ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ МЕНЕДЖМЕНТІ КАФЕДРАСЫ

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығы аясында
Академик Т.Т. Тәжібаевтың туылғанына 114 жыл толуына арналған
«ҚАЗАҚСТАН ҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ОҚУ-АҒАРТУ ЖҮЙЕСІ:
ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

ЖИНАҒЫ

СБОРНИК

международной научно-практической конференции
«НАУКА И СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА: ПУТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ», посвященной 114-летию со дня рождения академика Т. Т. Тажибаева, в рамках 90-летия Казахского национального университета имени аль-Фараби

COLLECTION

of the international scientific and practical conference
"SCIENCE AND THE EDUCATION SYSTEM OF KAZAKHSTAN: PATHS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT", dedicated to the 114th anniversary of the birth of academician T. T. Tazhibayev within the framework of the 90th anniversary of the Al-Farabi Kazakh National University

Алматы, 2024

УДК 378(063)
ББК 74.58
Қ 18

«ҚАЗАҚСТАН ҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ОҚУ-АҒАРТУ ЖҮЙЕСІ: ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция жинағы. Алматы, 2024. – 2166 б.

ISBN 978-601-269-484-0

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығы аясында академик Т.Т. Тәжібаевтың туылғанына 114 жыл толуына арналған **«Қазақстан ғылымы және оқу-ағарту жүйесі: даму жолдары мен болашағы»** атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жинағында әл-Фараби атындағы ҚазҰУ үшінші ректоры, Т.Т.Тәжібаевтың (1910-1964) ғылым, білімге, басқарушы қызметіне бағытталған озық идеялары мен 90 жылдық тарихы бар университеттің дамуына өз үлесін қосқан ғалымдардың ғылыми еңбектері, университеттік білім беру жағдайында ғылыми зерттеулерді дамытудың басымдықтары, білім алушылардың сұранысына ие цифрлық педагогика, инновациялық оқыту әдістемелері, инклюзивті білім беру жағдайындағы ғылыми ізденістер, ғылыми және кәсіби ұйымдардың өзара ынтымақтастығына негіз болатын білім беру үдерісін ізгілендіру мәселелеріне басты назар аударылады.

Білім берудің барлық деңгейлерінде практикалық қызметті жүзеге асыратын немесе білім беру нәтижелеріне қызығушылық танытатын педагогтарға, білім беру мекемелерінің басшыларына және басқа да кәсіби мамандарға арналған.

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жинағын әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і, Философия және саясаттану факультетінің Ғылыми кеңесінің 2024 жылғы 26 қаңтар №9 хаттамамен басып шығаруға ұсынылды.

ISBN 978-601-269-484-0 © әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2024

Түймебаев Ж.Қ.,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Басқарма төрағасы – Ректор,
филология ғылымдарының докторы, профессор

ҚҰРМЕТТІ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ!
ҚҰРМЕТТІ ӘРІПТЕСТЕР, БІЛІМ АЛУШЫ ЖАСТАР!

90 жылдық тарихы бар Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіне қош келдіңіздер!

Бүгінгі конференция мемлекет және қоғам қайраткері, дипломат, академик Төлеген Тәжібаевтың ғылыми мұрасын зерттеуге арналып отыр.

Төлеген Тәжібайұлының еңбек жолы біздің университеттпен тығыз байланысты.

Білім ордасын әр жылдары Иван Лукьянец, Асқар Закарин, Темірбай Дарқанбаев, Өмірбек Жолдасбеков сынды тұлғалар басқарған.

Бұл қатарда академик Төлеген Тәжібаевтың да есімі ерекше аталады.

Төлеген Тәжібаев 1940 жылдары Абай атындағы қазақ педагогикалық институтының педагогика жөне психология кафедрасында еңбек жолын бастады.

Қазақ КСР-і Халық ағарту комиссары болды.

Соғыстан кейінгі жылдары Қазақ КСР-і Сыртқы істер министрі болып, дипломатия саласының дамуына үлес қосты.

1947 жылдан 1953 жылға дейін С.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (Қазіргі ҚазҰУ) ректоры қызметін абыроймен атқарды.

Осы кезеңде университетте философия, экономика факультеттері ашылды.

Кешкі және сырттай оқу жүйелері енгізілді.

Шоқан Уәлиханов атындағы студенттік ғылыми қауымдастық құрылды.

Студенттік көркемөнерпаздар үйірмесі мен спорттық секциялар ашылды.

Университеттік ғылымның дамуына көңіл бөлініп, жұмысқа тәжірибелі мамандар шақырылды.

Одан кейінгі жылдары Қазақ КСР-і Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары, Қазақ КСР-і Мәдениет министрі лауазымдарын атқарды.

Үндістандағы КСРО елшілігінің кеңесші-өкілі, Қазақ мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры әрі меңгерушісі болды.

Қазақ КСР педагогика қоғамының президенті, Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесінің екі шақырылымында депутат болды.

Төлеген Тәжібаев - ғылыми жұмыс пен мемлекеттік қызметті қатар атқарып, еліміздің дамуына үлкен үлес қосты.

Педагогика, психология саласында іргелі зерттеулер жүргізіп, ғылыми ортада жоғары бағасын алды.

«Жалпы психология» атты тұңғыш қазақ оқулығын жазды.

Қазақ тілінде психология ғылымы терминдерін қалыптастыруға елеулі үлес қосты.

Өзінің ғылыми мектебін қалыптастырып, ізбасар шәкірттер тәрбиеледі.

Төлеген Тәжібаевтың шәкірттерінің бірі - ҚазҰУ ардагері, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Жолмұхан Түрікпенұлы биыл 90-ға келді.

Екі тұлғаның рухани байланысы жөнінде өткен жылы «Ұстаз бен шәкірт» кітабы жарық көріп, тұсауы кесілген болатын.

Бүгінгі жиын қарсаңында академик Төлеген Тәжібайұлының қайраткерлігі мен ғылыми еңбек жолын саралаған «Заңар тұлға» кітабы жарық көрді.

(Екі кітаптың құрастырушысы - ҚазҰУ профессоры Алмасбек Мәуленов)

Университет қайраткер тұлғалар бастаған игі істерді жаңа бағытта жалғастырып келеді.

Түймебаев Ж.Қ.,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Басқарма төрағасы – Ректор,
филология ғылымдарының докторы, профессор

ҚҰРМЕТТІ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ!
ҚҰРМЕТТІ ӘРІПТЕСТЕР, БІЛІМ АЛУШЫ ЖАСТАР!

90 жылдық тарихы бар Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіне қош келдіңіздер!

Бүгінгі конференция мемлекет және қоғам қайраткері, дипломат, академик Төлеген Тәжібаевтың ғылыми мұрасын зерттеуге арналып отыр.

Төлеген Тәжібайұлының еңбек жолы біздің университеттпен тығыз байланысты.

Білім ордасын әр жылдары Иван Лукьянец, Асқар Закарин, Темірбай Дарқанбаев, Өмірбек Жолдасбеков сынды тұлғалар басқарған.

Бұл қатарда академик Төлеген Тәжібаевтың да есімі ерекше аталады.

Төлеген Тәжібаев 1940 жылдары Абай атындағы қазақ педагогикалық институтының педагогика және психология кафедрасында еңбек жолын бастады.

Қазақ КСР-і Халық ағарту комиссары болды.

Соғыстан кейінгі жылдары Қазақ КСР-і Сыртқы істер министрі болып, дипломатия саласының дамуына үлес қосты.

1947 жылдан 1953 жылға дейін С.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (Қазіргі ҚазҰУ) ректоры қызметін абыроймен атқарды.

Осы кезеңде университетте философия, экономика факультеттері ашылды.

Кешкі және сырттай оқу жүйелері енгізілді.

Шоқан Уәлиханов атындағы студенттік ғылыми қауымдастық құрылды.

Студенттік көркемөнерпаздар үйірмесі мен спорттық секциялар ашылды.

Университеттік ғылымның дамуына көңіл бөлініп, жұмысқа тәжірибелі мамандар шақырылды.

Одан кейінгі жылдары Қазақ КСР-і Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары, Қазақ КСР-і Мәдениет министрі лауазымдарын атқарды.

Үндістандағы КСРО елшілігінің кеңесші-өкілі, Қазақ мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры әрі меңгерушісі болды.

Қазақ КСР педагогика қоғамының президенті, Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесінің екі шақырылымында депутат болды.

Төлеген Тәжібаев - ғылыми жұмыс пен мемлекеттік қызметті қатар атқарып, еліміздің дамуына үлкен үлес қосты.

Педагогика, психология саласында іргелі зерттеулер жүргізіп, ғылыми ортада жоғары бағасын алды.

«Жалпы психология» атты тұңғыш қазақ оқулығын жазды.

Қазақ тілінде психология ғылымы терминдерін қалыптастыруға елеулі үлес қосты.

Өзінің ғылыми мектебін қалыптастырып, ізбасар шәкірттер тәрбиеледі.

Төлеген Тәжібаевтың шәкірттерінің бірі - ҚазҰУ ардагері, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Жолмұхан Түрікпенұлы биыл 90-ға келді.

Екі тұлғаның рухани байланысы жөнінде өткен жылы «Ұстаз бен шәкірт» кітабы жарық көріп, тұсауы кесілген болатын.

Бүгінгі жиын қарсаңында академик Төлеген Тәжібайұлының қайраткерлігі мен ғылыми еңбек жолын саралаған «Заңар тұлға» кітабы жарық көрді.

(Екі кітаптың құрастырушысы - ҚазҰУ профессоры Алмасбек Мәуленов)

Университет қайраткер тұлғалар бастаған игі істерді жаңа бағытта жалғастырып келеді.

Бүгінгі конференцияның мақсаты – Төлеген Тәжібаевтың педагогика, психология саласындағы еңбектеріне жан-жақты талдау жасау.

Т.Тәжібаев тәлімін негізге ала отырып, университеттік ғылымды дамытудың жаңа бағыттарына талдау жасау.

Жиында жаңа идеялар, ұтымды ұсыныстар айтылады деп ойлаймын.

Конференция жұмысына табыс тілеймін!

ӨНЕГЕЛІ ӨМІР

(Профессор Т.Тәжібаевтың феномені)

Жолмұхан ТҮРІКПЕНҰЛЫ,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің профессоры,
психология ғылымдарының кандидаты,
Т. Тәжібаевтың шәкірті

Қазақстан Республикасы белгілі мемлекет қоғам қайраткері, Қазақ ССР ғылым академиясының академигі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Төлеген Тәжібаев (1910-1964) республикамыздағы Халық ағарту ісін ұйымдастырушылар мен басқарушылардың бірі болды. Қазақстандағы педагогика-психология ғылымдарының іргетасын қалаушы. Ол 1910 жылы ақпан айының 23 жұлдызында Оңтүстік Қазақстан облысы, Арыс ауданында дүниеге келді. Шымкенттегі педагогика техникумын, Москвадағы Н.К.Крупская атындағы коммунистік тәрбие академиясын үздік дипломмен бітірді, соңғы білім ордасындағы психология кафедрасының аспирантурасына қалдырып, 1938 жылы «К.Д. Ушинскийдің педагогикалық психологиясы» деген тақырыпта диссертациялық жұмысын ойдағыдай қорғады.

Ұстаздық жолын Абай атындағы Қазақ педагогика институтының педагогика және психология кафедрасынан бастады. Доценті, меңгерушісі болды. Ал, одан соң республика Халық ағарту комиссарының бірінші орынбасары, Халық ағарту комиссары, Қазақ ССР Халық Комиссарлары советі Председателінің орынбасары, Қазақ ССР Сыртқы істер министрі қызметтерін атқарды.

1948-1954 жылдар арасында С.М. Киров атындағы қазақ мемлекеттік университетінің ректоры болды. 1954 жылдың қазанында Т. Тәжібаев Қазақ КСР Министрлер кеңесі төрағасының орынбасары қызметіне қайта тағайындалды. Ал, 1957-1961 жылдары Үндістандағы СССР елшілігінің Бас кеңесшісі болды. Одан келген соң, өмірінің соңғы жасына дейін Қазақ мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі болды.

Сонымен қатар көптеген қоғамдық жұмыстарды атқарды. Мысалы, Қазақ ССР Педагогика қоғамының президенті, Жоғары және арнаулы орта білім министрлігінің педагогика және психология саласындағы ғылыми-педагогикалық советінің председателі, «Білім» қоғамы сияқты Үкімет ол кісінің атқарған істерін жоғары бағалап, «Еңбек Қызыл Ту», «Құрмет Белгісі» ордендерімен және көптеген медальдармен наградталды.

Республикамыздағы педагогика ғылымының дамуында тым кенже қалып келе жатқан саласы-педагогика тарихы, оқу-ағартудың даму проблемалары еді. Осыны түсінген Т.Тәжібаев 1950 жылдардан бастап-ақ Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірдің, оқу-ағарту ісінің дамуы мен мектептер тарихын зерттей бастады. Өзінің монографиялық еңбегінде XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы ағарту ісін, мектептер тарихын, педагогикалық ой-пікірдің даму проблемасын саралайды. Сондай-ақ, Шоқан Уалихановтың, Абай Құнанбаевтың, Ыбырай Алтынсариннің философиялық, психологиялық, педагогикалық көзқарастарына арнап бірнеше ғылыми мақалалар жазды.

1957 жылы «Абай Құнанбаевтың философиялық, психологиялық және педагогикалық көзқарастары», ал арада бір жыл өткен соң «XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның ағарту ісі мен педагогикалық ой пікірінің дамуы» деген кітаптары жарияланды. 1962 жылы «XIX ғасырдың Қазақстанның ағарту екінші жартысында Қазақстанның ағарту ісі мен мектебінің дамуы» деген еңбегі көпшіліктің қолына тиді. Кең ауқымды ғылыми зерттеулерінде Қазақстандағы мектептер жүйесі дамуының өзіне тән жақтары, түрлі аймақтар мен оқу орындарына бағынған оқу-тәрбие мекемелерінің ерекшеліктері жан-жақты сараланып көрсетіледі.

Сонымен бірге XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ арасындағы ағарту ісі қалай дамығанын, оған орыс ғалымдары қаншалықты әсер етіп, оқу ісі қалай жүргізілгені баяндалған. Профессор Төлеген Тәжібайұлы мол білімін, ақыл-ойын, бай тәжірибесін шәкірттеріне оқыған дәрістерінде де шебер пайдаланған. Сондықтан профессор М.Балақаев «Қазақ тілі мәдениетінің мәселелері» деген еңбегінде: «М.О.Әуезов, Т.Тәжібаев лекция оқығанда, студенттер қит етпей отырып, сүйсіне, ынтыға отырып тыңдайтын, олай тыңдаушыларын жалықтырмай, қызықтыра, еліктіре сөйлеуге білім керек, шеберлік керек» деп орынды айтқан.

Ал, осындай еңбектері, творчестволық ізденуі М.Мұқанов, Е.Суфиев, Ә.Асылбеков, К.Қойбағаров, С.Д. Пименов, Г.М.Храпченков, Қ.Б. Жарықбаев, Ж.Түрікпенұлы сияқты талапты ғалымдарды даярлауға, Орта Азия Республикаларының көптеген мамандарына ғылыми басшылық жасауға жағдай жасады. Сондықтан ұлағатты ұстаз, мемлекет, һәм қоғам қайраткері, дипломат, академик-ғалым Т.Тәжібаевтың жүзі қандай жарқын болса, ойы да сондай айқын, сөзі де сондай сынық, сыпайы, әрі салмақты, білімді, мәдениетті болғанын бәріміз де сезінуге, бағалауға міндеттіміз. Сондықтан қазақ халқының аяулы ұстаздарының бірі Т.Тәжібаевтың жарқын өмірі, ғылыми мұрасы, бәрімізге үлкен өнеге болуға тиісті.

***

Т. ТӘЖІБАЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ТІЛДІ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ (XIX Ғ. II ЖАРТЫСЫ)

Т.Тәжібаев «XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірлер» атты кітабында (А., 1965) сол кезеңдегі қазақ халқының орыс тіліне көшуін орыстандырылуымен жан-жақты терең талдаған. XIX ғасырдың екінші жартысындағы басқа халықтардың балаларын ана тілінде оқытуға тыйым салу, тек орыс тілін барлық білім жүйелеріне енгізу арқылы орыстандыру саясаты – қол астындағы халықтарға қысым көрсетіп, оларды бодандыққа айналдыруға бағытталған патшалық үкіметтің отарлау саясатының бір көрінісі. 140 миллион халқы бар Ресейдің жартысына жуығын «орыс емес» халықтар құрағанына қарамастан, үкімет ұлттық азшылыққа қысым көрсету саясатын жүргізді, олардың өзіндік танымының, ұлттық мәдениеттің дамуына, балаларды ана тілінде оқытуға кедергі болды. Патша үкіметі «орыс емес» балаларды ана тілінде оқытуға тырысқандарды қатаң жазалап отырды. Қазақтардың орыс тілін үйренуі, қазақ балаларын орыс жазуына үйрету – қазақ халқының орыс мәдениетіне жақындатқан прогрессивті қозғалыс. Бірақ «орыс емес» халықтың орыс тілін үйрену күштеп емес, тек өз еркімен оқытылған жағдайда, сондай-ақ егер орыс тілі мектепте ана тілінің орнына емес, ана тілімен бірге ендірілген болса және де халықтың психологиясын білдіретін, бала күнінен ана сүтімен дарыған ана тілді негізгі тіл ретінде оқыту енгізілген жағдайда ғана жүзеге асырылады.

Орыс шенеуніктерінің қазақ даласына орыс тілін қазақтарды орыстандыру мақсатымен күштеп оқыту салдарынан қазақ халқы арасында наразылық туып, орыс тіліне деген жеккөріністерін жасыра алмады. Мұны бастапқыда қазақтардың көбісі өз балаларын орыс жазуына үйретуге қарсылық білдірулерімен немесе әрең келісімге келуімен түсіндіруге болады. Қазақ балаларына орыс тілін күштеп оқыту ісі жүргізілгенімен, олардың бұл тілді терең оқып, оны игеруі міндетті болмады. Патшалық әкімшіліктің ойынша, қазақ балалары орыс тілінен тек шала сауатты болса жетуші еді.

Қазақ балаларына орыс тілін үйретудің үлгілі көрсеткіші болып саналатын Орынбор шекаралық комиссияның қарамағындағы қазақ мектебінде орыс тілін үйрету ісі күткендегідей нәтиже бермеді, ал балалардың тіл үйренудегі табыстары елеусіз болды. Орыс тілін үйрету табысты, нәтижелі болуы үшін, аймақтық басқарма шенеуніктерінің жанұясынан шыққан он орыс баласы мектепке алынды. Бұл қазақ балаларының ауызекі орысшасының дамуына елеулі ықпал жасады. Сондай-ақ оқытылатын пәндердің

(геометрия, география, тарих) қысқартылуы оқып жүрген қазақ балаларының орыс тілінде жақсы сөйлеуіне жағдай жасады. Үздіксіз жасалынған жаттығулардың нәтижесінде қазақ балалары 2-3 жыл ішінде грамматиканың негізгі қағидаларын сақтай отырып, өз ойын еркін жеткізе алуы керек еді.

Орыс-қазақ мектептеріндегі қазақ балалары үшін ұзақ уақыт бойы орыс тілімен қатар тағы бір бөтен тіл – татар тілі де оқытылды. Өткен ғасырдың соңғы ширегіне дейін татар тілі тек балалардың оқу тілі боп келді, тілмаштар әрқашан татарлар болды. Тек 80-жылдардан бастап қазақтардың арасында наразылықтың өсуі нәтижесінде, сондай-ақ қазақ халқының ағартушы өкілдері Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаевтың, орыс зиялы қауымы таланттарына сай, Патша Үкіметі қазақ тілін қазақ мектептерінде ана тілі ретінде енгізді. Қазақтарды орыс тілін үйретуге шақырған атақты қазақ ағартушылары қазақтың ұлттық мәдениетін дамыту мақсатында қазақ тілін мойындату үшін күресті.

«Татарлануға» қарсы күрес мақсатымен Сыртқы істер министрлігі Орынбор аймағының басшылары мен Ағарту министрлігі қазақ тілінде іс жүргізуді енгізу ғана емес, сонымен қатар қазақ балаларын өз ана тілінде оқытуды қажет деп санады. Сондықтан олар араб әліпбиінің орнына орыс әліпбиін енгізуді дұрыс деп тапты. Орыс әліпбиінің қазақ жазуында қандай дәрежеде қолданылуы жөнінде, қазақ тілінің фонетикалық ерекшеліктеріне байланысты өзгерістер енгізіледі ме немесе бүкіл әліпбиді толығымен енгізу ме деген сұрақтар төңірегінде көптеген келіспеушілік, тартыстар болды. Қазақ балалары ана тілінде оқыту қазақ жазуына орыс әліпбиін енгізумен және орыс транскрипциясымен қазақ тілінде оқулықтар мен оқу құралдарын жасаумен байланыстырылды. Бірақ тартыс кезінде татар жазуы мәселесі де бастапқы орындардың біріне қойылды.

«Қазақ даласы» газетінде қазақ тілін тазарту, оны дамыту және зерттеудің қажеттілігі туралы көп жазылды. Ы.Алтынсарин шәкірттерінің бірі А.Құрманбаев «Қырғыз тілі» туралы мақаласында жартылай қазақ, жартылай татар тілінде қазақтарға арналып жазылған кітаптар ана тілін мазақ ету болып табылатынын айтып, өз наразылығын танытты. Қазақтар үшін кітап жазатын татарлар, тіпті қазақтардың өздері де қазақ тілін араб, парсы, түрік, өзбек сөздерімен ластайтынын айта отырып, А.Құрманбаев қазақ халқы мен оның тілін қызу колдаушылардан марқұм Ы.Алтынсариннің жолын жалғастыруды және қазақ тілі ережелерін сақтауды талап етті. «Қырғыз (қазақ) тілі жылдан-жылға төмендеп бара жатыр, білімділік – бізге пайдасы жоқ, араб, парсы және басқа тілдерді білгендікке емес, біздің қазақтар осы қажетсіз тілдерді оқуға жіберген уақыттары мен күштерін бізге қажетті ана тіліміз бен орыс тілін оқуға жіберсе, бұл жүз есе пайдалырақ болатын еді» деп жазды А.Құрманбаев. Оның ойынша, қазақ халқының барлық ағартушылары қазақ тілін дамыту, орыс жазуын таратуға тиісті болды.

Қазақтар арасында орыс жазуының таралу, қазақ тіліне орыс әліпбиінің енгізілуі түпкілікті шешілгеннен кейін, белгілі жерлерде бірқатар шаралар жүзеге аса бастады: орыс-қазақ мектептер жүйесі кеңейтілді, мұсылман мектептеріне міндетті түрде орыс тілі енгізілді, орыс әліпбиімен басылған қазақ тіліндегі орыс-қазақ мектептеріне арналған оқу құралдары шығарылды, қазақ тілі мемлекеттік іс жүргізуге қосылды, орыс әліпбиін қолдана отырып, қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар шығарыла бастады.

Мәдениеті жоғары халықпен қатынасуда орыс тілінің үлкен пайдасы бар екеніне көздері жетіп, орыс мәдениетін үйренуге ықпал ететініне сеніммен қарап, 80-жылдардың басынан бастап еңбекші қазақтар балаларын орыс мектептеріне өз еріктерімен бере бастады.

Бұған орыс тілі мен мәдениетінің жаршысы – қазақ ағартушыларының үлкен еңбегі сіңді. Олар өздері орыс мектептерінде оқулары арқылы халыққа үлгі болды. Омбы кадет корпусын аяқтап, дарынды ғалым атанған Ш.Уәлиханов, Халық ағарту ісінде танымал болған Ы.Алтынсарин орыс тілін түпкілікті меңгерген еді. Жасынан орыс мектебінде 3 ай білім алып, жетік білген А.Құнанбаев А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, И.А.Крылов өлеңдерін қазақ тіліне еркін аударды.

Қазақ жазуына орыс әліпбиін енгізудің орыс-қазақ мектептерінде орыс тілін оқытуда маңызы зор болды. Қазақстан жерінде орыс тілінің бірте-бірте шексіз үстемдікке ие бола

бастауы қазақ тілінің қолданылу аясын тарылта түсті. Ана тіліміздегі мектептердің жаппай жабылуы, іс-қағаздарының орыс тілінде жүргізілуі, жиындардың орыс тілінде өтуі салдарынан қазақ тілі шұбарланып, қандастарымыз ана тілін ұмыта бастады. Тіпті, өз Отанында туып-өскен қазақ жастары өз ана тілін менсінбеуі, өз тілінде сөйлеуге арлануы жүрек ауыртады. Қазақ тілінің қоғамдағы орны әлсіреп, орысша білмегені үшін өзін төмен сезінген кездер де болды.

Дегенмен, сол жылдардағы «тіл игерудің» теріс жағы да, оң жағы да болды. Орыс тілінің елге тарауы арқылы қазақ халқы толық сауатын ашып, әлемдік әдеби, мәдени бай мұраларды таныды. Орыс тілінде жазылған озық туындылары мен зиялы қауым өкілдерінің жалпы шығармашылық ізденістері, тілдік кеңістік қанатының кеңейе түсуіне оң ықпал еткені шындық.

ҒАЛЫМ, ҰСТАЗ, МЕМЛЕКЕТТІК ҚАЙРАТКЕР, ДИПЛОМАТ

Зулфухар Сұлтанұлы Ғайыпов,
Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Басқару институтының директоры, Астана қаласы Қоғамдық кеңесінің төрағасы, ҚР Ұлттық Құрылтай мүшесі

Тарихқа көз жүгіртсек әр заманның өзіне тән философиясы болған және де Һәкім Абайдың сөзімен айтқандай «әркімді заман сүйреген». Біздің бүгінгі кейіпкерімізде өз заманында туылып, сол өзі өмір сүрген заманда елге адал қызмет еткен тұлғаның бірі де бірегейі - Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев.

Жастайынан жетім қалып, бөгде ұлт отбасында, кейіннен Арыс қаласындағы балалар үйінде тәрбиеленген Төлеген Тәжібайұлы бала кезінен зерек болады. Сөзіміздің дәлелі ретінде Төлегенді 6 жасында қолына алып, бағып, өсірген Иван Федорович Кабановтың мына бір естелігінен байқауға болады. «Билік әлі де тұрақтамай қоймаған аумалы-төкпелі кез болатын. Аяқ астынан бір топ әскери адамдар үйге баса - көктеп кіріп, үйде қару бар ма деп тексере бастады. Сол кезде кішкентай Төлеген байқатпай үйден шығып, қорадағы жасырулы жатқан револьверді алып, басқа жаққа апарып тығып қойыпты. Егерде кішкентай Төлеген осылай әрекет етпегенде, менің жағдайым не болатыны белгісіз болар еді» деп еске түсіреді. Кабановтар отбасында жүрген кезінде ол өзінің жан-жақты қабілеті бар екенін көрсетеді. Кабановтың қызына еліктеп, тез арада скрипканы да үйреніп алады. Төлеген Тәжібайұлының алғырлығын байқаған Иван Федорович оны қаладағы интернат-пансионатқа оқуға береді.

Төлеген Тәжібайұлы мектепте, техникумда оқып жүрген кезінен-ақ құрбыларының арасында білімі мен алғырлығы жағынан ерекшеленіп, өзгелерден оқ бойы озып тұрды. Жоғарыда айтқанымыздай, қабілет - қарымының арқасында билікке де ерте араласады. 14 жасында, яғни 1924 жылы комсомол қатарына, ал 1939 жылы комунистер қатарына қосылуы Төлеген Тәжібайұлының болашақ ғылыми-саяси карьерасына тікелей әсер етеді.

Ленинград университетінде психология мамандығы бойынша білім ала жүріп, осы пәнді университетке білімін жетілдіру үшін келген жазушылар мен партиялық номенклатура қызметкерлеріне психология мамандығы бойынша дәріс те оқиды. Ленинград университетінде оқи жүріп, Төлеген Тәжібайұлы 1939 жылы «К.Д,Ушинский основоположник педогогической психологии в Росии» деген тақырыпта кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шығады. Кейінірек ол 1948 жылы «Психология и педогогическая психология К.Д.Ушинского» деген үлкен ғылыми еңбегін жариялайды.

Төлеген Тәжібайұлының саяси қызметі 1940 жылдарға тұспа-тұс келеді. Сол заманда Кеңес үкіметі Төлеген сияқты «халық арасынан шыққан» идеологиялық жағынан берік жастарды партиялық қызметте шебер пайдаланды. Бар болғаны 30 жастағы Төлегенді үкімет Білім ағарту комиссариаты төрағасының орынбасары қызметіне тағайындайды.

Төлегеннің бар ұйымдастырушылық таланты енді осы тұста керемет ашылады. Қазақстанда орта және кәсіби білім беру оқу орындары көптеп ашылады. Мысалы, 1928 жылы әр мың адамға шаққанда білімнің осы саласында бар болғаны 87 адам тартылса, 1939 жылдың аяғына таяу бұл көрсеткіш мың адамға шаққанда 185 адамға жетті, яғни екі еседен астамға өсті. Сонымен қатар, 1941/42 оқу жылында 225 мектеп-интернатында 9400 бала оқыса, келесі оқу жылында олардың саны 11 000 жуықтады. Осы жылдарда еңбектен қол үзбей оқытатын жұмысфак (рабфак) саны артты. Рабфактар жанынан шеберханалар құрылды. Соғыс алдында бұл шеберханаларда қорғаныс саласына қатысты тапсырыстар орындала бастады.

Төлеген Тәжібайұлының соғыс жылдарындағы Қазақстанға соғыс аумағынан көшірілген Балалар үйінің қызметі қарады. Балаларды ыстық тамақпен, киім-кешекпен және жатын орындар мен төсек жабдықтармен қамтамасыз ету мәселесі тікелей бақылауында болды. Балаларды білім берумен қамту соғыс жылдарында еш тоқтамады. Педагогикалық училище мен техникумдарды бітірген жастар түгелдей дерлік білім беру ісіне тартылды.

Соғыс жағдайына қарамастан 1941 жылы Төлеген Тәжібайұлы Қазақстанда түңғыш кинофестиваль ұйымдастырады. Кинофестивальға еліміздің танымал әртістері Күләш Байсейтова, Шолпан Жандарбекова, Иванова, Тұрдықұлова сияқты тұлғалар қатысты. Соғыс кезінде елдің еңсесін көтеру мақсатында, ірі қалаларда мұндай мәдени іс-шаралар ұйымдастырылып отырды. Міне осы істердің басы-қасында Төлеген Тәжібайұлының қолтаңбасы тайға таңба басқандай көрініп тұрды. Елде жаңа мектептер ашылып, оқу процесі дұрыс жолға қойылады.

Ұлы Отан соғысы ел экономикасына орасан материалдық және рухани шығын келтірді. Адами капиталды айтпағанда. КСРО көлеміндегі 334 жоғары оқу орындары жартылай немесе толықтай қирады. 1946-1950 жылдарға арналған бесжылдықта осы мәселені шұғыл түрде қалпына келтіру жұмыстары тез арада қолға алынып шешіле бастады. 1946 жылы Жоғары білім беру министрлігі құрылады.

КСРО Жоғары білім министрінің 1948 жылдың 15 наурыздағы №235/к бұйрығымен Төлеген Тәжібайұлы С.М.Киров атындағы КазМудің ректоры қызметіне тағайындалады. Сол кездегі экономикалық жағдайға қарамастан оқу орнының материалдық базасын біршама жақсартады. Профессор – оқытушылар құрамы сапасын жоғары деңгейге көтереді. Әсіресе, қазақ жастарын жаратылыс тану мамандықтарына барынша тарту жұмысын ерекше қолға алады. Деректерге қарағанда Төлген Тәжібайұлы университетті басқарған жылдары осы саладағы қазақ студенттерінің саны артады. Мысалы 1940 жылы КазМудағы студенттер контингенті 995 болса, соның тек 133 ғана қазақ ұлтына тиесілі болған. Ал 1949 жылы студенттер саны екі жарым есеге, яғни 2263 адамға жетті. Соның ішінде жергілікті ұлт өкілдері 840 адамға өсті. |Жаңадан филология факультетінің ғимараты салынды. Биология факультетінің жанынан биостанция ашылды. Реті келгенде айта кету керек, осы жылдары биология факультетінде тұңғыш рет қазақ тобы ашылды.

Студенттердің шығармашылығын қолдау барысында алғаш рет студенттерге арналған «За отличную учебу» атты газеті шықты. Алғашқыда 300 тиражбен шыққан басылым, кейінірек 1000 данамен басылып шығатын болды. Жоғарыда айтқанымыздай, университеттің материалдық базасы күн сайын жақсара түсті. 1949/1950 оқу жылында университет 736 мың рубльге құрал-жабдықтар алды, соның ішінде 100 мыңға тек спротттық инвентарьлар алынды. Қазақ Кеңестік Республикасының құрылуының 30 жылдығына орай университеттің №3 павилионы салынып біттіп, ендігі кезекте №4 және 5 павилиондарды салу ісі қолға алынды. Әділдігін айта кету керек, жалпы тұтас университет қалашығын салу идеясы алғаш рет Төлеген Тәжібайұлы тиесілі болатын.

Сонымен қатар, философия және экономика факультетін жаңадан ашылуына да тікелей Төлеген Тәжібайұлының еңбек-тері бар екенін бүгінде біреу білсе, біреу білмейді. Ректордың бастамасымен қазіргі Төле би көшесіндегі КазМудің ғимараттары салынды.

Төлеген Тәжібайұлы әлі де болса соғыстың ызғарын ұмыта қоймаған университет ұжымына, барынша мәдени-спорттық шараларды көбірек ұйымдастырды. Алғаш рет факультетаралық спартакиада ұйымдастырылып, оған 1000 жуық студенттер қатысты. Сонымен қатар, университет ұжымы қала деңгейіндегі барлық мәдени іс-шараларды ұйымдастыруда белсенділік танытты.

Төлеген Тәжібайұлы университеттің ғылыми әлеуетін арттыру үшін аспирантураның жұмысын ерекше бақылауға алып, өзі қолдап отырды. Мысалы, 1947/48 оқу жылында 13 аспирант кандидаттық диссертация қорғаса 1948/49 оқу жылында ол үш есеге артып 36 аспирант сәтті қорғаудан өтті. Аспиранттардың саны артты. Тек осы көрсетілген жылдарда олардың саны 49-ға жетті. Сонымен бірге 10-нан астам ұстаздар «орталыққа» докторантура мен аспирантураға жіберілді.

1950/51 оқу жылында университеттегі профессор-оқытушылар құрамы 285 адамды құраса, соның ішінде 18 профессор, 58 доцент, 27 ғылым кандидаттары болды. Тек бір жылдың ішінде 4 ғылым докторы, 9 ғылым кандидаттары диссертацияларын сәтті қорғап шықты. Ал 1951 жылы 36 адам кандидаттық қорғауға дайын тұрды.

Төлеген Тәжібайұлының ректорлық қызметі кезінде университетте әдебиет пен мәдениет саласындағы атақты тұлғалардың қонақ дәрістері ұйымдастырылды. Бұл кезең студенттермен университет ұжымы үшін нағыз «алтын ғасыр» орнаған кез болатын. Өйткені атақты Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов, Тайыр Жароков, Ғабиден Мұстафин. Мәлік Ғабдулин т.с.с. тұлғалар студенттерге дәріс оқыды. Дәл осы сияқты дәрістер жаратылыс тану факультеттерінде де жүріп жатты.

Жаз артынан күз келетіні сияқты елдегі саяси жағдай 50 жылдың ортасына таяу қайтадан қатая бастады. Оның ызғарын бүкіл одақ ақырын сезінді. «Космополиттермен күрес» деген жаңа науқан шықты. Жоғарыда айтқанымыздай, соғыстан кейін интелегенция сәл де болса еркін демалып, творчестволық ізденіс үстінде болатын. Жаңа бір толқын туып, жаңа көзқарастар пайда болған еді. Әсіресе, бұл гуманитарлық салада айқын сезілді.

Дәл осы сәтте жас ғалым, тарих ғылымының докторы, Қазақ Кеңестер Республикасы Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, тұңғыш университеттегі «Қазақстан тарихы» кафедрасының ұйымдастырушысы әрі меңгерушісі Ермұхан Бекмахановтың басына қара бұлт шүйілді. Бар болғаны 31 жасында докторлығын қорғаған талантты ғалымды «ұлтшыл», «бұрынғы хандар мен бай - манаптарды жақтаушы» – т.б. жалалармен университеттен қудалай бастайды. Дәл осы тұста Төлеген Тәжібайұлы Ермұхан Бекмахановты барынша қорғап, арашалап қалуға тырысады.

1950 жылы 26 қазанда «Правда» газетінде бір топ «белсенді-ғалымдардың» ректордың қалайша саяси жағынан саяз ғалым Е.Бекмахановты қолдайды деген көлемді мақаласы жарияланады. Бір қызығы, осындай «арнайы тапсырыспен» жазылған мақалалар сериясы дүркін-дүркін қайталанып 2 жыл бойы толастамайды. Артынша бұл дискуссия үлкен белең алып, 1952 жылы 5 қыркүйекте Ермұхан Бекмахановты 25 жылға тұтқындаумен, артынан Төлеген Тәжібаевты 1953 жылы 23 ақпанда (өзінің туған күнінде) №77 Одақтың жоғары білім министрі В.Столетовтың «С.М.Киров атындағы университеттің ректоры профессор Тәжібаев Төлеген Тәжібайұлын университетте басшылықты қамтамассыз ете алмағаны үшін орнынан босатылсын» деген бұйрығымен қызметінен босатады.

Төлеген Тәжібайұлы қай қызметте жүрсе де бар күш жігерін аямай еліне адал қызмет атқарған тұлға. Қазақ «Асыл тас су түбінде жатпайды» деп бекер айтпаса керек. Тарих деген МЫРЗА кімнің кім екннін дәлелдеп, орнына қойып берді. Қазақтың қара шаңырағы атанған ҚазМудың тарихында біздің кейіпкерліміздің орны жыл артқан сайын биіктеп, жарқырай беретініне бек сенімдеміз.

Мақаламыздың барысында Төлеген Тәжібайұлы бір мезетте бірнеше қызметті қатар алып жүрді деген болатынбыз. Де – юре Қазақстанда Сыртқы істер комиссариаты 1944

жылы 13 сәуір Қазақ Кеңес Республикасы Жоғары кеңесінің қаулысымен құрылған болатын. Ол да сол кездегі КСРО-ның Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) алдында 15 одақтық республикаларды, соның ішінде Қазақ Республикасында әлем алдында тәуелсіз мемлекет деп көрсету мақсатында ғана құрған ширма болатын. Де -факто бізде тек сауда-саттық мәселесі, оның өзінде бар болғаны көршілес Монғолия мен Қытай Халық Республикасының Сынциян автономиялық ауданы арасында ғана жүрді. Сондай-ақ, Қытайдың СУАР-да консулдық қызмет көрсетумен ғана шектелген болатын. Жалпы алғанда, шетелдермен толыққанды дипломатиялық қатнас -байланыс орнату тек КСРО Сыртқы істер комиссариатының құзіретінде В.М.Молотовта болды. Десек те еліміздің Сыртқы істер министрлігінің тарихы осы датадан басталады. Ақиқат ретінде айта кету керек, Төлеген Тәжібайұлы осы министрліктің жалпы құрамы мен құрылымын және қызметінің негізін қалаған тұлға.

1944 жылдың 27 қазанда Төлеген Тәжібайұлы сол кездегі үкімет басшысы Дінмұхамбет Қонаевқа Министірліктің штатын 12 адамнан бекітіп беру туралы өтініш хат түсіреді. Көп ұзамай өтініш қанағаттандырылып, төмендегі құрамда штат бекітіледі:

Министр;
Министрдің көмекшісі:
Минисртдің орынбасары:
Министр орынбасарының көмекшісі;
Бөлім басшысы;
Іс басқарушы;
Сарапшы-кеңесші;
Жауапты референт;
Бөлім басшысының орынбасары;
Бөлім басшысының көмекшісі;
Шаруашылық меңгеруші;

Бас бухгалтер, міне осы құрамда еліміздің тұңғыш Сыртқы істер министрлігі жұмыс атқарды.

Төлеген Тәжібайұлының ұйымдастырушылық қызметі осы салада да ерекше көзге түсті. Еліміздің тарихында алғаш рет 17 маусымда 1944 жылы Алматыға АҚШ-тың вице-президенті Генри Уоллес ат басын тірейді. Вице - президенттің қасында Мексиканың елшісі Кантенния, британ генералы Споллинг бірге жүрді. Делегацияны күтіп алу мен елді таныстыру жұмыстарының барлығы да халықаралық протоколға сай тамаша ұйымдастырады. Қазақ елі тарапынан оларды сол кездегі үкімет басшысы Нұртас Оңдасынов. Жер қатнастар комиссариатының басшысы - Дәдебаев, КСРО Сыртқы істер министрінің қазақстандағы өкілі - Г.Амиров күтіп алады. Осы кездесуде академик Қаныш Сәтбаевта бірге болғанын атап өту керек. Кездесу тек мәдени-ағарту саласында ақпарат алмасумен ғана шектеледі.

Жалпы, Сыртқы істер министірі кезінде Төлеген Тәжібайұлы көршілес Монғолия,Қытай, Ауғанистан, Үндістан, Иран мемлекеттерімен мәдени - ағарту жұмыстарын жақсы жолға қойды. Министр осы елдерде тұрып жатқан қандастарымыздың өмірлері, саны туралы құнды ақпараттар жинады. Сонымен қатар, осы елдерден қазіргі сөзбен айтқанда инвестиция тарту жұмыстарымен де терең айналысты.

Сондай-ақ, Төлеген Тәжібаевтвң КСРО тарихында, жалпы адамзат тарихында ерекше орын алған 1947 жылығы Подстам конференциясына қатысқан тұлға екенін де айта кету керек. Осы конференцияға дайындық және қатысу барысында КСРО мен Батыс мемлекеттерінің соғыстан кейінгі Герман мемлекетінің тағдыры туралы сессияда КСРО тарапының пікірін керемет қорғай білген білікті манан-сарапшы ретінде көрсете білді.

Төлеген Тәжібайұлы әр жылдары 1950,1955, 1956 КСРО делегация құрамында БҰҰ отырыстарына қатысады. Сондай кезекті БҰҰ отырысында оны Бас Ассамблеяның

қамқоршылық Комитетінің төрағасы етіп сайлайды. Дамушы елдердің саясатын қорғауда аса табандылық танытады. Сонымен бірге, Төлеген Тәжібайұлы Қазақ Республикасы атынан БҰҰ өкілі ретінде де қызмет атқарған.

Төлеген Тәжібайұлының Қытай Халық Республикасымен бейбіт саясат орнатуда атқарған еңбегі өз алдына бір тақырып. Сол кездің өзінде ол «Қытай Халық Республикасы халықаралық аренада ерекше орны бар мемлекет, КСРО Қытай мемлекетімен екі жақты қатынасты терең дамытуы керек» деп ескерткен болатын. Дипломаттың осы сөзі бүгінде шындыққа айналды.

Төлеген Тәжібайұлы Нәзір Төреқұловтан кейінгі қазақтан шыққан Төтенше және өкілетті елші қызметінде болған саяси тұлға. Үндістан Республикасында елшілік қызметте жүргенде КСРО мен Үндістан мемлекеті арасындағы мәдени-экономикалық және саяси байланыстар қарқындап дамыды. 1958 жылы Төлеген Тәжібайұлы үнді-кеңес мәдени орталығын құрды. Орталық екі ел арасындағы мәдениет пен білім саласындағы достықты жақтады. Әр түрлі деңгейде фото көрмелер өткізді. Екі елдің көрнекті тұлғаларымен кездесулер ұйымдастырды. Төлеген Тәжібайұлының тікелей бастамасымен 1960 жылы бір топ үнді әйелдер делегациясы Москваға келіп үндістан мен кеңес үкіметтерінің бейбітшілік жолындағы істері мен мәдениетімен, жалпы екі елдің достық қарым қатнастарымен танысып қайтады. Сол кездегі үнді публицист жазушысы Төлеген Тәжібайұлы туралы үлкен мақала жазып, оны «өз елінің тамаша патриоты, нағыз қарапайымдылық пен кісіліктің үлгісі» деп суреттейді. Үндістанның да келешектегі әлемдік аренадағы орнын лайықты бағалап, онымен екі жақты қатынасты барынша дамыту керек деген саясатты ұстанды.

Төлеген Тәжібаев көреген саясаткер болғандығын да атап өткен жөн. Мелекетттік қызметте болсын, елшілік қызметте болсын ол бірінші кезекте мемлекеттің мүддесін барынша қорғады. Халықаралық саясатта бейбіт және қару жарақты барынша азайту керек деген саясатты ұстанды. Артында үлкен ғылыми мұра қалдырған Төлеген Тәжібайұлы қай қызметте жүрсе де еліне адал қызмет еткен ғалым, педагог, мемлекет қайраткері және дипломат. Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев киелі Түркістанда өткен II Ұлттық құрылтайда «Еліміздің дамуына өз үлесін қосқан тұлғалар, ел тарихында өздерінің лайықты орнын алу керек» деген болатын. Мемлекет басшысының берген тапсырмасын ескерсек, Төлеген Тәжібайұлына елімізде қандай құрмет көрсетілседе, сол құрметке лайық тұлға деп білеміз.

Т.ТӘЖІБАЕВ ШЫҢЫ!

Бақыт Сыдықов,
Т.Тәжібаевтың жиеншары,
педагогика ғылымдарының докторы, доцент,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Математика,
физика және информатика институтының директоры

Төлеген Тәжібаев туралы сөз қозғалғанда ең алдыңмен елге сіңірген еңбегі мен білім, ғылым жолындағы ізденістері, шығармашылығы туралы айтылады. Иә бұл әрине талассыз заңдылық. Өзінің 54 жылдық ғұмырында елімізге өлшеусіз еңбегін сіңіре отырып, өзінің тұлғалық қасиеттерін өнеге ретінде қалдыра білген. «... Орта бойлы, дөңгелек жүзді, қою қасты, келбетті кісі ...» Т.Тәжібаевтың өмір жолын, атқарған қызметін және ғылыми мұрасын зерттеп, ел жұртқа, келешек ұрпаққа таныстыруда академик Ж.Түрікпенұлының еңбегі өте орасан зор, ауқымды болды. Біз сөзіміз дәлелді болу үшін алдыңғы аға буын, кезінде Т.Тәжібаевтың көзін көрген, бірге қызметтес болған әріптестері мен шәкірттерінің пікіріне, естеліктеріне сүйенеміз.

Академик Төлеген Тәжібаев – күрделі тұлға. Ол өмірден өткен соң көп жылдар бойына атаусыз қалды. Тіптен ұмыт бола бастады. Артына қалдырған мұралары шаң басып жатты. Ал, ол ұмытуға болмайтын, кейінгі жастарға өнеге тұтатын жан еді. Осыдан қырық жыл бұрын профессор Құбығұл Жарықбаев екеуміз оның өмірін, ғылыми еңбектерін жинастырдық. Жұмыстарын кітап етіп шығардық. (Ж.Түрікпенұлы).

Төкең қазақтан шыққан тұңғыш дипломат, республиканың алғашқы Сыртқы істер министрі, ұзақ жылдар бойы Қазақ мемлекеттік университетін басқарып, оның қалыптасып, қанат жаюына зор үлесін қосты. ...Тәжібаев қоғамдық, мемлекеттік қызметті зор ғылыми-зерттеу жұмыстарымен ұштастыра білген оқымысты. Психология саласындағы зерттеулері қазақ топырағында осы ілімнің дамуына, оның дұрыс қалыптасуына игі ықпалы тиді. (Д.А.Қонаев).

Тәжібаевтың жоғарыдағы өмір белестеріне қарап, басына бақ қонған жан дерсің. Ол рас. Басқа мемлекеттік қызметтерін былай қойғанда, мұхиттың арғы жағындағы Америкаға барып, БҰҰ-да Советтер Одағы атынан сөз сөйлеп, оның үлкен бір комитетін басқару сол кезде одан басқа қай қазақтың пешенесіне жазылыпты. Бұл бүкіл ұлтымыз үшін абырой мақтаныш емес пе?! (Ж.Түрікпенұлы).

Тәжібаевтың жұмыс істеу тәсілі де өзгеше еді. Кафедраның, ректораттың, ғылыми кеңестің отырыстары мен мәжілістерінде жұрттың бәрі сөйлеп болмай, пікірін ашып айтпайтын. Және өзгелерді мұқият тыңдап отырған тәкәппар пішінінен, іштей кімді мақұлдайтынын сезу мүмкін емес еді. Қандай да бір кереғар пікірлер айтылып жатқанда, тосыннан киіп кетпей, шыдамдылық, сабырлылық танытатын. Ол университетке ең білікті ғалымдарды жинап, олардың бастарына қиыншылық туған шақта жанын салып қорғады. (Р.Х.Хисматулина).

Үлкен дипломат әрі ғалым академик Т.Тәжібаевтың жүзі қандай жарқын болса, ойы да сондай айқын, сөзі де сондай сынық, сыпайы әрі салмақты болатын, біреумен сөйлесе келгенде, оның сөзінен білімді, мәдениетті адам екені бірден сезілетін. ...Т.Тәжібаевтың іздеттілігі оның әбден қанына сіңген табиғи қасиеті болатын. (М.Балақаев).

Т.Тәжібайұлының жарығы мен жылуы, даңқы мен абыройы, биіктігі мен біліктілігі бүгінгі күн үшін де өз қасиетін төмендеткен жоқ. Онда өлмес өмір, өшпес өнеге ғана бар. Өсер өркен үшін, келер ұрпақ үшін, заман үшін Төлеген Тәжібайұлының өмірі мен қызметінің ғибраты, тарихи мәні осында. (К.Нарибаев).

Т.Тәжібаев – ұлттық мінез бен қазақ халқының психологиясына, мәдени мұрасына байланысты да қалам тартқан ғалым. Мамандығы бойынша психолог бола тұра Төкең, әсіресе, халқымыздың педагогикалық ой-пікір тарихын зерттеу ісінде де өзін аясы кең, алымы қарымды, білімі мол ғалым екендігін байқатты. (А.Мауленов).

Қоғам, мемлекет қайраткері, ұлтымыздың мақтанышы, көрнекті ғалым, профессор, ҚССР ҒА академигі, дипломат, генерал-полковник Т.Тәжібаев бауырын жазып шаба алмаған – тұлпар сияқты 54 жасында дүниеден жарқ етіп өте шыққан қазақ халқының ардақты ұлдарының бірі болды.

ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ – ВЕДУЩАЯ ТЕМАТИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ АКАДЕМИКА Т.Т.ТАЖИБАЕВА

Ахметова М.К.,
доктор психологических наук, профессор
Академия Кайнар

Аннотация. Статья посвящена изучению до сих пор неразработанного в целостном плане психологического наследия видного казахстанского ученого Тулегена Тажибаевича Тажибаева, который был первопроходцем в разработке целого ряда проблем казахстанской психологии. Его исследования по вопросам истории зарубежной и русской психологии, истории становления и развития казахской психологической мысли, проблем народной психологии и казахского национального характера являются маяком для сегодняшних исследователей современной психологической науки Казахстана.

Аннотация. Мақала қазақ психологиясының бірқатар мәселелерінің дамуына мұрындық болған көрнекті қазақ ғалымы Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаевтың психологиялық мұрасын зерттеуге арналған. Оның шетел және орыс психологиясының тарихы, қазақ психологиялық ой-пікірінің қалыптасу және даму тарихы, халық психологиясы мен қазақтың ұлттық сипаты мәселелеріне арналған зерттеулері бүгінгі Қазақстандағы қазіргі психология ғылымын зерттеушілерге бағдар ретінде танылған.

Annotation. The article is devoted to the study of the still undeveloped psychological heritage of the prominent Kazakh scientist Tulegen Tazhibaevich Tazhibaev, who was a pioneer in the development of a number of problems of Kazakh psychology. His research on the history of foreign and Russian psychology, the history of the formation and development of Kazakh psychological thought, problems of folk psychology and the Kazakh national character are a beacon for today's researchers of modern psychological science in Kazakhstan.

Ключевые слова. Этнопедагогика и этнопсихология, этническая психология, прикладные отрасли, идеал кочевника, гуманизм, патриот, психология кочевника, жырау-мыслители, народное воспитание, айтыс, национальный характер.

Важность и значимость для нынешнего поколения знаний своего исторического прошлого, восстановления незаслуженно забытых имен тех или иных известных личностей, заполнения и других белых пятен и пробелов нашей истории, изучение проблем казахской этнопедагогики и этнопсихологии - веление времени.

XX столетие породило немало выдающихся общественных и государственных деятелей, талантливых ученых, представителей культуры и искусства, оставивших глубокий и неизгладимый след в социально-экономической, культурной и научной жизни казахского народа.

Одной из таких личностей этого периода является Тулеген Тажибаевич Тажибаев, видный ученый-психолог, крупный государственный деятель, дипломат, академик АН Казахской ССР, ректор Каз ГУ им. С.М. Кирова, автор фундаментальных работ в области психологии и педагогики, оставивший заметный след в истории становления и развития общественной и культурной жизни республики.

Адекватная оценка истории психолого-педагогической науки Казахстана чрезвычайно важна не только для современного этапа ее развития, но и для ее обозримого будущего. Как известно, выдающиеся мыслители, видные ученые в своих работах указывали и указывают на принципиально важное значение исследования путей развития и становления науки об обучении и воспитании в историческом ракурсе. Разработка истории казахстанской педагогики и психологии является актуальной нам не только потому, что она вскрывает великое историческое прошлое этих наук, но и потому, что она возвращает к новой жизни идеи, которые по-настоящему могут быть поняты и творчески осмыслены и развиты

особенно сейчас, когда наша страна приобрела суверенитет и независимость. Академик А.В.Петровский, характеризуя проблематику истории науки, подчеркнул, что для развития современной психологии, обращение к ее историческому прошлому – научная необходимость, позволяющая определить основные перспективные линии формирования ее важнейших отраслей, разделов. В этом отношении интерес для казахстанской психологической науки представляет изучение научной лаборатории видного казахского ученого Т.Т. Тажибаева - основателя казахстанской научной психологической школы.

В силу ряда объективных и субъективных причин масштабы личности и творчества Т.Т. Тажибаева недостаточно осознаны научной общественностью. В настоящее время его имя не имеет той широкой популярности, которую можно было ожидать, учитывая истинные заслуги Т.Т. Тажибаева перед казахстанской наукой. Чтобы понять настоящее место Т.Т. Тажибаева в развитии психологической науки в Казахстане, необходимо изучать и пропагандировать жизнь и творчество этого ученого подобно тому, как это делается в отношении других представителей психологической мысли республик СНГ Г.С. Костюк – Украина, М.А. Мазманян – Армения , А.С. Прангишвили – Грузия , А.Н. Леонтьев – Россия и другие, к которым несомненно принадлежит и Т.Т.Тажибаев.

Одним из первых исследователей психологического наследия Т.Т. Тажибаева является доктор педагогических и психологических наук, профессор К.Б. Жарикбаев. Данный вопрос ученый затронул в своей диссертации «Развитие психологической мысли в Казахстане» (со второй половины XIX века до наших дней). Эпизодически, в виде отдельных книг и статей, эту тему затрагивал профессор Ж. Туркпен улы. Отдельные исследователи, изучавшие творческую лабораторию Т.Т. Тажибаева, почти не освещали рассматриваемый нами аспект. Необходимо также отметить, что автор данной статьи, М.К. Ахметова, в своей кандидатской диссертации «Педагогическое наследие Т.Т. Тажибаева (1910-1964)», осветила педагогические взгляды ученого. И далее в докторской диссертации «Психологическое наследие академика Т.Т.Тажибаева и современная казахстанская психология», где были затронуты психологические взгляды Тажибаева, По совокупности и значимости целостных научных идей Т.Т. Тажибаева мы пришли к выводу, что академика Т.Т. Тажибаева можно считать основоположником научной психологии Казахстана, поскольку он является первооткрывателем всех научно-психологических проблем казахстанской психологии того времени.

Идеи Тажибаева о том, что разработка современных проблем психологии требует обращения к ее истории, в той или иной форме находили свое отражение и в исследованиях А.М. Ким , Ж.И. Намазбаевой , Х.Т. Шерьяздановой, С.К. Бердибаевой, О.К. Аймагамбетовой , О.С. Сангилбаева , Б.А. Амировой , А.Р. Ерментаевой , А.Х. Кукубаевой и других.

Идеи Тажибаева о важности и целесообразности разработки фундаментальных теоретических проблем истории западно-европейской, русской и казахской психологии, а также педагогической и этнической психологии, имеющей исключительно важное значение для создания теоретико-методологических основ научной психологии республики не потеряли значения и в наши дни.

В своих многочисленных публикациях Т.Т.Тажибаев затрагивал также различные аспекты педагогической психологии. Так, он особо подчеркивал, что учение есть могущественный орган воспитания, и воспитатель, лишенный этого органа, потеряет все средства, особенно психологического воздействия на учащихся.

Учитывая двусторонний характер процесса обучения, Т.Т. Тажибаев, вслед за Ушинским, предъявляет учащимся и учителям ряд требований. Это, во-первых, принцип самостоятельности, активное отношение учащихся к овладению знаниями. Ребенок не губка, впитывающая в себя влагу, он усваивает хорошо только то, что затрагивает его личность, что возбуждает его чувства, побуждая его к активному участию к познанию. Одним словом, учитель должен научить учащихся работать продуктивно, достигая максимум работоспособности при минимуме затрат времени и умственных сил.

Т.Т. Тажибаев выдвинул идею экономии умственных сил учащихся. Он писал, что способности учащихся в усвоении знаний, умений и навыков развиваются с возрастом, претерпевая существенные изменения в переходе из класса в класс, развивается, совершенствуется их произвольная память, особой направленности достигает мыслительная деятельность.

Т.Т. Тажибаев считает, что некоторые учащиеся со слабыми типами нервной системы быстро устают, поэтому их не следует часто привлекать к выполнению сложной умственной работы, так как это может довести таких детей до истощения. Учитель вовремя должен уловить признаки утомляемости учащихся, сделать соответствующую разрядку. Полезно, особенно в младших классах, на несколько минут остановить урок, заменить трудную умственную работу более легкой. Т.Т. Тажибаев особо подчеркивал зависимость утомляемости школьников от возраста, от индивидуальных способностей детей, от степени сравнительной утомляемости, от характера различных учебных предметов, а также от влияний на нее личности учителя. Здесь ученый указывает и на ряд других факторов, влияющих на утомляемость учащихся.

В своей книге «Общая психология» он писал, что наиболее часто встречающиеся недостатки познавательной деятельности учащихся – это спутанность мысли и неумение логически мыслить. Первое возникает у тех ребят, кто во время уроков сильно волнуется при ответах или у кого в должной мере еще не развито произвольное внимание, т.е. кто еще не умеет сосредоточиться, а неустойчивость внимания приводит к спутанности мыслей в любой попытке начать систематическую деятельность. По мнению автора, дефект интеллектуальной деятельности учащихся возникает в недостаточно развитом навыке использования приемов логической памяти и привычке прибегать к механическому запоминанию там, где прежде всего требуется размышление и рассуждение. Одной из главных причин такого дефекта Т.Т. Тажибаев считал преждевременный переход к чисто книжному способу изучения предмета. Ученик со слабой волей и не приученный к умственному напряжению часто прибегает к механическому виду запоминания. Такой способ бывает ему утомителен. Такие факты часто наблюдаются особенно у младших школьников. Автор считает, что нельзя спрашивать у ученика больше того, что он в состоянии сделать. Учителю необходимо найти тот предел, до которого ученик может дойти в результате систематических упражнений. Возможности совершенствования умственных действий ученика почти безграничны, важно пробудить желание, убедить его, что он может достичь очень высокого уровня в усвоении знаний.

Казахский ученый в своем вышеназванном учебном пособии особое внимание обращает на вопросы возрастных особенностей учащихся, а также на их работоспособность. По его мнению, в начальных классах, особенно на первом этапе обучения, учителю не следует часто увлекаться письменными заданиями. Такие задания сильно утомляют первоклассника. Учитель должен присмотреться к типу работоспособности каждого и сообразовывать с ними свои действия.

Общеизвестно, что в Казахстане , как и в других регионах СССР в послевоенные 40-60 гг. прошлого века наблюдается оживление отдельных прикладных отраслей психологии. Еще до Великой Отечественной войны в республике наметились некоторые контуры становления педагогической психологии. Этому во многом способствовало назначение на пост наркома просвещения КазССР молодого казахского психолога Т.Т. Тажибаева, только что защитившего в Ленинграде кандидатскую диссертацию, посвященную наследию великого русского педагога К.Д.Ушинского.

Т.Т. Тажибаев с приездом в Алма-Ату интенсивно занимается разработкой проблем педагогической психологии и приступает к пропаганде ее среди студентов педагогических вузов и учительства. Он, будучи профессиональным психологом, по долгу своей службы в руководстве Наркомпроса республики стал уделять серьезное внимание психолого-педагогическому обеспечению учебно-воспитательной работы в средних общеобразовательных и высших школах Казахстана. Таким образом, педагогическая психология,

особенно ее прикладные аспекты, явились центральной проблемой его научно-исследовательской работы. Ниже мы перечислим их названия и годы публикаций.: Воспитание детей в школе и в пионерских организациях в коммунистическом духе// Алматы, «Вожатый», 1938, №9, Сравнительный анализ устной и письменной речи учащихся начальных классов// Алматы, «Халык мугалими», 1939, №8, О развитии психики у детей// Алматы, «Халык мугалими», 1940, № 21-22, О воспитании честности и правдивости у детей// Алматы, «Жас большевик», 1941, №1, Воспитание детей в духе коммунистической морали// Алматы, «Жас большевик», 1941, №1, Психологическая система К.Д.Ушинского/ Алматы, Халык мугалими, 1946, №1-2, Абай Кунанбаев о воспитании молодежи// Алматы: «Казмембас», 1954, Воспитание казахских детей в аулах и школах Казахстана// Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР.XVIII – первая половина XIX века, Великий русский педагог К.Д.Ушинский//Халык мугалими, 1941, №9 и т.д..

Теперь переходим вкратце к анализу отдельных статей этого перечня.

Во всех перечисленных работах Т.Т. Тажибаев тщательно и вдумчиво анализирует проблемы воспитания, делая акцент на национальные основы этой важной психолого-педагогической проблемы. В частности, им были затронуты такие актуальные проблемы воспитания, как нравственный идеал кочевника, его морально-психологические особенности, цели и задачи нравственного, трудового воспитания. В них он излагает свое видение понятия воспитания. Так, в работе «О коммунистической морали» он пишет, что мораль является сложной, диалектической развивающейся категорией; это не кодекс писанных законов (хотя законы имеют огромное значение в формировании человека – М.А.), мораль есть выражение мировоззрения и общности жизненной цели и взаимоотношений людей, соблюдение правила общежития, выражение их честности и правдивости, гуманизма, общей культуры, правильной оценки собственных достоинств и т.д. (Т.Т. Тажибаев. О коммунистической морали. Алма-Ата, 1956. Здесь автор делает попытку дать определение понятию морали с точки зрения психологии. Об этом свидетельствует использование автором следующих понятий психологической науки, как «жизненная цель», «честность и правдивость», «гуманизм», «правильная оценка собственных достоинств» и т.д. Между прочим, указанные понятия являются общими как для этики, так и для педагогической психологии. Правда, автор философские основы понятия морали излагает с точки зрения исторического материализма, утверждая, что морали одинаковой для всех общественных формаций, одинаковой для всех эпох и классов не существует, нормы морали складываются исторически на основе материальной жизни людей, на основе общественного бытия. Затем автор переходит к изложению отдельных ее категорий таких, как патриотизм, любовь к труду, верность дружбе народов, гуманизм и т.д. Между прочим, как мы уже отметили, все эти категории рассматриваются в духе марксистско-ленинской идеологии, в основном с точки зрения исторического материализма. Но, несмотря на это в них можно уловить зерно психологических идей автора на проблему воспитания.

Разработка проблем психологии воспитания является одним из центральных вопросов научного наследия Т.Т. Тажибаева. Этой проблеме автор посвятил довольно большое количество статей, ряд отдельных трудов. Среди этих проблем особое место занимают вопросы воспитания детей в казахской семье. Здесь автор подчеркивает роль здоровой атмосферы семьи, вопросы благоприятного психологического климата в ней, правильного взаимоотношения детей с родителями. Так, в статье «Воспитание казахских детей в аулах и школах Казахстана» и в книге «Абай Кунанбаев о воспитании молодежи» он выступает против тех, кто думает лишь о том, чтобы наполнить желудок, забывая об удовлетворении своих духовных потребностей, тех, кто без серьезного труда ищет легкой наживы и гонится за богатством, кто живет только обывательской жизнью или легко поддается разного рода соблазнам, кто хочет отличиться своим прислужничеством и получить похвалу вышестоящего начальства.

По мнению автора, в семьях, где родители отличаются подобными качествами, может вырасти человек с негативными морально-этическими качествами, ибо каковы родители, таковы и дети. Как известно, особенно в дошкольные годы, пример родителей является важным фактором в семейном воспитании. Т.Т. Тажибаев подчеркивает, что причиной многих пороков казахских семей (такая картина наблюдается и в наши дни М.А.) является их бездеятельность, леность, отсутствие у некоторых из них активного стремления к развитию прогрессивных форм хозяйства, таких как торговля, земледелие, промышленность и т.д.

Как мы уже отмечали, вопросы психологии и педагогики воспитания пронизывают почти все труды Т.Т.Тажибаева. В статье «О поощрении и наказании детей» автор выявляет отдельные психологические факторы, являющиеся мотивом поступков детей разных возрастов. Тематика проблем психологии воспитания у автора была очень разнообразной. Так, в одном из них он пишет о воспитательном значении труда, а в другой статье делает исторический экскурс проблем возникновения семьи и брака. Ряд его работ написан в аспекте этики и педагогики. Так, в статье «Воспитание у детей честности и правдивости в семье» он делает попытку раскрыть их психологические основы формирования. При этом автор акцентирует внимание учителей и родителей на том, какую роль здесь играют примеры наставников, особенно честность и правдивость самих воспитателей, примерное поведение самих взрослых. Во всех этих статьях автор в психологическом плане излагает свое понимание понятия воспитания. Автором используются следующие понятия психологической науки, такие как «честность и правдивость», «взаимоотношения людей», как «поведение человека», «жизненная цель, «гуманизм», «правильная оценка собственных достоинств», «эгоизм и нигилизм» и др.

Так, «…Эгоист, - пишет далее Т.Т.Тажибаев,- не имеет надежных товарищей, истинных друзей, он завистлив, у него стремление к превосходству выпирает наружу, везде он замечает только плохое, отрицательное. Он никому не доверяет, никого не любит по-настоящему, кроме себя. Эгоист не способен на счастье борьбы , на радость подвига, героизма. Часто эгоизм является результатом неправильного воспитания человека в детстве, постоянных уступок родителей капризам и желаниям ребенка, подчеркивающих его превосходство над другими. В результате неправильного семейного воспитания вырастает упрямый, эгоистичный, требовательный, черствый человек».

В этих высказываниях профессора Т.Т. Тажибаева дается правда не очень научно-психологический анализ личности эгоиста и его качества. В психологическом плане понятие «эгоизм» рассматривается в курсе психологии по теме «Характер человека».

Психологи считают, что лучшим средством в борьбе с эгоизмом является влияние коллектива на личность. Эгоизм в целом, эгоистические черты характера, как и другие отрицательные свойства человека являются не врожденными, они порождаются неправильным воспитанием в семье и отсутствием у личности критического отношения к себе, слабым проявлением активности самой личности. Эгоистичность вполне воспитуема, т.е. эгоиста можно переделать, перевоспитать в желаемом направлении. Об этом писали психологи и специалисты по этике, в частности, профессора Ананьев Б.Г., Петровский А.В. и другие.

Профессор Т.Т. Тажибаев в вышеуказанной книге также раскрывает психолого-педагогическую сущность понятия «гуманизм». Правда, в то время, когда писалась эта книга, не только у автора, но и у всех, кто писал о гуманизме, это понятие выражалось в словосочетании типа «советский гуманизм». Нам думается, что Т.Т. Тажибаев понятие «гуманизм» определяет несколько расплывчато, утверждая, что гуманизм – это, прежде всего, «уважение социалистического общежития». Здесь опять-таки налицо влияние коммунистической идеологии на определение понятия гуманизма. Но автор в целом дает правильный научно-психологический анализ этого понятия. По мнению Т.Т. Тажибаева, быть гуманистом - это значит быть аккуратным в выполнении долга, уважающим старших, всемерно культивирующим навыки примерного поведения (вежливость, отзывчивость,

чувствительность и др.). Гуманизм - это значит не мешать другим дорожить своим и чужим временем, помогать несчастным, не высмеивать физические недостатки других, уважать труд обслуживающего персонала, выполнять существующие правила в общественных местах и т.д. В этом контексте мы видим элементы психологического подхода содержания понятия «гуманизм». Автор приходит к выводу, что гуманистическая черта характера прививается чуть ли не с момента рождения ребенка. Он указывает и о путях формирования гуманистических черт поведения. По мнению Т.Т. Тажибаева, положительная привычка поведения в целом является составной частью морально-психологического облика человека. Гуманистические черты должны проявляться везде и всюду. Это молодой человек, уступающий женщине с ребенком или пожилому человеку место в трамвае, или те юноши и девушки, что среди ночи не нарушают покой утомленных от дневного труда людей, кто во весь голос не распевают песни, не играют на музыкальных инструментах, или те, кто в угоду личного удовлетворения не позволяют делать то, что неприятно всем окружающим.

Во всех высказываниях о гуманизме освещены психологические основы формирования гуманизма и показаны различные формы их проявления.

Автор далее пишет о роли труда в воспитании нравственности: «…труд облагораживает человека, освобождает от скуки, эгоизма, тунеядства и других пороков, он делает человека целеустремленным, целенаправленным. Только труд способен вскрыть у человека возможности и дарования, явиться благодатной пищей для разностороннего их развития». Автор и здесь употребляет психологические понятия как «лень», «скука», «тунеядство», «способность», «дарование» и т.д..

Таким образом, в статье, посвященной проблемам психологии воспитания, Т.Т. Тажибаев эти вопросы излагает в широком плане, проникая в психологические содержания упомянутых понятий.

Ныне в период перехода общества нашей страны к рыночным отношениям у отдельных людей появляются некоторые негативные черты поведения, особенно у молодых людей, стремящихся любым способом обогатиться. Молодые люди все еще не сформировавшиеся как личность, без сложившегося мировоззрения о смысле жизни, о счастье, целью жизни видят только обогащение, не учитывая того, что деньги часто выступают источником проявления отрицательных черт поведения.

В этом плане возрастает значение работ, посвященных проблемам психологии, морали и нравственного воспитания. Отсюда задача наших ученых – этиков, психологов, социологов, педагогов уделять самое серьезное внимание разработкам, посвященным проблематике этико-нравственного воспитания детей, подростков и молодежи.

Т.Т. Тажибаев в своих многочисленных публикациях, опубликованных на страницах периодической печати (газеты, журналы) Казахстана также часто затрагивал вопросы патриотического воспитания советских людей, особенно детей и подростков, учащихся школ, студентов высших учебных заведений.

Лейтмотивом его идей о патриотическом воспитании является следующее высказывание: «Настоящим патриотом является тот, кто, прежде всего, уважает свой народ, его язык и национальные традиции…кто не на словах, а на деле помогает обеспечению его счастливой жизни».

Основные положения его воззрений по затронутой проблеме сводятся к следующему:- патриотизм – морально-нравственное высшее социальное чувство, проявляющееся, прежде всего, в любви к Родине, к родной земле, на которой он родился и вырос.- патриотизм – это гордость за свое отечество, за его прошлое и настоящее, готовность защищать всегда и везде интересы родины; - подлинные патриотические чувства, сокровенные идеи возвышают личность, когда они сопряжены с уважением к народам других стран, другим нациям, не вырождаются в психологию национальной исключительности; - пренебрежение не к своим народам и соотечественникам означает равнодушие, безразличное отношение ко всему человечеству, узко эгоистичное отношение к другим людям, это лишь средство

удовлетворения своих целей и интересов (это есть манкурство). В конечном счете, именно к этому сводится подлинная сущность космополитизма как противоположность патриотизму; - предательство и измена – близкие по смыслу понятия. Однако, предательство имеет более выраженный политический и общественно-значимый характер, в то же время измена часто понимается как нарушение верности товарищам, любимым, родным или общему делу. Их причиной может стать слабоволие, страх, насилие, запугивание, честолюбие, коварство, а порой любовь. Разобраться в этих нравственных категориях чрезвычайно важно именно в период отрочества и юности, когда у людей формируется мировоззрение, вырабатываются нравственные и моральные убеждения, стремления, вкусы и идеалы.

Настоящий, подлинный патриотизм – сложный по структуре психологический феномен. Он затрагивает все пласты человеческой психики, является барометром зрелости личности. Патриот должен быть наделен ясным умом, твердым характером, терпением, волей и сильными эмоциями. Без этих компонентов личность может потерять свою целеустремленность, действенность и активность.

Как известно, строго централизованная советская система образования, доставшаяся нам в наследство, не учитывала ни местных особенностей, ни традиций и обычаев тех или иных народов, провозгласив такое абстрактное понятие, как «пролетарский интернационализм» и «советский патриотизм», превратив их в неизменяемую аксиому. Поэтому, в переживаемый нами период, мы должны отводить особое место формированию у наших соотечественников нового психологического чувства, так называемого, казахстанского патриотизма. Но мы должны быть в научном аспекте крайне бдительны, чтобы в наших исследованиях не случилось такого печального факта, связанного со всемогущим понятием «советский патриотизм» и с теми, кто сейчас во весь голос трубят, пропагандируют, пишут о «казахстанском патриотизме».

Как мы уже отметили, первый ученый психолог Казахстана советского периода Тулеген Тажибаевич Тажибаев в 50-е годы XX века поставил на повестку дня вопрос о необходимости изучения особенности казахского национального характера. Этой идеей он жил до конца своей жизни. Данную проблему он затрагивал неоднократно, особенно в статье «Воспитание детей в аулах и в школах Казахстана».

Формирование основных черт национального характера казахов, как подчеркивал Т.Т.Тажибаев, закладывается в семье еще с колыбели, где их приучали к выносливости в суровых условиях кочевого образа жизни. В единении с природой происходило физическое и умственное развитие детей и подростков. Дети проводили различные игры, обучались игре на домбре, участвовали на различных праздниках, спортивных состязаниях и айтысах. Не менее важное значение имело общение детей со взрослыми. С малых лет они были в окружении взрослых, приобщались к разговорам старших, перенимали их богатый жизненный опыт, что также способствовало дальнейшему формированию лучших черт их характера.

По мере взросления казахские дети учились умению общаться со сверстниками, с незнакомыми им людьми. В ходе общения развивались дружеские отношения и проявлялись благородные чувства. Общаясь с приезжими (у казахов было принято оставлять на ночлег незнакомых путников), они получали информацию о происходящем, делились своими знаниями и новостями, все это способствовало развитию познавательных способностей детей их речи, мышления, кругозора, способности общаться и т.д.

В общине кочевников особое значение придавалось умственному воспитанию детей. Сама окружающая среда, необъятный простор степи, ее красота, своеобразная «романтика» кочевого быта, полная всякими заботами, хлопотами и неожиданностями, давали пищу богатому воображению детей.

Дети, вырастая на просторе и приволье степей, никогда не чувствовали себя гостями природы и даже в самые темные ночи находили нужное им направление по звездам и по другим природным ориентирам, знали о том, какая сегодня будет погода, какие животные водятся и какие травы растут в степи.

Помогая старшим пасти скот или просто гоняя по степи телят, жеребят, ягнят мальчики

почти целыми днями находились на лоне природы. Здесь они с острой любознательностью воспринимали своеобразную жизнь обитателей степи. Они наблюдали, как с веселым щебетаньем вились в небе жаворонки, а где-то над ними высоко-высоко, почти неподвижно парил орел, зорко высматривая неосторожного глупого зайчонка или барсука. Лежа на спине в глубокой траве, дети разглядывали плывущие по небу облака, постепенно принимавшие все новые и новые причудливые очертания: то какого- то чудовища с огромной головой и тонкой шеей, то скачущего на коне батыра и его войска, то легендарного одногорбого верблюда-желмая.

Они, дети, мастерски ловили птиц, были прекрасными знатоками повадок и привычек домашних животных. Чуткий слух детей отчетливо улавливал чрезвычайно богатую разнообразными звуками атмосферу степи. Они начинали понимать говор птиц, разбираться в жужжании насекомых, узнавать по вою диких зверей, постоянно рыскающих около стада, различать по писку многочисленных зверюшек, деловито снующих в траве в поисках пищи. Так поэзия девственной природы и ее обитателей, добрых или злых к человеку, с самого раннего детства входила в жизнь и сознание казахского ребенка.

Изучая материалы, связанные с жизнью и бытом казахских подростков дореволюционного периода, Т.Т. Тажибаев обращает наше внимание на одно из удивительных свойств детской психики - умение слушать. Обладая исключительными задатками от природы воспринимать всю информацию на слух, казахские подростки являлись не только хорошими слушателями, но и незаурядными рассказчиками. Видимо, данное свойство психики подростков формировалось в силу образа жизни связанного с кочевым хозяйством, где отсутствовала целенаправленно планомерная форма организованного обучения.

Одним из средств умственного воспитания подрастающего поколения в народном воспитании казахов,- писал ученый,- являлся айтыс – своеобразный поэтический диалог молодежи. Казахский айтыс существенно отличается от полемической дискуссии и от состязаний по красноречию. Айтыс - чрезвычайно редкое явление в культурной жизни других народов. Айтыс казахов в какой-то мере можно уподобить поэтическому диалогу «мугалихат» у кочевников – бедуинов Аравии.

«Айтыс у казахов, - пишет Т.Т.Тажибаев, - будучи ярким, захватывающим зрелищем, служил для проверки способности молодых людей к логическому построению мыслей в их специфической форме. Он требует быстроты, сообразительности, особой находчивости и импровизаторского искусства. Особенно интересным и острым являются айтысы в виде вопросов, ответов и угадывании загадок».

Т.Т. Тажибаев отмечает, что основные черты национального характера любого народа находятся в постоянной зависимости от способа хозяйствования, особенности быта, общественного строя, климатических условий, национальной культуры, уровня обыденного сознания, формы общения.

Психологические особенности казахов обусловлены, как подчеркивал Т.Т. Тажибаев, особенностью географических условий. Так, бескрайние степи Казахстана, суровый континентальный климат в определенной мере влияли на формирование психологического склада кочевого народа. При этом автор соглашается с мнением многих исследователей, писавших о наличии таких черт характера кочевников, как большая физическая выносливость, развитие органов чувств: зрительных, слуховых, обонятельных ощущений и восприятий, хорошая память и рассудительность, острота ума, восприимчивость и любознательность. Тажибаев также подчеркивал, что казахи, как и многие кочевые народы, обладали способностью к красноречию, у них сильно были развиты филологические и математические способности.

История становления национальной психологии убедительно продемонстрировала особую значимость воздействия социальных факторов на формирование характера того или иного этноса. Общеизвестно, что методологическая значимость структуры национального характера определяется тем, что она представляет собой не механическое объединение

отдельных свойств, а сочетание специфичных, наиболее характерных для этого этноса черт. Здесь необходимо подчеркнуть, что своеобразие национального характера определяется не какими-то отдельными его свойствами или их количеством, а уникальностью в целом. Речь идет не столько о каких-то наборах черт, сколько о степени выраженности той или другой черты в этом наборе, о специфике её проявления. На наш взгляд представляется актуальным и методологически правильным осмысление национального характера с точки зрения диалектики общего и единичного в общей структуре национальной психологии. Поэтому определяющим моментом в изучении казахского национального характера является соотношение общечеловеческого и национального. В структуре национальной психологии национальный характер представлен как ее важный компонент. Это совокупность специфических психологических черт, свойственных каждому этносу в конкретных условиях его жизнедеятельности – социальных, экономических, культурных, природных, взятых вместе.

Казахский ученый писал, что национальный характер обладает устойчивостью, которая определяется тем, что в нем приобретаются национальные формы поведения в системе всех ценностей народа. Его возникновение и формирование происходит постепенно на самых ранних этапах становления нации. По мнению автора, в этом процессе решающая роль принадлежит природным и общественным условиям.

Т.Т.Тажибаев считает, что характер воздействия различных внешних факторов и их взаимодействие обуславливает возникновение национально-своеобразных особенностей. В результате этого образуются национальные установки как внутренний настрой (готовность) на различные проявления окружающей среды. Они регулируют психологические особенности в деятельности, потому что являются механизмами проявления характера. По-видимому, формирование национальной психики происходит не за счет специфического влияния традиционного стиля жизни казахов, а в конкретном виде той или иной деятельности.

Далее автор пишет, что на протяжении своей длительной истории, жители степных просторов накопили богатый опыт обучения и воспитания подрастающих поколений, создали своеобразные обычаи и традиции, определенные стереотипы поведения, в которых аккумулированы творческий опыт народных масс, устойчивые правила, нормы и принципы поведения человека. В соответствии с вышеперечисленными особенностями у кочевников сложилась своеобразная психология, определенный тип личности, суть которого выражена в известном казахском афоризме «Сегіз кырлы, бір сырлы» (буквально «Настоящий джигит наделен восемью гранями человеческих качеств и способен хранить тайну»). Такая личность должна быть наделена следующими качествами: знанием способов ведения кочевого скотоводства, чрезмерным трудолюбием, стойкостью в беде, смелостью в бою, знанием генеалогии своего рода, поэтическим дарованием, находчивостью и остроумием, отличным владением техникой верховой езды.

Суровая и нелегкая жизнь обитателей степи предъявляла жителям степи целый ряд жестких требований. Они должны были быть не только физически крепкими, выносливыми, способными быстро приспосабливаться к меняющимся погодным условиям, но и психически развитыми людьми.

Эту же мысль подчеркивает и выдающийся этнолог и психолог Л.Н.Гумилев, большой знаток кочевого образа жизни. Он писал: «Хотя жизнь кочевника была обеспеченной, но в то же время непростой в силу трудного процесса ухода за скотом круглый год, и в зимнюю стужу с буранами и морозами, в летний зной с суховеями и степными пожарами, охраны его от хищных зверей и набегов соседей. Постоянная жизнь в обширной и открытой степи, полной опасности и неожиданностей, формировала из кочевников людей выносливых, смелых, предприимчивых».

В своих этнопсихологических исследованиях Т.Т. Тажибаев неоднократно подчеркивал, что большую роль в становлении личности кочевника сыграла и здоровая экосреда. Находясь всегда в полной готовности к кочевому передвижению, мужчины

одновременно занимались охотой, пасли скот, участвовали в бою. Так, мужчина был воином, пастухом и главой семьи. Отсюда казахская народная поговорка : «Джигиту и семидесяти ремесел мало». Ее дополняла другая : «Если Есет на войне, то он - наездник, а если он дома, то он - сыровар». Жизненная необходимость кормить себя и семью заставляла их объединяться и быстро приспосабливаться к постоянно меняющимся природным условиям. В общении кочевники хорошо узнавали друг друга, роль каждого человека была четко определена согласно его возрасту и месту в обществе, этические нормы· были известны всем с детства. Сходство интересов, общий взгляд на жизнь способствовали легкой коммуникации, укрепляли устойчивые межличностные отношения. Группа, куда входила личность, была психологически сплоченной, в ней культивировались традиции той и или иной родовой общности. Вместе с тем, не игнорировались и личностные, половозрастные особенности кочевников, их индивидуальная психология, обусловленная как социальными, так и биологическими факторами.

По дошедшим до нас оригинальным источникам (труды казахских ученых средневековья, размышления степных жырау-мыслителей), а также по многочисленным дневниковым записям, наблюдениям русских и западноевропейских ученых, военных, путешественников и ссыльных (А. Левшин [162], А. Янушкевич, Н. Зеланд, В. Радлов, Г. Потанин и многие другие), вырисовываются своеобразные позитивные морально-психологические особенности личности кочевника: красноречие, иносказательность речи, способность искусными намеками и полунамеками дать понять собеседнику ту мысль, которую говорящий по какой то причине не может (или не хочет) высказать прямо. У кочевников развита способность к четкому запоминанию всего услышанного. Так некоторые пересказывали «Кобланды батыр», «Кыз Жибек», «Алпамыс» и др. Таких людей называли жырши (сказитель). Они излагали свои мысли ясно, образно, точно, лаконично. Чтобы придать своей речи известную долю изящества, выражая ее в ритмической форме, они часто прибегали к афоризмам, пословицам и поговоркам, которыми так был богат их речевой обиход. Они экспромтом умели парировать замечания, сделанные другими, тоже в стихотворной форме. Поэтому у них было широко распространено состязание в импровизации (айтысы), где темпераментно и бурно реагировали на каждое остроумное слово своих партнеров состязающиеся. Игривость, многозначительность, иносказательность, образность - характерные особенности речи казаха-кочевника. По мнению Т.Т. Тажибаева, эти особенности вызваны тем, что в условиях однообразной жизни неоглядной степи и огромной потребности людей в общении между собой, диалог всегда носил неторопливый характер, каждое высказывание наполнялось глубоким смыслом и образностью. Поэтому они всегда с уважением относились к тем, кто говорил логично, последовательно, убедительно. Народ особо поощрял людей, которые говорили рассудительно, мыслили логически, убедительнее других доказывали свои суждения и выводы. Нет такого случая в жизни, к которому казахи (поэт, пастух, би, шешен и т.д.) не употребили бы соответствующую пословицу и поговорку в тех или иных ситуациях.

Анализируя психический склад казахов, мы исходим из того, что в основе развития национального характера наблюдаются противоречия, отражающие соотношения различных его свойств, как положительных, так и отрицательных.

В контексте данного положения можно говорить об отдельных отрицательных чертах характера казахской нации. Одной из негативных характеристик казахов является их обидчивость. В силу преобладания эмоциональности казахской души, излишней впечатлительности, они моментально реагируют на высказанные другими слова, поступки, которые слишком близко принимают к сердцу, относя их лично к себе.

Образ жизни способствовал тому, что жизнь текла размеренно, в соответствии с потребностями жизнедеятельности и быта. Казахи весь день пасли скот, чтобы выжить. Спешить было некуда. Главное для них - это быть рядом со скотом, следить за ним. Такая обстановка расслабляла человека. Ведь Абай говорил, что каждый ленивый человек есть трус, каждый хвастливый человек – недалекого ума, а каждый глупый человек- это бессовестное, бесстыдное существо.

У казахов по отношению к другим людям, была характерна и ничем не оправданная доверчивость. Так, В.К.Герн заметил, что они легко поддаются лести. Возможно, это объяснятся тем, что казахи всегда жили в окружении родителей, поэтому привыкли доверять всем. Они были открытыми для всех и такого же отношения к себе ожидали от окружающих.

В казахском национальном характере нередко имеет место и зависть. Возможно, эти свойства определялись самим характером кочевого образа жизни: борьба за лучшие пастбища способствовала появлению недоверия у людей друг к другу.

Современные условия развития общества, изменения в духовной сфере народов породили новые негативные свойства людей, которые ранее никогда не были характерны для казахского менталитета. К сожалению, мы сейчас являемся свидетелями низкого развития нравственности определенной части молодежи, которая ведет праздный образ жизни: это компьютерные игры, увлекается алкоголем, наркотиками. Некоторые казахские женщины, оставляют своих новорожденных в роддоме или на улице. Это страшная трагедия, когда такие поступки совершают женщины – хранительницы домашнего очага, олицетворяющие жизнь на Земле.

В данной статье мы вкратце изложили точку зрения Т.Т. Тажибаева относительно разработки проблем педагогической, народной и этнической психологии. Дальнейшее углубленное изучение этой проблемы является одной из основных задач психологов Казахстана.

Список источников

1. Ахметова М.К. Академик Т.Т.Тажибаев и современная психологическая наука Казахстана. Монография.- Алматы, 2013. – 446 с
2. Жарикбаев К.Б., Ахметова М.К. Развитие казахской национальной психологии в историко-теоретическом аспекте. Учебное пособие. – Алматы, 2014. – 495 с.
3. Жарикбаев К.Б., Ахметова М.К. Казахская психология. Основные этапы ее развития. Собрание избранных сочинений в десяти томах. Том второй. – Алматы. – 2016. – 313 с
4. Ахметова М.К. Развитие истории и теории казахстанской психологии. Вопросы психологии в трудах Т.Т.Тажибаева. Монография. Алматы.- 2020.- 256 с.

HIGHER EDUCATION NOWADAYS - THE DESIRE TO IMPROVE QUALITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Siyka Chavdarova-Kostova,
professor, doctor of pedagogical sciences,
Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Education

Education as a system always reflects the needs of society. These needs can range from the development of personal qualities that meet social expectations for a "good citizen" and "good person" to labor market requirements for the knowledge and skills required for a profession. And although primary and basic education are primarily focused on the first type of expectations, higher education is more focused on the requirements of the labor market. Secondary education, depending on the profile of the school, can be focused on the first or second expectation (if we are talking about vocational schools).

Over the past three decades, higher education has been a topic of particular interest. It has "a crucial role in supporting social cohesion, economic growth and global competitiveness", it "is an essential component of socio-economic and cultural development" (ESG, 2015, c.6)

Higher education is seen as a means not only of achieving individual professional and personal development, but also as a means of increasing the international competitiveness of states. The more one state is open to interaction with others, the more it is necessary to make comparisons across borders, look for similarities and differences, opportunities for cooperation, learn from foreign experience and achieve success in the national higher education system.

In the context of globalization, this type of comparison becomes not only necessary, but also mandatory. Higher education is in a situation of constant renewal precisely because of the stimulation of comparison processes with others, both within the territory of one's own state and outside it. If an institution that trains specialists with higher education wants not only to survive, but also to compete with others, it must make serious efforts to constantly improve it - the quality of education, the opportunities offered to students and teachers for professional and personal development, material conditions, prospects for the implementation of the labor market, etc.

Encapsulation of any concrete higher educational institution - university, institute, academy, would limit its development potential. In the context of a globalizing world, the "opening" of higher educational institutions is inevitable and mandatory - "opening" for interaction, scientific achievements, contacts of lecturers and students within the state, interstate unions, the continent, the world. This is an opportunity to enrich the institution with research results, teaching models, cultural information, etc., as well as an opportunity for the institution to introduce itself to others - through its scientific and educational achievements, its culture, etc. At the heart of this enrichment is interaction. through joint research and projects, exchange of students and teachers, exchange of teaching technology, etc.

The above mentioned reflects the development of ideas in higher education in an international context over the past 30 years. Undoubtedly, a strong incentive to accelerate this development has been the Bologna Declaration since 1999, which emphasizes "the importance of education and educational co-operation in the development and strengthening of stable, peaceful and democratic societies". Attention is drawn to the connection between the development of research and student teaching, the need to achieve high adaptability to modern living conditions: "higher education and research systems continuously adapt to changing needs, society's demands and advances in scientific knowledge". It`s necessary an "achievement of greater compatibility and comparability of the systems of higher education" that "requires continual momentum in order to be fully accomplished" /The Bologna Declaration/.

In fact, the mentioned directions for the development of higher education at the international level were established by the adoption of the Magna Charta Universitatum in 1988 in Bologna, which emphasized the importance of the role of universities, higher education, for the multifaceted development of society. This document notes that "the future of mankind depends largely on cultural, scientific and technical development; and that this is built in centres of culture, knowledge and research as represented by true universities", that "must give future generations education and training that will teach them, and through them others, to respect great harmonies of their natural environment and of life itself".

Particular attention is paid to the need to conduct research within higher education, where "the teaching and research" "must be inseparable if their tuition is not to lag behind changing needs, the demands of society, and advances in scientific knowledge". Thus, a higher education institution becomes, "an ideal meeting-ground for teachers capable for imparting their knowledge and well equipped to develop it by research and innovation, and for students entitled, able and willing to enrich their minds with that knowledge" /Magna Charta Universitatum/.

A natural continuation of the creation of the European Higher Education Area in 2010 is the adoption of the Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, which emphasizes the status of higher education as "public responsibility", as "a major driver for social and economic development and for innovation in an increasingly knowledge-driven world". The text of the declaration expects that higher education will take actions related to reforms of educational content, ensuring quality, improving training, providing opportunities for the mobility of teachers and students, and cooperation in international networks. An important emphasis is on

“underline the role the higher education institutions play in fostering peaceful democratic societies and strengthening social cohesion”.

As for students, higher education should provide “the learners with the opportunity to acquire knowledge, skills and competences furthering their careers and lives as democratic citizens as well as their personal development” and “to foster student-centred learning as a way of empowering the learner in all forms of education, providing the best solution for sustainable and flexible learning paths”. “Social dimension” is very important “in order to provide equal opportunities to quality education, paying particular attention to underrepresented groups” /Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education, 2010/.

Here it is necessary to specifically note the relevance of the Standards and Recommendations for Quality Assurance in the European Higher Education Area. For European universities today they are extremely important because they establish the main criteria for assessing their quality.

In concrete terms, these are the Standards and Recommendations for Internal Quality Assurance:

1. Quality Assurance Policy
2. Development and approval of programs
3. Student-centered learning and performance assessment
4. Admission, Progress, Recognition and Certification
5. Teaching staff
6. Educational resources and student support system
7. Information management
8. Public information (Standards and recommendations..., 2015)

Quality is a key term in the Standards. It is noted that: “Quality assurance policies are more effective if they reflect the relationship between research, teaching and learning and take into account both the national context in which the institution operates and the intra-university context.” (Standards and recommendations..., 2015, p. 11)

Special attention is paid to the so-called “student-centered learning”, which “plays an important role in increasing students’ motivation, self-reflection and involvement in the learning process.” Universities “should encourage students to take an active role in the joint construction of the educational process” (Standards and Recommendations..., 2015, p. 12). A very important term is the so-called “student life cycle”, the components of which are “admission, academic performance, recognition and certification” (Standards and Recommendations..., 2015, p. 13).

Everything mentioned above is related to “public responsibility for higher education and research”. This responsibility is associated with several expectations and goals of higher education:

„- preparation for sustainable professional employment;
- preparation for life as an active citizen in democratic societies;
- personal development;
- development and maintenance through training and research of a broad, advanced knowledge base.”

These goals directly reflect the main function of higher education – “in the service of society”, which is also its main responsibility.

Literature

1. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). - https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf, 04.02.2024.
2. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education (2010)Area. - http://media.ehea.info/file/2010_Budapest_Vienna/64/0/Budapest-Vienna_Declaration_598640.pdf, 6.10.2017.
3. MAGNA CHARTA UNIVERSITATUM (1988) - http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/the-magna-charta-1/the-magna-charta, 7.10.2017.
4. Recommendation CM/Rec (2007)6 of the Committee of Ministers to member states on the public responsibility for higher education and research. - https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805d5dae, 04.02.2024.

5. The Bologna Declaration of 19 June 1999. - https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf, 04.02.2024. http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Bulgarian_by%20NEAA.pdf
6. European Association for Quality Assurance in Higher Education /ENQA/ - http://www.enqa.eu
7. European Quality Assurance Register for Higher Education /EQAR/ - http://www.eqar.eu
8. European Higher Education Area /EHEA/ - http://www.ehea.info

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ АНТИМОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Карпова Елена Викторовна,
д. пс. наук, профессор,
зав.кафедрой педагогики
и психологии начального обучения
ЯГПУ им. К.Д. Ушинского

Аннотация: представлены материалы, раскрывающие влияние цифровизации на мотивацию учебной деятельности и когнитивную сферу личности. Определены факторы и направления негативного влияния факторов, обусловленных цифровизацией. Рассмотрены психологические закономерности этого влияния. Сформулирован новый принцип мотивационного обеспечения учебной деятельности, обозначенный как принцип ценностно-опосредствованной коррекции и формирования мотивации учебной деятельности.

Ключевые слова: мотивация, мотивация учебной деятельности, цифровизация, когнитивные процессы, антимотивация, снижение когнитивности, ценностно-опосредствованная коррекция и формирование мотивации.

Abstract: the paper presents materials revealing the impact of digitalization on the motivation of educational activity and the cognitive sphere of personality. The factors and directions of the negative impact of factors caused by digitalization are determined. The psychological patterns of this influence are considered. A new principle of motivational support for educational activity is formulated, designated as the principle of value-mediated correction and formation of motivation for educational activity.

Key words: motivation, motivation of educational activity, digitalization, cognitive processes, anti-motivation, cognitive decline, value-mediated correction and motivation formation.

Аннотация: цифрландырудың оқу іс-әрекетінің мотивациясына және тұлғаның когнитивтік саласына әсерін ашатын материалдар ұсынылған. Цифрландыруға байланысты факторлардың теріс әсерінің факторлары мен бағыттары анықталды. Бұл әсердің психологиялық заңдылықтары қарастырылады. Оқу іс-әрекетін мотивациялық қамтамасыз етудің жаңа принципі тұжырымдалды, оқу іс-әрекетінің мотивациясын қалыптастыру және құндылыққа негізделген түзету принципі ретінде белгіленді.

Түйінді сөздер: мотивация, оқу іс-әрекетін ынталандыру, цифрландыру, когнитивтік процестер, антимотивация, когнитивтіліктің төмендеуі, құндылыққа негізделген түзету және мотивацияны қалыптастыру.

Развертывающиеся в настоящее время масштабные процессы трансформации сферы образования, обусловленные комплексным внедрением в нее компьютерных технологий, порождают широкий спектр высокоактуальных проблем как теоретического, так и прикладного плана. Все они широко обсуждаются в современной литературе, составляя передний край развития целого комплекса направлений и разработок. Особую и во много

определяющую группу среди них составляют исследования собственно психологического и психолого-педагогического плана.

В исследованиях анализируются основные трудности, связанные с цифровизацией системы образования. Так, рассматриваются теоретические и методологические вопросы, решение которых является условием разработки новых информационных технологий в высшем образовании, а также намечаются пути их минимизации. К числу важнейших среди них относятся, в частности, проблема разработки наиболее эффективных дидактических средств, базирующихся на компьютерной базе; проблема влияния компьютерных технологий на формирование личности обучающегося; проблемы, связанные с экспликацией воспитательного потенциала цифровых технологий; проблемы, обусловленные переходом на дистанционные формы обучения и мн. др. [1, 2, 3].

В ходе их разработки к настоящему времени получен целый ряд важных результатов как теоретического, так и прикладного характера, которые, фактически, приводят к становлению нового научного направления, обозначаемого по-разному, но имеющему общий и вполне определенный смысл: цифровая педагогика, компьютерная дидактика, IT-организованное обучение и пр. [4, 5, 6]. Однако, совершенно особое место в подобного рода исследованиях должно, по нашему мнению, принадлежать исследованию того, каким образом тотальная цифровизация образования влияет на основу основ всего образовательного процесса и формирование в нем личности – на мотивацию учения. Вместе с тем, именно эта важнейшая проблема остается до настоящего времени крайне слабо разработанной и даже не поставленной как самостоятельная. Однако уже существующие сегодня данные показывают. что это влияние не только существует, но и является очень многоплановым и сильным, а также отнюдь не всегда позитивным. В данной статье мы рассмотрим некоторые – значимые, по нашему мнению, аспекты этого влияния.

При этом в качестве исходной в методологическом плане выступила разработанная нами структурно-уровневая концепция мотивации учебной деятельности. Одним из ее основных положений является обоснование существования особой категории мотивационных факторов, обозначенных понятием антимотивации [7]. Она синтезирует в себе совокупность множества мотивационных образований негативного плана по отношению к самой деятельности. Все входящие в эту категорию антимотивы детерминированы как со стороны личностных характеристик, так, особенно, и со стороны содержания, структуры, динамики и условий, режима и организации самой учебной деятельности. Кроме того, все они обладают общей чертой – негативной направленностью по отношению к учебной деятельности. Однако следует со всей определенностью подчеркнуть, что антимотив – это не «не-мотив» (то есть фактически *отсутствие* мотива); это – именно мотив, но с обратной направленностью, с противоположным зарядом по отношению к учебной деятельности [7, 8].

Действительно, влияние, прежде всего, социального метаконтекста на формирование антимотивации, особенно, в том его виде, который характерен для сегодняшних реалий общества, очень велико [10, 11, 12, 13]. Не приходится подробно обосновывать тот факт, что его влияние далеко не всегда является позитивным по отношению к формированию и развитию мотивации учебной деятельности. Обрушивающаяся на личность учащегося информация негативного плана (в основном через СМИ, телевидение, Интернет и пр.), негативные ценности и идеалы, нормы и стереотипы поведения «хорошей жизни», квазиобразцы личностного развития, необозримое множество соблазнов и многое другое не только не способствуют развитию адекватной и полноценной мотивации учебной деятельности, но и вообще формируют негативное отношение к обучению как таковому [13, 14, 15].

Объективно развертывающееся под влиянием очень большого количества причин формирование антимотивации в процессе учебной деятельности в сочетании с необходимостью реализовывать последнюю приводит к столкновению двух мощных динамических тенденций: *нежелания* ее осуществлять, отсутствия мотивов, углубления

возникающей антимотивации и *долженствования* это делать. Возникает объективное противоречие, которое должно быть каким-либо образом преодолено. И оно в той или иной мере преодолевается – возникает определенный тип мотивационной регуляции этой деятельности.

Наряду с этим, проведенные нами в последнее время исследования дают основания считать, что по отношению к понятию антимотивации и той реальности, которая им обозначается, должен быть реализован принцип социо-культурной обусловленности [9]. Это означает, что содержание и состав, а также структура антимотивации не являются неизменными и инвариантными. Наоборот, они характеризуются динамичностью и трансформируемостью в зависимости от складывающихся в каждый конкретный период времени в социуме условий. Иначе говоря, антимотивация принципиально *относительна*, точнее – социо-относительна.

Это означает, что под влиянием тех изменений, которые происходят в социуме и в его важнейших сферах, меняется состав и содержание самих базовых категорий антимотивов. Происходят изменения в том традиционном перечне, который обычно дифференцируется и частично отмечен выше. Причем, эти изменения состоят не только в появлении новых факторов антимотивационного плана, но и в редукции некоторых из них. Естественно также, что наиболее значимым является вопрос о том, какие, прежде всего, новые антимотивационные факторы характерны для современной ситуации и в чем они заключаются.

Предпринимая попытку ответа на него, обратим внимание на ту особенность развития социума, которая является и наиболее значимой, и наиболее обобщенной. Речь идет о становлении новой реальности – о вступлении социума в новое состояние, в так называемую цифровую эпоху, обусловливающую качественно другую по сравнению с прежней ситуацию социализации личности [14, 15, 16].

В этом плане используется, как известно, и понятие цифровой социализации. Другими словами, проблема социальной относительности антимотивации конкретизируется до вопроса о том, каким образом на нее влияет цифровая социализация в целом и широкое распространение компьютерных технологий, в особенности. Подчеркнем также, что этот вопрос в настоящее время остается практически полностью неисследованным и ставится в данной работе, по существу, впервые. В связи с этим, представленные ниже материалы следует рассматривать как первый шаг в направлении его исследования, предполагающий возможность дальнейших разработок в данной области и, соответственно, расширения содержания антимотивации. Вместе с тем, некоторые из наиболее значимых факторов антимотивационного плана с достаточной степенью очевидности могут быть дифференцированы уже сейчас.

По нашему мнению, все они могут быть разделены на две группы, точнее, на два уровня. Это – относительно более очевидные, «поверхностные» и более имплицитные – глубинные. Так, в частности, к первым могут быть отнесены следующие факторы, влияющие на формирование антимотивации.

Прежде всего, следует констатировать, что наиболее общий принцип построения практически любого контента состоит в том, чтобы удовлетворять требованию «интересности» – он строится так, чтобы и привлекать, и увлекать, и завлекать, причем, как правило, неважно, какими именно средствами. В результате он существенно выигрывает у любого иного контента, в том числе и учебного плана. Соответственно, возникает мощный мотив – интерес к самому этому контенту. В дело вступает общее правило: если человек не хочет чего-либо, то только потому, что он хочет чего-то другого; этим «другим» в наиболее общем плане и выступает компьютерный контент в его предельно общем проявлении.

Работа с этим контентом, погруженность в него характеризуется и большей легкостью, и меньшей ориентацией на результат и, соответственно, ответственностью, а также другими параметрами, делающими его мотивационно более привлекательным. Кроме того, легкость доступа практически к любой информации, в том числе, и далеко не всегда социально

одобряемой, делает его привлекательным вдвойне. Наконец, еще одним фактором поверхностного плана выступает то, что возникает не просто еще одна сфера коммуникации, а такая, которая практически полностью переключает на себя коммуникативные установки и соответствующее поведение личности. Мотивация уходит именно в нее, а потребность в общении, получая гипертрофированные возможности для удовлетворения, вытесняет другие, в том числе и учебные мотивы.

Вместе с тем, существуют и другие, более имплицитные и не менее сильные факторы антимотивационного плана, сопряженные с цифровой социализацией. К основным из них, по нашему мнению, необходимо отнести следующие факторы.

Во-первых, сама по себе легкость доступа практически к любой информации, простота ее получения приводят к тому, что ее так называемый внутренний поиск – необходимость прийти к ней в результате интеллектуальных усилий - вытесняется тем, что обозначается понятием фильтрации – выбора информации из тех массивов, которые уже есть в поисковом контенте. В итоге этого снижаются личностные инвестиции, то есть, своего рода мера труда по добыванию информации и, соответственно, мотивационная привлекательность как самого поиска, так и удовлетворенности от самостоятельно найденного решения, от найденной информации и пр. Следовательно, принципиальная смена стратегий добывания нового – с поиска на фильтрацию – выступает мощным фактором антимотивационного плана.

Во-вторых, как следствие этого, возникает и не менее известный, еще более негативный и общий феномен, обозначаемый понятием снижения когнитивности [10, 11, 12]. Он объединяет в себе все эффекты негативного плана, имеющие место по отношению к совокупности основных когнитивных процессов. Он приводит к тому, что замена поиска на фильтрацию, а также другие особенности компьютерных технологий обуславливают возникновение очень выраженного противоречия между большим объемом информации, которая доступна личности и которая представлена в готовом виде, с одной стороны, и слабой сформированностью средств и механизмов ее переработки, с другой. Переработка информации подменяется ее поиском, фильтрацией и использованием, следствием чего является резкое снижение интеллектуальной активности, связанной с переработкой сложной и объемной информации, с восприятием семантически наполненных текстов. В результате, доступность больших массивов информации оборачивается несформированностью механизмов, на основе которых происходит переработка и усвоение информации. Это противоречие считается наиболее негативным следствием цифровизации в целом. Однако, необходимо выделять и мотивационный аспект цифровизации. Дело в том, что снижение когнитивности непосредственно влияет на сдерживание развития интеллектуального потенциала, а оно, в свою очередь, на степень субъектности личности и, следовательно, на ее мотивационную сферу. Личность из активного деятеля все более трансформируется в относительно пассивного пользователя, а мотивация, сопряженная с активностью и удовлетворение от нее вытесняется мотивацией потребления, которая, как правило, не носит продуктивного характера и выступает как источник антимотивации.

В-третьих, следует учитывать и то, что нередко педагоги или родители, осознавая не только позитивные, но и негативные последствия гиперкомпьютеризации стремятся к ограничению так называемого компьютерного времени, а, проще говоря, накладывают запреты на занятия с компьютером. Однако, столь же известно, что именно в том возрасте, в котором и развертывается наиболее интенсивно учебная деятельность – прежде всего, в подростковом, наибольшей выраженностью обладает важный феномен «реактивного сопротивления» (Дж. Брем). Он, в сочетании с этими запретами, приводит к обратному эффекту – стремлению делать то, что запрещается, еще более усиливается и само оно выступает как мощный фактор антимотивационного плана.

Наконец, необходимо отметить и еще один фактор, источник антимотивации. Как показывают исследования последнего времени, под влиянием цифровой социализации происходит не только снижение когнитивности, но и производное от нее снижение

метакогнитивности, то есть редукция рефлексивных механизмов регуляции [12]. Это влияет и на способность к самоанализу и, соответственно, на становление высших уровней мотивационной регуляции поведения и деятельности в целом, провоцируя одновременно и развитие антимотивации.

Итак, представленные выше факты с очевидностью приводят к необходимости принципиально новой постановке проблемы мотивации учебной деятельности – к ее разработке не просто в контексте цифровой социализации в целом, но и в плане влияния ее на очень важную и крайне негативную для учебной деятельности категорию факторов – факторов антимотивационной направленности.

Их раскрытие и, главное, их профилактика и минимизация является важным средством оптимизации процесса обучения, что и обусловливает значимость данного аспекта психологии мотивации учебной деятельности. По нашему мнению, в качестве одного из возможных и весьма действенных средств такой оптимизации могут выступить программы мотивационного сопровождения учебной деятельности, базирующиеся на следующем – ключевом теоретическом положении.

Известно, что ни профилактика, ни коррекция мотивационных установок не является эффективной в том случае, если она построена на стратегии так называемого прямого воздействия. Напротив, такое «лобовое» воздействие, которое чаще всего предстает либо как система запретов, либо как система принудительных мер, дает противоположный результат. Это объясняется тем, что в данном случае активизируются, как мы указывали выше, механизмы реактивного сопротивления личности, то есть те мотивационные установки, которые являются противоположными по отношению к навязываемым извне.

В силу этого, построение указанной стратегии должно базироваться на принципиально ином – опосредствованном подходе. Он основывается на принципе, который можно обозначить как принцип ценностно-опосредствованой коррекции (ЦОК) мотивации учебной деятельности. Данный подход предполагает двухэтапную структуру. На первом этапе необходимо выявить ведущие ценностные ориентации учащихся и их мотивационные установки, носящие продуктивный в личностном плане и в профессиональном отношении характер. Другими словами, это те ориентации, которые содействуют достижению субъективно-принятых профессиональных и личностных целей. На втором этапе следует ориентировать учащихся на приоритетное внимание и выбор тех компьютерных продуктов и тех фрагментов интернетовского контента, которые сопряжены с этими ориентациями и установками, а, тем самым, помогают их реализовать. В связи с этим, субъект ставится в ситуацию, в которой он заинтересован – мотивирован на работу именно с этим контентом. Здесь можно вспомнить известный постулат теории мотивации, который гласит что «лучший способ убедить человека сделать что-то состоит в том, чтобы он сам захотел сделать это». Однако следует учитывать то, что именно такой контент, как правило, оказывает не деструктирирующее влияние на когнитивный потенциал личности, а, наоборот, содействует его развитию. Следовательно, такая стратегия может способствовать не только коррекции тех негативных тенденций, которые указаны выше, но и развитию тенденций развивающего, формирующего плана.

Список источников

1. Alison A. Cyberpsychology. – 2015. – 304 p.
2. Антонова Д. А., Оспенникова Е.В., Спирин Е.В. Цифровая трансформация системы образования // Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Сер. Информационные компьютерные технологии в образовании. 2018. № 14. С. 5–37
3. Bell V., Bishop D. V., Przybylski A. K. The debate over digital technology and young people. BMJ 2015; 351: h3064.
4. Belibou A. Integrating Computerized Musical Education into an Interdisciplinary Paradigm; Proposal of Applications using Sibelius Software // Studia Universitatis Babeş-Bolyai Musica.
5. Joinson et al. The Oxford Handbook of Internet Psychology. – 2007. –520 p.
6. Soegoto E.S., Luckyardi S. Computerized Entrepreneurship Education. Special Review on Life Quality in Digital Era // Journal of Physics: Conference Series. 2020. pp. 85-87.

7. Карпова Е. В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: монография. Ярославль: ЯГПУ, 2007. 570 с.
8. Карпова Е. В. Мотивационные и антимотивационные факторы «перевернутого обучения» // Ярославский педагогический вестник. 2020. №4 (115). С.8-1
9. Карпова Е. В., Афанасьева А. С. Мотивация студентов в дистанционном обучении: монография. Ярославль: ЯГПУ, 2021. 359 с.
10. Бевз С. О., Горягин Р. А. О влиянии гаджетов на когнитивное развитие личности: генезис, история и последствия проблемы // Проблемы современного педагогического образования. 2019. № 63-1. С. 439-441
11. Войскунский А. Е. Психология и Интернет. Москва: Акрополь, 2010. 439 с.
12. Карпов А. В., Карпов А. А. Структура метакогнитивной регуляции информационной деятельности. Москва: РАО, 2022. 690 с.
13. Карпова Е. В. Информированность в области компьютерной техники как детерминанта успеваемости мотивации учебной деятельности школьников //Психология и жизнь: актуальные проблемы психологии образования и развития личности в современном мире. Матер.VI Междун. научно-практ. конф. Минск: БГПУ,2022. С.95-101
14. Карр Н. Пустышка: Что Интернет делает с нашими мозгами. Санкт- Петербург: Best Business Books, 2012. 256 с.
15. Смолл Г., Ворган М. Мозг Онлайн. Москва: Колибри, 2011. 352 с.
16. Фельдштейн Д. И. Психология развития человека как личности: избр.психол.труды. Москва; Воронеж: МОДЭК, 2005. Т.2. 453 с.

КОМПОНЕНТЫ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Болтаева Барнохон Хомиджоновна – в.б.доцент,

Резюме: В данной статье широко освещаются компоненты развития самостоятельных образовательных компетенций студентов в кредитно-модульной системе, а также вопрос профессиональной мобильности при организации образовательного процесса в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: кредит-модуль, компетенция, компонент, мобильность, мотивация, интеллектуальная, психологическая.

Annotation. This article extensively covers the components of the development of independent educational competencies of students in the credit-modular system, as well as the issue of professional mobility in the organization of the educational process in higher educational institutions.

Keywords: credit module, competence, component, mobility, motivation, intellectual, psychological.

При организации образовательного процесса в высших учебных заведениях особое внимание следует уделить вопросу обеспечения качества подготовки трудоспособной молодежи с точки зрения профессиональной мобильности. В частности, необходимо формирование профессиональной компетентности при подготовке студентов бакалавриата по направлению Экономика к профессии, что опровергает такое утверждение о том, что математическое образование, предоставляемое работодателями студентам в вузах, преподается отдельно от реальных учебных процессов высших учебных заведений.

Основная цель развития профессионально-педагогической компетентности-создание необходимых условий для развития творческих способностей и самостоятельной деятельности, включающих в себя уверенность в себе, свободу и рискованность, чувство инициативы, способность к мышлению и творчеству, а также развитие личностных качеств и навыков. Кроме того, разработка и реализация проекта также включает разработку

конкретных исследовательских проектов, которые дадут вам навыки и знания, которые могут дать ответы на вопросы о том, как управлять процессом его разработки.

Исследовательские проекты должны включать в себя инструменты, необходимые для развития творческого мышления, чтобы иметь знания и навыки для эффективного решения проблем, анализа бизнес-идей, общения, систематической деятельности, лидерства, оценки любого потенциального проекта. Если у студентов будет возможность протестировать свои бизнес-идеи в среде учебного заведения, прежде чем начать свою предпринимательскую деятельность, то в этой сфере они будут более уверены в себе.

Кредитно-модульное обучение в Osm, функционирующих на системной основе, основной задачей развития самостоятельной подготовки студентов при обучении историческим предметам является замена нестабильных внешних мотивов самостоятельной познавательной деятельности базовой внутренней мотивацией, внешним контролем и оценкой - самоконтролем и самообладанием.

Содержание любого учебного материала может быть интересным для учащихся, учащиеся могут быть к ним равнодушны или вызывать негативные чувства по отношению к учебному материалу. Интерес как один из мотивов обучения студентов кредит в обучении студентов историческое образование в вузах на основе модульной системы образования поскольку образовательная направленность при преподавании исторических дисциплин играет очень большую роль в развитии их самостоятельного обучения, интерес может быть одним из способов развития этого качества личности. Чем сильнее у человека интерес к знаниям, тем концентрированнее и сильнее его мышление. Возникает желание поближе познакомиться с предметом или деятельностью, глубже вникнуть в их суть, не упустить из виду даже мельчайшие детали. При этом развивается не формальный, а творческий подход к предметам и явлениям.

А.Н.Леонтьев писал:”процесс эффективного решения задачи определяется не только ее предметным содержанием, но прежде всего зависит от мотивации, двигающей ребенка, иными словами от того, какое значение для него имеет эта деятельность"

Л.Рубинштеин утверждал, что для того, чтобы вызвать интерес, необходимо сначала создать мотив, а затем работать с содержанием.

И.А.Зимняя объясняет условия формирования интереса к обучению: возможностью проявления свободомыслия и инициативы в обучении (использование активных методов обучения); созданием проблемной ситуации (создаваемые трудности должны быть возможны для учащегося); рациональным многообразием содержания и методов воспитательной работы; эмоциональной окраской изложения материала.

В.В.Давидов выделяет два условия правильной организации деятельности учащихся, направленной на усвоение знаний в форме полноценной учебной деятельности:

1. Любой учебный материал ученик усваивает только тогда, когда в его изучении есть внутренняя потребность и стимул.

2. Учащимся следует давать задания, решение которых требует экспериментов с учебным материалом.

Таким образом, интерес учащихся к изучаемому материалу можно привлечь двумя способами: через увязку содержания учебного материала с практикой, через форму активной работы по усвоению изучаемого материала с будущей профессиональной деятельностью учащихся, поскольку развитие собственных знаний и умений происходит не с помощью книг, а в результате различных наблюдений в жизни и природе.

Самостоятельная познавательная (познавательная) деятельность базируется на общеобразовательных умениях и навыках и требует выполнения определенных процессов.

Таким образом, основной педагогической задачей формирования опыта самостоятельной познавательной (познавательной) деятельности является задача выбора оптимального сочетания методов, форм и средств обучения, способствующих формированию вышеупомянутых конкретных операций.

Проблемные, исследовательские и исследовательские методы требуют от учащихся логического мышления, взаимного анализа и оценки различных мнений, что позволяет сделать вывод о необходимости совместной работы, активного общения. Одной из форм организации деятельности учащихся является проведение деятельности в группах, структура участия в такой деятельности в основном будет состоять из 4-х человек. Потому что задание дается группе студентов, а не отдельному ученику.

Целевая цель из заданий, организуемых в группы, С.М.Рис и Дж.С.Рензулли утверждает, что стимулирование активности студентов заключается в повышении его интереса к обучению, интеграции большого количества методов обучения и навыков деятельности в различные области учебной программы вузов.

Таким образом, интересной является проблема развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся, включающая в себя обучение учащихся выполнению заданий, выполняемых в группах, постановку учебных заданий, предоставление учителю кратких инструкций для обсуждения и составления плана, а также разработку учебных заданий, выполняемых в группах, определение путей решения задачи (задания) (направляющей деятельности) и распределение ответственности за выполнение учебного задания; контроль деятельности учителя и проверка групповых и индивидуальных занятий, взаимная проверка и контроль за выполнением задания в группе, информирование учащихся о результатах, оцененных учителем, организация дискуссий в классных комнатах под руководством учителя, внесение дополнений и исправлений, дополнительная информация, предоставляемая учителем, формирование итоговых выводов и индивидуальная оценка работы группы.

Поверхностный анализ вышеперечисленных этапов также позволяет сделать вывод, что достаточно будет устранить проблему формирования самостоятельной познавательной деятельности.

В последнее время адаптированное проектное обучение рассматривается как альтернатива системе начального образования (традиционной системе обучения, преподаваемой в классах). Целью такого стиля обучения является обучение методам деятельности, а не накопление фактических знаний, что рассматривается как одно из эффективных дидактических средств развития навыков, служащих для самостоятельного приобретения знаний. Средством эффективного развития самостоятельной познавательной деятельности является контроль за самостоятельным обучением учащихся на занятиях, организуемых в группах с целью изучения и закрепления изучаемого материала.

Такая форма деятельности имеет ряд преимуществ перед другими формами организации обучения: дает возможность учащимся высказать свое личное мнение по вопросам, связанным с учебой, в результате учебная деятельность меняется в лучшую сторону и повышается интерес учащихся, у учащихся, работающих в группах, повышается уровень активности, формируются навыки совместной работы, формируется мотивация и волевые качества личности, которыми является деятельность. повышает эффективность работы не менее чем на 10%, на основе сравнения знаний учащихся у них развивается умение оценивать свои возможности, появляется возможность практического изучения студентом необходимого материала, создаются благоприятные условия для эффективного понимания учебного материала каждым студентом с точки зрения теории поэтапного формирования знаний. возможность создания, наиболее эффективный материал.

На учебных занятиях, организованных в традиционной форме, учащиеся узнают от учителя в готовом виде цель обучения. Для эффективного усвоения знаний важно, чтобы эта цель была воспринята учащимися, стала движущей силой и мотивацией.

Для этого ученик должен знать, чему учиться, ставить перед собой следующие вопросы: чему учиться? в чем его суть? Почему это нужно изучать? Способы достижения цели (как это сделать?), показать ожидаемые трудности в достижении цели, контролировать, насколько реализация соответствует цели, насколько она будет успешной. способствует

развитию целеустремленности, коллективных навыков и методов труда, формированию положительных качеств личности;

Возможность использования такой формы работы на разных этапах изучения материала, в традиционной системе обучения, взаимодействие учителя с учеником также.

Однако форму работы студентов в группах профессор П.И.Пидкасисти считает, что их нельзя комбинировать и противопоставлять другим формам обучения. Наряду с преимуществами работы в группах, она имеет ряд существенных недостатков. Например, при заполнении групп устанавливаются строгие требования: например, в каждой группе должно быть не менее половины обучающихся, способных эффективно работать самостоятельно с учетом межличностных отношений.

Учащиеся не всегда могут самостоятельно разобраться в сложном учебном материале и выбрать эффективный способ его изучения; в некоторых случаях активность инициативы учащихся может снижаться со стороны других учащихся: более сильные и прилежные учащиеся менее активны, имеют более низкое усвоение, что снижает энтузиазм учащихся к самостоятельному выполнению заданий, что приводит к тому, что учащийся теряет мотивацию к личной ответственности, а, работает в группах

Разработанный методический метод развития исследуемой особенности личности включает этап. На первом этапе необходимо работать со студентами, обладающими примерно такой же умственной и познавательной самостоятельностью. Разделение учащихся на группы должно осуществляться с учетом их интеллектуальных (умственных) и психологических (психических) факторов.

Для определения уровня психического развития студента целесообразно использовать методику тестирования психического развития вузов. Среди различных психологических тестов данная методика может быть выбрана следующим образом: методика тестирования умственного развития вузов соответствует целям группировки учащихся. При этом необходимо осознавать умственное развитие каждого ученика, оценивать его умственный уровень и особенности, указывать на недостатки и ошибки мыслительного процесса [30. – Б.20];

Список использованной литературы

1. Закон Республики Узбекистан об образовании. https://online.zakon.kz/ Document/?doc_id=35806343

2. Романова, Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. – СПб.: Питер, 2006.

3. Болтабоева Б.Х. Кредит-модул тизимида талабаларни мустақил билиш фаолиятини ривожлантириш. https://www.doi.org/10.37547/эjlfas-v03-i03-p1-05

4. Болтаева. Б.Х. Кредит-модул тизимида талабаларнинг мустақил таълим олиш компетенсияларини ривожлантириш педагогик муаммо сифатида. Тошкент давлат педагогика университети илмий ахборотлари 2023/ 5 – сон.

5. Болтаева. Б.Х. Кредит модул таълим тизимида тарих таълими йўналиши талабаларнинг мустақил таълим олишнинг назарий асослари мутафаккир олимлар талқинида. Тошкент давлат педагогика университети илмий ахборотлари 2023/ 7 – сон

6. Б Болтаева - Science and innovation, 2023. [HTML] с сайта cyberleninka.ru
Development of competencies for self-study of students in a credit-modular system as a pedagogical problem.

АКАДЕМИК Т.ТӘЖІБАЕВ: «ЗАҢҒАР ТҰЛҒА» ЖӘНЕ «ҰСТАЗ БЕН ШӘКІРТ» КІТАПТАРЫ ТУРАЛЫ ОЙ-ТОЛҒАНЫС

Алмасбек МАУЛЕНОВ,
Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті
Жамбыл атындағы филологиялық
зерттеулер Ғылыми Орталығының
жетекшісі ф.ғ.д., қ. профессор

Арыстаннан алтау туғанмен,
Абадан болар біреуі.
Жылқыдан жетеу туғанмен,
Тұлпар болар біреуі.
Қасқырдан алтау туғанмен,
Арлан болар біреуі.
Атадан алтау туғанмен,
Заманы оның келгенде,
Елінің қамын ойлайтын,
Заңғар болар біреуі...
Бұхар жырау

Қазақ халқының тарихында елі үшін, жері үшін басын бәйгеге тіккен талай Алаштың атпал азаматтары ат үстінде жүріп, маңдай терін төгіп бір сәтке де белін шешпей өмірлерін үнемі үздіксіз күреспен өткізгені ақиқат. Оған бағаны тарихтың өзі беріп қойған. Өздеріңізге ұсынып отырған еңбекте негізінен қозғалатын мәселелердің бірі – Алаш зиялыларының тәрбиесін көрген, солардың ұстанымын басшылыққа алған қазақ халқының біртуар ұлы Төлеген Тәжібаевтың азаматтық келбеті. Алаш зиялылары XX ғасырдың басында тарих сахнасына терең біліммен, іргелі ғылыммен және данышпан Абайдың «толық адам туралы» ілімімен қаруланған еді. Бұл қазақ елінің тарихындағы «алтын ғасыры» деп атасақ та артық бола қоймас.

Екі жақты қанауға, тоқырау мен дағдарысқа түскен қазақ елінің мүшкіл хәлін қалайда болмасын технологиясы дамыған, экономикасы өрлеген елдердің қатарына қосу – Алаш зиялыларының басты межесі еді. Осы жолда тынымсыз еңбек, сапалы білім, қайратты жүрек қажеттілігін қазақ еліне ұран тастап ұғындыра білді. Хәкім Абайдан шыққан ащы шындық пен ақиқат арлы істің бастауы болды. Қайнар көздің қарашығына айналды.

Ұрпақтар сабақтастығы, кешегі мен бүгінгіні жалғастыра білу жасампаз ұлттың жарқын көрінісі. Ұлттың мүддесін қарақан басының мүддесінен жоғары қоя білушілік – ұлтқа қызмет етудің биік мансабы еді. Тағдырдың жазуымен, өзінің білімге деген құштарлығымен көп қиыншылықтардан өткен Т.Тәжібаев 1924 жылы Шымкенттегі педтехникумға оқуға түседі. Сол кезде педтехникумның директоры алаштың аяулы азаматы, тұңғыш жантану ілімін зерттеуші, жазушы, ғалым – Жүсіпбек Аймауытов еді. Жас шәкірттің психология іліміне деген қызығушылығы осы кезден қаланса керек. Диплом алған соң педтехникумда оқытушылық қызметке қалдырылады.

Кейіннен ұстазы Жүсіпбек Аймауытов халық жауы болып ұсталып, ату жазасына кесіледі. Жас шәкірттің жүрегіне мұз боп қадалған жара, өмір бойы жазылмағаны анық. Педтехникумнан алынған білім Т.Тәжібаевты қанағаттандыра алмады. 1931 жылы талантты да, талапты жас мұғалім Москвадағы Н.К. Крупская атындағы Коммунистік тәрбие Академиясына оқуға аттанады. Қазақ халқының мына бір мақалы «Отызыңда орда бұзбасаң, қырқыңда қамал ала алмайсың» дегені Т.Тәжібаевқа қарап айтылғандай көрінеді.

Халыққа қызмет етудің жолын таңдаған арынды жас мұнымен де тоқтамай Академияның аспирантурасының күндізгі оқу бөліміне түсіп, 1938 жылы кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шығады. Елім деп еңіреген ер ешқандай да қолайлы жағдайға қарамай Қазақстанға талантты да, салиқалы ғалым болып оралады. Жоғарыда айтылған қазақ мақалындай Т.Тәжібаев отыз жасында 1940 жылы республика Халық ағарту Комиссарының бірінші орынбасары қызметіне тағайындалады, кейіннен Халық ағарту Комиссары болады. Алаш зиялыларының тәуелсіздікті аңсаған арман-мұраттары Тәжібаевтың көкейіндегі білім нәрімен нұрлана түседі.

Оны біз Т.Тәжібаевтың атқарған істері мен жасаған қызметтерінен айқын аңғара аламыз. Бұл еңбегіміз 2020 жылы ЮНЕСКО көлемінде аталып өтетін Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойына арналған еді. Сол кезеңде орын алған «Дүниежүзілік пандемияға» байланысты кейінге қалып қойды. Т.Тәжібаевтың 1957 жылы жарыққа шыққан «Абай Құнанбаевтың философиялық, психологиялық және педогогикалық көзқарастары» атты еңбегінің негізінде ақын шығармашылығына тұңғыш рет осы ғылым салалары бойынша сарапталынып әділ бағасы берілген тұжырымдамаларына тоқталу еді. Т.Тәжібаев осы тақырыпта докторлық диссертацияда қорғамақ болған.

Бұған пікір жазған М.Әуезов: «Бұл Абай шығармаларын психологиялық тұрғыда тануда тың ой-пікірлерге негізделген өте құнды еңбек» деп жоғары бағасын беріп, өз ойын да білдірген. Не керек сол кездегі солақай саясаттың жандайшаптары Абай үстем таптың өкілі, социализмнің идеясына қайшы келеді деген айқай-шуға ұластырып әкеткен кез еді. Оның үстіне Әуезовтің үстіне шағым түсіріп, қудалуға ұшратқан келеңсіз заман келбеті тұғын. Алаш арыстарының армандаған асыл мұраттарының орындалуына әлі де біраз уақыт керек еді. Сонда да болса архетиптік жадыда сақталған алаштық идея өмір сүріп жатты.

Кітаптың «Заңғар тұлға» деп аталуы бекер емес. Абайдан бастау алған қазақтың тәуелсіздік асыл мұраттары кейінгі Алаш зиялыларының азаттық идеясымен байланысып жатқан асу бермес ақ армандарымен ұштасып жатыр. Осы кітапта Төлеген Тәжібаевтың ұзақ уақыт зерттеп-зерделеген тақырыбы «Абайдың педагогикалық һәм психологиялық көзқарастары» атты еңбегі. Ғалым Абайдың тәлім-тәрбиелік мәні зор шығармаларын жан-жақты терең талдаған. Ол, әсіресе, Хакімнің жастарды тәрбиелеу мәселесіне көңіл аударған. Абайдың өзі айтқандай: «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін...», «көкірегі сезімді, тілі орамды, жаздым үлгі жастарға бермек үшін» - дегендей, кемеңгердің әр өлеңі, әр сөзі жастарға үлгі-өсиет, білгендерге зор ғибрат.

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов профессор Т.Тәжібаевтың Абай туралы зерттеулерін жоғары бағалаған. Аталған еңбекте тұңғыш рет философиялық, психологиялық және педагогикалық ғылыми тұрғыдан Абай шығармашылығы талданады. Абайдың айтқан қара сөздері мен өлеңдеріндегі ойларын Т.Тәжібаев терең ізденіспен, зор ынта-жігермен арнайы қарастырады. Данышпан Абайдың, әсіресе, «Жастарды тәрбиелеу» бағытындағы құнды ойларын философиялық, психологиялық және педагогикалық жағынан зерттеуі үлкен жетістіктерге жеткізіп, бүгінгі күні де өз маңыздылығын жоғалта қойған жоқ.

Кітапта Т.Тәжібаев шығармашылығы туралы айналасында жүрген шәкірттерінің, қоғам қайраткерлерінің жылы лебіздері барынша толық қамтылған. Сондай-ақ шәкірті Ж.Түрікпенұлының ұстазына арнаған естеліктері мен құнды зерттеулері топтастырылған. Оның жарқын көрінісі Т.Тәжібаевтың Төрт держава Германия тағдырын 1947 жылы талқыға салғанда Совет үкіметі тарапынан эксперт-кеңесші болып маңызды мәселерге байланысты байыпты баяндамалары тарих беттерінде хатталып тұр.

Екінші бір айтылатын мәселе 1948-1953 жылдары бүгінде 90-жылдығы аталып отырған әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Ректор лауазымын аброймен атқарған қызметі. Ұлттық кадрларды даярлау, сапасын көтеру, университетің ғылыми-техникалық базасын арттыру сияқты қыруар мәселерді дер кезінде шеше білген іскер басшылық қасиеті. Мұның барлығы сол болашақ ұрпақтың қамы үшін атқарылған қыруар шаруалардың бір ұшпағы ғана еді.

Атақты тарихшы Ермұхан Бекмахановтың «Қазақстан XIX ғасырдың 20-40 жылдарында» атты кітабына қатысты ғалымдар арасындағы керағар, қайшылықты дау-дамайда университет ректоры, іскер басшы Т.Тәжібаев

Е. Бекмахановты әділ,әрі асқан білімдар ғалым деп қорғап қалады. Бірақ жан-жақтан анталаған арыз берушілер дегендеріне жетеді. Тарихшы Е. Бекмаханов кінәлі деп танылып ұзақ жылға жер аударылады, Ректорға қорғап, қорған болғаны үшін қатаң сөгіс жарияланады. Бұл да болса көкейде күмбірлеп жатқан Алаштың азаттықты аңсаған идеясы болар.

Асқар таулар да аласарады, терең теңіз де тартылып түбі көрінеді. Мұның бәріне шыдас берер ғаламат күш ақыл - парасат пен ғылым - білім болар бәлкім. Оны бір Алла білер? Осындай ғаламат күшке ие парасат иесі Т. Тәжібаев 1955-1958 дипломатиялық қызметке ауыстырылады. Бұл қызметте де Т.Тәжібаев өз уақытынан озып, республикамызды шын мәнінде тәуелсіз сыртқы саясат жүргізуге дайындады десек артық айтқандық емес болар. Т. Тәжібаевтың асқан дарыны мен салиқалы, сарабдал білімін сол кездегі Одақтың Сыртқы істер министрлігі лайықты бағалай білді. БҰҰ -да Советтер Одағы делегация басшысының орынбасары ретінде халықаралық аренаға шығады. Әлем азаматы Т. Тәжібаев хакім Абайдың «Адамзаттың бәрін сүй бауырым» деген қағидасын дүниежүзі халықтарына БҰҰ мінберінен айқын да, нақты фактілермен жеткізе алды. Алаш азаматының осы бір идеясы бүгінгі жаһандану үдерісінде өз өзектілігін танытып отырғаны ақиқат болмыс.

Т. Тәжібаев Азия, Африка және Латын Америкасы елдері жөніндегі комитетті басқарып, Нью-Йорктегі үлкен мінберден төрт рет баяндама жасайды. Өз заманында Т.Тәжібаевтай заңғар тұлға мұхиттың арғы жағындағы Америкаға барып, БҰҰ -да Советтер Одағы атынан сөз сөйлеп, оның бір үлкен комитетін басқару кеше де, бүгін де қай қазақтың баласының басына, пешенесіне бұйырған бақ тұғын.

Бұл бүкіл ұлтымыз үшін үлкен мақтаныш, абырой! Алаштың асқақ арманы, қашанда өз жолынан адаспай, бағытынан таймай көк жүзінде қалықтап жүзе береді дегіміз келеді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің құрылуының 90 жылдық мерейтойы қарсаңында көрнекті қайраткер, дипломат, ұлағатты ұстаз, Сыртқы істер халық комиссары, 1948-1953 жж. аралығында қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры болған педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚазКСР ҒА академигі Төлеген Тәжібаев пен шәкірті педагог-ғалым Жолмұхан Түрікпенұлының 90 жасқа толуына орай естеліктер мен мұрағаттар және ғылыми мақалалар топтастырылып беріліп отыр. Екінші бір еңбегіміз осының алдында ғана жарыққа шыққан «Ұстаз бен шәкірт» атты кітабымыз.

Кітап екі бөлімнен тұрады. Алғашқы бөлімде негізінен Т.Тәжібаевтың сирек кездесетін мұрағаттық қорынан алынған материалдары және шежірелік фото-суреттері қамтылған.

Екінші бөлімде Ж.Түрікпенұлы туралы жазылған ғалымдардың мақалалары мен өзінің өмірлік тәжірибелік жұмыстар жүргізген зерттеу еңбектері арқау болды.

Өмірдің сан-салалы өткелдерінде әрбір буын мен ұрпақтың өзіне тиесілі парыздары мен қарыздары болатыны анық. Осы жолда әділеттің ақ жолынан адаспай, туралықтан таймай өз мақсат-міндеттеріне жете білу екінің біріне бұйыра бермейтін тағдырдың сыйы мен бағы. Аласапыран алмағайып заманда өмірдің түрлі саласында сынықтан сүрінбей өтіп, өзінің тәжірбиесімен бөлісіп, жеке басының үлгісімен адамдардың жүрегіне жақсылықтың нұрын сепкен қайтпас-қайсар Тұлғалар туралы сыр шерту де оңай дүние емес. Олардың бар мақсаты – қазақтың болашақ ұрпақтарына білім беру және де Отанға адал қызмет ететін азаматтарды тәрбиелеу талабы тұрды.

Осы міндеттерді іске асыру барысында талай-талай кедергілер мен қиыншылықтарға кездескені де ақиқат. Кітап «Ұстаз бен шәкірт» - деп аталады. Ұлағатты ұстазы Төлеген Тәжібаев туралы алпыс жылдан аса тынбай еңбектеніп, зерделі зерттеулер жүргізіп келе жатқан ұғымтал шәкірті Жолмұқан Түрікпенұлы адал шәкірттерінің – бірі.

Ұстазының жолын басшылыққа ала отырып Жолмұқан ағамызда осы бағытта еселі еңбек етіп келеді. Педогогика ғылымдарының кандидаты, профессор Жолмұқан

Түрікпенұлының бүгінгі күнге дейін жарық көрген еңбектері 200-ге жуық. Солардың ішінде педагогика және психология саласына арнаған 20 монографиясы мен 50-ге тарта оқу құралдарын ерекше атап өткім келеді.

Бұл зерттеу еңбектерінде автор бүгінгі күнде өзектілігін жоя қоймаған балалар мен жастарға кәсіби бағыт-бағдар беру (профориентация) және болашақ мамандық таңдау мәселеріне үлкен мән бере отырып зерделейді. Ғалымның осы тақырыпқа қатысты көптеген еңбектері бар. Солардың ішіндегі ерекше әрі бірегейі «Кәсіптік бағдар» атты зерттеуі. 1995 жылы жарық көріп, 2014,2015 жылдары министрліктің сұранысымен қайта басылып шықты.

Негізінен зерттеу еңбегінің бағыт-бағдары балаларды жастайынан еңбекке баулу және сол арқылы өзінің болашақ мамандығын адаспай таңдай алу қабілетін дамытуға арналған. Сондай-ақ, педагогикалық-психология ғылымының Қазақстанда дамып, өсіп өркендеуіне де өзіндік ерекше үлес қосқан ғалымдар қатарынан орын алады.

Ғалымның «Тәрбие психологиясы» атты кітабы (2008, 2018, 2020 жж. үш басылым) болашақ ұрпаққа тәрбие берудің түрлі әдіс-тәсілдерімен бағыт – бағдарымен ерекшелененіп шыққан құнды дүние.

Жолмұқан Түрікпенұлының аса ден қойып, терең зерттеп жүрген мәселелерінің бірі – өзі пір тұтқан ұлағатты ұстазы Төлеген Тәжібаевтың ғылыми мұралары болып табылады. Ұстазы Төкең шәкіртінің білімге деген ұмтылысын, құштарлығын барынша қолдап, қуаттап отырады. Төлеген Тәжібаев осы ұғымға қай жағынан болсын лайықты тұлға.

Төлеген Тәжібаев Жолмұқан ағамызды өзіне шәкірт етіп 1962-1964 жж. аспирантурға түсіріп, қамқорлығына алады. Осы жылдар ішінде ұстазының бүкіл болмыс-бітімін, азаматтық келбетін тани түскендей болады. Тағдырдың Т.Тәжібаевтай тұлғамен жолықтырып, табыстырғанына алғыс айтады. Өзінің ғылыми жұмысын ұстазының үйінде отырып жазады. Өйткені ол кісінің үйінде Мәскеу мен Санкт-Петербургтан алып келген сирек кездесетін кітаптар бар екен.

Амал нешік ұстазы ауыр науқастан арыла алмай 1964 жылы 14 июньде Мәскеуде ауруханада көз жұмады. Ұстазының орындай алмай кеткен арман мұраттарын жүзеге асыру ендігі сәтте шәкірті Жолмұқанға жүктелгендей болады. Төлеген Тәжібаевтың жарыққа шықпай қалған зерттеу еңбектерін аса мұқияттылықпен жинастыра жүріп, оннан аса кітаптар жазады. 2002 жылы «Академик Т.Т. Тәжібаев» атты көлемді 25 б.т. зерттеу еңбегі жарық көреді. Кейін 2014,2019 ж.ж толықтырылып қайта басылады. Сондай-ақ, Т.Тәжібаев туралы алпыстан аса ғылыми мақалалар жазды.

Жолмұқан Түрікпенұлы ұстазы Төлеген Тәжібаевтың кең мұрасын бүгінгі және келешек ұрпаққа алып келуші зерделі зерттеуші һәм ұлағатты ұстаз болып табылады. Осындай шынайы, адал шәкірті бар тұлғалардың еңбектері мәңгі ел есінде сақтала бермек.

Бүгінде қара шаңырақ Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдық мерейтойымен қатар келіп отырған Жолмұқан Түрікпенұлының 90 жасында жасап жатқан ғылыми еңбектері қазақ халқының педагогика және психология ғылымына үлкен үлес боп қосыла берері анық.

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ЖӘНЕ ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВ

Н.С.Әлқожаева,
пед.ғ.к., доцент
Педагогика және білім беру
кафедрасының меңгерушісі

Аннотация

Мақалада автор, Т.Тәжібаевты әл-Фараби атындағы университетпен байланыстыра қарастырады, оның ректор және кафедра меңгерушісі болып қызмет жасаған кезеңдерде қандай өзгерістер болғанына мән берген. Сонымен қатар, түрлі аспектіде Т.Тәжібаевты зерттеген университет ғалымдарына тоқталады. Және де, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Т.Т.Тәжібаевқа қатысты өткізіліп жатқан іс-шараларға талдау жасаған.

Түйіе сөздер: Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, ғұлама, конференция, ағарту, педагогика-психология ғылымы т.б.

Аннотация

В статье автор рассматривает связь Т. Тажибаева с университетом имени аль-Фараби, а также подчеркивает изменения, произошедшие за время его пребывания на посту ректора и заведующего кафедрой. Кроме того, выделяет ученых университета которые, в разных аспектах исследовали Т. Тажибаева. Также, сосредоточилась на проводимых мероприятиях, в КазНУ имени аль-Фараби честь Т.Т.Тажибаева.

Ключевые слова: КазНУ им. аль-Фараби, великие ученые, конференция, образование, психолого-педагогическая наука и др.

Annotation

In the article, the author examines T. Tazhibaev’s connection with Al-Farabi University, and also emphasizes the changes that occurred during his tenure as rector and head of the department. In addition, he highlights university scientists who have studied T. Tazhibayev in various aspects. Also, I focused on the events held at Al-Farabi Kazakh National University honoring T.T. Tazhibayev.

Key words: KazNU named after. al-Farabi, great scientists, conference, education, psychological and pedagogical science, etc.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ көптеген ғұламалар, ғалымдардың есімі және қызметімен байланысты. Соның бірі Төлеген Тәжібаев, ол 1948-1953 жылдарда сол кездегі С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дың ректоры және педагогика-психология кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды. Міне, осы кезден бастап, университетің дамуына ауқымды үлес қосқан. Т.Т. Тәжібаев басшылық еткен уақытта университетте, 1948 жылы география қазіргі «География және табиғатты пайдалану» факультеті ашылған, одан кейін бір жыл салып экономика және философия факультеттерінің негізі қаланды. Яғни, 1949 жылы философия және экономика факультеті болып құрылып, 1951 жылы философия-экономикалық факультет болып біріктірілген. Қазіргі кездегі «Экономика және бизнес жоғары мектебі» мен «Философия және саясаттану факультетінің» тарихы Т.Тәжібаевпен тікелей байланысты. Араға уақыт тастап (1954-57 жж. ҚазКСР Министрлер кеңесінің төрағасының орынбасары, 1957-61 жж. КСРО-ның Үндістандағы елшілігінің кеңесші-өкілі), 1961-64 жылдары университетке қайта оралып, педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі қызметін жалғастырған. Осы кезеңнен бастап ол Қазақстанның педагогикалық ой-пікірлерінің, оқу-ағарту ісінің дамуын және мектептердің тарихын зерттеуді қолға алған. Соның негізінде «XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның ағарту мен педагогикалық ой-пікірлерінің дамуы» тақырыбында монографиясы жарық көрген [1]. 1962

жылы ол өзінің докторлық диссертациясын қорғап (Ленинградта), педагогика ғылымының докторы ғылыми дәрежесін алды.

Төлеген Тәжібаевты әл-Фараби атындағы ҚазҰУ бір топ ғалымдары зерттеді, белгілі педагог-психолог ғалым Қ.Б. Жарықбаев 1965 жылы Төлеген Тәжібаевтың «XIX ғасырдың екінші жартысындағы педагогикалық ойлар еңбегіне» сын пікір жазу барысында ол туралы өзіндік ой-пікірімен бөліскен [2]. 1968 жылы педагогикалық энциклопедияның мазмұнына Т.Тәжібаев туралы ақпараттық-нұсқаулық жазды. 1990 жылы «Қазақстандағы психология мен педагогика ғылымдарының өзекті проблемалары» тақырыбында өткен ғылыми-теориялық конференцияда «Төлеген Тәжібаевтың психологиялық мұрасы» тақырыбында баяндама жасаған. Сонымен қатар, осындай көптеген конференциялар жинағына, газет-журналдарға Т.Тәжібаев туралы мақалалар жазды, оның негізгі идеяларын оқулықтар мен оқу құралдарының мазмұнына ендірді. Құбығұл Бозаевич Т. Тәжібаевтың тікелей шәкірті Ж. Түркпенов және қызы М.К. Ахметовамен бірге «Психолого-педагогическое наследие Т. Тажибаева (1910-1964)» тақырыбында монографияларын жарыққа шығарды [3]. Ж. Түркпенов Тәжібаев туралы өте көп (алпыстан аса) еңбектер жазды, соның ішінде «Академик Төлеген Тәжібаевтың ғылыми мұралары» тақырыбындағы монографиясының маңызы зор. Т.Тәжібаев педагогикалық-психологиялық бағытта ғылыми зерттеулермен айналыса жүріп, мемлекеттік қызметтер атқарғаны баршаға мәлім. Оның саяси көзқарастары туралы З.С. Гайыпов «Әкімшіл-әміршіл жүйедегі тұлға: Т.Т. Тәжібаев – ұстаз, ғалым, саясаткер» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғады [4].

Филолог-ғалым Алмасбек Мәуленовтың «Ұстаз бен шәкірт» атты 2023 жылы университеттің 90 жылдығы мен Т.Тәжібаевтың рухына бағышталған еңбегі жарық көрді. Онда, Т.Тәжібаев және оның шәкірті Ж. Түрікпенұлы туралы келелі ой-пікірлер және басқа да ғалымдардың естеліктері жазылған [5]. Сондай-ақ М. Балақаев, Ә. Омаров, К. Нәрібаев т.б. сынды білікті ғалымдар да Т.Тәжібаев туралы көзқарастарын айтып, ғұлама ғалым, көрнекті қайраткер, ұлағатты ұстаз, деп баға берген.

ҚазҰУ профессоры С.М. Жақыпов өз зерттеулерінде, Т. Тәжібаев фундаменталды ғылымды дамытпай прогресс болмайтындығын жете түсінген. Қазақстандағы сол кездегі жалғыз университетті алдыңғы қатарлы ғылыми ойлардың жалаугеріне айналдыруға ұмтылды. Ол өз күшімен университетте шығыстанушыларды, психологтар мен философтарды дайындай бастады, деген пікірін айтты.

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті Төлеген Тәжібаевтың 60 жылдық, 70 жылдық мерейтойларын өткізуге ұйтқы болды, одан кейін жыл сайын Төлеген Тәжібаевқа арналған ғылыми конференциялар өткізіліп келеді. Солардың бірнешеуіне тоқталар болсам, 2010 жылы Т.Тәжібаевтың 100 жылдығына арналған «Жоғары білім берудің қазіргі мәселелері: жетістіктері мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция өткізілді. Конференцияға көптеген шетелдік, отандық ғалымдар жиналып, ғылымды дамытуға байланысты келелі ойларымен бөлісті. Сол кездегі ректор Б.Т. Жұмағұлов «Әрі министр, әрі ректор болған ғалым-ұстаз» тақырыбында баяндама жасады. Шындығында ол кісі бірнеше қызметті бірге алып жүрді.

2015 жылдың 24 ақпанында жыл сайынғы Тәжібаев оқулары аясында Т.Т. Тәжібаевтың 105 жылдығы және жалпы және этникалық педагогика кафедрасының 75 жылдығына арналған «Төлеген Тәжібаев және қазіргі педагогикалық ғылым» атты ғылыми-практикалық конференция ұйымдастырылды.

Конференцияға қатысушылар Т.Т. Тәжібаевтың ғылыми іс-әрекетінің педагогика ғылымындағы маңызын – тәрбие, білім беру және өскелең ұрпақты оқытуды шешумен толықтай байланысты екенін атап өтумен қатар, педагогика кафедрасының 75 жылдығы мерейтойымен сәйкес келуінің де жайдан-жай емес екеніне мән берді. Сонымен қатар, конференция шеңберінде Ж.Түркпенұлының «Академик Т.Тәжібаев» кітабының тұсаукесері өткізілді. Көптеген, отандық, шетелдік ғалымдар қатысып, баяндамалар жасады.

Оның өмірі мен қызметі, еңбектері жинақталып, 2016 жылы «Өнегелі өмір» сериясының 69-шығарылымы Т.Тәжібаевқа арналып, 2017 жылдың 6-сәуірінде салтанатты түрде кітаптың тұсау кесері өтті.

2018 жылы **Академик Т.Т.Тәжібаевтің туылғанының 108-жылдығына арналған «Ұлттық рухани жандандыру бағдарламасын жүзеге асыру контексіндегі қазіргі таңдағы психологиялық ғылым және тәжірибе» тақырыбында Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция өткізілді.**

2020 жылы «Білім және психологиялық-педагогикалық ғылым: жүйелілік, сабақтастық, инновациялылық» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция Т. Тәжібаевтың 110 жылдығына арналды. Конференция факультет деканы Масалимова Алия Рымғазықызының модераторлығымен өткізілді. Оған сол кездегі Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім департаментінің директоры Тойбаев Әділет Жүнісұлы қатысып, құттықтау сөз айтты.

2021 жылдың 20 ақпанында Т. Тәжібаевтың 111 жылдығына арналған «Білім берудегі бәсекеге қабілетті тұлғаны дамытудың қазіргі заманғы тенденциялары» атты онлайн режимдегі Халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция жұмысы жүзеге асырылды. Онда, қазіргі таңдағы психологиялық-педагогикалық ғылымның өзекті мәселелерін Т.Т.Тәжібаев идеялары контекстінде талқылау және олардың шешімдерін іздеу және ғылыми, қолданбалы нәтижелермен, зерттеу тәжірибесімен алмасу мақсаты алға қойылды.

2023 жылғы 23 ақпанда әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Ғылыми кітапханасында жыл сайынғы Тәжібаев оқулары - «Білім және психологиялық-педагогикалық ғылым: жүйелілік, сабақтастық, инновациялылық» тақырыбында халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы ұйымдастырылып, оған университет ардагері, профессор Ж.Түркпен-Ұлы, профессор А.Мәуленов, Абай атындағы ҚазҰПУ Математика, физика және информатика институтының директоры Б.Д.Сыдыхов, философия және саясаттану факультетінің деканы Б.Б. Мейірбаев құттықтау сөз сөйлеп, естеліктерімен бөлісті.

Алғашында Т.Т. Тәжібаевтың туған күніне байланысты республикалық, халықаралық конференция ұйымдастырылған болса, 2001 жылдан бері Қ.Б. Жарықбаевтың бастамасымен «Тәжібаев оқуларын» өткізу игі дәстүрге айналды, яғни былтырғы жылы 22 – оқу өтті. Бұл іс-шаралар аясында, ұлағатты ұстазды жас ұрпаққа насихаттау жұмыстары жүргізіледі, өйткені мұндай тұлғалардың еңбегі ұрпақтан-ұрпаққа таралып отыруы тиіс.

Сонымен қатар, 1998 жылы Университетте Т.Тәжібаев атындағы этнопедагогика-этнопсихология орталығы ашылды, оны алғашында көп жылдар бойы Қ.Б. Жарықбаев, одан кейін орталықты К.Ж. Қожахметова, Б.А. Әрінова, Ұ.Б. Төлешова т.б. басқарып, ізденушілердің диссертациялары талданып, семинарлар өткізілді.

Т.Тәжібаев педагогика-психология ғылымдарына ауымды үлес қосқан өр тұлға, философия және саясаттану факультетіндегі педагогика және білім беру менеджменті мен жалпы және қолданбалы психология кафедралары білікті факультет басшыларымен бірге, университеттің қолдауымен жылда туған күні қарсаңында конференция өткізуді дәстүрге айналдырып келеді. Бұл дәстүр қашан да жалғасын табады деген сенімдемін.

Міне, биыл Академик Т.Т. Тәжібаевтың 114 жылдығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығына тұспа-тұс келіп отыр, соған арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы **«Қазақстан ғылымы және оқу-ағарту жүйесі: даму жолдары мен болашағы»** тақырыбында өткізілуде. Конференцияға алыс-жақын шетелдік әріптестер мен қатар республика көлемінде көптеген мақалалар келіп түсті.

Пленарлық мәжілісте, Т.Тәжібаевты зерттеп жүрген ғалымдардың баяндамалары мен құттықтау сөздер күтілуде. Сонымен қатар, зерттеу университетінің басымдықтары және заманауи білім беру жүйесі, Т.Т.Тәжібаевтың ғылыми идеялары мен басқарушылық қызметі, педагогика және психология ғылымындағы инновациялар: цифрлық педагогика мен психология, инновациялық оқыту әдістері, инклюзивті білім беру жағдайында мектеп пен жоғары мектеп сабақтастығы мәселелері талқыға түспек.

Арнайы «Университеттік білім беру жағдайында ғылыми зерттеулерді дамытудың

негізгі тенденциялары» тақырыбында дөңгелек үстел ұйымдастырылады. Кез-келген ғылым-білімге қатысты семинар, конференция, дөңгелек үстел т.б. іс-шаралардың жастардың дамуына өзіндік үлесі бар екеніне сенімдімін. Сондықтанда мұндай іс-шараға студенттер, магистранттар, докторанттар көптеп тартылғаны абзал. Келесі 2025 жылы ұлама ғалымға 115 жыл толады, сол уақытта да келелі ғылыми тағлым жүзеге асырылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Тәжібаев Т. Өнегелі өмір.-Алматы, Қазақ университеті, 2016. Ш.69. -336 б.
2. Бағалы еңбек // Қазақ әдебиеті. 1965. 1 қыркүйек. - Кітапқа сын: Тажибаев Т. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века. - Алма-Ата: Казахстан, 1965. 164 с.
3. Психолого-педагогическое наследие Т. Таджибаеве (1910-1964): монография / К.Б. Жарикбаев, Ж. Туркпен-улы, М.К. Ахметова. - Алматы: Қазақ университеті, 2000. - 142с.
4. Гаипов З.С. Личность в командно-административной системе: Т.Т. Тажибаев – педагог, ученый, политик. – Алматы, 2000.
5. Мәуленов А. Ұзтаз бен шәкірт. – Алматы: Қазақ Университеті, 2023. -240 б.

СЕКЦИЯ 1

ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

ПРИОРИТЕТЫ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО УНИВЕРСИТЕТА И СОВРЕМЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА

PRIORITIES OF THE RESEARCH UNIVERSITY AND THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM

ЦИФРЛЫҚ ДИДАКТИКА ПРИНЦИПТЕРІН ҚАЙТА ПАЙЫМДАУ

Таубаева Ш.Т.,
п.ғ.д., профессор,
Мақсұтова И.О.,
философия докторы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Цифрлық экономика және цифрлық қоғам кәсіптік білім беру және оқыту жүйесінің түлектеріне қойылатын талаптардың көлемді, динамикалық өзгеретін жиынтығын ұсынады, олардың негізінде дидактикалық мақсаттардың (күтілетін білім беру нәтижелерінің) түбегейлі әртүрлі екі түрін қалыптастыруға болады. Цифрлық құзыреттердің өзі (цифрлық дағдылар), олар кәсіптік білім беру мен оқытудың күтілетін нәтижелерінің ерекше тобын құраса да, әмбебап құзыреттіліктер (жұмсақ дағдылар) немесе кәсіби құзыреттіліктер (қатты дағдылар) ретінде жіктелуі мүмкін.

Көптеген ғалымдардың пікірінше, алға қойылған мақсатқа жетуді қамтамасыз ететін кәсіптік білім беру мен оқытудың цифрлық дидактикасының негізгі құралдары: дербестендірілген білім беру үдерісі; сандық педагогикалық технологиялар – метасандық білім беру кешендері.

Цифрландыру жағдайында білім беру үдерісін ұйымдастырудағы өзгерістердің мәні оның педагогикалық тиімділігін арттыру болып табылады. Бұған, ең алдымен, білім беруді даралау арқылы қол жеткізуге болады – барлығына ортақ біртұтас білім беру үдерісін, бір жағынан, жеке білім беру қажеттіліктері мен сұраныстарын, екінші жағынан, студенттердің жеке психологиялық-педагогикалық және медициналық ерекшеліктерін ескере отырып құрылған жеке білім беру бағыттарының жиынтығына айналдыру. Оқытуды даралау мына жолдармен жүзеге асырылады: жеке білім беру бағыттарын құру; білім беру желісінде оқу үдерісінің бөлінген формаларын пайдалану; бейімделген оқыту технологияларын қолдану; – оқушылардың өз бетімен жұмыс істеуі, өзін-өзі тәрбиелеуі және өзін-өзі дамытуы үшін жеткілікті білім беру ортасын құру [1].

Біздің ойымызша, цифрландыру жағдайында жоғары білімнің табысты болуы үшін ең алдымен цифрлық дидактика принциптерін қайта қарастыру қажет.

Бұл мақаланың мақсаты - семинарға қатысушыларды цифрлық дидактика принциптерімен, сонымен қатар білім беруді цифрландыру факторы ретіндегі дидактикалық инновациялардың дүниетанымдық және әдіснамалық функцияларымен таныстыру. Бұл білім білім беруді цифрландыру жағдайында заманауи ғылыми-педагогикалық ойлау мен толыққанды студенттің қалыптасуына ықпал етуі тиіс.

Дүниетанымдық функциялардың ішінде гуманистік, әлеуметтік-аксиологиялық, мәдени-ағартушылық, рефлексиялық-ақпараттық қызметтерге тоқталу қажет.

Әдіснамалықтардың ішінде – эвристикалық, үйлестіруші, интеграциялық, логикалық-гносеологиялық, болжамдық қызметтерді атауға болады. Бүгінгі таңда цифрлық әлемде философияны түсіну өзекті болып табылады. Цифрландыру философиялық мәселелерді зерттеуге белгілі бір өзгерістер енгізеді. Философтар цифрлық диалектикадағы әлемнің ақпараттық-материалдық бірлігі, виртуалды шындық, жасанды интеллект мәселесі, постгносеология (цифрлық субъект және білім объектісі) туралы жаңа идеялардың мазмұнын ашады. Сондай-ақ цифрлық қоғам жағдайындағы мемлекет, билік, демократия және дін туралы, жаһандану проблемалары, тарихи үдеріс, цифрлық этиканың қалыптасуы туралы идеялар жаңаша түсіндіріледі [2].

Жоғары білім берудің қазіргі тұжырымдамасы негізгі гуманистік құндылықтарды, ең алдымен әрбір жеке тұлғаның бостандығы мен қадір-қасиетін, оның табиғи ажырамас құқықтарын тануға, ең жоғары құндылық – адам өмірін барынша жайлы және қауіпсіз деп тануға негізделген. Цифрландыру жағдайында осы іргелі сұрақтарға жауап табуға ұмтылыс күшейіп келеді. Дамып келе жатқан төртінші өнеркәсіптік революция және қоғамды

цифрландыру адамзат мәдениеті мен өркениет эволюциясының нәтижесі болып табылады ма деген аксиоматикалық дерлік сұрақ туындайды:.

Көптеген ғалымдардың пікірінше, цифрландыру адамның когнитивтік мүмкіндіктерінен асып түседі және адамның субъективтілігін айтарлықтай өзгертуге әкеледі. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар адамның және жасанды интеллектінің дамуына кең перспективалар ашатын адам ойының ең үлкен жетістіктерінің бірі болып табылады. Бірақ сонымен бірге олар, яғни цифрлық технологиялар адамның ойлауын когнитивтік шеңберлермен, психикалық құрылымдармен және «ойын ережелерімен» шектейді. Сандық алдын ала анықтаудың тұйық шеңберінен шығу жолы адамның интеллектуалдық арсеналына ойлаудың философиялық және педагогикалық басқа технологияларын әкеліп қосудан көрінеді.

Кәсіби зерттеушілік ойлауды дамыту мақсатында әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-інің «Педагогика және білім берудегі менеджмент» кафедрасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім деңгейлеріне арналған пәндердің барлық құрамдас бөліктерін әзірлеуде. Қазіргі кезде дидактикалық жаңалықтардың ішінде дидактиканың келесі бағыттары қабылданды: дидактиканың әдіснамасы және постмодерндік дидактика; жалпы дидактикадағы жаңалықтардың мағыналық өрісі; инновациялық технологиялар; академиялық оқу, жазу, сөйлеу; функционалдық сауаттылық; өмірлік дағды; әлеуметтік интеллект; педагогикалық тест, портфолио, эссе, кейс-стади; оқу жетістіктері; критериалды бағалау; білім алу маршруты; мұғалімнің көшбасшылығы; мұғалімнің коммуникативті мәдениеті; мұғалімнің рефлексиясы мен сыни тұрғыдан ойлауы; мұғалімнің кәсіби тәжірибесінің тұжырымдамасын құруы; коучинг құралы; цифрлық дидактика; білім берудегі тәлімгерлік; тьютор мен тьюторлық қолдау көрсету; студенттердің жобалық және зерттеушілік мәдениеті; педагогтың технологиялық және цифрлық құзыреттілігі [3].

Жалпы қазақстандық жоғары оқу орындарында, атап айтқанда, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де 1996-1997 оқу жылынан бастап педагогикалық инновациялар, соның ішінде дидактикалық инновациялар ынтымақтастық педагогикасы, ұжымдық ойлау әрекеті, сыни тұрғыдан ойлау технологиясы контекстінде оқу үдерісіне енгізілді, әрі білім берудің даму тенденцияларының әсерінен, шетел ғалымдарының жетістіктерін республиканың педагогикалық қауымдастығы кеңінен пайдалануда.

Постмодерндік дидактика немесе цифрлық дидактиканы зерттеу әдіснамасына абстрактіліден нақтыға көтерілу әдісі; педагогикалық салыстырмалы зерттеулер әдісі; тарихилық пен логикалықтың бірлік принципі; жалпыдан нақтыға көтерілу әдісі; жекеден жалпыға қарай бару әдісі; диалектикалық әдіс; жүйелік әдіс енгізіле бастады.

Біздің ойымызша, цифрлық дидактиканың қағидалары жүйеленіп, ретке келтірілуі керек еді. Кәсіптік білім беру мен оқытудың цифрлық дидактикасы дәйекті түрде дәстүрлі дидактикалық оқыту принциптерінің жүйесіне негізделген. Дәстүрлі дидактикалық ұстанымдар: 1. Оқу-тәрбие үрдісіне бойлық көзқарас принципі. 2. Тәрбиелік-дамыта оқыту принципі. 3. Мақсаттылық принципі. 4. Оқытуға жеке көзқарас идеялары. 5. Күштілік принципі. 6. Сана және белсенділік принципі. 7. Оқуды өмірмен байланыстыру принципі. 8. Қолжетімділік, жүйелілік және жүйелілік принципі, 9. Қашықтықтан және электронды оқыту принципі. 10. Айқындық принципі. 11. Бағалауды бақылау (анықтау) принципі.

Бұларды цифрлық білім беру үдерісінің шарттарына сәйкестендіре отырып, цифрлық дидактика бірқатар жаңа принциптерді алға тартады [4].

1. Даралау принципі – цифрлық дидактиканың орталық принципі – білім беру мақсаттарын қоюда, жеке білім беру бағытын жобалауда, оқу қарқыны мен деңгейін анықтауда оқушының таңдау еркіндігін (оның жетілгендігі мен дербестік дәрежесін ескере отырып) болжайды. Бұл ретте білім беру бағдарламасының жекелеген элементтерін, таңдаулы технологияларын, оқыту формалары мен әдістерін, оның білім беру қажеттіліктерін, жеке бейімділіктері, этномәдени және басқа да ерекшеліктерін ескере отырып, оқу тобының құрамын негізге алады.

2. Дамыта оқытудың дидактикалық принципімен дәйекті түрде байланысты оқу үдерісінің үстемдік принципі цифрлық білім беру ортасында оқушының өзіндік оқу әрекетіне назар

аударуды көздейді. Педагогтің іс-әрекеті – оқыту оқу үдерісін ұйымдастыру ретінде қарастырылады және осы үдеріске қатысты көмекші, қолдаушы сипатта болады.

3. Мақсаттылықтың дәстүрлі дидактикалық принципімен дәйекті түрде байланысты мақсаттылық принципі оқу-тәрбие үдерісінің алға қойылған мақсаттарына жетуді қамтамасыз ететін тек осындай цифрлық технологиялар мен оқу құралдарын пайдалануды талап етеді.

4. Икемділік пен бейімділік принципі цифрлық білім беру үдерісінің шарттарына қатысты оқытуға жеке көзқарас идеясын дамытуды білдіреді. Бейімделетін цифрлық білім беру үдерісі жеке оқыту стильдері мен стратегияларын және басқа да психологиялық-педагогикалық сипаттамаларын, сондай-ақ студенттердің ағымдағы психофизиологиялық жағдайын диагностикалауға арналған кіріктірілген жүйенің арқасында әрбір нақты студент үшін икемді параметрлерді автоматты түрде қамтамасыз етеді.

5. Оқытудағы беріктілік дидактикалық принципін дәйекті түрде дамыта отырып, оқудағы табыстылық принципі кәсіптік білім берудің (оқытудың) берілген нәтижелерін – қажетті біліктілікті немесе еңбек функциясын меңгеруді қамтамасыз ететін білімдерді, дағдыларды, құзыреттерді толық игеруді қамтамасыз етуді талап етеді.

6. ЫІнтымақтастық пен өзара әрекеттестікте оқыту принципі (интерактивтілік принципі) белгілі бір дәрежеде саналылық және мен белсенділіктің дәстүрлі дидактикалық принципімен байланысты болуы мүмкін. Оның талабы – студенттер, оқытушылар және кәсіптік білім беру мен оқытудың білім беру үдерісіне қатысатын басқа да субъектілер (жұмыс беруші кәсіпорындардың қызметкерлері) арасында әртүрлі формаларда (нақты, виртуалды-желілік) жүзеге асыратын белсенді көпжақты байланыс (студенттердің жобалық қызметінің нәтижелерін тұтынушылар мен пайдаланушылар, сыртқы сарапшылар мен кеңесшілер) үдерісіне негізделген оқытуды құру

7. Оқытуды өмірмен байланыстырудың дәстүрлі дидактикалық принципімен үздіксіз байланысты практикаға бағдарлылық принципі кәсіптік білім беру мен оқытудың мақсаттарын, мазмұнын, технологияларын, әдістері мен құралдарын, еңбек нарығында қолданылатын және болашақтағы өндіріс технологияларын экономиканың қазіргі және болашақ талаптарына сәйкестендіруді талап етеді.

8. Қолжетімділіктің, жүйелілік пен бірізділіктің дәстүрлі дидактикалық принциптерімен корреляциялануы мүмкін күрделілікті арттыру принципі оқытудың мынадай нысандары мен әдістерін, айталық қарапайымнан күрделіге және күрделіден қарапайымға; жалпыдан нақтыға және арнайыдан жалпыға; кескіннен белгі жүйесіне және таңба жүйесінен кескінге; жекеден командаға және командадан жекеге; сыртқы қолдаумен жұмыс істеуден тапсырмаларды өз бетінше орындауға және тапсырмаларды өз бетінше орындаудан басқа студенттерге қолдау көрсетуге дейін; өндірістік объектілер мен үдерістерді виртуалды еліктеуден - нақты объектілер мен үдерістерге және кері - олардың алыпсатарлық және цифрлық үлгілеріне; оқу міндеттерінен – өндірістік тапсырмаларға және өндірістік тапсырмалардан – оқу іс-әрекетінде олардың рефлексивті түсінігіне дейін апаратын әдістерді пайдалануды көздейді.

9. Білім беру ортасының артықшылық принципі студенттерге жеке білім беру маршрутын құру, мазмұн элементтерін және олардың даму деңгейін таңдау үшін артық ресурстық мүмкіндіктерді қамтамасыз етуді талап етеді. Мұндай қордың артық болуы желілік білім беру ресурсы және бірыңғай ақпараттық білім беру ортасы негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

10. Көпмодальдылық принципі (мультимедиалық) – цифрлық білім беру үдерісінің шарттарына қатысты көрнекіліктің дидактикалық принципін білдіреді. Дәстүрлі визуализация мүмкіндіктері инфографиканың, соның ішінде жаңа материалды меңгеру барысында, оқу жобаларын жасау кезінде, жеке және топтық өзіндік жұмыста студенттердің өз бетінше қалыптастыратын мүмкіндіктерінің арқасында айтарлықтай кеңейді. Көпмодальдылық, интерактивтілік және тәжірибеге бағдарлану принциптерін барынша толық және жан-жақты қарастыру білім беру үдерісінде толықтырылған шынайылық құралдарын пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі.

11. Арнайы осылған бағалау қағидасы бақылау (бағалау) бағалауды тікелей оқу тапсырмаларын орындау үдерісінде жүзеге асырылатын білім беру табысының үздіксіз,

дербестендірілген диагностикалық және қалыптастырушы бағалауына түрлендіруді талап етеді. Цифрлық технологиялар оқушыны, мұғалімді (кейбір жағдайларда және басқа да мүдделі тұлғаларды) тапсырманың орындалу барысы мен нәтижелері, күшті және әлсіз жақтары, алдыңғы материалдағы олқылықтардың бар екендігі туралы хабардар ететін, анықталған проблемаларды жою бойынша жеке ұсыныстарды бере отырып, жылдам кері байланысты қамтамасыз етеді, тәрбие жұмысының келесі мақсаттары мен одан әрі даму сценарийлерін белгілейді және түзетеді.

Цифрлық педагогикалық технологиялар оқытуды даралау бағыттарының шексіз дерлік санын қамтамасыз ете алады, оның ішінде: мазмұны бойынша, оқу материалын меңгеру қарқыны бойынша, күрделілік деңгейі бойынша, оқу материалын беру әдісі бойынша, оқу қызметін ұйымдастыру формасы бойынша, оқу тобының құрамы бойынша, қайталау саны бойынша, сыртқы көмек дәрежесі бойынша, оқу үдерісінің басқа қатысушылары үшін ашықтық және айқындық дәрежесі бойынша. [4]. Қосылған бағалау кезінде алынған мәліметтерді қорытындылайтын Big Data технологиясы оқу үдерісін бақылауға мүмкіндік береді: бір жағынан, топ, курс, кафедра, білім беру ұйымы, білім беру желісі деңгейінде; екінші жағынан, білім беру модулі, білім беру бағдарламасы, кең ауқымдағы білім беру бағдарламаларының белгілі бір түрі немесе профилі деңгейінде.

Цифрлық білім беруде оқу (тренажерлар, тренажерлар, толықтырылған шынайылық құралдары, жеке еңбек әрекетінің сапасын тіркейтін сенсорлар), сондай-ақ кәсіпорындардың өндірістік үдерісінде тікелей қолданылатын метасандық (бағдарламалық-техникалық құралдар) кешендері ерекше маңызға ие. Кәсіптік білім беру және оқыту үдерісінде мұндай кешендерді пайдалану студентте таңдаған мамандығы (мамандығы) бойынша немесе игерілетін еңбек функциясы шеңберінде жұмыс істеуге қажетті кәсіби дағдылар мен дағдылар кешенін қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады. Цифрландыру жағдайында кәсіптік білім беру ұйымы мен жұмыс беруші-кәсіпорындар арасындағы серіктестік бірыңғай өндірістік және оқу цифрлық ортасы нысанын алады.

Цифрландыру контекстінде цифрлық кәсіптік білім берудің мақсатын белгілеу, атап айтқанда, цифрлық қоғамға көшу үдерісі өзімен бірге әкелетін психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік және дидактикалық тәуекелдерді барынша азайтуға бағытталуы тиіс. Осылайша, цифрлық дәуір білім беру алдына қоятын принципті жаңа білім беру міндеттерін ескеру қажет, мысалы:

- әдеттегі құндылықтар жүйесін белгілі бір түрлендіруді талап ететін үздіксіз өзгерістерге (бейімделушілік, белгісіздікке төзімділік) дайындықты дамыту, «тұлға – цифрлық құрал» – қоғам» (дәстүрлі «адам – қоғам» жүйесінен түбегейлі өзгеше) қарым-қатынастар жүйесінде әлеуметтік жауапкершілікті тәрбиелеу, онда адамның адамды манипуляциялау немесе қанау қаупі жоғары.

- виртуалды және шынайы әлем арасындағы ішкі шекараны қалыптастыру, осы әлемдерді және сәйкес жауапкершілік түрлерін ажырата білу қабілетін дамыту;

- нақты әлемде оның дәстүрлі әлеуметтену үдерісімен шектесетін оқушының желілік әлеуметтену үдерісін педагогикалық қолдау және желілік қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру;

– шартты түрде «цифрлық гигиена дағдылары» деп атауға болатын валеологиялық мәдениеттің цифрлық сегментін қалыптастыру;

– ақпаратты сыни талдау және ақпараттық шу, жарнама, теңшелген ақпарат толқындарын сүзгілеу қабілетін дамыту.

Цифрлық әлемде адамның цифрлық жеке сәйкестендіру, цифрлық этика және қоғамның рухани-адамгершілік негізінен, Homo Virtualis технологиясынан техникалық және технологиялық алшақтауына назар аударылады. Цифрлық өркениет жағдайында жалпы адамзаттық құндылықтардың басымдығы айқын.

Әдебиеттер

1. Хелен Битэм, Рона Шарп Переосмысление педагогики для цифровой эпохи. Дизайн в обучении XXI века. - Алматы: Общественный фонд «Ұлттық аударма бюросы», 2019. -352с.
2. Зекрист Р.И. Философия в цифровом мире / Philosophy in the Digital World: Учебное пособие (I том) / Р.И. Зекрист. — Алматы: «Бастау», 2020. - 328 с.
3. Таубаева Ш.Т., Максутова И.О. Инновации в общей и военной дидактике. Учебное пособие. – Алматы: ПА КНБ РК, 2023. – 220 с.
4. Дидактическая концепция цифрового профессионального образования и обучения / П. Н. Биленко, В. И. Блинов, М. В. Дулинов, Е. Ю. Есенина, А. М. Кондаков, И. С. Сергеев ; под науч. ред. В. И. Блинова – 2020. – 98 с.
5. Трудности и перспективы цифровой трансформации образования /А. Ю. Уваров, Э. Гейбл, И.В. Дворецкая и др.; под ред. А. Ю. Уварова, И.Д. Фрумина; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики», Ин-т образования. - М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. – 343 с.

НИЗКИЕ БАЛЛЫ НА ТЕСТИРОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗКУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Круговых Илья Игоревич,
PhD докторант 3 курса,
по специальности «Педагогика и психология»
Гусманов Тоқтар Исатайұлы,
PhD докторант 3 курса, по специальности
«Физическая культура и спорт»
Таубаева Шаркуль Таубаевна,
д.п.н., профессор

Аннотация: В данной статье поднимается вопрос качества и содержания образовательных программ по подготовке учителей физической культуры в системе высшего образования РК в контексте их соответвия аттестационному квалификационному тесту для педагогов (ОЗП/НКТ). Представлены статитические результаты сдачи ОЗП (НКТ) выпускниками вузов РК по предмету физическая культура за 2022 год. Исследована и проанализирована содержательная часть одной (случайно выбранной) образовательной программы по ГОП «В005 Подготовка учителей физической культуры» на предмет соответствия спецификации тестирования педагогов. Выявлено, что выбранная программа не формирует компетенции в значительной мере в соответвии с разделами тестирования, что может быть следствием низких показателей количества выпускников преодолевших пороговый балл на тестировании (15.2 % в 2022 году), а также в более концептуальном рассмотрении данной проблемы сказываться на качестве преподавания предмета «Физическая культура» учителями в учреждениях образования после выпуска.

Ключевые слова: учитель, физическая культура, тестирование, качество образования, высшее образование

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінде дене шынықтыру пәні мұғалімдерін даярлауға арналған білім беру бағдарламаларының сапасы мен мазмұны, олардың мұғалімдерге арналған аттестаттау біліктілік сынағына (ПББ-ға) сәйкестігі тұрғысынан мәселе көтеріледі. ҚР ЖОО түлектерінің 2022 жылғы дене шынықтыру пәні бойынша ПББ тапсыруының статистикалық нәтижелері ұсынылды. Мемлекеттік білім беру бағдарламасы бойынша «В005 Дене шынықтыру пәні мұғалімдерін даярлау» бір (кездейсоқ таңдалған) білім беру бағдарламасының мазмұндық бөлігі педагогтердің тестілеу ерекшеліктеріне сәйкестігі тұрғысынан зерттелді және талданды. Таңдалған бағдарлама тестілеу бөлімдеріне сәйкес айтарлықтай дәрежеде құзыреттілікті қалыптастырмайтыны

анықталды, бұл тестілеуде (2022 жылы 15.2%) шекті баллды еңсерген түлектер санының төмен көрсеткіштерінің салдары болуы мүмкін. Сондай-ақ осы мәселені неғұрлым тұжырымдамалық тұрғыдан қарастырғанымызда, білім беру мекемелерінде мұғалімдердің "дене шынықтыру" пәнін оқыту сапасына әсер етуі мүмкін.

This article raises the issue of the quality and content of educational programs for the training of teachers in physical education in the higher education system of the Republic of Kazakhstan in the context of their compliance with the certification qualification test for teachers (NCF). The statistical results of passing the NCF by graduates of universities of the Republic of Kazakhstan in the subject of physical education for 2022 are presented. The content part of one (randomly selected) educational program on the GEP (groups of educational programs) "B005 Training of physical education teachers" was studied and analyzed for compliance with the specification of testing teachers. It was revealed that the selected program does not develop competencies to a significant extent in accordance with the testing sections, which may be a consequence of the low indicators of the number of graduates who have overcome the threshold test score (15.2% in 2022), and also, in a more conceptual consideration of this problem, affect the quality of teaching the subject “Physical Education” by teachers in educational institutions after graduation.

Педагогическому образованию и подготовке учителей для системы среднего образования в Казахстане придается большое социальное значение, а система подготовки данных специалистов находится в постоянной модернизации, поскольку педагог является ключевой фигурой в образовательном процессе. Поставленные задачи по совершенствованию и модернизации системы подготовки учителей, решаются параллельно с продолжающейся работой по полноценной интеграции всей системы высшего образования страны, в европейское образовательное пространство [1,2].

Наряду с духовным воспитанием и формированием знаний по основным предметам в процессе обучения в школе, для полноценного становления и всестороннего гармоничного развития личности немаловажную роль играет и физическое воспитания подрастающего поколения, а конкретнее его разновидность – базовое физическое воспитание. Особенно, актуальность очевидна на фоне снижения из года в год уровня двигательной активности, физической подготовленности и здоровья подрастающего поколения и всего населения страны, а также роста количества людей, страдающих различными хроническими заболеваниями [3,4]. Физическое воспитание – это педагогически упорядоченный процесс направленного использования факторов физической культуры, он включает в себя: обучение двигательным действиям (например, прыжок, бросок, бег), воспитание физических качеств (быстрота, сила, ловкость, гибкость и выносливость), содействие на этой основе становлению и развитию свойств личности. Поскольку исторический процесс функционирования физической культуры особенно четкую упорядоченность приобретал в системе образования-воспитания подрастающих и взрослых поколений, то в этом отношении физическое воспитание можно также определить, как педагогически направленный процесс функционирования физической культуры [5].

Несомненно, в решении задач, которые ставит перед собой система базового физического воспитания, большую роль играет деятельность учителя физической культуры. Именно от его компетентности в значительной степени зависит физическое, психологическое и духовное развитие детей и молодежи, и, в конечном итоге, – будущее каждого ребенка [6,7].

Несмотря на тот факт, что в конце прошлого столетия произошел ряд социально-экономических и политических преобразований, которые безусловно оказали и свое дальнейшее влияние на сферу функционирования национальной физической культуры, которая в большинстве своем унаследовала установочные формы (принципы, идеи, программное содержание др.) и складывалась на богатом опыте СССР, на сегодняшний день политика в отношение развития физической культуры и спорта страны приобрела собственные принципы. Развитие физической культуры и спорта в Казахстане также является

одним из приоритетных направлений государства, а потерянные позиции и утраченные результаты в 90-е годы XX в. на сегодняшний день частично восстановлены.

Как известно, система подготовки профессиональных кадров является одним из важных условий эффективного и отлаженного функционирования, а также поступательного совершенствования всей системы физической культуры - одной из крупных социальных систем общества [5, с. 91]. Данный концепт абсолютно верно отмечен выражением *«Наличие специалистов в области физической культуры и спорта – залог динамичного развития массовой физической культуры»* в концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023–2029 годы, которое хочется только дополнить словами *«… и всей системы физической культуры в целом»* [8]. Обретение независимости Республикой Казахстан, а также присоединение к Болонской декларации в 2010 году – существенно повлияли на систему подготовки кадров в высшей школе. На сегодняшний день проделана большая работа по гармонизации и соответствию национальной образовательной системы международным стандартам. Продолжается работа по наращиванию академической свободы в высшей школе, которая означает самостоятельность, независимость учреждения при определении его политики, в том числе и большая свобода в построении содержательной части реализуемых образовательных программ.

Тем не менее, несмотря на упоминание важности, констатирования успехов (новые ОП и актуализация старых), а также обозначения ряда проблем (малый процент желающих работать после выпуска, низкое количество узких специалистов и др.), в кадровом обеспечении национальной отрасли физической культуры и спорта, вопросы о качестве подготовки, а также содержательной составляющей программ подготовки физкультурно-спортивных специалистов в вышеупомянутой концепции не упоминается, и в целом поднимаются редко. Однако, качество программ обучения является важным критерием, а от компетентности специалистов ф-спортивной сферы зависит будущее здоровье целой нации.

Одним из инструментов оценки компетентности педагогов Казахстана – является сдача теста ОЗП «Оценка знаний педагогов» (ОЗП, бывш. НКТ «Национальное квалификационное тестирование), которое в том числе входит и в систему аттестации педагогов, с целью повышения их категорий. С 2018 года в Казахстане определены новые правила аттестации педагогических кадров, согласно которым учитель работает в рамках четко установленной структуры должностей с пятью категориями: педагог, педагог-модератор, педагог-эксперт, педагог-исследователь, педагог-мастер. С первым введением ОЗП в 2018 году, к сегодняшнему дню данная система тестирования претерпевала ряд изменений (формат сдачи, содержание и структура, критерии оценивания, название и т.д.) и охватывает разные категории как работающих педагогов, так и является обязательным к сдаче выпускниками вузов по педагогическим направлениям.

Однако на сегодняшний день, проблема низких показателей сдачи данного тестирования педагогами по всем предметам стоит достаточно остро, а доля педагогов, набравших пороговый балл по НКТ снижается с года в год. В этой связи объясняется такое количество осуществляемых реформ за последние 5 лет в данном тестировании, в последней из которых определенная категория педагогов была освобождена от сдачи данного тестирования при аттестации.

По нашему мнению, наряду с некоторыми уже ранее упомянутыми проблемами в прежних исследованиях (качество тестовых вопросов, формат тестирования и т.д.) одним из важных показателей успешности сдачи ОЗП и готовности к эффективной педагогической деятельности, особенно выпускниками педагогических программ – является непосредственно качество и содержание самих образовательных программ, и их соответствие будущей специфике трудовой деятельности. Особенно это становится актуальным в контексте ранее упомянутой академической свободы и самостоятельности вузов, и предоставленная возможность самостоятельного формирования до 80% содержания своих образовательных программ, и отсутствия каких-либо требований по содержанию программ подготовки будущих учителей в вузах.

Гипотеза исследования заключается в том, что содержательная часть имеющихся образовательных программ по подготовке педагогов в системе высшего образования, в частности учителей физической культуры, не всегда и не полностью имеет соответствие спецификации тестовых заданий по данному предмету, что, следовательно, может сказываться и на результатах ОЗП. В этой связи **целью настоящего исследования** выступает анализ содержательной части случайно выбранной образовательной программы по подготовке учителей физической культуры (бакалавриат, ГОП В005 «Подготовка учителей физической культуры») на предмет соответствия программы спецификации тестовых заданий ОЗП по предмету «Физическая культура».

Проблема аттестации педагогических кадров и выпускников вузов педагогических специальностей, а также важность учета специфики, принципов и процедур будущей деятельности выпускников педагогических образовательных программ и специальностей в Казахстане поднималась в работах Ахметовой Г.Б., Пенкиной С.А., Мадиевой С.Т., Жолымбаева О.М и др. [9-12]. В данных работах авторами затрагивались различные проблемы и вопросы, начиная с явных и очевидных, как например содержание образовательных программ вуза и качество тестовых заданий, слабый уровень методической обеспеченности по подготовке к ОЗП, так и с причинами социального характера – как нехватка времени и загруженность на работе.

В работе профессора Жолымбаева О.М с коллегами «Проблемы и состояние квалификационного тестирования учителей по естественнонаучным предметам (биология, химия, физика, математика)», где на основе результатов исследования авторы предлагают точечную подготовку по отдельным (проблемным) разделам предмета, а в качестве формы такой подготовки могут выступать КПК при вузах [13]. В работе также упоминается о важности проектирования образовательных программ в соответствии с требованиями будущей деятельности.

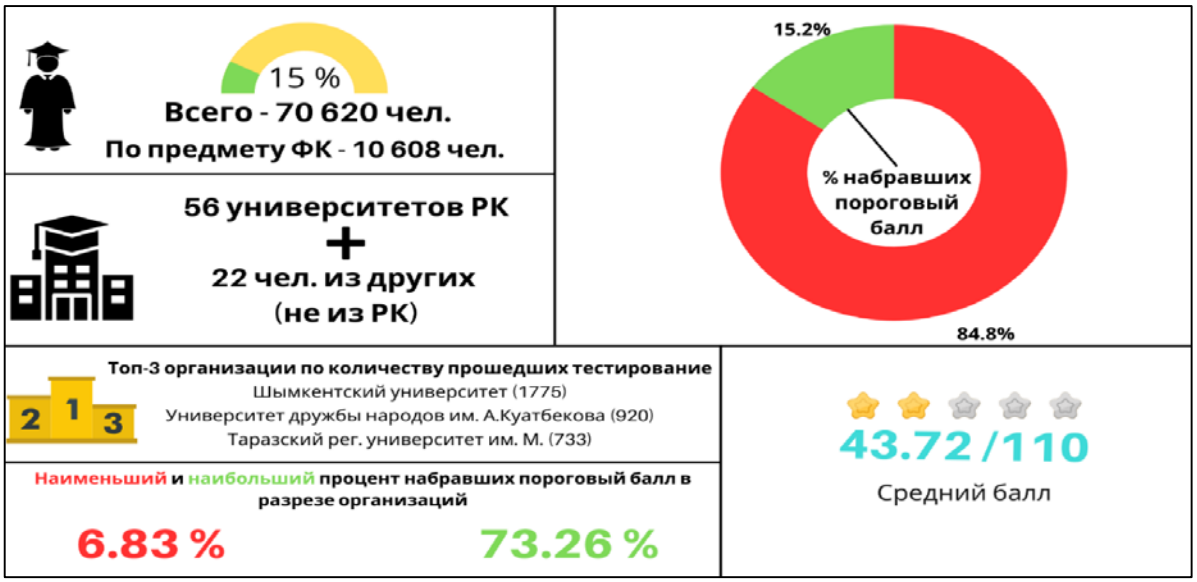
Однако исследований, поднимающих вопросы качества и содержания подготовки именно физкультурно-спортивных кадров в период непосредственного обучения и готовности к деятельности в образовательной среде, в том числе и успешной сдачи ОЗП по направлению физическая культура, как одного из объективных критериев оценки такой готовности, – недостаточно. Имеется лишь несколько работ по данной проблематике, в частности работа Чеснокова Д. и Сырымбетовой Л.С., где на основании результатов сдачи ОЗП за 2022-23 гг. констатируется факт низкого уровня квалификации как работающих педагогов физкультуры, так и выпускников вузов и колледжей по данному направлению, а решение проблемы авторы видят в повышении исследовательских навыков студентов в процессе обучения [14].

В системе высшего образования, подготовка специалистов для физкультурно-спортивной отрасли, включая учителей физической культуры ведется по образовательным программам в рамках Области образования «Образование», внутри направления «6В014 – Подготовка учителей с предметной специализацией общего развития», по ГОП «В005 Подготовка учителей физической культуры». Также в 2023 году в классификаторе было добавлено новое направление «Спорт» внутри области образования «Услуги», что по большей части позволило разделить подготовку специалистов для системы образования и профессионального спорта. Молодые специалисты после завершения ОВПО осуществляют трудовую деятельность преимущественно в организациях образования (учитель физической культуры) либо на различных спортивных объектах (инструктор по плаванию, фитнес тренер и другие). По состоянию на начало 2024 года, подготовка специалистов на уровне бакалавриата в рамках данной ГОП ведется в 43 образовательных учреждениях, а в Реестр ОП включено 64 образовательные программы. Также, подготовка физкультурно-спортивных кадров ведется в рамках технического и профессионального образования, которое осуществляется в училищах, колледжах и высших колледжах. По состоянию на 2022 год подготовка кадров по специальности "Физическая культура и спорт" велась в 110 колледжах с охватом более 12 тысяч человек. Обучение осуществляется по 4 квалификациям: "Инструктор по физической культуре", "Учитель физической культуры", "Тренер-преподаватель по спорту", "Прикладной

бакалавр физической культуры". Ежегодно по данной специальности выпускается по государственному заказу (гранту) более 1200 человек.

Как уже упоминалось ранее, сдача ОЗП является обязательной для выпускников педагогических направлений, и состоит из двух разделов: «Содержание учебного предмета» и «Методика преподавания». Ниже, представлена статистика (рис. 1) включая основные показатели результатов сдачи ОЗП (НКТ) по предмету «Физическая культура» выпускниками вузов за 2022 год.

Рисунок 1 – Сводная инфографика основных результатов тестирования ОЗП (НКТ) по предмету «Физическая культура» выпускниками вузов (бакалавриат) за период с 11 апреля по 15 декабря 2022 года

** Примечание. Приведенные данные являются абсолютными, т.е. с учетом того, что один и тот же выпускник мог пройти тестирование несколько раз в течении года.*

*** Примечание. Приведенные данные включают в себя результаты по двум блокам тестирования («Содержание учебного предмета» и «Педагогика, методика обучения»).*

Как видно из представленных данных, всего по направлению «Физическое культура» в 2022 году тестирование прошли 10 608 человек из 56 организаций, что составляет 15 % от общего числа тестируемых по всем педагогическим направлениям. Средний балл выпускников был равен 43.72, а процент тех выпускников, которые смогли преодолеть минимальный пороговый уровень (т.е. достаточный для самой первой категории «педагог») был равен всего 15.2 % (1608 чел.). Следует отметить, что в 2022 пороговый балл по ОЗП (НКТ) для категории «педагог» был равен 50, при этом по содержанию учебного предмета необходимо было набрать не менее 35 баллов, а по разделу «Педагогика, методика обучения» не менее 15 баллов. Всего, в течении года было две попытки для сдачи тестирования, однако выпускникам, которые воспользовались двумя возможностями и не смогли набрать пороговые баллы, была предоставлена возможность сдать тестирование в третий раз. Также следует отметить имеющийся сильный разрыв между самым высоким процентным показателем (73.26) и самым низким (6.83) набравших пороговый балл в разрезе всех организаций, что может свидетельствовать о значительных различиях в качестве подготовки в разных организациях образования.

Как уже отмечалось ранее, существуют разные факторы, влияющие на успех сдачи тестирования педагогами, начиная с качества составления тестовых вопросов, спецификации теста и формата сдачи тестирования, и заканчивая такими личными, как уровень тревожности и стиль саморегуляции. Однако в рамах нашего исследования, мы решили исследовать один

из самых основных и фундаментальных, это качество подготовки в процессе обучения в вузе, в частности один из основных и начальных критериев — это общее содержание образовательной программы, без детального углубления в учебный и тематический план.

По каждому из 23 сдаваемых направлений педагогами в рамках теста ОЗП (НКТ) имеется разработанная спецификация тем и подтем, в соответствии с которыми и разрабатываются вопросы самого тестирования. Очевидно, что спецификация теста и, следовательно, сами тестовые вопросы отвечают требованиям государственных общеобязательных стандартов и типовым учебным планам, и программам по предмету «Физическая культура» реализуемых в различных образовательных учреждениях. Спецификация теста по предмету «Физическая культура» для оценки знаний педагогов обобщенно представлена в таблице 1.

Таблица 1 – Спецификация теста по предмету «Физическая культура» (блок «Содержание учебного предмета») для оценки знаний педагогов по состоянию на 2022 год

Тема	**Подтемы**
ТБ на уроках физкультуры	Профилактика травматизма на уроках физической культуры.
Общие физические упражнения	Воспитание основных физических качеств: средства; методы; методика.
Легкая атлетика	Воспитание физических качеств при освоении бега, прыжков, метания. Технические и тактические действия бега на короткие, средние и длинные дистанции; метания; прыжка в высоту; прыжков в длину с места и с разбега.
Гимнастика	Строевые упражнения ОРУ, СФУ. Методика выполнения и значение ОРУ и СФУ. Техника выполнения акробатических элементов. Упражнения на гимнастических снарядах: техника выполнения опорного прыжка, техника выполнения упражнений в висах и упорах (перекладина, брусья). Лазание по канату, упражнения в равновесии (бревно).
Плавание	Специальные физические упражнения для освоения техники плавания и дыхания; Технические и тактические действия при плавании.
Лыжная подготовка	Специальные физические упражнения для усвоения передвижения на лыжах. Технические и тактические действия при ходьбе на лыжах.
Спортигры. Футбол	Специальные физические упражнения. Правила игры. Индивидуальные технические действия. Тактические действия.
Спортигры. Баскетбол	
Спортигры. Волейбол	
Спортигры. Ручной мяч	
Подвижные и национальный игры	Классификация подвижных игр. Классификация казахских национальных игр

Как можно увидеть из спецификации теста, вопросы для тестируемых по предмету «Физическая культура» по блоку «Содержание учебного предмета» связаны с основными, базовыми видами спорта и разделами физической культуры, которые имеют широкую направленность, поскольку учитель по физической культуре должен уметь создать у учеников достаточно богатый фонд разнообразных двигательных умений, навыков и сопряженных с ними знаний, наряду с развитием основных физических качеств и всесторонним развитием личности. Из этого следует, что знания, умения и навыки, а также компетенции, связанные с данными разделами должны присутствовать в учебных планах и программах подготовки специалистов по физической культуре (учителей) в рамках профессионального образования. Что касается второго блока тестирования – «Методика преподавания», то данный блок оценивает академические знания по педагогике.

Далее, для проверки вышеупомянутой гипотезы и достижения цели настоящего исследования, нам необходимо было выбрать одну образовательную программу на уровне образования бакалавриат и осуществить анализ ее соответствия темам спецификации

тестирования. Образовательная программа была выбрана случайным образом с помощью сервиса Research Randomizer (https://www.randomizer.org/) из 64 пронумерованных по порядку всех включенных программ в Реестр ОП (https://epvo.kz/). Затем нами были проанализированы дисциплины и их краткое описание, которые в последующем были сопоставлены с темами спецификации теста указанными выше. Полученные результаты были оформлены в табличном варианте для более удобного чтения и представлены в Таблице 2.

Таблица 2 – Сопоставление тем спецификации теста по предмету «Физическая культура» со случайно выбранной образовательной программой по подготовке бакалавров по ГОП «В005 Подготовка учителей физической культуры»

Тема	**Дисциплины программы бакалавриата**
ТБ на уроках физкультуры	• Теория и методика физической культуры и спорта (БД;ВК;6 кредитов) • Физкультурно-оздоровительные технологии в школе (БД;КВ 7 кредитов)
Общие физические упражнения	• Теория и методика физической культуры и спорта (БД; ВК; 6 кредитов) • Физкультурно-оздоровительные технологии в школе (БД;КВ; 7 кредитов)
Легкая атлетика	• Теоретико - методические основы легкой атлетики в школе (БД;КВ; 7 кредитов)
Гимнастика	• Теоретико - методические основы гимнастики в школе (БД;КВ; 5 кредитов)
Плавание	• Основы преподавания плавания в школе (БД;КВ; 5 кредитов)
Лыжная подготовка	• Основы методики обучения в лыжном спорте (БД;КВ; 5 кредитов)
Спортигры. Футбол	• Общие основы теории и практики футбола (БД;ВК; 5 кредитов) • Методика обучения футболу в школе (БД;КВ; 5 кредитов) и др.
Спортигры. Баскетбол	• Спортивные игры (Баскетбол, волейбол и гандбол) (БД;КВ; 6 кредитов) • Теория и методика спортивных игр (БД;КВ; 5 кредитов)
Спортигры. Волейбол	• Спортивные игры (Баскетбол, волейбол и гандбол) (БД;КВ; 6 кредитов) • Теория и методика спортивных игр (БД;КВ; 5 кредитов)
Спортигры. Ручной мяч	• Спортивные игры (Баскетбол, волейбол и гандбол) (БД;КВ; 6 кредитов) • Теория и методика спортивных игр (БД;КВ 5 кредитов)
Подвижные и национальные игры	• Педагогическое мастерство в национальных видах спорта (БД;КВ 5 кредитов) • Теория и методика тогызкумалак (БД;КВ 5 кредитов)

** Примечание. БД – Базовые дисциплины; ВК- вузовский компонент; КВ – компонент по выбору. Один кредит ECTS равен 25-30 академическим часам.*

Как видно из представленного в таблице сопоставления, в программе имеются дисциплины по всем темам спецификации теста. Однако тип большинства предметов не всегда имеет статус обязательных, т.е. являются компонентом по выбору и, следовательно, обучающиеся не всегда могут включать его в свой индивидуальный учебный план при обучении. Также можно заметить, что в данной программе формирование компетенций по таким видам спортивных игр как баскетбол, волейбол, гандбол осуществляется в рамках одной общей дисциплины «Спортивные игры (Баскетбол, волейбол и гандбол), на которую выделяется 150-180 часов, и «Теория и методика спортивных игр», а отдельных дисциплин по каждому из видов спорта в программе не имеется, более того указанные предметы также имеют статус элективных. То же самое можно заметить и в отношении дисциплин по теме «Подвижные и национальные игры», где в основном формируются компетенции. Что касается темы

«Спортигры. Футбол», то поскольку рассматриваемая нами образовательная программа имела явную специализацию по подготовке футбольных тренеров, то в программе было более чем 5 дисциплин, которые формировали компетенции по данному спорту.

Подводя итоги исследования, можно заключить, что образовательная программа не совсем полностью удовлетворяет темам и подтемам спецификации тестирования по предмету «Физическая культура», поскольку многие из представленных дисциплин в образовательной программе имеют статус элективных. Имеются и различия в количестве выделяемых кредитов на указанные разделы (от 5 до 7), что тоже в некоторой степени может сказываться на качестве подготовки в процессе обучения. По нашему мнению, для полноценной подготовки учителей физической культуры и формированию достаточного уровня знаний и навыков по основным разделам, в том числе и успешной сдачи тестирования необходимо, во-первых, при разработке образовательных программ выделять отдельный предмет по каждому из разделов, представленных в спецификации теста, во-вторых данные дисциплины должны иметь обязательный статус. Дальнейшие исследования в этом направлении могли бы быть направлены на изучения всех представленных образовательных программ и их содержания по направлению физическая культура, в том числе и включая программы, реализуемые в организациях технического и профессионального образованиях.

Список источников

1. Гюнгёр Д.С. К вопросу о подготовке учителей в Республике Казахстан // Евразийский Союз Ученых, no. 7-1 (28), 2016, pp. 50-58.

2. M. Zhanguzhinova, A. Magauova, R. Sydykova, A. Satova, K. Ashekeyeva, S.E.. Bekzhanova (2016) DEVELOPMENT OF THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION, INTED2016 Proceedings, pp. 6974-6978.

3. Rivera, I.R., Silva, M.A.M.D., Silva, R.D., Oliveira, B.A.V.D. and Carvalho, A.C.C., 2010. Physical inactivity, TV-watching hours and body composition in children and adolescents. Arquivos brasileiros de cardiologia, 95, pp.159-165.

4. Cunningham C., O'Sullivan R., Caserotti P., Tully M.A. Consequences of physical inactivity in older adults: A systematic review of reviews and meta-analyses // Scandinavian journal of medicine & science in sports, 2020. 30(5), pp.816-827.

5. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры (введение в теорию физической культуры; общая теория и методика физического воспитания): учебник для высших учебных заведений физкультурного профиля. – 4-е изд. – М.: Спорт, 2021. – 520 с.

6. Шашкин Н.Г., Рукавишников Д.А. Роль учителя физической культуры в физическом воспитании подрастающего поколения // Вестник Российского университета кооперации, no. 4 (18), 2014, pp. 94-96.

7. Фирсин, С.А., Щадилова, И.С., Савкин, А.Ю., Жукова, Е.Д. Оценка роли учителя физической культуры в будущем // Ученые записки университета им. ПФ Лесгафта, 2020 (3 (181)), pp.459-462.

8. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 251. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы

9. Ахметова Г.Б. Аттестация учителей Казахстана: настоящее и будущее // Непрерывное образование. //Материал к Международному форуму от 22 ноября 2019 г. Том 2. - Под редакцией И.А. Волошиной, И. О. Котляровой. - с. 23-29

10. Пенкина С. А., Кокшеева З. Т., Акмамбетова М. Е. Аттестация педагогов общеобразовательных школ в рамках новой образовательной парадигмы: проблемно ориентированный анализ // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. 2021. №4.

11. Мадиева, С. Т. Аттестация педагога как показатель профессионального роста / С. Т. Мадиева // Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева. – 2022. – № 2. – С. 126-133.

12. Насирова Д. М., Ерженбек Б., Нурмухамедова Ж. М., Нурбаева Д. М. Обзор ключевых моментов при разработке образовательных программ по подготовке учителей по естественно-научным предметам // Вестник науки и образования. – 2021. – № 7-1(110). – С. 7-10.

13. Жолымбаев О. М., Сапакова А. К., Онтагарова Д. Р., Нурекенова А. Н. Особенности разработки образовательных программ на основе профессионального стандарта "педагог" // Вестник ЗКУ. – 2019. – № 3(75). – С. 44-51. – EDN SWRZNZ.

14. Чесноков Д, Сырымбетова Л. С. Исследовательские навыки студентов как фактор повышения их готовности к профессиональной деятельности (на примере ОП-физическая культура и спортивный менеджмент) // Вестник физической культуры. – 2023. – №3(71). –С. 47-49.

ОСНОВЫ ЭПИСТЕМОЛОГИИ В КОНТЕКСТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ОСВЕЩЕННЫЕ В РАБОТАХ РАЙМОНА ПАНИККАРА

А.Н. Алибаева
Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби, докторант

Аннотация: В данной статье производится анализ эпистемологических аспектов межкультурных взаимодействий. Основываясь на изучении межкультурной герменевтики Раймона Паниккара, делается утверждение, что эффективные межкультурные контакты невозможны, если они основаны исключительно на риторической рациональности или рациональном убеждении. Автор указывает на ограниченность подхода, основанного на диалектическом диалоге, и предлагают иные эпистемологические условия, способствующие настоящему межкультурному взаимодействию. Они выделяют концепцию "обращения" как эпистемологической основы любви и личных отношений, преодолевающей объективирующую рациональность для взаимодействия между субъектами, включая те, которые представляют различные культуры. Вывод сделан о том, что культурное разнообразие требует понимания на уровне, выходящем за рамки логической и лингвистической рациональности. Таким образом, в межкультурных контактах акцент делается на онтологической, а не только логической истине, подчеркивая, что присутствие другого может призвать к переживанию смысла и раскрытию сущности, что требует обращения субъекта как онтического, а не только эпистемологического действия, для преодоления насилия, связанного с рациональными убеждениями.

Ключевые слова: Межкультурное образование, Межкультурная коммуникация, Раймон Паниккар, Культура, Образовательная антропология.

Бұл мақалада мәдениетаралық өзара әрекеттесудің гносеологиялық аспектілері талданады. Раймон Паниккардың мәдениетаралық герменевтикасын зерттеуге сүйене отырып, тиімді мәдениетаралық байланыстар тек риторикалық рационалдылыққа немесе ұтымды сенімге негізделген болса, ол мүмкін емес деген тұжырым жасалады. Автор диалектикалық диалогқа негізделген тәсілдің шектеулігін көрсетеді және осы мәдениетаралық өзара әрекеттесуге ықпал ететін басқа гносеологиялық жағдайларды ұсынады. Олар "конверсия" тұжырымдамасын махаббат пен жеке қарым-қатынастың гносеологиялық негізі ретінде ажыратады, бұл субъектілер арасындағы, соның ішінде әртүрлі мәдениеттерді білдіретін өзара әрекеттесу үшін объективті ұтымдылыққа ықпал етеді. Қорытындыда мәдени әртүрлілік логикалық және лингвистикалық рационалдылықтан тыс деңгейде түсінуді қажет етеді. Осылайша, мәдениетаралық байланыстарда тек логикалық шындыққа ғана емес, онтологиялық шындыққа баса назар аударылады, басқаның болуы мағынаны сезінуге және мәнін ашуға шақыруы мүмкін екенін баса айтады, бұл субъектіні ұтымды сенімдермен байланысты зорлық-зомбылықты жеңу үшін тек гносеологиялық емес, онтикалық әрекет ретінде қарауды талап етеді.

Түйін сөздер: мәдениетаралық білім, мәдениетаралық коммуникация, Раймонд Паниккар, мәдениет, білім беру антропологиясы.

This paper delves into the epistemological prerequisites for intercultural interactions. Drawing insights from Raimon Panikkar's intercultural hermeneutics, we assert that intercultural engagements face challenges when solely grounded in rhetorical rationality or persuasive reasoning. Highlight the constraints associated with building intercultural relationships solely on dialectical dialogue and improving them by expanding discursive capabilities. Emphasis is placed on the necessity for alternative epistemological conditions that should be nurtured to progress toward genuine interculturality. These conditions can be encapsulated in what Panikkar terms "conversion," an epistemic framework rooted in love—personal relationality that surpasses objectifying rationality—for communication between subjects of different cultures. The conclusion underscores that the human

condition, characterized by cultural diversity, involves being encountered and understood on a level beyond mere logic or language. Understanding an individual with a distinct cultural background transcends the scope of logical rationality or verifiable judgments about objects. In intercultural encounters, the stakes revolve around ontological truth rather than just logical truth. This implies that the presence of the other can lead to meaningful experiences, unveiling a being that necessitates conversion. Conversion requires an ontic action from the subject, not just an epistemological one, thereby mitigating the potential violence associated with rational persuasion.

Keywords: Intercultural education, Intercultural communication, Raymond Panikkar, Culture, Educational anthropology.

Введение

Каковы эпистемологические предпосылки для успешных межкультурных взаимодействий и, следовательно, какие аспекты личности следует развивать, чтобы сделать эти контакты более продуктивными? Иными словами, какие человеческие способности включены в этот процесс и, следовательно, какие нужно развивать, чтобы взаимодействие с людьми из других культур стало гуманизирующим? В данной статье эти вопросы будут рассмотрены с учетом принципов, предложенных Раймоном Паниккаром (1918-2010гг.). Исходя из его межкультурной философии, цель этой работы заключается в выявлении ограничений, связанных с основанием межкультурных отношений исключительно на риторической или убеждительной рациональности, а также в указании на необходимость других эпистемологических условий, которые следует внедрять в образовательные процессы для продвижения в сторону истинной межкультурности. Эти условия могут быть обобщены под термином "обращение", введенным Паниккаром.

Структура статьи будет следующей: начале будет рассмотрено значение межкультурности в свете растущего человеческого разнообразия в мире [1], включая эпистемологическое разнообразие и связанное с ним неравенство [2]. Затем будет проведен анализ межкультурной философии Раймона Паниккара, с особым акцентом на его утверждение о неадекватности риторической или диалектической коммуникации для успешных межкультурных контактов. Другими словами, в этом разделе будут рассмотрены идеи Паниккара о ограниченности или недостаточности межкультурных взаимодействий, которые возникают в результате чисто логико-лингвистической рациональности или диалектического диалога. В завершение будут предложены некоторые рекомендации по развитию межкультурности в образовательных сферах, учитывая эти расширенные эпистемологические условия, способствующие установлению удовлетворительных отношений с представителями других культур.

Роль термина "Интер" в модели культурного разнообразия в межкультурном контексте

Межкультурность базируется на восприятии культуры и культурной идентичности как гибких и динамичных исторических реальностей, при этом акцент делается не на абстрактной культуре, а на личности как субъекте истории. В этой концепции индивидуум становится частью сообщества, передающего традиции, которые он сам восстанавливает [3]. Культура представляет собой множество и вариативность, отражающие индивидуальный образ жизни человека. Выявление этого внутреннего многообразия противостоит стремлению к культурной чистоте. В глобальной деревне современного мира каждая культура признается открытой для взаимного воздействия, подвергающейся влиянию других культур и оказывающей влияние на них в ответ [4, с. 401]. Следовательно, концепция интеркультурализма отходит от культурализма, который ставит культуры в эссенциализированный монолит, стремясь извлечь из них жесткие или фиксированные образцы поведения. Вместо этого, она подчеркивает, что "индивид создает свою собственную идентичность в соответствии с ролями, которые он желает воплощать" [5].

С начала 1980-х годов в Европе была представлена межкультурная модель, предназначенная для понимания и управления культурным разнообразием. В отличие от

других теоретических подходов, таких как транскультурализм или мультикультурализм, первый акцентирует общие черты человеческого опыта и выступает в пользу универсализма, в то время как второй подчеркивает культурные различия, подходя к рассмотрению культур симметрично и статично, что приближается к релятивизму [6]. В отличие от этих моделей, межкультурная концепция рассматривает культурное разнообразие с постколониальной перспективы, сосредотачивая внимание на динамичных взаимоотношениях, общении и самовыражении людей, а также на том, как они используют различные культурные особенности для этих целей.

Концептуализация межкультурной компетентности и соответствующие ей теоретические модели представляют собой многочисленные исследования [7], и на сегодняшний день она рассматривается в контексте глобальной компетентности. Фактически, с того момента, как Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) в 2018 году признала глобальную компетентность ключевым элементом подготовки студентов, данная компетентность стала предметом как теоретических, так и практических исследований в последних работах [8], особенно в связи с ее взаимосвязью с межкультурным образованием для реагирования на вызовы глобализации и культурного разнообразия [9].

Предлагаю рассматривать межкультурность как "динамичную и относительную ориентацию", в противоположность статичной или стабильной [10]. Это означает, что межкультурная компетентность связана с общением, отношениями и процессами обмена, установленными с представителями разных культурных групп, которые порождают эффективность взаимоотношений. Межкультурность относится к основополагающему факту установления отношений с другими индивидуумами, группами или идентичностями других культур. Следовательно, основой межкультурности является коммуникация между “культурами", оцениваемая по ее уместности и эффективности. Здесь "эффективность" подразумевает не только функциональный или утилитарный аспект, но также включает гуманизирующий потенциал, связанный с этой коммуникацией. Другими словами, эффективность не должна рассматриваться исключительно с позиции человеческого капитала, а также с точки зрения гуманистической модели [11]. Если "уместность определена как восприятие взаимоотношений, которые соответствуют ожиданиям всех участников, то эффективность может считаться достигнутой, когда собеседники успешно достигают своих стратегических, творческих и, прежде всего, объединенных целей".

Как и в случае любого практического навыка, развитие межкультурной компетентности требует не только усвоения культурных знаний и осведомленности, но и создания образовательных сценариев, где коммуникация становится реальностью. Эти коммуникативные процессы между индивидами с различным культурным происхождением следует управлять так, чтобы они становились соответствующими и эффективными, или, иными словами, проходили вдумчиво, критически и гуманизирующе. Согласно Портеру и Милани (2021), "образование должно выходить за пределы простого усвоения знаний и уважения к разнообразию. Качественное образование всегда должно поощрять подлинное взаимодействие с целью изменения того, что считается неадаптивным или неправильным (например, насилие, угнетение, предрассудки)".

В этом контексте многочисленные исследования в области образования выявили беспокойство учителей и учащихся относительно ограниченных возможностей взаимодействия в культурно разнообразных средах. Это относится к исследованию, проведенному, где акцент делался на восприятиях учителей относительно их готовности преподавать разнообразию, которая, как утверждалось, была недостаточной. В этом контексте, Браунли и др. [12] анализируют восприятие учителей относительно разнообразия и их подготовку к преподаванию в многообразной среде, исследуя их эпистемологическую рефлексивность в этом контексте, влияющую на принятие решений. Что касается студентов, то, несмотря на интернационализацию образовательных пространств, отмечают отсутствие взаимодействия между иностранными и отечественными студентами [13]. В том же контексте, что даже при высоком уровне межкультурного взаимодействия в группах студентов в

университетах Великобритании и других странах не наблюдается улучшения межкультурной компетенции.

Следовательно, если межкультурность опирается на качество — уместность и эффективность — связей, которые люди с различным культурным происхождением способны установить, важно рассмотреть, какие отношения они могут устанавливать на основе полученного межкультурного образования. Определение качества этих отношений также включает в себя анализ преобладающего типа коммуникации в них, то есть, взаимодействия с (культурно отличающимися) другими людьми. Исходя из межкультурной герменевтики Раймона Паниккара, мы можем исследовать, являются ли эти коммуникативные процессы в своей сути убеждающими или риторическими. То есть, являются ли они диалектическими диалогами об объектах, где важно определить, кто прав и что (логически) истинно, или, наоборот, они представляют собой не просто диалектические, а диалогические диалоги между субъектами, где акцент делается на самых субъектах, придающих приоритет онтологической истине над логической. Это означает, что в таких взаимодействиях субъекты приобретают приоритет над их суждениями и дебатами об объектах, рассматриваемыми как частные (эпистемологические) акты.

Согласно подходу универсальной герменевтики, язык имеет онтологическое или фундаментальное значение, и это же относится к герменевтике. Из этого онтологического взгляда на язык можно вывести подобное условие для риторики. Другими словами, если язык является онтологичным, риторическую деятельность также можно считать универсальной, характерной для всего языкового поведения. Это подчеркивает, что каждое использование языка включает момент убеждения, где говорящий старается убедить слушателя и открыть ему смысловой горизонт говорящего. С другой стороны, переводчик "позволяет традиции влиять на себя", не занимая нейтральной или объективной позиции, но открываясь для смысла, который говорящий представляет, принимая его всерьез. Иными словами, происходит "предвосхищение совершенства", где интерпретатор "утверждает право выражения другого" [14, с. 132]. Гонсалес подчеркивает: "нет языка, который по своей сути не был бы убедительным или риторическим, и нет подлинного понимания, которое не предполагало бы признания такого убедительного намерения и его последствий".

В самом деле ли это так? Мы можем лишь утверждать, что риторическая рациональность является универсальной, направляя не только межкультурные контакты, но и каждую человеческую встречу? Может ли преобладающее межкультурное образование быть рассмотрено как продолжение дискурсивной этики, которая видит межличностные отношения как базирующиеся на диалектическом логико-лингвистическом обмене? Эти вопросы требуют более подробного анализа, освещая межкультурную философию Раймона Паниккара и, в частности, его выдающееся предложение: существует альтернативная форма коммуникации, риторическая, отличная от диалектической, произошедшей от логической рациональности. Эта риторика может иметь место в межкультурных контактах, и поэтому необходимо учитывать дополнительные эпистемологические условия, помимо обострения дискурсивных навыков, при стремлении к более эффективным отношениям с представителями других культур. Таким образом, изучение понимания культурных взаимодействий и определение приоритетной формы коммуникации в них становится критически важным, поскольку это определит наши методы взаимодействия, управления и обучения в межличностных отношениях с индивидами, принадлежащими к различным культурам.

Ориентации в образовании для расширенной "Сферы взаимодействия" с учетом различных культур

На основе межкультурной философии Паниккара и его идеи преобразования возможно выдвинуть некоторые образовательные предложения для улучшения межкультурного образования. Все эти предложения направлены на расширение видов взаимоотношений между людьми с разными культурными багажами, выходя за пределы логико-лингвистических диалектических обсуждений и сосредотачиваясь на диалогическом общении. Такие виды

взаимодействий способствуют расширению "сферы между" между индивидами из различных культур, что предполагает многогранный характер коммуникации, превосходящий чисто риторический аспект.

1) В первую очередь, необходимо учитывать первое и второе правила метода Декарта при руководстве межкультурными встречами: избегать поспешных выводов и декомпозировать каждую трудность на максимальное количество частей для анализа. Понятие "избегания поспешности" первым образом предполагает освоение навыка видеть только то, что является заметным в поступках и словах людей из других культурных сред. Другими словами, это связано с минимизацией нагрузки, которую язык и культура налагают на восприятие, насколько это возможно. Это представляет собой чрезвычайно трудную задачу, поскольку "надежный фундамент культурных обычаев" и "конвенционального" проникает во все, включая восприятие, что затрудняет чистое видение [15]. В этом контексте разумно развивать способность различать между ошибками (ложные суждения) и аномалиями (суждения, "которые не имеют смысла, так что, строго говоря, они даже не являются суждениями"). Аномалии возникают из-за другого мировоззрения, других основных уверенностей. Поэтому при взаимодействии с людьми из различных культурных сред они должны быть идентифицированы как таковые. Вместо того чтобы рассматривать их просто как ошибки, их следует понимать как основу, от которой можно понять стремления, желания, страхи и образ жизни других людей. Признание этих аномалий требует стремления к истинному пониманию другого человека, избегая как "описательного романтизма, так и искажения его реальности, приравнивая ее к собственной культуре ("описательный шовинизм"). Иными словами, это предполагает распространение знаний о личности и устранение предрассудков для построения межличностных отношений, в которых личность может быть раскрыта такой, какой она есть. Второе правило метода призывает не рассматривать все культурные практики как эквивалентные, а прилагать усилия для "научения различать в собственных традициях, что является местным, и что можно предложить в качестве нормы для остальных; что произвольно и необосновано, от того, что можно обосновать", исходя из нашего коммуникативного, относительного бытия. Другими словами, педагоги должны помогать студентам различать, что является существенным, а что второстепенным в их культурах, выявлять их основные составляющие и определять, от чего можно отказаться.

2) Во-вторых, межкультурное образование должно избегать проявлений "скрытого иренизма" или фальшивого пацифизма, поскольку диалогический обмен мнениями "предполагает не унисон во взглядах, а гармонию пробужденных сердец", и что "романтическое представление" о межкультурном образовании, созданное без сопротивления со стороны обеих сторон, является нереалистичным [16]. Поэтому следует выделять интеллектуальное диалектическое измерение личности от ее полного личностного существования. Это разграничение позволяет сочетать общность и уникальность. Если это так, то межкультурные встречи не уклоняются от борьбы или несогласий, они не исключают противоречий, и сосредоточены не только на достижении единства, но и на достижении максимально возможной гармонии.

3) Кроме того, в контакте с людьми различного культурного происхождения возникает степень неопределенности или "опасность того, что у некоторых участников могут быть скрытые мотивы"; иными словами, некоторые из них могут не быть искренне готовыми к участию в диалоге и, как следствие, к встрече. Поэтому важно развивать навыки переноса такой неопределенности. Тем не менее, недоверие должно эволюционировать в общее доверие через пример со стороны учителя и ее надежное, последовательное преданное отношение к делу и дружелюбное отношение к ученикам.

В соответствии с предыдущим разделом, учителя должны служить образцом заботливого отношения к людям с различным культурным происхождением, которое они стремятся внедрить в своих учеников. Это отношение предполагает, в первую очередь, раскрытие студентам реальных отношений власти и насилия, которые содействовали контакту между

культурами. Эти отношения были следствием восприятия человеческого разума как абсолютного, абстрактного и внеисторического, что характерно для современной философии предмета и проявляется в идеологическом использовании языка, направленного на "навязывание единственной перспективы или привилегированной отправной точки зрения" [17, с. 16].

Развитие заботливого отношения к культурно различным людям предполагает отказ от высокомерия ассимиляционизма, чтобы помочь студентам избежать "высокомерия самодостаточности" и "нарциссических установок превосходства". В этом контексте важно обучать тому, что представляет собой здоровый патриотизм и как "любовь к близким" является "фундаментальной чертой человечества". Тем не менее, преданность тем, кто находится ближе всего, должна проявляться "с уважением к человеческому достоинству". Заботливое отношение, необходимое для диалогического общения, вкратце говоря, подразумевает отказ от стремления к "монолитному объединению" и направляет усилия к созданию "гармонии, лишенной напряженности, взаимной связи" и "диалогическому взаимопроникновению" между представителями разных культур.

4) Межкультурное образование требует развития у учащихся жизненной устойчивости и улучшения их отношения к внешней критике, даже если эта критика представляет собой самый негативный, разрушительный и уязвимый "искаженный взгляд на непривлекательное", даже если она вызвана не только недопониманием из-за недостатка знаний о другом человеке [18].

С этой целью особенно важно внедрять культуру ошибок в образовательной среде, эффективно предоставляя конструктивную обратную связь, которая способствует усвоению уроков из ошибок - совершенных и пережитых. Таким образом, учителя играют ключевую роль в исправлении ошибок и направлении процесса восприятия критики, чтобы избежать оборонительного и негативно-оправдывающего отношения ученика, которое могло бы выражать страх потери индивидуальности. Кроме того, учителя должны поощрять учащихся переосмысливать значение своих собственных традиций в стремлении к взаимному вдохновению. Изучение искусства критики и ее устойчивое восприятие могут завершиться благодарностью за вклад другого человека, чтобы его отзывы и критика рассматривались как дар или возможность, которые "освобождают нас от застоя".

В заключение, в соответствии с концепцией Паниккара о плюрализме, не поддаваясь релятивизму, критика должна быть организована педагогически с учетом избегания крайностей релятивизма. Для этого студентам можно предложить критерий, который различает позитивный характер относительности или плюрализма от обедняющего вида релятивизма, который умаляет истину, сводя ее к свойству любого утверждения. Отказ от применения моральных норм к иностранному человеку или культуре не является настоящим уважением", а лишение их признания, что происходит при релятивизме безразличия. По мнению Паниккара, другой человек - это не просто алиуд, а альтер: другая часть "я" [19].

Заключение

При взаимодействии с человеком, представителем другой культуры, насилие убедительного разума, которое подчиняет другого человека языковым конструкциям "я", перестает иметь значение. В данном контексте отсутствует стремление к (логической) истине, которую говорящий хочет подтвердить, и также нет попытки убедить или изменить взгляд другого человека. В этих ситуациях межкультурных встреч происходит нечто, что становится очевидным для обеих сторон: непосредственность другого человека, требующая признания. Лицо другого предстает как нечто, вызывающее реакцию, открывая этические отношения между ними и препятствуя любым попыткам доминирования.

Следовательно, в таких встречах отношения с человеком из другой культуры в первую очередь не являются лингвистическими, вытекающими из аналитического, разделяющего и

классифицирующего логоса, а основываются на образе бытия (этосе) как на фундаментальном, объединяющем и физическом или телесном опыте, из которого вытекают лингвистические и, следовательно, убедительные усилия. В человеке есть нечто большее, чем риторическая рациональность языка. Самое отчетливое в человеке - это не только логос, но и (диалогическая) встреча, которая не исключает лингвистической рациональности, так как она пропитана ею, но выходит за ее пределы: что-то лежит в основе опосредующей деятельности логико-лингвистического мышления. В этом смысле "диатопическая герменевтика представляет собой радикальный отход от более узкой направленности рационалистической герменевтики".

Аналогично учителям следует избегать противоположной крайности - монизма. Для этого важно обратить внимание на склонность человека к догматизму, которая естественным образом присутствует в субъекте. Таким образом, человек может осознать, что хотя "частичные видения не удовлетворяют нас" и "мы думаем, что видим целое", на самом деле "мы видим совокупность только по частям". Чтобы помочь исследовать "случайную, ограниченную и несовершенную ценность наших убеждений" полезно использовать примеры, предложенные Паниккаром, о "многих хороших вещах, которые когда-то казались странными". Эти примеры полезны для того, чтобы "избавить нашу практику от ложного представления о естественности и неизбежности, которые с ней связаны", потому что "ни одна религия, идеология, культура или традиция не могут обоснованно претендовать на охват области человеческого опыта", "на обладание монополией на истину или исключительными правами на нее". Это также применимо к технико-научной рациональности и ее формулировкам: "Другие перспективы также правдоподобны".

Эта образовательная задача заключается в развитии навыков противостояния убеждению, но на этот раз не в качестве "жертвы" или принимающей стороны, а в развитии критического отношения к источнику и механизмам убеждения. Она также подразумевает осознание тенденции субъекта к убеждению, распространению и даже навязыванию своей правды, своего языкового и культурного универсума. Вместо этого, людей следует поощрять развивать отношение к слушанию, не только языка других людей с их претензиями на (логическую) истинность, но и к их сущности (онтологической истины).

Онтологическая истина, проявляющаяся в межличностных контактах, выходит за рамки чисто эпистемологической истины и имеет приоритет, так как раскрывает существование человека как предварительное условие для любого последующего языкового поведения. Пока человек не готов пережить это присутствие, может сохраняться скрытое или явное насилие убедительного логоса.

Таким образом, язык обеспечивает общую основу для установления идентичности и различия, а также допускает определенный вид коммуникации. В сфере прожитого существования существует также понимание, которое не является судебно-лингвистическим. "Познание - это онтический, а не только эпистемологический акт, это означает стать тем, что известно". Другими словами, межкультурные встречи могут быть коммуникативно успешными, если образовательное внимание уделяется всем аспектам, включая антропологические, а не только лингвистические и риторические.

Список источников

1. Bauman, Z., Agostino, P. 2021. Education and Intercultural Identity: A Dialogue between Zygmunt Bauman and Agostino Portera // London: Routledge, 2021, pp. 150–162
2. Xu, Xin. Epistemic diversity and cross-cultural comparative research: Ontology, challenges, and out-comes // Globalisation, Societies and Education, 2022, 20 (1), pp. 36–48.
3. Mínguez, R. La educación intercultural como respuesta ético-moral // In Educación intercultural e inmigración, Madrid: Biblioteca nueva, 2014. pp. 23–41.
4. Ortega, P. La pedagogía de la alteridad como paradigma de la educación intercultural // Revista Española de Pedagogía. 2013. (256) pp. 401–421.
5. Escámez, J. Educación intercultural. 2002. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Juan-Escamez/publication/323144017_Educacion_intercultural/links/5a9519e70f7e9ba42971243a/Educacion-intercultural.pdf

6. Portera, A., Milani, M. Intercultural education and competencies at school. Results of an exploratory study in Italy // Profesorado. Revista de Currículum y Formación de Profesorado, 2021, 25 (3), pp. 49–67.
7. Spitberz, Brian H. and Gabrielle Changnon. Conceptualising intercultural competence. // The SAGE Handbook of intercultural competence, Washington D.C.: Sage, 2009, pp. 2–52.
8. Sakamoto, F., Roger P. Global Competence and Foreign Language Education in Japan // Journal of Studies in International Education, 2022, 20 (2).
9. Holubnycha, L., Kostikova I., Leiba O., Lobzova, S., Tkachenko R. Developing Students' Intercultural Competence at the Tertiary Level // Romanian Journal for Multidimensional Education, 2019, 11(3), pp. 245–262.
10. Einfalt, J., Alford J., Theobald, M. Making talk work: Using a dialogic approach to develop intercultural competence with students at an Australian university // Intercultural Education, 2022, 33 (2), pp. 211–229.
11. Regmi, K. Dev. Lifelong learning: Foundational models, underlying assumptions and critiques // International Review of Education, 2015, 61 (2), pp.133–151.
12. Brownlee, Jo Lunn, Leonie R., Ryan M., Walker S., Bourke T., Churchward P. Researching teacher educators' preparedness to teach to and about diversity: Investigating epistemic reflexivity as a new conceptual framework // Asia-Pacific Journal of Teacher Education, 2019, 47 (3), pp. 230–250.
13. Lantz-Deaton, C. Internationalisation and the development of students' intercultural competence// Teaching in Higher Education 2017, 22 (5), pp. 532–550.
14. Hall Gerard V., Raimon Panikkar's Intercultural and Interreligious Hermeneutics // In Religion & Culture: A Multicultural Discussion, 2011, pp. 100–115.
15. Hofstede, G. Culture and organizations // International Studies of Management & Organization, 1980, 10(4), pp. 15–41.
16. Ariso, José M. Some variations of the certainty of one's own death // Linguistic and Philosophical Investigations 2015, №14, pp. 82–96.
17. Tamayo, J. el año Panikkar. El Ciervo: Revista Mensual De Pensamiento Cultura 2018, pp.15
18. Carr D.. Spirituality, spiritual sensibility and human growth // International Journal for Philosophy of Religion 2018, №83, pp. 245–260.
19. Panikkar R. Religion, Philosophy and Culture // Polylog: Forum for Intercultural Philosophy, 2000, p. 60.

PLAYFUL LEARNING В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ БЕЗОПАСНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Бекмагамбетова Роза Карпыковна
д.п.н., профессор
Иминова Юлдуз Бахтияровна
докторант 1 курса образовательной программы «8D01201 Дошкольное обучение и воспитание», Кафедра дошкольного образования и социальной педагогики, КазНПУ имени Абая

Аннотация: В статье авторами рассматривается вопрос формирования навыков безопасного поведения через Playful learning (обучение через игру). Проанализирована психолого-педагогическая литература по теме исследования, нормативно-правовая документация дошкольного образования Республики Казахстан. Дана характеристика возрастным особенностям детей дошкольного возраста. Как отмечено в Модели дошкольного воспитания и обучения РК говорится: «Обучение через игру. В казахстанских детских садах начнут внедрять новую модель развития ребёнка. Основная задача перезагрузки дошкольного образования сделать так, чтобы дети меньше сидели за партами, и больше изучали окружающий мир через игры». Проанализированы ключевые составляющие определения «Playful learning»: игра, игровое, обучение, игровое обучение, культура; принципы и преимущества обучения через игру.

Ключевые слова: игра, обучение, Playful learning, безопасное поведение, старший дошкольный возраст, поколение «Альфа, Бета», здоровый образ жизни.

Мақалада авторлар Playful learning (ойын арқылы оқыту) арқылы қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру мәселесін қарастырады. Зерттеу тақырыбы бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттер, Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі

білім берудің нормативтік-құқықтық құжаттамасы талданды. Мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктеріне сипаттама берілген. ҚР мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту моделінде: «Ойын арқылы оқыту. Қазақстандық балабақшаларда бала дамуының жаңа моделі енгізіле бастайды. Мектепке дейінгі білім беруді қайта жүктеудің негізгі міндеті-балалардың партада аз отыруын қамтамасыз ету және ойындар арқылы қоршаған әлемді көбірек зерттеу» айтылды. «Playful learning» анықтамасының негізгі компоненттері: ойын, ойнау, оқыту, ойын арқылы оқыту, мәдениет; ойын арқылы оқытудың принциптері мен артықшылықтары талданды.

Кілттік сөздер: ойын, оқу, Playful learning, қауіпсіз мінез-құлық, ересек мектепке дейінгі жас, «Альфа, Бета» ұрпағы, салауатты өмір салты.

In the article, the authors consider the issue of the formation of safe behavior skills through Playful learning. The psychological and pedagogical literature on the research topic, regulatory and legal documentation of preschool education in the Republic of Kazakhstan are analyzed. The characteristics of the age characteristics of preschool children are given. As noted in the Model of preschool education and training of the Republic of Kazakhstan, it says: "Learning through play. Kazakhstan kindergartens will begin to introduce a new model of child development. The main task of restarting preschool education is to make sure that children sit at their desks less and explore the world around them more through play." The key components of the definition of "Playful learning" are analyzed: play, playful, learning, playful learning, culture; principles and benefits of learning through play.

Keywords*:* play, learning, Playful learning, safe behavior, senior preschool age, «Alpha, Beta» generation, healthy lifestyle.

Системы искусственного интеллекта и чат-боты быстро интегрируются во все аспекты нашей жизни. Поколение «Альфа» и «Бета-мечтателей» сложно представить без планшетов, телефонов, телевизоров и компьютеров. Как правило, дошкольника окружают цифровые технологии, а не живые люди. Это сказывается на трудностях в общении, дети не умеют выстраивать взаимоотношения со сверстниками, выражать собственные эмоции, контролировать и управлять своим поведением, что приводит к тревожности и скованности [1]. В связи с чем, стоит вопрос о том, как правильно развивать навыки безопасного поведения в условиях быстроменяющегося мира?

Полноценное формирование личности может происходить только при обеспечении чувства безопасности. Однако ввиду того, что детская психика по своей структуре гибкая, подвижная, характеризуется неустойчивой системой, нуждается в обеспечении защищенности ее интересов и потребностей. В связи с чем, возникает проблема формирования навыков безопасного поведения в различных условиях: дома, дошкольной организации, улицы. В силу своих физиологических и психологических особенностей, ребенок дошкольного возраста не всегда способен оценить меру опасности, что может увеличить риск безопасности, при этом их стремление к новому дает возможность взрослым организовать педагогический процесс систематично и эффективно. Перед взрослым (воспитателем, родителем) стоит задача формировать у детей способность анализировать, сравнивать, обобщать полученную информацию, применять ее в практической деятельности, то есть знать, осознавать и применять правила безопасного поведения в реальном мире.

Процесс формирования представлений об окружающей действительности, о здоровом образе жизни, о безопасном поведении отражены в философских идеях аль-Фараби, М. Кашгари, Х.А. Яссави [2], в трудах казахских педагогов-просветителей А. Кунанбаева, Ы. Алтынсарина, М. Жумабаева, Н. Кульжановой, А.К. Менжановой [3].

Вопросы самосохранения и безопасности человека раскрыты в исследованиях зарубежных ученых П. Маслоу, Б. Паскаля, В.А. Алексеенко, А.С. Вернадского, психологов В.В. Давыдова, Л.В. Занкова, А.Н. Леонтьева, Д.Б. Эльконина [4]; вопросы безопасного поведения детей дошкольного возраста отражены в научных трудах Н.Н. Авдеевой, К.Ю. Белой, Р.Б.

Стеркиной [5], Л.П. Анастасовой, Т.Г. Хромцовой [6], в исследованиях казахстанских педагогов-ученых Н.Г. Приходько [7], К. Саудабекова [8], К.Ш. Исанова [9], С. Тайжанова, Ш.С. Султангазиевой и другие.

Одной из фундаментальных задач нашего государства является сохранение, укрепление здоровья и безопасного поведения детей дошкольного возраста, что нашло отражение в нормативно-правовых документах РК. Так в Законе РК «Об образовании» указано, что в организациях образования необходимо обеспечить выполнения мер по предотвращению заболеваний и способствовать развитию физически здоровой личности. Содержание ГОСО ДВО РК и Типовой учебной программы ДВО РК направлено на воспитание физически здорового ребенка, с осознанным отношением к своему здоровью и соблюдению безопасного поведения (знать элементарные навыки безопасности собственной жизнедеятельности: знать свои данные, правила поведения в условиях улицы, дошкольной организации и дома) [10, 11, 12].

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что правила поведения и меры безопасности непосредственным образом связаны с условиями проживания человека и соответственно меры предосторожности у каждого свои. Исходя из вышеизложенной проблемы безопасности детей дошкольного возраста, возрастает потребность в нахождении эффективных методов, приемов и способов работы по формированию навыков безопасного поведения. Как указано в Типовой учебной программе ДВО РК развитие социально-эмоциональных навыков осуществляется ежедневно в игровой форме и через организованную деятельность по ознакомлению с окружающей миром с учетом индивидуальных особенностей детей.

В Модели развития дошкольного воспитания и обучения РК, в пункте «Изменение подходов к процессам развития, воспитания и обучения»: Овладение навыками совместной игры, навыками трудовой деятельности, чистоты, порядка, организованности, детского мышления, восприятия, рисования и другими навыками должно происходить в форме игры. Игра – ведущая деятельность и основное средство развития детей.

Дошкольные организации будут использовать вариативные индивидуальные адаптированные программы, различные методики и технологии обучения, формы, методы, приемы организации образовательного процесса; создавать безбарьерную развивающую среду, трансформируемые игровые и тематические зоны, ориентированные на поддержку индивидуальности и субъектности ребенка, развития жизненно необходимых физических, социальных, эмоциональных, коммуникативных, познавательных навыков. Согласно Модели развития ДВО РК, предлагают *«Обучение через игру. В казахстанских детских садах начнут внедрять новую модель развития ребёнка. Основная задача перезагрузки дошкольного образования сделать так, чтобы дети меньше сидели за партами, и больше изучали окружающий мир через игры»* [13].

Почему именно игровое обучение? Рассмотрим ключевые определения «игра», «игровой», «обучение», «игровое обучение», «культура».

Понятие «игра» (Play) характеризуется так «…Существует множество видов игр – игры-драматизации, сюжетно-ролевые игры, соревновательные игры, онлайн-игры, игры с домашними животными и другие. В игру играют люди со всех уголков мира, как дети, так и взрослые. В связи с чем, дать точное определение понятию игра довольно сложно. В широком смысле игра людей выбрана и направляется игроками (следовательно, имеет для них значение), включает в себя воображение (когда игроки представляют новые возможности и задаются вопросом «А что, если..?»), получая удовольствие). Часто игра носит итеративный характер. Рассматривая детскую игру в зависимости от области ее изучения, многие авторы уточняли ее определение. Так как игра в большей степени преобладает в дошкольном возрасте, принято считать, что игра является ведущим видом деятельности дошкольников. Л.С. Выготский рассматривает основу детского творчества в игре, указывая, что это «психическая функция, имеющая великое значение для общего развития и взросления ребенка». В настоящее время, в статье 31 Конвенция о правах ребенка Организации

Объединенных Наций говорится: «Государства-участники признают право ребенка на отдых и досуг, право участвовать в играх и развлекательных мероприятиях, соответствующих его возрасту, и свободно участвовать в культурной жизни и заниматься искусством» [14], то есть рассматривается позиция ребенка в изучении социального мира через динамичное взаимодействие с окружающей средой, в частности с людьми, предметами и объектами, направленных на развитие речевых, двигательных, эмоциональных, социальных и когнитивных способностей детей дошкольного возраста. На основании вышеизложенного, игру мы понимаем не только как деятельность, но и образ мышления, что направляет на определение «игровой» [15, с. 17].

Понятие «игровой» (Playful) характеризуется так «...образ мышления, при котором человек склонен рассматривать ситуации и действия как содержащие возможности для руководства, исследования и получения удовольствия. Игровое мышление – это активный ингредиент, который превращает действия и впечатления в игру. Но то что для одного является игрой, для другого это может быть вовсе не так. К примеру, для некоторых сидеть перед пианино – это игра, а для других это может стать тяжелой работой. Различия в том, воспринимается ли это занятие как игровое или нет» [15, с. 17].

Понятие «обучение» (Learning) характеризуется так «…процесс и результат направленный на решение проблемы/создание продукта оказывающие влияние на культуру. Обучение – это не просто передача определенного объема знаний, а скорее следствие мышления. Для того, чтобы процесс обучения происходил, воспитанникам необходимо думать о содержании того, что они изучают. Обучение является не только когнитивным процессом, оно включает и эмоции. Основываясь на исследовании нейробиолога Мэри Хелен Иммордино-Янг было отмечено «Эмоции – это то, где обучение начинается или, как это часто бывает, там, где оно заканчивается. Другими словами, «Нейробиологически буквально невозможно глубоко думать о вещах, которые вас не волнуют». И соответственно камнем преткновения в продвижении игрового обучения является комментарий: «Я вижу, что они играют, но чему они учатся?». Отсюда вытекает следующее понятие как «игровое обучение» [15, с. 17].

Понятие «игровое обучение» (Playful learning) характеризуется так «…игровое обучение происходит тогда, когда учебные цели взрослого (воспитатель, родитель) совпадают с интересами и любопытством детей. В таких ситуациях воспитанники сами руководят своим обучением, исследуют неизведанное и получают радость от обучения. Объединяя познание и эмоции, а также физические и социальные аспекты обучения, Playful learning является эффективной стратегией поддержки обучения. Игра как правило устанавливает определенные правила, которым необходимо придерживаться. Обучение через игру не означает хаос, а скорее взрослые (воспитатель, родитель) и дошкольники вместе создают траекторию обучения. Педагогам необходимо создать условия обучения отражающие интересы и потребности детей в свободной игре, что дает возможность педагогам применять стили обучения учитывая учебные предпочтения воспитанников с целью улучшения их мыслительных навыков, моделирования ситуаций и предоставления детям выбора в применении тех схем знаний, которые будут способствовать открытию новых знаний. Данный содержательный и увлекательный опыт поможет детям сформировать мышление высокого порядка, что является более эффективным, нежели механическое заучивание или запоминание» [15, с. 18].

Понятие «культура» (Culture) характеризуется так «… люди – социальные существа, они объединены семьями, предприятиями, онлайн-сообществами, группой, классом, дошкольной организацией, школами. Понятие «культура» понимается как общие ценности, нормы и понимание группы, что показывает отношение друг к другу. Это могут быть как большие, действующие на национальном уровне, так и небольшие – дошкольная организация (школа), так и отдельная группа (класс). Как показывает практика, культура стран, школ, дошкольных организаций влияет на организацию игрового обучения» [15, с. 18].

Для определения эффективности «Playful learning» нами проанализированы основные принципы, выявленные группой исследователей Бен Марделл, Джен Райан, Мара Кречевски, Меган Бейкер, Саванна Шульц, Ивонн Лю Констант [15]:

1. *Игра способствует обучению* (в процессе игры человек увлечен, расслаблен, и возможно испытывает трудности – такое состояние ума способствует обучению. Через игру дети и взрослые предлагают идеи, проверяют теорию, экспериментируют, лучше понимают социальные отношения. В процессе игры развивается свобода действий. Исследуя неизведанное, дети и взрослые развивают воображение, учатся справляться с неопределенностью. При этом не все обучение может быть игровым, и не каждый момент игры предполагает обучение);
2. *Обучение через игру требует конкретной цели* (игровое обучение всегда имеет конкретную цель, успех которой связан с результатом игры. Целенаправленная игра способствует проявлению интереса, определению сильных сторон детей);
3. *Обучение в игровой форме универсально, но формируется под влиянием культуры* (игра универсальна, т.е. дети играют как в городе, так и в сельской местности. При этом с кем они играют, как и где играют, в каком возрасте определяется культурой. То, что верно для игры, верно и для игрового обучения: игровое обучение универсально (все люди могут учиться через игру), и то, как игровое обучение проявляется в группе, дошкольной организации определяется культурой. Игра имеет сходства и различия в зависимости от культуры и вида деятельности);
4. *Игровое мышление занимает центральную роль в игровом обучении* (образ мышления – это установки и убеждения, которые влияют на то, как люди подходят к ситуации. Игривость как образ мышления предполагает поиск возможностей для лидерства, исследования и получения удовольствия в процессе игры. Активизация и культивирование игрового мышления, при котором воспитатели и воспитанники рассматривают дошкольную организацию как место, где можно руководить процессом обучения, исследовать неизведанное и находить радость в обучении, что в свою очередь занимает центральное место в игровом обучении. Игровой настрой активизируется (или ослабляется) в зависимости от того, как структурирован опыт обучения. К примеру, «собрать уточку из Lego» при этом в первом варианте думая что это работа, а во втором игра. В первом случае, участники испытывали стрессовую ситуацию пытаясь сделать «правильную» утку. Во втором случае, участники получили удовольствие, предлагая, как можно больше разных идей. То есть процесс выполнения одного и того же задания, но в разных установках, дают разные эмоциональные результаты).

Так Playful Learning «Обучение через игру» происходит при создании развивающей предметно-пространственной среды, в которой игра является естественным средством изучения и открытия новых понятий. В такой среде обучения детям предоставляются материалы и возможности для исследования, экспериментирования и участия в процессе свободной игры. Playful Learning эффективно использует силу активного (сосредоточенного), увлекательного (не отвлекающего), значимого, социально интерактивного и итеративного мышления и обучения, что приводит к повышению эффективности обучения. Playful Learning - это педагогический подход, в котором используются игровые инструменты, тактики и приемы для вовлечения воспитанников в углубленное обучение.

Особый интерес в области Playful Learning «Обучение через игру» предоставляют исследования таких авторов как исследовательская группа Project Zero Гарвардской высшей школы образования Ben Mardell, Jen Ryan, Mara Krechevsky, Megina Baker, Savhannah Schulz, Yvonne Liu Constant [15], Brenna Hassinger-Das, Katelyn Fletcher (США, Нью-Йорк) [16], Sanja B. Filipović, Mirjana B. Marković (Сербия) [17], Gurdip Kaur Saminder Singh, Izawati Ngadni (Малайзия) [18], Wendy Linares (Перу) [19], Elif Buldu (Турция) [20] и другие.

Проанализировав работы вышеперечисленных авторов, можно определить следующие преимущества Playful learning (Обучение через игру) в развитии детей дошкольного возраста:

1. *Увлекательность:* обучение через игру делает процесс более интересным и привлекательным для детей дошкольного возраста, что способствует развитию творческих, познавательных, исследовательских навыков;
2. *Мотивация:* игровые элементы, такие как баллы, достижения и награды, могут служить дополнительным стимулом для детей развиваться и достигать поставленных целей;
3. *Вовлеченность:* игры включают в процесс участие каждого ребенка, что способствует формированию навыков коммуникации и сотрудничества в социуме, развивая социальные навыки;
4. *Повышение уровня усвоения материала:* использование игровых элементов может способствовать лучшему запоминанию и пониманию информации;
5. *Развитие творческого мышления:* игровые задания и задачи могут стимулировать детей думать креативно, принимать нестандартные решения, развивает критическое мышление.

Однако, несмотря на обоснованную эффективность Playful learning (Обучение через игру) в исследованиях зарубежных ученых, до сих пор, дошкольные организации используют традиционные методы обучения и соответственно вместо того, чтобы применять свои умения и навыки в решении проблем, дети просто рассчитывают на знания, полученные от педагога. Механическое заучивание и запоминание замедляет процесс познания нового. А предоставление детям свободы выбора и действий в том, как они анализируют и подходят к проблеме, выдвигают гипотезы и изучают возможные пути решения вместе со сверстниками/взрослыми способствует более глубокому обучению, результатом которого является целостное развитие и долгосрочный успех. В рамках нашего исследования мы планируем рассмотреть, насколько Playful Learning (Обучение через игру) позволит сформировать навыки безопасного поведения детей старшей группы дошкольной организации.

Список источников

1. Педагогическая геймификация: атлас лучших практик [Электронный ресурс] / Е.В. Богданова, Е.А. Яровая, Ю.Н. Ковшова [и др.]; Мин-во просвещения РФ, Новосиб. гос. пед. ун-т. – Электрон. текстовые дан. (1 файл pdf.:12,9 Мб; 207 с). – Новосибирск, 2022.
2. Абульханова- Славаская К.А. Деятельность и психология личности. М.: Наука,1980, 335с.
3. Избасарова Р.Ш., Избасарова А.Ш. История развития понятия Здоровый образ жизни/ Вестник КазНМУ имени С.Д. Асфендиярова. – Алматы, 2012.
4. Рыкова М.А. Формирование основ безопасности у дошкольников//Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VI Междунар.науч. конф.- Уфа: Лето, 2015. — С. 82-83
5. Авдеева Н.Н., Князева О.Л, Стеркина Р.Б. Безопасность: Учебное пособие по основам безопасности жизнедеятельности детей старшего дошкольного возраста. - СПб: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2009. - 144 с.
6. Хромцова Т.Г. Формирование опыта безопасного поведения в быту детей среднего дошкольного возраста: Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2001.
7. Приходько Н.Г., Безопасность жизнедеятельности: курс лекций. - Алматы, 2006. -366с.
8. Саудабеков К., Безопасность жизнедеятельности и формирование здорового образа жизни: учебное пособие. - Алматы, 1999. - 240с.
9. Исанов К.Ш. Обеспечение безопасности жизнедеятельности человека: учебное пособие. - Алматы: Жеті жарғы, 1999. - 192 с
10. Закон Республики Казахстан «Об образовании» утв. 27.07.2007 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2023г.). - Астана: Акорда. – Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747#pos=4;-153
11. Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года №348. – Режим доступа: URL: http://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/PRIKAZY/GOS_DVO_030822_348_rus.pdf
12. О внесении изменения в приказ исполняющего обязанности Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 августа 2016 года № 499 "Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения". Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 14 октября 2022 года №422. – Режим доступа: URL: http://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/PRIKAZY/2022/ru_26102022.pdf
13. Модель развития дошкольного воспитания и обучения утв. от от 15 марта 2021 года № 137. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000137

14. Конвенция о правах ребенка Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года. – Режим доступа: URL: https://www.unicef.org/kazakhstan/documents/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0
15. Mardell, B., Ryan, J., Krechevsky, M., Baker, M., Schulz, T. S., and Liu-Constant, Y. (2023). A pedagogy of play: Supporting playful learning in classrooms and schools. Cambridge, MA: Project Zero.
16. Brenna Hassinger-Das, Katelyn Fletcher. The benefits of Playful Learning: Key insights from research and analysis of Playful Learning Landscapes. Center for Universal Education at Brookings, September 2023
17. Filipović S. B., Marković M. B. (2020). Children's Play as a Form and Method in Preschool Education. Professional competences for teaching in the 21st century, 2020. – Режим доступа: URL: https://pefja.kg.ac.rs/pctja-19-79f/
18. Singh, G. K. S., & Ngadni, I. (2023). Exploring Preschool Parents' Understanding of Play-based Learning and its Importance in Early Childhood Education. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development, 12(2), 1910–1933.
19. Wendy Linares (2022). Playful strategies for critical-creative thinking in five-year-old children. Rev. Innova Education Vol. 4. No. 3(2022) pp. 168-184
20. Elif Buldu Understanding the Value of Play: Recasting Playful Learning by Early Childhood Teachers. Open Journal for Educational Research, 2022, 6(1), 57-68. ISSN (Online) 2560-5313 ▪ https://doi.org/10.32591/coas.ojer.0601.05057b

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ФОБИИ У ПОДРОСТКОВ ПОКОЛЕНИЯ Z

Кабакова Майра Победовна,
кандидат психологических наук, профессор
Мурзагильдина Диана Ильясовна,
Магистрант 2 курса по специальности
«7М03117 – Клиническая психология»
Кафедра Общей и прикладной психологии
КазНУ имени. Аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Аннотация

Социальная фобия является расстройством, при котором индивид боится взаимодействовать с другими людьми, с социумом. В статье рассматривается вопрос распространённости социальной фобии у подростков поколения Z. Респонденты для исследования были отобраны посредством метода - «Шкала оценки социальной фобии М.Р. Лейбовица» и разделены на группы по половому признаку и языку обучения.

Ключевые слова: социальная фобия, уровень социальной фобии, страх, подростки, поколение Z.

Аңдатпа

Әлеуметтік фобия-бұл жеке тұлғаның басқа адамдармен, қоғаммен қарым-қатынас жасаудан қорқатын бұзылыс болып табылады. Мақалада Z ұрпағының жасөспірімдерінде әлеуметтік фобияның таралуы қарастырылады. Зерттеу үшін респонденттер "М.Р. Лейбовицтің әлеуметтік фобиясын бағалау шкаласы" әдісі арқылы таңдалды және жынысы мен оқу тілі бойынша топтарға бөлінді.

Түйін сөздер: әлеуметтік фобия, әлеуметтік фобия деңгейі, қорқыныш, жасөспірімдер, Z ұрпағы.

Annotation

Social phobia is a disorder in which an individual is afraid to interact with other people, with society. The article discusses the prevalence of social phobia in adolescents of generation Z. The respondents for the study were selected using the method - "M.R. Leibovitz Social Phobia assessment Scale" and divided into groups by gender and language of instruction.

Keywords: social phobia, level of social phobia, fear, teenagers, generation Z.

Введение

Фобии или страхи — это определенный вид тревожного расстройства, которые как правило бывают вызваны определенными объектами и/ или ситуациями тем самым вынуждая индивида избегать их [1]. Если исходить из социальных и культурных норм, принятых в обществе эти страхи и тревоги, не соответствуют по факту угрозе. Имеется множество специфических фобий, и одна из них социальная фобия. В 1960-м году после обширной работы психиатра Джосефа Вольпа социальную фобию стали отделять от других фобий как нечто своеобразное. Сейчас в DSM-4 и МКБ-11 социальная фобия выделяется как социальное тревожное расстройство, то есть признается на официальном уровне. Исследование данного вида страха является как нельзя актуальным в текущем времени - веке цифровизации.

Согласно данным федерального государственного бюджетного научного учреждения «Научный центр психического здоровья» (Российская Федерация) социальная фобия распространена внутри населения от 3% до 13%, только вот за профессиональной психологической помощью обращаются только 5% населения [2]. Аналогичной статистики по социальной фобии по Республике Казахстан не было найдено.

Проблематика социальной фобии находит свое отражение в безосновательном страхе выполнения действий, принятых в обществе и также страха быть оцененным посторонними лицами. Социальная фобия это не просто застенчивость, это реальный страх или тревога которые не проходят и влияют на повседневную деятельность, уверенность в себе, отношения, работу или школьную жизнь. При взаимодействии человека с обществом необходимо помимо субъекта взаимодействия обратить внимание и на такое явление как тревожность [3].

Следует отметить, что человек исходит из убеждения в том, что другие люди непременно его накажут, отвергнут, унизят отнесутся к нему как-то плохо. Индивид боится людей – вот она социальная тревожность. Иначе говоря, социальная тревожность побуждает человека к определенным типам поведения, но в результате человек только подкрепляет собственные страхи и опасения, и тревожность только усиливаются. Это порочный невротический круг. За феноменом социальной тревожности стоит простая дисфункциональная установка «меня отвергнут», а кроме того, определенное отношение к себе «я ничтожен», «я хуже, чем другие», «я не имею право на то, на что имеют право другие». Характеристика ключевого психологического механизма поддержания невротического конфликта – человек боится людей и боится социальных контактов. Из чего следуют два типа поведения:

1. С одной стороны избегание – человек начинает избегать социальных контактов, избегать можно в целом общение с людьми, сторониться людей, стараться быть незаметным. Второй тип избегания может быть как более мягкая форма избегания социальных контактов – это избегание конфронтации «я все-таки туда иду, но я буду уступчивым», «я не буду там отстаивать свои границы», «я буду не конфликтным».

2. С другой стороны – другая форма патологического поведения вызванного невротическими дисфункциональными установками или убеждениями – это попытки преодоления. Человек пытается заставить себя что-то делать, что ему не нравится, при этом он избегает чего-то и это является преодолением себя. Человек в тайне надеется, что произойдет что-то плохое что помешает ему, и он это событие воспримет как мандат. Человек преодолевает себя или преодолевает ситуацию. В каких-то случаях индивид пытается проявить жесткость, даже пытается поскандалить, но выглядит это не убедительно. И когда скандалит тот человек, от которого такого не ожидают, на него все окружающие смотрят

странно. В результате не отстаивает свои границы, в любом случае действует как неуверенный в себе человек.

Избегающее поведение с одной стороны и попытки преодоления с другой стороны приводят к усилению страха быть отвергнутым. Это и есть ключевая характеристика психологического механизма поддержания невротического конфликта.

Возвращаясь к проблематике социальной фобии именно в подростковом возрасте, возникают затруднения при общении с социальной средой. Именно в возрасте подростка индивид проходит путь формирования своей идентичности через контакт и взаимодействие с социальным миром [4].

Поколение Z, зумеры или «цифровые аборигены» – рождение данного поколения пришлось на период с 1996 года по 2010 год. Дети этого поколения родились в окружении доступных цифровых устройств, поэтому у них совершенно иные отношения с технологиями нежели у предшествующих поколений. Представители данного поколения имеют привязку к огромному перечню гаджетов и устройств, доверяют информации, которую публикуют их друзья, лидеры мнений и блогеры. В силу перечисленных обстоятельств поколению Z по большей части характерны замкнутость, прямолинейность, честность, вдумчивость и экономность, имеется большой потенциал к многозадачности. Данному поколению простота, интерес и удовольствие намного приоритетнее высокого заработка, преобладает стремление к чувству безопасности. Также зумеры рано начинают свою трудовую деятельность, при этом совмещая работу и учебу, склоняясь к самообразованию. Из страхов преобладает боязнь «зависнуть» или «застрять» в месте, которое не приносит радости и счастья.

Рассмотрев определения и понятия социальной фобии и тревожности возникающих в подростковом возрасте можно предположить, что упорный и немотивированный страх выполнения различных общественных действий, например таких как публичные выступления, основе своей может иметь в связь с чувствами беспокойства, волнения и переживания по незначительным причинам и поводам.

Целью данного исследования является анализ распространенности признаков социальной фобии у студентов обучающихся в колледже.

Задачи исследования:

1. Проведение анализа литературы, посвященной вопросу особенностей социальной фобии;
2. Эмпирическое пилотажное исследование признаков социальной фобии у подростков поколения Z.

Объект исследования – подростки поколения Z.

Предмет исследования – социальная фобия.

Общая гипотеза исследования: у большинства подростков поколения Z присутствуют признаки социальной фобии.

Частные гипотезы:

1. У подростков женского пола показатели социальной фобии выше, чем у подростков мужского пола;
2. У подростков обучающихся на казахском языке, уровень социальной фобии выше, чем у подростков обучающихся на казахском языке;

Материалы и методы

В проведенном исследовании применялась методика «Шкала оценки социальной фобии М.Р. Лейбовица» с целью выявления уровня выраженности социальной фобии и разделения респондентов по уровню выраженности социальной фобии. Шкала социальной тревожности Либовица (Liebowitz, 1987), переведенная на русский язык и адаптированная И. В. Григорьевой и С. Н. Ениколоповым представляет собой опросник с описанием 24 ситуаций, отражающих социальное поведение, в каждой ситуации респонденту надо сделать оценку силы возникающего страха и то, как часто приходится уклоняться от различных

социальных ситуаций [5]. Каждая ситуация оценивается согласно шкале Лейкерта, состоит из шкалы с четырьмя баллами и имеет следующие варианты ответов:

- «тревоги нет»;
- «легкая тревога»;
- «умеренная тревога»
- «интенсивная тревога».

Все приведенные в методики социальные ситуации разделены на «взаимодействие» и ситуации в которых респондент может являться объектом наблюдения. Данная методика определения уровня социальной тревожности имеет 4 подшкалы: шкала страха взаимодействия с социумом, шкала страха при котором за респондентом возможно наблюдают окружающие его люди, шкала избегания любого контакта с социумом, шкала избегания при котором за респондентом возможно наблюдают окружающие его люди.

Респонденты должны отвечать на вопросы с учетом событий не более чем недельной давности [6].

В проведенном пилотажном исследовании приняли участие 59 студентов Алматинского технологическо-финансового и инновационно-технического колледжа, расположенного в городе Алматы. Выборка состоит из студентов обучающихся в колледже, так как они соответствуют критерию поколения зумеров или поколение Z. Посредством проведенного исследования по методике «Шкала оценки социальной фобии М.Р. Лейбовица», 59 человек респондентов показали следующее распределение социальной фобии по уровню выраженности (рисунок 1).

Рисунок 1. Уровень социальной фобии подростков поколения Z

Результаты исследования и их обсуждение

Были проделаны расчеты данных по уровням выраженности и распространённости социальной фобии в соответствии с пройденными опросниками.

Для расчета различий между несвязанными выборками по данным измеренными в номинативной шкале применен статистический критерий Манна-Уитни, который не предполагает проверку на нормальность распределения.

Таблица 1. Результаты по проверке гипотез посредством статистического анализа по критерию U-Манна-Уитни исследования социальной фобии подростков поколения Z

Итоги по проверке гипотез

	Нулевая гипотеза	Критерий	Значимость	Решение
1	Распределение «социальная фобия» является одинаковым для категорий «пол»	Критерий U Манна-Уитни для независимых выборок	,833	Нулевая гипотеза принимается.
2	Распределение «социальная фобия» является одинаковым для категорий «язык_обучения»	Критерий U Манна-Уитни для независимых выборок	,238	Нулевая гипотеза принимается.

Выводятся асимптотические значимости. Уровень значимости равен ,050.

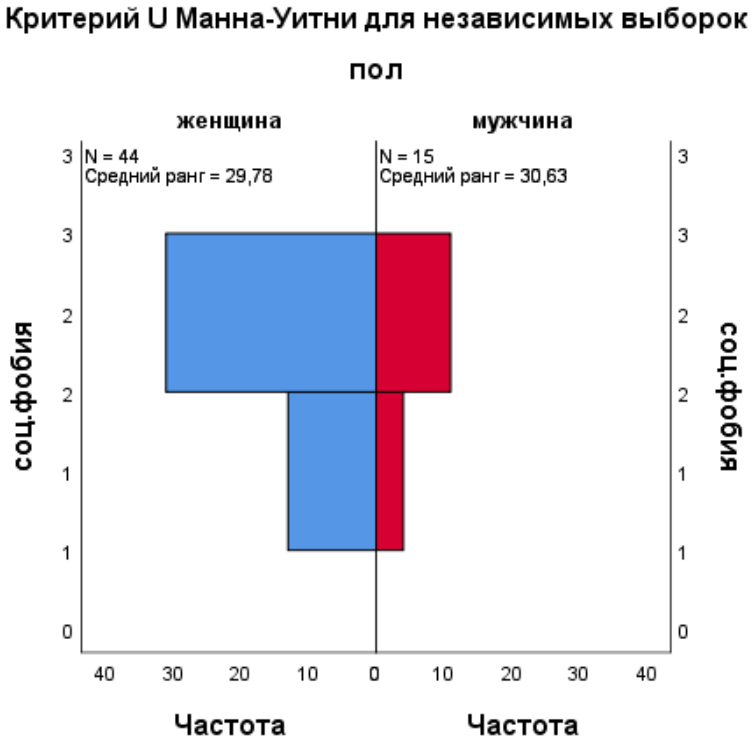
Таблица 2. Результаты статистического анализа по критерию U-Манна-Уитни исследования социальной фобии подростков поколения Z

Сводка U-критерия Манна-Уитни для независимых выборок

	Категория «пол»	Категория «язык обучения»
Всего	59	59
U Манна-Уитни	320,500	373,000
W Вилкоксона	1310,500	869,000
Статистика критерия	320,500	373,000
Стандартная ошибка	45,069	51,685
Стандартизованная статистика критерия	-,211	-1,180
Асимптотическая значимость (2-сторонний критерий)	,833	,238

В таблице 2 представлены данные по проведенным статистическим анализам. По проранжированным данным шкал социальной фобии у двух групп выборок (мужчины, женщины) по критерию U-Манна-Уитни значительных различий не было обнаружено. По двум другим выборкам (язык обучения - русский, язву обучения- казахский) различий также не было обнаружено.

Рисунок 2. Графическое изображение сравнения средних рангов и суммы рангов исследования социальной фобии подростков поколения Z

На рисунке 2, иллюстрирующей средние результаты по шкалам для выборок по критерию «мужчина/женщина» и «казахский язык обучения / русский язык обучения», не видно явных крайних значений.

Статистический анализ, проведенный с использованием критерия U-Манна-Уитни, был направлен на изучение потенциальных различий в ранжированных данных по шкалам социальной фобии между выборками: мужчины- женщины и казахский язык обучения - русский язык обучения. Результаты анализа показали, что значимых различий по ранжированным данным социальной фобии между этими группами нет. Хотя между исследуемыми группами наблюдаются различия по уровню рангов и сумме рангов, критерий U-Манна-Уитни не определил эти различия как статистически значимые. Это говорит о том, что при использовании текущего метода статистического анализа наблюдаемые различия в рангах могли быть случайными и не свидетельствуют о значимых различиях между группами.

Заключение

По итогам проделанной работы на примере студентов Алматинского технологическо-финансового и инновационно-технического колледжа можно сделать следующий вывод что у большинства подростков поколения Z присутствуют признаки социальной фобии, а именно у 72,4% респондентов.

Социальная фобия или социальное тревожное расстройство является недооценкой проблемой современных людей. Почему же человек боится, что другие люди обратят на него внимание или как-то оценят, ведь некоторые, наоборот, очень этого желают? Это связано с тем, что на самом деле корень социальной фобии заключается в том, что человек изначально исходит из того, что с ним что-то не так, поэтому он склонен опасаться, что будет выглядеть глупо или странно, вызовет у других смущение или как-то унизится. Он думает, что все замечают его тревогу, замечают его недостатки во внешнем виде и поведении [7].

Любая тревога становится патологической, когда человек начинает избегать ситуаций, которые потенциально могут вызвать тревогу. Охранительное поведение — это следствие социофобии, оно нужно чтобы скрыть или подавить свою тревогу. Социальная фобия редко признается человеком как расстройство, которое можно исправить, поэтому он думает, что он просто такой человек и как итог не обращается за помощью и усугубляет свое положение.

Как и любая тревога, социальная тревога досталась человечеству благодаря эволюции. Предки человека, которые вели себя тише и покорнее чаще оставались в живых. Демонстрируемое ими поведение читалось как отказ от соперничества. Как правило в наше время большинство людей имеют склонность к осторожному поведению, так как агрессивные и доминантные люди являются угрозой друг для друга.

Список источников

1. Atrifard, M., Tabatabaei, K. R., Shaeiri, M., Fallah, P. A., Janbozorgi, M., Asghari-Moghadam, M. A., Chardah, S. M. (2012). Psychometric feature of Persian Liebowitz Social Anxiety Scale.Journal of Psychological Science, 11(42), 174-195.
2. Социальная фобия / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.psychiatry.ru/stat/127 (дата обращения: 08.07.2023).
3. Кларк, Д.А., Тревога и беспокойство: когнитивно-поведенческий подход – СПб: ООО «Диалектика». – 2020 – 448 с.
4. Сагалакова О.А., Труевцев Д.В., Опросник социальной тревоги и социофобии [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2012. – N 4 (15). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://www.mprj.ru/archiv_global/2012_4_15/nomer/nomer19.php (дата обращения: 09.07.2023).
5. Brook C.A., Willoughby T., The social ties that bind: social anxiety and academic achievement across the university years // J Youth Adolesc. 2015. Vol. 44(5). P. 1139-52
6. Григорьева И.В., Ениколопов С.Н. Апробация опросников «Шкала социальной тревожности Либовица» и «Шкала страха негативной оценки (краткая версия)» // Национальный психологический журнал. – 2016. –№ 1(21). – С. 31-44.
7. Matani R., Natour Y., Z-Generation and Challenges of Education System in the XXI Century // Journal of Education and Culture Studies. –2020. Vol. 4(4). –P. 54–61. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://dx.doi.org/10.22158/jecs.v4n4p (дата обращения: 15.01.2024)

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ РӨЛІ

Алгожаева Нурсулу,
п.ғ.к., профессор м.а.
Иманбакиев Ернат,
«8D01801 – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2 курс докторанты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы

Аннотация: Ғылыми мақала бейнелеу өнерінің әлеуметтік педагогика бағытында оқитын студенттердің эстетикалық мәдениетін дамытуға әсерін зерттеуге арналған. Мақала әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметіндегі эстетикалық мәдениеттің рөлін теориялық талдауды қамтиды және негізгі құзыреттерді қалыптастыру үшін білім беру процесіне бейнелеу өнерін енгізудің теориялық аспектілерін қарастырады.

Кілт сөздер: болашақ әлеуметтік педагог, эстетикалық мәдениет, бейнелеу өнері.

Научная статья посвящена изучению влияния изобразительного искусства на развитие эстетической культуры студентов, обучающихся по направлению социальная педагогика. Статья включает теоретический анализ роли эстетической культуры в профессиональной деятельности социальных педагогов и рассматривает теоретические аспекты внедрения изобразительного искусства в образовательный процесс с целью формирования ключевых компетенций.

Ключевые слова: будущий социальный педагог, эстетическая культура, изобразительное искусство.

The scientific article is devoted to the study of the influence of fine arts on the development of aesthetic culture of students studying in the field of social pedagogy. The article includes a theoretical analysis of the role of aesthetic culture in the professional activities of social educators and examines the theoretical aspects of the introduction of fine art into the educational process in order to form key competencies.

Keywords: future social pedagogue, aesthetic culture, fine arts.

Қазіргі білім беруді демократияландыру, ізгілендіру негізінде әлемдік өркениетке ұмтылатын қоғамда педагогтердің білім, білік, дағдылары мен кәсіби мәдениеттілігінің жоғары болуына ерекше талаптар қойылады. Сондай-ақ университеттің білім беру процесінде (болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлау аспектісінде) студенттің жеке басының эстетикалық даму проблемасы ерекше әлеуметтік мәнге ие, себебі көркемдік-эстетикалық қызмет жоғары мәдениетті, шығармашылықпен жұмыс істейтін кәсіби әлеуметтік педагогты қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мәселенің өзектілігі студенттік ортада мәдени және жалпыадамзаттық құндылықтардың тасымалдаушысы ретінде болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлау сапасына қоғамның өсіп келе жатқан талаптарымен анықталады.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы жоғары мектеп педагогикасында студенттердің кәсіби және мәдени дайындығында диспропорция байқалады. Педагогикалық жоғары оқу орындарының негізгі күш-жігері тек пән мұғалімін даярлауға бағытталған, ал жеке даму, студенттердің негізгі мәдениетін қалыптастыру міндеттері ішінара ғана шешіледі. Қалыптасқан жағдайда іске асырылмаған мүмкіндіктерді іздеу болашақ әлеуметтік педагогтің кәсіби қалыптасуы және оның эстетикалық мәдениетін дамыту үшін университеттің білім беру және тәрбие әлеуетін пайдалану тұрғысынан маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Болашақ әлеуметтік педагогтің эстетикалық мәдениеті – эстетикалық білім, біліктер мен дағдылар жүйесінің қалыптасуы және оларды болашақ кәсіби қызметте қолдану қабілетінде

көрінетін динамикалық интегративті жеке білім берумен түсіндіріледі. Педагогикалық мамандық контекстінде эстетикалық мәдениет өзінің эстетикалық әлеуетін іске асыруға және дамытуға қабілеттілік пен дайындықты ғана емес, сонымен қатар әр түрлі оқу және сабақтан тыс іс-әрекеттерде дамып келе жатқан тұлғаның эстетикалық дамуының әдістемелік әдістерін меңгеруді де қамтиды.

Эстетикалық мәдениетті қалыптастыру мәселесіне Ю.Б. Борев, А.И. Буров, М.А. Верб, А.А. Веремьев, Л.С. Выготский, Д.Б. Кабалевский, М.С. Каган, Н.И. Киященко, Б.Т. Лихачев, В.Ф. Мартынова, Б.М. Неменский, Л.П. Печко, В.К. Скатерщиков, В.А. Сухомлинский сынды ғалымдар зерттеу жұмыстарын арнаған. Зерттеу жұмыстары жүргізілсе де, тұлғаның эстетикалық мәдениетін қалыптастыру мәселесі әлі де ғалымдардың назарын өзіне аударып отыр. Бүгінгі күні ғалымдар тұлғаның эстетикалық мәдениетінің мазмұны, құрылымы, бағалау критерийлері мен дамыту жолдарын анықтауға қатысты зерттеулерді жүргізуде.

Елімізде де эстетикалық мәдениетті қалыптастыру жолдарын зерттеп, әртүрлі ғылыми тәжірибелер жүргізген ғалымдар аз емес. М.Х. Балтабаев [1], Қ.Е. Ералин, С.А. Ұзақбаева [2], Б. Алмұхамбетов, С. Жолдасбекова, Ұ.М. Әбдіғапбарова, Ш. Құлманова, Р. Дүйсенбінова, Қ. Ибраева және т.б. ғалымдар эстетикалық мәдениетті ұлттық сәндік-қолданбалы өнер арқылы, ұлттық музыка арқылы дамыту мәселелерін қарастырған. Б. Қазыханова, Қ.Ж. Нұрланова, Н. Шаханова, К. Қаракөзова, А. Қасабеков, Ж. Алтаев, Н. Джандильдин, А. Сейдімбек, Қ. Жарықбаев, С. Қалиев, Қ. Бөлеев және т.б. ғалымдар эстетикалық мәдениетті қазақ халқының рухани-дүниетанымдық мәдениеті, ұлттық психологиялық ерекшеліктері тұрғысынан зерттеген.

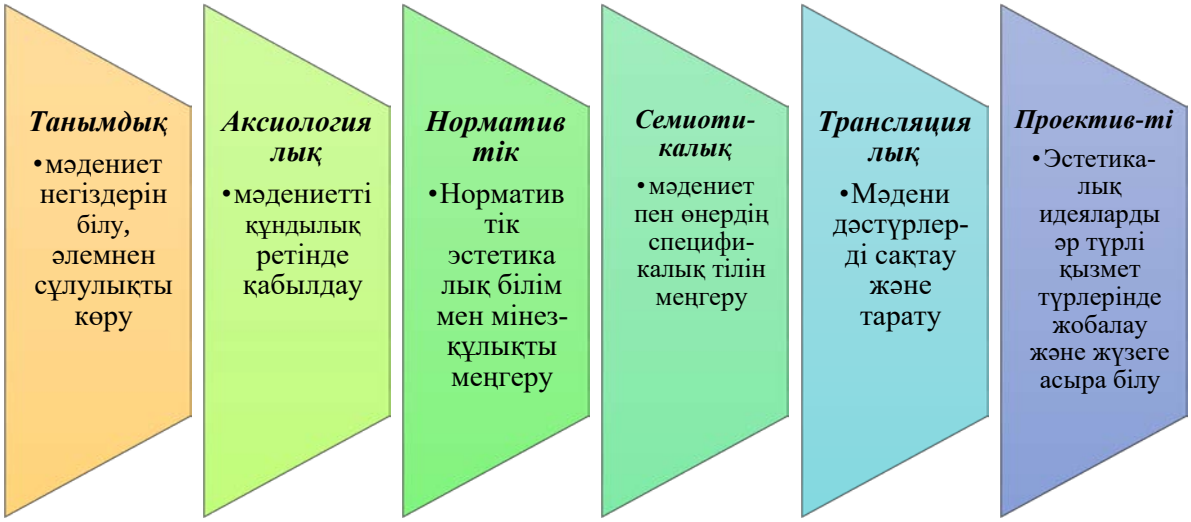
Р.А. Куренкова эстетикалық мәдениет ұғымын адам баласының тіршілік әрекетінің барлық түрлерінен қуаныш алуы мен эмоционалды-сезімтал қасиеттерді бастан кешу мен рухани ләззат алудың мақсатқа бағыттылығының белгілі бір әлеуеттік деңгейі ретінде сипаттайды [3].

Студенттің болашақ әлеуметтік педагог ретіндегі эстетикалық мәдениеті танымдық, аксиологиялық, нормативтік, семиотикалық, трансляциялық, проективті функцияларды атқарады (1-сурет).

Танымдық функция студенттердің эстетикалық ойлау кеңістігін (ұғымдар, пайымдаулар жүйесі) дамытуды көздейді. Сондай-ақ оқу процесінде болашақ әлеуметтік педагогтің сұлулық әлемі мен өнер туындыларының (әдебиет, поэзия, музыка, кескіндеме, мүсін) тарихы, олардың қоғамдағы рөлі мен дамуына әсері, мамандардың көзқарастары мен бағалауларымен танысуына мүмкіндік береді. Көркемдік-эстетикалық білім болашақ әлеуметтік педагогтің жеке басының шығармашылық даралығы ретінде өнерге, өзіне, айналасына, адамдарға, табиғатқа, еңбекке эстетикалық қарым-қатынасы қалыптастыруына негіз болады.

Эстетикалық мәдениеттің *аксиологиялық функциясы* болашақ әлеуметтік педагогтердің оқу, көркем шығармашылықпен айналысу, әлеуметтік педагогикалық қызметті ұйымдастыру барысында қоршаған ортаға, өнер туындыларына, қарым-қатынасқа, мінез-құлыққа құндылық ретіндегі көзқарасты қалыптастыруға ықпал етеді.

Эстетикалық мәдениеттің *нормативтік функциясы* қоғамдағы адамдардың қарым-қатынасын нақты этикалық ережелер мен мінез-құлық нормаларына негізделуін реттейді. Болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық мәдениетін білім беру бағдарламаларындағы арнайы пәндерсіз дамыту мүмкін емес, педагогикалық жоғары оқу орындарындағы «Қарым-қатынас психологиясы», «Сөйлеу мәдениеті», «Педагогикалық шеберлік» және т.с.с. пәндер эстетикалық мәдениеттің нормативтік функциясының жүзеге асуына ықпал етеді.

1-сурет. Болашақ әлеуметтік педагогтің эстетикалық мәдениетінің функциялары.

Мәдениет әлемін тану үшін оның спецификалық тілін меңгеру қажет, мысалы музыка әлеміндегі ноталық сауаттылық, көркем туындылардың бағыттары, шығу тарихы, кезеңдері және т.с.с. ақпараттарды білу эстетикалық мәдениеттің *семиотикалық функциясын* сипаттайды. Бұл білімнің негізі отбасында қаланып, негізгі және қосымша білім беру жүйесінде дамиды, университетте тереңдетіледі.

Болашақ әлеуметтік педагог эстетикалық мәдениетті тасымалдаушы ғана емес, сонымен бірге өткен мен болашақ арасына көпір ретінде мәдени дәстүрлерді жеткізуші болып табылады. Себебі, аға ұрпақпен жинақталған, өңделген, мәні айқындалған шығармашылық тәжірибе болашақ ұрпаққа берілуі қажет. Сабақтастықтың бұзылуы мәдени дәстүрлердің жоғалуына алып келмес үшін эстетикалық мәдениеттің *трансляциялық функциясы* жүзеге асады.

Проективті функция болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық идеяларды әр түрлі қызмет түрлерінде жобалау және бейнелеу қабілетін қамтиды. Ол алдын-ала әлеуметтік педагогикалық әрекетті, нақты білім беру жағдайындағы оқиғалардың мүмкін болатын бағытын түзетуді қамтамасыз етеді.

Болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық мәдениетін қалыптастыру мәселесін шешудің маңызды құралдарының бірі – өнер, атап айтқанда бейнелеу өнері. Бейнелеу өнерінің өзіндік ерекшелігі оның тақырыбына, мазмұнына, әлеуметтік функциясына және шындықты көрсету тәсіліне байланысты.

Бейнелеу өнері арқылы болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық мәдениетін қалыптастырудың өзекті міндеті – олардың эстетикалық мәнін түсіне отырып, бейнеленген заттарды эмоционалды түрде қабылдау қабілетін дамыту. Бейнеленген заттарды эмоционалды-эстетикалық қабылдау визуалды қабылдаудың, ең алдымен, олардың эстетикалық мазмұнын білдіретін заттардың – пропорционалдылық, көлемдік формалар мен беттердің пропорционалдығы, икемділік, объектінің сызықтары мен контурларының әсемдігі, жарық көлеңкесі мен реңктерінің үйлесімділігі ерекшеліктеріне бағытталуын болжайды.

Бейнелеу өнерінің барлық түрлері графика, живопись, мүсін, сәндік қолданбалы өнер, сәулет өнері – эстетикалық мәдениетті қалыптастырудың құралы бола алады. Бейнелеу өнері негізінде қоршаған ортаның әсемдігімен танысу, көркем өнер туындыларын түсініп сезіну, оның образдық мазмұнын қабылдау, өнер тілін меңгеру болашақ әлеуметтік педагогтердің байқампаздығын, қиялын, сезімін дамытып, эстетикалық талғамын қалыптастырады.

В.С. Кузиннің пікірінше [4], білім алушылардың бейнеленген заттарды эстетикалық тұрғыдан қабылдау қабілетін қалыптастыруда білім алушының тәжірибесін,

қызығушылықтары мен қоршаған шындыққа қатынасын ескере отырып, қабылдауда белгілі бір көзқарасты дамыту маңызды.

Сурет салу – бұл тұлғаның өзін сезінуге және түсінуге, өз ойлары мен сезімдерін еркін білдіруге, конфликттерден арылуға, өзімен өзі болуға, армандар мен қалауларын еркін білдіруге мүмкіндік беретін шығармашылық әрекет. Бейнелеу өнері білім алушылардың санасында қоршаған орта мен әлеуметтік шындықтың көрінісі ғана емес, сонымен бірге оған деген көзқарасының көрінісін модельдеу құралы бола алады [5].

В.И. Костиннің ойынша, білім беру және тәрбие процесінде бейнелеу өнерінің педагогикалық әлеуетін пайдалану білім алушылардың санасына айтарлықтай әсер етуі мүмкін, өйткені бейнелеу өнерінің мазмұнында көркемдік, танымдық және еңбек принциптері біріктіріліп, әртүрлі шығармашылық қызығушылықтарды қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қарастырылады [6].

Педагогтар мен психологтар тұлғада өнермен қарым-қатынас кезінде ерекше сезімдер оянатынын анықтады. Өнерден туындаған эмоциялар тұлғаны жоғары рухани құндылықтармен таныстырып, олардың қабілеттерін дамытады және сана көкжиегін кеңейтеді. Бейнелі идеялар қалыптасып, ойлау, қиял дамиды. Мұның бәрі болашақ педагогтердің кәсіби қызметінде қабылданған сұлулықты жеткізуге, өздеріне ұнаған заттар мен құбылыстарды түсіруге деген ұмтылысын тудырып, өз тәжірибелерін әріптестерімен бөлісуге деген ынтасын оятады. Бір сөзбен айтқанда, шығармашылық ойлауы дамып, мәселені креативті шешуіне септігін тигізеді.

Болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық мәдениетін бейнелеу өнері арқылы қалыптастыру үшін оларды бейнелеу өнерінің туындыларымен таныстыру маңызды деп санаймыз. Суреттердегі, мүсіндердегі, сәулет өнеріндегі және қолданбалы өнер туындыларындағы бейнелердің жарықтығы, экспрессивтілігі эстетикалық тәжірибені тудырып, эстетикалық талғамды оятады, сондай-ақ өмір құбылыстарын тереңірек қабылдауға және суретте, модельдеуде, қосымшаларда өз әсерлерінің бейнелі көріністерін табуға көмектеседі.

Бейнелеу өнері негізінде қалыптасқан эстетикалық мәдениет болашақ әлеуметтік педагогтің кәсіби қызметін бірқатар әлеуметтік педагогикалық мәселелерді шешуіне ықпал етеді. Эстетикалық мәдениет пен бейнелеу өнерін қолдана отырып, әлеуметтік-педагогикалық мәселелерді шешу әлеуметтік педагогикалық қызмет объектілерімен өзара әрекеттесудің инновациялық әдістерін құруды және олардың жеке қасиеттерін дамытуды қамтиды (2-сурет).

Болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық мәдениетін бейнелеу өнері арқылы қалыптастыру кешенді жұмыстарды қажет етеді. Осы тұста, студенттердің эстетикалық мәдениетін бейнелеу өнерінің интеграциясы негізінде қалыптастыруға байланысты бірнеше ұсыныстар жасағымыз келеді:

- рекреациялар мен аудиторияларды көркем графикалық безендіру негізінде ЖОО-да ашық динамикалық эстетикалық орта құру, студенттерді әртүрлі эстетикалық бейнелеу өнері қызметіне қосу үшін жағдайлар жасау;

- оқу процесіне «болашақ әлеуметтік педагогтің эстетикалық мәдениеті», «әлеуметтік педагогикалық қызметте бейнелеу өнерін тиімді пайдалану» элективті курстарына апробация жасап, енгізу;

- мәдени мұражайларға, көрмелерге, концерттерге, суретшілермен, ақындармен, жазушылармен, әртістермен кездесулер түрінде студенттермен әлеуметтік-мәдени практикум ұйымдастыру және өткізу;

- болашақ әлеуметтік педагогтердің сұранысы мен қалауларына қарай, бейнелеу өнері шығармашылығы қабілеттерін дамытуды қамтамасыз ететін «ArtVibes: Студенттік шығармашылық экспрессиясы» үйірмесін ұйымдастыру;

- «Болашақ әлеуметтік педагогтің көркем шығармашылық сандығы» веб-сайтын немесе каналын құрып, қажетті ақпараттар легімен бөлісіп отыру.

2-сурет. Әлеуметтік педагогикалық мәселелерді бейнелеу өнері негізіндегі эстетикалық мәдениет арқылы шешу жолдары

Осылайша, болашақ әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлаудың оқу-тәрбие процесінде бейнелеу өнері құралдарын оңтайлы қолдану студенттердің эстетикалық мәдениетін қалыптастырудың тиімді құралы бола алатынын айтқымыз келеді. Біздің ойымызша, жоғары оқу орнының профессорлық-педагогикалық құрамы болашақ әлеуметтік педагогтің толыққанды эстетикалық мәдениетін дамыту арқылы оның болашақта рухани бай, шынайы

эстетикалық қасиеттерді, адамгершілік тазалықты және жоғары зияткерлік әлеуетті біріктіретін тұлға болып қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Зерттеу жұмысының негізінде болашақ әлеуметтік педагогтердің эстетикалық мәдениетін қалыптастырудағы бейнелеу өнерінің маңызы зор екендігі туралы қорытынды жасауға болады. Жұмыстың нәтижелері студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттыру мақсатында бейнелеу өнерін әлеуметтік педагогиканың білім беру бағдарламаларына біріктіру бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Балтабаев М.Х. Народно-музыкальное творчество казахов как средства эстетического воспитания студенческой молодежи: автореф. ... канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1986. – 48 с.
2. Ұзақбаева С.А. Халықтық педагогикадағы эстетикалық тәрбие: пед. ғыл. докт. дис. ... автореф. – Алматы, 1993. – 46 б.
3. Куренкова Р.А.Эстетика: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. - 368 с.
4. Кузин, В.С. Изобразительное искусство. // В.С.Кузин, Э.И. Кубышкина. – М.: Дрофа, 2011 г. – 126 с.
5. Головнева, Е.В. Изобразительное искусство как средство эстетического воспитания школьников /Е.В. Головнева Г.М. Синдикова, Г.Х. Синагулова//Фундаментальные исследования: сб.статей. – 2005. – С.678 – 682.

THE ROLE OF VALUES IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY OF ADOLESCENTS

Olzhayeva Aknur Kainarovna,
2nd year doctoral student in specialty "8D01101 Pedagogy and psychology", Department of Pedagogy and Educational Management
Konyrbayeva Sarash Sakhievna,
c.p.s. Senior Lecturer of KazNU named after. Al-Farabi, Department of Pedagogy and Educational Management, Faculty of Philosophy and Political Science

Abstract: Personality development is a very complex and contradictory process, subject to many different influences. Value orientations determine the actions and behavior of adolescents, as they form certain personality qualities. The formation of a system of personal value orientations undergoes a number of changes during the life of adolescents. The issue of the dynamics of value orientations is relevant and significant for determining the spiritual and moral development of future generations. The process of orientation takes place within a certain time and spatial framework, since the choice of a life path, the construction of plans, self-determination of adolescents in the field of cognition, education, upbringing and development largely acquires its completed outlines by the time they graduate from school. The spatial environment of the orientation process is the school, which is for the student the center of the society in which he lives.

In the context of this problem, the process of orientation of students in the world of values can be presented as a process of gradual ascent of the individual to the values of society.

Key words: Common human values, value orientations, affective component, cognitive component.

Тұлғаның дамуы өте күрделі және қарама-қайшы процесс, ол көптеген түрлі ықпал етуші әсерлерге үнемі тап болады. Жеткіншектердің құндылық бағдарлары олардың іс-әрекеттері мен мінез-құлқын анықтайды, себебі, осы құндылық бағдарлар жеткіншектердің белгілі бір тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады. Тұлғалық құндылық бағдарлар жүйесін қалыптасуы жеткіншектердің өмірінде бірқатар өзгерістерге ұшырап отырады. Жеткіншектердің құндылық бағдарларының даму динамикасы-болашақ ұрпақтың рухани-адамгершілік ұлттық

сана-сезімінің дамуын анықтау үшін маңызды және өзекті. Бағдарлану процесі белгілі бір уақыт пен кеңістік аясында жүзеге асырылады, өйткені білім беру, оқыту, тәрбиелеу және дамыту саласындағы жеткіншектердің өмір жолын таңдау, жоспарлар құру, өзін-өзі анықтауы мектеп бітірген кезде өзінің кемелденген құрылымын көрсетеді. Бағдарлану процесінің кеңістіктік ортасы – жеткіншек үшін өзі өмір сүретін қоғамның орталығы мектеп болып табылады.

Қарастырылатын проблемада жеткіншектердің құндылықтар әлеміне бағдарлануы мен қоғам құндылықтарына кезең-кезеңімен еніп, көтерілу процесі ретінде ұсынылады.

Түйін сөздер: жалпы адами құндылықтар, құндылық бағдарлары, аффективті компонент, танымдық компонент.

Развитие личности очень сложный и противоречивый процесс, подвергающийся множеству разнообразных влияний. Ценностные ориентации определяют поступки и поведение подростков, так как формируют определенные качества личности. Формирование системы ценностных ориентаций личности претерпевает ряд изменений в течение жизни подростков. Вопрос динамики ценностных ориентаций является актуальным и значимым для определения духовно-нравственного развития будущих поколений. Процесс ориентации совершается в определенных временных и пространственных рамках, так как выбор жизненного пути, построение планов, самоопределение подростки в сфере познания, обучения, воспитания и развития в значительной мере обретает свои законченные очертания к моменту окончания школы. В качестве пространственной среды процесса ориентации выступает школа, являющаяся для ученика центром социума, в котором он живет.

В контексте обозначенной проблемы процесс ориентации учащихся в мире ценностей может быть представлен как процесс поэтапного восхождения личности к ценностям общества.

Ключевые слова: общие человеческие ценности, ценностные ориентации, аффективная составляющая, когнитивная составляющая.

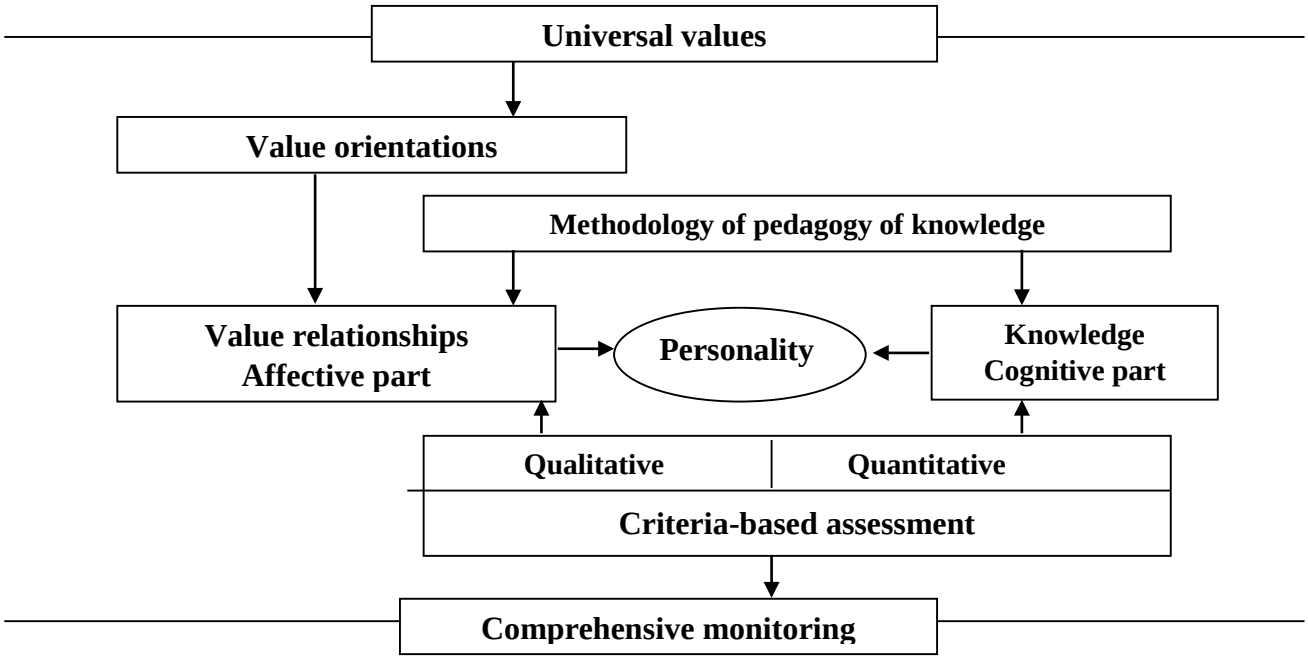
Introduction.

Concepts such as universal human values and value orientations should be the subject of study in modern pedagogy, as they are necessary components of the educational process.

Universal values are ideological ideals based on goodness and reason, on peace and humanity, truth and beauty, moral and legal norms that reflect the historical spiritual experience of all humanity and create conditions for the realization of universal human interests, for the full existence and development of each individual [1].

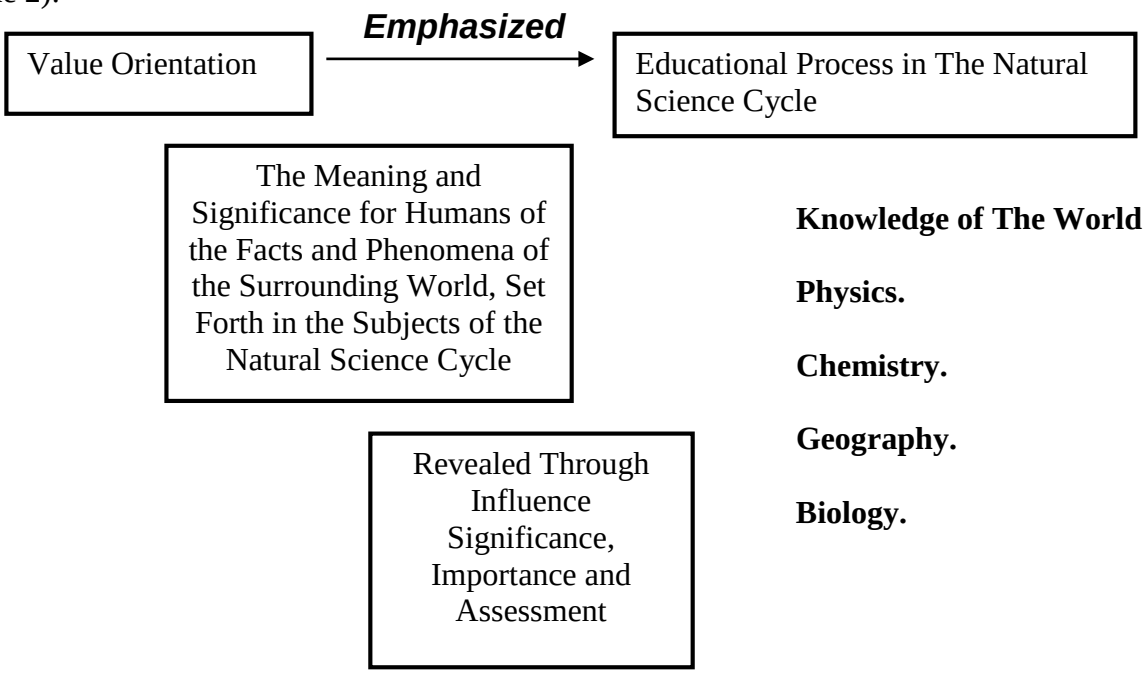
Value orientations (personal qualities) are a way of differentiating objects by an individual according to their significance. This is a complex socio-psychological phenomenon that characterizes the direction and content of an individual's activity, which is an integral part of the individual's system of relationships, determining a person's general approach to the world, to himself, giving meaning and direction to personal positions, behavior, and actions [2].

Universal human values act as an object of motivation, while value orientations are a type of social attitudes in regulating the activities of an individual. It becomes obvious that these concepts are much broader than educational content, since they apply not only to the learning process, but also to the development and upbringing of the individual (Scheme 1).

Scheme 1. Structure of the connection between universal human values and learning

Materials and methods. Value relations should become an integral part of the pedagogical process, since they reflect the personal attitude and acceptance of educational services [3]. The structure of the connection between value orientations, transferred to the educational process, will look like this (Scheme 2):

Scheme 2. Specifics of revealing values in the learning process

- in the natural science cycle, value orientations should be emphasized or introduced during the presentation of new material.

- in the humanitarian cycle, due to the specifics of this cycle, value orientations must be identified in the process of analyzing a literary or historical work.

The pedagogical meaning of the term “orientation,” which is also used by a number of other sciences (astronomy, geography, topography, etc.), comes from its ambiguous content in the language and has two aspects, denoting the process and the result [4].

Orientation as a result is determined by fluency in a wide range of knowledge in a certain field, and at the same time implies that the level acquired by a person is the necessary foundation for the constant search, development, improvement and deepening of existing ideas. In this meaning, orientation has such characteristics as breadth, flexibility, erudition, thesaurus, and problematic nature. Orientation in this case presupposes the presence of an emotional state of confidence in the correctness of the chosen direction of thought and action [5]. This state, opposed to timidity and doubt, accordingly colors a person’s activity and relationship with the outside world.

Orientation as a process is search actions from concept to result: accurate, correct choice of goal, means of achieving it, evaluation of the action.

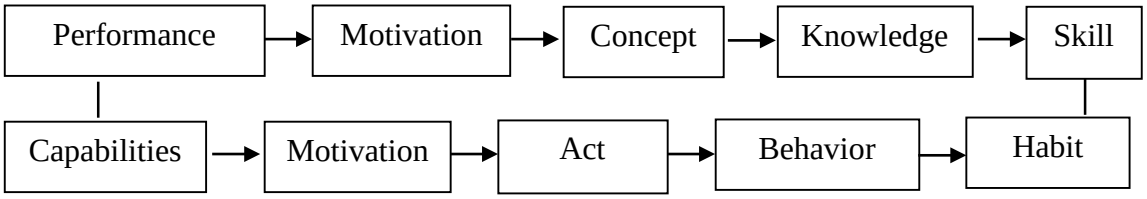
Orientation is a necessary component of any sphere of life: cognition, learning, education, development.

The pedagogical meaning of the concept “orientation” implies a growing person who acquires life guidelines, masters the surrounding reality, and searches for his place in the world [6]. Moreover, the student’s mastery of the outside world and self-knowledge occurs in interaction with adults who purposefully help him in this extremely difficult process.

In this regard, pedagogical theory and practice face the following questions:

1. What should be the value content of the content of education and upbringing?
2. What are the pedagogical patterns and mechanisms for appropriating the values of society by a developing personality?
3. What should be the pedagogical conditions for the formation of life guidelines for students.

The process of mastering knowledge proceeds according to the following Scheme 3:

Scheme 3. The relationship between the process of appropriation of knowledge and values

The process of appropriating value orientations is in many ways similar to the process of appropriating knowledge, and a habit in this case becomes a kind of skill in its external manifestation.

The first to create a model for assigning value orientations was B. Bloom [7]. It is presented in the following diagram No. 4. When comparing this affective model with our model, it turned out that B. Bloom does not have a sampling stage. However, based on personality psychology, it is clear that a person does not learn everything from everything to which he reacts [8]. He necessarily makes a choice by comparing and comparing values for further assignment of a specific value. All this is driven by his personal need and interest.

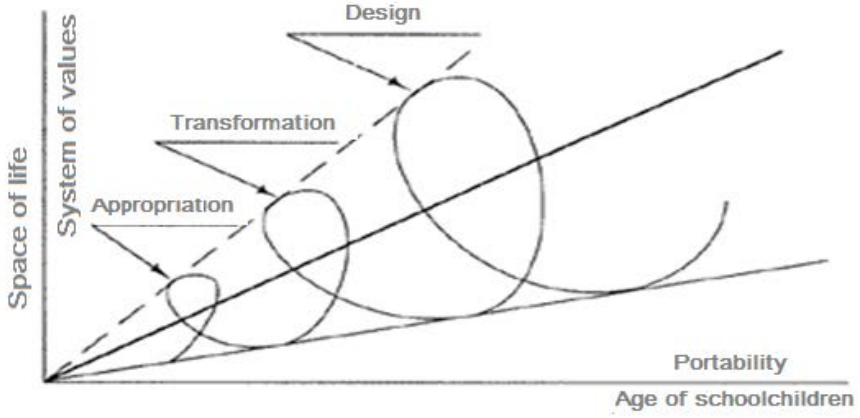
The second model of assigning value orientations was created by K.A. Abulkhanova-Slavskaya. She made a special attempt to distinguish between personality changes and personality development. Considering personality as a stable system of relationships characteristic of it, she believes that personality development is associated with basic personal relationships; these relationships are relatively stable and constitute the “core” of the personality. Personality changes in the process of its life activity occur both under the influence of time, circumstances and turning points in a person’s life, and under the influence of the developing essential forces of the subject himself [9].

The author examines the orientation process from different points of view. It can be characterized as an action consisting of the following elements:

- object
- mode of action
- subject's attitude
- the subject himself

For pedagogy, in our opinion, a dynamic approach is productive, allowing us to study human behavior and activity in development. From this point of view, orientation is a process that unfolds both in space and in time. It can be assumed that the process of orientation is complex, contradictory and at the same time natural, developing "in a spiral." This is a process that itself prepares the conditions for its subsequent development and serves, in some way, as the cause of its own self-propulsion.

In its most general form, the process of orientation can be presented as a living space expanding over time, in which a person builds and acquires a certain "trajectory of movement" in accordance with his guidelines. A person makes a choice of life goals, plans, and prospects on the basis of cognition, constantly evaluating, comparing and juxtaposing both himself and other people. Looks to the past, lives in the present, and focuses on the future. The value orientations of the individual provide a common line that balances actions and behavior (see Fig. 1).

Figure

1. Model of assignment of value orientations according to Abulkhanova-Slavskaya

This process is not a one-time acquisition of quality, it is extended over time, has its own stages, consistently correlated with the general growth and age-related development of a person, the formation of his personal properties.

The proposed diagram of the orientation process, firstly, illustrates such a feature of orientation as the presence of an object-subject relationship between the individual and society, mediated by the presence of individual needs and the values of society.

The needs of the individual, located on the horizontal plane, may tend to rise based on their approach to values, forming in the individual a certain value "axis of consciousness" - value orientations. The development of a person's value orientations based on the assignment of values, their harmonization with rising needs, in turn, determines the direction of consciousness and life perspective, which is the value vector of personality development.

The presence of an orientation toward socially significant values characterizes personal maturity and independence, which may not occur not only during school years, but also later. The determining factor in this case is the interaction of needs and values, and the less they rise along the vertical line, the less dependent they are on values, the shorter the perspective.

During a period of radical changes in society, the contradictions of changing priorities of the past, present and future sharply intensify. The process of orienting schoolchildren to socially significant values is designed to remove these contradictions that give rise to uncertainty and disorientation. In

addition, the priorities of socially significant values change along with changes in the process of personality development [10].

The mechanisms of value orientation that have developed to date in pedagogy have come into conflict with the general situation of the development of the modern student. They have led to the emergence of a number of contradictions in the pedagogical interaction of teachers and students, which prevent the elevation of the needs of the individual to the values of society.

The content side of value orientation currently largely ignores the priority of universal human values in real school practice. The regulating activities of teachers, the previous system of pedagogical values of upbringing and training, methods of transmitting a value attitude to the world "in a ready-made form" prevent the unfolding of the process of the individual's ascension to values. Therefore, the value system of society and universal human culture remains for most students at an abstract, neutral level for the individual.

The system of value orientations of adolescents (their content) is always adequate to the value system of society. It has been proven that following the revaluation of values that constantly occurs in society, and sometimes anticipating it, changes appear in the value orientations of students.

The uniqueness of the social situation of the development of a modern teenager lies in the search for value guidelines in conditions of a radical revaluation of values, the birth of new priorities. In this regard, pedagogical axiology and value orientations of teachers acquire special significance. In this situation, the culture of the individual and, first of all, the teacher is a particularly significant factor in orienting students toward socially significant values.

The change in the pedagogical position from a monologue to a dialogical one, which determines the teacher's ascent to the needs of a teenager and the values of childhood, is one of the leading pedagogical conditions for orienting students to socially significant values.

The process of orientation can be considered as the ascent of the individual to the values of society on the basis of the dialectical law of the rise of needs. The pedagogical projection of the law of increasing needs allows us to characterize the essence of the process of orientation of schoolchildren in the world of values as an independent movement of the individual, adequate to the leading values of society, to define the value function of education as the need to transform values into the life of the school and actualize the personal needs of schoolchildren, taking into account their age and the social situation of their development, acquired values.

Discussions. When analyzing the concept of development, in contrast to simple change, the need for irreversibility, direction and regularity of the changes that occur is emphasized. In this regard, we built a child development matrix. This matrix is a combination of four components: knowledge, training, education and development itself.

When constructing this matrix, we relied on the theoretical position of L.S. Rubinstein that training and education are included in the development process itself, and are not built on top of it [11]. This provision is important to understand in view of the fact that the educational moment is not taken into account in the educational process or it is isolated into a separate type of activity of the child. In other words, the cognitive sphere of a teenager's activity is well developed and its affective part is in the "shadow".

An explanation for this situation must be sought in the fact that the cognitive component as a process is strictly determined, that is, it shows a clear cause-and-effect relationship between facts and phenomena. In the affective component, such a clear cause-and-effect relationship is not observed. Therefore, this part of the activity is often referred to as the sphere of art rather than science.

Conclusions. When studying this problem, we proceeded from the position that if in any phenomenon or process at least some hierarchy (structural subordination) in the sequence of actions can be traced, then it can be classified, and we can identify a cause-and-effect relationship in its less rigid version. In order to comprehensively study this approach, we critically revised all types of taxonomies (stages, sequences) and introduced new concepts.

The sequence of our research is as follows:

1. Taxonomy and theory of the leading activities of L.E. Vygotsky, D.B. Elkonin, A.N. Leontiev.
2. Introduced the concept of the stage-by-stage development of the process of cognition itself.

3. Built a connection between B. Bloom's cognitive and affective taxonomy in a revised version.

4. Based on the critically processed data obtained, we revised A. Maslow's pyramid of needs and built our own pyramid of value orientations.

5. Ultimately, all this allowed us to logically link all these processes into a single whole - the child development matrix.

References:

1. Ten-volume collection of essays. Al-Farabi, Aby Nasyr; [translated by T. Gabıtov. Made up.: A. Nysanbaev, G. Qurmangalieva, N. Seitahmetova; scientific editor A.N. Nysanbaev]. – Astana: "Lotos". – Astana, 2007.

2. I. Mukanov. Developmental and educational psychology. – Almaty, 1981.

3. M.Z. Turarbekov, E.A. Jienbaeva. Copyright certificate. Mechanism for appropriation and development of value orientations. №04 from 05.01.2014.

4. O. Aktan, Y. Budak, B.B. Atabekova. Determination of Social Acceptance Levels of Primary School Students towards Inclusive Students: A Mixed Method Study/ Elementary Education, Online, 2019; 18 (4): pp. 1520-1538 [Online]:http://ilkogretim-online.org.tr doi:10.17051/ilkonline.2019.632374

5. M.Z. Turarbekov, E.A. Jienbaeva. Copyright certificate. Features of assigning value orientations to children of different ages, № 0467 from 17.03.2016.

6. I.A. Baeva Psychological safety in education: Monograph. "Soyuz". – SpB., 2002.

7. B.S. Blum, (1994). Reflections on the development and use of taxonomy. V. Rehage, Kenneth J.; Anderson, Lorin W.; Sosniak, Lauren A. (edit.). Blum's taxonomy: forty year retrospective. Yearbook of the National Society for the Study of Education. Vol. 93. Chicago: National Society for the Study of Education. ISSN 1744-7984. https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.19008dbd-6277bc69-fa4ebf29-74722d776562/https/en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Bloom (08.05.2022)

8. M.Z. Turarbekov, E.A. Jienbaeva. Copyright certificate "Stages of development of value relations". – №0495 from 18.03.2016.

9. K.A. Abylhanova, Time of personality and time of life / K.A. Abylhanova, T.N. Berezina. – SpB.: "Aleteyia". 2001.

10. Aleksandrovskaya E.M. Psychological program for supporting teenagers at school. Book. "MPSU". – Moscow, 2000.

11. S.L. Rubinshtein «Common psychology problems». Book, "Nauka". – M., 1976.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ЖАҒДАЙЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БОЛУЫ МҮМКІН ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ

Ысқақ Оралбек Ереванұлы

«8D03103- конфликтология» мамандығының 2-курс докторанты

Саясаттану және саяси технологиялар кафедрасы

Аннотация. Бұл мақалада заманауи білім беру жүйесінің қарқынды дамуына байланысты үкімет назарынан тыс қалып қойып жатқан, бірақ келешекте әлеуметтік қақтығыстарға ұласуы мүмкін мәселелер туралы айтылған. Оларды математикалық модельдеу барысында мемлекеттің қандай пайдалы шешімдерге қол жеткізе алатындығы және мақалада мақсатсыз жанжалдардың алдын-алу әрекеттері сарапталған.

Тірек сөздер: білім беру жүйесі, математикалық модельдеу, цифрландыру, әлеуметтік қақтығыстар, қақтығыстарды болжау.

В данной статье говорится о проблемах, которые остаются без внимания правительства в связи с бурным развитием современной системы образования, но которые могут привести к социальным конфликтам в будущем. В возможном ходе их математического моделирования в статье анализируются, каких полезных решений может достичь государство, а также усилия по предотвращению ненужных конфликтов.

Ключевые слова: система образования, математическое моделирование, цифровизация, социальные конфликты, прогнозирование конфликтов.

This article talks about problems that remain unattended by the government due to the rapid development of the modern education system, but which can lead to social conflicts in the future. In the possible course of their mathematical modeling, the article analyzes what useful solutions the state can achieve, as well as efforts to prevent unnecessary conflicts.

Key words: education system, mathematical modeling, digitalization, social conflicts, conflict forecasting.

Ақпараттардың дамыған заманында жыл өткен сайын адамзат баласы жаңа күрделі жобаларды жүзеге асырып, қоғамды барынша цифрландыруға қомақты күш-жігерін жұмсап жатыр. Бұның өзгеріске алып келерлік тұстары білім беру жағдайында да көзге бірден түсіп, еліміздегі кейбір жоғары оқу орындарының студенттерінің электронды оқулықтарға өте бастағанын көрсетеді. Дәстүрлі мектеп пен жоғары мектеп емтихандары толықтай заманауи компьютерлік құрылғыларда тапсырылатын болып үкімет тарапынан шешілді. Халыққа қызмет көрсету орталықтарындағы электрондық кезектер, электрондық үкімет, жоғары мекемелерге шағымданушының электронды арыз қалдыра алуы, кез-келген әлеуметтік желілерде белгілі саяси не әлеуметтік оқиғаның online түрде еркін талдана алынуы, тұтынушының өз қаражатын банк қосымшасында электронды әмбиянда сақтап жүре алуы, ауа-райының күрт өзгеруіне байланысты хабарламалардың смс түрінде желі пайдаланушыларының ұялы телефондарына келуі, студенттер мен оқушыларға арнап электронды платформада күнделік қызметін орындайтын жаңа цифрлық қосымшаларының ашылуы және т.б. жатады. Цифрландыру заманында ақпараттың ақпараттық кеңістікте үлкен жылдамдықпен тарайтынын және ақпараттардың ауқымдылығы мен түрлілігіне байланысты көп жағдайда өңделмей қалып та жататынын көреміз [1, 28-29 с.].

ҚР мемлекеті әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, жаңа білім беру жүйесі жағдайында барлық мекемелерді цифрландыруға көше бастағаны мәлім. Оқушылар білімге қажетті түрлі ақпараттар көздерін оқулықтан бөлек түрлі интернет ресурстардан да ала бастады. Бұл сол ақпаратты тұтынушылардың шығармашылық кеңістігін ұлғайтқанымен, тигізетін кері әсерлері де бар екені жалған емес. Себебі, өңделмеген дереккөздердің кейде сол тақырыптан хабары тыс адамның сол проблематикаға байланысты пікірін ауыстырып жіберуі мүмкін. Бұл жерде «білімді» және «ақпараттандырылған» адамдардың класы пайда болады. «Ақпараттандырылған» адамдар тобы өздерін «білімді» адамдар тобымен бірдей екендіктерін дәлелдеумен боп, мүдделері қорғалмаған жағдайда жаңа әлеуметтік жанжалдарға әкелуі мүмкін. Бұл екі категория кейде өзара түйісіп те жатады [1, 102 с.].

Жаңа заманда «кім ақпаратқа ие болса, сол әлемге ие» деген ресми емес халық арасында жанды түсінік қалыптасты. XXI ғасырда жаңа соғыстың түрі – ақпараттық соғыстың да дүниеге келуі кездейсоқ емес. Қандай да екі ел арасында тоталды соғысқа ұласарлық жанжал басталар алдында екі жақ та алдын-ала бір-біріне қарсы ақпараттық майданда кездесіп, бір-біріне шындыққа жанасуы мүмкін жалған ақпараттарды, кейде шындығы бар ақпаратты шамадан тыс ұлғайту әдісі арқылы екінші тарапты кінәлау позицияларын ұстанатындары жалған емес [2, 180-181 с.]. Соның нәтижесінде қарсылас екі мемлекет те өздеріне сенімді одақтас іздеуге талпынады. Г. Киссенджердің мәлемдеуінше, жаңа мыңжылдықтағы ақпараттық соғыс өз кезегінде қарсыластың күші мен қуатын анықтауға қажет, егер қарсылас тарап өз әлсіздігін көрсеткен жағдайда ол дипломатиялық жеңіліске соғыс басталмай тұрып жеңіліске ұшырап, соғысудан бас тартуы мүмкін.

Ақпараттық жанжал ресми соғыс кезінде де қатар жүре алады. Мәселен, Ресей мен Украина қақтығысы бір-бірінің берген статистикалық ақпараттарын жоққа шығарып, өзара кеткен адам шығындарын түрліше деректерге сүйеніп беріп жатқанын көреміз. Соңғы он жылдықта орын алған халықаралық деңгейдегі барлық жанжалдар ақпараттық соғыс қазанында пісіп-жетіліп, тек кейіннен жарылғыштық күйге айналғандықтарын байқаймыз. Цифрландыру кезеңінде ақпараттардың дұрыс таратылуы мен таратылмауын қатаң қадағаалйтын арнайы құзіретті орындардың жоқтығы аталмыш мәселені одан бетер шиеленістіріп қоятыны сөзсіз.

Әлеуметтік желілер мен интернет іздеу қосымшалары кейде желі тұтынушыларын адасушылыққа бастауы мүмкін. Әр қақтығысқа арнайы түсірілген ютуб желісіндегі видео астындағы комментарийлерді оқу барысында біздер түрлі эмоциялардың өзара жанжалын байқай аламыз. Эмоциялар полигонында жастардың, әсіресе мектеп оқушыларының батыл мәлімдемелерін де аңғару қиын емес.

Адам ақпараттандырылған сайын оның бастапқы ұстанып алған бағытын өзгерту қиын іс. Мәселен, маргиналды топтардың көбеюінде де осының себеп пен салдары жатыр. Жоғары оқу орындарында кейде эмперикалық зерттеулерді, тәжірибе алмасуды шетелдік өтілген жол ретінде есептеп, студенттерге өз бетінше білім алуға мүмкіндіктер жасайды. Алайда, кейде нақты академиялық бағыттың айқын көрсетілмеулеріне байланысты, студенттер өз бетінше білім алу барысында мақсат тұтқан тақырып аясында ақпараттар қорын жинап, соларды өз беттерінше игере бастайды [3, 79-80 с.]. Жоғарыда айтып өткеніміздей ақпараттар қорының қажетті құзіретті мекемелер тарапынан жіті қадағаланбай қалуларынан олар өз бойларында түрлі: діни, саяси, ұлттық, мәдени, радикалдық, экстремистік және т.б. қасиеттерді жинақтауы мүмкін. Нәтижесінде сол ақпараттар қорын тасымалдаушы көптеген интернет ресурстары үкімет тарапына наразы, оппозиялық радикалдар тобын дүниеге алып келуге жағдай жасауы таңқаларлық жәйт емес. Көріп отырғанымыздай, шетелдік білім беру жүйесіне сүйенген жағдайда, ол үрдістердің біздің мемлекетте жүзеге асуы үшін қаншалықты дұрыс орта қалыптасқандығын алдымен өлшегеніміз абзал. Бұл үшін Отандық білім беру жүйесінде ұстаздар қауымы әрдайым білім алушылардың қай әдебиеттер қорын пайдаланатындығын тексеріп отырғандары жөн секілді. Өйткені, білім – қару, ал білім алу мұздай қаруланумен тең деп Д. Дидро революциялық ойларын бекер жазбас еді [3, 109-с.].

Бастапқыда шетелдік эмперикалық зерттеулерге арналған еркіндікті біздің қоғамда білім алушыға толық еркіндік беру деп түсініп жататын кездер бар. Әр студент ондай кезде өз тақырыбының аясында барлық іздеу қосымшаларынан табылған ақпараттарды еш өңдемей қолдана түсетіндігі тағы бар. Бұл әсіресе қоғамдық-гуманитарлық мамандықтарда оқитын студенттер үшін қауіп төндіру аумағы болып есептеледі. Белгілі проблематика аясында жеткілікті ақпарат жинаған студент келешекте өзін сол сұрақтың нақты маманы ретінде есептеп, кей тұстарда сын да көтере алмайтын деңгейге жетуі мүмкін. Яғни, бұл арқылы көптеген жоғары оқу орындары келешекте «білімді» мамандардың орнына «ақпараттандырылған» мамандарды даярлап жатыр деген қаупі бар. Ал, бұл өз кезегінде мемлекеттің экономикалық және мәдени, саяси даму өмірінде айтарлықты кері әсерін тигізетін құбылыстардың басталуына бастама болатын күйретуші жоба. Мемлекеттің қауіпсіздігі әрдайым ерекше мағынаға ие [4, 60-с.].

Соңғы он жылдықтар көлемінде газет-журналдар оқитын адамдар саны күрт кеміп, тек аға және орта буын өкілдерінің назарында жүретіні баршаға мәлім. Ал, әлеуметтік желілер мен интернет ресурстарын тұтынушылардың саны күн санап өсіп, мемлекеттік саясатты жүргізетін, ұлттық құндылықтарды насихаттайтын теле арналарға, БАҚ-қа көңіл бөле тыңдайтын аудиторияның саны кеміп бара жатыр. Бұл өз кезегінде ұлттық журналистика саласына орны толмас нұқсан келтіреді [4, 62-с.]. Мәселен, дәстүрлі журналистика саласын бітірген, қолында 4 жылдық білімін растайтын дипломы бар абитуриенттер ғана медиа кеңістікте бұрын қызметке тұрып, мемлекет саясатын дұрыс насихаттаумен айналысып жүретін болса, қазіргі таңда БАҚ жөнінде академиялық ешқандай білімі жоқ, эмоцияларға тез салынғыштығымен ерекшеленетін, мемлекеттік саясатты кейде дұрыс насихаттай алмайтын және өздігінен радикалдық топтарды әдемі уәделерімен өз маңайына тарта алатын жартылай сауатты әрі жасанды жұлдыздар шеруін тамашалататын инста-тұлғалар, тик-ток өнертапқыштары, фейсбуктік философтар саны көбейді. Мемлекеттің стандартты орындап отырған білім беру жүйесіне осындай қосалқы медиа кеңістіктерінің кедергі келтіретіндіктері де жоқ емес [5].

Саяси зерттеулер институтының мәлімдеуінше, Қазақстан республикасында жастардың, әсіресе оның ішінде 10-17 жастар аралығын құрайтын мектеп оқушыларының 83,8% бір тәулікте кемінде 4 сағат уақытын әлеуметтік желілер мен интернет ресурстарына арнайды.

Ультрокүлгін сәулеге уланған жастар 10-20 жыл көлемінде әлеуметтік желілерді белсенді түрде пайдаланатын болса, өздігінен креативтік шешімдер қабылдауға, кеңістік тұрғыда ойлануға қабілетсіз болатыны мәлім. Әлеуметтік желіге деген адамдардың тәуелділігі қазіргі таңда әлем назарын өзіне аударып отырған, шешімін таппаған ең күрделі сауалдардың бірі болып табылады. Әсіресе, цифрландыру заманында бұл сұрақпен жіті айналысып жүрген алдыңғы орындағы елдерге: Жапония, Оңтүстік Корея, АҚШ, Қытай, Ұлыбритания жатады. Жапонияда бұл сұрақпен ғана шұғылданатын өз ішінде 70-тен астам зерттеу институттары бар. Адамдардың шынайы өмірден қол үзіп, вертуалды әлемге өтіп кетулері мемлекетті үлкен тоқыраушылықтарға алып келуі мүмкін [6].

1980-жылдардан бастап әлеуметтік ойындарға құмар әрі тәуелді жастар буыны қалыптасып, олар продуктивті жұмыс жасай алу мүмкіндіктерінен 8-9 төңірегінде толыққанды айырылды. Яғни, ол буынның жастары қазіргі таңда 50-60 жас аралығын қамтып отыр. Арнайы зерттеу институттарының берген ақпараттарына сүйенсек, ол кезде тәуелді жастардың тәуелсіз жастарға тура пропорционалдылығы 1/150 құраса, соңғы онжылдықта бұл көрсеткіш 1/15-ке жетіп отыр. Яғни, бұдан шығатын қорытынды бойынша, вертуалды өмірге тәуелді жастардың үлесі 40 жыл ішінде 10 есеге өсіп отыр. Жұмысқа икемсіздікті тудыратын бұл фактор адамды интеллектуалдылық тұрғысынан «зомби» тектес жаратылыс иесіне айналдырады. Ондай жастардың көпшілігі ұзақ уақыт бойы вертуалды әлемге үйренгендіктен, қарым-қатынас аясына келгенде өзге адамдармен сөйлесуге не уақыт өткізуге мұқтаж болмайды. Жалғыздыққа үйренгендіктен келешекте отбасы құрып, олардың ата-ана рөлін дұрыс атқарулары да күрделі сұрақ түрінде қалып отыр [7].

Әлеуметтік қақтығыстарды өткен ғасырда ғана Р. Дарендорф басқаруға болмайды, оны тек бақылауға ғана болады деп тұжырымдама жасады. Дегенмен де жаңа мыңжылдықта аталмыш әлеуметтік жанжалдарға алып келетін қауіпті үрдістерді тек бақылау бізге ол мәселені шешуге көмектеспейтін секілді. Қақтығыстарды тудырушы және қоздырушы факторларды басқару арқылы біздер болуы мүмкін қақтығыстардың алдын ала аламыз. Ол үшін таза коэффиценттерді өз күйінде көрсететін статистикалық зерттеулерге сүйенгеніміз жөн. Компьютерлік және математикалық модельдеу принциптері арқылы біз толқын тәрізді осы мәселенің даму динамикасын сыза аламыз. Күрделі әлеуметтік фигураларға алып келетін функция графигіндегі нүктелерді дифференциялдау барысында, алдағы уақытта сол сұрақтың тікелей қатысуымен жүзеге аса алатын оқиғаның мерзімін және орнын анықтауға көмектесетін геометриялық интервалдарды құрастыруға мүмкіндік аламыз [8].

Әлеуметтік кеңістікті геометриялық кеңістікке тура проекциялап көшіру барысында әлеуметтік кеңістіктің қосалқы белгілері (әлеуметтік көңіл-күй, себеп-салдарлар, әлеуметтік оқиға орны, құбылыстың таралу заңдылығы) физикалық мағынаға ие болып, төртінші кеңістік теңдеуінде жалғасын таба алады. Мәселен, әлеуметтік көңіл-күйді әлеуметтік температура эквивалентіне оңай ауыстыра аламыз. Физика ғылымы бойынша, белгілі материяда температура көтерілген жағдайда, сол материяның ішіндегі молекулалардың жылдамдығы артып, ретсіз қозғала бастайды. Ал, бұл үрдіс нейтрон мен протондардың да жылдамдығына әсер етіп, молекулалық хаосқа алып келеді. Тура әлеуметтік кеңістікте де көңіл-күйлері көтеріңкі емес, өз өмірлеріне сынмен қарайтын адамдардың өз шеңберлерінен шығып кетулері үшін кез-келген мемлекет өміріндегі жағдай рөл ойнап кетуі ықтималдылығы жоғары [8].

$f(x_{\text{i}}, x_{\text{j}})$ функциясы индивидтер арасындағы қатынасты сипаттайды, олар мұнда классикалық Гаусс үлестірімі арқылы модельденеді. $\text{f}(x_{\text{i}}, x_{\text{j}}) = \frac{1}{u\sqrt{\pi}} e^{\frac{-(x_{\text{i}} - x_{\text{j}})^2}{u^2}}$, $\text{u} = k_c^{\text{i}} k_s^{\text{i}} + k_c^{\text{j}} k_s^{\text{j}}$ әр түрлі социологиялық зерттеулерде жеткілікті түрде кеңінен қолданылады. k_s^{i} – ғылыми-техникалық прогрестің және і-ші жеке тұлғаның/жеке адамдар тобының даму коэффициенті. k_c^{i} – і-ші әлеуметтік белсенділік коэффициенті жеке/топтық жеке. $\bar{\delta}$ – кері Кронекердің кері байланысы.

$$\begin{cases} \dfrac{\partial h(x_1;t)}{\partial t} = \mathrm{D}[\mathrm{h}(x_1,t) - \mathrm{h}(x_1,0)] + \alpha k_c^2 k_5^1 e^{\frac{\psi^2+1}{\psi}}(x_1 + x_2)^2, \\ \dfrac{\partial h(x_2;t)}{\partial t} = \mathrm{D}[\mathrm{h}(x_2,t) - \mathrm{h}(x_2,0)] + \alpha k_c^1 k_5^2 e^{\frac{\psi^2+1}{\psi}}(x_1 + x_2)^2, \\ \dfrac{dx_1}{dt} = \dfrac{\partial h(x_2;t)}{\partial x_2} + \sqrt{2D}\xi_1(\mathrm{t}), \\ \dfrac{dx_2}{dt} = \dfrac{\partial h(x_1;t)}{\partial x_1} + \sqrt{2D}\xi_2(\mathrm{t}), \end{cases}$$

Бұл жерде $\Psi = k_c^1 + k_5^1 + k_c^2 + k_5^2$, $\alpha = \frac{1}{\Psi\sqrt{\pi}}\bar{\delta}_{k_c^1 + k_5^1,\ k_c^2 + k_5^2}$. Осы теңдікті одан әрі жалғастырып, дифференциалдап кетсек те болады. Бұл модельден де шығатын есептеулердің нәтижесі келесі мысал ретінде қолданылатын мета ойындар теориясының нәтижесімен бірдей болары сөзсіз. Тек бұл жерде әдістердің түрлілігі ғана бар. Конфликтіні метаойындар теориясы арқылы модельдеу барысында адамдардың жеке мүдделеріне қатысты барлық конфликтіге алып келуі мүмкін шарттарды қарастырған жөн. Ойын арқылы модельдеу келесі мақсаттарда ғана жүзеге аса алады: үйрету және дайындық кезеңдері, басқару кезіндегі шешім қабылдаушылық, индивидтің шешім қабылдауы кезіндегі үрдістерінің зерттелуі, кәсіби ойындар [9, 196-197 с.]. V = $\begin{vmatrix} V_{ii} & V_{ij} \\ V_{ji} & V_{jj} \end{vmatrix}$. Матрицалау барысында әрқайсының мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ескерген жөн. Өйткені, V_{ii} егерде V_{ij}-дан үлкен болса, онда V_{jj} көрсеткіші V_{ji}-дан үлкен болады. Бұл көрсеткіштер берілген есептеулердің негізгі шарттарына байланысты ауысып, өзгеріп те отыруы мүмкін. Жастарды көп векторлы А объектісі ретінде алайық. Күткен нәтижеге деген сенімнің индивидетер арасында жоғалмау шартының орындалуы келесі теңдікпен өрнектеледі: IC_a(t) ≥ IC_a(t - dt). Компьютерлік бағдарламаның талаптарын ескере отырып, сандық (математикалық) және сапалық (эксперттік) модельдеуге бейім Изингтың айналдыру моделін қолданғанымыз жөн. Белсенді **A** элементтер жиынтығын өз шеңберінде қарастыратын **S** жүйесі бар болсын. Ол кезде айналдыру моделі бізге келесі теңдікті бере алады: pA = (↑, ↓).

Өзара көрші элементтер үшін келесі түсінушілік шарты орындалады: rG (A_i, A_j) = 1. Берілген әрекеттер егер Изингтік энергия көлемімен өлшенсе, төмендегі теңсіздік қанағаттандырылады: E $(r_{A_i - A_j})$ ≥ 0. Қос элементтің спиндерінің параллельдігі шарты тек келесі шарттар орындалса ғана жүзеге аса алады: pA_i = pA_j $(A_i \uparrow A_j)$. Ал, антипараллельдік шарттары тек төмендегі шарт орындалса ғана мүмкін бола алады: pA_i ≠ pA_j $(A_i \uparrow A_j)$. Байлау бұрыштарының энергиясы нөлдік емес көрсеткіште келесі шарттар орындаса бола алады: E(A_j) = $\sum E_{\mathrm{rG}\,(A_i,A_j)}$. Салыстырмалы депривация кезінде элементтер ең аз деген мөлшерде энергия шығындағысы келеді, егерде E(A↑) < E(A↓) есептеу шартына сәйкес келесі нәтижеге қол жеткізілсе: P(A) = ↑. Егерде E(A↑) > E(A↓) шарты есептеу барысында орындалса, онда мына нәтижені ала аламыз: P(A) = ↓ [10, 85-86 с.].

Дұрыс емес ақпараттар түрлі мессенджерлерде таратыла бастаған жағдайда, онсыз да ашуызасы қайнап жүрген адамдар тобы өздеріне жақтас өзі сияқты адамдарды іздеп, аз уақыт арасында ортақ мүдде аясында біріге бастайды. Ал, ақпараттардың тексеретін бұл жерде білікті мамандардың жоқтығы не оларға мемлекеттің мұқтаж еместігі байқалады. Әлеуметтік көңіл-күйдің түсуі әлеуметтік температураның көтерілуіне алып келсе, молекулалық заңдылыққа сәйкес ондай салдар дүмпу алдында тұрған маргиналды топтар өкілдерінің тез бірлесе қимылдауларына және барынша үлкен аумақтарды қамтуларына алып келе алады. Өз ойымды **қорытындылай** келе, осындай жанжалдардың алдын алу үшін алдымен мемлекет қолданысында жүрген интернет ресурстары мен әлеуметтік желілердегі ақпараттарды модельдеп, халықтың әлеуметтік көңіл-күйін математикалық модельдеу қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сысоев В. В. Конфликт. Сотрудничество. Иезависимость: системное взаимодействие в структурно-параметрическом представлении. М.: издательство МАЭиП», 1999. 151 с.
2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. М.: издательство «Директ-Медиа», 1956. 210 с.
3. Козер Л. Функция социального конфликта. М.: издательство «Идея-Пресс», 2000. 465 с.
4. Насимова Г. О. Основные факторы и причины возникновения конфликтов в Казахстане //Человек. Общество. Право. 2009. №1, 59-66 с. Электронный ресурс http://chsu.kubsu.ru/. (Дата обращения: 25. 01.2024.)
5. Лаумулин М. Т. Геополитика в Центральной Азии и безопасность республики Казахстан. Электронный ресурс https://www.dissercat.com/. (Дата обращения: 25. 01.2024.)
6. Сеңгірбай М. Ж. Этносаралық қақтығыстардың алдын алу мен реттеудің технологиялары (посткеңестік мемлекеттер тәжірибесі). Электронды ресурс https://www.enu.kz/. (Дата обращения: 25. 01.2024.)
7. Алияров Е. К. Государственная информационная политика Республики Казахстан в условиях глобальной информатизации. Электронный ресурс https://articlekz.com/. (Дата обращения: 25. 01.2024.)
8. Покорная О. Ю. О выборе оптимальных стратегий в планировании боевых операций. //Инновации в авиационных комплексах и системах военного назначения». Вестник ВАИУ, 2009. С. 194-198.
9. Левин В. И. Логико-алгебраический подход к моделированию конфликтов //Системы управления, связи и безопасности. 2015. №4. С. 69-87. URL: http: //sccs.intelgr.com/archive/2015-04/03-Levin.pdf (Дата обращения: 25. 01.2024.)
10. Шимиев Г. В. Коллективное конфликтное поведение линейных последовательностных машин //Вестник БГУ, 2009, № 2, с. 82-92.

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА АРТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Дуйсенбаев Абай,
п.ғ.к., доцент
Оханова Ырысгул Нарбекқызы,
«8D01801 – Әлеуметтік педагогика және өзән-өзі тану» мамандығының 2 курс докторанты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация

Мақалада әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау процесінде арт-технологияларды қолданудың рөлі мен тиімділігі қарастырылады. Зерттеу болашақ әлеуметтік педагогтерге білім беру және оларды оқыту әдістемесінің қазіргі тенденцияларын талдауға негізделген.

Кілт сөздер: арт-технология, әлеуметтік педагогтерді даярлау, кәсіби даярлау.

Аннотация

В статье рассматривается роль и эффективность использования арт-технологий в процессе профессиональной подготовки социальных педагогов. Исследование основано на анализе современных тенденций методики обучения и обучения будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: арт-технология, подготовка социальных педагогов, профессиональная подготовка.

Annotation

The article examines the role and effectiveness of the use of art technologies in the process of professional training of social educators. The research is based on an analysis of current trends in teaching methods and training of future social educators.

Keywords: art technology, training of social educators, professional training.

Бүгінгі қоғамның әлеуметтік-мәдени дамуының қарқындылығы, білім беру кеңістігін модернизациялау динамикасы әлеуметтік-педагогикалық бейіндегі мамандарды даярлауға жаңа талаптар қояды. Мемлекеттің жоспарлы іс-шараларының нәтижелілігі, адами ресурстардың сапасы және инновациялық жобаларды іске асырудағы әлеуметтік институттардың әлеуеті, жас ұрпақтың белсенді азаматтық ұстанымы, өзекті мәселелерді шешу жөніндегі әлеуметтік бастамаларды іске асыруға дайындығы олардың кәсіби құзыреттілігіне байланысты.

Әлеуметтік-экономикалық дамудың ауқымды жобалары аясында әлеуметтік сала, білім беру мамандарын кәсіби даярлау қоғам өмірінің әлеуметтік-өндірістік салаларының кадрлық әлеуетін сапалы мазмұнды жаңарту, өзін-өзі дамытатын білім беру жүйелерін құру, әртүрлі қоғамда адам ресурстарының мәдени көбеюін қамтамасыз ету мәселесі ретінде өзекті болып отыр. Қазіргі уақытта кәсіптік білім берудің өзекті міндеті – білім беру кеңістігін дамытуға, мемлекеттік-қоғамдық көзқарасты іске асыруға, басым әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешуде әлеуметтік институттарды интеграциялауға, кәсіби жәрдемдесуге қабілетті мамандарды даярлау болып табылады.

Әлеуметтік педагог – әртүрлі әлеуметтік-мәдени ортада балалармен тәрбие жұмысын ұйымдастырушы маман. Әлеуметтік педагог жеке тұлғаның психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, мінез-құлқындағы ауытқуды анықтай отырып, қоршаған ортаны зерттейді және балаға уақытында әлеуметтік көмек пен қолдау көрсетеді [1].

Қазіргі таңда отбасының, мәдениет, спорт мекемелерінің, қосымша білім беру жүйесінің, оқушылардың бейіндік оқыту базасына айналатын өндірістік кәсіпорындардың білім беру әлеуетін арттыру қажеттілігі айқындалып, білім берудің жаңа модельдері мен тетіктері күшіне енген кезде әлеуметтік педагогтер институты да ерекше сұранысқа ие.

Уақыт өте келе әлеуметтік педагогтің жеке басының ұтқырлығына, оның коммуникативтік әлеуетіне, қазіргі заманғы менеджмент негіздерін меңгеруіне, жеке тұлғаны әлеуметтік оңалтудың психологиялық-педагогикалық технологияларын білуіне, отбасын әлеуметтік педагогикалық сүйемелдеуге, өмірлік өзін-өзі анықтау жағдайларында жеке адамға қолдау көрсетуіне ерекше талаптар қойылады. Әлеуметтік педагогтің кәсіби құзыреттілігінің маңызды сипаттамаларының қатарында тұлғаның бейімделу, білім беру қабілеттеріне, оның шығармашылығына, бастамашылығына, тиімді әлеуметтік-педагогикалық модельдерді жобалау және іске асыру қабілетіне байланысты компоненттер едәуір күшейтілген.

Әлеуметтік педагогты даярлау мен кәсіби қызметтің қазіргі теориясы мен практикасының жағдайы жоғарыда көрсетілген әлеуметтік-мәдени дамудың объективті талаптарынан ауытқып жатады. Нарықтық экономикаға көшу кезінде әлеуметтік-өндірістік саланың дағдарыстық жағдайында, әлеуметтік педагогтің шынайы функцияларына мән бермеу және оған өзге міндеттерді жүктеу, оның қызметін білім беру мекемесінің кеңістігімен ғана шектеу әрекеттері байқалды. Мұндай тәжірибе әлеуметік педагогикалық мәселелерді шешпейтіні анық, сондықтан жағдайды өзгертудің негізгі шарты – студенттерді әлеуметтік-педагогикалық қызметке даярлау жүйесін жаңғырту болып табылады.

Аталған проблема тұрғысынан ерекше назар аударуға лайық тәсілдердің бірі – әлеуметтік педагогтарды арт-технологиялар арқылы кәсіби қызметке дайындау. Арт-технологияларды педагогикалық теория мен практикаға қарқынды енгізу XX ғасырдың 90-шы жылдарынан басынан бастап әлеуметтік педагогтар институтының дамуымен қатар жүрді. Екеуінің уақытпен сәйкестенуі кездейсоқ емес, себебі әлеуметтік педагогтердің негізгі рөлі ашық әлеуметтік-педагогикалық жүйелердің дамуы болса, жеке тұлғалардың шығармашылығын арттыру міндеті арт-технологияның келуімен шешілді.

Әлеуметтік педагог маманына сұраныстың артуы әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлаудың талаптарын арттырды, ал арт-технологиялардың әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлаудағы тиімділігі біршама зерттеушілердің қызығушылығын арттырды.

Әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлау мәселесі XX ғасырдың 90 жылдарынан бастап қарастырала бастады. В.А. Сластенин [2], И.Ф. Исаева, А.И. Мищенко сынды орыс ғалымдары әлеуметтік педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің жалпы сипаттамасын негіздеді, ғалымдар маманның құзыреттілігін – оның кәсібилігін сипаттайтын тиісті қызметті жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындығының бірлігі ретінде көреді. Одан бөлек, Л.В. Мардахаев [3][4], Е.А. Овчаров [5] сынды ғалымдарда әлеуметтік педагогикалық қызметке маман даярлау мәселесін жан-жақты зерттеп, болашақ әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлаудың тиімді жолдарын ұсынған.

В.А. Сластениннің анықтамасына сәйкес, әлеуметтік педагогтердің кәсіби құзыреттілігі – әлеуметтік педагогикалық қызмет процесінде кәсіби-педагогикалық функциялардың сәтті орындалуын қамтамасыз ететін жеке қасиеттердің жиынтығы ретінде қарастырылады.

В.Г. Бочарова [6] әлеуметтік педагогтердің маңызды кәсіби құзыреттіліктеріне:

- жағдайды дұрыс қабылдау;
- қарым-қатынас орнатуға дайындық;
- жағдайға рефлексия жасау: ағымдағы процесті қайта құру, содан кейін жасалған немесе орындалмағанның дұрыстығын растауды жатқызады.

Сондай ол мамандарды оқытудың когнитивті (білім беру және оларды ұтымды талқылау); прагматикалық (жұмыс әдістерін оқыту, мінез-құлық тренингі); эмоционалды (өзін-өзі тану, жеке тәжірибенің рефлексиясы) деңгейлерін жіктеп, әлеуметтік педагог орындайтын көптеген рөлдерге (делдал, адвокат, көмекші, психотерапевт, тәлімгер, конфликтолог, сарапшы, қоғам қайраткері) баса назар аударады, оның кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптардың ерекшелігін анықтайды.

Елімізде әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлау мәселесін А.А. Булатбаева, А.К. Мынбаева, Ш.Т. Таубаева, З.Б. Мадалиева [7], А.С. Магауова [8] [9], Ұ. Қыякбаева және т.б. [10], І.Р. Халитова және т.б. ғалымдар зерттеп, отандық әлеуметтік педагогикалық ғылымның дамуына үлкен үлес қосқан.

Кәсіби іс-әрекетке даярлау мәселесін зерттеушілердің бірі Н.Д. Хмель өз зерттеулерінде белгілі бір кәсіпке ие адамның кәсіби әрекетке даярлығын мотивациялық-құндылықтық, мазмұндық және іс-әрекеттің компоненттердің тұрақты бірлігі ретінде анықтады [11]. Әлеуметтік педагогтің кәсіби даярлығы осы аталған үш компонентті меңгеру нәтижесінде толыққанды жүзеге асады.

Әлеуметтік педагогтердің ғана емес, жалпы педагогтердің кәсіби іс-әрекетке даярлығын Н.Д. Хмельден бөлек, Никитенкова Л.В., Хан Н.Н., Абенова Ш.Н., Есенова М.И., Неустроева Н.А., Жақсылыкова Н.Е., Жүкенова К.А сынды қазақстандық зерттеушілер тұтас педагогикалық процесс тұжырымдамасының негізінде зерттеген.

Қазіргі заманғы зерттеулерді талдау негізінде әлеуметтік педагогтарды даярлау процесінде арт-технологияларды қолданудың әлеуметтік-педагогикалық алғышарттарын атап өту қажет. Арт-технологияларды қолданудың қалыптасуы мен даму үдерісі XX ғасырда пайда болған уақыттан бастап, тұлғаның ішкі күйін және оның дамуына әсерін зерттеу үшін өнерді емдік және диагностикалық мүмкіндіктерін пайдалану идеяларын алға тартты. Арт-технологияны арт-терапия негізінде қарастырып, өнермен емдеуді алғаш жүргізген Адриан Хилл болды. Кейіннен АҚШ-да Маргарет Наумберг психоналитикалық бағдарламаларды құру арқылы өнерді терапиялық мақсатта пайдаланды. Алғашында медицинада, кейіннен психотерапияда пайдаланылған арт-технологиялар бірте-бірте психологияға, педагогикаға, одан әрі олардың салаларына да ене бастады.

Арт-технология – бұл білім беру процесінде тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған әр түрлі өнер түрлерінің формалары, әдістері мен құралдарының жиынтығы. Арт-технологиялар көркем және шығармашылық технологиялар деп те аталады, бұл оқытушының білімі, дағдылары мен іс-әрекетінің жиынтығы, сондай-ақ білім алушының жеке басына бағытталған көркемдік шығармашылық құралдары ретінде де қарастырылады. Педагогикалық контексте арт-технологиялар арт-педагогика саласында қарастырылып, әртүрлі өнер түрінің құралдарымен оқыту және тәрбиелеуді сипаттайды.

Дегенмен, арт-технология ұғымын арт-терапия ұғымынан ажыратып алу өте маңызды. Себебі, олардың ұқсастықтары болғанымен, қолдану құралдарына қарай олар әртүрлі мәселелерді шешеді. Арт-терапия психологиялық түзетуге және емдеуге бағытталған болса, арт-технологиялар жеке тұлғаның дамуы мен оның білімінің мақсаттарына жетуге және міндеттерін шешуге ықпал етеді.

Отандық ғалым А.К. Мынбаева, А. Смайлованың зерттеулерінде, арт-технология – бұл өзін-өзі көрсетуге және тұлғаның дамуына ықпал ететін көркем шығармашылықтың әдістері, тәсілдері мен техникалар жүйесі ретінде анықталады. Ал А.Б. Айтбаева, Г.А. Қасен «арт-техникалар – өнермен психологиялық-педагогикалық әсер ету әдістері, өзін-өзі көрсетудің бір түрі (сурет қана емес, сөйлеу, қозғалыс, музыка, дыбыс, әртүрлі, соның ішінде ағаш немесе саз сияқты табиғи материалдармен жұмыс істеу)» деп сипаттайды.

С.В. Старикова өз зерттеуінде студенттерді әлеуметтік-педагогикалық қызметке дайындау кезінде арт-технологияларды іске асырудың ерекшеліктерін:

а) екі жақты интерпретацияның өзара тәуелділігі – болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың өзіндік құралы ретінде және әлеуметтік-педагогикалық практикада қолдану үшін игерілген кәсіби қызмет әдісі ретінде;

ә) интроверт, даралық, жақындық диалектикасында көркемдік шығармашылық пен әлеуметтік ұтқырлықтың ерекшеліктері, экстраверт, коммуникативтілік, әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің ерекшелігі талап ететін тұлғаның көшбасшылық қасиеттері ретінде;

б) әлеуметтік-педагогикалық жағдайларды көркемдік түсіндіруде, кәсіби құндылық көзқарастарының көркемдік бейнелерінде әрекет етуде, әлеуметтік-педагогикалық қызмет модельдерін жобалауда көрінетін іске асырылатын арт-технологиялар мазмұнын кәсіби бағдарлау ретінде қарастырады.

Арт-технологиялар арқылы болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың базалық инварианты студенттерде арт-педагогика және арт-терапия, білім беру, профилактикалық, түзету, әлеуметтік-терапевтік, дамытушылық, диагностикалық құралдар ретінде көркемдік-шығармашылық технологиялардың әлеуеті туралы идеяларды қалыптастыруды; арт-технологияларды қолдану салаларымен танысуды қамтиды; әлеуметтік-педагогикалық жұмыста арт-технологияларды қолданудың ғылыми-технологиялық негіздеріне оқыту, әртүрлі жас топтары бар әртүрлі әлеуметтік институттар жағдайында арт-технологияларды іске асыру біліктері мен дағдыларын қалыптастыру; сондай-ақ студенттердің кәсіби қызметте өзін-өзі жүзеге асырудың жеке кеңістігін қалыптастыру мотивациясы мен дағдыларын дамытуды көздейді.

Одан бөлек, болашақ әлеуметтік педагогтарды арт-технологиялар құралдарымен кәсіби даярлаудың негізі әлеуметтік-педагогикалық қызметтегі тәжірибеде студенттерді когнитивті-интеллектуалды, коммуникативті, эмоционалды-мотивтік, жеке тұлғаның процессуалдық-операциялық компоненттері, жеке art-ты іске асыру қажеттілігі арасындағы байланыста өнердің әртүрлі түрлерімен қатысудың рухани-адамгершілік тәжірибесін дамытуға ықпал ететін кәсіби бағдарланған көркемдік-шығармашылық қызметке қосуды көздейді.

Болашақ әлеуметтік педагогтерді арт-технологиялар арқылы кәсіби даярлау мақсатын жүзеге асыру үшін студенттерге бағытталған жұмыс мынадай кезеңдерді қамтуы тиіс:

- Арт-технология ұғымына кіріспе және оның әлеуметтік педагогикада қолданылуы туралы білім беру;
- Әлеуметтік педагогикадағы арт-технология түрлеріне талдау жасау;
- Арт-технологияларды әлеуметтік интервенцияларға интеграциялау моделін құру;
- Арт-технология әсерін бағалау және мониторингілеу;
- Арт-технологияға негізделген жобалық, қорытынды жұмыс жасау;
- Студенттердің арт-технологиялық білімге рефлексия жасауы.

Жоғарыда келтірілген кезеңдердің дұрыс орындалуы әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлауда арт-технологияларды қолдану тәжірибесін ұғындырып қана қоймай, студенттер

көркемдік әдістер арқылы жеке тұлғалармен тиімді қарым-қатынас жасау және әлеуметтік мәселелерді шешу үшін қажетті дағдыларды алады.

Қорытындылай келе, болашақ әлеуметтік педагогтерді кәсіби даярлауда арт-технологияларды қолдану жан-жақты және терең кәсіби дамуға көптеген мүмкіндіктер береді. Бұл инновациялық әдістеме әлеуметтік педагогикалық салада құзыретті және эмоционалды дайындалған мамандарды қалыптастыруға ықпал етеді. Әрі қарайғы зерттеулер мен практикалық сынақтар арт-технологияларды оқу бағдарламаларына біріктірудің оңтайлы тәсілдерін анықтауға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Касымова Р.С. Әлеуметтік педагогтың жұмыс технологиясы: Оқу құралы. Алматы: ҚазҰУ, 2020. – 200 б.
2. Сластенин В. А. О моделировании образовательных технологий // Наука и школа. - 2000. - № 4. - С.50-56.
3. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: педагогика становления и развития личности : учебник для студентов средних и высших учебных заведений, магистрантов и аспирантов / Л.В. Мардахаев. –Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2019. – 260 с.
4. Мардахаев Л.В. Педагогическая культура социального педагога, ее сущность и содержание /Л.В. Мардахаев// ЦИТИСЭ: Электронный научный журнал. –2020. –No 3(25). –С. 300-313.
5. Овчаров Е. А. Специальность - социальная педагогика // Высшее образование в России - №4, - С. 101, 1994.
6. Бочарова В. Г. Социально-педагогическая деятельность как научная категория. - М.: ИПСР РАО, 2002.
7. Bulatbayeva A.A., Mynbayeva A., Taubayeva Sh., Madaliyeva Z. Experience of Designing Of Educational Training Programs of Social Pedagogues: Comparative Analysis //The Social Sciences. Medwell journals – 2016. – No11(16).
8. Магауова А.С. Опыт формирования компетенций социальных педагогов в использовании социальной терапии в инклюзивном образовании // Понятийный аппарат педагогики и образования: сборник научных трудов / отв. ред. М.А. Галагузова. – Екатеринбург: [б. и.], 2020. – Вып. 12. – 327-333.
9. Магауова А.С., Махамбетова Ж.Т. Деятельность социального педагога в условиях инклюзивного образования: учебно-методическое пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 188 с.
10. Қыякбаева Ұ., Иниятова А., Асанханова Ж., Шырынбаева Қ., Сураншиева М. Әлеуметтік педагогтің жасөспірім-дермен тұрғылықты мекен-жайы бойынша жүргізілетін жұмысы // Педагогика және психология. – 2020. – 1(42). – 109-115.
11. Хмель Н.Д. Теоретическое основы профессиональной подготовки учителя: Автореф. канд. дис. Киев, 1986.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СЕПАРАЦИИ В ЗАРУБЕЖНОЙ ПСИХОЛОГИИ И ФАКТОРЫ, СТИМУЛИРУЮЩИЕ ЕЕ

Ф.С. Ташимова,
доктор психологических наук, профессор КазНУ им.аль-Фараби
Е.А. Храмова,
Магистрант 2 курса по специальности «7М03125 Психология», кафедра общей и прикладной психологии,

Аннотация: Тема сепарации являлась одной из важных и интересующих исследователей тем еще с начала прошлого века. Однако исследования данного процесса не теряют своей актуальности и по сей день. В данной обзорной статье представлен анализ зарубежных исследований на тему сепарации за последние пять лет. Важно отметить, что в английском языке слово ‘separation’ может значить не только сам процесс психологической сепарации ребенка от родителя. Это слово так же используется зарубежными авторами для обозначения

физической сепарации (разлука, переезд, бегство), развода, и других моментов человеческой жизни в отношении которых можно примерить слово «разделение».
Ключевые слова: психологическая сепарация, детско-родительские отношения, развод, Боулби, миграция.

Бөлу тақырыбы өткен ғасырдың басынан бері зерттеушілер үшін маңызды және қызықты тақырыптардың бірі болды. Дегенмен, бұл процесті зерттеу бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпайды. Бұл шолу мақаласында соңғы бес жылдағы бөліну тақырыбы бойынша шетелдік зерттеулердің талдауы берілген. Ағылшын тілінде «separation» сөзі баланың ата-анасынан бөліну процесін ғана білдіре алмайтынын атап өткен жөн. Бұл сөзді шетелдік авторлар да физикалық бөлінуді (бөлу, көшу, ұшу), ажырасу және адам өмірінің басқа да сәттерін «бөлу» сөзін қолдануға болады.
Түйін сөздер: психологиялық бөліну, психологиялық сепарациялану, ата-ана мен бала қатынасы, Боулби, көші-қон

The topic of separation has been one of the important and interesting topics for researchers since the beginning of the last century. However, research into this process does not lose its relevance to this day. This review article presents an analysis of foreign research on the topic of separation over the past five years. It is important to note that in English the word ‘separation’ can mean not only the process of separation of a child from a parent. This word is also used by foreign authors to denote physical separation (separation, moving, flight), divorce, and other moments of human life in relation to which the word “separation” can be used.
Keywords: psychological separation, parent-child relationship, divorce, Bowlby, migration

Вопрос сепарации изучается в психологии уже более 100 лет. Впервые этот термин был использован ещё во фрейдовских трудах и оставался интригующей темой на протяжении всего прошлого и нынешнего столетий. Многие исследователи, такие как: М. Малер, Дж. Боулби, М. Кляйн, К. Абрахам, К. Юнг, Р. Фейрберн и другие, занимались этим вопросом на разных этапах развития психологии. Таким образом интерес к этой теме не угас и по сей день - на тему сепарации в различных аспектах человеческой жизни ежегодно публикуются различные исследования.

Обращаясь к зарубежным исследованиям по данной теме, необходимо отметить, что аналогия слова «сепарация» в русском языке звучит идентично в английском «separation», хотя и имеет большее количество значений. Так, используя слово «separation», зарубежные авторы имеют ввиду развод (сепарация супругов), беженство (разделение родственников в процессе беженства), переезд, смена страны проживания (сепарация от страны и общества), оставление (физический уход значимого субъекта). В данном литературном обзоре можно найти исследования о сепарации в каждом из этих пониманий данного термина.

Исследователи из Китая рассмотрели вопрос карьерной нерешительности и её связи с родительскими ожиданиями к своим детям в вопросе самостоятельности [1]. Причём данную связь они рассмотрели через призму психологический сепарации, так как полагаясь на азиатскую культуру, исследователи утверждают, что родительские ожидания к детям заключаются в том, что те найдут себе должность с высоким заработком и смогут обеспечить себя и родителей. Карьерная нерешительность в данном исследовании рассматривается как следствие неуверенности в себе, а не поверхностных проблем, таких как, отсутствие информации о профессии или образование.

Для того чтобы изучить данный вопрос исследователи опросили 520 студентов в возрасте от 18 до 28 лет из восьми университетов южного и северного Китая. 51% выборки составили девушки. Так было выявлено, что дети с высоким уровнем родительских ожиданий по вопросу самостоятельности испытывали большую нерешительность в отношении карьеры, чем дети с более низким уровнем ожиданий. Иными словами, те студенты, родители которых ждали от них большего, чем те могли дать, были склонны к нерешительности в выборе

профессиональной деятельности и самореализации. Таким образом основная гипотеза исследования была подтверждена: уровень психологической сепарации действительно влияет на то, как молодые люди принимают важные жизненные решения и как на это влияет мнение их родителей.

Поводом к следующему исследованию послужило отсутствие данных о предподростковом возрасте в отношении эмоциональной сепарации и доверительных отношениях с родителями и того, как эти факторы влияют на психосоциальную адаптацию. Хотя исследования о том, что эмоциональная сепарация препятствует психосоциальной адаптации подростков, а доверительные отношения с родителями наоборот способствует этому, существуют. Также известно, что слишком ранняя эмоциональная сепарация, в том числе, негативно влияет на психосоциальную адаптацию. Данная гипотеза была проверена в исследовании на двух группах школьников: 856 учащихся в возрасте от 9 до 12 лет и 518 учащихся в возрасте от 12 до 15 лет [2]. Исследователи с помощью тестов измерили у них уровень эмоциональной сепарации, родительского доверия и психосоциальной адаптации, такой как школьная адаптация и поведение в повседневной жизни. Гипотеза исследования была подтверждена, причём сразу в двух группах, так как результаты оказались одинаковыми. Эмоциональная сепарация с родителями в младшем школьном возрасте негативно коррелировала с выполнением домашних заданий. В то время как доверительные отношения с родителями положительно коррелировали с адаптацией в школе, соблюдением школьного графика и правил. Таким образом эмоциональная сепарация от родителей на ранних этапах скорее вредна, чем полезна, а доверительные отношения являются основополагающим фактором для ощущения ребёнком безопасности и удовлетворенности жизнью.

Исследование на тему того, как психологическая сепарация влияет на адаптацию в новом учебном заведении было проведено в Индонезии и результаты его были опубликованы в 2023 году [3]. Выборка составила 769 человек, которые прошли опрос по психологической сепарации и опрос по адаптации. По результатам исследования выяснилось, что положительная связь между психологической сепарацией и способностью к адаптации всё-таки существует - сепарированные студенты быстрее и эффективнее адаптировались в новом учебном заведении.

Для того чтобы узнать как сепарация влияет на отношения между родителями и подростками, исследователи из Израиля [4] сравнили две группы старшеклассников подростков в возрасте от 17 до 18 лет, проживающих в интернате и дома. Среди учеников было проведено несколько тестов: тест на определение уровня идентичности, психологической сепарации и их восприятию отношений с родителями. Логично, что учащиеся школы-интерната отметили более высокий уровень эмоциональной и поведенческой независимости, чем учащиеся обычных школы. Уровень родительского контроля для них также был ниже, чем для учеников обычной школы. Также было выявлено, что несмотря на физическую сепарацию была сохранена эмоциональная близость между школьниками и родителями, что также поспособствовало формированию чувства свободы. Результаты исследования будут применены для родителей, учителей и терапевтов, для улучшения взаимодействия со школьниками старших классов.

Ещё одно исследование, проведённое в Китае, также были было нацелено на изучение карьерной зрелости выпускников-магистрантов ведущих университетов Китая (было опрошено 584 человека) [5]. По итогу исследования было установлено несколько значимых связей. Первое: психологическая сепарация выпускников положительно коррелирует с профессиональной самоэффективностью и карьерной зрелостью соответственно. Второе: профессиональная самоэффективность играет роль буфера между психологической сепарацией и карьерной зрелостью. Третье: психологически сепарированные выпускники показали более высокие результаты в достижении своих карьерных целей, а также сильнее вовлечены в процесс выбора будущей профессии и растут по карьерной лестнице значительно быстрее. Результаты говорят сами за себя: психологическая сепарация от родителей положительно влияет на развитие человека как отдельной независимой личности.

Ещё одно небезынтересное исследование было проведено в Корее, где изучались влияние семейных ценностей, психологической сепарации и уровня надежды на отношение к браку в возрасте ранней взрослости [6]. 299 испытуемых-студентов университетов старше 18 лет ответили на ряд вопросов в специальной анкете. Результаты в ходе исследования оказались следующими: семейная ценностная ориентация мужчин оказалась более традиционной, чем у женщин. Уровень сепарации по результатам тоже был выше среднего, как и уровень надежды - он был высоким. Мужчины в свою очередь проявили более положительное отношение к браку, чем женщины, хотя общие значения были выше среднего у обоих полов. Подытоживая, можно сказать, что на отношения к браку влияют следующие критерии: специальность, наличие партнёра, ориентация на семейные ценности, поддержка родителей и добровольное принятие решений.

В следующем Американском исследовании была изучена взаимосвязь между дифференциацией собственного «я» и психологической адаптации к разлуке с партнёром [7]. Для этого было опрошено 84 разведённых взрослых людей возрастом не младше чем 21 год переживших развод за последние 5 лет. Влияние наличия детей в парах не изучалось, однако, данные по этому вопросу в том числе были собраны. Исследователи отталкивались от системной семейной модели по Боуэну. Согласно данной модели, между зависимостью партнёров друг от друга, низкой самодифференциацией и не способностью регулировать себя и справляться с тревогой (навыки стрессоустойчивости) есть прямая взаимосвязь. По результатам множественного регрессионного анализа было выявлено, что слияние с партнёром и эмоциональный разрыв с ним выступал предиктором одиночества и негативизма. Эти аспекты также были взаимосвязаны с конфликтом совместного воспитания, так как после развода у многих пар оставались совместные дети. Половых различий по результатам исследования обнаружено не было. Таким образом, можно отметить, что люди, имеющие слабую идентичность, имеют большую склонность к зависимости от партнёра и тяжелее переносят расставание\ развод с ним. Результаты полученные в ходе данного исследования помогут эффективнее воздействовать на эмоциональное состояние людей, прошедших через развод и поощрить здоровое совместное воспитание детей.

В 2018 году исследователи из Аризонского университета провели лонгитюдное исследование на тему того, как лингвистические предикторы влияют на психологический дистресс спустя 4 года после развода [8]. Они опросили 134 взрослых человека, прошедших развод в первоначальном исследовании и спустя 4,5 года. В исследовании было два основных критерия: использование местоимений первого лица единственного числа (я) и первого лица множественного числа (мы) (первоначальное исследование) и уровень психологического дистресса (последующее исследование спустя 4 года). Выяснилось, что те люди, которые использовали местоимение множественного числа, испытывали больший психологический стресс спустя 4 с половиной года после развода. Исследователи утверждают что этот поведенческий индикатор может послужить сигналом к выявлению людей, которые способны подвергнуться большему риску пережить стресс после развода, что приведет к плохой адаптации.

Результаты ещё одного исследования, направленного на изучение последствий развода, были опубликованы в 2023 году [9]. Исследователи из Америки в течение 5 месяцев три раза обследовали 138 взрослых людей, прошедших развод. Целью было оценить его влияние на внутриличностное состояние, межличностные взаимоотношения, на продолжающуюся привязанность к бывшему партнеру и интенсивность негативных эмоций. Также была оценена эффективность сна с помощью актиграфии. Важно было узнать, влияет ли бракоразводный процесс на качество сна и какие дополнительные стимулы также могут внести свою лепту в понижение качества жизни разведённого человека. По результатам исследования можно заключить, что люди которые больше всего эмоционально вовлечены в свои прошлые отношения, больше подвержены риску ухудшения сна в период после развода.

Поиск ответа на вопрос о том, как развод родителей влияет на детей был освящён в литературном обзоре марокканских исследователей в 2020 году [10]. Вопрос заинтересовал

исследователей не просто так. В их исследовании приведена статистика по Америке и Европе, где, согласно их данным, разводится до половины всех зарегистрированных в браке пар. Таким образом, в Америке ежегодно родительский развод проживает миллион детей. Дети тяжело переживают развод родителей, так как они представляют для ребёнка неразрывную эмоциональную единицу. То есть, по большому счёту, мать и отец воспринимаются как единое целое, а не два каких-либо отдельных человека. Исследователи утверждают, что степень переживаний о разводе у детей зависит от многих факторов.

Так, например, у младенцев реакция на развод родителей проявляется в нарушениях сна, пониженном настроении, беспокойстве, коликах и других симптомах. Ребёнок в возрасте от одного до трёх лет испытывают сепарационную тревогу, грусть, нарушение сна, регресс когнитивных и моторных функций. Не исключено наличие фобических страхов и эмоциональная нестабильность. В возрасте от 3 до 6 лет, то есть на эдипальном этапе, ребёнок может получить психическую травму от того, что будет чувствовать ответственность за развод родителей, так как подсознательно хочет избавиться от одного из них. Это может проявиться в регрессии, восприятии себя слабым, агрессивных выходках и депрессивных состояниях. Дети в возрасте от 6 до 12 лет проживают экстернальные реакции - обвиняют окружающих, шантажируют ими. Иногда дети становятся чересчур самостоятельными, не требуя внимания взрослых. В подростковом возрасте дети реагируют задержкой сепарации-индивидуации и подвергаются чувству вины и жалости по отношению к одному из родителей. На реакцию на развод также влияет место ребёнка в данном конфликте. У эмоционально зрелых родителей ребёнок остаётся на своём месте. Однако в ряде случаев ребёнок превращается в связующее звено и родители общаются исключительно через него. Ребёнок также может стать «козлом отпущения» в родительских конфликтах, слушать обвинения в свою сторону, брать ответственность за развод на себя. Также дети иногда становятся некого рода терапевтами для одного из своих родителей и выслушивают его переживания. Часть детей также вынуждена перенять сторону одного из родителей.

На переживания родительского развода также влияет порядок рождения в семье, семейная история, степень и природа родительского конфликта, реакция родителей на развод и социально-экономическая адаптация после развода.

Данный обзор поможет предупредить развитие психических расстройств, которые стали следствием переживаний о родительском разводе у ребёнка и поможет эффективнее оказать помощь в такой ситуации. Также исследователи обращают внимание на то, что специалистам по работе с семьёй необходимо работать в направлении сохранения некоей родительской команды, ведь после развода люди перестают быть супругами, но продолжают быть родителями. Основная работа должна быть направлена на обращение внимания на эмоциональное состояние ребёнка со стороны родителей.

Интересное исследование было проведено в Северной Европе, результаты которого были опубликованы в 2022 году [11]. Целью исследования было изучение связи между наличием опыта переживания развода родителей в детстве и курением табака во взрослом возрасте. Исследование охватило 28 029 человек в возрасте от 18 до 80 лет, которые были опрошены на предмет развода родителей в детстве и наличия никотиновой зависимости. По результатам исследования оказалось, что 17,6% мужчин и 17,1% женщин после развода родителей в детстве впоследствии стали курильщиками, что указывает на высокую взаимосвязь между этими двумя аспектами. Конкретного периода в какой временной промежуток взросления ребёнка должен был произойти развод обнаружено не было.

В 2021 году в Германии было проведено достаточно крупное исследование по изучению того, как неблагоприятный детский опыт влияет на качество жизни во взрослом возрасте [12]. Задачей исследователей было выяснить, как влияет развод родителей на наличие психологических и физических нарушений во взрослом возрасте наряду с другими вариантами неблагоприятного детского опыта. Логично будет предположить, что неблагоприятные события в детстве чаще всего происходят скопом. То есть если семья неблагополучная, в ней постоянно присутствует ссоры, скандалы и драки (в том числе ведущие к разводу), то скорее

всего можно предположить, что это негативно влияет на все остальные аспекты жизни семьи, в особенности на ребёнка, формирующегося в данный период как физиологически, так и психологически. Связан ли развод родителей с увеличением количества неблагоприятного опыта в детстве и влияет ли все это на качество жизни в дальнейшем? Для ответа на данный вопрос было опрошено 2 466 человек средний возраст которых составил 50 лет. Методами исследования стали интервью и анкета. Исследователи собирали информацию о текущих проявлениях депрессии и тревоги, самооценки и соматическом здоровье, а также о наличии пережитого опыта родительского развода.

Ожидание исследователей подтвердились: в семьях, в которых произошёл развод родителей, чаще всего наблюдались варианты другого неблагоприятного детского опыта, такого как жестокое обращение с детьми, наличие психических заболеваний у членов семьи, злоупотребление психоактивными веществами, тюремное заключение, насилие в отношении матери и так далее. Повышенное депрессивное состояние также было отмечено среди тех, у кого подобный неблагоприятный детский опыт был накоплен в разных формах.

Исследователи из Южной Африки также сделали литературный обзор, но уже по теме материнско-детской сепарации в условиях педиатрической клиники [13]. Они изучили 34 статьи охватывающих период в 15 лет, в которых содержались данные о влиянии сепарации ребёнка с матерью во время госпитализации. Было выявлено, что большинство исследований доказали, что существуют некоторые психологические последствия после такого рода сепарации для матерей и младенцев/детей младшего возраста. В данных статьях информации о воздействии на детей старшего возраста и их матерей найдено не было.

Авторы обзора утверждают, что полученная информация хорошо вписывается в теорию привязанности Эйнсворт и Боулби. По результатам обзора было выяснено, что сепарировать пару мать-младенец в условиях больницы нельзя, так как это может привести к психологической травме с обоих сторон, повлиять на качество привязанности и даже структуру мозга младенца, так как роль регулятора на данном этапе, особенно в стрессовых ситуациях, для него играет мать. Данную информацию можно использовать чтобы улучшить условия пребывания пары мать-младенец в больницах, клиниках, педиатрических госпиталях.

Отношение матерей к разлуке с детьми сразу после рождения было также изучено эстонскими исследователями [14]. В области психологии уже существует немало исследований на тему того, как разлука с матерью в первые часы и дни жизни влияет на младенца, но немаловажно изучить и материнское состояние в данной ситуации. Респондентами в данном исследовании были матери недоношенных детей, которые, как выяснилось, больше всего переживали по следующим поводам - они опасались преждевременных родов во время беременности, были эмоционально напряжены в следствие разлуки и ощущали необходимость находиться рядом с новорождённым и защитить его. Основное внимание исследователей было направлено на интрапсихический процесс матерей - во время беременности происходит интеграция двух позиций «Я мать» и «мой ребёнок». То есть для психики женщины ребёнок во время беременности является её собственным продолжением, а рождение означает нарушение самонепрерывности. Данное ощущение усугубляется отделением ребёнка от матери сразу после родов. Такое состояние психики женщины после родов является причиной женского неадаптивного поведения. Способность психики женщины успешно адаптироваться способствует смягчению переживаний в данных обстоятельствах. В идеале подобное разделение должно происходить поэтапно, чтобы женщина была психологически готова как к родам, так и к их последствиям.

Исследователь из Великобритании решил узнать, какие стратегии используют родители чтобы облегчить сепарационную тревогу своих детей и опубликовал результаты в 2022 году [15]. В рамках исследования были изучены дети 3-4 лет и меры, которые применяли их родители для снижения уровня сепарационной тревоги. Наблюдение было проведено за семью родителями и шестью детей из детского сада на северо-востоке Англии. Основная гипотеза исследования предполагает, что у родителей есть множество стратегий, позволяющих уменьшить сепарационную тревогу их детей. По результатам анализа анкет и наблюдения в

детском саду было выявлено три пути воздействия на уменьшение сепарационной тревоги: вербальный язык, язык тела, использование предметов. Было доказано, что ни один из этих путей не является достаточно эффективным, так как они слишком просты. Хотя и эти методы играют огромную роль как для ребёнка так и для исследователей темы сепарационной тревоги. Тема требует дополнительного изучения.

Взаимоотношения родителей и детей в цифровом мире было изучено американскими исследователями в 2023 году [16]. Информация о взаимодействии родителей и детей в быстро меняющемся технологичном мире была собрана с помощью Screenomics - современный вариант сбора и анализа данных через экраны гаджетов. Исследователям стало интересно каким образом цифровая атмосфера влияет на атмосферу в семье. Они собрали 457 905 снимков экрана - каждые 5 секунд в течение одного месяца. Выборка составила 10 человек разных национальностей, половина из которых были мужчинами. Исследователями было выявлено 1413 случаев взаимодействия молодых людей и их родителей - 359 звонков, 1 032 сообщений и других 10 вариантов взаимодействий в рамках цифрового общения. Анализ полученных данных выявил как и связанность, так и независимость в семье. Связанность проявлялась эмоциональной, материально-технической и финансовой поддержкой, постоянным общением. Независимость в свою очередь выразилась по-разному - некоторые родители поощряли независимость, некоторые были слишком сильно вовлеченными и нарушали личностные границы своих детей. Исследователи подчёркивают, что на данный момент исследований изучающих взаимоотношения между родителями и детьми в рамках цифрового пространства недостаточно и эта тема является большим неизученным полем.

Исследование на тему изучения сепарации от целой страны было проведено в Греции на албанских и индийских иммигрантах [17]. На предмет личностного восприятия дискриминации, самого отношения к аккультурации, личностной самооценки и психологического благополучия были опрошены 233 человека. Исследователи ожидали, что уровень воспринимаемой дискриминации будет отрицательно влиять на психологическое благополучие иммигрантов. Они ожидали также, что положительная связь образуется между воспринимаемой дискриминацией и сепарацией, а также отрицательную связь между дискриминацией и интеграцией в обществе. Результаты получились следующими: воспринимаемый уровень дискриминации был положительно связан с сепарацией и отрицательно с интеграцией, однако, ни то ни другое не влияло на самооценку. Уровень воспринимаемой дискриминации также влиял на наличие депрессии. При том, что уровень депрессии меньше у тех иммигрантов, которые, в том числе, сталкиваются с дискриминацией, но выбирают сепарироваться от страны, находясь больше в своей культуре (общение с людьми своей национальности, язык, кухня и т.д.). Это подтверждает факт того, что эмигранты с высоким уровнем взаимозависимости, в том числе, показали низкий уровень депрессии. Исследователи убедились в том, что способность отделиться от принимающей страны, иметь высокую потребность в взаимозависимости с членами своей группы, может повлиять на проявление депрессии (снижение ее интенсивности) даже несмотря на воспринимаемую дискриминацию со стороны общества, в которое, по сути, должна произойти интеграция. Такая картина, к слову, достаточна типична для эмигрантов в любой стране. Ярким примером являются этнические кварталы в крупных городах планеты. Нахождение в знакомой среде способствует улучшению самочувствия.

Не смотря на вновь возникший интерес у психологов-исследователей в этой теме за последние несколько лет, многие вопросы все еще остаются не разгаданными, а сами данные в литературном обзоре получились неоднозначными – в зависимости от разных культур люди позднего подросткового возраста могут страдать как от наличия сепарации, так и от ее отсутствия. Мы выяснили что в консервативных обществах сепарация отложенная на более позднее время является нормой, в то время как в западных странах и родители и дети стремятся к свободе и личностным жизненным выборам.

Даже если брать термин «сепарация» в смысле отделения от родителей, то этот процесс тоже предстает перед нами достаточно сложным. Более того, в данном вопросе важна мера и строгие временные рамки. Ведь как слишком ранняя так и слишком поздняя сепарация от родителей имеет свои негативные последствия для психики ребенка. Слишком ранняя сепарация способствует ослаблению или даже вовсе потере эмоциональной привязанности между родителями и детьми, а слишком поздняя – сложностям в построении собственной идентичности. Поэтому в этом вопросе важен индивидуальный подход, и сепарация от родителей должна произойти своевременно – в позднем подростковом возрасте либо в возрасте ранней взрослости. Причем готовность должна быть обоюдная, т.к. этот процесс болезненный и тяжелый не только для детей, но и для родителей, что и делает его таким проблемным и интересным для множества исследователей.

На наш взгляд тема сепарации будет и должна оставаться на слуху как у психологов, так и у обычных людей, поскольку данный процесс однозначно будет присутствовать в семьях с детьми и не только (даже взрослые люди, будучи родителями, могут быть не сепарированы от своих родителей). Исследования, которые можно было бы провести в данной сфере, могут пролегать в области культурных и этнических различий в процессе сепарации в разных странах. В данном литературном обзоре уже выявилась подобная тенденция.

Заключение

Подытоживая, можно отметить, что все исследования, изучающие процесс «сепарации» в смысле «отрыва» от объекта любви, подтверждают то, что этот процесс однозначно негативно влияет на психику человека и все аспекты его жизни. Об этом писал еще Зигмунд Фрейд-основатель психоанализа, который первый предположил важность объекта любви для человека и тяжесть утери такового для его психики. Однако неоднозначность данного термина склоняет нас к разным оценкам, ведь сепарация — важный и обязательный процесс для каждого без исключения ребенка, а это значит, что при всей своей сложности он все-таки положителен в данном контексте, т.к. способствует развитию личности.

В данном литературном обзоре с помощью анализа была раскрыта важность как своевременности данного процесса, так и его присутствия в целом, его влияние на качество отношений между родителями и детьми, обозначена двусторонность процесса сепарации.

Список источников

1. Career indecisiveness and parent–child expectation incongruence in self-reliance: Does psychological separation buffer the link? / Hang Zhang, Danni Wang, Zhi-jin Hou, [and etc.] // Personality and Individual Differences. – 2022. - Vol. 198. https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111800
2. Kazumi Sugimura. Emotional separation, parental trust, and psychosocial adjustment in preadolescence and early adolescence / Kazumi Sugimura, Shogo Hihara, Kai Hatano // Journal of Adolescence. – 2020. – Vol. 84. – P. 165-170. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.09.001
3. Ulifa. Pemisahan Psikologis dan Penyesuaian Diri di Kehidupan Kampus pada Mahasiswa Baru yang Merantau / Ulifa // Jurnal Psikologi: Jurnal Ilmiah Fakultas Psikologi Universitas Yudharta Pasuruan. – 2023. – Vol. 10(1). – P. 106-116. DOI: 10.35891/jip.v10i1.2862
4. Rivka Blau. Identity Status, Separation, and Parent-adolescent Relationships among Boarding and Day School Students / Rivka Blau, Pinhas Blau // Residential Treatment For Children & Youth. – 2021. – Vol. 38:2. – P. 178-197. https://doi.org/10.1080/0886571X.2019.1692757
5. Jianchao, N. Influence of Psychological Separation on Master Graduates' Career Maturity: Mediating Role of Occupational Self-Efficacy / Jianchao, N., Yumei, W., Dongchen, L // Frontiers in Psychology. – 2022. - Vol. 13. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.833577
6. Lee, S. Effects of Family Value Orientation, Psychological Separation, and Hope on Marriage Attitudes in Emerging Adulthood University Students / Lee, S // Korean Journal of Human Ecology. - 2021. – Vol. 30(5). - P. 747–759. https://doi.org/10.5934/kjhe.2021.30.5.747
7. The relationship between differentiation of self and psychological adjustment to separation / Moral, M. A., Chimpén-López, C. A., Richelle Lyon, T., [and etc.] // Healthcare (Switzerland). – 2021. – Vol. 9(6). https://doi.org/10.3390/healthcare9060738

8. Bourassa K. After the end: Linguistic predictors of psychological distress 4 years after marital separation / Bourassa K., Hasselmo K., Sbarra D. // Journal of Social and Personal Relationships. – 2018. – Vol. 36(6). https://doi.org/10.1177/0265407518774428
9. O'Hara, K. L., Spinning Your Wheels: Psychological Overinvolvement and Actigraphy-Assessed Sleep Efficiency Following Marital Separation / O'Hara, K. L., Mehl, M. R., Sbarra, D. A. // International Journal of Behavioral Medicine. - 2023. – Vol. 30(3). – P. 307–319. https://doi.org/10.1007/s12529-022-10101-w
10. Bouchra Aabbassi. The psychological issues of parental separation in children / Bouchra Aabbassi, Abdeslam Benali // World Journal of Advanced Research and Reviews. - 2021. – Vol. 9(1). – P. 218–285. https://doi.org/10.30574/wjarr.2021.9.1.0022
11. Lindström M. Parental separation/divorce in childhood and tobacco smoking in adulthood: A population-based study / Lindström M, Rosvall M. // Scand J Public Health. – 2020. -Vol.48(6). -P. 657-666. doi: 10.1177/1403494819846724
12. Parental Separation - Is the Accumulation with Other Adverse Childhood Experiences the Main Burden? Analysis of a Representative Sample of the German Population / Clemens, V., Plener, P. L., Brähler, E., [and etc.] // PPmP Psychotherapie Psychosomatik Medizinische Psychologie. - 2021. – Vol. 71(2). – P. 81–89. https://doi.org/10.1055/a-1197-7144
13. A scoping review of mother–child separation in clinical paediatric settings / Power, N. M., North, N., Leonard, A. L., [and etc.] // Journal of Child Health Care. - 2021. – Vol.25(4). – P. 534–548. https://doi.org/10.1177/1367493520966415
14. Uriko, K. Separation in Unity: Dialogical Transformation of Maternal Bond / Uriko, K., Bartels, I. // Integrative Psychological and Behavioral Science. – 2023. – Vol. 57(2). – P. 590–606. https://doi.org/10.1007/s12124-022-09688-2
15. Yicheng Zhang. What Strategies do Parents Use to Alleviate Separation Anxiety? / Yicheng Zhang // Research and Advances in Education. - 2022. – Vol. 1(1). – P. 40–55. https://doi.org/10.56397/RAE.2022.07.07
16. Connectedness and independence of young adults and parents in the digital world: Observing smartphone interactions at multiple timescales using Screenomics / Sun, X., Ram, N., Reeves, B., [and etc.] // Journal of Social and Personal Relationships. – 2023. – Vol. 40(4). – P. 1126–1150. https://doi.org/10.1177/02654075221104268
17. Kateri, E. Perceived Discrimination and Psychological Well-Being Among Immigrants Living in Greece: Separation as Mediator and Interdependence as Moderator / Kateri, E., Papastylianou, D., Karademas, E. // Europe's Journal of Psychology. – 2022. – Vol. 18(1). - P. 70–83. https://doi.org/10.5964/ejop.1531

КАЧЕСТВО ЖИЗНИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ: ОПЫТ АДАПТАЦИИ ОПРОСНИКА «MANNHEIMER INVENTAR DER LEBENSVERHÄLTNISSE IM ALTER»

Низамудин Мухаббат Арамановна,
докторант 3 курса по специальности «Психология», университета Туран
Гарбер Алёна Ильинична,
PhD, психолог реабилитационной клиники «Reinhardshöhe», Германия
Скляр Сергей Владимирович,
Старший преподаватель кафедры
общей и прикладной психологии КазНУ им.аль-Фараби
к.м.н., директор Центра психотерапии Сергея Скляра

Аннотация: В данной статье описан опыт адаптации опросника «Mannheimer intervar der lebensverhältnisse im alter (milva) для русскоязычной выборки казахстанцев пожилого возраста. Опросник направлен на изучение различных параметров качества жизни пожилых людей. Целью описанного в статье исследования были перевод, культурная адаптация и проверка психометрических свойств адаптированной версии опросника.
Ключевые слова: опросник, адаптация, качество жизни, диагностика, пожилые.

Бұл мақалада «Mannheimer intervar der lebensverhältnisse im alter (milva) егде жастағы қазақстандықтардың орыс тілді үлгісіне арналған сауалнаманы бейімдеу тәжірибесі сипатталған. Сауалнама егде жастағы адамдардың өмір сапасының әртүрлі параметрлерін

зерттеуге бағытталған. Мақалада сипатталған зерттеудің мақсаты сауалнаманың бейімделген нұсқасының психометриялық қасиеттерін аудару, мәдени бейімделу және тестілеу болды.
Түйінді сөздер: сауалнама, бейімделу, өмір сапасы, диагностика, қарттар.

This article describes the experience of adapting the questionnaire “Mannheimer intervar der lebensverhältnisse im alter (milva) for a Russian-speaking sample of elderly Kazakhstanis. The questionnaire is aimed at studying various parameters of the quality of life of older people. The purpose of the study described in the article was translation, cultural adaptation and testing of the psychometric properties of the adapted version of the questionnaire.
Key words: questionnaire, adaptation, quality of life, diagnosis, elderly, reliability assessment

Благосостояние пожилого населения становится все более важной проблемой, поскольку глобальная демография продолжает смещаться в сторону старения общества. Данное исследование является актуальным в связи с растущей необходимостью в понимании и решении проблем благополучия и качества жизни пожилых людей. Психодиагностический инструментарий для работы с пожилыми людьми кроме опросников, направленных на оценку эмоционального состояния, требует достоверного описания социальной ситуации с точки зрения общения, контактов, жилищных и финансовых обстоятельств. Регистрация этих сфер жизни дает важную информацию для диагностики и терапии, а также для предоставления помощи в соответствии с потребностями пожилого человека.

Для пожилого человека выход на пенсию сопровождается изменением рода занятий, образа и стиля жизни, материального положения и др. Возникает необходимость приспосабливаться к культурным и бытовым переменам. Процесс адаптации к старости протекает не безболезненно как для самого человека, так и для его окружения. Для оценки степени адаптации, уровня психологического благополучия пожилых людей необходим анализ и оценка качества жизни, так как проблема повышения качества жизни пожилого человека является одной из актуальных проблем осуществления социальной защиты лиц пожилого и старческого возраста.

В 2021 году Министерство труда и соцзащиты населения Республики Казахстан утвердило план мероприятий по улучшению положения граждан старшего поколения. Согласно данным Министерства, на сегодняшний день Казахстан уже преодолел 7-процентный порог, определенный ООН, и отнесен к странам со стареющим населением [1]. В 2023 году В Казахстане при поддержке Фонда ООН в области народонаселения (ЮНФПА) разработали национальную стратегию «Активное долголетие» [2]. Однако, несмотря на некоторое улучшение их социально-экономического положения, каждый пятый пожилой казахстанец находится в затруднительном материальном положении и семь процентов пожилых людей испытывают нужду, то есть денег не хватает на самое необходимое.

Согласно статистическим данным, на начало 2023 года число людей старше 60 лет составило в Казахстане 2,6 миллиона человек – более 13 процентов населения страны. Старение населения порождает ряд экономических, и медико-социальных проблем: возрастает демографическая нагрузка на трудоспособное население, усложняющая решение задач материального обеспечения пожилых людей; появляются трудности и дополнительное экономическое бремя, связанные с социальным обеспечением, организацией проживания, труда и отдыха, медицинского и бытового обслуживания пожилых людей.

В пожилом и старческом возрасте получают закономерно большее распространение возраст-ассоциированные заболевания, происходят изменения в функционировании многих органов и систем на фоне полиморбидности. Пожилой человек чаще подвергается стрессовым ситуациям, которые на фоне бытовой неустроенности и социальной изоляции вызывают изменения в его состоянии здоровья в дополнение к существующим. Восприятие стресса и психофизиологические реакции на стресс у пожилого человека зачастую вызывают чрезмерную активацию адаптационных механизмов, что приводит к большей вероятности истощения и прогрессированию начальных форм хронических заболеваний. В связи с этим,

одной из актуальных проблем осуществления медико-социальной защиты и психологической поддержки лиц пожилого и старческого возраста нам видится проблема повышения качества их жизни.

Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) определяет качество жизни как личную оценку индивидуумом своего положения в жизни с учетом культурных и ценностных систем, частью которых он является, а также его стремлений, ожиданий, стандартов и проблем. Качество жизни — это комплексное понятие, включающее в себя различные аспекты, в том числе физическое здоровье, психическое благополучие, эмоциональное благополучие, уровень независимости, социальные отношения, личные убеждения и отношение человека к окружающей среде [3].

В последние годы интегральные оценки качества жизни, особенно в странах постсоветского пространства, приобрели важное значение для изучения общественного и социально-экономического развития. Эти оценки часто служат основой для исследований в рамках международных исследований. Для оценки качества жизни создано множество методик, однако многие из них сталкиваются с проблемами. Некоторые из них чрезмерно сложны, содержат множество показателей, которые могут дублировать друг друга (например, индекс условий жизни в Нидерландах и методика Министерства экономического развития РФ). Другие опираются на статистические данные, которые могут быть трудно применимы в постсоветских регионах [4].

Качество жизни часто определяют как степень, в которой человек здоров, чувствует себя комфортно и способен участвовать в жизненных событиях или получать от них удовольствие. Таким образом, то, что один человек считает качеством жизни, может сильно отличаться от мнения другого. Для многих людей качество жизни часто зависит от здоровья и вариантов медицинского обслуживания. Во многих психологических исследованиях подчеркивается важность качества жизни пожилых людей, однако необходимо отметить, что в этих исследованиях описание социальной ситуации достаточно лаконично и ограничивается, например, возрастом, расой, полом, семейным положением и образованием. Мы считаем указание лишь данных факторов недостаточным для определения качества социальной жизни у пожилых.

Целью проведенного нами исследования было найти и адаптировать психодиагностический инструмент, который бы позволил обогатить диагностический арсенал исследователей в отрасли геронтопсихологии.

Для достижения указанной цели нами был поставлен ряд задач:

1. Поиск зарубежной методики, отвечающей всем психометрическим требованиям, прошедшей все этапы валидизации и апробации.
2. Выбор методики, отвечающей указанным требованиям
3. Перевод на русский язык и культурная адаптация методики.
4. Проверка ее психометрических свойств.

В русскоязычной литературы доступные следующие опросники для оценки качества жизни: ВОЗКЖ-26 и SF-36. ВОЗКЖ-26 является краткой версией опросника Всемирной организации здравоохранения, целью которого является оценка качества жизни человека. Изучение качества жизни с помощью опросника SF-36 является общепринятым в мире высокоинформативным, чувствительным и экономичным методом оценки состояния здоровья как населения в целом, так и отдельных социальных групп. Указанные методики, при упомянутых достоинствах, не предназначены для оценки качества жизни пожилых людей.

В зарубежных источниках нам удалось найти опросники, предназначенных для оценки качества жизни людей именно в пожилом возрасте:

- OPQOL-35 (Анкета качества жизни пожилых людей)
- CASP-19 (Измерение качества жизни и позднем возрасте)
- WHOQOL-OLD (ВОЗКЖ-пожилые)
- MILVA (Mannheimer intervar der lebensverhältnisse im alter)

Проанализировав данные диагностические инструменты, мы остановили свой выбор на опроснике «Mannheimer intervar der lebensverhältnisse im alter» (MILVA), разработанном профессором института исследований психического здоровья (г.Мангейм, Германия) д.м.н., Georg Adler в 2012 году [5]. Выбор данной методики основан на том, что опросник является удобным в использовании, информативным инструментом, позволяющим количественно оценить параметры уровень качества жизни людей пожилого возраста. В отличие от других опросников MILVA измеряет объективные показатели качества жизни. Georg Adler в 2012 совместно с другими исследователями разработали инструмент обследования, позволяющий стандартизировать оценку социального положения пожилых людей в условиях гериатрической практики. Опросник оценивает качество жизни пожилых людей по четырем факторам: «активность», «общение», «условия жизни» и «финансы». На каждую сферу авторами были выделены от четырех до десяти пунктов опросника, максимальный показатель по каждой сфере – 10 баллов. Опросник MILVA представляет собой рейтинговый инструмент, подходящий для стандартизированной оценки социальной ситуации в рамках гериатрической оценки.

При составления опросника Georg Adler с соавторами опирались с одной стороны на свои знания и опыт в области геронтопсихиатрии, а с другой – на данные, представленные в геронтологической литературе по этой теме [6, 7]. Из работ, конкретно посвященных уровню активности в старости, авторы сделали вывод, что психологическое благополучие и качество жизни пожилых людей, активно занимающихся своими хобби и интересами, повышаются [8].

Многие авторы в исследованиях пришли к выводу, что содержание домашнего животного благоприятно влияет на социальную интеграцию [9], поэтому этот пункт также был включен авторами в анкету. Другим фактором социальной ситуации, важным для удовлетворенности жизнью и психического здоровья в пожилом возрасте, является являются социальные контакты. Большое значение придается хорошей интеграции в социальные контакты с членами семьи, друзьями или знакомыми для состояния здоровья, удовлетворенности жизнью и качества жизни [5].

Условия проживания, то есть наличие дома условий для людей с ограниченными возможностями, является предпосылкой для независимого образа жизни, а также для физического и психического благополучия. Чтобы отразить этот широкий спектр жилищных условий, авторы записали основные характеристики квартиры с помощью десяти пунктов, каждый из которых оценивался одним баллом, так что показатель условий жизни также дает максимальное значение, равное десяти. Помимо жизненной ситуации, для активного образа жизни важно и финансовое положение. Недостаток материальных ресурсов может сильно ограничивать свободу действий пожилых людей и негативно влиять на их социальное положение. В исследованиях из США, посвященных связи между финансовым положением и удовлетворенностью жизнью, безопасность и доступность финансовых ресурсов, в частности, оказались важными переменными [5].

Опросник MILVA направлен на количественное описание социального положения пожилых людей и состоит из 25 вопросов, 5 вопросов для оценки уровня общения, 5 вопросов для оценки уровня активности, 10 вопросов для оценки условий жизни и 5 вопросов на оценку финансовой составляющей качества жизни.

Л.Ф. Бурлачук описывает алгоритм кросс-культурной адаптации зарубежной методики. Алгоритм включает в себя: подготовку предварительной версии перевода анкеты; рецензирование и экспертную оценку предварительного перевода профессиональными психологами, говорящими на языке оригинала; обратный перевод лингвистом переведенной версии на язык оригинала; экспертную оценку переводов; пилотажное тестирование (пре-тест), выявление недостатков перевода; разработку окончательного перевода анкеты.

Следуя данным рекомендациям, два психолога со степенью доктора психологии, свободно владеющие русским и немецким языками, а также студент Лейпцигского университета, владеющий на уровне носителя как немецким, так и русским языками, независимо друг от друга перевели «MILVA» на русский язык. Все переведенные версии были проверены

профессиональным переводчиком лингвистом, который не был знаком с оригинальным текстом. После коллективного обсуждения был сформирован окончательный вариант перевода, который по содержанию соответствовал оригинальной немецкой версии «MILVA». Были заменены формулировки вопросов по шкале финансов, в соответствии с тенге.

Нами было проведено исследование, в котором принимало участие 86 людей в возрасте от 60-ти лет, посещающих Центр активного долголетия, г. Алматы. Выбор возрастной категории был сделан в соответствии с классификацией ВОЗ, в которой пожилым считается возраст от 60 до 74-х лет. *Группу* респондентов составили люди в возрасте от 60 до 74 лет, 67 женщин и 19 мужчин. Оценка внутренней согласованности проводилась посредством подсчета коэффициента α-Кронбаха для каждой шкалы и для всего опросника в целом. Общий показатель вычисляется посредством суммирования значений по каждому вопросу. Первые 5 вопросов составляют шкалу активности, максимальный балл за каждый вопрос – 2, таким образом, максимальный балл за шкалу – 10. Ниже приводится оригинальный вариант первого вопроса, а также вариант на русском языке.

Haben Sie Hobbies und wie regelmäßig betreiben Sie diese?	
– mehrmals täglich/jeden Tag	2
– ein-/mehrmals in der Woche	1
– selten (ein- bis zweimal im Monat)	0
– (fast) nie	0

Есть ли у Вас увлечения и как регулярно Вы ими занимаетесь?	
– Несколько раз в день/каждый день	2
– Один/несколько раз в неделю	1
– Редко (один-два раза в месяц)	0
– Почти никогда (никогда)	0

Вопросы с 6 по 11 составляют шкалу активности, при этом шестой вопрос является открытым и не имеет вариантов ответов, таким образом, баллы за вопрос №6 не начисляются. Данный вопрос в оригинальной версии звучит следующим образом: «Wer ist Ihre wichtigste Bezugsperson?», что было переведено как «Кто Ваш самый важный человек, с кем Вы поддерживаете отношения?». Следующие вопросы касаются частоты общения с этим человеком и с другими людьми. Ниже приведены вопросы № 6 и 7 в оригинальном виде и в переводе на русский язык.

6) Wer ist Ihre wichtigste Bezugsperson?	
.....	
7) Wie häufig ist der Kontakt zu dieser Bezugsperson?	
– mehrmals täglich/jeden Tag	2
– ein-/mehrmals in der Woche	1
– selten (ein- bis zweimal im Monat)	0
– (fast) nie	0

6) Кто Ваш самый важный человек, с кем Вы поддерживаете отношения?	
_____	
7) Как часто Вы общаетесь с этим человеком?	
– Несколько раз в день/каждый день	2
– Один/несколько раз в неделю	1
– Редко (один-два раза в месяц)	0
– Почти никогда (никогда)	0

Вопросы с 12 по 21 оценивают объективные критерии условий жизни, максимальный балл за каждый вопрос – 1, ниже представлены примеры вопросов из данной шкалы

14) Heizung	
– gut und bequem heizbar (z. B. Zentralheizung)	1
– schlecht und mühsam heizbar (Kohle- oder Ölofen)	0
15) Telefon	
– vorhanden	1
– nicht vorhanden	0

14) Отопление

а) Жилье легко обогревается (например, центральное отопление) 1

б) Жилье трудно обогревается (например, угольная или другая печь) 0

15) Мобильный телефон

а) Есть 1

б) Нет 0

Шкала финансов состоит из 4-х вопросов, на вопрос №22, касающийся того, сколько денег у человека ежемесячно в распоряжении, максимальный балл – 4. На вопросы 23-25 максимально по 2 балла, таким образом, шкала финансов также имеет максимальный показатель 10 баллов. Ниже приведены примеры вопросов с данной шкалы:

22) Wieviel Geld steht Ihnen monatlich zur Verfügung?
- mehr als 2000 DM 4
- 1000 bis 2000 DM 2
- weniger als 1000 DM 0

23) Kommen Sie mit Ihrem Geld gut über die Runden?
- ja 2
- es geht so; muß schon sehen, daß ich damit zurechtkomme 1
- nein, schlecht 0

22) Сколько денег в Вашем распоряжении ежемесячно?

а) Более 200 тысяч тенге 4

б) От 100 до 200 тысяч тенге 2

в) До 100 тысяч тенге 0

23) Вам хватает денег на жизнь?

а) Да 2

б) Примерно. Мне приходится всегда вести расчет, чтобы хватило 1

в) Нет, не хватает 0

Таблица 1 – коэффициенты альфа Кронбаха для показателей опросника MILVA

	Количество вопросов	Альфа Кронбаха	Интерпретация
Общий показатель качества жизни	25	,684	Сомнительная внутренняя согласованность
Шкала активности	5	,487	Недопустимая внутренняя согласованность
Шкала общения	5	,591	Малопригодная внутренняя согласованность
Шкала условий жизни	10	,225	Недопустимая внутренняя согласованность
Шкала финансов	5	,712	Приемлемая внутренняя согласованность

Как можно увидеть из приведенной таблицы, первый этап адаптации опросника «Mannheimer intervar der lebensverhältnisse im alter» не показал достаточной надежности в оценке качества жизни пожилых людей в Казахстане. Приемлемая внутренняя согласованность шкалы финансов говорит о том, что объективные показатели по уровню финансового благополучия достаточно высоко коррелируют друг с другом. Однако мы получили недопустимые показатели коэффициента альфа по шкалам активности и условий жизни. Мы предполагаем, что подобные результаты можно объяснить тем, что активность в понимании немецкой культуры мало соотносится с пониманием этой сферы в нашей культурной среде. По шкале условий жизни нами был получен коэффициент альфа 0,225, из

чего можно предположить, что вопросы опросника MILVA, которые оценивают условия жизни пожилых людей в Германии, не совсем подходят для оценки условий жизни пожилых людей в Казахстане.

Тем не менее, мы считаем важной дальнейшую работу по адаптации данного опросника для выборки казахстанцев пожилого возраста, так как простота вопросов и вариантов ответов, а также обширность исследуемых сфер качества жизни пожилых делает данный опросник перспективным методом для оценки качества жизни пожилых людей.

Список источников

1. https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/165181?lang=ru
2. Организация объединенных наций. Статья «Активное долголетие: ЮНФПА помогает Казахстану использовать потенциал растущего числа пожилых людей» https://news.un.org/ru/story/2023/10/1445362
3. The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. Social Science & Medicine. 1995;41(10):1403–1409
4. Boelhouwer J. Social Indicators and Living Conditions in the Netherlands, Social Indicators Research №60, p. 89-113, 2002
5. Adler, Georg & Tremmel, S. & Brassen, Stefanie & Scheib, A.. (2012). Soziale Situation und Lebenszufriedenheit im Alter. Zeitschrift für Gerontologie + Geriatrie. 33. 210-216. 10.1007/s003910070062
6. Rudinger G, Rietz C, Schiffhorst G (1997) Aspekte der subjektiven und objektiven LebensqualitaÈt: Zufriedenheit und Kompetenz im Rahmen inter- disziplinaÈrer Modelle. Zeitschrift fuÈr Gerontopsychologie und -psychiatrie 10:259-275
7. Schumacher J, Gunzelmann T, Braehler E (1996) Lebenszufriedenheit im Alter: Differentielle Aspekte und Einfluûfakto- ren. Zeitschrift fuÈr Gerontopsychologie und -psychiatrie 9:1-17
8. Kataoka M, Yasuda N, Toyota M, Fujimura T, Ohara H, Genda K (1995) Life satisfaction and its related factors among institutionalized patients at a Hansen ÂS disease sanatorium. Nippon seigaku Zasshi. Japanese Journal of Hygiene 50: 939-946
9. Anderson R, Hart B, Hart L (eds) (1984) The Pet Connection: Its influence on our health and quality of life. Center to Study Human-Animal Relationship and Environments, Minneapolis

БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ БІРТҰТАС ҚЫЗМЕТ

Албытова Назымгүл Пышақбайқызы,
п.ғ.к., қауымд.профессор,
Шалғынбаева Қадиша Қадырқызы
п.ғ.д., профессор
Шолпанқұлова Гүлнар Кеңесбекқызы
п.ғ.к., қауымд.профессор
Л.Н.Гумилев ат.Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада мектеп ортасында кездесетін буллинг туралы қарастырылады. Күрделілі құбылыстың алдын алу шаралары біртұтас қызмет негізінде атқарылса, тиімді болуы мүмкін. Осы орайда "буллингтің алдын алу бойынша тұтас қызмет" ұғымының анықтамасы ұсынылған.

Кілт сөздер: буллинг, буллингтің алдын-алу, буллингті туындатушы факторлар, агрессор, жәбірленуші, біртұтас қызмет.

Статья посвящена буллингу в школьной среде. Несмотря на сложность этого явления, меры, направленные на его профилактику, могут быть эффективными, если они осуществляются целостно. Представлено определение понятия «целостная деятельность по предотвращению буллинга».

Ключевые слова: буллинг, профилактика буллинга, факторы буллинга, агрессор, жертва, целостная деятельность.

The article is devoted to bullying in the school environment. Despite the complexity of this phenomenon, measures aimed at its prevention can be effective if they are implemented holistically. The definition of the concept of "holistic bullying prevention activities" is presented.
Keywords: Bullying, bullying prevention, bullying factors, aggressor, victim, holistic activity.

Мақала BR 185744152 «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу» тақырыбындағы ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, ғылым комитетінің мақсатты бағдарламалық қаржыландыру гранттық жобасы аясында орындалды.

Буллинг девиантты мінез-құлық феномені ретінде жасөспірімдер ортасында орын алатын аса өткір әлеуметтік мәселе болып келеді. Кез келген мектепте кейбір оқушыларды құрдастарынан оқшауландырып тұратын өз ерекшеліктері кездесері анақ. Көбінесе олардың сыртқы түр-келбеті немесе мінез-құлқындағы айрықша сипатттамалары мазақ етуге, қорлауға әкеліп соғады. Айтылған мәселенің күрделілігі сонша, оны егжей-тегжей зерттеп, практикалық ұсыныстар жасау ең алдымен, медицина, юриспруденция, психология, әлеуметтік жұмыс, педагогика сынды «адам-адам» қатынасындағы мамандықтардың тәжірибесінде оңтайлы шешімін таба алмайды келеді. Оның негізгі себептерінің бірі мәселеге ықпал ететін жағдайларды, анық фактты жарияламай, жасырып қалу. Мәселен, топтың (немесе топ қолдайтын бір, екі мүшесінің) бір балаға агрессивті тұлғааралық қарым-қатынасы көбінесе ересектерден, ата-аналардан және кәсіпқойлардан жәбірленуші тарапынан ашық айтылмауы, жария етілмеуі. Жасырып қалудың негізгі себептері: зардап шеккендердің өздерінің ересектерді хабардар етпеуі, физикалық және психикалық азапты өз бетімен шешуге бел буу, ересектердің (педагогтер мен ата-аналардың) жасөспірімдер ортасында зорлық-зомбылықтың болуын норма деп санаулары, күшке табыну туралы мифтердің таралуы, балалардың өз өтбасында агрессивті ортада тәрбиелену тәжірибесі және т.б.

Жасөспірімдер ортасында буллингтің таралуына қоғамның балалар агрессивтілігіне жұмсақ көзқарас танытуы ықпал етеді. Кейбір ересектер буллингті балалар ұжымда өзін қорғай алуы керек деп санап, көбінесе "қарым-қатынасты нақтылау" мен ашық зорлық-зомбылық арасындағы шекараны ажыратып, қылмыс ретінде анықтай алмайды. Баланың көрген зорлық-зомбылығы, оған қарсы әлеуметтік ортаның дәрменсіздігі ұзақ мерзімге созылған сайын, оның салдары көбінесе баланың кейінгі өміріне әсер етеді. Мұның салдары, мысалы, белгілі бір отбасылық қатынастармен, серіктестерімен қарым-қатынасқа түсуін қиындатып, болашақта өз отбасы мен балаларына деген қатыгездік көрсету, тіпті қарама-қайшылықты жағдайлардың құрбаны болуға апаруы мүмкін.

Мектептегі буллинг жағдайында мұғалімдермен шектелуге болмайды. Олардан басқа тұтас қоғам сияқты өмірге деген көзқарастары әртүрлі болып келеді*н ата-аналар қауымдастығы*; мектеп деңгейінде буллингке қарсы өзіндік әрекет ету тәсілдері бар *мектеп әкімшілігі*; білім беру жүйесіндегі басты көрсеткіш kpi, ал көбінесе оқушылардың эмоционалды жағдайы назардан тыс қалатын *шенеуніктер* бар. Бірақ мұғалім осындай «байланыстың» алғашқы нүктесі болғандықтан басты жауапкершілік осы тұлғаларда болады.

Кейде буллингке жеткізетін (жеке оқушының жетістігін мадақтау немесе кемшілігін даттау) немесе оған жол бермейтін де мұғалімдер. Және де: "Балалар әрқашан төбелескен! Ал кім төбелескен жоқ? Енді тыйым салу керек пе?", "Мен де бала кезімде ұрды, таяқ жедім, одан ештеңем кеткен жоқ", "Қорқыту-бұл екі түрлі пікірдің қақтығысы, ол әрқашан болады", "Барлық бала бірдей дос болуы мүмкін емес, өзі сүйкімсіз баламен қалай дос болуға болады? Бұл шындыққа жанаспайды", "Балалар арасындағы қақтығыс-заңдылық " – дейтін тараптар да жиі кездеседі. Дегенмен, бір реттік қақтығысты төрт бірдей (қорлау, арнайы мақсат ету, жүйелілік, физикалық күштің тең болмауы) құрылымнан тұратын буллингпен алмастыруға

болмайды. Сондықтан буллинг сияқты құбылыстың алдын алуда жоспарлы түрде біріккен біртұтас қызмет қажет. Буллингтің алдын алудағы біртұтас қызмет жедел түрде уақытты үнемдеп, қолдау көрсетудің де ұтымды жолы бола алады.

Жалпы білім беру жағдайында сыныпта буллингті болдырмауға немесе оның алдын алуға бағытталған психокоррекциялық және профилактикалық бағдарламаларды әзірлеу қажеттілігі туындады. Мұндай бағдарламалар ұжымды қалыптастырудың бастапқы кезеңдерінде қолданылуы керек және жүйелілік тәсіліне негізделуі керек, атап айтқанда, тек балалармен ғана емес, сонымен қатар мектептің педагогикалық ұжымымен, әкімшілік құрамымен, сондай-ақ ата-аналармен де жұмыс істелуі керек. Буллингтің пайда болу факторларына негізделген бағдарламалар сапалы және ұзақ мерзімді нәтижеге ықпал етеді.

Сондықтан мәселені туындатып отырған факторды іздестірген, арнайы зерттеу жүргізген ғылыми жұмыстарыды талдау қажеттігі туындайды. Мәселен, К.Т.Атемова, Қ.Қ.Шалғынбаева, М.П. Асылбекова, Г.К.Шолпанқұлова, А.К.Махадиева, Е.В. Бородкина, И.В. Дробинина, И.А. Кузьмин, жеткіншек кезеңіндегі буллинг проблемаларын, И.А. Александрова, Т.О. Арчакова, И.А. Баева, С.А.Богомаз оның туындау факторларын, ал Д.А. Леонтьев, С.Р. Мадди, Т.В. Наливайко, Е.И. Рассказова, И.А. Регуш, Р.И. Стетишина және басқа да ғалымдар осы жастағылардың арасында кездесетін буллинг, буллингті болдырмау немесе алдын алу жолдарын арнайы зерттеген немесе бірыңғай ғылыми мақала жазған [1-4].

С.Н. Еникополов бұл мәселені жүйелілік принципіне сүйене отырып зерттейді [5, б.14]. Адамдардың агрессиясының барлық көріністерін құрылымдау үшін А. Басс [6, б.24] қарама – қарсы ұғымдарды екі жақты орналастырып үш категориясын анықтаған: физикалық – вербалды (ауызша); белсенді – пассивті; тікелей-жанама. Олар бір-бірімен үйлесіп, агрессияның сегіз түрін құрайды: 1. Физикалық белсенді тікелей. 2. Физикалық белсенді жанама. 3. Физикалық пассивті түзу. 4. Физикалық пассивті жанама. 5. Вербальді белсенді тура. 6.Вербалды белсенді жанама. 7. Вербалды пассивті тура. 8. Вербалды пассивті жанама.

Физикалық белсенді тікелей деп келетін агрессияның бірінші түрі агрессордың күш қолдануымен сипатталады, тікелей физикалық зақым келтіру, сондай-ақ кісі өлтіру және басқадай экстремалды формалар.

Агрессияның екінші түрі: физикалық белсенді жанама деп сипатталы, физикалық - адамның өзіне емес, оны алмастыратын адамға жанама түрде зақым келтіру.

Агрессияның үшінші түрі физикалық пассивті тікелей, яғни қарсылықпен сипатталады, яғни адамның мақсатына жетуіне жол бермеу үшін араласу.

Агрессияның төртінші түрі: физикалық пассивті жанама - негативизммен, әрекетті орындаудан бас тартумен сипатталады.

Агрессияның бесінші түрі: вербалды белсенді тікелей - адамды қорлау және балағаттаумен сипатталады.

Агрессияның алтыншы түрі: вербалды белсенді жанама - жала жабу, ғайбаттау, басқа адам туралы өсек айтмен сипатталады.

Агрессияның жетінші түрі: вербалды пассивті тікелей - сөйлесуден, сұрақтарға жауап беруден бас тарту, бойкот жариялаумен сипатталады.

Агрессияның сегізінші түрі: ауызша пассивті жанама - келіспеушілікпен, бір нәрсені түсіндіруден бас тартумен сипатталады.

Кейбір авторлар агрессияны басқа адамдарға зиян келтіретін немесе қауіп төндіретін мінез-құлық ретінде қарастырады. Басқалары агрессияда біреуге зиян келтіру, жамандық жасау ниеті болуынан деп санайды. М. Р. Арпентьева бұл мінез-құлықты агрессивті деп анықтау үшін басқаларға зиян келтіруге тырысу ниетінің болуы да жеткілікті дейді [7, 41-бет].

Агрессияның эмоциялар, мотивтер және көзқарастар (установка) сияқты бірнеше компоненттері болуы мүмкін. Теріс эмоциялар кектену немесе ашу, сондай-ақ қорлау, зиян келтіру, балағаттау, нәсілдік және этникалық стереотиптер адамның агрессиясына ықпал етуі мүмкін. Бұл факторлар агрессивті мінез-құлықты көрсетуде маңызды рөл атқарады, бірақ міндетті түрде деуге келмейді. Мінез-құлықты агрессивті деп анықтау үшін адамның зиян келтіру ниеті болуы керек. Ал, адамнан нақты көрінбейтін, ішкі әлемінде болатын жасырын

ниетін анықтау мүмкін емес. Сондықтан ол көбіне ашық күйде қалады. Агрессияның ерекшеліктері: зиян келтіру ниетінің болуы мен мақсатты түрде зиян келтіру; агрессивті мінез-құлық әрқашан жағымсыз салдарға әкеледі (физикалық немесе психологиялық зиян); жәбірленуші агрессордың мұндай шабуылынан аулақ болуға тырысады. Көбінесе агрессия ашулану, жеккөрушілік, дұшпандық пен ашудың жағымсыз эмоцияларымен қатар жүреді және көңілсіз жағдайларға реакция ретінде көрінеді.

Агрессияны Г.М. Андреева, Л.П. Колчина, С.В. Еникополов, Н.Д. Левитов, А.А. Реан, О.Ю. Михайлова, Е.В. Рощин, Т.Г. Румянцева түрлі контексте зерттеген танымал ғалымдар.

Жасөспірім кезінде агрессивтілік мәселесі әсіресе өзекті болып келеді, өйткені дәл осы кезеңде психологиялық және әлеуметтік бейімделу белсенді жүреді де өмірдің келесі сатысында бекітіліп, тұрақтанады. Осыдан агрессивті мінез-құлықты Л.А. Глазирина, М.А. Костенко сияқты авторлар психоәлеуметтік бейімделу тұрғысынан қарастырады [8, 31-бет].

Егер жасөспірім мінез-құлықтың сындарлы дағдыларын үйренбесе, онда жасөспірімдік кезеңде психоэмоционалды жағдайына әсер ететін жағымсыз өзгерістер негативті реакциялар тудырып, құқық бұзушылық мінез-құлық көрсетуі мүмкін. Мектеп ортасында, аулада және т.б. кез-келген әлеуметтік ортада бала зорлық-зомбылықтың құрбаны болуы мүмкін. Алайда, олар (жәбірленушілер) құрдастарынан қандай да бір физикалық және психикалық сыртқы ерекшеліктерімен, этникалық топқа жататындығымен, физикалық кемістігі, типтік емес мінез-құлқы және т. б. көзге түседі. Мұндай жағдайға ашушаң, қарым-қатынас құра алмайтын, өзін-өзі бағалау дәрежесі төмен, әлемге теріс көзқарас танытатын оқушылар да ұшырауы мүмкін.

Осы мәселе бойынша өз зерттеуіміз бағытында жүргізілген жұмыстар, буллинг, оның пайда болуы мен одан оқушыларды сақтандырудың мәнін анықтау осы проблеманың күрделі психо-әлеуметтік-мәдени құбылыс екендігін дәлелдей түсті. Жұмыстардың едәуір бөлігі мектеп ортасында буллинг фактілерін анықтауға арналған болса (Л.Кривцова, И. Бердышев, И. Кона, Т. Мерцалова және т. б.), кейбіреулері диагностикалау және жасырын фактілерді ашу технологияларын дәлелдеуге арналған. Мұндай зерттеулер буллингті болдырмау, алдын алу және түзету жұмыстарын тиімді жоспарлап, жүргізуге негіз болады.

Буллинг фактілерімен жұмыс істеудің бастапқы кезеңінде педагогтердің балалар ұжымындағы "эмоционалды денсаулықты", психологиялық климатты интуитивті сезінуі өте маңызды. Мәселен, мектептегі буллингтің алдын-алу мәселелері сәтті шешімін тауып келе жатқан елдерде, мысалы, Германияда, білім беру мекемесіндегі эмоционалды климаттың жай-күйіне қатты көңіл бөлінеді. Және мектепте зорлық-зомбылық фактілері бойынша жұмыс әрдайым жағымды эмоционалды климатты қалыптастыруға аса мән беріледі. Көптеген мемлекеттердегі мектептерде буллингті тежейтін ең нәтижелі де тиімді факторлар: мектептің жайлы эмоционалды атмосферасы, өзара тығыз байланыстағы сынып және ортақ пікірдегі кәсіпқой педагогтердің озық идеяға бір ұжымда бірігуі.

Ғылымда буллингтің алдын-алуға қатысты әртүрлі зерттеулер мен практикалық қолданыстар қарастырылған. Мұндай әдістер бүкіл сыныппен жұмыс жасай алатын мамандар тобын құру және әр қатысушымен жеке жұмыс сияқты болуы мүмкін. Алдын алу жұмыстарына жеке, топтық, жалпы мектептік, әлеуметтік деңгейде атқаралытын жұмыстар жатады. Дегенмен, буллингтің алдын-алуда негізгі орын ретінде жеке оқушылармен және бүкіл сыныппен де жұмыс атқаруды атап өтуге болады. Мұндай алдын алу жұмыстары оқушыларда кездесетін әлеуметтік ауытқуларды түзету және салауатты, қауіпсіз өмір салтын құруға ықпал ету мақсатында атқарылады.

Жалпы, алдын алу жұмыстары топтағы өзара көмек негізінде қары-қатынас орнатуға, бірлескен бірлескен ұжымдық және жеке маңызды қызмет барысында жасөспірімдерді біріктіруге, жеке және топтар арасындағы қайшылықтарды жоюға бағытталуы керек. К.Аудмайер буллинг салдарынан зардап шеккен балаға ата-анасы, психолог және мектеп мұғалімдері тарапынан көрсете алатын эмоционалды қолдау мен қауіпсіздік қажет деп жазады. Олар баланың мектепте кездесетін қиындықтарын түсінуі керек. Буллинг құрбаны болған балалар мен жасөспірімдер өз бетімен болған оқиғаны аттап өтіп, артта қалдырып, әрі

қарай жүре алуы сирек кездеседі. Өйткені бұл жаста олардың жағдаяттарды өңдеу, талдау тәжірибесі жеткіліксіз болады [9, б.5].

Сондықтан болып жатқан жатқан жағдаятқа қатысты баланы қорғауға байланысты шаралар қабылдау және өз ұстанымын белгілеу маңызды, бірақ баланы кінәлаудан аулақ болу керек. Т.Мерцалова мұндай жағдайларда ата-аналар көбінесе баланы дұрыс тәрбиелемей жатқандай сезініп, оның мінез-құлқын өзгертуге тырысады, бірақ бұл жағдайда бала өзін қорғансыз, қажетсіз сезінуі мүмкін деген [10].

Мұнда балаға қызығушылықтары бойынша қатысатын үйірме мүшелері, бір секцияның оқушылары қолдау көрсеткені абзал. Күйзеліске ұшырап, тұншыққан баланың депрессияға шалдығып, бойында әртүрлі қорқыныштар пайда болуы мүмкін екенін ескеру қажет. К. Аудмайер егер қорлау, жәбірлеу оқиғасы анықталса, ата-аналар мамандарға, мектеп басшылығына, сондай-ақ кейбір жағдайларда құқық қорғау органдарына жүгінуі керек деп жазады [9, 7-бет].

Жасөспірімдер ортасында буллинг процесі жеке белгісімен әрі ерекше пайда болуы. О.Маланцева психологтің әр жағдайға жеке назар аударуы керектігін ескертеді. Себебі жасөспірімдердің қарым – қатынас кезіндегі проблемалар әр уақытта жеке белгілерімен өзінше дараланып отырады [11].

М.О.Зиновьева буллингтің алдын алу жұмыстары тек жеке жағдайларға ғана емес, сонымен қатар топтық шарттарға да бағытталуы керек екенін атап айтады [12]. Бұл жағдайда буллингтің пайда болуына ықпал ететін топтық факторлардың әсерін жеңудің жолын қарастыру керек. Мәселен, ұжымдық қатынастарда буллингке жол бермейтін сыныптың әлеуметтік ұжымдық қызметін қалыптастыру, ондағы өзара жауапкершілік, өзара көмек, ізгі ниет және т. б. сияқты өзара әрекеттесуге ықпал ететін сипаттарға баса назар аударту дұрыс.

Шет елдердің білім беру мекемелерінде буллингтің алдын алуддың сәтті тәжірибелері бар. Мысалы, Норвегия мен Швецияда 1990 жылдары буллингке тыйым салатын заңдар қабылданды. Норвегия үкіметі мүдделі тараптарды күш біріктіруге шақыратын қорлау, мазақ етуге қарсы манифест қабылдады.

А. Гуггенбюль ата-аналар мен тәрбиешілер балаларға қорқытудың алдын алу дағдыларын үйретіп, өз тарапынан жеке үлгі көрсетуі керек деп атап өтті [13]. Финляндияда "KiVa" қорлау, мазақ етудің алдын алу бағдарламасы әзірленді, ол үш бағытты қамтиды: ескерту, нақты жағдайларды қарау және өзгерістерді бақылау. Бұл бағдарлама мектеп басшылығының мұғалімдерді қорлау, мазақ етудің алдын алудың тиімді дағдылары мен тәсілдеріне, сондай-ақ мектептегі әлеуметтік-психологиялық ахуалды жақсартуға үйретуге деген ұмтылысын ынталандырады.

О.А. Селиванова, Т.С. Шевцова балалардың пікірін айтуға, олардың пікірлерін ескеруге құқық беру қажеттілігін атап көрсетеді [14]. Бағдарламаның негізгі ұстанымдары: орын алған жағдаяттарды дереу талдау; жұмысқа орналасу кезінде мұғалімдерді оқыту; білім беру мекемесінің барлық қызметкерлерін буллинг жағдайларын тиімді шешу әдістеріне үйрету.

Қорытынды. Жасөспірім кезіндегі буллинг түріндегі зорлық-зомбылық процестің барлық қатысушыларына әсер ететін жағымсыз салдарға әкеледі. Оның ең ауыр салдары- баланы суицидке әкелуі. Буллингтің алдын-алуды кешенді түрде қарастыру буллинг сияқты мәсені шешудің тиімді нұсқасы деуге болады. Яғни, буллингтің алдын-алуды кешенді түрде қарастыруды біртұтас қызмет деп қарастырған орынды. Мұнда арнайы мамандар, құқық қорғау органдарының қызметкерлері, педагогикалық ұжым, мектеп қызметкерлері және ата-аналар мен оқушылар (жәбірленуші, қатысушы(лар), агрессор қатысады. Сонымен, буллингтің алдын алудағы біртұтас қызмет – бір мақсатта белгілі бір мәселені шешуде нәтижеге бағдарланған бір-бірімен өзара тығыз байланыста атқарылатын қызмет сапалы болмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Шалғынбаева Қ.Қ., Асылбекова М.П., Шолпанұлова Г.К. Атырау облысы бойынша жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің алдын алу тәжірибелері. Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. Номер 3 (70) 2023. – Б. 303-320

2. Шолпанқұлова Г.К., Асылбекова М.П., Шалғынбаева Қ.Қ., Жубакова С.С. Павлодар облысы бойынша оқушылар арасындағы буллингтің алдын алу тәжірибесі. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық Университетінің Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. №3(79), 2023. – Б. 285-298

3. Махадиева А.К., Албытова Н.П., Сламбекова Т.С., Махадиева А.К. Буллингке қатысушылардың рөлдік ұстанымы. «Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы 3(70)2023.-340-356 бет. ISSN 2412-2149 (Print). ISSN 2710-3269 (Online)

4. Білім беру ұйымдарында буллинг және кибербуллингтің алдын алу: теория және тәжірибе. (Авторлық ұжым) Халықаралық ғылыми семинар жинағы. Астана, 20 сәуір 2023. 223Б. ISBN 978-601-337-842-8 Формула печати, 2023.-УДК 378.1

5. Еникополов, С.Н. Понятие агрессии в современной психологии [Текст] / С.Н. Еникополов. – М., 2013. – 60 с

6. Бютнер, К. Жить с агрессивными детьми [Текст] / К. Бютнер. – М., 1991. – 68 с.

7. Арпентьева, М.Р. Проблема социального порядка и насилие в школах [Текст] / М.Р. Арпентьева // Проблемы современного образования. – 2016. - № 5. – 39-49 с.

8. Предотвращение насилия в образовательных учреждениях. Методическое пособие для педагогических работников [Текст] / Л.А. Глазырина, М.А. Костенко; под ред. Т.А. Епояна. – М., 2015. – 145 с.

9. Аудмайер, К. Все на одного: Как защитить ребенка от травли в школе [Текст] / К. Аудмайер. – Издание на русском языке, перевод, оформление ООО «Альпина Паблишер», 2016. – 28 с

10. Мерцалова, Т. Насилие в школе: что противопоставить жестокости и агрессии? [Текст] / Т. Мерцалова // Директор школы. – 2008. - № 3. – 25-32 с

11. Маланцева, О. «Буллинг» в школе. Что мы можем сделать? [Текст] / О. Маланцева // Социальная педагогика. – 2007. - № 4. – 90-92 с.

12. Зиновьева, И.О., Михайлова, Н.Ф. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации [Текст] / И.О. Зиновьева, Н.Ф. Михайлова. – СПб.: Речь, 2005. – 248 с.

13. Гуггенбюль, А. Зловещее очарование насилия. Профилактика детской агрессивности и жестокости и борьба с ними [Текст] / А. Гуггенбюль. – СПб.: Академический проспект, 2000. – 220 с.

14. Селиванова, О.А., Шевцова, Т.С. Профилактика агрессивности и жестокости в образовательном учреждении: монография [Текст] / О.А. Селиванова, Т.С. Шевцова. – Тюмень: Изд-во Тюменского государственного университета. – 2011. – 232 с.

КУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ПРОЦЕССЕ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАЗАХСТАНА: ВЛИЯНИЕ ТРАДИЦИЙ, СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Санбаева Б.Ж.,
докторант 2 курса
по специальности «8D01801-Социальная педагогика и самопознание»,
кафедра педагогики и образовательного менеджмента,
Есенова К.А.
PhD доктор , и.о. доцент
кафедры педагогики и образовательного менеджмента

Аннотация: Статья рассматривает актуальные аспекты высшего образования в Казахстане, сосредотачиваясь на повышении качества обучения и поддержке иностранных студентов. Анализируются социальная интеграция, культурные различия и преодоление языковых барьеров, влияющих на успешную адаптацию. Представлены рекомендации по улучшению международного признания и созданию условий для формирования квалифицированных специалистов.

Ключевые слова: высшее образование, адаптация, международное признание, социальная интеграция, культурные различия, языковые барьеры.

Мақалада Қазақстандағы жоғары білім берудің өзекті аспектілерін қарастырады, оқыту сапасын арттыруға және шетелдік студенттерді қолдауға бағытталған. Әлеуметтік интеграция, мәдени айырмашылықтар және сәтті бейімделуге әсер ететін тілдік кедергілерді жеңу талданады. Халықаралық қатынастарды жақсарту және білікті мамандарды қалыптастыру үшін жағдай жасау бойынша ұсыныстарда бар.

Түйінді сөздер: жоғары білім, бейімделу, халықаралық тану, әлеуметтік интеграция, мәдени айырмашылықтар, тілдік кедергілер.

The article examines the current aspects of higher education in Kazakhstan, focusing on improving the quality of education and supporting international students. Social integration, cultural differences and overcoming language barriers affecting successful adaptation are analyzed. Recommendations on improving international recognition and creating conditions for the formation of qualified specialists are presented.

Keywords*:* higher education, adaptation, international recognition, social integration, cultural differences, language barriers.

Тема "Культурные различия в процессе адаптации иностранных студентов в высших учебных заведениях Казахстана: влияние традиций, социальных норм и образовательной среды" крайне актуальна в контексте реализации Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023-2029 годы (от 28 марта 2023 года No248). Обеспечение успешной адаптации иностранных студентов в высших учебных заведениях Казахстана становится ключевым аспектом стратегии многоязычного, инклюзивного образования и развития международного сотрудничества. Исследование культурных особенностей в адаптации студентов выступает важным инструментом для выявления потребностей в образовательной среде, обеспечивая соответствие национальным и международным стандартам качества образования, что согласуется с главными направлениями стратегии образовательного развития в Республике Казахстан.

Первыми, кто рассмотрел проблему адаптации, отмечают ученые Селье Г. [1], Анохин П. [2], Меерсон Ф. [3], Казначеева В. [4], Медведев В. [5] и др.

Изучение процесса адаптации с разных точек зрения приводит к многообразию типов адаптации. Сиомичев А. По его словам, адаптация – это адаптация человека к изменившимся условиям, среде как личности. Адаптацию определяют как процесс адаптации личностных и личностных качеств к изменениям в жизни и деятельности человека; в адаптации студента также рассматриваются познавательные и коммуникативные аспекты как основное направление учебной деятельности [6].

Теперь рассмотрим адаптацию иностранных студентов проходит в два раза сложнее потому что на адаптацию иностранных студентов к университетской среде влияют несколько факторов. Изучение процесса адаптации иностранных студентов в Казахстане позволяет выделить несколько основных барьеров на пути социальной адаптации (1-рисунок):

1-рисунок. Процес адаптации иностранных студентов

Языковые барьеры. Конечно, главное из них-языковой барьер. Незнание казахского или русского языка – главное препятствие в социальной адаптации иностранных студентов. Проблемы овладения казахским или русским языком иностранными студентами могут быть связаны со сложностью языка, не имеющего отношения к родному языку, у иностранных студентов долго формируются фонематические навыки слуха и произношения, большинство иностранных студентов приезжают учиться в Казахстан с очень низким уровнем казахского или русского языка [7]. Хотя Баркер М.Ж. в своем исследовании зарубежные студенты продемонстрировали эффективные способы адаптации к университетской среде: культурное развитие, наличие большого количества друзей из других стран среди друзей и друзей, частые поездки студентов во время учебы, улучшение культурных отношений во время учебы [8].

Культурные различия. Культурные различия оказывают существенное воздействие на процесс адаптации иностранных студентов, причем результаты исследований, проведенных Байер Т.С. [9], указывают на более успешную адаптацию западных студентов по сравнению с их незападными сверстниками. Влияние таких факторов, как уверенность в себе, языковые навыки и наличие социальной поддержки, играют значительную роль в этом процессе . Согласно исследованиям Аваковой П.П [10], на процесс адаптации также влияют психофизиологические, образовательно-когнитивные и социокультурные факторы, а также случайные обстоятельства.

Иностранные студенты сталкиваются с разнообразными трудностями, включая проблемы в академической сфере, социокультурные аспекты и языковую некомпетентность, которые, как подчеркивает Хуссейн М., могут быть смягчены благодаря поддержке университета, сверстников и психологической мотивации. Процесс культурной адаптации, как отмечает Хуссейн М. [11], охватывает различные фазы, включая стадию медового месяца, которая характеризуется волнением и потенциальными разногласиями из-за культурных различий. Эти выводы подчеркивают важность учета многогранных аспектов культурной адаптации иностранных студентов для создания эффективных стратегий поддержки в высших учебных заведениях.

Социальная интеграция. Социальная интеграция иностранных студентов в высших учебных заведениях представляет собой важный аспект их образовательного опыта, оказывая значительное воздействие на качество и результативность их пребывания в новой образовательной среде. Основываясь на исследованиях, проведенных в данной области, подходы к социальной интеграции могут варьироваться, в зависимости от различных факторов, таких как культурные особенности студентов, характер образовательной программы и стратегии учебного заведения.

Важным элементом социальной интеграции является формирование активных и поддерживающих социальных сетей для иностранных студентов. Исследования, проведенные в этой области Байер Т.С. [9], выделяют роль социальных связей в смягчении переживаемых трудностей и стимулировании успешной адаптации. Учебные заведения, предоставляющие возможности для участия в общественных мероприятиях, клубах и социальных группах, способствуют формированию долгосрочных дружеских связей и повышению общественной активности студентов.

Следует также обратить внимание на важность языковой поддержки в контексте социальной интеграции. Учебные заведения, предоставляя языковые курсы и ресурсы, способствуют повышению коммуникативных навыков и уверенности иностранных студентов в общении с местными студентами и преподавателями.

Социальная интеграция также тесно связана с адаптацией к местной культуре. Образовательные программы, включающие в себя элементы культурного обмена, традиций и праздников, способствуют лучшему пониманию и взаимодействию с культурой страны пребывания. Этот подход способен создать более теплую и включающую атмосферу для иностранных студентов.

Таким образом, успешная социальная интеграция иностранных студентов в высших учебных заведениях требует комплексного подхода, включающего создание поддерживающих социальных сетей, предоставление языковой поддержки и интеграцию элементов местной культуры в образовательную среду. Эти меры не только способствуют эффективной адаптации студентов, но также обогащают общественный и образовательный опыт в университете.

Сложный и постоянно эволюционирующий процесс социальной интеграции иностранных студентов в высших учебных заведениях в значительной мере зависит от университетских структур и инициатив. Как отмечено в исследованиях Коулза Р, оптимальное организационное распределение учебных курсов играет важную роль в содействии успешной адаптации студентов к новой социальной обстановке [12]. Работа Оуэнса А. выделяет преимущества социальных программ, особенно в контексте обеспечения благополучия и безопасности иностранных студентов, подчеркивая, что их активное участие в мероприятиях способствует созданию поддерживающего окружения [13]. В свою очередь, Бисерова Г.К. подчеркивает важность преодоления психологических барьеров через специализированные программы, предоставляя студентам психологическую поддержку и тренинги для борьбы со стрессом и повышения комфорта в новой культурной среде [14]. Исследование Артура Н. подчеркивает, что готовность участников университетского сообщества, включая преподавателей и студентов, поддерживать и включать иностранных студентов, содействует полноценной социальной интеграции, создавая благоприятные условия для успешного обучения и взаимодействия в университете [15].

Исследование Садвокасовой А. внимательно рассматривает процессы социальной адаптации как внутренних мигрантов, так и студентов, раскрывая более широкий контекст миграционных явлений в Казахстане [16]. В своей работе Ахтариева Р уделяет особое внимание роли интеграции в процессе аккультурации, фокусируясь, в частности, на контексте полиэтнической образовательной среды [17]. Оба этих исследования выявляют важность целенаправленной поддержки и внедрения инклюзивной политики для успешной социальной интеграции иностранных студентов в казахстанских вузах. Эти исследования не только обогащают понимание динамики социальной интеграции, но и предоставляют конкретные перспективы в рамках высшего образования в Казахстане.

Образовательная среда. Поддержка иностранных студентов в высших учебных заведениях является ключевым аспектом обеспечения их успешной адаптации и интеграции в новую образовательную среду. Эта поддержка включает в себя различные компоненты, начиная от академической помощи, такой как языковые курсы и наставничество, которые помогают преодолеть языковые барьеры и успешно освоить учебный материал, до социальных инициатив, таких как мероприятия для знакомства и культурные обмены, способствующие формированию дружественной обстановки и расширению социальных связей. Психологическая поддержка также играет важную роль, предоставляя консультации и помощь в справлении со стрессовыми ситуациями, связанными с изменением культурной среды. Эффективная поддержка иностранных студентов не только способствует их индивидуальному успеху, но и формирует разнообразную и инклюзивную образовательную среду, где каждый студент имеет равные возможности для развития и достижения своих образовательных целей.

Авторы отмечают важность поддержки иностранных студентов в Казахстане, приводя конкретные результаты исследований. Ибраева Ж.Б. выявила удовлетворенность социально-культурной поддержкой студентов медицинского университета, особенно высоко оценивая роль кураторов-профессоров [18]. В то же время студенты высказали потребность в дополнительных языковых курсах и поддержке в поддержании связи с родителями. Абдухалыкова Ж. обсудила внедрение академического консультирования в контексте модернизации высшего образования, подчеркивая важность перехода к образованию, основанному на компетентностях [19]. Мухамеджанова Д. выделила опыт иностранных студентов в Казахстане, подчеркивая необходимость создания учебными заведениями инклюзивной образовательной среды и оказания поддержки в адаптации студентов к новой

обстановке [20]. Эти исследования подчеркивают актуальность и важность интегрированных подходов к поддержке иностранных студентов в казахстанских учебных заведениях.

Заключение: Высшее образование в Казахстане активно совершенствуется в соответствии с мировыми стандартами, предлагая разнообразные образовательные программы. Принятие мер по социальной интеграции, включая культурные мероприятия и поддержку иностранных студентов, содействует успешной адаптации в учебной среде. Преодоление языковых барьеров через языковые курсы также играет ключевую роль в обеспечении беспрепятственного обучения. Дальнейшее развитие международных партнерств и активное продвижение международного признания, а также обмен опытом в образовательной сфере, содействовали бы укреплению позиций казахстанских университетов в глобальном образовательном сообществе и созданию условий для формирования квалифицированных кадров с международным признанием.

Литература

1. Селье, Г. Очерки об адаптационным синдроме. -Москва.: Изд-во Медгиз, - 1960.-225с.
2. Анохин, П. Очерки об адаптационным синдроме . М.:Медицина, - 1975.-278 с.
3. Меерсон, Ф. Адаптация, стрес и профилактика. М.: Наука, - 1981.- 278 стр.
4. Казначеева, В. Современные аспекты адаптаций . Новосибирск, - 1986. – 120 с.
5. Медеведев, В. Компоненты адаптационного процесса . Л.: Наука, - 1989. - 109 с.
6. Сиомичев, А. Психологические особнности адаптаций студентов в сфере познания и общения в вузе . Автореферат на соискание степени кандидата психологических наук , - 1985. – 17 с.
7. Биекенов К.У,. Ногайбаев Е.О//К проблеме социальной адаптации иностранных студентов к условиям казахстанских вузов. Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. No4 (43). -2012. – С- 35 .
8. Barker, M. J. Academic.achievement and social adaptation among international students: a comparison groups study of the peer-pairing program.//International Journal of Iercuitwo/ Reiotions. - 1990. - Vol. 14. -P. 263,
9. Baier, Stefanie T.. “International students: Culture shock and adaptation to the U.S. culture.” (2005).
10. Mesidor, Jean Kesnold and Kaye F. Sly. “Factors That Contribute to the Adjustment of International Students.” *Journal of International Students* 6 (2016): 262-282.
11. Hussain, Mudassir and Hong Shen. “A Study on Academic Adaptation of International Students in China.” *Higher Education Studies* (2019): n. pag. https://doi.org/10.5539/hes.v9n4p80
12. Coles, Rebecca and Viren Swami. “The sociocultural adjustment trajectory of international university students and the role of university structures: A qualitative investigation.” *Journal of Research in International Education* 11 (2012): 100 - 87. https://doi.org/10.1177/1475240911435867
13. Owens, Alison and Susan Loomes. “Managing and resourcing a program of social integration initiatives for international university students: what are the benefits?” *Journal of Higher Education Policy and Management* 32 (2010): 275 - 290. https://doi.org/10.1080/13600801003743364
14. Biserova, Galia Kamilyevna and Guzalia Rasikhovna Shagivaleeva. “Socio-Psychological Adaptation of International Students to Learning and Professional Activities.” *Space and Culture, India* (2019).
15. Arthur, Nancy. “Supporting international students through strengthening their social resources.” *Studies in Higher Education* 42 (2017): 887 - 894. https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1293876
16. Сәдуақасова А, Казмиркевич П. «Миграция и социальная адаптация внутренних переселенцев и студентов казахстана» Научный журнал. 2022/4 (104), 2022, стр 34-53
17. Ahtarieva, Raziya et al. “Integration as a Form of Acculturation of Foreign Student –Future Teacher in the Polyethnic Educational Environment of the University.” *Journal of Social Studies Education Research* 9 (2018): 317-331.
18. Ibraieva, J B et al. “[THE SATISFACTION OF FOREIGN STUDENTS WITH SOCIAL CULTURAL SUPPORT IN THE MEDICAL UNIVERSITY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN].” *Problemy sotsial'noi gigieny, zdravookhraneniia i istorii meditsiny* 24 1 (2016): 39-43 . https://doi.org/10.1016/0869-866X-2016-1-39-43
19. Abdykhalykova, Zhazira et al. “Academic advising in the context of modernisation of higher education of Kazakhstan.” *Contemporary Educational Researches Journal* (2017). https://doi.org/10.18844/CERJ.V8I3.588
20. Mukhamejanova, Dinara. “International students in Kazakhstan.” *International Journal of Comparative Education and Development* (2019). https://doi.org/10.1108/IJCED-07-2018-0024

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ТІЛДІҢ РӨЛІ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

Сатыбаева Анара Умирзаковна,
8D03101 – Әлеуметтану мамандығы
бойынша 1 курс докторанты,
Шабденова Айжан Базархановна
PhD докторы, әлеуметтану және
әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті м.а
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аңдатпа: Мақалада денаулық сақтау саласындағы тілдік фактордың негізгі сипаты мен маңызы қарастырылады. Оның ішінде Қазақстандағы көп этностардың мекен етуі медицина саласы мамандарының қызметінде тілді қолдану сипаты зерттелген. Денсаулық сақтау саласы мамандарының ҚР медицина саласындағы тілдік ахуалға баға беруі, медицина саласындағы мамандармен тілдерді қолдануы, мамандардың тілдерді қолданудағы қиындықтары қарастырылған.

Тірек сөздер: тіл, медицина, денсаулық сақтау, лингвистика, этностар.

В статье рассматривается основной характер и значение языкового фактора в области физического сохранения. В том числе изучен характер использования языка в деятельности специалистов медицинской сферы проживания многих этносов Казахстана. Рассмотрены оценка специалистами здравоохранения языковой ситуации в медицинской сфере РК, использование языков специалистами в медицинской сфере, трудности в использовании языков специалистами.

Ключевые слова: язык, медицина, здравоохранение, лингвистика, этносы.

The article examines the main character and importance of the language factor in the field of physical preservation. In particular, the nature of the use of language in the activities of specialists in the medical field of residence of many ethnic groups of Kazakhstan has been studied. The assessment by healthcare professionals of the linguistic situation in the medical field of the Republic of Kazakhstan, the use of languages by specialists in the medical field, difficulties in using languages by specialists are considered.

Key words: language, medicine, healthcare, linguistics, ethnic groups.

Денсаулық сақтау саласы қоғам өмірі үшін маңызды салалардың бірі. Адам денсаулығын сақтау, түрлі аурулардың алдын алу дені сау қоғамның басты негізігі. Тіл денсаулық сақтау саласында әр түрлі деңгейде шешуші рөл атқарады. Тілдің денсаулық сақтау саласында айтарлықтай маңызы бар бірнеше аспектілерді қарастыруға болады, оларға ем алушылармен байланыс, медициналық құжаттар толтыру, білім беру және кеңес беру, халықаралық ынтымақтастық, медициналық зерттеу қызметі, этикалық мәселелер, диагностика жасау. Аталған бағыттарда тілді қолдану коммуникация негізі ретінде қарастырылады. Дәрігерлер мен медициналық қызметкерлер пациенттермен олардың белгілерін, ескертулерін, ауру тарихын түсіну және қажетті емдеу шараларын түсіндіру үшін тиімді қарым-қатынас жасауы керек. Пациенттердің мәдени ерекшеліктері мен тілдік қалауларын түсіну көрсетілетін медициналық көмектің сапасын айтарлықтай жақсарта алады.

Медициналық құжаттама толтырудағы тілдің қажеттігі дәрігерлер мен медбикелер тілді пациенттердің медициналық тарихын, зерттеу нәтижелерін, диагноздарын және емдеу жоспарларын құжаттау үшін пайдаланады. Тілдің дәлдігі мен анықтығы медицина мамандары арасында ақпарат беру үшін маңызды. Білім беру және кеңес беру денсаулық сақтаудың тиімді бағдарламаларын жүргізу түсінікті және түсінікті тілді қажет етеді. Білім беру материалдары, брошюралар, дәрістер мен кеңестер әртүрлі аудиторияларға, соның ішінде әртүрлі білім деңгейлері мен мәдени ортасы бар адамдарға қолжетімді және түсінікті болуы керек. Халықаралық ынтымақтастық нығайтуда, жаһандық медициналық тәжірибеде әртүрлі елдер

мен мәдениеттердің мамандары арасында тиімді ақпарат алмасу мүмкіндігі маңызды. Бұл тұрғыда тілдік кедергілер қиындық тудыруы мүмкін және тиімді қарым-қатынас жалпы қабылданған терминдер мен стандарттарды қолдануды талап етеді. Медициналық зерттеу қызметін жүзеге асыруда ғылыми ақпаратпен және зерттеу нәтижелерімен бөлісу үшін дәрігерлер мен зерттеушілер ғылыми тілді қолданады. Бұл денсаулық сақтау саласындағы стандарттар мен дәлдікті сақтауға көмектеседі. Этикалық мәселелер және кеңес беруде тіл медицинадағы этикалық мәселелерді талқылауда және күрделі моральдық дилеммаларды шешу бойынша кеңес беруде маңызды рөл атқарады.

Денсаулық сақтаудың жалпы тиімділігі ақпаратты жеткізу, пациенттердің қажеттіліктерін түсіну және медициналық қоғамдастықта ынтымақтастық үшін тілді қолдану қабілетімен тығыз байланысты болып келеді. Осы орайда Ю.В.Сметанина медицина саласындағы коммуникацияның тілдік және социомәдени ерекшеліктері туралы зерттеген, оның ішінде АҚШтың денсаулық сақтау саласы мысалға алған. Сметанина зерттеуінің негізгі сипаты түрлі ұлттар шоғырланған Америкадағы медицина саласындағы тілдік қарым-қатынас қиындықтары немесе оның денсаулық сақтау саласына қаншалықты әсері бар екендігі. Оның айтуынша коммуникациялық ерекшеліктері этномәдени сипат алады, ондағы коммуникациялық фактордың адам денсаулығына қаншалықты әсер ететіндігі зерттеледі [1].

Дәрігерлер пациенттермен өз жағдайларын толық түсініп, денсаулығына қатысты ақпараттандырылған шешімдер қабылдай алатындай медициналық терминдер мен емдеу жоспарларын түсіндіре алуы керек. Науқасқа қол жетімді тіл ынтымақтастықты жақсартуға және ұсыныстарды орындауға ықпал етеді. Осы орайда зерттеулер және ғылыми даму медициналық зерттеулер саласында ғалымдар арасында ақпарат алмасу үшін дәл және стандартталған тілді қолдану маңызды. Бұл жаңа технологияларды, емдеу әдістерін дамытуға және денсаулық сақтау стандарттарын жақсартуға ықпал етеді. Денсаулық сақтау саласындағы стандарттарды жақсарту халықаралық ынтымақтастық тәжірибесіне сүйенеді. Әлемдік медициналық тәжірибеде елдер мен мәдениеттер арасында тиімді ақпарат алмасу және тәжірибе алмасу мүмкіндігі маңызды. Бірыңғай медициналық тіл халықаралық ынтымақтастық пен медициналық стандарттардың дамуына ықпал етеді.

Медициналық салада стандартталған, дәл және түсінікті тілді жалпы қолдану сапалы және қауіпсіз медициналық көмек көрсетудің кілті болып табылады.

Осы орайда Қазақстанда қазақ ұлтымен қатар басқа да этностар мекен етеді және олардың этномәдени ерекшеліктерін сақтау өмірінің барлық саласында әсер етеді. Еліміздің Конституциясымен бекітілген адамның құқықтарында тіліне, жынысына, дініне, біліміне, денелік сипатына, нәсіліне қарамастан елімізде еркін өмір сүру құқығы бар. Сол құқықтардың бірі тілдік құқығын ерекше атауға болады. Себебі, Қазақстанда қазақ тілі мемлекеттік тіл мәртебесіне ие, ал орыс тілі этностар арасындағы коммуникация тілі ретінде қолданысқа ие.

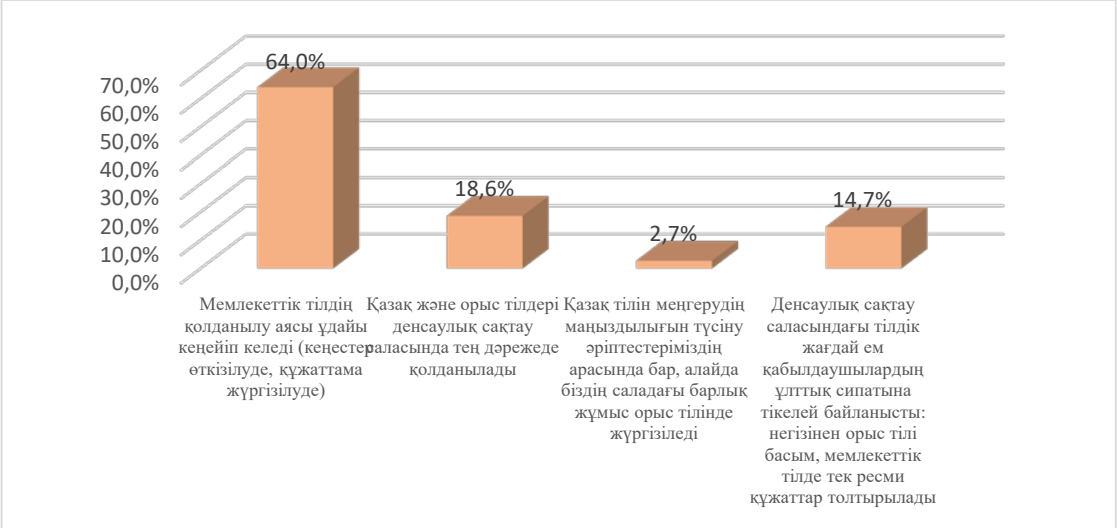
Медициналық персоналдың тілдік әлеуеті денсаулық сақтау сапасына айтарлықтай әсер етеді. Медициналық персоналдың тілдік әлеуетіне көптілділіктің әсері зор. Көптілділік пациенттер әртүрлі тілдерде сөйлейтін көп мәдениетті қоғамдарда немесе медициналық топтарда көптілді медициналық персоналдың болуы өте маңызды болуы мүмкін. Бұл пациенттермен қарым-қатынасты жеңілдетеді, түсінуді жақсартады және медициналық қызметтерге қол жетімділікті қамтамасыз етеді.

Осы орайда тілдік құқықтар мен лингвистикалық құқықтар туралы Біріккен ұлттар ұйымының Тілдік аздықтардың тілдік құқықтары сұрақтары туралы Арнайы баяндамашысының практикалық нұсқаулығында айтылған. «Тілдік құқықтар» мен «лингвистикалық құқықтар» - бұл мемлекеттік органдардың, жеке тұлғалардың және басқа субъектілердің тілді қалауына немесе қолдануына әсер ететін адам құқықтары. «Тілдік құқықтар» ұғымы, әдетте, «лингвистикалық құқықтарға» қарағанда кеңірек. Сондықтан, бұл нұсқаулықта екі термин де тілдік азшылықтардың құқықтарын тиімді жүзеге асыру үшін қандай минималды және мүмкін болатын қосымша шаралар қабылдануы керек немесе қабылдануы мүмкін екендігі туралы мәселелерді талқылау үшін қолданылады. Тіл адам табиғаты мен мәдениеті үшін өте маңызды және жеке тұлғаның маңызды көріністерінің бірі

болып табылады. Осы себепті, тілге қатысты мәселелер ерекше эмоционалды бояуды қабылдайды және кейде маргиналдану, оқшаулану және кемсітушілік жағдайында өздерінің ерекше белгілері мен мәдени ерекшеліктерін сақтауға тырысатын тілдік азшылықтар үшін өте маңызды» деп атап кеткен [2].

Аталған құқықтардың сақталуы Қазақстан үшін маңызды болып табылады. Әсіресе денсаулық сақтау саласында халықтың коммуникация жасау мүмкіндіктері мен кемсітушіліктерге жол бермеу басты назарда ұсталады. Бұл мәселе әлемнің бірнеше елдерінде көптеп кездеседі. Бірақ дұрыс шешімін тапқан, тиімді тіл саясатын қолданатын мемлекетте барлық этностардың бір-бірін түсінуі және өз өмірінің сапалы болуына кедергі келтірмеуі қажет. Сондықтан да, өмір сапасының жақсаруына денсаулық сақтау саласының дамуы әсер етеді, ал денсаулық сақтау саласындағы тілдерді қолдану, ондағы тілдік ахуалды зерделеу қазіргі кезде Қазақстан үшін өзекті болып табылады.

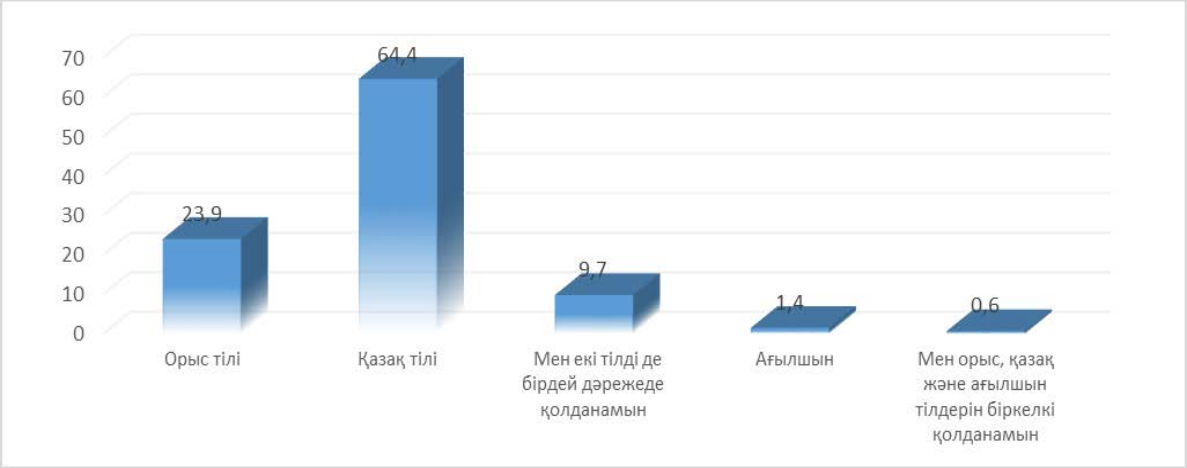
Денсаулық сақтау саласы мамандарының Қазақстан Республикасындағы медицина саласындағы тілдік ахуалға 64,0 % баға беруінде «мемлекеттік тілдің қолданылу аясы кеңейіп келеді, ол жиналыстар, кеңестер өткізу, құжаттама толтыруда көрініс береді» - деген [3] (1 сурет).

1 сурет – ҚР денсаулық сақтау саласы мамандарының тілдік ахуалға баға беруі
Дереккөзі: [3] әдебиет

Суреттен денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік тілден басқа орыс тілінің де қатар қолданатындығын, әрі денсаулық сақтау саласындағы тілдік ахуал ем қабылдаушылардың ұлттық сипатына тікелей байланысты екенідігі де назарға алынады. Мұнда басқа этностармен көбіне орыс тілінде қарым-қатынас жасалатындығын көрсетеді. Сала мамандарының қызметте қай тілді көбірек қолданатындығы да маңызды, осы орайда денсаулық сақтау саласы мамандарының кәсіби қызметтерінде қазақ тілін басымырақ қолданатын болып шықты (64,4%), орыс тілінде 23,9%, қазақ және орыс тілдерінде 9,7%, ағылшын тілін қолдануы 1,4% құраған (2 сурет).

Бірақ, бұл денсаулық сала мамандарының айтарлықтай деңгейде мемлекеттік тілді меңгергендігін білдірмейді, керісінше бұл мамандардың деңгей бойынша (қызмет ету түріне қатысты) және қолдану түрін білдірмейді. Мысалы, медицина саласында қазақ тілін білім алуда немесе пациенттермен қарым-қатынаста, құжат толтыруда, әріптестермен қарым-қатынаста қолданылатындығын тереңірек зерттеуді қажет етеді.

2 сурет – Денсаулық сақтау саласы мамандарының тілдерді қолдану сипаты
Дереккөзі: [3] әдебиет

Медициналық құжаттама қазіргі кезде мамандардың бағалауы бойынша мемлекеттік тілде басым қолдану қажеттігі бар ма? Осы сұраққа мамандар денсаулық сақтау саласында кездесетін қиындықтар тұрғысынан жауап берген болатын. Сала мамандарының басым бөлігі құжаттаманы қазақ тілінде толтыру керек болады дегенмен келіседі (40%) және 23,4% қазақ тіліндегі емделушілер саны артып келеді, осыған орай мемлекеттік тілді жақсы меңгерген мамандар саны аз дегенді атап кетсе. Келесі маңызды бір бөлігі тілдік мәселені маңызды деп санамайды, қажет болған жағдайда аудармашылардың немесе басқа да мамандардың көмегіне жүгінетіндігі белгілі болды.

Демек, медицина саласы мамандарының арасында мемлекеттік тілд қолдану айтарлықтай басым деуге болады, оған құжаттаманы мемлекеттік тілде толтыру қажеттігі негіз болып отыр. Бірақ, бұл денсаулық сақтау саласы мамандарының арасында тілдік мәселенің жоқ екендігінің дәлелі емес, керісінше мамандардың тілдерді игеруге деген ынтасын оятуы мүмкін.

3 сурет – Денсаулық сақтау саласы мамандарының тілдік қиындықтары
Дереккөзі: [3] әдебиет

Демек, медицина тілі бірнеше себептерге байланысты денсаулық сақтау сапасында шешуші рөл атқарады және оның әсері медициналық практиканың әртүрлі аспектілерін қамтиды. Диагностика мен емдеудің дәлдігін алатын болсақ медицина тілі симптомдарды, диагноздарды, емдеу процедураларын және зерттеу нәтижелерін сипаттаудың стандартталған және дәл әдісін ұсынады. Медициналық тілдегі дәлсіздіктер немесе анықтықтың жеткіліксіздігі түсініспеушіліктерге, диагноздардағы қателіктерге және тиімсіз емдеу

стратегияларына әкелуі мүмкін, сол себептен емделушілермен тиімді байланыс орнату маңыздылығы туындайды. Медициналық қызметкерлер арасындағы тиімді байланыстың ерекшелігі, медициналық саласында әр түрлі мамандықтағы мамандар жұмыс істейді, оларға дәрігерлер, медбикелер, зертханашылар және басқалар кіреді. Мамандармен тілді біркелкі қолдану оларға ақпаратты тиімді бөлісуге мүмкіндік береді, бұл күтімді үйлестіру және пациенттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

Медициналық тілдегі нақты құжаттама денсаулық сақтаудың ажырамас бөлігі болып табылады. Ол пациенттің медициналық тарихы, леч, зерттеу нәтижелері туралы ақпаратты сенімді сақтауды және беруді қамтамасыз етеді, бұл кейінгі күтім мен емдеудің дәйектілігі үшін маңызды. Сонымен қатар денсаулық сақтау саласындағы қарым-қатынас дағдыларында тілді игеру қажеттілігін жетілдіру қажет етеді. Дәрігерлер мен медбикелер пациенттермен нақты және түсінікті қарым-қатынас жасау үшін жақсы қарым-қатынас дағдыларына ие болуы керек. Бұған түсінікті тілді қолдану, күрделі терминдерден аулақ болу, пациенттің түсіну деңгейіне байланысты қарым-қатынас стилін бейімдеу мүмкіндігі кіреді және бұл медицина саласының тиімділігін арттыра түседі. Денсаулық сақтау саласындағы маңызды бағыттардың бірі аударма және түсіндіру қабілетін зерделеу. Егер пациент медициналық көмек көрсетілетін елдің тілін білмесе, сапалы аударма мен интерпретация үшін персоналдың немесе ресурстардың болуы маңызды. Бұл симптомдарды, процедураларды және берілген ақпаратты дұрыс түсінуге кепілдік береді. Сол себептен денсаулық сақтау саласындағы дұрыс аударламаларды қолдану маңызды. Бұл дәрігерлер мен клиенттер арасындағы эмпатия мен мәдени құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді. Медициналық қызметкерлер пациенттердің қажеттіліктері мен қалауларын жақсы түсіну үшін мәдени айырмашылықтарға сезімтал болуы керек. Бұл тілдегі, әдет-ғұрыптағы және нанымдағы айырмашылықтарды құрметтеуді қамтиды.

Осылайша, денсаулық сақтау саласындағы тілдерге оқыту маңызды орын алады. Медициналық қызметкерлерді тілдік құзыреттілік бойынша үздіксіз оқыту қызмет көрсету сапасын жақсарту үшін маңызды. Бұған коммуникативті дағдыларды жақсарту бойынша семинарлар, курстар немесе тренингтер өткізу қажет. Бұл сала мамандары арасындағы байланысты жеңілдету үшін технологиялардыны пайдалануды қажет етеді. Мобильді аударма қолданбалары немесе бейне байланыс сияқты заманауи технологияларды пайдалану, әсіресе көп тілді персонал болмаған кезде, тиімдірек қарым-қатынасты қамтамасыз ету үшін пайдалы болалды. Медициналық персоналдың жалпы тілдік әлеуеті олардың мәдени және тілдік фонына қарамастан барлық пациенттерге сапалы және қолжетімді медициналық көмек көрсетудің маңызды факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сметанина-Волдвин Юлия Валентиновна, Языковые и социокультурные особенности коммуникации в медицинской сфере (на примере различных коммуникативных общностей в контексте здравоохранения США), Вестник НГУ, Серия: Лингвистика и международная коммуникация, 2009, Том 7, выпуск 1.

2. Языковые права языковых меньшинств. Практическое руководство специального докладчика Организации Объединенных Наций по вопросам меньшинств, Женева, март 2017.

3. Қазақстан Республикасындағы тіл саясаты мәселелері бойынша әлеуметтік және аналитикалық зерттеулер / Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім және министрлігінің Тіл саясаты комитеті, «NewGroup.kz» ЖШС. – Астана, 2022 жыл

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ВИКТИМДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мурзагулова Мейрамкул Дауренбековна,
«8D01823- Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 3 курс докторанты
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Масимбаева Маржан Аликеновна,
№1 облыстық арнайы мектеп интернаты. Педагог-тәрбиеші
Турегельдиева Ақжарқын Сериковна,
аға оқытушы

Аннотация. Мақалада виктимді мінез-құлқы бар жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері мен виктимді мінез-құлықтың пайда болу факторлары туралы баяндалып, виктимді мінез-құлықты жасөспірімдермен жұмыс жасау ерекшеліктері көрсетілген.

Тірек сөздер*:* виктимді мінез-құлық, биологиялық факторлар, психологиялық факторлар, әлеуметтік –психологиялық факторлар, әлеуметтік-экономикалық факторлар.

В статье рассказывается о психологических особенностях подростков с виктимным поведением и факторах возникновения виктимного поведения, показаны особенности работы с виктимным поведением подростков.

Ключевые слова: виктимное поведение, биологические факторы, психологические факторы, социально –психологические факторы, социально-экономические факторы.

The article describes the psychological characteristics of adolescents with victim behavior and the factors of the occurrence of victim behavior, shows the features of working with victim behavior of adolescents.

Keywords: victim behavior, biological factors, psychological factors, socio–psychological factors, socio-economic factors.

Жаңа цифрлы қоғамның уақыт ілеспес жылдамдықпен алға дамуына сай адамзат тарихында тәрбие мәселесі тек қоғам философтарын, психологтарын ғана емес, әсіресе, әлеуметтік педагогтардың назарын ерекше аудартуда. Қоғамда күн сайын жасөспірімдер виктимизациясы түрлерінің артуы «қарыны тоқтық, көйлегі көктік- аздырар адам баласын»-ға әкеле жатқандай. Бұл мәселе әлеуметтік педагогтардың жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқының алдын алу әдістерін кәсіби құзыреттіліктілікпен жетік меңгерген жағдайда шешіледі. Олай болса, ең алдымен виктимді мінез-құлық, виктимизация факторлары және әлеуметтік педагогтың жұмыс ерекшеліктерін анықтап, саралаймыз.

ХХ ғасырда «қиын бала», «девиантты бала», «деликвентті мінез-құлық», «виктимді мінез-құлық», «қауіптілікті тудыратын», «зорлық-зомбылық» деген ұғымдар туындап, оларды виктимология ғылым саласы зерттеді. Қазірде осы ұғымдар қатарына «буллинг», «кибербуллинг», «суицид» қосылды.

Адамның қолайсыз жағдаяттың құрбаны болу бейімділігін сипаттайтын виктимизация болса, сол жағдаятқа тап болған адам мінезі виктимділікке жатады. Әсіресе, виктимді мінез-құлық жасөспірімдерде басымырақ көрінеді. Оған бірнеше факторлар себеп: біріншіден жасөспірімге тән физиологиялық ерекшеліктер көрінісі-өтпелі кезеңге сәйкес келуі, екіншіден сыртқы әлеуметтік орта әсері (отбасы мен қоршаған орта). Қазірде жасөспірімдер виктимизациясының өршуінің негізгі аспектісіне: олардың мінез-құлқындағы ауытқушылықтарына, компьютерге, теледидарға (мұнда алкоголь, темекі, энергетикалық ішімдіктер, арықтататын өнімдерді жарнамалау және т.б.), олардың жеке басының қоғамға қарсы көзқарасын қалыптастыратын құрдастар топтарына ересектердің, кері әсері бар екенін айта кету керек. Осы аталған жағымсыз әсерлердің нәтижесі көпшілік жағдайда жасөспірімді

қоғамға жат әрекеттерге итермелейді, сонымен қатар оны виктимизация құрбанына айналдыруы әбден мүмкін. Осыған байланысты жасөспірімдер виктимизация процестерінің алдын алу әлеуметтік-педагог жұмысының маңызды бағыты болады. Виктимологияның негізгі ұғымдары мен әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның ерекшеліктері М.А. Галагузова, В.И Загвязинский, А.В.Мудрик, Ф.А. Мұстаева, М.В. Шакурова еңбектерінде айқындалып, қарастырылған. Ал әлеуметтік педагогтың виктимді мінез-құлыққа бейім жасөспірімдермен алдын алу жұмысының ерекшеліктерінің өзекті мәселелерін М.А. Галагузова, С.А. Беличева, А.В. Мудриктің еңбектерінен көреміз. Психология саласында виктимді мінез-құлық туралы Г.Т. Бекмұратованың «Мінез-құлқында ауытқушылықтары бар балалардың ерекшеліктерін психологиялық тұрғыда зерттеу» [1] және А. Болтаеваның «Құқық психологиясы» еңбектерінде қарастырылады [2]. Заң тұрғысында осы мәселеге Е.О. Алаухановтың еңбектерінде де кездеседі [3].

Қазіргі уақытта әлеуметтік педагогиканың өзекті мәсеселерінің бірі ретінде виктимология тұлғаның әлеуметтенуіне кері әсер ететін факторларды анықтай отырып, жасөспірімдердің әлеуметтік-мәдени өміріндегі жағымды өзгерістерді айқындауға назар аударады.

Әлеуметтік педагогика-бұл әлеуметтік мәселелер мен қиындықтардан зардап шегетін адамдарға көмек көрсетуге бағытталған кәсіби қызмет саласы. Ал әлеуметтік-педагогикалық виктимология- құрбан болған адамдардың қайта әлеуметтенуіне қажетті жағдайларды анықтап, жалпы және арнайы ұстанымдары мен алдын алудың формасы мен әдістерін, диагностикалап және түзету тәсілдерімен бірге кеңес беру түрлерін ғылыми негіздеп, оларды практикалық тұрғыдан тексеріп дәлелдеуге бағытталады. Сондықтан әлеуметтік-педагогикалық виктимология әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік педагогика және әлеуметтік психология ғылымдарының байланысында тұлғаның ауытқушылық мінез-құлық, әртүрлі физиологиялық кемшіліктерінің социопатогенезіндегі мәселелерін қарастырады. Әлеуметтік-педагогикалық виктимологияның мәденигенетикалық тұжырымдамасының авторы ресейлік психолог ғалым, Е.В. Руденский тұлғаның әлеуметтік-мәдени қызығушылықтарының теріс бағытта дамуы, тұлға әлеуметттенуінің механизмдерінің әлсіздігі виктимділікке әкелетінін айтады [4]. Виктимология жәбірленген адамның құрбандыққа айналу факторларының себеп-салдарына мән беріп, яғни адамды қылмыс құрбанына айналуға бейім етуі мүмкін физикалық, психикалық және әлеуметтік ерекшеліктер мен белгілерді зерттейді, ал әлеуметтік-педагогикалық виктимология адамдардың жағымсыз қылықтары мен мінез- құлқынан, не басқалардың кесірінен құрбандыққа тап болған себеп-салдары мен оны түзету жолдарын зерттейді. Жалпы адамдардың қоғамда әлеуметтенуінде келеңсіз оқиғалардың ықтимал құрбаны болуын қарастырады. «Жеке топтың профилактика жұмыстарының технологиясын тиімді іске асыру үшін әлеуметтік-педагог алдын алу жұмысы мен балаларға көмек көрсетуде құзыретті болуы тиіс» деп көрсетіледі. [5]. Олай болса, әлеуметтік педагогқа қажетті құзыреттіліктер:

-жәбірленушінің алдында тұрған әлеуметтік мәселелер мен қиындықтарды түсіну және білу;

-әлеуметтік-педагогикалық диагностиканы жүргізу қабілеті;

--әлеуметтік-педагогикалық іс-шаралар мен бағдарламаларды жоспарлау және іске асыру мүмкіндігі;

- бұл топта және әлеуметтік қызметтер желісінде жұмыс істей білу;

- өзін-өзі дамыту және кәсіби өсу дағдылары.

Әлеуметтік педагогтың жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқының алдын алу жұмыс бағыттарының бірі ретінде баланың дамуы мен әлеуметтену ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті шаралардың кең ауқымын қарастырады. «Виктимологияның алдын алу» деңгейлерінде профилактикалық жұмыс әдістері мен формаларын қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқының алдын алу әдістері мен тәсілдеріне мыналарды жатқызамыз:

1. Жәбірленушінің "портретін" психологиялық зерттеу. Бұл әдіс құрбандыққа әкелетін адамның мінез-құлқының себептерін зерттеуді қамтиды. Ол үшін ақпарат жинаудың социометриялық әдістері, тестілеу, бақылау және т. б. қолданылады.

2. Ауызша әдіс (дәріс, әңгіме, жеке және топтық жұмыс). Жәбірленуші мінез-құлықтың алдын-алудың тиімді әдісі әңгіме болуы мүмкін-жеке немесе топтық жұмыс тәсілі, белгілі бір жағдайда құрбан болу мүмкіндігінің алдын алуға бағытталған.

3. Тренинг. Жасөспірімдермен жұмыс жасаудағы ең тиімді әдістердің бірі-жәбірленуші мінез-құлықтың алдын алу контекстінде қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру-психологиялық тренинг.

Білім беру мекемелерінің мамандары көбіне психологиялық-педагогикалық тренингті қолданады, ол білім беру ортасы жағдайында заңсыз әрекеттердің алдын алудың тиімді әдістерін меңгеруге, виктимизация кезіндегі мінез-құлық стратегияларын пысықтауға және талдауға бағытталған, бұл баланы жәбірленуші рөліне қоя алады және оның өміріне қауіп төндіреді. Тренингтерде ситуациялық-рөлдік, дидактикалық, шығармашылық, ұйымдастырушылық-белсенділік, ойын, дәстүрлі және дәстүрлі емес жұмыс әдістерін қолдануға болады. Жасөспірімдермен тренингтік сабақтарды ұйымдастыру кезінде қиыншылыққа төтеп беру мен шиеленістен шығу жолдарын жеңу, қатысушылар арасында сенімді қарым-қатынас құру мақсатында ашық ойындар пайдаланылады.

Рөлдік ойындар диагностика мен өзін-өзі диагностикалау құралына айналады, бұл қарым-қатынастағы қиындықтарды, сондай-ақ жеке дамудағы психологиялық мәселелерді анықтауға ықпал етеді. Ойын тек оқу процесіне жанама әсерін тигізеді: ойын әрекеті жаңа мінез-құлық дағдыларын дамытуға және оларды бекітуге ықпал етеді; ойын барысында тиімді қарым-қатынас дағдылары қалыптасады; рөлдік ойын басқа адамдармен өзара әрекеттесу тәжірибесін алуға ықпал етеді. А. А. Реан құрбан болған жасөспірімдермен тренингтік жұмысты ұйымдастыруда денеге бағытталған психотерапия әдісін қолдануды ұсынады. Бұл формада техниканың үш негізгі кіші тобы бар: дене құрылымымен жұмыс, сенсорлық хабардарлық және жүйке-бұлшықет релаксация [6].

Жасөспірімдерде виктимді мінез-құлқының алдын алу бойынша әлеуметтік педагог қызметінің негізгі ерекшеліктері:

1. Әр жасөспірімге жеке көзқарас: әлеуметтік педагог әр жасөспірімнің ерекшеліктерін, оның қажеттіліктері мен мүдделерін ескеруі керек. Әр түрлі жастағы, әртүрлі әлеуметтік, психологиялық және физикалық ерекшеліктері бар жасөспірімдермен жұмыс істей білу керек.
2. Жүйелік тәсіл: әлеуметтік тәрбиеші психологтар, дәрігерлер, заңгерлер және басқалар сияқты басқа мамандармен бірлесіп жұмыс істеуі керек. Жасөспірімдерде құрбандықтың алдын алуға мүмкіндік беретін бірыңғай жұмыс жүйесін құру қажет.
3. Ата-аналармен жұмыс: әлеуметтік тәрбиеші жасөспірімдердің ата-аналарымен олардың дамуы мен құрбандықтан қорғануы үшін қолайлы жағдай жасау үшін жұмыс істей білуі керек.
4. Қоғаммен жұмыс: әлеуметтік тәрбиеші қоғаммен белсенді қарым-қатынас жасауы керек, құрбандық мәселесімен бірлесіп күресу үшін еріктілерді, серіктестерді және басқа да мүдделі тараптарды жұмысқа тартуы керек.
5. Мониторинг және талдау: әлеуметтік тәрбиеші жағдайды үнемі қадағалап, қабылданған шаралардың тиімділігін бағалау және олардың қызметіне қажетті түзетулер енгізу үшін талдау жүргізуі керек.

Қорыта келе, қиын жағдайға тап болған жасөспірімге әлеуметтік педагог педагогикалық-психологиялық демеу көрсетіп, оны рухани тұрғыдан қолдау, өзіне деген сенімін ояту арқылы өз күшіне сендіріп, болашаққа деген сенімін күшейтуі үшін маман бойында белгілі бір білім қорларымен қатар ұйымдастырушылық дағдылары, балалар ұжымымен жұмыс жасай алу қабілеттіліктерімен қатар педагогикалық икемділікпен және виктимологиялық ғылым негіздерімен қаруланулы тиіс.

Әдебиеттер:

1. Бекмұратова Г.Т. Мінез-құлқында ауытқушылықтары бар балалардың ерекшеліктерін психологиялық тұрғыда зерттеу.- Алматы: 2005. -118б.

2. Болтаева А.М. Құқық психологиясы: оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 202 б.

3. Алауханова Е.О. Криминологические проблемы корыстно-насильственных преступлений: монография. - СПб., 2005. – 152 б.

4. Руденская Ю. Е. Виктимодиагностика : учеб. Пособие-Новосиб.гос.пед.ун-т. – Новосибирск : НГПУ, 2015. – 213 с.

5. Мурзагулова М., Атемова К., Сулейменова Л., Аринова Н., Батырбаева Б. Болашақ әлеуметтік педагогтардың жасөспірімдердің виктимдік мінез-құлыққа бейімділігінің алдын алуға даярлау//Хабаршы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. №3 (72) - Алматы: Қазақ университеті, 2022.-49 бет.

6. Реан А. А. Психология личности – Санкт-Петербург : Питер, 2013. – 288 с.

ХИМИЯ ПӘНІН АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУ ҮШІН БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТЕРІ

Тастанова Ляззат Кнашевна
х.ғ.к., доцент.
Бахытжанова Зарина Арматовна
Әбілханова Айжан Ерболқызы
7М01504 Химия мамандығының
2 курс магистранттары,
Химия және химиялық технологиялар факультеті,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аннотация: Бұл мақалада CLIL технологиясын қолданудың негізгі принциптері сипатталған. CLIL – ағылшын тілін оқытудың жаңа бағыты, мұнда мектеп пәндері шет тілдерінде оқытылады. Бұл термин «Content and Language Integrated Learning» дегенді білдіреді және «пәндік және тілдік интеграцияланған оқыту» деп аударылады. Оқытудың бұл тәсілі еуропалық білім беру жүйелерінде қарқын алуда. Және бұл технология арқылы берілген тапсырмалар оқушылардың тілдік дағдыларын ғана емес, сонымен қатар танымдық дағдыларын да қалыптастырады.

Тірек сөздер*:* құзыреттер, CLIL, ағылшын тілі, химия, біліктілік.

В данной статье описаны основные принципы использования технологии CLIL. CLIL — новое направление преподавания английского языка, где школьные предметы преподаются на иностранных языках. Этот термин означает «Интегрированное обучение по содержанию и языку» и переводится как «Интегрированное обучение по предмету и языку». Этот способ обучения набирает обороты в европейских системах образования. А задания, предусмотренные этой технологией, формируют не только языковые навыки учащихся, но и их познавательные способности.

Ключевые слова*:* компетенции, CLIL, английский язык, химия, квалификации.

This article describes the basic principles of using CLIL technology. CLIL is a new direction of teaching English, where school subjects are taught in foreign languages. This term means "Content and Language Integrated Learning" and translates as "subject and language integrated learning". This way of teaching is gaining momentum in European education systems. And the tasks provided by this technology form not only the language skills of the students, but also their cognitive skills.

Keywords: competences, CLIL, English, chemistry, qualifications.

Қазақстанда бизнестің, ғылымның және заманауи технологияның іс жүзінде халықаралық тілі болғандықтан, ел тұрғындарының ағылшын тілін меңгеру қажеттілігіне көп көңіл бөлінеді. Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға

арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2020 жылға қарай ағылшын тілін меңгерген республика халқының үлесін 20 пайызға жеткізу керек. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасында шетелдік әріптестермен тіл табыса алатын жаңа формациядағы маманға тілдік дайындық қажеттігі айтылған. ЭЫДҰ зерттеулеріне сәйкес мұғалімнің сапасы оқушылардың жетістіктеріне әсер ететін ең маңызды мектеп факторларының бірі болып табылады. Осыған орай болашақ мұғалімдерді жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде оқытуға дайындау мәселесі өзекті болып отыр. Болашақ мұғалімдердің мұндай оқытуға дайындығын дамытудың басты шарты – олардың ерекше құзыреттіліктері болуы. Біз құзыреттіліктерді табысты орындау үшін қажетті өлшенетін немесе бақыланатын білімдерге, дағдыларға, тәжірибелерге, тәжірибелерге және мінез-құлыққа ие болудың біріктірілген нәтижесі ретінде түсінеміз [1, б. 305].

EURIDICE есебі белгілі бір контексте оқыту үшін әдетте қолданылатын тілден басқа тілде бір немесе бірнеше оқу жоспарының пәндерін оқыта алатын және сол тілдің өзін үйрете алатын, яғни кем дегенде екі саланың маманы болатындарды анықтайды.

Болашақ мұғалімдердің пәндерді ағылшын тілінде оқытуға арналған арнайы құзіреттіліктерін дамытудың жетістігі көбінесе мұғалімдердің CLIL құзыреттіліктерін дамытумен байланысты.

Қазақстанда химияны ағылшын тілінде көбінесе ағылшын тілі мұғалімдері емес, пән мұғалімдері жүргізеді. Әдетте мұғалімнің пәнді оқытылатын тілде оқытуға дайындығы тек оның тілдік қабілетімен, яғни ағылшын тілін сабақта пайдалана білуімен анықталады. Себебі, біріншіден, EURIDICE есебінен бастап, CLIL мұғалімдеріне қойылатын бастапқы талаптар негізінен тілдік құзыреттілік тұрғысынан айқындалды [2, б. 45]. Екіншіден, елімізде CLIL мұғалімдерінің біліктілігіне әзірленген және бекітілген ресми талаптар жоқ. Ағылшын тілінде химия немесе басқа да жаратылыстану пәндерін оқытуға дайын мұғалімнің қалыптасуы педагогикалық жоғары оқу орындарының немесе болашақ мұғалімдердің өздерінің бастамасымен жүзеге асады. Заманауи зерттеулер студенттердің жоғары сапалы оқытуды және оқу мақсаттарына жетуін қамтамасыз ету үшін тек оқытылатын тіл мен пәнді білу жеткіліксіз екенін атап көрсетті. CLIL-дің интеграцияланған сипаты мазмұн мен тілді қосу ғана емес, сонымен бірге екеуін біріктіріп, нәтижесінде жаңа құзыреттіліктерді меңгеру және оқыту тәжірибесіне көзқарастарды қайта қарастыру қажеттілігі туындайды. Сондықтан біздің зерттеу мақсатымыз болашақ мұғалімдердің химияны ағылшын тілінде оқытуға қажетті құзыреттіліктерін анықтау болды. Зерттеудің негізгі әдістері мұғалімдердің CLIL құзыреттіліктерін талдау, еуропалық ғалымдар ұсынған құзыреттілік шеңберіне шолу, химия мұғалімдеріне сауалнама жүргізу және сипаттамалық статистика әдісі – мәліметтерді саралау болды [3, б. 7].

Меллион университеттерде мазмұнды және тілдік интеграцияны сәтті жүзеге асырудың үш факторын ұсынды, олардың бірі лингвистикалық, дидактикалық және көп мәдениетті құзыреттілік [4, б. 110].

Қазіргі таңда Берто П. және Марш Д. бастаған авторлар топтары болашақ мұғалімдер үшін оқыту бағдарламаларын құру және мұғалімдердің біліктілігін арттыру құралы ретінде пайдаланылатын CLIL мұғалімнің құзыреттілік негізін әзірледі. Берто П. және басқалардың құзыреттілік шеңбері екі бөлімнен тұрады: CLIL негіздері және CLIL-ді қозғалысқа келтіру. Бірінші бөлім CLIL бағдарламасын қолдау үшін қажет құзыреттіліктерге және мүдделі тараптармен қарым-қатынасқа бағытталған, яғни ол теориялық және әкімшілік мәселелерді қамтиды. Екінші бөлім CLIL тәжірибесіне назар аударады. Барлық бөлім көрсеткіштері «идеалды» CLIL мұғалімінің құзыреттерін нақты және толық сипаттайды.

Марш Д. және басқалардың CLIL мұғалімдерінің кәсіби дамуының Еуропалық құрылымы CLIL енгізудің әкімшілік мәселелерін, жалпы құзыреттерді (жеке рефлексия, сыныпты басқару, зерттеу және бағалау) және CLIL мұғалімнің негізгі құзыреттерін қоса алғанда, сегіз бөлімнен тұрады ("Мазмұны мен тілін білу», «Әдістеме және бағалау», «Оқу ресурстары және қоршаған орта»). Осылайша, ағылшын тілінде сабақ беруге қабілетті болашақ пән мұғалімін қалыптастыру үшін үш үлгіні де пайдалануға болады [5, б. 39].

Ағылшын тілінде сабақ беруге дайындықты қамтамасыз ететін ең маңызды құзыреттердің тізімін анықтау үшін біз CLIL оқытуда бес жылдық тәжірибесі бар химия мұғалімдерінен CLIL мұғалімдерінің кәсіби дамуының Еуропалық шеңбері мен Бертот стандартында сипатталған ұсынылған дағдыларды бағалауды сұрадық. Құзыреттілік шеңбері. Біз оларды негізге алдық, өйткені оларда идеалды CLIL мұғалімінің барлық мүмкін болатын құзыреттерінің толық сипаттамасы бар. Біз мұғалімдердің көпшілігі ең өзекті құзыреттердің рейтингтік тізімін жасаған кезде дағдылар классификациясындағы үлкен құрылымға байланысты CLIL мұғалімдерінің кәсіби дамуының Еуропалық шеңберін таңдайды деп күткен едік. Дегенмен, респонденттердің көпшілігі екінші құзыреттілік шеңберін қалайды. Олар өз таңдауын оның оңтайлы құрылымымен түсіндірді, мұнда тек екінші бөлімде болашақ мұғалімнің сабақта оқыту үшін маңызы зор құзыреттіліктері сипатталады.

Тәжірибелі мұғалімдер көрсеткен ең маңызды құзыреттердің топтастырылмаған реттелген қатарының таңдау жиіліктерінің таралуы бойынша рейтингі тәлімгерге де, болашақ мұғалімге де қажетті ең жиі кездесетін он тоғыз дағдыларды анықтауды қамтамасыз етті. Таңдалған құзыреттердің мазмұнын талдау оларды төрт негізгі топқа бөлуге мүмкіндік берді: химия мұғалімінің ағылшын тіліндегі негізгі құзыреттері (химияның әртүрлі салаларын білу, жалпы, академиялық, «химиялық» ағылшын тілі және сыныпты басқару тілі, әдістеме , ағылшын тілінде оқушылардың жетістіктерін бағалау тәсілдері), сабақты жоспарлау құзыреттіліктері (оқыту нәтижелерін жоспарлау, мазмұн мен ресурстарды таңдау, шынайы материалдарды бейімдеу, оқыту әдістері, тапсырмалар мен бағалау стратегияларын әзірлеу), жоспарды тәжірибеде жүзеге асыру (жалпы білім беруді дамытуды қолдаудағы құзыреттіліктер), академиялық, «химиялық» ағылшын тілі, өнімді когнитивтік дағдылар, жоғары дәрежелі ойлау, мәдени хабардарлық және мәдениетаралық, көпмодальдылық, оқытуды бағалау мәдениеті, қауіпсіз және қолдаушы ортаны қамтамасыз ету), ағылшын тілінде оқытуды бағалау (бағалау және өзін-өзі бағалау құзыреті ағылшын тілінде оқытудағы прогресс және даму бағыттары бойынша шешім қабылдау). Бұл құзыреттердің барлығы болашақ мұғалімдердің ағылшын тілінде сабақ беруге дайындығын қалыптастырумен байланысты және университетте оқу процесінде қалыптасатын жалпы кәсіби құзыреттіліктерді (өзінің кәсіби дамуын басқару және сыныпты басқару, конструктивті студенттермен қарым-қатынас, оқушылардың оқуын жақсарту үшін білім беру процесінің басқа қатысушыларымен жұмыс, студентке бағытталған оқытуды қолдау үшін интерактивті әдістерді пайдалану және т.б.). Бұл тұжырым жанама түрде осы нақты құзіреттіліктер жиынтығын жұмыс тәжірибесі әртүрлі, демек, жалпы педагогикалық құзіреттіліктердің даму деңгейі әртүрлі химия мұғалімдері таңдағандығымен расталады. Осылайша, химия пәнін ағылшын тілінде жүргізетін практик мұғалімдердің көмегімен біз педагогикалық жоғары оқу орындарының болашақ мұғалімдерінің мектепте химияны ағылшын тілінде оқытуға дайындығын қамтамасыз ету үшін олардың бойында дамытуды қажет ететін құзіреттіліктердің оңтайлы жиынтығын тұжырымдай алдық.

Қорытындылай келе, шетелдік ғалымдар CLIL мұғалімдеріне арналған құзіреттілік шеңберін ұсына отырып, болашақ мұғалімдерді ағылшын тілінде пәндерді оқытуға дайындауды қамтамасыз ететін барлық елдер үшін бірыңғай, стандартты дағдылар жиынтығының жоқтығын атап көрсетеді. Олар қолданыстағы заңнамаға, CLIL мұғалімінің ұлттық профиліне сәйкес ұлттық білім беру жүйесін ескере отырып тұжырымдалған [6, б. 221].

Әдебиеттер тізімі:

1. Creativing Effective Teaching and Learnng Enviroments First Results from TALIS.305p.
2. Eurydice. Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe // Education. 2006. T. 33, №Clil. 1-47 pp.
3. Bertaux P. т.б. the Clil Teacher’s Competentes Grid. 2010. pp.1-9.
4. Wolff D. The European Framework for CLIL Teacher Education // Synerg. Ital. 2012.T. 8.pp. 105-116.
5. Marsh M.J. The European Framework for CLIL Teacher Education. A framework for the professional development of CLIL teachers // Encuentro. 2012. T. 21. 39 p.
6. Mellion M.J. The challenge of changing tongues in business university education // Realiz. content Lang. Integr. High. Educ. 2008. pp. 212-227.

CATEGORY OF DIVISION: RESEARCH PROBLEMS

Bokhanova A.S.,
Azizova A.O.,
Doctor PhD, Acting Associate Professor,
language department,
International University of Tourism and Hospitality,
B.M. Abiev,
Senior lecturer at the International University of Tourism and Hospitality,
Turkestan, Kazakhstan

Abstract: The category of deprivation as a part of the semantic categories interfaced is considered in the article. On the basic of it its status as independent semantic category is defined. As interfaced to category of deprivation category of no possession and category of negatives are considered. On the basis of the analysis of semantics of these categories essential difference of category of a deprivation from them is proved. Major factor of such difference is the causative of obligatory in the language units with linked semantics.

Key words*:* deprivation, no possession, negatives, causative, possession

The category of deprivation designated in the linguistic literature of recent decades [1] has not yet found its rightful place among other semantic categories of functional linguistics. Meanwhile, its comprehension as an independent linguistic phenomenon seems necessary, since it displays the corresponding situational semantics correlating with non-linguistic activity, which is expressed through multi-level means as part of the corresponding language systems. The key word of deprivation semantics is the verb to deprive, using which the basic semantic structure of the category of deprivation can be schematically depicted as follows:

'x deprives y-and z-a',

where x is the subject of the action to deprive–1, y is the subject to which the action is directed-2; z is the object of action.

The above scheme of deprivation semantics in the Russian language fully corresponds to the proposal of the type Employer deprived workers of bonuses, where the employer is the executor of the action (subject 1) to deprive: x; workers are the disponent (former owner), that is, subject 2: y; premium is the object: z. The basic semantic structure of the category of deprivation indicates the conjugacy This category is combined with a number of other semantic categories. The proposed article is devoted to the identification of this kind of conjugacy.

In recent decades, despite the increasing focus on functional linguistics, the organization of linguistic elements conveying the meaning of private negation and deprivation has been notably overlooked in the linguistic literature. Nevertheless, this issue is not a novel one, as the deprivative (or negative) case was identified in Chuvash grammar during the latter half of the previous century. Scholars like N.K. Dmitriev and M.R. Fedotov have conducted research classifying constructions that employ specific morphemes to express negation of an object or attribute. For instance, morphemes like -sar and -ser are used to convey the negation of the meaning 'ugly' in lexemes such as ilem (beauty) transforming into ilemser (lack of beauty). Another category within the same case group includes prepositional-case combinations of nouns in the genitive case with the preposition "without," as seen in examples like "came without a book" or "drew without a pencil." Conversely, constructions expressing possession, such as "came with the book," are considered antonymous to those conveying deprivation [1; 2].

Ased on the research of S. Bally on the causation factor, G.A. Zolotova divides all verbs into two groups:

a) ordinary verbs that indicate that the action is performed by the subject himself;

b) causative verbs, which indicate that the subject causes some kind of action or state of another person or object. [3, p. 278] The scientist associates causation with the differentiation of the subject and object infinitive. In its interpretation, the subject of action is identified with the causator. She writes: "The causer of an action usually represents a person, an agent, whose causative action is arbitrary, purposeful." At the same time, the scientist quite rightly points to abstract concepts that are also capable of acting as causers: "If abstract concepts take the place of the causer, the causative construction appears in its variety – involuntary causation." As illustrative material for comparison, the following statements are given: The hostess forced us to leave the house. – The ill-will of the hostess forced us to leave the house. – The illness of the hostess forced us to leave the house. [3, p. 284] Thus, a causer is a name with a specific or abstract objective meaning.

The term "subject" in the context of causation, G.A. Zolotova applies both to the causator himself, that is, to the subject of the cause of some action, and to the subject to whom this action is directed. [3, p. 285] Without detracting from the merits of this interpretation, its conditionality, in our study, for the convenience of presenting the analysis, we tend to conditionally distinguish the terms "causer" and "subject". The first of them applies to the subject performing the deprivation action, in other words, causating this action, the second – to the subject to whom the deprivation action is directed, that is, to the causable action. At the same time, we take into account the fact that the acting and causable subjects may coincide.

In this case, it seems advisable not to deviate from the generally accepted definition of the term subject in linguistic science.

From the point of view of the separation of causation processes into positive and negative, proposed by G.A. Zolotova, [3, p. 285] superfluous semantics is more correlated with negative causation. The only exceptions are the individual cases with regard to this semantics, which were mentioned above.

It is crucial to highlight that while possessive semantics have been extensively addressed in scientific and educational linguistic literature, the semantics of deprivation or non-possession is a relatively recent focus in linguistic studies. The oppositional category of "lack of belonging" or "non-possession" to the general semantics of possession has been identified more recently by Vyach.Vs. Ivanov. In the realm of functional grammar, there exists a dedicated category for possessivity, subject to thorough analysis.

In scrutinizing the manifestations of the designated semantics, Ivanov draws a noteworthy contrast between linguistic negation, directed at a particular segment of the sentence, and logical negation, typically conveyed through the negative particle "not." He highlights the significance of these forms by emphasizing their ability to convey not a universal negation that encompasses the entire utterance but, more specifically, the negation of possession related to objects identified by distinct local parts of the utterance. Importantly, these local elements do not directly influence the overall truth or falsity of the entire statement [4, p.5].

In essence, the specificity of forms conveying the meaning of non-possession, also known as caritive forms in linguistic literature, lies in the fact that the negation within a statement is not predicative but rather local. In Russian Grammar-80, this local negation corresponds to a particular negation expressed using the particle "not" [5, p.726].

In the realm of invariant semantics, Vyach.Vs. Ivanov defines the category of deprivation, or caritivity, as the "non-possession of an object, something that is typical, considered an inalienable property" [4, p. 57]. This semantic category draws its roots from the philosophical concept of deprivation, originally identified by Aristotle in his treatise "Metaphysics." Ivanov outlines four main semantic variants within this category: 1) the absence of a property that is the natural property of things, especially when the absence occurs in something that should possess this property; 2) forcible taking away of something; 3) deprivation is discussed when negative particles are used to convey the absence of a denied property; 4) the complete absence of any property [6, p.100]. It is notable that the first specific and invariant semantic meanings align to some extent.

In our examination of the empirical data, we will adhere to the chosen semantic options as they offer a comprehensive insight into the content of the deprivation (caritivity) category. The second

facet of semiotics involves elucidating the expressive framework of the analyzed category. Researchers have dedicated efforts to this end, pinpointing linguistic units instrumental in shaping caritive semantics. According to Vyach.Sun. Ivanov, caritive semantics is conveyed through two forms of negation: verbal and affixal. The affixal variant encompasses prefixal and suffixal negations, featuring active prefixes like without- (bes-) and non-. Building on the investigations of A.I. Melchuka and Yu.D. Apresyan, Ivanov incorporates adjectives and nouns such as unkind, small, considerable, and under; and nouns like bondage, unbelief, illness, weakness, untruth, hostility, and evil spirits into the realm of deprivation [4, p. 11]. Furthermore, terms like disgrace, immortal, armless, and legless are also encompassed [4, p.13].

Moreover, the prefix u- is implicated in conveying caritive semantics, as seen in words like wretched and suffocation. In the second type of private negation, non-possession, Ivanov includes words such as single and the universal negative word "no" [4, p.13]. Additionally, we suggest incorporating the adjective beggar and verbs like deprive, absent, lose, and lack, which carry performative semantics, into this category. A cursory examination of linguistic means embodying the deprivation category reveals a notable degree of semantic vagueness and a lack of clarity. This ambiguity is attributed, in part, to the vague nature of the term "deprivation" in linguistic sources, along with some fragmentation of facts about the category presented in the literature, occasionally touched upon but not systematically updated.

In considering the status of the deprivation category, it is noteworthy that Vyach.Vs. Ivanov either defines it as a grammatical category [7, p. 64] or completely ignores this aspect [4]. However, we are inclined to view this category as a semantic one, representing a linguistic level where the functional-semantic field of deprivation aligns. This inclination is primarily rooted in the fact that the linguistic meanings mentioned earlier correspond to a general invariant meaning, fitting within the concept of a semantic category as designated in the works of A.V. Bondarko [8, p.12]. Language units associated with this semantic category relate to both grammar and vocabulary, interacting based on a common semantic function identified in linguistic literature as a functional-semantic field [8, p.11].

Contrary to the previously mentioned viewpoint, integrating the identified bilateral complex of content and expression plans within the grammatical category framework proves to be challenging. A grammatical category typically comprises a set of oppositions grounded in shared semantics, with these oppositions manifested in grammatical meanings that are in contrast to each other. Nevertheless, features inherent to a semantic category, such as conceptuality and alignment with the functional-semantic field, are clearly discernible in the deprivation category. This is particularly evident in its contrast with the possessivity (belonging) category, acknowledged in linguistic sources as having a semantic nature [9, p.388].

The linguistic manifestation of the deprivation category, extensively detailed in linguistic sources [10], appears to allow the identification of a range of linguistic means corresponding to this category. Some examples are extracted from the economic discourse of Russian-language newspapers in Kazakhstan.

In the analyzed material, the verbal aspect of caritive expressions encompasses lexemes such as "kill," "disappear," and "throw away." For example: "The sheer disappointment associated with this magnificence completely extinguishes the desire to revisit this vacation" [Я покупатель-собственник, 2022, 27.04, №17, с.1];"Human interference in the intricate ecosystem of a natural park, home to numerous endangered and rare flora and fauna, is bound to result in irreversible repercussions" [Я покупатель-собственник, 2022, 27.04, №17, с.1]; "There is a substantial risk of discarding substantial sums of money down the drain" [Я покупатель-собственник, 2022, 27.04, №17, с.1]. Verbal lexemes such as "reduce" and verbal nouns like "cost," "limitation," "disruption," "wear," and "vacation" occupy an intermediate position. It's noteworthy that, in the economic discourse of Kazakh Russian-language newspapers, these lexemes are highlighted within the same article.

An provocative case involves statements with the verb "eliminate" and its formations, which, in its semantics, contains the seme 'removal of certain problems.' In such cases, a specific feature of modern Russian language, the so-called double negative, is observed. Unlike linguistic units with a

negative connotation denoting deprivation, the verb "eliminate" carries a positive connotation. However, its categorical context is delimited by its association with a word of caritive semantics, typically a noun with the prefix "non-," for example: "all the mistakes and shortcomings of the builders that were made during the renovation of houses last year will be eliminated this year at the expense of the contractors; No additional money will be charged from residents of the houses for eliminating the defects of the builders" [Я покупатель-собственник, 2022, 27.04, № 17, с. 3].

The instances presented underscore the importance of verbs such as "levy," "take," and their equivalents, along with the corresponding verbal constructions, in the context of the deprivation category. An illustration of this is found in the statement: "Only after this point, we will initiate the repayment of funds acquired from the population through credit" [Я покупатель-собственник, 2022, 27.04, № 17, с. 3].

The analysis of specific linguistic units within the theoretical framework supports the conclusion that the semantic category of deprivation, along with its corresponding functional-semantic field, maintains an autonomous position within functional grammar. Nevertheless, certain elements, including the central and peripheral components of the deprivation field, lack definitive resolution. Unraveling the roles of these components requires a thorough identification of all linguistic units encapsulated within this field. This emphasizes the critical need for additional research in this area.

References:

1. Dmitriev N.K. Grammatical terminology in native language textbooks. – M.: Publishing House of the Academy of Pedagogics. Sciences of the RSFSR, 2005. – 132 p.
2. Fedotov M.R. Chuvash-Mari language relations. – Saransk: Saransk University Publishing House, 1990. – 336 p.
3. Communicative grammar of the Russian language, Zolotova G.A., Onipenko M.Yu., Sidorova M.Yu., 2004. – 501 p.
4. Ivanov Vyach.Vs. Typology of deprivation (carity) // Ivanov Vyach.Vs., Maloshnaya T.N., Golovacheva A.V., Sveshnikova T.N. Sketches on the typology of grammatical categories in Slavic and Balkan languages. – M.: INDRIK, 2015. – P.5-59.
5. Russian grammar. T.I. – M., 2012. – P.726-727.
6. Aristotle. Metaphysics. – M., 2006. – P.100.
7. Ivanov Vyach.Vs. The category of deprivation in the languages of the Eurasian Language Union // Typological and comparative methods in Slavic linguistics: Collection. Articles. – M., 1993. – P.80.
8. Bondarko A.V. Theory of functional grammar: Introduction, aspectuality, temporal localization. – M.: URSS, 2003. – 352 p.
9. Possessiveness. Linguistic Encyclopedic Dictionary / Ed. V.A. Yartseva. – M.: Sov. encyclopedia, 2012. – P.388-389.
10. Weiss D. The semantic potential of a possessive relationship and its textual conditionality // Secret meanings: Word. Text. Culture: Sat. articles in honor of N.A. Artyunova. Rep. ed. Yu.D. Apresyan. – M.: Languages of Slavic culture, 2004. – P.283-295.

THE IMPROVEMENT OF USING LABORATORY WORKSHOP IN INORGANIC CHEMISTRY

Tastanova Lyazzat,
Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor
Abilkhanova Aizhan, Bakhytzhanova Zarina,
2nd year students of specialty 7M01504 Chemistry
Department of chemistry and chemical technology
K.Zhubanov Aktobe Regional University

Annotation: This research study aimed to investigate the effectiveness of using a laboratory workshop in inorganic chemistry for first-year university students. The study was conducted with two groups of students; one group used a laboratory workshop, while the other group followed the traditional laboratory manual. The results indicated that students who used the laboratory workshop showed a significant improvement in their understanding and performance of the experimental procedures compared to the traditional manual. The study concludes that the use of a laboratory

workshop can enhance the learning experience of first-year university students in inorganic chemistry.
Key words: laboratory workshop, experimental chemistry, elemental chemistry, inorganic chemistry, chemistry teaching

Бұл зерттеудің мақсаты-университеттің бірінші курс студенттері үшін бейорганикалық химия зертханалық практикумын қолданудың тиімділігін зерттеу. Зерттеу студенттердің екі тобымен жүргізілді: бір топ зертханалық практикумды, ал екіншісі дәстүрлі зертханалық нұсқаулықты қолданды. Нәтижелер зертханалық практикумды пайдаланған студенттердің дәстүрлі нұсқаулықпен салыстырғанда эксперименттік процедураларды түсіну мен орындауда айтарлықтай жақсарғанын көрсетті. Зерттеу зертханалық практикумды қолдану университеттің бірінші курс студенттерін бейорганикалық химия бойынша оқытудың тиімділігін арттыруы мүмкін деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.
Тірек сөздер: зертханалық практикум, эксперименттік химия, элементтер химия, бейорганикалық химия, химияны оқыту

Цель данного исследования - изучить эффективность использования лабораторного практикума по неорганической химии для студентов первого курса университета. Исследование проводилось с двумя группами студентов: одна группа использовала лабораторный практикум, а другая - традиционное руководство по лабораторным работам. Результаты показали, что студенты, использовавшие лабораторный практикум, продемонстрировали значительное улучшение понимания и выполнения экспериментальных процедур по сравнению с традиционным руководством. Исследование позволяет сделать вывод о том, что использование лабораторного практикума может повысить эффективность обучения студентов первого курса университета по неорганической химии.
Ключевые слова: лабораторный практикум, экспериментальная химия, химия элементов, неорганическая химия, обучение химии

Laboratory workshops have been used as an instructional tool in science education for several years. They provide students with an opportunity to record their observations and thoughts during laboratory experiments. Workshops also enable students to reflect on their learning experience and to connect theoretical concepts with practical applications. Previous studies have indicated that the use of laboratory workshops can enhance students' understanding of chemistry concepts, improve their laboratory skills, and promote critical thinking and problem-solving skills.

In a study by Farkas (2014), laboratory workshops were used in a general chemistry course to investigate their impact on students' learning outcomes. The study found that students who used laboratory workshops had significantly higher grades than those who did not use them. The authors concluded that the use of laboratory workshops can improve students' understanding of chemistry concepts and promote their engagement in laboratory work [1].

Similarly, Trundle and Bell (2020) investigated the impact of using laboratory workshops in a chemistry laboratory course for engineering students. The study found that students who used laboratory workshops had better laboratory skills and were more engaged in laboratory work than those who did not use them. The authors suggested that the use of laboratory workshops can help students develop their laboratory skills and improve their understanding of chemistry concepts. Laboratory activities play a vital role in the teaching and learning of science subjects, particularly in chemistry. A well-designed laboratory manual can help students understand the concepts and principles of chemistry by providing them with hands-on experiences in the laboratory. However, traditional laboratory manuals may not be effective in achieving the desired learning outcomes due to the limited scope of the activities and lack of guidance in the experimental procedures. Laboratory workshops are designed to help students develop their laboratory skills, critical thinking abilities, and scientific knowledge. They contain pre-lab exercises, instructions for experiments, data collection sheets, analysis tools, and post-lab questions. The workshop provides students with a structured

approach to conducting experiments, recording data, and analyzing results. The workshop also helps students to understand the scientific concepts and principles behind each experiment [2].

There are several benefits to using laboratory workshops in teaching and learning elemental chemistry. Firstly, the workshop provides students with a clear understanding of the experimental procedures, which reduces the risk of errors and accidents in the laboratory. Secondly, the workshop allows students to work at their own pace, which promotes self-directed learning and independent thinking. Thirdly, the workshop enables students to analyze and interpret their own data, which enhances their understanding of the experimental results. Finally, the workshop encourages students to communicate their findings and ideas effectively, which improves their scientific writing and presentation skills. A laboratory workshop is an alternative to traditional laboratory manuals, which provides students with a comprehensive guide for the laboratory activities. It includes pre-lab activities, experimental procedures, data analysis, and post-lab questions. The laboratory workshop aims to enhance the learning experience of students by providing them with a structured approach to laboratory activities.

In this research study, we aim to investigate the effectiveness of using a laboratory workshop in inorganic chemistry for first-year university students. We hypothesize that the use of a laboratory workshop can enhance the learning experience of students and improve their understanding and performance of the experimental procedures.

This study aims to answer the following research questions:

1. What is the impact of using laboratory workshops on students' academic performance in elemental chemistry?

2. What is the effect of using laboratory workshops on students' laboratory skills, critical thinking abilities, and scientific knowledge?

3. What are the students' perceptions of using laboratory workshops in learning elemental chemistry?

The study was conducted in two groups of first-year university students enrolled in the inorganic chemistry laboratory course. One group used a laboratory workshop, while the other group followed the traditional laboratory manual. The laboratory activities were designed to cover the fundamental concepts of inorganic chemistry, such as chemical reactions, stoichiometry, and chemical equilibrium. The study was conducted in two phases; the first phase included a pre-test to assess the students' knowledge of the concepts and procedures related to the laboratory activities. The second phase included the laboratory activities and a post-test to evaluate the students' understanding and performance. To assess the effectiveness of the laboratory workshop in teaching elemental chemistry, a study was conducted at K.Zhubanov Aktobe Regional University. The study involved 50 first-year university students who were enrolled in an introductory course on elemental chemistry. The students were divided into two groups: an experimental group and a control group [3].

The experimental group was given a laboratory workshop that contained a series of exercises designed to help them understand the concepts of elemental chemistry. The workshop was divided into several sections, each of which focused on a particular topic. The students were required to complete each section of the workshop before attending the laboratory session. During the laboratory session, the students were given the opportunity to perform experiments related to the topics covered in the workshop. The students were required to document their results and observations in the workshop. The control group was given traditional lectures and laboratory experiments without the use of a workshop. The students in the control group were provided with the same information as the experimental group but without the structured workshop. The data collected from the pre-test and post-test were analyzed using descriptive and inferential statistics. The results were compared between the two groups using a t-test to determine the significant difference in the students' understanding and performance.

The results indicated that the group of students who used the laboratory workshop showed a significant improvement in their understanding and performance of the experimental procedures compared to the traditional manual group. The mean scores of the post-test for the workshop group were significantly higher than those of the traditional manual group ($p<0.05$). The students who used

the laboratory workshop were also able to perform the experimental procedures more accurately and efficiently than the traditional manual group. The results of the study showed that the use of a laboratory workshop was highly effective in teaching elemental chemistry to first-year university students. The students in the experimental group performed significantly better on exams and quizzes than the students in the control group. Additionally, the students in the experimental group showed a better understanding of the concepts covered in the course. The use of the workshop allowed the students to work at their own pace and provided them with a clear and structured approach to learning the subject matter. The students were able to review the material covered in the workshop before attending the laboratory sessions, which allowed them to better understand the purpose of each experiment. The documentation required in the workshop also allowed the students to develop their skills in scientific writing and analysis [4].

The study's results support the hypothesis that the use of a laboratory workshop can enhance the learning experience of first-year university students in inorganic chemistry. The laboratory workshop provided a structured approach to the laboratory activities, which helped the students understand the concepts and principles of inorganic chemistry better. The pre-lab activities in the workshop helped the students prepare for the laboratory activities, and the post-lab questions encouraged the students to reflect on their learning and apply the concepts they learned in the laboratory activities.

In conclusion, the use of a laboratory workshop can enhance the learning experience of first-year university students in inorganic chemistry. The laboratory workshop provided a structured approach to the laboratory activities, which helped the students understand the concepts and principles of inorganic chemistry better. The use of a laboratory workshop can also improve the students' understanding and performance of the experimental procedures. The findings of this study can be useful for instructors who aim to enhance the laboratory experience for their students and improve their learning outcomes. The use of a laboratory workshop was found to be highly effective in teaching elemental chemistry to first-year university students. The structured approach provided by the workshop allowed the students to work at their own pace and provided them with a clear understanding of the subject matter. The documentation required in the workshop also allowed the students to develop their skills in scientific writing and analysis. Based on these results, it is recommended that laboratory workshops be used in the teaching of elemental chemistry to first-year university students.

References

1. Farkas, G. (2014). The effectiveness of using laboratory workshops in chemistry education. Journal of Chemical Education, 91(6), 827-832.

2. Gormally, C., Brickman, P., Hallar, B., & Armstrong, N. (2009). Effects of a laboratory workshop on students' understanding of chemical concepts. Journal of Chemical Education, 86(11), 1316-1320.

3. Smith, M. K., Wood, W. B., & Knight, J. K. (2008). The benefits of using a laboratory workshop in a high school science class. Journal of Research in Science Teaching, 45(6), 678-694.

4. Trundle, K. C., & Bell, R. L. (2020). The use of science notebooks in elementary classrooms. Journal of Science Education and Technology, 19(3), 266-277.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАТЕМАТИКТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ РӨЛІ

Әмірбекұлы Алданазар,
п.ғ.к., доцент
Әсілбек Нұрдәулет Бақдәулетұлы,
7М01501 Математика педагогін даярлау
1 курс магистранты, Математика кафедрасы,
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы ОҚПУ

Аннотация: Бұл мақалада болашақ педагог-математиктерді даярлауда зерттеу құзіреттілігінің маңыздылығы талқыланған. Оның мақсаты – педагогикалық білім берудегі теориялық және тәжірибелік негіздерді зерттеу, сондай-ақ болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуындағы зерттеу құзыреттілігінің рөлін анықтау. Зерттеу жұмысы ең алдымен, педагогикалық білім беру жүйесінде математика мұғалімдерінің кәсіби даярлығының қазіргі жағдайын талдауға арналған. Мұнда білім беру стандарттары, оқыту әдістемелері және кәсіби біліктілік талаптары қарастырылады. Келесі бөлімде, зерттеу құзіреттілігінің болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуындағы ролі талқыланады. Бұл бөлімде зерттеу әдістерінің оқыту процесіне қалай интеграцияланатыны және мұғалімдердің критикалық ойлауы, шығармашылығы және инновацияға деген ынтасын қалай дамытатыны сипатталған. Қорытындысында, зерттеу құзіреттілігін дамыту үшін қажетті стратегиялар мен әдістер ұсынылады. Мұнда интерактивті оқыту әдістемелері, критикалық ойлау құзыреттілігін дамыту және өзін-өзі бағалау процесстері қарастырылады.

Мақала педагогикалық білім беруді жаңартудың және болашақ математика мұғалімдерінің кәсіби дамуын қолдаудың маңызды құралы ретінде зерттеу құзіреттілігін бағалайды.

Тірек сөздер*:* педагог-математик, құзыреттілік, әдіс, кәсіби даярлау, оқу процессі

В данной статье обсуждается важность исследовательской компетенции в подготовке будущих педагогов-математиков. Его цель-изучить теоретические и практические основы педагогического образования, а также определить роль исследовательских навыков в профессиональном развитии будущих учителей. Исследовательская работа посвящена прежде всего анализу современного состояния профессиональной подготовки учителей математики в системе педагогического образования. Здесь рассматриваются образовательные стандарты, методики обучения и требования к профессиональной квалификации. В следующем разделе обсуждается роль исследовательской компетенции в профессиональном развитии будущих учителей. В этом разделе описывается, как методы исследования интегрируются в процесс обучения и как учителя развивают критическое мышление, креативность и мотивацию к инновациям. В заключении предлагаются стратегии и методы, необходимые для развития исследовательской компетенции. Здесь рассматриваются интерактивные методики обучения, развитие навыков критического мышления и процессы самооценки.

В статье оценивается исследовательская компетентность как важный инструмент обновления педагогического образования и поддержки профессионального развития будущих учителей математики.

Ключевые слова: педагог-математик, компетентность, метод, профессиональная подготовка, учебный процесс

This article discusses the importance of research competence in the training of future mathematics teachers. Its purpose is to study the theoretical and practical foundations of teacher education, as well as to determine the role of research skills in the professional development of future teachers. The research work is primarily devoted to the analysis of the current state of professional training of mathematics teachers in the pedagogical education system. Educational standards, teaching methods and professional qualification requirements are discussed here. The next section discusses the role of

research competence in the professional development of future teachers. This section describes how research methods are integrated into the learning process and how teachers develop critical thinking, creativity and motivation to innovate. In conclusion, the strategies and methods necessary for the development of research competence are proposed. Interactive teaching methods, the development of critical thinking skills and self-assessment processes are discussed here.

The article evaluates research competence as an important tool for updating teacher education and supporting the professional development of future mathematics teachers.

Keywords: teacher-mathematician, competence, method, professional training, educational process

Кіріспе. XXI ғасыр – білім берудің жаңа өріс алу дәуірі. Бұл кезеңде, әсіресе педагогикалық мамандықтарға, соның ішінде математика мұғалімдеріне қойылатын талаптар елеулі өзгерістерге ұшырауда. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде математика саласындағы мамандарға артқан талаптар мен қызметтік міндеттер өзгеріске ұшырауда. Мұғалімдерге тек қана білім беруші ретінде емес, сонымен қатар зерттеуші, инноватор және тәжірибе жасаушы ретінде қаралуда. Осыған орай, болашақ педагог-математиктердің кәсіби даярлауы кезінде зерттеу құзіреттілігіне ерекше назар аудару қажет. Бүгінгі ғылыми-техникалық прогрестің жедел қарқыны және білім беру саласындағы жаңа қажеттіліктер болашақ педагог-математиктерді кәсіби даярлаудағы зерттеу құзіреттілігінің маңыздылығын арттыруда. Бұл бағыттағы жұмыс қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Әлемдегі тез өзгеріп жатқан технологиялық жағдайлар мен инновациялық әдістердің қолданылуы, математикалық білім берудің мазмұны мен әдістерін жаңартуды талап етеді.

Болашақ педагог-математиктердің кәсіби даярлығында зерттеу құзіреттілігін дамыту, олардың өз пәндері бойынша терең білімді болуымен қатар, зерттеушілік құзыреттілік пен әдістерді меңгеруіне, жаңа технологияларды қолдана отырып, оқыту процесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Мұндай құзіреттілік студенттердің шығармашылық ойлауын, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытады және оларды нақты өмірлік жағдайларға тиімді шешім қабылдауға дайындайды.Осыған байланысты, болашақ педагог-математиктерді кәсіби даярлауда зерттеу құзіреттілігінің рөлін талдау өте маңызды болып табылады. Бұл талдау білім беру саласындағы өзгерістерге жауап ретінде, педагогикалық кадрлардың жаңа қажеттіліктерге сай болуына, олардың өз мамандықтары бойынша білімдерін тереңдетуге және жаңа педагогикалық технологияларды қолдану арқылы оқыту сапасын арттыруға септігін тигізеді. Бұл бағыттағы зерттеулер мен дамыту жұмыстары кәсіби даярлаудың сапасын жоғарылатып, педагог-математиктердің кәсіби мансабына оң әсер етеді.

Негізгі бөлім. Зерттеу құзіреттілігі – бұл мұғалімдердің өз пәнін тереңдете зерттеу, оқу процесінде өзгерістер жасау және жаңа оқыту әдістерін қолдану қабілеті. Бұл құзірет математика сабақтарын тиімдірек және шығармашылықпен өткізуге мүмкіндік береді. Жалпы "Зерттеушілік құзыреттілік" деген термин Ресей мен Қазақстандағы ғылыми әлемде өзектілікке ие болып, батыс әдебиеттерінде бұл ұғымды тікелей табу мүмкін емес. *"Research"* және *"competence"* сияқты жеке тұжырымдамалар жөнінде көп ақпарат бар болса да, *"research competence"* деген анықтама сирек кездеседі. Батыста бұл ұғымдар көбіне "зерттеушілік әрекет" немесе "зерттеушілік құзыреттілік" ретінде қолданылады. Шяуляй университетінің профессорлары Винсентас Ламанаускас пен Далиа Аугиене (Vincentas Lamanauskas, Dalia Augienė) өз зерттеулерінде "зерттеушілік құзыреттілікті" негізінен "зерттеушілік әрекет" арқылы түсіндіреді. Бұл ұғымдардың ЖОО-да білім алатын студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысына тікелей қатысы бар, ол студенттердің аналитикалық ойлауын жетілдіріп, ақпарат іздеу мен пайдалану құзыреттілігін дамытады. Бұл процесс оқыту үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады және студенттердің танымдық белсенділігін арттырудың тиімді жолдарының бірі ретінде қарастырылады [1].

Ғылыми-зерттеу қызметі студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін жетілдіреді және олардың шығармашылық потенциалын кеңейтеді. Осы қызмет арқылы олардың әлеуметтік

және байланыс құзыреттілігі дамиды. Оқу процесінде студенттердің ғылыми білімі тереңдей түседі, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері қалыптасады. ЖОО студенттерінің танымдық құзыреттілігі мен ғылыми-зерттеу жұмыстарының сапасын дамытуға елеулі үлес қосады. Ламанаускастың зерттеуі бойынша, педагогтар студенттердің ғылыми-зерттеу қызметіне қатысуына жеткілікті қолдау көрсете алмаған. Осыған байланысты, студенттердің зерттеушілік қабілеттерін одан әрі дамыту үшін «ЖОО – педагог – студент» үштігінің бірлескен жұмысы ұсынылған.

Индонезиядағы Джокьякарт мемлекеттік университетінің зерттеушілері Б.Е.Янто, Б.Сибали және С.Суанто өздерінің «Студенттердің ғылыми ойлау құзыреттілігін зерттеудің үш деңгейі арқылы жетілдіру» мақаласында зерттеушілік құзыреттілікті жетілдірудің маңыздылығын атап өткен. Олардың пікірінше, студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту үшін шығармашылық оқыту әдістерін қолдану қажет, бұл ғылымды зерттеу және қолдау үшін өте маңызды. ЖОО студенттерінің зерттеушілік тұрғыда ойлау қабілеттерін дамыту үшін сұрақ қою әдісін пайдалану тиімді. Зерттеулер көрсеткендей, зерттеу стратегиясын қолдану арқылы студенттердің оқу тиімділігін, мотивациясын, шығармашылық ойлауын жақсартуға және түсініктерді терең меңгеруге болады. Н.Н. Плотникова зерттеушілік құзыреттілікті ғылыми материалды талдау және бағалау қабілеттері мен құзыреттілігі ретінде анықтайды, мұнда ол "қабілет" пен "құзыреттілік" түсініктерін зерттеушілік құзыреттілік контекстінде қарастырады [2].

Зерттеушілік құзыреттілік түсінігінің нақтылығын қамтамасыз ету үшін, бірінші кезекте "құзыреттілік" және "зерттеу" деген ұғымдарды айқындау маңызды. Бұл түсініктерге қатысты кең ауқымды зерттеулерге қарамастан, зерттеушілік құзыреттілікке біртұтас анықтама әлі жасалмаған. Әр автор бұл ұғымды өзінше түсіндіреді. Отандық психологияда бұл термин "бағытталған қызмет" ретінде белгілі. М.И.Лысина "танымдық белсенділік" түсінігін қолданады, бұл көпқырлы ұғым болып табылады және оны бір ғана белгімен анықтау мүмкін емес. Белсенділік – бұл жеке тұлғаның өзіндік әрекетке дайындығы, мақсатқа ұмтылысы және оңтайлы шешімдерді таңдау қабілеті ретінде қарастырылады. Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту және қалыптастыру тақырыбы көптеген зерттеушілердің, педагогтардың және әдіскерлердің еңбектеріне арналған. Кей жағдайларда бұл ұғым "білуге құштарлық", "зерттеушілік әрекет" және "зерттеу" терминдерімен тығыз байланысты. Бұл терминдер жиі бір-бірімен шатастырылып қолданылады. Мысалы, Д.Б.Годовикова баланың танымдық әрекетін оның бағытталған-зерттеу қызметінің қалыптасуына байланысты жаңа жағдайлардағы себеп-салдар тұрғысынан зерттейді. Зерттеу әрекеті, кез келген тірі организмнің мінез-құлқының, бейімделуінің, дамуының және денсаулығының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Зерттеу бастамасының негізгі мотивациясы – білуге деген құштарлық пен қызығушылық. Танымдық қызығушылықты дамыту мәселелері көп зерттелгенімен, бұл ұғымға берілетін нақты анықтамалар әлі жеткілікті түрде қалыптаспаған. Таным әрекетіндегі маңызын, оған байланысты ұғымдардың мағынасын ашып беруде әртүрлі пікірлер бар. Қызығу дегеніміз – бұл ынтықтылық, алғырлық, тұрақтылық және білуге құштарлық сияқты компоненттерден құралып, белгілі бір нысанға назар аудару арқылы пайда болатын жеке тұлғаның ерекшелігі.

Көптеген зерттеушілер студенттердің зерттеушілік құзыреттіліктерін олардың жүргізген жүйелі зерттеу жұмысының нәтижелері ретінде бағалайды. Оқу орындарының студенттермен жұмысының мақсаты – оларға өз қабілеттерін толық пайдалануға жағдай жасау, олардың жеке басының ерекшеліктерін дамыту.

Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы оқыту процесін заманауи технологиялармен жаңартуға баса назар аударады. Осыған байланысты, қазіргі кезеңде оқыту үрдісінің технологияландырылуы маңызды болып отыр. Мұғалімдер жаңа оқу технологияларын және интерактивті әдістерді қолдану арқылы студенттерге заман талабына сай білім алу мүмкіндігін береді. Осыған орай, студенттердің ғылыми жоба дайындау кезінде мынадай мәселелерді ескерулері маңызды (1-диаграмма):

Студенттердің зерттеу жұмысына қатысуы, эссе жазу, жобалар мен курстық жұмыстарды орындау арқылы олардың зерттеушілік құзыреттілігін дамыту маңызды. Жоғары оқу орындарында басталатын бұл процесс студенттерге кәсіби жетілу жолында ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізуге мүмкіндік береді. Ғалымдардың пікірінше, жоғары оқу орнында алынған білім мен тәжірибе кәсіби дамуға үлкен ықпал етеді. Студенттердің шығармашылық және зерттеушілік қызметі арқылы жаңа ғылыми болжамдар пайда болып, олардың зерттеушілік қабілеттері кеңейеді, бұл еліміздегі еңбек нарығында жоғары білімді және шығармашылық деңгейі жоғары мамандардың сұранысын арттырады. Студенттің зерттеушілік құзыреттілігін меңгеруі, оған жаңа әдіс-тәсілдер мен технологияларды меңгеруге жол ашады. Студенттердің дарындылығын, ізденімпаздығын және зерттеушілік қабілеттерін дамыту үшін жеке жұмыс, сарамандық сабақтар, лабораториялық жұмыстар маңызды болып табылады. Жоғары оқу орындарында ұйымдастырылатын ғылыми жұмыстар, шығармашылық кештер студенттердің зерттеушілік қабілеттерін арттырады. Әр түрлі заманауи педагогикалық технологияларды қолдану арқылы студенттер мақсаттарына жету жолдарын табуға мүмкіндік алады.

Қорытынды. Қорытындылай келе, болашақ педагог-математиктердің кәсіби даярлығында зерттеу құзыреттілігінің рөлі өте маңызды. Бұл оларға білім беру сапасын арттыруға, оқыту әдістерін жаңартуға және оқушылардың математикалық құзыреттілігін дамытуға көмектеседі. Сондықтан, болашақ педагог-математиктердің зерттеушілік құзыреттілігін дамытуға ерекше көңіл бөлу керек. Математика мамандығында білім алатын студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту үшін бірқатар стратегиялар мен әдістерді қолдануға болады. Мұндағы мақсат – студенттердің математикалық теорияларды түсінуін, сондай-ақ оларды нақты проблемаларды шешу үшін қолдана алу қабілетін арттыру. Мынадай бірнеше негізгі аспектілерді қарастыруға болады:

1. *Негізгі математикалық теорияларды меңгеру:* Математикалық зерттеулердің негізі болып табылатын теорияларды терең түсіну маңызды. Бұл алгебра, анализ, геометрия және статистика сияқты негізгі тақырыптарды қамтиды.
2. *Зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру:* Студенттерге зерттеу жүргізу процесін, қателерді талдау, эксперименттер жасау және гипотезалар құру тәсілдерін үйрету.
3. *Критикалық ойлау қабілеттерін дамыту:* Математикалық мәселелерді талдауда критикалық ойлау маңызды. Студенттерге мәселелердің бірнеше шешімдерін қарастырып, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауға көмектесу керек.
4. *Нақты проблемаларды шешу:* Теориялық білімді нақты әлемдегі мәселелерді шешуге қолдана білу. Мысалы, қаржылық математика, сандық анализ, статистикалық модельдеу сияқты салалардағы тапсырмалар.

5. *Компьютерлік сауаттылық:* Математикалық модельдеу, деректерді талдау және алгоритмдерді жазу сияқты компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеу құзыреттілігін дамыту.

6. *Әдебиеттерге шолу және зерттеу жұмыстарын жүргізу:* Студенттерге академиялық журналдардағы мақалаларды оқып, зерттеулер жүргізу және өздерінің тұжырымдарын жазу жолдарын үйрету.

7. *Топтық жұмыс және коммуникация:* Топтық жобалар мен бірлескен зерттеулер арқылы әріптестермен тиімді байланыс орнату және идеяларды алмасу құзыреттілігін қалыптастыру.

Осы аспектілерді ескере отырып, оқыту бағдарламаларын жоспарлау және студенттерге арналған практикалық тапсырмалар мен зерттеу жобаларын ұйымдастыру қажет. Бұл студенттердің зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуға және олардың кәсіби мансапта табысқа жетуіне көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Журавлева, А. П. "Педагогикалық зерттеу құзіреттілігі: теориясы мен практикасы" – Москва: Академия, 2020.
2. Казаков, А. Ю. "Зерттеу құзіреттілігін дамыту: педагогикалық тәсілдер" – Санкт-Петербург: Білім, 2019.
3. Иванова, Н. Л. "Педагогикалық білім беруде зерттеу құзіреттілігінің дамуы" – Казань: Издательство Казанского университета, 2021.
4. Смирнова, М. В. "Білім беру саласында зерттеу құзіреттілігі: теория және тәжірибе" – Екатеринбург: УрФУ, 2022.
5. Петровская, Л. А., Румянцева, П. В. "Жоғары оқу орындарындағы педагогтердің зерттеу құзіреттілігі: теориясы мен әдістемесі" – Новосибирск: НГПУ, 2020.
6. Коваленко, И. В. "Жаңа педагогикалық ортадағы зерттеу құзіреттілігі: қазіргі көзқарастар" – Воронеж: Издательство ВГПУ, 2021.
7. Белкина, Н. П., Горбунова, Л. Н. "Білім беру мекемелерінде зерттеу құзіреттілігі: әдістемелік ұсыныстар" – Ростов-на-Дону: Издательство РГПУ, 2019.
8. "Білім берудегі заманауи әдістер мен технологиялар" ред. А. С. Макаренко – Москва: Просвещение, 2023.
9. Кузьминова, О. И. "Педагогикалық ғылымдағы зерттеу құзіреттілігі: теория мен тәжірибе" – Челябинск: ЧГПУ, 2022.
10. Михайлова, А. В. "Зерттеу құзіреттілігі: жоғары білім берудегі инновациялық тәсілдер" – Томск: ТГУ, 2021.
11. Vincentas LAMANAUSKAS & bDalia AUGIENE. Scientific research activity in comprehensive school: a position of upper secondary school students. A New Approach for Teaching ‘Energy’ Concept: The Common Knowledge Construction Model, Western Anatolia Journal of Educational Sciences (WAJES), Dokuz Eylul University Institute, Izmir, Turkey, 2011
12. Yanto, Subali & Suyanto I. Improving Students’ Scientific Reasoning Skills through the Three Levels of Inquiry. International Journal of Instruction. October 2019. Vol.12, No.4

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ МЕН ЗЕРТТЕУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Кадирбаева Роза Изтлеуовна,
п.ғ.д., доцент
Нұралы Айсәуле,
7М01501 Математика педагогін даярлау
2 курс магистранты, Математика кафедрасы,
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы ОҚПУ

Аңдатпа. Мақалада математиканы оқыту мен зерттеуде компьютерлік технологияларды қолданудың әртүрлі әдістері қарастырылады. Компьютерлік технология оқушылардың ойлау қабілеттерін, шығармашылық және аналитикалық дағдыларын дамытуға бағытталып, заманауи білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады. Мақалада интерактивті оқыту платформалары, оқыту бағдарламалары, ойынға негізделген оқыту сондай-ақ әлеуметтік медиа және блогтар сияқты құралдарды қолдану арқылы математиканы оқытуда оқушылардың есеп шығару дағдыларын жетілдіру мәселелері сипатталған. Бұл компьютерлік технологияларды пайдалану оқушыларға күрделі математикалық және ғылыми түсініктерді жеңілірек түсінуге, сондай-ақ олардың білімге деген ынтасын арттыруға мүмкіндік беретінін көрсетеді. Осы арқылы білім берудің сапасын жоғарылатуға және оқушылардың болашақта ғылыми, технологиялық салаларда табысты болуына негіз қаланады.

Тірек сөздер: математика, оқу процессі,компьютерлік технологиялар, әдіс, тәсіл, талдау

В статье рассматриваются различные методы использования компьютерных технологий в обучении и изучении математики. Компьютерные технологии играют важную роль в современной системе образования, ориентируясь на развитие мыслительных способностей, творческих и аналитических навыков учащихся. В статье описаны проблемы совершенствования навыков решения проблем учащихся при обучении математике с помощью таких инструментов, как интерактивные обучающие платформы, обучающие программы, игровое обучение, а также социальные сети и блоги. Это показывает, что использование компьютерных технологий позволяет учащимся легче понимать сложные математические и научные концепции, а также повышает их мотивацию к знаниям. Этим закладывается основа для повышения качества образования и будущего успеха учащихся в научной, технологической сферах.

Ключевые слова: математика, учебный процесс, компьютерные технологии, метод, подход, анализ

The article discusses various methods of using computer technology in teaching and learning mathematics. Computer technologies play an important role in the modern education system, focusing on the development of students' thinking abilities, creative and analytical skills. The article describes the problems of improving students' problem solving skills when teaching mathematics using tools such as interactive learning platforms, training programs, game learning, as well as social networks and blogs. This shows that the use of computer technology makes it easier for students to understand complex mathematical and scientific concepts, as well as increases their motivation for knowledge. This lays the foundation for improving the quality of education and the future success of students in the scientific and technological fields.

Keywords: mathematics, educational process, computer technology, method, approach, analysis

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялар ғасыры. Қазіргі уақытта білім беру саласында компьютерлік технологияларды тиімді қолдану әрдайым өзекті. Мектепте математиканы оқытуда компьютерлік технологияларды пайдалану оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуға және қиын математикалық есептерді түсінуге көмектеседі.

Компьютерлік технологиялар математиканың әртүрлі аспектілерінде маңызды рөл атқарады, есептерді шешуді, зерттеулер жүргізуді және оқытуды жеңілдетеді. Математиканы оқыту мен зерттеуде компьютерлік технологияны қолданудың келесі әдістері бар:

1. Математикалық есептерді шешу:

- Символдық есептеу: Mathematica, Maple немесе SageMath сияқты бағдарламалық құралдар аналитикалық есептеулер мен алгебралық манипуляцияларды жеңілдететін символдық есептеулерді шешуге мүмкіндік береді.

- Сандық әдістер: компьютерлер сандық есептеулер мен теңдеулерді шешуде тиімді, бұл сандық интеграция, дифференциалдық теңдеулерді шешу және оңтайландыру сияқты салаларда пайдалы.

2. Математикалық модельдеу: Мұнда симуляция және модельдеу қарастырылады. Олар ақырлы элементтер әдістерін, Монте-Карло әдістерін және басқа әдістерді қолдана отырып, компьютерлер физикалық процестерден бастап әлеуметтік жүйелерге дейінгі әр түрлі құбылыстарды талдау үшін математикалық модельдер жасауға мүмкіндік береді.

3. Білім беру және оқыту: Мұнда интерактивті білім беру бағдарламалары қолданылады. Интерактивті қосымшалар мен веб-сайттарды әзірлеу студенттерге визуалды және интерактивті құралдар арқылы математиканы үйренуге мүмкіндік береді.

4. Графика және визуализация: Matplotlib кітапханалары бар MATLAB, Python сияқты деректерді визуализациялау бағдарламалары немесе графикалық редакторлар математикалық ұғымдарды көрнекі түрде көрсетуге көмектеседі.

5. Деректерді зерттеу және өңдеу (Статистикалық талдау): Pandas және SciPy кітапханалары бар R немесе Python сияқты статистикалық пакеттерді қолдана отырып, деректерді талдау, гипотезаны тексеру, регрессиялық талдау және машиналық оқыту жүргізілуі мүмкін.

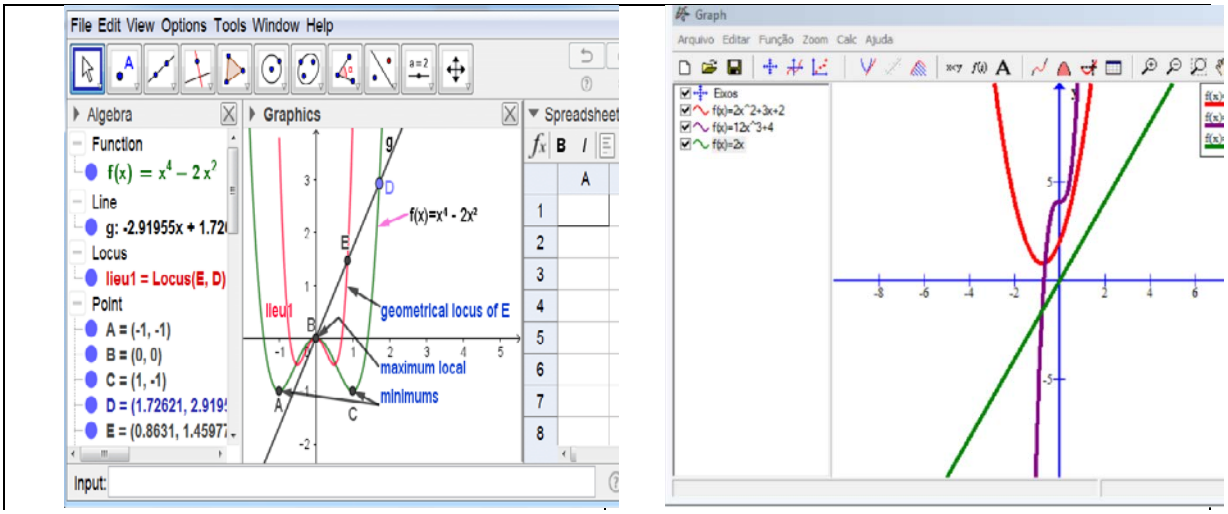
6. Компьютерлік алгебра: Компьютерлік алгебра жүйелері (CAS) болып табылатын Mathematica немесе Maple сияқты бағдарламалар символдық математика, алгебра және тригонометриямен жұмыс істеуге арналған қуатты құралдарды ұсынады.

7. Бағдарламалау және алгоритмдер: Python немесе MATLAB сияқты тілдерде бағдарламалау математиктерге күрделі есептерді шешу үшін алгоритмдерді құруға және тексеруге мүмкіндік береді.

Бұл әдістер математикада компьютерлік технологияны қолдану тәсілдеріне қысқаша шолу жасайды. Сонымен қатар, жыл сайын компьютерлік технологиялар көбейіп келеді, бүгінде олардың жаңа құралдары мен тәсілдері пайда болуда.

Білім беру мен оқытуда қолданылатын компьютерлік бағдарламалар және оқыту платформалары оқушыларға есептерді түсінуге және шешуге көмектеседі. Математиканы оқытуға арналған компьютерлік бағдарламалар мектеп оқушылары мен пән мұғалімдері үшін өте пайдалы құралдар болып табылады. Олар математикалық дағдыларды дамытуға, түсініктерді тереңірек ұғынуға және күрделі математикалық мәселелерді шешуге көмектеседі. Міне, кейбір танымал математикалық бағдарламалардың тізімі:

а) GeoGebra: Бұл интерактивті геометрия, алгебра, статистика және калькуляция салаларын қамтитын бағдарлама. Ол оқушыларға математикалық концепцияларды визуалды түрде зерттеуге мүмкіндік береді (*1-сурет*).

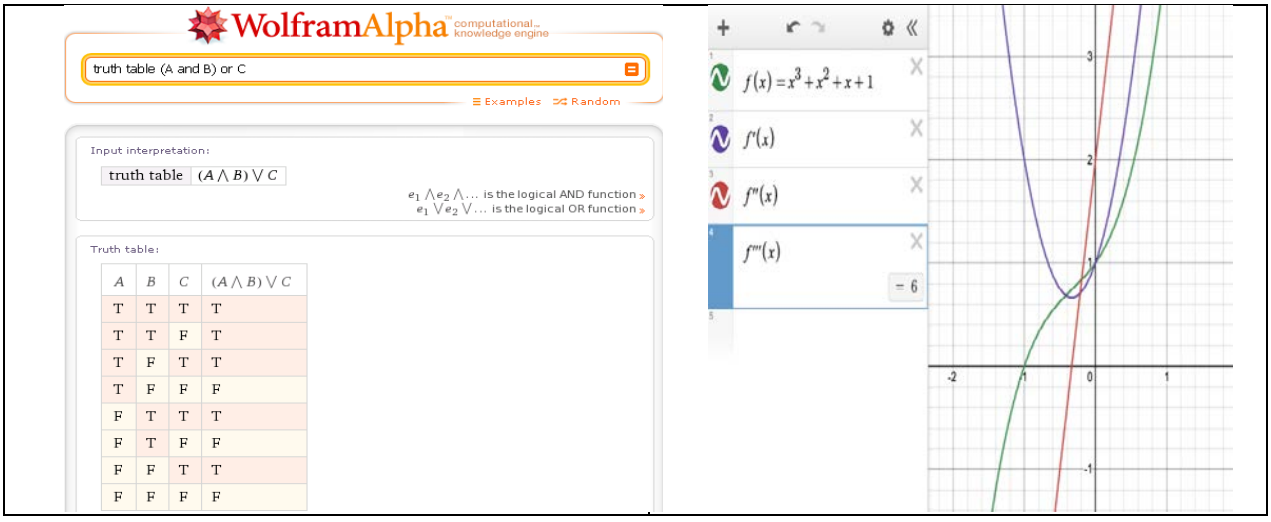

1-сурет «GeoGebra бағдарламасын алгебрада пайдалану»

b) Khan Academy: Бұл онлайн ресурс мектеп математика пәні бойынша сабақтар мен жаттығулар ұсынады. Оның көмегімен оқушылар өздерінің жылдамдықтарымен оқи алады.

c) Wolfram Alpha: Бұл бағдарлама күрделі математикалық есептеулерді және анализдерді жүргізуге мүмкіндік береді. Ол аса күрделі есептерді шешуде және математикалық деректерді зерттеуде пайдалы (2-сурет).

d) Desmos: Бұл онлайн графиктік калькулятор математикалық функциялардың графиктерін сызуда өте қолайлы. Ол оқушыларға әр түрлі математикалық функциялардың графиктерін зерттеуге және түсінуге мүмкіндік береді (*3-сурет*).

2-сурет «Wolfram Alpha бағдарламасын алгебрада қолдану»

3-сурет «dDesmos бағдарламасын алгебрада қолдану»

e) Microsoft Mathematics: Бұл бағдарлама оқушыларға алгебра, геометрия, тригонометрия, статистика сияқты салалар бойынша есептеулер жасауға көмектеседі. Ол сондай-ақ, 3D графиктерді сызу құралын ұсынады.

f) MyScript Calculator: Бұл қолмен жазу арқылы есептеулер жасауға мүмкіндік беретін мобильді қосымша. Пайдаланушылар қолмен жазған есептерін енгізеді, ал қосымша оларды автоматты түрде талдап, нәтижелерді шығарады.

g) Photomath: Бұл смартфон қосымшасы камера арқылы математикалық есептерді танып, оларды шешуге көмектеседі. Ол сондай-ақ, қадамдар бойынша жіктелген шешімдер мен түсіндірмелерді ұсынады.

h) Mathway: Бұл қосымша математика, алгебра, геометрия, тригонометрия және басқа да салалар бойынша күрделі есептерді шешуге көмектеседі.

Бұл бағдарламалар мектеп оқушылары мен мұғалімдерге математиканы түсінуге, жаңа дағдыларды меңгеруге және математикалық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Олардың көпшілігі жеке оқуға және сыныптағы оқытуға бейімделген, және әр түрлі қолданушылардың деңгейі мен қажеттіліктеріне сай келетін функционалдылыққа ие. Осы бағдарламаларды қолдану арқылы оқушылар математикалық ұғымдарды тереңірек түсінеді және практикалық дағдыларды жақсартады, бұл олардың математикалық сауаттылығын арттырады.

Графикалық көмекші құралдар математикалық концепцияларды визуализациялауға көмектеседі. Мысалы:

1) Графикалық калькуляторлар: Бұл калькуляторлар көп функциялы болып келеді және олар математикалық функциялардың графиктерін салуға, көптеген математикалық есептерді шешуге және статистикалық деректерді өңдеуге қабілетті.

2) Компьютерлік бағдарламалар мен қосымшалар: *Mathematica, MATLAB, GeoGebra, Desmos* сияқты бағдарламалар математикалық концепцияларды зерттеу үшін күшті құралдар болып табылады. Олар функциялардың графиктерін, геометриялық фигураларды және көптеген басқа математикалық объектілерді визуализациялауға мүмкіндік береді.

3) Онлайн ресурстар: Интернетте көптеген онлайн графикалық калькуляторлар және интерактивті оқыту құралдары бар, олар математикалық концепцияларды түсіндіруге көмектеседі.

4) Интерактивті тақта бағдарламалары: Мектептерде жиі қолданылатын бұл бағдарламалар математикалық ұғымдарды түсіндіруде және талқылауда өте пайдалы. Мысалы, *SmartBoard* немесе *Promethean* тақталарында қолданылатын бағдарламалар математикалық түсініктерді визуализациялауға мүмкіндік береді.

5) Виртуалды және аралас шынайылық құралдары: VR (виртуалды шынайылық) және AR (аралас шынайылық) технологиялары математикалық үлгілерді және концепцияларды үшөлшемді кеңістікте көрсету арқылы оқушыларға күрделі идеяларды түсінуге көмектеседі (4-сурет).

4-Сурет «Виртуалды шынайылық»

6) Электронды оқу құралдары: *Khan Academy, Coursera, EdX* сияқты онлайн платформалар математикалық тақырыптарды оқытуға арналған көптеген курс және ресурстарды ұсынады. Олар визуализациялар мен интерактивті тапсырмалар арқылы оқу материалын түсінікті етеді.

7) Өзара әрекеттесуші жаттығулар: Бағдарламалау орталарында жасалған, мысалы *Python* немесе *JavaScript* кітапханаларын пайдаланып жасалған интерактивті жаттығулар, оқушыларға математикалық концепцияларды тәжірибе арқылы түсінуге көмектеседі. Мысалы, *Jupyter Notebook* сияқты орталарда оқушылар математикалық есептерді шешіп, нәтижелерін тікелей көре алады.

8) Деректер визуализациясы құралдары: *Tableau, PowerBI* сияқты құралдар күрделі деректер жиынтықтарын түсінікті және көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл құралдар статистика және деректер аналитикасында өте пайдалы.

Бұл құралдардың көпшілігі математикалық ұғымдарды тереңірек түсінуге, талдау жасауға және математикалық ойлауды дамытуға көмектеседі. Олардың көмегімен оқушылар мен мамандар теорияны практикамен ұштастыра алады.

Ойынға негізделген оқыту. Математикалық ойындар және қосымшалар оқушылардың есеп шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі және олардың қызығушылығын арттырады. Математикалық ойындар әртүрлі дағдылар мен логикалық ойлауды дамытуда пайдалы болып табылады. Кейбір танымал математикалық ойындардың түрлері:

- Судоку: Бұл ойын торды сандармен толтыруға негізделген, мұнда әрбір қатарда, бағанда және кішігірім квадратта 1-ден 9-ға дейінгі сандар бір рет қана кездесуі керек.
- КенКен немесе Какуро: Бұл Судоку сияқты ойындар, бірақ оларда арифметикалық жұмбақтар қосылған.
- Шашки немесе Шахмат: Бұл стратегиялық ойындар математикалық ойлауға, алдын ала жоспарлауға және проблемаларды шешуге көмектеседі.
- Рубик Кубигі: Бұл ойын логикалық ойлау және кеңістіктік қабілетті дамытады.
- Тетрис: Бұл ойын кеңістіктік қабілетті және жылдам шешім қабылдау дағдыларын дамытады.
- Математикалық Билер: Бұл сияқты ойындар арифметикалық дағдыларды жаттықтырады және шапшаң есептеуге көмектеседі.
- Логикалық Жұмбақтар: Бұл жұмбақтар логикалық ойлау және проблемаларды шешу дағдыларын дамытады.
- Сет: Бұл карталық ойын қатысушылардың сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін, назарын және шапшаң ойлау дағдыларын дамытады.

Осы аталған бағдарламалармен қатар математиканы оқытуда әлеуметтік медиа және блогтардың да рөлі бар. YouTube, электрондық оқу блогтарындағы түсіндірмелі видеолар мен мақалалар оқушыларға күрделі тақырыптарды түсінуге көмектеседі.

Математика саласында цифрлық технологияларды енгізудің пайдасы туралы мәселе ертеден бар және зерттелген болып табылады. Мысалы, Хейд (1997) цифрлық технологияларды қосудың негізгі принциптері мен мәселелеріне шолу жасап, олардың әртүрлі түрлері мен педагогикалық мүмкіндіктерін сипаттайды [1]. Буррилл (2002) қолданыстағы графикалық технологияларды қолдану тәжірибесінің 43 зерттеуін шолып, осы құралдардың студенттерге математикалық түсініктерді тереңірек меңгеруге көмектесетінін айтады [2], дегенмен бұл тұжырым статистикалық тұрғыдан анықталмаған. Эллингтон (2003, 2006) графикалық калькуляторлардың 54 зерттеуіне шолу жасап, бұл құралдардың студенттердің есептеу және мәселелерді шешу дағдыларын жақсартуын көрсетеді [3], әсіресе олардың әсері шектеулі болғанда. Лагранж, Артиг, Лаборде және Труш (2003) математикалық білім беруде 662 технологиялық зерттеуді қамтитын кешенді құрылымды дамытты [4], бірақ оқу нәтижелеріне толық шолу жасамады. Кулик (2003) 16 зерттеудегі математикалық интеграцияланған оқу жүйелерінің әсерін орташа d = 0,38 деп бағалайды. Свела (2019) планшеттерді математикалық білім беруде қолдану туралы шолуда мұғалімдердің планшеттік технологияларды және негізделген педагогикалық әдістерді қолданудағы қиындықтарын атап өтеді. Драйверс (2013) математикалық білім беруде технологияларды қосудың үш маңызды факторын анықтайды: технологияны дамыту, оқу қызметі және тапсырмалар; мұғалімнің рөлі; және білім беру контексті. Николас (2013) студенттердің технологияны оқу үшін жеке қолдана алмайтынын айтады. Динарски және басқалары (2007) және Кампузано, Динарски, Агодини және Ралл (2009) 9-сынып алгебра курстарындағы цифрлық құралдардың әсерінің статистикалық маңызы жоқ екенін көрсетеді. Токбах (2008) компьютерлік алгебра жүйелерін пайдалану үшін орташа d = 0,38 болатын маңызды оң әсерлерді табады. Қорытындылай келе, бұл зерттеулер математикалық білім берудегі цифрлық құралдарды қолданудың аралас нәтижелерін және әртүрлі деңгейдегі статистикалық дәлелдемелерін көрсетеді.

Қорытындылай келе, математиканы оқытуда компьютерлік технологияларды қолдану арқылы білім сапасын дамыту - заман талабы. Бұл әдістер оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытып, олардың білімге деген ынтасын арттырады. Болашақта, бұл әдістердің әрі қарай дамытылуы және кеңінен қолданылуы білім берудің сапасын жоғарылататын болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. M. Kathleen Heid «Using the graphing calculator inthe classroom: helping studentssolve the "unsolvable"» 1997
2. Gail Burrill «Handheld Graphing Technology in Secondary Mathematics: Research Findings and Implications for Classroom Practice» 2022
3. Ellington «The Effects of Non-CAS Graphing Calculators on Student Achievement and Attitude Levels in Mathematics: A Meta-Analysis» 2006
4. Jean-Baptiste Lagrange, Michèle Artigue, Colette Laborde & Luc Trouche «Technology and Mathematics Education: A Multidimensional Study of the Evolution of Research and Innovation»

ЗАМАНАУИ АУДИОВИЗУАЛДЫ КОНТЕНТТІҢ МӘНІН БАЙЫТУДЫҢ МӘСЛЕЛЕЛЕРІ

Пшенаева Эльмира Болатханқызы,
«8D02184 – Кино и ТВ режиссурасы» мамандығының 2-курс докторанты
Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Ренат Косай Қадырұлы,
«Дыбыс режиссурасы және операторлық өнер» кафедрасының доценті
Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Ахметжанова Айнур Муратқызы
магистр режиссурасы, аға оқытушысы,
Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

Аңдатпа. Қазір XXI ғасыр – ақпарат пен ақпараттық технологияның шарықтап дамыған кезеңі. Бүгінде біздің қоғамда ақсап тұрған мәселе - ақпарат пен ақпараттық технологиялар. Біз өмір сүріп жатқан қоғамда жақсылықтар баршылық.

Тірек сөздер: Аудио мен визуальды контенттері, қазақ телевизиясы, Теледидар, Интернет телевидение, коммуникация.

Сейчас XXI век-период бурного развития информации и информационных технологий. Сегодня в нашем обществе проблема хромает-информация и информационной технологии. В обществе, в котором мы живем, есть много хорошого.

Ключевые слова: Аудио и визуальный контент, казахское телевидение, телевидение, Интернет телевидение, коммуникации,

Now the XXI century is a time of rapid development of information and Information Technology. The problem that is limping in our society today is information and Information Technology. There are good things in the society in which we live.

Key words: audio and visual content, Kazakh television, television, internet television, communication№

Бүгінгі күні әлемдік ақпарат ағыны аудиовизуалды контентсіз елестету мүмкін емес. Аудиовизуалды контент заманауи мәдениетті қалыптастырып отыр десек, артық айтқандық емес. Ерекше аудиовизуалды контенттің тілі экрандық өнердің негізгі кілті, сонымен қатар видео технологияның басты құралы болып саналады. Аудиовизуалды контент арқылы бүгінгі таңда ақпарат беруші тыңдарманның санасына мәлімет құю арқылы өзінің ырқына жығып отырғаны айдан анық. Аудиовизуалды тіл екіге бөлінеді. Біріншісі, қазіргі тілмен айтқанда,

ертеден келе жатқан халық ауыз әдебиеті, ән-жыр, театр болып табылады. Ал, екіншісіне бейнелеу өнері мен кино жатады.

Жаңа технологиялар контенттерді біріктірудің жолдарын іздеп, аудиовизуалды болмыстың тілін қалыптастырды. Яғни, жаңа заманның артықшылығы арнайы ортаны таңдамайды. Мейлі, ол теледидар, интернет не болмаса әлеуметтік желілер болсын. Әр аудиовизуалды ақпараттың деңгейіне байланысты өз тыңдарманының сұранысын қанағаттандырып отырады.

Аудиовизуалды контенттердің көру тәсілдері маңызды рөл атқармайды. Бастысы, контент және оның мағынасы, сондай-ақ, аудиовизуалды шығарманың мінез-құлқы. Медиа орталық контентті тұтынушыға жеткізудің жай ғана бір жолы. Осы ақпаратты берушінің білімділігі және өткірлігі тұтынушының ойын өзгерте алуға деген қабілеті оның кәсіпқойлығына байланысты болмақ. Аудиовизуалды ақпарат жеткізу мүмкіндіктері күннен күнге дамып келеді. Бұл жерде ерекше өзекті мәнге ие болатын нәрсе, оның уақыт кеңістігімен дәлме-дәл ұштасуымен қабысып жатыр.

Біз кез келген контентті қарап отырып, автордың бізге не айтқысы келетінін және оның ақиқатқа сәйкес пе, жоқ жалған мәлімет беру арқылы санамызды терістеуге арналған ақпарат па, аңғара алуымыз маңызды. Немесе өзіміз контент жасау барысында оның тыңдарманға қалай әсер ететінін біліп отыруымыз керек. Өйткені, кез келген қате жасалған жұмыс үлкен қателікке апарып соқтыруы әбден мүмкін.

Осы орайда, аудиовизуалды контенттің мән-мағынасы оның дұрыс жасалуы, орнықты қалыптасуы үлкен маңызға ие. Әр дүниенің дұрыс және бұрыс болатыны тәрізді, үнемі контент ақпараты сарапқа салынып отыруы тиіс.

Заманауи контенттік өнім әлбетте рейтингте көш бастауы қажет. Сонымен қатар, коммерциялық табысты бола алуды да керек. О.Р.Лащук айтуы бойынша, жанр – форматты анықтайтын негізгі элемент болып табылады. Бұл контентті құраушы және оны ерекшелеуші құрал және оған қоса, оны оңтайлы ұсынудың үлгісі болмақ. Осылай ақпараттық құрылымы форматтың талабына сай болады. Бұл жағдайда Е.Л. Вартанова инновациямен ғұмыры ұзақ формалардың ортасында баланс ұстауға шақырады. Сонымен бірге жаңашылдыққа да ұмтылып отырғанды жөн деп біледі. Яғни, осы екеуінің біреуі дұрыс емес болса, не тыңдарманды жоғалтады, не болмаса тыңдарманды дүбараға айналдырады, - деп баға берген. Телезерттеуші Марат Барманқұлов жанрлар эволюциясын біріншіден, уақыт межесімен, екіншіден, бейнелеуші құралдармен, үшіншіден, жанрдың атқаратын функциясымен байланыстыра қарастыру керек деген байлам жасайды. [2]

Біздің пайымдауымызша, аудиовизуалды контент құрауда екі жолды естен шығармаған абзал. Ол технологиялық және қалыптастырушы жол болып саналады.

Енді «жанр» терминінің түсінігіне назар аударсақ. Заманауи жанрлық құрылым екі категорияға бөлінеді.

1. Ақпараттық-талдамалы (сюжет, репортаж, есеп, шығарылым, интервью, комментарий, пікір-талас, корреспонденция, шолу, ток-шоу, баспасөз жиыны).
2. Көркем-публицистикалық (суреттеу, очерк, эссе, фельетон, памфлет).

Ғалымдар жанрды үш катергорияға бөледі:

1. Ақпараттық
2. Талдамалы
3. Көркем-публицистикалық.

Ақпараттық жанрға: жаңалық, репортаж, кадрдағы мәтін, интервью, репортаж жатса, публицистикалық талдамалыға шынайы хабар, ток-шоу, деректі фильмді алып қарастырсақ. Үшіншіге ойын-сауықтық бағдарламалар, реалитишоу, сериалдар, көркем фильмдер енеді.

Бұл күндері кейбір медиа гиганттар өздерінің арнайы жанрлық жүйесін қалыптастырып алған. Мәселен, жаңалықты бөліп қарастырады. Сондай-ақ, саяси әлеуметтік бағдарламаларды көп ұсынады. Осы арқылы бір қалыпты ұстап отыруға негізгі идеологияны жүргізуге мүмкіндік алады.

Адамзаттың феноменологиялық медиа саласын дамытуда әртүрлі жанрдағы хабарларды ұсынады. Мысалы, кей арналар, немесе сайттар өздерінің контенттерін төмендегідей жанрлар арқылы қалыптастырып отыр:

1. Деректі бағдарламалар
2. Танымдық бағдарламалар
3. Балалар бағдарламасы
4. Телехикаялар
5. Ойын-сауықтық бағдарламалар
6. Музыкалық
7. Кино
8. Спорттық хабарлар

Бүгінгі таңда жанрлар күрделенумен қатар, соның нәтижесінде бір- бірімен араласып, түсініксіздеу дәрежеде болып тұр. Аудиовизуалды жанрлардың классикалық моделінде осы күні біздің ойымызша тұрақтылықты сақтап келе жатқаны, сонымен бірге өзінің өзектілігін жоғалтпағаны ақпараттық топқа тән қасиет болып тұр. Олар репортаж, интервью және сюжет. Талдамалы жанрға арнайы репортаж, талдамалы интервью. Соңғы көркем-публицистикалық жанрға суреттеу мен очерк, оның ішінде портреттік және танымдық очерк жатады.

Медиа саласы әдебиеттен бастау алған жанрды қалыптастырып отыр. Келе-келе бұл жүйе аудиовизуалды шығармаға айналды. Киноматограф жалпы өнертану мен театрдың жанрлық жүйесін жалғай түсті. Бұл орайда, аудио визуалды деректілік екі жанрдың қосындысынан пайда болды десек, орынды айтқандық болар. Яғни, киноматографтық және әдеби.

Қазіргі уақытта телевидение, радио, интернет журналистика белгілі бір мезетте ғана хабар таратуы өз құндылығын жоғалтып отыр. Аудиовизуалды образдық олардың қоғаммен байланысын қамтамасыз етіп, бір құрылымнан екінші құрылымға ақпарат жеткізуін жеңілдетті. Сонымен қатар, арнайы үгіт-насихат үшін таптырмайтын құрал болып қалыптасты. Дәстүрлі БАҚ-пен күресте интернет жеңіске жетіп отыр. Өйткені интернетті алғашқы кезде өсек - аяң ортасы деп қабылдайтын телеарналар, радио, газеттер еріксіз жеке сайттар ашуға бел буды. Тіпті арнайы веб редакциялар ұстап отырғандары да аян. [4]

Француз ақыны Шарль Бодлер: «данышпан деп стереотип қалыптастыра алған жанды атау керек» деген екен.

Енді біздің міндетіміз мағынасы заманға сай, кісі қызығарлық контен жасау. Сол жолда жүргендер болғаны осы деп қарамау керек. Біз жоғарыда контенттің ұрпақ санасына қаншалықты әсер ететінін сөз еттік, ендеше сапалы, мазмұнды контент құраудың ауыртпалығы болашақты ойлаған адамдардың жұмысы болмақ.

Заманауи аудиовизуалды контенттің мәнін байыту мәселесінде қазір жиі тыңдалатын пайдалы подкасты қосуға болады. Бүгінде жиі еститін подкаст - медиаөнімнің (тв, радио, баспа сынды) бір түрі. Сапалы контенттің артуы, қалаған адамға подкаст жасауға мүмкіндік беру, қалаған жерде қалаған уақытта тыңдау мүмкіндігі. Подкаст өзінің даму тарихын әлемде 2001 жылдан бастағанымен, подкастинг саласы Қазақстанда араға 15–16 жыл салып таныла бастады. Әйтсе де подкаст дегеніміз не және оның радиохабардан қандай айырмашылығы бар екенін жастар ажыратып үлгерді. Қазір ғаламторды ашсаңыз, қазақша подкаст көптеп шыға келеді. Бұл - қуантарлық жағдай. Ал, оның мазмұны мен рухани деңгейіне зер салып, соған акцент жасауымыз керек. Аудиоформат түріндегі өнімдерді қалың аудиторияға өте жылдам таралады, тез өтеді. Подкаст – RSS арқылы тарайтын аудио форматындағы жазба. Оны тікелей онлайн, алдымен жүктеп алып, кез келген ыңғайлы уақытта арнайы платформалар арқылы тыңдауға болады. Әдетте подкаст тақырыптары да, форматтары да алуан түрлі болып келеді. Енді осыны заманауи аудиовизуалды контенттің мәнін байыту мәселесі ретінде алып, ұлттық колоритке сіңіруіміз шарт. Подкастинг сегментіндегі авторлардың бірқатары бүгінде қазақ тіліндегі өнімдердің дамуы қуантады деп отыр. Аудитория кеңейген сайын өнім сапасына да жаңа талаптар қойылып, бәсекелестік артуда. Қазақша подкаст тақырыптары да біртіндеп өзгере бастаған, мысалы, бұған дейін қалың көпшілік арасында аса талқыға шыға бермейтін жыныстық сауат, психологиялық талдау, сол сияқты заманға сай бала тәрбиесі, эко-өмір

салты, шетелде білім алу сынды өзге де тақырыптар өміршеңдігін көрсете алған. Сонымен қатар, заманауи аудио визуалды контент жасауда қаржы көзінің бар болғандығы іспетті, подкастта да қаражат табу, тез ақша жасау мүмкіндігі мол. Әлемде подкаст өнімін монетизациялауда – patreon, яғни контент өндіруші авторға асар жасап, қаржылық тұрғыдан қолдау көрсету дегендей краудфандинг әдісінің өзіндік түрі кең тараған. Patreon қаражатын жоба авторы өз өнімінің техникалық жағдайын жақсартуға, дизайн мен музыканың сапасын арттыруға, SMM жүргізуге жұмсай алады. Қазақстанда patreon әдісі орыс тілді подкастерлер арасында жақсы дамыған. Қазақша подкастинг авторлары әдетте үкіметтік емес ұйымдардың гранттарына көбірек жүгінеді. Бірақ бұл арадағы басты тәуекел – грант мерзімі аяқталған соң, подкаст жұмысы да тоқтап қалуы әбден мүмкін. Содан да болар, отандық подкастерлердің бірқатары подкаст жасау бойынша ақылы курстар мен тренингтер өткізіп, өз тәжірибесінен қаражат табуға ден қойған. Кей подкастерлер серіктестік негіздегі подкаст жобаларды жүзеге асыруға мән беруде. Бір сөзбен айтсақ, заманауи аудио визуалды контенттің мәнін байытудағы мәселенің біріне подкасты қоса аламыз.

Мазмұны бай контент ол адамның, мемлекеттің, жалпы халықтың игілігіне жұмыс жасайды. Мәселені балаларға арналған конттентерден бастау керек, бұл жағы бізде әлі ақсап тұр. Ең басты байытуға, мән беруге тісті аудиовизуалды контен осы болуға тиіс.

Үйді керегесінен бастап салуға болмайтынындай, басқа дүниені де ортасынан бастап нәтижеге жете алмаймыз. Сондықтан, балалар контенті басты орында. Өйткені, бүгінгі бала – ертеңгі түрлі саладағы мемлекеттің қызметкері.

«Тәрбие тал бесіктен басталады» деген бұрынғылардың сөзі осы балалар контентіне келгенде де өзектілігі жойған жоқ. Тұзу шығар ағашты, шыбық кезінде күзеп, құрт құмырсқаға арналған дәрісін сеуіп отырып, баптап өсіреді.

Қазіргі уақытта интернеттен балаларға арналған контент табу қиын, осы жағы басты назарда болу керек. Сонда біздің заманауи аудио визуалды контенттің мәні белгілі бір дәрежеде байыту мүмкіндігін жасай аламыз.

Қорыта айтқанда, контентің мәнін байыту, ол бір мемлектеттің тағдыры десек болады. елдің ертеңі жастардың қолында**.**

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құдайберген Тұрсын «Көгілдір экран әлемі» 287, 63 б
2. Федоров А.В., Новикова А.А. Медиа и медиаобразование // Alma Mater: Вестник высшей школы.- А., 2001,-№11,- 254, 45 б.
3. Засурский Я.Н.Информационная безопасность: развитие доступа к информации // Вестник Московского унивирситета.- М.,1998. - №1. 128, 56 б .
4. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖУРНАЛИСТИКА ТӘЖІРИБЕСІ 2003, 128, 23 б.
5. Тұрсын Қ, Нұсқабайұлы Ж. Телидидар сөздігі - тележурналист анықтамалығы. Оку құралы. Алматы. Білім; 2003. – 147, 28 б.
6. Омашев Н. Журналистканың жаңа стилі // Ақиқат. №9. 1997. 85-88 бет.
7. Тұрсын. Қ. Сөз сиқыры. Алматы: Қазақ университеті, 1998. 112 бет.
8. Ықсан А. Қазақ теледидардың үні неге құмығыңқы? // Қазақ әдебиеті. 2001. 24 тамыз. 4 бет.

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ ФИЛОСОФИЯСЫ

Шканова Б.Ә.,
филология ғылымының кандидаты, профессор,
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті.
Магауова А.Т.,
аға оқытушы
Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті

Аннотация: Мақалада қазақ халқының ұлы ойшыл ақыны Абай Құнанбаевтың шығармаларындағы «толық адам» мәселесі және оған қол жеткізуде уақыт құндылықтарын дұрыс пайдалана білу туралы философиялық ой-толғамдарына талдау жасалған.

Түйін сөздер: «толық адам» түсінігі, ғақлиат – қарасөздер, философиялық лирика, ғибрат сөздер, рухани өнеге.

В статье проанализированы философские размышления о проблеме «всесторонного человека» и правильном использовании времени в ходе его достижения, также умение считаться с особенностями времени в произведениях казахского акына-мыслителя Абая Кунанбаева.

Ключевые слова: понятие «всесторонний человек», слова-назидания, философская лирика, поучительные речи, духовные ценности.

Abstract: The article analyzes philosophical reflections on the problem of a “comprehensive person” and the proper use of time in achieving it, as well as the ability to consider the peculiarities of time in the writings of the Kazakh poet-thinker Abai Kunanbayev.

Key words: the concept of “comprehensive person”, enlightening phrases, inspirational lyrics, educational speeches, spiritual values.

Абай – қазақ поэзиясының күн шуақты асқар биігі.
М.Әуезов

Абай – мұрасы адамзаттың асыл қазынасы. Абай - тұтас әлем, оның аспаны биік, көкжиегі кең, тереңі тұңғиық, ұшы-қиырына көз жетпейтін ғаламат дүние. Адамдар оны ғұмыр бойына игере алмай келе жатқан қазына, әлі де сан ұрпақтың еншісіне тиесілі, әр қырынан жарқырай берер, жайыла берер киелі арна.

Абай шығармалары – адамгершіліктің, имандылықтың, биік парасаттың сыр сандығы. Ол - өлең құдіреті, сөз мәйегі, ғылым, пәлсапа, тарих, этнография, ұстаздық өнеге, психология, ән, инабат өлшемі тәрізді адам баласының рухани өмірінің барлық салаларына мол үлес қосуымен кемеңгер ойшылдық дәрежеге көтерілген тұлға.

1909 жылы Кәкітай Ысқақұлының жинауымен Петербургтегі Ілияс Бораганскийдің баспаханасынан жарық көрген жинағы арқылы Абайдың 164 өлеңі (8000-дай өлең жолы), 45 қара сөзі, 3 дастаны («Ескендір», «Масғұт», «Әзімнің әңгімесі»), 64 аудармасы бізге баға жетпес мұра боп жетіп отыр. Сонымен қатар Абай - өнерпаз, сазгер. Оның 28 әні (70 нұсқада айтылады) , 3 күйі де («Торы жорға», «Май түні», «Абайдың желдірмесі») оқырманға танымал. Саясаттың кедергісімен қалың жұртшылыққа жетпеген өлеңдері мен танымал айтулы өлеңдерінің көптеген шумақтары кейінгі кезде жарияланып жатыр. Сондай-ақ «Ақ толқын» атты күйін де жақында «Хабар» арнасынан өнер зерттеушілерінің ауыздарынан естіп қалдық.

Данышпан ақынның философиялық ой-толғамдарын, поэзия, проза әлеміне әкелген жаңа стилін, өзіне дейін болмаған жаңа тақырыптарын, сөз мағыналарын сан қырынан ашып, терең

қолдану шеберлігін пайымдап түсіну, түйсіну - оқырман санасын көкке қалықтатар ғаламат дүние. Ұлы ғұлама шығармаларын терең зерделей оқуда негізгі ұстанар бағытымыз – осы арналар болса керек-ті.

Ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың:

«Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы, ерінбе.
Адамдықты көздесең,

Жаттап тоқы көңілге», - деген сөзі Абайдың ұлылығын, оның шығармаларының көркемдігін тану үшін бір оқып шығу аз, оның мазмұнына бойлап, қайталап оқып, таңырқана таңдану керектігін нұсқайды. Оның күпия кілті, ой сыры қайталап оқығанда ғана ашыла берер сан қабатты қасиетті қазына.

Ұлы ойшылдың көтерген басты мәселелерінің бірі – адамды жас кезінен бастап оқып, білім алуға және өнер үйренуге үндеуі, нәтижесінде, рухани жан-жақты дамыған, толық адам болу дәрежесіне жету проблемасы. Ол жеке тұлғаның рухани биік дәрежеге көтерілу сатыларын өлеңдерінде де, қара сөздерінде де үнемі атап көрсетіп отырады. Мысалы:

Әуелде бір суық мұз – **ақыл** зерек,
Жылытқан тұла бойды ыстық **жүрек**.
Тоқтаулылық, талапты шыдамдылық,-
Бұл **қайраттан** шығады, білсең керек.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,
Сонда **толық** боласың елден бөлек.
Жеке-жеке біреуі жарытпайды,
Жол да жоқ жарыместі «жақсы» демек.

Ақыл да, ашу да жоқ, күлкі де жоқ,
Тулап қайнап бір жүрек қылады әлек.
Біреуінің күні жоқ біреуінсіз,
Ғылым сол үшеуінің жөнін білмек, -

дей келіп, адамның басты қасиеттері - ақыл, қайрат, жүректің – әрқашан да ғылыммен байланыста ғана толық болатындығын уағыздайды.

Ұлы ойшыл:

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, ойы орамды
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін,-

немесе

Мақсұтым – тіл ұстартып, өнер шашпақ,
Наданның көзін қойып, көңілін ашпақ.
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер,
Думан, сауық ойда жоқ әуел баста-ақ,- деп,

өзінің негізгі арманы – толық адам тәрбиесін – адамның еңбекқор, білімді, достыққа адал болуын , жалқау, мақтаншақ даңғаза болмауын өз шығармаларында да, сонымен бірге, аудармаларында да басты нысанаға алып отырады. «Қалың елі қазағына», үміт артар жастарға үлгі болсын деген шығармаларды ғана аударып жеткізді, білімді дарытуды, «жақсыдан үйреніп, жаманнан жирендіруді» көздеді.

Ақынның басты идеясының бірі, шығармаларына алтын арқау болып отыратын дүние – уақыт философиясы. «Көзі ашық, көкірегі ояу» толық адам болу үшін оқырманына

уақыттың маңызын, оны дұрыс пайдалана білуін және оның өтпелілігін ұғындыруға күш салды.

«Біреудің кісісі өлсе, қаралы ол» өлеңінде:

Туғанда дүние есігін ашады өлең,
Өлеңмен жер қойнына кірер денең.
Өмірдегі қызығың бәрі өлеңмен,
Ойласаңшы бос қақпай елең-селең, -

дей отырып, адам өміріндегі өлеңнің ролімен қатар, уақыттың да соншалықты қымбат екендігін, оны босқа өткізбеуіне кеңес береді.

Ақын өнер-білім мәселесіне келгенде, «Ғылым таппай, мақтанба», «Әсемпаз болма әрнеге», «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» сияқты көптеген өлеңдерінде білім алып, өнер үйренуді жас кезден бастау керектігін айтады. Мысалы, «Ғылым таппай, мақтанба» өлеңінде ақыл берер ғұламалардың... «Сөзін оқы және ойла, Тез үйреніп, тез жойма, Жас уақытта – көңіл гүл»,- деп, өнер, білім алып, оны ойына, бойына сіңіру үшін жас кезеңнің маңызды екендігін атап көрсетеді. Немесе,

Жасымда ғылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ержеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім,
Бұл махрұм қалмағыма кім жазалы,
Қолымды дөп сермесем, өстер ме едім?- деп,

өзінің орны толмас өкінішінің кейінгіге сабақ болуын қалайды.

Адам өміріндегі маңызды кезең - жар таңдау мәселесіне келгенде, жастарға:

Жасаулы деп, малды деп байдан алма.
Кедей қызы арзан деп құмарланба.
Ары бар, ақылы бар , ұяты бар
Ата-ананың қызынан қапы қалма,- деп, кеңес береді.

«Бір сұлу қыз тұрыпты хан қолында» өлеңінде:

«... Кәрі жас дәурені өзге тату емес, Епке көнер ет жүрек сату емес», « Біреуі - көк балдырған, бірі - қурай, Бір жерге қосыла ма қыс пенен жаз?»,- малына сатып қыз алған шалды аяусыз сынға алады. «Екі көңіл арасы - жылшылық жер, оны қайтіп қосады ол ант атқан?»,- деп, ақын уақыттың құдіретін, уақытпен санаса білуді ескертеді.

Ұлы Абайдың әдеби-философиялық мұрасында «Ғақлиат» атанған Қарасөздері - өз алдына бір байтақ әлем. Ол қарасөздерінде де уақыттың маңызын, құндылығын үнемі ескертіп отырады.

Жетінші қарасөзінде:

«Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Бұлар тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақүй бола алмайды. Һәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі – білсем екен демектік... «ол немене?», «бұл немене?»...,-деп, ... бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі – жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен деген. ...Жан бізді жас күнімізде билеп жүр екен. Ержеткен соң, күш енген соң, оған билетпедік. Жанды тәнге бас ұрғыздық...», -деп, «қайран жұртының» дүние-мал жинаудан аса алмай қалатындығына күйінеді, әз ғұмырын өнер-білімге арнамайтындығын, ойшылдыққа талпынбайтындығын сынайды.

Он тоғызыншы қарасөзінде:

«Адам ата-анадан туғанда есті болмайды, естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады»,- дей отырып, адамның есті, білікті, білімді болуы үшін, оның өмір бойы ізденісте болуын, үйрену үшін уақыт шексіздігін ескертеді.

Сонымен қатар, Төртінші қарасөзінде: «Адам баласы жылап туады,кейіп өледі. Екі ортада, бұ дүниенің рахатының қайда екенін білмей, бірін-бірі аңдып, біріне-бірі мақтанып, есіл өмірді ескерусіз, босқа, жарамсыз қылықпен, қор етіп өткізеді де, таусылған күнде бір күндік өмірді бар малына сатып алуға таба алмайды.

Қулық саумақ, көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ – өнерсіз иттің ісі. Әуелі құдайға сыйынып, екінші өз қайратыңа сүйеніп, еңбегіңді сау, еңбек қылсаң, қара жер де береді, құр тастамайды», - деп, адам баласына қас-қағым ғұмырын бос өткізбей, еңбекпен, пайдалы іспен айналысып, бір-бірімен «кемді күнді» ауызбіршілікте «тату» өткізуге кеңес береді.

Ақынның қарасөздері хақында сөз еткенде, қазақ әдебиетіне әкелген стильдік жаңалығын айта кетуді жөн көрдік. Қарасөздері - қазақ әдебиетінде бұрын-соңды болмаған ерекше жанр. Қарасөздері арқылы халықтың салт-дәстүрі, тарихы, философиясы мен педагогикасынан мол мәлімет бере отырып, өз ой-толғамдарын да ортаға салады. Сондай-ақ тағы бір ерекшелігі автор қарасөздерді оқып отырған адам алдында отырғандай етіп баяндайды, оқырманды әңгімелесушіге айналдырады. Әдеби бұл шеберлік оқырманды өзіне баурап, мәтінді асқан қызығушылықпен қабылдауына мүмкіндік береді.

Ақынның уақыттың маңызын, өтпелілігін терең талдай жазған философиялық лирика жанрына жататын өлеңі - «Сағаттың шықылдағы емес ермек».

Адамның өмірі жайлы жазылған бұл өлеңінде Абай сағатты, оның шықылдағанын өмірдің тоқтаусыз, толассыз өтіп жатқанын білдіретін уақыт өлшеуші қақында қолданады.

«Сағаттың шықылдағы емес ермек,
Һәмишә өмір өтпек ол білдірмек.
Бір минут бір кісінің өміріне ұқсас,
Өтті, өлді, тағдыр жоқ қайта келмек.
Сағаттың өзі ұры шықылдаған,
Өмірді білдірмеген, күнде ұрлаған.
Тиянақ жоқ, тұрлау жоқ, келді, кетті,
Қайта айналмас, бұрылмас бұлдыр заман.
... Күн жиылып ай болды, он екі ай жыл,
Жыл жиылып, қартайып қылғаны бұл.
Сүйенген, сенген дәурен жалған болса,
Жалғаны жоқ бір тәңірім, кеңшілік қыл», - деп,

өлеңдегі минут, сағат, күн, ай, жыл қандай өлшемдермен өлшенсе де, уақыт үнемі ілгері жылжи беретіндігін, оның үздіксіз зымырап өтіп жатуы заманның бірқалыпта тұрмайтынын, өзгеріп отыратынын, өткен өмірдің қайтып келмейтінін танытады.

Өлеңдегі «һәмишә» сөзі - парсы тілінде: ылғи, үнемі, әрқашандеген түсінік береді. /Абай Энциклопедиясы, 641-бет/.

Мәңгілік тұрғысынан алғанда, бір адамның өмірі – бір минут, қас қағым уақыт қана екендігін, сол қысқа өмірді түкке тұрғысыз ұсақ қулық, «алты бақан алауыздыққа», өнбес дауға шығындамай, ақылмен ойлап, баянды, көңіл толарлық іспен айналысуға арнауға үгіттейді. Мына өтпелі жалған дүниеде абыройлы іс қылуға «жалғаны жоқ тәңірден» - Алладан – медет сұрайды. Осынау ізсіз, баянсыз уақыт кеңістігін қайырлы ететін артыңа, ұрпағыңа қалдырар адал еңбек пен үлгі-өнеге екендігін насихаттайды.

Қорыта келе айтарымыз, «Өлді деуге бола ма, айтыңдаршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған», - деп ақын өзі жырлағанындай, оның мұралары уақыт кеңістігінде маңызын жоймай, ғасырдан-ғасырға жалғаса беретін бүкіл адамзаттық қазына. Ақын шығармаларының

аса бір құнды ерекшелігі – өзі өмір сүрген кезеңмен, сол кездегі тарихи оқиғалармен шектелмейді, олар бүкіл адамзат өмірімен, кешемен, бүгінмен, ертеңмен астасып жатуында. Қай кезең ұрпағына да мол рухани бағдар, үлгі, өнеге.

Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық қылған жалықпас,
Үйретуден балаға, -

деген ақынның ғибрат сөздері күні бүгін де бізбен сырласып, бағыт беріп, жөн сілтеп отырғандай.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абай (толық шығармалар жинағы) 1,2-том, Алматы, 1999.
2. М.Әуезов Қазақтың бас ақыны (ғылыми мақала), Алматы, 1999.
3. Абай Энциклопедиясы, Алматы, «Атамұра», 1995.
4. Қ.Бітібаева Абай шығармаларын оқыту, Алматы, 2004.
5. Б.Шканова Әдебиеттану және әдістеме мәселелері, Орал, 2011.

ЖАСӨСПІРІМДІК ЖАСТАҒЫ АГРЕССИЯ

Тусупова Мейрамгуль Максутовна,
Психология магистрі, аға оқытушы
Қарағанды Букетов университеті «Психология» кафедрасы

Аннотация: Мақалада жас ерекшелікке байланысты байқалатын агрессия түрлерінің зерттеуі қарастырылады. Зерттеу әдісі ретінде Басса-Дарктің «Жасөспірімдердің агрессиялық деңгейін диагностикалау» сауалнамасы алынды.

Түйін сөздер: агрессия, агрессивтілік, жасөспірім, вербальді, негатив

В статье рассматривается исследование типов агрессии, наблюдаемых в зависимости от возраста. В качестве метода исследования был взят опросник Басса-Дарка «диагностика уровня подростковой агрессии».

The article examines the study of the types of aggression observed depending on age. The Bass-Dark questionnaire "Diagnosis of the level of adolescent aggression" was used as a research method.

Қазіргі кездегі бала агрессиясы біздің өмір жағдайымыздың бүгінгі өзекті мәселесі, ол нақты психологиялық ерекшеліктерді қозғайды, ол баланы қоршаған адамдарға ғана тиесілі болмай (ата-аналары, тәрбиешілер, мұғалімдер, құрбылары), баланың өзіне және қоршаған ортамен қарым- қатынасында елеулі қиыншылықтар тудырады. Агрессия бала дамуында сәтсіздіктерге әкеліп соқтырады.

Психолог А.А. Реан "агрессия" және "агрессивтілік" деген екі ұғымның бір-біріне ұқсамайтын бөлек мағына деп қарастырады. Агрессия - бұл бөгде адамға болмаса, адамдар мен жануарлар тобына ниеттеліп тура бағышталған қиянат [1, 25].

Агрессивтілілік – бұл жеке тұлғалық қасиет мінез-құлық, агрессияға дайындық көрінісі. Осылай түсіндіре келе, мұны былай тұжырымдауға болады. Егер агрессия – бұл әрекет болса, ал агрессивтілік осындай әрекетке дайындық.

Адамдағы агрессия мәселесі қазіргі біздің қоғам үшін ең маңызды мәселелердің бірі. Қоғамдағы болып жатқан террор жәбірлеудің өсуі сияқты әлеуметтік-қауіпті құбылыстардың қатты белең алуына байланысты агрессия сұрағы зерттеудің негізгі объектісі болып отыр.

Психологияда вербальды және физикалық агрессияны бөліп қарастырады, олардың әрқайсысының тікелей және жанама түрі бар [2, 147].

Американдық психологтар Р.Симмонс пен Розенберг 12-14 жас аралығы мен 15-17 жас аралығындағы жасөспірімдердің өзіндік «мендік» бейнелерін салыстырды. Бұл жерде 12-14 жас аралығындағы топ өзіндік сананың қалыптасуында ерекше орын алады. Бұларда өзін-өзі бақылау, эгоцентризм күшейе түседі. «Мен» бейнесінің тұрақтылығы азаяды, өзін-өзі сынауы сәл ғана төмендейді және кейбір қасиеттерді өзінше бақылауы көп мөлшерде өзгереді. Сонымен бірге жасөспірімдер көбінесе ата-аналары, мұғалімдері, құрбылары өзі туралы нашар пікірде деп ойлаған [3, 261].

Кейбір психологтар, мысалы Лазарус агрессияның негізгі қоздырушысы қорқыту деп санайды, яғни қорқыныш күйзелісті тудырады, ал агрессия күйзеліске қарсы реакция болып табылады [4, 32].

А. Басс «агрессия» және «өшпенділік» ұғымдарын бөліп көрсетеді және соңғысын «адамдардың және жағдайлардың жағымсыз сезімдері мен жағымсыз бағаларын дамытатын реакция» дейді. А. Басс пен А. Дарк әдістемені жасай отырып, агрессия мен өшпенділіктің көрінуін дифференциялайтын төмендегі реакция түрлерін көрсетеді:

1. Физикалық агрессия – зиян келтіру үшін дене күшін қолдану..
2. Жанама- агрессия, басқа біреуге немесе ешкімге бағытталмаған
3. Ашулану – деструктивті мінез-құлыққа дайын болу
4. Негативизм – басқа адамдардың пікіріне, дәстүріне, заңдарына пассивті немесе белсенді қарсылық көрсету.
5. Реніш – қоршаған ортаға қызғаныш пен жеткөрушілік
6. Күмәндану – күдік (адам адамдардан сақ болған кезде) және сенімсіздік (адам басқа адамдар оған зиян тигізбейтініне енді сенбейтін кезде).
7. Вербальды агрессия – эмоцияның сөз деңгейінде білдірілуі: айғайлау, айғайлау, қорқыту, қарғыс айту..
8. Кінә сезімі – өзін-өзі күнәлі адам деп сезіну.

А.Басс пен А.Дарктің «Жасөспірімдердің агрессиялық деңгейін диагностикалау» сұрақнамасын агрессия деңгейін анықтау үшін алдық [5, 175].

Нәтижені қортындылауда Басса-Дарк сауалнамасы, алынған жауаптардың қосындысымен анықталады, агрессивті және өшпенділік реакцияларының әртүрлі формаларының индекстерінің көмегімен өңделеді.

Зерттеу бөлімі. Соңғы уақытта қоғамдағы елеулі өзгерістерге байланысты жасөспірім балалардың ауытқушылық мінез-құлқының дамуы белең алып отыр. Сол себептен осы мізез-құлықтың жасөспірімдік және жеткіншек жастағылар арасындағы айырмашылықты анықтау мақсатында «Жасөспірімдік жастағы агрессия» тақырыбын, жасөспірімдік жастағы агрессия деңгейін зерттеу және жеткіншектік жастағы агрессия көрсеткішімен салыстыру мақсатында зерттеуді жөн көрдік.

Ол үшін келесі міндеттерді алға қойдық:

- Агрессия тақырыбы бойынша педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді зерделеу;
- Басса-Дарк әдісі бойынша жасөспірімдер мен жеткіншектердің агрессия деңгейін зерттеу;
- Диагностика нәтижелерін өңдеу, жоба мақсатына сәйкес нәтижелерді салыстыру.

Зерттеу барысында агрессия деңгейін анықтау үшін Басса-Дарк сауалнамасы (Резапкин модификациясы) қолданылды.

Зерттеу сауалнамасы 7 және 10 сынып оқушыларына, яғни 12-13 жасар оқушылары және 15-16 сынып оқушыларына жүргізілді.

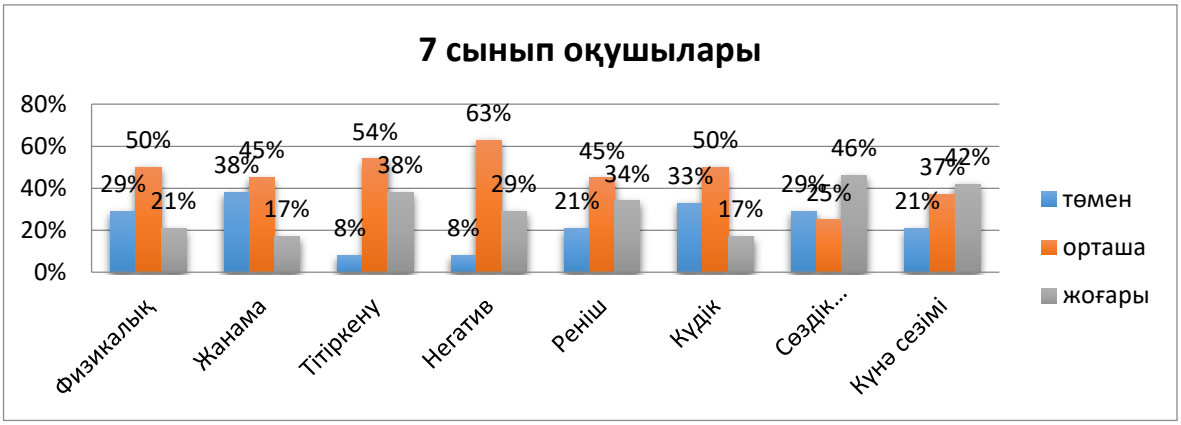
Жоба мақсатына сәйкес зерттеу жұмысымызда А.Басс пен А.Дарктің «Жасөспірімдердің агрессиялық деңгейін диагностикалау» сұрақнамасы қолданылды.

Зерттеуге барлығы 48 бала қатысты. 24 оқушы – 7 сынып оқушылары, 24 - оқушы 10 сынып оқушылары.

7 сынып оқушыларының зерттеу нәтижелерін талдау:

7 сынып оқушыларының «Жасөспірімдердің агрессиялық деңгейін диагностикалау» сұрақнамасының нәтижесі Кесте 1 көрсетілген

Кесте 1

12-13 жасар жасөспірімдер үшін агрессия деңгейінің жоғары көрсеткіші 7 пункт Сөздік агрессия бойынша жоғары екенін көруге болады, ол 46% пайызды құрап отыр. Сөздік агрессия дегеніміз - жағымсыз сезімдерді айғайлау, шыңғыру арқылы немесе сөздік жауапта зілдің болуымен (қарғау, қорқыту) сипатталады. Одан кейін 8 пункт Күнә сезімі бойынша көрсеткіш 42 % құраған. Күнә сезімі - бұл адамның жаман адам екендігіне, сондай-ақ оның өкінуіне деген ықтимал сенімін білдіреді. Келесі орында 3 пунк тітіркену бойынша көрсеткіш 38% құрайды. Тітіркену ол - болмашы себептерге бола негативті сезімдерді көрсетуге дайын болуды көрсетеді (темперамент, дөрекілік). Одан кейін 5 пункт бойынша Реніш көрсеткіші 34% құрайды. Яғни реніш - басқаларды шынайы және ойдан шығарылған әрекеттері үшін қызғану және жек көру. Келесі 29% көрсеткішті 4-ші пункт Негативизм бойынша байқауға болады. Негативизм дегеніміз белгіленген заңдар мен дәстүрлерге пассивті қарсылықтан белсенді күш көрсетуге дейінгі қарсы болуды көрсетеді. Физикалық агрессия 21% оқушыда жоғары. Күдіктену мен жанама агрессия 17% оқушыларда жоғары екенін көреміз.

Сонымен 12-13 жасар оқушыларға сөздік агрессия тән деп айтуға болады, бұл олардың агрессияны сөз арқылы шығаратындықтарын байқатады. Адам өзінің агрессиясын физикалық күш деңгейінде көрсете алмаған жағдайда, ол оның көрінісінің сөздік формаларын пайдаланады:

Сөздік-белсенді-тікелей: қорлау, сөздік қорлау.

Сөздік-белсенді-жанама: арам пиғыл, өсек тарату.

Сонымен, басқа адамның ескертуіне жауап ретінде әдеттегі үнсіздік пен сөйлескісі келмеуі агрессивті көрініс ретінде қабылдануы мүмкін. Сондай-ақ ашық және жасырын ауызша агрессия бар:

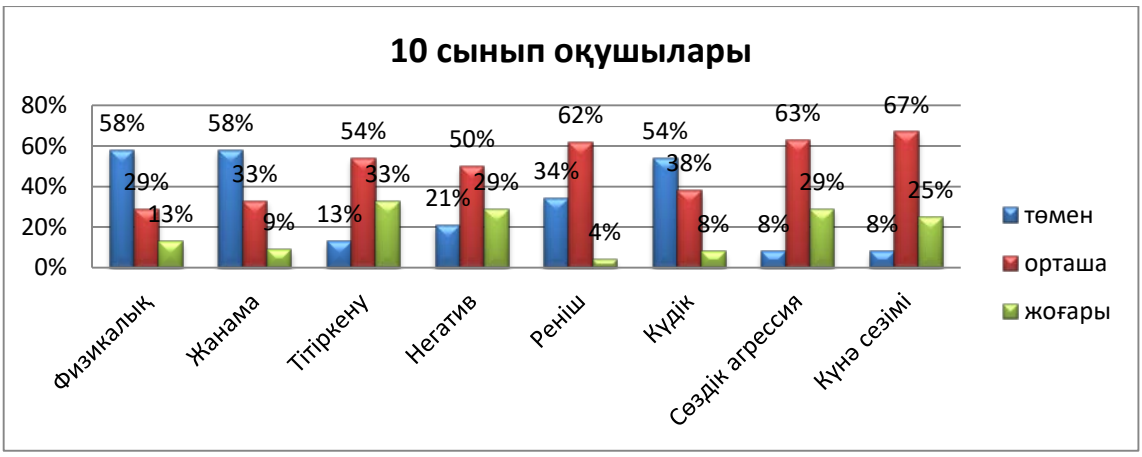
Ашық - моральдық немесе психологиялық зиян келтіру мақсатында теріс көзқарасыңыз бен қорлауыңызды тікелей білдіру. Көбінесе физикалық агрессияға айналады.

Жасырын - өшпенділіктің айқын көрінісінсіз басқа адамға зиян келтіру үшін манипуляция, қысым көрсету.

10 сынып оқушыларының зерттеу нәтижелерін талдау

10 сынып оқушыларының «Жасөспірімдердің агрессиялық деңгейін диагностикалау» сұрақнамасының нәтижесі Кесте 2 көрсетілген.

Кесте 2

15-16 жасар 10 сынып оқушылары үшін агрессия деңгейінің жоғары көрсеткіші 3 пункт Тітіркену, яғни ашулану бойынша агрессия жоғары екенін көруге болады, ол 33% пайызды құрап отыр. Келесі кезекте сөздік агрессия мен Негатив көрсеткіштері бойынша 29 % құрайды. Одан кейін 8 пункт Күнә сезімі бойынша көрсеткіш 25 % құраған. Күнә сезімі - бұл адамның жаман адам екендігіне, сондай-ақ оның өкінуіне деген ықтимал сенімін білдіреді. дегеніміз - жағымсыз сезімдерді айғайлау, шыңғыру арқылы немесе сөздік жауапта зілдің болуымен (қарғау, қорқыту) сипатталады. Одан кейін 8 пункт Күнә сезімі бойынша көрсеткіш 42% құраған. Күнә сезімі - бұл адамның жаман адам екендігіне, сондай-ақ оның өкінуіне деген ықтимал сенімін білдіреді. Физикалық агрессия 13% оқушыда жоғары. Күдіктену мен жанама агрессия 9% оқушыларда жоғары екенін көреміз. Ең төменгі көрсеткіш 5 пункт бойынша Реніш көрсеткіші 4% құрайды. Яғни реніш - басқаларды шынайы және ойдан шығарылған әрекеттері үшін қызғану және жек көру.

Салыстырмалы түрде 7 және 10 сынып оқушыларының агрессияның жоғарғы көрсеткіштерін диаграммамен Кесте 3 келтірдік

Кесте 3

Бұл жерде 7 сынып оқушылары үшін жоғарғы көрсеткіште болған (46%) сөздік агрессия 10 сынып оқушыларында едәуір төмендегенін (29%) төмендегенін көруге болады. Сол сияқты күнә сезімімен байланысты агрессия көрсеткіші де 7 сыныптағылармен (42%) салыстырғанда 10 сынып оқушыларында (25%) төмендеген. Тітіркену көрсеткіші 7 сынып оқушылары үшін 38% жоғары болды, ал 10сынып оқушыларының 33% жоғары көрсеткішке ие болды және бұл 15-16 жастағылар үшін ең жоғарғы көрсеткішке ие агрессия түрі болып табылады. Реніш көрсеткіші бойынша айтарлықтай айырмашылықты көруге болады, яғни 7 сынып

оқушыларының 34% бұл көрсеткіш тән болса, 10 сыныпта тек 4% оқушыда байқалады. 7 және 10 сынып оқушыларына бірдей көрсеткіште Негатив агрессия түрі бірдей көрсеткішке ие - 29%.

Салыстырмалы көрсеткіштер бойынша айтарлықтай айырмашылық Сөздік агрессия түрі мен күмән сезімі түрлерінде байқалады. Бұл 12-13 аралығындағы балалардың жасөспірімдік кезеңімен байланысты болуы мүмкін. Бұл жаста бала бойында сенімсіздіктің, қобалжудың жоғары болуымен, өзін адекватты қабылдай алмауымен байланысты. Өзін ортада бекіту үшін жасөспірім туындаған қиындықтан, қауіптен қорғану үшін ішкі қорқынышын басқаға аударады. Мысалы, өз қорқынышын мойындай алмағандықтан өзгені қорқыту, өзі күлкіге қалмас үшін өзгені мазақтау, келеке ету т.с.с.. Өзін толық түсіне алмаған жасөспірім үшін агрессияны дұрыс шығара алмау тән болып келеді.

15-16 жаста өзіндік сана сезімнің дамуымен қатар, өзін түсіну, өзін тану қасиеттері қалыптасады. Өтпелі кезеңнен өтумен бірге шыдамдылық, сабырлылық, өзгені түсіне алу сияқты мінез ерекшеліктері дамиды. Сонымен қатар, эмоцияны ұстай алу, ерік-жігер қалыптасады. Адам салмақты күйге түседі. Өзіне және өзгелерге талап қояды. Өмірлік көзқарасы, принциптері пайда болады, осы көзқарасқа немесе өмірлік принциптерге қарама-қайшы жағдайлар пайда болған кезде, келіспеушіліктер туындауы мүмкін. Бұл адамның тітіркенуіне, ашулануына әкеледі. Бұған 10 сынып оқушыларындағы тітіркену көрсеткішінің салыстырмалы түрде жоғары болуынан байқауға болады.

Сонымен 12-13 жас аралығы мен 15-16 жас аралығындағы жасөспірімдердің агрессия көрсеткіштерін зерттей отырып, 12-13 жас аралығындағы балаларда сөздік агрессия көрсеткіші жоғары екенін байқадық. Бұл жастағы балаларда өзін-өзі бақылау, эгоцентризм қасиеттері күшейе түседі. «Мен» бейнесі әлі де тұрақтала қоймағандықтан, өзіне-өзі көңілі толмау, өзгелермен өзін салыстыру арқылы өзіне сынмен қарау және өзін бақылауы да күшейе түседі. Соның салдарынан қоршаған ортасындағы сыныптастыры, достары, мұғалімдер өзі туралы нашар пікірде деген ой қалыптасады.

Жеткіншектік шаққа өткенде, яғни 15-16 жастан бастап өзін-өзі сыйлауы жоғарылайды, ортада өзін еркін ұстау, өзіне-өзі баға беруі тұрақтанады. «Мен» бейнесі, яғни өзі туралы түсінігі қалыптасады. Тек өзіне ғана тән ерекшеліктері болатынын, психосексуалды идентификация кезеңінің бітуі, жастық дағдарыстан өтуі, сол сияқты өмірге әртүрлі көзқарастардың қалыптасуы және кәсіби өзін-өзі анықтауымен жалғасады. Болашаққа жоспар құрып, мамандық таңдау, маман иесі болу мәселелері өзекті болады.

Дегенмен де, агрессия көрсеткіші барлық жасөспірмдер жеткіншек жасқа өткенде қалыпты болады деп болжам жасауға болмайды. Кейбір жасөспірімдерде агрессия деңгейінің артуына себеп болатын ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен шамадан тыс көрсеткіште болуы мүмкін. Агрессияға бейім болу агрессивтілік қасиеттің дамуына ықпал етеді. Агрессивті жасөспірімдер - бұл көмекке мұқтаж және үлкендердің қабылдамауына ұшыраған балалар тобы. Агрессивті мінез-құлықтың себептерін білместік, түсінбеушілік агрессивті жеткіншетердің ересектер және құрдастар тарапынан оларды ашық түрде жақтырмай, қабылдамауына алып келеді.

Жасөспірімнің агрессивті мінез-құлқын түзету - бұл бала тұлғасының толыққанды дамуы және қызмет етуін қамтамасыз ету мақсатында агрессивті әрекеттерді анықтауға бағытталған психологиялық әсер ету болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бютнер К. «Жить с агрессивными детьми» - М.,2001.
2. Өтеген Қ. Агрессивті оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу //Бастауыш мектебі 2007 № 3.
3. Сұлтанбекова А ., Малдыбаева А. Агрессивті мінез-құлық //Қазақстан мектебі 2005 №5-6 мамыр-маусым.
4. Қалыбаева Р. Мектеп психологының агрессивті балалармен жұмыс әдісі.
//Мектептегі психология 2007 № 1.
5. Қойжігітов А. Девиантты іс-әрекетті балалар мәселесі. //Ұстаздар пайымы 2007,
№ 3.

МЕКТЕПТЕГІ БУЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЕКТІСІ

Наубаева Хапиза Танирбергеновна
пс.ғ.докторы, профессор
Альмухамбетова Бибигуль Жексембаева
философия докторы (PhD)
Мамекова Асем Танирберегеновна
философия докторы (PhD)
Педагогика және білім беру бағдарламасы
«І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ

Аннотация: Бұл мақалада мектептегі ең өзекті мәселені қамтылған. Мектеп оқушылардың арасында кездесетін буллинг, Буллинг ол жүйелі түрде сөзбен қорлау, тұлғаның қандай да болмасын бір ерекшелігін қорлау, ұру, итеру, затын тартып алу немесе бүлдіру, ар-намысын қорлау, тұлғаларға қатысты күш актілерін жасауға мәжбүрлеу болуы мүмкіндігі жайлы сипатталған. Соның себептері, түрлері және балалардың эмоциясын басқаруды және басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауды қамтитын эмоционалды интеллект салауатты екендігі жайлы талданған. Оның мәні біздің өміріміздің көптеген салаларында көрінеді. Эмоционалды интеллекттің маңызды болуының бірнеше негізгі себептерін және ата-аналар баланың эмоционалды интеллектісін дамыту қажеттілігі туралы қарастырылған.

Кілттік сөздер: Буллинг, қорқыту, эмоция, сезім, эмоционалды интелект, қарым-қатынас.

В этой статье освещается самая актуальная проблема в школе. Буллинг, Буллинг, встречающийся в школе среди учащихся, описывается как систематическое словесное оскорбление, унижение какой-либо черты личности, избиение, толкание, захват или повреждение предмета, унижение чести, принуждение к совершению актов насилия в отношении лиц. Были проанализированы причины, типы и тот факт, что эмоциональный интеллект, который включает в себя управление эмоциями детей и эффективное общение с другими, был здоровым. Его сущность проявляется во многих сферах нашей жизни. Рассмотрены несколько основных причин, по которым эмоциональный интеллект важен, и необходимость, чтобы родители развили эмоциональный интеллект ребенка.

Ключевые слова: Буллинг, запугивание, эмоции, чувства, эмоциональный интеллект, общение.

This article highlights the most pressing problem at school. Bullying, Bullying found in school among students, is described as systematic verbal abuse, humiliation of any personality trait, beating, pushing, grabbing or damaging an object, humiliation of honor, coercion to commit acts of violence against persons. The reasons, types and the fact that emotional intelligence, which includes managing the emotions of children and effective communication with others, was healthy were analyzed. Its essence is manifested in many areas of our life. Several main reasons why emotional intelligence is important and the need for parents to develop a child's emotional intelligence are considered.

Keywords: Bullying, intimidation, emotions, feelings, emotional intelligence, communication.

Қазіргі уақытта әлеуметтік желілер мен технологиялардың жаңа деңгейге шығуы балалар арасындағы буллингті де жаңа деңгейге бой көтерген. Буллинг көп жағдайда физикалық қысымнан ғана тұрмайды. көбінесе психологиялық шабуыл: қорлау, жаман сөздер айту, келемеждеу, өсек пен өтірік сөз тарату және шеттетуден тұрады. Әсіресе соңғысы балалардың өз ортасынан алшақтап, жалғыздықтан суицидке баруына әсер етеді.

Буллинг (bullying) – ағылшын тілінен аударғанда, қорлау, қудалау, мазалау дегенді білдіреді. Адам үйде, мектепте, автобуста немесе интернетте, жалпы айтатын болсақ, кезкелген жерде буллингке ұшырауы мүмкін. Бұл кез келген адамның басында болатын жағдай.

"Балалар арасындағы буллинг бұрыннан бар нәрсе. Тек қазіргі уақытта телефонға түсіріп алу, оны таратып жіберу секілді әрекеттер бұл мәселені одан бетер өршітіп жіберді. Сонымен қатар қазір буллингтің физикалық түріне қарағанда психологиялық шабуылы көбірек байқалады. Балалар арасындағы суицидтің көп белең алып кетуі де осыған байланысты. Алайда біз бұдан физикалық буллингке қарағанда оның психологиялық түрі қауіпті болады деп айта алмаймыз. Бұлардың екеуі де қауіпті. Мысалы, физикалық шабуыл кезінде қудалауға ұшыраған баланы итеріп жіберіп немесе ауыр соққы жасаса, психологиялық түрінде баланы шеттету, мазақтау, күлкіге айналдыру болады. Мұның барлығы да ақыл-есі қатпаған жасөспірімге ауыр әсер етеді[1].

Қорқыту құбылысы туралы әр түрлі шетел зерттеулерден байқауға болады. Д. Олвеус буллинг зорлық-зомбылықтың ерекше түрлерін көрсетеді. Д. Олвеус көзқарасында Олар: бір адам (немесе топ) екіншісіне физикалық шабуыл жасайды немесе қорқытады, адамға (топқа), соңғысы әлсіз және өзін қорғай алмайды, физикалық немесе психикалық емес десе, ал, И. Н. Кона, қорқытуды, физикалық немесе эмоционалды көрініс, жәбірленушіде қорқыныш таныту мақсатында және сол арқылы оның өзіне бағынуы - дейді[2]. Сонымен қатар Д. Лейнбуллинг құбылысын мектептегі қорлау деп түсінеді және Роландтың позициясын қолдайды, бұл қорқыту ұзақ мерзімді физикалық немесе жеке адамның немесе топтың психикалық зорлық-зомбылығы, өзін белгілі бір деңгейде қорғауға мүмкіндігі жоқ адам жағдайлар десе. Ал, И. Бердышев болса, буллинг - саналы, ұзақ өзін-өзі қорғау белгілері жоқ және белгілі бір нәрседен туындайтын зорлық-зомбылық адам саны [3].

Жоғарыда аталған авторлар қорқытуды зорлық-зомбылық деп түсіндіреді. Қорқыту тек зорлық-зомбылық емес, зорлық-зомбылықтың бір түрі. Нәтижесінде мұны біз С. В. Кривцованың ең оңтайлы нұсқасын анықтадық, қорқыту-бұл кейбір балалардың басқаларға қарсы агрессиясы орын агрессор мен жәбірленушінің күштерінің теңсіздігі, агрессия тенденцияға ие, жәбірленушінің жауабы оның қаншалықты ауыр тигенін көрсетеді. Осы Тұжырымдаманың әртүрлі түсіндірмелерін қарастыра отырып, біз мынаны қарастырамыз, барлық анықтамалар орын алады, бірақ сонымен бірге мәні бар қарастырылып отырған құбылыс толық ашылмайды. Сондықтан біз үшін қорқытудың түрлерін зерттеу қажеттілігі туындайды.

Мектепте буллинг көбіне бастауыш және орта сыныптарда кездесетінін анық. Ал, 10-11 сыныптарда ми құрылымдарының жетілу процестерінің және жасөспірімдердің өзін-өзі реттеу қабілетінің аясында мұндай мәселелер бірте-бірте жойылады. "Басталған буллингті тоқтату өте қиын. Оның қатысушылары да көп болады. Мәселен, буллер қудалауды ойлап тауып, оны жүзеге асырады. Бақылаушылар – олар даудан алшақ жүреді, бірақ болып жатқан жағдайға жақтау немесе қарсылық реакциясын білдіреді. Соңғысы – құрбан болған бала. Психологияда тіпті бұны "бақылаушының жарақаты" деп те қарастырады [1].

Буллинг әртүрлі болады. Бір жағдайда, ол жүйелі түрде сөзбен қорлау, тұлғаның қандай да болмасын бір ерекшелігін – сырт бейнесін, сөйлеу мәнерін, киім киісін, жүрысын, ымдарын, соның ішінде аурудан немесе мүгедектіктен (кекештік, ақсақтық) болатын әрекеттерін мазақтау, келеке ету болуы мүмкін. Келесі жағдайда, қорлау ұру, итеру, затын тартып алу немесе бүлдіру, ар-намысын қорлау, мысалы, қандай да бір кемсітетін әрекеттер орындауға немесе үшінші тұлғаларға қатысты күш актілерін жасауға мәжбүрлеу болуы мүмкін. Осындай

дене және сөз әрекеттері тура буллингті сипаттайды. Тура емес буллинг онша айқын емес әрекеттер арқылы – айлы-шарғы тәртібі - өтірік мәліметтер, өсектер тарату, адамды қарым-қатынас аясынан, бірлескен ойындардан шығарып жіберу, шеттету, бойкот, елемеу түрінде болады. Көп жағдайда балалар үздіксіз зорлық-зомбылықтың куәгері болу тәжірибесін өз бетімен жеңе алмайды. Яғни буллинг тек құрбан болған баланың ғана емес, үнсіз бақылаушы баланың да психикалық денсаулығына зиян келтіреді.

Мектептегі қорлау-бұл жан-жақты және тиімді тәсілді қажет ететін мәселе. Қорлаудың жағымсыз салдарын азайтуға қабілетті маңызды аспектілердің бірі-оқушылардың эмоционалды интеллектісін дамыту. Эмоцияны басқаруды және басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауды қамтитын эмоционалды интеллект салауатты қарым-қатынасты қалыптастыруда және жанжалдың алдын алуда шешуші рөл атқарады.

Эмоционалды интеллектті дамыту әдістерінің бірі-білім беру процесіне зейін практикасын енгізу. Медитация және тыныс алу жаттығулары балаларға эмоцияларына мұқият болуға көмектеседі, бұл өз кезегінде сыныпта жағымды жағдай жасауға ықпал етеді. Ал, Эмоционалды интеллект дегеніміз не**?** және ол не үшін қажет?-деген сауалға жауап жазып көрейік.

Эмоционалды интеллект-бұл сіздің және басқалардың эмоцияларын білу, түсіну және басқару қабілеті. Бұл өзіңізді және басқаларды жақсы түсінуге, тиімді қарым-қатынас жасауға және мәселелерді шешуге көмектеседі. Мектептегі қорқыту жағдайында эмоционалды интеллектті дамыту-бұл қауіпсіз және қолдау көрсететін білім беру ортасына инвестиция. Бірге қабылданған бұл стратегиялар әр оқушының білімі ғана емес, сонымен бірге қоршаған әлеммен тиімді қарым-қатынас жасауға және қорқытуға қарсы тұруға мүмкіндік беретін дағдылары бар мектеп құруға бағытталған кешенді тәсілді қалыптастырады [4].

Кейінірек, 1995 жылы клиникалық психолог және ғылыми журналист Дэвид Големан эмоционалды интеллект тұжырымдамасын сипаттап, оған бірнеше компонентті көрсетеді: әлеуметтік дағдылар — басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау, байланыс орнату, жанжалдарды шешу және командада жұмыс істеу қабілеті. Басқаша айтқанда, эмоционалды интеллекттің даму теориясы баланың эмоцияларды түсінуден оларды басқаруға дейінгі жолдан өтуінен тұрады.

Шетелдік психологияда П. Салоуей, Дж.Мэйер және Д. Карузо бойынша: «эмоциялық интеллект – әлеуметтік интеллектінің компоненті, өз сезімдері мен өзге адамдар сезімін қадағалау, оларды ажырата білу және ол ақпаратты өзінің ой, әрекеттерін басқару үшін қолдану қабілеті, эмоциялық интеллектінің дамуы тұлғаның үйлесімді, тұлғалық дамуына игі ықпалын тигізеді [5].

Эмоционалды интеллект (ЭИ) - бұл жеке дамудың маңызды аспектісі және сіздің эмоцияларыңызды, сондай-ақ басқа адамдардың эмоцияларын түсіну, білу және басқару қабілеті. Оның мәні біздің өміріміздің көптеген салаларында көрінеді. Міне, эмоционалды интеллекттің маңызды болуының бірнеше негізгі себептері:

1. Эмоционалды интеллект басқа адамдармен үйлесімді және сапалы қарым-қатынасты дамытуға ықпал етеді.
2. ЭИ қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға көмектеседі, бұл сіздің эмоцияларыңыз бен ойларыңызды жақсы білдіруге, басқаларды тиімді тыңдауға және түсінуге мүмкіндік береді.
3. Эмоцияларыңызды білу және оларды тиімді басқара білу стрессті жеңуге көмектеседі, эмоционалды жағдайлардың жағымсыз әсерін азайтады және салмақты шешім қабылдау қабілетін арттырады.
4. Эмоционалды интеллектісі дамыған адамдар өзгерістер мен қиындықтарды жақсы жеңе алады, олар жаңа жағдайларға бейімделеді және эмоциялардың ұтымды шешім қабылдауға кедергі келтіруіне жол бермейді.
5. Эмоционалды интеллекті дамыған адамдар кедергілерді оңай жеңеді, Шабыт табады және өз мақсаттарын қалай қою керектігін біледі.

6. Командалармен жұмыс істеу және тұлғааралық қарым-қатынас маңызды рөл атқаратын қазіргі әлемде эмоционалды интеллект мансаптық табыстың негізгі факторына айналады.

Жалпы, эмоционалды интеллекттіні дамыту бізге бақытты, табысты және теңдестірілген тұлға болуға, өзімізді және басқаларды жақсы түсінуге, сондай-ақ өмірлік міндеттерді тиімді шешуге және қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Баланың эмоционалды интеллектінің даму кезеңдері:

- ✓ эмоцияға дейінгі кезең (туғаннан үш жасқа дейін)
- ✓ эмоционалды хабардарлық (4-7 жас)
- ✓ өзін-өзі реттеуді дамыту (7-10 жас)
- ✓ эмпатия мен әлеуметтік құзыреттілікті дамыту (10-18 жас)

Эмоционалды интеллекттің даму деңгейі төмен және өте төмен балалар құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады, олармен жиі қақтығысады немесе ұжымнан оқшауланады. Олар көбінесе стресстік және сыни жағдайларда эмоционалды жағдайларды жеңе алмайды. Бұл балалардың үлгерімі қанағаттанарлық болады [5].

Мектепке дейінгі кезеңде бала эмоционалды әлемнің барлық алуан түрлілігімен танысады, әр эмоцияның атын біледі, ол айтқандай, өзін тыңдайды, бір эмоцияны екіншісінен ажыратуды үйренеді, оның пайда болу себебін түсінеді.

Осы кезеңде ата-аналарға кеңес:

- ➢ балаға сезімдер мен эмоциялар туралы көрнекі материал арқылы айту: суреттер, оқулықтар, иллюстрациялары бар балалар әдебиеті;
- ➢ ертегілерді оқып, эмоционалды мазмұны бар мультфильмдерді бірге
- ➢ әр түрлі жағдайларда баланың сезімдері мен сезімдерін айту: "мен қазір шыныаяқты сындырғаныңызға қатты ашуландым"," мен сенің сүйікті көлігің сынғандықтан ренжігеніңді көремін", "әже сенің оған осындай керемет сурет сыйлағаныңа қуанышты";
- ➢ балаңыздан күн сайын: "бүгін сенің көңіл-күйің қандай?", "Бүгін сен не сездің?».

Бала эмоциялар мен сезімдердің тек өзінен ғана емес, басқа адамдардан да бар екенін біледі, басқа адамның бет-әлпетінен, позасынан, мінез-құлқынан не сезінетінін анықтауға үйренеді, қолдауға және жанашырлыққа үйренеді.

Ал, мектеп жасында баланың эмоционалды интеллектінің қарқынды дамуы байқалады. Ол өзінің сезімдері мен эмоцияларын тану және қабылдау қабілетіне ие болады, оларды басқаруды үйренеді. Бала басқа адамдардың сезімдерін түсіне бастайды, олармен ортақ тіл таба бастайды, өзін басқа адамның орнында елестетеді, оған жанашырлық танытады.

Бала үшін сезімдер мен эмоциялар әлемін білудің негізгі көздері-отбасы мен мектеп. Мектепте бала сынып өміріне қатысады, сыныптастарымен және мұғалімдерімен өзара әрекеттеседі.

Мектепте болған жағдайлар балалардың тұлға болып дамуына әсер етеді. Сыныптастарынан бас тарту, мұғалімдердің біржақты көзқарасы жағдайларына тап болуы мүмкін. Қиын жағдайлар баланың өмірінде ерекше рөл атқарады, оған өз қабілеттерін сезінуге мүмкіндік береді, бұл кейбір жағдайларда өз жетістіктері үшін қуаныш пен мақтаныш әкеледі, ал басқаларында ашуланшақтық пен көңілсіздікке себеп болады. Мұнда эмоционалды интеллект өмірдің реттеушісіне айналады, қажетті эмоционалды ақпаратты бекітеді және қажетсізді жояды. Өз мінез-құлқын басқару бала сезінген нәрсені түсінуге және талдауға үйренгеннен кейін, ол өзінің эмоционалды күйін басқаруға және басқара алады. Үйде де байқалып отырады [4].

Сондықтан ата-аналар баланың эмоционалды интеллектісі және оны дамыту қажеттілігі туралы білуі керек. Егер сіз өзіңізбен және айналаңыздағы әлеммен үйлесімді өмір сүретін бақытты және табысты адамды тәрбиелегіңіз келсе, оған өзін және басқаларды түсінуге үйретіңіз!

Бірақ қазіргі ата — аналар нәрестенің эмоционалды әлемін, оның сезімдерін, эмоцияларын, қарым-қатынас қабілеттерін - "эмоционалды интеллект" ұғымына енетін нәрсені дамытуға назар аудармайды. Ересектер баланың бұл процестері көмексіз өздігінен дамуы керек деп

санайды. Және бұл үлкен қате түсінік. Ата-аналар балалардың тұлға болып дамуындағы басты ролде екенін ұмытпау қажет. Баланың эмоционалды интеллектісін дамыту, оған өзін және басқаларды түсінуге үйрету болып табылады.

Бала кезімізден бізді эмоцияларымызды тежеуге, басуға немесе елемеуге үйретеді: ашулану немесе қызғану - жаман, қайғылы немесе қызғаныш - дұрыс емес. Алайда, эмоцияларды - өз және басқаларды тани білу оларға барабар жауап беруге мүмкіндік береді. Сондықтан сіздің эмоционалды интеллектіңізді дамыту өте маңызды: стресстік жағдайларда салмақты шешім қабылдай алатын, сынға дұрыс жауап бере алатын және эмпатияға қабілетті адамдар жеке өмірде де, жұмыста да сәтті болады.

Белгілі педагог, журналист маманы Джил Хассон өз кітабында эмоциялар сізді басып алған жағдайларды қалай шешуге болатынын, айналаңыздағы адамдардың эмоционалды қажеттіліктерін қалай анықтауға болатынын және басқа адамдардың эмоционалды тұзақтарына түспеуді үйретеді [5].

Қазіргі таңда мектепте ең өзекті мәселеге айналып отыр, мектеп әкімшілігі, әлеуметтік педагог, педагогтар және психологтар оқушылардың тұлға болып дамуындағы буллингті алдын алудағы эмоционалды интеллектісін дамытуда бағыт бағдар беріп, әр түрлі іс-шараларды ұйымдастыру мәселелері қамтылуда. Буллингке түскендерге көмектесу, біз оған мұқтаж екенімізді білдіреміз, біз онымен біргеміз; оның проблемалары және біздің проблемаларымыз да, ол қоғамда жалғыз емес екендігі жайлы, өмір сүруге үйрету негізгі міндетіміз болып табылады. Кез-келген проблема туындауы мүмкін сондықтан әр жағдайдың шешу мәселесі, жолдары және әдістері бар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Травли NET. Мектеп педагогтары мен мектеп психологтарына арналған әдістемелік құрал./ Л.Петрановская.; ред. М.Рупасова. – Мәскеу, 2018.
2. Білім беру мекемелерінде зорлықты болдырмау. Педагог қызметкерлерге арналған әдістемелік нұсқаулық /Л.А. Глазырина, М.А. Костенко; ред. Т.А. Епоян. – Мәскеу, 2015.
3. Большой психологический словарь – 4-е изд. /Сост. и общ.ред. Б.Г.Мещерякова, В.П. Зинченко. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА; СПб.: Прайм-Еврознак, 2009. – 811 с.
4. Кузовкин В.В., Баранникова С.А. Концептуализация понятия «эмоциональный интеллект» в психологической науке //Психология и школа. №2 / 2014.
5. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2008. – 478 с.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ЖӘНЕ ДАМЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Кулдашева Надежда Утегалиевна,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
8D010300 – «Педагогика және психология» 2 курс докторанты

Аннотация: Мақалада психологиялық денсаулықты сақтау және дамыту бойынша теориялық талдау жасалған. Психологиялық денсаулықты дамыту мақсатында ЖОО-қолданылатын қазіргі кезеңдегі инновациялық технологияларға сипаттама берілген. Автор психологиялық денсаулықты сақтау принциптеріне тоқталып, оқу-үдерісінде қолданылатын ұсыныстар қарастырылған.

Кілт сөздер*:* психологиялық денсаулық, тұлғаға бағытталған технологиялар, дамыта оқыту технологиясы, ынтымақтастық педагогикасы, психологиялық сүйемелдеу технологиясы.

В статье проведен теоретический анализ сохранения и развития психологического здоровья. Дана характеристика инновационных технологий на современном этапе, используемых вузами в целях развития психологического здоровья. Автор остановился на принципах сохранения психологического здоровья и рассмотрел рекомендации, применяемые в уч***ебно-воспитательном процессе.***

Ключевые слова: психологическое здоровье, личностно-ориентированные технологии, Технология развивающего обучения, педагогика сотрудничества, технология психологического сопровождения.

The article provides a theoretical analysis of the preservation and development of psychological health. The characteristic of innovative technologies at the present stage used by universities for the development of psychological health is given. The author dwelt on the principles of maintaining psychological health and considered the recommendations used in the educational process.

Keywords: psychological health, personality-oriented technologies, Technology of developmental learning, pedagogy of cooperation, technology of psychological support.

Қазіргі қоғамда психологиялық денсаулықты сақтау мәселесі өзекті бірақ аз зерттелген мәселе болып табылады. Психологиялық денсаулық мәселесі өзекті және психология мен педагогикада талқыланатын негізгі мәселелердің бірі болып табылады. (В.Я.Семке, Г.К.Ушаков, Ю.А.Александровский, Б.С. Братусь, Г.С. Никифоров, И.В.Дубровина, О.В. Хухлаева, Л.М. Фридман) [1]. Бұл кездейсоқ емес, өйткені психикалық денсаулық-бұл адамның өзін-өзі қамтамасыз етуге, өзін-өзі теңестіруге мүмкіндік беретін сапа, ол өзінің мінез-құлқы мен қарым-қатынасында тек сыртқы нормаларға ғана емес, сонымен бірге ішкі нормаларға да сүйенеді.

«Психологиялық денсаулық» терминін Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) енгізген және адамның өз әлеуетін жүзеге асыра алатын, әдеттегі өмірлік стресстермен күресетін, өнімді және жемісті жұмыс жасайтын және өз қауымдастығының өміріне үлес қоса алатын әл-ауқат жағдайы ретінде анықталады. Психологиялық денсаулықтың құрамдас бөліктері (ДДҰ бойынша): сабақтастықты сезіну, оның физикалық және психикалық тұрақтылығы мен бірегейлігі бойынша әлеуметтік нормаларға (ережелерге, заңдарға) сәйкес мінез-құлқын басқару қабілеті; өз өмірін жоспарлау және оны жүзеге асыру қабілеті; өмірлік жағдаяттар мен жағдайлардың өзгеруіне байланысты мінез-құлық тәсілін өзгерту мүмкіндігі.

Позитивті мағынада психологиялық денсаулық адамның өзі үшін де, адамзат қауымдастығы үшін де әл-ауқат пен тиімді қызмет істеудің негізі болып табылады. Психологиялық денсаулықтың негізгі тұжырымдамасы оның әртүрлі мәдениеттердегі кең және әртүрлі түсіндермелеріне сәйкес келеді.

Р.М. Хусаинова психологиялық денсаулықты- оның көрінуінің биологиялық, психологиялық, әлеуметтік деңгейлерінің когнитивті-бағалау компонентін қамтитын жеке әл-ауқаттың интегралды сипаттамасымен байланыстырады [2].

В.М. Крук психологиялық денсаулықты кең және тар мағынада қарастырған жөн деп анықтады. Бірінші жағдайда ол көпдеңгейлі (рухани, жекелік-психологиялық, психосоматикалық, биоэнергетикалық) мәселелік сипатқа бағытталған өмірлік әрекеттің сапасы, психологиялық дамудың қалыпты сипаттамасы және ол өзін-өзі реттеу негізінде жүзеге асады деп анықтады. Екінші жағдайда психофизикалық күй мен әл-ауқаттың, бағдарлау мен мінез құлықтың даму деңгейіне сәйкестігін білдіретін өмірдің кешенді көп деңгейлі сапалы мәні деп-тұжырымдады[3].

Біздің ойымызша, психикалық денсаулықты адам ағзасының күйі деп атауға болады, онда адамның өзіне және қоршаған әлемге деген қарым-қатынас мәдениеті оның барлық көріністерінде көрінеді, бұл оның өмірлік күштерін арттыруға және адамның өзімен және әлеммен қарым-қатынасын үйлестіруге бағытталған тұрақты мінез-құлық үлгілерін қалыптастыруға күш салу дәрежесімен анықталады.

«Психологиялық денсаулық» ұғымын дамытудың логикасы деп- «білім алушының денсаулығын сақтауға мүмкіндік беретін, оның білімін, іскерлігі мен дағдыларын игеруі, шығармашылық ойлауды дамыту және әлемге эмоционалды-құндылық қатынасын қалыптастыру физикалық, эмоционалдық, интеллектуалдық, әлеуметтік, рухани қолайлы жағдайда, сондай-ақ қолайлы психологиялық ахуал құруды қамтамасыз ететін жаңа технологиялар арқылы оқыту» [4].

Біздің зерттеу аймағымыз бойынша қазіргі таңда Жоғары білім беру жүйесінде психологиялық денсаулықты сақтайтын білім беру ортасын құру мәселелері ерекше өзекті болып отыр. Білім алу үдерісінде денсаулық сақтау ортасын құру алдымен білім ордасында тиісті педагогикалық ортаны құрудан басталу керек. Мамандар «педагогикалық орта» ұғымын педагогикалық мақсаттарға, балалардың әлемге деген көзқарасын қалыптастыруға бағытталған өмір сүру жағдайларының жүйесіне сәйкес ұйым ретінде анықтады. Ф.Ф. Караваев психологиялық денсаулық және денсаулық сақтау технологиялары білім беруде тұтастай, физикалық, эмоционалдық, интеллектуалдық, жеке, әлеуметтік байланыста, рухани және этникалық компоненттер деп қарастырды.

Психологиялық денсаулық сақтау технологиялары ұғымы денсаулық мәселесінің қаншалықты шешілетінін көрсететін кез-келген білім беру технологиясының сапалық сипаттамасы болып табылады. Мұндай технологияларды оқыту мен тәрбиелеудің дәстүрлі технологияларын толықтыра отырып, оларға психологиялық денсаулық сақтау белгілерін қарастыратын, педагогикалық жұмыстың принциптері, әдістері мен әдістерінің жиынтығы ретінде қарастыруға болады.

Психологиялық денсаулықты сақтау технологияларына төмендегі технологиялар жатады:

Тұлғаға бағытталған технологиялар. Психологиялық денсаулықты сақтау технологияларына әр білім алушының ерекшеліктерін ескеретін және оның әлеуетін барынша толық ашуға бағытталған тұлғаға бағытталған оқыту технологияларын ерекше атап өтуге болады. Бұл технологияларға жобалық қызмет технологиясы, ынтымақтастықты оқыту, әртүрлі ойын технологиялары жатады. Тұлғаға бағытталған оқыту оқу қызметін ұйымдастырудың әртүрлі формалары мен әдістерін қолдануды қамтиды. Бұл ретте оқытушының алдында жаңа міндеттер қойылады: білім алушының оқу әрекетіне деген қызығушылығының атмосферасын құру; оларды мәлімдемелерге ынталандыру және қателесуден қорықпай тапсырмаларды орындаудың әртүрлі тәсілдерін қолдану; әр білім алушыға өз ойын ашық айтуға мүмкіндік беретін оқу үдерісінде педагогикалық жағдайларын құру[5].

Дамыта оқыту технологиясы. Л.С. Выготскийдің жемісті идеяларына, атап айтқанда, оқытудың түпкі мақсаты білім беру емес, оқушыларды дамыту құралы деген болжамына сәйкес келеді. Д.Б.Эльконин мен В.В. Давыдов әзірлеген дамытушылық оқыту технологиясының жіктеу сипаттамалары белгілі бір бөлімде денсаулық сақтау педагогикасының принциптеріне сәйкес келеді. Жеке білім беру бағдарламасын құру кезінде оқушының «жақын даму аймағына» назар аудару оның қабілеттерін, мүмкіндіктерін, даму қарқынын, қоршаған орта мен жағдайларының әсерін барынша ескеруге мүмкіндік берді.

Ынтымақтастық педагогикасы – оны білім алушылар мен мұғалімдердің психологиялық денсаулығын сақтау және нығайту міндеттерін іске асыру үшін барлық жағдай жасаушы әдіс ретінде қарастыруға болады. Бұл педагогиканың маңызды ерекшелігі-тәрбиенің оқытудан басымдығы жеке тұлғаның жалпы мәдениетін қалыптастыру шеңберінде білім алушының денсаулық мәдениетін дәйекті түрде тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Оқушыларға адамгершілік көзқарас, оларға деген оптимистік сенім, тікелей сенім, тікелей мәжбүрлеудің болмауы, оң ынталандырудың басымдығы, кемшілікке төзімділік- салауатты психиканың қалыптасуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қарым-қатынасты демократиялдандыру, оқушының еркін таңдау құқығы, өз көзқарасын ашық айта алу жеке тұлғаның оң тұжырымдамасын қалыптастыруда да жақсы ықпал етеді. Оқу үдерісінде қолайлы психологиялық ахуал құру арқылы сабақ кезінде білім алушылардың психологиялық жайлылығы қалыптасады. Бір жағынан, оқушылардың шаршауының алдын-алу мәселесі шешіледі, екінші жағынан, әр оқушының шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға қосымша ынталандыру пайда болады. Айта кету керек, психологиялық жайлылық пен эмоционалды көңіл-күйдің көтеріңкілігі жағдайында білім алушылардың оқуға деген ынталандыру деңгейі айтарлықтай артады, бұл сайып келгенде, бұл одан да жақсы сапаға әкеліп, білімді игеру және нәтижесінде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік болады.

Психологиялық денсаулықты сақтау және салауатты өмір жолын насихаттау білім алушының өмірі мен оқу іс-әрекетін ұйымдастыру үшін қажетті психологиялық жағдай жасауды ғана емес, сонымен қатар түрлі аурулардың алдын-алуды, сондай-ақ салауатты өмір салтын насихаттауды көздейді.

Психологиялық сүйемелдеу технологиясын М.Ю. Громов және Н.К. Смирнов құрастырды. Оның негізінде психологтардың білім беру үрдісіне белсенді қатысуы, психологтың негізгі мәселелердің біріне айналдыру денсаулық сақтау қағидаттарына негізделген оқу-тәрбие үрдісінің бейнесі.

Әлеуметтік бейімдеу және жеке-даму технологиялары. Оларға жастарды қолдаудың психологиялық қызметі кіреді. Ол бірнеше бағыт бойынша қызмет етеді:

1.Психологиялық денсаулық деңгейін анықтау және жекелік-психологиялық даму.

2. Жекелік-тұлғалық ерекшеліктерді дамыту және психологиялық денсаулықты сақтау бағытында кеңес беру.

3.Таным үрдістері, эмоционалды-ерік аймағы, қолайсыз формалар мен мінез-құлық пен жанжалды қарым-қатынастарды түзету

4. Оқу-әдістемелік қызмет, оның ішінде білім алушылардың кәсіби-тұлғалық дамуын қарастыратын әлеуметтік-психологиялық тренингтер[6].

Білім беру орындарындағы психологиялық қызмет келесі міндеттерді қамтиды:

- Әлеуметтік жағдайды психологиялық талдау, олардың себептері мен шешімдерін анықтау;
- Білім алушылардың психологиялық денсаулығына мониторингтік зерттеу жүргізу;
- Оқытушыларға, топ кураторларына кеңес беру;
- Стресс және эмоционалды уайым, конфликт жағдайындағы студенттерге психологиялық көмек пен қолдау көрсету;
- Әлеуметке қарсы мінез-құлықты түзеу;
- Психологиялық денсаулықты сақтау және дамыту бойынша ағарту мақсатындағы хабарламалық әңгіме ұйымдастыру.

Біз жоғарыда атап өткен технологияларды негізге ала отырып, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге мотивацияны дамытуға, психологиялық денсаулықты сақтайтын мінез-құлық стратегияларын қалыптастыруда қолдануға болатын бірнеше принциптерін ұсынамыз. Психологиялық денсаулық сақтау технологияларының негізгі принциптері ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

1.Стресстік факторларды жоюды қамтамасыз ететін білім беру ортасында оқу-тәрбие үдерісін қалыптастыру. Мейірімділік атмосферасын құру. Білім алушылардың психофизиологиялық жағдайын және таным үдерісін дамытуда жеке тәсіл ойластыру.

2. Білім беру үрдісінің шығармашылық сипаты. Шығармашылық зарядсыз оқу қызықты болмайды. Шығармашылық міндеттерді сабақтан тыс жұмыстарда оқытудың белсенді әдістері мен формаларын қолдану арқылы қол жеткізіледі.

3.Білім алушы әлеуметтену үдерісіне эмоционалды түрде қатысу керек болған кезде, білім беру іс-әрекетінің мотивациясын қалыптастыру, бұл денсаулыққа зиян келтірместен мидың тиімділігін табиғи түрде арттыруды қамтамасыз етеді.

4.Психикалық функциялардың қалыптасу заңдылықтарына сәйкес оқу үдерісін құру. Ең алдымен, бұл бірлескен заңдылықтарына сәйкес оқу үдерісін құру. Бұл бірлескен іс-әрекеттен тәуелсіз іс-әрекетке, материалдық жоспардағы іс-әрекеттен орындаудың сөйлеу және ақыл-ой жоспарына көшуді, кеңейтілген кезеңдік әрекеттерден бүктелген және автоматтандырылған әрекеттерге көшуді білдіреді.

5.Жоғары психикалық функциялардың жүйелік құрылымын есепке алу. Негізгі функцияларды қалыптастыру кезінде мұғалімге осы функцияға кіретін барлық компоненттерді, олардың жаңа функцияны қалыптастыруға дайындығын ескеру қажет.

6.Теріс стереотиптерден бас тартуға әкелетін тәжірибе мен алынған және эмоционалды-құндылық тәжірибесі мен қабылданған білім мен дағыдыларға негізделген даралық принципін қолдану.

7.Аксиологиялық приципті қолдану, бұл адамдарда және жеке тұлғада жалпы адамзаттық құндылықтар, өзін-өзі құрметтеу, өз денсаулығы және басқалардың денсаулығы туралы дүниетанымдық идеяларды қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

8.Жеке адамның жасын, жеке қасиеттерін, өмір сүру жағдайларын, көңіл-күйін, әлеуметтік ортаның адамгершілік заңдарын өзгертуді көздейтін біртіндеп принцип бойынша салауатты өмір салтын қалыптастырудың мақсаттары мен міндеттерін іске асырудың дәйектілігі.

Қорытындылай келе білім алушылардың психологиялық денсаулығын дамыту және сақтау өзекті мәселе. Психологиялық денсаулықтың сапасы биологиялық, психологиялық және әлеуметтік-экологиялық факторлардың өзара әрекеттесуінен (тұқымқуалаушылық, жас ерекшелік, тәрбие шарттары, дайындық сапасы, қалыптасқан мінез-құлық түрі және жаңа ортаға бейімделу, стресстік жағдайларды жеңу дағдылары, психикалық травмалар) тұратын жеке тұлғаның жеке ерекшеліктерінің жиынтығымен және дененің ішкі ортасының жағдайымен анықталады.

Қазіргі таңда білім алушылардың психологиялық денсаулығын сақтау үшін оқу тәрбие үдерісінде олардың психикасына жағымды әсер ететін оқыту технологияларын тиімді қолдану қажет деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1.Дубровина И.В. Психологическая служба образования: организация и управления// Вестник практической психологии образования. 2007.№1 (10)

2.Хусаинова Р.М. Зависимость психологического здоровья учителя от возраста и стажа педагогической деятельности: автореф.дис..канд.психол.наук. Казань, 2006. 240 с.

3.В.М. Крук. Психогигиена и психотерапия. М.,1993, 641с.

4.Громов М.Ю. Смирнов Н.К. Технологии психологического сопровождения учебной группы. М.2009.125с

5.Башкирева Т.В. Общие критерии психологическогоб психологического и социального здоровья// Мир психологии. 2007, №2, 140-150 с.

6.Пахальяна В.Э. Развитие и психологическое здоровье. Питер ,2006. 240 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТЬЮ У ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Бекмагамбетова Роза Карпыковна,
д.п.н., профессор
Завалишина Ольга Васильевна,
к.п.н, доцент
Конысбаева Алия Бусегеновна,
магистр, ст. преподаватель институт педагогики и психологии КазНПУ имени Абая

Аннотация: Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың мазасыздығын басқару технологиясын анықтау мәселесі қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттегі мазасыздықты түсіну тәсілдері, мектепке дейінгі жастағы мазасыздықтың пайда болуы мен ерекшеліктері, түзету бағдарламаларын құру және мектепке дейінгі білім беру ұйымы жағдайында мазасыздық көріністері бар балалармен жұмыс жасауда технологияларды қолдану мәселелері сипатталған және ұсынылған.

Түйінді сөздер: мазасыздық, мектепке дейінгі жас, үлкен мектеп жасына дейінгі бала, психологиялық технологиялар, мектепке дейінгі білім беру ұйымы, сүйемелдеу.

В статье рассматривается проблема определения технологий управления тревожностью детей дошкольного возраста. Описаны и представлены подходы к пониманию тревожности в психолого-педагогической литературе, возникновение и особенности проявления тревожности в дошкольном возрасте, вопросы построения коррекционных программ и

применения технологий в работе с детьми с проявлениями тревожности в условиях дошкольной организации образования.

Ключевые слова: тревожность, дошкольный возраст, старший дошкольник, психологические технологии, дошкольная организация образования, сопровождение.

The article is devoted to the problem of psychological correction of childhood anxiety, in particular, modern technologies for managing anxiety in preschool children. The article discusses the concept of anxiety, the causes of childhood anxiety, issues of constructing correctional programs and the use of technologies for managing children's anxiety in preschool education.

Keywords: anxiety, preschool age, senior preschooler, psychological technologies, preschool educational organization, support

На современном этапе развития общества утверждение о том, что эмоциональные проблемы детства являются основой психологических проблем в более взрослом возрасте, многократно подтверждаются в исследованиях.

Исследователи традиционно рассматривают тревожность, при перечислении личностных особенностей детей, предрасполагающих к возникновению невротических страхов и развитию неврозов [1, с.13-14].

В то же самое время исследователи говорят о проблеме детей с повышенной тревожностью: «В настоящее время закономерностью является то, что под воздействием ряда факторов у детей могут возникать негативные эмоциональные переживания: тревожность, выражающаяся в конфликтах и агрессии, неуверенность, определяющаяся замкнутостью и депрессивностью [2, 4].

В перспективе негативного личностного развития высокий уровень тревожности и неуверенности в себе наряду с общей эмоциональной неустойчивостью могут оказать воздействие на закрепление дезадаптивных форм поведения и, в частности, виктимности – предрасположенности человека попадать в опасные ситуации, оказываясь в роли жертвы [3, с.27-26, 4, с.124-125].

Изучавшие вопрос наличия корреляции между уровнем тревожности и склонностью к виктимному поведению у подростков, Н.В. Шараева и М.А. Данилова, приводят данные, согласно которым уровень тревожности значительно выше у подростков, склонных к виктимному поведению [5, с.883-885].

Исследование современных технологий управления тревожностью у детей дошкольного возраста предполагает обзор методологических подходов психолого-педагогической коррекции, направленных на оказание помощи дошкольникам с высоким уровнем тревожности. В связи с чем, необходимо дать четкое определение исследуемым явлениям.

Поскольку для исследования эффективности инструмента воздействия на объект психологической природы, требуется изучение самого объекта, таким образом, анализ современных технологий, позволяющих управлять эмоциональными состояниями детей, неразрывно связан с раскрытием понятия собственно тревожности: с точки зрения исследователей в области психологии личности, детской, возрастной психологии и практической психологии и педагогики воспитания и обучения.

Рассмотрим понятие тревожности как качественной характеристики человека – черте характера в рамках науки о личности – персонологии в сравнении двух классических направлений: психодинамического и гуманистического.

С точки зрения психодинамического подхода тревожность является результатом внутриличностного конфликта, так, по мнению З. Фрейда она вызывается ожидаемым возрастанием напряжения или неудовольствия, «когда угроза оказывается слишком большой, чтобы ее игнорировать, чтобы с ней справиться или разрядить» [6, с.88]. Ситуации, порождающие тревожность связаны с угрозой потери: потери важного объекта, потери возможности завоевать чужие любовь и одобрение, потери себя, как личности, в том числе, угроза ситуации осмеяния, потери собственной любви к себе. И поскольку подобные ситуации

неизбежны в жизни любого человека, следовательно, тревожность в определенной степени, свойственна всем.

С точки зрения К. Хорни тревожность является динамическим центром неврозов, при этом не влечения являются источником тревоги, напротив, это тревожность порождает навязчивые влечения. Источником самой тревожности исследователь называла базовую тревогу, которая «появляется в самом начале жизни человека вследствие нарушения взаимоотношений между ребенком и значимыми другими – родителями» [7, с.19-20]. К. Хорни отмечала, что возникновение и закрепление тревожности связаны с неудовлетворением ведущих возрастных потребностей ребенка, которые приобретают гипертрофированный характер.

В рамках того же подхода Э. Фромм, разработав концепцию продуктивного и непродуктивных типов характера, [8, с.313] не рассматривал тревожность как характеристику присущую каждой личности, она является одной из черт непродуктивной – накапливающей ориентации личности, для которой свойственно движение «от людей». Данный тип отличает «*внутренняя потребность устанавливать эмоциональную дистанцию, отделяющую их от других людей*» [7, с.212-213] и, хотя внешне они могут хорошо ладить с людьми, в случае вторжения внешнего мира в их жизнь, возникает тревога.

Авторы гуманистической психологии, в частности, К. Роджерс и А. Маслоу считали тревожность обусловленной несоответствием между представлением человека о себе и отношением к нему окружающих [8, с.80-82]. Однако, следует отметить, что поскольку тревожность определяется как детерминированное конфликтом между «Реальным Я» и «Я Идеальным», то она может помочь поставить конкретные реальные цели и определить необходимые действия для достижения идеала и зачастую способствует развитию личности.

Помимо этого, К. Роджерс упоминал тревожность в качестве одного из проявлений неконгруэнтности – несоответствия между опознаванием опыта, самим переживаемым опытом и сообщением об опыте [7, с.354].

Большой вклад в исследовании тревожности как черты личности внес Ч. Спилбергер, разделявший понятия ситуативной тревожности и личностной, что позволило представить тревожность в качестве сложного личностного процесса с множественными компонентами: *когнитивные, аффективные и поведенческие реакции*.

Психологов, изучающих тревожность в процессе онтогенетического развития, в рамках *детской психологии интересовали возрастные периоды и причины ее возникновения и закреплени*я.

По мнению А. И. Захарова тревога зарождается в раннем детском возрасте и отражает «*...тревогу, основанную на угрозе потери принадлежности к группе*». Под группой автор понимал в первую очередь *фигуру матери*; других взрослых, занимающих второстепенные позиции и, наконец, *сверстников*. Размышляя об истоках тревожности, исследователь отмечает, что «…беспокойство, испытываемое нормально развивающимися детьми в период от семи месяцев до одного года двух месяцев может явиться предпосылкой для последующего развития тревоги. Условием перехода состояния тревоги в личностное свойство тревожности, по мнению Захарова, является неблагополучно сложившаяся ситуация, при которой тревоги и страхи родителей сочетаются с определенным травмирующим опытом: «тревога перерастает в тревожность... превращаясь тем самым в устойчивые черты характера. Но происходит это не раньше старшего дошкольного возраста» [9, с.59].

Механизм формирования тревожности как свойства личности представлен в работе Ж. М. Глозмана и В. В. Зоткина и описывается как длительный процесс: «*Структурные изменения личности формируются не сразу, а постепенно, по мере закрепления отрицательных личностных установок, тенденций воспринимать достаточно широкий круг ситуаций как угрожающие и реагировать на них состоянием тревоги*» [10, с.217-220].

Изучая генезис тревожности в контексте особенностей семейных отношений, Н. В. Имедадзе выделяет факторы способствующие развитию тревожности дошкольников. Зачастую провоцирующее воздействие может быть обусловлено рождением младшего ребенка, чрезмерная опека взрослых, и недостаточная – неадекватная возрасту низкая

приспособленность ребенка: слабое владение навыками самообслуживания, при котором дошкольник не уверен в себе и тревожится по поводу неумения самостоятельно принимать пищу, одеваться, укладываться спать [11, с.632-636].

Исследования указывают на связь эмоциональных нарушений в дошкольном возрасте с потерей контакта ребенка с матерью и нарушенными детско-родительскими взаимоотношениями, к которым относятся эмоциональное отвержение, авторитарность взрослых и эгоцентрическое воспитание [12, с.51].

В возрасте 4-5 лет недостатки воспитания ребенка начинают постепенно укореняться и переходить в устойчивые черты характера.

Ребенок в 5-6 лет ребенок способен различать все эмоции, появляются устойчивые чувства и отношения.

Большое влияние на эмоциональную сферу ребенка оказывает смена социальных отношений при поступлении ребенка в дошкольное образовательное учреждение. Подобное зачастую привносит значительные трудности и способно спровоцировать развитие тревожности. Наблюдения показали, что многие дети с приходом в детскую организацию образования становятся беспокойными, плаксивыми, замкнутыми. Согласно Захарову тревожное состояние и эмоциональная напряженность связаны главным образом с отсутствием близких для ребенка людей, с изменением окружающей обстановки, привычных условий и ритма жизни.

При посещении ребенком детских организаций образования тревожность зачастую детерминирована характером межличностных взаимоотношений педагога и воспитанника в случае преобладания авторитарного стиля общения и неустойчивой системе предъявляемых требований. Психологи Л. И. Божович и М. С. Неймарк определяют тревожность эмоциональным состоянием, подразумевающим наряду с высоким уровнем притязаний недостаток уверенности в своих силах, который проявляется в ситуациях, включающих опасность для чувства собственного достоинства.

Нарушение социального статуса ребенка также может рассматриваться в ряду причин, вызывающих тревожность. Говоря о «возрастных пиках тревожности», А. М. Прихожан уточняет, что «*для каждого возрастного периода существуют определенные области, объекты действительности, которые вызывают повышенную тревогу большинства детей вне зависимости от наличия реальной угрозы или тревожности как устойчивого образования* [13, с.1-2].

В связи с чем сотрудники, осуществляющие психолого-педагогическое сопровождение воспитательного процесса в дошкольной организации образования, обращают внимание на детей, испытывающих сложности адаптации или имеющих иные проблемы эмоциональной сферы, в частности, на дошкольников с высоким уровнем тревожности.

Учитывая факторы влияния на возникновение тревожности и ее закрепление в дезадаптивных поведенческих реакциях, и их отрицательных последствиях возможно построение программы работы с применением современных технологий управления тревожностью дошкольников.

Понятие технология трактуется как «технология – совокупность методов и инструментов для достижения желаемого результата; это применение научного знания для решения практических задач. Технология подразумевает создание условий социального развития и воспитания подрастающего поколения, в ее основе лежит практико-ориентированное обучение [14, с.6-9].

Исходя из данной дефиниции, можно утверждать, что технологию отличает наличие:

- цели;
- методов выявления проявлений тревожности в поведении детей дошкольного возраста;
- системы методов и средств достижения поставленных целей;
- способы анализа процесса и результатов деятельности, свидетельствующие об эффективности работы;

- структурированное взаимодействия педагога с детьми, родителями, позволяющие разрабатывать процесс изменения: сопровождения.

Повторим, современный подход основывается на принципах системности и комплексности – индивидуальные или групповые занятия с детьми могут быть полезны, однако, могут оказаться малоэффективными. Объяснение этому заключается в возрастных особенностях психики ребенка: когнитивной, волевой, эмоциональной незрелости и полной зависимости от взрослых; а также спецификой проблемы – тревожность бывает обусловлена не только внутренними причинами, но и внешними условиями, к примеру, пережитым травмирующим опытом, неблагоприятными психологическим климатом в социуме: в рамках семьи, детского сада, двора.

Исходя из вышеуказанного, программа психолого-педагогического сопровождения детей с проявлениями тревожности в дошкольной организации образования предполагает комплексное применение технологий, ориентированных на работу с:

- дошкольниками;
- родителями;
- педагогами и администрацией.

Выбор методов, видов и форм работы зависит он целей и задач технологии: так работа с педагогами и администрацией преследует просветительские задачи: обратить внимание на важность мероприятий, научить распознавать проявления тревожности в поведении детей дошкольного возраста, правильно взаимодействовать с ними, подобные встречи проводятся в форме тематических педагогических мастер-классов, мини-лекций; занятия с родителями имеют как просветительские, так и коррекционные цели и задачи: они могут проводиться в форме бесед, родительских собраний и, возможно, коррекционных занятий, в случае, когда именно высокая тревожность или эмоциональная нестабильность родителей или особенности детско-родительских или семейных отношений, становятся причиной высокой тревожности у детей.

Среди эффективных методов психологической коррекции высокой тревожности и неврозов у взрослых: когнитивно-поведенческая терапия А. Бека, рационально-эмоциональная поведенческая терапия А. Эллиса, игровая терапия, тренинг ассертивного поведения.

Данный блок мероприятий целесообразно проводить до начала работы с детьми, в целях создания условий для положительных сдвигов в эмоциональной и поведенческой сферах ребенка, снижения тревожности и закрепления положительного опыта реагирования в ситуациях, ранее вызывающих тревогу и страхи.

Также следует уточнить, что под коррекцией высокой тревожности у детей, мы понимаем организованную систему психолого-педагогических воздействий, целью которой является смягчение эмоционального дискомфорта у детей, повышение их активности и самостоятельности, устранение реакций, обусловленных эмоциональными нарушениями, тревожной мнительностью.

В практической психологии выделяют два основных подхода в коррекции эмоциональных нарушений: психодинамический и поведенческий. Задачей психодинамического подхода является создание условий, снимающих внешние социальные преграды на пути развертывания внутрипсихического конфликта. Успешному разрешению способствуют психоанализ, семейная психокоррекция, игровая терапия и терапия искусством.

Коррекционное воздействие в рамках поведенческого подхода помогает ребенку выработать новые, адаптивные реакции или создать условия для угасания имеющихся дезадаптивных форм поведения. Различные поведенческие тренинги и индивидуальные занятия закрепляют усвоенный опыт.

При подборе методов коррекции эмоциональных нарушений необходимо исходить из специфической направленности конфликта, определяющего эмоциональное неблагополучие дошкольника. Так, при внутриличностном конфликте рекомендовано отдать предпочтение игровым психоаналитическим методам, поскольку игра является наиболее естественной

формой жизнедеятельности ребенка. *В процессе игры формируется активное взаимодействие ребенка с окружающим миром, развиваются его интеллектуальные, эмоционально-волевые, нравственные качества, формируется его личность в целом*.

Существенным психологическим и также педагогическим свойством игры можно назвать одновременное переживание человеком условности и реальности сложившейся ситуации. В условных обстоятельствах, созданных по определенным правилам, игра дает ребенку возможность переживать удачи, успех, познать свои физические и психические силы, что раскрывает ее богатый психолого-педагогический потенциал.

А. Фрейд и М. Кляйн применили игру как метод психотерапии детей, используя две формы игровой терапии: директивную и недирективную.

Директивная – игровая терапия, направленная на активное участие педагога в игре ребенка, где он ведет и интерпретирует деятельность ребенка.

Недирективная – игровая терапия, проходящая в форме свободной игры ребенка, что способствует большему самовыражению, достижению эмоциональной устойчивости и саморегуляции.

В настоящее время разработано огромное количество методов недирективной игровой терапии, для коррекции эмоционального дискомфорта ребенка широкое признание получили игры с песком и водой.

Недирективная игровая коррекция способствует развитию самовыражения ребенка, снимает имеющийся у ребенка эмоциональный дискомфорт, формирует процессы саморегуляции, педагог осуществляет эмпатическое общение с ребенком, эмоционально сопереживает с ним, устанавливает определенные ограничения в игре, что является регулятором поведения.

В процессе директивной игровой коррекции главное значение имеет *техника формулирования запретов и ограничений. Функция педагога заключаются в организации игры, в анализе ее символического значения*.

Различают два вида *директивной игровой коррекции*: *сюжетно-ролевые игры и психодрамы.*

Сюжетно-ролевые игры способствуют *коррекции самооценки ребенка*, формированию у него *позитивных отношений со сверстниками и взрослыми*.

Перед началом игровой коррекции необходимо *разработать сюжет игры*, выбрать *игровой материал, сформировать группу детей и спланировать игровые ситуации*. В *процессе игры производится фиксация эмоциональных проявлений ребенка*. Перед началом игры необходимо *подобрать специальные сюжеты, где ребенок мог проследить различные конфликтные ситуации, близкие ему по значению*. В ходе игры происходит смена ролей. Способность ребенка входить в образ – важное условие для коррекции эмоционального дискомфорта ребенка и его внутренних конфликтов.

Сюжетно-ролевые игры полезно проводить совместно с родителями, при этом производится подготовка: *педагог* вместе с родителями *обсуждает конфликтную ситуацию, характерную для данной семьи*. Упражнение может иметь больший терапевтический эффект, если ребенок с родителями обменяются ролями. Использование этого метода педагогической коррекции *вызывает у детей положительные эмоции*: от спокойно-удовлетворенного состояния до состояния эмоционального вдохновения.

В процессе коррекции детям предлагается не только игровое воспроизведение прошлого или настоящего опыта, но и моделирование нового опыта в возможных стрессовых условиях.

Основной задачей игр драматизаций также является коррекция эмоциональной сферы ребенка. Перед проведением игры драматизации производится обсуждение содержания знакомой сказки по вопросам, помогающим ребенку воссоздать образы персонажей сказки и проявить к ним эмоциональное отношение. Сказка актуализирует воображение ребенка, развивает у него умение представлять игровые коллизии, в которые попадают персонажи. Ребенок не просто подражает, а создает образ персонажа, уподобляется ему. Способность ребенка войти в роль, уподобить себя образу необходима для коррекции не только

эмоционального дискомфорта, но и негативных характерологических проявлений. Собственные отрицательные эмоции и качества личности дети переносят на игровой образ, наделяя ими персонажи.

Очень близким к данному методу является сказкотерапия. Особенностью данного метода заключается в том, что психолого-педагогическое воздействие опосредованно применение метафор, аллегорий позволяет оказывать влияние на эмоциональную сферу воспитанника. Сказки сочиняются под конкретные потребности ребенка, при этом актуальная проблема выражена в сказке иносказательно и приписывается чаще всего главному действующему лицу: принцу или принцессе; при построении сюжета обязательно наделять героя некоторыми сходными чертами, роднящими его с ребенком или группой детей [15, с.10]. Формы проведения занятий по сказкотерапии различны: от организованного совместного прослушивания, до совместного сочинения сюжета новой сказки. Сказка дает возможность соединить сказкотерапию с игровой терапией: посредством проигрывания сказки по ролям, или с арт-терапией, через предложение детям нарисовать героев или события сказочных историй.

Сюжеты сказок содержат возможности для изменения героев, а также для ситуации выбора ответственного решения. Сказки позволяют говорить с детьми на понятном им языке, способствуют этическому развитию, эмоциональному взрослению.

Изобразительное творчество является одним из ведущих методов коррекции эмоциональных нарушений у детей и подростков.

Арт-терапия – это специализированная форма терапии, основанная на изобразительном искусстве. Основная задача арт-терапии состоит в развитии самовыражения и самопознания ребенка.

В исследованиях психологов было давно замечено: рисунки детей не только отражают уровень умственного развития и индивидуальные личностные особенности, но и являются своеобразной проекцией личности. Рисунок выступает как средство усиления чувства идентичности ребенка, помогает детям узнать себя и свои способности.

Наиболее эффективна *арт-терапия в коррекции страхов*. С помощью метода рисования А.И. Захаров выделяет несколько этапов коррекции страхов у детей [16, с.214-215]. Первоначально следует вызвать у детей интерес к рисованию на свободные темы: «*В детском саду», «На улице», «Я* дома», «*Моя семья», «Что мне снится страшного», «Кого я боюсь», «Мой самый страшный день*», далее следует занятие, направленное на устранение страхов. Педагог-психолог совместно с ребенком составляет список страхов, затем предлагает ребенку нарисовать их. В процессе анализа детского рисунка психолог каждый раз должен выражать одобрение, вызывая у ребенка гордость за выполненное задание. Через несколько дней педагог-психолог проводит индивидуальное обсуждение рисунков. Обсуждая, остался ли страх у ребенка, рекомендовано закреплять похвалой, далее рисуются снова оставшиеся страхи и то, чего ребенок уже не боится, дополнительно стимулируя ребенка на преодоление страхов и тревоги [16, с.216-219].

В психокоррекции детей с высокой тревожностью широко используется музыкотерапия. Эффективность музыкотерапии детерминировано эмоциональным активированием в ходе психотерапии, воздействием на психовегетативные процессы, развитие эстетических потребностей. В качестве психологических механизмов психокоррекционного воздействия музыкотерапии авторы указывают:

- катарсис – эмоциональную разрядку, регулирование эмоционального состояния;
- усвоение новых способов эмоциональной экспрессии;
- повышение социальной активности.

Традиционно выделяются следующие варианты музыкотерапии: рецептивная музыкотерапия, которая предполагает восприятие музыки с коррекционной целью, и активная, которая представляет собой коррекционно-направленную, активную музыкальную деятельность.

Различают три формы рецептивной психокоррекции:

- коммуникативная – совместное прослушивание музыкальных произведений, направленное на поддержание взаимных контактов, взаимопонимания и доверия.
- реактивная, помогающая достижению катарсиса.
- результативная, ведущая к снижению нервно-психического напряжения.

При работе с детьми целесообразно использовать и рецептивный, и активный варианты музыкальной психокоррекции.

Активная психокоррекция широко практикуется в групповых занятиях для сплочения группы и эффективности группового взаимодействия. Например, хоровое пение, исполнение музыкальных произведений на музыкальных инструментах или с импровизированных инструментов.

Благодаря рецептивной музыкотерапии решаются конкретные психокорррекционные задачи: оптимизация общения, создание доверительной эмпатийной атмосферы, снижение эмоционального дискомфорта.

Таким образом, завершая обзор современных технологий управления тревожностью детей дошкольного возраста в условиях дошкольной образовательной организации необходимо отметить следующие выводы:

Технология управления тревожностью как совокупность разработанных методов и средств воздействия для достижения поставленной цели, располагает широким спектром инструментов – психокоррекционных упражнений и методик, направленных на снижение уровня тревожности, и позволяет выстроить эффективную программу психолого-педагогической коррекции эмоциональных проблем у тревожных детей. Однако следует обратить внимание на важность соблюдения принципов *системности, последовательности и комплексности в процессе ее реализации*, поскольку *дошкольник в силу собственных возрастных особенностей остается зависимым от значимых взрослых, социума и внешних условий*. По этой причине внедрение технологии управления тревожностью предполагает включение в программу мероприятий работу с педагогическим коллективом дошкольной организации образования и родителями детей с проявлениями тревожности.

Список источников:

1. Гарбузов В.И., Захаров А.И., Исаев Д. Н. - «Неврозы у детей и их лечение». Л.: Медицина. 1977. С 13-14
2. Епанчинцева О.Ю. Роль песочной терапии в развитии эмоциональной сферы детей дошкольного возраста. СПб. 2010 с. 4
3. БашироваТ.Н. Противоречивость социально-психологических характеристик личности, как основа виктимного поведения студентов/Т.Н. Баширова. – М.: Норма, 2009. с. 265.
4. Стуколова Л.С. Психологические основы виктимности в юношеском возрасте// международный научный журнал «Символ науки». 2016. - №7. – с.124-125
5. Шараева Н.В. Данилова М.А. Особенности проявления тревожности у подростков, склонных к виктимному поведению.// Форум молодых ученых. 5/3(21) 2018 г. с 884-885.
6. Райгородский Д.Я. Психология личности. Хрестоматия Том 1. 2006.: «Бахрах-М» с.88, с.212-213, с.354.
7. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ. М, 1983. С. 117-123
8. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ. СПб: Речь, 2002. с 313
9. Захаров А.И. Происхождение и психотерапия детских неврозов. М. Каро. 2006. с. 39.
10. Глозман Ж.М., Зоткин В.В. Исследование уровня тревожности у больных с афазией //Вести. Моск. ун-та. Психология. - 1983. - № 1. С. 217-220.
11. Марданова Ш.С., Ерназарова С.Т., Мадалиева С.Х., Багиярова Ф.А. К проблеме развития эмоциональных комплексов у детей дошкольного возраста// Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 12-5. – С. 632-636.
12. Гарбузов В.И. «Нервные и трудные дети». Л.: Медицина. 1990. с.51-55.
13. Прихожан А.М. Причины, профилактика и преодоление тревожности// Психологическая наука и образование. 1998. Том 3. № 2.
14. Литова З. А. Сущность понятия «технология» на современном этапе// Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. 2019. № 2 (50). Т. 1.
15. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры. СПб. 2018 с. 10.
16. Захаров А.И. «Как преодолеть страхи у детей». М.: Каро. 2017. с.214-219.

ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Құдайбергенова Г.Д.,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
«Әлеуметтік ғылымдар кафедрасы»
«7103101 Психология» мамандығының
2-курс магистранты
Меңлібекова Г.Ж.,
п.ғ.д., профессор

Аңдатпа: Бұл мақалада жалпы тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі ұғымы, ол туралы зерттеулер нәтижелері мен тұжырымдар қарастырылады. Қоғамда және жеке тұлға үшін психологиялық қауіпсіздіктің жалпы маңызы мен қарым-қатынастардағы әсері айтылады. Психологиялық қауіпсіздік жеке тұлғаның да, қоғамның да тұрақтылығы мен әл-ауқатын қамтамасыз етудің негізгі факторы екеніне назар аударылады. Психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін зерттеулер негізіндегі қажетті факторлар аталып өтіледі. Адамдардың мінез құлқы мен қарым-қатынасындағы психологиялық қауіпсіздіктің әртүрлі аспектілері, сондай оның эмоционалды күйге, шешім қабылдауға және өмір сапасына әсері қарастырылады. Қауіпсіздікті сезіну деңгейі әр адамның жеке субъективті көзқарасымен, қабылдау ерекшілігіне байланысты. Тұлғаның өзін психологиялық қауіпсіздікте сезінуі оның өзін сенімді әрі белсенді түрде еркін көрсете алатыны көрсетіледі. Қазіргі заманауи техникалар дамыған уақытта ақпараттық-психологиялық қауіпсіздікке де маңызды назар аударылып зерттелуде екені атап өтіледі. Психологиялық қауіпсіздік ұғымымен және оған әсер ететін факторлармен таныс болу, түсіну қоғамның, оның ішінде жеке тұлғаның қанағаттанарлық, үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз етудің маңызды факторы екені тұжырымдалады. Ол сыртқы қауіптерден қорғанудың жеткілікті деңгейін, сондай-ақ күйзеліс пен жағымсыз әсерлерге ішкі төзімділікті білдіреді. Психологиялық қауіпсіздік адамға өмірлік қиындықтарды тиімді жеңуге, психикалық тепе-теңдікті және салауатты қарым-қатынасты сақтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер*:* Қауіпсіздік, психологиялық қауіпсіздік, тұлға психологиясы, ақпараттық-психологиялық қауіпсіздік.

В данной статье рассматривается концепция психологической безопасности личности, обзор теоретических исследований и их результатов. В ней обсуждается общая важность психологической безопасности для личности и его влияние на отношения с обществом. Акцентируется внимание на том, что является ли психологическая безопасность основным фактором обеспечения стабильности как личности, так и общества. Определены необходимые факторы, показанные в исследованиях для поддержки психологической безопастности. Рассматриваются различные аспекты психологической безопастности в поведении и взаимоотношениях людей, а также её влияние на эмоциональное состояние, принятие решений и качества жизни. Останавливаемся на уровне чувства безопасности, которое зависит от индивидуального субъективного отношения каждого человека от специфики восприятия. Показано, что если человек чувствует себя в психологически защищенным, то он может уверенно и активно самовыражаться. Отмечается в нынешнем современном обществе, где во всех сферах стремительно растет использование технологии, особенное внимание уделяется изучению информационно-психологической безопасности личности, как элемента общества. Исследования показывают, что психологическая безопасность является важным фактором для предотвращения различных психических расстройств и обеспечение полноценной жизни личности. Поэтому осознание и понимание психологической безопасности все более важным в современном мире. Он подразумевает достаточный уровень защиты от внешних угроз, а также внутреннюю устойчивоть к стрессам и негативным воздействиям. Психологическая

безопасность позволяет человеку эффективно преодолевать жизненные трудности, поддерживать душевное равновесие и здоровые отношения.
Ключевые слова: Психологическая безопасность, безопасность личности, информационно-психологическая безопасность, психология личности

The article discusses the concept of psychological security of the individual, a review of theoretical research and their results. It discusses the general importance of psychological security for the individual and its impact relations with society. Attention is focused on whether psychological security is the main factor in insuring the stability of both the individual and society. The necessary factors shown in research to support psychological safety are identified. Various aspects of psychological safety in human behavior and relationships are considered, as well as its impact on emotional state, decision-making and quality of life. We stop at the level of a sense of security, which depends on the individual subjective attitude of each person and the specifics of perception. It is shown that if a person feels psychological protected, he can confidently and actively express himself. It is noted that in modern society, where the use of technology in all spheres is growing rapidly special attention is paid to the study of information and psychological security of the individual as an element of society. Research shows that psychological safety is an important factor in the prevention of various mental disorders ensuring a full-fledged life of an individual. Therefore, awareness and understanding of psychological safety is becoming increasingly important in the modern world. This implies a sufficient level of protection from external threats as well as internal resistance to stress and negative influences. Psychological safety allows a person to effectively overcome life difficulties, maintain mental balance and healthy relationships.
Keywords: Psychological safety, security of person, information and psychological safety, psychology of person.

Кіріспе. Бүгінгі динамикалық және гипербәсекелестік орта оқыту, өзгерту және инновациялар арқылы ұйымды үздіксіз жетілдіру оның табысты болуын қамтамасыз етті. Әлемдік тәжірибе психологиялық қауіпсіздіктің жылдам өзгеретін әлемде өсу, оқу, үлес қосу және тиімді жұмыс істеу үшін жұмыс орнында өзін қауіпсіз сезінуге» мүмкіндік беретінін көрсетті.

Адамзат тарихында қауіпсіздік мәселесі әрдайым маңызды рөл атқарған. Адамдар әрқашан қауіпсіз өмір сүруге ұмтылады. Қауіпсіздіктің әр түрлі аспектілері бар: саяси қауіпсіздік (мемлекеттік қауіпсіздік), техникалық қауіпсіздік (көбінесе «қауіпсіздік технологиясы» деп аталады), әлеуметтік қауіпсіздік (басқа адамдармен өзара ара-қатынас жасау үшін мүмкіндігінше қауіпсіз әлеуметтік ортаға ұмтылу), экологиялық қауіпсіздік (қоршаған ортамен, табиғатпен өзара қауіпсіз қарым-қатынас жасау) және басқа да көптеген аспектілер. Бірақ қауіпсіздіктің барлық түрлерінің квинтэссенциясы психологиялық қауіпсіздік болып табылады, яғни белгілі бір уақыт шеңберінде адам өміріне төнетін қандай да бір қауіптердің жоқтығына субъективті сенімділік. Тұлға үшін қауіпсіздіктердің барлық аспектілері оның өміріне қатысты болғанға дейін абстрактілі болып табылады.

Психологияда «қауіпсіздік» түсінігі өте күрделі және оның анықтамасы көпұшты болып келеді. Ол психологияның эргономика, еңбек психологиясы, инженерлік психология сияқты салаларында кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, психологиялық мазмұны анық емес, дәлірек айтқанда мағынасы психикалық құрылымнан бөлініп қарастырылады, тек «қауіп», «мазасыздық», «қорқыныш» сияқты құбылыстарға қарама-қайшы сипатта қолданылады. Сөйтіп, оның өзіндік болмысы басқа психикалық ұғымдарда жоғалып бұлыңғыр болады. Әйтсе де, бұл ұғым психикалық көріністер мен жеке қасиеттердің ең маңызды қырын көрсетеді. Өзін қауіпсіз сезіну тиімді шешім қабылдау, таңдау жасауда ынталы болу және т.б. өмірдің барлық салаларында пайдалы нәтиже көрсетудің анықтаушы факторына айналады. Өзін қауіпсіздікте деп қабылдау көбінесе жеке тұлғаның ішкі әлемін, оның мазмұнын қалыптастырады және оның әрқилылығын көрсетеді.

Материалдар мен әдістер. Қазіргі заманғы жұмыс орнында психологиялық қауіпсіздіктің маңызды рөлінің өсіп келе жатқан эмпирикалық дәлелдеріне қарамастан, бірнеше маңызды сұрақтар әлі де бар. Осы сұрақтарға жауап беру және психологиялық қауіпсіздік бойынша зерттеулерді ілгерілету үшін теориялық зерттеу әдістері қолданылды.

Субъективті деңгейде қауіпсіздік жеке құндылық қатарына жатқызылады. Көптеген теориялар жеке тұлғаның қалыптасуында қауіпсіздік сезімінің маыздылығын көрсетеді. А. Маслоудың әйгілі мотивацияны қалыптастыру теориясы «қауіпсіздікті» негізгі қажеттілік ретінде анықтайды. Оны қанағаттандырмай үйлесімді даму және жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне қол жеткізі мүмкін емес (1).

Нәтижелер. Тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі – жеке адамның санасының, оның психикалық жай-күйін, психологиялық сипаттамалары мен мінез-құлық, іс-әрекеттерін адам еркінен тыс өзгертетін әсерлерден белгілі бір деңгейде қорғалуы (2)

В.Д. Анасов тұлғаның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті үш факторды атап көрсетеді: адами фактор, қауіпсіздік факторы және экологиялық факторлар. Алғашқы екеуі негізгісі болып саналады. Адами фактор – бұл адамның қауіпті жағдайлардағы әр түрлі әрекеттері. Қоршаған орта дәстүрлі түрде физикалық және әлеуметтік болып бөлінеді және де ол тұлғаның өзін қауіпсіз сезінуі үшін қолайлы әрі түсінікті болуы шарт. Қауіпсіздік факторы – адамдардың өздерін үрейлі және қауіпті жағдайлардан қорғау үшін қолданатын құралдары, олар да физикалық немесе психологиялық (психикалық қорғаныс механизмдері) болуы мүмкін (3)

Қауіпсіздік қауіппен тығыз байланысты. Құқықтық әдебиеттерде адамға төндірілетін қауіп бағытына байланысты келесідей екіге бөлінеді:

- Физикалық – дененің физикалық жағдайына, оның қалыпты жұмысына қауіп;
- Психологиялық – ықтимал психологиялық соққыларға әкелетін қорқыту, қорлау, балағаттау немесе басқа да қылмыстық элементтер тарапынан келетін қудалау түрінде, не болмаса қорқынышты шындықты асыра күшейтіп қабылдау түрінде көрінетін қауіп (4)

Демек, адам қауіп-қатер болмаған немесе одан қорғалған кезде өзін қауіпсіз сезінеді. Көпшілік адамның санасында қауіпсіздік ұғымы қорғаныс, қорғауда болу, қорғалумен байланысты. Адамзат мінез-құлқының ерекше сипатына байланысты қорғаныста болу – ол өзара белсенді әлеуметтік ара-қатынаста болуды талап етеді. Олай болса, біз біріккен жағдайда қорғауда боламыз деген сөз. Әйтсе де, қоғамға қосылу немесе өзара бірігу еркіндікті шектеуді білдіреді және жеке қауіпсіздікке әлеуметтік қауіп төндіреді. Осылайша, еңсерілмейтін парадокс туындайды: жеке қауіпсіздік айналадағы болып жатқан құбылыстарды абсолютті бақылап, қолда ұстау арқылы өзін еркін және белсенді таныта алу мүмкіндігін қажет етеді, бірақ қоғамда бұл мүмкін емес. Қоғам жеке адамның еркін мінез-құлық, іс-әрекетін ережелер жүйесімен шектейді, сонымен қатар, осылайша қоршаған ортаның зиянды факторларынан да қорғайды. Әлеуметтік және қоғамдық байланыстар бәсекелестікті, манипуляциялық, дерективалық, достық және т.б. қарым-қатынастарды туғызуы мүмкін. Олар адам санасында қауіпсіздік әсерімен қатар күйзелісті де, алаңдаушылықты да, қиындықтарды тосу сезімін де, түптеп айтқанда қауіпті тудыруы мүмкін. Бұл парадокс адам күйі динамикасының энергетикалық факторы болып табылады. Адам қоғамдық нормаларды, құндылықтарды, заңдарды игереді, солардың негізінде адамгершілік, әдептілік, парасаттылық, жауапкершілік сияқты тұлғалық қасиеттер қалыптасады. Олар адамға өзін қорғаныста сезініуіне және өзін субъективті еркін таныта алатынын түсініп, сезінгенде әртүрлі күйзелістерге сәтті төтеп беруге көмектеседі.

Психологиялық қауіпсіздікті қалыптастыру және дамыту процесі – тұланың қандай да бір жағдайларды реттеу үшін іс-әрекеттерді алдын ала бағдарламалау негізінде құрылатын субъективті модель түріндегі ортаны қабылдауын қамтиды, яғни бір ортадағы әртүрлі субъектілердің қауіпсіздікті сезіну дәрежесі санқилы болуы мүмкін. (5)

Талқылау. Ғылыми еңбектерде еңбек ұжымындағы психологиялық қауіпсіздік туралы келесідей тұжырымдар бар.

«Психологиялық қауіпсіздік» ұғымын ұйымдастыру ғылымына 1965 жылы Шейн мен Беннис енгізді, бірақ соңғы жылдары ғана эмпирикалық зерттеулер өркендей бастады. Адамдардың жұмыс ортасындағы тұлғааралық қарым-қатынастарында психологиялық қауіпсіздік олардың тәуекелдерінің салдары туралы түсінігін сипаттайды. Ол кімде-кім қауіп төндіруі ықтимал, мысалы сұрақ қою, кері байланыс сұрау, қате туралы хабарлау немесе жаңа идеяны ұсыну сияқты жағдайларға түскенде басқалардың қалай әрекет ететіні туралы нақты сенімдерден тұрады. Іс-әрекет микрошешімдерін қабылдау нүктелерінде адамдар үнсіз іштей анализбен айналысады, сол арқылы олар белгілі бір тұлғалармен қарым-қатынаста оның мінез-құлық пен іс-әрекетіне байланысты тәуекелді бағалайды: мысалы, «Егер мен бұл жерде Х жасасам, мені ренжітеді ме, ұятқа немесе сынға қаламын ба?» Теріс жауап тұлғаның ары қарай әрекет етуіне мүмкіндік беретін психологиялық қауіпсіздікті көрсетеді. Осылайша, ары қарай болатын нәтиже мен салдарды әр қилы елестету әсерінен бір жұмыс тобына ақылға алмайтын әрекет екінші бір жұмыс тобында оңай жасалуы мүмкін (6)

Басқа да зерттеулерде психологиялық қауіпсіздік осыған ұқсас жолдармен анықталады. Мысалы, Уильям А. Кан (1990,708) оны «өзін-өзі бағалау, мәртебе немесе мансап үшін жағымсыз нәтиже мен салдарлардан қорықпай, өзін көрсете білу және өзінің мықты жақтарын пайдалана білу сезімі» деп сипаттаған. Сапалы аумақтық зерттеуінде Кан психологиялық қауіпсіздік ұжымдағы «адамдардың өз рөлдерін қалай орнықайтынын қалыптастыратын» үш психологиялық жағдайлардың бірі екенін анықтады. Мэй, Гилсон және Хартер жүргізген эипирикалық зерттеулер психологиялық қауіпсіздік қызметкердің жұмысқа келуге құштарлығына ықпал ететінін көрсетеді.

Дәл осылай ұйымдық өзгерістерді классикалық зерттеуде Эдгар Шейн мен Уоррен Беннис (1965) адамдардың өзін қауіпсіз сезінуі және соған орай мінез-құлық пен іс-әрекеттерін өзгертуі үшін психологиялық қауіпсіздікпен сипатталатын жұмыс ортасы қажет деп ұсынған. Одан бермен келе, Шейн (1985, 298-299) психологиялық қауіпсіздік адамдарға олардың үміттерін ақтамайтын, нәтижелі оқуға кедергі келтіруі мүмкін деректер ұсынылғанда пайда болатын қорғаныс қабілетін немесе «оқу уайымын» жеңуге көмектесетінін айтты. (6)

Психологиялық қауіпсіздік қоғамда барлық адамдар мүндетті түрде тұлғаға жақын достар болатын қолайлы ортаны, сондай-ақ ешқандай қысымның болмауын білдірмейді. Оның орнына, тұлғааралық өзара қарым-қатынаста қауіпсіздік сезімі туралы қалыптасқан көзқарасты сипаттайды. (6)

Соңғы уақытта ақпараттық-психологиялық қауіпсіздік көбірек назарға алынып зерттелуде. Жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігін оның қоғамда өзін-өзі ұстауының орынды ақпараттық-бағдарланған негізінің қалыптасуы мен жұмыс істеуіне кедергі келтіретін немесе қиындататын әртүрлі ақпараттық факторлардың әсерінен оның психикасының қорғалуы ретінде қарастыруға болады. Оған қоса, оның қоршаған әлемге және өзіне деген субъективті қисынды қарым-қатынас жүйесінің аталған факторлардан психологиялық қорғалуы.

Жалпы алғанда, жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігі оның белсенді әлеуметтік субъект ретінде тұтастығын және қоршаған ортамен ақпараттық өзара ара-қатынасында даму мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін жеке қауіпсіздік жағдайы.

Жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігін (бұл жағдайда тұлға ұғымы жеке белсенді әлеуметтік субъект ретінде жалпы түрде қолданылады) ақпараттық және психологиялық қауіпсіздіктің жалпы мәселелерінен бөліп, тәуелсіз бағыт ретінде қарастыру келесі негізгі себептермен анықталады:

Біріншіден, ақпараттық қоғамға (ақпараттық өркениетке) өтуге байланысты ақпараттық ағындардың және бүкіл ақпараттық ортаның мазмұны мен құрылымының ауқымы және күрделілігінің артуы, оның адам психикасына ықпалы айтарлықтай күшейіп, қарқынданауында, әрі әсері тез өсуде. Бұл қазіргі қоғамдағы адамның жеке тұлға және белсенді әлеуметтік субъект ретінде өмір сүруінің жаңа механизмдері мен құралдарын қалыптастыру қажеттілігін анықтайды;

Екіншіден, адам психикасының ақпарттық ортамен әрекеттесуі сапалық және спецификалық жағынан басқа биологиялық, техникалық, әлеуметтік жіне әлеуметтік-техникалық жүйелердің ақпараттық ортамен өзара әрекеттесуінен ерекшеленеді және орынды, адекватты аналогы жоқ.

Үшіншіден, ақпараттық әсер етудің негізгі және орталық «нысаны» адам, оның психикасы болып табылады. Күрделілігі әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік субъектілердің, кез-келген қауымдастықтар мен қоғамдық ұйымдардың – шағын топтан жалпы ел халқына дейін – қалыпты жұмыс істеуі жеке тұлғаларға, олардың өзара әрекеті мен қарым-қатынасына байланысты. (7)

Қазақстандық зерттеулерде субъектілердің көбшілігінде ақпараттықпсихологиялық қауіпсіздік туралы идеялардың қалыптасу деңгейі жеткіліксіз, бұл олардың теріс ақпараттық әсерге осалдығын көрсетеді. Студенттер арасында жүргізілген зертеулерде де бұл салада олардың айтарлықтай хабарлары мен білімдері жоқ екені, үстіртін білетіндері, соған орай ақпараттық жағымсыз қауіптерге қарсы тұру құлшыныстары мен тәжірибелерінің аз екені анықталған. (11-12)

Психологиялық қауіпсіздік – адамның әл-әуқатының негізгі аспектісі, ол эмоционалды жағдайдың тұрақтылығын, өзіне деген сенімділікті, қоғамда өзінің қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін қанағаттандыруды, психологиялық жарақаттан қорғауды қамтиды.

Жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі көптеген факторлорға, соның ішінде отбасылық ортаға, кәсіби іс-әрекетке, әлеуметтік қарым-қатынасқа, моральдік көзқарастарға және басқаларға байланысты. Психологиялық қауіпсіздіктің негізгі аспектілерінің бірі – жеке өзін-өзі бағалау. Өзін-өзі төмен бағалау әртүрлі психологиялық проблемаларды тудыруы мүмкін, ал өзін-өзі жоғары бағалау стресстік жағдайлардан қорғау қызметін атқара алады. (8,9,10)

Жеке тұлғаның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қоғам тарапынан жүйелі қолдау қажет. Психологиялық қолдау көрсетуге арналған түрлі бағдарламалар мен жобалар, сондай-ақ психологтар мен психотерапевттерге кәсіби кеңес беру маңызды рөл атқарады. Сондай-ақ позитивті ойлау, күйзеліс пен жанжалдарды басқару дағдыларын, психологиялық тұрақтылықты дамыту маңызды. (8,9,10)

Қорытынды. Зерттеулер көрсеткендей, психологиялық қауіпсіздік әртүрлі психикалық ауытқулардың алдын алудың және қанағаттанарлық жеке өмірді қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Сондықтан қазіргі әлемде психологиялық қауіпсіздік туралы хабардар болу және түсінудің маңызы артуда.

Қорыта келгенде, жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі оның әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Психологиялық қауіпсіздікке әсер ететін факторларды түсіну және оны қолдау әдістерін әзірлеу қазіргі психологияның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Маслоу А. Мотивация и личность. - Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 351 с.
2. Колесникова Т.И. Психологический мир личности и его безопасность. Москва: Изд-во Владос-пресс, 2001. – 176 с.
3. Анасов В.Д., Лепский В. Е.. Исходные посылки проблематики информационно-психологической безопастностиииити. - Москва: Институт психологии РАН, 1996. – С. 7-11.
4. Папкин А.И. Личная безопастность сотрудников органов внутренних дел. Тактика и психология безопастной деятельности: пособие. - Москва: ГУК МВД РФ, 1996. –260 с.
5. Ефимова Н.С. Основы психологической безопасности: Учебное пособие. - Москва: ИД Форум – Инфра-М, 2019. – 192 с.
6. Kramer R. M., Cook K. S. (ed.). Trust and distrust in organizations: Dilemmas and approaches. – Russell Sage Foundation, 2004.
7. Грачев Г. В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты //М.: изд-во РАГС. – 1998. – Т. 125. – С. 14.
8. American Psychological Association. (2019). Building your resilience. https://www.apa.org/topics/resilience.
9. Masten A.S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. Child development. 85(1), (6-20).

10. Seligman M. E. P., & Csikszentmihalyi M. (2000) Positive psychology& An introduction. American Psychologist. 55(1), 5-14.
11. Васко Т.П., Аймагамбетова О.Х., Ихсанова Д.Т.. Представление об информационно-психологической безопастности современных студентов. Вестник КазНУ: Серия психологии и социологии. -№3 (58) -2016. - 44 с.
12. Васько Т.П.. Информационно-психологическая безопастность личности. Вестник КазНУ: Серия психологии и социологии. -№1 (44) -2013. -42 с.

ТҰЛҒАНЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Муратпек Айман Муратпекқызы,
6М011900 – Шет тілі: екі шет тілі мамандығы бойынша педагогикалық ғылымдар магистрі,
Арнайы пән оқытушысы
Жетісу облысы, Сарқан қаласы,
Сарқан көпсалалы колледжі

Аннотация: Баяндамада тұлғаның лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастырудағы жан-жақты дамуына ықпал жасайтын құзыреттіліктердің өзара әрекеттесуінің үрдісі және қорытындысы сипатталады. Бұл саладағы отандық және шетелдік ғалымдардың көзқарастары салыстырылып, лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру шетелдік білім беру жүйесінің негізгі мақсаты ретінде қарастырылады. Осы құзыреттілікті меңгеруде өте маңызды болып табылатын дағдыларды меңгеру ашып көрсетіледі. Лингвомәдени ақпарат студенттердің коммуникативті құзыреттілігіне қажетті бір бөлігіне айналуына байланысты, лингвомәдени құзыреттіліктің құрылымы сарапталады.
Тірек сөздер: лингвомәдени, құзыреттілік, мәдениеттану, үлгі, тұлға.

В статье рассматривается формирования лингвокультурной компетенции в личности, характеризуется процесс взаимодействия и развития компетенций. Сравнивается взгляды отечественных и зарубежных ученых в этой области. Формирование лингвокультурной компетентности рассматривается как главная цель зарубежной образовательной системы. Раскрываются навыки, необходимые для приобретения этой компетенции, поскольку лингвокультурная информация становится необходимой коммуникативной частью компетенции студента, анализируется структура лингвокультурной компетенции.
Ключевые слова*:* лингвокультура, компетентность, культурология, модель, личность.

This article considers the formation of linguacultural competence of the individual, characterized by a process of interaction and development of competencies. Formation of linguacultural competence is the basic aim of foreign education. For the formation of the competence notes necessary types of ability, which are very important in mastering linguacultural competence, linguistic and cultural information becomes a necessary part of the communicative competence of the student and analyze the structure of linguacultural competence.
Keywords: linguacultural, competence, culturology, model, personality.

Қазіргі таңда мамандарды әзірлеудің кәсіби дайындық теориясы мен әдістемесінің алдында тұлғаның жоғары лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастыру мен байланысты өзекті ғылыми негіздеу мәселесі туындап отыр. Лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру мәселелерімен Д.И. Башурина, А.В. Гетманская, Е.А. Иванова, Ф.С. Кебекова, М.С. Киселева, М.А. Мигненко, И.А. Орехова, М.А. Пахноцкая, Н.А. Фоменко, Е.А. Чубина, А.М. Шуралёв, А.С. Алметова, С.С. Құнанбаева, С. Сәтенова, М. Ешимов және т.б. сияқты ғалымдар айналысады.Алайдажоғарыда аталған авторлардың жұмыстарында лингвомәдени құзыреттіліктің ұғымына және құрылымына әртүрлі көзқарастар берілген, осыған байланысты оны түсіну әртүрлі болып келеді, демек оны қалыптастыру тәсілдері, әсіресе жоғары кәсіби білім беру орын дарында, әртүрлі болып отыр[1, 236 б.].

Жоғарыдағы ғалымдар ұсынған лингвомәдени құзыреттіліктің анықтамасы оның маңыздылығын ашады. Яғни, лингвомәдени құзыреттілік – бұл адамның дербес іске асыра алатын жеке интегралды қасиеті. Ол белгілі бір ұлттық тілде іске асырылған, адамның теориялық-практикалық және жекелік әлеуметтік маңызды дайындығында, арнайы дағдыларды адамның жекелік қасиетін, мәдени құндылықтарды игеру барысында пайда болатын қабілеті және тәжірибесі.

Лингвомәдени құзіреттілік - мәдениетаралық қатысым жағдайында лингвомәдени дағдыларын орында пайдалана білумен ерекшеленетін көп сатылы, бірі екіншісіне тәуелді бірнеше кезеңдері бар, өз сөзін дұрыс ұйымдастыра білумен, ең соңында басқа мәдениет өкілімен еркін тілдесуге қол жеткізуімен айқындалатын құзіреттілік. Жалпы алғанда лингвомәдени құзіреттілігіне былайша анықтама беруге болады: «Лингвомәдени құзіреттілік дегеніміз - басқа лингвомәдени қоғам өкілімен тілдік қатынас кезінде тіл бірліктерінде көрінетін әлем туралы білім негіздерін меңгеруі арқылы мәдениеттер сұхбатына танымдық іргетас жасай тілдесе алуын қамтамасыз ететін өзара әрекеттестік пен өзара түсіністік жағдайында сөйлесуге дайындығы лингвомәдени құзіреттілігі болып саналады» [2, 5б.]. Бұл мәселемен айналысқан ғалымдар өзге тілде оқытудың ең соңғы жетістігі лингвомәдени құзіреттіліктің қалыптасу деңгейімен өлшенетінін негіздейді.

Осыған байланысты, ана тілін оқыту барысында шет тілі дәрістемесінде лингвомәдени әрекетті қолдану маңызды болып табылады, өйткені лингвомәдени ақпараттар шетелдік студенттің маңыздылығын құрайтын ерекше түрде тілдік бірліктер семантикасына айналған байланыс құзіреті болып табылады. Лингвомәдени ілім, байланыс бөлігі ретінде, лингвомәдени құзірет қажеттілігін қалыптастыруын тудырады.

Лингвомәдени құзіреттіліктің қалыптасуы, қазіргі кезеңде шетел тілдерін оқытудың негізгі мақсатын құрайтын, мәдениаралық байланыс құзіреттілігінің негізгі бөліктерінің бірі болып табылады. Бұл мәселені зерттеушілер С.С.Құнанбаева, Д.Н.Құлыбаева шетел тілдерін оқытудың негізгі деңгейіне қол жеткізу лингвомәдени құзіреттіліктің қалыптасу деңгейімен анықталатынын айтады [2, 12 б.].

Лингвомәдени құзіреттіліктің үлгісін жасау үшін, ең алдымен оның пәндік мазмұндық және іс-жүргізушілік толықтылығын анықтау қажет. Лингвомәдени құзіреттіліктің мазмұнын толықтыру туралы мәселені қарастыра отырып яғни үлгілеу обьектісі туралы, көптеген ғалымдар құзіреттіліктің мазмұндық аспектілерін «білім, дағды, шеберлік» терминдерімен қарастырады.

Лингвомәдени құзыреттіліктің құрылымын сараптай келе, біз оны құрайтын өзара байланысты құзыреттіліктерді ұсынамыз:

1. Лингвистикалық (тіл зерттеушілік) – сөйлеу барысын дұрыс ұйымдастыру үшін тіл туралы теориялық, лингвистикалық білімдерді белсендіру және жүйелеу іскерлігін игеру;

2. Тілдік – тілді практикалық игеру; сөйлеу барысын дұрыс ұйымдастыру үшін тілдік бірліктерді сараптау және таңдау үшін адамның лингвистикалық (тілдік) білімдерінің қоры;

3. Сөйлеу – қарым-қатынас мақсатына орай сөйлеу іс-әрекеті; түрлі сөйлемдерді құрастыру үшін саны шектелген тілдік бірліктерді қолдану, олардың әрекет ету және қолдану заңдылықтарын білу;

4. Әлеуметтік-лингвистикалық – контекстіге сай тілдік формаларды таңдау және оларды түрлендіріп, қолдану (қарым-қатынастың жағдайына және мақсатына, коммуникацияға қатысушылардың әлеуметтік рөліне тәуелді);

5. Дискурсивті (прагматикалық) – берілген әлеуметтік ортада қабылданған қарым-қатынас ережелерінің көмегімен сөйлеу іс-әрекетін (жазбаша немесе ауызша) ұйымдастыру;

6. Стратегиялық (компенсаторлық) – ауызша және ауызша емес сөйлеу стратегиялар арқылы тілдік, әлеуметтік білімнің қарым-қатынас тәжірибесінің нақты жағдайында жетіспеушілігінің орнын басу;

7. Әлеуметтік-әлеуметтік жағдайда хабардар болу және оны басқару. Қарым-қатынас жасау және оны жалғастырудың практикалық көрінісі;

8. Лингвоелтанушылық-ұлттық-мәдени тілдік бірліктерден мемлекеттің мәдениеті, дәстүрлері, халықтың тұрмыс-салтерекшеліктері жайында алынған білімді шетел тілінде қарым-қатынас жасау барысында қолдана алу;

9. Әлеуметтік-мәдени – оқып жатқан тілдің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін (салт-дәстүрлерді, тарихты және мәдениетті білу) және тілдік байланыстар ережелерін (әлеуметтік ұстанымдар мен этикет) меңгеру;

10. Мәдениеттанушылық – қабылданған экстралингвистикалық білімдер кешенінің, басқа елдің әлеуметтік-мәдени, сонымен қатар елтанушылық білімдердің қалыптасуына зор үлес қосқан тарихи жағдайлар туралы білімдердің негізінде мәдениеттер арасындағы тілдік қарым-қатынас жасауға мүмкіндік, өзіндік және шетелдік мәдениетке талдау жасай білу ;

11. Оқу-танымдық (оқу-әдістемелік) – өз бетінше жаңа білімді, іскерліктерді және іс-әрекет жасау тәсілдерін игере алу [3].

Жоғарыда берілген құзыреттіліктердің өзара байланысы интегративтісипатқа ие болып отыр, себебі лингвомәдени құзыреттілік өзара тығыз байланысқан өзіндік қасиеттері бар біртұтас білімді білдіреді.

Тұлғаның бойында лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыруда интегративті тұғырды қолдану келесідей болу керек:тұлғаның жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту;мәдени құндылықтарды игеру үдерісі барысында субъектілік және әлеуметтік тәжірибені байыту;тұлғалық және әлеуметтік маңызды кәсіби қызметті іске асыру үшін студент үшін теориялық-қосалқы дайындық мүмкіндігін беру.

Адамның тілдік білімі өз бетінше пайда болмайтыны баршаға мәлім. Ол белгілі әлеуметтік ортада қалыптасқан ережелерге сай адамның бастан кешірген жағдайларына, яғни өмірлік тәжірибесіне байланысты. Сол себептен сөзді тану – оны өз тәжірибеңе еңгізуді білдіреді [4, 160 б.]. Ішкі контекст адамның индивидуалды біліміне, оның индивидуалды әлем бейнесіне тікелей байланысты. М.Р.Қондыбаеваның пікірінше, жедел жадының, болжау дағдыларының жеткілікті көлемі, сөйлеу іс-әрекетінің жылдамдығы, есту арқылы сөздерді тез арада тану көптілді білім беру жүйесінде үлкен нәтижеге әкеледі [5, 84 б.].

Шынайы тілдесу тілдік құзіреттілікпен шектелмейді, ол лингвоелтанулық, лингвомәдениеттанулық білімді қажет етеді. Елтану, мәдениеттану мәліметтерін тілді өзге тіл ретінде оқып-үйренуші басқа ұлт өкіліне толық өз дәрежесінде жеткізу қиын.

Мәдениетаралық құзіреттілік үйренушінің өзге мәдениет дәйектерін шыдаммен қабылдауға қабілетін қалыптастырады,шын ниетпен өзге мәдениетті түсінуге, сол тілде сөйлейтін адамдардың жүріс-тұрыстарын солардың көз қарастарын үйрету болып табылады. Осы жол арқылы бүкіл әлемдік мәдениетті қабылдауға, олардың ұлттық тұрмысын білуден сол арқылы өз мәдениетінде, тілінде байытады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Колков М.К. Проблемы обучения иностранных языков в вузе // Методическое пособие обучения иностранных языков в школе и вузе. - Санкт-Петербург, 2001.-236 с.
2. Коппосынова М.Қ. «Көркем аударманы оқытуда болашақ аудармашының лингвомәдени құзіреттілігін қалыптастыру жолдары» //
Аударма ісі мамандығы бойынша гуманитарлық ғылымдары магистрі академиялық дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация-Қызылорда, 2013 – 5-12 бб.
3. https://bilimgylym.wordpress.com/2016/11/23/%D1%82%D2%B1%D0%BB%D2%93%D0%B0%D0%BD%D1%8B%D2%A3-%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%BE%D0%BC%D3%99%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D2%9B%D2%B1%D0%B7%D1%8B%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96/
4. Языковое образование в вузе: Методическое пособие для преподавателей высшей школы, аспирантов и студентов.-Санкт-Петербург: КАРО, 2005.- 160 с.
5. Волкова Л.В. Методика формирования коммуникативной компетенции в практике преподавания английского языка: учебное пособие.-Астана, ЕАГИ, 2010.-84 с.

ЖЫЛУ ТАСЫМАЛДАУ ҚҰБЫЛЫСТАРЫН СИПАТТАЙТЫН НЕГІЗГІ ЗАҢДАР

Түсүпбаева Мөлдір Бақытбекқызы,
педагогика ғылымдарының магистрі, арнайы пәндер оқытушысы
Сагадинова Айдана Нурлановна,
педагогика ғылымдарының магистрі, физика пәні оқытушысы
Исмаилова Мадина Маратовна,
арнайы пәндер оқытушысы
Талдықорған жоғары политехникалық колледжі

Аңдатпа: Бұл мақалада жылу тасымалдау құбылыстарына қатысты жалпы түсініктер мен мағлұматтар айтылады. Диффузия, жылу өткізгіштік, тұтқырлық тасымалдау құбылыстарына стационар жағдайда жеке-жеке тоқталып, қарастырылды. Жылу өткізгіштік құбылысының ішкі механизмі молекула-кинетикалық теория тұрғысынан түсіндіріліп,берілген денедегі өте кішкентай бөлшектер (атом, элетрон, молекула) арасындағы жылулық қозғалыс пен энергетикалық өзара әсерлесу салдарынан энергияның ауысуы жүзеге асырылатыны дәлелденді.

Тірек сөздер*:* энергия, масса, импульс, диффузия, жылу өткізгіштер, сұйықтар,газ, жылу ағыны, градиент.

В статье рассматриваются общие понятия и информация о явлениях теплообмена. Феномен диффузии, теплопроводности, переноса вязкости был рассмотрен в случае стационарного состояния. Внутренний механизм теплопроводности объясняется молекулярно-кинетической теорией, и доказано, что осуществляется передача энергии за счет теплового движения и взаимодействия энергии между очень маленькими частицами (атомом, электроном, молекулой) в теле.

Ключевые слова*:* энергия, масса, импульс, диффузия, теплопровод, жидкости, газ, поток тепла, градиент.

This article discusses general concepts and information about heat transfer phenomena. The phenomenon of diffusion , heat conduction, viscosity transfer was considered in the case of a stationary state. The internal mechanism of heat conduction is explained by the molecular-kinetic theory, and it is proved that energy is transferred through thermal motion and energy interaction between very small particles (atom, electron, molecule) in the body.

Keywords: energy, mass, impulse, diffusion, heat pipes, liquids, gas, heat flux, gradient.

Тепе-теңдіктегі дененің күйі дене күйінің өзгерісінің тепе-теңдіктегі стационар процессін береді, яғни бастапқы шамалар уақыт бойынша өзгермейді

Кеңістіктің бір жерінен екінші жеріне қандай да бір физикалық қасиеттің молекулалардың жылулық қозғалысы әсерінен тасымалдануы ғылымда тасымалдау құбылыстары деп аталады. Табиғатта кездесетін тасымалдау құбылыстарының ішінде ең маңызды міндет атқаратын үш процесс бар. Олар:

1. Заттың (массаның) өздігінен тасымалдану процесі - диффузия.
2. Энергияның (жылудың) өздігінен тасымалдану процесі - жылу өткізгіштік.
3. Импульстің (жылдамдықтың) өздігінен тасымалдануы- тұтқырлық немесе ішкі үйкеліс.

Осы үш тасымалдау құбылыстарында белгілі физикалық қасиеттің (масса, энергия, импульс) тасымалдануының механизмі біреу, ол-молекулалардың жылулық бейберекет қозғалысы. Осы үш процесті жеке-жеке мысалдар арқылы қарастырайық (стационар жағдайда).

Диффузия

Қалыпты жағдайларда диффузия процесі айтарлықтай баяу етеді. Бұл бір қарағанда молекулалар жылдамдығының жоғары болуына қарама – қайшы келетін келетін сияқты. Мәселе молекулалардың өзара жиі соғысуында және олардың еркін қозғалыс кезінде жүретін жолының қысқалығында болып тұр. Егер газ өзімен өзі қалдырылса (сыртқы күштер әсер етпесе), онда диффузия процесінің нәтижесінде олардың концентрациясы теңеле бастайды да, бұл процесс газ тепе-теңдік күйге келгенше жүре береді. Егер осы бастапқы тепе-теңсіздік күй тұрақты сақталса, онда стационар (уақытпен өзгермейтін) процесс жүреді. Қандай да бір көлемді алып тұрған газға барлық көлемде қысымы мен температурасы бірдей болатындай екінші бір газды қосқанда, сол көлемнің бір бөлігінде қандай да бір газ компонентінің концентрациясы басқа бөліктерге қарағанда көп болса, онда біз белгілі уақыт өткеннен кейін қоспаның бүкіл көлемге біртекті таралғанын көреміз. Мұндай концентрацияның бүкіл көлемде теңелуі, яғни, концентрациясы көп молекулалардың концентрациясы аз молекулалар жаққа қарай бағытталған орын ауыстыруын диффузия деп атайды. Орын ауыстырған молекуланың орнына қоспаның басқа молекулалары келеді, сондықтан бұл жерде де қысым өзгермейді, тек қосылған газдардың массаларының тасымалдануы жүреді. Бұл тасымалдау процесі де молекулалардың жылулық қозғалысына негізделгендіктен молекулалардың қозғалыс жылдамдығы өте жоғары болып, диффузия жылдам өтіп, яғни концентрация лезде теңелетін сияқты көрінеді. Алайда, тәжірибе диффузияның атмосфералық қысымда өте баяу жүретіндігін көрсетті.

Қоспадағы қандай да бір компоненттің концентрациялар айырымының әсерінен орын ауыстыруы сол компоненттің диффузиялық ағыны деп аталады. Ол концентрациясы аз жаққа қарай бағытталған диффузия бағытына перпендикуляр бірлік аудан арқылы бірлік уақытта өтетін диффузияланушы компоненттің санымен өлшенеді. Диффузиялық ағынды масса өлшем бірлігі арқылы өрнектеуге болады, онда ол СИ жүйесінде кг/(м^{2}с) арқылы өлшенеді [1].

Концентрациялар айырымының әсерінен болатын диффузиялық ағын концентрацияның теңелуіне әкеледі. Біртекті емес газ қоспасы диффузия процесі арқасында белгілі уақыт өткен соң біртекті болады. Егер жүйені сипаттайтын шамалар уақыт бойынша өзгермесе, онда оны стационар процесс деп атайды. Стационар диффузияны былай тұжырымдауға болады: қандай да бір жасанды жолмен қоспадағы компоненттердің концентрациялар айырымы сақталып отыратын диффузия. Ол үшін, мысалы, ыдыстың диффузиялық ағын кетіп жатқан аймағына сол ағындағы компонентті үздіксіз қосып, ал екінші диффузиялық ағын бағытталған аймақтан компонентті алып отыру керек.

Диффузияның негізгі заңы - Фик заңы. Бұл заңды 1855 жылы неміс ғалымы А.Фик ашқан. Ол былай тұжырымдалады: қандай да бір зат компонентінің диффузия ағыны осы компоненттің теріс таңбамен алынған концентрациясының градиентіне тура пропорционал [2].

Координатаға тәуелді қандай да бір G скаляр шаманың градиенті деп осы шаманың кеңістікте өзгеру жылдамдығын сиппаттайтын шаманы айтады. Бұл вектор G –дің мейлінше тез өтетін жағына бағытталған және осы шаманың өсу жылдамдығына тең.

Біз қандай да бір бағытта, мысалы, x осі бойымен өзгеретін шамаларды қарастырамыз. Сондықтан $\frac{\partial G}{\partial x}$ дербес туындының орнына $\frac{dG}{dx}$ толық туындыны аламыз. Олай болса

$$gradG = \frac{dG}{dx}. \qquad (1.1)$$

Егер газ қоспасының біз қарастыратын компонентінің концентрациясы q x осі бойынша өзгерсе, онда q концентрациясының градиенті мына түрде болады:

$$qradq = \frac{dq}{dx}. \qquad (1.2)$$

Онда диффузияның негізгі заңы (Фик заңы) былай жазылады:

$$I = -D\frac{dq}{dx}, \tag{1.3}$$

мұндағы I-біз қарастыратын компоненттің x осі бағытындағы диффузиялық ағыны.

(1.3) теңдеудегі D коэффициенті диффузия коэффициенті деп аталады. Оның мағынасы: ол 1-ге тең болатын концентрация градиентіндегі диффузиялық ағынға тең. Диффузия коэффициенті СИ жүйесінде $м^2/с$, СГС жүйесінде $см^2/с$ бірлігімен өлшенеді.

Жылу өткізгіштік

Макроскопиялық тұрғыдан қарағанда жылуөткізгітік құбылысы бір жылу мөлшерінің ыстығырақ қабаттан суығырақ қабатқа ауысуы болып табылады.Молекулалық – кинетикалық теория тұрғысынан қарағанда жылу өткізу процесі деп молекулалардың өздерінің орташа кинетикалық энергиясы көп болатын ыстығырақ қабаттан суығырақ қабатқа өтіп, осы қабаттағы молекулаларға энергияларының бір бөлігін беруін айтамыз. Керісінше, суық қабаттың молекулалары ыстығырақ қабатқа өтіп, осы қабаттағы молекулалардан біраз кинетикалық энергия алады. Осының нәтижесіндеыстық қабат суыйды да, суық қабат қызады. Сонымен, жылу мөлшерінің берілу, молекулалық – кинетикалық теория тұрғысынан қарағанда, аудан арқылы молекулалардың ретсіз қозғалысының белгілі бір мөлшердегі кинетикалық энергиясының көшуі болып табылады. Өнеркәсіптің көптеген салаларында әр түрлі жағдайларға жылу алмасу аппараттары қолданылады. Бұл аппараттарда жылу тасушылар ретінде әртүрлі температуралар мен қысымдардағы сұйықтар мен газдар қолданылады.

Егер газ біркелкі қыздырылмаған болса, яғни оның температурасы бір бөлігінде басқа бөліктеріне қарағанда жоғары немесе төмен болса, онда температураның теңелуі байқалады: қызған бөлігі салқындайды, салқын бөлігі қызады.

Бұл мейлінше қызған газ бөлігінен мейлінше салқынырақ бөлігіне қарай жылу ағынының жүруімен байланысты. Осылай газдарда жылу ағынының пайда болуы жылу өткізгіштік деп аталады. Кез келген жеке өзі ғана берілген денеде, соның ішінде газда, жылу өткізгіштік температураның теңелуіне әкеледі, және бұл стационар емес проесс болып табылады. Бірақ көбінесе температуралар айырымы жасанды жолмен сақталып отыратын жағдайлар да жиі кездеседі. [3]

Қандай да бір бағытта, мысалы x осі бойымен, газдың температурасы бір нүктеден екінші нүктеге дейін өзгеріп отырса, яғни x –тің функциясы болып табылса, онда x осіне перпендикуляр жазықтықта температура бірдей болады 1-сурет.

Температураның x осі бойынша өзгерісі $\partial T / \partial x$ температура градиенті арқылы сипатталады. Температура градиентінің мағынасы мынада, ол бірлік арақашықтықтағы бірінші нүкте мен екінші нүктенің арасындағы температураның өзгерісіне тең. Диффузия процесі жүру үшін концентрация градиентінің болуы қажеттілігі сияқты, температура градиентінің болуы жылу өткізгіштіктің пайда болуының қажетті шарты болып табылады. [4]

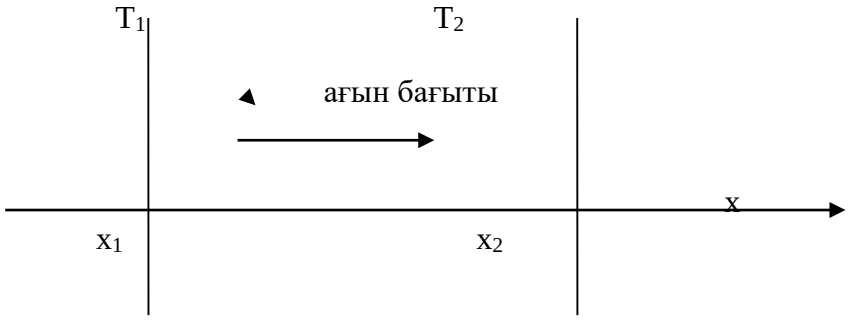
Жылу ағынының бағыты температураның төмендеу бағытымен бағыттас. Егер x-тің өсуіне температураның төмендеуі сәйкес келсе, онда жылу x-тің өсу бағытымен ағады: жылу ағыны оны тудырған температура градиентін азайту үшін бағытталған.

Тәжірибе Q жылу ағынының температура градиентіне пропорционал екенін көрсетеді (Фурье заңы):

$$Q = -\chi\frac{dT}{dx}. \tag{1.4}$$

Сонымен қатар, жылу ағыны деп бірлік уақытта бірлік аудан арқылы өтетін жылу мөлшерін айтуға болады.

(1.2) теңдеудегі χ коэффициенті жылу өткізгіштік коэффициенті деп аталады.Ол (1.2) теңдеуінен көрініп тұрғандай 1К/см бірлікке тең температура градиентіндегі жылу ағынына сандық жағынан тең. Жылу өткізгіштік коэффициентінің СИ жүйесінде Дж/(м с К) немесе Вт/(мК) бірлігімен өрнектелетінін оңай көруге болады.

Сурет 1. Газдың температурасы бір нүктеден екінші нүктеге дейін өзгеруі

Тұтқырлық (ішкі үйкеліс)

Газдың қабаттары әр түрлі жылдамдықпен қозғалғанда олардың арасында ішкі үйкеліс күші пайда болады. Жылдамырақ қозғалатын қабат жайырақ қозғалатын қабатты өзімен ілестіріп шапшаңдатады, ал керісінше, жайырақ қозғалатын қабат жылдам қозғалатын қабатқа бөгет жасайды. Осындай жағдайда пайда болатын ішкі үйкеліс күштері f газ қабатына жанама бағытпен әсер етеді. Молекулалық – кинетикалық тұрғыдан газ молекулаларының қозғалыстары бейберекет (хаосты) болатындақтан, олар ағысы жылдам қабаттан ағысы баяу қабатқа ұшып келгенде, өздерімен бірге $m\vartheta$ қозғалыс мөлшерінің үлкен құраушысын әкеледі де, баяу қабаттың қозғалысын шапшаңдатады. Керісінше, баяу ағатын қабаттан жылдам ағатын қабатқа өтетін молекулалардың қозғалыс мөлшерінің $m\vartheta$ құраушысы аз болатындықтан, олар жылдам ағатын қабатты бөгейді. [5]

Газдың ішінен ойша әр түрлі ϑ жылдамдықпен ағатын қабаттарға параллель етіп ΔS ауданын бөліп алайық. Бұл қабаттардың ΔS аралығы мен ауданына дейінгі ара қашықтықтары $\overline{\lambda}$, яғни молекулалардың еркін жолының орташа ұзындығына тең. Сонда 1-қабаттан ΔS ауданға қарай ұшқан молекулалар оған басқа молекулаларға соқтықпай жетеді. Сонымен, $\Delta\tau$ уақыт ішінде & ауданы арқылы өтетін молекулалар саны Δn жоғарыда айтылғандай мынаған тең:

$$\Delta n_1 = \frac{1}{6} n_0 \overline{\vartheta} \Delta S \Delta \tau \qquad (1.5)$$

Сондай-ақ ΔS ауданның үстіңгі жағындағы $\overline{\lambda}$ аралықта жатқан жылдамдығы ϑ_2 – қабаттан $\Delta\tau$ уақыттың ішінде ұшып шығатын молекулалар ΔS ауданы арқылы мынадай қозғалыс мөлшерін тасымалдайды:

$$\Delta K_2 = \frac{1}{6} n_0 \overline{\vartheta} \Delta S \Delta \tau \cdot m\vartheta_2 . \qquad (1.6)$$

Сонда қозғалыс мөлшерінің қарама-қарсы бағытталған, осылайша екі рет тасымалдануының нәтижесінде ΔS ауданы арқылы мынадай қозғалыс мөлшерінің айырым тасымалданады:

$$\Delta K = \Delta K_2 - \Delta K_1 = \frac{1}{6} n_0 \overline{\vartheta} \Delta S \Delta \tau (m\vartheta_2 - m\vartheta_1), \qquad (1.7)$$

$$m\vartheta_2 - m\vartheta_1 = m(\vartheta_2 - \vartheta_1)$$

(1.8)

Жылдамдықтардың $\vartheta_2 - \vartheta_1$ айырымы 2-мен 1-қабаттардың ара қашықтығымен жылдамдық градиентінің $\Delta\vartheta/\Delta z$ көбейтіндісіне тең $\vartheta_2 - \vartheta_1 = \left(\frac{\Delta\vartheta}{\Delta z}\right)2\bar{\lambda}$, осыны ескеріп, жоғарыдағы ΔK өрнегін былай жазамыз:

$$\Delta K = \frac{1}{3}n_0 m\bar{\bar{\lambda}}\bar{\vartheta}\left(\frac{\Delta\vartheta}{\Delta z}\right)\Delta S\cdot\Delta\tau, \tag{1.9}$$

$n_0 m = \rho$ газдың тығыздығы екенін ескеріп, бұдан мынаны аламыз:

$$\Delta K = \frac{1}{3}\rho\bar{\bar{\lambda}}\bar{\vartheta}\left(\frac{\Delta\vartheta}{\Delta z}\right)\Delta S\Delta\tau, \tag{1.10}$$

бұдан неғұрлым жай қозғалатын қабаттың жылдамырақ қозғалатын қабатқа әсер ететін f күші мынаған тең болады:

$$f = \frac{\Delta K}{\Delta\tau} = \frac{1}{3}\rho\bar{\bar{\lambda}}\bar{\vartheta}\left(\frac{\Delta\vartheta}{\Delta z}\right)\cdot\Delta S, \tag{1.11}$$

мұндағы $\eta = \frac{1}{3}\rho\bar{\lambda}\cdot\bar{\vartheta}$- ішкі үйкеліс коэффициентін сипаттайды, сонда

$$f = \eta\left(\frac{\Delta\vartheta}{\Delta z}\right)\Delta S \tag{1.12}$$

үйкеліс күшін сипаттайтын Ньютон теңдеуін алдық.

Сонымен, газдардың молекулалық – кинетикалық теориясы η ішкі үйкеліс коэффициентін (динамикалық тұтқырлық коэффициенті) газдың құрылымын сипаттайтын шамалар арқылы, яғни молекулалардың еркін жолының $\bar{\bar{\lambda}}$ орташа ұзындығы, олардың $\bar{\vartheta}$ орташа жылдамдығы және газдың ρ – тығыздығы арқылы өрнектеуге мүмкіндік береді екен. $\bar{\vartheta}$ – қысымға байланысты емес, ал қалған екі шаманың ішіндегі ρ тығыздық газдың P қысымына тура пропорционал болады да, молекулалардың еркін жолының $\bar{\lambda}$ орташа ұзындығы P қысымға кері пропорционал болады. Сондықтан $\rho\bar{\lambda}$ көбейтіндісі газдың P қысымына тәуелді емес, ал олай болса, газдың ішкі үйкелісінің коэффициенті де газдың P қысымына тәуелді болмайды. Бұл жағдайды тәжірибе нәтижелері растайды. [6]

Ішкі үйкеліс коэффициентінің өрнегіне молекулалардың жылулық қозғалысының орташа жылдамдығы енетіндіктен $\left(\bar{\vartheta}\sim\sqrt{T}\right)$ ол да T тура пропорционал түрде өзгереді. Шын мәнінде тұтқырлық $\sqrt{T}$ қарағанда тезірек өседі. Бұл температура жоғарылаған сайын $\boldsymbol{\lambda}$ өсуімен байланысты.

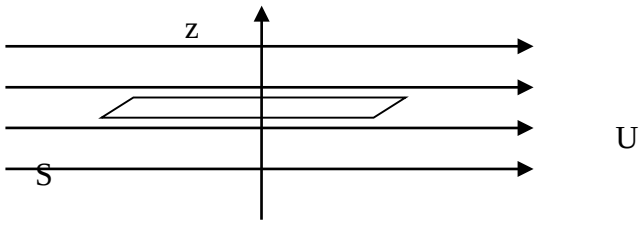
Газдардың тұтқырлығы – бұл газдың әр қабаттарының түрлі қозғалыс жылдамдықтарын теңестіретін қасиеті. Бұл қасиеттің болуын, мысалы, желдің немесе боранның уақыт өте келе тоқтайтынынан көреміз. Газдың әртүрлі жылдамдықтағы көршілес қабаттарының жылдамдықтарының теңелуі қозғалыс жылдамдығы үлкен газ қабатынан кіші жылдамдықпен қозғалатын қабатқа импульстің (қозғалыс мөлшері) тасымалдануымен жүзеге асады.

Егер газдың әртүрлі қабаттарының қозғалыс жылдамдығының айырымын сыртқы күштер арқылы тұрақты етіп отырса, онда жылдамдығы кіші қабатқа қарай бағытталған қабаттың импульсы стационар болады. Біз мұндай жағдайларды, мысалы, қозғалыс бағытына қысымның тұрақты айырымы әсер ететін екі пластина немесе түтік арасындағы газдың баяу ағысы кезінде көреміз.

Егер газ ағынындағы u жылдамдық қабаттан қабатқа өзгеріп отыратын болса, онда қатар жатқан екі қабаттың арасындағы шекарада ішкі үйкеліс әсер ететін болады, оның шамасы, өзіміз механикадан білетініміздей, төмендегідей формуламен анықталады:

$$f = \eta \frac{du}{dz} S , \qquad (1.13)$$

мұндағы η-тұтқырлық коэффициенті немесе ішкі үйкеліс коэффициенті, $\frac{du}{dz}$-жылдамдықтың градиенті немесе қабаттарды бөліп тұрған бетке перпендикуляр z бағытында (2.) газдың қозғалыс жылдамдығы u-дың қаншалықты тез өзгеретіндігін көрсететін шама, S-күш түсірілген беттің шамасы.

Сурет 2. Газ ағынындағы u жылдамдық қабаттан қабатқа өзгеруі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Кулбеков М.К. К численному решению уравнения теплопроводности с эффективным коэффициентом. (В кн.: Исследования по дифференциальным уравнениям и их приложения). –Алма-Ата. -1989. -с.83-89.
2. Турчак Л. И. Численные методы. М., Энергия, - 1986. -265с.
3. Қ.М.Құлбекұлы. Бірінші текті фазалық ауысулар. ИФМ. 1992.
4. Қ.М.Құлбекұлы. молекулалық физика және термодинамика.Алматы. Қарасай баспасы.2005. -248б.
5. Исаев С.И, Коников И.А, Кофанов В.И.Теория тепломассо обмена: Учебник для бузов. М.1979
6. Франк-Каменецкий Д. А. «Диффузия и теплопередача в химической кинетике». М: Наука 1987, с.502

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ МӘТІННІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Амантаева Сандугаш Асылхановна
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы,
ШЖҚ «Кеңес Одағының Батыры Мәншүк Мәметова атындағы Ақтөбе Жоғары медициналық колледжі» МКК.

Аннотация: Қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту - ертеңгі болашақ маманның кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыра отырып, өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастарын жан-жақты қалыптастыру.

Тірек сөздер: Кәсіби қазақ тілі, мәтін, болашақ маман, мамандыққа байланысты мәтіндер

Обучение казахскому языку в профессиональном направлении - формирование профессиональной подготовки и навыков завтрашнего будущего специалиста, знакомство со всеми аспектами, специфичными для его будущей профессии, обобщение полученных теоретических знаний, всестороннее формирование собственного отношения к своей профессии.
Ключевые слова: Профессиональный казахский язык, текст, будущий специалист, тексты, связанные с профессией.

Teaching the Kazakh language in a professional direction - the formation of professional training and skills of tomorrow's future specialist, familiarization with all aspects specific to his future profession, generalization of the acquired theoretical knowledge, comprehensive formation of his own attitude towards his profession.
Key words: Professional Kazakh language, text, future specialist, texts related to the profession.

Қазіргі нарықтың талабына сай болашақ бәсекелес мамандарды даярлау мақсатында студенттерге үздіксіз білім беру, оларды оқыту, әсіресе мемлекеттік тілді кәсіби тілде үйрету маңызды болып табылады. Өйткені, болашақта мемлекеттің саясатын, оның ішінде мемелекеттік тіл саясатын жүргізетіндер, тілдік орта құрайтындар, оны ары қарай жетілдіретіндер де жас буын - жастар

Кәсіби тіл - белгілі бір мамандық, не кәсіп саласы шеңберінде жиі қолданылатын тілдік құрылымдар жиынтығы.

Кәсіби тіл - өз саласына сай терминологиясы, кәсіби-ғылыми ұғымдық аппараты бар, сөз қолданысы мен тіркесуінде қалыптасқан нормалары бар тіл болып табылады.

Қазіргі қоғамның алдындағы негізгі мақсаттарының бірі - биік кәсіби іскерлігі адамгершілік қасиетпен ұштасып жататын шығармашыл тұлғаларды дайындау. Соған байланысты жаңа ағымға сай білікті мамандар даярлау, оқытудың сапасын жоғары дәрежеге көтеру, кәсіби мамандықтарға негізделген білім беру үшін, жаңа инновациялық технологияларды пайдаланып, оқытуға ерекше назар аударылуда.

Бүгінгі студент - ертеңгі болашақ маман. Әр студент маман ретінде өзінің кәсіби тілінде, яғни мемлекеттік тілде қарым-қатынасқа түсе біліп, мамандығына қатысты термин сөздерді меңгеріп, белсенді қолдана білуі тиіс.

Қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту - ертеңгі болашақ маманның кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыра отырып, өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастарын жан-жақты қалыптастыра бастайды. Кәсіби бағдар бере отырып оқыту қазақ тілінде сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы болып табылады. Кәсіби тілде оқыту болашақ маманды қалыптастыру үшін, қолайлы жағдай туғыза отырып, білім алушыларды мамандығына сәйкес оқыту, яғни мамандықтарына қатысты лексикалық минимумды меңгерту. Кәсіби бағытты ескере отырып оқыту - білім алушының таңдаған мамандықтарына қажетті білімді толық игерген, кәсіби мүмкіндігі мол маман иесін даярлауға бағыттайды.

Соңғы жылдары әдіскер-ғалымдар қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгертумен қатар, студенттердің кәсіптік мамандығын ескере отырып игертудің тиімді жақтарын қарастыруда.

Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне мамандыққа байланысты оқытуды көздейтін еңбектердің бірі – Р.Ә.Шаханова, С.Т.Айбергенова, Г.А.Аужановаңың авторлығымен жазылған “Мамандыққа байланысты жаттығулар мен текстер жинағы”. Бұл авторлар студенттердің мамандығына, кәсібіне деген сүйіспеншілігін қалыптастыруды, сөздік қорларын байытуды, кәсіби сөздерді меңгеріп, өз ойларын дұрыс мазмұндап жеткізуге, аға ұрпақтың өнегелі өмірін өздеріне үлгі ете білуге үйретуді мақсат етеді.

2002 жылы К.Қ. Аяпбергенова, Р.Т. Қатаева мейірбике ісі мамандығы бойынша жоғары оқу орындарының студенттері мен колледж шәкірттеріне арнап “Қазақ тілі” оқулығын жазды. Оқу құралында студенттердің медицина лексикасына айрықша көңіл бөлу керектігі айтылады.

Тіл дамытудағы ең тиімді әдістердің бірі – мәтін бойынша жұмыс істеу. Мәтін арқылы тілдік қатынастың барлық түрі үйретіледі.

Мамандыққа қатысты оқытудың басты мақсаты – өз мамандықтары бойынша алған білімдерін қазақ тілінде мамандықтарына қатысты жаңа сөздермен, сөз тіркестерімен байыту болып табылады. Мамандыққа қатысты мәтіндер мазмұнын нақты дұрыс түсінуін қамтамасыз етуге арналған жұмыстың түрлерін белгілеу қажет. Мәтінмен жұмыс арқылы, оның мазмұнын ғана емес, мәтіндегі тілдік құралдардың қолданысын есте сақтау, ойын, тілін дамыту жұмыстары да басты назарда болуы тиіс. Мәтінді оқытуда, оның мазмұнын студент нақты түсіну үшін тақырыптың ішкі бөліктеріне студент көңілін аударуымыз қажет. Ол үшін мәтіндегі ішкі әр бөліміне жеке тақырып қойғызып, әр бөлікке сұрақтар қойып, оған жауап бергізу арқылы тірек сөздерді тапқызу жұмыстарын жүргіземіз. Мамандыққа қатысты мәтіндер мазмұнын нақты дұрыс түсінуін қамтамасыз етуге арналған жұмыстың түрлерін белгілеу қажет.

Мамандыққа байланысты мәтіндерді меңгерту арқылы студентті болашақ мамандығымен кеңірек таныстыруға мүмкіндік туады. Мысалы, «Фармацевтика» факультетінің студенттеріне төмендегідей тапсырмалар беріледі:

1-тапсырма. «Дәрі және оның түрлері» мәтіні бойынша кездесетін жаңа сөздерді есте сақтаңыздар. Сақтандыру, шипалы, жөтелді басатын, қызуды төмендететін, ауруды басатын, жансыздандыратын, терлететін, химиялық өнім.

2-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, түсінгендеріңізді айтыңыздар.

3-тапсырма. Мәтінге байланысты білетін дәрілердің түрлерін жазыңыздар.

4-тапсырма. Оң бағандағы етістіктерді пайдаланып, сол жақтағы сөздермен (сұрақ арқылы) сөз тіркесін құраңыз.\

фармокология	сақтандыру (неден?)
дәрілер	жазылған (қайда?)
дәріханаларда	шығарылу (нелер?)
аурудан	жасау (неден?)
тіріағзадан	дамыды (не?)
Гален еңбектерінде	сақтау (қайда?)

Мәтін бойынша тапсырмалар берілді.
Олтапсырмаларстуденттердіңқазақшасөйлеутіліндамытуғабағытталады. Олар:

Мәтіндегі сөздердің түсінікті, түсініксіз екендігін сұрау;
Мәтіндегі сөздерді лексикалық жақтан түсіндіру;
Мәтіндегі сөздердің түбір тұлғасын анықтау;
Мәтіндегі сөздерді сөз таптарына сай талдау;
Мәтіндегі сөз тіркестерінің түрлерін ажырату;
Мәтіндегі жай сөйлемнің түрлері мен тыныс белгілерін ажырату;
Мәтіндегі құрмалас сөйлемдердің жолдары мен компоненттерін талдау;
Мәтіндегісөздердің орынтәртібі мен байланысу жолдарын ажырату;
Мәтіндегі қиындаусөздер мен сөйлемдерді қайталатып оқыту;
Мәтіндегі қате оқылған объектілерді тыңдап отырған туденттерге түзеттіру;
Мәтіннің қысқаша мазмұнын айтқызу;
Мәтінді дұрыс оқуға пайдасы тиетін жаңалық хабарларды оқыту жәнет.б.

Медицина мамандығын меңгеруге қажетті лексикалық қордытілдік қатынаста қатысымдық тұрғыдан жаңа жаңа технология арқылы іске асырудың амал-тәсілдерін іздестіру. Мамандыққа байланысты мәтіндерді оқытқан кезде тілдік қатынастың барлық түрлері қолданылады. Студенттердің мәтінді талдау әрекетімен бірге әңгімелесу арқылы сөйлеу әрекетіне, сұрақ-жауап арқылы тілдесім әрекетіне, мазмұндама жазғызу арқылы жазу әрекетіне үйрету көзделеді.

Сонымен, «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» тұлғаның қалыптасуына жағдай жасау арқылы еліміздің ертеңіне жауапты

мамандарды тәрбиелеу жолдарының бірі ретінде «… дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылық ойлауға дағдыланған, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру» міндеті қойылған [3]. Бұл үштұғырлы тіл саясатын ұстанып отырған егемен елдің болашақ мамандарының мемлекеттік тілде еркін сөйлеп, оны өзі қызмет ететін салада қолдана алуы олардың кәсіби әлеуетін арттырумен қатар елжандылық қасиеттерін де қалыптастырудың басты шарты болып табылатынын танытады.

Кез келген өркениетті мемлекеттегі аса маңызды қоғамдық саланың бірі – медицина саласы. Себебі мемлекеттің басты байлығы саналатын халықтың денсаулығы – оның толыққанды ел екендігінің де басты көрсеткіші. Сондықтан медицина саласы бойынша білікті маман тәрбиелеу ісінде мемлекеттік тілдің, қазақ әдеби тілінің атқарар рөлі ерекше. Қазақ әдеби тілінің танымдық әрі коммуникативтік қызметінің сан-қырлылығын көрсететін де осы сала.

Әдебиеттер:

1. Мешимбаева Б. Гуманитарлық бөлім студенттерін қазақша пікірлесім (диалог) арқылы сөйлеуге үйрету әдістемесі. – Алматы, 1999. –163 б.

2. Қадашева Қ. Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: өзгетілді дәрісханалардағы қазақ тілі. – Алматы, 2001. – 301 б

3. Шаханова Р.Ә. Техникалық жоғары оқу орындарының орыс бөлімдерінде қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың ғылыми -әдістемелік негіздері. –Алматы, 2002. -327б.

4. К.Кужукеева, А.Салькина Кәсіби қазақ тілі (Профессиональный казахский язык) Оқу құралы, - Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2016.- 97 б.

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ В КОНТЕКСТЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сыдыкова Роза Шаймардановна,
доктор педагогических наук, профессор
Ахметова Жадыра Ораховна,
Магистр педагогического образования, страший преподаватель
Дәрмеш Аружан Талғатқызы,
магистрант 1 курса по специальности
«7М01403 Подготовка педагога по музыкальному образованию»,
Кафедра музыкальное образование,
ЮКПУ имени О.Жанибеков

Аннотация: Қазіргі мәдени-ағарту жағдайында өсіп келе жатқан жастардың этномәдени толеранттылығын қалыптастыру процесінің көп қырлы мәселелерін дамыту, «өзгелерді» қабылдаудың өзара әрекеттесу тұжырымдамасының шығармашылық миссиясын айқындау өзінің өзіндік ерекшелігімен, мәдени құндылықтардың мәнін айқындайды.

Кілттік сөздер: Мұғалім, тұлға, құндылық, толеранттылық, этномәдени толеранттылық.

В современных культурно-образовательных условиях разработка многоаспектных вопросов процесса формирования этнокультурной толерантности подрастающей молодежи определяя созидательную миссию концепции взаимодействия принятия «иного», в своей самобытности, культурных ценностей обусловливает смыслообразующий компонент толерантности.

Ключевые слова: Учитель, личность, ценность, толерантность, этнокультурная толерантность.

In modern cultural and educational conditions, the development of multifaceted issues of the process of forming ethnocultural tolerance of growing youth, defining the creative mission of the

concept of interaction of accepting “other”, in its originality, cultural values determines the meaning-forming component of tolerance.

Key words: Teacher, personality, value, tolerance, ethnocultural tolerance.

В конкурентных условиях созидательная политика и идеология, социально-ориентированная экономика суверенного государства Казахстан создала возможность инновационного подхода к пересмотру насущных проблем и задач в сфере образования и воспитания подрастающего поколения многонациональной народа. Выявления возникающих противоречий, поисков путей ее преодоления, новых концептуальных подходов к конструированию, моделированию, содержанию образования и повысили роль духовно - эстетической составляющей. Эти обстоятельства, в свою очередь, повысив степень свободы, расширили границы проявления инициативы и свободного выбора, серьезного изменения целей, содержания, функций и возможностей образования. В связи с чем, в значительной мере расширились и видоизменились функции образования как важного фактора социальной стабильности, преемственности культурного развития казахстанского сообщества, возрождения этнокультуры, сохранения нравственного, физического и психического здоровья молодежи, воспитания их толерантности.

Этнокультурная толерантность сама по себе объединяет два научных понятия, такие как этнокультура и толерантность, которые, в свою очередь, связывают философию культурологии, рассмотренные нами сквозь призму антропологической сферы образования и воспитания молодого поколения. Этнокультурная толерантность выступает в качестве основания межэтнического взаимодействия, освоения культуры, традиций, истории, быта и традиций народов.

Основной этнокультурной толерантности является позитивная этническая идентичность – психологическая категория, составная часть социальной идентичности личности, относящейся к осознанию своей принадлежности к определенной этнической общности.

Несомненно, совокупность жизненного опыта человеческого общества есть национальное достояние, целостность и жизнетворчества связаное с историей нашего народа и нашей республики. Понятие толерантности показывает качества людей. Толерантность тесно связана с сотрудничеством. Наш Казахстан соответствует этой тенденции. Он внедрен во всех учреждениях, всех государственных и образовательных учреждениях. Этнокультурные ценности представляют собой уникальное сочетание традиционных и инновационных элементов, сконцентрированных в жизненном опыте этнического народа.

Сегодня цивилизация вступает в новый постиндустриальный этап своего развития. Кроме того, для философии образования и социологической мысли особый интерес представляют судьба современных взглядов связанных с внедрением личностно – ориентированной парадигмы образования охватывающие широкий спектр возможных ее разрешений в научно – образовательном пространстве.

Толерантность предполагает активную позицию всех заинтересованных сторон, и одновременно отказ от навязывания своей точки зрения одной из сторон. Следовательно, толерантность есть новообразование личности, выражающее систему ее терпимых отношений к другому этносу, нации, религии, позиции, мнению и поведению другого человека. Это свойство общей культуры человека, сложное качество личности, в структуре которого можно выделить - терпение, терпеливость, покорность, смирение и, собственно, терпимость и т.д.

В соответствии с парадигмой нового мирового порядка, а в образовании парадигмы гуманистического образования, выдвигаются и аргументируются новые идеи и ориентиры на базе которых выстраивается стройная концепция диалога народов, культур и конфессий, основанная на межэтнической толерантности. И это важно. По нашему мнению, в условиях кризиса планетарной культуры и ее «вестернизации» (А.Б.Афанасьев) на фоне уничтожения и подмены ценностей высокой культуры и дегуманизации общественного сознания

актуальными являются проблемы сохранения и возрождения духовно-смысловой константы народно-песенного творчества как фактора развития духовно-нравственной «экологии» этносов, благоприятствующих процессам становления этнической самоидентификации и ее процветания, укрепления традиционной корневой этнокультуры противостоящие разрушительным силам глобализации. С этой точки зрения, изучение возможностей народно-певческого творчества являющиеся «кодовым» эмоциональным тонусом интонационной формулы «кладовой памяти» народа (Л.П.Карпушина) требует своевременного научного осмысления и адекватной ее интерпретации, и задача данной статьи направлена на исследование духовно-смысловых возможностей народно-песенного творчества в формировании толерантности народов в мировом социокультурном пространстве.

Научная основа феномена «толерантность» получает цивилизационную содержательную трактовку в социокультурном пространстве, связанную с процессом внедрения в образовательно-просвещенческую практику гуманистической парадигмы образования (личностно-ориентированное образование), созидающая на интеграции принципов этнокультурности, природосообразности, культуротворчества, диалога культур, толерантности, реализующихся в воспитательно - образовательном процессе. Не останавливаясь в рамках данной статьи на ее начной характеристике, рассмотрим ее музыкально-педагогическое претворение в процессе специализированного образования.

В содержании понятия «толерантность» А.Г. Асмолов выделяет три основных аспекта: один связывает данное понятие с устойчивостью, выносливостью, другой – с терпимостью, третий – с допуском, допустимостью, допустимым отклонением. На наш взгляд, четвертый аспект должен быть связан с воспитанием, воспитанием – самоограничением. Толерантность – это, прежде всего, воспитанность, требующая самоограничений и позволяющая относиться к другому человеку с позиций равного. Воспитание, как процесс взаимодействия, сопряжен с толерантностью – с терпением и терпимостью того, что дает возможность размышления и развития. В числе принципов толерантности выделяются пять основополагающих: отказ от насилия; добровольность выбора; умение принудить себя, не принуждая других; подчинение законам; принятие «другого» («иного») [1].

По мнению С.С.Зорина толерантное разрешение интеграции системы «личность – культура – образование» гибко разрешается через творческую деятельность. Автор считает, что культура вытекает в целом как явление синкретическое, как фон гармонических отношений человека с природой, обществом и самим собой, как синтез созданных человеком материальных и духовных ценностей, как необходимое условие его гармоничной взаимосвязи с окружающим миром. Поскольку культура неотделима от человека – субъекта культуры и сам человек формируется в процессе адекватного ее прочтения в ходе деятельности как культурно-историческое существо, то это взаимодействие и составляет основу его формирования, т.к. в процессе усвоения и присвоения культуры он образовывается, воспитывается, развивается интеллектуально, духовно - нравственно и художественно - эстетически. Культура как толерантная созидательная деятельность людей по преобразованию природы и общества отражает и характеризует степень их «очеловечивания», меру развития и саморазвития индивида прежде всего в духовно-нравственной, в художественно - эстетической и интеллектуальной сфере личности. Культура выступает как необходимое условие, средство, процесс и результат образования и воспитания человека. В свою очередь, образование выступает как средство существования и развития культуры, в постижении и присвоении которой человек формируется и развивается [2].

Сфера художественного образования представляет собой специализированную область культуры, предназначенную для массовой трансляции социального значимого культурного опыта, накопленного в обществе от поколения к поколению, форму трансляции духовного опыта, а также подготовку к будущему состоянию культуры.

Музыкальное образование является неотъемлемой частью этнокультурного образовательного процесса в целом, и направлено на формирование толерантной личности, знающей этнокультурные традиции, способной к их ретрансляции и развитию. Особо

значимым является рассмотрение проблемы использования этнокультурного подхода как фактора социализации толерантной личности в процессе музыкального образования.

Музыкальное образование является сложным, интегрированным процессом передачи подрастающему поколению музыкальных ценностей, музыкального опыта прошлого и настоящего, направленного на формирование музыкальной, эстетической, духовной культуры личности, способной к созидательной музыкально-творческой деятельности. Л.С.Майковская в научном исследовании «Феномен этнокультурной толерантности в музыкальном образовании» рассматривая художественно-педагогические направления этнокультурной толерантности отмечает: «…в плане воспитания этнокультурной толерантности личности выступают уроки музыки в общеобразовательной школе. Так как именно в этих условиях все дети в процессе художественно-коммуникативной деятельности постигают основы мировой музыкальной культуры. …В этом контексте толерантное отношение учителя к представителям разных национальностей, их культуре выступает в качестве своеобразной установки на этнотолерантное поведение учащихся[3].

Основываясь на вышеизложенном, мы определяем этнотолерантный подход как фактор социализации личности в процессе музыкального образования как реализацию принципа этнокультурности, природосообразности, культуротворчества, диалога культур, толерантности, обеспечивающих формирование у него готовности к успешной деятельности в художественно-творческой среде, ориентирами которой являются гражданская и этническая идентичность, толерантность, способность к межэтническому и межкультурному общению, развитие этномузыкальной культуры на основе освоения народно-песенного творчества своего народа, а также народов мира. «Народно-музыкальное искусство – это художественное явление … В народной песне соединились духовный смысл, чувственная природа, энергия и адекватная музыкальная структура представляющая тождество содержания и формы, единение «субзнаков и элементарных знаков», подчеркивает И.Яранек.

По мнению Л.П.Карпушиной «В народной музыке большой объем информации передается на бессознательном уровне путем «заряжения» особой энергетикой в ходе настройки энергетического поля человека на частоту энергетического поля народно-певческого мелоса. Народная песня рождается не в результате переживания конфронтации окружающего мира и человека …а, возникает из сочувствующей миру позиции, из родства с ним, из любви и сопричастности к людям, природе. Далее, автор выделяет важные этапы восприятия и воспроизведения процесса этномузыкального мышления, которые составляют целую структуру фольклорного интонирования (специфическое песнопение). Автор считает, что основы этномузыкального мышления закладываются с младенческого возраста благодаря накоплению определенного запаса интонационно-слуховых представлений в «кладовой памяти». Определенная часть музыкальной информации уже существует благодаря генетической памяти. Ученый подчеркивает мысль о том, что « … к 6-7 годам у ребенка формируется первичное, элементарное этномузыкальное мышление. Большой помехой в формировании его основ является ранее насыщении, пресыщение массовыми жанрами музыкального искусства и на этой основе притупление «национального чутья»[4]. Сложившиеся на «грамматике и фонетике» мажорно-минорной системы. На шумах, ритмоблоках препятствуют качественному народно-песенному интонированию. В ходе музыкального мышления происходит диалог с современностью и с прошлой «эписистемой», причем новые знаки, смыслы, интонации, должны *осуществлять «национально-сохраняющую функцию», оберегая интонационные* символы национальной музыки.

В диалоге с прошлым, с традицией человек постигает на основе толерантности «осознанное антропостроительство»(А.Торопова). «В глубинных «подвалах подсознания живет проинтонация (смутное предчувствие музыки)» по В.В.Медушевскому», наполненная «истинной чистой энергией». У представителя этноса это закладывается на уровне личного бессознательного.

Несомненно, необходимо отметить, что народная музыка несет в себе определенный эмоциональный тонус народа, «коды» эмоциональных состояний, которые под влиянием

определенных условий превратились в новое качество, богатое выразительными возможностями и служащими единицами музыкального языка народной музыки.

Примечательно то, что народно-песенное творчество раскрывает новое мировосприятие, мирочувствование и мировоззрения народов, в котором закодировано интонационно (вибрационно) - энергетическое послание предков. Неординарный подход к изучению научно-теоретических основ данного процесса позволит, на наш взгляд, раскрыть богатство «Интонации красоты…космоса истинного мирочувствования» (В.В.Медушевский), которое строится на духовном синтезе мудрости и красоты. В данном направлении необходимо отметить, что теоретическое и практическое осмысление музыкального образования на основе изучения народно-песенного творчества, с учетом народных музыкальных традиций, этнокультурного опыта, духовно-нравственных ценностей на основе постижения музыки своего народа – традиционной казахской музыки и музыки народов мира, обеспечивает направленность личности обучающегося на межэтническое толерантное взаимодействие и сотрудничество в адекватной этнокультурной среде.

Действительно, особыми возможностями в плане воспитания этнокультурной толерантности личности выступают уроки музыки в общеобразовательной школе, так как именно в этих условиях все дети в процессе художественно-коммуникативной деятельности постигают основы мировой музыкальной культуры. Смысл и специфика общения с музыкой разных этнокультурных традиций заключается в постижении художественного «Я» музыкального произведения (термин В.В. Медушевского), его «лирического героя», в установлении с ним духовно-личностного контакта, > межкультурного диалога. Алгоритм проявления этнокультурной толерантности в процессе восприятия музыки разных народов фиксируется, в первую очередь, в стремлении познать музыкальную культуру того или иного этноса, в способности понять ее музыкальный язык, проникая в сущность глубинных архетипов определенной этнокультурной традиции, и, как следствие — принять эту культуру[5].

Расширено терминологическое поле проблемы формирования этнокультурной толерантности с позиции музыкального искусства: охарактеризованы понятия «эмпатия», «музыкально-языковая восприимчивость», «рефлексия», «диалог», «флексибельность мышления», «самоуправление» и «самоконтроль», фиксирующие сущностные свойства феномена этнокультурной толерантности в музыкально-образовательном пространстве. Выявлен и обоснован воспитательный потенциал музыкального искусства как средства формирования этнокультурной толерантности личности.

Теоретически обоснованы функции (информационная, регулятивная, аффектно-коммуникативная), логико-содержательные основы структурных элементов (мотивационного, содержательного, художественно-исполнительского) художественно-коммуникативной деятельности педагога-музыканта, направленной . на воспитание этнокультурной толерантности учащихся в процессе музыкальных занятий. Определен алгоритм проявления этнокультурной толерантности в процессе восприятия музыки разных народов, который заключается, в первую очередь, в стремлении познать музыкальную культуру того или иного этноса, в способности понять ее музыкальный язык, проникая в сущность глубинных архетипов определенной этнокультурной традиции, и, как следствие - принять , эту культуру. Охарактеризованы различные виды деятельности педагога-музыканта (конструктивная, музыкально-исполнительская, организаторская, исследовательская) в контексте воспитания этнокультурной толерантности учащихся средствами музыкального искусства. Теоретически обоснована проблема создания художественно-творческой атмосферы на уроках музыки как необходимого педагогического условия формирования этнокультурной толерантности школьников.

Этнокультурная толерантность выступает в качестве важнейшего основания межкультурной «музыкальной коммуникации», благодаря чему в едином жизненном пространстве («целостности») становится возможным сосуществование различных национальных и других «музыкально-культурных» идентичностей, исповедующих

самобытные установки и. представления о человеческих ценностях. Реализуемая в музыкальном искусстве и музыкальном образовании модель диалогической межкультурной коммуникации представляет способ включения «чужого» бытия в «моё», и наоборот. В этой функции музыка и разнообразные формы взаимодействия с ней выступают как олицетворение высших по смыслу толерантных отношений в человеческом сообществе.

В теории воспитания этнокультурной толерантности личности отмечается идея о том, что музыка обладает огромным потенциалом в обогащении сознания и опыта человека толерантным отношением, являясь могучим средством воспитания этнокультурной толерантности личности в процессе специально организованных занятий. Во многом благодаря музыкальному искусству человечество сохранило и умножило свою способность взаимодействовать с окружающим миром, а также друг с другом на основе принципа толерантности в соответствии с законами высокой духовности и нравственности.

Культура каждого народа имеет право на участие в гуманистическом развитии всего человечества. Культурное сотрудничество, диалог, взаимопонимание народов мира являются залогом справедливости и демократии, условием предотвращения конфликтов, насилия и воин». Культура этноса должна развивается не изолированно, а быть составной частью единой мировой культуры. Этнос, замыкающийся в себе, быстро обнаруживает тенденцию к своему саморазрушению, ибо нарушается принцип детерминизма, лежащий в основе развития. Именно через воспитание культура отдельного этноса переосмысливается в общемировую культуру. Школа, как институт социализации, отражает совокупность традиций, культурных ценностей, накопленных обществом (и в этом смысле суть воспитания - в трансляции и присвоении культуры), поэтому педагогическое сознание отражает те социальные тенденции, которые имеются в данный исторический период времени. Осознание своей национальной (этнической) принадлежности необходимо для самоутверждения, самореализации индивида.

Майковская рассматривает сущность феномена этнокультурной толерантности в контексте музыкального образования как «интегративное качество личности, которое формируется в процессе познания музыкальной культуры различных этнических традиций и проявляется в доброжелательном отношении ко всем нациям, основанном на понимании (осознании) и приятии особенностей психологии и культуры разных этносов»[3].

Создание этнокультурной парадигмы в процессе музыкального образования проходит в несколько этапов (первый этап изучение музыкальной культуры своего народа, которая узнается, «вспоминается» генетической памятью посредством актуализации глубинных архетипов и организации «точки удивления» при столкновении с различными культурными инвариантами воплощения этих архетипов; второй этап - знакомство и освоение музыкальной культуры разных этнических традиций через выявление в них «общего» и «особенного», осознание единства общечеловеческих ценностей, межкультурных различий и сходства культур на духовно-нравственных основах).

Формы функционирования этнокультурной парадигмы в музыкальнообразовательном пространстве общеобразовательной школы проявляются в качестве установки на либеральное принятие моделей учебных планов и программ; как толерантное поведение преподавателей по отношению к учащимся и коллегам, а также учащихся к преподавателям и друг другу; в форме свободного выражения своих музыкально-культурных интересов, потребностей, взглядов; как готовность принимать духовно значимые ценности музыкального искусства «Другого» в условиях «толерантного музыкального пространства»; как проявление уважения к «чужой» музыкальной культуре и ее представителям.

Педагогическими условиями в парадигме музыкального образования, необходимыми для эффективного формирования этнокультурной толерантности школьников на уроках музыки являются: включение в репертуар музыкальных занятий подлинно художественных народных, классических и современных произведений разных стран, способных вызывать у учащихся активный интерес; создание необходимой художественно-творческой атмосферы и поликультурной среды, в которой развиваются субъект-субъектные (учитель-ученики) и субъект- объектные (учитель, ученики-музыка разных народов) отношения; развитие

музыкально-языковой восприимчивости, эмпатии, рефлексии, гибкости и диалогичности мышления в процессе постижения музыки разных этнических традиций; художественная направленность коммуникативной деятельности учителя музыки и учащихся; активная музыкально ориентированная полихудожественная деятельность учащихся на основе познания различных этнокультурных обычаев, традиций, обрядов и т.д.

Воспитание этнокультурной толерантности школьников средствами музыкального искусства должно быть основано на системно-синергетическом, аксиологическом, герменевтическом, культурологическом и поликультурном подходах, в рамках которого разработаны и обоснованы логико-содержательные компоненты данной подготовки (мотивационно-ценностный, логикоконструктивный и художественно-операциональный)

Воспитательный потенциал музыкального искусства является средством формирования этнокультурной толерантности личности. Нами определен алгоритм проявления этнокультурной толерантности в процессе восприятия музыки разных народов, который заключается, в первую очередь, в стремлении познать музыкальную культуру того или иного этноса, в способности понять ее музыкальный язык, проникая в сущность глубинных архетипов определенной этнокультурной традиции, и, как следствие - принять эту культуру. Охарактеризованы различные виды деятельности будущего педагога-музыканта (конструктивная, музыкально-исполнительская, организаторская, исследовательская) в контексте воспитания этнокультурной толерантности учащихся средствами музыкального искусства.

Музыкальный фольклор является своеобразной аркой, устанавливающей связь музыкальных культур Востока и Запада, так как его восприятие «без перевода» обеспечивается структурно-типологической общностью архетипов, связанных с всеобщим пониманием духовных ценностей жизни, а также сходными для всех культур способами общения - интонацией и движением.

Взаимовлияние музыкальных культур Востока и Запада способствует преодолению культурных границ и расширению межкультурного диалога. Именно на этой основе происходит сближение различных этносов, их толерантное взаимодействие, обогащение чувств, эмоций, толерантного сознания. Так как взаимодействие западного, восточного и других архетипов культур приводит к изменению музыкальных предпочтений в социуме, то, выявляя музыкальные предпочтения представителей разных культур, можно фиксировать не только результат сложной социальной эволюции коренного этноса, процесс адаптации этносов-мигрантов, но и уровень проявлений этнокультурной толерантности в обществе.

Таким образом, можно отметить, что восприятие народно-песенного творчества как духовно-ценностного интонационного моста между поколениями и ее изучение позволяет обучающимся, на новом уровне познания, соприкоснуться к гармонии макро и микрокосмоса веховых народо-певческих традиций обусловленные Космо-Психо-Логосом (Г.Гачев) этносов.

Список источников:

1. Асмолов, А.Г. О смыслах понятия «толерантность» / А.Г. Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова // Век толерантности. – М.: МГУ, 2011. – С. 8-12.
2. Зорин С.С. Деятельность и творчество. // Искусство и образование. 2006. - №1.- с.4 – 20.
3. Майковская Л.С. Феномен этнокультурной толерантности в музыкальном образовании: автореф. …докт.пед.наук. – Москва, 2009. с.4.
4. Майковская Л. С. Этнокультурная толерантность педагога-музыканта и её структурные компоненты//Методология педагогики музыкального образования (Научная школа Э.Б.Абдуллина): Сб. научных статей/Под науч. ред. Э.Б.Абдуллина. - М.: Mlll У. 2007. - 332с.
5. Карпушина Л.П. О сущности личностного этнокультурного мышления // Музыка в школе. 2007. - №1.- с.25 – 35.
6. Киященко Н.И. Эстетика - философская наука: Уч. пособие. - М.. 2005. с.5-61.

РОЛЬ КУРСОВ РЕЛИГИОЗНОЙ ГРАМОТНОСТИ В РАЗВИТИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ГРАМОТНОСТИ И МИРОВОЗРЕНИЯ ЖЕНЩИН

Шанбаева Арайлым Нурдыгуловна,
докторант 2 курса
по специальности – «8D02204 – Исламоведение»
Кантарбаева Жанна Уринбасаровна,
к.филос.н., ст.преподаватель.
Кафедра религиоведения и культурологии

Аннотация: В данном статье рассматривается история развития религиозной грамотности женщин в Казахстане, религиозное сознание и религиозная грамотность женщин на курсах религиозной грамотности, обсуждаются ее роль в формировании социума, актуальные проблемы общества и пути их решения, обеспечение доступности и непрерывности курсов религиозной грамотности для женщин, формирование правильного общественного мнения о курсах грамотности, всесторонности и религиозности женщин, обеспечение компетентности в данной области, повышение степени приверженности традиционной исламской религии, правильное реагирование на экстремистские течения, концентрирование масс в сферу официальных представителей ДУМК.

Ключевые слова: медресе, курсы грамотности, женщины, религиозная грамотность, религиозное сознание.

Бұл баяндамада әйелдердің діни сауаттылығының шығу тарихы мен Қазақстандағы дамуы, діни сауат ашу курстарының әйелдердің діни санасы мен діни сауаттылығын қалыптастырудағы рөлі, қоғамдағы өзекті мәселелері мен оларды шешу жолдары айтылады. Әйелдерге арналған діни сауат ашу курстарының қол жетімділігі мен сабақтастығын қамтамасыз ету, сауат ашу курстарына қоғамдық дұрыс пікірді қалыптастыру, әйелдердің жан-жақты әрі діни салада сауатты болуын қамтамасыз ету, дәстүрлі ислам дінінің дәрежесін арттыру, экстремистік ағымдарға дұрыс жауап беру, жамағаттарды ҚМДБ-ның ресми өкілдерінің аясына шоғырландыру.

Кілт сөздер: медресе, сауат ашу курстары, әйелдер, діни сауаттылық, діни сана.

This article examines the history of the development of religious literacy of women in Kazakhstan, religious consciousness and religious literacy of women in religious literacy courses, discusses its role in shaping society, current problems of society and ways to solve them, ensuring accessibility and continuity of religious literacy courses for women, forming the right public opinion about literacy courses, comprehensiveness and women's religiosity, ensuring competence in this field, increasing the degree of adherence to the traditional Islamic religion, the correct response to extremist movements, the concentration of the masses in the sphere of the official representatives of the Duma.

Keywords: madrasahs, literacy courses, women, religious literacy, religious consciousness.

Цель: История развития женской религиозной грамотности в Казахстане, анализ истории развития, текущие действия по этому вопросу и повышение его актуальности в будущем.

Современный Казахстан – многоконфессиональное государство. Здесь мирно сосуществуют религиозные общины и созданы все условия необходимое для реализации права на свободу вероисповедания каждого гражданина, реализована единая стратегия, направленная на создание межконфессионального согласия. Также налажено эффективное сотрудничество между государством и религиозными конфессиями.

Возрождение религий с одной стороны и постсоветский период постатеистическое развитие с другой стороны связано с процессами глобальной десекуляризации. На религиозное образование существовал большой спрос со стороны личности, общества и государства. Пробелы, таких как нехватка персонала, особенно исламской ориентации нужно было заполнять.

В советское время все духовные исламские учебные заведения были уничтожены. В Центральной Азии мусульманские священнослужители проходили обучение на территории Узбекистана. Отсутствие качественного местного религиозного образования приводило к недостаточному уровню религиозной грамотности населения. Много людей в поисках религиозного образования в ряде случаев стали источниками распространения деструктивных религиозных взглядов, стали обращаться к сомнительной литературе и отдельным проповедникам.

При этом развитие религиозной грамотности девушек и женщин сегодня имеет большое социальное значение. Из истории мы знаем,в исламе эту функцию с древних времен выполняют медресе.

Женское медресе — общеобразовательная школа и мусульманская духовная школа, учебное заведение, одновременно выполняющее функции семинарии. Такое учебное заведение для мальчиков и девочек характеризуется индивидуальным процессом обучения. После окончания обучения выпускники могут подать заявление в высшее учебное заведение, например имеют право поступить в университет.

Корни зарождения подобных учебных заведений лежат в Марокко. Первые из них был открыты в середине VIII в. Позже, в IX-XIII веках, оно получило развитие и в других мусульманских странах. Медресе расположились в преимущественно мусульманских странах, в том числе в Российской империи, в регионах, где большой процент населения исповедует исламскую религию – Средняя Азия, Южный Урал. Активно открылись и начали работать в Сибири, Среднем Поволжье и Башкортостане. Зачастую подобные учебные заведения открывались вблизи мечетей. [1, с. 200].

Тогда на территории Казахстана были открыты два медресе для девушек:

- Медресе Ахмета Ризы – учебное заведение, появившееся в городе Семипалатинске в 19 веке. Ее основал Ахмет Риза, ученый, хорошо разбирался в философии и древней восточной литературе. В медресе помимо уроков религии студенты изучали поэтов-классиков Востока, знакомились с произведениями искусства, арабским и персидским языками, арифметикой, географией, изучали астрономию и историю.

Медресе Ахмета Ризы прославляет восточную литературу, в отличие от других религиозных учебных заведений того времени и считался более продвинутым. Наш великий поэт Абай Кунанбаев учился в этом медресе 3 года. Поэт Абай здесь выучил турецкий, арабский и персидский языки, стихи всех восточных классиков, познакомился с их философскими мыслями и усовершенствовал свои знания. Его первые стихи были написаны по стопам восточных поэтов. [2, с. 123].

В 1993 году постановлением Совета Министров Республики Казахстан и согласно специальному письму министерства культуры Медресе Ахмета Ризы включен в комплекс музея Абая.

.- Медресе для девочек «Багбустан ханум» (Оренбург) под руководством Багбустан Момыновой. Медресе открылось в 1910 году. Татарские, башкирские, казахские, киргизские и узбекские девушки здесь получали религиозную грамоту. За десять лет в медресе получили образование 1212 студентов, в том числе обучение прошли 347 учителей.

Для формирования женского медресе «Багбустан ханум» и его научные направления большой труд внесли Губайдолла Рдуди, написавший учебник по естественным наукам и физике, и Зия Камали, открывший медресе «Галия». .[2, с. 16].

Сегодня медресе можно разделить на два типа: одно из них светское, преимущественно повторяет функцию начальной, средней или высшей общеобразовательной школы, а другая служит лишь религиозным учебным заведением, готовящим служителей исламской религии. Так как Казахстан светское государство, наши медресе придерживаются единых научных государственных стандартов.

Женские медресе в Казахстане и странах постсоветского пространства за последние годы основное внимание уделяет его организации, поскольку проблема просвещения женщин по вопросам шариата стала более актуальной, чем раньше. Там женщины не только молятся,

постятся и прочие действия шариата, также может изучать вопросы религиозных женских ритуалов из-за особенностей женской физиологии. Ученые не всегда говорят о таких, потому что это очень деликатные и личные темы. Наш пророк Мухаммад (мир ему и благословение Аллаха) обычно пытался объяснить подобные вопросы через своих жен.

Профессиональное религиозное образование в настоящее время предоставляется в исламе, христианстве (православном и католическом). Сегодня можно получить православное образование в Алматинской духовной семинарии, католическое образование межепархиальной средней школе «Мария – Мать Церкви» г. Караганды, к образовательным учреждениям исламского направления можно отнести Египетский Исламский Университет «Нур-Мубарак» и Исламский институт имамов в Алматы, а также в Казахстане есть 9 медресе-колледжей в разных городах и регионах, группы для женщин есть в Алматы, Шымкенте, Астане, Алматинской и Туркестанской областях.

Реализованные в 2015-2020 годах планы реформирования медресе ДУМК, а также-

последующие этапы перерегулирования их учебной деятельности в соответствии с новыми требованиями существенно повлияли на векторы развития. Первый этап перехода медресе в статус колледжа был осуществлен в 2016-2017 годах, из 9 медресе 5 стали обладателями соответствующих лицензий (Абу Ханифа, Актобе, Шымкент, Сарыагаш, Ушконыр). Этот процесс завершился в 2020 году, когда статус колледжа получили остальные учебные заведения (Астана, Һибатулла Тарази, Абу Бакр Ас-Сыдык, Уральск).

Таким образом, в соответствии с концепцией развития религиозного образования ДУМК до 2020 года, в настоящее время все отечественные медресе имеют учебные программы, штатную численность и инфраструктура соответствует требованиям Министерства образования и науки Республики Казахстан обеспечил соответствие.

Конечно, Исламское среднее профессиональное образование в Казахстане находится только на начальном этапе становления. Наблюдается последовательность положительного роста в улучшении качества образования и условий для студентов. Однако именно в современных условиях начальный этап развития религиозного образования носит системный характер, профилактика ошибок и эволюционное совершенствование системы образования и воспитания требует особого, пристального внимания к основным проблемным аспектам.

Стоит отметить, что отечественная исламская система образования сотрудничает с указанными духовными учебными заведениями не ограничивается и может включать в себя различные курсы и подготовительные центры. А именно, Республиканского исламского религиозного объединения "Духовное управление мусульман Казахстана" (ДУМК) в системе образования можно выделить следующие этапы обучения:

1. Курсы обучения религиозной грамотности (при мечетях);
2. Курсы для поступления в духовные учебные заведения (при мечетях, медресе или университете Нур - Мубарак);
3. Центры подготовки профессиональных читателей Корана (при мечетях,

отдельных учреждений); .[3, с. 208].

Для чего нужны женские медресе?

Современная мусульманка-прекрасная домохозяйка, хорошая мама, верная супруга мужу, при этом для того, чтобы проявить себя в профессиональной деятельности, необходимо иметь разносторонне развитую, образованную личность. Выпускники мусульманских учебных заведений обучают своих учеников иностранным языкам, домашнему хозяйству, Исламу, он не только обучает их дисциплинам, но и пытается воспитать их в вере.

В медресе Духовного управления мусульман Казахстана для женщин обучают по следующим программам:

- Вероубеждение (Акыда);
- Фикх (исламское право);
- История Пророков;
-Сира (биография пророка Мухаммеда (да благословит его и приветствует Всевышний);
- Коран;

- Арабский язык;

В обучений медресе девушки и женщины получают средне-профессиональное образование. Обучающиеся получают не только религиозное образование, они осваивают определенную среднюю специальность.

Республиканское Исламское религиозное объединение "Духовное управление мусульман Казахстана" за годы работы добился высоких успехов в укреплении исламской системы образования в Казахстане. Кроме того, наблюдается рост числа студентов, и новые колледжи медресе достигнутого в ходе реализации Концепции развития с учетом статуса исходя из результатов задач.

В целом, для дальнейшего совершенствования мусульманской системы образования в Казахстане как со стороны "Духовного управления мусульман", так и со стороны гражданского общества и государственных органов требуются большие усилия.

Список литературы

1. Бейсенова А. М., Иванович С. К. Региональные особенности мечетей г. АЛМАТЫ в 19 20 веках //Наука и образование сегодня. – 2022. – №. 4 (73). – С. 60-63.

2. Дербисали А. The Thinker of Otrar Province //Journal of Oriental Studies. – 2020. – Т. 92. – №. 1.

3. Мустафина Р. М. Мечети и медресе в Западном и Восточном Казахстане (конец 1990-х-начало 2000-х годов) //ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ. – 2018. – Т. 1.

4. Mustafina, R. M. "Mosques and medresses in western and eastern Kazakhstan (the late of 1990th–the early of 2000th years) Мечети и медресе в Западном и Восточном Казахстане (конец 1990-х-начало 2000-х годов). Батыс және Шығыс Қазақстан өңірлеріндегі мешіттер мен медреселер (1990 ж. аяғы–2000 ж. басы)." (2020).

5. Абзалов Е. А. Особенности религиозного образования казахской степи в конце XIX–начале XX века. FEATURES OF THE RELIGIOUS EDUCATION IN THE KAZAKH STEPPE AT THE END OF XIX, BEGINNING OF THE XX CENTURY //Международная научно-практическая конференция «Опыт исламоведческих исследований в контексте возрождения и развития отечественной богословской школы»: сборник научных докладов. – 2019.

СМЫСЛОВОЕ ЧТЕНИЕ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Есмаганбетова Улбала Хамитовна
старший преподаватель кафедры
методологии и инновационной педагогики
ФАО «НЦПК «Өрлеу»
института профессионального развития
по Кызылординской области

Аннотация: В современных условиях образования повышается значимость формирования читательской грамотности. В статье представлены материалы, способствующие формированию навыков смыслового чтения как основу развития читательской грамотности.

Ключевые слова: читательская грамотность, смысловое чтение, отбор текстов, разработка заданий, активные методы и приемы, эффективная методика.

Қазіргі білім беру жағдайында оқу сауаттылығын дамытудың маңыздылығы жоғары. Мақалада оқу сауаттылығын дамытудың негізі ретінде мазмұнды оқу дағдыларын қалыптастыруға тиімді материалдар ұсынылған.

Тірек сөздер: оқу сауаттылығы, мазмұнды оқу, мәтінді таңдау, тапсырма әзірлеу, белсенді әдістер мен тәсілдер, тиімді әдістеме.

In modern conditions of education, the importance of the formation of reading literacy is increasing. The article presents materials that contribute to the formation of semantic reading skills as the basis for the development of reading literacy.

Keywords: reading literacy, meaningful reading, text selection, task development, active methods and techniques, effective methodology

Смысловое чтение – вид чтения, которое ориентировано на понимание читателем основного содержания текста и способ формирования универсальных учебных действий школьников. Формирование смыслового чтения школьников – это актуальная тема в системе образования. Оно является фундаментом всех образовательных результатов и основным инструментом повышения читательской культуры. Какую бы профессию не выбрал ученик, он должен стать читателем, уметь извлекать необходимую информацию для решения учебных проблем, уметь улавливать суть и делать логические утверждения, то есть интерпретировать. Это станет возможным, если на каждом уроке дети будут использовать разные виды чтения с апробацией различных активных методов, способствующих пониманию текста, применению полученной информации и анализу действий, событий и позиции автора [1, с.39].

Чтение – это постоянно развивающаяся совокупность знаний, навыков и умений, т.е. такое качество человека, которое должно совершенствоваться на протяжении всей его жизни в разных ситуациях деятельности и общения.

Образовательные стандарты нового поколения заставляют по-новому взглянуть на само определение значения слова «чтение». Чтение следует рассматривать как качество человека, которое должно совершенствоваться на протяжении всей его жизни в разных ситуациях деятельности и общения.

Связующим звеном всех учебных предметов является текст, работа с которым позволяет добиваться оптимального результата. Важно пользоваться умением читать, чтобы получать необходимые знания, осваивая другие дисциплины, обогащать свой читательский опыт и интеллект.

Проблемы, с которыми сталкиваются учителя при организации учебного процесса по формированию навыков чтения:

- ученики не понимают смысла прочитанного;
- не могут извлекать нужную информацию из текста;
- затрудняются находить ключевые фразы, детали;
- не могут определить главную мысль произведения;
- затрудняются делать сжатый пересказ;
- формулировать интерпретационные вопросы;
- не применяют просмотровое, аналитическое чтение;

Цель смыслового чтения – максимальная поддержка понимания текста с усвоением главной идеи, явной и скрытой информации, определения цели и назначения текста и пр. Одним словом научить детей вдумчиво читать, чтобы у них при чтении работали мышление и воображение. Только так учащиеся научатся активно взаимодействовать с текстом, чувствовать состояние персонажей или лирического героя, вступать в диалог с ними. Эти качества, при явном проявлении, будут показателями сформированного смыслового чтения, так как устанавливается связь читателя с текстом и окружающим миром. Таким образом можно достучаться до ценностно-смысловой сути контента, осуществляя процесс интерпретации, суждения[2, с.41].

Решение обозначенных проблем возможно только через формирование и развитие читательского навыка, умений грамотного читателя. Вопрос модернизации системы среднего образования чтению отводится особая роль. Этому свидетельствует обновленные учебные программы по всем образовательным дисциплинам общего среднего образования, так как неязыковые предметы как и языковые, имеют цели формирования навыков по всем видам речевой деятельности. Учитывая факт, что только чтение обеспечивает информационную компетентность, поскольку основной объем учебного материала по всем предметам школьники получают посредством читательской деятельности. И это еще раз доказывает важность и значимость формирования навыков осмысленного чтения как средство развития

читательской грамотности. Какие умения и навыки необходимо сформировать и как это сделать наилучшим образом?

Остановимся на задачах смыслового чтения:

- формирование понимания прочитанного;
- формирование навыков исользования разных видов чтения (комментированного, изучающего, выборочного, творческого, с использованием техник критического мышления);

Что такое полное понимание текста?

Это вычитывание трех видов текстовой информации:

- фактуальной (о чем в тексте сообщается в явном виде)
- подтекстовой (о чем в тексте сообщается в неявном виде, читается «между строк»)
- концептуальной (основная идея текста, его главные смыслы)[2, с.58]

Три этапа работы с текстом:

Предтекстовый этап чтение текста. На данном этапе можно предложить прогнозирование, задание на соответствие с целью снятия лексической сложности. С их помощью можно вызвать интерес у детей - о чем будет текст по его названию, иллюстрациям и т.п.

Текстовый этап. Во время чтения текста эффективно использовать графические органайзеры или ментальные карты. Используя направленное чтение, дети неоднократно возвращаются к тексту, выписывают детали, определяют завязку, развитие сюжетной линии, проблемы, конфликты и развязку. Учатся различать фактуальную и подтекстовую информацию.

На послетекстовом этапе нужно будет сформулировать его главную мысль с помощью рефлексивного чтения с опорой на вопросы:

- Какую новую информацию получили?
- Какой новый навык смогли сформировать на уроке?
- Чему научили вас герои произведения?
- Как относится автор к своим героям?
- Что может быть полезным для жизненного опыта?

Отвечая на такие вопросы учащиеся могут показать понимание авторского замысла и сделать вывод, скорректировать интерпретацию.

Учителям русского языка и литературы надо подходить комплексно к задачам формирования у учащихся навыков чтения:

1. Использовать инновационные активные методы для расширения понимания учащихся. Традиционные методы нужно заменить активным обучением, стратегиями для анализа и интерпретации текста, больше вовлекать детей в самостоятельное чтение. Например, использование задания на соотнесение терминов с их определениями обеспечивает концентрацию внимания, направленное чтение, действие думать, обсуждать, выбирать и пр. Словом задание вовлекает всех, создает условия для совместного обучения и смыслового чтения. Пример задания по изучению сказки М.Е. Салтыкова-Щедрина «Дикий помещик».

	Термины		**Определения**
	фанфаронство		без перерыва, один за другим.
	Кряду		раскладывание карт по определенным правилам; комбинация карт.
	Пасьянс		– склонность выставлять напоказ свои мнимые достоинства или пороки, «пускать пыль в глаза», заниматься самохвальством, бахвалиться и лгать.
	деликатный -		тот, кто подстрекает начать, начинает что-нибудь (неблаговидное
	зачинщик -		французское; слово французского происхождения нежный, тонкий; хрупкий, мягкий

2. На каждом уроке можно апробировать новые приемы для использования видов чтения и анализа текста. Очень эффективно использовать в практике разные по структуре концептуальные таблицы для анализа содержания текста.

Персонажи	
Место события	
Время события	
Проблема сложности	
Самые напряжённые моменты	
Решение ситуации	

Для подробного и последовательного изложения содержания можно предложить использовать поддержку учителя: В начале…, Потом…, Затем…, После того…, Наконец….

3. Хронологические таблицы или таблица-синтез используется для изучения текстов о жизни и творчестве писателя. Учитель не должен себя утруждать вступительным рассказом о творчестве писателя или поэта, а наоборот, дать возможность детям активно вовлекаться в процесс чтения и самим справиться с задачей. Главная цель – развитие самостоятельности, уверенности в себе и формирование навыков работы с повторяющимися текстами знакомой структуры.

Хронология	А.П.Платонов
1899г.	Родился в г. Воронеже
1909г.	Учёба в городском училище
1921г.	?
?	?

К. Паустовский	
Жизненные этапы	
Произведения	
Нравственные ценности	

4. Назначение следующих таблиц – характеристики героя.

Автор и название произведения _____

Имя героя _____

Событие	Черты характера
Конфликт	Черты характера
Резюме диалога	Черты характера
Принятие решения	Черты характера

Автор и название произведения _____

Имя героя _____

Черта личности героя	Событие	Как проявляется эта черта?
Что говорит/думает герой?	Что делает герой?	Что думают/говорят другие персонажи о герое?

Эффективность использования активных стратегии можно отметить и по формулированию фактических и интерпретационных вопросов. Широко используются: «Роль на стене», «Ромашка Блума», «Звездочка вопросов» и др.

Создание развивающей образовательной среды требует комплексного подхода, составляющими которого являются:

- конкретные цели обучения с ожидаемыми результатами по формированию конкретных навыков;
- богатое содержание - книжные и электронные ресурсы;
- активные методы обучения и средства формативного оценивания.

Невозможно на одном уроке научить всему, сформировать все навыки. Для этого нужно выбирать конкретные цели обучения по видам речевой деятельности и обучать только в этом направлении. Оценивание достижении учащихся проводится в соответствии с определенными установленными ожидаемыми результатами. Задания, методы и оценивание должны работать на формирование конкретных навыков. Например, рассматривая навык по формулированию вопросов, при оценивании не должны ограничиваться только ответом учащихся на вопросы. Результат должен быть ориентирован на умение формулировать вопросы по тексту или вне текста. Формулируя фактические вопросы дети перечитывают текст, обращая внимание на события, поступки персонажей, важные моменты, конфликтные ситуации и т.д. Таким образом вырабатываются читательские умения и навыки.

Выработка читательских умений, которые с помощью систематической практики, а также обсуждения прочитанного перерастут в читательскую компетентность, т.е. способность полноценно воспринимать любые тексты и расшифровывать закодированный в них смысл[3].

Почему описываемую методику можно назвать продуктивной?

Главное её преимущество – активная позиция ученика к содержанию текста. Для него учебный текст – средство для осуществления различных мыслительных операций. Результатом такой работы является ученический продукт в виде выполненных заданий, составленных учеником собственных конструкций. Таким образом, продуманная и целенаправленная работа с текстом позволяет находить ребёнку из большого объема нужную информацию, а также приобретать читательский опыт и заставляет развивать мышление, почувствуя вкус чтения.

Список источников

1. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя / под ред. А.Г. Асмолова - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2011. - 159 с.
2. Бондаренко, Г. И. Развитие умений смыслового чтения в начальной школе [Электронный ресурс] / – Режим доступа: www.school 2100.ru.
3. Источник: Смысловое чтение. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://obrkovrr.ru/upload/image/file

ИСЛАМДЫҚ ДӘСТҮРШІЛДІК ПЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ АРАСЫНДАҒЫ ҚАЙШЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМНЫҢ ДІНИ САНАСЫНА ӘСЕРІ

Мұқан Әйгерім Болатқызы,
8D02204 – Исламтану мамандығының
2 курс докторанты
Борбасова Қарлығаш Молдағалиқызы,
филос.ғ.д., доцент
Дінтану және мәдениеттану кафедрасы
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Түйін

Қазақ халқының рухани-мәдени конструкциясының негізі болып танылатын: этикалық тәрбие, қайырымдылық әлеуметтік маңыздылығы бар қарым-қатынастардың өзегі болып танылатын дәстүрлі ислам дінінің әлеуеті жан-жақты зерделенді. Ислам этикасының қоғамға рухани-адамгершілік әсер етуінің негізгі тетіктері анықталды. Ислам дінінің өзінің парадигмалық негіздері айқындалып, қазақстандық қоғамның бірігейлігін қалыптастырушы интеграциялық фактор болып табылатындығы дәлелденді.

Мультимәдени қоғамның даму динамикасындағы дәстүрлі исламның ұлт ұйыстырудағы қызметін арттыруға байланысты бірқатар тәжірибелік ұсыныстар беріледі. Дәстүрлі исламның Қазақстан қоғамын біріктіретін немесе дезинтеграцияға апаратын әлеуеті сараптауда отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері қолданылды. Ислам дәстүрі мәселелері тарихи-философиялық, теориялық-этикалық талдау тәсілдерімен қатар тарихилық, логикалық бірлік, салыстырмалы талдау жасалынды.

Дін феномонологиясы мен мәні айқындалып, қоғамдағы дәстүрлі ислам дінінің бірігейлікті сақтаушы, ұйыстырушы, құндылықты таратушы қызметі жан-жақты тұжырымдалды.

Түйін сөздер: дәстүрлі ислам, ұлттық бірегейлік, қазақ қоғамы, дүниетаным, салт-дәстүр

Аннотация

Всесторонне изучен потенциал традиционной исламской религии, признаваемой основой духовно-культурной конструкции казахского народа: этическое воспитание, благотворительность являются ядром социально значимых отношений. Определены основные механизмы духовно-нравственного воздействия исламской этики на общество. Определены парадигматические основы ислама и доказано, что он является интеграционным фактором, формирующим сплоченность казахстанского общества.

Дается ряд практических рекомендаций, связанных с повышением деятельности традиционного ислама в консолидации нации в динамике развития мультикультурного общества. В экспертизе потенциала традиционного ислама, объединяющего казахстанское общество или ведущего к дезинтеграции, использованы труды отечественных и зарубежных ученых. Вопросы исламской традиции наряду с историко-философским, теоретико-этическим подходами анализа были разработаны исторический, логический, сравнительный анализ.

Определена феномонология и сущность религии, всесторонне сформулирована функция традиционного ислама в обществе как хранителя единства, консолидатора, распространителя ценности.

Ключевые слова: традиционный ислам, национальная идентичность, казахское общество, мировоззрение, обычаи и традиции

Annotation

The potential of the traditional Islamic religion, recognized as the basis of the spiritual and cultural structure of the Kazakh people, has been comprehensively studied: ethical education, charity are the core of socially significant relations. The main mechanisms of the spiritual and moral impact of Islamic ethics on society are identified. The paradigmatic foundations of Islam are defined and it is proved that it is an integration factor that forms the cohesion of Kazakh society.

A number of practical recommendations are given related to increasing the activity of traditional Islam in consolidating the nation in the dynamics of the development of a multicultural society. The works of domestic and foreign scientists were used in the examination of the potential of traditional Islam, uniting Kazakh society or leading to disintegration. Along with historical, philosophical, theoretical and ethical approaches to analysis, historical, logical, and comparative analysis have been developed in the Islamic tradition.

The phenomology and essence of religion are defined, the function of traditional Islam in society as a guardian of unity, consolidator, and distributor of value is comprehensively formulated.

Keywords: traditional Islam, national identity, Kazakh society, worldview, customs and traditions

Мемлекетіміздегі дәстүрлі ислам мен ұлттық бірігейлік ара-қатынасы ұлттық-мәдени идентификация мен қоғамдық интеграция арқылы қалыптасатын әлеуметтік процесс. Қазақстан қоғамында болмыстық код және оның қоғамдық сана мен өмірінде көрініс табуы дәстүрлі исламмен біте байланысқан. Қазақ халқының өркениетті-экзистенционалды сұрақтарының бірі: «Біз кімбіз?» - деген сұрақ. Осы тұрғыда ұлттық бірігейлік қалыптастырудағы дәстүрлі исламның интеграциялық және дезинтеграциялық күшін зерттеу ғылыми маңызы бар міндет. Егер біз тарихи ретроспективадан қарап, Қазақстан қоғамындағы ислам дінінің рөлін зерттеушілердің еңбектерін сараптасақ, бұл дінінің қарқынды дамуының екі алғышарттарын аңғаруға болады. Біріншісі, Кеңес Үкіметіндегі атеистік идеологияның күйреуі болса, екіншісі – қазақи идентификацияға әсер етуші фактор ақпараттық жаһандану екенін байқауға болады.

Дәстүрлі ислам түсінігін ғылыми айналымда да, мемлекеттік деңгейде де айқындаудың өзектілігі «Рухани жаңғыру» мен «Мәңгілік Ел» концепцияларының негізінде жатыр. Ұлттық бірігейлікті қалыптастыруда діннің рөлі, формалары, жүзеге асырушы субъектілері, институттары кім болмақ? Бұл тұрғыда қоғамның әлеуметтік бірлігі, интеграциясы, керек десе коллективті консолидацияның да жауабы қажет. Демек, дәстүрлі ислам мен ұлттық бірігейліктің ара-қатынасын зерттеу өзекті мәселе болуда.

Қазақстандық зерттеушілерден дәстүрлі ислам мәселесіне қалам тартып жүргендер Н.Ж. Байтенова, Е.Е. Бурова, А.Д. Құрманалиева, Д.Т. Кенжетай, Ж.С. Сандыбаев, Б.М. Сатершинов, Н.Л. Сейтахметова, Г.Г. Соловьева, А.Г. Косиченко. Ш.С. Рысбекова, С. Абжалов, Р.С. Мухитдин, Н.Д. Нұртазина, Қ.М. Борбасова, Б. Бейсенова, Қ.Д. Затов, Қ.С. Бағашаров, З.Г. Джалиловты келтіруге болады.

Қоғамдағы процесстер әрдайым динимакалы өзгерісте болуына байланысты ескі идеялардың кетіп, жаңа идеялардың қалыптасуы заңды құбылыс. Осы орайда американдық әлеуметтанушы Э. Шилздың дәстүр жайында былай жазғанын айтып кеткен жөн: «дәстүр қоғамдағы өзгеру жылдамдығын төмендетеді, алайда ол қалыпты мөлшерде өзгерістерге жол беріп отырғандықтан, ол даму тәртібін қамтамасыз етеді және әділдікке бағытталған еркін дамуға мүмкіндік береді» - деп жазады. [1, 61 б.] Яғни, дәстүр қоғамдық дамуға итермелейтін, не дамудан артта қалдыратын фактор болуы әбден мүмкін. Сол үшін, қазақ халқының «дәстүрдің озығы мен тозығы» - деп дөп айтқан сөзінің дәлелі әлеуметтік құндылықтардың әрдайым өзгерісте болатынына айғақ. Яғни, бұл қоғамның даму диникасында тек ұлттық не мәдени құндылықтар ғана емес, сонымен қатар діни, дәстүрлі ислам құндылықтары да ұлт ұйыстырушы күш екенін аңғартады.

Осы орайда қоғамның ұлттық бірігейлікті қалыптастырудағы жалпы ислам дінінің әлеуметтік рөлін ғылыми теориялық негізде айқындап алу қажет.

Дін – құндылықтарды аккумуляциялауда, оны сақтауды, өзге де субъектілерге үлестіруде басты рөл ойнайтынының тарихи фактілері жоқ емес. Шығыс елдерінің ұлттық-рухани, ұлттық-мәдени негізделген қоғам қалыптастыру ислам дінін басшылыққа алғанын байқауға болады. Дін идеялар мен практикаларды, мәдени кеңістік пен мағыналарды құрастырушы күш. Демек, ислам діні еліміздегі ұлттық интеграция мен дезинтеграция процесстерінде сырт қала алмайды.

Зерттеушілер діннің функционалды қызметіне тоқталғанда, оның бірнеше сфераларға бөлінетінін жазады. 1. Институционалды, 2. қарым-қатынастық, 3. когнетивті, 4. рефлекцсиялық сфералар деп бөледі. [2, 83 б.] Парсонстың классификациясы бойынша қарым-қатынастық жүйеде дін ингерациялық күшке ие деп пайымдайды. Олар, мысалы, Қазақстандағы қажылық пен умра квоталарын бөлуде, ислами атрибутикаларды қоғамдық орындарда киюге, мемлекеттік мектептердегі діни білім алуды қадағалауда, мемлекеттік бюрократия мен дін саласында көрініс табуда. Ислам дінін ұстанушылар мен өзге дін өкілдерінің қарым-қатынас жүйесін реттеуде, әртүрлі ислами жамағаттар мен ұйымдардың радикалдану процессін реттеуде, миссиялық қызметтерде, мемлекеттің басқа қызметтерін айқындауда ғалымдардың классификациясы дәлелденуде.

Қоғамдағы интеграциялық немесе дезинтеграциялық үдерістерді айқын түсінуде осы аталған дін қызметінің классификациясы ғылыми сараптауға маңызды үлес қосады. Мемлекет пен ислам дінінің өзара әрекеттесуіне қатысты (қажылық пен умра, діни киім мәселелері, мемлекеттік бюрократия және дін, мемлекеттік институттар мен ислам діні), сондай-ақ діни және зайырлы қауымдастықтарға қатысты айт, Құрбан айт, Рождество мерекелері қоғамдық бірлікті не ұйыстырушы не соған кедергі етуші фактор болуы да мүмкін. Әлемдік деңгейде ықпалы күшті болып отырған деструктивті діни ағымдардың жастарға психологиялық, әлеуметтік, дүниетанымдық, саяси, мәдени прессинг жасап отырғаны – қазақстандық қоғамда дезинтгерациялық күшке итермелеуін біршама ислам зерттеушілері атап өтуде. «Қазіргі таңда қазақ мемлекетінің тұтастығына басты қауіп шеттен келген радикалды ағымдар әрекетінен туындап отыр. Қазақ халқының ғасырлар бойына қалыптасқан діни-рухани көзқарасы мен мәдени мұралары осы ағымдар тарапынан мансұқталуда» - деп жазады исламтанушы ғалым Әділбаев А. [3,137 б.]

Ұлттық бірігейлікке дезинтеграциялық мән беретін топтардың қайшылыққа толы идеялық трансформациясын атап өткен дұрыс. Өкінішке орай тарихы мен дәстүрін, мәдени мұрасы мен ділін білмейтін жастардың саны артуда. Кей өңірлердегі мұсылмандардың ханафилік бағыттан гөрі, салафиялық бағыттағы жамағаттардың басымдылығын байқауға болады. Атап айтқанда ҚМДБ бекіткен имамдарға мешіт ішінде бағынудан бас тарту, Діни басқарма бекіткен фәтуаларды мойындамау, өкілетті имамдарға бағынбау, сырт елдердегі (Сауд Арабиясы, Түркия, Пәкістан, Үндістан) уағызшыларының уағызына, пәтуаларына бағыну ұлттық бірігейлікке үлкен нұқсан келтіруде.

Қазақатардың арасында бұл тенденцияның өрбуі қауіпті жағдай. Қазақ жерін жатсынып, шет елдегі әскери іс-қимылдарға аттануы, жергілікті жамағаттың діни дәстүрлерінің барлығын «бидғатқа», «ширкке» теңеуі ұлттық та әлеуметтік бірігейлікке қатер тудыруда.

Осы тұрғыда ислам дәстүрін зерттеп жүрген ғалым Б. Сатершинов өз мақаласында ***«Қазақстандық қоғамда діни сенімнің сәйкес келмеуі негізіндегі агрессиялық пен қарама-қарсы тұру пайда болуы мүмкін бе, оның ішінде діни радикализмнің өрбуі мүмкіндігі бар ма?» - деген сұраққа келесідей жауап келтіруде. «Қазақстандық қоғамда діни сенімнің сәйкес келмеуі негізіндегі агрессиялық пен қарама-қарсы тұру пайда болуы мүмкін бе, оның ішінде діни радикализмнің өрбуі мүмкіндігі бар ма?» - деген сұраққа: «***Жоқ, себебі, дін тек жағымды сипаттағы құбылыс» – деп жауап бергендер 39,9 %. «Иә, дін агрессивті болуы мүмкін және радикализмге алып келеді» - деп жауап бергендер 12,6 %. Діни радикализмнің өсуі мүмкін деп жауап бергендер 12,2 %. [4, 24 б.] Яғни, қоғамда діни радикализмнің дәстүрлі исламның негіздеріне қайшы келетін, оны радикалды түрғыда қабылдамайтын топтардың барлығын және олардың сытқы діни-саяси күштермен қаржыландырып отырғанын ғылыми қауымдастық та, құзыретті органдар да айтуда. Ксенофобияның (өзге ұлт өкілдеріне жаугершілік көзқараспен қарау), кесірінен діни бірігейлік, мәдени бірігейлік, ұлттық болмыс та қатты зардап шегуде. Дін мен ұлттық салауатты қарым-қатынастар өшпенділік пен төзімсіздікке жем болып отырғанына да қауіпті дезинтеграциялық процесс. Енді осы дезинтеграциялық құбылыстарға асыл дініміз – ислам діні, оған қоса дәстүрлі ислам өзінің адамгершілік принциптерімен, бейбіт өмір сүру құндылықтарымен көптеген ұлттарға дүниетанымдық бағдар беріп отыр. Исламдағы Пайғамдардың күллі адамзатқа жіберілгенін

ескере отырып, ешбір ұлт та этнос та басқа ұлттан, этностан артық еместігін аңғаруға болады. [5,101 б.] Себебі кейбір радикалды топтардың Мухаммед Пайғамбарды арабтан шыққан деп, оның қазаққа, қазақилыққа еш қатысы жоқ деп сеніп жүргендері де бар. Ұлттық бірігейлік қалыптастыруда қазақ халқының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптарының үйлесімін мемлекет деңгейінде негіздеу, оны популяризациялау қоғам алдындағы үлкен жауапкершілік. Себебі жат пиғылдағы радикалды секталар болсын, өзге де христиан секталары болсын қазақтың бір болып, күшейгеніне мүдделі емесі анық.

Қазақ халқының болмыстық дүниетанымында салт-дәстүр мен ғұрыптардың орны ерекше екені анық. Ұлттық бірігейлік қалыптастыруда қазақ халқы философиялық-болмыстық кеңістікте, құндылықтықтар саналуандығында өзінің мәдени мұрасы мен рухани бағыт-бағдарын айқындап алуы қажет. «Дезинтеграциялық күшке ие болған ағымдарға қандай жауап беру керек?» - деген сұраққа дәстүрлі ислам руханиятына негізделген идеялық-құндылықтық, ұлттық-мәдени жүйе ғана тойтарыс берері анық.

Ендігі кезекте ұлттық бірігейлік қалыптастырудағы «дәстүрлі ислам» түсінігін ғылыми негізде айқындап алған абзал.

Дәстүр - ұлттың ұрпақтан ұрпаққа қоғамда немесе әлеуметтік топта сан жылдардан бері сақталған мәдени мұрасының бір бөлігі. Дәстүр күрделі құбылыс болғандықтан ол қоғамдық институттан, мінез-құлық нормаларынан, нанымдар мен салт-жоралғылардан құралады. Алайда, гуманитарлық ғылымдарда бұл анықтама біржақты бола бермейді, сол үшін осы ұғымның концептуалды негіздерін талдау қажеттілігі туындайды. Дәстүр – қоғамдық сананың жүйеленген, нормаларға негізделген рефлексиясы. Салт пен дәстүрді көп жағдайда қос сөз ретінде қолданғанмен, олардың мағыналық ерекшелігі бар. Салт – ұлттың күнделікті тіршілігіндегі мінез-құлық, рәсімдер мен заңдардың жеке адам басынан қоғамдық деңгейге дейін жеткен нормалар жиынтығы деп жазады Әділбаев А. [6, 31 б.]

Қазақ халқының өмірінде, дүниетанымында салт-дәстүрдің рөлі өте жоғары. Себебі ертелі көшпелі өмір сүру формасы Орталық Азияның «жүрегінде» орналасқан кең байтақ жерде қоғамдық қатынас жүйесі болған. Қазақтағы «Ата көрген оқ жанар...» демекші, қазақ ата-бабасының құндылықтар жүйесін, яғни дәстүрді мирас еткен. Қоғамдағы діни тұтастық пен ұлттық бірігейлікті сақтау мақсатында осы дәстүр мен мәдени мұраның өскелең ұрпақтың бойында қалуы – ұлттық бірігейліктің іргетасы болмақ.

Қоғамда ерекше құнды ұлттық-мәдени мұра болған дәстүрді поляк зерттеушісі Э. Шацкий тиісті ғылыми мән беріп, дәстүрге келесідей анықтама береді: «...дәстүр топтың қоғамдық мұрасын, олардың шынайы және жалған болуына байланысты, топ мүшелері жөнді немесе жөнсіз деп бағалаған сезім, ойлау және мінез-құлық үлгілері». [7, 64 б.]

Сауд Арабиялық мәдени антрополог, Талал Асад өз мақаласында келесідей нақыл сөз келтіреді. «Дәстүр – дейді ол, бұл адам үйрене алатын нәрсе емес; қалаған кезінде қажет қылатын байланыс емес, адамның ата-бабасын таңдай алмауынан да күштірек. Дәстүрі жоқ адам және оған ие болғысы келетін адам бақытсыз ғашыққа ұқсайды». [8,23 б.] Яғни, әр ұлт салт-дәстүрді таңдамайды, ол ұлтқа мұра болып берілетін құндылықтар жүйесі.

Француз философы Рене Генонның ойынша, дәстүр Құдайдан адамзатқа берілген ілім, таным. Егер «дәстүр» сөзін этимологиялық мағынасын қарайтын болсақ, ол «беру» - деген мағынаға сайып келеді. Бірақ, уақыт өтуімен бірге бұл мағына өзгеріп, көпшілік түсініп жүрген «мұра», «сый» деген мағыналарға ауыса бастаған. Яғни әр ұлт дәстүрді құндылық, берілген сый деп қана емес, ілім не таным жүйесі деп қабылдауы абзал. Десе де, Генон дәстүр ұғымына оны жетілдіруші институттар мен ресурстар керек деген болатын. [9,52 б.]

Қазақ менталитетінде, дүниетанымында, ұлттық болмысында ажырамас екі бірі дәстүр болса, екінші түсінік бұл – ғұрып. Осы тұрғыда *«ғұрып»* деген сөзді ислам шариғатындағы ғұрыппен түйісетін тұсын концептуалды талдаудан өткізсек.

«Ғұрып» сөзі араб тіліндегі *«у'рф»* сөзінен шығатынын аңғарамыз. Яғни «ғұрып» сөзі Құран мен сүннетте көбіне «мағруф» деген атаумен келеді. *«Мағруф»* сөзі ақыл мен дін құптап, жақсы деп қабылдаған нәрселер деген мағынада. Бұл сөз Құранда 39 жерде кездеседі. [10, 34 б.]

Ислам бойынша ғұрыптың түрлері: ол дұрыс (сахих) және дұрыс емес (фасит) болып екіге бөлінеді. **Сахих ғұрып:** Құран мен сүннетке сай немесе ең жоқ дегенде осы негіздерге қайшы келмейтін ғұрыптар. **Фасит ғұрып** болса, аят пен хадиске қайшы келгендіктен исламда жарамсыз деп есептелген әдет-ғұрыптар. Фиқһ білгірлері әдет ғұрыптың шариғатта қабыл алынуының бірнеше шартын белгілеген. Олардың бастылары төмендегідей:

1. Құран Кәрім мен Сүннетке және мұсылман ғұламаларының ортақ ұйғарымдарына керағар келмеуі тиіс.

2. Үкім шығарылған уақытта халық арасында кең қолданылатын болуы тиіс. Негізінде, әдет-ғұрыптар әр заманда өзгеріске ұшырап отырады. Тарихта болып, кейіннен жойылған әдет-дағдылар шариғатта есепке алынбайды.

3. Қарастырылатын әдет-ғұрып бұқара халықтың арасында кең таралған, үйреншікті дағды болуы тиіс. Жекелей адамдар арасындағы әдеттердің заңдылық күші жоқ. [11,98 б.]

Ғұрыптың белгілі бір халықтың өмір сүру ерекшеліктерін ескере отырып, оның әдет-ғұрыптық болмысына исламның кереғар келе бермейтінін Әділбаев А. атап жазуда: «Сонымен қатар, Пайғамбарымыздың (с.а.с.) исламнан бұрын да болған кейбір құқықтық мәселелерге өзгеріс жасап, кейбірін сол күйі қалдыруы мұны қуаттайды. Мұны хадис ілімінде *тақрири сүннет* деп атаған. Тақрири сүннет дегеніміз сахабалардың кейбір іс-әрекеттеріне пайғамбарымыздың қарсылық танытпауы, яғни құптаған іс-амалдары. Бұл өз кезегінде әдет-ғұрыптың шариғат нормаларына негіз болатындығын көрсетеді.» - деп жазады. [12, 43 б.]

Ислам ғалымдары ғұрыпты негізігі екі топқа топтастырады. Біріншісі, «ғұрып амали» яғни іс–әрекеттік ғұрып. Бұл қандай да бір халықтың өзіне тиесілі тұрмыс-тіршілігінде, қажеттілігін өтеу мақсатында амал негізінде көрініс табатын ғұрып. Екіншісі, сөзге байланысты болғаны «ғұрып қаули» яғни сөздік ғұрып деп атаған. Бұған халықтың мақал-мәтелдері, ауызекі қолданыстағы сөздер жатады. Осы ғұрыптардың қолданыс аясына байланысты ғалымдар *жалпы* ғұрып және *жалқы* ғұрып болып екіге бөледі. *Жалпы* ғұрып халықтың көпшілігі уақыт өте келе өзгеріске ұшыратпаған ғұрыптар жатса, *жалқы* ғұрыпқа уақыт өтумен белгілі қоғамда транфсормацияға, яғни өзгеріске ұшыраған ғұрыпты айтады.

Ғұрып, әдет мәселелерін ислам призмаснынан сараптай келе ислам ғұламаларының ұлттың әдет-ғұрыпын ескеруі, ислам шариғатында қолданысқа алуы халықты интеграциялауда қажетті дәйек ретінде қолданатынын байқауға болады. Бұл мәселе ислам хұқығының методологиясында жан-жақты қарастырылып, талқыға салынған. Бұл ислам дінінің халықтардың ақылға қонымды әдет-ғұрыптарын барынша ескеріп, олардың өмір сүруіне келеңсіздік тудырмауды мақсат ететінін көрсетеді.

Бірігейлік мәселесін зерттеп жүрген ғалымдар мен оқулықтарда, ғылыми еңбектерде «бірегейлік» деп қолданып жүрген термин латын тіліндегі «identity» сөзінің мағынасын толық ашпайтынын атап өткен жөн. Дегенмен, мақалада «бірегейлік» сөзінің баламасын ҚР Үкіметі жанындағы Республикалық терминология комиссиясы бекіткендігін [13, 91 б.] және басқа да еңбектерде жиі кездесетінін ескере отырып еңбекте осы терминді негізге алдық.

Ұлттық бірігейлік, мемлекеттілік құры идеялары XX ғасырда көптеген классикалық жене заманауи ғылыми әдебиеттердің пайда болуына негіз болды. Атап өтетін болсақ олар: Э. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Белл, Д.А. Растоу, П. Бергер, Дж. Хабермас, Э. Хобсбаум. Э. Дюркгеймнің «әлеуметтік және моральды келісім» [14, 21 б.] Р. Беллдың дінді «жақсы қоғам» мен «зайырлы дін» [15,3 б.] еңбектерін кездестіреміз. Ұлтшылдық пен дінге қатысты еңбектерді К. Джефрелот пен [16, 104 б.] Г. Фюллер жазса, [17,201 б.] құрылымдық функционализм теориясы бойынша Т. Парсонс зерттеген. [18, 78 б.] Сонымен, ұлтшылдық, ұлттық бірігейлік мәселелері мен дін ара-қатынасы бойынша теоретикалық еңбектер маргиналдық қарым-қатынас ерекшеліктерінен ұлтшылдықты қалыптастырушы құрамдас бөлікке дейінгі эволюциядан өткенін көруге болады.

Қазақстан халқының ұлттық бірігейлік қалыптасу факторы болып табылатын дәстүрлі ислам мәселесін зерттеу Қазақстан үшін ұлттық бірлік, қоғам тұтастығы, тарихи сананың дамуы сияқты өзекті мәселелерді қамтиды.

Ұлттарды топтастыруда әрбір мемлекет қара-қайшылықтарға кездесіп жатады. Бұл кезекте әрбір мемлекет өзінің ұлттық бірігейлік қалыптастыруда дербес моделін жасау табиғи жағдай. Осы арқылы тәуелсіз мемлекет саяси да рухани қалыптасқан, егеменді татулықта болатын сапалы қоғам қалыптастырады. Ал руханиятқа үлкен қатер туып тұрған кезеңде, ұлтты ұйыстырушы фактордың бірі – дәстүрлі ислам құндылықтары.

Қорытынды. Мақалада қазақстандық қоғамның ұлттық бірігейлік қалыптастырудағы дәстүрлі исламның рөлін ғылыми тұрғыда терең түсіну мақсатында діни-әлеуметтік аспектілерін қазіргі шынайылықпен салыстыра зерттеуге және дәлелдеуге талпыныс жасалды. Дәстүрлі ислам және оның қоғамның ұлттық бірегейлігінің интеграциялық және дезинтеграциялық үдерістерінің динамикасы шынайылығана сәйкес біршама шешімін табуға тиісті маңызды мәселелер туындағаны көрсетілді. Радикалды топтар мен ханафи бағыттағы мұсылмандар арасындағы қызу талқыға түскенін бұқаралық ақпарат құралдарынан байқауға болады. Бұл өзекті уақытылы көңіл бөлмеу көпұлтты қоғамның интегрциялық процессіне кері әсер тудырары қауіп екенін айту қажет. Сондықтан Қазақстанның ұлттық бірегейлігінің қалыптасуы саласында негізгі мүдделі субъектілерге жан-жақты талдау жасалды.

Ислам діні – адамзатқа бейбіт, тату, өркениетті түрде дамуы, өсіп-өнуі үшін берілген монотеистік дін. Гуманистік принцитперді ұстанатын бұл дін ешбір ұлтқа, этноска, қоғам мүшесіне залал тигізу мақсатында келмегенін қасиетті жазбалардан көреміз. Оны «ислам» сөзінің этимологиясынан-ақ аңғаруға болады. Дін жеткізуші Пайғамбар да дәстүрлерді көрсетіп, ешқандай да бір адам өзге адамнан тек Құдайға жақындығы болмаса артық еместігін көрсеткен. Яғни, Құранның «Хужурат» сүресінде айтылғандай: «бір-біріңді тануларың үшін сендерді ұлттар, рулар қылдық». Демек қоғамдағы әрбір адам өзін ғана емес, өзгелерді де танып, оның ұлттық, мәдени ерекшеліктерін қабылдап, рухани ерекшеліктерін құрметтуі іргесі бүтін ел қалыптастырудағы гарант болмақ.

Ата-бабамыздың дәстүрлі ислам түсінігін бойына терең сіңіргендігінің бір айғағы – Кеңес Үкіметі кезіндегі ұлттарды мәжбүрлі қоныс аударту кезінде өзге ұлттарды жатсынбай бауырына алуы, олармен қолында бар дүниесімен бөлісуі ислам тарихындағы Меккеден Мединаға көшкен ансарлардың үлгісін көрсеткенмен пара-пар.

Ислам ғұламалары діни мәселелерге қатысты үкім берерде ұлттық дәстүрдлердің, халықтың әлеуметтік менталитетін, ерекшеліктерін ескеріп отырғаны, ондай шариғи нормаларды бірте-бірте енгізгені енді қалыптасып келе жатқан ұлттық бірігейлікті сақтап қалуды мақсат ететін қадам болмақ.

Қазақстандағы ұлттық бірігейлікке, соның ішінде дәстүрлі ислам мен жаңадан келген деструктивті ағамдарға қатысты мәселелер жиынтығының толықтай шешім таппауы кей жағдайда қазақстандықтардың өзара іштей алауыздығына жол ашады. Қазақстандағы ұлттық бірігейлік пен діни бірегейліке қатысты озық концепциялар мен әдістерді қолдану қажет. Бұл концепциялар мен әдістер дамыған мемлекеттердің ұлттық бірігейлік қалыптастыру саясатында сыннан өткен. Осы мақсатта қазіргі ғылымдағы әдістер мен тәсілдерді Қазақстанның рухани-мәдени ерекшелігін ескере отырып зерттеу қолданған дұрыс.

Сілтемелер:

1. Shils E. Tradition and Liberty: Antinomy and Interdependence, Huston Press. 1958. -61 б.
2. Yerekesheva L. *Functions of Religion and Dynamics of Nation-Building in Kazakhstan*. The Muslim World Journal. Hartford Seminary, 2019. pp.81-84
3. Әділбаев А. «Қазақ салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарының ислам шариғатымен үйлесімі», Астана, «Рухани құндылықтарды қолдау қоры» корпоративтік қоры, 2018 ж. 42-48 бб.
4. Сатершинов Б.М. Қазақ халқының діни бірегейлігіндегі инклюзивтілік. Халықаралық ғылыми-тәжрибелік конференция материалдар жинағы., Алматы, 2019. 136-138 бб.
5. Құран Кәрім. «Ағраф» сүресі, 158-аят; «Ибрахим сүресі», 1-аят; «Әнбия» сүресі, 107-аятар.
6. Әділбаев А. «Қазақ салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарының ислам шариғатымен үйлесімі», Астана, «Рухани құндылықтарды қолдау қоры» корпоративтік қоры, 2018 ж. -170 б.
7. Шацкий Е. Традиция. Обзор проблематики // Шацкий Е. Утопия и традиция. М.: Прогресс, 1990. - 454,[1] с.; 20 см.; ISBN 5-01-002046-7
8. Asad T. https://www.azquotes.com/quote/1299460/

9. Генон Р. Очерки о традиции и метафизике. – М.: Азбука, 2000. 317, [1] с.; 18 см. - (Азбука-классика).; ISBN 5-267-00391-3
10. Фуад М. Абдулбақи. әл-Муғжамул-Муфахрас фи әлфазил-Құранил-Кәрим, Мысыр 1378, Урф (мағруф) бабы.
11. «Дін мен дәстүр». ҚМДБ. «Ғибрат» баспа үйі. Алматы, 2013 ж. 192 бет ISBN 978-601-211-019-7
12. Алау Әділбаев: «Баба салты ата дінмен сабақтас» https://kazislam.kz/alau-adilbaev-baba-salty-ata-dinmen-sabaktas/
13. Казахско-русский русско-казахский терминологический словарь/ под общей рекдакцией М.Б. Касымбекова, научный руководитель проекта А.К.Кусаинов. Изд.: «КАЗакпарат». – Алматы, 2014. – 488 с.
14. Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life*, translated from French by C. Cosman (Oxford: Oxford University Press, 2001)
15. Robert N. Bellah, and Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler, and Steven M. Tipton, *The Good Society* (New York: Vintage Book, 1992).
16. Christophe Jaffrelot, "Religion and Nationalism," in *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*, ed. Peter B. Clarke (Oxford: Oxford University Press, 2011
17. Graham Fuller, *A World Without Islam* (New York: Back Bay Books/Little, Brown and Company, 2012). Talcott Parsons, *On Institutions and Social Evolution* (Chicago: University of Chicago Press, 1985)

ӨМІРЛІК СТРЕСС ПЕН СМАРТФОНҒА ТӘУЕЛДІЛІК АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

Бердибаева Света Қыдырбековна,
психол.ғ.д., профессор
Лимашева Ляззат Алимбековна
6D050300 -психология мамандығының
2 курс докторанты,
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация: Көптеген зерттеулерге талдаулар жасау кезінде смартфонға тәуелділік жастардың өмірінде басым рөл атақаратынын байқадық. Сонымен қатар студенттерде өмірлік стресстің туындауы академиялық үлгерім, достарымен ара-қатынасы кезінде туындайтын мәселелерге алып келетінін көрдік және осы кезде студенттер ұялы байланыс көздеріне көбірек жүгінеді деген пікірге келдік. Смартфонға үнемі назар аударып пайдаланушылар толыққанды оқып, жұмысты ойластырылғандай нәтижелі орындап, басқалармен қарым-қатынас орнатып және тұтастай алғанда-толыққанды өмір сүруі мүмкін емес.

Аннотация: анализируя многочисленные исследования, мы заметили, что зависимость от смартфонов играет доминирующую роль в жизни молодежи. Мы также увидели, что возникновение жизненного стресса у студентов приводит к проблемам, возникающим во время академической успеваемости, общения с друзьями, и пришли к мнению, что в этот момент студенты все чаще обращаются к мобильным источникам. При постоянном внимании к смартфону пользователи не могут полноценно читать, выполнять работу продуктивно, как задумано, налаживать отношения с окружающими и в целом-жить полноценной жизнью.

Abstract: Analyzing numerous studies, we have noticed that smartphone addiction plays a dominant role in the lives of young people. We also saw that the occurrence of life stress in students leads to problems that arise during academic performance, communication with friends, and came to the conclusion that at this point students are increasingly turning to mobile sources. With constant attention to the smartphone, users cannot fully read, perform work productively, as intended, establish relationships with others and, in general, live a full life.

Тірек сөздер: смартфон, тәуелділік, мазасыздық, конгломерат, депрессия, стресс, өзін- өзі бақылау, әлеуметтік байланыстар

Смартфон пайдаланушылар қатарында ең көп көлемді жастар алады. Қоғам құрылымына қарайтын болсақ, жастық уақыт адамның шарықтап, дамитын, мансап құратын, тұрмыс құратын, жеке дамитын уақыты. Алайда, дәл осы жастар арасындағы смартфонға тәуелділік олардың психологиялық денсаулығына әсер ететіні сөзсіз. Қазіргі заманауи жастардың стресстік жағдайы мен смартфонға тәуелділіктің арасындағы өзара байланысты зерттеу – психология ғылымындағы ең өзекті тақырыптың бірі.

Смартфонға тәуелділік - бұл жаңа құбылыс, ең көп таралған медициналық емес тәуелділіктердің бірі, ол өзінің бұқаралық сипаты бойынша Интернетке тәуелділік пен құмар ойындарды артта қалдырып, олармен қауіпті конгломерат құрады [1, б. 98-100].

Смартфонға тәуелділіктің кері салдары осы тәуелділіктің құрбандарының психологиялық және мінез-құлық мәселелерін қамтуы мүмкін. Себептері мен салдарын түсіну бұл жаңа құбылыс көптеген жарияланымдардың тақырыбы болып табылады.

Ұялы телефондар адамдар үшін маңызды. Ұялы телефондарды әртүрлі тәсілдермен пайдалануға болады, олардың жеке әл-ауқатқа қосқан үлесі сұрақтар тудыруы мүмкін, өйткені ұялы телефондарды пайдаланудың артуы көбінесе өмірге қанағаттанудың төмендеуімен байланысты. Бұл, әсіресе, құрылғы ойын-сауық үшін және байланыссыз мақсаттар үшін шамадан тыс пайдаланылған кезде дұрыс. Бұл нәтижелерді жеке әл-ауқатқа керісінше әсер ететін екі процесс арқылы түсіндіруге болады: мобильді құрылғыларды пайдалану қуаныш, эйфория және басқа да жағымды эмоциялардың көзі бола алады, өйткені ол мағыналы адамдармен қарым-қатынасты жақсартады және осылайша әлеуметтік қолдауды қол жетімді етеді . Керісінше, құрылғыларды шамадан тыс пайдалану эмоциялардың бейімделмеген реттелуіне, өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, тіпті шөлдеу мен тәуелділік сезімі сияқты тәуелділікке ұқсас белгілерге байланысты болады [2, б. 268-275].

Ұялы байланысқа тәуелділік-бұл телефонға қатысты проблемалық мінез-құлықты сипаттау үшін жиі қолданылады, ол көптеген зерттеулерде қарастырылады. Дегенмен, осы саладағы зерттеулердің әртүрлілігі мобильді құрылғыларды шамадан тыс пайдалану гетерогенді құбылыс екенін көрсетеді, сондықтан оның кейбір түрлерін басқа тәуелділіктерден ажыратуға болады. Мобильді құрылғыларға қатысты мәселелер, құрылғыны

шамадан тыс пайдаланудан басқа, ұялы телефонды үнемі тексеріп отыруға әкелетін қоңыраулар мен хабарламаларды қабылдаудың жалған сезімін сипаттайтын тұрақты тексеру әдеттерін немесе "қоңырау туралы алаңдаушылықты" қамтиды [3, б. 48].

Ең жиі зерттелетін проблемалық мінез-құлық жас буын арасында интернетке тәуелділікпен байланысты ұялы телефондарды шамадан тыс пайдалану болып табылады. Демек, бұл жаман әдеттер кибербуллингке жәбірленуші немесе қылмыскер ретінде жиі қатысумен байланысты . Сонымен қатар, ұялы байланыс платформаларын шамадан тыс пайдалану мазасыздықтың даму ықтималдығымен байланысты болуы мүмкін. Мазасыздықтың бұл түрі көбінесе құрдастарымен жағымсыз байланыс негізінде немесе киберқауіпсіздік сезінген кезде орын алады, басқа адамдардың өмірінде болып жатқан стресстік оқиғалар туралы хабарлар және әлеуметтік медиа жаңалықтарды сезіну әсер етеді. Сондай-ақ, мұндай платформаларды пайдалану мазасыздықпен немесе депрессия кезінде адамдар үшін күресу механизмі ретінде пайдаланылуы мүмкін [4, б. 123-126].

Сонымен қатар, ұялы телефондарды шамадан тыс пайдалану ұйқының бұзылуымен байланысты, олардың байланысы әртүрлі басқа факторлармен бірге жүреді. Алайда, ұялы телефондарды проблемалық пайдалану барлық жерде кездеседі, өйткені әр түрлі елдердің ересек тұрғындарының 12-21%-ы ұялы телефондарды шамадан тыс пайдалануды өлшейтін шкалалар бойынша жоғары деңгейді көрсетінін байқаймыз (Лопес-Фернандес, 2017). Мобильді құрылғыларды пайдалану бойынша зерттеулердің көпшілігі интернетті пайдалану мәселелерін талқылау кезінде ересектер мен жасөспірімдерге бағытталған құрылғылар, бірақ зерттеу нәтижелер көрсеткендей, тіпті сәбилер мен кішкентай бүлдіршіндердің ата-аналары құрылғыларды мінез-құлықты реттеу құралы ретінде пайдаланып жатады.

Мектептерде мобильді құрылғыларды пайдалану қазіргі уақытта жиі талқыланатын және зерттелетін тақырып болып табылады. Мемлекеттер арасында ұялы телефондардың

таралуында айырмашылықтар болғанымен, көптеген аймақтарда оқушылардың көпшілігінде ұялы телефондар бар және оларды білім алу кезінде үнемі пайдаланады. Мысалы, 2022 жылғы статистика Қазақстан Республикасында жасөспірімдердің 92,2**%** смартфонға қол жеткізе алатынын көрсетеді [5, б. 56-60].

Деректер бойынша студенттердің барлығында ұялы телефондарыдың бар екенін және оларды, әсіресе орта буын оқушылары жиі пайдаланатынын көруге болады.

Оқу ортасында жаңа технологияларды қолданудың айқын артықшылықтары мен болашақ мүмкіндіктеріне қарамастан, кейбір кемшіліктер мен кедергілер бар. Мектептегі мобильді құрылғыларды пайдаланудың бірінші және ең көп тараған мәселесі-оқу мақсатында емес сабақтар кезінде құрылғыларды пайдаланудан туындаған алаңдаушылық. Құрылғылар тудыратын тағы бір мәселе-емтихан кезінде пайдалану. Білім алушылардың мобильді құрылғыларды пайдалануы кезінде әсіресе, сабақ барысында оқушылар хат жазысқанда, ойын ойнағанда немесе әлеуметтік желілерде сөйлескенде бұл әрекеттері мұғалімдерді ашуландырады. Оқу процесінде хабар алмасу қызметтерін пайдалану ақпаратты қабылдауға және есте сақтауға теріс әсер етеді.

Осыған байланысты 2021 жылы ғалымдар мобильді құрылғыларсыз мектеп күнін өткізудің нәтижесінде жоғары сынып оқушыларының алаңдаушылығы мен сабаққа қатысуына әсерін бағалайтын зерттеу жүргізуге шешім қабылдады. "мобильді құрылғыларсыз Мектеп күні"деп аталатын сынақ мектеп бағдарламасының салдарын зерттеді.. Зерттеуге 235 орта мектеп оқушылары қатысты. Зерттеу авторлары мобильді құрылғыларсыз мектепке бару оқушылардың алаңдаушылығына және олардың сабаққа қатысуына әсер етуі мүмкін деп болжады. Мазасыздық пен сабаққа қатысу деңгейі әдеттегі оқу күнінен кейін салыстыру үшін бастапқы ретінде бағаланды.

Зерттеушілер бірнеше болжам жасады. Бірінші болжам, егер оқушылар бірінші және соңғы сабақтар арасында мобильді құрылғыларынан алыс болса, оқушылардың мазасыздық деңгейі әдеттегі мектеп күнімен салыстырғанда жоғарылайды деп болжады. Бұл болжам ұялы телефонан ажырау мен стресс арасындағы байланысты көрсететін бұрын жүргізілген зерттеулерге негізделген. Зерттеу нәтижелері бойынша ұялы телефондар жастар үшін, әсіресе жасөспірімдер үшін маңызды. Олар қауіпсіздік пен қорғауды қамтамасыз ететін объектілерге айналған, сондықтан олар болмаған кезде мазасыздану туындайды. Ұялы телефондардан ажырау және мазасыздық: зерттеу көрсеткендей, мектептегі ұялы телефондардан ажырау орта мектеп оқушыларын алаңдатты [6, б. 100-108].

Смартфонға тәуелді мінез-құлық пен стресстің өзара байланысы.

В.П. Шейнов зерттеулердің бірінде жастардың 71,2% -ы смартфондарды қолданумен байланысты денсаулық проблемалары бар екенін айтты. Ұйқысыздық осы құрылғыларды қолдануға байланысты денсаулыққа қатысты ең көп таралған (23,6%) шағым ретінде қарастырылды.

Автордың пікірінше, зерттеулер смартфонға тәуелділік пен денсаулық белгілері арасында айтарлықтай оң корреляция бар екенін көрсетті. Ұйқының сапасыздығы бұл байланысқа делдал болды. Нәтижелер адамдардың әл-ауқаты мен әл-ауқаты үшін оларды пайдалануды шектеуге шақыру керек екенін көрсетеді, әсіресе ұйықтар алдындағы зияны зор екені туралы тұжырым жасады .

Осы бағыттағы зерттеулерге сүйенсек, смартфонға тәуелділіктің салдарынан туындайтын ауытқу ол ең алдымен депрессия мен мазасыздық. Тұлғалық стресстің жоғары деңгейі мен көңіл-күйі төмен адамдар көбіне смартфонға тәуелді болады [7, б. 120-127].

Әлемдік зерттеулерге сүйенсек, смартфонды үнемі пайдаланудың салдарынан адамдар зардап шегуде. Американдағы «Kleiner Perkins Caufield& Byers» компаниясының сарапшылары күніне смартфон қызметтерін пайдалануға 75 минутын жұмсаған адамда тәуелділік басталды деп есептейді.

Зерттеушілер смартфонға тәуелділіктің бес типін бөліп қарастырады.

1. Әлеуметтік желі. Әсіресе, секунд сайын жаңа ақпарат салып отыратын Twitter мен Facebook-ты пайдалану. Әлеуметтік желідегі ақпаратты талқылау, пікір білдіру оның бастамасы болып саналады.

2. Ойындар. Күніне бірнеше рет кірмесе ұтылуға алып баратын, ойын ойнауды ескертіп тұратын бағдарламалар бар. Смартфоны қайта-қайта көңілін бөлген соң ойынға бас қойған адам үш сағатқа дейінгі уақытын алаңсыз ойынмен өткізіп алады.

3.WhatsApp, Messenger сынды чаттарда сөйлесу. Бір мезгілде бірнеше досы, танысымен, тіпті қызықты топтарда бірнеше адам болып сөйлесу де уақыттың лезде өте шыққанын сездірмейді.

4.Қаржыны реттеуге мүмкіндік беретін бағдарламалар. Бүгінде ғаламтор желісі арқылы түрлі төлемдерді жасауға, ақша аударуға болады. Осындай қолжетімділікке үйренген адамдар да барлық қызметтер үшін смартфонын пайдаланатын болды.

5. Бейнероликтер көру. Спорттық жарыстарды онлайн арқылы бақылап отыру, қысқа әзілдер, кино, сериалдар мен жаңалықтарды толық қалаған уақытыңызда көру мүмкіндігі де смартфоныңызға тәуелді етері сөзсіз [8, б. 77-98].

Қазіргі уақытта зерттеушілер смартфонға тәуелділіктің өзіне деген сенімділіктің төмендігімен, эмоционалды интеллектпен (ЭИ), конфликттер мен стресстермен статистикалық маңызды байланыстарын орнатты.

Әдебиеттер тізімі

1. Елисеева Е.Ю., Карева А.И. Изучение зависимости от Интернета и мобильных устройств у школьников, гендерные и возрастные особенности // Смоленский медицинский альманах. – 2019. – №1. – б. 98-100.
2. Максименко С.Д., Лысенко А.С. Проблема виртуальной зависимости у подростков // Психиатрия, психотерапия и клиническая психология. – 2020. – Т.11. – №2. – б. 265-278. doi: 10.34883/PI.2020.11.2.004.
3. Жарасбаев Е.Е., Алтай А., Ерниязов Б. «Интернет зависимость» Вестник Актюбинского университета им. С.Баишева 2014 ж.
4. Сангилбаева А.О., Сарсенбаева Л.О. «Студенттердің интернетті шамадан тыс пайдалану мәселесі». ЕНУ Хабаршысы №3(140) 2022 ж.
5. Аяғанова А.Ж., Тұрғазы А.Б. «Жастардың интернет -кеңістігіндегі коммуникативті мінез-құлығы» 1 Жарықбаева оқулары – 2022 ж.
6. Новикова И.И., Зубцовская Н.А., Лобкис М. А. и др. Оценка динамики психоэмоционального состояния детей в условиях ограничения использования мобильных устройств связи в школе // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2020. – Т.14. – №3. – б., 100-108.
7. Шейнов В.П. Связи зависимости от смартфона с состояниями и свойствами личности //Журнал Белорусского государственного университета. Социология. 2020а. № 4.б. 120–127.
8. Шейнов В.П. Кибербуллинг: предпосылки и последствия // Институт психологии Российской академии наук. Социальная и экономическая психология. 2019б. Т. 4.№ 2 (14). б. 77–98.

СЕКЦИЯ 2

АКАДЕМИК Т.Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ ҒЫЛЫМИ ИДЕЯЛАРЫ МЕН БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

НАУЧНЫЕ ИДЕИ И УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

SCIENTIFIC IDEAS AND MANAGEMENT ACTIVITIES OF ACADEMICIAN T.T. TAZHIBAEV

Академик Т. Тәжібаев – тарихи-педагогикалық зерттеу әдіснамасын жасаушы

Таубаева Шаркуль Таубаевна,
п..ғ.д., профессор
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Педагогика тарихы – білім беру практикасы мен педагогикалық білімнің тарихи дамуын бірлікте және білім берудің, педагогика ғылымының қазіргі заманғы мәселелерімен өзара байланыстыра зерттейтін ғылым саласы, педагогиканың, әлеуметтанудың, философия, мәдениет, психология тарихының мәліметтерін тоғыстыра отырып педагогика тарихи-педагогикалық үдерісті тарихи-мәдени үдерістің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады. Білім беру мен тәрбие тәжірибесінің сондай-ақ, педагогика білімнің дамуын қамтитын тарихи-педагогикалық үдерістің құрылымында негізгі пәндік екі сала сараланады олардың әрқайсысы зерттеу саласы ретінде біршама дербес болғанымен, мән-мағынасы тұрғысынан біртұтас. Педагогика тарихына өзіндік үлес қосқан белгілі ғалымдардың қатарында Төлеген Тәжібаевтың орны ерекше.

Академик Т. Тәжібаев (1910-1962) – Қазақ мемлекеттік университетінің үшінші ректоры (1948-1953), Қазақ ҚСР-інің Халық ағарту Комиссарлар Кеңесінің төрағасының орынбасары (1941-1944), республиканың сыртқы істер министрі (1944-1948), Қазақ ҚСР-інің Министрліктер Кеңесі төрағасының орынбасары (1953-1957). Төлеген Тәжібаев – көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, Қазақстанда психология және педагогика ғылымдарының қалыптасуы мен дамуына белсене атсалысқан, мазмұнды мұрасын қалдырған ұлама ғалым, елімізде тұңғыш рет педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасының Ғылым академиясының академигі.

Академик Т. Тәжібаевтың мұрасын Қ.Б. Жарықбаев, С.Қ. Қалиев, Қ.Б. Сейталиев Р.Х. Аймағамбетова және тағы басқа танымал ғалымдар өздерінің кандидаттық пен докторлық диссертациялары негізінде жазылған ғылыми еңбектерінде теориялық тұрғыдан талдап, болашақ зерттеушілерге тарих-педагогикалық ізденістің қисынын ұсынуда. Дегенмен де, ғылымның классикалық еместен кейінгі дәуірінде Т. Тәжібаевтың зерттеулерін жаңаша ойластырып, оларды әдіснамалық талдау нысаны деңгейінде қарастыру қажет. Себебі, ғылымға келіп жатқан жас буын педагогика тарихын бір рет айтылып, әрі жазылып кеткен, қазір соны қайталаудың қажеттілігі қаншалықты маңызды деген пікірде. Бірақ өткенді шынайы пайымдап, оны әрі қарай қазақ елінің мәңгілігін өміршең етуге қызмет жасату үшін тарихи-педагогикалық мұраны ғылымның философиясы мен педагогикасы қағидалары арқылы түсінуге ұмтылысқа аға ұрпақ мұрындық болғаны абзал. Оның үстіне, әрбір зерттелетін тақырыптың өз тарихы, өз генезисі, эволюциясы бар. Бұларды терең қарастырмайынша, ізденіс қарқынды жүргізілмейді, әрі түрлі кедергілерге кезігуі мүмкін.

Т. Тәжібаевтың ғылыми еңбектері негізінен психология мен педагогиканың тарихын зерттеуге арналған. Айталық, ол 1939 жылы «К.Д. Ушинский – Ресейдегі педагогикалық психологияның негізін салушы» деген тақырыпта педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясын ойдағыдай қорғап шығады. Демек, ғалымның диссертациясы пәнаралық әдіснама тұрғысынан орындалып, жиырмасыншы ғасырда педагогикалық психология ғылымының негізін салушылардың алғашқы легінде тұр деген сөз. Сондай-ақ, педагогика тарихындағы жеке персоналийларды зерттеудің үлгісін көрсеткені де ақиқат. Қазіргі уақытта зерттеушілер жеке ұламалардың педагогикалық көзқарастарын және оларды білім беру үдерісінде пайдалану жолдарымен бірге зерделеуде. Әйтсе де, әуелі сол ойшылдардың қалдырған еңбектерін тарихи-педагогикалық зерттеу талаптарына сәйкес толық талдап барып, ондағы өзекті, бүгінгі күнгі тәжірибеге қажетті тұстарын іріктеп ала отырып, пайдаға жаратудың өзі де ғылыми шеберлік деп түсінеміз.

Т. Тәжібаев 1962 жылы Ленинград педагогикалық институтында «XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанда халық ағарту ісі, мектеп пен педагогикалық пікірдің дамуы» тақырыбында педагогика ғылымының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғады. Докторлық диссертациясына оның «XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанда халық ағарту ісі мен педагогикалық ой-пікірдің дамуы» (1958 ж), «XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанда халық ағарту ісі мен мектеп» (1962 ж), «XIX ғасырдың II жартысында педагогикалық ой-пікірдің дамуы» (1965 ж) атты бірнеше монографиялық еңбектері негіз болды. Академиктің еңбектеріне жүргізілген талдау нәтижесінде оның сол кезде өз зерттеулерін тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамасын ғылыми болжамдықпен қолдана алғанын аңғардық. [1].

Сондықтан, зерттеушіге қажет болатын Т. Тәжібаевтың зерттеулерінде қолданылған әдіснамалық ұстанымдар мен тұғырлардың жүйесін сипаттауды жөн көрдік.

Тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамасы нақты зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығынан, мақсаты мен міндеттерінен туындайды да, біріншіден, Қазақстанның білім беру саясатын қалыптастыру мақсатын іске асырады. Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде педагогика мен тарих ғылымдарының базалық ұстанымдары (объективтілік, шынайылық, ғылымилық, әлеуметтік, тарихилық) басшылыққа алынады. ***Шынайылық ұстанымы*** қазіргі ғылыми практиканың негізіне алынады. Тарихи-педагогикалық тәжірибе объективтілік ұстанымы тұрғысынан талданады. Жетістіктерді талдауда бұрынғы таптаурыннан алыстап, білім беруді бағалауда объективті бағаларды қолданып жүр. ***Ғылымилық ұстанымы*** заманауи философиялық теорияларда қолданылады, педагогикалық зерттеулердің әдіснамалық негізін құрайды. ***Әлеуметтік ұстанымы*** білім берудің әлеуметтік қызметтірімен айқындалады. ***Тарихилық ұстанымы*** құбылыстар мен үдерістерді дамуда қарастыруға, XX және XXI ғасырлар тоғысындағы білім беру саласындағы саясатты талдауға мүмкіндік береді. Тарихи-педагогикалық зерттеулерде диалектикалық-материалистік, талдамалық, дедуктивтік және индуктивтік әдістер қолданылады. Тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесі жеке ғылымилық тұрғыда педагогика ғылымына жатады. Ал пәндік мазмұны жағынан педагогика тарихының білімдерін жинақтайды, педагогикалық пәндер жүйесінде педагогика тарихы (пәні, оның міндеттері, ерекшеліктері) сипатына қарай танымдық құралдар мен практикалық әдіс-тәсілдерін, педагогика тарихының ұғымдық құрылымын анықтаумен қатар, басқа ғылымдардың (этнология, этнопсихология, фольклор, мәдениет теориялары және т. б.) жетістіктерін, тәжірибесін зерттеу жұмыстарын да пайдаланады [2].

Педагогика тарихының әдіснамалық негізі философиялық диалектика, ол ғылыми әдіснама ретінде педагогикалық таным теорияларының қалыптасып дамуына іргетас қалайды, шындықты бейнелеудің басты жолдарын анықтайды. Яғни, жеке тұлғаның үйлесімді қалыптасуын, оған сан-саналы әлеуметтік байланыстар жиынтығының ықпалды әсер етуін, *бір жағынан*, әрбір адам қоғамдық қарым-қатынастардың жемісі болса, *екінші жағынан,* қоғамды дамытуда өзіндік үлес қосатын жеке тұлға болып қалыптасатынын көрсетеді. Сонымен, ғылымның әдіснамасы – бұл қағидалар, қорытындылар, ұстанымдар, танымдық әдістер арқылы әр жақты жағдайлар тоғысында шындықты бейнелеу ақиқатын зерделеп түсіндіретін ілім [3].

Педагогика тарихының әдіснамасы – әр тарихи дәуірдегі педагогикалық білім мен тәрбиені, ойлар мен идеяларды талдап жүйелеу, оларды ұғындыру, тұжырымдар жасау арқылы педагогикалық үдеріске өзгерістер енгізу немесе жетілдіру мақсатын іске асыратын педагогика ғылымының бір саласы. **Педагогика тарихының әдіснамасы** төмендегідей ***жүйелі құрылымнан*** тұрады: ***тарихи-педагогикалық білімнің құрылымы мен қызметтері; педагогикалық идеялар, ой-пікірлер, іс-тәжірибелер, үлгілер, негізгі педагогикалық қағидалар (идея, болжам, тұжырымдама, теория); тарихи-педагогикалық білімдерді өңдеп жетілдіріп, педагогикалық үдеріске ендіру.*** Осындай, үлгідегі тарихи-педагогикалық, психологикалық ғылыми-зерттеу жұмыстары жалпы ғылыми ұстанымдарға негізделе жүгізіледі.

Ғылыми-зерттеу ұстанымдары мен оларға қойылатын талаптар әдіснамалық білімде ерекше орын алады. Өйткені, олар тарихи-педагогикалық білімді, теория мен практиканы біріктіріп, білім беру ұйымдарына ғылыми негізделген бағдар береді. Қандай бір ғылыми жұмыстар болсын, олардың тірек ұстанымдар қатарына жататын ең негізгі әдіснамалық ұстанымы – ***жүйелілік.*** Тарихи-педагогикалық зерттеуге қойылатын маңызды әдіснамалық ***талаптарының бірі*** – деректердің барлық түрін кешенді пайдалану, сол арқылы бірін-бірі тексеру, толықтыру, барлық деректерді салыстыра отырып жинақтау, зерттеуде шектес ғылымдардың зерттеу әдістері жиынтығын кешенді түрде пайдалану, сөйтіп педагогикалық тұрғыдан түсіндіру қажет. Педагогика тарихының ғылыми-зерттеу ұстанымдары тарихи білім, педагогикалық теория мен тәжірибені біріктіріп, білім беру ұйымдарына ғылыми негізделген бағдар береді. Педагогика тарихының негізгі әдіснамалық ұстанымы ***ақиқаттылық,*** ол зерттеу объектісі жайлы білім алу үшін, зерттеу барысында оның әрбір құбылысына ықпал ететін, дамытатын жағдайларды, шарттарды ескеріп, зерттеу құралдары мен тәсілдерін дұрыс қолданып, жинаған дәйектерді бағалап, қорытындысын шығаруда ақиқатты ұғымдар мен түсінікер жасауға мүмкіндік береді.

Ғылыми ізденістердің объектісін ***баламалық ұстаным*** тұрғысынан қарастырғанда және оған дәлелді талдап қойғанда, тарихи-педагогикалық материалды немесе көзқарастарды талдағанда, күрделі педагогикалық үдерістердің шешімін табу үшін әртүрлі көзқарастар айтылады. Ондай көзқарастардың шынайы болуы немесе оған қарсы пікірлер айтылуы мүмкін. ***Баламалық ұстанымның мәні*** – мәселенің шешімін іздестіргенде және объектінің жұмысын ұтымды ұйымдастырғанда алға қоятын мақсаттың нәтижелі орындалып, соның негізінде қол жеткізілетін нақты жетістіктердің ауқымы анықталады. Баламалық ұстанымға жақын әдіснамалық ұстанымның бірі – ***мәндік талдау ұстанымы***. Әрбір қарастырылатын құбылыстардың жалпылығы, ерекшелігі және бірегейлігі анықталып, объектінің ішкі құрылымына, атқаратын қызметі мен даму заңдылықтарына, шарттары мен даму үрдістеріне талдау жүргізіліп, олардың мақсатты түрде өзгерістерге ұшырау мүмкіндіктері талданады. Бұл ұстаным зерттеу қисынын нақты жазудан бастап, жан-жақты түсіндіруге, одан педагогикалық құбылыс пен үдерістің, болжамның дәлелденуіне дейінгі кезеңді қарастырады. Тәжірибе тарихи-педагогикалық және психологиялық-педагогикалық ***генетикалық*** ұстанымды қолдану керектігін көрсетуде. Тарихи-педагогикалық ұстанымның мәні педагогикалық дәйектерді немесе құбылыстарды зерттегенде олардың пайда болуын, онан кейінгі дамуын түрлі саяси-экономикалық жағдайлардағы білім беру үдерісінің бір сапалық деңгейден екінші сапалық деңгейге ауысуы жан-жақты қарастырылатындығында жатыр [4].

Тарихи және қисындылық ұстанымы зерттеу жұмыстарында нысанның тарихын (генетикалық қыры), теориясын (құрылымы, қызметі, нысанның қазіргі жағдайы) және оның даму болашағын бірлікте зерттейді. Тарихи талдау объектінің құрылымы мен қызметін талдау, белгілі бір ғылыми тұжырымдама жасау үшін керек. Ал теориялық талдаудың қажеттігі объектінің генезисін (пайда болуын, қалыптасуын) қарастырмай ақиқатқа жету мүмкін еместігін ескереді. Сондықтан да, тарихи-педагогикалық және теориялық-педагогикалық зерттеулердің бір-бірінен айырмашылығы зерттеушінің ғылыми болжамына байланысты болады. Бұл ұстанымнан шығатын талап зерттеудің сабақтастығы, жинақталған тәжірибе, дәстүр, ғылыми жетістіктер, бұрынғы зерттеу объектілерінің генезисін тарихи-педагогикалық тұрғыдан талдау болып табылады.

Жалпы ғылыми ұстанымның бірі – ***тұжырымдамалық бірлік ұстанымы.*** Зерттеуші ғылыми тұжырымдама жасау үшін басқа зерттеушілердің тұжырымдамалық пікірлерін талдап, негіздеп, ізденіс жүргізу барысында зерттеудің алдына қойған мақсат-міндеттерін, ғылыми болжамын анықтап, жүргізетін болса, нақты ғылыми жетістіктерге жетуіне болады. Ол үшін алғашқы ғылыми болжамын тексеріп, дамытып, қажет болса, іздену барысында түзетулер енгізіп, тұжырымдамасын жетілдіреді. Сонда ғана ғылыми ізденіс өз нәтижесін береді. ***Тарихи-жүйелілік ұстанымы*** – жалпы ғылыми әдіснамалық зерттеудің бір ұстанымы ретінде педагогикалық үдерістің және бір-бірімен байланысты құбылыстарды

жүйелі зерттейтін өзіндік сапасымен сипатталатын ғылыми әдістердің бірі. ***Тарихи-жүйелік әдісі*** білім беру жүйесін біртұтастық ұстаным тұрғысынан зерттегенде педагогикалық үдерістің кей қырларын, элементтерін, қарым-қатынастарын бөлшектеп қарастырғанда өте мұқият қолданылуы керек[5].

Тарихи және психологиялық-педагогикалық үдерістегі өзара байланысты ***синергетика*** - қазіргі бірлескен іс-әрекет теориясын зерттейді. Бұл теория тұтас жүйенің тұрақты болмай, өзгеріске түсетіндігін ескеріп, тұтастықтың жоспарланған басты бір нұсқасын алып, болжамданған үдерістің мағынасын ашады. Педагогикалық жүйенің бір-бірімен байланысы: білім мен тәрбие мақсаты, оның тарихи аспектісі, педагогикалық үдерістің субъектісі, педагогикалық идеялар мен ой-пікірлер, білім мазмұндары (жалпы, базалық және кәсіби мәдениет), материалдық базасы, т. б. бірлігі және құрылымдық-функциялық қызметтері ***тұтастық*** арқылы зерделенеді [6].

Іс-әрекеттік тұғыр тарихи-педагогикалық және психологиялық-педагогикалық зерттеулерде нақты ғылыми-әдіснамалық ұстаным ретінде танылады. Педагогикалық үдерісті қайта құру немесе өзгерістер енгізудің алғашқы формасы еңбек. Адамның материалдық және рухани байлықтарды жасаудағы іс-әрекеттері еңбек барысында атқарылып, айналасын қоршаған дүниені шығармашылықпен өзгеріске түсіреді. Сондықтан, оқушыларды өмірге және жан-жақты іс-әрекеттерге дайындауда олардың мүмкіндіктерін ескеріп, өмір тіршіліктеріне қажетті істерге тартып, олардың өмірін әлеуметтік және адамгершілік тұрғыдан ұйымдастыру қажет.

Ал, ***мәдениетанымдық тұғыры –*** оқушының жеке тұлғасын зерттеп, құндылық бағдарын қалыптастыруда аксиологиялық құндылық іліміне сүйеніп, нақты ғылыми әдіснама ретінде танымдық пен педагогикалық іс-әрекеттерді қайта құруға немесе өзгерістер енгізуге бағыт-бағдар береді. ***Мәдениетанымдық тұғыры арқылы*** жеке тұлғаның мәдениетпен объективтік байланысы негізінде оның мінез-құлқындағы құндылықтар жүйесін зерттейді. Өйткені адам мәдениет арқылы дамығандықтан сол мәдениетке жаңа элементтер енгізуге үлес қосады. Сол себептен, адам мәдениет құндылықтарының жүйесін игеріп өзін-өзі дамытса, екінші жағынан, оның шығармашылықты жеке тұлға болып дамуына жағдай туады. ***Этнопедагогикалық тұғыр*** мәні – оқушы этностың біріне жататын әлеуметтік-мәдени ортада өмір сүреді, білім мен тәрбие алады. Халықтың ұлттық салт-дәстүріне, оның мәдениетіне, діліне, ұлттық-этникалық психологиясына, әдет-дағдыларына сүйеніп, педагогикалық үдерістің жобасын жасап, жоспарлап ұйымдастырады. Әртүрлі білім ұйымдарының ортақ мақсаты-оқушы жастардың ұлттық мәдениетке ынта-ықыласын арттырып, оларға өзін- өзі тәрбиелеуге жағдай туғызу болып табылады, педагог бұл ортаны жан-жақты зерттелуі керек.

Тарихи-педагогикалық зерттеу әдісі мұрағат құжаттарын, тарихи-педагогикалық құбылыстарды зерттеу арқылы педагогикалық ой-пікірлерді, идеяларды, теориялар мен тәжірибелерді жүйелеу негізінде ғылыми-тарихи ақпараттар жинастыруды, олардың өзара байланыстарындағы заңдылықтарын айқындауды қамтамасыз етеді. ***Тарихи-теориялық зерттеу әдістері*** тарихи-педагогикалық құбылыстардың кейбір жақтарын, белгілері мен ерекшеліктерін тарихи-педагогикалық тұғырдан талдайды. Кейбір деректерді талдағанда оларды мазмұндық жақтарына қарай топтастырып және жүйелеп, зерттеушілер педагогикалық құбылыстың жалпы белгілері және ерекшелігін айқындайды. Тарихи-теориялық зерттеулерде индуктивті және дедуктивті әдістер қолданылады. Индуктивті әдістер ізденушінің ойлау қабілетін жеке пікірден жалпы қорытынды жасауға итермелесе, дедуктивті әдіс, керсінше, жалпы пікірден жеке қорытындыға келуге бағыттайды.

Тарихи-педагогикалық тәжірибелерді зерттеу әдісі кейде дәстүрлі педагогикалық әдіс деп аталады. Бұл әдістерді кезінде Платон, М.Ф. Квинтилиан, Я. А. Коменский, И. Песталоцци де қолданған, қазіргі ғылымда да пайдаланылады. Педагогикалық тәжірибелерді зерделеу, байқау, әңгімелесу, сауалнама жүргізу, оқушылардың шығармашылық жұмыстарын, мектеп құжаттарын талдау, т.б. зерттеу әдіс-тәсілдері ізденіс жұмыстарында қолданылады.

Математикалық және статистикалық әдіс – әр кезеңдегі тарихи-педагогикалық материалдарды салыстыру, жалпы сұрақтар мен эксперименттік мәліметтердің қортындысын шығаруда қолданылатын әдіс. Бұл әдіс тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қортындысын сенімділікпен бағалауға жағдай туғызады. Ал статистикалық әдіс көптеп жинақталған материалдарды жүйелеп қорытуда арнайы формула арқылы есептеп, қортындысын график, диаграмма, кестелер арқылы шығаруға мүмкіндік береді.

Түйіндей келсек, педагогика тарихының зерттеулерінде жоғарыда көрсетілген әдіснамалық ұстанымдар негізінде тарихи-педагогикалық зерттеу әдістері қолданылады. Олар: кешенді әдістер (жалпы ғылыми әдіс - тарихилық және қисындылық); тарихи әдістер (тарихи-генетикалық, тарихи салыстырмалы, тарихи жүйелілік); педагогикалық әдістер (теориялық педагогикалық талдау, педагогикалық тәжірибені қорытындылау); мұрағат құжаттарын оқып, талдау; орта және жоғары мектеп құжаттарымен танысып, мамандар мен оқушылардың құрамын анықтау әдістері; зерттеу нәтижесі мен сапасын бағалау әдістері, т. б. Тарихи-педагогикалық зерттеулердің әдіснамасында ***(әдіснамалық тұғыр, ұстаным, мәселелер, тарихи педагогикалық зерттеулердің әдіснамалық қызметтері мен әдістері)*** тағы бір ескеретін жайт зерттеудің тарихи көздері (мәдениеттің өнімдері, адам үшін ортақ болып келеді де, олар ғылым аралық зерттеулердің негізін құрайды, тарихи-салыстырмалы зерттеудің пәніне айналады [7].

Педагогика тарихының мәні және оның әдіснамасы, тарихи-педагогикалық зерттеу әдістері туралы білімдерді қорытындылай келе, төмендегідей логикалық-құрылымдылық кестені ұсынамыз (1-кесте).

1-кесте. Тарихи-педагогикалық зерттеу әдіснамасы

/	Тарихи педагогикалық зерттеу әдіснамасы	
	Әдіснамалық бағдарлар	**Тұғыр атауы**
1	Әдіснамалық тұғыр	• жүйелік тұғыр • жеке тұлғалық тұғыр • іс-әрекеттік тұғыр • өркениеттік тұғыр • формациялық тұғыр • аксиологиялық тұғыр • этнопедагогикалық тұғыр • инновациялық тұғыр • тұтастық тұғыр • әлеуметтанулық тұғыр
2	Әдіснамалық ұстаным	• обьективтілік ұстанымы • тарихилық ұстанымы • мәндік талдау ұстанымы • генетикалық ұстанымы • логикалық пен тарихилықтың бірлігі ұстанымы • зерттеудің тұжырымдамалық бірлігі ұстанымы
3	Тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамалық қызметтері	• теориялық-танымдық • эвристикалық-прогностикалық • әлеуметтік және аксиологиялық • дәлелдеушілік және өлшемдік • тәрбиелік
4	Тарихи-педагогикалық зерттеу әдістері	• тарихи-генетикалық әдіс • тарихи-салыстырмалы әдіс • тарихи-жүйелік әдіс • тарихи-педагогикалық зерттеудің логикалық әдістері: анализ, синтез, индукция, дедукция, абстрактілеу, нақтылау, аналогия, идеализация, формализация.

5	Тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамалық мәселелері	• Тарихи-педагогикалық зерттеулердегі логикалық пен тарихилық бірлігі • Білім беру және педагогикалық ой-пікірлердің даму кезеңдерін анықтау • Педагогика тарихының қазіргі өмірімен байланысы • Тұтас тарихи-педагогикалық үдерістің құрылымы мен құрамының бөліктері сипаттау және т. б

Сонымен, академик Т. Тәжібаевтың ғылыми мұрасын зерделегенде тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамалық ұстанымдары мен тұғырларының әлеуетінің жан-жақты, әрі логикалық жүйемен қолданылғандығын жас зерттеушілерге үлгі ете отырып, тәжібаевтану саласындағы зерттеулер көкжиегі болашақта кеңейе түсетініне сеніміміз мол.

Әдебиеттер

1. Тажибаев Т.Т. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века. Алма-ата, 1965.

2. Таубаева Ш.Т**.** Философия и методология педагогики**:** научные школы стран СНГ и Республики Казахстан: хрестоматия. Под ред. д.филос.н., профессора А.Р. Масалимовой. - Алматы: Қазақ университеті, 2017 .- 402 с.

3. Богуславский М.В. История педагогики: методология, теория, персоналии: Монография. – М.: ФГНУ ИТИП РАО, Издательский центр АНОО «ИЭТ», 2012. – 436 с.

4. Бобырышев С.В. Методология историко-педагогического исследования развития педагогического знания. Дисс…д.п.н.. – Спб: РГПУ им. А.И.Герцена, 2008.

5. Калкеева К.Р. История педагогики и образования в Казахстане: системный и полипарадигмальный анализ. Монография. – Аркалык, 2010. 129 с.

6. Институту теории и истории педагогики: 1944-2014. Под общей редакцией д-ра филос. наук, профессора С.В. Ивановой. – М.: ФПНУ ИТИП РАО, 2014. - 448 с.

7. Бордовская Н.В. Диалектика педагогического исследования: монография/Н.В. Бордовская. – Москва: КНОРУС, 2018. - 512 с.

ҒҰЛАМА ҒАЛЫМ, БЕЛГІЛІ ҚАЙРАТКЕР, ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗ

Акажанова Алма Таурбекқызы
пс.ғ.д., ҚАЗҰПУ-ң профессоры
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы

Аңдатпа: Мақалада ғұлама ғалым, ұлағатты ұстаз, белгілі қайраткер, академик Төлеген Тәжібаевтің қысқаша өмір жолына, қорғалған кандидаттық және докторлық диссертацияларына шолу жасалды. Ерекше көңіл К.Д.Ушинскийдің педагогикалық психологияға қосқан үлесі, А. Құнанбаевтің, Ш.Уәлихановтың, Ы.Алтынсариннің ағартушы, білім мен тәрбиеге қатысты еңбектері қарастырылып, талданды. Т.Тәжібаев барлық азаматтық өмірін, ғылыми мұрасын жас жеткіншектердің және жалпы халықтың білімді, тәрбиелі болуына орасан зор ықпалын тигізгені баяндалған.

Тірек сөздер: ағартушы, қайраткер, психология, педагогика, білім, ғылым, тәрбие, ұстаз және шәкірт, педагогикалық психология.

В статье представлен краткий обзор жизненного пути, защищенных кандидатских и докторских диссертаций Толегена Тажибаева, ученого, великого педагога, известного деятеля, академика. Особое внимание уделяется вкладу К. Д. Ушинского в педагогическую психологию. Рассмотрены и проанализированы работы А. Кунанбаева, Ч. Валиханова и И.Алтынсарина, связанные с образованием и воспитанием. Описаны факты того, что Т.Тажибаев на протяжении всей своей гражданской жизни и научного наследия оказал большое влияние на образование и воспитание молодежи и широкой общественности.

Ключевые слова: просветитель, деятель, психология, педагогика, образование, наука, учитель и ученик, педагогическая психология.

The article provides a brief overview of the life path, defended candidate and doctoral dissertations of Tolegen Tazhibayev, a scientist, a great teacher, a famous figure, and an academician. Particular attention is paid to the contribution of K. D. Ushinsky to educational psychology. The works of A. Kunanbaev, Ch. Valikhanov and I. Altynsarin related to education and upbringing were reviewed and analyzed. The facts are described that T. Tazhibaev, throughout his civil life and scientific heritage, had a great influence on the education and upbringing of youth and the general public.

Keyword: educator, activist, psychology, pedagogy, education, science, teacher and student, pedagogical psychology.

Қазақтың көрнекті педагогі және психологі, педагогика ғылымының тұңғыш докторы, профессор, Қазақстан Ғылым академиясының академигі Төлеген Тәжібаевтің (1910 –1964 жж.) Қазақстандағы психология ғылымының дамуына қосқан үлесі орасан зор.

Төлеген Тәжібайұлы қысқа ғұмырында артына өшпес мұра қалдырды. Өзінің барлық саналы өмірін қиын-қыстауы мол Кеңес заманында өткізді. 1928 жылы Шымкент қаласының педагогикалық техникумын үздік аяқтап, сол оқу орнында өзінің табиги қабілеттілігінің арқасында оқытушылық қызметті жоғары дәрежеде атқара білді. Зерттеушілердің (профессор Ж.Түрікпен) деректері бойынша, Т. Тәжібаев жиырмасыншы жылдары Шымкент педтехникумында Ж. Аймауытұлынан дәріс алған.

1931-1935 жылдары Мәскеудегі Коммунистік тәрбие Академиясына түсіп, сол академияның психология мамандығы бойынша аспирантураға қабылданады. 1939 жылы Т.Тәжібаев белгілі психолог А.В. Веденовтың жетекшілігімен «К.Д. Ушинский – Ресейдегі педагогикалық психологияның негізін салушы» атты» тақырыпқа кандидаттық диссертация қорғады. Бұл ғылыми ізденіс орыстың ұлы педагогі К.Д. Ушинскийдің қызметімен оның психологиялық көзқарасын зерттеуге арналған еңбек нәтижесі. Кезінде Ресей ғалымы, профессор Б.Г. Ананьев осы еңбектің оппоненті ретінде өте жоғары баға берген: «Тәжібаев психология тарихында тұңғыш рет Ушинскийдің педагогикалық теориясының психологиялық негіздері жөнінде мәселе көтерген. Ол орыстың ұлы педагог ғалымына шынайы сүйіспеншілікпен қарап, оның мұрасын асқан мұқияттылықпен терең зерттей алған», - деп жазған [1, 5]. Ресейде психология ғылымы тек 60-шы жылдардан бастап дамысада, Ушинский оның келешегі зор, ірі маңызды ғылым ретінде бағалап, өзінің ойын байқатады: «Психологияның жеке тарауларын нақты түрде зерттеп шешу керек, психология ғылымы бір кездегі неміс философтар мен психологтарының жолымен жалпы

түрде, ойша, тек жорамалдау арқылы құрастырылған дерексіз теориялар жинағы болудың орнына адамның психологиялық әрекеттерін нақты үйрену, зерттеу нәтижесінде тәжірибеге негізделген ғылым болуы тиіс», – дейді. Т.Тәжібаевтің айтуы бойынша, Ушинский психология мәселелерін шешу үшін ең алды физиологиялық құбылыстарды сипаттай келе «жан жүйе әрекетінің» кейбір түрлеріне тоқталып, адам баласына тән рухани құбылыстарды қарастырады [2, 364-366]. Осы маңызды еңбек арқылы Т.Тәжібаев мұғалімдердің кәсіптік білімі мен ұстаздық шеберлігін арттыруға көмегін тигізетін идеяларының сырын ашып көрсетті. Сөйтіп, оқырман қауым орыс педагогикасы классигінің озық ойы мен тәлім-тәрбие істерінің мақсаттылығымен таныстырылды. Педагогикалық психология төңірегінде екі үлкен монография жарық көрді. «Қазақстандағы XIX ғасырдың екінші жартысындағы оқу-ағарту істері мен мектептері» атты ғылыми еңбегі монографияның үшінші бөлімі болып саналады. Бұл еңбек халқымыздың ұлама перзенттері Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаевтардың психологиялық-педагогикалық көзқарастарын зерттеуге арналған. «Шоқан Уәлиханов педагогикалық-психологиялық мәселеге байланысты арнайы еңбектер жазбағанымен», – деп жазады Тәжібаев, ол өз халқының ұлттық мінез-құлқын және салт-дәстүрін өте жақсы білгеннен кейбір батыс және орыс ғалымдарының айтқанына ағартушы тойтарыс бере алған. Мысалы, «Еуропада бүгінгі күні қате көзқарас үстемділік байқалады. Көшпенді тайпалар жауыз, шектен шыққан жабайы адамдар, көшпелі монгол мен қырғыздар дөреке малспеттес жауыздар ретінде қабылданады. Соған қарамастан «айуандар»-дың көптен бөлігінде өзінің әдебиетімен аңыз-әңгімелері бар – жазбаша және ауызша» [3, 104-105]. Тәжібаевтің ойынша, ғалым ағартушы Ш.Уәлихановның «көптеген еңбектерінде, ерекше жазбаларында, бақылау күнделігінде әртүрлі этнос иелерінің (қырғыз, өзбек,уйғыр, қытай т с.с) жеке тұлғалық қасиеттерін, этностық айырмашылығын зерттеу қажет. Ағартушының еңбектерінде ерекше маңызды болып саналатын: тұлғаның қалыптасуындағы тәрбие және оқу мәселесі. Ғалым-ағартушы айрықша көрсеткен: «Қарапайым халық ойлау және рухани жағынан билікке отырғандардан кем емес, өкінішке орай, оларға тек білім жетіспейді. Мәдениет адам ағзасын өзгерте алады... қырғызды жаңартушы идеяларды қабылдауға қабілетті жасай алады» [3, 105-106].

Абайды, ұлы ағартушы деп айтқанда ең алды сол замандағы жағдайға көңіл аудару қажет. Өзінің заманында орыс халқының жетістіктерін үлгі ретінде алып, өз халқының ағарту ісіне, ғылым мен мәдениетті дамытуға шақырды. Жазба әдебиетінің негізін салушы ретінде А.Құнанбайұлы өз халқының тек ұлы ақыны болып қалған жоқ, сонымен бірге үлкен ойшыл аталды. Ол философия, тарих, педагогика, этика және тәрбие мәселелеріне ерекше көңіл аудара білді. «Абай Құнанбаев, шын ғылыми мәніндегі ғалым-психолог болған жоқ. Бірақ оның мәңгі өлмейтін поэтикалық және прозалық еңбектерінен адамның психикасын шебер және терең ажырата білгендігін көруге болады», - деп жазады Т. Тәжібаев [2, 377-378]. Психология мәселелері ерекше айқын көрініс береді Абайдың «Ғақлияларында». Абай психологиядағы үш терминді: ақыл, сезім, ерікті алға тартып, оларға түсінік беруге тырысады. Олардың дәлелі «Әуелде бір суық мұз, ақыл зерек, «Он жетінші сөз», «Жиырма жетінші сөз», «Қырық үшінші сөз» және т.б. Ақыл-ой құбылыстарына ол түсіну, қабылдауды, елестеу мен есті, ойлау мен ақылдың өзін (яғни сананы жатқызады). Мінезді ерікпен байланыстырып қарайды. «Ақыл мен сезім және ерік, Абайдың ойлауынша, бірлестікте, толық тұтастықта және жарастықта болуы керек, өйткені бұлар бір-бірінсіз пайдаға аса алмайды... Сондықтан білімнің міндеті адамның осы үш салалы психикалық әрекетін зерттеу, сөйтіп, олардың бірлестікте болуын қамтамасыз ету.

«Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,
Сонда толық боласың елден бөлек.
Жеке-жеке біреуі жарытпайды,
Жолда жоқ жарым есті жақсы демек.
Ақыл да, ашу да, күлкі де жоқ,

Тулап, қайнап бір жүрек қылады әлек.
Біреуінің күні жоқ біреунсіз,
Ғылым сол үшін үшеуінің жолын білмек» [2, 382-383].

Философиялық тұрғыда бұлардың арасында диалектикалық байланыс бар екенін Абай поэтикалық сөздермен түсіндіре білген. Тәжібаевтің пайымдауынша, «Абай тек асқан ойшыл, кемеңгер ақын емес, ол сонымен бірге қазақтан шыққан ірі философ, халқының психологиялық білімдер жүйесін туған халқына насихаттаумен айналысқан ғұлама аталмыш зерттеуші... Еңбектерінде келтірілген психологиялық ұғымдардың көпшілігі өздерінің ғылыми мәні жағынан қазіргі психология ғылымында қолданылып жүрген атаулардан оншама алшақ кетпейді» [4, 6-7].

Сонымен қоса бұл еңбекте халқымыздың аса көрнекті ағартушы-демократы Ыбырай Алтынсариннның психологиялық-педагогикалық көзқарасы туралы айта келе, Т.Тәжібаев ұстаздық өнер, мұғалімге тән білімдарлық, ұстамдылық, әдеп, өзгелердің жан-дүниесінің сырын барлау, сыпайылық, еңбек сүйгіштік, сыйластық сезім – мұндай қасиеттердің бәрі де ұстаз бойында болуы тиісті сапалар деп бағалады. Осы көлемді еңбегінде мұғалімнің жеке басына тән игі қасиеттерге, шәкірттердің ақыл-ой деңгейін өрістету, олардың мінез-құлық ерекшеліктерін айқын білу, әрбір оқушының өзіндік мүмкіндіктерін, қабілетін тану т.б. тақырыптарға ғалым ерекше көңіл бөлген. Ұстаз бен шәкірт арасындағы қарым-қатынас, мұғалімнің тәлім-тәрбие әрекетін балалардың ақыл-ойы мен санасына қонымды ету жайын атап көрсетті. Монографиялық еңбекте ұлт балаларының орыс тілін жақсы меңгерулеріне барынша күш-жігер жұмсап оларды қадағалап отыру мұғалімдерге жүктелетін жауапты міндет екені педагогикалық тұрғыдан дәлелденеді. Әсіресе мұғалім қызметінің әлеуметтік өмірдегі тарихи рөлі, оның кәсіптік даярлығы, білім деңгейі, ұстаздық өнегесі сол дәуірдің талап-мұқтажына лайықты болуына айырықша назар аударылды. Автор мұғалімнің жеке басына тән игі қасиетіне – шәкірттердің ақыл-ой деңгейін өрістету, олардың мінез-құлық ерекшеліктерін жеті білу әрбір оқушының өзіндік мүмкіндіктерін, қабілетін тану т.б. баса көңіл бөледі. Ы. Алтынсарин көптеген оқу және әдіснамалық құралдардың авторы. Соның бірі К.Д. Ушинскийдің «Детский мир» үлгі бойынша жазылған «Киргизская хрестоматия», «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» т.с.с. «Балаларға арналған қызықты әңгімелерінің тәрбиелік мән-мағынасы өте жоғары», - деп жазады Тәжібаев. Ондағы мақсат балаларды еңбек сүйгіштікке, имандылыққа, мейірімділікке, адамгершілікке және Отан сүйгішке тәрбиелеу [3, 111-112]. Осының барлығы Ұстаздың қолында деген тұжырым жасайды Төлеген Тажібайұлы.

Т.Тәжібаев 1938–1964 жылдары Қазақ педагогикалық институтында және Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеттің доцент, профессор, кафедра меңгерушісі, ректорлық қызметтер атқарды. Осы жылдар аралығында оның бірнеше монографиялары, жүзге жуық ғылыми мақалалары жарық көрді. Бұл еңбектерде психология мен педагогиканың теориясы мен тарихы, мораль, этика мәселелері, Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірлердің даму жолдары сөз болды. 1939–1940 жылдары «Халық мұғалімі» журналының беттеріндегі жарияланған мақалаларында сол кездердегі психология ғылымының көптеген көкейтесті мәселелері, классикалық психологияның тарихы, оның даму, қалыптасу жолдарын жан-жақты талдауға алды [1, 6].

Т. Тәжібаев 30 жасында (1940 жыл) халық ағарту комиссариятының халық комиссары, ал 32 жасында – Республика үкіметі төрағасының орынбасары, осы жылдарды бастан кешкен халықтың хал-жағдайы, сауаттылығы айтарлықтай төмен еді. Сол кезеңде халықтың көзін ашу Халық ағарту комиссариатына жүктелген екен. «Төлегеннің алдында аса қауырт міндеттер тұрды. Ең алды ұстаздар мәртебесін биіктету керек болды. Төлеген Тәжібаев үкімет алдына осы мәселені ұсынып өнегелі ұстаздарға «Республиканаң еңбек сіңірген мұғалімі» атағын беру жөнінде ұсыныс тастады. Біреулер қолдаса, кейбірі түсінік білдірмеді. Бірақ көп кешікпей мұндай атақ беру жөнінде оң шешім шықты [5, 48]. Жастайынан қалыптасқан зор ұйымдастырушылық қабілетінің арқасында 40-шы жылдары

Т.Тәжібаев аса жауапты қоғамдық-мемлекеттік дипломатиялық қызметтер атқарды. 1951 жылдары Тәжібаев Қазақ университетінің ректоры, профессор бола тұрып, ҚазақССР-ң Сыртқы істер министрі қызметін қоса атқарған. 1957-1961 жылдардың ішінде Төлеген Тәжібаев Үндістанда Совет өкіметінің кеңесші өкілі ретінде, еліміздің мүддесі, халық игілігі үшін ауқымды қызмет жасады [5, 48-75].

1947 жылы Қазақстандағы мемлекеттік университетте логика және психология мамандарын дайындайтын бөлім ашылды. Т.Тәжібаев 1947–1958 жылдарда өзінің негізгі қызметімен бірге осы бөлімге тікелей қамқорлық көрсетіп, студенттердің арнайы маман болуларына басшылық етті. 1948–1954 жылдар аралығында Қазақ мемлекеттік университетінің ректорлық қызметін атқарды. Төлеген Тәжібаев 1949 жылы профессор, ал 1954 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясының толық мүшесі болып сайланды. 1962 жылдың желтоқсанында Ленинград пединститутының ғылыми кеңесінде «XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстанда халық ағарту ісі, мектеп пен педагогикалық ой-пікірдің дамуы» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғады.

Академик Т.Тәжібаевтың оқу-ағарту істерін қамтитын барлық зерттеулері мен ғылыми еңбектерінде мұғалімнің бейнесі, оның мамандық ісі мен білімі, моральдық бейнесі мен іс-харекеті, тәлімгерлік өнегесі үнемі басты мәселе, өзекті проблема ретінде қамтылып, мән-жайы әр қырынан қарастырылады. Т. Тәжібаевтің өмір жолы жас ұрпақты біліммен қаруландырып, өнеге көрсеткен ұстаз, халық қадірлеген ардагер азамат, ел-жұртының құрметіне ие болған қоғам және мемлекет қайраткері ретінде бағаланады.

Т.Тәжібаев ұлттық мінезбен этнопсихологияға, қазақ халқының мұрасына байланысты да қалам тартқан ғалым. Ғалымның жетекшілігімен онға жуық аспиранттар кандидаттық диссертация қорғады, өзі талай диссертанттардың ресми оппоненті болды. Белгілі психолог ғалымдардың оқу ағарту ісі мен педагогика ғылымы жүйесіндегі зерттеулері – халқымыздың мәдени және рухани өмірінің қарқынды дамуына қосқан үлесі елеулі. Елуінші жылдары Т. Тәжібаевтің ғылыми жетекшілігімен Е. Суфиев, М. Мұқанов, А. Темірбеков сияқты талапкерлер психология мамандығынан кандидаттық диссертация қорғап, Қазақстанның жоғары оқу орындарында жемісті қызмет атқарған [6, 48-75].

Т.Тәжібаев өзінің жарқын өмірінің Қазақстандағы оқу-ағарту ісі мен Республика халқының мәдениетін өркендетуге арнады. Ол осы салада бірнеше ғылыми еңбек жазды. Т. Тәжібаев дарынды ұстаз, өмір тәжірибесі мол, әр тарапты білімдер психолог-маман болатын. Тәжібаев ұстаздық өнері мен ғалымдық қабілетін қоғамдық-әкімшілік әлеуметтік және дипломатикалық қызметтерді атқарумен шебер ұштастырды. Есейген кезінен өмірінің ақырына дейін жоғары лауазымды қызметтерді атқара жүріп, педагогика және психология ғылымдары саласынан келелі зерттеу істерімен шұғылданады. Қазақстанда психология ғылымының өріс алуына айтарлықтай еңбек сіңірді. Т. Тәжібаевтің еңбектері Республикада психология ғылымының дамуына тиімді ықпал етіп, бұл саладағы ғылыми-зерттеу істерінің өрістеріне қолайлы жағдай туғызды.

Әдебиеттер тізімі

1. Төлеген Тәжібаев. Қазақтың тұңғыш психолог-ғалымы, мемлекет қайраткері және дипломатының өмірі туралы. Фотоальбом/ Қ. Жарықбаев, Ж. Түрікпенұлы. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2000. – 98 бет.
2. Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық: Қазақтың психологиялық ой-пікірлері. 10-том/Жетекшісі акад.Ә.Н. Нысанбаев. – Алматы: Таймас, 2006. – 480 бет.
3. Жарикбаев К.Б., Туркпен-ұлы Ж., Ахметова М.К. Психолого-педагогическое наследие Т. Тажибаева (1910-1964). – Алматы: Қазақ ун-ті, 2000. – 142 с.
4. Тәжібаев Т.Т. Таңдамалы шығармалары /Құраст.: Қ.Б. Жарықбаев, Ж. Түрікпен-ұлы. – Алматы: Қазақ университеті, 2000. – 272 бет.
5. Жақып М., Түрікпенұлы Ж. Төлеген Тәжібаев. – Алматы: Қазақстан, 2008. –248 б.
6. Акажанова А.Т., Түрікпенұлы Ж. Психология тарихы: Оқулық. – Алматы: NURPRESS, 2019. – 292 бет.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА К.Д. УШИНСКОГО В ИССЛЕДОВАНИЯХ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

Абдраимова Багдагуль Срашевна,
Магистрантка 2 курса по специальности
7М03102 «Психология и журналистика»,
Кафедра психологии и журналистики, Академия Кайнар

Аннотация: Воспитание и обучение - есть единый процесс формирования личности. Очень важно единство трех элементов школы: администрация, учителя и ученики. Также важно разнообразие предметов в школе.

Ключевые слова: воспитание, правила, подход к воспитанию, цели воспитания, принципы воспитания, педагог-воспитатель.

Тәрбие мен оқыту-жеке тұлғаны қалыптастырудың бірыңғай процесі. Мектептің үш элементінің бірлігі өте маңызды: әкімшілік, мұғалімдер және оқушылар. Мектептегі пәндердің әртүрлілігі де маңызды.

Education and training is a single process of personality formation. Very important is the unity of the three elements of the school: administration, teachers and pupils. In addition, variety of subjects in the school is important.

Константин Дмитриевич Ушинский помимо огромного вклада в психологическую науку, сделал много открытий в педагогической психологии. Многие страницы капитального труда К.Д. Ушинского посвящены проблемам воспитания. Т.Т. Тажибаев пишет, что проблема воспитания и обучения тесно связывается Ушинским с проблемой обучения. По мнению К.Д. Ушинского воспитание и обучение является неотъемлемой частью друг друга в формировании личности. В статье «Три элемента», говоря о разобщенности трех элементов школы: администраторов, воспитателей и учителей, - Ушинский требует их единства.

Особое отношение К.Д. Ушинского к предметной системе обучения не раз в своих исследованиях подчеркивает Т.Т. Тажибаев. К.Д.Ушинский требовал много предметность в начальной школе, но преподавание должно быть или большая часть предметов одним лицом. Предметную систему обучения Ушинский считает основной причиной существеннейшего недостатка общественного обучения, почти совершенного отсутствия в нем умственной и нравственной развивающей силы. Т.Т. Тажибаев в монографии подвергает критическому анализу подход К.Д. Ушинского к предметной системе обучения в начальной школе.

Одновременно соглашаясь о вреде много предметности, о необходимости единства учебно-воспитательной работы и преподавании большей части предметов одним лицом, Т.Т.Тажибаев считает, что предметная система не является основным пороком в начальной школе и нет необходимости слить предметы в одно целое. Далее Т.Т. Тажибаев отмечает, что вопрос школьной (или классной по Ушинскому) дисциплины является производным вопросом от общей психолого-педагогической проблемы. Правильное разрешение его обусловлено всей системой учебно-воспитательного процесса в школе, которая должна считаться с природой ребенка, его «естественным» ходом развития.

К.Д.Ушинский определил две важные цели в школьном обучении:1. Формальная, состоит в развитии умственных способностей, воображения, памяти, наблюдательности фантазии и рассудка. Учитель должен не только обучить определенным знаниям, но и развить в ученике желание самостоятельно без учителя приобретать новые знания. И такой ученик, с такой умственной силой, получающий отовсюду полезную информацию будет учиться всю жизнь. А это и есть главная задача школьного учения. 2 Чтобы достигнуть эту цель, необходим разумный выбор предметов для наблюдений, представлений и соображений. [116, с. 175].

Профессор Т.Т. Тажибаев подчеркивает, что аналогичную позицию занимал Ушинский и при решении спорного в тот период вопроса о том, что имеет первостепенное значение -

накопление знаний или их логическая система. Сторонники указанных теорий неправомерно преувеличивали значение той или другой стороны учения. К.Д. Ушинский настойчиво подчеркивал вред односторонности, указывал пути разумного сочетания обеих задач, считая, что только их синтез даст подлинный педагогический эффект. Он подчеркивал, что только система, конечно, разумная, выходящая из самой сущности предметов, дает нам полную власть над нашими знаниями, она похожа на кладовую, в которой всё в беспорядке и где только система без знания, похожа на лавку, в которой на всех ящиках есть надписи, а в ящиках пусто. Казахский психолог также считал, что научная педагогика, избегая обеих крайностей, дает ученикам, прежде всего, материал и по мере накопления этого материала приводит его в систему. Чем более и разнообразнее накопляется материал, тем выше становится система и, наконец, достигает до отвлеченности логических и философских положений. Т.Т.Тажибаев обращает внимание на серьезное отношение К.Д.Ушинского правильной психологической организации процесса обучения. Цель достигается в том случае, если на духовное формирование личности будет осуществлено влияние по единому плану, где различные учебные предметы тесно скоординированы друг с другом. По мнению К.Д.Ушинского преподавание различных предметов должно быть связано между собой и тогда будет оказано существенное влияние на духовное развитие детей, и учение будет увлекательным процессом психического развития.

Еще в раннем детстве закладываются основы духовного достояния человека. Поэтому собое внимание уделяется к первоначальным этапам детского развития. Именно первоначальное обучение имеет сложность и трудность в процессе обучения.

И чем меньше возраст ученика, тем больше от учителя требуется психологических знаний и мастерства. Важное внимание К.Д.Ушинский уделял к задаче первоначального обучения, прежде всего работа педагога должна начинаться психологической подготовки ребенка к учению. Для того времени такой взгляд был новшеством. Как показывала практика, дети, даже приступая к изучению отдельных учебных предметов, оказывались не готовыми к серьезному учебному труду. К.Д. Ушинский отмечал, что внимание их не развито; память привыкла, по большей части, работать бессознательно, а, главное, книга и действительность кажутся им предметами совершенно противоположными, не имеющими между собой никакого отношения. Такое первое впечатление науки ложится глубоко в восприимчивую душу дитяти и остается в ней на всю жизнь. Имея превосходные природные способности, дитя часто совершенно не привыкло пользоваться ими и приступает к учению, как к скучному и тяжелому труду [116, с.178]. Исходя из этого К.Д.Ушинский ставит вопрос о необходимости подбора учебного материала, пишет Т.Т.Тажибаев, соответствующего психологическим особенностям ребенка, который пробудит у него интерес к учению, прививающий вкус к приобретению знаний. И еще важный момент, делая учение интересным не превратить игру в забаву, с самого начала отделить от игры.

Ребёнок школьного возраста может и должен приучиться к серьезному труду, конечно, в пределах его возрастных возможностей и уровня развития. «Шутливая, потешающая педагогика, указывал К.Д. Ушинский, - разрушает характер человека в самом зародыше. Ученье есть труд и должно остаться трудом, но трудом полным мысли, так, чтобы самый интерес учения зависел от серьёзной мысли, а не от каких- нибудь не идущих к делу прикрас» [116, с.187].

К.Д.Ушинский подчеркивал существенное значение началу времени обучения, насколько важно не опоздать с началом учения, и не слишком рано начинать. При слишком раннем ребенок может почувствовать непосильные задачи, что может подорвать веру в свои силы и возможности и возбудить отвращение к учению. Не одно талантливое, нервное и впечатлительное дитя сделалось тупым и ленивым именно потому, что в нём преждевременными попытками подорвана уверенность в своих силах, столь необходимая для человека при всяком деле.

Т.Т. Тажибаев подчеркивает, что специфика и психология ребенка показывает, что чем моложе ребенок, тем труднее ему заниматься каким-нибудь одним видом деятельности, тогда как, разнообразя свои занятия, он может работать долгое время. Перемена деятельности для него даже лучше полного отдыха (до определенного предела). Конечно, систематическая целенаправленная умственная работа есть одно из важнейших условий успешности всякого учения, но способность к ней у ребенка формируется постепенно. Но разнообразие видов деятельности вместе с тем не должно выливаться в форму отдельных учебных предметов, а должно сливаться в одно единое разумное воздействие взрослого, направляющего детскую деятельность к главной цели первоначального обучения ко всестороннему развитию телесного и душевного организма дитяти и приготовление его к тому изучению отдельных предметов, которое ожидает его впереди. К.Д.Ушинский в целях всестороннего развития считал необходимым предусмотреть учебный курс средней общеобразовательной школы и включить в него естественные науки. Эту идею выдвинул, когда очень господствующим преподаванием были древние языки и математика.

К.Д.Ушинский утверждал важность и полезность введения естественнонаучного материала на ранних стадиях обучения, делая предметом первоначального детского обучения. Такой материал имеет много преимуществ.

В развитии и в формировании ребенка играют непосредственно все учебные предметы, а наибольшую роль играет родной язык. К,Д.Ушинский писал, родное слово есть именно та духовная одежда, в которую должно облечься всякое знание, чтобы сделаться истинной собственностью человеческого сознания. Ребенок язык усваивает бессознательно путем подражания. А значит к началу обучения ребенок обладает громадным языковым богатством.

У шестилетнего дитяти, - отмечал Ушинский, - уже гораздо больше слов и оборотов для выражения чувств и мыслей, чем самих чувств и мыслей; множество слов и оборотов речи ребенок запоминает механически, не всегда понимая их подлинный смысл. И одним из первых задач учения, пробудить стремление у ребенка сделать языковые наследство своим духовным богатством. Эту работу необходимо начинать с первых дней учения и составлять одну из главных забот воспитания.

Развивать язык отдельно от мыслей невозможно; но даже развивать его преимущественно вредно. Формальное изучение языка противоречит детской психологии. Дитя, - подчеркивал он, - если оно еще не испорчено ложным воспитанием, не склонно к фразам: его прежде всего увлекает самая мысль, содержание, факт, а не форма выражения мысли.

По мнению К.Д.Ушинского можно развивать ум и это реально. Он считал умственная гимнастика развивает силы ума; но - если так можно выразиться - портит характер; приучает его к бесследному перемалыванию мыслей, цель которого является не само дело, не результат а та же умственная гимнастика.

Таким образом, - заключал Ушинский, оба эти подхода односторонни, даже вредны, если в них отсутствует реальное содержание. Поэтому главной целью языковых упражнений должно быть усвоение и ясное выражение самого знания. «Как умственная, так и словесная гимнастика должно упражнять умственные и словесные силы ученика над каким-нибудь реальным положительным знанием».

С точки зрения К,Д.Ушинского основной целью изучения родного языка является усвоение логики языка, т.е грамматических знаков в их логической системе, которое дает постижение законов языка и овладение его богатством и вносит важный элемент на пути духовного развития ребенка. С момента осознания ребенком связь подлежащего и сказуемого или взаимосвязи существительного с прилагательным, начинает познавать законы грамматики, осмысливая область сознания психологических законов и исторических влияний, создание и существование языка.

Подчеркивая роль родного языка в духовном развитии ребенка, Ушинский вовсе не отрицал необходимость изучения других языков, в том числе и древних. Но их изучение, считал он, должно строиться на основе действительного владения родным языком. В этом

случае изучение иностранных языков поможет глубже постичь и родной язык, сделает яснее общие законы языка.

К.Д.Ушинский уделял большое внимание методам преподавания, по-скольку от них зависит овладение содержанием учебных предметов.

Также он считал постижение законов логики необходимой степенью развития интеллекта, много внимания уделял психологически оправданным методам и приемам овладения законами логического мышления. Детей следует приучать считать, перечислять, отыскивать называть признаки предметов в определенном порядке, сравнивать находя сходство и различие. Таким образом, вырабатывая навык сходства и различия, можно дать определение сравнения, объяснить, что такое суждение, вид, род и т.д. Он писал, что само-собой разумеется, не должно с первых же уроков затруднять дитя каким бы то ни было логическими терминами; но только тогда, когда дети уже привыкнут рассуждать и выражаться просто, ясно, строго логически о конкретных предметах, только тогда можно познакомить их с логическими терминами.

Таким образом, Ушинский дал не только общее психологическое обоснование методических принципов обучения, но и показал пути их применения при изучении отдельных учебных предметов, считая язык основой овладения любым языковым видом знания, и уделил ему наибольшее внимание. Распространенный в то время буквослогательный метод обучения грамоте он подверг резкой критике, потому что считал его противоречащим законам психического развития ребенка. Учение К.Д.Ушинского было частично реабилитировано после последних статей Н.К.Крупской после ее смерти в которой она рекомендовала учителям изучать и внедрять опыт классика в советской школе.

Принцип всемирной активации интеллектуальных сил ученика, имеющий целью в конечном счете пробудить у него стремление к саморазвитию, к постоянной работе над собой, был распространен Ушинским на всю организацию учебной работы школы, сочетающей в оптимальной пропорции деятельности ученика и учителя. Схоластическая школа, отмечал он, взваливала весь труд учения на детей, давая в руки учителя только ферулу, чтобы подгонять ленивых. Принцип психологического обоснования содержания образования и методов обучения К. Д. Ушинский распространил также на способы построения учебных книг для детей и реализовал его в своих книгах «Детский мир», «Хрестоматия» и «Родное слово».

Создавая «Детский мир», К. Д. Ушинский проделал огромную новаторскую работу, поскольку аналогов таких книг ни в русской, ни в зарубежной литературе для детского чтения не было. Он писал, что в настоящее время мы не имеем ни одной книги для первоначального чтения, которая хотя сколько-нибудь была бы применима к постоянному умственному развитию и постепенно вводила детей в серьезный интерес науки. Подытоживая свои высказывания о психологической системе Ушинского, Т.Т. Тажибаев подчеркивает, что русский педагог сказал свое слово по основным проблемам психологии (соотношения души и тела, методов психологии, внимания, память, мышление, речь, воображение, эмоции, воля и др.) о значении психических функций в учебно-воспитательном процессе. Т.Т. Тажибаев подчеркивает, что прав Ушинский, подробно разработав методы обучения, он установил дидактические принципы посильного обучения сознательности, систематичности, самостоятельности и активности учащихся, прочности усвоения знаний, наглядности и воспитывающего значения обучения. Теперь вкратце остановимся, как Ушинский рассматривал роль отдельных психологических функций в процессе обучения и воспитания. В «Педагогической антропологии» Ушинского отводится большое количество страниц вопросам формирования и развития психической жизни детей в процессе учебно-воспитательной работы в школе. Так, в десятом Собрании сочинений (М.,1950) по этому вопросу уделено более 200 страниц. Ниже мы можем лишь перечислить их заголовки, не претендуя на анализ их содержания. Ушинский выделяет их в специальную рубрику под названием:

(III) Педагогическое приложение к общепсихологической части.

1. О воспитании внешних чувств.
2. О воспитании внимания
3. О воспитании памяти.
4. О воспитании рассудка.
(IV) Педагогические приложения к специально психологической части.
1. О воспитании разума.
2. О воспитании нравственности
3. О воспитании эстетических чувств
4. О религиозно-философском воспитании.
(V) Разные дидактические и методические заметки.
1. О возрастах детства.
2. Об изучении родного языка и языков.
3. Об обучении чтению.
4. О чтении детей.
5. Об обучении разным предметам.

Как известно, в разработке проблем педагогической психологии Ушинский исходит из антропологического принципа, согласно которому все антропологические науки должны отправляться от сущности человека, от его естественного, природного развития и выводить свои научные данные, исходя из этого же развития. Он считал, что изучение психологии оказывает учителям и воспитателям существенно-практическую помощь делу обучения и воспитания. Считая, что педагог, стремящийся всесторонне воспитать учащихся должен прежде узнать учащегося во всех отношениях. Он писал, обращаясь к учителям и воспитателям: «… изучайте законы тех психических явлений, которыми вы хотите управлять, поступайте, соображаясь с этими законами и теми обстоятельствами, в которых вы хотите их приложить». Таким образом, Ушинский стоял на голову выше современного ему уровня эмпирической психологии и наметил далеко идущие нужные идеи в области педагогической психологии. Отвергая порочный пут функциональной психологии, стремящейся прямо выводить педагогические правила из рассмотрения отдельных, разрозненных психических функций человека, он сделал удачную попытку вывести эти правила, учитывая закономерности развития всей психической деятельности личности в целом. Это положение Ушинского и до наших дней не потеряло свою значимость и актуальность и успешно может быть использовано в учебно-воспитательной работе школы.

Список источников

1. Ахметова М К. Академик Т.Т.Тажибаев и современная психологическая наука Казахстана.
2. Капустина В.Ю. аспирант кафедры психологии и педагогической антропологии факультете гуманитарных наук МГЛУ

РОЛЬ Т.ТАЖИБАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ИСТОРИИ ОБРАЗОВАНИЯ И ПСИХОЛОГИИ

Игибаева А.К
д.п.н., профессор НАО ВКУ им.С.Аманжолова, г.Усть- Каменогорск
Нургожина А.Б.
к.п.н., ассоциированный профессор НАО ВКУ им.С.Аманжолова, г.Усть-Каменогорск

Аннотация. На современном этапе развития Казахстана происходит переосмысление исходных теоретико-методологических установок в изучении отечественной истории образования и психологии. Несмотря на ряд противоречий, сложностей в оценке историко-педагогических явлений в целом в советской психолого-педагогической науке, именнов середине XX в. находят широкое рассмотрение наиболее концептуальные проблемы по истории образовательной системы Казахстана, изучение психолого-педагогического наследия.

Наиболее крупным явлением в истории психолого-педагогической науки Казахстана в 60-е г.XX в. явились научные труды академика Т. Т. Тажибаева, позволившие оценить цену потерь и приобретений в отечественном просвещении, культуре, выйти на новый уровень теоретических обобщений и выводов в становлении системы образования в Казахстане.

*Ключевые слова:*историография истории образования, культура, психолого-педагогическое наследие, духовно-нравственные ценности.

Қазақстан дамуының қазіргі кезеңінде отандық білім беру тарихы мен психологияны зерттеудегі бастапқы теориялық-әдіснамалық көзқарастар қайта қарастырылып жатқанын байқауға болады. Кеңестік психологиялық-педагогикалық ғылымдағы тарихи-педагогикалық құбылыстарды бағалаудағы бірқатар қарама-қайшылықтарға, қиындықтарға қарамастан, XXғ.ортасында Қазақстанның білім беру жүйесінің тарихы, психологиялық-педагогикалық мұраны зерттеу бойынша неғұрлым тұжырымдамалық проблемаларды кеңінен зерттеуге мән беріліп жатқаны мәлім.

XX ғасырдың 60-жылдарындағы Қазақстанның психологиялық-педагогикалық ғылымының тарихындағы отандық ағарту, мәдениеттегі шығындар мен табыстардын бағалауға, Қазақстандағы ағарту жүйесінің қалыптасуындағы теориялық жалпылау мен тұжырымдардың жаңа деңгейіне шығуға академик Т.Т. Тәжібаевтың мүмкіндік берген ғылыми мұрасы.

Түйінді сөздер: білім беру тарихының тарихнамасы, мәдениет, психологиялық-педагогикалық мұра, рухани-адамгершілік құндылықтар

At the current stage of Kazakhstan's development, the initial theoretical and methodological attitudes in the study of the domestic history of education and psychology are being rethought. Despite a number of contradictions, difficulties in assessing historical and pedagogical phenomena in general in Soviet psychological and pedagogical science, the names of the mid-20th century. find wide consideration of the most conceptual problems in the history of the educational system of Kazakhstan, the study of psychological and pedagogical heritage.

The largest phenomenon in the history of psychological and pedagogical science of Kazakhstan in the 60s of the twentieth century was the scientific works of T.T. Tazhibayev, which made it possible to estimate the cost of losses and acquisitions in domestic education, culture, to reach a new level of theoretical generalizations and conclusions in the formation of the education system in Kazakhstan.

Key words: historiography of the history of education, culture, psychological and pedagogical heritage, spiritual and moral values.

Глобальные изменения, происходящие в мировом сообществе, расширяют масштабы образования, порождают различные формы взаимодействия в решении многих проблем, выходящих за национальные и государственные рамки. Вместе с тем, стремясь к интеграции, глобальному единомыслию и открытости, мы не должны забывать, что при множестве общих характеристик в образовательных системах различных стран, есть и существенные различия, связанные с историей, экономикой, социально-культурным развитием конкретного государства.

Стратегия образования не может не учитывать тенденции общественной жизни, связанные со стремлением к утверждению самоценности национальных культур и систем образования. Сфера образования для любого этноса во все времена была и остается средством сохранения себя как этнического целого. Именно через образование,

просвещение, родной язык веками осуществлялась духовная связь всех поколений казахского народа. Ведущая роль в гражданском воспитании подрастающего поколения, в формировании его духовно-нравственных ценностей, основанных на национальных и общечеловеческих приоритетах, принадлежала и принадлежит системе образования.

Достижение конкурентоспособности экономики, социальной и культурной сфер в первую очередь зависят от качества воспроизводства ее интеллектуального потенциала. Поэтому очевидно, что изучение истории образования, определение ее истоков, основных этапов и тенденций неразрывно связано с разработкой актуальных социально-экономических, культурных вопросов в истории нашего государства. Это в свою очередь является необходимым условием приближения современной отечественной педагогики и образования к общим процессам культурно-научного и социального развития, серьёзного понимания ее концептуально-теоретического уровня, существенного усиления ее роли и значения в определении перспектив образования, в разработке образовательных программ.

Сегодня, когда события последних десятилетий пробудили историческое сознание народа, заставили пересмотреть те факты, которые еще преподносились официальной наукой как достижения, важна историозация психолого-педагогического мышления. Это необходимо для того, чтобы понять, что образовательные процессы в Казахстане конца XIX и середины XX века с одной стороны имели современную им культурную ценность, особенности, а с другой – определили наше настоящее с его проблемами и тенденциями.

Значение и осмысление историко-теоретического анализа прошлого образовательного опыта мы видим не в экстраполяции его реалий в современность, а в критическом осмыслении с его помощью прошлого и настоящего для того, чтобы при решении современных педагогических проблем, не уходить от уроков истории.

Не умаляя значения достигнутого казахстанской психолого-педагогической наукой за предшествующие годы, следует вместе с тем признать, что историография истории образования и педагогики как одно из направлений данной науки, пока не получила соответствующего развития и определенного статуса. Не секрет, что исследования в области истории образования, психологии и педагогики Казахстана не были гарантированы от упрощенности, догматизма, схематизма и конъюнктурных искажений, попыток некоторой идеализации. К сожалению, эти проблемы нашли отражение и в отечественных учебниках, учебных пособиях по истории образования и педагогики.

Данное обстоятельство во многом предопределяли описательный и селективный характер исследований. Поэтому назрела необходимость в создании работ, обобщающих и анализирующих опыт прошлых лет с позиций системности, процессуальности с учетом современных реалий.

При всех специфических особенностях педагогическая историография отражает общие закономерности историографического процесса, его противоречия, её основные генерализующие этапы и направления. Следует подчеркнуть несомненную значимость и прогностические функции историографических исследований в истории педагогики, психологии и образования, так как без этого невозможна разработка актуальных проблем самой психолого-педагогической науки.

Историографический анализ основных направлений развития системы образования в Казахстане требует, в первую очередь, осмысления той методологической основы, которая оказала влияние на исследователей данной проблемы. Следует учесть тот факт, что вопросы истории образования и педагогики не были в компетенции одной только педагогической науки. История образования рассматривалась в свете общего процесса строительства социалистического общества, как необходимый элемент культурной революции.

Педагогическая историография, т.е историография просвещения, образования, школы и педагогической мысли – область исследования, находящаяся «на стыке» общеисторической, историко-научной и историко-педагогической проблематики. Этим и следует объяснять широкий, полипрофессиональный состав исследователей, характер и

уровень изучения её отдельных проблем, особенностей её периодизации, связанный с этапами развития казахстанской образовательной системы и педагогики.

Единство истории образования и современности в целостном историко-педагогическом процессе определяется внутренним единством составляющих его временных компонентов: историко-педагогическое прошлое- современность- будущее образования, ни один из которых не может изучаться полно и продуктивно без взаимосвязи друг с другом.

Рассматривая проблемы образования во взаимодействии с социокультурной реальностью, следует признать, что человек является субъектом истории, в противовес советскому пониманию роли личности в истории. Рациональное использование педагогического опыта прошлого находится в прямой зависимости от степени адекватности его историко-научной ретроспекции. Очень важным является то, что необходимо, не бросаясь из крайности в крайность, адекватно оценить содержание и ценность образовательной системы предшествующего периода. Богатое наследие историко-культурного и историко-педагогического прошлого Казахстана может и должно быть в полной мере учтено в качестве объективных «уроков истории». Это позволит не только избежать догматических подходов в оценке историко-педагогического прошлого, освободиться то наносного, тенденциозного и поверхностного изучения истории образования, но и использовать весь накопленный ценный опыт по дальнейшему совершенствованию системы образования в Казахстане.

Наиболее значимым этапом в исследовании вопросов отечественной истории образования и педагогики являются 60-90-е гг. XX века. Несмотря на ряд противоречий, сложностей в оценке историко-педагогических явлений в целом в советской педагогической науке, именно в этот период находят широкое рассмотрение наиболее концептуальные проблемы по истории образовательной системы Казахстана, изучение психолого-педагогического наследия. В казахстанской историко-педагогической науке данное направление в этот период занимает особое место. В 60-е годы XX в. происходит теоретическое осмысление воздействия ортодоксальной концепции на уровень и содержание народного образования.

В казахстанской историко-педагогической науке накоплен значительный материал по истории становления и развития образовательной системы. Особая заслуга в этом принадлежит мэтрам казахстанской историко-педагогической науки Т.Т.Тажибаеву, К.Б.Бержанову, А.И.Сембаеву, Г.М.Храпченкову, К.К.Кунантаевой и др.

В решении актуальных задач педагогической историографии важное значение имеет и изучение наследия отдельных педагогов и деятелей просвещения Казахстана. В настоящее время в данной области историко-педагогических исследований накоплен значительный материал. Продолжается изучение педагогического наследия великих просветителей аль-Фараби, Ю.Баласугуни, М.Кашкари, Ч.Валиханова, И.Алтынсарина, А.Кунанбаева. В историю отечественной педагогики и образования введено много новых имен, ранее отсутствовавших в советской историко-педагогической науке. Воссоздана многогранная просветительская деятельность и педагогические воззрения А.Байтурсунова, Ш.Кудайбердиева, М.Жумабаева, М.Дулатова, Н.Кулжановой, Ж.Аймаутова, Т.Жургенова, С.Сейфуллина М.Ауэзова, Р.Лемберг, Т.Тажибаева, А.Сембаева и многих других педагогов, общественных деятелей 20-50-х годов XX века. Однако, при всей важности и необходимости работ, посвященных педагогическим персоналиям, следует избегать тех ошибок, которые часто встречаются при выполнении такого вида исследования. Это изолированное рассмотрение отдельных деятелей друг от друга и от общего хода педагогической мысли; недостаточное внимание к социальному, мировоззренческому, конкретно-историческому контексту их педагогических идей, что ведет к утрате исторической и педагогической перспективы при оценке этих идей. Однообразная схема работ не сможет дать возможности выявить общее и особенное в творчестве отдельных педагогов. Чрезмерная педагогизация «непрофессиональных педагогов» не всегда способствует отличить их первоначальное, естественное, непедагогическое состояние.

Наиболее крупным явлением в психолого-педагогической науке рассматриваемого периода явились научные труды Т.Т.Тажибаева [1]. Это были первые обобщенные работы в казахстанской историко-педагогической науке по дореволюционному периоду. На огромном фактическом и статистическом материале автор раскрывает положение русско-туземных и русско-казахских школ второй половины XIX века. В работах раскрываются вопросы языка обучения, соотношение светского и религиозного образования, принципов и методов обучения. В работе «Педагогическая мысль Казахстана во второй половине XIX века» ученый показывает становление казахского просветительства сквозь призму педагогических и психологических идей Ч.Валиханова, И.Алтынсарина, А.Кунанбаева [2]. Раскрывая основные педагогические проблемы того времени – язык обучения в школах, соотношение светского и религиозного обучения, Т.Тажибаев проанализировал деятельность просветителей с точки зрения осуществления ими важнейшего педагогического принципа – единства процесса обучения и воспитания, что, к сожалению, в последние годы утратило свою значимость. Автором достаточно объективно и полно показано значение общественно-педагогического движения в 60-х гг. в России в развитии просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века. Весьма интересные мысли высказаны автором о психологии народа, воспитании и обучении при анализе работ Ч.Валиханова «Следы шаманства у киргиз», «О мусульманстве в степи», «Тенгри», а также его писем к русским ученым и писателям. Раскрывая педагогические идеи И.Алтынсарина, Т.Тажибаев руководствовался отчетами, докладными записками и другими источниками. Автор дает высокую оценку «Киргизской хрестоматии» и «Начальному руководству к обучению киргиз русскому языку». Раскрывая творчество Абая как педагога, философа, психолога, исследователь не раз подчеркивает призыв великого поэта к просвещению, культуре [3].

Привлечение архивных материалов, документов секретной переписки царских чиновников от образования, различных отчетов по развитию образования в дореволюционном Казахстане, вошедших в работы ученого, позволяют сегодня более объективно и глубоко переосмыслить историческое прошлое казахского народа, истоки становления образовательной системы, оценить цену потерь и приобретений в отечественном просвещении, культуре, выйти на новый уровень теоретических обобщений и выводов в становлении системы просвещения в Казахстане в дореволюционный период.

Наряду с богатым научно-педагогическим наследием Т. Т. Тажибаева, следует особо отметить его яркую государственно-политическую деятельность. В условиях сложных общественно-социальных условий того времени, глубокого тоталитарного режима, ученый смог проявить на деле свои управленческие навыки, умение управлять человеческими ресурсами, глубокие знания европейской психологии, культуры и возможность использования их в практической деятельности с учетом казахстанских социокультурных реалий. Работая ректором крупного вуза, находясь на партийной работе, являясь наркомом просвещения Казахской ССР, будучи дипломатом, он оставался верным сыном казахского народа, помня и ценя его этнокультуру, этнопсихологию. С одной стороны довольно жесткая тоталитарная советская система с традиционными общественными отношениями, принадлежностью к определенной профессиональной группе, а с другой- сугубо индивидуальные, психофизиологические, нравственные, культурные, интеллектуальные качества, его жизненные стратегии сыграли немаловажную роль в становлении Т.Тажибаева как управленца новой формации и незаурядной личности, явились источником профессионального потенциала. Следует отметить, что в критических ситуациях он умел находить золотую середину, в сложных вопросах находил компромиссы, но при этом оставался цельной личностью. Все это подчеркивает его организаторские способности, глубокий интеллект, высокий уровень личностного бэкграунда, представляющий собой сложное переплетение различных качеств.

Т.Т.Тажибаев внес неоценимый вклад в подготовку научно-педагогических кадров Казахстана, оказывал большую поддержку молодым ученым университета, содействовал

развитию материально-технической базы вуза, сумел предопределить важность новых специльностей для будущего своей страны. Изучение его личности как государственного деятеля, дипломата, организатора образования является, на наш взгляд, закономерным и необходимым условием для формирования управленцев нового типа в Казахстане.

Таким образом, можно констатировать, что развитие образования отнюдь не прямолинейно. Оно представляет собой сложный процесс, процесс полный противоречий, спадов, подъемов, возвращений на новом уровне к старым, оставленным или забытым взглядам, личностям, борьбы различных мнений, гипотез, теорий, всегда незаметно меняющихся, преобразующихся, впитывающих в себя новые элементы. Ее развитие определяется не только логикой движения научных идей, но и прежде всего самой жизнью, ее требованиями, условиями. Поэтому глубокое изучение феномена таких личностей как академик Т.Т.Тажибаев имеет большое значение в историографии истории образования, психологии и педагогики Республики Казахстан.

Список источников

1. Тажибаев Т.Т. Просвещение и школы Казахстана во второй половине XIX века. Алма-Ата, 1965, 327 с.
2. Тажибаев Т.Т. Педагогическая мысль Казахстана во второй половине XIX века. Алма-Ата, 1962, 241 с.
3. Игибаева А.К. Генезис и тенденции развития системы образования в Казахстане (конец XIX – середина XX вв.).Монография.ВКГУ им.С.Аманжолова. 2012. 246 с.

ӨМІРІН ХАЛҚЫНЫҢ ИГІЛІГІНЕ ЖҰМСАҒАН ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВ

Ильясова Элмира Умирзаковна,
әлеуметтік ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті

Аннотация

Өзінің өмірден алғанын қоғамға қайтара білген Т. Тәжібаевтың өмір жолы мен психологиялық еңбектерінің негізгі мазмұны, білім мен тынбай еткен еңбектің адамның әлеуметтік ортадағы алатын орнының мағынасына мән беру қажеттілігі айтылған. Уақытылы еленген бала тәрбиесі, адамның бос жүрмей өмірінің мәні болатын ортада адамдар мен бірге мұқтаждықтарына жету кезіндегі аянбай тер төгуі қажеттігі жөнінде жазылған.

Тірек сөздер: Өмір, білім, еңбек, қажеттілік, үлгілі істер.

Т. Тажибаев, сумевший вернуть обществу то, что он получил от жизни, отметил основное содержание жизненного пути и психологического труда, необходимость придать смысл месту, которое человек занимает в социальной среде. Написано о своевременном воспитании детей, о необходимости неустанного потоотделения в среде, где жизнь человека без праздности имеет смысл, когда люди вместе достигают своих нужд.

Ключевые слова: Жизнь, образование, труд, потребность, образцовые дела.

T. Tazhibaev, who managed to return to society what he received from life, noted the main content of the life path and psychological work, the need to give meaning to the place that a person occupies in a social environment. It is written about the timely upbringing of children, about the need for relentless sweating in an environment where a person's life without idleness makes sense when people achieve their needs together.

Keywords: Life, education, work, need, exemplary deeds.

Төлеген Тәжібаевтың өмір жолдары мен еңбектерін оқи отырып, адамның дамуының оған әсер ететін ортаның, әлеуметтік өмірдегі әрбір адамның отбасынан бастап алатын өнегесі мен ортаның беретін қатынасының арқасында жетілетінін айтып жеткізеді. Адамның жеке дара ешнәрсеге қолы жетпейтінін және оны өмір бойы алған мүмкіндіктерін игілігіне пайдаланатынын, керек уақытында оның да сұрауы бар екендігін көре білген. Өзінің өмір жолында осындай толық адамдық өмірді, тұлғалық өмірді сүре білген қоғам қайреткері туралы бірер мәліметтермен бөліскенді дұрыс деп ойлаймын.

Т.Тәжібаев Абайдың толып жатқан өлеңдері мен айтқандарынан адамның психологиясын жете білуге аса зер салғандығын және оның өзін күнделік өмір үшін қажетті нәрсе деп есептегендігін көруге болады. Әлеуметтік еңбек өмірінде және тұрмыста дұрыс қарым-қатынас жасай білу, ниеті жат жауларды таный білу және олармен қалай қатынас жасау – міне, осылардың бәрі де Абай түсінігінде, адамдардың психологиясы мен мінездерінің (характерлерінің) ерекшеліктерін таный білуді талап етеді,- дей отырып өзінің қызметте болған уақыттарында барлық алдына келген адамның көңілінен шығатын көмегін беріп, адамгершілік қасиетін таныта білген ұлы тұлғаға Абай атамыздың шығармаларының мазмұны өмірлік сабақ пен тәжірбие бергендей. Сол шығармалардан қуат ала отырып өзінің барлық күшін ғылымға жұмсай білген ұлы тұлға. Т. Тәжібаевтың «Еңбексіз бос жүру адамды моральдық жағынан құлдыраушылыққа, жалқаулыққа, зерігушілікке, жұрт еңбегінің есебінен күн көруге әкеп соғады, табиғи талантын мұқалтады», - деген сөздерінің өзінде үлкен мән-мағына жатыр, түсінген адамға. Өмірінің қиыншылық пен күреске толы болғанына қарамастан өмірден, әлеуметтік ортада өзінің орнын ойып тұрып алып өткен ұлы ұстаз.[1]

Т. Т. Тәжібаевтың жеке басының қалыптасуының алғашқы кезеңіндегі отбасылық-тұрмыстық жағдайлар өте қайшылықты, өте қатал болғандығын көреміз. Оның балалық шақтағы бүкіл өмірі ең ауыр қиындықтармен анықталды. Бұл жағдай сол жылдары болған саяси процестердің салдары ретінде жалпыға бірдей сипатта болды. Төлеген Тәжібаев 1910 жылы 23 ақпанда Қарааспан болысының Сүткент ауылында, бұрынғы Сырдария губерниясында (қазіргі Арыс қаласы, Оңтүстік Қазақстан облысы) кедей шаруа отбасында дүниеге келген.

1917 жылы бүкіл мемлекетте төңкеріс ушығып жатқан кезде, Тәжібаевтардың отбасы тұрған Сырдария облысында әсіресе кедей қазақ елді мекендерінде жаппай аштық жүріп жатты. Балалық шағы ауыр азап, қайғы-қасіретпен басталған, жеті жасар бала Төлеген әке-шешесінен, туған-туыстарынан айырылып, тұл жетім қалған. Аштықтан ауыр қайғыдан әлсіреген Төлегенді, Арыс станциясының теміржолшысы, И.Ф.Кабанов тауып алып, аузына су тамызып, медициналық көмек көрсетіп, тамақ берілгеннен кейін, баланың аты Төлеген екенін біліп, өзінің көп бала шағасына қарамастан, үйіне әкеліп, біршама уақыт тәрбиелеген көрінеді.

Барлық уақытта сол кезеңге сай ғылымға, технологияға, қоғамның бүкіл өміріне тез бейімделуге, қабылдауға, үйренуге қабілетті болуы керек. Ол адамның өз мақсаттарына жету барысында тез алға жылжып қозғала алатындығын көрсетеді. Білім барлық уақытта маңыздылығын жойған емес, өйткені адамның санасының дамуы, оның өркендеуін қажет етеді. Ал ол өз кезегінде біліммен қаруланып отыруды талап етеді. Бірақ маңызды білімі бар адамдар, өз саласында жақсы бейімделе алады. Осындай білімнің маңыздылығын өз уақытысында түсініп, күн тәртібіндегі маңызды мәселеге айналдырған қазақ зиялы қауымының өкілдері, қазақ ұлтының ұрпағын өз заманына сай білімді игеріп, көзі ашық, көкірегі ояу адам ретінде алға жылжуға ұмтылуына барынша ат салысып, барлық өмір жолын арнады десек артық болмас деп ойлаймын. Ортада жүру қабілетімен көзге түскен, болашақта жауапкершілігі мол істерді жүзеге асыру, көңілден, ойдан шығарлық істерімен елдің үмітін ақтаған перзенті, өзінен кейінгі салған дара жолын, бала кезіндегі іс-әрекеттерінен де көрінгендігін байқауға болады.

Қабановтар отбасы тарапынан төлеген барлық оқу уақытында материалдық қолдау алды, бірақ бұл өте жеткіліксіз болды және Төлеген жас кезінен бастап қосымша тіршілік құралдарын іздеуге таң қалды. Ол үйде сабақ тауып, содан кейін пионер болып жұмыс істеді, бұл оның материалдық жағдайын жеңілдетуге көмектесті. Еңбекқорлық-оның басты ерекшелігі, ізденімпаз ақыл-ойы және оқуға деген ерекше қабілеттері оған басқалардың құрметі мен сүйіспеншілігін тудырды. Бала кезінен ол белсенді адам болған. Төлеген не нәрсеге қызығушылық танытпады! Мұның бәрі оның қызығушылықтары саласында болды – музыка (ол фортепианода аздап ойнады, скрипка мен мандолинада жақсы ойнады), көркемөнерпаздар мен спортқа қатысты. Ол интернатта біраз уақыт тұрды.[2.27]

Адамның екі аяғымен басып тік жүруі дүниені түгел көруге, айналадағыны тексеріп тануға, өзге айуандарға үстемдік етуге мүмкіншілік береді. «Хайуанға адамның ақылын берсе де, мұнша шеберлік, мұнша дәрігерлік, бір-біріне ғылым үйретерлік, шешендік, сөйлей білушілік оның денесіне лайық келмейді». Жануарлар адамша «шаһар жасап, құрал жасап, неше түрлі сайман жасап, сыпайылық, шеберліктің үдесінен шыға алмайды»[1] , - дегені оқыған, білімге жақын, көкірегі ояу адамға, қоғамның болашақ ізбасарларына, ұлы ғалым Т. Тәжібаев білімнің арқасында, саналылықтың арқасында алға басып озып, еңбек етіп, әлсіздерге күш көрсетпей, қатардан қалмай озық шығуға мүмкіндік беріліп отырғандығын жеткізеді. Абайды осындай адамға көкірегі ояу жастарға мол мұра болатындай, түсіне алса өмірлік мақсатына жету жолында қолдана алатындай асыл сөздерін мысалға келтіре отырып, психологиялық әсер етудің жолдарын ашып көрсетеді. Өзінің өмірің қиын-қысауға толы болғанына қарамастан ізінде қалдырған шығармалары мен шәкірттері арқылы да өнеге бола білген ұлы тұлға. Мен Төлеген Тәжібаевтың өмір жолы мен ол кісі туралы жазылған жазбаларды оқи отыра, өмірлік күш-қайратына, мықты тұлғалық қарапайымдылығына тәнті болып, осы мақаланы жазуға көңілім ауды. Соынмен бірге өмірлік жолдарын, еңбектерімен таныса отырып, өізімнің де шешімін таппай жүрген көптеген ойларыма да жауап алғандаймын, айналама қарап, қаншама мықты да, қарапайым ұлы адамдардың шығармаларының өзінің өмірі өткеннен кейін де үлкен ғылыми бағдарға айналып отырғандығын байқаудамын. Оны түсінер жан болса, осындай ғылыми жолмен жүре отырып, ұстаздық етіп, айналасына тек қана білім нұрын шаша білген, кісілігімен, қазақи қарапайым адамгершілігін көрсете білген ұлы адамдарға риза болдым. Өмір деген осындай қарапайымдылығымен құнды екендігін ұққандай болдым.

Қоғамда қиыншылығы мен қызығы мол, үміті мол өмірде Абай атамыздың айтқандарын жетесіне жеткізе отырып түсіндіріп өткен, «Дүниеде ешнәрсе, соның ішінде зұлымдық, жамандық та мәңгі емес екендігін есте сақтай отырып, оған қарсы күресу керек. «Жамандықты кім көрмейді? Үмітін үзбек қайратсыздық, дүниеде ешнәрседе баян жоқ екені рас: жамандық та қайдан баяндап қалады дейсің. Қары қалың қатты қыстың артынан көгі қалың, көлі мол жақсы жаз келмеуші ме еді?», - деген дей отырып, барлық нәрсенің де өткінші екендігін, оған ұзақ уақыт бойы таңылып қалмауды өсиет етеді.

Және де осындай тәрбиенің адамның бала кезінен еңбекке балули аулынан, бос уақытын тиімді пайдалана алатын адамның, алған білімінің, қабілетінің, еңбек етсе ғана зая кетпейтінін өзінің еңбегінде толық баяндап шығады. Рухани мұқтаждықтар материалдық мұқтаждықтарға негізделіп пайда болғанымен, рухани мұқтаждығына әсер етіп және материалдық мұқтаждықтардың дамуына себепші болып отырады. Мұқтаждық, яғни қажеттілік адамның барлық әрекеттерінің қылығының себепшісіболып, оларды дамытушы күш болып табылады. Адам дүние табуда да, техниканы, өнерді, мәдениетті дамытуда болсын өзінің, қоғамдық мұқтаждығына сәйкес әрекет етіп отырады. Егер адамда мұқтаждық, яғни қажеттілік болмаса, алдына мақсат қойып, істейтін ешбір әрекеті де, қылығы да болмайды. Түбінде адамның мұқтаждығы өз қылығының, әрекеттерінің негізі болып, соларды басқарып, меңгеріп отырады. Адам тіршілік етіп, әрекет етуі үшін өмір сүруі керек. Бірақ адам өмір сүруі үшін тамақ, баспана, киім, су сияқты нәрселер қажет. Бұл жөнінде Маркс пен Энгельс «Неміс идеологиясы» дейтін шығармасында: «Адам тіршілік ету үшін өмір сүруі қажет. Адам өмір сүріп, тарихта жасауы керек. Бірақ ол үшін ең алдымен ас, су, үй, киім және осы сияқты нәрселер қажет» дегенді айтады. Егер адамдар осы айтылған нәрселерді пайда болдырмаса, оларды жасамаса, осы айтылған мұқтаждықтарын қанағаттандырып отырмаса, адам адам болып күн көре алмай, өмір де сүре алмас еді. Жоғарыда айтылған нәрселерсіз адам өмір сүре алмайтын, тіршілік ете алмайтын мұқтаждықтар болып табылады.[3.100]

Үлкендердің әсері балалардың дамуына тиімді ықпал тигізуі үшін, ол әсер сыртқы әсер болмай, дамуға жетектейтін ішкі күш болуы керек. Баланы дамуға жетектеп отыратын ешбір сыртқы күш болмайды; даму – ішкі процесс, баланың даму мүмкіншіліктері оның өзінде болады. Бірақ ол мүмкіншіліктер өзінен-өзі дамып кете бермей, тәрбие арқылы және

баланың айналасындағы дүниедегі әрекеті арқылы іс жүзіне, ақиқаттыққа айналып отырады. Тәрбие баланың бойына біткен мүмкіншіліктерін дамытумен бірге, жаңа мүмкіншіліктер, сапалар туғызып бұрынғыларын қайта құрып, дамытып отырады.[2.173]

Сонымен қатар Абай атамыздың «Он бесінші сөзінен» ақын адам баласы алдына мақсат қоймайынша өмір сүруі мүмкін емес деп көрсетеді. Ақылды адам құмарлықтың айта қаларлықтай жақсы, пайдалы мақсатын дұрыс тауып алса, соны меңгеруге, игеруге, соған қолын жеткізуге тырысады, мақсатқа жету жолындағы күрес пен іздену дәуірі адам өмірінің ең таңдаулы, таптырмайтын кезеңі болып табылады. «Ақымақ адам өмірден өзіне орын таба алмайды». Бәрін көріп-білуге ұғынып, зерттеп, тануға ұмтылу адам жанының ең өзгеше тамаша қасиеті болып табылады. Егер адам табиғаттың көзге көрінген я көрінбеген жасырын сырларын я толық, я жартылап, бөлшектеп болса да тануға ұмтылмайтын болса, онда ол адам емес, ондайларда адам жаны емес, айуан жаны ғана болады деп көрсетеді, - деген сөздерін келтірі отырып, кейінгі ұрпақтарға мол үміт қалдырады. Дұрыс өмір сүруге жетектейді, мақсат қойып, оған жету жолдарын анықтап, сонымен өмір бойы күресіп, қанатыңды қатайтып, жету керектігін көрсетіп береді.

Адам айналасындағы тұрмысқа қатысып тіршілік еткенде ғана, тұрмыс адамға әсер етеді, адамның өзін де өзгертеді. Сол сияқты баланың айналасындағы қоршау өзінен-өзі механистік және атоматизм түрінде балаға әсер етіп, оның психикасын дамыта бермейді. Ең алдымен балның қоршауын туғызып отыру үшін үлкендердің саналы әрекеттер жасап отыруы керек болады. Бірақ сонымен бірге бала өскен сайын, оның мұқтаждықтары көбейген сайын, алдымен санасыз және еріксіз әрекеттері арқылы одан кейін бара-бара саналы әрекеттері арқылы бала өзінің айналасындағы қоршауды өзгерте бастайды. Өзінің айналасындағы қоршауды өзгерте бастайды. Балаға әсер ететін қоршау, үлкендердің бала беретін тәрбиесі арқылы және баланың өзінің сол қоршаудағы белсенді әрекеттері арқылы ғана балаға әсер етеді.[3.85]

Жеке адам – әлеуметтік қатынастырмен саналы іс-әрекетті жүзеге асырушы, нақты қоғамның мүшесі, өзін басқалардан ажыраты білетін, өзінің кім екенін түсінетін есі кірген ересек кісі. Адам қоғамнан тыс, тәуелсіз өмір сүре алмайды. Өйткені оның тәні де, жаны да айналасындағылармен қарым-қатынас жасау үстінде, тек әлеуметтік әсер жағдайында ғана адам кісілік мән-мағынаға ие болады. Адам санасының дамып, өсіп жетілуі оның ортасымен (отбасы, мектеп, т.б.) тығыз байланысты. Әлеумет әсері тимейтін, әлеуметтік құрықтан шығып кететін ешбір адам болмақ емес. Сондықтан адам психологиясын дұрыс ұғыну үшін, ең алдымен, оның әлеуметтік жағдайын, яғни оның қандай ортаның өкілі екендігіне, сондай-ақ оның қандай көзқарасы, наным-сенімі, бағыт-бағдары, білім мен іс-тәжірбиесі, икем-бейімділігі, нақты кәсібі, білім бар екендігіне назар аударуымыз қажет. Осы айтылғандар жөнінде мағлұмат алғанда ғана біз оның психологиясы жайлы азды-көпті пікір білдіруге мүмкіндік аламыз.[3.95]

Жалпы, Т.Тәжібаевтың көп қырлы шығармашылық, саяси қызметі КСРО-да тоталитарлық жүйе жағдайында дамыды, оның құрамында Қазақстан болды. Осыған байланысты Т.Тәжібаевтың мемлекет, саяси қайраткер, дипломат, ғалым, педагог ретіндегі саяси тұлғасы, оның қалыптасуы Қазақстанның тоталитаризмнен демократияға, нарықтық қатынастарға көшуінің қазіргі кезеңінде де ерекше қызығушылық, ғылыми саяси құндылық болып табылады. Бұл әсіресе Қазақстанда құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам салу кезеңінде аса құнды. Қазіргі кезеңде Қазақстанда болып жатқан саяси процестерге Мемлекеттік-саяси басшылықты жүзеге асыруда Т.Тәжібаевтың саяси қызметінің тәжірибесі өте пайдалы.[2.144]

Сонымен бірге Т. Тәжібаев туралы М. Бутин «Айнымас дос, адал жан» деген айдармен өзінің Т. Тажибаев туралы естеліктерінде қиыншылыққа қарсы тұрып, өмірінің биік белестерінде өмір сүрген адал адам туралы айтып өтеді.

«Әр адамның өмір жолы әр қилы. Біреулердің өмір жолы қуанышпен басталып, қайғымен бітер еді. Екіншілері қайғының жолын қуанышқа жеңдірер еді. Енді біреулері қуаныштың да, қайғының да не екенін ұқпай өмірдей өтер еді. Ал Төлеген болса, ащы

мұңның да, тәтті қуаныштың да дәмін татып, жүрегімен сезінген жан ғой. Олай дейтінім, Төлеген әке мен шешеден ерте балдырған шағында айырылып, жетімдіктің туақыметін тартып өсті. Өмірде пана боларлық абзал адамдар көп қой. Арыс қаласында тұратын Кабанов дейтін орыс адамы жас баланы өзінің тәрбиесіне алды. Әке орнына әке болған бұл кісі Төлегеннің ержетіп, есейіп, ел қатарына қосылуына көмектесті.

Талай қиындықтарға қажыр—қайратпен қарсы тұрған Төлеген жастайынан-ақ білім биігіне ұмтылды. Білім алу деген мағынаның негізінде Отан алдындағы борышты өтей білу, яғни "алғаныңды" өмірге, халыққа қайтара білу деген сыр бар. Өйткені адам дүниеге бірден ғұлама өнер иесі болып келмейтіні шындық. Осыған орай: "Егер мен өмірді басқалардан бұрынырақ, тереңірек болжасам, онда мұның өзі менің өзімнен зор адамдарды арқа тұтқаным, соларға сүйенгенім" деген екен Иссак Ньютон.

Төлеген болса, өзінің бойына біткен бар қуатын, күш-жігерін, ақыл-парасатын халқына, елінің игілігіне жұмасам деп армандайтын және соны іске асыруға ұмтылған абзал азамат еді. Бәрінен бұрын оның ойындағы ең асыл қасиет-адамдарды сүю еді. Адамдарға жақсылық жасасам деген махаббат бола тұғын», - деген естеліктерін жазған екен. [2.193]

Осындай үлкен міндеттің жеке дара емес, бүкіл қоғам жұмыла жасағанда оң нәтиже беретінін Әл-Фараби атамыз да өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарасы» атты трактатының арнайы параграфында адамдардың бірлесуі мен өзара көмегі жайлы зерттеу жүргізді. "Жаратылысында әрбір адамға өз тіршілігі үшін және ең жоғары кемелділік дәрежесіне жету үшін көп нәрсе керек. Ал мұны ол жалғыз жүріп таба алмайды және бұған жету үшін ол қандай да бір адам қауымын қажет етеді, осы қауымдағы адамдардың әр қайсысы оған қажетті нәрселердің жалпы жиынтығынан қандай да бір затты тауып беріп отырады, оның бер жағында әрбір адам өзінен басқа екінші адам жөнінде де нақ осындай күйге түседі. Міне сондықтан да бір-біріне көмектесіп отыратын, біреуі екіншісінің өмір сүруіне қажетті нәрселердің бір бөлігін тауып беріп отыратын көптеген адамдар бірлестігі арқылы ғана өзінің жаратылысына сай кемелдік дәрежесіне жете алады!!" деген болатын [4,171].

«Талант и мудрость Т.Т.Тажибаева» деген естелігінде В.К.Сидоров мынандай сөздерімен толықтыра түседі "Сонымен, Шымкент облысы Арыс ауданының ауылдық жігіті мен Сүткент өзінің мақсатына байланысты республикада, Кеңес Одағында бірінші дәрежелі мұғалім, оқытушы, ірі ғалым, зерттеуші, дипломат, мемлекет, қоғамдық-саяси қайраткер болып қалыптасты. Туғаннан дарынды Төлеген Тәжібайұлы салыстырмалы түрде қысқа, бірақ айқын өмір сүрді. Осылайша ол менің есімде қалды. Мен көп нәрсені білдім және өмірде, практикалық істерде принциптерін басшылыққа алдым".[2.227]

Осындай қиыншылық кезеңде туылғанмен, рухы сынбаған, қайта ортада жүре отырып, мықтылардан сабақ алып қанатын кеңге жайған ұлы тұлғаның, қоғамның мықты қайраткерінің оның өмір жолымен таныс болған әрбір оқырманның да шабыты оянып, рухы толыға түсері айдан анық. Мықты азаматтарымыздың арқасында, солардың тынбай жүріп өткен жолдарының үстінде, еткен еңбектерінің, төккен терлерінің, асқақ армандарының арқасында бүгінгі күні тәуелсіз елде өмір сүріп отырмыз. Мұны бүгінгі үлкен ұрпақ пен кейінгі кіші ұрпақта түсіне білуі керек.

Әдебиеттер:

1.Төлеген Тәжібаев: Абайдың психологиялық көзқарастары. Abaialemi.kz >post/view? Id =1121

2.Гаипов Зулфухар. Тулеген Тажибаев (Первый нарком иностранных дел Казахстана). Публицистическое эссе. Алматы "Арда" 2006. – 232 стр.

3. Төлеген Тәжібаев. Жалпы психология. Оқу құралы. Алматы, «Қазақ университеті», 1993.-240 бет.

4. Қорқыт атаның табиғат туралы нақыл сөздері. Э.Ильясова. Қорқыттану II кітап. Қызылорда "Тұмар"2004

5.Төлеген Тәжібаевтың ғибратты ғұмыры. Qazaquni.kz > Жаңалықтар >

6.Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев – Уикипедия. Kk.wikepedia.org> Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев.

ӨТКЕНДІ БІЛМЕЙ БОЛАШАҚТЫ БОЛЖАУ МҮМКІН ЕМЕС!

Байырбаева Бақытгүл Сеитовна,
Уклинова Қаршыға Едиловна,
Тарих пәндерінің оқытушылары
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің
«Zhansugurov College»

Аннотация:
Тарих - өшпес мұра, ол біздің жарқын болашағымыздың кепілі. Кәзіргі кезеңдегі өзекті мәселелердің бірі – ХХ ғасырдың басындағы қазақ жеріндегі оқу – ағарту ісінің зерттелуі. Осы салаға Отандық тарихқа елеулі үлес қосқан көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, психолог-ғалым, академик Төлегеи Тәжібаев болды. Ұлы ғалым туралы ой-пікірлер, деректер жалғасын табады.

Тірек сөздер: оқу-ағарту ісі, педагогикалық ойлау, этнопедагогика және этнопсихология, мәдени даму, психологиялық көзқарас.

История- неугасаемый архив. Это гарантия нашего светлого будущего. Сейчас, в наше время история является одним из основных проблем изучение учебно-просветительского дела на казахской земле начала XX века. Все достижения и значительный вклад в отечественную историю видного общественного и государственного деятеля, ученого-психолога, академика Толеген Тажибаева очень ценны. Его труды и заслуги будут продолжены нашими поколениями.

History is an indelible legacy, it is the key to our bright future. One of the urgent issues at the present stage is the study of educational work in the Kazakh land of the beginning of the XX century. He made a significant contribution to this area of national history was a prominent public and statesman, a scientist-psychologist, academic Tolegey Tazhibaev. Thoughts, facts about the great scientist will be continued.

Тарих - өшпес мұра, ол біздің жарқын болашағымыздың кепілі. Сол мақсатта Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Академик Т.Т. Тәжібаевтың туылғанына 114 жыл және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығына арналған «Қазақстан ғылымы және оқу-ағарту жүйесі: даму жолдары мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция ұйымдастырып, ұлтымыздың болашағы үшін, жаңашылдықты насихаттауға үлкен үлес қосуда.

Кәзіргі уақытта елімізде отандық тарих ғылымы алдына елеулі міндеттер жүктеліп отыр. Ғылым мен білімнің кеңейіп, онда шынайылықтың көрініс табуы арта түскен сайын ғалымдар жаңа білімге қол жеткізуге мүмкін деген әдістер мен тәсілдерді талдауға және негіздеуге ұмтылып, жұмылуда. Бұл, тарих ғылымына, оның жекелеген проблемаларын зерделеуге, соның ішінде Кеңес үкіметі дәуіріндегі қазақтар арасындағы халық ағарту ісіне де қатысты.

ХХ ғасырдың басында тарих сахынасына қазақ зиялыларының жаңа легінің пайда болып, қазақ халқының рухани-мәдени дамуына үлкен жол ашқан болатын. Мәдени тұрғысынан алғанда бұл кезеңде ауқатты топ өкілдерінің, аз да болса қазақ жастарының европалық мәдениетті, Ресейдің жоғарғы оқу орындарын оқып меңгергендігі. Сол кезде патша үкіметі қазақтарға белгілі бір деңгейде ғана білім беруді, сол жергілікті халықты орыстандырып, Ресей империясына тәуелді етудің шараларының бірі ретінде қараса, ал бұл қазақ халықы үшін оқу-ағарту ұлттық сананы ояту, отаршылдыққа қарсы ұлт-азаттық күрес жүргізу үшін қажет болды.

Сондықтан да қазіргі таңда шындықты және заман талабына сай зерттеуді қажет ететін тарихымыздың аз зерттелген, әлі де күрделі, өзекті мәселелерінің бірі – ХХ ғасырдың басындағы қазақ жеріндегі оқу – ағарту ісі [1, б. 12].

ХХ ғасырдың басындағы Алаш қозғалысының басшылары Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы және т.б. еңбектерінен құнды мәліметтер алуға болады. Бұл деректердің құндылығы сонда, олар қазақ халқының сол кездегі әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайы мен мәдени дамудың әр-бір қадамын зерттеді.

Қазан төңкерісіне дейінгі шыққан зерттеулердің басым бөлігі қазақ халқының мәдени өміріне қатысты фактілерді берумен шектелініп отырды, тек кеңес үкіметі тұсында ғана бұл мәселеге жүйелі түрде көңіл бөліне бастады.

XX ғ. 20-30 жж. қазақ халқының мәдени өмірін белгілі ғалым С. Асфендияров қарастырды. Автор патша үкіметінің оқу-ағарту және білім беру жүйесін сынға алды. «Патша өкіметі жаңа әкімшілік құрлысты орнатумен қатар, шоқындыру-ағарту ісін өркендете бастады. Қазақты орысқа айналдыру саясатын патша өкіметі ерекше ыждахатпен жүргізе бастады. Сонымен қатар, патша өкіметі өзіне дайын ұсынып отыратын кадр тәрбиелеуді мақсат етіп, орыс-қазақ мектептерін аша бастады» деп жазды. Асфендияров осы жазған еңбегі үшін қуғынға ұшыраған болатын.

XX ғасырдың 50-80 жылдары XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы халық ағарту ісі терең зерттеліне бастады. Т. Тәжібаев, Н. Сәбитов, А.И.Сембаев, Г.И. Храпченков тағы басқаларының бірқатар еңбектері жарық көрді. Мысалы, Т. Тәжібаевтың XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ өлкесіндегі оқу-ағарту, білім беру ісінің, мектептердің және педагогикалық ойдың дамуы тарихына арналған монографиясында автор: «Патша өкіметі бастауыш мектептерді әсте де қазақтардың толық және жан-жақты білім алуы үшін емес, болыс басқарушыларына тілмаш, сұлтандардың іс-жүргізушілері және т.б болып жұмыс істеуге жарарлықтай аздаған білім беру үшін ғана ашқанын» жазады. Т.Тәжібаев өз еңбегінде Алматы, Орынбор, Мәскеу, Ленинград, Ташкент, Қазан, Уфа, Омбы және Қазақстанның кейбір облыстарының бай мұрағат деректерін пайдаланып, XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы бастауыш және орта білім беретін мектептердің саны, әрбір облыстардағы, соның ішінде біз қарастырып отырған Ақмола облысындағы халық ағарту ісінің даму ерекшеліктеріне де тоқталған. Сонымен қатар ғалым XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы оқу ағарту-ісі мен педагогикалық ойдың дамуындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайдың алғышарттарын зерттеді [2, б. 31].

Қазақстандағы педогогикалық ой-пікірдің қалыптасуы мен дамуы тақырыбына бірқатар құнды ғылыми еңбектер жариялады. XIX ғасырдың 2-жартысындағы қазақтың демократ–ағартушылары Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаевтың педогогикалық көзқарастарын зерттеп, келелі пікірлер айтты. Ұлы ақынның дүниетанымы, педогогика және психология туралы ойларына алғаш рет материалистік көзқараста талдау жасады. Абайдың табиғат сырын терең түсінуде адамда үш түрлі: алғашқы - әр затты үнемі қозғалыста, өзгеруде болады деп қарау, екінші - заттардың бір - бірінен айырмашылығын салыстыра отырып анықтауы, үшінші - ақылды ойды жүрекпен сезіне білу сияқты қасиеттің жинақталуы керек деген қағидасының материалистік мазмұнын анық мысалдармен ашып көрсетті. Т.Тәжібаев адам бес сезім мүшесінің қызметі арқылы қоршаған ортаны танып білетіні туралы Абай ұғымының ғылым талабына сай, ақиқат шындық екенін оның Жиырма жетінші сөзіндегі Сократ пен шәкірті Аристодим арасындағы пікірталасын арқау ете отырып дәлелдеді. Адамзаттың ақыл, сезім, қайрат сияқты психолог қасиеттерінің ерекшеліктерін ақынның ғақлияларында және поэзия тілімен шебер бейнелеуін қазақ халқының педогогика ой-пікірінің қалыптасу тарихындағы үлкен жетістік ретінде жоғары бағалады. Ғалымның тұжырымынша, адам баласының хайуаннан айырмашылығы ақыл-парасатында, логикалық ойлау қызметінде және ақылмен саналы әрекет етуінде, ақылдың қасиеті өткірлігімен, ашықтығымен ерекшеленетіні жөніндегі ақын пікірі педогогика ғылымының методикалық талабымен толық үндес келеді. Т. Тәжібаев Абайдың жүрек туралы түсінігін оның гуманистік ой толғауларының негізі ретінде қарастырды, педогогика көзқарастарына талдау жасай келе, адам психологиясының жас ерекшелігіне қарай өзгеріп отыратындығын және мінез-құлқының қалыптасуы тәрбиеге байланыстылығы жайлы пікірлерінің ғылыми тұрғыда маңызды екенін атап өтті. Тәжібаев ақынның еңбек, оқу-білім, адамгершілік тәрбиесі туралы тұжырымдарының мәнін ашып көрсетті. Ұлы Абайдың эстетика көзқарастарын да жан-жақты зерттеп, өлең сөздің құдіреті туралы ойларына психологиялық тұрғыда талдау жасады. Ол ақынның ағартушылық, демократтық

ой-пікірлерінің орыстың ойшыл-демократтары Н. Г. Чернышевский, Н. А. Добролюбов, В. Г. Белинский т. б. көзқарастарымен идеялық өзектестігін ғылыми тұрғыда терең тұжырымдаған алғашқы зерттеушілердің бірі болды.

XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы оқу-ағарту ісімен педагогикалық ой-пікір дамуы жөніндегі зерттеулері көлемді, әрі маңызды зерттеулер қатарынан саналады. Кәзіргі таңда, оның қазақстандық педагогика мен психология теориясының дамуына қосқан үлесі баға жетпес, ғылыми еңбектері жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу саласындағы ғылыми зерттеулерде бүгінге дейін оқу құралдарының қосымшасы түрінде қолданып келеді.

«Психология и педагогическая психология К.Д. Ушинского», «Абай Құнанбаев жастарды әрбиелеу туралы», «Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева», «Просвещение и школы Казахстана во второй половине XIX века», «Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века» сияқты туындылары жарияланған. Еңбек Қызыл Ту, «Құрмет белгісі» ордендері, т. б. бірнеше медальдардың иегері.

Өз заманында қазақ жеріндегі ағартушылықтың туын жоғары ұстаған ағартушы-демократтар Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаевтың рухани мұрасының, психологиялық ой-пікірдің даму тарихында алатын орны өз алдына бір бөлек. Аталғанқоғам қайраткелерінің психологиялық көзқарасын қазақ психологтарының ішінен бірінші болып зерделеген көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, психолог-ғалым, академик Төлегеи Тәжібаев болды [3, б. 55].

«Т.Тәжібаев өз мамандығы педагогика, психологиядан басқа философия, тарих, әдебиет, тіл білімі сияқты қоғамдық ғалымдардың басты салаларына батыл барып, олар жөнінде мәселелі пікірлерде еркін айта алатын, кең тынысты ғалым болды және де ағылшын тілін жақсы білетін» - деп, зерттеушілер Е.Құлымбетов пен Ж. Ысқақов өзіндік пікір қалдырған. Ғалымның ғылыми еңбектерін жастарға насихаттау мақсатында академик Т.Тәжібаев атындағы этнопедагогика және этнопсихология ғылыми-зерттеу орталығында жыл сайын Тәжібаев оқулары, ғылыми конференциялар жүргізіліп отырады. Ұлы ғалым туралы ой-пікірлер көбейіп жалғасын табуда. Жалпы айтқанда, ұлы тұлғада ғылымға деген қызығушылық ерте кезден бастап пайда болды. Өз заманында барынша еңбек етіп, қазақ ғылымы мен білімі саласына зор үлес қсып, келер ұрпаққа өнегелі өмірімен өшпес із қалдырды.

Заманның қай өкілі болса да, ұлылардың өмірін, шығармашылығын, еліне сіңірген ерен еңбектерін оқып, келер ұрпаққа үлгі етіп айтып, насихаттап отырса, еліміздің болашағы жарқын болатыны сөзсіз деп ойлаймыз. Сөз соңында айтарымыз: айтқаннан емес, жас ұрпақ көргеннен алады тәрбиені, сондықтан да біздер, алдыңғы буын оқып, біліп, айқын дәлелдермен оларды баулуымыз керек сияқты. Бүгінгі өткізіліп жатқан іс – шаралар да, осы әрекеттің бір көрінісі деп білеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1.Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, 1995 ж.

2.Жарықбаев Қ.Б.,Тәжібаев ойлары және «Рухани жаңғыру» бағдарламасы Т.Т. Тәжібаевтың педагогикалық мұралары, 2019 ж.

3.Түрікпенұлы Ж. «Өнегелі өмір» (Профессор Т.Тәжібаевтың феномені), 2010 ж.

АКАДЕМИК Т.Т. ТӘЖІБАЕВТЫҢ МӘҢГІЛІК МҰРАСЫ

Кенжбаева Майра Утеновна,
к.пс.н., PhD
Талғар қаласы
Қонаев колледжі

Аннотация: Бұл мақала Қазақстандағы психология ғылымының негізін қалаушы және еліміздің басқару жұмысында қызметтер атқарған академик Т.Т.Тәжібаевтың 114 жылдығына орай дайындалды. Көрнекті ғалымға құрмет көрсете отырып, еңбектеріне тоқталуды қажет деп таптым.

Кілт сөздер: психология, этнопсихология, менталитет, ұлттық ерекшеліктер, этникалық сәйкестік

Эта статья была подготовлена к 114-летию со дня рождения академика Т. Т. Тажибаева, основателя психологической науки в Казахстане и занимавшего руководящие должности в нашей стране. Отдавая дань уважения выдающемуся ученому, сочла необходимым остановиться на его работах.

This article was prepared for the 114th anniversary of the birth of academician T. T. Tazhibayev, the founder of psychological science in Kazakhstan and who held senior positions in our country. Paying tribute to the outstanding scientist, I found it necessary to focus on his work.

Бүгінде адамзат XXI ғасырдың басында этникалық жаңғыру жолымен жанасып келе жатыр, оны аша түсер болсақ, бұл ұлттық мемлекеттілігін құрып, оны қалпына келтіруге ұмтылуымен ғана емес, сонымен бірге өткен ғасырлардағы көп ұлтты халықтардың арасынан қазақ халқы өзінің ұлттық ерекшелігін, мәдениетін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, тілін сақтауымен, сонымен қатар ұлттық психологиялық ерекшеліктерін жаңғыртуымен сипатталады. Бұл құбылыс этникалық парадокс деп аталды. Қазіргі уақытта этникалық қайта өрлеу дәуірі қазіргі кезеңдегі адамзат дамуының негізгі белгілерінің бірі ретінде қарастырылады.

Осындай жағдайлар академик Т.Т. Тәжібаевтың жазып кеткен еңбектерінде қарастырылып өткен. Этнопсихологтар әртүрлі ұлттар өкілдерінің қарым-қатынасы кезінде туындайтын жиі түсініспеушіліктердің себептерін қайдан іздеу керек; көп ұлтты халықтың ішінде бір халықтың мүшелерінің екінші халықтың өкілдерін елемеуге мәжбүрлейтін мәдениетке негізделген психиканың қандай да бір ерекшеліктері бар ма; этносаралық шиеленістер мен қақтығыстардың өршуіне ықпал ететін психологиялық құбылыстар бар ма деген сұрақтарға жауапты академик Т.Т. Тәжібаевтың жазып кеткен еңбектерінен табуға болады. Көптеген сұрақтардың ішінде этникалық сәйкестіктің қазіргі замандағы рөлінің артуының психологиялық себептері туралы мәселе де бар. Этнопсихология ғылымына қатысты көптеген терминдердің білім салаларының тоғысында орналасуындығына байланысты. Сабақтас пәндер құрамына әлеуметтану, экология, биология, лингвистика, мәдениеттану кіреді. "Отбасы тәрбиесі" ұғымына тоқталатын болсақ, бұл әлеуметтік психология, этнология, мәдениеттану, мәдени антропология, психологияны қамтиды.

Этнопсихология мәселесі психологтардың ғана емес, көптеген гуманитарлық ғылымдар өкілдерінің де жіті назарында. Этнопсихология қоғамдық психологияны, оның қалыптасуын халыққа қызмет ету заңдылықтары тұрғысынан зерттеуі қажет. Осылайша, этнопсихология қоғамдық психологияны қоғамдық сананың бір түрі ретінде зерттеу тұрғысынан қарастырады. Этнопсихология пәнінің анықтамасына келетін болсақ, бұл мәселе әлі күнге дейін көп дау туғызады және қазірге дейін шешілмеген күйінде қалып отыр.

Академик Т.Т. Тәжібаев этнопсихология пән ретінде ұлттың психикалық сипаты деп көрсетеді, оның құрылымына, келесі компоненттеріне тоқталады: ұлттық темперамент, сезімдер, әдеттер, талғамдар, тілдің ерекшеліктеріне байланысты қарым-қатынас ерекшеліктері және т.б. орыс ғалымдары Г.М.Андреева, В.Г.Крысько, Э.А.Саракуев этнопсихология пәні бұл жеке адамдар мен топтардың ұлттық-психологиялық ерекшеліктері деп санайды, олардың адамдардың өмірі мен мінез-құлқына әсерін зерттейді.

Этнопсихологияның негізгі мақсаты - белгілі бір этнос өкілдерінің психологиялық ерекшеліктерін, сондай-ақ этникалық байланысы бар әрі саналы және бейсаналық деңгейде көрінетін жеке адамның немесе топтың қарым-қатынасын зерттеу ғана емес, этникалық сананы

өзінің барлық тарихи формаларында, оның іс-әрекет пен қарым-қатынастың әртүрлі формаларында көріну ерекшеліктерін, сонымен бірге тұлғаның қалыптасуын, оның құндылықтарына әсер ету жолдарын да қамтиды деп Т.Т. Тәжібаев жазып кеткен. Ол ұлттық сипаттың бірінші деңгейі болмыспен байланысты ұғымдар арқылы қалыптасады деп көрсетеді. Бұл этнос, этникалық топ, тұлға, ұлттық-психологиялық ерекшеліктер және т.б. сияқты ұғымдар. Ұлттық сипаттың екінші деңгейіне этникалық өзіндік сана, этникалық менталитет, әлемнің этникалық бейнесі және т.б. сияқты ұғымдар кіреді.

Этнос - белгілі бір аумақта тарихи қалыптасқан, жалпы салыстырмалы түрде топтасқан адамдардың тұрақты жиынтығы ретінде тілдің, мәдениеттің және психиканың ерекшеліктерімен, сондай-ақ олардың бірлігі мен басқа ұқсас құрылымдардан айырмашылығы туралы санамен (өзіндік сана арқылы), өзіндік атаумен бекітіледі дейді (Ю.В.Бромлей), этносты биосфера және әлеуметтік сфералар шекарасында жатқан құбылыс ретінде түсіндіреді (Л.Н.Гумилев).

Академик Т.Т. Тәжібаев ұлттық-психологиялық ерекшеліктер - белгілі бір этникалық қауымдастықтың психикалық процестері мен күйлерінің, өзара әрекеттесулерінің, қарым-қатынастар мен оны орнатуының ұлттық ерекшелігі түрінде көрінетін белгілер дейді. Менталитет - белгілі бір этникалық қауымдастыққа тән өмір салты, мәдениеті және белгілі бір халыққа тән құндылықтар, көзқарастар, дүниетанымдар, мінез-құлық ерекшеліктері, мінез-құлық нормалары жүйесі ретінде бекітіледі.

Ортаның этникалық бейнесі - белгілі бір қауымдастық мүшелеріне тән қоғамдық болмыс, тұрмыс-тіршілігі мен қызметі туралы тұрақты, біртұтас көзқарастар мен пайымдаулардың жиынтығы. Сонымен қатар, ортаның этникалық бейнесі бір жағынан бейімделу қызметін атқаратын, екінші жағынан басқа халықтың мәдениетіне тән құндылық доминанттарын бейнелейтін белгілі бір этникалық топтың мүшелеріне тән ғаламның ерекше түрде құрылымдалған бейнесі ретінде түсіндіріледі.

Академик Т.Т. Тәжібаев еңбектері этнопсихологиялық ойдың дамуындағы жаңа бетбұрыс кезеңі, ол ұлттық психология мәселелерінің теориясы мен әдістемесі саласындағы жаңа әзірлемелермен байланысты болды. Сол кезеңнен бастап этнопсихологиялық ой дербес ғылыми пән мәртебесін алды, өзіндік зерттеу пәні ретінде дами бастады, міндеттері мен әдістемесі анықталды. "Ұлттық рух" ұғымы идеялары дамыды.

Осылайша, ғасырлар қойнауынан, ежелгі өркениеттер қабаттарынан бастау алған этнопсихологиялық білім, Академик Т.Т. Тәжібаевтың арқасында адамдардың ұлттық болмысымен анықталатын психикалық құрылымы мен мінез-құлқының ерекшеліктерін зерттейтін дербес ғылыми пән ретінде қалыптасты. "Ұлттық рух" бағыты этникалық психологияның дербес ғылым ретінде қалыптасуына негіз болды. Қазіргі уақытта жаңа психологиялық бағыттар түрінде кросс-мәдени психология және психологиялық антропология пайда болды, олар этнопсихологиялық зерттеулерді дамыту мен жүргізудің негізіне айналды.

Қазақ мәдениетінің көшпелі халық ретіндегі ерекшеліктері Қазақстандағы этнопсихологиялық ойдың қалыптасуының алғашқы кезеңдерін жазуға мүмкіндік берді. Алайда, Қазақстан Республикасының орналасу ерекшелігі, барлық уақытта әлемнің барлық бағыттарының тоғысқан жері бола отырып, қазақтарды халық ретінде іргелес жатқан ұлттық қауымдастықтарға мұқият қарауға, олардың мінез-құлық ерекшеліктерін анықтауға және оларды халық ауыз әдебиетінде: мақал-мәтелдерінде, аңыздарында, ертегілерінде бекітуге мәжбүр етті. Әбу Насыр әл-Фарабиден бастау алатын түркі халықтарының этнопсихологиясы мәселелері қазіргі таңда өзекті болып отыр. Алғашқы ғылыми этнопсихологиялық жазбалар ертеде ғасырларда пайда болды. Олар Ш.Уәлихановтың атымен тікелей байланысты, оның еңбектері Қазақстандағы этнопсихологияның қалыптасуына негіз болып қана қоймай, сонымен қатар қазақстандық ғылымдағы осы ғылыми білімнің ерекшелігін анықтады. Академик Т.Т. Тәжібаев Қазақстандағы этнопсихологиялық ойдың дамуы туралы айтқанда Абай Құнанбаев шығармашылығына тоқталады, ол тек ұлы ақын ғана емес еді, сонымен бірге ұлы ойшыл, ғалым. Оның барлық поэтикалық, әсіресе прозалық шығармалары

этнопсихологиялық мәселелерді талдауға өзіндік көзқарасымен ерекшеленетінін елімізге белгілі психолог ғалым және еліміздің қайраткері, академик Т.Т. Тәжібаев жазып кетті.

Сталин дәуірінде өзінің ұлттық болмысын іздеуге тыйым салу қазақтың жетекші ғалымдарының қуғын-сүргініне алып келді. XX ғасырдың елуінші жылдарында Қазақстанда ұлттық сипаттағы мәселелерге арналған Т.Т.Тәжібаевтың еңбектері пайда болды. Қазақстандық этнопсихологияның дамуына үлкен үлес қосқандар ғалымдарға Н.Д.Жанділдин және М.Мұқанов жатады, олар ұлттық сипат пен ұлттық ойлау мәселелерін зерттеді. Олар өзінің жұмыстарына Т.Т.Тәжібаевтың еңбектерін арқау етті. Осының негізінде профессор Қ.Б. Жарықбаев қазақстандық этнопсихологиялық мектебін құру бағытында ерекше қарқынды жұмыс істеді. Алайда, елімізде, өкінішке орай, этнопсихологиялық зерттеудің әдіснамалық бағдарламалары әлі әзірленбегенін, эксперименттік модельдер мен өзіндік әдістемелер жетіспейтіндігін атап өткен жөн.

Қазіргі психологияның маңызды әлеуметтік-этникалық мәселелерінің бірі этникалық сәйкестік және оның трансформациясы мәселесі болып табылады. Кең мағынада этникалық сәйкестілік белгілі бір этникалық қауымдастықтың белгілі бір халыққа жататындығын білуге ұмтылатын әлеуметтік-психологиялық категория ретінде анықталады.

Этникалық сәйкестік этнопсихология түсінігіне жатады, біріншіден, белгілі бір этникалық қауымдастыққа жататынын білу ретінде анықтауға болады. Екіншіден, бір этникалық қауымдастықпен жеке басын және басқалардың өздерінен бөлінуін сезіну ретінде айқындауға болады. Осыған байланысты жағымды және жағымсыз этникалық сәйкестікті ажыратуға болады. Жағымды, позитивті этникалық сезімдер мен көзқарастарды (әлеуметтік көзқарастарды) қалыптастыруда, оның ішінде адамның белгілі бір этникалық қауымдастыққа мүшелігіне қанағаттануын, оған тиесілі болуға деген ұмтылысын, өз халқының жетістіктерін мақтан тұтуын қамтиды. Ал, жағымсыз этникалық сәйкестікке қазіргі кезде қазақтардың орыстануын, тілін ұмытуын, ұлт жетістіктерін мінеуін, кемсітуін, қазақ екенін мойындамауын, шетел ел асып, ұлттық қауымдастықтан бөлінуін жатқызуға болады.

Этникалық стереотиптерді этникалық бірегейліктің құрамдас элементі ретінде, бір этникалық қауымдастыққа өзінің тиесілігін және басқа этникалық қауымдастықтардан айырмашылығын жүзеге асыруға көмектесетін ұжымдық өкілдік түрі ретінде қарастыруға болады. Біздің теориялық түсінігіміздің негізі салыстырмалы түрде тұрақты этникалық стереотиптердің мазмұнында белгілі бір халық өкілдерінің сыртқы келбеті, олардың тарихи өткені, тұрмыс-тіршілігінің ерекшеліктері, еңбек дәстүрлері туралы идеялар кешенін анықтау және оны ажырату қажет деген түсініктерге негізделген. Коммуникативтік және моральдық қасиеттерге қатысты бірқатар өзгермелі пайымдаулар, қасиеттерді бағалаудың өзгергіштігі, олардың өзгеруі этносаралық және мемлекетаралық қатынастардағы үнемі өзгеріп отыратын жағдаймен тығыз байланысты.

Зерттеушілер құрылым мөлшері (қызметкерлер саны), технология, ресурстар және ұйым тарихы сияқты айнымалыларға кездейсоқ тәуелді болады деп болжайды. Кеңірек мағынада кездейсоқ шамаларға ұйым жұмыс істейтін және жағдайлары оған әсер ететін орталар да кіреді, бірақ қоршаған орта бақылауда болса, бұл әсер айтарлықтай төмендейді. Бұған ортаның кейбір аспектілері тікелей байланысты, мысалы, тұтынушылардың ұстанымдары, үкіметтің жаңалықтары және хабарламалары, тауарлардың бағасы. Кеңірек айтқанда, ұлттық орта елдің басқару нысанын, жұмыс күшінің білім деңгейін және тіпті әлемнің кейбір басқа бөліктеріндегі технологиялық жетістіктерді қамтиды, өйткені бұл өндірілетін өнім нарығына әсер етеді. Кездейсоқ шамаларды кейде ұйымдық құрылымды, ұйымның әлеуетті күшті құрылымдарының деңгейін шектейтін мәжбүрлеуші фактор ретінде қарастырады. Ұлттық психология қоғамдық сананың құбылысы ретінде қалыптасады және ұлттық психологиялық сипаттамалар деп аталатын адамдардың және олардың топтарының ұлттық ерекшеліктерінің әлеуметтік-психологиялық сипаттамалары түрінде көрінеді.

"Ұлттық-психологиялық ерекшеліктер" ұғымы "ұлттық психология" ұғымына жалпы, ұлттың белгілерінің бірі ретінде бағынышты болып табылады. Ұлттық мінез, ұлттық өзіндік сана, ұлттық сезім және көңіл-күй, ұлттық мүдде, ұлттық санаға бағдарлану және ұлттық

дәстүр құрылым түзуші фактор болып табылады, ал ұлттық психологиялық ерекшеліктер - ұлттық психологияның динамикалық компоненттері болады. Көптеген факторлардың әсерінен қазақтарда келесі ұлттық-психологиялық ерекшеліктер қалыптастырылды:

• тарихи, қоғамдық-саяси және экономикалық дамудың әсері:

- алға қойған мақсаттарға жетудегі табандылық, берілген сөзге адалдық, төзімділік, қарапайымдық, табандылық, еңбекқорлық, аз нәрсеге қанағат ете білу, үлкен қиындықтарға төзе білу, тәуелсіздік, тәуелсіздік, ұйымшылдық, біртұтас ұлттық сезім;

• мәдени даму ерекшелігінің ықпалы:

- үлкендер мен кішілерге маңызды қарым-қатынас; басқа адамдардың қадір-қасиетін құрметтеу, басқа адамдармен барлық қарым-қатынаста адалдықты сақтауға ұмтылу;

• діни дамудың ықпалы:

- өмірдегі қиындықтар туралы ойланбауға ұмтылу, оларды оңай және тез жеңе білу, төзімділік, қарапайымдық, өзін-өзі ойлауға ұмтылу, өзін-өзі бақылау, байсалдылық, сабырлық.

Академик Т.Т. Тәжібаев ұлттық сана-сезімді, олардың ұлттық өзіндік ерекшелігін қажеттілік деп қарастырады. Қазақтардың ұлттық психикасының мотивациялық саласы ұлттық құндылықтар, коммуникативтік саласы - олардың ұлттық психикасы мен қарым-қатынасы, мінез-құлықы. Осы психологиялық құбылыстарды зерттеу арқылы ұлттық-психологиялық ерекшеліктер айқындалды: ұлттық сана-сезімнің ерекшеліктері мен өз ұлтына қатыстылығы туралы түсініктер; өз ұлты туралы түсініктер; этникалық стереотиптер көрсетілді; ұлттық құндылықтарға: тіл, мәдениет, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, құндылықтарға деген құрмет айтылды.

Ұлттық-психологиялық ерекшеліктерге жүргізілген этнопсихологиялық зерттеу арқасында қазақтардық қазақ ұлты болып қалыптастыратын белгі ана тілі болып табылады; сонымен қатар халықтық әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер, мәдениет, ортақ өткен тарих кезеңдер, дін, мінез-құлық ерекшеліктері жатады. Ұлтты қалыптастыратын белгілерге сыртқы келбетінің ерекшеліктерін, сыртқы мінез-құлқын, туыстық байланыстарды қарастырады. Көп қазақтар өзінің ұлттық мәдениетінің құндылықтарын басқа халықтардың мәдени жетістіктерімен үйлестірген, этносаралық достық қарым-қатынасқа оң бағдарланған.

Бұл ең алдымен, өз халқының және басқа халықтардың тарихын, өнерін, мәдениет қайраткерлерін жақсы білуден, таныс болуынан көрінеді. Қала тұрғындарының таза ұлттық құндылықтарға салыстырмалы бағдары ауыл тұрғындарына қарағанда азырақ байқалады. Ауылдықтар ұлттық бірегейлікті көбірек сақтайды, қалалық тұрғындар халықаралық ассимиляциялық бағдарлануға жақын екендігін көрсетеді. Жағымды ұлттық-психологиялық ерекшеліктерге қазақтардың ұлт ретіндегі мақтанышын, ұлттық қадір-қасиет сезімін, үлкендерді құрметтеуді, мінездің жұмсақтығын, мейірімділікті, жомарттықты, батылдықты, сұлулыққа деген сүйіспеншілікті және жақсы эстетикалық талғамды, адалдықты, адамгершілікті, интернационализмді, парасаттылықты, жан тыныштығын, көңілділікті, тектілік пен қонақжайлылықты, ана тілін құрметтеуді, туған жерге деген сүйіспеншілік, бірлік, қонақжайлылық, қарапайымдылық, адалдық, табандылық, келісімділікті жатқызамыз. Дегенмен мезгіл-мезгіл болатын теріс қасиеттерде көрініс береді, олардың психологиясында: ана тілін құрметтемеу, бытыраңқылық, қызғаныш, ұлттық салт-дәстүрлерден алшақтау, оқшаулану, қыңырлық, өшпенділік, салқындық, үлкендерді сыйламау, тәкаппарлық, мақтаншақтық, бос әңгімелерге үйірлік, әлсіз ұйымшылдық, жершілдік, рушылдық орын алған. Қазіргі кезде осы теріс әрі жағымсыз ұлттық-психологиялық ерекшеліктермен күресуге назар аудару керек. Қазақтарға қарағанда олармен қатар тіршілік ететін басқа ұлттардың жағымды белгілері мыналар болып шықты: төзімділік, жан тыныштығы, бейімделгіштік, байсалдылық, мақсатқа жетудегі табандылық, қалыпты эмоционалдылық, өзара түсіністік, өзара көмек, туған жерге деген сүйіспеншілік, қонақжайлылық, достыққа берілгендік, еңбекқорлық, үлкендер мен

әдет-ғұрыптарды құрметтеу, сүйіспеншілік. Қазақи ұлттық әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрге берілгендік, еңбекқорлық, табандылық көрсетеді.

Дегенмен қазақтың жағымсыз сипатталатын белгілерінің ішінде ең жиі аталатын қыңырлық, тәкаппарлық, мақтаншақтық, ашушаңдық, жершілдік пен рушылдық сезімдерімен күресу ретіндегі тәрбие жұмыстарын жүргізу қазіргі ұрпақтардың еншісіне қалып отыр. Осындай тәрбие жұмыстарын атқаруда академик Т.Т.Тәжібаевтың еңбегін басшылыққа алған орынды.

Әдебиеттер тізімі:

1.Тажибаев Т.Т. Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева – Алма-Ата.:«Казгосиздат», 1957. – 80 с.

2. Аймаганбетова О.Х. Основы этнопсихологии. - Алматы: Литера, 2003. – 180 с.

3. Аймаганбетова О.Х. Социально-этнические проблемы современной психологии. - Алматы: КазНУ, 2008. – 176 с.

4. Лебедева Н.М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. - М.: Изд. Дом "Ключ", 2009. – 224 с.

5. Налчаджян А.А. Этнопсихология. - СПб.: Питер, 2006. – 381 с.

6. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. - М.: Аспект Пресс,2006. - 386 с.

7. Платонов Ю.П. Основы этнической психологии. - СПб.: Речь, 2005– 452 с.

АКАДЕМИК Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Нуртаева Карлыга Сайлауовна,
Қазақ тілі мен әдебиет пәнінің оқытушысы
Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Көксу ауылшаруашылық колледжі

Аннотация: Академик Т. Тәжібаевтың Қазақстанның дамуына, психологиялық және педагогикалық ғылымның қалыптасуына қосқан зор үлесі және басқарушылық қызметі туралы баяндалады. Конференцияның тарихи-ғылыми және өнегелі мағынасы ашылады. Т.Т. Тәжібаевтың ғылыми идеяларының сипаттамасы қазіргі кезде де ерекше құнды болып табылады.

Тірек сөздер: Академик Т.Т.Тәжібаев, этномәдени мұра, халық психологиясы, Абайдың рухани мұрасындағы тұлға, психология және педагогика, ұлттық тәрбие, қайраткер, дипломат.

Сообщается об огромном вкладе академика Т. Тажибаева в развитие Казахстана, становление психолого-педагогической науки и управленческой деятельности. Раскрывается историко-научный и нравственный смысл конференции. Описание научных идей Т. Т. Тажибаева в данное время также является особенно ценным.

Ключевые слова: Т.Т.Тажибаев, этнокультурное наследие, личность в духовном наследии Абая, психология народа, психология и педагогика, национальное воспитание, дипломат, деятель**.**

The enormous contribution of Academician T. Tazhibayev to the development of Kazakhstan, the formation of psychological and pedagogical science and management activities is reported. The historical, scientific and moral meaning of the conference is revealed. The description of the scientific ideas of T. T. Tazhibaev is also especially valuable at this time.

Keywords: T.T. Tazhibaev, ethnocultural heritage, personality in the spiritual heritage of Abai, psychology of the people, psychology and pedagogy, national education, diplomat, activist.

Қазақстанның саяси тарихындағы ең жарқын тұлғалардың бірі-Төлеген Тәжібаев. Көрнекті саяси және мемлекет қайраткері, дипломат, ол сондай-ақ Қазақстан ғылымындағы бірқатар бағыттардың қалыптасуы мен одан әрі дамуына баға жетпес үлес қосқан бірқатар іргелі еңбектердің авторы, тамаша ғалым-педагог болды. Төлеген Тәжібаевтың есімі қазақтың ұлы жазушылары мен ғалымдары - Мұхтар Әуезов, Ермұхан Бекмаханов, Қаныш Сәтбаев, Ғабит Мүсірепов және т.б. есімдерінің қасында орын алатыны заңды. Т.Тәжібаевтың өмірі мен жұмысының қай кезеңі ең тиімді және жемісті болғанын анықтау қиын. Оның бүкіл өмірі-халыққа қызмет ету. Т.Тәжібаев Отан игілігі үшін еңбек етіп,

мемлекеттік және ғылыми-педагогикалық қызметті табысты ұштастырды. Ол кеңестік саяси жүйе жылдар бойы халық шаруашылығы, ғылым, мәдениет және дипломатияның түрлі салаларында көшбасшы ретінде ұсынған қазақ зиялыларының плеиадасына жататын. Төлеген Тәжібаев 1910 жылы 23 ақпанда N9, Сүткент ауылында, Қараспан болысында, Бұрынғы Сырдария губерниясында (қазіргі Арыс қаласы, Шымкент облысы) кедей шаруа отбасында дүниеге келген. Ол өте ерте жетім қалды. Ол Арыс жұмысшысы Иван Федорович Қабановтың отбасында тәрбиеленді, онда туыстары мен жақындарын тапты. Болашақта ол қазір оның есімімен аталатын Арыс балалар үйінің тәрбиеленушісі болды . Арыста ол жеті жылдық мектепті үздік бітіріп, Шымкент қаласындағы педагогикалық техникумға емтихан тапсырды. 1928 жылы Төлеген Тәжібаев Шымкент педагогикалық техникумын үздік бітіріп, оқытушы болып жұмыс істеуге кетті. Болашақ академик пен ірі қоғам қайраткерінің өмірлік қағидаттарын анықтауға сүйікті ұстаз, нағыз ұстаз Жүсіпбек Аймауытов үлкен әсер етті. Бірақ Төлеген бұл туралы ешқашан ашық айта алмады, "Менің ұлы ұстазым, тәлімгерім" деген тіркеспен Жүсіпбек Аймауытовтың есімі әрқашан жасырын түрде пайда болды . Төлеген Тәжібаев бірнеше жыл Шымкент педагогикалық техникумында оқытушы болып жұмыс істегеннен кейін, 1931 жылы Мәскеудегі Н.К.Крупская атындағы коммунистік тәрбие академиясына оқуға жіберілді. Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев өзінің психология саласындағы ғылыми және практикалық қызметін коммунистік педагогикалық институтта бастады. Н. К. Крупская аспирантурадан сәтті өтті. Т. Тәжібаев министрден кеңесшіге дейін түрлі лауазымдарда қызмет атқара отырып, маңызды дипломатиялық жұмыс жүргізді. 1947 жылы ол төрт ұлы державаның кеңесіне қатысты: КСРО, АҚШ, Ұлыбритания және Франция, Потсдам оқиғаларының замандасы және қатысушысы болды, неміс мәселесі бойынша кеңес делегацияларының сарапшы-кеңесшісі болды. Кейінгі жылдары 1950, 1955, 1956 жылдары Т.Т. Тәжібаев Біріккен Ұлттар Ұйымының отырыстарына қатысады. Осы жылдардағы сессиялар кезінде ол Бас Ассамблеяның қамқоршылық комитетінің төрағасы болып сайланады. Әрине, шешім қабылдау және қабылдау процесі барлық деңгейдегі мемлекеттік басшылардың кәсібилігіне, саяси ерік-жігеріне, даналығына және жеке қасиеттеріне тікелей байланысты. Т.Т. Тәжібаев Қазақ КСР-нің Біріккен Ұлттар Ұйымындағы алғашқы өкілі болды. 1957 жылдан 1961 жылға дейін ол Нью-Делидегі Үндістандағы КСРО Елшілігінің кеңесші-елшісі болып жұмыс істеді. Т. Тәжібаевтың саяси және мемлекеттік қызметі өрлеу кезеңінде күрт қысқарды. Энергияға толы, білімді және тәжірибелі саяси және мемлекет қайраткері Т. Тәжібаев сұранысқа ие болмады. Алайда, Т. Тәжібаевтың саяси портреті оның әлі де ғылым адамы болғанын айтпағанда, толық болмайды. Т. Тәжібаев педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесіне ие болды, ҚазКСР ҒА академигі болды. Қазақстанның саяси ғылымы иесіздендірілмеуі, жеңілдетілмеуі, аморфты болмауы тиіс. Қазақстанның саяси дамуындағы әрбір бетбұрыс, маңызды және маңызды кезеңде қазақ халқының көрнекті ұлдары қазақ мемлекеттілігінің дамуы мен нығаюына баға жетпес үлес қосты, оның халықаралық беделінің өсуіне ықпал етті. Қазақстанның саяси тарихы қазақ зиялыларының көрнекті өкілдерінің есімдерімен байланысты. 1940-60 жылдары Төлеген Тәжібаев өз халқына және еліне адал және адал қызмет еткен қазақ зиялыларының жарқын өкілі болды. Дінмұхамед Қонаев өзінің естеліктерінде ғалым Тәжібаевты көрнекті тұлға деп атады. Республикадағы ең ірі жоғары оқу орнының ректоры ретінде Төлеген Тәжібайұлы Ермұхан Бекмахановты, Қаныш Сәтбаевты, Мұхтар Әуезовті жала жапқандарды қорғап, олардың адалдығы мен принциптілігін дәлелдегенін ескеріп, мұндай пікірге қарсылық білдіру қиын. Сол кездегі осындай батыл мінез-құлық үшін Тәжібаев ректор қызметінен алынып тасталды, ал қуғын-сүргінге ұшыраған адамның тағдырынан оны Мәскеумен, атап айтқанда сол кездегі КСРО Сыртқы істер министрі Молотовпен ұзақ және достық байланыстар құтқарды. Т. Тәжібаев үлкен ғылыми мұра қалдырды. Ол психология және педагогика бойынша бірқатар ғылыми жұмыстар дайындады. Төлеген Тәжібаев осы диссертациялық жұмыста қолданылған баяндамалар, ғылыми мақалалар, газет басылымдарын дайындап, жариялады.

Төлеген Тәжібайұлының қызметі, оның өскелең ұрпақты ағарту, тәрбиелеу және оқыту ісіне, олардың жоғары мектепте одан әрі білім алуына қосқан кәсіби үлесі халыққа адал қызмет етудің өшпес үлгісі және оның патриот және жоғары адамгершілікті азамат ретіндегі бүкіл өмірінің көрінісі болды. Ғылыми тәрбие, білім беру және педагогикалық тарих негіздерін құрған және дамытқан ғалымның тұжырымдары Жеңіске үлес қосқан, ерен еңбеквигігін жасаған қоғам мен халық үшін оның жетістіктерінің өзегін құрайды, бұл біздің еліміздің мәртебесін көтеріп, мемлекетіміздің одан әрі өркендеуіне әкелді. Төлеген Тәжібайұлының тұлғасы-даналық тәжірибесін күнделікті жұмыс тәжірибесімен органикалық байланыстыра отырып, ғылымды, басшылық пен өндірісті біріктіретін талантты және бірегей тұтастық. 1940 жылдан бастап ол халық ағарту комиссары, содан кейін Халық ағарту Кеңесі төрағасының орынбасары қызметін атқара отырып, әкімшілік қызметке белсенді қатысты.

Оның Қазақ мемлекеттік университетінің ректоры ретіндегі жемісті жұмысы С. М. Киров ғылымдағы ғылыми шындыққа, әділеттілікке және адами қатынастарға қызмет етудің үлгісін көрсетеді. Т. Тәжібаевтың ғылыми зерттеулерінің кеңдігі оның органикалық өзара байланысын, педагогикалық қызмет пен психологиялық ғылымның өзара байланысы мен өзара тәуелділігін зерттеуден тұрады. Бұған Алаш қозғалысының белгілі қайраткері, жазушы, ғалым Ж. Аймауытовтың шәкірті және ізбасары ретінде орындаған ұлттық сипаттағы этнопсихологиялық бейненің жан-жақты ғылыми түсінігі дәлел бола алады. Қазіргі уақытта, өткен жылдағыдай, Қазақстанда білім, ғылым, мәдениет және өнерді дамыту үшін алдағы уақытта да барлық жағдайлар жасалатыны туралы шешім қабылданды. Ал ғалым Төлеген Тәжібаевтың Абайдың философиялық, психологиялық және педагогикалық көзқарастарын жан-жақты зерттеуге ықпал еткен ғылыми еңбектері отандық ғылымның бірқатар зерттеулерінде маңызды және лайықты орын алады. Т. Тәжібаевтың ғылыми еңбектері-ұлттық қордағы тұрақты құндылықтардың бірі, ол әлі күнге дейін ғылыми ізденістер айналымында дәл және жан-жақты баға ала алмады. Сондықтан Т. Тәжібаевтың ғылыми мұрасы қайта жаңғырып, қайта жариялануда, қазіргі уақытта магистранттар, докторанттар-ізденушілер өз зерттеулерінде оларды пайдаланудың барлық мүмкіндіктеріне ие, ал қазақ халқының этнопедагогикалық және этнопсихологиялық мұрасы жаңа ғылыми зерттеулермен толықтырылып, байытылуда.

Әдебиеттер:

1.http://www.zzl.kz/rubric/det/205/679/
2. Казахстан, национальная энциклопедия, 5 том.
3. Б.Жумадилов. Золотой век Тулегена Тажибаева // Казахстанская правда, 23.02.2010

Т. ТӘЖІБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКА САЛАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Смаил Сұлтанғазы Сағымбекұлы,
тарих және қоғамдық пәндер оқытушысы,
Зейнел Алтынай,
01140100 Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 2 курс студенті,
Қоғамдық және жаратылыстану кафедрасы,
Жаркент жоғары педагогикалық колледжі

Аннотация: Мақалада XX ғасырдың 30-50 жылдарындағы Қазақстанның қоғамдық-саяси өмірі, академик Т. Тәжібаевтың психологияның қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесі, оның еңбектерінің педагогика ғылымындағы рөлі мен маңызы, қазіргі кезде оның педагогикалық идеяларының өзектілігі қарастырылады.

Тірек сөздер: қоғамдық-саяси өмір, қуғын сүргін, педагогикалық психология, халықтық педагогика, әлеуметтік-мәдени қауымдастық, білім беру сабақтастығы.

В статье рассматривается общественно-политическая жизнь Казахстана 30-50-е годы XX века, вклад академика Т.Тажибаева в становлении и развитии психологии, роль и значение его трудов в педагогическую науку, актуальность его педагогических идей в наши дни.
Ключевые слова: Общественно-политическая жизнь, репрессии, педагогическая психология, народная педагогика, социокультурная общность, преемственность образования.

This article examines the socio-political life of Kazakhstan in the 30-50s of the twentieth century, the contribution of academician T. Tazhibayev to the formation and development of psychology, the role and significance of his works in pedagogical science, the relevance of his pedagogical ideas nowadays
Keywords: Socio-political life, repression, pedagogical psychology, folk pedagogy, sociocultural community, continuity of educational.

Еліміз егемендік алып, тәуелсіз мемлекет құрғанымызда ел қамын ойлап, сол жолда өздерінің саналы ғұмырын сарп еткен азаматтардың ұлт–азаттық қозғалысының тарихын қайта парақтап, шынайы түрде «ақтандақтарының» бетін ашып жаңа заман талабына сай зерделеудің маңызы зор. «Қазақстан Республикасындағы тарихи сананың қалыптасуы тұжырымдамасында» Қазақстан тарихы ғылымы алдында тарихи ілім-білімнің үзіктілігі мен біржақтылығынан мүмкіндігінше арыла отырып, өткен тарихымыздың шынайы бейнесін жасау қажеттігі айтылған еді. Міне осы міндеттерді шешу үрдісінде бітім бейнесі замана талабына сай келетін жаңа зерттеулердің қатары көбейуде.

XX ғасырдың басындағы қазақ халқының тарихы өзінің аса күрделі әлеуметтік және қоғамдық – саяси қайшылықтарымен ерекшеленеді. Сонымен қатар рухани азаттық пен демократиялық – ағартушылық идеяларға толы бұл кезеңде, ұлт зиялыларын ойландырған мәселелер, елдің елдігін, ұлттың бірлігін, жердің тұтастығын сақтау, қазақ халқын өркениетті елдердің қатарына қосу, ол үшін қазақ елін қалың ұйқыдан оятып, оқу, өнер – білім, іскерлік жолына салу, ең бастысы дербес мемлекет құру еді. Олай болса ғасыр басындағы дағдарыстан шығудың жолын қарастырған алаш көсемдерінің теориялық ізденістері, практикалық қызметі бүгін де өз маңызын жойған жоқ.

30-50 жылдары қазақ халқының басынан өткізген ең бір қарама-қайшылықты, қасіретті тарихи кезең болды. Республикада үлкен өзгерістер жүргізілді. Қазақ АКСР территориясы межеленіп, бекітілді. Қазақ зиялыларын көп жылдар бойы толғандырып келген мәселелердің бірі-көшпелі және жартылай көшпелі халықты отырықшыландыру жедел қарқынмен болса да жүзеге асырылды, қазақ елінің экономикалық, саяси-әлеуметтік жағдайы үлкен өзгерістерге ұшырады. қаладағы өндіріс пен кәсіпорындардың дамуы, темір жол жүйесінің келуі далаға капиталдың ағылуын күшейтті. Сауда-саттықтың өріс алуы Ресейдің ірі қалаларын қазақ жерінде ашылған жәрмеңкелерімен байланыстыра түсті. қазақ кедейлері отырықшылыққа көше бастады. Осы тұста қазақ даласын басқарудың жаңа жүйесі толық күшіне енді.

Қазақ халқының тарихында социалистік дәуір кезіндегі 1919-1921 жылғы ашаршылық, 1930-1933 жылдардағы ұлы жұт, 1937-1940 жылдардағы жеке адамға табыну кезеңіндегі «Қызыл қырғын», 1941-1945 жылдар арасындағы Ұлы Отан соғысы деп аталған қанды қырғын еш уақытта ұмытылмайды және ұмытылуы мүмкін емес.

Партия және әскери қайраткер, кеңес дипломаты Федор Ильин 17.08.1939 ж. Сталинге ашық хатында былай деп жазды: "Кеңес Одағында ешкім өзін қауіпсіз сезінбейді. Ешкім уйқыға жатып, түнгі қамаудан құтыла алатынын білмейді. Ешкімге рақым жоқ. Оң және кінәлі, қазан айының батыры және революцияның жауы, ескі большевик және партиясыз, колхоз шаруасы, халық комиссары және жұмысшы, зиялы және Кеңес Одағының маршалы-бәрі сіздің қасіретіңіздің соққыларына бірдей әсер етеді, барлығы шайтанның қанды каруселінде айналады…

...Сіз кеңестік ғалымдарды, әсіресе гуманитарлық ғылымдарды, ғылыми ой еркіндігінінен айырдыңыз, бұндай жағдайда ғалымның шығармашылықпен жұмыс істеуі мүмкін емес [1].

Осындай жағдайда өмір сүрген ірі қоғам және мемлекеттік қайраткер, педагогика ғылымдардың докторы, профессор, Қазақ КСР-і Ғылым академиясының академигі

қазақтың тұңғыш психолог – ғалымы Тәжібаев Төлеген Тәжібайұлы (1910-1964). Сырдария губерниясында (қазіргі Оңтүстік Қазақстан облысы) туған. Шымкент педагогикалық техникумын, Мәскеудегі Н.Крупская атындағы Коммунистік тәрбие академиясын бітірген.

1938-1940 жылдары - Абай атындағы қазақ педагогикалық институтының педагогика және психология кафедрасының доценті және меңгерушісі.

1940-1942 жылдары - Қазақ КСР-і Халық ағарту комиссарының бірінші орынбасары, Халық ағарту комиссары.

1942-1944 жылдары - Қазақ КСР-і ХКК төрағасының орынбасары қызметтерінде болды.

1944-1957 жылдары - Қазақ КСР-і Сыртқы істер министрі, С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің ректоры, Қазақ КСР-і Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары, Қазақ КСР-і Мәдениет министрі.

1957-1961 жылдары Үндістандағы КСРО елшілігінің кеңесші-өкілі.

1961-1964 жылдары - Қазақ мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры әрі меңгерушісі қызметтерін атқарған. Мемлекеттік қызметтермен қатар ғылыми-зерттеу. жұмыстарымен де шұғылданды.

1940 жылғы «Халық мұғалімі» журналында жариялаған мақалаларында психологияның сол кездегі көкейтесті мәселелерін, классикалық психологияның тарихын, қалыптасу жолдарын талдауға алды. Осы еңбектері негізінде 1961 жылы «Жалпы психология» атты тұңғыш оқулық жазды. Тәжібаев Төлеген қазақ тілінде психология ғылымы терминдерін қалыптастыруға елеулі үлес қосты.

Оның К.Ушинскийдің, Л.Выгодскийдің психологиялық көзқарасы туралы зерттеулерінің зор ғылыми маңызы болды. Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірдің, оқу-ағарту ісінің дамуы және мектептер тарихын зерттеген ғалым. XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы оқу-ағарту ісімен педагогикалық ой-пікір дамуы жөніндегі зерттеулері көлемді, әрі маңызды зерттеулер қатарынан саналады. Бүгінде оның қазақстандық педагогика мен психология теориясының дамуына қосқан үлесі баға жетпес, ғылыми еңбектері жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу саласындағы ғылыми зерттеулерде бүгінге дейін оқу құралдарының қосымшасы түрінде қолданып келеді.

Қазақ КСР ғылым академиясының академигі Төлеген Тәжібаев Қазақ КСР педагогика қоғамының президенті, жоғары және арнаулы орта білім Министрлігінің педагогика және психология саласындағы ғылыми-әдістемелік кеңесінің төрағасы, тағы басқа қоғамдық жұмыстар атқарған. 2-4-сайланған Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесінің депутаты болған.

«Психология и педагогаческая психология К.Д. Ушинского», «Абай Құнанбаев жастарды тәрбиелеу туралы», «Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева», «Просвещение и школы Казахстана во второй половине XIX века», «Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века» атты еңбектері жарық көрген.

Ол Қазақстандағы педогогикалық ой-пікірдің қалыптасуы мен дамуы тақырыбына бірқатар құнды ғылыми еңбектер жариялады. XIX ғасырдың екінші жартысындағы ағартушылары Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаевтардың педагогикалық көзқарастарын зерттеп, келелі пікірлер айтты. Абайдың дүниетанымы, педогогика және психология тұжырымдарына тұңғыш рет материалистік тұрғыда талдау жасады. Ақынның айналаны қоршаған орта сырын терең түсінуде адам бойында үш түрлі: бірінші - әр нәрсені үнемі қозғалыста, өзгерісте болады деп қарау, екінші - заттардың өзара айырмашылығын салыстыра отырып, тәжірибе арқылы анықтау, үшінші - ақылмен қорытылған ойды жүрекпен сезіне білу секілді қасиеттің жинақталуы қажет деген қағидасының материалистік мазмұнын нақтылы мысалдармен ашып көрсетті.

Тәжібаев адам бес сезім мүшесінің қызметі арқылы қоршаған ортаны танып білетіні туралы, Абай ұғымының ғылым талабына сай, ақиқат шындық екенін оның жиырма жетінші сөзіндегі Сократ пен шәкірті Аристотель арасындағы пікірталасын арқау ете отырып дәлелдеді. Адамның ақыл, сезім, қайрат сияқты психолог қасиеттерінің ерекшеліктерін ақынның ғақлияларында және поэзия тілімен шебер бейнелеуін қазақ

халқының педогогика ой-пікірінің қалыптасу тарихындағы үлкен жетістік ретінде жоғары бағалады.

Төлеген Тәжібаевтың тұжырымынша, адам баласының хайуаннан айырмашылығы ақыл-парасатында, логикалық ойлау қызметінде және ақылмен саналы әрекет етуінде, ақылдың қасиеті өткірлігімен, ашықтығымен ерекшеленетіні жөніндегі ақын пікірі педагогика ғылымының методикалық талабымен толық үндес келеді.

Тәжібаев Абайдың жүрек туралы түсінігін оның гуманистік ой толғауларының негізі ретінде қарастырды. Ақынның педогогика көзқарастарына талдау жасай келе, адам психологиясының жас ерекшелігіне қарай өзгеріп отыратындығын және мінез-құлқының қалыптасуы тәрбиеге байланыстылығы жайлы пікірлерінің ғылыми тұрғыда маңызды екенін атап өтті.

Тәжібаев ақынның еңбек, оқу-білім, адамгершілік тәрбиесі туралы тұжырымдарының мәнін ашып көрсетті. Абайдың эстетика көзқарастарын да жан-жақты зерттеп, өлең сөздің құдіреті туралы ойларына психологиялық тұрғыда талдау жасады. Тәжібаев ақынның ағартушылық, демократтық ой-пікірлерінің орыстың ойшыл-демократтары Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов, В.Г.Белинский т.б. көзқарастарымен идеялық өзектестігін ғылыми тұрғыда терең тұжырымдаған алғашқы зерттеушілердің бірі болды [2].

Академик Төлеген Тәжібаевтың ғылыми еңбектері, Абайдың философиялық, психологиялық және педагогикалық көзқарастарын жан-жақты зерделеуге ықпал ету отандық ғылымның бірқатар зерттеулерінде маңызды және лайықты орын алады. Төлеген Тәжібайұлының ғылыми еңбектері - Ұлттық қордағы тұрақты құндылықтардың бірі.

Халқымыздың аса дарынды ұлы Төлеген Тәжібаев туралы онымен көп жылдар бойына қызметтес болған, еліміздің ерекше, біртуар перзенті Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев өзінің «Ақиқаттан аттауға болмайды» атты естелігінде өзінің аса талантты замандасы туралы былайша тебіренген екен: «Төлеген Тәжібаев қазақтың белгілі ғалымы, үлкен қоғам қайраткері еді. Ол кісімен Халық Комиссарлар Кеңесіне қызметке ауысып келген тұста таныстым. Бірден бауыр басып кеттік. Ол кезде Халық ағарту комиссары еді. Тәжібаев қоғамдық, мемлекеттік қызметті зор ғылыми-зерттеу жұмыстарымен ұштастыра білген оқымысты. Психология саласындағы зерттеулері қазақ топырағында осы ілімнің дамуына, оның дұрыс қалыптасуына ізгі ықпалы тиді» [3].

Тәжібаевтың өскелең ұрпаққа берген нұсқауларының тәрбиелік маңызы зор, мәлімдемелері бүгінге дейін өзекті.

«Еңбексіз бос жүру адамды моральдық жағынан құлдыраушылыққа, жалқаулыққа, зерігушілікке, жұрт еңбегінің есебінен күн көруге әкеп соғады, табиғи талантын мұқалтады».

«Өз Отанын өз халқын, өз тілін, тамаша ұлтық дәстүрлерін жалынды жүрекпен сүйген, өзіңнің Отанға деген сүйіспеншілігін сөз жүзінде емес, іс жүзінде көрсеткен адам ғана нағыз патриот болып саналады».

Әдебиеттер тізімі:

1. Қозыбаев М. «Ақтаңдақтар ақиқаты». Алматы: Қазақ университеті. 1992, Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995. - 256 б., Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. Алматы: Санат. 1995.368 б., Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағылымы не дейді? Алматы: Ана тілі, 1993.

2. Абылғожин Ж.Б. Қозыбаев М.К. Алдажұманов К.С. Коллективизация в Казахстане: Трагедия крестьянства. - Алма-Ата, Ғылым, 1992. - 358 с., Омарбеков Т. 20-30 жылдардағы Қазақстан қасіреті. Көмекші оқу құралы. Алматы, 1997, Омарбеков Т.

3. http://shalekenov.idhost.kz [1].

4. Тәжібаев Төлеген Тәжібайұлы // Қазақстан: Ұлттық энциклопедия. Т.5. - Алматы, 2006. – 143 б.

5. Тажибаев Төлеген Тажибайұлы. Қазақтың ауылдары мен мектептерінде қазақ балаларын тәрбиелеу. Алматы. 1963.

6. Тәжібаев Төлеген Тәжібайұлы //Қазақстан қоғамтанушыларының биобиблиографиясы. - Алматы: Ғылым, 1986. – 409-410 б.

7. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, ISBN 5-7667-2949-9 [2].

8.Қонаев Д.А. Ақиқаттан аттауға болмайды. Алматы, «Санат», 1994 [3].

НАУЧНЫЕ ИДЕИ И УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

Хан Евгения,
студентка 2 курса
Талдыкорганского Высшего
Медицинского Колледжа

Аннотация: Сегодня поговорим о выдающемся учёном, чья деятельность оказала значительное влияние на развитие образования и науки–Т.Т.Тажибаеве. Человек, которого Д.А. Конаев в своих воспоминаниях назвал выдающейся личностью,опережавшим свое время.

Біз бүгін білім мен ғылымның дамуына еңбегі зор ықпал еткен көрнекті ғалым – Т.Т.Тәжібаев туралы әңгімелейтін боламыз. Д.Қонаев өз естелігінде оны өз заманынан озған көрнекті тұлға деп атаған.

Today we'll talk about an outstanding scientist whose work had a significant impact on the development of education and science – T.T. Tazhibaev. The man whom in his memoirs, Kunaev called him an outstanding personality who was ahead of his time.

«Об истории развития педагогики и психологии в конце XIX века в Казахстане», ректор, Первый казах — профессиональный психолог, ученый, образование, Тажибаев Тулеген (1910-1964) - первый казахский ученый-психолог, общественный и государственный деятель, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии наук Казахской ССР. Родился в Сырдарьинской губернии (ныне Южно-Казахстанская область). За свою короткую жизнь Т. Тажибаев пройдет путь от рядового доцента вуза до наркома просвещения, министра иностранных дел и министра культуры Казахской ССР.

Целью данной работы является проследить жизненный путь и становление Т.Тажибаева как научного деятеля. Актуальность и новизна работы заключается в попытке проследить взаимосвязь между трудовой деятельностью и научными трудами и поисками ученного.

Биография ученого имеет очень трагичное начало. Его детство выдалось на самые жестокие и трудные времена для казахского народа. Родившись в семье обычных бедных крестьян, в возрасте девяти лет стал сиротой, вся семья Тулегена умерла от голода и эпидеми в 1917 году. На улице его подобрал простой железнодорожный рабочий–Иван Фёдорович Кабанов, к которому смышленый мальчик-казах быстро привязался. Потом Тулегена определили в Арысский детский дом, но Кабанов не забывал его. Когда Тулеген сильно обжёг живот и его увезли в больницу в Ташкент, Иван Фёдорович часто навещал Тулегена.

Тулеген окончит семилетнюю школу, после поступит в педагогический техникум. С того момента он навсегда свяжет свою жизнь с педагогической наукой. После завершения учебы в 1936 г. поступит в аспирантуру Академии по специальности «Психология». И станет первым в отечественной истории казахом - профессиональным психологом, защитившим кандидатскую и докторскую диссертации в Ленинграде.

Т. Тажибаев, будучи великимученым и исследователем, своим непрерывным трудом беспредельной любовью к Отчизне стоял у первоистоков становления историко-педагогической и психологической медицины в Казахстане. Именно он был человеком, ставшим основой для освещения воспитания и культуры.

Он известен своими научно-исследовательскими работами, а также государственной и педагогической деятельностью. В своих трудах, напечатанных 40-х годах в журнале "Народный учитель", он поднял вопросы психологии, до селе неинтересные для педагогов и не имевшие популярности в послевоенные годы. Помимо этого, в своих статьях он рассматривал пути становления истории классической психологии.

В 1961 году он выпустил первый учебник "Общая психология". Тулеген Тажибаев внес существенный вклад в становление концептов психофизиологической медицины на

казахском языке. Именно Тажибаев заложил основу для формирования казахстанской психологической науки, открыв в 1947 году в КазГУ отделение психологии и логики.

Его научные идеи и нововведения касаются не только теоретических аспектов, но и охватывают организационную и управленческую деятельность в образовательных учреждениях. Именно они играли ключевую роль в становлении теоретических основ и методологии педагогической и психологической науки в Казахстане. Академик Т.Т.Тажибаев, будучи третьим ректором КазГУ, содействовал открытию очной аспирантуры по педагогике и психологии. Он был причастен к открытию в 1948 году студенческого научного общества (НСО) им. Ч.Валиханова и спортивного клуба КазГУ. внося свой вклад в развитие системы образования и науки в Казахстане.

Также, по инициативе Тажибаева были сформированы новые факультеты: исторический и геолого-географический, а в соответствии с постановлением Центрального комитета ВКП (б) от 1946 года об неотъемлемом преподавании логики и психологии во всех школах Советского Союза, на филологическом факультете академиком Тажибаевым было открыто отделение психологии и логики. Таким образом, подготовка государственных сотрудников по психологии впервые была начата в 1947 году в стенах Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Как заведующий кафедрой педагогики, Тажибаев выдвинул идею разработки новейшего курса «Педагогики высшей школы» для будущих педагогов вузов и институтов. Будучи ректором единственного университета в послевоенное время в КазССР, он беспокоился о пополнении вуза высоко- квалифицированными кадрами и их развитии, об увеличении числа обучающихся, открытии новых специальностей и отделений с казахским языком обучения. Уделяя большое внимание подготовке специалистов в различных отраслях знания, Тулеген Тажибаев оказывал всестороннюю поддержку молодым специалистам. Он так же был сторонником и инициатором открытия казахских отделений на факультетах.

Академик стремился создать интеллектуальное пространство, где сочетаются наука и практика, способствующая эффективному взаимодействию преподавателей и студентов. Тулеген Тажибаев внес масштабный вклад в подготовку педагогически и психологически обученных сотрудников, подготовку научных кадров. Он заложил фундамент научной школы по истории развития системы образования. К ней относятся его научных ученики Г. Храпченков, З. Бейсенбаева, К. Сауакасова, Ж. Есекеев, Р. Исаева, защитивших под его управлением кандидатские диссертации, и т.д

Тажибаев Тулеген Тажибаевич принял участие в работе первого учебника «Общая психология» и «Психология и педагогическая психология К. Д. Ушинского», «Абай Кунанбаев о воспитании молодежи», «Философские, психологические и педагогические подходы Абая Кунанбаева», «Просвещение и школа Казахстана во второй половине XIX века», «Педагогическая мысль в Казахстан во второй половине XIX века».

Одной из ключевых тем, которой посвящена деятельность академика Тажибаева, является преемственность образования на различных уровнях и в условиях инклюзивного образования. Преемственность обеспечивает гармоничный переход от школы к высшему образованию, а инклюзивное образование предоставляет равные возможности для всех студентов, независимо от их способностей и потребностей. Это включает в себя адаптацию учебных программ, обеспечение поддержки и разработку индивидуализированных подходов для студентов с разными способностями.

Его основной миссией была подготовка будущих представителей интеллектуальной нации, члены которой обладают не только конкурентоспособными знаниями, креативным мышлением, но и высокими гражданскими и нравственными принципами, чувством патриотизма и социальной ответственности, личностей с активной общественной позицией, способных к познанию, критике, любопытству, исследованию и творчеству, обладающих высокой культурой и духовностью.

Можно сказать, благодаря его деятельности в настоящее время университет имени аль-Фараби является интеллектуальной корпорацией с научно-инновационной инфраструктурой, не имеющей аналогов в других вузах республики.

Как уже было неоднократно сказанно, Тажибаев – известнейший ученый и педагог в Казахстане, сделавший огромный вклад в науку и образование. Изабота о человеке – одна из особых и важных черт характера Т. Тажибаева. Известно, что, как ректор, он вступился за историка, доктора Е. Бекмаханова и других профессоров, когда начались послевоенные репрессии. За что был лишён должности ректора КазГУ.

Значительность и масштабность его личности можно наблюдать и по сей день, изучая публицистические труды о становлении дипломатии в Казахстане, мемуары Д.А. Кунаева, произведение М. Сарсеке «Необузданный историк» о трагической судьбе проф. Е. Бекмаханова и др. Ученый написал работы «Философские, педагогические и психологические взгляды Абая», «Об истории развития педагогики и психологии в конце XIX века в Казахстане» и так далее.

Академические и научные традиции Тажибаева по сей день продолжают в Казахском национальном университете им. аль-Фараби. Личностный и индивидуальный подход к каждому студенту, прогностическое мышление в менеджменте образования, направление именно на этнические основы, истоки и любовь к своему народу–в этом мы наблюдаем преемственность добрых традиций, которые заложил третий академик-ректор университета им. Аль-Фараби.

Академик Т.Т. Тажибаев – выдающийся деятель, работы которого внесли действительно значительный вклад сфере образования и активно изучаются студентами педагогических специальностей казахстанских вузов. Тулеген Тажибаевич является первым дипломированным ученым-доктором педагогических наук, первым академиком по специальности педагогики и психологии в Казахстане. Помимо научной и преподавательской деятельности Тулеген занимал посты в правительстве Каз ССР: 1940-1942 гг. — первый заместитель комиссара народного просвещения, комиссар народного просвещения; 1941-1944 гг. — заместитель председателя Совета Народных Комиссаров Казахской ССР; 1944-1948 гг. — министр иностранных дел; 1953-1957 — заместитель председателя Совмина Казахской ССР.

В процессе своей научно-педагогической деятельности он подготовил большое количество ученых-педагогов и психологов. Научные идеи Т.Т. Тажибаева в области педагогики и психологии включают в себя изучение методов обучения и воспитания, разработку новых подходов к формированию личности учащихся, а также анализ влияния социокультурных факторов на образовательный процесс. Его работы направлены на разработку теоретических основ педагогической науки и практические рекомендации для учителей и педагогов. Благодаря своему уникальному подходу и глубоким знаниям, Тулеген Тажибаев оказал заметное воздействие на педагогику и психологию в Казахстане, став ключевой фигурой в становлении и развитии этих наук.

За многогранную деятельность Т.Т. Тажибаев был награжден орденом Трудового Красного Знамени, «Знак почета», медалями СССР и Почтенными грамотами Верховного Совета КазССР.

Сейчас, да и тогда, вглядываясь в лицо великого академика-революционера в сфере образования –Тулегена Тажибаева, мы видим лицо эпохи и историческую Личность активного учителя и тонкого психолога, мудрого дипломата, и поистине великого представителя казахского народа в ООН, Индии, других странах. Талантливого организатора и грамотного руководителя, защитника академической элиты перед послевоенными репрессиями, Ученого с большой буквы.

Список источников

1.Гаипов З.С. Личность в командно-административной системе: Т.Т. Тажибаев-педагог, ученый, политик: автореф. ... к.полит. н.-Алматы, 2000.

2. Журнал «Открытая школа», Наркомы просвещения Казахстана. [4, с. 10].

3.Kaznu. kz «Знаковая личность»
4.wikipedia.org. Тажибаев, Тулеген Тажибаевич.
5. Тажибаев Тулеген //Казахстан: Национальная энциклопедия. Т.5. – Алматы, 2006. - С.143
6.Жумагулов Б. Золотой век Тулегена Тажибаева // Казахстанская правда.
7. https://www.inform.kz/ru/tazhibaev-tolegen-tazhibaevich_a2299472

АКАДЕМИК Т.Т. ТӘЖІБАЕВТЫҢ ЕҢБЕК ЖОЛЫ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Маденова Лаззат Мутиголлиевна,
аға оқытушысы, магистр
М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті
«Мектепке дейінгі және бастауышта оқыту педагогикасы»
Баюканская Светлана Феликсовна,
аға оқытушысы, магистр
М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті
«Мектепке дейінгі және бастауышта оқыту педагогикасы»

Аннотация.
Мақала-материалдапедагогика мен психология ғылымдарының дамуына зор үлес қосқан академик Т.Тәжібаевтың ғылыми еңбектері, монографиялары мен жетістіктері жайлы сөз қозғалады. Ғалымның идея-ойлары егжей-тегжейлі талданып, ғылым кеңістігіндегі жаңалықтары тілге тиек етіледі. Сондай-ақ оның тұлғалық болмысы, ерекше қасиеттері зерттеу нысанына алынған.
Тірек сөздер: академик**,** педагогика, психология, концепция, монография, пралогика, психологиялық механизм.

В статье описаны научные труды, монографии и достижения академика Т. Тажибаева, внесшего большой вклад в развитие педагогической и психологической науки. Подробно анализируются идеи и мысли учёного, представлены его инновации в области науки. Также в объект исследования взяты его личность и
Ключевые слова: академик, педагогика, психология, концепция, монография, пралогика, психологический механизм.

The article describes the scientific works, monographs and achievements of Academician T. Tazhibaev, who made a great contribution to the development of pedagogical and psychological science. The ideas and thoughts of the scientist are analyzed in detail, his innovations in the field of science are presented. Also, his personality and special qualities are taken into account as the object of study.
Keywords: academician, pedagogics, psychology, concept, monograph, pralogic, psychological mechanism

«Үлкен дипломат әрі ғалым, академик Төлеген Тәжібаевтың жүзі қандай жарқын болса, ойы да сондай айқын, сөзі де сондай сыпайы, әрі салмақты болатын. Біреумен сөйлесе келгенде оның сөзінен білімді, мәдениетті адам екені бірден сезілетін».

М. Балақаев.

«Төлеген Тәжібаев қазақтың ұлттық психологиясын, ұлттық мінезін зерттеу мәселесін тұңғыш көтерген ғұлама ғалым. Ал, бұл жолға тек қана жүрегі ұлтым деп соғатын жандар ғана бара алады».

Қ.Жарықбаев.

XX ғасыр білім мен ғылым өркендеп, оқуға талпынатын жастардың саны күн өткен сайын арттып елімізде көптеген өзгеріс орын алған кез. Қазақстанның түкпір-түкпірінде мектептер ашылып, қазақ балалары білім көгіне қанат қағып жатты. Аталған ғасыр ішінде ұлы ғалымдар өмірге келді. Оларды зиялы қауым өкілі ретінде қазақы қалың бұқара үлгі-өнеге тұтты.

1950-1970 жылдары педагогика, психология саласы қарқынды дамыды. Ә. Сыдықов, А.Сембаев, Қ.Бержанов, С.Қирабаев, М.Ғабдуллин және басқа да ғалымдар педагогика, психология ғылымдары төңірегінде біраз жұмыстанды. Солардың алдын бастап тұрған бірегей ғалым-психолог, дипломат, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ КСР ғылым Академиясының академигі – Төлеген Тәжібаев (1910-1964). Ол Отанының гүлденуі жолында аянбай тер төкті. Республикамыздағы ғылым мен білім беру жүйесін дамытуға өлшеусіз үлес қосты. Қазақтаннан шыққан тұңғыш дипломат мемлекеттік қызмет пен ғылыми-педагогикалық еңбегін сәтті үйлестіріп, өзінің кісілігін де жоғалтпаған. Ендігі әңгіземіз Төлеген Тәжібайұлының еңбектері, еңбек жолы жөнінде болмақ.

Ғалымның тағдыры жеңіл дей алмаймыз. Қарапайым шаруа отбасында дүниеге келеді. 1917 жылы болған жұт көшпенді мал шаруашылығын кәсіп қылған қазақ халқын аямады. Қаншама халық аштықтан зардап шекті, қырылды. Отырықшылық пен егін шаруашылығын меңгере қоймаған халық ауыр күндерді бастан кешті.

Бұл қасірет Төлегеннің отбасын да айналып өтпеді. Ата-ана, бауырларынан ерте көз жазады. Жолаушыларға ілесіп, темір жол станциясына беттейді. Қаһарлы қыстың бір кешінде үйінді арасында демі үзілгелі жатқан жеті жасар жетім баланы Иван Федорович Кабанов тауып алып, үйіне әкеледі. Арыс темір жолында жұмыс істейтін Иванның бес баласы болатын. Жұбайы Мария екеуі Төлегенді алтыншы баласы етіп бауырына басқан. Оның тау тұлғалы азаматқа айналуы жолында осы екі жанашыр жанның мейірімі мен махаббаты жатыр десек артық айтқанымыз емес. Қазақ отбасында туып, қазақ тілінде ғана сөйлейтін бала Төлеген осы шаңырақта жүріп орысша үйренеді. Кейін білім алсын деген мақсатпен Иван Төлегенді балалар үйіне тапсырады [5].

Төлеген Тәжібаев Шымкенттегі педагогикалық техникумға оқуға түсіп, оны 1928 жылы үздік тәмамдап шығады. Бірнеше жыл қызмет атқарып, Мәскеудегі Н.К.Крупская атындағы коммунистік тәрбие академиясына жолдама алады. 1935 жылы академияның мектеп бөлімін бітіріп, психология кафедрасында оқуын жалғастырады.

1938-1940 жылдары Қазақтың Абай атындағы педагогикалық институтының педагогика және психология кафедрасының доценті және меңгерушісі қызметінде болды. 1940-1942 жылдары Қазақ КСР Халық ағарту комиссарының I орынбасары, Халық ағарту комиссары, 1941-1944 жылдары Қазақ КСР Сыртқы істер министрі, С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дың ректоры, Қазақ КСР Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары, 1957-1961 жылдары Үндістандағы КРСО елшілігінің кеңесші-өкілі міндетін атқарды. 1961-1964 жылдары С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дың профессоры, педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі болды.

Осы іспетті көптеген қоғамдық, мемлекеттік қызметтерді атқарса да, ізденуін доғармады. Ғылымнан қол үзбей, білім көкжиегін бағындыруды ниет етті. Төл әдебиетімізді, дала пәлсапасын зерделеуден бөлек шетелдік ғалымдардың шығармаларын, ғылыми жаңалықтарын назарынан тыс қалдырмады. АҚШ-ты көзімен көріп, мәдениетімен, рухани мұраларымен танысқан ғалымның көкейінде сондай алып елге айналсақ деген арман сайрағандай.

Оның басты мұраты – қазақ педагогикасы мен психологиясын кең ауқымда дамыту болды. Осы бағытта ол жүйелі жұмыс істеп, нақты нәтижеге қол жеткізе білді. Күні-түні көз майын тауысып, ғұлама ғалымдардың, кемеңгер ойшылдардың ғылыми еңбектерін үздіксіз парақтады. Оқыған сайын оның білім көкжиегі кеңейіп, біртуар тұлғалардың гипотезалық ойлары жаңа зерттеулерінің жарыққа шығуына себепші болды. Көрген-білгенін, жиған-тергенін шәкірттеріне үйретіп, ұстаздық жолда бар күшін сарп етті. Ұстаздықпен бар ынта-ықыласымен шұғылданды.

Төлеген Тәжібаев Ленинградта (Санкт-Петербург қаласы, 1939 ж.) «К.Д.Ушинский – Ресейдегі педагогикалық психологияның негізін салушы» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғап, қазақ ұлты өкілдерінің арасындағы тұңғыш психолог ғалым болды. Отандық педагогикада кенже қалып келе жатқан бағыттарға назар аударған ғалым1962 жылы «XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстандағы халықтық оқу-ағарту ісі, мектеп

пен педагогикалық ойлардың дамуы» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғады [2, бб. 7-37].

Төлеген Тәжібаевтың Н.К.Крупская атындағы коммунистік тәрбие академиясының аспиранты болып жүрген кезінен-ақ психологияға бауыры бұрып тұрды. Әсіресе Батыс Еуропа психологтарының іліміне қызықты. Сол бағытта жүйелі жұмыс жасап, ізденісін күннен-күнге үдетті. Ғылыми кітаптар мен мақалаларды жастана жатып, ойшылдардың сөздері мен идеяларын саралады. Ғалымның осы ізденімпаздығы мен білімге құштарлығы екі бірдей қызықты мақаланың дүниеге келуіне себеп болды. Оның біріншісі Люсьен Леви-Брюльдің алғашқы «пралогикалық» ойлау туралы іліміне арналған (1936 ж.). Ал екіншісі «Ж.Пиаженің психологиялық концепциясының Л.С.Выготскийге әсері» деп аталады [2, бб. 305-315].

Бірінші еңбекте автор Леви-Брюль ілімінің әдіснамалық негізі француз социологы Эмиль Дюркгейм негізін қалаған француз социологиялық мектебінің ілімі екенін алға тартады. Т.Тәжібаев мақаласында Леви-Брюль ілімін зерттеумен қатар, Герберт Спенсер, Морис Хальбвакс, Блондель, Франц Боас және басқа да ғалымдардың концепцияларын бір-бірімен салыстырып, жан-жақты талдайды. Мақала соңында автор Леви-Брюль теориясының негізгі міндеті, ең алдымен, алғашқы адамдардың психиалық механизмдерін ашу болған деп сөзін түйіндейді [2, бб. 62-130].

Т.Тәжібаевтың еуропалық психологияны зерттеуге арналған елеулі еңбектерінің бірі – «Ж.Пиаженің психологиялық концепциясының Л.С.Выготскийге әсері». Бұл жұмыс негізінен орыс психологы А.Н. Леонтьевтың мақаласының мазмұнымен сәйкес келеді, мұнда А.Н. Леонтьев Выготскийді сынай отырып, оның идеяларына баға береді. Т.Тәжібаев та, А.Н. Леонтьевтің ойын жалғай отырып, бала дамуын биологиялық және социологиялық деп екіге бөліп қарастырған Выгоцкийді сынға алады. Автор оның теориясы француз социялогия мектебінің өкілдерінен алынған идея екенін алға тарта отырып, Ж.Пиаженің философиялық негізі позитизм болып табылатын психологиялық теориясына қарсы екенін айтады [2, бб. 305-315].

Т.Тәжібаев өзінің «Психология и педагогическая психология К.Д.Ушинского» деген еңбегінде «К.Д.Ушинский тек мұғалім ғана емес, сонымен бірге психологияның өзіндік ерекше жүйесін жасаған және Ресейдегі педагогикалық психологияның негізін салушы ең ірі психолог» екендігін жазған [3].

Сондай-ақ Т.Тәжібаев қазақтың ұлы ойшылы Абай Құнанбаевтың, ұлы ғалым Шоқан Уәлихановтың, тұңғыш ағартушы Ыбырай Алтынсариннің философиялық, психологиялық, педагогикалық көзқарастарын зерттеуге арналған бірнеше монографиялық еңбек жазып қалдырды .

Абай шығармаларына терең талдау жасаған ғалым, «Абайдың психологиялық көзқарастары» еңбегінде оның ағартушылық ой-пікірлері орыстың ойшыл-демократтары Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов, В.Г. Белинский және басқа да белгілі тұлғалардың көзқарастарымен сәйкес келетіндігін айтады. Сонымен қатар, Абайды республикадағы ғылыми психологияның негізін қалаған тұңғыш қазақ ойшылы деп атап көрсетеді. Бұл зерттеудегі құнды әрі бірегей идея – ұлы Абай тұлға мәселесін дамытуды тәрбиенің басты нысаны деп санаған. Ол өзінің негізгі идеяларын Батыс пен Шығыстың ұлы ойшылдарының трактаттары мен зерттеулерінен алғанымен, көшпелі халықтың тұрмыс-тіршілігінің ерекшеліктерін ескере отырып, тұлға жаңалықтары туралы өзінің ерекше психологиялық жүйесін құра білді [4].

Сонымен бірге автор Абайдың сол кездегі Ресейдің материалистік жағдайынан хабардар болғанын алға тартады. Абайдың кей өлеңдерінде орыс психологы К.Д.Ушинскийдің пайымдауларымен ұштасатын сенсулистік көзқарастардың байқалатынын айтады. Академик мақаласында: «Абай арнаулы психологиялық еңбек жазған жоқ, бірақ біз оның шығармаларынан психология мәселелері жөнінде аса қызық және аса бағалы пікірлер табамыз. Ол өзінің психологиялық пікірлері мен ұғымдарын көбінесе поэтикалық шығармаларында, сол сияқты өсиет, өнеге-үлгі сөздерінде («Ғақлияларында») айқын

көрсетіп отырды. Сөйтіп Абай көптеген шығармаларында өзінің психология мәселелеріне көзқарасын белгілі шамада толық айтып берген ең бірінші қазақ болып табылады» – дейді. Және поэзияны адам психологиясына әсер етудің мықты құралы деп сипаттайды.

Академик С.М.Киров атындағы ҚазМУ-да психология және логика кафедрасын ашып, елімізде психологияның ғылыми дамуының негізін қалаған. Педагогикалық қызметке белсене араласып, білімі мен біліктілігін кейінгілерге сіңіре білді. Кейін оның көптеген шәкірті биік белестерді бағындырып, ғылыми салада танымал болды. Ол туралы профессор М.Балақаев «Қазақ тіл мәдениетінің мәселелері» еңбегінде былай деп еске алады: «М.О.Әуезов, Т.Т.Тәжібаев лекция оқығанда, студенттер қит етпей отырып, сүйсіне, ынтыға тыңдайтын, олай тыңдаушыларын жалықтырмай, қызықтыра, еліктіре сөйлеуге білім керек, шеберлік керек» [5].

Өзінің көрген-білгенін, оқыған-түйгенін өмірмен ұштастыра білген ғалымның жоғарыда аталғандардан бөлек тағылымды еңбектері, мақала-материалдары, зерттеулері көп-ақ. Солардың бірі психология ғылымының теориялық негіздері жан-жақты қарастырылған «Жалпы психология» оқулығы. Оқулық 1992 жылы «Қазақ университеті баспасында» жарыққа шықты.

Қ.Б. Жарықбаев, С.К. Қалиев, К.Б. Сейталиев, Р.Х. Аймағамбетова секілді көптеген ғалымдар академик Т.Тәжібаевтың мол мұрасын теориялық тұрғыдан сараптап, ойын әрмен қарай жалғауға тырысып, насихаттады. Дегенмен, ғалымның еңбектері әдіснамалық талдау жасауды да талап етеді. 1998 жылы психолог-ғалым Қ.Б. Жарықбаевтың бастамасымен академик Т.Тәжібаев атындағы этнопсихология және этнопедагогика орталығы құрылды. Бүгінгі таңда еліміздің жоғары оқу орындарында психолог мамандарды даярлау ісі қарқынды жүзеге асуда. Десек те, мектептерде бұл мәселе әлі күнге дейін қолға алына қоймады.

Академик өзінің айналасындағы ізбасарларына қамқор, ақылшы бола білген. Оларды еңбекқорлыққа, ізденімпаздыққа шақырған.Төлеген Тәжібаев: «Еңбексіз бос жүру адамды моральдық жағынан құлдыраушылыққа, жалқаулыққа, зерігушілікке, жұрт еңбегінің есебінен күн көруге әкеп соғады, табиғи талантын мұқалтады» - дейді. Ғалым бойындағы еңбекқорлық қасиетінің арқасында қазақ ұлтына, қазақ ғылымына өшпейтін мол мұра қалдырып кетті. Ол салған сара жолды жалғау – кейінгі келе жатқан жас ғалымдардың мойнында.

Әдебиеттер тізімі:

1. М.К. Ахметова Педагогическое наследие Т.Тажибаева (1910-1964). Диссертация на соискание ученой степени кандидата педогогических наук. – Алматы, 1999 г.
2. Т. Тәжібаев «Өнегелі өмір» – Алматы: Қазақ ұлттық университеті, 2016 ж.
3. Т.Тажибаев «Психология и педагогическая психология К.Д.Ушинского» -Алма-Ата, 1948 г.
4. Ж.И.Намазбаева Психологические впросы развития этнокультурной личности. Материалы Международной научно-практической конференции «Академик Т.Т.Тажибаев – основатель психологической науки в Казахстане». – Алматы, 2014.
5. М.Балақаев «Қазақ тіл мәдениетінің мәселелері». Алматы,1995ж.
6. Т.Тәжібаев «Абайдың психологиялықкөзқарастары» -https://abai.kaznu.kz/?p=1338
7. Ұ.Б.Төлешова, Ж.Ж.Шалқарбекқызы «Өлмес өнеге, өшпес із» - https://malim.kz/article/sports/olmes-onege-ospes-iz-1562

Т.Т.ТАЖИБАЕВ О ВЛИЯНИИ ПРИРОДНОЙ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Смаил Сұлтанғазы Сағымбекұлы,
преподаватель истории и общественных дисциплин.
Черкасова Юстина студентка 3 курса
по специальности 01140600
Педагогика и методика преподавания языка и
литературы основного среднего образования.
Кафедра общественных и естественных дисциплин
Жаркентского высшего педагогического колледжа.

Аннотация: Мақалада XX ғасырдың 30-50 жылдарындағы Қазақстанның қоғамдық-саяси өмірі, Т. Т. Тәжібаевтың балалар мен жасөспірімдер өміріне және физикалық, психикалық, интеллектуалдық дамуының әртүрлі аспектілеріне әсер ететін табиғи факторлар мен қоршаған орта туралы идеялары, академик еңбектерінің рөлі мен маңызы, оның ғылымға қосқан үлесі қарастырылады.

Түйін сөз: тоталитарлық жүйе, табиғат, халықтық педагогика, педагогикалық психология, әлеуметтік-мәдени қоғамдастық, білім сабақтастығы.

В статье рассматриваются общественно-политическая жизнь Казахстана в 30-50-е годы XX в., идеи Т.Т.Тажибаева о природных факторах и окружающей среды, влияющие на жизнедеятельность и разные стороны физического, психического и интеллектуального развития подрастающего поколения, роль и значение трудов академика, его вклад в науку.

Ключевые слова: Тоталитарная система, природа, народная педагогика, педагогическая психология, социокультурная обшность, преемственность образования.

The article examines the socio-political life of Kazakhstan in the 30-50s of the XX century, the ideas of T.T.Tazhibayev about natural factors and the environment that affect the vital activity and different aspects of the physical, mental and intellectual development of the younger generation, the role and significance of the academician's works, his contribution to pedagogical science.

Keywords Totalitarian system, nature, folk pedagogy, pedagogical psychology, socio-cultural community, continuity of education.

В 30-50-е годы XX в. во всех сферах обшественно-политической жизни страны сложилась и окрепла тоталитарная система управления государством, главным методом был террор, утвердилась бюрократическая централизация. Это непосредственно коснулось и системы высшего, среднего, начального образования, находившихся на стадии зарождения и становления. Социализм принял казарменный характер. Невзгоды, трудности, трагичность командно-административной системы испытал каждый человек, каждая семья. Все больше и больше нарушались права личности. В составе союзного Наркомата внутренних дел был создан особый совещательный орган, применяющий репрессивные меры: ссылка, заключение в исправительные лагеря, высылка за пределы СССР.

Федор Ильин партийный и военный деятель, советский дипломат в Открытом письме Сталину, от 17.08.1939 г. писал: «… Никто в Советском Союзе не чувствует себя в безопасности. Никто ложась спать, не знает, удастся ли ему избежать ночного ареста. Никому нет пощады. Правый и виноватый, герой Октября и враг революции, старый большевик и беспартийный, колхозный крестьянин, народный комиссар и рабочий, интеллигент и маршал Советского Союза – все в равной мере повержены ударам вашего бича, все кружатся в дьявольской кровавой карусели…

… Вы лишили советских ученых, особенно в области гуманитарных наук, миниума свободы научной мысли, без которого творческая работа ученого становится невозможной…» [1]

В таких тяжелых условиях приходилось жить и работать казахской интеллигенции. Одним из ярких представителей этого периода является первый казахский ученый психолог, академик Академии Наук Каз ССР, общественный и государственный деятель, дипломат Толеген Тажибаевич Тажибаев (1910-1964)

Толеген Тажибаев внес огромный вклад в развитие науки, активное участие принимал в общественной жизни, в становлении и развитии казахской государственности. За свою короткую, но плодотворную жизнь прошел путь от преподавателя вуза до ректора университета, народного комиссара просвещения, министра иностранных дел, министра культуры Казахской ССР.

Тажибаев первым в республике заложил фундамент для развития педагогической психологии. Изучал историко-педагогическую мысль в Казахстане, деятельность педагогов-просветителей казахского народа второй половины XIX века. Перу ученого педагога принадлежат такие научные труды: «К. Д. Ушинский –основоположник педагогической психологии в России» (1939), «Абай Кунанбаев о воспитании молодежи» (1954), «Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева» (1957), «Развитие просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века» (1958), «Просвещение и школы Казахстана во второй половине XIX века» (1962), которые являются заметным вкладом в педагогическую науку.

В статье «Воспитание детей в аулах и в школах Казахстана» Тажибаев ставит проблему влияния природно-климатических условии, общественной среды на менталитет, психологию, характер человека.

Какова же роль природной среды в процессе развития человека, как природная среда влияет на социализацию человека? Естественно, что процесс социализации происходит в ходе овладения человеком социальным наследием, окружающей действительностью, в которой аккумулирована практика человеческого бытия и приобщения к социальной жизнедеятельности. Человек овладевает социальным наследием и приобщается к социальной жизнедеятельности в процессе социального взаимодействия с себе подобными и с социально преобразованной действительностью. Это над природный процесс. Природа выступает в этом процессе лишь как носитель социального, а бытие человека как естественно-природного существа есть первая предпосылка его социализации. Поэтому процесс социализации конкретного человека опосредованно обусловливается и его телесной организацией, его природным бытием, в фундаменте его социального развития лежит природная предпосылка. От того, каков естественный носитель социального, зависят возможности, перспективы и пределы социализации конкретного человеческого индивида. На развитие человеческого организма как природной основы его социализации оказывают влияние не только врожденные, наследственно закрепленные свойства и качества, но и приобретенные в ходе его онтогенеза качества и свойства организма, сформированные под влиянием его естественно-природного окружения, его природной среды.

Формирование основных черт национального характера казахов, как подчеркивал Т.Тажибаев, закладываются в семье еще с колыбели, где их приучали к выносливости в суровых условиях кочевого образа жизни. В единении с природой происходило физическое и умственное развитие детей и подростков. Дети проводили различные игры, обучались игре на домбре, участвовали в различных праздниках, спортивных состязаниях. Не менее важное значение имело общение детей с взрослыми. С малых лет они были в окружении взрослых приобщались к разговору старших, перенимали их богатый жизненный опыт, что также способствовало дальнейшему формированию лучших черт и характера.

Развитию познавательных интересов казахских детей, их мышления, устной речи, знания об окружающей среде, о жизни соседних народов, общего кругозора способствовали общения с приезжими, незнакомыми путниками, которые оставались на ночлег. [2]

В обществе кочевников особое значение придавалось умственному развитию ребенка. Сама окружающая среда, необъятный простор степи, ее чарующая красота давали духовную пищу богатому воображению подрастающего поколения.

Одним из средств развития умственных способностей детей в народном воспитании казахов, - писал ученый, - являлся айтыс – своеобразный поэтический диалог молодежи. Казахский айтыс существенно отличается от полемической дискуссии и от состязаний по красноречию. Айтыс – чрезвычайно редкое явление в культурной жизни других народов.

Помогая старшим пасти скот или просто гоняя по степи жеребят, телят, ягнят, мальчики почти днями находились на природе, развивая физические качества. Здесь они с острой любознательностью воспринимали своеобразную жизнь обитателей степи. Они наблюдали как с веселым щебетаньем вились в небе жаворонки, а где-то над ними высоко-высоко, почти неподвижно парил, зорко высматривая неосторожного глупого зайчонка или барсука, а то и ягненка. Лежа на спине в глубокой траве дети разглядывали плывущие по небу облака, постепенно принимавшие все новые и новые причудливые очертания, то какого-то чудовища с огромной и тонкой шеей, то скачущего на коне батыра и его войска, то легендарного верблюда.

Изучая материалы, связанные с жизнью и бытом казахских подростков дореволюционного периода Т.Т.Тажибаев обращает наше внимание на одно из удивительных свойств детской психики – умение слушать. Обладая исключительными задатками от природы воспринимать всю информацию на слух, казахские подростки являлись не только хорошими слушателями, но и незаурядными рассказчиками. Видимо, данное свойства психики подростков формировались в силу образа жизни связанного с кочевым хозяйством, где отсутствовала целенаправленно планомерная форма организованного обучения.

Т. Тажибаев отмечает, что основные черты национального характера любого народа находятся в постоянной зависимости от способа хозяйствования, особенности быта, общественного строя, климатических условий, национальной культуры, уровня обыденного сознания, формы общения.

Психологические особенности казахов обусловлены, как подчеркивал Т.Т. Тажибаев, особенно с их географическими условиями. Так, бескрайние степи Казахстана, суровый континентальный климат в определенной мере влияли на формирование психологического склада кочевого народа. При этом автор соглашается с мнением многих исследователей, писавших о наличии таких черт характера кочевников, как большая физическая выносливость, развитие органов чувств: зрительных, слуховых, обаятельных ощущений и восприятий, хорошей памяти и рассудительности, остроты ума, восприимчивости и любознательности. Тажибаев также подчеркивал, что казахи, как и многие кочевые народы, обладали способностью к красноречию, у них сильно были развиты филологические способности.

История становления национальной психологии убедительно продемонстрировала особую значимость воздействия социальных факторов на формирование характера того или иного этноса. Общеизвестно, что методологическая значимость структуры национального характера определятся тем, что она представляет собой не механическое объединение отдельных свойств, а сочетание специфичных, наиболее характерных для этого этноса черт. Здесь необходимо подчеркнуть, что своеобразие национального характера определяется не какими-то отдельными его свойствами или их количеством, а уникальностью в целом. Речь идет столько не о каких-то наборах черт, сколько о степени выраженности той или другой черты в этом наборе, специфике её проявления. На наш взгляд представляется актуальным и методологически правильным осмысление национального характера с точки зрения диалектики общего и единичного в общей структуре национальной психологии. Поэтому определяющим моментом в изучении казахского национального характера является соотношение общечеловеческого и национального. В структуре национальной психологии национальный характер представлен как ее важный компонент. Это совокупность специфических психологических черт, свойственных каждому этносу в конкретных условиях его жизнедеятельности - социальных, экономических, культурных, природных, вся совокупность специфических психологических черт, свойственных каждому этносу в конкретных условиях его жизнедеятельности.

Казахский ученый писал, что национальный характер обладает устойчивостью, которая определяется тем, что в нем приобретаются национальные формы поведения в системе всех ценностей народа. Его возникновение и формирование происходят постепенно на самых

ранних этапах становления нации. По мнению автора, в этом процессе решающая роль принадлежит природным и общественным условиям.

Т.Т. Тажибаев считает, что характер воздействия различных внешних факторов и их взаимодействия обуславливает возникновение национально-своеобразных особенностей. В результате этого образуются национальные установки как внутренний настрой (готовность) на различные проявления окружающей среды. Они регулируют психологические особенности в деятельности, потому что являются механизмами проявления характера. По-видимому, формирование национальной психики происходит не за счет специфического влияния традиционного стиля жизни казахов, а в конкретном виде той или иной деятельности.

Далее автор пишет, что на протяжении своей длительной истории, жители степных просторов накопили богатый опыт обучения и воспитания подрастающих поколений, создали своеобразные обычаи и традиции, определенные стереотипы поведения, в которых аккумулированы творческий опыт народных масс, устойчивые правила, нормы и принципы поведения человека. В соответствии с вышеперечисленными особенностями у кочевников сложилась своеобразная психология, определенный тип личности, суть которого выражена в известном казахском афоризме «Сегіз қырлы бір сырлы» («Многосторонне талантливый человек»). Такая личность должна быть наделена следующими качествами: знанием способов ведения кочевого скотоводства, чрезмерным трудолюбием, стойкостью в беде, смелостью в бою, знанием генеалогии своего рода, поэтическим дарованием, находчивостью и остроумием, отличным владением техникой верховой езды.

Суровая и нелегкая жизнь обитателей степи предъявляла жителям целый ряд жестких требований. Они должны были быть не только физически крепкими, выносливыми, способными быстро приспосабливаться к меняющимся погодным условиям, но и психически развитыми людьми.

Эту же мысль подчеркивает и выдающийся этнолог и психолог Л.Н. Гумилев, большой знаток кочевого образа жизни. Он писал: «Хотя жизнь кочевника была обеспеченной, но в то же время непростой в силу трудного процесса ухода за скотом круглый год, и в зимнюю стужу с буранами и морозами, в летний зной с суховеями и степными пожарами, охраны его от хищных зверей и набегов соседей. Постоянная жизнь в обширной и открытой степи, полной опасности и неожиданностей, формировала из кочевников людей выносливых, смелых, предприимчивых». [3]

В своих этнопсихологических исследованиях Тажибаев неоднократно подчеркивал, что большую роль в становлении личности кочевника сыграла и здоровая экосреда. Находясь всегда в полной готовности к кочевому передвижению, мужчины одновременно занимались охотой, пасли скот, участвовали в бою. Так, мужчина был воином, пастухом и главой семьи. Отсюда казахская народная поговорка: «Жігітке жеті өнер аз, жетпіс өнер көп емес» («Джигиту семь ремесел мало, а семдесят не много»). Жизненная необходимость кормить себя и семью заставила их объединяться и быстро приспосабливаться к постоянно меняющимся природным условиям. В общении кочевники хорошо узнавали друг друга, роль каждого человека была четко определена согласно его возрасту и месту в обществе, этические нормы: были известны всем с детства. Сходство интересов, общий взгляд на жизнь способствовали легкой коммуникации, укрепляли устойчивые межличностные отношения. Группа, куда входила личность, была психологически сплоченной, в ней культивировались традиции той и или иной родовой общности. Вместе с тем, не игнорировались и личностные, половозрастные особенности кочевников, их индивидуальная психология, обусловленная как социальными, так и биологическими факторами.

По дошедшим до нас оригинальным источникам (труды казахских ученых средневековья, размышления степных жырау-мыслителей), а также по многочисленным дневниковым записям, наблюдениям русских и западноевропейских ученых, военных, путешественников и ссыльных (А. Левшин, А. Янушкевич, Н. Зеланд, В. Радлов, Г. Потанин

и многие другие), вырисовываются своеобразные позитивные морально - психологические особенности личности кочевника, иносказательность речи, способность искусными намеками и полунамеками дать понять собеседнику ту мысль, которую говорящий по какой то причине не может (или не хочет) высказать прямо.

У кочевников развита способность к четкому запоминанию всего услышанного. Так некоторые пересказывали «Қобланды батыр», «Қыз Жібек», «Алпамыс батыр» и др. Таких людей называли жыршы (сказитель). Они излагали свои мысли ясно, образно, точно, лаконично, чтобы придать своей речи известную долю изящества, выражая ее в ритмической форме. Поэтому у них было широко распространено состязание в импровизации (айтысы), где темпераментно и бурно реагировали на каждое остроумное слово своих партнеров состязающиеся. Игривость, многозначительность, иносказательность, образность - характерные особенности речи казаха-кочевника.

По мнению Т.Т. Тажибаева, эти особенности вызваны тем, что в условиях однообразной жизни неоглядной степи и огромной потребности людей в общении между собой, диалог всегда носил неторопливый характер, каждое высказывание наполнялось глубоким смыслом и образностью. Поэтому они всегда с уважением относились к тем, кто и говорил логично, последовательно, убедительно. Народ особо поощрял людей, которые говорили рассудительно, мыслили логически, убедительнее других, доказывали свои суждения и выводы. Нет такого случая в жизни, к которому казахи не употребили бы соответствующую пословицу и поговорку в тех или иных ситуациях.

Эта точка зрения ученого относительно разработки проблем народной и этнической психологии, которая является актуальной на современном этапе развития общества.

Неоценим вклад Т. Тажибаева в формировании педагогической психологии. Изучение его наследия, его исторического вклада, воспитательный потенциал его образа заслуживают активного продвижения и пропаганды. Имя Толегена Тажибаева по праву занимает место рядом с именами великих казахских писателей и ученых – Мухтара Ауэзова, Сабита Муканова, Габита Мусрепова, Каныша Сатпаева, Ермухана Бекмаханова.

Труды ученого стали классикой и активно изучаются студентами педагогических специальностей казахстанских вузов и ссузов, научные идеи внедряются на практике. Наша задача в эпоху глобализации и информационно-коммуникационных технологии сохранить, приумножить, передать следующему поколению образовательные традиции, заложенные в трудах Толегена Тажибаевича Тажибаева.

Список литературы

1. Тажибаев Толеген Тажибаевич //Казахстан: Национальная энциклопедия. Т.5. – Алматы, 2006. – 143 с.

2. Тажибаев Толеген Тажибаевич //Биобиблиография обществоведов Казахстана. – Алма-Ата: Наука, 1986. – 409-410 с.

3. Павлов Н. Ученый, личность: [заметки с научно-практ.конференции «Актуальные проблемы психологии и педагогики в Казахстане» посвященной 80-летию со дня рождения.Тажибаева Т.Т] /Н.Павлов // Учитель Казахстана. – 1990. - 7 июня.

4. Баишев С.Б. Слово о Тажибаеве Т.Т. [вместо предисловия] /С.Б.Баишев //Тажибаев Т.Т. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX в. – Алма-Ата, 1965. – 3-6 с..

5. Мадин И.Б. История развития педагогической мысли в Казахстане в советский период /И.Б.Мадин. – Алма-Ата: Мектеп, 1979. – 19-23 с.

6. Муканов М. Научное наследие Тажибаева Т.Т./М.Муканов //Қазақстан мектебі. –1967. - № 9.

7. Тажибаев Толеген Тажибаевич //Педагогическая энциклопедия. – М.: 1968. – Т.4. – 204 с.

8. Тажибаев Толеген Тажибаевич //Батырбеков М. Высшая школа Казахстана в лицах. – Кн.2. – Алматы: Рауан, 2000. – 528 с.

9.http://shalekenov.idhost.kz

10.https://vuzdoc.org/153282/psihologiya/akademik_tazhibaev_1910_1964_professor_mukanov_1920_1985_osnovopolozhniki_etnopsihologicheskih_issledov

11. http://bibliotekar.kz/chitat-knigu-onlain-zavoevanie-kazahstan/yetnosocialnyi-fenomen-kazachestva-istor.html

НАУЧНЫЕ ИДЕИ И УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

Утегенова Адема, Кулиев Расул, Муртазова Асет,
Студенты 2 курса по специальности "Стоматология"

Аннотация: В данном статье рассказывается о яркой личности политической истории Казахстана о Тулегене Тажибаеве. Выдающийся политический и государственный деятель, дипломат, он был еще и замечательным ученым-педагогом, автором ряда фундаментальных трудов, внесшим неоценимый вклад в становление и дальнейшее развитие целого ряда направлений в науке Казахстана.

Ключевые слова: яркая личность, дипломат, деятель, ученый-педагог

Бұл мақалада Қазақстанның саяси тарихының жарқын тұлғасы Төлеген Тәжібаев туралы баяндалады. Көрнекті саяси және мемлекет қайраткері, дипломат, ол сондай-ақ Қазақстан ғылымындағы бірқатар бағыттардың қалыптасуы мен одан әрі дамуына баға жетпес үлес қосқан бірқатар іргелі еңбектердің авторы, тамаша ғалым-педагог болды.

Түйін сөз: жарқын тұлға, дипломат, қайраткер, ғалым-педагог

Современный этап развития политической науки Казахстана характеризуется стремлением к детальному анализу поведения личности в командно – административной системе, его политического сознания, столь важных, для управления политической системой. С этим связан поворот исследователей к более тонкому и глубокому познанию выдающейся личности, ее места, роли, психологического статуса в политике. Советская командно-административная система «представляет собой причудливую смесь довольно развитых технологий и крайнего упрощения всей социальной ткани общества. XX столетие породило целое созвездие ярких личностей в политической жизни Казахстана. В этой связи актуальной проблемой современной политической науки является изучение богатейшего наследия передовых представителей казахской национальной интеллигенции, их многогранной государственно-политической деятельности на отдельных исторических этапах. Одной из наиболее ярких личностей в политической истории Казахстана является Тулеген Тажибаев. Выдающийся политический и государственный деятель, дипломат, он был еще и замечательным ученым-педагогом, автором ряда фундаментальных трудов, внесшим неоценимый вклад в становление и дальнейшее развитие целого ряда направлений в науке Казахстана. Вполне правомерно, что имя Тулегена Тажибаева по праву занимает место рядом с именами великих казахских писателей и ученых - Мухтара Ауезова, Ермухана Бекмаханова, Каныша Сатпаева, Габита Мусрепова и др. Вся его жизнь - это служение народу. С полной отдачей сил и энергии Т.Тажибаев трудился на благо Родины. Он принадлежал к той плеяде казахских интеллигентов, которых советская политическая система годами выпестовывала и выдвигала в качестве руководителей в различных сферах народного хозяйства, науки, культуры и дипломатии. Между тем, интерес исследователей к проблеме государственно-политической деятельности Т.Тажибаева долгое время не отмечался в политической науке. XX век в истории нашей страны ознаменовался появлением яркого созвездья великих ученых, в последующем ставших лицом своего народа и цветом национальной интеллигенции. Одним из великих ученых, подвергшийся репрессиям в 50-е гг. XX века является первый в истории казахской науки ученый-психолог, дипломат, д.п.н., профессор, академик Академии наук Казахской ССР – Тажибаев Толеген Тажибаевич (1910-1964).

Он внес бесценный вклад в развитие отечественной науки и системы образования, так как с полной отдачей сил и энергии он трудился во благо Родины. Тажибаев Толеген (1910-1964) - первый казахский ученый-психолог, общественный и государственный деятель, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии наук Казахской ССР. Родился в Сырдарьинской губернии (ныне Южно-Казахстанская область). Толеген Тажибаев занимался научно-исследовательской работой, а также государственной и педагогической

деятельностью. В своих статьях, опубликованных в 1940 году в журнале "Народный учитель", он актуализировал для того времени вопросы психологии, рассматривал пути становления истории классической психологии. В 1961 году он выпустил первый учебник "Общая психология". Толеген Тажибаев внес значительный вклад в формирование терминов психологической науки на казахском языке [1]. Вопросы духовно-нравственного воспитания молодежи в исследованиях Т.Тажибаева. Одним из значимых трудов Т. Тажибаева по изучению европейской психологии является исследование «Влияние психологической концепции Ж. Пиаже на Л.С. Выготского». Данная работа во многом совпадает с содержанием статьи русского психолога А.Н. Леонтьева, где А.Н. Леонтьев критикует Выготского осуждая его идеи. Т. Тажибаев, продолжая мысль А.Н. Леонтьева отмечает: «…В одной работе он (Выготский) говорит открыто, что необходимо различать 2 линии в процессе развития ребенка – линию естественной, биологической, органической эволюции и линию социо-культурного формирования развития, из сложного синтеза которого складывается реальный процесс». Говоря простыми словами, автор отмечает, что Выготский делает разрыв между социальным и биологическим. Также в данной статье критикует Выготского за разделение понятий, как «житейские» и «научные», отмечая, что такое деление не соответсвует действительности. В целом, Т. Тажибаев утверждает, что теория Выготского заимствована им у представителей французской социологической школы и отмечает, что она противопоставляется теории Ж. Пиаже, философской основой психологической теории которой является позитизм [2, с 305-315]. В 1939 г. Т.Тажибаев защищает свою кандидатскую диссертацию на тему «К.Д. Ушинский – основоположник педагогической психологии в России». В своей кандидатской работе Т.Т. Тажибаев не только вдумчиво развивает его психологическую систему, а также и устанавливает различные ее связи с философскими и педагогическими идеями. В отношении Ушинского имело место критика от буржуазных психологов и исследователей. И после данных критических высказываний такой подход Тажибаева несомненно, представляет большую ценность. Т.Т. Тажибаев в данной работе также отмечал, какое значительное место уделяет Ушинский достижениям физиологических особенностей центральной нервной системы. Автор в данной работе указывает на то, что Ушинский, чтобы понять своеобразие закономерностей психологической жизни, в дискуссионном духе намечает вопросы, характеризующие переход от физиологии к психологии. В решении данных вопросов сказываются его общие идеалистические воззрения на природу человека. Помимо этого Т. Тажибаев в данной работе отмечает что, Ушинским сопоставляются различные точки зрения на «душевную» и «духовную» жизнь, и самое главное, эти точки зрения не расходятся спиритуализмом, сохраняя особенности влияния Гегелевской диалектики. Можно считать, правильным теорию Толегена Тажибаева, что, «несмотря на философскую эклектику Ушинского и, в частности, его кантианские источники в понимании Ушинским развития психики и ее перехода в форму общественного, народного духа, в сильнейшей мере сказалось влияние Гегеля, что противоречит односторонним представлениям об Ушинском, как о кантианце.

В оценке психологической системы Ушинского и разрешении им вопросов сенсорно-умственного, эмоционального и волевого развития, как показал автор, должное место следует отвести гуманистическим и патриотическим критериям его психолого-педагогической системы». В установлении зависимости сенсорного и умственного развития личности от эмо- ционально-волевого развития, Ушинский отмечал важность идейно-нравственного содер- жания обучения и определял определяющую роль преподавателя в воспитании личност- ных качеств и умственных способностей. Автор подробно систематизировал высказы- вания Ушинского касательно психологических вопросов практики воспитания и обучения, определяя в них источники возникновения педагогической психологии русского народа. Важность данной работы заключается в своеобразии всей психологической системы Ушинского, который в свое время обобщил все лучшие достижения мировой науки о человеческой психологии. [3]. Толеген Тажибаев

также прокомментировал состояние образования и образования в Казахстане, начиная с семьи и сельской местности, в своей научной работе и исследованиях «Развитие сельских школ казахстанских детей в Казахстане». Вывод ученого о том, что формирование нравственной жизни казахских детей можно постичь с помощью чувства воспитания и жизни людей – свидетельство социальных последствий образования, социального слоя образования, научного уровня. В то же время последовательную формулировку взглядов казахстанского народа на воспитание детей следует понимать как тот факт, что образование людей повлияло на социализацию личности. Научный вывод академика Толегена Тажибаева о том, что развитие детской души, начиная с воспитания людей, имеет сильное чувство благополучия. Было бы желательно предположить, что в начальной школе Ушинского должна развиваться идея ребенка о том, что ребенок должен обучаться на его родном языке, и что ответ на вопрос, который все еще актуален в системе образования. При позитивном, осознанном формировании характера ребенка, прежде всего, делается вывод о том, что воспитание родителя в семье, благосостояние людей является актуальным вопросом во всех научных исследованиях учителя, воспитания семьи, социализации семьи в социальной педагогике и подлинности казахской этнической педагогики. Из краткого анализа работ академика Толегена Тажибаева можно увидеть, что ученый принимал активное участие в методологии, теоретическом и практическом уровне социальной педагогики, таких как соответствие природе, соответствие культуре, гуманизму и социализму, и включение этих принципов в науки о педагогике и психологии. Чтобы в полной мере использовать педагогическое и психологическое наследие Толегена Тажибаева в реализации идеи вечной страны, я считаю, что фундаментальные и прикладные проекты ориентированы на исследования, обладающие подлинным, политическим и научным потенциалом. [4].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Т. Тажибаев, будучи великим ученым, своим непрерывным трудом и безграничной любовью к Родине стоял у истоков становления историко-педагогической и психологической науки в Казахстане, стал основой для освещения образования и культуры. Толеген Тажибаев одним из первых представителей интеллигенции своего времени поднял вопрос о значении казахского языка, вполне обоснованно утверждая, что широкое его преподавание необходимо начинать уже с детских садов. При этом он опирался на идеи одного из основателей советской психологии Л. Выготского и известного педагогаК.Ушинского, которые считали (и научно доказали свои выводы), что, прежде чем начать изучение иностранного языка, ребенок должен в совершенстве овладеть родным языком. Академик Толеген Тажибаев по праву считается основателем психолого-педагогической науки Казахстана, расцвет которой в настоящее время тесно связан с развитием социогуманитарных наук в стенах Казахского национального университета имени Аль-Фараби. Т.Тажибаев награжден орденами Трудового Красного Знамени и «Знак Почета», многими медалями. [5]. Т.Тажибаев - доктор педагогических наук, психолог және дипломат. Наряду с учебно-просветительской деятельностью в Казахстане во второй половине XIX века исследования по развитию педагогической мысли являются объемными и значимыми трудами. Сегодня его вклад в развитие казахстанской теории педагогики и психологии неоценим, научные труды до сих пор используются в научных исследованиях в области обучения и воспитания подрастающего поколения в качестве приложения к учебным пособиям. Прогресс в педагогике. Педагогика-наука о системном воспитании и образовании, ориентированная на определенную цель для воспитания и формирования личности; совокупность теоретических и практических наук, изучающих воспитание, образование и обучение. Учебный курс, изучаемый в педагогических институтах по профильным программам, также называется педагогикой. Современная педагогика охватывает вопросы учебно-воспитательной работы. Основы психологии. Тажибаев Толеген Тажибаевич принял участие в работе первого учебника «Общая психология» и «Психология и педагогическая психология К. Д. Ушинского», «Абай Кунанбаев о воспитании молодежи», «Философские, психологические и педагогические подходы Абая

Кунанбаева», «Просвещение и школа Казахстана во второй половине XIX века», «Педагогическая мысль в Казахстан во второй половине XIX века».

Список использованной литературы:

1. Тажибаев Т. «Өнегелі өмір» / под ред. Г.М. Мутанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. В.69.
2. *Тажибаев Т.Т.*Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева /Т.Т.Тажибаев. – Алма-Ата: Казгосиздат, 1957. – [2, с 305-315].
3. Жумагулов Б. Золотой век Тулегена Тажибаева // Казахстанская правда, 23.02.2010, эл.версия
4. *Тажибаев Т.Т.* Психология и педагогическая психология К.Д.Ушинского /Т.Т.Тажибаев. – Алма-Ата: КазОГИЗ, 1948. – 207 с.
5. Намазбаева Ж.И. Психологические вопросы развития этнокультурной личности. Материалы Международной научно-практической конференции «Академик Т.Т.Тажибаев – основатель психологической и педагогической науки в Казахстане». – Алматы, 2014.

THE GREAT SCIENTIST WHO LOVED THE NATION T.T. TAZHIBAEV

Kalieva Gulzhat Narikbaevna,
Koksu Agricultural College,
Teacher of English language

Abstract: This report talks about the first psychologist of our country, national person T. T. Tazhibayev, about the significance of his scientific activities in the psychological science of the country, about his work in national interests, when hi held the leadership position of Al- Farabi KazNU

Keywords: pedagogy, psychology, monograph, national personality, academician

Бұл баяндамада еліміздің тұңғыш психологы, ұлттық тұлға Т. Т. Тәжібаев жайлы, оның ғылыми еңбектерінің, еліміздің психология ғылымындағы алатын орнының маңыздылығы туралы, басқарушылық қызметі және ұлт жанашыры ретінде әл-Фараби атындағы Қаз ҰУ-тін басқарған кездегі ұлттық мүдде үшін атқарған еңбектері жайлы айтылған.

В этом докладе говорится о первом психологе нашей страны, народном деятеле Т.Т.Тажибаеве, о значении его научной деятельности в психологической науке страны, о его работе в национальных интересах, когда он возглавлял руководящую должность Каз НУ имени Аль-Фараби.

T. T. Tazhibayev's scientific ideas.

Academician T. Tazhibayev studied the history of formation and development of psychological and pedagogical thought in Kazakhstan. For the first time in Kazakhstan in the field of psychological science, he defended his candidate's thesis on the topic "K.D. Ushinsky - the founder of pedagogical psychology in Russia" in Leningrad in 1939. For many years, Tolegen Tazhibaev has been working with Kazakh educators Shokan Ualikhanov, Abai

Psychological and pedagogical views of Kunanbayev, Ybyray Altynsarin researched and wrote several monographic works. He comprehensively studied the philosophical, psychological and pedagogical views of Abay Kunanbayev. T. T. Tazhibaev was the first to comprehensively study psychological terms in Kazakhstan and put them into a system.

Realizing that the problems of the development of pedagogy and education in our republic are too small, T. T. Tazhibaev began to study the history of schools and the development of pedagogical thought, education and education in Kazakhstan since the 1950s. In 1957, the books "Philosophical, psychological and pedagogical views of Abai Kunanbayev" and "Development of education and pedagogical thought of Kazakhstan in the second half of the 19th century" were published a year later. In 1962, the work "Development of education and schools of Kazakhstan in the second half of the 19th century" was published. Academician's wide-scale scientific research on the development of the school system in Kazakhstan educational institutions subject to their own characteristics, different regions and educational institutions.

The features of the wine are shown in detail. At the same time, the second half of the 19th century told how education among the Kazakhs developed, how Russian scientists influenced it, and how education was conducted.

T. In 1961, Tazhibaev wrote the first textbook "General Psychology". His studies of Ushinsky on Vygotsky's psychological views are of great scientific importance. Today, his contribution to the development of Kazakh pedagogy and psychology theory, his invaluable scientific works, scientific researches in the field of education and upbringing of the young generation are still used as a supplement to educational materials.

Textbook "General Psychology" by T. Tazhibaev published by "Kazakh University" 1992

was published in The theoretical foundations of psychology at work are comprehensive is reported.

Academician T. T. Tazhibayev's managerial activities.

Tolegen Tazhibaev Sh Pedagogical technical school in Moscow, N.K. Graduated from Krupskaya Academy of Communist Education with honors, last education.

In 1938, he continued his studies at the post-graduate course of the department of psychology, and in 1938 he graduated from "K.D. Ushinsky's Pedagogical Psychology" successfully defended his dissertation work. T. T. When Tazhibaev was offered to stay and serve in Mascow, he refused. He returned to the country in 1938 saying, "No, I'm going to my country, I'm going to develop this science in my country." And after that, the first deputy commissar of People's education of the republic, Halyk.

Worked as Education Commissioner, Deputy Chairman of the Council of People's Commissars of the Kazakh SSR, Minister of Foreign Affairs of the Kazakh SSR.

And between 1948 and 1954 S.M. He became the rector of Kirov Kazakh State University. In October 1954 T. Tazhibayev was reappointed to the post of Deputy Chairman of the Council of Ministers of the Kazakh SSR. In 1957-1961, he was the General Counselor of the USSR Embassy in India. After that, he became the head of the Department of Pedagogy and Psychology of the Kazakh State University until the last year of his life. He also performed many public works. For example, he served as the president of the Pedagogical Society of the Kazakh SSR, the chairman of the scientific-pedagogical council in the field of pedagogy and psychology of the Ministry of Higher and Special Secondary Education. The government highly appreciated his work and awarded him the Order of the Red Banner of Labor, Badge of Honor and many medals.

Personality begins with language

Tolegen Tazhibaev's work in training national personnel during his tenure as the rector of the Kazakh State University is very great. Zholmukhan Turikpenuly says in his precious memories about his teacher's contribution to national science: "Tazhibaev boldly took up any task he took up. Famous psychologist L.S. According to Vygotsky, "First of all, you need to know your mother tongue. It is necessary to learn other foreign languages. If we teach the child in one of the foreign languages instead of in his native language, then the generation will be confused." T. Before Tazhibaev was appointed to the post of rector, the number of Kazakh specialists in the university was very small. Also, the number of Kazakh students was very small. During the five years of his leadership, he equalized the number of national specialists and increased the number of Kazakh students."

Kazakh State University was founded in 1934. Since then, the university has been managed by about twenty rectors, each of whom performed his duties to the best of his ability. However, it is worth mentioning the contribution of two rectors to the nation. They are academicians Tolegen Tazhibaev and Omirbek Zholdasbekov. It is worth noting that the fates of both of them are similar in many ways. When T. Tazhibaev became rector, the number of Kazakh students at the university was only 10-11 percent. Also, the number of Kazakh teachers is around 5-6 percent. In the five years he was in charge, he brought the number of students and teachers to 50 in 50 and equalized

with others. Many complaints were received that "Tazhibaev increased the number of Kazakh students and teachers." Yes, he did not shy away from the leadership because he loved his nation.

Another feat of Tazhibayev was in 1947-1951, when the Minister of Higher Education of the USSR accused the scientific monograph "Kazakhstan in the 20s-40s of the XIX century" by the university professor, well-known historian Yermukhan Bekmakhanov, Tazhibaev said: "No, this is - The work on the Kenesary uprising is evaluated in a purely scientific way. "The minister blamed Bekmakhanov inappropriately," he said. On December 26, 1951, Kh. G. Aydarova, T. J. Shoyinbaev and A.F. Yakunin's critical article "Let the problems of the history of Kazakhstan be told from the Marxist-Leninist point of view" was published, and E. The above-mentioned monograph of Bekmakhanov was severely criticized. They accused Bekmakhanov of making political mistakes in his scientific evaluation of the feudal-monarchical reactionary uprising of Kenesary Kasimov Khan. On April 10, 1951, the Central Committee discussed the article and found that "Pravda" correctly exposed Bekmakhanov's mistake. The Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan (first secretary Zh. Shayakhmetov) put this article to the plenary discussion. Rector of the university T. Tazhibaev defended Bekmakhanov, whom Moscow declared to be a glorifier of the bourgeois-nationalist trend, and called to analyze and review the mentioned book from a scientific point of view. For that, the Central Committee severely reprimanded him. Scientists B. Suleymenov, E. Ysmaililov, K. Zhumaliev, K. Zhubanov, I. Kenesbaev, B. Kenzhebaev, who were on Bekmakhanov's side, were called nationalists and were persecuted. He was exiled to Siberia fifteen or twenty years ago. Kanysh Satbaev and Mukhtar Auezov safely left for Moscow. Tolegen Tazhibaev should have been punished as one of them. He survived under the protection of the Minister of Foreign Affairs of the USSR V. Molotov. But then he was dismissed from the post of rector.

Are all scientists really national figures? No, not everyone is the same person. We often find that most of them are talking to each other in the official language. It is clear that personality begins with language. Not from another language, but from one's mother tongue. There is little respect for your own language. You need to be fluent in all languages. To know, this is a prerequisite for becoming a nation. Also, you must have a civic work done for your nation. Only such a scientist can be a national figure and a pillar of the country. The lions of Alash have already told about this. Tolegen Tazhibaev had such qualities. Therefore, he remained a national figure who swam against the tide. Tolegen Tazhibaev came from Leningrad and gave psychology lectures to Kazakh and Russian groups at the university. At that time, there was a special instruction that psychology lectures should be conducted only in Russian. Despite that, he gave a lecture to the Kazakh group in the Kazakh language. According to his students, he does not add a single word from another language to his lectures. Later, during his rectorship, he wrote the book "General Psychology" in Kazakh. Unfortunately, the Ministry of Education does not publish it. Why did he write in Kazakh? It could be said for the Kazakh youth who are eager to learn the Russian language. Obviously, it looks like that. Now we can see that he aimed not only for that, but also to promote national science in the national language.

Currently T. Streets were named after Tazhibaev, education centers of the country were named after him, several monuments were erected in the country's settlements in order to keep his image in the memory of the people forever.

T. T. Tazhibaev's words: "Only a person who loves his homeland, his people, his language, and excellent national traditions with a passionate heart, who shows his love for the homeland not in words but in deeds, is considered a true patriot" I think it should be formed.

List of references

1. Jakyp Madiyar, Turkpenuly Zholmukhan. Tolegen Tazhibaev (story of Gumyrnama data). - Almaty: Kazakhstan. 2008. - 248 p

2. National encyclopedia of Kazakhstan, 8 volumes

3. 3. Tazhibaev T. General psychology: textbook / preface and comments written by K. Zharikbaev, Zh. Turkpenuly / T. Tazhibaev. - Almaty: Kazakh University, 1993. - 240 p

ҰЛТТЫҚ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Ахмерова Ергуль Токановна,
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
ШҚО, Катонқарағай ауданы, «Өрел орта мектебі» КММ

Аннотация: Жаһандану дәуірінде әр ұлттың өз ұлттық ерекшелігін ,ұлттық болмысын сақтап қалу өте маңызды мәселе. Халқымыздың ұлттық психологиясы әдет-ғұрып, наным-сенімінен көрінеді. 20 ғасырда М.Жұмабаев, Ж. Аймауытов сияқты ғалымдар өз еңбектерін ұлттық еркшеліктерді ескере отырып жазды. Академик Т.Тәжібаев кеңестік дәуірде ұлт ойшылдарының еңбегін жалғастыра білді. «Жалпы психология» қазақ тілінде жазылған тұңғыш оқулық болуымен маңызды.

Кілт сөздер: Ұлттық психология, жаһандану, ұлт мінезі, ұлт педагог-психологтары, ұлтық тәрбие, кеңестік дәуір, тұңғыш оқулық, маңызды еңбек терминдер, жасампаз еңбек

В эпоху глобализации очень важно сохранить свою национальную иден тичность и национальную особеность каждой нации.Национальная психология проявляется в вере, в обычаях, в обрядах народа. В советскую эпоху академик Т.Тажибаев смог продолжитьдело великих мыслителей нации.Его книга под названием «Общая психология» является самым первым учебником на казахском языке.И посей день труды ученого по педагогике и психологии не утратили своего значения.

Ключевые слова: Национальная психология, глобализация, национальный характер, националные педагоги-психолиги, национальное воспитание, советская времена, первый учебник, важный труд, термины, созидательный труд.

In the era of globalization, it’s very important to preserve the national identify of each nation. The national psychology of our people is reflected in customs and beliefs. In the 20-th century M.Zhumabayev, Scientists such as Aimautov wrote their works about national importance. Academician T.Tazhibayev was able to continue the work of national thinkers in the Soviet era. General psychology is important because it is the first textbook written in the Kazakh language.

Keywords: National psychology, globalization, National character, national pedagogics, national education, Soviet era, the first textbook, important work terms, creative work.

Психология ғылымының негізгі функциясы адамды тану ,адам табиғатын түсіну болып табылады.Оның жан дүниесін, болмысын, мінез–құлқы мен темпераментін тану-психология ғылымының басты міндеті. Әр адам қайталанбас түлға: ол ұлты мен жыныс жағынан ғана емес, мінез-құлқы мен темпераменті жағынан да ерекшеленеді.

Психология ғылымының пайда болуы жайлы ұғымдар қай елде немесе қай ұлтта осы ғылымның іргетасы қалануымен есептелініп келеді.

Дәл қазіргідей ұлттар мен ұлыстардың, әлемдегі мемлекеттердің қатты араласып кеткен тұсында әр ұлттың өз болмысын,шыққан тегін танып білуі маңызды мәселелердің бірі.

Ұлттық психология деген не ,оның қалыптасу жолдары қандай, қандай тұлғалардың еңбегін білуіміз керек? Міне, осындай өзекті мәселелерге тоқталмақпыз.

Ұлттық психология белгілі бір ұлт өкілдеріне тән ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын мінез-құлық пен психологиялық қарекет игіліктері. [1, 289 б.]

Осы орайда, қазақ халқына тән мінез –құлық психологиялық қарекет ерекшеліктеріне тоқталып көрейік. Қазақ даласында болған зерттеушілердің де, тарихшылар мен этнографтардың да, жазушылар мен психологтардың да қазақ халқына берер ортақ бағасы бар. Ол - кеңдік пен дархандық, «алдына келсе, атасының құнын кешетін» кең пейілдік. Даналық табиғатында бар халық философия ілімін білмей-ақ дүние мен қоршаған ортаға философиялық көзқараспен қараған. Мақал –мәтелдерінде – қорытынды тұжырым, тыйым сөздерінде – мейірім мен ізгілік көрініс беріп жатуы қазақ халқының ұлттық ерекшелігінің бірі. Тыйым сөздері «ақты төкпе, суды лайлама, көкті жұлма» болып келетін халық экология ғылымы туралы білмей-ақ экологиялық сауаттылықты, психолгия ғылымы

туралы білмей-ақ психологиясына, санасына сіңіріп тастаған. Психология ғылымы халықтың өмір сүру салтында, қоршаған орта мен табиғатқа деген жанашырлығында, наным –түсініктерінде, өмір сүру қағидаларында, ұлттық ұстанымдарында ертеден бері көрініс табуда. XVII ғасырда өмір сүрген шипагер Өтейбойдақ Тілеуқабылұлының есіміне жұртшылық қанық. Оның «Шипагерлік баян» деген еңбегіне тоқталар болсақ, емші осы еңбегінде философия, психология, медицина, әдебиет сияқты ғылымдардың бәрінің элементтерін пайдаланған. Бертіндегі Абай, Ыбырай, Шоқан сияқты ағартушылардың, Шәкәрім мен Ғұмар Қараштың еңбектері халық санасының қалыптасуына қызмет етті.

Нақты ұлттық психология ғылымының саласы ретінде пайда болу қалыптасу, даму жолдарына тоқталатын болсақ, XX ғасырдың басында пайда болғанын айта аламыз. Бұл ғасыр ел тарихында ерекше саяси оқиғалармен басталғанын бәріміз білеміз. Осы кезеңде қазақ даласында білім беру, мектептер ашу ісі қолға алынды. Егер қазіргі күні ұлттың жойылып кетуіне жаһандану қаншалықты қауіп төндірсе, XX ғасырдың басындағы қауіп орыстандыру саясаты еді. Қазақтың зиялы қауымы осы тұста ұлт тәрбиесі ұлттық мектептер ашу мәселесіне ерекше ден қойды. Ұлттық білім беру жүйесі мектепке арналған оқулықтар жазудан басталды. Осындай қажеттіліктен М.Жұмабаевтың «Педагогикасы», М.Дулатовтың «Есеп құралы», «Қирағаты», А.Байтұрсыновтың «Тіл құралы», «Оқу құралы», Ж.Аймауытовтың «Психологиясы» дүниеге келді.

Ж.Аймауытов: «Пихология –терең ой, терең ғылым, терең пәлсапаға кететін ғылым» - дейді [2, 112 б.]. Және де осы еңбегінің 11-12 тарауларында әдет-ғұрып , салт-сана, дәстүр, тіл мен әдебиеттің адамның жан-жүйсіне қалай әер ететіндігін нақты, түсінікті, ұлттық еекшеліктерді ескере орырып түсіндіреді. Психология саласында Ж. Аймауытовтың екінші еңбегі «Жан жүйесі және өнер таңдау» деп аталады. Бұл еңбегінің маңызы жаңа дәуір, яғни Қазан төңкерісінен кейінгі кезеңде жастарға мамандықты саналы түрде меңгерту жолдарын үйретуді өзіне мақсат етіп қойған. Автор өзінің зерттеулері бойынша ол заманның жастарын кеңсе, заң, сот, мұғалімдік, медицина, сауда қызметкері, журналистика салалалары қызықтыратынын алға тартады. Мамандық таңдаудың әлеуметтік маңызды мәселе екенін автор былайша жеткізеді: « Әлеуметтік тұрмыс оңалу үшін, онымен бірге әр адамның тұрмысы түзелу үшін әр адам қолынан келерлік іс істеу керек. Әр адам қолынан келерлік пайда берерлік іс істеу керек. Әр адам қабылетіне ыңғайына қарай өз орнына қызмет етпесе, пайда орнына зиян әкеледі. Екінші әр адам өз жолымен жарыққа шыға алмай жерге көміледі. Ондай адам өмірге разы болмайды» - дейді. [2, 2–116 б.] Ж.Аймауытов көтеріп отырған мәселелер бүгін де өзектілігін жойған жоқ. Ж.Аймауытовтың бұдан басқа еңбектері «Тәрбиеге жетекші», «Комплексті оқыту» деп аталады. Ол еңбектердің құндылығы - қазақ педагогикасы мен пихологиясындағы алғашқы еңбектер болуымен және ұлттық білім мен тәрбиеге негізделуінде. Еңбектер әлемдік тәжірибеге сүйене жазыла тұра ұлттық ерекшелік, ұлттық ұстаным, ұлттық сана айқын көрініс тауып отырады.

Қазақ халқының наным-сенімінен, қоршаған орта мен жаратылыс жайлы түсініктерінен басталатын тәрбие мәселесін ағартушылар мен XX ғасырдың зиялы жандары жалғастырып әкетсе, кеңестік дәуірде де осындай ізгі істерді жалғастырған педагогтер баршылық. Солардың біреуі және бірегейі – Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев. Өмірдің қиындығын, жетімдік пен ашаршылықтың зардабын бір кісідей тартқан Төлеген Тәжібайұлы өмір жолында кездескен жақсы жандардың және бойға біткен қажыр-қайраттың арқасында бәрін де жеңіп шығып тұлғаға айналды. Ол – педагогика ғылымдарының докторы профессор, ҚазССР Ғылым академиясының академигі. Оған қоса мемлекет және қоғам қайраткері, дипломат, жоғары оқу орнын басқарған ректор, өз дәуірінің мемлекетшіл тұлғасы. Оның осындай еңбек жолы, ғылым мен мемлекет басқарудағы жолы 1935 жылы Мәскеудегі Коммунистік тәрбие академиясын аяқтаған соң басталады. 1941 жылдан бастап республиканың оқу – ағарту комиссариатында әуелі орынбасар, кейін осы комиссариаттың тізгінін қолға алады.

Төлеген Тәжібайұлының артында қалған мол мұрасы мен өлшеусіз еңбегі тікелей еліміздің кеңестік дәуірдегі білім беру жүйесімен байланысты. Жан–жақты тұлғаның 1947-

1953 жылдар республикадағы іргелі оқу орыны Қазақ мемлекеттік университетін басқаруы еліміздегі ол кездегі білім беру жүйесіне тың серпін әкелді. Осы кезеңде Төлеген Тәжібайұлының өзі еліміздегі тұңғыш педагогика ғылымының докторы және «Педагогика және психология» мамандығы бойынша ҚазССР Ғылым академиясының тұңғыш академигі атанды.

Талантты тұлға ұлттық психологияның дамуына да зор үлес қосты. Әр жылдары педагогика мен психологияның мәселелерін көтерген мақалалары педагогикалық басылымдарда үздіксіз жарияланып жатты. 1940 жылы «Халық мұғалімі» журналында психологияның ең өзекті деген мәселелерін көтеріп, оны ғылымның дербес саласы деп санауға аргументтердің жеткілікті екенін дәлелді түрде жеткізе білді. Психологияның қалыптасуы мен даму тарихына талдау жасай келе психологияны дербес ғылым деп санаудың алғы шарттарын жеткізді. Осындай мақаладан туындаған ойлар 1964 жылы Жалпы «Жалпы психология»атты оқулыққа айналды. Педагогика мен пихология тарихында бұл еңбек тұңғыш оқулық болуымен және де алғаш рет қазақ тілінде психология терминдерінің пайдалануымен қалды. Тіпті сол терминдердің арада өткен уақыттың ұзақтығына қарамай әлі де қолданыста екенін біле жүрген де жөн болар. Ғалымның сүбелі зерттеулері ағартушылар Абай, Шоқан, Ыбырайдың педагогикалық еңбектерін зерттеуге арналды. Оны осындай жауапты жұмысқа ғалымды итермелеген ой біріншіден, ұлт тұлғаларының еңбегін таныту болса, екіншіден, ұлттық педагогиканың ұлт тұлғаларынан бастау алатындығын дәлелдеу деп қабылдауға болады. Ғалым осы еңбектері арқылы ұлттық педагогика кеңес дәуірінен басталады деген орысшыл ғалымдардың түсінігін жоққа шығарды. Біз жоғарыда қазақ педагогикасының негізін салып берген зиялылардың еңбектерін атап өттік. Шындығына келгенде, олардың біреуі –ақын , біреуі –жазушы. Ал Т.Т.Тәжібаев мұрасын терең зерттеген, оны алдын көріп шәкірт болған тәжібаевтанушылардың сөзіне сенсек, ғылыми тұрғыдан ұлттық психологияның негізін салған –Т.Тәжібаев. Ал Тәжібаев болса Ж.Аймауытовтың шәкірті. Ж.Аймауытов Шымкент педтехникумында ұстаздық қызмет еткен жылдары Т.Тәжібаев осы оқу орнының студенті болған. Алғыр, зерделі шәкіртінің осы оқу орнында оқытушылыққа қалуына да ықпал еткен. Төлген Тәжібайұлының болашақта педагогика мен пихологияны дендеп қолға алуы да ұстаз аманатына адалдық деп қарауымыз керек. Төлеген Тәжібайұлының жеке бас қасиеттері, оның Қазақстан ғылымының дамуына қоғамдық–саяси өміріне қосқан үлесі лайықты бағаға ие болды. Осы орайда белгілі ғалым Ж. Ысқақовтың: «Т.Тәжібаев өз мамандығы педагогика –психологиядан басқа философия тарих, әдебиет, тіл білімі сияқты қоғамдық ғылымдардың басты салаларына батыл барып олар жөніндегі пікірлерді еркін айта алатын, кең тынысты ғалым болды. Ол ағылшын тілін еркін білетін» деген пікірі ғалымның барлық болмысын танытып тұр деп ой түюге болады. [3, 3-18 б.]

Тәуелсіз елдің білім беру жүйесінің ұлама ғалымнан алар тағылымы таусылмақ емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, А., 2014 ж. 289 бет.
2. Аймаутов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы. - Алматы: Жібек жол, 2003, 208 б.
3. Ж.Ысқақов. Сан қырлы дарын //«Ақиқат», 2018. -18 бет.

ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВ - НАР ТҰЛҒА

Ж.Т.Жетенова,
«7М01805 – Әлеуметтік педагогика»
білім беру бағдарламасының
1 курс магистранты
Ж.Т.Махамбетова,
PhD докторы, аға оқытушы
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Аңдатпа: Мақалада Төлеген Тәжібаев-еліміздің білім беру жүйесін дамытуға ерекше үлес қосқан кеңестік кезеңдегі Қазақстан тарихындағы көрнекті тұлғаның зор еңбегі жайлы қозғалады. Оның бүкіл өмірі толығымен өз халқына қызмет етуге арналды. Ол Отанының игілігі үшін күш-қуат пен күш-қуаттың толық берілуімен жұмыс істеді. Оның замандастары бізге күшті және ерік-жігерлі адамның, әдемі және жанашыр мұғалімнің, талантты ұйымдастырушы мен көшбасшының бейнесін жеткізді. Академик Төлеген Тәжібаев өз өмірінде көптеген мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыра алды.

Кілт сөздер: педагогика, психология, тұлға, ғылым, қайраткер.

В статье рассказывается о большой заслуге Толегена Тажибаева-выдающегося деятеля истории Казахстана советского периода, внесшего особый вклад в развитие системы образования страны. Вся его жизнь была полностью посвящена служению своему народу. Он работал с полной отдачей сил и сил на благо Родины. Его современники передали нам образ сильного и волевого человека, красивого и отзывчивого учителя, талантливого организатора и лидера. В своей жизни Академик Толеген Тажибаев смог реализовать множество целей и задач.

Ключевые слова: педагогика, психология, личность, наука, деятель.

The article discusses the great merits of Tolegen Tazhibayev-an outstanding person in the history of Kazakhstan of the Soviet period, who made a special contribution to the development of the country's education system. His whole life was devoted entirely to the service of his people. He worked for the good of his homeland with the full surrender of strength and energy. His contemporaries conveyed to us the image of a strong and strong-willed person, a beautiful and sympathetic teacher, a talented organizer and leader. During his life, academician Tolegen Tazhibayev managed to realize many goals and objectives.

Keywords: pedagogy, psychology, personality, science, figure.

Академик Т.Тәжібаевтың есімімен психология, педагогика саласындағы барлық көрнекті жетістіктер байланысты. Төлеген Тәжібаев, ҚР Ғылым Академиясының академигі, Қазақстанның Педагогикалық және психологиялық ғылымының қалыптасуы мен дамуына зор үлес қосқан тұңғыш педагогика ғылымдарының докторы. Т. Тәжібаевтың ғылыми зерттеулерінің кеңдігі оның органикалық өзара байланысын, педагогикалық қызмет пен психологиялық ғылымның өзара байланысы мен өзара тәуелділігін зерттеуден тұрады.

Оның негізгі ғылыми еңбектері XIX ғасырдың 2-жартысындағы Қазақстандағы педагогикалық ойдың тарихына, жалпы психология мен педагогика проблемасын әзірлеуге арналған. Алайда оның республикадағы психологиялық ғылымның дамуына алғашқы серпін берген психология саласындағы еңбектері де маңызды. Төлеген Тәжібаев Абай Құнанбаевтың, Шоқан Уәлихановтың, Абырай Алтынсариннің философиялық, психологиялық және педагогикалық көзқарастарының жүйесін талдауға тырысқан алғашқы ғалымдардың бірі болды.

Дінмұхамед Ахмедұлы Қонаев өзінің естеліктерінде ғалым Тәжібаевты көрнекті тұлға деп атады. Қазақстанның саяси тарихы қазақ зиялыларының көрнекті өкілдерінің есімдерімен байланысты. 1940-60 жылдары Төлеген Тәжібаев өз халқына және еліне адал және адал қызмет еткен қазақ зиялыларының жарқын өкілі болды.[1, б. 409]

Төлеген Тәжібаев өз заманындағы зиялы қауымның алғашқы өкілдерінің бірі ретінде қазақ тілінің мағынасы туралы мәселені көтеріп, оны кеңінен оқытуды балабақшалардан бастау керек деп толық негіздеп айтты. Сонымен бірге ол Кеңестік психологияның негізін қалаушылардың бірі Л. Выготский мен әйгілі мұғалімнің идеяларына сүйенді

Т.Т.Тажібаевтың 100 жылдық мерейтойы аясында Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті оның ғылыми мұралары мен тәлім-тәрбиелік еңбектерін бірнеше томдық жинақ етіп жариялап отыр Қазіргі таңда Төлеген Тәжібайұлының жолын жалғастырып келе жатқан кереметтей ұстаздарымыз өте көп. Ал біз, осы кісілердің шәкірттері, олардың болашақ ізбасарларымыз. ҚазҰУ бұрынғы үлкен тұлғаларымыздың арқасында аяққа тұрып, қазіргі таңда тұлға атанған ұстаздарымыздың арқасында одан әрі көркейіп жатыр. Ал біз жоғары дәрежеде білім алып, өзіміздің бойымыздағы тұлғалық қасиеттерімізді ашу жолындамыз. Психология саласындағы зерттеулері қазақ топырағында осы ілімнің дамуына, оның дұрыс қалыптасуына ізгі ықпалын тигізді. Тұлдыр жетім қалған баладан үлкен академик-ғалым, мемлекеттік, дипломатиялық тіпті халықаралық саяси қайраткер дәрежесіне дейін көтерілген халқымыздың даңқты перзенті, ұлтымыздың ұстаны болар ұлы тұлғасы өсіп шықты. [2, б. 3]

Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев өткен ғасырдың 50 - жылдарындағы Қазақ ұлттық сипатының ерекшеліктерін зерделеу қажеттілігі туралы мәселені күн тәртібіне қойды. Осы идеямен ол өмірінің соңына дейін өмір сүрді.

Қазақтардың ұлттық сипатының негізгі ерекшеліктерін қалыптастыру, Т.Тәжібаев атап өткендей, отбасында бесіктен қалыптасады, онда олар көшпелі өмір салтының қатал жағдайында төзімділікке үйретіледі. Табиғатпен бірлікте балалар мен жасөспірімдердің физикалық және психикалық дамуы болды. Балалар түрлі ойындар өткізді, домбырада ойнауды үйренді, түрлі мерекелерге, спорттық жарыстар мен айтыстарға қатысты. Балалардың ересектермен қарым-қатынасы бірдей маңызды болды. Олар жас кезінен бастап ересектермен қоршалған, ересектермен сөйлесуге қатысқан, өздерінің бай өмірлік тәжірибелерін қабылдаған, бұл сонымен қатар жақсы қасиеттер мен мінездің одан әрі қалыптасуына ықпал етті. [3, б. 19]

Революцияға дейінгі кезеңдегі қазақ жасөспірімдерінің өмірі мен өміріне байланысты материалдарды зерделей отырып, Т.Т. Тәжібаев біздің назарымызды балалар психикасының таңғажайып қасиеттерінің бірі - тыңдау қабілетіне аударады. Барлық ақпаратты табиғи түрде құлақпен қабылдауға ерекше бейімділікке ие бола отырып, қазақ жасөспірімдері тек жақсы тыңдаушылар ғана емес, сонымен қатар ерекше әңгімешілер болды. Шамасы, жасөспірімдердің психикасының Бұл қасиеті көшпелі шаруашылықпен байланысты өмір салтына байланысты қалыптасқан, онда ұйымдастырылған оқытудың мақсатты жоспарлы түрі болмаған. [4, б. 73]

Ұлттық психологияның қалыптасу тарихы белгілі бір этностың сипатын қалыптастыруға әлеуметтік факторлардың әсер етуінің ерекше маңыздылығын дәлелдеді. Ұлттық сипаттағы құрылымның әдіснамалық маңыздылығы оның жеке қасиеттердің механикалық бірлестігі емес, осы этносқа тән ерекше, ерекше белгілердің үйлесімі екендігімен анықталатыны белгілі. Мұнда ұлттық сипаттың ерекшелігі оның кейбір жеке қасиеттерімен немесе олардың санымен емес, тұтастай алғанда бірегейлігімен анықталатындығын атап өту керек. Бұл белгілердің жиынтығы туралы емес, осы жиынтықтағы бір немесе басқа белгілердің ауырлық дәрежесі, оның көріну ерекшелігі туралы. Біздің ойымызша, ұлттық психологияның жалпы құрылымындағы жалпы және біртұтас диалектика тұрғысынан ұлттық сипатты түсіну өзекті және әдіснамалық тұрғыдан дұрыс болып көрінеді. Сондықтан Қазақ ұлттық сипатын зерттеудегі айқындаушы сәт жалпыадамзаттық және Ұлттық арақатынас болып табылады. Ұлттық психология құрылымында ұлттық сипат оның маңызды құрамдас бөлігі ретінде ұсынылған. Бұл әр этносқа тән нақты психологиялық белгілердің жиынтығы, оның өмірінің нақты жағдайларында - әлеуметтік, экономикалық, мәдени, табиғи, әр этносқа тән нақты психологиялық белгілердің жиынтығы. [5, б. 56]

Қорытындылай келе Т. Тәжібаевтың ғылыми еңбектері – ұлттық қордағы тұрақты құндылықтардың бірі, ол әлі күнге дейін ғылыми ізденістер айналымында дәл және жан-жақты баға ала алмады. Сондықтан Т. Тәжібаевтың ғылыми мұрасы қайта жаңғырып, қайта жариялануда, қазіргі уақытта магистранттар, докторанттар-ізденушілер өз зерттеулерінде

оларды пайдаланудың барлық мүмкіндіктеріне ие, ал қазақ халқының этнопедагогикалық және этнопсихологиялық мұрасы жаңа ғылыми зерттеулермен толықтырылып, байытылуда.

Пайдаланылға әдебиеттер

1. Тәжібаев Төлеген Тәжібайұлы //Қазақстан қоғамтанушыларының биобиблиографиясы. - Алматы: Ғылым, 1986. – 409-410бб.
2. Баишев С.Б. Т.Т. Тәжібаев туралы сөз [алғы сөздің орнына] /С.Б. Баишев //Тәжібаев Т.Т. XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы педагогикалық ой. – Алма-Ата, 1965. – 3-б.
3. Мадин И.Б. кеңес дәуіріндегі Қазақстандағы педагогикалық ойдың даму тарихы /И. Б. Мадин. - Алматы: Мектеп, 1979. – 19-23б.
4. Мұқанов М. Т. Тәжібаевтың ғылыми мұрасы / М. Мұқанов //Қазақстан мектебі.–1967. - № 9.
5. Павлов Н. Ғалым, тұлға: [ғылыми-тәжірибелік жазбалар. Т.Т.Тәжібаевтың туғанына 80 жыл толуына арналған "Қазақстандағы психология мен педагогиканың өзекті мәселелері" конференциясы] /Н. Павлов //Қазақстан мұғалімі. – 1990. - 7 маусым.

ҚАЗАҚСТАННАН ШЫҚҚАН ТҰҢҒЫШ ДИПЛОМАТ

Избаева Назгул Жиенбаевна,
оқытушы
Абылхан Айнур Аманкелдіқызы,
01140100 - «Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3 курс студенті

Аннотация: Педагогика ғылымдардың докторы, профессор, ҚазССР-ның академигі.Аса көрнекті қоғам және мемлекеттік қайраткер, танымал ғалым, психалогия мен отандық педагогика ғылымының дамуына өзіндік үлес қосқан Төлеген Тәжібаевтың ғибратты ғұмыры.

Тірек сөздер: Жалпы психология,профессор,тарихи-педагогика,диссертация,дипломат.

Поучительна жизнь Толегена Тажибаева, доктора педагогических наук, профессора, академика Академии наук Казахской ССР, выдающегося общественного и государственного деятеля, известного ученого, внесшего свой вклад в развитие психологии и отечественной педагогической науки.

Ключевые слова: Общая психология, профессор историко-педагогики, диссертация, дипломат.

Doctor of pedagogic sciences, professor, academician of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR. The instructive life of Tolegen Tazhibayev, a prominent public and state figure, famous scientist, psychologist, who made his own contribution to the development of domestic pedagogic science.

Keywords: General psychology, professor of historical and pedagogy, dissertation, diplomat.

Тәжібаев Төлеген 1910 жылы 23 ақпанда қазіргі Оңтүстік Қазақстан облысы Арыс ауданы Сүткент ауылында дүниеге келген. 1917 жылдың аштығы мен індеті Тәжібаевтар жан ұясына да оңай тимеді. Жеті жасар Төлеген әке-шешесінен, туған-туысқандарынан айырылып, тұл жетім қалды. Арыс теміржолшысы, ақпейіл, қайырымды жан И.Ф.Кабанов кездеспегенде, оған жарық дүниені көруі екі талай болатын. Үй іргесінде аштықтан әлсіреп жатқан баланың аузына су тамызып, елімнен арашалап,бесінші баласы етіп тәрбиелеу – тек нағыз ізгі жанды адамдардың қолынан ғана келерлік іс.

Төлеген көп кешікпей мектепке барып сауатын ашты, сабақты өте жақсы оқыды. Кейін Арыс қаласындағы балалар үйінде тәрбиеленді. 1928 ж. Шымкент педтехникумын үздік бітіріп, бірер жыл қызмет істегеннен кейін, Мәскеудің Н.К.Крупская атындағы коммунистік тәрбие академиясына жолдама алады. Төлеген осы оқу орнындағы мектеп бөлімін 1935 жылы үздік бітіріп шығады да, сол жылы психология кафедрасының аспирантурасына қалдырылады.[1,с.166].

Жастайынан қалыптасқан зор ұйымдастырушылық қабілетінің арқасында оған 40-жылдардың өзінде-ақ аса жауапты қоғамдық – мемлекеттік, дипломатиялық қызметтер атқаруға тура келді.Мәселен, 1940 жылы 30 жасар Төлеген республика Оқу халық

комиссарының бірінші орынбасары қызметіне жоғарылатылды. Бір жылдан кейін ол Қазақ КСР Оқу халық комиссары болып тағайындалды. 1941 жылдың күзінде, жас ғалым, іскер азамат, Қазақ КСР Халық Комиссарлары Кеңесі төреағасының орынбасарлығына көтерілді. Осы қызметте Төлеген 1944 жылдың тамызына дейін боды. Мұнан кейін Тәжібаев Қазақ КСР Сыртқы істер министрі болып тағайындалды (1944-1957 жж.). Сонымен қатар 1948-1953 жылдар арасында Қазақ Мемлекеттік университетінің ректоры болып істейді. 1954 жылдың қазанында Төлеген Тәжібаев Қазақ КСР Минситрлер Кеңесі төрағасының орынбасары қызметіне қайтадан тағайындалды. Т.Тәжібаев біраз жыл дипломатиялық қызметтерде де болды. 1955-1958 жылдары Біріккен Ұлттар Ұйымына кеңес делегациясы басшысының орынбасары, ал 1956, 1957 жылдары делегация мүшесі ретінде Нью-Йоркке төрт рет барды. 1957-1961 жылдары дипломатиялық қызметке ауыстырылып, КСРО елшісінің кеңесшісі ретінде Үндістанда болды.Т.Тәжібаев 1938-1964 жылдары аракідік үзілістермен ҚазПИ мен ҚазМУ-де ұстаздық етті. Осы жылдар ішінде оның қаламынан бірнеше монографиялар, оқу құралдары, жүзге жуық ғылыми мақалалар жарық көрді. Бұл еңбектерінде психология мен педагогиканың теориясы мен тарихы, мораль, этика мәселелері, Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірдің даму сатылары туралы сөз болады. Ол 1949 жылы профессор атағын алды, ал 1954 жылы Қазақ КСР Ғылым академияының тольйс мүшесі болып сайланды.

Қазақстандағы педагогика тарихының негізін қалаушының өмірі мен іс-әрекетіне қатысты аталған тақырыпқа байланысты арнайы әдебиетпен танысқан кезде оның тарихи-педагогикалық мұрасын зерттеу күрделі, үш түрлі процестен тұратындығы айқындалды:

- біріншіден, бүгінгі таңға дейін Т.Тәжібавтың тарихи-педагогикалық идеялары Қазақстанның қоғам және мемлекет қайраткерінің шығармашылық іс-әрекетінің даму процесін талдауға мүмкіндік бермейтін ұсақталған, фрагментарлы материал болатын;
- екіншіден, нақты-тарихи материалдарды іріктеу, оларды бағалау кезінде олардың көбіне сол уақыттағы иделогияланған догмалар мен стереотиптердің белгісін негізге алғанын біз алдын ала болжай алдық;
- үшіншіден, осы әдебиеттермен жұмыс жасау кезінде материалдың жазылу сипатына үлкен мән беру және педагог Төлеген Тәжібавтың өмірлік іс-әрекеті туралы ой-пікірлерге сыни тұрғыда қарау керек болды. [2,с. 240].

Т. Тәжібаев 1962 жылы Ленинград педагогикалық институтында «XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанда халық ағарту ісі, мектеп пен педагогикалық пікірдің дамуы» тақырыбында педагогика ғылымының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғады. Докторлық диссертациясына оның «XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанда халық ағарту ісі мен педагогикалық ой-пікірдің дамуы» (1958 ж), “XIX ғасырдың II жартысында Қазақстанда халық ағарту ісі мен мектеп”(1962 ж), “XIX ғасырдың II жартысында педагогикалық ой-пікірдің дамуы”(1965 ж) атты бірнеше монографиялық еңбектері негіз болды. Академиктің еңбектеріне жүргізілген талдау нәтижесінде оның сол кезде өз зерттеулерін тарихи-педагогикалық зерттеудің әдіснамасын ғылыми болжамдықпен қолдана алғанын аңғардық.

Т. Тәжібаевтың ғылыми еңбектері негізінен психология мен педагогиканың тарихын зерттеуге арналған. Айталық, ол 1939 жылы «К.Д. Ушинский – Ресейдегі педагогикалық психологияның негізін салушы» деген тақырыпта педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясын ойдағыдай қорғап шығады. Демек, ғалымның диссертациясы пәнаралық әдіснама тұрғысынан орындалып, жиырмасыншы ғасырда педагогикалық психология ғылымының негізін салушылардың алғашқы легінде тұр деген сөз. Сондай-ақ, педагогика тарихындағы жеке персоналийларды зерттеудің үлгісін көрсеткені де ақиқат. Қазіргі уақытта зерттеушілер жеке ғұламалардың педагогикалық көзқарастарын және оларды білім беру үдерісінде пайдалану жолдарымен бірге зерделеуде. Әйтсе де, әуелі сол ойшылдардың қалдырған еңбектерін тарихи-педагогикалық зерттеу талаптарына сәйкес толық талдап барып, ондағы өзекті, бүгінгі күнгі

тәжірибеге қажетті тұстарын іріктеп ала отырып, пайдаға жаратудың өзі де ғылыми шеберлік деп түсінеміз.

Т.Тәжібаевтың кандидаттық диссертациясы К.Д.Ушинскийдің көзқарастары мен ілімі болса, ендігі қорғайтын докторлық диссертациясын қазақ топырағынан іздеп, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев шығармаларына аяқ ұшын тіреуі, ұлттық мінез, этнопсихология, этнопедагогикалық мұрасын зерттеуі, оның ұлтшылдығы емес, ұлтжандылығын көруге болады.

«Төлеген Тәжібаев қазақтың ұлттық психологиясын, ұлттық мінезін зерттеу мәселесін тұңғыш көтерген ғұлама ғалым. Ал, бұл жолға тек ғана жүрегі ұлтым деп соғатын жандар ғана бара алады. Менің бұл тақырыпты зерттеуіме ол кісінің қайсібір істі атқармасын ұлтқа деген жанашырлықты, ұлтқа деген қамқорлықты бірінші жолға қоюы себеп болды», - дейді Жарықбаев.

Тіл білімінің көрнекті ғалымы, профессор, балалық шағынан Т. Тәжібаевты жақсы білетін оның ерекше қасиеті туралы М.Балақаев былай деп жазған: «Үлкен педагог, әрі дипломат академик Т.Тәжібаевтың жүзі қандай жарқын болса, ойы да сондай айқын, сөзі де сондай майда, сыпайы әрі салмақты болатын». Біреумен сөйлесе кеткенде, оның сөзінен білімді, мәдениетті адам екені бірден сезілетін дейді.

Т. Тәжібаев тамаша ұстаздығымен қоса, күміс көмей, жез таңдай шешен болғандығын айта кетуіміз керек, ширек ғасыр уақытта психология, педагогика пәндерінен дәріс бергенде, дәрістің мазмұны аса терең, ғылыми өрісі кең, тыңдаушыға өте әсерлі, тұла бойынан бір жылулық сезіліп тұратындай ғажап ғалым-педагог болған, бұдан біз оның дәріс оқығанда да шын ниетпен, аса құрметпен, өз пәнін сүйген, тыңдаушыны да тәнті еткен, білімді, білікті тұлға екенін білуге болады.

Т. Тәжібаев өз артынан өшпес ғылыми із қалдырды, көптеген монография, оқулықтар, мақалалар жазды, тіпті маман кадрлар дайындап та үлгерген. Тәжібаев еліміздің он екі жыл бойы үздіксіз сыртқы істер комиссары қызметін атқарып, Қазақстанның сыртқы саясаты тарихының да бірінші Сардары болды. Бұдан біз Тәжібаев тек ғалым-педагог, психолог емес, қоғам, мемлекет қайраткері екендігін аңғарамыз. Оның бойындағы албырттық, шапшаң қимылдайтын, аса жауапкершілікті, білімді, елін, жерін, халқын сүйген патриот, өз бойындағы асыл қасиеттерді бере білген, теңдесі жоқ ұлы тұлға, педагогика, психология ғалымдарының асыл да ардақты «тәрбиешісі» деп тануымыз керек. Өзі өмір сүрген уақытта қазақ халқының қай ұрпағына болса да тәрбиешісі болды.

Қазақстандағы тарихи-педагогикалық ғылымның іргетасын қалаушы Төлеген Тәжібаевтың XIX ғасырдың екінші жартысында жүргізген әйелдерге білім беру мен оларды баяндау мәселелеріне қатысты зерттеулері де жарыққа шықты. Т.Тәжібаевтің, ойынша, XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстандағы әйелдерге білім беруді ұйымдастыру негізінен екі мәселеге байланысты негізделген:

- біріншіден, қазақ қыздары қазақтардың тұрмысы мен қоғамдық-саяси өміріндегі алар орнынан;

- екіншіден, Қазақстан сол уақытта Ресейдің құрамдас бөлігі болғандықтан, Ресейдегі әйелдерге білім беру мәселесінің жалпы деңгейі мен дәрежесін қамтыды. Қазақстандағы әйелдер монархиялық Ресейдегідей құқықсыздыққа ие болғандықтан, олардың білім алуына деген күрес демократиялық бостандық үшін күрестің органикалық бөлігін құрады. Т.Тәжібаев әйелдердің басыбайлықтан босау мәселесін алға қоя отырып, оның адамзат тарихындағы маңызды мәселелердің бірі екендігін көрсетті.

Академик Т. Тәжібаевтың мұрасын Қ. Жарықбаев, С. Қалиев, Қ. Сейталиев, Р. Аймағамбетова, П. Ахметова, А. Алдабергенова және тағы басқа танымал ғалымдар өздерінің кандидаттық пен докторлық диссертациялары негізінде жазылған ғылыми еңбектерінде теориялық тұрғыдан талдап, болашақ зерттеушілерге тарих-педагогикалық ізденістің қисынын ұсынуда.

Қорыта келе, қазақ этнопедагогикасы мен этнопсихологиясының ғылым ретінде қалыптасуы мен дамуына зор үлес қосқан тұлғалардың қатарында қоғам қайраткері,

ұлағатты ұстаз, көрнекті ғалым, академик Т. Тәжібаевтың есімі ерекше аталатындығы сөзсіз. Т.Тәжібаевтың өнегелі өмірін естіген, оқыған адам одан әсерленбей тұра алмайды. Ауыр тағдыр мен жетімдіктің, күншілдік пен күндестіктің азабын бір кісідей көрген біздің нар тұлғамыз еш қашан қиындыққа мойын ұсынған емес, қайта пісіп жетіліп, қайнаған қазақи рухпен надандық үшін күрескен, халқы үшін жан ұшыра еңбек етіп, өмірдің мәнін ғылымнан алған, адами құндылық қасиетті жоғары, мәдениетті идеал тұлға екені бәрімізге мәлім, олай болса ұлы тұлғаның өмір жолы әрбір жастың дамуына ықпал тигізері анық. Т.Тәжібаев қандай жоғар мәртебелі қызметте жүрсе де адами қадірін түсірмеген, абыройын асыра білген абзал жан, көреген басшы, жастарды ғылыи жолына бағыттаған ұлағатты ұстаз бола білді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Тәжібаев Т. Абай Құнанбаев жастарды тәрбиелеу туралы /Т.Тәжібаев. – Алматы, 1964. – 166 б.

2.Тәжібаев Т. Жалпы психология: оқу құралы /алғы сөзі мен түсініктемелерін жазған З.Қ.Жарықбаев, Ж.Түрікпенұлы /Т.Тәжібаев. –Алматы: Қазақ университеті, 1993. – 240 б.

4.Ж.Аймауытов . Тәрбиеге жетекші. Орынбор, 1624 ж

5.Қазақ энциклопеиясы,2003

СЕКЦИЯ 3

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР: ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА МЕН ПСИХОЛОГИЯ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

ИННОВАЦИИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ: ЦИФРОВАЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ, ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ

INNOVATIONS IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE: DIGITAL PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY, INNOVATIVE TEACHING METHODS

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӨМІРБАЯНДЫҚ ӘДІС ЖӘНЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Булатбаева Айгүл Әбдімажитқызы,
п. ғ. д., қауымдастырылған профессор
педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аннотация. Психобиографиялық зерттеу өмірді ағартатын және оңай түсінілетін оқиға ретінде қайта құру қабілетіне ие. Өмір жолы-объективті және субъективті сыртқы және ішкі өмірдің бірлігі. Осыған байланысты, психобиографиялық әдіс өмірбаяндағы оқиғаларға қарағанда дәл осы факторларға көп көңіл бөледі. Осы мақаланың мақсаты Ағартудың еңбек сіңірген қызметкері Камбарова Зибаштың әлеуметтік контекст пен жеке әлеуетін талдау мысалында жеке тұлғаны зерделеудің психобиографиялық әдісінің базалық сипаттамасын беру болып табылады.

Түйін сөздер: өмірбаяны, өмір жолы, тұлға, мақсаттар, мән-мағыналар.

Аннотация. Психобиографическое исследование обладает способностью воссоздавать жизнь как поучительное и легко понятное событие. Жизненный путь это единство внешней и внутренней жизни, объективной и субъективной. В этой связи, психобиографический метод уделяет большое внимание именно этим факторам, чем событиям в биографии. Целью данной статьи является дать базовое описание психобиографического метода изучения личности на примере анализа социального контекста и личностного потенциала заслуженного работника Просвещения Камбаровой Зибаш.

Ключевые слова: биография, жизненный путь, личность, цели, смыслы и значения.

Abstract. Psychobiographical research has the ability to recreate life as an instructive and easily understandable event. The path of life is the unity of external and internal life, objective and subjective. In this regard, the psychobiographical method pays more attention to these factors than to the events in the biography. The purpose of this article is to give a basic description of the psychobiographical method of studying personality using the example of an analysis of the social context and personal potential of the honored worker of the Enlightenment Kambarova Zibash.

Key words: biography, life path, personality, goals, meanings and meanings.

Психобиография психологиядағы сапалы зерттеу әдісі ретінде соңғы бірнеше жиырмажылдықта қарқынды өсуде. Өмірбаяндық әдістердің гуманитарлық ғылымдарда, соның ішінде психологияда, ұзақ тарихы бар. 20 ғасырда Бұл әдістердің теориялық және операциялық аппаратын С.Бюлер, Г.Томе, З.Фрейд, В.Штерн, Б.Г.Ананьев, С.Л.Рубинштейн, Н.А.Рыбников және т.б. сияқты көрнекті ғалымдар жасаған. Б.Г.Ананьевтің пікірінше, «Өмірбаяндық әдіс – бұл адамның жеке тұлға және іс-әрекет субъектісі ретіндегі өмір жолы туралы мәліметтерді жинау және талдау (адам құжаттамасын талдау, замандастарының айғақтары, тұлға қызметінің өнімдері және т.б.)»[1].Даму психологиясында өмірбаяндық әдіс генетикалық әдістің бір түрі – квази-бойлық әдіс ретінде қолданылады. Бұл жерде біз өмірбаяндық зерттеулерде адамның өткен өмірінің «ескерткіштерін» ретроспекциялау және пайдалану арқылы өмірдің ұзақ кезеңдерін қамту туралы айтып отырмыз. Ақпарат көзі негізінен зерттелетін адамның өзі, сонымен қатар оның айналасындағы адамдар – замандастары, әріптестері, қаруластары мен қарсыластары, пікірлестері болып табылады. Олардың дәлелдемелер бірігіп алынған жеке адамның өмірі мен психологиялық келбеті туралы азды-көпті толық көрініс береді [2].

Өмірбаяндық әдісті біз өмірлік жол барысында тұлғаның тәжірибесін және даму барысына әсер еткен факторларды зерттеудегі ғылыми тәсіл ретінде қарастырамыз. Бұл әдіс адам психикасы мен мінез-құлқының қалыптасуына әсер еткен тарихи оқиғалар мен контекстті

бағалау үшін өмірбаяндар, күнделіктер, хаттар, сұхбаттар және бақылаулар сияқты әртүрлі көздерден алынған ақпаратты талдайды.

Өмір жолы - бұл уақыт өте келе адамның өмірін құрайтын ашық оқиғалардың, жетістіктердің, сәтсіздіктердің, амбициялардың және қарым-қатынастардың жиынтығы. Адам өмірінің барлық аспектілері маңызды, сондықтан өмірдің жеке құрылымына адамның әлеуметтік-мәдени әлемі (отбасы, тап, дін, этникалық, саяси жүйелер, кәсіби құрылым, тарихи дәуір), адамның жеке басы, әлемге қатысуы (әр түрлі оның өміріндегі маңызды адамдар мен институттарға қатысты қарым-қатынастар мен рөлдер), сондай-ақ жеке тұлғаның әртүрлі аспектілері (уақыт өте өзгеретін немесе тұрақты болып қалуы мүмкін басқа да көптеген тілектер, қақтығыстар, алаңдаушылықтар, ұмтылыстар, ойлар мен идеялар) [3].

Өмір жолын қалыптастыру кезінде үнемі жұмыс жасау және рефлексия маңызды. Адамның ішкі әлемінің дамуына қандай факторлар ықпал етеді? В.Г. Грязева-Добшинская, А.С. Мальцеваның мақаласында келесілер келтірілген: өзін-өзі актуализациялау қажеттілігі; инсайтты күтуге қарсы белсенділік; маңызды жағдайларды қабылдауға және тануға дайындық; өзіне деген сенім, өзіне деген адалдық [4].

Осы мақаланың мақсаты Ағартудың еңбек сіңірген қызметкері Камбарова Зибаштың әлеуметтік контекст пен жеке әлеуетін талдау мысалында жеке тұлғаны зерделеудің психобиографиялық әдісінің базалық сипаттамасын беру болып табылады.Камбарова Зибаш өзінің ерекше болғанына байланысты таңдалды, өйткені ол маған еліктеу тұлғасы және үлгі болып табылады. Ең бастысы, ол менің анам.

МакАдамстың айтуынша (2000), адам өмірін зерттеудің ең жақсы тәсілі –уақыт мерзімінде психологиялық негізделген өмірбаяны арқылы [5]. Левинсон (1996) адамның өмір жолын зерттеу үшін адамның өмірін белгілі бір уақытта қарау керек және уақыт өте келе оның эволюциясын суреттеу керек деп санайды. Осыған орай, ол өмір жолын төрт дәуірдің дәйектілігіне бөлді. Әр адам 25 жылға жуық балалық шақтың және жасөспірімдердің жекелеген дәуірлерінде, ерте ересек өмір, орта ересек өмір және кеш ересек өмірге жұмсайды. Әр дәуірде жеке тұлғаның дамуына ықпал ететін ерекше биопсихоәлеуметтік сипатқа ие [6].

Руняның (1982) хабарлауынша, психобиограф теорияны қолдану арқылы зерттелетін субъектінің тәжірибелерін ажырата білуге, анықтауға, тұжырымдауға және түсінуге тырысады [7].Бұл тәжірибе бізге ақпарат беріп, әр түрлі әлеуметтік және тарихи жағдайларда субъект қалай өмір сүргендігі жайлы білім береді. Осылайша, психобиография морфогенетикалық тәсіл ретінде сипатталады. Морфогенетикалық термин бүкіл ағзаның даралығын көрсетеді. Адамның жеке элементтерінде ғана емес, бұл адамның толық және саналы түрде сипатталғанын білдіреді [8].

Жалпы өмірбаяндық әдістің мақсаты мен, міндеттері, ақпарат жинау үшін қолданылатын негізгі тәсілдер 1-суретте көрсетілген.

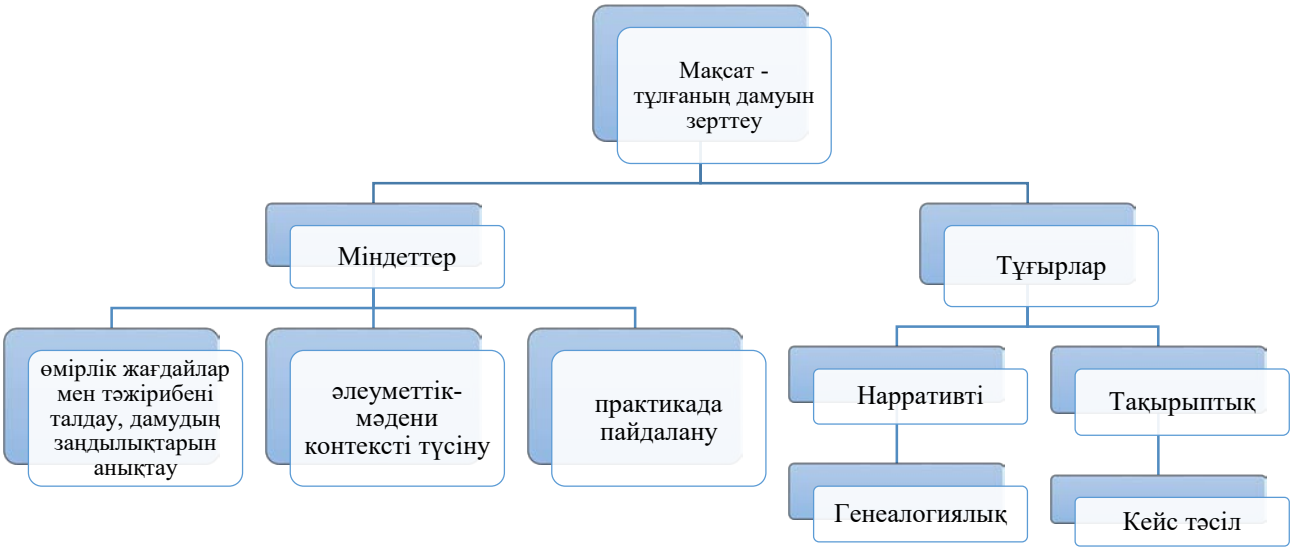
Осы суретте бейнеленген тәсілдердің мағынасы толығырақ П.Сиротюктің мазмұнды мақаласында ашып көрсетілген [9]**.**

Н. А. Логинова өмірбаяндық сұхбат жүргізу кезінде: ата-ана отбасының сипаттамасы; қарым-қатынас стилі, әртүрлі қауымдастықтар мен ұйымдарға қатысу; танымдық, оқу іс-әрекетінің сипаты; қызығушылықтары мен хоббилері; Мамандық таңдау тарихы; физикалық даму барысы сияқты сәттерге назар аударады [10].

Қамбарова Зибаш 1942 жылдың 18 наурызында Қызылорда облысы Қазалы ауданында дүниеге келген. Ерте әкесінен айырылғасын ағасының қарамғында тәрбиеленген. 7 сыныпты бітірген соң 1957 жылы Қызылорда қаласында педагогикалық училищеге түсіп, 1961 жылы бастауыш класс мұғалімі мамандығын бітіріп, Қазалыдағы №421 орта мектепке бастауыш класс мұғалімі және аға пионер вожатый болып орналасқан.

1962 жылының көктемінде Қазалы аудандық комсомол комитетінде мектеп бөлімін басқарды. Ал, 1964 жылы тұрмыс құрып, Қармақшы ауданына қоныс аударды. 1964 жылдан бастап №26 орта мектептің бастауыш класс мұғалімі және аға пионер вожатый болып жұмысқа қабылданды. Қызылорда педагогикалық институтының тіл әдебиет факультетін сырттай оқып, 1966 жылы бітірді. 1968 жылы аудандық оқу бөліміне инспектор болып ауысты және 1972

жылы №26 мектепке директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары болып тағайындалды. 1976 жылдан бастап аудандық оқу бөліміне методист, методикалық кабинеттің меңгерушісі болып жұмыс жасау барысында аудандағы мектептерде мұғалімдердің озық тәжірибесін жүйелеп, аудандық газет бетінде рубрика форматында жариялап отырды. 1986 жылы аудандық атқару комитетінің жауапты хатшысы болып сайланды. Алайда отбасылық жағдайға байланысты 1 жылдан соң өз мектебіне қайтадан мектеп директорының орынбасары болып ауысты. 1989 жылы сайлау арқылы №26 мектеп директоры болып сайланды.

1-сурет – Тұлғаны зерттеудегі өмірбаяндық әдістің мәні

Басқару үрдісінде жаңа үлгілер мен озық оқу технологияларын еңгізу нәтижесінде өз ұжымымен көптеген нәтижерге қол жеткізді: 8 мұғалім «ҚазССР Халық ағарту ісінің озық қызметкері» белгісімен, екі мұғалім «Методист мұғалім», екі мұғалім «Аға мұғалім» деген атаққа ие болды. 12 оқушы мектепті алтын медальмен бітірді. Мектепте мектеп тарихына арналған мұражай ашылды. 1988 жылы «Әжелер ансамбілі» құрылды, ол әлі күнге дейін бар. Бар күшжігері мен білімін бала тәрбиесіне жұмсап, Республикалық педагогикалық оқуға 3-рет қатысты. Осы еңбектері елеусіз қалған жоқ. 1978 жылы «ҚазССР Халық ағарту ісінің озық қызметкері» белгісімен, 1987 жылы «Еңбек ардагері» медалімен, Оқу Министірлігінің құрмет грамоталарымен, аудандық, облыстық, Қазақстан ЛКСМ орталық комитетінің тағы басқа лауазымды органдардың мақтау қағаздарымен марапатталды.

1992 жылы мектеп директорларының облыстық байқауына қатысып екінші жүлделі орынға ие болды және осы жылы зейнетке шықты. Алайда зейнетке шығып, қазір мектебінен алыста болсада 1995 жылы мектептің 100 жылдығына арнап «Байырғы білім ұясы» атты кітапша шығарып, мектептің өміріне қазіргі таңға дейін белсенді қатысып келеді. Осыған орай, мектептің ардақты зейнеткері бола тұра, жас ұрпақты тәрбиесіне қосқан үлесі үшін 2023 жылы ҚР Оқу-ағарту министрінің қолымен алғыс хат алды.

Қамбарова Зибаштың жоғарыда сипатталған тарихы тұлғаның дамуындағыкәсіби қалыптасу мен кәсіптің рөлін көрсетеді.Камбарова Зибаш мұғалімнің іс-әрекетінде және өзінің кәсіби өзін-өзі растауында өзінің кәсібін көреді және бұл оның өмірін жаңа мағыналарға толы етеді.Сонымен қатар, гендерлік аспект те, отбасылық жағдай да кәсіби өзін-өзі растауға кедергі болған жоқ, атап айтқанда, бұл факторлар басымдық сипаттар ретінде көшбасшылық пен мектепті басқару стиліне әсер етті.

Осыған орай, Қамбарова Зибаш апайға келетін болсақ, ол кісі кішкентай кезінен өте тапқыр, қызығушылығы жоғары адам ретінде қалыптасқан. Әкесінен ерте айырылғандықтан әпкесіне және анасына қамқорлық жасау, әкесінің тегін шығару оның басты мақсаты болды.

Студенттік өмірде көптеген ұйымдарға соның ішінде оқу орнының би ансамбілінде биші ретінде бірнеше сайыстарға қатысып, елді аралап өз өнерімен таныстырған. Музыкалық қабілеттері жоғары болғандығы Мандолин (төрт қос металл ішекті) итальяндық музыкалық аспапты игеруге мүмкіндік береді. Хоббилері көп және жан-жақты: қол өнері, киім тігу, киім тоқу, кіші шығармалар жазу, көкініс бағымен айналасу, Youtube арқылы аспаздықты игеру. Осының барлығы Қамбарова Зибаш апайға өмірлік жолында шыдамдылық, белсенділік, табыстылық, мақсаттылық қасиеттерін игеруге өз ықпалын тигізді деуге болады.

Қазіргі таңда үлкен әулеттің асыл анасы: 5 баланы жолдасымен бірге тәрбиелеп, білім беріп, әр-қайсысын бөлек отау иелері етті. 13 немере мен 5 шөберенің Әжесі. Балалары мен немерелерінің қатарында түрлі мамандық иелері бар. Бірақ, соның ішінде білім саласында жүргендеріне өз кеңесін үзбей беріп отырады: «Уақыт өзгеріп, бала өзгерсе де, ұстаз өз ісіне адал болу қажет», деген ойды білдіреді. Қамбарова Зибаштың феномені неде деп сұрасақ - «Менің жүрегім мектебім деп соғады, Ұстаздықты жақсы көремін және шәкірттерім қуаныш әкеледі» дейді өзі.

Әдебиеттер:

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М.: Наука, 1977. – 310 с.
2. Психология развития и возрастная психология:учебник и практикум для вузов / Под общей редакцией Л.А. Головей. – 2-е изд., испр. – Москва : Издательство Юрайт, 2020 – 413 с.
3. McAdams, D. (2006). The person: The new introduction to personality psychology (4th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
4. Грязева-Добшинская Вера Геннадьевна, Мальцева Алиса Сергеевна Методика диагностики типа выбора жизненного пути личности // Евразийский Союз Ученых. 2016. №2-4 (23). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-diagnostiki-tipa-vybora-zhiznennogo-puti-lichnosti (дата обращения: 30.01.2024).
5. McAdams, D. (2000). The person: An integrated introduction to personality psychology. Forth Worth, Texas: Harcourt College.
6. Levinson, D. J. (1996). The seasons of a woman’s life. New York: Ballantine Books.
7. Runyan, W. (1982). Life histories and psychobiography: Explorations in theory and method. New York: Oxford University.
8. Runyan, W. (1988). Progress in psychobiography. Journal of Personality, 56(1), 95-326.
9. Сиротюк П. Биографический метод в психологии: подходы, техники и практика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL://https://psihologonline.pro/ru/biograficheskiy-metod-v-psikhologii (дата обращения: 25.01.2023).
10. Логинова Н.А. Психобиографические методы исследования и коррекции личности. Алматы: Қазақ университеті, 2001.- 172 с.

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN ENHANCING COMPETENCY-BASED EDUCATION

Kudaibergenova A.M.,
candidate of pedagogical sciences,
Deputy head of the chair on academic
and educational work
Kozhamberdiyeva N.A.,
1st year doctoral student of
8D01101 pedagogy and psychology, KazNU

Аннотация. Мақалада технологияның құзыреттілік тұғырды жетілдірудегі негізгі рөлі зерттеліп, адаптивті оқыту жүйелері, бағалаудағы жасанды интеллект (AI), виртуалды және кеңейтілген шындық арқылы иммерсивті оқыту сияқты инновациялар білім беру парадигмалары қарастырылды. Ағымдағы зерттеулер мен практикалық мысалдарды синтездеу арқылы бұл мақалада оқытуды жекелендіру, құзыреттілікті тексеруді оңтайландыру және қолайлы оқу ортасын құру технологиясының әлеуеті атап өтіледі.

Түйін сөздер: құзыреттілік тұғыр, оқыту, Қазақстандағы электрондық оқыту, жоғары білім, білім беру инновациялары.

Аннотация. В этой статье исследуется ключевая роль технологий в совершенствовании компетентностного подхода, демонстрируя, как такие инновации, как системы адаптивного обучения, искусственный интеллект (ИИ) в оценивании и иммерсивное обучение посредством виртуальной и дополненной реальности, переопределяют образовательные парадигмы. Посредством синтеза текущих исследований и практических примеров в этой статье подчеркивается потенциал технологий для персонализации обучения, оптимизации проверки компетентности и создания подходящей среды обучения.

Ключевые слова: компетентностный подход, обучение, электронное обучение в Казахстане, высшее образование, образовательные инновации.

Abstract. This article explores the pivotal role of technology in enhancing CBE, showcasing how innovations such as adaptive learning systems, artificial intelligence (AI) in assessments, and immersive learning through virtual and augmented reality are redefining educational paradigms. Through a synthesis of current research and practical case studies, this paper highlights the potential of technology to personalize learning, streamline competency verification, and foster an engaging learning environment.

Key words: competency-based education, skills-based learning, E-learning in Kazakhstan, higher education, educational innovation.

Competency-Based Education (CBE) represents a significant shift in the ethos and methodology of teaching and learning within the modern educational landscape. Unlike traditional education models, which often prioritize time-based metrics such as credit hours and semesters over actual learning outcomes, CBE places the emphasis squarely on student mastery of specific skills or competencies. This learner-centric approach allows students to progress through their education at a pace that suits their individual learning needs, demonstrating their proficiency through practical application rather than the mere passage of time. The importance of CBE in modern education cannot be overstated, as it seeks to align educational outcomes more closely with the demands of the 21st-century workforce, emphasizing skills and knowledge that are directly applicable in real-world scenarios.

The inherent flexibility and student-focused nature of CBE, however, present unique challenges, particularly in terms of assessing and tracking the acquisition of competencies at scale. Traditional educational tools and methods are often ill-equipped to handle the nuanced needs of a competency-based model, which requires ongoing, personalized assessment to ensure each student achieves the

required standards of mastery. Herein lies the critical need for technology in supporting CBE. Advanced technological solutions, from adaptive learning platforms to sophisticated data analytics, offer the potential to revolutionize how educators design, deliver, and assess competency-based learning. Technology can facilitate personalized learning paths by adapting content and assessments to the learner's pace and performance, providing immediate feedback, and identifying areas that need further development.

Moreover, technology can streamline the competency assessment process, enabling educators to track and evaluate student progress with greater accuracy and efficiency. Tools such as digital portfolios, blockchain-based credentialing systems, and AI-driven assessment platforms can provide transparent, verifiable, and scalable means of certifying mastery. In doing so, technology not only enhances the efficacy and accessibility of CBE but also ensures its relevance and applicability in a rapidly evolving educational context.

As we stand on the cusp of a new era in education, the integration of technology within CBE frameworks offers exciting possibilities for personalizing learning, enhancing student engagement, and bridging the gap between education and employment. This article delves into the innovations at the forefront of this integration, explores the challenges that educators and institutions face in adopting these technological solutions, and charts a course for the future direction of technology-enhanced competency-based education.

The integration of technology into Competency-Based Education (CBE) represents a pivotal evolution in pedagogical strategies, aiming to tailor educational experiences to individual learner needs and outcomes. This literature review synthesizes existing research on technology-enhanced CBE, highlighting the effectiveness of various technological innovations such as adaptive learning platforms, Artificial Intelligence (AI), Virtual Reality (VR)/Augmented Reality (AR), and learning analytics in facilitating competency-based learning.

Adaptive Learning Platforms have been central to the development of CBE, providing personalized learning experiences that adjust content and assessments based on the learner’s performance and preferences [1; 12]. These platforms support self-paced learning, allowing students to progress upon mastering specific competencies. Studies by Smith and Brame demonstrate that adaptive learning technologies can significantly improve student engagement and retention rates, underlining their value in CBE environments [2; 498].

Artificial Intelligence (AI) in education has seen rapid advancement, offering unprecedented opportunities for personalized learning and assessment. AI algorithms can analyze student data to predict learning outcomes, identify knowledge gaps, and recommend tailored learning resources [3; 13]. Furthermore, AI-driven chatbots and tutoring systems provide on-demand support to learners, facilitating a deeper understanding of complex competencies [4; 67].

Learning Analytics plays a crucial role in monitoring and assessing student progress in CBE programs. By collecting and analyzing data on learner interactions, assessments, and outcomes, educators can gain insights into student learning patterns, predict performance, and provide timely interventions [5; 138]. This data-driven approach supports the continuous improvement of learning experiences and the effective assessment of competencies.

Despite these advancements, challenges remain in fully integrating technology into CBE. Issues such as digital equity, the complexity of implementing AI and VR/AR technologies, and concerns regarding data privacy and ethics pose significant barriers [6; 305]. Additionally, the effectiveness of these technologies depends on their alignment with pedagogical goals and the readiness of institutions and educators to adopt and integrate them effectively into their teaching practices.

The existing body of research underscores the potential of technology to significantly enhance CBE by providing personalized, immersive, and data-driven learning experiences. However, the realization of this potential requires careful consideration of technological, pedagogical, and ethical factors. Future research should focus on developing scalable and sustainable models for technology integration in CBE, assessing the long-term impact of these technologies on learning outcomes, and exploring innovative solutions to the challenges identified.

In Kazakhstan, the educational landscape is witnessing a transformative shift towards Competency-Based Education (CBE), propelled by the integration of technology. This movement reflects a global trend towards more personalized, flexible, and skill-oriented learning. The Kazakhstani approach to embracing technological innovations in CBE underscores the nation's commitment to advancing its educational systems and aligning them with international standards and the demands of the 21st-century workforce.

Adaptive Learning Platforms in Kazakhstan have begun to take center stage, offering a promising avenue for personalizing education. Platforms such as Bilimland and online resources provided by the "Electronic School" initiative demonstrate how adaptive technologies can cater to individual student needs, allowing learners to progress at their own pace. These platforms are instrumental in delivering customized content and assessments that align with the specific competencies each student aims to master, thus embodying the essence of CBE.

Artificial Intelligence (AI) has started to make inroads into the Kazakhstani educational sector, with AI-driven tools being employed to automate the assessment of student competencies and provide tailored learning experiences. AI technologies are being explored for their potential to offer real-time feedback to students, identify learning gaps, and recommend personalized learning pathways. This innovation is crucial for scaling CBE across diverse educational institutions, ensuring equitable access to quality education.

Learning Analytics is another area where Kazakhstan is making significant strides. The collection and analysis of data on student learning activities and outcomes are empowering educators to make informed decisions about teaching strategies and interventions. This data-driven approach supports the identification of students who may need additional support, enabling targeted assistance that is conducive to mastering the required competencies [7; 50].

Despite these technological advancements, Kazakhstan faces challenges in fully realizing the potential of technology in CBE. One of the main obstacles is the digital divide, which affects students' and educators' access to technology, especially in remote and rural areas. Additionally, there is a need for ongoing professional development for educators to effectively incorporate technology into their teaching practices and competency assessments.

Looking to the future, Kazakhstan is poised to further innovate in the realm of technology-enhanced CBE. Blockchain technology is being explored as a means to securely and transparently verify and record students' competencies and achievements, potentially revolutionizing credentialing in higher education and vocational training. Furthermore, the government's Digital Kazakhstan program aims to accelerate the integration of digital technologies in education, promising to address current challenges and propel the nation towards a more digitized, competency-focused educational model.

Kazakhstan's journey in integrating technology into CBE is marked by significant innovations and notable achievements. Adaptive learning platforms, AI, VR/AR, and learning analytics are playing a pivotal role in personalizing education and enhancing the acquisition of competencies. While challenges remain, the continued commitment to technological integration, supported by national initiatives and policies, suggests a bright future for technology-enhanced CBE in Kazakhstan. As the country advances in this direction, it sets a precedent for how technology can be leveraged to transform education, making it more relevant, engaging, and aligned with the needs of both students and the evolving global economy.

In Kazakhstan, where digital transformation in education is a priority under the "Digital Kazakhstan" program, these technologies present an opportunity to further elevate CBE and align it with the needs of both learners and the labor market [8; 97].

Educators should be empowered with the skills and knowledge to incorporate new technologies into their teaching, necessitating ongoing professional development and support. Technologists, on the other hand, should prioritize the development of accessible, user-friendly technologies that cater to the diverse needs of Kazakhstan's student population, ensuring that innovations are not only advanced but also inclusive.

By embracing these emerging technologies and adopting a collaborative approach to their integration, Kazakhstan can lead by example in modernizing education through CBE, setting a benchmark for both national and international educational communities.

The integration of technology within Competency-Based Education (CBE) is transformative, marking a pivotal shift towards more personalized, efficient, and engaging learning experiences. Technologies such as AI, VR/AR, blockchain, and learning analytics are at the forefront, offering innovative solutions to tailor education to individual learner needs, authenticate competencies securely, and facilitate immersive learning experiences. These advancements underscore the potential of technology to revolutionize CBE, making it more accessible and aligned with the dynamic requirements of the global workforce. By fostering an ecosystem that embraces technological advancements, the future of CBE can be shaped to offer unparalleled educational opportunities, setting a new standard for teaching and learning in Kazakhstan and beyond.

References:

1. Johnson, L., Adams Becker, S., Cummins, M., Estrada, V., Freeman, A., & Ludgate, H. (2017). "NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition." The New Media Consortium, pp. 12-25.
2. Smith, G., & Brame, C. (2019). "Adaptive learning platforms: Creating a path for success." Journal of Educational Technology Systems, 47(4), pp. 498.
3. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). "Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators?" International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(1), pp. 13.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). "Artificial Intelligence In Education." Center for Curriculum Redesign, pp. 67.
5. Siemens, G. (2013). "Learning analytics: The emergence of a discipline." American Behavioral Scientist, 57(10), pp. 138.
6. Jones, C. (2020). "Challenges to the widespread adoption of immersive technologies in education." Educational Technology Research and Development, 68, pp. 305.
7. Nurym, S., & Akshalova, B. (Year). "Technological Innovations in Kazakhstan's Higher Education: A Path to Competency-Based Education." Journal of Education and Science in Kazakhstan, Vol. Issue, pp. 50-65.
8. "Digital Kazakhstan." (2020). Digital Kazakhstan Program Report, Ministry of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry, pp. 97.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ТҰЛҒААРЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРҒА ӘСЕРІ

Жубаназарова Назираш Сулейменовна,
психол.ғ.к., доцент
Абдибахи Ұлбике Талғатқызы,
6B03107 –Психология мамандығының 4 курс студенті,
Сайлинова Қарлығаш Кайрбергеновна,
8D03107-Психология мамандығының 2 курс PHD
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Бұл мақала жасөспірімдер арасындағы агрессивті мінез-құлықтың көрініс табуын, сондай-ақ теріс агрессияның тұлғааралық қатынастарға қалай әсер ететінін қарастыруға бағытталады. Жасөспірімдік кезеңде баланың бойындағы өзгерістерге кімдер әсер ететініне шолу жасаймыз.
Түйін сөздер: Агрессия, жасөспірім, мінез-құлық, тұлғааралық қарым-қатынас.

Аннотация. Данная статья будет направлена на рассмотрение проявления агрессивного поведения среди подростков, а также того, как негативная агрессия влияет на межличностные отношения. В подростковом возрасте дается обзор того, кто влияет на изменения в ребенке.
Ключевые слова: Агрессия, подростковый возраст, поведение, межличностное отношение.

Abstract. This article will focus on the manifestations of aggressive behavior among adolescents, as well as how negative aggression affects interpersonal relationships. In adolescence, an overview is given of who influences the changes in the child.
Key words: Aggression, adolescence, behavior, interpersonal attitude.

Кіріспе

Түріктің жазушы-философы Фетхуллаһ Гүлен жазады: «Бес жасқа дейін баланың түпсанасы кез-келген ақпаратты тез қабылдап алатын аса қабілетті кезеңі, сол себепті де осы аралықта балаға қолдан келгенше жақсы үлгі көрсету қажет» дегендей, ата-ана баласына қандай тәрбие, қандай қарым-қатынас жасаудың үлгісін алдын-ала ойластырған жөн

Әрбір адам өмірінің белгілі бір кезеңінде қандай да бір іс-әрекетті меңгеру кезінде немесе жаңа жағдайға ауысқан кезде қиындықтарды басынан кешіреді. Жасөспірімдік кезең – адам онтогенезіндегі күрделі кезеңдердің бірі [1].

Негізгі бөлім

Қазақстандық ғалым А.Т. Ақажанованың көп жылдық зерттеулерінде кәмелеттік жасқа толмаған жасөспірімдердің қатыгездік және агрессивтілік мінез-құлықтарының қалыптасуы мен олардың көрініс беруіндегі түрткі болатын негізгі факторларды атап көрсетеді: эмпатияның жоқтығынан, өзін-өзі сыйлау мен өзін-өзі бағалаудың төмендігінен, отбасында жағымды ахуалдың болмауынан, өмірде кездескен сәтсіздіктерден уақытша болса да құтыламын деген жаңсақ оймен ішкілікке түсуінен, үйден қашудан, үлкендердің бақылауынан тыс қалған немесе ата-ананың шектен тыс өбектеуінен және тағы басқа жайттардан қалыптасатынын айтып кеткен [2]

Агрессивтілік адамға табиғаттан берілген инстинкт немесе қажеттілік белгісі болып құрастырылады деген теорияда бар. БАҚ-тың теріс ықпалын жақтаушылар адамдар агрессивті болуға өзгелердің агрессивті әрекеттерін бақылай отырып үйренеді деген фактіге сүйенеді. М. Хьюсман зерттеушілер тобымен бірге 20 жыл бойы телехабарлар мен агрессивтіліктің арақатыстылығын бақылаған (Бэрон. Агрессия). Олар 30 жастағы жасаған қылмыстың ауырлығы 8 жастағы көретін телехабарлармен сәйкес келетіндігін анықтаған [3]

Жасөспірімдік жаста айқын байқалатын әсерлену тұрақсыздығы, көңіл күйінің шұғыл өзгермелілігі, қуанышты күйден жабырқау күйге тез ауысу тән. Соңғы кездері ТМД елдерінде балалық шақ психиатриясына байланысты: «Психогенные характерологические и патохарактерологические реакции» (В. Ковалева, 1973, 1981); жасөспірімдік шақ психиатриясына: «Специфически-подростковые поведенческие реакции» (А.Е. Личко, 1973, 1983) деген ұғымдар кеңінен қолдануда. Белгілі бір ұғымды белгілеу үшін қолданылатын көптеген терминдер норма мен патология шегінде тұрған осы өзгеше жеке бастық реакциялардың мәнін мұқият түсінудің жеткіліксіз екендігін көрсетеді [4]

Пиаже және Инхельдер жасөспірімдердің ойлау процестерін зерттей келе, осы жас кезеңінде ойлаудың «гипотетикалық» және «дедуктивтік» тәсілдері жетіледі деген. Олар әрбір берілген материалдардың мүмкін болатын нәтижелерін елестетеді және күтеді [5]

Психолог, зерттеуші А.Ұ. Ескендірова (2003) «Түрлі факторларға байланысты жасөспірімдерде агрессивтіліктің пайда болуының психологиялық ерекшеліктері» атты зерттеу жұмысында агрессивтіліктің пайда болуының себептерінің бірі – отбасында да, мектепте де, араласатын ортасында да ынтымақты қарым-қатынас орнатылмауынан жасөспірімдерге еріксіз күш қолданып, жазалауынан деп түсіндіреді [6] Осылайша, агрессивті мінез-құлық балалық және жасөспірімдік жас үшін әжептәуір үйреншікті құбылыс болады. Оған қоса, тұлғаның әлеуметтену үрдісінде агрессивті мінез-құлық маңызды қызметтер атқарады. Қалыпты жағдайларда ол қорқыныштан арылтады, өз мүдделерін қорғауға көмектеседі, сыртқы қауіптен қорғайды, бейімделуге септігін тигізеді. Осыған байланысты агрессияның екі түрі туралы айтуға болады: зарарсыз – бейімделуші және деструктивті – дезадаптивті.

Агрессия және делинквентті мінез-құлық өзара шарттас екендігі анық. Шынында, заң бұзушылық әрекеттер көбінесе агрессивті әрекеттермен бірге жүреді. Бұл пайдакүнемдік мақсатта жасалған қылмыс болуы мүмкін, бұл жағдайда агрессия инструменталды сипатта болады, басқаша айтқанда қандай да бір мақсатқа жетуге септігін тигізеді (тұрғын үйді алу үшін өлтіру, тонау барысында физикалық зорлық жасау, ақшасын тартып алу үшін қорқыту, т.б.). Басқа да зорлық-зомбылық қылмыс жағдайында дұшпандық мінез-құлық көрініс табады. Тұтас алғанда зорлық-зомбылық агрессивті мінез-құлықтың ең қауіпті формасы ретінде заңдармен тыйым салынған және мемлекеттік бақылауында болады. Тұлғаның делинквентті мінез-құлқы мен агрессияның арасындағы өзара байланыс біркелкі емес. Заңды бұзу деңгейіне жеткен агрессивті мінез-құлық еліктеудің салдары болуы мүмкін. Еліктеудің үлгілері туысқандар, құрдастар, басқа да маңызды адамдар бола алады.

Агрессивті мінез-құлыққа еліктеуде делинквентті субмәдениет ерекше рөл атқарады. Асоциалды топтар, қарақшы топтар, бостандықтан айыру орны - бұл барлық әлеуметтік институттар тұрақты агрессивті мінез-құлық қалыптастырады.

М. Кле психологиялық әдебиеттерде жасөспірім кезеңіндегі дағдарыстың екі түсінігін табуға болатынын атап кетті. Бір жағынан, мінез-құлықта көріністер мен ойлардың үлгісінің дамуы, екінші жағынан, қайғырулармен, мазасыздықпен және қайғымен жүретін психологиялық бұзылыстар [7]. Екі түсінікте жасөспірімдік жастағы дағдарыс түсінігіне қатысты.

Заң бұзушылық мінез-құлыққа қатысты әртүрлі әдістер мен ұғымдық аппарат қолданылады. Психологиялық әдебиеттерде, көбінесе оны «делинквентті» мінез-құлық ретінде түсіндіреді, яғни «белгілі қоғамда және белгілі бір уақытта бекітілген заңдардан ауытқыған нақты тұлғаның іс-әрекеттері, басқа адамдардың амандығына немесе әлеуметтік тәртіпке қауіп төндіретін және шамадан асып кетсе, қылмыстық тұрғыдан жазаланатын іс – әрекеттер». Заң бұзушы әрекет жасаған тұлға делинквентті тұлға, ал іс-әрекеттер – делинкті деп бағаланады. Криминалды мінез-құлық – делинквентті мінез-құлықтың бұрмаланған формасы болып табылады. Тұтас алғанда делинквентті мінез-құлық қоғам ережелерінде (заңдарында) айқын көрініс тапқан, мемлекеттік өмірдің қалыптасқан нормаларына тікелей қарсы бағытталған.

Отандық ғалым Ш.Е. Жаманбалаеваның «Девианттық мінез-құлықтың әлеуметтік мәселелері» тақырыбындағы көп жылдық ғылыми жұмысында агрессивтілік пен делинквенттілік мінез-құлықтың арасындағы байланысты әлеуметтік тұрғыдан қарастырған. Ғалымның ойынша, девианттық мінез-құлықты – мінез-құлық актісі деп әділдікпен айтады, ол

адамдардың іс-әрекеттері немесе өмір салттары, арнайы қоғамдағы қабылданған әлеуметтік нормалар мен заңгерлік негіздегі салдарлы қоғамдық санкцияларды бұзатын іс-әрекеттерді қарастырамыз.

Берілген анықтама біріншіден, осы девианттық және агрессивтік мінез-құлықтың барлық көріністерін қамтиды (іс-әрекет, өмір салттары); екіншіден, ауытқудың тек ресми жағын ғана емес, сонымен қатар айтылмаған әлеуметтік нормалардағы бейресми ауытқыған мінез-құлық формаларын да қарастырады; үшіншіден, санкцияның әр түрлерін қамтиды, олар көбінесе өздері девиацияға алып келеді – ол топтық ауытқудан, қоғамдық жақтырмауға және сонымен қатар толығымен қоғамнан бөліп тастауға алып келетін санкциялар [8]. Арнайы әдебиетте осы қарастырылып отырған термин әртүрлі мағынада қолданылады. «Делинквенттілік» ұғымын жасөспірімдік психиатрия тәжірибесіне енгізе отырып, А.Е. Личко бұл ұғыммен қылмыстық жауапкершілік жүктемейтін, қоғамға қарсы ұсақ әрекеттерді шектейді. Бұл мысалы, мектепте сабақтардан қалу, асоциалды топқа ену, ұсақ бұзақылықтар жасау, тіл тигізу, азғантай ақша тартып алу, мотоциклдерді ұрлау. В.В. Ковалев делинквенттілікті бұндай пайымдауға қарсы шықты. Ғалым делинквентті мінез-құлық қылмыстық әрекет болып табылатындығын көрсетті.

Шетелде кең тараған термин, көбінесе кәмелеттік жасқа толмаған жасөспірімдер жасайтын қылмысты білдіру мағынасында қолданылады. Ауытқушылық мінез-құлық әлеуметтік нормадан ауытқудан көрініс береді. Заң бұзушы мінез-құлықтың қалыптасуына тұлғаның жеке қасиеттеріне қатысты биологиялық факторлар әсер етеді. А.Г. Асмолов тұлғаның жеке қасиеттеріне нейродинамикалық, жыныстық және конституциондық қасиеттерді және интегралды жеке мінездемелерді, яғни темпераментті жатқызады [9.].

Аса күрделі және әртүрлі «тұлғаның ауытқушы мінез-құлқы» санатының ішінен тәуелді мінез-құлық немесе тәуелділік деп аталатын топ бөлініп шығады. Тұлғаның тәуелді мінез-құлқы маңызды әлеуметтік мәселе болып табылады, өйткені ол жұмысқа жарамдылықты жойып алу және айналасындағылармен қақтығыстар, қылмыстар жасау секілді жағымсыз салдарға әкеліп соқтыруы мүмкін. Бұл қалай болғанда да, кез-келген отбасының басына келетін, девиацияның ең кең тараған түрі болып табылады.

XX ғасырдың екінші жартысында шетелдік зерттеушілер жасөспірім дамуында ортаның рөлін терең қарастырды. Э. Эриксонның эпигенетикалық тұжырымдамасында жасөспірімдік жас өмір циклінің 5-ші кезеңінде келеді, оның мақсаты тұлғалық өзін-өзі анықтауға жету болып табылады [10].

Көне заманнан бері тәуелді мінез-құлықтың әртүрлі формаларын зиянды немесе жағымсыз әдеттерді атаған, бұндай әдеттерге: ішімдікке салыну, артық жеу, құмар ойындар және басқа да әуестіктер жатқызылған. Қазіргі заманғы медициналық әдебиеттерде патологиялық әдеттер термині кеңінен қолданылады. «Тәуелділік» ұғымы медицина саласынан енген, қазіргі таңда салыстырмалы тұрғыда жаңа және танымал болып табылады. Барлық адамдар ауа, су, тағам секілді өмірге маңызды объектілерге «қарапайым» тәуелділікті сезінеді. Шамадан тыс тәуелділікке бейімділік, керісінше, мәселелік симбиотикалық қарым-қатынастар немесе тәуелді мінез-құлықтың пайда болуына әкеледі. Осылайша, тәуелді мінез-құлық тұлға тарапынан бір нәрсені немесе біреуді теріс пайдаланушылықпен және оның мұқтаждықтарының бұзылуымен тығыз байланысты болып табылады.

Арнайы әдебиетте қарастырылып отырған ақиқаттың тағы бір атауы қолданылады – аддиктивті мінез-құлық, ағылшын тілінен аударғанда «бейімді, өлтіретін әдет» деген мағына береді. Бізге белгілі болғандай, адам эгоист немесе альтурист, байсалды немесе жағымпаз, атеист немесе діни адам болып дүниеге келмейді. А.С. Макаренко өз жұмысында қиын балалардың адамгершілік аумағының қалыптасуында, әлеуметтік жүріс-тұрысында ешқандай әлеуметтік спецификалық және туа пайда болған механизмдер анықтамасы немесе табиғи қиын мінездер болмайды. Ол тіпті педагогикалық жағынан бос кеткен жасөспірімдер өмір сүре алады және жаңалық ашады деп қарастырды. Бұған көз жеткізу үшін А.Б. Федоршин заңды бұзушы физикалық және психикалық жағынан сау жасөспірімдерді жан-жақты қарастырған болатын [11].

Жасөспірімдік кезеңдегі агрессивті тенденциялардың өсуі қоғамдағы күрделі әлеуметтік мәселе. Кейінгі уақытта жасөспірімдер арасындағы топтық төбелестер, бейресми түрдегі топтасулар жиі кездесуде. Бұл жайттарға жасөспірімдік кезеңдегі агрессивті мінез-құлықтардың өсуіне ықпал етуде. Агрессивтік мәселесі тек біздің елде емес, шетелде де арнайы психологиялық зерттеу жұмыстарын тудыруда.

Әлі күнге дейін «агрессивтілік» термині толығымен анықталған жоқ. Кейбір мұғалімдер – екінші сынып оқушысында осындай агрессивтілік, дөрекілік, тыңдамаушылық, патологиялық өтірік айтушылық, тез ренжігіштік, айтқан ескертулерге адекватсыз реакциялардың болуын толығымен түсіне алмайды. Не үшін үшінші сынып оқушысы ішімдікті қолданады, үйден қашады, жертөрелерде түнейді және қайыршылықпен айналысады. Неге 5-7 сынып оқушылары құстарды ұстап алып өртейді, неге олар хайуанаттар бағындағы еліктерді өлтіреді. Неге 8-9 сынып оқушылары жанар майды, кір жуатын ұнтақтарды сүйсіне иіскейді, өздеріне дәрігерлер көмектесе алмайтын жағдайға дейін апарады.

Өкінішке орай, осы немесе басқа да сұрақтарға мұғалімдердің жауаптары болмайды. Олардың көбісі бұл жасерекшелік негативизмі деп қате ойлайды [12]

Жасөспірім жасында қарым-қатынасқа және басқа адамдармен араласуға қажеттілік айтарлықтай күшті болады. Бір жағынан, ересектермен қарым-қатынас күрделі және қарама-қайшылықта сипатталады. Екінші жағынан, жасөспірімнің көпшілігі өз ата-аналарына өте жақын болса, кейде – олар өзбеттілікті талап етіп, өз құқықтарын кеңейтуге тырысады және өзінің «ересек» екендігін әр кезде мойындатқысы келеді. Ата-аналары және тәрбиешілері бұл өзгерістерге аса мән бермейді, нәтижесінде кикілжің пайда болады. Олар ересектер тарапынан болатын шектеулерді өздерін сыйламау ретінде қабылдайды. Бұндай жағдайда жасөспірім дөрекі, шыдамсыз, басқаруға келмейтін және әрбір әрекетке қайшы тұратын мінез көрсете бастайды [13]

Қорытынды

Мақаланың негізгі бөлімін қорытындылай келе, жасөспірімдік шақ адам өміріндегі ең маңызды кезеңнің бірі деп атап өтсек болады. Бұл кезеңде баланың белгілі бір теріс мінез-құлық көрсетуі, агрессияға бейім болуына кез-келген нәрсе әсер етеді. Мысалы, баланың ата-анамен, ортадағы достары сонымен қатар мектептегі мұғалімдер мен қоршаған ортадағы болып жатқан оқиғалар әсер ететінін атап айта алады екенбіз. Сонымен қатар бұл кезеңде бала бойындағы агрессияны басқаруымен жұмыс жасамаса болашақта агрессияның басым болуынан түрлі қиындатылған жұмыстар көрініс табуы мүмкін. Және де агрессивті мінез-құлық, баланың тұлғааралық қарым-қатынастарында кері әсерін тигізуі мүмкін екенін айта аламыз.

Әдебиеттер:

1. Сизоненко А.М., Руди И.Б. Агрессия и ее коррекция в подростковом возрасте//Қостанай Мемлекеттік Педагогикалық Институтының Жаршысы, №1(9), 2008ж.
2. Акажанова А.Т. Психолого-педагогические проблемы жестокости и агрессивности несовершеннолетних подростков. Межд.конф., г.Шымкент, 2004.
3. Ақажанова А.Т. Девиантология: Оқу құралы. – Алматы: Заң әдебиеті, 2009. – 126 б.
4. Құдиярова Ғ. Жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқушылықтар. – Алматы: Рауан, 1996, 208 б.
5. Эриксон Э. Трагедия личности. М.: Алгоритм, Эксмо, 2008. – 256с.
6. Ескендирова А.У. Психологическое особенности проявления агрессии у подростков в зависимости от различных факторов: дисс. канд. псих. наук. – Алматы, 2003, - 157с.
7. Кле М. Психология подростка. – М. 1991. -171с.
8. Джаманбалаева Ш.Е. Общество и подросток: социологический аспект девиантного поведения. А., 2002.
9. Социальная психология личности в вопросах и ответах: Учеб. пособие /Под. ред. проф. В.А. Лабунской.- М.: Гардарики, 1999. –397 с.
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996. - 123с.
11. Федоршин Д.И. Трудный подросток. Душанбе. – 1972.
12. Трудный подросток /под. ред. Г.А. Уманова.- Алма –ата: Рауан, 1990. – 96с.
13. Божович Е.Д. Психологические особенности развития личности подростка. М.: Издательство «Знание», 1979. – 40с.

ҚАЗІРГІ ЖЕТКІНШІКТЕРДІҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жубаназарова Назираш Сулейменовна,
психол.ғ.к., доцент
Жил-Хайдарова Карина,
6В03107 –Психология мамандығының 4 курс студенті
Музапарова Шахидам Аблаасановна,
7М03117 – Психология мамандығының
1 курс магистранты,
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і,
Толегенова Алия Амангалиевна,
PHD, Доцент, Нур-Мубарак университеті

Аннотация. Қазіргі кезеңде өзін-өзі бағалау деңгейін зерттеу психологиялық-педагогикалық теория мен эмпирикалық зерттеу үшін өзекті болып табылады. Тұлғаның қалыптасу кезеңдерін білдіретін жеткіншектік шақ, барлық балалық шақтардың арасындағы ең қиыны және күрделісі болып табылады.

Жеткіншектік кезеңде жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауына әсер ететін физиологиялық және псаихологиялық факторлармен сипатталады. Өзін – өзі бағалауына тұлғаның физиологиялық өзгерісі, басқаша айтқанда, оның гендерлік ерекшеліктері де маңызды рөл атқарады. Психологтардың бұл салаға деген қызығушылығы жыл сайын артып келеді. Білім беру мекемелеріндегі қызметкерлер үшін мақала өзектілігі жеткіншектермен тиімдірек жұмыс істеу үшін алынған мәліметтерді пайдалану мүмкіндігінде, атап айтқанда, қоғамдық ортада және жалпы осы жаста бейімделу процесін жеңілдетуімен сипатталады.

Түйін сөздер: жасөспірім, жасөспірімнің психологиялық ерекшеліктері, өзіне деген қатынас, өзіндік санасы, өзін-өзі бағалауы, гендерлік айырмашылықтары

Аннотация. В настоящее время изучение уровня самооценки актуально для психолого-педагогической теории и эмпирических исследований. Подростковый возраст, представляющий собой этапы формирования личности, является самым трудным и сложным из всех периодов детства. Подростковый возраст характеризуется наличием физиологических и психологических факторов, влияющих на самооценку личности. Физиологические изменения человека, иначе говоря, его гендерные характеристики, также играют важную роль в самооценке. Интерес психологов к этой области возрастает с каждым годом. Актуальность статьи для сотрудников образовательных учреждений характеризуется возможностью использования полученных данных для более эффективной работы с подростками, в частности, в общественной среде и в целом, путем облегчения процесса адаптации в этом возрасте.

Ключевые слова: подросток, психологические особенности подростка, самоотношение, самосознание, самооценка, гендерные различия.

Abstract. At the present time, the study of the level of self-esteem is relevant for psychological-pedagogical theory and empirical research. Adolescence, which represents the stages of personality formation, is the most difficult and complex of all childhood periods.

Adolescence is characterized by physiological and psychological factors affecting the self-esteem of an individual. Physiological changes of a person, in other words, his gender characteristics also play an important role in self-esteem. The interest of psychologists in this field is increasing every year. The relevance of the article for employees in educational institutions is characterized by the possibility of using the obtained data to work more effectively with adolescents, in particular, in the public environment and in general, by facilitating the process of adaptation at this age.

Key words: teenager, psychological characteristics of a teenager, self-attitude, self-awareness, self-esteem, gender differences.

Жеке тұлғаның өз - өзіне деген көзқарасы қазіргі психология ғылымының ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Өзін-өзі бағалауды қалыптастырудың алғышарттары ерте балалық шақта қаланғанына қарамастан, жеткіншектік шақта өзін – өзі қалыптастыру процесі үшін сезімтал деп санауға болады. Жеткіншектердің өзіндік бағалауы үйлесімді, интегралды тұлға болып қалыптасуына шешуші рөл алады және мінез-құлықтың, тұлғааралық қарым-қатынастың, бейімделу әдістерінің және жеке мақсаттарына жетудің көптеген аспектілеріне реттеуші әсер етеді.

Мақалада жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына негізгі акцент жасалады, сол себепті, әртүрлі сөздіктерде өзін-өзі бағалау түсінігі сипатталады.

Б.Г.Мещеряков пен В.П.Зинченко «Үлкен психологиялық сөздігінде» өзін-өзі бағалау «жеке тұлғаның жалпы өз - өзіне және оның жеке индивидуалдылығының, іс-әрекетінің, мінез-құлқының жеке аспектілеріне қарайтын құндылық, мәнділік» ретінде сипаттайды [1, 437б].

«Үздіксіз ересектерге білім беру» терминологиялық сөздігінде өзін-өзі бағалау «тұлғаның өзі туралы, оның қасиеттері, артықшылықтары, кемшіліктері, белсенді қабілеттері, әлеуетті мүмкіндіктері туралы, сондай-ақ, оның басқа тұлғалар арасындағы орны мен рөлі туралы пікірі мен пайымдауы» деп баяндалады [2, 304 б.].

«Кәсіби-педагогикалық концепциялар» сөздігінде өзін-өзі бағалауға берген түсінік: «1) Белгілі бір іс-әрекеттерді (жұмыстарды) жасау мақсатында тұлғаның қабілеттері мен мүмкіндіктерінің деңгейлерін сипаттау. 2) Өндірілген еңбектің (өнімдердің, нәтижелердің) стандартталған нормаларға сәйкестік дәрежесін бағалау» [3, 389б.].

Өзін-өзі бағалау - тұлғаның орталық қалыптасуы. Ол көбінесе жеке тұлғаның әлеуметтік бейімделуін анықтайды және оның мінез-құлқы мен іс-әрекеттерін реттеуші болып табылады. Сондықтан жеткіншектердің өзін-өзі бағалау дәрежесін анықтау өте маңызды. Оның қоғамға сәтті бейімделуі осыған байланысты.

Қазіргі жеткіншектердің гендерлік ерекшеліктері мен өзін-өзі бағалауы арасындағы байланысты отандық және шетелдік ғалымдардың арасында өзекті тақырып болып саналады. Жеткіншектердің индивидуалды тұлғасын қалыптастыруда өзін-өзі бағалау маңызды рөл атқаратындығы және оның сенімділігіне, ынтасына және қабілеттеріне әсер ететінін атап өткен жөн. Жеткіншектердің өзін-өзі бағалауындағы гендерлік айырмашылықтар олар қабылдайтын және олардың индивидуалдылығына кіріктіретін әлеуметтік - мәдени стереотиптермен және рөлдермен байланысты сипатталады.

Сонымен қатар, жеткіншектердің өзін-өзі бағалауындағы гендерлік айырмашылықтар жеке индивидуалды ерекшеліктерімен және жеке қасиеттерімен байланысты. Мысалы, кейбір зерттеу жұмыстары жынысқа байланысты өзін-өзі реттеу және мәселелерді шешудің әртүрлі стратегияларын қарастырумен гендерлік айырмашылықтарды сипаттайды. Негізгі факторлардың бірі – жеткіншектердің өсіп-өркендеуіне өнуіне ықпал ететін әлеуметтік ортасына байланысты өзіндік бағалауда ерекшеліктер байқалады. Жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына отбасылық құндылықтар мен үміттер де, тәрбиелік жағдайлар мен педагогикалық тәсілдер де айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына гендерлік рөлдердің стереотиптері, әлеуметтік салыстыру және басқалардың сыны сияқты әртүрлі факторларға байланысты өзгерістермен сипатталады. Өзін-өзі бағалауы төмен жеткінщектер оқуда қиындықтарға тап болуы мүмкін, мотивация жетіспейді және стресске бейім келеді. Сондықтан, жеткіншектердің өзін-өзі бағалауының гендерлік ерекшеліктерін анықтау, түсіну білім беруде, психологиялық көмек көрсетуде табысты қолдау мен жақсартудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін маңызды болып табылады.

Қазіргі жеткіншектер өздерінің физиологиялық гендерлік гендерлік ерекшеліктеріне байланысты қоғамның күтулері мен стандарттарына бағынуы мүмкін. Бұл олардың өзін-өзі бағалауына және оқу жетістіктеріне әсер етуі мүмкін. Әлеуметтік факторлардың (стереотитер, стандарттар, күтілулер) тұлғаның қалыптасуы мен оқу үдерістеріне, қоғамда тұлға болып орын алуына айтарлықтар әсер етеді.

Өзін-өзі бағалау тұжырымдамасы психологиялық зерттеулердің негізгі аспектілерінің бірі болып табылады. Бұл тақырыпқа деген қызығушылық оның тұлғаның өмірінің көптеген

салаларына, соның ішінде жеткіншектердің тұлға болып қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Өзін-өзі бағалау - бұл адамның өзіне деген бағалары мен сезімдерінің жиынтығы. Бұл концепция тұлғаның қабілеттілік, мінез-құлық, сыртқы келбет сияқты аспектілерінің ішкі бағалауын ғана емес, сонымен бірге, адамдардың қоршаған ортадан алатын сыртқы бағалауларды, мысалы, әлеуметтік мәртебе мен жетістік деңгейін қабылдауды қамтиды.

Назар аударатын бірінші фактор – гендерлік ерекшелік. Көптеген зерттеу жұмыстарында баяндалатын, ұлдар мен қыздардың өзін-өзі бағалауында айырмашылықтар бар. Кейбір зерттеулер ұлдардың физикалық белсенділік саласында өзін-өзі бағалауы жоғарырақ, ал қыздардың әлеуметтік қарым-қатынас саласында өзін-өзі бағалауы жоғары екенін көрсетеді. Бұл әдетте әрбір жыныспен байланысты әлеуметтік - мәдени стереотиптер мен күтулерге байланысты сипатталады [4, 130б.].

Қазіргі жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына әсер ететін тағы бір фактор – құрдастарымен салыстыру. Көбінесе қазіргі жеткіншектер өз - өздерін өз жасындағы басқа адамдармен салыстырады және салыстыру нәтижесіне қарай өзін-өзі бағалауды жоғарылатуы немесе төмендетуі мүмкін. Егер жеткіншектер өз - өзін құрдастарынан нашар немесе жақсы деп санаса, бұл оның өзін-өзі бағалауына және академиялық мотивациясына қатты әсер етуі мүмкін. Отбасы мен қоршаған ортаның рөлі де бұл тұрғыда маңызды болып табылады. Жеткіншектердің отбасында және жақын ортасында болып жатқан барлық жағдайлар оның өзін-өзі бағалауына әсер етуі мүмкін. Мысалы, ата-анасы мен жақындарының қолдауы мен мақұлдауы жеткіншектерде өзін-өзі бағалауды дамытуға көмектеседі, ал сын немесе қолдаудың болмауы оның өзін-өзі бағалауына теріс әсер етуі мүмкін.

Қазіргі жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына гендерлік ерекшелік, құрдастарымен салыстыру, отбасылық орта және оқу үлгерімі сияқты бірнеше факторлар әсер етуі мүмкін. Осы факторларды түсіну білім берушілермен мен ата-аналарға жеткіншектердің өзін-өзі бағалауын қолдауға және дамытуға және сол арқылы олардың оқу үлгерімін жақсартуға бағытталған стратегиялар мен бағдарламаларды әзірлеуге көмектеседі.

Жеткіншектердің өзін-өзі бағалауды дамытуда әлеуметтік қолдау да маңызды рөл атқарады. Жеткіншектер достарынан, мұғалімдерінен немесе маңызды адамдардан қолдау алған кезде, бұл олардың өзін-өзіне қарым - қатынаспен өзін-өзі бағалау сезіміне оң әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, теріс пікірлер немесе жағымсыз көзқарастар жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына теріс әсер етуі мүмкін.

Мәдени нормалар мен стереотиптер де жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына әсер етуі мүмкін. Әртүрлі мәдениеттер жеткіншектердің қандай болуы керек және құнды немесе қажет деп саналатындығы туралы белгілі бір күту мен идеяларға ие. Егер жеткіншектер бұл стандарттарға сәйкес келмесе, ол өзін-өзі бағалауды төмендетіп, жетістіктеріне қанағат-танбауы мүмкін.

Зерттеулер көрсеткендей, жеткіншектер гендерлік ерекшеліктеріне байланысты өздерінің қабілеттерін, жетістіктерін әртүрлі қабылдауы мүмкін. Жалпы, қыздар көбінесе ұлдарға қарағанда оқудағы жетістіктерге және өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейіне артықшылық береді. Қыздардың өзін-өзі бағалауы оқу нәтижелері мен әлеуметтік жетістіктерді бағалауға негізделуі мүмкін [5, 48б.].

Екінші жағынан, ер балалар көбінесе басқа салалардағы, мысалы, спорттағы немесе шығармашылықтағы жетістіктерге бағдарланады. Олардың өзін-өзі бағалауы өздерінің дағдылары мен кәсіби жетістіктеріне байланысты болуы мүмкін. Бір қызығы, ұл балалардың өзін-өзі бағалау тұрақтылығы жоғары болуы мүмкін, бұл әлеуметтік және мәдени күтулердегі айырмашылықтарға байланысты болуы мүмкін.

Қазірге жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына гендерлік әсер стереотиптер, әлеуметтік орта және қоғамның күтулері сияқты бірқатар факторлармен байланысты. «Идеал» қыздар мен ұлдардың қандай болуы керектігі туралы нормалар мен идеялар өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына әсер етеді және қандай қасиеттер мен жетістіктер маңызды деп танылатынын анықтайды. Сонымен қатар, өзін-өзі бағалаудағы гендерлік айырмашылықтар жасөспірімдердің оқу үлгеріміне, ортада өзін қалай ұстауына әсер етуі мүмкін. Өзін-өзі

бағалаудың жоғары деңгейі үлкен мотивациямен және жақсы оқу үлгерімімен байланысты. Өзін-өзі бағалауы жоғары қыздар өзін-өзі бағалауы төмен ұлдарға қарағанда, оқуда жетістікке жетуге және сабақта белсендірек болуға ынталы болуы мүмкін.

Жеткіншектік кезеңде қарама-қарсы жыныспен алғашқы қарым-қатынастың дағдылары қалыптасады. Бастапқы деңгейдегі табыс жеке адамның басқа жыныспен, сонымен қатар, әрине, достарымен қарым-қатынас жасаудағы одан әрі жеңілдігі мен эмансипациясын сипаттайды. Жеткіншектердің бір-бірімен қарым-қатынасының көп бөлігі олардың өзін-өзі бағалау деңгейіне байланысты [6, 88б.].

Өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына екі фактор шешуші әсер етеді: басқалардың көзқарасы және жеткіншектердің өз іс-әрекетінің ерекшеліктерін, оның барысы мен нәтижелерін білуі. Әрбір жас кезеңінде өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына осы жаста жетекші іс-әрекет басым әсер етеді.

Адекватты өзін-өзі бағалау қарама-қарсы жыныстың өкілдерімен тез байланыс орнатуға мүмкіндік береді және жеткіншектерде көптеген маңызды тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына әсер етеді (мысалы, өзіне сенімділік, көңілділік, оқшаулану, даралық).

Өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігі тұрақты алаңдаушылық пен оқшаулануды тудырады, нәтижесінде жеткіншектер құрдастарымен қарым-қатынастарда қиындықтарға тап болады.

Теріс өзін-өзі бағалаумен және төмен өзін-өзі бағалаумен байланысты нашар әлеуметтік бейімделу әртүрлі жолдармен көрінуі мүмкін. Өзін-өзі бағалауы төмен жеткіншектер қоғамда мүлдем көрінбейді. Олар көшбасшы ретінде «көрінбейді» немесе таңдалмайды және олар мектепте, өз ортасынла немесе қоғамдық іс-шараларға сирек қатысады. Олар өздерін толғандыратын мәселелер бойынша өз пікірлерін білдірмейді. Бұл жеткіншектерде әдеттегіден гөрі оқшаулану және жалғыздық сезімі пайда болады. Қоғамдағы ұялшақ адамдар жиі ыңғайсыздық пен шиеленісті бастан кешіреді, бұл олардың басқалармен қарым-қатынастарын қиындатады. Бұл адамдар басқаларға ұнағысы келетіндіктен, оларға әсер ету және бақылау оңайырақ; олар әдетте басқаларға олар үшін шешім қабылдауға мүмкіндік береді, өйткені, олар өздеріне сенімді емес келеді. Басқаларға байқаусызда бағынатындар сирек оларға сенеді немесе оларға деген сүйіспеншілікті сезінеді.

Бұл зерттеудің мақсаты жеткіншектердің өзін-өзі бағалау деңгейін зерттеу, сонымен қатар, өзін-өзі бағалаудағы гендерлік ерекшеліктерді анықтау. Бұл мақсатқа жету үшін адамның жеке қасиеттерін зерттеуге бағытталған «Дембо Рубинштейн» әдістемесі қолданылды. Оның нәтижелері бойынша өзін-өзі бағалау, кемелдену, өзін-өзі сынау деңгейін білуге болады. Зерттеу әдістемесі арқылы субъектінің өз өміріне қаншалықты қанағаттанатынын және шындықты адекватты түрде қабылдайтынын анықтайды. Дембо-Рубинштейн әдісі бойынша 6 қасиет: мейірімділік, адалдық, зеректік, еңбексүйгіштік, жомарттық, ізденімпаздық, көпшілдік бойынша өзін-өзі бағалауы үшін 1-ден 10-ға дейінгі сәйкес бағалары бар шкалалар ұсынылды.

Зерттеу жұмысына “Көкөзек ауылындағы орта мектеп” 8 сынып оқушылары қатысты.

N=20. 10 – ер бала, 10 – қыз бала.

1-кесте. «Дембо-Рубинштейн» әдістемесі бойынша ер балалардың өзін – өзі бағалау көрсеткіші

Тұлғалық қасиеттер	Жоғары өзін – өзі бағалау	Қалыпта өзін – өзі бағалау	Төмен өзін – өзі бағалау
Мейірімділік	-	10	5
Адалдық	2	14	1
Ақыл	3	8	4
Еңбекқорлық	4	6	5
Жомарттық	1	8	6
Қызығушылығы мол	1	10	4
Көпшілдік	3	11	1

Кестедегі мәліметтерге сүйенсек, ер балаларда өзін – өзі бағалау «адалдық», «көпшілдік» шкалаларда. «Мейірімділік», «Адалдық», «Көпшілдік» шкалары бойынша нәтиже жоғары балл көрсетіп тұр.

2-кесте. «Дембо-Рубинштейн» әдістемесі бойынша қыз балалардың өзін – өзі бағалау көрсеткіші

Тұлғалық қасиеттер	Жоғары өзін – өзі бағалау	Қалыпта өзін – өзі бағалау	Төмен өзін – өзі бағалау
Мейірімділік	3	10	2
Адалдық	5	5	5
Ақыл	4	10	1
Еңбекқорлық	3	8	4
Жомарттық	6	6	5
Қызығушылығы мол	1	10	4
Көпшілдік	9	5	1

Кестедегі мәліметтерге сүйенсек, «Көпшілдік» шкаласы бойынша нәтиже қыз балаларды төмен. «Мейірімділік», «Қызығушылығы мол», «Ақыл» шкалары бойынша нәтиже жоғары.

«Дембо-Рубинштейн» әдісін қолдана отырып, ұлдар мен қыздардың өзін-өзі бағалауын зерттеу деректерін біріктіре отырып, біз келесі зерттеу нәтижелерін алдық.

3-кесте. «Дембо-Рубинштейн» әдістемесі ұлдар мен қыздардың өзін-өзі бағалауының пайыздық көрсеткіштері

Сыналуышалар	Жоғары өзін – өзі бағалау	Қалыпта өзін – өзі бағалау	Төмен өзін – өзі бағалау
ұлдар	39,11%	59,5%	48,89%
қыздар	60,89%	40,50%	51,11%

Нәтижелерге сүйенсек, ер балалар мен қыз балалар арасында өзіндік бағалауда айырмашылықтар орын алады.

Жеткіншектердің жеке тұлғасын қалыптастыруда өзін-өзі бағалау маңызды рөл атқаратынын және оның сенімділігіне, ынтасына және қабілеттеріне әсер ететінін атап өткен жөн. Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауындағы гендерлік айырмашылықтар олар қабылдайтын және олардың жеке басына кіріктіретін әлеуметтік-мәдени стереотиптермен және рөлдермен байланысты болуы мүмкін.

Өзін-өзі бағалаудағы гендерлік айырмашылықтар жеткіншектердің қоғамға орналасуы, ортада өзін – өзі ұстауына әсері мәселелері психология ғылымы үшін де, педагогикалық тәжірибе үшін де өзекті болып табылады. Бұл мәселеге басымдық беру жеткіншектердің дамыту мен қолдаудың тиімді тәсілдерін жасауға көмектеседі. Әдебиетті шолу барысында жеткіншектердің өзін-өзі бағалауындағы гендерлік айырмашылықтарға қатысты көптеген теориялар мен тұжырымдамалар қарастырылды. Бұл зерттеудің мақсаты жеткіншектердің өзін-өзі бағалаудың гендерлік ерекшеліктерінің және олардың оқу іс-әрекетіне, жетістіктеріне ықпалының неғұрлым толық және объективті бейнесін беру болып табылады. Қолданыстағы зерттеулер мен болжамдарды талдау негізінде біз әртүрлі жыныстағы жеткіншектердің өзін-өзі бағалауындағы айырмашылықтарды анықтауды, сондай-ақ бұл айырмашылықтардың олардың өмір жолындағы жетістіктеріне қалай әсер ететінін анықтауды сипаттадық. Біз сондай-ақ осы айырмашылықтарды қалыптастыратын ықтимал факторларды, мысалы, отбасылық ортаның, қоршаған ортаның және білім беру стандарттарының ықпалын қарастырдық.

Әдебиеттер:

1. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.: Прайм-Еврознак,2002.–632с.

2. Непрерывное образование взрослых. Терминологический словарь / [О. В. Павлова и др.]; под ред. О. В. Павловой. – С.: ИНОВ, 2015–436 с.

3. Профессионально-педагогические понятия: Слов. / [Г. М. Романцев и др.]; под ред. Г. М. Романцева. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2005. – 456 с.

4. Альберт, М. Н. Гендерные особенности самооценки у подростков и ее связь с успехами в учебной деятельности. Психология развития, (2), (2018). 123-138с;

5. Гришина, Н. Н. (2016). Влияние гендерных стереотипов на самооценку подростков. Интернациональный психологический журнал, (2), 45-58;

6. Куницына, В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СанктПетербург : «АЛЬФА» 2001. - 544 с. – Текст : непосредственный.

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІНЕ ТЕМПЕРАМЕНТ ТИПТЕРІНІҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Жубаназарова Назираш Сулейменовна,
психол.ғ.к., доцент
Музапарова Шахидам Аблаасановна,
7М03117 – Психология мамандығының
1 курс магистранты,
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Қазіргі кезеңде бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орындарына, жоғары білім жүйесіне бейімделу процесін көптеген ғылымдар саласы зерттейді. Педагогика ғылыми тұрғысынан алғашқы оқу жылындағы студенттердің бейімделу процесінің құрылымы бойынша жүргізген зерттеуде ғалымдар студенттердің жоғары білім беру мекемелерінде оқуға бейімделуінің мәні оқытушылардың білім мен білік дағдыларын студенттерге тікелей беруінде ғана емес, сонымен бірге әр студенттің жеке тұлғасын дамытуда, оның әлеуметтік тәжірибесін байытуда деп көрсеткен.

Түйін сөздер: бейімделу, темперамент, психоәлеуметтік бейімделуінің этникалық ерекшеліктері, өзіндік санасы.

Аннотация. В настоящее время процесс адаптации студентов-первокурсников к высшим учебным заведениям и системе высшего образования изучается многими отраслями науки. При изучении структуры процесса адаптации студентов первого учебного года с научной точки зрения педагогики ученые показали, что смысл адаптации студентов к обучению в высших учебных заведениях заключается не только в непосредственной передаче знаний и умений учителей ученикам, но и в развитии личности каждого ученика и обогащении его социального опыта.

Ключевые слова: адаптация, темперамент, этнические особенности психосоциальной адаптации, самосознание.

Abstract. At present, the process of adaptation of first-year students to higher educational institutions and the system of higher education is being studied by many branches of science. When studying the structure of the process of adaptation of students of the first academic year from the scientific point of view of pedagogy, scientists showed that the meaning of adaptation of students to study in higher educational institutions is not only in the direct transfer of knowledge and skills of teachers to students, but also in the development of the personality of each student and the enrichment of his social experience.

Key words: adaptation, temperament, ethnic features of psychosocial adaptation, self-awareness.

Бейімделу дегеніміз студенттің жоғары оқу орынындағы оқу процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуына байланысы мен қатынастарының сипатын өзгерту процесі. Студенттердің жоғары оқу орнына бейімделу түсінігі біраз еңбектерде қарастырылған. Бірқатар авторлар университетке бейімделу – академиялық нәтижеден басқа да көптеген факторларды талап ететін күрделі, көп қырлы болып келеді деп есептейді [1]. Ал студенттердің жоғары білім алу мәселелерін, олардың университеттік ортаға бейімделуін зерттеушілер былай деп қарастырады: А.А.Налчаджян мен Ж.Г.Сенокосованың айтуынша, бейімделу негізі - объект пен субъекттіңарасындағы үйреншікті оқиғалар немесе орын алмастыру болса, тұлға көптеген уақыт бойы қалыпқа келе алмай, бейімделушілігі созылмалы түрде болады [2, 218б]. К.Е. Бекмахановаңың пайымдауынша, бейімделу – жеке тұлға мен әлеуметтік орта арасындағы белгілі қарым-қатынас үдерісі және нәтижесі [3, 19б].

Бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орындарына, жоғары білім жүйесіне бейімделу процесін көптеген ғылымдар саласы зерттейді. Педагогика ғылыми тұрғысынан алғашқы оқу жылындағы студенттердің бейімделу процесінің құрылымы бойынша жүргізген зерттеуде ғалымдар студенттердің жоғары білім беру мекемелерінде оқуға бейімделуінің мәні оқытушылардың білім мен білік дағдыларын студенттерге тікелей беруінде ғана емес, сонымен бірге әр студенттің жеке тұлғасын дамытуда, оның әлеуметтік тәжірибесін байытуда деп көрсеткен [4]. Зерттеушілер алғашқы оқу жылын бастаған студенттердің білім алуда жетістікке жетуін жанжақты қарастырып, өз бетімен жұмыс жасау, уақытты және топтық жұмысты басқару сияқты дағдыларында өздеріне жақсы баға беретін студенттер университетте алғашқы оқу жылында жетістікке жетуі мүмкіндігін айтады [5]. Бірінші курс студенттерінің бейімделуіндегі алаңдаушылық сезімдерін зерттеген авторлар негативті бағалауға деген қорқыныш неғұрлым аз болса, студенттердің академиялық бейімделуі және институционалды бейімделуі соғұрлым жақсы болады, ал теріс бағалаудан қорқыныш соғұрлым жоғары болса, академиялық бейімделу және жеке-эмоционалды бейімделу соғұрлым төмен болады деп жазады әдебиет көздерінде[6].

Бірінші курс студенттерінің университеттік ортаға бейімделу кезеңінде мектептен кейінгі білім беру жүйесінің сонымен бірге, студенттік өмірдегі күнделікті тіршілік жағдайларын қабылдау, үйренісу жүреді. Жоғары оқу орнымен байланысты бұл оқудағы, күнделікті студенттік өмірдегі жағдайларды бірінші курс студенттеріне кураторлары, эдвайзерлері таныстыруы қажет. Студенттердің жоғары мектеп жүйесіне бейімделу кезеңіндегі академиялық, психологиялық және күнделікті проблемаларды шешуге университет тарапынан көмектесетіндердің бірі – кураторлар, эдвайзерлер. Жоғары оқу орны мен студенттер арасындағы өзара қарым-қатынастар жүйесін үйлестіруші, модератор кураторлар болып табылады. Топ кураторы бірінші курс студенттерінің мектептегі өмірден, оқыту жүйесінен ерекшеленетін жоғары оқу орнындағы білім беру формаларына, студенттік өмірге бейімделу процесіне тығыз араласуы қажет. Ол жаңадан келген студенттерге студенттік тобына қосылуына көмектесіп, олардың құқықтары және міндеттерімен таныстырып, оқу процесін ұйымдастырылуы туралы түсіндіруі керек. Куратор тобындағы білім алушылардың ағымдағы оқу үлгерімін үздіксіз тексере отырып, студенттердің ата-аналарымен жүйелі түрде талқылауы қажет. Студенттердің ата-аналарымен өзара әрекеттесу білім алушының оқу үлгерімін тиісті деңгейде ұстап қана қоймай, бірінші курстың студенті үшін қолайлы, үй жағдайын жасауға көмектеседі. Бірінші курс студенті үй (ата-аналар) – университет – студент – куратордың ажырамас байланысын сезінеді, бұл бейімделуге және жалпы оқу үлгеріміне жемісті әсер етеді [7].

Зерттеу жұмыстарына сүйенетін болсақ, жоғары оқу орнындағы білім алу процесіне әлеуметтанулық, педагогикалық және психологиялық факторлар әсер етеді деп қарастырылады. Өз кезегінде, жоғары оқу орнына әсер ететін сыртқы факторлар – әлеуметтанулық (жасы, т.б.) және педагогикалық (оқытушылардың педагогикалық шеберлігі, оқу ортасы, т.б.) деп қарастырса, ішкі факторлар бұл – психологиялық факторларға индивидуалды психологиялық және әлеуметтік-психологиялық факторлар (мотивация, бірінші курс студентінің жеке бейімделу әлеуеті, т.б.) болып табылады. [8] Атап көрсеткендей, бірінші курс студенттерінің әлеуметтік – психологиялық бейімделуіне бірнеше сыртқы факторлар бар. Соның ішіндегі ішкі фактор психологиялық және әлеуметтік-психологиялық факторларға тоқталғым келеді.

Көптеген зерттеушілер бірінші курс студенттерінің оқу жағдайларына бейімделу процесінде студенттің темпераменті мен өзін-өзі реттеуінің маңыздылығын атап өтеді [9]. Ғалымдар Ю.А. Дмитриева мен С.Ю. Коробова стресстің жеке және психологиялық ресурстарына назар аударады [10]. Университеттегі оқу процесінде студенттердің психофизиологиялық көрсеткіштерінің ерекшеліктерін талдау К.А.Сидорова мен оның әріптестерінің зерттеуінде нақты келтірілген [11]. Оқудың бастапқы кезеңдерінде бірінші курс студенттерінің психологиялық бейімделуінің кейбір аспектілерін орыс халқының зерттеушілерінің еңбектерінде кең ауқымды қарастырылған. [12].

Бірінші курс студенттерінің әлеуметтік – психологиялық бейімделуіне темперамент типтерінің әсерін зерттеуде алдымызға төмендегідей міндеттерді қоя аламыз:

1. Темперамент түрлерін зерттеу. Әр түрдің артықшылықтары мен кемшіліктерін түсіну.

2. Адамның бейімделу деңгейі неге байланысты екенін анықтау.

3. Әлеуметтану факультетінің бірінші курс студенттеріне Эйзенк сауалнамасының әдістемесі бойынша сауалнама жүргізу.

4. Д.Х.Уджуху әдістемесі бойынша бейімделу деңгейін анықтау бойынша сауалнамалардың үш кезеңін (қыркүйек, қазан, қараша) өткізу.

5. Алынған деректерді диагностикалау және студенттердің бейімделу деңгейінің олардың темперамент түрлеріне тәуелділігін анықтау.

Түрлі дереккөздеріне сүйенетін болсақ, жүргізіліген зерттеу жұмыстарының нәтижесінде анықталғандай: меланхоликтер мен флегматиктерге холериктер мен сангвиниктерге қарағанда ұжымға бейімделу қиынырақ. Зерттеуші ғалымдар Ахмедова А.Р. және Романова Е.В. студенттердің бейімделу деңгейіне отбасылық жағдайлар, мінез ерекшеліктері, сондай-ақ эмоционалды фон сияқты сыртқы факторлар әсер ететінін атап көрсетеді.

Р.А. Лукашевич өзінің «Темперамент типі мен студенттердің әлеуметтік бейімделу деңгейінің байланысы» атты мақаласында Амур мемлекеттік университеті мен Благовещенский мемлекеттік педагогикалық университетінің студенттері арасындағы темперамент типі мен әлеуметтік бейімделу деңгейінің өзара байланысын анықтады. Нәтижелер әлеуметтік бейімделу процесі адамның қоғамға интеграциялану процесі екенін түсінуге мүмкіндік береді, сондықтан адамның топтағы интеграциясының сәттілігі оның жеке психологиялық ерекшеліктеріне байланысты. Сергей Ондар өз жұмысында келесі тұжырымдар жасады: ол студенттердің психоәлеуметтік бейімделуінің этникалық ерекшеліктері бар екенін атап өтті. Тува студенттері психоәлеуметтік бейімделудің белгілі бір қиындықтарымен сипатталады, олар мазасыздықтың жоғары деңгейінің, темпераменттің меланхолиялық және флегматикалық түрлерінің, интроверттің әсерінен қалыптасады. Орыс студенттері бейімделудің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін және табысты оқуға ықпал ететін психофизиологиялық көрсеткіштермен сипатталады

Психофизиологиялық көрсеткіштерді талдау спортшыларда психологиялық бейімделудің анықтаушы факторы жүйке жүйесінің күйі және спорттық жаттығулар жағдайында темпераменттің жеке қасиеттерінің өзгеру деңгейі екенін көрсетті. Бейімделу құрылымындағы негізгі факторлардың бірі-бейімделу механизмінің сипаты мен ерекшеліктерін басқа функционалды деңгейлерде анықтайтын психофизиологиялық бейімделу,ал анықтаушы рөл бейімделудің жүйелік процесс ретіндегі тиімділігін бағалаудағы тұлғаның психоэмоционалды ерекшеліктерімен байланысты [13]. Л.К.С.Будукооли мен Р.И.Айзман «Тува және орыс ұлты студенттерінің университетте оқуға бейімделуінің жеке типологиялық ерекшеліктері» мақаласында Тува және орыс ұлтының бірдей климатогеографиялық және әлеуметтік жағдайларда өмір сүретін студенттері үшін оқуға бейімделудің әртүрлі дәрежесін анықтайтын жеке типологиялық ерекшеліктер тән екенін дәлелдеді. Барлық студенттерде бастапқы оқу кезеңінде сол жақ жарты шарды белсендіру жұмыстары жүреді, бұл психоәлеуметтік бейімделуді қамтамасыз етеді, алайда тувалық студенттерде сол жақ жарты шарды белсендіру үлкен дәрежеде көрінеді, бұл психоәлеуметтік бейімделудің жоғары бастапқы деңгейімен байланысты сияқты. Тува студенттері орыстармен салыстырғанда оқу жағдайларына тез бейімделуге кедергі келтіретін жеке-типологиялық ерекшеліктерімен ерекшеленеді [14].

Қорытындылай келе, студенттік өмір бірінші курстан басталады. Сондықтан да бірінші курс студентінің университет өмірі мен оқу–іс әрекетіне тиімді бейімделуі тұлға ретінде болашағының жақсы дамуына, жақсы кәсіби маман болып қалыптасуына кепіл бола алады. Жас жеткіншектің студенттік өмірге қосылуы жолында тұрған кедергі оның оқу орынына деген қалыптасқан динамикалық стеоротиппен келуімен байланысты. Университетке қабылдануымен қатар бұрынғы қалыптасқан стеоротип бұзылып, жаңа түрі қалыптасады. Осы қалыптасу барысындағы кедергілерді дер кезінде анықтау маңызды.

Әдебиетттер:

1. Baker R. W., & Siryk B. Measuring adjustment to college // Journal of Counseling Psychology. – 1984. – 31(2). – P. 179-189.
2. Налчаджян А.А., Сенокосова Ж.Г. Социально-психологическая адаптация: содержание, типы, механизмы. – М.: Академия, 2012. – 123 с.
3. Бекмаханова К.Е. Проблема психологической адаптации студентов. –Алма-Ата, 1983. –23 с.
4. Badelina, M. V. Process of adaptation of first-year students to study at university as pedagogical phenomenon: structure and characteristics //Amazonia Investiga. – 2020. – №9(27). – З. 460-477
5. Goldfinch J., & Hughes M. Skills, learning styles and success of first-year undergraduates// Active Learning in Higher Education. – 2007. – №8(3). – P. 259-273
6. Arjanggi R., Luh Putu S. Kusumaningsih. College Adjustment of First Year Students: The Role of Social Anxiety //Journal of Educational, Health and Community Psychology. – (2016). – №5(1). – P. 30-39.
7. Ключникова Д.В., Гребенщиков А.В., Василенко Л.И. Роль куратора учебной группы при адаптации первокурсника в ВУЗе // Международный научно-исследовательский журнал. Педагогические науки. – 2016. – №5 (47). – Часть 4. – С.58-59.
8. Мильковская И.Ю. Педагогические условия адаптации первокурсников в образовательном процессе высшей школы. – Волгоград: Изд-во Волгогр. гос. ун-та, 2007. – 123 с
9. Лисова Н.А. Роль темперамента и саморегуляции студента в адаптации к условиям обучения // Молодежь и наука XXI века. Психология особых состояний: от теории к практике. Красноярск, 2018. С. 49–52.
10. Дмитриева Ю.А., Коробова С.Ю. Личностные и психологический ресурсы переживания стресса // Социальный мир человека : материалы VII Международной научно практической конференции «Человек и мир: миросозидание, конфликт и медиация». Ижевск, 2018. С. 350–354.
11. Сидорова К.А., Сидорова Т.А., Драгич О.А. Анализ особенностей психофизиологических показателей организма студентов в процессе их обучения в вузе // Фундаментальные исследования. 2012. №5–2. С. 426–430.
12. Султанова И.В. Факторы социально-психологической адаптации студентов-первокурсников // European research. 2015. №9 (10). С. 105–110.
13. Будукоол Л.К. С., Ондар С.О. Психосоциальная адаптация студентов дискомфортного климатогеографического региона // Сибирский педагогический журнал. 2011. №11. С. 172–177.
14. Будукоол Л.К.С., Айзман Р.И. Индивидуально-типологические особенности адаптации студентов тувинской и русской национальности к обучению в вузе // Экология человека. 2009. №2. С. 32–38.

SOCIAL FACTORS OF FORMATION OF THINKING IN THE PROCESS OF EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

Abdurakhmonov Khasan Ibrokhimovich,
Head of the Department of Social Sciences,
Tashkent Pharmaceutical Institute
Baxtigaliyeva A.,
Tashkent Pharmaceutical Institute

Abstract. The description of the concept of "worldview" as a system of views on the objective world and a person's place in it, which also includes a person's attitude to the reality around him and to himself, as well as the basic life positions and innovative worldview determined by these views, is highlighted. The specifics of the modern conditions of society are described, which determines the formation of the worldview of young people. The ratio of the socio-economic state of society and the requirements of young people to it is presented. The main problems in the formation of the innovative worldview of young people are outlined. The mechanisms of formation of innovative outlook of youth are presented.

Key words: strategy, economics, innovative potential of youth, innovations, outlook, innovative activity, socio-cultural space.

Relevance of the topic: The study of the formation of the value orientations of the Uzbek youth is currently important, as the country is trying to get out of the current worldview crisis. As you know, the well-being of tomorrow's society depends on the solution of the problem of modern youth.

The state, through social institutions, can influence the formation of the worldview of a modern young person, educate and develop in him those qualities that will be useful to him in the future, exploring the worldview of the youth of the present. These are issues of ideology, education and socio-historical circumstances in which the formation of the worldview of young people in Uzbekistan takes place. Thus, it will be important for us to study the structure of the worldview, its functions and features of formation, to highlight the essential characteristics of young people and the mechanisms of the formation of their worldview.

The important role of the younger generation in the rational transformation of the modern world, the enormous power of ideological and political instruments in the formation of public consciousness and the acuteness of urgent worldview problems determine the relevance of the topic of the work.

The purpose of the study is to provide a socio-philosophical understanding of the features of the formation of the worldview of young people in modern conditions, as well as the influence of the worldview of young people on social factors in the formation of innovative thinking.

To achieve the goal of this work, the following tasks were set:

- to identify contradictions, the most characteristic trends and determining factors in the formation of the worldview of young people in the context of deep social transformations and the de-ideologization of society;
- to analyze the main tools for shaping the worldview of young people in terms of interaction between the state and civil society in the field of ideology and individual freedom in choosing an ideological orientation;
- develop recommendations for optimizing the state policy in the ideological and educational sphere for the full implementation of the worldview aspirations of young people during the period of transformational processes in Uzbekistan and the world.

Theoretical and methodological foundations of the study.

The research methodology was based on the basic principles of dialectics (the principle of development, universal interconnection, historicism, the unity of the historical and the logical). The system method made it possible to analyze the features of the transformation of the worldview of young people. The historical method contributed to the identification of the connection between general social processes in modern Uzbekistan and changes in the worldview of young people. The

comparative method made it possible to correlate the significance of the problems that concern the younger generation.

It is important to take into account that in modern conditions the role of social consciousness is increasing, which becomes an independent force that forms life. Considering this, we agree with the opinion of G.G. Diligensky that “the functioning and development of society is no longer determined unambiguously by objective technological, techno-economic, socio-economic processes; at least equal determining force are those processes that occur in the human mind, in the human psyche” [1].

The scientific novelty of the research is as follows:

1. It is substantiated that in society there was an internalization of democratic values by young people while maintaining the features of the paternalistic socio-cultural genotype of society, which led to the ambivalence of consciousness, fragmentation of political culture, worldview differentiation, aggravated by regional and economic differentiation. Positive and constructive aspects of differentiation are also explored.

2. It is determined that the values that unite the basic needs of young people: work, family and education should be updated in the state youth policy. Labor, love and knowledge are necessary factors in the formation of a holistic worldview, reflecting the essence of the volitional, value and cognitive components of the worldview, respectively.

3. It was revealed that the formation of a model of the future should directly reflect changes in the worldview of young people as the implementer of these trends, which is the principle of juvenile state policy.

4. The role of education in the reproduction and construction of the youth worldview is shown. It was revealed that at the present stage of world development, education acquires a priority character in relation to other spheres of society's activity in the issue of forming the worldview of the younger generation. The main directions and principles of educational policy are proposed, the essence of which is to substantiate worldview and ideological guidelines that reflect the evolutionary role of man in the system man-nature-society.

During the period of formation and development of a nationwide youth policy, the main issue is the possibility of using the innovative potential of the development of society, the bearer of which is the younger generation [2].

The collapse of the ideological guidelines of the community has caused worldview disorientation, which undoubtedly affects the search for vectors for the development of a new worldview, taking into account today's socio-political and economic processes in the world. The search and creation of such vectors are urgently needed by modern society, but mainly by the younger generation as an updated upcoming community and a direct executor of such vectors [3]. That is why this article will discuss such concepts as worldview, innovation, as well as the search for mechanisms that contribute to the formation of an innovative worldview of young people in the modern socio-cultural space.

As for the concept of "innovation", it can be characterized as the acquisition of new knowledge that improves or completely changes people's lives for the better, which brings additional value (as a rule, this is profit, advantage, leadership, progress).

Innovation is a tool of change that brings additional value, in most cases economic [4].

Thus, the concept of "innovative worldview" can be defined as a system of views on the world around and oneself through ways of obtaining new knowledge in order to change life and life orientations for the better, for progress. It should be noted that the modern state strategy for supporting youth is focused on the formation of creative, scientific and professional opportunities for young people, their intensive involvement in carrying out socially significant reorganizations in Uzbekistan, and the development of a sense of patriotism and civic responsibility among young people.

The formation and development of the scientific and innovative worldview of young people is a long and complex process, which includes a combination of components of the individual's inner world, as well as external conditions that affect a person [5].

The problem of education is also included in the set of problems that form the innovative worldview of young people.

At the same time, the solution to the difficulties of the younger generation is by no means only financial assistance to the education system. Young people are also affected by global social problems, rapidly changing social orientations and values, the unification and confrontation of cultures, the division and struggle of developed and developing states and the people living within them. The totality of such problems that accompany the life of a person unequivocally raises the question of changing the main positions in the relationship between man, nature and society.

It is impossible not to turn to such a significant phenomenon as socio-cultural space. Socio-cultural space is not just a neutral atmosphere on which interrelation and communication of people coexisting in the same socio-cultural world is carried out. This is a systemic characteristic of the social and internal state of society: it reflects the main priorities shared by different cultures, the attitude towards the world around us and its understanding by individuals in society.

The implementation of the strategic role of culture is the spiritual and moral basis for the formation of a harmoniously developed personality, development of the state, strengthening the unity of the Uzbek society, as well as the integrated development of tourism to familiarize citizens with the world cultural and natural heritage, taking into account ensuring economic and socio-cultural progress in the regions of the Republic of Uzbekistan.

In addition, one of the tasks of culture as one of the components that influence the formation of an individual's worldview is participation in the cultural life of citizens, as well as the realization of the creative potential of the nation.

One of the existing mechanisms that shape the worldview of young people is state support in accordance with the developed comprehensive state programs.

For example, until recently, the innovation policy of countries such as Canada, Germany, the Commonwealth of Australia, India, Singapore, and Switzerland was based solely on the idea of building modern development trends and the formation of high technologies and the globalization of innovative development. Over time, a more systematic, interdisciplinary, interdepartmental approach began to be used, which is built on the need to build not just an innovative economy, but a new innovative civilization. This model involves facilitating the access of small and medium-sized enterprises to the market through partial financing of their activities, the creation of innovative consulting centers with the aim of exchanging information between specialists in this industry, holding conferences and round tables [6].

The importance of the younger generation, as a rule, increases during the period of social changes. Table 1 shows the modern requirements of youth and society.

Table 1. Compliance with the modern requirements of young people to society and its realities

Modern requirements of youth	Socio-economic state of society
Increasing requirements for the patriotic education of the younger generation and its socialization	Lack of integrated use of methods and approaches that influence the formation of a person's worldview through socio-economic, ideological, political and educational tools
The desire to see a high standard of living in society	Current social and financial instability
Striving for democracy and equality	The presence of old methods of educating the younger generation
Continuity of the process of socialization and cultural education	State underfunding of cultural institutions and educational institutions
Clearly formed system of values of society	Dual system of values
High welfare needs	The inability of the state to meet such needs for all segments of the population
Correspondence of words and deeds	Lack of a clearly developed mechanism of state support for youth

In this regard, we can conclude that the main problems in shaping the innovative worldview of young people are the following:

1) insufficient consistency in state legislation in modern innovation policy also affects the innovation system itself - the relations of subjects are not regulated in any way, their roles in this

system are not defined, strategic goals and vectors for the development of science and technology are not identified;

2) the lack of a clear approved strategy for the socio-cultural policy of the country does not make it possible to carry out a full range of activities related to the involvement of young people and other segments of the population in this area, which has a positive effect on the formation of the worldview of young people;

3) the absence of a positive financial and economic environment, insufficient efficiency and effectiveness of public administration, theoretical forms of infrastructure, unplanned benefits and preferences, as well as the creation of artificial administrative barriers create difficulties.

Thus, the following mechanisms can be used to form the innovative outlook of the country:

1) application of a program-targeted approach at the regional and municipal levels, development of regional and municipal programs that include a set of measures to create an environment for the formation of an innovative worldview of young people by involving them in the socio-cultural space;

2) development of a single regulatory document aimed at determining the vectors of cultural development in the country;

3) formation of a set of by-laws that form the system of innovative development of the state [7];

4) inclusion in the basic program of universities in all specialties of the discipline "Innovation processes in the Republic of Uzbekistan".

Conclusion

The issues of the formation of the worldview of modern youth in modern conditions that we have considered allow us to take a fresh look at the problems of the younger generation.

Ideology can contribute to the formation of a model of the future, since the development of society cannot take place without specific guidelines. Such landmarks should be qualitatively superior to modern ones. The study of the worldview of young people as an actualized future is necessary for understanding the directions of state policy in the ideological sphere. Moreover, young people need to be involved in public policy, at least in those issues that concern them directly.

References:

1. Diligensky G. G., Lektorsky V. A. Problems of an integral world (dialogue). II Questions of Philosophy. 1990, N12.

2. Lebedeva N.A. Mechanisms of Formation of the Scientific and Innovative Worldview of Student Youth // Modern Problems of Science and Education. – 2013. – №6; URL: www.science-education.ru/113-10822 (date of access: 01.09.2015).

3. Matveikin V.G., Dvoretsky S.I., Minko L.V., Tarov V.P. Innovative potential: modern potential and prospects for its development. M.: Mechanical engineering 2007. – p. 34–43.

4. Danilina M.V., Shcherbakova K.S. "Analysis of the innovation policy of the Russian Federation at the present stage" // Scientific and practical journal "Humanitarian scientific research", No. 10 (38), October, 2014

5. Alekseeva S.S. Motivation and stimulation of student youth for scientific and innovative activities at the university // Modern problems of science and education. - 2014. - No. 1; URL: www.science-education.ru/115-12247 (date of access: 15.08.2015).

6. Information and analytical collection based on the materials of parliamentary hearings and "round tables" of the Committee on Science and High Technologies of the State Duma of the Russian Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation. Moscow: State Duma Publishing House (electronic), 2012

7. Nikitova A.V. Analysis of the state of the legal framework of the city of Moscow in terms of ensuring public participation in education management // Bulletin of the Russian New University. 2014. Issue 3. - P. 58–62.

THE IMPROVEMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Aziza Rakhmonova Abdugafurovna,
Tashkent Pharmaceutical Institute,
Tashkent, Uzbekistan
Associate professor,

Abstract. The article describes the capabilities of artificial intelligence are limited, and its database and performance quality will continue to improve. The corpus of parallel texts has been evaluated as a factor improving the capabilities of artificial intelligence. In the section of world languages, existing parallel corpora are described, the types of parallel corpus, their importance in the process of education and translation are shown. The role of complex construction, stable combination, phraseology in translation is explained.

Key words: Claude, Claude-instant, NeevaAI, artificial language, corpus, parallel corpus, corpus types, multimedia-corpus, automatic translation, compatibility, a database.

Artificial intelligence is one of the high-level products of the information age and is used in all areas of production. Today's workers, household robots, the foundations of nanotechnology are a manifestation of the capabilities of artificial intelligence. Artificial intelligence is a product of human thinking. With the help of machine memory, artificial intelligence performs not only physical movements, but also processes associated with human mental abilities.

"Artificial intelligence is the ability of a computer or robot to solve problems related to human mental activity, in particular, thinking, understanding the content of speech, summarizing information, etc. This term is also used to refer to a branch of computer technology related to the development of systems with these characteristics". [www.wikipedia].

In order for artificial intelligence to correctly understand and interpret texts in the Uzbek language, many operations must be performed on the text in this language. The database in this language should be mastered. "Language based on a database is necessary for artificial intelligence, just as language is necessary for human communication and speech." [Kholmanova, 2023:32].

The development and improvement of artificial intelligence is emphasized in the literature. Corpora are one of the factors for improving artificial intelligence, and one of the tools that create a wide range of opportunities for automatic translation.

In recent years, a number of theoretical and practical achievements have been made in corpus linguistics, which is a branch of Uzbek computational linguistics.

Corpus is "a collection of texts in electronic format based on finding words, phrases, grammatical forms, word meanings through a specific search engine" [http://rusorpora.ru]. The corpus includes phonemes, graphemes, morphemes and larger units - lexemes, sentences and texts (artistic or scientific works, newspaper and magazine texts) [Baranov, 2001:61; Rahimov, 2011].

The corpora are, first of all, divided into a corpus of texts in the same language and a corpus of parallel texts [Rakhmonova, 2020; 32].

Corpus of monolingual texts: corpus containing monolingual texts. The corpus of texts in the same language is divided into subgroups: corpuses of texts of different genres, corpuses reflecting problems, corpuses with titles, corpuses of studies, illustrative corpuses, corpuses of the field, corpuses of authors, corpuses of researches, corpuses of journalistic texts, linguodidactic limousine bodies).

The corpus of parallel texts can be bilingual (Uzbek-English, Russian-English) and multilingual (Russian-English-French). "The corpus of parallel texts is being created for scientific and practical purposes (including for the purpose of teaching foreign languages). According to the structure of parallel texts, it consists of texts translated from the source language into the target language. For example, the English text of "Alie in Wonderland" and its translation in German, French, and Russian languages are the basis for creating parallel texts" [Baranov, 2001:62].

With the help of parallel corpus, it is possible to know the variants of a word, sentence, paragraph, supersyntactic units in different languages. Parallel corpus are important databases for today's era of widespread intercultural communication. Through parallel corpus, it will be possible to identify universals in different language environments and cultures, as well as specific mental characteristics of languages, realia and lacunar units. The corpus of parallel texts also serves for the development of automatic translation, ensures the development of computer lexicography. Using the corpus of parallel texts, special concordance programs are developed and it is possible to create different specialized dictionaries. The capabilities of artificial intelligence used in these processes will also expand.

A parallel corpus is a corpus containing sets of original texts in L1 and their translated sets of texts in languages L2 ... Ln. In most cases, a parallel corpus contains information in only two languages. Closely related to parallel corpus are "comparative corpus (comparable corpus)", which are two or more works that are similar in genre, subject, but not identical in content and form consists of texts in more than one language. A parallel corpus can be bilingual or multilingual, i.e. bilingual and multilingual. In other words, they consist of texts in two or more languages.

The cost of any case is determined by its size. The larger the size, the more material the corpus covers, the wider the possibilities of the language. The cost of parallel texts is determined by the size as well as the number of languages. For example, Gigaword corpus: covers English, Arabic, and Chinese languages and consists of 2 billion words. Aquis ommunautaire is the world's largest corpus of parallel texts. An important point is that the use of this corpus is free, and it contains rare language pairs such as Maltese-Estonian, Slovenian-Finnish. Parallel cases can be used for the following purposes:

1) implementation of typical translation methods and creation of transformation;

2) study the statistics of the automatic translation system;

3) creating monolingual and multilingual dictionaries;

4) study and evaluation of information storage and transmission programs;

5) automatic verification of the accuracy of the translated text;

6) facilitating the translator's work through the wide range of options for equivalent selection [Garabik, 2006:82].

The largest number of parallel corpus is based on the English language:

1.English-German translation corpus

2.Anglo-Norwegian Parallel Corps (ENPC)

3. English-Swedish Parallel Corpus (ESPC), created in 1993. It has now become an important resource for learning English and Swedish. The corpus database contains 64 English texts and translations, 72 Swedish texts and translations. The corpus contains 2.8 million words. The texts are adapted as much as possible in terms of text type, topic, and style, so they can be used as a two-way parallel corpus and as a comporative corpus. Served as a resource for research on epistemic modality and adverbial conjunctions in English and Swedish.

The role of parallel texts in illuminating the characteristics of languages in a comparative aspect is explained [Garabik, 2006:81-87]. Its lexicographic capabilities, its importance as a source for creating translation dictionaries [Belyayeva, 2002; 55-64] are shown. Currently, parallel corpus have been created that reflect the text features of Russian, English, German, Japanese, Finnish, and Slovak languages.

The corpus of unrelated languages, in particular, Uzbek-English parallel texts, is important in learning a foreign language and culture.

The creation of a corpus of parallel texts serves to increase the prestige of the Uzbek language and strengthen its position. First of all, the corpus of parallel texts performs a communicative function as a database. The translation of a text in one language into another is aimed at identifying intercultural relations and showing differences. An opportunity is created for semantic analysis of lexical units through translation options in other languages. It will be possible to determine the general and specific features of information transmission in different languages.

The corpus of parallel texts serves to compare different cultures based on different languages, to learn the essence of lexical units representing cultural relations. Phonetic, lexical, morphological, syntactic features of languages can be compared and contrasted through the corpus of parallel texts. Such corpus are also notable for their ability to provide information on the categories specific to word groups, the expression of grammatical meaning, and the system of word formation.

Parallel corpora play an important role in the process of language learning, language teaching, translation, and serve to expand the capabilities of artificial intelligence and enrich its artificial language base with features of the source language and the language being translated.

References:

1.Baranov A.N. Introduction to applied linguistics. - M.: Editorial URSS, 2001.

2.Belyaeva L.N. Lexicographical potential of parallel text corpus // Proceedings of the international conference "Corpus Linguistics - 2004". - St. Petersburg, 2004. – pp. 55-64.

3.Garabik R., Zakharov V.P. Parallel Russian-Slovak Corpus // Proceedings of the international conference "Corpus Linguistics - 2006". - SPb., 2006. – pp. 81-82.

4.Johansson, Stig and Knut Hofland (1994). "Towards an English-Norwegian Parallel Corpus." In: Creating and Using English Language Corpus, Papers from the Fourteenth International Conference on English Language Research on Computerized Corpus, Zürich 1993. Ed. Udo Fries, Gunnel Tottie and Peter Schneider. Amsterdam: Rodopi.

5.Rahimov A. Basics of Computer Linguistics.-Tashkent: Academy, 2011.

6.Rakhmonova A. Computer methods for creating the national corpus of the Uzbek language. Philol. science. PhD. dissertation. - Tashkent, 2020.

7.Kholmanova Z. Computer Linguistics. -Tashkent, 2019.

8.Kholmanova Z. Artificial intelligence: BORIS system. Computer linguistics: problems, solutions, perspectives. Proceedings of the international scientific and practical conference. Vol. 1 (2023). Tashkent, 2023.

9.http://rusorpora.ru.

10.www.wikipedia

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ

И.М. Иминова,
к.фарм.н., доцент кафедры организации фармацевтического производства и менеджмента качества, Ташкентский фармацевтический институт, Ташкент, Узбекистан, inoyatiminova555@gmail.com
Ф.С. Жалилов,
заведующий кафедрой фармацевтики и химии, Альфраганский университет, медицинский факультет, доктор фармацевтических и химических наук(DSc), профессор, Ташкент, Узбекистан.
М.М. Мамажалилова,
ассистент кафедры фармацевтической химии, Ташкентский фармацевтический институт, Ташкент, Узбекистан, maftun1996@mail.ru

Аннотации. Статья посвящена применению интерактивных методов для изучения дисциплины «Современные аспекты контроля качества лекарственных средств». По теме занятия выбраны методы интерактивного обучения, которые можно использовать при чтении лекций и проведении лабораторных и практических занятий. При этом, был учтен зарубежный опыт преподавания по темам, связанным с обеспечением качества лекарственных средств и использованы материалы приведенные в отраслевых нормативных документах и других научных источниках.

Ключевые слова: педагогическая технология, интерактивные методы, лекарственных средств, фотоколориметр, УФ-спектрофотометрия.

Abstract. The article is devoted to the use of interactive methods in the teaching of "Modern methods of drug analysis". The topic "Methods of controlling the quality of drugs obtained on the basis of medicinal plant raw materials" was theoretically analyzed and compared with foreign sources. Among the interactive methods, those that can be used in the laboratory and lecture were selected. During the writing of the graduate thesis, legal and normative documents, literature related to science were studied.

Педагогическая технология - совокупность психолого-педагогических установок, определяющих специальный набор и компоновку форм, методов, способов, приемов обучения, воспитательных средств; она есть организационно-методический инструментарий педагогического процесса.

Педагогическая технология – совокупность средств и методов воспроизведения теоретически обоснованных процессов обучения и воспитания, позволяющих успешно реализовать поставленные образовательные цели. [1].

Поставленные цели определяют основные задачи развития фармацевтической отрасли Республики Узбекистан которые состоят из обеспечения производства безопасных, эффективных, доступных и качественных отечественных лекарственных средств и изделий медицинского назначения, удовлетворяющих потребности учреждений здравоохранения и населения республики, в первую очередь включенных в Список основных лекарственных средств (СОЛС). Расширения номенклатуры фармацевтической продукции, производимой с учетом передового научного опыта и современных технологий, а также развитие фармацевтической промышленности путем стимулирования разработки и производства инновационной фармацевтической продукции, ввода в эксплуатацию современных производств, а также модернизации и укрепления материально-технической базы существующих производств. Развития отечественной фармацевтической отрасли путем обеспечения соответствия организаций и предприятий требованиям стандартов, гармонизированных с международными требованиями по разработке и производству

лекарственных средств. Привлечения инвестиций и передовых технологий, в том числе зарубежных фармацевтических компаний, к созданию современных конкурентоспособных производств по выпуску лекарственных средств и изделий медицинского назначения.

Известно, что повышение качества и эффективности образовательного процесса является основой нашего дальнейшего развития. В нашей республике перед системой образования, основанной на Национальной программе подготовки кадров, поставлена задача подготовки зрелых кадров с высоким уровнем мышления, глубоким осмыслением, творческим подходом, конкурентоспособных кадров. Поэтому необходимо обеспечить, чтобы зрелые кадры в нашей стране были конкурентоспособными профессиональными кадрами с высоким мышлением, глубоким осмыслением, творческим подходом. Предполагается развивать рациональное и позитивное мышление при использовании зарубежного педагогического образовательного опыта, признанного на ближайшие 10 лет. По этой причине развитие коммуникативного, интерактивного мышления у студентов профессорами и преподавателями высших учебных заведений является одной из актуальных задач сегодняшнего дня. Решением этой проблемы является развитие рационального и позитивного мышления в учебных материалах по каждому предмету, преподаваемому студентам, в первую очередь при выполнении квалификационных, курсовых проектов и расчетно-графических работ студентов. Лекции, практические занятия, семинары и задания для квалификационной работы должны побуждать студентов к мышлению, побуждать их решать проблемы на основе мышления. Из этого видно, что необходимо будет сформировать у студентов знания и навыки позитивного мышления, чтобы внедрять инновации, выводить на поверхность новые процессы. Без этого обеспечение развития высших учебных заведений становится проблемой. Для улучшения организации предоставления знаний студентам необходимо повышать профессиональную и педагогическую квалификацию каждого педагогического работника [2,3].

Сегодняшние задачи по повышению качества и эффективности деятельности высших учебных заведений включают:

* широкое и эффективное использование инновационных педагогических и информационно-коммуникационных технологий в обучении студентов;

* применение методов, повышающих активность студентов;

•наиболее эффективное использование компьютерных резервов в высших учебных заведениях, а также сети "Интернет";

* углубление интеграции образовательного процесса в отношениях высших, средних специальных и общеобразовательных учреждений;

* обучение правильному и самостоятельному использованию электронных библиотек, литературы и ресурсов в сети Интернет;

* обеспечение студентов литературой, основанной на новых современных концепциях;

•создание информационного банка в электронных версиях для студентов по каждой предметной области, использование потенциала квалифицированных зрелых профессоров и преподавательского состава, а также широкое использование литературного фонда образовательных учреждений, системы Интернет, материалов средства массовых информации. При реализации этих задач в Ташкентском фармацевтическом институте проводится большая практическая работа.

Наука о современных методах налогообложения лекарственных средств - это наука о получении лекарственных средств, современных методах налогообложения, лекарственном растительном сырье, методах определения срока годности лекарственных средств, полученных в фармации и промышленности, стабильности, прекурсорах, метаболитах. В качестве подтверждения вышеизложенной идеи, внедрение и применение в образовательный процесс инновационных и педагогических технологий, которые широко используются в зарубежных высших учебных заведениях, способных отвечать требованиям сегодняшнего развитого дня в процессе преподавания естественных наук, никогда не будет преувеличением сказать о насущной необходимости проблемы современной образовательной сферы. Поэтому на примере темы "Методы контроля качества лекарственных средств, полученных на основе лекарственного растительного сырья", всех тем по предмету "современные методы налогообложения лекарственных средств" была поставлена задача провести урок на основе интерактивных методов обучения и организовать достижение эффективного результата. При преподавании темы "Методы мониторинга качества лекарственных средств, полученных на основе лекарственного растительного сырья" целью была разработка выводов и рекомендаций

по применению интерактивных методов, исследование теоретических и практических вопросов, формирование электронного образовательного модуля, разработка по предмету и совершенствование обучения.

В настоящее время интерес к повышению эффективности образования, использованию интерактивных методов в образовательном процессе, набирает обороты день ото дня. Обучение, в котором применяются современные технологии, направлено на то, чтобы учащиеся искали знания, которыми они обладают, самостоятельно учились и анализировали, даже сами делали выводы [4,5]

В процессе обучения методами называются интерактивные методы, которые служат для принятия решения о сотрудничестве между учащимися и преподавателем, повышения активности, эффективного усвоения учащимися знаний, развития в них личностных качеств. На основе интерактивных методов основными работодателями организован образовательный процесс на основе сотрудничества между преподавателем, студентом и ученицей группы, возможности интенсивного обмена мнениями, таких результатов, как свободное мышление, неуверенное изложение личных взглядов, совместный поиск решений в проблемных ситуациях, возникновение о близости учащихся в освоении учебных материалов. Что такое интерактивный метод? В то время как традиционное образование сосредоточено на проблемах "что, когда и где", современные образовательные технологии, основанные на сотрудничестве, "как учить?", которые играют важную роль. Интерактивные методы - это такие методы, которые обеспечивают взаимодействие и учебный процесс учащейся молодежи.”

Слово "Интерактивный" происходит от английского, что означает "взаимодействовать", то есть "Интер" означает взаимный, "Акт" означает действие, влияние, активность. Интерактивные методы создают атмосферу соперничества между малыми группами в группе, позволяя учащимся-абитуриентам начать развивать характер, в результате чего учащиеся начинают привыкать к сотрудничеству. Любой интерактивный метод учит учащихся мыслить самостоятельно, когда применяется правильно и целенаправленно.

Основанные на сотрудничестве, призванные повысить активность учащихся, "интерактивные" методы обучения, направленные на обучение учащихся умению слышать, понимать, уважать мнение других, считаться с интересами других, учиться у них, обучать их, уметь влиять, воспринимать, чувствовать, управлять собой и чужим "я", уметь выражать свое мнение кратко и ясно.

В настоящее время, когда мы говорим о внедрении новых методов или инноваций в образовательный процесс, имеется в виду, что в образовательном процессе используются интерактивные методы. Достижение интерактивных методик позволяет запоминать предмет интересным способом, развивает наблюдательность, развивает навык отбора информации, учит учащихся находить ошибки и выражать мысли, позволяет преподавателю проверять знания учащихся. При интерактивных методах от преподавателя требуется обладать следующими факторами: опытом работы, методическими навыками, базовыми педагогика – психологическими знаниями, организаторскими способностями, дидактическими инструментами, уметь формировать соответствие между студентом и студенческими группами, использовать различные методы, инструменты при подаче информации эффективным, целенаправленным, уместным и взаимовыгодным образом. От студентов требуется психологически подготовленный и компетентный подход.

При введение практических занятий применяется современные педагогические технологии. Современные педогогические технологии позволяют получать практические решения на основании интеллектуальных сведений. Технологии включают способы осуществления деятельности и особенности участия в ней человека. Каждый вид деятельности является или технологией, или искусством.

При этом если технологии базируются на научных достижениях, то основой искусства выступает интуиция. Началом всего является искусство, а завершением – технология, но на этом процесс не останавливается, а повторяется снова и снова.

Современные образовательные технологии выступают инструментом для реализации новых теорий в сфере обучения. Направленность их развития имеет тесную связь с идеями гуманизации, обеспечивающими условия для личностной самореализации. Следует отметить, что понятие «образовательные технологии» выглядит гораздо обширнее в сравнении с термином «технологии обучения», так как включает и фактор воспитания, которое направлено на развитие качеств личности студентов.

При преподавании науки о современных методах анализа лекарственных средств изучение предусматривает использование новых педагогических и информационно-коммуникационных технологий, современных технологических средств, лекций ведущих профессоров кафедры, распространение и наглядных (образцы лекарственных средств и фармакопейных статей) материалов в процессе.

При проведении лекций используются проблемные, авторские, бинарные, визуальные и другие интерактивные формы. В нем используются презентации Power Point по предмету, а также педагогические технологии, такие как ментальная атака, блиц-опрос и дискуссия [6].

На лабораторных занятиях по теме "Методы мониторинга качества лекарственных средств, полученных на основе лекарственного растительного сырья" используются современные информационные технологии, в том числе спектрофотометр с подключением к компьютеру, реакции подлинности, физико-химические методы, презентации по биологическим методам, интернет - данные, видео книги и программы статистических расчетов "Статистика". В то же время на кафедре для самостоятельной подготовки студентов имеется комплекс видео лекций Золотого фонда, написанных на компьютере. На лабораторных занятиях рекомендовалось использовать такие педагогические технологии, как ситуационные вопросы, «Ассесмент», «Колесо», «Анализ понятий», «Кейс метод», «Синквейн», «Таблица Инсерта» «Диаграмма ВЕННа», «Кластер», «Метод БББ », «Проблемная ситуация»

Стиль "Концепции, подлежащие налогообложению"

Этот метод направлен на запоминание всех тем учебного предмета или кафедры, упомянутых студентами, самостоятельно придавая свои собственные значения понятиям, приведенным преподавателем по любой теме, тем самым предоставляя возможность проверить и оценить свои знания и оценить всех студентов за короткое время преподавателем.

По содержанию – картинка, выраженная словами

Концепции - концепции объясняются словами

Содержание	***Понятия***
	
	

Метод “ДИАГРАММЫ ВЕННА”

Метод "Диаграммы Венна" - это аналитический подход к предмету у педагогов, направленный на совершенствование навыков анализа специфических и сходных свойств изучаемых объектов.

Список литературы:

1. «Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. В.В. Давыдов. – Москва : Большая рос. энцикл., 1993-1999.».

2. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш КОНЦЕПЦИЯСИ. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон; 30.04.2020 й., 06/20/5987/0521-сон).)

3. Мухамедов Ў.Х., Усмонбоева М.Х., Рустамов С.С. Таълимни ташкил этишда интерфаол методлар. Тошкент -2016 й.43б.

4. Ишмуҳамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳраҳбарлари учун амалий тавсиялар).- Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.

5. Педагогик технология ва педагогик маҳорат / С.А.Мадиярова ва б. – Т.: “Иқтисод-молия”, 2009.

6. www.wikipedia.org.ru.

КОМПОНЕНТЫ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Болтаева Барнохон Хомиджоновна,
в.б.доцент,
Абдазова Севара Баходировна,
студент 3 курс (факультет фармации)
Ташкентский фармацевтический институт. г. Ташкент, Узбекистан

Аннотация. В данной статье широко освещаются компоненты развития самостоятельных образовательных компетенций студентов в кредитно-модульной системе, а также вопрос профессиональной мобильности при организации образовательного процесса в высших учебных заведениях.
Ключевые слова: кредит-модуль, компетенция, компонент, мобильность, мотивация, интеллектуальная, психологическая.

Abstract. This article extensively covers the components of the development of independent educational competencies of students in the credit-modular system, as well as the issue of professional mobility in the organization of the educational process in higher educational institutions.
Key words: credit module, competence, component, mobility, motivation, intellectual, psychological.

При организации образовательного процесса в высших учебных заведениях особое внимание следует уделить вопросу обеспечения качества подготовки трудоспособной молодежи с точки зрения профессиональной мобильности. В частности, необходимо формирование профессиональной компетентности при подготовке студентов бакалавриата по направлению Экономика к профессии, что опровергает такое утверждение о том, что математическое образование, предоставляемое работодателями студентам в вузах, преподается отдельно от реальных учебных процессов высших учебных заведений.

Основная цель развития профессионально-педагогической компетентности-создание необходимых условий для развития творческих способностей и самостоятельной деятельности, включающих в себя уверенность в себе, свободу и рискованность, чувство инициативы, способность к мышлению и творчеству, а также развитие личностных качеств и навыков. Кроме того, разработка и реализация проекта также включает разработку конкретных исследовательских проектов, которые дадут вам навыки и знания, которые могут дать ответы на вопросы о том, как управлять процессом его разработки.

Исследовательские проекты должны включать в себя инструменты, необходимые для развития творческого мышления, чтобы иметь знания и навыки для эффективного решения проблем, анализа бизнес-идей, общения, систематической деятельности, лидерства, оценки любого потенциального проекта. Если у студентов будет возможность протестировать свои бизнес-идеи в среде учебного заведения, прежде чем начать свою предпринимательскую деятельность, то в этой сфере они будут более уверены в себе.

Кредитно-модульное обучение в Osm, функционирующих на системной основе, основной задачей развития самостоятельной подготовки студентов при обучении историческим предметам является замена нестабильных внешних мотивов самостоятельной познавательной деятельности базовой внутренней мотивацией, внешним контролем и оценкой - самоконтролем и самообладанием.

Содержание любого учебного материала может быть интересным для учащихся, учащиеся могут быть к ним равнодушны или вызывать негативные чувства по отношению к учебному материалу. Интерес как один из мотивов обучения студентов кредит в обучении студентов историческое образование в вузах на основе модульной системы образования поскольку образовательная направленность при преподавании исторических дисциплин играет очень

большую роль в развитии их самостоятельного обучения, интерес может быть одним из способов развития этого качества личности. Чем сильнее у человека интерес к знаниям, тем концентрированнее и сильнее его мышление. Возникает желание поближе познакомиться с предметом или деятельностью, глубже вникнуть в их суть, не упустить из виду даже мельчайшие детали. При этом развивается не формальный, а творческий подход к предметам и явлениям.

А.Н.Леонтьев писал:"процесс эффективного решения задачи определяется не только ее предметным содержанием, но прежде всего зависит от мотивации, двигающей ребенка, иными словами от того, какое значение для него имеет эта деятельность"

Л.Рубинштеин утверждал, что для того, чтобы вызвать интерес, необходимо сначала создать мотив, а затем работать с содержанием.

И.А.Зимняя объясняет условия формирования интереса к обучению: возможностью проявления свободомыслия и инициативы в обучении (использование активных методов обучения); созданием проблемной ситуации (создаваемые трудности должны быть возможны для учащегося); рациональным многообразием содержания и методов воспитательной работы; эмоциональной окраской изложения материала.

В.В.Давидов выделяет два условия правильной организации деятельности учащихся, направленной на усвоение знаний в форме полноценной учебной деятельности:

1. Любой учебный материал ученик усваивает только тогда, когда в его изучении есть внутренняя потребность и стимул.

2. Учащимся следует давать задания, решение которых требует экспериментов с учебным материалом.

Таким образом, интерес учащихся к изучаемому материалу можно привлечь двумя способами: через увязку содержания учебного материала с практикой, через форму активной работы по усвоению изучаемого материала с будущей профессиональной деятельностью учащихся, поскольку развитие собственных знаний и умений происходит не с помощью книг, а в результате различных наблюдений в жизни и природе.

Самостоятельная познавательная (познавательная) деятельность базируется на общеобразовательных умениях и навыках и требует выполнения определенных процессов.

Таким образом, основной педагогической задачей формирования опыта самостоятельной познавательной (познавательной) деятельности является задача выбора оптимального сочетания методов, форм и средств обучения, способствующих формированию вышеупомянутых конкретных операций.

Проблемные, исследовательские и исследовательские методы требуют от учащихся логического мышления, взаимного анализа и оценки различных мнений, что позволяет сделать вывод о необходимости совместной работы, активного общения. Одной из форм организации деятельности учащихся является проведение деятельности в группах, структура участия в такой деятельности в основном будет состоять из 4-х человек. Потому что задание дается группе студентов, а не отдельному ученику.

Целевая цель из заданий, организуемых в группы, С.М.Рис и Дж.С.Рензулли утверждает, что стимулирование активности студентов заключается в повышении его интереса к обучению, интеграции большого количества методов обучения и навыков деятельности в различные области учебной программы вузов.

Таким образом, интересной является проблема развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся, включающая в себя обучение учащихся выполнению заданий, выполняемых в группах, постановку учебных заданий, предоставление учителю кратких инструкций для обсуждения и составления плана, а также разработку учебных заданий, выполняемых в группах, определение путей решения задачи (задания) (направляющей деятельности) и распределение ответственности за выполнение учебного задания; контроль деятельности учителя и проверка групповых и индивидуальных занятий, взаимная проверка и контроль за выполнением задания в группе, информирование учащихся о результатах, оцененных учителем, организация дискуссий в классных комнатах под руководством учителя,

внесение дополнений и исправлений, дополнительная информация, предоставляемая учителем, формирование итоговых выводов и индивидуальная оценка работы группы.

Поверхностный анализ вышеперечисленных этапов также позволяет сделать вывод, что достаточно будет устранить проблему формирования самостоятельной познавательной деятельности.

В последнее время адаптированное проектное обучение рассматривается как альтернатива системе начального образования (традиционной системе обучения, преподаваемой в классах). Целью такого стиля обучения является обучение методам деятельности, а не накопление фактических знаний, что рассматривается как одно из эффективных дидактических средств развития навыков, служащих для самостоятельного приобретения знаний. Средством эффективного развития самостоятельной познавательной деятельности является контроль за самостоятельным обучением учащихся на занятиях, организуемых в группах с целью изучения и закрепления изучаемого материала.

Такая форма деятельности имеет ряд преимуществ перед другими формами организации обучения: дает возможность учащимся высказать свое личное мнение по вопросам, связанным с учебой, в результате учебная деятельность меняется в лучшую сторону и повышается интерес учащихся, у учащихся, работающих в группах, повышается уровень активности, формируются навыки совместной работы, формируется мотивация и волевые качества личности, которыми является деятельность. повышает эффективность работы не менее чем на 10%, на основе сравнения знаний учащихся у них развивается умение оценивать свои возможности, появляется возможность практического изучения студентом необходимого материала, создаются благоприятные условия для эффективного понимания учебного материала каждым студентом с точки зрения теории поэтапного формирования знаний. возможность создания, наиболее эффективный материал.

На учебных занятиях, организованных в традиционной форме, учащиеся узнают от учителя в готовом виде цель обучения. Для эффективного усвоения знаний важно, чтобы эта цель была воспринята учащимися, стала движущей силой и мотивацией.

Для этого ученик должен знать, чему учиться, ставить перед собой следующие вопросы: чему учиться? в чем его суть? Почему это нужно изучать? Способы достижения цели (как это сделать?), показать ожидаемые трудности в достижении цели, контролировать, насколько реализация соответствует цели, насколько она будет успешной. способствует развитию целеустремленности, коллективных навыков и методов труда, формированию положительных качеств личности;

Возможность использования такой формы работы на разных этапах изучения материала, в традиционной системе обучения, взаимодействие учителя с учеником также.

Однако форму работы студентов в группах профессор П.І. Пидкасисти считает, что их нельзя комбинировать и противопоставлять другим формам обучения. Наряду с преимуществами работы в группах, она имеет ряд существенных недостатков. Например, при заполнении групп устанавливаются строгие требования: например, в каждой группе должно быть не менее половины обучающихся, способных эффективно работать самостоятельно с учетом межличностных отношений.

Учащиеся не всегда могут самостоятельно разобраться в сложном учебном материале и выбрать эффективный способ его изучения; в некоторых случаях активность инициативы учащихся может снижаться со стороны других учащихся: более сильные и прилежные учащиеся менее активны, имеют более низкое усвоение, что снижает энтузиазм учащихся к самостоятельному выполнению заданий, что приводит к тому, что учащийся теряет мотивацию к личной ответственности, а, работает в группах

Разработанный методический метод развития исследуемой особенности личности включает этап. На первом этапе необходимо работать со студентами, обладающими примерно такой же умственной и познавательной самостоятельностью. Разделение учащихся на группы должно осуществляться с учетом их интеллектуальных (умственных) и психологических (психических) факторов.

Для определения уровня психического развития студента целесообразно использовать методику тестирования психического развития вузов. Среди различных психологических тестов данная методика может быть выбрана следующим образом: методика тестирования умственного развития вузов соответствует целям группировки учащихся. При этом необходимо осознавать умственное развитие каждого ученика, оценивать его умственный уровень и особенности, указывать на недостатки и ошибки мыслительного процесса [30. – Б.20];

Список литературы:

1. Закон Республики Узбекистан об образовании. https://online.zakon.kz/ Document/?doc_id=35806343
2. Романова, Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. – СПб.: Питер, 2006.
3. Болтабоева Б.Х. Кредит-модул тизимида талабаларни мустақил билиш фаолиятини ривожлантириш. https://www.doi.org/10.37547/эjlfas-v03-i03-p1-05
4. Болтаева. Б.Х. Кредит-модул тизимида талабаларнинг мустақил таълим олиш компетенсияларини ривожлантириш педагогик муаммо сифатида. Тошкент давлат педагогика университети илмий ахборотлари 2023/ 5 – сон.
5. Болтаева. Б.Х. Кредит модул таълим тизимида тарих таълими йўналиши талабаларнинг мустақил таълим олишнинг назарий асослари мутафаккир олимлар талқинида. Тошкент давлат педагогика университети илмий ахборотлари 2023/ 7 – сон
6. Б Болтаева - Science and innovation, 2023. [HTML] с сайта cyberleninka.ru
Development of competencies for self-study of students in a credit-modular system as a pedagogical problem.

LINGUOCULTURAL SIGNIFICANCE OF LATIN PHRASEOLOGICAL UNITS

Kenjaeva Nigora Davladovna,
Senior teacher of Latin language
Department of Uzbek language and literature
The Tashkent Pharmaceutical Institute,
Tashkent city,
the Republic of Uzbekistan

Abstract. Many Latin phraseological units are widely used and nowadays, however, contain a certain semantic element that is understandable only to speakers of a given linguistic culture. The restoration of the phraseological and semantic sources of their phraseological units is of cognitive interest because it reflects the life of the people, customs, and philosophical understanding of the world. From the point of view of the national - cultural component or linguistic and cultural characteristics, borrowed Latin phraseological units can be divided, classified into the following groups: phraseological units associated with literary sources, i.e. statements by experienced speakers, famous thinkers, writers and rulers; historical facts or events; labor activity of various social groups, i.e. labor and perseverance, reflecting the attitude to life and work. Also, such concepts and human values as life and death, love and friendship.

Key words: Borrowings, phraseologisms, interlanguage, phraseological units, culture, perception, figurative, lexical.

Borrowed phraseological units are stable combinations that come from other languages. Borrowing is one of the ways to enrich the phraseology of a given language. A significant group consists of phraseological units borrowed or traced from other languages, among them phraseological units that have become international. Different authors put different meanings into the concepts of "borrowing" and "borrowed word". L. Bloomfield by borrowing understands a certain type of linguistic changes and distinguishes: 1) borrowing of the concepts of culture; 2) internal borrowing that occurs as a result of direct language contacts due to territorial or political proximity; 3) dialectic borrowings that penetrated into the literary language from dialects. W. Weinreich considers borrowing as the initial form of interference of languages in bilingualism. Borrowed words are facts of the language: in addition to being associated with the lexico-semantic system of the language, one can more or less accurately determine the composition and number of borrowed words, most of which are lexicographically recorded. The appearance in the text of a borrowed word, i.e. a word with a certain lexical meaning, not identical to the meaning of the original word, is caused by the necessity arising from the communicative function of the language. I.V. Arnold notes that the long and diverse impact of various languages on the vocabulary of the English language has led to the penetration of more foreign borrowings, primarily Latin, French and Scandinavian. [1]

A significant part of phraseologisms in various languages arise on the basis of proverbs and sayings. In this case, a fragment is usually distinguished from the composition of a proverb or proverb. Phraseologisms can also arise on the basis of already existing phraseological units either by changing the meaning, or as a result of changing the lexical composition, or both in both ways. For example: a humble servant is an expression of refusal or disagreement and a humble servant is a loyal person; to turn our faces (to whom, why) - to pay attention and turn our backs (to whom, why)) - to pay attention and turn our backs (to whom, why) - not to pay attention; pitch darkness is very dark and pitch hell is a mess.

A certain part of phraseological units arises on the basis of borrowing from other languages, for example: Sisyphus labor Sisyphean labor - endless and fruitless labor; Tantalum flour - intolerable flour; Ariadnina thread - that will help find a way out of a predicament.

The connection of history with the culture of various countries is most fully reflected in phraseological units. Borrowed phraseological units that came into English from France, Italy are popular for their accuracy and brevity. Some phraseological units, of Spain, Germany, are firmly established in everyday life and everyday speech, having gained popularity were born on the pages of famous works, others - originate in historical events, others - came from folk sources. All of them

enrich not only the culture of the countries where they appeared, but also ours, helping to make literary and everyday speech lively and imaginative.

The sources of the origin of phraseological units in modern English are very diverse. Conventionally, all phraseological units can be divided into two groups: native English and borrowed. Borrowing, in turn, is divided into interlanguage and intralanguage. Thus, three groups of phraseological units can be distinguished: 1. native English phraseological units; 2. interlanguage borrowings, that is, phraseological units borrowed from foreign languages by means of one or another type of translation; 3. intralingual borrowings, that is, phraseological units borrowed from American and other variants of the English language [2].

For the most part, the phraseological units of the English language are native English, the authors of which are unknown. Such phraseological turns are connected with the customs and traditions of the English people or with realities and historical facts. For example, Blue stocking (contempt) - a blue stocking ("collection of blue stockings" was named by Admiral Boskenov one of the literary salons of the mid-18th century in London; the reason for this was the appearance of the famous scientist Benjamin Spelling fleet in this salon in blue stockings). It is interesting that now it is customary to call a woman who was considered a dry pedantic, devoid of femininity. Another phraseological unit is associated with the belief "A black sheep" - a black sheep, i.e. shame of the family (according to the old legend it was believed that the black sheep was marked with the seal of the devil). Phraseologism is part of the proverb "There is a black sheep in every flock", which in Russian sounds like "The family has its black sheep"; a \ the thin red line- a small group of courageous people who defend the terrain or principles that are not inferior to their positions. This phraseology was first used in 1877 by V. Russell. This expression appeared during the Crimean War, when British troops wore a red uniform [3]

Original English phraseological units are associated with the traditions, customs, and beliefs of the English people, as well as with realities, traditions and historical facts. These customs of belief are confirmed by such phraseological units: "Baker's dozen" - a damn dozen (according to the old tradition, bread merchants received 13 breads from bakers instead of 12, the 13th went to account for the income of the merchants); "Good wine needs no bush" - good wine does not need a label (according to a Special group of phraseological units are revolutions that go back to the depths of the ancient era.

Myths of Ancient Greece, heroes of ancient literature - many phraseological units cannot be understood and unraveled without knowing the background of their appearance. The source of such phraseological units is history and mythology. Knowing the cause of the phraseologism, it is very easy to unravel its meaning, successfully and at the right time to put into speech. Antique phraseological units can serve as a wonderful emotional tone, convey feelings, emotions, personal attitude, serve as a means for a subtle hint. Let us consider examples of some ancient phraseological units, for example, "Wait until the Greek calends" - At the Greek calends, borrowed from Latin. Calends is an ancient Roman word, it means the first day of the month, which was always announced by the priests. Among the ancient Romans, calendars were considered key days of the year: from them, for example, the timing of payment of debts was counted. But the large Greek population living within the borders of the Roman Empire did not count time on calendars. Therefore, the phraseology "wait until the Greek calends" means an indefinite waiting period. And they say they put off until the Greek calends [3].

As for the phraseologism "cornucopia" - the horn of plenty, the ancient Greek myth tells that the cruel god Kronos did not want to have children, because he was afraid that they would take power from him. Therefore, his wife gave birth to Zeus secretly, instructing the nymphs to look after him, Zeus was fed the milk of the divine goat Amalfei. Once, catching a tree, she broke off her horn. The nymph filled it with fruits and handed it to Zeus. Zeus gave a horn to the nymphs who raised him, promising that everything would emerge from him, whatever wished. So the expression of the cornucopia has become a symbol of wealth and wealth [3].

Phraseologism "Augean stables" - Augean stable has such an origin - in ancient Greece, King Augeus lived, who was a passionate lover of horses. Three thousand horses stood in his stables. However, their stalls have not been cleaned for thirty years and overgrown with manure on the roofs. Fortunately, the legendary strong man Hercules (called the Hercules among the Romans) came to the

service of Tsar Augius, whom the king ordered to clean the stables, because no one else could do it. Hercules was not only powerful, but also smart. He led the river into the stables gate, and a stormy stream washed all the dirt from there. And since then we use the expression of the Augean stables when we want to talk about extreme neglect, pollution [3].

The expression “Ariadne thread” - “the thread of Ariadne” came from the myth of the Athenian hero Theseus. Ariadne, daughter of the Cretan king Minos, helped Theseus, who arrived from Athens, fight the terrible Minotaur. With the help of a ball of thread that Ariadne gave Theseus, he managed to get out of the labyrinth – the home of the Minotaur – after victory over the monster. The figurative meaning of the expression is the thread of Ariadne: a means to get out of difficulty, a guiding principle, a guiding thread [3].

Phraseologism “The sword of Damocles” - “the sword of Damocles” is associated with an ancient tradition. One Greek tyrant (unlimited ruler) Dionysius the Elder had an approximate nobleman Damocles, who was very envious of his sovereign and considered him the happiest of people. Once Dionysius decided to teach Damocles a lesson. During the feast, he ordered the servants to raise Damocles to the throne, to render him royal honors. Damocles was ready to jump with delight. But then he raised his eyes and froze: a heavy sword hung with a pointed downward, suspended from a thin horsehair, directly above his head. Every minute he could fall right on Damocles head. Since then, the expression of the Damocles sword is pronounced when it comes to impending danger, which could collapse at any moment [3]. Nowadays, the phrase “golden mean” - the golden (happy) mean, we pronounce, as a rule, with irony, showing mediocre and timidly indecisive acts. A decisive and principled person always has only one way, the only right one, on which he will go no matter what. An unprincipled person, on the contrary, will never take an extreme position, but will act along the safest path for him. The expression "middle ground" was invented by the ancient Roman philosopher Horace just to refer to such "reinsured" personalities. Although Horace also shared this point of view, since he believed that prudence should always prevail over risk and extremes.

The phraseological composition of the Latin language is mainly represented in the monuments of written culture, which has lost its tradition, where rich literature occupies an important place. Most literary works of Roman authors and their language is the source of phraseological studies. Latin phraseological units should be perceived as a kind of linguistic reality that cannot be changed, but must be understood and comprehensively studied. Scientifically, the study of phraseology is important for knowing the language itself. Phraseologisms exist in close connection with vocabulary, their study helps to better understand their structure, education and use in speech. Each language reflects a certain way of perceiving the world and organizing society. Each nation has a different nature, way of life, history, values. A special role, in our opinion, in the formation of the linguistic picture of the world is played by phraseology. The figurative content of the phraseological composition of the language embodies the cultural-national perception of the world, created by the figurative memory of the people. His moral values, religious beliefs, etc. Therefore, Latin phraseological units, like most of the phraseological units of other languages, contain important cultural information, and testify to the unique national identity of the people. Many Latin phraseological units are widely used and nowadays, however, contain a certain semantic element that is understandable only to speakers of a given linguistic culture. The restoration of the phraseological and semantic sources of their phraseological units is of cognitive interest because it reflects the life of the people, customs, and philosophical understanding of the world. For example, it is known that salt was of no small importance to the Romans; they valued it as a seasoning for food and as a preservative for food. Ironically, they called stupid people “unsalted”. The derivative of the word salt - sal, was salarium, which meant salary, wages, necessary livelihoods. Sal atticum (Attic salt) - “attic salt”, subtle wit. The origin of this book expression appeared in the ancient Greek region of Attica, where the wit of the locals was famous. Cum grano salis (take smb. With a grain of salt) - treat someone skeptically, incredulously, critically. According to Pliny (“Natural History”), in Attica, as in other parts of Greece, which had access to the sea, salt was not extracted from salt copies, but by evaporation in the sun or boiling sea water, which made the attic salt especially thin.

A greater number of Latin phraseological units arose on a national basis and were the centuries-old mental and creative activity of the Roman people. Latin sayings allow us to conclude that without

continuity and the cultural heritage inherited by us, knowledge and gained experience of generations, it is impossible to move forward. Some phraseological units in modern languages are tracing words in ancient classical languages, in particular in Latin. So, the Latin phraseology sub rosa - secretly, secretly (a rose was a symbol of silence in Ancient Rome) in the English language in the form of under the rose, in French - sous la rose, in German - unter die Rose. The Latin expression advocatus diaboli is a cleric who is entrusted with speaking out against the canonization of the saint. He is calcified in English in the form of a devil's advocate, in French - avocat du diable, in Italian - awocato del diavolo.

From the point of view of the national - cultural component or linguistic and cultural characteristics, borrowed Latin phraseological units can be divided, classified into the following groups: phraseological units associated with literary sources, i.e. statements by experienced speakers, famous thinkers, writers and rulers; historical facts or events; labor activity of various social groups, i.e. labor and perseverance, reflecting the attitude to life and work. Also, such concepts and human values as life and death, love and friendship.

Phraseological units arising on the basis of labor activity, diligence and zeal represent their national color and cultural significance. The experience of labor and moral education is reflected in Latin proverbs and sayings. We can refer to them: “He that will eat the kernel must crack the nut” - you can’t easily take out fish from the pond, “Nothing comes from nothing” - nothing will come out of nothing, “Practise makes perfect” - the skill of the master puts , the master’s business is afraid.

A special place is occupied by the sayings and statements of famous people, reflecting the historical era, facts, real events, illustrating certain historical periods and realities. This category of winged expressions that pass from mouth to mouth, and which differ from proverbs and sayings in that they are quotes. For example, the expression of Julius Caesar “Veni, vidi, vici” - came, saw, won arose when he wanted to inform the Roman Senate about the victory over the Pontic king Farnak. Phraseologism “Divide et impera” - divide and conquer was first used by J. Woddis. The divide and rule policy has long been an instrument of imperialism, especially English.

The sayings of some Roman writers in their literary works later became winged universally accepted expressions throughout the world: “aegroto, dum anima est spes esse, dicitur” the words of the ancient Roman orator Cicero - while the patient is alive, there is hope; “Graviora quaedam sunt remedia periculis” - “medicine is worse than disease” Fr. Bacon used in the books ‘Essays’, ‘Of Seditions and Troubles’; the expression “pannus purpureus” was first used by Horace in the book ‘Ars Poetica’, which meant the best place in the literary work.

Many phraseological units, proverbs reflecting in their connotations such concepts as life and death in the Latin language. “While there is life there is a hope“ - while a person is alive, he hopes, as long as there is life, there is hope; “In the article of death” - at death, on his deathbed; “Pay one’s debt to nature” - pay tribute to nature, die; “Join (great) majority” - go to a better world, go to the forefathers, die; “Peace to his ashes!” - Peace be upon him! “Love is the mother of love” - love gives rise to reciprocal love; “Love and a cough cannot be hid” - love, but you can’t hide the cough; “Fire that’s closest kept burns more of all” - the hidden fire burns harder, it means suppressed passion (quoque magis tegitur, testus magis aestuat ignis) - the more you put out the fire, the more it flares up; “The falling out of lovers is the renewing of love” - cute scolding, only amuse ie lovers anger renewal of love. “A friend in deed is a friend indeed” - friends are in trouble; “Better lose a jest than a friend” - do not make fun of a friend, otherwise you lose him - make fun of a friend - make an enemy. These phraseological units confirm the importance of the values of love and friendship in Latin.

References:

1. Arnold I.V. Lexicology of modern English. - M.: Higher School, 1978.
2. Kunin A. V. Phraseology of modern English. M., 1972. -288 p.
3. zinki.ru/book/lingvokulturologiya/obekt-i-predmet-issledovaniya/6/
4. Kunin A. V. English phraseology (theoretical course). M., 1970.
5. Kunin A. V. Course phraseology of modern English. M., 1986.-384 p.
6. Maslova V. A. Introduction to linguoculturology. - M., 1997.
7. Tarasov E.R. Language and culture: Methodological problems // Language - Culture - Ethnos. - M., 1994 .- S. 107.
8. Dictionary of Proverbs and their Origins. L. & R. Flavell. 1996.
9. English Idioms in Use. Cambridge University Press, 2002.
10. English – Russian phraseological dictionary. A. V. Kunin. – Moscow, 1984.

ТРАНСФОРМАЦИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Курбанова Азиза Генжебаевна,
Студентка 2 курса Фармацевтического факультета
Ташкентского фармацевтического института
Научный руководитель:
Ташфарми Абдурахимова Д.М.,
старший преподаватель

Аннотация. В статье рассматривается проблема трансформации образования в информационную эпоху, в условиях противоречия, связанного с тем, что при необходимости образования быть первым, «обеспечивающим» звеном последующего развития производства, экономики и социальной жизни, в современных условиях оно не всегда успевает за технологическим развитием (в силу его революционных изменений), не успевает внедрить и освоить в целях повышения качества образования технические и технологические новшества. Иными словами, возникает коллизия. Образование должно обеспечивать позитивные изменения, эффективно реагировать на вызовы и угрозы эпохи.

Ключевые слова: цифровизация, онлайн-образование, трансформации образования, цифровые технологии, системы управления

В последние годы особое внимание уделяется системе образования в нашей стране. Проведение ряда реформ в этой сфере за последние 6 лет является ярким тому подтверждением. Одна из приоритетных стратегических задач Нового Узбекистана - совершенствование системы образования до такого уровня, который позволил бы ускорить устойчивое развитие страны с учетом современности.

В современный период под воздействием процессов глобализации и всеобщей цифровизации в системе происходят серьезные качественные изменения, которые отражаются на развитии мировой экономической всех отраслей и сфер экономики, в том числе и системы образования.

Современная система образования должна предоставить обществу уверенный переход в цифровую эпоху, нацеленную на рост производительности, новые виды труда, нужды человека, что можно осуществить посредством включения в процесс образования всех слоев населения, выстраивания индивидуальных маршрутов обучения, управления своими результатами обучения, виртуальную и дополненную реальность. Цифровые ресурсы, которые применяются сегодня в повседневной деятельности человека, дают возможность преодолевать барьеры обычного обучения: темп освоения программы, выбор педагога, форм и методов обучения. Внедрение цифровых технологий в науку и образование являются в настоящее время необходимым условием развития общества в условиях цифровой трансформации.

Современные технологии и телекоммуникации позволяют изменить характер организации научных исследований и учебного процесса, модернизировать информационно-образовательную среду, перевести науку и образование на новый качественный уровень, глубоко мотивировать исследователей и обучающихся в получении и усвоении нового знания, что в итоге приведет к повышению качества жизни общества. Для подготовки специалистов, отвечающих вызовам времени, необходимо использовать цифровые технологии в образовательных программах всех уровней, прежде всего вузовского и послевузовского, а также в научно-исследовательской деятельности. Сегодня в Узбекистане активно используются современные технологии, позволяющие создать цифровые площадки межкультурного диалога. Речь идет о виртуальных музеях и творческих выставках, различных онлайн конференциях, которые способствуют сближению народов, в том числе путем активного вовлечения в такие проекты молодежи. Эта работа ведется на основе указов и распоряжений

Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева, а также приказов Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан.

В настоящее время цифровые технологии стремительно вошли в нашу жизнь. О важнейших приоритетах развития цифровых технологий в стране говорил 25 января 2020 года Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев в своем обращении к Олий Мажлису: «Для дальнейшего развития науки в нашей стране, обучения наших молодых людей глубоким знаниям, высокой духовности и культуры, ускорения нашей работы по формированию конкурентоспособной экономики будем продолжать повышать уровень науки, образования и цифровой экономики в 2020 году». Новые цифровые технологии воспринимаются как основа информационного общества. Информационное общество определяется как общество, в котором большинство его членов занимается производством, хранением и обработкой информации.

Научные исследования ученых свидетельствуют, что образование служит не просто способом передачи знаний, оно аккумулирует в себе культурное наследие нации, способствует расширению возможностей человека, формирует его нравственные идеалы. Образование вообще и высшее образование в частности, является одним из условий экономического роста, повышения материального благосостояния населения страны. Уровень образования оказывает существенное влияние на различные стороны жизнедеятельности человека: здоровье, восприятие культуры и искусства, профессиональную и политическую мобильность и т.д. Не случайно во Всемирной декларации прав человека право на образование закреплено в качестве одного из основных прав человека.

Виртуальная система дистанционного обучения предназначена для дистанционного обучения студентов. Благодаря ей студенты имеют возможность в любое удобное для них время и в удобном месте пользоваться электронными ресурсами, проходить обучение, выполнять задания преподавателей. Педагог регулярно обновляет ресурсы и контролирует посещение учащихся и выполнения ими заданий. Задания могут быть в виде тестов или лабораторных работ. Система удобна для пользования учащимися.

В современном обществе доступность образования для всех желающих, вне зависимости от возраста, занятости и географического местоположения, имеет важное значение. Поэтому система дистанционного обучения даёт возможность студентам заниматься, не выходя из дома либо находясь в другом городе, а окончив вуз, возможность получить государственный диплом о высшем образовании и начать успешную карьеру.

Зарегистрированным в системе учащимся доступны справочные материалы, видеозаписи занятий, тестовые задания. Студенты участвуют в вебинарах, очных консультациях с преподавателями. Контрольные работы и аттестационные задания они выполняют удаленно.

Проблема трансформации образования в информационную эпоху, в условиях противоречия, связанного с тем, что при необходимости образования быть первым, «обеспечивающим» звеном последующего развития производства, экономики и социальной жизни, в современных условиях оно не всегда успевает за технологическим развитием (в силу его революционных изменений), не успевает внедрить и освоить в целях повышения качества образования технические и технологические новшества. Иными словами, возникает коллизия. Образование должно обеспечивать позитивные изменения, эффективно реагировать на вызовы и угрозы эпохи. Однако фактически сфера образования зачастую отстает от темпа времени и запросов общества, бизнеса, государственного управления.

Поэтому образование должно преодолеть инерцию и стать цивилизационным приоритетом на современном этапе развития общества. Исследуя названную проблему и ее причины на основании данных разных стран, а также кратко представляют шаги, осуществляемые в Узбекистане, которые могут способствовать преодолению сложившегося противоречия или, по крайней мере, снижению его остроты за счет создания технологических ресурсов, материально-технической базы и усиления внимания. Цифровые технологии индивидуализируют учебный процесс, разнообразят, развивают у обучающихся самостоятельность. Таким образом, повышается качество образования, и речь идет не только о полном и качественном выполнении

требований учебной программы: занятия начинают отвечать личным интересам и потребностям студентов и магистрантов. Для начала можно выделить положительные стороны дистанционного обучения:

во-первых, сокращение операционных расходов дистанционное образование не требует аренды помещения и найма дополнительного персонала. Выбор преподавателей не ограничен – организатор может приглашать специалистов из любого города или страны. При этом не придется оплачивать дорогу и проживание. Сами преподаватели также экономят на дороге;

во-вторых, привлечение большего количества студентов на очных занятиях может быть ограничено вместимостью аудитории, а в онлайн школу можно приглашать одновременно большое людей. Таким образом, появляется возможность проводить занятия одновременно для всех;

в-третьих, контроль за успеваемостью и посещением в онлайн-образовании можно проверять знания студентов с помощью тестов, диалоговых тренажеров, устного экзамена по видеосвязи, практических заданий на интерактивной доске. Некоторые сервисы также позволяют отслеживать активность участников, смотреть статистику посещений по всей группе и отдельным людям;

в-четвертых, онлайн-обучение более гибкое и удобное, так как у вас есть возможность учиться практически в любое время, в своем собственном темпе и в любом месте. Особенно учитывая то, что в современное время многие студенты учатся и работают одновременно, и соответственно для них более удобно так же посещать онлайн лекции;

в-пятых, возможность пересматривать лекции. Не всегда можно понять сложный материал с первого раза и держать в памяти всю изученную информацию. Поэтому удобно, что можно возвращаться к пройденным лекциям и практическим занятиям;

в-шестых, отсутствие дискриминации. Онлайн-образование доступно всем. Например, дистанционное обучение – отличная возможность для людей с ограниченными возможностями получить образование наравне со здоровыми людьми. Все учатся на равных условиях. У преподавателей нет любимчиков, они одинаково относятся ко всем студентам.

Это были положительные стороны онлайн-обучения. Так как у каждой медали есть оборотная сторона, онлайн-обучение имеет свои отрицательные стороны. Такими можно назвать:

во-первых, нехватка живого общения. Некоторым студентам необходим личный контакт с другими студентами и преподавателем. Таким ученикам будет особенно сложно в онлайн-обучении, если нет синхронных уроков в режиме реального времени и возможности сразу получить ответ на вопрос. Здесь можно сказать работает чисто человеческий фактор, потому что в современное время все и так зациклены на своих гаджетах и не имеют ни желания, ни возможности быть в физическом контакте с окружающими;

во-вторых, технические сложности. Ещё одним недостатком электронного обучения можно считать внезапную поломку техники или проблемы с интернетом. С этой проблемой столкнулись в нашей стране, когда все учебные заведения были переведены на онлайн-режим с началом пандемии;

в-третьих, отсутствие навыков самоорганизации. К главным минусам электронного обучения относят недостаток дисциплины и множество отвлекающих факторов в бытовых условиях. Нужно напоминать участникам о целях и задачах данной темы в начале каждого модуля, чтобы мотивировать на прохождение материала. Ещё надо разъяснять о том, какие знания получит участник и какую пользу они принесут. Если студент не ответственен за себя, то пользу от такого формата обучения он не получит;

в-четвёртых, сложность удержать внимание аудитории, донести нужную информацию. Когда обучение проходит онлайн, у преподавателя чаще всего нет визуального контакта со студентами. Он не видит их отдачу, не может оценить уровень их внимания и вовлеченности в процесс. Из-за этого бывает сложно убедиться, что студенты погрузились в материал, поняли его и у них не осталось вопросов. Так как, в процессе онлайн-обучение частую задавать вопросы бывает неудобно;

в-пятых, сложнее организовать практику в онлайн-формате. Мало получить новые знания. Нужно научиться применять их в жизни. Дистанционному обучению приходится быть изобретательным, чтобы не просто давать знания, но и помогать закреплять их на практике;

в-шестых, через экран хуже ощущается харизма преподавателя. Речь человека проще воспринимать, когда он задействует жесты, так как жестикуляция помогает усиливать слова. Как удержать внимание аудитории? Как поддерживать интерес учащихся на протяжении всей лекции? В этих вопросах харизма – одно из ключевых качеств;

в-седьмых, студенты слишком много времени проводят у экрана и устают от этого. Телефон стал продолжением руки, работа и отдых смешались. Люди потребляют огромное количество онлайн-контента и страдают от переизбытка информации.

По нашему мнению, высшие учебные заведения могут решить эту проблему по-разному: модернизировать систему обучения в соответствии с запросом ведущих компаний, где впоследствии будут работать их студенты; увеличить время прохождения студентами профессиональной практики; разрабатывать различные научно-практические программы; сотрудничать с работодателями и партнерами, формировать базы данных актуальных вакансий региона, вести информационно-консультационную деятельность. Цифровизация требует формирования новых компетенций на рынке труда, что влечет за собой перестройку всей системы образования. В ближайшее время рынок труда будет испытывать возрастающее влияние выхода молодых работников, представителей поколения Z, использующих цифровые технологии практически с рождения (digital natives) и имеющих неограниченный доступ к информации и развитые цифровые компетенции. В числе перспективных профессий высокой квалификации, востребованных рынком в условиях цифровизации, можно отметить следующие: архитектор Интернета вещей, биоинформатик, цифровой маркетолог и т.д. В тоже время цифровые технологии ведут к появлению множества новых проблем на уровне стран и компаний, которые связаны с цифровой безопасностью и развитием цифровой грамотности, с изменениями требований к компетенциям специалистов и рынка труда в целом, с проблемой извлечения знаний и смыслов из большого потока данных, а также умением применять эти новые знания на практике.

Будущее образование должно быть ориентировано на развитие навыков, которые необходимы в современном информационном обществе: критическое мышление, проблемное решение, коммуникацию, сотрудничество, креативность, а также цифровая грамотность. Учащиеся и студенты должны быть готовы адаптироваться к изменяющимся условиям и непрерывному обучению.

В свете быстрого развития технологий и постоянных изменений в мире труда значимость непрерывного образования становится все более актуальной. Люди должны иметь возможность обновлять и расширять свои знания и навыки в течение всей карьеры.

Будущее образование должно готовить студентов к глобальным вызовам, с которыми мы сталкиваемся в мире: изменение климата, социальное и культурное неравенство. Образование должно поощрять глобальное мышление, межкультурное понимание и развитие гражданской ответственности.

Будущее образование должно активно интегрировать инновации и технологии в учебный процесс: использование цифровых инструментов, онлайн-обучения, искусственного интеллекта, виртуальную и дополненную реальность и других современных методов обучения.

Переход к цифровой экономике существенным образом меняет рынок труда: наряду с распространением информационных технологий во всех сферах жизни цифровые навыки становятся критически важными с точки зрения работодателей. Ожидается масштабная трансформация требований к специалистам, т.к. многие операции, которые не были затронуты предыдущими волнами внедрения цифровых технологий, в скором времени могут быть автоматизированы. Ключевой компетенцией, определяющей конкурентные преимущества компаний будущего, становится аналитика больших данных.

Цифровая трансформация сферы образования - необходимое условие перехода к цифровой экономике, а сам процесс означает не только развитие материально-технической базы, но и

процесс построения инфраструктуры, которая позволит активно внедрять инновационные технологии, придать гибкость системе управления, внедрять новейшие образовательные технологии и выстраивать индивидуализированные модели обучения. Цифровая трансформация образования заключается, в первую очередь, в том, чтобы используя уникальные возможности, которые несут в себе цифровые технологии, кардинально изменяющие экономику, социальную сферу, бизнес и прочие сферы, комплексно переосмыслить образовательную деятельность. Цифровая школа - самое результативное использование цифровых технологий для решения задач образования. Цифровая трансформация ведет к изменению педагогической практики.

Учитывая, что коренное улучшение системы образования является сложным процессом, требующим времени, ресурсов и усилий всех заинтересованных сторон, и несмотря на существующий потенциал, для успешной реализации реформ необходимы постоянное внимание и поддержка на различных уровнях правительства, образовательных институтов и общества в целом.

Важно отметить, что Узбекистан уже перенимает и адаптирует передовой опыт других стран в своей системе высшего образования, учитывая свои уникальные потребности, культурные особенности и ресурсы. При этом наша страна имеет потенциальные возможности для коренного преобразования данной сферы.

Список литературы:

1. Доклад Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева на видеоселекторном совещании 4.04.2022 г. https://yuz.uz/ru/news
2. К вопросу о цифровизации образования в республике Узбекистан. https://cyberleninka.ru
3. Сравнительный анализ https://e-notabene.r
4. Применения технологий https://buxoro.adliya.uz/uz/news/
5. Цифровая трансформация образования: зарубежный и отечественный опыт https://cyberleninka.ru
6. Трансформация образования: тенденции, перспективы https://cyberleninka.ru
7. Инфографика: развитие системы образования в Узбекистане в 2017-2022 годах https://e-cis.info/news/566/110540/
8. Приоритет нового Узбекистана: совершенствование системы образования https://uzbekistan.org.ua/ru/news/

ПРИМЕНЕНИЕ ТРИЗ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ДИВЕРГЕНТНЫХ СВОЙСТВ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Изотова Елизавета Геннадьевна,
к.пс.н., доцент кафедры педагогики и психологии начального обучения
ЯГПУ им. К.Д. Ушинского

Аннотация. В статье описаны основные результаты эмпирического исследования, доказывающего, что применение такого инновационного метода обучения, как ТРИЗ технологии, является одним из эффективных способов развития дивергентных свойств познавательных процессов у учеников начальной школы. В ходе анализа эмпирических данных доказано, что технология ОТСМ-ТРИЗ способствует повышению объема и устойчивости внимания, развитию воображения и речи. При этом, из структуры познавательных процессов исключаются вербально-логическое и наглядно – образное мышление при повышении показателей дивергентости. Обосновано, что использование в учебном процессе ТРИЗ технологий положительно влияет не только на развитие дивергентных свойств познавательных процессов, но и повышает их показатели.

Ключевые слова: дивергентность, познавательные процессы, ТРИЗ технология, учебная деятельность, младший школьник.

Abstract. the article describes the main results of an empirical study proving that the use of such an innovative teaching method as TRIZ technology is one of the effective ways to develop divergent properties of cognitive processes in elementary school students. During the analysis of empirical data, it has been proved that the OTSM-TRIZ technology contributes to an increase in the volume and stability of attention, the development of imagination and speech. At the same time, verbal-logical and visual–imaginative thinking are excluded from the structure of cognitive processes with an increase in divergence indicators. It is proved that the use of TRIZ technologies in the educational process has a positive effect not only on the development of divergent properties of cognitive processes, but also increases their performance.

Key words: divergence, cognitive processes, TRIZ technology, educational activity, junior high school student.

Аннотация. Мақалада ТРИЗ технологиясы сияқты оқытудың инновациялық әдісін қолдану бастауыш сынып оқушыларында танымдық процестердің дивергентті қасиеттерін дамытудың тиімді әдістерінің бірі болып табылатындығын дәлелдейтін эмпирикалық зерттеудің негізгі нәтижелері сипатталған. Эмпирикалық деректерді талдау барысында OSM-TRIZ технологиясы зейіннің көлемі мен тұрақтылығын арттыруға, қиял мен сөйлеуді дамытуға ықпал ететіндігі дәлелденді. Сонымен қатар, когнитивті процестердің құрылымынан алшақтық көрсеткіштерінің жоғарылауымен вербалды-логикалық және визуалды – бейнелі ойлау алынып тасталады. ТРИЗ технологияларын оқу процесінде қолдану танымдық процестердің дивергентті қасиеттерінің дамуына ғана емес, сонымен қатар олардың көрсеткіштерін арттыруға да оң әсер ететіндігі негізделген.

Түйін сөздер: дивергенция, танымдық процестер, ТРИЗ технологиясы, оқу қызметі, кіші оқушы.

Актуальность проблемы и темы настоящего исследования обусловлена существующим противоречием между ростом потребности общества в людях, имеющих прочные, глубокие знания, способных самостоятельно, нетрадиционно решать возникающие проблемы, и существующей системой образования, не нацеленной на развитие творческих качеств личности учащихся, их познавательных и созидательных способностей.

Обостряется противоречие между востребованной современным обществом личностной инициативой, важностью для учащихся, уже в начальной школе, самостоятельно, творчески проявлять свои способности и стремлением системы образования ограничить творческую самостоятельность учеников рамками изучаемого материала, общепринятыми способами решения учебных заданий.

Выход из создавшейся ситуации состоит в актуализации творческого потенциала младших школьников в образовательном процессе через развитие дивергентных свойств познавательных процессов учеников начальной школы.

Важным моментом для выявления необходимости формирования дивергентных свойств познавательных процессов в учебно-образовательном процессе младших школьников является положение о том, что личность, которая может реализовать свою творческую активность, руководствуется внутренними мотивами поведения и ориентируется, прежде всего, на собственный личностный рост, личностное саморазвитие. Вследствие чего негативное влияние социума сводится к минимуму, а это очень важно, учитывая процент дезадаптации школьников.

Исследованием особенностей дивергентных свойств познавательных процессов и факторами их развития занимались многие российские и зарубежные педагоги и психологи, такие как И.В. Блауберг, Дж. Гилфорд, С. Медник, Д. Пиагет, А.М. Матюшкин, С. Татищев и другие. При этом основные исследования сводились к изучению дивергентных свойств мышления, а дивергентные свойства остальных познавательных процессов изучались в меньшей степени. Не изучены и взаимосвязи между этими процессами и вклад их в развитие дивергентного мышления. Кроме того, недостаточно обосновано, что технология ТРИЗ (теория решения изобретательских задач) оказывает влияние на развитие дивергентных свойств познавательных процессов.

В качестве основного, в данном исследовании, выступало предположение о том, что развитию дивергентных свойств познавательных процессов младших школьников способствует использование в обучении заданий технологий ОТСМ-ТРИЗ.

Как известно, младший школьный возраст является наиболее ответственным этапом школьного детства. Основные достижения этого возраста обусловлены ведущим характером учебной деятельности и являются во многом определяющими для последующих лет обучения: к концу младшего школьного возраста ребенок должен хотеть учиться, уметь учиться и верить в свои силы. Полноценное проживание этого возраста, его позитивные приобретения являются необходимым основанием, на котором выстраивается дальнейшее развитие ребенка как активного субъекта познаний и деятельности, в том числе и учебной Основная задача взрослых, а в большей степени, именно педагога начальных классов, в работе с детьми младшего школьного возраста – создание оптимальных условий для раскрытия и реализации возможностей детей с учетом индивидуальности каждого ребенка.

Решая задачу определения специфики дивергентных свойств познавательных процессов в целом и дивергентного мышления младших школьников, в частности, были изучены научные труды Д. Б. Богоявленской [1], А. И. Савенкова, Т. А. Тереховой и др. [2]. Обобщая изученные материалы, стоит заключить, что упомянутые авторы доказали, что дивергентное мышление учащихся на начальном этапе систематического обучения в образовательном учреждении напрямую зависит от его витагенного опыта, который, в свою очередь, пополняется за счет мотивации к учебной деятельности. Также зависит от проявления личностной активности учащегося в познавательной деятельности, на этом этапе направляемой и стимулируемой извне.

Подчеркнем, что к характерным признакам дивергентного мышления младших школьников можно отнести размывание границ признаков предмета в процессе мыследеятельности, протекание их друг в друга, а также гибкая структура понятий. Эти особенности позволяют определить младший школьный возраст как сензитивный для формирования дивергентного мышления. При этом дивергентное мышление младшего школьника в силу возрастных и

психологических особенностей отличается еще и своей малой продуктивностью, низкой критичностью и рефлексивностью.

Следует отметить, что основополагающим признаком формирования дивергентного мышления младших школьников, выступающего как сложный психологический феномен, является уровневый переход. Формирование дивергентного мышления в младшем школьном возрасте обеспечивается за счет закономерного роста внутренней организации системы взаимосвязанных элементов мыслительной деятельности. Отсюда, важными условиями формирования дивергентного мышления младших школьников являются:

- стимулирование интеллектуально-мотивационного развития, проявление интеллектуальных наклонностей, которое обеспечивает возможность взаимосвязи учащегося со сферой его повседневной жизни;

- расширение поля интеллектуальной и практической деятельности, содержание которой выходит за рамки общеобразовательной учебной программы.

Обобщая вышеназванные особенности дивергентного мышления младших школьников, сформулируем свое представление об этом понятии, на которое и будем опираться в дальнейшем исследовании. Так, дивергентное мышление младших школьников - это особый вид когнитивной деятельности, позволяющей осуществлять поиск и генерирование многообразия новых информационных объектов с гибкими структурами, исходя из накопленного учащимися витагенного опыта, посредством личностной активности, направляемой и стимулируемой извне.

Выделение структурных компонентов, позволяющих судить о сформированности дивергентного мышления младшего школьника, возможно осуществить через соотнесение их с представленным выше пониманием дивергентного мышления. Отсюда можно сделать вывод о том, что сущность дивергентного мышлении заключается в интеллектуальной активности личности, сочетающей в себе когнитивный, мотивационный, а также личностно-рефлексивный компонент, который, по нашему мнению, доминирует именно в процессе поиска, открытия и нестандартного решения поставленной задачи.

Данные компоненты рассматриваются нами в качестве критериев эффективности формирования дивергентного мышления младших школьников, в процессе внеурочной деятельности.

В процессе социально-экономических преобразований возникают проблемы, для решения которых нужны новые подходы. ТРИЗ – технология как научное и педагогическое направление сформировалось в конце 80-х годов. Разработанная Г. С. Альтшуллером теория решения изобретательских задач (ТРИЗ) – одна из инновационных технологий, способных повысить эффективность образования [3].

В основе ТРИЗ-педагогики лежат:

1. Методики и технологии, позволяющие овладеть способами снятия психологической инерции (РТВ – развитие творческого воображения);
2. Методология решения проблем, основанная на законах развития систем, общих принципах разрешения противоречий и механизмах приложения их к решению конкретных задач;
3. Воспитательная система, построенная на теории развития творческой личности.

ТРИЗ даёт для учителя возможность:

1. Усовершенствовать методику преподавания предмета;
2. Работать с увлечением;
3. Сделать свой предмет интересным для детей;
4. Создать у учащихся единую систему мировоззрения;
5. Пользоваться доверием детей и их родителей.

Внедрение ТРИЗ-РТВ-технологии в практику учителей начальных классов позволяет решить следующие педагогические задачи.

1. Воспитательные:

- формирование у детей правильного отношения к окружающему миру;

- развитие у детей самостоятельности, уверенности в своих силах, ощущения, что они смогут справиться с решением любой задачи;

2. Образовательные:

- повышение уровня общей образованности учащихся;
- формирование положительного отношения детей к учебному процессу;
- умение анализировать и решать изобретательские, практические и социальные задачи;
- целенаправленное развитие системно-диалектического мышления.

3. Развивающие:

- развитие памяти, внимания, логики и интеллекта в целом;
- развитие творческих способностей (беглости, гибкости, оригинальности мышления);
- развитие пространственного мышления;
- развитие речи;
- умение анализировать, синтезировать, комбинировать;
- развитие творческого мышления.

Основное направление в начальной школе – развитие управляемого творческого воображения и фантазии и пропедевтика ТРИЗ, то есть подготовка сознания ребенка к дальнейшему восприятию ТРИЗ.

Для этого используются мозговой штурм, метод пиктограмм, дихометрия (сужение поля поиска) и методы создания речевых творческих продуктов (загадки, метафоры, творческие сочинения по картине).

Главная особенность ТРИЗ-технологии заключается в том, что в ней практически отсутствуют интуитивные варианты поиска решения, а основной упор перенесен на осознанные операции мышления. ТРИЗ-технология включает в себя множество методов и приемов, которые обладают потенциалом развития познавательной сферы ребенка и познавательных УУД, например: мозговой штурм, синектика, морфологический анализ, метод каталога, данетка и др.[4].

Стоит отметить, что игровая деятельность сопровождает учебную деятельность на протяжении начального этапа обучения ребенка в школе, так как, к примеру, первоклассник получает больше всего знаний, умений и навыков именно в игре.

Таким образом, развитие познавательных процессов младших школьников заключается в правильном подборе педагогических методик и технологий, направленных на развитие интеллектуальной и учебной деятельности ребенка. Важно, чтобы эти методы развития опирались на психологические особенности детей младшего школьного возраста и учитывали возрастные интересы детей, например, игровую деятельность и образность в подаче материала [5].

Обобщая вышесказанное, можно прийти к выводу, что теоретический анализ исследуемой проблемы показал, что младший школьный возраст является наиболее ответственным этапом школьного детства. Основные достижения этого возраста обусловлены ведущим характером учебной деятельности и являются во многом определяющими для последующих лет обучения: к концу младшего школьного возраста ребенок должен хотеть учиться, уметь учиться и верить в свои силы. Полноценное проживание этого возраста, его позитивные приобретения являются необходимым основанием, на котором выстраивается дальнейшее развитие ребенка как активного субъекта познаний и деятельности. Основная задача взрослых в работе с детьми младшего школьного возраста – создание оптимальных условий для раскрытия и реализации возможностей детей с учетом индивидуальности каждого ребенка, также младший школьный возраст является периодом интенсивного психического и личностного развития. Новообразования, возникающие в этом возрасте, и учебная деятельность, создают предпосылки для развития его познавательной сферы [6].

Изучая дивергентные свойства познавательных процессов младших школьников и, при этом, проанализировав имеющиеся теоретические и практические положения по изучаемой проблеме, стоит заключить, что существует прямая взаимосвязь между дивергентными свойствами мышления и остальными познавательными процессами. То есть, чем более выражены у человека дивергентные свойства мышления, тем более проявляют дивергентность

и остальные познавательные процессы. Кроме того, основные познавательные процессы являются как бы составной, неотъемлемой частью дивергентного мышления.

Теоретический анализ проблемы позволил составить программу эмпирического исследования развития дивергентных свойств познавательных процессов младших школьников через апробацию системы ТРИЗ.

Исследование проводилось в несколько этапов: констатирующий, формирующий и контрольный. В исследовании принимали участие 2 класса – экспериментальный и контрольный.

На первом этапе было проведено первичное диагностическое обследование 39 учеников 2-ых классов МОУ Борисоглебской СОШ №2, с целью определения уровня развития познавательных процессов. Для этого были использованы следующие психодиагностические методики:

– Исследование способностей к целостному восприятию формы предметов (Методика Головиной);
– Оценка вербально-логического мышления;
– Матрица Равена;
– Изучение типа памяти;
– Определение объема кратковременной зрительной памяти;
– Оценка объема кратковременной слуховой памяти;
– Исследование объема внимания;
– Оценка устойчивости внимания;
– Методика «Скульптура»;
– Определение понятий.
– Методы статистической обработки данных.

На формирующем этапе исследования решалась следующая задача: в педагогическом процессе разработать и апробировать программу по развитию дивергентных свойств познавательных процессов, посредством ТРИЗ-технологии для учащихся 2-го экспериментального класса.

Анализ литературы показал, что педагогическое развитие дивергентных свойств познавательных процессов младших школьников заключается в правильном подборе педагогических методик и технологий, направленных на развитие интеллектуальной и учебной деятельности ребенка. Важно, чтобы эти методы развития опирались на психологические особенности детей младшего школьного возраста и учитывали возрастные интересы детей, например, игровую деятельность и образность в подаче материала.

На основании указанных выше условий, была разработана программа формирования дивергентных свойств познавательных процессов у учащихся 2 класса.

Программа рассчитана на 1 месяц и включает проведение 8 уроков по программе «Начальная Школа XXI века. Уроки проводились в контексте предмета «Окружающий мир». При составлении уроков использовались: тематическое планирование по окружающему миру, составленное учителем; учебник Виноградовой Н. Ф., Калиновой Г. С «Окружающий мир» для 2 класса начальной школы; материалы Н.Н. Хоменко «ТРИЗ-технология», В.А. Курышева «ТРИЗовый подход при решении задач».

На контрольном этапе исследования, было проведено вторичное диагностическое обследование учащихся, целью которого было определить качественные и количественные изменения дивергентных свойств познавательных процессов после применения ТРИЗ технологии.

Для того, чтобы определить эффективность разработанной программы, применялись методы статистической обработки данных. Так, с помощью критерия Спирмена были получены следующие результаты - до применения технологии ТРИЗ в экспериментальной группе зафиксированы статистически достоверные взаимосвязи между всеми выделенными параметрами. После реализации программы количество взаимосвязей уменьшается, так как отсутствуют связи между: вербально-логическим мышлением и слуховым запоминанием (R

=0,651707; p = 0,001370), вербально-логическим мышлением и зрительным запоминанием (R= 0,458087; p=0,036769), вербально-логическим мышлением и моторно-слухово-зрительным запоминанием (R= 0,734107;p = 0,000152), вербально-логическим мышлением и объемом кратковременной зрительной памяти (R=0,793303;p= 0,000018), вербально-логическим мышлением и объемом кратковременной слуховой памяти(R= 0,662074; p=0,001077), вербально-логическим мышлением и средним уровнем развития памяти(R=0,776675; p = 0,000035), вербально-логическим мышлением и объемом внимания (R=0,649866; p= 0,001429), вербально-логическим мышлением и устойчивостью внимания (R = 0,800343; p =0,000013), вербально-логическим мышлением и уровнем развития речи (R=0,689097;p= 0,000550), наглядно – образным мышлением и слуховым запоминанием (R= 0,735804; p=0,000144), наглядно – образным мышлением и моторно – слухово-зрительным запоминанием (R=0,723971, p = 0,000207), наглядно – образным мышлением и объемом кратковременной зрительной памяти (R= 0,691079; p= 0,000522), наглядно – образным мышлением и объемом кратковременной слуховой памяти (R=0,697660,p=0,000438), наглядно – образным мышлением и средним уровнем развития памяти (R= 0,773923; p = 0,000039), наглядно – образным мышлением и объемом внимания (0,629359; p = 0,02382), наглядно – образным мышлением и устойчивостью внимания (R=0,700554;p = 0,000405), наглядно – образным мышлением и уровнем развития речи(R= 0,751865;p=0,000085).

Для подтверждения положения о том, что технология ОТСМ-ТРИЗ оказывает влияние на развитие познавательных процессов и их дивергентных свойств с помощью критерия Манна-Уитни было выявлено, что статистически значимые различия в экспериментальном классе до и после проведения эксперимента существуют между следующими познавательными процессами: объем внимания (p = 0, 004054), устойчивость внимания (p=0,035831),уровень развития воображения (0,016912), уровень развития речи (p=0,004420). Таким образом, можно предположить, что данная программа является эффективной в отношении данных процессов. То есть, технология ОТСМ-ТРИЗ способствует повышению объема и устойчивости внимания, развитию воображения и речи. Исходя из этого, можно сделать вывод, что использование в учебном процессе ТРИЗ технологий положительно влияет на развитие дивергентных свойств познавательных процессов. Следовательно, выдвинутое ранее предположение нашло свое подтверждение.

При этом, важным и существенным является тот факт, что при статистической обработке данных по тем же критериям в контрольном классе значимых различий в изучаемых показателях познавательных процессов зафиксировано не было, так как технология ТРИЗ в данном классе не проводилась.

Таким образом, было зафиксировано, что в экспериментальном классе после внедрения в учебный процесс программы формирования дивергентных свойств познавательных процессов с помощью технологи ОТСМ-ТРИЗ существенно повысились значения у таких показателей, как: объем и устойчивость внимания, уровень развития воображения и речи. То есть, можно предположить, что технология ОТСМ-ТРИЗ способствует повышению объема и устойчивости внимания, развитию воображения и речи. Исходя из этого, стоит заключить, что использование в учебном процессе ТРИЗ технологий положительно влияет на развитие дивергентных свойств познавательных процессов.

Подводя итог исследования, необходимо заключить, что задания технологии ОТСМ-ТРИЗ не только положительно влияют на развитие дивергентных свойств познавательных процессов, но повышают показатели объема и устойчивости внимания, воображения и речи. При этом у детей повысился интерес к предмету, на котором применялись задания технологии ОТСМ-ТРИЗ (Окружающий мир), и они стремятся воплощать полученные знания в своей творческой деятельности, то есть на практике используют полученные знания и образы.

Таким образом, было доказано, что технология ОТСМ-ТРИЗ способствует повышению объема и устойчивости внимания, развитию воображения и речи. При этом, из структуры познавательных процессов исключаются вербально-логическое и наглядно – образное мышление при повышении показателей дивергентости. Исходя из этого, можно сделать вывод,

что эмпирическое исследование позволило доказать выдвинутое ранее предположение, о том, что развитию дивергентных свойств познавательных процессов младших школьников способствует использование в обучении заданий технологий ОТСМ-ТРИЗ, а также, что использование в учебном процессе ТРИЗ технологий положительно влияет не только на развитие дивергентных свойств познавательных процессов, но и повышает их показатели.

Список литературы:

1. Богоявленская Д.Б. К вопросу о дивергентном мышлении // Психологическая наука и образование. 2006. № 1. С. 85-96.

2. Психология одаренности и творчества / Дружинин В. Н., Савенков А. И., Богоявленская Д. Б. и др. / под ред. Л. И. Ларионовой, А. И. Савенкова. М.; СПб.: Нестор-История, 2017. 287 с.

3. Хоменко Н.Н. Теория решения изобретательских задач – ТРИЗ // Школьные технологии. – 2000. – № 5.

4. Курышев В.А. ТРИЗовый подход при решении задач // Школьные технологии. –2003. – № 4.

5. Изотова Е.Г. Гендерные особенности проявления агрессии и агрессивного поведения младших школьников во внеурочной деятельности // Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. – Сборник научных трудов: – Ялта: РИО ГПА, 2018. С. 469 – 472.

6. Изотова Е.Г. Внутренняя позиция школьника как показатель развития личностных универсальных учебных действий // Проблемы современного педагогического образования. – Сборник научных трудов: – Ялта: РИО ГПА, 2023. – Вып. 80. – Ч. 2. – 493 с.С. 421 - 424

ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ БАКАЛАВРОВ

Невзорова Анна Витальевна,
к.п.н., доцент
кафедра педагогики и психологии начального обучения,
ЯГПУ им. К.Д. Ушинского

Аннотация. Статья посвящена рассмотению проблемы использования цифровых технологий в процессе обучения студентов бакалавриата. Представлен опыт интеграции ряда цифровых технологий в организацию как теоретической, так и практической подготовки студентов.
Ключевые слова: бакалавриат, цифровые технологии, теоретическое и практическое обучение.

Abstract. The article is devoted to the problem of using digital technologies in the process of teaching undergraduate students. The experience of integrating a number of digital technologies into the organization of both theoretical and practical training of students is presented.
Key words: bachelor's degree, digital technologies, theoretical and practical training

Аннотация. Мақала бакалавриат студенттерінің оқу процесінде цифрлық технологияларды қолдану мәселесін қарастыруға арналған. Студенттердің теориялық және практикалық дайындығын ұйымдастыруға бірқатар цифрлық технологияларды енгізу тәжірибесі ұсынылған.
Түйін сөздер: бакалавриат, цифрлық технологиялар, теориялық және практикалық оқыту.

В современном мире цифровизация затронула все уровни образования. В высшем образовании она стала наотъемлемой частью модернизации образовательного процесса. Цифровые технологии высшего образования формируют целый ряд его дополнительных характеристик: доступность, гибкость, возможность для студентов осваивать профессиональные информационные компетенции, развивать креативность и творческие способности [1, с. 235]. Одно из наиболее важных, на наш взгляд, свойств цифровизации высшего образования – это формирование у студентов необходимых для современного человека цифровых компетенций, обретение уверенности в решении разного рода проблем, с которыми сталкивается человек в информационном обществе.

Цифровые навыки 21 века – это уже не прерогатива узкого круга специалистов, они необходимы всем людям как для решения ежедневных жизненных вопросов, так и для выполнения трудовых функций во всех сферах профессиональной деятельности. Поэтому цифровые навыки нужно отнести к гибким навыкам, то есть таким, которые носят универсальный характер, неспецифичны и востребованы абсолютно везде. Очевидно, что формирование такого рода навыков у всего населения является ответом системы образования на вызовы времени. Результатом стремительного технологического прогресса стала автоматизация производственных процессов, цифровизация, информационное сопровождение деятельности организаций, при которых применение цифровых навыков является, в некоторых случаях, единственным способом достижения целей индивида. В этих условиях освоение цифровых навыков специально организуется в общем, профессиональном, высшем, дополнительном образовании, причем основным этапом, характеризующимся существенным расширением компетентности в этой сфере, является именно уровень бакалавриата.

В полной мере освоенные цифровые компетенции становятся для выпускника бакалавриата фундаментом, благодаря которому он обретает уверенность в собственных силах, совершенно новые характеристики своих потенциальных возможностей, готовность эффективно реагировать на внешние обстоятельства. В частности, специфику современности

описывают как целый ряд конкретных вызовов: 1) вызов неопределенности, связанный с тем, что мир вокруг нас стремительно изменяется, в связи с чем трудно предугадать ход ближайших событий; 2) вызов сложности, состоящий в том, что примитивные, стереотиптые решения оказываются неприемлемыми и необходим поиск более сложных, неординарных решений; 3) вызов разнообразия, ответом на который является неоходимость вариативности во взглядах, поступках, результатах деятельности; 4) вызов вовлеченности в текущий момент, что выражается в повышении личной ответственности каждого человека за происходящее вокруг [2, с.1]. Всему этому на уровне бакалавриата необходимо не только обучить, но и сформировать компетентность по освоению новых компетентностей, то есть способность человека к постоянному самообучению и освоению все новых и новых способов деятельности. В педагогической науке многократно возрастает значение прогноза, поскольку образованию необходимо опережать формирование цифровых навыков и компетенций, предвидеть, какие именно навыки будут необходимы и востребованы в ближайшем будущем. До тех пор, пока образовательные программы функционируют на основе «догоняющей» модели, отстающей от требований современного уровня развития технологий, у обучающихся не формируются необходимые цифровые навыки на необходимом уровне. Поэтому важной задачей педагогического образования на уровне бакалавриата является опережение системы общего образования в области цифровых технологий с тем, чтобы выпускники педагогических профилей подготовки бакалавриата могли привносить в образовательный процесс школы его совершенствование с точки зрения инорматизации, цифровизации и внедрения новых высокотехнологичных образовательных продуктов.

К двум основным видам таких цифровых продуктов можно отнести облачные технологии и виртуальные доски для совместной работы. Отметим, что активному внедрению цифровых технологий в образовательный процесс вуза предшествует освоение этих технологий преподавателямми вуза. Обычно, как и в нашем случае, это происходит на курсах повышения квалификации. Подобные курсы в ЯГПУ им. К.Д. Ушинского организованы в рамках деятельности института развития кадрового потенциала как структурного подразделения университета. Специалистами института разработаны модули программы, объединенные общим названием «Цифровая мастерская педагога». Они посвящены формированию отдельных компетенций, могут осваиваться преподавателями как целиком, так и отдельными блоками. Освоение программы проходит без отрыва от производтва, сопровождается непосредственной отработкой практических навыков в ходе преподавания профильных дисциплин, и завершается защитой проекта, в котором преподаватель демострирует владение освоенными компетенциями на предмете своей профессиональной деятельности.

Возвратимся к характеристике отдельных цифровых ресурсов, опыт использования которых в работе со студентами бакалавриата освещает данная статья. Первая группа из перечисленных выше ресурсов - это облачные технологии, позволяющие хранить на внешних носителях в сети Интернет большие массивы данных, выполнять вычисления, формировать совместные редактируемые документы, ресурсы общего доступа. Фактически, облачные технологии предоставляют возможность пользователям хранить данные в облаке, синхронизировать файлы на несколких устройствах, обмениваться файлами и др. [3, с. 59].

Примерами облачных ресурсов, хорошо зарекомендовавших себя в области образования, могут служить приложение Sway, Google Диск, Yanex Диск, MS OneDrive, ресурсы для проведения мгновенного опроса Mentimeter, Qwizizz, Slido, Kahoot! Для примера остановимся более подробно на приложении Sway и опыте его использования в преподавании педагогических дисциплин.

Sway - это приложение Microsoft Office для создания и совместного использования творческих презентаций, историй, интерактивных отчетов, фотоальбомов. Инструмент для создания экспресс онлайн-курсов. Приложение доступно на любых устройствах, удобно для демонстрации материала (лекции, практического занятия, семинара) при отсутствии в аудитории экрана и проектора. Приложение предоставляет широкие возможности для оформления информации в виде текста, иллюстраций, встроенного видео, фрагментов,

оформленных на других платформах и др., которая приобретает форму презентации. Помимо ссылок на другие ресурсы, для педагогического сопровождения изучения материала студентами, в презентацию Sway можно встроить проверочные инструменты, например, тесты. Пример использования ресурса представлен по ссылке https://clck.ru/Z9Ex8. Преимущество этого приложения перед привычной программой Power Point очевидно: оно доступно, если просто поделиться ссылкой; организовано таким образом, что при одновременном использовании пользователи не мешают друг другу, благодаря большому разнообразию имеющихся инструментов, оно может служить решению большого количества образовательных задач. Информацию о возможностях и использовании приложения именно для целей высшего образования можно встретить и на официальных сайтах университетов [4]. Опыт использования данного ресурса свидетельствует о том, что он помогает студентам организовать самостоятельную работу, позволяет многократно, столько, сколько необходимо, возвращаться к учебному материалу, гораздо удобнее традиционных презентаций, поскольку доступен с любого мобильного устройства по ссылке, обладает широкими возможностями разнообразного дизайна материала, который могут использовать как преподаватели, так и студенты. Обсуждение опыта внедрения приложения Sway в рамках работы учебно-методического совета университета показало, что преподавателями высоко оценены его возможности, гибкость, чувствительность к разной содержательной специфике и разным учебным целям. Одним из удачных примеров использования платформы стало структурирование учебного материала в логике этапов практического занятия, где студентам предоставлены все необходимые инструкции, и они могут работать с высокой степенью автономности.

Другой распространенный ресурс - виртуальные доски для совместной работы, например, такие как Jamboard, Padlet, O-Whiteboard, Mindmeister, Autodraw, Trello, Miro и др.

Рассмотрим подробнее некоторые из перечисленных ресурсов, а именно их особенности, назначение и возможные способы применения в образовательном процессе.

Trello – это одна из самых популярных систем управления проектами в режиме онлайн (таск-трекер). Программа универсальная и подходит для различного рода деятельности. Trello представляет собой не только инструмент для управления проектами в различных нишах – коммерческих, творческих, социальных, но и инструмент для личного планирования и самоконтроля. Эта система - программная реализация канбан доски – одного из основных инструментов управленческой методологии «канбан» [5; с. 94]. Инструменты, применяемые в Trello – настраиваемый аналог канбан-доски, состоящей из колонок, в которые можно помещать отдельные карточки, содержащие, информацию об этапе продвижения проекта или отдельной задачи – «запланировано», «в процессе» или «выполнено». По мере реализации, карточки перемещаются в следующие колонки, на их месте создаются новые карточки. Таким образом, реализуется трехуровневая иерархия информации. Пример использования этого ресурса можно посмотреть по ссылке https://clck.ru/ZEe7s. Система Trello может использоваться не только в целях организации учебной деятельности, но и в качестве органайзера при выполнении учебно-научных исследований (курсовых и выпускных квалификационных работ), во внеучебной работе студентов. Преподаватели отметили преимущества денного ресурса в качестве планнинга, особенно в условиях одновременной реализации педагогом высшей школы сразу нескольких направлений профессиональной деятельности: учебно-организационной, учебно-методической, научной, воспитательной и др. Ресурс позволяет упорядочить ежедневные обязанности, более равномерно распределять дела, вовремя выполнять трудоемкие задачи. Очевидно, что ресурс помогает формировать у студентов не только цифровы навыки, но и регулятивные действия, самоконтроль и организованность.

Mindmeister - одно из популярных приложений для создания ментальных карт. Диаграмма связей, ментальная карта, интеллект-карта, карта мыслей, ассоциативная карта, майндмэп, mind map часто упоминются как синонимы. Все эти термины обозначают способ фиксации процесса мышления, наиболее похожий на то, как рождаются и развиваются мысли и идеи в человеческом мозге. Прием метальных карт использовался в образовании и без

цифрового сопрвождения, но информационное пространство значительно расширило способы организации работы по созданию ментальных карт. Во-первых электронные платформы, предусматривающие совместный доступ к одному ресурсу, стали отличным средством органиации групповой работы во время локдауна из-за коронавирусной инфекции в 2020 году. При дистанционной технологии обучения, когда студенты находятся изолированно друг от друга, как раз в таком варианте организации практичскогоз занятия воссоздается атмофера взаимодействия и группового сотрудничетва, у студентов формируются навыки коллективной работы, но в новом качестве, связанном с одновременным присутсвием членов группы в виртуальном пространстве. Во-вторых, содержательно выполнение совместных заданий на виртуальной доске позволяет систематизировать изученный материал, визуализировать, представить его емко и концентрированно. В-третьих, преимущество данного сервиса состоит в многообразии возможностей его использования: ментальную карту можно составлять самостоятельно, в паре, в группе, коллективно, сохранять, редактировать, комментировать во втроенном чате результаты работы. Кроме того, на основе разработанной карты можно составить презентацию, выгрузить в другие ресурсы или сохранить на устройстве результаты своей деятельности [6, с.54]. Педагогами вышей школы разработаны методические аспекты работы с ментальными картами в формировании пефессиональных компетенций студентов педагогических профилей бакалавриата, а также определены основные принципы организации этой работы - принцип полного охвата, принцип деятельности, принцип свободы выбора, при которых работа с ментальными картами приобретает целостный целенаправленный характер, достигает высокой эффективности как в дидактичеком, так и в развивающем планах [6, с. 61].

Еще один цифровой инструмент - доска Padlet - удобный ресурс для работы на онлайн-уроке в школе. На нее можно прикреплять записи, фотографии, видео, файлы и ссылки на внешние ресурсы. Особенность платформы в том, что ей одновременно могут пользоваться несколько человек, например, все ученики в классе, и комментировать работу друг друга. Есть разные варианты организации информации на доске, возможность выбора дизайна, организации работы [7, с. 18]. Большие возможности использования доски представляет такой шаблон для совместной работы как географическая карта в разных дизайнерских вариантах оформления, которая может выступать в качестве базового носителя информации с дальнейшим добавлением различного рода материалов, текстов, ссылок, визуальных образов и др. Приведем некоторые примеры из опыта работы со студентами бакалавриата по профилям подготовки «Начальное образование», «Начальное образование - Английский язык», демонстрирующие применение доски Padlet в теоретической и практической подготовке. Студенты этих профилей приняли участие в масштабном проекте университета, связанном с обновлением содержания педагогических практик, внедрением новых цифровых форматов и заданий практики. В ранее опубликованных нами статьях этот опыт был уже подробно описан [8, сс. 241-246]. В период педагогической практики студенты по запросу школы создавали цифровые продукты для процесса обучения школьников. Например, студентами с помощью представленной виртуальной доски был разработан цикл внеурочных занятий для начальной школы «Виртуальная экскурсия по пушкинским местам». Это был цифровой проект, при котором каждый из пятерых студентов выбрал локацию на карте (Болдино, Михайловское, Пушкинский музей в Москве, квартира на наб. Мойке, где жил поэт в последние годы жизни, Царскосельский лицей), а затем разрабатывал описание, иллюстрирование, задания для детей, фото- и видео- сопровождение, возможности для обратной связи (лайки, комментарии). На основе собранных материалов студентами были разработаны технологические карты внеурочных занятий, объединенных единой тематической линией. Добавим, что описанный цифровой продукт был разработан для школы, носящей имя А.С. Пушкина специально к празднованию дня лицеиста 19 октября. В ходе работы над проектом студенты овладели целым рядом необходимых и полезных профессиональных компетенций: сбор и систематизация информации, поиск и внедрение подходящих цифровых решений, проектирование внеурочных занятий, продумывание

методов, форм, технологий реализации педагогического замысла в работе с младшими школьниками. Другим примером использования доски Padlet может служить создание виртуальной карты социализации младших школьников в Ярославской области, где на карте области собрана и презентована вся информация о местах, потенциально значимых для развития и обучения младших школьников (образовательные организации общего, дополнительного образования, организации сферы культуры, развлечений, детского отдыха и оздоровления и др.). Студенты быстро освоили новый инструмент, охотно стали им пользоваться даже без специальных инструкций преподавателя, например, размещать таким образом отчеты по результатам педагогических практик. Это свидетельствует во-первых о простоте этого ресурса для пользователей, во-вторых, о высокой степени сформированности у студентов цифровых навыков.

Подводя итог представленному описанию опыта использования цифровых технологий в образовательном процессе педагогического вуза, отметим, что цели и ожидания от использования цифровых образовательных ресурсов со студентами бакалавриата – следующие:

1) развитие профессионального мышления;
2) формирование цифровых компетенций;
3) формирование готовности к изменениям;
4) формирование готовности к освоению новых навыков и способов работы.

Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс вуза связан не только с освоением новых компетенций, это еще и стремление избежать рутины, сделать учебный процесс интересным, современным, вдохновляющим. Оно позволяет получить опыт разработки собственных дидактических решений, а значит развивает продуктивную деятельность, ориентирует студентов на осознание необходимости и достаточности применяемых средств обучения, формирует у студентов способность следовать принципу оптимизации образовательного процесса.

Список литературы:

1. Вишневская Г.В. Технологический подход в педагогическом процессе высшей профессиональной школы // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. – Пенза: ПГПУ, 2008. - №6 (10). – С. 235-239.

2. Асмолов А.Г. Психология современности: вызовы неопределенности, сложности и разнообразия // Психологические исследования. 2015. Т. 8, № 40. С. 1. URL: http://psystudy.ru (дата обращения: 10.01.2024).

3. Курбанов З.М. Облачные технологии: обзор и применение // Вестник науки и образования. - Москва: “Проблемы науки”,2019. №4-1 (58). С. 55-61. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/oblachnye-tehnologii-obzor-i-primenenie (дата обращения: 10.01.2024).

4. Microsoft Sway - новый помощник в создании презентаций. URL: https://dit.urfu.ru/ru/novosti/23776/ (дата обращения 22.12.23)

5. Зайцев В.Г. Разработка образовательных ресурсов с использованием Web-сервиса Trello / В.Г. Зайцев, А.А. Желтова, Е.В. Тибирькова // Высшее образование в России. - Москва: Ассоциация технических университетов. Московский государственный университет печати имени Ивана Федорова, 2016. № 12. С. 94-98.

6. Родионов М.А. Методические аспекты использования ментальных карт в процессе подготовки бакалавров педагогических специальностей / М.А. Родионов, А.В. Диков, И.В. Акимова // Информатика и образование. - Москва: ООО “Информатика и образование” РАО, 2019. № 4 (303). - С. 49-63.

7. Козырева Н.В. Особенности использования цифровой платформы Padlet в профориентационной работе с обучающимися // Образование. Карьера. Общество. - Кемерово: Куззбасский региональный институт развития профессионального образования, 2021. № 4 (71). - С. 18-20.

8. Невзорова А.В. Новые форматы производственной практики студентов педагогического вуза // Современные стратегии в образовании: анализ международных практик, национальных традиций и направлений изменений. Сборник научных материалов международного форума. Ярославль, 2023. С. 241-246.

КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ: ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ

Хайруллаева Аълохон Нуруллаевна,
Студентка 3 курса
Фармацевтического факультета
Ташкентского фармацевтического института
Научный руководитель:
Ташфарми Султонова Л.Б.,
старший преподаватель

Аннотация. Статья посвящена проблеме использования технологии критического мышления в процессе обучения младших школьников. Описаны цели и приемы технологии критического мышления, а также выделение плюсов и минусов в применении технологии критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, технология развития критического мышления, цели и приемы развития критического мышления.

Abstract. The article is devoted to the use of technology of critical thinking in the learning process of younger students. Describes the aims and methods technology critical thinking, as well as highlighting the pros and cons in the use of technology of critical thinking.

Критическое мышление – это использование когнитивных техник и стратегий, которые увеличивают вероятность получения желаемого конечного результата
(Дайана Халперн)

Технология «Критическое мышление» представляет собой целостную систему, формирующую навыки работы с информацией в процессе чтения и письма. Она направлена на освоение базовых навыков открытого информационного пространства, развитие основных качеств гражданина открытого общества, включенного в межкультурное взаимодействие. Критическое мышление – это один из видов интеллектуальной деятельности человека, который характеризуется высоким уровнем восприятия, понимания, объективности подхода к окружающему его информационному полю. Это сложный процесс творческого интегрирования идей, активный и интерактивный процесс познания.

Критическое мышление – это система суждений, при которых у учащихся появляется способность ставить новые вопросы и анализировать информацию с тем, чтобы применить полученные результаты, как к стандартным, так и нестандартным ситуациям. В идеале такой подход к обучению учащихся обеспечивает нормативную базу знаний и коммуникативных навыков[1].

Педагогика и психология имеет достаточное представление о формировании теоретического и практического, продуктивного и репродуктивного мышления учащихся, существует целостная концепция проблемного обучения как средства развития творческого, проблемного мышления в процессе усвоения знаний. Однако среди всех видов мышления, достаточно изученных психологами и педагогами, менее всего описан такой важный вид, как критическое мышление. Многие педагоги стремятся к поиску оптимальных форм и методов обучения критическому мышлению, однако, и в подготовке учителя почти не уделяется внимание формированию критического мышления.

Технология критического мышления представляет собой целостную систему, формирующую навыки работы с информацией в процессе. Она направлена на освоение базовых навыков

[1] Агашев, О. И. Критическое мышление: технология развития [Текст] / О. И. Агашев, С. И. Заир-Бек. – 2-е изд., дораб. – СПб.: Издательство «Альянс «Дельта», 2003.

открытого информационного пространства, развитие качеств гражданина открытого общества, вклю Критическое мышление – это шаг к активным, творческим методам.

Понимая, что педагог должен развивать любого ученика, согласно индивидуальным способностям, и выявлять творческие возможности каждого в отдельности, важно думать о том, чтобы сначала сделать ученика пригодным для восприятия образования. Поэтому, прежде чем образовывать ученика своими наставлениями, сначала необходимо пробудить в ученике стремление к образованию. Не объем знаний или количество информации, уложенное в голову ученика, является целью образования, а то, как он умеет управлять этой информацией: искать, наилучшим способом присваивать, находить в ней смысл, применять в жизни.

Поскольку ценность умения мыслить критически неоспорима, в педагогике на развитие данного типа мышления направлена особая система (технология). Эту технологию разработали педагоги Д. Стал, К. Мередит, Ч. Темпл, С. Уолтер, в ее основе лежат приемы чтения и письма, а сама технология состоит из трех стадий учебного процесса: вызова, осмысления содержания и рефлексии.[2]

Критическое мышление – это тип мышления, основанный на когнитивных навыках и стратегиях и позволяющий приходить к результатам, которые отличаются своей взвешенностью, логичностью и целенаправленностью.

В педагогике наряду с критическим мышлением внимание уделяется творческому, абстрактно-логическому, ассоциативному, образному, аналитическому мышлению, причем в зависимости от профильного предмета акценты на том или ином типе мышления могут смещаться: абстракции лежат как в основе математического, так и в основе лингвистического мира, в то время как для искусствоведения, культурологии и т. п. первостепенным значением будет обладать образное и ассоциативное мышление.

Структура технологии «Критическое мышление» стройна и логична, так как её этапы соответствуют закономерным этапам когнитивной деятельности личности. Основа технологии – построение урока по определенному алгоритму: последовательности трех стадий (фаз) – вызов, осмысление и рефлексия.

Данная технология представляет собой систему конкретных методических стратегий и приемов, направленных на достижение определенных образовательных результатов:

– умение работать с увеличивающимся и постоянно обновляющимся информационным потоком в разных областях знаний;

– умение пользоваться различными способами интегрирования информации;

– умение задавать вопросы, самостоятельно формулировать гипотезу;

– умение решать проблемы;

– умение вырабатывать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений;

– умение выражать свои мысли (устно и письменно) ясно, уверенно и корректно по отношению к окружающим;

– умение аргументировать свою точку зрения и учитывать точки зрения других.

Критическое мышление включает в себя оценку мыслительного процесса – хода рассуждений, которые привели исследователя к выводам, или тех факторов, которые были учтены при принятии решения.

В основе технологии лежит базовая модель, состоящая из трёх стадий:

I стадия вызова (evocation)

II стадия реализации смысла (realization of meaning)

III стадия рефлексии (reflection)

Первая стадия – «вызов» ориентирована на актуализацию имеющихся знаний, формирование личностного интереса к получению новой информации и ценностного отношения к предмету.

[2] Агашев, О. И. Критическое мышление: технология развития [Текст] / О. И. Агашев, С. И. Заир-Бек. – 2-е изд., дораб. – СПб.: Издательство «Альянс «Дельта», 2003. – 284 с.

Вторая стадия – «осмысление» – содержательная, в ходе которой происходит непосредственная работа с текстом, причем работа направленная, осмысленная. Процесс чтения всегда сопровождается действиями обучаемого (маркировка текста, составление таблиц, ведение дневника и др.), которые позволяют отслеживать собственное понимание текста. Основной задачей данной стадии является получение информации, соотнесение нового с уже известным, систематизация, отслеживание собственного понимания. Обучаемый получает возможность задуматься о природе изучаемого объекта, и по мере соотнесения старой и новой информации он учится формулировать вопросы, определяет собственную позицию.

Третья стадия – «рефлексия» (размышления) направлена на суммирование и систематизацию новой информации, выработку собственного отношения к изучаемому материалу и формулирование вопросов для дальнейшего продвижения в информационном поле. Анализ собственных мыслительных операций составляет сердцевину данной фазы. На этом этапе обучаемый формирует личностное отношение к тексту и фиксирует его либо с помощью собственного текста, либо своей позиции в дискуссии. Именно здесь происходит активное переосмысление собственных представлений с учетом вновь приобретенных знаний.

Роль педагога заключается в наблюдении, которое может быть включенным, но все же предполагает предоставление ученикам возможности самостоятельной работы и переживания личностного опыта и внедрения новых знаний в индивидуальный план развития.

Цель данной технологии - развитие мыслительных навыков учащихся, необходимых не только в учебе, но и в обычной жизни (умение принимать взвешенные решения, работать с информацией, анализировать различные стороны явлений и т.п.).

Технология является личностно-ориентированной и позволяет решать широкий спектр образовательных задач: обучающих, воспитательных и развивающих. В условиях динамично меняющегося мира очень важно помочь каждому человеку получить возможность включиться в межкультурное взаимодействие, сформировать базовые навыки человека открытого информационного пространства и научиться эти навыки применять.

Трудности, которые появляются, работая в данной технологии.

1. Не все дети способны работать с большим объёмом информации. Техника чтения не у всех одинакова, не все синхронно могут работать.
2. Технология не всегда эффективна в слабых студентов (как и любая другая, развивающая).
3. В технологии огромное количество приёмов – затруднение в выборе.
4. Сложность в подборе материала (из разных источников).
5. Подготовка к уроку (качественная) требует много времени и обилия информации, используется много бумаги и краски. Учащемуся готовится целый пакет заданий и текстов.
6. Затруднения в выставлении оценок. Например, когда работают в группе (кто-то пассивен)[3].

Технология критического мышления предполагает *равные партнерские отношения*, как в плане общения, так и в плане конструирования знания, рождающегося в процессе обучения. Работая в режиме технологии критического мышления, *педагог перестает быть главным источником информации*, и, используя приемы технологии, превращает обучение в совместный и интересный поиск. Данная технология позволяет учителю: давать учащимся возможность высказывать свою точку зрения по поводу изучаемой темы свободно, без боязни ошибиться и быть исправленным учителем, позволяет каждому ученику актуализировать свои знания и опыт, услышать другие мнения, изложить свою точку зрения без риска ошибиться. Таким образом, достигая всех необходимых результатов и повышая, таким образом, мотивацию к изучению предмета.

[3] Заир-Бек, С. И. Развитие критического мышления : пособие для учителей общеобразоват. учреждений [Текст] / С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 2011.

Однако любые образовательные технологии – еще не гарантия успеха. Главным является органическое соединение эффективных образовательных технологий и личности педагога.

Еще раз следует подчеркнуть, что при новой парадигме образования педагог выступает больше в роли организатора самостоятельной активной познавательной деятельности учащегося, компетентным консультантом и помощником. Эта роль значительно сложнее, чем при традиционном обучении и требует от педагога более высокого уровня профессионально-педагогической культуры.

Список литературы:

1. Агашев, О. И. Критическое мышление: технология развития [Текст] / О. И. Агашев, С. И. Заир-Бек. – 2-е изд., дораб. – СПб.: Издательство «Альянс «Дельта», 2003.
2. Заир-Бек, С. И. Развитие критического мышления: пособие для учителей С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 2011.
3. Том Чатфилд.Критическое мышление. Анализируй, сомневайся, формируй свое мнение, 2018.

ХАРАКТЕРИСТИКА ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ

Гунбина Татьяна Владимировна,
старший преподаватель кафедры физической культуры,
Сибирский государственный
университет водного транспорта,
г.Новосибирск, Россия.

Аннотация. В статье говорится о влиянии двигательных деятельности при игре в волейбол на быстрое освоение технических элементов игры. Таким образом, растановка игры демонстрывает о деятельности игроков и их взаимодействии с игроками.
Ключивые слова: волейбол, техника, ирга, игровая деятельность, нагрузка, скорость.

Аңдатпа. Мақалада волейбол ойынындағы қимыл қозғалыстардың ойынның техникалық элементтерін жылдам үйренуге тигізетін әсері туралы айтылады. Сонымен қатар ойындағы орналасумен ондағы ойыншылардың қызметі туралы және ойыншылардың өзара қимыл-қозғалыстары туралы баяндалады.

Abstract. The article talks about the influence of motor activities when playing volleyball on the rapid development technical elements of the game. Thus, thee arrangement of the game demonstrates the activities of the players and their interaction with the players.

Волейбол - олимпийский и профессиональный - необыкновенно зрелищная и захватывающая спортивная игра. Это - силовая подача в прыжке, мощные нападающие удары у сетки и с задней линии, виртуозные защитные действия при блокировании и в поле, сложные тактические комбинации с участием игроков передней и задней линии. Спортивная игра волейбол интересен также тем, что он удовлетворяет самые разнообразные запросы и потребности, он существует в разных ипостасях: игра полными составами (6х6), игра неполными составами (5х5; 4х4; 3х3; 2х2; 1х1), игра на ограниченной площади, игра на время, игра с ограничением в счете, два мяча через сетку (пионербол), мини-волейбол, лесной волейбол, волейбол на открытой площадке в зимнее время, пляжный волейбол, волейбол на роликах, волейбол без рук (ногейбол, сёпактакроу), теннисбол.

Во время игры волейбола создаются благоприятные возможности для проявления смекалки, ловкости, силы, быстроты, выносливости, волевых качеств, взаимопомощи и других качеств и свойств личности. Это во многом объясняет то, что волейбол включен в программы по физической культуре для учреждений общего образования, среднего и высшего профессионального образования.

Технику игры составляют приемы и их разновидности. Арсенал и разновидности техники отражают техническое мастерство волейболиста. Каждый прием игры представляет собой систему взаимосвязанных движений. В приеме игры выделяют три фазы: подготовительную, основную и заключительную. Подготовительная фаза включает в себя исходное положение, основной задачей которого является готовность к действию. В этой фазе создаются наилучшие условия для решения смысловой задачи. В основной фазе осуществляется взаимодействие с мячом - отбивание посредством оптимального распределения жесткости биомеханического аппарата игрока. Оптимальная жесткость его обеспечивает, с одной стороны, эффективность, с другой - вариативность движений. В заключительной фазе завершается выполнение технического приема. Классификация техники игры в соответствии с распределением приемов по целевому признаку включает перемещения, передачи мяча, прием подачи, прием-передачи, подачи, атакующие удары, блокирование [1, с 14].

Для игры в нападении служат подачи:

- нижние прямая и боковая, верхние прямая и боковая, подача в прыжке;
- передачи двумя руками сверху и снизу;
- нападающие удары прямой, с переводом, боковой;

- стойки и перемещения.

Для игры в защите служат прием двумя руками снизу и сверху в опорном положении и в падении; блокирование одиночное и групповое; стойки и перемещения. В каждом приеме выделяют разновидности.

Распределение игроков по функциям – один из основных принципов игровой деятельности. Отличают игроков по амплуа не только игровые приемы и расположение на площадке, но и их психофизиологические особенности. Результативность игровых действий тесно связана с показателями сенсомоторного реагирования.

Наиболее интегративным сенсомоторным показателем является «чувство времени», которое можно рассматривать как компонент специальных способностей волейболистов. В основе развития «чувства времени» лежит деятельность комплекса анализаторов, так как восприятие времени связано с пространственным восприятием. Команды стремятся достичь преимущества над соперником, маскируя свои замыслы и одновременно пытаясь раскрыть планы противника. Игра протекает при взаимодействии игроков своей команды и сопротивления игроков противника, прилагающих все усилия и умения, чтобы отбить мяч и организовать нападение. В связи с этим на первый план выступают требования к оперативному мышлению игрока.

Доказано, что представители спортивных игр имеют существенное преимущество в быстроте принятия решения по сравнению с представителями многих других видов спорта.

Быстрота мышления особенно важна при необходимости учета вероятности изменения ситуации, а также при принятии решения в эмоционально напряженных условиях.

Деятельность волейболиста в игре – не просто сумма отдельных приемов защиты и нападения, а совокупность действий, объединенных общей целью в единую динамическую систему. Правильное взаимодействие игроков команды – основа коллективной деятельности, которая должна быть направлена на достижение общих интересов команды и, опираться на инициативу и творческую активность каждого игрока. Каждый игрок должен не только уметь нападать, но и активно защищать свою площадку. Чтобы принять мяч при атаке соперника или не дать ему возможности произвести нападающий удар, необходимо своевременно и правильно реагировать на все его действия, учитывая расположение игроков команды противника, партнеров и местонахождение мяча.

Игровая деятельность базируется на устойчивости и вариативности двигательных навыков, уровне развития физических качеств, состоянии здоровья и интеллекта игроков.

Участвуя в соревнованиях, волейболист совершает большую работу:

- за игру спортсмен высокой квалификации преодолевает расстояние 5000-7000 м, делая при этом 130-140 прыжков, множество рывков (до 120-150), ускорений и остановок. За последнее время игра значительно интенсифицировалась.

Это выражается, прежде всего, в повышении маневренности, подвижности игроков, в стремлении интенсивно бороться за мяч или место на каждом участке площадки. Интенсивная физическая деятельность в течение игры требует огромных затрат сил.

Установлено, что энергетическое обеспечение игровой деятельности носит смешанный характер (аэробно-анаэробный). Основной показатель аэробных возможностей - величина максимального потребления кислорода (МПК) у волейболистов с ростом квалификации растет и мастеров спорта достигает 5,1 л/мин (примерно 60 мл на 1 кг веса). Во время игры волейболисты используют 80-90% максимального энергетического потенциала.

Важный показатель функционального состояния организма – сердечнососудистая система. Частота сердечных сокращений (ЧСС) является кардиологическим критерием, отражающим степень физиологической нагрузки. Установлено, что ЧСС у волейболистов во время игры достигает 180-210 уд/мин.

Величина тренировочной нагрузки отражает степень воздействия тех или иных упражнений, выполняемых игроком, на его организм. Каждому тренеру важно знать тренирующее воздействие используемых упражнений и их систематизацию по характеру изменений в организме. Исследования показали, что специальные упражнения волейболистов существенно различаются по ответной реакции организма. Например, при выполнении

атакующих ударов ЧСС составляет в среднем 128 уд\мин, уровень потребления кислорода – 30 % от максимальной величины; при выполнении специальных упражнений средней интенсивности ЧСС находится в пределах 140-150 уд\мин, уровень употребления кислорода в пределах 50% от МПК; при выполнении игровых упражнений ЧСС достигает 172-187 уд\мин, величина кислородного долга 5-7 л\мин.

Сущность игры будет раскрыта неполно, если не учесть большого напряжения нервной системы игроков и необходимости морально-волевых усилий для достижения победы. Знание всех сторон, характеризующих деятельности волейболиста, помогает планировать учебно-тренировочный и соревновательный процессы, создавать нормативные основы или модельные характеристики, на достижение которых должен быть направлен учебно-тренировочный процесс. По характеру мышечной деятельности прыжок относится к группе скоростно-силовых упражнений с ациклической структурой движений, в которой в главном звене толчке развиваются усилия максимальной мощности, имеющее реактивно-взрывной характер. Скоростно-силовые способности проявляются при различных режимах мышечного сокращения и обеспечивают быстрое перемещение тела в пространстве [2, с12].

Наиболее распространенным их выражением является так называемая «взрывная» сила, т. е. развитие максимальных напряжений в минимально короткое время – прыжок.

Различают общую прыгучесть, под которой понимают способность выполнять прыжок (вверх, в длину) и специальную прыгучесть – способность развить высокую скорость отталкивания, которая является основным звеном в воспитании прыгучести, т. е. сочетание разбега и прыжка.

Таким образом, прыгучесть является одним из главных специфических двигательных качеств, определяющее скоростью движения в заключительной фазе отталкивания. Чем быстрее отталкивание, тем выше начальная скорость взлета. Для выполнения прыжка необходимо обладать высокоразвитой ловкости, которая особенно необходима в полетной опорной фазе прыжка. Также для эффективного выполнения прыжка, как в высоту, так и в длину необходимо обладать хорошими скоростными качествами, а также силовыми. Прыжок является основным элементом во многих видах спорта, особенно в спортивных играх (баскетбол, волейбол, гандбол и др.)

Обычно, когда от человека требуется проявления наивысшей скорости, ему приходится преодолевать значительное внешнее сопротивление (напряжение, вес и инерцию собственного тела и пр.). В этих случаях величина достигнутой скорости существенно зависит от силовых возможностей человека. Связь между силой и скоростью в ряде движений с различным внешним сопротивлением будет зависеть от индивидуальных особенностей человеческого организма. Если повышается уровень максимальной силы, то в зоне больших и внешних сопротивлений, это приводит и к росту скорости движений.

Если же внешнее отягощение невелико, то рост силы практически не сказывается на росте скорости. Наоборот, повышение уровня максимальной скорости приведет к возрастанию скоростных и силовых возможностей лишь в зоне малых внешних сопротивлений и практически не сказывается на росте скорости движений, если внешнее сопротивление достаточно велико.

И только при одновременном повышении максимальных показателей скорости и силы увеличивается скорость во всем диапазоне внешних сопротивлений.

Добиться существенного повышения уровня максимальной скорости чрезвычайно тяжело: но задача повышения силовых возможностей разрешима. Поэтому для повышения уровня скорости необходимо использовать силовые упражнения [3,7с].

Их эффективность здесь тем значительнее, чем большее сопротивление приходиться преодолевать во время движений. Например, показатели прыжка в высоту с места непосредственно зависят от относительной силы ног (а именно этот показатель является одним из основных при наборе-отборе детей в группы начальной подготовки, также как и тест, прыжок в длину с места в секцию баскетбола).

Как уже было сказано, показатель прыгучести очень важен для игры в волейбол. Чем выше этот показатель у спортсмена, тем он больше пользы приносит для всей команды. Прыжки

применяются в игре как при отталкивании двумя ногами, так и одной ногой в различных игровых ситуациях.

Например, при нападающим ударе. Если игрок обладает высокой прыгучестью и умеет грамотно выполнить атакующий удар во время борьбы у сетки, то можно сказать с уверенностью, что он сделает удар и выиграет очко. Также прыгучесть необходима при выполнении блокирования у сетки, поскольку все опытные игроки делают это в прыжке. Блокирование может быть одиночным и групповым.

Чем выше игрок отталкивается при выполнении блокирования, тем сложнее против него выполнять игровые действия в нападении. Большинство прыжков в игре проходит на фоне усталости. Порой волейболисту приходится делать подряд несколько прыжков в условиях сопротивления. Все это предъявляет большие требования к прыгучести игроков.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что скоростно-силовые качества, т. е. прыгучесть – это важное качество для игры в волейбол. И согласиться со словами А.Я. Гомельского: «Игрок, умеющий своевременно и быстро выпрыгивать, имеет больше шансов выиграть борьбу «на втором этаже» [4,136с].

Основным критерием эффективности многолетней подготовки является наивысший спортивный результат, достигнутый в оптимальных возрастных границах для данного вида спорта. Целевая направленность по отношению к высшему спортивному мастерству в процессе подготовки для всех возрастных групп. Оптимальное соотношение (соразмерность) различных сторон подготовленности спортсмена в процессе многолетней тренировки.

Быстрый рост объема средств общей и специальной подготовки, соотношение между которыми постепенно изменяется. Из года в год увеличивается удельный вес объема средств специальной подготовки по отношению к общему объему тренировочной нагрузки и соответственно уменьшается удельный вес общей подготовки. Поступательное увеличение объема и интенсивности тренировочных и соревновательных нагрузок. Каждый период очередного годичного цикла должен начинаться и завершаться на более высоком уровне тренировочных нагрузок по сравнению с соответствующими периодами предыдущего годичного цикла. Чуткое соблюдение постепенности в процессе использования тренировочных и соревновательных нагрузок, особенно в занятиях с детьми, подростками, так как всесторонняя подготовленность неуклонно повышается лишь в том случае, если тренировочные и соревновательные нагрузки на всех этапах многолетнего процесса полностью соответствуют его биологическому возрасту и индивидуальным возможностям спортсмена. Одновременное воспитание физических качеств волейболистов на всех этапах многолетней подготовки и преимущественное развитие отдельных качеств в возрастные периоды, наиболее благоприятные для этого.

В школьные годы имеются возможности для развития всех физических качеств, если обеспечено эффективное педагогическое воздействие, которое, однако, не должно принципиально изменять закономерности возрастного развития тех или иных сторон двигательной функции человека.

Преимущественная направленность тренировочного процесса на этапах многолетней подготовки определяется с учетом этих сенситивных периодов развития физических качеств. Вместе с тем целесообразно уделять внимание воспитанию тех физических качеств, которые в данном возрасте активно не развиваются. Особенно важно соблюдать соразмерность в развитии общей выносливости и скоростных способностей, в развитии общей выносливости и силы, т.е. тех качеств, в основе которых заложены разные физиологические механизмы.

Список литературы:

1. Журнал Физкультура и спорт. А. И. Пьязин // Группы упражнений для развития скоростно-силовых качеств, № 4, 1995. - 14с.

2. Журнал Физкультура и спорт. О. В Жбанков // Развитие прыгучести у юных волейболистов, № 3, 1995. -12с.

3. Железняк Ю.Д., Портнов Ю.М., Савин В. П., Лихачев В.Е. Спортивные игры: Программа педагогических университетов и институтов по специальности -физическая культура и спорт. - М., 1996. 7с.

4. Гомельский, А. Я. Тактика и техника баскетбола /А.Я. Гомельский. – М., 2006. -136 с.

МЕТОДИКА ЗАНЯТИЙ ГИМНАСТИКОЙ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Духанин Дмитрий Сергеевич,
старший преподаватель кафедры физической культуры,
ФГБОУ «Новосибирский государственный университет
Архитиктуры, дизайна и искуств». г.Новосибирск, Россия.

Аннотация. В статье говорится об основах секции гимнастики на школьных уроках физкультуры. Так же в статьие говориться о связи гимнастики с другими направлениями педагогики, психология, медицины и методами обучения гимнастике.
Ключивые слова: Гимнастика, урок, физкультура, воспитания, педагог, методика.

Аңдатпа. Мақалада мектептегі дене шынықтыру сабақтарындағы гимнастика бөлімінің негізі туралы айтылады. Сонымен қатар гимнастиканңы басқа да салалар педагогика, психология, медицинамен байланысы және гимнастиканы оқытудың әдістемелері туралы баяндалады.

Abstract. The article talks about the basics of the gymnastics section in school physical education lessons. The article also talks about the connection between gymnastics and other areas of pedagogy, psychology, medicine and methods of teaching gymnastics.

Спортивная гимнастика является дисциплиной педагогической направленности. Она имеет свое содержание, теорию, историю, методы преподавания, область научных исследований.

Гимнастика как педагогическая дисциплина своим содержанием предъявляет к педагогу специфические требования. Тренер-преподаватель должен хорошо знать ее содержание, оздоровительные, образовательные и воспитательные возможности, историю; уметь пользоваться гимнастической терминологией; обеспечивать предупреждение возможных травм на занятиях, физических и психологических перегрузок; хорошо владеть методами обучения, проведения различных форм занятий гимнастикой, особенно урока; уметь использовать гимнастические упражнения для изучения (оценки) и развития психомоторных способностей, необходимых для успешного овладения гимнастикой как видом спорта, другими спортивными дисциплинами, трудовыми, военно-прикладными двигательными действиями и др.

Для того чтобы успешно преподавать гимнастику, необходимо не только хорошо знать ее содержание, владеть средствами и методами, но и добротно изучить смежные науки, входящие в курс обучения:

- механику и биомеханику гимнастических упражнений,
- биохимию мышечного сокращения,
- анатомию, физиологию,
- психологию,
- педагогику,
- диалектический и исторический материализм, уметь использовать их в учебно-тренировочном и воспитательном процессе.

Теория гимнастики рассматривает вопросы, связанные с содержанием гимнастики как спортивно-педагогической дисциплины, как предмета познания и практической деятельности с ее задачами, местом и значением в системе физического воспитания людей. По всем изучаемым в курсе гимнастики темам проводится научная и научно-методическая работа. Изучаются потенциальные возможности гимнастики в подготовке человека к здоровому образу жизни, к учебной, трудовой деятельности и воинской службе.

Основной формой организации занятий по гимнастике школе являются уроки физической направленностью. Наряду с этих гимнастические упражнения включаются в физкультурное – оздоровительные занятия в режиме дня (упражнения на больших переменах, физкультминутки, вводная гимнастика, игры и др.), в мероприятия по внеклассной работе по физическому воспитанию:

- Физкультурно-спортивные праздники,
- внутри школьные и внешкольные спортивные соревнования,
- занятия в спортивных секциях.

Основой для проведения каждой из перечисленных форм занятий являются требования, предъявляемые к уроку гимнастики.

Основные задачи урока

На уроках гимнастики решаются многие оздоровительные, образовательные и воспитательные задачи:

-Укрепление здоровья занимающихся, содействие их физическому развитию, закаливание, формирование правильной осанки.

-Обогащение занимающихся специальными знаниями в области гимнастики. Формирование гигиенических навыков, приучение к самостоятельным занятиям физическими упражнениями. Обучение новым видам движений, обогащение занимающихся двигательным опытом. Формирование организаторских умений и навыков, обучение правилом общения с окружающими людьми [1, 190с] .

-Развитие способностей, необходимых для успешного овладения гимнастическими, упражнениями различной сложности, бытовыми, профессиональными, военно-прикладными двигательными умениями и навыками.

-Воспитание эстетических, волевых, нравственных качеств, и прежде всего добросовестного, глубоко осознанного отношения к учебным и спортивным занятиям, к общественной работе, к труду, чувства товарищества, коллективизма, патриотизма.

Занятия гимнастикой со спортивной направленностью предъявляют специфические требования к анатомическому строению тела, здоровью и способностям занимающихся Размеры тела гимнастов характеризуются средними величинами. Для участников крупных в соревнованиях у женщин рост находится в пределах 150-165 см, вес 40-55 кг, у мужчин 160-174 см, вес 56-72 кг. Важное значение имеют ширина и форма плеч, длина рук и пальцев, ног и туловища. Гимнасты должны обладать красивым формами тела, крепким здоровьем, высоким уровнем общей и специальной физической подготовленности. Ведущими способностям являются координация движений, мышечная сила, гибкость, быстрота двигательных действий, скоростная и силовая выносливость, ориентировка в пространстве, внимание, память на движения, эмоциональная устойчивость и смелость. Главной способностью на всех уровнях подготовки гимнаста является его отношение к учебно-тренировочным занятиям. Педагог должен знать способности каждого своего ученика [2, 405с].

Изучение (оценка) способностей гимнастов может осуществляться в различных условиях их деятельности:

-на занятиях по физической культуре с помощью специальных упражнений, наблюдением за функциональными возможностями организма, двигательными, психическими и личностными свойствами;

-в лабораторных условиях с помощью аппаратурных и бланковых методов; в повседневной жизни наблюдением за бытовыми движениями и действиями, поступками и повелением за бытовыми движениями и действиями, поступками и поведением;

-на занятиях по гимнастике с помощью специальных упражнений, индивидуализации заданий; систематических наблюдений за отношением к занятиям, к учебе в школе, успешностью овладения наиболее сложными упражнениями; выявлением способностей, за счет которых главным образом достигается успех или, наоборот, возникают затруднениям в овладении учебной программой; определением возможности компенсации недостаточно

развитых способностей за счет более развитых, усилий самого гимнаста или методического мастерства педагога-тренера.

Высокая подготовленность наиболее важных способностей, быстрая обучаемость и занимающихся говорят об их высоких потенциальных возможностях в успешном овладении спортивным мастерством в гимнастике. Дело педагога-тренера превратить эти возможности в действительность. И наоборот, низкая подготовленность способностей, медленная обучаемость слабая податливость к воспитательным воздействиям свидетельствуют о низких потенциальных возможностях, занимающихся в овладении спортивным мастерством в гимнастике. В этом случае для достижения хороших результатов требуется слишком много времени материальных затрат и энергии со стороны педагогов; рано или поздно у занимающихся утрачивается интерес к занятиям гимнастикой и они сами прекращают их. Бывают случаи, когда отдельные лица пусть с большим трудом, но добиваются высоких результатов. Эти исключения еще раз говорят о том, что с вынесением окончательного заключения о неспособности ребенка спешить нельзя. Здесь требуется педагогическое терпение и творческий поиск путей оказания помощи нуждающимся в ней и желающим заниматься.

Подготовленность способностей определяют путем проведения контрольных испытаний после определенного периода специальных занятий. Таких периодов может быть много. Величину прироста результата вычисляют, по формуле С. Броди – О, А. Каминского:

$$\omega = \frac{100 \cdot ((\upsilon 2 - \upsilon 1) \cdot \sqrt{x_1 \cdot x_2}}{0{,}5 \cdot ((\upsilon 2 + \upsilon 1) \cdot \sqrt{\upsilon_1 \cdot \upsilon_2}} = \quad \%$$

где W – изменение величины исследуемой способности за период тренировки; V_1 – исходный показатель; V_2 – конечный показатель исследуемой способности, достигнутый за период специальной тренировки; X_1 – средне групповой результат до тренировки; X_2 – то же, но после тренировки.

В целостной деятельности отдельные способности проявляются во взаимосвязи, они активно взаимодействуют, образуя структуру общей способности к гимнастике. Это взаимодействие основывается на общности морфологических, биохимических, психофизиологических механизмов. Такую связь можно назвать внутренней, например взаимосвязь между координацией движений, быстротой двигательных действий, способностью распределять и переключать внимание, оперативным и тактическим мышлением.

Некоторые способности могут проявляться одновременно, но не иметь существенной общности механизмов, их обусловливающих. Например, выполнение стойки, на руках силой согнувшись, достигается за счет напряжения работающих групп мышц и гибкости. В Последняя создает выгодные условия для проявления мышечной силы, но не имеет с ней существенной общности механизмов или внутренней. Связь между ними внешняя. При формальном подходе между силой и гибкостью можно установить тесную связь. Но она будет ошибочной. Вслед за этим нетрудно сделать столь же неверное заключение о том, что развитие гибкости приведет к увеличению мышечной силы, а развитие силы – к увеличению гибкости [3, 119с].

Об уровне развития координации движений можно судить по способности выполнять упражнения:

- в заданное время,
- с заданной амплитудой,
- с заданной длиной прыжка,
- метания,
- ходьбы,
- бега и с заданным мышечным усилием;
- соразмерять движения во времени,

- в пространстве и по величине мышечного усилия (быстрее, дальше, на заданную величину; в полную силу, в полсилы, в четверть силы и т. д.).

Этот компонент координации движений сравнительно быстро усваивается занимающимися, поэтому о ней чаще судят по способности согласовывать движения руками, ногами, головой и туловищем.

Способность сохранять равновесие оценивается по времени удержания стойки на одной ноге. Другая стопой на под коленке опорной ноги, колено развернуто в сторону, руки вперед, глаза закрыты; стойки на пятках, на полупальцах одной и обеих ног, равновесия на одной на ограниченной и повышенной опоре.

Решение такой задачи нельзя обеспечить лишь словесным обучением. Потребуются практические задания, с помощью которых гимнаст получил бы представление о реакции организма на полученную нагрузку.

В гимнастике методика должна предусматривать реализацию межпредметных связей, т. е. использование знаний учащихся по другим предметам (физике, биологии и т. д.) для более глубокого понимания закономерностей движений, причино-следственных зависимостей между отдельными компонентами техники двигательного действия, влияния физических упражнений на организм. Это требует предварительного анализа биодинамической структуры изучаемого двигательного действия и его потенциальных развивающих возможностей; знаний о содержании учебного материала соответствующих тем смежных учебных предметов; определения последовательности изложения в серии уроков и включения конкретного учебного материала в каждый урок. А также требуется методов активизации учебно-познавательной деятельности обучаемых (элементов проблемного обучения, самостоятельной работы, заданий по самоконтролю, взаимоанализу действий партнера и т. п.).

Изложенная методика преподавания теоретического материала обеспечивает наиболее полное проявления образовательных возможностей предмета и школьного урока физической культуры.

Список литературы:

1. Брыкин А.Т. Гимнастическая терминология. М.: ФиС, 1991.-190с.
2. Гимнастика. Учебник для ин-тов физ. культ. /Под ред. М.Л. Журавина.: М.: 2001.-405с.
3. Григорьев В.И. Физическая культура студентов вузов Санкт-Петербурга как объект социального - педагогического исследования: Учебное пособие. – СПб., 2000. – 119 с.

САЛАСЫНА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАС: КОУЧИНГТІ ЫКПАЛ

Бердібаева Света Қыдырбекқызы,
психолог.ғ.д., профессор,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і [1].
Ибатулин Бауыржан Шарифуллаевич,
полковник, Сағадат Нұрмағамбетов атындағы
Құрлық әскерлерінің Әскери институты[2].
Нурсеитов Нурлан Габбасович,
полковник, Құрлық әскерлерінің Әскери институты[2]
Алимжанова Алия Шарабековна,
философия ғ., кандидаты,
Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы[3]
Бектемис Нұрила Ынтымаққызы,
3 курс студенті,
жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і[1]

Аннотация. Мақалада білім саласына қатысты коучинг көшбасшылығы туралы зерттеулерді талдау арқылы көшбасшылық коучингінің ерекшеліктері айтылады, коуч пен коучингке қатысушылардың диалогтары, сенімді қарым-қатынас орнату және тыңдау, сұрақтар қою және кері байланыс беру және мақсаттарына қол жеткізуге көмектесу сияқты коучинг дағдылары туралы талданады.

Түйін сөздер: коучинг, көшбасшылық, коучинг көшбасшылығы, білім саласындағы коучинг, сенімді қатынастар.

Аннотация. В статье описываются характеристики коучинга лидерства путем анализа исследований коучинга лидерства, связанных с областью образования, а также анализируются коучинговые навыки, такие как диалоги между коучем и подопечными, установление доверия и умение слушать, задавать вопросы и давать обратную связь, а также помогать достигать результатов.

Ключевые слова: коучинг, лидерство, коучинг лидерства, коучинг в сфере образования, доверительные отношения.

Abstract. The article describes the characteristics of leadership coaching by reviewing leadership coaching research related to the field of education, and examines coaching skills such as dialogues between coach and coaches, building trust, and listening, asking questions and giving feedback, and helping to achieve results.

Key words: coaching, leadership, leadership coaching, educational coaching, trusting relationships.

Коучинг психологиясының білім беру саласына қосқан үлесі барған сайын мойындалып, маңыздылығы күннен күнге артуда. Білім беру саласын басқару жүйесінде көшбасшылық туралы негізгі зерттеулер маңызды тақырыптардың бірі болып табылады. Сондықтан, негізгі көшбасшылық зерттеулер басшылардың көшбасшылық мінез-құлқын зерттеуге қатты көңіл бөледі. Көшбасшылық мінез-құлық ең танымал екі деңгейлі мінез-құлық болып табылады. Қорғау және қамқорлық теориясы бойынша жоғары қорғану деңгейі жоғары деңгейге ие екендігі анықталды. Қамқорлық - басшының ең жақсы көшбасшылық мінез-құлқына жатады, алайда мінез-құлық теориясында ситуациялық факторлардың интеграциясы қарастарылмаған, сондықтанда ситуациялық теориялар мен күтпеген жағдайлар туралы зерттеулер көптеп саналады.

Жаңадан пайда болған трансформациялық көшбасшылық теориясы көшбасшылық саласындағы басты зерттеулердің де назарын аударды. Коучинг психологиясын білім берудің әртүрлі контексінде оқытуды қолдаудың қосымша әдісі ретінде түсіну маңызды болып табылады. Демократияландырудың арқасында командалық жетекшілік біртіндеп серіктестікке айналды.

Сондықтан директивті емес коучингтік көшбасшылық әсіресе соңғы жылдары мектеп секторында қолдануға өте қолайлы.

Лидерлер мен әріптестер арасындағы қарым-қатынас иерархиялық қарым-қатынастан гөрі серіктестік болып табылады. Бастауыш сыныптарға арналған мектептер қарқынды дамып келеді, кәсіби көшбасшылықтың қарқынды ілгерілеуі, мұғалімді басқару, оқу бағдарламасын басқару және оқытудағы көшбасшылық сияқты маңызды сұрақтар да көптеп зерттелініп жатыр.

«Көшбасшылық коучинг» және «жетекшілерге арналған коучинг» терминдері жиі синоним ретінде қолданылады. Екеуі де басшылық лауазымдағылар болғандықтан адамдармен жұмыс істейді, дегенмен бастықтарға арналған коучинг көбінесе жоғары лауазымдағы көшбасшылар үшін коучингті сипаттауға жиі қолданылады.

Жаңа фокус 1950 жылдары зерттеушілер күшті көшбасшылыққа қажетті нақты мінез-құлықтың моделін анықтау үшін жұмыс істеген кезде пайда болды. Мінез-құлық екі негізгі категорияға бөлінген: қатынастарға бағдарланған (ізбасарлармен және олардың арасындағы қарым-қатынасқа әсер ететін) және тапсырмаға бағдарланған (ізбасарлардың тапсырмаларды орындауға және мақсатқа жетуіне ықпал ететін) (Vroom & Jago, 2007) [1].

Бұл категориялар көптеген мінез-құлық үлгілерінің соның ішінде әрқашан танымал болған толық масштабты модель негізін құрайды, (Bass, B., & Avolio, B. 1995) [2]. Жағдаяттық көшбасшылық теориясы, көшбасшылар тиімділікке ие болу үшін әртүрлі жағдайларға, оның ішінде ізбасарларының әртүрлі қажеттіліктеріне сай бейімделуге сәйкес келетін сипаттамалары мен мінез-құлқын өзгертуі керек екенін айтады (Hersey & Blanchard, 1982) [3].

Көшбасшылықтағы жағдайдың маңыздылығын мойындайтын басқа теорияларды да атауға болады, «күтпеген жағдайлар теориясы» (Fiedler, F. E., 1972) [4], «жол және мақсат теориясы» (Evans, M. G., 1970) [5] және «әлеуметтік психология теориялары» (Haslam, Reicher, & Platow, 2011) [6]. Технологиялық жетістіктер, индустриалды дәуірден білім дәуіріне көшу және жаһандану процесінде жаңа ұйымдық ландшафттардың пайда болуына және көшбасшылық талаптардың одан әрі өзгеруіне әкелді (Uhl-Bien, Marion, & McKelvey, 2007) [7]. Тиімді көшбасшылық тұжырымдамалары басшылардың жеке сипаттамалары мен жағдайға назар аударудан гөрі жұмыс орнының үнемі өзгеретін сипаттамаларына дидактикалық, қатынастық, стратегиялық, жаһандық тұрғыдан бейімделе алатынын түсінуге көшу үшін қажет болады (Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., & Weber, T. J. , 2009) [8].

Осы айтылғандарға орай күрделі, тұрақсыз, белгісіз және түсініксіз контексттердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көшбасшылыққа неғұрлым тұтас және динамикалық көзқарасты ынталандыратын жаңа теориялар мен модельдер пайда болды. Оларға командадағы адаптивті көшбасшылық (Hallam & Campbell, 1992) [9], күрделі көшбасшылық теориялары (Uhl-Bien & Marion, 2008 [7]) жатады. Коучинг көшбасшылығындағы ең өзекті мәселелердің бірі, білім беру саласындағы мектептер жүйесіндегі жетекшілердің көшбасшылық коучингісінің маңыздылығы туралы сұрақты айтуға болады.

Жетекшілер коучингінің психологиясындағы ең маңызды мәселе білім беру саласының басшысының негізгі жауапкершілігі болып табылады, бұл әкімшілік рөл емес, кәсіби жаттықтырушының рөлі, сонымен қатар директорлар жеке коучинг арқылы мұғалімнің кәсіби білім алуына тиімді ықпал ете алады. Коучингтің мәні - басқаларға көмектесу және олардың әлеуетін ашу. Басшылық коучингі сенім мен келісім атмосферасын құра алады және ұйымға ашықтық пен қарым-қатынас мәдениетін құруға көмектеседі (Chen Ziqin, 2013b) [10].

Коучинг-көшбасшылық тіпті әрбір қызметкердің ішкі қабілеттерін оята алады (Hong Weilin 2017) [11]. Бір сөзбен айтқанда, коуч-көшбасшы әрбір адамның толық тұлға және мәселені шеше алуға қабілетті екеніне сенуі керек. Бұл басшылық стиль бұрынғы көптеген көшбасшылық үлгілерден айтарлықтай ерекшеленеді. Мысалы, мектеп басшыларының трансформациялық көшбасшылығына Барон Л. және Морин Л. (Baron, L., & Morin, L.2009) көшбасшының жеке харизмасының әсеріне баса назар аударады, ал коучингтік көшбасшылық бағыныштыларға екпін жасайды[12]. Әлеуетті арттыру және мәселелерді шешу қабілеттерін жақсарту маңызды болып табылады.

Коучинг-бұл адамдарға мүмкіндік беретін және олардың ішкі идеялары мен энергиясын кеңейтетін және нәтижелер жасайтын процесс және қатынастар. Басқарушы коучингтегі

коучтың рөлі шешімдерді ұсыну, кеңес беру немесе патологиялық диагноз қою емес, керісінше сұрақ қою және рефлексия арқылы көмекші ретінде әрекет ету, бағынушыларды өз ресурстарын пайдалануға және өздерінің кеңестерін, күшті жақтарын және мәселені шешу әдістерін түсінуге ынталандыру болып табылады.

Коучингтік көшбасшылық-бағыныштыларға өз әлеуетін дамытуға және оңтайлы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесу үшін «директивті емес» тәсілді қолданатын басшылық стилі, ал коучинг-жетекшілік әлеуетті дамытатын көшбасшы. Ол көшбасшылық процесте коучинг дағдыларын тиімді пайдаланады және сенім, қарым-қатынас, басшылық, мотивация және жолдастық элементтерін қамтиды. Коучинг бұл клиентке серіктес ретінде қарайтын қатынастар деп санайды және ойлау процесін кеңейте отырып, ол коучингке қатысушының оқуын үдетеді, дамудың қарқынды өтуін және оның әлеуетін барынша арттырады (Hong Weilin, 2017) [11]. Көшбасшылық коучинг ұйымдық мақсаттарға жетуге әсер ету процесі. Сонымен қатар, көшбасшылық коучингтің мағынасы когнитивтік коучингке өте ұқсас екенін атап өткен жөн. Когнитивті коучинг-мұғалімдердің ойлауын, интеллект деңгейін және шешім қабылдау қабілеттерін жақсарту үшін коучтардың арнайы диалог пен коммуникация стратегиялары мен әдістерін қолданады (Ding Yugo, Zhang Dory, 2010) [13].

Жалпы айтқанда, дәстүрлі көшбасшылық пен тәлімгерлік көшбасшыға бағытталған, ал коучинг немесе коучингтік көшбасшылық қатысушыға немесе ізбасарға бағытталған және қатысушылардың өз мәселелерін өз бетінше тиімді шешуге әлеуетін ынталандырады. Көшбасшылық коучинг, когнитивті коучинг екеуі де қатысушылардың когнитивті өсуі мен мәселелерді шешу қабілеттерін шабыттандырады.

Сондай-ақ негізгі көшбасшылық коучинг пен корпоративтік коучингтің де мағыналары ұқсас. Дегенмен, корпоративтік коучингті ішкі және сыртқы коучингке бөлуге болады. Негізгі коучинг көшбасшылығы ішкі коучингтің бір түрі болып табылады. Сонымен қатар, бас жаттықтырушы, яғни жетекші мен жалпы спорттық жаттықтырушы мен жетекші арасындағы айырмашылық мынада, яғни біріншісі когнитивтік өсуге, ал екіншісі шеберлікті үйретуге бағытталған. Коучинг көшбасшылығына қатысты эмпирикалық зерттеулерде (Hong Weilin (2017) басқару коучингінің дағдылары менеджментте қызметкерлердің психологиялық мүмкіндіктері мен жұмысқа белсене араласуының арасында оң корреляция орнайтынын анықтады, яғни жоғары қызметкерлер, коучинг дағдыларын қабылдайды, олар сонымен қатар жоғары психологиялық мүмкіндіктерді де қабылдайды, әрі дағдыларын, мүмкіндіктерін кеңейтеді, жұмысқа инвестицияны арттырады [11]. Мектеп директорларына арналған коучинг көшбасшылығын қолдайтын теориялық негіз өзін-өзі басқаруға және автономияға баса назар аударатын ересектерді оқыту теориясын және позитивті ойлауға баса назар аударатын позитивті психологияны қамтиды (Ding Yugo, Zhang Dury, 2013) [13].

Коучинг көшбасшылығы көшбасшылардан қатысушылармен ұзағырақ сөйлесу үшін ұзақ уақыттың көп болуын талап етеді. Қысқа уақыт кезеңінде бағыныштылардың идеяларын тудыру және мәселелерді ашу ықтималдығы аз болады. Көшбасшылар өздерінің күнделікті істерімен айналысады және коучинг көшбасшылығын қамтамасыз ете алмауы мүмкін. Басқаша айтқанда, уақыт пен сабақтастық мәселелері бастауыш және орта мектеп директорлары үшін коучинг көшбасшылығын пайдалануда кедергі болуы мүмкін.

Коучингтік көшбасшылық бола алатынына қарамастан директорларда қосарлы рөлге байланысты мәселелер болуы мүмкін. Корпоративтік әлемдегі тренерлерді ішкі тренерлер және сыртқы тренерлер деп бөлуге болады. Сыртқы тренерлерді жалдау екі жақты рөлдік мәселені тудырмайды. Бірақ бас жаттықтырушының жетекшілігі мен директор немесе мұғалімдер арасындағы қарым-қатынас ішкі жаттықтырушыларға бейтарап болады.

Мәселе мынада, бір жағынан директор позицияны бағалаушы ретінде әрекет етеді, ал екінші жағынан ол позицияны бағалаушы ретінде, яғни потенциалды стимулятор ретінде әрекет етеді. Осылайша, көптеген менеджерлерге «бағалаушы» және «жаттықтырушы» рөлдерін теңестіру әрекеті жиі қиын соғады және коучинг мақсаттарына екі рөлдің тіркесімін қабылдау қиын болуы мүмкін, өйткені олар өнімділікті бағалауға әсер етеді және жаттықтырушыға қателер мен кемшіліктерді мойындау кажет болады. Тиімділік, сенімділік негізгі фактор болып табылады ал сенімді қарым-қатынастардың дамуы үшін ұзақ уақыт қажет

болады. Мектептің және оның мүшелерінің дамуын қарастыру керек, әйтпесе көшбасшылық коучингтің тиімділігі айтарлықтай төмендейді. Нақтырақ айтқанда, директор мен мектеп мүшелері сенімді қарым-қатынас орната алмаса, мүшелер шындықты айтудан бас тартуы мүмкін, бұл көшбасшылық коучингтің тиімділігіне әсер етеді. Сонымен қатар, жоғарыда аталған қос рөлдік мәселенің шешімі де директор мен қатысушылар арасында сенімді қарым-қатынас орнатумен байланысты болады.

Тағы бір маңызды мәселе, жаттықтырушының немесе бағыныштының менталитеті. Қол астындағы қызметкерлердің менталитетін ескеру маңызды, мектеп басшылығы ұжымына сүйеніп, мәселелерді ойлауға әрекет жасамаса, онда директорға арналған коучингтік көшбасшылығы жақсармайды. Сондықтан жаттықтырушының немесе бағыныштылардың менталитеті де өте маңызды. Екінші жағынан, басшы бағыныштылардың тәуелді менталитеті өзінің меншікті көшбасшылық мінез-құлқынан туындады ма, соны қарастыруы керек. Мысалы, авторитарлық басшылық бағыныштыларды басшының біржақты бұйрығына сүйенуге мәжбүр етуі мүмкін. Әлемде көшбасшылықтың ең жақсы стилі жоқ, тек ең лайықты көшбасшылық стилі әдетте жеке құрамның тәжірибесінен, істің сипатынан, уақыты, орны және тағы да басқа командалық және тәлімгерліктен байланысты болады. Мысалы, мектеп дағдарыс жағдайына тап болған кезде, ол басшылықтың командалық стилін және қалыпты тәртіпті қолдануы керек. Мысалы, жаңа мүшелер үшін басшылық тарапынан оқытудан гөрі тікелей бірден көшбасшылық қажет болуы мүмкін және сол мүшелердің елеулі кемшіліктері болса соны дереу түзетуді талап етеді. Бір сөзбен айтқанда, директор-коучер көшбасшылықтың жалғыз түрі емес. Қорытындылай келе, коучинг көшбасшылығын қысқаша түсіндіретін болсақ, бұл коучинг түрі сенімді қарым-қатынастар орнату және тыңдау, сұрақ қою сияқты коучинг дағдыларын қолдану арқылы мүшелердің немесе клиенттердің әлеуетін дамытуға және ұйымның мақсаттарын директивті емес түрде алға жылжытуға көмектесу процесі деп анықтауға болады. Осылайша, білім берудегі көшбасшылық коучингі мектеп мүшелерімен сенімді қарым-қатынас орнату және мектеп мүшелерінің әлеуетін дамытуға және мектептің білім беру мақсаттарына қол жеткізуге үлес қосуға көмектесу үшін тыңдау, сұрақ қою және кері байланыс арқылы коучинг дағдыларын пайдалану арқылы кеңейтіледі және анықталады.

Шешімге бағдарланған көшбасшылық коучинг теориясын мектеп әкімшілігіне қолдану келесідей:

(1) «мен білмеймін» коммуникациялық позициясы: шешімге бағдарланған коучинг көшбасшыларының коммуникациялық ұстанымы білімсіздікке баса назар аударады және қызметкерлердің өздері мәселені шеше алады деп санайды;

(2) Қызметкерлердің мәселелерін ескереді және шешімдерді табады: мәселені шешуге бағытталған бағдарды белгілеу және қызметкерлердің мәселелері мен белгілерінен гөрі қызметкерлердің күшті жақтарын, қабілеттерін және ресурстарын бағалау. Көшбасшылар мәселені шешуге көмектесетін позитивті диалогқа бағытталады;

(3) Мектеп істерінің барысын бағалауға арналған сұрақтар: бағалау үшін сұрақтар-қатысушылардың өз бизнесінің прогресін бағалай алуы үшін сезімдері мен танымдарын нақтылау әдісі сияқты сұрақтар болып табылады.

Коучингтің бірнеше маңызды элементтері:

(1) Мәселелерге бағдарлану: коучингке қатысушының өзінде алаңдаушылық тудыратын мәселе болады, бірақ ол өзінің мақсаты не екенін білмейді;

(2) Қарым-қатынасқа бағдарлану: коуч берік серіктестік орнатады және коучингке қатысушымен сенімді қатынас орнатуға үлкен мән береді;

(3) Ең күшті сұрақтар: коучингтің маңызды ерекшелігі - тиімділік беретін сұрақтар арқылы оқытуға қатысушының өзін-өзі тануына көмектесу;

(4) Мақсатқа бағытталғандық: тренер коучингке қатысушыларға көмектесуге үлкен мән береді. Мақсаттарды нақтылайды және белгілейді және мақсаттарға жету үшін қолдау көрсетеді;

(5) Өзгерістерге назар аудару: өзгерістер тәлім алушының когнитивті қабілеттерін, эмоцияларын және мінез-құлқында кездескен түзетулерді талап етуі мүмкін;

(6) Оқуға бағдарлану: тәлім алушының өз бетінше білім алуы мен мәселені өзі шеше алатын қабілетін дамыту.

Көшбасшылық коучингтің мәні бойынша бұл, коуч пен коучингке қатысушының арасындағы сенім мен ынтымақтастық қарым-қатынасын орнату процесі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, көшбасшылық коучингті жүзеге асыру болып саналады, коуч кәсіби дағдыларды қолдана отырып мысалы, тыңдау, сұрақ қою және кері байланыс сияқты әрекеттерді қоланып, оқушыны мақсатқа жету үшін әрекетке бағыттайды; мақсатқа бағытталған мағынада көшбасшылық коучингтің нақты мақсаты оқушының кәсіби білімдерінің деңгейін жақсарту болып табылады, білім оларға өз беттілі болуға және ұжым мен ұйымның тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Осылайша, көшбасшылық коучингі көшбасшы мен мақсат арасындағы терең қарым-қатынас пен сенімге негізделген, содан кейін бағыттау, ынталандыру және серіктестік арқылы мақсатқа жетуге көмектеседі және көшбасшылық коучинг процесі мен көшбасшылық ұқсас процесстер. Ding Yugo (2013) Тайбэй қаласының бастауыш мектеп директорларының коучингтік көшбасшылығы мен мұғалімдердің кәсіби оқу қауымдастықтары арасындағы қарым-қатынасты зерттеп, директорлардың коучингтік көшбасшылығын төрт деңгейге жіктеді: қатынастар орнату, тиімді қарым-қатынас, ұғынылған оқыту және кері байланыспен оқыту. Зерттеу көрсеткендей, Тайбэй қаласындағы бастауыш мектеп директорларының коучингтік көшбасшылық тиімділігі орташадан жоғарыға дейін болған, ал ең жоғары көрсеткіш «қатынастар орнату» және ең төменгі көрсеткіш «ұғынымды оқыту» болды. Бас жаттықтырушы жетекшілігі және мұғалімдердің кәсіби білім беру қоғамдастығы бойынша жоғары оң корреляцияға ие болған, бас жаттықтырушының көшбасшылығы мұғалімнің кәсіби оқуына оң әсер етеді [13].

Келесі зерттеу (Hong Weilin, 2017) Тайбэй қаласындағы бастауыш мектеп директорларының коучингтік көшбасшылығы мен мұғалімдердің кәсіби диалогы арасындағы ағымдағы жағдай мен өзара байланысты зерттеді. Зерттеу нәтижелері Тайбэй бастауыш сынып мұғалімдерінің өз директорлары туралы түсініктерінің қазіргі жағдайын көрсетті, коучинг көшбасшылығы және бастауыш мектеп директорларының тренерлері де жоғары деңгейде екендігі көрсетілген [11].

Қорытындылай келе, талданылған эмпирикалық зерттеулер нәтижелеріне сәйкес келесі жағдайды нақты байқауға болады, коучингтік көшбасшылықты қолдану процесінің нақты моделі және оның теориялық негізі бар екені көрсетеді, коучинг көшбасшылығы мұғалімдердің кәсіби диалогы мен мұғалімнің дамуына ықпал ететін негізгі коучинг екені расталды.

Әдебиеттер:

1.Vroom, V. H., & Jago, A. G. The role of situation in leadership. American Psychologist , 62, -2007, pp.17–24.

2. Bass, B., & Avolio, B. MLQ multifactor leadership questionnaire. Redwood City, CA: Mind Garden.- 1995.

3. Hersey, P., & Blanchard, K. Management of organizational behavior: Utilizing human resource. 4th ed., Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.-1982, pp. 321–328.

4.Fiedler, F. E. How do you make leaders more effective? New answers to an old puzzle. Organizational Dynamics, Vol.1, No (2), 1972, pp.3–18

5. Evans, M. G. The effects of supervisory behavior on the path: Goal relationship. Organizational Behavior and Human Performance, 55 , 1970, pp. 277–298.

6. Haslam, S. A., Reicher, S., & Platow, M. J.). The new psychology of leadership: Identity, influence and power. Hove: Church Press. -2011

7. Uhl-Bien, M., Marion, M., & McKelvey, B.). Complexity leadership theory: Shifting leadership from the industrial age to the knowledge era. The Leadership Quarterly , 18 (4), 2007, pp. 298–318.

8. Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., & Weber, T. J. Leadership: Current theories, research, and future directions. Annual Review of Psychology, 60 , 2009, pp. 421–449.

9. Hallam, G. L., & Campbell, D. P. Selecting team members? Start with a theory of team effectiveness. Paper presented at the 7th Annual Meeting of the Society of Industrial and Organizational Psychology, Montreal, Quebec, Canada. -1992, May.

10. Chen Ziqin, How companies can innovate in the areas of coaching and knowledge inheritance. Quality Monthly, 49 (6), 2013, pp. 6-9.

11. Hong Weilin Coach Leadership: The psychology of corporate coaching and communication techniques that take talent beyond their current positions. Taipei city: 2017

12. Baron, L., & Morin, L. The coach-coacher relationship in executive coaching: a field study. Human Resource Development Quarterly, Vol 20 No (1), 2009, pp. 85-106

13.Ding Yugo, Zhang Dory. Theory and practice of cognitive coaching.- 2013

ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН БОЛАШАҒЫ

Бердібаева Света Қыдырбекқызы,
психолог.ғ.д., профессор,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і [1].
Садырова Айнур Туралиевна,
психология магистрі,
Каспий Қоғамдық Университеті [2].
Таипова Зульфия Масимжанкизи,
педагогика ғылымдарының магистрі,
Каспий Қоғамдық Университеті [2]
Айткулова Жаныл Бокеевна,
доцент, Т. Жүргенов атындағы Қазақ
Ұлттық Өнер Академиясы[3]
Тлеубай Аяжан Ордабаевна[1]
3 курс студенті, жалпы және қолданбалы
психология кафедрасы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і[1]

Аннотация. Мақалада психологияны оқыту мәселесі, оның негізгі сұрақтары, білім беру процесінің субъектілерінің психология пәнін қабылдауы мен түсінуінің ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар психологияны оқытудағы көптеген шет елдік зерттеулер жан-жақты талданады.

Түйін сөздер: білім беру жүйесі, психологияны оқыту, оқу процесі, интеллектуалдық құзыреттілік, жүйелік ықпал.

Аннотация. В статье рассматривается проблема преподавания психологии, ее основные вопросы, особенности восприятия и понимания предмета психологии субъектами образовательного процесса. При этом всесторонне анализируются многие зарубежные исследования в области психологии.

Ключевые слова: система образования, психология преподавания, процесс обучения, интеллектуальная компетентность, системный подход.

Abstract. The article examines the problem of teaching psychology, its main issues, the peculiarities of perception and understanding of the subject of psychology by subjects of the educational process. At the same time, many foreign studies in the field of psychology are comprehensively analyzed.

Key words: education system, psychology of teaching, learning process, intellectual competence, systematic approach.

Білім беру жүйесі қазіргі заманғы прогреске тәуелді болып табылады және білім беру жүйесінің сапасы елдердің ұзақ мерзімді саяси және экономикалық табыстарына үлкен әсер етеді. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік білім беру жүйелерін қамтиды және осылайша сапалы білім беру жүйесінің маңыздылығын көрсетеді.

Болашақ маманды дайындаудың жетістігі көп жағдайда студенттің білім беру процесіне қатысушылармен өзінің өзара әрекетке түсетін субъектісі ретінде ұстанатын пікірлерімен байланысты болады. Дегенмен, барлық студенттер нәтижелі позицияны ұстана бермейді. Негізгі мақсат, студенттердің білім алудағы өзара әрекеттесу процесінде болашақ маманды табысты дайындауға кедергі келтіретін позицияларды жеңудің себептері мен жолдарын анықтау.

Білім беруде нәтиже бермейтін жағдайлардың себептері келесідей: мәдени дамудың төмен деңгейі, мамандықты игеруге қызығушылықтың және өзінің кәсіби болашағы туралы түсініктердің болмауы. Студенттердің субъективті позицияларының өзгеру динамикасы, дамытудың негізгі ресурсы оқытушының ұстанымы, оның шығармашылық тұлғасы және кәсіпке деген өзіндік көзқарасын көрсету маңызды сұрақтардың бірі болып саналады.

Сондай-ақ келесі жағдайда өте маңызды: коммуникативті дайындық пен кәсіби іс-әрекетке баса назар аудару; мамандықты меңгерудегі сәттіліктің көрінісіне ықпал ету, өзіндік жұмыс пен өндірістік практиканы ұйымдастыру кезінде субъектінің ұстанымын жаңарту тәсілдерінің репертуарын кеңейту.

Жалпы дағдыларды, соның ішінде әлеуметтік және эмоциялық құзыреттілікті дамыту қазіргі заманғы жоғары білім берудің маңызды мақсатына айналды. Заманауи әлемдегі білім қазіргі заманғы ақпараттандырылған қоғам рухында - жүйелік, пәнаралық, жалпылама түрде ұсынылғанда ғана адамның өте сәтті әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді. Білім алудың ең маңызды көздері психологиялық-педагогикалық ғылым мен практиканың озық жетістіктерін, оқу-тәрбие және қоғамдық жұмыс тәжірибесін көрсететін психологияның әртүрлі мектептерінің классиктерінің еңбектері, монографиялық басылымдар, мерзімді басылымдар болып табылады.

Қоғам шешіп отырған заманауи мәселелер психолог мамандардан конструктивті және өнімді психологиялық-педагогикалық технологияларды меңгеруді талап етеді. Психологтың кәсіби іс-әрекетінің көп қырлы мәселелерін тұлғаның жеке ерекшеліктері, ұжым психологиясы мәселелері бойынша педагогтың хабардарлығын және әлеуметтік байланыстар мен әлеуметтік-психологиялық сипаттамалардың нақты жүйесін білуін есепке алмай шешу мүмкін емес.

Психологияны оқытудың сәтті болуы тек теориялық, методологиялық және қолданбалы аспектілерін меңгерумен ғана емес, әрі практикалық мәселелерді шешудегі маманның беделімен де көбінесе байланысты болады. Қазіргі психологиялық білім мен психологиялық-педагогикалық жұмыстың озық тәжірибесін игеруге, өзін-өзі жетілдіруге деген қоғамның объективті қажеттілігін қанағаттандыру озық ғылыми ойдың нақты мүмкіндіктерімен сәйкес келеді.

Шетелдік зерттеулердің талдау нәтижелері студенттердің жоғары білімді қабылдауына мәдениет пен жүйелердің ықпалын түсінуді көрсетеді. Біз жаһандық бәсекеге қабілетті бизнес-ортада әрекет етуді жалғастыра отырып, білім берудің жаһандану мәселелерін назардан тыс қалдыруға болмайды.

Студенттердің білімге деген көзқарасы мен бағдары олардың академиялық шешімдеріне, үміттеріне және үлгеріміне одан әрі әсер етуі мүмкін. Психометриялық талдау мен сұхбатқа негізделген шетелдік зерттеулер студенттер арасында білім беру бағдарының жалпыланған екі түрі бар екенін көрсетті: оқуға бағдарланған тип және бағалауға бағдарланған тип (Alexitch&Page, 1996; Katchadurian & Boli, 1985) [1].

Біріншісі, ең алдымен, үйлесімділік, тұлғалық өсу, оқу процесі және интеллектуалдық құзыреттілік сияқты құндылықтарға назар аударады, әрі осы типтегі студент ішкі құндылықтарды қолдайды. Бағалауға бағытталған студенттер, ең алдымен, бағалар, мәртебе, бәсекелестік және тану сияқты мәселелерге назар аударады және сыртқы құндылықтарға көбірек қызығушылық танытады (Alexith, 1994; Rich, 1990; Stark, Bentley & Lowther, 1991) [2,3,4].

Шетелдік зерттеушілер оқуға бағдарланған студенттердің ең жоғары бағаға қол жеткізгенін және сонымен бірге университеттегі тәжірибесіне қанағаттанушылықтың ең жоғары деңгейін көрсеткенін анықтады (Alexith, 1994) [2]. Осылайша, студенттер жоғары білімге деген көзқарастарын оқуға бағдарланған тәсілге ауыстыра алса, университеттегі тәжірибесінің сапасын жақсарта алар еді.

Электронды ақпарат құралдары, интернет, коммуникация және интерактивті технологиялар да студенттерге психология пәнін игеруге көмекке келеді. Психологияны оқыту бағдарламасын ойдағыдай жүзеге асыруға мақсат қою үшін оқытушылар мен студенттер үшін даму, тәрбие, білім беру және оқыту сұрақтары маңызды орын алатынын түсіне отырып, осы мәселелерге олардан шығармашылық көзқарасты талап етеді.

Әрбір студент үшін психологияны оқудың негізгі мақсаты қазіргі заманғы психологиялық және практикалық сипаттамалардың артықшылығын меңгеру болып табылады. Студенттер ақпараттың тез өсуіне және оны есте сақтауға уақыттың аздығына жиі шағымданады.

Шындығында, жад жүктемесі психологияны оқудағы сипаттамалардың артық болуына байланысты.

Кейде ғылымға жаңа терминдер енгенімен, шындығында олар туралы жаңа ақпараттар бола бермейді. Жүйелік ықпал тәртіпті немесе үлгіні анықтауға негіз болады және қажетсіз барлық нәрсені алып тастауға көмектеседі. Психологияны оқу кезінде студенттердің алдынан көптеген фактілер, әртүрлі эксперименттерді сипаттау сияқты сұрақтар туындайды және олар белгілі бір жүйе құра алмаса, есте сақтау шынымен қиын. Тек білім жүйесі ғана материалды жаттап қана қоймай, оны түсінгендей сезім тудырады.

Қазіргі психологияда адам өзінің шығармашылық күштерінің толықтығында жеке тұлға ретінде көрінеді. Психологияның пәні-адамның дүниеге, басқа адамдарға және өзіне деген қатынасы, ал қатынастардың жүйелік категориясы іс-әрекет категориясына қарағанда кең мағынаға ие. Гуманистік ықпал адамды индивидуалдылық деп қарастырса, жүйелік көзқарас зерттелетін құбылысты сипаттауда категориялық толықтықты қамтамасыз етудің дербес тәсілі деп түсіндіреді.

Жүйелік ықпалдың арқасында әртүрлі сипаттау тілдерін пайдалана отырып, әртүрлі ғылымдарда бір объект туралы алынған деректердің қарама-қарсылық жағдайы жойылады. Бұл жағдайда жүйелік ықпал әртүрлі ғылым өкілдері үшін аудармашы қызметін атқарады, бір жүйенің сипаттамасында объективті түрде ортақ құрамды анықтау негізінде бір-бірін түсінуге мүмкіндік береді, міне осы жағдай психологияны оқытуда негіз болып табылады.

Психологияны оқыту басқа адамдардың мінез-құлқын анықтайтын жағдайларды түсіну және түрлендіру тәсілдерін меңгеруге ғана емес, сонымен бірге адамның өз өмірі мен санасының жағдайларын өзгертуге де бағытталған. Бұл қажеттілік - басқаларды тану, өзін-өзі тану - психологияны меңгеру мақсатына жетудегі қиындықтардың бірі, өйткені ол когнитивтік және тұлғаны түрлендіруші көзқарастардың үйлесімін болжайды.

Оқыту процесінде жеке тұлғаның қажеттіліктері, әлеуметтік мінез-құлық мотивтері, әрекеттері, құндылықтары мен құндылық бағдарлары және дүниетанымы да қалыптасады. «Инновация» (инновация) түсінігі инновация ретінде және осы жаңалықты тәжірибеге енгізу процесі деп анықталады. Инновациялық оқыту мәдениеті оқу процесін жүйелі түрде қайта құруды көздейді. Авторитарлық билік позициясы жоғалады, оның орнына демократиялық өзара әрекеттестік, ынтымақтастық, студенттің ұстанымы мен бастамасына, оның тұлғасының өсуіне назар аудару позициясы бекітіледі. Бұл ұстаным жалпы педагогикалық жұмысты қайта құрылымдауды талап етеді.

Бірінші компонент-білімнің қызметі мен құрылымының өзгеруі және оны меңгеру процесін ұйымдастыру тәсілдері. Сондықтан оларды сіңіру процесі үйреншікті есте сақтау және қайта жаңғырту сипатын жоғалтып, өнімді шығармашылық процесс ретінде ұйымдастырады.

Екінші компонент-жеке тұлғаға емес, оқудың топтық формаларына, бірлескен іс-әрекетке, ынтымақтастық пен бірлесіп құруға бағдарланумен байланысты оқыту мен тұлға дамуының әлеуметтік сипатын көрсетеді. Үшінші компонент бақылау мен бағалаудың репрессиялық, басым рөлден бас тартуымен, оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін бағалау критерийлерінің өзгеруімен байланысты.

Кең мағынада оқу-адамның өркениет жинақтаған әлеуметтік тәжірибені игеруі. Бұл қоғамның жастарды белсенді әлеуметтік және кәсіби қызметке дайындау қажеттілігінен туындап отыр. Психологияны оқытудың мақсаты-теориялық және практикалық білімдер мен адамдар өмірінің әртүрлі жағдайларында өзара әрекеттесу мен қарым-қатынас құру әдістерін меңгеру. Оқыту әдістерінде бүкіл оқу процесінің тиімділігі, негізінен педагогиканың жалпы теориясынан, жеке оқу пәндерін оқыту әдістемесінен және оқыту процесінің нәтижелігінен байланысты болады, оған жүздеген іргелі зерттеулер арналады.

«Әдіс» ұғымына да жүздеген анықтамалар берілген. Ю.К.Бабанский оқыту әдісін «оқу материалын меңгеру арқылы белгілі бір мақсаттарға жетуге бағытталған мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттесу әдістерінің дәйекті кезектесуі» деп түсінеді [5, б. 303]. И.Я.

Лернердің пікірінше, «әрбір әдіс-бұл көздеген мақсатқа сәйкес нәтижеге жетуге әкелетін адам әрекеттерінің бірізділігін сезіну жүйесі» [6].

«Әдіс» сөзі (грек тілінен аударғанда metodos – «зерттеу») табиғат құбылыстарын зерттеу әдісі, мақсатқа жету әдісі, зерттелетін құбылыстарға көзқарас, ғылыми танымның жүйелі жолы және шындықты бекіту дегенді білдіреді. Жалпы мағынада әдіс дегеніміз - белгілі бір мақсатқа жету жолы, шындықты практикалық немесе теориялық тұрғыдан дамытуға арналған әдістер немесе операциялар жиынтығы деп айта аламыз.

Оқытудың ең мықты, жақсы әдісі-кез келген оқу саласында табысқа жетудің кепілі. Оқыту әдісі түсінігі мыналарды көрсетеді:

1. Оқыту міндеттерін шешуге бағытталған оқу процесінің субъектілерінің (оқытушы мен оқушы, тыңдаушы) бірлескен іс-әрекетінің тәсілдері.

2. Әртүрлі оқу мақсаттарына жету үшін олардың жұмысының ерекшеліктері. Құрылымдық тұрғыдан әдіс тәсілдердің реттелген жиынтығы ретінде әрекет етеді. Оқу-тәрбие процесінде әдістер келесі функцияларды орындайды: оқыту (оқыту мазмұны мен мақсаттарын тәжірибеде жүзеге асыру); дамытушы (жетілдіруші).

3.Тәрбиелеуші (тәрбие нәтижелеріне әсер етеді); ынталандырушы (оқытуға ояту құралы ретінде және танымдық белсенділікті ынталандыру құралы ретінде әрекет ету); бақылау және түзету (оқу процесін диагностикалау және басқару).

Оқыту әдістері осылайша келесідей функционалдық жүктемені көтереді: олар барлық деңгейдегі өзара әрекеттесу жүйесінің негізгі буындарын анықтайды (оқытушы – студент, студент – студент, оқытушы – студенттер тобы); студенттердің танымдық әрекетін ұйымдастыру құралы ретінде әрекет етеді; студенттердің оқу іс-әрекетінің әдістемелерінің жүйесін қалыптастырады; ұжымға және жеке оқушыларға тәрбиелік ықпал ету құралы болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық білімнің қазіргі жағдайы қоғамның сан қырлы міндеттеріне және әрбір адамның қажеттіліктеріне толық жауап бере алмайды. Бұл оны туыстас жаратылыстану, әлеуметтік және технологиялық ғылымдардың жаңа жетістіктерімен байытуды қажет етеді. Нәтижелі психологиялық-педагогикалық тәжірибені меңгеру үшін студенттің жоспарлы сабақтармен шектеліп қалмай, психологиялық-педагогикалық мәдениетін көтеруге жүйелі жұмыс жасауы маңызды.

Қазіргі уақытта психологияны оқыту бағдарламаларының екі негізгі түрі бар: 1) пәнге бағдарланған; 2) тұлғаға бағдарланған. Пәнге бағдарланған бағдарламаларда психология-оқытудың зерттеу пәні ретінде әрекет етеді. Бұған пәннің бағдарламасы, оны оқу нәтижесінде студенттер меңгеруі тиіс білімдер мен дағдылардың тізімі, сонымен қатар оларды практикалық қолдану дағдылары жатады. Бағдарлама ғылыми немесе практикалық бағытта да болуы мүмкін.

Практикада оқытудың ассоциативті-рефлексивті концепциясы, ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңімен қалыптастыру теориясы, мәселелік оқыту теориясы, мәселелік оқыту тұжырымдамасы, бағдарламаланған оқыту тұжырымдамасы, инновациялық оқыту концепциясы белсенді түрде қолданылады.

Мәселелік оқытудың негізгі функциялары-оқу материалын шығармашылықпен меңгеру және шығармашылық әрекеттегі тәжірибені игеру. Қазіргі уақытта бағдарламаланған оқыту теориясына сәйкес компьютерлік технологиялар белсенді түрде дамып келеді. Оқу процесінде электронды компьютерлік технологияны қолдану оқу сабақтарын анықтамалық-ақпараттық қамтамасыз етуге, оқу материалын берудің белгілі бір логикасын сақтауға, ұсынылғандардың жиынтығынан дұрыс жауапты таңдау жағдайларын жасауға немесе оны құрастыру және стандартпен салыстыру үшін компьютерге енгізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер мен университеттердің тәжірибесін талдау оқу орындарының тәжірибесінде педагогикалық инновацияларды қолдану қарқындылығының жеткіліксіз екендігін көрсетеді. Педагогикалық инновациялардың жүзеге аспауының кем дегенде екі себебін анықтауға болады. Біріншісі, инновация, әдетте, қажетті кәсіби сараптама мен сынақтан өтпейді. Екінші

себеп, педагогикалық инновацияларды енгізуге бұрын не ұйымдастыру, не техникалық, не тұлғалық, не психологиялық тұрғыдан дайындалмаған.

Педагогикалық инновациялардың мазмұны мен критерийлерін нақты түсіну, оларды қолдану әдістерін меңгеру жекелеген оқытушыларға да, оқу орындарының басшыларына да олардың жүзеге асырылуын объективті түрде бағалауға және болжауға мүмкіндік береді.

Білім беру ұйымдарында инновацияларды табысты енгізу үшін инновациялық орта-ұйымдастырушылық, әдістемелік және психологиялық сипаттағы шаралар кешенімен қамтамасыз етілген белгілі бір моральдық-психологиялық орта құрылуы керек. Мұндай инновациялық ортаның жоқтығы оқытушылардың әдістемелік дайындығының жоқтығынан, олардың педагогикалық жаңалықтардан хабардар болмауынан көрінеді.

Психологияны оқытудың мақсаты, жоғарыда айтылғандай, басқа адамдардың мінез-құлқын анықтайтын жағдайларды түсіну және түрлендіру тәсілдерін меңгеру ғана емес, сонымен бірге адамның өзін позитивті өзгерту болып табылады.

Психологияның пәні-психика және оның көріністері, ал объектісі-психиканы иемденген адам. Яғни, адамның өзі де зерттеудің субъектісі (психика және оның көріністері) және объектісі (психиканың тасымалдаушысы) болып табылады. Басқаша айтқанда, психологиядағы білімнің пәні мен объектісі біртұтас тұтастық болып табылады.

Психологиялық зерттеу білім алудың теориялық әдісін, логикалық дұрыс формальды ойлауды ғана емес, сонымен қатар белгілер мен жағдайларды түсіндіру, болжау және бейсаналық аймақтарға ену қабілетін қамтиды. Психологияны зерттеу нәтижелерін тәжірибеде пайдалана отырып, адам өзінің жеке басын басқаруды және басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Сонымен, психологияны оқудың мақсаты-психологиялық ойлау қабілетінің қалыптасуын болжай -тын, басқа адамдармен нақты қарым-қатынаста ғылыми психологиялық білімді іс жүзінде басшылыққа алу қабілетін дамыту болып табылады.

Қорыта келе келесі жағдайларға назар салу керек, атап айтқанда, психологияны оқытудың өте маңызды мәселелерінің бірі психология ғылым ретінде және психология пән ретіндегі ерекшеліктерін ажырата білу сұрағы болып отыр. Психологиядағы қазіргі метеодологиялық дағдарыс, яғни зерттеу пәнінің даулы мәселесі, жан мен психиканың арақатынасын ажырату сұрағы, метафизикалық мәселелер, психология мен клиникалық практиканың байланысы, ғылыми психологияны психотехникаға айналдыру мәселесі, когнитивті нейроғылымдардың басымдылығы да көптеген сұрақтарды ашық қалдырады.

Психологияны оқытудың келешегі, оның жасанды интеллектпен байланысы, жаһанданудың психологиялық және әлеуметтік мәселелері, ақпараттық қоғамдағы психологиялық білім беру мәселелері, білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі, цифрландыру жағдайындағы психологияны оқыту, психологиялық әлауқаттылық және психологиялық білімдер сияқты сұрақтармен үндесіп кету ықтималдылығы жоғарылауда

Әдебиеттер:

1. Katchadurian, H. &Boli, J. (1985). Careerism and intellectualism among college students, Jossey-Bass, San Francisco. Levine, A. (1981).

2. Alexitch, L. R. (1994). Undergraduate student expectations and perceptions of a university education in the 1990s.

3.Rich, S. (1991). Replacing retrenchment with dynamism through a program of career alternatives. Canadian Psychology, 29, 342-355. .

4.Bentley, Richard J.; Lowther, Malcolm A, Sum (1991).

5.Бабанский, Ю. К. Избранные психологические труды / Ю. К. Бабанский. – М., 1989.

6. Психология и педагогика : учеб. пособие / под ред. А. А. Бодалева, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. А. Сластенина. — М., 2002.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ

Бердібаева Света Қыдырбекқызы,
психолог.ғ.д., профессор,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і [1].
Камчыбек уулу Мырзабек,
психология ғ.к., доцент
Жусуп Баласағын атындағы Қырғыз Ұлттық Университеті [2]
Алпысбаев Талғат Мынбаевич,
полковник, Сағадат Нұрмағамбетов атындағы
Құрлық әскерлерінің Әскери институты [3].
Имангалиев Алибек Мурзагалиевич
полковник, Құрлық әскерлерінің Әскери институты [3]
Нұржау Гүлдан,
3 курс студенті,
жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і [1]

Аннотация. Мақалада балалардың әлеуметтік желілерден, интернеттен тәуелділіктен туындайтын тәуелді мінез-құлық ерекшеліктері және интернетке тәуелділіктің психикалық денсаулыққа әсері және ата-ананың баланың интернеті қолданудағы мәселені дұрыс ұғына алу мүмкіндіктерін зерттеген шет елдік зерттеулер мен цифрлық технологиялар талданады.

Түйін сөздер: әлеуметтік желілер, интернет, тәуелді мінез-құлық, цифрлық технология, тәуекелді азайту, психикалық денсаулық.

Аннотация. В статье анализируются особенности детского зависимого поведения, возникающего вследствие социальных сетей, интернет-зависимости, влияние интернет-зависимости на психическое здоровье и способность родителей правильно понимать проблему использования Интернета их ребенком, анализируются зарубежные исследования и цифровые технологии.

Ключевые слова: социальные сети, Интернет, зависимое поведение, цифровые технологии, снижение риска, психическое здоровья.

Abstract. The article analyzes the characteristics of children's addictive behavior that arises as a result of social networks, Internet addiction, the impact of Internet addiction on mental health and the ability of parents to correctly understand the problem of their child's Internet use, foreign research and digital technologies are analyzed.

Key words: social networks, Internet, addictive behavior, digital technologies, risk reduction, mental health.

Әлеуметтік желілер қазіргі адамдардың күнделікті өмірінде барған сайын терең орын алып, өміріміздің ажырамас бөлігіне айналуда. Сонымен қатар, олардың рөлі белсенді пайдаланушылар санының жылдам өсуімен бірге үнемі өсіп келеді. Көптеген адамдар үшін бетпе-бет сөйлесуден гөрі желідегі өзара әрекеттесу көбірек қолданыла бастағандықтан, әлеуметтік медиа адамдардың өмір салтына, қарым-қатынасына, қызығушылықтары мен психологиясына айтарлықтай әсер ете бастады.

Интернет күнделікті өмірге көптеген қолайлылықтарды қамтамасыз етеді. Дегенмен, интернетті шамадан тыс пайдалану әлеуметтік мәселеге айналып, зерттеушілер мен қалың жұртшылықтың хабардарлығын арттырады. Бүгінде адамдардың өмірін интернетсіз елестету мүмкін емес. Жастар, балалар және интернет бір-бірімен тығыз байланысты сияқты.

Ұғынуды және түсінуді талап ететін айтарлықтай эмпирикалық материалдар көптеп жинақталды, әлеуметтік желіге тәуелділіктің депрессиямен, алаңдаушылықпен, стресспен, невротизммен, эмоциялық мәселелермен, өзін-өзі төмен бағалаумен, кибервиктизациямен,

физикалық денсаулық мәселелермен, психикалық бұзылулармен, жалғыздықпен, кейінге қалдырумен, смартфонға және интернетке тәуелділікпен оң байланыстары анықталды.

Цифрлық медиаға тәуелділік бетпе-бет жасалатын қарым-қатынасты шектейді, бұл адамның субъективті әл-ауқатына әсер ететін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Дегенмен, цифрлық медиаға тәуелділіктің субъективті әл-ауқатқа әсері жеткілікті түрде зерттелмеген және бұл зерттеуге ұсынылатын негізгі сұрақтардың бірі.

Цифрлық кеңістік ақпарат пен мүмкіндіктің бай көзін қамтамасыз ете алады, сонымен бірге тәуекелге барудың жоғары жиынтығын жасай алады. Интернетті пайдалану балаларға арналған мүмкіндіктерді қамтиды, бірақ ол жеке нәрсеге айналып барады, ата-ана бақылауы үшін қол жетімді болудан қалып барады.

Интернетті белсенді пайдаланатын жас балалар көбейіп келеді. Интернетті интенсивті, мәселелі немесе компульсивті пайдалану жеткіншектік және жастық шақтағы көптеген психикалық денсаулық көрсеткіштерімен (мысалы, эмоциялық және әлеуметтік мәселелер, өзін-өзі бағалаудың төмендігі, реттеудің бұзылуы және тағы басқалар) байланысты. Дегенмен, мектеп жасындағы балалардың интернетті компульсивті пайдалану мәселесі енді ғана зерттелу сатысында болып отыр.

Әлеуметтік желіге тәуелділік пен өмірге қанағаттану, оқушылар мен студенттердің оқу үлгерімі, еңбек өнімділігі мен оның жұмыскерлерінің ұйымшылдығы, әлеуметтік капиталы мен жасы арасындағы теріс байланыстар анықталды. С.Л. Дейли, К.Ховард және С.М.П. Руминг (S.L. Dailey, K. Howard и S.M.P. Roming) жүргізген регрессиялық талдау әлеуметтік медиаға тәуелділікке жас пен жыныстың әсер ететінін көрсетті (Dailey және тағы басқалар, 2020) [1].

Рампф және басқалар 2014 ((Rumpf H.J. et al., 2014) [2] ; Чанг және басқалар, 2019 (Chung K.L. et al., 2019) [3] жүргізген зерттеулер жеткіншек қыздар мен жалпы әйелдердің әлеуметтік медиаға тәуелділікке бейім екенін көрсетеді. Оберст және басқалар, 2017 (Oberst U. et al., 2017) [4] зерттеулерінде депрессия мен мазасыздық әлеуметтік медианы шамадан тыс қолданумен жанамаланған деп атап көрсетеді.

Бүгінгі күні Интернетті шамадан тыс пайдаланудың әсіресе жеткіншектер мен ересектерге әсерін зерттейтін әртүрлі зерттеулер көптеп жүргізілуде, бірақ осы уақытқа дейін балаларды қамтыған және балалардың өздерінен, сондай-ақ олардың ата-аналарынан бұл туралы сұраған зерттеулер өте аз болып отыр.

Соңғы әдебиеттерде бұл мәселелерді экологиялық жүйелер тұрғысынан зерттеу қажеттілігі көрсетілген, әрі жеке дара ерекшеліктері, тәрбие және ата-аналық бақылауды, қатынастарды, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени контекстік аспектілерде осы әртүрлі факторлардың өзара әрекеттесуінің кеңірек ескере отырып зерттеуді талап етеді. Нәтижелерді талқылау барысында интернетті шамадан тыс пайдалануды азайтуға және баланың психикалық денсаулығын жақсартуға көмектесетін ата-аналық стратегияларға қатысты практикалық сұрақтарды да қамтиды.

Дүние жүзінде интернеттің қол жетімді болуы және оны пайдалану өсуде, интернетті шамадан тыс пайдаланудың (PIU) даму қаупі де артуда. Жалпы шектеусіз қолжетімділік, икемді кестелер және ата-аналардың араласуынан босатылған университет студенттері тәуекелдің жоғарғы сипатына ие топ ретінде анықталды.

Цифрлық технологияларды қолданудың көптеген артықшылықтарына қарамастан, оларды пайдалану тәуекелге бару сипатынан ажырамайды. Дегенмен, жастар көбінесе бұл тәуекелдерді төмендетеді, олар оптимистік көзқарасты қабылдайды, олар кибербуллинг пен онлайн тәуекелдерді бастан кешіру ықтималдығы біз де аз деп санайды.

Қоғамдық және академиялық дискурста адамдардың интернетті қалай жиі пайдаланатыны және бұл тәуелділікке әкелетіні туралы айтарлықтай алаңдаушылық бар. Біраз әдебиеттер индикатор ретінде экран уақытын өлшеуге бағытталған. Дегенмен, тіркелген мінез-құлықты емес экран уақытының өздігінен есептелген өлшемдерін пайдалануға артықшылық беріледі.

Әлеуметтік желілерге тәуелділік деңгейі мен жалғыздық деңгейі арасындағы оң байланыс студенттер арасында да байқалады (Белтес, 2019 (Baltaci Ö., 2019) [5]. Сонымен қатар,

жалғыздық (сондай-ақ депрессия) әлеуметтік медиаға тәуелділіктің ең маңызды болжаушылары болып табылды (Делви-Эсфехен және тағы басқалар, 2019, (Dalvi-Esfahani M. et al., 2019) [6].

Ата-аналар күнделікті «Интернет тәуелділігі» туралы тақырыптарды оқиды, сондай-ақ ата-аналарға журналдарда немесе танымал баспасөзде экран уақытын шектеу туралы кеңестер оқиды. Сонымен бірге олар баласына цифрлық оқыту мүмкіндіктерін беру туралы ұсынысқа шақырылады.

Ата-аналарға көбінесе балаларының экранда отыру уақытын шектеуге кеңес беріледі. Дегенмен, бұл мәселе бойынша ресми кеңестерге қанағаттанбау біраз уақыттан бері күшейіп келеді және қазіргі цифрлық дәуірде шындыққа сәйкес келмейтіндей қабылданады. Бұған қоса, қолданыстағы әдебиеттерде дәлелдер мен ғылыми мәселелерге, саясатты жүзеге асыруға қатысты практикалық мәселелерге және экрандарды пайдаланудың қолжетімділігі мен тартымдылығына байланысты тұжырымдамалық мәселелерге қатысты қиындықтар да бар екенін білуіміз керек.

Шаршаған ата-аналар экран уақытының ережелерін, ата-анаға қатысты қарама-қайшы кеңестерді шешудің және технологияға қарсылық пен қабылдау арасындағы қиын және тұрақты теңгерім әрекетінің қажеттілігін болдырмаудың тәсілі ретінде құптай алады. Дегенмен, нәтиже қиын болуы мүмкін: экран уақытының ережелері ата-аналар мен балалар арасындағы қақтығыстарға әкеледі және ата-аналар балаларының желі де жасайтын нақты әрекеттерін және олардың ықтимал пайдалы немесе зиянды салдарын талқылаудан алшақтатылады.

Мәселе мынада: ата-аналар балаларын бірлесіп оқитындар, ресурстарды жеткізушілер, «фасилитаторлар», мұғалімдер, тіпті құрдастар немесе студенттер ретінде қабылдаған цифрлық әрекеттеріне конструктивті түрде делдалдық жасауға тырысқанына қарамастан оларды «полицей» деген түсінікте қалыптастырады.

Зерттеулер көрсеткендей, ата-аналар балаларға онлайн мүмкіндіктер беру мен тәуекелдерді азайту үшін жұмыс істейді, бірақ бұл күш-жігер экран уақытына қатысты дискурс арқылы қоғамның мойындалуынан жойылады. Экран уақытына екпін беруді ауыстыру үшін балалардың нені (мазмұнын), қалай, қайда, қашан (контекст), не үшін және кіммен (байланыстар) көретініне, ойнайтынына және жасайтын әрекеттеріне назар аудару ұсынылады.

Ата-ананың шамадан тыс қамқорлығы және интернетке тәуелділік күнделікті өмірімізде жиі кездесетін құбылыс болып барады, бұл физикалық және психологиялық тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін. Шамадан тыс ата-аналардың қамқорлығы интернетке тәуелділікпен кореляцияланады деген ойды зерттеулер бекітсе де сол байланыстың негізгі механизмдер әлі де түсініксіз болып отыр.

Мазасыздық ата-ананың шамадан тыс қамқорлығы мен интернетке тәуелділік арасында ішінара делдалдық рөл атқарды, сонымен қатар, өзін бағалаудың анықтығы мен мазасыздану, алаңдаушылық та маңызды рөл атқаратыны анықталды.

Зерттеулер мына жағдайды көрсетті, яғни ата-ананың шектен тыс қамқорлығы мен интернетке тәуелділік арасындағы ықтимал әрекет тетіктерін анықтады, алайда бұл зерттеулер келесі маңызды жағдайды, яғни ата-ананың шектен тыс қамқорлығы интернетті пайдалану үшін қауіп факторы екенін толық анықтамады. Ата-аналарға, танымал баспасөзде бұрмалануы мүмкін осы мәселеде ұстануға болатын қарапайым ережелерді ғана береміз, сонымен қатар сенімді эмпирикалық зерттеулерге негізделген сындарлы ұсыныстар мен саясатты да беру қажет болып саналады.

Шетелдік зерттеулердің талдауы көрсеткендей, балалардың гиперактивтілігі, біркелкі емес тәрбие және ата-аналық ережелердің өте азырақ айтылуы баланың интернетті компульсивті пайдалануын болжайды, бұл өз кезегінде психикалық денсаулық мәселесіне қатысты пікірлерді білдіреді.

Интернеттен біреумен үнемі хат алмасу және жауап күтуді қалау балалар мен жасөспірімдерде ұйқының бұзылуының себептерінің бірі болып табылады, бұл физикалық

және психикалық денсаулық мәселелеріне әкелуі мүмкін мәселе (Дью және т.б., 2018, (Dewi R.K. et al., 2018) [7] .

Британдық авторлар З.Хассейн мен М.Д. Гриффис (Z. Hussain и M.D. Griffiths 2018) 2014 жылдан бері жарияланған әлеуметтік медиаға тәуелділік туралы 100 зерттеуді талдап, «психологиялық мәселесі бар жеткіншектер өздерінің құрдастарына қарағанда әлеуметтік желілер де әлдеқайда көп уақыт өткізетіні туралы дәлелдер өте сенімді» деген қорытындыға келді [8].

Цифрлық медиаға тәуелділік жеке бетпе-бет кездесетін қарым-қатынасты шектейді, бұл адамның психикалық денсаулығына қатысты жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Дегенмен, цифрлық медиаға тәуелділіктің субъективті психикалық денсаулыққа әсері жеткілікті түрде зерттелмеген.

Әлеуметтік желі қолданушыларының мезгіл-мезгіл пайда болатын компульсивті мінез-құлқы, әлеуметтік желіні шамадан тыс пайдалануы, содан туындаған мұндай мінез-құлықтың деструктивтілігі психологтар арасында алаңдаушылық тудыруда. В.Эпоулез, П.Хэртмэн, К.Д' Сюуз және А.Гильсенздің (V. Apaolaza, P. Hartmann, C. D'Souza и A. Gilsanz) тұжырымдары әлеуметтік медианы мұндай мәжбүрлі (компульсивті) қолдану стрессті тудыратынын көрсетті (V Apaolaza et al., 2019) [9].

Әлеуметтік медианы шамадан тыс пайдалану мектеп оқушылары мен колледж студенттерінің оқу үлгерімінің төмендеуімен байланысты екені көрсетілді (Lau W.W. , 2017) [10]. Интернетке тәуелділік мінез-құлыққа тәуелділік ретінде ұсынылды, бірақ басқа келесі жағдайлар да атауға болады, ұсынылған бұзылыстың табиғаты және оның феноменологиясына қатысты сыни пікірталастарға әкелген басқа мінез-құлық тәуелділіктері (мысалы, интернетке тәуелділік) және онымен байланысты құрылымдар (мысалы, номофобия) байланысы туралы тұжырымдамалар жасалды.

Әдебиеттер интернетті шамадан тыс пайдалану эмоциялық және мінез-құлық мәселелерімен байланысты екенін көрсетеді. Сондықтан бұл зерттеу жеткіншектер арасындағы эмоциялық және мінез-құлық қиындықтары жеткіншектердің интернетті мәселелелі пайдаланумен байланысын бағалауға бағытталған.

Қазіргі зерттеулер жеткіншектердің эмоциялық және мінез-құлық мәселелерімен күресуге және интернетті пайдалану ықтималдығын азайтуға көмектесу үшін олардың тұрақтылығын арттыратын шараларды әзірлеу қажеттілігін ұсынады.

Нәтижелерді талдай отырып, демографиялық өзгергіштіктер балалардың интернетке тәуелділік деңгейіне әсер етеді деп айта аламыз. Интернетке тәуелді балаларда әлеуметтік оқшаулану және қадағалау қиындықтары бар. Дегенмен, интернетке тәуелділік академиялық сабақ үлгерімінің себебі ретінде қарастырылатыны анықталды, ал әлеуметтік байланысы төмен балалардың интернетке тәуелді болу қаупі тіпті жоғары болады.

Практикалық мәнділігі тұрғысынан осы мәселені қорытындылайтын болсақ, кейінге қалдыра бермей, оны ұғынуға негіз болатын әдістер мен техникаларды (мысалы, өзін-өзі реттеу стратегиялары арқылы) ілгерілету басты сұрақтардың бірі, неғұрлым бейімделген жағдайларда интернетті пайдалануды реттеудің мүмкін болатын әдісі болуы мүмкін, дегенмен болашақ лонгитюдті зерттеулер осы нәтижелерді растайды және соның негізінде жатқан себеп-салдарды анықтай алады.

Сондықтан ата-аналар мен балалар арасындағы қатынастарды жақсартатын білім беру бағдарламалары балалар мен жеткіншектердің әлеуметтік желілерден тәуелділігін азайтуға, ол тәуелділіктің алдын алуға негізделіп жасалауы керек.

Қорытындылай келе, балалар интернетті пайдаланудың әртүрлі үлгілерін көрсете алады, бұл әртүрлі мінез-құлық және психикалық денсаулыққа қауіп төндіруі мүмкін. Көптеген зерттеулердің нәтижелері әлеуметтік желілерге тәуелділік оның құрбандары үшін көптеген қиындықтар туғызатыны туралы нақты қорытындыға әкеледі: бұл тәуелділіктің көптеген жағымсыз факторлармен оң байланыстары және бірқатар оң факторлармен теріс байланыстары бар екенін көрсетті.

Әдебиеттер:

1. Dailey S.L, Howard K., Roming S.M.P., Ceballos N., Grimes T. A biopsychosocial approach to understanding social media addiction // Human Behavior. 2020. Vol. 2. No. 2. Pp. 158–167. https://doi.org/10.1002/hbe2.182

2. Rumpf H.J., Vermulst A.A., Bischof A., Kastirke N., Gürtler D., Bischof G., Meerkerk G.-J., John U., Meyer C. Occurence of Internet addiction in a general population sample: a Latent Class Analysis // European Addiction Research. 2014. Vol. 20. No. 4. Pp. 159–166. https://doi.org/10.1159/000354321

3. Chung K.L., Morshidi I., Yoong L.C., Thian K.N. The role of the dark tetrad and impulsivity in social media addiction: findings from Malaysia // Personality and Individual Differences. 2019. Vol. 143. No. 1. Pp. 62–67. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.016

4. Oberst U., Wegmann E., Stodt B., Brand M., Chamarro A. Negative consequences from heavy social networking in adolescents: the mediating role of fear of missing out // Journal of Adolescence. 2017. Vol. 55. Pp. 51–60. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.008

5. Baltaci Ö. The predictive relationships between the social media addiction and social anxiety, loneliness, and happiness // International Journal of Progressive Education. 2019. Vol. 15. No. 4. Pp. 73–82. https://doi.org/10.29329/ijpe.2019.203.6

6. Dalvi-Esfahani M., Niknafs A., Kuss D.J., Nilashi M., Afrough S. Social media addiction: applying the DEMATEL approach // Telematics and Informatics. 2019. Vol. 43. 101250. https://doi.org/10.1016/j.tele.2019.101250

7. Dewi R.K., Efendi F., Has E.M., Gunawan J. Adolescents' smartphone use at night, sleep disturbance and depressive symptoms // International Journal of Adolescent Medicine and Health. 2018. Vol. 33. No. 2. https://doi.org/10.1515/ijamh-2018-0095

(Дью және т.б., 2018-Dewi et al., 2018).

8. Hussain Z., Griffiths M.D. Problematic social networking site use and comorbid psychiatric disorders: a systematic review of recent large-scale studies // Frontiers in Psychology. 2018. Vol. 9. 686. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2018.00686

9. Apaolaza V., Hartmann P., D'Souza C., Gilsanz A. Mindfulness, compulsive mobile social media use, and derived stress: the mediating roles of self-esteem and social anxiety // Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. 2019. Vol. 22. No. 6. Pp. 388–396. https://doi.org/10.1089/cyber.2018.0681

10. Lau W.W. Effects of social media usage and social media multitasking on the academic performance of university students // Computers in Human Behavior. 2017. Vol. 68. Pp. 286–291. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.04379

ЦИФРЛЫҚ ЭТИКЕТ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Исембаева Н.Ж.,
1 курс докторанты,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Сейітқазы П.Б.,
п.ғ.д., профессор,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Mahmut Çitil,
Associate professor,
Gazi Üniversitesi Şubesi, Ankara, Turkey

Аннотация. Мақалада бүгінгі күннің өзекті тақырыбы цифрлық этикеттің болашақ педагогтардың кәсіби құзыреті ретіндегі маңыздылығы туралы айтылған. Қазіргі уақытта қоғамның цифрлануына байланысты цифрлық коммуникация мәдениетін, оның ішінде нақты іскерлік қарым-қатынастарды құру үшін қажетті ережелерді дамытуды талап етеді. Болашақ педагогтардың цифрлық кеңістіктегі өзара қарым-қатынасында этикалық ережелерді ұстану мәселесі қазіргі уақытта аз қамтылған, студенттердің цифрлық этикет дағдыларын қалыптастыруға аз зерттеу жасалған.

Түйін сөздер: болашақ педагог, кәсіби құзыреттілік, цифрлық кеңістік, этикет, цифрлық этикет.

Аннотация. В статье говорится о значении цифрового этикета как профессиональной компетентности будущих педагогов. В настоящее время в связи с цифровизацией общества необходимо развивать культуру цифрового общения, включая необходимые правила установления реальных деловых отношений. Вопрос соблюдения будущими педагогами этических правил при взаимодействии в цифровом пространстве в настоящее время слабо освещен, мало исследовано формирование у учащихся навыков цифрового этикета.

Ключевые слова: будущий педагог, профессиональная компетентность, цифровое пространство, этикет, цифровой этикет.

Abstract. The article discusses the significance of digital etiquette as a professional skill for future teachers. In today's digitalized society, it is crucial to cultivate a culture of digital communication, which includes establishing appropriate rules for building genuine business relationships. Currently, there is inadequate coverage of the issue of future teachers' adherence to ethical rules when interacting in the digital space, and there is insufficient research on developing students' digital etiquette skills.

Key words: future teacher, professional competence, digital space, etiquette, digital etiquette.

Білім беру жүйесі мен жалпы қоғам дамуының қазіргі кезеңінде болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттіліктерін ғана емес, психологиялық-педагогикалық білімін, қарым-қатынас ережелерін жетілдіру де өзекті болып табылады. Қоғамдағы өзгеріс кейбір мінез-құлық ережелерінде жаңа нормалардың пайда болуын тудырады. Цифрлық даму адамдар арасындағы байланыстардың көпшілігін виртуалды кеңістікке ауыстырған, соған сай цифрлық кеңістікте моральдық мінез-құлықты қалыптастыру мәселесі бүгінгі күні өзекті.

Этикет ғасырлар бойы қалыптасса, цифрлық этикет қазіргі күні көз алдымызда қалыптасып келеді. Адамдардың бір-біріне деген құрметі тек қана жеке қарым-қатынас кезінде ғана емес, цифрлық кеңістіктегі қарым-қатынаста да көрсетілуі керек. Мұндай айтылмаған мінез-құлық ережелерінің бар екенін барлық пайдаланушылар біле де бермейді, бірақ оларды сақтау виртуалды қарым-қатынас кезінде адамдық қадір-қасиетті жоғалтпауға мүмкіндік береді. Цифрлық этикет – бұл қатаң заң ережелері емес, қалыптасып келе жатқан мінез-құлық нормалары.

Цифрлық этикет – бірнеше ғылымдардың тоғысқан жерінде орналасқан салыстырмалы түрде жаңа бағыт.

Цифрлық этикетті зерттеуде әр түрлі елдердің әлеуметтанушылары, педагогтары, психологтары, мәдениеттанушылары, филологтары адамның табысты дамуы үшін цифрлық этикеттің маңыздылығын жүйелі түрде талдайды.

Біріккен Араб Әмірліктерінің ғалымдары ақпараттық технологиялар туралы курстардың студенттердің цифрлық этикеті бойынша білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға қалай әсер ететінін мақсатты түрде зерттеп, цифрлық этикетті меңгеру мен қалыптастыру арасындағы байланысты анықтаған. Алжир ғалымдары Facebook әлеуметтік желісін қолданушылардың цифрлық этикетті қаншалықты меңгергендігіне жүйелі түрде талдау жасаған. Нәтижесінде қолданушылардың жартысы әлеуметтік желіде қарым-қатынас жасау кезінде цифрлық этикеттің сақталмауын бастан кешіретіні анықталған [1, б. 217].

Цифрлық ортадағы қарым-қатынас ережелерін зерттеуге шетелдік ғалымдар орасан зор үлес қосты. Атап айтқанда, цифрлық кеңістікте сөйлесу кезінде сөйлеу формулалары мен рұқсат етілген шекаралардың қалай өзгеретінін талдап, коммуникацияның ұлттық және топтық ерекшеліктерін зерттеді. Цифрлық кеңістіктегі қарым-қатынаста цифрлық этикет пен нормаларды зерттеуге Ресейлік зерттеушілер де елеулі үлес қосты. Олар шетелдік ғалымдар секілді цифрлық кеңістіктегі қарым-қатынаста сөйлеу этикетін сақтау мәселелерін де белсенді түрде талдаған [2, б. 457].

Цифрлық қарым-қатынастағы желілік сленг пен сөйлеу мәдениетін Гимарат Е., Глухов А.П. зерттейді [3, б. 26; 4, б. 76].

Заманауи жастардың цифрлық кеңістіктегі қарым-қатынасы мәселесі Богданова И.Н., Тулупова А.С. зерттеулерінде айтылған [5, б. 54-58].

Цифрлық кеңістіктегі қарым-қатынас жағдайында өзін-өзі таныстырудың тілдік айналымы, шаблондық фразалары Куприянова А.И., Сазанова Т.В., Глазунова С.Н., Синюкова М.А. жүйелі түрде зерттеген [6, б. 223-227].

Мәселенің даму дәрежесін талдауда цифрлық этикет саласындағы зерттеулер ондаған жылдар бойы жалғасып келе жатқандығы байқауға болады.

Бірақ зерттеулердің көбісі осы құбылыстың пайда болуын талдауға және оның әртүрлі түсіндірмелеріне, әлеуметтік желі кеңістігіндегі қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерді талдауға, интернеттегі белгілі бір қызмет түрі бойынша практикалық ұсыныстарға арналған, мысалы, бейнебайланысты ұйымдастыру кезінде, мессенджерлерде және әлеуметтік желілерде байланыс, желіде жұмыс істеуде нормаларды сақтау.

Біздің ойымызша, бұл құзіреттілікті қалыптастыруда болашақ педагогтарды дайындайтын оқу орындарында жеткілікті көңіл бөлінбейді, болашақ маман үшін бұл дағды белгілі бір дамуды қажет етеді. Цифрлық этикет қазіргі уақытта педагогтың бойында болуы керек негізгі құзыреттердің бірі болып табылады.

Қазіргі уақытта елімізде Ғылым және жоғары білім министрлігі «Цифрлық университет» моделін жасап жатқаны айтылуда. «Бұл студенттің цифрлық бейінін қалыптастыруды, яғни student life track, EdTech цифрлық сервистерін дамытуды, цифрландырудың озық трендтеріне сәйкес процестерді оңтайландыру мен цифрлық экожүйені қалыптастыруды көздейді – дейді Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек.

«Цифрлық университет» моделі білім беру үдерісіне ең заманауи технологияларды енгізуді, онлайн платформаларды кеңінен қолдануды, дербестендірілген білім беру траекторияларын, курстарын, кеңістіктің жаңа мүмкіндіктері мен форматтарын енгізуді көздейді. Бұл, болашақ мамандарды даярлауда цифрлық этикет дағдыларын жетілдіру мәселесінің өзектілігін күрт арттырады деуге болады.

Қоғамды цифрландырудың заманауи жағдайында болашақ педагогтарды даярлау сапасын арттыру маңызды мәселесі. Біз ақпаратты ұсыну және ақпарат алмасу нысандарының жаһандық түрлену үдерісінің куәсі болып отырмыз, цифрлық ресурстар мен олардың мүмкіндіктері нарық жағдайында тиімді өзара әрекеттесу жүйесін құрудың негізіне айналды. Цифрлық орта бізге адам мүмкіндіктерінің шегін кеңейтуге және жаһандық мәдени құндылықтарды барлығына қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Цифрлық қоғамдағы жұмыс принциптері мен қарқыны білім беру парадигмасының өзін өзгертуді талап етеді, оның

нәтижесі ең күрделі ақпарат пен білімнің цифрлық жүйелерінде жұмыс істеуге дайын дамып келе жатқан жеке тұлға болады.

Қазіргі қоғамда өз мамандығының пәндік саласын жетік меңгерген, сонымен қатар технологиялық, экономикалық, өндірістік салалардағы өзгерістерге бейімділігі жоғары маман сұранысқа ие. Білім беру жүйесі ақпараттық қоғамдағы кәсіби қызмет жағдайларына дайындыққа бағытталуы керек. Этикеттің жаңа түрі – тұлғаның цифрлық этикетін қалыптастыру болашақ педагогтың кәсіби дайындығының сапасы мәселесін шешудің бір құралына айналуда. Цифрлық этикет тұтастай алғанда шындықты тану процесіне ықпал етеді, қазіргі жағдайда бұл мәдени шындықты меңгеру, адамзаттың интеллектуалдық резервін меңгеру тәсілі, сонымен қатар идеологиялық деңгейде маманға кәсіби тәжірибені игеруге мүмкіндік береді.

Болашақ педагогтың цифрлық этикетін қалыптастыра отырып, маманның болашақ кәсіби қызметін ұйымдастыру ұстанымдарынан көрінетін ақпараттық дүниетанымының негізін қалаймыз.

Адам қызметінің барлық салаларын толық цифрландыру білім беру мен ақпараттық технологиялар арасындағы өзара әрекеттесу позицияларын нақтылау қажеттілігіне әкеледі. Цифрлық ортада білім беру субъектілері арасындағы қарым-қатынастарды өзгерту проблемасы анықталды, оған сәйкес білім беру ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жаһандық қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Қазіргі жағдай экономикалық саланың дамуының жетекші тенденцияларын, қоғамның мәдени негіздерін, еңбек нарығының талаптарын үнемі талдап отыруды, өскелең ұрпақты оқытудың жаңа техникалары мен технологияларын, сондай-ақ кәсіби құзыреттіліктерді үздіксіз меңгеруді талап етеді. Цифрлық этикет педагогикалық білім берудің жаңа құндылық-бағдарын дамытуға қолайлы жағдайлардың біріне айналуда.

Цифрлық технологиялар тек құрал ғана емес, сонымен қатар жаңа мүмкіндіктерді ашатын өмір сүру ортасы: кез келген ыңғайлы уақытта білім алу, үздіксіз білім беру, жеке білім беру бағыттарын құру мүмкіндігі. Цифрлық орта болашақ педагогтардан басқаша ойлауды, дүниетанымды, жұмыс істеудің мүлдем басқа тәсілдері мен формаларын талап етеді [7, б. 9].

Педагог білім тасымалдаушысы ғана емес, сонымен қатар цифрлық әлем арқылы жол көрсетуші. Болашақ педагог цифрлы сауатты, цифрлық технологияларды, соның ішінде компьютерлік бағдарламалауды, іздеуді, ақпарат алмасуды және қарым-қатынас дағдылы мен ережелерін меңгерген болуы керек. Педагогикалық қызметтің инновациялық деңгейіне жету, ең алдымен, болашақ педагог тұлғасының мотивациялық сферасын, оның құндылық бағдарларын, мақсаттарын, көзқарастарын, сыртқы және ішкі ынталандыру иерархиясын, бағыттылығын, талаптарын, мүдделерін қайта құруды талап етеді. Сондықтан да болашақ педагогтың кәсіби сапасы, цифрлық даму қоғамында тиімді кәсіби қызметтің негізгі шарты ретінде қарастырылады.

Цифрлық этикет цифрлық мәдениет пен цифрлық құзыреттіліктің маңызды бөлігі болып табылады. Болашақ педагогтың цифрлық құзыреттілігін құрайтын бірқатар ұғымдарға тоқтала кетсек:

– Педагогтың цифрлық мәдениеті – цифрлық ортадағы ақпараттық өзара әрекеттесу құндылықтарына бағдарланған ақпараттық дүниетанымымен, ақпараттық іс-әрекеттегі білім, дағды және практикалық тәжірибе жиынтығымен сипатталатын жеке тұлғаның күрделі жүйелік сапасы.

– Педагогтың ақпараттық іс-әрекеті – бұл пәндік, психологиялық-педагогикалық ортада ақпаратты алуға, жинақтауға және түрлендіруге бағытталған педагог мен ақпараттық ортаның белсенді әрекеттесу процесі.

– Педагогтың ақпараттық дүниетанымы – ақпаратқа, кәсіби білім берудің ақпараттық ортасына, ондағы педагогтың рөлі мен орнына, сондай-ақ осы көзқарастарға негізделген құндылық бағдарлары, сезімдері, идеалдары туралы көзқарастар жүйесі.

– Педагогтың ақпараттық құзіреттілігі – білімнің жүйесі, қажетті ақпаратты өз бетінше іздеу, іріктеу және талдау дағдылары, оны ұйымдастырудың, түрлендірудің, сақтаудың және

берудің практикалық тәжірибесінің педагогтың тұлғалық қасиеттерімен ұштастыра отырып, оны жүзеге асыруды қамтамасыз ететін тұлғалық қасиеттері.

Заманауи студенттің, болашақ педагогтың цифрлық мүмкіндіктерге шексіз қол жеткізуі және пайдалануы, ақпаратты болашақ кәсіби қызметінде қолдану үшін құндылық-бағдарлы көзқарасты қалыптастыруға бағытталған кәсіби оқыту процесіне көзқарасты талап етеді. Болашақ педагогтың кәсіби дамуының негізгі компоненттерінің бірі ақпараттық цифрлық ресурстармен технологиялық аспектіден гөрі құндылық-дүниетанымдық аспектіде басымдықпен қарым-қатынас нормаларын қалыптастыру керек.

21 ғасыр цифрлық кеңістіктің үстемдігімен сипатталады, сәйкесінше, бүгінде цифрлық ортада кәсіби қарым-қатынастың техникалық жағын ғана емес, сонымен бірге этикалық жағын да меңгеру маңызды. Осыған орай, болашақ педагог заман ағымына сай икемді, әртүрлі технологиялардың, оның ішінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына қарамастан негізгі этикалық ережелерді сенімді түрде меңгеруі маңызды.

Қорытындылай келе, қоғамда басқа мамандық иелеріне қарағанда педагогтардың әлеуметтік желілеріндегі контенті мен жариялаған деректеріне қойылатын талаптары әлдеқайда жоғары. Қазіргі уақытта педагогтың цифрлық ортада жұмыс істеу кезінде этикалық ережелерді сақтауы міндетті болып табылады. Болашақ педагогтардың цифрлық қарым-қатынас мәдениетін меңгеруі, цифрлық кеңістікте этикет ережелерін сақтауы цифрлық ортадағы шиеленіс пен қақтығыстардың алдын алуға, білімді тиімді меңгеруіне және кәсіби жетістіктеріне көмектеседі. Осыған байланысты болашақ педагогтардың цифрлық этикеттің негізгі нормаларын қолдану бағытындағы білімдерін кеңейту қажеттілігі туындайды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Таланов С.Е. Цифровой этикет в представлениях студентов // Вестник высшей школы. 2022. № 4 (апрель) С. 30- 43. УДК 316.6 DOI 10.20339/AM.04-22.030
2. Шаховалова Е.Г., Шаховалов Н.Н. Проблемы соблюдения речевого этикета в интернет-коммуникациях // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. 2020. Т. 39. № 3. С. 455–465.
3. Гимарат Е. Язык в интернет-коммуникации: сетевой сленг и культура речи // Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах). 2021. Т. 5. № 9 (12). С. 25–28.
4. Глухов А.П. Цифровое поколение: культура управления межличностными коммуникациями в социальных сетях // Вестник Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова. 2018. № 25. С. 74–77.
5. Богданова И.Н., Тулупова А.С. Цифровые центробежные тенденции в сетевых самопрезентациях современной молодежи // Гуманитарий Юга России. 2021. Т. 10. № 1. С. 52–64.
6. Куприянова А.И., Сазанова Т.В., Глазунова С.Н., Синюкова М.А. Стратегические клише в интренет-самопрезентациях в условиях дистанционных форм коммуникации // Успехи гуманитарных наук. 2020. № 5. С. 223–227.
7. Панишева О.В., Логинов А.В. Формирование навыков цифрового этикета у студентов педагогических вузов. Информатика и образование. 2022; 37(1): С. 8-15. https://doi.org/10.32517/0234-0453-2022-37-1-8-15

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ, ГИМНАЗИЯЛАР МЕН ЛИЦЕЙЛЕРДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ МОДЕЛЬДЕРІН ЗЕРТТЕУ: САЛЫСТЫРМАЛЫ-СӘЙКЕСТЕНДІРУ АСПЕКТІСІ

Іздік Ақерке Ақмырзақызы,
7М04134 Білім берудегі менеджмет мамандығының
1курс магистранті,
Педагогика және білім берудегі менеджмент кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і
Ғылыми жетекші: Булатбаева Айгуль Абдимажитовна,
п.ғ.д, профессор

Аннотация. Бұл мақалада жалпы білім беретін мектептерде, гимназиялар мен лицейлерде қолданылатын педагогикалық менеджменттің сан алуан үлгілеріне тереңірек үңіліп, олардың тиімділігі мен өзіндік ерекшеліктерін зерттейді. Салыстырмалы зерттеу осы оқу орындарында кең таралған құрылымдық негіздерді, әкімшілік стратегияларды және оқу әдістемелерін мұқият зерттейді. Қолданыстағы әдебиеттерге және эмпирикалық дәлелдерге жан-жақты шолу жасай отырып, зерттеу басқарудағы, көшбасшылық стильдердегі, мұғалім мен оқушының арасындағы өзара қарым-қатынас және әртүрлі модельдегі академиялық нәтижелердегі өзгерістерді көрсетеді. Жәнеде мәдени, әлеуметтік-экономикалық және институционалдық факторлардың педагогикалық басқару тәжірибесін енгізу мен эволюциясына әсерін зерттейді. Ерекшеліктерін талдау арқылы бұл зерттеу білім беруді басқару жүйелеріне тән күрделіліктерді тереңірек түсінуге ықпал етеді және орта білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыруға ұмтылатын педагогикалық менеджерлерге, педагогтарға және мүдделі тараптарға терең түсінік береді.

Түйін сөздер: жалпы білім беретін мектеп, гимназия, лицей, менеджмент модельдері, салыстырмалы-сәйкестендіру,көшбасшылық стиль, аспект,инновация.

Аннотация. В исследовании рассматриваются разнообразные модели педагогического управления, применяемые в общеобразовательных школах, гимназиях и лицеях, изучаются их эффективность и отличительные особенности. В сравнительной перспективе исследование тщательно изучает структурные рамки, административные стратегии и методологии обучения, преобладающие в этих учебных заведениях. Опираясь на всесторонний обзор существующей литературы и эмпирических данных, исследование подчеркивает различия в управлении, стилях руководства, взаимодействии учителя и ученика и академических результатах в разных моделях. Кроме того, он исследует влияние культурных, социально-экономических и институциональных факторов на реализацию и эволюцию практик педагогического управления. Благодаря детальному анализу это исследование способствует более глубокому пониманию сложностей, присущих системам управления образованием, и дает ценную информацию политикам, преподавателям и заинтересованным сторонам, стремящимся повысить качество и эффективность среднего образования.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, гимназия, лицей, модели управления, сравнительное сопоставление, стили руководства, аспект, инновация.

Abstract. This study delves into the diverse models of pedagogical management employed in secondary schools, gymnasiums, and lyceums, examining their effectiveness and distinctive features. With a comparative lens, the research scrutinizes the structural frameworks, administrative strategies, and instructional methodologies prevalent in these educational institutions. Drawing upon a comprehensive review of existing literature and empirical evidence, the study highlights the variations in governance, leadership styles, teacher-student interactions, and academic outcomes across different models. Furthermore, it explores the impact of cultural, socioeconomic, and institutional factors on the implementation and evolution of pedagogical management practices. Through a nuanced analysis, this research contributes to a deeper understanding of the complexities

inherent in educational management systems and offers insights for policymakers, educators, and stakeholders seeking to enhance the quality and efficacy of secondary education.

Key words: general education school, gymnasium, lyceum, management models, comparative matching, leadership styles, aspect, innovation.

Педагогикалық менеджмент –сапалы жұмыс пен үздіксіз дамудың тиімділігін арттыруға бағытталған педагогикалық жүйелерді басқарудың принциптері, әдістері, ұйымдастырушылық формалары мен технологиялық әдістерінің жиынтығы.(1,с.3)

Педагогикалық менеджментте мектеп басшысының негізігі жетістігі- кез-келген мәселені жүйелі шеше білуі деп санайды. Жүйелі іс-әрекетте педагогикалық менеджменттің негізгі міндеттері төмендегідей анықталады:

-Біріншіден, менеджер қарамағындағы қызметкерлердің жеке әрекеттерінің де, тұтастай алғанда бүкіл қызметтің де жиілігі мен реттілігін көрсете біледі;

-Екіншіден, белгілі бір уақыт аралығында белгілі бір жұмыс түрлерін орындаудың әдістері мен ережелерін ұсына біледі;

-Үшіншіден, ол жұмсалған күштің, ақша мен уақыттың оңтайлылығын ескере отырып, қызмет нәтижесінің сапасына және көздеген мақсаттарға жету жолдарының тиімділігіне қойылатын талаптарды анықтайды;

-Төртіншіден, белгілі бір қызмет түрі үшін айқындалатын қызметкерлер құрамы мен біліктілігіне қойылатын талаптарды белгілейді (атқаратын міндеттеріне сәйкес белгілейді);

-Бесіншіден, қажетті ақпараттың көлемін және оның негізгі дереккөзін оңтайлы (қажеттілік пен жеткіліктілік) анықтайды;

-Алтыншыдан, қызметкерлердің жұмыс барысы мен нәтижелерін бақылап, оны есепке алады [1, с.48].

Педагогикалық менеджмент оқу-тәрбие процесінің тиімділігінің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Білім беру үздіксіз сала ретінде үнемі оқушылардың оқу тәжірибесін жақсарту үшін педагогикалық тәжірибені жетілдіруге ұмтылады. Жалпы білім беретін мектептер, гимназиялар мен лицейлер білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлерін айқындай отырып, олардың әрқайсысының өзіндік қиындықтары мен мүмкіндіктерінкөрсетеді. Бұл мақалада салыстырмалы-сәйкестендіру аспектіге назар аудара отырып, осы білім ордаларындағы педагогикалық менеджмент үлгілері туралы зерттеулер қарастырылады. Аталған мектептердің педагогикалық менеджментт модельдерінің ерекшеліктерін зерттей отырып, педагогтар мен педагогикалық менеджерлер тиімді педагогикалық стратегиялар туралы құнды түсініктерге қол жеткізе алады.

Тиімді педагогикалық менеджмент білім беру мекемелеріндегі көшбасшылық стильдермен тығыз байланысты. Жалпы білім беретін мектептердегі, гимназиялардағы және лицейлердегі көшбасшылық стильдердің салыстырмалы талдауы көшбасшылықтың жалпы білім беру ортасына қалай әсер ететінін көрсетеді.Жалпы білім беретін мектептерде, гимназиялар мен лицейлерде қолданылатын педагогикалық менеджменттің бірнеше негізгі стильдері. атап айтқанда:

- Авторитарлық басқару стилі – диктаторлық стиль. Бұл стильдегі басшының қатал мінез-құлық танытып, тек өз біліміне, қызығушылықтарына және мақсаттарына назар аударуына байланысты. Авторитарлық басқарушы әріптестерімен немесе қарамағындағылармен кеңеспейді, нақты ұстанымдарды ұстанады және адамдарға әсер етудің, мәжбүрлеу немесе марапаттау арқылы оларға өз еркін таңудың әкімшілік әдістерін қолданады.

Бұл стиль ұйымды және оның командасын қалыптастыру процесінің басында, қызметкерлер мақсаттарды және оларға жету жолдарын тану дағдыларын әлі дамытпаған кезде ең өзекті болып табылады. Бұл стильдің кемшіліктеріне оның қызметкерлердің бастамасы мен шығармашылық қабілеттерін басып тастауы, сонымен қатар кадрлардың тұрақтамауын жатқызуға болады.

- Демократиялық стиль. Ол ең өнімді болып табылады, өйткені ол бағыныштылардың шешім қабылдау және ұйымды басқару процестеріне белсенді араласуымен командалық

бірлік принципін үйлестіруге негізделген, осылайша дұрыс шешімдер қабылдаудың үлкен ықтималдығын қамтамасыз етеді. Демократиялық басқарушы, әрине, өз бетінше шешім қабылдайды, бірақ алдымен кеңес ұйымдастырады, онда бағыныштылардың бастамашылық ұсыныстары қабылданып, түзетулер енгізіледі. Басқарудың демократиялық стилі егер менеджер адамдардың психологиясын терең сезінсе және ұжымның әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін ескерсе ғана мүмкін болады. Бұл стиль бағыныштылардың шығармашылығын ынталандырады, салауатты жұмыс ортасын және өзара сенім мен ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырады

-Либералдық стиль – басшының қол астындағыларға мәселе қоюымен, оларға белгілі бір жұмыс жағдайын жасауымен, шешімнің шекарасын белгілеуімен, содан кейін шегінуімен сипатталатын көшбасшылықтың ең бейтарап стилі.Ол кеңесші, төреші және алынған нәтижелерді бағалайтын сарапшы қызметтерін атқарады..

Бұл стиль либералды басшының қол астындағылардың ісіне аз араласатындығымен, енжарлығымен және өте ұқыптылығымен ерекшеленеді, сондықтан ол өкілеттіктерді беру принципін шебер меңгеруі, қол астындағы қызметкерлермен жақсы қарым-қатынас орнатуы қажет. [2,с.1]

Басқару қызметіндегі әрбір басшы тек өзіне ғана тән стильде қызмет міндетін орындайды. Адамдардың қарым-қатынасында, соның ішінде басқару қызметін жүзеге асыруда стильге ерекше мән беріледі. Честерфольд «стиль-ой дүниесі» десе, Бьюфурон «стиль-адамның өзі» деп тұжырымдайды. Бұл нақыл сөздердің дұрыстығын қазіргі жұмыс стилінің түсінігі де дәлелдей түседі.Басшылық стилі тұрақтылығымен, амалдарды жиі-жиі қайталамауымен ерекшеленді. Бірақ мұндай тұрақтылық салыстырмалы түрде, өйткені көптеген мамандардың бағалауынша стильге әдетте ырғақтылық тән, олардың тұжырымдауынша «ең дұрыс басшылық – бұл ырғақтылық» және де «басшылық ете білу – бұл басшылық стилін өзгерте білу».[3,с.4]

Білім ордаларындағы педагогикалық менеджмент модельдерін салыстырмалы-сәйкестендіру аспекті туралы айтсам,

Жалпы білім беретін мектептер жан-жақты оқу бағдарламасына баса назар аудара отырып, формальды білім беру негізінде қызмет етеді. Бұл мектептердегі педагогикалық менеджмент көбінесе оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған инклюзивтілік пен әртүрлілікке бағытталған. Салыстырмалы талдау білімге біртұтас көзқарасты қалыптастыруда бұл модельдің күшті жақтарын ашады. Сәйкестендіру аспекті инклюзивті басқару тәсілінің оң оқу ортасын құра отырып, оқушылардың белсенділігін арттырумен қалай байланысатынын зерттейді. Мақаламдағы зерттеулер көбінесе әкімшілік стратегияларды, оқу бағдарламаларын әзірлеуді және мұғалім мен оқушы динамикасын зерттейді. Салыстырмалы зерттеу арқылы табысты модельдерді және олардың академиялық нәтижелерге әсерін анықтауға бағытталған.

Академиялық қатаңдыққа және арнайы оқу жоспарына баса назар аударатын гимназиялар ерекше білім беру моделін көрсетеді. Салыстырмалы-сәйкестендіру осы модельдің артықшылықтары мен қиындықтарын зерттейді. Салыстырмалы-сәйкестендіру аспектісі қатаң академиялық ортаның сыни ойлау дағдылары мен оқу жетістіктеріне әсерін бағалайды. Бұл сәйкестендіруді түсіну гимназия моделін оқушылардың игілігі үшін оңтайландыруға ұмтылатын мұғалімдер үшін өзекті болып табылады.

Жан-жақты және пәнаралық байланысымен танымал лицейлер оқушыларға бірегей білім беру тәжірибесін ұсынады. Салыстырмалы талдау жан-жақты дамуды қамтамасыз ете отырып, осы модельдің интеграциялық күшті жақтарын ашады. Сәйкестендіру аспекті пәнаралық тәсілдің оқушылардағы шығармашылықпен, бейімделушілікпен және мәселелерді шешу дағдыларымен қалай байланысатынын зерттейді. Осы қасиеттерді тану, білім беру көшбасшыларына динамикалық қоғамның дамып келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін лицей моделын нақтылауда басшылық етеді.

Педагогикалық менеджменттің шешуші аспектісі – мұғалім мен оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынас. Әртүрлі білім деңгейлері бойынша салыстырмалы талдаулар мұғалім

мен оқушының оңтайлы қарым-қатынасын ашуға бағытталған. Салыстырмалы зерттеулер мұғалім мен оқушының оң динамикасының оқу үлгеріміне және жалпы әл-ауқатқа әсерін зерттейді. Жалпы білім беретін мектептердегі, гимназиялардағы және лицейлердегі педагогикалық модельдер көбінесе оқу бағдарламаларын жобалау төңірегінде болады. Салыстырмалы зерттеулер динамикалық оқу жоспарының құрылымдары мен оқушылардың қатысуы арасындағы сәйкестікті зерттей отырып, дәстүрлі және инновациялық тәсілдердің тиімділігін бағалайды. Мұндай зерттеулер қазіргі білім берудің дамып келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін педагогикалық стратегияларды бейімдеуге септігін тигізеді.

Цифрлық ғасырда білім беруде технологияның қажеттілігін бәріміз білеміз. Бұл зерттеу технологиялық жетістіктердің білім беру ортасындағы педагогикалық менеджмент модельіне қалай әсер ететінін зерттейді. Салыстырмалы талдау оқыту әдістемесі мен оқушылардың белсенділігін арттырудағы технологияның тиімділігін анықтайды. Салыстырмалы-сәйкестендіру аспекті технологияның интеграциясы мен академиялық үлгерім арасындағы байланысты зерттеп, цифрлық технология бойынша мұғалімдерге түсінік береді.

Жалпы білім беретін мектептердегі, гимназиялар мен лицейлердегі педагогикалық менеджмент модельдері зерттеу,олардың арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Ал SWOT талдау жасап, осы білім ордаларының әлсіз, күшті, қауіптерімен, мүмкіндіктеріне талдау жасауымызға болады.

Білім беру ұйымының SWOT-талдауы

Әлсіз 1.Нашар қаржыландыру 2.Сапа әлеуеті төмендеу 3.Мұғалімдердің орта жасы 49жастан асқан 4.Біліктілікті арттыруға мүмкіндік аз 5.Ескірген мәліметтер қоры 6.Инновациялық ерекше жұмыстар енгізу үшін мұғалімдердің біліктілік деңгейінің төмендігі 7.Оның қызметіндегі өзгерістерге жол бермейтін мектепті басқарудың тиімсіз құрылымы	*Күшті* *1.*Аяқталған оқу бағдарламасы 2.Кадрлардың әлеуеті бар 3.Көпсалалы 4.Ақша табуға мүмкін бар 5.Педагогикалық ұжымның біртұтастығы және өнімділігі 6. Мектеп базасында медициналық-психологиялық оңалту орталығы бар
Қауіптер 1.Үлкен бәсекелестік 2.Тәжірибе жасау үшін әлсіз мәлімметтер қорымен материалдық тұрғыдан аз қамтылуы 3. Экологиялық қолайсыз жағдай . Оқушылар арасында сырқаттанушылардың артуына ықпал етеді.	*Мүмкіндіктер* *1.*Халықаралық қатынастарды ары қарай дамыту 2.Жаңа ақпараттық және педагогикалық техникаларды әзірлеу 3.Қаладағы басқада мектептерден инновациялық тәжібиелер алмасу 4. Әртүрлі қорлар мен ұйымдардың білім беру саласында өткізетін жобалық конкурстары мектеп жоспарларын жүзеге асыруда қаржылық және ұйымдастырушылық қолдау көрсете алады.

Осылайша SWOT- талдау сыртқы ортаның мектепке әсерін бағалауға, білім беру мекемесінің ресурстарын анықтауға және қызметін одан әрі жақсартуға мүмкіндік береді.

Егерде бұл талдаудың нәтижесінде мәселелер туындаған жағдайда, оның себептерін білу мақсатында төмендегі кестені қолдануға болады. Ол туындаған мәселелерді шешіп, реттеуге көмек береді.

Басқару обьектісінің жұмысындағы ақауларды тудыратын себептерді талдау	Жағдайды түзету үшін қажетті әрекеттер	Мерзімдері, жауапты
		Т.А.Ә

[4,с.21]

Жалпы білім беретін мектептердегі, гимназиялардағы және лицейлердегі педагогикалық менеджмент модельдерін салыстырмалы- сәйкестендіру аспектісі әртүрлі білім беру контексттерінің тиімділін көрсетеді. Әрбір ортадағы ерекшеліктермен динамикаларды түсіну арқылы педагогтар мен мектеп әкімшілігі өздерінің педагогикалық тәсілдерін бейімдеп, жетілдіре алады, сайып келгенде, олардың білім беру процесінің әртүрлі кезеңдерінде оқушылар үшін оңтайлы оқу ортасын қалыптастырады.

Әдебиеттер:

1. В.П.Симонов. Педагогический менеджмент.Москва 1999.
2. Https://cyberleninka.ru/article/n/stili-upravleniya-v-menedzhmente-ih-preimuschestva-i-nedostatki/pdf стили управления в менеджменте: их преимущества и недостатки
3. http://startinfo.kz/buisness/wp-content/uploads/2017/09/Қазақстандық-басқару-стилі.docx
4. Болатбаева А.А, Мынбаева А.К. Федорович О.В. Педагогический менеджмент. Алматы,2012

ӘЛ-ФАРАБИ МЕН М.ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАР СЕРІКТЕСТІГІ

Масимбаева Айым Аликеновна,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасының аға оқытушысы
Ертісова Салтанат Болатовна,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы оқытушысы. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Масимбаева Маржан Аликеновна,
№1 облыстық арнайы мектеп интернаты. Педагог-тәрбиеші.

Аннотация. Бұл мақалада Мағжан Жұмабаев шығармашылығының өміршеңдігі, оның еңбектерінің тәлімдік мәні айтылады. М.Жұмабев еңбектері жастарды имандылыққа, ізгілікке, адамгершіліктің ақ жолына тәрбиелеуде таптырмас аса бағалы құрал екендігі жазылған.
Түйін сөздер: жастар тәрбиесі, тәрбиелі тұлға, адамгершілік, идея.

Аннотация. В данной статье рассматривается жизненная сила творчества М.Жумабаева и воспитательное значение его произведений. Написано, что произведения М.Жумабаева являются неоценимым средством в воспитании молодежи на вере, добродетели, белом пути нравственности.
Ключевые слова: воспитание молодежи, воспитанный человек, нравственность, идея.

Әлеуметтіліктің биік шыңы - адамгершілік, тәрбиелік адам ұрпағының негізін қалаушы, халық мәдениеті, басқалардан айырмашылығы - адамның рухани байлығы мәңгілік. Әлеуметтік ортаға әсер ететін белгілерінің бірі адамдардың бір-біріне және қоршаған ортасына қарым-қатынасы. Моральдық жағынан кіршіксіз таза болу дегеніміз - адамгершіліктің асқар шыңы. Адам қоғамда өзінің жақсы адамгершілік қасиеттерімен, қайырымдылығымен, адалдығымен, тәрбиелігімен ардақталады.

Тәрбие – адамды қоғамдық өмірге және өнімді еңбекке дайындау мақсаты көздеп, жаңа ұрпаққа қоғамдық тарихи тәжрибені беру процесі. Адамгершілік дегеніміз – қоғамның, өмірдің объективиік заңдылықтарына сәйкес адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттеуге негіз болып табылатын, талапқа сай белгілі бір гуманистік принциптерді біріктіретін жалпы адамзаттық ұғым. Адамгершілік қоғамдық сананың басты белгілері болғандықтан, адамның мінез құлқы, іс-әрекеті, қарым-қатынасы, көзқарасы арқылы сипатталады.

Осыған орай белгілі тарихи жағдайларда ғана көрініп және жойылып отыратын басқа қоғамдық құбылыстарға қарағанда адамгершіліктің, адалдықтың, тәрбиенің мәңгілік категория қатарына жататындығы ғылымда әбден нақтыланған. Сонау Орта ғасырларда адамзат ілімінің молайып, ақыл-парасатының жетілуін, оқу-ағартудың қажеттілігін айтып, білім алудың маңызын анықтауда орасан зор еңбек сіңірген ғұламалардың бірі, еңбек тәрбиесінің, адамгершіліктің, қайырымдылықтың және оның теориясын жасаушылардың бірегейі Әбу Насыр әл-Фараби екені баршамызға мәлім.

Әл-Фараби қайырымдылықтың, адамгершіліктің, тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің теориясы ғылымға негізделуі қажет деп санай отырып, ғылымды тарихи үрдіс деп түсініп, ғылым жүйелі түрде құрылған білімнің жоғарғы формасы деген анықтама берген. Ол оқу-ағарту мен тәрбие туралы, еңбек мәдениеті туралы ілім жасады. Еңбектің өзі – өнер. Ал еңбек тәрбиесі сол өнерден туындайды, әрбір адамды еңбекке баулиды, еңбек шеберлігіне үйретеді. Олардың еңбек ету дағдысын қалыптастырады, - деген болатын. Ол еңбек өмір сүрудің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи шарты деп қарастырды. Оның еңбек туралы бұл тұжырымдарын күні бүгінге дейін жалғастырып келе жатқан ғалымдар жетерлік.

Еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда әл-Фараби Аристотель негізін салған теорияның анықтамасына сүйенген. Демек, ол қандайда болсын құбылысты түсіндіруге бағытталған ұғымның, идеяның, белгілі бір саласының мәнді байланыстары мен заңдылықтары жөнінде толық түсінік беретін ғылыми білімді қорытудың ең жоғарғы формасы деген қағиданы ұдайы

басшылыққа ала отырып, еңбек тәрбиесінің теориясын «Өзінің ішкі құрылымы жағынан бір-бірімен логикалы байланыста болатын біртұтас білім жүйесін құрайды» деп тұжырымдайды. Педагогикалық тұрғыда қарастырсақ, бұл тұжырым – «оқушыларға саналы тәртіп, сапалы білім беру, пайдалы қоғамдық еңбекке баулу» деген сөз. Әл-Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда еркін еңбектің адамның жан-жақты дамуы үшін маңызы зор екенін атап көрсетіп кеткен.

Әл-Фараби «еңбек ету, саналы болу, адамгершілік, ақылдылық табиғаттан туындауы қажет» деген ғылыми тұжырым жасағаны баршамызға белгілі. Ол адамды табиғат, адам, жер бетіндегі тірі организмдер дамуының ең жоғары сатысына көтерілген, еңбек құралдарын жасап, оларды өз қажетіне жарата білген, түсінікті сөз сөйлей білетін саналы ортаның мүшесі дейді. Адам туралы материалистік бағытты ұсынған Фараби адам еңбек ету нәтижесінде жоғары сатыға көтерілетінін алға тартады.

Әл-Фараби тәрбие үрдісінде «Қатты әдіс» пен «Жұмсақ әдісті» ұштастыруды талап етеді. Ол оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтап кеткен. Қазіргі тәрбие үрдісі тұрғысынан қарағанда «қатты әдіс» деп отырғаны жазалау, ал «жұмсақ әдіс» деп отырғаны – мадақтау. Демек, Фараби педагогикалық ықпал ету әдістерін алғаш ұсынған, оның тиімділігін дәлелдеп кеткен ғалым.

Әл-Фараби жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беріп, еңбекке үйретіп, еңбек тәрбиесін беретін адамды (ұстаздық ететін адамды) өте жоғары бағалаған. Оның ойынша, тәрбиеші адам (қазіргі мұғалім) – «мәңгі нұрдың қызметшісі» деп айқындап көрсеткен.

Ұлы ойшыл әл-Фараби тарихи шындықты, адамгершілікті, қайырымдылықты, еңбекті, тәрбиені, оның ішінде еңбек тәрбиесін адамның игілігі, бақыты үшін қолдануды армандағаны белгілі. Адамның игілікке жету жолдары туралы ойларын Фараби экономиканың, саясаттың, мемлекеттік құрылыстың, отбасы тәрбиесінің, еңбек тәрбиесінің меселелеріне байланыстыра отырып аса қажет деген негізге сүйенеді. Сондай-ақ, ол қоғамды ақылмен дұрыс басқарудың шарттары жөнінде батыл пікір айтқан ғұлама ғалым. Өйткені, адам бақытты болуға лайық және сол бақытын табуға тиіс. «Адам өз заманында жақсы да дұрыс басқарылатын қоғамда ғана шын мәнісінде бақытты өмір сүре алады» дейді данышпан ғалым. Адамзат қоғамының өмір сүруіне ең керектісі оның материалдық тұтыну қажеттері дегенді бірінші орынға қойып, осынау маңызды мәселе төңірегіндегі теріс көзқарастарды үзілді-кесілді жоққа шығарды.

Ғұлама адамдардың, әсіресе жастарды тәрбиелеу кезінде бірінші орынға шынайы бақытқа жетуге кепіл болатын мінез-құлық тәрбиесін қояды. Ол тәрбие кезінде тәрбиеленушінің ерекшелігін есекеріп, әрбіріне жеке әдіспен дара қатынас жасауды талап етеді. Оның пікірінше тәрбиеге көнбейтін, жөндеуге, түзетуге болмайтын жас болмайды. Ол өз еңбектерінің көпшілігін ұстаздық тұрғыда тәлім-тәрбиелік мақсатқа арнап жазған. Әл-Фарабидің оқу-білім, тәлім-тәрбие туралы мәселелері жайлы айтқан пікірлерінің барлығы осыға дейін біздерге «Адам» деген ардақты атқа лайықты болуға үйретеді.

Әл-Фараби адамдар бір-бірімен келісіп, тіл табысып отыруы керек деп айтқан пікірлері көп. Әділеттіліктің қалыптасқан нормасы, әмбебап заңдар қажеттігін ескерте келе, ол заңдардың тәрбие арқылы жүзеге асатынын дәйектейді. Оның ойынша, еңбексіз заң да, қоғам да ілгері дами алмайды.

Ғұлама өзінің трактаттарында да педагогикалық, психологиялық, дидактикалық әдістемелік терминдер тізбегін ұсынған. Ол өзінің гуманистік идеяларға толы педагогикалық көзқарастары туралы жазған еңбектерінде «Мемлекеттік қайраткерлік нақыл сөздері», «Бақыт жолын сілтеу», «Азаматтық саясат», «Риторика», сияқты көптеген трактаттарында сипатталғанын көреміз. Осы еңбектерінде оқытудың мақсаты мен әдістемесі, білімнің беріктігі, жүйелілігі, оқытудың қолжетімділігі, білім алушының белсенділігі мен мақсатқа жетуге деген ұмтылушылығына басты назар аударған.

Жалпы педагогиканың бір саласы болып табылатын тәрбие теориясының әдіснамасын әл-Фарабидің тәрбиенің заңдылықтарын, ұстанымдарын, мақсатын, мазмұнын, әдістерін, құралдарын, нәтижесін тұжырымдамалық тұрғыдан негіздейтін жетекші педагогикалық ой-пікірлері айқындайды. Тәрбиелеу – халықтардың бойында білімге негізделген этникалық

ізгіліктер мен өнерлерді дарыту. Тәрбиелеу – жеке адамның кісілігін қалыптастыру деп көрсетеді. Әл-Фарабидің тәлім-тәрбиелік идеялары теориялық дәрежесі жағынан іргелі педагогикалық ілімге бастапқы негіз бола алды, әсіресе оның күллі адамзат баласының жиынтығы ретінде ұлы қоғамды суреттейтін ізгілік тұғырнамасы қазіргі педагогиканың жетекшісі идеясы болды.

Осындай идеялардан бастау алып, өзінің бүкіл ғұмырын жастардың тәрбиесіне арнаған қазақтың аса дарынды ақиық ақыны Мағжан Жұмабаевты айта аламыз. Яғни, ол өз өлеңдері арқылы әл-Фарабидің тәрбиелік, адамгершілік идеясын жалғастырушы іспеттес. Мағжан Жұмабаев поэзия әлеміндегі қайталанбас жарық жұлдыз, қайталанбас құбылыс. Оның қуатты да бойға жігер, жүрекке от беретін рухты үні, ізденістері мен жаңашылдығы қазақ әдебиетін XX ғасырдың басында-ақ Еуропа, орыс әдебиетінің биік деңгейіне көтерді. Өлеңді музыкаға айналдырған, дыбыстан сурет тұрғызған Мағжанның осындай қасиеттерін, ішкі шығармашылық құдіретін бірден байқаймыз. Мағжан өзіне дейінгіге де, кейінгіге де ұқсамайды, өзіндік қолтаңбасы бар ақын. Ол өмірдегі біртұтас құбылыс, көрініс ретінде, ал сол адамды ұлы табиғаттың, жаратылыстың бір туындысы, бөлшегі ретінде қабылдайды. Құбылыстың мәнін кең көлемде, жалпыға бірдей қалыпта тани білу үшін ол, алдымен не нәрсенің болса да мән мазмұнын бағдарлап, ішкі астарына үңілді.

Мағжан Жұмабаев қазақтың патриот ақыны, оның ұлт жандылығы, жастарды патриоттыққа тәрбиелеудің шебері және үлгісі. Ең бастысы баланы бесіктен еңбекке тәрбиелеудің негізін сала білген.

Ақын өзін немесе өзінің лирикалық кейіпкерін ғана емес, айналасындағы жастарды да «арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты» қалыпта көргісі келеді. Халқының болашағы үшін күресетін негізгі күш –«*жастар*». Олай болса, өмір бойы «алаш» ұранын көтеріп кеткен Мағжан Жұмабаев үшін жастардың тәрбиесінің, адамгершілігінің, қайырымдылығының, табандылығының орны бөлек. Ол өзінің «Өнер-білім қайтсе табылар» атты өлеңінде:

Жамандық – аты өшкірге жақын жүрмей,
Аяғын күндік жерден байқап басса....
Көзі ашық адамдарға жақын жүрсе,
Олардың әрбір сөзін үлгі көрсе,
Естіген сөз, көргенді бос тастамай,
Құлақ тігіп, көз салып, жиып-терсе,

- деп жастарды көзі ашық жандармен дос болып олардың тәрбиелік жақсы жағын бойларына жиып-теріп, сөздерін үлгі қылып жүрсе деп өз өлеңдерінде жырлайды.

Мағжан Жұмабаев өз өлеңдерінде жастарға зор үмітпен қарайды. Жастардың бойынан қыранның қанатындай күштілікті, таза жүрек, қайырымды жүрек пен ер мінезді, намысшылдықты, туған жерге деген шексіз махаббатты көреді. Соған мақтанады. Шабыттана жырлайды. «Мен жастарға сенемін» деп асқақтай сөйлейді.

Көздерінде от ойнар,
Сөздерінде жалын бар,
Жаннан қымбат оларға ар,
Мен жастарға сенмін!

– деп жастарды тектілікке, адалдыққа, шыншылдыққа, адамгершілікке шақырады. Жастарды ақиқаттың ауылынан алшақтатпай, ар намысын бірінші орынға қоюға үндейді. «Жаным – арымның садағасы» демекші, намыскер де ержүрек қазақ елінің ұл-қыздарына атақ-абыройларына дақ түсірмеуі туралы өлең жолдарында айқын көрсетілген. Намыс – адамның қадір-қасиетіне байланысты өте нәзік, өткір, күшті, лап етпе сезім. «Ар – иманның жолдасы» дейді халық даналығы. Демек, адамның ар-намысы – абыройдың күзетшісі. Мағжанның айтқысы келгені де осы еді. Себебі, талай алаштың орны ерекше зиялылары осы ар-намыс

үшін өмірден өтті емес пе?! Сондықтан осындай Мағжан салып кеткен өлең жолына жастарды бағыттау үшін тәрбие керек еді. Сонда ғана сенім ақталып, білім парасатына сай, жастарымызға елдің ары мен намысын таптатпауға, оны биік ұстауға, болашақтың тізгінің жастарға сеніп беруге болатындығын көре білді.

Қажу бар ма тұлпарға,
Талу бар ма сұңқарға,
Иман күшті оларда,
Мен жастарға сенемін!...
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда
Мен жастарға сенемін!

- деп қазіргі кезде Мағжанның өлеңін өмірлік ұран қылып, бойымызға сіңіріп келеміз. Өлеңдегі қайраттылық, рух-жігер, табандылық, әділеттілік, адамгершілік, қайрымдылық, бәрі-бәрі тәрбиеден бастау алады. Тәрбиелілікті көрсетеді. Әрине, ондай тәрбиені, адамгершілікті біз басты ата-анадан, қоғамнан, ортамыздан және осындай өлеңдер мен шығармалардан аламыз. Адамгершілік қажеттіліктері адам өмір сүру барысында қалыптасады. Оның басты ерекшелігі түрлі адамдардың санасы мен мінез-құлықтарында түрліше бағыттарда қалыптасуында.

Жұмсақ мінез жібектер.
Сүттей таза жүректер.
Қасиетті тілектер –
Мен жастарға сенемін!

- деп жырлаған Мағжан өз заманында халықтың мұң-зарын жырлап, туған халқының тайғанақтап жүрелеген тағдырына жаны ауырып, осы жан айқайын өлеңге қоса білгені ақын. Бірақ, сол кездегі орыстардың ұстанған қатал саясаты қазақ азаматтарын аямады. Талай азаматтар біздің халық болып қалыптасуымыздың жолында жандарын құрбан етті. Солардың ішінде 1938 жылы ату жазасына ұшыраған Мағжан Жұмабаев та болған. Ел өмірін өз тағдырына айналдырып, Отанды сүюдің ірі үлгісін танытып, елін сүйген үлкен жүректі азамат халық руханиятына сезім мен сенім ұштасқан мәңгілік шұғыласын шашып кетті.

Жас ұрпақтың өз қоғамына пайдасы тиер жақсы мінездерді бойына жинаған азамат болып өсуіне бірден бір себепші құрал – әдебиет десек, әдебиетті жасаушы қауым – қаламгерлердің әр жазғаны жастарды жақсылыққа жетелеп, ізгі өмірге қанаттандырады. Мағжан ақын осы тұрғыдан алғанда, «Мен жастарға сенемін» өлеңі арқылы жастық жігерді жанып, халық жүрегіне үміт пен сенім шырақтарын жаға алды.

Мен сенемін жастарға.
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда,
Мен жастарға сенемін!

- деп, өзі армандаған бостандық таңына қажырлы жастардың қолы жететініне сенім білдірген ұшқыр ойдың шебері келешекте жас буынға ел тізгінін беруге болатындығына сеніп, олардың рухтарын осындай өлеңдерімен жігерлендіре түседі. Бүкіл Алаш жұртына, өз ұлтына *ұран* салған ақын қазақ әдебиеті мен мәдениетіне, жастардың тәрбиесіне, қоғамдық өміріне өз қолтаңбасын қалдырған, сұлу сөзден, өткір ойдан шаһар салдырған өлең өлкесінің ірі өкілі. Поэзия қай дәуірде де, қай заманда да адам көңіл-күйінің буырқанған, босаңсыған, қайрат шақырған, қамыққан, қайтадан рухтанған, өмірлік мұраттарға ұмтылған сәттерінің бәрінің де көркем шежіресі, бейнелі суреті, мың құбылған әуені. «Мен жастарға сенемін» өлеңі де

лапылдап тұрған жалын мен жігер, сезім мен сенім қатар өрілген ұлтжандылықтың ұраны іспетті. Өлеңнің бір шумағының өзінде ел тағдырына, халық болашағына қатысты, кешегі мен бүгінгі күнді сабақтастырып тұрар алтын көпірді қара сөзбен айтып жеткізе алмайтын қуатты сөз бас құрайтыны содан.

Жас қырандар – балапан,
Жайып қанат, ұмтылған.
Көздегені көк аспан,
Мен жастарға сенемін!

Рас, өзінің халық алдындағы биік мақсат-мұратын дұрыс түсініп бағалаған, сөз өнерінің құнын ардақтай сыйлаған, өмір шындығын, қат-қабат құбылыстарын оның терең мазмұнына үңіле отырып суреттей алған ақын жыры әрқашан қоғамдық, азаматтық мәселелерді қозғап, ел болашағына қатысты көзқарасын көтереді. Сонда ғана ақынның азаматтық тұлғасын оның шығармаларының азаматтық үні таныта алады. Мағжан ақынның өмірлік мұраты, азаматтық үні осындай халық мүддесінен туып, өсер елдің өскелең ұрпағына деген риясыз ықыласын, айнымас сенімін өрлікпен алға тартып және солай боларына еш күмән, күдік келтірмей көрегендікпен шабыттана жырлайды.

Мағжан Жұмабаевты қай тұстан алсақ та, ол нағыз сыршыл, толғағыш суретші, сөз ұстасы! Мағжан өлеңдерінің басты сипаттарың бірі – өмірге деген құштарлық, адамгершілік, айналасындағы адамдарға, туған табиғатқа, жер анаға ғашықтық туралы ойлары.

Мағжан Жұмабаевтың өлеңдеріндегі ойы, ойшыл ғалым әл-Фараби ойларымен ұштасатын жері де осы адам мен табиғаттың астасып жататындығын жырлауы. Мағжан нені айтса да бейнелеп айтады.

Көкте – бұлт жерде желмін гулеген,
Жер еркесі – желдің жөнін кім сұрар?

– деп өзін көктегі күшке, түпсіз теңізге, қызуы мол жалынға, жүйрік тұлпарға теңейді.

Бірге жусап, бірге өрген,
Алаш деген елім бар.
Неге екенін білмеймін,
Сол елімді сүйемін.
Сағым сайран құрады,
Боран ұлып тұрады,
Қыс – ақ кебін, жаз – сары.
Орманы жоқ, шуы жоқ,
Тауы да жоқ, суы жоқ,
Мәңгі өлік сахарасы,
Сарыарқа деген жерім бар.
Неге екенін білмеймін,
Сол Арқамды сүйемін!

- деп, өзінің ұлтына, халқына, Отанына, туған жеріне деген шексіз махаббаты да өлеңдеріне арқау етеді.

Қалың елім, қалың қара ағашым,
Қайраты мол, айбынды ер, алашым!
Өзі-ақ құлар, сырың берме, сабыр қыл,
Ақымақтар байқамаған шамасын,

– деген жолдардан оның еретеңгі болашақтан үміті, қалай болғанда да қиындықтың артында азат күндердің келеріне деген сенімі көрінеді. Мағжан нені айтса да, бейнелеп, астарлап айтады. Ол үшін даланың тауы да, суы да, желі де ғажайып.

«Туған жер» тақырыбына жазылған өлең арқылы оқырмандарын Отанды сүюге, мейірімді болуға, адамгершілікті болуға тәрбиелейді. Ұлтты сүю бақытымен өрілген, ыстық жүректен шыққан ақын жырлары оқушыларды ержүрек болуға тәрбиелейді, шығармашылыққа итереді.

Бұл жарыққа аяқ басып туған жер,
Кіндік кесіп, кірім сенде жуған жер.
Жастық - алтын, қайтып келмес күнімде
Ойын ойнап, шыбын-шіркей қуған жер.

Жаратылдым топырағыңнан, сен - түбім.
Жалғаны жоқ, бәрі сенен жан-тәнім.
Сенен басқа жерде маған қараңғы,
Жарық болар Шолпан, Айым, сен - Күнім.

XX ғасыр алып тұлғаларының шығармашылық тағдырын зерттеуші, Мағжантануды биік белеске көтерген санаулы ғалымдардың бірі – академик Рымғали Нұрғалидың сөзімен айтсақ: «Мағжан поэзиясы мәңгі өлмес, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасар алтын көпір, асыл қазына, інжу-маржаны махаббат, сүйіспеншілік, ғашықтық күйлерін шерткен, терең ақындық шабыттан толқып туған, адам жүрегінің мың сан дірілін шеберлікпен бейнелеген, ішкі мазмұны мен түр кестесі жымдаса ұласқан, ықшам, жинақы, жұп-жұмыр жауһар дүние».

Елбасымыздың Халыққа Жолдауында: Біздің ұрпақ алдында бабалар қол жеткізген игілікті сақтау, қайта қалпына келтірілген мемлекетімізді нығайту және дүниежүзілік қауымдастық талаптарына сай жаңа сапалық деңгейге көтерілу міндеті тұр, - деп жастарға зор сенім мен үміт артып отыр. Сол сенімді ақтап, болашағымызды қайырымды, адамгершілігі мол, тәрбиелі, саналы түрде жарқын қылайық.

Қазіргі кезде «Жастар – еліміздің жарқын болашағы» деген қанатты сөздерді жиі айтамыз, ал сол жастардың болашағы, тәлім-тәрбиесі, Отанымыздың ертеңгі тағдыры болса, соған дәнекер өзіміздің бүгінгі қызметіміздің қалай атқарылып жатқаны, қоғамға қандай үлес қосып жүргенімізге тікелей байланысты. Жас күш, жас толқын болып толқып тұрғанда, заманымызға сай, тәрбиелік, адамгершілік тұғырымызды биікке көтеріп, ана тілінде сайрап, өзге тілді меңгеру арқылы болашақ елдің кемел келешегін биіктерден көруге үлес қосып, саналы ұрпақ тәрбиелейік дегім келеді. Мағжанша айтатын болсақ: Біз жастарға сенеміз! Болашағымыз да сол тәрбиелі, саналы, білімді, адамгершілігі мол, қайырымды ұрпақтарымыздың қолында. Мағжанның жырларын насихаттау арқылы қазақ жастарының рух жігерін, қайраттылығын, өз-еліне, жеріне деген сүйіспеншілігін, шексіз таза махаббатын арттыруға болады.

Осы жерде әл-Фараби: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне қауіп әкеледі» дегенін айта кетсек артық болмас. Бұдан көретініміз келешек ұрпаққа тәлімді тәрбие беру ісінен басталатынын еш уақытта да ұмытпасақ керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мағжан Жұмбаев. Шығармалар: Өлеңдер, поэмалар, қара сөздер. Құрастырушылар: Абдуллин Х., Дәрімбетов Б., Жұмабаева З. – Алматы: Жазушы, 1989. – 448 бет.
2. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. Астана, 2002. -528 бет
3. Нұрғали Р. Сөз өнерінің эстетикасы. Жеті томдық шығармалар жинағы. Т.2. - Астана: Фолиант, 2005.
4. Таубаева Ш., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2018, - 357 бет.

ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ «МЕДИАМӘДЕНИЕТ» ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ, ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Масимбаева Айым Аликеновна,
8D01101 Педагогика және психология мамандығының 2 курс докторанты
Дүйсенбаев Абай Қабақбаевич,
п.ғ.к., доцент
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аннотация. Бұл мақалада ғылыми зерттеулердегі медиа, мәдениет ұғымдарының қалыптасуын, олардың мәні, медианың дамуы қарастырылады. Адамзат баласы алғашқы күннен бастап-ақ ақпаратты түсіну, тасымалдау мен сақтаудың ұтымды жолдарын іздестіргендігі айтылады. Мақалада біз тұжырымдаманың өз мағынасын қалай алғанын, оның ғылыми зерттеулерде қалай қалыптасқанын, сондай-ақ қазіргі заманғы медиа зерттеулерде қандай даму тенденциялары байқалатынын қарастырамыз.

Түйін сөздер: медиа, мәдениет, медиамәдениет ұғымы, медиамәдениеттің мәні, қалыптасуы, дамуы.

Бүгінгі күні медиамәдениет – адамдарға ғана тән көне құбылыстың бірі, әлеумет арасындағы ой-санамен алмасу үдерісі бола отырып, қай дәуірде болмасын өз құндылығын жоғалтпаған ауқымды ұғым. Он сегіз мың ғаламның бірі ретінде танылған жер шарында пайда болған тірі ағза кодталған ақпараттарды ерекше құдыретпен пайдалана білді. Адамзат баласы алғашқы күннен бастап-ақ ақпаратты түсіну, тасымалдау мен сақтаудың ұтымды жолдарын іздестірді.

Ақпапараттық қоғамның дамуына 1978 жылы Францияда жаңа ақпараттық технологиялардың француз қоғамына әсері туралы «Компьютеризация общества. Доклад президенту Франции» атты баяндама дайындалды. Оның ерекшелігі – жаңа ақпараттық технологияларды енгізу үдерістерінің әлеуметтік, экономикалық, саяси, мәдени аспектілерін түсінуге ұмтылу еді. «Телематика» туралы (компьютер мен телекоммуникацияның бірлігін білдіретін термин) ақпараттандырудың осы үдерістегі орны мен рөлі жөнінде көзқарастар ұсынылды. Француз мемлекеттік жүйесінің ерекшелігі – бұл «societe bloquee», яғни бюрократиялық, мемлекеттік саяси институттары мықты қоғам, соған байланысты кез-келген технологиялық инновацияны жүзеге асыруда әлеуметтік-саяси өзгерістермен бірге өркендеу мәселесі қозғалды. Бұл баяндаманың мақсаты – жаңа технология өнеркәсіптік өндірісті, әлеуметтік құрылымды, мәдениетті, саланы қалай өзгерте алатынын көрсету, білім беру және саяси жүйедегі өзгеріс, экономиканың жаңа өлшемдері мен әлеуметтік өмірдің жаңа формаларын айқындау болатын.

Соңғы онжылдықта ғалымдар «ақпараттық қоғам» тақырыбына бірнеше рет жүгініп, олар ақпараттық қоғамның бірнеше анықтамаларын ұсынды. Сонымен, орыс ғалымы А.И.Ракитов 1980 жылдардың соңында жазған еңбектерінде ақпараттық қоғамға көшумен әлеуметтік қызметтің маңызды өнімі, әрі мұның қызмет пен білім саласында үлесі артып келетінін айтады. Шынайы ақпараттық қоғам кез-келген уақытта және кез-келген қоғамның азаматына өмірі мен оның мәселелерін шешуге қажетті барлық ақпаратты ала алатындығына құқықтық және әлеуметтік кепілдіктер беруі керек. Ақпараттық қоғам дегеніміз – ақпараттық технологиялар, компьютерлер, интеграцияланған жүйелер, кабельдік, спутниктік және басқа коммуникациялар, бейне құрылғылар, бағдарламалық қамтамасыздандыру, ғылыми зерттеулердің барлық құралдарын көпшілікке қолжетімді етуге және өндіріске, өмірге белсенді енгізуге бағытталған қоғам [1, 136].

Қазіргі таңда қоғам мен жеке индивидке тікелей ықпал ететін дәстүрлі БАҚ пен жаңа медиа арқылы әрбір мемлекет идеологиялық ақпараттық ресурсқа ие болуда. Күннен-күнге қоғамға еніп жатқан жаңа ақпараттар, ақпараттардың тоғысуы, терминдер – қоғамды басқарудың жаңа

бағыттарын талап етуде. Жаңа медиадағы ақпараттар түрлі форматта таратылып, жанрлық өзгерістерге ұшырады.

Мәдени, әлеуметтік, экономикалық, саяси тұрғыдан алғанда жаһандық ақпараттық қоғам білім мен ақпараттың үйлесімділігінен ақпарат индустриясын құрайды. Қазіргі кезде ақпараттың маңызы мен сапасы, ықпалы артып отыр. Ақпараттық технологиялардың жаңаша қырлануы ақпараттық қоғамды әлеуметтік жіктелмеген «ақпараттық қауымдастықтармен» алмастыруға алып келеді, - дейді Й.Масуда. Осындай пікірді американдық әлеуметтанушы Э.Тоффлерден кездестіруге болады. Ол үшінші биліктің тізгіні ақпаратта деп санайды, яғни: «Ақпараттық билікте мобильділік, интерактивтілік, жаһандану, технологияландыру – осылардың барлығы маңыздылығын көрсетеді» [2, 163].

Қазіргі таңда өркениетке байланысты бірнеше тұжырымды кездестіруге болады. Мысалы: постбуржуазиялық қоғам туралы Дж.Литхайм, постмұнайлық қоғам жайында Р.Барнет, постмодернизм хақындағы А.Этциони, постөркениет тұрғысындағы К.Болдуинг және т.б. пікірлері аталады. Ақпараттық қоғамның жалпы мақсаты қоғамды ақпараттандыру болса, ақпараттық қоғамда постиндустиралды қоғам теориясы нақтылана түседі. Мәселен, Й.Масуда, М.Понятковский, Дж.Мартин, Д.Белл және т.б. зерттеушілер ақпараттық қоғамды постиндустриалды қоғам ретінде түсіндіреді.

Ақпараттық қоғамның алғашқы кезеңдегі пайда болуының негізгі себебі өзара байланысты үш үдерісін сипаттауға болады. Біріншіден, ғылыми ақпараттың көлемінің өсуі, екіншіден компьютерлер мен интернет желісін кеңінен пайдалану негізінде халықтың ақпаратына жедел қолжеткізу үшін бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерді ашатын заманауи ақпараттық-коммуникативтік инфрақұрылымды құру. Үшіншіден, ақпаратты (әсіресе теориялық білімді) өндірістік, техникалық, басқарушылық және басқа да қызмет салаларында белсенді пайдалану.

«Ақпараттық қоғам» түсінігі 1960 жылдардың екінші жартысында пайда болды, сондай-ақ бұл терминмен қатар «технотронды қоғам», «қоғам білімі», «постиндустриалды қоғам» сияқты терминдер қатар қолданылды. «Ақпараттық қоғам» ұғымы А.Тоффлердің «үш толқын» ұғымымен байланысты. «Ақпараттық қоғам» терминін алғаш рет Токио технологиялық институтының профессоры Ю.Хаяши 1969 жылы қолданған, онда ақпараттық қоғамды сапалы ақпараттары көп, әрі оларды таратуға барлық қажетті құралдары бар қоғам деп қарастырылады. Ақпараттық қоғамның басты белгілері:

- ақпарат жаһандық сипатқа ие;
- ақпараттық ағындардың қозғалысына мемлекеттік шекаралар мен уақыт айырмашылықтары, түрлі кедергілер әсер етпейді;
- ақпаратты жинауға, өңдеуге, сақтауға, тасымалдауға, оған қолжеткізу мүмкіндігі едәуір артады;
- ақпарат қоғам қызметінің түрлі салаларын дамытуға әсер етеді;
- қоғамды қайта бөлу (децентрализациялау) үдерісі тереңдей түседі;
- ақпаратпен жұмыс жасаудың жаңа нысандарына көшу байқалады;
- ақпараттандыру арқылы еңбек саласында жұмыс жасайтын адамдардың санын арттыру, жаңа еңбек ресурстарын қалыптастыру үдерісі жүреді.

Ақпараттық қоғамның сала/бағыт бойынша белгілері:

- экономикалық салада: жалпы ішкі-сыртқы өнімдегі ақпараттық өнімдер мен қызметтердің негізгі рөлі;
- жұмыспен қамту саласында: ақпаратты өндіру мен білімді дамыту, таратумен ең алдымен смартфонды телефон, радио, теледидар, интернет желісі және электронды БАҚ-ты пайдалана отырып, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникативтік технологиялар арқылы айналысатын адамдардың үлес салмағының өсуі;
- саяси салада: мемлекеттік қызмет пен саяси үдерістерге қатысты ақпараттың қолжетімділігі, билік пен халық арасында тиімді кері байланыс орнату мүмкіндіктерін кеңейту, бұл әлеуметтік бастамалар мен азаматтық қоғамның дамуына ықпал етеді;

- коммуникация саласында: чаттар, блогтар, интернет форумдар, онлайн конференциялар арқылы тұлғааралық қарым-қатынас ауқымында қарым-қатынас және өзара іс-қимыл мүмкіндігін айтарлықтай еларалық және мәдениетаралық деңгейде жаһандық ақпаратты кеңістіктегі ақпараттық желілер көмегімен кеңейту;
- күнделікті өмір саласында: білім беру, денсаулық сақтау жүйесінде, мемлекеттік басқару органдарының және коммуналды кәсіпорындардың жұмысында ақпараттық технологияларды пайдалану, электронды сауданы дамыту және т.б., бұл қоршаған ортаның жайлылығын және адамдардың өмір сүру сапасын арттырады;
- жеке даму саласында: интернеттің көмегімен оқу, жұмыс және демалыс орындарын табатын, отбасын құратын және т.б. адамдардың құнды және кәсіби таңдау еркіндігін едәуір кеңейтетін ақпараттың көпшілікке қол жетімділігі;
- мәдениет саласында: сан алуан ақпараттың мәдени құндылығын меңгеру, халықтың әртүрлі топтарының компьютерлік сауаттылықтың қажеттілігін ұғынуы;
- мемлекеттік басқару саласында: ақпараттық қоғамды дамыту саласында мемлекеттік тұжырымдамалар мен бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру, басқару қызметінің тиімділігін және саясаттың мүмкіндігін арттыру.

Зерттеуші М.Маклюэн «Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры» еңбегінде өркениеттің даму тарихын үш кезеңге бөліп қарастырады. Жазуға дейінгі ауызша мәдениет, яғни ауызша коммуникация және ақпараттың арқасында әлемді түсіну және қабылдау. Жазба мәдениет – кітап мәдениеті, мұндағы кітап мәдениеті Гутенберг галактикасының құрылуымен байланысты [3, 115]. Үшіншісі – электронды қоғам. 1962 жылы М.Маклюэн «электронды қоғам» терминін қолданысқа енгізді. Бұл кітап мәдениетінен электронды байланыс коммуникациясына көшу үдерісімен байланысты болды.

«Медиа» ұғымы қоғамдық пікір мен мәдени процестерді қалыптастыруда шешуші рөл атқара отырып, қазіргі қоғамның ажырамас бөлігіне айналды.

«Медиа» - бұл дәстүрлі (әртүрлі баспа басылымдары, теледидар, радио, және жаңа (интернет-платформалар, әлеуметтік желілер) формаларын қамтитын бұқаралық ақпарат құралдары. Бұл тұжырымдаманың дамуы қоғамдағы технологиялық, әлеуметтік-мәдени және коммуникативті өзгерістермен байланысты, олардың қоғамдық пікірді қалыптастыру, ақпарат ағынын қамтамасыз ету және қазіргі әлемде коммуникацияны қамтамасыз ету қабілетінде жатыр.

1. «Медиа» мағынасы:

- Ақпарат ағыны: «Медиа» ақпарат көзінен аудиторияға беру құралы болып табылады.
- «Қоғамдық пікірді қалыптастыру»: медиа ұйымдар қоғамдық пікірді қалыптастыруға және оқиғаларды қабылдауға әсер етуі мүмкін.
- «Байланыс құралы»: Медиа әртүрлі әлеуметтік-мәдени топтарды байланыстыру арқылы қоғамдағы байланысты қамтамасыз етеді.

2. Ғылыми зерттеулерде «медиа» ұғымын қалыптастыру:

- «Медиа және мәдениет»: медиа зерттеулер көбінесе медианың мәдени процестер мен сәйкестілікке әсерін талдайды.
- «Технологиялық өзгерістер»: технологияның дамуымен ақпарат берудің формалары мен тәсілдері өзгереді, бұл медиа зерттеулерге де әсер етеді.
- «Әлеуметтік аспектілер»: медиа зерттеулер БАҚ пен қоғамның өзара байланысын, соның ішінде билік, бақылау және медиа бостандығы мәселелерін зерттейді.

3. «Медиа» ұғымын дамыту:

- Цифрлық дәуір: интернет пен цифрлық технологияның дамуы жаңа платформалар мен өзара әрекеттесу тәсілдерін құра отырып, медиа көрінісін айтарлықтай өзгертті.
- Медиаконвергенция: медианың әртүрлі формаларын (мәтін, дыбыс, бейне) бірыңғай платформалар мен құрылғыларға біріктіру.
- Медиажаһандану: медиа компаниялардың ауқымын ұлғайту және мазмұнды әлемдік деңгейде тарату.

Интернет пен цифрлық технологиялардың дамуымен медиа, медиаконвергенция кезеңін бастан кешіріп, мазмұнның әртүрлі формаларын бір платформаға біріктіреді. Медиажаһандану сонымен қатар әлемдік ақпараттық интеграцияның аспектілерін енгізуде шешуші рөл атқарады. Медиа зерттеулер цифрлық дәуірдегі этикаға, ашықтыққа және сөз бостандығына байланысты қиындықтарға тап болады.

Медиа саласындағы зерттеулер XX ғасырда бұқаралық коммуникация технологияларының пайда болуына байланысты белсенді дами бастады. Бастапқыда медианың дәстүрлі түрлеріне баса назар аударылды, бірақ уақыт өте келе Ғылыми зерттеулерге назар аудара отырып, Цифрлық технологиялар пайда болды, бұл ақпаратты қабылдау мен қоғамдағы өзара әрекеттестіктің өзгеруіне әкелді.

Медиа зерттеулерде этика, сөз бостандығы, бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамға әсері және қоғамдық пікірді қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Жалпы, "медиа" ұғымының дамуы қоғам мен технологиядағы өзгерістерді көрсетеді және осы саладағы зерттеулер осы процестерді түсінуде маңызды рөл атқарады.

«Медиа» ұғымы қоғамдық пікір мен мәдени процестерді қалыптастыруда шешуші рөл атқара отырып, қазіргі қоғамның ажырамас бөлігіне айналды.

Қорытынды

«Медиамәдениет» ұғымы қазіргі ғылыми және мәдени дискурстың ажырамас бөлігі болып табылады. Оның маңыздылығы тұрақты түрде артып келеді, бұл технология мен әлеуметтік тәжірибедегі өзгерістерді көрсетеді. Осы саладағы ғылыми зерттеулер медиа ландшафттың динамикасын және оның қоғамға әсерін түсінуде шешуші рөл атқарады.

«Медиамәдениет» дегеніміз туралы көптеген анықтамалар бар. Соның бірі - А. В. Федоровтың айтуы бойынша: Медиамәдениет - «медиа» және «мәдениет» деген екі ұғымнан құралған біріккен сөз. Яғни алғашқы «медиа» деген ұғымның мәнін қарастырдық, «медиа» - пресса, баспа, радио, дыбыстық жазба, кинематограф, теледидар, бейнеарт, интернет, яғни заманауи сициомәдени жағдайы.

Жаңа ақпараттық технологиялар ғылымның және ғылыми қоғамның дамуына жаңа беттерді аша түсті. Технологиялардың әсерінен қол еңбегі азайып, бірқалыпты білім процессі қысқарды. Бұл ақпараттық құралдар, жаңа технологиялар адамның тұрмыс-тіршілігін біршама жеңілдетті. Бүгінгі таңда ақпарат құралдарының адам өміріндегі маңыздылығы сондай, басым бөлігі медиаға тәуелді болғандықтан, тек «*ақпараттандырылған*» қоғам деп қана қоймай, сонымен бірге «*медиаландырылған*» қоғам деп те аталуда. Қазіргі осы инновациялық технологиялар заманын дамытушысы әрі тез бейімделушілері ол – жастар. Жастардың интеллектуалды деңгейі өте жоғары, біріншіден, қазіргі ұрпақ «Zet» ұрпағы, яғни ақпаратты тез меңгере алатын, цифрлық әлемде оңай бейімделетін және таңғаларлық иноваторлық қабілетке ие қабілетті жаңа ұрпақ. Екіншіден, олар тәуелсіздікке ұмтылуда және тәуелсіз жұмыс жасау үшін алдыңғы аға буынмен бәсекелестікке түсуден қорықпайды, яғни бәсекеге қабілетті ұрпақ. Үшіншіден, «Zet» ұрпағы әлемге түрлі өзгерістер әкеледі, яғни жаңашылдықтан қорқпайтын, жаңашылдыққа ұмтылатын ұрпақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу. – Москва: «ИНИОН», 1989. –360 с.
2. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. – М.: «Информация для всех», 2007. – 616 с.
3. Маклюэн М.Г. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры. Перевод с английского А.Юдина. – Киев: «Ника-Центр», 2004. – 432 с.
4. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики. – Москва: «Прогресс», 1986. – 394 с.
5. Сытник А.Н. Цифровизация и «большие данные» в международных отношениях: теоретические, методологические и прикладные аспекты: Дисс. ... канд. полит. наук: 5.5.4. – Международные отношени. – Санкт-Петербург, 2021. – 479 с.
6. Тоффлер Э. Третья волна/ Пер. с англ. – Москва: «АСТ», 2004. – 781 с.

PSYCHOLOGICAL READINESS OF HIGH SCHOOL STUDENTS TO TAKE THE UNIFIED STATE EXAM

Ivanov Dmitrii Victorovich,
candidate of psychological sciences, associate professor of the department of pedagogy and psychology Samara State University of Social Sciences and Education[1]
Berdibayeva Sveta Kydyrbekovna,
Doctor of Psychological Science, professor,
Al-Farabi Kazakh National University[2]
Yerlankyzy Aida,
3rd year student,
Department of General and Applied Psychology,
Al-Farabi Kazakh National University[2]

Abstract. The article is devoted to the analysis of the psychological readiness of high school students to take the Unified State Exam. As a result of the analysis, the content of the concept of "psychological readiness to take the Unified State Exam" is determined as a complex of emotional, motivational and cognitive personality characteristics manifested in the attitude to perform specific appropriate actions, resource mobilization and adaptation to the examination situation.

Key words: unified state exam, psychological readiness, cognitive activity, level of motivation, ability to cope with stress

Аннотация. Статья посвящена анализу психологической готовности старшеклассников к сдаче Единого государственного экзамена. В результате анализа содержание понятия «психологическая готовность к сдаче ЕГЭ» определяется как комплекс эмоциональных, мотивационных и когнитивных характеристик личности, проявляющихся в установке на выполнение конкретных соответствующих действий, мобилизации ресурсов и адаптации. к экзаменационной ситуации.

Ключевые слова: единый государственный экзамен, психологическая готовность, познавательная деятельность, уровень мотивации, способность справляться со стрессом.

Аннотация. Мақала жоғары сынып оқушыларының Бірыңғай мемлекеттік емтиханды тапсыруға психологиялық дайындығын талдауға арналған. Талдау нәтижесінде «Бірыңғай мемлекеттік емтиханды тапсыруға психологиялық дайындық» ұғымының мазмұны нақты сәйкес әрекеттерді орындауға, жұмылдыруға деген көзқараста көрінетін жеке тұлғаның эмоциялық, мотивациялық және когнитивтік сипаттамаларының кешені ретінде анықталады.

Түйін сөздер: бірыңғай мемлекеттік емтихан, психологиялық дайындық, танымдық белсенділік, мотивация деңгейі, күйзеліске төтеп беру қабілеті.

The Unified State Exam is one of the most important stages in the life of every high school student. Successful passing of the Unified State Exam has an impact on the further life of the graduate, on the choice of a future profession. Many high school students perceive the unified state exam as a difficult life situation, the preparation for which has been going on for many years causes and becomes the cause of chronic stress. Therefore, the question of the need to provide psychological assistance to future graduates in the process of preparing for the Unified State Exam is relevant today.

It is important for a modern school to know what can contribute to the preparation of students for the Unified State Exam. That is why the level of psychological and pedagogical support for development and training in educational institutions is characterized by special attention of researchers to the creation and development of various models to increase readiness to take the Unified State Exam.

In modern studies by I.A. Artasov, I.Ya. Kuzminova, Ya.V. Solovyov, A.V. Khutorsky, general issues related to the organization of the introduction and functioning of the Unified State Exam as a test phenomenon in modern Russian education are highlighted.

The research of such scientists as G.S. Berezhnaya, V.G. Border, I.V. Dolgopolova, N.A. Kozhanova, S.D. Karakozov, A.Yu. Likhacheva is devoted to the problem of readiness to pass the Unified State Exam. In their works, psychological readiness for the Unified State Exam is characterized as an integral education in terms of structural components, functions, connection with external and internal factors, and methodological and practical recommendations for improving its level are developed.

The psychological readiness of high school students for the Unified State Exam is considered in the works of E.A. Miticina, V.I. Morosanova, M.Y. Chibisova, P.V. Andreev as a complex multicomponent education, the level of formation of which is expressed in the level of formation of each component.

The relevance of this issue, the need for scientific research on the psychological readiness of high school students to take the Unified State Exam is in conflict with the insufficient number of developed programs for all graduate students in preparation for the Unified State Exam.

High school age, or early adolescence, is the period from 14-15 to 16-17 years old, characterized by a transition from physiological maturity to social maturity. Its main content is the inclusion in a full–fledged adult life, the assimilation of norms and rules that exist in modern society. The central psychological process in youthful self–awareness is the formation of personal identity, a sense of individual identity, continuity and unity [1].

Adolescence is characterized by rapid growth and development of the entire body. Intensive body growth is observed, skeletal ossification continues, and muscle strength increases. Despite the fact that the control of the cerebral cortex over instincts and emotions is improving, the processes of arousal still prevail over the processes of inhibition. The adolescent's body shows great fatigue due to drastic changes in it [2].

Intensive physical development causes an increase in energy, a desire for mobility and active activity, a variety of things and undertakings, and the lack of necessary experience and the ability to correctly calculate their strengths and capabilities often extinguish this energy and activity, and leads to the fact that without completing one thing, teenagers are taken for another.

In cognitive activity, adolescents no longer have enough external descriptiveness of the studied phenomena and facts. They strive to delve into their essence, to deeply comprehend the causes and effects contained in them. Therefore, the defining direction in learning is the development of thinking, intelligence, logical memory and creative abilities.

The behavior of adolescents is based mainly on those rules, the need for which is meaningful and accepted by them internally. The external regulation of their behavior is already burdening them. The guys develop their own principles of behavior. Above all, they value justice, sincerity and respect for moral requirements. They are very critical of hypocrisy, unscrupulousness and selfishness. On this basis, adolescents develop moral criticality towards people, including teachers, as well as elements of self-esteem and self-criticism [3].

During this period, the high school student's self-confidence decreases sharply, and frequent worries and fears about his future appear. According to A.N. Leontiev, adolescence (high school age), like no other period, is characterized by extreme unevenness of development both at the interindividual level and at the intraindividual [4].

The content of this period is determined primarily by social conditions. On the one hand, young people continue to worry about the problems of adolescence (the right to autonomy from elders, problems of relationships with peers, grades) on the other hand, they are clearly faced with adult issues and tasks of choosing a profession and further education, the system of their personal values and guidelines, responsibility for decisions made. This cannot but affect the teenager's sense of self and his mood.

Intellectual and cognitive activity reaches a sufficiently high level of development. Abstract thinking, logical memory, and the desire for a deep understanding of the essence and cause-and-effect

relationships of the studied subjects and phenomena occupy the predominant importance in it. Cognitive interests, inclinations and abilities are clearly defined, more diligent study of favorite subjects and insufficient attention to other subjects. At the same time, shortcomings and weaknesses of academic work in previous years of study may be revealed, which may make it difficult to master new knowledge, and may give rise to disbelief in one's own strengths and abilities [5].

Older adolescence is one of the most difficult ages for the development of an individual's personality. The influence of the adolescent crisis complicates the work of a psychologist with students due to the desire to understand themselves in more depth, to understand their feelings, moods, opinions, relationships. The unified state exam only reinforces the worries and worries of a teenager [6].

Thus, an important condition for the formation of psychological readiness for the Unified State Exam is the age characteristics of high school students taking the unified state exam. Age is a quantitative and qualitative characteristic that explains the logic of many processes in human life and especially in adolescents. Among the features of adolescence, we have identified physiological (morphological restructuring of the body, intensive mental development, adaptation to the external environment of physiological systems, the nervous system and motor apparatus develop in a single complex), personal (striving for knowledge, initiative, perseverance, perseverance in achieving goals and the ability to overcome obstacles on the way to it) and psychological (hypersensitivity to the assessment of outsiders, arrogance and categorical judgments in relation to others, contradictory behavior: shyness is replaced by swagger, independence borders on vulnerability, emotional instability and sudden mood swings, struggle with generally accepted rules). These features will help in working with adolescents: developing a high school counseling program, within which the following conditions must be met:

• Support the aspirations of high school students for activity, training to competently assess their strengths and to make the efforts necessary to complete the task they have begun.

• Development of the need-motivation sphere of adolescents using elements of entertaining educational and extracurricular activities.

• Assistance in solving intractable problems and difficulties faced by adolescents [7].

For the work of a teacher-psychologist in the framework of psychological preparation for the Unified State Exam, the main concept is the psychological readiness of a high school student, which the psychologist defines as a certain emotional attitude, internal psychological attunement to certain behavior, focus on appropriate actions, actualization and adaptation of personality capabilities for successful actions in an exam situation [8].

Also, the transition period from early youth to late adolescence is characterized by the completion of preliminary self-determination and the desire for self-realization is formed [9]. Professional self-determination is an important point of personal self-determination. During this period, the student may have certain difficulties caused by physiological or personal characteristics that may contribute to a decrease in the level of psychological readiness for the Unified State Exam. Thus, the structure of the formation of psychological readiness for the Unified State Exam is based on an analysis of the difficulties faced by students when passing exams [10].

To form psychological readiness in high school students and create a favorable situation, a teacher-psychologist needs to know the structure of a student's psychological readiness. P.V. Andreev considers psychological readiness as a complex personal education and identifies the following components in it: cognitive, manifested in the level of knowledge of graduates about the USE procedure, in the level of development of cognitive processes (attention, memory, thinking); motivational, related to the level of development of educational motivation, motives of personal and professional self-determination; emotional, expressed in the level of experiencing anxiety about the upcoming exam; behavioral, manifested in the strategy of behavior in a stressful situation, in the level of stress tolerance [11]. Let's look at them in more detail.

1. The motivational component reflects the goals, needs, desires and values of a person that motivate him to act. It is a system of values, beliefs, goals and motivations of a person that affect his willingness to perform certain actions and achieve specific results. It includes both internal and

external motives that can stimulate a person to act. This component determines what is meaningful to a person, what inspires and holds them, and what values they value in their lives.

2. The emotional component includes a person's emotional reactions to situations related to willingness to perform certain actions. It includes the level of stress, anxiety, and describes the emotional state of a person while performing certain tasks or before performing them. The emotional state can significantly affect the abilities and decisions made during the task, so it is important to be able to manage and regulate your emotions for the successful completion of tasks.

3. The cognitive component reflects the intellectual processes associated with assessing the situation, planning and decision-making. It refers to the mental processes that precede the completion of a certain task. It includes planning, forecasting, decision making, concentration and problem solving skills. This component also includes awareness of goals and objectives, analysis of the situation and the ability to assess their own capabilities. The level of cognitive readiness can significantly affect the successful completion of a task and the ability to adapt to changing conditions, so it is important to develop appropriate cognitive skills to achieve the desired result.

4. The behavioral component is associated with the implementation of plans and decisions made, as well as with the implementation of specific actions. It includes the ability to control your emotions, make decisions and take actions in accordance with your goals. The behavioral component also includes a willingness to take risks, tolerance for uncertainty, and the ability to deal with problems effectively. The level of behavioral readiness can significantly affect the realization of goals and success in various spheres of life, therefore it is important to develop appropriate skills and personality qualities for effective functioning in various situations [11].

Thus, the components of psychological readiness describe various aspects that affect the readiness of a high school student to perform certain actions or solve tasks. The emotional component reflects the level of stress, anxiety, describes the emotional state of a person during or before performing certain tasks, the cognitive component is associated with knowledge and skills, and the behavioral component describes the ability to act and manage their emotions in various situations. The motivational component includes the goals, needs, desires and values of a person that motivate him to act. It is a system of values, beliefs, goals and motivations of a person that affect his willingness to perform certain actions and achieve specific results. These components interact and influence each other, determining the level of readiness of a high school student to take the Unified State Exam.

The highlighted components of psychological readiness are closely related to M.Y. Chibisova's definition of psychological readiness. The emotional component of psychological readiness determines a positive emotional attitude, which is necessary for successful passing the exam. Internal psychological attunement to a certain behavior is associated with the behavioral component of psychological readiness and means that a person is able to control his emotions and behavior during the exam. The focus on appropriate actions is related to the cognitive component: the availability of the necessary knowledge, skills and abilities increases the likelihood of successful passing the exam. Updating and adapting the capabilities of high school students to successfully pass the Unified State Exam involves the complex interaction of all components of psychological readiness [12].

Knowledge of the components of psychological readiness is necessary to take into account the specifics when working with high school students, as well as to develop and test programs for its formation. A high school student with a high level of procedural and cognitive components can pass the Unified State Exam significantly below his capabilities, since no attention was paid to working with the personal component.

The formation of a state of psychological readiness helps a high school student to successfully fulfill his duties, correctly use knowledge, skills, experience, personal qualities, maintain self-control and rebuild activities in the event of insurmountable obstacles.

To successfully pass the Unified State Exam, high school students need:

- Motivation for learning;
- Striving to improve the level of knowledge and skills;
- Confidence in your abilities;
- The ability to effectively manage stressful situations and maintain concentration;

• Availability of the necessary educational material and skills necessary to successfully pass the exam;

• Social support from family, teachers and peers, which helps to strengthen the confidence and motivation of a high school student [13].

The formation of psychological readiness cannot depend only on the work of a school psychologist and teachers, it is also worth noting that the student's personal interest must be present [14].

The process of forming a state of psychological readiness for activity is a sequence of interrelated procedures and actions:

• Awareness of their needs, the demands of society, the team, or the task set by other people;

• Awareness of the goals of completing tasks, the solution of which will lead to meeting the needs or completing the task;

• Comprehension and assessment of the conditions in which upcoming events will take place, updating the experience associated with solving problems and meeting requirements of this kind;

• Determining, based on experience and assessment of the upcoming business conditions, the most rational and possible (auxiliary) ways to solve problems or meet requirements;

• Forecasting the manifestation of one's intellectual, emotional, motivational and volitional processes, assessing the ratio of one's capabilities, the level of claims and the need to achieve a certain result;

• Mobilization of forces in accordance with the conditions and the task, auto-suggestion of faith in the successful achievement of the goal [15].

A theoretical analysis of the psychological readiness of high school students for the Unified State Exam showed that adolescence has its own physiological (morphological restructuring of the body, intensive mental development, adaptation to the external environment of physiological systems, the nervous system and motor apparatus develop in a single complex), personal (striving for knowledge, initiative, perseverance, perseverance in achieving goals and the ability to overcome obstacles on the way to it) and psychological (increased sensitivity to the assessment of outsiders, arrogance and categorical judgments towards others, contradictory behavior: shyness is replaced by swagger, independence borders on vulnerability, emotional instability and sudden mood swings, struggle with generally accepted rules), which are important to know and apply in their work to a teacher-psychologist. Knowledge of the peculiarities of adolescence will help the psychologist to build harmonious communication with the child, arouse his interest in working together, and make up the most correct educational route [16].

An analysis of approaches to the concept of "psychological readiness" has shown that psychological readiness is considered in four psychological approaches that are necessary for successful passing the Unified State Exam. Knowledge of the components of psychological readiness is necessary for the development of support programs for high school students.

Thus, psychological readiness to take the Unified State Exam is a certain emotional attitude, internal psychological attunement to a certain behavior, focus on appropriate actions, actualization and adaptation of personality capabilities for successful actions in the exam situation.

The main components of the psychological readiness of high school students to take the Unified State Exam are:

• The emotional component includes the emotional reactions of a high school student to situations related to willingness to perform certain actions, including stress and anxiety levels. The level of the emotional component should reflect the level of emotional state (anxiety) of high school students. In our article, the level of the emotional component is measured using the psychological technique Spielberger-Khanin Anxiety Scale, which allows you to measure the level of stress and anxiety of high school students [11].

• The behavioral component is related to the implementation of plans, decision-making and implementation of specific actions. It describes the ability to act and manage your emotions in various situations. The behavioral component should be formed in high school students at a level that will allow them to effectively control their emotions, make decisions and take actions in accordance with

their goals, as well as cope with problems, risk and uncertainty. In our article, the diagnosis of the behavioral component is carried out using the questionnaire "Style of self-regulation of behavior" by V.I. Morosanova, which is an important diagnostic tool for studying the behavioral component of psychological readiness to take the Unified State Exam [17].

• The cognitive component refers to the knowledge, skills and abilities necessary to successfully solve the tasks assigned to a high school student on the exam. The high level of the prevailing type of thinking of a high school student will help a teacher-psychologist to develop effective programs taking into account the individual characteristics of students, which will help to form psychological readiness for the Unified State Exam. In our work, the diagnosis of the cognitive component is carried out using the method of "Type of thinking" by G.V. Rezapkina, which allows you to identify the prevailing type of thinking of a high school student and determine the level of its formation in a high school student.

• The motivational component reflects the level of motivation and concentration of a high school student on achieving success in passing the Unified State Exam. A high level of motivation helps to maintain confidence and actively strive for successful completion of the exam. In order to assess that a high school student is ready to take the Unified State Exam, the level of motivation to achieve success must be at a high level, showing strong motivation, determination and focus on achieving high results in exams. In our article, the diagnosis of the motivational component is carried out using the T. Ehlers motivation questionnaire for achieving goals, for success, which allows us to assess the level of motivation of a high school student and his readiness to successfully pass exams [11].

Thus, a high school student with a developed psychological readiness has a developed skill of coping with stress and anxiety, which ensures his ability to control and manage his emotions. He can effectively cope with stress and pressure during preparation and exams, and also demonstrates the ability to self-regulate, maintaining a positive attitude and motivation even under conditions of increased stress. Such a high school student has emotional stability, the ability to comfort himself and tolerance for failure, which is important for successful preparation and passing exams.

In addition, the high school student is able to manage time and stress, has planning, organization and self-regulation skills, and is able to effectively use various learning strategies to achieve success.

A teenager has the skill of reflection: work on your knowledge, thinking processes, and learning strategies. Also, the high school student has a developed ability to plan, structure the material and create long-term training strategies. He can independently assess his strengths and weaknesses, which helps him effectively manage his studies and exam preparation. This contributes to the development of effective learning strategies and improving the quality of the educational process for successful completion of the Unified State Exam [18].

A high school student who is psychologically ready for the Unified State Exam will have high motivation and concentration on the goal, which reflects a developed motivational component. He will be confident in his skills, capable of self-motivation and presents himself as a responsible participant in the educational process.

It should be noted that the components of psychological readiness for the Unified State Exam are formed at a sufficient level when:

• Emotional component: a high school student is able to control and manage his emotions, has confidence in his abilities and is able to effectively cope with stress. The emotional component has an impact on the effectiveness of a high school student's educational activities. He is able to control and manage his emotions, as well as has confidence and the ability to cope with stress, can positively affect his ability to focus on his studies and successfully cope with challenges such as exams.

• Behavioral component: a high school student shows effective time management strategies, the ability to maintain concentration, apply adequate methods of educational activity and control emotions. Effective time management and the ability to maintain concentration are necessary so that a high school student can effectively use his knowledge and skills during the exam.

• Cognitive component: a high school student has the necessary knowledge, skills and abilities necessary to successfully solve the tasks assigned to him by the exam. The cognitive component is the basis of a high school student's learning activity. Having the necessary knowledge, skills and

abilities that are required to successfully solve the exam tasks is an important prerequisite for successful preparation.

• Motivational component: a high school student has clear goals and motivation to successfully pass the exam, strives to achieve success. The motivational component affects the diligence and focus of a high school student on achieving high results in exams. Clear goals and motivation for passing the exam can be considered as a powerful driving force that stimulates the student to achieve success [19].

The work on the formation of psychological readiness for the successful completion of the Unified State Exam involves the interaction of all components of psychological readiness. Effective exam preparation requires not only academic knowledge, but also the ability to manage your emotions, time, and motivation and learning strategies. Conscious interaction of all components of psychological readiness is a prerequisite for the successful completion of the Unified State Exam.

References:

1. *Erikson E.* Identichnost': yunost' i krizis. M.: Flinta, MPSI: Progress, 2006. – 352 p.
2. YAkovleva, D.A. K voprosu o vliyanii vypusknyh ekzamenov na psihologicheskoe sostoyanie uchashchihsya // Sovremennyj uchitel' disciplin estestvennonauchnogo cikla: Sbornik materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii, Ishim, 15–16 fevralya 2019 goda / Otvetstvennyj redaktor T.S. Mamontova. – Ishim: Ishimskij pedagogicheskij institut im. P.P. Ershova (filial) FGAOU VO «Tyumenskij gosudarstvennyj universitet», 2019. – P. 195-196.
3. Bykov E.V., Isaev A.P., Haritonov V.I. Ontogeneticheskie aspekty vzaimosvyazi fizicheskogo razvitiya, sostoyaniya kardiorespiratornoj sistemy i stress-napryazheniya uchashchihsya shkol // Fizicheskaya kul'tura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka. – 2000. – № 3. – P. 46.
4. Sokolova E.E. Fundamental'nye principy universitetskogo obrazovaniya i psihologicheskaya teoriya deyatel'nosti A. N. Leont'eva // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 14. Psihologiya. 2011. №1. – P. 12-24.
5. *Kon I.S.* Psihologiya yunosheskogo vozrasta. M.: Kniga po trebovaniyu, 2017. – 176 p.
6. Berezhnaya G.S. Formirovanie psihologicheskoj gotovnosti shkol'nikov k EGE i OGE: sbornik trudov konferencii // Tendencii razvitiya obrazovaniya: pedagog, obrazovatel'naya organizaciya, obshchestvo – 2018: materialy Vseros. nauch.-prakt. konf. (CHeboksary, 20 avg. 2018 g.) – CHeboksary: ID «Sreda», 2018. – P. 139-141.
7. *Mazurova U.A.* Effektivnaya podgotovka k EGE: samoupravlenie uchebnoj deyatel'nost'yu: ucheb.-metod. posobie. - Omsk: OOO «Poligraficheskij centr KAN», 2012. - 72 p.
8. *CHibisova M.YU.* Psihologicheskaya podgotovka k EGE. Rabota s uchashchimisya, pedagogami, roditelyami. – M.: Genezis, 2009. – 184 p.
9. Cybulenko O.P., Ryzhkova A.V. Osobennosti professional'nogo samoopredeleniya v yunosheskom vozraste // Obrazovanie lichnosti. 2017. № 4. P. 105-113.
10. Filippova, E.I. Psihologicheskie osobennosti starsheklassnikov v period podgotovki i sdachi EGE // Problemy pedagogiki i psihologii. - 2017. - №2. - P. 87-92.
11. Andreev P.V. Razvitie stressoustojchivosti starsheklassnikov v period podgotovki k EGE kak faktor sohraneniya psihologicheskogo zdorov'ya vypusknikov shkol // Aktual'nye problemy bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti detej i puti ih resheniya: materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem 20-21 aprelya 2017 g., g. Balashov. – Saratov: Saratovskij istochnik, 2017.
12. Aktual'nye problemy prakticheskoj psihologii / Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii s mezhdunarodnym uchastiem, Tver', 17 dekabrya 2021 g. / pod red. T.A. Popkovoj, A.V. Antonovskogo. Tver': SFK-ofis, 2021. – 278 p.
13. Tazhgulova E.B., Lipskaya T.A. Razvitie psihologicheskoj gotovnosti vypusknikov k sdache EGE sredstvami treninga // Nauchno-metodicheskij elektronnyj zhurnal Koncept. 2016. № T. 50. P. 147-152.
14. Tereshchenko U.A. Diagnostika gotovnosti obuchayushchihsya k samopodgotovke k Edinomu gosudarstvennomu ekzamenu // Koncept. 2014. №8. – P. 1-7.
15. Stolyarov, V.L. Razvitie stressoustojchivosti u starsheklassnikov v processe podgotovki k EGE // Psihologicheskij zhurnal. - 2018. - T.39. - №2. - P. 46-52.
16. Zalygaeva S.A. Psihologicheskaya podgotovka k EGE: formirovanie stressoustojchivosti u starsheklassnikov // Mir nauki. Pedagogika i psihologiya. – 2019. – T. 7. – № 2. – P. 49.
17. Granica V.G. Lichnostnyj komponent v strukture gotovnosti starsheklassnikov k sdache edinogo gosudarstvennogo ekzamena // Studencheskij elektronnyj zhurnal Strizh. – 2016. - P. 86-92.
18. Romanova, A.N. Psihologo-pedagogicheskaya podderzhka starsheklassnikov v period itogovoj attestacii v formate EGE // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya Psihologicheskie nauki. 2013. № 3. P. 124-129.
19. Dolgopolova I.V. Psihologicheskaya gotovnost' detej k EGE // Gumanitarnyj nauchnyj zhurnal. 2015. № 2. P. 14-17.

ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА ЖАСТАР АРАСЫНДА ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Әрінова Бақыт Айтуқызы,
п.ғ.к.,аға оқытушы
Бижанова К.Ә.,
8D01801-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының докторанты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Бұл мақалада дәстүрлі музыканың жастар арасындағы ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлі қарастырылады. Ол дәстүрлі музыканың мәдени мұраның кілті ретінде қалай қызмет ететінін және өзін-өзі көрсетуге және шығармашылыққа шабыттандырумен қатар әлеуметтік байланысты қамтамасыз ететінін қарастырады.
Түйін сөздер: дәстүрлі музыка, жастар, ұлттық бірегейлік, мәдени мұра, тәрбие

Аннотация. В статье рассматривается роль традиционной музыки в формировании национальной идентичности среди молодежи. Он рассматривает, как традиционная музыка служит ключом к культурному наследию и обеспечивает социальную связь, а также вдохновляет на самовыражение и творчество.

Abstract. This article explores the role of traditional music in shaping national identity among youth. It examines how traditional music serves as a key to cultural heritage, fosters social connections, and inspires self-expression and creativity.

Қазіргі әлемде жаһандану мен мәдени әртүрлілік аясында ұлттық бірегейлікті сақтау әлеуметтік-мәдени өмірдің маңызды аспектілерінің біріне айналуда. Бұл үдерісте жастар, кезкелген ұлттың болашағы ретінде шешуші рөл атқарады. Дәл осы жерде тарих пен мағынаға бай дәстүрлі музыка өзін ұлттық бірегейлікті қалыптастыру мен нығайтудың қуатты құралы ретінде көрсетеді.

“Қоғамды ұйыстыру, ұлттық бірегейлікті нығайту ісінде еліміздің тарихи мұрасын және мәдени әлеуетін тиімді пайдалануға баса мән беріледі” [1] -деп Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың Қазақстан Халқына Жолдауында айтып кеткен.

Дәстүрлі музыка жастардың музыкалық санасы мен ойлауы қалыптастырады және ұлттық музыкалық мұраны бағалай білуге үйретеді. Сонымен қатар, халықтық музыкалық шығармашылыққа қатысу әрбір жастың музыкалық қабілеттерін ашуға және шығармашылық процеске белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Бала кезінен ұлттық өнермен танысу дұрыс адамгершілік және эстетикалық құндылықтарды қалыптастыруға, сондай-ақ мәдени дәстүрлерді құрметтеуге ықпал етеді. Біздің мақсатымыз-өз халқының тарихымен, мәдениетімен және тілімен мақтанатын, осы мұраны рухани құндылықтармен үйлестіре алатын тұлғаны тәрбиелеу. Тәрбиенің қайнар бұлағы – халқымыздың сан ғасырлар бойына қалыптасқан халық фольклорындағы шығармаларда көрініс тапқан.

Академик Т.Тәжібаев өз еңбегінде-“Абай өлең мен ән адам жанының сырларын табуы керек, оның ең қасиетті сезімдерін қозғауы керек деп білді, егер ол халықтың ойы мен арманын бейнелей алған болса, онда өлең мен әннің адамгершілікке баулитын маңызды ролі бар деп санады. Абай пікірінше, өлең іші алтын, сырты күміс болып келуі керек”- деп келтірген.[2, 30 б]

Қазақ ертеден- ақ, ән- күй, жыр, айтыс өнерін жақсы көретін ақынжанды сері халық. Бұл жөнінде ежелгі грек тарихшысы Геродот жазбаларында “Сақтар бір- біріне қарама қарсы отырып таңға дейін бір- бірімен айтысады да жатады’’ деген деректер қалдырған.[3, 9б]

Қазақ музыкасы-дыбыстық көркем образдар арқылы өмір шындығын бейнелейтін ұлттық мәдени мұраның маңызды бөлігі. Қазақ халқының бай музыкалық мұрасы екі негізгі бағытқа бөлінеді: музыкалық фольклор және музыка тарихы. Бірінші санатқа әндер, жыр,толғау, терме,

желдірме сияқты эпикалық жанрлар, сондай-ақ лирикалық композициялар мен айтыс өнері кіреді.Екінші санатқа ежелгі түркі кезеңімен байланысты музыка үлгілері мен тарихи-мәдени деректер кіреді. Ауызша әдебиеттегідей, қазақ музыкасында тұрмыстық және салттық әндерді, еңбек әуендерін, сондай-ақ балаларға арналған әндерді бөліп көрсетуге болады.

Табиғат туралы әндер мен күйлер жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінде үлкен орын алады. Осындай әндерді тыңдап, орындап өскен балалар мен жастар табиғаттың сұлулығын көруге және сезінуге үйренеді. Бұл олардың өмірлік тәжірибесін байытып, эстетикалық талғамын дамытады. Бұл балалар мен жастарды Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеудің, олардың эстетикалық идеалын қалыптастырудың тиімді әдісі болды. Ересектер өмірдің мәні және жастық шақ оралмайтыны туралы Өсиет әндерін орындады.

Қазақ ұлтының қалыптасу процесінде бай музыкалық мұра мен мәдениеттің қалыптасуына негіз болған ән дәстүрлері пайда болды. Бұл әндер халық өнерінің әр дәуірінің тыныс-тіршілігі мен рухын, уақыттың дыбысын көркем бейнелейді. Бүгінгі күнге дейін сақталған әндердің көптеген нұсқалары ақын Біржан сала, Ақан сері, Жаяу Мұса, Ыбырай, Естай, Әсет, Шашубай және т. б. қазақтың дәстүрлі ән мәдениетінің көрнекті тұлғаларының мұрасы болып табылады. [4, 192б]

Сонымен қоса қазақ халқы өз аса бай ауыз әдебиетімен жырлап, саз өнерімен суреттеген. Соның бірі -күй сазы. Күй- көне жанр. Оның сан ғасырлық тарихы бар. Қалыптасқан дәстүрлері мен мектептері бар. Күй тілі -ана тілімен бірдей. Академик А.Жұбанов : «Санын сөз етсеңіз де, сапасын сөз етсеңіз де, екі ішектен ескен күй, мақтауға тұрарлық қымбат дүниеміз», - деп қазақтың күй сазын оның молдығы мен көркемдігі жайлы айтып кеткен.[5, 10б] Қазақ күйлерін, әндерін тыңдаған адамның әсерленбей, рухтанбай жай отыруы мүмкін емес.

Күй құдіретін ұрпағының санасына сіңіріп, өлмес мұра қалдырған қазақтың белгілі күйшілері: Құрманғазы, Дина, Дәулеткерей , Тәттімбет, Ықылас, Сүгір және т.б. Күй өнерінің даму, қалыптасу жайында Т.Мерғалиев, С.Бүркіт, О.Дүйсен т.б зерттеушілер қазіргі ұрпақ үшін өте құнды еңбектер жазып қалдырған.

Қазақ дәстүрлі музыкасының бай тарихы бар және Қазақстан халқының мәдени бірегейлігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ол ұлттық мұраға деген мақтаныш пен құрмет көзі ғана емес, сонымен қатар қазақ халқы арасындағы бірлік пен ынтымақтастықтың символы болып табылады. Музыка-бұл жай дыбыстар емес, бұл халықтың мәдениетінің, жеке басының және руханиятының көрінісі. Жаһандану мен мәдени алмасу кең таралған қазіргі әлем жағдайында дәстүрлі музыканы сақтау және насихаттау ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда, әсіресе жастар арасында маңызды рөл атқарады.

Біріншіден, дәстүрлі музыка-бұл халықтың өткені, бүгіні мен болашағы арасындағы үздіксіз көпір. Ол тарихты, дәстүрлер мен құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа мұраға қалған әуендер мен мәтіндер арқылы жеткізеді. Жастар үшін бұл өз халқының бай мәдени мұрасына ену және олардың тарихи қатыстылығын түсіну мүмкіндігін білдіреді.

Екіншіден, дәстүрлі музыка адамдарды біріктірудің керемет қабілетіне ие. Музыканы орындау және тыңдау барысында жастар ортақ тіл табады және өздерін қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде сезінеді. Бұл әсіресе жастар музыкадан өзара түсіністік пен айырмашылықтарды құрметтеуге жол таба алатын көпмәдениетті қоғамдарда өте маңызды.

Сондай-ақ, дәстүрлі музыка жастарды өзін-өзі көрсетуге және шығармашылыққа шабыттандырады. Халық әуендерін үйрену және орындау шығармашылықты ынталандырады және музыкалық дағдыларды дамытады. Бұл жастарға өздерінің мәдени дәстүрлерін сақтап қана қоймай, өз шығармашылығы арқылы байытуға мүмкіндік береді.

Алайда, қазіргі әлем жағдайында дәстүрлі музыка қиындықтарға тап болатынын мойындау керек. Жаңа музыкалық жанрлар мен технологиялардың пайда болуымен кейбір жастар дәстүрлі музыканы ескірген немесе маңызды емес деп қабылдамауы мүмкін. Сондықтан жастар арасында өздерінің мәдени мұраларының құндылығы мен маңыздылығы туралы хабардар болу, сондай-ақ дәстүрлі музыканы үйрену мен тәжірибе алу үшін білім мен мүмкіндіктерге қол жеткізуді қамтамасыз ету маңызды.

Қорытындылай келе, дәстүрлі музыка кез-келген халықтың мәдени мұрасы мен жеке басының ажырамас бөлігі болып табылады. Ол мәдени дәстүрлер мен құндылықтармен байланысты нығайта отырып, жастар арасында ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан дәстүрлі музыканы болашақ ұрпаққа сақтау, насихаттау және беру өзінің бірегейлігі мен мәдени әртүрлілігін сақтауға ұмтылатын әрбір қоғам үшін басымдық болуы керек.

Әдебиеттер:

1.Қасым Жомарт Тоқаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555

2. Т.Тәжібаев «Абай Құнанбаев жастарды тәрбиелеу туралы» Қазақ Мемлекет баспасы Алматы – 1954ж

3. Т.Мерғалиев, С.Бүркіт, О.Дүйсен “Қазақ күйлерінің тарихы”. Алматы: 2000ж.,412б

4. Қоспақов З. Қазақтың әншілік өнері-Алматы:Өнер, 1999.-192б

5. А.Жұбанов “Ғасырлар пернесі” - Алматы: Жазушы, 1975. - 400 б

CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF A SELF-ORGANIZATIONAL CULTURE AMONG STUDENTS

Khassanova S.A.,
3d year doctoral student, Al-Farabi Kazakh National university
Mukasheva A.B.,
Doctor of Pedagogical Sciences, Al-Farabi Kazakh National university

Аннотация. Бұл мақала «оқушы тұлғасының өзін-өзі ұйымдастыру мәдениеті» ұғымының мазмұнын ашуға арналған. Бұл «тұлғаның өзін-өзі ұйымдастыруы», «оқушы тұлғасының өзін-өзі ұйымдастыруы» сияқты анықтамаларды талдауға жүгіну нәтижесінде мүмкін болды .ЖОО-да оқу кезеңінде қалыптасқан өзін-өзі ұйымдастыру мәдениеті кәсіби мәдениеттің табысты қалыптасуының, шығармашылық өзін-өзі дамытудың және өзін-өзі жүзеге асырудың, тұлға дамуының шыңына жетудің кепілі болып табылады. .

Түйін сөздер: қалыптастыру, өзін-өзі ұйымдастыру мәдениеті, студенттер, тәсіл, ерекшеліктері.

Аннотация. Данная статья посвящена раскрытию содержания понятия «культура самоорганизации личности студента. Это стало возможным в результате обращения к анализу таких определений, как «самоорганизация личности», «самоорганизация личности студента». ", "культура".Культура самоорганизации, сформированная в период обучения в вузе, является залогом успешного формирования профессиональной культуры, творческого саморазвития и самореализации, достижения вершины развития личности.

Ключевые слова: формирование, культура самоорганизации, студенты, подход, особенности.

Abstract. This article is devoted to revealing the content of the concept “culture of self-organization of a student’s personality. This became possible as a result of turning to the analysis of such definitions as “self-organization of personality”, “self-organization of student’s personality”. ", "culture". The culture of self-organization formed during the period of study at a university is the key to the successful formation of a professional culture, creative self-development and self-realization, and achievement of the pinnacle of personal development.

Key words: formation, culture of self-organization, students, approach, features.

The exploration of the concept of the "culture of self-organization of the student's personality" was made feasible by examining the definitions of related terms such as "personal self-organization," "self-organization of the student's personality," and "culture." In the field of humanities, the understanding of "personal self-organization" is derived from diverse perspectives and approaches.

Within the framework of the psychological and pedagogical Yu. K. Babansky, N. I. Vyunova, synergetic (M. S. Kagan, N. M. Talanchuk, S. V. Kulnevich, etc.) and acmeological (A. A. Derkach, A. A. Bodalev, etc.) approaches, this concept reflects a complex of personal properties and a set of actions that ensure the integrity of the individual and her ability to effectively implement activity, the ability for personal and professional self-development, which is determined “not by external influences as such, but by the internal position of the person himself, the manifestation of his subjectivity” [1, p. 102].

Self-organization of the student's personality is understood as one of the mechanisms that provide "non-adaptive behavior", "supra-situational activity" (A. V. Petrovsky), self-realization and self-actualization (S. N. Kostromina, N. N. Yarush-: and others), success teaching students at the university (V. N. Kosyrev, N. M. Peisakhov, N. F. Talyzina, etc.), their readiness for professional activity, for various innovations in the process of its implementation (I. F. Isaev, S. D . Reznik and others). It manifests itself, first of all, in the ability to rationally organize educational and cognitive activity, but is not limited to it, because it is a special framework for the entire “thought and life activity” (G. P. Shchedrovitsky) of a student, which includes the means and methods of self-

organization of the individual in in general. Thus, the essence of the concept under study can be fully understood through understanding the phenomenon of "culture". Taking into account the different points of view on the category of "culture", represented by philosophers, teachers, psychologists (A. A. Bodalev, B. S. Gershunsky, I. F. Isaev, M. S. Kagan, L. N. Kogan, O. A. Kozyreva, V. P. Tugarinov, N. Z. Chavchavadze, and others), self-organization of a person is considered as a set of cultural components, the most important of which are values and meanings (the value of self-organization, the personal meaning of mastering the culture of self-organization). The study of the genesis of the above concepts [3, p 112] allowed us to understand the culture of self-organization of the student's personality as personal education, which manifests itself in the student's ability to self-government, to the rational organization of educational and cognitive activity and in the awareness of these abilities as a personal value. Sharing the point of view of V. V. Kraevsky on the model as “a system of elements that reproduces certain aspects, connections, functions of the subject of pedagogical research”, which is “a prototype subsequently implemented” [4, p. 28–29] of experimental learning, we have developed a model for the development of a culture of self-organization of the student's personality by art-pedagogical means and methods, based on the idea of using the diverse facets of the educational function of art. Its implementation is ensured by an appeal to the potential of art, to the artistic and creative activity of students, the use of art-pedagogical means and methods in the educational process of the university.

Being complementary, methodological approaches determine the regulation of value-target settings and the main areas of activity of a university teacher in the formation and development of a culture of self-organization among students: the formation of knowledge about the culture of self-organization of an individual; formation of a value attitude to the culture of self-organization of the individual; development of reflective skills; the formation of personal experience in the rational organization of educational and cognitive activities and self-government. The solution to the problem of developing a culture of personality self-organization among students at the procedural and technological level is achieved by the implementation of psychological and pedagogical principles that determine the content of the activities of the teacher and student. We will reveal the heuristic possibilities of the principles for the implementation of methodological approaches: cooperation, dialogization of the pedagogical process, the reflexive orientation of the learning process, the humanization of the educational environment, the education of the individual through art and artistic and creative activity. The principle of cooperation implies such interaction between the teacher and students, in which the teacher acts as a partner who is able to actively promote self-development, self-knowledge, self-education of students, organize and coordinate various activities that contribute to the formation of a culture of self-organization among students.

According to the principle of dialogization of the pedagogical process, it is only in constructive dialogic communication between the teacher and students as equal subjects of the educational process that it becomes possible for students to reveal the personal meanings of the phenomenon of self-organization, the internalization of the value of the culture of self-organization of the individual. In accordance with the principle of the reflexive orientation of the learning process, the formation of a student as a subject of self-organization is possible only with a reflexive inclusion in the process of their own professional training. The principle of humanization of the educational environment orients the teacher to the transition from educational-oriented to scientific-exploratory type of educational and cognitive activity; on the cultivation of transpersonal relationships, personifying confidential communication with students; on the application of methods and technologies that take into account the age and individual characteristics of students, stimulating the research activity of students, their personal growth; to create conditions for the development of students' ability to self-organize educational and cognitive activities, to self-government. The principle of educating a personality through art and artistic and creative activity involves the use of the pedagogical, “human-creating” potential of art and the artistic and creative activity of students.

The model developed by us allows for a flexible, individually conditioned discrepancy, gives a vector of development for university students of a culture of self-organization and allows each student to build a trajectory of their own development, the blocks included in it have a “zone of uncertainty”:

target, theoretical and methodological, content-technological, result-evaluative. The target block of the model reflects the strategy of the teacher's activity in the formation and development of students' culture of self-organization of personality. The theoretical and methodological block includes a scientific understanding of the content of the phenomenon "culture of self-organization of the student's personality", components of the culture of self-organization of the student's personality, scientific approaches, directions of activity of the university teacher in the formation of a culture of self-organization of the student's personality. A special role in the theoretical and methodological block belongs to methodological approaches: cultural and art-pedagogical. The ideas of the culturological approach in education are revealed in the works of E. I. Artamonova, E. V. Bondarevskaya, G. I. Gaysina, S. V. Elkina, I. F. Isaev, N. I. Lifintseva, E. G. Silyaeva and etc. The essence of the culturological approach to the formation and development of a culture of self-organization of students, in our opinion, lies in the actualization of the student's position as a subject of the educational process; in such a selection of the content and means of organizing the educational process, in which students master knowledge about the culture of self-organization of the individual, realize the personal meaning of mastering it, develop a value attitude to the culture of self-organization of the individual, to personal and professional self-development and self-improvement. At the same time, students' efforts are directed towards mastering reflective skills, the skills of rational organization of educational and cognitive activity and self-management, and self-improvement. The purpose of the culturological approach is to develop in students a value attitude to the culture of self-organization of the individual, which takes the form of a motive for personal and professional self-development and self-improvement; in the inclusion of students in a variety of activities for self-organization. Today, both in the world and in the domestic educational space, art pedagogy, an art pedagogical approach to education, are actively developing, which not only find practical application, but are also justified theoretically. We see the essence of the art-pedagogical approach to the formation and development of a culture of self-organization of the personality of students in attracting the potential of art and artistic and creative activities, as well as various methods of working with them to solve pedagogical problems, and its purpose is that the integration of pedagogy and art in the educational process is able to create conditions for understanding the personal meaning of the self-organization of the student's personality, for the implementation of the focus of the educational process on dialogic communication; for self-diagnostics and soft diagnostics.

Artistic and creative activity contributes to self-disclosure, self-knowledge, individual personal development and creative self-realization of the student's personality; art-pedagogical means and methods provide psycho-physiological support for students, promote the development of self-management ability, become a source of self-diagnosis in the educational process. A special link in the model is a content-technological block, which reflects, first of all, the content of the process of formation and development of a culture of self-organization among students, which is comprehended and justified through the prism of the content of the concepts of "culture", "culture of self-organization of students' personality", "culturological approach in education", "art-pedagogical approach in education" and includes: supplementing sections of the disciplines of the psychological and pedagogical cycle with scientific, cultural and historical knowledge about the culture of self-organization of the individual; specially selected works of fine arts, cinematography, fiction and corresponding types of artistic and creative activity. Its second feature is that the understanding of the heuristic possibilities of the principles for implementing methodological approaches, in particular, the principle of educating a personality through art and artistic and creative activity, allows us to assert that the implementation of the named content is carried out with the help of art-pedagogical means and, along with traditional (creative) confrontation, sense-search dialogue, reflection, etc.), art-pedagogical methods.

Analysis of scientific ideas about the content of the phenomenon of “art pedagogy”, which arose at the junction of three areas of human knowledge: pedagogy, art and psychology (V.P. Anisimov, R.A. Verkhovodova, R.A. Galustov, M.V. Guzeva, I.Yu. Kulchitskaya, N.Yu. Sergeeva, E.V. Tarano- concepts of "art-pedagogical approach in education" ; "learning aids" (Yu.K. Babansky, B.P. Esipov, I.Ya. Lerner, M.N. Skatkin, N.A. Sorokin, etc.), “learning method” (S.I. Arkhangelsky,

B.T. Likhachev, P. I. Pidkasisty, V. A. Slastyonin, etc.) .), gives reason to interpret art-pedagogical means in the context of the formation and development of a culture of self-organization of the student's personality as a set of material and ideal objects related to the field of art, as well as various types and methods of artistic and creative activity, the use of which in the pedagogical process of the university is aimed at solving the problems of training, education and development of the individual, and by art-pedagogical methods to understand the totality of related to the field of art techniques and methods of interaction between the teacher and the student, aimed at solving the problems of education and upbringing. Having defined art pedagogical means as a criterion for classifying art pedagogical methods in the context of the development of a culture of self-organization of a student's personality, we have identified three groups of such methods:

1) art-pedagogical methods of addressing the visual arts (individual and group visual activity, art therapy methods, organizing the perception and discussion of paintings by great artists, products of visual activity of participants in the pedagogical process, etc.); 2) art-pedagogical methods of referring to cinematography (viewing and discussing feature, animated and video films, TV shows; creating video films, digital stories, presentations, etc.); 3) art-pedagogical methods of addressing fiction (listening to and reading works of art, their analysis; contrast method, emotional-reflexive dialogue, creation of an artistic context, methods of fairy tale therapy, etc.).

The effectiveness of the functioning of the content-technological block of the model is ensured by its procedural and dynamic characteristics, namely, by a set of pedagogical conditions, among which are: the integration of scientific knowledge and the content of works of art in the context of the problems of self-organization of the individual; initiation of students' search for personal meanings of the culture of self-organization; enrichment of the means and methods of the educational process of the university with art-pedagogical means and methods; formation of motives for personal and professional self-improvement, self-development; assistance in the formation of students' personal experience of the rational organization of educational and cognitive activity and self-government. In the course of modeling, the creation of a result-evaluating block of the model, including the criteria for the formation of the studied phenomenon (knowledge of the culture of self-organization of the student's personality, motivational and value attitude to the culture of self-organization of the student's personality, educational and professional motives, reflective skills, rational organization of educational and cognitive activity) was of fundamental importance.), methods of its study and the result (levels of formation). The implementation of the model in the conditions of training allows us to speak, on the one hand, about the need and expediency of developing a culture of self-organization of the individual by art-pedagogical means and methods among students, on the other hand, about the positive nature of the dynamics of the development of such a culture (about students' awareness of the value of self-education, self-development, the personal meaning of possessing a culture of self-organization, the growth of interest in improving the effectiveness of educational and cognitive activities, etc.).

References:

1. Bondarevskaya E. V. Value bases of personality-oriented education / E. V. Bondarevskaya // Pedagogy. - 1995. - No. 4. - S. 29-36.

2. Vyunova N. I. Design competence as a condition for professional self-development of a university teacher / N. I. Vyunova, E. V. Krivotulova, O. S. Kopytina // Bulletin of the Voronezh State University. Ser.: Problems of higher education. - 2015. - No. 2. - P. 102–107.

3. Knyazkova O. N. On the concept of "culture of self-organization of the student's personality" / O. N. Knyazkova // Young scientist. - 2012. - No. 11. - P. 428-432.

4. Kraevsky V. V. Methodology of pedagogical research: a guide for a teacher-researcher / V. V. Kraevsky. - Samara: Publishing House of SamGPI, 1994. - 165 p.

5 Molar A. I. Art-pedagogical means in development of the emotional-evaluative component teacher's professional self-awareness /A. I. Smolyar // Psychology of education in polycul-tour space. - Yelets, 2015. - T. 3, No 31. pp. 60–69

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сыдықов Бақыт Диқамбайұлы,
п.ғ.д., доцент.
Жаменова Айгуль Токтаровна,
7М01501 Математика мамандығының
2 курс магистранты,
Маметатика, физика және информатика институты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Аннотация. Мақала математиканы оқыту үдерісіне инновациялық әдістерді енгізудің тиімділігін бағалауға бағытталған. Зерттеу эксперименттік және бақылау топтарына бөлінген белгілі бір сыныпта жүргізілді. Инновациялық әдістерді қолданатын және қолданбайтын сыныптардың білім нәтижелері салыстырылып, статистикалық өңдеу жүргізілді. Зерттеу математиканы оқытудың инновациялық әдістері және олардың оқушыларға әсері туралы маңызды түсінік береді. Зерттеу нәтижесі бойынша математиканы оқытуда инновациялық әдістерді қолданудың тиімділігін растады. Технологиялар, ойын әдістері, жекелеп оқыту және сыни тұрғыдан ойлауды дамыту материалды сәтті меңгеруге ғана емес, сонымен қатар оқушылардың математикаға деген қызығушылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл әдістердің дидактикалық ерекшеліктері оқытуды тиімдірек, қызықты және барлық оқушыларға қолжетімді етеді.

Түйін сөздер: компьютерлік ресурстар, Socrative, Bamboozle, Desmos, технология, платформа, математикалық конструктор, абстрактілі ойлау

Аннотация. Целью статьи является оценка эффективности внедрения инновационных методов в процесс обучения математике. Исследование проводилось в определенном классе, разделенном на экспериментальную и контрольную группы. Сравнивались образовательные результаты занятий с применением и без применения инновационных методов и проводилась статистическая обработка. Исследование дает важную информацию об инновационных методах преподавания математики и их влиянии на учащихся. Результаты исследования подтвердили эффективность использования инновационных методов в обучении математике. Технологии, игровые методы, индивидуальное обучение и развитие критического мышления способствуют не только успешному усвоению материала, но и формированию интереса учащихся к математике. Дидактические особенности этих методов делают обучение более эффективным, интересным и доступным для всех учащихся.

Ключевые слова: компьютерные ресурсы, Socrative, Bamboozle, Desmos, технология, платформа, математический конструктор, абстрактное мышление.

Abstract. The purpose of the article is to assess the effectiveness of introducing innovative methods into the process of teaching mathematics. The study was conducted in a specific class, divided into experimental and control groups. The educational results of classes with and without the use of innovative methods were compared and statistical processing was carried out. The study provides important information about innovative methods of teaching mathematics and their impact on students. The results of the study confirmed the effectiveness of using innovative methods in teaching mathematics. Technologies, game methods, individual learning and the development of critical thinking contribute not only to successful learning of the material, but also to the formation of students' interest in mathematics. The didactic features of these methods make learning more effective, interesting and accessible to all students.

Key words: computer resources, Socrative, Bamboozle, Desmos, technology, platform, mathematical constructor, abstract thinking.

Кіріспе

Қазіргі уақытта білім беру саласына технологиялық прогресс пен қоғамның дамуынан туындаған қарқынды өзгерістер әсер етуде. Бұл тұрғыда математика білім берудің негізгі компоненттерінің бірі бола отырып, оқытудың тиімді әдістерін іздеуге және іздеуге ерекше назар аударады. Бұл мәселеге жауаптардың бірі – математиканы оқыту үдерісіне инновациялық тәсілдерді кіріктіру.

Қазіргі білім берудің алдында математиканы оқытудың икемді және тиімді әдістерін талап ететін жаңа міндеттер тұр. Инновациялық тәсілдер сыни ойлауды, есептерді шешуді және математикалық есептерге шығармашылық тәсілдерді дамытудың бірегей мүмкіндіктерін береді. Қазіргі әлемнің динамикасын ескере отырып, математиканы оқытуға инновацияларды енгізудің маңыздылығы білім беру парадигмасының құрамдас бөлігіне айналады.

Бұл зерттеудің мақсаты – математиканы оқытуда инновациялық әдістерді қолданудың дидактикалық ерекшеліктерін және олардың оқушылардың білімді меңгеру процесіне әсерін талдау. Осы мақсатқа қол жеткізу шеңберінде келесі міндеттер қойылады:

- Математиканы оқытудың негізгі инновациялық әдістерін зерттеу.
- Оқушылардың математиканы оқудағы ынтасы мен белсенділігіне инновациялық тәсілдердің әсерін талдау.
- Оқытудың дәстүрлі әдістерімен салыстырғанда инновациялық әдістердің тиімділігін бағалау.

Бұл зерттеу математиканы оқытудағы инновациялардың әлеуетін анықтауға, оқу процесін оңтайландыруға және математикалық білімді меңгеру сапасын арттыруға негіз жасауға бағытталған.

1. Математиканы оқытудағы инновациялық әдістерге шолу

- Интерактивті тақта және олардың математиканы оқытудағы рөлі:

Интерактивті тақта дәстүрлі математика сабақтарын интерактивті және визуализациямен байыту арқылы түрлендіреді. Бұл тақталарды пайдалану мұғалімдерге математикалық түсініктерді визуализациялауға, интерактивті сабақтар құруға және жылдам кері байланыс жасауға мүмкіндік береді. Оқушылар нақты уақыт режимінде есептерді шешуге, параметрлерді өзгертуге және материалмен өзара әрекеттесуге болатын белсенді оқумен айналысады. Білім беру мекемелерінде Promethean ActivBoard, SMART Board және CleverTouch сияқты танымал брендтер мен интерактивті тақта үлгілері белсенді түрде қолданылады.

- Виртуалды оқыту платформалары және олардың артықшылықтары:

Виртуалды оқыту платформалары мұғалімдер мен оқушыларға математиканы оқыту мен үйренудің икемді және қолжетімді әдісін ұсынады. Оларға интерактивті сабақтар, тестілеу және кері байланыс мүмкіндіктері кіреді. Артықшылықтары жекелендірілген оқытуды, кез келген жерде оқуды, ынтымақтастықты және оқушылардың үлгерімін бақылауды қамтиды.

- Ойын технологиялары және олардың оқушылардың мотивациясына әсері:

Математиканы оқытудағы ойын технологиялары көңілді және ынталандыратын орта жасайды. Ойындар оқушыларға математикалық есептерді ойынға негізделген сценарийлер түрінде шешуге мүмкіндік береді, бұл оқуды қызықты және қызықты етеді. Бәсекелестік, мақсаттарға жету және дағдыларды дамыту мүмкіндігі оқушылардың ынтасын және белсенділігін арттырады.

- Мобильді қосымшалар және олардың оқытуды даралаудағы рөлі:

Мобильді қолданбалар математиканы оқытуды жекелендіруге бірегей мүмкіндіктер береді. Оқушылар материалды өз қарқыны мен уақытында оқи алады, жеке мәселелерді шеше алады және кері байланыс ала алады. Мобильді қолданбалар сонымен қатар интерактивті тапсырмалар мен ойындар арқылы математикалық түсініктермен өзара әрекеттесуге ықпал етеді.

- Математикалық тұжырымдамаларды визуализациялау үшін виртуалды және толықтырылған шындық:

Виртуалды және толықтырылған шындық күрделі математикалық ұғымдарды визуализациялау үшін жаңа көкжиектерді ашады. Бұл технологияларды пайдалана отырып, оқушылар үш өлшемді кеңістіктерді зерттей алады, геометриялық фигуралармен әрекеттесе алады, дерексіз ұғымдарды елестете алады. Бұл тереңірек түсінуге және көрнекі дағдыларды жақсартуға ықпал етеді.

Жоғарыда ұсынылған инновациялық әдістер оқушылардың белсенділігін, материалды визуализациялауды және икемді оқу ортасын құруды баса көрсету арқылы математиканы оқытудың перспективалық тәсілін көрсетеді.

2. Математиканы оқытудағы эксперимент үшін технологияларды таңдау.

Бұл зерттеуде мен Socrative, Bamboozle және Desmos сияқты технологияларды қолданамын.

Математиканы оқыту кезінде бағалау және жылдам кері байланыс үшін Socrative таңдалды. Socrative әр оқушының білім деңгейіне бейімделе отырып, жекелендірілген тесттер құруға мүмкіндік береді. Викториналар мен тесттер түріндегі интерактивті сауалнамалар оқушыларды сабаққа белсенді қатысуға ынталандырады.

Baamboozle ойын тәсілін қолдана отырып математиканы оқыту үшін енгізілген. Baamboozle оқуды ойынға айналдырып, мотивация мен оқуға қызығушылықты арттырады. Командалар құру және викториналар оқушылардың өзара әрекеттесуіне ықпал етеді.

Desmos математикалық ұғымдарды визуализациялау және функция графиктерін зерттеу үшін таңдалады. Desmos күрделі ұғымдарды түсінуді жеңілдететін математикалық идеяларды визуализациялаудың қуатты құралдарын ұсынады.Графиктерді басқару және параметрлерді өзгерту мүмкіндігі белсенді зерттеуді ынталандырады.

Socrative, Baamboozle және Desmos оқушылардың белсенді қатысуын ынталандыру үшін интерактивті және тартымды құралдарды ұсынады. Бұл технологиялар мұғалімдерге материалды әр оқушының жеке қажеттіліктеріне және оқу қарқынына бейімдеуге мүмкіндік береді.

3. Әдіснама

Инновациялық әдістердің математиканы оқытуға әсерін тереңірек және жүйелі түрде түсіну үшін біз эксперименттік зерттеу әдісі қоланылды. Оқушылар екі топқа бөлінеді: эксперименттік және бақылау. Эксперименттік топ инновациялық әдістерді қолданады, ал бақылау тобы дәстүрлі әдістерді қолдана отырып оқытуды жалғастырады. Бұл нәтижелерді салыстыруға және әдістердің тиімділігіндегі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Экспериментте тестілеу, сауалнама және оқу үлгерімін талдау сияқты сандық деректерді жинау әдістерін және топтық талқылауларды, сұхбаттарды және мазмұнды талдауды қамтитын сапалы әдістерді қолдандым.

Деректерді өңдеу үшін статистикалық талдауды, соның ішінде орташа мәндерді салыстыруды, t-тестілеуді және дисперсиялық талдауды қолдандым. Бұл эксперименттік және бақылау топтары арасындағы айырмашылықтардың статистикалық маңыздылығын анықтауға және инновациялық әдістердің тиімділігін бағалауға көмектеседі. Эксперименттік әдістеме дәстүрлі әдістермен салыстырғанда инновациялық әдістердің математиканы оқыту үдерісіне әсерін бағалауда қажетті объективтілікті қамтамасыз етеді.

Тәжірибе жетінші сыныптың 26 оқушысы қатысумен жүргізілді. Тәжірибе басталмас бұрын әр сыныптағы (7А және 7Б) оқушылардың білім деңгейін бағалау үшін Socrative платформасы арқылы алдын ала тестілеу жүргізілді. 7А сабақтарында инновациялық әдістер, соның ішінде Desmos және Baamboozle программалары қолданылды. 7Б-де сабақтар дәстүрлі әдістерді, мысалы, дәріс, оқулық және қағаздағы практикалық тапсырмаларды қолданып оқытылды. Socrative платформасын қолдана отырып, сабақ аяқталғаннан кейін материалды игеруді бағалау үшін қорытынды тест алынды.

Бірінші кезеңде екі сыныпқа Socrative платформасында он сұрақтан құралған тест ұсынылды. Тест нәтижелері төмендегі кестеде ұсынылған.

1-кесте. Экспериментке дейін

7 «а»	5	5	3	4	5	6	3	5	6	5	7	6	5
7 «б»	8	5	3	4	7	6	6	5	10	5	7	6	7

2-кесте. Эксперименттен кейін

7 «а»	10	8	8	6	7	7	9	7	5	9	8	7	10
7 «б»	8	8	5	6	8	6	7	3	10	8	7	7	8

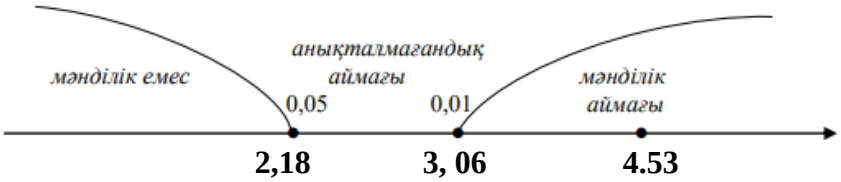
Білім деңгейі төмен сыныпты эксперименталды топ, ал білім деңгейі жоғары сынып бақылау тобы болып таңдалынып, 1 апта аралығында қосымша сабақ форматында «Функция және оның графигі» тақырыбында сабақ жүргізілді. Оқытудың соңында екі сыныптан нәтижеге көз жеткізу үшін 10 сұрақтық тест алынды. Тестті дайындау және құрастыру процесінде жетінші сыныптың оқулығындағы есептер қолданылды. Тәжірибе нәтижесі тәуелді айнымалылар үшін Стьюденттің t-критерийімен талданды.

3 - кесте. 7 «а» тобындағы 13 оқушының тесттен кейінгі нәтижелері.

1тест	5	5	3	4	5	6	3	5	6	5	7	6	5
2тест	10	8	8	6	7	7	9	7	5	9	8	7	10

$$\sum d = 36 \qquad M_d = \frac{36}{13} = 2{,}7 \qquad \sum(d - M_d)^2 = 55{,}26 \qquad \sigma = \sqrt{\frac{55{,}26}{12}} = 2{,}15$$

$$t_{\text{эмп}} = \left|\frac{M_d\sqrt{n}}{\delta_d}\right| = \frac{2.7\cdot\sqrt{13}}{2.15} = 4{,}53 \qquad df = 13 - 1 = 12 \quad \rightarrow \quad t_1 = 2{,}18\ ;\ \ t_2 = 3{,}06$$

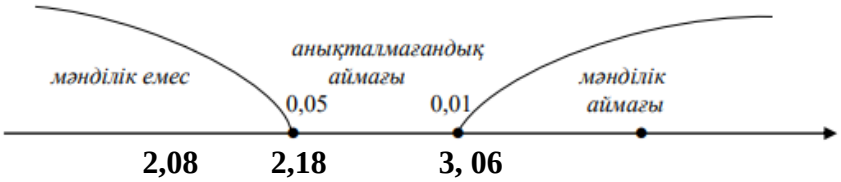
Демек, 7 «а» сыныбының білім деңгейіне оқыту барысында қосымша бағдарламаларды қолдану оңтайлы әсер етті.

4-кесте. 7 «б» тобындағы 13 оқушының тесттен кейінгі нәтижелері.

1тест	8	5	3	4	7	6	6	5	10	5	7	6	7
2тест	8	8	5	6	8	6	7	3	10	8	7	7	8

$$\sum d = 12 \qquad M_d = \frac{12}{13} = 0{,}92 \qquad \sum(d - M_d)^2 = 14{,}91 \qquad \sigma = \sqrt{\frac{14{,}91}{12}} = 1{,}11$$

$$t_{\text{эмп}} = \left|\frac{M_d\sqrt{n}}{\delta_d}\right| = \frac{0{,}92\cdot\sqrt{13}}{1{,}11} = 2{,}08 \qquad df = 13 - 1 = 12 \quad \rightarrow \quad t_1 = 2{,}18\ ;\ \ t_2 = 3{,}06$$

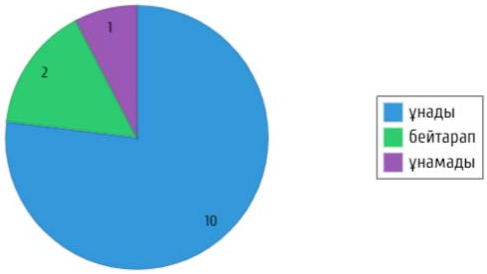

Демек, 7 «б» сыныбының білім деңгейіне оқыту барысында инновациялық әдістерді қолданбау ешқандай әсер жасамады.

H_1 – 11 «а» сыныбының білім деңгейі 11 «ә» сыныбының деңгейінен жоғары.

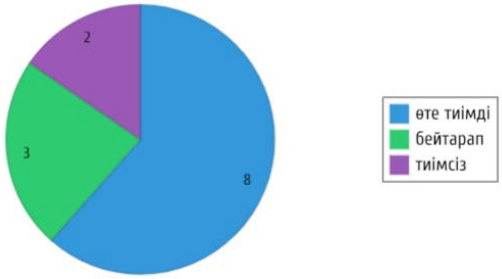
Сабақ соңында, Математиканы оқытуда инновациялық әдістерді қолдану бойынша зерттеу аясында оқушылар арасында Socrative, Baamboozle және Desmos сияқты технологияларды қолданудың тиімділігі мен қанағаттануын бағалау мақсатында сауалнама жүргізілді. Оқушылар сұрақтарға жауап берді, өз пікірлерін білдірді. Сауалнамада инновациялық әдістерді пайдаланудың тимділігі, олардың оқу процесіне белсенді қатысуына ынталандыру әсері, сондай-ақ математика тақырыптарын түсінуге әсері сияқты аспектілерді қамтитын әртүрлі сұрақтар болды. Оқушылар сұрақтарға жауап берді, өз пікірлерін білдірді.

1. Математика сабағында инновациялық әдістерді қолдану сізге қаншалықты ұнады?

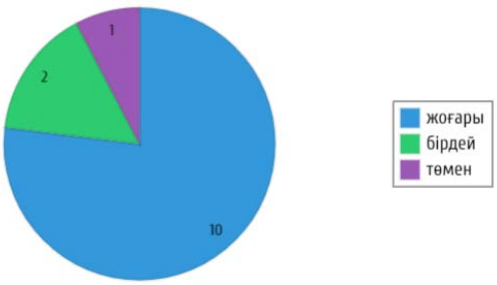
Оқушылардың көпшілігі инновациялық әдістерді қолдануды жоғары бағалады, бұл технологиялардың оқудағы тиімділігін көрсетеді.

2. Функция графиктерін визуализациялаудағы Desmos тиімділігін бағалаңыз.

Оқушылардың көбісі Desmos-ты графиканы визуализациялаудың тиімді құралы деп санайды, бұл оның математиканы оқу процесіндегі маңыздылығын көрсетеді.

3. Технологияны қолданудағы сабаққа қатысу деңгейі:

Оқушылардың көпшілігі технологияны қолдану кезінде олардың сабаққа қатысу деңгейі жоғары екенін атап өтеді.

Оқушылардың көпшілігі математика сабақтарында Socrative, Baamboozle және Desmos сияқты технологияларды қолдануды жоғары бағалады. Бұл олардың оқу процесіне қатысуына қанағаттанушылықтың жоғары деңгейін көрсетеді.

4. Талқылау

Тестілеу нәтижелерін талдау эксперименттік топтағы (7А) оқушылар бақылау тобымен (7Б) салыстырғанда жоғары орташа балл көрсеткенін көрсетті. Бұл инновациялық әдістерін қолдану оқу үлгеріміне оң әсерін көрсетеді. Сауалнама нәтижелері инновациялық әдістер материалды жақсы түсінуге ықпал еткенін, сабақтарды қызықты еткенін және белсенді қатысуды ынталандырғанын көрсетеді. Бұл мотивация мен оқу белсенділігінің артуы арқылы көрінеді. Аралық тестілеу және сауалнама нәтижелерге сүйене отырып, математиканың оқу процесінде Desmos және Baamboozle қолдану оқушылардың үлгеріміне және олардың оқу материалын қабылдауына оң әсер етеді деген қорытынды жасауға болады.

Қорытынды

Математиканы оқытуда инновациялық әдістерді қолдану арқылы жүргізілген эксперимент айтарлықтай оң нәтиже берді. Socrative, Baamboozle, Desmos сияқты технологияларды енгізу оқушылар арасында математикалық ұғымдарды түсінудің жақсарғанын көрсетті. Интерактивті әдістер белсенді қатысуды ынталандырды. Baamboozle ойын технологиясы команданың динамикасын жақсартып қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың мотивациясын айтарлықтай арттырды. Ойын арқылы оқыту тиімді және қызықты әдіс болып шықты.Инновациялық әдістер оқу нәтижелерін жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлауын, мотивациясын және жеке дағдыларын дамытады. Интерактивтілік, визуализация және тәсілдің икемділігі табысты оқытудың негізгі элементтеріне айналуда.

Интерактивті тақталар, ойын технологиялары және виртуалды платформалар сияқты инновациялық әдістер математиканы оқытуды жақсартудың бірегей мүмкіндіктерін береді. Үнемі дамып келе жатқан технология жағдайында математиканы оқытуды жақсарту үшін жаңа құралдар мен программаларды белсенді түрде кіріктіру қажет. Инновацияларды табысты интеграциялаудың негізгі аспектілерінің бірі мұғалімдерді жүйелі оқыту болып табылады. Мұғалімдерді жаңа әдіс-тәсілдер мен технологияларды қолдана білуге үйрету басты назарда болуы керек.

Әдебиеттер:

1. С. А. Зубко. Статья «Использование инновационных технологий на уроках математики».
2. Л. Б. Аникина. Доклад «Использование инновационных технологий на уроках математики».
3. Бузецкая Т.В. « Современные технологии на уроках математики и физики».
4. Әбілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі: дидактикалық-әдістемелік негіздері. Оқу құралы. – Алматы: Мектеп, 2014. – 224 б.
5. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.
6. Курганов С.Ю. « Педагогика С.Курганова», газета «Первое сентября», № 55- 2000г.
7. Воронцов А.Б. Организация и проведение стартовых (итоговых) проверочных работ в системе Д.Б. Эльконина – В.В.Давыдова.
8. Келдибекова А.О. Формирование навыков проектной деятельности школьников при подготовке к математическим олимпиадам//Международный научно-исследовательский журнал. 2018. № 6-2 (72). С. 86-90.
9. Келдибекова А.О., Закиров И.У., Жакыпова Ж.А. Влияние интернет-ресурсов на формирование позитивного опыта участия школьников в интеллектуальных соревнованиях//Мир педагогики и психологии. 2019. № 1 (30). С. 65-76.

БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбдіжәділ Е.Ә.,
8D01101-Педагогика және психология мамандығының 2-курс докторанты
Молдасан Қ.Ш.,
П.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Мақалада онтогенез процесіндегі тұлғаның психологиялық-педагогикалық өзгерістері, жағымсыз тенденциялардың көбеюі қарастырылады. Әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі осы өзгерістерді түсіну жеке тұлғаның дамуына, оның танымдық қызметіне әсер етеді, оқу материалын оқытудың мазмұнын, форматын, технологияларын өзгертеді, мұғалімнің рөлі өзгереді. Білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолданудың әсерінің психологиялық-педагогикалық мәселелерін зерттеу.

Түйін сөздер: цифрландыру, оқу үдерісіндегі цифрлық технологиялар, бірін-бірі толықтыру принципі.

Аннотация. В статье рассмотрены психолого-педагогические изменения личности в процессе онтогенеза, возрастание негативных тенденций. Понимание этих изменений в социокультурном пространстве, влияющих на развитие личности, его когнитивной функции меняют содержание, формат, технологии преподавания учебного материала, изменяется роль педагога. Исследование психолого-педагогические проблем влияния использования цифровых технологий в системе образования.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые технологии в образовательном процессе, принцип комплементарности.

Abstract. The article discusses psychological and pedagogical changes in personality in the process of ontogenesis, the increase in negative trends. Understanding these changes in the sociocultural space, affecting the development of the individual, his cognitive function, changes the content, format, technologies of teaching educational material, and the role of the teacher changes. Study of psychological and pedagogical problems of the influence of the use of digital technologies in the education system.

Key words: digitalization, digital technologies in the educational process, the principle of complementarity.

Толық цифрландыру және оның физикалық және психикалық денсаулыққа әсері, жасанды интеллект, нейрондық желілер, білім беру қосымшалары, блокчейн, виртуалды және толықтырылған шындықты пайдалану және т.б. олардың тиімділігі, құру және енгізу үдерісі оқу процесінде көптеген зерттеулермен қатар жүреді.

Цифрландырудың жағымсыз әсерлері адамның физикалық және психикалық денсаулығына қауіп төндіреді. Цифрлық технологияларды шектеусіз және бақылаусыз қолдану, кейбір танымдық дағдыларды жоғалту, білім беру ортасының адамгершілігінен айыру. Пандемия осы ақпараттық ресурстар мен мүмкіндіктерді мұқият қарауға мүмкіндік берді, осы кезеңде гаджеттермен шамадан тыс жұмыс денсаулыққа әсер еткен жағымсыз салдарға әкелді. Оқыту мен жұмыста онлайн форматтағы жұмыс сағаттары көбейді, көптеген процестер өз қызметін ақпараттық кеңістікке ауыстырды, нәтижесінде дисфункционалды психикалық реакциялар пайда болды. Цифрлық технологияларды жаппай енгізу сынақтан өтуі керек, жеке тұлғаның дамуына, әсіресе балалар мен жастардың тәрбиесіне әсер ететін барлық әсерлер қадағалануы керек, бұл кезең «адамның әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері,

оның психикалық қабілеттері қалыптасады. әлеуметтену және даралау процесі жүзеге асып, қоғам нормалары игеріледі» [1, б. 4]. Білім беру жүйесіндегі дәстүрлі және цифрлық форматтардың оңтайлы байланысын анықтау, оқу үдерісінде цифрландырудың шекарасын белгілеу қажет.

Әлеуметтік институттар ең алдымен қоғамның интеллектуалдық әлеуетінің сапасына жауапты «адамдардың интеллектуалдық қабілеттері адамзат өркениетінің қуатты табиғи көзі болып табылады. Оқушыларға интеллектуалдық білім беру – бүгінгі күннің шындығы мен болашақтың талабынан туындайтын объективті қажеттілік» [2, б. 62]. Оқу процесінің негізі – студенттің жеке тәжірибесі, белгілі бір сапалар мен дағдылардың болуы. «Оқыту нақты, рефлексиялық, концептуалды және зерттеу сияқты тәжірибенің әртүрлі формаларын біртіндеп жинақтау ретінде қарастырылады» [2, б. 66]. Интеллектуалды даму мен білім беруге бағытталған оқу-тәрбие үрдісіндегі міндеттерді шешу мазмұны, тиімділік критерийлері, мұғалімнің рөлі, оқытудың формалары мен әдістері сияқты негізгі компоненттердің мазмұнын қайта қарауға байланысты қазіргі мектептегі жаңа тенденцияларды қарастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғамды цифрландыру білім беру үдерісінің және оның барлық құрамдас бөліктерінің ажырамас бөлігіне айналуда.

Білім саласын қарастыратын болсақ, цифрландырудың оң және теріс әсерлері туралы қарама-қайшы ақпаратты көреміз. Негізгі қауіп оқыту субъектілерінің тәуелділігі және шындықпен байланысының жоғалуы, даму мен денсаулыққа қауіп төндіруі және тұлғааралық дәстүрлі қарым-қатынастың болмауына байланысты әлеуметтік дағдылардың төмендеуі болып табылады. Білім беру ортасы ең алдымен даму жағдайына ықпал етуі керек. Л.С. Выготский: мектеп дәстүрінде жеке тұлғаның «дамудың әлеуметтік жағдайын» жасау болып табылады [3].

Өзгермелі әлеуметтік-мәдени кеңістікте «өмір ырғақтарында өзгерістер орын алады, қабылдаудың, сананың, ойлаудың, қажеттіліктердің-мотивациялық және эмоционалды-еріктік сфералардың терең өзгерістері, эмоционалдық тәжірибелер белгіленеді, өмірдің этикалық және құндылық аспектілеріндегі өзгерістер тіркеледі» [1, б. 4]. Тұлғаның даму динамикасы, көру және есту арқылы қабылдау, ойлау және өзін-өзі танудың құрылымы тез өзгереді, қазіргі балалар басқаша болды. Оқушылардың дамуындағы жағымсыз тенденциялар туралы зерттеу деректерінде атап өтілгендей: мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дамуының, жігерінің, шығармашылық қабілетінің дамуының төмендеуі, балалардың білуге құштарлығы мен қиялының деңгейінің төмендеуі, ұсақ моторикасының дамымауы, еріктіліктің жетіспеушілігі, қабілетсіздік. қақтығыстарды шешу, балаларды экрандық қабылдаумен таныстыру, жасөспірім кезінде құрдастарымен шектеулі қарым-қатынас жасау - жаста және эмоционалдық ыңғайсыздықтың жоғарылауы, эмоционалдық проблемалар, тұрақты сенімсіздік сезіміне байланысты шиеленіс, жақын ортада қолдаудың болмауы, сезімталдықтың жоғарылауы, төмен деңгей. коммуникативті құзіреттілік, мүгедектігі бар балалар санының артуы, онтогенездегі қолайсыз нейропсихикалық даму. Сонымен қатар, зерттеудің оң нәтижелері де бар: 115 балл және одан жоғары интеллект көрсеткіші бар мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың саны артып, дарынды балаларға деген тенденция артуда. «Салыстырмалы зерттеулер бізді әрбір бес жыл сайын баланың IQ деңгейі шамамен бір тармаққа жоғарылайтынына сендіреді, бұл психологиялық эволюцияның әдеттен тыс жылдам қарқынын көрсетеді» [1, б. 11].

Білім беру жүйесі және ең алдымен мұғалім өзінің психологиялық-педагогикалық және тәрбиелік іс-әрекетінде жас ұрпақты дамыту үшін әлеуметтік-мәдени ортаның ерекшеліктерін түсінуі керек. Қазіргі заманғы балалармен болған барлық психофизиологиялық және жеке өзгерістерді түсіну, олар арқылы қазіргі оқушының қабылдауы мен ойлауының ерекшеліктері ашылады, танымдық, еріктік сферасының мүмкіндіктері ашылады, оның психикалық және сөйлеу әрекетін оңтайландыру мүмкіндіктері ашылады. ашылды, ақыл-ой операцияларын, іс-әрекеттерін меңгеру, резервтер мен мүмкіндіктерді белгілеу ерекшеліктері ақпараттың ұлғаюы жағдайында, сөзбе-сөз геометриялық прогрессия жағдайында танымдық процестердің дамуы мен мақсатты қалыптасуы ашылды. Ақпараттандыру адамзаттың барлық жетістіктерін

еңбекте және өмірде кеңінен пайдалануға мүмкіндік беретін адам болмысының жаңа «формасына» әкелді» [1, б. 13].

Қазіргі уақытта білім берудегі ең өзекті және перспективалы цифрлық технологияларға құжаттарды тексеру және бағалардың ашықтығын қолдау үшін блокчейнді пайдалану, оқытуда және дербестендірілген бағдарламаларды құруда жасанды интеллект мүмкіндіктерін, интерактивтілікті жақсарту үшін виртуалды және толықтырылған шындықты пайдалану кіреді. оқыту, Интернет заттардың көмегімен «ақылды» сыныптарды құру, үлкен деректерді пайдалана отырып оқу нәтижелерін талдау және тәжірибе алмасу және әріптестермен ынтымақтастық үшін цифрлық коммуникацияны тиімді пайдалану және т.б.

Бірін-бірі толықтыру, бірін-бірі толықтыру принципін қолдану, дәстүрлі форматты цифрлық технологиялармен бірге қолдану, заманауи білім беру кешенін, пайдалану критерийлері бар ортақ білім беру платформасын құру, болашақтың жүйесін қалыптастырудың перспективасын құруға болады. Дәстүрлі түрде білім беру жүйесінде мұғалім сөздік, эмоционалдық, пәндік мағынаны иеленеді, бірақ бүгінгі технологиялар материалды беруде сөздік-сөйлеу, көрнекі-кеңістіктік, пәндік және практикалық ақпаратты пайдалануға қосымша мүмкіндіктер береді. Жұмыстың мақсатына, оқытылатын материалдың күрделілігі мен көлеміне, орындалатын міндеттерге байланысты оқытудың әртүрлі форматтарына кезекпен жүгіну қажет. Мұғалімнің ұстанымы маңызды бола бастайды, ол цифрлық технологияларды пайдалана отырып оқу үдерісін ұйымдастырушыға айналады, таратады және басқарады. Заманауи біліктілік пен әмбебап құзыреттілікке ие педагог кадрларды тиісті деңгейде дайындау үшін жағдай жасау қажет. Мұғалім шығармашылық есептерді шешу және білім беруде оқушылармен жұмысты ұйымдастырушы болуы керек, озық және жаңашыл мұғалім болуы керек, цифрлық білім беру саласында олардың білімі мен біліктілігін кеңейтуі керек.

Жаңа цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері оқушылардың білімін арттырады, технологиялар жаңа педагогикалық өнімді жасайды, интерактивті, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі түзету, сыни тұрғыдан ойлау функцияларын енгізеді және оқу іс-әрекетінде таптырмас көмекші бола алады.

Әдебиеттер:

1. Фельдштейн Д.И. Глубинные изменения современного детства и обу- словленная ими актуализация психолого-педагогических проблем развития об- разования / Д.И. Фельдштейн. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2011. – 16 с.

2. Гельфман Э.Г. Психодидактика школьного учебника. Интеллектуальное воспитание учащихся / Э.Г. Гельфман, М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2006. – 384 с. EDN PVNQXL

3. Студопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://studopedia.ru/ 23_61515_vopros---psihologicheskaya-bezopasnost-i-istochniki-psihologicheskoy- opasnosti.html (дата обращения: 12.11.2023).

УНИВЕРСИТЕТ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МАЗМҰНЫ

Мұратбаева Г.А.,
педагогика ғылымдарының докторы,
әл–Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының профессоры

Бүгінгі Президент Қ.К. Тоқаевтың еліміздің бас газеті «Егемен Қазақстанға» берген сұхбаты халықтың көкейіндегі шешімін таппаған сұрақтарға нақты да анық жауаптар берілген. Жоғары білім жүйесінің қызметкерлері сұхбаттан өскелең ұрпақты озық ойлы ұлт өкілі ретінде дамыту мақсатына бар зияткерлік әлеуетімізді жұмылдырып, ғылым мен білім саласының элитасын қалыптастыруға күш-жігерімізді аямай ат салысу қажет деп ұғындық. Біздің пайымдауымызша, қазіргі университет білім алушыларының ғылыми-педагогикалық ойлауын дамыту жұмысының мазмұнын негізінде озық ойлы ұлт өкіліне айналу үшін оның бойында ***логикалық ойлау, тарихи сана мен мемлекетшілдік*** жүйелі түрде қалыптасуы керек [1].

Мемлекеттік ұлтты сақтау мен күшейтуге, бүгінгі күні әлем таныған Тәуелсіз Қазақстанның абыройын асыруға күш салуға, рухани жаңғырған мәңгілік ел болуға ұмтылатын, мемлекеттік тілді, халқымыздың тарихын, мәдениетін, өнерін білетін, қазақтың жанын ұға алатын, елінің саясатынан хабардар өз саласында бәсекеге төтеп бере алатын нағыз Азаматын дайындау - Президенттің алдымызға қойған басты міндеті.

Болашақ ұрпақ үшін жаңа табысты қоғам бағытындағы еңбек етушілер нағыз кәсіби мамандар жаңашылдар, Қазақстанның заманауи білім беруінің жүйесін құру, креативтілікке және реформалауға белсене кірісті.

Сонымен, университет білім алушыларының ғылыми- педагогикалық ойлауын дамыту жұмысының мазмұнын қарастыру кезек күттірмейтін көкейкесті мәселелерінің бірі.

Олай болса, жалпы ойлау ұғымына берілген түсініктерге тоқталған жөн деп білеміз.

Ойлау - адамның басындағы шындықты ұғымдар, пайымдаулар мен тұжырымдар түрінде жалпыға ортақ бейнелеу; арнайы ұйымдастырылған материяның ең жоғары өнімі-адам миы [2].

Ойлау үдерісінде қолда бар және жаңадан келіп түскен ақпаратты өңдеу жүзеге асырылады, оның сыртқы, кездейсоқ, қайталама элементтерін зерттелетін жағдайлардың мәнін көрсететін негізгі, ішкі элементтерден ажырату, олардың арасындағы табиғи байланыстар ашылады.

Ойлау – адам танымының екінші басқышы, танымның жоғары сатысы. Ойлау – адамзатқа тән құбылыс, ал тіл – әр ұлттың, әрбір халықтың өзіндік өрнегі. Қылық пен іс-әрекеттің саналылығы, тоқтамға келушілік, батырлық пен ерлік, рухани жағынан жетілу, т.б. ерік-жігердің жақсы сапалары [3, 183 б.]. Әлемнің екініші ұстазы, ұлы ойшыл Әбу Насыр әл-Фараби парасатты басты философиялық-дүниетанымдық ұғым ретінде мазмұндайды. Бұл ұғым ойлау мен болмыс, өнер мен ғылым диалектикасына, ал ғылымға баратын жол білім мен парасатқа негізделеді деп көрсетті ғұлама.

Ақыл-парасат күшінің жәрдемімен адам ғылымдар мен өнерлерді меңгереді және мінез-құлықтар мен әрекеттердің жамандарынан жақсыларын ажыратады, пайдалы мен зияндының, жағымды мен жағымсыздың айырмасын танитын болады. Ойлау күші арқылы адам интеллектуальдық пайымдағыш нысандарын аңғарады, сөйтіп өнер мен ғылымға ие болады, сұлулықты сұмпайылықтан айырады. Ойлау күші қиялдау, сезімдік және қоректендіргіш күш сияқты үстемділерді билеп төстейді. Әлденендей зат жөніндегі білім не ойлаушы күш арқылы, не қиял арқылы, не түйсік арқылы жиналмақ [4, 7 б.].

Ойлау – адам танымының ең жоғары сатысы. Ғұламаның тұжырымдары ойлау мен іс-әрекет теориясын түсінуде, жалпы шынайылық пен тазалық қажеттілігін алға тартатынын айта кету қажет.

Ойлау дегеніміз, Сократтың дарынды шәкірті Платонның айтуы бойынша, «жан әрекеті», ол зерттеу әрекетіндегі қайшылықтар мен қарама-қарсылықтарды сезіне отырып, адам жанын ойлауға жетеулеудің қажетті шарты болып табылады (Краткая философская энциклопедия, 1994) [5, 343 с.]. Сонымен бірге, Платонның пікірінше, мазмұнды диалог құру үшін ойлау жүйрік болуы тиіс, одан соң жақсы идея шынайы ойға әкелетіні мәлім.

Аристотель адам ойлауының шыңы - ойдың тазалығы, түсінуі, сезінуінде деп пайымдады [5, 28 с.].

И.Кант өз еңбектерінде тәжірибелік сын тұрғысынан қарастыра отырып, ойлау формасын түрлендіретін субъкт ретіндегі адам болмысын белгілейді [6, 113 с.].

Ресей педагогикалық энциклопедиясында: «ойлау – адамның таным іс-әрекетінің қарым-қатынасы, зат пен құбылысты қабылдап, түсіну үдерісімен сипатталады» [7, 279 с.].

Ойлаудың ең маңызды ерекшелігі, ол зат пен құбылыстарды қабылдау арқылы талдау, синтездеу, ақпараттық және зерттеушілік даму деңгейінің өрістеуі. Сонымен бірге, ойлау операциясының табыстылығы дайын ақпаратты меңгеру және өз бетінше қорытынды жасау.

Психолог ғалымдардың әр кезеңдердегі пайымдауларына келетін болсақ, С.Л. Рубинштейннің пікірінше, ойлау тек әрекетпен сүйемелденіп қоймайды, әрекет – ойлаудың алғашқы түрі болып табылады. Демек, ойлау әрекет ретінде көрініс табады. Сондықтан ғалымдар ойлау әрекетінің үдерістік құрамын зерделейді [8,10 с.].

Ойлауды талдаудың бірлігі ретінде әрекет алынып, Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи психологиясындағы және А.Н. Леонтьевтің психологиялық теорясындағы ойлауды зерттеудің дәстүрлі әдістері басшылыққа алынады.

Ғалымдар сондай-ақ, ойлаудың құпиясы мен айрықша құбылысын алға тартады. Ойлау әрекетінің әдіснамасын тұжырымдаған белгілі ғалым Г.П. Щедровицкийдің пайымдауынша, әдіснама жеке ғылым емес, өйткені ғылыми ойлауда ақиқаттың құрылымдары әрекет етеді, ал жобалар мен бағдарламаларды негіздеу әдіснаманың іске асырыла алатындығын көрсетеді. Жүйелі ойлау әрекетінің әдіснамасын негізігі дәлелдеудің түрі ұйымдастырушылық іскерлік ойындар болды. Біздің ойымызша, ғалым кеңес философтарының ішінен педагогикада прагматикалық тұғырды жетілдіруге үлкен үлес қосқан ғалымдардың бірегейіне жатады. Бірақ, ол бұл әрекеттің ғылыми мазмұнын нақтыламады. Жалпы прагматика, прагматикалық ғылымдар кешені арқылы іске асады, себебі, әдіснаманы философиялық прагматика ретінде ғылымның идеалына қарсы қоюға болмайды [9, 297 с.].

Ойлау әрекеті деген ұғымды қалыптастырған, оның тұжырымдауынша, ойлау тәжірибелік әрекеттің құрамына енуі әсіресе, ұжымдық жұмыстарды, оның ішінде оқу және зерттеу әрекетін аса қажет деп санайды. Ойлау әрекеті ұжымдық деңгейдегі метакәсіптік және метапәндік ойлауды ұйымдастырудың пайдалы құралы деп есептейді. Әрине, ұйымдастыру өте күрделі. Оның ойынша, әрекет шын мәнінде ойластырылғын және әдеттегі деп қабылданады да ойлау деген ұғым өзінен өзі шеттеттілуі мүмкін [10, 98 с.].

Сонымен, ойлау әрекетінің формалары ретінде түсіну, талдау, ой тұжырымдары айтылады. Ойлау әрекетінде зат пен құбылыстарды түсінеміз, ал талдау жүргізу арқылы сол зат пен құбылыстардың байланысын ажырата аламыз. Енді ой тұжырымы негізінен мақсатқа жетудегі ойлау әрекетін барынша мүмкіндіктерін қолдануға әкеледі.

Заманауи қоғам талабынан туындаған ғылыми техникалық үрдістің адам әрекетінде жаңаша ойлаудың мазмұнын құру, оның пәндік әлемінде бағдарлаудың жаңа тәсілдері, заттар туралы жаңа түсініктер, ойлаудың жаңа көзқарастарын (табиғи, әлеуметтік, экономикалық) қалыптастыруды жүйелі ұйымдастыруға; ғылыми-педагогикалық ізденістерді дамыту жұмыстарының мазмұнын қарастыруда жүйелі идеялар ұсынудың қажеттілігі орын алады.

Ойлаудың жүйелік бағыты зерттеушіге анықталған міндеттер мен проблемалардың сипаты өзгерген кезде жаңа танымдық мүмкіндіктер ашады, олардың шешімін іздестіру үшін білім алушының ғылыми-педагогикалық ойлауынның тәжірибелік қолданысын ашып көрсетуді алға тартады.

Ойлаудың ең маңызды ерекшелігі, ол зат пен құбылыстарды қабылдау арқылы талдау, синтездеу, ақпараттық және зерттеушілік даму деңгейінің өрістеуі. Сонымен бірге, ойлау операциясының табыстылығы дайын ақпаратты меңгеру және өз бетінше қорытынды жасау.

Алайда, бірде-бір нақты ғылыми пәндер дәстүрлі әдістермен толық және дәл ғылыми сипаттама бере алмайды, әртүрлі ғылыми пәндер бойынша интегративті синтезделген білім қажет. Білім алушының ғылыми-педагогикалық ойлауын дамыту мазмұнында білімді берілген белгілі бір құрылыммен тұтастыққа біріктіру қажет, белгіленген міндеттерді шешуге бағытталған жүйенің тұжырымдамалық негізін құруға ықпал етуі керек.

Оларды синтездеу үшін білімді таңдау белгілі бір құрылыммен тұтастықта интеграциялануын сақтап, міндеттер мен мәселені шешетін тұжырымдамалық жүйені құру алдында терең әдістемелік талдау жүргізілсе ғана нәтижесін беретіні сөзсіз. Соңғы жылдары көптеген ғылыми зерттеулердің қолданбалы қызметін ұсыну күрделі міндеттер шешімін нақтылауда зерттеу пәнін талдау барысында тұтастығы мен бірізділігі байқалады. Мұндай біртұтас білімді құру ғылыми-әдістемелік ұсынылымдарды әзірлеуде негіз болды.

Ғылыми педагогикалық ойлау әрекеті барлық қызмет салаларына кіріктірілген мазмұны құрылымдалды. Жүйелік бағдар қазіргі ғылыми ойлау мен трансформациялық қызметтің тарихи сипаттамасына айналды.

Жаңа ойлауды басқа да алға қойылған мақсат міндеттерге сай үйрену керек.

Ойлауды үйрену жүйелік-әлеуметтік саналы қажеттілік болып қабылданады.

Ғылыми-педагогикалық ойлауды қалыптастыру - қазіргі жағдайда білім берудің маңызды міндеті. Ғылым мен тәжірибе интеграциясы аясында зерттелетін мәселенің әлеуеті түсіндіріліп, оның ерекше өлшемі ретінде білім алушының танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру мүмкіндіктері болжанады.

Бүгінгі оқыту жүйесі білім алушының ғылыми-педагогикалық ойлауын қалыптастыруды қамтамасыз етуде тұтас мазмұнды жан-жақты зерделеу қажеттілігін талап етеді. Ол үшін оқытудың барлық жүйесін түбегейлі қамтамасыз етуде дидактикалық теорияны дамытуды, оның принциптерін іске асырудың ғылыми-әдістемелік дамуын талап ететін жүзеге асыру механизмін нақтылау қажет.

Оқу мазмұнын әзірлеу кезінде университеттік білім беру жүйесінде білім алушылардың ғылыми-педагогикалық ойлауын қалыптастыру келесі негізгі аспектілерді бөліп қарастырылуы негізделді:

- пән туралы білім құрылымын негіздеу;
- оқу пәнін құрудың жүйелік логикасын белгілеу;
- білімді игеруді ұйымдастыру тәсілі ретінде оқытудың мазмұнын, формасын, құрылымы мен әдістерін ашу;
- ғылыми ойлаудың ерекшеліктерін тұжырымдау.

Оқу пәнінде жүйенің зерттелетін аспектісін іске асыру үшін «жүйе», «тұтастық», «ұйымдастыру», «құрылым», «деңгей», «иерархия» ұғымдарын түсіндіру көзделеді, мұнда игеру процесі білім алушының зияткерлік қабілеттерін дамытудың жалпы негізі ретінде ғылыми-педагогикалық ойлауды қалыптастыру тетігін ашуды көздейді.

Ғылыми-педагогикалық ойлауды қалыптастыру проблемаларын қозғайтын кешенді, пәнаралық және психологиялық-педагогикалық зерттеулер білім алушының білім мазмұнын игеруде түрлі танымдық пайымдау, қорытындылау, тұжырымдау, жүйелеу және меңгеру әрекеттерге ие болуында. Сонымен қатар, танымдық әрекетін басқару, мақсатқа жету, тәжірибе жинақтау сынды іс-әрекеттеріне өзіндік көзқарасын тудыру, өзіне-өзі баға беру, тәжірибелік-эксперименттік бағдарламасының тиімділігін дәлелдеу.

Әдебиеттер:

1. Тоқаев Қ.К. Біз озық ойлы ұлт ретінде тек қана алға қарауымыз керек//Дереккөз https://egemen.kz/article/355466-qasym-zhomart-toqaev-biz-ozyq-oyly-ult-retinde-tek-qana-algha-qarau

2. Образование и наука. Энциклопедический словарь\ Гл. редактор Ж.К. Туймебаев; редкол: А.Е. Абылкасымова, И.К Бекбоев, М.В.Рыжаков, Н.К. Калабаев, С.Ж. Пралиев, Г.М. Мутанов, Г.М.Кусаинов.- Алматы: 2008.- 448 с.

3. Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары. Азаматтық саясат. Бақытқа жол сілтеу. Бақытқа жетужайында/ «Бағзы замандардан бүгінгі күнге дейінгі қазақхалқының философиялық мұрасы». Жиырма томдық: «Әл-Фараби философиясы». – Астана: Аударма, 2006. – 2 Т. – 507 б.

4. Таубаева Ш.Т. Әл-фарабидің педагогикалық тұжырымдамасы// Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Хабаршы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. №1 (62) 2020. – Б. 4-20. https://bulletin-orientalism.kaznu.kz

5. Краткая философская энциклопедия. –М., Издательская группа «Прогресс» - «Энциклопедия»,1994.-576 с.

6. Кант И. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным; Примеч. Ц. Г. Арзаканяна. – М.: Эксмо, 2007. – 736 с.

7. Российская педагогическая энциклопедия. В 2-томах. Гл. Редактор А.П.Горкин. М.: Научное издательство «Большая российская энциклопедия». 1999. – 670 с.

8. Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық; Психологиядағы ақыл-ой әрекетін сатылап қалыптастыру теориясы. 1-том. Л.С. Выготский. Мәдени-тарихи тұжырымдама/Жетекшісі – акад. Ә.Н. Нысанбаев. – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2005. – 464 б. (7-462).

9. Щедровицкий Г.П.Избранные труды. М.: 1995. - С 297-298.

10. Канке В.А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь/ В.А. Канке. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство «Омега-Л», 2009. – 328 с.

ШҰҒЫЛ ЖАҒДАЙЛАРДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абеуова Игайша Әбілезқызы,
п.ғ.к., доцент
Адирбекова Жанар Сейтовна,
п.ғ.м., аға оқытушы
Педагогика, психология және ӘГП кафедрасы, АГЭУ-і

Аннотация. Мақалада түрлі шұғыл, төтенше жағдайлардағы адамдардың психологиялық дайындық мәселелері қарастырылған төтенше психология, шын мәнінде психологиялық экология мен орта психологиясының қиылысуын білдіретіні нақтыланған, соған байланысты психикалық бейімделу жолдары ұсынылған.
Түйін сөздер: Төтенше жағдай, қоршаған орта, экологиялық психология, психологиялық бейімделу.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы психологической готовности людей в чрезвычайных условиях. Чрезвычайная психология, в действительности является симбиозом психологической экологии и психологии среды, в связи с чем предлагаются способы психологической адаптации.
Ключевые слова: Чрезвычайная ситуация, окружающая среда, экологическая психология, психологическая адаптация.

Abstract. The article deals with the problems of psychological readiness of people in emergency conditions. Emergency psychology, in fact, is a symbiosis of psychological ecology and environmental psychology, in connection wit **Key words:** Emergency, environment, environmental psychology, psychological adaptation.
Key words: Emergency, environment, environmental psychology, psychological adaptation.

Өмірдің әлеуметтік экологиялық және саяси жағдайларының тұрақсыздығы, табиғи және жасанды апаттар санының арта түсуі, қылмыстың өсуі, ертенгі күнге деген сенімсіздік, қиын-кыстау (шұғыл) жағдайлардағы өмірге деген психологиялық дайындықтың жоқтығы сонғы жылдардағы Қазақстанның барлық осы көріністері, күрделі әлеуметтік-психологиялық жағдайлардағы өмірлік іс-әрекетке деген психологиялық дайындықтын, сондай-ақ шұғыл қиын-қыстау және одан кейінгі жағдайлардағы балалар мен ересектерге психологиялық көмек көрсетудің іс жүзіндегі мәселелерін айрықша өткірлікпен алға қойып отыр. Бұл, назарды шұғыл жағдайлардағы адамның мінез-құлқы мен психикалық күйлерінің дағдарыстық (кризистік) өзгерістер мәселелеріне, іздестіру-құтқарушылық қызметтердегі адамдарға психологиялық қолдау көрсетуге, сондай-ақ, олардын отбасыларының мүшелері және зардап шеккен халықта қалыптасқан жағымсыз, теріс психологиялық салдарды (әсерлерді) әрі қарай қалпына келтіру (реабилитация) мәселелеріне аударды [1].

Адамның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуінің психологиялық аспектісін өз нысанасы ретінде ала отырып, қоршаған орта психологиясы шын мәнінде «Индивид - Орта», «Адам - Орта», «Адам - Табиғат» жүйелерінің бір-бірінен субьектілі-нысаналы өзара әрекеттесуінің бағыттылық векторымен ерекшеленетін үш бағытты біріктіреді:

- түрлі қоршаған ортаның: кеңістіктік, әлеуметтіктің (соның ішінде жанұялық, білімдік, ақпараттық және т.б.) адам психикасына тигізетін әсері зерттелу және практикалық тәжірибесінің нысаны болып табылатын *орта психологиясы;*

- зерттеу пәні экстремалдық жағдайды және адам үшін әдеттен тыс орта жағдайы (су астында, ауада, ғарышта, жер астында) адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктері болып табылатын *экстремалды (төтенше) психология;*

- адам мен қоғамның табиғатты қорғау әрекеттерінің психологиялық аспектілерін зерттейтін *қоршаған ортаны қорғау психологиясы*.

Орта психологиясының екінші бағыты ретінде-адамның төтенше орта жағдайындағы іс-әрекеті мен мінез-құлқының психологиялық мәселелерімен айналысатын экстремалды (төтенше) психологияны қарастыруға болады.

Соңғы жылдардағы психикалық күйлер мәселесіне деген белсенді қызығушылық келесі жағдайлармен түсіндірілуі мүмкін:

- аталмыш төтенше жағдайлардағы: табиғи апаттар, террористік және басқа да зорлық шараларында, жасанды апаттар және басқа да төтенше жағдайларда, сондай-ақ олардың салдарын жою барысында және одан кейінгі уақыттардағы адамның психикалық күйі мен мінез-құлқындағы өзгерістерге деген қызығушылықтың артуымен.

Төтенше психологияны сипаттау барысында екі өзара байланысты бағытты анықтаған жөн:

- олардың біреуінің зерттеу пәні - өмірлік әрекеттің төтенше жағдайда: жанұялық немесе өндірістік ортадағы тұлғааралық өзара әрекеттің шиеленісуінен, әскери әрекеттер, табиғи және жасанды апаттарға дейінгі жағдайларда *туындайтын өте қиын (төтенше) психикалық күйлер* болып табылады. Мұндағы негізгі қиыншылықтар осындай күйлердің пайда болу, өсу жағдайларын зерттеу және болжау, сондай-ақ төтенше орта жағдайында жұмыс жасайтын немесе сол төтенше жағдайға тап болған адамды дайындау, қолдаудың және кейінгі реабилитацияның психологиялық әдістерін зерттеу болып табылатындығы түсінікті.

- екінші бағыттың назарында адамның биологиялық және әлеуметтік әдеттен тыс орта жағдайларындағы: ғарыштағы, су астындағы, ауадағы, жер астындағы, шөл даладағы және т.б., сондай-ақ кеңістіктікте шектелінген іс-әрекет пен тұлғааралық қатынас кеңістігінің шектеулі жағдайларындағы (тұрақты бір құрамдағы кіші топтарда узақ уақыт болу, мысалы, ғарыш кемесінің экипажы) адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқының психологиялық мәселелері болады.

Төтенше психология адамның өмір сүруінің өзгермелі (әдеттен тыс) жағдайларындағы: әуеге және ғарышқа ұшу кезіндегі, су астында жүзу кезіндегі, жер шарының шалғайдағы жету қиын аймақтарында (Арктика, Антарктида, тау шыңы, шөл дала), жер астында және т.с.с болған жағдайлардағы адамның өмірі мен іс-әрекетінің жалпы психологиялық заңдылықтарын зерттейтін психология ғылымының бір саласы. Төтенше психология әуелік, ғарыштық, мұхиттық және полярлық психология саласындағы нақты зерттеулерді біріктіре отырып, XX ғ. соңында пайда болды. Өзгеріске ұшыраған афферентациялық, ақпараттық құрылымымен, әлеуметтік-психологиялық шектеулерімен және қауіп факторының бар болуымен сипатталатын төтенше жағдайда адамға жеті негізгі психогендік факторлар әсер етеді: бірсаздылық, өзгертілген уақыттық және кеңістіктік құрылымдар, жеке маңызды ақпараттың шектелуі, жалғыздық, топтық оқшаулану (қарым-қатынас жасайтын әріптестің ақпараттық тұрғыдан таусылып бітуі, үнемі көпшілік алдында болу және т.б.) және де өмірге қауіптің төнуі.

Төтенше психология саласындағы зерттеулердің міндеті - әдеттен тыс жағдайларда жұмыс жасайтындардың психологиялық іріктеуі мен психологиялық дайындықтарын жетілдіру, сондай-ақ психогендік факторлардың зақымдаушы әсерінен қорғау шараларын жасау болып табылады.

Дәл осы жағдайда төтенше психологияны екі бағытқа бөлу шартты сипатқа ие, өйткені шын мәнінде олар бір-бірімен тығыз байланысты және психикалық күйдің экстремалдық ерекшелігі (төтеншелігі) немесе адам өмір сүріп, іс-әрекеттің белгілі бір түрлерін орындауға мәжбүр болатын орта жағдайларының экстремалды (әдеттен тыс) болуымен ғана ерекшеленеді.

Келтірілген үзіндіден осы анықтамаға сәйкес, төтенше психология шын мәнінде психологиялық экология мен орта психологиясының қиылысуын білдіретіндігін, өйткені ол психогендік факторлар ретінде психологиялық та, психологиялық емес те орта факторларын қарастыратынын байқау киын емес.

Ц.П.Короленко атап көрсеткендей, «төтенше жағдайлар» ұғымы ауыспалылықтың шегінде тұрған және бейімделудің бұзылыстарын тудыруы мүмкін «сырткы ортанын шектен тыс күшті

әсерлерін» қамтиды. Автор физикалық, физико-химиялық және әлеуметтік психологиялық төтенше факторларды атап көрсетеді. Әлеуметтік психологиялық топқа «гипоынталандырумен» ерекшеленетін және «гиперынталандырушылық» типі бойынша әсер ететін факторлар бөлінген. Ол, адамның төтенше жағдайларға бейімделуі, көбінесе оның психофизиологиялық деңгейінің жоғарғы бейімділігімен анықталатынын, бірақ бейімделушілік стратегиясын тандау негізінен тұлғаның психикалық құрылымының ерекшеліктерімен анықталатынын атап көрсетеді [2].

Психикалық бейімделу, психикалық бейімделудің өзімен қатар (яғни психикалық гомеостазды қолдаумен) өз құрамында тағы екі аспектіні қамтиды:

- индивидуумның қоршаған ортамен үнемі өзара әрекеттесуін тиімділендіру;
- психикалық және физиологиялық сипаттар арасындағы пара-парлық сәйкестілікті орнату.

Бейімделу үрдістерін зерттеу эмоциялық күштену мен стресс туралы түсініктермен тығыз байланысты. Бұл стрессті ағзаның өзіне қойылған талаптарға айрықша жауап қайтаруы ретінде анықтауға жіне оны жалпы (ортақ) бейімделу синдромы ретінде қарастыруға негіз болды.

Қазіргі таңдағы қоғамда «экология» ұғымы ретінде негізінен адами білім мен тәжірибенің үш аумағы белгіленеді:

1. Өсімдік және жануарлық ағзалардың және олар құратын тірі ағзалар мен қоршаған орта арасындағы шамалас қатынастарын зерттеумен айналысатын *ғылыми биология* саласы. Экология нысанасына тірі ағзалар популяциясы, экожүйе және жалпы биосфера кіреді. Өз атауын экология XIX ғ. соңында Э.Геккелдің еңбектерінің арқасында алды. Психикалық құбылыстар ол уақыттарда экология пәніне кірмегендігі түсінікті. Алайда дәл қазіргі уақытта, С.Д.Дерябо мен В.А.Ясвин есептегендей, экологиялық- психологиялық зерттеулердің негізгі бағыттарының бірі болып табылатын психологиялық экология өзінің нысанасы мен әдістері бойынша психологияға емес, негізінен экологияға жатады [3].

2. Әр түрлі ғылымдардың геология, география, биология, ғарыштану (космонавтика), экономика, әлеуметтану, педагогика және әрине, экологияның мүдделерін біріктіретін Жердегі тіршілікті зерттейтін *пән аралық ғылыми тұрғы*. Аталған ғылымдардың жүйесін құрайтын пән аралық тұрғыда негізгісі: жер шары табиғи құбылыс ретінде әлемдік экожүйе, ал адамзат осы жүйенің бір бөлігі деген көзқарас;

• Қазіргі өркениеттің ғылыми-техникалық дамуы ғаламшарлық көлемдегі құбылыстармен сәйкес келетін технология деңгейіне жетті, нәтижесінде олардың ойланбастан орынсыз қолданылуы жер шарындағы табиғи экологиялық тепе-теңдік бұзылуының қайтарылмас (жағымсыз) нәтижелеріне, яғни жалпы экологиялық дағдарысқа алып келуі мүмкін;

•Таяудағы он жылдықта адамзат дамуының экономикалық парадигмасының басымдылығы (приоритеті) экологиялық парадигмаға ауысуы қажет. Соған сәйкес эволюцияның ғылыми-техникалық және әлеуметтік тенденциясы Ғаламшардың және Адамның өзінің дамуының табиғи заңдылықтарын ескеруі керек. Осындай жағдайда Адам ғаламшарлық және тіпті ғарыштық көлемдегі тіршілік иесі ретінде қарастырыла бастауы тиіс. Зерттеу нысанасы ретіндегі психикалық құбылыстардың мөлшері, олар «адам экологиясына», «қоршаған ортаны қорғау психологиясына», «әлемдік өзгерістер психологиясына» қаншалықты кіретіндігіне байланысты карастырылады.

3. *Дүниетанымдық ұстаным* - оған сәйкес Жердегі тіршіліктің (өмірдің) сақталуы адамның жеке-даралық және қоғамдық дамуының іргелі өмірлік құндылығы ретінде беріледі. Бұл мәселе қоғамдық және гуманитарлық ғылымдарда: әлеуметтану мен философияның, педагогика мен психологияның назарында тұр. Дәл осы жағдайда экология мен психологияның байланысы ең алдымен «экологиялық сана мен мәдениеттің психологиясы» ретінде қарастырылады.

Қазіргі кезде былай деп бекітуге болады:

• Экологиялық-психологиялық бағыттағы зерттеулер шын мәнінде тек психологтардын ғана емес, сондай-ақ педагогтардың, экологтардың, биологтардың және басқа маман өкілдерінің үлкен қызығушылықтарын тудырып отыр;

• Экологиялық-психологиялық зерттеулердің бастауы ретінде адамның психикалық үрдістерін, оның санасы мен жағдайын, сондай-ақ адамның психикалық дамуын, білім алуын, мінез-құлқын және онын психикалық денсаулығын осы индивидтің қоршаған ортамен (табиғи, акпараттық, білімдік, жанұялық т.б.) және жалпы табиғатпен байланысынан тыс, яғни «Индивид- Орта», «Адам-Орта» немесе «Адам-Табиғат» жүйелерінен тыс қарастыруға болмайтындығы туралы түсінік болып табылады, ал әртүрлі мамандар бұл жүйелердің құрылымдық және қызметтік мазмұндарын түрліше ұсынады;

• Экологиялық-психологиялық зерттеулер қазіргі таңдағы психологияның жалпы жағдайына тән тұжырымдамалық және эмпирикалық әртүрлілікпен сипатталады.

Мәселе экологиялық дағдарысты жеңу, дамыған мемлекеттердегі қазіргі адамның жеке-даралық және қоғамдык санасында басшылық ететін ойлаудың технократиялық тәсілінің шеңберінде іске асырыла алмайтындығымен байланысты болып отыр. Адамның өзінің тіршілік ету ортасы ретіндегі - жер шары мен онын ресурстарын табиғатты сақтау қажеттілігін түсінудегі қайта бағдарлануын талап етеді, өйткені: мәселе табиғатқа әсер етудің технологиялық мүмкіндіктерінің өскендігіне емес, мәселе оны адамдар санасының бұрынғы деңгейінде қала отырып (табиғатқа, өзіне және басқа адамдарға деген) пайдаланып жатқандығында.

Тірі табиғатты сақтау бағытында адамзат баласы белгілі бір қадамдар жасап жатқаны мәлім. Алайда адамды жоюдың кері қайтарылмайтын ащы тәжірибесі де бар. Мұндай мәселелерге Қазақстанда Семей полигонында 40 жыл бойына жасалып келген ядролық сынақтарды (оның 100 жылдық немесе одан да ұзақ жылдарға созылатын салдарын) және Арал маңы аймағындағы экологиялық жағдайды жатқызуға болады.

Әдебиеттер:

1. Абеуова И.Ә., (Нығыметова Қ.Н.), Шерьязданова Х.Т. Денсаулық психологиясы мен педагогикасы. Алматы, 2023.
2. Короленко Ц.П Психофизиология человека в экспериментальных условиях. – Л., 1978.
3. Дерябо С.Д., Ясвин В.А Методологические проблемы становления и рахвития экологической психологии // Психологический журнал. 1996. -т. 17.-№6.

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ

Алимбекова А.А.,
Философия докторы(PhD), қауым, профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ
Садықова Г.С.,
Журналистика тарихы магистрі
Сайнов А.,
6В01801-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
2-курс студенті

Аннотация. Мақалада девиантты мінез-құлық мәселелері мен оның пайда болуы қарастырылған. Қазіргі қоғамда орын алып отырған девиантты мінез-құлық – жасөспірім-дердің қылмыстық іс-әрекетке баруы, алкоголизм, нашақорлық, құмар ойынға әуестенуі, психикалық бұзылуы суицидке әкелетіні туралы ғалымдардың идеялары теориялық негізделген.

Түйін сөздер: девиантты мінез-құлық, құқық бұзушылық, жасөспірім, қылмыс, тәрбие, мәдениет, әлеуметтік педагогика.

Аннотация. Статья предусматривает вопросы девиантного поведения и его возникновения. Теоретический обоснованы существующие в современном обществе идеи ученых о девиантном поведении: подростковом преступлении, алкоголизме, наркомании, азартных играх, психических расстройствах, суициде.

Ключевые слова: девиантное поведение, правонарушения, подростковая преступность, воспитание, культура, социальная педагогика.

Abstract. The article covers issues of deviant behavior and its occurrence. The ideas of scientists existing in modern society about deviant behavior: teenage crime, alcoholism, drug addiction, gambling, mental disorders, suicide are theoretically substantiated.

Key words: deviant behavior, crime, teenage crime, education, culture, social pedagogy.

Кіріспе

1920-1930 жылдары девиантты мінез-құлық және қиын балалар ұғымы пайда бола бастады. Бастапқыда ғылым саласында емес, күнделікті өмірде қолданылып жүрді. Араға біраз уақыт салып, 1950-1960 жылдардың басында қайтадан қолданысқа енді. Ең алғаш бұл мәселе бойынша зерттеу жүргізген П.Блонский болды, ол өз зерттеулерінде девиантты деп мінез-құлқында ауытқуы бар, кәмелетке толмаған балаларды қарастырды. Девиант кең мағынасында – жолдан тайған немесе нормадан ауытқыған кез келген адам. Мәселені осылай қойған кезде ауытқудың түрі мен деңгейі туралы да айту жөн. Девианттық мінез-құлықтың пайда болуының бірнеше себептері бар:

- әлеуметтік теңсіздік, жұмыссыздық, әлеуметтік жағдайдың төмендеуі, жемқорлық т.б;
- моральдық этикалық фактор, қоғамның моральдық-адамгершілік касиетінің төмендеуі, рухани азғындау жеке адамның қоғамдық ортаны жатсынуы;
- девианттық мінез-құлыққа қоршаған ортаның немқұрайлы қарауы, әсіресе, отбасындағы нашар тәрбие, психофизикалық ауытқулар т.б.

Осының барлығы рухани дүниенің дағдарысына әкеліп, өмір сүру мәнінің жоғалуына алып келеді.

Қазіргі таңда девиантты мінез құлық адамдарда жиі кездеседі, оның қатарында мектеп қабырғасында жүрген жасөспірімдер де болуы мүмкін. Мектеп оқушыларының әлдекімдерден қысым көріп, өзіне қол салып немесе қиын жағдайларға тап болып жатқанын естиміз, білеміз. Бұл мәселе бүгінгі күнде қоғам тарапынан басты назарда. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына

Жолдауында «Білім беру мекемелеріндегі психологиялық қолдау қызметін институционалды түрде күшейту қажет. Бірыңғай сенім телефонын ұйымдастырған жөн. Зорлық-зомбылыққа және қысымға, яғни буллингке тап болғандарға көмек көрсетуге арналған бағдарлама әзірлеу керек... Еліміздің келешегі саналатын жас ұрпақты көптеген қысымдардан қорғау арқылы, білімді де білікті тұлғалар тәрбиелей аламыз». [1]

Сонымен қатар, «Балалардың қауіпсіздігін күшейту мақсатында алғаш рет баланы жәбірлеудің (буллингтің) алдын алу қағидалары бекітілді. Бұл психологиялық қызметтің құрамына кіретін мамандардың жұмысын жүйелеуге, жұмыс принциптерін реттеуге мүмкіндік берді» Жеке қолдау көрсетуге қолжетімділікті арттыру мақсатында ата-аналардың, білім беру, денсаулық сақтау, халықты әлеуметтік қорғау ұйымдары, ішкі істер органдары қызметкерлерінің, білім алушылардың оларға қатысты жәбірлеу (буллинг) фактілері туралы өтініштері кезінде іс-қимыл алгоритмі әзірленді. Жәбірлеудің (буллингтің) алдын алу қағидаларының негізгі мақсаты – баланы жәбірлеуге (буллингке) нөлдік төзімділік мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасау, - деген болатын. [2]

Зерттеуші ғалымдардың тұжырымдамаларына жүгінсек девиантты мінез-құлықты жасөспірімдерге тән ортақ мінез-құлық: ол ата-анасы мен ұстаздарына қыр көрсету, бір нәрсені өзінше жасау, үлкендердің тілін алмау, іс-әрекеті жағымсыз адамға еліктеу, темекі тарту, біртіндеп ішкілікке үйрену, ұрлық жасау тағы сол сияқты болып келеді. Осындай жат қылықтарға немқұрайлы қарау – жасөспірімдерді теріс жолға түсіріп, одан ары қылмыс жасауға итермелейді, адамгершілік ардан алыстатып, бара-бара қоғамға сүйкімсіз, жеккөрінішті адам қатарына қосары сөзсіз. Жасөспірімдік шақта балалардың әртүрлі нәрсеге қызығушылығы артып, бейімделгіш келеді, мінезі ерекшеленіп, өзінің өмір жолына көз жіберіп, ой елегінен өткізуге тырысады, оқудың мәнін, мақсатын түсініп, ұжымдағы өз орнын білгісі келеді. Баланың жат қылыққа әуестенуінің негізгі себебі: білімінің, мәдениет деңгейінің төмендігі, ең бастысы, қызығушылықтың шектеулілігі, қоғамдық пайдалы іске деген ниеттің жоқ болуы. [3]

Негізгі бөлім

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының мәселесін қазақстандық А. Жұмабаев, Л. Керімов, Э.Шыныбекова, Г. Уманов, Ш. Жаманбалаева, Д.Қазымбетова,

Т. Шалғымбаев, А.М.Қарабаева және т.б. педагог-психологтар мен әлеуметтанушылар да қарастырып жүр. Бұл зерттеушілердің пікірінше девиантты сияқты жағымсыз қасиеттің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететінін зерттеген. Жасөспірім-дердің девиантты мінез-құлықтарын спорт, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру, мектепке деген ықпалды күшейту, бойындағы белсенділікті арттыру, ұжымдағы әрекеттерге араластыру арқылы жеңудің әртүрлі жолдарын көрсетіп берген.

Қиын балалардың жеке ерекшеліктерін, қоғамдық, әлеуметтік өмір жағдайымен, тәрбиелік факторлардың өзара әрекеттестігімен біртұтастықта алғашқы болып кешенді зерттеген П. Блонский (1936) болды. Зерттеудің негізгі мақсаты қиын балалардың мінез- құлық тарихын мектеп, отбасы арқылы ашып көрсете отырып, өмірін анықтау. Сонымен қатар, қиын балаларға мұғалімнің қатынасы арқылы қиын оқушы терминін нақтылау еді.

П. Блонский «Қиын бала – бұл ең алдымен кәдімгі бала, оған табиғи қарапайым тұқымқуалаушылық тән», - деген. Айырмашылығы, ол педагогикалық қараусыз қалған. Сондықтан, оны дені сау қараусыз қалған бала ретінде тәрбиелеу керек деп нұсқаулы ой қорытады.

Әлеуметтануда ауытқыған мінез-құлықтың пайда болуының себептерін түсіндіретін бірнеше бағытты бөліп көрсетеді. Н.Смелзер "Девиантты мінез-құлық деп қоғамда қалыптасқан нормалар мен типтерге сай келмейтін іс-әрекеттерді түсіну қажет", - деп жазған. Кейбір зерттеушілер аталмыш ұғымды анықтауда қосымша, дәлірек анықтайтын белгілерді енгізуді ұсынады. Сонымен, Р. Мертон "Әлеуметтік құрылым және аномия" себептері қоғам ұсынған мақсаттар мен оларға қол жеткізу құралдарының арасындағы келіспеушілік деп есептейді, басқаша айтқанда, адамдар аномия күйіне әртүрлі жолдармен, яғни конформизммен немесе мінез-құлықтағы ауытқулардың әр алуан түрлерімен бейімделеді. В.Фокс девиантты

мінез-құлық "Тәртіп бұзушыны түрмеге қамауға немесе басқа жазаға тартуға әкелетін, нормадан ауытқу" деп есептейді. Девиантты мінез-құлықтың айқын мысалы – есірткі заттардың қолданылуы. Оның психологиялық мәселесі (есірткіге психологиялық тәуелділік) және медициналық (наркотикті теріс пайдалану), физикалық тәуелділік – нашақорлық. [4]

Психолог Л.Выготский «Қиын балалық шақтың педалогикалық клиникасы және дамудың диагностикасы» еңбегінде «Жеке адамның күйзелісімен күресу, оның себептерін жою жолымен ғана емес, сонымен бірге адамды жөнге салудың белсенді жолымен, білім бірлігімен, дамуына жағдай жасау арқылы да нәтижеге жетуге болады» деп тұжырымдай отырып, қиындықты тәрбие арқылы түзетудің, осы қайшылықпен күресудің нақты жолын анықтап берді. [5]

Девиантты мінез-құлық деп әлеуметтік нормадан ауытқуды айтады. Оны қоғамда қабылданған нормаға қарама-қайшы әрекет жүйесі ретінде анықтайды. Девиантты мінез-құлық екі үлкен категорияға бөлінеді. Біріншіден бұл психологиялық денсаулық нормасынан ауытқу. Екіншіден, бұл қандайда бір әлеуметтік-мәдени нормаларды, әсіресе құқықтық норманы бұзатын антиәлеуметтік іс-әрекет. Сондай-ақ девиантты мінез-құлық бұл балалар мен жасөспірімдердің әкімшілік жазалау шараларын қолдануға әкеп соғатын құқық бұзушылықтарды үнемі жасауы, оқудан, жұмыстан қасақана жалтаруы, отбасынан немесе балаларды оқыту-тәрбиелеу ұйымдарынан үнемі кетіп қалуы, сондай-ақ олардың қылмыстық жауапкершілікке жатпайтын қылмыс белгілері бар, қоғамға қауіпті әрекеттер жасауы. Дж.Смелзер девиантты мінез-құлықты изоляцияға емделуге, түрмеде қамалуына және басқада құқық бұзудың жазалауларына әкелетін топтық нормадан ауытқу деп санады. В.Добреньков және А.Кравченко "Қоғамдық көзқараста мақұлданбайтын әрбір қылықты девиантты мінез-құлық" деп атады. Қазіргі таңда зерттеушілер арасында девиантты мінез-құлық мәселесіне деген қызығушылықтар көптеп байқалуда. Девиантты мінез-құлықты ғылыми зерттеу психология, криминология, психопатология, әлеуметтану ғылымдарында жүзеге асуда. Балалармен, жасөспірімдермен, жеткіншектермен жұмыс жасайтын психологтардың, әлеуметтік педагогтардың, әлеуметтік жұмыскерлердің негізгі міндеті олардың мінез-құлқында кездесетін жағымсыз ауытқулардың алдын алу болып табылады.[6]

Девиантты мінез-құлықтың алдын-алу – бұл индивидке әлеуметтік ортаның жағымсыз факторларының әсерін жоюға және олардың қалыпты өмір деңгейін қорғауға, денсаулығын сақтауға және қолдау көрсетуге бағытталған әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық, педагогикалық және медициналық ғылыми негізделген және дер кезінде қолданылған кешенді шаралардың жиынтығы. Девиантты мінез-құлықтың алдын-алу шаралары жалпы және арнайы болып бөлінеді. Олардың алдын-алу шаралары жасөспірімдерге қоғамда қабылданған тәсілдермен өздерінің қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беруге және жағдай жасауға бағытталған, сонымен қатар, индивидке өмірлік субъективті қиын жағдайларда дер кезінде кәсіби көмектер көрсету. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын алдын-алу үдерісі әртүрлі әлеуметтік институттар кешені арқылы жүзеге асады. Алдын-алу шараларына отбасы, мектептен тыс демалыс мекемелері: спорттық секциялар, клубтар, беделді тұлғалармен кездесу және т.б. сияқты әлеуметтік шаралар ұйымдастыру керек.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргізуде римдік философ Сенеканың: "Әрбір адам өмірінің тек кейбір жақтарын ойлап талдайды, бірақ ешкім жалпы өмір туралы ойланбады" деген ой пікірге сүйене отырып, баланың мінезіндегі тек кейбір кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына қайтып әкеліп, ары қарай қалыптасып дамуына, әлеуметтенуіне көмектесу қажет. Адамдар арасындағы қарым-қатынас (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат т.б) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

Девиантты мінез-құлықты көбіне жасөспірімдер арасында кездестіреміз. Себебі жасөспірімдік кезең – ең қиын, әртүрлі бұзақылықтардың пайда болатын және сонымен қатар

достық нормаларды игеруіне оңтайлы кезең болып табылады. Жасөспірімге тән қасиет – өзіндік тәуелсіздік, дербестік, басқаға бағынышты болмау. Сол себептен, өзінің күш-қуатын, жеке басының мән-мағынасын түсінуге ұмтылыс жасайды. Оны ұғынуға мектептегі оқу-тәрбие мен еңбек процесіне араласуынан байқауға болады. Себебі, девиантты мінез-құлықты балалар типтік ерекшеліктеріне байланысты тіршілік қиыншылықтарына кезігіп, оны жеңіп шығуға ішкі жай-күйі жол таба алмай әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан қорғалмайды. Содан девиантты мінез-құлықты бала ешкімге керегім жоқ деген сезімге беріліп кінәні үлкендерге артып, айналасымен жан-жалдасуға, ұрыс-төбелеске бейімделеді. Қажеттіліктің орнын толықтырудың жолы – бос уақытын мақсатсыз пайдалану, мектеп тәртібіне бағынбау, заң нормаларын бұзу, қылмыстық іс-әрекетке бару. Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының көптеген себептері отбасына қатысты. Отбасы – әлеуметтенудің маңызды институтының бірі. Бала отбасында өте мықты, негізгі құндылықты, норманы, мінез-құлық стереотипін меңгереді. Отбасы – баланың дұрыс эмоционалды психиологиялық дамуының негізі.

Әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек, 2023 жыл https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000939
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. 4-тарау. Балалардың қауіпсіздігі, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау.
3. Акажанова А.Т. Девиантология. - Алматы, 2009. – Б.8.
4. Жаназарова З.Ж. Отбасы социологиясы. - Алматы, 2010. – Б.196-201.
5. Выготский, Л.С. Диагностика развития и педологическая клиника трудного детства / // Собрание сочинений: в 6 томах / Л.С. Выготский. –Москва : Педагогика, 1983. – С. 257-321.
6. Смелзер Н. Социология. Перс анг. - М: Феникс,1994. – Б. 294-296.

РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Ерментаев Аян Бауыржанович,
«Әлеуметтік педагогика» мамандығының 1 курс докторанты,
Педагогика кафедрасы
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-і
Ғылыми жетекші: Сейтқазы П.Б.

Аннотация. Мақалада рухани-адамгершілік құндылықтар білім мен тәрбие берудің негізі ретінде қарастырылған. Қай заманда болмасын, сол қоғамға сай болашақ ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің бірден-бір жолы баланың рухани-адамгершілік құндылығын арттыру. Қазақстан Республикасы жалпы білім беру тұжырымдамасында жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, рухани-адамгершілікті қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау міндетінің ерекше аталуы біз көтеріп отырған мәселенің қоғам талабынан туындап отырғандығын дәлелдей түседі. Өйткені, оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру мәселелері көптеген ғылыми зерттеулерге арқау болған. Тұлғаның үйлесімді дамуының нәтижесінде бүгінгі күнді ғана емес, болашағын сәулелі күйде елестетіп, алға ұмтылатын, арманшыл, қиялы асқақ, рухы биік азамат тәрбиелеуге болады. Рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде білім беру мен тәрбиелеу де біз әр баланы керемет рухани күш иесі деп қарап, демеу жасап, қуаттандырсақ, жүрегі нұрға толы, жан -жағына шуағын шашып тұрған мейірімді, адамгершілігі мол, үнемі талпынып тұратын, өз елін, өз жерін, өз тілін, өз отбасын сүйетін, еңбекқор, адал адам тәрбиелейтініміз сөзсіз.

Түйін сөздер: рухани құндылықтар, адамгершілік, құндылық, білім, тәрбие, білім беру.

Аннотация. В статье духовно-нравственные ценности рассматриваются как основа образования и воспитания. В любую эпоху единственный способ научить и воспитать будущее поколение в соответствии с тем обществом – это повышение духовно-нравственной ценности ребенка. В концепции общего образования Республики Казахстан особое упоминание задачи раскрытия духовно-силовых возможностей личности, формирования духовно-нравственного и создания условий для развития каждого человека доказывает, что поднимаемая нами проблема является результатом запроса общества. Ведь проблемы формирования духовно-нравственных ценностей обучающихся основывались на многих научных исследованиях. В результате гармоничного развития личности можно воспитать мечтателя, жизнерадостного гражданина, представляющего не только настоящее, но и будущее в светлом состоянии, стремящегося двигаться вперед. Обучение и воспитание на основе духовно-нравственных ценностей, если смотреть на каждого ребенка как на человека, обладающего большой духовной силой, поддерживать и расширять его возможности, он станет добрым, гуманным человеком, который всегда стремится защитить свою страну, свою землю, его сердце полно света. Уверен, что мы воспитаем трудолюбивого, честного человека, любящего свой язык и свою семью.

Ключевые слова: духовные ценности, нравственность, ценности, образование, воспитание, образование.

Abstract. The article considers spiritual and moral values as the basis of education and upbringing. In any era, the only way to teach and educate the future generation in accordance with that society is to increase the spiritual and moral value of the child. In the concept of general education of the Republic of Kazakhstan, the special mention of the task of opening the spiritual and strength possibilities of an individual, forming spiritual and moral, and creating conditions for the development of each person proves that the problem we are raising is a result of the society's demand. After all, the problems of formation of spiritual and moral values of students were based on many scientific studies. As a result of the harmonious development of the personality, it is possible to raise a dreamer, a high-spirited citizen who imagines not only the present, but also the future in a bright state, strives to move forward. Education and upbringing on the basis of spiritual and moral values, if we look at each child as a person

with great spiritual strength, support and empower him, he will become a kind, humane person, who always strives to protect his country, his land, his heart is full of light. It is certain that we will raise a hardworking, honest person who loves his language and his family.

Key words: spiritual values, morality, value, education, upbringing, education

Қазіргі тәуелсіз елімізде ғасырлар бойы халқымыздың ұлттық санасынан берік орын алған рухани-адамгершілік құндылықтарды, яғни ізгілік қайырымдылық, адалдық, әділдік, қарым-қатынас сияқты қасиеттерді, қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге байланыстырып, ұрпақты тәрбиелеудің қайнар бастауы деп қарастыруға болады. Яғни «тәрбиесіз қоғам, қоғамсыз тәрбие өмір сүрмейді» деген заңдылыққа сүйене келе, өскелең ұрпақтың бойына қоғам талабына сай рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруды мақсат еткен білім беру мен тәрбие үдерісі ғана уақытпен үндесіп, қоғам мен тәрбиенің өзара байланысын түзетеді.

Рухани - адамгершілік тәрбие өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және бағдарларын қалыптастыруды болжайды [1]. Рухани - адамгершілік құндылықтармен білім жүйесін дамытып қалыптастыру жаңа қоғамның дамуындағы мәні зор, маңызды бағыт. Оқушыларды рухани - адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе.

Рухани-адамгершілік құндылықтар және оның тәрбиемен, біліммен сабақтастығы әрқашан қоғамның назарында болған. Бұл мәселе туралы ой-пікірлерді К.Д.Ушинский, Я.А.Коменский, Ш.А. Амонашвили сынды ұлы педагогтардың еңбегімен қатар, қазақ ойшылдары Қорқыт атадан бастау алып, орта ғасыр ойшылдарының шығармаларымен, дала данышпан жырауларының поэзиясымен, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, Абай Құнанбаев сияқты ұлы ағартушылардың шығармаларымен аяқталатын Орхон жазуының ескерткіштерінде келтірілген. Аталмыш еңбектерде адамның рухани-адамгершілік құндылықтарын жетілдіру жолында тынымсыз еңбек еткендігінің бір ғана мысалы. Сонымен қатар М.Дулатұлы, М.Жұмабайұлы, А.Байтұрсынұлы, Ш.Құдайбергенұлы, С.Торайғырұлы және т.б. үйлесімді дами алатын, мейірімді қоғам моделін құрғысы келгендердің барлығы өздерінің жазбаларында ең алдымен қоғамды құрайтын адамдардың құндылық бағдарлары мен санасы, дүниетанымы мен имандылық көзқарасын, мінез-құлық ерекшеліктеріндегі адамгершілік қасиеттердің қалыптасуын сөз еткен [2,3,4].

Бірқатар Қазақстанның жетекші ғалымдары да білім мен тәрбие беру барысында рухани-адамгершілік құндылықтарды қолданудың тиімділігін сөз етекен. Мәселен, Р.К.Төлеубекова «Бастауыш класс оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың озық дәстүрлерін пайдалану» мәселесін зерттесе, Тлеулесова А.Ш. «Көркем шығарма арқылы оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуді», ал Шынтаева Н.С. «Қорқыт ата мұралары арқылы оқушылардың рухани адамгершілігін қалыптастыруды» қарастырса, Кожагелдиева С. «Бастауыш сынып оқушыларын ана тілі арқылы адамгершілікке тәрбиелеу» мәселесін жан-жақты зерттеген [5,6,7,8]. Аталмыш зерттеулерде рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде өзіндік тұлғасын сақтап қалу; өз мүмкіндіктерін, дарынын дамыта білу; міндетті түрде «жақсы» мен «жаманды» ажырата білу; өзінің ниетіне, сөзіне және іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарау; өзімен және қоршаған ортамен жарасымды өмір сүру; адамдарға әрқашан қолынан келгенше көмектесу; өзінің ішкі «Менін» жоғалтпай, ар-ұжданымен өмір сүру; қоғамның игілігі үшін еңбек ету, үнемі кемелденіп отыру; талмай еңбек ету, ең бастысы халықтық мұраны, озық дәстүрлерді, көркем шығармаларды, ана тілін құрметтеу мәселелері көтерілген. Мұның барлығы – үйлесімді дамыған тұлғаның негізгі өмірлік ұстанымдары, яғни рухани-адамгершілік құндылықтардың бойында қалыптасуы мен дамуына негізделген.

Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптар мен нормалар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Адам өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды. Құндылықтар – қасиеттер. Олар бізге бала кезден, ана сүтімен бірге, ана тілі арқылы, мораль негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрптары мен салт-дәстүрлерін

игеру нәтижесінде орныгады. Құндылықтар әр адам үшін әр түрлі болады. Реттілігіне қарай, маңыздылығына қарай өзгеріп отырады [9].

«Рухани кәусар бұлаққа барар жол іздеу әр адамның міндеттерінің бірі дей келе, оған тек жалпыадамзаттық рухани-адамгершілік құндылықтарды оқыту мен тәрбие беруде тиімді пайдалану арқылы ғана жетуге болады. Рухани-адамгершілік құндылықтарды дәріптеу қоғам талабына сай өзгерістерге ұшырап отырған жаңа нарықтық қоғам салтына сай тиімді қолдану заман талабы. Бұл жағдайлар адамдардың арасында ізгілік, әділдік, өзара көмек, төзімділік сияқты қарым-қатынастар орнатуына ықпал ететін құндылықтар мен әр жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерінің ашылуы мен оларды жүзеге асыруға түрткі болатын рухани-адамгершілік құндылықтарды зерттеу қажеттіліктерін туғызды. Осындай жағдайларда қоғамдық мұраттар мен адамдардың тәлімдік үдерістері өзгерді, сондықтан да білім мазмұнын түбегейлі жаңғырту, әдістерді жаңарту және жастарды оқыту мен тәрбие беру технологияларын жетілдіру қажеттілігі туындауда.

Рухани-адамгершілік құндылықтардың мәні, білім бері мен тәрбие берудегі маңызы туралы қазақ ғұламаларының, қоғам қайраткерлері мен ағартушы-педагогтарының ой-пікірлері мен көзқарастары жетекілікті. Бүгінгі таңда сұраныс қоғамдағы ізгілікке, руханилыққа бет бұрғызып, оқу-тәрбие жұмысын рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде ұйымдастырып, мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру қажеттілігін айқындап отыр.

Адамгершілік – адам бойындағы ең асыл қасиет, әрі адамзат баласының ең жоғарғы мақсатына негізделген [10]. Адамгершілік қасиет адамды мейірімділікке, Отанын, елін, отбасын сүюге үйретеді.

Рухани тәрбие – өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және бағдарларын қалыптастыруды болжайды.

Қазіргі таңда білім алушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу кезек күттірмес мәселе. Негізгі міндет – балалардың жақсы әдет пен мінез-құлқын қалыптастыру. Баланың сезіміне әсер ету арқылы ішкі жан дүниесін ояту нәтижесінде оның рухани-адамгершілік қасиеттері қалыптасады.

Ы.Алтынсарин атамыз айтқандай: «Адамгершілікке тәрбиелеу құралы – еңбек пен ата-ана үлгісі», ол дегеніміз құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру баланың туғанынан басталуы керектігін меңзейді. Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал, үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған [11]. Сондықтан, баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни рухани-адамгершілік құндылықтарды бойына сіңіріп, өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші рөл атқаратындығы сөзсіз.

Рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде білім беру мен тәрбиелеу – жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы адамның қоғамда өз орнын табуына, бойындағы қабілеті мен дарынының ашыла түсуіне, ақыл-парасатын дамытуына септігін тигізері анық. Ал, рухани адамгершік тәрбие – белгілі бір мақсатқа қол жеткізе білетін мақсатты, жүйелі, ұлттық көзқарасты, сенімді, парасатты, мінез-құлықтағы адами тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жалпы азамзаттық тәрбиенің құрамдас бөлігі. Адамгершілік тәрбиенің бүкіл жүйесі гуманистік мазмұнға толы, рухани негізде жеке адамның жан-жақты дамып жетілуіне бағытталған.

Түйіндей келе, бүгінгі жаңа қоғамға лайықты, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана, ұлттық психология қалыптасқан ертеңгі қоғам иегері боларлық парасатты азамат тәрбиелеп өсіру – отбасының, балабақшаның, мектептің, барша халықтың міндеті. Жас ұрпақты өкінбейтіндей етіп, қателіксіз, уайым-қайғысыз, зорлық-зомбылықсыз өмір сүруге, өмірлері қуаныш пен шаттыққа толы болуға үйрету – біздің қасиетті парызымыз.

Рухани-адамгершілік құндылықтарға негізделген білім беру мен тәрбиенің арқасында жас ұрпақ бойына жақсы қасиеттерді қалыптастырып қана қоймайды, сонымен қатар Жаңа Қазақстанның іргетасын құруға, болашақ ұрпақтың салихалы болуына өз үлестерін қосары

сөзсіз. «Адам бойында жақсы қасиеттер көп болса, оған бақ та, бақыт та қонады» деген сөзбен тобықтай сөздің түйіні демекпіз.

Әдебиеттер:

1. Рухани құндылық – ұлт қуаты. https://ile-tany.kz/2021/08/17/ruhani-ndyly-lt-uaty/
2. Игенбаева. Б.Қ. Мен – Адаммын, жеке тұлғаның рухани- адамгершілігін дамыту сабақтарын ұйымдастыруға арналған әдістемелік құрал. Алматы – 2000. -120б.
3. Ботабаева, А. Этнопедагогика. / А. Ботабаева, Н. Ботабаев, Л. Булетова. – Шымкент, 2012. – 172 б.
4. Жарыкбаев, К.Б. Национальные аспекты обучения и воспитания. / К.Б. Жарыкбаев, С. Калиев. – Алма-Ата, 1990.
5. Толеубекова Р.К. Бастауыш класс оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың озық дәстүрлерін пайдалану: пед. ғыл. канд.... дисс. Автореферат / Р.К. Толеубекова. – Алматы, 1993. -33б.
6. Тлеулесова, А.Ш. Көркем шығарма арқылы оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу (5-9 сыныптардағы гуманитарлық пәндер негізінде).: пед. ғыл. канд.... дисс. Автореферат / А.Ш. Тлеулесова. – Астана, 2008. -35б.
7. Шынтаева, Н.С. Қорқыт ата мұралары арқылы оқушылардың рухани адамгершілігін қалыптастыру: пед. ғыл. канд.... дис. Автореферат / Н.С. Шынтаева. – Алматы, 2009. -34б.
8. Кожагелдиева С. Бастауыш сынып оқушыларын ана тілі арқылы адамгершілікке тәрбиелеу: пед. ғыл. канд.... автореф. / С. Кожагелдиева. – Түркістан, 2006. -32б.
9. Духовно-нравственное воспитание: вопросы теории, методологии и практики в российской школе. И.В.Метлик, И.А.Галицкая, А.В. Ситников. Под ред. д.п.н. И.В.Метлика.- М.:ПРО-ПРЕСС, 2012.- 264 с.
10. Вавилова, И.В. Формирование нравственной воспитанности личности ребенка в условиях дошкольного образовательного учреждения : автореф. дис. … канд. пед. наук / И.В. Вавилова. –Екатеринбург : РГПУ, 2009. – 23 с.
11. Куантаева К.К. Некоторые вопросы нравственного воспитания./ К.К. Куантаева. – Алматы, 2012, -97б.

ҒТАМР: 14.15
ӘОЖ: 371.02

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ТОПТАРЫНДА ЛАТЫН ТІЛІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ ТЕРМИНОЛОГИЯНЫ ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Абдульдина Базар Шариповна,
аға оқытушы.
Баянбаева Айгуль Амангельдиевна,
аға оқытушы
Қазақстан-Ресей медициналық университеті
Тілдік пәндер кафедрасы

Аннотация. Мақалада медициналық жоғарғы оқу орындарының міндетті білім беру стандарттарындағы «Латын тілі» пәнінің алатын орны мен маңызы жөнінде болады. Сонымен қатар, латын тілінің қазақ және орыс топтарында медициналық терминологияны үйретудің тиімді жолдары сөз болады.
Түйін сөздер: медициналық терминология, лексикалық-тақырыптық принцип, анатомиялық-гистологиялық терминология, клиникалық терминология, фармацевтикалық терминология.

Аннотация. В статье будет рассказано о месте и значении предмета «латинский язык» в обязательных образовательных стандартах медицинских вузов. Кроме того, в казахской и русской группах латинского языка будут рассмотрены эффективные способы обучения медицинской терминологии.
Ключевые слова: медицинская терминология, лексико-тематический принцип, анатомо-гистологическая терминология, клиническая терминология, фармацевтическая терминология.

Abstract. The article will talk about the place and meaning of the subject "Latin language" in the mandatory educational standards of medical universities. In addition, effective ways of teaching medical terminology will be considered in the Kazakh and Russian Latin language groups.
Key words: medical terminology, lexico-thematic principle, anatomical and histological terminology, clinical terminology, pharmaceutical terminology.

Медициналық жоғары оқу орнында оқытылатын «Латын тілі» курсының басты міндеті – сабақ барысында қалыптасатын тілдік құзіреттіліктердің көмегімен кәсіби құзіреттіліктерді дамыту болып табылады. Халықаралық тәжірибелердің негізінде латын тілі сабақтарында халықаралық сипаттағы медициналық клиникалық терминдерді оқытып,үйретудің тиімді де ұтымды әдістері қалыптасқан. Европа халықтарының мәдениет пен ғылымы саласында үлкен роль атқарған латын тілі қазіргі уақытта да өз маңызын жойған жоқ. Медицинада латын тілі анатомия мен фармокологияның халықаралық терминологиясы ретінде және рецепт жазуда пайдаланылатындығы белгілі. Латын тілін білгендіктен, әлемнің әртүрлі мемлекеттерінің дәрігерлері бір-бірін жақсы түсінеді. Анатомия мен фармакологияда латын тілі ерекше орын алады. Адамның дене мүшелерінің әрқайсысы латын тілінде аталған. Дәрілердің атаулары да латын тілінде. Қысқасы, латын тіліңсіз медицинада жол жоқ. Латын тілін оқу үдерісінде тәжірибелік және ғылыми жұмыстарды орындауда студенттер медициналық терминологияны сауатты қолдану үшін латын тілін меңгеруге, оқып, білуге міндетті. Кез келген өркениетті мемлекеттегі аса маңызды қоғамдық саланың бірі - медицина саласы деп қарастыратын болсақ, осы саланың қолданыс тілінің оқытылу мәселесі де алдыңғы орында болуы тиіс. Латын тілі өз деңгейінде оқытылғанда ғана, медициналық терминологияны сауатты меңгерген дәрігерлер дайындауға болады. Латын тілі сабағында анатомиялық, фармацевтикалық және клиникалық терминология жүйелі түрде оқытылуға тиіс. Ең басты кәсіби міндет –

терминологиялық жағынан сауатты, білімді дәрігер дайындау. Болашақ дәрігерлерді терминологиялық жағынан даярлау – бұл тек қана терминологияны түсініп, ұғыну емес, сондай-ақ, олардыкәсібиқызмет барысында белсенді түрде қолдануға машықтандыру болып табылады. Латын тілін болашақ дәрігерлерге үйретудің өз ерекшеліктері бар. Латын тілін гуманитарлық мамандықтар бойынша оқитындардан өзгеше, медициналықбағытта латын тілі тұтастай алынып, қатаң түрдетек қана мамандыққа бейімделген бағытта оқытылады. Қазіргі оқулықтар да, оның ішінде, Қазақстан-Ресей медициналық университетінің оқытушылары құрастырған «Латын тілі және медицина терминологиясының негіздері» атты оқуқұралы да лексикалық-тақырыптық принципке сәйкес құрылған және төмендегідей модульдерден тұрады: анатомиялық-гистологиялық терминология, клиникалық терминология, фармацевтикалық терминология. Курс барысында кәсіби терминдерді: анатомиялық атауларды, ауру атауларын, зерттеу жүргізу мен емдеу әдістерінің, дәрілердің түрлерінің, препараттардың, дәрілік өсімдіктердің, химиялық заттардың атауларын оқып-үйренуге және оларды есте сақтауға басты назар аударылады. Ол үшін, алғашқы сабақтан бастап-ақ, білім алушыларды осы бағытта ынталандыру мақсатында дәрістер оқу керек. Дәрісханалық және өзбетіндік сабақтардың негізгі бөлігі терминдерді, терминдік элементтерді талдауға, терминдерді қазақ, орыс, латын тілдеріне аударуға арналады [1, 5 б.]. Пәнді оқыту барысында латын тілінің грамматикасы қарастырылады: студенттер сөздің тұлғаның негізін анықтап, олармен сөзтіркестерін құрауды үйренеді. Осы ретте, грамматикалывқ материал латын тілінде қандай көлемде берілу керек деген заңды сауал туады. Латын тілісабақтарында қолданылатын М.Н.Чернявский мен А.Тубажановаңың оқу құралдарында осы әдістеме басшылыққа алынады. Демек, терминология лексикалық және тақырыптық жағынан өте тыңғылықты түрде оқытылады, клиникалық терминология мен морфологиялық пәндердің терминологиясымен байланыстырылып, пән аралық байланыс іс жүзінде жүзеге асады. Осы ретте, латын тіліндегі терминологияны оқытып, үйретудің оңтайлы жолы – ол славян, балтық, үнді, иран тілдерінің латын тілімен бірге үндіевропалық тілдердің тобына енетіндігі. Грек-латын текті терминология осы аталған барлық тілдерде ең алдымен, ағылшын тілі арқылы сәйкестендіріледі. Латын грамматикасын үйретуде басшылыққа алынуға тиіс ең басты принцип – ол латын тілінің грамматикалық категорияларын орыс және қазақ тілдеріндегі ұқсас құбылыстармен салыстыра, салғастыра отырып талдау жасау болуға тиіс. Сонымен қатар, тек латын тіліне тән грамматикалық категорияларды үйренуге баса назар аудару керек. Бұл түгелдей латын тіліне негізделген халықаралық тілдік терминологияны меңгеруге алғы шарт болып табылады. Сонымен, қорыта айтқанда, латын тілі курсын толық оқу барысында білім алушылар медициналық терминологияны меңгеріп қана қоймайды, сондай-ақ, шетелдік және отандық мәдени терминологияның мән-мағынасын да барынша толыққанды ұғынып, түсінуге мүмкіндік туады [2, 56 б.].

Әрине, медициналық оқу орындарының студенттеріне латын тілін оқытудың өз ерекшеліктері де бар. Гуманитарлық мамандықтардан ерекшелігі – медициналықжоғары оқу орындарында латын тілін оқыту қатал түрде кәсіби түрде мамандыққа бағытталған сипатта өтеді. Сондықтан да, қазіргі заманғы латын тілі оқулықтары лексикалық-тақырыптық принциптерге сәйкес құрылған және олар төмендегідей модульдерден тұрады:

1. Термин құрастырудағы ең өзекті латын графикасының элементтері.
2. Анатомиялық-гистологиялық терминология.
3. Анатомиялық терминдердің құрылымы
4. Зат есім морфологиясының элементтері
5. Сын есімдердің екі тобы. Сын есімнің шырайлары.
6. Терминологиялық сөзжасам, әдістері.
7. Клиникалық терминдердің құрылымы, жасалу жолдары.
8. Фармацевтикалық терминология және рецепт, құрылымы т.б.

Медициналық оқу орындарында латын тілін өзге пәндермен біріктіріп, кіріктіріп оқыту әдісінің ұтымдылығы айтпаса да түсінікті. Себебі, латын тілінің грамматикасы қазақ және орыс және ағылшын тілдерінің грамматикасымен салыстырыла, салғастырыла түсіндіріледі. Латын тілі шетел тілі немесе басқа тіл ретінде ғана есептелмейді, ол адамның қалыпты және

топографиялық анатомиясының жекелеген бөлігі ретінде қарастырылады. Сондықтан латын тілі физиологиялық-анатомиялық ғылымдардың ішінде ерекше орын алады. Латын тілін оқыту әдістемесі дәл және гуманитарлық пәндерді оқыту әдістемесіне мүлде ұқсамайды, сондықтан, бұл пәнді оқытуға ерекше әдіс керек, себебі бұл тілде ешкім сөйлемейді. Ең бірінші кезекте, білім алушыларды ерекше әдістермен қызықтыра білуіміз керек, әр сабақ сайын бұл пәннің жаңа қырларын тауып, таныстырып отыру қажет, латын тілінің олардың болашақ мамандықты игеруде қандай маңызы бар екенін барынша жеріне жеткізе түсіндіріп отыру қажет. Ең алғашқы кезекте, білім алушыларға адам денесінің әрбір мүшесінің орфографиялық жағынан дұрыс жазылуын үйрету керек. Студенттерге түсінікті және қарапайым тілде жоғары оқу орнында оқытылатын басқа пәндермен мысалы: орыс, ағылшын тілдерімен, анатомия, физиологиямен, қоғамдық денсаулықты сақтау негіздері пәндерімен бірлесе отырып, білім беру керек. Басқаша айтқанда, латын тілін оқытудағы ең басты мақсат - білім алушылардың медициналық терминологияны меңгерудегі құзіреттіліктерін арттыру, олардың оқып, жазып, аудара білуі, сондай-ақ, мәтіннің мәнін түсіне білуі үшін құзіреттіліктерін арттыру болып табылады. Тілдік емес оқу орнында, бір семестрге ғана бөлінген аз сағаттың аумағында латын тілін үйретудің өзіндік қиындықтары да бар. Олар: латын тіліне бөлінген кредит санының аздығы, білім алушыларда тілдік құрылымдармен жұмыс істеу қабілетінің жоқтығы. Ең алғашқы сабақтардан бастап, дифтонг пен диграфтардың айтылу ерекшеліктерін ескеру керек.

Латын тілін басқа пәндермен біріктіре оқыту қалай өтуі мүмкін Мәселен, зат есімдердің септелуі, жекеше және көпше түрлері, септеулер мен олардың түрлері, жалғаулары, сынесімдердің түрлері мен шырай категориялары т.б. тақырыптарды өту барысында, қазақ және орыс, ағылшын тілдерімен міндетті түрде салыстыра өту қажет.

Болашақта латын тілі оқытушыларының көмегімен қазақ және орыс аудиторияларындағы білімалушыларға арналып, түрлі оқу әдістемелік құралдар жасалуы қажет. Олар: оқу әдістемелік құралдар кешені: дәрісханалық және білім алушылардың сабақтан тыс өзбетіндік жұмыстарына арналған жұмыс дәптерлері, тест тапсырмаларының жинақтары, оқу және басқа да қызмет түрлерін ұйымдастыру жәнеоларды жүзеге асыру, оқу материалдарын трансляциялау әдістері (кейс-технология, желілік технология); оқу үдерісін ұтымды ұйымдастыру; бақылау және өзін-өзі бақылау жасау жолдары т.б

Қысқасы, білім алушылардың тілдік құзіреттілігін арттыру мақсатында, латын тілінің оқытылу ерекшеліктерін ескере отырып, қазақ және орыс аудиторияларында оқытудың ұтымды әдістерін таңдау қажет. Медициналық оқу орнының талаптарына сәйкес, лексикалық және грамматикалық материалдарды, минимумдарды жалпы халықаралық деңгейде қабылданған терминдерді толыққанды меңгеру үшін, кез келген оңтайлы әдістемелерді қолдану қажеттігі туады. Белгілі бір лексикалық сөздік қорды есте сақтау үшін, білім алушылар латын тілінің грамматикасы негіздерін өте жоғары деңгейде меңгерулері қажет. Грамматикалық және лексикалық минимум болашақ дәрігерлер үшін қажет терминдерді өз деңгейінде меңгеру үшін қажет. Көрнекі құрал ретіндегі мультимедиялық материалдарды жасау және ғаламтор қорындағы деректерді пайдалану латын тілін меңгеру жолындағы үдерісті оңтайландырады және қазіргі заманғы сапалы тілдік әдістемелік құралдарға қол жеткізеді.

Латын тілін қазақ және орыс топтарында оқыту нәтижесінде курс соңындамедициналық оқуорындарында латын тілін оқып-үйренудің кейбір ерекшеліктері мен тиімді жолдарын саралап, зерттейміз. Мәселен, білім алушыларға латын тілі пәнінің қай бөлімдері оқып-үйренуге қиындық тудырды; қай тақырыптар білім алушылар арасында ерекше қызығушылыққа ие болды, жалпы латын тілі курсын оқытып-үйретудің ұтымды жақтарын анықтау; латын тілін үйрету әдістемесіне кейбір түзетулер енгізу қажет деген сауалдар бойынша оқу жоспарын да қайта қарап, нақтылауға тура келеді.

Студенттердің өз бетінше орындалатын жұмыс түрлерін орындау барысында студенттің сабақ барысында алған білімін қорытындылайды және жаңа тақырып негізінде жаңа білім алады. Әрине, осы ретте ескеретін бір жайт: медициналық жоғары оқу орнындағы латын тілі сабақтарында классикалық латын тілі оқытылмайды, тек үш анатомиялық, фармацевтикалық және клиникалық терминология жүйесіне негізделген медициналық терминология оқытылады.

Міне, болашақ дәрігерлерге оқытылатын «Латын тілі» пәнінің осы ерекшеліктері өз бетіндік жұмыстарды ұйымдастыру барысында да ескерілу керек. Латын тілі сабағы барысында оқытушы бар болғаны ең негізгі оқу материалдарын ғана ұсынады және ол материалдар әрі қарай тіл үйренушінің өз бетіндік жұмыстарымен толықтырылуы қажет. Осы ретте СӨЖ ол айқын мақсатқа сай, жүйелі түрде және жоспарға сәйкес жүргізілгенде ғана оң нәтижелер беретіні айқын. Олар: СӨЖ ді ай мен апталарға негізделіп жасалу керек, СӨЖ жоспары практикалық сабақтардың тақырыптық жоспарына, сәйкес болу керек, СӨЖ ді өткізу түрі, тақырыпты таңдау және орындалу мерзімін анықтауда, өзара бәр бірімен байланысты пәндерді қатар оқу, бағалау критерийлерін анықтау жағы ескеріледі.

Өзіміз қызмет ететін Қазақстан-Ресей медициналық жоғары оқу орнында «Латын тілі» пәнінің бір ғана семестрде бір кредит мөлшерінде оқытылатын ескере отырып, таңдалып алынатын тақырыптар да маңызды болуға тиіс. Аталған оқу орнында «Латын тілі» пәнінің болашақ тіс дәрігерлері мен фармацевтерде оқылатыны ескеріліп, соған сәйкес тақырыптар да таңдалады. СӨЖ тапсырмасы ретінде студенттерге реферат пен баяндама дайындауды тапсырудың заманы кеткен сияқты. Ғаламтордың шексіз мүмкіндіктері жағдайында, бірер секунд ішінде кез келген тақырыптағы рефератты шығарып алуға болатын заманда СӨЖ-ді өткізудің жаңа түрлерін ойластыру керек. Мәселен, «Фармация» факультетінде оқитын студенттер үшін Етістік категориясын үйрету ең алдыңғы орында болу керек. Етістік категориясына қатысты барлық тақырыпты жетік меңгеру үшін, студенттерге көбіне кроссвордтар құрастыру тапсырылады. Тапсырманың түрлерін студенттер өздері ойлап табады, ең кемі 50 етістік беріледі, ватманда орындаулары керек. Мысалы, тапсырмалар мынадай болып келуі мүмкін:

1. «Стерильдеу» тұйық етістігі.
2. « Еру, еріту» етістігінің жекеше түрдегі бұйрық рай түрі.
3. «Беру» етістігінің көпше түрдегі бұйрық рай түрі.

Студент ең алдымен, кроссвордтың құрылымын жасайды. СӨЖ-ді қорғай кезінде етістіктерді көшіріп жазады. Әрине, бұл әртүрлі аталуы мүмкін: сканворд, «эстондық» кроссворд, кейворд, крисс-кросс, филлворд және т.б.

Мәселен, «Бұлшық еттердің қызметтеріне қарай атаулары» тақырыбындағы таныстырылымды дайындау барысында біз анатомияны да оқытып үйретіп отырғанымызды ұмытпауымыз керек. Студенттер өз таныстырылымдарында А.Р.Ракишевтің, Р.Д.Синельниковтың және т.б. анатомиялық атластарын пайдаланатындығы белгілі. Латын тілін оқытудағы мақсат студент бұлшық етттердің қызмет түрлеріне қарай атауларын латын тілніде дұрыс айта білу керектігіне ерекше көңіл бөлінеді [3].

Латын тілін оқып үйренуде басты назарда болуға тиіс тақырыптардың бірі - ол клиникалық терминдердің жасалу жолдары мен ерекшеліктері. Жалпы тарихи қалыптасқан деректерге сүйенсек, клиникалық терминдердің көпшілігінің жиілік кесінділерінің грек тілінен шыққандығын, кезінде бұл терминдер римдіктерге грек тілінен ауысып келгендігін білеміз.Дәрігерлік өнер, кәсіп саласында римдіктерге қарағанда гректердің қол жеткен жетістігі мен білімдері өте ұшан-теңіз. Адамдарды емдеу ғылымына үйрете отырып, ежелгі римдіктер аурулардың аттары мен емдеу әдістерін, сондай-ақ, оларды оқытушылардың тілінде ажырата білу тәсілдерін, яғни грек тілінде, дәлөзгертпестен, өздерінің ана тіліне ауыстырып алған. Осы ретте, грек терминдерінің латын тіліне ауысуы өте тиімді де ұтымды түрде жүрген. Олай дейтініміз – көптеген аурулардың аттары, мысалы грек тілінде –іа жұрнағына аяқталады, ал бұл жұрнақ латын тіліндегі зат есімдердің І-ші жіктеу түріне де сәйкес келеді. Сөйтіп, латын тіліне бейімделу грек тіліндегі сөздердің түбіріне латын тілінің жұрнақтары мен жалғауларын жалғау арқылы жүзеге асты. Осы ретте латын тіліндегі жұрнақтардың өзге тілдердегі қосымшалармен салыстырғанда алатын орны мен маңызы ерекше екенін байқауға болады. Анатомиялық терминологиямен салыстырғанда, клиникалық терминдердің көпшілігі осы жұрнақтардың көмегімен жасалып, олар өте маңызды роль атқарады. Себебі, қандай да бір патологияны анықтау барысында, дәрігер оның атауын дұрыс анықтамаған жағдайда, диагноз дұрыс қойылмауы мүмкін, себебі, клиникалық терминдерге жалғанатын жұрнақ толыққанды

мағынасы бар сөздің міндетін атқарады (мысалы: -itis қабыну дегенді білдірсе, -oma ісік деген мағынаны білдіреді) [4]. Міне, осы себептен клиникалық терминдерді құрайтын шығу тегі жағынан латын немесе грек тілдеріндегі сөздерге жалғанатын жұрнақтарды есте сақтап, сауатты түрде жазылуын үйренудің маңызды болатындығы. Біз Қазақстан-Ресей медициналық университетінде білім алушыларға латын тілі сабақтарында клиникалық терминдердің құрамында кездесетін барлық жұрнақтарды жиілігіне қарай топтап, оларды есте сақтап, терминдердің жасалу ерекшеліктеріне аса маңызды көңіл бөлеміз. Жұрнақтарды жіктеп, беретін мағынасы мен терминдер құрамында кездесетін мысалдарды қоса беріп, топтарға бөліп, түсіндіреміз. Осы ретте жұрнақтардың орыс тіліндегі аудармасын да қоса беріп, қазіргі тілімізде қолданылу ерекшеліктерімен таныстырамыз. Клиникалық терминологияның ерекшелігі де сонда: олар көптеген тілдерге өздерінің дыбыстық, грамматикалық тұлғаларын өзгертпестен, аудармасыз-ақ түсінікті болып келеді. Өзге тілдерге аударылып, қолданылуында даерекшеліктер бар. Мәселен, орыс тіліне бейімделіп,тілде қолданысқа ие болуы екі түрлі жолмен жүрген:

- Флексия әдісі арқылы қысқару жолымен: мысалы: gastritis – гастрит, scolios-is – сколиоз, infantilism-us – инфантилизм;
- Флексия бөлігінің орыс тіліндегі зат есімдердің жалғауларына сәйкес өзгеру жолымен: мысалы: erosio – эрозия, infectio – инфекция.

Кейбір жағдайларда латын тіліндегі сөздердің флексиясы орыс тілімен сәйкесболып келсе, кей сөздер ешбір өзгеріссіз, сол қалпында ауысқан. Мысалы: cardiologia - кардиология, adenoma - аденома, empyema – эмпиема. Ал, кейде латын тіліндегі флексия құбылысы толығымен орыс тіліндегі жұрнақтармен алмастырылып, орыстіліне тлолықтай латын тіліндегі түбірі де аударылған, мысалы: pastositas - пастозность, debilitas - дебильность, бірақ, мынадай түрде ауысқандары дабар, мысалы: caecitas - слепота, nasalitas - гнусавость, mutitas – немота. Орыс және латын тіліндеріндегі осындай сәйкестіктер көптеп кездеседі. Медициналық жоғары оқу орнында латын тілін мамандыққа сай оқытып, үйрету барысында жоғарыда келтірілген сәйкестіктер мен ерекшеліктерді тиімді де ұтымды жолдармен түсіндіруге тура келеді. Клиникалық терминологияның жасалу жолдарын салыстырмалы түрде түсіндіргенде ғана, қазақ және орыс аудиториясында оқытылатын латын тілі курсы өз мақсат-міндеттеріне толық жетеді.

Әдебиеттер:

1. Тубажанова А. Латын тілі және медицина терминологиясының негіздері. Медицина оқу орындарының білімгерлеріне арналған оқулық. – Алматы, 2011. – 276 б.
2. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. – М., 2007. – 448 стр.
3. Рақышев А.Р. Анатомия терминдерінің сөздігі. – Алматы., «Рауан», 1994. – 320 б.
4. Нечай М.Н. Латинский язык и стоматологическая терминология. Учебное пособие. М.,2017. – 158 стр.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Ералиева Толкин Есалиевна,
аға оқытушы
Аяпбергенова Кунсулу Сагинтаевна,
аға оқытушы
Қазақстан-Ресей медициналық университеті
Тілдік пәндер кафедрасы

Аннотация. Мақалада білім алушыларға кәсіби бағдар берудің педагогикалық-психологиялық мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылған. Еліміздегі технологиялық революцияның беталысына байланысты, таяу онжылдық уақытта қазіргі кәсіптердің жартысы жойылып кетеді деген болжам бар. Сондықтан, білім алушыларға заман сұранысына сай кәсіби бағдар беру жұмыстары барынша ғылыми-әдістемелік негізде жүзеге асуы керек.

Түйін сөздер: білім беру, кәсіби бағдар, педагогика, психология, мамандық таңдау.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и психологические возможности профессиональной ориентации студентов. По оценкам, из-за провала технологической революции в нашей стране половина нынешних профессий исчезнет в течение следующего десятилетия. Поэтому работа по профессиональной ориентации студентов в соответствии с современными потребностями должна осуществляться на самой научной и методической основе.

Ключевые слова: образование, профессиональная ориентация, педагогика, психология, выбор специальности.

Abstract. The article describes in detail the psychological and pedagogical possibilities of professional orientation in school. Due to the trend of technological revolution in the country it is expected that in the next decade will be eliminated part of the existing production. Therefore, in accordance with modern needs, professional orientation in the school should be carried out on the maximum scientific and methodological basis.

Key words: education, vocational guidance, pedagogy, psychology, choice of specialty.

Қазақстан Республикасының негізгі заңында жазылғандай, жастардың өз мүдделері мен мемлекеттің қажеттіліктеріне қарай мамандық таңдауын мақсатты және ғылыми тұрғыдан негізделген кәсіби бағдар беру жұмысы қамтамасыз етуге тиісті. Кәсіби бағдар беру – шешімі табылуға тиісті өте күрделі кешенді мәселе. Кәсіби бағдар беру саласы күрделі де алуан түрлі. Өзінің әдістемесі және мазмұны жағынан оның психологиялық, педагогикалық, дәрігерлік-физиологиялық, ал әрекеттік аумағы жағынан әлеуметтік сипаты болады. Нәтижесі қоғамның экономикалық өміріне әсер етеді. Сонымен қатар, кәсіби бағдар беру – қоғамның жұмыс күшін қайта өндірудің маңызды құралы. Ол экономикалық, әлеуметтік, идеологиялық қатынастарды қамтиды. Кәсіби бағыт беру ісін жүргізу мамандар даярлауды жоспарлаумен, халық ағарту жүйесін одан әрі жетілдірумен тығыз байланысты.

Ғылымның түрлі салаларының өкілдері бұл ұғымды әр түрлі анықтайды. Кәсіби бағдар беру, оған деген ниетті туындату, сол мамандық түрін игеруге итермелеп, өмірлік мақсат туындатар себеп-салдарын ашу, олардың заңдылық құбылысқа ие болу кезеңдерінің табиғатын талдау сықылды жүйелілік мәнге ие боларлық түрде ерекшеленуі; кәсіби бағыт беруде физиологиялық айғақтарды ескеру, мәселені жан-жақты қарастыру, мамандық таңдау проблемасының маңыздылығы бір жақты зерттелмей педагогика, психология және психофизиология тұрғысынан кешенді шешімін табуы – бүгінгі уақыт туындататын көкейкесті мәселелердің бірі.

Бұл бағытта жүргізілген зерттеулердің дені білім алушыларға кәсіби бағдар беру ісіне көптеген еңбектер арналған. Осы әдебиеттерді талдай отырып, «кәсіби бағдар» термин атауының экономист-ғалымдардың, психологтардың, социологтардың, педагогтардың, дәрігер-

лердің, философтардың лексикондарында берік орын ала тұра, аталмыш атау біртұтас мағыналық, бірегей түсінік аз. Кәсіби бағдар әрбір зерттеушілердің өзі көтерген мәселе төңірегінде түсінікпен шектеліп, көбіне оқыту жүйесімен баламалатындығы осыдан болса керек. Ал басқа бір зерттеуде (Поляков В.А.) мұның мемлекеттік, қоғамдық ұйымдардың білім алушы-жастарды халық шаруашылығы үшін қажет кәсіпке барлау мақсаттағы, атқарылар кешенді шараларына балау себебінің де жоқ еместігін айтады. Мұндай кезде бағзы бір зерттеулерде кәсіби бағдарды жеке бастың мүддесінен туындайтын ынта іспетінде қарастыру қажеттілігін де ескертеді.

Мамандық таңдау жағдайы өте маңызды, себебі ол тұлғаның өмір бойы серігі деп айтуға болады әрі тұлғаның әрі қарай даму жолдарына әсер етеді. Психологияда, педагогикада тұлғаның кәсіби өзіндік анықталуы мен мамандық таңдаудағы өзіндік бағалау мен іс-әрекетті өзіндік саналы реттеудің ерекшеліктері жайлы, оның мазмұны жайлы көп айтыла бермейді.

Адам өмірінде кәсіп таңдау, мамандықты меңгеру, кәсіпке бейімделу мәселесі үлкен орын алады. Кәсіпке бейімделу мәселесін Т.Н. Вершинина, И.К. Кряжева, М.П. Будякова, А.А. Русалинова, Л.М. Митина және т.б. көптеген ғалымдар қарастырған. Олардың айтуынша, кәсіпке бейімделуге дайындық, яғни оқу процесі кезінде кәсіпті меңгеру кезеңі мен жас маманның жұмыс ортасына қосылуы, өндірістік тәжірибе кезіндегі іс-әрекеті негіз болады. Сонымен қатар, елімізде кәсіпке бейімделу мәселесін қарастырған С.М. Жақыпов, Ж. Түрікпенұлы, Ж.А. Әбішева, Ж.Р. Тойшыбаев, Ғ. Қалназаров, Ж.Р. Баширова, А.Т. Изақов, Г.М. Кәрібаева, М.К. Бөкенчина, Ж.Ж. Бейсенова және т.б. отандық ғалымдарымыздың еңбектерін атап өткеніміз жөн.

Бүгінгі таңда мамандыққа сұраныс – жеке адамның іске жарауының басты белгісі және осы не басқа бір әрекетке бейімділік пен қабілеттілік. Ал бейімділік пен мүдделік өздері түзеліп, жеке әрекеттік үрдістерге қарай жиі өзгереді. Жастар арасында айқын сезілген тұрақты және белсенді бейімділіктер, ауыл мектептерінің білім беру деңгейінің төмендігінен және еңбекке сұраныстың жоқтығынан, сирек кездеседі. Сондықтан, оларды еңбекке баулу белгілі жүйелі дайындық арқылы орындалуы керек.

Өзінің еңбекке қатыстылығын айқындау – алуан көзқарасты, көп өлшемді және көпсатылы үдіріс. Біріншіден, бұл жеке адамның өмірінің бір ғана кезеңінде және қоғамымыздың жаңа түзеліп келе жатқан адамның алдына қоятын біртіндеп шешетін мәселе. Екіншіден, бір жағынан кісінің тікелей ұнатуы мен бейімділігінің аралығындағы теңдестікке құрастыру және екінші жағынан қолданылатын қоғамның еңбекті бөлісудегі сұраныстың болуы. Үшіншіден, бұл үдіріс кісінің өзіндік үлгілік (стиль) өмірінің түзелуі мен кәсіптік не өнерлік әрекеттің бір бөлігі. Бұл үш тәсіл осы мәселенің қазіргі үш қыры – қоғамдық, яғни нарықтық сұраныстар, адамның өзіндік қабілеті және осы екеуінің келісу амалдарының ұсыныстары. Сонда да бұлар бірін-бірі толықтыратын әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және саралаушы-психологиялық тауқыметтер болып табылады [1, 102 б.].

Психология ғылымы кәсіби бағдарға қатысты балалардың еңбекпен өзін-өзі айқындаудың дамуын бірнеше кезеңге бөледі. Солардың ең маңызды деген төртеуіне тоқталайық.

Бірінші кезең – балалық ойындар ойнағанда, бала әртүрлі кәсіптердің мәнін өзіне қабылдайды.

Екінші кезең – жасөспірімдік қиял – жеткіншектердің ұнаған мамандықтарды (ғарышкер, ұшқыш, жазушы, бизнесмен т.б.) өзінің армандық ойымен сезіну.

Үшіншісі (12-25 жас) – мамандықтарды таңдау кезеңі – әртүрлі әрекеттің (мен тарихи романды ұнатамын, әрине тарихшы боламын, конструктор боламын, ғарышқа сапар шегемін, архитектор не археолог боламын т.б.) жасөспірімдердің қызығушылығына қарай бағалануы, кейін оның қабілетіне сәйкес (мен математиканы ұнатамын, математик боламын, мен зоологияны ұнатамын, мал дәрігері боламын т.б.) ақыры құндылық жүйесінің қалыптасуына қарай таңдалып сұрыпталады. Бұл кезеңде ата- аналар мен педагогтардың балаларға көмегі өте қажет. Осы кезеңде балаларға көңіл аударылмаса, девианттық жолға түсіп, олардың ауытқуы оңай.

Әрине, мүдделік, қабілеттілік және құндылық айқын болмаса, таңдаудың адам өмірінің кез келген кезеңінде білінеді, бірақ, құндылықтың жайы қоғамдық (осы не басқа кәсіптік-әлеуметтік

құндылықты ұғыну) не өзіндік болмысын тым қорытындыланып және әдеттен кеш жетіліп әрең түсініледі. Өйткені, мүдделік пен қабілеттілік сараланып (дифференциация), ынтымақтасуы (консалидация), параллельді және өзара байланысты болғандықтан, бұл кезең ата-аналар арасында көпке созылады. Өмір сүру мен қоғам мұқтаждығы мен нарықтық сұранысты ерте түсінген жоғары сынып оқушылары өздерінің қажеттілік қабілеттілігін дамыту үшін, көбірек оқуға шұғылдануға ынталанады. Бірақ, мүмкіншіліктер жоқ. Егер болса, осы әрекеттердің жетістігін арттыру жастардың қабілеттілігін сезіндіріп, мүдделікті бекітеді. Елімізде осындай ынта-ниетке сай сұраныстарды қанағаттандыратын оқу мен білім беру жүйесі толық жолға қойылып кете қойылған жоқ. Білімге қатысты реформалар енді жүзеге асырылуда. Төртінші кезең – іс жүзінде шешім қабылдау, яғни шынымен кәсіп таңдау, мұның өзіндік екі құрамы бар:

1. Болашақ еңбегінің біліктілік деңгейін, көлемін және оған дайындалудың мерзімін анықтау мен игеру мүмкіндіктерін қарастыру.

2. Тұрмыс пен дербес өмір сүруге, өзін- өзі асырауға, үйленіп отау құруға қажетті табысы бар мамандықты таңдау [2].

Ғалымдар Е.И. Головкова, А.В. Дмитриев оқушылардың кәсіби бағдары мен бейімделуі олардың өмірлік құндылығы мен болашақ арман ойларымен қиылыстыру үшін мынадай кеңестерді ұсынады:

1. Кәсіптік бейімделу тікелей кәсіптік ортамен шектелмей, жастардың маңызды өмірлік мақсаттарымен ұштассын.

2. Қандай да бір мамандықты таңдағанда жастарды сәтті не сәтсіз лауазымды ересектердің нақтылы өмір жолдарымен таныстыру арқылы келісімді және шынайы болашақтарын қалыптастыру.

3. Мамандықты таңдағанда бозбалалар үшін ең маңыздысы келешек еңбекақы, ал, бойжеткендер үшін еңбектің қолайлы жағдайлары. Жастарды ауыр еңбекті жұмысшы мамандары (шахтер, металлург т.б.) өзіндік дербестік пен тәуелсіздікке тез жетуге мүмкіндіктерінің көптігімен қызықтыру.

4. Мектептерде қоғамдық және нарықтық еңбекті бөлісу туралы мәліметтер мен ақпараттар жоқ болғандықтан, оқушыларды арнайы кәсіпке бейімдеу мен мамандық таңдау шараларымен 10-12 сыныптарда, яғни күні бұрын таныстыру.

5. Жоғары сынып оқушыларына келешек кәсіптік және өмірлік жетістіктері, еңбек пен дербес өмірлік армандарын орындау дайындығына байланысты екенін түсіндіру.

6. Кәсіптікке бейімдеу жұмыстарын жүргізгенде өмірлік мақсат пен жоспарларға байланысты тиімді сәттіліктен басқа, жастардың әсершеңдік ерекшеліктерін де ескерген дұрыс. Бірақ бұл кеңестер бір мағыналы шешім емес [3]. Өйткені, экономикамыз қарқынды дами бастағанда әрбір кәсіпорындардың нарыққа сай технологиясы мен шығаратын өнімдері де тез өзгереді. Бұл жай кадрларға қойылатын талаптарды да көбейтеді. Сондықтан қызметкерлер мен жұмысшылардың алғашқы дайындықтары кәсіпорындарды қанағаттандырмайды. Олар әрқашан мамандықтарын шектес не басқаға айырбастау немесе біліктендіріп жаңартуға дайын болуға тиісті. Қазіргі үрейлену мен мазасыз өмір қауіптілігін ескеріп, мемлекетіміз жастарға барынша сүйіспеншілік пен бейімділік танытып, жеткіншектердің өзіндік арманын жүзеге асыруға көмектескені мақұл.

Кәсіби бағыт – өте кең ұғым, мысалы Батыс елдерінде баланы туған күннен бастап, өмірдегі жетуге дағдыландырады, ол жоғары мансапқа жетелейді. Кәсіби бағыт педагогикадан психологиядан басқа да мамандық таңдауға жан-жақты шараларды қолданады, оған кәсіби кеңесте қосылады, мұның бәрі адамның өз тағдырына бағытталған көмек. Кәсіби бағдарлама және кәсіби кеңес бұл оқушының бағдарламасы, оқушы өзбетінше бағыт алып, өзінің кәсіби мамандығын анықтауда, субъективті роль атқарады (Е.А.Климов бойынша). Кәсіби және жеке бастың өз тағдырын өзі шешуде ортақ байланыс бар, кейде олар өзара бірігіп кетеді. Ал олардың жігін ашуға тырыссақ , айырмашылығын да көруге болады.

1. Кәсіби өз тағдырын өзі шешушілік – деректі, нақты, оны ресми түрде дайындауға болады. (диплом алу және т.б.), өз тағдырын өзі шешу, ол күрделірек ұғым;

2. Кәсіби өз тағдырын өзі шешу сыртқы жағдайларға көбірек байланысты ал жеке бастың өз тағдырын өзі шешу жеке адамның өзіне байланысты.

Өз тағдырын өзі шешу тек қана өзіндік жүзеге асыру емес, сонымен қатар өзінің алғашқы мүмкіндігін кеңейту-трансцендентілену (В. Франкл бойынша): «Адам өмірінің толық мәнділігі трансцендентілену арқылы анықталады, яғни өз-өзінен шығу қабілеттілігі, ал ең бастысы-бүкіл өз өмірімде және белгілі бір нақты істе адамның жаңа мағына таба білуінде». Осылай өзін-өзі басқаруды, өзін-өзі жетілдіруді және өз трансцендентілікті мазмұн мағына анықтайды.

Кәсіби бағдар беру жөнінде жоғары сынып оқушыларымен жұмыс жүргізу нәтижесінде мектепті бітіру қарсаңында олардың көбісі мамандықты саналы таңдауға әзір, берік кәсіби талап-ниеттері болды. Кәсіби бағдар беру ісін жемісті жүргізуде мектептегі дәстүрлер мен оларды насихаттай білудің ерекше маңызы бар. Білім алушылардың әртүрлі мамандыққа қызығуының дамуы олардың қоршаған дүние жайлы білім көлеміне және өмірге көзқарасына тығыз байланысты. Білім алушылардың ынта-ықыласы мен бейімділіктерін зерттеу әдістемесі кешен болып, түрлі әдістерді қамтуы тиіс екендігі барынша айқын нәрсе: білім алушылардың оқу және еңбек әрекетін бақылау олардың ынта-ықыласын айқындау, күштерін практикада сынау, арнайы оқу және еңбек тапсырмаларын орындау.

Мектептің кәсіби бағдар беру жөніндегі жұмысының бағдары мен мазмұнын едәуір дәрежеде жергілікті жағдайлар: өндірістік айнала, аса қажет деген мұқтаждық және оларды әзірлеу мүмкіндіктері белгілейді. Сонымен қатар, кәсіби бағдар беру ісін жоспарлағанда әрбір мектепте оқушыларды таныстыру қажет болатын кәсіптер тобы бар екендігін есте сақтау керек. Сондықтан білім алушыларды мамандық таңдауға әзірлегенде олармен осы бағытта тәрбие жұмысын жүргізу қажеттігі туады. Кәсіби бағдар беру жұмысы жоспарында білім алушылардың сауда орындарында еңбек етуін белгілей отырып, біз қоғамдық пайдалы еңбекке шамасына қарай қатысу мен нақтылы жұмыс орнында жұмыс істеу олардың практикалық білік және дағдыларын қалыптастыруға жәрдемін тигізіп қана қоймай, сонымен бірге тәрбиелік сипаттағы бір қатар міндеттерді шешуге де мүмкіндік береді дегенді еске алдық: сауда саласындағы жұмысқа ынта-ықыласын ояту, жалпы еңбек коллективінде жұмыс істегенде қажет болатын кейбір мінез-құлық белгілерін тәрбиелеу (тәртіптілік, еңбексүйгіштік, жауапкершілік сезімі және т.б.).

Мамандық таңдауға әзірлеуде білім алушылар болашағын ойластыратын сабақтардың маңызы зор. Пән мұғалімдерінің кәсіби бағдар беру жөніндегі жұмысы кәсіп түрлерімен таныстырумен шектелмейді. Сөйтіп, оқыту процесі білім алушыларды саналы түрде мамандық таңдауға даярлауға көптеген мүмкіндіктер береді. Оқыту барысында білім алушыларды, олардың ынта-ықыласын зерттеп қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың кәсіптік ынта-ықыласын дамыту жөнінде жеке жұмыс ұйымдастыруға болады. Бұл жұмысты іске асырудың басты шарты мұғалімді әзірлеу болып табылады; өз пәніне байланысты ең алдымен болашағы бар және қоғамға керекті басты кәсіптерді білу; кәсіби бағдар беру және білім алушыларды зерттеу мәселелері жөнінде мұғалімдерге психологиялық-педагогикалық даярлық беру. Білім алушыларға кәсіби бағдар беруде экскурсиялардың үлкен маңызы бар, экскурсия кезінде білім алушылар нақтылы мысалдар арқылы мектепте оқылатын теорияның ауыл шаруашылық өндірісі практикасымен тығыз байланысты.

Жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар беруде ауқымды және маңызды бөлімнің бірі – ата-аналармен жұмыс және кеңес беру мәселелері. Білім алушылармен жұмыс істеу – кәсіби бағдар беру бағыттарының бірі, ал екіншісі ата-аналармен жұмыс істеу болып есептеледі: ата-аналар арасында түсінік жұмысын жүргізу, оларды балаларын еңбекке орналастыру және оқуға түсіру мүмкіндіктерімен таныстыру, ата-аналарды білім алушыларға кәсіби бағдар беру ісіне белсене қатысуға тарту. Балаларының мамандықты таңдап алуына ата-аналардың өте үлкен ықпал жасауына орай, олармен жұмыс істеудің зор маңызы бар.

Жоғарыда айтылғандардан көрінгендей, кәсіби бағдар беру ісін анда-санда жүргізілетін бірнеше шаралармен немесе оқушылардың мектепті бітіріп шығу кезіндегі түсінік жұмысымен ғана шектеуге болмайды. Білім алушыларды мамандықты таңдап алуға әзірлеу ісінде мектеп жетекші рөл атқаруға тиіс. Бірақ мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындардың қатысуынсыз

мектеп жалғыз өзі кәсіби бағдар беру мәселелерін түгелдей шеше алмайды. Атап айтқанда, мектеп нақты мамандықтарға кәсіптік жарамдылығы жөніндегі мәселелерді шешуді өз міндетіне ала алмайды, өздігінен ауданның, қаланың кадрлар жөніндегі нақты қажетін анықтай ала алмайды, демек, нақты мамандықты таңдап алу мәселесі жөнінде егжей-тегжейлі кеңес бере алмайды. Білім ордасы кәсіпорындар үшін қызметкерлер таңдап алуды да жүргізе алмайды, оның үстіне мамандардың кәсіби бейімделуін қамтамасыз ете алмайды.

Кәсіби бағдар жөнінде кеңес берудегі ұйымдасқан жұмыстың болмауы мамандық таңдауда қателіктерге соқтырады. Себебі, мектеп бітірушілер таңдаған оқу орнының оған түсушілерге қоятын талаптарын, оқу жағдайларын, арнаулы оқу орнын бітіргеннен кейін жұмыс істеуге тиісті мамандық пен кәсіптің бағыт-бағдарын жете біле бермейді. Аталынған жұмыста кәсіби бағдар беру мақсатында ерекше маңызы бар болып отырған білім алушылардың зерттелу мәселелерін қарау міндеті қойылған. Сол себепті кәсіби бағдар үшін білім алушылардың жеке басының іскерлікпен бағытталуының ерекше маңызы бар, өйткені ол оның құрмет тұтатын жұмыстары және қызмет түрлері туралы пікір айтуға мүмкіндік береді. Бұл білім алушыларды мамандық таңдауға даярлау өздігінен атқаратын жұмыс дағдыларын тікелей қалыптастыруға байланысты.

Жоғары сынып білім алушыларының өздігінен жұмыс істеу дағдыларының болмауы кәсіби бағдар беру ісін қалыптастыру үшін айтарлықтай қиындық келтіреді. Мамандық таңдауға даярлау мақсатында білім алушыларды зерттеу кезінде мамандық таңдау және тиісті даярлық алу жолында олар да ескеріліп отырылатындықтан мінез-құлықтың да (принципшілдік, тәртіптілік, еңбексүйгіштік, табандылық, көпшілдік және т.б.) кейбір белгілеріне көңіл бөлудің маңызы зор. Кәсіби бағдар беру мақсатында білім алушыларды зерттеу мәселесіне мектеп дәрігері де қатысуы заңды. Кәсіптік кеңес беру мамандық таңдауда әрбір оқушыға берілетін көмекті қамтамасыз ететін кәсіптік бағдар жүйесінің бірі ретінде мүмкіндік жасайды.

Әдебиеттер:

1. Пряжников Н.С. Профориентация в школе и колледже: игры, упражнения, опросники.-М: «Вако». 2006.

2. Саудабаева Г.С. Вопросы практической профессиональной ориентации// Технология. -2004. -№2. с. 63-64.

3. Құсайынов А. Мектеп реформасы. Дамыған елдер тәрибесі. //Егемен Қазақстан, 23 маусым, 2005. 4.Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. -Ростов-на Дону: Феникс,1996.

МРНТИ 16.01.45

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Есенжолова Санимай Абдирахимовна,
старший преподаватель
Алденгожаева Элла Саркуловна,
старший преподаватель
Казахстанско-Российский медицинский университет,
Кафедра языковых дисциплин

Аннотация. Қазіргі уақытта халықаралық қоғамдастық қоғамдық өмірдің барлық салаларын Ғаламдық компьютерлендіру процесін дамытуда. Білім беруді ақпараттандырудың қарқынды процесі барлық дамыған және көптеген дамушы елдерде жүреді. Жалпы білім берудің тиімділігін арттыру әдістері әзірленуде және үлкен ақша жаңа ақпараттық технологияларды әзірлеуге және енгізуге инвестициялануда. Бұл мақалада университеттің заманауи медициналық студенттерін шет тілдерін үйренуге дайындауда LMS Moodle электронды платформасының интерактивті құралдарын қолдана отырып, білім беру секторына арналған әдістемелер, тәжірибелер және заманауи ақпараттық технологиялар қарастырылады. Біз тілдің оңтайлы қолданылуын қамтамасыз ететін процестерге қатысамыз (мысалы, ағылшын тілі). Бұл кезеңнің өзектілігі жоғары білім берудің интернационализациясымен түсіндіріледі.
Түйін сөздер: оқыту, енгізу, әдіс, компьютер, платформа, әдістеме.

Аннотация. В настоящее время международное сообщество развивает процесс глобальной компьютеризации всех сфер общественной жизни. Интенсивный процесс информатизации образования происходит во всех развитых и многих развивающихся странах. Разрабатываются методы повышения эффективности общего образования, и большие суммы денег инвестируются в разработку и внедрение новых информационных технологий. В этой статье рассматриваются методологии, практики разработки и современные информационные технологии для сектора образования с использованием интерактивных инструментов электронной платформы LMS Moodle при подготовке современных студентов-медиков университетов к обучению иностранцев. Мы занимаемся процессами, которые обеспечивают оптимальное использование языка (например, английского). Актуальность данной статий объясняется интернационализацией высшего образования.
Ключевые слова: обучение, внедрение, метод, компьютер, платформа, методология.

Abstract. Currently, the international community is developing the process of global computerization of all spheres of public life. An intensive process of informatization of education is taking place in all developed and many developing countries. Methods are being developed to improve the effectiveness of general education, and large amounts of money are being invested in the development and implementation of new information technologies. This article discusses methodologies, development practices and modern information technologies for the education sector using interactive tools of the LMS Moodle electronic platform in preparing modern university medical students to study foreigners. We are engaged in processes that ensure optimal use of the language (for example, English). The relevance of this stage is explained by the internationalization of higher education.
Key words: training, implementation, method, computer, platform, methodology.

Инновационный подход к организации и проведению учебных курсов по иностранным языкам основан на использовании информационно-коммуникационных технологий. Это включает в себя реструктуризацию содержания и организационно-методических форм обучения, разработку современных инструментов поддержки информационных технологий и развитие образовательных процессов. Средство манипулирования цифровыми учебными материалами и организации онлайн-обучения. Преподавание иностранного языка в неязы-

ковом вузе многогранно (подготовка, воспитание, развитие) и считается неотъемлемой частью профессионального образования специалистов всех профилей. Развитие способностей и мотивации студента к профессиональному межкультурному общению определяет коммуникативную направленность уроков иностранного языка. Особенностью этой ориентации является сочетание технической деловой и социокультурной ориентаций двух ее взаимосвязанных компонентов межкультурной технической коммуникации [1, с. 29].

В последние годы методы смешанного обучения стали наиболее популярной методикой преподавания иностранных языков студентам-медикам. Эта технология включает в себя комбинацию различных методов (очное обучение, электронное обучение, самостоятельное обучение) представления материала с использованием технологии управления знаниями. Среди многочисленных электронных курсов, разработанных для студентов неязыковых специальностей, образовательный курс "Английский язык" следует рассмотреть более подробно. Он был протестирован при внедрении смешанного обучения и дистанционного обучения. Во-первых, смешанное обучение позволяет преподавателям и студентам эффективно организовывать свое время, а во-вторых, делает процесс изучения английского языка творческим, интересным и доступным. Задача преподавателя - максимально эффективно управлять и сочетать аудиторные и внеклассные занятия учащихся, управлять самостоятельной работой учащихся и работой в группах, а также предоставлять студентам онлайн-обучение на основе интерактивных инструментов для создания LMS Moodle оказывать поддержку [2, с. 159].

Blog - блог; wiki - вики; forum - форум; quiz - тест; chat - чат; Glossary - глоссарий и т.д. Виртуальная учебная среда, созданная для электронного учебного курса "Английский язык" в системе LMS Moodle, включает в себя многие из вышеперечисленных программ для управления группами студентов, разработки заданий и тестов, планирования научной и образовательной деятельности, а также общения в сочетании. Преподаватели и студенты работают вместе, чтобы обеспечить качество образования и поддержать учебный процесс с помощью осмысленного, независимого, эффективного и мотивированного подхода.

Различные оболочки виртуальных учебных сред могут быть использованы для преодоления пространственных и временных барьеров и разработки новых методов и инструментов для подготовки медицинских работников. Однако для успешной работы этих систем требуются преподаватели, способные работать с информационной средой и умеющие использовать ресурсы системы для создания аутентичных виртуальных уроков иностранного языка. Также нужно отметить, что при использовании электронного курса преподавателям приходится тратить все больше и больше времени на использование курса, выполняя все задачи эффективно и в срок. Дополнительно преподаватели могут использовать новейшие формы контроля посредством онлайн-тестирования. Используя их, преподаватели могут сэкономить много времени при проверке своей работы. Высокий уровень профессиональной компетентности специалиста достигается наличием определенного набора профессиональных навыков и умений. Знания и умения по иностранному языку успешно воплощаются в рамках коммуникативной компетенции только тогда, когда они соответствуют профессиональным навыкам и умениям [3, с. 97]. После завершения курса студент должен быть уверен в себе и уметь работать с книгами, статьями или журналами, лекциями и другими устными презентациями на профессиональные темы, связанные со специальностью студента, и должен научиться находить, понимать и извлекать необходимую ему информацию.

Проведенный анализ подтвердил большую гибкость и доступность использования электронной платформы LMS Moodle, способствующей успешному достижению цели преподавателя английского языка бакалавриата - формированию не только коммуникативных, но и профессиональных компетенций.

Блог – это дискуссионный или информационный веб-сайт, состоящий из отдельных, часто неформальных текстовых записей в стиле дневника (постов), опубликованных в Интернете. Сообщения обычно отображаются в обратном хронологическом порядке, так что самое последнее сообщение появляется первым в верхней части веб-страницы. До 2009 года блоги обычно были работой одного человека, иногда небольшой группы, и часто охватывали одну тему. В 2010-х годах появились "WordPress", которые пишутся несколькими авторами и

иногда профессионально редактируются. На WordPress поступают информаций из газет, других средств массовой информации, университетов, аналитических центров, правозащитных групп и аналогичных учреждений. Использование специальных блогов, подобных этому, в медицинских университетах считается очень эффективным, так как студенты получают самую свежую информацию в этой области из ежедневных блогов известных врачей.

Википедия – это гипертекстовая онлайн-публикация, совместно редактируемая и управляемая своей аудиторией с помощью веб-браузера. Типичная вики-страница содержит несколько страниц, посвященных темам или масштабу проекта, и может быть открыта для общественности или ограничена для использования внутри организации для ведения внутренней базы данных. Это очень полезная веб-страница для полного понимания и ознакомления с общей медицинской информацией.

Форум. Интернет-форум или доска объявлений – это онлайн-дискуссионный сайт, где люди могут вести беседы в форме размещенных сообщений. Они отличаются от чатов тем, что сообщения часто длиннее одной строки текста и, по крайней мере, временно архивируются. Кроме того, в зависимости от уровня доступа пользователя или настроек форума, опубликованное сообщение, возможно, должно быть одобрено преподавателем, прежде чем оно станет общедоступным. Для преподавания специальных терминов в медицинских университетах целесообразно использовать дискуссионный форум. Поскольку дискуссионный форум имеет иерархическую или древовидную структуру: форум может иметь несколько подфорумов, в каждом из которых может быть несколько тем. Каждое новое обсуждение, начатое в теме форума, называется потоком, и на него может ответить столько студентов, сколько пожелает. В зависимости от настроек форума пользователи могут быть анонимными или должны зарегистрироваться на форуме, а затем войти в систему для публикации. Многие форумы не требуют, чтобы пользователи входили в систему для чтения существующих сообщений.

Викторины - хорошее учебное занятие для всех возрастов. Для студентов-медиков это может проверить их понимание концепции в веселой и увлекательной форме. Мы, преподаватели Казахстанско-Российского Медицинского университета предлагаем преподавателям нашей кафедры использовать викторину в качестве упражнения для проверки модуля. Создайте интерактивный тест в PowerPoint с использованием изображений, видео и звука. Разделите группы на подгруппы по три человека и посадите первую группу впереди. Пока остальные наблюдают, задайте трем студентам вопрос, и первый, кто ответит правильно, получит очко. Задайте первой группе пять вопросов, а затем переходите ко второй группе. Продолжайте задавать вопросы каждой группе, пока все не примут участие. В финальном раунде в одном финальном раунде соревнуется самый результативный участник из каждой группы.

Kahoot - это обучающая платформа на основе игр, используемая в качестве образовательной технологии. Ее обучающие игры, также известные как "kahoots", представляют собой созданные пользователем викторины с множественным выбором, доступ к которым можно получить через веб-браузер или Kahoot также включает в себя простые викторины с помощью этой платформы очень интересно и эффективно изучать специальные термины из всех областей медицины в стиле викторины.

В заключении отметим, что использование технологий в изучении английского языка может значительно улучшить результаты обучения. Мобильные приложения, онлайн-платформы, социальные сети и другие технологические инструменты предлагают широкий спектр возможностей для практики, обратной связи и индивидуализации обучения. Они делают процесс изучения более интерактивным, мотивирующим и доступным для всех желающих освоить английский язык.

Использованная литература:

1. Кузиев С. И. Общение между врачами и медицинскими работниками: роль и ранг медицинской терминологии в хирургии, здравоохранении и истории медицины. – М.: Вестник науки и образования. – 2020. – 150 с.

2. Маслова А.М., Вайнштейн З.И., Плебейская Л.С. Английский язык для медицинских вузов. – М.: 2018. – 336 с.

3. English in Medicine: A Course in Communication Skills. – Cambridge University Press, – 2015. – 150 c.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ МЕНЕДЖЕРЛЕРІН ДАЙЫНДАУДАҒЫ ӘЛЕМДІКТӘЖІРИБЕ

Кулабаева Римма Турсыновна,
аға оқытушы
Қазақстан-Ресей медициналық университеті

Аннотация. Қазіргі таңда дүние жүзіндегі алдыңғы қатарлы елдерде білім беру жүйесі басқарушыларын кәсіби тұрғыда даярлауға басты назарда. Халықаралық тәжірибелерді зерттей келе, тек білім беру жүйесін басқару ғана емес, сондай-ақ оқытудың мазмұнын талдау да негізгі мәселе екендігін аңғаруға болады. Білім беру менеджерлерін дайындау заманауи тенденция ретінде қарастырылуы керек.

Түйін сөздер: білім беру, менеджмент, басқару, сапа менеджменті, арнайы педагогика.

Аннотация. В настоящее время в первую очередь уделяется внимание подготовке управленцев системы образования и образования в зарубежных странах. Изучив международный опыт, можно заметить, что основной проблемой является не только управление системой образования, но и анализ содержания обучения. Подготовку менеджеров по образованию следует рассматривать как современную тенденцию.

Ключевые слова: образование, менеджмент, менеджмент, менеджмент качества, специальная педагогика.

Abstract. Currently, attention is primarily paid to the training of managers of the education system and education in foreign countries. Having studied international experience, it can be noted that the main problem is not only the management of the education system, but also the analysis of the content of education. The training of education managers should be considered as a modern trend.

Key words: education, management, management, quality management, special pedagogy.

Қазақстанның білім беру жүйесі үшін әлемдік тәжірибенің маңызы зор. Әлемнің әлеуметтік-экономикалық қасиеттерін жақсы сипаттайтын мәселелердің бірі глобализация, яғни жаһандану үдерісі болып табылады. Жаһанданудың талаптары бойынша ұлттық білім беру жүйесі жаңа тұтас формаға ауысуы тиіс, бұл форманың бірі – Қазақстанның білім беру жүйесінің әлемдік білім беру ағымына ауысуы. Жоғары білім берудің әлемдік жүйедедегі интеграциясы ол – объективті дамушы үдеріс болып табылады, ұлттық білім беру жүйесін әлем деңгейінде біріктіріп, тұтас әлеуметтік жүйені құраушы ретінде қалыптастырады.

Индустриалдық қоғамнан ақпараттық (постиндустриалдық) қоғамға ауысу білімнің адам өміріндегі алатын басты рөлін анықтайды. Білім сапасы тек бір адамның ғана емес, бүкіл қоғамның да табыстылығының маңызды факторы болатындай қоғамдық өмірдің аясында қалыптасуда. Квалиметрия саласындағы белгілі маман А. И. Субетто: «XXI ғасырдың адам және қоғамының жаңа онтологиясында адам қасиеттерінің, қоғам парасатының сапасы және қоғамдағы білім беру жүйесі сапасының озық даму заңы тұрақты даму шарты болып табылады» деген [1, 44 б.].

Білім беру қызметін және басқаруды реттейтін құжаттардың бірінші тобына Қазақстан Республикасының Конституциясы және 2007 жылғы ҚР-ның «Білім туралы» Заңы жатады. Екінші – аса кеңейтілген топ, мысалы, ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының 12 жылдық орта білім туралы тұжырымдамасы және Қазақстан Республикасының үздіксіз педагогикалық білімінің тұжырымдамасы, ҚР Үкіметінің қаулысымен бекітілген білім бағдарламаларын іске асыратын Білім ұйымдары қызметінің типтік ережелері сияқты құжаттар ұсынылған. Қазақстан Республикасындағы білім жағдайы және дамуы туралы Ұлттық баяндамада (2008 ж.) «Білім беруді дамытудың заманауи кезеңінде тұрғындар үшін білім беру қызметтерінің жоғары

сапасына қол жеткізу – негізгі миссия. 2000 жылы Нью-Йоркте ең дамыған елдер, Мемлекеттер Басшылары Саммитінің Декларациясымен қабылданған мыңжылдықтың даму мақсаттарының бірі – жалпы бастауыш білімге қол жеткізу, білім беру жүйелерінің бағытында ең жоғары сапасын белсенді жетілдіру [2, 4 б.].

Жапония білім беру жүйесі бойынша әлемде бірінші орын алады. Жалпы жапондар 4 жасқа дейінгі біліміне орай жекелей жетінші орынды иемденеді (14 балл). Бастауыш білімі үшінші орынға табан тіресе (18 балл), орта білім төртінші орында (17 балл) келеді. Ал жалпы және жоғары білімі бірдей 19 баллмен екінші орынға тұрақтаған. Енді бес деңгейді толық 20 баллмен алғанда, жапондар мүмкін болған 100 баллдан 87 баллды (PTS) иемденіп отыр. Ал оның орташа (VG) баллы 17,4. Мектепке дейінгі білім беру, бастауыш білім беру, орта білім беру, жалпы білім, жоғары білім беру сапалары бойынша әлем елдері әр түрлі көрсеткіштерге ие. Оның себебі сол мелекеттің білім беру реформаларының ерекшелігінде болуы мүмкін.

Білім беру менеджменті бөлек салалық ғылым ретінде әлемнің көптеген білім беру жүйелерінде дамып келеді. Білім беру менеджерлерінің дайындауда оқу үдерісін ғылыми әдістемелік қамтамасыз етумен қатар дамыған елдердегі шетелдік тәжірибелерді қарастыру да маңыздылығын жоймайды. Әрбір ел өзінің тәжірибесімен қоса әр кезде дамыған елдердің тәжіриесін салыстыра отырып, оңтайлы тұстарын алуға тырысады, қандайда болмасын саланың дамуына тиімді әсерін тигізеді. Басқа да дамыған елдерде менеджмент бойынша басшыларды оқытуға ерекше мән беріледі. Білім беру менеджменті – әлемдегі көптеген білім беру жүйесіндегі белсенді дамыған ғылымның жеке бір саласы [3, 205 б.].

Білім беру менеджменті – жеке-тұлғалық, өндірістік, әлеуметтік, мәдени және ұйымдастырушылық оқыту үдерісін әртүрлі аспектілерде басқару. Бұл рынокқа бағдарланған, стандартты емес жағдайларды шешуге қабілетті тиімді білім беру қызметін қалыптастыратын, индивидтің, ұйымдар мен кәсіпорындардың қажеттілігіне қарай жұмыс жасайтын коммуникативтік үдеріс.

Шетел зерттеулерінде «білім беруді басқару» терминін анықтауда мынандай тұжырымдарды пайдаланылады – кәсіби белгісі бойынша біріккен адамдар тобы, басқару қызметін, сондай-ақ білім беру жүйесіндегі мақсаттарды орындайтын адамдар тобы; – осы топқа кіретін жеке тұлға: оқу орындарында басқару қызметтерін орындайтын кез келген адам (ректор-Chncellor/President/Rector; проректор Vice-Chncellor/Vice-President, Vice-Rector; декан – Den және т.б.); – оқу пәні: жалпы менеджмент және білім беру менеджменті, атап айтқанда, оқу мамандану саласы немесе жеке оқу пәні, яғни жоғары білім алу аясында (бакалавриат деңгейінде, әдетте сирек), сондай-ақ магистратура, аспирантура немесе сертификатталған қосымша білім беру деңгейінде жүргізілетін білімнің ерекше саласы. – менеджмент үдеріс; жоспарлау, болжау, ұйымдастыру, оқу үрдісін үйлестіру, оқыту сапасын бақылау, білім беру қызметінің нәтижелерін бақылау, қаржы және адам ресурстарын бақылау сияқты бірқатар ерекше іс-әрекеттер мен қызметті орындауды көздейді; – АҚШ-тағы менеджмент кәсіби құзыреттілікке, лауазымдарды бөлу және серіктестің ойлауы мен қабылдауына икемделу мүмкіндіктеріне негізделеді. Американдық студент-менеджер үшін ұйымдастырушылық мүмкіндіктерін қалыптастыру негізгі қалаушы болып табылады. Менеджерлерді оқытатын жетекші мектептер (университеттер) Пенсильвания университетінің Уортон мектебі, Гарвард, Стенфорд. Олар сонымен қатар болашақ менеджерлер үшін оқу курстарын да ұсынады. Сонымен бірге болашақ менеджерлерге көмек көрсететін арнайы ұйымдар да бар: Американдық менеджмент ассоциациясы (AMA), менеджменттің даму ассоциациясы (SM) [4, 38 б.].

Айта кетерлік жайт, қазіргі уақытта біраз дамыған елдерде білім беру менеджерлерін дайындаудың үлгісі жасалған және тәжірибеде жүзеге асырылуда. Білім беру институты, (Торонто, Канада); Білім беру институты, (Будапешт, Венгрия); Монаш университетінің білім беру факультеті, Мельбурнда, (Австралия), Сингапурдың ұлттық университеті, Лейтерлік университет, (Ұлыбритания) және т.б. Зерттеушілердің пікірінше 1980 жылға дейін мектеп директорларын дайындайтын стандарттарға қатысты ешқандай нақты ұлттық саясат болмаған. XXI ғасырдың бас тұсында мектеп басшыларын арнайы даярлаудың маңыздылығы арта бастады. Бұл уақытқа дейін бірқатар зерттеулер жүргізіліп, мектеп басшылары мектеп пен

сыныптың жақсаруына, студенттерді оқытуды айтпағанда, жағдаяттарды және оқытушыларрды бақылауда шешуші рөл атқаратыны дәлелденді [5, 3 б.].

АҚШ-та жалпы білім беру менеджменті және жоғары мектеп менеджменті саласында мамандар даярлау айтарлықтай ауқымды жүргізіліп келеді. Американдық тәжірибе зерттеушілері білім беру менеджментінің обьектісі өзіне тән ерекшеліктері және ерекше мақсаттары бар ұйым секілді оқу орны екенін көрсетеді. Білім беру менеджментінің американдық моделін дайындаудың ерекшеліктері әртараптандыру және саралау болып табылады, сондай-ақ мемлекеттік білім беру стандарттарының және мемлекет тарапынан білім беру үдерісінің сапасына орталықтандырылған бақылаудың болмауымен байланысты. Білім беруді басқару саласындағы кәсіби мамандарды дайындау жоғары білім беру орталықтарындағы жоғары білім беру кафедраларында жүргізіледі, сондай-ақ педагогикалық колледждер немесе АҚШ-тың көптеген университеттерінің факультеттерінде жүргізіледі.

Алдыңғы қатарлы елдердің бірі Канадада менеджментке яғни басқаруға арналған академиялық мүмкіндіктердің толық спектрі ұсынылған. Мамандық таңдау барысында қызығушылықтары мен қажеттілігіне байланысты студенттер қаржы, адам ресурстары, экономика, кәсіпкерлік, көшбасшылық (білім беруді басқару) электрондық бизнес және тағы басқа салалардан білім ала алады. Канадада білім беруді басқарудың артықшылықтары мынада: Канаданың халықаралық стандарттарға сәйкес келетін білім беруді ұсына отырып, Канададағы ең үздік бизнес көзі таланттар мен болашақ көшбасшыларды дамыту. Германияда мектептерді басқару жүйесі үш сатылы. Басқарудың жоғары деңгейі – осы федералдық жердің білім, мәдениет және спорт министрлігі. Орта деңгей губерния жанындағы білім мекемесі болып табылады. Оған кәсіби оқыту мектептері бағынады. Басқарудың үшінші сатысы «шульамт»деп аталады. Ол арнайы мектептер («грундшуле») мен негізгі мектептерді («хауптшуле»), сондай-ақ мүгедек балаларға арналған арнайы («зондершуле») мектептерді бақылауды жүзеге асырады. Білім беру саласындағы көшбасшы елдерде мектеп директорлары болып мектептегі іс-тәжірибесі мол және кәсіби деңгейі жоғары, даярланған адамдар тағайындалады, себебі мектеп директоры білім беру сапасын қамтамасыз етуді шешуші рөл атқаратын тұлға болып табылады [6, 82 б.]

Неміс зерттеушілері экономикалық және педагогикалық тұрғыдан дербес түрде дайындаудың тиімді ұйымдастырылған үрдісі арқылы ұйымды басқару ретінде түсіндірілетін білім беру менеджментіне назар аударады. Ағылшын-американдық ғылыми әдебиетте «білім беру мекемесін басқару» және «білім беру менеджменті» ұғымдары әдетте теңдестіріледі. «Eductionl 40 dministrtion», «school ledership» секілді жиі қолданылатын терминдер, ең алдымен, білім беру мекемелері мен білім беру жүйелеріне қатысты. XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы ағылшын тілді ғылыми дереккөздерді талдау білім беруді басқару мәселелері туралы ғылыми пікірталастың осы кезеңде үш бағытта өрбігенін көрсетеді: – білім беру саласы басшыларының рөлінде қалған педагогикалық бағыттағы қызметкерлердің кәсіби мінез-құлқының сипаттамасы; – білім беру мекемесінің оқу-тәрбие жұмысының нәтижелеріне басқару стилінің әсері; – білім беру жүйесінде көшбасшылықты оқыту бағдарламасы [4, 42 б.].

Алдыңғы қатарлы Еуропа елдерінің қорларының бірі EFMD «Менеджментті дамытудың Еуропалық қоры) осы уақытқа дейін менеджментті оқытатын 300-ден астам орталықтарды тіркеген. Америка едерінде 1300-ден астам бизнес пен менеджментке арналған түрлі мектептер болған, сонымен қатар түрлі аспектілерге қатысты көмек көрсететін мыңдаған тәуелсіз менеджер консультанттар, 10 мыңға жуық нақты тіркелген менеджерлік фирмалар болған. 70-ке жуық баспалар бизнес пен басқаруға қатысты мыңдаған еңбектер шығарған.

Сухиненко Д.Н. АҚШ-тың білім беру менеджерлерін даярлаудың формалары мен әдістерін саралай отырып, келесідей тұжырымға келген. АҚШ елінде білім беру менеджерлерін дайындау көбінесе магистратура мен доктарантурада нақты жүзеге асырылады, себебі магистратураға тәжірибесі бар мұғалімдер түседі және олар өз тәжірибелеріне сәйкес басқаруға қатысты өз пікірлері мен көзқарастары қалыптасқан деп санайды.

Біздің мемлекетіміздің кәсіби білім беру жүйесіне АҚШ-тың тәжірибесі орны ерекше. Олардың кадрларды дайындауда өзіндік ұстанымдары бар. Айта кетсек, нақты тәжірибе

бағытталған, олар түрлк жағдаяттарға құрастырылып, білім алушылардың өз бетінше шешім қабылдауына мүмкіндік тудырады. Белгілі бір кәсіби дағдыларды қалыптатырады. Жағдаяттардың құрылымына арнайы ұйымдастырылғанрефлексиялы іс-әрекет кіреді, оның нәтижесінде білім алушы теорияда алған білімін дәл сол уақытта қолданып, өз іс-әрекетін кәсіби тұрғыдан бақылап, бағалай алады. Мұндай іс-әрекетті ұйымдастырғанда, оқытушы тек теориялық білімді меңгерген емес, сонымен қатыр тәжірибесі мол болуы керек. Себебі, оқытушы мұндай кезде бақылаушы, бағалаушы тренер, консультант-эксперт рөлін атқарып, білім алушылармен тікелей байланыс орната алады [7, 132 б.].

Білім беру кадрларын басқару іс-әрекетіне даярлауда әлемдік тенденция бұрыңғы пост аумақты елдерге да қатысты болды. Зерттеуші Асқарқызы Самал өзінің «Университет жағдайында әлеуметтік-педагогикалық жұмыс менеджерлерін даярлудың ғылыми-педагогикалық негіздері» тақырыбындағы докторлық жұмысын жазу барысында Литва елінің Эдукологиялық университетінде ғылыми тәжірибеден өтті. Литва еліндегі Эдукологиялық университеті – Вильнюстегі педагогикалық жоғары білім беретін мекеме, Литвадағы ең үлкен университеттердің бірі болып саналады. Университетте педагогикаға бағытталған түрлі кадрларды дайындайды. Университет 1935 жылы мемлекеттік педагогикалық институт ретінде құрылған. Педагогика кафедрасында 3 білім беру бағдарламасы жүзеге асырылады:

1. Білім беру сапа менеджменті;
2. Білім берудегі менеджмент және көшбасшылық;
3. Арнайы педагогика.

Білім беру менеджерлерін алғашқы екі бағдарлама бойынша дайындайды. «Білім берудегі менеджмент және көшбасшылық» атты бағдарламаның негізгі ерекшеліктеріне келер болсақ, бағдарлама авторлары жұмыс берушілердің талаптарын негізге ала отырып құрастырған. Бұл жағдай жаңашылдық болғандықтан қызығушылық тудырып, жылдам жүзеге асырылған. Литва мемлекетінің Ғылым және Білім министрлігің жарлығына сәйкес, білім менеджерлеріне арналған бағдарламаны аяқтағаннан кейн келесідей құзіреттіліктерді қалыптастыру керек. Арнайы:

1. Стратегиялық менеджемент;
2. Білім беру мен оқытуды басқару;
3. Біліктілікті арттыруды басқару;
4. Білім беру орындары құрылымын және үдеріс пен ресурсты басқару. Оның ішінде жеке тиімділік, стратегиялық ойлау мен басқару, оқу дағдысы, адамдарды басқара алу, коммуникативті және ақпараттық құзіреттеліктерге баса назар аударылады.

Дәл осы құзіреттіліктерді қалыптастыру үшін төмендегідей пәндер оқытылады.

- Білім беру философиясы;
- Білім берудегі менеджмент;
- Білім беру саясаты;
- Заманауи дидактика;
- Білім беру мазмұнын басқару;
- Заманауи білім беру технологиясы [8, 36 б.].

А.Қ. Құсаиновтың басшылығымен жазылған «Система образования ведующих стран мира» атты монографияда Жапон елдеріндегі білім беру менеджерлерін дайындау процесі туралы айтылады. Осы зерттеу жұмысында ғалым А. Жунусбекова Жапон елдеріндегі білім беру менеджерлерін даярлау формаларына назар аударады [9, 44 б. Білім беру менеджерлерін даярлаудың фомалары мен әдістері тәжірибеге бағытталғандықтан нақты кәсіби мәселелерді шешеді деген пікір айтады....

Қазақстанмен тығыз байланыс орнатқан мемлекеттердің бірі – Ресей. А.И. Герцен атындағы Ресей педагогикалық университетінде білім беру менеджерлерін дайындайды. Аталмыш университеттің «Білім беруді басқару және кадрлық менеджмент»кафедрасында «Сапаны басқару» және «Білім берудегі менеджмент» профильдер бойынша мамандар дайындайды. «Сапа менеджмент жүйесінің негізінде жоғары оқу орындарының дамуын

басқару» және «Білім берудегі сапа жүйесі» атты кәсіби дайындықтың бағдарламасын дайындайды [10, 86 б.].

Қазақстандық білім жүйесі бәсекеге қабілетті, үш тілде еркін сөйлейтін, еуразиялық көпмәдениетті, әртүрлі ұлт арасында тіл табыса алатын және техника мүмкіндіктерін пайдалана алатын, базалық құзыреттіліктерді меңгерген, өзге халықтың мәдениеті мен дәстүрін қолдайтын тұлғаны қалыптастыруға бетбұрыс алды. Қазіргі таңда жеке тұлғаның құзырлығын қалыптастыру мақсатында еліміздің білім беру жүйесі нәтижеге бағытталған білім беру моделіне көшті. Жаңа білім беру моделінің жекелеме элементтері нақты білім беру тәжірибесінде көрініс тапты, жаңа оқу орындары, жаңа бағдарламалар мен оқулықтар, білім берудің жаңа әдістері мен технологиялары пайда болды.

Әдебиеттер:

1. Субетто А. И. Квалиметрия человека и образования: генезис, становление, развитие, проблемы и перспективы: Материалы XI симпозиума «Квалиметрия в образовании: методология, методика и практика» / А. И. Субетто. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2012. – 97 с.
2. Национальный доклад о состоянии и развитии образования в Республике Казахстан (краткая версия) / Б. К. Дамитов, Н. Т. Ермеков, О. И. Можаева и др. – Астана, 2018. – 43 с.
3. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: учебник /– 5 изд. – М. : Магистр : ИНФРА М, 2014. – 576 с.
4. Есенова К.А Білім беру менеджерлерін дайындау жүйесі (салыстырмалы талдау). Философия докторы (PhD) дәреж. алу үшін дайындалған дисс. – Алматы, 2021. – 221 с.
5. Bush T. Theories of Eductionl Ledership nd Mngement. - 3rd. nd. – London: Sge, 2009. – 150 p.
6. Исмаилова Е.В. Преодоление социальной апатии студенческой молодежи средствами культурно-досуговой деятельности: // Вестник. Челябинской государственной академии культуры и искусств, 2009. – С. 80-86.
7. Репина Е.А., Чернышев М.А., Анрпченко Т.Ю. Основы менеджмента: учебное пособие. – М.: НИЦ ИНФРА-М; Академцентр, 2013. – 240 с.
8. Асқарқызы С. Университет жағдайында әлеуметтік-педагогикалық жұмыс менеджерлерін даярлаудың ғылыми-педагогикалық негіздері. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайынд.дисс.. – Алматы, 2018. – 156 б.
9. Құсайынов А. Қ. Әлемдегі және Қазақстандағы білім берудің сапасы. – Алматы, 2013. – 196 б.].
10. Трапицын С.Ю. Подготовка кадров в области образовательного менеджмента в современном мире. – Спб., 2011. – 210 с.

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МҮМКІНДІКТЕРІ

Абдисадыкова Айгуль Базарбаевна,
оқытушы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аннотация. Адамның жеке дамуы өмір бойы жүріп отыратын процес. Тұлғаны қалыптастыру әдетте, адамның жеке қасиеттерін қалыптастырудың бастапқы кезеңі болып табылады. Жеке тұлғалық өсу көптеген сыртқы және ішкі факторларға байланысты жүзеге асырылады.
Түйін сөздер: бос уақыт, әуесқой еңбек, шығармашылық, ойын-сауық, демалыс.

Аннотация. Личностное развитие человека-это процесс, который происходит на протяжении всей жизни. Формирование личности, как правило, является начальным этапом формирования личностных качеств человека. Личностный рост осуществляется в зависимости от многих внешних и внутренних факторов.
Ключевые слова: досуг, любительский труд, творчество, развлечения, отдых.

Abstract. Personal development of a person is a process that occurs throughout life. Personality formation, as a rule, is the initial stage of the formation of personal qualities of a person. Personal growth is carried out depending on many external and internal factors.
Key words: leisure, amateur work, creativity, entertainment, recreation.

Адамның жеке дамуы өмір бойы жүріп отыратын процес. Тұлғаны қалыптастыру әдетте, адамның жеке қасиеттерін қалыптастырудың бастапқы кезеңі болып табылады. Жеке тұлғалық өсу көптеген сыртқы және ішкі факторларға байланысты жүзеге асырылады. Жеке тұлғаның белгілі бір мәдениетке, әлеуметтік-экономикалық тапқа және әр отбасылық ортаға тән қалауын сыртқы факторларға жатқызсақ, ішкі детерминанттарға генетикалық, биологиялық және физикалық факторлар жатады. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, жарқын, стандартты емес, ойшыл тұлғаларды қолдау және дамыту мәселесі қазіргі кезде өзекті болып отыр. Адамның демалысты белсенді пайдалануының маңыздылығы мен пайда әкелу қабілеті К. Д. Ушинскийдің еңбектерінде де қарастырылған: "ақыл-ой еңбегінен кейінгі демалыс ештеңе жасамау емес, істі өзгерту: физикалық еңбек-бұл жағымды ғана емес, сонымен қатар ақыл-ой еңбегінен кейінгі пайдалы демалыс. Ең бастысы, оқушының қолы жұмыссыз, басы ойсыз қалатын лакейлік уақытты өткізуі мүмкін болмауы керек, өйткені бұл минуттарда бас, жүрек және адамгершілік нашарлайды". Бұдан шығатыны, оқушылардың бос уақытында демалу үшін үлкен мүмкіндіктер ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның дамуының міндетті шарты болып табылады. Бос уақыт - бұл балалардың, жасөспірімдердің және жастардың жалпы адамның негізгі қажеттіліктерін сынау үшін қолайлы негіз болып саналады. Бос уақыт процесінде балаға өзін-өзі құрметтеуді қалыптастыру әлдеқайда оңай, тіпті жеке кемшіліктерді де бос уақытты өткізу арқылы жеңуге болады. Бос уақыт баланың мінезіндегі атап айтқанда, бастамашылық, өзіне деген сенімділік, ұстамдылық, еркектік, төзімділік, табандылық, шынайылық, адалдық және т.б. сияқты қасиеттерді қалыптастыруда көп маңызға ие. Бос уақыт өзінің барлық көп қырлылығымен төрт негізгі функцияны орындай алады: демалыс, қарым-қатынас, өзін-өзі дамыту.

Бос уақыт - бұл қоғамдық және тұрмыстық еңбек саласынан тыс қол бос уақыттағы іс-әрекет, соның арқасында адам өзінің еңбек ету қабілетін қалпына келтіреді және негізінен еңбек қызметі саласында жетілмейтін дағдылар мен қабілеттерді дамытуға мүмкіндік алады. Бос уақыт – бұл да іс-әрекет. Бұл адам өзіне қоятын белгілі бір мүдделер мен мақсаттарға сәйкес жүзеге асырылатын қызмет түрі. Мәдени құндылықтарды игеру, жаңа нәрселерді білу, әуесқой еңбек, шығармашылық, дене шынықтыру және спорт, туризм, саяхат – бұл бос

уақытында басқа да көптеген нәрселермен айналысуы мүмкін. Қазірі таңда жасөспірімнің бос уақытын өткізудің ең көп таралған түрі-қарым-қатынас.

Сондықтан оқушылардың даму кезеңінен бастап кездесулер мен мектептен тыс қызығушылықтар балалар үшін маңызды бола түсуде. Бұл жаңа қауымдастықтардың әлеуметтік құндылығы - баланың оған бейімделуі,оның даралығын қорғауға және бекітуге және оған интеграциялануға мүмкіндік табуы керек. Жеке тұлғаның қалыптасуына еңбек қызметінің факторлары, еңбектің әлеуметтік сипаты, оның пәндік мазмұны, ұжымдық ұйымның нысаны, нәтижелердің әлеуметтік маңыздылығы, еңбек технологиялық процесі, тәуелсіздікті, бастаманы, шығармашылықты өрістету мүмкіндігі әсер ететінін білеміз. Тәрбие тұлғаның дамуында шешуші рөл атқарады, сонымен қатар ол оның өз бетімен жұмыс жасаудағы, яғни өзін-өзі дамытудағы белсенділігін ішкі ынталандыруға көп әсер етеді.

Қазіргі уақытта "бос уақыт қызметі арқылы оқушылардың шығармашылық тұлғасын қалыптастыру" тақырыбы өте өзекті, өйткені бос уақыт өскелең ұрпақтың өмірінде өте маңызды орын алады. Бос уақыт балалардың физикалық және психологиялық дамуының маңызды факторы бола алады. Олай деп айтуымызға бос уақыттағы сүйікті іс-шаралар эмоционалды денсаулықты қолдайтыны, стресстен және кейбір мазасыздықтан арылуға ықпал ететіндері негіз бола алады. Бала үшін оңтайлы ұйымдастырылған бос уақыттың ерекше құндылығы-бұл балаға ондағы ең жақсысын жүзеге асыруға, жаңа шығармашылық қабілеттерін ашуға көмегі болып табылады. Осы мақсатқа жетудің ең үлкен мүмкіндіктері сабақтан бос уақытты қамтамасыз етеді, сондықтан осы уақыт аралығында балалар денсаулығын қалпына келтіреді, шығармашылық әлеуетін дамытады, жеке мүдделерін қанағаттандырады, мектепте оқудан демалады. Осылайша, сабақтан тыс уақытта балалардың бос уақытын ұйымдастыру мәселесі өзекті болып табылады. Балалар өздерінің жеке дамуы үшін бос уақыттарын оңтайлы пайдалана бермейді. Сондықтан балалар үшін бос уақытты дамытуға көп көңіл бөлу керек.

Балалардың бос уақытын ұйымдастырудың формалары мен әдістеріне мыналар жатады: ойын және ойын тренингі әдістері, театрландыру әдістері, бәсекелестік әдістері, тең рухани байланыс әдістері, тәрбиелік жағдайлар әдістері, импровизация әдістері. Енді осы әдістерге шағын сипаттам бере болсақ:

Бірінші әдіс-*ойын және ойын жаттығулары әдісі.* Ойын - бұл балалар мен жасөспірімдер үшін тәуелсіз және заңды әрекет түрі болып табылады. Мультфильм, ертегі сияқты ойын баланың өмірінде жиі қайталанады, бұлар оның тәрбиелік жаттығулары іспетті. Ойында антипатия мен жанашырлықты оңай анықтауға болады, мысалы, егер олар ойында құрдастарының біреуін таңдаса, өз қалауын көрсетсе ("Аксерек-көксерек", "сақина" және т.б.). Ойын оқушының білімі мен интеллектуалдық қабілетін анықтауға көмектеседі ("Не? Қайда? Қашан?", "Ғажайыптар өрісі", "ең ақылды", конкурстар, зияткерлік-танымдық ойындар және т.б.). Ойындар оқушылардың ұйымдастырушылық қабілеттерінің даму деңгейін анықтайды, сонымен қатар олардың физикалық қабілеттерін анықтайды: күш, реакция жылдамдығы, ептілік, икемділік, төзімділік және т. б.

Екінші әдіс - *Театрландыру әдістері.* Оқушылардың бос уақыттары көптеген сюжеттер мен әлеуметтік рөлдерге ие екені белгілі. Балалардың кездейсоқ қарым-қатынасы әртүрлі кештер, "Капустник", "театр бөлмесі", "мерекелік кеш" сияқты жиындар және т.б. түрінде болуы мүмкін. Және театрландыру әдісі карнавалдық, мерекелік костюмдер, салт-дәстүрлер, рәсімдер және т. б. арқылы жүзеге асырылады.

Үшінші әдіс -*Бәсекелестік әдістері.* Байқау -бұл шығармашылық күштерді табуға, іздеуге, іске асыруға және ашуға ынталандыру. Балалар жарысуды, бәсекелесуді үйрене білуі керек. Бос уақытты өткізу әрдайым өте эмоционалды, сондықтан ол экстремалды мінез-құлықты ынталандырады: толқу, белгілі бір әсер күйі, толқу, реніш және т.б. мысалы, балалар спортында, жарыстарда, ұжымдық ойындарда жанкүйерлердің "ауру" мәдениеті өте төмен. Бұл жағдайда оқушыларды қарсыластарының жеңісін лайықты қабылдауға үйрету керек.

Төртінші әдіс -*Тең рухани байланыс әдістері.* Бұл әдістер балалар мен ересектердің бірлескен іс-әрекетіне негізделген, былайша айтқанда "тең". Тәрбиеші мен тәрбиеленушілер – мектеп клубтарының, бірлестіктердің, шығармашылық үйірмелердің тең құқылы мүшелері

болып саналады. Тең рухани байланысқа негізделген балалар мен ересектерге арналған бірлескен бос уақытты ұйымдастыруда "қызыл сызық"деп аталатын нәрсені ұмытпау керек.

Бесінші әдіс -*Тәрбиелік жағдайлардың әдістері.* Тәрбиелік жағдай-бұл балалар мен жасөспірімдер үшін мұғалім арнайы жасаған жағдайлар. Мұндай жағдайлар алыс болмауы керек. Олар өмірді оның барлық қиындықтары мен қиындықтарымен бейнелеуі керек. Мұғалім қажетті жағдайдың туындауы үшін арнайы жағдай жасауы керек, бірақ жағдайдың өзі табиғи болуы керек. Бұл әдісті қолдану үшін тосынсый маңызды рөл атқарады. Мұғалімнің белгілі бір реакциясын күте алатын оқушы өзін қарсылыққа алдын-ала дайындамауы үшін және ол үшін әрекеттер күтпеген болды.

Алтыншы әдіс -*Импровизация әдістері.* Импровизация - бұл саналы емес және алдын-ала дайындалмаған әрекет, Экспромт болып табылатын әрекет. Импровизацияға еліктеу мінез-құлқы кіреді. Импровизация әдістері дайындық әдістерімен салыстырылады. Импровизация әдісі баланың толқуын тудыруға қызмет етеді, шығармашылықты дамытады.

Осылайша, бос уақытты педагогиканың белгілі бір әдісін таңдау үшін мақсаттар мен міндеттерді, сондай-ақ бос уақытты өткізудің мазмұнын анықтау қажет, және, әрине, белгілі бір әдісті таңдау оқушылардың жас ерекшеліктеріне және оқушылардың бос уақытын ұйымдастыру формаларына байланысты.

Бос уақыт қызметінің түрлері бірнеше топқа бөлінеді:

- демалыс
- ойын-сауық
- мереке
- өзін-өзі тәрбиелеу
- шығармашылық

Демалу - шаршау мен шиеленісті жеңілдетеді, демалуға көмектеседі, физикалық және психикалық күштерді қалпына келтіруге қызмет етеді деп саналады. Ол пассивті болуы мүмкін және әртүрлі деңгейлер мен белсенділік дәрежесін қамтуы мүмкін.

Бос уақыттағы **ойын-сауық** өтемақы сипатына ие, психологиялық разряд, эмоционалды разряд рөлін атқарады, балаға да, ересек адамға да әсер етуді қамтамасыз етеді. Демалыс пен ойын-сауық мереке күндері жүзеге асады.

Мерекелер өткен мен қазіргі арасындағы белгілі бір байланысқа ие, шындықты салтанатты түрде өзгерту арқылы жүзеге асырылады. Мерекелер тарих пен жеке өмірдің бетбұрыс кезеңдерінде маңызды құндылықтарды жаңартуға қызмет етеді, онда адам, кем дегенде, қысқа мерзімге, күнделікті істерден, уайымдардан босатылады, эмоционалды қарбалас өмірге енеді, көтерілуді бастан кешіреді, өз сезімдерін ашық білдіруге мүмкіндік алады.

Өзін-өзі тәрбиелеу демалыс қызметі ретінде адамдарды мәдениет құндылықтарымен таныстыруға бағытталған. Білім беру қызметі, ақыл-ой қабілеттерін, танымдық қызығушылықтарын, эстетикалық және адамгершілік сезімдерін дамытады.

Шығармашылық. Бос уақыттың ең жоғары деңгейіне шығармашылықта қол жеткізуге болады. Адамның өзін-өзі көрсетуге, шындықты өзгертуге, іздеуге, эксперимент жасауға, тануға және қоршаған әлемді өзгертуге деген терең қажеттіліктеріне жауап беретін шығармашылық болмысты, өзіне деген көзқарасты жетілдіруге, жаңасын жасауға көмектеседі. Шығармашылық бос уақытты өткізу жеке тұлғаны жаңа деңгейге көтереді – рухани құндылықтарды тұтынушыдан бастап оларды жасаушыға дейін.

Бос уақыт түрлері:

- пассивті (көрермен, тыңдаушы) ;
- белсенді (белсенді);
- ұйымдастырылған (педагогикалық тұрғыдан дұрыс пайдаланылған бос уақыт);
- стихиялық (бос уақытты пайдаланудың реттелмеген процесі);
- бақыланатын және бақыланбайтын;
- ұжымдық және жеке;
- еліктеу және шығармашылық;

- озық (ізденімпаз перспективалық қызмет) және нормативті (дәстүрлі түрде қалыптасқан модельдер).

Тұлғаның әлеуметтік дамуын қадағалау оның мәдени жетістіктерін жинақтайтын жалпыадамзаттық құндылықтарға деген нақты және жеке қатынастарының динамикасы арқылы жүзеге асырылады. Әлеуметтік-мәдени қызмет-бұл адамзат жинаған мәдениет пен тәжірибені аға ұрпақтан кіші ұрпаққа беруге, олардың жеке дамуына жағдай жасауға және қоғамдағы белгілі бір әлеуметтік рөлдерді орындауға дайындалуға бағытталған қызметтің ерекше түрі.

Бұл қызметті қоғамның әлеуметтік-мәдени институттарының жүйесі жүзеге асырады, олардың арасында Отбасы, мектеп, қоғамдық ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары және т.б. басым позицияларды алады.

Бос уақыттың келесі негізгі сипаттамалары бар:

1) бос уақыттың айқын физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік аспектілері болады;

2) бос уақыт сабақ түрін және белсенділік дәрежесін таңдау кезінде еріктілікке негізделген;

3) бос уақыт еркін шығармашылық қызметті көздейді;

4) бос уақыт жеке тұлғаны қалыптастырады және дамытады;

5) бос уақыт еркін таңдалған іс-әрекеттер арқылы өзін-өзі көрсетуге, өзін-өзі растауға және жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға ықпал етеді;

6) бос уақыт шығармашылық бастаманы ынталандырады;

7) бос уақыт құндылық бағдарларын қалыптастыруға ықпал етеді;

Шығармашылық тұлғаның дамуы-жаңа мүмкіндіктердің пайда болуының және оларды нақты шындыққа айналдырудың шексіз процесі. Мәдени-тыныңу қызметі –адам күш-қуатын іске асырудың ең бір маңызды құралдарының бірі болып саналады. Сонымен қатар ол әлеуметьтік –мәдени орта мен оның айналасындағы тиімділікті қалыптастырудың да бірден-бір құралы. Өйткені, мұндағы іс-шараларға әуесқойлық, ортақ мүдделіктен пайдап болады, сондықтан даәр субъект іс-шараның тұтынушысы ғана емес, жасаушысы ба болып табылады.

Кез-келген жағдайда, бос уақыт шеңберінде жасөспірімнің жеке басының моральдық бағдарларын қалыптастыру процесі жүзеге асырылады. Демек, бос уақытты өткізу формалары үлкен қоғамдық маңызға ие.

Жастардың белсенді тәуелсіз қызметке, оның ішінде бос уақытты өткізуге оң уәждемесін қалыптастыру өте маңызды іс болып табылады. Мәдени-демалыс қызметі әрқашан жеке тұлғаның саяси, мәдени және адамгершілік дамуының мүдделері мен қажеттіліктерінен айырмашылығы емес, қоғамдық және өндірістік қатынастарды белсенді дамыту процесінде дамиды. Қызметтің шығармашылық сипаты танымдық белсенділікті қалыптастырады, өзін-өзі тәрбиелеуге ықпал етеді. Шығармашылық, әлеуметтік тану, ішкі үйлесімділік, адалдық, білім, тәрбие және көзқарастардың кеңдігі басым құндылық бағдарларына айналады.

Әдебиеттер:

1. Омар Е. Мәдени-тиынығу жұмысы теориясы. Алматы, Эверо. 2014.
2. Жарков А.Д. Технология культурно-досуговой деятельности: Учебное пособие для студентов вузов культуры и искусств.2-е изд. перераб. и доп. – М.: Изд-во МГУК, ИПО «Профиздат», 2002.
3. Сапарова Ю.А., Ормолдаева М.А. Шоу бағдарламаларды ұйымдастыру. Шымкент, 2015.
4. Шулунова Л.И., Уалиханова А. Бос уақытты ұйымдастырудың көркемдік-педагогикалық әдістемесі. Алматы, 2015.
5. Современные технологии социально-культурной деятельности:- Учебное пособие. - Тамбов, Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2002. – 504с.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Б.Қ. Смағул, Б.Д. Сыдыхов,
[1]8D01507-Информатика мамандығының докторанты
[2]педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Математика, физика және информатика институтының директоры
Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Аннотация. Зерттеудің өзектілігі– информатика пәнін оқытуда цифрландыру үдерісінде оқытудың қазіргі жағдайын бағалайтын зерттеулердің жеткіліксіз болуы. Мақаланың мақсаты - жоғары мектептеріндегі цифрлық технологиялар қолданысының студенттердің оқу нәтижелеріне әсері мен деңгейіне талдау жасау

Түйін сөздер: цифрландыру, информатика пәні, цифрлық технологиялар, оқыту нәтижелері, тиімді әдістер.

Аннотация. Актуальность исследования является отсутствие исследований, оценивающих обучения предмета информатики в процессе цифровизации на достаточном уровне. Цель исследования – проаназировать влияние использования цифровых технологий на результаты обучения студентов и на уровень использования ими цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровизация, предмет, информатики, цифровые технологии, результаты обучения, эффективные методы.

Abstract. The topicality of the research is the lack of studies on the evaluation of the teaching of the computer science subject in the process of digitalization at a sufficient level. The purpose of the article is to analyze the impact of using digital technologies on the students' learning outcomes and on their level of using digital technologies.

Key words: digitalization, subject of computer sciences, digital technologies, learning outcomes, effective methods

Жаңа Қазақстанда әр қадам сайын жаңару, экономикалық және әлеуметтік даму жүріп жатқан қазіргі заманда цифрлық технологияның рөлі баға жетпес болып саналады. Әсіресе, білім беру саласында үлкен өзгерістер болып жатыр. Дамыған елдердің тәжірибесін пайдалана отырып, ұлтпен ғана шектелмей, оқу үрдісін жетілдіру қажеттілігі - оның алғышарты ретінде оқу процесінде цифрлық технологиялардың озық үлгілерін енгізу болып табылады.

Қазақстанда цифрлық экономиканы құруды қамтамасыз етудің жаңаша дамыту траекториясына жағдай жасау мақсатында жоғары бағдарлама білім беруде кәсіби, техникалық, жоғары білім беру мақсатында цифрлық сауаттылықты дамыту, студенттердің цифрлық сауаттылығын арттыру мақсатында мамандарды даярлау мен қайта даярлау сияқты міндеттер көзделуде. Қазақстан Ре-спубликасы (ҚР) 2017 ж. 12 желтоқсанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын бекітті. Оның мақсаты – еліміздің экономикасын дамытуды жеделдету мен цифрлық технологияларды қарқынды қолдану нәтижесінде өмір сүру деңгейін арттыруға жағдай жасау[1].. Ал. Осы міндетті жүзеге асыру үшін бізге жаңа біліммен қаруланған мамандар керек. Осы бағытта, ЖОО «информатика» мамандығына соңғы жылдары гранттар саны айрықша артып, студенттерге білім берудің сапасына жаңа талаптар қойылды. Бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға және жоғары білікті мамандарды даярлау сапасын түбегейлі жақсартуға септігін тигізеді. Цифрлық технологиялар (Digital technologies) дегеніміз - дәстүрлі ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен қатар, жақында пайда болған мобильді, бұлтты, смарт-технологияларды қамтиды Елімізде 2022 жылға қарай халықтың цифрлық сауаттылық деңгейін көтеру 83%-ға, интернетті пайдаланушылар үлесі – 82,3%-ға көтеру жұмыстары жоспарланып, жүзеге асырылды [2].

Біз бұл саланы дамытуда «Информатика» мамандықтары студенттерінің цифрлық сауаттылығын көтеруіміз керек. Бұл студенттерді күнделікті қызметте ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдан білу құзыреттіліктерін дамытуды жәәне жедел өзгермелі цифрлық сауаттылықпен жазу және оқу қабілетін біріктіру сияқты үлкен сұранысқа ие [3]. Дербес компьютерлерді еркін қолдану, оқыту процесінде информатика пәні бойынша электронды түрдегі тапсырмалардың жүйесіне енгізілген электрондық технологияларды қолдану және өз ресурстарын жаңарта алатын цифрлық сауаттылық ұғымы аса маңызды [4]. Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы (ЭЫДҰ) 16-65 жастар аралығында ересектердің цифрлық құзыреттілігін бағалау бағдарламасын іске қосыт. Бағалау PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) нәтижесінде Қазақстанның цифрлық оқу сауаттылығы бойынша 39 ел арасында 34-орында тұрғаны мәлім болды. Ал, математикалық сауаттылық бойынша 33-орынға , АКТ сауаттылығы бойынша 32-орындамыз [5]. Бұл дегеніміз, еліміздегі цифрлық сауаттылықтың төмен екендігінің айғағы. Уақыт өте цифрлық технологиялар дамып, өміріміздің ажырамас бөлігіне айналады. Сондықтан, цифрлық технологиялар – информатика мамандығы бойынша студенттер үшін ді оқытушы үшін де интернеттің өзегі, қазіргі өмірдің негізі.

Келесі кезекте, оқытуда цифрлық технологияларды қолданудың негізгі мүмкіндіктеріне талдау жасап көрелік. Көптеген дереккөздерде келесі мүмкіндіктер анықталады:

- студенттердің оқуын белсендіреді;
- оқытудың мазмұнын байытады,
- білімді меңгеруді жекелендіреді;
- студенттержің білімі мен дербестігін үлгілеуге үйретеді; -
кез келген оқу құралдарын кешенді пайдалануға дағдыланады;
- компьютер арқылы білімдерін тексеруге, қателерді анықтауға және оларды түзету жолдарын іздеуге үйретеді және т.б.

Цифрлық технологияның нақты ағымын электрондық пошта, интернет, мәтіндік хабарламалар, Facebook, MySpace, Youtube, Twitter, Skype студенттердің басқалармен қарым-қатынасын түбегейлі өзгертуге көмектесті. Цифрлық технология құралдары студенттерді мультимедиа арқылы оқытудың мынадай артықшылықтары бар:

а) берілген материалды жақсырақ және тереңірек игеруге мүмкіндік туады;

ә) білім берудің жаңа бағыттарымен тығыз байланысқа деген ынта одан да артады:

б) оқу уақытын қысқарту, уақытты үнемдеуге қол жеткізіледі;

в) алынған білімді адам жадында ұзақ сақтау және қажет болған жағдайда оны тәжірибеде қолдану мүмкіндігіне қол жеткізіледі [5, 6].

Цифрлық технологияның пайда болуы білім, ғылым, өнер, компьютерлік оқыту, жарнама, технология, медицина, математика, бизнес, ғылыми зерттеулер сияқты бірнеше кәсіби салаларда революциялық өзгерістерге әкелді. Білім беруде цифрлық технологияларды қолдану мыналарға мүмкіндік береді:

- білім беруді ізгілендіруді қамтамасыз етуге;
- оқу процесінің тиімділігін арттыруға;
- студенттің жеке техникалық құзыреттілігін дамытуға (оқу қабілеті, білімге құштарлық, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамыту, шығармашылық қабілет, алған білімдерін практикада қолдана білу, оқуға қызығушылық, еңбекке деген көзқарас);
- оқытушының коммуникативті және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға;
- компьютерлік құралдар мен ақпараттық электрондық білім беру ресурстарының көмегімен әрбір адамды жеке (дара) оқыту есебінен ашық және қашықтықтан білім беруді даралау және саралау мүмкіндіктері айтарлықтай кеңейтіге;
- оқытушыға білімді игеретін белсенді субъект ретінде қарауға, оның құндылығын сезінуге;
- студенттің жеке тәжірибесі мен жеке ерекшеліктерін ескеруге;
- студент өз бетінше білім алып, дамитын өз бетінше оқу қызметін жүзеге асыруға;

- студенттердің кәсіби міндеттерін ойдағыдай орындауы үшін олардың қазіргі тез өзгеретін әлеуметтік жағдайларға бейімделуіне ықпал ететін заманауи білім беру технологияларын қолдану дағдыларын дамытуға [7, б. 465].

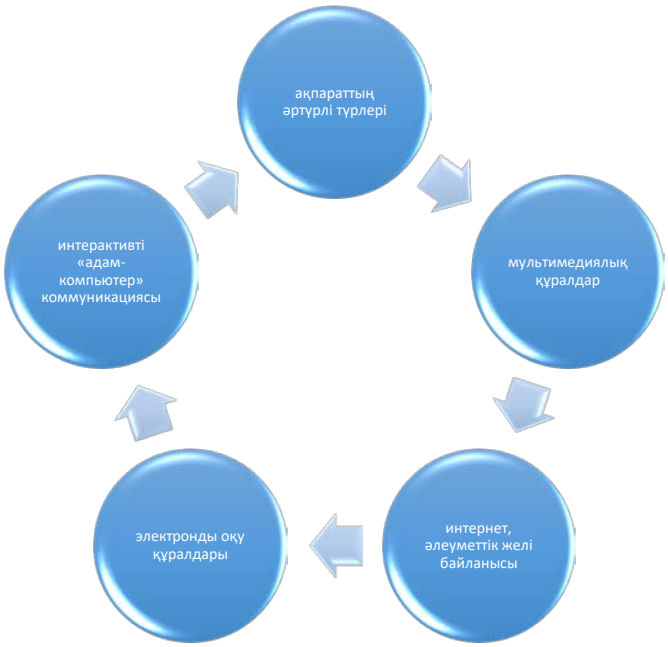
Цифрлық технологиялар – қарқынды дамып келе жатқан заманауи цифрлық технология. Оның айрықша белгілеріне мыналар жатады:

- ақпараттың әртүрлі түрлері: дәстүрлі (мәтін, кестелер, ою-өрнектер және т.б.), түпнұсқа (сөйлеу, музыка, бейнефильмдерден үзінділер, теледидарлық кадрлар, анимация және т.б.), бір бағдарламалық өнімге біріктірілген ;

- интерактивті «адам-компьютер» коммуникациясының жаңа деңгейі, онда қолданушы қарым-қатынас процесі кезінде анағұрлым кеңірек және жан-жақты ақпаратты алады;

- оқу, жұмыс немесе демалыс жағдайларын жақсартуға мүмкіндік береді;

- мультимедиялық құралдар негізінде кадрларды даярлау мен қайта даярлауды жолға қоюға септігін тигізеді.

1-сурет. Цифрлық технологияның тиімділіктері

Суретте көріп отырғанымыздай, студенттер үшін жаңа цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері мен функционалды сипаты ерекше бай. Студенттер үшін баға жетпес оқу құралы. Мультимедиялық құралдар әртүрлі білім беру бағыттарының (стильдерінің) үйлесімде қолданылуы және білім берудің және білім алудың психикалық және жас ерекшеліктері әртүрлі адамдармен қолданылуы мүмкін. Кейбір студенттер тікелей оқу арқылы білім алуды ұнатса, басқалары есту арқылы қабылдауды және басқалары көру арқылы.(бейнефильмдерді) шабыттанады. Интерактивті цифрлық мультимедиялық технологиялар академиялық қажеттіліктері бар студенттерге дәстүрлі емес ыңғайлылықты қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, олардың ақпаратты көрнекі түрде меңгеруін қамтамасыз етеді. Цифрлық технология – студенттерге дәстүрлі деректер көзінен гөрі кеңірек деректер массивін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін тиімді және перспективалы оқыту құралы; мәтінді, графиканы, диаграммаларды ғана емес, сонымен қатар дыбысты, анимацияны, бейнені және т.б. анық және үйлесімді пайдалануға мүмкіндіктер береді. Студенттердің алған ақпараттық білімді қабылдау, өңдеу және логикалық оқу деңгейіне сәйкес ақпарат түрлерін дәйекті түрде таңдауға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада жоғары мектептеріндегі цифрлық технологиялар қолданысының мүмкіндіктеріне бейімделген оқу материалдарының сапасына байланысты оқытудың тиімділігі

қарастырылады. Цифрлық технологиялар мұғалімнің оқу материалының мазмұнын, емтихан формаларын, мәтінді және басқа да байланысты есептерді тиімді қолдана білуіне, оқу процесінде практикалық мәселелерді шешу жолдарына байланысты түрліше қолданылады. Осының барлығы пән барысында логикалық ретпен енгізіледі және онымен жұмыс істеу жоспары арнайы бағдарлама арқылы студенттерге беріледі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы No 827 қаулысы. – Астана, 2017.

2. Бидайбеков Е.Ы., Гришкун В.В., Ошанова Н.Т., Сагимбаева А.Е. Особенности формирования системы обучения цифровым технологиям в образовании при подготовке бакалавров педагогического направления // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Физико-математические науки». – 2018. – No2(62). – С. 42.

3. Расулов Г.Ф. Применение цифровых технологий в образовании// ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ № 10 (113). Часть 3. 2021 – С.122-124.

4. Игенбаева Р.Т., Асанова Ж.С. Цифрлы технологиялар – креативтілікті дамытудың кепілі // Вестник академии педагогических наук Казахстана, 2019. – No4. – С. 16.

5. Исмоилова Махсума Нарзикуловна, Мавлонова Нилуфар Бахтиёровна. Использование современных информационных технологий в освоении профессиональных навыков // Актуальные научные исследования в современном мире, 2016. № 5-3. С. 143-145.

6. Исмоилова М.Н., Имомова С.Х. Роль и значение моделирования бизнес-процессов // Ученый XXI века. Международный научный журнал. № 12 (25), 2016. С. 59-61.

7. Якунин А.Ф. Информационно-коммуникационные технологии и цифровая грамотность педагога // Вестник Таганрогского института А.П. Чехова. – 2016, No1. – С. 468-471.

ПСИХОЛОГИИ СО ШКОЛЬНЫМИ УЧЕБНЫМИ ПРЕДМЕТАМИ
(из опыта работы)

Стыбаева Айгуль Шилдебайкызы,
кандидат педагогических наук,
ассоциированный профессор,
ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Андатпа. Мақалада Ақмола облысы Степногорск қаласындағы №4 мектеп-гимназия-сының педагог-психологы А.Ю. Запрягаеваның «Психология +» авторлық бағдарламасы бойынша кіріктірілген сабақтар, сыныптан тыс іс-шаралар, педагогикалық кеңестер ұйым-дастыру және өткізу туралы тәжірибесі қарастырылған.
Түйін сөздер: мектеп, кіріктірілген сабақ, педагог-психолог, авторлық бағдарлама.

Аннотация. В статье рассматривается опыт работы педагога-психолога Запрягаевой А.Ю. школы-гимназии №4 г. Степногорск Акмолинской области по организации и проведению интегрированных уроков, внеклассных мероприятий, педагогических советов в соответствии с авторской программой «Психология +».
Ключевые слова: школа, интегрированный урок, педагог-психолог, авторская программа.

Abstract. The article discusses the experience of the teacher-psychologist A.Y. Zapryagaeva of the gymnasium school №4 in Stepnogorsk, Akmola region, in organizing and conducting integrated lessons, extracurricular activities, pedagogical councils in accordance with the author's program «Psychology +».
Key words: school, integrated lesson, teacher-psychologist, author's program.

В условиях современной системы образования все больше возникает потребность в формировании у обучающихся не частных, а обобщенных умений, обладающих свойством широкого переноса, т.е. будучи сформированными в процессе изучения какого-либо предмета, они затем свободно используются учащимися при изучении других предметов и в любой практической деятельности. Целью изучения любого школьного учебного предмета является формирование целостной развитой личности, а целью всего учебного процесса – оптимизация обучения. Целостное развитие личности учащихся невозможно без знаний о человеческой природе и сущности, без социализации в обществе, без формирования коммуникативных навыков. Поэтому изучение психологии является актуальной и востребованной на современном этапе.

В решении данного вопроса большие возможности имеют интегрированные уроки, в частности, уроки по школьным учебным предметам, в которые интегрированы психологические знания. Опыт работы педагога-психолога Запрягаевой Аллы Юрьевны школы-гимназии №4 имени Л.Н. Толстого г. Степногорск Акмолинской области служит подтверждением данного мнения. Ее авторская программа «Психология +» включает в себя интегрированные уроки, внеклассные мероприятия и педагогические советы. Интегрированные уроки (от «интеграция» - объединениеводноцелое;латинскогоinteger-целый) – уроки изучения определенных тем на основе двух-трех учебных предметов [1, с. 3-5].

Интеграция подразумевает создание единого образовательного пространства предметов, изучаемых в школе. Например, уроки, подготовленные совместно педагогами казахского (русского) языка и рисования, рисования и музыки, литературы и истории.

Таким образом, интегрированный урок – это особый тип урока, который объединяет в себе обучение одновременно по нескольким дисциплинам при изучении одного понятия, темы или явления.

В основу разработки авторской программы Запрягаевой А.Ю. легли взгляды известных казахстанских психологов Ш. Альжанова, Т.Т. Тажибаева, М.М. Муканова, А. Темирбекова, С. Балаубаева, Т.С. Садыкова, М.Э. Кудайкулова, Т.С. Сабырова, Е.О. Жуматаевой, *Ж.И.*

Намазбаевой и др. об организации психологической службы в школе, об особенностях, подходах, методах работы педагога-психолога с детьми [2, с. 5-22].

Следует отметить, что в своем исследовании она не ставила задачу разработать принципиально новые подходы и методы коррекционно-развивающей работы. Ею сделана попытка обобщить передовой психологический и педагогический опыт, систематизировать существующие и применяемые на практике, психологически оправданные формы, методы и приемы коррекционно-развивающей работы. Вместе с тем, психологическое содержание уроков, внеклассных мероприятий разработаны автором самостоятельно.

Автор придерживается точки зрения психологов и педагогов о том, что интеграция психологии с учебными предметами как модель современного образовательного процесса, с одной стороны, является важнейшим фактором оптимизации учебного процесса, повышения его результативности, устранения перегрузки учителей и учащихся. С другой, материал таких уроков позволяет учащимся видеть взаимосвязь различных наук, сформировать яркое представление о мире, усвоить психологические знания, обучиться использованию данных знаний в повседневной личной и общественной жизни, что в свою очередь способствует формированию активной, творческой, самостоятельной, ответственной, толерантной личности [3, с. 117-122].

Остановимся на ключевых аспектах авторской программы «Психология +».

Цель интегрированных уроков – сформировать у учащихся представление о психологии как науке, показать ее практическое значение и возможности применения в ходе изучения школьных предметов и в повседневной жизни.

Задачи интегрированных уроков:

- формирование психологических знаний и раскрытие их значения в повседневной жизни человека;
- развитие учебных и познавательных навыков, умений;
- формирование устойчивой учебной мотивации;
- развитие рефлексивно-регулятивных и контрольно-оценочных действий.

Методы интегрированного обучения:

1. Активное использование знаний, полученных на уроках по другим предметам (привлечение понятий, образов, представлений из других дисциплин).
2. Рассмотрение комплексных проблем, которые по самой своей сути требует привлечения знаний из разных предметов (например, экологическая проблема Аральского моря).
3. Исследовательский метод (учащиеся самостоятельно сопоставляют факты, суждения об одних и тех же явлениях, событиях, устанавливают связи и закономерности между ними, применяют совместно выработанные умения).

В программе, как было указано ранее, представлены разработки интегрированных уроков, внеклассных мероприятий по психологии, а также педагогических советов продолжительностью от 45 минут до 1,5 часов. Для всех разработок характерна логичность и завершенность построения, продуманность и занимательность сюжета, доступность необходимых средств и материалов, актуальность рассматриваемой проблемы. Актуальность разработок подтверждает сама тематика, например:

1. Интегрированный урок Психология + Физика на тему «Физика в моей будущей профессии».
2. Интегрированный урок Психология + Литература «А, может быть, это и есть настоящая жизнь…» (по мотивам повести А. Грина «Алые паруса»).
3. Интегрированное внеклассное мероприятие Психология + Биология «Табак как прихоть и несчастье человека».
4. Интегрированный урок Психология + Литература «Борьба добра и зла в сердце человеческом» (по роману Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание»).
5. Интегрированный педагогический совет «Конфликты в педагогической среде: типология, содержание, причины. Приёмы снижения конфликтного напряжения в образовательной среде».

Психологическая служба в общеобразовательной школе сегодня стала одним из неотъемлемых компонентов, основной целью которой является изучение и создание условий, максимально содействующих наиболее полному раскрытию и развитию индивидуальности ребенка. Решение этой задачи невозможно без взаимодействия педагога-психолога с педагогическим коллективом в целом и конкретными педагогами, а также с учащимися и родителями [4].

И педагог-предметник, и педагог-психолог преследуют одну и ту же цель – помочь ребенку не потеряться в жизни и стать личностью, но при этом каждый из них имеет дело со своим кругом задач. Педагог-психолог, как равноправный член любого педагогического коллектива, отвечает за психическое развитие детей, их интеллектуальное, эмоциональное, коммуникативное развитие, а также за духовно-нравственное здоровье обучающихся.

В условиях постоянно изменяющегося мира такая дисциплина как «Психология», безусловно, поможет каждому ребёнку и педагогу, освоить четкие ценностные ориентиры для определения и реализации успешной жизненной и образовательной траектории. Поиск оптимальных путей формирования у детей познавательной мотивации, активизации процессов самообучения и самовоспитания, использование полученных знаний в повседневной жизни успешно может базироваться в интеграции учебных дисциплин.

Одним из направлений работы педагога-психолога в школе является психологическое просвещение учащихся. Отсюда, своевременна идея проведения интегрированных уроков, внеклассных мероприятий педагогом-психологом и педагогом-предметником с целью разнообразить форму и содержание предметных занятий, а также с целью популяризировать психологические знания, научить детей использовать полученные психологические знания в повседневной личной и общественной жизни. В качестве примера рассмотрим задачи некоторых интегрированных уроков.

Интегрированный урок «Физика в моей будущей профессии» (психология + физика). Задачи:

- расширить круг знаний учащихся, раскрыть значение и роль физических явлений;
- развить навыки устной речи, публичного выступления;
- сформировать уверенность в себе, ответственность за свои поступки и поведение;
- повысить представление ребят о значимости правильного выбора профильного обучения и организации профориентационной работы.

Ожидаемый результат:

- осознание чувства необходимости изучения дисциплины «Физика»;
- повышение уровня психологической культуры учащихся для формирования осознанного выбора будущей профессии.

Интегрированный урок «Борьба добра и зла в сердце человеческом» (психология + литература, по роману Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание»). Задачи:

- выявить причины и мотивы, побудивших героя произведения преступить законы нравственности;
- научить высказывать и отстаивать свою точку зрения;
- приобщать к общечеловеческим ценностям, формировать нравственные качества.

Ожидаемый результат:

- формирование нравственной составляющей человека, способного сохранить и развить в себе общечеловеческие ценности;
- развитие умения использовать их в повседневной жизни, поведении, общении.

Таким образом, интеграция учебного предмета физика и психологии приводит учащихся к заинтересованному, личностно-значимому и осмысленному восприятию знаний, что усиливает учебную мотивацию, помогает осознанному выбору будущей профессии, исключает дублирование, неизбежное при преподавании разрозненных предметов, позволяет эффективно использовать учебное время для личностного роста, использовать полученные знания в решении бытовых проблем.

Интегрированные уроки по литературе и психологии дают ученику достаточно широкое и яркое представление о мире, в котором он живет, о взаимопомощи, о существовании

многообразного мира духовной и материальной культуры, развивают внутренний потенциал учащихся, побуждают к активному познанию окружающей действительности, к осмыслению и нахождению причинно-следственных связей, к развитию словесно-логического мышления, мыслительных операций (анализ, синтез, сравнение, обобщение), коммуникативных навыков.

Интегрированные уроки автор предлагает организовывать как проблемную дискуссию. Если урок является вводным, то на нем необходимо обозначить проблемные вопросы, которые будут рассматриваться на последующих уроках. На обобщающем уроке можно сформулировать вопросы, которые учащиеся будут рассматривать самостоятельно во внеурочное время.

Коррекция отклоняющегося поведения учащихся, наряду с профилактикой, входит в содержание деятельности психологической службы общеобразовательной школы. Раннее курение традиционных и электронных сигарет среди детей и подростков является одной из злободневных проблем современного общества. В авторской программе А.Ю. Запрягаевой имеется разработка интегрированного внеклассного мероприятие «Табак как прихоть и несчастье человека», который включает в себя знания по психологии и биологии. Мероприятие рассчитано на 1,5 часа и направлено на расширение знаний учащихся о физиологическом вреде курения; историческом и юридическом аспектах проблемы табакокурения; воспитание у учащихся ответственности за своё здоровье; формирование устойчивого, сознательного и негативного отношения к курению.

Для коррекции поведения и отдельных черт характера автор рекомендует применять методы групповой психокоррекции, например, групповые дискуссии (биографические, тематические, интерпретативные), разыгрывание ролевых ситуаций, так как в ситуационно-ролевых играх отрабатываются модели решения проблемных ситуаций и адаптивные формы поведения. Автор также отмечает, что, планируя интегрированный урок или мероприятие, учитель и педагог-психолог, прежде всего, должны подготовить пространство для комфортной работы учащихся. Это наиболее важное условие успешной работы. Детям должно быть комфортно, выполняя задания учителя, как в психологическом, так и в физическом плане.

Работа педагога-психолога с педагогическим коллективом в системе психологической службы школы, также нашла отражение в рассматриваемой авторской программе. Рассмотрим краткое содержание интегрированного педагогического совета «Конфликты в педагогической среде: типология, содержание, причины. Приёмы снижения конфликтного напряжения в образовательной среде».

Задачи: раскрыть проблему конфликтов в педагогическом общении, освоить способы и приёмы бесконфликтного общения.

Ожидаемые результаты:

- совершенствование коммуникационной компетентности педагогов, нахождение конструктивных способов общения с учащимися и коллегами;
- обучение блокировке конфликта – переведению его из плоскости деструктивных, в плоскость конструктивных взаимодействий.

Автор в своей разработке предлагает способы бесконфликтного педагогического общения – формирование высокого уровня педагогического профессионализма и мастерства, обучение приемам выхода из конфликтных ситуаций без умаления собственного достоинства.

Организация эффективного педагогического взаимодействия требует также устойчивого эмоционального состояния. Поэтому, одним из способов профилактики конфликтных ситуаций среди участников педагогического процесса, по мнению автора, является формирование положительного психологического климата.

Интеграция психологии с учебными предметами как модель современного образовательного процесса, с одной стороны, является важнейшим фактором оптимизации учебного процесса, повышения его результативности, устранения перегрузки учителей и учащихся. С другой стороны, материал таких уроков позволяет учащимся видеть взаимосвязь различных наук. Именно такая технология позволяет педагогу-психологу соединить теоретическое, научно-мировоззренческое содержание обучения и его практическую составляющую. Благодаря

комплексному интегрированному психологическому сопровождению происходит развитие личностной и социальной компетентностей учащихся и педагогов [5, 113-115].

В решении данного вопроса также большое значение имеет анализ развития и совершенствования профессиональной компетентности педагогов, поэтому учителя и школьный психолог должны тщательно анализировать проведенные интегрированные уроки. Им необходимо учитывать все достоинства и недостатки организованной работы, чтобы своевременно внести коррективы и тем самым, повысить эффективность образовательного процесса.

Таким образом, интеграция – это средство получения новых представлений на основе традиционных предметных знаний. Проблема интеграции актуальна как для теории, так и для практики. Её актуальность продиктована новыми социальными запросами, предъявляемыми к школе, и обусловлена изменениями в сфере науки.

Интеграция психологии с другими учебными дисциплинами строится на принципе сотрудничества через формирование новых знаний, нового опыта в ходе совместной работы педагога-психолога и каждого из участников взаимодействия.

Интегрируя предметы, важно найти такой угол зрения, при котором обыденные факты становятся удивительными. Для этого необходимо использовать неожиданные предметы для наглядного представления, личные примеры, показ видеороликов, загадочных рисунков или фотографий для обсуждения. Интегрированные уроки дожны иметь различные формы проведения, в том числе нестандартные.

Условием интеграции, то есть правильного соединения объединяемых компонентов учебного процесса, является выполнение определенных действий, которые изначально носят творческий характер. Отсюда, на интегрированных уроках происходит активизация познавательной и творческой деятельности, становление мотивации на получение новых знаний. И главное здесь – не получение знаний в готовом виде, а самостоятельный поиск и постижение, когда знания интересны ребенку из-за новизны, необычной подачи посредством примеров из повседневной жизни людей, героев произведений. В данном случае он усвоит учебный материал и будет помнить его в течение жизни.

Интегрированные уроки также позволяют существенно сэкономить время на занятии; разнообразить формы преподнесения, закрепления и обобщения материала; сделать обучение более занимательным и красочным; побуждают интерес и стимулируют познавательную активность ребёнка, способствуют формированию критического мышления детей.

В заключении следует отметить, что представленный в авторской программе материал имеет большое практическое значение, заслуживает внимания и может быть использован в работе учителей-предметников, заместителей руководителей по воспитательной работе, педагогов-психологов.

Список литературы:

1. Конспекты интегрированных уроков гуманитарного цикла. 5-7 класс /Под редакцией А.Б. Малюшкина. – Москва: Сфера, 2010. С. 3-5.
2. Гартман Ю.Ф. История развития психологической службы Казахстана и стран дальнего и ближнего зарубежья: книга для педагогов-психологов, преподавателей средних специальных и высш. учеб. заведений. – Караганда: Полиграфист, 2015. – 206 с.
3. Мананбай Г.А., Бекенова Г.С. Интегрированный урок как средство повышения интереса и мотивации как учеников, так и учителей // Инновации в науке: Материалы XIII международной научно-практической конференции № 11(60). – Новосибирск: СибАК, 2016. – С. 117-122.
4. Воробьева О.А. Психолого-педагогический комфорт как условие воспитания гармонично развитой личности в образовательных учреждениях нового типа. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.dissercat.com/content/psikhologo-pedagogicheskii-komfort-kak-uslovie-vospitaniya-garmonichno-razvitoi-lichnosti-v- (дата обращения: 15.10.2022)
5. Криволапова Е.В. Интегрированный урок как одна из форм нестандартного урока // Инновационные педагогические технологии: материалы II Международной научной конференции. – Казань: Бук, 2015. – С.113-115.

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ ФИЛОСОФИЯСЫ

Шканова Б.Ә.,
филология ғылымының кандидаты, профессор,
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті;
Магауова А.Т.,
аға оқытушы,
Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті

Аннотация. Мақалада қазақ халқының ұлы ойшыл ақыны Абай Құнанбаевтың шығармаларындағы «толық адам» мәселесі және оған қол жеткізуде уақыт құндылықтарын дұрыс пайдалана білу туралы философиялық ой-толғамдарына талдау жасалған.

Түйін сөздер: «толық адам» түсінігі, ғақлиат – қарасөздер, философиялық лирика, ғибрат сөздер, рухани өнеге.

Аннотация. В статье проанализированы философские размышления о проблеме «всесторонного человека» и правильном использовании времени в ходе его достижения, также умение считаться с особенностями времени в произведениях казахского акына-мыслителя Абая Кунанбаева.

Ключевые слова: понятие «всесторонний человек», слова-назидания, философская лирика, поучительные речи, духовные ценности.

Abstract. The article analyzes philosophical reflections on the problem of a “comprehensive person” and the proper use of time in achieving it, as well as the ability to consider the peculiarities of time in the writings of the Kazakh poet-thinker Abai Kunanbayev.

Key words: the concept of “comprehensive person”, enlightening phrases, inspirational lyrics, educational speeches, spiritual values.

Абай – қазақ поэзиясының
күн шуақты асқар биігі.
М.Әуезов

Абай – мұрасы адамзаттың асыл қазынасы. Абай - тұтас әлем, оның аспаны биік, көкжиегі кең, тереңі тұңғиық, ұшы-қиырына көз жетпейтін ғаламат дүние. Адамдар оны ғұмыр бойына игере алмай келе жатқан қазына, әлі де сан ұрпақтың еншісіне тиесілі, әр қырынан жарқырай берер, жайыла берер киелі арна.

Абай шығармалары – адамгершіліктің, имандылықтың, биік парасаттың сыр сандығы. Ол - өлең құдіреті, сөз мәйегі, ғылым, пәлсапа, тарих, этнография, ұстаздық өнеге, психология, ән, инабат өлшемі тәрізді адам баласының рухани өмірінің барлық салаларына мол үлес қосуымен кемеңгер ойшылдық дәрежеге көтерілген тұлға.

1909 жылы Кәкітай Ысқақұлының жинауымен Петербургтегі Ілияс Бораганскийдің баспаханасынан жарық көрген жинағы арқылы Абайдың 164 өлеңі (8000-дай өлең жолы), 45 қара сөзі, 3 дастаны («Ескендір», «Масғұт», «Өзімнің әңгімесі»), 64 аудармасы бізге баға жетпес мұра боп жетіп отыр. Сонымен қатар Абай - өнерпаз, сазгер. Оның 28 әні (70 нұсқада айтылады), 3 күйі де («Торы жорға», «Май түні», «Абайдың желдірмесі») оқырманға танымал. Саясаттың кедергісімен қалың жұртшылыққа жетпеген өлеңдері мен танымал айтулы өлеңдерінің көптеген шумақтары кейінгі кезде жарияланып жатыр. Сондай-ақ «Ақ толқын» атты күйін де жақында «Хабар» арнасынан өнер зерттеушілерінің ауыздарынан естіп қалдық.

Данышпан ақынның философиялық ой-толғамдарын, поэзия, проза әлеміне әкелген жаңа стилін, өзіне дейін болмаған жаңа тақырыптарын, сөз мағыналарын сан қырынан ашып, терең қолдану шеберлігін пайымдап түсіну, түйсіну - оқырман санасын көкке қалықтатар ғаламат дүние. Ұлы ғұлама шығармаларын терең зерделей оқуда негізгі ұстанар бағытымыз – осы арналар болса керек-ті.

Ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың:

«Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы, ерінбе.
Адамдықты көздесең,
Жаттап тоқы көңілге»,

- деген сөзі Абайдың ұлылығын, оның шығармаларының көркемдігін тану үшін бір оқып шығу аз, оның мазмұнына бойлап, қайталап оқып, таңырқана таңдану керектігін нұсқайды. Оның құпия кілті, ой сыры қайталап оқығанда ғана ашыла берер сан қабатты қасиетті қазына.

Ұлы ойшылдың көтерген басты мәселелерінің бірі – адамды жас кезінен бастап оқып, білім алуға және өнер үйренуге үндеуі, нәтижесінде, рухани жан-жақты дамыған, толық адам болу дәрежесіне жету проблемасы. Ол жеке тұлғаның рухани биік дәрежеге көтерілу сатыларын өлеңдерінде де, қара сөздерінде де үнемі атап көрсетіп отырады. Мысалы:

Әуелде бір суық мұз – **ақыл** зерек,
Жылытқан тұла бойды ыстық **жүрек**.
Тоқтаулылық, талапты шыдамдылық,-
Бұл **қайраттан** шығады, білсең керек.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,
Сонда **толық** боласың елден бөлек.
Жеке-жеке біреуі жарытпайды,
Жол да жоқ жарыместі «жақсы» демек.

Ақыл да, ашу да жоқ, күлкі де жоқ,
Тулап қайнап бір жүрек қылады әлек.
Біреуінің күні жоқ біреуінсіз,
Ғылым сол үшеуінің жөнін білмек, -

дей келіп, адамның басты қасиеттері - ақыл, қайрат, жүректің – әрқашан да Ғылыммен байланыста ғана толық болатындығын уағыздайды.

Ұлы ойшыл:

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, ойы орамды
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін,-

немесе

Мақсұтым – тіл ұстартып, өнер шашпақ,
Наданның көзін қойып, көңілін ашпақ.
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер,
Думан, сауық ойда жоқ әуел баста-ақ,- деп,

өзінің негізгі арманы – толық адам тәрбиесін – адамның еңбекқор, білімді, достыққа адал болуын , жалқау, мақтаншақ даңғаза болмауын өз шығармаларында да, сонымен бірге, аудармаларында да басты нысанаға алып отырады. «Қалың елі қазағына», үміт артар жастарға үлгі болсын деген шығармаларды ғана аударып жеткізді, білімді дарытуды, «жақсыдан үйреніп, жаманнан жирендіруді» көздеді.

Ақынның басты идеясының бірі, шығармаларына алтын арқау болып отыратын дүние – уақыт философиясы. «Көзі ашық, көкірегі ояу» толық адам болу үшін оқырманына уақыттың маңызын, оны дұрыс пайдалана білуін және оның өтпелілігін ұғындыруға күш салды.

«Біреудің кісісі өлсе, қаралы ол» өлеңінде:

Туғанда дүние есігін ашады өлең,
Өлеңмен жер қойнына кірер денең.
Өмірдегі қызығың бәрі өлеңмен,
Ойласаңшы бос қақпай елең-селең,

- дей отырып, адам өміріндегі өлеңнің ролімен қатар, уақыттың да соншалықты қымбат екендігін, оны босқа өткізбеуіне кеңес береді.

Ақын өнер-білім мәселесіне келгенде, «Ғылым таппай, мақтанба», «Әсемпаз болма әрнеге», «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» сияқты көптеген өлеңдерінде білім алып, өнер үйренуді жас кезден бастау керектігін айтады. Мысалы, «Ғылым таппай, мақтанба» өлеңінде ақыл берер ғұламалардың... «Сөзін оқы және ойла, Тез үйреніп, тез жойма, Жас уақытта – көңіл гүл»,- деп, өнер, білім алып, оны ойына, бойына сіңіру үшін жас кезеңнің маңызды екендігін атап көрсетеді. Немесе,

Жасымда ғылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ержеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім,
Бұл махрұм қалмағыма кім жазалы,
Қолымды дөп сермесем, өстер ме едім?

- деп, өзінің орны толмас өкінішінің кейінгіге сабақ болуын қалайды.

Адам өміріндегі маңызды кезең - жар таңдау мәселесіне келгенде, жастарға:

Жасаулы деп, малды деп байдан алма.
Кедей қызы арзан деп құмарланба.
Ары бар, ақылы бар , ұяты бар
Ата-ананың қызынан қапы қалма,- деп, кеңес береді.

«Бір сұлу қыз тұрыпты хан қолында» өлеңінде:

«... Кәрі жас дәурені өзге тату емес, Епке көнер ет жүрек сату емес», « Біреуі - көк балдырған, бірі - қурай, Бір жерге қосыла ма қыс пенен жаз?»,- малына сатып қыз алған шалды аяусыз сынға алады. «Екі көңіл арасы - жылшылық жер, оны қайтіп қосады ол ант атқан?»,- деп, ақын уақыттың құдіретін, уақытпен санаса білуді ескертеді.

Ұлы Абайдың әдеби-философиялық мұрасында «Ғақлиат» атанған Қарасөздері - өз алдына бір байтақ әлем. Ол қарасөздерінде де уақыттың маңызын, құндылығын үнемі ескертіп отырады.

Жетінші қарасөзінде:

«Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Бұлар тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақүй бола алмайды. Һәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі – білсем екен демектік... «ол немене?», «бұл немене?»...,-деп, ... бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі – жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен деген. ...Жан бізді жас күнімізде билеп жүр екен. Ержеткен соң, күш енген соң, оған билетпедік. Жанды тәнге бас ұрғыздық...», -деп, «қайран жұртының» дүние-мал жинаудан аса алмай қалатындығына күйінеді, әз ұмырын өнер-білімге арнамайтындығын, ойшылдыққа талпынбайтындығын сынайды.

Он тоғызыншы қарасөзінде:

«Адам ата-анадан туғанда есті болмайды, естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады»,- дей отырып, адамның есті, білікті, білімді болуы үшін, оның өмір бойы ізденісте болуын, үйрену үшін уақыт шексіздігін ескертеді.

Сонымен қатар, Төртінші қарасөзінде: «Адам баласы жылап туады,кейіп өледі. Екі ортада, бұ дүниенің рахатының қайда екенін білмей, бірін-бірі аңдып, біріне-бірі мақтанып, есіл өмірді ескерусіз, босқа, жарамсыз қылықпен, қор етіп өткізеді де, таусылған күнде бір күндік өмірді бар малына сатып алуға таба алмайды.

Қулық саумақ, көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ – өнерсіз иттің ісі. Әуелі құдайға сыйынып, екінші өз қайратыңа сүйеніп, еңбегіңді сау, еңбек қылсаң, қара жер де береді, құр тастамайды», - деп, адам баласына қас-қағым ғұмырын бос өткізбей, еңбекпен, пайдалы іспен айналысып, бір-бірімен «кемді күнді» ауызбіршілікте «тату» өткізуге кеңес береді.

Ақынның қарасөздері хақында сөз еткенде, қазақ әдебиетіне әкелген стильдік жаңалығын айта кетуді жөн көрдік. Қарасөздері - қазақ әдебиетінде бұрын-соңды болмаған ерекше жанр. Қарасөздері арқылы халықтың салт-дәстүрі, тарихы, философиясы мен педагогикасынан мол мәлімет бере отырып, өз ой-толғамдарын да ортаға салады. Сондай-ақ тағы бір ерекшелігі автор қарасөздерді оқып отырған адам алдында отырғандай етіп баяндайды, оқырманды әңгімелесушіге айналдырады. Әдеби бұл шеберлік оқырманды өзіне баурап, мәтінді асқан қызығушылықпен қабылдауына мүмкіндік береді.

Ақынның уақыттың маңызын, өтпелілігін терең талдай жазған философиялық лирика жанрына жататын өлеңі - «Сағаттың шықылдағы емес ермек».

Адамның өмірі жайлы жазылған бұл өлеңінде Абай сағатты, оның шықылдағанын өмірдің тоқтаусыз, толассыз өтіп жатқанын білдіретін уақыт өлшеуші қақында қолданады.

«Сағаттың шықылдағы емес ермек,
Һәмишә өмір өтпек ол білдірмек.
Бір минут бір кісінің өміріне ұқсас,
Өтті, өлді, тағдыр жоқ қайта келмек.
Сағаттың өзі ұры шықылдаған,
Өмірді білдірмеген, күнде ұрлаған.
Тиянақ жоқ, тұрлау жоқ, келді, кетті,
Қайта айналмас, бұрылмас бұлдыр заман.
... Күн жиылып ай болды, он екі ай жыл,
Жыл жиылып, қартайып қылғаны бұл.
Сүйенген, сенген дәурен жалған болса,
Жалғаны жоқ бір тәңірім, кеңшілік қыл»,

- деп, өлеңдегі минут, сағат, күн, ай, жыл қандай өлшемдермен өлшенсе де, уақыт үнемі ілгері жылжи беретіндігін, оның үздіксіз зымырап өтіп жатуы заманның бірқалыпта тұрмайтынын, өзгеріп отыратынын, өткен өмірдің қайтып келмейтінін танытады.

Өлеңдегі «һәмишә» сөзі - парсы тілінде: ылғи, үнемі, әрқашандеген түсінік береді. /Абай Энциклопедиясы, 641-бет/.

Мәңгілік тұрғысынан алғанда, бір адамның өмірі – бір минут, қас қағым уақыт қана екендігін, сол қысқа өмірді түкке тұрғысыз ұсақ қулық, «алты бақан алауыздыққа», өнбес дауға шығындамай, ақылмен ойлап, баянды, көңіл толарлық іспен айналысуға арнауға үгіттейді. Мына өтпелі жалған дүниеде абыройлы іс қылуға «жалғаны жоқ тәңірден» - Алладан – медет сұрайды. Осынау ізсіз, баянсыз уақыт кеңістігін қайырлы ететін артыңа, ұрпағыңа қалдырар адал еңбек пен үлгі-өнеге екендігін насихаттайды.

Қорыта келе айтарымыз, «Өлді деуге бола ма, айтыңдаршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған», - деп ақын өзі жырлағанындай, оның мұралары уақыт кеңістігінде маңызын

жоймай, ғасырдан-ғасырға жалғаса беретін бүкіл адамзаттық қазына. Ақын шығармаларының аса бір құнды ерекшелігі – өзі өмір сүрген кезеңмен, сол кездегі тарихи оқиғалармен шектелмейді, олар бүкіл адамзат өмірімен, кешемен, бүгінмен, ертеңмен астасып жатуында. Қай кезең ұрпағына да мол рухани бағдар, үлгі, өнеге.

Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық қылған жалықпас,
Үйретуден балаға, -

деген ақынның ғибрат сөздері күні бүгін де бізбен сырласып, бағыт беріп, жөн сілтеп отырғандай.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абай (толық шығармалар жинағы) 1,2-том, Алматы, 1999
2. М.Әуезов Қазақтың бас ақыны (ғылыми мақала), Алматы, 1999
3. Абай Энциклопедиясы, Алматы, «Атамұра», 1995
4. Қ.Бітібаева Абай шығармаларын оқыту, Алматы, 2004
5. Б.Шканова Әдебиеттану және әдістеме мәселелері, Орал, 2011

ЗАТТЫҚ-ДАМЫТУШЫ ОРТА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ

Манкеш Ақсауле Ержанбаевна,
п.ғ.д., профессор.
Бекмұрза Дариға,
7М012 Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 1курс магистранты,
Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасы,
Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

Аннотация. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың заттық дамытушы орта негізінде танымдық дағдыларын дамытудың жолдары баяндалған. Зерттеу барысында автор отандық және жақын шетелдік авторлардың аталмыш тақырыптағы еңбектеріне талдау жасаған.
Түйін сөздер: заттық дамытушы орта, танымдық, мектеп жасына дейінгі бала.

Аннотация. В статье изложены пути развития познавательных навыков дошкольников на основе предметно-развивающей среды. В ходе исследования автором проведен анализ работ отечественных и зарубежных авторов по данной теме.
Ключевые слова: предметно-развивающая среда, познавательная, дошкольник.

Abstract. the article describes the ways of developing cognitive skills of preschool children based on the material developing environment. In the course of the study, the author analyzed the works of domestic and foreign authors on this topic.
Key words: material developing environment, cognitive, preschool child.

ҚР Үкіметінің «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделінің» (2021) басты міндеттерінің бірі педагогикалық процесті ғылыми негізде жетілдіру жолымен мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мазмұнын өзгертуге жағдай жасау[1]. Мектепке дейінгі кезең – мектепке дайындық сатысы, баланың өмірлік маңызды дағдыларын дамыту кезеңі. Ендеше, бала өміріндегі мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту тәсілінің ұйымдастырылған іс-әрекетінен баланың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, әр баланың әлеуетін барынша дамытуға жағдай жасауға қарай өзгеруі тиіс[2]. Балалардың дамуындағы маңызды факторлардың бірі – олардың қабілеттерін қалыптастыруға қолайлы жағдайлар жасап, бала қабілетін арттыратын қолайлы заттық кеңістіктік дамытушы ортасын ұйымдастыру, құру болып табылады. Заттық дамытушы орта - бұл баланың рухани және дене дамуының функционалдық үлгідегі мазмұны, оның іс-әрекетінің материалдық объектілерінің жүйесі.

Мектепке дейінгі ұйымның дамытушы заттық-кеңістіктік ортасы білім беру ұйымы деп балалар үшін қауіпсіз және олардың жеке дамуына ықпал ететін материалдарға толы әр түрлі заттар мен ойындарға толы ұтымды ұйымдастырылған және эстетикалық безендірілген орта болып табылады. Л.С. Выготский “мектеп жасына дейінгі баланың дамуы материалдық шындықпен, яғни қоршаған ортамен қарым-қатынас орнатудан басталады” деп атап көрсетсе, Н.В. Микляева “болашақта баланың дамуы адамгершілікті, әлеуметтік тәжірибені және айналадағы заттармен, адамдармен қарым-қатынасты қалыптастыруға әсер ететін әлеуметтік білім беру ұйымдарында жүзеге асырылады” деп пікір қосты.Мектепке дейінгі ұйымдардың маңызды міндеті педагогикалық процесті жетілдіру және әрбір баланың шығармашылық қызметін қамтамасыз ететін, баланың өз белсенділігін көрсетуге және өзін барынша толық іске асыруға мүмкіндік беретін дамытушы ортаны ұйымдастыру арқылы балалармен білім беру жұмысының дамытушы әсерін арттыру болып табылады [3, 253 б.].

Қазіргі уақытта отандық педагогика мен психологияда мектепке дейінгі ұйымдарда дамытушы ортаны құру негізінде балаларды тәрбиелеу мен оқытудың бай тәжірибесі жинақталған: ерте және мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дамытушы ойыншықтар мен дидактикалық құралдар жүйесін құру; балалар мен ересектер үшін неғұрлым қолайлы жағдай жасау мақсатында мектеп жасына дейінгі ұйымдардың интерьерінің сәулеттік-

жоспарлау шешімдерін қалыптастыру; дамытушы ортаны құру қағидаттары негізінде мектеп жасына дейінгі ұйымдағы педагогикалық процесті материалдық-техникалық қамтамасыз етуді өзгерту. Жоғарыдағы зерттеулердің ерекшелігі –балалар мен ересектердің жеке тұлғаға бағытталған өзара әрекеттесу моделіне сүйене отырып, оны педагогикалық процесте ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін қарастыратын дамытушы ретінде заттық-кеңістіктік ортаны құруға көбірек көңіл бөлу [4,109 б.].

Заттық-кеңістіктік орта мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы маңызды фактор болып табылады. Баланың жеткілікті дамуы үшін,балалар жарқын, әсерге толы әлемді қабылдауы үшін жағдай жасау қажет. Балабақша топтарында заттық-кеңістіктік (ойын) ортаны құру баланың жеткілікті дамуы үшін, жетекші іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін қажетті шарт болып табылады: заттық және сюжеттік-бейнелеу ойындары, танымдық және өнімді іс-шаралар.

Заттық-дамытушы орта-бұл тәрбие, ынталандыру және даму функцияларын қамтитын ашық жүйе. Бұл процесс статикалық болып табылмайды, балалардың жасына байланысты өзгеріп отыруы керек: Қауіпсіздік - бұл балаларды жағымсыз және қауіпті жағдайлардан қорғауға мүмкіндік беретін бірінші кезектегі талап. Көпфункционалды - балалардың әртүрлі оқу іс-әрекеттерін өткізуге және белсенділікке қатысуға мүмкіндігі болуы үшін. Мысалы, экрандар, жұмсақ жиһаздар, спорттық төсеніштер, интерактивті жүйелердің барлық түрлері кіреді. Кешенді - дамыту, оқыту, ойын процестерін ұйымдастыру, спортпен шұғылдану, сауықтыру іс-шараларын өткізу үшін әртүрлі құралдарды қамтиды. Балалар дамуға, шығармашылықпен айналысуға, "эксперименттер" жүргізуге, топтарда және ашық ауада кедергісіз қозғалуға, өз ойын білдіруге қабілетті болуы керек. Қолжетімділік - барлық балалар, денсаулық жағдайына қарамастан, тақырыптық ортаны, ойыншықтарды пайдалана алады, әртүрлі іс-шараларға қатыса алады.

Сауатты құрылып, ұйымдастырылған заттық дамытушы орта балалардың өз қабілеттері мен мүмкіндіктеріне деген сенімділігін, тәуелсіздігін, бастамашылығын, мақсаттылығын, шығармашылығын тәрбиелейді. Бұл орта тиімді болуы үшін, ең алдымен, балалардың жас ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін ойын жабдықтарымен толтырылуы керек. Заттық дамытушы орта төмендегідей үш бұрышқа негізделіп құрылса, балалардың шығармашылығын дамытып, жағымды көңіл-күй сыйлап, ұжымдық қарым-қатынасқа түсуге тәрбиелейді.

Драматизация бұрышы - балалар өз рөлдеріне кіріп, ертегі арқылы, ойын арқылы балалардың тілдерін дамыту. Сахналау сабақтарында жазбаларында қандай да бір мәтінді жандандыру мақсатында педагогқа шығарманы кейіптендіру немесе сахналау жағдайы туғызылған. Сол себепті, ертегі, болмаса өленді оқыған алғашқы минуттарда –ақ, оның мазмұнына орай шағын спектакль ұйымдастырып жіберу тиімді. Балаларды бірнеше топқа бөліп рөлдерді ойнатуға болады. Ал педагог қолындағы бет перделер арқылы уақытын үнемдеп, сабақтың әсерлі болуына ықпал етеді.

Кітап бұрышында балаларға арналған 3-4 кітап болуы керек, бірақ әрқашан бірдей атаудағы бірнеше данада. Әдетте, кітаптың бұрышында балаларға таныс басылымдар орналастырылады, кітаптардан басқа қалың қағазға жапсырылған бөлек суреттер болуы

мүмкін. Кітаптар аздаған мәтінмен, үлкен түрлі-түсті иллюстрациялармен болуы керек. Таныс бағдарлама ертегілері, балалар рифмалары бойынша тығыз негіздегі кітаптар (5 парақтан аспайды) Динамикалық элементтері бар кітаптар (қозғалатын көздер, терезелерді ашу және жабу және т.б.).Кітап-панорамалар (бүктелетін декорациялары бар, қозғалатын фигуралар) Жиналмалы кітаптар, соның ішінде қолмен жасалған кітаптар.Тікелей қоршаған орта объектілерін бейнелейтін объектілік суреттер (жиһаз, киім, ыдыс-аяқ, жануарлар), ең қарапайым сюжетті сюжеттік суреттер (файлдық шкаф түрінде болуы мүмкін. Балаларға жақын тақырыптарды көруге арналған тақырыптық альбомдар («Ойыншықтар», «Ертегілер», «Үй жануарлары» және т.б.).

Табиғат бұрышындағы өсімдіктер мен жануарлар мектеп жасына дейінгі баланың әлі қалыптаса қоймаған зейінін аударатын және сыртқы пішімі жағынан тартымды болғаны абзал. Өсімдіктер мен жануарлардың бірнеше түрі болғаны дұрыс; балалар бақылау нысанынан тек жалпы ұқсастықты емес, сондай-ақ жеке айырмашылықтарын да көретін болады, бұл олардың тірі ағзалардың қайталанбайтыны және әртүрлі болатыны туралы негізгі түсінікті қалыптастырады. Өсімдіктер мен жануарлар бала денсаулығына ешқандай зиян келтірмейтіндей қауіпсіз болуы тиіс. Балалар мекемесінің ғимаратында, өсімдіктер мен жануарлардың қалыпты дамуы мен өсуіне барлық мүмкіндік жасаған жөн. Табиғат бұрышын мекендеушілерді орналастыруда бірінші кезекте олардың биологиялық ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, қамқорлық жасаған дұрыс. Осылай бөлме өсімдіктері (қазтамақ пен кактус және т. б.) күн сәулесінің мол болуына мұқтаж, оларды бөлменің ең жарық жеріне қою керек, бұлардан басқаларының (Түйін шегіргүлі) тікелей күн сәулесін қабылдауы нашар. Табиғат бұрышын мекендеушілерді күтуге жұмсалатын күш пен еңбек ету түрі мектеп жасына дейінгі баланың жас мөлшеріне сай (тәрбиешінің жетекшілігімен) болуы керек. Сондықтан өсімдіктер мен жануарлардың қоректенуі мен қатты күтімді талғамайтын түрі іріктеп алынады. Топтық бөлме шартты түрде үш аймаққа бөлінеді:

- орташа белсенділік аймағы: "таным орталығы"; "кітап орталығы"; "табиғат орталығы"; "ойын-сауық математикасы орталығы";
- орташа белсенділік аймағы: "Құрылыс Орталығы"; "қауіпсіздік орталығы"; "бейнелеу қызметі орталығы"
- жоғары белсенділік аймағы: "қозғалыс белсенділігі орталығы"; "музыка орталығы"; "театр орталығы"; "ойын орталығы"; "кезекшілік орталығы".

Балалардың бағдарламаларды игеруі жеке қарқынмен жүреді (минимакс принципіне сүйене отырып: материал мүмкін максимумға сәйкес беріледі, ал игеру талаптары оқытудың келесі кезеңінен өту үшін қажетті минимумға сәйкес келеді).Тікелей білім беру іс-әрекетінің серіктестік нысаны қызмет кеңістігін белгілі бір ұйымдастыруды көздейді: жұмысқа, талқылауға, зерттеуге тең қатысуға шақыратын дөңгелек үстел жағдайына барынша жақындау. Білім беру үдерісін құруда білім беру үдерісін құрудың кешенді-тақырыптық және пәндік - орталық модельдерінің жағымды жақтары пайдаланылды: ересектердің көзге көрінбейтін ұстанымы, балалардың белсенділігінің әртүрлілігі, пәндік материалды еркін таңдау.

Мектепке дейінгі кезеңде балалардың дамуы мен зияткерлік дамуы тез қарқынды жүреді. Баланың мектепке дейінгі кезеңінде ақыл-ойы және эмоционалды интеллектісі дами бастайды. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамыту білім беру үдерісінде және іс-әрекеттерде дамиды. Балалардың эмоционалды интеллектісін дамытуға арнайы ойын әдістері пайдаланылды. Мысалы: «Не өзгерді?», «Артығын тап», «Суретін сал», «Алақанмен сурет саламыз» т.б.

Сонымен қатар оқу қызметінде ертегітерапиясы әдісі қолданылды: «Дюймовочка», «Қар патшайымы» т.б. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды көңіл-күйін көтеру мақсатында изотерапия әдісін пайдаландық. Сурет салу үшін карандаш, борлар, субояқтар қолданып «Көңіл-күй түсін суреттеу», «Эмоциялар сызықтарын сызу»т.б. тақырыптарда сурет салынды.Мектеп жасына дейінгі балалардың көңіл-күйін көтеру мақсатында сюжеттік-рөлдік әдісі арқылы қуыршақ театрын дайындап, балаларды кейіпкерлердің рөлдерін сомдады. Мектеп жасына дейінгі балалар кейіпкерлердің эмоционалды көңіл-күйін дәл берумен қатар

кейіпкердің ішкі сезімдерін білуге үйренеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісі бірлескен іс-әрекеттер негізінде де жүзеге асырылады: ойын, сурет салу, мүсіндеу, жапсырмалау, құрастыру, т.б. Мысалы сурет салудан «Монотопия», «Саусақпен сурет салу» әдістері арқылы сурет салғызып, балалар өз көңіл-күйлерін қолданған түстер арқылы білдіріп отырады.

Зерттеу жұмысы Астана қаласында «Алматы» бөбекжай-балабақшасында жүргізілді. Зерттеу жұмысының мақсаты – Астана қаласында «Алматы» бөбекжай-балабақшасында білім берудің негізгі жалпы білім беру бағдарламасын жүзеге асыру болып табылады. Мектепке дейінгі білім беру ұйымының қызметі жалпыға қол жетімді. Балабақша 205 баланың бір мезгілде болуына арналған. Бақылау тобы ретінде «Ертөстік» ортаңғы тобы алынды. Топта 30 бала бар. 17қыз, 13 ұл. Жақын жерде мектеп, саябақ, кітапханалар, балалар шығармашылығы орталықтары орналасқан. Бұл қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық кезінде артықшылық береді. Физикалық белсенділікке деген қажеттілік дене шынықтыру залы мен балабақша топтарындағы көптеген спорттық жабдықтардың арқасында қанағаттандырылады.

Әр топтың жатын бөлмелері, ойын бөлмелері, шешінетін бөлмелер және санитарлық бөлмелері бар.Бақылау кезінде балалардың жалпы дамуына арналған мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік дамыту ортасының сапасын бағалау «балалық шақ» бағдарламасының авторлары ұсынған 5 көрсеткіш бойынша жүргізілді: 1) барлық балалардың белсенді дербес қызметке қосылуы; 2) әрбір баланың сүйікті, қызықты іспен шұғылдану мүмкіндігі; 3) балалар арасындағы жанжал деңгейі; 4) балалардың өзіндік қызметінің өнімділігі; 5) балалардың жағымды эмоционалды көңіл-күйі [9]. Бағалау шкаласы:-жоғары деңгей –сапа балалардың жартысынан көбінде айқын көрінеді, балалар іс-әрекетінің барлық түрлерінде және режим сәттерінде көрінеді;

-орташа деңгей –сапа өте айқын көрінбейді, ол балалардың жартысынан азына тән, ол өте жиі емес және тек балалар іс-әрекеті мен режим сәттерінде көрінеді;-төмен деңгей –сапа дерлік көрінбейді, ол тек жеке балаларда, балалар іс-әрекетінің 1-2 түрінде және режимдік сәттерде байқалады.Көрсеткіш бойынша балалардың жалпы дамуына арналған мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік дамыту ортасының сапасын бағалау нәтижелері:-«барлық балалардың белсенді дербес қызметке қосылуы» көрсеткіші бойынша: жоғары деңгейде 72 бала (52%), орташа –47 бала (34%) және төмен деңгейде -тек 19 бала (14%);-«балалар арасындағы жанжал деңгейі» көрсеткіші бойынша: жоғары деңгейді тек11 бала (8%), орташа деңгейді –13 бала (10%) және төмен деңгейді (яғни жанжалды көрсетпейтін) көрсетеді-114 бала (82%);-«балалардың өзіндік қызметінің өнімділігі» көрсеткіші бойынша: жоғары деңгейде 44 бала (32%), орташа 81 бала (59%) және төмен деңгейде –тек 11 бала (8%) бар. Балабақшада заттық - дамытушы ортаны ұйымдастырған кезде білім беру процесіне қатысушылардың барлығының күрделі, көп қырлы және жоғары шығармашылық қызметі қажет. Әрі қарайғы жұмыс мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында заттық - дамытушы ортасын ұйымдастырудың инновациялық тәсілдерін іздеуді, сондай-ақ ата-аналардың осы мәселеге деген қызығушылығын дамытуды және өзара әрекеттесуге деген ұмтылысты ынталандыруды қамтиды. Осылайша, нәтижелі ұйымдастырылған заттық-дамытушы орта, балаларға жаңа әсер қалдырып, танымдық және шығармашылық дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың зияткерлік және әлеуметтік дамуына мүмкіндік беріп, баланың өз бетінше белсенді әрекетке түсуіне ықпал етері сөзсіз.

Әдебиеттер:

1.Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі. 2021ж. 15-наурыз. №422. Астана

2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы [Электрон. ресурс].- 2023.- https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249

3.Доронова Т.Н., Доронов С.Г. Игрушки для развития детей раннего возраста: предметно-методический сборник для занятий и игр с детьми раннего возраста: учеб. пос./ Т.Н. Доронова,–М.: дети XXI века, 2005. – 62 с.

4.Павлова Л.Н. Раннее детство: предметно-развивающая среда и образование : учеб. пос. / Л.Н. Павлова. – М. : Университетская книга, 2004. –109 с.

УРОК БИОЛОГИИ КАК КЛЮЧ К ПРЕОДОЛЕНИЮ РАСТИТЕЛЬНОЙ СЛЕПОТЫ И ПОБУЖДЕНИЮ ИНТЕРЕСА

Наурзалина Аружан Баурджановна,
магистрант 2 курса по специальности «7М01505 – Биология»
Семенихина Светлана Фаритовна,
к.п.н., доцент педагогики
Кафедра биологии АРУ имени К.Жубанова

Аннотация. В статье предлагается общий обзор о явлении растительной слепоты, являющееся метафорическим выражением, которое описывает склонность или нежелание человека обращать внимание на растения и их важность в окружающей среде. Урок биологии может быть отличным средством для устранения «слепоты» к растениям, то есть недостаточного знания или интереса к ним. Важно создание урока, которое будет интересным, вдохновляющим и практическим, чтобы ученики могли осознать значение растений в мире и природе.
Ключевые слова: растительная слепота; осведомленность; урок биологии; влияние; интерес.

Аннотация. Мақалада адамның өсімдіктерге көңіл бөлуге бейімділігін немесе құлықсыздығын және олардың қоршаған ортадағы маңыздылығын сипаттайтын метафоралық өрнек болып табылатын өсімдік соқырлығы құбылысына жалпы шолу жасалады. Биология сабағы өсімдіктердің «соқырлығын» шешудің тамаша тәсілі болуы мүмкін, бұл өсімдіктер туралы білімнің немесе қызығушылықтың болмауы. Оқушылардың өсімдіктердің дүниедегі және табиғаттағы маңызын түсінуі үшін сабақты қызықты, шабыттандыратын және практикалық етіп құру маңызды.
Түйін сөздер: өсімдіктер соқырлығы; хабардарлық; биология сабағы; әсер ету; қызығушылық.

Abstract. The article offers a general overview of the phenomenon of plant blindness, which is a metaphorical expression that describes a person's tendency or reluctance to pay attention to plants and their importance in the environment. A biology lesson can be a great way to address plant “blindness,” which is a lack of knowledge or interest in plants. It is important to create a lesson that is interesting, inspiring and practical so that students can understand the importance of plants in the world and nature.
Key words: plant blindness; awareness; biology lesson; influence; interest.

Растения окружают нас повсеместно, мы можем встретить их в парке, школьном дворе, в саду, вдоль аллеи и т.д. Все мы знаем, но не все замечают как растения играют важную роль в жизни человека и окружают нас повсюду. Важно осознавать роль растений в нашей жизни и уделять должное внимание их сохранению и уважению. Растительная слепота может привести к недооценке их ценности и ухудшению состояния окружающей среды.

Слепота к растениям или растительная слепота (англ. plant blindness) - понятие, предложенное биологами Джеймсом Вандерси и Элизабет Шусслер в 1999 году. Оно описывает отсутствие осознания и узнавания растений в окружающей среде людьми, а также недостаточное понимание и важности растений в экосистеме. Согласно исследованиям, понятие растительной слепоты отражает широко распространенные предубеждения и невнимательность людей к растениям, особенно в сравнении с животным миром. Это может отрицательно сказываться на биоразнообразии и приводить к неправильному использованию растений. Устранение растительной слепоты важно для сохранения биоразнообразия и понимания экологической роли растений.

«Растительная слепота» - это термин, используемый для описания явления, при котором люди склонны не замечать и недооценивать важность растений в своей жизни и окружающей среде. Эта концепция обсуждалась и исследовалась в различных научных и образовательных

контекстах с целью повышения осведомленности и понимания роли растений в экосистемах и благополучии человека [1, с. 598].

Многие люди имеют ограниченное знание о растениях и их ролях в экосистеме. Они могут считать растения только декоративными или средством для получения продуктов питания, игнорируя важные аспекты, такие как их влияние на климат, водный баланс, питательность почвы и поддержание биоразнообразия.

Эта склонность может быть вызвана недостаточным образованием о растительном мире, отсутствием интереса или недооценкой важности растений в нашей жизни. Большинство людей склонны обращать внимание на животных, потому что они более мобильны и вызывают больше эмоционального отклика.

Несоответствие осведомленности о растениях означает, что уровень знаний или информированности о растительном мире у разных людей, групп или организаций различается. Это может проявляться в разном понимании сортов, видов, характеристик растений, их биологических особенностей, экологической роли и использовании.

Несоответствие осведомленности о растениях может иметь практическое значение, например, при сельском хозяйстве, садоводстве, охране окружающей среды и природных ресурсов. Важно, чтобы люди, работающие в этих областях, обладали актуальными и точными знаниями о растениях, чтобы принимать эффективные решения и обеспечивать устойчивое ведение сельского хозяйства и управление природными ресурсами [2, с. 422].

Игнорирование растений людьми может иметь серьезные последствия для окружающей среды, биоразнообразия и самого человека.

- Уничтожение экосистем: Растения являются основой большинства экосистем и играют важную роль в поддержании биоразнообразия. Игнорирование растений может привести к нарушению экологического равновесия и гибели растительного мира.

- Сокращение кислорода: Растения являются основным производителем кислорода на планете. Игнорирование растений может привести к уменьшению их численности и сокращению процесса фотосинтеза, что в конечном итоге может привести к ухудшению качества воздуха и уровню кислорода.

- Потеря лекарственных растений: Многие лекарственные препараты создаются на основе растений. Игнорирование значимости растений может привести к исчезновению некоторых видов и потере потенциальных исцеляющих свойств.

- Экономические потери: Растения являются основой многих отраслей экономики, таких как земледелие, лесопромышленность и туризм. Игнорирование растений может привести к истощению природных ресурсов, сокращению производства и потере рабочих мест.

- Ухудшение здоровья: Растения играют важную роль в поддержании здоровья человека. Игнорирование растений может привести к потере доступа к свежим продуктам питания, увеличению количества загрязнений в окружающей среде и потере контакта с природой. Это может привести к возникновению различных заболеваний, физическим и психическим проблемам.

В целом, игнорирование растений имеет далеко идущие последствия, и важно осознавать их важность и заботиться о сохранении их численности и разнообразия. Это требует не только индивидуальных усилий, но и коллективного сотрудничества и внимания к природе.

Для устранения несоответствия осведомленности о растениях могут проводиться образовательные программы, исследования и информационные кампании, направленные на повышение уровня знаний и информированности в данной области.

На западе это распространенное явление. В своих работах о растительной слепоте авторы Э. Ниберг, А.М. Хипкисс и Д. Сандерс провели образовательный опыт. В своем опыте они уделили внимание к значимости растений с экологической и социальной точки зрения. Выступая в качестве инструмента для преодоления растительной слепоты [3, с. 212].

Мы не должны допустить распространения такого явления. Поэтому решить эту проблему, прививая интерес и важность растений, можем через урок биологии. Учителю биологии

необходимо тщательно подбирать растительные материалы, чтобы воссоздать эффективную визуализацию перед учащимися [4, с. 261].

Для борьбы с растительной слепотой и повышения осознания важности растений в экосистеме на уроках биологии можно проводить различные действия и активности. Вот некоторые из них:

- Практические занятия на открытом воздухе. Организовать экскурсии или практические занятия на природе, где ученики могут изучать и идентифицировать растения в их естественной среде. Практические уроки на открытом воздухе с изучением растений идеально подходят для обогащения учебного процесса. Ученики могут непосредственно наблюдать разнообразие растений, изучать их структуру, функции, взаимодействие с окружающей средой и другие характеристики. Этот подход способствует лучшему усвоению материала, развитию навыков наблюдения, а также увеличивает интерес учеников к предмету. Помимо этого, практические занятия на открытом воздухе способствуют физическому здоровью и обогащению опыта обучения через непосредственное взаимодействие с природой.

- Использование растений в учебных экспериментах. Использование растений в учебных экспериментах может быть очень полезным способом обучения учащихся науке о биологии. Растения предлагают множество возможностей для проведения различных экспериментов, которые могут помочь ученикам лучше понять основные принципы роста, развития, фотосинтеза и других биологических процессов.

Некоторые примеры учебных экспериментов с использованием растений могут включать в себя:

1. Изучение влияния различных факторов на рост растений, таких как свет, вода, температура и питательные вещества.
2. Наблюдение за процессом фотосинтеза, например, с помощью эксперимента с закрытыми и открытыми листьями растения.
3. Исследование влияния различных видов почвы на рост и развитие растений.
4. Определение влияния различных видов удобрений на рост растений.
5. Изучение влияния различных гормонов роста на развитие растений.

Такие эксперименты могут помочь учащимся развить критическое мышление, навыки исследования, а также понимание важности растений в экосистемах и их влияния на окружающую среду.

- Использование интерактивных методов обучения. Внедрение интерактивных методов, такие как использование видео, компьютерных моделей или симуляций, которые помогут учащимся понять важность растений в экосистеме. Интерактивные методы обучения при изучении растений могут быть очень эффективными и интересными для учеников. Например, можно организовать лабораторные занятия, на которых ученики будут исследовать различные виды растений, изучать их структуру, функции и способы размножения.

Также можно провести полевые исследования, посещения ботанических садов и парков, где ученики смогут наблюдать растения в естественной среде и изучать их взаимодействие с окружающей средой.

Игровые методики также могут быть использованы при изучении растений. Например, можно организовать игру-квест, в которой ученики будут выполнять задания, связанные с распознаванием различных видов растений, их свойств и использованием в медицине и промышленности.

Такой подход к изучению растений не только помогает ученикам лучше усвоить материал, но и делает обучение более увлекательным и запоминающимся.

- Создание проектов на тему растений. Создание проектов, связанных с растениями, может быть интересным и познавательным способом изучения ботаники. Поощрение учащихся к проведению исследований о растениях, их роли в окружающей среде и важности сохранения биоразнообразия. Это может включать проекты по охране окружающей среды, озеленению города или созданию садов. Вот несколько идей для проектов:

1. "Исследование разнообразия растений". Ученики могут выбрать определенную тему (например, деревья, цветы, овощные культуры и т.д.) и провести исследование различных видов растений, их характеристик, приспособлений и использования.
2. "Ботанический сад". Ученики могут создать виртуальный ботанический сад, где будут представлены различные виды растений с их описанием, фотографиями и интересными фактами.
3. "Растения в медицине". Ученики могут исследовать растения, которые используются в медицине для лечения различных заболеваний, а также изучить их химический состав и механизм действия.
4. "Растения в экологии". Ученики могут создать проект о взаимодействии растений с окружающей средой, их роль в экосистеме и вопросах сохранения растительного мира.
5. "Растения в искусстве". Ученики могут исследовать тему использования растений в искусстве (например, в живописи, ландшафтном дизайне, скульптуре) и создать собственные творческие проекты на эту тему.

Эти проекты могут быть как индивидуальными, так и групповыми, и предоставляют ученикам возможность поглубже изучить мир растений и проявить свою креативность.

- Обсуждение важности растений в повседневной жизни. Проведение дискуссии о том, как растения влияют на нашу жизнь, начиная от продовольствия и лекарств до поддержания экологического баланса.

- Изучение растений через мультимедийные материалы. Изучение растений через мультимедийные материалы предоставляет удобный и интерактивный способ погрузиться в мир растительного мира. С помощью видеоуроков, анимаций, интерактивных диаграмм и графиков можно узнать о строении растений, их жизненных циклах, различных видов и классификациях.

Мультимедийные материалы позволяют визуализировать процессы, которые иначе были бы сложно представить себе, такие как фотосинтез и рост растений. Интерактивные задания и тесты помогают закрепить полученные знания и проверить их усвоение.

Благодаря доступности мультимедийных материалов, можно изучать растения в любое удобное время и место, что особенно удобно для самостоятельного обучения. Такой подход делает процесс обучения более интересным и запоминающимся.

Кроме того, мультимедийные материалы могут быть использованы для проведения виртуальных экскурсий по ботаническим садам и паркам, где можно изучить разнообразие растений и их экологические особенности.

В целом, использование мультимедийных материалов для изучения растений помогает сделать этот процесс более увлекательным, понятным и доступным для всех.

-Практическое занятие по садоводству или озеленению школьного двора. Вовлечение учащихся в процессы садоводства или озеленения школьного двора. Это поможет им лично взаимодействовать с растениями и ценить их важность. Вовлечение учащихся в процессы садоводства или озеленения школьного двора может быть очень полезным для их развития и образования. Это не только учит детей ухаживать за растениями и окружающей средой, но и способствует их физическому и эмоциональному развитию.

Один из способов вовлечения учеников в садоводство - объединение их в садоводческие клубы или группы. В рамках таких клубов учащиеся могут участвовать в посадке и уходе за растениями, учиться правильному обращению с почвой и растениями, изучать основные принципы садоводства.

Кроме того, можно проводить специальные мероприятия и акции, посвященные озеленению школьного двора. Учащиеся могут принимать участие в выборе и посадке растений, украшении школьного двора цветами и декоративными элементами.

Такие мероприятия также могут стать отличной возможностью для совместной работы учащихся, педагогов и родителей, укрепления взаимопонимания и сотрудничества. В конечном итоге, озеленение школьного двора может создать уютную и красивую атмосферу, способствующую учебному процессу и общению.

Применение подобных методов поможет учащимся увидеть значимость растений в окружающей среде и повысит их осведомленность о биоразнообразии и экологической роли растений [5, с. 339].

На уроке биологии мы должны объяснить учащимся, насколько растения занимают важное место в нашей жизни. Вот несколько ключевых аспектов, подчеркивающих их значение.

- Пища. Растения обеспечивают основную часть пищи для человека и многих животных. Овощи, фрукты, злаки, орехи и другие продукты растительного происхождения являются неотъемлемой частью нашей диеты.

- Кислород. Фотосинтез, процесс, в результате которого растения преобразуют углекислый газ в кислород с помощью солнечной энергии, обеспечивает кислород в атмосфере, который необходим для дыхания людей и животных.

- Жилье. Растения предоставляют материалы для строительства домов, мебели и других неотъемлемых частей нашей жизни. Древесина, волокна и другие растительные ресурсы используются в строительстве и производстве различных товаров.

- Топливо. Растения также служат источником топлива, как древесина, уголь, нефть и биотопливо.

- Волокна для одежды. Многие виды растений предоставляют волокно, которое используется в текстильной промышленности для производства одежды и других текстильных изделий.

- Экология и эстетика. Растения играют важную роль в создании природных экосистем, они обогащают ландшафт и придают красоту нашему окружению. Они также служат источником художественного вдохновения для многих художников и дизайнеров [6, с. 199].

В заключение хотим сказать, что игнорирование растений имеет серьезные последствия. Растения выполняют важные функции для поддержания жизни на Земле, а также для обеспечения пищевой безопасности и лечения различных заболеваний. Кроме того, они играют ключевую роль в балансе углерода в атмосфере и их сохранение помогает снизить уровень загрязнения и изменения климата.

Чтобы преодолеть слепоту к растениям, следует повысить образование и осведомленность о роли растений в экосистеме и их влиянии на нашу жизнь. Также важно способствовать развитию положительного отношения к растениям, например, через садоводство, озеленение общественных пространств и участие в экологических проектах. Зная и понимая важность растений, мы можем принимать более информированные решения, которые способствуют их сохранению и устойчивому развитию.

Список литературы:

1. Parsley K.M. Plant awareness disparity: A case for renaming plant blindness. Plants, People, Planet. 2020. Vol 2. P. 598-601.

2. Brownlee K., Parsley K. M., Sabel J. L. An analysis of plant awareness disparity within introductory biology textbook images. Journal of Biological Education. 2021. Vol. 57. P. 422-431.

3. Nyberg E., Hipkiss A.M., Sanders D. Plants to the fore: Noticing plants in designed environments. Plants, People, Planet. 2019. Vol. 1. P. 212-220.

4. Pany P., Lornitzo A., Auleitner L., Heidinger C., Lampert P., Kiehn M. Using students' interest in useful plants to encourage plant vision in the classroom. Plants, People, Planet. 2019. Vol. 1. P. 261-270.

5. Krosnick S.E., Baker J.C., Moore K.R. The pet plant project: Treating plant blindness by making plants personal. The American Biology Teacher. 2018. Vol. 80. P. 339-345.

6. Околелов А.Ю., Микляева М.А., Филатова М.М., Семерухин М.С. Формирование экологического сознания обучающихся при изучении курса биологии в общеобразовательных учебных заведениях. Наука и Образование. 2020. Т. 3. С. 199.

ОПЫТ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В КИТАЕ

Дан Хуэй,
магистрант 1 курса по специальности
«7М04134 Менеджмент в образование»
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента
КазНУ имени ал-Фараби
Лю Цижуй,
магистрант 1 курса по специальности
«7М04134 Менеджмент в образование »
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента
КазНУ имени ал-Фараби
Научный руководитель: Булатбаева Айгуль Абдимажитовна,
д.п.н, профессор

Аннотация. В Китае существует много программ и организаций, посвященных работе с одаренными детьми. Эти программы помогают выявить и развивать таланты и способности детей в различных областях, таких как наука, искусство, спорт и технологии. Один из примеров такой организации в Китае - это «Центр развития одаренности детей» (Center for the Gifted Development). Они проводят программы образования и тренинги для одаренных детей, помогая им развить свои навыки и способности.акже существуют школы и колледжи, специализирующиеся на обучении одаренных детей. Например, «Школа №55» в городе Шеньян является одной из лучших школ для одаренных детей в Китае. Эта школа предлагает продвинутые программы образования и дополнительные возможности для развития талантов учащихся. Кроме того, в Китае существуют различные конкурсы, олимпиады и соревнования для одаренных детей, национального и международного уровня. Они предоставляют платформу для одаренных детей, чтобы проявить свои способности и получить признание за свои достижения.

Ключевые слова: одаренность, способности, интеллект, творчество, когнитивные способности, инновационное мышление, обязательное образование, система высшего образования.

Аннотация. Қытайда дарынды балалармен жұмыс істеуге арналған көптеген бағдарламалар мен ұйымдар бар. Бұл бағдарламалар ғылым, өнер, спорт және технология сияқты әртүрлі салалардағы балалардың қабілеттері мен қабілеттерін анықтауға және дамытуға көмектеседі. Қытайдағы осындай ұйымның бір мысалы – Дарындыларды дамыту орталығы. Олар дарынды балаларға арналған білім беру бағдарламалары мен тренингтерін ұсынады, олардың дағдылары мен қабілеттерін дамытуға көмектеседі.Сонымен қатар дарынды балаларды оқытуға мамандандырылған мектептер мен колледждер бар. Мысалы, Шэньян қаласындағы №55 мектеп – Қытайдағы дарынды балаларға арналған ең жақсы мектептердің бірі. Бұл мектеп озық білім беру бағдарламалары мен оқушылардың дарындылығын дамытудың қосымша мүмкіндіктерін ұсынады. Сонымен қатар, Қытайда дарынды балаларға арналған республикалық және халықаралық деңгейдегі түрлі байқаулар, олимпиадалар мен байқаулар өткізіліп тұрады. Олар дарынды балаларға өз қабілеттерін көрсетуге және олардың жетістіктерін мойындауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дарындылық, қабілеттілік, интеллект, шығармашылық, танымдық қабілеттер, инновациялық ойлау, міндетті білім, жоғары білім беру жүйесі.

Annotation. There are many programs and organizations in China dedicated to working with gifted children. These programs help to identify and develop children's talents and abilities in various fields such as science, art, sports and technology. One example of such an organization in China is the Center for the Gifted Development. They conduct educational programs and trainings for gifted children, helping them develop their skills and abilities.There are also schools and colleges specializing in the education of gifted children. For example, "School No. 55" in Shenyang city is one of the best schools for gifted children in China. This school offers advanced education programs and additional opportunities to develop students' talents. In addition, there are various contests,

Olympiads and competitions for gifted children in China, at the national and international levels. They provide a platform for gifted children to show their abilities and receive recognition for their achievements.

Key words: Giftedness and abilities, intelligence, creativity, cognitive abilities, innovative thinking, compulsory education, higher education system.

Одаренность и способности – это два взаимосвязанных понятия, которые используются в области психологии и образования для описания уникальных способностей и потенциалов у людей.

Одаренность – это потенциал человека проявлять выдающиеся результаты в определенной области. Она может выражаться в области интеллекта, творчества, физической активности и т.д. Одаренность не является чем-то статическим, она может развиваться и проявляться в разных формах.

Способности – это специфические навыки или возможности, которые помогают одаренному человеку достигать успеха в определенной области. Например, у одаренного музыканта могут быть способности к музыкальному слуху, технике игры и т.д.

Запас знаний учителей является основой для их преподавательской работы. В процессе работы с талантливыми детьми учителям необходимо обладать широким спектром знаний, чтобы иметь возможность понимать мышление этих учащихся и направлять его. Однако нынешний запас знаний многих учителей не может удовлетворить этому требованию.

Отсутствие у них профессиональных знаний может повлиять на их образование и руководство талантливыми детьми. С развитием общества и прогрессом науки и техники образовательные концепции и методы постоянно обновляются и изменяются. В этом процессе учителям необходимо постоянно учиться и адаптироваться к новым образовательным концепциям и методам, чтобы лучше обучать талантливых детей и направлять их.

Во-вторых, педагогические навыки учителей также являются ключом к их сотрудничеству с талантливыми детьми. Талантливые дети часто обладают когнитивными способностями и инновационным мышлением, которые превосходят их сверстников. Поэтому учителям необходимо обладать передовыми педагогическими навыками, чтобы иметь возможность эффективно обучать этих учащихся. Однако педагогические навыки многих учителей в настоящее время не соответствуют этому стандарту. Их недостатки в методах и стратегиях обучения могут повлиять на их педагогический эффект для одаренных детей.

Опять же, философия образования учителей также повлияет на их сотрудничество с талантливыми детьми. Современные образовательные концепции делают акцент на персонализированном образовании, полагая, что каждый студент уникален и должен получать образование в соответствии со своей личностью и интересами. Однако многие учителя по-прежнему придерживаются традиционной философии образования и считают, что все учащиеся должны получать одинаковое образование. Это различие в философии образования может повлиять на их понимание и принятие талантливых детей. Учителям необходимо постоянно обновлять свою философию образования.

В прошлом образование часто рассматривалось как односторонний процесс передачи знаний, в то время как учащиеся рассматривались как пассивные получатели. Однако нынешняя философия образования изменилась, сделав акцент на субъективности и инновационности учащихся. Поэтому учителям необходимо изменить свою философию образования с пассивных наставников на активных гидов и промоутеров. Учителям также необходимо обновить свои методы оценки.

В прошлом учителя в основном полагались на стандартизированные тесты для оценки результатов обучения учащихся. Однако этот метод может не в полной мере отражать способности к обучению и потенциал одаренных детей. Учителя в основном полагаются на традиционные методы обучения, такие как преподавание, обсуждение и выполнение домашних заданий. Однако эти методы могут не удовлетворять потребностям одаренных детей в обучении. Поэтому учителям необходимо изучить и внедрить новые методы оценки,

такие как формирующая оценка, оценка со стороны коллег и самооценка. Эти методы позволяют более точно оценивать прогресс в обучении и развитии одаренных детей и предоставлять им более целенаправленное руководство и поддержку.

Наконец, понимание учителями индивидуальных различий учащихся также является важным фактором в их сотрудничестве с талантливыми детьми. Одаренные дети часто обладают уникальными способностями и потребностями, поэтому учителям необходимо понимать эти различия, чтобы иметь возможность обеспечить им подходящее образование. Однако в настоящее время многие учителя не до конца осознают это. Их недостаточное понимание индивидуальных различий учащихся может повлиять на их воспитание одаренных детей. Сталкиваясь с проблемой сотрудничества с талантливыми детьми в школах Казахстана и Китая, учителя сталкиваются с необходимостью обновления образовательных концепций и методов. Чтобы справиться с этими вызовами, учителям необходимо постоянно учиться и адаптироваться к новым образовательным концепциям и методам, чтобы лучше обучать талантливых детей и направлять их. Это требует не только усилий и перемен самих учителей, но и поддержки и сотрудничества школ и общества. Только таким образом мы сможем по-настоящему добиться всестороннего развития и успеха каждого ребенка.

В Китае существуют различные подходы к определению одаренности. Акцент делается на анализе интеллектуальных способностей и академической успеваемости.

В Китае одаренность определяется на основе результатов вступительных экзаменов в высшие учебные заведения. Высокие баллы на этих экзаменах считаются показателем одаренности, так как они свидетельствуют о высоком уровне интеллекта и способностей.

Система образования Китая основана на системе девятилетнего обязательного образования и высшего образования. Девятилетнее обязательное образование – это ступень обязательного образования, популяризируемая по всей стране, включая начальные и неполные средние школы. Эта система гарантирует, что все дети могут получить базовое образование, и обеспечивает широкую базу знаний. Кроме того, высшее образование охватывает бакалавриат и послевузовское образование, предоставляя одаренным детям возможности для обучения и развития на более высоком уровне.

В Китае действует строгий механизм отбора, помогающий выявлять и обучать талантливых детей. Первая – это национальные олимпиады, такие как математика, физика, химия и т.д. Эти конкурсы предоставляют им возможности для дальнейшего обучения и развития, отбирая выдающихся студентов. Кроме того, существуют различные научные конкурсы, соревнования по английскому языку и т.д., которые являются этапами для того, чтобы талантливые дети могли проявить свои таланты. Благодаря этим механизмам отбора выдающиеся студенты могут получить специальные возможности для обучения и ресурсную поддержку.[1,с.12]

В дополнение к обычным образовательным курсам Китай также предлагает ряд специальных курсов и проектов для удовлетворения потребностей талантливых детей. Например, в некоторых школах есть специальные курсы, такие как математика, физика, музыка, танцы, живопись и т.д. Эти курсы направлены на развитие профессиональных навыков и увлечений студентов, а также на то, чтобы помочь талантливым детям достичь более высоких результатов в своих областях знаний. Кроме того, некоторые специальные проекты, такие как международные академические обмены и участие в научно-исследовательских проектах, также предоставляют более широкое пространство для развития талантливых детей.

Чтобы лучше обучать талантливых детей, Китай также создал ряд школ и учебных заведений, предназначенных для них. Эти учебные заведения предоставляют более целенаправленное и специализированное образование для удовлетворения потребностей талантливых детей в обучении. Например, средняя школа при Университете науки и техники Китая и средняя школа при Пекинском университете аэронавтики и астронавтики являются важными учебными заведениями для воспитания выдающихся учащихся. В то же время некоторые известные учебные заведения, такие как Secondary school Education Group, Peizheng

Education и др., также предоставляют различные учебные курсы и ресурсы для талантливых детей [2,с.23].

Китайское образование фокусируется на развитии у студентов инновационных способностей, практических умений и критического мышления. Методы обучения принимают различные формы, включая групповое совместное обучение, практическое и проектное обучение, обучение, основанное на запросах, и т.д. Эти методы стимулируют творческий и инновационный потенциал учащихся, развивая их способность к самостоятельному обучению. В то же время обращайте внимание на развитие всесторонних качеств студентов, включая культурную грамотность, научное качество, социальную ответственность и другие аспекты обучения. Культивирование такого рода всесторонних качеств обеспечивает более всестороннее и широкое пространство для развития талантливых детей.

Талантливые дети могут получить высококачественное образование в рамках китайской системы образования и образовательных методов. Система образования Китая предоставляет талантливым детям возможности получения базового и высшего образования. Механизм отбора, специальные курсы и проекты, специализированные школы и учебные заведения, а также образовательные концепции и методы предоставляют им более комплексную и целенаправленную модель обучения. Благодаря реализации этих мер система образования Китая стремится воспитывать больше талантливых детей с инновационными способностями и лидерскими качествами, а также вносить свой вклад в развитие и прогресс страны.

Мы рассмотрели статью Ван Сяоцзюаня «О значении обучения по материалам для обучения математически одаренных детей», где проводится анализ характеристик математически одаренных детей. Эти характеристики могут включать высокий уровень интеллекта, способность к абстрактному мышлению, логическому и аналитическому мышлению, быстрое обучение новым математическим концепциям, а также заинтересованность в решении математических задач.

В соответствии с этими особенностями используются соответствующие педагогические методы, которые способствуют развитию математически одаренных детей. Эти методы включают в себя индивидуальное обучение, групповую работу, использование различных материалов и игр, а также применение проблемно-ориентированного подхода к обучению. Целью этих методов является максимальное раскрытие потенциала каждого ученика и создание условий для развития его математических способностей.

Конечной целью обучения математически одаренных детей является подготовка квалифицированных специалистов в области математики, которые могут вносить вклад в развитие страны и общества. Важно, чтобы образовательные программы для таких детей предоставляли им возможность развивать свои таланты и умения в математике, предлагали сложные и интересные задачи, а также стимулировали их к самостоятельной работе и исследованию [3,с.150].

Итак, научная работа посвящена обобщению характеристик математически одаренных детей и предлагают методики и подходы к их обучению, чтобы помочь им полностью раскрыть свой потенциал и стать успешными специалистами в области математики.

В Китае существует система ранней выявления одаренных детей, в рамках которой проводятся специальные тесты для определения их потенциала. После этого одаренные дети могут быть направлены в специализированные школы или классы, где им предоставляются более широкие возможности для развития и заниматься на более глубоком уровне в выбранной области.

В соответствии с описанными целями система образования для одаренных учащихся в Гонконге представляет три уровня:

Включение основных элементов обучения одаренных учащихся (развитие когнитивных навыков, креативности, личностной и социальной компетентности) в программы, ориентированные на всех учащихся. Дифференциация преподавания путем определения группы учащихся в соответствии с их потребностями путем углубления и расширения учебной программы всех учебных дисциплин в обычных классах.

Организация общих программ, ориентированных на деятельность вне школы путем систематического обучения однородных групп [4,с.22] (тренинги креативности, лидерства и т.д.). Организация специальных школьных программ, ориентированных на деятельность вне школы (дополнительные курсы математики, искусства и т.д.).

Департамент образования совместно с местными институтами и образовательными организациями формируют группу экспертов для курирования одаренных учащихся и разработки внешних образовательных ресурсов.

В Китае, где существует высокий уровень конкуренции в системе образования, одаренные дети часто подвергаются большому давлению и стрессу для достижения высоких результатов. Однако, существуют и многочисленные возможности для развития способностей через участие в специализированных программ и конкурсах.

Социальные факторы, такие как доступность специализированных программ и ресурсов для одаренных детей, также оказывают влияние на их развитие. В Китае, где существует большой интерес к научным и техническим дисциплинам, специализированные программы в этих областях часто доступны для одаренных детей.

Экономические факторы также играют роль в развитии одаренных детей. В Китае, более богатые семьи часто могут себе позволить оплачивать дополнительные занятия, программы и ресурсы для своих одаренных детей.

Список литературы:

1. Ван Вэй. Эволюция академических исследований в области специального образования во времена Китайской Республики [D]. Чжэцзянский педагогический университет, 2019. DOI:10.27464/d.cnki.гзсфу. 2019.00032.

2. Линь Ваньцзюань, Ли Донгронг. Коннотационные изменения и контрмеры для улучшения преподавательских способностей преподавателей колледжей в контексте интернационализации высшего образования [J].Образование Гуанси, 2022, (15): 20-23 с.

3. Гирш В. Гениальность и вырождение / В. Гирш. – СПб.: «Потаенное», 2005. – 200 с.

4.Ван Сяоцзюня О значении обучения по материалам для обучения математически одаренных детей. - Журнал Сычуаньского педагогического института, 2011. - 13-22 с.

ӘОЖ 371.32

ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУДІҢ АЙНАЛЫМЫ

Лукпанова А.А.,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
2 курс магистранты - 7М01505 - Биология
Мукашева Д.М.,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
философия докторы (Ph.D), оқытушы-дәріскер

Аннотация. Мақалада іс-әрекеттегі зерттеудің айналымы, іс-әрекеттегі зерттеу санатының шығу тегі, іс-әрекеттегі зерттеудің мақсаты, іс-әрекеттегі зерттеулердің түрлері туралы ақпарат берілген. Оқытушылар үшін іс-әрекеттегі зерттеу практикалық тәжірибені пайдалана отырып, одан әрі өсу және оқуды жалғастыру тәсілі болып табылады. Сонымен, іс-әрекетті зерттеу бұл - әрекеттер мен олардың салдарын жүйелі түрде зерттеумен қоса, оқыту мен оқуды жетілдіру мақсатында іс-әрекетті орындау үдерісі. Іс-әрекеттегі зерттеуде мұғалім сыныптағы жағдайды зерттеп, оған қатысты болжам жасайды. Белгілі бір ситуацияның болу себебін анықтау үшін, жағдаятты жан-жақты бақылау керек. Бұндай бақылау белгілі бір қорытынды жасауға алып келеді. Жүйелі зерттеу тәжірибемізді өзгертуге, анықталған жағдаятты басқаша жасауға рефлексияны дамытады.

Түйін сөздер: іс-әрекеттегі зерттеу, техникалық іс-әрекеттегі зерттеу, практикалық іс-әрекеттегі зерттеу, сыни іс-әрекеттегі зерттеу.

Аннотация. В статье дается информация о распространении исследования действий, происхождении категории исследования действий, целях исследования действий, а также видах исследования действий. Для учителей использование практического опыта исследования действий является способом дальнейшего роста и продолжения обучения. Таким образом, исследование действий – это процесс осуществления деятельности с целью улучшения преподавания и обучения, включая систематическое изучение действий и их последствий. В ходе исследования действий учитель изучает ситуацию в классе и делает прогнозы по этому поводу. Для того чтобы определить причину той или иной ситуации, необходимо комплексно отслеживать ситуацию. Такое наблюдение приводит к определенному выводу. Систематические исследования развивают рефлексию, направленную на изменение нашего опыта, на изменение выявленной ситуации.

Ключевые слова: исследование действия, исследование технического действия, исследование практического действия, исследование критического действия.

Abstract. The article provides information about the spread of action research, the origin of the category of action research, the purposes of action research, and the types of action research. For teachers, using practical experience in action research is a way to further grow and continue the training. Thus, action research is the process of undertaking activities to improve teaching and learning, including the systematic study of actions and their consequences. In action research, the teacher examines a classroom situation and makes predictions about it. In order to determine the cause of a particular situation, it is necessary to comprehensively monitor the situation. This observation leads to a certain conclusion. Systematic research develops reflection aimed at changing our experience, at changing the identified situation.

Key words: action research, technical action research, practical action research, critical action research.

«Іс-әрекеттегі зерттеу» санатының шығу тегі. Ғылым саласына «*іс-әрекеттегі зерттеу*» деген санаттың енгізілуі әдетте Курт Левиннің (1946) атымен байланыстырылады және бұл терминді пайдалана отырып еңбек шығарған бірінші адам болса да, ол бұл идеямен

ертеректе 1913 жылы Вена қаласында басылып шыққан жұмыс арқылы Германияда танысты деген болжам бар (Altrichter H. & Gstettner P.,1992). Шындығында, 1926 жылы жарияланған Букингемнің «Оқытушыларға арналған зерттеулер» атты кітабында бізге таныс *іс-әрекеттегі зерттеу* үдерісі қолданылады. Оның үстіне, Роджерс (2002) сипаттаған Джон Дьюидің (1930) рефлексия туралы түсінігі олардың пікірлері өте ұқсас екенін көрсетеді. Тіпті ежелгі грек эмпириктері *іс-әрекеттегі зерттеу* циклін пайдаланған деп болжауға болады. Соған қарамастан бұл зерттеулерді «спираль бойынша адымдап дамитын үдеріс ретінде, бұл ретте әр адым жоспарлаудан, әрекеттен және әрекет нәтижесін бағалаудан тұратынын» бірінші сипаттаған Левин болды (Kemmis & McTaggart, 1990). Левин «белгілі қоғамдық тәжірибелерді түсіну және өзгерту үшін социологтар зерттеудің барлық кезеңдерінде нақты, шынайы жағдайларда жұмыс істейтін практик-мамандарды тартулары керек» деген болатын (McKernan, 1991). Төменде 1-суретте мектеп тәжірибе жағдайындағы іс-әрекеттегі зерттеу айналымының үлгісі көрсетілген [1].

Кеммис және МакТаггарт (1998)

Іс-әрекеттегі зерттеудің мақсаты. Іс-әрекеттегі зерттеудің түрлеріне қарай олардың жалпы мақсаттары да әртүрлі болып келеді. 80-жылдарда Карр және Кэммис әртүрлі үш іс-әрекеттегі зерттеуді бір-бірінен ажырату үшін конститутивтік (*конститутивтік – бірдеңенің негізі, мәні болып табылатын*) қызығушылыққа негізделген білім теориясын қолданды (Habermas, 1986). Олар:

- нәтижелерді бақылауды жақсартуға ұмтылыс басқаратын *техникалық іс-әрекеттегі зерттеу*;

- практиктердің саналы және байыпты шешім қабылдау мақсатындағы оқу мүддесімен басқарылатын *практикалық іс-әрекеттегі зерттеу;*

- адамдар мен топтарды тиімсіздіктен, әділетсіздіктен және қайғырудан босату мүддесімен басқарылатын *сыни іс-әрекеттегі зерттеу* болып бөлінді.

Жиырма жылдың ішінде Карр мен Кэммис (2009) аталған мақсаттарды «жеке», «кәсіби» және «саяси» мақсаттар деп жіктеп шықты. Бірақ іс-әрекеттегі зерттеудің әр жақтасы осы абстрактілі типологияны ұстанбай, негізінен өз мақсаттарына басымдық береді. Мысалы, Уайтхэдтің іс-әрекеттегі зерттеудегі «өзін-өзі оқыту және автоэтнография» теориясы кәсіби және саяси мақсаттан гөрі, жеке мақсатқа жоғары дәрежеде басымдық береді. Осыған байланысты Уайтхэд басқа екі мақсаттың ерекше маңызды екеніне дау айтар еді (1-кестені қараңыз) [2,3.4].

1-кесте. Іс-әрекеттегі зерттеу әдістері: қағидаттары мен мақсаттары

Тұжырымдамалық негіз	Басты жақтаушылары	Негізгі қағидаттары	Мақсаттары
Мәселені жақсырақ түсіну және тәжірибені жақсарту мақсатында өз тәжірибесі бойынша іс-әрекеттегі зерттеу жүргізетін практиктер-мұғалімдер	Левин, Корей, Зейнер, Ноффки (АҚШ) Стенхаус, Эллиот, Раддок, Сомех (Ұлыбритания)	Тәжірибенің өзгеруі педагогикалық тәжірибе болып табылады және практиктің жеке кәсіби өсуін көрсетеді	**Кәсіби:** - теориялық идеяларды іс жүзінде тексеру; - оқыту тәжірибесін өзгерту әрі жақсарту және бұл өзгерістерді өзі бағалау; - практиктің кәсіби дамуы.
	Өзін-өзі оқыту және автоэтнография теориясы. Уайтхэд (Ұлыбритания) Мак Нифф (Ирландия)		**Жеке тұлғалық:** - өз ұстанымдарының маңызын, жеке мақсат қоюдың орынды екендігін анықтау; - әрекеттерін ойдағыдай басқару үшін өзінің жасырын әлеуетін ашу.
Мектептер мен қоғамда әділдік пен демократия орнатуға көмектесетін әлеуметтік жағдайларға қатысушылардың ұжымдық өз-өзін зерттеуі	*Сыни еріктілік теориясы*. Карр және Кэммис (Австралия) Фрейре (Оңтүстік Америка), Эллиот (Ұлыбритания)	Іс-әрекеттегі зерттеуді жүргізу кіріптарлықтан босататын (ғылыми прогреске деген соқыр сенімнен босататын) үдеріс болып табылады	**Саяси:** тәжірибелік проблемалар мен теориялық идеялар арасындағы ақтаңдақтарды толтыру

Іс-әрекеттегі зерттеулердің түрлері. Мұғалімдерді «іс-әрекеттегі зерттеу» терминінің анықтамасы мен оған тартылған қатысушылар санына қарай іс-әрекеттегі зерттеудің бірнеше түрі болатындығы абыржытады. Зерттеуді өзі жұмыс істейтін сыныптың проблемаларын зерделейтін бір мұғалім, жалпы проблема бойынша жұмыс істейтін мұғалімдер тобы және мектеп, аудан, қаланың проблемасына көңіл бөлетін басқа да адамдар жүргізе алады. Ферранс (2000) іс-әрекеттегі зерттеуді мынадай үш түрге бөледі:

Жеке мұғалімнің іс-әрекеттегі зерттеуі әдетте нақты сыныптағы бір мәселені қарастырады. Мұғалім оқыту стратегияларымен, сыныпты басқару, материалдарды пайдалану және оқушыларды оқытуға байланысты мәселелерге жауап іздеуі мүмкін. Бұл істе мұғалімдерге әдіскер, директор немесе ата-аналар көмектесуі мүмкін. Жеке іс-әрекеттегі зерттеулердің кемшіліктерінің бірі оның нәтижелерін басқалар талқылай алмайды, талқылау үшін мұғалім басқа мұғалімдерді кездесуге шақырып, конференцияларда таныстырылым жасауға немесе ақпараттық таратылымда, журналдар мен ақпараттық бюллетеньдерде жазба материалдарын беруге тиіс.

Бірлескен іс-әрекеттегі зерттеуге екі мұғалім немесе бірнеше мұғалімдер тобы және сынып немесе әдістемелік бірлестіктің өзекті проблемаларын шешуге қызығушылық танытқан басқа адамдар қатыса алады. Бұл проблема бір сыныпта ғана кездесуі мүмкін немесе көптеген сыныптарда кездесетін жалпы мәселе болуы ықтимал. Бұндай зерттеу жүргізетін мұғалімдерді мектепке қатысы жоқ адамдар, мәселен университет немесе қоғамдық серіктестіктер өкілдері қолдауы мүмкін.

Мектептің кеңейтілген іс-әрекеттегі зерттеуі жалпыға ортақ мәселелерге бағытталады, мәселен:

- мектеп қызметіне ата-аналардың араласуы және осыған байланысты ол маңызды мәселелерді шешуге мүмкіндігінше көп ата-ананы тартудың қолайлы тәсілдерін анықтау;
- мектеп өзінің ұйымдастыру немесе басқару құрылымына қатысты мәселелердің шешімін іздеуі.

Проблеманы зерттеудің іс-шаралар жоспарын жасап, деректерді жинау және талдау, сондай-ақ бекітілген зерттеу жоспарына сәйкес шешім қабылдау үшін мектеп қызметкерлерінің тобы бірлесе жұмыс істейді. Жетілдіруді қажет ететін салаларды анықтау немесе оқушылардың оқу үлгерімін жақсартуға арналған іс-шаралар жоспарын әзірлеу үшін мемлекеттік тест бойынша балл санын талдауды мектепке арналған іс-әрекеттегі зерттеудің мысалы ретінде алуға болады. Бұнымен қоса бір-бірімен өзара байланыста үдерісті жетілдіріп, дамыту үшін біріккен команда жұмысында өзара келісушілік, бір бітімге келудің болмауы да шешуді талап ететін мәселе болуы мүмкін. Топтық жұмыс жағдайындағы тиімді ынтымақтастық пен жалпы нәтижеге қосқан жеке адамның үлесі өте маңызды. Бұл мәселелер шешілгенде, осы жұмысқа бірлесе қатысудан рахат алып, оның нәтижесіне қанағантанушылық сезімі пайда болады.

Кеңейтілген аймақтық іс-әрекеттегі зерттеу анағұрлым күрделі болумен бірге, көп ресурстарды талап етеді, бірақ нәтижесі де ауқымды болуы мүмкін. Мәселелер ұйымдастыру үдерістеріне, қоғамдық үдерістерге, оқушылардың оқу үлгерімі немесе жүргізілген реформалар салдарына байланысты болуы мүмкін. Аймақтық іс-әрекеттегі зерттеулер бірқатар мектептерге тән ортақ мәселені немесе ұйымдастырушылық сипаттағы бір мәселені шешуге бағытталуы мүмкін. Бұндай зерттеудің кемшіліктерінің қатарына жалпы құжаттама әзірлеу және жүргізу қажеттілігін, зерттеу үдерісін одан әрі жалғастырып, дамытуды қолдау қажеттігін жатқызуға болады. Зерттеуге қатысушылардан деректерді жинау жобаға қатысушылардан іске толық берілуді, бекітілген жоспарға сәйкес барлық тапсырмаларды уақытында орындауды талап етеді. Бір жағынан, әртүрлі адамдардан тұратын топтардың қатысуы үдеріске қарқын береді және зерттеуді сапалы жүргізуге қызығушылық танытатын серіктестік қарым-қатынас қалыптастырады [5].

Қорытынды

“Зерттеуді” сабақ барысында атқарылатын әрекеттердің мақсатқа сай құрастырылуы, қалыптастырылуы деп түсінуіміз керек. Зерттеу жұмыстары практиканы қалыптастыруы, жетілдіруі керек. Бұл, іс-әрекет етуге түрткі болып, мектептің дамуына көмектесуі керек. «Іс әрекеттегі зерттеу» деген аттың шығуы да осыған байланысты. Сыныптағы практиканы жетілдіру әдістерін мұғалімдердің қатысуынсыз жасау мүмкін емес. Себебі, сыныпта болып жатқан оқиғаларды тек мұғалім ғана толық бақылай алады. Егер сіз сыныптағы практикаңызды өзгерткіңіз келсе, оны сіз мұғалімдермен бірге жасауыңыз керек. Сыныптағы атқарылатын әрекеттерге тек мұғалімдер ғана жауапты. Мұғалім сыныптағы барлық процесті қалыптастырмайды (оқушылардың барлық жағымды, жағымсыз қылақтарын да айтып отырмыз), тек барлық процесті бақылайды. Сондықтан, сіз сабақ өту тәсіліңізді өзгерткіңіз келсе, мектептегі тәжірибесі мол әріптестеріңізбен ой бөлісіп, пікір алмасыңыз. Мұғалімдердің өз парактикасын жетілдіру мақсатында өз сабақтарын зерттеуі және ол зерттеуге әріптестерін жұмылдыруы тек Қазақстан үшін ғана емес, өркениетті елдер үшін де енді қолға алына бастаған жаңа процесс. Қорта айтқанда, «Іс-әрекеттегі зерттеу» тәжірибелік жұмыс арқылы теорияның қаншалықты дұрыс не дұрыс еместігін де көрсете алады, басқаша айтқанда тәжірибе теорияны реттеп дамытады. Сонымен қатар, оқытушылар практикалық тәжірибені пайдалана отырып, одан әрі өсу және оқуды жалғастыру тәсілі болып табылады. Себебі, оқытушы кәсібінің табыстылығының құпиясы – үздіксіз өсу және білім алуда.

Әдебиеттер:

1. Іс-әрекеттегі зерттеу. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, Астана, 2012
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы». «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2012
3. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Педагогикалық қоғамдастықтағы мұғалім көшбасшылығы. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2012
4. Чичибу Т. Сабақты зерттеу бойынша мұғалімдерге арналған нұсқаулық: ағылш.- «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Астана, 2013
5. « Мұғалім тәжірибесіндегі зерттеу» мектепішілік кәсіби даму курсының білім беру бағдарламасы.

ВОСПРИЯТИЕ БЛАГОПОЛУЧИЯ ОБУЧАЮЩИМИСЯ УНИВЕРСИТЕТОВ

Книсарина Малика Максатовна,
PhD, доцент кафедры
Байлауов Рахимжан Ерланович,
Кожагулов Нурхан Елемесович,
студенты 1 курса по специальности
«6BM10110 - Стоматология»
Кафедра психологии, Западно-Казахстанский
медицинский университет имени Марата Оспанова

Аннотация. Зерттеу арналды зерттеу қабылдау игілік алушылардың заманауи университет. Деректері бойынша сұхбат алушылар анықталды, қабылдау ерекшеліктері білім алушылардың ең феноменін тіледі. Алынған нәтижелер көрсетті ойдың бірегейлігі және жеке-дара сипаттағы қабылдау ұғымдар "әл-ауқаты" оқитын тұлға. Тиімділігі осы зерттеудің ұғымында қабылдау ерекшеліктерін оқып жүрген жастардың жалпы қабылданған құндылықтар (білім, денсаулық, өмір, отбасы және т. б.) берудегі бөлу факторлары арттыруға ықпал ететін, сезім бақыт, игілік, жеке өмір сүру және болашақ кәсіби қызметі.

Түйін сөздер: әл-ауқаты, өмір сүру сапасы, бақыт, компоненттері амандық, университетте білім алушылар, қабылдау, тұлғаның факторлары.

Аннотация. Исследование посвящено изучению восприятия благополучия обучающимися современного университета. По данным интервью обучающихся было определено особенности восприятия обучающимися самого феномена благополучия. Полученные результаты показали неординарность мышления и индивидуальный характер восприятия понятия «благополучие» обучающейся личностью. Эффективность данного исследования заключается в понимании особенностей восприятия обучающейся молодежи общепринятых ценностей (образование, здоровье, жизнь, семья и т.п.), умении выделять факторы, способствующих повышению их чувства счастья, благополучия в личной жизни и будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: благополучие, качество жизни, счастье, компоненты благополучия, обучающиеся университета, восприятие личности, факторы.

Abstract. The research is devoted to the study of the perception of well-being by students of a modern university. According to the data of the students' interviews the peculiarities of the students' perception of the phenomenon of well-being were determined. The obtained results showed the unconventionality of thinking and individual character of perception of the concept of "well-being" by a learning personality. The effectiveness of this research lies in understanding the peculiarities of the perception of common values (education, health, life, family, etc.) by young students, the ability to identify factors that contribute to increasing their sense of happiness, well-being in personal life and future professional activity.

Key words: well-being, quality of life, happiness, components of well-being, university students, personality perception, factors.

В настоящее время важным стало улучшать качество жизнедеятельности человека, поскольку в быстроизменяющемся мире есть вероятность потерять человеческий мир в его обычном для нас понимании. Современный человек и его благополучие намного важнее всего, всех технологических революций, инноваций и реформ. Для начала определимся в самом понятии «благополучие»? Благополучие, как принято определять, – это «совокупность факторов, обеспечивающих потребности личности относительно ее представлений об устройстве быта, отношениях и других аспектов, создающих ощущения удовлетворенности, душевного спокойствия и уверенности в завтрашнем дне» [1]. По нашему мнению, у каждого человека свое понимание смысла данного понятия, которое напрямую зависит от ежедневных потребностей и желаний личности, его самосознания.

Целью нашего исследования является выявление понимания обучающимися понятия «благополучие» посредством интервью. Для нас научный интерес представляют мнения респондентов, их образ мышления в сфере общечеловеческих ценностей, смысла своей жизни.

Но перед этим хотим сказать, что важным аспект человеческого существования является его благополучие, которое охватывает различные сферы, не только физическое, но и психическое состояние человека. Научные исследования выделяют многомерные аспекты благополучия, такие как социальные, экономические, психологические и физиологические факторы. С социальной точки зрения благополучие измеряется по уровню образования, социальной поддержке и стабильности социальной среды. Экономическое благополучие включает в себя финансовую стабильность, трудовую занятость, доступ к ресурсам и возможность удовлетворения базовых потребностей. Психологическое благополучие охватывает эмоциональное состояние, самопринятие, качество межличностных отношений и чувство смысла жизни. Физическое благополучие заключается в адоптированности организма к внешним условиям, слаженной работе всех его органов и систем, крепком иммунитете. Физическое благополучие обеспечивается занятиями спорта. Большинство научных исследований подтверждают, что высокий уровень благополучия связан с улучшением физического здоровья, повышенной продуктивностью и удовлетворенностью жизнью. Негативные факторы, такие как стресс, социальная изоляция и экономические трудности, могут оказывать негативное воздействие на благополучие. Благополучие играет ключевую роль, поскольку оно существенно влияет на качество жизни как индивида, так и общества в целом. Это проявляется в нескольких важных аспектах: Качество жизни, Здоровья, Снижение социальных проблем. Уровень благополучия прямо влияет на уровень удовлетворенности и насыщенности жизни. Высокий уровень благополучия способствует укреплению иммунитета, снижению стресса и предотвращению заболеваний. Снижение социальных проблем: Высокий уровень благополучия ассоциируется со снижением социальных проблем, таких как преступность, наркомания и бедность. Но у каждого человека свое понятие благополучия для того чтобы узнать, что для каждого из нас означает благополучие мы провели опрос.

В опросе приняло участие 54 обучающихся разных курсов и специальностей обучения, разного возраста. Опрос проводился в онлайн режиме, в удобном формате для респондентов методом рассылки через бесплатный и общедоступный сервис обмена мгновенными сообщениями и голосовой связи по IP – WhatsApp. В данной публикации мы представили анализ всех полученных ответов с приведением в пример некоторых интересных на наш взгляд ответов.

В процессе опроса производился сбор личных данных респондентов и задавались 3 открытых вопроса (рисунок 1).

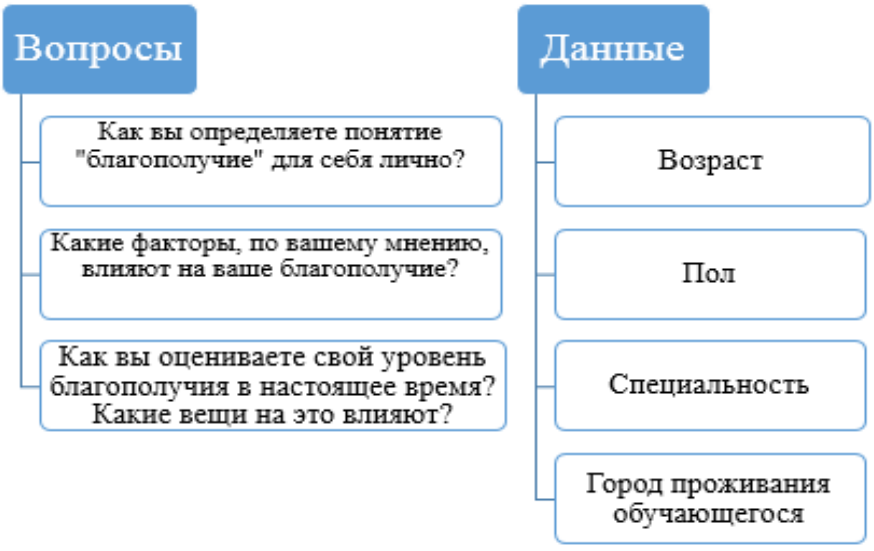

Рисунок 1 – Диагностическая карта опроса

Многие обучающиеся воспринимают благополучие с разных его аспектов: а) душевное/моральное/ментальное благополучие, как уверенность в себе, позитивный взгляд на любую ужасную ситуацию, как «бегунок после провала на выставке работ или экзамене», общительность несмотря на замкнутость из-за огромного количества работы, эмоциональная стабильность; б) физическое благополучие – чтобы не засиживаться, не сгибать спину, горбатиться, не пропускать приёмы пищи и сна; в) материальное/финансовое – это полное благополучие с финансами. Предоставляю некоторые данные респондентов в виде диаграммы (рисунок 2) и анализ их ответов.

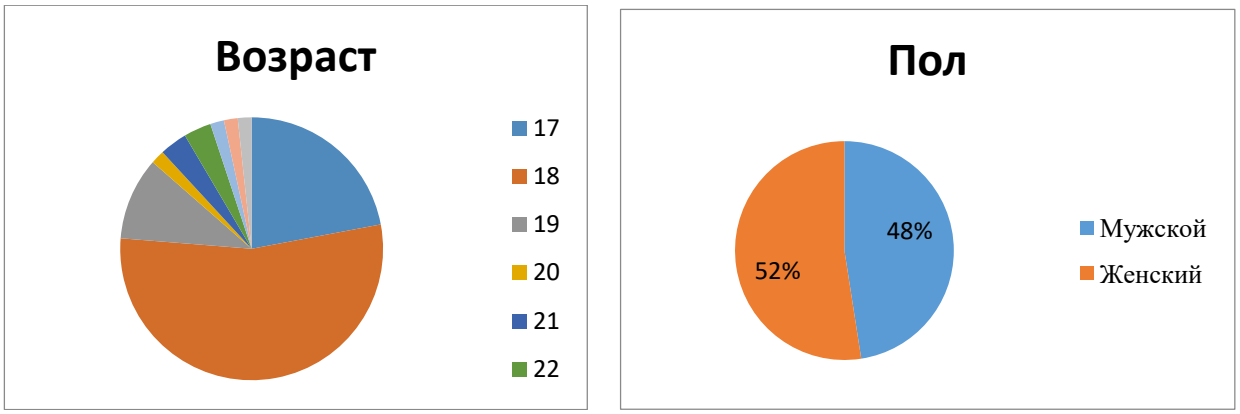

Рисунок 2 – Диагностическая карта опроса

По 1 вопросу мы получили следующие ответы: К., 18 лет, женский пол, 2 курс, «Дизайн», г. Анапа - «Для меня "благополучие" – это спокойствие в душе. Когда ты ни о чем не думаешь и плывёшь по течении своих мыслей. Когда физически ничего не ощущаешь (разные боли и дискомфорт)».

А., 17 лет, мужской, Стоматология, Актобе – «Благополучие для меня - это жить в полном достатке как физически, так и в духовном плане».

С., 17 лет, мужской, 1 курс, Морское нефтегазовое сооружения, Санкт-Петербург – «Для меня благополучие – это спокойствие, счастливая жизнь в довольстве»

Е., 16 лет, мужской, 1 курс, Стоматология, Актобе – «Для меня понятие "благополучие" означает, что я чувствую себя счастливой, здоровой и удовлетворенной своей жизнью».

Б., 18 лет, женский, 1 курс, Информационные технологии, Тараз – «Благополучие - для меня это материальное благополучие. Когда ты полностью обеспечен, и можно не переживать за завтрашний день, ну конечно и благополучие моей семьи думаю это тоже самое главное».

Г., 17 лет, Женский, 1 курс, Стоматология, Актобе – «Благополучие – это когда, в жизни присутствует белая полоса, когда у тебя и у твоих родных всё хорошо».

К., 18 лет, мужской, 1 курс, Физика-математика, Атырау – «Это чувство уверенности в завтрашнем дне, возможность уделять время учебе и личному развитию, не ощущая при этом постоянного стресса или давления. Это когда я чувствую себя удовлетворенным своими достижениями и окружающим миром, несмотря на отсутствие работы».

Из них можно сделать вывод, что высказывания о благополучии подчеркивают разнообразие того, как люди могут воспринимать и определять это понятие. Общей чертой многих определений является психологическое состояние умиротворенности, счастья, удовлетворенности и уверенности в завтрашнем дне. Важными аспектами благополучия в высказываниях являются: Спокойствие в душе и отсутствие тревог, Счастливая жизнь в довольстве, Физическое и психологическое здоровье, уверенность в завтрашнем дне, Возможность учебы и личного развития, Семейное благополучие. Подобная интерпретация благополучия отражает широкий спектр аспектов, включая эмоциональное состояние,

социальные отношения и общее качество жизни. Это демонстрирует, что для каждого человека понятие благополучия может быть уникальным и индивидуальным.

По 2 вопросу получены следующие ответы: К., 18 лет, женский пол, 2 курс, «Дизайн», г. Анапа - «социальные факторы - не знаю входит ли это, но контакт с людьми, сверстниками. Здоровье опять же не мало важно. Материальное - стабильность доходов и вообще нахождение работы (подработки) для получения доходов, а после приобретения материалов.»

М., 17 лет, женский, 1 курс, Дизайн и мода, Атырау – «На меня влияют такие факторы как: тишина, атмосфера, окружение. Чтобы меня никто не трогал, и я была одна - сама с собой»

А., 17 лет, мужской, Стоматология, Актобе – «На благополучие влияет мое окружение как оно себя ведёт какие привычки у них есть. Также мой статус в жизни, мой капитал, чем лучше эти пункты, тем лучше мое благополучие».

С., 17 лет, мужской, 1 курс, Морское нефтегазовое сооружения, Санкт-Петербург – «Никакие, я сомневаюсь, что что-то способно его изменить»

И, 17 лет, женский, стоматологии, Актобе – «Прежде всего влияет семейное воспитание, а потом уже друзья и университет. Важно иметь хорошие отношения с семьей и друзьями, чтобы чувствовать поддержку и любовь».

Е., 16 лет, мужской, 1 курс, стоматология, Актобе – «Факторы, влияющие на мое благополучие физическое и эмоциональное здоровье, социальные отношения, финансовую стабильность».

Д., 17 лет, мужской, 1 курс, Общая медицина, Актобе. – «По-моему, на благополучие влияют финансовое и психические аспекты»

Благополучие воспринимается участниками как сложный микс различных факторов. Социальные отношения и контакты с семьей, друзьями и сверстниками оцениваются как важные компоненты благополучия. Отмечается влияние окружения, привычек социального круга и даже семейного воспитания. Здоровье, как физическое, так и эмоциональное, также является ключевым элементом для достижения благополучия.

Материальные аспекты, такие как стабильность доходов, наличие работы и финансовая устойчивость, играют важную роль в обеспечении благополучия. Одновременно выделяется влияние личного пространства, тишины, атмосферы и психологического комфорта на общее состояние благополучия.

Некоторые участники подчеркивают, что никакие внешние факторы не могут изменить их благополучие, выражая сомнения в возможности внешнего воздействия. Общая суть заключается в том, что благополучие представляет собой комплексное явление, зависящее от взаимодействия социальных, физических, эмоциональных и материальных факторов, а также индивидуальных отношений и психологического комфорта.

По 3 вопросу получены ответы: К., 18 лет, женский пол, 2 курс, «Дизайн», г. Анапа – «В настоящее время мой уровень благополучия от 1 до 10 занимает 6 место. На это влияет – образование, эмоциональная нестабильность, стресс, малый доход. В целом не всё так плохо, главное не теряться, спокойно и постепенно разбирать тяжкий груз».

М., 17 лет, женский, 1 курс, Дизайн и мода, Атырау – «В настоящее время у меня не очень хорошее благополучие. Я не могу насладиться своим временем из-за учебы. Слишком много дел и не получается расслабиться».

А., 17 лет, мужской, Стоматология, Актобе – «Все в моей жизни хорошо, на это влияет мое окружение состоящие из добрых уравновешенных людей, и мое финансовое состояние».

С., 17 лет, мужской, 1 курс, Морское нефтегазовое сооружения, Санкт-Петербург – «Я оцениваю его очень высоко, и влияет на него спорт. Это то что поддерживает меня и разжигает чувства».

И, 17 лет, женский, стоматологии, Актобе – «На данный момент я оцениваю свой уровень благополучия как неплохой, но, конечно же, есть некоторые аспекты, которые могли бы быть лучше».

Е., 16 лет, мужской, 1 курс, стоматология, Актобе – «Эмоционально я тоже не в лучшей форме из-за стресса, вызванного учебой и повседневными заботами».

К., 18 лет, мужской, 1 курс, Физика-математика, Атырау – «Сейчас я оцениваю свой уровень благополучия как средний. Будучи студентом, я сталкиваюсь с определенными сложностями и неуверенностью в будущем из-за отсутствия работы. Однако благодаря поддержке близких и вере в себя, я стараюсь сохранять позитивное отношение».

Участники выражают разнообразные оценки своего уровня благополучия. Одни оценивают его как средний, особенно в контексте студенческой жизни, где возникают сложности и неопределенность в будущем из-за отсутствия работы. Однако подчеркивается важность поддержки близких и веры в себя для поддержания позитивного отношения.

Другие выражают неудовлетворенность своим благополучием в настоящий момент из-за интенсивного учебного графика, что мешает наслаждаться временем и расслабиться. Эмоциональное состояние также выделяется, особенно в контексте стресса, связанного с учебой и повседневными заботами.

Важным фактором для оценки благополучия является также окружение и отношения. Некоторые участники подчеркивают хорошее благополучие, влияние которого оказывают добрые и уравновешенные люди в их жизни, а также благоприятное финансовое состояние.

Спорт играет роль в поддержании уровня благополучия для некоторых участников, предоставляя поддержку и разжигая чувства. В то время как уровень благополучия воспринимается в целом неплохим, некоторые участники признают, что есть аспекты, которые могли бы быть лучше.

Таким образом, общая картина подчеркивает, что оценка уровня благополучия зависит от сочетания студенческой активности, поддержки окружения, финансового положения, заботы о физическом здоровье и эмоциональном состоянии.

В большинстве для наших респондентов обозначение «благополучия» означает стабильность, счастье, здоровье и достаток. Для достижения так называемого «благополучия» им крайне важно добиться комфортных условий, которые позволят им не беспокоиться о стрессе, проблемах, делах, учебе и т.д. Среда где они могут спокойно ожидать завтрашнего дня. Их «благополучие» означает, что они буду в состоянии добиваться поставленных себе целей, будь то материальные, моральные, психические цели. Они просто хотят быть в комфортом окружении, в окружении своих друзей или семьи. Для многих из них «благополучие» также означает иметь стабильность в жизни, которая будет приносить достаточных доход для обеспечения самого себя, в том числе некоторые из них стремятся к финансовой независимости и уверенности в будущем. Некоторые также видят благополучие как социальный статус и признание со стороны семьи, друзей, да и в целом от общества.

Но важно понимать, что «благополучие» для каждого человека может иметь свой уникальный смысл. Например, для одного человека это может быть стремление к повышению своего финансового положения, для другого – тишина и спокойствие, а для третьего – комфортное окружение. Кроме того, благополучие не является постоянным состоянием, оно может меняться в зависимости от жизненных обстоятельств и приоритетов человека. Важно научиться находить баланс и стремиться к достижению своего определенного понимания благополучия, не забывая о важности здоровья, семьи, друзей и личного развития. Исследовательскую работу планируем продолжить, поскольку перед нами раскрываются новые аспекты рассмотрения данной проблемы.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № AP19678139).

Список литературы:

1. Панюкова Ю.Г. Проблемы и перспективы исследования феномена благополучия в Российской психологии / Ю.Г. Панюкова, Е.Н. Панина, Б.Г. Болаева // Общество: социология, психология, педагогика, - 2017. - № 12. - С. 58-62.

ИНТЕРНЕТ-АДДИКЦИЯ

Абен А.М.,
6В03107 психология мамандығының 4 курс студенті,
жалпы және қолданбалы психология кафедрасы
Ғылыми жетекшісі: Болтаева А.М.,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан

Аннотация .Бұл мақалада интернет-аддикция мәселесі қарастырылады. Интернет аддикция туралы ғалымдардың көзқарастары, пайда болу себептері, белгілері, психологиялық жағынан әсері.

Түйін сөздер: интернет-аддикция, интернетке тәуелділік, интернет аддикт, тәуелді мінез-құлық.

Аннотация. В этой статье рассматривается проблема интернет-аддикции. Взгляды ученых на интернет-аддикцию, причины возникновения, симптомы, психологическое воздействие.

Ключевые слова: интернет-аддикция, интернет-зависимость, интернет-аддикт, зависимое поведение.

Abstract. This article discusses the problem of Internet addiction. Scientists' views on Internet addiction, causes, symptoms, psychological impact.

Key words: Internet-addiction, Internet dependence , Internet addict, addictive behavior.

Қазіргі цифрлық заманда интернет адамдардың өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Алайда, интернетке тәуелділік артқан сайын, оның психикалық денсаулыққа ықтимал теріс әсері туралы алаңдаушылық артып келеді. Интернетке тәуелділік интернет пен компьютерлерді шамадан тыс пайдалану салдарынан физикалық, психикалық және әлеуметтік мәселелердің пайда болуы ретінде анықталады. Интернетке тәуелділік, сонымен қатар интернетті проблемалық пайдалану деп те аталады, бұл әлемдегі миллиондаған адамдарға әсер ететін өзекті мәселе. Әлеуметтік желілерде отыру көп уақыт алса да көп адамдарға қарапайым іс болып табылады. Бірақ әлеуметтік желілерді шамадан тыс қолдану – тәуелділікке алып келеді.

Соңғы бірнеше жыл ішінде айтарлықтай назар аударылған жағымсыз салдардың бірі адамдардың интернетке тәуелді болу дәрежесі. Интернетті пайдаланудың үздіксіз эволюциясы және адамдардың интернетте өткізетін уақытының өсуі бұл алаңдатушылықты күшейтті. Зерттеушілер осыған байланысты мінез-құлықтың өте ұқсас түрлерін сипаттау үшін әртүрлі терминдерді қолданды. Оларға интернетті проблемалы пайдалану (Caplan, 2002; Davis, Besser, & Flett, 2002), интернетті патологиялық қолдану (Morahan-Martin, & Schumacher, 2000), интернетке тәуелділік (Anderson, 1998; Scherer, 1997) және интернетке тәуелділік(аддикция) (Beard & Wolf, 2001; Griffiths, 1996; Young, 1996)[1] кіреді.

Интернетке тәуелділік құбылыстарын психологиялық зерттеудің негізін қалаушылар ретінде екі американдық зерттеушілерді қарастыруға болады – клиникалық психолог К.Янг және психиатр И. Голдберг[4]. 1994 жылы К.Янг веб-сайтта арнайы сауалнама әзірледі және енгізді. Нәтижесінде 500-ге жуық толтырылған сауалнамалар алынды, олардың 400-ге жуығы өзі таңдаған критерий бойынша аддикттер болды. Өткен ғасырдың 90-жылдардың ортасында осы құбылысты сипаттау үшін И.Голдберг "интернет аддикция" терминін ұсынды, сонымен қатар интернетке тәуелділікті анықтауға арналған диагностикалық критерийлер жиынтығын, құмар ойындарға (гемблинг) патологиялық тәуелділік белгілеріне негіздеді.

Интернет аддикция-бұл адамның интернетті пайдалануға деген қатты және жиі бақылан-байтын ынтасын сезінетін жағдайы, осылайша өмірдің әртүрлі салаларында жағымсыз салдарға әкеледі. Бұл желіде шамадан тыс уақытты, қарым-қатынастың нашарлауын, жұмыстың немесе оқудың бұзылуын және психикалық денсаулыққа әсерін қамтуы мүмкін. Адамдар әлеуметтік медиа, ойын, ақпарат іздеу және т. б. сияқты әртүрлі онлайн әрекеттерге тәуелді болуы мүмкін.

К. Янг Интернет адддикцияны интернетті патологиялық және компульсивті пайдалану ретінде анықтап және алғашқы нақты диагностикалық критерийлерді жасаған болатын. К.Янг интернет аддикцияның түрлерін 5 түрге бөліп қарастырды [4]:

1) Киберсексуалдық тәуелділік: бұл жыныстық қатынас немесе порнография сияқты мазмұнды қамтитын интернет-сайттарға үнемі қол жетімділіктің соған бейімделу жағдайы;

2) Кибер қарым-қатынасқа тәуелділік: бұл интернет арқылы адамдармен қарым-қатынасқа шамадан тыс құмарлық жағдайы;

3) Желілік обсессивті-компульсивті синдром: бұл обсессивті онлайн ойындар, сауда, биржалық сауда және т. б.;

4) Ақпараттың шамадан тыс жүктелуі: веб-сайттарды немесе материалдарды тәуелді іздеу. Бұл жағдайда адам өзі қалаған ақпаратты емес, жалпы ақпаратты жинауға құмар болуы мүмкін.

5) Компьютерге тәуелділік: онлайн ойындарға обсессивті құмарлық. Бұл түр жасөспірімдерде мен жас ересектерде жиі кездеседі.

2000 жылы К. С. Янг интернетке тәуелділіктің үш деңгейлі моделін - ACE әзірледі және ұсынды.[2] Бұл зерттеу мәселеге алғашқы көзқарастардың бірі болды. Осы модельге сәйкес, қарастырылып отырған аддикция келесі себептерге байланысты туындайды:

A (Accessibility) – ақпараттың қол жетімділігі және пайдаланудың қарапайымдылығы;

C (Control) – өз іс-әрекеттерін және берілетін ақпаратты бақылау, коммуникацияның анонимділігі және делдалдардың болмауы;

E (Excitement) - желідегі қызмет нәтижелерінен қозу, эмоционалды көтерілу.

К.С. Янг интернетке тәуелділікті күрделі құбылыс ретінде сипаттайды, оның ішінде психологиялық эскапизм(қашу), яғни белгілі бір психопатологиялық ерекшеліктері бар адамдар ұшырайтын нақты өмірден виртуалдылыққа қашу.

М. Орзак (Orzack, 1998) интернетке тәуелділікке тән белгілерді екі топқа бөлді: психологиялық және физиологиялық [3].

Психологиялық белгілерге мыналар жатады:

- Компьютерде отырғанда өзін жақсы сезіну немесе эйфория
- Тоқтай алмау;
- Компьютерде өткізілетін уақыт мөлшерінің артуы;
- Отбасы мен достарына немқұрайлы қарау;
- Компьютер қолданбаған кезде өзін іштей бос, депрессия, тітіркену сезінеді;
- Жұмыс немесе оқу проблемалары

Физиологиялық белгілерге мыналар жатқызылды:

- Карпальды канал синдромы (қолдың жүйке діңдерінің туннельдік зақымдануы, бұлшықеттің ұзақ уақытқа созылуымен байланысты);
- Көздің ішінің құрғауы;
- Мигрень түріндегі бас ауруы;
- Арқадағы ауырсыну;
- Тұрақты емес тамақтану, тамақтан бас тарту;
- Жеке гигиенаны елемеу;
- Ұйқының бұзылуы, ұйқы режимінің өзгеруі.

Сонымен қатар, Н. В. Чудова Интернет аддиктің келесі тұлғалық профилін тұжырымдады [3]:

- Өзінің физикалық «Мен» (өз денесін) қабылдауындағы қиындықтар;
- Тікелей қарым-қатынастағы қиындықтар (оқшаулану);
- Интеллектуализацияға бейімділік;
- Жалғыздық сезімі және түсініспеушілік (мүмкін қарама-қарсы жыныспен қарым-қатынастағы қиындықтармен байланысты);
- Төмен агрессивтілік;
- Эмоционалды шиелініс және кейбір жағдайда негативизмге бейімділік;

- Өзін-өзі бағалауы төмен;
- Проблемалар мен жауапкершіліктен аулақ болуға бейімділік.

М. С. Радионова және Т. С. Спиркиннің айтуынша [3], интернетке тәуелділіктің пайда болу қаупі тобына нақты өмірде коммуникативті қиындықтары бар, интроверт, ұялшақ және өзіне сенімді емес, әлсіз және эмоционалды саладағы бұзылулары бар пайдаланушылар кіреді. Интернетке тәуелділер адамдармен виртуалды байланысу оңайырақ деп санайды және бұл оларды нақты өмірде біртіндеп оқшаулануға әкеледі. Осылайша, авторлар интернетке тәуелді пайдаланушылар оған бейім емес адамдармен салыстырғанда әлеуметтік және эмоционалды түрде бейімделмеген, фрустрацияланған және қиындықтарды өз бетінше жеңе алмайтын деген қорытындыға келеді.

Қорытындылай келе, интернет аддикция психологиялық проблемаларды қалыптастыруға әсер етеді: нақты өмірді виртуалды өмірге ауыстыру, созылмалы түрге ауысатын депрессиялар, қарым-қатынастағы қақтығыстар, қоғамдағы бейімделу проблемалары, компьютерде болу уақытын басқара алмау, сонымен қатар интернетті пайдалану мүмкін болмаған кезде ыңғайсыздық сезімі. Интернет адам өмірінде үлкен рөл атқарады және психика мен санаға айтарлықтай әсер етеді. Көптеген зерттеушілер интернеттің теріс әсері адамның жеке басының ерекшеліктеріне байланысты деп санайды. Желіде сөйлесу арқылы тәуелділікке бейім адамдар осылайша қарым-қатынас пен қауіпсіздік сезіміне деген қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Әдебиеттер:

1. «The Role of Internet User Characteristics and Motives in Explaining Three Dimensions of Internet Addiction» Junghyun Kim, Paul M. Haridakis

2. Зарецкая О.В. Компьютерная и интернет-зависимость: анализ и систематизация подходов к проблем Психологическая наука и образование psyedu.ru («Психолого-педагогические исследования») 2017. Том 9. № 2. С. 145–165.

3. Котова С. А. Интернет-зависимость у детей и подростков: риски, диагностика и коррекция.– СПб.: изд-во ВВМ, 2023. –212 с.

4. Егоров А.Ю. Современные представления об интернет-аддикциях и подходах к их коррекции // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2015. – N 4(33). – С. 4 [Электронный ресурс]

5. Ф.Г.Ловпаче. Психологические особенности Интернет-аддикции как актуальная проблема современного мира. Текст научной статьи по специальности «Психологические науки»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНИМЕ-ВИДЕОРОЛИКОВ КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Есимов Болат Кабдушевич,
д.б.н.
Жанбосинова Гульназ Канатовна,
магистрант « курса по специальности «7М01513 Биология»,
Кафедра биологии, КазНПУ имени Абая

Аннотация. Мақалада биология сабақтарында аниме бейнелерін пайдалану талқыланады. Сабақта оқушылардың танымдық әрекетін белсендіру мәселесі мұғалімдердің назарын аударады. Алайда, соған қарамастан, бейнефильмдер мектеп оқушыларының өзін-өзі тәрбиелеуімен қатар тәрбие мен оқыту құралы ретінде жеткілікті тиімді пайдаланылмай отыр. Экранға негізделген оқытуды алаңдатудан гөрі пайдалы ету үшін бейнелерді пайдаланудың күшті және әлсіз жақтарын біліп, оларды басқа оқыту әдістерімен біріктіруді үйрену керек. Білім беруде бейнероликтерді қолданудың әдіс-тәсілдерін меңгеру ісі жылдармен бітпейді. Бүгінгі күні аниме мәдениеті мектеп оқушыларының назарын аударады, сондықтан мен тапсырмаларды аниме бейнелерін пайдаланумен біріктіруді ұсынамын. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, танымдық қабілеттерін дамытуға, өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: бейнефильмдер, аниме, биология, оқушылардың қызығушылығы, танымдық қабілеттері.

Аннотация. В статье рассматривается применение аниме-видеороликов на уроках биологии. Проблема активизации познавательной деятельности учащихся на уроках привлекает внимание педагогов. Однако, несмотря на это, видеофильмы недостаточно эффективно применяются как средство воспитания и обучения, так и для самообразования школьников. Чтобы сделать экранное обучение полезным, а не отвлекающим фактором, необходимо знать сильные и слабые стороны использования видеофильмов и научиться комбинировать их с другими методами обучения. Задача овладения приемами использования видеофильмов в образовании не исчерпывается с годами. Сегодня большое внимание школьников привлекает аниме-культура, поэтому я предлагаю комбинировать обучение с использованием аниме-видеороликов. Оно позволяет повысить интерес учащихся к предмету, развивать их познавательные способности и формировать у них навыки самостоятельной работы.

Ключевые слова: видеоролики, аниме, биология, интерес учащихся, познавательные способности.

Abstract. The article discusses the use of anime videos in biology lessons. The problem of activating students' cognitive activity in the classroom attracts the attention of teachers. However, despite this, video films are not used effectively enough as a means of education and training, as well as for self-education of schoolchildren. To make screen-based learning useful rather than a distraction, you need to know the strengths and weaknesses of using videos and learn how to combine them with other teaching methods. The task of mastering the techniques of using videos in education does not end over the years. Today, anime culture attracts a lot of attention from schoolchildren, so I propose combining training with the use of anime videos. It allows you to increase students' interest in the subject, develop their cognitive abilities and develop their independent work skills.

Key words: videos, anime, biology, student interest, cognitive abilities.

Информационные образовательные технологии включают использование специальных технических устройств (компьютеров, звукового и видеооборудования) с целью достижения педагогических целей. В 50-60 годах проекционные аппараты и диапроекторы получили

широкое распространение в образовании, что привело к использованию слайдов, эпипроекторов, кинокольцовок, учебных передач и учебных фильмов. С 70-х годов стало популярным использование видеотехнологий. Сегодня появились новые технические средства с обширными образовательными ресурсами, которые значительно влияют на организацию учебного процесса и расширяют его возможности.

Использование видеофильмов на уроках биологии способствует развитию интереса школьников к предмету и помогает развить навыки самостоятельной работы. Они учатся выделять основные положения, сравнивать увиденное с прочитанным и находить связи между ними. Это способствует развитию мотивации, внимания, мышления и памяти у школьников, а также повышению их общего уровня развития. Исследования показывают, что просмотр фильмов изменяет динамику внимания учащихся, они работают более сосредоточенно, так как знают, что смена кадров не зависит от их индивидуального темпа работы. Иллюстрации в видеофильмах органично включаются в изложение материала, что способствует устойчивому интересу. Видеофильмы также обладают эстетическим уровнем, построены по законам искусства и используют методы убеждения, что позволяет воздействовать на сознание и чувства аудитории. [1]

Исследования показывают, что видео являются полезным средством демонстрации аспектов, которые невозможно воспроизвести в классе.

Большинство учащихся интересуются видео, а видео может стимулировать и вызывать любопытство, но учителям необходимо использовать видео таким образом, чтобы оно соответствовало намеченным результатам обучения. Прослушивание и просмотр видео требует цели и сосредоточенности.

Основные функции видеофильмов на уроках биологии включают:

- Предоставление новых знаний по изучаемой теме для дальнейшего понимания и закрепления на уроке, а также визуальное подтверждение слов учителя;
- Обобщение изученного материала по теме или разделу;
- Комплексный подход к изучаемым объектам природы, включая различные науки, такие как морфология, физиология, систематика, палеонтология, экология и другие;
- Позволяет перейти от поверхностного познания внешнего мира к восприятию скрытых процессов с помощью телекамеры. Например, наблюдение за внутренней средой организма, работой клеток, а также быстро протекающими процессами, которые человек не может воспринять;
- Показывает проведение биологических экспериментов, телеэкскурсии на производство, в научные лаборатории и музеи, которых нет в данном городе;
- Демонстрирует практическое значение изучаемых явлений, процессов и способы применения полученных знаний в жизни и народном хозяйстве;
- Представляет современные открытия и достижения в различных областях биологической науки и медицины;
- Обогащает учащихся конкретными знаниями о среде, в которой происходят жизненные процессы изучаемых организмов, обеспечивая экологическое просвещение;
- Знакомит школьников с разнообразием органического мира, включая районы и области, которые они никогда не посещали;
- Способствует повышению познавательной активности школьников и качества усвоения учебного материала, делая знания более прочными, глубокими и осмысленными;
- Позволяет ознакомиться с содержанием, выходящим за рамки школьного учебника.[2]

Некоторые руководящие принципы использования видео в классе:

- Всегда просматривайте видео заранее. Подготовка учителей является жизненно важным аспектом ценности видео.
- Все учащиеся должны иметь возможность видеть и слышать видео.
- Видео должно соответствовать рассматриваемой работе, и эту актуальность необходимо разъяснить учащимся.

- Просмотр не должен занимать целый сеанс. Должно быть время заранее обсудить актуальность и проверить учебу учащихся впоследствии.
- Чрезмерное использование видео снижает их эффективность как инструмента обучения.

Стратегии работы с видеоматериалом:

- Заполните рабочий лист
- Несколько коротких вопросов, на которые нужно ответить. Студенты должны иметь возможность прочитать их заранее.
- Схема, которую нужно заполнить и обозначить. Сделайте это до просмотра видео и после просмотра, чтобы отметить изменения в понимании учениками.
- Заполните простую таблицу о видео перед просмотром и еще раз после просмотра. Обратите внимание, что выполнение заданий во время просмотра видео может быть трудным для некоторых учащихся и отвлекать их от обучения в рамках видео.
- Разбейте просмотр на разделы (это укрепляет просмотр – вы можете задавать вопросы, а затем вернуться к видео).
- Допрос равных (каждый учащийся придумывает вопросы, которые можно задать кому-нибудь еще до или во время просмотра).
- Работа в парах
- Краткое содержание (после просмотра видео учащиеся пишут краткое изложение абзаца, возможно, используя некоторые предоставленные ключевые слова).
- Контрольный опрос
- Заранее подготовьте несколько вопросов (учащиеся отвечают на вопросы во время или после просмотра).
- Кубик вопросов

Используйте предоставленный шаблон, чтобы сделать игральные кости. Вы можете сделать игральные кости из цветного картона или деревянных блоков:

Каждый учащийся по очереди бросает первый кубик с вопросами (Что, почему, как и т. д.) и использует стартовый набор вопросов лицевой стороной вверх, чтобы составить вопрос, связанный с видео, и задать его группе.

Затем каждый учащийся по очереди бросает оба кубика с вопросами и использует стартовые листы вопросов вверх, чтобы составить вопрос, связанный с видео, и задать его группе (Как могло бы…? Почему могло бы…?).

Это упражнение с кубиками вопросов также можно использовать для создания вопросов для исследования или вопросов до или после чтения текста.[3]

В связи с неуклонно возрастающим интересом школьников к аниме-культуре, я решила попробовать внедрить использование аниме-видеороликов на своих уроках биологии. Меня заинтересовало одно аниме «Клетки за работой». В человеческом организме находится огромное количество клеток, которые работают непрерывно, чтобы защитить и поддержать его жизнедеятельность. Несмотря на хрупкость тела и его уязвимость перед вредными микробами, все клетки постоянно сражаются с угрозами для своего хозяина.

Сериал "Клетки за работой" показывает внутренний мир человеческого тела, где красная кровяная клетка ае-3803 сталкивается с различными патогенами и состояниями организма. Ее обычная задача - переносить кислород и питательные вещества по всему телу. Однако каждый день ее работа превращается в настоящий кошмар, так как угроза смерти всегда подстерегает ее. Главными персонажами являются также нейтрофил u-1146, который первым приходит на помощь при появлении врага-антигена, и другие клетки, такие как макрофаги, дендритные клетки, клетки головного мозга, т-киллеры и тромбоциты. Каждая из них играет свою роль в защите организма и благодаря повествованию становится понятным, как их функции помогают бороться с различными патогенами.

Для изучения эффективности применения данного аниме на уроках биологии было решено провести анкетирование в двух параллельных классах. Перед началом эксперимента

учащимся была дана проблемная задача, которая соответствовала первой серии аниме-сериала, где рассматривалось заболевание «Пневмония».

В контрольном классе применялись привычные для них методики преподавания: демонстрация презентации, параграф из учебника, описание заболевание.

Вторая экспериментальная группа, получив проблемную задачу, начала просмотр аниме-видеоролика, в котором описываются основные симптомы и реакции организма на патоген.

После проведенного урока в контрольной и экспериментальной было проведено анкетирование о занятии. Так как в разных классах были применены разные методики, результаты анкетирования также отличались друг от друга. В классе, где применялась новая методика с использованием аниме-видеороликов, обратная связь оказалась более положительной, нежели в контрольной группе. Учащиеся активно участвовали на уроке, и проявили огромный интерес к процессам, которые демонстрировались в данном видеоролике, а также с нетерпением ждали вторую серию и задания по новому материалу. Слабоуспевающие учащиеся, которые обычно на уроках не очень заинтересованы на занятиях отличились активностью на занятии. Данный метод применим среди среднего звена, а также могут послужить отличным способом повышения интереса у учащихся. [4]

Для эффективного использования видеоматериалов на уроке необходимо знать методику их применения в обучении. Работа с видео не ограничивается простым просмотром фильма, а требует четкого плана. При включении видео в план урока необходимо определить цель и задачи, которые будут реализованы в процессе его просмотра. Учитель должен ознакомиться с содержанием фильма, отобрать нужную информацию для раскрытия темы. При выборе информации следует учитывать уровень развития учащихся, их подготовленность, интересы и особенности. В процессе использования видеоматериалов необходимо устанавливать связь с другими источниками информации, чтобы повысить качество работы учащихся. Работа с фильмом должна быть активной, ученик должен быть вовлечен в активный процесс работы с ним. Он должен думать над содержанием, анализировать и обобщать информацию. Для активизации работы учащихся нужно подготовить вопросы, на которые они должны ответить после просмотра фильма. Это поможет повысить внимание учащихся на уроке и особенно полезно при получении новых знаний, когда фильм используется как основной источник информации.

Все возможности видеофильмов могут быть реализованы при условии их заинтересованного, вдумчивого и нешаблонного использования. При планировании урока необходимо четко определить, для каких познавательных задач предназначается видеофильм. После ознакомления с его содержанием, следует выбрать оптимальный объем информации, учитывая уровень развития учащихся, их подготовку, интересы и особенности. Глубина понимания содержания зависит от качества усвоения предыдущего материала. Важно установить связь содержания видеофильма с другими источниками учебной информации.

Чтобы не допустить пассивного просмотра, важно активно вовлекать учащихся в учебный процесс. Можно использовать вопросы на доске, план фильма, записи по содержанию, проблемные задачи и актуальный материал. Чтобы активизировать работу, можно организовать демонстрацию опытов или пересказ фрагмента фильма. Для старших классов можно предложить задания, такие как составление плана, выполнение зарисовок, заполнение рабочих листов и проведение дискуссий.

Важно помнить, что конспектирование фильма по ходу его просмотра может отвлечь учащихся от наблюдения за экраном. Вместо этого можно проводить анализ видеофрагментов, конференции, отчеты и творческие задания, чтобы развить самостоятельное мышление и способность к дискуссии.

1. При использовании аниме-видеофильма в качестве основного источника новых знаний по теме урока, можно написать на доске вопросы, на которые школьники получат ответы во время просмотра и которые должны предусматривать главным образом осмысление учащимися наиболее существенных фактов и выявление связей между ними.

2. Учителем может быть дан план предлагаемого для просмотра фильма. Но полезно активизировать работу с планом, например, его лучше записывать на левой стороне доски или в тетради. В ходе просмотра (во время пауз) или после него учащиеся делают записи по содержанию фильма на правой (свободной) стороне листа, отмечают отдельные факты, детали, иллюстрирующие или доказывающие положения плана, составляют, заполняют схемы.

3. Это могут быть проблемные задачи, поставленные учителем перед просмотром фильма, ответ на которые можно проверить в конце урока или на следующем занятии, в зависимости от степени подготовленности класса и сложности самого задания.

4. Одним из путей является актуальность подобранного материала, ибо “новизна информации только и способна возбудить интерес к размышлениям, к слежению за дальнейшим развёртыванием событий”. Актуальность каждого сообщения в том, что оно включает в себя новую и интересную для получателя информацию, как ожидаемую, так и неожиданную для него.

5. Учащимся 6-9 классов может быть предложено в ходе просмотра фильма (во время специальных пауз) выполнить то или иное задание: составить план или конспект, выполнить зарисовки, заполнить рабочие листы и так далее. Рабочие листы могут содержать задания, помогающие подготовиться к восприятию фильма, установить связь между вступительным словом учителя и содержанием видеофрагмента или направить внимание школьников на основное в нём; тесты, подготовленные учителем к видеофильму: тесты с выбором ответов, тесты сравнения, тесты подставки, тесты группировки, тесты задания и другие.

8. В 9-11 классах, где ребята уже могут и умеют мыслить самостоятельно, и способны вести дискуссии, формы работы по фильму могут усложняться: анализ видеофрагмента с разбором заданий из рабочих листов, конференция по его материалу, отчёты о просмотренном материале, творческие задания на тему видеофильма.

На уроках с использованием видеофильмов учитель выступает, прежде всего, как организатор самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся. Он не становится просто зрителем вместе со своими учениками и не ограничивается только контролем над их дисциплиной и вниманием. Учитель должен принимать передачу вместе с детьми и проводить определённую работу с ними. Его задача следить за ходом передачи и не терять контакта с классом, от её решения зависит успех урока в целом.

Сегодня стало очевидным, что учебная информация, которая передаётся ребёнку в школе, занимает в общем информационном потоке всё менее значительное место по сравнению с компьютерными играми, телевидением, видео- и звукозаписями и другой продукцией средств массовой коммуникации. Каждый учащийся, удовлетворяя потребности, может создать для себя комфортную информационную среду, в которую, скорее всего, не будут входить образовательные программы и учебники. Таким образом, современный школьник оказывается перед лавиной информации, которую он не умеет правильно воспринимать и использовать, чаще всего не понимает и её предназначения. Описанный опыт работы - это один из путей использования информационного поля мультимедийности в обучении биологии.

Список литературы:

1. Гилёва Г. Г. Медиаобразование и биология: первые шаги. // Биология в школе. 1998. № 2. с. 36-4
2. Морозова Л. Ф. Учебные кинофильмы на уроках. // Биология в школе. 1991. № 6. с. 41-43
3. Черкасская Н. Б. Видеофильмы по биологии. // Биология в школе. 1996. № 6. с. 75-78
4. Leah S. Mahler, Richard E. Mayer «Anime as a medium for science learning» //2023

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Жумабай Аида Ильяскызы,
к.пед.наук
Альчимбаева А.Б.,
магистрант 1 курса по специальности
«7М01101 Педагогика и психология»,
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента,
КазНУ имени ал-Фараби

Аннотация. Данная статья представляет собой исследование роли цифровых технологий в образовании иностранных языков. В ней рассматривается история развития этих технологий, выявляются основные принципы и преимущества их применения, а также анализируются различные типы цифровых образовательных технологий, используемых в изучении иностранных языков. Также будет обсуждаться эффективность онлайн-курсов, мобильных приложений и виртуального общения для тренировки языковых навыков, а также вызовы и перспективы развития цифровых образовательных технологий в данной сфере. В итоге будут представлены обобщенные выводы о значимости и роли цифровых технологий в обучении иностранным языкам, а также сформулированы рекомендации для дальнейших исследований и практического применения в образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровые образовательные технологии, обучение иностранным языкам, онлайн-курсы, мобильные приложения, виртуальное общение, вызовы, перспективы.

Аннотация. Бұл мақала шет тілдерін оқытудағы цифрлық технологиялардың рөлін зерттеуі болып табылады. Мақала осы технологиялардың даму тарихын қарастырады, оларды қолданудың негізгі принциптері мен артықшылықтарын анықтайды, сонымен қатар шет тілдерін үйренуде қолданылатын сандық білім беру технологияларының әртүрлі түрлерін талдайды. Сондай-ақ тілдік дағдыларды үйрету үшін онлайн-курстардың, мобильді қосымшалардың және Виртуалды қарым-қатынастың тиімділігі, сондай-ақ осы саладағы цифрлық білім беру технологияларының сын-қатерлері мен даму перспективалары талқыланатын болады. Нәтижесінде шет тілдерін оқытудағы цифрлық технологиялардың маңыздылығы мен рөлі туралы жалпыланған тұжырымдар ұсынылатын болады, сондай-ақ одан әрі зерттеу және білім беру процесінде практикалық қолдану үшін ұсыныстар тұжырымдалады.

Abstract. This article is a study of the role of digital technologies in foreign language education. It reviews the history of the development of these technologies, identifies the main principles and advantages of their application, and analyzes different types of digital educational technologies used in language learning. It will also discuss the effectiveness of online courses, mobile applications and virtual communication for practicing language skills, as well as the challenges and prospects for the development of digital educational technologies in this area. As a result, generalized conclusions about the significance and role of digital technologies in foreign language learning will be presented, and recommendations for further research and practical application in the educational process will be formulated.

В современном информационном обществе цифровые технологии стали неотъемлемой частью образовательного процесса, особенно в сфере изучения иностранных языков. Цифровые образовательные технологии представляют собой совокупность инновационных инструментов и ресурсов, которые активно применяются для обогащения образовательного опыта и повышения эффективности изучения иностранного языка.

Цифровые образовательные технологии включают широкий спектр инструментов, таких как компьютерные программы, онлайн-платформы, мобильные приложения, интерактивные учебники, вебинары, онлайн-игры и другие средства, целью которых является поддержка и

облегчение обучения иностранному языку. Эти технологии предоставляют уникальные возможности для создания адаптивных и интерактивных образовательных сред, учитывающих индивидуальные потребности и предпочтения учащихся.

Значение цифровых технологий в современном обучении иностранному языку. Владение иностранными языками является ключевым навыком в современном мире, открывающим новые возможности для образования, карьерного роста и межкультурного общения. Цифровые технологии играют важную роль в совершенствовании образовательного процесса, делая его более доступным, эффективным и интерактивным. Они предоставляют учащимся широкий выбор обучающих материалов, возможность практиковать языковые навыки в реальных ситуациях и получать обратную связь от преподавателей и товарищей по обучению.

Цель данного исследования - анализ роли и значимости цифровых образовательных технологий в обучении иностранному языку. В рамках исследования ставятся следующие задачи:

- Изучить современные тенденции и подходы к использованию цифровых образовательных технологий в обучении иностранному языку.
- Проанализировать преимущества и ограничения использования цифровых технологий в процессе изучения иностранного языка.
- Рассмотреть практические примеры успешного применения цифровых образовательных технологий в обучении иностранному языку.
- Предложить рекомендации по оптимизации использования цифровых технологий в обучении иностранному языку с целью повышения эффективности обучения и улучшения результатов учащихся.

Цифровые технологии играют важнейшую роль в современном образовании, претерпевая значительные изменения, которые затрагивают структуру, методы и процессы обучения. Особое внимание следует уделить их воздействию на изучение иностранных языков, поскольку они делают обучение более доступным, эффективным и интересным.

Прежде всего, цифровые технологии существенно улучшают доступность образования. Благодаря им, студенты могут получать знания в любое время и из любой точки мира, используя онлайн-платформы, мобильные приложения и другие инструменты. Это особенно важно для тех, кто не может посещать традиционные учебные заведения из-за ограничений географии, финансовых проблем или временных ограничений. Кроме того, цифровые технологии обогащают образовательный процесс, делая его более интерактивным и эффективным. Интерактивные учебные материалы, онлайн-игры, вебинары и другие средства помогают студентам активно вовлекаться в учебу, развивать иностранный язык и мгновенно получать обратную связь от преподавателей и товарищей по обучению. Кроме того, цифровые технологии позволяют индивидуализировать образовательный процесс, учитывая индивидуальные потребности и особенности каждого студента. Адаптивные онлайн-платформы и программы используют алгоритмы машинного обучения, чтобы определить уровень знаний и предпочтений студентов, и предлагают им индивидуальные учебные материалы и задания.

Наконец, цифровые технологии способствуют развитию современных навыков, необходимых в цифровой эпохе. Обучение с использованием цифровых технологий помогает студентам развивать цифровую грамотность, навыки виртуальной коммуникации, сотрудничества и проблемного мышления - все это необходимо для успешной адаптации к быстро меняющемуся миру.

История развития цифровых образовательных технологий насчитывает десятилетия и постоянно совершенствуется вместе с технологическим прогрессом. С появлением компьютеров в школах и университетах в 1970-х годах образование постепенно начало внедрять различные цифровые технологии, например, интерактивные доски, компьютерные программы для обучения, онлайн-курсы и многое другое.

С развитием Интернета и мобильных устройств цифровые образовательные технологии стали еще более доступными и широко используемыми. Онлайн-платформы и мобильные приложения предоставляют студентам возможность обучаться в любое время и в любом месте,

а также общаться с преподавателями и своими товарищами по обучению в режиме реального времени.

Основные принципы и преимущества использования цифровых технологий в образовании. Одна из ключевых аспектов современного образования - это использование цифровых технологий. Они предоставляют широкие возможности для эффективного и интерактивного обучения, а также способствуют индивидуализации образовательного процесса и развитию современных навыков.

Основные принципы использования цифровых технологий в образовании - это доступность, интерактивность, индивидуализация и развитие современных навыков. Благодаря этим принципам, обеспечивается эффективное обучение, которое отвечает потребностям современного общества.

Преимущества использования цифровых технологий в образовании трудно переоценить. Они позволяют расширить доступ к образованию, увеличить мотивацию и интерес студентов, индивидуализировать образовательный процесс, повысить эффективность обучения и развить современные навыки, необходимые для успешного существования в цифровую эпоху.

Эти принципы и преимущества лежат в основе успешного использования цифровых технологий в образовании, включая обучение иностранным языкам.

Применение цифровых технологий в обучении иностранным языкам предлагает широкий спектр инструментов и ресурсов для эффективной учебы. Это может быть онлайн-курсы, платформы, мобильные приложения, игры и виртуальное общение.

Онлайн-курсы и платформы - одни из самых популярных способов изучения иностранных языков среди современных студентов. Они предлагают разнообразные учебные материалы, интерактивные задания и тесты, что позволяет студентам учиться в удобное время и темпе. Кроме того, с различными уровнями сложности, студенты могут выбрать подходящий курс, которому соответствуют их знания и обучающие цели. Также, многие платформы позволяют общаться с носителями языка и другими студентами через форумы и онлайн-группы, что дает возможность практиковать навыки общения и повышает мотивацию студентов.

Мобильные приложения и игры предлагают возможность персонализированного обучения иностранным языкам в любом месте и в любое время. Они содержат интерактивные упражнения, словари, аудио- и видеоматериалы, что позволяет студентам усваивать материал своим личным темпом. Благодаря адаптивным алгоритмам, многие приложения индивидуализируют обучение, учитывая уровень знаний и предпочтения каждого студента. Это помогает эффективно использовать время и повышает мотивацию к изучению языка.

Цифровые платформы и приложения для образования играют ключевую роль в расширении взаимодействия между иностранными студентами и открывают им возможность общения и сотрудничества, независимо от их географического положения. Благодаря онлайн-курсам и вебинарам, студенты из разных стран активно участвуют в дискуссиях, обмениваются своим опытом и культурными особенностями. Этот обмен позволяет им получать новые знания не только в учебных вопросах, но и погружаться в различные аспекты жизни в других странах, что способствует расширению их кругозора и развитию межкультурного понимания.

Функционал чатов, форумов и групповых обсуждений стимулирует активное взаимодействие между студентами. Они могут обсуждать разнообразные темы, задавать вопросы, делиться своими мыслями и идеями, создавая атмосферу виртуального класса. Этот онлайн-обмен опытом способствует развитию коммуникативных навыков на иностранном языке и укрепляет доверие и взаимопонимание между студентами из разных культур.

Кроме того, цифровые платформы предоставляют возможность для совместной работы над проектами и групповыми заданиями, где студенты из разных стран могут объединить свои усилия ради достижения общей цели. Такой коллективный подход к обучению не только способствует развитию навыков командной работы и лидерства, но и укрепляет связи между участниками образовательного процесса.

Таким образом, цифровые образовательные технологии не только облегчают взаимодействие с иностранными студентами, но и создают благоприятные условия для активного

обучения, развития межкультурного понимания и формирования глобального сообщества обучающихся

Вызовы и перспективы цифровых образовательных технологий. Цифровые образовательные технологии предлагают огромные возможности для изучения иностранных языков, однако существуют и некоторые проблемы, которые нужно преодолеть, чтобы полностью раскрыть их потенциал.

Проблемы доступности и качества образовательного контента

Один из основных вызовов заключается в обеспечении доступа качественного образовательного контента на различных языках. Несмотря на то, что цифровые технологии позволяют создавать и распространять образовательные материалы с легкостью, иногда возникают проблемы с доступностью контента на менее распространенных языках. Это может создавать трудности для студентов, желающих изучать иностранный язык, если доступных ресурсов недостаточно или они не соответствуют их уровню знаний и потребностям.

Ограничения в мотивации при изучении иностранного языка с использованием цифровых технологий

Еще одним вызовом является поддержание мотивации студентов при использовании цифровых технологий для изучения иностранного языка. В отличие от традиционных классов, где учителя могут контролировать образовательный процесс и мотивировать студентов, использование цифровых технологий требует большой самодисциплины и самомотивации со стороны учащихся. Однако не все цифровые ресурсы могут быть столь же стимулирующими и захватывающими, что может привести к потере интереса и мотивации студентов.

Развитие и улучшение цифровых образовательных технологий в обучении иностранным языкам представляет огромные перспективы, несмотря на существующие вызовы. Одной из возможностей является улучшение доступности и качества образовательного контента благодаря развитию новых технологий, таких как машинное обучение и искусственный интеллект. Это позволяет создавать персонализированные и адаптивные учебные материалы, а также переводить их на различные языки.

Другой перспективой является разработка инновационных методов обучения на основе игрового подхода, виртуальной реальности и усиленного обучения. Эти методы способствуют повышению мотивации студентов, делают обучение более интерактивным и захватывающим.

Помимо перечисленных выше перспектив, важным направлением развития цифровых образовательных технологий является создание комплексных платформ и приложений, объединяющих разнообразные инструменты и ресурсы для изучения иностранных языков. Эти платформы предоставляют студентам широкий выбор возможностей, включающих обучающие курсы, интерактивные упражнения, задания для общения, онлайн-тестирование и другое. Интегрированные платформы обеспечивают удобство и эффективность обучения, позволяя студентам легко переключаться между различными заданиями и ресурсами, а также отслеживать свой прогресс.

Кроме того, развитие цифровых образовательных технологий в области иностранных языков может также включать интеграцию современных коммуникационных средств, таких как видеоконференции и онлайн-платформы для общения. Это дает возможность студентам практиковать языковые навыки в реальном времени с носителями языка и другими учащимися из разных стран, способствуя развитию навыков общения и межкультурного взаимодействия.

Таким образом, развитие цифровых образовательных технологий открывает широкие перспективы для изучения иностранных языков, предлагая различные методы, инструменты и ресурсы для улучшения результатов студентов. С внедрением новых технологий и инновационных подходов мы можем сделать процесс обучения более эффективным, доступным и мотивирующим для всех участников образовательного процесса.

Таким образом, использование цифровых технологий повысит эффективность обучения, к тому же повысит мотивацию студентов. Для максимальной реализации потенциала цифровых образовательных технологий необходимо постоянно совершенствовать методы и инструменты обучения, а также создавать поддерживающую обучающую среду. Перспективы

в этой области включают улучшение качества и доступности образовательного контента, разработку инновационных методов обучения и внедрение новых технологий, таких как машинное обучение и виртуальная реальность.

Для преподавателей рекомендуется активно изучать и осваивать новые цифровые инструменты и методики обучения, а также уделять внимание индивидуальным потребностям и мотивации студентов. Важно также создавать интерактивные и адаптивные учебные среды, способствующие активному участию студентов и развитию их языковых навыков.

Список литературы:

1. Воронеж Издательский дом ВГУ 2019. https://www.rgph.vsu.ru/ru/science/publications/docs/innov-tekh1.pdf
2. Гейзерская Раиса Цифровые образовательные технологии в обучении иностранному языку. https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovye-obrazovatelnye-tehnologii-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku/viewer
3. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М., 2003. 112 с. https://academia-moscow.ru/ftp_share/_books/fragments/fragment_22649.pdf
4. Порожняк Н. Ф. Информационно-коммуникационные технологии в процессе обучения английскому языку в неязыковых вузах // Молодой ученый. 2014. № 9. С. 559-561. https://moluch.ru/archive/68/11594/
5. Chun D. M., Plass J. L. Networked Multimedia Environments for Second Language Acquisition. In M. Warschauer, & R. Kern, (Eds.), Network-based language teaching: Concepts and practice. N. Y.: Cambridge University Press, 2000. P. 151-170. https://assets.cambridge.org/97805216/67425/frontmatter/9780521667425_frontmatter.pdf

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЮІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ТҰЛҒАЛЫҚ ПРЕДИКТОРЛАРЫ

Жеңісова Әсем Ержанқызы,
магистрант 2 курса по специальности «7М03117 – Клиническая психология» Кафедра общей и прикладной психологии, КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. Эмоционалды күю кәсіби қызметтен туындаған шаршау мен эмоционалды сарқылу сезімін білдіреді. Көбінесе эмоционалды күю адамдармен тығыз қарым-қатынаста болуға міндетті мамандықтардағы жұмысшыларда жиі кездеседі. Бұл мақалада мұғалімдердің күюі және бұл синдромның тууының себептері қарастырылады.
Түйін сөздер: Эмоционалды күю, психикалық күю, мұғалімдер, деперсонализация, эмоционалды сарқылу, эмоционалды күюдің предикторлары.

Аннотация. Под эмоциональным выгоранием подразумевается усталость и чувство эмоционального опустошения, вызванные профессиональной деятельностью. Эмоциональное выгорание возникает чаще у людей, профессия которых связана с тесным взаимоотношением людьми. В данной статье рассматривается эмоциональное выгорание учителей и причины влияющие возникновению данного синдрома.
Ключевые слова: Эмоциональное выгорание, психическое выгорание, учителя, деперсонализация, эмоциональное истощение, предикторы эмоционального выгорания.

Abstract. Burnout is a condition characterized by fatigue and emotional exhaustion as a result of one's professional activities. People who work in professions that involve close relationships with others are more prone to experiencing emotional burnout. This article delves into the topic of emotional burnout among teachers and the various factors that contribute to the onset of this syndrome.
Key words: Emotional burnout, mental burnout, teachers, depersonalization, emotional exhaustion, predictors of emotional burnout.

Қазіргі кезде мұғалімдердің психикалық денсаулығын сақтау маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Білім беру жүйесінде соңғы жылдарда айтарлықтай өзгерістер болғандықтан, мұғалімдерге академиялық және жеке талаптардың деңгейі жоғары болуда. Мұғалімдердің эмоционалды жағдайына уақыттың жетіспеушілігі, жұмыстың жоғары динамикасы және халықтың әртүрлі әлеуметтік топтарымен араласу секілді факторлары әсер етеді. Осы жағдайлардың себебінен мұғалімдер стресс пен шиеленістің жоғары деңгейін сезінеді. Кәсіптің мұндай эмоционалды ерекшеліктері мұғалімдердің "эмоционалды күю" синдромының пайда болуына әкеліп соғады.

Психолог Х. Фрейденберг алғаш рет "Психикалық күю" ұғымын 1970 жылы енгізді. Зерттеу барысында әлеуметтік мамандықтардың жұмысшылары "психикалық күюге" көбірек бейім екендігі анықталды. "Психикалық күю" терминімен қатар "эмоционалды күю" және "кәсіби күю" секілді ұқсас ұғымдар пайда болды.

Қазіргі уақытта "психикалық күю" термині кәсіби қызметке байланысты пайда болатын психикалық шаршау және эмоционалдық күю жағдайын білдіреді. К. Маслач "психикалық күю" синдромын үш негізгі құрамдас бөлікке бөледі: эмоционалды сарқылу, кәсіби жетістіктердің төмендеуі және деперсонализация. "Эмоционалды сарқылу" жұмыс себебінен эмоционалды шаршау сезімі ретінде түсініледі. "Кәсіби жетістіктерді азайту" дегеніміз-жұмысшылардың өз салаларында қабілеттері жетіспеушілігі және сәтсіздік туралы ойларының пайда болуы. "Деперсонализация" - бұл мұғалімдердің жұмысқа деген циникалық көзқарасы және оқушыларға бағытталған адамгершілікке жатпайтын, менсінбейтін қарым-қатынасы.

"Эмоционалды күю" синдромы ұзақ мерзімді стресстен туындауы мүмкін. Ұзақ мерзімді стресс - жұмысқа байланысты ұзақ мерзімді орташа қарқынды стресстен туындайды [1, б. 9-15].

Мұғалімнің эмоционалды күюі өте ерекше өтеді, өйткені ол мұғалімнің жеке басына ғана емес, сонымен қатар оның оқушылары мен кәсіби қызметіне де әсер етеді.

Әр мұғалімнің эмоционалды күюі өзін әртүрлі көрсетеді. Бұл синдромның жоғары деңгейінде эмоционалды сарқылу пайда болады, өзін-өзі бағалау төмендеп, негативизм деңгейі жоғарылайды. [2, б. 45–50]

Эмоционалды күю қызметкерлердің психикалық денсаулығында мінез-құлықтан соматофизиологиялық деңгейге дейін өзгерістерді тудырады. Шаршаудың үш негізгі кезеңі бар: шиеленіс, қарсылық, сарқылу.

"Эмоционалды күю" синдромының дамуына сыртқы және ішкі детерминанттар әсер етеді. Ішкі алғышарттарға болашақтағы перспективаларды қамтитын құндылық-семантикалық құрылымдары жатады. Ең пайдалы уақыт перспективасы-бұл өткенді оң қабылдау, болашаққа ұмтыла отырып, қазіргі уақытқа басымдық беру. Мұғалімдегі уақытша перспективаның синхронизациясы эмоционалды күю синдромының симптомы болып табылады. Субъективті "Болашаққа" немесе "өткенге" көп назар аударатын маман "қазіргі уақытта" жұмысты ынтажігерсіз орындай бастайды және эмоцияларды өздігінен сезінумен қиындықтар туып, әңгімелесушілермен қарым-қатынаста қашықтықтың пайда болып эмоционалды реакцияның бұрмалануына, әңгімелесушілердің эмоцияларын қабылдаудағы қателіктерге әкеледі.

Осылайша, эмоционалды күю синдромының дамуы басталады, бұл уақытша перспективалардың десинхронизациясының одан әрі жоғарылауына әкеледі. [3, б. 45–50]

Мұғалімнің эмоционалды күюінің пайда болуына оның оқушыға заңды түрде жауапты болуы да әсер етеді. Оқушылармен қарым-қатынас, мысалы, олардың белсенділігінің төмендігі немесе ақпаратты қабылдағысы келмеуі, оқушылардың оқуға қарсылық келтіруі да әсер етуі мүмкін. [4, б. 607]

В. В. Бойконың айтуы бойынша, эмоционалды күю синдромы - бұл тұлғаның психикалық қорғаныс механизмі, ол психотравматикалық жағдайларда эмоцияларды толық немесе ішінара сезінбеуге көмектеседі. Эмоционалды күю синдромына бейім мұғалім үшін оқушының жағымсыз жақтарын байқап, оларға шектен тыс назар аударуы тән. Бұл синдромға бейім мұғалімнің тағы бір ерекшелігі - эмоционалды қайтарымдағы әлсіз талпыныс. Кәсіби маман эмоционалды қайтарыммен байланысты жүкті азайтуға тырысады. Оқушыны оқытуға деген қызығушылық жоғалады, оны манипуляция объектісі ретінде қабылдай бастайды. [5, б. 474]

Мұғалімдердің қызметінде эмоционалды күюге ұшырауға әкелетін үш дағдарыс кезеңі бар:

- Бірінші жылдағы дағдарыс, әдетте, "мінсіз" мұғалім болатынына сенімді жас мамандарда кездеседі. Жолда олар тәжірибеде кездесетін кейбір нюанстарға тап болады. Алдарына қойған талаптардың орындалуы көп уақытты алады, бұл эмоционалды энергияның төмендеуіне әкеледі. Кейбір мамандар үшін бірінші жыл мамандықтағы соңғы жыл болуы мүмкін.

-Бес-жеті жылдық дағдарыс, үнемі дамып келе жатқан мұғалімдерде көрінеді. 5-7 жылдық тәжірибесі бар көптеген мұғалімдердің ішкі "педагогы" бар, ол оған тапсырма болмаған жағдайдың өзінде де, тапсырма тауып оны орындауға бұйрық береді. Мұндай маман уақыт өте келе өзінің жетістіктеріне қануды тоқтатады. Білім беру саласындағы жаңалықтарды талқылағысы келмегендіктен, әріптестермен бейресми жағдайда кездесулер, мұндай маманға алаңдаушылық туғыза бастайды.

-Он екі-он бес жылдық дағдарыс, қырық жасқа жақындаған тәжірибесі мол мамандарда жиі кездеседі. Жұмыстағы міндеттемелерді орындау маманда агрессия мен бас тартуды тудырады. Өзін-өзі бағалаудың төмендігімен байланысты сертификаттаудан қорқу пайда болады. Адамдармен қарым-қатынас жасау ниеті жоғалады, әріптестерінің назарынан тыс қалғысы келеді.

Мұғалімнің эмоционалдылығы оқушылардың дамуындағы негізгі факторлардың бірі болғандықтан, эмоционалды күю синдромына ұшыраған мамандардың оқушыларында эмоционалды реакцияның қалыптасуында қиындықтар болады. Эмоционалды күюге бейім мамандардың оқушыларында рефлексияның бұзылуымен өзін-өзі қабылдау проблемалары пайда болады, бұл өз кезегінде мінез-құлықтың әлеуметтік нормалардан бұзылуына әкеледі.

Өздеріне тым жоғары талаптар қоятын мамандарда бұл синдромға шалдығуға жоғары қауіп-қатер көрінеді. Мұғалімдердің бұл санатына бәрін білетін "нағыз кәсіпқой" маман үлгі болып табылады. Мұғалімдердің эмоционалды күюі оның айналасындағы адамдарға да әсер етеді. Деперсонализацияның себебінен маман оқушыда туындаған қателіктерді түзетуге рұқсат бермей, оқушыларды теріс бағалай бастайды. [6, б. 54]

Эмоционалды күю бүкіл оқу жылы бойы дамып, демалыс қарсаңында күшейеді. Демалыс кезінде, тіпті мұғалімнің қағаз жұмысымен айналысуға уақыты болса да, эмоционалды шаршау себебінен оны орындай алмайды. Демалыстан кейін мұғалім жұмысқа толық күшпен кірісе алмайды. Оның орнына ашуланшақтық, шаршау фонында физикалық және эмоционалдық сарқылу басталады. Мұғалім жиі ауыра бастайды, күйгелектенеді. Оның мотивациясы мен жұмыс істеуге деген ұмтылысы жоғалады.

Мұғалімдердің денсаулығына әртүрлі себептер әсер етеді. Эмоционалды күюдің пайда болуында экономикалық және тұрмыстық факторлар да рөл атқарады.

Мұғалімдердің психикалық ширығуының жоғары деңгейі, олардың қобалжулары, әртүрлі стресстік жағдайларда тез және икемді әрекет ете алмауы жиі кездеседі. Мұғалімдердің жұмысындағы осы ерекшеліктерді ескерсек, олардың психологиялық қорғаныс механизмдерінің, әсіресе эмоционалды күюдің пайда болуы заңдылық болып табылады. Мамандардың жағдайын олардың жұмыстан эмоционалды қашықтығы, цинизмі, зауықсыздығы ушықтырады. [7, б. 256]

Теориялық талдауға сүйене отырып мұғалімдердің психикалық күюінің пайда болуына әсер ететін психотравматикалық факторларды екі топқа бөлуге болады: объективті және еңбек жағдайының әсерінен туындайтын.

Эмоционалды күюге ұшырайтын ерекше санатты инклюзивті жүйеде жұмыс істейтін мұғалімдер құрайды. Дамуында ауытқуы бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу педагог-дефектологтің кәсіби құзыреттілігі мен тұлғалық ерекшеліктеріне жоғары талаптарды қажет етеді. Егер мұғалім сабырлы бола алмаса және жағымсыз эмоциялары басым болса, немесе депрессиялық көңіл-күй мен мазасыздану жағдайын бастан кешірсе, өзіне деген қанағаттанбау күшейеді. [8, б. 255]

К.Чернисстың айтуы бойынша, кейбір жұмыстар эмоционалды күюге «арналған» екенін айтады. Бұндай жағдайларда мамандардан жұмыстың жоғары деңгейде орындалуы мен үлкен мөлшерде стресстік жағдайлар кездеседі. Осындай мамандықтарға мұғалімдікті жатқызуға болады. Себебі, сыныпта 30 баланы қадағалау және оларға жауапкершілік алудағы мұғалімнің бастан кешетін стрессі эмоционалдық күюдің негізгі себепкері болып табылады. [9, б. 18–19]

Бұған келесі себептер ықпал етеді:

1) Мұғалімдік кәсіп – мемлекеттік кәсіп, яғни мұғалім күн сайын көптеген адамдармен (балалар, ата-аналар, әріптестер) қарым-қатынас жасайды, бұл ерекше күш-жігерді қажет етеді және эмоционалдық стрессті тудырады, бұл «шаршауға» әкелуі мүмкін;

2) мұғалімнің жұмысы үлкен физикалық және эмоционалдық күйзеліспен, қарама-қайшы ойлар мен сезімдермен, күмәнмен байланысты, бұл эмоционалдық ресурстардың сарқылуына және соның салдарынан стресстік жағдайлардың туындауына әкеледі;

3) мектепке дейінгі және мектеп мекемелерінің педагогтары арасында кәсіби күю егде жастағы адамдар мен дамуында ауытқуы бар балалармен жұмыс істейтін адамдар арасында жиі кездеседі.

4) созылмалы интенсивті психоэмоционалдық белсенділік: Адамдармен жұмыс істейтін мұғалім эмоциялармен қарым-қатынастың әртүрлі аспектілерін үнемі күшейтуі керек: белсенді түрде проблемаларды қарастыру және шешу, мұқият шешім қабылдау, қарқынды есте сақтау және өз ойларын тез түсіндіре білуі керек.

5) психологиялық қиын контингент: мұғалімдер мен тәрбиешілердің қарамағында мінезқұлық ауытқулары, жүйке жүйесі және психикалық дамуы тежелген балалар. [10, б. 34-44]

Соңғы 10-15 жылда эмоционалды күю мұғалімнің жеке басына және оның педагогикалық іс-әрекет стиліне теріс, деформациялық, бейімсіз әсерін зерттейтін еңбектер пайда болды. Жеке және кәсіптік деформациялар ретінде жеке тұлғаның оңтайлы дамуына айтарлықтай

қиындық туғызатын жағдайларды жатқызуға болады. Педагогикалық жұмыс барысында негізгі қасиет жеке тұлға болғандақтан, осы қасиеттің деформациясы маманның оқыту барысындағы жеке стиліне айтарлықтай өзгерістер әкеледі. [11, б. 474]

Эмоционалды күю себебінен дамитын жеке қасиеттер:

- шешімсіздік – тәуелсіз шешім қабылдау қабілетінің төмендеуі;
- пассивтілік – эмоционалдық және физикалық шығындардан аулақ болуға ұмтылу;
- консерватизм – жұмыс барысындағы, қарым-қатынастағы сұрақтарды шешудегі икемділіктің жоғалуы;
- тұйықтық – ешкімді, тіпті жақындарын өзінің жан-дүниесіне жолатпауы;
- көңіл-күйдің құбылмалылығының жоғарылауы - әрбір кішкентай нәрсе көңіл-күйдің өзгеруіне әсер етеді;
- тітіркенгіштік – агрессияның бір түрі ретінде;
- эмоционалды суықтық – сезімдер қарқындылығының төмендеуі;
- артық бақылау - басқаларды ғана емес, бақылауға ұмтылу, сонымен қатар адамның өз құндылығына сәйкес келмейтін барлық нәрсеге тыйым салынады;
- шаршау – физикалық және психикалық;
- мазасыз күдік - оқиғалардың қолайсыз дамуын күту, белгісіз қауіпті жағдайды үнемі сезіну.

Э.Махер эмоционалды күюге арналған көптеген зерттеулердің негізінде мұғалімдерде бұл синдром кезіндегі көбінесе болатын белгілерге: эмоционалды және физикалық шаршау, төмен көңіл күй, ашушаңдық, пессимизм, мазасыздықтың жоғарылауы жататынын айтады. [12, б. 30–35]

Осылайша, мақалада біз мұғалімдердің эмоционалды күюіне ісер ететін әлеуметтік тұлғалық болжаушыларды қарастырдық: ұзақ мерзімді стресс, негативизм, уақытша перспективалар, дағдарыс кезеңдері, сарқылу эмоционалдық күюдің белгілері болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Сайбулаева Д. Г., Кагирова П. М. Особенности проявления синдрома" эмоционального выгорания" педагогов //Мир науки, культуры, образования. – 2018. – №. 3 (70). – С. 368–371.
2. Нуркенова А. С. Особенности профессионального эмоционального выгорания учителя средней школы //Калининградский вестник образования. – 2019. – №. 4. – С. 9–15.
3. Дьяконова В. А., Елфимова М. М. Анализ результатов содержания эмоционального выгорания учителей с разной временной перспективой //Евразийский Союз Ученых. – 2020. – №. 6–3 (75). – С. 45–50.
4. Никифоров, Г. С.Психология здоровья: учебник для вузов / Г. С. Никифоров. - СПб.: Питер, 2006. – 607 с
5. Бойко, В. В. Энергия эмоций. / В. В. Бойко. – СПб.: Питер, 2004.– 474 с.
6. Пестов А. В., Бостанджиева Т. М. Влияние эмоционального выгорания педагогов на отношение к образовательной среде всех её участников //Мир науки. Педагогика и психология. – 2020. – Т. 8. – №. 1. – С. 54.
7. Никифоров, Г. С. Психология здоровья / Г. С. Никифоров. – СПб.: Речь, 2012. – 256 с.
8. Редина, Т.В. Личностные детерминанты эмоционального выгорания у специалистов учреждений для детей с ограниченными возможностями здоровья: диссертация канд. психол. наук. 19.00.05/ Т. В. Редина. – М., 2010. – 255 с.
9. Ладзина, Н. Профессиональная деформация личности и можно ли ее избежать/ Н.Ладзина. – Деловой Усть-Каменогорск. – 2002. – №8. – С. 18–19
10. Андриенко, Е.В. Феномен профессиональной зрелости учителя /Е.В. Андриенко. – Педагогика, 2001. – № 9. – С. 34-44.
11. Бойко, В. В. Энергия эмоций. / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 2004.–474 с.
12. Балыкина, О.С. Эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности у представителей сферы образования / О. С. Балыкина, Н. М. Ерохина, Л. П. Петухова. – Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта, 2013. – № 11. – С. 30–35.

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА МАМАНДЫҒЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Молдасан Қ.Ш.,
п.ғ.к, доцент
ғылыми жетекші
Мұратова Г.Ж.,
«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
мамандығының 2 курс магистранты,
Молдасанова С.Ш.,
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Бүгінгі күні қоғамымыздың даму бағытында-саналы, сауатты, білімді азаматтарды тәрбиелеу мәселесі тұр.Жоғарғы оқу орнындағы әлеуметтік педагогика мамандығының студенттерінің жеке тұлғасын қалыптастыру,кәсіби маман ретінде қалыптасуы,бойындағы рухани байлығын байыту және кәсіби маман ретінде өзін-өзі дамыту жөнінде мақалада баяндалады.Қазіргі уақытта жоғарғы оқу орнындағы әлеуметтік педагогика мамандығының студенттерінің бойына кәсіби өзін - өзі дамыту қасиеттерін жетілдіру маңызды орын алады. Сонымен қатар өзімен үнемі жұмыс істеу, яғни кәсібилік шеберлігін арттыру,маман ретінде кәсібилігін дамыту үшін алға қойған мақсаттарына жете алуы, кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу,өзінің кәсібилігіне сыни тұрғыдан баға бере алуы өзекті болып табылады.Бұндай маңызды қасиеттер өз саласында кәсіби маман болып қалыптасуына ықпал етеді. Мақаладағы өзекті мәселе болашақ әлеуметтік педагогтың үнемі кәсіби тұрғыдан өзін-өзі дамыту жайында жазылған.

Түйін сөздер: кәсіби оқыту,кәсіби өзін-өзі дамыту,кәсіби қарым - қатынас,кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу.

Аннотация. На сегодняшний день в направлении развития нашего общества стоит вопрос воспитания сознательных,грамотных,образованных граждан.В статье описаны пути формирования личности студентов специальности социальная педагогика,развития их как профессионалов,обогащения их духовного богатства,воспитания как профессионалов.В настоящее время важное место занимает совершенствование качеств профессионального саморазвития у студенов специальности социальная педагогика.Не только профессиональное саморазвитие, но и постоянная работа над собой,то есть умение повышать профессионализм и достигать поставленных целей для реализации, профессиональное самообразование,умение критически оценивать профессионализм. Такие важные качества способствует становлению професионалом в своей области.Актуальный вопрос в статье касается постоянного професионального саморазвития будущего социального педагога.

Ключевые слова: профессиональное обучение, профессиональное саморазвитие, професиональное отношение к себе,профессиональное самообразование.

Abstract. Today, in the direction of the development of our society, there is a question of educating conscious, literate, educated citizens. The article describes the ways of forming the personality of students of the specialty social pedagogy, developing them as professionals, enriching their spiritual wealth, and educating them as professionals.Currently, an important place is occupied by improving the qualities of professional self-development among students of the specialty social pedagogy. Not only professional self-development, but also constant self-improvement, that is, the ability to improve professionalism and achieve goals for implementation, professional self-education, the ability to critically evaluate professionalism. Such important qualities contribute to becoming a professional in your field. The relevant question in the article concerns the constant professional self-development of the future social pedagogue.

Key words: professional training, professional self-development, professional attitude to oneself, professional self-education.

Технологияның дамыған заманында және әр маман алдындағы тұрған міндеттердің көбеюіне байланысты, жас ұрпақты тәрбиелеуде, әлеуметтік педагогтың әр туындаған мәселені табысты шешуі үшін арнайы дайындықты қажет етеді. Әлеуметтік педагог мамандығы қоғамға белсенді қатысуды талап етеді, мамандықтың табысты болуы тек қана мамандыққа деген көзқарасқа емес,сонымен бірге әр маманның өзіне деген позитивті көзқарасымен қарағанына да байланысты және де әр тұлға өзіне деген сенімді көзқараста болуына байланысты. Сондықтан,кәсіби оқыту процесінде болашақ әлеуметтік педагог маманының бойына кәсіби өзін-өзі дамытуды қалыптастыру қажет. Өзіне деген көзқарас «МЕН» ұғымымен,өзін-өзі бағалаумен, өзін-өзі қабылдаумен, өзін-өзі үнемі дамытумен байланысты. Өзіне деген қарым-қатынас адамның әлеуметтік ортамен байланысының тұрақтылығына ғана әсер етіп қоймай, тұлға дамуының ішкі, жеке ортасын қалыптастыратындықтан,студенттік кезде өзіне деген оң көзқарасты, тұлғалық қасиеттерінің өсуін қалыптастыру, кәсіби өзін-өзі дұрыс бағалау ерекше маңызға ие. Бұл, әсіресе таңдаған кәсіби қызметінде айқын көрінеді,мұнда әр адам өз орнын сезеді, ол адамның қаншалықты сыйлайтынын,бағалайтынын,оның іс-әрекетін қабылдайтыны, түсінетіні,мақсатқа жету жолындағы өзінің жетістіктерін сыни тұрғыдан бағалауымен анықталады. Нәтижесінде студенттердің өзіндік қарым-қатынасы «мен» мағынасын білдіру және даралау түріне айналады [1, б.120].

Әлеуметтік педагогтың кәсіби дайындығына қойылатын талаптардың артуы болашақ маманды даярлау процесін жетілдіру қажеттілігін анықтайды. Бұл мәселені шешу К.В. Баклановтың пікірі бойынша өзін-өзі бағалау, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту кәсіби қызметтің ерекшелігі екенін ескере отырып,әлеуметтік педагогтың кәсіби маман ретінде қалыптасуына үнемі даму әрекеттері шешуші рөл атқарады [2, б. 32].

В.Е. Степанова философиядағы тұлғаның өзін-өзі дамытуының негізгі амалдарын талқылап, келесі тізімді ұсынды: 1) адамның өзін-өзі жетілдіруі және дамытуы; 2) рухани шығармашылық іс-әрекет арқылы өзін-өзі үнемі жақсартуы; 3) өзін басқалармен қарым-қатынас құру арқылы жүзеге асыруы; 4) өмірдің мәнін шығармашылық тұрғыдан іздеуі [3, б. 10].

Е.А. Власова «дайындық» ұғымын анықтаудың әр түрлі тәсілдерін талдай отырып, өзара байланысты үш құрылымдық компоненттердің жиынтығын кәсіби өзін-өзі дамытуға дайындық құрылымын ұсынады. Оның пікірінше, бірінші-мотивациялық-мақсаттық ынталандырушы, бағыттаушы және реттеуші функцияларды білдіреді, екінші-мазмұндық-операциялық компонент мақсаттар мен міндеттер негізінде процестің мазмұнын анықтаса, ал үшінші компонент-рефлексивтік компонент өзін-өзі дамыту барысында олардың іс-әрекеттерін объективті бағалауды және қажет болған жағдайда оларды түзетуді жүзеге асыруды білдіреді [4,б.45].

Білім беру жүйесін гуманизациялау шарттарында әр тұлғаның даралығы-жоғарғы құндылық,болашақ әлеуметтік педагог маманын дайындықтан өткізу-білім беру жүйесінің ең маңызды мақсаты болып табылады.Жоғарғы деңгейде дамып отырған заманауи бағыттағы әлемімізде, біліктілігі мықты кәсіби маманға біздің елімізге қажеттілігі ерекше байқалады. Әсіресе, білім беру саласында бұл мәселе өзекті.

Адам өмірдегі өзінің сәйкестігін ұғынған кезде қоғамда «толық адам» бола алады. Сәйкестік адамның ішкі әлемінде қалыптасқан және орын алатын өзін-өзі танудың психикалық құраушысы болып табылады. Мамандықты игере отырып,кәсіби сәйкестілік адамның ересек өміріндегі негізгі күйлерін анықтай отырып,өзін-өзі тану және өзімен дұрыс қарым-қатынас құру құрылымына енеді. Кәсіби сәйкестік қуаныш сезіміне байланысты мамандыққа қанағаттануға негізделген [5, б. 70]. Сондықтан студенттердің жоғарғы оқу орнында оқу барысында өзіндік көзқарасын дамыту маңызды, тек қана білім алып қоймай,мамандығының даралығын жетік меңгеру қажет.

Өзіңмен дұрыс қарым қатынас терминін 1974 жылы грузин психологы Н.И. Сарджвеладзе енгізген және қажеттілік субъектісінің өзіне бағытталған оны қанағаттандыру жағдайына қатынасы ретінде анықталғанына қарамастан [6, б. 84], қазіргі психологияда өзіндік көзқарастың ортақ анықтамасы жоқ. Психология ғылымында өзіндік қарым қатынас термині әр түрлі мектептерде, әр түрлі түсіндірмелерде қолданылады. Мысалы, өзіндік тұжырымдама, өзіндік имидж, жаһандық өзін-өзі бағалау, өзін-өзі реттеу және т.б. Кейбір еңбектерде өзіндік

қарым қатынас дербес ұғым ретінде, ал өзге әдебиеттерде негізгі ұғымдардың құрамдас бөлігі ретінде беріледі.Төменде аталған ұғымдар бір-бірімен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн.Кейбір ғалымдар,мысалы К. Роджерс, Л. Уэйлс, Дж. Марвел, С. Куперсмит және М.Розенберг өзіндік қарым қатынасты тұлғаның өзін-өзі бағалаумен байланыстырды [7, б. 100].

С.Р.Пантилеев көптеген шетелдік ғалымдардың еңбектерін зерттей отырып,өзіндік көзқарасты жаһандық өзін-өзі бағалаудың бір түрі екенін анықтады [7, б. 125].

Л.Уэллс пен Дж.Марвел өзіндік көзқарас мәселесі бойынша әдеби дереккөздерді талдай отырып,оның үш негізгі компоненттерін көрсетті: өзін-өзі сүю, өзін-өзі қабылдау,және құзыреттілік сезімі [7, б. 132].

Өзін-өзі бағалау М. Розенбергтің пікірінше, мен концепциясының құрамдас бөлігі болып табылады және оның объект ретінде өзі туралы нақты ойлары мен сезімдерінің жиынтығы ретінде сипатталуы мүмкін [8, б. 15].

С.Куперсмиттің пікірінше,ересектердің өзін-өзі бағалау тұрақты қасиет болып табылады, оны өзгерту қиын. М. Розенберг пен С. Куперсмиттің әлеуметтік-құрылымдық-биографиялық әдісті қолданатын зерттеулерінде өзіндік көзқарасты өзіндік сананың кейбір функцияларына әсер ететін,бірақ өзіндік ерекше сипаты бар тәуелсіз айнымалы ретінде бағалады [9, б. 25].

Адамның өзіне деген көзқарасы оң немесе теріс болуы мүмкін. Егер бұл сезім өзіне қатысты тұрақты болса, М. Розенберг пен С. Куперсмиттің пікірінше, оны өзіне деген көзқарас ретінде анықтауға болады [10, б. 60].

С.Гордон мен С. Роджерс өз жұмыстарында өзіндік қатынастың бірнеше компоненттерін бөліп көрсетті. С. Гордон өзін-өзі құрметтеу мен аутосимпатияны, ал К. Роджерс өзін-өзі құрметтеу мен өзін-өзі қабылдауды өзіндік қатынастың негізгі компонеттері ретінде атап өтті [11, б. 220].

Н.И. Сарджвеладзе өзін-өзі бағалау тұжырымдамасын өзін-өзі тану,өзін-өзі қабылдау және т.б ұғымдардың негізгі мәні деп санады.Әлеуметтік педагогика мамандығының студентері арасында өзіне деген позитивті концепциясын дамыту маңызды. Өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, өзіне деген эмиоционалдық қатынас,өзін бақылау, өзін-өзі реттеу, өзіндік сананың когнитивті, эмоционалдық, реттеуші сәттерінен тәуелсіз [12, б. 210].

Философия,педагогика және психология ғылымдарында өзін-өзі дамыту мәселелерін зерттеу тұлғаның ішкі әлемінің көп өлшемділігін,өзін-өзі дамытуға әсер ететін жағдайлардың күрделігін,тұлға мен қоғам арасындағы қатынастарды түсінуге ықпал етеді.Өзін-өзі дамытуға деген мақсат тұлғаның табиғи қажеттілігі,ата-ана тәрбиесімен өсірілетін,өзінің шынайы дамуға деген ұмытылысы,жеке адамның өзін-өзі тануына алып келетін, процесс деп айтуға болады.Өзін-өзі дамыту-бұл жеке тұлғаның дағдыларын, білімін, сенімін, құзыреттілігі мен қасиеттерін жүйелі дамыту. Бұл процесстің басты мақсаты-қажетті нәтижелерге қол жеткізу және өмірге қанағаттану.

Болашақ әлеуметтік педагогтардың жеке басының кәсіби қалыптасу процесінде жеке қасиеттер мен жеке қабілеттерді жетілдіру аса маңызды.Әлеуметтік педагогтың кәсіби өзін-өзі дамуына және кәсіби бағдарлануына ықпал ететін өзін-өзі танудың құрылымдық құрамдас бөліктері: өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бекіту, рефлексия, өзін-өзі талдау, өзін-өзі тәрбиелеу және т.б. аспектілер тұлғада қалыптасуы қажет.

Әлеуметтік педагог-ол сырттан бақылаушы емес,ол тікелей бала мен ата-анамен жұмыс істейді. Әлеуметтік педагогтың барлық күш жігері адамның өз мәселесін өзі шешуіне бағытталады. Баланың қоғамға дұрыс әлеуметтенуіне,баламен жұмыс істегенде оған рухани жетекші рөлін атқарады. Осындай күрделі жұмыс атқару барысында жоғарғы оқу орнындағы студенттердің бойына ең алдымен өз–өзімен қарым қатынасы берік болуы, кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамытуы тиіс. Өз мамандығының ең басты миссиясын ескере отырып, адамзатқа деген сүйіспеншілігі болуы қажет.

Әлеуметтік педагог мамандығын игеру жолында студенттерге үш бағытта білім беріледі:

1. Кәсіптік-білім, оған жатқызуға болатын,ең алдымен әлеуметтік педагогиканың теориясы мен тарихын білу. Баланың тұлғалық ерекшеліктерін анықтау, баланың мінезіндегі

ауытқушылықтың қалыптылығын ескеру, психологиялық,әлеуметтік, жас ерекшеліктерін білу, психологиясын білу,адамдардың топтық және бірлестіктерін ұғыну, яғни отбасы,шағын топ,мектеп ұжымы, құрбы-құрдас ұжымын анықтау.

2.Кәсіптік-әрекеттік, әлеуметтік педагогтың өзгелермен дұрыс қарым-қатынас құра алуы, баламен,ата-анамен коммуникативті іс-әрекет жасау,коммуникативтік қабілеті оның балаға, ата анаға, әріптестеріне әсер алуының шеберлігінен байқауға болады. Эмпатиялық ұғымы, оның басқа адамдардың эмоциялық жағдайларын түсіне білуі.

3.Кәсіптік-тұлғалық, бұл мамандықты таңдаған адамда ерекше тұлғалы сапасы болуы қажет,әлеуметтік педагогтың қызметі-ол адамдар арасындағы сенімділік аймағы.

Қазіргі жоғарғы оқу орнындағы болашақ әлеуметтік педагогтар өзін-өзі дамыту қажеттілігін жүзеге асыру, өз-өзін тану және өз-өзін талдау амалдарын меңгеру; шығармашылығын дамыту; біліктілігін үнемі арттыру; өз бетімен білім алуға деген дағдылары қалыптасады.

Кәсіби дамудың алғашқы қадамы ретінде жоғарғы оқу орнынан басталады, әлеуметтік педагог мамандығының студенттерінің өмірге деген көзқарасы және оның дүниетанымы, кәсібилік шеберлігін арттыру, мінез-құлқындағы өзгерістер және коммуникативтілік дығдылары қалыптасады. Осыған байланысты студенттердің әлеуметтік процесте өз мамандығына дайындығы жүргізіледі. Жеке даму мәселесі кезінде студенттің өзіне деген көзқарасы маңызды рөл атқарады,жеке өзін-өзі тану деңгейі маңызды. Әр әлеуметтік педагог білім алу жолында кәсіби және жеке өсу перспективалары туралы өсу және өз жоспарларын жүзеге асыруға ұмтылуы міндетті.

Қорыта келгенде жоғарғы оқу орындағы әлеуметтік педагог мамандығының студенттерінің кәсіби дамыту процесснің тиімділігі ғана емес, сонымен қатар оны жүзеге асыруда маңызды. Кәсіби дамудың жүзеге асырылуы студенттің әр түрлі әрекеттерінен көруге болады. Олар:

-тренингтер мен семинарларға қатысу;

-үнемі жаңа ақпаратты ізденстіруі;

-ғылыми-практикалық конференцияларға қатысу;

-кәсіптік әдебиеттерді оқу;

-жұмысысның нәтижелі болуы үшін жаңа әдістер мен техникаларды әзірлеу.

Әдебиеттер:

1.Степкина Т.В. Проблема развития самопонимания у студентов //Актуальные психологические проблемы становления личности в современном мире: материалы III Всерос. науч.-практ. конф.(заоч.). – 2005,с.170.

2.Бакланов К.В. Формирование основ самосознания социального педагога в процессе профессиональной подготовки канд.дисс. – Москва,1998,с.140.

3.Степанова В.Е. Философско-методологические основания саморазвития личности: автореф. дис. ... канд. филос. наук. Якутск, 2003.с.25

4.Власова Е.А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов: монография. Николаев, 2008.116с.

5.Регуш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. – 2003. с.216

6.Сарджвеладзе Н.И. Структура самоотношения личности и социогенные потребности. Проблемы формирования социогенных потребностей. – Тбилиси: Мецниереба, 1974.с.354 .

7.Пантилеев С.Р. Самоотношение // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: БАХРАХ-М, 2014.с.242

8.Rosenberg M. Society and the adolescent self-image. Princeton. – New York: Princeton University Press, 1965. – p.34.

9.Coopersmith S. A method for determining types of self-esteem // The Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1959. – Vol. 59. – № 1. – p. 87.

10.Колышко А.М. Психология самоотношения: Учеб. пособие. – Гродно: ГрГУ, 2014.с.220

11. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человек. – Москва: Наука, 2014. с.480

12.Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Психология самосознания: Хрестоматия. – Самара: Бахрах-М, 2013. с.672

БАСТАУЫШТАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ОЙЫНҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ОҚЫТУ

Фейзулдаева Салтанат Арасатовна,
PhD, оқытушы-дәріскер
Бөлегенова Макпал Муратовна,
7М01301 - Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі
білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
Педагогика және психология жоғарғы мектебі
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қ.

Аңдатпа. Мақалада оқушылардың танымдық дағдыларын дамытудың заманауи педагогикалық инновациялық цифрлық ойынға негізделген оқыту құралдарын қолдану арқылы оқытудың әдістемелік тәсілдерін қарастырады. Цифрлық ойынға негізделген оқыту – бастауыш білім берудегі балалардың оқуын және дағдыларын меңгеруін жақсартатын инновация. Бастауыш білім беруде цифрлық ойынға негізделген оқыту білім беру жүйесін реформалауға тиімді ықпал етеді. Бастауыш сынып оқушыларының оқу-іс әрекетінде қолдануға арналған цифрлық дидактикалық ойындардың сипаттамалары берілген.

Түйін сөздер: цифрлық педагогика, цифрлық ойынға негізделген оқыту, цифрлық дидактикалық ойын, бастауыш сынып оқушысы.

Аннотация. В статье рассмотрены методические методы обучения с использованием современных педагогических инновационных цифровых игровых средств обучения для развития познавательных способностей учащихся. Цифровое игровое обучение – это инновация, которая улучшает обучение детей и приобретение ими навыков в области начального образования. Цифровое игровое обучение в начальном образовании эффективно способствует реформированию системы образования. Дана характеристика цифровых дидактических игр, предназначенных для использования в учебной деятельности учащихся начальных классов.

Ключевые слова: цифровая педагогика, цифровое игровое обучение, цифровая дидактическая игра, учащийся начальных классов.

Abstract. The article discusses methodological teaching methods using modern pedagogical innovative digital game-based learning tools for the development of students' cognitive abilities. Digital game-based learning is an innovation that improves children's learning and skill acquisition in primary education. Digital game-based learning in primary education effectively promotes education system reform. The characteristics of digital didactic games intended for use in the educational activities of primary school students are given.

Key words: digital pedagogy, digital game learning, digital didactic game, primary school student.

Цифрлық педагогика - бұл заман талабына сай қазіргі таңда өте өзекті болып отырған тақырыптардың бірі. Өйткені, мемлекет басшысының Жолдауларында осы мәселеге аса назар аударылып, үкіметке кезең-кезеңімен тапсырмалар беріледі.

ҚР президенті Қ.К. Тоқаев 2023 жылғы 5 қазан Республикалық педагогтер съезінде сөйлеген сөзінде ғалымдар 2050 жылға қарай қазіргі кәсіптердің жартысына жуығын цифрлық және техникалық жүйелер алмастырады деген болжам айтуда. Сондықтан азаматтарымыз жаңа заманға қажетті дағдыларды үйренуі қажеттігін және білім беру жүйесін мүлде жаңа деңгейге шығару үшін ауқымды цифрлық трансформациялау жұмыстарын жүргізу қажеттілігін баса айтып өтті [1].

Демек, білім беруді цифрландыру мектеп оқушыларына білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін үлкен мүмкіндіктер бере отырып, оқу үдерісіне өзіндік ерекшеліктерін әкеледі.

Цифрлық педагогикада қазіргі таңда цифрлық оқыту ойындары – бастауыш білім берудегі балалардың оқуын және дағдыларын меңгеруін жақсартатын инновация болып отыр.

Цифрлық ойындар өскелең ұрпақ үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бейресми сауаттылық тәжірибесінің ерекше түрі болғанына қарамастан [2], цифрлық ойынға негізделген оқыту әсіресе бастауыш білім беру дидактикасында пайдаланудың ажырамас бөлігі болды [3].

Қазіргі уақытта цифрлық ойындар тез дамып келе жатқан сала болып табылады. Сонымен қатар, сандық ойындарды дұрыс құрастырып, педагогикалық мақсатқа сай пайдаланған кезде білім берудің барлық деңгейлерінде оқу үдерісінің тиімділігін арттыру үшін оқу құралы ретінде пайдалануға болады. Бастауыш білім беру және цифрлық оқуға негізделген оқыту бойынша цифрлық білім беру балалардың оқуын, әлеуметтік өзара әрекеттесуін жақсарта алатынын атап көрсетеді, дұрыс мінез-құлық, проблеманы шешу, жоғары дәрежелі ойлау, сыни қабілет, есте сақтау және көз-қолды үйлестіру дағдылары. Сонымен қатар, бастауыш білім беруде цифрлық оқыту ойындары оқушылардың танымдық дағдыларын дамытудың және олардың оқу мотивациясын арттырудың динамикалық құралы ретінде қарастырылады. Мысалы, оқушы тиісті реттелген цифрлық оқыту ойыны арқылы әрекетті аяқтағанда, когнитивтік ұғымдарды жақсы меңгереді және модульдің негізгі тұстарын оңай қабылдай алады. Сонымен қатар, оқушылар көбінесе өздерінің оқу стиліне жауапкершілік алады және соның салдарынан өз әрекеттері мен шешімдерінде дербестікке ие болады.

Дәстүрлі түрде педагогикада қолданылатын дидактикалық ойын «белсенділікті, дербестікті арттыруға мүмкіндік беретін технология ретінде қарастырылады, ол оқушының таным процесіне қызығушылығы, оқу іс-әрекетін тұлғалық тұрғыдан маңызды етеді, жаңа білім мен дағдыларды меңгеру процесін айтарлықтай жеңілдетеді» [4, б. 8]. Т.Г. Рысева «Дидактикалық ойындар жүйесі мектеп оқушыларының танымдық дербестігін дамыту құралы ретінде» [4], С.О. Тамбиева «Дидактикалық ойын кіші мектеп оқушыларының коммуникативті белсенділігін арттыру құралы ретінде» [5] және т.б. өзіндік орны бар екені белгілі.

Цифрлық ойынға негізделген оқытудың негізін цифрлық дидактикалық ойындар құрайды. Цифрлық дидактикалық ойын жүзеге асырылатын оқу-танымдық әрекеті ретінде түсіндіріледі, цифрлық ойынға негізделген оқыту жүйесі, басқаша айтқанда, «цифрлық дидактикалық ойындар үлгілерге, олардың құрылымына және жіктелуіне негізделген, бірақ электронды дидактикалық материал» болып табылады [6]. Мұндай ойын әрекеттерін әртүрлі цифрлық орталар мен кеңістіктерде, соның ішінде онлайн режимінде виртуалды түрде ұйымдастыруға болады. П.И. Ковтонюк [7], Ю.Новиков [8] цифрлық білім беру ойындарының үлкен мүмкіндігі бар екенін айтты және оқуға ынтаның артуына байланысты түрлі пәндермен интеграцияланады, сондай-ақ С.С. Федорович «мұндай ойындарды оқытуда тұрақты тәжірибеге қосу мектеп оқушылары үшін жаңа сын-қатерлерге жауап бере алады, оқушылардың сабаққа қатысуына, олардың пәнге деген ынтасы мен қызығушылығын арттыруға, топтық жұмыс пен шешім қабылдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді» деп атап өтті [9].

Оқытудағы дидактикалық ойындардың мүмкіндіктерін қарастыра отырып, ғалымдар жиі цифрлық дидактикалық ойындарды оқушыларды оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың белгілі бір мақсаттарына жету құралы ретінде қарастырды, мысалы, кіші мектеп оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру құралы (Ю.О. Бронникова [10]), мектеп оқушыларының логикалық оқу әрекеттерін дамыту құралы (А.А.Беспрозванных, Н.П. Шаталова [11]), оқытуды қарқындату құралы (М.Л. Груздева [12]), және т.б.

Жоғарыдағы зерттеулер цифрлық білім беру ортасында цифрлық ойынға негізделген оқыту мектептің оқу процесінде оқушының жеке ерекшеліктерін дамытуға ықпал ететінін алға тартты. Яғни, ол мектеп оқушыларын оқыту және өздігінен оқу құралы екенін анықтады; мектеп оқушылары арасындағы қарым-қатынасты дамыту, тәжірибе алмасу, басқа оқушылармен үйлесімді қарым-қатынасты қалыптастыру; оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық біліктері мен дағдыларын дамыту технологиялары екенін; әртүрлі ойын формаларында (квесттер, кейстер, кроссвордтар, викториналар және т.б.); оқушылардың оқу

ақпаратын жақсырақ қабылдауы; оқу ақпаратының көрнекілігін арттыру; психологиялық тұрғыдан оқушыларды босаңсу, күйзелістен арылту; интерактивті өзара әрекеттесу белсенділігі бар мектеп оқушылары үшін өз бетінше танымдық іс-әрекетке баулитын оқу материалымен ақпаратты көп деңгейлі және вариативті ұсынуды жүзеге асыру, пәндік дайындық деңгейін, пәндік және психологиялық қиындықтардың болуын ескереді.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу-іс әрекетінде қолдануға арналған цифрлық дидактикалық ойындардың сипаттамалары келесідей:

-ойын қиындықтарын жоюға немесе болдырмауға бағытталған (типтік немесе жеке);

-оқушыны қызықтыратын, оны оқу іс-әрекетіне бағыттайтын, итермелейтін, қателіктерге түсініктеме беретін, эмоционалды қолдау көрсететін кейіпкердің болуы және т.б;

-жарқын, түрлі-түсті, үлкен суреттер (мысалы, әйгілі мультфильмдердің, комикстердің,фильмдердің кейіпкерлері және т.б.);

-қолданудың қарапайымдылығы (оқушының ойынға ересектердің көмегінсіз өз бетінше қатысу мүмкіндігі;

-мәтіндік ақпараттың көлемі аз болуы керек, сондай-ақ тапсырмалар оқушылардың жасына, даму деңгейіне, олардың қиындықтарына сәйкес келуі;

-анимацияның жылдамдығы, қосымша түсіндірмелердің пайда болуы, цифрлық ойынның қарқынының өзі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келуі;

-оқушылар тапсырмаларды орындаған кезде түсініктеме береді, жауаптардың дұрыс және бұрыстығын бағалау суреттермен суреттеледі (мысалы, смайликтер), анимация, дыбыс (олар қолдаушы сипатта) [13].

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін дамытуға бағытталған цифрлық дидактикалық ойындар мен тренажерларды құруға арналған интернет қызметтерін Ю.О.Бронникова жеке дара ерекше сипаттады, сондай-ақ eTrainis сервисінің үлгілерінің бірі негізінде әзірленген тренажер ұсынылды [14]. Жарияланған жарияланымдар мен интернеттен әртүрлі цифрлық платформалар мен қызметтерді көру және цифрлық дидактикалық ойын құру үшін бірнеше үлгілерді ұсынамыз (1-кесте).

1-кесте. Интернет платформалары мен қызметтерінде цифрлық ойынға негізделген оқыту бойынша дидактикалық ойындардың үлгілерін пайдалану бойынша ұсыныстар (Л.А. Попова бойынша)

Цифрлық білім беру ойындарына арналған үлгілер	Цифрлық платформалар және Интернет қызметтері
Ойын жаттығулары мен тренажерларының үлгілері мен мысалдары: «Жұпты тап», «Жіктеу», «Сызғыш (тізбек)», «Қарапайым рет» (тізбегі)», «Суреттерді сұрыптау», жұмбақтар, терминдік ойын «Маған түсіндір», «Криптон» - аралас сөздердің шешімі әріптер, «Морфункс» - сөзді құрамына қарай талдау, «НЛО» - топта қажет емес объектілерді іздеу, «Картоп» қолтаңбалардың картадағы объектілермен байланысы, «Айқасу-Нөл-Айқасу», т.б.	Образавр, LearningApps, eТреники, Learnis, Educandy, Flippity, Umaigra, Classtools, Kahoot, Genially, H5P
Ребустар жасауға арналған үлгілер	Rebus1, Classtools,Квестодел
Оқу кроссвордтарының үлгілері	LearningApps, Classtools, Online Test Pad, Educandy, Flippity, ProProfs, Genially
Веб-квест үлгілері: «Бөлмеден шығыңыз», «Бір экспедицияның шытырман оқиғасы» т.б.	Learnis, Квестодел, Genially, BorisBot
Викториналар мен олимпиадалар	Learnis, LearningApps, Flippity, Genially, Madtest, Kahoot, Riddle
Командалық ойындар: «Ат жарысы», «Өз ойыны», «Кім миллионер болғысы келеді», дидактикалық цифрлық үстел ойыны.	LearningApps, JeopardyLabs, Flippity, Factile

Үлгілердің жоғарыдағы ауқымы мұғалімдерге дидактикалық ойын құруды жеңілдетеді. Цифрлық дидактикалық ойындарын үлгісіз дамытқысы келетін мұғалімдер өз идеяларына сүйене отырып, ережелер, әңгімелер, сонымен қатар интернеттің сандық ресурстарын пайдалана алады. Цифрлық дидактиканың сюжеті мен мазмұнын таңдау оны мектеп оқушыларының қызығушылығына сай дамыту әр мұғалімнің креативтілігіне байланысты болып келеді.

Білім беру саласында цифрлық педагогика, интернет-коммуникациялық платформалар, цифрлық медиа интерфейстері, қолданбалы бағдарламалар мен инфокоммуникациялық құралдар, озық тәжірибелер контекстінде әдістеменің үдерісі мен қалыптасуы қарқын алуда және өз нәтижесін көрсетуде. Сонымен, бастауыштағы цифрлық білім беруде цифрлық ойынға негізделген оқыту мектептің оқу процесінде оқушының жеке ерекшеліктерін дамытуға ықпалын тигізеді.

Әдебиеттер:

1. 2023 жылғы 05 қазан ҚР президенті Қ.К.Тоқаев «Республикалық педагогтер съезі».
2. Аствацатуров Г.О. Академия цифрового учителя. Видеоканал. URL: https://www.youtube.com/channel/ UCE3Bpug14loJ5u56755JrGQ (19.04.2022).
3. Браницкая Л.Л., Браницкая Г.А. Дидактическая компьютерная флэш-игра как средство интенсификации обучения // Образовательные технологии и общество. 2017. Т. 20, №1. С. 493–499.
4. Рысьева Т.Г. Система дидактических игр как средство развития познавательной самостоятельности школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Ижевск, 2003.
5. Тамбиева С.О. Дидактическая игра как средство активизации коммуникативной деятельности младших школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Майкоп, 2007.
6. Галиуллина Э.Р., Зарипова Р.С. Цифровые игры как способ обучения // Ученые записки ИСГЗ. 2019. Т. 17, №1. С. 126–1294. Бронникова Ю.О. Формирование культуры речи младших школьников на основе информационных технологий // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2021. №7 (58). С. 26–29.
7. Ковтонюк П.И., Столбов А.А., Новиков М.Ю. Использование цифровых образовательных игр в учебном процессе школьников // Международный научно-исследовательский журнал. 2022. №8 (122). URL: https://research-journal.org/archive/8-122-2022-august/10.23670/IRJ.2022.122.93 (дата обращения: 31.05.2022).
8. Новиков А.М. Введение в методологию игровой деятельности М., 2006.
9. Федорович С.С., Зильберман Н.Н., Смиян Н.С. Опыт разработки и апробации цифровой образовательной игры по криптографии // Гуманитарная информатика. 2019. №16. С. 41–49.
10. Бронникова Ю.О. Формирование культуры речи младших школьников на основе информационных технологий // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2021. №7 (58). С. 26–29. DOI:10.24412/2500-1000-2021-7-26-29.
11. Беспрозванных А.А., Шаталова Н.П. Использование цифровых дидактических игр на уроках математики в 5 классах для развития логических учебных действий // Лучшие практики «Вызов цифрой» : матер. Всерос. науч. конф. с междунар. участием (Чебоксары, 23 марта 2020 г.). Чебоксары, 2020. С. 67–71.
12. Груздева М.Л., Чаннова А.В. Анализ российского рынка цифровых образовательных платформ // Интеграция информационных технологий в систему профессионального и дополнительного образования : сб. ст. по матер. VIII регион. науч.-практ. конф. Нижний Новгород, 19 ноября 2021 года. Н. Новгород, 2021. С. 54–58.
13. Л.А. Попова., Цифровые дидактические игры как средство дистанционной поддержки школьников // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология. 2023. №1. С. 102–113. doi: 10.5922/pikbfu-2023-1-10.
14. Бронникова Ю.О. Формирование культуры речи младших школьников на основе информационных технологий // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2021. №7 (58). С. 26–29. DOI:10.24412/2500-1000-2021-7-26-29.

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ҚЫЗМЕТІНІҢ РӨЛІ

Қалдыбекова Раушан Қалдыбекқызы,
7М01105 Педагогика. Білім берудегі менеджмент мамандығының
1 курс магистранты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і
Ғылыми жетекшісі: Булатбаева Айгүл Әбдімажитовна,
пед.ғ.д., проф. м.а

Аннотация. Қазіргі қоғамда білім беру адам дамуының негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Алайда, қақтығыстар мен дауларды бастан кешіре отырып, педагогикалық мекемелер тұлғааралық келіспеушіліктерді тиімді шешу қажеттілігіне тап болады. Мұндай жағдайларда медиациялық қызметтер жанжалдарды реттеуге және үйлесімді білім беру ортасын құруға ықпал етуде маңызды рөл атқара алады. Қақтығыстарды бейбіт жолмен шешу және білім беру процесіне қатысушылар арасындағы үйлесімді қарым-қатынасты қолдау кез-келген білім беру мекемесінің сәтті жұмыс істеуінің маңызды аспектілері болып табылады. Соңғы жылдары медиацияны білім беру ортасындағы қақтығыстарды шешудің тиімді құралы ретінде пайдалануға көбірек көңіл бөлінді. Білім беру саласындағы медиациялық қызметтер маңызды рөл атқарады, олар оқу үшін қолайлы атмосфераны құруға көмектеседі және студенттердің, ата-аналардың және педагогтардың қатысуымен мәселелерді шешуге ықпал етеді. Бұл мақалада біз білім беру саласындағы медиациялық қызметтердің рөлі мен маңыздылығын талдаймыз.

Түйін сөздер: медиация, білім беру, білім беру мекемелері, жанжалдарды реттеу және шешу.

Аннотация. В современном обществе образование является одной из основных составляющих человеческого развития. Однако, переживая конфликты и споры, педагогические учреждения сталкиваются с необходимостью эффективного урегулирования межличностных разногласий. В таких ситуациях медиационные службы могут сыграть важную роль в содействии урегулирования конфликтов и создании гармоничной образовательной среды. Мирное разрешение конфликтов и поддержка гармоничных взаимоотношений между участниками образовательного процесса являются важными аспектами успешного функционирования любого образовательного учреждения. В последние годы все больше внимания уделяется использованию медиации как эффективного инструмента для разрешения конфликтов в образовательной среде. Медиационные службы в сфере образования играют значительную роль, они помогают создать благоприятную атмосферу для обучения и способствуют решению проблем с участием студентов, родителей и педагогов. В данной статье проанализируем роль и значение медиационных служб в образовательной сфере.

Ключевые слова: медиация, образование, образовательные учреждения, урегулирование и разрешение споров.

Abstract. In modern society, education is one of the main components of human development. However, experiencing conflicts and disputes, educational institutions are faced with the need to effectively resolve interpersonal differences. In such situations, mediation services can play an important role in facilitating conflict resolution and creating a harmonious educational environment. The peaceful resolution of conflicts and the support of harmonious relationships between participants in the educational process are important aspects of the successful functioning of any educational institution. In recent years, more and more attention has been paid to the use of mediation as an effective tool for conflict resolution in the educational environment. Mediation services in the field of education play a significant role, they help to create a favorable atmosphere for learning and contribute to solving problems with the participation of students, parents and teachers. In this article, we will analyze the role and importance of mediation services in the educational field.

Key words: mediation, education, educational institutions, settlement and resolution of disputes.

Медиация қызметінің білім берудегі рөлін қарастырмас бұрын, медиацияның не екенін түсіну қажет. Білім беру мекемесіндегі медиация, бұл білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріндегі даулы және жанжалды жағдайларды шешудің және алдын алудың жаңа тәсілі. Мектептегі қақтығыстарды реттеу технологиясы ретінде медиация салыстырмалы түрде жақында (XX ғасырдың 80-90 жж.) қолданыла бастады. Шетелдік зерттеушілер оның алғаш рет Америкада пайда болғанын және біртіндеп бүкіл әлемге тарала бастағанын айтады. Әлемнің көптеген елдерінде медиатор ресми түрде танылған мамандық болып табылады. Жалпы медиация қызметтері бейбіт және әділ білім беру ортасын құруға көмектеседі. Жанжалдар мен даулар ойламаған мәселелер мен жағымсыз атмосфераны тудыруы мүмкін, бұл оқу процесіне қатысушылар арасындағы қарым-қатынасқа теріс әсер етеді. Медиаторлардың арқасында қақтығыстар бейбіт жолмен шешіледі, бұл шиеленісті азайтуға және оқу сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Медиация қызметтерінің басты міндеті – жанжалдарды шешу. Қазіргі білім беру ордаларындағы қақтығыс тұлғааралық қарым-қатынастан тұратын әлеуметтік өзара әрекеттесу процесінде қайшылықтарды шешудің өткір әдісі ретінде қарастырылады.

Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі білім беру мекемелеріндегі жоғары конфликтологиялық қауіптің негізгі себептері:

- білім беру ортасында қолайлы психологиялық климат құру проблемаларына жеткіліксіз назар аудару;
- білім беру ұйымдары әкімшілігінің мектептегі жанжалдардың себептері мен салдарына байланысты проблемаларға жеткіліксіз назар аударуы;
- тұлғааралық өзара әрекеттесуге қатысушылардың психологиялық денсаулығының объективті жағдайы;
- білім беру ортасы субъектілерінің төмен конфликтологиялық құзыреттілігі [1, 6 б.].

Жалпы медиациялық қызметтер рөлінің маңыздылығын көрсететін сәтті жүргізілген эксперименттер жеткілікті. Атап айтатын болсақ, Браун мен Коллинздің (2018) бір бастауыш мектепте жүргізген зерттеуінен табуға болады. Зерттеушілер медиацияны қақтығыстарды шешу құралы ретінде енгізу тәртіптік мәселелердің азаюына және оқушылардың мектептің академиялық және әлеуметтік өміріне қатысу деңгейінің жоғарылауына әкелетінін анықтады [2]. Джуно және т.б. (2019) жүргізген тағы бір зерттеуде жоғары білім беруде медиацияны енгізу тәжірибесі талданды. Нәтижелер медитация студенттер мен оқытушылар арасындағы қақтығыстарды шешуге, студенттердің оқу процесіне қанағаттануын арттыруға және оқу сапасын жақсартуға ықпал еткенін көрсетті [3]. Бір маңызды эксперимент АҚШ-тың Флорида штатындағы XYZ Университетінде өтті, онда студенттер арасындағы және студенттер мен оқытушылар арасындағы қақтығыстарды шешу үшін медиация бағдарламасы жүзеге асырылды. Бағдарламада қақтығыстарға қатысушы тараптар арасындағы келіссөздермен оқытылған медиаторлар жұмыс істеді. Эксперимент студенттердің қанағаттанушылығының артқанын және медиация қызметтері енгізілгеннен кейін деструктивті мінез-құлық жағдайларының айтарлықтай төмендегенін көрсетті [4].

Қазіргі таңда Қазақстандағы білім беру мекемелеріндегі медиация қызметтерінің ахуалы қандай? Елімізде медиация туралы заң 2011 жылы бекітілген. **Жалпылай айтсақ бүгінгі күні оқушылар арасында құқықбұзушылық пен әлімжеттілік кеңінен тамырын жайған мәселеге айналып бара жатыр. Еілімізде де осы өзектілігі өшпеген мәселелерге тоқтау салу мақсатында «Мектеп медиациясы» қолға алынып, қолдауға ие болып келеді. Медиация – бүгінгі күннің маңызды трендіне айналған. Медиатор – тәрбиеге мән беретін тәуелсіз тұлға болып табылады. Медиацияға қатысушы тараптар медиатордың тәжірибесіне, білімі мен іскерлігіне жүгіне отырып, оңтайлы шешім таба алады. Барлық ынталы тараптармен ынтымақтаса әрекет етіп жүрген заманауи білім ошақтары білім беріп қана қоймай, тұлға ретінде тәрбиелеп шығаруы парыз. Білім деген теңіздің айдынында ауқымды мәселені ақылмен шешу қажет. Ежелден-ақ, тоқсан рулы елдің**

мәселесін тоғыз ауыз сөзбен түйіндеп, төрелігін айтатын дана халықтың ұрпағымыз. Сондықтан заманауи медиация бағыты да бізге жат емес [5].

– Шын мәнінде, медиация – бұл «Не істеу керек?», басты мәселе «Кім кінәлі?» деген сияқты сауалдарға жауап алу. Медиацияның дауларды шешудің басқа тәсілдерінен негізгі айырмашылығы ол тараптардың әрқайсысын ұйымдастыратын және олар үшін бірдей тиімді болатын жанжалдың шешімін табуға көмектеседі. Бұл ең алдымен қақтығыстарды реттеу технологиясының, процедураны өткізу қағидалары мен ережелерін сақтау есебінен шешіледі. Медиатор осы дауда тәуелсіз және бейтарап адам болып қана қоймай, арнайы білімі бар, қажетті дайындықтан өткен маман саналады. Медиатордың міндеті – екі тараптың мүдделеріне жауап беретін өзара қолайлы шешім жасауға көмектесу [6].

Жалпы білім беру мекемелеріндегі медиация қызметтерінің рөлі 1-ші суретте көрсетілген.

1-сурет. Білім беру мекемелеріндегі медиация қызметінің рөлі

Қазақстанның білім беру мекемелеріндегі медиациялық қызметтер бірнеше себептер бойынша дамуы тиіс. Біріншіден, олар сот қызметкерлерін немесе құқық қорғау органдарын араластырмай-ақ студенттер, мұғалімдер және әкімшілік арасындағы қақтығыстарды тікелей шешуге ықпал етеді. Бұл білім беру ордасындағы тұлғалардың арасындағы сенімділіктің артуына мүмкіндік береді. Екіншіден, медиация сындарлы қарым-қатынас, ынтымақтастық және диалог арқылы мәселелерді шешу дағдыларын дамытады. Бұл дағдылар жеке тұлға дамуының ажырамас бөлігі десек те қате болмас, сондай-ақ, бұл дағдылар студенттерге болашақ кәсіби, жеке өміріндегі немесе жалпы қоғамдағы кездесетін түрлі мәселелердің алдын алып, оңтайлы шешімін табуға септігін тигізетіні сөзсіз. Сонымен қатар, медиациялық қызметтер білім беру мекемелеріндегі зорлық-зомбылық пен жанжал деңгейін төмендетуге ықпал етеді. Олар қақтығыстардың өршуіне жол бермеуге және студенттер мен мұғалімдерге мәселелерді жағымды жағынан шешуді үйретуге көмектеседі.

Қорытындылай келе, медиациялық қызметтер білім беру саласының ажырамас бөлігі болып табылады және үйлесімді оқу ортасын құруда маңызды рөл атқарады. Олар білім беру процесіне қатысушылар арасындағы қақтығыстар мен дауларды шешуге ықпал етеді, оқытудың тиімділігін арттыруға және өзара әрекеттесу сапасын жақсартуға ықпал етеді. Медиация тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын, эмоционалды интеллектуалдылықты және компромисске келу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл толеранттылықты, эмпатияны және жауапкершілікті дамытуға әсер ететіні сөзсіз. Трансформациялар мен дауларды шешудің қайнар көзі ретінде

медиациялық қызметтер білім беру ортасында нығайтылған және үйлесімді қатынастар құруға мүмкіндік береді, бұл білім беру процесіне қатысушылардың дамуы мен табысты оқуы үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ететіні бәрімізге аян.

Әдебиеттер:

1. Юферова М. А., Коряковцева О. А., Бугайчук Т. В., Стрелова А. И. Медиация в образовании : учебно-методическое пособие / – Ярославль : РИО ЯГПУ, 2018. – 67 с.
2. Brown, M., & Collins, J. (2018). Mediation and conflict resolution in a primary school. Educational Psychology in Practice, 34(3), 303-318.
3. 2. Juno, R. E., et al. (2019). Mediation in higher education: A case study. The Journal of Alternative Dispute Resolution in Higher Education, 11(2), 19-35.
4. Guerrero, L.K., & Hecht, M.L. (2013). "The Nonviolence Approach to Conflict Resolution." In M. Deutsch, P.T. Coleman, & E.C. Marcus (Eds.), The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice (3rd ed., pp. 409-429). Jossey-Bass.
5. "Развитие медиации в сфере образования Казахстана" - Абильминова А.К., 2019 г.
6. "Медиация в образовательных учреждениях: опыт и перспективы Казахстана" - Утешева Г.С., 2020 г.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ғылыми жетекшісі: Кожаева С.К.,
п.ғ.к., доцент, Астана халықаралық университет. Астана қ., Қазақстан. E-mail: sanimkozaeva61@mail.ru
Ғаниқызы Аяулым,
Студент 4 курс ин.яз Астана халықаралық университет

Аннотация. Бұл мақалада қашықтықтан оқыту технологияларын қолдана отырып, студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Студенттердің белсенді когнитивті қатысуы олардың өмірге және кәсіби қызметке дайындалуының маңызды кезеңі болып табылады. Бұл тұрғыда студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға ықпал ететін оқытушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: когнитивті белсенділік, қашықтықтан оқыту технологиясы, қалыптастыру, студенттер, білім беру.

Бүгінгі таңда студенттерге қойылатын негізгі талаптардың бірі-олардың танымдық іс-әрекеті арқылы жан-жақты дамыған, шығармашылықпен жұмыс істейтін тұлға ретінде қалыптасуы. Қоғам өміріндегі болып жатқан әлеуметтік, саяси және экономикалық өзгерістер және осы салалардың болашақтағы дамуы қоғамдағы негізгі фактор болып саналатын жеке тұлғаның даму деңгейіне байланысты.

Бұл проблема қоғамдағы білім беру талаптарының түбегейлі өзгеруін, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды көздейді, бұл өз кезегінде қоғамның талаптарына сәйкес жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкеледі. Бұл міндетті жүзеге асыру студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталған кәсіби құзіреттілігі мен педагогикалық шеберлігін дамытқан мұғалімдердің қолында. Дәлірек айтқанда, ол оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуын арттыруға бағытталған.

Оқушылардың танымдық белсенділігі өскелең ұрпақты өмірге және кәсіби қызметке дайындаудағы маңызды кезең болып табылады. Бұл қызмет кез-келген қызмет түрімен біртұтас құрылымдық бірлікті құра алады.

Оқушылардың танымдық іс-әрекеті танымдық қызығушылық пен қажеттілікті қалыптастыруға бағытталған оқу іс-әрекетінің бір түрі болып саналады. Танымдық іс-әрекеттің қалыптасуы негізінде оқушылардың ой-өрісі толықтырылып, белсенді ойлау іс-әрекеті мен шығармашылық ойлау процесі дамып, студенттердің кәсіби мәдениеті мен қызығушылығы дамиды.

Оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуы қоғамның қажеттіліктеріне жауап бере алатын, ғылыми-техникалық процестің міндеттерін оңтайлы шеше алатын, халықтың рухани құндылықтарын дамыта алатын қоғам мүшелерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Зияткерлік операцияларды орындауға дайындықтың жеткіліксіздігіне байланысты әр оқушы танымдық іс-әрекетті өз бетінше орындай алмайды, бұл студенттерден ерік-жігер мен парасаттылықты талап етеді. Осыған сәйкес психологиялық-педагогикалық зерттеулер барысында танымдық іс-әрекеттің қалыптасуы тек білім, білік, дағдыларды игеру ретінде ғана емес, Сонымен бірге Ерік-жігер мен ерік-жігердің, қабылдау мен түйсіктің дамуы тұрғысынан да талданады..

Қазіргі жағдайда жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқытуда студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыруға ықпал ететін оқу процесін ұйымдастырудың тәсілдерін, әдістері мен формаларын табу қажеттілігі туындайды.

Оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыру оқу процесін ойдағыдай ұйымдастырудың басты шарты болып табылады. Бұл оқу процесінің тиімділігін арттыруды, оқушылардың оқу іс-әрекетінің психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес дидактикалық әдістерді қолдануды, оқытудың дамытушылық іс-әрекетін толық қолдана отырып, танымдық

іс-әрекетті дамытуды талап етеді. Жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту кезінде оқытушылар мен студенттердің субъективті өзара әрекеттесуіне негізделген танымдық іс-әрекетті оңтайлы ұйымдастырумен оқытудың тиімділігі артады. Сондықтан студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыру жоғары оқу орнында оқу процесін ұйымдастырудың маңызды міндеті болып табылады.

60-шы жылдардың екінші жартысы мен 70-ші жылдардың басында Кеңестік педагогика мен педагогикалық психологияда мұғалімнің жетекшілігімен танымдық іс-әрекет мәселесі кеңінен талқылана бастады, оны оқушылар танымдық міндеттерге өз бетінше жету арқылы дамытады..

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып, қашықтықтан оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың келесі принциптері бөлінді: белсенділік, хабардарлық, ғылыми, тәуелсіздік, өзін-өзі ұйымдастыру, дамыту, ұжымдық, рөлдік ойын.

Танымдық іс-әрекет-бұл ақпаратты қабылдаудан басталып, күрделі шығармашылық процестің қалыптасуымен аяқталатын мақсаттылықтан, мотивациядан және қызығушылықтан тұратын күрделі құбылыс.

А.С. Мұстояпова былай деп жазды:" танымдық іс-әрекеттің тиімді жүзеге асуы үшін оқушылардың оқу-танымдық үдерістегі ынтасы мен қызығушылығын, ерік-жігерін дидактикалық негізделген принциптерге шоғырландыру қажет."

Р.С. Омарова танымдық іс-әрекетті таным процесінде кездесетін қиындықтарды жеңу қабілетімен байланыстырады, жеке Тұлғаның Белгілі бір Ерік-жігер деңгейін көрсету және оның танымдық іс-әрекетін саналы түрде реттеу қажеттілігін негіздейді, танымдық іс-әрекеттің негізгі құрылымдық бірліктерін ажыратады: танымдық қызығушылық, танымдық ізденімпаздық және шығармашылық белсенділік.

Қашықтықтан білім беру Технологияларының негізгі функциясы-болжау, жобаның негізгі іс-шараларының бірі (өйткені ол білім берудің негізгі кезеңдерін көрсететін жалпы формалар мен нәтижелерді жоспарлаумен сипатталады) кәсіби құзыретті мамандарды даярлау процесінде, танымдық іс-әрекетке негізделген интеллектті қалыптастыру. Өз кезегінде қашықтықтан оқыту технологиялары белгілі бір пәнге тәуелсіз, оқу процесінде игерілетін заңдарға байланысты. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту технологиялары Ғылым мен практиканың басқа салаларындағы әртүрлі арнайы технологияларды (ғылыми ақпараттық технологиялар, өнеркәсіптік, электронды және т.б.) қамтиды.). Осылайша, қашықтықтан оқыту технологиясы білім берудегі пәндік мазмұнды меңгеруге арналған әдістемелік жүйелер, арнайы құралдар және оқыту құрылымы ретінде анықталады.

Жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту кезінде студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың моделін құруда біз тұлғалық-белсенділік, тұлғаға бағытталған және синергетикалық тәсілдерді негізге алдық.

Қашықтықтан оқытудағы оқушылардың танымдық іс-әрекетін жеке және белсенділік жағдайында қалыптастыру моделін қалыптастыру жеке тұлғаның танымдық қажеттіліктерін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, бейімділіктерін ескеруге негізделген.

Тұлғаға бағытталған тәсіл болашақ мамандардың субъективтілік деңгейін арттыруға бағытталатын болады.

Қашықтықтан оқытудағы оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың синергетикалық тәсілі олардың өзін-өзі ұйымдастыруы мен өзін-өзі тануына, өзін-өзі бақылауы мен өзін-өзі бағалауына, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған.

Сонымен қатар, қашықтықтан оқытуда студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыру моделін құруда жүйелі тәсіл қолданылды, өйткені қашықтықтан оқыту арқылы оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекетінің моделі жоғары оқу орындарында оқыту, тәрбиелеу және дамыту іс-әрекетінің басты мақсаты болуы керек

Білім беру ұйымының басшылығы білім беру стандарты негізінде оқыту нәтижелерін болжайды және оқушының танымдық іс-әрекетін қалыптастырудағы бастапқы жағдайы мен мүмкіндіктерінің стратегиялық болжамын жасайды. Студенттің жеке қасиеттері мен мамандыққа

қойылатын талаптарының арақатынасын диагностикалау стратегиялық Болжаудың осы кезеңінде де жүзеге асырылады.

Теориялық қағидалар қашықтықтан оқытудағы студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыру моделі негізінде практикалық зерттеулер алынған нәтижелердің дәйектілігін көрсетеді және келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

Қашықтықтан оқытудағы оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуы туралы отандық және әлемдік философиялық көзқарастармен педагогикалық-психологиялық еңбектерді талдау нәтижесінде танымдық іс-әрекеттің бұрынғыдан да көп екендігі анықталды. Жаһанданудың қазіргі жағдайына сәйкес жаңа қоғамға бейімделген оқушының, жеке тұлғаның толық жетілген интеллектуалды тұлғасын қалыптастыруға деген сұраныс.

Қазіргі қоғамның әртүрлі салаларының жаһандық даму деңгейіне қарай жалғасып келе жатқан талпыныстары тек танымдық іс-әрекет арқылы жүзеге асырылатыны дәлелденді, ал қашықтықтан оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыру оқу процесінің оңтайлы ұйымдастырылуы мен тиімді жұмыс істеуінің шарты болып табылатыны дәлелденді..

Оқушылардың танымдық іс-әрекеті олардың жеке басының қалыптасуының маңызды көрсеткіші және танымдық іс-әрекетті қалыптастыруда біріктіру қажеттілігі болып табылады: мотивациялық-еріктік, мазмұндық, белсенділік-эксперименттік және бақылау-бағалау компоненттерін бір арнаға біріктіру қажеттілігі дәлелденді..

Ғылыми білімді қалыптастыру, танымдық іс-әрекетті, құндылық бағдарын дамыту және жан-жақты жетілген интеллектуалды тұлғаны қалыптастыру үшін қашықтықтан оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыру әдістемесінің тиімділігі анықталды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. ANDRUSENKO, N. V. Distance learning in Ukraine. Distance learning as a modern educational technology: materials of the interuniversity webinar (Vinnitsa, March 31, 2017) ed. by L.B. Lyshchynska. Vinnitsa: VTEI KNTEU, 2017. P.7–10

2. DATSENKO G.V., SUZANSKA S.V. Distance learning as a means of stimulating self-education. Distance Learning as a Modern Educational Technology: Materials of an Interuniversity Webinar (Vinnitsa, March 31, 2017.); ed. by L.B. Lyshchynska. Vinnitsa: VTEI KNTEU, 2017. P. 17-20

3. DYADUSHINA, I. Facilitation in STEM-education - a powerful tool for developing a creative personality. Na urok, 2020. Available at: https://naurok.com.ua/post/fasilitaciya-v-stem-osviti-potuzhniy-instrument-rozvitku-kreativno-osobistosti. Access: August 12, 2021.

TEACHER TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN COMPREHENSIVE SCHOOLS A COMPARATIVE STUDY

Onalbekov Yernar,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Al-Farabi Kazakh National University
Вэй Шиюй,
1st year master's student in the specialty
"7M04134 Management in education" Department of Pedagogy
and Educational Management
Al-Farabi Kazakh National University
Лян Чканьфой,
1st year master's student in the specialty
"7M04134 Management in education"
Department of Pedagogy and Educational Management
Al-Farabi Kazakh National University

Аннотация. В статье рассматривается важность подготовки учителей и их профессионального развития в школах. Автор исследует различные страны и сравнивает подходы к подготовке и обучению учителей в общеобразовательных школах. В статье также описываются основные компоненты эффективных программ подготовки и развития педагогических специалистов, приводятся преимущества и проблемы реализации таких программ.

Ключевые слова: подготовка учителей, профессиональное развитие, образовательная система, общеобразовательные школы, педагогические навыки, обучение учителей, программы обучения, страны

Abstract. The article explores the importance of teacher training and professional development in comprehensive schools. The author examines different countries and compares approaches to teacher training and professional development. The article also describes the key components of effective training and development programs for educators and discusses the benefits and challenges of implementing such programs.

Key words: teacher training, professional development, education system, comprehensive schools, teaching skills, teacher education, training programs, countries

Introduction

In today's rapidly evolving educational landscape, the role of teachers in comprehensive schools has become increasingly significant. With the ever-changing requirements and demands of education, it is vital for teachers to receive effective training and professional development opportunities. This article aims to explore and compare teacher training and professional development in comprehensive schools across different countries.

Continuous professional development (CPD) is a critical component of teacher training and development in comprehensive schools. CPD provides teachers with opportunities to enhance their knowledge and skills, share best practices, and stay up-to-date with changes in the education system. Effective CPD programs can help teachers become more effective in their roles, improve student outcomes, and promote overall school improvement. [1, с. 56]

In many countries, CPD is mandatory for teachers. For example, in the United States, teachers are required to participate in ongoing professional development to maintain their teaching licenses. In the United Kingdom, teachers are required to complete a minimum of 30 hours of CPD each year. In other countries, such as Finland, CPD is voluntary but highly encouraged.

The types of CPD programs available to teachers vary widely across different countries. Some programs may focus on specific subject areas or teaching strategies, while others may be more general in nature. In some countries, teachers may have access to online CPD courses or webinars, while in others, they may attend in-person workshops or conferences.

One common approach to CPD is peer collaboration and coaching. This involves teachers working together to observe each other's teaching practices, provide feedback, and share ideas for improvement. Peer collaboration and coaching can be particularly effective in promoting teacher growth and development.[2,c.24]

Another important aspect of effective CPD is ongoing support and follow-up. Teachers need time and resources to apply what they have learned in their classrooms and receive feedback on their progress. This can be done through coaching, mentoring, or ongoing professional learning communities.

In conclusion, continuous professional development is essential for teacher training and development in comprehensive schools across different countries. Effective CPD programs can help teachers become more effective in their roles, improve student outcomes, and promote overall school improvement. By providing teachers with ongoing training and support, we can ensure that they are equipped with the knowledge, skills, and attitudes they need to provide high-quality education to students and continuously improve their practice.

Importance of Teacher Training:

Teacher training plays a critical role in equipping educators with the necessary skills and knowledge to address the diverse needs of students. A well-structured and comprehensive training program empowers teachers to create stimulating learning environments and employ effective teaching strategies.

Teacher training programs should focus on a range of areas, including pedagogy, subject knowledge, classroom management techniques, and strategies to support students with special educational needs. It is essential to ensure that these training initiatives are constantly updated to align with the latest educational policies and technological advancements.[3,c.33]

Approaches to Teacher Training and Professional Development:

The approaches to teacher training and professional development vary significantly across countries. Some nations prioritize initial teacher education, which focuses on preparing aspiring teachers for the classroom. In contrast, others emphasize continuous professional development to enhance the skills and knowledge of already practicing teachers.

Countries that emphasize initial teacher education typically offer comprehensive teacher training programs at universities or dedicated institutions. These programs provide a balance between theoretical knowledge and practical experience through classroom observations and practice-teaching opportunities.

On the other hand, countries focusing on continuous professional development offer a variety of opportunities for teachers to enhance their skills throughout their careers. These opportunities include workshops, seminars, conferences, action research projects, mentoring programs, and online courses. The goal is to continuously expose teachers to emerging pedagogical approaches and current educational research.[4,c.47]

Continuous professional development also provides teachers with opportunities to collaborate with their peers and share best practices. This can be particularly beneficial for teachers working in isolated or rural areas who may not have access to regular professional development opportunities.

In addition, continuous professional development can help teachers stay up-to-date with changes in the education system, such as new curriculum requirements or advances in technology. This can help them better prepare their students for the future and ensure that they are equipped with the necessary skills and knowledge.

To ensure that continuous professional development is effective, it is important to provide teachers with opportunities that are relevant to their needs and interests. This can be done through needs assessments or surveys that identify areas where teachers feel they need additional support or training. It is also important to provide ongoing support and follow-up to ensure that teachers are able to apply what they have learned in their classrooms.[5,c.67]

Overall, investing in continuous professional development for teachers is essential for improving the quality of education in schools. By providing teachers with ongoing training and support, we can

ensure that they are equipped with the knowledge, skills, and attitudes they need to provide high-quality education to students and continuously improve their practice.

Benefits and Challenges:

Effective teacher training and professional development initiatives yield various benefits. Well-trained teachers contribute to higher student achievement, improved classroom management, and increased student engagement. Moreover, ongoing professional development ensures that teachers remain current and competent in their subject fields, leading to enhanced job satisfaction and commitment.

The implementation of comprehensive teacher training and professional development programs also faces certain difficulties. These difficulties include funding constraints, lack of time, and competing obligations faced by teachers. In addition, ensuring that training programs meet the unique needs and context of each integrated school can also be challenging.

One of the main difficulties is the limited financial resources allocated for teacher training. Schools and education systems may face limited funding, which limits their ability to implement and support comprehensive training programs. School administrations and organizations should look for opportunities to obtain additional funding and grants to support teacher training programs.[6,c.45]

However, implementing comprehensive teacher training and professional development programs also comes with challenges. These include funding limitations, lack of time, and competing commitments faced by teachers. Moreover, ensuring that training programs align with the unique needs and context of each comprehensive school can be challenging.[7,c.27]

Another problem is related to the limited time available to teachers. Teachers have numerous responsibilities and requirements, such as preparing and conducting lessons, checking students' work, organizing extracurricular activities and participating in extracurricular activities. Comprehensive training requires time and energy costs that can compete with other teacher responsibilities. This can become an obstacle to full participation in the training program.

In addition, each school has its own unique needs and context, which must be taken into account when developing and implementing teacher training programs. Each school may have different educational requirements and teacher training levels, which must be taken into account when developing the content of the curriculum. It is necessary to diagnose and evaluate the educational environment of each school in order to adapt the curriculum and meet the needs of all teachers.

In short, implementing comprehensive teacher training and professional development programs is a challenging task. Financial constraints, lack of time and competing commitments, as well as the need to adapt programs to the unique needs of each school, all cause certain difficulties in implementing such programs. However, the development and implementation of suitable training programs will allow teachers to acquire the necessary skills and knowledge, which will ultimately lead to an improvement in the quality of children's education.[8,c.77]

Conclusion

Teacher training and professional development are vital components of a comprehensive school system. They contribute to the overall quality of education, the effectiveness of teaching, and the development of students' skills and knowledge. Although different approaches may be adopted in different countries, the key is to offer both initial teacher education and continuous professional development opportunities.

Governments, educational authorities, and school administrators should invest in robust training and development programs that are tailored to the specific needs of comprehensive schools. By doing so, they can foster a culture of lifelong learning among teachers and ultimately provide the best possible education for all students.

Initial teacher education refers to the training that aspiring teachers receive before they begin their careers. It typically includes a combination of theoretical coursework and practical experience, such as classroom observations and teaching practice. The goal is to equip new teachers with the knowledge, skills, and attitudes they need to be effective educators.

Continuous professional development, on the other hand, refers to ongoing training and learning opportunities that teachers participate in throughout their careers. This can take many forms, such as workshops, conferences, online courses, mentoring, and peer observation. The goal is to support teachers in improving their practice, staying up-to-date with new research and developments in their field, and continuously growing as professionals.

Investing in robust training and development programs for teachers is crucial for several reasons. First, it helps to ensure that teachers have the knowledge and skills they need to provide high-quality education to students. Second, it can help to improve teacher retention rates by providing opportunities for career growth and development. Third, it can help to create a culture of continuous improvement in schools, where teachers are encouraged to reflect on their practice and seek out opportunities for growth.

To be effective, teacher training and professional development programs must be tailored to the specific needs of comprehensive schools. This means taking into account factors such as the school's student population, the curriculum, and the teaching staff's existing knowledge and skills. Programs should be designed to address any gaps or weaknesses in teachers' knowledge or practice and provide opportunities for them to develop new skills and knowledge.

In conclusion, teacher training and professional development are essential components of a comprehensive school system. By investing in these programs, governments, educational authorities, and school administrators can support teachers in providing high-quality education to students, improve teacher retention rates, and create a culture of continuous improvement in schools.

References:

1. Adams, A. & Tulasiewicz, W. (1995) The Crisis in Teacher Education: a European concern London: Falmer Press.

2. Archer, T. & Peck, B. (1990) The Teaching Profession in Europe. Glasgow: Jordanhill College of Education.

3. Ball, S. (1990) Politics and Policy Making in Education: explorations in policy sociology. London:Routledge & Kegan Paul.

4. Ball, S. (1995) Intellectuals or technicians? The urgent role of theory in educational studies.

5. British Journal of Educational Studies, 43, pp. 255-271.

6.. Bell, R.E. (1990) The Scottish universities and educational studies, in J.B. Thomas (Ed.)

7. Townshend, J. (1994) Developments in school-based initial teacher training, European Journal of Teacher Education, 17, pp. 49-51.

8. Vulliamy, G., Kimonen, E., Nevalainen, R. & Webb, R. (1997) Teacher identity and curriculum change: a comparative case-study analysis of small schools in England and Finland, Comparative Education, 33, pp. 97-115.

COMPARATIVE ANALYSIS OF SECONDARY SCHOOL MANAGEMENT SYSTEMS IN KAZAKHSTAN AND CHINA FOCUSING ON EDUCATIONAL VALUE

Дан Хуэй,
магистрант 1 курса по специальности
«7М04134 Менеджмент в образование»
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента
КазНУ имени ал-Фараби
Лю Цижуй,
магистрант 1 курса по специальности
«7М04134 Менеджмент в образование »
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента
КазНУ имени ал-Фараби

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ систем управления средними школами в Казахстане и Китае с акцентом на их образовательную ценность. Авторы исследуют различные аспекты, такие как учебные программы, методы обучения, оценка учащихся и администрирование школы, чтобы лучше понять преимущества и недостатки каждой системы.

Ключевые слова: сравнительный анализ, система управления, средняя школа, Казахстан, Китай, образовательная ценность, учебная программа, методы обучения, оценка учащихся, администрирование школы, академическая подготовка, творчество, критическое мышление.

Abstract. This article aims to conduct a comparative analysis of secondary school management systems in Kazakhstan and China, focusing on their educational value. By examining various aspects such as curriculum, teaching methods, student assessments, and school administration, the authors seek to understand the strengths and weaknesses of each system.

Key words: comparative analysis, management system, secondary school, Kazakhstan, China, educational value, curriculum, teaching methods, student assessment, school administration, academic preparation, creativity, critical thinking.

Introduction

The secondary school management systems in both Kazakhstan and China are responsible for overseeing the operations and educational activities of secondary schools. These systems play a crucial role in shaping the educational environment and ensuring that students receive quality education.

In Kazakhstan, the secondary school management system follows a curriculum that is aligned with national educational standards. The curriculum includes subjects such as mathematics, science, literature, history, and foreign languages. The teaching methods in Kazakhstan often emphasize rote learning and memorization, with a focus on traditional academic subjects. Student assessments typically include exams and tests to measure academic performance. School administration in Kazakhstan is often centralized, with decisions being made at the district or regional level.

In contrast, the secondary school management system in China also follows a national curriculum but places a strong emphasis on core subjects such as mathematics, science, and language. In recent years, there has been a shift towards more innovative teaching methods, including project-based learning and collaborative activities. Student assessments in China often include a mix of exams, projects, and presentations to measure both academic and practical skills. School administration in China is also centralized, with decisions being made at the provincial or municipal level.

By conducting a comparative analysis of these two systems, we can gain a better understanding of their educational value. For example, the traditional teaching methods in Kazakhstan may provide a strong foundation in core academic subjects but may not fully develop critical thinking and problem-

solving skills. On the other hand, the innovative teaching methods in China may foster creativity and practical skills but could potentially neglect the importance of fundamental academic knowledge.

Overall, by examining various aspects such as curriculum, teaching methods, student assessments, and school administration, we can identify the strengths and weaknesses of each system and gain insights into how they contribute to the overall quality of education in secondary schools in Kazakhstan and China. [1， c.43c]

In terms of teaching methods, Kazakhstan traditionally emphasizes rote learning and memorization, with a strong focus on academic subjects. This approach often involves teachers delivering lectures and students taking notes, followed by assessments that primarily test memorization and recall. While this method can provide a solid foundation in core academic subjects, it may not fully develop critical thinking, problem-solving skills, and creativity.

On the other hand, China has been transitioning towards more innovative teaching methods in recent years. This includes a shift towards project-based learning, collaborative activities, and practical applications of knowledge. These methods aim to foster creativity, critical thinking, and practical skills among students. By engaging in hands-on projects and collaborative activities, students are encouraged to apply their knowledge to real-world situations, which can help them develop a deeper understanding of the material.

When it comes to student assessments, Kazakhstan typically relies on exams and tests to measure academic performance. These assessments primarily focus on evaluating students' understanding of the curriculum through written examinations. In contrast, China's approach to student assessments includes a mix of exams, projects, and presentations. This broader range of assessment methods allows for a more comprehensive evaluation of students' academic and practical skills, including their ability to apply knowledge in real-world scenarios. [2,c.21]

Regarding school administration, both Kazakhstan and China have centralized systems where decisions are made at the regional or municipal level. However, the specific structures and processes within each country's school administration may vary. Centralized administration can provide a consistent framework for educational policies and standards across the country, but it may also limit flexibility and responsiveness to local needs.

In summary, the secondary school management systems in Kazakhstan and China have distinct characteristics in terms of curriculum, teaching methods, student assessments, and school administration. By examining these differences, we can gain insights into how each system shapes the educational experience for students and contributes to the overall quality of secondary education in each country. [3,c.34]

Teaching Methods

In Kazakhstan, the shift towards student-centered learning involves interactive activities, group discussions, and problem-solving tasks. Teachers strive to create an environment that encourages students to express their opinions, think critically, and work collaboratively. This approach aims to develop students' communication skills, creativity, and ability to analyze and solve complex problems.

In contrast, China's teacher-centered approach often involves lectures, demonstrations, and direct instruction from the teacher. This method places a strong emphasis on discipline, respect for authority, and adherence to established knowledge. While this approach can provide a structured learning environment and ensure consistent delivery of content, it may limit opportunities for students to develop independent thinking and creativity.

In terms of student assessments, Kazakhstan's move towards student-centered learning has led to a greater emphasis on formative assessments, such as projects, presentations, and portfolios. These assessments aim to evaluate students' understanding and application of knowledge in real-world contexts, as well as their ability to communicate and collaborate effectively. [4,c.47]

In China, while traditional written exams still play a significant role in assessing students' academic performance, there is also an increasing emphasis on practical assessments and project-

based evaluations. This shift allows students to demonstrate their practical skills, critical thinking abilities, and creativity in addition to their knowledge retention.

In school administration, Kazakhstan has been working to decentralize its education system, allowing more autonomy for individual schools and local authorities. This decentralization aims to address the diverse needs of students and communities while promoting innovation and flexibility in educational practices.

In China, the education system remains largely centralized, with policies and standards set at the national level. However, there have been efforts to introduce more flexibility at the local level to accommodate regional differences and promote innovation in teaching and learning.

Overall, while both Kazakhstan and China are adapting their education systems to incorporate modern teaching methods, they each retain unique approaches that reflect their cultural and historical contexts. These differences shape the educational experiences of students in each country and contribute to the overall development of their skills and knowledge. [5,c.21]

In Kazakhstan, student assessments are carried out through exams, projects, and presentations. The assessment criteria focus on students' understanding of the subject matter and their ability to apply knowledge. In China, national examinations hold significant importance, particularly the Gaokao. This highly competitive exam determines students' eligibility for university admissions. The Gaokao places substantial pressure on students and shapes their academic path; however, it may limit their overall growth and development.

Kazakhstan's secondary school management system follows a decentralized approach, with individual schools having more autonomy over decision-making. This allows schools to address specific needs and adapt to local contexts. In contrast, China's management system is centralized, where the government exercises greater control over policy-making and administration. This centralized approach ensures uniformity in education standards across the country, but may limit the flexibility of schools to customize their programs.[6,c.33]

Both Kazakhstan and China prioritize education as a vital component for national development. Kazakhstan places high value on nurturing critical thinking, creativity, and problem-solving skills through its student-centered approach. China places a strong emphasis on academic excellence and a standardized curriculum, aiming to produce students with strong foundations in core subjects. While Kazakhstan's approach facilitates individual growth and adaptability, China's system prepares students for highly competitive environments and rigorous academic pursuits.

Conclusion

Certainly! Let's delve into the detailed comparative analysis of secondary school management systems in Kazakhstan and China.

Kazakhstan's Student-Centered Approach:

1. Emphasis on Interactive Learning: In Kazakhstan, there is a strong focus on interactive learning activities, group discussions, and problem-solving tasks. This approach encourages students to actively participate in their learning process, express their opinions, and engage in critical thinking.

2. Development of Communication Skills: The student-centered approach in Kazakhstan aims to nurture students' communication skills by providing ample opportunities for them to express their thoughts, ideas, and solutions in a collaborative environment.

3. Creativity and Critical Thinking: The education system in Kazakhstan places a significant emphasis on fostering creativity and critical thinking among students. Teachers strive to create an environment that encourages students to think independently and develop innovative solutions to complex problems.

4. Formative Assessments: There is a growing emphasis on formative assessments such as projects, presentations, and portfolios. These assessments evaluate students' understanding and application of knowledge in real-world contexts, as well as their ability to communicate and collaborate effectively.

China's Teacher-Centered Approach:

1. Traditional Teaching Methods: China's education system often revolves around teacher-centered methods, including lectures, demonstrations, and direct instruction from the teacher. This approach provides a structured learning environment and ensures consistent delivery of content.

2. Discipline and Respect for Authority: The teacher-centered approach in China places a strong emphasis on discipline, respect for authority, and adherence to established knowledge. This can instill a sense of order and discipline among students. [5]

3. Academic Excellence: The centralized system in China aims to maintain high academic standards and uniformity across educational institutions, focusing on knowledge retention and mastery of established content.

4. Shift towards Practical Assessments: While traditional written exams remain significant, there is an increasing emphasis on practical assessments and project-based evaluations in China. This shift allows students to demonstrate their practical skills, critical thinking abilities, and creativity in addition to their knowledge retention.

Administrative Differences:

1. Decentralization in Kazakhstan: Kazakhstan has been working to decentralize its education system, allowing more autonomy for individual schools and local authorities. This approach aims to address the diverse needs of students and communities while promoting innovation and flexibility in educational practices.

2. Centralized System in China: China's education system remains largely centralized, with policies and standards set at the national level. However, there have been efforts to introduce more flexibility at the local level to accommodate regional differences and promote innovation in teaching and learning.

In conclusion, both Kazakhstan and China have distinct approaches to secondary school management. By recognizing the strengths of each system and adopting best practices from one another, both countries can enhance their educational value and better prepare their students for the challenges of the modern world.

References:

1. Guo Y., Song Y., Chen Q. Impacts of Education Policies on Intergenerational Education Mobility in China. China Economic Review. 2019; 55:124-142. URL: https://doi.org/10.1016/j.chieco.2019.03.011

2. Guo L., Huang J., Zhang Y. Education Development in China: Education Return, Quality, and Equity.Sustainability. 2019; 11(13):3750. URL: https://doi.org/10.3390/su11133750

3. Liao X., Galvez I. The Internationalization of Higher Education in China. Revista Espaňola de Educacion Comparada. 2016; 28:257-276. URL: https://doi.org/10.5944/reec.28.2016.16643

4. Tamene E., Shizhou L., Xiulan W. International Student Mobility (ISM) in China in the New Phase of Internationalization of Higher Education (IHE): Trends and Patterns. Journal of Education and Practice. 2017;

5. Huang F. Policy and Practice of the Internationalization of Higher Education in China. Journal of Studies in International Education. 2003; 7(3):225-240. URL: https://doi.org/10.1177/1028315303254430

6. Qiang Zh. Internationalization of Higher Education: Towards a Conceptual Framework. Policy Futures in Education. 2003; 1(2):248-270. URL: https://doi.org/10.2304/pfie.2003.1.2.5

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФИЛЬМОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧЕНИКОВ

Зейнулла Жанибек Аскарович,
магистрант 2 курса по специальности
«7М01731 Иностранный язык: два иностранных языка»,
Высшая школа гуманитарных наук,
НАО «Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан»

Аннотация. Благодаря появлению и совершенствованию технических средств у хорошего и опытного учителя всегда есть огромное разнообразие методов обучения. Это позволяет нам улучшить обучение и повысить мотивацию учеников. Использование технических средств позволяет превратить урок иностранного языка в увлекательный и захватывающий процесс. Мотивация для изучения иностранного языка имеет решающее значение. Учащиеся обычно очень мотивированы начинать новую деятельность. Они стремятся узнать больше, пытаясь говорить на новом языке и свободно общаться. Но даже при длительной работе мотивация снижается и пропадает стимул заниматься учебой. Наше исследование направлено на изучение влияния видеофильмов на старших этапах обучения в средней школе. Цель данной статьи – показать, что использование видеороликов способствует повышению мотивации учащихся. Также в статье обобщается теоретический материал по различным видам мотивации; определяются основные принципы работы с видеофильмами, разновидности видеоматериалов и определяется комплекс упражнений. Теоретическую значимость и новизну исследования определяют современный взгляд на проблемы мотивации при изучении иностранного языка в средней школе и демонстрация специальных упражнениий для работы с видеоматериалами. Кроме того, интеграция фильмов помогает в решении нескольких проблем, таких как получение более полной и достоверной информации об изучаемом предмете, удовлетворение потребностей учащихся, активизация учащихся и улучшение учебного процесса.

Ключевые слова: мотивация, видеофильмы, видеоматериал, современный формат преподавания, источники информации.

Изучение иностранного языка является сложным процессом, который часто сталкивается с проблемой недостаточной мотивации учащихся. В данной статье рассматривается возможность повышения мотивации с использованием фильмов как образовательного инструмента. Мотивация является ключевой для изучения и использования иностранного языка [8]. Благодаря исчезновению ограничений в общении по всему миру английский язык становится все более важным в современном мире. Таким образом, английский язык используется в качестве рабочего языка для многих глобальных организаций, деловых партнерств, научной и академической деятельности, международных социальных и культурных организаций, письменных и визуальных средств массовой информации и интернета [2].

Изучение иностранного языка основано на четырех основных языковых навыках: письме, чтении, аудировании и разговорной речи. Эти навыки служат основой для процесса обучения иностранному языку. Будет неправильно думать, что эти навыки полностью зависят друг от друга [1].

Многомерный навык восприятия речи на слух начинается с осознания звуков (или образов) и сосредоточения внимания на звуках (и изображениях) [5]. Затем он продолжается распознаванием и запоминанием аудиовизуального ряда и интерпретацией того, что услышано (увиденное) [7]. Умение слушать имеет решающее значение для развития всех языковых навыков, особенно разговорных навыков. Цель аудирования заключается в том, чтобы помочь учащимся различать звуки в реальном контексте и в контексте иностранного языка, обращая внимание на ударения и интонации [4].

Учебные материалы, которые широко используются в процессе обучения иностранному языку, могут влиять на весь процесс обучения, результаты обучения и методы и приемы

обучения. Такие учебные материалы считаются важным компонентом исследований по развитию навыков аудирования [3].

Материалы для обучения должны быть осмысленными и основаны на реальной жизни [7]. Чтобы предоставить учащимся точную информацию об изучаемом языке и представить естественные примеры использования изучаемого языка, материалы, которые имеют решающее значение для представления содержания учащимся, должны быть тщательно отобраны, достоверны и подлинны, как подчеркнул Макгрет [6].

Подбор подходящих фильмов

Один из ключевых аспектов успешного использования фильмов в обучении – это выбор подходящих материалов. Фильмы должны быть не только языково доступными, но и заинтересовывать учащихся своим сюжетом и культурным контекстом.

Одним из основных требований является соответствие языкового уровня фильма навыкам и знаниям учащихся, также фильм должен представлять собой вызов для учащихся, но не превышать языковую доступность. Заинтересованность учащихся важна для успешного обучения и фильмы с привлекательным сюжетом могут привлекать внимание и создавать благоприятную среду для языкового обучения, а также повысить мотивацию обучающихся. Фильмы, отражающие культурные особенности страны изучаемого языка, помогают лучше понять социокультурный контекст и языковые нюансы, а субтитры позволяют воспринимать язык как устно, так и письменно, что способствует более полному пониманию содержания фильма и развитию письменной грамотности. Использование фильмов различных жанров позволяет учащимся получать опыт использования языка в различных контекстах, что способствует улучшению их общих языковых разговорных и письменных навыков. Студенты чувствуют себя более мотивированными, когда смотрят фильмы с актуальной тематикой, потому что это дает им возможность использовать свои языковые знания в повседневной жизни. В процессе обучения иностранному языку выбор подходящих фильмов – сложный процесс, требующий тщательного анализа различных факторов, перечисленных выше. Он создает идеальные условия для углубленного языкового усвоения и значительно влияет на мотивацию и эффективность учебного процесса. Этот анализ может использоваться в качестве основы для разработки методических рекомендаций по выбору фильмов для использования в образовательной практике. Вот пошаговая последовательность в выборе фильмов:

1. Одним из первых шагов является оценка языкового уровня учащихся. Фильм должен быть достаточно сложным, чтобы вызвать трудности, но не настолько сложным, чтобы было трудно понять.
2. Выбор фильмов с захватывающим сюжетом имеет решающее значение. Интересная история привлекает внимание учеников, создает приятную среду обучения и повышает мотивацию
3. Отражение культурных особенностей страны изучаемого языка способствует лучшему пониманию языка и помогает студентам адаптироваться к социальной культуре.
4. Субтитры могут значительно облегчить восприятие и усвоение языкового материала, особенно в начале обучения.
5. Разнообразие жанров: Просмотр фильмов различных жанров позволяет учащимся расширить свой словарный запас и грамматические навыки, а также получить разнообразный языковой опыт.
6. Релевантность темы: Фильмы с актуальной темой могут привлечь учащихся и дать им возможность использовать изучаемый язык в реальной жизни.
7. Обратная связь с учащимися: проведение опросов и обсуждений с учащимися помогает определить их предпочтения и оценить, насколько фильм соответствует их ожиданиям.

Пошаговая стратегия выбора фильмов в обучении иностранному языку предоставляет учителям инструменты, которые им нужны, чтобы сделать свой учебный опыт более эффективным. Оценка основных критериев влияния на мотивацию и уровень понимания

студентов позволяет адаптировать материалы под потребности обучающейся группы, что способствует более эффективному обучению.

1.1 Организация кинопросмотра.

В первую очередь нужно определить цели просмотра – это может быть улучшение навыков аудирования, расширение словарного запаса, изучение лингвистических особенностей, знакомство с культурными ценностями. Речь, произнесенная носителями языка, гораздо лучше развивает навыки учащихся, по сравнению с прослушиванием информации, данной учителями. Изучение любого нового источника информации неизбежно приведет к новой лексике, словарным оборотам и фразеологизмам и благодаря просмотру ситуации из фильма будет понятен контекст и смысл нежели приведенных в учебнике. Разработка учебных материалов помогает закрепить усвоенные знания. Это могут быть упражнения по аудированию, создание словарных списков и задания на понимание сюжета и конкретных диалогов и сцен. Для более лучшего усвоения материала, также нужно подготовить вопросы до просмотра, вовремя и после просмотра. Данные задания также способствует повышению мотивации у обучающихся, потому что материал легче усваивается. Когда аудио и визуальное восприятие подаются вместе. Также важным аспектом является подготовка технических аспектов обучения. Обеспечение четкой картинки качественного звука, в их отсутствие внимание будет сфокусировано на не усвоении выданного материала, а некачественной подаче. Поэтому подготовка кабинета и соответствующих технических аспектов, также является неотъемлемой частью в обучении используя зарубежные фильмы на иностранном языке.

Во время самого просмотра нужно также добавлять сопутствующие сценам вопросы, касающиеся сюжета, персонажей и языковых аспектов. Дать высказаться учащимся по поводу фильма на иностранном языке. Это поможет еще больше вникнуть в происходящее ученику тем самым повышая его мотивацию. Ведь просмотр видеофильма способствует развитию двух видов мотивации: само мотивации, за счет интереса к сюжету фильма, и мотивацию достигаемой осознанием учащимся, что он увидит и поймет материал посредством изучаемого языка. Вследствие этого у обучающегося возникает чувство удовлетворения, веры в себя и желание к последующему обучению. Задачу учителя можно увидеть в создании условий, чтобы мотивация учеников повышалась не только благодаря занимательному сюжету, но и от осознания что, язык на видео им понятен. Подготовка кинопросмотров с учетом вышеупомянутых факторов поможет сделать опыт более образовательным и увлекательным для учеников, а также помочь им улучшить свои языковые навыки.

1.2 Работа во время просмотра.

В первую очередь во время просмотра фильма нужно разработать упражнения и задания для учащихся. Чтобы решить образовательные задачи во время просмотра фильма, используйте следующие методы:

Анализ ситуации: выполнение заданий с целью понимания основного сюжета фильма, основных моментов и развития сюжетной линии.

Анализ языка: разработка задач с целью изучения лингвистических особенностей, таких как фразовые обороты, новые слова и выражения.

Культурный элемент: разработка заданий, помогающих учащимся понять культурные элементы, представленные в фильме, такие как общественные нормы, обычаи и традиции.

Побуждайте людей говорить: создание задач, стимулирующих учащихся к анализу персонажей, обсуждению фильма на иностранном языке и выражению собственных мнений.

Также стоит отметить работу с субтитрами. Субтитры являются важным инструментом, когда фильмы используются для обучения иностранному языку. Они развивают у студентов не только различные языковые навыки, но и помогают им понять речь персонажей.

1: Улучшение навыков аудирования

Субтитры могут помочь студентам лучше слышать. Просматривая фильм с субтитрами, они могут слышать произношение слов и фраз и одновременно видеть их написание. Это улучшает способность студентов воспринимать речь на слух и улучшает их понимание произношения и интонации.

2: Продолжение расширения словарного запаса

Студенты могут расширить свой словарный запас, читая субтитры во время просмотра фильма. Это облегчает их запоминание и понимание, потому что они могут видеть новые слова и выражения в контексте. Студенты могут использовать словарь, чтобы найти незнакомые слова.

3: Обучение языку

Субтитры могут быть использованы для обучения языку. Студенты могут наблюдать за структурой предложений, использованием времен и другими грамматическими особенностями языка. Это позволяет им правильно использовать грамматические правила и сравнивать структуры предложений с собственным языком.

4: Развитие понимания культуры

Студенты могут лучше понять культурные особенности страны, язык которой они изучают, читая субтитры. Они могут узнать о различных социокультурных аспектах через диалоги и ситуации, представленные в фильме. Также приветствуются игры и конкурсы для разнообразия учебного процесса и повышения мотивации. Игры и конкурсы для просмотра фильма:

1 **Киноквест**: нужно разделить учащихся на команды и задайте им вопросы о содержании фильма. Команды должны отвечать на вопросы во время или после просмотра. Команда с наибольшим количеством правильных ответов побеждает.

2 Диалогический марафон: предложить учащимся выучить диалоги из фильма и воспроизвести их во время просмотра. За каждый правильно воспроизведенный диалог можно давать баллы.

3 Переводческая гонка: разделить учащихся на пары и дайте каждой паре несколько сцен из фильма на перевод на иностранный язык. Пары должны перевести сцены как можно быстрее. Побеждает пара, которая первой закончит перевод.

4 Кинотеатр в теме: попросить учащихся создать краткую рецензию на фильм на иностранном языке после его просмотра. За наиболее оригинальные и креативные рецензии можно предложить призы или поощрения.

5 Лингвистическая викторина: подготовить вопросы о лингвистических особенностях языка, представленных в фильме, например, о новых словах, идиомах или грамматических конструкциях. Учащиеся должны отвечать на вопросы во время или после просмотра.

Заключение

Использование видеофильмов в обучении иностранному языку представляет собой комплексный и мощный метод, который способен значительно повысить мотивацию учащихся и улучшить их языковые навыки. В данном исследовании были рассмотрены различные аспекты использования видеофильмов в образовательном процессе, включая организацию кинопросмотров, создание образовательных задач, работу с субтитрами, а также проведение игр и конкурсов. Подведем итоги и выделим ключевые моменты, которые делают использование видеофильмов столь эффективным и значимым в обучении иностранному языку.

Одним из основных преимуществ использования видеофильмов является их способность погружать учащихся в аутентичную языковую среду и культурную атмосферу страны, язык которой изучается. Просмотр фильмов позволяет студентам не только услышать и увидеть реальные диалоги и ситуации, но и лучше понять социокультурный контекст, в котором используется целевой язык. Это помогает развить не только языковые навыки, но и культурное понимание и межкультурную компетенцию.

Кроме того, использование видеофильмов активизирует различные языковые навыки учащихся, такие как аудирование, понимание речи на слух, чтение, письмо и говорение. Во время просмотра фильма студенты имеют возможность слушать различные речевые образцы, улучшая свое произношение и интонацию. Чтение субтитров позволяет им развивать навыки понимания письменного текста, а также расширять свой словарный запас. Создание образовательных задач на основе фильма стимулирует учащихся к активной деятельности и позволяет им применить полученные знания на практике.

Организация кинопросмотров является важной частью использования видеофильмов в образовательном процессе. Просмотр фильма в классе создает атмосферу взаимодействия и обмена мнениями между учащимися, что способствует их активному участию в уроке. Обсуждение фильма после просмотра позволяет студентам высказать свое мнение, делиться впечатлениями и анализировать содержание и языковые аспекты фильма.

Работа с субтитрами является неотъемлемой частью использования видеофильмов в обучении иностранному языку. Субтитры позволяют студентам лучше понимать произношение слов и выражений, а также улучшают их способность воспринимать речь на слух. При этом, субтитры могут использоваться как вспомогательный инструмент для изучения новых слов и фраз, так и для обучения грамматике и развития лингвистических навыков.

Использование игр и конкурсов во время просмотра фильма является эффективным способом активизации учащихся и создания интереса к уроку. Разнообразные игры, такие как киноквесты, диалогические марафоны, переводческие гонки и лингвистические викторины, позволяют студентам применять полученные знания на практике и развивать различные языковые навыки в игровой форме.

В целом, использование видеофильмов в обучении иностранному языку является эффективным и инновационным методом, который позволяет не только повысить мотивацию учащихся к изучению языка, но и значительно улучшить их языковые навыки. Структурированный подход к работе с видеофильмами, включая организацию кинопросмотров, создание образовательных задач, работу с субтитрами и проведение игр и конкурсов, способствует максимальному использованию потенциала фильмов в обучении иностранному языку и достижению высоких результатов в изучении целевого языка.

Список литературы:

1. Astorga-Cabezas D.E. The relationship between listening proficiency and speaking improvement in higher education: Considerations in assessing speaking and listening / D.E. Astorga-Cabezas // Higher Learning Research Communications. – 2015. – №5 (2). – P. 34–56.
2. Broughton G. Teaching English as a foreign languages / G. Broughton,C. Brumfit, R. Flavell [et al.]. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2003.
3. Hassan S.E.H. Using TED talks as authentic videos to enhance students' listening comprehension and motivation. Oral presentation at Teacher Investigations of ELT Practice: ACE Action Research 2018 / S.E.H. Hassan, Z.H. Hassan. – Oregon, ABD: University of Oregon, 2018.
4. Kim H.S. Using authentic videos to improve EFL students' listening comprehension / H.S. Kim // International Journal of Contents. – 2015. – №11 (4). – P. 15–24
5. Latifi M. Movie subtitles and the improvement of listening comprehension ability: Does it help? / M. Latifi, A. Mobalegh, E. Mohammadi // The Journal of Language Teaching and Learning. – 2011. – №1 (2). – P. 18–29.
6. McGrath I. Teaching materials and the roles of EFL/ESL teachers: Practice and theory / I. McGrath. – London: Bloomsbury, 2013
7. Polat M. The effects of authentic video materials on foreign language listening skill development and listening anxiety at different levels of English proficiency / M. Polat, B. Erişti // International Journal of Contemporary Educational Research. – 2019. – №6 (1). – P. 135–154.
8. Ellis, Rod SLA Research and Language Teaching. Oxford University Press, 198 Madison Avenue, New York – 1997.
9. Ellis, Rod SLA Research and Language Teaching. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://eric.ed.gov/?id=ED421866

THE ROLE OF STEM METHODOLOGY IN DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS IN BIOLOGY EDUCATION

Есимов Г.М.,
к.п.н., и.о.проф
Курбанова Халиша Рустемқызы,
магистрант « курса по специальности «7М01513 Биология», Кафедра биологии, КазНПУ имени Абая

Abstract. This article explores the transformative potential of STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) methodology in bolstering critical thinking skills within the domain of biology education. Through an interdisciplinary lens, the author underscores the importance of integrating various scientific disciplines to provide students with holistic learning experiences. Highlighting hands-on learning activities, such as laboratory experiments and collaborative projects, the article emphasizes how STEM methodology immerses students in authentic scientific inquiry, fostering curiosity, creativity, and problem-solving abilities. Moreover, the article emphasizes the role of real-world applications, technology integration, and collaborative projects in cultivating critical thinking skills essential for success in STEM fields and beyond. By advocating for the integration of STEM methodology in biology education, the article advocates for a paradigm shift in teaching practices, empowering students to become active participants in their learning journey and equipping them with the skills necessary to navigate the complexities of the modern world.

Key words: STEM, methodology, critical thinking, biology education, interdisciplinary, hands-on learning, technology integration, inquiry-based learning, authentic assessment, project-based learning, STEM education, scientific inquiry.

Аннотация. Бұл мақалада STEM (ғылым, технология, инженерия және математика) әдістемесінің биологиялық білім беру аясында сыни ойлау дағдыларын арттырудағы трансформациялық әлеуеті зерттеледі. Пәнаралық объектив арқылы автор студенттерге біртұтас оқу тәжірибесін беру үшін әртүрлі ғылыми пәндерді біріктірудің маңыздылығын атап көрсетеді. Зертханалық эксперименттер және бірлескен жобалар сияқты практикалық оқу әрекеттеріне тоқтала отырып, мақала STEM әдістемесі студенттерді шынайы ғылыми ізденіске қалай батырып, қызығушылықты, шығармашылықты және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытатынына баса назар аударады. Сонымен қатар, мақала STEM салаларында және одан тыс жерлерде табысқа жету үшін маңызды сыни ойлау дағдыларын дамытудағы нақты әлемдегі қосымшалардың, технологияларды біріктірудің және бірлескен жобалардың рөліне ерекше назар аударады. Биологиядағы білім берудегі STEM әдіснамасын біріктіруді жақтай отырып, мақала оқыту тәжірибесіндегі парадигманы өзгертуді жақтайды, студенттерге олардың оқу үдерісінің белсенді қатысушылары болуға мүмкіндік береді және оларды заманауи әлемнің күрделілігін шарлау үшін қажетті дағдылармен жабдықтайды.

Аннотация. В этой статье исследуется преобразующий потенциал методологии STEM (наука, технология, инженерия и математика) в укреплении навыков критического мышления в области биологического образования. Через междисциплинарную призму автор подчеркивает важность интеграции различных научных дисциплин для предоставления студентам целостного опыта обучения. Подчеркивая практическую учебную деятельность, такую как лабораторные эксперименты и совместные проекты, в статье подчеркивается, как методология STEM погружает студентов в аутентичные научные исследования, развивая любознательность, креативность и способность решать проблемы. Более того, в статье подчеркивается роль реальных приложений, интеграции технологий и совместных проектов в развитии навыков критического мышления, необходимых для успеха в областях STEM и за ее пределами. Выступая за интеграцию методологии STEM в биологическое образование, статья выступает за смену парадигмы в практике преподавания, предоставляя учащимся возмож-

ность стать активными участниками своего учебного пути и вооружая их навыками, необходимыми для навигации в сложностях современного мира.

Critical thinking skills lie at the heart of effective biology education, serving as the cornerstone upon which students build their understanding of complex biological concepts and phenomena. Consider, for instance, the intricate processes underlying cellular respiration or the intricate interactions within an ecosystem. These topics demand more than mere memorization of facts; they require students to think critically, analyze information, and draw connections between concepts.

In the realm of scientific inquiry, critical thinking plays a pivotal role in driving discovery and innovation. Take the example of Dr. Jane Goodall's groundbreaking research on chimpanzee behavior. By carefully observing and critically analyzing the behavior of wild chimpanzees in Tanzania's Gombe Stream National Park, Dr. Goodall challenged existing paradigms and revolutionized our understanding of primate behavior and human evolution.

Moreover, in today's rapidly advancing world, where new technologies and methodologies continually reshape the landscape of biological research, the ability to think critically is more important than ever. From analyzing large datasets generated by genomic sequencing to evaluating the efficacy of emerging biotechnologies, students must possess the skills to question, evaluate evidence, and draw meaningful conclusions.

Beyond the confines of the classroom, critical thinking skills are invaluable assets that empower individuals to navigate an increasingly complex and interconnected worldIn the future, it's conceivable that students won't necessarily pursue careers directly related to their educational backgrounds. The emphasis on education as a fundamental pathway to career progression is being targeted on an international scale. (Mayo, 2009). Whether pursuing careers in research, healthcare, conservation, or education, the ability to think critically enables individuals to address pressing challenges, innovate solutions, and make informed decisions.

Thus, it is evident that fostering critical thinking skills in biology education is not merely desirable but imperative. By integrating STEM methodology, which emphasizes hands-on learning, interdisciplinary approaches, and problem-based inquiry, educators can cultivate these essential skills in students. Through engaging activities, such as laboratory experiments, collaborative projects, and data analysis tasks, students are encouraged to question, investigate, and construct their understanding of biological concepts.

In doing so, educators not only equip students with the tools they need to succeed academically but also instill in them a lifelong curiosity and appreciation for the wonders of the natural world. By nurturing critical thinkers, we pave the way for future generations to make meaningful contributions to the field of biology and address the myriad challenges facing our planet.

In today's ever-evolving landscape of scientific inquiry, the ability to think critically is not just desirable but essential for success in biology education. As students grapple with the intricacies of biological concepts and phenomena, the integration of STEM methodology emerges as a powerful catalyst, offering a pathway to not only deepen understanding but also cultivate the indispensable skill of critical thinking. Mater et al. (2020) conducted a study on the influence of STEM education on critical thinking skills. The findings indicated that the experimental group, which was taught using the STEM approach, exhibited enhanced critical thinking abilities compared to the traditional group. This article delves into the transformative potential of STEM methodology in nurturing critical thinking skills within the realm of biology education, highlighting its capacity to inspire curiosity, foster analytical prowess, and equip learners with the adaptive mindset necessary to thrive in an increasingly complex scientific world.

As per information provided by the United States Department of Labor, STEM skills encompass problem-solving abilities, particularly in dealing with ill-defined problems, as well as proficiency in systems, technology, and engineering. Additionally, they involve adeptness in managing time, resources, and knowledge (Kuenzi, 2008; Jang, 2016).

Critical thinking involves the capacity to assess information, ascertain its significance, and apply it effectively to address problems. It demands advanced cognitive abilities and encompasses analytical, evaluative, logical, and reflective processes (Jeevanantham, 2005).

STEM methodology, an acronym for Science, Technology, Engineering, and Mathematics, represents a transformative approach to education that transcends traditional disciplinary boundaries. At its core, STEM methodology seeks to integrate these foundational domains to foster holistic learning experiences that prepare students for the multifaceted challenges of the modern world. Central to its philosophy is the recognition that real-world problems are rarely confined to a single academic discipline. Instead, they demand interdisciplinary solutions that draw upon diverse areas of expertise.

One of the hallmarks of STEM education is its emphasis on problem-solving. Rather than passively receiving information, students are challenged to identify, analyze, and address real-world problems using critical thinking and creativity. Whether devising strategies to mitigate environmental pollution, optimizing the efficiency of transportation systems, or developing innovative technologies to improve healthcare outcomes, STEM methodology cultivates a problem-solving mindset that is essential for success in the 21st-century workforce.

Moreover, STEM methodology underscores the importance of interdisciplinary collaboration. Recognizing that the most pressing challenges facing society are often multifaceted in nature, STEM education encourages students to work collaboratively across disciplines to develop innovative solutions. By fostering a culture of collaboration, communication, and teamwork, STEM methodology prepares students to thrive in diverse professional settings where interdisciplinary collaboration is the norm rather than the exception.

In essence, STEM methodology represents a paradigm shift in education, one that transcends traditional disciplinary boundaries to foster holistic learning experiences rooted in real-world applications, problem-solving, and interdisciplinary collaboration. By embracing this innovative approach, educators can empower students to become critical thinkers, creative problem-solvers, and lifelong learners equipped to tackle the complex challenges of the 21st century and beyond.

STEM methodology thrives on the integration of various disciplines, including biology, chemistry, physics, mathematics, and engineering, fostering a rich and interconnected approach to learning. This interdisciplinary nature is fundamental to providing students with a comprehensive understanding of biological concepts, as it contextualizes them within broader scientific frameworks and real-world applications.

By weaving together insights from diverse fields, STEM methodology enriches the study of biology by offering multiple perspectives and lenses through which to explore complex phenomena. For example, understanding cellular processes in biology can be enhanced by insights from chemistry, which elucidates the molecular interactions underlying biological functions. Similarly, principles from physics may shed light on biomechanical processes such as muscle contraction or fluid dynamics within organisms.

By integrating these diverse disciplines, STEM methodology not only broadens students' perspectives but also encourages them to make connections across seemingly disparate fields. This holistic approach fosters a deeper understanding of biological concepts by highlighting their interconnectedness with other scientific domains. For example, exploring the role of genetics in evolution may involve drawing upon principles from genetics, ecology, and environmental science to understand how organisms adapt to their environments over time.

Furthermore, contextualizing biological concepts within broader scientific frameworks helps students appreciate the interdisciplinary nature of scientific inquiry and its relevance to real-world problems. By emphasizing the interconnectedness of scientific disciplines, STEM methodology prepares students to tackle complex challenges that require multifaceted solutions.

In essence, the interdisciplinary nature of STEM methodology enriches biology education by providing students with a holistic understanding of biological concepts and their broader implications. By integrating insights from diverse fields such as chemistry, physics, mathematics, and engineering,

STEM methodology fosters a deeper appreciation for the interconnectedness of scientific disciplines and prepares students to tackle the multifaceted challenges of the 21st century.

Hands-on learning experiences play a pivotal role in STEM education, offering students immersive opportunities to apply theoretical knowledge to real-world contexts. In the field of biology, where observation, experimentation, and data analysis are central to scientific inquiry, hands-on learning experiences are particularly invaluable. Activities such as laboratory experiments, fieldwork, and project-based learning not only deepen students' understanding of biological concepts but also foster essential skills such as critical thinking, problem-solving, and collaboration.

Laboratory experiments provide students with hands-on opportunities to explore biological principles in a controlled environment. By manipulating variables, making observations, and analyzing data, students engage in authentic scientific inquiry, gaining firsthand experience with the scientific method. Whether investigating cellular processes, studying ecological interactions, or conducting genetic experiments, laboratory activities immerse students in the process of discovery, fostering curiosity and a deeper appreciation for the complexity of biological systems.

Fieldwork extends learning beyond the confines of the classroom, allowing students to observe biological phenomena in their natural habitats. Whether exploring ecosystems, studying biodiversity, or conducting environmental surveys, fieldwork offers students the opportunity to apply theoretical knowledge to real-world situations. By engaging directly with the natural world, students develop observational skills, critical thinking abilities, and an appreciation for the interconnectedness of living organisms and their environments.

Project-based learning integrates hands-on activities with real-world challenges, empowering students to work collaboratively to solve complex problems. In biology education, projects may involve designing experiments, conducting research, or developing solutions to pressing environmental issues. By undertaking authentic tasks that require interdisciplinary knowledge and skills, students gain practical experience in applying scientific principles to address real-world problems. Moreover, project-based learning cultivates creativity, resilience, and initiative, as students take ownership of their learning and pursue solutions to meaningful problems.

Overall, hands-on learning experiences play a vital role in STEM education, particularly in biology, by immersing students in authentic scientific inquiry and providing opportunities to apply theoretical knowledge to practical situations. Whether through laboratory experiments, fieldwork, or project-based learning, these experiences not only deepen students' understanding of biological concepts but also foster critical thinking, problem-solving, and collaboration skills essential for success in STEM fields and beyond. By embracing hands-on learning, educators can inspire curiosity, cultivate scientific literacy, and empower students to become lifelong learners and engaged citizens in an increasingly complex world.

- The integration of technology is integral to STEM education, revolutionizing the way students engage with scientific concepts and empowering them to explore complex biological phenomena in innovative ways. Through tools such as data analysis software, simulations, modeling applications, and digital resources, technology enhances learning opportunities by providing students with dynamic, interactive platforms to explore and understand biological concepts.

One significant role of technology in STEM education is its capacity to facilitate data analysis. In biology, students are often presented with large datasets derived from experiments, field observations, or genetic sequencing. Analyzing these datasets manually can be time-consuming and error-prone. However, with the aid of technology, students can employ data analysis software to efficiently process and interpret data, uncovering patterns, correlations, and trends that may not be immediately apparent. By engaging in hands-on data analysis, students develop critical thinking and quantitative reasoning skills while gaining a deeper understanding of biological processes.

Simulation and modeling tools offer another avenue for students to explore complex biological phenomena in a virtual environment. Whether simulating ecological dynamics, modeling molecular interactions, or exploring evolutionary processes, these interactive tools allow students to experiment with variables, observe outcomes, and test hypotheses in real-time. By providing a safe and accessible

platform for experimentation, simulations and modeling enhance students' conceptual understanding and encourage exploration and discovery.

Overall, the integration of technology in STEM education enhances learning opportunities by providing students with tools to explore complex biological phenomena in innovative ways. By leveraging data analysis software, simulations, modeling applications, and digital resources, students gain hands-on experience with scientific inquiry, develop critical thinking and problem-solving skills, and deepen their understanding of biological concepts. As technology continues to advance, its role in STEM education will only become more pronounced, empowering students to become active participants in the scientific process and inspiring the next generation of innovators and problem-solvers.

In a recent STEM lesson focused on the topic of thermoregulation, eighth-grade students embarked on an immersive journey into the intricate mechanisms that govern the body's ability to maintain a stable internal temperature. Through a series of hands-on activities and interdisciplinary projects, students not only gained a deeper understanding of thermoregulation but also honed their critical thinking skills through innovative teaching practices.

The lesson began with the design and construction of miniature models of the skin using readily available materials in the classroom, such as cardboard, paper, and wool. Working collaboratively in small groups, students meticulously crafted their skin models, paying close attention to the different layers and structures that contribute to thermoregulation. As they assembled their models, students engaged in discussions about the functions of each skin layer and how they work together to regulate body temperature.

To further explore the concept of thermoregulation, students conducted a small experiment using a thermal camera or smartphone with an infrared camera attachment. By observing changes in skin temperature under different conditions, students gained firsthand insights into how the body responds to environmental stimuli and maintains thermal equilibrium. This practical application of scientific principles not only reinforced classroom learning but also encouraged students to think critically about the underlying mechanisms of thermoregulation.

In the second part of the lesson, another group of students delved into the role of sweat glands in thermoregulation by creating models of sweat glands using plastic cups, water, and colored dyes. Through hands-on experimentation, students simulated the process of sweat secretion and observed how changes in ambient temperature trigger the body's cooling response. As they manipulated variables and observed outcomes, students were challenged to think critically about the physiological mechanisms underlying thermoregulation and the adaptive significance of sweat in dissipating heat from the body.

By engaging in these interdisciplinary projects and collaborative research endeavors, students not only deepened their understanding of thermoregulation but also developed critical thinking skills essential for scientific inquiry. Through the integration of STEM principles and innovative teaching practices, this lesson exemplified how hands-on learning experiences can foster curiosity, creativity, and problem-solving abilities, empowering students to become active participants in their own learning journey. This case study serves as a compelling example of how STEM methodology can enhance learning outcomes and cultivate critical thinking skills in biology education, paving the way for future scientific inquiry and discovery.

Example Lesson Plan: Skin and Thermoregulation

Objective: Students will investigate the role of the skin in thermoregulation and develop critical thinking skills through hands-on activities and collaborative projects.

Interdisciplinary Connections: Begin the lesson by highlighting the interdisciplinary nature of the topic. Discuss how thermoregulation involves principles from biology (skin structure and function), chemistry (heat transfer), physics (thermodynamics), and mathematics (data analysis). Encourage students to explore the interconnectedness of these disciplines in understanding thermoregulation.

Real-World Application: Present students with a real-world scenario, such as a hiker experiencing heatstroke or an athlete cooling down after exercise. Discuss the importance of thermoregulation in

maintaining homeostasis and preventing heat-related illnesses. Prompt students to brainstorm potential solutions to these scenarios, emphasizing critical thinking and problem-solving.

Hands-On Activities:

Skin Model Construction: Divide students into small groups and provide materials (cardboard, paper, fabric) to construct miniature models of skin layers. Encourage students to research the structure and function of each layer (epidermis, dermis, subcutaneous tissue) and explain how they contribute to thermoregulation.

Thermal Camera Experiment: Using thermal cameras or smartphone infrared camera apps, instruct students to measure skin temperature under different conditions (resting, after exercise, in a hot environment). Have students analyze the data and identify patterns in temperature changes, prompting discussions on how the skin responds to thermal stimuli.

Collaborative Projects:

Sweat Gland Model: Assign groups of students to create models of sweat glands using plastic cups, water, and colored dyes. Instruct students to simulate sweat secretion and observe how it helps dissipate heat from the body. Encourage discussions on the role of sweat in thermoregulation and its adaptive significance.

Design a Cooling Garment: Challenge students to design a cooling garment using materials that enhance heat dissipation from the body. Have students research materials with high thermal conductivity and insulation properties, and propose designs that optimize heat transfer while maintaining comfort.

Technology Integration: Incorporate technology by providing access to online resources, such as virtual skin simulations or interactive heat transfer simulations. Encourage students to explore these resources independently and apply their findings to the understanding of thermoregulation.

Assessment:

Performance-Based Assessment: Assess students' understanding of skin structure and function through a hands-on demonstration of their skin models and explanations of how different layers contribute to thermoregulation.

Project Presentation: Evaluate students' critical thinking skills and problem-solving abilities through group presentations of their sweat gland models and cooling garment designs. Assess their ability to explain the scientific principles behind their designs and propose effective solutions to thermoregulatory challenges.

By following this example lesson plan, educators can effectively incorporate STEM methodology to promote critical thinking in biology instruction, encouraging students to explore the complexities of skin and thermoregulation through interdisciplinary inquiry, hands-on activities, and collaborative projects.

The results of the article underscore the critical importance of integrating STEM methodology to enhance critical thinking skills in biology education. Through a comprehensive exploration of interdisciplinary approaches, hands-on learning experiences, and collaborative projects, the article demonstrates the transformative potential of STEM methodology in fostering critical thinking among students.

By integrating various disciplines such as biology, chemistry, physics, mathematics, and engineering, STEM methodology provides students with a holistic understanding of biological concepts and their broader scientific context. Through hands-on activities, laboratory experiments, fieldwork, and project-based learning, students engage in authentic scientific inquiry, applying theoretical knowledge to practical situations and developing essential critical thinking skills such as analysis, synthesis, and evaluation.

Furthermore, the article highlights the role of technology in enriching biology education and promoting critical thinking. By leveraging tools such as data analysis software, simulations, modeling applications, and digital resources, educators can enhance learning opportunities and provide students with innovative ways to explore complex biological phenomena.

Overall, the results of the article emphasize the importance of integrating STEM methodology to enhance critical thinking skills in biology education. By embracing interdisciplinary approaches,

hands-on learning experiences, collaborative projects, and technology integration, educators can empower students to become active learners, critical thinkers, and problem-solvers prepared to navigate the complexities of the modern world. Through the integration of STEM methodology, biology education can evolve to meet the demands of the 21st century, equipping students with the skills and mindset necessary for success in STEM fields and beyond.

References:

1. Kuenzi, J. J. (2008). Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: Background, federal policy, and legislative action.
2. Jang, H. (2016). Identifying 21st century STEM competencies using workplace data.Journal of Science Education and Technology, 25(2), 284-301
3. Mayo, M. J. (2009). Video games: A route to large-scale STEM education?.Science, 323(5910), 79-82
4. Mater, N. R., Hussein, M. J. H., Salha, S. H., Draidi, F. R., Shaqour, A. Z., Qatanani, N. and Affouneh, S. (2020). The effect of the integration of STEM on critical thinking and technology acceptance model. Educational Studies, 48(5), 642-658. https://doi.org/10.1080/03055698.2020.1793736

САНДЫҚ ҚАТАРЛАР ТЕОРИЯСЫН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОБАЛАУ-ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Кошанова Омила Сайдахматовна,
«7М1501 Математика педагогтарын даярлау»
Мамандығының 2 курс магистранты,
Кафедра физика,математика және информатика,
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті

Аннотация. Мақалада сандық қатарлар теориясы бойынша студенттердің жобалау-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың дидактикалық ерекшеліктері баяндалды. Психологиялық-педагогикалық, математикалық және әдістемелік әдебиеттерге талдау жасалып, студенттердің сандық қатарлар теориясын оқыту үдерісіндегі жобалау-зерттеу іс-әрекеттерін дамытудың теориялық негіздері келтірілді. Болашақ математика мұғалімі мамандарының сандық қатарлар теориясын оқып-үйренудегі жобалау-зерттеу іс-әрекеттерін жетілдірудің педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылды.

Түйін сөздер: сандық қатарлар, жобалау әдісі , оқыту, қаталардың жинақтылығы, зерттеу, студенттердің жобалау-зерттеу іс-әрекеті.

Аннотация. В статье изложены дидактические особенности организации проектно-исследовательской работы студентов по теории численных рядов. Проведен анализ психолого-педагогической, математической и методической литературы, приведены теоретические основы развития проектно-исследовательской деятельности студентов в процессе обучения теории количественных рядов. Рассмотрены педагогические возможности совершенствования проектно-исследовательской деятельности будущих специалистов-учителей математики при изучении теории численных рядов.

Abstract. The article describes the didactic features of the organization of students' design and research work on the theory of numerical series. The analysis of psychological, pedagogical, mathematical and methodological literature is carried out, the theoretical foundations of the development of design and research activities of students in the process of learning the theory of quantitative series are given. The pedagogical possibilities of improving the design and research activities of future specialists-teachers of mathematics in the study of the theory of numerical series are considered.

Кіріспе

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үдерістің өркендеуінде - математика ғылымының жетістіктері кеңінен қолданылуда. Математика басқа ғылымдар мен техникадан алшақ тұрған ғылым емес, қайта олармен біте қайнасып жатқан ғылымдардың бірі.Математика ғылымының жетістіктерін пайдаланбай техниканы, өндірісті, өнеркәсіпті жоғары сатыда дамыту мүмкін емес. Осы айтылған мәселелердің түйінін табуда математикалық талдау пәнінің рөлі ерекше.Сандық қатарлар теориясын кез келген математикалық пәннің негізі болатын классикалық математиканың бір бөлігі. Сандық қатарлар теориясын оқытуда жаңа әдістер әзірлеу және іздестіру, оқып-үйрену үдерісіндегі студенттердің ЖЗІӘ жетілдіруін болжамдайды, бұл жеке тұлғаның шығармашылық дамуымен диалектикалық байланыста жүргізіледі. Сандық қатарлар теориясын оқып-үйрену үдерісінде студенттердің ЖЗІӘ-ін жетілдіру үшін осы әрекеттер құрылымын талдау, оның жекелеген элементтерін ажырату, оларды дамытудың мақсатты тізбектерін анықтау және іскерлікті шыңдау бойынша жобалау әдісін қолдануға тапсырмалар жүйесін құрастыру, жобалау іс әрекеттерін ұйымдастыру сияқты қарапайым әрекеттерді іске асыру қажет. Бұдан кейін оқытушы студенттердің

алдыменен қарапайым әрекеттерді іске асыратынына сенімділікпен кепілдік беретін тапсырмалар мен міндеттердің орындалуын қамтамасыз етуі қажет, сосын барып іскерлікті жетілдіруге өтуі үшін осы мақсаттарға іріктелген деңгейлік тапсырмаларды орындау көмегіменен неғұрлым күрделі әрекеттерді өткізуі керек.

Студенттердің ЖЗІӘ-нің көп қырлылығын ескере отырып, оның жетілдірілуін оңтайландыру маңызды, әсіресе, тиімді оқыту міндеттерін мейлінше қамтамасыз етуге жағдай жасау керек.Бұл мақалада қатарлар теориясын жобалау әдісімен оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктеріне тоқталамыз.

Талдау

Студенттердің ЖЗІӘ ұйымдастыру мәселесімен көптеген педагог ғалымдар зерттеу жұмыстарын жүргізген.Студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру (А.Е.Абылқасымова[1], Р.С. Омарова[2]), студенттердің зерттеу дағдыларын қалыптастыру (С.П Арсенова[3], М.Н.Белялова) оқушылардың зерттеу іс әрекеттерін ақпараттандыру мәселелері (Н.Ғ.Даумов, Р.Ч. Бектурганова ,) оқушылардың іздену-зерттеу іс-әрекеттерін (В.А. Далингер,), студенттердің ғылыми-зерттеу әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын (Г.К. Баймукашева,), педагогикалық ЖОО-ның студенттерінің оқу-зерттеушілік іс-әрекеттері (Н.С. Амелина[20],) зерттелген.

Жетекші - педагогтардың зерттеулерінде, Дж.Дьюдің , В. Килпатриктің, Е. Коллингстің, , Т.А. Новикованың, В.И. Слободчиковтың, және т.б. еңбектерінде студенттердің жобалау қызметін ұйымдастырудың философиялық-методологиялық негіздері зерттелген және негізделген. М.А. Гаврилованың, В.М. Монаховтың, М.В. Моисееваның, Е.С. Полаттың, Н.Ю. Пахомованың және т.б. жұмыстарында жобалау қызметі негіздерінің әзірлемелері мен талдаулары зерделінген.Бірақ, сандық қатарлар теориясын оқытуда студенттердің жобалау-зерттеу қызметін ұйымдастыру мәселесін зерттелмегендігін байқадық.Әсіресе, сандық қатарлар теориясын оқытуда студенттердің жобалау-зерттеу қызметін ұйымдастырудағы дидактикалық мүмкіндіктер мен ерекшеліктер қарастырылмаған екен.

Біз төмендегі педагогикалық шарттардың студенттердің ЖЗІӘ жетілдіруге мүмкіндік беретіндігін анықтадық, яғни:

1. Студенттердің ЖЗІӘ-нің теориялық негіздерін ескеріп оқыту үрдісінде олардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктеріне аса назар аудару қажет болады.

2. Сандық қатарлар теориясы тақырыптарын оқып-үйрену үдерісінде студенттердің ЖЗІӘ жетілдіруге бағытталған жобалау әдісін қолдану үшін жобалық тапсырмалар жүйесі енгізілуі керек.

3. Студенттердің ЖЗІӘ жетілдіру сатылай жүргізілуі керек (нұсқаушы, аралық, қорытынды).

Бірінші шарт алдыменен студенттердің жобалау білімдері мен іскерліктерінің бастапқы базалық деңгейін анықтауды талап етеді.

Бұл кезеңде біздің тәжірибелеріміз нәтижесіне сәйкес, «жобалау-зерттеу іс - әрекеті» түсінігімен таныс студенттер саны көп емес, олар «жобалау» сөзімен жақсы таныс дегенімізбен, сұралғандардың жартысынан көбісінің қандай да бір жобалау жұмысын жасауға қатысуға құлқы жоқ болып шықты. Негізінде студенттердің өзінде жобалау қызметтің және соған байланысты іскерліктердің құрылымы туралы түсініктері кішкене болса да баршылық екен. Сондықтан студенттердің шығармашылық белсенділіктерінде олардың қабілеттерінің жан-жақты дамуына жағдай жасау маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Студенттердің психологиялық-физиологиялық ерекшеліктеріне және оқытуда жобалау әдісін пайдалану мақсатына байланысты сабақ өткізу әдістемесін жасауды болжамдайды.

Екінші шарт студенттердің ЖЗІӘ жетілдіруге арналған оқытуда жобалау әдісін қолдану үшін математикалық талдау курсы бойынша тапсырмалар жүйесін қамтитын барлық оқу үдерісін оңтайлы құру болып табылады. Бұл шарттың төмендегі ережелерін жеке қарастырайық:

Болашақ математика мамандары үшін теориялық, практикалық, СӨЖ, СОӨЖ сабақтарында сандық қатарлар теориясын оқып үйренуге тиісті өзекті деңгейлік жобалау тапсырмаларды іріктеу қажет;

- Оқу үдерісінің әдістемелік қамтамасыз етілуі, сандық қатарлар теориясын оқып үйренудегі студенттердің жобалау-зерттеу іс-әрекетін жетілдіруге бағытталған болып, әртүрлі дәрежедегі білімдерді алуға (білім-танысу, білімнұсқа көшіру, білім-дағды, білім-шығармашылық), әр түрлі деңгейдегі ЖЗІӘін меңгеруге бағытталуы тиіс;

- Студенттердің ЖЗІӘ жетілдіру жөніндегі сандық қатарлар теориясын оқып үйренуге арналған деңгейлік жобалау тапсырмалары сандық қатарлар теориясын бойынша білімді терең әрі табанды меңгертуге, жобалау қызметте қажетті іскерліктер кешенін игертуге бағытталған болуы тиіс. Бұл деңгейлік жобалау тапсырмаларды орындау үдерісінде студенттердің ойлау белсенділігі, ақыл-ой икемділігі, шығармашылық ғылыми ойлауы дамиды, идеяларды тудыру қабілеті, стандартты емес шешімдерді іздестіру дағдылары қалыптасады.

Екінші педагогикалық шарттардың бірі және бірегейі студенттердің ЖЗІӘ-ін жетілдіруді сатылай жүргізу, яғни деңгейлеп құрастыру болып табылады.

1-курста сандық қатарлар теориясын жобалау әдісін қолданып оқып-үйренуде оқу материалдарын жобалау сатысында білім-танысу, білім-нұсқа, білім-дағды, білімшығармашылық деген түрлерге бөліктеу арқылы оқу проблемаларын қоюдың маңыздылығын анықтаймыз. Осы білімдерді меңгеру үшін студенттердің ЖЗІӘ-де деңгейленіп жетілдіріледі. Оларды икемділік (ұқсап бағу) іс-әрекеттер, қайта жаңғырту (репродуктивтік), ізденуорындаушылық, шығармашылық іс-әрекеттері деген ЖЗІӘ-нің деңгейлік түрлеріне бөліп қарастыру шарттарының қажеттілігін көреміз.

Біріншіден, 1 курс студенті басқалардың ЖЗІӘ-нің нәтижелерін үйренеді, танысады, игереді, оларды дербес біліміне айналдырады. Бұл іс-әрекеттер жобалау қызметтерімен таныстыру ерекшеліктеріне ие болған білімдер. Бір сөзбен айтқанда, басқалардың ЖЗІӘ-нің нәтижелерін игеру түрлі дәрежелерде болуы мүмкін. Ол «таныстық» сезімі негізінде игерілетін дәрежеде болуы мүмкін. Бұл жағдайда басқалардың білу әдісі туралы білім алғашқы дәуірде кездескені сияқты кездейсоқ игеріледі. ЖЗІӘ жетілдірудің бұл әдісін білім десек, ол танысу білімі, әдіс деп есептелінсе, эмпериялық немесе дайындық әдістері болуы мүмкін. Мұндай әрекеттерді «икемділік жобалау-зерттеу ісәрекеттері» деп атауға болады.

Екіншіден студент толық бағыттаушы ақпаратты алады және оны қайта өңдейді. Сандық қатарлар теориясына сай ережелерді, анықтамаларды, есептеу қағидаларын т.с.с. мәліметтерді қайта жаңғыртады. Бұл жағдай оның барлық алдыңғы атқарған ісәрекеттерін (көрген, естіген, білген, басынан өткізгендерін), жаңаша тұрғыдан қарап жобалау қызметі үшін қажет. Бұл игеру, есте сақтау (кейбір ұмытшақтық негізінде де пайда болады), игерілген білім игерілмегендерінің анық нұсқасы болады. Бұл «нұсқа» білім деп аталады. Мұндай әрекеттерді «нұсқа көшірушілік жобалау-зерттеу іс-әрекеттері» немесе «қайта жаңғырту жобалаузерттеу іс-әрекеттері» деп атауға болады.

Үшіншіден, студент жеке өмірлік естеліктері комплексін жинақтап барады. Бұл естеліктер өткінші сипатқа ие және күнделік өмірдің тез ұмытылатын шарттарымен байланысты болады. Бірақ, осымен бірге олардың бір бөлігі түлғаның ішкі әлемінде қайталаусыз өзіне тән қасиеттерін белгілейтін білім қорларына айналады. Бұл дәрежеде алынған білім, тапсырмаларды орындау (білімдерді практикада қолдану) үшін пайдалы болады. Бұл білім дағды, яғни, іс әрекеттің үлгісін игеру депте айтылады. Мұндай әрекеттерді «ізденуорындаушылық жобалау-зерттеу іс-әрекеттері» деп атауға болады.

Төртіншіден, студент олай немесе былай дәрежеде әрекеттің жаңа бірнеше үлгілерін, басқалар үшін әрі қызықты, әлеуметтік маңызды білімдерді игереді; мұндай білімдерді басқаларға беру, оларды есінде сақтауды жетілдіруі мүмкін және сонда ғана олар қоғам мүлкіне айналады. Мұндай жоғары дәрежедегі білім студенттердің өзіндік ЖЗІӘ нәтижесінде ғана пайда бола алады. Бұл білім «трансформациялау» немесе «шығармашылық» білімі деп аталады. Мұндай әрекеттерді «шығармашылық жобалау-зерттеу іс-әрекеттері» деп атауға болады.

Үшінші шартта - сандық қатарлар теориясын оқып-үйрену үдерісінде студенттердің ЖЗІӨ жетілдіру нұсқаушы, аралық, қорытынды фазаларды кіріктіреді.

Бірінші фаза - нұсқаушы - студенттердің ЖЗІӨ-ін жетілдіруге базалық дайындықты білдіреді. Бұл фазаның негізгі мақсаты - студенттердің ЖЗІӨ-нің ғылыми негіздерімен және практикалық маңыздылығымен таныстыру, жобалау қызметке қажетті теориялық және практикалық негіз салу.

Оқу үдерісінің бұл сатысына логикалық ойлауды, білімнің талдауын, жинақтауын дамытуға арналған міндеттер ендіріледі.

Сандық қатарлар теориясын оқыту үдерісінде студенттердің жобалау-зерттеу іс-әрекеттерін жетілдірудің әдіс-тәсілдері, құралдары. Студенттердің математика мамандарының жобалау-зерттеу іс-әрекеттері қазіргі заманның білім беру жүйесі мен қоғамның болашақ мамандарының алдына қойған әлеуметтік талаптарына тікелей байланысты. Егер де ертеректе әлеуметтік табысты адам болу үшін білімі мен біліктілігі жоғары болуы жеткілікті болса, қазіргі таңда өз бетінше түрлі мәселелерді қойып, оны шеше алатын дәрежедегі тұлға болуы талап етіледі. Сондай қасиеттерге ие болған бітірушісі қазіргі таңда бәсекеге қабілетті, қоғамға қажетті маман бола алады.

Студенттердің жобалау-зерттеу іс-әрекеттері - меншікті зерттеуді жобалаудағы қызметі, жобаның мақсаты мен міндеттерін, әдіс-тәсілі мен ұстанымдарын белгілеу, зерттеу жолдарын жоспарлау, күтілетін нәтижені анықтау, нәтижелеріне баға беру, т.с.с. іс-әрекеттердің жиынтығынан тұрады. Жобалау-зерттеу іс-әрекеттері студенттерде шығармашылық мүмкіншіліктерін жан-жақты көрсету, білімдері мен зерттеу қабілеттерін дамыту, өз бетімен белсенді жұмыс жасау, нәтижеге жету үшін орындалуы қажет болған жұмыстарды жоспарлау, жеке немесе ұжымда жұмыс жасау мүмкіндіктерінің қалыптасуында маңызды рөл атқарады.

Студенттердің жобалау-зерттеу іс-әрекеттерін, зерттелінді мәселені шешу бағытында орындаушы топ мүшелерінің барлығына бірдей маңызды нәтижеге қол жеткізу, жалпы мақсатты анықтау, зерттеу әдістерін таңдау, студенттер мен пән оқытушылардың біріккен жобалаузерттеушілік шығармашылық қызметтерін атқару ретінде қарастыруға болады. Қазіргі таңда студенттердің жобалау - зерттеу ісәрекеттері жоғарғы оқу орындарында болашақ мамандарға кәсіби білім беруді дамытудағы маңызды бағыттардың бірі болып есептелінеді.

ЖОО-да «сандық қатарлар теориясын» оқытуда студенттердің курс бойынша жеткілікті дәрежеде теориялық, практикалық және кәсіби білімді меңгеруді көздейді. Себебі, бұл курс Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде 5В010900-Математика мамандығының педагогикалық бағытында «Анализ I, II, III, IV» пәндері сәйкесінше төрт семестр, ал 5В060100-Математика мамандығы үшін ғылыми бағытта «Математикалық талдау I,II» пәндері сәйкесінше екі семестр бойы оқытылады. студенттердің жобалау-зерттеу ісәрекеттерінің жетілдіру деңгейі көбінесе осы курстың оқытылу сапасына байланысты болады.

Қатарлар

Сандық қатарлар жинақты қатарлардың қасиеттері. Қатарлардың жинақталуының Коши критериі. Оң қатарлардың жинақтылығы. Қатарларды салыстыру. Оң қатардың жинақтылығының Коши, Даламбер, Раабе белгілері.

Таңбалары айнымалы қатарлар. Абсолютті және шартты жинақтылық. Лейбниц белгісі. Риман теоремасы. Жинақтылықтың Дирихле және Абель белгілері. Ақырсыз көбейтінді, ақырсыз көбейтінділердің жинақтылығы. Функционалдық тізбектер мен қатарлар. Бірқалыпты жинақтылық. Бірқалыпты жинақтылықтың Вейерштрасс, Дирихле, Абель белгілері. Бірқалыпты жинақты қатар мен тізбектердің қасиеттері (үзіліссіздік, шекке көшу, интегралдау, дифференциалдау).

Дәрежелік қатарлар. Жинақталу радиусы мен дөңгелегі. Абель теоремасы. Коши - Адамар формуласы. Аналитикалық функциялар. Қатарларды мүшелеп интегралдау және дифференциалдау. Функцияларды дәрежелік қатарларға жіктеу.

Фурье қатарлар. L_1 және L_2 кеңістіктері. Ортогоналды және нормаланған системалар. Ортонормаланған система бойынша Фурье қатары. Фурье қатарының дербес қосындысы. Бессель теңсіздігі, Парсеваль теңдігі. Үзіліссіз функциялардың көпмүшелікермен жуықтау, Вейерштрасс теоремасы. Тригонометриялық система бойынша Фурье қатары. Дирихле ядросы және интегралы. Орта жинақтылық және нүктелік жинақтылық. Фурье қатарын мүшелеп дифференциалдау, интегралдау

Фурье қатарының бірқалыпты жинақтылығы және жинақталу жылдамдығы. Тригонометриялық системаның толықтығы. Фурье интегралы, Фурье формуласы. Пәнді оқытудың типтік оқу бағдарламаларында көрсетілген сандық қатарлар теориясын тиісті оқу материалдарды математикалық талдау пәнінің жалпы мәселелеріне қарастырылған. Арнайы сандық қатарлар теориясын оқып-үйренуге және студенттердің ЖЗІӨ-ін жетілдеруге бағытталған тұжырымдық-бағдарламалық оқу материалдарының мазмұны айқын келтірілмегендігін көреміз.

Сондықтан біз зерттеу жұмысымызда сандық қатарлар теориясын оқып-үйрену үдерісінде студенттердің ЖЗІӨ-ін жетілдіру мәселелерін қарастырдық. Сандық қатарлар теориясын оқып-үйрену үдерісінде қарастырылатын тақырыптардың тұжырымдамалық деңгейін көрсететін оқу материалдарының жалпы мазмұндық құрылымын қарастыруда мыналарға көңіл аудару қажеттілігі бар екен:

1. Педагогикалық 5В010900-Математика мамандықтарда сандық қатарлар теориясын жобалау әдісімен оқытуды қолдануға болатын тақырыптар тізімін қайта құрастыру керек.

2. Ғылыми 5В060100-Математика мамандықтарда сандық қатарлар теориясын жобалау әдісімен оқытуды қолдануға болатын тақырыптар тізімін қайта құрастыру керек .

Педагогикалық, психологиялық және әдістемелік әдебиеттердің талдауы нәтижесінде «сандық қатарлар теориясын оқып-үйрену үдерісінде студенттердің ЖЗІӨ-ін» тұжырымдамалық оқу бағдарламасының төмендегідей оқу тақырыптарынан құралатынының сапалылығын және тиімділігін көрсетті.

Сандық қатарлар теориясын оқытудағы тұжырымдамалық оқу бағдарламасының мазмұны.

1. Сандық және функциялық қатарлар.

1. Сандық қатарлар. Сандық қатар және оның жинақталуы.

2. Қатар жинақталатындығының қажетті шарты. Жинақталатын қатарлар қасиеттері.

3. Сандық қатар жинақталу белгілері.

4. Қатарларды салыстыру белгісі.

5. Даламбер және Коши белгілері.

6. Кошидың интегралдық белгісі.

7. Өзгермелі таңбалы қатарлар. Лейбниц теоремасы. Коши критерийі.

8. Өзгермелі таңбалы қатарлардың абсолюттық жинақталуы. Дирихле теоремасы.

9. Риман теоремасы.

2. Функциялық тізбектер мен қатарлар.

1. Функциялық тізбектер мен қатарлардың жинақталуы.

2. Функциялық тізбектер мен қатарлардың бірқалыпты жинақталуы. Коши критерийі. Вейерштрасс белгісі.

3. Бірқалыпты жинақталатын қатарлар қасиеттері.

1. Дәрежелік қатарлар.

2. Дәрежелік қатарлардың жинақталу радиусы. Абель теоремасы.

Жоғарыдағы оқу материалдарын төрт дәрежедегі білімдерге жіктеп (білімтанысу, білімнұсқа көшіру, білім-дағды, білім-шығармашылық), оларды игеруге сәйкесінше студенттердің ЖЗІӨ төрт деңгейдегі (еліктеуіш-икемділік, қайта жаңғырту, іздену-орындаушылық, шығармашылық) қарекеттерді қалыптастыру білімдерін қорытамыз. Яғни, тақырыптың мазмұны түсіндірілген соң, дәрістегі студенттердің іс-әрекеті жобалау-зерттеу сипатта болады, сондықтан дәріс мазмұнына сәйкес есеп мысалдарын деңгейлеп төрт сатыға бөліп қарастырамыз. Осындай жобалау жұмыстарының кейбіреулерін келтіреміз.

1-жобалау жұмысы

Жобалау жұмыс топтың 5-6 кіші топқа бөлініп орындауы арқылы жүргізіледі.Әрбір топтың жобалау жұмысты жүргізуін басқаратын басшысы тағайындалады. Әрбір басшыға әртүрлі

төмендегідей мазмұндағы проблемалық тапсырмалар, есептер, сұрақтар беріледі. Соңғы нәтиже оң таңбалы қатарларға жинақталу шарттарын қолдануларға сай қатарлардың барлық байланыстарын талдау болып табылады. «Қатарлардың жинақтылығы және функциялық қатарлардың арасындағы байланыстар» және «шектердің қатарлардың қосындысын табуда қолданулары» атты тақырыптарда баяндамалар даярлау көзделеді.Баяндамаларды қорғау(топ басшылары орындары ауыстырылып, жаңа басшылармен) ұйымдастырылады.

Жобалау тақырыбы: Оң таңбалы сандық қатарларға жинақталу шарттарын қолдану

Жобалау мақсаты: Оң таңбалы сандық қатарларға жинақталу шарттарын қолдану

1. Теориялық материалдарды зерделеу.

1. Сандық қатар және оның жинақталуы дегеніміз не?

2. Сандық қатарлардың жинақталу белгілерін атаңыз:

3.Сандық қатар сипаттамасын келтіріңіз. 1. Практикалық маңыздылығына және есептеу деңгейіне сай проблемалық тапсырмалар.

Теорема 1. Оң таңбалы қатардың жинақталуы үшін оның барлық дербес қосындылары жоғарыдан жағынан бір тұрақты санмен шешілуі қажетті де жеткілікті.

Теорема 2. (салыстыру белгісі). Егер екі оң таңбалы қатарларда

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n, \sum_{n=1}^{\infty} b_n$$

мына шарт орындалса $a_n < b_n$ n=1,2,3 $\sum_{n=1}^{\infty} b_n$ онда қатары жинақталса, $\sum_{n=1}^{\infty} a_n$ қатары да жинақталады

Мысал 1.$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2}$ жинақталады ма?

Шешуі: Бұл қатарды жинақталатын $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n(n+1)}$ қатарымен салыстырайық:

$\frac{1}{1} + \frac{1}{4} + \frac{1}{9} + \cdots + \frac{1}{n_2}$; $\frac{1}{2} + \frac{1}{6} + \frac{1}{12} + \cdots + \frac{1}{n(n+1)} = 1$

$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2}$-$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{(n+1)^2}$ өйткені $n^2 \to \infty, (n+1)^2 \to \infty$, енді

$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{(n+1)^2} = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{(n+1)(n+1)}$ $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{(n+1)(n+1)} < \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n(n+1)} = 1$

Демек теорема 2 бойынша қатар жинақталды

Теорема 3. Егер екі оң таңбалы қатарларда

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n, \sum_{n=1}^{\infty} b_n$$

мына шарт орындалса $a_n \leq b_n$ $(n = 1.2.3 \ldots .)$, онда $\sum_{n=1}^{\infty} a_n$ жинақталмаса $\sum_{n=1}^{\infty} b_n$ -де жинақталмайды.

Өз кезегінде оқытушы студенттердің жобалаузерттеу іс-әрекетін жетілдіруде өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру, олардың математикалық талдауды тереңірек үйренуде, қолданбалы бағыттағы есептерді шешуде тиімді бола алады.

2-жобалау жұмысы

Жобалау жұмыс топтың 5-6 кіші топқа бөлініп орындауы арқылы жүргізіледі.Әрбір топтың жобалау жұмысты жүргізуін басқаратын басшысы тағайындалады. Әрбір басшыға әртүрлі төмендегідей мазмұндағы проблемалық тапсырмалар, есептер, сұрақтар беріледі**.** Соңғы нәтиже орта мектепте қарастырылған прогрессиялар тақырыптарына сай шектердің барлық байланыстарын талдау болып табылады. «Прогрессиялардың қосындысын табу және функциялардың шектері арасындағы байланыстар» және «шектердің арифметикалық прогрессия қосындысын табуда қолданулары» атты тақырыптарда баяндамалар даярлау көзделеді.Баяндамаларды қорғау(топ басшылары орындары ауыстырылып, жаңа басшылармен) ұйымдастырылады.

Жобалау тақырыбы: Арифметикалық прогрессия мүшелерінің қосындысын шектер жәрдемінде есептеу.

Жобалау мақсаты: Арифметикалық прогрессиялардың қосындысын табуға шектерді қолдану

1. Теориялық материалдарды зерделеу.

1. Арифметикалық прогрессия дегеніміз не?
2. Арифметикалық прогрессияның жалпы мүшесін табу формуласын жаз;
3. Арифметикалық прогрессияның мүшелерінің қосындысын табу формуласын жаз;
4. Прогрессиялар сипаттамаларын келтір:

а) Арифметикалық және геометриялық прогрессиялар мүшелерінің қосындысын табу;

б) Шексіз кемімелі геометриялық прогрессия мүшелерінің қосындысын табу.

5. Геометриялық прогрессияларға тиісті формулаларды жаз.

а) Геометриялық прогрессияларға мысал болатын сандық тізбектерді жазып көрсет.

б) Геометриялық прогрессия еселігін табу, арифметикалық прогрессия айырымын табуға мысалдар келтір; Олардың жалпы мүшесін табу формуласын жаз?

1. **Жобалау жұмысының орындалуынан үзінді:**

$a_n = a_1 + d(n-1), \quad S_n = \frac{1}{2}(a_1 + a_n)\cdot n,$ мұнда a_n – жалпы мүшесі, $S_n - n$ -дербес қосындысы, a_1 - бірінші мүшесі, d - айырымы, n -алынған мүшенің номері.

1. Геометриялық прогрессияның жалпы мүшесінің формуласын жазыңыздар:

а) $a_n = a_1 q^{n-1}, \quad S_n = \frac{a_1 + a_n q}{1-q}$ a_n – жалпы мүшесі, a_1 - бірінші мүшесі, $S_n - n$ -дербес қосындысы, q прогрессияның еселегі, $n \to \infty, \quad q < 1, \quad S = \frac{a_1}{1-q}.$

5.Мына тізбектерді сөзбен сипаттау арқылы беру керек:

а) $2,3,5,7,11,\ldots$

б) $2;2,2;2,23;2,236;2,2361;$

6. $\left\{\frac{n-1}{n+1}\right\}$ тізбегі жинақталады және оның шегі 1 –ге тең. Шек анықтамасының орындалатындағын тексеріңіз.

Студенттердің мынадай тапсырмаларды орындауына назар аударылады:

Мысал 1. Шексіз кемімелі геометриялық прогрессияның мүшелерінің қосындысын анықтаңдар:

$$\frac{1}{3} + \frac{1}{6} + \frac{1}{12} + \ldots + \frac{1}{3\cdot 2^{n-1}} = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{3\cdot 2^{\to n-1}}$$

Шешуі: Мұнда $a_1 = \frac{1}{3}, a_n = \frac{1}{3\cdot 2^{n-1}}, q = \frac{1}{2},$ сондықтан $q < 1,$ $S_n = \frac{\frac{1}{3}}{1-\frac{1}{2}} = \frac{1}{3}.$

Төмендегі қатарлардың қосындысын анықтаңдар:

1. $\frac{1}{1\cdot 3} + \frac{1}{2\cdot 4} + \frac{1}{3\cdot 5} + \cdots + \frac{1}{n(n+2)} + \cdots \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n(n+2)}$

Шешуі: Математикалық индукция әдісін қолданамыз:

$$S_n = \frac{1}{2}\left\{\frac{1}{1}-\frac{1}{3}+\frac{1}{2}-\frac{1}{4}+\frac{1}{3}-\frac{1}{5}+\frac{1}{4}-\frac{1}{6}+\frac{1}{5}-\frac{1}{7}+\ldots+\frac{1}{n-1}-\frac{1}{n+1}+\frac{1}{n}-\frac{1}{n+2}\right\}=$$

$$=\frac{1}{2}\left\{1+\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{1}{4}+\ldots+\frac{1}{n}\right\}-\frac{1}{2}\left\{\frac{1}{3}+\frac{1}{4}+\frac{1}{5}+\frac{1}{6}+\ldots+\frac{1}{n}+\frac{1}{n+1}+\frac{1}{n+2}\right\}=$$

$$=\frac{1}{2}\left\{1+\frac{1}{2}+\frac{1}{n+1}+\frac{1}{n+2}\right\}; \quad S=\lim_{x\to\infty}\frac{1}{2}\left\{1+\frac{1}{2}+\frac{1}{n+1}+\frac{1}{n+2}\right\}=\frac{3}{4}$$

2.Төмендегі қосындыларды табыңдар:

1. $\frac{1}{1\cdot 3}+\frac{1}{3\cdot 5}+\frac{1}{5\cdot 7}+\cdots+\frac{1}{(2n-1)(2n+1)}+\cdots=\sum_{n=1}^{\infty}\frac{1}{(2n-1)(2n+1)}$

2. $\frac{3}{1^2\cdot 2^2}+\frac{5}{2^2\cdot 3^2}+\ldots+\frac{2n+1}{n^2\cdot(n+1)^2}+\ldots=\sum_{n=1}^{\infty}\frac{2n+1}{n^2\cdot(n+1)^2}$

3. $1+\frac{1}{2}-\frac{1}{4}-\frac{1}{8}-\ldots-+\frac{1}{2^n}-\ldots=\sum_{n=1}^{\infty}\frac{1}{2^n}$

Жинақталудың қажетті шарты

Егер сан қатары жинақталатын болса, онда $n\to\infty,\ a_n\to 0$

$\lim_{n\to\infty} a_n = 0.$

Егер $\lim_{x\to+\infty} a_n \neq 0$ болса, онда сан қатары жинақталады.

Төмендегі қатарларда жинақталудың қажетті шарты орындалуын тексеріңіздер:

4. $\sum_{n=1}^{\infty}\cos\frac{1}{n}$; 5. $\sum_{n=1}^{\infty}\frac{n}{(n+1)^3}$; 6. $\sum_{n=1}^{\infty} n\cdot arctg\frac{1}{n}$; 7. $\sum_{n=1}^{\infty}\frac{n^2+1}{n^2}$.

Қорытынды

Қорытындылай келе математикалық талдау пәнін оқыту үрдісінде жобалық жұмыстарды орындауда көрнекілікті пайдалану арқылы(әсіресе компъютерлік математикалық жүйелердің соңғы үлгілерін қолдану) есептеулер жүргізу,теорияны практикамен байланыстыру мүмкіндіктерін үздіксіз пайдалану оң нәтижелер алуға әсер береді. Ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларды ары қарай жақсарту мақсатында практикалық сабақтарының бір бөлігін лабораториялық жұмыс түрінде компьютер кластарында өткізу дұрыс болар еді. Ол студенттерге математикалық есептерді (есептеу және графикалық) компъютерлік математикалық жүйелер көмегімен өз бетінше шығаруға үйретеді.

Өз кезегінде оқытушының студенттердің жобалау-зерттеу іс-әрекетін жетілдіруде өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру, олардың математикалық талдауды тереңірек үйренуде, қолданбалы бағыттағы есептерді шешуде тиімді әдіс бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абылқасымова А.Е. Формирование познавательной самостоятельности студентов - математиков в системе методической подготовки в университете: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01, 13.00.02 / КазГУ им. Аль - Фараби – Алматы, 1995. – 303 с.

2. Омарова Р.С. ЖОО-нда студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис.: - Алматы, 2002.

3. Смагулов Е.Ж. Дидактические основы формирования математического мышления учащихся в системе непрерывного математического образования дис. ... док. пед. наук. – Алматы: КазНПУ, 2009. – 285 с.
4. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985. –208 с.
5. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М: Педагогика, 1981. –185 с.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ОРГАНИКАЛЫҚ ТЫҢАЙТҚЫШТАРДЫ ӨҢДЕУ ЕҢБЕГІНДЕ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Курсабаев Мухамедрахим Кадырбаевич,
п.ғ.к., университет профессоры
Сайдахметов Бауыржан Сейтбекович,
п.ғ.к., университет профессоры
Мадибекова Марал Жаксылыковна,
биолог пәні мұғалімі,
Абай атындағы ҚазҰПУ педагогика кафедрасы
Есік қ. О.Жандосов атындағы орта мектеп

Аннотация. Аталмыш ғылыми мақалада заманауи мектеп оқушыларға органикалық тыңайтқыштарды (вермикомпост, биогумус) өңдеу еңбегі арқылы ұлттық тәрбие берудің, экономикалық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық мүмкіндіктері оқу-тәжірибе үрдістерінің практикалық мысалында баяндалады.
Түйін сөздер: мектеп оқушылары, биогумус, ұлттық тәрбие, органикалық тыңайтқыштар, экономикалық сауаттылық.

Аннотация. Данная статья посвящена к выявлению педагогических вожможностей этнического, трудового воспитания и формированиию экономических громотностей у школьников на примере учебно-практического процесса переработки органических удобрении (биогумус, вермикомпост) в условиях современной школы.
Ключевые слова: школьники, биогумус, этническое воспитание, органические удобрения, экономическая грамотность.

Abstract. This article is dedicated to exploring the pedagogical possibilities of ethnic and labor education and the formation of economic literacy among schoolchildren using the example of the educational-practical process of processing organic fertilizers (biohumus, vermicompost) in the modern school environment.
Key words: schoolchildren, biohumus, ethnic education, organic fertilizers, economic literacy.

Педагогика тарихына көз жіберсек, елімізде және одан тысқары жерлерде мектеп және басқа білім ордалары жанынан оқу-өндірістік тәжірибе учаскелерінің, жылыжайлар мен арнайы биологиялық және географиялық станциялардың мемлекет тарапынан қолдау тауып, жас ұрпаққа еңбек тәрбиесі арқылы табиғат пен қоғамға пайдалы қызмет етуде жемісті һәм нәтижелі тәжірибелер жинақтағаны белгілі.

Әлемдік деңгейдегі жаһандану, цифрлық экономика, жасыл технология, жасанды интеллект жетістіктерінің климаттың жылыну жағдайымен тұспа-тұс келуі бүгінгі жас ұрпақтың экологиялық санасына ауқымды ықпал етуі, қоршаған орта мен жер ресурстарын рационалді пайдалануға бағытталған БҰҰ орнықты даму жөніндегі бағдарламасына сай білім мекемелеріндегі оқу-тәрбие жұмыстарының заманауи трансформациясын қажет етіп отыр [1]. Осы аталып өткен аса күрделі және ұлт болашағы үшін аса қажетті дүниелерді мемлекет, халық, қоғам һәм болашақ ұрпақ игілігіне айналдыруда, кейінгі жылдары қолға алынып жатқан

стратегиялық маңызы бар жұмыстардың біріне органикалық тыңайтқыштарды өңдеуде білім мекемелері жанынан оқу-тәжірибелік алаң ашудың мүмкіндігі тцып отыр.

Биогумус немесе вермикомпост (Eisenia fetida6 Lumricus rubellus) «қызыл калифорниялық» гибрид, сондай-ақ жауын құрты тұқымдастарының қатысуымен іске асатын, утилизацияға жататын ауыл шаруашылығы қалдықтарын немесе субстратты (мал тезегі, қи, құс саңырығы, жапырықтар, шөп желектері, жеміс, тамақ, ет-нан ұнтақтары т.б) биоконверсиялық өңдеу (компост) процесінде пайда болатын крополит (жауын құртынан бөлініп шыққан топырақ) табиғи, экологиялық таза органикалық тыңайтқыш болып табылады. Мал тезегіне және басқа ауыл шаруашылығы қалдықтарына қосымша субстрат ретінде бидай сабаны, шөп сабақтары, ағаш жапырақтарын пайдалану өте тиімді. Арнайы алаңға төгілген субстраттарға араластырылған (1 кг мал тезегіне 45 жауын құртын араластыру) гибридттер 3-4 айдың ішінде ферментациялық (өңдеу, таралу, көбею) кезеңнен өткен соң, олардан бөлінген кропролиттер негізінде таза топырақ, яғни патогендік бактериялардың (арамшөптер микрофлорасы) таралуына тосқауыл болатын биогумус пайда болады. Гибридтер араластырылған соң ауыл шаруашылығы және басқа қалдықтар іріп-шіруі барысында, өздерінен бөлінетін жайсыз иістерден ақырындап арыла бастайды. Жауын құрттарының таралуы, өсуі мен басқа микробиологиялық әрекеттерін бақылау (температуралық режим, субстраттағы ферментацияны бақылау, ылғал мен қышқыл мөлшерін тексеру, өлшеу, токсикалық сынама жасау, субстраттың физикалық және биохимиялық концентрациясын анықтау) арнайы жоспар бойынша жүргізілуі тиіс.

Ауыл шаруашылығы, немесе аграрлық мәселелерді зерттеуші ғалымдардың пайымдауы бойынша (Суханова, 2008,) мал тезегі және басқа ауыл шаруашылығы қалдықтарының 80% өңделмегені байқалады. Нәтижесінде, топырақтың ластануынан патогендік микрофлораның артуы мен арамшөп дақылдарының көбею үрдісі қарқынды жүруде. Мұндай жағдайда ылғалдылық жойылып, органикалық заттар мен пайдалы қорек көздері деградацияға ұшырайды. Табиғи немесе дәстүрлі жағдайдағы биоконверсиялық процестердің үлесі 20% жетпейді. Демек, осындай көрсеткіштердің статистикасын өзгертуде, органикалық тыңайытқыштарды өңдеуді арнайы жоспарланған жүйе бойынша ұйымдастырғанымыз абзал.

Осылайша білім мекемелері жанынан оқушылар мен студенттер арнайы ғалымдар мен ұстаз-мамандардың көмегімен арнайы алаңға жауын құрттарының өсіп-өнуіне ерекше жағдай туғызуда жайлы қондырғыны (брут) орналастыруларына болады. Ондағы температуралық көрсеткіштер 20-25 ^{0} шамасында, ылғалдылық 78% көрсеткішке тең болуы шарт. Қалыпты жағдайды сақтау үшін субстратты суару мен өңдеу жұмыстары жоспар бойынша іске асырылады. Осы дәстүр бойынша оқушылар мен студенттер 3-4 айдан соң, өсіп-өнген гибридтер үшін қосымша қондырғыны (брут) және оның субстраттарын дайындап қойғандары абзал. Осылайша дайын гумусты 50% дейінгі ылғалдылықты сақтайтын күйге дейін құрғатып, арнайы қорапқа салуға болады. Бұл орайда, субстраттар мен органикалық заттардың құрамындағы қышқылдық теңгерімін pH-арқылы анықтау оқушылар мен студенттердің практикалық жұмыстары болып табылады. Осылайша биогумус құрамында азық-түлік дәнді дақылдарына аза қажетті азот, фосфор, калий концентрациясының артқаны, керісінше зиянды ауыр металдар мыс, цинк, кадмий, қорғасын, аммиак мөлшерлерінің азая түскенін тәжірибе жүзінде байқауымызға болады.

Қазақстан Республикасының кооперативтер мен басқа экономикалық қауымдастық формалары ұлттық ассоциациясы заңды тұлғалар бірлестігі (Шайх Қ.А), «Qazverm» тұтынушылар кооперативі (Тұлғанбаев П.О), «Вермифермерлер кооперативтерін дамыту жөніндегі комитет», «QazAGO» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі оқу орталығының (Асамуратова Г.П) жетекші мамандары мен эксперттерінің пікірі бойынша соңғы 3 жыл көлемінде елімізде биогумус индустриясын өркендету ісінде біршама алға қарай ілгерілеушілік тенденциясы қалыптасқан. Сонымен қатар, бұл мәселе Қазақстан Республикасы Үкіметі, Парламенті деңгейінде мемлекетіміздің стратегиялық шараларының бірі ретінде жоғары деңгейде қарастырылуда. Бұл орайда Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданында орналасқан «QazAGO» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі оқу орталығының (Асамуратова Г.П) ауылды мектептерде вермикомпост шаруашылығын жолға қою жөніндегі жетістіктерін атап өткен жөн.

Қазақ халық педагогикасында жас ұрпақты ерте жастан бастап атакәсіпке, оның ішінде диханшылық пен мал шаруашылығының қыр-сырын білу мен қоршаған ортаны қорғау мен табиғат құбылыстарына мән беруге, тануға, меңгеруге, зерделеуге деген мыңғасырлық ұлттық тәлім-тәрбиелік тәжірибе қалыптасқан. Осыған орай, бүгінгі мектеп жанынан жоғарыда аталып өткен органикалық тыңайтқыштарды өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдар ашу барысында бүгінгі Generation Z және Alpha ұрпақтары өкілдерінің белсене араласуы арқылы жаңа бағытта жұмыс атқару қажет деп санаймыз.

2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ ҚР Экологиялық кодексінің 194 бабына сәйкес экологиялық білім беру мен ағартудың оқу-әдістемелік және ғылыми-әдістемелік негіздерін жетілдіру жан-жақты қолға алынуда [2]. Сол себепті, білім беру мекемелерінің жанынан кәсіптік білім беруді дамытуда жас ұрпақты еңбек нарығына бейімдеу арқылы бәсекеге қабілетті, эмоционалды интелекті жоғары, экономикалық және экологиялық жүйені интеграцияландыруда, білім беруді цифрландыруда, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды меңгеруде оқу-тәжірибелік алаңды ашу қазіргі таңда кезек күттірмейтін өзекті мәселе екені түсінікті. Одан, білім беру мекемелері жанынан органикалық тыңайтқыштарды өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңды ашу арқылы жас ұрпаққа табиғатты қорғау, қоршаған ортаны аялау, экологиялық мәдениетті дамытуда қоғамдық пайдалы еңбек пен еңбек тәрбиесінің маңыздылығын айқындау бойынша негізгі мақсатты айқындауға болады. Демек, жас ұрпақтың экотехнология саласында теориялық білімі мен практикалық дағдыларын қалыптастыру, кәсіби білім беру негізінде қоршаған орта компоненттерінің сапасын заманауи экоаналитика лық бақылау жасауға бейімдеу, қоршаған ортаны қорғау және қалпына келтіруде жас ұрпақты жаппай қоғамдық пайдалы еңбекке дағдыландыру, оқушыларды табиғатты қорғау мәселелері жөнінде ғылыми зерттеу жұмыстарына тарту бойынша негізгі міндеттерді топшылауымызға болады.

Мақсат пен міндетке қол жеткізген соң, біздер күтілетін нәтижелерге басты назар аударуымыз шарт. Оған жас ұрпақ өмірде және нақты іс әрекетте педагогикалық, ақпараттық, инновациялық оқыту технологиялары арқылы экологиялық білімді меңгереді деп анықтама беруге болады. Өз ретінде, оқушылар мен студенттер эксперимент арқылы оқу-тәжірибелік алаңда оқушылар экологиялық, экономикалық және еңбек тәрбиесінің тиімділігін дәлелдеуге мүмкіндік алады. Осылайша, жас ұрпақтың табиғатты қорғау мәселелері туралы ғылыми-теориялық және тәжірибелік білімдері қалыптасады деп болжам жасауымызға болады.

Аталған тұжырымдар негізінде оқушылар мен студентер оқу-тәжірибелік алаңында мынадай жұмыс түрлері қамтуы тиіс:

- оқу-тәжірибе алаңында автономды биогумус минералды тыңайтқышты өндіру;
- оқу ғимараттарының ауласын, дәліздерді, оқу бөлмелерін көгалдандыру;
- оқу-тәжірибе алаңында бағалы ағаштар көшеттері мен гүлзарларды отырғызу және баптау;
- оқу-тәжірибелік алаң аумағында экологиялық және еңбек тәрбиесіне байланысты ғылыми-зерттеу, лабораториялық, оқу-практикалық іс шараларын ұйымдастыру;
- оқу-тәжірибе алаңының платформасы туралы ақпараттық-мониторингтік базасын құру;

Бұл жерде жас ұрпақтың органикалық тыңайтқыштарды өңдеу еңбегінде ұлттық тәрбие берудің педагогикалық мүмкіндіктерін айқындауда заманауи мектеп оқушыларының экономикалық сауаттылығын қалыптастыру, ғаламдық цифрлық трансформация жағдайында жас ұрпаққа ата-кәсіп дәстүрінде ұлттық тәрбие беруде, қоршаған ортаны қорғау және табиғат ресурстарын рационалды пайдалану, баланы жастайынан қоғамға пайдалы кәсіпке тарту, «Soft Skills» форматында жасыл энергетика, экотехнология, экоаналитикалық дағдыларын қалыптастыру, биогумус индустриясының дамуына «Business model» стартап-технологияларын дамыту, биогумус, вермикомпост, гидропоника, микроөсімдіктер туралы мағлұматтар бере отырып, жобаның қазіргі таңдағы маңызды ұлттық мәселе екеніне басты назар аудару қажет деп санаймыз.

2024 жылдың ақпан айында Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Есік қаласында өткен «Білім мекемелері жанынан органикалық тыңайтқыштарды өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдар ашудың педагогикалық мүмкіндіктері» тақырыбында өткен Республикалық конференциясында

осы мақалада келтірілген көптеген мәселелер көпшіліктің назарына ұсынылды. Жиында Арынов Қ.Т, қоғам және ғылым қайраткері, техника ғылымдарының докторы, профессор, Ұлттық құндылықтар Академиясының академигі, Бекбауов М.Д. Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті «Агрономия, селекция және биотехнология» кафедрасының профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті профессорлары, п.ғк, Сайдахметов Б.С, Құрабаев М.Қ, Шайх Қ.А, «Қазақстан Республикасы Ұлттық кооперативтер және экономикалық қоғамдастықтардың басқа да нысандары қауымдастығы» Заңды тұлғалар бірлестігінің президенті, Әлмұхамбетов Б.А, Абай атындағы ҚазҰПУ Ардагерлер кеңесінің Төрағасы, п.ғ.д, профессор, ҰҚА Академигі, Жошыбаева Г.С. ардагерұстаз, қоғам қайраткері, ҚХА Алматы облыстық Аналар кеңесінің Төрайымы, Тортаева А.Т, Еңбекшіқазақ аудандық әдістемелік орталықтың бөлім басшысы, Асамуратова Г.П, «QazAGO» ЖШС оқу орталығы директоры, Туркибаева С.Р, Райымбек батыр атындағы мектеп директоры, Джамешева А.Т, О. Жандосов атындағы орта мектеп директоры, «Qazverm» кооператив Төрағасы Тұлғанбаев П.О, Орал Бостанұлы, биогумус саласы бойынша білікті маман кәсіпкер және мектеп мұғалімдері Перизат Әділ-Әшім мен Марал Мадибекова жетекшілік ететін эковолентерлер ұйымы мүшелері тарапынан жасалған баяндамалар мен іс-тәжірибе панорамалық сабақтары жоғары деңгейде өтті.

Конференцияның басты мақсаты Абай атындағы ҚазҰПУ базасында дайындалған пилоттық жоба негізінде Қазақстандағы білім мекемелері (мектеп, колледж, университет, қосымша білім беру орталықтары, мекктепке дейінгі ұйымдар) жанынан жас ұрпақты ерте жастан еңбекке қызықтыру және баулуда қаржылық сауаттылығы мен ілкімділігін арттыру, экологиялық және экономикалық тәрбие беру, экотехнологиялық және экоаналитикалық дағдысын қалыптастыру арқылы органикалық тыңайтқыштарды (биогумус, вермикомпост) өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдар ашуда педагог мамандардың біліктіліктерін арттырудың педагогикалық мүмкіндіктерін айқындауда жетекші ғалымдар, эксперттер, ұстаздар, биогумус, вермикомпост және «Green Technology» бойынша озық тәжірибе жинақтаған ұжымдар мен мамандар ой-пікірлерімен Жаңа Қазақстан жағдайындағы трендтер негізінде бөлісу, талқылау болып табылды. Сондай-ақ, Қазақстандағы білім беру мекемелері, әсіресе ауылды мекендерде органикалық тыңайтқыштарды өңдеу оқу-тәжірибелік (ОТА) алаңдарын ашудың заман талабы мен әлемдік нарықтық жағдайлардағы сұранысы мен қажеттігі, осы сала бойынша педагог мамандардың біліктіліктерін арттыру курсын ұйымдастыру, ұлттық тәрбие негізінде жас ұрпаққа атакәсіп дәстүрінде тәрбие беру, қоршаған ортаны қорғау және табиғат ресурстарын рационалды пайдалануда баланы жастайынан қоғамға пайдалы кәсіпке тартуда «Soft Skills» форматында жасыл энергетика, экотехнология, экоаналитикалық дағдыларын қалыптастыру, биогумус индустриясының дамуына үлес қосуда «Business model» стартап-технологиялары туралы жалпы мағлұмат, биогумус, вермикомпост, гидропоника, микроөсімдіктер, болашақ вермифермерлерді дайындаудың стратегиялық маңызы, «Ecobook» экоклуб мүшелерінің жетістіктері және жаһандық жылынудың алдын алуға бағытталған ғаламдық масштабтағы шараларға ат салысу мәселелері талқыланды. Осы айтылған ой-пікірлердің нақты қорытындысы негізінде Есік қаласындағы Райымбек батыр атындағы орта мектеп жанында (директоры Туркибаева С.Р.) органикалық тыңайтқыштарды өңдейтін оқу-тәжірибелік алаңы салтанатты түрде ашылды.

Республикалық конференция қаулысында жаңа цифрлық эраға қадам басқан Адамзат өркениеті бүгінде жаһандық жылынудың алдын алуға негіз болатын жасыл энергетиканы дамытуға барлық күш жігерін арнауда. БҰҰ қабылдаған тұрақты дамудың мақсаттарын жүзеге асырудың стратегиялық маңызы бар бағыттардың біріне қоршаған ортаға зиян келтірмейтін органикалық тыңайтқыштарды өңдеу мен өндіру индустриясын дамытуға Қазақстан осы саладағы әлемдегі жетекші елдер Индия, Қытай, Ресей және басқа мемлекеттердегі технологияларды жетілдіре отырып тарихи маңызы бар шешімдер қатысушылар тарапынан мақұлданып, қабылданды. Оның ішідігі ең басты баптарға аталмыш тақырып бойынша жыл сайын тұрақты Республикалық (халықаралық мәртебесі бар) ғылыми-практикалық конференция өткізу, Қазақстанда Алматы облысы Есік ауданы тәжірибесі негізінде білім мекемелері (мектеп, колледж, университет, қосымша білім беру орталықтары, мектепке дейінгі ұйымдар) жанынан органикалық тыңайтқыштарды өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдарын ашу, елімізде органикалық

тыңайтқыштарды өңдеу мен өндіру саласында мол тәжірибелер жинақтаған мемлекеттік, қоғамдық, кәсіпкерлік, инвестициялық, оқу орындары, ғылыми-зерттеу институттары және басқа ұйымдар мен кәсіпорындармен бірлесе отырып бідім мекемелері жанынан органикалық тыңайтқыштарды (вермикомпост, биогумус) өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдар ашуға эаңгерлік, құқықтық, ғылыми-зерттеушілік, оқу-тәрбиелік, педагогикалық-психологиялық, консалтингтік, цифрлық-ақпараттық, техникалық-экономикалық, қаржы-материалдық және басқа формадағы қолдау көрсету мақсатында арнайы Меморандум қабылдау, Қазақстан Республикасы Президентіне, ҚР Үкіметіне, ҚР жоғары білім және ғылым Министрлігі, ҚР оқу-ағарту Министрлігіне қарарына республика көлемінде білім мекемелері жанынан органикалық тыңайтқыштарды (вермикомпост, биогумус) өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдар ашудың Концепциясын дайындап, ұсыну, мемлекеттік және жекеменшік бұқаралық ақпарат құралдары, баспасөз агенттіктері, Интернет желісінде аталған шараларды іске асыру жөнінде толық баяндалған Үндеу қабылдау және жариялау. Осы орайда биогумус индустриясы бойынша Халықаралық коллаборацияны дамытудың Стратегиялық бағытын айқындауда жоғарыда аталып өткен міндет-мақсаттарды мемлекет һәм халық игілігіне айналдыруда төмендегідей нақты жұмыстарды іс жүзіне асырудың төмендегідей шарттары белгіленді:

- Қазақстандағы әр білім мекемелері (мектеп, колледж, университет, қосымша білім беру орталықтары, мектепке дейінгі ұйымдар) жанынан органикалық тыңайтқыштарды (вермикомпост, биогумус) өңдеуде оқу-тәжірибелік алаңдар (ОТА) ашу;

- жас ұрпақ өкілдерін (мектеп жасына дейінгі оқушылар, мектеп оқушылары, колледж және университет студенттері) ерте жастан қоғамға және қоршаған ортаға пайдалы еңбек етуге деген ерекше қызығушылығын арттыру, жаһандық жылынудың алдын алуда табиғатты қорғау, жасыл энергетика индустриясының дамуына үлес қосу, адам капиталы мен қол еңбегін бағалау, цифрлық эра талаптарына орай қаржы сауаттылығын арттыруда экологиялық және экономикалық білім дағдылары мен тәрбие құндылықтарын игеруге бейімдеуге арналған ауқымды іс-шаралар ұйымдастыру;

- ОТА ашу барысында оқушылар мен студенттер тарапынан экологиялық волонтерлік ұйымдар құруға, туристік-өлкетану экспедициялар мен саяхаттар ұйымдастыруға, цифрлық ақпараттық технология жобарын жасауға, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуына, локальді һәм глобальді форматтағы ауқымды іс-шаралар мен байқаулар өткізуге, электонды оқулықтар мен аппликациялық қосымшалар құрастыру, цифрлық картографиялық ресурстарды пайдалануға, сайт, брендинг, Soft Skills, платформа, лендинг, аккаунт, Интернет аппликациялар, мультимедиа, комикс, анимация, 3D иллюстрация, оқулықтар мен журналдар шығаруға жан-жақты қолқабыс тигізу;

- аталған тақырыптар бойынша жыл сайын дәстүрлі оқушылар мен студенттердің Республикалық (халықаралық) Слетін, ғылыми жобалар сайыстарын, еңбек лагерлерін, мәдени-спорттық, қаржы-экономикалық және басқа шараларын Республикалық «Балдәурен» оқу-сауықтыру Орталығында тұрақты және жоспарлы ұйымдастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер мен ресурстар:

1.United Nations. – The 17 Goals. https://sdgs.un.org/goals

2. Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодесі. – 2021. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400

3. SDG Resources for Educators - Partnerships For The Goals. https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/17

3. UN Climate Change Conference - United Arab Emirates. 30 Nov - 12 Dec 2023. https://unfccc.int/cop28

4. Суханова И.М., Шарафеева Ф.Г., Газизов Р.Р., Биккинина Л.М.-Х., Ильясов М.М. Вермикомпостирование как решение экологической проблемы утилизации отходов животноводства // Ученые записки КГАВМ им. Н.Э. Баумана. 2015. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/vermikompostirovanie-kak-reshenie-ekologicheskoy-problemy-utilizatsii-othodov-zhivotnovodstva.

5. Blouin M. et al. Vermicompost significantly affects plant growth. A meta-analysis //Agronomy for Sustainable Development. – 2019. – Т. 39. – С. 1-15. https://link.springer.com/article/10.1007/s13593-019-0579-x

6. Enebe M. C., Erasmus M. Vermicomposting technology-A perspective on vermicompost production technologies, limitations and prospects //Journal of Environmental Management. – 2023. – Т. 345. – С. 118585.https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301479723013737

7. Ұлбосын Исабек. Шылаушын өсірудің шебері. https://egemen.kz/article/339217-shylaushyn-osirudinh-sheberi

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ СТИЛЬ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ НА РЕЗУЛЬТАТЫ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ

Акрамова Алия Смагуловна,
к.п.н., доцент
Майлебаева Индира Сейлхановна,
Магистрант 1 курса по специальности «7М01101 Педагогика и психология», Кафедра педагогики и образовательного менеджмента, КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию роли педагогического стиля тренера в профессиональной деятельности и его значению на результаты подготовки спортсменов. В статье рассматриваются различные типы педагогических стилей тренера, их характеристики и влияние на психологическое состояние и мотивацию спортсменов. На основе анализа современных исследований выявляется связь между педагогическим стилем тренера и успешностью спортивной подготовки, подчеркивая важность развития соответствующих педагогических компетенций у тренеров. В заключении представлены практические рекомендации по оптимальному использованию педагогического стиля для максимизации результатов спортивных достижений. Эта статья представляет интерес для тренеров, специалистов в области спортивной подготовки и всех, кто заинтересован в развитии психологической составляющей спортивной деятельности.

Ключевые слова: педагогический стиль, тренер, мотивация, спорт, спортивные достижения, эмоциональный климат

Аннотация. Бұл мақала жаттықтырушының кәсіби қызметтегі педагогикалық стилінің рөлін және оның спортшыларды даярлау нәтижелері бойынша маңыздылығын зерттеуге арналған. Мақалада жаттықтырушының әр түрлі педагогикалық стильдері, олардың ерекшеліктері мен спортшылардың психологиялық жай-күйі мен уәждемесіне әсері талқыланады. Қазіргі заманғы зерттеулерді талдау негізінде жаттықтырушының педагогикалық стилі мен спорттық дайындықтың табыстылығы арасындағы өзара байланыс ашылып, жаттықтырушыларда тиісті педагогикалық құзыреттіліктерді дамытудың маңыздылығына баса назар аударылады. Қорытындылай келе, спорттық жетістіктерді барынша пайдалану үшін педагогикалық стильді оңтайлы пайдалану бойынша практикалық ұсынымдар ұсынылады. Бұл мақала жаттықтырушыларды, спорт дайындығы саласындағы мамандарды және спорттық қызметтің психологиялық құрамдас бөлігін дамытуға мүдделі әркімнің қызығушылығын тудырады.

Abstract. This article is devoted to the study of the role of a coach's pedagogical style in professional activity and its importance on the results of athletes' training. The article considers different types of pedagogical styles of a coach, their characteristics and influence on the psychological state and motivation of athletes. On the basis of the analysis of modern researches the connection between pedagogical style of the coach and success of sports training is revealed, emphasizing the importance of development of appropriate pedagogical competences in coaches. The conclusion presents practical recommendations for the optimal use of pedagogical style to maximize sports performance results. This article is of interest to coaches, sports training specialists and anyone interested in the development of the psychological component of sports performance.

Актуальность данной статьи обусловлена несколькими факторами. Тренерская деятельность постоянно развивается, и тренеры и специалисты в области спортивной подготовки заинтересованы в изучении различных аспектов своей работы, включая педагогический стиль. Понимание различных педагогических стилей помогает им адаптировать свой подход к обучению в соответствии с потребностями и особенностями спортсменов. Эффективное взаимодействие тренера и спортсменов играет ключевую роль в достижении высоких

спортивных результатов. Исследование и понимание влияния педагогического стиля на результаты подготовки спортсменов помогает тренерам выбирать оптимальные стратегии обучения и тренировок для максимизации успехов своих подопечных. Также считаем, что психологическая составляющая играет важную роль в спортивной подготовке и достижении спортивных целей. Педагогический стиль тренера оказывает существенное влияние на мотивацию, эмоциональное состояние и уверенность спортсменов, что прямо влияет на их спортивные результаты. В современных условиях тренерам все чаще приходится сталкиваться с разнообразием индивидуальных потребностей и особенностей спортсменов. Исследование педагогических стилей и их воздействия на результаты подготовки спортсменов позволяет тренерам расширить свой методологический арсенал и улучшить свою профессиональную подготовку.

Таким образом, данная статья является актуальной и востребованной в сфере спортивной подготовки, поскольку предлагает анализ ключевых аспектов педагогического воздействия на результаты подготовки спортсменов, что может быть полезно для тренеров, спортсменов и специалистов в области спортивной психологии и тренировки.

Говоря о педагогическом общении можно выделить те же составляющие профессиональной компетентности учителя: профессиональные знания, педагогические умения, профессиональные позиции, психологические качества.

Роль правильно организованного педагогического общения особенно велика потому, что атмосферу обращенности к развитию личности ученика создает именно учитель. [1, 206] Здесь мы приравниваем учителя к тренеру. Если сравнить по психологической значимости роль педагогической деятельности и педагогического общения, то второе важнее. Иными словами, технология передачи знаний отступает на второй план по сравнению с той атмосферой, которую создает учитель для развития личности ученика.

Одни и те же средства и методы воспитания будут использоваться по-разному и давать разные эффекты в зависимости от того, какую позицию занимает педагог по отношению к воспитаннику, какой характер отношений формирует между ними, как понимает дисциплину воспитанников и за счет чего поддерживает ее, в чем видит роль группы в формировании личности отдельных учеников. Это и отражается в общей технологии воспитания, которая определяет основные принципы построения воспитательного процесса. Исходный параметр общей технологии воспитания – это позиция тренера по отношению к спортсмену, которая определяет и доминирующие формы взаимодействия между ними. Тренер в процессе общения и взаимодействия со спортсменами, с одной стороны, самоутверждается сам и дает свободу своему «Я», а с другой, – регулирует меру самоутверждения и свободы спортсменов (группы). С учетом этого критерия, выделяются основные формы взаимодействия:

- давление предполагает максимальную свободу и диктат со стороны тренера при минимальной свободе спортсмена, которому надлежит лишь подчиняться, реализуя решения педагога;
- избежание характеризуется отказом тренера принимать решение, но одновременно и запретом на проявление инициативы спортсменами. Уступка связана с фактическим самоустранением тренера и предоставлением спортсменам свободы решать свои проблемы без посторонней помощи и поддержки;
- компромисс выражается во временных или частичных уступках тренера, расширяющих свободу спортсмена, но только в обмен на желаемое поведение последнего;
- сотрудничество характеризуется подлинным интересом и уважением тренера к личности спортсмена, вызывающим ответные уважение и интерес, что создает условия для возникновения их творческого союза, где оба получают возможность самореализации.

По сути, только сотрудничество является подлинным взаимодействием, так как здесь педагог рассматривает ученика как субъекта, т. е. полноправного участника воспитательного процесса. Во всех остальных формах реального взаимодействия нет, и спортсмен выступает либо как объект воздействий тренера (давление, избежание), либо как объект его же манипуляций (уступка, компромисс). Данные формы взаимодействия тренера и спортсмена соотносятся со стилями управления: авторитарный, либеральный, демократический.

Авторитарный тренер (автократ) предпочитает давление и избежание, либеральный – уступку и компромисс, а демократичный – сотрудничество. [3, 159]

Особенностью педагогического общения являются стили руководства, характерные для данного учителя. Стили управления дают возможность характеристики общим технологиям воспитания: авторитарная, либеральная, демократическая.

Демократический стиль. Ученик рассматривается как равноправный партнер в общении, коллега в совместном поиске знаний. Учитель привлекает учеников к принятию решений, учитывает их мнения, поощряет самостоятельность суждений, учитывает не только успеваемость, но и личностные качества учеников. Методами воздействия являются побуждение к действию, совет, просьба. У учителей с демократическим стилем руководства школьники чаще испытывают состояния спокойной удовлетворенности, высокой самооценки. Учителя с этим стилем больше обращают внимание на свои психологические умения. Для таких учителей характерны большая профессиональная устойчивость, удовлетворенность своей профессией.

Авторитарный стиль. Ученик рассматривается как объект педагогического воздействия, а не равноправный партнер. Учитель единолично принимает решения, устанавливает жесткий контроль за выполнением предъявляемых им требований, использует свои права без учета ситуации и мнений учащихся, не обосновывает свои действия перед учащимися. Вследствие этого учащиеся теряют активность или осуществляют ее только при ведущей роли учителя, обнаруживают низкую самооценку, агрессивность. При авторитарном стиле силы учеников направлены на психологическую самозащиту, а не на усвоение знаний и собственное развитие. Главными методами воздействия такого учителя являются приказ, поучение. Для учителя характерны низкая удовлетворенность профессией и профессиональная неустойчивость. Учителя с этим стилем руководства главное внимание обращают на методическую культуру, в педагогическом коллективе часто лидируют.

Либеральный стиль. Учитель уходит от принятия решений, передавая инициативу ученикам, коллегам. Организацию и контроль деятельности учащихся осуществляет без системы, проявляет нерешительность, колебания. В классе неустойчивый микроклимат, скрытые конфликты. Постановка совместных целей тренера и спортсменов существенно отличаются по значимости в зависимости от выполняемой спортсменом деятельности. В тренировке важным является постановка совместных целей, а в период соревнований уже наиболее важным становиться личностная направленность спортсмена на победу. [4, 382]

Умение тренера совмещать в процессе тренировки мотивацию спортсменов с постановкой общих целей существенно повышает уровень подготовленности к соревновательной деятельности. [2, 231] К характеристикам индивидуальности можно отнести специфику интересов человека, его направленность, индивидуальный стиль деятельности. В тренировочной деятельности с учетом индивидуальных особенностей спортсменов следует применять дифференцированный подход. Однако выявление индивидуальных способностей затруднительно из-за естественного их развития в тренировочной деятельности и динамики. В то же время индивидуальный стиль характеризуется психомоторными функциями: сила психических процессов, их уравновешенность и подвижность, что составляет тип темперамента и является наиболее устойчивой особенностью индивидуальности. В основе индивидуального стиля деятельности спортсмена находятся его двигательные способности, технический и тактический арсенал, активность. В спорте особую значимость приобретают индивидуальный стиль деятельности спортсмена и его психофизиологическая организация, физическая подготовленность и функционирование всего организма на эффективном уровне. Устойчивость во взаимодействии с окружающим миром проявляется в выборе вида спорта: командный или индивидуальный зачет. Активность как одна из характеристик индивида показывает необходимость соблюдения режима питания, тренировок, подхода к сохранению стабильного физического самочувствия спортсмена. Активность в функционировании организма напрямую зависит от условий тренировочной деятельности и от организации здоровьесберегающей среды. [5, 29]

Анализ исследований, подтверждающих связь между педагогическим стилем тренера и результатами спортсменов, выявляет значимость влияния тренера на успехи спортсменов. Исследования показывают, что демократический стиль тренера, характеризующийся участием

спортсменов в принятии решений и поддержкой их автономности, ассоциируется с более высокой мотивацией и уровнем участия спортсменов в тренировочном процессе. [6, 24] Это, в свою очередь, связано с более высокими результатами в спортивных соревнованиях. Тренеры, проявляющие эмоциональную поддержку, внимание и уверенность в спортсменах, способствуют повышению их уверенности в собственных силах и преодолению стрессовых ситуаций. Это, в свою очередь, положительно сказывается на спортивных достижениях. Согласно исследованиям, эффективная обратная связь со стороны тренера, а также развитие открытой и доверительной коммуникации, способствуют более успешной адаптации к тренировочному процессу и достижению спортивных целей. Спортсмены, получающие конструктивную обратную связь и поддержку от тренера, чаще достигают лучших результатов. Исследования также подтверждают эффективность использования различных стратегий мотивации со стороны тренера, таких как постановка целей, поощрение и поддержка, моделирование и поддержание позитивного эмоционального климата. Эти стратегии способствуют не только увеличению мотивации спортсменов, но и улучшению их результатов в спорте. [7, 35]

Таким образом, можем заключить что анализ исследований подтверждает важность педагогического стиля тренера для формирования психологической и мотивационной основы успеха спортсменов. Это обстоятельство подчеркивает необходимость развития соответствующих педагогических компетенций у тренеров с целью максимизации результатов спортивной подготовки. Также можем предположить, что наиболее эффективным и продуктивным для достижения хороших результатов в спорте является демократический стиль общения тренера со спортсменом. Демократический подход предполагает активное участие спортсменов в принятии решений относительно своей тренировки, таких как цели, методы обучения и тактики. Это позволяет спортсменам чувствовать себя более вовлеченными и ответственными за свои результаты, что мотивирует их к более эффективной работе. Позволяя спортсменам принимать активное участие в процессе обучения и принятия решений, тренер поощряет развитие их лидерских качеств, уверенности в собственных силах и способности к самоорганизации. Они чувствуют себя свободными высказывать свои идеи и предложения по улучшению тренировочного процесса, что может привести к появлению новых методик и стратегий, способствующих достижению лучших результатов. Создается позитивный эмоциональный климат в группе спортсменов. Это важно для поддержания мотивации и уверенности в собственных силах у спортсменов, что благоприятно сказывается на их спортивных результатах.

Таким образом, демократический стиль тренировки в спорте способствует развитию самостоятельности, ответственности, творческого мышления и коммуникации у спортсменов, что в итоге способствует более высоким спортивным результатам.

Список литературы:

1. Таубаева Ш. Т. Исследовательская культура учителя: от теории к практике: монография, 2016.
2. Ильин, Е.П. Психология спорта / Е.П. Ильин – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
3. Загайнов Р.М. Психологическое мастерство тренера и спортсмена: метод. пособие для олимпийцев. М.: Советский спорт, 2005. 106 с.
4. Психология физической культуры и спорта: учебник для высших физкультурных учебных заведений / под ред. профессора Г. Д. Бабушкина, профессора В. Н. Смоленцевой. – Омск: СибГУФК, 2007. – 270 с.
5. Пурахин Н.Ф. Педагогическая диагностика профессиональных качеств тренера по спортивным единоборствам ВАК РФ 13.00.08 кандидат педагогических наук, 2013
6. Мнацаканян Б.Х. Факторы демотивации в спортивной деятельности ВАК РФ 19.00.01 кандидат педагогических наук, 2017
7. Светлова А.А. Взаимосвязь спортивной результативности и ролевых ожиданий спортсменов-юниоров от тренера ВАК РФ 19.00.05 кандидат педагогических наук, 2016

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ С ТРЕВОЖНОСТЬЮ

Маринец Рита Владимировна,
магистрант 2 курса по специальности «7М031 – Психология», КазНУ имени аль-Фараби
Научный руководитель: Мынбаева А.К.,
д.пед.н., профессор, КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. В статье приведены результаты исследования, проведенного для установления взаимосвязи пищевого поведения с уровнем тревожности у студентов первого курса. Были использованы следующие психологические методики: Шкала тревожности Спилбергера-Ханина, направленная на изучение уровня ситуативной и личностной тревожности, Опросник пищевых предпочтений – 26(EAT-26 Eating Attitude Test), который позволяет оценить вероятность развития пищевых расстройств и Голландский опросник пищевого поведения DEBQ, выявляющий ограничительный, эмоциогенный и экстернальный типы пищевого поведения. Результаты показали, что у респондентов с высоким уровнем тревожности не было обнаружено признаков расстройств пищевого поведения, однако было выявлено, что высокий уровень ситуативной и личностной тревожности негативно сказывается на пищевом поведении, а именно вызывает экстернальный и эмоциогенный типы пищевого поведения.

Ключевые слова: тревожность, нарушение пищевого поведения. студенты, взаимосвязь, уровень тревожности.

Аңдатпа. Мақалада бірінші курс студенттерінің тамақтану тәртібі мен мазасыздық деңгейі арасындағы өзара байланысты анықтау мақсатында жүргізілген зерттеу нәтижелері берілген. Төмендегі психологиялық әдістемелер қолданылды: жағдаяттық және жеке тұлғалықмазасыздық деңгейін зерттеуге бағытталған Спилбергер-Ханин мазасыздық шкаласы, тамақтану бұзылыстарының даму ықтималдығын бағалауға мүмкіндік беретін 26 – Тағамдарды ұнату сауалнамасы (EAT-26 Eating Attitude Test) және тамақтану тәртібінің шектеуші, эмоциогендік және сыртқы түрлерін анықтайтын голландиялық тамақтану тәртібі сауалнамасы DEBQ. Нәтижелер мазасыздық деңгейі жоғары сұхбаткерлерде тамақтанутәртібі бұзылыстарының белгілері табылмағанынкөрсетті, алайда жағдаяттық және жеке тұлғалықмазасыздықтың жоғары деңгейі тамақтану тәртібіне теріс әсер ететіні, атап айтқанда тамақтану тәртібінің сыртқы және эмоциогендік түрлерін тудыратыны анықталды.

Түйін сөздері: мазасыздану, тамақтану тәртібі бұзылыстар, студенттер, өзара байланыс, мазасыздану деңгейі.

Abstract. The article presents the results of a study conducted to establish the relationship between eating behavior and the level of anxiety among first-year students. The following psychological methods were used: the Spielberger-Hanin Anxiety Scale aimed at studying the level of situational and personal anxiety, EAT-26 Eating Attitude Test, which allows to assess the probability of developing eating disorders, and the Dutch Eating Behavior Questionnaire (DEBQ), which identifies restrained, emotional and external types of eating behavior. The results showed that respondents with high levels of anxiety did not show signs of eating disorders, however, it was revealed that high levels of situational and personal anxiety negatively affect eating behavior, namely causing external and emotional types of eating behavior

Key words: anxiety, eating disorders, students, correlation, anxiety level.

Введение

В постпандемическую эпоху обращение к проблемам психического здоровья, стресса и тревожности, связанных с ними расстройствами пищевого поведения, приобретает большую актуальность. Особое внимание уделяется юношескому возрасту как периоду повышенной

уязвимости, когда тревожные состояния могут существенно повлиять на формирование расстройств пищевого поведения. Студенты, в свою очередь, в большей степени подвержены этой проблеме из-за ряда факторов, таких как смена места жительства, адаптация в новых условиях, социальное давление, требований учебного процесса, необходимость совмещения подработок и обучения, и др. Это может оказывать негативное влияние на пищевое поведение студентов, выражаясь в переедании или голодании.

Целью проведенного исследования было выявить взаимосвязь между пищевым поведением студентов и уровнем их тревожности, чтобы установить может ли повышенный уровень тревожности стать фактором развития расстройств пищевого поведения.

В качестве выборки для проведения исследования были взяты студенты первого курса бакалавриата факультета клинической психологии КазНУ имени аль-Фараби, в количестве 40 человек. Средний возраст 17-19 лет.

Материалы и методы исследования

Для исследования уровня тревожности была выбрана методика **«**Шкала самооценки уровня тревожности Спилберга – Ханина (шкала реактивной и личностной тревожности)**»**. Данная методика представляет собой русский вариант англоязычной методики(англ. The Spielberger State-Trait Anxiety Inventory STAI), разработанной Ч.Спилбергер и адаптированной на русский язык Г.Ханиным. Данный опросник позволяет дифференцированно измерять уровень двух видов тревожности: ситуативной и личностной. Личностная тревожность – это индивидуальное свойство восприятия значительного числа событий в качестве, угрожающих с реагированием на них состоянием тревоги. Реактивная тревожность обусловлена ситуацией в данный момент времени, она характеризуется напряжением, беспокойством, нервозностью в конкретной обстановке [1, с 63].

Для исследования степени вероятности наличия расстройств пищевого поведения, в особенности булимия и анорексия, была выбрана методика Опросник пищевых предпочтений – 26 (англ. Eating Attitude Test, сокр. EAT-26)(D.Garner, P. Garfinkel, 1979) в адаптации О.А. Скугаревского [2]. Для исследования типа пищевого поведения был выбран Голландский опросник пищевого поведения (англ. Dutch Eating Behavior Questionnaire, сокр. DEBQ), который выявляет ограничительный, эмоциогенный и экстернальный тип пищевого поведения. Данная методика была разработана ведущим голландским психологом в области психологии питания, Т.В. Стриен. Опросник был валидизирован на 1170 респондентах, разделенных по полу и наличию/отсутствию ожирения, переведён на русский язык и адаптирован Т.Г. Вознесенской. Шкала ограничительного пищевого поведения характеризуется целенаправленными усилиями по достижению или поддержанию желаемого веса через самоограничение в еде. Шкала эмоциогенного пищевого поведения подразумевает под собой признаки поведения, при котором желание поесть возникает в ответ на негативные эмоциональные состояния. В этой шкале учитываются различные эмоциональные состояния, такие как раздражение, подавленность, гнев, ожидание, неприятные ощущения, тревога, ощущение беспокойства, испуг, разочарование и эмоциональное расстройство, а также состояния, связанные со смешанными эмоциями, такие как одиночество, скука или возбуждение. Шкала экстернального пищевого поведения касаются поведения, при котором желание поесть стимулируется не физическим чувством голода, а внешними аспектами пищи, ее видом, запахом, текстурой или присутствием других людей, потребляющих пищу [3].

Результаты исследования

Исследование проводилось в Казахском национальном университете им.аль-Фараби в 2023-2024 учебном году. Использование вышеперечисленных методик систематизировано в таблице 1 и рисунках 1-4. В таблице 1 показано долевое соотношение показателей высокой личностной и ситуативной тревожности студентов, а также типы пищевого поведения, зафиксированные у студентов.

Результаты по методике Спилберга-Ханина показали, что у 20% опрошенных высокий показатель ситуативной тревожности и у 45% - ситуативной тревожности, что является достаточно высокими показателями (таблица 1 и рис.1-2).

Таблица 1. Распределение студентов по различным шкалам методик (n=40)

Ситуативная тревожность	Личностная тревожность	Вероятность наличия расстройств ПП	Ограничительное пищевое поведение	Эмоциогенное пищевое поведение	Экстернальное пищевое поведение
20%	45%	2.5%	25%	50%	75%

При этом среднее значение уровня ситуативной тревожности достигает показателя 38%, а личностной тревожности -44%.

Рис. 1. Уровень Ситуативной тревожности у студентов бакалавров (n=40).

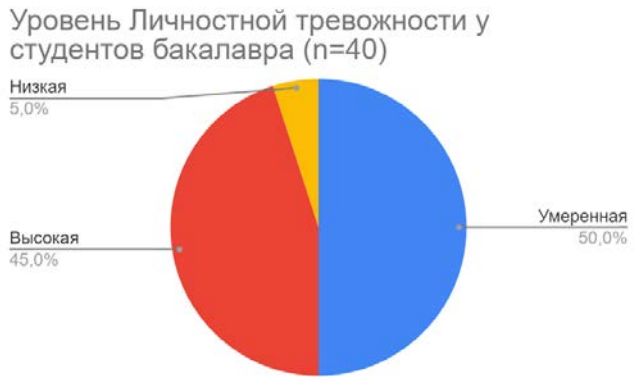

Рис. 2. Уровень Ситуативной тревожности у студентов бакалавров (n=40).

У этих же студентов, результаты по методике EAT-26 показали, что только 2,5% опрошенных имеют среднюю вероятность наличия расстройств пищевого поведения (рисунок 3), остальные 92,5% и 5% опрошенных студентов имеют низкую и пониженную вероятность, соответственно. При этом среднее значение баллов по данной методике составляет 7,576.

Результаты по методике Голландского опросника пищевого поведения DEBQ имеют высокие показатели по шкалам экстернального поведения у 75% опрошенных, эмоциогенного поведения - у 50% опрошенных и ограничительного поведения - у 25% опрошенных студентов (рисунок 4). Высокие показатели по этим шкалам указывают на отхождение от нормы в данных типах пищевого поведения.

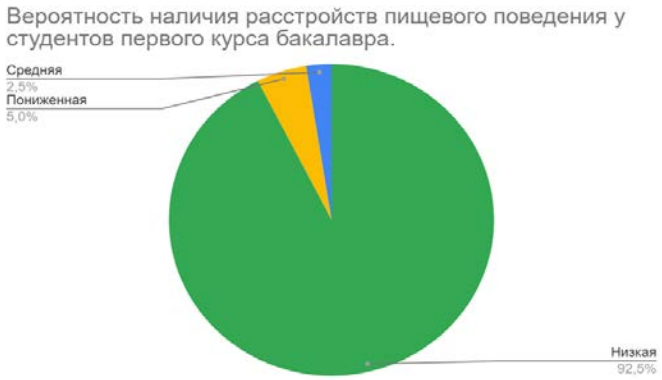

Рис 3. Вероятность наличия расстройств пищевого поведения у студентов первого курса бакалавра (n=40)

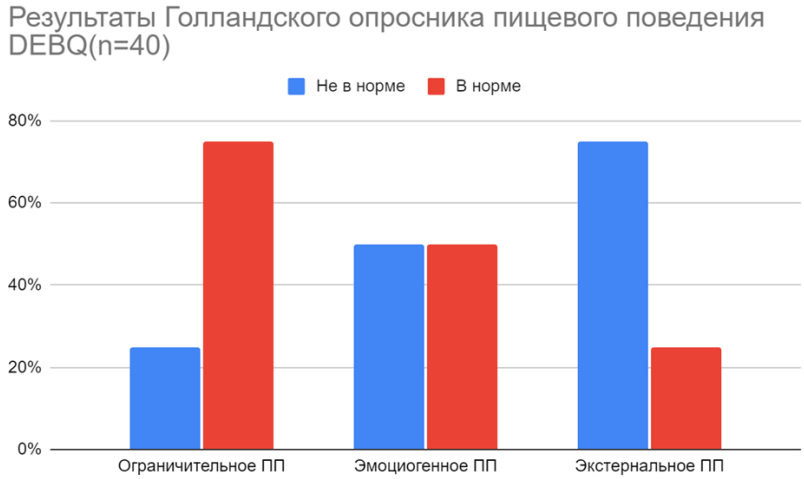

Рис. 4. Результаты Голландского опросника пищевого поведения DEBQ (n=40)

Заключение

В ходе исследования не было выявлено прямой корреляции между наличием расстройств пищевого поведения и высоким уровнем тревожности. Однако мы выявили, что высокий уровень ситуативной и личностной тревожности негативно сказывается на типе пищевого поведения. Результаты указали на высокие показатели среди студентов по шкалам экстернального поведения (75% опрошенных студентов), эмоциогенного поведения(50% опрошенных студентов) и ограничительного поведения(25% опрошенных студентов).

Список литературы:

1. Елисеев О.П. Конструктивная типология и психодиагностика личности. Псков: Издательство Псковского областного института усовершенствования учителей, 1994. - 60с.

2. Гарнер Д.М., Гарфинкель П.Э.: Тест отношения к еде: индекс симптомов нервной анорексии. Психол. Мед., 9, 273-279, 1979.

3. Перре М, Бауманна У. Клиническая психология и психотерапия. - 3-е изд. - СПб.: Питер, 2012. - 931 с.

РОЛЬ ИНТЕРНЕТ ИГР В РАЗВИТИИ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Избасарова Р. Ш.,
к.п.н., п.о.проф.,
Масмахунова Сумбат Масмахуновна,
магистрант 1-го курса
Кафедра биологии, КазНПУ имени Абая

Аннотация. Актуальность научного исследования заключается в выявлении роли и возможности игровой и творческой деятельности и их актуальности в процессе обучения.

Многие ученики воспринимают биологию не главным предметом и считают, что на нее не стоит тратить время. Как можно превратить уроки биологии из непродуктивных и неинтересных в результативные и увлекательные?

Использование Интернет игр на уроках биологии имеет большое обучающее, развивающее и воспитывающее значение. Важность игр в жизни детей: в процессе игры срабатывают ассоциативная, механическая, зрительная и другие виды памяти по запросам игровой ситуации, а не по требованию учителя.

Ключевые слова: Интернет игры, логическое мышление, творческие способности, эффективное обучение, online - сервис Wordwall, online - сервис Flippity, online - сервис Quizlet, online – сервис Биоуроки, online - сервис Blooket.

Аннотация. Ғылыми зерттеулердің өзектілігі ойын және шығармашылық әрекеттердің рөлі мен мүмкіндігін және олардың оқу процесіндегі өзектілігін анықтауда.

Көптеген студенттер биологияны негізгі пән емес деп қабылдайды және оған уақыт бөлудің қажеті жоқ деп есептейді. Биология сабақтарын өнімсіз және қызықсыздан нәтижелі және көңілдіге қалай айналдыруға болады?

Биология сабағында интернет ойындарын пайдаланудың тәрбиелік, дамытушылық, тәрбиелік мәні зор. Ойынның бала өміріндегі маңызы: ойын барысында ассоциативті, механикалық, көрнекі және басқа есте сақтау түрлері мұғалімнің талабы бойынша емес, ойын жағдайының талабына сай іске қосылады.

Abstract. The relevance of scientific research lies in identifying the role and possibility of gaming and creative activities and their relevance in the learning process.

Many students perceive biology as not the main subject and believe that it is not worth spending time on. How can you turn biology lessons from unproductive and uninteresting to productive and fun?

The use of Internet games in biology lessons is of great educational, developmental and educational importance. The importance of games in the lives of children: during the game, associative, mechanical, visual and other types of memory are triggered according to the demands of the game situation, and not at the request of the teacher.

Введение

Современные педагогические технологии направлены на главную фигуру школы – ученика. Для выбора технологии требуется перестроить традиционно сложившийся стереотип деятельности учителя. Подбор педагогических технологии, учитывая класс и возраст, тему, наличие дидактической обеспеченности учебного процесса, результат обучения. Это демонстрирует актуальность современных образовательных технологии, которые направлены на организацию деятельности обучающихся, их развитие обучение [1, с.175].

Принцип активности ребенка в процессе обучения остается одним из основных в дидактике. Под этим понятием понимается качество деятельности, которое характеризуется высоким уровнем мотивации, осознанной потребностью в усвоении знаний и навыков, результативностью. Любая технология имеет средства, активизирующими и интенсифицирующими деятельность

учеников. В некоторых технологиях эти инструменты составляют главную идею и основу эффективности результатов. Такие технологии включают в себя игровые технологии [1, с.189].

Урок является основным компонентом в школьном обучении и воспитании, формой реализации педагогических воздействий, где происходит непосредственное и систематическое общение между учителями и учащимися. В настоящее время широко распространяются нетрадиционные формы уроков, с использованием компьютерных игр. Игра на уроке активизирует учащихся, повышает познавательный интерес. Это вызывает эмоциональный подъем у детей, повышает их успеваемость, которая перерастает в творчество. Новое всегда вызывают любопытство и любознательность, при проявлении которых учащиеся стремятся к новым знаниям. Занятия с использованием online - игр проходят очень живо, в эмоционально благоприятной психологической обстановке, в атмосфере доброжелательности, свободы, равенства, при отсутствии скованности [2, с.45].

Методология игровой технологии обучения

Преимущества использования Интернет игр на уроках биологии.

Можно выделить ряд преимуществ использования компьютерных игр на уроках:

1. Online игры помогают облегчить определенное количество проблем, связанных с запоминанием материала. Они помогают изучать новое и закреплять пройденный материал, связанное с уровнем эмоциональной осведомленности, что способствует развитию познавательного интереса и усилению логического мышления. Игры помогают расширить кругозор.

2. Игровой процесс несет в себе эмоциональный заряд, который позволяет педагогу решать не только развивающие, но и воспитательные задачи. Происходит формирование активной творческой личности, которая включает в себя целеустремленность, настойчивость и инициативу [3, с.111].

3. Интернет игры позволяют развивать навыки фронтальной, групповой и парной работы.

Опыт также показывает, что Интернет игры помогают учащимся:

1. Повышать мотивацию и интерес к предмету:

• Игры добавляют элемент веселья и азарта в процесс обучения, делая его более увлекательным;

• Обучающиеся соревнуюсь друг с другом или работая в команде будут мотивированы к изучению биологии;

• Игры позволяют ученикам учиться в своем темпе и по своему выбору, делая процесс обучения более персонализированным.

2. Улучшать усвоения материала:

• Игры позволяют ученикам визуализировать биологические концепции, интерактивно взаимодействовать с ними, что приводит к более глубокому пониманию материала;

• Игры можно использовать для повторения и закрепления пройденного материала, помогая учащимся лучше их запомнить;

• Игры помогают учащимся развивать критическое и логическое мышление, навыки решения проблем и другие важные навыки.

3.Доступность и разнообразие:

• Есть множество бесплатных и платных online сервисов, посвященных биологии, что позволяет учителям выбирать игры, соответствующие их бюджету и учебной программе;

• Игры доступны на разных устройствах, что позволяет обучающимся играть в них дома, в классе или в другом любом месте;

• Игры можно использовать как на уроках, так и во внеурочное время.

4. Повышение инклюзивности:

• Игры могут помочь ученикам с разными способностями и стилями обучения усвоить материал.

• Игры могут помочь ученикам, которые испытывают трудности с изучением биологии традиционными методами.

Методика применения Интернет игр

Wordwall – это интерактивный онлайн -сервис, который позволяет создавать различные дидактические материалы для уроков (Рисунок 1). **Примеры использования Wordwall на уроках биологии:**

- Случайная карта. Во время изучение темы «Смена экосистем. Экологическая сукцессия» В 7 классе в качестве закрепления можно использовать игру «Случайная карта», где ученикам раздается случайным образом карты из перетасованной колоды (Рисунок 2).
- Викторина по теме "Строение клетки": Можно создать викторину с вопросами о различных компонентах клетки, их функциях и строении.
- Игра "Найди пару": Создание игры, в которой обучающиеся должны соединить изображения животных с их названиями или характеристиками.
- Кроссворд по теме "Органы движения животных" в 7 классе, в котором ученики должны будут вспомнить основные термины и понятия, связанные с темой.
-

Рисунок 1. Онлайн сервис Wordwall

Рисунок 2. Применение игры «Случайная карта»

Flippity – это бесплатный онлайн-сервис, который позволяет создавать различные интерактивные обучающие материалы (Рисунок 3). Он может быть использован на уроках биологии для:

- Создания интерактивных карточек: Flippity позволяет создавать карточки с вопросами и ответами, изображениями, видео и аудио. При изучении анатомии человека можно создать интерактивные карточки с изображениями различных частей тела человека и их функциями.
- Проведения викторин и опросов: Flippity позволяет создавать викторины и опросы с множественным выбором, которые могут быть использованы для оценки знаний учеников или для проведения веселых игр. Например, при изучении темы «Экосистема» в 7 классе можно создать интерактивную викторину с вопросами о различных типах экосистем и их обитателях.
- Создание интерактивных рабочих листов: Flippity позволяет создавать рабочие листы, которые ученики могут заполнять онлайн. Например, «Изучение жизненного цикла растения», создайте интерактивную рабочую таблицу, в которой ученики могут отслеживать жизненный цикл растения.

Данный online сервис является отличным способом сделать изучение материала более увлекательным и интерактивным (Рисунок 4).

Рисунки 3, 4. Использование онлайн – сервиса Flippity

Quizizz – это бесплатный онлайн-сервис, который позволяет учителям создавать и проводить викторины, опросы и другие интерактивные игры (Рисунок 5). Можно создать модули по разделам по предмету биология. В каждом модуле имеются задания: карточки, письмо, правописание, тестирование, сопоставление, гравитация и live (игры). Пользование моделями, которые были созданы другими преподавателями, это является преимуществом данной программы.

После изучения темы «Дыхательная система» в 8 классе можно провести викторину, чтобы проверить знания учащихся по пройденному материалу в игровой и увлекательной форме (Рисунок 6).

Рисунок 5. Онлайн сервис **Quizizz**.

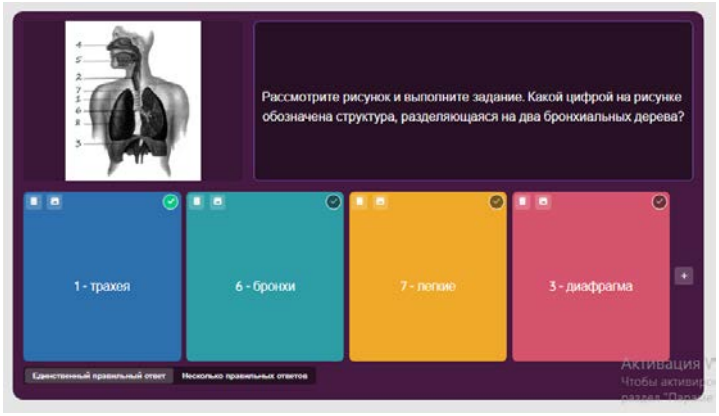

Рисунок 6. Пример проведения викторины на платформе **Quizizz.**

Биоуроки – это бесплатный сервис, который позволяет создавать кроссворды, тесты, ребусы. Также можно найти множество материалов и книжек по различным темам (Рисунок 7).

Во время изучения темы «Система обмена информацией между мозгом и компьютером» в 9 классе на важном этапе урока, как закрепление можно предложить учащимся решить кроссворд, который тренируют зрительную и ассоциативную память, помогая ученикам лучше запоминать информацию (Рисунок 8).

Рисунок 7. Онлайн сервис **Биоуроки**.

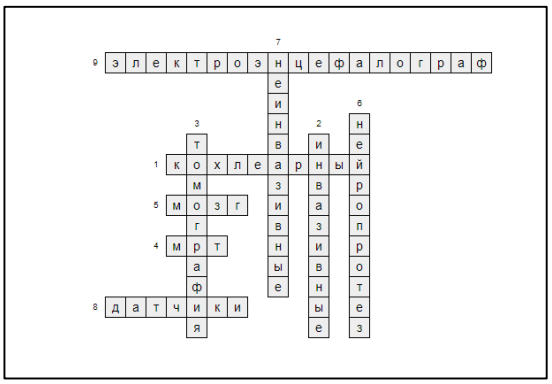

Рисунок 8. Пример составления кроссворда на сервисе Биоуроки.

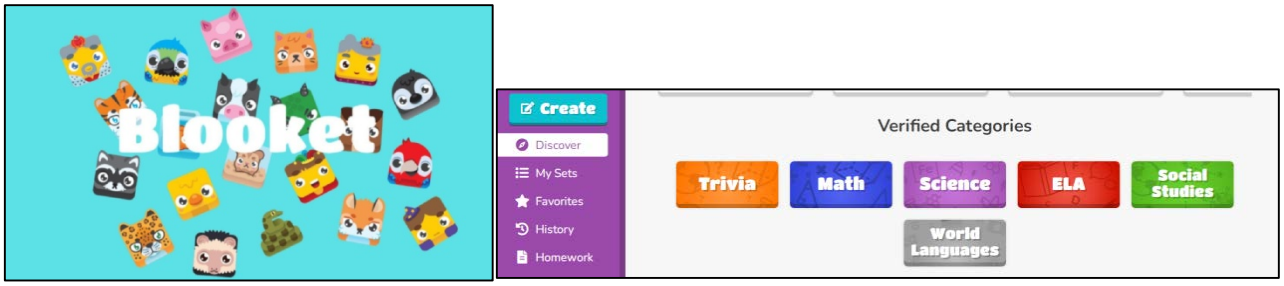
Blooket – это бесплатная онлайн-платформа, которая позволяет учителям создавать викторины, игры и другие обучающие материалы (Рисунок 9). Blooket может быть эффективно использован на уроках биологии для достижения следующих целей:

- Игровой формат: Blooket использует игровые элементы, такие как сбор персонажей (Blooklets), чтобы сделать процесс обучения более увлекательным.
- Визуализация: Blooket позволяет использовать изображения, видео и GIF-файлы, что помогает сделать изучение материала более наглядным.
- Интерактивность: Blooket позволяет учащимся не только отвечать на вопросы, но и создавать свои собственные игры, что способствует более глубокому изучению материала.
- Критическое и логическое мышление: Blooket позволяет учащимся анализировать информацию, делать выводы и решать проблемы.

Примеры использования Blooket на уроках биологии:

- Изучение анатомии человека: Создавать викторины, в которой учащиеся должны будут назвать части тела человека.
- Изучение животных: Создание игры "домино", в которой учащиеся должны будут соединить изображения животных с их названиями.
- Изучение растений: Создавать тесты на соответствие, в котором учащиеся должны будут соединить изображения растений с их характеристиками.
- Изучение экосистем: Создать игру "кто хочет стать миллионером", в которой учащиеся должны будут ответить на вопросы об экосистемах.

Blooket - это ценный инструмент, который может помочь учителям сделать уроки более интересными, эффективными и интерактивными (Рисунок 10).

Рисунки 9, 10. Использование онлайн – сервиса Blooket.

Использование Интернет игр в образовании – это перспективное направление, которое **имеет большой потенциал для улучшения качества обучения.** Компьютерные игры могут помочь ученикам развить следующие навыки [2, с.201]:

- Логическое мышление: Игры часто требуют от обучающихся анализировать информацию, делать выводы и решать проблемы.
- Творческое мышление: Игры могут стимулировать творческое мышление, позволяя ученикам придумывать новые идеи и решения.
- Коммуникация: Игры помогают ученикам развивать коммуникативные навыки, работая в командах и сотрудничая друг с другом.
- Информационная грамотность. Игры помогают ученикам научиться искать, оценивать и использовать информацию из различных источников.

Заключение

Интернет игры имеют большое значение в обучении биологии, но не должны заменять традиционные методы обучения. Игры должны использоваться как дополнение к другим методам, чтобы сделать процесс обучения более интересным, эффективным и инклюзивным.

Использование современных образовательных технологий обеспечивает гибкость в учебном процессе, повышает познавательный интерес обучающихся и помогает исправить недостатки в развитии, творческой деятельности. Благодаря внедрению в образовательный процесс современных технологий обучения дети с ограниченными возможностями имеют прекрасную возможность приобрести умения и навыки, необходимые для дальнейшей жизни, успешной адаптации в обществе и повышения уровня мотивации к обучению.

Обучение станет для детей радостным и увлекательным только тогда, когда они сами учатся проектировать, строить, исследовать, открывать, т. е. познавать мир в прямом смысле этого слова.

Список литературы:

1. Кларк Купчак «Учебные игры и симуляции: теория и практика », 2015. С. 170-210.
2. Сартан М. Верхом на драконе или что развивают компьютерные игры // Школьный психолог. 1999. С. 38 -50.
3. Адаменко, В. Н. Основы информационных технологий, 1999. С. 104 – 139.
4. Н. Д. Гальскова Н. И. Гез ТЕОРИЯ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ Лингводидактика и методика, 2009. С. 114 – 125.
5. Яблоков К.В. «Исторические компьютерные игры как способ моделирования исторической информации», 2007. С. 250 – 260.

ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Избасарова Римма Шаймерденовна,
к.п.н., и.о.проф
Ибдимин Зейнеп Дильшатқызы,
магистрант 1 курса по специальности «7М01513 Биология»,
Кафедра биологии, КазНПУ имени Абая

Аннотация. В статье рассматривается применение проблемного обучения на уроках биологии. Проблемное обучение позволяет повысить интерес учащихся к предмету, развивать их логическое мышление, творческие способности и умение самостоятельно добывать знания. В статье также рассматриваются следующие этапы проблемного обучения: осознание общей проблемной ситуации, анализ проблемной ситуации, формулировку конкретной проблемы, решение проблемы, проверку правильности решения. проблемное обучение является эффективным методом обучения биологии. Оно позволяет повысить интерес учащихся к предмету, развивать их познавательные способности и формировать у них навыки самостоятельной работы. Проблемное обучение требует от учителя тщательной подготовки. Учитель должен заранее продумать проблемную ситуацию, которую он будет предлагать учащимся. Он также должен быть готов помочь учащимся в случае возникновения затруднений.

Ключевые слова: проблемное обучение, биология, интерес учащихся, познавательные способности, самостоятельная работа.

Аннотация. Мақалада биология сабақтарында проблемалық оқытуды қолдану қарастырылады. Проблемалық оқыту оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, олардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және өз бетінше білім алу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Мақалада проблемалық оқытудың келесі кезеңдері қарастырылады: жалпы проблемалық жағдайды түсіну, проблемалық жағдайды талдау, нақты мәселені тұжырымдау, мәселені шешу, шешімнің дұрыстығын тексеру. проблемалық оқыту биологияны оқытудың тиімді әдісі болып табылады. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, олардың танымдық қабілеттерін дамытуға және өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Проблемалық оқыту мұғалімнен мұқият дайындықты талап етеді. Мұғалім оқушыларға ұсынатын проблемалық жағдайды алдын-ала ойластыруы керек. Ол сондай-ақ қиындық туындаған жағдайда оқушыларға көмектесуге дайын болуы керек.

Abstract. The article discusses the application of problem-based learning in biology lessons. Problem-based learning allows students to increase their interest in the subject, develop their logical thinking, creativity and the ability to independently acquire knowledge. The article also discusses the following stages of problem-based learning: awareness of the general problem situation, analysis of the problem situation, formulation of a specific problem, problem solving, verification of the correctness of the solution. Problem-based learning is an effective method of teaching biology. It allows students to increase their interest in the subject, develop their cognitive abilities and develop their independent work skills. Problem-based learning requires careful preparation from the teacher. The teacher should think in advance about the problematic situation that he will offer to the students. He should also be ready to help students in case of difficulties.

В век стремительного развития науки и техники образование сталкивается с вызовом – подготовить школьников к жизни в динамично меняющемся мире. Осуществить это невозможно без использования инновационных методик обучения, способных стимулировать познавательную активность, креативность и критическое мышление учеников.

Одним из таких инновационных подходов является проблемное обучение. Проблемное обучение – это метод в обучении, который позволяет учащимся изучать предмет, знакомя их с множеством проблем и предлагая им построить свое понимание предмета через эти проблемы. Такое обучение может быть очень эффективным на уроках биологии, поскольку учащиеся пытаются решать задачи и проблемы разными способами, стимулируя свой ум [1].

М.И. Махмутов предложил оригинальную системную концепцию проблемного обучения, разработал его методологическую базу, а также структурно-функциональную модель учебного процесса, обеспечивающую формирование навыков и умений самостоятельной деятельности учащихся, развитие их логического, рационального, критического и творческого мышления и познавательных способностей [2].

Проблемное обучение направлено на стимулирование самостоятельного поиска новых знаний и методов деятельности у обучаемых. Этот метод предполагает пошаговое и целенаправленное представление перед учащимися познавательных задач. Решая эти задачи под руководством педагога, обучающиеся активно осваивают новые знания. Таким образом, проблемное обучение способствует развитию особого типа мышления, убеждения, обеспечивает глубокое изучение информации и стимулирует ее творческое применение в практической деятельности. Кроме того, этот метод способствует формированию мотивации к успеху и развитию мыслительных способностей обучающихся [3].

Проблемное обучение в меньшей мере чем другие типы обучения применимо при формировании практических умений и навыков; оно требует больших затрат времени для усвоения одного и того же объема знаний по сравнению с другими типами обучения.

Следовательно, объяснительно-иллюстративное обучение не способствует эффективному развитию мыслительных способностей обучающихся, так как оно основано на принципах репродуктивного мышления, а не на творческой активности.

Несмотря на отмеченные недостатки, в настоящее время проблемное обучение считается наиболее перспективным методом. Это обусловлено тем, что с развитием структуры рыночных отношений общества все больше переходят от режима режима, преобладавшего в советский период, к режиму развития. Основным двигателем любого развития является преодоление существующих противоречий. Этот процесс всегда требует определенных навыков, называемых в психологии рефлексивными способностями. Они включают в себя умение адекватно оценивать ситуацию, конкретные меры и планировать действия по их преодолению. Эти навыки являются необычными для современных специалистов и не могут быть переданы простыми лекциями. Они «выращиваются». Значит, учебный процесс нужно организовать таким образом, чтобы «выращивать» эти способности у будущих специалистов. Следовательно, учебный процесс должен моделировать процесс возникновения и преодоления противоречий, но на учебном содержании. Этим требованиям, по нашему мнению, в наибольшей степени соответствует сегодня проблемное обучение. Идеи проблемного обучения получили реализацию в системах развивающего обучения.

Проблемное обучение представляет собой метод, который активно вовлекает студентов в процесс обучения, предоставляя им реальные или вымышленные задачи для решения. Этот подход имеет несколько преимуществ по сравнению с традиционными методами обучения.

Во-первых, проблемное обучение способствует развитию критического мышления у студентов. Когда они сталкиваются с проблемой, которую им нужно решить, они вынуждены анализировать информацию, искать различные точки зрения и вырабатывать собственные решения. Этот процесс учит студентов принимать информированные решения на основе фактов, а не просто запоминать информацию из учебника.

Во-вторых, проблемное обучение способствует развитию самостоятельности учащихся. Вместо того чтобы просто прислушиваться к лекциям или запоминать факты, учащиеся активно вовлекаются в учебный процесс, исследуя тему самостоятельно и придумывая методы её решения. Это способствует формированию у них уверенности в своих способностях и умению эффективно решать сложные задачи.

Более того, проблемное обучение способствует заинтересованности учеников в учебном процессе. По мере того как они решают реальные проблемы, они осознают, как их знания могут быть применены на практике, что делает обучение более увлекательным и значимым для них. Это способствует более глубокому усвоению материала и поддержанию их внимания на уроке.

Также, проблемное обучение способствует формированию учеников навыков сотрудничества и коммуникации. При работе над задачами в группе они вынуждены обсуждать различные идеи, учитывать точки зрения своих товарищей и достигать совместного решения. Этот процесс помогает им освоить навыки эффективного сотрудничества и успешного взаимодействия с окружающими.

Наконец, проблемное обучение подготавливает учеников к реальным жизненным ситуациям, где им придется сталкиваться с неизвестными проблемами и искать способы их решения. Это развивает у них навыки адаптации и уверенности в собственных силах, которые будут полезны им в любой сфере жизни [4].

Для создания сложной ситуации требуется установить перед учеником определённое практическое или теоретическое задание, при решении которого ему потребуется усвоить новые знания или навыки. Важно обеспечить выполнение этого задания при определённых условиях:

- Задача зависит от знаний и навыков учащегося.
- Неизвестное, которое требуется раскрыть, представляет собой общую закономерность, способ действия или условия, необходимые для выполнения задачи.
- Выполнение проблемной задачи должно вызвать у учащегося потребность в усвоении новых знаний.
- Предлагаемая ученику проблемная задача должна соответствовать его интеллектуальным способностям.
- Проблемная задача должна быть представлена перед объяснением учебного материала, который нужно освоить.

В качестве проблемных заданий могут служить: а) учебные задачи; б) вопросы; в) практические задания и т.п.

В процессе обучения выделяются четыре уровня сложности:

1. Учитель предлагает проблему и самостоятельно ее решает, взаимодействуя с учениками при активном обсуждении.

2. Учитель предлагает задачу, а ученики, работая самостоятельно или под его руководством, находят решение. В этом случае учитель направляет ученика на поиск путей решения, открывая пространство для самостоятельных размышлений (частично-поисковый метод).

3. Ученик формулирует проблему, а преподаватель помогает ее решить, способствуя развитию у ученика навыка самостоятельного постановки вопросов.

4. Ученик самостоятельно выдвигает и решает проблему, при этом учитель даже не указывает на нее. Ученик должен самостоятельно обнаружить проблему, сформулировать ее и исследовать возможные пути и методы решения.

В итоге воспитывается способность самостоятельно увидеть проблему, самостоятельно анализировать проблемную ситуацию, самостоятельно находить правильный ответ.

Третий и четвертый уровни – это исследовательский метод.

Если учитель чувствует, что при выполнении того или иного задания учащиеся испытывают затруднения, то он может ввести дополнительную информацию, снизить тем самым степень проблемности и перевести учащихся на более низкий уровень проблемно-эвристического обучения.

В проблемном обучении учитель подобен опытному дирижеру, организующему этот исследовательский поиск. В одном случае учитель может сам с помощью учащихся вести этот поиск. Поставив проблему, он вскрывает путь ее решения, рассуждает вместе с учениками, высказывает предположения, обсуждает их вместе с учениками, опровергает возражения, доказывает истинность. Иначе говоря, учитель демонстрирует учащимся путь научного

мышления, заставляет учеников следить за диалектическим движением мысли к истине, делает их как бы соучастниками научного поиска [5].

Проблемное обучение может быть использовано на уроках биологии на всех этапах изучения материала. Оно может применяться для объяснения нового материала, закрепления знаний, развития умений и навыков, проверки знаний.

На уроке биологии в 8 классе учитель может привести противоречивые факты и научные теории. Например, в контексте темы "Форменные элементы крови" можно обсудить следующие данные: Все клетки живого организма нуждаются в питательных веществах и кислороде. Кислород поступает в кровь через органы дыхания и достигает каждой клетки. Однако потребность организма в кислороде неодинакова. В состоянии покоя человек потребляет около 10-12 литров кислорода за час, а во время интенсивной деятельности - от 60 до 100 литров. Учитывая, что 5 литров воды может растворить около 0,1 литра кислорода, а состав крови включает в себя 90% воды, выходит, что в этом объеме крови может раствориться примерно 0,1 литра кислорода. Однако здесь возникает противоречие: минимальное потребление кислорода на порядок превышает количество кислорода, которое может быть растворено в крови. Таким образом, стоит рассмотреть, каким образом организм обеспечивается необходимым количеством кислорода в условиях такого противоречия.

При обсуждении нового материала учитель предоставляет лишь частичную информацию, не полностью формулирует основную мысль и не приводит примеров или фактов, которые бы подтверждали эту основную мысль. Он также не заканчивает формулирование основной мысли, оставляя это на усмотрение учащихся в процессе поиска ответа на проблемный вопрос. Например, при изучении влияния человеческой деятельности на экосистему, учитель мог бы задать вопрос: Как неэффективное использование азотных и фосфорных удобрений на сельскохозяйственных угодьях, расположенных рядом с водоёмом, может отразиться на жителях пресноводного водоёма? Ученики, решая эту проблему, могли бы высказать предположение о возможных нарушениях в природных сообществах из-за неразмышленных действий человека, сделать вывод о необходимости предвидеть последствия такой деятельности и принимать меры для предотвращения нежелательных последствий. В процессе поиска ответов на подобные вопросы учащиеся учатся определять причинно-следственные связи между фактами и явлениями, выдвигать гипотезы на основе ограниченной информации и делать предположения.

Учитель сталкивает разные мнения своих учеников, а не предлагает детям чьи-то чужие точки зрения.

При изучении темы "Бактерии" в 7 классе возникает вопрос: "Бактерии гниения играют ключевую роль в разложении останков животных и растений. Но все ли останки подвергаются действию этих бактерий?" Ученики склонны отвечать утвердительно, указывая на широкое распространение бактерий в окружающей среде. Однако объяснение учителя показывает, что в очень сухих условиях, таких как песчаные пустыни, останки животных могут сохраняться длительное время. Почему это происходит? Основной причиной является отсутствие влаги, необходимой для развития бактерий гниения. Поэтому останки животных в сухом, раскаленном песке пустынь не подвергаются разложению, а скорее высыхают.

В качестве «яркого пятна могут быть использованы сказки, легенды, фрагменты из художественной литературы, случаи из истории науки, из повседневной жизни. Например: на уроке биологии в 8 классе на тему «Иммунитет» можно использовать исторические факты: «Илья Ильич Мечников сидел один за своим микроскопом и наблюдал жизнь подвижных клеток в теле прозрачных личинок морской звезды. Под микроскопом видно, как собираются клетки вокруг занозы, у них вытягиваются ложноножки, охватывают непрошеных гостей, и вскоре те оказываются внутри клетки, как бы пожираются ею. Мечников так и назвал эти клетки - фагоцитами, что значит клетки – пожиратели. Он обнаружил фагоциты у самых разных животных - у червей, лягушек, кроликов и, конечно, у человека. Вот он вводит в ткани лягушки возбудителей сибирской язвы. К месту введения микробов стекаются фагоциты, каждый захватывает одну, две, десяток бактерий. Клетки пожирают эти бациллы,

переваривают их. В то же время в 80-е гг. 19 века ученые Германии по-иному расшифровали механизм иммунитета. Пауль Эрлих считал, что микробы, оказавшиеся в организме, уничтожаются вовсе не клетками, а специальными веществами, находящимися в крови. Эта теория получила название жидкостной, гуморальной. И начался спор, дискуссия, которая длилась 15 лет. Кто же оказался прав? Как объясняет современная наука образование иммунитета?

Проблемное обучение на уроках биологии демонстрирует большую эффективность, когда проблемы ориентированы на конкретного ученика и учтены его собственный жизненный опыт, такие как взаимоотношения в семье, личные интересы и подростковые проблемы. Опыт также указывает на то, что увлекательность и интерес к таким проблемам могут быть усилены не только приближением к реальным жизненным ситуациям, но и через представление новых и неожиданных аспектов информации.

Проблемное обучение учит школьников навыкам самостоятельного поиска знаний. В нашем информационном обществе основным активом становится умение собирать информацию, которая является ключевым и ценным ресурсом в будущей рыночной экономике. Другими словами, проблемное обучение отражает сущность изменений в образовании, переходящих от "образования на всю жизнь" к "образованию на протяжении всей жизни". Проблемное обучение вносит в образовательный процесс новые приемы, оживляет и активизирует их, избавляет от наиболее цепких и живучих сорняков формализма в обучении, исключает бездумное заучивание и пересказ "книжных" знаний, внедряет активное мышление, творческую самостоятельность в процесс познания мира.

Подход проблемного обучения отличается от традиционного тем, что он ставит ученика в ситуацию, где необходимо активно и интенсивно применять свой ум и интеллектуальные способности для решения задачи и выработки теоретических выводов

Поэтому проблемное обучение на уроках биологии дополняет традиционные методы иллюстративно-объяснительного обучения. Одновременно оно способствует изменению старых стереотипов пассивного обучения, поощряя учащихся к активному мышлению и совместному поиску ответов на сложные жизненные вопросы в сотрудничестве с учителем.

Список литературы:

1. Hmelo-Silver, C. E. & Barrows, H. S. (2006). Goals and strategies of a problem-based learning facilitator. Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning, 1. 21–39.

2. Махмутов М.И. Проблемное обучение. М., 1975. - 175 с

3. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. М., 1986. - 835 с.

4. Ильина Е. В. Проблемное обучение: теория, практика, технологии: учебное пособие для студентов педагогических вузов // М.: Академия, 2019.

5. Виноградова, Е. В. (2022). Проблемное обучение: уровни проблемности и их реализация в педагогической практике: монография. М.: МПГУ. - 200 с.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРНОГО СОДЕРЖАНИЯ ВРАЧЕБНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА

Миралеева Алуа Исламчаевна,
к.м.н., руководитель
Книсарина Малика Максатовна,
PhD, доцент
Неталина Гульнур Карымсаковна,
магистр педагогики и психологии
Кафедра психологии, ЗКМУ имени МаратаОспанова

Аннотация. Мақалада медицина университеттің бірінші курс студенттері арасында "құзыреттілік" және "құзыреті" ұғымдарының құрылымдық мазмұнының анықтамалары қарастырылады. Дәрігердің құзыреттілігі кәсіби шеберлік, коммуникативті, цифрлық құзыреттілік, командада жұмыс істей білу және өмір бойы білім алу сияқты белгілі бір құзыреттер жиынтығын қамтуы керек. Барлық факторлардың жиынтығы ғана табысты кәсіби қызмет пен гүлденген өмірге әкеледі.
Түйін сөздер: құзыреттілік, құзыреті, кәсібилік, қарым-қатынас, салауаттылық және тұжырым.

Аннотация. В статье рассматривается определения структурного содержания понятий «компетентность», «компетенция» среди обучающихся первого курса медицинского университета. Компетентность врача должна включать в себя определенный набор компетенций, таких как профессионализм, коммуникативная, цифровая компетенции, умение работать в команде и обучение на протяжении всей жизни. Только сочетание всех факторов ведет к успешной профессиональной деятельности и благополучной жизни.
Ключевые слова: компетентность, компетенции, профессионализм, коммуникация, благополучие.

Abstract. The article examines the definitions of the structural content of the concepts of "competence", "competence" among first-year students of the medical university. The competence of a doctor should include a certain set of competencies, such as professionalism, communication, digital competencies, teamwork skills and lifelong learning. Only a combination of all factors leads to successful professional activity and a prosperous life.
Key words: competence, competence, professionalism, communication, well-being.

Введение

В настоящее время к выпускнику медицинского ВУЗа предъявляются требования не только иметь набор знаний умений и навыков, относящихся непосредственно к медицинской деятельности, но быть обладателем личностных и социальных компетенций, позволяющих ему быть успешным, конкурентоспособным и благополучным.

Основная часть

Компетенции – это наблюдаемые и измеримые атрибуты профессионала, которые требуют сочетания знаний, навыков и установок для выполнения конкретного действия.

Компетентность определяется как «продемонстрированные человеком знания, навыки и установки (способности), выполненные в соответствии с определенным стандартом» [1, с.320]. В медицинских учреждениях компетентность означает способность врача оказывать медицинскую помощь и/или другие профессиональные услуги в соответствии со стандартами практики, установленными представителями профессии, и ожиданиями общества. Под ожиданиями общества подразумеваются определенные ожидания государства, медицинских чиновников, коллег и пациентов. Эти ожидания разных участников медицинской деятельности всегда

различны в силу разных мотиваций, но внешне не противоречивы. В последние десятилетия ожиданиям пациента уделяется все больше внимания [2, с.184].

В литературе встречаются различные классификации компетенций врача. Так, Bruce CA выделил шесть важных компетенций врача. Они состоят из «(1) ухода за пациентом, (2) медицинские знания, (3) обучение и совершенствование на основе практики, (4) навыки межличностного общения, (5) профессионализм и (6) системная практика» [3, сс.359-360]. Без этих навыков ни один человек не может быть сертифицирован как безопасный и компетентный практикующий врач.

Воробьев К.П. определяет компетентность врача как «уровень профессиональных знаний и навыков, которые проецируются в клиническую практику через нравственные характеристики врача с учетом соблюдения этических и законодательных предписаний, при наличии качественных коммуникативных навыков» [4, с.134].

Говоря о компетенциях врача, компетентности на занятиях по коммуникативным навыкам для лучшего усвоения понятий компетентность мы предлагаем компетенции врача-специалиста разделить на три группы: ключевые или профессиональные компетенции (hard skills), цифровые (digital skills) и компетенции "мягких навыков". (soft skills). В свою очередь, в мягкие навыки включаем коммуникативную компетентность, умение работать в команде и обучение на протяжении всей жизни. Таким образом мы выделяем следующие виды компетенций:

1. Профессионализм. Оксфордский словарь английского языка предлагает следующее определение профессионализма: «деятельность, основной элемент которой основан на овладении сложным объемом знаний и навыков» [5, с. 780]. Профессионализм врача подразумевает идентификацию, описание и реализацию базовых знаний, умений и навыков необходимых для медицинской практики. Это клинические компетенции, включающие в себя сбор анамнеза, физикальный осмотр, проведение исследований, интерпретацию лабораторных данных и инструментальных методов исследования, постановку диагноза, планирование и проведение лечения.

2. Обучение на протяжении всей жизни. Медицина - это профессия, требующая обучения и развития на протяжении всей жизни, поэтому врачи, которые постоянно ищут новые знания, навыки и опыт, в конечном итоге добиваются успеха, становясь специалистами в своих областях. Они также получают возможность работать в сфере медицинского управления, преподавания или других смежных профессиях. Врач, хорошо владеющий знаниями о последних медицинских разработках и достижениях, способен находить новые решения сложных медицинских случаев. Врачам необходимо быть в курсе последних медицинских публикаций, количество которых растет в геометрической прогрессии, знать принципы доказательной медицины, позволяющие отбирать только результаты качественных исследований, поскольку решения некоторых наиболее сложных проблем часто лежат за пределами учебников, которые быстро устаревают. Для любого человека обучение происходит не только через образование, но и из повседневного жизненного опыта. Обучение на протяжении всей жизни является неотъемлемой частью жизни каждого врача. Это делает их более квалифицированным, помогая находить решения сложных проблем на разных этапах их карьеры и улучшая профессиональную компетентность. Сюда же можно отнести умение брать на себя ответственность, анализировать свои действия и эмоциональные состояния, способность к саморегуляции, потребность и стремление к саморазвитию

3. Цифровая компетенция. Для определения цифровых компетенций медицинских специалистов или компетенций в области цифрового здравоохранения используют разные термины. Наиболее приемлемым является грамотность в области электронного здравоохранения, «способность использовать информацию, полученную из электронного источника, для решения проблемы со здоровьем» [6, с. 9]. Умение пользоваться компьютером, работать с разными электронными программами, «способность использовать информационные и коммуникационные технологии для поиска, оценки, создания и передачи информации» [7, с. 84], критичность к самому себе и к потоку информации, в том числе рекламной.

4. Коммуникативная компетенция. Коммуникативная компетенция включает в себя умение врача слушать и слышать, с помощью активного слушания идентифицировать потребности, идеи, ожидания пациента, умение вести беседу с пациентом и его родственниками, способность

мотивировать пациента к лечению, соблюдение прав пациентов, умение правильно донести информацию, совместное с пациентом принятие решений, сообщение печальных новостей, решение конфликтных ситуаций. Вежливость, тактичность, пациенториентированный подход врача в выяснении анамнеза и особенностей течения заболевания позволяют построить доверительные отношения с пациентом. Такое поведение врача улучшает диагностику, а исследования доказывают, что хорошие коммуникативные навыки и эмпатия способствуют повышению комплаенса со стороны пациента, уменьшают количество жалоб и повышает удовлетворенность пациента качеством медицинской помощи.

5. Работа в команде. Умение работать в команде становится одним из обязательных компонентов компетентности медицинского специалиста в условиях современной интегрированной модели медицинской деятельности. Как сотрудники, врачи должны эффективно работать в партнерстве с коллегами в составе медицинской команды для достижения оптимального ухода за пациентами [8, с. 528-530], а так же принимать участие в обсуждении роли команды в обеспечении безопасности пациентов проявлять лидерские качества, необходимые для руководства коллективом. Сюда же относятся уважение к коллегам и способность к открытому обсуждению с ними спорных случаев, умение передавать опыт менее опытным сотрудникам, взаимозаменять друг друга на рабочем месте.

В рамках нашего исследования «Оценка социально-психологических возможностей интенсивного роста благополучия обучающейся молодежи в Западном Казахстане», ИРН AP19678139, реализуемого на кафедре психологии Западно-Казахстанского медицинского университета имени Марата Оспанова с 2023 года, компетентность специалиста рассматривается как один из важных факторов повышения благополучия личности, поскольку возможность самореализации современному человеку дает ему чувство счастья и гармонии с самим собой. Поэтому нашим обучающимся необходимо знать значение и структурные компоненты всех видов компетентностей и компетенций уже на стадии их профессионального становления в условиях университета.

Цель. Определение структурного содержания понятий «компетентность», «компетенция» среди обучающихся первого курса медицинского университета.

Задачи. 1) уточнение основных понятий «компетентность», «компетенция», «профессионализм» 2) выделение личностных и профессиональных качеств «идеального» врача практическим методом.

Материалы и методы исследования

На первом занятии по коммуникативным навыкам студентам дается индивидуальное задание – создать список из 10 качеств «идеального врача» и «плохого врача». После этого студенты объединяются в пары, обсуждая эти качества, а затем в группы по 4 человека. Далее группы составляют свой список качеств «идеального врача». После этого преподаватель дает информацию о понятиях «компетентность», «компетенция». На основе полученной информации студенты классифицируют список качеств по компетенциям.

Нами были проанализированы ответы 124 студентов первого курса. Распределение качеств «идеального врача» по компетенциям выглядит следующим образом.

I.Профессионализм.

1.Хороший врач должен быть прежде всего хорошим, честным, добрым, дисциплинированным, терпеливым, скромным, услужливым и щедрым человеком.

2. Хороший врач должен работать не только ради денег.

3. Хороший врач не должен делать различий между религиями или испытывать чувство расовых различий.

4. Хороший врач должен быть лоялен к своей профессии.

5. Хороший врач должен ставить свою работу на первое место.

6. Хороший врач должен стараться всегда быть доступным в своей профессии.

7. Хорошие врачи работают на благо общества, а не только за деньги.

8. Хороший врач должен выполнять свою работу честно и всегда должен сохранять присутствие духа.

9. Врач должен уметь ясно мыслить во время оказания неотложной помощи.

10. Хороший врач всегда предоставляет команде наилучшую информацию, чтобы они могли наилучшим образом лечить пациентов.

11. Врач всегда должен проявлять личный энтузиазм.

12. Хороший врач не должен делать различий между богатыми и бедными людьми.

13. Хорошие врачи должны интересоваться болезнями своих пациентов.

14. Хорошие врачи организованы и работают постоянно.

15. Хорошие врачи всегда помогают людям, нуждающимся в медицинской помощи.

16. Хорошие врачи всегда готовы оказать неотложную медицинскую помощь.

17. Хорошие врачи должны обладать хорошими знаниями о человеческом организме и своей области.

18. Хорошие врачи должны верить в равенство.

19. Хороший врач всегда старается спасти своего пациента и никогда не сдается.

20. Хорошие врачи должны обладать отличными знаниями о своей профессии.

21. Хороший врач никогда не допускает дискриминации по марке автомобиля, обеспеченности пациента или чего-либо еще.

22. Хороший врач никогда не идет на компромисс с качеством лекарств.

23. Хороший врач должен помогать людям без каких-либо колебаний.

22. Должен пропагандировать здоровый образ жизни.

23. Хороший врач сам должен быть здоровым.

24. Хороший врач помогает своим пациентам чувствовать себя в безопасности.

25. Они должен сделать себя достойным этой драгоценной работы.

26. Следует восхвалять свою профессию, как человек восхваляет бога.

II. Обучение на протяжении всей жизни.

1. Хороший врач должен хорошо учиться.

2. Хороший врач будет стараться узнавать что-то новое на протяжении всей своей жизни.

3. Хороший врач хорошо разбирается в области медицины.

4. Хороший врач должен обладать способностью к обучению.

5. Хороший врач должен быть увлечен изучением человеческого организма.

6. Хороший врач, если чего-то не знает, никогда не должен стесняться узнавать новое.

7. Хороший врач должен быть в курсе новых достижений в своей профессии.

III.Цифровая компетенция.

1. Хорошему врачу всегда интересно осваивать новые цифровые навыки.

2. Хорошим врачам должны быть интересны новые медицинские технологии.

3. Хороший врач должен хорошо разбираться в новых гаджетах и цифровом оборудовании.

4. Хороший врач всегда должен стремиться к освоению цифровых методы лечения.

IV. Коммуникативная компетенция.

1. Хороший врач должен обладать хорошими коммуникативными навыками.

2. Хороший врач должен уметь слушать.

3. Хороший врач должен проявлять чуткость к своему пациенту.

4. Хороший врач никогда не должен раскрывать секреты своих пациентов.

5. Хороший врач должен быть вежлив со всеми.

6. Хороший врач будет очень внимательным ко всему, что вы скажете.

7. Хороший врач будет добрым и живым.

8. Хороший врач никогда не будет делать различий между кастами и религиями.

9. Хороший врач будет относиться к своему пациенту как к своей семье.

10. Хорошие врачи доброжелательны, заинтересованы и вовлечены в процесс, и они найдут время, чтобы вы чувствовали себя комфортно.

11. Хороший врач спокойно и внимательно выслушивает своих пациентов.

12. Хороший врач объясняет пациенту все возможные варианты лечения, чтобы пациент мог сам выбрать вариант, который подходит ему лучше всего.

13. Хороший врач должен обладать хорошими навыками организации, которые помогают ему взаимодействовать с пациентами и другими лицами, работающими в области медицины.

14. Хороший врач всегда стремится интерпретировать язык пациента, будь то активный или пассивный.

15. Хороший врач очень добр к персоналу больницы и пациенту.
16. Хороший врач чувствует боль пациента.
17. Хороший врач очень добр и нежен с пациентом.
18. Уважение ко всем пациентам должно быть его приоритетом.
19. У него должно быть хорошее сострадание, которое позволяет ему обеспечивать надлежащее поведение и помогать пациентам справляться с их медицинскими проблемами.
20. Должен проявлять эмпатию по отношению к своим пациентам.
21. Хороший врач соблюдает этические нормы.

V. Командная работа
1. Хорошие врачи верят в командную работу.
2. Хорошие врачи живут для людей.
3. Хорошие врачи не работают вопреки каким-либо правилам правительства.
4. Хорошие врачи следуют протоколам.
5. Хорошие врачи всегда любопытны и готовы сотрудничать.
6. Хорошие врачи совместно организуют бесплатные медицинские лагеря для нуждающихся людей.
7. Хорошие врачи составляют хорошую команду.
8. Хорошие врачи - хорошие лидеры.
9. У хороших врачей есть правильный план, когда они на работе.
10. Хороший врач в случае сомнений должен получать информацию от других людей, чтобы направлять пациентов к специалистам, то есть его эго не должно вставать у него на пути.

Таким образом, определяя модель «идеального врача», студенты первого курса назвали 68 качеств, из которых 38% отводится профессионализму (26 качеств), 31 %- коммуникативным навыкам (21), 15% -умению работы в команде (10), 10%- умению учиться на протяжении всей жизни (7) и 6% цифровой компетенции (4).

Заключение

Опрос и дальнейшее обсуждение со студентами первого курса понятий «компетентность», «компетенция» показали, что образ «идеального врача» включает в себя как профессиональные качества, так и личностные качества. Будущие врачи воспринимают компетентность и компетенции, как возможность проявить свои личностные и профессиональные качества, идеи и творческий потенциал, что в целом позволит им быть не только успешными, но благополучными в современном мире.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP19678139).

Список литературы:

1. Wood LEP, O'Donnell E. Assessment of competence and performance at interview // *BMJ* 2000; 320S2.
2. Whitcomb, Michael E. Competency-based graduate medical education. Of course!! but how should competency be assessed? // *Acad Med* 2005; 77:359-60.
3. Bruce CA. Pathology graduate medical education (overview from 1926 to 2005) // *Human Pathol* 2006; 37,p.p.923-8
4. К. П. Воробьев, Доказательная медицина и компетентность врача // Український медичний часопис. – 2013 № , с.с. 134-140.
5. The Oxford English Dictionary / eds J. Simpson, E. Weiner. Second Edition. Clarendon Press, 1989. 728 p.
6. Norman C. D., Skinner H. A. Ehealth Literacy: Essential Skills for Consumer Health in a Networked World// J Med Internet Res., 2006;16(8(2)): e9
7. Гурцкой Л.Д., Смирнова Е.К., Зудин А.Б.Цифровые компетенции медицинских работников: подходы к определению и сущность понятия // Бюллетень Национального научно-исследовательского института общественного здоровья имени Н. А. Семашко, Общественное здоровье и организация здравоохранения, 2023. № 2, с.с.83-89
8. Tanwir Khaliq Competencies Required in a Specialist Doctor in Pakistani Context // Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan 2015, Vol. 25 (7): 528-530

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Казахбаева Гульнур Искакбековна,
PhD докторант 1 курса ОП
«Социальная педагогика»
Нургалиева Долорес Абилдаевна,
к.п.н., ст., преподаватель,
Кафедра педагогики и
образовательного менеджмента,
КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. Аталған мақалада қоғамның жаһандануы жағдайында заманауи жастардың және өскелең ұрпақтың психологиялық денсаулығы тұрғысынан мәселе көтеріледі. Психологиялық денсаулық мәселесі көрнекті ғалым психологтардың, педагогтардың, әлеуметтік педагогтардың еңбектерінде қарастырылған қазіргі заманғы ғылымның неғұрлым күрделі проблемаларының бірі болып саналады. Жеке тұлғаның психикалық және психологиялық денсаулығы ұғымдары жан-жақты қарастырылған, олардың әрқайсысының мазмұнын түсінудің әртүрлі тұғырлары сипатталады. Психологиялық денсаулық мәселесі бойынша онтогенездің әртүрлі жас кезеңдеріне қысқаша шолу жасалынған: балалар, жасөспірімдер, жастар. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде заманауи жастардың және өскелең ұрпақтың психологиялық денсаулығына әсер ететін әлеуметтік-психологиялық факторлар айқындалған. Заманауи жастардың психологиялық денсаулығын қалыптастыру жағдайлары, тетіктері мен факторлары талданды.

Түйін сөздер: психологиялық денсаулық, психикалық денсаулық, әл-ауқат, қалыптастыру, жастар, жасөспірімдер, балалар, жеке тұлға, денсаулықты сақтау.

Аннотация. В данной статье поднимается вопрос психологического здоровья современной молодежи и подростающего поколения в том числе в условиях глобализации общества. Проблема психологического здоровья считается одной из наиболее сложных проблем современной науки, рассматриваемых в трудах выдающихся ученых психологов, педагогов, социальных педагогов. Раскрываются понятия психического и психологического здоровья личности, описываются различные подходы к пониманию их содержания. Представлен краткий обзор по проблеме психологического здоровья на разных возрастных этапах онтогенеза: дети, подростки, молодежь. Обозначены социально-психологические факторы, влияющие на психологическое здоровье современной молодежи и подрастающего поколения на современном этапе развития общества. Проанализированы условия, механизмы и факторы формирования психологического здоровья современной молодежи.

Ключевые слова: психологическое здоровье, психическое здоровье, благополучие, формирование, молодежь, подростки, дети, личность, сохранение здоровья.

Abstract. This article raises the issue of the psychological health of modern youth and the teenage generation, including in the context of a globalized society. The problem of psychological health is considered one of the most difficult problems of modern science, considered in the works of outstanding scientists, psychologists, educators, and social educators. The concepts of mental and psychological health of the individual are revealed, various approaches to understanding their content are described. A brief overview of the problem of psychological health at different age stages of ontogenesis is presented: children, adolescents, youth. The socio-psychological factors influencing the psychological health of modern youth and the younger generation at the present stage of society development are outlined. The conditions, mechanisms and factors of formation of psychological health of modern youth are analyzed.

Key words: psychological health, mental health, well-being, formation, youth, adolescents, children, personality, health preservation.

Стремительные социально-экономические перемены, нарастание темпов и требований современной жизни ведут к усилению информационной и психологической агрессивности среды, снижению стрессоустойчивости в обществе, что особенно остро появляется на пике экономических и социальных перемен, характерных для современной эпохи. В то же время, внедрение новых образовательных стандартов, методик и содержание обучения на всех его уровнях требует приложения максимальных усилий, что соответственно увеличивает психо-эмоциональные нагрузки, как на преподавателей, так и на учеников.

Проблема психологического здоровья детей становится одной из самых актуальных на современном этапе развития общества. Состояние психического здоровья подрастающего поколения имеет важное значение для обеспечения и поддержания устойчивого развития общества, так давно установлено, что наличие детей и подростков с признаками психических расстройств ведет к дестабилизации ситуации в целом в обществе. Расстройства поведения, аддиктивные проявления ведут к усилению асоциальныммм форм поведения среди молодежи, что негативно отражается в целом в обществе.

Задача взрослых – педагогов, психологов, социальных педагогов, родителей – помочь ребёнку в соответствии с его возрастом овладеть средствами самопонимания, самопринятия и саморазвития в контексте гуманистического взаимодействия с окружающими его людьми и в условиях культурных, социальных, политических, экономических и экологических реальностей окружающего мира.

В конце XX – начале XXI века появились различия между понятиями «психическое» и «психологическое» здоровье. И.В. Дубровина, вводя понятие «психологическое здоровье», отметила разницу между психическим и психологическим здоровьем. Психическое здоровье, по сути, имеет отношение к отдельным психическим процессам и механизмам, а психологическое здоровье характеризует личность в целом и находится в естественной связи с проявлением человеческого духа [1]. Если психическое здоровье связано с развитием психики, с развитием того, что дала человеку природа, то психологическое здоровье связано с развитием личности, воспитанием человека как субъекта деятельности и жизни в определенных социальных условиях.

Рассматривая проблему психологического здоровья ребёнка, И.В. Дубровина подчёркивает: «Забота о психологическом здоровье предполагает внимание к внутреннему миру ребёнка, к его чувствам и переживаниям, увлечениям и интересам, способностям и знаниям, его отношению к себе, сверстникам, взрослым, к окружающему миру, происходящим семейным и общественным событиям, к жизни как таковой. Психологическое здоровье позволяет личности стать постепенно самодостаточной, когда она всё больше ориентируется в своём поведении и отношениях не только на извне задаваемые нормы, но и на внутренние осознанные ориентиры» [1].

К. Роджерс предложил пять признаков психологического здоровья: открытость опыту и переживаниям; ведение экзистенционального, то есть, полноценного насыщенного существования; организмическое доверие; эмпирическая свобода; креативность [2].

К. Хорни понимает под психологическим здоровьем раскрытие своего врождённого потенциала; воплощение своей судьбы; избегание чувства отчуждения, отдалённости от людей; пренебрежения к себе [2].

Ф. Перлз рассматривает психологическое здоровье как психологический рост личности путём расширения зон самосознания, её зрелость как способность перейти лишь от опоры на себя к равновесию в себе и между собой и средой через осознание потребностей; как самостоятельность; как способность к саморегуляции [2].

Однако большинство исследователей согласны в определении наиболее важных характеристик психологического здоровья. Психологическое здоровье – сложный, многомерный, динамический процесс. Психологическое здоровье индивидуализировано – то, что способствует здоровью одного человека, может оказаться болезнетворным для другого. Психологически здоровая личность стремится к личностному развитию, жизнь осмысленна и

поддается контролю, она находятся в разнообразных и уравновешенных отношениях с окружающими людьми.

Рассматривая точки зрения ученых, ориентированных на разные психологические направления, следует признать, что их теории сходятся в том, что «психологическое здоровье» необходимо рассматривать с точки зрения полноты, богатства развития личности в социальных условиях. Психологическое здоровье – динамическая совокупность психических свойств и состояний личности, обеспечивающих состояние гармонии, полноценного функционирования человека в процессе жизнедеятельности, осознание своей индивидуальности и своеобразия всех окружающих людей, высокий потенциал достижения благополучия в жизни. Сравнение понятий психического и психологического здоровья детей, выявление их общих позиций и различий позволило определить, что именно психологическое здоровье – это показатель, отражающий духовное, нравственно-эмоциональное состояние ребенка, свидетельствующий о целостности личности, о готовности к самосовершенствованию и эффективному усвоению материала в процессе обучения. Такому состоянию способствует педагогическая система, в котором моделируется взаимодействие участников образовательного процесса на основе базовых педагогических позиций взрослого в детско-взрослой общности. При её создании необходимо учитывать условия, предложенные В.И. Слободчиковым [3]. Событие взрослого и ребенка способствует самоутверждению последнего. Деятельность учителей, родителей, в первую очередь, должна быть направлена на создание доверительных отношений с детьми, основанных на взаимном уважении, взаимозаботе, чувстве любви и формировании устойчивых духовных связей.

В психологической литературе «психическое здоровье» рассматривается как состояние душевного благополучия, характеризующееся отсутствием болезненных психических явлений и обеспечивающее адекватную условиям окружающей действительности регуляцию поведения и деятельности. З. Фрейд рассуждает о том, что психическое здоровье – это любовь и труд: способность эффективно работать и поддерживать доброжелательные межличностные отношения [3].

А. Маслоу писал о двух составляющих психологического здоровья. Это, во-первых, стремление людей быть «всем, чем они могут», развивать весь свой потенциал через самоактуализацию, во-вторых, стремление к гуманистическим ценностям. А. Эллис дополнил критерии следующими: интерес к самому себе, общественный интерес, самоконтроль, принятие самого себя, ответственность за свои эмоциональные нарушения [4].

Понятие психологическое здоровье подразумевает такое важнейшее свойство личности как стрессоустойчивость, которое способствует к преодолению стрессовых ситуаций, жизненных трудностей без ущерба для общего здоровья [5].

О.В. Хухлаева [6] отмечает, что «ключевым» словом для описания психологического здоровья человека является слово «гармония» или «баланс» между различными составляющими самого человека: эмоциональными и интеллектуальными, телесными и психическими. Это гармония между человеком и всем, что его окружает: природой, окружающими людьми и т.д. то есть жизнь в непрерывном развитии и постоянном изменении. «Психологическое здоровье представляет собой динамическую совокупность психических свойств человека, обеспечивающих гармонию между потребностями индивида и общества, являющихся предпосылкой ориентации личности на выполнение своей жизненной задачи».

В контексте проблематики онтогенетического развития психологическое здоровье рассматривается как основа жизнеспособности ребенка, который оказался перед необходимостью решать важные жизненные задачи: овладевать собственными эмоциями и поведением, осваивать систему научных понятий и социальных навыков, развивать свои способности, строить образ «Я» и образ мира. Так, по мнению С.М. Колковой и Л.Н. Горбуновой [7], показателями психологического здоровья подростка является стремление к самопониманию, самовыражению и самоутверждению.

Психологическое здоровье неразрывно связано с духовностью личности, т.е. стремление к постижению смысла собственной жизни. Духовность предполагает, с одной стороны

гармоническое взаимодействие с миром, с другой – ориентация человека на постижении смысла жизни, стремление к самосовершенствованию, ориентацию человека на постижении смысла жизни, на его самоактуализацию.

Спокойная и доброжелательная обстановка, создаваемая благодаря постоянному присутствию родителей или замещающих их лиц является основным условием нормального психосоциального развития (помимо здоровой нервной системы), так как взрослые внимательно относятся к эмоциональным потребностям ребенка, беседуют и играют с ним, поддерживают дисциплину, осуществляют необходимое наблюдение и обеспечивают материальными средствами, необходимыми семье. В то же время следует предоставлять детям и подросткам больше самостоятельности и независимости, давать им возможность общаться со своими сверстниками и взрослыми вне дома и обеспечивать соответствующие условия для обучения [8].

В связи с этим, эксперты Всемирной организации здравоохранения в различных странах провели исследования на основе которых были выявлены следующие результаты: нарушения психического здоровья гораздо чаще отмечаются у детей и подростков, которые страдают от недостаточного общения со взрослыми и их враждебного отношения, а также у детей и подростков, которые растут в условиях семейного разлада [9]. Так, подростки часто испытывают серьезные затруднения в одной ситуации, но успешно справляются с другими ситуациями. Например, у них могут наблюдаться нарушения поведения в школе, а дома они ведут себя нормально, или наоборот. У большинства подростков в те или иные периоды под влиянием определенных ситуаций могут появиться нарушения эмоциональной сферы или поведения: могут возникнуть беспричинные страхи, нарушения сна, нарушения, связанные с приемами пищи и пр. Обычно эти нарушения носят временный характер. У некоторых же подростков они проявляются часто, упорно и приводят к социальной дезадаптации. Такие состояния могут быть определены как психические расстройства.

В условиях социальных и психологических изменений особое внимание эксперты ВОЗ обратили на то, что именно в подростком возрасте проблемы психического здоровья имеют более прямую связь с окружающей обстановкой, чем в другие возрастные периоды.

В материалах ВОЗ уделяется большое внимание не только воспитанию ребенка в семье, но и школе, которая оказывает существеннейшее влияние на психосоциальное развитие подростков. Причем подчеркивается, что решающая роль принадлежит в этом плане нравственной атмосфере, которая существует в школе, ее стандартам как социального учреждения и характеру взаимоотношений между учителями и школьниками.

Наиболее ярким, трудным, переломным и опасным в развитии ребенка школьного возраста называют подростковый период. Многие трудности этого периода связаны с формированием отношения к здоровью у подростка на предыдущих этапах. Если до подросткового детства отношение к здоровью у подростка было неадекватным, то с прибавлением трудностей собственно переходного от детства к взрослости периода ситуация чаще всего становится критической.

Психологический аспект психического здоровья как раз и предполагает внимание к внутреннему миру подростка: к его уверенности или неуверенности в себе, в своих силах, пониманию им своих собственных способностей, интересов; его отношению к людям, окружающему миру, происходящим общественным событиям, к жизни как таковой и пр. Г.С. Никифоров, анализируя психическое здоровье, уделял особое значение его критериям и говорил о том, что психически здоровой личности принадлежит гармоничность, консолидированность, уравновешенность, а также такие составляющие ее направленности, как духовность, ориентация на саморазвитие, обогащение своей личности [10].

Отношение подростка к здоровью может существенно измениться только благодаря тем процессам, которые происходят в его организме. Перестройка работы важнейших систем организма не может пройти незамеченной самим подростком, но не каждый подросток готов к таким новым и не всегда приятным изменениям. Педагогическое общение на предшествующих этим изменениям этапах должно выполнять функции психологической подготовки ребенка к новым для него ощущениям и переживаниям. В любой семье рано или поздно начинают отмечать всплески нездоровья или жалоб на здоровье у детей, достигших подросткового возраста. Чаще всего у относительно здоровых детей это проявляется в виде головокружений,

упадка сил, сердечных болей. Такие изменения не могут пройти мимо самосознания подростка, и имеющиеся в психологической практике данные показывают, как заметно по сравнению с младшими школьниками изменяется у подростков самооценка здоровья [11].

Проблема сохранения здоровья всеобщая, она требует комплексного подхода и совместной работы всех участников образовательного пространства: самих учащихся, педагогов, медиков, психологов, социальных педагогов [12].

На сегодняшний день в образовательной среде остро стоит проблема сохранения здоровья учащихся. И хотя образовательная функция в условиях школьной среды по-прежнему остается ведущим аспектом ее деятельности, задача создания условий для формирования здоровьесберегающей среды является очень актуальной на сегодняшний день.

В современной образовательной среде многие учителя вынуждены больше времени уделять заботе о дисциплине в классе, и, к сожалению, приходится признать, что милым и дружелюбным школьникам достается все меньше и меньше учительского внимания. Нередко педагоги говорят о своеобразном замкнутом круге: им приходится работать с все большим числом беспокойных подростков, что вынуждает их устанавливать все более строгие порядки. Это, в свою очередь, приводит к тому, что подростки чувствуют себя менее свободно и меньше общаются друг с другом и с педагогом. В результате они не имеют возможности осваивать и совершенствовать коммуникативные навыки и становятся все более агрессивными и «неуправляемыми».

Для многих подростков все труднее становится нормально взаимодействовать с другими. Они не понимают и не учитывают индивидуальных особенностей других людей, все меньше говорят о действительно существенных и важных для них проблемах, обмениваясь лишь формальными и поверхностными замечаниями. Им с трудом удается внимательно слушать других.

Формирование нового личностного образования – «чувства взрослости» у подростка распространяется и на отношение к своему здоровью: многие подростки начинают активно заниматься спортом, повышают внимание к своему внешнему виду и т. п. Роль взрослых в этот период жизни заключается в оказании помощи при освоении действий, помогающих улучшить состояние здоровья, способствующих эффективному формированию "нового тела", внешности вообще. При этом особое значение приобретает форма общения взрослых и подростков: прямые указания перестают действовать, так как подростки не хотят ощущать себя маленькими. Отношения между взрослым и подростком должны быть на доверительном уровне [13].

Здоровье подростка может быть не только предметом внимания взрослых или его собственного внимания, но и предметом повышенного интереса сверстников. Подростки постоянно стремятся самоутвердиться во всех сферах, но не каждый из них может успешно справиться с этой задачей. Особого внимания заслуживают подростки, у которых к этому возрасту некоторые черты характера как бы заостряются, что существенно изменяет их чувствительность к определенного рода воздействиям. Ко всем другим воздействиям эти дети так же устойчивы, как и их сверстники, а иногда даже и более. Основными причинами таких отклонений характера являются недостатки воспитания, в том числе и неадекватный характер педагогического общения [14].

Поскольку психологическое здоровье предполагает наличие динамического равновесия между индивидом и средой, то ключевым критерием становиться успешная адаптация подростка к социуму. Мерой физической и нервно-психической выносливости выступает общая и умственная работоспособность, которая обеспечивает подростку большую или меньшую возможность переносить учебные нагрузки, определяет темп и продуктивность деятельности.

Личная саморегуляция важный фактор учебной деятельности, связана осознанием и претворением в жизнь социальной позиции ученика. Она определяется степенью мотивации учения, умением соблюдать требования к деятельности, способностью управлять произвольными процессами (памятью, вниманием, мышлением и т.д.)

Изменилась и атмосфера в семьях. Родители и дети живут сейчас более интенсивной жизнью, в которой все меньше времени остается для общения друг с другом, для совместных занятий и семейных ритуалов. Если раньше семьи в основном сталкивались с внешними

проблемами (нехватка денег, материальные затруднения), то сейчас более выражены проблемы внутренние: напряженные отношения, острая и резкая реакция на ошибки и проступки отдельных членов семьи. В то время как внешние проблемы нередко сплачивали и укрепляли семью, внутренние напряженные отношения ослабляют ее. Если в семье людям трудно найти общий язык друг с другом, то и распадается она легче, чем прежде. Влияние родителей на психо-эмоциональное и физическое развитие подростков очень велико. Так как, подростки растущие в атмосфере любви и понимания, имеют меньше проблем, связанных со здоровьем, трудностями при обучении в школе, общении со сверстниками [15].

На подростков давят не только описанные выше изменения в школе и дома, они чувствуют, что и в профессиональной жизни происходят полные драматизма изменения. Никто не может сказать с уверенностью, что даже успешно окончив школу, он сможет работать в той области, которая его привлекает и которая соответствует полученному им образованию. Рынок труда стал придирчивым. Для многих, похоже, уже нет на нем места, а те, кто получает возможность работать, должны быть не только квалифицированными специалистами в своей области, но и обладать рядом совершенно новых социальных навыков: они должны уметь общаться с самыми разными категориями людей, быть способными работать в команде, заинтересовывать и мотивировать других.

Сегодня у подростков и взрослых больше возможностей выбора, что осложняет взаимоотношения. Это значит, что умение общаться, сохраняя хорошие отношения с другими людьми, становится все более важным. К сожалению, многие подростки ни в семье, ни в школе так и не приобретают этого важнейшего социального навыка, но хорошие учителя могут научить детей решать конфликты, слушать и понимать других, уважать чужое мнение и не в последнюю очередь – следовать социальным нормам и правилам.

Мы живем в эпоху, полную противоречий. И у родителей, и у детей стало больше возможностей для приятного времяпрепровождения, и в то же время они чаще жалуются на скуку. Культура все больше внимания уделяет чувствам, и в то же время мы все меньше встречаемся с сочувствием и готовностью помочь окружающим.

Список литературы:

1. Дубровина И.В. Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы. – Екатеринбург, 2000. – 176 с.
2. Алёшичева А. В., Самойлов Н.Г. Психологическое здоровье личности. – М., 2019. – 216 с.
3. Баякина О.А. Соотношение понятий психического и психологического здоровья личности // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Том 11, 4 (5), 2009. – С. 1195-1200
4. Жесткова Н.А. Сущность и структура понятия «психологическое здоровье человека» // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. – 2018. - №3 (35). – С. 384-392
5. Шувалов А.В. Психологическое здоровье человека: антропологический подход // Вестник практической психологии образования. – 2010. Т. 2008. №. 4. – С. 18–24
6. Хухлаева О.В. Коррекция нарушений психологического здоровья дошкольников и младших школьников. – М., 2003. – 184 с.
7. Колкова С.М., Горбунова Л.Н. Психологическая безопасность как условие сохранения и укрепления психологического здоровья // Психологическое здоровье человека: жизненный ресурс и жизненный потенциал: Материалы Всерос. науч.-практ. конф. Красноярск. – 2012. – С. 140–146.
8. Тарамышева С.М. Родительско-детские отношения как источник психического здоровья детей // Вестник интегративной психологии. – 2010. – Ч. IV. Вып. 8. – С. 143–144.
9. Безуглая Т.И. Особенности проблемы психологического здоровья // Современные тенденции развития системы образования: материалы Всеросс. науч.-практ. конф. с междунар. участием. – Чебоксары, 2020. – С. 162–166.
10. Никифоров Г.С. Психология здоровья. – Санкт-Петербург, 2006. – 607 с.
11. Лебедева О. В. Структурный анализ феномена «психологическое здоровье» в контексте гуманистической психологии // Мир психологии. – 2017. – № 4 (92). – С. 238–245
12. Васильева О.С. Психология и культура здоровья: базовые понятия, концепции и подходы. – Ростов-на-Дону, 2011. – 176 с.
13. Идобаева О. А., Подольский А. И. Психологическое благополучие современных подростков: актуальный уровень и пути его повышения: монография. – М., 2012. – 200 с.
14. Сидоренко О. А. Психолого-педагогические условия и средства формирования ценностного отношения к здоровью у подростков // Психологическое здоровье человека: жизненный ресурс и жизненный потенциал: Материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Красноярск, 2012. С. 46–50
15. Драганова О. А. Психологическое здоровье обучающихся на разных ступенях образования // Современные наукоемкие технологии. – 2016. № 7 (часть 1). – С. 127–131.

ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДЕ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Нургалиева Долорес Абилдаевна,
п.ғ.к., аға оқытушы.
Бахытжан Арайлым Бахытжанқызы,
8D01101 Педагогика және психология мамандығының
1 курс докторанты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Бұл мақалада цифрлық педагогика жағдайында болашақ педагогтерде стресске төзімділікті қалыптастырудың психологиялық аспектілері талқыланады. Сондай-ақ, ақпараттық технологиялардың педагогикалық қызметке әсері және педагогтерде стресс тудыруы мүмкін факторлар қарастырылады. Мақала қорытындысында болашақ педагогтерге стресске төзімділікті қалыптастыруға арналған кеңестер ұсынылады.

Түйін сөздер: стресс, кәсіби стресс**,** стресске төзімділік, болашақ педагогтер, цифрлық педагогика, психологиялық аспектілер.

Аннотация. В данной статье обсуждаются психологические аспекты формирования стрессоустойчивости у будущих педагогов в условиях цифровой педагогики. Также рассматриваются влияние информационных технологий на педагогическую деятельность и факторы, которые могут вызвать стресс у педагогов. В заключении статьи будущим педагогам предлагаются рекомендации по формированию стрессоустойчивости.

Ключевые слова: стресс, профессиональный стресс, стрессоустойчивость, будущие педагоги, цифровая педагогика, психологические аспекты.

Abstract. This article discusses the psychological aspects of the formation of stress tolerance among pre-service educators in the context of digital pedagogy. The influence of information technology on teaching activities and factors that can cause stress for pre-service educators are also considered. In the conclusion of the article, educators are offered recommendations on the formation of stress resistance.

Key words: stress, professional stress, stress resistance, pre-service educators, digital pedagogy, psychological aspects.

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар мен цифрлық педагогиканың дамуымен педагогтердің алдына жаңа міндеттер мен талаптар қойылуда. Олар үнемі өзгерістерге дайын болып, жаңа технологияларды тез меңгеріп, оқу процесінде тиімді пайдалануы қажет. Мұның бәрі болашақ педагогтердің стресс деңгейін жоғарылатуы мүмкін. Осыған байланысты күйзеліске төзімділікті қалыптастыру болашақ педагогтердің кезек күттірмейтін міндеті болып табылады.

Стресс-бұл дененің қауіп төндіретін немесе алаңдаушылық тудыратын сыртқы факторларға физиологиялық және психологиялық реакциясы. «Стресс» терминін алғаш рет физиология мен психологияға Уолтер Кэннон өзінің әмбебап күрес немесе ұшу реакциясы туралы классикалық еңбектерінде енгізді.

1936 жылы атақты стресс зерттеушісі, канадалық физиолог Ганс Селье жалпы бейімделу синдромы туралы өзінің алғашқы жұмысын жариялады, бірақ ұзақ уақыт бойы «стресс» терминін қолданудан аулақ болды, өйткені ол «нейропсихикалық» шиеленіске сілтеме жасау үшін көптеген жолдармен қолданылған. («күресу немесе қашу» синдромы). Тек 1946 жылы ғана Г.Селье жалпы адаптивті шиеленіс үшін «стресс» терминін жүйелі түрде қолдана бастады. Г.Сельенің, оның қызметкерлері мен бүкіл әлемдегі ізбасарларының көпжылдық зерттеулері стресстің көптеген аурулардың спецификалық емес негізі екенін растайды. Иммундық жүйе стресстен зардап шегеді. Стресстік жағдайда адамдар инфекцияның құрбаны

Иммундық жүйе стресстен зардап шегеді. Стресстік жағдайда адамдар инфекцияның құрбаны болады, өйткені физикалық немесе психикалық стресс кезінде иммундық жасушалардың өндірісі айтарлықтай төмендейді.

Қазіргі ғылыми әдебиеттерде "стресс" термині әртүрлі мағынада қолданылады. Біріншіден, стресс деп денеге теріс әсер ететін күшті қолайсыз әсер түсініледі. Екіншіден, стресс пен қозудың ішкі психикалық күйін көрсететін субъективті реакциялар стресс санатына жатады. Бұл күй эмоциялар, қорғаныс реакциялары және тұлғаішілік жоспарда пайда болатын жеңу (күресу) процестері ретінде түсіндіріледі. Үшінші топқа стресс ұғымдары бейімделу белсенділігінің қарқынды көріністерін тудыратын күшті, экстремалды әсерлері бар дененің физиологиялық және психологиялық реакцияларының спецификалық емес белгілері ретінде біріктіріледі. Бұл реакциялар осы стресстік әсерлерді жеңу үшін мінез-құлық әрекеттері мен психикалық процестерді сақтауға бағытталған [1].

Р.С. Немов өзінің "Негізгі психологиялық ұғымдардың сөздігі" кітабында стресстің келесі анықтамасын келтіреді: "Стресс – бұл адамның қазіргі жағдайда орынды және ақылға қонымды әрекет ете алмауымен байланысты психикалық (эмоционалды) және мінез-құлық бұзылыстарының күйі". Сондай-ақ, ғалым күшімен де, ұзақтығымен де түбегейлі ерекшеленетін "стресс" және "аффект" ұғымдарын біріктіреді. Аффект ұзақтығы секундтар немесе минуттарға созылады, ал стресстің дамуы үшін апталар, күндер немесе өткір жағдайларда сағаттар қажет. Р.С. Немов өзінің оқулығының бірінші томында былай деп жазады: "қазіргі кездегі ең көп таралған аффект түрі-стресс. Бұл адамның жүйке жүйесі эмоционалды күйзеліске ұшыраған кезде пайда болатын шамадан тыс күшті және ұзаққа созылатын психологиялық шиеленіс жағдайын білдіреді" [2]. Р. Лазарус пен Р. Ланьер өз еңбектерінде стрессті жеке тұлға мен қоршаған әлем арасындағы өзара әрекеттесу ерекшеліктеріне адамның реакциясы ретінде анықтады. Бұл анықтама кейінірек келесідей нақтыланды: психологиялық стресс тек реакция ретінде ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаның талаптарын жеке тұлға өзінің ресурстарына және туындаған проблемалық жағдайды шешу ықтималдығына қарай қарастыратын үдеріс ретінде түсіндірілді, бұл стресстік жағдайға жауап берудегі жеке айырмашылықтарды анықтайды [3]. Осылайша, стресс адамның жұмысына, эмоционалды жағдайына және денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан болашақ педагогтерде стресске төзімділікті қалыптастыру маңызды міндет болып табылады.

Кәсіби стресс-бұл адамның жұмысындағы шиеленісті жағдайларға психикалық және физикалық реакцияларда көрінетін алуан түрлі құбылыс болып табылады. Кәсіби стресс көптеген әрекеттерді қамтиды.

Кәсіби стресстің түрлері:

– **физикалық.** Оның пайда болу себептері-қолайсыз еңбек жағдайлары, суық, ыстық, шу деңгейінің жоғарылауы;

– **ақпараттық.** Бұл ақыл-ойдың шамадан тыс жүктелуінен, талаптардың жоғарылауынан, сондай-ақ уақыт қысымы жағдайында, қабылданған шешімдер үшін жауапкершіліктің жоғарылауына байланысты қысқа мерзімде жүктелген міндеттерді шешу мүмкін болмай қалады;

– **эмоционалды.** Бұл еңбек ұжымындағы, әсіресе басшылықпен ұзаққа созылған жанжалды жағдайларды білдіреді. Адамның еңбек жағдайларына бейімделе алмауымен, басымдықтарды белгілеуімен, қойылған міндеттерді орындай алмауымен байланысты. Монотонды жұмыс кестесі немесе әрекеттің күрт өзгеруі эмоционалды стресстің себептері болып табылады;

– **коммуникативті.** Қызметкердің әріптестерімен, басшыларымен, клиенттерімен қарым-қатынас жасай алмауынан, өз мүдделерін қорғаудан (немесе, керісінше, үндемеуден) туындаған.

Кәсіби стресс факторлары:

– **Жұмысшылар** - еңбек жағдайларына байланысты себептер бойынша пайда болады-иә, жұмыс орнын ұйымдастыру (жұмыс бөлмесінің микроклиматы, ыңғайсыз жұмыс кестесі, үстеме жұмыс, монотонды жұмыс, жұмысшының жұмысының жеткіліксіздігі, еңбек қауіпсіздігі, жеке жұмыс орнын ұйымдастыру және т.б.).

– **Өндірістік**-кәсіппен, қызмет түрімен байланысты (қызметкердің құзыреттілік деңгейі, қызметтің мақсаттарын түсіну, ұйымдағы қызметкердің мәртебесі, ұжымдағы психологиялық ахуал, кәсіби тәжірибе, білім деңгейі, кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі және т.б.).

– **Ұйымдастырушылық** - қызметкерге ұйымның ерекшеліктеріне теріс әсер ету нәтижесінде пайда болады (ұйымдастырушылық өзгерістер, басқару стилі, кадр саясаты, мамандандыру және еңбек бөлінісі, тиімсіз ұйымдастырушылық құрылым және коммуникация). [4]

Стресске төзімділік адамның стресстік жағдайлармен күресу және бейімделу қабілетін білдіреді. Бұл мұғалімдер үшін шешуші аспект, өйткені олар көбінесе сынып динамикасын басқару, Оқу бағдарламасының талаптарын орындау және қазір цифрлық ландшафтты шарлау сияқты жоғары қысымды жағдайларға тап болады. Стресске төзімділікті қалыптастыру бірнеше психологиялық факторларды ескеруді қажет етеді.

Стресске төзімділіктің қалыптасуына әсер ететін психологиялық факторлар:

1. Өзіндік тиімділік. Өзін-өзі тиімділік дегеніміз-адамның тапсырмаларды сәтті орындау және қиындықтарды жеңу қабілетіне деген сенімі. Бандура өзін-өзі тиімділігі жоғары мұғалімдер стресске төзімділіктің жоғары деңгейін көрсетеді деп болжайды. Цифрлық педагогика контекстінде болашақ педагогтер технологияны өздерінің педагогикалық тәжірибелеріне тиімді біріктіру үшін өздерінің АКТ дағдылары мен бейімделу қабілеттеріне деген сенімділікті дамытуы керек. [5]

2. Эмоционалды интеллект: Гоулман эмоционалды интеллекттің стресске төзімділікті қалыптастырудағы маңыздылығын өз еңбегінде «Болашақ мұғалімдер өздерінің эмоцияларын біліп, оларды тиімді басқаруы керек, сонымен қатар оқушыларының эмоцияларын түсініп, оларға жанашырлық танытуы керек»,-деп анықтайды.[6] Бұл дағды цифрлық контекстте одан да маңыздылығы артады, мұнда мұғалімдер өзара түсіністік орнатуда және эмоционалды қажеттіліктерді қанағаттандыруда қосымша қиындықтарға тап болуы мүмкін.

3. Төзімділік: Мастен мен Рид тұрақтылықты адамның қиындықтардан айығу қабілеті ретінде анықтайды. [7] Төзімділікке ие мұғалімдер стресстік жағдайлармен күресуге және өзгеретін жағдайларға бейімделуге жақсы дайындалған. Цифрлық педагогика контекстінде болашақ педагогтер стрессті тудыруы және оқу үдерісін бұзуы мүмкін техникалық ақаулар немесе бағдарламалық құрал ақаулары сияқты технологиялық қиындықтарды жеңуге төзімділікті дамытуы керек.

4. Уақытты басқару. Уақытты тиімді басқару мұғалімдер үшін жұмыс жүктемесін теңестіру және стресс деңгейін төмендету үшін өте маңызды. Шауфели мен Грингласс стрессті азайту үшін уақытты басқарудың маңыздылығын атап көрсетеді. Цифрлық құралдарды біріктіру арқылы болашақ мұғалімдер уақытты тиімді басқару дағдыларын дамытуы керек, өйткені цифрлық педагогика көбінесе қосымша дайындық пен ақаулықтарды жоюды қажет етеді. [8]

5. Стрессті жеңу стратегиялары. Стресске төзімділікті қалыптастыру үшін стрессті жеңудің ұтымды стратегияларын жасау өте маңызды. Болашақ педагогтерді өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі күтуге ықпал ететін іс-шараларға, мысалы, тренингтерге, конференцияларға және әлеуметтік қолдау желілеріне қатысуға шақыру керек. Бұл стратегиялар оларға стрессті жеңуге және цифрлық педагогика контекстінде күйіп қалудың алдын алуға көмектеседі.

Болашақ педагогтерде стресске төзімділікті қалыптастырудың негізгі аспектілерінің бірі - психологиялық құзыреттілікті дамыту болып табылады. Педагог өз эмоцияларын тиімді басқара білуі, назары мен зейінін басқара білуі, өз қабілеттеріне деген сенімділікті дамыта білуі керек. Ол үшін осы дағдыларды дамытуға бағытталған тренингтер мен практикалық сабақтар өткізу қажет. Дегенмен, психологиялық құзіреттілікті дамытумен қатар болашақ педагогтердің физикалық және психологиялық денсаулығына да көңіл бөлу қажет. Тұрақты жаттығулар, салауатты өмір салты және дұрыс тамақтану стресске төзімділікті арттыруға көмектеседі. Сондай-ақ жоғарыда тоқталып өткендей, болашақ педагогтерге қиын жағдайларда стрессті жеңуге көмектесетін релаксация және өзін-өзі реттеу әдістерін үйрету маңызды.

Цифрлық педагогика сөзсіз қазіргі педагогтердің күнделікті өміріне енеді. Білім беру үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану педагогтерден жаңа білім, қабілеттер мен дағдыларды, сондай-ақ білім беруге цифрлық технологияларды енгізу процесінде туындауы мүмкін стрессті тиімді басқару қабілетін талап етеді. Цифрлық

педагогиканың бір сипаты – тұрақты белгісіздік пен өзгеріс. Болашақ педагогтер күн сайын жаңа технологиялар мен оқыту әдістерін енгізілетініне дайын болуы керек. Сондықтан олардың ойлау икемділігін және бейімделу қабілетін дамыту айрықша маңызды. Ол үшін болашақ педагогтердің үнемі өзгерістерге үйреніп, жаңа жағдайларға тез бейімделуіне көмектесетін түрлі ойын және жаттығу әдістерін қолдануға болады. Әріптестер мен басшылықтың қолдауы да болашақ педагогтердің стресске төзімділігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Тәжірибе алмасу, бірлескен тренингтер мен семинарлар, сондай-ақ қиын жағдайларда көмектесетін және кеңес беретін тәлімгердің болуы стресске төзімділік деңгейін арттыруға көмектеседі.

Стресс педагогтің кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл көптеген себептерге байланысты туындауы мүмкін: оқушылармен қақтығыстар, оқу-тәрбие жұмысындағы сәтсіздіктер, әріптестермен және ата-аналармен қарым-қатынастағы қиындықтар, уақыттың жетіспеушілігі, ақпараттың шамадан тыс жүктелуі және т.б. сандық педагогика жағдайында бұл тізімге жаңа технологияларды игеру, тез өзгеретін ақпараттық ортаға бейімделу және үнемі жұмыс жүктемесі қажеттілігі қосылады.

Болашақ педагогтерде стресске төзімділікті қалыптастыру олардың кәсіби дайындығының маңызды аспектісі болып табылады. Стресске төзімді педагогтер қиындықтарды тиімді жеңе алады, эмоцияларын бақылай және басқара біледі, сондай-ақ проблемаларды шешудің сындарлы жолдарын таба алады. Зерттеулер стресске төзімділік көбінесе психологиялық, әлеуметтік және когнитивті факторлармен байланысты екенін көрсетеді.

Стресске төзімділікті қалыптастырудың психологиялық аспектілерінің тағы бір түрі-эмоцияларды басқару. Кәсіби педагог өз эмоцияларын басқара білуі керек, олардың жұмысқа кедергі келтіруіне жол бермеуі керек және стресстік жағдайлармен тиімді күресуді үйренуі керек. Позитивті ойлау дағдыларын дамытуға, әр жағдайда мәселені ғана емес, сонымен бірге өсу мен даму мүмкіндіктерін де көруге ерекше назар аудару керек.

Сонымен қатар, болашақ педагогтерде стресске төзімділікті қалыптастырудың маңызды аспектісі өзін-өзі реттеу қабілетін дамыту болып табылады. Сіздің назарыңызды, мотивацияңызды, эмоцияларыңызды және стресстік мінез – құлқыңызды басқара білу-бұл педагогге кез-келген жағдайда тыныштық пен тиімділікті сақтауға көмектесетін негізгі дағды болып табылады. Болашақ педагогтерде стресске төзімділікті дамытуға көмектесетін бірқатар тиімді психологиялық әдістер бар. Бұл медитация, релаксация, эмоционалды интеллектті дамыту бойынша тренингтер, рационалды-эмоционалды терапия әдістері (РЭТ) және т.б. сонымен қатар, маңызды аспект мотивациямен және өзіне деген сенімділікпен жұмыс істеу болып табылады, өйткені өзіне сенімді педагогтер стрессті сәтті жеңеді және қиындықтарға қарамастан өнімді қызмет үшін ресурстар табады.

Қорытындылай келе, цифрлық педагогика жағдайында болашақ педагогтерде стресске төзімділікті қалыптастыру әртүрлі психологиялық аспектілерге назар аударуды қажет етеді. Өзін-өзі тиімділікті, эмоционалды интеллектті, тұрақтылықты, уақытты басқару дағдыларын арттыру және салауатты күресу стратегияларын ілгерілету педагогтерге сандық оқыту мәселелері мен талаптарын тиімді шешу үшін қажет. Осы психологиялық факторлар ескерілген даярлау бағдарламалары болашақ педагогтерді стрессті жеңуге және цифрлық педагогикалық ортада өркендеуге жақсырақ дайындай алады.

Әдебиеттер:

1. Водопьянова, Н.Е. Психодиагностика стресса [Текст] / Н. Е. Водопьянова. СПб. : Питер, 2009.
2. Немов Р.С. Психология. Кн. 1. Общие основы психологии. М., 1999, с. 442-680.
3. Бодров В.А. Когнитивные процессы и психологический стресс // Психологический журнал. 1996. Т. 17. №4, с.64-74.
4. Живага, А. Ю. Управление конфликтами и стрессами в организации : учебное пособие / А. Ю. Живага. – Южно-Сахалинск : СахГУ, 2019. – 108 с.
5. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman.
6. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books.
7. Masten, A. S., & Reed, M. G. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), Handbook of positive psychology (pp. 74-88). Oxford University Press.
8. Schaufeli, W. B., & Greenglass, E. R. (2001). Introduction to special issue on burnout and health. Psychology & Health, 16(5), 501-510.

ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Сейлбекова Диана,
магистрант 1 курса по специальности
«7М01101 Педагогика и психология»,
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента,
КазНУ имени ал-Фараби

Аннотация. Статья "Этические аспекты использования цифровых технологий в образовании" представляет собой обзорную работу, в которой рассматриваются важные вопросы этики, связанные с применением цифровых технологий в образовательной сфере. В статье освещаются различные аспекты данной проблемы, включая безопасность и конфиденциальность данных, использование искусственного интеллекта, социальные аспекты и этику использования цифровых платформ и приложений в образовательной среде. Основной акцент статьи сделан на выявление и анализ проблем, возникающих при использовании цифровых технологий в образовании. Среди них можно выделить сбор и использование персональных данных студентов, возможность нарушения приватности и безопасности, а также проблемы, связанные с применением алгоритмов и искусственного интеллекта в образовательном процессе. В статье также предлагаются решения и рекомендации по этичному использованию цифровых технологий в сфере образования. В заключение, статья подчёркивает важность осознанного и ответственного подхода к применению цифровых технологий в образовании.

Ключевые слова: цифровые технологии, этические аспекты, современное образование, образовательные платформы, кибербезопасность, доступность

Abstract. The article "Ethical aspects of the use of digital technologies in education" is an overview work that examines important ethical issues related to the use of digital technologies in the educational field. The article highlights various aspects of this problem, including data security and confidentiality, the use of artificial intelligence, social aspects and ethics of using digital platforms and applications in an educational environment. The main focus of the article is on the identification and analysis of problems arising from the use of digital technologies in education. Among them are the collection and use of students' personal data, the possibility of violating privacy and security, as well as problems related to the use of algorithms and artificial intelligence in the educational process. The article also offers solutions and recommendations on the ethical use of digital technologies in the field of education. In conclusion, the article emphasizes the importance of a conscious and responsible approach to the use of digital technologies in education.

Key words: digital technologies, ethical aspects, modern education, educational platforms, cybersecurity, accessibility

Аннотация. "Білім беруде цифрлық технологияларды қолданудың этикалық аспектілері" мақаласы білім беру саласында цифрлық технологияларды қолданумен байланысты этиканың маңызды мәселелерін қарастыратын шолу жұмысы болып табылады. Мақалада берілген мәселенің әртүрлі аспектілері, соның ішінде деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығы, жасанды интеллектті пайдалану, әлеуметтік аспектілер және білім беру ортасында цифрлық платформалар мен қолданбаларды пайдалану этикасы қамтылған. Мақаланың негізгі бағыты білім беруде цифрлық технологияларды қолдану кезінде туындайтын мәселелерді анықтауға және талдауға бағытталған. Олардың ішінде студенттердің жеке деректерін жинау және пайдалану, құпиялылық пен қауіпсіздікті бұзу мүмкіндігі, сондай-ақ білім беру процесінде алгоритмдер мен жасанды интеллектті қолдануға байланысты мәселелер бар. Мақалада сонымен қатар білім беру саласында цифрлық технологияларды этикалық қолдану бойынша

шешімдер мен ұсыныстар ұсынылған. Қорытындылай келе, мақала білім беруде цифрлық технологияларды қолдануға саналы және жауапты көзқарастың маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: цифрлық технологиялар, этикалық аспектілер, заманауи білім беру, білім беру платформалары, киберқауіпсіздік, қол жетімділік

Введение

В современном мире цифровые технологии прочно утвердились во всех сферах жизни, и образование не является исключением. Использование цифровых инструментов и ресурсов стало неотъемлемой частью учебного процесса, предоставляя учащимся широкий доступ к информации, интерактивным материалам и возможностям для сотрудничества. Цифровые технологии делают обучение более доступным и увлекательным для учащихся разных возрастов. Ранее мы ограничивались учебниками, записывали лекции на бумагу и делали скучные презентации. Теперь же мы можем использовать мультимедийные материалы, онлайн-курсы, видеоконференции и многое другое!

Одной из ключевых особенностей цифрового образования является его доступность. Оно позволяет получать знания практически из любой точки мира в любое время. Это особенно важно для дистанционного обучения или при построении гибкого расписания занятий. Каждый из нас может стать участником образовательного процесса! Однако вопрос этики при использовании цифровых технологий в образовании остаётся актуальным.

Важность этики в образовании

Прежде чем обсуждать этические аспекты цифровых технологий, необходимо понять, что подразумевается под "этикой" в данном контексте. Этика включает в себя набор принципов и ценностей, которые определяют, что является правильным и неправильным в использовании цифровых технологий. Она включает такие аспекты, как приватность, справедливость, безопасность и уважение к человеческому достоинству. Этика играет важную роль в образовании, так как соответствует нормам поведения и нравственным принципам. В контексте использования цифровых технологий этические вопросы становятся особенно актуальными. Правильное использование цифровых инструментов и платформ требует соблюдения этических принципов и ценностей. Важно также учитывать местные особенности и законодательство при разработке и внедрении цифровых технологий в образовательный процесс. Например, строгие нормы защиты данных и приватности могут быть особенно важны в некоторых странах или регионах, в то время как в других контекстах основным приоритетом может быть доступность информации и открытость. Более того, этика в образовании также связана с развитием навыков критического мышления и саморегуляции у учащихся. Обучение этике помогает студентам развивать способность анализировать информацию, принимать осознанные решения и действовать в соответствии с нравственными принципами. Это особенно важно в условиях цифровой эпохи, когда доступ к информации становится все более легким, а учащиеся сталкиваются с множеством этических дилемм.

Этические аспекты использования цифровых технологий

В современном образовании все больше внимания уделяется применению цифровых технологий, таких как искусственный интеллект и алгоритмы. Этические аспекты цифровых технологий в образовании затрагивают множество вопросов, связанных с правами и свободами учащихся, преподавателей и других участников образовательного процесса. Они касаются вопросов информационной безопасности, конфиденциальности данных, достоверности информации и предотвращения несанкционированного доступа к ресурсам. Многие образовательные платформы и программы используют алгоритмы для оценивания знаний учащихся или предоставления персонализированного обучения. Однако часто эти алгоритмы не являются прозрачными, что может вызывать недоверие у учащихся и преподавателей к результатам работы системы.

Значение этических аспектов использования цифровых технологий состоит в обеспечении безопасности и конфиденциальности данных учащихся. Сбор информации об учащихся может быть неизбежным при использовании цифровых платформ для обучения. Однако необходимо

гарантировать безопасность этих данных и защиту личной жизни учащихся. Кроме того, следует задуматься о том, какие данные собираются и каким образом они используются компаниями или учебными заведениями. Сбор и хранение персональных данных учащихся требует особого внимания, чтобы предотвратить возможные нарушения приватности и злоупотребление информацией. Правильная защита данных становится особенно важной в контексте облачных технологий и онлайн-платформ. Образовательные учреждения и педагоги должны принимать все необходимые меры, чтобы обеспечить безопасность и конфиденциальность данных учащихся.

С развитием цифровых инструментов возникают новые формы жестокости и домогательств - кибербуллинг и онлайн-харассмент. Эти проблемы становятся особенно актуальными в образовательных учреждениях, где учащиеся могут столкнуться с негативными эмоциональными и психологическими последствиями. Важно, чтобы педагоги и администрация образовательных учреждений принимали меры для предотвращения и реагирования на случаи кибербуллинга и онлайн-харассмента. Это включает в себя обучение учащихся этическому поведению в цифровой среде и создание безопасной и поддерживающей образовательной обстановки.

Другой этический вопрос состоит в обеспечении равных возможностей для всех студентов. Некоторым студентам может быть ограничен доступ к компьютерам или интернету дома, что создает неравные условия для обучения. Чтобы преодолеть цифровое неравенство в образовании, необходимо разработать стратегии и программы, направленные на устранение доступных преград. Образовательные учреждения должны предоставлять ресурсы и поддержку студентам, которые имеют проблемы с доступностью. Это поможет избежать появления цифрового разрыва и гарантировать, что каждый студент имеет равные возможности для получения знаний и развития своего потенциала.

Еще одним важным аспектом является этическое использование цифровых технологий для оценивания успеваемости студентов. Автоматизированные системы оценивания могут быть полезными инструментами, но они также могут вызывать споры из-за своей объективности или ее отсутствия. При использовании алгоритмов и искусственного интеллекта для оценивания студентов необходимо учитывать возможные предубеждения и ошибки, которые могут возникнуть в процессе.

Цифровые технологии также представляют вызов в виде эффекта информационного пузыря. Алгоритмы социальных сетей и поисковых систем индивидуализируют контент, который мы видим, основываясь на наших предпочтениях и поведении в сети. Это может приводить к ограниченному восприятию мира, отсутствию разнообразия мнений и даже укреплению предвзятости и стереотипов.

Права интеллектуальной собственности и предотвращение плагиата в цифровую эпоху

Права интеллектуальной собственности и предотвращение плагиата в эпоху цифровых технологий также становятся особенно актуальными. Учащиеся должны быть осведомлены о правилах и нормах использования информации из различных источников. Педагоги и администрация образовательных учреждений должны активно работать над развитием программ и инструментов, которые помогут предотвратить плагиат и научат студентов этическому использованию информации. Для эффективной предотвращения плагиата и защиты прав интеллектуальной собственности в эпоху цифровых технологий требуется комплексный подход и сотрудничество всех участников образовательного процесса. Важно обеспечить понимание студентами того, что представляет собой плагиат и какие последствия он может иметь. Это можно сделать через проведение обучающих мероприятий и создание доступных материалов по этой теме.

Одним из эффективных способов предотвращения плагиата является обучение студентов активным и критическим методам работы с информацией. Студенты должны уметь анализировать, синтезировать и интерпретировать информацию, а не просто копировать и вставлять тексты из различных источников. Такой подход к обучению позволяет формировать навыки креативного мышления и самостоятельного решения задач, что важно для их будущей

успешной деятельности. Более того, важно создавать стимулы для соблюдения правил и норм использования информации. Это может быть достигнуто через награды и поощрения за оригинальные и творческие работы, а также через обеспечение прозрачности и честности в процессе оценивания.

Этические принципы для педагогов и администраторов

Этические принципы для педагогов и администраторов также играют важную роль в использовании цифровых технологий в образовании. Вот некоторые этические принципы, которые могут помочь педагогам и администраторам в использовании цифровых технологий в образовании:

1. Образовательные учреждения и педагоги должны уважать конфиденциальность и защищать данные студентов
2. Предотвращать и реагировать на случаи кибербуллинга и онлайн-харассмента
3. Обеспечивать равные возможности и доступность для всех студентов
4. Пропагандировать этическое использование информации и предотвращать плагиат
5. Развивать цифровую грамотность и навыки цифрового гражданства среди студентов.

Учащиеся должны быть осведомлены о своих правах и обязанностях в цифровой среде, а также о том, как использовать цифровые технологии для достижения своих образовательных и профессиональных целей.

Плюсы и минусы использования цифровых технологий в образовании

Использование цифровых технологий в образовании имеет свои плюсы и минусы. Они позволяют студентам получать доступ к большому объему информации, которая может быть представлена в различных форматах, от текста до видеоматериалов. Такой мультимедийный подход способствует глубокому усвоению материала. Еще одним плюсом использования цифровых технологий является возможность индивидуализации обучения. Благодаря интерактивным программам и приложениям каждый студент может выбрать наиболее подходящий для себя метод изучения материала.

Ещё одной положительной стороной использования цифровых технологий является возможность индивидуализации обучения. Благодаря интерактивным программам и приложениям, каждый учащийся может выбрать наиболее подходящий для себя метод изучения материала. Это помогает развить самостоятельность и ответственность учеников.

Однако необходимо также учитывать некоторые негативные аспекты использования цифровых технологий в образовательном процессе. Это достоверность получаемой информации при использовании цифровых технологий. Из-за свободного доступа к интернету может возникать проблема фальсификации или недостоверности материалов, что влияет на качество образования.

Нельзя также забывать о социальном аспекте использования цифровых технологий в обучении. Цифровые технологии могут сделать образование более удаленным и менее социальным. Учащиеся и учителя могут столкнуться с проблемами, связанными с отсутствием межличностных контактов и взаимодействия, которые являются важной частью образовательного процесса. Неконтролированное пользование интерактивными устройствами может привести к отсутствию коммуникации и социальной изоляции учащихся.

Практические стратегии по решению этических проблем

Для решения этических проблем необходимо разработать стратегии, которые учитывают особенности использования цифровых технологий в образовании. Например, Образовательная программа курса повышения квалификации для учителей средней общеобразовательной школы на тему «Цифровая грамотность в образовании: современные методы и технологии» разработана с целью подготовки педагогов к эффективному использованию цифровых технологий в образовательном процессе. Программа ориентирована на обучение учителей основам цифровой грамотности, а также на изучение современных методов и технологий,

которые помогут им успешно интегрировать цифровые инструменты в свою педагогическую практику. Программа разработана под руководством опытных преподавателей: Жабаева Е.Х., Тұрашовой Ш.П., Амангельдина А.А. и Наурызбаева Д.Б., обладающих высшим образованием и магистерской степенью, что обеспечивает высокий уровень качества образовательного процесса. Продолжительность программы составляет 80 часов, что позволяет учителям получить достаточно глубокие знания и практические навыки в области цифровой грамотности. В ходе программы участники будут ознакомлены с основными концепциями и принципами цифровой грамотности, методами работы с цифровыми ресурсами, а также научатся применять современные технологии в процессе обучения и оценивать их эффективность.

В конце программы предусмотрено проведение контрольного испытания или защиты проекта, что позволит участникам продемонстрировать полученные знания и навыки. Образовательная программа "Цифровая грамотность в образовании: современные методы и технологии" представляет собой важный шаг на пути к развитию цифровой компетенции современных педагогов и повышению качества образования в целом

Заключение

Использование цифровых технологий в образовании открывает перед нами огромные возможности для совершенствования образовательного процесса и улучшения качества обучения. Однако, вместе с этим, оно также предъявляет перед нами ряд важных этических вопросов, которые требуют внимания и решения. Соблюдение этических принципов и стандартов становится неотъемлемой частью ответственного использования цифровых инструментов в образовании. Это означает, что педагоги, администраторы и студенты должны работать вместе для создания справедливой и безопасной образовательной среды. Важно, чтобы цифровые технологии использовались этично и с учётом прав и нужд каждого студента. Чтобы обеспечить эффективное решение этических вопросов, необходимо продолжать проводить исследования в этой области и разрабатывать новые стратегии и инструменты, которые помогут обеспечить справедливость и безопасность в образовании. Только таким образом мы сможем максимально раскрыть потенциал цифровых технологий и обеспечить качественное образование для всех студентов.

Список литературы:

1. З.С. Кенжебаева, М.С. Садырова, Е.С. Мухтар, Ш.О. Момынкулова. Использование цифровых технологий в системе дистанционного образования: зарубежный опыт и Казахстан // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». 2021. – №2 (67) [online] https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/1046

2. М.В. Богданова, В.И. Бакштановский. Цифровизация образования и университетская этика - две вещи совместны ли? [online] https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-i-universitetskaya-etika-dve-veschi-sovmestny-li

3. Е.Н. Викторук, Е.А. Викторук. Этика в университете: соблазны и перспективы «Пользовательского формата» [online] https://cyberleninka.ru/article/n/etika-v-universitete-soblazny-i-perspektivy-polzovatelskogo-formata

4. И.М. Невлева, Т.А. Сережко Парадигмальные этические проблемы общения со студентами в современном медиапространстве [online] https://cyberleninka.ru/article/n/paradigmalnye-eticheskie-problemy-obscheniya-so-studentami-v-sovremennom-mediaprostranstve

5. М.А. Маниковская. Цифровизация образования: вызовы традиционным нормам и принципам морали [online] https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-vyzovy-traditsionnym-normam-i-printsipam-morali

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ХАЛЫҚТЫҚ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКАНЫҢ МАЗМҰНДЫҚ СИПАТЫ

Сейдулла Г.Д.,
7М01110-Педагогика және психология ББ
бағдарламасының 1 курс докторанты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы Қаз ҰУ-і

Аннотация. Мақалада автор оқушылардың кәсіби белсенділігін қалыптастыруда халықтық дәстүрлі музыканың мазмұндық сипатын қарастырды.Сомен бірге автор қазақ елінің музыкалық мәдениетінің дамуына өз үлестерін қосқан жаңғыртушылар, яғни музыкалық білім беруші тұлғалар, жыршылар мен эпостық әншілердің жұмыстарын қарастырды.

Түйін сөздер: фольклор, музыкалық мәдениет, аспаптық музыка, орындаушылық өнер, эстетикалық күй.

Аннотация. В статье автор рассмотрел содержательный характер народной традиционной музыки в формировании профессиональной активности учащихся. А также автор рассмотрел работы модернизаторов, которые внесли свой вклад в развитие музыкальной культуры казахского народа, т. е. деятелей музыкального образования, певцов и эпических певцов.

Abstract. In the article, the author considered the meaningful nature of traditional folk music in the formation of students' professional activity. The author also reviewed the works of modernizers who contributed to the development of the musical culture of the Kazakh people, i.e. figures of musical education, singers and epic singers.

Кез келген ұлттың немесе халықтың музыкалық мәдениетін қалыптастырушы басты өнердің түрі ән деп санаймыз. Ән өнері ұлттық музыканы танытудың және ұлттың музыкалық мәдениетінің жоғарылатуға ықпал ететін күрделі өнер түрі. Шындық өмірдегі құбылыстар мен материалдар, дәстүрлі халық шығармашылығы ән өнерінде жан-жақты көрініс тауып отырады. Қазақтың дәстүрлі халық шығармашылық өкілдері ән өнерінің музыкалық ырғағы мен ережелерін дамытып, соның негізінде қазақ халқына тән музыкалық өнер түріне негізделді. Қазақ халқы өзінің сан ғасырлық тарихында музыкалық мәдени шығармашылығы мен орындаушылық дәстүрлерін қалыптастырды.

Қазақ халқының музыка мәдениетінің дамуына ықпал мол болған орындаушылық мектептер көптеп саналады. Мұндай мектептерді түркітанушы ғалым Л.Н.Гумилев көшпелілер өркениеті деп атап кеткен, халқымыздың әлеуметтік құрылымы мен көркемдік дүниетанымын, этика мен эстетикалық талғамын қалыптастырушы орта деп санады.

Халықтық дәстүрлі мектептер жалпы ұлттың мәдениетін қалыптастыруға және музыкалық бағыттарымен өзінің орындау ерекшелігімен, сондай-ақ белгіленген оқыту жүйесіне енгізілді. Кез келген талантты әнші, өз дауысының қабілетіне орай, тасымалдаушы боп саналатын болған. Соған сәйкес дәстүрлі мектеп тәртібіне қарай өзінің репертуарына ие болатын болған. Атап айтқанда, Қазақстанның кең-байтақ өлкесінің орталық және батыс, оңтүстік аймақтарында қалыптасқан мектептер.

Ұлы дала мәдениетін жаңғыртушылар, яғни музыкалық білім беруші тұлғаларға жыршылар мен эпостық әншілер, жыраулар, сондай-ақ эпикалық туындыларды шығарушылар, музыкалық аспапта ойнаушылар, күйшілер, сері-әншілер мен әншілер болатын. Ал қазақ даласын әнге бөлеген дарындарға сал-серілерді жатқызуға болады, олар өз кезегінде әннің әуені мен мәтіндерін жазатын болған. Аталған халық арасынан шыққан көркемөнерпаздар тобының бәрі де үлкен талғаммен, көркемдік және эстетикалық мәдениетке сүйене отырып халықтың музкалық мәдениетін жоғарылатты. Өнерпаздардың бұл еңбектері музыкалық және моралдық, эстетикалық білім берудегі ұтымды құралы болып саналды.

Қазақ елінің музыкалық мәдениетінің жоғары деңгейде дамуына кәсіби әншілердің еңбегі зор болды. Себебі, бұл өнерпаздар дәстүрлі халықтық музыка өнерінің мәңгі жасайтын, халық үлкен ықыласпен тыңдайтын үлгілерін сақтап, таратып, келер ұрпаққа жетуіне және қазақтың музыкалық мұрасын әлемдік аренаға танытуға ықпал етті. Дәстүрлі халықтық кәсіби композиторлардың еңбегі қазақ музыкалық білімінің даму тарихының алғышарты болып қала береді. Танымал қазақ музыкасының зерттеушісі, орыс ғалымы Б.Г.Эрзакович қазақтың дәстүрлі халық әндерін мынадай жанрларға бөледі: оларға үй шаруашылығы мен отбасылық рәсімдерге, отбасындағы қарапайым тұрмыс жағдайына, лирикалық әндерге және қоғамдағы құбылыстарға қарсы наразылық әндеріне, табиғат құбылыстарына арналған, тарихи оқиғаларға бағытталған әндер, ғашықтық-махаббат туралы әндер және әртүрлі тақырыптағы әндерге бөліп қарастырды. Әндердің мазмұнына әлеуметтік және отбасылық мәселелердің түрлі құбылыстары ықпал етті. Бұл өз кезегінде, адамдардың рухани дамуына және жеке тұлға ретінде қалыптастыруына әсер етеді. Халық шығармашылығы адамдар арасында қарапайымдылық пен адалдық, үлкендерді құрметтеу және еңбекқорлық, достық сияқты қасиеттерді үлгі етіп, рухани жан-дүниесіне эмоциялық және эстетикалық күй сыйлады.

Қазақ халқының ән және аспаптық музыкасының дамуы, біртұтас халықтың тарихымен және елдің экономикалық құрылымы мен әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімен, сенім-нанымымен тікелей қатынаста болды. Қазақтың халықтық музыкасында әнді домбырамен айтудың екі түрлі жанры, яғни екі түрлі дәстүрі қалыптасты. Ол кәдімгі, қазіргі күнге дейін өмір сүріп келе жатқан Батыс Қазақстандық және Шығыс Қазақстандық дәстүрлі мектептер еді. Олардың арасындағы нақты айырмақылықтары музыкалық нысандар мен бейнелердің табиғаты, әнді дыбыстау тәсілі мен ән айту үлгісі болатын. Бұл аталған дәстүрлердің осы күнге дейін сақталғанымен, олардың негізі, яғни музыкалық өрнектердің бастауы орта ғасырларда қалыптасқан болатын.

Халқымыздың даналығын айғақтайтын толымды қазынасы ол қазақтың халық әндері. Ол өз кезегінде тарихи оқиғалар мен рухани-адамгершілік нормаларына қалыптастырудың тәжірибелерін көрсетіп береді. Қазақтан шыққан біртуар таланттардың арасында Біржан Қожағұлов, Абай Құнанбаев, Жаяу Мұса, Біржан сал, Ақан сері, Кенен Әзірбаев сынды сазгерлер мен орындаушылар қазақтың халықтық ән мәдениетіне үлкен үлес қосты. Қазақтың халықтық дәстүрлі музыкасын меңгеру үшін және ұлттық кәсіби әнші, әрі керемет дауыстың иесі болу үшін, ең алдымен музыкалық аспапты меңгеруі тиіс болатын. Қазақ халқының дәстүрлі шығармашылық өнерінде лирикалық әндердің алатын орны ерекше. Аталған ән жанры адамдардың туған жерге, Отанға, табиғат сұлулығына, адамзат баласына деген ыстық сезіміне бөледі. Лирикалық әндер қай кезде де әуезді келеді, әрі қарапайым, халық сүйіп тыңдайтын жанр ретінде танылды. Қазақтың дәстүрлі ән мектептерінің еуропалық көркемөнер мектетерінен өзіндік ерекшеліктері болды. Ол қазақ халқы музыка педагогикасының ізбасарларына алуан түрлі шығармашылық және кәсіби қабілеттері мен белсенділіктерін жетілдіруге негізделген шешендік және поэтикалық, музыкалық және орындаушылық дағдыларға баулыды. Дәстүрлі халықтық шығармашылықтың өкілдерінің бәрі де музыкалық білімдері болмағанымен, табиғатынан талантты әрі дауысы мен есту қабілеттері жоғары ие болды. Сонымен қатар, еркін суырып салмалық өнерді меңгеріп, тыңдау қабілеттері басым, яғни шебер орындалған туынды қайталап айта білу дағдылары жетілдірген.

Қазақ халқының өз арасынан шыққан көркемөнарпаздардың ішінде керемет талантты халық композиторлары көптеп өмірге келуімен, 19-20 ғасырлардың тұсынан бастап, қазақ ұлтының халықтық кәсіби музыкасының сапасының деңгейі жоғарылады. Мұндай дарынды тұлғалар шығармашылықта жоғары жетістіктерге жетіп, жекелеген стильдерін қалыптастырды.

Қазақ фольклоры мен кәсіби музыканың өз деңгейінде дамуының негізінде драмалық және музыкалық туындылар пайда болды. Қазақ жерінде өнер мен мәдениеттің қарқынды дамып, кәсіби музыканттардың көптеп өмірге келуі, музыкалық мәдениет құрылымының ауқымын кеңейтті. Композициялық шығармашылық және орындаушылық өнердің қатарласа дамуы, Қазақстанда дәстүрлі халықтық музыкалық өнердің формаларымен бірге еуропалық және

әлемдік музыканың жанрларын да дамытты, оларға рок, поп, джаз, сонымен қатар, дүниежүзілік конфессиялардың діни музыкасы мен фольклоры жұмыс істейді.

Қазақтың кең байтақ өлкесі ерте кезден-ақ ежелден ән мен жырдың алтын бесігі болып тербеліп келеді. Халықтың өз арасынан шыққан талант иелері ұлттық өнердің алтын бұлағы болды. Сонау ғасырлардан келе жатқан өлең шумақтары мен ән әуені, домбыраның сазды үні халық есінде ұзақ сақталып, бүгінгі заманға жетіп отыр.

Қазақтың ұлттық салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының тағылымы өскелең ұрпақ бойына өнерге деген қызығушылығын арттырып отырды. Бұл жерде қазақтың киелі қара домбырасының маңыздылығы жоғары. Халқымыз қашаннан қолына домбыра ұстаған баланың бойында мейірімділік пен дарындылық сынды игі қасиеттердің орын алатынын, сонымен қатар қатігездік атаулыдан аулақ болатындығына сенген. Себебі, домбыра үлкен рухани-адамгершіліктің мектебі, сонымен қатар, эстетикалық пен көркемдікке тәрбиелейтін бағалы өмір оқулығы болып табылады. «Домбыра» аспабы қаншама ғасырлардан бері қазақ халқымен бірге жасап, бірге өмір сүріп, тарихи оқиғаларды өз шанағында сақтап, «Ертарғын», «Алпамыс» және «Қобыланды» сынды батырлардың ерлігін тоқтаусыз жырлап келді.

Домбыраның қос ішегінен ұлан байтақ қазақ даласында «Қозы Көрпеш - Баян сұлу», «Қыз Жібек пен Төлеген» сынды ғашықтардың нәзік сезімдерін және халық басынан өткізген неше түрлі зұлматтарын жырлаған «Елім – ай» әнінің зарлы сазы еседі.

Көшпелі мәдениет иелерінің мол мұрасын - үкілі домбырасын қолына ұстаған ұлы дала баласының рухани көкжиегінің кеңейіп және шығармашылық қабілеттерін жоғарылап, жыраулық пен термешілік, әншілік пен күйшілік өнерге қол жеткізді. Жастардың бойында көркемдік және музыкалық, эстетикалық талғам мен кәсіби белсенділік дағдыларын жетілдіруде арнайы музыка мектептері мен жалпы білім беретін орта мектептердің жанынан құрылған өнер үйірмелерінің рөлі жоғары.

Оқушылардың көркемдік тұрғыдан білімін және эстетикалық тәрбиесін жетілдіру мұғалім алдындағы маңызды міндет. Олардың бойында сұлулық сезімін жетілдіру және жоғары эстетикалық талғамын өнер туындыларын сонымен қатар туған жер табиғатының сұлулығы мен баға жетпес байлығын ұғынып, оны өзіне лайықты түрде бағалауға үйрету керек.

Әдебиеттер:

1. Б.А.Тұрғынбаева. Музыкалық тәрбие әдістемесі. − Алматы, 2002

2. Құлманова, Оразалиева. Музыкалық тәрбие. Атамұра. А, 2004.

3. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. Алматы, 1995.ж.

4. Қазақтың музыкалық фольклоры: болмысы, өзіндік ерекшелігі, тәрбиелік мазмұны мен заманауи өміршеңдігі. Оқу құралы.-2- басылым.-Алматы: Триумф «Т» 2007 -160 б.

5. Ғизатов Б.Ғ. Мектептегі ән музыка сабағы.-Алматы., 1998 ж.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Ахметова Айгуль Булатовна,
*доктор **PhD**, ассоциированный профессор,*
Высшая школа гуманитарных наук,
НАО «Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан»
Баканова Динара Бейсенбаевна,
магистрант 2 курса по специальности «7М01 730 Иностранные языки»,
Школа-лицей имени А.Шамкенова ,город Павлодар

Аннотация. Важность предпринятого исследования определяется тем, что большинство современных методик обучения иностранному языку нацелены на формирование иноязычной коммуникативной компетенции у обучающихся. Однако, для достижения данной цели необходимо сформировать у учеников один из наиболее важных компонентов, который непосредственно влияет на развитие межличностного общения на иностранном языке, и данным компонентом является творческая деятельность. Формирование творческого компонента представляет собой продолжительный и занимательный процесс. В связи с этим, использование творческих видов деятельности в процессе иноязычного образования является необходимым шагом, который помогает учащимся в будущем включиться в реальное иноязычное общение. Так как изучение иностранных языков – это один из приоритетов в образовательном процессе, то непрерывное и последовательное развитие креативности учащихся включает в себя такие творческие виды деятельности, которые требуют от обучающихся самостоятельной работы, а также учат их пользоваться языковым материалом для выражения своих мыслей, как в диалогической, так и в монологической речи.

Цель статьи – исследовать теоретические и практические аспекты развития творческих способностей на уроках иностранного языка учащихся 9 классов, а также - предложить метод для развития креативных способностей.

Научная значимость исследования состоит в научном обосновании методической системы развития творческих способностей и творческого мышления школьников в иноязычном образовании, которая направлена на формирование креативности обучающихся на уроках английского языка.

Практическая значимость работы заключается в том, что в данной работе проведен педагогический эксперимент на основе используемых педагогических технологий по развитию творческих способностей учащихся 9 классов.

Ключевые слова: творческие способности, креативность, педагогический эксперимент, видеопроект, самоактуализация, диалогическая речь, грамматика.

Аннотация. Жүргізілген зерттеу жұмысының маңыздылығы шет тілін оқытудың қазіргі заманғы әдістерінің көпшілігі студенттердің шет тілінің коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға бағытталғандығымен анықталады. Дегенмен, бұл мақсатқа жету үшін студенттерде шет тілінде тұлғааралық қарым-қатынасты дамытуға тікелей әсер ететін маңызды құрамдастардың бірін қалыптастыру қажет және бұл компонент шығармашылық белсенділік болып табылады. Шығармашылық компоненттің қалыптасуы ұзақ және қызықты процесс. Осыған орай, шет тілін оқыту үдерісінде шығармашылық іс-әрекеттерді пайдалану студенттердің болашақта шынайы шет тіліндегі қарым-қатынасқа түсуіне көмектесетін қажетті қадам болып табылады. Шет тілдерін меңгеру оқу үдерісіндегі басым бағыттардың бірі болғандықтан, студенттердің шығармашылық қабілетін үздіксіз және дәйекті түрде дамыту студенттердің өз бетімен жұмыс істеуін талап ететін, сондай-ақ өз ойын жеткізу үшін тілдік материалды пайдалануға үйретететін шығармашылық әрекеттерді қамтиды. , диалогтік және монологтық сөйлеудегі сияқты.

Мақаланың мақсаты – 9-сынып оқушыларының шет тілі сабағында шығармашылық қабілеттерін дамытудың теориялық және практикалық аспектілерін зерттеу, сонымен қатар шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістемесін ұсыну.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталған шет тілін оқытуда мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттері мен шығармашылық ойлауын дамытудың әдістемелік жүйесінің ғылыми негізделуінде.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы мынада: бұл жұмыста 9-сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында қолданылған педагогикалық технологиялар негізінде педагогикалық эксперимент жүргізілді.

Түйін сөздер: шығармашылық қабілеттер, шығармашылық, педагогикалық эксперимент, бейнежоба, өзін-өзі таныту, диалогтік сөйлеу, грамматика.

Abstract. The importance of the undertaken research is determined by the fact that most modern methods of teaching a foreign language are aimed at developing foreign language communicative competence in students. However, to achieve this goal, it is necessary to form in students one of the most important components, which directly affects the development of interpersonal communication in a foreign language, and this component is creative activity. The formation of the creative component is a long and entertaining process. In this regard, the use of creative activities in the process of foreign language education is a necessary step that helps students in the future to engage in real foreign language communication. Since the study of foreign languages is one of the priorities in the educational process, the continuous and consistent development of students' creativity includes such creative activities that require students to work independently, and also teach them to use language material to express their thoughts, as in dialogical and monologue speech.

The purpose of the article is to explore the theoretical and practical aspects of the development of creative abilities in foreign language lessons for 9th grade students, and also to propose a method for the development of creative abilities.

The scientific significance of the study lies in the scientific substantiation of the methodological system for the development of creative abilities and creative thinking of schoolchildren in foreign language education, which is aimed at developing the creativity of students in English lessons.

The practical significance of the work lies in the fact that in this work a pedagogical experiment was conducted based on the pedagogical technologies used to develop the creative abilities of 9th grade students.

Key words: creative abilities, creativity, pedagogical experiment, video project, self-actualization, dialogic speech, grammar.

Введение

В современном образовательном процессе государственный образовательный стандарт нацелен на воспитание разносторонней личности, поэтому важной составляющей учебного процесса является формирование креативности и творческого потенциала обучающихся.

Использование на уроках творческих видов деятельности повышает мотивацию и интерес учеников к предмету. Актуальность данной темы в том, что существуют разные подходы к развитию творческих способностей учащихся от традиционных до информационно-цифровых. Поэтому данная тема считается актуальной, т.к. в современной методике преподавания английскому языку и нуждается в непрерывном совершенствовании. На основе этого проведен педагогический эксперимент с учащимися 9 класса.

Материалы и методы

В процессе написания статьи использовались такие методы, как: метод анализа методической и психолого-педагогической литературы, педагогический эксперимент.

При написании данной статьи использовались труды зарубежных и казахстанских авторов, рассматривались их концепции изучения такого проблемного вопроса, как методы развития творческих способностей на уроках английского языка.

Метод анализа методической и психолого-педагогической литературы по исследуемому вопросу позволил нам раскрыть особенности методов развития творческих способностей при изучении иностранного языка, в том числе в процессе группового, совместного выполнения заданий.

Так, рассмотрев литературу и публикации по данной теме, было выявлено, что многие авторы считают, что творческие способности входят в секцию «потребность в самовыражении и самоактуализации». Так как единого подхода к данной проблеме нет, то представилась возможность выбора одной идеи за основу. Данной основой послужило исследование зарубежного психолога П. Торренса. В его понимании творческие способности – это умение решать проблематичные задачи, а позже анализировать их результат. Именно он выделил главные критерии творческих способностей - это беглость, гибкость и оригинальность [1].

Анализ работ известного американского психолога А. Маслоу доказал, что творческие способности свойственны тем людям, которые выходят за рамки физиологических потребностей и у них появляются возможности продвинуться по иерархической модели потребностей вверх, так как творческая составляющая человека, по его мнению, должна находиться на самой вершине пирамиды [2].

Г.К. Турабаева считает, что сейчас в школах особое внимание уделяется развитию творческих способностей учащихся, и многие педагоги проходят дополнительные курсы и вебинары, чтобы улучшить качество своих уроков и повысить свой собственный уровень творческих способностей. Для учителя важно применять творческий подход к заданиям при подготовке к урокам. Поэтому, на сегодняшний день увеличение творческого потенциала является важным фактором в любой профессии для современного человека [3].

По мнению казахстанских авторов (Шыныбеков Д.А., Ускенбаева Р.К., Сербин В.В., Дузбаев Н.Т., Молдагулова А.Н., Дуйсебекова К.С., Сатыбалдиева Р.Ж., Хасенова Г.И., Б. Урмашев), при развитии творческого потенциала обучающихся, не стоит забывать о методических приемах, к которым можно отнести такие приемы, как: прием создания преподавателем условий для конкуренции и соперничества; прием развития дивергентного мышления (воображения); прием развития «амбивалентности суждений» [4].

Средства обучения, которые направлены на развитие творческого мышления, включают в себя наглядные материалы, аудио-видео материалы, Интернет-ресурсы и сайты с интерактивными заданиями для соответствующей возрастной группы.

Более того, в процессе создания методической системы, была разработана система упражнений, состоящая из:

1) языковых упражнений;

2) упражнения с использованием ИКТ;

3) упражнения, связанные с проектной деятельностью [5].

Развитие креативного потенциала играет ведущую роль и является одной из важной задачей образования. Можно совмещать традиционные и инновационные методики, делая процесс обучения интересным и увлекательным. Учитель сегодня создает такую среду обучения, где ученику будет комфортно получать и развивать свои знания [6].

Слово «креативность» образовано от латинского creatio, что означает созидание. Это уровень творческой одаренности, способности к творчеству, составляющий относительно устойчивую характеристику личности [7].

Вопрос по развитию креативности учащихся исследуется многими учеными. Е.П.Ильин автор книги «Психология творчества, креативности, одаренности изучал этапы творческого процесса, роль эмоций в творчестве, связь креативности со способностями, диагностики креативности [8].

Изучив научную статью «Систематический подход к развитию творческих способностей учеников», написанную Д.З.Рахмановой в научном журнале мы пришли к выводу, что

исследователь описывала процессы креативности в образовательном процессе как следующие этапы.

1) Репродуктивный этап - зарождение идей;

2) Креативно-исследовательский этап – нестандартное мышление, импровизация, инновации;

3) Креативность, инновационная ступень [9].

По мнению Л.Е. Журавлевой, креативный человек нуждается в креативной активности, которая представлена нестандартными заданиями. В таких условиях учащиеся проявляют свои творческие способности [10].

Метод педагогического эксперимента – это целенаправленное исследование проявления определенных качеств объекта исследования. Для проведения педагогического эксперимента исследователем создаются специальные ситуации, в которые помещается испытуемый. Исследователь фиксирует поведение, реакцию испытуемого на ситуацию и т.д., тем самым выявляя и изучая непосредственно те явления и процессы, которые представляют собой предмет исследования [11].

Таким образом, изучение иностранного языка приносит множество пользы школьникам, так как обучающиеся приобретают новые знания, умения и навыки, расширяют свой кругозор и развивают личностные качества. Кроме того, изучение английского языка может способствовать развитию творческих способностей. Для того, чтобы развить творческое мышление у обучающихся, могут применяться разнообразные методы и приемы, как в отдельности, так и в комбинации. Однако, эффективнее всего формирование творческого мышления достигается при использовании методической системы развития творческого мышления школьников в иноязычном образовании.

Резюмируя определения творческих способностей отечественных и зарубежных ученых, можно сделать вывод, о том, что проблема творческих способностей и ее определение остается актуальной в наши дни.

Результат

Экспериментально-педагогическое исследование было проведено в 9 классе КГУ «Школа-лицей им. А.Шамкенова» г.Павлодара.

Гипотеза исследования: Метод видеопроектов эффективен для развития творческих способностей и речи у учащихся на уроке английского языка в 9 классе.

Был проведен сравнительный анализ результатов говорения до использования данного метода и после. Ученикам были предложены темы в рамках учебной программы по учебнику «Excel». Учащимся были даны рекомендации, критерии, дескрипторы по созданию видеопроектов.

Приведем примеры некоторых заданий для учащихся 9 классов, используемых в нашем педагогическом эксперименте. После чего представим результаты и анализ проведенного экспериментального исследования. Итак, на уроках иностранного языка с учащимися 9 классов были проведены уроки с применением видеопроектов.

Практическое занятие № 1

Тема: Culture Corner

Цели: формирование ключевых языковых компетенций.

Задачи:

1. Развитие навыков аудирования, устной монологической и диалогической речи.

2. Развитие умения работы в группах, принимать чужую точку зрения

3. Совершенствование умения понимать иноязычную речь.

4. Развитие творческих способностей

Оборудование и технические средства: Учебник «Excel for Kazakhstan (Grade 9) Student`s book Jenny Dooley» учебник для 9 класса, 2019. – 163 с.

Технические средства обучение: компьютер, мультимедийный проектор;

Раздаточный материал

Ход выполнения задания.

1. Мотивация к учебной деятельности, определение темы урока

Hello, boys and girls! (Hello, teacher)

How are you today? (We're fine, thanks!)

I'm glad to see you. (Glad to see you too!)

Thank you, sit down.

Let's watch the video. Guess, what we are going to speak about? - The theme of our lesson is Famous Buildings.

You're right! Today we're going to speak about famous buildings.

2. Постановка целей и задач урока

На доске демонстрируется слайд с текстом.

1) Put the paragraphs in the correct order.

And what about you? Can you make up an article about a famous building? What should you learn to do?

3. Первичное восприятие и усвоение нового лексического учебного материала

But first let's work at the sounds. Look at the board and repeat after me:

Bean, call, clean, fairy, kind, long, low, merry, mind, no, short, shy, strong, tall, why, wrong.

Now let's play the rhymes!

For example: shy-why, …. (Подбирают слова, которые схожи по звучанию)

Now look at the pictures in ex. 1 at the page 81.

You can see 3 buildings and you should guess in what country they are situated.

And now tell me please.

1) What famous buildings do you know?

2) How did you learn about them?

3) Have you ever seen a famous skyscraper live?

4) What would you like to learn about skyscrapers during our lesson?

Now, open your exercise books, write down the date. You see new words which you'll learn in our lesson.

First of all, pay your attention to the new words: metres, high, floor, inside, observatory, amazing, light, building, skyscraper.

Now match the words to their Russian equivalents.

Read and match

1. metre(s)	a) здание
2. high	b) удивительный
3. floor	c) легкий, светлый
4. inside	d) внутри
5. observatory	e) высокий
6. amazing	f) небоскреб
7. light	g) этаж
8. building	h) метр
9. skyscraper	i) смотровая площадка

1	2	3	4	5	6	7	8	9

You know there are a lot of high buildings in our word. So let`s watch the video about one of them. Try to focus on the speech of the characters. After that, I'll ask you to answer some questions.

1) What is this video about?
2) Where is this building?
3) How many meters high does it have?
4) How many floors does it have?
5) When was this building built?
6) What special features does this building have?
7) Where do visitors usually go?
8) What is special about the colors?

4. Закрепление. Включение изученного учебного материала в систему знаний

Let's watch another video.

Complete the gaps with the words below.

• tallest • bigger and • Skyscraper
• Architect bigger • Eiffel Tower

1) In 1956, _____ Frank Lloyd Wright proposed a mile-high _____, a building five times as high as the Eiffel Tower.

2) Today _____ buildings are going up around the world.

3) Firms are even planning skyscrapers more than a kilometer tall, three times the size of the _____.

4) The _____ tower in the world, Dubai's Burj Khalifa, can withstand the weight of more than 1,200 African elephants per square meter!

And now let's do the exercise 2b on the page 81.

b) Read the statements and mark them (R} for Right, (W) for wrong and (DS} for Doesn't Say.

1. The Empire State Building is the tallest building in America.
2. Lots of people work inside the Empire State Building.
3. You can get to the top of the Empire State Building in 45 seconds.
4. The lights on the top floors of the Empire State Building change colours many times a day.

5. Актуализация и пробное учебное действие.

После того как учащиеся выполнили эти задания, им предлагается написать небольшую заметку о любом известном здании и выступить перед одноклассниками.

Now you can write a short text about a famous building.

After tell your classmates about it.

6. Рефлексия.

Ученики заполняют лист самоконтроля.

Фамилия, имя ученика _____

Вид задания	Отметка
Общий комментарий: (Я считаю, что урок был полезен для меня, потому что/ мне не было интересно на уроке, потому что)	

7. Объяснение домашнего задания

8. Подведение итогов занятия.

Thank you for your work/ the marks for the lesson are …

The lesson is over. Goodbye, students.

Практическое занятие № 2.

Тема: Food and Drink

Цели: формирование ключевых языковых компетенций.

Задачи:

1. Развитие навыков аудирования, устной монологической и диалогической речи.

2. Развитие умения работы в группах, принимать чужую точку зрения

3. Совершенствование умения понимать иноязычную речь.

4. Развитие творческих способностей

Оборудование: Учебник «Excel for Kazakhstan (Grade 9) Student`s book Jenny Dooley» учебник для 9 класса, 2019. – 163 с.

Технические средства обучение: компьютер, мультимедийный проектор; раздаточный материал

1. Мотивация к учебной деятельности, определение темы урока

Hello, boys and girls! (Hello, teacher)

How are you today? (We’re fine, thanks!)

I'm glad to see you. (Glad to see you too!)

Thank you, sit down.

Look at the picture on the board. Guess, what we are going to speak about?

- The theme of our lesson is Food (На слайде выводится картинка, демонстрирующая продуктовую корзину)

Yes, you’re quite right. Today we’re going to speak about food.

2. Постановка целей и задач урока

Look at the picture again. Where you can buy all this products? And what do you need for this? (Make up shopping list). Do you know how to make a shopping list correctly? (No) What should you learn to do?

3. Первичное восприятие и усвоение нового лексического учебного материала

Children, look at the board. Listen to the rhyme.

«I like honey on my bread,

I like salad, I like eggs,

I drink water all day long,

All these things make me strong. «

1) What is this poem about?

2) Will you repeat after me (with me)?

3) Will you read the poem on your own?

Tell me, please.

What have you eaten for breakfast?

Say and write it on the blackboard. (примерные ответы учеников: Egg, milk, bread, butter, cake, tea, coffee, salad, sweet, cheese, meat, pie).

Look at the blackboard!

Let’s play the game. Choose the odd word out

1. Salad – jam – honey – sugar
2. Sausage – ham – crisps – Sweet
3. Lemon – apple – Cheese – orange
4. Milk- cheese - Meat – yoghurt

And now let’s do the exercise 1 on the page 86.

Now, open your exercise books, write down the date. Look at the blackboard again. You see new words which you’ll meet in our lesson.

На доске написаны следующие слова:

Crisps	Чипсы	
Fish and chips	Рыба и Картошка	
Curry	Карри	
Ketchup	Кетчуп	
Roast beef	Ростбиф	
Lasagna	Лазанья	
Gravy	Соус	

Try to match the word to the picture. Repeat after me (Учащиеся соотносят картинку и слово, определяют верный перевод, произносят фонетически верно слова за учителем, записывают слово и перевод в тетрадь.)

Today you’ll watch a film about British food. Try to focus on the speech of the characters. After that, I’ll ask you to answer some questions.

1. What time does Nick’s family have lunch?
2. What food did the children choose for lunch at school?
3. Who likes Indian food?
4. Who likes fish and chips?
5. Who is a vegetarian?
6. What products did you see in the grocery cart?

Учащиеся отвечают на вопросы.

Match a line in A with a line in B. Then use these expressions in the sentences of your own.

1) Breakfast	a) potatoes
2) Pack	b) list
3) Take	c) away

4) Shopping d) lunch
5) Mashed e) time

4. Закрепление. Включение изученного учебного материала в систему знаний

Let's watch another video.

Look at the blackboard. Write down the schedule of meals in Britain.

Let`s watch the video again and check your answers.

«Is it True or False»?

1. Most British families have a full English breakfast every morning.
2. People often have cereal or toast for breakfast.
3. Many British people eat a roast dinner on Sundays.
4. Most British families have their evening meal between 8 pm and 9pm.
5. When you get a takeaway meal, you eat it at home

6. Актуализация и пробное учебное действие. После того как учащиеся выполнили эти задания, им предлагается составить собственный список для похода за продуктами и рассказать об этом.

Think of your favorite dish. What do you need to make it? Make a shopping list.

After tell your classmates about it.

7. Рефлексия.

Заполняют таблицу «Плюс – минус – интересно».

В графу «П» - «плюс» записывается все, что понравилось на уроке,

В графу «М» - «минус» записывается все, что не понравилось на уроке осталось непонятным.

В графу «И» - «интересно» учащиеся вписывают все интересные факты, о которых узнали на уроке и что бы еще хотелось узнать по данной проблеме, вопросы к учителю.

8. Объяснение домашнего задания

Write down your home task. WB p. 53; draw products from your shopping list and sign them

9. Заключительный этап

Thank you for your work/ the marks for the lesson are …

The lesson is over. Goodbye, students.

Далее представим результаты экспериментального исследования после проведенных практических занятий с применением видеопроектов.

Приведенные ниже таблицы отражают результативность данного подхода, так как можно отметить улучшение результатов по пяти критериям по итогам сдачи устного проекта без использования метода видеопроектов и с использованием. Качественный анализ показывает как изменились ответы учащихся после применения метода видеопроектов. Данные учащихся 9 класса при сдаче устного проекта представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Данные учащихся 9 класса при сдаче устного проекта

Критерии оценивания 0-10 баллов	Произношение	Грамматическая правильность	Исследовательский и творческий подход	Использование тематического вокабуляра	Беглость речи
Ученик 1	7	8	7	8	6
Ученик 2	8	6	8	9	8
Ученик 3	8	9	9	9	6
Ученик 4	9	7	9	9	7
Ученик5	7	8	6	10	7
Ученик6	9	6	7	9	9
Ученик7	6	8	8	8	8
Ученик 8	10	10	8	10	9
Ученик 9	7	7	7	7	7
Ученик 10	8	8	8	8	7
Ученик 11	6	6	8	9	8
Ученик 12	10	10	9	7	7

Данные учащихся 9 класса при сдаче видеопроекта представлены в таблице 2.

Таблица 2 - Данные учащихся 9 А класса при сдаче видеопроекта

Критерии оценивания 0-10 баллов	Произношение	Грамматическая правильность	Исследовательский и творческий подход	Использование тематического вокабуляра	Беглость речи
Ученик 1	8	9	10	10	8
Ученик 2	8	8	9	9	8
Ученик 3	9	9	9	9	7
Ученик 4	9	10	10	9	7
Ученик5	8	8	8	10	8
Ученик6	9	10	10	9	10
Ученик7	8	9	8	10	9
Ученик 8	10	10	10	10	10
Ученик 9	9	9	9	9	8
Ученик 10	8	8	9	8	9
Ученик 11	10	8	8	9	9
Ученик 12	10	10	10	8	10

Цифры 6-10 использованы в качестве баллов формативного оценивания по десятибальной шкале.

Сравнительный анализ показывает, что результаты учащихся после при использовании видеопроектов показывают положительную динамику, что доказывает эффективность данного метода. Динамика наблюдается и в беглости речи, и в исследовательском, творческом подходе.

Метод видеопроекта предполагает исследовательский подход и включает в себя несколько этапов:

Первый этап - подготовительный. Учащиеся консультируются по своей узкой теме, выбирают тему исследования и т.д.

Второй этап – поиск и сбор информации в книгах, интернете, библиотеке. Учащиеся тренируют речь с использованием требуемого вокабуляра, отрабатывают произношение и грамматическую сторону.

На третьем, аналитическом этапе, ученики осуществляют анализ подобранного материала. Готовят беглую речь, с учетом произношения, интонации, работы с аудиторией. Немаловажно отрабатывать ораторское искусство. Умение аргументировать и осуществлять подачу материала в интересной форме.

Четвертый этап - технический. Учащиеся работают с материалом, подбирают видео, музыку, аудиофайлы.

Последний этап (пятый) - демонстрационный. Ученики защищают свой проект, отмечают положительные и отрицательные стороны. Аудитория предлагает идеи по улучшению проекта, оценивают.

На рефлективном этапе идет обсуждение проектов всей аудиторией и учителем по критериям. По результатам опроса 80 % учащихся отмечают, что данные метод видеопроектов очень интересен, считают что это лучший способ работать при малом участии учителя. 65% учащихся отмечают, что сам исследовательский подход вызвал активную работу при поиске информации, 60% учащихся отметили трудность на аналитическом этапе. Здесь им иногда требовалась помощь учителя. 100 % учащихся могут использовать современные информационно-коммуникационные технологии, что позволяет выполнить проект в интересной форме.

Также ученикам было предложено участие в республиканском конкурсе видеопроектов по английскому языку, где учитывался исследовательский подход, ораторское искусство, владение английском языком на высоком уровне. Конкурс называется «Мой любимый

учебник Эксел», ученик К. Иван занял 1 место. Это показывает значимость данного метода, его эффективность для развития навыков говорения. Ученикам было предложено анкетирование, где они отметили, что им больше нравится говорить по-английски, используя метод видеопроектов, чем просто заранее выученная устная речь. Учащиеся отмечают плюсы данного метода в том, что при неоднократном повторении речи на камеру, запоминается большее количество лексического материала, лучше отрабатываются грамматические структуры, также считают, что стали уделять внимание интонации и произношению. Минус отметили в том, что метод требует определенного времени, но они готовы его тратить, так как видопроекты показывают хороший результат.

Мы, как учителя, хотим обратить внимание, что улучшается беглость речи, учащиеся мыслят нестандартно, предлагают интересные идеи и форматы подачи материала, что делает видеопроекты еще более увлекательными и полезными. Также ученики заметили, что пропадает страх перед аудиторией, а значит, ученики становятся увереннее в себе. Подача материала носит творческий характер. Учащиеся могут начать или завершить свой проект песней, цитатой, стихотворением или же предложить викторину аудитории. Практической часть данного метода может выступать методическое пособие в виде серии видеопроектов по модулям учебника английского языка на любой параллели, которые в дальнейшем можно использовать на уроках учителю или на различных спецкурсах как вспомогательное пособие. Также по данной теме можно выступить на научно-практической конференции и обобщить свой опыт.

Заключение

В завершении мы можем сказать, что гипотеза исследования по применению видеопроектов подтвердилась. Считаем, что данный метод достаточно эффективен, так как наблюдается положительная динамика при развитии навыков устной и письменной речи на английском язык, что помогает развивать более эффективно творческие способности учащихся. А именно: творческие способности учащихся способствуют более лучшему усвоению программного материала, делают уроки интересными, задания увлекательными.

Следовательно, если учитывать психические особенности старшеклассников, использовать предложенные нами способы организации практической деятельности с видеопроектами и создавать условия для проявления творческого поведения, то наблюдается положительная динамика развития творческих способностей обучающихся в данном классе. Таким образом, выдвинутая нами гипотеза подтвердилась.

Список литературы:

1. Torrance, E. Guiding creative talent – Englewood Cliffs [Text] W.J.: Prentice Hall, 2014. – p. 260.
2. Маслоу, А. Мотивация и личность [Текст] Санкт- Петербург: Питер, 2008. – 352 с.
3. Турабаева, Г.К. Применение новых информационных технологий [Текст] // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки». - 2019. - № 2 (46). - С. 38-43.
4. Шыныбеков, Д.А., Ускенбаева Р.К., Сербин В.В., Дузбаев Н.Т., Молдагулова А.Н., Дуйсебекова К.С., Сатыбалдиева Р.Ж., Хасенова Г.И., Урмашев Б. Информационно-коммуникационные технологии [Текст] Алматы: Педагогика, 2017. - 559 с.
5. Сорокова, М.Г. Электронный курс как цифровой образовательный ресурс смешанного обучения в условиях высшего образования [Текст] // Психологическая наука и образование. - 2020. - № 1. - С. 36-50.
6. Лапшина, О.И. Развитие творческих способностей школьников на уроках английского языка [Текст] // Сборники конференции НИЦ Социосфера. - 2022. - № 8. - С. 175-177
7. Линкевич, Н.И., Никифорова, Е.Б. Технология развития критического мышления – методы и приемы стадии вызова [Текст] // Первое сентября. Английский язык. - 2018. - № 12.- С. 4-9.
8. Ильин, Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности [Текст] СПб.: Питер, 2009. – 433 с.
9. Рахманова, Д.З. Систематический подход к развитию творческих способностей учеников [Текст] // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. – 2014. - № 5. – С. 235-242
10. Журавлева, Л.Е., Петрова, М.А., Челышева К.С. Развитие творческой личности [Текст] // Одаренный ребенок. - 2023. - №1. - С.54-56
11. Иванова, Т.В., Сухова, И.А. Теория и методика обучения иностранному языку [Текст] Уфа: Изд-во БГПУ, 2016. - 102 с.

БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Спаналиева Гулнур Турсимбетовна,
Педагогика магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қ.
Шанжарова Аигерім Асенқызы,
6В01301-«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының 1-курс студенті

Аннотация. 1-сынып оқушыларының мектепке анотомия-физиологиялық психологиялық дайындығын диагностикалау оқыту процесін ұйымдастырудың тиімділігіне тікелей әсер етеді. Мақалада 1-сынып оқушыларының мектепке дайындығын диагностикалау әдістерінің түрлері жүйеленіп көрсетілген.
Түйін сөздер: 1-сынып оқушысы, мектепке дайындық,диагностикалық әдістер, тест.

Аннотация. Диагностика анатомо-физиологической психологической подготовки первоклассников к школе оказывает непосредственное влияние на эффективность организации учебного процесса. В статье систематически показаны виды методов диагностики готовности к школе первоклассников.
Ключевые слова: первоклассник, подготовка к школе, методы диагностики, тест.

Abstract. diagnostics of the anatomical and physiological psychological preparation of first-graders for school has a direct impact on the effectiveness of the organization of the educational process. The article systematically shows the types of methods for diagnosing school readiness of first-graders.
Key words: first grader, preparation for school, diagnostic methods, test.

Қазіргі кезеңде қазақстандық қоғамда адамның жеке қасиеттеріне, оның құндылық бағдарларына жаңа талаптар қоя отырып, түбегейлі өзгерістер орын алуда. Тұлғаны қалыптастырудың стратегиялық мақсаттары әлеуметтік тапсырыспен айқындалып, қызметі заңдармен және нормативтік құжаттармен – Қазақстан Республикасының Конституциясымен, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен, Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы және т.б реттелетін білім беру жүйесімен жүзеге асырылады[1].

Қазақстан Республикасының әлемдік білім беру кеңістігіне ену және халықаралық ынтымақтастық деңгейіне жету перспективалары қазіргі әлемдегі мұғалімнің рөлін күшейтуді талап етеді, себебі, қоғамның білім деңгейі көп жағдайда бастауыш мектеп мұғаліміне байланысты. 1- сынып оқушыларын мектептегі білім беру процесіне бейімдеу, жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында бірінші сыныпта оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруда баланың мектепте оқуға дайындығы немесе дайын еместігі туралы қорытынды жасауды мақсат тұтқан диагностика әдістерін бастауыш сынып мұғалімінің білуі маңызды. Себебі 1-сынып оқушыларының мектепке дайындық деңгейін мұғалімнің білуі оқыту процесін тиімді жоспарлауға және тиімді ұйымдастыруға көмек етеді.

Педагогикалық-психологиялық зерттеу еңбектерін талдау негізінде, мектепке дайындықтың жоғары, орташа, ортадан төмен, төмен деңгейлері кездесетіндігіне куә болдық.

Медициналық карта баланың физикалық жағдайын көрсетсе, ал мұғалім немесе психолог баланың ақыл-ойы мен психологиялық жағдайын тестілеу және оның көкжиегін көрсететін міндетті білімін тексеру тұрғысынан бағдарлайды.

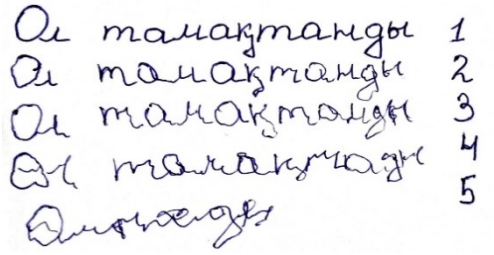
Диагностика нәтижелері болашақ бірінші сынып оқушысын одан әрі дамытуға арналған сабақтардың, жаттығулардың және ойындардың көмегімен баланы мектепке дайындаудағы проблемаларды анықтауға және балаларды дұрыс бағытта дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта балалардың функционалдық жетілу деңгейін тиімді және дұрыс бағалау әдістері көптеп қолданылады

Мектептік жетілуді анықтау әдістері мен тест түрлеріне тоқталатын болсақ, мектептегі жетілуді бағалаудың ең кең тараған тесті Керн-Йерасектің алғаш рет 1978 жылы орыс тілінде жарияланған тесті. Кейінірек 6 жылдан кейін А.Керн тестінің модификациясы тәжірибеде қолданыла бастады. Тест өте қарапайым және қолжетімді болып келеді. Тесте нұсқауларды орындау және түсіндіру үшін нақты түсініктемелерді орындау маңызды. Тест 3 тапсырмадан тұрады:

1.«Адамның суреті» (презентацияға сәйкес ер адамның бейнесін салу);

2.Жазбаша әріптермен жазылған сөйлемді көшіру («шай ішіп отыр» немесе «Ол тамақтанды» деген сияқты қысқа сөзден тұратын сөз тіркесі) (Сурет 1.);

1-Сурет. Жазбаша әріптермен жазылған сөйлемді көшіру әдісі

3. Бесбұрыш түрінде орналасқан белгілі бір кеңістіктегі нүктелер тобын салу (10 нүкте).

2-сурет. Бесбұрыш түрінде орналасқан белгілі бір кеңістіктегі нүктелер тобын салу әдісі

Тапсырмалар баланың психикалық даму деңгейі, қолдың ұсақ моторикасы және көру координациясы, көз және елестету қабілеті, координациялық қозғалыстардың даму дәрежесі, мақсатты әрекет қабілеті туралы түсінік береді.

Мектепке психологиялық дайындықты диагностикалайтын алғашқы кешенді тестілердің бірі 60-жылдардың соңы мен 70-жылдардың басында неміс психологы Г.Вицлак жасаған «Бастауыш мектепке баратын балалардың даму деңгейінің диагностикасы» атты тесті болып табылады. XX ғасыр және неміс тілінде 1972 жылы ғалымдар А.Г. Лидерс мен Г.Н. Досмаева 80-жылдардың басында бұл сынақтың орысша нұсқасын қайта стандарттап, сынақтан өткізген. XX ғасырда Г.Вицлактың «*Мектеп оқушысының оқу қабілеті»* тесті (психологиялық дайындығы мен психикалық даму деңгейін, оқу қабілетін, ойлау мен сөйлеуді дамытуды анықтау) пайдаланылды[2,17 б.].

Филиппиндік сынақ (физиологиялық дайындық) тестінің мәні мынада: бастың тік орналасуымен баланың оң қолы бастың ортасына көлденең орналастырылады және сәйкес келеді, ал қолдың саусақтары қарама-қарсы құлаққа жетеді, ал егер қол құлақты алақанымен толық жапса, сынақ оң деп саналады, сондықтан баланың ағзасы оқушы атануға дайын екендігі анықталады (1-сурет). Осылайша, дене пропорцияларының өзгеруі балалардың

мектептегі оқуға биологиялық жетілуі мен физикалық дайындығының салыстырмалы көрсеткіші ретінде қызмет етеді.

Жетілген оқушы

Толық жетілмеген бала

3-сурет. Филиппиндік тест. Мектептік жетілуді анықтау тесті

«Үйшік» әдістемесі (авторы Н.И. Гуткин) баланың үлгіге назар аудару, оны дәл көшіру қабілетін анықтау; ерікті зейінді, кеңістікті қабылдауды дамыту; сенсомоторлық үйлестіру дәрежесі мен қолдың ұсақ моторикасын даму деңгейін анықтауды мақсат етеді.

«Графикалық диктант» әдістемесі (авторы Д.Б. Эльконин) ауызша ұсынылған ересек адамның тапсырмаларын баланың мұқият және дәл орындауы, өз бетінше әрекет ету және көру арқылы қабылдауды анықтайтын тапсырмаларды орындау қабілетін анықтайды.

Д.Векслер тесті «*Оқиғалар тізбегі» әдістемесі* баланың себеп-салдарлық байланыстарды логикалық талдау қабілеттін анықтауды мақсат етеді.

*«Ұқсамайтын нәрсе» әдістемесі (*авторы Л. А. Венгер) ойлау операцияларының меңгеру деңгейін анықтау – талдау, салыстыру, жалпылауды тексереді. Тест балалардың ойлауы мен қабылдауын зерттеуге жан-жақты мүмкіндік береді.

«Немов» әдістемесі (авторы Р.С. Немов) Баланың қоршаған әлем туралы, осы дүниенің кейбір объектілері арасындағы логикалық байланыстар мен қатынастар туралы түсініктерін анықтау, логикалық ойлау және өз ойын грамматикалық түрде дұрыс жеткізуді анықтайды.

«Он сөз», «Пиктограмма» әдістері (авторы А.Р. Лурия) баланың еркін жедел есте сақтау және жаңғырту, зейіннің белсенділігі, сөздік-логикалық ойлау процестерін зерттейді.

«Пьерон-Рузер сынағы» бала зейінінің шоғырлану деңгейін анықтайды.

«Түзету сынағы» (авторы Б.Бурдон) 1895 жылы ұсынылған тест баланың концентрациясын, тұрақтылықты және ауысымдылық деңгейін зерттеуге арналған.

В.Щурдың «*Баспалдақ» тесті* баланың өзін-өзі бағалауын, талап қою деңгейін зерттейді.

«Мектеп туралы әңгіме» (авторы Т.А. Нежнов) оқушының ішкі позициясын зерттеп, оқу әрекетіне бағыттылық сипатын анықтайды.

«*Жасырылған дыбыстар*» әдістемесі (авторы И.В. Дубровин) баланың сөйлеуін зерттеу,баланың фонематикалық есту деңгейін тексеру мақсатында құрастырылған.

«Мектеп туралы әңгіме» әдістемесі (авторы Д.Б. Эльконин) А.Л. Венгердің өзгертілген нұсқасы оқыту мотивациясын анықтау, оқушының ішкі ұстанымын қалыптастыру деңгейін анықтайды.

«*Оқыту мотивтері» әдістемесі* (авторы М.Р. Гинзбург) 1988 жылы әзірленген тесте оқушылардың оқу мотивтерінің қалыптасуын зерттеу, жетекші мотивті анықтауды мақсат еткен.

«*Қолғаптар» әдісі* (авторы Г.А. Цукерман) оқушылардың ұжымға дайындығы, оқушылардың ынтымақтастығын ұйымдастыру мен жүзеге асыруға бағытталған коммуникативті әрекеттерді анықтауға арналған.

Диагностика әдістері баланың көңіл-күйі және жағдайын ескере отырып, жеке жүргізіледі. Тестілеу емтиханға айналмауы керек. Тестілеу эмоционалды қолайлы ортада 15-20 минуттан аспайтын уақыт аралығын қамтиды. Тестілеу баланың ата-анасының келісімімен немесе қатысуымен ғана алынады.

Қорыта айтқанда, баланың мектепке дайындығының жоғары деңгейінің көрсеткіштері:

- физикалық дамыған,

-созылмалы аурулары жоқ;
- қаламсапты ұстап, жаза алады;
- фонематикалық есту қабілеті дамыған;
- қарым-қатынаста дүниетанымдық қабілетін көрсете алады;
- бай сөздік қоры қалыптасқан, кемінде 3000 сөз;
- оқиды, санайды, бірақ бұл мектепке қабылдау үшін міндетті емес,
- өзінің мінез-құлқын қалай реттеуге болатынын біледі,
- ережелерді түсінеді, оларға бағынады және өзі қаламайтын, бірақ мұғалім талап еткен тапсырмаларды орындайды;
- білім алу үшін мектепке баруға ұмтылады.

Мектепке дайындықтың орташа деңгейі:
- дене дамуы жақсы;
- жазуға дайын, бірақ қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру қажет;
- есту қабілеті дамыған;
- сөздік қоры жеткілікті;
- оқығаны бойынша диалог жүргізіп, сұрақтарға жауап бере алады;
- сандарды және кейбір әріптерді біледі;
- өзінің мінез-құлқын ерікті түрде реттейді және ересектердің көмегімен оқу мәселелерін шешуге қабілетті;
- сыртқы ынталандырудың көмегімен оқуға қызығады.

Мектепке дайындық орташадан төмен деңгейі:
- дене дамуы жақсы немесе қанағаттанарлық;
- оқуға деген құштарлық тұрақсыз, кейде ойнағысы келеді, кейде білім алуға ұмтылыс пайда болады;
- коммуникацияда және баяндау логикасында сөйлеу дағдысы дамымағаны байқалады;
- ұғымдардағы ұқсастықтар немесе айырмашылықтарды айыра білмейді, негізгі белгісі бойынша объектілерді жалпылай алмайды;
- әрекетті орындауда ересектер көмек көрсетеді, бағыт береді;
- тапсырмаларды орындауға өзін-өзі «бағыттай» біледі. - «Мен жұмыс жолына әдемі жазбайынша серуендемеймін». т.б.

Мұндай балаларда оқуда қиындықтар болатындығына байланысты, мектепке қабылдауды бір жылға кейінге қалдыруға болады.

Мектепке төмен дайындық:
- дене дамуы жақсы немесе қанағаттанарлық,
- созылмалы аурулары болуы мүмкін;
- сөздік қоры аз;
- ересек адамның жетекші сұрақтары арқылы ғана қайталап айта алады;
- ересек адамның көмегінсіз ешқандай тапсырмаларды орындай алмайды;
- қаламсапты ұстай алмайды, ұсақ қол моторикасы дамымаған;
- оқуға деген ынтасы әлсіз.

Баланың оқуы өте қиын болады, сондықан мектепке оқуды бір жылға кейінге қалдырған дұрыс. Мұғалім мектептегі оқуға дайын болмаудың объективті себептерін меңгерудегі қиындықтардың бар екенін есте ұстауы керек. Бала өз қатарластарын қуып жетуі үшін мидың қыртыстық және реттеуші құрылымдарының жетілгенше бір жылды оқуға емес,баланы дамуға, әлеуметтендіруге арнаған дұрыс. Ең бастысы, оның физикалық жағынан дені сау және мектепке баруға деген құлшынысы болса (ішкі мотивация), бұл баланың эмоционалдық жетілгендігін көрсетеді. Әрине былай алып қарасақ, оқытуда туындаған түрлі қиындықтарды жеңуге болады, бірақ бірінші сыныпта орын алған қиын әлеуметтік бейімделу баланың кейінгі оқу табыстылығына кері әсерін тигізуі мүмкін екендігін есте ұстаған абзал.

«Мектепке дайындық» -бұл жан-жақты жауапты кезең болғандықтан, мұғалім мен психолог оның барлық қырларын зерттеп, бірнеше психикалық процестердің даму деңгейлерін бір

уақытта анықтай алатын, сонымен қатар баланың дамуындағы мотивациялық, эмоционалды-ерікті, интеллектуалды және сөйлеу дағдыларын анықтай алатын әдістерді таңдауы керек.

Түрлі әдістердің кең ауқымына қарамастан, педагогтар мен психологтар келесі талаптарға жауап беретін заманауи және жетілдірілген диагностикалық әдістерді таңдап алуы керек: тексеру тесті тым ұзақ болмауы, әдістемелер балалардың мектепте оқуға дайындығы туралы толық мәліметтер бере алуы керек. Баланың мектепке психологиялық дайындығын анықтау құралдары мен тәртібі әртүрлі болуы мүмкін бірақ нәтижелі болуы мұғалім мен психологтың тәжірибесіне тікелей байланысты екендігін баса айтқымыз келеді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған 27.12.2019 жылғы №988 мемлекеттік бағдарламасы – http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988

2. Венгер Л.А. Психологические вопросы подготовки детей к обучению в школе. – М.: Просвещение, 2016. – 289 с

3.Кенжебаева А.Т., Одинцова С.А., Спаналиева Г.Т. 1-сынып оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық педагогикалық негіздері. Оқу құралы.-Тараз, 2023.-150 б.

КІРІКТІРІЛГЕН САБАҚТАРДЫҢ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНДА ДАМУ ТАРИХЫ

Спаналиева Гулнур Турсимбетовна,
Педагогика магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қ.
Тилеу Аружан Айдарбекқызы,
6В01301-«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының 1-курс студенті

Аннотация. Кіріктірілген сабақтардың құрылымы нақтылығымен, сыйымдылығымен, орамдылығымен, сабақтың әр сатысындағы оқу материалының логикалық өзара келісімімен, материалдың зор ақпараттық мүмкіндігімен ерекшеленеді. Мақалада пәндерді кіріктіре оқытудың маңыздылығы, тарихы талданды.
Түйін сөздер: кіріктірілген сабақтар,білім беру мазмұны, пәнаралық байланыс.

Аннотация. Структура интегрированных уроков отличается точностью, емкостью, полнотой, логической взаимосвязью учебного материала на каждом этапе урока, большим информационным потенциалом материала. В статье проанализировано значение и история интегрированного преподавания предметов.
Ключевые слова: интегрированные уроки, содержание обучения, межпредметная коммуникация.

Abstract. The structure of integrated lessons is distinguished by accuracy, capacity, completeness, logical interconnection of educational material at each stage of the lesson, and great information potential of the material. The article analyzes the meaning and history of integrated teaching of subjects.
Key words: integrated lessons, learning content, interdisciplinary communication.

Егемен еліміздің бүгінгі таңдағы ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, оған жетудің бірден- бір жолы әлемдік білім кеңістігінен орын алу болып табылады. Мұның өзі ұлттық білім беру жүйесінің даму бағыттарын айқындап, оны тың арнаға, жаңа сапаға жеткізу қажеттілігін міндеттейді. Сондықтан бастауыш білім беру сатысында білім мазмұнын байыту, оқыту үрдісін жетілдіру, жан-жақты дамыған, рухани жетілген жас ұрпақты қалыптастыру- өз шешімін қажет ететін, кезек күттірмейтін мәселе. Осыған сәйкес білім беру мақсаттары мүлдем жаңа арнаға бет бұрды. Дәстүрлі оқытуда бастауыш сынып оқушысына білім, іскерлік, дағды қалыптастыру бірінші орында тұрса, қазіргі кезеңде білім парадигмасы өзгерді. Білімді жеке тұлғаға қарай бағыттау, оқушының өзін-өзі тану, соған сәйкес өзін-өзі дамыту, тәрбиелеу, әр баланың дарынын ашу мұғалімдер қауымына тың міндеттер жүктеп, келелі істерге бағыт берді. Бүгінгі қоғамның тереңдеп келе жатқан үрдісі мектептегі ғылымдар негізінен білім беруді, ғылымдардың алуан салаларының өзара байланысымен интеграциясының жаңа дәрежеге көтерілуі негізінде құруды талап етіп отыр.Осы орайда, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет.Біртұтас ұлт.Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Орта білімнің сапасы-табысты ұлт болудың тағы бір маңызды шарты.Әрбір оқушының білім алып, жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуы тиіс»-деген болатын[1].

Қазіргі әлемде жүріп жатқан жаһандану процесі мектептегі білім жүйесі мен оқушыны тәрбиелеуде де өз әсерін тигізе бастады.Мектептегі пәндерді кең ауқымда оқыту берілетін білімнің салмағын арттыру жаһандану алапатынан сақтаудың бірден- бір жолы деуге болады.Бұл өзекті мәселе бола отырып, қазіргі білім беру үрдісіндегі кіріктірілген пәндердің маңыздылығын дәлелдейді.

Білім алушылардың білім деңгейін оқушылық деңгейден шығармашылық деңгейге көтеруге де кең контекске негізделген сабақтардың маңызы зор болып табылады.

Білім беру процесі қазіргі ғылымның, мәдениеттің, ғылыми-техникалық прогрестің даму деңгейіне сай болуы керек.Жалпы білімнің мазмұны ғылымдардың өзара байланысы, өндіріс пен қоғамдық дамудың жаңару процесіне тікелей ықпал жасайды.

Пәндерді байланыста оқытудың классикалық педагогикадағы қалыптасқан идеясының өзіндік даму тарихы бар.

Пәнаралық байланыс педагогика ғылымында философиялық, психологиялық, дидактикалық және әдіснамалық жағынан қарастырылатын күрделі комплексті сала.

XVI ғасырдан бастап батыстың ұлы педагогтері: Я.А.Коменский, Л.Лок, И.Ф.Гербарт, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Песталоцци өздері өмір сүрген замандардан бері педагогика ғылымының күрделі мәселесі ретінде пәнаралық байланысқа баса назар аударған.

Педагогтар білім беру ісіндегі схоластикаға қарсы күресе отырып, шәкірттерге табиғат құбылыстарының өзара байланысы жөніндегі көзқарастарын қалыптастырудың маңызды екендігін атап айтты. Я.А.Коменский: «Өзара байланысы бар нәрселердің бәрі, сондай байланыс күйінде оқытылуы керек»- деп жазды [2, 82 б.].

Сондай-ақ бертін келе XIX ғасырдың 60-шы жылдарында қоғамдық- педагогикалық қозғалыстың кең өріс алуына прогресшіл педагогтар Л.Н.Толстой, К.Д.Ушинский, Н.Г.Чернышевский т.б. педагогтар еңбектерімен үлес қосты.

К.Д.Ушинский өзінің ғылыми еңбектерінде «Балалар әлемі», «Ана тілі», «Педагогикалық антропология», «Адам -тәрбиенің жемісі» еңбектерінде пәнаралық байланысты дидактикалық тұрғыдан маңызды екендігін дәлелдеп берді. Осы мәселенің психологиялық негізін ашып, әртүрлі байланыстардың жеті түрін айқындады: қарама-қарсылығы, ұқсастығы, уақыт және оның реті жағынан еске салу, пайымдаушылық байланыс, жүрек сезімі бойынша байланыс, өркендеу немесе ұғыну байланысы.

Ал білім берудің мазмұны өте күрделі және көп жақты ұғым. Білім берудің мазмұны қоғамның экономикалық және ғылыми-техникалық даму қажеттіліктеріне байланысты қарастырылады.

Білім берудің мазмұны деп оқушылардың ақыл-ойын, дене күш-қуатын жан-жақты дамыту, дүниеге ғылыми көзқарастарын қалыптастыру және олардың қоғамдық өмірге, еңбекке дайындауға қажетті негіз болатын білімдер мен іскерліктердің және дағдылардың көлемі мен бағытын айтамыз.

Білім берудің мазмұны ең алдымен қоғамның, мектептің алдына қоятын мақсаттары және міндеттерімен анықталады. Сонымен бірге оқудың мазмұнын анықтауда дидактиканың талаптары да ескеріледі, себебі соның негізінде ғана қай жаста, қандай көлемде, қандай пәндерді оқуға болатындығын дұрыс шешуге болады.

Дидактика тарихында Н.К.Крупская пәндерді кіріктіре оқыту мәселесін жүйелі ғылыми негізде жүру қажеттілігін талап етеді. Н.К.Крупская ақиқатты дүниедегі барлық заттар мен құбылыстар өзара байланысты және жеке деректер мен процестердің бір-бірімен шарттылығы болатындығы туралы қарастырған. Бұл идея негізінде мектептің оқу пәндерінің мазмұны материалдық дүние туралы білімдердің өзара байланысы мен бірлігі қамтамасыз етіледі. Пәнаралық байланыс туралы Н.К.Крупская «Жеке пәндерді оқып үйренуге диалектика тргысынан қарау», «Методикалық мақалалар», «Математика оқытудағы басты мәселе», «Әдебиетті оқыту туралы» т.б. еңбектерімен мақалаларында пәнаралық байланыс мәселесінің теориялық және практикалық маңыздылығын ашып береді. Н.К.Крупская : «Әр пәнді оқып үйренгенде әдебиет болсын, тіл болсын, қоғамтану, тарих, география, математика тағы басқалары болсын, пәнді барлық жағынан бірдей алып зерттеп үйрену керек және бұл жерде оқып-үйрену үшін диалектикалық тұрғыдан келу өте-мөте маңызды»- деп түсіндіреді [3,61 б.].

Материалды дүниенің арасындағы өзара тығыз байланыстар арқылы көрініс тауып (затты, құбылысты), шындықты жете танып білуге, оларды бір-бірімен байланысты қарым-қатынасын түсінуге мүмкіндік жасайды.Мәселен, Н.К.Крупская математика мен астрономияның, физиканың, химияның, қоғамтану ғылымдарының арасындағы байланыс болу қажет деп

есептейді. Ал мұның өзі дүниенің шындығын жан-жақты тұтас қабылдауға, ғылыми түсініктердің қалыптасуына және табиғат пен қоғамның, өмірдің диалектикалық заңдылықтарын танып білуге кедергі жасайды. Сондықтан психологтар Ю.А.Самарин, Б.Г.Ананьев өздерінің зерттеулері арқылы оқу пәндерінің арасындағы байланыстылықтың мәнін психикалық процестердің заңдылықтарымен дәлелдейді.Ол заңдылықтардың бірі - пәнаралық және ғылымдар жүйесінің арасындағы ассоциациялық байланыстары.

Қазіргі кезде пәнаралық байланыс проблемасын педагогикалық, психологиялық, әдістемелік жағынан зерттеуге бұрынғыдан да маңыз беріліп отыр. Бұл мәселемен көптеген ғалымдар М.А. Данилов, В.В. Давыдов, Р.Г. Лемберг, Д.Б. Эльконин т.б. шұғылданып келеді. Олар пәнаралық байланыстың философиялық, психологиялық, педагогикалық мәнін, құрылымын, әдіснамалық деңгейде қарастырған.

Пәнаралық байланыс мәселесін жан-жақты қарастыру мақсатында көрнекі философ, психолог, педагог еңбектеріне талқылау жасадық.Философ Б.М. Кедров адамның дүниетанымын қалыптастыруға әр түрлі пәндердің өзара әсерінің мәнін көз жеткізе баяндаған. Б.М. Кедров өзінің еңбектерінде ғылымда пәнаралық байланыс мәселесіне жаңа әдістемелік тұрғыдан қарауды талап етеді. Пәнаралық байланыс мәселесі бүгінгі күнге дейін бір ғылымға бір пән, керісінше бір пәнге бір ғылым ғана бір-бірімен өзара байланысты болып шектеліп тәжірибеде қолданылып келгенін көрсетіп, ал қазіргі кезде бір пәнді бірнеше ғылым өзара әрекеттесіп жан-жақты қарастыра бастағанын дәлелдейді. Сонымен ғылымның зерттеуінде бір ғылым тек «өзіне» тиісті пәнмен ғана емес, қайта көптеген басқа пәндермен бірлікте болу қажеттілігі айқындалған [4, 90 б.].

Сонымен жоғарыда біз келтірген пайымдаулардан әр зерттеушінің өз зерттеу мәселелеріне қарай сөз болып отырған категорияның мәніне анықтама беретіндігін байқадық. Олардың біреулері пәнаралық байланысты принциппен, шартпен, тәсілмен, ал басқа біреулері – қызметпен, мазмұнмен, құралмен бірдей санайды.

Пәнаралық байланыс-түрлі оқу пәндерінің арасындағы өзара байланысын айқындау шарты және білім беру мен оқыту талаптарының бірі. Пәнаралық байланыстың қажеттілігі дүниенің бірлігін бейнелейтін ғылыми білімдер мен сенімдер жүйесін қалыптастыру міндеттерінен туындайды.Ол оқу пәндерінің топтары деңгейінде табиғаттың, қоғамның, адамдардың өзара әрекеті жөніндегі жетекші және жалпылама қағидаларды қамтиды. Оқу пәндерінде қарастырылатын аталмыш қағидалар оларды білім беру мазмұнының біртұтас жүйесіне біріктіреді. Бұл жерде пәнаралық байланыстың дүниетанымдық қызметі маңызды рөл атқарады.

Пәнаралық байланыс негізінде білімдер жүйеге келтіріледі, олардың беріктігі қамтамасыз етіледі.Пәнаралық байланыс бірқатар оқу пәндеріне ортақ негізгі қағидалар, ұғымдар, деректер, ғылыми таным әдістері арасындағы өзара байланысты қамтамасыз етеді.

Пәнаралық байланысты жүзеге асыру барысында оқу материалының қайталанбауы, тиімді орналасуы, мұғалімдердің бірлесе жұмыс істеуі сияқты бірқатар педагогикалық ұйымдастыру мәселелері шешіледі.

Пәнаралық байланыс ұғымы өз ішінде мынадай үш бөліктен тұрады: байланыс құрамы, байланыс амалы, байланыс бағыттылығы.

Бірінші-байланыс құрамы.Бұған байланыстың негізгі объектілері кіреді. (Оқу пәндері арасындағы құрамы мен тақырыптары және пәндік хабарламалардың объектілері).

Екінші – байланыс амалы, құралы. Бұл пәннен екінші пәнге және басқаларына хабар беру амалдары мен құралдары. Ал хабар кез-келген теориялық жаңалық деп түсіндіріледі. Байланыс амалдарын таңдау әр түрлі жағдайлармен шешіледі: білім деңгейіне, көрнекі құралдарды, техникалық оқу құралдарын, әр түрлі жабдықтарды қамтамасыз етумен анықталады.

Үшінші- байланыс бағыттылығы: хабардың, кейбір мәліметтердің бір пәннен екінші пәнге беріп отыру бағыты.Жоғарыда аталған пәнаралық байланыс ұғымының үш бөліктерінің құндылығы мынада: аталған құрылымдардың әр түрлі жағдайда болуы. Мәселен, ілеспелі, жалғаспалы, бірге болатын байланыстар, сонымен қатар кезектесіп отыратын байланыстар, алдын ала жүретін байланыстар. Сөйтіп, пәнаралық байланыс- маңызды дидактикалық - әдістемелік категория ретінде танылады.

Ғылыми пәндер жүйесін пәнаралық байланыс негізінде қарастыра отырып, ол әрбір ғылымға жататын жекелеген арнайы түсініктермен қатар, бірнеше ғылымға ортақ түсініктер алынады.

Зерттеу жұмысы бойынша зерттеу еңбектерін негізге ала отырып, пәнаралық байлыныс дегеніміз- зерттеліп отырған тұтас материалды жүйелілікпен қамтамасыз ету жұмысы деген анықтама жасадық.

Сонымен пәнаралық байланыс өзінің мәні жағынан көпмағыналы педагогикалық табиғаты бар мәселе. Қазіргі педагогика ғылымының жан-жақты қарастыратын, зерттейтін мәселелерінің бірі. Демек, пәнаралық байланыс білім беру мазмұнын, әдістер жүйесін және ұйымдастыру жұмыстарының түрлерін сапалық жағынан қайта құруға жетелейді. Нәтижесінде оқытудың дамытушылық , білім және тәрбие берушілік қызметі объективті түрде кеңейеді.

Бұдан біз пәнаралық байланыс идеясы білім мазмұнын айқындаудың негізіне алынуы керек деп есептейміз.

Білім мазмұнын анықтауда ғылымдардың сарапануы (дифференциялану) және кіріктіру (интеграциялану) қағидалары негізге алынады[5,77 б.].

Ғылымдардың ішкі табиғи байланыстарын ашу табиғат, қоғам, адам ойының даму заңдылықтарының методологиялық негізін білу қазіргі бастауыш мектептің білім мазмұнынының бағытын жасауға тірек болады.

Зерттеу тақырыбы бойынша психологиялық, педагогикалық ғылыми еңбектерге талдау жасау негізінде пәндерді кіріктіре оқыту барысында білімділік, тәрбиелік, дамытушылық міндеттерді шешуде пәндерді кіріктіре оқытудың маңыздылығы мынадан көрінеді.

1.Пәндер арасындағы өзара байланыстың болуы- ғылымдар негізін меңгерудің және білім жүйесінің дамуының қажетті шарты.

2.Диалектикалық көзқарастың қалыптасуы білім мазмұнының барлық құрамды бөліктерінің байланысын талап етеді.

3.Пәнаралық байланыс жан-жақты тәрбие беру жүйесінің барлық салаларын кешенді жүзеге асыруға ықпал жасайды.

4.Пәнаралық байланыс арқылы сабақ процесін ұйымдастыру білім алушының танымдық іс-әрекетінің белсенді, ауқымды болуына жол ашады.

5.Пәнаралық байланыс мұғалімнің жүргізетін педагогикалық әрекетін ғылыми негізде ұтымды ұйымдастыруына себепкер болады.

6.Пәнаралық байланыс көптеген оқу пәндерінде ортақ жетекші ұғымдар мен қағидалар, деректер, ғылыми таным әдістері арасында өзара байланыс орнықтырып, оқушыларда дұрыс, кең әрі қажетті дүнитанымдық білімдер мен көзқарастардың пайда болуына жәрдемдеседі. Ендеше бастауыш сынып оқшыларына пәнаралық байланыс материалдарын кеңінен пайдалануды жан-жақты дамыту – біртұтас оқыту үрдісін жаңаша тұрғыдан ұйымдастырудың ұтымды әрі табысты педагогикалық шарттарының бірі.

Әдебиеттер:

1.Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет.Біртұтас ұлт.Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы 1 ыркүйек 2022 ж.

2.Бейсенбаева А.А. Пәнаралық негізде оқу үрдісін ұйымдастыру.-Алматы, 1995.-130 б.

3.Бейсенбаева А. А. Мектептегі оқу-тәрбие процесіндегі пәнаралық байланыс.Алматы, Абай атындағы КазМПУ,2001.-117 б.

4.Кедров Б.М. Беседы о диалектике.-Москва: «КомКнига»,2007.- с.230 с.

5. Бейсенбаева А.А. Пәнаралық негізде оқу үрдісін ұйымдастыру.-Алматы, 1995 ж.-130 б.

ЕРТЕГІЛЕРДІҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Спаналиева Гулнур Турсимбетовна,
Педагогика магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қ.
Нұралы Ақмұра Нұралықызы,
6В01301-«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының 1-курс студенті

Аннотация. Мақалада халықтың әдемілік, әдептілік жайлы ұғымдарын бойына сіңіріп, ұлттық салт-дәстүр, әдеп-ғұрып туралы түсінік алып, баланы кешенді тәрбиелеуде маңызы зор ертегілердің бала тәрбиелеудегі орны талданды.

Түйін сөздер: қазақ ертегілері, халық ауыз әдебиеті, тәрбие беру, дамыту.

Аннотация. В статье проанализирована роль сказок в воспитании детей, которые имеют важное значение во всестороннем воспитании ребенка, чтобы усвоить представления людей о красоте и нравах, получить представление о национальных традициях, нравах.

Ключевые слова: казахские сказки, народная литература, образование, развитие.

Abstract. The article analyzes the role of fairy tales in the upbringing of children, which are important in the comprehensive education of a child in order to assimilate people's ideas about beauty and morals, and gain an idea of national traditions and morals.

Key words: Kazakh fairy tales, folk literature, education, development.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті-ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау»- делінсе басым міндеттердің бірі ретінде «жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы интеллектіні байыту»- деп көрсеткен [1]. Осы орайда сан ғасырлар бойы ауыздан-ауызға мұра болып келген ертегілер бойындағы ойшылдығы мен қиялшылдығын, тапқырлығы мен шешендігінен, әсемдігі мен алғырлығынан, тәлім-тәрбиесі мен өнеге-үлгілері осы уақытқа дейін өзінің педагогикалық мүмкіндіктерінің мәні зор екендігін дәлелдеп келеді.

Қазақ ертегілерінің қай-қайсы болса да балаға өмір танытарлық қызмет атқарып, айнала қоршаған ортаның қыр-сырын, сын-сипатын танытып, таным әрекеттерін дамыта отырып жан-жақты тәрбие береді. Ертегілер балаға мейлінше жақын, барынша түсінікті дүние болғандықтан, ол арқылы балалар айнала қоршаған ортаны барлай алады, табиғаттың сиқырлы сырларын сезіне біледі, халықтың әдемілік, әдептілік жайлы ұғымдарын бойына сіңіреді, ұлттық салт-дәстүр, әдеп-ғұрып туралы түсінік алады.Мұның өзі баланың жеке тұлға ретінде дамуына қажетті көркемдік, ізгілік қасиеттерді бойына жинауда халықтың рухани мұрасының құндылығын қуаттайды.

Ауыз әдебиеті туындыларының педагогикалық мүмкіндігін бала тәрбиесіне пайдалануды бүгінгі күннің проблемасы деп қарауға болмайды.

Қазақ ертегілерінің не үшін қажет екенін әдебиет зерттеуші ғалым А.Байтұрсынов: «Ертегінің қадірі қанша деп сұрағанда, керектігіне қарай жауап беріледі. Ертегінің керек орындары:

1. Халықтың ұмытылған сөздері ертегіден табылмақ. Олай болса, ертегі тіл жағынан керек нәрсе.

2. Бала әдебиеті жоқ жерде баланың рухын, қиялын тәрбиелеуге зор керегі бар нәрсе. Баланы қиялдауға, сөйлеуге үйретеді.

3. Бұрынғылардың сана-саңлау, қалпы-салты жағынан дерек берумен керегі бар нәрсе» - деп айтқан болатын [2, 29 б.].

Қазақтың зиялы азаматы М.Жұмабаев «Педагогика» еңбегінде қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілерінің бала дамуына тигізер әсер-ықпалына терең мән береді. Қазақтың бесік жырының баланың есту сезіміне, ертегілердің ақыл-ойына, мінез-құлқына, тілін, қиялын дамытуға тигізетін әсерін дәйектеп көрсеткен. Мысалы, ертегінің бала дамуындағы маңызы туралы былай дейді: «Жан тұрмысы өркендеу үшін, ойы, ақылы кеңейіп, құлқы түзеліп, тілі баю үшін жас балаға ертегі тым қымбат нәрсе. Мысалы, балаға өтірік айтпа деген құрғақ сөздің желге айтқанмен бірдей. Егер сен балаға өтірікші туралы ертегі айтсаң, сол ертегіде өтірікшінің өтірігінен қор болғанын, зиян көргенін суреттеп алып келсең, міне, бала өтірік айтпау керек екендігін сонда ұғады [3, 83 б.].

Ғалымның бұл педагогикалық түйіндеулері бастауыш мектепте баланы тәрбиелеудің өзіндік ерекшеліктері бар екенін дәлелдейді. Сонымен бірге ағартушы балаға ертегі – тым қымбат нәрсе екендігін айта келіп тәлім-тәрбиеде ертегілерді екшеп пайдалану қажет екендігіне тоқталады.М.Жұмабаев: «Бірақ ертегінің ертегісі бар. Кейбір ертегілер баланы бұзудан басқаға жарамайды. Мысалы, дию, пері, жалауыз кемпір, аруақ көрден кебінін жалмап шығатын обыр, жын, шайтан сықылды ертегілердң балаға айту тіпті дұрыс емес. Мұндай ертегілер баланы бұзады, қорқақ, жасық қылады. Қазақтың баланы бокиі келеді, қызыл көз келді десіп қорқытулары да тым-ақ жарамайтын іс» [4, 15 б.].

Кейінгі кезеңде қазақ ертегілерін зерттеуге М. Әуезов, Қ. Жұмалиев, Е. Ысмайыловтар белсене араласты. М. Ғабдуллин, С. Сейфуллин Б.Кенжебаев, Х. Сүйіншәлиев, С. Садырбаев, С. Қасқабасовтардың қосқан үлесі де елеулі.

М. Ғабдуллин «Халық шығармасының бұл түрі «ертегі» деп аталуының өзі-ақ онда айтылатын әңгімелердің есте қалмаған ерте заманда туғандығын аңғартады... Алайда, қазақ ертегілерін сөз еткенде, біз оның ең алғашқы үлгілері, олардың мазмұны, көркемдік дәрежесі қандай болғандығы жайында айта алмаймыз,өйткені ол ертегілер айтылу қалпын сақтай отырып, біздің дәуірімізге жеткен емес. Ауыз әдебиетінің басқа түрі секілді ертегілер де ауызша шығарылып, ауызша тарағандықтан әр түрлі өзгерістерге ұшыраған» дей келе, есте ұстарлық мына мәселені де айта кеткен. Қазақ тілінде ауызша айтылып келген ертегілердің барлығын бірдей қазақ халқы шығарған жоқ. Қазақ ертегілерінің ішінде ағайындас-аралас, көршілерден атап айтқанда: орыс, қырғыз, өзбек, түрікмен, татар, башқұрт, қарақалпақ халықтарынан алынған, бізге сіңісіп кеткен ертегілер де бар. Сондықтан да бұндай ертегілерді қазақ халқының ертегісі деп қарауға тиіспіз» деп көрсетеді [4, 50 б.].

Ертегілерді жинап, зерттеуде академик М.Әуезовтің еңбегін атауға болады. М.Әуезов қазақ ертегілерінің идеалық-көркемдік ерекшеліктерін, тарихи даму жолдарын зерттеп, «Ертегілер» атты ғылыми еңбек жазады. Онда қазақ ертегілерін жан-жақты алып тексереді, мазмұнына қарай тақырыпқа бөледі. М.Әуезов пен Е.Исмайылов қазақ ертегілерінің айтқыштық өнеріне ерекше мән береді. Қоғам үрдісінде тәрбиенің тіршілігіне жетелейтін ғажап дүниенің түйінін айтқан С. Иманбаева өз еңбегінде қазақ жастарының «Ұйымшыл, елі жауынгер, жасы табанды» болған қазақ жастардының тәрбиесі қиындағанын былай деп түсіндіреді: біріншіден, бесік жырын айтатын келіндердің азайып бара жатқанын, екіншіден, немерелеріне ертегі айтып бере алмайтын әжелердің көбейін отырғанын, үшіншіден, дәстүрді сыйламайтын балалардың өсіп келе жатқанын өкіне жеткізген [5, 25 б.].

Ғылыми-зерттеу еңбектерін негізге ала отырып, бастауыш сынып оқушыларын жан-жақты жетілдіре тәрбиелеуде ауыз әдебиеті үлгілерінің барлық жанр түрлерін әсіресе біз қарастырып отырған ертегілерді оқыту үрдісінде қолданудың білімдік те, тәрбиелік те мәнінің ерекше екеніне көз жеткіздік. Себебі, ертегі – халық шығармасы, халық мұрасы. Онда халықтың ертеңге деген сенімі мен үміт-арман, әділдік пен шындық, бақыт туралы ойлары тоғысып жатады. Қай халық болса да өзінің даму жолында қилы-қилы тарихи кешулерден өтеді. Жақсылық пен жамандықтың бітіспес тайталасын бастан кешіреді. Ертегі қаһармандарының үнемі күрес үстінде көрінетіні және осы жолда жеңіске жететіні, әділдіктің әркез үстем болатыны – үлкен тәрбие болып табылмақ.

Қазіргі бұқаралық құралдарынан беріліп жатқан қоғамдық тәрбие жөніне келсек, жастар тәртібінің нашарлап кетуі үлкен мәселе болып отыр. Сондықтан тәрбие басы бастауыштан

басталғандықтан, әртүрлі жаман әдеттерден сақтандыру – қазіргі кезде бастауыш мектеп мұғалімінің қолында. Өмір шындығын балаларға халық ауыз әдебиеті шығармашылығы, ертегілер арқылы көрсету, оның негізінде балалардың ой-өрісін, қиялын, эстетикалық және адамгершілік сезімдерін дамыта отырып олардың халық шығармашылығына қызығушылығын, сүйіспеншілігін, еңбек сүйгіштігін арттыру талабы келіп шығады.

Барлық сабаққа тән, өзіндік сипат алатын үш бірліктің бар екендігі белгілі. Ол білім беру, тәрбиелеу, дамыту. Әр сабақ сайын мұғалім осы үш бірлікті сабақтас етіп қарастыра отырып, дұрыс жүргізу керек.

Ғылыми зерттеу еңбектеріне талдау жасау барысында бастауыш сыныпта қазақ халық ертегілерін тиімді оқыту мынадай функцияларды атқаратындығына көз жеткіздік:

Біріншіден, *Білім береді:*

-қазақ халық ерегілері түрлерінен;

-ертегі айтушы туралы мағлұмат;

-ертегі мазмұнынан;

-өзіндік ерекшелігінен, құрылысынан;

-ертегі кейіпкерлері туралы білім алады.

Екіншіден, *тәрбиелейді:*

-үлкенді сыйлауға;

-құрметтеуге;

-табиғатты қорғай білуге;

-туған жерді, елді, Отанды сүюге;

-оқушылардың бойында адалдық, шындық, мейірімділік,қайырымдылық, инабаттылық, ұстамдылық әдептілікке және үлкенді сыйлауға тәрбиелейді.

Үшіншіден, дамытады:

-эмоциялдық сезімін;

-эстетикалық талғамын, көзқарасын;

-интеллектуалдық ой-өрісін;

-байқағыштығын;

-қиялын;

-есте сақтау қабілетін;

-сөздік қорын, тіл мәдениетін дамытады.

Ғылыми еңбектер мен нақты тәжірибелер негізінде бастауыш сынып оқушыларыны сыныптан тыс ертегілерді оқыту кезінде қазақ ертегілерін таңдаудың шарттары жасалынды:

1. Ертегілер балалардың шығармашылық қабілетіне сай, шығарма жанрларының табиғатын терең түсінуге мүмкіндік жасайтын ертегілер болуы керек.

2. Ертегілерді таңдағанда оның көлеміне назар аудару керек. Бастауышы сынып оқушыларына ұзақ отыру қиынға соғады.

3. Ертегілер әр оқушылардың жас ерекшелігі мен білім дәрежесіне лайықтап таңдап алынуы керек. (Ертегілерді оқыту процесінде озат оқушыны тоқтатпай, әлсіз оқушыны ілгері тарту міндетін мұғалім естен шығаруына болмайды).

4. Ертегілердің балалардың көңіл күйіне, ішкі жан сезіміне әсер ететіндей, одан алған әсері есте қалатындай мазмұнына жоғары мән берілуі керек.

5. Оқушылар танысатын ертегілердің мазмұны олардың теориялық білімін кеңейтіп, толықтыра түсуге лайықталып, әр оқушының жеке қабілетін дамыта түсерліктей болғаны жөн.

6. Олар балаға қандай да болмасын құндылықты түсіндірумен қатар, оның бойында өзіндік пікір туғызатындай болу керек.

Әдебиеттер:

1.Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. 1999 ж. 7 маусым

2. Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы.-Алматы: «Ел -шежіре»-2013ж.-210 б.

3. Жұмабаев М. Педагогика.-Алматы: «Мазмұндама»-2022 ж.-140 б.

4.Ғабдуллин М.Фольклор туралы зерттеулер 24-том.-Алматы.2021ж.,188 б.

5. Иманбаева С.Т. Тәрбие жұмысының тәрбиесі мен әдістемесі. -Алматы.2017 ж.-266 б.

ШЫҒАРМАШЫЛ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ-ЗАМАН ТАЛАБЫ

Спаналиева Гулнур Турсимбетовна,
Педагогика магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қ.
Нурпеисова Ақниет Садыбекқызы,
6В01301-«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының 1-курс студенті

Аннотация. Бастауыш сынып оқушысының шығармашылық әрекетінің дамуы мен қалыптасуы бастауыш мектепте оқыту мен тәрбиелеудің басты мақсаты. Мақалада тақырып бойынша педагогикалық, психологиялық әдебиеттерге талдау жасалынып, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әрекетін дамытудың мазмұны көрсетілді.
Түйін сөздер: шығармашылық әрекет, жеке тұлға,бастауыш сынып оқушысы.

Аннотация. Развитие и формирование творческой активности учащихся младших классов является основной целью воспитания и обучения в начальной школе. В статье проанализирована педагогическая и психологическая литература по теме, показано содержание развития творческой активности учащихся младших классов.
Ключевые слова: творческая деятельность, личность, учащийся начальных классов.

Abstract. The development and formation of creative activity of primary school students is the main goal of education and training in primary school. The article analyzes pedagogical and psychological literature on the topic and shows the content of the development of creative activity of primary school students.
Key words: creative activity, personality, primary school student.

Оқу процесінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологияларын қолдану мен оны озық тәжірибемен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының маңызды міндеттерінің бірі. Ұзақ жылдар бойы жалпы білім беретін мектептің негізгі мақсаты- оқушыларға білім, іскерлік, дағдыны қалыптастыру деп қарастырылып келді.Ал қазіргі мектеп алдында жеке тұлғаның ерекшеліктерін ескере отырып, шығармашыл ойлай алатын жеке тұлғаны қалыптасытру мақсаты тұр. Осыған байланысты қазіргі кездегі білім берудің көкейтесті міндеті оқушылардың шығармашылық әрекетін дамыту болып табылады.

Тұлғаны қалыптастыруда барлық білімнің негізі болып саналатын бастауыш білім беру деңгейінің атқаратын қызметі зор. Сондай – ақ, ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында: «Бастауыш білім берудің негізгі мақсаты – білім алушылардың оқу әрекетінің меңгеруі және олардың жеке қасиеттерін ашу үшін жағдай жасау», - делінген[1].

Бұл міндеттерді жүзеге асырудың бір жолы- дидактиканың әртүрлі ұтымды әдіс-тәсілдерін пайдалану есебінен бастауыш мектеп оқушыларының ой- өрісінің даму деңгейін көтерудің, олардың ғылыми танымдық іс-әрекеттерін белсендірудің, оқуға, білім алуға ынталандырудың тиімді әдістемесін жасау болып табылады.

Қазақстан Республикасының әлемдік өркениетке кірігу, демократиялық дәстүрге өту жағдайында халықтың ғасырлар бойы жинақтаған жалпыадамзаттық құндылықтар мұрасына ден қоюы адамгершілік, гумандық процестің айқын көрінісіне айналуда. Бұл мәселе соңғы жылдар ішінде ғалымдардың зерттеу объектілеріне айналумен қатар, мектеп мұғалімдерінің тәжірибесінде бастауыш мектеп оқушыларын жеке тұлға етіп қалыптастыруда оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту басты нысанға алынған.

Соңғы жылдары оқу-тәрбие процесіне жеке тұлғаны дамытуға бағытталған оқыту технологияларын енгізу мен жеке тұлғаның шығармашылығын дамытуға үлкен мән берудің

өзі Қазақстанда болып жатқан өзгерістерді жаңа тұрғыда қарастыруды талап етеді.Соның бірі, жаңартылған білім беру жүйесінің қолданысқа енуі- қоғамдағы өзгерістер мен адамдар арасындағы қарым-қатынас құралдарының қарыштап дамуына байланысты жаңа адамды қалыптастыруды көздеген заман талабы. Мұндағы жаңа білім мазмұны әлемдік білім кеңістігіндегі оқытудың озық технологияларын қамтиды.

Бастауыш сынып оқушысының шығармашылық әрекетінің дамуы мен қалыптасуы бастауыш мектепте оқыту мен тәрбиелеудің басты мақсаты болуы тиіс.Бұл жөнінде ежелден-ақ ұлы ойшылдарымыз Әл-Фараби, Ж.Баласағұн, ұлы Абай ерекше толғанған, сондықтан еңбектерінде адамның жеке қабілеттерін дамытуды көтеріп отырған.

Психолог және педагог ғалымдар Л.С.Выготский,С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Эльконин және қазақстандық ғалымдар Т.Тәжібаев, С.Қ.Қалиев, К.Ж.Қожахметовалар өз еңбектерінде жеке тұлғаны дамыту мәселелеріне талдау жасаған.

Педагогикалық, психологиялық әдебиеттерге жасаған талдауларымыз бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әрекетін дамытудың мән-маңызын анық көрсетті. Оқушылардың шығармашылық әрекетін дамыту соңғы жылдары мектеп практикасында да едәуір көңіл бөліне бастаған.

«Шығармашылық» сөзінің төркіні «шығару», «ойлап табу» дегенге саяды. Демек жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Философиялық сөздікте «шығармашылық- қайталанбайтын, тарихи қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» деп түсіндіріледі [2,71 б.].

Аталған мәселені терең зерттеген психологтартардың бірі А. Я. Пономарев оны «даму» ұғымымен қатар қояды. Өйткені, әрбір жаңалық, әсіресе интеллектуалды тұрғыда болса, ол баланың психикасын жаңа сапалық деңгейге көтереді деп есептейді. Бұл пікір бүгінгі педагогиканың талаптарына сәйкес келетіндіктен көңілге қонымды [3].

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әрекетін қалыптастыру мәселесін қарастыруда «дарын», «ғұлама» терминдерін анықтап алуды жөн көрдік.Көптеген зерттеушілер өз еңбектерінде «дарындылық» деп белгілі бір салада (өнер, музыка, би, ақындық және т.б.) жоғары жетістікке жеткізген қабілетті атайды.Ал ол дарындылық тұқым қуалау арқылы берілуі өмірде көп кездесетін жағдай болғанымен, ол бірден бір фактор бола алмайтындығын дәлелдейді. «Дарындылық» ұғымына берілген анықтамалар оған өз қатарындағы адамдардан (балалардың) жоғары ақыл-ой қызметімен ерекшелетін адам қасиетін жатқызады.Жаңашыл педагог И.П.Волков: «... егер баланың жеке қасиеттерін өте жас кезінен анықтап, дамытуға жағдай жасаса, дарындылықты қалыптастыру кез-келген маман дайындау сияқты қатардағы шара»,- деп түсіндіреді» [4,59 б.].

Зерттеле келе шығармашылыққа берілетін анықтамалар да өзгере бастады. Соңғы жылдары «шығармашылық» сөзімен, сөзімен, «жаңалықпен» қатар «бастамашылық, белсенділік» ұғымдары астарласа қолданылып жүр.

Шығармашылық жөніндегі жазылған еңбектерді талдай келе, төмендегідей қорытындыға келдік: шығармашылық- өте күрделі психологиялық үрдіс. Ол адамға ғана тән.

Шығармашылық- бүкіл болмыстың, қозғалыстың, дамудың, бір сөзбен айтқанда, тіршіліктің көзі. Табиғат, қоғам құбылыстарында, жеке адамның ақыл-санасында, іс-әрекетінде, ішкі жан-дүниесінде- бәрінде шығармашылықтың табиғи процестері жүріп жатады.Және ол процесс бейберекет, жүйесіз жүрмейді, белгілі бір табиғи заңдылықтармен, табиғи жүйемен дамиды. Бұл- өз өрі мен, еңісі, асуы бар, қат-қабат, шытырман, қия-қиядан тұратын жол.Табиғат ішкі шығармашылық процестерді өзі басқарады.Біздің қарастырып отырған құбылыстарымыз- табиғи шығармашылық процестердің үздіксіз дамуына себепкер болатын сыртқы факторлар.Сыртқы факторларды, ішкі табиғи мүмкіндіктерді ескере отырып реттеу, жүйелеу, басқару жеке адамның ой-санасына, қызметіне байланысты.

Білім берудегі негізгі құзіреттіліктер түріндегі күтілетін нәтижелері оқушыларды өз бетінше талдауға, өз қызметіне мақсат қоюға, жоспарлауға, жинақтауға, қорытындылауға, салыстыра дәлелдеуге, сыни тұрғыдан шешім қабылдауға, қарым – қатынас диалогына қатысуға, баламалы өзін – өзі бағалауға, өзін – өзі реттеуге, өзін – өзі түсінуге, өз әрекетінің әлсіз және күшті

жақтарын көрсете білуге, сұрақ қоя отырып ақпарат алуы, нені меңгергенін, нені меңгермегенін анықтауға өз білімін өзгермелі жағдайларда қолдана білуге үйрету болып отыр. Демек, осыған байланысты оқу әрекетінің мәнін дұрыс түсіну, оны жүзеге асырудың жолдарын меңгеру, ұйымдастыра білу қажеттілігі туындайды. Олай болса, жеке тұлғаны қалыптастырудың негізгі механизмдерінің бірі – оқу әрекеті. Оқу әрекеті мұғалімнен оқушыларды нақты пән бойынша оқу мақсатының жүйесін шешу арқылы оқытуды талап етеді. Ал оқу мақсатын шешу – бұл қайта қалыптастыру, белгісіз жағдайларға оқу материялымен әсер ету. Өз кезегінде анық емес нәрсені іздеу – адамның ойлауына, санасына, психикасына табиғи тән нәрсе. Қазіргі кезде оқушылар қазақстандық білім беру жүйесі бағыт алған білімнің, дағды –біліктің жиынтығын меңгеріп қана қоймай, өзін барынша көрсете білу және қоғам өміріне пайдалы түрде қатысу үшін (құзіреттілік) ақпаратты өз бетінше табу, талдау және тиімді пайдалану дағдысын меңгеруі тиіс. Құзіреттілік дегеніміз – оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің әмбебап тәсілдерін меңгеруі көрінетін білім берудің нәтижесі деп қарастырылуда. Осы міндеттерге сәйкес мектептің мақсаты – бұрынғыша оқушыны пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқу әрекеті негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру.

Педагогика ғылымы еш нәрсеге бейімі жоқ адам болмайды деп есептейді. Сол себепті, балалардың қабілетін кеңінен өрістете дамытуда жаңартылған білім беру жүйесі мақсатты түрде ықпал ете алады.

Оқушылардың белсенділігі мен танымды іс- әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, білік дағдыларын қалыптастыру қажетті жағдайда айрықша шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау сабақты дұрыс ұйымдастыруды талап етеді.

Баланың шығармашылық әрекетін дамыту деп, ең алдымен оған қатысты адам сапаларын қалыптастырамыз. Оған ойлау белсенділігі, тездете үйрену, ептілік пен тапқырлық, нақтылы практикалық жұмысты орындауға қажетті білімді игеруге талпыну, еңбексүйгіштік, әр түрлі құбылыстардағы өзгешелікті көре білу қабілеті және т.б. жатады. Дербес жасалатын шығармашылық өнім: үлгі, макет, өлең, ойыншық, т.б. шығармашылық, іскерлік қызметке қажетті сапалардың осыншалық ауқымды әрі тиімді дамуының нәтижесі болуы тиіс.

Сондықтанда, бастауыш сыныптағылардың оқу әрекетін игеруі бастауыш буындағы білім берудің негізгі құзіреттілігі болып табылады. Олай болса, оқу әрекеті жетекші әрекет болып саналады, себебі, ол арқылы баланың қоғаммен негізгі қарым –қатынасы пайда болады; оқушы тұлғасының негізгі сапалары, дара психикалық процестері қалыптасады.

Ендеше, қазіргі таңдағы педагогиканың міндеті де- осы тың қасиеттерді кез-келген оқушысының бойында қалыптастыру. Ертеңгі күні қазақ мектебін бітірген жас ұлан қоғам алдында дәрменсіздік көрсетпеуі үшін шаруашылықтың кез келген саласына қажетті ортақ білік- дағдыны бастауыш мектептен алып шығуы тиіс.

Әрине, бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, импульсивті, қабылдау мүмкіндіктері де әртүрлі болады. Дегенмен әр баланың бір нәрсеге бейімі болады.

Бейімділік- оянып келе жатқан қабілеттің алғашқы белгісі. Баланы жасырын, тым тереңде жатқан қабілеттерінің көрінуіне мүмкіндік жасау тек оқыту үрдісі кезінде мұғалімнің басшылығымен жүзеге асады.

Шығармашылық ұғымының бұл анықтамасының дәл осы қалпында қабылдануы бастауыш сынып оқушысы үшін келмейді.Өйткені бастауыш мектеп жасындағы оқушы қоғамдық құны бар өнім жасай алмайды және мұның өзі мектептің міндетіне кірмейді.

Бастауыш сынып оқушысы үшін шығармашылық әрекетінің ерекшелігі неде?

Шығармашылық тұлға жас ерекшеліне қарамастан, өзгелерден дарындылығымен шұғыл шешімділігімен , өз күшіне деген сенімділігімен , сезім ұшқырлығымен, өз бетінше жұмыс істеуге деген құштарлығымен, табандылығымен, асқан шабытымен ерекшеленеді.

Біз де зерттеу жұмысымызда осы анықтамаларды басшылыққа ала отырып, оқыту процесіндегі *шығармашылық әрекет деп, оқушыны қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстардың себеп-салдарын өз көзқарасынша қабылдап, түсіне отырып, қиялы мен*

белсенділігі ой еңбегі арқасында бала үшін бұрын болмаған, жаңалық болып табылатын пайдалы іс-әрекетті орындау нәтижесі деген анықтама жасадық.

Бастауыш мектеп- бұл оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезең. Сондықтан да бастауыш білім- үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да қадірлі жұмыс. Бастауыш мектеп балаға белгілі бір білім беріп қоймай, оны жалпы дамыту, яғни сөйлеу, оқу, қоршаған ортаға дұрыс көзқараста болу, жағдайларды объективті түрде бақылап, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға, салыстыра білуге, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне үйретеді.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әрекетін қалыптастыру ең алдымен оқушыны шығармашылық іс-әрекетке қатыстыру үшін қажетті жағдай туғызу қажет.Мұндай қажетті жағдай туғызуда оқу сабақтарының орны ерекше екендігі әдістемелік әдебиеттерде дәлелденген.Ана тілін оқыту әдістемесі ілімінің негізін салған ғалым А.Байтұрсынұлы «... сөз өнері адам санасының үш негізіне тіреледі: 1. Ақылға. 2. Қиялға.3. Көңілге... Тілдің міндеті-ақылдың аңдауын аңдағанша, қиялдың меңзеуін меңзегенше, көңілдің түюін түйгенше айтуға жарау. Мұның бәріне жұмсай білетін адам табылса, тіл шама қадырынша жарайды.Бірақ тілді жұмсай білетін адам табу қиын» екендігін айтады. Ғалымның әрі қарай «ойын ойлаған қалпында, қиялын меңзеген түрінде,көңілдің түйгенін түйген күйінде тілмен айтып, басқаларға білдіруге көп шеберлік керек» деуі орынды. Шынында да, сөз өнерінің құдіретін түсіну, сөзбен сомдалған бейне жасау әркімнің қолынан келе бермейді.Бұл тіпті бастауыш сынып оқушысының оқу міндетіне де кірмейді.

Зерттеу еңбектерінің негізінде шығармашыл оқушы бейнесі мынадай болу тиіс деген қорытынды жасалды: Белсенді, ойын еркін айта алатын, аңғарымды, зерек, білімқұмар, ізденпаз,тапқыр, өз бетімен үйренуді мақсат еткен бастауыш сынып оқушысы шығармашылық қабілеті дамыған оқушы деп көрсеттік.

Әдебиеттер:

1.Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.Қазақстан Республикасы 2015 ж. 25 сәуір.

2. Философиялық сөздік. Редкол: Нұрғалиев Р.Н.-Алматы: Қазақ энц.баспасы.2015 ж.-525 б.

3. Пономарев А.Я. Знание, мышление и умственное развитие.-Москва: Просвещение.2006 г.-264 с.

4.Волков И.П. Цель одна-дорог много. -Москва: Просвещение.1990 г.-159 с.

БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Г.З. Таубаева,
Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогика және психология институты, П.ғ.к., доцент
Әбіш Әсел Бақытқызы,
Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу білім бағдарламасының 4курс студенті

Андатпа. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық-зияткерлік, тілдік-коммуникативтік дағдыларының дамуына, ақыл-ой өрісін жетілуіне, ертегілер кейіпкерлерінің бейнесіне еніп, олардың шығармашылық қабілеттерінің қалыптасуындағы ертегінің танымдық, білімдік және тәрбиелік мәніне тоқталған. Ертегі -балалардың эмоционалдық, танымдық және әлеуметтік дамуына тигізетін әсерін, олардың балалардың білуге құштарлық пен шығармашылық сезімін жаңғыртып, эстетикалық қабілетін оятудың басты құралы екендігі баянадалады.

Түйін сөздер: халық ауыз әдебиеті, халық ертегілері, ұлттық тәрбие, бала тәрбиесі, мәдени мұра, адами құндылықтар.

Аннотация. В статье рассматривается познавательному, образовательному и воспитательному значению сказки в формировании творческих способностей дошкольников, проникновению в образ героев сказок, развитию познавательно - интеллектуальных, языково - коммуникативных навыков. А также обьясняется, что сказка-основное средство, способствующее эмоциональному, познавательному и социальному развитию детей-основное средство активизации интереса и творческих способностей детей, пробуждения их эстетических способностей.

Ключевые слова: народная литература, народные сказки, национальное воспитание, воспитание детей, культурное наследие, человеческие ценности.

Annatation. The article examines the cognitive, educational and educational significance of fairy tales in the formation of creative abilities of preschoolers, penetration into the image of fairy tale characters, the development of cognitive, intellectual, linguistic and communicative skills. It is also explained that a fairy tale is the main means of promoting the emotional, cognitive and social development of children-the main means of activating the interest and creative abilities of children, awakening their aesthetic abilities.

Key words: folk literature, folk tales, national education, parenting, cultural heritage, human values.

Қазақ фольклоры – Қазақстанның кең даласы мен құдіретті тауларынан кем түспейтін рухани пейзажына сән беретін байлық. Әрбір ертегіде, мифте немесе аңызда ғасырлар бойы кейінгі ұрпаққа тәлім-тәрбие беріп, шабыттандыратын халық даналығының үні естіледі. Қазақ халқының мәдениетіндегі халық ертегілерінің тәрбиелік мәні даусыз. Олар тек ойын-сауық көзі ғана емес, адамгершілік тағылымы, игі тәлім-тәрбиесі, хикметтік нұсқауының қайнар көзі болып табылады.

Ертегілер қазақ халқының мәдени мұрасының қайталанбас және бай көрінісі болып табылады. Олар дала көшпелілерінің тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі туралы білімді жеткізіп қана қоймайды, сонымен қатар халық даналығын, тапқырлығын, рухани жомарттығын дәріптейтіні рас. Бұл ертегілердегі әрбір кейіпкер, әрбір оқиға қазақ халқының тарихы мен рухының жанды көрінісі. Оларды айта отырып, тыңдай отырып, халық ұрпақты жалғастырып, халықтың бірегей мәдени болмысын сақтайтын дәстүр мен даналықтың сиқырлы әлеміне енеді. Бұл мақаланың мақсаты – қазақ мәдениеті жағдайында халық ертегілерінің тәрбиелік мәнін зерттеп, талқылау.

Ертегілер балалардың эстетикалық, танымдық және тілдік өсуіне әсер етіп, дамуында үлкен мәнге ие [1]. Олар баланың ішкі әлеміне үңіліп, білім беру ортасында өзін-өзі тануға тәрбиелейтін қуатты психологиялық және білім беру құралы ретінде қызмет етеді. Ертегінің саяхаты - оның ауызша дәстүрден бастау алуынан бастап, жинақтау, талдау және пайдалану - оның бала дамуындағы тұрақты өзектілігі мен тиімділігін көрсетеді [2].

Балалар табиғи түрде ертегілердегі басты кейіпкерлермен сәйкестенеді, олардың шытырман оқиғаларына жанашырлық танытады және олардың қасиеттерінен сабақ алады. Халықтың философиясы мен дүниетанымының мән-мағынасын олардың ұрпақтан ұрпаққа жағымды құндылықтарды жеткізуге қызмет ететін ертегілері арқылы білуге болады деп есептейді.

Әрбір баланың өз мәдениетінің ертегілерін зерттеуге мүмкіндігі болуы керек, өйткені бұл әңгімелер мақал-мәтелдердің мағынасын бейнелі контекстте түсіндіреді [3]. Қазақ ертегілерін талдай отырып, ұлттың ізгілік, еңбексүйгіштік, мейірімділік, елге, туған жерге деген шексіз берілгендік сияқты ең жақсы қасиеттерін көрсететін ізгі қасиеттердің молдығын аңғарамыз.

Негізінде ертегілер ойын-сауықтан жоғары тұрады; олар даналықтың, адамгершіліктің және мәдени болмыстың қоймасы. Балалар өздерінің мәңгілік баяндаулары арқылы олардың мінезі мен дүниетанымын қалыптастыратын, эмпатияға, төзімділікке және моральдық жауапкершілік сезіміне тәрбиелейтін баға жетпес сабақтар алады. Балалық шақтың ажырамас құрамдас бөлігі ретінде ертегілер ұрпақ бойына жас сананы шабыттандырады, тәрбиелейді және өмірін байытады.

Қазақ халқының ертегілері терең құндылықтармен және балалардың жеке тұлға болып қалыптасуына әсер ететін ерекше мәдениетпен сусындаған. Ертегілер арқылы берілетін наным-сенімдер мейірімділікке, даналыққа, ерлікке деген құрметті көрсетеді. Мысалы, қазақ нанымдарында үйдегі жайлылық пен бақытпен байланыстырылатын қарлығаш символикасы балаларға тамаша үй ортасының бейнесін береді. «Қарлығаштың құйрығы неге айыр» сияқты ертегілер мейірімділік, өзгеге деген ілтипат сияқты маңызды рухани қасиеттерді ашады.

Сонымен қатар, халық ертегілерінде мейірімділік пен даналықты бейнелейтін басты кейіпкер - Алдар Көсе жиі кездеседі. Алдар көсе ертегілеріндегі шытырман оқиғалары мен іс-әрекеттері балаларды еңбектің қадірін, ержүректік пен өзгеге жанашырлық танытады. Алдар Көсе тапқыр, айлалы кедей, кедейлерді қорғап, өзінің ақылы менептілігімен сараң байларды, жалқауларды, сараңдарды, ақымақтарды алдап, жазалайды. Ол туралы неше түрлі әңгімелер айтады, бірақ оның кедей, қайырымды болғанын, халықты жәбірлеушілерді жек көретінін, әділетсіздікпен күрескенін, жәбірленгендерге көмектескенін бәрі келіседі. Қарапайым халықтың сараң жауынгерлер алдындағы қорғаушысы өзінің табиғи тапқырлығының, ұшқынды ойының арқасында үнемі құтылып, әлсізді ренжіткендерді жазалап, кедейлерді жақтайды [4].

Балалардың көркемдік және шығармашылық қабілеттерін дамытуда халық ертегілері бірнеше себептерге байланысты маңызды рөл атқарады. *Біріншіден*, олар көбінесе көптеген балаларға таныс жағдайларды қамтиды, мысалы, қиындықтарды жеңу немесе жақындарын жоғалту. Бұл балаларға өз тәжірибесін жақсы түсінуге және өңдеуге мүмкіндік береді. *Екіншіден,* ертегі кейіпкерлері әдетте балалар оңай араласып, сәйкестендіретін бейнелерді қамтиды. Олар сюжеттерге үйреніп, өздерін ертегілер әлемінің бір бөлігі ретінде сезінеді, бұл олардың қиялының дамуына және өзін-өзі бағалауына ықпал етеді. Ертегілердің *үшінші* маңызды ерекшелігі - олар балалардың зерттеп, үйренетін әртүрлі мінез-құлықтарды ұсынады. Бұл оларға кейіпкерлердің мотивациясын жақсырақ түсінуге және сол сабақтарды шынайы өмірінде қолдануға көмектеседі.

Ертегі тыңдау арқылы бала кейіпкер бейнесіне еліктейді, өзі де ертегінің басқа түрін, ойлап шығарады. Түйсік қабілеттері дамиды. Кішкентайынан ертегі тыңдап өскен бала ақылды, зерек, терең ойлы, зейінді болып өседі. Ертегі жаңа өскін балауса буынның сана-сезімін оятып, ақыл-есін дамытып, адамгершілікке тәрбиелейді. Мектеп жасына дейінгі балалардың жасына лайықты, ертегі, жұмбақ жаңылтпаш, әңгіме естіп өсуі – олардың сөздік қорының молаюына, ақыл-ойының жетілуіне дыбыстарды дұрыс айту мәдениетіне әсер етеді. Өйткені, бала ертедегі жақсы кейіпкерге еліктеп батыр, шыдамды, ақылды, кеңпейіл болғысы келеді.

Балалардың ең сүйіп тыңдайтын дүниесі – ертегі қайталап айту арқылы баланың сөздік қоры дамиды. Бұрынғы уақытта балалар көбінесе ата-әже бауырында өскен. Олар үлкендердің ертегі, әңгімесін тыңдап, зейін қойып өскен. Ол балалар үлкенге құрмет, кішіге мейірімді, ілтипатты болған. Қазір көбінесе теледидар немесе компьютер алдында отырады да кино, көпсериялы мультфильмдер көреді.

Ертегінің бай фантастикасы балалардың ойына қозғау салып, өмірдің неше алуан сырларын танытады, сана-сезімі мен ақыл-ой қызметінің дамуына, ерте қалыптасуына көмектеседі. Ертегіні балалар сүйсіне тыңдайды, себебі ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа айтылып, әбден екшеліп, халықтың даналық, тапқырлық ой-пікірлері жинақталып, көркем, әрі жеңіл тілмен берілетіндігінде. Ертегі оқиғасы басталған жерден-ақ қызықты, ұшқыр қиялды болып келеді де, баланың ойын бірден қызықтырып, еліктіріп әкетеді. Ертегілердің көптеген түрлері бар. Ертегі кейіпкерлерінің өмір сүру жолындағы, қарым-қатынастар жасаудағы айла-тәсілдері балаларға ой салып, баланың санасын оятып, мақсат мұратына жетуге үйретеді. Ертегі оқиғасындағы әр алуан кейіпкерлердің іс-әрекеттері, ол кейіпкерлердің тапқырлық, ерлік, айлакерлік іс-әрекеттері: аңқаулық мінездері балаларды таң-тамаша қалдырып, сүйсіндіреді. Ертегілердің осындай ерекшеліктері балалардың талғамын күшейтіп, сөйлеу мәдениетін, байланыстырып сөйлеуін дамытып, өз ойын жүйелі жеткізе білуге үйретеді. Қорыта келгенде, хайуанаттар жайлы ертегілер балаларды тәрбиелеу, өмірге үйрету, өнеге көрсетуге байланысты туған, сонымен қатар баланың бойында адами қасиеттерді қалыптастыруды көздейді.

Ертегілер мазмұны қызықт болса ғана тыңдайды. Мектеп жасына дейінгі балаларды халық ауыз әдебиетімен таныстыру /балабақша/ мектепалды даярлық топтарындағы ұстаздардың міндеті. Көптеген ертегі, әңгімені осы жерден естиді, мазмұнын үй ішіне, жолдасына, ата-анасына қайталап айтуға тырысады.

Ертегі мазмұнына сәйкес кейіпкерлерге яғни рөлдерге бөліп драматизациялау, саусақ театры, көлеңке театры, қуыршақ театры балалардың асыға күтетін нәрсесі. Ертегі кейіпкерлеріне сай дауыс ырғағымен айтуға үйренеді, қимыл-әрекетін келтіреді және жүреді.

Ертегілердің адамгершілік әлемі әмбебап және кез келген мәдениетке жарамды, шекара мен ұлттық ерекшеліктерді білмейді. Ол адамның мінез-құлқындағы дұрыс пен бұрыс екенін анықтауға көмектесетін жақсылық пен жамандық ұғымдарына негізделген. Ертегілер көбінесе мейірімділік, әділдік әлемін бейнелейді. Олар жақсылық әрқашан зұлымдықты жеңетінін көрсетеді, бірақ бұл бірден болмайды. Ертегілердің адамгершілік әлемінің маңызды аспектісі - әлсіздер мен жәбірленгендерді қорғау, сондай-ақ жақсы істерді марапаттау және жамандарды жазалау идеясы. Халқымызда қай тақырыпта да табылатын, тілге жеңіл, жүрекке жылы тиерлік ертегілері қаншама?! Ол ертегілер арқылы бала өз халқының тілін, мәдениетін, дәстүрін біледі және ой-өрісі, қиялы дамиды және адамгершілікке тәрбиеленеді. Мысалы: «Жақсымен жолдас болсаң – жетерсің мұратқа, жаманмен жолдас болсаң – қаларсың ұятқа» деген мақалды, «Жаман дос жолдасын жолда қалдырар» деген мақалдарды «Екі дос», «Кедей мен бай» атты ертегі желісінен оқуға болады.

«Бай баласы мен жарлы баласы» атты қызықты ертегі арқылы еңбек адамның кез келген қиыншылықты жеңуге үйретететінін және өмірлік тәжірибесі арқылы жеңіске жететінін көреміз және «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген мақалды дәлелдей түседі.

«Мақта қыз бен мысық» ертегісі өте тартымды, қызықты. Бұл ертегіде мақта қыздың досы мысық мақта қыздың тілін алмай қатығын төгеді де, оны қайтарып беру үшін көптеген сынаққа жолығып, көп қиыншылық көріп барып, қатықты төлей алады. Бұл жерде адамды әрбір іс қимылына жауап беруге, үйренуге қателік тәрбиелейді.

«Бес ешкі» ертегісі хайуанаттар жайлы ертегіге жатады. Өте қызық, тартымды. Мұнда кедейдің бес ешкісі қарлы боранда далада қалады да, қасқырға жолығады. Сол кезде бәрі бірігіп, береке – бірлік танытып, қасқырдан аман қалады. Бұл ертегі балаларды бір – біріне көмектесуге, береке бірлікке, бауырмалдыққа үйретеді.

«Жыл басына таласқан хайуанаттар» ертегісі аңғалдықтың кесірін, шапшандықтың пайдасын айтады. Онда аңқау түйе жыл басынан құр қалады, шапшан тышқан жыл басы атанады[5].

Балаларға жас кезінен бастап оқу немесе әңгімелеу тәжірибесі оның дамуындағы пайдасы үшін кеңінен танымал. Бұл әңгімелер тіл мен қарым-қатынас дағдыларын дамытып қана қоймайды, сонымен қатар когнитивті дамуға, эмоционалды интеллектке және әлемге деген қызығушылыққа ықпал етеді. Әңгімелеу көптеген мәдени дәстүрлердің ірге тасы болғанымен, қазіргі заманда ол азырақ тараған сияқты.

Ата-аналар мен тәрбиешілер көбінесе балаларға арналған ертегілердің түрлерін талқылайды, кейде дәстүрлі халық ертегілерін ұнамды ету үшін өңдейді. Дегенмен, бұл әңгімелердің шынайылығын сақтаудың пайдасы бар, өйткені олар бастапқыда ұрпақтар арқылы даналық пен құндылықтарды берудің ажырамас бөлігі болды.

Балалардың ертегіге деген құштарлығы олардың туа біткен құмарлығын және айналадағы ғаламды зерттеуге деген ұмтылысын көрсетеді. Ерте балалық шақта халық ертегілерімен танысу кейіпкердің дамуына және интуитивті түсінуге негіз қалады. Эйнштейн өзінің интеллектінің бір бөлігін өзі кездестірген ертегілермен байланыстырып, балалардың қиялын дамытудың маңыздылығын атап көрсетті.

Ертегілер өзінің символдық элементтерімен және архетиптік кейіпкерлерімен адам табиғатымен терең үндеседі. Олар кейіпкердің қиындықтармен бетпе-бет келіп, ішкі күш-қуаты ашылатын саяхатын бейнелейді. Бұл әңгімелер арқылы балалар төзімділік, өзіне деген сенімділік және үміттің өзгертуші күші туралы біледі.

Оның үстіне, ертегілер оптимизм сезімін оятып, адамзатқа тән ізгілікке сенеді. Олар адамдарды өздерінің әлеуетін барынша ашуға шабыттандырады және ең әлсіздердің де қиындықтарды жеңе алатынын көрсетеді.

Басты кейіпкерлердің рөлдерін жануарлар мен құстар алып, күнделікті қарым-қатынас саласына ауысып, адамның дәстүрлі ойлауымен сусындаған ертегілер бар. Бұл ертегілерде жануарлар бейнеге айналады, өзара әрекеттесіп, толық оқиғаларды жасайды. Әрбір жануар әртүрлі қасиеттерді бейнелейді, олардың кейіпкерлері көп қырлы, мысалы, түлкі жанашыр («Алтын сақа»), маймыл шыншыл және адал («Піл мен маймыл»), аю дана болуы мүмкін («Үш аю») [6].

Күнделікті ертегілер, өз кезегінде, қарапайым адамдар өздерінің тапқырлығының және моральдық беріктігінің арқасында бәсекелестерінен басым түсетін күнделікті оқиғалар туралы айтады. Бұл әңгімелер отбасылық қарым-қатынастар мен күнделікті сәттерді қозғап, оларды халық даналығымен, афоризмдермен, мақал-мәтелдермен байытады. Ертегі кейіпкерлері даналық пен ақылдың әділетсіздіктен артықшылығын айта отырып, жұмбақ шешу, шындықты ашу, дауларды шешу және жақсы кеңестер беру қабілетін көрсетеді.

Қорытындылай келе, балалардың жеке тұлғасын (танымдық, адамгершілік рухани, психологиялық процесс) қалыптастыруда ертегілердің алатын орны зор. Олар балаларға қоршаған әлемді түсінуге ғана емес, сонымен қатар әртүрлі өмірлік жағдайларға тап болған кезде мәселелерді шешуге үйренуге көмектеседі. Мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік құндылықтарды саналы түрде қабылдауы және олардың маңыздылығын түсіну маңызды. Ол үшін олар ертегілерден қандай сабақ алуға болатынын және өмірде оларға қалай көмектесетінін түсінуі керек.

Балаларды рухани - адамгершілікке тәрбиелеу – оларды әртүрлі іс-әрекеттерге қамтитын және оң адамгершілік көзқарастарын қалыптастыруға көмектесетін жүйелі процесс. Нәтижесінде жеке қасиеттер мен құндылықтар қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақ халық әдебиеті (Алғы сөзін жазған және құрастырған С.Садырбаев) – Алматы: Рауан, 1990
2. Ақылдың көзі (Құрастырған Қ. Саттаров) – А., Жазушы. 1990
3. М.Ғабдуллин . Халық ауыз әдебиеті. – А., Жазушы6. 2001
4. Табылдиев Ә. Халық тағылымы. – Алматы., 2002
5. Қазақ ертегілері. –Алматы: Ана тілі, 1996
6. Таубаева Г.З.Қазақ балалар әдебиеті.Алматы., «Ұлағат» баспасы, 2022

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК БАЛАЛАРДЫҢ ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІ

Г.З. Таубаева,
Абай атындағы ҚазҰПУ
Педагогика және психология институты
П.ғ.к., доцент
Әбілхан Асылайым,
Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
білім бағдарламасының 4 курс студенті

Андатпа. Мақалада мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балалардың еңбек тәрбиесі, еңбектің түрлері мен олардың ерекшеліктері туралы сөз болады. Мектепке дейінгі ұйымда балаларды еңбекке тәрбиелеудің алғышарттары отбасынан, балабақшадан басталып, одан әрі дамыту мәселесі туралы баяндалады.
Түйін сөздер: еңбек, бала, ойын, ұжым, балалар еңбегі, тәрбие.

Аннотация. В статье рассматривается о трудовом воспитании детей старшего дошкольного возраста, видах труда и их особенностях. А также, предпосылки трудового воспитания детей в дошкольной организации начинаются с семьи, детского сада и докладываются о проблеме дальнейшего развития,
Ключевые слова: труд, ребенок, игра, команда, детский труд, воспитание.

Abstract. The article deals with the labor education of older preschool children, types of work and their features. And also, the prerequisites for the labor education of children in a preschool organization begin with the family, kindergarten and report on the problem of further development,
Key word: labor, child, game, team, child labor, upbringing.

Болашақ жас ұрпақты еңбекке баулуда, оның өзіндік табиғатын танып білу, барлық психологиялық мүмкіндіктерін дамыту, еңбегінің ішкі заңдылығын, қажеттілігін, оның себеп салдарын білуде негізгі қағида болуы тиіс. Еңбек әрекеті материалдық өндірістің, қоғамның және жеке адам санасының қалыптасуы мен дамуының негізі болып табылады. Сондықтан, оны философия ғылымында (Ж.Алтаев, Ж.Әбділдин, Ә.Нысанбаев, Д.Кішібеков) қалыптасқан ой пікірлермен тығыз байланысты.

Еңбекті бала қажеттілігіне айналдыру үшін оның бейімділігі мен мүдделесіне сай келетін қызығуын, еңбек ету тілегін тәрбиелеудің маңызы зор. Еңбек адамның жан дүниесін жаңғыртып, ой қиялына жан бітіріп, шығармашылық өқабілетін шарықтатаны бірденбір күш деп айтамыз. Сонымен, баланы еңбекке баулуды ғылыми тұрғыда зерттеп оны психологиялық (Ж.Аймауытов, М.Мұқанов, Т.Тәжібаев, Қ.Жарықбаев, С.Балаубаев, т.б.) және педагогикалық (Ан.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Н.Құлжанова, т.б.) тұрғыда зерттеуді қажет ететіндігі заңды құбылыс.

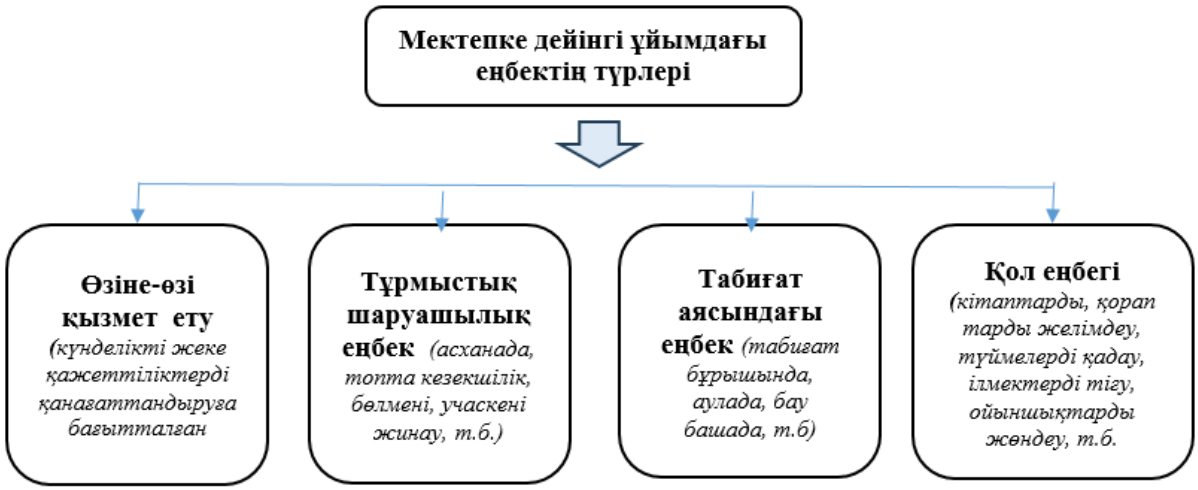
Еңбек тәрбиесі балаларды мектепте оқуға сәтті дайындаудың қажетті, маңызды шарты болып табылады. Еңбекте ерте жастан тәрбиеленген балалар мектепте тәуелсіз болуға, ұйымшылдығымен, белсенділігімен, ұқыптылығымен, өзіне қызмет ете білуімен ерекшеленеді. Балабақшадағы балалардың жұмысы әртүрлі. Бұл олардың іс-әрекетке деген қызығушылығын сақтауға, жан-жақты білім алуға мүмкіндік береді.

Еңбек тәрбиесі баланың жеке басында қандай маңызды рөл атқаратынын білеміз. Сондықтан, біз балаларды еңбекке белсенді түрде үйретеміз. Алдымен біз ересектердің еңбегімен, содан кейін ұжымдық еңбек қызметіне қатысу қабілетімен таныстырамыз. Осыдан кейін ғана еңбекқорлық, дербестік, табандылық, жауапкершілік, құрбы құрдастарымен достық қарым-қатынас тәрбиеленеді. Осылайша біздің топта еңбек қызметі жүріп жатыр деген сөз.

Мектеп жасына дейінгі балалардың еңбек тәрбиесі туралы зерттеуші ғалымдардың еңбектерін саралай отырып, ересек жастағы балаларды еңбекке тәрбиелеудің мақсаты –

өздігінен еңбектенуге, еңбексүйгіштікке, ересек адамдардың еңбегін құрметтеуге, бағалауға, сонымен қатар, болашақ еңбекке алғашқы психологиялық және практикалық алғы шарттарды қалыптастыру. Сонымен ересек жастағы балаларды еңбекке баулуда ересек адамдардың еңбегімен таныстыра отырып, олардың еңбегінің құндылығынтүсіну мүмкіндігі, еңбектегі шығармашылқ қабілетін дамыту, еңбек барысында шығармашылық қабілетін дамыту, еңбек құралдарын қолдана білу іскерліктерін дамыту.

Болашақ жастарды еңбекке баулу, олардың жеке тұлға ретінде дамуы мен қалыптасуына бағытталған процесс. Бүгінгі бала - ертеңгі еңбекқор, болашақ қоғамның ірге тасын қалаушы еңбек адамы. Сондықтан, мектепке дейінгі ұйымдағы оқу-тәрбие және еңбек әрекеті барысында кішкентай кезінен бастап балаларды еңбекке тәрбиелеудің түрлерін қарастыруды жөн көрдік. Мектеп жасына дейінгі балаларды еңбектің түрлері төмендегідей:

Ал, енді мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балалардың *өзіне-өзі көрсету еңбегінің мазмұнына* тоқталсақ, бұл топтағы балалар өздері киініп, шешінуді біледі, киімдері мен аяқ киімдерін ұқыпты сақтайды, оларды ретке келтіреді және өз жеке заттарына қамқорлық жасайды. Олар қолдарын жуып, жеке орамалмен сүртуді, тістерін дұрыс тазалауды, аяқтары мен денелерін жууды біледі.Срнымен қатар, ұйқыдан тұрған соң, өз төсектерін жинайды, т.б.

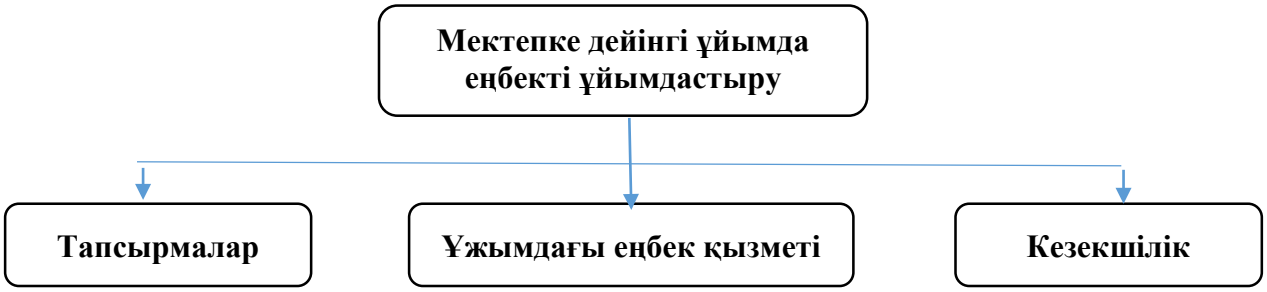
Тұрмыстық-шаруашылық еңбектің мазмұны мынадай: топта немесе үйде және учаскеде тәртіпті сақтайды (өз бетінше жуу, сүрту, орналастыру, ойыншықтарды, жәрдемақыларды төсеу), асханада және ісәрекет тапсырмалары бойынша кезекшілердің міндеттерін орындайды, балабақшадағы күтушіге көмектесуге тырысады, олардың (тәрбиешінің) еңбегін құрметтейді және олардың жұмыс нәтижелеріне мұқият қарайды.

Мектеп жасына дейінгі ересек жастағы *балалардың табиғат аясындағы еңбегінің мазмұнында* балалар гүл бақшасында және бақта ересектермен бірге жұмыс істегенді ұнатады, тұқым себу, өсімдіктерді/гүлдерді суару, гүлдердің шаңын сүртеді, учаскені жапырақтардан тазартады, сыпырады, т.б. Олар барлық тіршілікті жақсы көреді; өсімдіктер мен жануарлардың өмірін қызығушылықпен бақылайды және оларға қамқорлық жасайды, өсімдіктер мен жануарларға дұрыс қарамауға наразылық білдіріп, оларды қорғауға кіріседі. Сонымен қатар, балалар көктем кезінде ересектермен гүл отырғызуға көмектеседі, күз айларында бақшадағы жемістерді жинауға жәрдемдеседі, өсімдіктерді арамшөптерді жоюды, бұталарды отырғызуды, суаруды, бүркуді, егін жинауды, гүлдердің баданалары мен түйнектерін қазуды біледі. Ересек адамның көмегімен тұқымдар себіледі, тамыр дақылдары отырғызылады, көшеттер өсіріледі және отырғызылады; олар өсімдіктерді кесумен айналысады.

Мектепке дейінгі ұйымдағы ересек топ балаларының қол еңбегін ұйымдастыруды қолға алады, айталық, ойыншықтарды (кітаптар, қораптар, атрибуттар) қарапайым жөндеуді, сүлгілерге\орамалдарға жаңа ілмектерді, қуыршақтың жыртылған киімдерін тігеді. Сонымен қатар, тәрбиешінің басшылығымен ұсақ санау материалдары, сабақтарға арналған құралдар

жасайды, олар одан әрі көркемдік қызмет үшін дайындамалар жасайды (қораптарды желімдеу, пластикалық бөтелкелерден элементтерді кесу және т. б.)

Мектепке дейінгі ұйымдағы ересек топтағы балалардың еңбегін ұйымдастыру шарттары психологиялық және педагогикалық, материалдық факторлардың едәуір ауқымын қамтиды. Ересек топ балалардың еңбегін ұйымдастыру шарттарын сақтау. Еңбек дағдыларын дұрыс қалыптастырудың, еңбек тәрбиесінің тиімділігін арттырудың, оның даму және тәрбие функцияларын іске асырудың кепілі болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың еңбек жағдайларын түсіну, қабылдау және ұйымдастыру жаңа экономикалық жағдайларға бейімделген, Отан игілігі үшін жұмыс істеуге дайын, өз елінің болашақ азаматы, толыққанды тұлғаның дамуының кепілі.

Мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балаларын еңбекке баулу нәтижесінде баланың бойына бірлескен еңбек туралыбілім қызығушылығы, тілегі, ұмтылысы, қажеттілігі қалыптасады. Сонымен бірге, олар әр нәрсені білуге құмар, эмоционалды, еліктегіш, әрекетке ұмтылғыштығы басым, осыған байланысты ересек жастағы балаларда еңбектің нәтижесіне ұмтылу сензитивті болып саналады.

Еңбектің адам өмірінен алатын орны мен адамдардың еңбек процесі туралы бала білімін үнемі толықтырып, байытып отыру да балаларды еңбекке баулудың маңызы зор. Сондықтан, мектепке дейінгі ұйымда ересек жастағы балаларды ересек еңбегінің құрметтеу, бағалау тәрбиелеу қажет. Балаларды еңбекке тәрбиелеуде ересектерге көмектесу, бірге еңбектену тілегіне әсер етудің бірнеше тәсілдері бар: арнайы ұйымдастырылған еңбекті сырттай бақылау; балаларды ересектерге жартылай көмектесуі; ересектер мен балалардың бірлескен еңбегі.

Балаларды еңбекке тәрбиелеуде тәрбиешінің атқарар еңбегі өте зор. Тәрбиешінің міндеті – балаларды еңбекке, біліктілікке, әрбір баланың санасына еңбектің қажеттілігін, бірлескен еңбектің қуанышын сезіне білуге, ұжымдық бірлесе еңбек ете білуге баулу.

Мұндай бірлескен ұжымдық еңбекте балалар бір-біріне белсенді көмектесіп, жолдастарына қамқорлық жасауға үйреніп, ұжымда өзін көрсетуге, тіл табыса ала отырып, істі бірлесіп аяқтауға ұмтылады. Мұндай бірлескен ұжымдық еңбектің мақсаты - балалардың өзара қарым-қатынасын жақсарту, еңбек дағдыларын қалыптастыру, бір-бірлерін көмектесуге үйрету. Тәрбиеші балаларға ұжымдық еңбек ретінде *«топ бөлмелерін жинау»* тапсырмасы берілді. Тәрбиеші әрбір балаға жеке дара тапсырмалар берілгеннен кейін, балалар топ бөлмесін жинастыру үшін алжапқыштарын киіп, үстелдерді реттеп, үстіне кленка төсеп, легенге су құйып, шүберекпен шаңдарды сүрте бастайды. Тәрбиеші еңбек үдеріс кезінде «Балалар, барлықтарың бірігіп жұмыс істеңдер! Тату болыңдар, таласпаңдар, асықпаңдар» деп, оларды татулыққа, жауапкершілікке шақырады.

Тәрбиеші барлық балалардың еңбектерін бақылап, оларға көмектесіп, көрсетіп түсіндіреді. Оларға әуелі шүберекті суға салып, сығып, алақанына жазып салып, кубиктердің үстелдің жан жағын сүртіп шығу керек, сосын отыратын орындықтарды да осылай етіп, сүрту керектігін түсіндіреді. Содан кейін төрдегі шкафтардың жан жағын сүрту тапсырмалары да беріледі. Бұл топтағы балалар өздері немесе тәрбиешісінің көмегімен тапсырмаларды бөліп алып, орындайды. Осылай топтағы балаларға берілген тапрсырмалары бойынша басына аяғына дейін жұмыс орындалды. Ең соңынан тәрбиеші балалардың атқарған жұмыстары бойынша

оларды мадақтап, «Әсем өте ұқыпты, Айгуль жұмысты тиянақты орындады, ал Ерлан басқа балаларға көмек беріп отырды» деп көтермелейді.

Балаларға берілген ұжымдық жұмыс аяқталған соң, балалар өз жұмыстарын жинастырып,ер балалар легендегі суды төгіп, қыз балалар шүберектерді жуып, орындарына қойды. Барлық балалар бірлесе атқарған жұмыстан ляззат алып, рахатқа бөленді.

Осындай тапсырмалар арқылы сіз тек еңбек тәрбиесінің ғана емес, сонымен қатар моральдық, физикалық, психикалық және эстетикалық мәселелерді шеше аласыз. Балалармен тәрбие жұмысының тәжірибесінде жеке тапсырмалар әсіресе жиі кездеседі (сирек — ұжымдық, кіші топтар-екі-үш бала).

Ересек топта жеке тапсырмалар балалардың дағдылары жеткіліксіз дамыған еңбек түрлерінде немесе жаңа дағдыларға үйретілген кезде ұйымдастырылады. Жеке тапсырмалар қосымша оқытуды немесе ерекше мұқият бақылауды қажет ететін балаларға да беріледі (бала Мұқият болмаған кезде, жиі алаңдайды), яғни қажет болған жағдайда әсер ету әдістерін даралаңыз.

Кезекшілік-жауапкершілікті, адамдарға және табиғатқа адамгершілікпен, қамқорлықпен қарауды дамытуға ықпал ететін бүкіл топтың мүддесі үшін бір немесе бірнеше баланың еңбегін көздейтін балалардың еңбегін ұйымдастырудың бір түрі.

Балалар кезекшіліктің әртүрлі түрлеріне кезекпен қосылады, бұл олардың жұмысқа қатысуының жүйелілігін қамтамасыз етеді. Кезекшілікті тағайындау және ауыстыру күн сайын болады. Кезекшіліктің тәрбиелік мәні зор. Олар баланы ұжымға қажетті белгілі бір істерді міндетті түрде орындау шарттарына қояды. Бұл балалардың ұжым алдындағы жауапкершілігін, қамқорлығын, сондай-ақ барлығына өз жұмысының қажеттілігін түсінуге тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Ересек топ балалардың кезекшілігі еңбек мазмұны бойынша да, балаларды біріктіру нысандары бойынша да, жұмыста тәуелсіздік пен өзін-өзі ұйымдастырудың талабы бойынша біртіндеп күрделене түседі. Топта ұйымидастырылған іс-әрекетке дайындық кезекшілерінің де жеткілікті еңбек көлемі бар, дегенмен іс-әрекет түріне байланысты оның мазмұны айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Көбінесе кезекшілерге жұмысты сабақ алдында емес, алдын-ала орындау қажеттілігі туындайды. Мысалы, егер ертең аппликация сабағы жоспарланған болса, онда бір күн бұрын (күндізгі ұйқыдан кейін) түрлі-түсті қағаздан қажетті пішіндерді кесіп, конверттерге немесе табақтарға салуға болады, өйткені таңғы астан кейінгі сабақ күні мұндай жұмыс көлемін орындау мүмкін болмайды.

Балаларда кезекші топтық бөлмені ұйымдастырылған іс-әрекетке дайындау туралы алдын-ала алаңдауы керек, сабақтың уақтылы басталуы олардың нақты жұмысына байланысты деген түсінік қалыптастыру маңызды. Кейде кезекшілердің жұмысын күннің екінші жартысына ауыстыруға болады: сурет сабағынан кейін розеткалар мен щеткаларды жуыңыз. Кезекшінің жұмысын бағалай отырып, мұғалім оның жолдастарына қаншалықты қамқорлық жасайтынын, оларға мұқият екенін, өз міндеттеріне қалай қарайтынын (ұқыпты, мұқият жұмыс істейді, істен алаңдамайды және т.б.) атап көрсетеді. Балалар кезекшілердің еңбегінің маңыздылығын, оның әлеуметтік бағытын біртіндеп түсінеді. Осылайша балалар іске жауапкершілікпен қарайды.

Табиғат бұрышындағы кезекшілік күні бойы балалар тірі заттар үшін жауапкершілікті сезінетіндей етіп ұйымдастырылуы керек. Егер олар таңертең барлық әрекеттерді орындаса (олар балықты тамақтандырады, Гүлдерді суарады, торды тазартады және т.б.), содан кейін оларға тірі заттар мен өсімдіктерге назар аударудың қажеті болмайды. Сондықтан тәрбиешінің балаларға күні бойы міндеттерді бөлуге көмектескені жақсы: балықты таңертең тамақтандыруға болады, ал өсімдіктерді кейінірек суаруға болады.Тәрбиеші балаларда олар орындайтын істің ұжым үшін маңыздылығы туралы түсінік қалыптастырады, басқаларға қамқорлық көрсете отырып, өз жұмысын уақытында шешуге деген ұмтылысты тәрбиелейді.

Жалпы, бірлескен, ұжымдық еңбек-бұл адамгершілік тәрбиесінің міндеттерін шешуге, өз іс-әрекеттерін үйлестіруге, бір-біріне көмектесуге, жұмыстың бірыңғай қарқынын орнатуға және т. б. ықпал ететін балалардың еңбегін ұйымдастырудың бір түрі.

Балалар іс-әрекетінің қоғамдық бағытталған мақсаты ортақ, бірлескен және ұжымдық еңбекті біріктіреді. Бұл дегеніміз, еңбектің нәтижесі әрқашан барлығына пайдалы. Бөлмені, учаскені тазарту, мерекеге арналған топтық бөлмені безендіру және т.б. - мұның бәрі еңбекке қатысушылардың біріне емес, бәріне қажет. Айырмашылықтар ұжымдық қатынастарды нығайту және тәрбиелеу жағдайында.

Мектепке дейінгі ұйымдағы ересек топ балаларының еңбегін ұйымдастыру

№	Балалар еңбегінің түрлері	Еңбекті ұйымдастырудың нысандары мен түрлері	Жоспарлау жиілігі (аптасына)
1	Өзіне-өзі қызмет көрсету	жеке еңбек	3 рет
		тапсырмалар	2 рет
2	Шаруашылық-тұрмыстық еңбек (кезекшілік)	тапсырмалар	2 рет
		кезекшілік	2-3 рет
		ұжымдық	3-4 рет
3	Табиғаттағы еңбек	тапсырмалар	2-3 рет
		кезекшілік	2 рет
		ұжымдық	3-4 рет
4	Қол еңбегі	ұжымдық	2 рет
5	Ересектердің еңбегімен танысу		1 рет

Қорытынды

Қорытындылай келе, біз балларды еңбекке тәрбиелеу арқылы баланы өз-өзіне жұмыс жасауын,ата-анасының көмегінсіз өзін қамтамасыз етуге үйретеміз. Бала өзін ересек адамдарға ұқсатып әрекет жасайды, өзін тұлға ретінде қалыптастырады. Ұжыммен еркін араласуға үйренеді. Балаларды тәрбиелеуде еңбектің маңызы зор.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Маркова Т.А. Воспитание трудолюбия у дошкольников. – М.: Просвещение, 1991
2. Воспитание дошкольника в труде/В.Г. Нечаева, Р.С. Буре. – М.: Просвещение, 1980
3. Куцакова Л. В. Трудовое воспитание в детском саду. Для занятий с детьми 3 – 7 лет. – М.: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2014
4. Жиенбаева С.Н. Баланы еңбекке тәрбиелеу мәселелері/Халықаралық ғылыми-теориялық конференция. – Алматы., 2018

БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ТЕАТР ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Таубаева Галия Закарьяновна,
Абай атындағы ҚазҰПУ п.ғ.к., доцент
Алматы қ. Қазақстан Республикасы
Аубакирова Жансая,
Абай атындағы ҚазҰПУ, 2 курс магистранты

Аннотация. Мақалада мектеп жасына дейінгі ересек балаларының шығармашылық дағдысын дамытуда театр ойын басты құрал болып табылатыны қарастырылады. Онда театр ойыны мен балалардың шығармашылық дағдысын дамытудағы маңызы айтылады.
Түйін сөздер: ойын; театр ойыны; мектепке дейінгі балалар; шығармашылық қабілеттер т. б.

Аннотация. В данной научной статье рассматривается, театральная игра является главным средством развития творческих навыков детей старшего дошкольного возраста. В нем рассказывается ее значении в развитии творческих способностей детей.
Ключевые слова: игра; театральная игра; дети дошкольного возраста; воображение; творческие навыки.

Abstract. This scientific article considers that play activity is the main means of developing the creative abilities of older preschool children. It tells about the types of games and its importance in the development of children's creative abilities.
Key words: game; theater game; preschool children; imagination; creative skills.

Қазіргі білім берудің мақсаты білім, білік дағдымен қаруландыру ғана емес солардың негізінде дербес өзгермелі қоғамда лайықты өмір сүріп, жұмыс жасай алатын, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке – ақпаратты өзі іздеп тауып, ұтымды пайдалана алатын,жан-жақты дамыған білімді, өз ісіне және өзгенің ісіне әділ баға бере алатын жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етіп отыр.

Ойын – баланың алдынан өмірдің есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятып, танымдық қасиеттерін, зейінін, есте сақтау қабілетін, ауызекі сөйлеу мәдениетін дамытады. Ойын-баланың өмірді танудағы алғашқы қадамы. Ойынның түрлері көп, әсіресе, қазақ тілін үйретуде театрландырылған ойындардың орны ерекше. Театрлық іс-әрекетте ертегілерді, әңгімелерді пайдалана отырып баланың ой-өрісін дамыту, сонымен бірге зер салып тыңдай білуге, есте сақтау, түсіну, рөлге бөліп сомдау, мәнерлеп оқуға, қазақша әдемі сөйлей білу мәнерін арттырамыз. Балаларға театр, әртістік өнер, сахналау, қойылым, сахна туралы түсінік бере отырып, күнделікті сабағымызда ойын түрлерін, соның ішінде театрландырылған ойын түрлерін сомдау арқылы балалардың қызығушылығын оятамыз.

Б.Тұрғынбаеваның пікірінше, шығармашылық қабілеттері деп біз іс-әрекет қорытындысында жаңа бір нәрсені үйренулері және олардың даралық бейімділіктерінің, қабілеттерінің көрінуі болып табылады. Мектеп жасына лкйінгі балалардың жас ерекшеліктеріне сай қабілеті, олардың белгілі бір іс-әрекетпен айналысуға бет бұрысы, оған көңілінің аууы, яғни оянып келе жатқан қабілеттің алғашқы белгісі [1].

Ойын барысында бала ақыл-ойына жүгінеді, шамасынша тапқырлық танытады. Бұл баланың интеллектуалды дамуымен қатар, жаңа нәрсені меңгеруге деген қызығушылығын арттырады.

Ойын - балаға тәрбие берудің тамаша құралы. Бала ойын арқылы қоршаған ортасымен араласып, өмірді таниды, достарынан кем түспес үшін бар күш-қуатын жұмсайды. Жақсы мен жаманды, сыпайылық пен әдепсіздікті, көркемдікті түсінеді. Яғни, ойын балаға дене тәрбиесі, ақыл-ой тәрбиесімен бірге, эстетикалық, адамгершілік тәрбиені береді. Ойын кезінде балалардың өзара достық сезімі оянып, бірлігі, бір-біріне қамқорлығы нығая түседі. Серіктесін

тыңдауды, сезімдерін бөлісу, эмпатия, конфликтіні шешу, көпшілікпен қарым-қатынас ережелерін үйренеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығы дегеніміз – олардың қиялынан туындаған көріністердің және құлағымен естіп, қолымен ұстаған нәрселердің және тағы да басқалары осы рецепторлардың бәрін біріктіре қалдырғанда ғана тиісті мағұлматты есте қалдыруы. Бұл жастағы балалар ойын ұйымдастыру, ертегі құрастыру, сурет салу секілді шығармашылықпен айналыса алады[2]. Бұл кезең ең жоғары сезімталдық пен икемділіктің, дамудың және кең мүмкіндіктердің уақыты. Өйткені, осы жаста балалардың қоршаған әлем туралы білуге деген құштарлығы өте жоғары болады. Баланың миы өмірінің алғашқы жылдарында тез өсетіндіктен, ми жасушалары санының тез артып, жетілуі осы кезеңде қоршаған орта жағдайының қаншалықты алуан түрлілігі мен қарқындылығына байланысты. Баланың дамуына неғұрлым қолайлы жағдай болса, соғұрлым даму сәтті жүріп, өзінің ең жоғары деңгейіне жетуі мүмкін. Алайда, ғалымдардың айтуынша, бұл мүмкіндіктер тиісінше пайдаланылмайтын болса, бала қажетті іс-әрекеттермен айналыспаса, онда бұл мүмкіндіктер жоғала бастайды. Қоғамдағы шығармашылық әлеуеті жоғары адамдардың аз болуының бір себебі, олардың балалық шағында шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасалмағандығында деп түсіндіріледі.

Бұл жастағы балалар ойын ұйымдастыру, ертегі құрастыру, сурет салу секілді шығармашылықпен айналыса алады. Бұл кезең ең жоғары сезімталдық пен икемділіктің, дамудың және кең мүмкіндіктердің уақыты. Өйткені, осы жаста балалардың қоршаған әлем туралы білуге деген құштарлығы өте жоғары болады. Баланың миы өмірінің алғашқы жылдарында тез өсетіндіктен, ми жасушалары санының тез артып, жетілуі осы кезеңде қоршаған орта жағдайының қаншалықты алуан түрлілігі мен қарқындылығына байланысты[3]. Баланың дамуына неғұрлым қолайлы жағдай болса, соғұрлым даму сәтті жүріп, өзінің ең жоғары деңгейіне жетуі мүмкін. Алайда, ғалымдардың айтуынша, бұл мүмкіндіктер тиісінше пайдаланылмайтын болса, бала қажетті іс-әрекеттермен айналыспаса, онда бұл мүмкіндіктер жоғала бастайды. Қоғамдағы шығармашылық әлеуеті жоғары адамдардың аз болуының бір себебі, олардың балалық шағында шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасалмағандығында деп түсіндіріледі. Ш.Уәлиханов шығармаларында жеке тұлға тәрбиесіндегі білім мен тәрбиенің шешуші рөлі көрсетілген. Оның жалпы қазақ халқының ақыл-ой қабілеттілігі жөніндегі пікірі мынандай: "Қазақтар табиғатынан ақыл-ой жүйріктігімен, таңқаларлық көңілшектілігімен ерекшеленеді". Ш.Уәлиханов тәрбиеге үлкен маңыз бере отырып, адам қабілетінің дамуына оның табиғи бейімділігінің мәні зор екендігін алға тартады.[4]

Баланың шығармашылық ынтасы оның өз даралығын, өз қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді. Баланың бойында сезімталдық, ойдың ұшқырлығы, еркіндік сияқты қасиеттерді дамытады. Мектеп жасына дейінгі балалардың қабілеттерін дамыту туралы айтқанда, балалардың шығармашылық қабілеттерін неше жастан бастап дамыту керек деген мәселеге тоқталғанымыз жөн. Көптеген психологтар шығармашылық қабілетті жастайынан дамыту қажет деген болжам айтып, бір жарым жастан бес жасқа дейінгі кезеңді балалардың шығармашылық қиялы мен қабілетін дамытуға ең оңтайлы жас деп есептейді. Әсіресе 5-6 жастағы ересек топ балаларының іс-әрекетінің алуан түрлілігі осы міндеттерді жүзеге асыруға үлкен мүмкіндіктер береді [3].

Театр ойындары – қойылым болып саналады, бұл жерде балаларға арналған көркемдік шығармаларды сахналық қойылымдарға айналдырып, оларды кейіпкер ретінде қатыстырудың маңызы өте зор. Баланы сахнада болсын, сабақтан тыс іс-шараларда болсын кейіпкер ретінде ойната отырып, оның жеке тұлғасын жан – жақты дамыту. Оның бойында әдебиетке, мәдениетке, өнерге деген құштарлық сезімдерін ояту.

Балалар сахнада шағын рөлдерді ойнау арқылы байланыстыра сөйлеуге, әдемі киініп, жинақы жүруге, үлкендермен және өзге де балалармен тіл табыса білуге үйренеді. Өзге ортада өзін еркін ұстай білуге дағдыланады. Жетілген диалог балалардың өз пікірін жеткізе білуге жетелейді.

Театрландырылған ойындар балалардың ой – өрісін кеңейтеді, балаларды әңгімеге араласуға, қойылым туралы ата – аналарына, достарына, араласатын ортасына әңгімелеп

беруге итермелейді. Бұның бәрі менің ойымша, сөйлеу қабілетінің дамуына, диалог түрінде сөйлеп жеткізуге септігін тигізеді. Ал, театрландырылған ойындар желілі рөлдік ойындардан тек желісі ғана емес,сондай-ақ ойнау іс-әрекетінің сипатымен ерекшеленетіні айқын. Театр балалардың көркем қабілеттіліктерін жетілдіріп қана қоймай, оларды тұлға аралық қарым-қатынасқа, өнерге деген қызығушылықтарын арттырады. Сонымен бірге сахнаға бейімделген балалардың бойында өзіне деген сенімі артып алғашқы қол шапалақтауларды сезіне алады. Қалай десекте театр балалар үшін мереке демалыс орны. Сондықтан да, театр қойылымдары балабақша тәрбиеленушілері үшін маңызын еш уақытта жоймақ емес.

М.Жұмабаев өзінің «Педагогика» еңбегінде «Баланың қиялы әсіресе ойында жарыққа шығады. Ойын – балаға кәдімгідей бір жұмыс. Ойнағанда бала әсерлерін пайдаланады. Айналасындағы тұрмыста нені көрсе, соны істейді. Мысалы, қазақ баласы біреуі ат болып қашады, біреуі құрық салады. Шырпыларды тізіп-тізіп көш жасайды. Балшықтан мал жасайды, қуыршақтан қыз жасап, таныстырады, күйеу келтіреді, құда түсіреді» дейді [5].Мектепке дейінгі ұйымда мектеп жасына дейінгі балалардың өмірі ойын мен өнердің әр түрлерін кіріктіру есебінен қызғылықты бола түседі, олар театрландырылған ойындық қызметтен өз көрнісін табады. Баланың жан-жақты дамуы үшін,театрдың тигізетін үлесі зор. Театр – әсіресе баланың эмоциялық әлеміне ерекше әсер етеді,бір-бірімен ынтымақты қарым-қатынас жасап үйренеді, шығармашылық қабілеттері ашылады. Сонымен қатар, театрландырылған іс-әрекет барысында балалардың ертегі-әңгімелердегі кейіпкерлерге тән қимылдары ұшталады, қиялы ақыл-ой қабілеттері, тілдері дамиды. Театр – балалардың тілін дамыту, ойлау қабілеттерін ұлғайту, адамгершілік қасиеттерін дамыту,патриоттық сезімдерін ояту мақсатында балабақшада кеңінен тараған әдіс-тәсілдердің бір түрі ретінде қолданылады.

Балалар театрының бірнеше түрлері бар. Соның ішінде ең көп тараған түрі: Ойыншықтар театры. Бұнда балалар қысқа тақпақтарды жаттап, оның өзіне тән орындау кезінен бастап-ақ кішкене көлемді спектакльдер ойнайды. Ондағы адамдар рөлін ойыншықтар орындайды[6].

Келесі бір түрі: саусақ театрында– саусақтардың көмегімен қандайда болмасын ертегіні немесе өлең-тақпақ шумағын саханалау болып табылады. Саусақ театры арқылы баланың сөйлеуге деген құлшынысы, қабілеті дамып, дарындылығы, ынтасы артады және шығармашылық әрекетіне жол ашылады. Саусақ ойынын сомдай отырып, балалар қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды, жан-жануарларды, құстарды және ағаштарды бейнелей алады. Саусақтарының қозғалыс қимылына қарап, бала қуанады шаттанады, сөз айтуға тырысады және өленде үйренген сөз шумақтарын қайталап айта отырып, есінде сақтайтын болады. Сонымен қатар балалар екі қолын қимылдата отырып, оң, сол, жоғары, төмен т.б. түсініктерді бағдарлай алуды үйренеді.

Үстел үстіндегі театры – сәбилер тобынан бастап тақпақ пен қысқа өленderді айтқызғанда көркем сөздер әсерлі естілу үшін стол үстіндегі театрды қолданған дұрыс. Үстел үсті театрында да ойыншықтар қолданылады

Суреттер (картиналар) театры – декорация мен кейіпкердің – суреттері. Олардың әрекеттері шектелген. Ойнаушының дауыс ырғағы (интонация) арқылы кейіпкердің мінез-құлқы беріледі. Кейіпкер әрекет барысында пайда болады, балалардың қызығушылығын арттырады.

Кітапша театры – бірін-бірі ауыстыратын иллюстрациялық оқиғалар көрсетіледі. Стенд-кітапшаның беттерін ашу арқылы жүргізуші әр түрлі сюжеттерді көрсеттеді (оқиғалар, кездесулер, т.б). Және де бәрімізге жақсы таныс «Фланелеграф» театры – суреттер мен кейіпкерлер бейнеден көрсетіледі. Оларды фланельдер ұстап тұрады. Мұндағы суреттерді балалар мен бірге ескі кітаптардан, журналдардан қиып алуға болады. Бұл көріністер балалардың шығармашылықтарын арттырады, ой өрістерін дамытады, қиялдарын ұштастырады. Балаларға арналған көркем шығарманы оқыту неғұрлым дұрыс ұйымдастырылса, мектеп жасына дейінгі балалардың эстетикалық талғамын дамыту соғұрлым табысты болады. Тіпті кішкентайлар тобынан тобынан бастап-ақ тақпақпен қысқа өленderді айтқызғанда көркем сөздер әсерлі естілу үшін үстел үстіндегі театрды, қысқа сахналы қойылымдар көрсетуді қолдана берген жөн.

Н.Д Хмель. шығармашылық қабілет қызығушылықтан туындап, соның негізінде белсенді іс-әрекетке деген қажеттілікті сезінуден пайда болады деп түсіндіреді [7].

Г.И.Шукинаның жазғанындай мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығының көрінуіне жататын шығармашылық, қызығушылық нәтижелері, сондай-ақ баланың шығармашылық әркетіндегі қызығушылық сипатын, оның тәжірибелік эксперименттік жұмыстардағы даму динамикасы барысын бақылау негізінде, балалардың шығармашылыққа қызығушылығының негізгі нәтижелерін айқындауы мүмкін және оның даму деңгейін бағалайды [8].

Қорытындылай келе, ойын іс-әрекетіндегі шығармашылық тапсырмалар көмегімен балаларда өздеріне ұнайтын іс-әрекеттің түрімен айналысуға деген құлшыныс пайда болады, қорқыныш сезімі жойылып, баланың өзіне, оның қабілеттері мен мүмкіндіктеріне деген сенімі күшейеді, шығармашылық белсенділігі дамып, жаңа нәрселер жасау, ерекше шығармашылық жұмыстар жасау, өзін көрсетуге деген ұмтылыс пайда болады. Осылайша, қиял мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етіп, балалардың мүмкіндіктері мен таланттарын ашуға мүмкіндік береді. Сонымен, ойын формалары мен әдістерін жүйелі түрде қолдану, баланың дамуына ықпал ететін қолайлы психологиялық ахуал құру, біз күткен нәтижені бере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тұрғынбаева Б. А. Оқыту барысында бастауыш сынып балаларының шығармашылық қабілеттерін дамыту. –Алматы, 1998
2. Шмаков С.А. Учимся, играяя.... ЦГЛ, 2004
3. Михайленко Т.М. Игровые технологии как вид педагогических технологий. // Под ред. Г.Д.Ахметовой. Челябинск: 2011 -140-146
4. Уалиханов Ш. «Таңдамалы шығармалар». Алматы, 1999.
5. Жұмабаев М. «Педагогика». – Алматы, 1992.
6. Михайленко Н.Я., Короткова Н.А. Игра с правилами в ошкольном возрасте. – 2-е издание. – Екатеринбург: Деловая книга, 2006.
7. Хмель Н.Д. Біртұтас педагогикалық процесті жүзеге асырудың теориясы мен технологиясы. – Алматы, 2003
8. Шукина Г.И. «Педагогические проблемы формирование познавательных интересов» М.; Педагогика, 1997.

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕДАГОГА

Тұрмағамбетова Фариза Рүстемқызы,
старший преподаватель,
кафедра «Компьютерной техники и телекоммуникации», МТГУ
Назарова Эльмира Бауыржановна,
учитель информатики,
КазНУ им.Аль-Фараби

Аннотация. Цифровые технологии в настоящее время обеспечивают эффективное участие во многих аспектах повседневной жизни и работы. Способность человека использовать цифровые технологии и, следовательно, извлекать из этого выгоду зависит от обладания целым рядом навыков и компетенций. Современный педагог должен развивать свою цифровую грамотность для успешной интеграции в систему цифрового образования, о чем идет речь в статье.

Ключевые слова: учебный процесс, информационно-коммуникационные технологии, цифровая грамотность, цифровизация образования.

В последние годы информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) вошли в общество, вызвав многочисленные изменения как на социально-экономическом уровне, так и на образовательном. Реальность их появления привела к изменению образовательных планов, которые необходимо было адаптировать к инновационному обучению, где преобладают цифровая культура и практика [1]. ИКТ пронизывают нашу повседневную жизнь, и их использование становится фундаментальным требованием для внедрения и продвижения на рабочем месте [2; 3].

Если проводить различие между пользователями Интернета, мы можем выделить:

1) тех, кто вырос вокруг технологий, так называемые «цифровые аборигены», люди, которые взаимодействовали с цифровой средой с самого начала своей жизни;

2) тех, кто был взрослым, когда ИКТ вошли в их жизнь, так называемые «цифровые иммигранты», люди, выросшие в аналоговой среде.

Если затрагивать образовательную систему, то можно увидеть, что присутствие ИКТ растет в классах на разных этапах обучения [5; 7]. По этой причине многие эксперты заявляют, что развитие навыков цифрового обучения – это вызов, с которым столкнутся будущие поколения, и вызов, который должен быть решен в условиях быстрого технического прогресса, в котором мы живем.

Развитие цифровой педагогической компетентности остается проблемой, которую должна решать система образования [4]. В цифровом контексте, в котором мы находимся сегодня, общество требует от преподавателя достаточный багаж цифровых навыков, которым он мог бы делиться ими со студентами любого возраста и уровня образования.

В частности, особое внимание следует уделить студентам- заочникам, так как они являются взрослыми людьми, которые с раннего возраста не взаимодействовали с технологическими ресурсами, и поэтому их погружение в цифровую панораму является более сложным [6; 10].

Целесообразно, чтобы образовательные учреждения поощряли обучение цифровой педагогической компетентности путем совершенствования текущей подготовки учителей. Это единственный способ добиться реальных изменений в преподавании и обучении.

Трудности, с которыми сталкиваются педагоги при реальном контакте с ИКТ все еще имеются. Это позволяет сделать вывод о том, что существующее обучение ИКТ нуждается в совершенствовании с целью повышения уровня цифровой компетентности учителя [8; 11]. В этом смысле необходимо сосредоточиться на важности цифровой грамотности педагогов, поскольку, большое число преподавателей ранее не получали никакой подготовки в области ИКТ, чего не должно быть в образовательной системе, где технологии играют все более

важную роль. В частности, педагогическое образование должно быть сосредоточено на разъяснении способов использования технологии в классе [9].

Сетевой характер цифровых технологий связан с целым рядом новых видов навыков и компетенций, которые пользователи технологий должны были развивать в течение последнего десятилетия. Например, навыки работы с информацией в Интернете в настоящее время сосредоточены на способности идентифицировать, извлекать и осмысливать информацию из нелинейных и неиерархических источников, что иногда называют «трансмедийной навигацией» Аналогичным образом, навыки онлайн-коммуникации требуют осведомленности о продолжающемся (повторном) распространении контента за пределами первоначального предполагаемого использования и сложного понимания (часто неизвестной) аудитории. Предполагается, что люди будут развивать, поддерживать и «курировать» целый ряд «личных сетей», которые соединяют ресурсы с контактами.

В настоящее время важная роль в передаче различного рода информации и привлечении внимания многомиллионной аудитории отводится использованию видеоконтента. Как свидетельствуют статистические данные, ежедневно на таких популярных платформах, как Facebook и Youtube, просматривается в общей сложности более 150 миллионов часов видеоматериалов. Именно видеоконтент считается сегодня наиболее гибким и эффективным инструментом осуществления коммуникации с аудиторией, поскольку его адекватное применение дает возможность минимизировать проблемы, связанные с пониманием, а также позволяет использовать разнообразные формы и виды представления информации.

Реализуемые сегодня долгосрочные проекты Министерства образования и науки Российской Федерации, национальные проекты, связанные с цифровизацией современного общества, предполагают разностороннее развитие образовательного видеоконтента и эффективное его использование в процессе подготовки конкурентоспособных кадров.

Обобщающим термином «видеоконтент» будем обозначать упорядоченную совокупность видеоматериалов, целенаправленное использование которых в условиях образовательного процесса способствует реализации дидактических целей и задач обучения.

Обоснование преимуществ видео в сравнении с текстовой формой представления информации, прежде всего, базируется на психофизиологических особенностях человеческого мозга, проявляющихся в более успешном понимании и запоминании информации, полученной в результате просмотра видеоролика, где ауди и визуально-графическая формы используются в органичном единстве. Сущность многих явлений и процессов видеоролик, оказывающий воздействие на различные рецепторы человеческого организма, часто может раскрыть глубже и многограннее. Посредством видеоконтента естественнее передаются и формируются эмоции, возникают и закрепляются необходимые ассоциации у обучающихся.

Для разработки и эффективного применения образовательного контента могут использоваться цифровые образовательные ресурсы различных типов: электронные информационные и разноуровневые программные продукты (базы данных, пакеты прикладных программ, системное программное обеспечение, программные средства, поддерживающие различные образовательные технологии и др.); электронные информационные материалы, сохраняемые ранее на бумажном носителе (федеральные государственные образовательные стандарты, учебные планы и программы дисциплин, фонды оценочных средств, материалы промежуточных и итоговых аттестаций, методические рекомендации по выполнению курсовых, расчетно-графических работ и др.); электронные средства обучения (электронные учебники, практикумы и обучающие системы, учебные курсы, тренажеры, электронная система контроля знаний и др.); инструментарий, используемый для создания электронных средств обучения.

В современной психолого-педагогической литературе используемые видеоматериалы в зависимости от их содержательно-функциональных особенностей объединяются в несколько групп, в соответствии с которыми исследуются возможности и закономерности применения в учебном процессе информационного, имиджевого, презентационно-рекламного, собственно обучающего, социального, психологического, развлекательного и других видов образова-

тельного контента. Анализ используемой терминологии свидетельствует, что применительно к одному и тому же виду контента может использоваться различная терминология.

Существенная роль в процессе обучения в ВУЗе отводится информационному контенту. Охарактеризуем его основную дидактическую цель, особенности практического применения, используемые при разработке стили и методические приемы, повышающие эффективность видеоконтента.

Важнейшей целью использования контента такого вида является возможность посредством демонстрации информационного ролика в компактной форме, быстро и доступно донести до слушателя информацию об изучаемой дисциплине, новом разделе, рассматриваемой теме, возможностях электронной информационно-образовательной среды и т. д. При необходимости обучающийся имеет возможность повторного обращения к видеоматериалам для уточнения планируемых форм проведения занятий (лекционное, практическое или лабораторное), видов и форм контроля учебного процесса (выполнение расчетно-графических, самостоятельных работ, курсового проекта, оформление отчетов по результатам лабораторных работ, написание рефератов и т. д.).

В используемой видеопрезентации обычно реализуется традиционный повествовательный стиль предъявления информации пользователю. Однако, как свидетельствуют результаты опроса обучающихся, больший интерес аудитории вызывает видео в стиле «Question-Answer», позволяющем осознать вопросы, которые могут возникнуть в будущем, и найти на них лаконичные, отражающие главное, обобщающие ситуацию ответы.

Практика показывает, что для разработки эффективного видео, необходимо начать с исследования целевой аудитории. При этом сегментирование аудитории в рамках педагогического эксперимента может осуществляться по различным признакам. Так, в первую очередь, полезно учитывать возраст, геолокацию, спектр профессиональной деятельности, семейное положение, мотивацию обучения, вектор когнитивных интересов, достигнутый уровень сформированности нормативных компетенций обучающихся.

Осознание специфики целевой аудитории затрагивает различные важные для разработчика аспекты подготовки видеоконтента. Во-первых, при осуществлении копирайтинга знание аудитории позволяет разрабатывать доступные для восприятия тексты, использовать понятные и актуальные содержательные примеры. Во-вторых, при выборе графического дизайна для визуализации информации осуществляется оптимальное кадрирование изображения, форматирование текста, использование возможностей дизайна интерфейсов, элементы моушен-дизайна. В-третьих, учет целевой аудитории позитивно влияет на реализацию образовательного потенциала сети Internet, развитие сообществ в социальных сетях и расширение возможностей продуктивного общения с обучающимися на основе современных информационных технологий [11].

Отметим еще один прием, способствующий повышению эффективности информационного видеоконтента. На этапе проведения поискового эксперимента, уже при разработке первых информационных роликов, была подтверждена целесообразность использования метода сторителлинга (англ. storytelling), предполагающего трансляцию планируемой информации посредством реализации некоторой сюжетной линии (истории, притчи, фэнтэзи и т. п.), связанной с этой информацией. Сущность этого метода и широкие возможности его практического использования, прежде всего, в экономической деятельности, торговле, рекламе, находят отражение в трудах таких исследователей, как Р. Макки, А. Симмонс, Д. Хатченс и др.

Эффективность разработанного видеоконтента и целесообразность его практического использования можно качественно оценить по следующим разноуровневым признакам.

1. Просмотр видеоролика вызывает интерес, привлекает внимание обучающихся (наличие эмоциональной реакции на видеоконтент).

2. Обучающимся удалось осознать основные идеи представленной в форме видео информации (целенаправленность содержания контента).

3. Обучающиеся осознают актуальность осваиваемой информации (мотивация обращения к видеоконтенту).

4. Компактность и лаконичность контента (оптимальность структуры сторителлинга).

5. Самостоятельное использование содержащейся в видеоконтенте информации при повторном обращении к нему не вызывает затруднений у обучающихся (доступность содержания и формы контента).

6. К предъявляемому контенту проявлен интерес достаточно широкой целевой аудитории (широта охвата контингента).

Результаты осуществления педагогического эксперимента показывают, что приведенные выше показатели являются достаточно надежной основой для всесторонней качественной оценки эффективности разработки и практического применения образовательного контента, в частности, информационного, в учебном процессе ВУЗа.

В заключение следует отметить, что внедрение ИКТ в систему образования по-прежнему является проблемой, с которой сталкивается система образования. Для того чтобы продолжить путь совершенствования образования необходимо будет продолжать развивать подготовку учителей в области цифровой компетентности. С этой целью необходимо установить связь с учебными заведениями для поощрения повышения квалификации, чтобы они могли выполнять функциональную и обновленную роль в соответствии с современными требованиями.

Список литературы:

1. Бутова А.В. ICTs in LSP Teaching / А.В. Бутова // Актуальные проблемы современной науки, техники и образования: тезисы докладов 78-й международной научно-технической конференции. – Магнитогорск: Изд-во Магнитогорск. гос. техн. ун-та им. Г.И. Носова, 2020. – С. 447.

2. Бутова А.В. Формирование иноязычной компетенции студентов технического вуза как основного компонента проектирования профессионального имиджа / А.В. Бутова // Педагогика, психология, общество: материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Чебоксары: Издательский дом «Среда», 2020. – С. 48–51.

3. Гаврилова Е.А. Интеграция мобильных устройств в виртуальную среду обучения иностранным языкам / Е.А. Гаврилова, К.В. Тростина // Повышение индивидуального рейтинга и конкурентоспособности преподавателей иностранных языков в современных условиях: сб. материалов XVIII Школы повышения квалификации преподавателей иностранных языков вузов экономического профиля. – 2017. – С. 34–42.

4. Гальченко Н.А. Использование новых информационно-коммуникативных технологий в обучении иностранному языку (на примере мобильного обучения) / Н.А. Гальченко // Актуальные вопросы психологии и педагогики в современных условиях: сб. научных трудов по итогам Международной научно-практической конференции. – 2015. – С. 13–16.

5. Дубских А.И. Интерактивные технологии в процессе обучения иностранному языку / А.И. Дубских // Вопросы лингводидактики и межкультурной коммуникации в контексте современных исследований: сборник научных статей XI Международной научно-практической конференции. отв. ред. Н. В. Кормилина, Н. Ю. Шугаева. – Чебоксары: Чувашский государственный педагогический университет им. И.Я. Яковлева, 2019. – С. 167–171.

6. Дубских А.И. Некоторые особенности перевода устойчивых словосочетаний в технических текстах на иностранном языке / А.И. Дубских // Педагогика, психология, общество: актуальные вопросы: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Чебоксары: «Издательский дом «Среда», 2020. – С. 191–193.

7. Дубских А.И. Обучение иностранному языку студентов неязыковых направлений с применением технологии E-learning / А.И. Дубских // Актуальные проблемы современной науки, техники и образования: тезисы докладов 78-й международной научно-технической конференции. – Магнитогорск: Изд-во Магнитогорск. гос. техн. ун-та им. Г.И. Носова, 2020. – С. 445.

8. Дубских А.И. Современные цифровые образовательные технологии при обучении иностранным языкам в неязыковых вузах / А.И. Дубских // Художественное произведение в современной культуре: творчество – исполнительство – гуманитарное знание: сборник статей и материалов / сост. А.С. Макурина. – Челябинск: Южно-Уральский государственный институт искусств им. П.И. Чайковского, 2020. – С. 258–263.

9. Зеркина Н.Н. Проектная деятельность на занятиях по иностранному языку в техническом университете / Н.Н. Зеркина, А.В. Бутова // Актуальные проблемы современной науки, техники и образования: тезисы докладов 78-й международной научно-технической конференции. – Магнитогорск: Изд-во Магнитогорск. гос. техн. ун-та им. Г.И. Носова, 2020. – С. 454.

10. Başal A. Effectiveness of Mobile Applications in Vocabulary Teaching / A. Başal, S. Yılmaz, A. Tanriverdi, L. Sari // Contemporary educational technology. – 2016. – P. 47–56.

11. Gustafson K. The impact of technologies on learning / K. Gustafson // Planning for Higher Education, Society for College and University Planning. – 2004. – 32 (2). – P. 37–43.

ЕҢБЕК ПСИХОЛОГИЯСЫ ЕҢБЕК ҮРДІСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМДЕРДІ ӨЗІНЕ ЖИНАҚТАЙТЫН ЖАҢАЛАНҒАН ҒЫЛЫМИ ПӘН

Уақпаева Ү.А.,
Қайнар университетіндегі академиялық мектептің психология және журналистика кафедрасының доценті, психология ғылымдарының кандидаты

Аннотация. Мақаланың мақсаты кәсіби іс-әрекетті қалыптастыру мен дамытуды анықтайтын психологиялық факторларды зерттеу. Жоғары сыныптағылардың кәсіп таңдаудағы ерекшеліктері мектепке дейінгі мекемедегі психологтың іс-әрекетін қамтамасыз ету.

Түйін сөздер: еңбек психологиясы, кәсібилік, тәрбие, мамандық, дайындау.

Аннотация. Цель в статье заключается в изучении психологических факторов, определяющих формирование и развитие профессиональной деятельности. Особенностей выбора профессии в профессиональном учащихся старших классов. Психологическое обеспечение деятельности психолога в дошкольной организации.

Мақаланың тақырыбы қоғамдық сұранысқа байланысты туындады. Еңбек- материалдық және рухани құндылықтарды құруға бағытталған іс-әрекет. Сол себепті аталған тақырыптың мақсаты – еңбек іс-әрекетінің қоғамдағы алатын жетекші рөлін сипаттау болып саналады. Академик Төлеген Тәжібаевтың оқу құралында: «Адам әрекеттерінің барлығы бір мақсатқа, бір мүддеге саналы түрде бағытталып отырады. еңбекте болсын, оқуда болсын адам алдына бір мақсат қойып, содан бір нәтиже шығаруға тырысады [1,106 б,]. Дағдылану еңбектің түрлі салаларында өте үлкен орын алатындығын айта келіп, ғалым дағдыланудың төрт түрлі ерекшеліктерін атап көрсеткен.

«Еңбек – адам іс-әрекетінің тарихи алғашқы түрі. еңбек адам іс-әрекетінің түрлі формаларында, материалды жцәне рухани, сыртқы және ішкі, жеке-дара және ұжымдық, ақыл-ой және денелік, өндірістік, оқу, спорттық т.б. түрлерінде жүзеге асады. қоғамдық пайдалы іс-әрекеттің барлық формалары өз мәні бойынша еңбек іс-әрекеті болып табылады. Е А.Климов еңбек және еңбекшілер туралы психологиялық білімдер жүйесін тарихи аспектіде қарастыра отырып, адамның іс-әрекетін түсінудің жаңа бағытын қалыптастырады.

Е.А.Климов іс-әрекеттің пәндік аймағының белгілері бойынша кәсіби бағдарлау мақсатында адам еңбегі іс-әрекетін бес аймаққа бөледі: адам-адам, адам- табиғат, адам-көркемдік образ, адам-техника, адам-белгілер жүйесі. еңбек психологиясының аймақтары: оқу пәні, кәсіп, ғылым саласы,білім аймағы ,- деп атап көрсеткен. Дамыған елдерде 21-ғасырға дейін қол еңбегі 76%-н 8%-ға дейін азайған. Өндірісте толық автоматтандырылғанның үлесі 12%-н 32%-ды құрайды.

Қажеттілік пен түрткі ұғымдарын қарастыру қажет.Қажеттіліктер - жеке адамның, әлеуметтік топтың, қоғамның тіршілік әрекетін қамтамасыз ету үшін объективті түрде керек нәрсеге мұқтаждық; белсенді әрекеттің ішкі қозғаушысы. қажеттіліктер субъект пен оның қызметінің өзара байланысын көрсетеді, әуестіктен, мүдделерден, мақсаттардан және мінез-құлықтан көрініс табады. қажеттіліктер - адам тұлғасының, қоғамның жалпы өмір сүруін және дамуын қолдау үшін объективті кажетті нәрселерді кажетсіну. мәселе етіп қарастырып отырған қажеттіліктер әлеуметтік болып табылады, ол экономика дәрежесіне байланысты. қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатты іс-әрекеттің нәтижесінде іске асады. қажеттілікті тәрбиелеу тұлғаны қалыптастырудың орталық міндеттердің бірі болып табылады.

Түрткі арқылы мақала жазудағы қажеттілікті сезінумен байланысты еңбек іс-әрекетіне бағыттай отырып, қоғамда бұрын болған еңбек іс әрекетін қолға алып, қайта жаңғырту. олай болса, жас ұрпақты еңбек іс-әрекетіне баулу, бейімдеу. еңбек еткеннің ешкімге күні түспейді.

отбасында жұмыссыздықтан ұрыс-керіс болғандықтан, тұрмыс жағдайы нашарлайды, сол себепті кедейлікті болдырмауға әрекет жасау.

Өмірде жоғары оқу орнын бітірген белгілі бір мамандық иесінің диломы болса да, өз саласы бойынша қызметке тұра алмағандықтан, мысалы, баспана тұрғызу, пәтердің жөндеу жұмыстарымен айналысу, есік-терезе орнату, сантехника орнату, әрлеу және т.б.жұмыстармен отбасын асырау қамымен айналысқанда, оларға тапсырыс берушілер жұмыстың нәтижесіне көңілдері толмай, риза еместігін білдіріп жатады. Жұмыстарын басқа елден келген жұмысшыларға жасатуға мәжбүр болады, өйткені олар жөндеу жұмыспен айналысатын, кәсіби білім беретін кәсіптік-техникалық колледж, индустриалды техникум, кәсіптік-техникалық училищелерді бітірген кәдімгі білікті, кәсіби мамандар.Олар ата-анасына кредит алып, жоғары оқу орындарына түсуді армандамайтындар, яғни қабілетінің шама-шарқын білетіндер.

Білім беру жүйесінің алдында тұрған міндеттер:

оқуды өнімді еңбекпен байланыстыру негізінде жан-жақты үйлесімді дамыған, білімді, еңбекқор үрпақ тәрбиелеу; политехникалық білім беру; қоғамның әр саладағы білікті мамандарға деген сұранысын қамтамасыз ету;

Біздің елде жоғары білім алуға деген үндеу жоғары деңгейде орындалды, оған қуанамыз, бірақ қарапайым еңбек адамдарын дайындауды қайта жаңғырту міндеті тұр. Себебі өмір талаптары алдыңғы қатарға шыққандықтан, осы бір көкейкесті мәселені қолға алуға тура келіп тұр, сонда ғана халықтың әл-ауқаты ойдағыдай болатыны сөзсіз.

Осы мәселені көтерудегі қызығушылық - бір нәрсе туралы жағдайға қарай білуге құмарлық, дүниедегі заттар мен құбылыстарды танып-білуге бағытталған жеке ерекшеліктерімнің бір көрінісі. кез-келген адамның іс-әрекетіне, көзқарасы мен талғамына, мұрат-мүддесіне байланысты қызығушылықтары әр түрлі болады. қызығушылық тұрақты қасиетке айналғанда ғана адам өз іс-әрекетінен жақсы нәтиже шығара алады.Психологиялық білімдерді болашақ мамандықта қолданудың жағымды мотивациясын қалыптастыру. әлеуметтік психологиялық ахуал реттеудің жолдары. коммуникация. интеграция. тәрбие. тәрбиеліліктің нәтижесі. реттелген іс-әрекеттің дағдылары.топтық нормалар. топтағы жеке тұлғаның дәрежесі. психологиялық білімдерді болашақ мамандықта қолданудың жағымды мотивациясын қалыптастыру. басшының жеке тұлғасының ерекшеліктері; басқару қажеттіліктері, ептіліктері дербес тұжырымдамасы т.с.с. менеджмент кадрларын кәсіби даярлау мәселесі. Басқару ғылымы дербес ғылым саласы ретінде қалыптасуы. қазіргі заманғы қазақстандықтардың сөз қорына «менеджмент» ұғымының ел экономикасының нарығына енуі. Нарықтық қатынастардың шаруашылық тәжірибесіне енгізілуі, оларды қамтамасыз ету жөнінде сәйкес тұрғылар мен білімдерге деген қажеттіліктердің міндеттелуі. басқару іс-әрекетінің субьектісі. бақылау – ақиқатты бейнелеудің күрделі обьективті психологиялық процесі ретінде. менеджменттегі адам қабілеттерінің психологиялық көріністері. менеджмент іс-әрекетіндегі танымдық процестер менеджмент-тегі түйсіну процесінің психологиялық ерекшеліктері. түйсіну процесі жайлы жалпы түсінік. сезімталдықтың еңбек іс-әрекетіндегі адамның психикасына тигізетін ықпалы.

Профессор С.Жақыпов «Жалпы психология» оқулығында:«Адамның онтогенез барысында дамуы іс-әрекеттердің негізгі үш түрімен шектеледі.Еңбек- материалды және идеалды – өндіріске белгілі бір қоғамдық-пайдалы өнімге бағытталған іс-әрекет.Еңбек іс-әрекеті-адамның негізгі, жетекші іс-әрекеті»- деп айрықша атап көрсеткен [3,56 б]. Еңбекке қабілеттілікті сақтаудың талаптары, еңбекке қабілеттіліктің шегі, адамның психо-физиологиялық сергектігі, релаксация, еңбек іс-әрекетінің жағымды жағдайларын қалыптастырудың белгілері. Қабілет – бұл динамикалық құрылым, іс-әрекет пен қарым-қатынастың айқын түрдегі үрдісінде қалыптасуы мен дамуы жүреді. Қабілеттің дамуы біртіндеп жүзеге асады.

Мектеп жасында адамда жалпы қабілеттер қалыптасады: еңбексүйгіштік және жұмысқа деген жоғары қабілеттілік, зейінділік, жинақылық, бақылампаздық, мақсатқа бағыттанушылық, икемділік және ақылдың кеңдігі, қиын жағдайдан шығудың жолын білу, шығармашылық ойлаудың дамытылуы. Адамның жалпы ақыл-ой қабілеті 13 жасқа дейін көріне бастайды, тіпті болшақта қандай жетістікке жететіндігіне болжам жасауға да болады.

Төтенше жағдайлардағы еңбектің ерекшеліктері. сергектік пен ұйқы ырғағының үйлесімділігі. кеңістік құрылысын қабылдаудың өзгеруі. ақпараттың жетіспеуі. топтық шеттетілгендік. өмірге қауіптің төнуі.басқару іс-әрекетінің негізгі компоненттері. басқару іс-әрекетінің субьектісі. Басқару еңбегінің негізгі принциптері. менеджмент пен еңбек психологиясының өзарақатынасы мен айырмашылықтары. менеджмент кадрларын кәсіби даярлау мәселесі. еңбек іс-әрекетіндегі өзін бағалау, талаптанулар және фрустрациялар, яғни кедергілер деңгейі. Адамның өзін-өзі сыйлау қасиеті. өзін-өзі сыйлау, өзін-өзі бағалау қасиетіне ықпал ететін факторлар және олардың адам еңбегінің тиімділігіне тигізетін әсері.

Жеке тұлға құрылымындағы қабілеттер, қабілеттердің әлеуметтік қыры, қабілеттердің психологиялық қыры, қабілеттердің физиологиялық қыры, қабілеттердің даму деңгейінің адамның еңбек өнімділігіне тигізетін әсері. Жеке тұлға құрылымындағы қабілеттер, қабілеттердің әлеуметтік қыры. қабілеттердің психологиялық қыры, қабілеттердің физиологиялық қыры, қабілеттердің даму деңгейінің адамның еңбек өнімділігіне тигізетін әсері, менеджменттегі адам қабілеттерінің психологиялық көріністері, басшының және қызметкерлердің жұмыс орындарының ұйымдастырылуы.

Еңбек іс-әрекетіндегі жеке тұлғаның типологиясы. Э.Шпрангердің адамдарды типке жіктеуі. С.И.Самыгин бойынша қызметкердің орындайтын іс-әрекетіне байланысты психологиялық сипаттамаларын жіктеу, ұжымдағы қызметкер-лердің психологиялық рөлдері, психологиядағы әлеуметтік рөлдің негіз-гі екі үлгісі (Г.Гибш, М.Форверг), өмір стратегиялары еңбек ұжымы және оның құрылымы. еңбек ұжымы.Топтық әрекет, бірінші реттегі топ, екінші реттегі топ, топтың даму үрдісі [5, 207с] .

Білімнің түрлі формаларының ара-қатынастарына келсек, психологиялық менеджменттегі шешім қабылдаудың ерекшеліктері шешім қабылдау процесінде адамдардың бір-біріне ықпал етуі. хабарлау. иландыру. сендіру. манипуляция. э.шостр бойынша манипуляциялардың негізгі сызба-нұсқалары. еңбек мотивациясы мотивация адамды іс-әрекетке итермелеуші жүйе ретінде. мотивациялық күйлердің сананы сәйкес мақсаттарды із-деудегі және нақты шешім қабылдау-дағы рөлі. менеджменттің психофизиологиялық негіздері жеке адамның мотивтері. жарнама психологиясы. жарнаманың түрлері. жарнаманың адам психикасына тигізетін әсері,

Адамның өзін тануы, өз жолын табуы өте қиын.өзін-өзі танымаған- өзгені де тануға шорқақ. таным – адам санасындағы ақиқаттылық және шынайылықтың оны одан өрі өзгерту мүмкіндігін мақсат ететін, мақсатқа бағытталған белсенді бейнелену үдерісі. таным барысында болмыстың түрлі қырлары ашылады, қоршаған дүниедегі заттардың, құбылыстардың сыртқы жақтары мен мәні ашылады, сонымен қоса таным қызметінің субъектісі – адам адамды, демек, өзін-өзі зерттейді.Таным – адам қызметінің қоршаған дүниені және ондағы өзін тануға бағытталған арнайы түрі. адам таным бойынша әрекеттің екі негізгі түрін жүзеге асырады: – қоршаған дүниені өзге ұрпақтардың танымдық қызметінің нәтижелері арқылы таниды (кітаптар оқиды, білім алады, материалдық және рухани мәдениеттің барлық түрлерімен қауышады); – қоршаған дүниені тікелей таниды (өзі немесе адамзат үмітіне бір жаңалық ашады). Таным – білім алу және дамыту үдерісі үнемі тереңдетіліп және кеңейтіліп отыратын, нәтижесінде, жаңа білім алынатын таным объектісі мен субъектісінің әрекеттесуі. білім әрқашан тәжірибелік ақпараттық сипатта болады. егер белгілі бір идеяға практикалық қажеттілік туа қалса, онда олар университет зертханалары мен кафедраларға қарағанда өндірісте, іс-тәжірибеде тез жүзеге асырылады.

"білім" атауының үш қырының қолданылатынын естен шығармау керек: – бірдеңені істеу, жүзеге асыру үшін хабардар болуға негізделген білім мен машық қабілеттері; – кез келген танымдық мәні бар ақпарат; – тәжірибемен өзара байланыста болатын ерекше танымдық бірлік. қазіргі таным ортақ мәселелердің бірі болып табылады.

еңбекке тәрбиелеудің мазмұны: еңбекке қажеттілікті қалыптастыру, еңбек адамын тәрбиелеу,өзіне және қоғамға материалдық құндылықтарды құруға қабілетті еңбек адамын тәрбиелеу;

Тәрбие бала денесінің дамуына да ықпал етеді.мысалы, күнделікті арнаулы жаттығулар, машықтандыру арқылы баланың денсаулығын мықты етуге, шынықтыруға болады. Еңбек әрекеті туралы айтсақ,еңбек әрекеті бала алдымен өзіне, содан соң басқаларға септігі тиетін

кезден бастап жүргізіледі де,еңбек мазмұны,әдіс тәсілі, түрі жыл озған сайын өзгеріп, күрделеніп отырады. Ұлы ақын Абай Құнанбаев еңбекті сүю керектігін өсиет еткен,қара сөздерінде тірлік, еңбек мәселелерін қозғаған.

Жүсіпбек Аймауытұлы оқулығында кәсіби бағдар беру туралы пікірлері өзекті мәселеге дөп келіп отыр. «Санап қарасақ, әр өнер, әр қызмет мемлекетке, әлеуметке керек.әлеумет те ,мемлекет те әр адамның еңбегі берекелі, пайдалы болуын тілейді. неғұрлым әр мүшесінің еңбегі жемісті болса, соғұрлым әлеумет тұрмысы да тез оңалмақ. әр адамның еңбегі қашан жемісті болмақ? Әркім «өз орнында» қызмет істегенде,олай болса, бұл- негізгі мәселе. Әр адам өз жағынан әлеуметтің мүшесі болып, әлеуметке пайдасын тигізу керек.әр адам өз пайдасын, өз мақсатын көздемек...біреу әлеумет үшін еңбегін көп жұмсайды.біреу бойын тежеп, бас мақсатын көбірек сағалайды. айырма жалғыз осында. бұл адамның табиғатынан туатын заң.неге десеңіз, әр адамға тіршілік ету керек. азды-көпті өмірін әр адам өз көңіліндегідей мұңсыз өткізуге талпынады. сондықтан ең күшті мақсат- бас мақсаты. қайткенде әрі жеке адамның, әрі әлеуметтің пайдасы бірден табылады? Қай уақытта әлеумет тілегі мен жеке адам тілегі тоғысады?[1,254б.] .Әр адам табиғатына біткен қабілетіне, зеректігіне қарай өз орнында қызмет етсе, сонда табылады. Еңбек адамның маңызды құндылығы болып табылады. еңбек туралы терең мағынада қоғамдық санада туып, халық даналығында , атап айтқанда тұрмыс-салт дәстүрлерде, мақал-мәтелдерде, аңыз әңгімелерде баяндалды. Мысалы,еңбек етудің маңыздылығы келесі мақал-мәтелдерде айқын көрсетілген: ердің атын еңбек шығарады, еңбек ерлікке жеткізер, ерлік елдікке жеткізер, еңбек-байлықтың атасы, жер анасы, бақыт кілті- еңбек, жігіттің күшін сұрама, бітірген ісін сұра, адал еңбек елге жеткізер, арам қулық елден кеткізер, жақсы жұмыс-жанға тыныш, еңбек еткеннің мұқтажы табылар, еріншек барлығынан қағылар, жұмыстың жаманы жоқ,жеңіл жұмыс іздесең,ауырына тап боласың.

«еңбек әлемінің көпжақтылығы мен оның қоғамдық санамен өзара байланысы еңбек және еңбекшілер туралы психологиялық мәліметтер жүйесінің қалыптасуын анықтай отырып, кәсіби еңбек іс-әрекетінің нақты түрлерін жан-жақты психологиялық талдаудың профессиографиялық негізі болып табылады. Кәсіби еңбек іс-әрекеті білім беру мақсатында психологиялық талдау теориясы мен тәжірибесіндегі еңбек және іс-әрекет категорияларының арақатынасынан жақсы көрінеді.

Еңбектің психологиялық талдауы кәсіби білім, кәсіби бағдар, кәсіби кеңес беру, еңбек пен оқыту,тәрбиелеу тәжірибесі, жеке адамның кәсіби қалыптасуы өндірістік еңбекті ұйымдастыруға ғылыми негізделген бағытты қамтамасыз етеді. «Еңбек пен «іс-әрекет» категорияларының өзара байланыс мәселелері жеке адамның кәсіби өзіндік айқындалуы мен өркендеуі, іс-әрекет субъектісі маманның қалыптасуының психологиялық мәселелерін шешуде тұжырымдық рөл атқарады». Еңбек мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мақсаты қоғам талакбынан туады. мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелейтін балабақшалакр отбасымен бірлесе отырып, баланың жеке ерекшелігі мен қабілетін жан-жақты жетілдіріп тәрбиелейді, оларды қарапайым дағдыларға үйретіп, еңбекке баулиды. Дене тәрбиесі баланың дене құрылысының дамуына, денсаулығына, қимыл әрекетіне бейімдеу мен еңбекке қабілеттілігіне деген дағдыларының ойдағыдай дамуына ықпал етеді. дене тәрбиесінің негізгі мақсат, міндеттері- баланың денесінің дұрыс өсуіне, жақсы шынығуына көмектесу, қимыл-қозғалысын дамыту, тіршілігіне қажетті дағдыларға үйрету. Осындай әрекеттер баланың әлжуаз, бос, сылбыр, еріншек болмауына алдын-ала тосқауыл бола алады.Жас ұрпақтың техникалық білім дәрежесін көтеру мәселелерін қамтамасыз етуді қолға алу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тәжібаев Т.Т. Жалпы психология-Алматы. «Қазақ университеті», 1993.- 238 б.
2. Аймауытұлы Жүсіпбек. Псиқолоғия-Алматы.: «Рауан», 1995. – 311б.
3. Жақыпов Сатыбалды. Жалпы психология негіздері – Алматы. «Алла прима», 2012.-202 б.
4.Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы.Алматы.» Таймас баспа үй»,2005.- 478 б.
5. Столяренко Л.Д.,Самыгин С.И., Столяренко В.Е. Психология и педагогика, Ростов-на-Дону,2010 г.

ВЫЯВЛЕНИЕ ТИПОВ АГРЕССИИ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВИДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ СКАЗОЧНОГО ПРОЕКТИВНОГО ТЕСТА

Шапенова Жанель Алибековна,
магистрант 2 курса по специальности
«7М03117 – Клиническая психология»
Кафедра общей и прикладной психологии,
КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. Цель данной статьи состоит в выявлении типов агрессии посредством сказочного проективного теста (СПТ) и определение видов психологической защиты, применяемых детьми в возрасте от 6 до 12 лет, продемонстрировавших высокие показатели по шкалам агрессии данного проективного теста.

В настоящей статье будут описаны феномен агрессии у детей, особенности СПТ, типы агрессий согласно методике, виды психологической защиты у обследуемых детей.

Статья основана на проведенном эмпирическом исследовании, в ходе которого были обследованы дети от 6-12 лет. В рамках данной работы будут приведены ответы детей на некоторые вопросы, касающиеся переменных, связанных с агрессией.

Ключевые слова: Сказочный проективный тест (СПТ), агрессия, психологическая защита.

Abstract. The purpose of this article is to identify types of aggression through the fairy-tale projective test (FPT) and to determine the types of psychological defense used by children aged 6 to 12 years, who demonstrated high scores on the aggression scales of this projective test.

This article will describe the phenomenon of aggression in children, features of FPT, types of aggression according to the methodology, types of psychological defense in the children being examined.

The article is based on an empirical study, during which children aged 6-12 years were examined. As part of this work, children's answers to some questions regarding variables associated with aggression will be presented.

Key words: Fairy tale projective test (FPT), aggression, psychological defense.

Аннотация. Бұл мақаланың мақсаты - ертегілік проективтік тест (ЕПТ) арқылы агрессия түрлерін анықтау және осы проекциялық тесттің агрессиялық шкаласы бойынша жоғары балл көрсеткен 6 жастан 12 жасқа дейінгі балалар қолданатын психологиялық қорғаныс түрлерін анықтау.

Бұл мақалада балалардағы агрессия құбылысы, ЕПТ ерекшеліктері, әдістеме бойынша агрессия түрлері, зерттелетін балалардағы психологиялық қорғаныс түрлері сипатталады.

Мақала эмпирикалық зерттеуге негізделген, оның барысында 6-12 жас аралығындағы балалар зерттелді. Бұл жұмыстың бір бөлігі ретінде балалардың агрессиямен байланысты айнымалыларға қатысты кейбір сұрақтарға жауаптары ұсынылады.

Түйін сөздер: Ертегінің проективтік тесті (ЕПТ), агрессия, психологиялық қорғаныс.

Введение

Сказочный проективный тест (СПТ) является современной проективной методикой, нацеленной на исследование личности ребенка. Посредством применения данной методики возможно изучить детские потребности, конфликты и защитные механизмы. Цель методики – содействие психологу в оценке личностной динамики испытуемого, и его личностных характеристик.

Проективный тест разбит на 26 личностных переменных из которых 6 связаны с агрессией:

- агрессия тип А (проактивная агрессия);
- агрессия как доминантность;

- агрессия как защита;
- агрессия как зависть;
- агрессия как месть;
- оральная агрессия.

Типы агрессия как защита, агрессия как зависть и агрессия как месть автор условно объединил в Агрессию типа В, или реактивную агрессию.

Ситуация, вызвавшая агрессию у ребенка, приводит к дискомфорту, от которого психика ребенка должна избавиться, то есть защититься. С помощью СПТ возможно не только выявить тип агрессии, но и применяемый ребенком вид психологической защиты.

В связи с бурным развитием информационных технологий, бесконтрольного использования детьми Интернета, агрессия среди детей и подростков весьма возросла, об этом свидетельствуют проведенные социальные исследования в этой области [1]. Это неминуемо приведет к негативным последствиям – росту преступности, потере безопасности и увеличение тревоги среди населения.

Таким образом, ранняя диагностика агрессии является важным делом специалистов, так как будут ими приняты меры по снижению агрессии среди детей (тренинги, личная терапия и прочее), а определение способа психологической защиты необходимо в целях разработки ряда методов по развитию личности ребенка и его защитных механизмов.

Основная часть

Агрессивное поведение у детей можно наблюдать с самого раннего возраста. Агрессия может быть физической и вербальной, во втором случае нарушение прав другого происходит без физического вмешательства.

Познавательный и творческий процессы являются продуктивными, а агрессия всегда разрушительна. Например, ребенок портит вещь, чтобы узнать, как она устроена – это познавательный процесс, а когда порча вещей – это выход накопившихся отрицательных эмоций, то это уже агрессия [2].

Главные причины детской агрессии:
- стремление привлечь к себе внимание;
- стремление достичь желаемого результата;
- стремление быть лидером;
- агрессия как защита;
- агрессия как месть;
- стремление ущемить достоинство других, чтобы подчеркнуть свое превосходство.

В основе агрессии лежат разные причины, в разном возрасте и у детей разного пола может быть своя мотивационная направленность, определяющая агрессивную реакцию. Но всех детей с повышенным уровнем агрессии объединяет одно – отсутствие внимания к сверстникам, невозможность слушать, слышать и понимать других. Ребенок видит прежде всего себя и замечает отношения только к себе. Другие люди играют роль жизненных обстоятельств, которые либо помогают ему достичь цели, либо препятствуют. Окружающий мир для агрессивных детей полон враждебности, такой ребенок чувствует себя одиноким, все более противостоя миру и отдаляясь от социума [3].

В настоящее время детям с самого рождения бесконтрольно доступны видеоролики, компьютерные игры жестокого содержания. Доступ к такому контенту повышает вероятность агрессивного поведения ребёнка.

Таким образом, средства массовой коммуникации способствуют формированию и закреплению в сознании детей уверенности в том, что жестокость, агрессивность и сила являются самыми действенными регуляторами в межличностных отношениях.

В сказочном проективном тесте автором было выделено в качестве переменных личности 6 типов агрессии: агрессия как доминантность, агрессия типа А, агрессия типа В (агрессия как защита, агрессия как зависть, агрессия как месть) и оральная агрессия [4].

Агрессия как доминантность (АД) – первый тип агрессии, посредством которой ребенок учится контролировать свое окружение, а также манипулировать поведением окружающих. АД обнаруживается при тестировании как желание доминировать или самоутверждаться агрессивными методами. Этот вид агрессии чаще всего проявляется в ответах по рисункам, относящимся к образу колдуньи или великана.

Агрессия тип А (проактивная агрессия) включает в себя реакции, обусловленные внутренними мотивами. Анна Фрейд считала, что такая агрессия – это прямая разгрузка агрессивных фантазий или импульсов [5]. Внутренне обусловленная агрессия у детей не подается объяснению, ребенок или не может объяснить, или отказывается. При тестировании агрессия типа А проявляется в ответах на картинки великана или колдуньи.

Агрессия типа В отличается от предыдущего типа, тем что она является реакцией на внешний источник раздражения (реактивная агрессия). Согласно Додж и Кои, такая агрессия выступает в качестве враждебного акта, проявляющегося в ответ на воспринимаемую угрозу или провокацию [6]. В СПТ под этим типом агрессии рассматриваются отдельно агрессия как защита, агрессия как зависть и агрессия как месть.

Агрессия как защита (АЗ) имеет своей целью выживание, потребность защитить себя или других, когда подстерегает опасность. Э. Фромм считал, что именно этот вид агрессии является причиной большинства агрессивных импульсов человека [7]. Агрессия как защита в основном проявляется в ответах к изображениям гнома и великана.

Агрессия как зависть (АЗав). Согласно Фоссхэйджу, зависть обусловлена неудовлетворенностью из-за того, что кто-то другой обладает чем-то, что имеет ценность для завидующего [8]. Интенсивность зависти зависит от состояния «Я» и значения собственности, принадлежащей другому. Этот вид агрессии проявляется, когда возникает желание навредить окружающим, потому что они выглядят в различных отношениях выгоднее чем агрессор. Агрессия как зависть чаще выражается в ответах к карточкам с изображением колдуньи.

Агрессия как месть (АМ). Э. Фромм считал, что этот тип агрессии отличается от агрессии как защиты следующим:

а) АМ появляется, когда вред уже был нанесен;

б) АМ характеризуется большей интенсивностью, чем АЗ.

В рамках сказочного проективного теста мстительная агрессия обнаруживается в ответах к изображениям колдуньи и великана [8].

Оральная агрессия (ОА) возникает у человека в течение оральной стадии развития и является наиболее архаичным типом агрессии. Психоаналитики связывают оральную агрессию с «оральным садизмом». М. Кляйн писал по этому поводу: «либидинозное желание сосать сопровождается деструктивным желанием вдыхать, опустошать, истощать в процессе сосания» [9].

Ребенок, проявляющий данный тип агрессии, обычно употребляет в своей речи в ответах глаголы «кусать, жевать, разрывать, глотать, скрежетать зубами, кромсать и т.п.». Оральная агрессия выражается в основном при обсуждении картинок волка и великана.

Психологическая защита – это особым образом организованная система стабилизации личности, которая нацелена на ограждение сознания от негативных, травмирующих переживаний, связанных с внутренними и внешними конфликтами, тревожностью и дискомфортом [10].

Феномен психологической защиты изучался многими психологами разных школ, так это понятие эволюционировало от понимания психологической защиты как интрапсихического процесса у З. Фрейда к отнесению этого явления к интерпсихическому процессу, который связан с познавательными и межличностными паттернами, формирующимися в рамках близких отношений, прежде всего с матерью (М. Кляйн, М. Малер, Д. Винникот) [11].

Существует большое количество защитных механизмов у разных ученых, всего их насчитано более 40 видов [10].

Автор сказочного проективного теста К. Колакоглоу предложила свою классификацию существующим защитным механизмам [4]:

- Незрелые способы защиты, они, как правило формируются еще в раннем детстве. Таким способом защиты может быть, например, регрессия или отыгрывание вовне.

- Отказ и игнорирования имеющегося конфликта, сюда относятся отрицание, минимизация, отказ, расщепление, подавление.

- Обращение неприятной ситуации в нейтральную или положительную, к таким механизмам защиты относятся уничтожение, обращение, компенсация и формирование реакции.

- Перемещение и проекция импульсов или конфликтов, при котором неприятные чувства или конфликты переносятся на другой объект или человека. К таким способам защиты относятся проекция, перемещение, аутоагрессия.

- Когнитивное оправдание необходимости контроля аффектов, конфликтов или угроз. Сюда можно отнести интеллектуализацию или рационализацию.

- Отождествление с другим или принятие черт, мыслей и чувств значимого другого. В эту группу входят идентификация, интроекция и идентификация с агрессором. Психологические механизмы личности обычно включаются неосознанно, поэтому для их диагностики применяются главным образом проективные методики [11].

Сказочный проективный тест – проективная методика для диагностики личности детей 7-12 лет, в отдельных случаях с 6 лет. Данная методика базируется на идее о связи сказок с бессознательными процессами. Идентифицируя себя с героем сказки, ребенок в своих ответах проецирует значимые эмоции, конфликты, особенности детско-родительских отношений. То, как испытуемый описывает характер героев, их поведение в различных ситуациях, преодоление препятствий или отношение к другому и к самому себе делает возможным выявить особенности психологической защиты, применяемой испытуемым [4].

В сказочном проективном тесте измеряются 26 переменных, к ним относятся агрессия разных типов, потребности в любви, в принятии, тревожность, страх, депрессия, самооценка, желание материальных ценностей, превосходства, отношение с матерью и с отцом, сексуальная озабоченность и др.

Для стандартизации теста была сформирована выборка из 803 нормально развивающихся детей из Греции, из них 405 мальчиков и 398 девочек. Были сформированы три группы: дети от 7 до 8 лет (n=229), от 9 до 10 лет (n=262) и от 11 до 12 лет (n=312). Выборка была сформирована случайным образом, всего участвовало 15 афинских школ.

Для исследования валидности теста была применена Шкала оценки поведения Раттера, которую заполняли родители, а также Детский личностный опросник Кеттела, который измеряет 14 независимых личностных фактора и состоит из 140 вопросов.

Процедура проведения методики довольно сложна и требует профессионализма от диагноста, коммуникативной гибкости, внимательности, профессиональной интуиции и аналитического мышления.

Раздаточный материал СПТ представляет собой набор из 21 карточки, на которых изображены герои сказок (Красная Шапочка, Волк, Гном, Колдунья-мачеха, Великан) и сцены из сказок «Красная Шапочка» и «Белоснежка и семь гномов». Сказки достаточно популярны, чтобы у детей не возникало трудностей с узнаванием героев и вспоминанием сюжета.

Психолог, проводящий сказочный проективный тест должен не только протоколировать ответы ребенка, но и обращать внимание на поведение ребенка, жесты, настроение, реплики, не касающиеся теста. Если ребенок не знает сказку, то тест переносится на неделю, ребенку дается возможность познакомиться со сказками и героями дома. Если ребенок подзабыл сказки, то можно попросить его вспомнить и пересказать их. Важно, чтобы диагност адаптировал вопрос под возраст ребенка, чтобы вопрос звучал не слишком примитивно, и в тоже время понятно. Ребенка важно проинформировать, что нет правильных и неправильных ответов, дети должны быть максимально свободными в своих ответах. Процедура тестирования занимает в среднем 45 минут с одним испытуемым [4].

Далее следует процедура кодирования ответов, сырые баллы назначаются за ответы по интенсивности от 1 до 3 (1 – низкая, 3 - высокая). Один ответ может иметь оценки по разным

переменным, таким образом за один ответ не всегда может назначать максимально 3 балла, так как ответ может содержать информацию сразу о нескольких личностных переменных.

После кодирования, сырые баллы переводятся в Т-шкалы по стандартной формуле. Автор отмечает, что к присвоению баллов надо относится очень серьезно, и перед обработкой каждого ответа, сначала необходимо ознакомиться со всеми ответами испытуемого. По словам автора, лучше оставить ответ неоцененным, чем неправильно оценить.

В ходе тестирования в ответах детей проявляются некоторые наиболее распространенные защитные механизмы, такие как уничтожение, формирование реакции, рационализация, проективная идентификация, проекция, интроекция, расщепление, отрицание. Реже встречаются подавление, регрессия, компенсация, обращение и перемещение. Выявить защитные механизмы достаточно сложно, исследователю следует прочитать протокол многократно, чтобы обнаружить паттерн ответов.

Приведем примеры некоторых ответов детей, принявших участие в исследовании личностных переменных с помощью сказочного проективного теста в г. Алматы. Выборку исследования составили 30 учащихся общеобразовательных школ г. Алматы, 15 мальчиков и 15 девочек в возрасте от 6 до 12 лет.

В рамках данной статьи будут приведены только те ответы детей, в которых обнаруживается повышенная агрессия, а также определим способы психологической защиты, применяемые этими детьми.

Для удобства восприятия ниже представлена таблица, отражающая связь ответов, обнаруживаемых агрессию и типов психологической защиты.

Таблица – Связь ответов с агрессивной окраской и типа психологической защиты испытуемых

Герой	Вопрос	Ответ с агрессивной окраской	Тип агрессии	Тип психологической защиты
Великан	Взгляни на эти три картинки с великанами. Какой из трех великанов страшнее всего?	Третий, потому что он хочет всех съесть, он очень зол, его обидели все люди, и мы с великаном их приготовим и съедим.	Агрессия типа В Агрессия как месть	Проекция Идентификация с агрессором
	Что злой великан может сделать?	Он может разорвать всех на куски и съесть, так как он большой и голодный и ему не хватает еды.	Оральная агрессия	Рационализация
	Как ты думаешь, что станет с этим великаном?	Он однажды съест всех людей в своем городе, и не останется ничего живого, ему станет стыдно и жалко, и потом он сам себя убьет, спрыгнув со скалы.	Оральная агрессия	Аутоагрессия
Колдунья-мачеха	Посмотри на эту картинку с Белоснежкой и Колдуньей-мачехой. Как ты думаешь, что хочет сделать колдунья с Белоснежкой?	Она хочет вырвать ее сердце и проглотить, так как Белоснежка ей как дочь и она хочет быть с ней всегда рядом.	Оральная агрессия	Интроекция
	Почему колдунья хочет зла Белоснежке?	Потому что Белоснежка молодая и красивая, и Колдунье это не нравится, если Белоснежки не будет, то самая молодая и красивая будет Колдунья	Агрессия тип В Агрессия как зависть	Рационализация

	О чем думает Колдунья? Какие у нее мысли, чувства?	Она хочет, чтобы Белоснежка умерла, чтобы ее съели гномы, потому что она зла на ее отца, что он мало уделял ей внимания и ничего не дарил.	Агрессия как месть Оральная агрессия	Проекция Идентификация с агрессором
Гном	Посмотри на эту картинку с Гномом. Что собирается сделать этот гном?	Он собирается убить дракона, чтобы защитить Белоснежку и своих братьев	Агрессия типа В Агрессия как защита	Рационализация
	Как ты думаешь, что будет с Белоснежкой и гномами в конце сказки?	Гномы ее убьют, чтобы она не вышла замуж за принца, а была всегда с ними, она красивая, и они будут всегда ею любоваться.	Агрессия как доминантность	Интроекция
Волк	Взгляни на эти три картинки с волками. Какой волк из трех самый злой? Какой тебе кажется самым страшным?	Третий, потому что он превратился в зомби из-за того, что дровосеки его убили, раньше он был нормальным, он бы и Красную Шапочку не съел бы, если бы она его не доставала, а теперь он всегда такой злой будет.	Оральная агрессия	Проекция Идентификация с агрессором
	О чем думает волк? Что он хочет сделать?	Он же волк, животное, он ни о чем не думает. Когда он встретит Красную Шапочку, Бабушку или любого рандомного человека, он как настоящий волк сожрет его.	Оральная агрессия	Рационализация

В таблице указаны ответы, обнаружившие агрессию у некоторых респондентов. Из таблицы видно, что все типы агрессии встречаются в ответах, преобладает оральная агрессия, что вполне объяснимо, так как это характеризует сам сюжет сказки про Красную Шапочку и Великана, однако часто встречается и агрессия как месть. Среди защитных механизмов можно выделить в первую очередь рационализацию, меньше встречается проекция, интроекция и идентификация. Остановимся подробнее на них.

Рационализация состоит в том, что человек находит приемлемые причины для оправдания действий и мыслей [12]. Этот защитный механизм представляет собой контроль над эмоциями или аффектами с помощью рациональных суждений и является интеллектуально зрелым механизмом. Причем, рационализации обычно подвергаются собственные инстинктивные проявления ребенка, такие как агрессивные, оральные и сексуальные импульсы. Следовательно, если ребенок и имеет агрессивные импульсы, он может проявить их в своей фантазии, но благодаря этому типу психологической защиты, может держать свои мысли и поведение под контролем, не проявляя агрессию внешне.

Проекция заключается в том, что ребенок обвиняет других за свои неверные действия, процесс взваливания ответственности на других защищает ребенка от неприятного чувства стыда или вины. Чаще всего прослеживается, что дети, применившие проекцию в отношении героя, идентифицируют себя с этим героем. Они снимают ответственность с героев-агрессоров, и взваливают ее на других героев сказки.

Идентификация с агрессором в нашем наблюдении всегда представлена в связке с проекцией, и это неспроста. Ведь одной из важных особенностей СПТ, которая должна быть

учтена при интерпретации результатов – это то, что ребенок обязательно будет себя идентифицировать с каким-либо героем сказки. Перед присвоением баллов, автор просит исследователей обязательно определить этого героя сказки.

В данной ситуации, каждый раз, когда ребенок использует проекцию в качестве защитного механизма, он неминуемо идентифицирует себя с агрессором, так как он несмотря на негативное поведение главных героев, испытывает к ним явно симпатию, и пытается их оправдать, через перекладывание ответственности за их злость на других героев или обстоятельства. Идентификация с агрессором – это защитный механизм, при котором индивид перенимает поведение агрессора или его характерные черты, чтобы справиться со страхом агрессии или тревогой.

Интроекция – это символическое присвоение ценностей, стандартов или особенностей характера другого человека [13]. И интроекция, и проекция являются самыми ранними механизмами психологической защиты, они применяются для интернализации образа значимого человека. Ребенок обычно пользуется интроекцией для уменьшения страха разлуки, или в целях предупреждения конфликтов со значимыми взрослыми.

В сказочном проективном тесте интроекция прослеживается в виде присвоения какой-то части другого лица, что вызывает сильные эмоции (например, оружие, личные вещи, части тела и др.). Эта психологическая защита помогает ребенку справиться с чувством одиночества, тоски по объекту любви, например, если мама покинула ребенка, сепарационный страх.

Аутоагрессия или агрессия, направленная на себя связана с перемещением агрессивных аффектов по отношению к другому, на самого себя. Это нужно психике ребенка для того, чтобы избежать чувства вины, стыда за свои агрессивные желания. То есть это отказ от деструктивных проявлений, направленных на окружение, и обращение их на самого себя [11].

Таким образом, выделено всего несколько типов психологической защиты у детей, которые дали ответы с высокой интенсивностью агрессии. В большей мере встречается рационализация, которая является высшей формой психологической защиты, наряду с интеллектуализацией. В меньшей степени встречается аутоагрессия, или агрессия, направленная на себя.

Заключение

Сказочный проективный тест – современная проективная методика, позволяющая определить динамику развития личности ребенка, непосредственно диагностировать личностные особенности ребенка, а также выявить основные механизмы защиты применяемые ребенком.

Защитные механизмы неосознаваемы, по этой причине их можно выявить лишь с помощью проективных методик. Поэтому несмотря на критику проективных методик, они продолжают успешно применяться, создаются все новые методики и модифицируются старые.

Сказочный проективный тест направлен на исследование 26 переменных, определяющих личность индивида, к ним относятся основные конфликты и потребности ребенка. В данной статье нами рассмотрены 6 из них, характеризующих типы агрессии.

Автором методики Кариной Колакоглоу отдельно выделены – агрессия как доминантность, агрессия типа А (проактивная), агрессия типа В (реактивная) – агрессия как защита, агрессия как зависть, агрессия как месть и оральная агрессия.

Было проведено исследование с применением данной проективной методики на детях 6-12 лет, обучающихся в разных общеобразовательных школах города Алматы, в количестве 30 человек (15 мальчиков и 15 девочек). Средний возраст выборки - 9 лет.

В данной статье были приведены выборочные ответы респондентов. Эти ответы были отмечены высоким уровнем агрессии, и была совершена попытка обнаружить связь между повышенной агрессией у детей и применяемыми ими способами психологической защиты.

Определено, что у детей, выдавших ответы с агрессивной окраской, применяются в качестве защитных механизмов, главным образом, рационализация, проекция, интроекция, аутоагрессия и идентификация с агрессором.

Поскольку интернет-серфинг детей практически не контролируется «вечно занятыми» родителями, дети находятся в свободном плавании, где их поджидает много агрессивного и жестокого. Кровавые видеоигры, видео с жестокими сюжетами и героями, мягкие игрушки со

свирепым оскалом становятся повседневной жизнью ребенка. Очевидно, что это все ведет к повышению агрессии у детей, что в будущем может привести к девиантному и криминальному поведению.

Таким образом, раннее выявление агрессии у детей, дает возможность скорректировать поведение ребенка заблаговременно, и помочь ему стать взрослым с адекватной самооценкой, способным к сочувствию, готовым помочь окружающим и быть независимой и всесторонне развитой личностью.

Список литературы:

1. Позднякова М.Е., Брюно В.В. Агрессивное поведение детей и подростков как предиктор девиантного и криминального поведения: средовые и личностные факторы – статья – Институт социологии ФНИСЦ РАН Москва, Россия – 2023 г – с 407
2. Лукина М.Л., Шарифуллина И.А. Детская агрессия – статья УДК 373 – Вестник науки и образования №15 (93). Часть 1 – 2020 – с.96 – 99
3. Бреслав Г.Э. Психокоррекция детской агрессивности. Учебное пособие. СПб, 2004. 144 с.
4. Колакоглоу Карина Сказочный проективный тест: Для исследования личности детей: Руководство/ Пер. с англ. – М.: «КогитоЦентр», 2003. – 215 с.
5. Freud A. (1981). The Writings. Vol. VIII. 1970-1980. New York: International Universities Press, Inc. – 389 p.
6. Dodge K.A. and Coie J.D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups.//Journal of Personality and Social Psychology, 53, p. 1146-1158
7. Fromm E. (1973) The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths. New York: Holt, Rinehart and Winston. – 263 p.
8. Fosshage J. (1998) On aggression: Its forms and functions. // Psychanalytic Inquiry, 18 (1), p. 45-54
9. Klein M. (1932/1989). Love, Hate and Reparation, London: Hogarth – 119 p.
10. Никольская И. М., Грановская Р.М. Психологическая защита у детей. СПб: Речь, 2000 - 507 с.
11. Пашкова У.Ю., Савина Е.А. Типология защитных механизмов ребенка, выявляемых с помощью сказочного проективного теста – Ученые записки Орловского государственного университета. №2 (65), 2015 г. – с. 346 - 351
12. Coulacoglou C. Exploring the child's personality: Developmental, clinical and cross-culturtal applications of the Fairy-Tale Test Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher. – p. 199-218
13. Романов Е.С., Гребенников Л.П. Психологические защитные механизмы: формирование, функционирование, диагностика. – Мытищи, «Талант», 2006 – 144 с.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ЕРТЕ ЖҮКТІЛІК

Шейрбай Айнур Саяткызы,
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының магистранты
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Аннотация. Баяндама ерте жыныстық қатынас пен жасөспірімдік жүктіліктің психологиялық аспектілеріне арналған. Қазіргі жасөспірімдердің жыныстық мінез-құлқындағы өзгерістер контрацепцияның әртүрлі әдістерін қолдану жиілігінің ұлғаюымен қатар жүрмейтіні атап өтілді, бұл некеде тұрмаған әйелдер арасындағы жүктілік санының және осыдан туылған балалар санының артуына әкеледі. Кәмелетке толмаған аналардың ең маңызды проблемаларына айналадағылармен қарым-қатынастағы қиындықтар, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және соның салдарынан жақын адамдарының әрекеттерін мақұлдауға ұмтылу және олардың пікіріне қатты тәуелділік жатады. Сонымен қатар, жас аналар қоғам тарапынан күшті моральдық қысымды бастан кешіреді, өйткені жас кезіндегі жүктілік көбінесе қоғамға жат мінез-құлық белгісі ретінде қарастырылады. Бұл материалдық қиындықтардан, білімнің жоқтығынан, жеке баспананың жоқтығынан, ата-анаға тәуелділіктен, тәрбиелік дағдының жоқтығынан туындайды. Ерте жүктіліктің алдын алуда жасөспірімдердің жыныстық тәрбиесінің және қоғамның жалпы жыныстық мәдениетінің маңызды рөлі анықталды.

Түйін сөздер: ерте жүктілік, жасөпірім ана, жыныстық мінез-құлық.

Аннотация. В докладе основное внимание уделяется психологическим аспектам раннего секса и подростковой беременности. Отмечено, что изменения в сексуальном поведении современных подростков не сопровождаются увеличением частоты использования различных методов контрацепции, что приводит к увеличению числа беременностей среди незамужних женщин и числа рожденных от нее детей. К важнейшим проблемам матерей-подростков относятся трудности во взаимоотношениях с окружающими, низкая самооценка и, как следствие, желание одобрять действия близких и сильная зависимость от их мнения. Кроме того, молодые матери испытывают сильное моральное давление со стороны общества, поскольку беременность в молодом возрасте часто рассматривается как признак асоциального поведения. Это вызвано финансовыми трудностями, отсутствием образования, отсутствием частного жилья, зависимостью от родителей, отсутствием образовательных навыков. Определена важная роль полового воспитания подростков и общей сексуальной культуры общества в профилактике ранней беременности.

Ключевые слова: ранняя беременность, молодая мать, сексуальное поведение.

Abstract. The report focuses on the psychological aspects of early sex and teenage pregnancy. It was noted that changes in the sexual behavior of today's teenagers are not accompanied by an increase in the frequency of using various methods of contraception, which leads to an increase in the number of pregnancies among unmarried women and the number of children born from it. The most important problems of teenage mothers include difficulties in relationships with others, low self-esteem and, as a result, a desire to approve the actions of loved ones and a strong dependence on their opinion. In addition, young mothers experience strong moral pressure from society, as pregnancy at a young age is often seen as a sign of antisocial behavior. This is caused by financial difficulties, lack of education, lack of private housing, dependence on parents, lack of educational skills. The important role of sexual education of adolescents and the general sexual culture of the society was determined in the prevention of early pregnancy.

Key words: early pregnancy, young mother, sexual behavior.

Жасөспірімдердің жүктілігі әлемнің көптеген елдерінде басты әлеуметтік және экономикалық проблема болып табылады. Жасөспірімдік жүктіліктің негізгі психоәлеуметтік мәселелеріне толыққанды білім ала алмау, кедейлік, кәсіби мүмкіндіктердің шектелуі, толық емес отбасында баланы тәрбиелеу, тез қайталанатын жоспарланбаған жүктілік жатады. Тағы бір маңызды фактор – некесіз туылған балалар санының артуы. Жасөспірімдер арасында некесіз балалардың туу жиілігі егде жастағы әйелдерге қарағанда 2 есе жоғары, бұл әйелдің некедегі орташа жасының ұлғаюымен және жасөспірімдердің жыныстық белсенділігінің өзгеруімен байланысты деп есептеледі. Бұқаралық ақпарат құралдары жасөспірімдердің білім алуына ықпал етіп, олардың жыныстық мінез-құлқына әсер етеді. Жыныстық тәрбие беру бағдарламасы жоқ елдерде бұқаралық ақпарат құралдары білім беру көзіне айналатыны дәлелденген.

Жыныстық мінез-құлықтың өзгеруі контрацепцияның әртүрлі әдістерін қолданудың өсуімен қатар жүрмейтінін атап өткен жөн, бұл некеде тұрмаған әйелдер арасындағы жүктілік және некесіз туылған балалар санының өсуіне әкеледі. Жасөспірімдік жүктілік көбінесе жасөспірімдердің өмірінде мектепті тастап кету, әлеуметтік проблемалар сияқты жағымсыз әлеуметтік салдарларға әкеледі.

Кәмелетке толмаған аналардың ең маңызды мәселелеріне сонымен қатар басқалармен қарым-қатынастағы қиындықтар, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және соның салдарынан өз-өзіне сенімсіздік, жақын адамдарының әрекеттерін мақұлдауға ұмтылу және олардың пікіріне қатты тәуелділік жатады. С.В. Скутнева (2009) жүргізген зерттеуде жүкті жасөспірім қыздар мен кәмелетке толмаған аналардың қанағаттанарлықсыз эмоционалдық жағдайының негізгі себептері анықталды: материалдық, тұрғын үй проблемалары, қалалық ортаның теріс әсері, туыстарымен және жақын ортамен қақтығыстар, сыртқы келбетіне қанағаттанбау, шаршау, үйдің тұрмыс-тіршілігі және жүктілік жағдайы, критикалық эмоционалдық күй. [1]

Сонымен қатар, жас аналар қоғам тарапынан күшті моральдық қысымды бастан кешіреді, өйткені жас кезінде жүкті болу көбінесе қоғамға жат мінез-құлық белгісі ретінде қарастырылады. Бұл материалдық қиындықтардан, білімнің жоқтығынан, жеке баспананың жоқтығынан, ата-анаға тәуелділіктен, тәрбиелік дағдының жоқтығынан. Медициналық асқынулардан басқа, кәмелетке толмаған аналар эмоционалды күйзелісті бастан кешіреді. Әдетте, бұл жаста жүктілік жоспарланбайды және қаламайды, бұл ананың балаға теріс қатынасына әкеледі.

Қазіргі заманғы мәдениет жасөспірімдерде ерте жыныстық жетілуді ынталандырады, бірақ жыныстық белсенділіктің ерте басталуының салдары туралы толық және уақтылы ақпарат бермейді. Екінші жағынан, қазіргі жасөспірімдердің күнделікті өмірінде көбірек еркіндік пен шектеулер аз. Қазіргі уақытта контрацепция әдістерінің жеткіліксіздігі, жүктілік қаупі және жыныстық жолмен берілетін инфекциялардың жиілігі туралы білімнің жеткіліксіздігі байқалады. Көбінесе хабардарлықтың төмен деңгейі жасөспірімнің қолайсыз әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты, мысалы, жүкті жасөспірім қыздардың 64-тен 86% -ға дейін әл-ауқаты төмен отбасыларда тұратыны көрсетілген[2]. Бұл жасөспірімдер үйдегі толып кету, әл-ауқат жүйесінің болмауы, басқа қауіп факторларының болуымен сипатталады. отағасының және басқа отбасы мүшелерінің жұмысының болмауы. Бұл тұрақты емес және негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыруға жеткіліксіз кірісті анықтайды.

Тұрмысы төмен отбасыларда жасөспірімдер көбінесе өз отбасылары ғана емес, қоғам тарапынан бағаланбайтындығын сезінеді, сондай-ақ өзін-өзі бағалау деңгейі төмен, ал аналық мәртебесі олардың өзін-өзі қамтамасыз ететін адам ретінде сезінуіне мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бұл жасөспірімдерде қанағаттандырылмаған қосылу қажеттіліктері бар, бұл оларды серіктестерінен осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға шақырады. Сонымен қатар, жасөспірімдердің жүкті болуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік-мәдени фактор жасөспірімдердегі сексуалдық көріністерді айыптайтын, бірақ ерте жүктілікті табиғи нәрсе ретінде қабылдайтын кейбір қауымдастықтардың сипаттамалары болып табылады. Жүкті жасөспірімдердің едәуір бөлігі нашар бағалар, үлгермеушілік немесе академиялық мотивацияның болмауы себепті мектепті тастап кетеді. Білім беру жүйесі қолайсыз отбасынан шыққан жеткіншектердің өмірлік

шындығына сай келмейтін тәрбие үлгілерін қолданып, олардың нақты білім алу қажеттілігін ескермей қалуы әбден мүмкін. Тағы бір себеп – жұмысқа ерте араласу болуы мүмкін, бірақ көбіне жасөспірімдердің аналары іні-қарындастарын бағу үшін немесе үй шаруасына көмектесу үшін оларды үйде қалдырады.

Әртүрлі зерттеулер жүкті жасөспірімдердің мектептегі оқуының орташа саны бастауыш білім берудің 6-8 жас аралығында өзгеретінін көрсетеді.[3] Жүкті жасөспірімдердің мектептегі білімін жалғастыруы елеулі қиындықтармен бірге жүреді, олардың көпшілігі ешқашан мектепке орала алмайды. 651 жүкті жасөспірімнің арасында жүргізілген зерттеуде 55% жүкті болған кезде мектепте болған, ал олардың тек 69% бала туылғаннан кейін мектепте қалған. Мектепте оқуды жалғастыруға жеке, отбасылық және әлеуметтік факторлар кедергі жасайды. Тағы бір маңызды аспект – мұндай жеткіншектердің білім алу қажеттіліктерінің өзгеруі, бұл оқуды тез аяқтап, жұмысқа кірісу қажеттілігінен туындайды.

Ерте жаста ана атанған және білім деңгейі төмен қыздарда әр баланың арасындағы үзіліспен қайта жүкті болу қаупі жоғары. Жасөспірім қыздардың білім деңгейі көбінесе оның репродуктивті мінез-құлқына және оның денсаулығы туралы хабардар болу деңгейіне байланысты.

Жасөспірім аналар бала тәрбиесінде үлкен қиындықтарға тап болады. Сәтті ана болу дағдылар мен балаға деген жоғары жауапкершілікті сезінуді, сондай-ақ әдетте жасөспірімдерде жетіспейтін белгілі бір жетілу дәрежесін қажет етеді. Бұл серіктесінің қолдауынсыз балаларын өз бетінше өсіруге мәжбүр болған қыздар арасында барған сайын айқын байқалуда. Экономикалық ресурстардың жеткіліксіздігі, созылмалы күйзеліс, баланың әкесінің қолдауының болмауы, бала күтіміне және жеке мәселелерін шешуге көмектеспеу жағдайдың шиеленісуіне және анасының баласына дұрыс күтім жасай алмауына әкеледі. Жүктілік көбінесе баланың әкесі болып табылатын серіктеспен эмоционалды байланыстың өзгеруіне әкеледі, бұл көп жағдайда бұл қарым-қатынастың аяқталуын білдіреді. Серіктеске жүктілік туралы хабарлағанда, ол әдетте бұл жауапкершіліктен қорқады, өйткені әке болу әдетте жасөспірімнің қысқа мерзімді жоспарларына кірмейді. Әртүрлі зерттеулер көрсеткендей, ер адамдар жағдайлардың жартысында теріс әрекет етеді немесе әке болудан бас тартады, нәтижесінде балалар әкелерінің экономикалық қолдауынсыз өседі. Жасөспірім аналар көп жағдайда созылмалы жұмыссыздықтан және табыстың жеткіліксіздігінен зардап шегеді. Мұндай аналар мен олардың балалары 20-30 жас аралығындағы әйелдерге қарағанда мемлекеттік көмек пен отбасын күту жүйесіне көбірек тәуелді [4]. Жасөспірім аналардың еңбекпен қамтылуы уақыт өткен сайын артады, бірақ олардың алатын жұмыс түрі олардың білімі мен даярлығының төмен деңгейіне сәйкес келеді. бұл жауапкершіліктен қорқады, өйткені әке болу әдетте жасөспірімнің қысқа мерзімді жоспарларына кірмейді.

Жүкті жасөспірім қыздың болашағы оның әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен отбасылық жағдайына тікелей байланысты. Жақсы білім мен кәсіби дайындық – келешегі бар жұмысқа орналасудың кепілі және отбасының табысына көбірек үлес қосады, осылайша жасөспірімнің отбасылық шешімдер қабылдаудағы дербестігін арттырады және баланың әл-ауқатын қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта жасөспірімдік жүктіліктің алдын алу үшін көптеген бағдарламалар бар. Олардың ең табыстысы проблемаға көптеген және әртүрлі тәсілдер, сондай-ақ абстиненция мен контрацепцияны насихаттауды қамтиды]. Жасөспірімнің хабардар болуы, контрацепцияға қол жеткізу, жыныстық тәрбие, білім беру және оқыту маңызды.

Қажетсіз жүктіліктің алдын алудағы Chevy факторлары. [5] Алдын алу бағдарламаларының сәтті өтуінде жасөспірімнің ата-анасы, мектептері, діни мекемелері, дәрігерлері, әлеуметтік және мемлекеттік мекемелері үлкен рөл атқарады. Ұлттық және жергілікті деңгейдегі мұндай бірлескен күш-жігер жасөспірімдер арасындағы жыныстық белсенділікті және жүктілікті төмендетуде тиімді екенін дәлелдеді. [6]. Жақында жүргізілген зерттеулер жыныстық тәрбие беру бағдарламалары мен АИТВ-ға қатысты білім беру бағдарламалары жастардың мінез-құлқы мен дамуына оң әсер ететінін көрсетті және соңғы онжылдықта жүктілік көрсеткіштерінің төмендеуі көрсетілген. Дегенмен, жігерлендіретін үрдістерге қарамастан, жасөспірімдік жүктіліктің алдын алу шаралары тез өзгеретін әлеуметтік ортаны ескере отырып, үнемі

жаңартылып отыруы керек. Соңғы жылдары 15 пен 19 жас аралығындағы жасөспірім қыздардың саны 10%-ға өсті, сондықтан жүктілік көрсеткіштерінің төмендеуі туу санының азаюын білдірмеуі мүмкін. Дегенмен, жасөспірімдер арасында презервативті қолдану жиілігі аздап өскенімен, жасөспірім қыздар ұзақ әсер ететін гормоналды контрацепцияны және ең тиімді басқа гормоналды әдістерді көбірек қолданады. [7].

Осылайша, көптеген зерттеулер жасөспірімдердің жыныстық тәрбиесінің және қоғамның жалпы жыныстық мәдениетінің ерте жүктіліктің алдын алудағы шешуші рөлін көрсетеді. Қазіргі зерттеулер көрсеткендей, абстиненцияны ынталандыру және контрацепцияны насихаттау салыстырмалы нәтиже береді. Сонымен қатар, жыныстық тәрбие жасөспірімдердің жыныстық белсенділігінің артуына әкелмейтіні және ең қауіпсіз және ең жақсы тәсіл ретінде абстинентті насихаттайтын алдын алу бағдарламалары жыныстық белсенді жастар арасында контрацептивтерді пайдаланудың төмендеуіне әкелмейтіні анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Айвазова З.Н. Үлкен қаладағы жасөспірімдердің денсаулық жағдайын кешенді әлеуметтік-гигиеналық зерттеу: п.ғ.к. дис. ... кант. бал. Ғылымдар. – М., 2007. – 25 б.

2.Булычева Е.С. Мәскеу облысындағы жасөспірім қыздардың репродуктивті мінез-құлқы мен репродуктивті қатынасының ерекшеліктері / Е.С. Булычева, Н.В. Зароченцева, Ю.М. Белая // Акушер-гинекологтың орыс хабаршысы. - 2011. - No 1. - 44–47 б.

3.Дмитриева Е.В. БАҚ және олардың Ресейдегі жастардың репродуктивті мінез-құлқына әсері // Балалар мен жасөспірімдердің репродуктивті денсаулығы. - 2006. - No 4. - С. 21–27.

4.Ланцбург М.Е. Сәби және ерте жастағы балалары бар аналарға әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсету қажеттілігін зерттеу / М.Е. Ланцбург, Т.О. Арчакова // Қазіргі қоғамдағы бала: Сб. ғылыми Өнер. – М.: МГППУ, 2007. – 336 б.

5.Ланцбург М.Е. Тәуекел тобындағы аналарға психологиялық қолдау әлеуметтік жетімдіктің алдын алу ретінде // Әлеуметтік жетімдік пен отбасылық күйзелістің ерте алдын алудың заманауи тәсілдері. Мәскеу қаласында 2009-2011 жылдарға арналған әлеуметтік жетімдікті жою жөніндегі шаралар кешенін іске асыру тәжірибесі. – М.: Старполиграф, 2011. – С.489–496.

6.Новикова Е.В., Можейко Л.Ф. Жасөспірімдердегі аборт мәселесі // Рецепт. - 2008. - No 3. - С. 35–39.

7.. Силасте Г.Г. Мәскеу еңбек нарығындағы жас аналардың кәсіби ұтқырлығы және әлеуметтік бейімделуі // Еуразия қауіпсіздігі. Жоғары технологиялардың ғылыми альманахы. - 2009. - No 3. - С. 93–11

APPLICATION OF THE TECHNOLOGY OF SUBJECT-INTEGRATED LEARNING CLIL: THE STUDY OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES IN THE BIOLOGY LESSON

Kenzhegaliyeva Aizere Aibolkyzy,
2nd year master's student in specialty "7M01505 – Biology"
Semenikhina Svetlana Faritovna,
Ph.D., Associate Professor of Pedagogy
Department of Biology
ARU named after K. Zhubanov

Abstract. The article considers CLIL (Content and Language Integrated Learning) technology as an innovative teaching method combining the study of the subject of Biology and the development of an English language. The authors analyze the principles and methods used in CLIL, and also consider the role of modern technologies in improving this approach to education. The article highlights the practical examples of successful use of technologies in this methodology. The authors also discuss the advantages and challenges faced by teachers and students when implementing CLIL using technology. The article provides information on the development of modern teaching methods focused on the simultaneous acquisition of subject knowledge and language skills, and also offers recommendations for further research and practical implementation of this approach in educational institutions.

Key words: modernization of education, trilingual education, CLIL technology, interdisciplinary connections, subject competencies, language competencies.

Аннотация. Мақалада CLIL (Content and Language Integrated Learning) технологиясы биология пәнін оқыту мен ағылшын тілін дамытуды біріктіретін инновациялық оқыту әдісі ретінде қарастырылады. Авторлар CLIL-де қолданылатын принциптер мен әдістерді талдайды, сонымен қатар білім берудегі осы тәсілді жетілдірудегі заманауи технологиялардың рөлін қарастырады. Мақалада осы әдістемеде технологияларды сәтті қолданудың практикалық мысалдары көрсетілген. Авторлар сонымен қатар технологияны пайдалана отырып CLIL-ді енгізу кезінде мұғалімдер мен студенттер кездесетін артықшылықтар мен қиындықтарды талқылайды. Мақалада пәндік білім мен тілдік дағдыларды қатар меңгеруге бағытталған оқытудың заманауи әдістерін дамыту туралы ақпарат берілген, сонымен қатар оқу орындарында осы тәсілді одан әрі зерттеу және практикалық енгізу бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: білім беруді жаңғырту, үштілді білім беру, CLIL технологиясы, пәнаралық байланыс, пәндік құзыреттілік, тілдік құзыреттілік.

Аннотация. В статье рассматривается технология CLIL (Content and Language Integrated Learning) как инновационный метод обучения, сочетающий изучение предмета «Биология» и развитие английского языка. Авторы анализируют принципы и методы, используемые в CLIL, а также рассматривают роль современных технологий в совершенствовании этого подхода к образованию. В статье освещены практические примеры успешного использования технологий данной методологии. Авторы также обсуждают преимущества и проблемы, с которыми сталкиваются преподаватели и студенты при внедрении CLIL с использованием технологий. В статье представлена информация о развитии современных методов обучения, ориентированных на одновременное приобретение предметных знаний и языковых навыков, а также предложены рекомендации по дальнейшему исследованию и практическому внедрению данного подхода в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: модернизация образования, трехъязычное образование, технология CLIL, межпредметные связи, предметные компетенции, языковые компетенции.

Currently, the level of educational achievements of students is considered an indicator of the effectiveness and efficiency of education in Kazakhstan. Accordingly, the degree of mastery of students' knowledge depends on the assessment system in secondary school, and as a result, it will be conditioned by an increase in the quality of education.

At the moment, due to the development of scientific and technological progress, there is a spontaneous impact on all spheres of life, including education, which has led to the modernization of education in the Republic of Kazakhstan. One of the tasks set is the transition to a trilingual education. The program for the introduction of trilingual education was initially implemented in a pilot mode in Nazarbayev Intellectual Schools, where high results were noticed [1].

The introduction of trilingual education in Kazakhstan's schools is an important step in the development of the country's education system. This process reflects Kazakhstan's desire to create a multilingual society that promotes cultural and linguistic harmony, as well as strengthening intercultural understanding. Let's look at a few key aspects of the transition to this trilingual knowledge:

- training within the framework of this initiative is conducted in three languages: Kazakh, Russian and English. The Kazakh language is the state language and one of the main elements of the Kazakh identity. The Russian language is widely used in everyday life and has an important historical significance. English opens up new opportunities for students, as it is the language of international communication and allows them to participate widely in the global educational and professional spheres.

- teacher training: An important aspect of the transition to teaching in three languages is the training of qualified teachers who can teach in all three languages. This may include teacher training and the development of new methods and teaching materials.

- updated curricula: The introduction of trilingual education requires updating curricula and teaching materials. The content of education should be adapted to the requirements of each of the three languages.

- development of multicultural consciousness: The introduction of trilingual education also contributes to the development of multicultural consciousness and respect for the diversity of languages and cultures. This can contribute to strengthening socio-cultural interaction in the country.

Currently, the main approach in teaching biology is the CLIL (Content and Language Integrated Learning) technology, which makes it possible to study the subject through an English.

The abbreviation CLO is interpreted as Content and Language Integrated Learning and translates as "integration of teaching a foreign language and other academic disciplines" [2, p. 34-37]. CLIL (Content and Language Integrated Learning) is a teaching method that combines content and language learning in one lesson or course.

The term CLIL was created in the mid Nineties on the not completely new idea to designate practices in content-based language learning. In fact, in Sixties, in Canadian and USA schools, a prototype of CLIL methodology was carried on by means of immersion programs under a different label: Content-based language teaching or Content-Based Instruction [6, 224-239]. The main idea of CLIL is that students study an academic discipline, such as biology, in a foreign language, usually in English. This method allows students to simultaneously develop their knowledge in the subject area and foreign language skills.

CLIL is widely used in educational systems around the world, and its purpose is to promote the comprehensive study of subjects and language. This contributes to the development of communication skills in a foreign language, improving the vocabulary and grammatical competence of students.

The advantages of CLIL include:

- Deep understanding of the subject: The deeper students study the subject at a more advanced level, the deeper they understand it.

- Language skills development: Students hone their foreign language skills, which can be useful both academically and professionally.

- Motivation: CLIL can increase students' motivation as they see the practical benefits of learning a foreign language as part of an academic subject.

- Preparation for International Standards: CLIL helps students prepare for standards such as international exams, international language exams or international study programs.

CLIL is an effective teaching method that promotes a deep understanding of the subject and the development of students' language skills, making their knowledge universal and valuable.

The CLIL methodology consists of the following components or as it is customary to call "K4" [5, p. 195- 206]:

- content- development of NSS in biology;
- communication- when teaching biology, English language learning will take place in parallel;
- cognition - development of cognitive skills;
- culture - understanding the peculiarities of different cultures will help students to socialize more effectively in the modern multicultural world, better understand their own culture and stimulate its preservation and development [3].

The practice of teaching bilingual programs in different countries proves that students who study the discipline through a second language are more attentive, motivated, creative, creatively minded and have higher learning outcomes compared to students who study only in one language. They master English well at the academic level, and this contributes to the expansion of opportunities for obtaining new information, prospects for further personal development, deep awareness and understanding of another culture [4, p. 17-22].

So, the technology of subject-integrated learning is a technology that made it possible to find common ground, also to deepen interdisciplinary communication, the transition to coordinated teaching of different subjects. Biology is an integrated subject, let's take a closer look at the structure of the biology lesson in grade 7, which consists of 4 stages.

The first stage consists of working with the text. For the best understanding of the text in English, cards with drawings are offered, where visibility has a predominant role. The content will be focused on biology, which will contribute to the development of subject and language competence.

The second stage consists of drawing up flowcharts to identify and highlight the main thing from the text.

The third stage involves understanding the text itself. Here students learn to express their opinions, using simple or complex lexical forms convey the main idea of the text.

At the fourth stage, students are given various kinds of tasks, depending on the topic of the lesson, presented in Table 1:

Table 1. Content of biology lessons for grades 7 in English

Lesson topic	**Technologies and methods used during the lesson**	**Task samples**
1. «Food chains and food networks»	Critical thinking technology, Brainstorming	Working with text Working with cards Compliance tasks
1. 2. «Man as part of the ecosystem. Anthropogenic factor».	Situational analysis method	Describes how a person affects the ecosystem Giving examples of human influence on the ecosystem during grazing; Giving examples of the impact of the ecosystem on the person himself in this type of activity.
3. "The structure of the stem"	Technology of problem-based learning	Working with text Statement of a problematic issue
4. "Structure and functions of the sheet"	Differentiation method	Working with text Working with cards Multi-level tasks

5. "The concepts of cell, tissue, organ, organ system"	Case-study	Working with text Working with cards Case studies on the subject

Also of no small importance is the stage of reflection in the lesson. The structure of reflection is shown in Table 2:

Table 2. The stage of reflection in the biology lesson.

Lesson topic:	
"What do I know about this topic?"	
"What did I learn?"	
"What do I want to know?"	

Thus, it can be concluded that the use of CLIL technology in biology lessons increases interest, both in the subject itself and in learning English. This technology focuses on the development of meta-subject competencies and is a lever for comprehensive development on the principle of "4K".

The CLIL technology will be considered effective and efficient if the following conditions are met:

- with a detailed selection of the lesson content;
- with a well-developed assessment system;
- when conducting a systematically specially organized lesson in accordance with the standard.

As a result, CLIL in biology lessons not only contributes to the enrichment of the educational process, but also forms a future generation capable of successfully coping with the challenges of the multilingual world, and makes learning more interesting and effective.

References:

1. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3.04.2015 № 159 "О внесении изменений в Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 6.11.2014 № 455 "О пилотном внедрении обновленного содержания образования".
2. Gudkova S., Burenkova D. The prospective of coil technology in the high school environment. Science Vector of Togliatti State University. Series: Pedagogy, Psychology. 2015;(2): P. 34-37. (In Russ.)
3. Coyle, D., Hood, P. & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and language integrated learning. Cambridge, UK: Cambridge.
4. Красилова И.Е., Левкин М.Д. Роль технологии clil в повышении мотивации учащихся старших классов общеобразовательных организаций к изучению английского языка //Вестник Государственного гуманитарно-технологического университета. – 2021. – №. 1. – С. 17-22.
5. Umarova A., Kazhigaliyeva G. CLIL technology in teaching russian language on a multilingual basis to future teachers-historians //Pedagogy and Psychology. – 2022. – Т. 52. – №. 3. – С. 195-206.
6. Tavernise A. CLIL Approach and Educational Technologies: ClassLabs, Teachers' Digital Literacy, and High School Students' Opportunities // Examining the roles of teachers and students in mastering new technologies. – IGI Global, 2020. – С. 224-239.

ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУЫ КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҚҚА ӘСЕРІ

Ағыбай Құрманғазы Еркінұлы,
Абай атындағы ҚазҰПУ,
8D011 - Педагогика және психология
Мамандығы 3- курс докторанты
Алматы қ., Қазақстан

Аннотация. Бұл мақалада педагогтың кәсіби ұтқырлығының мазмұны мен құрлымы сипатталған. Педагогтың жаңа білім мен дағдыларды алып өзін-өзі дамытуы кәсіби ұтқырлықты қалыптастыруға әсер етуінің маңыздылығы қарастырылған.

Түйін сөздер: ұтқырлық, кәсіби ұтқырлық, өзін-өзі дамыту, педагогтардың өздігінен білім алуы, психологиялық-педагогикалық қолдау.

Аннотация. В данной статье описывается содержание и структура профессиональной мобильности педагога. Рассмотрена важность влияния саморазвития педагога с получением новых знаний и навыков на формирование профессиональной мобильности.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, саморазвитие, само-образование педагогов, психолого-педагогическое сопровождение.

Abstract. This article describes the content and structure of professional mobility of a teacher. The importance of the influence of the teacher's self-development with the acquisition of new knowledge and skills on the formation of professional mobility is considered.

Key words: mobility, professional mobility, self-development, self-education of teachers, psychological and pedagogical support.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік ғылымдар парадигмасы бағыттарының өзгеруі жаңа теориялық қажеттіліктерден туындаған детерминация мәселесін жатқызуға болады, яғни ашық өзін-өзі ұйымдастыратын жоғары білім беру жүйелердегі маманның өзін-өзі дамытуы болып табылады.

Дәл осы кезеңде педагогтердің даму мүмкіндіктерінің көпвариантылығы туралы ішкі хабардарлығын, жеке құндылық бағдарларын жалпы адамзатпен байланыстыра білуін, әлемді өзгерістерді қабылдай білуін, тез өзгеретін жағдайларға бейімделуін, кәсіби ұтқырлықты қалыптастыру қажеттілігін қалыптастыру өте маңызды болып табылады.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі педагог қызметінің парадигмасының өзгеруіне байланысты педагог «Маман-орындаушы – кәсіби маман- зерттеуші маманға» дейінгі дәрежеге өздігінен білім алу, дербес дағдыларын қалыптастыру кәсіби және жеке дамуының міндеттерін анықтауы, қоғамдық ортада өзін-өзі табысты жүзеге асыру қабілетін дамыту тұжырымдамасына сүйне отырып жетуін педагогтың кәсіби ұтқырлығы деп атайды.

Белгілі ғалым В.А. Мищенконың еңбегінде «Кәсіби ұтқырлық» ұғымы маманың біліміне сүйене отырып өзінің кәсіби қызметін жаңа бағыттарға өзгертуге дайындығы деген анықтама береді [1, б.114]).

Ғалым осы анықтамаға сүйене отырып кәсіби ұтқырлықтың негізгі құрылымдық функционалдық сипаттамаларын көрсетеді [1, б.115]:

Кәсіби ұтқырлықтың негізгі құрылымдық функционалдық сипаттамалары [6]:

1) кәсіпқойлық- қабілет, білім, дағдылардың белгілі бір жиынтығына сүйене отырып адамның кез-келген мамандықты игеріп оны жүзеге асыруға дайындығы;

2) кретивтілік - кез келген кәсіби міндеттерді орындауда шығармашылық қатынас орнату, қызмет мазмұнын өзгеруін шығармашылық тұрғыдан алдын-ала болжау сондай-ақ кәсіби білімдерге сүйене отырып еңбек пен шығармашылық еңбекке байланысты қалыптастыру;

3) психологиялық тұрақтылық- сыртқы жағымсыз әсерлерге барабар жауап беру қабілеті ретінде, білімді игеруде сенімділік және байсалдылық, кәсіби қызмет түрін өзгертуде стресс пен өзіне деген сенімсіздіктің болмауы;

4) ашықтық- адамның әр түрлі жаңа және ерекше құбылыстарды сыни тұрғыдан түсініп оларға ықтимал көзқараспен қабылдау және бейтарап бағалау;

5)коммуникативтілік, кәсіби ұтқырлықтың құрылымы ретінде, қамтиды:

а) коммуникативтілік – қоғаммен және жекелеген адамдармен қарым-қатынас жасай отырып қажетті ақпарат алмасу қабілеті;

б) перцептивтілік - яғни жеке адамдардың ұжыммен тиімді байланыс орнату қызметі;

в) интерактивтілік- яғни қарым-қатынас барысында жекелеген адамдарға әсер ету арқылы байланыс орнату.

Педагогтың кәсіби ұтқырлығы әлеуметтік қатынастар мен байланыстардың жоғары динамикасы жағдайында кәсіпті немесе қызмет түрін өзгерту қабілеті ретінде қалыптасқан идея сонымен қатар қоғамдық ортада өзін өзі табысты жүзеге асыру мүмкіндігін болжайды.

Белгілі ғалым Л. В. Горюнова педагогтың кәсіби ұтқырлықтарын үш үлкен бір-бірімен байланысқан жүйе ретінде қарастырады да оның мазмұнына мыналарды кіргізеді:

- қоғам қажеттілігенен туындаған кәсіби білімдерді игеріп тәжірибеде қолдана білуі;
- жеке тұлғалық қасиеттер мен кәсіби ұтқырлық сапаларды дамыта отырып кәсіби және өмірлік өзін-өзі жүзеге асыруы;
- педагогтың өзін-өзі дамыту үдерісі, сондай-ақ оның қоршаған ортасын өмірде және жұмыста өзгерту.

Сонымен қатар ғалым осы бір-бірімен байланысқан жүйе педагогтардың өздігінен білім алуына және дамуына негіз болады деп көрсетеді [2, б.23].

Қоғамдағы білім беру парадигмасы қандай бағытта өзгерседе оның басты құндылығы білім болып табылады. Сондай-ақ, адамның тиісті білімі болмаса өз қызметін сапалы өзгерту мүмкіндігі болмайды, мейлі ол басқа жұмыс орнына ауысу немесе жаңа қызмет түрін игерсін. Сондықтан педагогтың кәсіби ұтқырлығының маңызды факторы болып оның кәсіби білімі болып қала береді. Бірақ та оның мазмұны инновациялық білім беру дәуіріндегі барлық талаптар мен заңдылықтарға жауап беруі керек, яғни тек қана емес педагог ұтқыр болуы керек, бірақ оның білімі де болуы керек.

Осы тұрғыдан ғалым Е. А. Никитина да осы көзқарасты ұстанады, оның зерттеулері қазіргі уақытта педагогтер білім берудің әртүрлі таңдауларына, құралдарына, нысандарына, әдістері мен мазмұнына қарамастан және қызметтік өсу жолында оларды күтетін өзгерістерге дайын болмау салдарынан кәсіби қызметте өз мүмкіндіктерін жеткілікті түрде көрсетпейді, бұл кәсіби дезадаптацияның пайда болуының алғышарты болып табылады.

Жоғарыдағы ойды тұжырымдай келеді Е. А. Никитина «Болашақ педагогтардың кәсіби ұтқырлығы – оның жеке тұлғалық қасиеті, білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып қиындық жағдайына жауап беруі және кәсіби педагогикалық міндеттерді шешуі мен өзін-өзі жүзеге асыру» деп көрсетеді [3, б.29].

Автор сонымен қатар кәсіби ұтқырлықты дамытудың көптеген факторлары бар екенін айтады, бірақ егер педагог өзі үшін жаңа жағдайларды қабылдауға дайын болмаса, ішкі қажеттіліктері мен құндылықтарын қанағаттандыра алмаса, олардың барлығы тиісті әсер етпейді, сондай-ақ өзінің кәсіби және жеке мәртебесін бағалау керек. Ол өзінің қабілеттерін көрсетіп қана қоймай, оларды белгілі бір жағдайда қолдана білуі керек.

Педагог қызмет мазмұнына байланысты әр түрлі ғылым салаларының қажетті ақпараттарын пайдалана отырып ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізе білуі олардың бойында ең алдымен кәсіби ұтқырлықтың когнитивті бөлігін қалыптастырады және өз саласын толық игеруге, мамандықты өзгертуге дайындығы мен қабілеті үшін қажетті кейбір психологиялық қасиеттерге ие болады.

Сонымен қатар И.Я. Лернердің зерттеуі бойынша [4, б.155], педагогтың жұмыс барысында өзіндік ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесі олардың бойындағы білім мен дағдылары

жаңа мазмұнға ие болып, шығармашылық қызметтің элементтері қалыптасады және мәселенің шешімін табудың балама тәсілдерін үйренеді.

Келесі педагогтың өзіндік білімін дамытуға әсер ететін жағдай ол тұлғалық және кәсіби сапалар көрінісі болып табылады. Кез-келген ұтқырлық жеке тұлғаның даму деңгейіне, объективті шындықты шынайы түсініп, белсенді әсер ету және оны өз қызметіне дұрыс пайдалануы мен байланысты. Ұтқыр педагогтың белгілі бір психологиялық ерекшеліктері болатыны белгілі, мысалы, белсенділігі, коммуникативтілігі, икемділігі, ашықтығы, өзін-өзі тануға деген ұмтылыстарын жатқызуға болады.

Бұл сипаттамалар оның бойындағы ұтқырлықтың көрінуіне ықпал ететін өзгермелі жағдайларда тұтастықты сақтауға мүмкіндік береді.

Ал белгілі зерттеуші- ғалым Э. Ф. Зеер өз еңбегінде қоғамдағы педагогтың жеке тұлғалық қасиеттер мен кәсіби ұтқырлық сапаларын дамытуда құзыреттілік ұстанымына негіздей отырып оның кәсіби және өмірлік өзін-өзі жүзеге асыруына аса мән беру керек деп түсіндіреді. Ғалымның зерттеулерінде құзыреттілік ұстанымы өзіндік білімін қалыптастырумен қатар оның кәсіби маман болуына және төмендегідей тұлғалық қасиеттердің дамуына себеп болады деп көрсетеді:

- икемділік – тұлға бойындағы табиғи нышандарды іс-әрекет мазмұнына қарай дамыту;
- дағды – қызмет барысындағы іс-әрекеттерді тез, дәлдікпен орындау мүмкіндігі;
- қабілеттілік – іс-әрекеттің белгілі бір түрін жоғары дәрежеде орындау нәтижесі дей келеді де бұл қасиеттер педагогтың кәсіби ұтқырлығының ішкі мазмұнын құрайтындығы белгілі.

Жоғарыдағы айтылған тұлғалық қасиеттермен қатар Э. Ф. Зеер педагогтың мынандай кәсіби сапаларын да атап көрсетеді, коммуникативтілігі, рефлексивтілігі, кәсіби-әлеуметтік ортадағы өзгерістерге бейімделу қабілеті, өзін-өзі ұйымдастыру-бірлескен қызметті жүзеге асыру қабілеті, инновация-кәсіби қызметтегі инновацияларға ұмтылуы, болжау қабілеті, бастамашылығы, шығармашылық тәсілі, бейімделуін жатқызады [5,б 32].

Осылардың барлығы жинақтала келеді де педаготың жалпы кәсіби тұлғалық бейнесін құрайды деп көрсетеді.

Осы ойды әрі қарай ғалым С.В. Нужнова жалғастырады ол педагогтың өзіндік білімдері ұтқырлық және жеке тұлғаның интегративті сапасы ретінде анықталады, оған оның ішкі қажеттілігі, білімі, қабілеті, сондай-ақ кәсіби ұтқырлыққа дайындық рефлексиясы негізінде қалыптасқан өзін-өзі тануы. Бұл компоненттердің әрқайсысы ішкі құрылымдарды қамтиды, олардың дамуы ақыр соңында оның қалыптасуына әкеледі.

Ю. Калиновский мен Е. Иванченконың (6, б.15;7,б.98) пікірінше, педагогтың ұтқырлығы оның жеке тұлғалық, ерекше қасиеттерін қамтиды: өзін-өзі жетілдіру қабілеті, өзіндік ерекшелігі мен шығармашылық әрекеттері мен олардың әлеуметтік және этникалық топтардың ойлау қызметтерін жатқызады.

Педагогтың кәсіби ұтқырлығын дамытуға әсер ететін келесі тәсілдерінің бірі бұл олардың жаңа білім мен дағдыларды игеруі, сондай-ақ оның қоршаған ортасын мен қызмет барысында өзін-өзі дамытуы.

Осыған байланысты педагогтың өзін-өзі дамытуы бірқатар қызметтерді орындайды:

- педагог бірқатар сабақтас мамандықтарды игере отырып кәсіби ой-өріс кеңейеді;
- өзінің жеке кәсіби мүдделері мен қабілеттерін анықтайды;
- белгілі бір дәрежеде кәсіпке немесе мамандыққа жарамдылығын анықтайды;
- кәсіби қызмет кезеңінде өздігінен білім алу үшін ең қолайлы әдістемені жасауға мүмкіндік береді;
- егер өздігенен білім алу барысында мамандығы бойынша жаңа перспективаларды табуға және оны жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

Қ.Ә. Әбілханова-Славская адамның бойындағы өзін-өзі дамытуды өмірлік стратегия ретінде қарастыруды көрсетеді, онда адам өз өмірінің мүмкіндіктерін қарастырып оны жеке және кәсіби негізде жүзеге асыру жолдары тұрғысынан түсіндіреді[8, б. 262].

Яғни, өзін-өзі дамыту стратегиясы адамның қоршаған ортаға деген қарым-қатынасының шынайылық сапаларының өзгеруін қамтамасыз етеді, соның нәтижесінде жаңа іс-әрекет

мүмкіндіктері пайда болады да, туындаған мәселені әртүрлі негізде шешетін шығармашылық әлеуметін өзгерген тұлға қалыптасалы деген ой айтады [8, б.115].

Жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту идеясы ғалым Л.И. Анцыферованың еңбектерінде тұлғаның дамуының жоғары көрсеткіші: ол өз өмір иесіне айнала отырып жеке бас даралығы және еркіндігімен сипатталады, өміріндегі және кәсібіндегі іс-әрекеттерге байланысты ұйымдастыру деңгейін өзгерте отырып, жаңа білім, білік, дағдыларды меңгеріп, нәтижесінде қалыптасқан кәсіби сапалардан тұратын субъект деңгейіне жетіп, бастамашыл тұлға бола алады деп көрсетеді [9, б.29-30].

Сонымен қатар белгілі ғалымдар В. И. Слободчиков пен Е. И. Исаев өзін-өзі дамыту мәселесін маманның өз кәсібіне байланысты өзін-өзі игеруі және соның негізінде дамуы деп көрсетеді. Ғалымның көзқарасы бойынша адам өз өмірінің шынайы иесіне айнала отырып кәсіби білімдерінің негізінде қалаптасқан біліктіліктерін тәжірибеде жүзеге асыра алатын трансформациялық нысанаға айналдыру үшін негізгі қабілеті ретінде өзін-өзі дамыту керек. Бұл адамның кәсіби дамуымен қатар оның жеке адами мағаналы- құндылықтарын мақсатты түрде жүзеге асыруға негіз болады. [10, б.147].

Сонымен қорыта келгенде қазіргі педагогтың өзін-өзі дамыту мен саналы түрде өзін-өзі өзгертуі субъективті-белсенділік ұсанымына негізделе отырып қызмет барысындағы кәсіби қиыншылықтарды жеңуге, жаңа орта құрып, кәсіби тұрғыдан дамуына мүмкіндіктер жасайды.

Әдебиеттер:

1. Мищенко В.А. Профессиональная мобильность в России: история и современность: монография. – 2010. - 121 с.
2. Горюнова, Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. - Ростов-на-Дону, 2006. – 427 с.
3. Никитина, Е.А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Иркутск, 2007. – 199 с.
4. Лернер И.Я. Исследовательский метод // Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. М., 1993. Т.1
5. Зеер, Э.Ф. Многозначность феномена «мобильность» в профессиональном образовании // Социально-профессиональная мобильность в XXI веке: Сб. материалов и докл. Международной конф. 29-30 мая 2014 года. – Екатеринбург: 2014. – С. 30-36.
6. Калиновский, Ю. И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрогога в контексте социо-культурной образовательной политики региона: дис.… д-ра пед. наук / Ю. И. Калиновский. - СПб., 2001. - 470 с.
7. Иванченко, Е.А. Формирование профессиональной мобильности будущих экономистов в процессе обучения в высших учебных заведениях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Е.А. Иванченко. - Одесса, 2005.- 181 с.
8. Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни. М., 1991. 229 с.
9. Анцыферова Л. И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода // Проблема субъекта в психологической науке / под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Воловиковой, В. Н. Дружинина. М., 2000. 451 с.
10. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология развития человека. Развитие субъективной реальности в онтогенезе. М., 2000. 416 с.

THE IMPACT OF SCHOOL SELF-GOVERNMENT ON STUDENTS

Исакулова Сабина Ғалымқызы,
7М01105 Педагогика. Білім берудегі менеджмент мамандығының
2 курс магистранты, Педагогика және білім беру
менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і
Нураева Баян Туленовна,
Қоңыртөбе бастауыш мектебінің мұғалімі
Сакыбекова Анар Маметалиевна,
Қоңыртөбе бастауыш мектебінің мұғалімі

Аннотация. Қазіргі уақытта мектептегі өзіндік басқару үлкен маңызға ие.Бұл студенттерге өзін тұлға ретінде тануға көмектеседі. Баяндамада мектептегі өзіндік басқарудың рөлі қарастырылады.Өзіндік басқару оқушылардың шығармашылығы мен белсенділігіне қалай әсер ететініне ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: Мектеп, өзіндік басқару, оқушылар, мұғалім, басқару.

The learning process at school is called educational for a reason. The mission of the modern school has long gone beyond just learning, a huge role is assigned to the socialization of the child. Already at school, he must prepare for adulthood, for the need to take his place in society. Obviously, school self-government plays a significant role in this. It is a mini-model of an adult, real-life situation in the field of management and business relationships. School student self-government in modern pedagogical science is of particular interest. The development of this process in the school environment allows children to be included in social situations that form a certain way of behavior, and provides not only knowledge, skills and ways of activity, but also the opportunity to navigate non-standard situations, primarily in situations of choice. Therefore, researchers consider student self-government as a means of forming social and moral orientation, social activity and maturity.

Self-government is one of the main principles of the student body's activity. Its essence consists in the real participation of schoolchildren in the management of school and classroom affairs. Real self-government assumes that its bodies not only have rights, but also bear real responsibility for their work. The main meaning of self–government is that with its help, participants in school life get the opportunity to influence school policy both through participation in decision-making, which is guided by the administration of an educational institution, and through their own activity in managing intra-school processes. Self-government makes school life the subject of joint creativity of all its participants.

Student self-government contributes to the formation of a value attitude towards oneself and others, the manifestation of initiative and activity, gaining practical experience and forming responsibility for one's actions, as well as strengthening the ideological and civic-patriotic orientation of the process of continuous education.

Modern approaches to the development of student self-government are based on the tendency to ensure social interaction of students. This implies their inclusion in solving the problems of relationships that develop in the team. We consider student self-government as a system of organizing the life of a team, ensuring the development of students' independence in making and implementing decisions to achieve socially significant goals in organizing the educational process together with the teaching staff and the management of the educational institution. Participation in solving common problems contributes to the development of qualities necessary to overcome the difficulties of social interaction [1, p.5].

It is possible to ensure the involvement of students in solving managerial tasks by involving them in the activities of student self-government bodies. Student self–government bodies are bodies directly elected by students with the authority to resolve a certain range of issues. The dynamism and variability of the development of self-government bodies provides for the correspondence of their

structure to the goals of students' activities; the content of these goals is changing depending on the tasks facing the student body [2].

This means the need to find an organizational structure that combines permanent self-government bodies defined by local acts and temporary self-government bodies created to solve current problems. At the same time, it is envisaged to change the functions of permanent bodies depending on changes in strategic objectives. The implementation of this requirement presupposes competitiveness and voluntariness in the formation of self-government bodies, pedagogical stimulation of leadership students.

One of the main advantages of school self-government is the development of leadership skills and responsibility of students. When students take part in school management, they feel important and influential, which stimulates their active participation in the educational process and increases motivation for self-development. They realize that their opinions matter and can influence changes in the school environment. At the same time, important skills such as communication, teamwork, decision-making and conflict resolution are formed. As a result, students become more confident in their abilities and adapt better to real life [3].

Undoubtedly, school self-government promotes the development of democratic values and active civic participation of students. They learn to respect the opinions of others, to listen and be listened to, and to participate in democratic decision-making processes. In this way, students acquire the skills necessary for effective communication and cooperation in their future professional and social life.

An important aspect of the influence of school self-government on students is to increase their own motivation and interest in the learning process. Due to the possibility of cooperation and decision-making, students become more active participants in the educational process. They are more interested in learning because they see the connection between their efforts and results. This helps them develop self-organization and self-discipline, which affects the quality of their academic achievements [4].

Participation in school self-government also helps to build commitment, planning and teamwork, which are important skills for both studies and future careers.

In addition, school self-government promotes the development of creative thinking of students. The idea that they can be the authors of their own school life and implement their ideas encourages them to search for new and non-standard solutions. Students can develop projects, organize events, and initiate changes in the learning process. This develops their creative potential and contributes to the versatile development of their personality [5].

School self-management in the classroom can have a huge impact on bone's creativity. When students have the opportunity to choose tasks, discuss topics, and even determine the pace of their learning, they feel more responsible for their learning process. This can stimulate their inner motivation and desire to learn more. When students enjoy freedom of choice, they often implement more creative ideas. They begin to see learning as exploring processes and experimenting, rather than just memorizing facts. In addition, self-management allows students to develop self-regulation skills, which also contributes to the development of their creativity.In lessons with an emphasis on self-management, students often work in groups or independently on projects that they change or implement on their own. This agreement is about the collective exchange of ideas and inspires new approaches to solving problems. Students learn risks and embrace new ideas, which is a key aspect of the creative process.

However, it is worth noting that the effectiveness of school self-government depends on the active participation of students and support from teachers and school management. It is important that students are given sufficient opportunities to express their ideas and initiatives, and that their efforts are recognized and supported. Only in such conditions will school self-government be able to realize its potential and positively influence students.

And it is worth noting that school self-government has a significant impact on the activity of students, as it provides them with the opportunity to take an active part in the management of school life. This form of organization allows students to develop leadership skills, learn decision-making, develop organizational skills and communicate with other people. School self-government is based

on the principle of democracy, which allows each student to express their opinion and take part in making decisions concerning school life.

One of the main advantages of school self-government is that it motivates students to be more active and responsible. Participation in school administration or other organizations helps students feel like an important part of the school community and contribute to its development. This can lead to increased motivation and interest in learning, as students realize their importance and responsibility.

Some studies show that school self-government contributes to the development of personal qualities of students. They become more independent, resourceful and self-confident. Interacting with other students and teachers also helps to develop communication and teamwork skills.

For example, in a study on student engagement, it was shown that school self-government has a positive effect on student activity and their involvement in school life. The authors point out that participation in self-government contributes to the development of students' skills of leadership, organization and social responsibility [6].

Thus, school self-government plays an important role in the development of students' personal potential. It promotes the development of leadership and responsibility skills, the formation of democratic values and active civic participation, as well as increased motivation and interest in learning. School self-government develops creative thinking and the ability to work in a team. Therefore, the introduction and support of school self-government is an important and necessary step in the modern educational system.

Thus, school self-government has a significant impact on the activity of students, motivating them to be more active, responsible and developing their personal qualities. This helps students feel like an important part of the school community and increases their interest in learning.

School self-government supports experimentation, reflection and the creation of something new. When they are given the freedom to choose and explore opportunities, they can move on to non-standard solutions and ideas for success. This process promotes the development of creativity and innovative thinking abilities.

References:

1. Ученическое самоуправление: от теории к практике :Н. К. Катович [и др.] ; под ред. Н. К. Катович. Минск : Национальный институт образования, 2021. 224 с

2. Флинк, И., Селигман, М. Э. Что такое школьное самоуправление и почему оно важно? // Journal of Positive Psychology. 2012.

3.Ryan, R. M., Deci, E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions // Contemporary Educational Psychology. – 2000.

4. Christenson, S. L., Reschly, A. L., Wylie, C. Supporting Student Engagement // Handbook of Research on Student Engagement. 2019.

5. Hertzog, R., & Thomas, G. The Students' Union // In Understanding schools: The Foundations of Education. 2015.

6. Chen, A., Newby, T. J., & Zhong, Y. (2015). The Impact of Student Self-Government on Student Engagement. Educational Policy, 89-114.

АКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ И СОТРУДНИЧЕСТВО: КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ УСПЕШНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

Саулебаева Асель Адилевна,
Ст.преподаватель,магистр педагогики
Кафедра «Культура и искусство»
Таразский Региональный университет им.М.Х.Дулати

Аннотация. Мақалада жетімді оқу және қосылыс тәжірибелерінің сәтті педагогикалық қолданылуының маңызы талқыланады. Бұл әдістердің мектеп орталықтарында интерактивті оқу ауытқуын, оқушылардың критикалық ойлауын жеңілдетуді, және инклюзивті оқу процестерін қалыптастырудағы орны сипатталады.

Түйін сөздер: Педагогикалық орындау, оқыту процесі, интерактивті оқыту әдістері, топтық проекттер, оқыту интеграциясы.

Аннотация. В данной статье исследуется значимость активного обучения и сотрудничества в современной педагогической практике. Описывается роль данных подходов в создании интерактивной учебной среды, стимулировании критического мышления студентов и формировании инклюзивных образовательных процессов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: Активное обучение, сотрудничество, образовательный процесс, интерактивные методы обучения, методы обучения и сотрудничества, интеграция образования.

Abstract. This article explores the significance of active learning and collaboration in education, emphasizing their role in fostering engagement, critical thinking, and inclusive learning environments in higher education.

Key words: Active learning, Collaboration, Pedagogical practice, Educational process, Successful education, Interactive teaching methods, Group projects, Cooperative problem-solving, Higher education institution (HEI), Education integration.

Современное образование стремится к созданию стимулирующей, интерактивной и инклюзивной учебной среды, которая способствует развитию не только знаний, но и умений, навыков и качеств, необходимых для успешной адаптации в быстро меняющемся мире. В этом контексте активное обучение и сотрудничество занимают центральное место в педагогической практике, обеспечивая эффективный и эмоционально насыщенный учебный опыт для учащихся всех возрастов и уровней образования.

Затрагивая данную тему, стоит заострить внимание на ключевых аспектах активного обучения и сотрудничества в контексте педагогической практики, рассмотреть различные методы и стратегии, которые помогают педагогам создавать стимулирующую и эффективную учебную среду.

Активное обучение предполагает не только передачу знаний, но и активное вовлечение учащихся в учебный процесс. Этот подход стимулирует самостоятельное мышление, развивает критическое и творческое мышление, а также способствует осмысленному усвоению материала. Студенты, участвующие в активном обучении, обычно проявляют больший интерес к учебе, улучшают свои коммуникативные навыки и развивают способность к сотрудничеству.

Сотрудничество в образовании подразумевает не только совместную работу между учащимися, но и партнерство между обучаемым, преподавателем и другими участниками образовательного процесса. Этот подход способствует созданию атмосферы взаимного доверия и поддержки, а также формированию навыков сотрудничества, которые важны не только в учебной среде, но и в жизни в целом.

В контексте педагогической практики активное обучение и сотрудничество играют ключевую роль в создании стимулирующей и эффективной учебной среды, которая

способствует развитию учебных и социальных навыков учеников. Эти методы помогают сделать учебный процесс более интересным, позволяют педагогам лучше адаптировать свои методы преподавания под индивидуальные потребности обучающихся и способствуют формированию активного и глубокого понимания материала.

В организации успешного образовательного процесса особое внимание следует уделить развитию навыков самостоятельности и инициативы, стимулированию критического мышления и творческого подхода, формированию коммуникативных навыков, повышению мотивации и заинтересованности в учебе, а также подготовке к современному миру и рынку труда.

Таким образом, активное обучение и сотрудничество играют ключевую роль в формировании компетентных, мотивированных и адаптивных выпускников, готовых к успешной реализации себя в современном обществе.

К ключевым аспектам активного обучения относятся: ролевая игра и симуляции, проблемно-ориентированное обучение, проектная деятельность и практические задания, использование технологий для активизации обучения.

Ролевая игра и симуляции представляют собой сценарии, в которых обучающиеся играют определенные роли или ситуации, чтобы более глубоко понять материал или проблему. Преимущества данного метода заключаются в повышении мотивации и заинтересованности учащихся, развитии эмпатии и понимания различных точек зрения и практическом применении теоретических знаний.

Проблемно-ориентированное обучение предполагает представление учащимся реальных или вымышленных проблем, что выводит на первый план поиск и анализ информации для решения поставленной задачи. Преимущества в данном случае заключаются в стимулировании критического мышления и проблемного решения, подготовка к реальным ситуациям и задачам. Применяя данный метод, можно предложить студентам решение кейсов, обсуждение этических дилемм, анализ причинно-следственных связей в науке или истории.

Проектная деятельность предполагает выполнение учащимися конкретного проекта или задачи, часто с использованием межпредметных знаний и навыков. Преимущества данного метода – развитие навыков работы в команде и организации, практическое применение знаний и умений, стимулирование творческого мышления и самостоятельности.

Использование различных информационных и коммуникационных технологий для создания интерактивных учебных материалов и инструментов имеет ряд преимуществ: повышение доступности и индивидуализации обучения, развитие цифровой грамотности и навыков работы с информацией, создание интерактивной и привлекательной учебной среды.

Каждый из этих аспектов активного обучения представляет собой ценный инструмент для разнообразия учебного процесса и стимулирования активности и самостоятельности учащихся. Их комбинация позволяет создать более эффективную и мотивирующую учебную среду, способствующую глубокому усвоению знаний и развитию ключевых навыков для успешной адаптации в современном мире.

Интеграция методов активного обучения в ежедневную практику преподавателя в высшем учебном заведении требует тщательного планирования, адаптации курсов к новым методам и непрерывного внимания к реакции студентов. Вот несколько шагов, которые преподаватель может предпринять для успешной интеграции активных методов обучения:

1. Оценка потребностей студентов и целей обучения. Первым шагом является понимание потребностей и уровня подготовки студентов, а также определение целей обучения. Это позволит выбрать наиболее подходящие методы активного обучения и адаптировать их к конкретной ситуации.

2. Планирование занятий с использованием разнообразных методов. Разнообразие методов активного обучения может включать групповую работу, обсуждения, проекты, игры, кейс-методы, презентации и многое другое. При планировании лекций, практических занятий преподаватель должен выбирать методы, которые наилучшим образом соответствуют целям и содержанию учебного материала.

3. Создание интерактивной учебной среды. Важно создать атмосферу, которая стимулирует активное участие студентов. Это может включать в себя организацию дискуссий, возможность задавать вопросы и делиться мнениями, а также проведение практических занятий и разработка интересных заданий для самостоятельной работы.

4. Содействие коллаборации и сотрудничеству. Преподаватель может стимулировать сотрудничество и обмен знаниями между студентами, например, через групповые проекты или задания, требующие совместного решения проблем. Это поможет студентам развивать навыки командной работы и обмена идеями.

5. Использование технологий в обучении. Современные технологии, такие как интерактивные доски, онлайн-платформы для обучения, мультимедийные материалы, приложения для телефонов и др., могут значительно обогатить учебный процесс и сделать его более интересным и привлекательным для студентов.

6. Постоянное обновление и адаптация. Успешная интеграция методов активного обучения требует постоянного обновления и адаптации педагогической практики. Преподаватель должен быть готов к тому, чтобы экспериментировать с новыми методами, а также активно собирать обратную связь от студентов и вносить коррективы в учебный процесс.

7. Обратная связь и оценка результатов. Важно собирать обратную связь от студентов о применяемых методах и их эффективности. Это позволит преподавателю оценить результаты и внести необходимые коррективы для улучшения обучения.

Интеграция методов активного обучения в ежедневную практику преподавателя требует времени, усилий и готовности к изменениям. Однако это может значительно повысить эффективность обучения, улучшить усвоение материала студентами и сделать учебный процесс более интересным и стимулирующим для всех участников.

В заключении можно подчеркнуть, что активное обучение и сотрудничество играют ключевую роль в современной педагогической практике, способствуя развитию учебных результатов и навыков учащихся. Определение активного обучения и сотрудничества в контексте педагогической практики дает возможность выявить их значимость и роль в формировании успешного образования.

Анализируя ключевые аспекты активного обучения, нельзя упускать из виду важность создания стимулирующей учебной среды, развитие сотрудничества и коммуникации, использование современных технологий и интеграцию методов обучения в педагогическую практику. Тщательное рассмотрение каждого аспекта позволило убедиться в их значимости и соответствии образовательным целям.

Особое внимание стоит уделить значению сотрудничества в образовательном процессе, его роль в развитии коммуникативных навыков, стимулировании метакогнитивных процессов и повышении эффективности обучения. Сотрудничество между учащимися и преподавателями способствует формированию самостоятельных и критически мыслящих личностей, готовых к успешной интеграции в современное общество.

Интеграция активного обучения и сотрудничества в педагогическую практику является необходимым условием для создания эффективной и стимулирующей обучающей среды. Она позволяет развивать ключевые компетенции и навыки учащихся, а также способствует достижению образовательных целей. Однако, для полноценной реализации этого подхода необходима дальнейшая работа в направлении разработки и адаптации образовательных программ, поддержки и развития профессиональных навыков преподавателей, а также создания условий для активного участия всех участников образовательного процесса. Только таким образом возможно обеспечить качественное образование и подготовить молодое поколение к вызовам современного мира.

Список литературы:

1. Даулетбекова, Ш.Т. (2016). Педагогикалық ойындарды пайдалануға деген тәжірибелік әдістер. Алматы: Қазақ педагогикалық университеті.

2. Имашова, С.К. (2011). Педагогикалық тәжірибелердің әдіс-тәсілдері. Алматы: Мектеп.

3. Сапарова, Н.Н. (2015). Педагогикалық тәжірибелердің жүзеге асырылуы мен оқыту әдістемеліктері. Алматы: Дарын.

4. Тұрсынбекова, Д.Ж. (2013). Активті оқыту әдісілерінің даму жолдары. Алматы: Білім адамдары.

5. Кравцова, М.В., & Чуракова, Н.И. (2010). Активные методы обучения в вузе. Москва: Юрайт.

6. Кашапов, М. М. (2022) Инновационные образовательные технологии: учебник– Москва : Директ-Медиа,. – 264 с.

7. Титова, И.Г. (2008). Активные методы обучения в системе профессиональной подготовки педагога. Москва: Просвещение.

8. Воротникова, А. И. (2016). Активные методы и приемы самостоятельной работы : словарь-справочник : учебно-методическое пособие – Москва; Берлин: Директ-Медиа,– Часть 2. – 51 с.

9. Tanner, K.D. (2013). Structure Matters: Twenty-One Teaching Strategies to Promote Student Engagement and Cultivate Classroom Equity. CBE-Life Sciences Education, 12(3), 322-331.

10. Barkley, E.F., Cross, K.P., & Major, C.H. (2014). Collaborative Learning Techniques: A Handbook for College Faculty. John Wiley & Sons.

11. Boud, D., Cohen, R., & Sampson, J. (2014). Peer Learning in Higher Education: Learning from and with Each Other. Routledge.

ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОДНА ИЗ ЭФФЕКТИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Сурабалдиева Бахыт Турсыновна,
старший преподаватель, магистр п.н.
Зенькова Кристина Валерьевна,
Тен Ольга Сергеевна,
студенты 4 курса образовательной программы
6В01301 «Педагогика и методика начального обучения»
кафедры «Дошкольное и начальное образование»
Таразского регионального университета имени М.Х.Дулати

Аннотация. В статье дается определение проблемного обучения, раскрываются его цель и задачи, отмечаются преимущества данной педагогической технологии.
Ключевые слова: проблемное обучение, цель, задачи проблемного обучения, преимущества проблемного обучения, постановка проблемы.

Аннотация. Мақалада проблемалық оқытуды анықтап, оның мақсаты мен міндеттерін ашып, осы педагогикалық технологияның артықшылықтарын атап өтеді.
Түйін сөздер: проблемалық оқыту, проблемалық оқытудың мақсаты, міндеттері, проблемалық оқытудың артықшылықтары, проблеманы қою

Abstract: The article defines problem based learning, reveals its purpose and objectives, and notes the advantages of this pedagogical technology.
Key words: problem based learning, purpose, objectives of problem-based learning, advantages of problem based learning, problem statement.

Какие бы новые веяния, рожденные требованиями времени, ни проникали в школу, в другие образовательные учреждения, как бы ни менялись программы и учебники, формирование культуры интеллектуальной деятельности учащихся всегда было и остается одной из основных общеобразовательных и воспитательных задач.

Большинство ученных признают, что развитие творческих способностей обучающихся и их интеллектуальных умений невозможно без проблемного обучения.

Проблемное обучение основывается на теоретических положениях американского философа, психолога и педагога Дж. Дьюи, основавшего в 1894 г. в Чикаго опытную школу, в которой учебный план был заменён игровой и трудовой деятельностью [1]. Занятия чтением, счетом, письмом проводились только в связи с потребностями - инстинктами, возникавшими у детей спонтанно, по мере их физиологического созревания.

Проблемное обучение – это учебно-познавательная деятельность учащихся по усвоению знаний и способов деятельности путем восприятия объяснений учителя в условиях проблемной ситуации, самостоятельного (или с помощью учителя) анализа проблемных ситуаций, формулировки проблем и их решения посредством выдвижения предложений, гипотез, их обоснования и доказательства, а также путем проверки правильности решения, в результате чего происходит творческое овладение знаниями, умениями, навыками и развитие мыслительных способностей.

Проблемным называют обучение потому, что организация учебного процесса базируется на принципе проблемности, а систематическое решение учебных проблем - характерный признак этого типа обучения. Поскольку вся система методов при этом направлена на всестороннее развитие школьника, его познавательных потребностей, на формирование интеллектуально активной личности, проблемное обучение является подлинно развивающим обучением. На основе обобщения практики и анализа результатов теоретических исследований можно дать следующее определение понятия «проблемное обучение»:

В настоящее время под проблемным обучением понимают тип развивающего обучения, в основе которого лежит постановка педагогом учебно-проблемных задач, в процессе решения которых обучающиеся овладевают способами приобретения новых знаний и применяют их для решения конкретных задач [2].

Как и у любого другого типа обучения, у проблемного обучения есть свои отличительные черты.

Первая особенность проблемного обучения – это интеллектуальная деятельность обучающегося по самостоятельному усвоению новых понятий с помощью решения учебных проблем, что обеспечивает формирование интуитивного мышления.

Вторая особенность заключается в том, что проблемное обучение – преимущественно эффективное средство для формирования мировоззрения, так как в процессе проблемного обучения возникают черты творческого и диалектического мышления.

Третья особенность − взаимосвязь между теоретическими и практическими проблемами. Связь с практикой и использование жизненного опыта обучающихся при проблемном обучении выступают как источник новых знаний и как сфера применения усвоенных способов решения проблем в практической деятельности. Поэтому связь с жизнью служит ключевым средством создания проблемных ситуаций и критерием оценки правильности решения учебных проблем.

Четвертой особенностью проблемного обучения является систематическое применение преподавателем эффективного сочетания разных типов и видов самостоятельных работ обучающихся.

Пятая особенность заключается в индивидуальном подходе. При проблемном обучении индивидуализация зависит от учебных проблем разной сложности, которые каждым обучаемым понимаются по-разному. Каждый обучающийся воспринимает проблему индивидуально, что позволяет ему по-разному ее формулировать, выдвигать многообразные гипотезы и находить те или иные пути их доказательства.

Шестая особенность − динамичность проблемного обучения, то есть подвижная взаимосвязь его элементов. Она проявляется в том, что одна ситуация переходит в другую естественным путем на основе закона взаимосвязи всех вещей и явлений окружающего мира.

Седьмая особенность состоит в высокой эмоциональной активности обучаемых. Так самостоятельная мыслительная деятельность поискового характера, связанная с учебной проблемой, вызывает личное переживание обучаемого и его эмоциональную активность.

Проблемное обучение характеризуется системой не любых методов, а именно, методов построенных с учетом целеполагания и принципа проблемности. «Проблемная ситуация» и «учебная проблема» являются основными понятиями проблемного обучения, которое рассматривается не как механическое сложение деятельностей преподавания и учения, а как диалектическое взаимодействие и взаимосвязь этих двух деятельностей, каждая из которых имеет свою самостоятельную функциональную структуру.

По мнению М.И. Махмутова виды проблемного обучения правильнее различать по видам творчества. Он классифицирует три вида проблемного обучения:

1. Научное творчество. Данный вид заключается в теоретическом исследовании, то есть поиске и открытии обучающимся нового правила, закона, доказательства, следовательно, они ставят и решают теоретические учебные проблемы;

2. Практическое творчество. Этот вид состоит в поиске практического решения обучающимися, то есть способа применения известного знания в новой ситуации, следовательно, они ставят и решают практические учебные проблемы;

3. Художественное творчество. Данный вид представляет собой художественное отображение действительности на основе творческого воображения, включающее рисование, игру и другие [3].

Процесс проблемного обучения сводится к этим основным этапам:

1.Возникновение, то есть постановка проблемной ситуации;

2.Осознание сущности противоречия и формулировка проблемной задачи;

3.Поиск способа решения проблемной задачи путем повторения догадок, гипотез с попыткой обоснования;

4.Возникновение идеи решения, переход к решению, его разработка;

5.Доказательство гипотезы и реализация найденного решения;

6.Проверка правильности решения проблемной задачи.

Рассмотрим подробнее каждый из этапов.

На первом этапе создаётся педагогическая проблемная ситуация. Результат данного этапа – трудности обучающихся и постановка проблемного вопроса, который и будет являться целью занятия.

На втором этапе педагог задает наводящие вопросы обучающимся, оказывает им дозированную помощь. Преподаватель использует индивидуальный подход к каждому. В результате поиск решения проблемы происходит либо через диалог, либо через выдвижение гипотез.

На третьем этапе обучающиеся самостоятельно или совместно с преподавателем выдвигают и проверяют различные гипотезы, начиная с наиболее сложной. Если необходимо, педагог оказывает помощь.

На четвёртом этапе в сознании обучающихся образуется новое знание, благодаря найденному решению проблемы.

На пятом этапе обучающиеся доказывают гипотезу и реализуют своё решение на практике.

На шестом этапе педагог проверяет правильность решения проблемной задачи каждым обучающимся.

От того, насколько верно поставлена проблемная ситуация, зависит не только эффективность, но и возможность дальнейшего проблемного обучения. При правильной постановке проблемной ситуации у обучающихся появляется мотивация и интерес к ее изучению.

Для того чтобы применить проблемное обучение на занятиях, используют различные методы и средства.

Выделяют следующие методы проблемного обучения:

1.Частично-поисковый метод. Он применяется тогда, когда преподаватель сам создает проблемную ситуацию, которая разрешается обучающимися под его руководством. В основном обучающиеся обдумывают решение проблемы самостоятельно, но преподаватель может подсказать и помочь в решении проблемы.

2. Поисковый метод, представляющий собой проблемное изложение нового материала. Преподаватель формулирует задачи проблемного характера, а обучающиеся решают их самостоятельно, применяя в свою очередь творческий подход.

3.Исследовательский метод, характеризующийся тем, что обучающиеся самостоятельно без помощи преподавателя открывают и усваивают новые знания и умения, выдвигая и решая учебные проблемы [4].

Средствами проблемного обучения являются:

1.Проблемная задача, включающая в себя условия, требование и неизвестное.

2.Проблемная ситуация, состоящая из неопределенности целей, условий, средств деятельности и познавательного затруднения человека.

3.Проблемный вопрос, включающий направленность на противоречивую ситуацию, стимул к поиску нового, неизвестного знания, способ разрешения проблемной ситуации, использование обобщенных алгоритмов, содержащих общие принципы решения задач определенных типов, переход к самоорганизации.

Таким образом, было выяснено, что проблемное обучение − тип обучения, в котором преподаватель ставит проблемные задачи, в процессе решения которых обучающиеся приобретают новые знания и применяют их для решения задач. Выделяют 3 вида проблемного обучения (научное, практическое и художественное творчество).

Известно несколько основных методов применения проблемного обучения. К ним относят частично-поисковый, поисковый и исследовательский методы. Известно также, что средствами проблемного обучения являются проблемная задача, проблемная ситуация и проблемный

вопрос. Основываясь на них, можно разработать большое количество разнообразных проблем, а также выбрать наиболее эффективную для использования её в учебном процессе.

Проблемный анализ на уроках строится на связи вопросов, каждый из которых решается в противоборстве мнений. Такой путь работы, например над художественным произведением развивает у обучающихся умение защищать, аргументировать свою точку зрения, вести дискуссию. В ходе проблемного анализа, кроме предметного, ученик получает и личностный результат: учится давать нравственную оценку поступку, осуществлять нравственный выбор, у обучающегося формируется мировоззрение, развивается критическое мышление.

Вообще проблемное обучение заставляет обучающихся думать, включает всех в урок, способствует развитию логической речи. Эта технология позволяет при минимальных затратах времени максимально развивать мышление и творческие способности обучающихся. Ведь самостоятельное решение проблем даѐт прочные, глубокие знания, способствует развитию умения использовать полученные знания, умения и навыки в разнообразных жизненных ситуациях.

Применение в учебном процессе проблемных ситуаций помогает учителю выполнить одну из важных задач, поставленных реформой школы, – формировать у учащихся самостоятельное, активное, творческое мышление. Развитие же таковых способностей может осуществляться лишь в творческой самостоятельной деятельности учеников, специально организуемой учителем в процессе обучения. Поэтому педагог должен знать о тех условиях, в которые следует ставить школьников, чтобы стимулировать подлинное продуктивное мышление. Одним из таких условий является создание проблемных ситуаций, которые составляют необходимую закономерность творческого мышления, его начальный момент.

Сущность проблемного обучения заключается в том, что оно рассматривается как организованный педагогом способ активного взаимодействия субъекта с проблемно-представленным содержанием обучения, в ходе которого он приобщается к объективным противоречиям научного знания и способам их решения, учится мыслить, творчески усваивать знания.

Проблемное обучение представляет собой инструмент актуализации предметных знаний. Его использование способствует повышению эффективности обучения.

Выделяются такие признаки проблемного обучения как наличие проблемной ситуации, цели и деятельности по ее разрешению.

Список литературы:

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., 1998

2. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: Истоки, сущность, перспекти-ва. – М., 2003.

3. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории.- М.: Педагогика,2005.

4. Ситаров В.А. Проблемное обучение как одно из направлений современных технологий обучения // Знание. Понимание. Умение. – 2009. – № 1.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ МОШЕННИКА

Кудайбергенова Айжан Жаканбаевна,
Ст. преподаватель кафедры
общей и прикладной психологии,
Дуйсенбеков Давлет Дубекович,
д.пс.н., профессор,
Бабаев Шамиль Алиевич,
магистрант 2 курса по специальности
«7М03117 Клиническая психология»,
Кафедра философии и политологии,
КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. Тема исследования представляет собой актуальную повестку дня в связи с распространением мошенничества в Казахстане. Данной теме посвящено значительно малое количество научных исследований. Такой вид преступной деятельности, как мошенничество имеет непосредственное отношение к психологическому влиянию. Это обуславливает важность выбранной темы. Методология исследования включает в себя контент-анализ, теоретический анализ литературы. К основным выводам относятся следующие суждения. Лица, совершившие мошеннические действия, имеют определенные схожие психологические характеристики. Психологический портрет мошенника включает в себя такие характеристики, как убедительность, манипулятивность, способность к созданию доверительных отношений и создание образа профессионала.

Ключевые слова: мошенничество, психологический портрет, контент-анализ, манипулятивность, психологическая характеристика.

Аннотация. Зерттеу тақырыбы Қазақстанда алаяқтықтың таралуына байланысты өзекті күн тәртібі болып табылады. Ғылыми зерттеулердің едәуір аз саны осы тақырыпқа арналған. Алаяқтық сияқты қылмыстық әрекеттің мұндай түрі психологиялық әсерге тікелей қатысы бар. Бұл таңдалған тақырыптың маңыздылығын білдіреді. Зерттеу әдіснамасына контент-талдау, әдебиетті теориялық талдау кіреді. Негізгі тұжырымдарға мынадай пайымдаулар жатады. Алаяқтық әрекеттер жасаған адамдардың белгілі бір ұқсас психологиялық сипаттамалары бар. Алаяқтың психологиялық портретіне сенімділік, манипулятивтілік, сенімді қарым-қатынас жасау қабілеті және кәсіпқой бейнесін жасау сияқты сипаттамалар кіреді.

Түйін сөздер: алаяқтық, психологиялық портрет, мазмұнды талдау, манипуляция, психологиялық сипаттамалар.

Abstract. The topic of the study is an up-to-date agenda due to the spread of fraud in Kazakhstan. This topic is devoted to a much small amount of scientific research. Such a type of criminal activity as fraud is directly related to psychological influence. This determines the importance of the selected topic. The research methodology includes content analysis, theoretical analysis of the literature. The main conclusions include the following judgments. Those who commit fraudulent acts have certain similar psychological characteristics. The psychological portrait of a fraudster includes characterristics such as persuasiveness, manipulability, the ability to create a trusting relationship and creating the image of a professional.

Key words: fraud, psychological portrait, content analysis, manipulation, psychological characteristics.

Введение

Выбор темы "Психологический портрет мошенника" обусловлен несколькими ключевыми факторами. Во-первых, современное общество сталкивается с растущей угрозой мошенничества, что требует более глубокого понимания механизмов и психологических особенностей лиц, совершающих подобные преступления. Во-вторых, несмотря на значительное количество

исследований в области криминальной психологии, вопросы, связанные с психологией мошенников в контексте судебной экспертизы, остаются мало исследованными. Это создает пробел в нашем понимании и способности эффективно бороться с мошенничеством.

Актуальность данной темы подтверждается нарастающей сложностью и разнообразием методов мошенничества, а также их негативным воздействием на жертвы и общество в целом. Исследование психологических особенностей мошенников в рамках судебно-психологической экспертизы помогает не только выявить ключевые черты, но и разработать более эффективные методы предотвращения и борьбы с этими преступлениями. Особое место занимает научное изучение психологических особенностей мошенника и их учет в ходе расследования преступлений. Согласно Журавлеву А.Л., мошенничество - хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием. [1]

Цель данного обзорного исследования заключается в создании всестороннего и надежного психологического портрета мошенника, который может служить основой для судебной экспертизы и принятия судебных решений. В данной работе будет предпринята попытка выявить и обобщить основные психологические характеристики мошенников, их мотивацию и психологические факторы, влияющие на совершение мошеннических действий.

Для достижения указанной цели поставлены следующие **задачи:**

- Проанализировать существующий научный опыт и практику судебно-психологической экспертизы в области мошенничества.
- Изучить психологические особенности и мотивацию мошенников на основе анализа кейсов и психологических исследований.
- Создать психологический портрет мошенника, включая его характерные черты, аффективные состояния и поведенческие особенности.
- Разработать рекомендации по использованию полученных данных в судебной практике и дополнительных методиках предотвращения мошенничества.

Значимость исследования. Исследование психологического портрета мошенника имеет важное значение как для теории, так и для практики. Оно способствует более точному выявлению и анализу мотивации и поведения мошенников, что может улучшить процедуры судебной экспертизы и справедливость в суде. Кроме того, результаты исследования могут быть использованы в разработке более эффективных стратегий предотвращения мошенничества.

Таким образом, настоящее теоретическое исследование призвано внести свой вклад в борьбу с мошенничеством, предостерегая общество от преступных действий и способствуя справедливости в судебных процедурах.

Методология. Вопрос исследования заключается в раскрытии психологических особенностей лиц, совершивших мошеннические действия. Гипотеза исследования заключается в том, что лица, совершающие мошенничество, имеют определенные схожие психологические черты. Этапы исследования: сбор материалов, анализ статистических данных, анализ литературы, составление выводов и рекомендаций. Методы исследования: контент-анализ, теоретический анализ.

Результаты исследования

Согласно Купрейченко А.Б, среди преступлений, в которых применяется скрытое психологическое воздействие, именуемое в психологии как манипулирование сознанием и поведением человека, особая роль отводится мошенничеству. [2] Согласно действующему уголовному законодательству мошенничество есть хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием.

По данным «казинформ», каждый пятый житель Казахстана хотя бы раз сталкивался со злоумышленниками. В 70% случаев это обманы, связанные с банковскими операциями. Граждане отвечают на звонки псевдобанкиров, сообщают данные своих карт и мгновенно обогащают их. В 58% случаев аферисты представляются сотрудниками государственных

органов или полиции, где пытаются «сломать» свою жертву выдуманными психологическими историями. [3] Принято считать, что жертвами мошенников обычно становятся люди без критического мышления. А еще пожилые, не знакомые с типичными мошенническими схемами. Но это не так. Исследования показывают, что люди с высокими IQ и уровнем образования становятся жертвами мошенничества так же часто, как и менее умные и образованные. А по данным Пономаренко В.А., все чаще в руки мошенников попадают молодые люди до 34 лет. [4]

Антонян Ю.М. утверждает, что обман и злоупотребление доверием являются способами завладения чужим имуществом. [5] В теории уголовного права выделяют два вида обмана: активный и пассивный. Активный обман состоит в том, что собственник или иной владелец имущества вводится в заблуждение преднамеренно посредством сообщения заведомо ложных сведений либо совершения действий, направленных на введение владельца имущества или другого лица в заблуждение и склонение к передаче другим лицам имущества либо права на это имущество (например, предоставление фальсифицированного товара или иного предмета сделки, использование обманных приемов при расчете за товары или услуги, игре в азартные игры и т. д.). Пассивный обман заключается в умолчании о юридически значимых фактических обстоятельствах, сообщить которые виновный был обязан, в результате чего лицо, передающее имущество, заблуждается относительно наличия законных оснований для передачи виновному имущества или права на него. При этом Антонян Ю.М., отмечает, что обман, который не является средством непосредственного завладения чужим имуществом, а служит, например, способом облегчить доступ к нему, не дает оснований квалифицировать деяние как мошенничество. [6]

Вторым способом мошенничества является злоупотребление доверием. Он состоит в том, что виновный в целях хищения чужого имущества или незаконного права на него использует доверительные отношения, сложившиеся между ним и собственником либо иным владельцем этого имущества.

Чаще всего по делам о мошенничестве констатируется такая форма воздействия, как принуждение. Под принуждением принято понимать подавление или ограничение свободы волеизъявления другого лица, что означает заставить или сделать его что-то вопреки его желанию и воле. По мнению Антонян Ю.М., понуждение достигается посредством угроз, направленных на будущее, оно не подавляет волю потерпевшего, а лишь склоняет его к определенным действиям. Принуждение же рассчитано на полное подчинение воли потерпевшего, поставление его в безвыходное положение, когда у него отсутствует выбор поведения. [7]

Под манипуляцией принято понимать такое скрытое психологическое воздействие, которое ведет к возбуждению у другого человека намерений, не совпадающих с его актуально существующими желаниями. Кудрявцев В.Н. под манипуляцией понимает скрытое побуждение адресата к переживанию определенных состояний, принятию решений и/или выполнению действий, необходимых для достижения инициатором своих собственных целей. [8]

Манипулирование в мошенничестве, отмечает Базаров Р.А., может быть многоуровневым, когда один манипулятор осознает цель и результат своих действий, а другой – находится под его влиянием, играет роль «живого орудия». В свою очередь, тот, кто выполняет данную роль, осуществляет воздействие уже на третье лицо, как правило, собственника. [9]

Кузнецов А.П., Бокова И.Н. исследовали, что скрытое психологическое воздействие может быть ситуативным, диффузным или иметь тщательно спланированные и организованные приемы и методы, и строиться на так называемых наукоемких стратегиях. [10] К наиболее известным из них можно отнести методы НЛП (нейролингвистического программирования), эриксонианского гипноза, ТА (трансактного анализа) и др. Данные методы, которые часто именуют психотехнологиями, успешно применяются в психотерапии, бизнесе, рекламе, менеджменте и других сферах деятельности. В арсенале преступников-мошенников такие психотехнологии появились сравнительно недавно, имели в основном спорадический

характер, и вызывали в большей степени профессиональный интерес по применению их в практике профессиональных психологов и психотерапевтов.

Миненок М.Г. утверждает, что судебно-психологическая экспертиза психологического воздействия при мошенничестве включает исследования:

1) объекта воздействия;

2) криминальной ситуации по установлению факта наличия или отсутствия психологического воздействия;

3) информации, передаваемой в процессе воздействия, а также устных и письменных текстов, используемых в процессе воздействия на жертву. [11]

В результате анализа литературы возможно составить следующий психологический портрет мошенника и его ключевые характеристики.

Дискуссия. Психологический портрет мошенника включает в себя такие характеристики, как убедительность, манипулятивность, способность к созданию доверительных отношений и создание образа профессионала. Понимание этих ключевых аспектов помогает судебным и психологическим экспертам распознавать и предотвращать мошеннические действия, а также помогает широкой публике быть более осмотрительной и защищенной от подобных преступлений.

Наиболее отличительными психологическими особенностями мошенников, по данным современных исследований, являются определенные мотивы преступного поведения - жажда наживы, алчность, стремление приобрести материальные блага и склонность к легкой жизни, более высокий уровень интеллекта (в частности, по сравнению с другими категориями преступников), умение быстро приспосабливаться к современным условиям жизни, хладнокровие, расчетливость, способность владеть собой, умение понять психологию другого человека и вызвать к себе доверие, демонстрация сочувствия и сопереживания, актерские способности, наблюдательность, раскрепощенность поведения, готовность использовать обман, стремление к паразитизму, моральная распущенность, лицемерие, наглость и груб**ость,** по данным Тарасова А.Н., владение приемами психологического воздействия на другого человека и иные качества. [12]

Согласно исследованиям Чулахова В.Н., обобщенно мотивы самооправдания преступного поведения выражаются в следующих формах: искаженное представление о криминальной ситуации или ее понимание как рокового стечения обстоятельств, убеждение в формальности нарушаемых норм, обыденности подобных действий, приукрашивание своей роли в совершенном преступлении, облагораживание истинных мотивов собственных действий (стремление играть роль «борца за справедливость»), изображение себя жертвой принуждения, вероломства и обмана, ненормальных условий жизни, утверждение своей исключительности. [13]

В 1956 году было введено понятие преступления на почве личных отношений между преступником и жертвой. Между ними могут существовать различные связи по степени их близости и интенсивности. Преступник и его жертва могут быть знакомы лишь заочно, они могут знать друг друга в лицо. Знакомство может быть «шапочным», основанным на совместном проживании по соседству или взаимодействии по работе. Связь может возникнуть только непосредственно перед совершением преступления.

Заключение

Выявленные и обобщенные индивидуально-психологические личностные особенности наших исследуемых позволили вывести их на дифференциально-психологический уровень и предложить к рассмотрению обобщенный социально-психологический портрет личности мошенника: высокий интеллект; в сфере межличностных отношений характерны: зависимость, подчинение, доверчивость; вместе с тем, - низкая нормативность поведения, жесткость, даже агрессивность; наиболее выражены индивидуально-личностные особенности: низкий самоконтроль, эмоциональная нестабильность. В связи с тем, что развитие высоких технологий, компьютерной индустрии, а также средств связи, кроме удобств, так же открыло и

новые возможности для обмана, исследование может быть продолжено в отношении изучения специфических социально-психологических характеристик «компьютерных мошенников».

Список литературы:

1. Журавлев А.Л. Основные тенденции развития психологических исследований в Институте психологии РАН // Психол. журнал. 2017. № 6. С. 15.

2. Купрейченко А.Б., Журавлев А.Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности. М., 2012.

3. Электронный ресурс. МИА «Казинформ». URL: https://www.inform.kz/ru/aktivnee-i-opasnee-uscherb-ot-moshennikov-v-kazahstane-vyros-za-god-na-88_a4014826

4. Пономаренко В.А. Психология духовности профессионала. М., 1997.

5. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. М., 2010.

6. Антонян Ю.М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. М., 2016.

7. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. СПб., 2014.

8. Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества. М., 2012.

9. Базаров Р.А., Михайлов К.В. Криминологическая характеристика преступлений против собственности, совершаемых путем обмана или злоупотребления доверием. Челябинск, 2012.

10. Кузнецов А.П., Бокова И.Н. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика обмана потребителей // Российский следователь. 2011. № 1. С. 9-12.

11. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб., 2011.

12. Тарасов А.Н. Психология лжи в бизнесе: дурная бесконечность: мотивы, цели, способы и результаты бизнес-мошенничества: Российский и зарубежный опыт. М., 2017.

13. Чулахов В.Н. Криминалистическое исследование навыков и привычек человека / под ред. Е.Р. Россинской. М., 2013

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жұмабаева К.С.,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің
2 курс докторанты

Аннотация. Жоғары оқу орнының басты мақсаты - алдыңғы қатарлы жастар тәрбиелеу, адамзаттың мәдени және өнегелік деңгейі мен оның ой-өрісін арттыру, жоғары білімді маман иелерін қазіргі заман талабына сай дайындау.

Жоғары білім - маманға білім, іскерлік және дағды ғана беріп қоймайды, ол жеке тұлға қалыптастырады. Бүгінгі күнгі педагогика ғылымының көкейкесті мәселелері - әлемдік білім беру кеңістігіне сай бейімдеп білім алу, кәсіби қалыптастырудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың әдістері мен үйымдастыру түрлерін өзгерту, педагогикалық ғылымдарды үйымдастыруды қайта құру, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның ролін арттыру.

Түйін сөздер: Жоғарғы білім, инновация, жаңарту, оқыту әдістері, жаңашылдық, кәсіби білім.

Аннотация. Основная цель высшего учебного заведения – воспитание передовой молодежи, повышение культурно-нравственного уровня человечества и его мировоззрения, подготовка высокообразованных специалистов в соответствии с современными требованиями.

Высшее образование не только дает специалисту знания, деловые и навыки, но и формирует личность. Основными проблемами современной педагогической науки являются адаптация образования к мировому образовательному пространству, повышение качества профессионального формирования, коренное обновление научно-методической системы обеспечения образования, изменение методов и типов организации обучения, реконструкция организации педагогической науки, передовая образование в нем. устранение разрыва между опытом и запросами современного общества, дифференциация инноваций в образовании, повышение его роли в обеспечении преемственности в процессе совершенствования образования.

Ключевые слова: Высшее образование, инновации, обновление, методы обучения, инновации, профессиональное образование.

Abstract. The main goal of the higher educational institution is to educate advanced young people, to increase the cultural and moral level of humanity and its mindset, to prepare highly educated specialists in accordance with modern requirements.

Higher education not only gives a specialist knowledge, business and skills, but also creates a personality. The main problems of today's pedagogic science are adapting education to the global educational space, improving the quality of professional formation, fundamentally updating the scientific and methodological system of providing education, changing teaching methods and types of organization, reconstructing the organization of pedagogical sciences, advanced education in it. elimination of the gap between experiences and demands of modern society, differentiation of innovations in education, increasing its role in ensuring continuity in the process of improving education.

Key words: Higher education, innovation, renewal, teaching methods, innovation, professional education.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында үлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және оның шығармашылық, рухани және тәни күш қуатын жетілдіру, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау міндеті көзделгенін ескерсек, болашақ мамандарды жаңашылдыққа даярлауымыз керек [1].

Қазақстан Республикасының Президенті біз болашақта жоғары технологиялық және білікті өнеркәсіп мамандарының шоғырын қалыптастыруымыз қажет. Бұл орайда, Қазақстандағы жоғары оқу орындарының міндеті - әлемдік стандартқа сай білім беру, ал олардан алынған дипломдар дүние жүзі мойындайтындай болуы қажет деп атап өткен болатын.

Қазіргі білім берудің барлық деңгейлерінде зерттеулік, компьютерлік, жобалық және көптеген өзге де инновациялардың кең ауқымы байқалады. Алайда, бұл инновациялардың басым көпшілігі технологиялық жеткіліксіздігі мен теориялық негізінің әлсіздігі салдарынан жаппай білім беру жүйесіне айтарлықтай ықпалын тигізе алмай келеді. Десек те, жаңа аталмыш үлгілер ескі білім беру парадигмасы шектеулерінің жойылып, оның орнына жаңасының құрылып жатқандығын растай түседі.

Жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерістерін басқаруды кәсіби қалыптастырудың үйымдъщ-педагогикалъщ шарттар жүйесі:

-инновациялық білім беру үдерістері жұмыс істейтін оқу және білім беру ортасының ғылыми әрі оқу-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуін;

-жоғары оқу орындарының инновациялық құрылымын құру кезінде білім беру, ғылыми-зерттеу және коммерциялық (инновациялық білім беру үдерістеріне кететін шығынды өтеу және келешектегі инновациялық білім беру үдерістерін қаржыландыру әлеуетін қалыптастыру мақсатында) іс-әрекеттердің үйлесімділігінің орнатылуын;

-жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерістерін басқару құрылымының инновациялық білім беру үдерісінің кезеңдерін жүзеге асыратын функциялармен сәйкестігін;

оқу материалдарының көлемін және пәндік дайындықтың қысқартылған мерзімін ескере отырып, оқыту әдістері мен түрлерінің ең оңтайлы үйлесімділігін;

-оқу материалының кәсіптік бағдарлану, өзекті мәселеге бағытталу және мәселені ашып көрсету деңгейінің қамтамасыз етілуін еңбек нарығы мен білім беру қызметтері нарығының маркетингтік зерттелуін қамтиды [2].

Қазіргі кездегі жоғары білімнің мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары - өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, инновациялық ілімімен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа үрпағын қалыптастыру болып табылады.

Ал енді, жоғары кәсіби білім берудің алдында түрған неғұрлым маңызды, мәнді міндеттерге келсек, мыналарды бөле-жара атаған жөн: біріншіден, білім жүйесін жетілдіру; екіншіден, оны үздіксіз әрі көпсатылы құрылым ретінде енгізу; үшіншіден, халықаралық біліми кеңестікке кіру [3].

Бүгінгі таңда бүрынғы жоғары білім беру жүйелерін осы заманғы әлеуметтік, экономикалық даму тұрғысынан жетілдіру талап етіледі. Ең басты мәселе - білімді жетілдіру, жаңа жүйеге көшу болып табылады.

Еліміздегі жоғары оқу орындарында білім мен ғылымдағы ең алуан түрлі және болашағы зор қазіргі заманғы білім беру технологиялары ендірілуде. Оқытудың кредиттік жүйесін, қашықтан оқыту формасын енгізуді, маман даярлаудың көпсатылы құрылымына көшуді, оқу үдерісінде қазіргі заманғы білім беру технологиялары мен сабақ берудің озық әдістерін қолдануды атап айтуға болады.

Білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін оны халықаралық стандарттар деңгейіне шығару қажет, бұл бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Қазақстанның жогары кәсіби білім берудің көп деңгейлі құрылымы және жоғары мектептің халықаралық білім беру жүйесіне жоспарлы интеграциялануы, жоғары оқу орнын қазіргі заманның талаптарына сай басқару мәселелері жаңа тәсілдерді талап етеді. Болашақ мамандардың шығармашылық мүмкіндіктерінің дамуына, олардың білім беруде кредиттік жүйені енгізу жағдайларында кәсіби хабардарлығының бейімделуі жоғары оқу орындарында оқу дерістерін ұйымдастыруда сапалы өзгерістердің қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы тұжырымдамасында білім қызметкерлері мен білім беру мекемелерінің міндеттері анықталынған болатын [5].

Әлемдік білім кеңістігіне ену Қазақстаннын жоғары оқу орындары Халықаралық стандарттау ұйымы (ISO – Iinternational Standard Organisation) дайындаған 2000 жылғы нұсқаудағы ISO 9000 стандарттар сериясының талаптарынан кем түспейтін, ұлттық ерекшеліктеріміз ескерілген сапалы білім беру қызметін ұсынғанда ғана мүмкін болады. Себебі, біздің ғасыр-білім, ғылым жене сапа ғасыры. Осы өшеуі элитарлық білімнің негізі болып табылады. Біз жоғары оқу орындарын тек білім беруші мекеме деп қарайтын біржақты түсініктен арылып, оның ғылымның бастауы және орталығы екенін ұғынғанымыз абзал. Өйткені, элитарлық білімді ғылым жетістігінсіз беру мүмкін емес, ал онын> дешгейін анықтайтын өлшем - сапа. Ендеше, жалпыға бірдей жоғары білім беруден элитарлық жоғары білім беруге біртіндеп көшуіміз қажет.

Жогары білім беру жүйесін дәстүрлі принциптермен басқару, жоғары білім беру саласындағы елеулі өзгерістердің қажеттілігінің арасындағы қайшылықтарды шешу қажеттілігі жаңа әлеуметтік экономикалық және мәдени жағдайлармен байланыстырылады, жоғары білім берудің басты мақсаттары және құндылықтарының өзгертілуі барлық жоғары білім беру жүйесіндегі даму тенденциясын анықтайды. Жоғары білім беру қызметі саласында Сапа менеджмент жүйесін қалыптастырғанда ғана жоғары оқу орны қарқынды дамуы мүмкін.

Кәсіби қалыптастырудың немесе кесіби мамандарды қайта қалыптастырудың теориялық негізін жетілдіру, олардың саласын кеңейту және педагогикалық зерттеулердің фундаменталдық және қолданбалы ғылыми жаңа бағыттарын дамыту, университеттің жогары білім беру үдерісіне Сапа менеджменті жүйесін енгізу, оқытудың кредиттік технологиясын енгізу негізінде білім беру және білім алу қызметтерінін> саласын арттыру, ғылыми-педагогикалық кадрлардың, соның ішінде дарынды жастардың потенциалдарының өсуіне инновациялық демеу жасалынатындай университеттің материалдық-техникалық базасын дамыту болып табылады.

Жоғары оқу орындарындағы инновацияларды басқару мақсаттарына қол жеткізуге және міндеттерін шешуге арналған маңызды құралдарға басқару қызметтерінің жиынтығымен анықталатын басқарушылық іс-әрекеттің мазмұны, басқарушы жүйенің ұйымдық құрылымы, басқарушы субъектілер қолданатын басқару технологиялары және олардың қарамағындағы ресурстар кіреді.

Қазақстан Республикасында ғылыми - техникалық прогрестің негізгі белгісі - қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру - экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты рөл білім беру ордаларына жүктеледі.

Ақпараттық мәдениетті, сауатты адам - ақпараттың қажет кезін сезіну, оны тауып алуға, бағалауға және тиімді қолдануға қабілетті, ақпарат сақталатын дәстүрлі және автоматтандырылған құралдарын пайдалана білуі керек.

Әдебиеттер:

1.Білім туралы Қазақстан Республикасының Заңы // Қазақстан Республикасындағы Білім туралы заңнама. - Алматы: Юрист, 2004. -224 Б.

2. Непрерывное образование: состояние, проблемы и перспективы. -Алматы, РБК им. Алтынсарина, 2000.

3..Нағымжанова Қ.М. Бастауыш сынып мұғалімнің оқу процесіндегі инновациялық іс-әрекеті. - Өскемен: Медиа-Альянс, 2004.

4.Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті Білім беру стандарты.-Астана, 2006-72 Б.

5.Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988.

References:

1. Law of the Republic of Kazakhstan on Education // Legislation on Education in the Republic of Kazakhstan. - Almaty: Jurist, 2004. -224 p.

2. Continuous education: state, problems and perspectives. -Almaty, RBC im. Altynsarina, 2000.

3..Nagymzhanova K.M. Innovative activity of the elementary school teacher in the learning process. - Ust-Kamenogorsk: Media-Alliance, 2004.

4. State mandatory education standard of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2006-72 P.

5. On approval of the state program for the development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2020-2025 // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988.

ПРОБЛЕМА ПРИМЕНЕНИЯ ПРИТЧ В СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Ахметова Айгуль Игеновна,
PhD, ассоц. Профессор,
КазНПУ имени Абая
Аубакирова Анель Алтынбековна,
6B01801-Социальная педагогика и самопознание
бакалавр 4 курса, Кафедра дошкольного образования
и социальной педагогики, КазНПУ имени Абая

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы применения притч в коррекционной социально-педагогической работе со школьниками, аскрывается сущность и значимость притч в воспитании и коррекции поведения подростков. А также представлен анализ теоретических исследований ученых-педагогов и психологов по вопросам развития технологии сказко-теоапии как основы для коррекционной работы. Вместе с тем, описаются особенности применения притч в расширении сознании детей для глубого личностного роста и трансформации их ценностной сферы.
Ключевые слова: притча, сказкотерапия, коррекция, функция, ценности.

Аннотация. Мақалада мектеп оқушыларымен коррекциялық әлеуметтік-педагогикалық жұмыста өсиет әңгімелерді қолдану мәселелері қарастырылып, жасөспірімдердің мінез-құлқын тәрбиелеу мен түзетудегі өсиет әңгімелердің мәні мен маңызы ашылған. Түзету жұмысының негізі ретінде ертегі терапиясы технологиясын дамыту бойынша ғалымдардың, педагогтардың, психологтардың теориялық зерттеулеріне талдау жасалған. Сонымен бірге балалардың терең тұлғалық өсуі мен құндылық аясын түрлендіру үшін олардың сана-сезімін кеңейтуде өсиет әңгімелерді қолдану ерекшеліктері баяндалады.
Түйін сөздер: астарлы әңгіме, ертегі терапиясы, түзету, функция, құндылықтар.

Abstract. The article discusses the problems of using parables in correctional socio-pedagogical work with schoolchildren, conceals the essence and significance of parables in the education and correction of adolescent behavior. An analysis of theoretical research by scientists, teachers and psychologists on the development of the technology of fairytale theory as a basis for correctional work is also presented. At the same time, the features of the use of parables in expanding the consciousness of children for deep personal growth and transformation of their value sphere are described.
Key words: parable, fairy tale therapy, correction, function, values.

В эпоху глобальной цифровизации и постоянного развития человеческого досуга и мышления, перед людьми встала проблема острой нехватки нравственно-духовного качества. Многие из подрастающего поколения на данный момент чаще и чаще чувствуют безыс-ходность в формировании своей жизненнустановки и не способность самоопределиться в жизни. Чаще всего это приводит к потере культурного развития и последующего образования зрелости. Данное положение вещей явно указывает на уровень культурного образования в социальной жизни взрослого человека.

При чтении литературного произведения многие проблемы искореняются из жизни подростка. Воспитание начитанности, интеллигентности с малых лет, дает со временем нарастить и развить мудрость и сообразительность ребенка. Благодаря своей краткости и легкости в чтении, притчи, в данном случае, являются лучшим источником жизненного опыта и вариантом решения проблем во взрослой жизни. Это качество поможет подростку смело вступить в дальнейший этап жизни без страха неопределенности.

Творчество для человека означает свободу, которая дает ему возможность исследовать и понять свой удивительный внутренний мир, а также открыть для себя множество открытых возможностей, которые раньше не использовались. Притча может пробуждать самые светлые и благородные чувства в нашей душе, проникая в самые глубокие части нашей души. Изучение искусства помогает человеку расслабиться, раскрыться и достичь душевного равновесия.

Духовно-нравственное развитие имеет большое значение в воспитании ребенка в первые годы жизни. Воздействие педагога на духовно-нравственную сферу личности, которая является системообразующей частью ее внутреннего мира, называется духовно-нравственным воспитанием. Этот метод воздействия включает как внешнее, так и внутреннее воздействие. Это влияние является сложным и комплексным в отношении чувств, желаний, мнений и отношений личности. Он основан на определенной системе принципов, содержащихся в содержании образования и реализуемых учителями с помощью различных методов, в том числе устных [1].

«Воспитание словом – самое сложное и самое трудное в педагогике», – заявил известный педагог В.А. Сухомлинский [2]. Рассказывание историй – это один из таких методов. Рассказывание историй или притч является эффективным средством нравственно-духовного воспитания. Он помогает учителям в процессе обучения, а также служит примером и поддержкой в жизни каждого ребенка. Они помогают им развивать свои моральные качества, гражданское сознание, коммуникативные навыки, эмоционально-ценностные отношения к окружающему миру и свои моральные качества. Этим объясняется, почему рассказывание историй, или притч, является хорошим методом вовлечения в глубокую беседу о морали и духовности.

В справочной литературе притча – это короткий назидательный рассказ в иносказательной форме, содержащий моральное поучение. В этом конкретном случае опыт предшествующих поколений собирается на интеллектуальном, эмоциональном и ментальном уровнях. Этот опыт ненавязчиво меняет то, как человек видит мир, себя и свои действия, закрепляя в его сознании морально-нравственные ценности. Как отмечает Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева [3], притчи служат источником глубинной жизненной философии, поскольку они прямо формулируют жизненные уроки. Одна притча обычно посвящена одному уроку. А.Н. Иванов [4] сравнивает притчу с айсбергом, выделив в ней различные пласты: функциональный (знакомство с притчей); физиологический (передвижение в момент рассказа, поза, движения рук, ладоней и т.п. при рассказе); психологический (целевая диагностика, влияние на психику человека); личностный (отсроченный результат работы с притчей, личностное развитие клиента).

Интеллектуальный, эмоционально-оценочный и действенный составляют структуру ценностных ориентаций, которые являются сложными системными образованиями. Система ценностных ориентаций личности человека меняется с течением времени. Их рост сопровождается адаптацией, индивидуализацией (создание собственной системы ценностей) и социализацией.

В сознании ребенка закладываются определенные моральные принципы и примеры поведения. Дети начинают понимать, что они важны и нужны. В различных социальных науках ценности часто служат примером исследования, что предписывает их теоретический и практический вклад в интерпретацию и понимание явлений, а также прогностическую возможность. Они помогают объяснить и предсказать поведение людей, получить представление об их ценностных ориентациях и способствовать расширению реализации механизмов формирования ценностей и воздействия, которые они оказывают на социализацию.

Притчи – это уникальная и многогранная стратегия для работы с детьми и подростками в коррекционной работе, которая может эффективно поддерживать развитие многих аспектов их личности. Притчи, жанр, который существует с давних времен, передают мудрость, моральные уроки и культурные ценности от поколения к поколению. Но, учитывая специфику целевой аудитории и особенности коррекционного подхода, вопросы применения притч должны быть тщательно изучены в коррекционной работе [5].

Притчи могут быть эффективным средством для воспитания, обучения и изменения поведения у детей и подростков. Одним из больших преимуществ является то, что притчи обычно содержат глубокий моральный смысл, который дети могут интуитивно воспринять и осмыслить. Благодаря этим историям педагоги и социальные работники могут передавать ценности или информацию без прямых указаний, что особенно важно в коррекционной работе, где часто необходимо учитывать чувствительность и индивидуальность каждого ребенка.

Притчи также могут помочь детям развить воображение и креативность; это особенно важно для лечения адаптивного поведения. Показывая примеры адекватного поведения и помогая детям понять свои собственные эмоции и реакции, они создают возможность для обсуждения сложных эмоциональных и социальных вопросов.

Тем не менее, важные этические вопросы возникают при использовании притч в коррекционной работе. Прежде всего, притчи должны быть тщательно выбраны, чтобы учитывать их содержание и моральные уроки. Чтобы предотвратить конфликты и недопонимания, религиозные, этнические и культурные различия детей должны учитываться. Важно не навязывать универсальные ценности. Вместо этого необходимо создать место для обсуждения и осмысления различных подходов и мнений.

Кроме того, необходимо учитывать потенциальные психологические последствия для детей, особенно если притчи касаются травмы или сложных жизненных ситуаций. Педагоги и социальные работники должны быть готовы к тому, что рассказываемые истории могут вызвать различные эмоциональные реакции, и что после прослушивания историй они могут предложить поддержку и обсудить их [6].

Важным является то, чтобы подход был адаптирован к каждому ребенку или подростку. Коррекционная работа требует полного понимания потребностей и характеристик каждого ребенка. Притчи могут быть более актуальны в определенных ситуациях, поэтому учителя должны уметь адаптировать свой материал к конкретным обстоятельствам.

Существуют особые условия в коррекционной работе, которые также требуют особого внимания при использовании притч. Например, дети и подростки могут сталкиваться с определенными эмоциональными и поведенческими проблемами. Педагоги должны быть готовы к тому, что притчи, которые они рассказывают, могут вызвать противодействие или негативные реакции. Важно тщательно планировать сессии, оценивая потенциальные риски и адаптируясь к своим чувствам [7].

Внедрение притч в коррекционной работе является сложным и многогранным вопросом, который требует внимательного рассмотрения со стороны педагогов и социальных работников. Притчи имеют огромный потенциал для формирования характера, морали и культурной идентичности у детей и подростков, несмотря на возможные препятствия. Когда речь идет о работе с притчами в коррекционной среде, основной задачей является сохранение ценностей и традиций, уважение индивидуальности каждого ребенка и положительное влияние на его социальное и эмоциональное развитие.

Основная роль учителя заключается в воспитании и обучении учащихся, а также в подготовке их к жизни и общественному труду. Учитель всегда является для учащихся образцом морального поведения и отношения к труду. Важно отметить, что переход из начальной школы в основную школу является завершением процесса социальной адаптации учащихся к новым условиям. Любой человек в определенной степени беспокоится о такой новой ситуации.

Когда речь идет об использовании притч в работе социального педагога, они могут выполнять различные функции, такие как отражение (когда человек сравнивает свои мысли и чувства с ситуацией в притче, что позволяет по другому оценить то, что происходит в его реальной жизни); моделирование ситуаций (когда человек анализирует различные варианты разрешения проблемных ситуаций и их последствия, чтобы выбрать оптимальный); хранение опыта; трансляция традиций (социальных, культурных, семей). Таким образом, Н. Пезешкиан [8] считал, что изменение позиции является наиболее важным элементом притчи. Они не только удивительно занимательны, поэтичны и ярки, но и содержат нечто неожиданное.

Привычный путь мыслей и желаний внезапно становится совершенно другим. Иной тип мыслей становится знакомым и понятным. Человек понимает каждую историю по-разному, в зависимости от своего мышления. «Смена позиции» происходит не за счет утраты ценностей, а за счет осознания более предпочтительных ценностей. Другие мнения ставятся под сомнение или отвергаются, когда делается упор на существующие общепринятые нормы.

По словам В.Н. Белоноговой [9], цель притчи заключается в том, чтобы сравнить себя с аналогичным положением и предложить возможное решение проблемы. Клиент должен извлечь из нее уроки и применить их к своему собственному опыту. Притчи развивают гибкость мышления и расширяют репертуар идей клиента.

Наша точка зрения состоит в том, что притчи являются одним из наиболее эффективных средств самопознания и саморазвития. В связи с этим мы считаем, что они должны использоваться при обучении и переобучении школьников. Влияние притчи на человека происходит косвенно, заставляя его задуматься и предлагая новые пути решения проблем, открывая его потенциал и развивая воображение, мышление и творческие способности.

Рассказывание историй (притч) – это способ пробуждения, обучения и мудрости. Они служат философскими наставниками, помогая детям понять и переосмыслить многочисленные жизненные ситуации. Это уникальный учебный материал, который гарантированно поможет внимательным и вдумчивым ученикам путешествовать по миру с удовольствием и осознанием. Идеи историй (притч) проникают в самые глубины души людей и заставляют их задуматься о том, что они хотят от своей жизни, целей и желаний. Истории или притчи обсуждают возможные результаты поведения. Они также дают возможность взглянуть на себя со стороны, подсказать и научить.

Таким образом, творчество способствует исцелению психики и наполнению организма энергией и духом. Кроме того, этот подход известен как сказкотерапия, и сегодня его используют педагоги, социальные педагоги, психологи и психотерапевты. Существует множество определений слова «притча», которые можно найти в словаре, но именно это определение наиболее полно раскрывает его значение как инструмента для работы психолога.

Притча – это рассказ, взятый из истории или реальной жизни, с целью передать духовные или моральные истины. Притчи показывают связь между чувственным и духовным миром и проводят сравнение между естественными и духовными вещами, поэтому греческое слово «параболэ» означает «сравнение». Притча может служить хорошим примером какого-либо нравственного элемента в жизни, который может помочь человеку найти ответы на свои жизненные вопросы. Именно притчи помогают людям найти ответы, когда они находятся в тупике или на распутье.

Притчи в социально-педагогической работе выполняют следующие функции:

1. Функция зеркала. Человек может сравнить свои мысли и чувства с повествованием и воспринять то, что в настоящее время соответствует его психическому состоянию.

2. Функция модели. Показ конфликтных ситуаций, предлагая различные варианты решения конфликтов и объясняя их последствия.

3. Функция посредничества. История выступает посредником между двумя людьми, когда существует внутренний конфликт между ними, например, между взрослым и молодым. Ситуативная модель позволяет мягко сказать другому человеку то, что может быть агрессивно воспринято при прямом указании.

Принимая во внимание эти функции, социальный педагог может эффективно использовать притчи в коррекционной работе со школьниками. Это позволит им создать благоприятную образовательную среду, которая помогает им полностью развиваться.

Список литературы:

1. Зиновьева, М. В. Роль сказок-притч в воспитании духовных и нравственных качеств младшего школьника / М. В. Зиновьева // Теология: история, проблемы, перспективы : Материалы VI Всероссийской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием / Под редакцией Н.Я. Безбородовой, Н.В. Стюфляевой : Липецкий государственный педагогический университет имени П.П. Семенова-Тян-Шанского, 2018. – С. 238-241.

2. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека: (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / Сост. О.В. Сухомлинская. М.: Педагогика 1990. – 288 с.

3. Зинкевич-Евстигнеева, Т.Д. Формы и методы работы со сказками / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: Речь, 2008. – 240 с.

4. Иванов, А.Н. Притчи и истории для тренера и консультанта. Психологический тренинг / А.Н. Иванов. – СПб.: Речь, 2007. – 192 с.

5. Использование притч, метафор и анекдотов в практике психологического консультирования / сост. В.Н. Белоногова. – Магн.: Изд-во Магнитог. гос. пед. ин-та, 1998. – 64 с.

6. Бородина А. В. Основы религиозных культур и светской этики. Основы православной культуры 4 класс. – М., 2013.

7. Запесоцкий, А. С. Гуманитарное образование и проблемы духовной безопасности // Педагогика. – 2002. – № 2. – С. 3–8.

8. Пезешкиан, Н. Торговец и попугай. Восточные истории психотерапии / Н. Пезешкиан. – М.: Академический проект, 2011. – 124 с.

9. Использование притч, метафор и анекдотов в практике психологического консультирования / сост. В.Н. Белоногова. – Магн.: Изд-во Магнитог. гос. пед. ин-та, 1998. – 64 с.

МЕТОДИКА СОЗДАНИЯ ВИДЕОМАТЕРИАЛОВ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКАМ

Кожагулова Газиза Каиржановна,
кандидат филологических наук, профессор
Международный университет Астана

Аннотация. Мақалада жоғары оқу орнындағы оқу процесін ұйымдастыру процесінде тілді оқытуда бейнематериалдар жасау әдістемесі сипатталған. Білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру аясында коммуникативті әрекетті жүзеге асыруға қабілетті оқушының тілдік тұлғасын дамытуға арналған YouTube арнасын құру туралы хабарланады.
Түйін сөздер: білім беру видеоконтенті, білім беру технологиялары саласындағы инновациялар, цифрлық дәуір.

Аннотация. В статье описывается методика создания видеоматериалов в обучении языкам в процессе организации образовательного процесса в высшем учебном заведении. Сообщается о создании YouTube канала, предназначенного для развития языковой личности студента, способного осуществлять коммуникативную деятельность в контексте реализации образовательных программ.
Ключевые слова: образовательный видео контент, инновации в области образовательных технологий, цифровая эпоха.

Abstract. The article describes the methodology for creating video materials in language teaching in the process of organizing the educational process in a higher educational institution. It is reported about the creation of a YouTube channel designed to develop the linguistic personality of a student capable of carrying out communicative activities in the context of the implementation of educational programs.
Key words: obrazovatel'nyy video kontent, innovatsii v oblasti obrazovatel'nykh tekhnologiy, tsifrovaya epokha.

Достижения и инновации в области образовательных технологий, такие как доступ к Интернету, мультимедийным технологиям и портативным устройствам, привели к значительным изменениям в способах взаимодействия и обучения людей. Одной из новых стратегий в обучении языкам является использование видео для поддержки и вовлечения обучающихся в процесс обучения, а также для активизации их участия в занятиях.

В нашу цифровую эпоху использование видеоматериалов в обучении языкам привлекает все больше внимания со стороны преподавателей во всем мире. И преподаватели, и обучающиеся теперь могут иметь широкий доступ к технологическим инструментам для использования в учебном процессе, таким как смартфоны, планшеты, ноутбуки и цифровые камеры. Во-первых, это просмотр видео, когда обучающиеся просматривают видео и выполняют последующие действия на основе просмотренного видео. Во-вторых, это производство видео, когда обучающиеся создают собственные видеоролики в рамках изучения определенной темы. Из этих двух категорий первая хорошо изучена и находится в центре внимания исследования влияния видео на изучение любого языка. Просмотр видео считается чем-то большим, чем просто новым подходом к повседневному обучению. Он облегчает изучение языка, повышает мотивацию, формирует умение слушать, способствует положительному отношению к изучению данного языка, создает интересную и живую атмосферу.

Что касается создания видео в процессе изучения языка, то предыдущие исследования показали, что производство видео столь же полезно, как и просмотр видео, помогая изучать язык. Помимо улучшения разговорных навыков, мы заметили, что создание видео помогает заметно обогатить словарный запас обучающихся.

С ростом влияния системы образования на все области человеческой деятельности в последнее время много исследований посвящается отражению этой сферы средствами массовой информации. Так, в текущем учебном году для студентов педагогического института Astana International University был создан YouTube канал «Языки и образование». Сегодня на канале более 4000 студентов, желающих научиться основам создания образовательного видео контента. Созданный нами канал предназначен для развития языковой личности студента, способного осуществлять коммуникативную деятельность в контексте реализации образовательных программ, для повышения качества подготовки педагогических кадров, их профессиональной компетенции. В своих видео студенты демонстрируют этапы практических занятий, направленных на развитие коммуникативной компетенции студентов в казахском, русском языках, на развитие четырех видов речевой деятельности: чтение, письмо, аудирование, говорение. Студенты показывают знания, умения, полученные при изучении родного казахского, официального русского и иностранных языков, что позволяет получать обратную связь и повышать качество учебного процесса. Студенты с родным казахским языком в своих видео разъясняют правила правописания, нормы произношения в изучаемых ими языках, демонстрируют познавательную информацию, рассказывают о выполнении ими индивидуальных работ в сфере изучаемых языков. Предлагают информацю о качествах, необходимых учителю в профессиональной деятельности и делятся информацией, отражающей социальные проблемы современного общества, предлагают свои способы решения проблем.

В результате наблюдения мы отмечаем, что созданное студентами видео может способствовать активному обучению и вовлечению их в учебный процесс, а также наглядно продемонстрировать способность обучающихся к межличностному взаимодействию на изучаемом. Мало внимания уделялось изучению того, как студенты работали над процессом создания видео. В нашем исследовании процесс создания видео включал несколько ступеней, начиная с подготовки материалов, написания сценария, выбора содержания для видеозаписи и монтирования видео перед итоговым просмотром и обсуждением. Наши наблюдения указывают на эффективность использования видео в качестве новой технологии для изучения языка. Между тем важно исследовать процесс создания видео обучающимися, где они выражают свои личные чувства, эмоции, идеи и делятся жизненным опытом.

Считаем, что видео, созданное студентами, является новой практикой в преподавании и изучении языка. Созданное видео может мотивировать к приобретению новых знаний по мере того, как студенты знакомятся с деятельностью по созданию видео, в то же время этот процесс может также увеличить их активное участие в обучении. Изучая проблему разработки видеороликов, отмечаем, что создание видео имеет огромный потенциал для изучения языка и предлагаем коллегам, специалистам по преподаванию языков включить подобные проекты в свои курсы.

Производство видео – это мощный метод обучения, который при правильном использовании поможет студентам изучить предмет и удовлетворить разнообразные образовательные, социальные и технологические потребности. Мы изучили группы студентов, которым было поручено создавать видеомонологи, используя свои мобильные телефоны. Мы отмечаем, что участникам удалось добиться увеличения объема монологов на 40% и увеличения количества слов, произносимых в секунду, на 35% [1, с. 15].

В итоге пришли к выводу, что регулярное производство видео мотивирует студентов прикладывать все усилия и увеличивать количество используемых слов. Аналогичные результаты были получены и другими, которые в течение семестра проводили эксперимент по созданию видео в форме видеоблогов, изучающими английский язык. В процессе наблюдения нельзя было не заметить о значительном улучшении речи, а именно о приобретенных навыках правильно составлять введение и заключение к устному сообщению и более эффективно достигать цели сообщения.

Помимо улучшения речи студентов, видеопроект также оказывает положительное влияние на их компьютерную грамотность. Ученый Хафнер С.А. провел исследование со студентами

бакалавриата в Гонконге, в рамках которого участникам было поручено снять научное видео на английском языке. Результаты показали, что участникам удалось создать широкий спектр видеороликов с разной степенью подхода к аудитории и что участники обладают достаточным уровнем компьютерной грамотности. Исследователь подчеркивает потенциальное использование видеопроекта для отработки способности студентов передавать информацию, создавая собственные видеоролики, что считается важным навыком в XXI веке [2, с. 19].

Основываясь на вышеописанные достоинства создания видеороликов, мы создаем и видеолекции в процессе изучения дисциплин «Фонетика современного русского языка» и «Лексико-фразеологическая система русского текста». Так, процесс создания видеолекций проводился в три этапа: вводный этап, этап подготовки и этап монтажа и показа.

В начале дается разъяснение, что видеолекция - это систематическое, последовательное изложение учебного материала преподавателем, не требующее его личного присутствия перед аудиторией посредством использования широких возможностей обработки, хранения и передачи видео и аудио информации. Одна видеолекция длится не более 10 минут.

Цель: формирование ориентировочной основы для последующего усвоения студентами учебного материала. План лекции содержит три основных этапа.

Первый этап: вводная часть, формирование цели и задач лекции, характеристика проблемы.

Второй этап: изложение, раскрытие сущности основных понятий.

Третий этап: заключение, формулирование вывода, установка для СРС, методические советы, ответы на вопросы.

Видеолекции могут создаваться с использованием ряда компьютерных приемов. Полиэкранное представление учебной информации, например, в виде двух окон, в одном из которых показывается учебный материал, а в другом остается лектор, объясняющий происходящее. Этот прием часто используется в телевизионных передачах новостей.

Будущим педагогам разъясняется, что видеолекция должна содержать:

- основные цели изучения дисциплины и темы;
- содержание учебного материала;
- выводы по изложенному материалу;
- рекомендуемая литература.

Студентам рекомендуется записать на диктофон свою речь, посвящённую какому-либо вопросу, не требующему предварительной подготовки, анализировать каждое выступление и стараться улучшить последующие свои выступления и доклады [3, с. 21].

Вводный этап – это этап, на котором преподаватель знакомит студентов с основами создания собственного видео на изучаемом ими языке. Преподаватель и студенты обсуждают процесс создания видео, материалы, навыки и ожидаемый результат от студентов. Студентам предлагается сформировать группу и приступить к выбору тем.

Организационные формы проверки знаний учащихся.

Методы и приемы обучения литературе в условиях обновленной программы.

Инновационные типы уроков литературы в современной школе.

Типы нетрадиционных уроков.

Алгоритм проведения инновационных уроков.

Принципы обучения устной речи.

Внеклассная работа по литературе.

Методы изучения и описания языка, основные принципы классификации языков.

Система функциональных стилей современного русского литературного языка. Понятия «государственный язык», «язык межнационального общения», «международные языки» и многие другие [3, с. 102].

Конкретные задачи были возложены на разных студентов, что позволило проводить нам постоянный контроль качества участниками творческой группы и делать видео быстрее ввиду того, что одновременно может происходить выполнение нескольких задач. Студенты определились с выбором своих тем для видеороликов, была выбрана программа для создания

видео. На этапе подготовки важно учитывать множество особенностей, обращать внимание на все мелкие детали. Именно поэтому создаваемый видеоролик можно разделить на несколько составных частей: изображения, видеоматериал, текст, субтитры, музыка. Студенты совместно с преподавателем разрабатывают рекомендации по монтажу составных частей видеоролика, которые будут далее рассмотрены.

Изображения. При монтаже стоит учитывать, что каждое используемое изображение в среднем занимает от 3 до 8 секунд времени на экране. Это оптимальное время, чтобы изображение не наскучило зрителю, и достаточное, чтобы его рассмотреть, подметить все особенности и детали. Изображения подразделяются на кадры общего, среднего и крупного плана.

Видеоматериал. В процессе монтажа видеофрагменты позволяют сэкономить время и одновременно наполнить создаваемый видеоролик интересными кадрами. Здесь важна законченность действия, чтобы в видеоролике не было ощущения недосказанности и неполноты. Видеофрагментами могут стать интервью с экспертами в разных областях, фрагменты исторических и документальных фильмов, анимации. Преимущество видеофрагментов – динамичность. Также возможно сделать видеофрагмент из статичного изображения – из меньшего изображения сделать большее путем увеличения его масштаба, сделать перемещение по картинке сверху-вниз или из стороны в сторону. Появление автора видео в кадре – стендап – один из самых интересных моментов видеоролика. Он оживляет и освежает картинку, показывает авторство конкретных людей и позволяет зрителю понять, что видео подготовлено именно для него, и иногда при нехватке визуального материала позволяет заменить его. Стендап может открывать видео, тем самым знакомить с авторами, акцентировать внимание на какой-либо важной детали, предмете, дате, месте или завершать видеоролик, подводить итоги. Однако стендап не может занимать все время видеоролика, иначе он потеряет свою основную функцию актуализации информации. Идеальная длительность – 20-30 секунд в зависимости от важности информации, количества авторов видео, значимости детали, о которой говорят в кадре. Текст определяет длительность видеоролика. Классический темп речи обычного человека – 1–3 слова в секунду. Медленная речь теряет главное преимущество видеоролика – его динамичность и яркость. Более быстрая речь затрудняет понимание материала зрителем, соответственно, становится неэффективным средством учебного процесса. Оптимальная длительность видео на занятии - от 2 до 5 минут. Этого времени достаточно, чтобы охватить необходимое количество информации и не перегрузить фактическим материалом. Таким образом, при подготовке текста можно ориентироваться на объем 1-2 страницы документа в формате А4. Язык текста должен быть понятен, все слова четко и внятно выговорены, все сложные термины - объяснены в тексте. У зрителя нет возможности остановиться и перечитать информацию, чтобы ее понять, так что важно донести ее с первого раза. Кратко рассмотрим типы текстов.

Информационный текст создан для передачи фактов, данных и информации. Примерами являются новостные статьи, учебники, научные отчеты и энциклопедии.

Литературный текст - это художественные произведения, созданные с целью эстетического восприятия и развлечения. Литературные тексты включают романы, стихи, рассказы и пьесы. Деловой текст используется в деловой сфере для обмена информацией и документооборота. Примерами являются письма, договоры, отчеты, коммерческие предложения и бизнес-планы. Рекламные тексты разработаны для продвижения продуктов, услуг или идей. Рекламные тексты включают рекламные брошюры, рекламные ролики, рекламные слоганы и рекламные кампании. Научный текст используется в научных и академических работах. Он характеризуется строгостью, использованием специализированной терминологии и ссылками на исследования. Примерами являются статьи в научных журналах и диссертации. Инструктивные тексты предназначены для предоставления указаний, инструкций или руководств. Примерами являются инструкции по сборке мебели, рецепты блюд и инструкции по использованию техники.

Субтитры. Помощником в понимании видеороликов становятся субтитры, которые можно подготовить в программе Adobe Photoshop. Формат каждого титра подобран под технические

особенности видеороликов (формат видео HD). Текст субтитров идет параллельно с голосом за кадром или с автором видео в стендапе. При помощи субтитров можно выделить важную информацию, подписать авторов видео, тему урока и год создания – всю ту информацию, которая не озвучивается голосами за кадром [3, с. 115].

Музыка в видеоролике создает легкую атмосферу, благодатную для поддержания процесса обучения и концентрирует внимание зрителей на видео. Отсутствие музыки дает напряженную отягчающую атмосферу. Как бы ни была интересна картинка, легче ее воспринимать с легкой фоновой музыкой, не отвлекающей внимания. При использовании музыки за кадром должен быть хорошо и разборчиво слышен голос, а музыка не должна мешать восприятию. Также стоит учесть, что для дальнейшего распространения видео в соцсетях важно подбирать фоновую музыку, не нарушающую авторских прав. Самый удобный процесс создания видеоролика происходит при использовании проработанного монтажного листа. Организация монтажного листа происходит путем создания таблицы из двух колонок: обозначенные номерами предложения или их части, соответствующие тексту субтитров и названиям картинок и видеофрагментов. После того как видеоролики были смонтированы, состоялся их совместный просмотр. Студенты гордились своими видео, что было видно по тому, как они отвечали на вопросы, заданные по поводу их видео во время и после просмотра: «Мы усердно работали над видеороликом. Самым сложным было написать сценарий. Но я думаю, что мы справились хорошо, и все получилось. Наше видео было не таким длинным, в основном от 2 минут до 10 минут по времени, но процесс съемки был долгим. В конце концов, нам очень нравится наше видео, и мы никогда не забудем впечатления от проделанной работы».

В своих отзывах большинство студентов подчеркнули, что ключевым навыком при создании видеороликов выступил навык говорения. Также студенты отметили, что моделировали и улучшали свое произношение по исходным видео, многократно произнося предложения: «Красиво говорить на камеру – нелегкая задача. Я пробовала снова и снова. Я смотрела другие ролики, чтобы узнать, как себя вести в кадре и лучше сказать определенную фразу».

Все участники создания видео считают, что их навыки письма и аудирования улучшились благодаря созданию видео. Чтобы попытаться понять слова, им приходилось «просматривать еще раз, но, все еще не полностью понимая, включать видео в третий раз или воспользоваться субтитрами». Повторяющийся цикл написания и пересмотра сценария побудил студентов научиться использовать правильные слова для эффективного выражения своих идей.

Заключение. Результаты проведенного нами исследования показывают, что студенты позитивно воспринимают влияние создания видеороликов на процесс обучения языку. Они считают, что создание видео улучшает их произносительные навыки и навыки разговорной речи, письма, аудирования. Результаты также свидетельствуют о том, что создание видео повышает мотивацию студентов к изучению любого языка в будущем, обеспечивая увлекательный и полезный процесс обучения. В процессе видеосъемки обучающиеся работают совместно со своими товарищами по группе и конкурируют с другими группами. Эта установка мотивирует усердно работать над созданием чего-то лучшего и отличного от других студентов в группе. Созданные более 450 видеороликов на русском, казахском, английском языках показали студентам, что обучение любому языку с помощью современных технологий может быть одновременно эффективным и увлекательным.

Список литературы

1. Аитова, Л. В. 100% самоучитель. Pinnacle Studio. - М.: Технолоджи-3000, Триумф, 2021. - 288 с.

2. Глушаков, С. В. Цифровое видео и аудио. Секреты обработки на ПК - М.: АСТ, АСТ Москва, ВКТ, 2019. - 320 с.

3. Лебедев, А. Н. Как создать полноценный видеофильм в Ulead VideoStudio 11 Plus. М.: НТ Пресс, 2022. - 256 с.

4. https://www.youtube.com/@kazizakozhagulova

«ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ» ҰҒЫМЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ

Акрамова Алия,
п.ғ.к., доцент
Хасенқызы Толғанай,
«8D01101 - Педагогика және психология» мамандығының
2 курс докторанты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Мақалада «цифрлық білім беру» ұғымының мәні талданып, отандық және шетелдік ғалымдарың тұрғысынан ұғымға берілген анықтамаларға талдау жүргізіледі. «Цифрлық білім беру» және «ақпараттандыру» ұғымдарының айырмашылықтары анықталып, білім берудегі цифрландыруға сипаттама жасалады.
Түйін сөздер: цифрлық білім беру, білім берудегі цифрлық трансформация, білім беруді ақпараттандыру.

Аннотация. В статье анализируется сущность понятия «цифровое образование» и проводится анализ определений, приведенных к понятию с точки зрения отечественных и зарубежных ученых. Выявляются различия понятий «цифровое образование» и «информатизация», составляется характеристика цифровизации в образовании.
Ключевые слова: цифровое образование, цифровая трансформация в образовании, информатизация образования.

Abstract. The article analyzes the essence of the concept of "digital education" and analyzes the definitions given to the concept from the point of view of domestic and foreign scientists. The differences between the concepts of "digital education" and "informatization" are revealed, and the characteristics of digitalization in education are compiled.
Key words: digital education, digital transformation in education, informatization of education.

Цифрлық технологиялар негізіндегі экономиканың трансформациясы қоғамның барлық салаларына, соның ішінде білім беру жүйесіне де үлкен өзгерістер әкелді. Цифрландырудың дамуы өндірістік іс-әрекеттерді жеңіл жүргізуге және деректерді өңдеу жылдамдығын арттыруға, сондай-ақ білім беру үдерістерінің дәлдігі мен зияткерлік маңыздылығының артуына септігін тигізеді. Соңғы жылдары білім берудегі цифрлық трансформацияның қарқынды жүргізілуі, пандемия мен қашықтықтан білім алудың сұранысқа ие болуымен тікелей байланысты. 2017 жылдың 12 желтоқсанында Қазақстан Республикасы Үкіметінің №827 Қаулысымен қабылданған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы еліміздегі экономиканың барлық салаларын жаппай цифрландыруды міндеттеді. Бағдарламаға сәйкес, еліміздегі цифрландыру тек базалық салаларда ғана емес, қоғамның барлық өміріне қатысты жүргізілуі керектігі айқындалған [1].

Ел Президенті Қ.К. Тоқаев 2023 жылдың 1-қыркүйегіндегі Жолдауында цифрландыру ісі мен инновацияны енгізуге аса мән беретінін айтып, «біздің маңызды стратегиялық міндетіміз – Қазақстанды IT мемлекетке айналдыру» екенін атап өтті. Сонымен қатар, Үкіметке жасанды интеллектіні дамыту ісіне баса назар аударуды тапсырып, жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін толық пайдаланатын болсақ, білім экономикасына тың серпін беретінімізді де айтқан болатын [2].

Цифрлы білім беру – бұл негізгі факторлары цифрлық форматтағы деректер болып табылатын білім беру қызметі, оларды өңдеу, бөлісу және талдау нәтижелері белгілі бір әлеуметтік-мәдени жағдайда білім берудің сапалы жаңа нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар білім беру қызметін саралаудың және дербестендірудің тиімді құралы болып табылады, қазіргі білім берудің сипатын өзгертіп, оны цифрлық экономика жағдайында адами капиталды қалыптастырудың жетекші саласына айналдыруда.

Цифрлық білім беру тек цифрлық білім беру технологияларына көшуді ғана қамтымайды, оның негізінде білім беру мазмұны, білім беру қызметінің нысандары мен түрлері де толықтай өзгереді. Цифрлық білім беру технологиялары білім алушылардың дербестендірілген білім беру сұраныстарын іске асыруды қамтамасыз ететін үлкен деректерді талдау негізінде білім беру мақсаттары мен оларға қол жеткізу, бағалау тәсілдерін жобалау және іске асыру бойынша білім беру қатынастарына қатысушылардың бірлескен қызметінің үлгілері болып табылады.

Цифрлық білім берудің мазмұны құндылықтардың, құзыреттіліктердің, білім, білік, дағды, қызмет нысандары мен түрлерінің, әлеуметтік тәжірибенің үздіксіз өзектендірілетін жүйесін білдіреді, оларды білім беру қызметінің әртүрлі нысандары мен түрлерінде игеру жеке тұлғаның қабілеттеріне, мүдделері мен сұраныстарына, жеке тұлғаның әлеуметтік тапсырысына сәйкес нақты әлеуметтік-мәдени жағдайда (контексте) тұлғаның үйлесімді дербестендірілген дамуын қамтамасыз етеді.

Білім беру үдерісіндегі цифрлық технологиялар тек ақпараттық коммуникациялық технологиялар мен гаджеттерді қолдану, қашықтықтан оқытумен ғана ұсынылмайды, сондай-ақ, цифрландырудың негізінде ақпараттың үлкен көлемін өңдеу, оқытудың әртүрлі форматтарын ұсыну, 3D модельдерін қолдана отырып білім беру материалдарын ұсыну, процестерді роботтандыру сынды әрекеттерге ықпал ететін интеллектуалды мәліметтер базасы да қамтылады. Осыған орай, «цифрландыру», «цифрлық білім беру» ұғымдарының мәнін зерттеу, генезисін талдауды маңызды деп санаймыз.

Швейцариядағы Бүкіләлемдік экономикалық форумның негізін салушы, Президенті Клаус Швабтың 2016 жылы жарық көрген «Төртінші өндірістік революция» еңбегі «цифрландыру» ұғымының қоғам өміріне енуіне алғышарт болды [3]. Сондай-ақ автор өз еңбегінде төртінші өнеркәсіптік революцияның мобильді ғаламтор желісі мен жасанды интеллекттің дамуына байланысты болатын цифрлық технологияларға негізделетінін атап өткен.

Сәйкесінше, 2017 жылдан бастап барлық саланы цифрландыру мәселесі көтеріліп, «білім беруді трансформациялау» ұғымы зерттеулерде белсенді қолданыла бастады. Ғылыми мақалаларда ақпараттандыру, цифрландыру ұғымдары жиі ауыстырылып, синоним ретінде де қолданылып жүр. Ғылыми зерттеулерде «білім беруді цифрландыру», «цифрлық трансформация» терминдерін қолдану «білім беруді ақпараттандыру» ұғымын ысыра бастады. А.Х. Шелепаева өз зерттеулерінде, 2012 жылдары жарық көрген ғылыми еңбектерде «ақпараттандыру» ұғымы кең таралғанын айтып, сондай-ақ мұны сол уақыттағы ақпараттық коммуникативті технологиялардың білім беру үдерісіне жаппай енгізілуімен байланыстырады [4, 4 б.]. Ол 2017-2020 жылдар аралығындағы «білім беруді цифрландыру», «білім беруді ақпараттандыру» ұғымдары пайдаланылған зерттеулерге талдау жасап, оларды пайдалану динамикасын анықтаған (1-сурет).

1-сурет. А.Х. Шелепаеваның зерттеуне сәйкес, кілттік сөздер бойынша жарияланымдар саны

Білім берудегі цифрлық трансформация сипаттамалар немесе шешілген міндеттер негізіндегі тенденция ретінде қарастырылады. Оған қатысты ортақ анықтама болмағанның өзінде, ұғым сипаттамасының негізінде білім беру үдерісіне АКТ енгізу мен технологиялық аспектілердің дамуы басымдық беріп тұрады. Білім берудегі цифрлық трансформация ұғымын сипаттаушы авторлар «цифрлы білім беру» (М.Е. Вайндорф-Сысоева, А.М. Кондаков, В.Н. Платонов және т.б.) және «цифрлық оқыту» (Дж. Берсин, Д. Роджерс және т.б.) терминдерін жиі қолданады. Мұнда негізгі бағыт ретінде білім беру кеңістігін кеңейту мақсатында интеллектуалды жүйелерді тартып, бірлескен оқыту технологиялары қолданылатын «платформалық тәсілді» бөліп көрсетуге болады.

Білім берудегі цифрландырудың мүмкіндіктерін қолжетімділік, визуалды қатардың кеңеюі, кеңістік-уақыттық континиумның кеңеюі, т.б. принциптер негізінен қарастыруға болады. Онда цифрландырудың «АТ енгізу, оңтайландыру, реинжиниринг және шешім қабылдау үшін деректерді талдау арқылы қолданыстағы процестерді жақсарту» деген ұғымның дұрыстығы күмән тудырмайды. Дегенмен, терминді талдау барысында кей тәуекелдерге де мән беру керек. Мысалы, «Білім беруді цифрландыру білім беру үдерісін «цифрға» аудару, яғни білім беруді жаһандық (барлық қатысушыларға әсер ететін) цифрлық оқыту ортасына айналдыру процесі» дейтін болсақ, онда термин мәні қауіп ретінде қабылдануы мүмкін. Себебі, білім беруді цифрлық трансформациялау барлық білім беру үдерісін толықтай тек цифрландыруға ауыстыру емес, білім беру үдерісі ішінара дәстүрлі форматта да жүргізілуі мүмкін. Сондықтан білім беру тәжірибесіне гаджеттердің енуінің артықшылықтарын қазір кездесіп жатқан тәуекелдер жоққа шығармауына мән беру керек.

В.В. Гришкун ақпараттандыру мен цифрландырудың аражігін ашуды ұсына отырып, көптеген тұғырлардан тыс, нақты анықтама береді: «білім беруді ақпараттандыру деп оқыту, тәрбиелеу және дамыту процестерін қажетті ақпаратпен және онымен жұмыс істеу үшін қажетті тиімді құралдармен қамтамасыз етуді түсінген жөн» [5, 143 б.].

Ақпараттандыру білім беру үдерісінің мазмұндық және іс-әрекеттік аспектін өзгертеді. Ақпараттық қоғамда бейімделу үшін келесідей әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін тұлғаның сапаларын қалыптастыру қажет:

- келіп түскен ақпараттарға сыни көзқарас таныту;
- ақпаратты құрылымдау және жүйелеу;
- компьютерлік және желілік технологияларды тарта отырып, қажетті ақпаратты іздеу уақытын қысқарту және т.б.

А.А. Вербицкий «цифрлық білім беру» мен «цифрлық оқыту» ұғымдарын синоним ретінде қарастыруды дұрыс емес деп санайды [6]. «Цифрлық оқыту» терминін қолдану, сондай-ақ онымен байланысты «Цифрлық дидактика» ұғымы, цифрлық оқыту теориясы негізінде болғандықтан ешқандай күмән тудырмайды. Олар студенттердің пәндік білімді, дағдыларды, құзыреттерді, компьютерді қолдана отырып игеру заңдылықтары, принциптері мен механизмдері ретінде сипатталады.

А.А. Вербицкий педагогикалық әдебиеттерде, нормативтік-құқықтық құжаттарда және педагогикалық қолданыста жиі кездесетін «цифрлық білім» терминін қолдануды дұрыс емес деп санайды. Ғалымның айтуынша, «білім» сөзі сөйлеуде оны қолдану контекстіне байланысты үш түрлі мағынаны білдіреді. Бірінші мағына – белгілі бір адамның білім беру цензурасы, ол қандай білімі бар деген сұраққа жауап береді: жалпы орта, кәсіптік немесе жоғары. Екінші мағынасы білім беру жүйесі білім беру бағдарламаларының жиынтығы, оларды жүзеге асыратын білім беру ұйымдары және оларды басқару жүйесі. Үшінші мағынасы – оқыту мен тәрбиелеуден тұратын білім беру процесі. Осы айырмашылықтарға сүйене отырып, тек «білім берудің цифрлық жүйесі» («цифрлық білім беру жүйесі» емес) және «цифрлық оқыту» терминдерін қолдану шарт, өйткені компьютер білім алушыларды тәрбиелеумен «айналыспайды».

Е. Ю. Илалтдинова, А. А. Федоров, И. Ф. Филченкова цифрлық білім беруді цифрлы педагогика негізінен бастау алатындығын алға тартады. Олар «цифрлық педагогика» ұғымына «Педагогикалық ғылымдар жүйесіндегі ғылыми білім саласы, білім берудің мәнін, заңдылықтарын, оның жеке тұлғаны дамытудағы рөлін ашатын, педагогикалық процесті орталықсыздандыру мақсатында ашық білім беру ресурстары, ақпараттық технологиялар көмегімен білім беру процестерінің тиімділігін арттырудың практикалық жолдары мен тәсілдерін дамытатын педагогика саласы» деп түсініктеме жасап, оны білім алушының қызметіне, оның автономизациясына және академиялық ұтқырлығына қайта бағдарлау ретінде сипаттайды.

Е. В. Петрова білім берудің цифрлық трансформациясының негізінде парадигманың дәстүрлі оқытудан оқыту процесін жобалауға ауысуын көреді. Көптеген гаджеттерді пайдалану оқу кеңістігін өзгертіп, кросс-әрекет кеңістігін құратындығын алға тартады.

I. Jahnke, P. Bergstrom болса цифрлық оқытудың оқулық негізінде жүргізілмейтінін айтып, цифрлық оқыту мазмұнға және әлеуметтік капиталға қол жеткізу негізінде құрылатындығын алға тартады.

Ғалымдар цифрлы педагогика негізіндегі «цифрлық білім беру» терминін «білім беру нәтижесіне қол жеткізуге бағытталған электрондық білім беру ортасындағы мақсатты педагогикалық процесс» деп қарастырады. Олардың айтуынша, цифрлық білім беру құрылымының екі құрамдас бөлігі бар: логистика және электрондық білім беру ортасындағы педагогикалық процестің мазмұны. Білім берудің цифрлық трансформациясынан туындаған педагогикалық процестің түбегейлі өзгерістері мазмұн саласында емес, ұйым саласында орын алады. Өз кезегінде, электронды ортада білім беру процесін сүйемелдеу процестерін басқарудың логистикасы, бір жағынан, оқыту мен оқу процестерін басқаруды, яғни мазмұнды басқаруды, екінші жағынан, білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруды сүйемелдеу процестерін басқаруды қамтиды. Білім беру мазмұнын басқару логистикасы «электрондық сервистер мен электрондық ресурстардың көмегімен трансляция, білімді игеру және жаңа білімді (субъективті де, объективті де жаңа) қалыптастыру процестерін басқару» деп түсініледі. Сондай-ақ ғалымдар оны «цифрлық дидактика» ретінде анықталған цифрлық педагогика саласына сәйкестендіреді. Мұндай ресурстарға қазіргі заманғы «ашық білім беру» білім беру платформасында орналастырылған онлайн курстар, сондай-ақ белгілі бір білім саласын игеруге мүмкіндік беретін аяқталған оқу курстары болып табылатын МООК (жаппай ашық онлайн курстар) жатады [7, 9 б.].

Цифрлық білім беруді кәсіптік білім берудің цифрлық дидактикасы ұғымы негізінде егжей-тегжейлі талдаған ғалымдардың бірі – И.С. Сергеев. Оның айтуынша, цифрлық дидактика – цифрлық қоғам жағдайында оқу процесін ұйымдастыру туралы ғылым. Цифрлық дидактика дидактиканың негізгі ұғымдары мен принциптеріне сүйенеді, оларды цифрлық орта жағдайында білім беру процесіне қатысты өзгертеді. Бұл ретте цифрлық қоғамның үш құрамдас бөлігінің ерекшеліктерін ескеру қажет:

- цифрлық ұрпақ – білім алушылардың жаңа буыны;
- цифрлық экономика және оның кадрларға қойылатын жаңа талаптары;
- цифрлық ортаны қалыптастыратын және онда дамитын жаңа цифрлық технологиялар.

Цифрлық дидактика пәні – цифрлық ортада білім алушылардың қызметін ұйымдастыру және оқу уәждемесін басқару. Кәсіптік білім беру мен оқытудың цифрлық дидактикасы құралдары: дербестендірілген білім беру процесі, цифрлық педагогикалық технологиялар, метацифрлік білім беру кешендері. Білім алушылардың жобалық қызметі – цифрлық әлемдегі білім беру процесінің семантикалық фокустарының бірі. Ғалымның айтуынша, цифрлық білім беру үдерісіндегі адами фактор – мұғалім, цифрлық және нақты әлем арасындағы делдал ретінде қызмет атқарады [8, 137 б.].

Е.Ю. Щербина, О.В. Шмурыгина, С.Н. Уткина мақаласын «кәсіптік-педагогикалық білім берудің цифрлық дидактикасының» мәні мәселесіне арнап, онда авторлар оның негізгі принциптер, әдістер, мазмұн, құралдар, бақылау сынды компоненттерін ұсынады [9, 414 б.].

Елімізде білім беруді цифрлық трансформациялау, цифрлық білім беру мәселелерін зерттеуші ғалымдар жетерлік. Олардың қатарында Джусубалиева Д.М. (2019), Мынбаева А.К.

(2012), Айтбаева А.Б. (2011), Караев Ж.А. (2012), Бұзаубақова К.(2004), К.М. Беркимбаев, Г.Ж. Ниязова, Г.С. Искендірова, Бекболат М.С. (2022) және т.б. ғалымдар бар. Отандық ғалымдар цифрлық білім беру ұғымын оқыту, тәрбиелеу, дамыту әрекеттерін цирлық құралдар негізінде жүргізу ретінде қарастырады.

Жоғарыда келтірілген ғалымдардың зерттеулеріне талдау жасай келе, цифрлық білім беру ұғымы бірнеше ұғымдарды ығыстыруы негізінде (2-сурет), сондай-ақ экономикалық талаптардың жаңаруының себебінен пайда болғандығын байқаймыз.

2-сурет. «Цифрлық білім беру» терминінің өзге терминдер негізінде пайда болуының мысалы

Қазіргі уақытта «цифрлық оқыту» деп аталатын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде кеңінен қолдану бүгінгі күннің шынайы көрініс болып табылады. Қоғамның кибер әлеуметтенуінің мәні мен ерекшеліктерін түсіну, білімді игеру процестері, оларды практикалық қолданудан қалай ерекшеленетіні сияқты оқытуды цифрландырудың мәні мен заңдылықтарын түсінуден түбегейлі ерекшеленуі керек.

Білім берудің цифрлық трансформациясы кезіндегі ақпараттандыру кезеңіндегі шешілмеген проблемалар қолданыстағы білім беру жүйесінің жүйелік кемшіліктерін ушықтыруы мүмкін. «Цифрлық алшақтық» ұғымының пайда болуы білім берудегі теңсіздіктің өсуін көрсетіп, кейіннен әлеуметтік теңсіздікке әкелуі мүмкін. Бұл проблема дүниежүзілік желіге қолжетімділікті кеңейту қажеттілігі ретінде қарастырылады, ал негізгі тәуекелдер мазмұнға қол жеткізуде емес, қолданылатын қызмет әдістерінде пайда болады. Бір жағынан, мазмұнға қол жетімділікті ашу арқылы білім берудегі теңдік жасалады, екінші жағынан, қарапайым мазмұнның күшеюі байқалады, бұл адамның интеллектуалды қабілеттерінің төмендеуіне әкеледі. Бұл құбылысты Маркус Рейчел ми жүйесінің дефолты ретінде белгіледі. Осылайша, жаңа ұғымдар пайда болған кезде, оларды семантикалық тұрғыдан дәл тұжырымдалған анықтамалар арқылы пайдалану кезінде нұсқаулар берілуі керек. Құбылыстарды мен тұжырымдарды әртүрлі түсіндіру қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге сәйкес келетін оқыту әдістерін дамытуды қиындатуы мүмкін.

«Цифрлық білім беру» ұғымының пайда болуы мен даму тарихы өте терең, сондықтан да терминнің генезисі әлі де түбегейлі зерттеулерді қажет етеді. Мақала отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, «цифрлық білім беру» ұғымының мәнін аз да болса аша алды деп сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827

2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономкалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1-қыркүйек, 2023 жыл https://www.akorda.kz/kz/addresses
3. Шваб К. Четвертая промышленная революция. World Economic Forum. Перевод. АНО ДПО «Корпоративный университет Сбербанка», 2016 г.
4. Шелепаева А.Х. Цифровизация образования: от смысла к практике. Сибирский университет потребительской кооперации. https://www.sibupk.su/science/research/mconfer2021/1
5. Гришкун В.В. Особенности информатизации образования в условиях внедрения цифровых технологий и ресурсов // Информатизация непрерывного образования – 2018 = Informatization of Continuing Education – 2018 (ICE-2018) : Материалы Международной научной конференции. Москва, 14–17 октября 2018 г. : в 2 т. / под общ.ред. В.В. Гриншкуна. Москва: РУДН, 2018 г.
6. Вербицкий А.А. Цифровое обучение: проблемы, риски и перспективы. Электронный научно-публицистический журнал «Homo Cyberus». - 2019. - №1(6). [Эл. ресурс] – http://journal.homocyberus.ru/Verbitskiy_AA_1_2019
7. Илалтдинова Е. Ю. Типология электронных сервисов в открытом образовательном пространстве / Е. Ю. Илалтдинова, А. А. Федоров, И. Ф. Фильченкова // Вестник Мининского университета. – 2017. – № 2 (19). – С. 10.
8. Сергеев И. С. Цифровая дидактика профессионального образования: контуры новой научной дисциплины / И. С. Сергеев // Профессиональное образова ние и занятость молодежи: XXI век. Подготовка кадров для цифровой экономики : сб. материалов Междунар. науч.-практической конф. – [б. м.], 2019. – С. 134–138.
9. Щербина Е. Ю. Цифровая дидактика профессионально-педагогического образования: основные компоненты / Е. Ю. Щербина, О. В. Шмурыгина, С. Н. Уткина // Бизнес. Образование. Право. – 2020. – № 2 (51). – С. 411–418.

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ РӨЛІ

Әрінова Бақыт Айтуқызы,
п. ғ.к., доцент
Бүркітбаева Ақбота Амангелдіқызы,
«7М01802» - Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының
2 курс магистранты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Қазақ шығармаларындағы құндылық – отбасындағы, әулеттегі аға буынға деген құрмет, сыйластықпен сипатталады. Әулет ақсақалдары өздерінің тәжірибелері мен ұлттық дәстүрлерін жас ұрпаққа қашан да жеткізіп отырған. Әр түрлі мәдени ақпараттың үлкен ағынының әсері біртіндеп қазақстандық оқушылардың мінез-құлқының, психологиясының өзгеруіне және соның салдарынан отбасылық және ұлттық құндылықтардың өзгеруіне әкеледі. Мұндай жағдайда халық ертегілеріне этнопедагогикалық тәрбие әдістерінің элементтері маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты бұл мақаланың мақсаты – оқушыларды тәрбиелеудегі халық ертегілерінің рөлін анықтау болды.

Түйін сөздер: құндылық, тәрбие, халық ертегілері, тарих.

Аннотация. Ценность в казахских произведениях-уважение, уважение к старшему поколению в семье, династии. Старейшины династии всегда передавали свой опыт и национальные традиции молодому поколению. Влияние большого потока разнообразной культурной информации постепенно приводит к изменению поведения, психологии казахстанских школьников и, как следствие, к изменению семейных и национальных ценностей. В таких условиях важную роль в народных сказках играют элементы методов этнопедагогического воспитания. В связи с этим целью данной статьи было определить роль народных сказок в воспитании школьников.

Ключевые слова: ценность, воспитание, народные сказки, история.

Abstract. The value of Kazakh works is characterized by respect for the older generation in the family, dynasty. The elders of the dynasty have always passed on their experience and national traditions to the younger generation. The influence of a large flow of various cultural information gradually leads to a change in the behavior, psychology of Kazakhstani schoolchildren and, as a result, to a change in family and national values. In such conditions, elements of ethnopedagogical methods of education of folk tales play an important role. In this regard, the purpose of this article was to determine the role of folktales in the education of schoolchildren.

Key words: value, education, folk tales, history.

Кіріспе. Жеке тұлғаны қалыптастырудағы маңызды рөл ұлттық мәдениетті жандандыруға, жоғалған ұлттық құндылықтарды қалпына келтіруге тиесілі. Қайта өрлеу қарқыны жас ұрпақтың өзінің ұлттық болмысын қалай қабылдайтынына, олардың ұлттық мақтанышына, туған мәдениетін дамытудың маңыздылығын түсінуге және мәдениет деңгейін көтеруге деген ұмтылысына байланысты. Біз қазақ халқының рухани және материалдық мәдениетін сақтау мәселелерімен тығыз байланыста тілдің жануын қарастырамыз. Шығыс мәдениетінің ерекшелігі, оның ішінде қазақ тәрбиесі – аға буынға деген құрмет пен сыйластықта. Жас ұрпаққа берілетін даналық пен білім, әдетте, ақсақалдардың қоршаған ортамен қарым-қатынасының көп жылдық тәжірибесіне негізделген.

Ғасырлар бойғы даму тарихында дана халқымыз балалардың бойына өмірге қажетті қасиеттерді, қабілеттерді, дағдыларды сіңіре отырып, оларды қалай тәрбиелеу және қайта тәрбиелеу керектігін білді. Халықтық педагогикалық ойдың принциптерінің бірі – ертегідегі тәрбие.

Бұл қағиданы халықтық педагогиканың құнды ережелерінің бірі деп санауға болады. Ұлттық білім берудің көптеген көздерінің негізінде балалардың зейінін, ойлауын және есте сақтау қабілетін біртіндеп дамытатын ойын әрекеттері жатыр. Халық педагогикасының элементтерін мұғалім математика, оқу, жазу, табиғаттану және т. б. сабақтарында енгізе алады.

Ертегі – баланың дамуының кешенді құралы. Ертегілер балалардың эстетикалық дамуына, ойлау, зейін, есте сақтау және сөйлеу қабілетін дамытуға әсер етеді.

Ертегі – бұл баланың ішкі әлемімен жұмыс істеудің таңқаларлық күшті психологиялық-педагогикалық құралы, білім беру ортасы субъектілерінің өзін-өзі тануын дамытудың қуатты құралы. Ертегілердің тілі өте әдемі: әуезді және поэтикалық, көптеген метафоралар, салыстырулар, мақал-мәтелдер бар. Осы ерекшеліктердің барлығы ертегіні әртүрлі жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудың таптырмас құралына айналдырады.

Ертегілер үлкен тәрбиелік мәнге ие, адамгершілік ұғымдарының қалыптасуына ықпал етеді. Ертегіде әрқашан жақсылық пен жамандықтың арасында нақты шекара болады, жақсы кейіпкерлер әрқашан ең жақсы қасиеттердің тасымалдаушысы, ал теріс кейіпкерлер ең нашар. Ертегіні тыңдай отырып, бала әрдайым басты кейіпкермен сәйкестендіреді, оның шытырман оқиғаларына жанашырлық танытады, онымен бірге мейірімділік, ақылдылық, тектілік танытады, батыл, еңбекқор, тапқыр болуды үйренеді, жақсы істер жасау қажеттілігін көреді. Кез келген халықтың ертегілерінде, әдетте, оны ұлттық сипатқа жақындататын кейіпкердің мінез-құлқы айқын көрінеді. Орыс ертегілерінде бұл: еңбекқорлық, шайқас та және қиыншылық та адалдық, Отанға деген адалдық, тапқырлық. Ертегілерден халықтың көзқарасы мен оның философиясын түсінуге болады. Ертегілердің басты кейіпкерлеріндегі жағымды қасиеттерді бейнелеу ертегілерді осы қасиеттерді ұрпақтан-ұрпаққа берудің тиімді құралына айналдырды. Сондықтан әр бала өз халқының ертегілерімен танысуы керек.

Ертегілер - адамдар ғасырлар бойы әзірлеген және сынап көрген ең маңызды білім беру құралы. Ертегілер адамгершілік, этикалық тәрбиенің ежелгі құралдарының бірі болып табылады, сонымен қатар ересек қоғамның болашақ мүшелерінің мінез-құлық стереотиптерін қалыптастырады. Баланың ертегі қиялдары педагогикалық күш-жігерге тиімді көмек көрсетеді; сонымен бірге олар қиялдың ішкі өміріне терең енуге мүмкіндік береді, осылайша саналы мінез-құлық түсінікті болады, сондықтан әсер етуге қол жетімді болады. Мұндағы айрықша ерекшелігі – ертегіні күнделікті педагогикалық практикада терең теориялық негіздememен қолданудың әдіснамалық қарапайымдылығы. Бұл қарапайымдылық балаға қиын әлеуметтену процесін жеңуге көмектесу арқылы үлкен жеміс береді. Балаларды тәрбиелеудің дәстүрлі қазақ практикасы ертегілердің педагогикалық құндылығын дәлелдеді.

Қиял-ғажайып ертегілерінің жағымды бейнеде алатын басты кейіпкерлері халық арасынан шыққан қарапайым адамдар болып келеді. Оларға көмектесетін, жәрдем беретін дос-жолдастары есебінде алып қарақұс, тұлпар ат жүреді. Кейде жағымды кейіпкерге неше түрлі таусоғарлар, көлжұтарлар, желаяқтар, саққұлақтар жолдас болып, жақсылық жасайды, басты кейіпкердің мақсат-мұратына жетуіне көмектеседі. Сөйтіп, қиял-ғажайып ертегілерінің жанды, жансыз кейіпкерлерінің арасында мол тартыс, күрес басталады. Жауыздық пен әділдік, қастық пен достық, жақсылық пен жаманшылық өзара арбасып алыса түседі.

Осындай арпалыс, алыс-тартыс күрестерде қастық жасаушыларды талқандап шығатын, сөйтіп, мақсат-мұратына жететін адам баласы болады. Қоршаған, күресетін жаулар қаншама мықты болса да, адам баласы оларды жеңіп отырады.

«Ер Төстік» ертегісі еңбек адамының ғажайып жағдайларға жасаған ерлік істерін суреттеуге құрылған ертегі. Оны бұл ретте батырлық ертегі деуге болады.

Қазақтың қиял-ғажайып ертегілерінде Ер төстік секілді ер жігіттер, батыр мергендер жайы молынан берілген [1].

«Жақсы әйел» деген ертегіде қыздың ақылы, адамгершілікі ғана суреттеліп қоймайды. Ертегіде қайырымызсыз әкенің қаһарына душар болып, «шірік жұмыртқа» атанған қыздың жаман адамды қалай тәрбиелегені айтылады. Бір кезде хан және оның уәзірлері жаман деп таныған, адам деген атынан айрылып «жаман» саналған жігітті ақылды, өжет қыз қатарға қосады, тең құрбысынан өнерін артқызып, абырой атаққа ие етеді.

Осындай ертегілердің енді біреуінде ақылды, білгір жігіттер жайы әңгіме етіледі. Олар көбінесе қалың ортадан шыққан қарапайым адамдар болады. Бұлардың ақылын, білгірлігін көрсету арқылы ертегілерде халық даналығы, халықтың ғасырлар бойы жиып-терген, өмірде сыналған тайғағы жоқ тәжірибесі жинақталып беріледі.[2]

Қазақ мифтерінде сұлулық идеясымен сай келіп, әсемдіктің символы болған бейнелердің бірі - Аққу құс. Аққу аңыз, ертегілерде жаралы, қайғылы адамдарға көмектесу үшін жерге түседі (Мәселен, Қалша батыр мен Аққу туралы миф-аңыз т.б.). Мұндай мотив жапон аңыз, ертегілерінде де кездеседі («Аппақ аққу» туралы ертегі).

Қазақ халқының кейбір мифтік мәтіндерінде аққудың су жағасына келіп ғажайып сұлуға айналуы немесе өзінің киімін шешіп тастап дарияға түсуі осы жыл мезгілдерінің өзгеруіне, шашын алу немесе кебін тастау - бұл көктемгі-жазғы уақыттың келгендігін көрсетеді.

Ғалым С. Қондыбай бұл турасында: «Мифологияда аққу - медиатор. Ол суда, жерде, аспанда қозғала алатын образ ретінде үш дүниені жалғастырушы кейіпкерлердің негізгісі болып табылады», - дейді. Сондықтан қазақ ертегілері мен аңыздарындағы жиі кездесетін бейнелер - аққу, ақ қаз. Қазақ халқының ауыз әдебиетінде аққу бейнесі - асқан сұлулықтың белгісі, сиқырлы күш иесі, даналық жаршысы болып табылады. «Аққу қазақтардың арғы анасы болған қасиетті құс деп талдау береді. Ғалым аққу туралы: Баяғы өткен жаугершілік заманда бір батыр ұрыс алаңында ауыр жараланып, өлім аузында жатқанда аспаннан ғажайып аққу құсы ұшып келіп батырды таза бұлақтың жанына алып келіп жарасын емдейді. Мөлдір бұлақтың суын қанып ішкен батырдың жаны кіріп, есін жинайды. Аққу ғажайып сұлу қызға айналып батыр екеуі қосылады. Екеуінен үш ұл туады. Осы үш ұлдан қазақтардың үш жүзі құрылады.

Ал аққу құс қазақ халқының танымында қасиетті де киелі құс болып табылады. Оны атуға болмайды», - деп анықтама береді [3].

Әйел бейнесінің түркілер мифологиясында көрініс табуы қасиетті Ұмай ана образымен етене байланыста. Ұмай ана (Май, Ымай, Омай, Умая) жалпы түркілер мифологиясында әлемдегі әйел-ана мен Жер-ананы сипаттайтын ұрпақ өрбітетін әйел тәңірісі бастауын бейнелеуші құдай-әйел ретінде танымал. Бұл бейненің танымық өрісі де кең.Қазіргімізді, өздеріміздің кім екенімізді (яғни, мұсылмандығымызды) естен шығармай, өткен заманның ұмыт болған қабаттарының бетін аршып алуға, естен шыққан Рухты, Киені, Ділді, Танымды еске түсіруге мүмкіндік беретін әдіс те - осы мифология» деп жазады өзінің зерттеулерінде көрнекті мифолог С. Қондыбай [3, 1]. Әлемге жарық нұрын, шапағатын таратушы Ұлы ана - Ұмай (Май-ене) түркілік мифологиясындағы Ұлы Ана есімдерінің бірі ретінде белгілі. Ұмай (Май-ене) бағы замандағы Ұлы Даланы мекендеген түркі тілдес халықтардың ұрпағын өрбітіп, жалғастырушы, береке-молшылық тәңіриясы ретінде әйгілі болыпкөнеден тамыр тартқан жарқын образ. Әйел бастауының қайнары болғанын Ұмай ананың есімінің өзі де айтып тұр. «Ұмай» сөзі«бала орны», «ана жатыры», деген мән-мағынаны береді екен. Осы ұғымның өзінде де үлкен құдырет жатқандай. Ұмай ана жаратқан құт От ананың көмегімен әйел - ана құрсағына еніп, қызыл құрттың кейпіне кіреді. Осы сәттен бастап ұрық табиғи өсу жолымен біртіндеп адам тұрпатына еніп, өсе бастайды [4].

Ұмай ана нәрестені ананың құрсағында жатқаннан бастап, жарық дүниеге шыр етіп келгенге дейін қорғап, үнемі жанында жүреді. Халық арасында қалыптасқан наным бойынша Ұмай ана толғақ кезінде де баланың тууына бөгет жасаушы кері күштер - жын-шайтандарымен айқасқа түсіп, әйелдің түсік тастауына жол бермей, нәрестенің өмірге аман-есен келуіне көмектеседі екен. Әйелдің босану процесінің ұзаққа созылуы да Ұмай ананың кері күштермен бала өмірі үшін шайқасының нәтижесі деп таныған ежелгі түркілер. Халқымыз Ұмай ана сәбиді тіл-көзден, пәле-жаладан, жаманшылық атауынан қорғап, қорғаштайды деп сенген.

Нәресте шыр етіп жарық дүниеге келгеннен кейін де Ұмай ана баланы баптап-күтеді, тәрбиелейді, кері күштерден қорғайды, бас-көз болып жүреді. Егер нәресте түсінде шалықтаса, оның жанында Ұмай ана отыр деп білген. Көп уақыт бойы перзент сүйе алмай жүрген немесе сәбилері шетінеп кеткен әйелдер әркез Ұмай анаға сыйынып отырған. Ұмай анаға сиынудың тәсілдерінің бірі - қасиетті ағаштарға табыну болды. Бұл әдет бойынша адамның сүлдесі

ағашпен байланысты деп таныған ежелгі түркілер, оны Ана-Ағаш деп атаған. Рәсімнің өзі әр түрлі ұлт үшін әр түрлі жолмен өтеді, бірақ оның мәні бәріне бірдей. Ағаштар Ұмай ананың бейнесі ретінде болды және белгілі бір ағашқа табыну арқылы адам Ұмай құдайына қандай да бір өтінішін айтып, ағашқа түрлі түсті жіп байлап, оны бірнеше рет айналып тілегін айтып отырған. Кейбір түркі халықтарында ағашқа май жағу рәсімі орындалған. Әдетте Ұмай ана бейнесі құс бейнесімен байланыста сипатталады. Көптеген аңыздарда Ұмай ана кейде құс кейпінде (үйрек, аққу, қаз, үкі) бейнеленеді. Ол аспанда да самғап, өзен-көлде де жүзе алады, құрылықта да жүре алады.Ұмай ананың қорғаныш белгісі ретінде бойтұмарлар болып - үш тісті аша таяқ, садақ, қалқан алынған. Ежелгі түркілер сәби дүниеге келгенге дейін баланың бесігінің жанына осы заттарды іліп қойған.

Жалпы әлемдік мифология қойнауына тереңінен үңілер болсақ, Құдай-Ананың маңызды қызметінің бірі - оның мәдениетке, өнерге, құпия білімге қамқорлық жасауы секілді мотивтер жиі кездеседі. Мұның барлығы баланың әлеуметтік ортаға сіңісіп, жақсы мен жаманды ажырата алуына оң әсерін тигізеді деген ойдамын [5].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақ ертегілері. (Құраст. Е. Дүйсенбайұлы). – Алматы: Жазушы, 2009. – 320 бет.
2. Қазақ халқының ауыз әдебиеті: оқу құралы / М. Ғабдуллин. - Алматы: Рауан, 2013. - 455 бет.
3. Қондыбаев С. Қазақ мифологиясына кіріспе: – Алматы: «Зерде», 1999. – 304 бет.
4. Орынбеков М. Ежелгі қазақтың дүниетанымы. – Алматы: Ғылым, 1996. – 168 бет.
5. Шығыс халықтарының мифологиясы, аңыздары мен ертегілері: хрестоматия / А.А. Кенжебаева, Л.А. Кенжебаева, Н.А. Кенжебаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 396 бет.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ

Темиралиева Ляззат Муратбековна,
7М01201-Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың педагогикасы мамандығының 2 курс магистранты
Нарибай Роза Жұмбайқызы,
Бастапқы әскери дайындық кафедрасы
Биология ғылымдарының кандидаты, доцент
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының алдында қоғам талабына сай әлеуметтік бейімділігі жоғары, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті, өмірде өз орнын табатын, тәуелсіздігімізді нығайтып, елімізді көркейту үшін өмірге жаңаша қарайтын креативті тұлға тәрбиелеу мәселесі тұр.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында мектеп жасына дейінгі балалардың «танымдық және зияткерлік

дағдыларды дамыту сенсорлық эталондар туралы түсініктерді, қарапайым математикалық ұғымдарды; құрастыру іс-әрекеті тәсілдерін меңгеру; креативті және сыни ойлауды дамыту; азаматтық және патриотизмге баулу, ұлттық мәдениетті құрметтеуді қарастырады» және «әлеуметтік-эмоционалды

дағдыларды қалыптастыру қоғамның әлеуметтік және этикалық нормалары мен дәстүрлеріне, жалпы адами құндылықтарға баулу; дербестікке тәрбиелеу;

өмірдегі жағдайларды шешу...заттар, жанды және жансыз табиғат құбылыстары жөнінде білімдерді кеңейту, креативтік ойлауды дамыту бойынша міндеттерді қамтиды» - деп көрсетілген [1].

Яғни, білім беру ісінде креативті ойлауына назар аударылып, халқымыздың «баланы жастан» деген қағидасын өрбіте отырып, саналы ойы мен жүйрік тілін, қоршаған адамдармен жақсы қарым-қатынаста болуы және өмірлік маңызды дағдыларды мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру кезеңінде жетілдіру керектігі меңзелген.

Креативтілік туралы ғылыми тұжырымдар Дж.Гилфорд пен Э.П.Торренстің еңбектерінен бастау алады. XX ғасырдың 50-60 жылдары Дж.

Гилфорд ойлауды екіге бөліп қарастырды. Оның біріншісіне шығармашылық

ойлауды, ал екіншісіне креативті ойлауды жатқызады да, өз пікірін былайша дәйектейді: «Креативтілік интеллектуалдық жаңашылдық пен тосын, өзгеше идеяларға ұмтылыс, семантикалық өзгерістерге икемділік (мәселені басқа қырынан көре алу), бейнелік-адаптацияға икемділік (жасырын сырын тануға қабілеттілік), семантикалық стихиялық икемділік (осы мақсатқа бағытталмаған жағдайдың өзінде жаңа идеяларды шығару мүмкіндігі). Ғалым креативтілікке тән мынадай сипаттарды жүйелеп көрсетеді:

- проблемаларды таба білу және қою қабілеті;
- еркін сөйлеу – көптеген идеяларды тудыра білу;
- икемділік – әртүрлі идеяларды шығару мүмкіндігі;
- өзіндік ерекшелігі – стандарттан тыс, дара ойлау қабілеті;
- объектінің бөлшектерін түрлендіру, жетілдіру мүмкіндігі;
- талдау және синтездеу қабілеті [2].

Осы аталған сипаттардың қай-қайсысы да тілдік қатынастың дамуын

қамтамасыз етеді. Сөз – ойдың сыртқа шыққан көрінісі болғандықтан, ол адамдар арасындағы тілдік қатынастың сапасына да тікелей әсер етеді. Тілдік қатынасты жүзеге асыратын – сөйлесім әрекеті» болса, оның тиімділігін қамтамасыз ететін бірден-бір шарт – тұлғаның дара ойлауы, жаңа идеяларды тудыра алуы, проблеманың өзгеше шешімін таба білуі, кез келген мәселені басқа қырынан көре алуы екені де даусыз.

Философиялық сөздікте «креативтілікті» (латынның «creo» - шығару, жасау деген сөзінен) проблема немесе жағдайға жаңа ерекше көзқарас тудыруға әкелетін шығармашылық әрекетке қабілеттілік» - деп анықтайды [3].

Жалпы «creativity» сөзінің тарихына көз жүгіртсек, ағылшын тілінде ғасырдың басынан бастап, әсіресе Д. Чосердің «Дін қызметшісінің уағыздарында» құдайдың жаратылысын білдіретін ұғым ретінде кездеседі екен.

Алайда, оның адамның шығармашылық әрекеті ретіндегі қазіргі мағынасы XVIII ғасырда Еуропада Ағарту дәуірінен кейін пайда болған. Философиялық энциклопедиялық сөздікте «креативтілік» ұғымы жаңа нәрсені қандай да бір жолмен жүзеге асыру мүмкіндігі немесе жасау қабілеті ретінде сипатталған [4].

Психологиялық-педагогикалық сөздікте ««креативтілік» ұғымы ойлауда, сезімде, қарым-қатынаста, әрекеттің жеке түрінде көрініс табатын адамның шығармашылық мүмкіндіктері, түрлі бірегей идеяларды тудыру қабілеттілігі» делінген [5].

Жалпы, сөздіктердегі анықтамалар бойынша «креативтілік» дегеніміз жаңа зат немесе тың шешім ойлап табу, идеяларды тудыру немесе түрлі нұсқаларды іздеу қабілеттілігі деген пікірлердің, «креативтілік» терминін қазақ тілінде «жасампаздық» сөзімен алмастыра отырып, яғни, жасағыштық, ойлап тапқыштық мәнінде де, жаңалықты қолдап, адамдарға жаңа серпіліс беретін идеяларды жүзеге асыру деп те түсіндірілетінін байқадық.

«Креативтілік» ұғымы ғалымдардың зерттеу жұмыстарында тез ойлап табу, әрекет нәтижесінде айрықша идея шығару, жаңа дүние жасау, білім мен ғылымның барлық салаларында жаңалық ашу, аяқ астынан ақыл табу, терең сезім, толғаныс, интеллектуалдық биіктік, ойлаудың дәстүрлі шеңберінен шығу, проблемалық жағдаяттарды шеше алу, ұшқыр ойлылық деп анықтама беріледі. Осыдан, креативтіліктің өркендеуіне, дамуына, нәтижеге жетуіне бағытталғанын байқаймыз. Жоғарыдағы берілген анықтамаларды қарастыра отырып, ғалымдардың креативтілікті ерекше қабілет, қалыптан тыс ойлау түрі, нәтиже, іс-әрекет ретінде тұжырым жасайды.

Креативтілікті педагогикалық-психологиялық тұрғыдан қарастыра отырып, зерттеушілердің оны шығармашылық қабілет ретінде сипаттайтынын, оның көрінісі мен дамуының қиял мен шығармашылықпен байланысты екеніне назар аударадық. Демек, зерттеушілердің «креативтілік» ұғымын жеке тұлғаның қасиеті ретінде қарастыруы да қисынды деп саналады.

Тұлғаның дамуы адам өмірінде жүреді және тұлғаның маңызды критерийлерінің бірі-креативтілік, өйткені адам өмірінде қиял шығармашылықтың көрінісін қамтамасыз ететін ішкі механизм ретінде дамиды. Креаттивтілік-бұл жеке тұлғаның шығармашылық қабілетін көрсететін жеке қасиет. Креатив ұғымын таңдану және тану қабілеті, стандартты емес жағдайларда шешім таба білу, жаңасын ашуға бағытталған және өз тәжірибесін терең түсіну қабілеті деп түсіндіреді.

Креативті белсенділіктің қажеттілігі кездейсоқ пайда болмайды.

Оқушыларға дайын білімдердің белгілі бір көлемін айтып қана қоймай, оларды белсенді шығармашылық ізденіс барысында ойлауға, дербестікті көрсетуге, өз бетінше қажетті қорытындыға келуге үйрету өте маңызды. Сол себептен мұғалім әр баланың жеке қасиеттеріне сүйене отырып, оны үнемі оқушылардың бойында қалыптастырады және дамытады.

Креативтіліктің өзектілігі шығармашылық ойлауды дамыту қажеттілігінде,өйткені қазіргі қоғамға білімді, шығармашылық шешімдер қабылдауға қабілетті, логикалық ойлауы дамыған, өмірде өз орнын таба алатын жеке тұлғалар қажет.

Мектеп жасына дейінгі балаларды оқытудың басталуы және оған дайындық олардың дамуының маңызды психологиялық заңдылықтарын ескеру қажеттілігімен байланысты. Сонымен, мектепке дейінгі жастағы балаға дұрыс көзқараспен қоршаған әлемді тұтас қабылдау, визуалды – бейнелі ойлау, логикалық ойлаудың басталуы, ақыл-ой операцияларымен жұмыс істеу қабілеті, сөйлеу және креативтілік,шығармашылық қиял қарқынды дамиды.Балалардың ойлауын дамыту туралы М.Жұмабаев былай деген: «Ойлауды өркендету жолдары. Ойлау – жанның өте бір қиын,терең ісі. Жас балаға ойлау тым ауыр.Сондықтан тәрбиеші баланың ойлауын өркендеткенде, сақтықпен басқыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласы, құштарлығы болуы керек» [6].

Мектепке дейінгі кезеңде ойлаудың әртүрлі түрлері пайда болады, ал біреуі екіншісінің пайда болуына негіз болады. Ойлаудың ерекшеліктері баланың өсу жолында түсінетін тәжірибесі мен біліміне тікелей байланысты. Ойлау-бұл адам өз тәжірибесін қолдана алатын,

бұрын алған біліміне сүйенетін құрал. Ойлауды дұрыс жұмыс істеуге үйрету өте маңызды,ол үшін мектепке дейінгі жас, ақыл-ой белсенділігінің пайда болуы мен дамуының ерекше кезеңі болып табылады. Бала тілі шықпай тұрған кезде де ойлай алады. Нәресте айналасындағы дүниені бірінші сигнал жүйесінің қызметі арқылы танып біледі. Ойлаудың бұл түрі оның танымын онша кеңіте алмайды. Баланың тілі шығып, сөз арқылы үлкендермен қарым-қатынасқа түскенде ғана оның ойлау шеңбері кеңейетін болады.

Мектепке дейінгі жаста балалар ақпаратты қабылдауды, ойлауды, сөйлеуді үйренеді, сонымен қатар заттармен өзара әрекеттесудің әртүрлі тәсілдерін игере бастайды, белгілі бір ережелерді үйренеді және мінез-құлқын басқара бастайды. Ойлаудың дамуы баланың әлеуметтік шығу тегі бар практикалық және танымдық әрекеттерді белсенді игеруімен жүреді.

Ғалымдардың жүргізген зерттеулерге сәйкес, ақыл-ой іс-әрекетін дамытудың негізі ақыл-ой әрекеттерін қалыптастыру және жетілдіру болып табылады. Баланың қандай ақыл-ой әрекеттері бар, ол қандай білімді алатындығына және оны қалай қолдана алатындығына байланысты. Мектепке дейінгі жастағы ойлауды дамыту процесі сыртқы бағдарлау әрекеттерін игеру мен интериоризациялаудың жалпы заңына сәйкес жүреді. Ересек мектепке дейінгі жаста визуалды-бейнелі ойлау жетілдіріліп, сәйкес жоғары деңгейге көтеріледі. Мектепке дейінгі жаста балалар қоршаған әлем туралы білімді игере алады. Олар объектілердің синонимдері мен сипаттамаларын неғұрлым көп білсе, соғұрлым олар дамыған болады. Дамудың мектепке дейінгі кезеңіндегі балалар үшін пәндер арасында жалпылау, байланыс орнату қабілеті норма болып табылады. 5-7 жаста олар көбірек қызығушылық танытады, бұл көптеген сұрақтарға, сондай-ақ жаңа білімді ашу үшін тәуелсіз әрекеттерге әкеледі. Мектепке дейінгі балаларға тән ойлау түрлері [7]:

- 10-көрнекі-тиімді 3-4 жасқа дейін басым болады (объектілерді манипуляциялау арқылы таным);
- көрнекі-бейнелі 4 жастан асқан балаларда белсенді болады (объектілерді, құбылыстарды бейнелеу арқылы таным);
- 5-6 жас аралығындағы балалар ауызша-логикалық меңгереді (ұғымдар, сөздер, пайымдаулар арқылы таным).

Мектеп жасына дейінгі баланың ойлауындағы өзгерістер біріншіден, кеңейтілген ойлау процесінің көрінісімен – пайымдаумен, екіншіден, практикалық және ақыл-ой әрекеттері арасындағы қатынастарды қайта құрумен, үшіншіден, ақыл – ой операцияларының қарқынды дамуымен байланысты болады. Шығармашылық әлеуеті бар, өзін-өзі дамытуға және өзінөзі жетілдіруге қабілетті, өсіп келе жатқан проблемалар ағымын жеңе алатын тұлғаны тәрбиелеу бала кезінен басталады. Шығармашылық қабілеттер - бұл әр түрлі шығармашылық қызметті жүзеге асырудың сәттілігін анықтайтын немесе басқаша түрде шығармашылық деп аталатын адам сапасының жеке ерекшеліктері. Мектепке дейінгі балалық шақ креативті дамыту үшін қолайлы кезең болып табылады, өйткені бұл жаста балалар қызығушығы артады, олар қоршаған әлемді білуге деген үлкен жетістікке ие.

Қорыта келгенде, тәрбиеші-педагог әр баланың мінез құлқын, ішкі қабілеттіліктерін мүмкіндіктерін зерттеп жетік білумен бірге, оларға жоғары сенімділікпен, өзара түсіністікпен қарап, әрқайсысының бойындағы сәл көрінген қабілеттерін әрі қарай дұрыс бағытта дамыта білуі қажет.

Әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. -Астана, 2022 ж. 3 тамыз. (ҚР ОАҒ №348 бұйрығы).
2. Креативность http://ru.knowledgr.com/00106243/ 20.11.2020.
3. Философия: Энциклопедический словарь. М.: Гардарики под редакцией А.А. Ивина. 2004.
4. Чернилевский Д.В. Креативные аспекты становления образовательной системы. - М., 1996.
5. Психологиялық - педагогикалық сөздік.-Астана, 2019
6. Жұмабаев М. Педагогика. -Алматы, 2022.
7. Нұрбекова С.М. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың креативтік әлеуетін ойын арқылы дамыту. 8D01201-Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация.- Алматы, 2023

БАСТАУЫШ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ МОБИЛЬДІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Бергенова Айдана,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Амирова Амина Слямхановна,
Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сыныптарда оқытудың мобильдік технологияларды пайдалануда білімді жандандыру үшін әртүрлі оқу тапсырмаларын қолдануға болатындығы туралы айтылады. Көп тараған технологиялардың бірі мобильдік оқыту технологиясы, белсенді танымдық іс-әрекет негізінде проблемалық жағдаяттарды өздігінен шешуге жетелейді. Мұның нәтижесінде білімді, білікті, дағдыларды ізденімпаздықпен пен іске асыру, яғни тиісті ойлау әрекеті дамиды.

Түйін сөздер: мобильдік технология, бастауыш сынып, интерпретациялық белсенділік, фактор, шығармашылық белсенділік.

Аннотация. В данный статье говорится о том, что обучение в начальных классах позволяет использовать различные учебные задания для активизации знаний при использовании мобильных технологий. Одна из распространенных технологий заключается в том, что мобильные технологии обучения ведут к самостоятельному решению проблемных ситуаций на основе активной познавательной деятельности. В результате этого развивается поиск и реализация знаний, умений, навыков, то есть соответствующего мышления.

Ключевые слова: мобильная технология, начальный класс, интерпретационная активность, фактор, творческая активность.

Abstract. This article says that primary school education allows you to use various learning tasks to enhance knowledge when using mobile technologies. One of the most common technologies is that mobile learning technologies lead to the independent solution of problem situations based on active cognitive activity. As a result, the search for and realization of knowledge, skills, that is, appropriate thinking develops.

Key words: mobile technology, elementary grade, interpretive activity, factor, creative activity.

Қасым-Жомарт Тоқаев жаңа технологиялар арқылы халықты ауқымды реформаларға қатыстыру жөніне тоқталды. Білім беру мәселелері бөлімінде барлық азаматтарға бірдей мүмкіндік беру – тұтас қоғам дамуының кепілі. Бұл ұстаным, әсіресе, білім саласы үшін өте маңызды. Шын мәнінде, білім беру мәселелері әрқайсымызды толғандырады. «Жалпы, білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияның рөлі айрықша. Мобильді операторлардың «Білім» тарифі карантин уақытында қашықтан оқытуға кеңінен жол ашты. Соның арқасында Қазақстанның 600 білім беру ресурсын шектеусіз пайдалануға мүмкіндік туды. Бұл қадам оқушылардың арасындағы цифрлық теңсіздікті азайтуға айтарлықтай ықпал етті», - деп атап көрсетті [1. б. 4]. Осы мақсатқа сәйкес мобильдік технологиялар арқылы бастауыш сыныптарда оқушыларының танымдық белсенділігін арттыруда алдына қоятын мақсатын анықтап алуды жөн көрдік.

Ғылыми зерттеу барысында біз педагогикалық технологияны өзіндік жұмыстар негізінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттырудың арнайы ғылыми негізделген формалары, әдістері, тәсілдері мен құралдары ретінде қарастырамыз.

Оқушыларды мобильдік технологиялар арқылы танымдық белсенділігін арттыруда ізденімпаздыққа баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылықтарын арттыра түсу үшін, әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады. Олар мынадай:

1. Тақырыпты мазмұнына қарай жинақтау.
2. Арнаулы бір тақырыпта пікірталас тудыру.
3. Логикалық ойлауын дамытатын ойындармен берілген тапсырмаларды шешу. (Сөзжұмбақ, құрастырмалы ойындар)
4. Берілген тапсырмаларды түрлендіру бағытындағы жұмыс. (тапсырмалар құрастыру т.б.)
5. Ой шапшаңдығын, сөз байлығын дамытуда кері есептер құрастыру.

Оқушылардың сабақтағы қызығушылығы мен танымдық белсенділігін қалыптастырудың жолдары сан алуан. Сондықтан қандай да бір пән болмасын, сол пәнге оқушының қызығушылығын, танымдық белсенділігін қалыптастыруды тудыру жолдары, шарттары мен қолданылатын жұмыс түрлерін нақтылап ұсынуға болады. Бүгінгі таңда оқушылардың пәнге қызығушылығы мен оқу белсенділігін арттырудың маңызы зор.

Бастауыш сыныптарда оқушылардың мобильдік технологиялар арқылы танымдық белсенділігін арттыруды оқытудың педагогикалық технологияларын пайдаланудың мақсаты – оқушылардың жеке басын дамытуға бағытталған білім мазмұнын тұлғалық-бағыттаушылық материалдарымен толықтырылып, олардың қажеттілігін өтейтін, танымдық қызығушылығын арттыратын, білімді меңгеруде өздіктерінен белсенділік танытуға ынталандыратын, нәтижелі іс-әрекетке түсуге жұмылдыратын, өздігінен қорытынды жасай білетін Түйін құзыреттілік-терді меңгерген, қабілетті тұлға қалыптастыру.

Педагогикалық технология өзінің айқын түсініктілігімен, мұғалімнің меңгеруіне қарапайым жеңілділігімен, оқыту үдерісінде қолдану тиімділігімен және әмбебаптылығымен ерекшеленеді. Сонымен педагогикалық технология оқытудың тиімді жолдарын зерттейді, оқыту үдерісінде қолданылатын әдістер, тәсілдер мен қағидалар болып табылады.

Мобильді технологияларды пайдалануда төмендегідей міндеттерді жүзеге асыру қажет:

1) оқушылардың тұлғалық-бағдарлы дамуының ескерілуі;
2) оқыту үдерісінің кез-келген кезеңіндегі оқушы дайындығының іске асырылуы мен кепілдігінің міндеттілігі;
3) оқыту технологиясында пайдаланылатын педагогикалық ақпараттың міндеттілігі;
4) оқушылардың білімді меңгерудегі танымдық белсенділігінің ескерілуі;
5) оқушылардың өздіктерінен қорытынды жасауға, белсенді іс-әрекетке түсуін қамтамасыз ету;
6) оқыту үдерісін жоспарлағанда іс-әрекеттің, оқу материалымен оқыту материалының дәлелдігінің бірлігі;
7) оқыту үдерісінің мобильдік технологиялар негізінде іске асырылуы;
8) оқушылардың мобильдік технологиялар негізінде танымдық белсенділігін арттыруды ұйымдастыру;
9) мобильдік технологиялар негізінде танымдық белсенділікті нәтижелі шығармашылық іс-әрекетке жеткізу.

Бастауыш сыныптарда оқытудың мобильдік технологияларды пайдалануда білімді жандандыру үшін әртүрлі оқу тапсырмаларын қолдануға болады. Көп тараған технология-лардың бірі мобильдік оқыту технологиясы, белсенді танымдық іс-әрекет негізінде проблемалық жағдаяттарды өздігінен шешуге жетелейді. Мұның нәтижесінде білімді, білікті, дағдыларды ізденімпаздықпен пен іске асыру, яғни тиісті ойлау әрекеті дамиды.

Оқытуға қойылатын мақсатқа жетудегі басты фактор тұлғаның белсенділігін арттыру проблемасына байланысты. Былайша айтқанда, тұлғаның жалпы дамуы, ақыл-ой жұмысына бейімділігі, оқыту принциптеріне байланысты білімнің мазмұнын, формасын, әдістерін менгерумен, сондай-ақ оқытудың стратегиялық бағдарына үйлесімділігін арттырып, олардың танымдық белсенділігін арттырып, берілетін ақпараттың көлемін молайтумен қатар оған бақылауды жетілдіруді назарда ұстаумен де шарттас болады. Мобильдік технологиялар арқылы оқу-танымдық тапсырмалар тұлғаның оқудағы белсенділік деңгейінің өрістеуінде

оның логикалық дамуы да ескерілуге тиіс. Сондай-ақ, тұлғаның жеке басының өзіне ғана тән ерекшеліктерімен қатар оқуға деген ынтасы, мотиві айтарлықтай мәнге ие болады. Мобильдік технологиялар арқылы оқу-танымдық тапсырмаларды орындау белсенділігі күнделікті оқу іс-әрекетінде кездесетін міндеттерді шығармашылықпен орындай алу қабілетінен көрініс табады.

Бастауыш сынып оқушысының практикалық іс-әрекетке белсенділігін көтеру 3 деңгейде қарастырылады. Қабылдау белсенділігі - оқушының ұғынудағы талпынысын сипаттайды және білімді қабылдауы, есте сақтауы, меңгеру тәсілдерін біліп, үлгіні тұтына алу тұрғысынан қарастырылады. Интерпретациялық белсенділік – шәкірттің оқылған материалдың мәнін ұғынып, ондағы білімдік түсінікті өзгерген жағдайға үйлесімді пайдалануымен және сол тәсілді жаңғыртып қолдана алуы тұрғысынан ескеріледі. Шығармашылық белсенділік - оқушының білімді теориялық жағынан ұғынуға ұмтылып, проблеманы шешуде өзіндік ізденіс танытып, танымдық қызығушылығын жетілдіріп өркендетеді.

Алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибелер дәлелдеген деректерге сүйенгенде оқушылардың белсенділігі педагогикалық, психологиялық жағдайға тәуелді. Оқытудағы белсенділік тұлғаның ұстанған тәсіліне, өзін субъект ретінде көрсетуіне, өзіндік «мендік» әрекетіне де байланысты.

Нақты жағдаятты талдау - оқушының іс-әрекеттегі белсенділігін ұйымдастыруда мәні зор тиімді әдіс. Өмір мен өндірістегі міндеттерден туындайтын нақты жағдаятты талдай алудың әдістерін игеру тұлғаның қабілетін дамытатын жол. Тұлға нақты жағдаятты кезіккенде алдымен мына мәселені айқындап алуы керек: осындай проблема бар ма, ол неліктен туып отыр және оған өзінің қарым-қатынасын белгілеуі қажет. Қазіргі зерттеулерде ситуация мәні мен түріне қарай проблемалық жағдаят, жағдаятты бағалау, иллюстрациялық жағдаят, жаттығу жағдаяты т.б. болып топтастырылуда.

Проблемалық жағдаят - нақты өмірден жинақталған деректердегі шиеленіс. Әбден матаса шиеленіскен мәселені шешуге талаптанған тұлға оған бейне бір актерше қарап, жағдаятты шешудің өзіндік жолын ұсынады немесе мұны шешу мүмкін емес деген пайымдау жасайды.

Жағдаятты бағалау - оқиғаға байланысты мәселе талданып, одан шығудың жолы шешіліп қойған. Осыған дейінгі қабылданған шешімге жан-жақты мән беріп, сын көзбен қарай отырып баға беріледі. Болған оқиғаға байланысты айғақтарды талдап, дәлелдеп қорытынды жасайды. Тыңдаушылар мәселеге араласпай, тек сырттай бақылаушы дәрежесінде қала береді.

Иллюстрациялық жағдаят - тиісті тақырыпқа байланысты күрделі мәселені шешу үшін оқытушы тапсырған тапсырма бойынша жүргізіледі де, тиісті тұжырымдама бойынша жасалады. Әрине, мұнда өзінше пайымдама шығаруға мүмкіндік аздау болады. Өйткені келтіріліп отырған мысал, дерек жөніндегі ситуацияға баға беріліп, айқындалып қойғандықтан оны басқаша шешудің қажеті де бола бермейді.

Жаттығу жағдаяты - оқушыға белгілі дәрежеде дағды қалыптастыру мақсатында жүргізіледі. Жағдаят туғызған проблеманы шешуге байланысты шығарылған тұжырымдама жөнінде ойланып, оны зерттеу тұлғаға белгілі дәрежеде мәселеге әр жақты қарау дағдысын қалыптастырады. Бұл әдіс тиісті тәжірибені сараптап, одан қорытынды шығару дағдысына машықтандырады. Түрлі тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді [2. б. 310] .

Мобильдік технологиялар арқылы оқу-танымдық тапсырмалар міндетті түрде мұғалімнің басшылығы мен оқушылардың дербестігін, яғни қызығып, өз ықыласымен танымдық белсенділігін арттыратын әрекетін де қажет етеді. Сондықтан олардың мобильдік технологиялар арқылы оқу-танымдық тапсырмаларды орындауда дер кезінде басшылық жасап, көмек беріп, дер кезінде бағыт беріп, сырттай бақылап отыру қажет. Мысалы, оқушылардың сабақ үстінде меңгерген оқу материалдарын пысықтау үшін оқулықпен не басқа құралдармен, мобильдік технологиялармен жеке жұмыс істеу, шығармашылық тапсырмалар танымдық белсенділігін арттыру мақсатындағы жұмыстар т.б. жатады.

Мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмалары үшін кейде танымдық белсенділікті арттыруды көздеп, әрбір оқушыға жеке түрде беріледі. Бұл жағдайда тапсырмаларды, әр

оқушының білім деңгейін ескере отырып, сараптауға болады, сонда жұмыстың өз бетімен орындалу дәрежесінің жоғары болуы қамтамасыз етіледі. Мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмалары екі түрлі болады. Оның бірі сыныпта, екіншісі үйде орындалатын тапсырмалар. Сыныптағы оқу-танымдық тапсырмалар негізінен тексеруге байланысты орындатылады. Үйде орындалатын тапсырмалар бақылауға, білімін тереңдетуге, тексеру, түзету үшін беріледі. Дұрыс ұйымдастырылған сыныптағы оқу тапсырмалары оқушылардың қабілетін, жеке ойлау мүмкіндігін және мінез-құлқын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұғалім үнемі әр сабақта оқу-тапсырмаларын ұйымдастыруда оның тексеру, даярлық жаттығуларын түрлендіріп отыруы тиіс, - деп санаймыз.

3-сынып бойынша төмендегі тақырыптарға тапсырмалар жүйесі дайындалып, тәжірибеден өткізіліп жатыр [3. б.20-21].

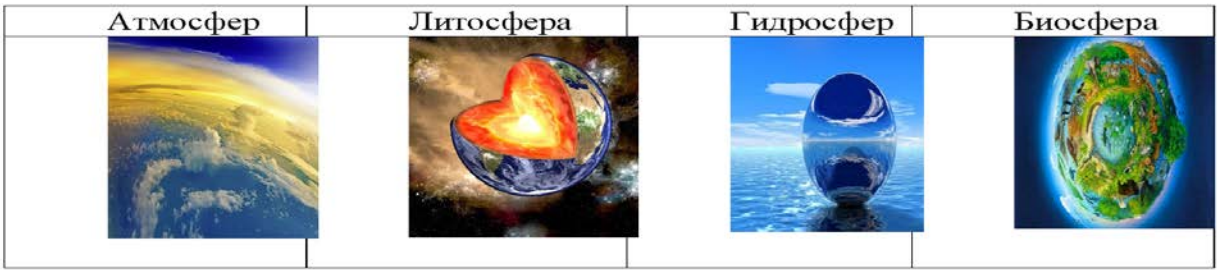
3-сынып «Жаратылыстану» пәні бойынша құрастырылған тапсырмалар жүйесінен мысал келтіреміз.

Сабақтың тақырыбы: Жер қабықтары қалай орналасқан?

1-тапсырма:

Өткенді қайталау.

Сабақтың басында *Quizizz.com* ойындары арқылы топтық талқылау жасап, жер қабаттарын еске түсіреміз. *https://quizizz.com/admin/quiz/626399dfebb591001dcaa6d8*

1-сурет-Жер қабықтары

2-тапсырма

Биосфера компоненттеріне нелер жатады?

Жұптық жұмыс

https://learningapps.org/25115946

Биосфера басқа қабықтармен қалай байланысады? Суреттің көмегімен биосфера өкілдері Жердің басқа қабықтарынан не алатынын әңгімеле.Өзі оларға не береді?

Оқушылар биосфера картасымен жұмыс жасайды, белгіленген затты жазады:

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға арналған алғашқы тапсырмалар оқу материалын меңгертуге байланысты болады. Сабақ үстіндегі оқу тапсырмаларын тексеру барысында ұсынылатын жұмыстар оның тиімділігін көрсетті. Ол үшін мұғалім мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмасының алдына қойылатын міндеттерді жетік білуі тиіс.

Ал оның міндеттері төмендегідей: жаратылыстану сабағында оқушылардың оқу дағдысы мен біліктілігін қалыптастыру үшін оқылған мәтінннің мазмұнын толық түсінуімен байланысты. Әрбір сабақтың оқу тапсырмалары пәннің ерекшелігіне байланысты оны орындау барысында танымдық белсенділігін арттыратындай жұмыс түрлерін, формаларын өзгертіп отырады.

Мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмаларын орындатудағы басты талап – дұрыс әрі тез орындауға негіз болатын білім көзі. Мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмаларының жалғасы ретінде үйге берілген өзіндік тапсырмалар сабақтың бөлінбейтін бөлігі болғандықтан, оның мақсаты сабақта алған білімнің оқушының жеке басының қабілетін дамытуға бағытталды. Біз мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмалары өзіндік жұмыстарды ұсынғанда төмендегідей дидактикалық міндеттерді шешуді көздедік:

- мобильдік технологиялар арқылы оқу-тапсырмалары арқылы сабақта алған білімін, білігін, дағдысын бекітуде танымдық белсенділігін арттыру;
- мобильдік технологияларды пайдаланып, сыныпта өткен материалдарды кеңейту, тереңдету барысында танымдық белсенділігін арттыру;
- өзіндік жұмысты орындау дағдысы мен біліктілігін қалыптастыру.

Мобильдік технологиялар арқылы әртүрлі деректерден алынған мәліметтерді дұрыс қорытындылау үшін, оны білімге айналдыру оқушылардың өз мүмкіндіктерін барынша жұмылдыруға бағыттайды. Олар оқу барысында өздігінен шешім қабылдауға, әрі оған жауапкершілікпен қарап, еркін, мақсатты түрде жұмыс істеуге үйренеді, - деген тұжырым жасаймыз.

Әдебиеттер:

1. Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің V отырысында сөйлеген сөзі (2021 жылғы 25 ақпан) . – Астана, 2021 жыл.
2. Амирова А.С. Ғылым мен бастауыш білім берудің қазіргі мәселелері. – Алматы, 2017. – 380 б.
3. Жаратылыстану. Жалпы білім беретін мектептің 3 сыныбына арналған оқулық. – Астана, 2018. – 88 б.

СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАБЫСТЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Манақбай Аяулым,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Амирова Амина Слямхановна,
Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Аннотация. Бұл мақалада оқыту мен оқудағы сыни тұрғыдан ойлау сияқты күрделі міндеттермен қатар, бұл үдеріс анықталмаған болжамдар мен құндылықтарды, проблемаларды мойындау және оларды шешудің тиімді құралдарын табуды, түрлі міндеттерді шешуде басымдықтарды белгілеудің маңызын түсінуді қамтитыны туралы айтылады. Сыни тұрғыдан ойлау қадағалау, тәжірибе, ойлану нәтижесінде алынған ақпараттың мағынасын тануда, оны бағалауда және талдауда аналитикалық тәсілдің қолданылуын көздейтін ойлау түрі болып табылады.

Түйін сөздер: сыни ойлау технология, объективті қабылдау, факт, оқыту үдерісі, тұжырым.

Аннотация. В данный статье утверждается, что помимо сложных задач критического мышления в преподавании и обучении, этот процесс включает в себя признание неопределенных предположений и ценностей, признание проблем и поиск эффективных средств их решения, а также понимание важности определения приоритетности различных задач. Критическое мышление – это тип мышления, предполагающий использование аналитического подхода в распознавании смысла информации, полученной в результате наблюдения, опыта, размышления, ее оценки и анализа.

Ключевые слова: технология критического мышления, объективное восприятие, факт, процесс обучения, вывод.

Abstract. This article argues that in addition to the complex tasks of critical thinking in teaching and learning, this process includes recognizing vague assumptions and values, recognizing problems and finding effective solutions to them, as well as understanding the importance of prioritizing various tasks. Critical thinking is a type of thinking involving the use of an analytical approach in recognizing the meaning of information obtained as a result of observation, experience, reflection, evaluation and analysis.

Key words: critical thinking technology, objective perception, fact, learning process, conclusion.

Қ.К.Тоқаев «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты жолдауының үшінші бағдары ел болашағына арналған стратегиялық инвестиция бөлімінде: орта білімнің сапасы – табысты ұлт болудың тағы бір маңызды шарты. Әрбір оқушының білім алып, жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуға тиіс. Сол үшін «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы қолға алынды, - деп көрсетті [1. б. 4]. Осы тұрғыда заманауи мектептің бірінші кезектегі міндеті – өз көзқарасын қалыптастырып, дәлелді түрде қорғай алатын, алдына мақсат қойып, оған жетудің тиімді жолдарын таба алатын, ойлау қабілеті жоғары, іштей еркін тұлға тәрбиелеу болып табылады.

Бұл мәселені шешудің ең тиімді жолы – мектеп оқушыларының сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту. Сыни тұрғыдан ойлау қабілеті проблемаларды көре білуді, стандартты емес шешімдерді табуды, өзінің интеллектуалдық белсенділігіне рефлексия жасауды, өз іс-әрекетін талдауды және жіберілген қателерді анықтауды қамтиды. Сонымен қатар, ойлаудың бұл түріне жаңа идеяларға ашықтық, дүниенің қыр-сырын түсінуге әкелетін объективті қорытындылар жасай білу жатады.

Д. Клустер сыни ойлау туралы бес түрлі тұжырым жасаған. Олар:

- *Біріншіден*, сыни ойлау ол өздігінен ойлау болып табылады;

- *Екіншіден*, білім сыни ойлаудың соңғы пункті болмайды;
- *Үшіншіден,* сыни ойлау сұрақ қоюдан басталып, мәселені айқындау мен шешуден тұрады;
- *Үшіншіден*, сыни ойлау сұрақ қоюдан басталып, мәселені айқындау мен шешуден тұрады;
- *Бесіншіден,* сыни тұрғыдан ойлау, ол әлеуметтік ойлау [2. б.5].

Енді автордың әрбір тұжырымын қорытатын болсақ:

- Бірінші жағдайда әр білім алушы өз басымен ойланып, тіпті қиын тапсырманың өзін өздігінен шешуі тиіс. Білім алушы тұлғасы идеясының жаңалығы, өзіндік пікірі, дәлелдеуі, басқаларға жеткізуде оны көндіруі сыни ойлау технологиясының маңызды сипаты болып табылады.
- Екінші тұжырым бойынша білім мотив тудырады, онсыз адам сыни ойлай алмайды. Ол үшін білім алушы тұжырымдаманы, теорияны, мәтінді, идеяны, нақты фактілерді ой елегінен өткізуі тиіс. Адам кез келген жаста сыни тұрғыдан ойлай алады, дегенмен оқыту мен оқу барысында толығымен өздігінен сыни ойлауды жетілдіре алады.
- үшінші тұжырымдамасы бойынша адам өзінің табиғаты жағынан әр нәрсені қызығып, оны көруге мән береді. Егер, жаңа нәрсені көрсек ол не екен деп білуге талпынамыз, - деп ойлаймыз.
- Төртінші тұжырым – сыни ойлайтын тұлға өзінің пікірін проблеманы шешуде пайымды негізделген ойлармен жеткізеді, әрі өзіне сенімді болады. Ол проблеманың басқа да шешімі барын түсінеді, дегенмен өзінің пікірін яғни таңдаған шешімі логикалық тұрғыдан дұрыс және табысты, - деп санаймыз.
- Бесінші тұжырымына тоқталсақ, ол қандай ой болса да, біреумен бөліскен соң тексеріледі, шыңдалады, - деген пікірге келеміз.

Сыни ойлау - оқыту үдерісінде білім алушыларда дағды мен іскерлік кешенін біртіндеп қалыптастыру. Яғни, білім алушылар сабақта белсенді, ақпаратты іздеуші, алған білімін өзінің тәжірибесінде қажет кезінде қолдана алатын, білімін осы саладағы басқалармен салыстыра алатын пәнішілік және пәнаралық байланысты өздігінен қоя алатын, шешім қабылдауда пікірін дәлелдей алуы керек, - деп тұжырым жасаймыз.

Л.М.Искакова сыни ойлау – белгілі бір мәселе туралы идеяларды жинақтап ой елегінен өткізу және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі үдеріс ретінде көптеген мәселелер мен шешімдер ішінен маңызды әрі пайдалы, тек қажетті ақпараттарды жинақтап, жаңа білімдерін бұрынғыдан ажырата алуға көмектесу қабілеті, - деген анықтамасын ұсынған [3. б. 49].

Сыни тұрғыдан ойлау – мағыналы сұрақтар қою, дәлелдер табу және осы негізде негізделген шешім қабылдау; проблемалау, талдау және рефлексия, мағыналы ойлау дағдыларын меңгеру: ойластырылған сұрақ қою, мұқият тыңдау, әртүрлі көзқарастарды объективті қабылдау, өз ұстанымын тұжырымдау және негізді дамыту (фактілерді, мәндерді және құндылықтарды түсіну және қатынасу); ауызша қарым-қатынастың (талқылаудың) басқа қатысушысын тыңдау және есту қабілеті болып табылады.

Сыни тұрғыдан ойлау бақылау, тәжірибе, толғану және пайымдау нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және синтездеуде қолданылатын технология болып табылады, сонымен қатар ол әрекет жасауға негіз, түрткі болуы да мүмкін. Сыни тұрғыдан ойлау көбінесе бір нәрсені елестетуге, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекеттің жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерін енгізуге дайын болуды көздейді, ол ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге бейімділік пен басқаларды сын тұрғысынан ойлауға баулуды білдіреді. Бастапқы деңгейде сын тұрғысынан ойлау үдерісі:

- тиісті ақпарат жинауды;
- дәлелдерді сыни тұрғыдан талдау мен бағалауды;
- кепілдендірілген шешімдер мен жинақталған қорытындылар;
- ауқымды тәжірибе негізінде болжамдар мен ұсыныстарды қайта қарауды қамтиды.

Оқыту мен оқудағы сыни тұрғыдан ойлау сияқты күрделі міндеттермен қатар, бұл үдеріс анықталмаған болжамдар мен құндылықтарды, проблемаларды мойындау және оларды шешудің тиімді құралдарын табуды, түрлі міндеттерді шешуде басымдықтарды белгілеудің маңызын түсінуді қамтиды. Сыни тұрғыдан ойлау қадағалау, тәжірибе, ойлану нәтижесінде алынған ақпараттың мағынасын тануда, оны бағалауда және талдауда аналитикалық тәсілдің қолданылуын көздейтін ойлау түрі.

Бастауыш сынып оқушыларының табысты іс-әрекетін қалыптастыру, олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес іс-әрекет түрлерін үйлестіре жүргізгенде ғана мүмкін болады,- деп санаймыз. Өйткені, *біріншіден,* бастауыш сынып оқушылары үшін еңбек табыстылығы ойында, еңбекте, оқудағы іс-әрекет үстінде көрінеді. Осы әрекеттердің қайсысын болса да оқушылар аса жауапкершілікпен орындайды.

Екіншіден, оқушының өз еңбегіне қанағаттану сезімі оның сабақтағы материалды меңгеруіне байланысты болады. Демек, өткен немесе жаңа сабақ бойынша берілген тапсырманы орындауы сапалы болады.

Үшіншіден, табыстылықпен еңбек етуге талаптанады. Оған оқушылардың өз шығармашылығымен еркін тақырыпқа құрастырған ертегілерінен, мәтін мазмұнына сәйкес қиялы бойынша салған суреттерінен, өткен тақырыпқа ұқсас өлең, тақпақ шығару, логикалық тапсырмаларды орындауынан, анаграмма, ребус құрастыруларынан табысты іс-әрекетін көруге болады.

Табысты іс-әрекет белгілерінің біріне баламалы шешімді көре білуі және оны іздестіре білуге ептілік жатады. Бұл белгінің мәні әртүрлі бірнеше шешім табу, шешімнің әртүрлі жолдарын іздестіру, объектінің әртүрлі және қарама-қарсы жақтарын көру.

Табысты іс-әрекеттің тағы екі белгісін атап өтуге болады. Бұлар түсіндіруді аса қажет етпейді. Олардың біріншісі – проблеманы шешудің бұрынғы танымал тәсілдерін жаңа жағдайға қиыстыру ептілігі.

Табысты іс-әрекеттің екінші белгісі – танымал шешімнің айрықша тәсілін құра білуге ептілігі. Табыстылық өзінің табиғаты бойынша айрықшалықты, іс-әрекет және білім стереотиптерінен бас тарту ептіліктерін талап етеді. Сондықтан оқыту бір жағынан стереотипті дағды, ептілік, білімді дағдыландыруы қажет, екінші жағынан бірмезгілде басқа білімдерді, іс-әрекеттің басқа тәсілдерін іздестіруді, олардан бас тарту қажеттілігінің мүмкіндігіне даяр болуға үйретуі қажет. Табысты іс-әрекеттің жоғарыда сипатталынып өткен белгілері өскелең жас ұрпақ меңгеретін ақыл-ой даму мазмұнының бөлігі болып табылады.

А.Үсенова табысты нәтиже – ол іс-әрекет нәтижесіне қол жеткізу, оның жеке тұлғаның дамуына ықпалы өте зор. Адамның іс-әрекет барысының нәтижесінде өзінің күшіне сенімі артады. Іс-әрекетті жүзеге асыру адамның білім, білік, дағдысын белгілі өзгеріске ұшыратады. Бұл өзгерістерді сипатына қарай «мінез-құлық, жүріс-тұрыс» деуге болады. Бұлар жеке тұлғаның практикалық іс-әрекетіндегі тиімсіз себептердің алдын алуға және оның дамуына көмектеседі. Адамның практикалық іс-әрекетіндегі бірінші ықпал мінез-құлқын, жүріс-тұрысын, ал екіншісі - тұлғалық сапаларын өзгертеді. Әлеуметтік іс-әрекет – бұл кәсіби іс-әрекеттің ерекше түрі, обьектінің әлеуметтік мәселесін шешуге бағытталады, - деген тұжырым жасаған [4. б. 23]. Сондықтан зерттеу барысында «табыс» феноменінің мәнін ашу үшін маңызды мотивтер айқындалады: өзін-өзі мотивациялау, өзін-өзі бақылау, өзінің іс-әрекетін жоспарлау; өзін-өзі таныту, айналадағылармен қарым-қатынас жасай білу кабілеті, физикалық шыдамдылық, оқиғаны алдын ала болжау және ақылды шешім қабылдауға даярлық;
шығармашылық белсенділік, жаңашылдыққа ұмтылу және сын тұрғысынан ойлау, әлеуметтік бейімделу т.б.

Жоғарыда зерттеушілердің еңбектеріне талдау жасай отырып, бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлау арқылы табысты іс-әрекетіне жетуін қазақ тілі пәнімен байланыстыратын боламыз. Дайындалған тапсырмалар жүйесінен төменде мысалдар келтіреміз.

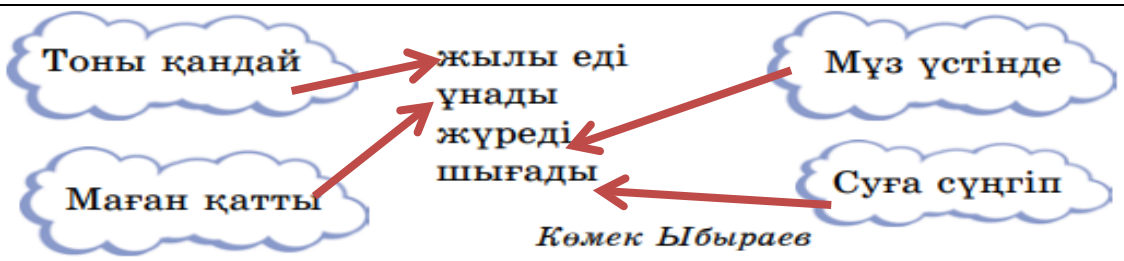
Қоян

Су бойында жайылып жатқан қойлар қастарынан зымырап өте шыққан қояннан үркіп, тас-талқан болып қашады… Сонда қоян ойланып:

– Менен де қорқатын хайуанаттар бар екен-ау, – деп көңілі орнына түседі. Кетпей, қайтадан ініне оралады…

Қоян күндегі әдеті бойынша ініне қашып кіреді. Әркім қуа бергеніне қорланып, ол қатты ыза болады.

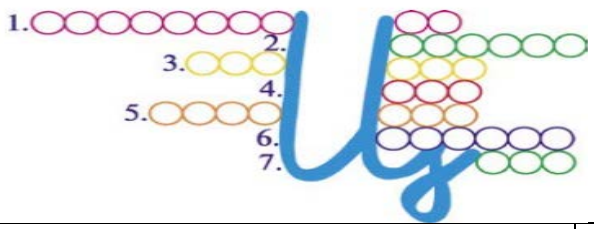
– Мен көрінген нәрседен сескенем*. Бүйтіп әркімнен бір қорқып жүргенше тезірек аулаққа кетіп қалайын деп тұра кеп жөнеледі…

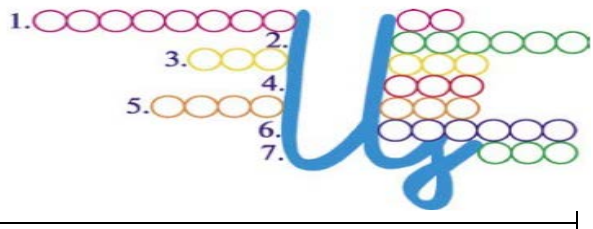

Әңгімелеу	Сипаттау	Пайымдау
Қандай? Қай?	Неліктен? Неге?	Не істейді? қайтеді?

Адам үстіме мінсе, мен алысын жақын етемін. Адамдар күшімді көреді, сүтімді ішеді. Олар қылымнан арқан еседі. Сондықтан жыл ағасы мен боламын.

Дәлелдеу пікірі | **Қорытынды бөлігі**

Сұрақтар	Жауаптар
1. Жарты жылда неше ай бар?	

2. Неше айдың аты «р» әрпіне аяқталады?	
3. Қай айда 28 күн бар?	
4. Сенбінің алдында келетін апта күнін ата.	
5. Сенбіден кейін үш күн өтті. Ол қай күн?	

Бұрыш 1 - мағынада	**Бұрыш 2 – мағынада**
	

Қорыта келе, сыни ойлау технологиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларының табысты іс-әрекетін қалыптастыруда оқу белсенділіктері олардың дербестігі пен шығармашылығын дамытып, табыстылыққа жеткізеді. Белгілі бір мәселе туралы барлық идеяларды жинақтай келе, оларды қайта ой елегінен өткізу және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі үдеріс ол – сыни ойлау болып табылатынын ескеру қажет,- деген тұжырым жасаймыз.

Әдебиеттер:

1. Қасым-Жомарт Тоқаев ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҰТАС ҰЛТ. БЕРЕКЕЛІ ҚОҒАМ атты Қазақстан халқына Жолдауы.2022 жылғы 1 қыркүйек.
2. Д. Клустер Что такое критическое мышление? // Критическое мышление и новые виды грамматоности. – М.: ЦГЛ, 2005. – С. 5-13.
3. Л.М. Искакова Сыни ойлау негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зияткерлігін дамыту. – Алматы, 2022. – 177 б.
4. А.Үсенова Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамыту. – Алматы, 2016. – 178 б.

ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ БАҒЫТТАРЫ

Абуханова Ажар Базарбаевна,
Педагогика және психология жоғары мектебі, оқытушы-дәріскер
Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қаласы

Аннотация. Қазіргі педагогтер алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін педагог үздіксіз ізденісте, кәсіби білікті болуы тиіс. Ол үшін орта білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында педагогтердың кәсібилігін жетілдіру мен дамытудың заманауи бағыттары керек. Мақалада, педагогтердің кәсібилігін дамытудың заманауи бағыттары: педагогтің ұстанымы, көшбасшылығы, педагогтің өзгерістерге төтеп беретін қабілет түрлері, оқушыға бағдарланған білім талаптары қарастырылады. Осы мәселе бойынша жалпы орта білім берудегі педагогтердің кәсібилігін дамытудың заманауи бағыттары талданданып, өзектілігі дәлелденеді.

Түйін сөздер: Кәсібилік, педагогтің кәсібилігі, педагог ұстанымы, педагогикалық қабілет, педагогтың көшбасшылығы, оқушығы бағдарланған білім.

Аннотация. Задача перед современными педагогами: формирование компетентной личности в соответствии с уровнем развития науки и техники, обладающей глубокими знаниями учащегося, умеющей быть предприимчивой и мыслящей, способной работать на основе мировых стандартов. Для того, чтобы служить таким требованиям, педагог должен быть в непрерывном поиске, профессионально квалифицированным. Для этого необходимы современные направления совершенствования и развития профессионализма педагогов в условиях обновления содержания среднего образования. В статье рассматриваются современные направления развития профессионализма педагогов: позиция педагога, лидерство, виды способностей педагога противостоять изменениям, требования к обучению, ориентированные на учащихся. По данному вопросу проанализированы и доказана актуальность современных направлений развития профессионализма педагогов среднего общего образования.

Ключевые слова: профессионализм, профессионализм педагога, позиция педагога, педагогические способности, лидерство педагога, обучаемость.

Abstract. The task for modern teachers is to form a competent personality in accordance with the level of development of science and technology, possessing deep knowledge of the student, able to be enterprising and thinking, able to work on the basis of world standards. In order to serve such requirements, the teacher must be in continuous search, professionally qualified. This requires modern directions for improving and developing the professionalism of teachers in the context of updating the content of secondary education. The article examines modern trends in the development of teachers' professionalism: the position of a teacher, leadership, types of teacher's abilities to resist change, student-oriented learning requirements. On this issue, the relevance of modern trends in the development of professionalism of teachers of secondary general education is analyzed and proved.

Key words: professionalism, teacher's professionalism, teacher's position, pedagogical abilities, teacher's leadership, learning ability.

Қазіргі ақпараттық қоғам педагогтерден үнемі өзгеріп тұратын өмір бойы өз бетімен білімдерін жетілдіруге қабілетті, дербес әрекет етуге және шешім қабылдауға дайын адамды дайындауды талап ететіні белгілі.

Білім сапасына қойылатын жаңа талаптар білім мазмұнын игеруде педагогтің оқушымен қатар тұруын қажет етеді, бұл жағдайда педагог өзінің ұстаздық позициясын жоғалтпайды, керісінше, білім алушыны мотивациялау, оған кеңес беру педагогтің жоғары деңгейін талап

етеді. Сондықтан, сабақ беру мен оқыту сапасын арттыру үшін педагог өзінің кәсіби білімі мен іскерлігін үздіксіз жетілдіріп отыратын, құзіретті маман болуы керек.

«Мұғалімдердің кәсіби дамуы – мұғалімдер алатын бастапқы дайындықтан басталып, зейнетке шығуға дейін жалғасатын, өмір бойына созылған үдеріс» (Villegas-Reimers, 2003, 8-б.).

Педагогке осы талаптарға жауап беру үшін білім беруде қандай өзгерістер қажет?

- педагогтің оқыту-тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы көшбасшылығы;
- педагогке бағытталған оқытудан оқушыға бағытталған оқытуға көшу;
- репродуктивті оқытудан сындарлы оқытуға көшу;
-білім парадигмасынан таным процесіне қатысушылардың белсенді әрекеттерін қамтитын белсенділікке көшу;
- оқу процесінің мазмұны компоненттеріне зерттеу жұмысын қосу;
- оқу мақсаттарын өзгерту: интеллектуалды тұлғадан рефлексияға көшу;
- омір бойы оқуға көшу;

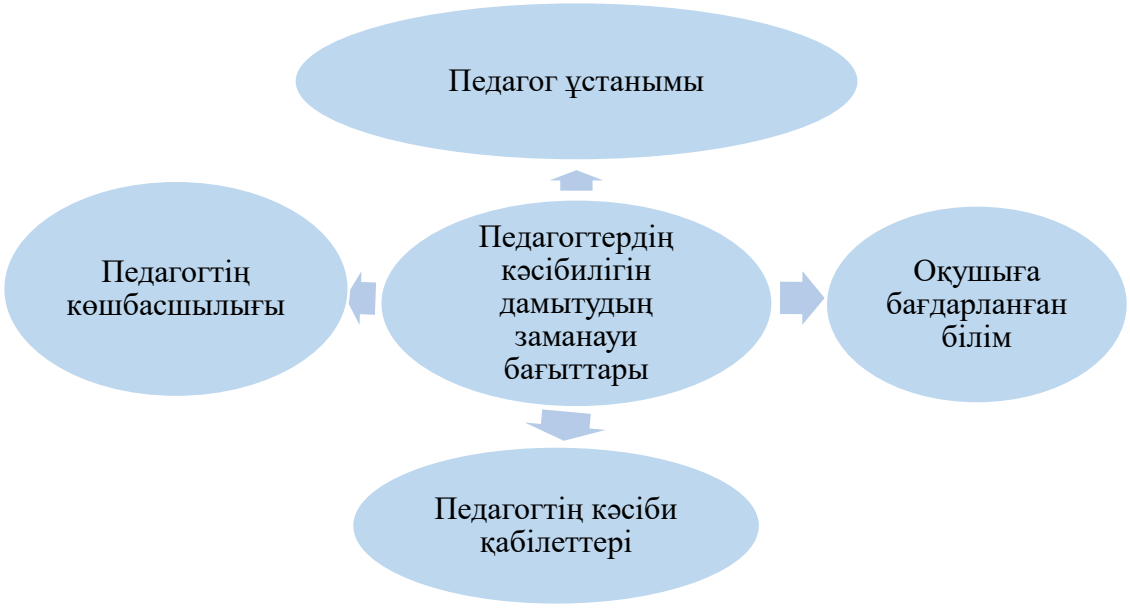
Қазіргі маманға қойылатын талаптар: дағдылар мен құзыреттер:

- үлкен көлемдегі ақпараттан қажетті ақпаратты таңдау және оны өз пайдасына пайдалану мүмкіндігі;
- жауапкершілікті өз мойнына алу, проблемаларды шешу және шешім қабылдау;
- өз көзқарасының, өз идеяларының, түсінігінің, оларды дәлелдей білуінің және дәлелді қорғай білуінің болуы;
- қоғамда ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасай білу, бірлесіп жұмыс істеу, жанжалдардың алдын алу;
- өзінің өмірлік көзқарастарын, сенімдерін, қажеттіліктерін, құндылықтарын жалпыадамзаттық құндылықтармен біріктіру;
- өз бетінше білім алу, өз білімін үнемі дамыту және толықтырып отыру.

Қазіргі жағдайда педагогтердің кәсіби қызметіне қойылатын жаңа талаптар жалпы білім берудің өзгерген мақсаттарын ескере отырып қалыптасады, өйткені мектептегі жаңа талаптар үдерістерінің табыстылығы, оның бәсекеге қабілеттілігінің арттыруы және білім берудің жаңа сапасына көшуі педагогтің шеберлігі деңгейінде, оның қажетті еңбек қызметтерін орындауға дайындығына тікелей байланысты.

Педагогтердің кәсібилігін дамыту бірнеше заманауи бағыттардан тұрады.

Кесте 1. Педагогтердің кәсібилігін дамытудың заманауи бағыттары

1.Психология ғылымында «ұстаным» ұғымы адамның іс-әрекетке тұлғалық бейімділігі, әлеуметтану ғылымы оны жеке тұлғаның негізгі құндылығы ретінде көрсетеді. Педагогтың ұстанымы оның көзқарасының қалыптасуына зор ықпал етеді, ал көзқарасы оның белгілі бір шешімдерді қабылдауына, соның нәтижесінде сыныптағы оқушылармен жүргізілетін іс-әрекеттеріне негіз болады.

Педагогтың кәсіби ұстанымы - бұл бірлескен іс-әрекеттің субъектілері ретінде өзінің орнына және білім беру процесіндегі рөліне, оқушылар мен әріптестеріне деген қарым-қатынас жүйесін білдіретін күрделі жеке білім.

Педагогтың кәсіби ұстанымы: Іс-әрекет, шешім,көзқарас

Сондықтан, кез-келген педагогтің оқыту құралдары оның болжамы, білімі мен ұстанымынан, көзқарастарының жиынтығынан тұрады. Бұл элементтердің барлығы жеке тұлғаның ерекше «оқыту сызбасын» құрайды.

Ғалым Пажарес (1992 ж) педагогтің оқыту стилін талдау кезінде оның білімінен гөрі, ұстанымына негізделген ой-тоқтамдарының ықпалы басым екеніне баса назар аударған: оқыту үдерісінде қалыптасқан көзқарастар педагогтің сыныптағы барлық іс-әрекеттеріне әсер етеді деп тұжырымдаған.

Педагогтің сыныптағы іс-әрекеттеріне оның сабақта пайдаланған әдістемелік құралдары немесе оқулықтары емес, пәннің қалай оқытылуы керектігі бойынша қалыптасқан тәжірибесі ықпал етеді.

Әдебиетте педагогикалық ұстаным ұғымы әсіресе соңғы онжылдықтағы зерттеулерде (А. К. Маркова, А. А. Леонтьев, С.И. Краснов, Р. Г. Каменский және т. б.) жиі кездеседі.

Н. Е. Щуркова педагогикалық ұстанымды педагогикалық ойлаудың өнімі ретінде түсінуді ұсынады.

В. И. Слободчиков, Р. Г. Каменский, С. И. Красновтың зерттеулерінде кәсіби ұстаным құндылықтар мен іс-әрекет нормаларын жүзеге асыру тәсілдеріне жауапты қатынас ретінде анықталады. Мұнда біз үшін маңызды нәрсе-субъектінің өз қызметінде құндылық қатынасқа баса назар аудару қажет.

Л. Б. Ительсон педагогикалық ұстанымдардың типтік рөлдік сипатында педагогті:

-егер, талаптарды, нормаларды, көзқарастарды және т.б. хабарлаумен шектелсе - *ақпарат беруші*;

- егер, баланың жанын түсінуге тырысса-*дос;*

-егер, тәрбиеленушілердің санасына нормалар мен құндылық бағдарларын күштеп енгізсе - *диктатор*;

- егер, мұқият сендіруді қолданса-*кеңесші*;

-егер, оқушыдан тәртіпті болуды сұраса, кейде өзін-өзі сыйлата алмай, жағымпаздыққа дейін түссе- *сұраушы*;

-егер, қызықты мақсаттармен, перспективалармен оқушыны баурап алуға тырысса- *шебер* ретінде көрсетеді.

Бұл ұстанымдардың әрқайсысы педагогтың жеке басына байланысты оң және теріс әсер етуі мүмкін.

Педагог жаңашыл идеяларды қабылдауда дайын білім беретін бұрынғы «дәстүрлі» стильден бас тартып, сын тұрғысынан ойлау қабілеттері дамыған оқушыларды қалыптастыруда, өзінің де сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамыта отырып, жаңашыл идеяларды тәжірибеге енгізуі керек.

Оқыту барысында көп міндеттерді шешуде, педагог әртүрлі жағдайда іс-әрекет жасайды, «тиімділік» деген сөздің мағынасы «педагог жұмысының сапасы» көрсетеді. Педагог жұмысының тиімділігін анықтауда оның өлшемі жайлы түрлі пікірлер қалыптасқан: ол педагогтердің жетістіктері (біліктілігі т.б.), оқыту үдерісі (оқыту әдістері т.б.), оқыту нәтижесі (оқушының білім алуына ықпал ету т.б.) немесе жоғарыда аталған барлық факторлардың жиынтығы.

2.Көшбасшылық тақырыбы адам өмірінің көптеген салалары үшін маңызды: білім, бизнес, саясат, спорт. Әр түрлі анықтамаларда көшбасшылық - ықпал ету және басқару тәсілі ретінде көрсетіледі. Көптеген адамдар үшін көшбасшы - алға ұмтылатын, адамдарды басқаратын және мақсатқа жетелейтін жетекші.

Көшбасшылық - бұл адамды алға жетелеп, ұмтылуға мәжбүрлей отырып ол адамның соңында өзі қалауымен іс-әрекет жасайтын өнер. Әрбір көшбасшы өзінің тартымдылығымен (харизмасы) өзіне тән ішкі күшке ие бола отырып, адамдар өздері тартылатын және айналасындағы әрбір адам болғысы келетін кеңістікті және киргісі келетін болашақты жасай білу қажет Артықшылықтары: ресурстарды жылдам пайдалану және мақсатқа жету үшін табандылық. Кемшіліктері: аз адамның пікірін елемеу және әлеуметтік шиеленістер болуы. Жетілдіру жолдары: басқаларды тыңдау, аз адамның пікірімен санасу, қарсыластарды басу емес, оларды сендіру қабілетін дамыту.

Қарым-қатынас пен қызметтің көшбасшылық стилін сендіруді және басқаруды білетіндер қолданады. Сондықтан, көшбасшылық кәсіби педагогтің ажырамас бөлігі болып табылады. Педагогтің көшбасшылық қасиеттерінің құрамын анықтауда А. В. Петровскийдің айтуынша, көшбасшылық әлеуметтік-психологиялық құбылыс. Адамның өзара қарым-қатынасы және оның субъектісі болып табылатын іс-әрекеттің нақты жағдайлары нәтижесінде пайда болады. Бұл ретте осы топ қызметінің мазмұнына сәйкес келетін көшбасшы қасиеттерінің жиынтығы тіркеледі.

«Оқудағы көшбасшылық» – оқушының эмоционалдық-өнегелік сауаттылығы, эмоционалдық-қалыпты оқуы және жан-жақты дамуы, бұл жерде ең маңызды мәселе – оқыту сапасын арттыру басымдығы.«Оқудағы көшбасшылық» ұғымының мәні зияткерлік оқудың стандарттарымен салыстырылып жоғары нәтижелерге қол жеткізу мақсатындағы көшбасшылықпен теңестіріледі. (Hay-McBer, 2004).

Қазіргі түсінікте көшбасшылық мектеп директорына немесе білім беру жүйесінің жоғарғы басшылығына ғана тән нәрсе емес. Заманауи зерттеулер (Leithwood et al., 2006) көрсетіп отырғандай, көшбасшылық кеңінен таралып, әрбір адамның ерекшелігіне қарай отырып көшбасшылар тобының ықпалы үстемірек болған жағдайда көшбасшылықтың мектепке ықпалы анағұрлым тиімді болмақ.

Элмор (2006) жауапкершілік саясаты мықты мектеп жүйесінде *көшбасшылық* – тәжірибесін жетілдіру құралы болып табылады деп есептейді. Ал, оқуға бағытталған көшбасшылық дәл осындай болып табылады.

Көшбасшы пеадгогтер оқыту мен оқу үдерісін бақылау, нәтижелерді пайдалану, педагогтердің мықты жақтарын анықтап, олардың қажеттіліктерін білу, оқушылар топтары мен мектептің құрылымдық бөлімшелері үшін басымдықтарды белгілеу арқылы сыныптардың және бүкіл мектептің ішінде не болып жатқанын біліп отырады. Мұндай көшбасшылық барлық деңгейлерде қажет, себебі мектептегі көшбасшылық идеясын іске асыру маңызды екенін естен шығармай, оқуға бағытталған көшбасшылықты таратып дамытуға басымдық беру қажет.

Педагогтің көшбасшылығы мұғалімдердің мүмкіндіктерін арттырады және осы мүмкіндіктердің артуы мен мұғалімдердің озық тәжірибесі мен бастамаларын таратудың арқасында мектептің жақсаруына ықпал етеді деп саналады"" (Mujis & Harris, 2007, с.126).

3.*Оқушыға бағдарланған білім*. Дәстүрлі оқытудан оқушыларға бағдарланған білімге өту педагогтердің өздерінің жұмысына рефлексия жасауды олардың педагогикалық сауаттылығы мен құзыреттілігін арттыру үшін аса маңызды етеді. Зерттеулер сондай-ақ оқыту мен үйретуде оқушыларға бағдарланған әдісті қолдану оқытушыларда өз жұмыстарына қатысты көп жағымды эмоция тудыратынын көрсетті.

Оқушыға бағдарланған білімде *оқушының іс-әрекеті*: белсенді қатысу (іс-тәжірибелік сабақтар, топтық талқылаулар, мәселелерді шешу, басқа да өзара іс-қимылдар); мәселелерді шешу, идеялармен бөлісу және бір-біріңізден үйрену үшін бірге жұмыс істеу; сыни тұрғыдан ойлау, сұрақтар қою және тақырыптарды терең зерттеу, фактілерді есте сақтап қана қоймай, ұғымдарды түсініп, байланыс орнату; оқу тәжірибесі нақты әлеммен және мәселелермен

байланысты, рефлексия жасау, мақсат қою және метакогнитивті дағдыларды дамыту, сонымен қатар өзін-өзі бағалау және сыныптастарының бағалауы арқылы бағалау процесіне белсенді қатысу; жеке оқыту жолдарының болуы .

Педагогтің іс-әрекеті: оқушылар оқу жолында алға жылжыған сайын қолдау, ресурстар және нұсқаулық беретін делдал ретінде әрекет етеді; белсенді оқыту мүмкіндіктерін ұсынады, пәннің нақты әлеммен байланысы мен сәйкестігін жасайды және оқушылар арасындағы ынтымақтастықты дамытады; оқушылардың тұлғалық ерекшелігін, тәжірибесі мен қабілеттерінің әртүрлілігін ескере отырып, сыни ойлауға ынталандыратын икемді және инклюзивті орта жасайды; оқыту, жекелендірілген оқу жоспарлары және бейімделген оқыту технологиялары арқылы оқушылардың жеке қажеттіліктеріне, қызығушылықтары мен қабілеттеріне бейімдейді; оқуды ілгерілету үшін кері байланысты қамтамасыз етеді, оқушылармен ой жүгірту сәттерін жасайды және оқушыларды өзін-өзі бағалау және қатарластардың өзара бағалауы арқылы бағалау процесіне тартады.

4.*Педагогикалық қабілеттер* – мұғалімнің педаготтік қызметте жоғары нәтижелерге жетуін қамтамасыз ететіндей даралық-психологиялық ерекшеліктері мен кәсіптік тұрғыдан маңызды қасиеттерінің жалпылама жиынтығы. Педагогикалық қабілеттердің мынадай түрлері сараланады: гностикалық (танып білу және одан ләззат ала білу), дидактикалық (түсіндіре білу, білім бере үйрете білу), коммуникациялық (қарым-қатынас, ынтымақтастық жасай білу), конструктивтік (оқу-тәрбие материалын іріктеп ала білу, жобалай, жасай білу), ұйыдастырушылық (шәкірттерін әр алуан қарекет түрлеріне еліктіріп, тарта білу, қатысушылардың бәрін біріктіріп, олардың мүдделерін қойылған мақсатты орындауға бағыттай білу), перцептивтік (баланың ішкі жан дүниесін ұғына білу, олардың сезімдері мен жай-күйін түсіне білу, эмпатияға қабілеттілік), болжамдаушылық (педагогикалық көрегендік жасай білу, педагогикалық қызметтегі өзара әрекеттестік нәтижелерін болжай білу), суттестивтік (мұғалімнің эмоциялық, ерік-жігерлік иландырушылық ықпалы, нық айтылған жігерлі сөзбен қажетті әсер нәтижесіне жете білу қабілеті), экспрессивтік (мұғалімнің өзінің білімі мен сенімдерін эмоциямен әсерлі етіп айтып жеткізе білуі, артистизмі, дауыс ырғағы, ым, ишара, оңтайлылық элементтерін жетік меңгеруі). Осы қабілеттер педагогтың өзгерістерге төтеп беру қажеттілігі мен өз жұмысында тұрақты болып қалу үшін аса қажет. Педагогтердің жайлылығы мен бейімделуге қабілеті де оқушыларының үлгерімін арттырады және кадрлардың тұрақсыздығы тұрғысынан мектептер үшін пайдалы болып келеді. Сонымен қатар күйзеліс деңгейнің төмендеуі мен педагогтің жұмысына қажет құндылықтарына жететін немесе жетуге ықпал ететін ретінде бағалау тиімділік пен жұмыспен қанағаттануды арттырады.

Әдебиеттер:

1. Педагогтің кәсіби стандарты //«Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы, №133 бұйрығына қосымша/ https://atameken.kz/kk/pages/542-profstandart

2. Синенко В.Я. Востребованность профессионализма учителя как важнейшее условие высокого качества образования // Сибирский учитель. – 2013. – № 1. 2-4 с

3. Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. – Алматы: Полиграфия-сервис К, 2012. - 316б.

4. Айтжанова Р.М., Жәнібек Д.М. Қазіргі таңдағы мұғалімнің кәсібилігі /http://www.rusnauka.com/

5. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші деңгей, 3 басылым. -Астана: «Назарбаев зияткерлік мектебі» ДББҰ. Педагогикалық шеберлік орталығы баспасы, 2014 ж.

ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Амирканов Марат Болысбекұлы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
педагогика-психология мамандығының
1-курс докторанты
Кудайбергенова Алия Маликовна,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
педагогика және білім беру менеджмент
кафедрасының аға оқытушысы
педагогика ғылымдарының кандидаты

Аннотация. Шетелдік студенттерді оқытуда оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізу барысында Қазақстан халқының тілі, мәдениетімен, салт-дәстүрімен танысуға ерекше қызығушылық-тарын арттыра отырып, оларды болашақ мамандық таңдауға бағыттарға жол сілтеу.

Түйін сөздер: шетелдік, диаспора, психологиялық-педагогикалық, оқу-тәрбие жұмысы, мәдени-танымдық.

Қазіргі таңда - Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті шетелдік студенттердің заманауи білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Аталмыш жоғары оқу орнында шетелдік студенттердің болуы, әрине ол университеттің қажеттілігін көрсетеді. 1985 жылдан бастап осы уақытқа дейін жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультеті (бұрынғы шетел азаматтарына арналған дайындық факультеті) әлемнің 100-ден аса елінен 7 мыңнан аса шетелдіктерді оқытып шығарды. Олардың ішінде алыс-жақын шетелдерден келген қазақ диаспорасының өкілдері, жоғары оқу орындары аралық ауысымымен келіп оқитын шетелдік студенттер, халықаралық ұйымдар, елшіліктердің және компаниялардың өкілдері бар.

Осы уақытқа дейін аталған факультетте АҚШ, Вьетнам, Алжир, Оңтүстік Африка, Эфиопия, Йемен, Лаос, Кампучия, Франция, Испания, Италия, Германия, Швеция, Чили, Филиппин, Жапония, Индонезия, Иордания, Сауд Арабия, Оңтүстік Корея, Ұлыбритания, Түркия, Иран, Ауғанстан, Үндістан, Қытай, Моңғолия және т.б. көптеген әлемнің әр елінен келген тыңдаушылар білім алды [1, б. 15-17]. Факультет тарихи біздің университеттіміздің тоқсан жылдық тарихының бір бөлігі болып табылады.

1991 жылдан бастап Қазақстан Республикасының халықаралық саяси мәртебесі өсуіне байланысты университетте жоғары оқу орындарының әлемдік тәжірибесін зерттеу және университетті басқарудың лайықты моделін жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізіле бастады.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті білім беру саласында әлемнің 100-ден аса елдерімен тығыз қарым-қатынас жасайды. Қазіргі кезеңде университет өзінің халықаралық байланысын жетілдіре отырып, сенімді түрде еуропалық білім беру кеңістігіне енуде.

Қазақстан Республикасындағы саяси және экономикалық жағдайдың тұрақтылығы, ұлттар мен ұлыстардың өзара татулығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті басшылығы тарапынан студенттердің жақсы оқуы мен өмір сүруі үшін жасалған жағдайлар, ең бастысы оқу сапасы, шетелдік студенттердің біздің факультетке келіп оқуына ықпал етеді. 2001 жылдың қыркүйек айынан бастап факультет шетелдерден келген қазақ диаспорасы тыңдаушыларын ҚР жоғары оқу орындарына түсуге дайындай бастады.

2001 жылдың қаңтар айынан бастап шетел азаматтарына арналған дайындық факультеті жоғары оқу орны арасындағы студент алмасудың халықаралық бағдарламасы бойынша ежелгі Ханкук шет тілдер университетінің (Оңтүстік Корея Республикасы) студенттерін қабылдай бастады.

Білім алуға келген студенттер Қазақстан халқының мәдениетімен, салт-дәстүрімен танысуға ерекше қызығушылық танытады. Білім беру бағдарламасына Қазақстанның мәдени және білім беру орталықтарымен таныстыру шаралары да енгізілген. Осы бағдарламамен келген студенттер демалыс кезінде Қазақстан қалаларына (Астана, Түркістан, Шымкент, Тараз, Қарағанды), сондай-ақ көрші елдерге: Өзбекстан, Қырғызстан, Ресейге саяхат жасай алады.

Кьонги университеті – Оңтүстік Кореяның жетекші оқу орындарының бірі [2, б. 38-39]. Аталмыш университет студенттерінің Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің шетел азаматтарына арналған дайындық факультетіне келіп оқуы жақсы дәстүрге айналып келе жатыр. Кореялық студенттер Қазақстанға оқуға келместен бұрын белгілі бір іріктеу сынынан өтеді. Олар әртүрлі факультеттердің 1-курс студенттері болғанмен, оларды тіл үйренуге деген құлшынысы, Қазақстан жайлы көп білгісі келетіндігі біріктіреді.

2009 жылы 22 қарашада ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев:ҚР-дың «Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ауғанстан Ислам Республикасының Үкіметі арасындағы Білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісімді ратификациялау туралы» Заңына қол қойды. Бұл Үкіметаралық келісімде ауған студенттерінің 5 жыл көлемінде Қазақстанның оқу орындарында білім алу шаралары қарастырылған.Қазақстан тарапы ауғанстандық студенттерді оқытуда,бұл мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және гуманитарлық

жағдайына аса көңіл бөліп, тұрақтылық пен бейбіт өмір орнату үшін Қазақстан Республикасының Ауғанстан Ислам Республикасына қолдау көрсетуі болып табылады. 2010 жылдан бері білім алушылардың қатары Үкіметаралық келісім бойынша келіп, мемлекеттік грантпен оқып жатқан Ауғанстан Ислам Республикасы тыңдаушыларымен толыға түсті. 2010 жылдың қазан айынан бастап жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультеті Қазақстанның жоғары оқу орындарында оқуға алғашқы Ауғанстан Ислам Республикасы тыңдаушыларын даярлау ісін бастады. ЖОО-ға түсуші шетелдіктерге оқыту бағдарламалары білім беру жүйесінің талаптарына және стандартқа сәйкес құрастырылды. Оқыту қазақ және орыс тілдерінде және практикалық қазақ және орыс тілдері, тілдік бейімдеу, Қазақстан тарихы мен мәдениеті, орыс және қазақ әдебиеті, математика, физика, химия, биология, география және т.б. пәндер бойынша жүргізіледі.

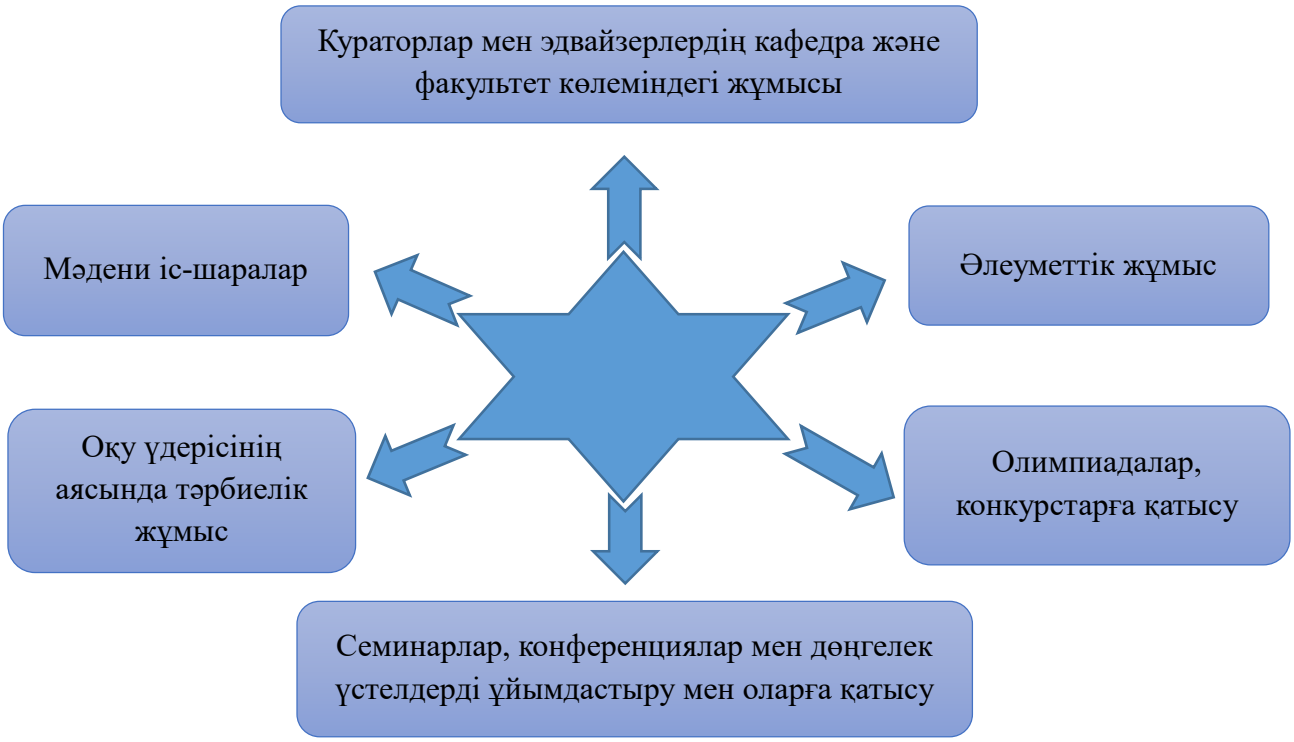
2012 жылдан бастап шетел азаматтарын ғана емес, Қазақстан азаматтарын да жоғары оқу орнына түсу үшін ақылы оқу топтарына қосымша қабылдау жүргізіледі.

Факультетте дәстүрлі түрде Халықаралық виртаулды ғылыми-әдістемелік конференция, Педагогикалық идеялардың республикалық фестивалі, «Жер біздің ортақ үйіміз», «Фараби әлемі» атты халықаралық студенттік ғылыми конференциялар болып тұрады. Жоғары білікті профессор-оқытушылар құрамының жетекшілігімен шетелдік дарынды шетелдік тыңдаушылар қазіргі ғылымның өзекті мәселелері бойынша қазақ және орыс тілдерінде зерттеу жұмыстарына қатыстырыла алады.

Жалпы жоғары оқу орны әлемнің әр елінен келетін тыңдаушы немесе студентке университеттің оқу жағдайына тез бейімделуіне психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуі маңызды [3, б. 3-4]. Отандық немесе шетелдік студенттердің әлеуетін зерттеу үлкен күшті қажет етеді. Университетте оларға білім берудің барлық кезеңдерін жүзеге асыру әрине үлкен шара. Қазіргі жаңа технологиялардың алдына қоятын мақсат – тіл үйренушілердің дербес ерекшеліктерін ескере отырып, өз бетінше ізденуін, шығармашылығын арттыруды көздейді [4, б. 3].

ЖОО-ға дейінгі білім беру факультетінің профессор-оқытушылар құрамының жоғары әлеуеті және жақсы материалдық негізі, жаңа технологияларды енгізу алдағы уақытта да тыңдаушылардың санын арттыра түсуге мүмкіндік береді.

Факультет тарихында оқытушыларымыз дәрістен тыс уақыттарда өткізілген шаралар нәтижесінде үлкен тәжірибеге ие болды.

Факультетте ұлттық мәдениетпен таныстыру және тілді меңгерту жолында көптеген тәрбие жұмыстары атқарылуда. Қазақстанда шетел азаматтарының бейімделуі мен студенттердің байланысын нығайтуды қалыптастыру кезінде тәрбие жұмыстарының жаңа формалары мен түрлері жетілдірілді.

Дәрісханадан тыс жұмыстардың өте танымал түрі мәдени-танымдық саяхатқа шығу (экскурсия) болып табылады. Факультетте саяхат сабақтарын өткізу мақсаты – шетелдік тыңдаушыларға күнделікті қабылдау мен ойлау арқылы, көзбен көріп білу арқылы біздің еліміздің өткені мен бүгінін түсіндіру.

Экскурсия сабақтары арқылы студенттер үйреніп жүрген тілінің, мемлекеттің мәдениеті мен тарихи ескерткіштерімен жақын танысады, тілдік дағдыларын тәжірибе жүзінде жетілдіреді.

Қорыта айтқанда қай елде болса да дәстүрлі оқытудың өз ерекшелігі бар. Сондықтанда факультетте дәстүрлі әдістерді байланыстырып бәсекеге қабілетті етуге барынша мүмкіндік жасауға әбден болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Шетел азаматтарына арналған дайындық факультеті. Алматы, 2009. 15-17 бб.
2. Шетел азаматтарына арналған дайындық факультеті. Алматы, 2009. 38-39 бб
3. Ван Сяо. Личностный адаптационный ресурс китайских студентов-первокурсников. Автореферат Санкт-Петербург, 2017. 3-4 стр.
4. «Қазіргі заманғы білім берудегі инновациялық бағыттар» атты республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Алматы, Қазақ университеті 2016. 3 б.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ТОЛЫҚ ФИЗИКАЛЫҚ РЕАКЦИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Б. Мекежанова,
философия ғылымдарының докторы (PhD), мұғалім-эксперт
Ф.Ж. Атахай,
магистратура студенті, Марғұлан университеті

Аннотация. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде кем дегенде бір шет тілін білу «саналы қажеттілік» болғандықтан шет тілін оқытудың тиімді әдістерін іздеу өзекті болып табылады. Сондай өзекті әдістердің бірі толық физикалық реакция болып табылады. Мақалада физикалық реакция әдісінің элементтері және олардың бастауыш мектеп жасындағы оқушылармен шет тілі сабақтарында практика жүзінде қолданылуы сипатталады. Сонымен қатар бұл әдістің мектеп оқушыларының шет тілін оқытудағы мотивациясына әсерін зерттеуге арналған.

Түйін сөздер: шет тілі, физикалық реакция әдісі, уәж, тиімді оқыту технологиялары, бастауыш сынып.

Аннотация. На современном этапе развития общества знание хотя бы одного иностранного языка является «осознанной потребностью», поэтому актуальным является поиск эффективных методов обучения иностранному языку. Одним из таких актуальных методов является полная физическая реакция. В статье описаны элементы метода физической реакции и их практическое использование на занятиях иностранным языком с учениками младших классов. Кроме того, предполагается изучить влияние данного метода на мотивацию школьников в изучении иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, метод физических реакций, мотивация, эффективные технологии обучения, начальная школа.

Abstract. At the present stage of development of society, knowledge of at least one foreign language is a “conscious need”, therefore the search for effective methods of teaching a foreign language is relevant. One such topical method is the full physical response. The article describes the elements of the physical reaction method and their practical use in foreign language classes with primary school students. In addition, it is expected to study the influence of this method on the motivation of schoolchildren in learning a foreign language.

Key words: foreign language, method of physical reactions, motivation, effective teaching technologies, primary school.

Ақпараттық технологиялар мен халықаралық коммуникациялар дамыған заманда біліктілігі жоғары маман үшін шет тілін білу өте қажет. Осыған байланысты бастауыш мектеп жасынан бастап шет тілін тиімді оқыту мәселесі өзекті болып отыр. Осыған байланысты біз үшін бастауыш сынып оқушыларына шет тілін оқытуда ынтаны арттыратын, психикалық процестердің белсендірілуіне ықпал ететін және жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін тиімді әдістерінің бірін бөліп көрсету маңызды болып табылады. Сондай бірегей әдістердің бірі толық физикалық реакция әдісі болып табылады.

Толық физикалық реакция әдісінің авторы - (TPR - Total physical response) американдық психолог Джеймс Эшер. TPR 20 ғасырдың 70-жылдарында танымал болды. Толық физикалық реакция әдісі даму психологиясы, оқыту теориясы және педагогика аспектілерін қамтиды, сонымен қатар 1925 жылы Гарольд пен Дороти Палмер ұсынған шет тілдерін оқыту әдістерін қолданады. Бұл әдіс мидың екі жарты шарының теориясына негізделген, онда сол жарты шар логика мен санаға жауап береді, ал оң жарты шары ішкі түйсік мен түпсана үшін жауап береді [1]. Шет тілін үйренудің дәстүрлі әдістері сол жақ жарты шардың функцияларын пайдалана отырып, оны ассимиляциялауды қамтиды (мысалы, есте сақтау, қайталау). Физикалық

реакция әдісі арқылы шет тілін үйрену кезінде оң жақ жарты шар белсендіріледі және шет тілін меңгеру процесі тиімдірек болады.

Балалардың сөйлеуін дамытуда біз үш негізгі тармақты бөліп аламыз:

1 Тыңдау дағдысы сөйлеуден бұрын пайда болады.

2 Балаларға бағытталған көптеген мәлімдемелер әрекетке ынталандыруды қамтиды, 50% -дан астамы командалар түрінде тұжырымдалған.

3 Сөйлеуді тыңдау сөйлеуге «дайындыққа» әкеледі.

Бұл әдісті қолдану арқылы тілдің баяндалуы бұйрық рай арқылы жүзеге асады, оқушылар жауап-әрекет арқылы қарым-қатынас жасайды. Зерттеушілер бүгінгі таңда баланың мұғалімдермен және құрдастарымен әлеуметтік байланыстарын сауатты түрде құру қажет екенін, бұл әр баланың психикалық дамуы мен әлеуметтік дамуына айтарлықтай әсер ететінін, оған физикалық реакция әдісін қолдану арқылы да ықпал етуге болатынын атап өтеді. Бұл әдісті жүзеге асыруда мұғалім әр түрлі тұрмыстық жағдайда балалардың іс-әрекетін реттеп отыратын ата-ана ретінде актерлерді, яғни оқушыларды басқаратын режиссер ретінде ұсынылады. Бастауыш сыныптағы балалармен жұмыс істегенде мұғалім бастауыш топтағы оқу процесін дамытады [2]. Мысалы, мұғалім шет тілінде мәлімдеме-бұйрықты айтып, оқушыларға қимыл-қозғалыс көрсетеді. Уақыт өте келе командалар күрделене түседі. Әрі қарай оқыту арқылы өткен және келер шақ және тілдің басқа элементтері енгізіледі. Толық физикалық реакция әдісінде аударма мен ережелер жоқ, олардың болуын біз дәстүрлі әдістерде байқаймыз. Аударма қажет емес, өйткені сөз осы лексикалық бірлікті басқалармен байланыстыратын желіге кіреді. Уақыт өткеннен кейін оқушылар «тілді сезіне бастайды» және дұрыс емес мәлімдемелер олар үшін табиғи емес болады. TPR оқытудың көптеген түрлері бар: көрнекілік, болжау, физикалық әрекеттерді орындау, суреттермен (карточкалар) жұмыс істеу, іс-әрекеттермен әңгімелеу және т.б. Қолданушылардың пікірінше, бұл әдістің тиімділігі келесі факторлармен анықталады: 1) тілді тыңдау, 2) қауіпсіз ортада болу, 3) мәжбүрлі емес, еркін сөйлеуге құштарлық арқылы балалар сияқты ілгерілеу [3]. Бұл әдіс әсіресе кіші жастағы оқушыларды оқытуда олардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып оқытуда тиімді. Толық физикалық реакция әдісінің элементтерін жүзеге асыру үшін әртүрлі типтер мен тапсырмалар түрлері қолданылады, мысал ретінде кейбіреулерін келтіре кетейік.

Ең алдымен, сабақтарды топта өткізген дұрыс екенін атап өткен жөн. Алғашқы сабақтардан бастап мұғалім етістіктерге тоқталып, бұйрық рай арқылы таныстырады, содан кейін зат есімдерді байланыстырады (негізінен балаларды қоршаған заттар). Жаңа лексикалық бірліктерді меңгеру келесі кезеңдерден өтеді: 1) Мұғалім бұйрықты айтып, қимылды оқушылармен бірге қайталап орындайды. 2) Содан кейін мұғалім команданы шақырады, ал оқушылар әрекетті өз бетінше орындайды. 3) Мұғалім әр оқушыға жеке-жеке сөз сөйлеп, нақты команданы орындауды ұсынады. Әрбір келесі пәрменді енгізе отырып, мұғалім жоғарыдағы қадамдарға сүйенеді. Бір сабақта олардың саны жеткілікті болуы мүмкін, бірақ мектеп оқушыларының жеке жасына байланысты психикалық ерекшеліктерін ескермеуге болмайды, өйткені кіші жастағы оқушылар бір сабақта 7-ден 10-ға дейін жаңа сөздерді меңгере алады. Сабақтың соңында барлық үйренген нәрсені толық қайталау жүзеге асырылады [4]. Сыныптағы барлық пәндер игерілгеннен кейін суреттерді, абстрактілі ұғымдарды (рөлдік ойындар арқылы да) қолдану басталады, содан кейін олар сөздік қорын шақтармен байланыстыра отырып, тұтас оқиғаларды зерттейді. 20 сағатқа жуық сабақтан кейін ғана оқушылар сөздерді дауыстап айта бастайды, бір-біріне командалар береді. Біраз уақыттан кейін олар мәтіндерді оқи бастайды, содан кейін жазуды үйренеді.

Міне, осы әдісті жүзеге асырудың басқа мысалдары:

Simon Says - дене мүшелерін зерттеу үшін кеңінен қолданылатын осы әдістемедегі классикалық жаттығу. Бірақ бұл жаттығуды, мысалы, балаларға бағытты үйрету үшін жүзеге асыруға болады. Балалардың емін-еркін қозғалуы, флеш-карталарды партаға (үй, базар, мектеп, т.б.) қою немесе тақтаға карта ілу, яғни «ауданды» ретке келтіру үшін орын дайындау керек және оқушылар бір-біріне қайда бару керектігін айтады: «Simon says go straight, Simon says turn left». Charades тағы бір классикалық ойын, қимыл етістіктерін, The Present Continuous

Tense, «Sport» тақырыбындағы лексикалық элементтерді және басқа да тақырыптарды үйретуге өте ыңғайлы. Мысалы, алдымен карточканы көрсетеміз, содан кейін етістікті атап, балалардан хормен қайталауды талап ете отырып, өз бетімізше осы әрекетті бейнелейміз. Содан кейін біз екі команда құрамыз. Әр оқушы картаны, суретті немесе спорт түрі жазылған картаны алып, оның командаластары оның не екенін болжауы үшін қимылды көрсетуі керек. Команданың жігіттері толық сөйлеммен жауап береді: : He is playing football. Бұл жаттығуда жаңа лексиканы меңгеруге ғана емес, грамматикалық құрылымдарға да мән беріледі.

Әндер. Балалар ән айтқанды жақсы көретіні сөзсіз. Осы жағдайды ескере отырып, мұғалім ән мәтінімен біріктірілген қимылдар мен мимикаларды қоса алады. Әдістеменің бұл элементін лексиканы да, грамматиканы да оқытуда қолдануға болады. Сыныпта серуендеу. Бұл әрекет балалар мен ересектер үшін тамаша. Қолдану үшін бірнеше нысандар немесе реквизиттер қажет. Біз әрекеттерді көрсетіп, оларды атаймыз. Содан кейін әрекеттерді атаймыз және оқушылардан оларды көрсетуді сұраймыз. Мысалдар: - You open the door. - You come to the blackboard. - You take a chalk. –You close the window. -You take your pencil. -You look at him. Рөлдік ойындар – пантомималар. Бұл ойын ересек оқушыларға да ұнайды, бірақ бұл әсіресе балаларға пайдалы. Әр оқушыға рөл беріңіз, бірақ ол оны сөзсіз орындауы керек. Мысалы, бірінші оқушы емханаға бару керек, ол оған қалай жетуге болатынын сұрайды. Бірақ дауысы шығып, үндемей қалды. Екінші оқушы оны көшеде тоқтатып, оған жол көрсетуді сұрайды, бірақ бұл адам сөйлей алмайды, екіншісі қайда бару керектігін білу үшін оның ым-ишарасын түсінуі керек. Hands up! - Қолыңды көтер!

Мобильді ойлау ойыны. Жүргізушінің міндеті – бір пәрменді атай отырып, екіншісін орындай отырып, балаларды шатастырып алу. Мысалы, жүргізуші «Clap hands!» дейді. («қолдарыңды шапалақта») тепсегенде. Оқушылар көшбасшы шақыратын командаларды орындай отырып, өте мұқият болуы керек. Егер бала қателессе, ол ойыннан шығады. Ең зейінді оқушы көшбасшы болады.

Трансформациялар. Оқушылар шеңберге тұрады да, «сиқырлы таяқшамен» бір-біріне тиіп, бір-бірін айналдырып, бұрылады. Балалардың болжамды ескертулері: I am a princess and you are a mouse. I am not a mouse, I am a kitten and you are a monster. I am not a monster. I am a pilot and you are a sandwich. Бұл жағдайда «To be» етістігінің мақұлдау және болымсыз сөйлемдерде қолданылуы жаттығады, сонымен қатар жаңа лексикалық бірліктер немесе бұрын зерттелген лексика жаңартылады.

Карусель. Мұғалім сыныптағы балалардан бір орындық кем болатындай етіп орындықтарды шеңбер бойымен орналастырады. Мұғалім белгілі бір дыбысты түсіндіреді, мысалы [w]. Мұғалім ағылшын тілінде кез келген сөздерді ақырын айтып жатқанда, оқушылар орындықтарды айнала бастайды. Ол [w] дыбысы бар сөзді атаған бойда балалар орындықтардағы орындарына отыруы керек. Егер бала орын алуға үлгермесе, ол ойыннан шығарылады.

Бұл жаттығу шетелдік сөйлеудегі фонетикалық қабылдауды қалыптастыруға арналған. Физикалық жауап беру әдісі фонетикаға мамандандбағанымен, соған қарамастан оның жеке элементтерін осы мақсатта да пайдалануға болады. Жоғарыда ұсынылған тапсырмалар қолжетімді (орындауға болатын) және қызықты. Бала жаман баға қояды деп қорықпайды, сондықтан ол еркін, белсенді және шет тілін үйренуге деген ынтасы артады. Әр әдістің бірқатар артықшылықтары мен кемшіліктері бар екенін, соның ішінде осы толық физикалық реакция әдісін де назардан тыс қалдыруға болмайды. Кіші жастағы оқушыларды оқытуда әдіс элементтерін таңдауда ескеру қажет біршама факторлар да бар екенін ұмытпауымыз керек. Айта кету керек, физикалық реакция әдісі өзін дәлелдеді және шетелде кеңінен қолданылады. Бұл әдіс шет тілін үйренудің бастапқы кезеңінде қызықты, ерекше және өте тиімді екені сөзсіз. Бірақ, соған қарамастан, оның кемшіліктері де бар, біз оларды атап өтуіміз керек. Артықшылықтардың қатарында физикалық реакция беру әдісі іс-әрекетке байланысты лексика зерттеліп жатқан кезде сабақта тіл үйретуге өте қолайлы екені анықталды. Оны бұйрықты, сонымен қатар әртүрлі шақтарды және аспектілерді үйрету үшін қолдануға болады.

Физикалық жауап беру әдісі шет тілін үйренуде қиындықтарға тап болатын дислексиялық балаларды дәстүрлі әдістер арқылы оқытудың пайдалы баламасы бола алады.

Физикалық реакция әдісін жақтаушылардың пікірінше, жоғарыда айтылғандардан басқа, оның бірқатар артықшылықтары бар: - оқушылар үнемі қозғалыста болады және бұл бастауыш сынып оқушыларының негізгі жас ерекшеліктерін көрсетеді және олардың физикалық дамуына ықпал етеді; -Әдіс элементтерінің қарапайым әрекеттері мұғалім тарапынан көп дайындықты қажет етпейді; - физикалық реакция әдісі сабақта белсенділік танытуы қажет кинестетикалық оқушылар үшін оңтайлы болып табылады; - ұсынылған әдіс балалар мен ересектер үшін тиімді; -Бұйрықтар арқылы сөздерді меңгеру оңай, ал олар аз күш жұмсап есте сақталады; - Сабақтың өзі қызықты және ынтасын арттыруға көмектеседі; -Әдіс элементтері оқушыларды қуаттандырудың тамаша тәсілі. Кемшіліктердің арасында: бұл әдіс тәуелсіз даму құралын қамтамасыз етпейді. Тілді дәстүрлі түрде үйрену арқылы біз тілді ережелер торына таңуды үйренеміз, содан кейін теория мен жаттығуларды қолдана отырып, грамматикамен өз бетімізше айналысамыз және жаңа материалды жақсы есте сақтай аламыз. Дәстүрлі түрде тілді үйрену әлдеқайда оңай деп саналатын тұжырымдама тағы бар . Көптеген ғалымдар ережелерді білмей және үнемі ағылшын тілінде сөйлейтін ортада болмай, адам дәл осындай «тіл сезімін» ала алмайды деп санайды. Ал сөйлемде қай жерде, нені дұрыс айту керек екенін, нені келісу керек екенін теориялық дереккөздерді қолданбай-ақ анықтау мүмкін емес.

Осылайша, осы мақалада ашылған бастауыш сынып оқушыларына шет тілін оқыту әдісі дәстүрлі шет тілі тапсырмаларын толықтыратын оқытудың тиімді элементі болып табылады деп қорытынды жасауға болады. Бұл әдіс оқушылардың ынтасын арттырады, олардың психикалық әрекетін белсендіреді, балалардың моторикасын дамытуға ықпал етеді, бастауыш сынып оқушыларының жас және психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне толық сәйкес келеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1 Asher James J. Learning Another Language Through Actions. – 7th edition. – Los Gatos-California: Sky Oaks Productions, Inc., 2009.

2 Архипова М.В., Жулина Е.В., Шутова Н.В. Информационное общество и образовательный процесс // Проблемы современного педагогического образования. 2018. № 59-1. С. 56-59

3 Рунова Т.А., Гуцу Е.Г., Няголова М.Д. Исследование становления отношений учебного сотрудничества младших школьников // Вестник Мининского университета. – 2019. – Т. 7, № 3. – С. 12.

4 Смоловик О.В. Влияние метода физического реагирования на мотивацию учащихся // Образовательные ресурсы и технологии. 2019. № 4 (29). С. 28-33.

ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ПЕН КОНФЛИКТТЕРГЕ ТЕМПЕРАМЕНТТІҢ ӘСЕРІ

Ахмет Б.Б.,
6B03107 психология мамандығының 4 курс студенті,
жалпы және қолданбалы психология кафедрасы
Ғылыми жетекшісі: Болтаева А.М.,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан

Аннотация. Мақалада адамның темперамент типінің оның тұлғааралық қатынастарына әсері туралы мәселе қарастырылады. Әр темпераменттің негізгі сипаттамалары мен оның тұлғааралық конфликт барысындағы көріністері талданады.Конфликтік жағдайларда мінез-құлық стратегияларын таңдауға әсер ететін психологиялық факторлар қарастырылады.

Түйін сөздер: темперамент, мінез-құлық, конфликт, тұлғааралық қарым-қатынас.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о влиянии типа темперамента человека на его межличностные отношения. Анализируются основные характеристики каждого темперамента и его проявления в межличностном конфликте. Рассматриваются психологические факторы, влияющие на выбор поведенческих стратегий в конфликтных ситуациях.

Ключевые слова: темперамент, поведение, конфликт, межличностные отношения.

Abstract. The article discusses the issue of the influence of a person's type of temperament on his interpersonal relationships. The main characteristics of each temperament and its manifestations in the course of interpersonal conflict are analyzed. Psychological factors influencing the choice of behavior strategies in conflict situations are considered.

Key words: temperament, behavior, conflict, interpersonal relationships.

Конфликттер адам өмірінің бүкіл сферасына тікелей әсер етеді және тұлғааралық қатынастардың ажырамасайқын бөлшегі ретінде қарастырылады. Конфликт жағдайлары адамның әлеуметтік дамуы, психологиялық өсуі үшін маңызды аспект болып табылады, сондықтан бұл мәселе эмпирикалық зерттеулерге қызығушылық тудырады.

Психологиялық тұрғыдан конфликт дегеніміз – ұстанымдар, мүдделер, көзқарастар мен өзіндік пікірлердің қарама-қайшылығы болып табылады.

Л.А. Козер әлеуметтік конфликт түсінігін белгілі бір мәртебеге, билікке және шектеулі ресурстарға деген құндылықтар мен талаптар үшін күрес ретінде анықтайды, ал қақтығысушы тараптардың негізгі мақсаттары тек қалағанына жету ғана емес, онымен қоса қарсыластарды бейтараптандыру, залал келтіру немесе жою болып табылады.[1]

Конфликтілік жағдайлардың пайда болуына және олардағы мінез-құлық стратегияларын таңдауға біршама психологиялық факторлар әсер етеді, мысалы, конфликттермінез-құлық акцентуациясымен, қарсыластардың үміттері мен мотивтерінің сәйкессіздігімен, тұлғаның жеке психологиялық ерекшелігімен, оның белсенділігі мен эмоционалдылығымен және т. б. көптеген факторлармен анықталуы мүмкін.Соның бірі ретінде темперамент типініңәсер ету маңыздылығын қарастыра аламыз.

Конфликт ұғымының мазмұны келесі мағыналар арқылы ашылады:

1. Ашық, жиі ұзаққа созылатын күрес жағдайы; шайқас немесе соғыс.

2. Адамдар, идеялар немесе мүдделер арасындағы қарым-қатынастағы дисгармония жағдайы; қарама-қайшылықтардың қақтығысы.

3. Өзара импульстардың, тілектердің немесе тенденциялардың бір мезгілде жұмыс істеуі нәтижесінде пайда болатын психикалық күрес.[2]

Әдетте темперамент туралы айтылғанда, оны адамдар арасындағы белгілі бірайырмашылықтармен, яғни, белсенділік пен эмоциялардың және т.б индивидуалды мінез-құлық ерекшеліктерінің көрінісімен сипаттаймыз.

Темпераменттүсінігі қазіргі таңда сан түрлі анықтамаларға ие, дегенмен осы өзгешілдіктердің түйіні әрі негізі ретінде ғалымдар темперамент ұғымын былайша сипаттайды: “Темперамент - жеке тұлға әлеуметтік болмыс ретінде қалыптасатын биологиялық негіз”.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын бір тұтастыққа жинай отырып, мынаны шығаруға болады: Темперамент-бұл адамның психикалық процестері мен мінез-құлқының динамикасын анықтайтын жеке ерекшеліктері. Темперамент жеке тұлғаның динамикасын сипаттайды, бірақ оның сенімдері, көзқарастары мен мүдделерін емес.

Ежелгі заманнан бері темпераменттің төрт негізгі түрі ажыратылған: холерик, сангвиник, меланхолик және флегматик. Темпераменттіңтүрлері, ең алдымен, эмоционалды күйлердің пайда болу динамикасы мен қарқындылығымен ерекшеленеді.

Темпераментке тән белгілер:

1) жеке тұлғаның жеке психологиялық қасиеттерінің салыстырмалы түрде біртұтас тұрақтылығы (қабылдау жылдамдығы, ақыл-ойдың жылдамдығы, зейіннің ауысу жылдамдығы, сөйлеу қарқыны мен ритағы, эмоциялар мен ерік-жігердің көрінісі және т. б.);

2) белгілі бір құрылымдарға біріктірілген темперамент қасиеттері (темперамент түрлері) жоғары жүйке қызметінің негізгі түрлеріне сәйкес келеді [3].

Адамдарда темперамент онтогенез процесінде қалыптасады депқабылданған. Ересек адамда темперамент қасиеттері негізінен тұрақты, бірақ психикалық күйлер мен өмірлік қақтығыстардың әсерінен белгілі бір шектерде өзгеруі мүмкін.

Темперамент түрлеріне: сангвиник, холерик, флегматик және меланхолик типтерін жатқызамыз.

Сангвиник.Темпераменттің бұл түрінің өкілдерінде психикалық процестер жоғары жылдамдықпен сипатталады (тітіркендіргіштерге жылдам реакция арқылы). Сангвиниктер жоғары бейімделгіштігімен (өмір сүру жағдайларының өзгеруіне бейімделуімен) және ұтқырлығымен ерекшеленеді. Олардың назары тұрақсыз тез және оңай ауысады. Сангвиниктер әр істі оңайлықпен қабылдайды, құмарлыққа, әуестікке қабілетті. Олар жаңашылдықты, жағдайлардың әртүрлілігін, орындардың өзгеруін жақсы көреді.

Сангвиник типтегі адамдардың конфликт барысындағы мінез-құлық көрінісі. Олар жиі конфликтке түспейді, бірақ егер ол өзін қызықтыратын істе қысымға ұшырағанын аңғарса, шағымдана алады. Кейде ол басқа адамның қорлауына назар аудармай, өзін ғана тыңдайды, оны ұсақ-түйекмәселе деп санайды.

Флегматик.Психикалық процестер белгілі бір инерттілікпен және тітіркендіргіштерге баяу жауап берумен сипатталады. Жүйке процестерінің тепе-теңдігі мен кейбір инерттілігі флегматиктің кез-келген жағдайда тыныш болуына мүмкіндік береді.

Конфликттегі мінез-құлық көрінісі: Флегматик сирек конфликттің бастамашысы болып табылады. Көбінесе қарым-қатынас жасай алмайды, қоғамда және үйде де баяу жүреді. Әрине, егер сіз баяу жүріс-тұрыс үшін ұрысып, осындай адамды айыптасаңыз, ол өзін жайсыз сезініп, іс-әрекетке қабілетсіз екеніне сене бастайды. Осылайша, өз күштеріне деген сенімсіздік дамиды және сәтсіздікке деген көзқарас нығаяды. Флегматиктер әрқашан консервативті. Олар өмір салты мен жағдайларын сақтауға тырысады. Көбінесе өзгерістерден қорқады.

Холерик.Жүйке процестері қозғыштық пен тепе-теңдіктің жоғарылауымен сипатталады. Холерик тез ашуланшақ, агрессивті, қарым-қатынаста тікелей, іс-әрекетте бастамашыл келеді. Қозғалыстары тез және өткір.

Конфликттегі мінез-құлық көрінісі. Холерик әңгімелесушіні сабырлы және мұқият тыңдай алмайды. Мұндай адам ашуланған кезде сұхбаттасушыға айқайлап, оны қорлай алады, бірақ тез тынышталады. Холерик кез-келген жағдайда тез нәтиже алғысы келеді. Холериктің көңіл-күйі жиі өзгереді, ол шыдамсыз болуы мүмкін және ұсақ-түйекке байланысты көңіл-күйі өзгермелі сипатта. Егер мұндай адам жанжалдың өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға болатындығын сезсе, ол бұған ұмтылады және жанжалдарды арнайы ұйымдастырады.

Меланхолик. Бұл түрі жоғары эмоционалды сезімталдықпен, осалдығымен ерекшеленеді. Күшті әсерлер меланхоликте шектен тыс тежелуді тудырады, бұл қозудың әлсіздігімен тежеу процесінің басым болуымен сипатталады. Жабық, қиын және адамдарға баяу жақындайды.

Конфликттегі мінез-құлық көрінісі. Меланхолик ренжіген кезде, ол күтпеген әрекетті жасай алады. Стресстік жағдайларда мұндай адамның еркі сал болып қалады. Мұндай тементке ие адамдар өздерін жайлы сезінеді, егер айналасындағылар оларды мазақ етпесе, жағымсыз қарым-қатынас жасамаса. Мұндай жағдайларда олар белсенді, жігерлі. Олар қызметте айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізе алады. Реніштер мен сөгістерден қорқу меланхоликке үнемі адал және тиімді жұмыс істеу қажеттілігін тудырады. Өзі ешқашан жанжалға себеп іздемейді, жанжал туғызбайды, өйткені олар психо-травматикалық факторлардан алыс болуды қажет етеді.[3]

Темпераменттің тұлғааралық қатынастар мен қақтығыстарға әсері аса маңызды аспект болып табылады. Конфликт жағдайлары тараптардың темперамент типінің өзгешелігіне байланысты әрқилы өрбуі мүмкін. Темпераменттің түрі белгілі бір нақты, адамның іс әрекеттеріндегі мінез құлқымен тығыз байланысты.Тұлғааралық конфликттердің себебі, темпераменттердің қарама-қайшылығында көбірек сипатталуы мүмкін. Әрбір темперамент конфликтік жағдайларда әрқалай мінез-құлық стратегиясымен көрініс береді.

Әдебиеттер:

1. А. С. Кубекова. Взаимосвязь темперамента и стратегий поведения в конфликтных ситуациях у студентов медицинского университета//Общество: социология, психология, педагогика. 2021. № 6. С. 85-88.
2. Н. В. Гришина. Психология конфликта., 2008,15-16 с.
3. А.В. Батаршев. Темперамент и характер. Психологическая диагностика., 2001,18-22 с

СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ХИМИЯ САБАҒЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ

Базарбаев Бекзад Сайдивалиевич,
7М01535-Химия мамандығының
1 курс магистранты,
Жылысбаева Гульхан Нурдуллаевна,
техн.ғ.к, профессор
Экология және Химия кафедрасы
Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ-і

Аннотация. Мақалада химия сабақтарында сыни ойлау технологиясынан пайдалаудың артықшылықтарын келтіруге тырыстық. Сыни ойлау технологиясын зерттеген танымал ғалымдардың жұмыстары келтіріп өтілді. Сыни ойлауды дамытуда жасалынатын іс-әрекеттер мен тапсырмаларды құрастыруға көмекші құрал ретінде дайындауға тырыстық. Бұл мақаланы кез келген педагог өзіне қажетті мәліметтерін алуға, сабақтарын қызықты өткізуде пайдасы зор. Танымал ғалым Блумның ойлаудың негізгі алты сатысына, яғни блум таксономиясын пайдалана отырып сыни ойлауды дамыту көзделіп отыр. Блум таксономиясын кубизм әдісімен біріктіріп сабақта қолдануды талдау жасалынды.

Кез келген сыни ойлауға қарсы келетін әдеттерден арылғанда пайдаланған әдіс-тәсілдер мен әрекеттер босқа кетпейді.

Түйін сөздер: Сыни ойлау технологиясы, химия сабағы, Блум таксономиясы, ойлау дағдылары, әдіс-тәсілдер, стратегия.

Аннотация. В статье мы постарались привести преимущества использования технологии критического мышления на уроках химии. Приводятся работы известных ученых, изучавших технологию критического мышления. Мы постарались подготовить как вспомогательное средство к составлению действий и заданий, выполняемых в развитии критического мышления. Эта статья пригодится любому педагогу, чтобы получить необходимые ему сведения, интересно провести занятия. Предполагается развитие критического мышления с использованием таксономии Блума, шести основных стадий мышления известного ученого Блума. Проведен анализ использования таксономии Блума в сочетании с кубизмом.

Методы и действия, которые вы используете, когда избавляетесь от привычек, которые бросают вызов любому критическому мышлению, не будут потрачены впустую.

Ключевые слова: технология критического мышления, урок химии, таксономия Блума, навыки мышления, методы, стратегия.

Abstract. In the article, we tried to cite the advantages of using critical thinking technology in chemistry lessons. The works of famous scientists who studied the technology of critical thinking are presented. We have tried to prepare as an auxiliary tool for the compilation of actions and tasks performed in the development of critical thinking. This article will be useful for any teacher to get the information he needs, it is interesting to conduct classes. It is supposed to develop critical thinking using Bloom's taxonomy, the six main stages of thinking of the famous scientist Bloom. The analysis of the use of Bloom's taxonomy in combination with cubism is carried out.

The methods and actions you use when you get rid of habits that challenge any critical thinking will not be wasted.

Key words: critical thinking technology, chemistry lesson, Bloom's taxonomy, thinking skills, methods, strategy.

Сыни ойлау оқушыларға мүмкіншілік берудің жаңа тәсілі. Ол қандай мүмкіншілік? Бәрімізге мәлім сыни ойлау технологиясы сабақты жетіп меңгеруге жеткіліксіз. Дегенмен сыни ойлау технологиясы арқылы әр-бір оқушының ойының түбіне жетуіне көмектесе аламыз.

Дәл осы педагогтың нағыз жетістігі. Американдық ғалым Джон Дьюи айтқандай адам позитивті ойнанбай тұрып сыни ойлана алмайды. Ал бұл жайтты медицина тілінде дофамин гормонының бөлінуімен байланыстырады. Өйткені ол көңіл-күй гормоны. Сол себепті ол ойды жинақтауға және жаңа идеялардың келуіне себеп болады. Жоғарыда тек сыни ойлау технологиясын пайдаланып сабақты игеруге болмайды деп айтылуына себеп, педагог сабақта тек бір технология, бір әдіс-тәсілмен сабақтың мақсатына жете алмайды. Сыни ойлау технологиясын дамыту үшін міндетті түрде сұрақтар қойылады. Ол күрделілігіне байланысты проблемалық сұрақтар болуы мүмкін. Немесе осы қойылатын сұрақтар легін ойын түрінде өткізсе олда қосымша технология мен әдіс тәсілдерді пайдалануға жатады. Шебер мұғалім сабақты тек оқушыларды көңілінен шығатындай емес, пайдалы әрі есте қаларлықтай деңгейде ұйымдастырады.

Сыни ойлау адамзат пайда болғаннан бері қалыптасып келе жатқан құбылыс. Қазіргі таңда ғалымдар зерттеуі нәтижесінде 21 ғасыр жастары арасында ойлау қабілеттерін арттыру басты өзекті мәселенің бірі болып табылады. Бұл жайтты неге дәл осы жаңа ғасырдан пайдалану өзекті болды деп атасақ, бұрынғы кезде әр-бір бала немесе кез келген адам бір мәліметті алу үшін кітап беттерін тоздырған. Ең азынан газета журналдар алып оқығаны белгілі. Бірақ қазіргі таңда жаңалықтың бәрі видео түсірілім ретінде, немесе кез келген мәліметтің дәл сол жерін интернеттен оңай алуға мүмкіншілік бар деген ой тұындап отыр. Бұл өз кезегінде әрине жақсы, кез-келген дүниенің қолжетімді болғаны бүгінгі таңда маңызды. Бірақ осы жайт кітап бетін ашпауға әкеліп отыр.

Бүгінгі таңдағы мобильдік құрылғылардың оқушылар арасында кең тарауына байланысты, оқушыларды ақпараттық оқуға бейімдеуде мынандай келіспеушіліктер жүзеге асып отыр.

- Оқушының ақпараттық технология көмегімен білім алу барысында қадағалау мен белгілі бір методикамен жұмыс жасамауы.
- Қоғам арасында дәл осындай оқу методикасын дамуына байланысты білім саласы бойынша және мұғалімдер арасында осы бағытқа арналған методиканың болмауы [1, б 2].

Эмоциональды интеллектті арттыруға арналған курстар мен үйірмелер қазіргі таңда жетерлік. Олар арқылы сыни ойлау дағдыларын, ойлау қабілеттерін арттыру, мәселелерді шешу және шешім қабылдауға үйрету мүмкін. Бірақ мектеп оқушысына ондай жеке курсқа қатыстыру мүмкін емес. Сол себепті сыни ойлау технологиясын және оның әдіс-тәсілдерін пайдалану арқылы осы нәтижеге жетуге болады.

Химия сабағы бұл жаратылыстану бағытындағы пән болғандықтан оқушыларға ойлау қабілетін жоғары болуын аса қажет етеді. Кез келген химиялық есеп немесе проблемалық сұраққа дұрыс жауап беру үшін оқушы ойлану барысында айтылып отырған процесті визуалды түрде елестете алуы қажет [2, б 286].

Сыни ойлауды әр ғалым түрлі орталарда зерттеген. Химия сабақтары төменгі сыныптардан басталмайтыны бәрімізге белгілі. Сол себептенде Оспанованың кітаптарын алып қарайтын болсақ сыни ойлау біраз үлкен балаларға арнап жазылған екенін көруімізге болады.

Әр баланың қабілеттері мен мүмкіншіліктері әр-түрлі болуына байланысты алдымен оқушыларды сыни ойлау қабілетін дамытуға мақсатты жүйелі түрде қойып алымыз керек болады:

- Оқушылардың алдымен сыни ойлау қабілетін көрсеткішін анықтап алу
- Өз эмоциясын басқаруды үйрету
- Өз ойын жинақтай алу, өзгенің ойын құрметтей алу
- Сыни ойлау дағдыларын арттыруда өзінің үстінде жұмыс жасау

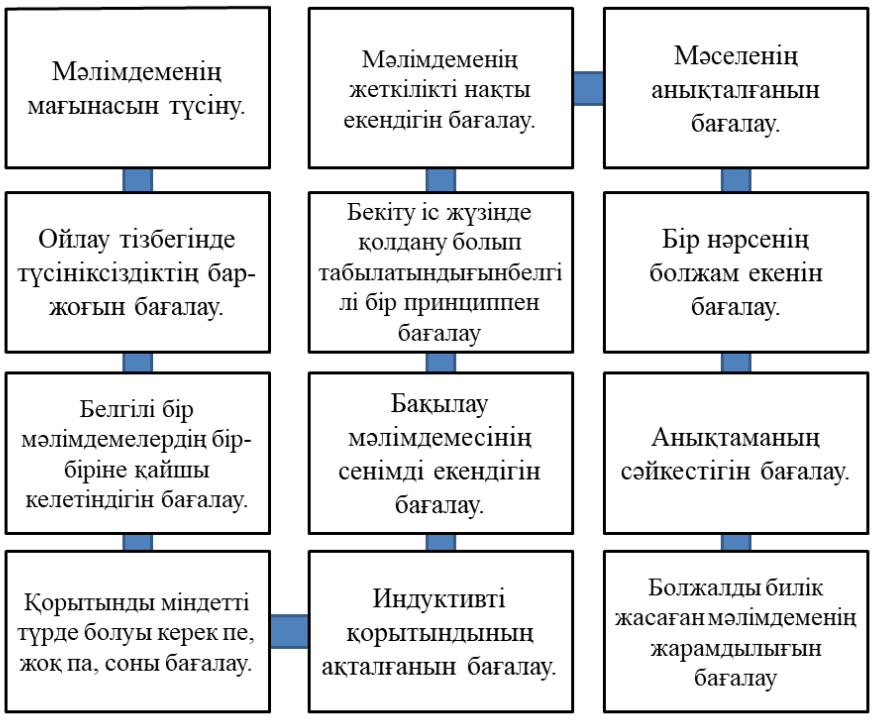
Алдымен әр-түрлі әдістерді пайдаланып оқушылардың қаншалықты ойлану деңгейіне ие екенін аниқтап алынғанда әрі-қарай жұмыс жасау жеңілдей түседі. Кейде бұл бірден байқала қоятын жайт емес. Сол себептен де зерттеудің аралас методикасын пайдалана отырып бақылағанды жөн деп санаймын. Яғни эмпирикалық зерттеу әдістерімен және жай бақылау (сырттай бақылау) арқылы белгілі бола бастайды [3, б 2-3]. Бірақ ең дұрыс әрі нақты нәтиже

алудың тәсілі компьютерлік томография болып табылады Осы әдісті алғаш американдық ғалымдар, соның ішінде Джон Дьюинің зерттеу жұмыстары нәтижесінен байқауға болады.

Кез келген қойылған сұрақ оқушы үшін проблема болуы анық. Өйткені оны оқу барысында, жауап беру барысында миының жұмыс жасау қабілеті артатып, ондағы импульстардың жиілігі артады. Тақырып аясында проблемалық сұрақтар қою арқылы сыни ойлау қабілетін арттыра аламыз. Сабақ кезінде айтып отырған сыни ойлау дағдыларын арттыруға бізге сол технологияның әдіс-тәсілдерін пайдалану арқылы қол жеткіземіз. Ол әдістер американдық зерттеушілер К. Мередит, Ч. Темпл, Д. Стилл тарапынан ұсынылған оқу мен жазу арқылы сыни ойлау технологиясын дамыту. Бұл әдіске сәйкес оқушыларға берілген мәтіндік тапсырмаларды оқиды және қайтадан жинап алынғанда естерінде барын қайтадан параққа жазады. Бұл бағыт көбінесе гуманитардық бағыттағы пәндерді үйрену барысында кеңінен қолданылады. Бірақ дәл осы техниканы химия сабақтарында теориялық бөлімдерін оқыту барысында қолдануға ыңғайлы. Себебі оқушы өте үлкен мәліметтер базасы алдына қойылғанын сезіп, оны мұқият оқи бастайды [4, б 26]

Ғалымдар айтуы бойынша адамның миы екі үлкен бөлікке бөлінеді. Сыни ойлауға адамның сол жақ миы жауап берсе, математикалық бағыт бойынша білім берілген кезде адам миының сол жағы қарқынды жұмыс істейді. Демек біз химия сабағын оқыту арқылы тек қана оқушыларға химиялық білім, табиғат заңдылықтары мен ғажаптарын ғана үйретіп отырған жоқпыз. Жай сабақтың өзімен оқушының сыни ойлау қабілетін дамытып отырмыз.

Сыни ойлауды қалыптастыру барысында жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесінде Роберт Эннис үлкен өзінің шығармасын дайындады. Ол әсіресе жас өспірімдердегі сыни ойлауды қалыптастыруға арнап кітаптар шығарған. Эннистің айтуы бойынша сыни ойлау ең алдымен тиянақты ойлау, мәселені шешуге деген әрекет және сол бойынша атқаратын әрекеттердің тиімділігі, адамның ойлану қабілетінің когнитивті көрсеткіші. Сонымен қатар, жоғарғы ойлау қабілетінің мүмкіншілігі деп айтқан. Эннис сыни ойлау дағдыларын арттыруда негізгі он екі қадамын атап өткен [5. б 25-26]

1-сурет. Р. Эннистің сыни ойлау дағдысын арттырудығы «он екі» қадамы.

Сыни ойлау технологиясы негізгі үш үлкен кезеңнен тұрады. Жалпы осы үш кезең бойынша жасалынатын іс әрекеттер де әр-түрлі болып табылады. Оларға: бірінші кезең «Ой

шақыру», еінші кезең «Мағынаны тану», үшінші кезең «Рефлексия» кезеңдері болып табылады. Ал сабақ барысында әр кезең бойынша мұғалім және оқушылардың іс-әрекеттері мен қойылатын талаптары бар [6. б 159].

Ой шақыру кезеңі – сыни ойлауға қойылатын алғашқы қадам болғаннан кейін бұл кезең ерекше орынға ие. Сабақ басында мұғалім оқушылардың миына шабуыл жасай отырып жаңа тақырып төңірегінде сұрақтар ұсына бастауы. Жаңа тақырып өтпей тұрып неге сұрақтар қоямыз деп айтсақ, кез келген адам осы сабақ барысында игеруі керек болған жағдаяттарды толықтай түсіну. Сұрақтар барысында қандайда бір сұрақтың жауабын білсе ол оқушыға мотивация, ал білгенінен басқа мәліметтерге сабақ барысында қол жеткізсе бұл сабаққа деген шабыт пен қызығушылықты арттырады. Ал егер, қойылған сұрақтардың жауабын білмесе, шыныменде осы сұрақтар қызықты болатын болса сабақ біткенше оқушының қырағылығы мен қызығушылығы арпаса кемімейді. Сабақтың әр-бір бөлігінен осы қойылған сұрақтарға жауап іздеп отыратын болады. Ал мұғалім үшінде маңызды кезең болғаннан кейін осы кезеңді керемет игеріп шықса нәтиже жақсаратын болады. Жаңа сұрақтар легін оқушыларға ұсыну арқылы мұғалім осы кезеңде ой шақыруына көмектеседі [4. б 16]

Мағынаны тану кезеңі – мұғалім оқушылармен тығыз қарым-қатынаста бола отырырып, ой шақыру кезеңінде тұындаған барлық қызығушылықтарын сақтап қолуға әрекет жасауы қажет. Сонымен қатар оқушыларды қойылған сұрақтарға жауап беруі үшін мұғалімнің ара-сыра көмек бергені қажет болады. Мұғалім берілген сұрақтарға жауап таба алу үшін жаңа мәліметтер немесе кішігрім тексттерді оқи алады, соның нәтижесінде оқушылар мұғалімнің бастапқы қойған сұрақтарын мәнін ашуға тырысады. Бұл кезеңде маңызды жайт, оқушылар алған жаңа мәліметтерін түртіп алып отыруды қамтамасыз ету. Ол үшін түрлі әдіс тәсілдерден пайдалана алады. Соның ішіндегі Инсерт кестесін де қолдануға болады.

Негізінен біз бұл процестерді дәл осы кезектілігін сақтаған бойынша жүреді деп айта алмаймыз. Өйткені баланың ойында әрқашан сұрақтар тынымсыз айналып тұрады. Мұғалім әдістеме бойынша тұра бағытпен жүргенімен оқушының бойында басқа сатыда мағына ашылып, басқа сатысында қызығушылығы оянып жатады. Осы жайттыда ескеу қажет. Үздіксіз қайталанған іс-әрекеттердің нәтижесінен жалығатын оқушыларды есекру қажет. Дәл осы мәселелер бізде сыни ойлау технологиясынан пайда алуға кедергі жасайтын барьералар деп атауға болады.

Рефлексия кезеңі – соңғы бұл кезеңді қорытындылайтын кезең болып саналады, және осы кезең ең жоғарғы кезеңдердің бірі болып саналады. Оқушы алған білімін бір ортаға жинау және сол мәліметтерді топтастыра отырып қандайда бір шығармашылық жасай алуына негізделген. Мұғалім бақылауымен мағынаны танығын кезеңінен бастап осы кезеңге дейін және осы кезеңде алған жаңа мәліметтерін жинақтау, осылайша сабақ қорытылып білім қалыптасады. Бұл кезеңде ақпараттарды сыни талдаудан өткізу, мәселелерді шешуге, толықтырулар енгізіп жұмысты әрі қарай түсіндіру жұмыстарын іске асыратын кезең [4. б 17-20]

Сыни ойлау технологиясын дамытудың таксономиясын ұсынған ғалым Блум. Оның пайымдауынша ойлау процесі екі топқа бөлінеді. Жоғарғы және төменгі ойлау. Блум тақсономиясының Андерсон ұсынған жаңа моделі бойынша төменгі ойлауға білу, түсіну, анализ жасау жатады. Ал жоғарғы ойлау тобына синтез, бағалау, шығармашылық деңгейлері жатады екен.

Сыни ойлауды арттыруға көмектесетін әдістер өте көп. Солардың ішінен кейбір әдістерді пайдалануды алып көрейік.

«Кубизм» әдісі – бұл әдіс оқушыларды қызытыру және сабақты ойын арқылы ұйымдастыруда көп қолданылады. Кубизм әдісі алты қырында орналасқан тапсырмаларды орындау, сұрақтарға жауап беру үшін қолданылады. Кубизм әдісін мұғалім кезе келген форматта қолдана алады. Кейбір мұғалімдер домино кубиктерінен пайдаланады. Кубиктің алты жағында алтыға дейін сандар жазылған. Сол сандарға сәйкес сұрақтар құрастырып сол сұрақтарға жауап беруде қолдануға болады. Бұл әдісті жұптық және топтық жұмыстарда қолданған ыңғайлы [7, б 101-103]

Жоғарыда атап өткендей кубизм әдісін Блум таксономиясының алты айлау деңгейімен біріктіруге болады.

2-сурет. Блум таксономиясын Кубизм әдісімен біріктіру.

1-кесте. Блум таксономиясы бойынша қойылатын сұрақтарға үлгі

Ойлау деңгейлері	Қойылатын сұрақтар және олардың үлгілері
Білу және түсіну	Сұрақтар көбіне: Бұл не? Кім? Қашан? .... қандай үлгіде болады? ... нені тұспалдайды? ... өз сөзіңмен сипаттай аласыңба? – деген сияқты сұрақтарға жауап бере алуы қажет.
Қолдану	Қайда пайдаланады? Қандай жағдайда? Немен байланыстыра аламыз?
Талдау	Бұл бөлігі көбінесе - Неге? Қалай? Себебін айтыңыз? Қалай қорытындылай аласыз? Бір-бірімен байланысы қандай? деген сұрақтарды қамтиды.
Жинақтау	Жинақтау кезеңі сол сұрақ немесе берілген бір зат болса сол тұралы білетін барлық мәліметтерін келтіруге негізделген. Бұл жағдай қалай іске асады? Жалпы қандай ақпараттарға иесіз? Басқа заттармен байланыстыра аламызба?
Бағалау	Бағалау бөлігі соңғы әрі жоғарғы деңгейлердің бірі болып табылады. Сипаты, қолданылу аясы, пайдалануы мен қажеттіліктеріне қарай жауап беруге арналған. Бұл пайдалыма? Жақсыма? Қисындыма?

Жоғарыда алынған мәліметтер аясында блум кубигін құрастыруға болады. Қандай кезеңде қандай сұрақтар қоя алуымызға байлансыты алты түрлі сипаттама жасап көрейік.

Білу кезеңіне арналған тапсырмалар сол заттың сипатын білдіретінін ескере отырып «Сипаттаңыз» деп атаймыз. Түрі, түсі, пішіні және т.б. мәліметтер бойынша сипаттай алады

Түсіну кезеңінде көбінесе оқушының атқаратын іс-әрекетіне қарай ол кезеңді «Салыстыру» деп атаймыз. Кез келген ерекшелігі, ұқсастығы немесе айырмашылығын сипаттай алады.

Жинақтау кезеңі мәліметтер мен бар білімін бір ортаға жинақтауға негізделгендіктен өз күйінше қалады.

Талдау кезеңі неден тұратыны, қалай жасалатыны және басқа критерийлер бойынша талданатындықтан «Талдау жасау» деп атауға болады.

Қолдану кезеңінде көбірек мысалдар келтіріп пайдалану аясын ашуға негізделгендіктен сол атаумен қалдырамыз.

Бағалау кезеңі сабақ барсында алған мәліметтері бойынша талданып отырған затқа немесе сұраққа жауап беруде оның артықшылықтары мен кемшіліктерін толықтай көрсетіп өтуіне қаратылған. Сол себепті өз атымен қалдыруды жөн санадық.

3-сурет. Блум кубигі.

Бұл әдісті пайдалана отырып кез-келген химия сабақтарын ұйымдастыруға болады. Сабақтар әрі қызықты, әрі сұрақ-жауаптармен толы, тарсысты өтеді. Сыни ойлаудың кез келген басқа әдістерін кеңінен қолдана аламыз. біз тек қана ойлау таксономиясын кубизм әдісімен біріктіріп сабақ ұйымдастыруға тырыстық. Одан басқа Венн диаграммасын химия сабақтарында көп қолданып жатамыз. Әсіресе екі сабақты салыстыру және псықтауды көп қолданылады. Осы әдістің бәрі оқушылардың ойының зерек болуына, сыни ойлай алуына, жинақтаған мәліметтері негізінде жаңа шығармашылықпен шұғылдануға пайдасын тигізеді

Әдебиеттер:

1. Нечитайлова Е. В. Интеграция медиатекстов Интернета и технологии развития критического мышления в современный урок химии // Москва. – 2019.

2. Шакирова Д. М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технология //Образовательные технологии и общество. – 2006. – Т. 9. – №. 4. – С. 284-292.

3. Попова Е. Е., Петрищева Л. П., Мишина А. М. Лекции с использованием технологии развития критического мышления //Наука и Образование. – 2021. – Т. 4. – №. 2.

4. Заир-Бек С., Муштавинская И. Развитие критического мышления на уроке: Пособие для учителя //Заир-Бек, И. Муштавинская. – 2011.

5. Ennis R. Critical thinking across the curriculum: The Wisdom CTAC Program //Inquiry: Critical thinking across the disciplines. – 2013. – Т. 28. – №. 2. – С. 25-45.

6. Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар //Оқулық.-Алматы. – 2014.

7. Murzagulova M. Ынтымақтастық педагогикасының студенттердің тұлғалық дамуындағы рөлі //Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2019. – Т. 60. – №. 3. – С. 100-108.

МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Жетпісбаева Гүлжан Оразбекқызы,
п.ғ.к.,
Базарбай Сапарайым Намазбайқызы,
магистрант,
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы ОҚПУ

Аннотация. Мақалада болашақ математика мұғалімдерін математикалық тұжырымдармен жұмыс істеуге үйретудің мүмкіндіктері қарастырылған және әдістемелік жаңашылдықтар мен оқыту әдістерінің тиімділігі талданған. Математикалық тұжырымдарды түсіну және оларды оқыту үшін қажетті негізгі дағдылар мен стратегиялар айқындалған. Зерттеу, математикалық ойлаудың дамуына әсер ететін факторларды анықтауға бағытталған. Сонымен қатар, болашақ мұғалімдердің математикалық тұжырымдарды түсіну және берілген мәліметтер негізінде ойлау қабілеттерін дамыту үшін заманауи оқыту әдістері мен технологияларды пайдалану жолдары ұсынылады.

Мақалада оқытушыларға арналған инновациялық оқыту бағдарламалары, интерактивті оқыту әдістері және студенттердің критикалық ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған жаттығулар талқыланады. Болашақ мұғалімдердің математикалық тұжырымдарды түсіну және тиімді оқыту қабілеттерін арттыру мәселелерінің маңызды рөл атқаратыны айтылады. Зерттеудің нәтижелері, оқытушылар мен білім беру саласындағы мамандар үшін практикалық маңызы бар, өйткені олар болашақ мұғалімдерді дайындауда қолданылатын әдістемелік тәсілдерді жаңғыртуға және жетілдіруге ықпал етеді.

Түйін сөздер: тұжырым, математика, әдіс, кәсіби даярлау, оқу процессі.

Аннотация. В статье рассматриваются возможности обучения будущих учителей математики работе с математическими утверждениями и анализируется эффективность методических новшеств и методов обучения. Определены основные навыки и стратегии, необходимые для понимания и преподавания математических утверждений. Исследование направлено на выявление факторов, влияющих на развитие математического мышления. Кроме того, предлагаются способы использования современных методов и технологий обучения для развития способностей будущих учителей к пониманию математических утверждений и мышлению на основе предоставленных данных.

В статье обсуждаются инновационные программы обучения для учителей, интерактивные методы обучения и упражнения, направленные на развитие критического мышления студентов. Подчеркивается важная роль решения проблем повышения способностей будущих учителей к пониманию математических утверждений и их эффективному преподаванию. Результаты исследования имеют практическое значение для преподавателей и специалистов в области образования, поскольку они способствуют обновлению и усовершенствованию методических подходов, используемых при подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: утверждения, математика, метод, профессиональная подготовка, учебный процесс.

Abstract. The article discusses the opportunities for teaching future mathematics teachers how to work with mathematical propositions and analyzes the effectiveness of methodological innovations and teaching methods. The essential skills and strategies required for understanding and teaching mathematical propositions are identified. The research focuses on identifying factors that influence the development of mathematical thinking. It also offers ways to use modern teaching methods and technologies to develop future teachers' abilities to understand mathematical propositions and think based on given data.

The article discusses innovative teaching programs for teachers, interactive teaching methods, and exercises aimed at developing students' critical thinking skills. The importance of addressing issues

of improving future teachers' abilities to understand mathematical propositions and teach them effectively is emphasized. The results of the study are of practical significance for educators and professionals in the education sector, as they influence the renewal and improvement of methodological approaches used in preparing future teachers.

Key words: statements, mathematics, method, professional training, educational process.

Математика – бұл тек сандар мен формулалардан тұратын пән емес, ол ойлау және түсіну қабілетін дамытуға ықпал ететін ғылыми сала. Болашақ математика мұғалімінің математикалық тұжырымдармен дұрыс жұмыс істеуі, оның құрылымын дұрыс талдай алуы және оны түсіну үшін тиімді тапсырмаларды таңдау, сондай-ақ оқушылардың мүмкін қателіктерін болжау қабілеттеріне байланысты, оқушылардың математикалық білімдерін қалыптастыру процесінің сәттілігі анықталады. Осындай жұмыс орындау үшін мұғалімнің математикалық тұжырымның құрылымын түсінуі және оның элементтерін бейімдей білуі маңызды. Демек, математикалық тұжырымдардың құрылымымен жұмыс істеу дағдысы, математика мұғалімінің әдістемелік қызметінде маңызды орын алады.

Математикалық тұжырымдар – бұл математикалық ойлаудың негізі. Болашақ математика мұғалімдерін математикалық тұжырымдардың құрылымымен жұмыс істеуге оқытуға арналған негізгі құрал – бұл оқушылардың математикалық тұжырымдардың құрылымымен жұмыс істеуін ұйымдастыруды модельдейтін есептер жүйесі.

Бұл есептер жүйелері келесі түрлердегі кәсіби жағдайларды туындатады:

- оқушылардың тұжырымдар мен теоремаларды зерттеудегі қиындықтарын талдау;
- математика мұғалімінің математикалық тұжырымдарды зерттеу ұйымдастыру жұмысының проблемалары;
- математикалық тұжырымдарды зерттеуде мұғалімнің әдістемелік қателері мен олардың пайда болу себептерін талдау;
- әр түрлі авторлардың оқулықтарының материалдарын, мектеп және жоғары оқу орындарының құралдарын салыстыру;
- математикалық тұжырымдарды зерттеудегі әр түрлі тәсілдерді талдау. [5]

Математикалық тұжырымдарды дамытуда интуиция секілді логикалық ойлаудың рөлі өте маңызды. Мысалы, орта мектепте математикалық талдаудің негізгі идеяларын проблемалық есептер арқылы қалыптастыруда интуитивті тұжырымдарды қабылдау маңызды. Бұл, оқушыларға арналған есептер жинағын дайындауды, оларды мұқият іріктеуді және жүйелі түрде орналастыруды қамтиды. Мұғалімдер, оқушыларға түсінікті есептерді қолдану арқылы оқытуы керек, бұл есептер ақпараттық сұрақтар, танымдық проблемалар немесе оқу тапсырмалары түрінде болуы мүмкін. Есептердің жүйесі математикалық объектілердің қасиеттерін ашатын тұжырымдарды, жаңа теориялық көзқарастардың дәлелдемелерін, және арнайы типтегі есептерді шешу алгоритмдерін қамтуы мүмкін. Осындай есептер жүйесін құруда мынадай қағидаларды ескеру керек:

- бұрын меңгерген білім, дағдылар және біліктіліктің жинақтарын алдын-ала белгілеу;
- оқушылардың өз бетінше зерттеу қабілеттерін дамыту үшін ізденіс жағдайларын жасау;
- жаңа теориялық материалды меңгеру үшін оқушылардың ынтасын ояту.

Сонымен қатар, математикалық талдаудің негізгі тұжырымдарына байланысты теориялық материалды оқыту үшін келесі қадамдар қажет:

- жаңа оқу материалын терең талдау жасау;
- теориялық материалды есептер арқылы оқыту мүмкіндігін анықтау;
- оқытылатын материалдың курстағы маңыздылығын, пәнаралық байланысын және оқытуға бөлінген уақытын ескеру;
- оқу материалы мен басқа пәндер арасындағы байланысты пайдаланып, есептер құру;
- жаңа тұжырымды сипаттайтын негізгі белгілер мен оның қасиеттерін анықтау.
- оқу материалын меңгеру жоспарын жасау, оны логикалық бөлімдерге бөлу, әрбір бөлімді меңгерген соң теориялық қорытынды жасау;
- теориялық материалдың арнайы бөліміне сәйкес келетін есептерді оқыту кезеңіне қарай дұрыс ретпен орналастыру. [5]

Есептерді орналастыру кезінде, олар бір-біріне сүйеніп, келесі есептердің шешіміне ықпал ететіндей жолмен жасалады. Оқушылар осы есептер жүйесіндегі шешімдердің кездейсоқ емес екенін түсініп, оларды шешудің маңызын ұғынады.

Практикалық есептерді шешу арқылы жаңа теориялық білімдер алу мүмкіндігі бар, бұл есептер оқушылардың теорияға деген ынтасын және назарын арттырады. Осы арқылы оқушылар есептердің шешімдерін талдауға, жаңа теориялық білімдерді қабылдауға және теориялық қорытындылар жасауға бағытталады. Бұл әдіс арқылы формальды және жаттанды білім алудан аулақ болады.

Теориялық материалды есептермен алмастыру кезінде, оқушылар тек теориялық ақпаратты игеріп қана қоймай, сонымен қатар математикалық біліктілік пен дағдыларын да дамытады. Бұл жаңа материалды бекітуге арналған есептер санын азайтуға және математикалық дағдыларды дамытуға арналған уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Оқу процесінде оқушылармен жеке жұмыс жүргізуге қосымша мүмкіндіктер пайда болады.

Есептер арқылы оқытуда жаңа білімдерді меңгеру әдістерінің бірі - есеп шешімдерін жалпылау. Есептер математикалық объектінің маңызын ашып, оның қасиеттерін көрсетуі керек.

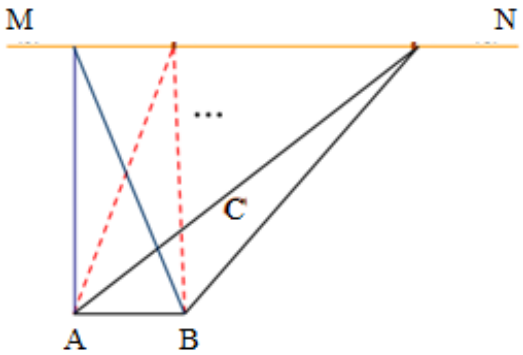
Математикалық талдаудің негізгі тұжырымдарын қалыптастырудың тиімділігін арттыру үшін, негізгі мектепте алгебра және геометрия пәндерін оқыту барысында жүйелі алдын ала дайындық жүргізу қажет. Бұл математикалық талдаудің негізгі тұжырымдарына байланысты болып табылады, өйткені оқушыларды дербес фактілер мен есептерден жалпы тұжырымдарға көшіру үшін нақтыдан абстрактыға қарай бағыттауымыз керек. Бұл процесс 6-9 сыныптар аралығында жүзеге асырылады, себебі бұл кезеңде бағдарламалық материалдар мен тұжырымдар арасындағы байланыс анықталып, олардың практикалық маңызы ашылады [1].

Алдын ала дайындықтың және кіріспе шараларының қажеттілігі туралы көптеген зерттеулер бар. Мысалы, шек тұжырымын мектепте саналы түрде қалыптастыру үшін алдын ала дайындық қажет. Оқушылар негізгі мектепте шек тұжырымының қалыптаспаған тұжырымдамасымен танысады, бұл тек мүмкіндік емес, сонымен қатар қажеттілік болып табылады. Осы кезеңде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес интуитивті түрде қабылдауы ықтимал.

Шек және шекке көшу тұжырымдарымен оқушыларды 10-сыныпта алғаш рет таныстыруға болады, бұл үшін қарастырылатын мысалдар қарапайым көрнекі-геометриялық сипатта болуы керек [2].

Шек тұжырымының мәнін ашуда көрнекі-интуитивтік түрде берілген алдын ала дайындық есебін қарастырайық [3]:

1-мысал: ABC үшбұрышының C төбесі MN түзуінің бойымен бірқалыпты қозғалсын. MN түзуі AB табанына параллель (1-сурет). Осындай қозғалыс кезінде ABC үшбұрышының бұрыштарының шамасы, қабырғаларының ұзындығы, периметрі мен ауданының шамасы қандай өзгерістерге түседі?

1-сурет. «1-мысалдың геометриялық кескіні»

MN түзуінің O нүктесіне қарағанда C нүктесінің абсциссасын $\tilde{O}$ әрпімен белгілеп, оның қозғалысын шартты түрде былайша $x \to +\infty$ жазуға болады. Оқушылардың көпшілігі қарастырып отырған үдерістегі A бұрышының шамасы (оны α деп белгілейміз) нөлге

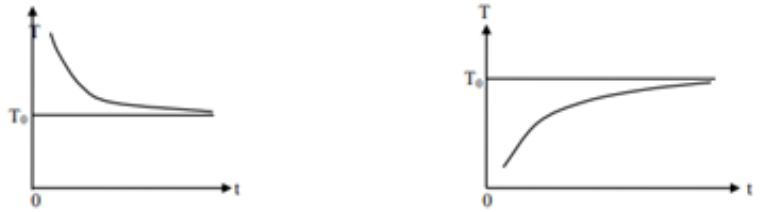
шектеусіз, ал В бұрышының шамасы (оны β деп белгілейміз) 180°-қа жақындайтындығын түсіне алады. Шешім былайша жазылады: егер $x \to +\infty$ ұмтылғанда $\alpha \to 0$, ал $\beta \to 180^{\circ}$ ұмтылады. Қарастырылған үдерісте АС және ВС қабырғаларының ұзындығы (оларды сәйкес түрде у және z-деп белгілейміз) және АВС үшбұрышының периметрі (оны Р деп белгілейміз) өсіп отыратындығын байқау оқушылар үшін аса қиыншылдық тудырмайды, бұл дерек былайша жазылады: егер $x \to +\infty$ болса, онда $y \to +\infty, z \to +\infty, p \to +\infty$

Бұл түрдегі есептер жүйесі 10-сыныпта оқушылардың назарын көрнекі геометриялық суреттерге бағыттау арқылы шек тұжырымын интуитивті түрде меңгеруге ықпал етеді. Мұның арқасында шек тұжырымын формалды түрде қабылдау азаяды, оқушылар шек тұжырымының маңызын түсініп, оны өмірде практикалық тұрғыда қолдана бастайды. Шек тұжырымын және оған қол жеткізудің алдында, оқушыларға белгілі бір мәнге айнымалының шексіз жақындау процесі көрсетіледі. Бұдан кейін, процесстің өзі емес, оның математикалық модельдері талқыланады.

Функцияның нүктедегі шегі туралы түсінікті қалыптастыруда оның негізінде жатқан ұмтылыс, үздіксіздік сияқты негізгі тұжырымдардың мағынасын ашудан бастау керек. Мұны тек аналитикалық ойлау арқылы түсіндіру қиын, сондықтан оқушылардың түсінігінде визуалды бейнелер қалыптастыру маңызды.

Оқыту процесінің бірінші кезеңінде визуалды бейнелер қалыптастырылып, оларды тұжырымдылыққа дейін дамыту арқылы танымдық үрдіс құрылады.

2-мысал:Физикалық дененің салқындауы немесе температураның көтерілуі. T_0-қоршаған ортаның қалыпты температурасы болсын. Дене температурасының салқындауы кезінде температура уақытқа байланысты алынған функция болады.

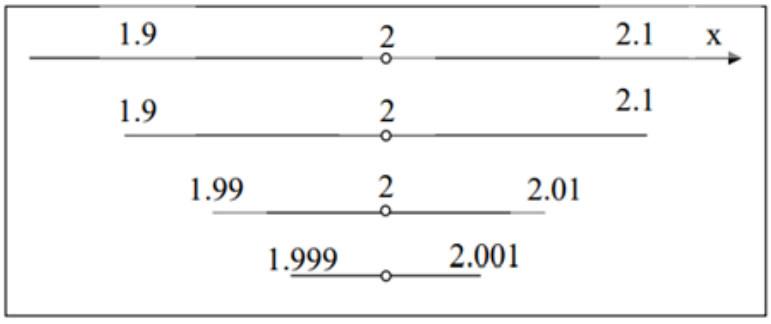

A) *B)*

2-сурет

2-суретте дене температурасының қалай өзгеретіні графикалық түрде көрсетілген. Бұл графиктен уақыт өте келе дене температурасының қоршаған ортаның температурасына жақындай беретінін анық көруге болады.

3-мысал: Белгілі бір санға қатысты геометриялық бейнеленістен, екі жақтан осы санға жақындап келе жатқан сандарды айқын көре аламыз. 3-суретте біз 2 санына шексіз жақындағанын, және сол санға бағытталғанын көрсетеміз:

3-сурет. «Нақты санның геометриялық кескіні»

"2-3 мысалдардың негізгі идеясы - ұмтылыс концепциясының мәнін тереңірек түсіндіру. Алгебра мен талдау бастамаларын оқытуға арналған тамаша құрал – бұл математикалық талдау мазмұнын ашатын таңдаулы есептер. Есептер арқылы оқыту техникасы туралы көптеген зерттеулер жасалғанымен, бұл саладағы басты қағидалар мен математикалық талдауды есептер арқылы оқыту мүмкіндіктері әлі де толық зерделенбеген. Сондай-ақ, бұл әдістің нақты методологиясы әзірленбеген. Орта мектепте математикалық талдаудың негізгі концепцияларын есептер арқылы оқыту практикасы мынадай мәселелерді ашып көрсетеді: а) математикалық теорияларды оқыту кезінде есептерді пайдалану тәсілінің кездейсоқ сипаты; б) математика пәнінің мұғалімдері арасында математикалық талдаудың негізгі концепцияларын есептер арқылы оқытуға қажетті тәжірибелік дағдылардың жетіспеушілігі."

Математикалық тұжырымдармен жұмыс істеу қабілеттерін дамыту: Болашақ мұғалімдерге математикалық тұжырымдарды талдау, түсіну және оларды оқыту қабілеттерін дамытуға көмектесетін бағдарламалар құру керек. Мұны іске асыру үшін:

- Теориялық білімді практикалық дағдылармен үйлестіру;
- Зерттеу жобалары мен кейс-стадилерді пайдалану;
- Пікірталас және талқылаулар өткізу;
- Иллюстрациялау арқылы;
- Жаңа технологияларды оқыту процесіне интеграциялау. [6]

Математикалық тұжырымдар математикалық сөйлемдердің құрылымын түсінуге және оның әртүрлі салалары арасындағы байланыстарды анықтауға көмектеседі. Мұғалімдер үшін бұл тұжырымдарды түсіну және оны оқушыларға жеткізу қабілеті өте маңызды. Себебі,математикалық тұжырымдармен жұмыс істеу арқылы біз уақытымызды үнемдей аламыз, сонымен қоса есептерді шешу барысында тұжырымдар шығару арқылы теорияны үйретуміз керек.Болашақ математика мұғалімдерін математикалық тұжырымдармен жұмыс істеуге үйрету - бұл кешенді және үздіксіз процесс. Оның мақсаты - мұғалімдердің кәсіби деңгейін арттыру және олардың оқушыларға сапалы білім беру қабілеттерін жақсарту. Бұл мақсатқа жету үшін заманауи әдістерді, технологияларды және инновациялық оқыту әдістерін қолдану қажет. Нәтижесінде, осы әдістемелік тәсілдердің үйлесімі болашақ математика мұғалімдеріне пәнді терең түсініп қана қоймай, сонымен бірге осы тәжірибені болашақ оқушыларына беруге, олардың математикалық ой-өрісін дамытып, математикалық тұжырымдармен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. А.Е. Абылкасымова, К.Д.Шойынбеков. алгебра және талдау бастамалары. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10 сыныбына арналған оқулық.Алматы. мектеп, 2019ж. https://mektep.kz/catalog/show/algebra_10_em_1_bolim
2. А.Н. Колмогоров, А.М.Абрамов. ГДЗ по Алгебре 10-11 класс Колмогоров, Абрамов, Дудницын (Просвещение),2015ж. https://na5.fun/gdz/class-11/algebra/kolmogorov/
3. Н.Я.Виленкин «Алгебра и математический талдау»1999.Москва «Просвещение» https://ozon.kz/product/algebra-i-matematicheskiy-analiz-n-ya-vilenkin-1999-god-885376316/
4. Б.Р.Қасқатаева. Математиканы оқыту әдістемесі мен технологиясы, Алматы,2016ж. https://lib.okmpu.edu.kz/sites/default/files/2021_byulleten_3-4kv.pdf
5. Қ.И.Қаңлыбаев, О.С.Сатыбалдиев, С.А.Джанабердиева. Математика оқыту әдістемесі,Алматы, 2013ж. https://lib.okmpu.edu.kz/sites/default/files/2021_byulleten_3-4kv.pdf
6. А.Е.Әбілқасымова. Студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру, Алматы,1994ж https://lib.okmpu.edu.kz/sites/default/files/2021_byulleten_3-4kv.pdf

ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ЫНТАЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ ҮШІН ОЙЫН ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Букешова Салтанат Сырлыбековна,
Әлеум.ғыл.магистрі, оқытушы
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ-і

Аннотация. Мақалада оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру мақсатында пайдаланылатын ойын әдістері және ойындар мен ойыншықтар туралы ақпараттар беріледі. Мақаланың негізінде теориялық ақпараттар мен жылдық тәжірибе сүйене отырып жазылған практикалық мәліметтер де ұсынылған. Сонымен қоса зерттеу базалары және жүзеге асырылған жобалар да көрсетілген. Мақалада ойын әдістерінің зерттеу нәтижесі ретінде асық терапиясы туралы ақпараттар да берілді. Пилоттық жоба ретінде басталған асық терапиясы кабинетінің дипломдық жұмысқа ұласып, ойыншықтардың түрлері бейнематериал ретінде ұсынылып отыр.

Түйін сөздер: шығармашылық ойлау, ойын, интеллектуалды даму, асық терапиясығ таным процесстері.

Аннотация. В статье представлена информация об игровых методах и играх и игрушках, используемых для повышения интереса учащихся к чтению. На основе статьи также представлены теоретические сведения и практические данные, написанные на основе годового опыта. Также показаны исследовательские базы и реализованные проекты. В статье также представлена информация о терапии похмелья Как результате исследования игровых методов. Запущенный в качестве пилотного проекта Кабинет асык-терапии расширился до дипломной работы, где в качестве видеоматериала представлены виды игрушек.

Ключевые слова: творческое мышление, игра, интеллектуальное развитие, асыктерапия, познавательные процессы.

Abstract. The article provides information about gaming methods and games and toys used to increase students' interest in reading. Based on the article, theoretical information and practical data written on the basis of annual experience are also presented. Research bases and completed projects are also shown. The article also provides information about hangover therapy as a result of research on gaming methods. Launched as a pilot project, the assik Therapy Room has expanded to a thesis, where types of toys are presented as video material.

Key words: creative thinking, game, intellectual development, assiktherapy, cognitive processes.

Бүгінгі күнде оқу үрдісі жаңалықтармен көмкеріліп, түрлі әдістер мен әдістемелер пайда болуда. Соның ішінде баланың шығармашылық ойлауын арттыруға негізделген бірқатар мақалалар мен еңбектер де жазылуда. Соның ішінде балалардың шығармашылық ойлауын арттыру үшін ойынның таңдалуы едәуір көмегі мен артықшылықтарын бере алатындығымен бөліскім келеді.

Оқу барысындағы шығармашылық ойлауды қарастырмас бұрын қабілет ұғымына тоқталған жөн. Қабілет ұғымына берілген бірқатар анықтамалардың ішінде Т.Тәжібаевтың анықтамасын келтіре кеткім келеді. «Қабілет – белгілі бір іс әрекетті орындауда оны ойдағыдай орындалуына көмек көрсететін адамның жеке қасиеттерінің бірі» - деп атап өткен қазақтың көрнекті психологы өз еңбектерінде.

Шығармашылық ойлауды дамыту әдістемесі келесі принциптерге негізделуі керек:

- қызмет – кез-келген даму кез-келген қызмет процесінде жүреді;

- даралық-әр оқушының жеке ерекшеліктері оның қабілеттерін белгілі бір шектерде ғана жаттықтыруға мүмкіндік беретінін ескеру қажет;

- реттілік-жаттығуларды қарапайым жаттығулардан бастап, оларды игеру кезінде біртіндеп қиындату керек;

- кезеңдер-келесі кезеңге өтіп, қабілеттерін дамытуға арналған жаттығуларды оқу қызметіне қосу, алдыңғы кезеңнен өтуге болмайды;

- циклдік-оқу жаттығуларын белгілі бір циклдармен қосу керек, осы циклдарды оқу жылы ішінде бірнеше рет қайталаған жөн;

- психологиялық жайлылық-білім алушы өзінің сәтсіздіктерін сезінбеуі керек;

- педагогтың психологиялық қызметпен және ата-аналармен ынтымақтастығы.

Шығармашылық ойлауды дамыту үшін келесі шарттарды орындау қажет:

- дәстүрді, күнделікті өмірді, монотондылықты, білім алушының жеке тәжірибесінен алшақтауды оқыту стилінде болдырмау;

- шамадан тыс жұмыс пен оқу жүктемелеріне жол бермеңіз;

- танымдық қызығушылықтарды ынталандыруды қолданыңыз;

- танымдық қызығушылықтарды әртүрлі әдістермен ынталандыру (иллюстрациялар, ойын, кроссвордтар, тапсырмалар-әзілдер, ойын-сауық жаттығулары);

- ақыл - ой қызметі мен оқу жұмысының тәсілдерін арнайы үйрету, оқытудың проблемалық-іздеу әдістерін қолдану. [1, б.72]

Қазіргі тенденция-бұл білім беру процесіне ойындарды немесе ойын элементтерін енгізу. Білім беру ойындары оқу процесінің бір ғана тәсілі екенін және мұғалімнен сыни және салмақты тәсілді талап ететінін есте ұстаған жөн. Бірақ оқу процесіне белгілі бір кәсіби тапсырманы немесе шеберлікті имитациялайтын ойындарды қосу оқушылардың қызығушылығы мен мотивациясын едәуір арттыра алады.

Шығармашылық тұлғаны қалыптастыру технологиясы бастауыш мектеп жасындағы балалардың шығармашылық дамуы үшін барынша қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Шығармашылық тұлғаны қалыптастыру білім беру процесін барынша дараландыруды және саралауды білдіреді. Бұл дегеніміз, мұғалім жаңа прогрессивті идеяларды, принциптер мен әдістерді әзірлеу және қолдану, жаңа педагогикалық технологияларды құру және оларды оқу процесіне енгізу арқылы жаңашыл болады. Дәл осы тәсіл жүйенің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін білім беру мен тәрбиелеудің бүкіл жүйесін қайта құруды қамтамасыз ете алады [2, б.330]. Дәл сол кезде балалар мектепке келіп, шығармашылық атмосфераға терең бойлай алады, жаңа нәрселерді іздеуді үйренеді және қалыптасқан шындықтарға күмәнданудан қорықпайды. Іздеу, салыстыру, талдау, жүйелеу, жалпылау және шығармашылық өңдеу дағдыларын қажет ететін мәселелерді шешу мектеп оқушыларының жұмысқа деген қызығушылығын ояту үшін маңызды рөл атқарады. Ал білім алушылардың дербестігін көрсетуді ынталандыратын ойын элементтерін қосу білім беру процесін қызықты етеді.

Ойын технологиясы. Ойын оқыту технологиясын қолдану оқытудың оқушыны оқу ойынына қосу әдісімен жүзеге асырылатындығын білдіреді [3, б.255]. Ойынға негізделген оқыту, оқу материалын, дағдыларды игеруден басқа, оқушыға өзін-өзі анықтауға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, бұл оқу мазмұнын эмоциялық қабылдауға ықпал етеді. Сабақ белгілі бір ережелерге сәйкес ойын түрінде ұйымдастырылады: алдын-ала дайындық, ойын атрибуттарын қолдану, ойын нәтижелерін міндетті түрде анықтау, шиеленісті жеңілдету және шоғырлануды жақсарту үшін оқу емес ойын сәттерін қосу. Ең бастысы - баланың жеке басын құрметтеу, жұмысқа деген қызығушылықты дамыту, мазасыздық пен өз қабілеттеріне деген сенімсіздік сезімдерінен аулақ болу.

Ойын әдісі басқа әдістермен бірге ойын әрекетінің әртүрлі компоненттерін қолдануды қамтиды:

1.Әр ойын-бұл тапсырмалар жиынтығы.

2.Тапсырмалар балаға әртүрлі формада беріледі және осылайша оны ақпаратты берудің әртүрлі тәсілдерімен таныстырады.

3.Тапсырмалар күрделіліктің өсу ретімен орналастырылған.

4.Тапсырмалар өте кең қиындықтарға ие. Сондықтан ойындар көптеген жылдар бойы қызығушылық тудыруы мүмкін.

5.Тапсырмалар қиындықтарының біртіндеп артуы шығармашылық қабілеттердің дамуына ықпал етеді. [1, б.73]

Жоғарыдағы ақпараттарды түйіндей келе практикалық тәжірибемен де бөліскен жөн болып отыр. Ойын элементтерін және ойын терапиясын тиімді әрі ұтымды пайдаланып отырған Тараз қаласында «MEGA Тұлға» балаларды дамыту орталығы жұмыс жасауда. Орталық 2016 жылдан бері 3-13 жас аралығындағы балалардың интеллектуалды дамуын қамтамасыз ету және диагностикалық құрал ретінде ойындарды пайдаланады. Балалар бірденнен психологиялық диагностика кезінде психологқа барлығын айта алмайтын болғандықтан ойындарды пайдалану оң шешім болып отыр. Орталық ашылғалы бері түрлі санаттағы 800-ден астам баланы жүйелі түрде қабылдап келеді. Орталықтан балалар да ата-аналар да кеңес алып, өз мәселелерін шешуде. Сәйкесінше, ойын терапиясы балалардың интеллектуалды дамуын қамтамасыз ете отыра креативтілік, топппен және жұппен қарым-қатынасқа түсу, сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерді арттыру сынды сұрақтардың төңірегінде жауаптарды табуға көмек көрсетеді. Орталықта 33-тен астам ойын түрлері бар. Ойындар 3 жастан 99 жасқа дейінгі адамдарға арналған. Демек, ойын қай жас аралығы болмасын адамдардың таным процесстеріне оң әсерін беретінінің дәлелі болып отыр.

Жоғарыда аталған орталықтың ойыншықтары Түркия елінен тікелей тасымалданады. Негізгі құрылымы ағаштан. Осы орталықтың ойындарынан шабыт ала келе оқу барысында пайдалануға тиімді болатындай шығармашылық ойлауды дамытуға арналған қазақы интеллектуалды ойыншықтар жүйесін 2018 жылы педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент – Керімбаева Рысты Қалдыханқызымен Тараз қаласында «Еркеназ» балабақшасында пилоттық жоба түрінде жүзеге асырған болатынбыз. Негізі асық болып табылатын қазақша бірқатар ойыншықтар түрі асық терапиясы деп аталатын арнайы кабинетке орналастырылды. Кабинет қазақы нақышта бейнеленіп, асықтан жасалған ойыншықтармен қамтамасыз етілген. Ойыншықтарға қатысты арнайы бейнематериал әзірленіп, YouTube желісіне де жарияланған[4]. Бұл пилоттық жоба зерттеу негізінде жалғасын тауып 2020 жылы дипломдық жұмыс ретінде жазылып, сәтті қорғалған болатын. Ойынның балалардың дүниетанымын жақсартуда тиімді пайдаланылуы туралы болжамдар расталып, зерттеу нәтижелері дипломдық жұмыста толығымен көрсетілді.

Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімділігі үшін төмендегідей шарттарды сақтау қажет:

- қабілеттерді дамыту ерте жастан басталуы керек;
- тапсырмалар-қадамдар қабілеттердің дамуынан озық жағдайлар жасайды;
- шығармашылық ойындар мазмұны жағынан әр түрлі болуы керек, өйткені олар еркін және қуанышты шығармашылық атмосферасын жасайды.

Баланың негізгі іс-әрекеті ойын болғандықтан оның дамуының қайнар көзі де ойын болмақ. Адам баласы қаншаға келсе де өзінің «Бала» күйін қанағаттандыруға ұмтылып отырады. Сол себепті де оқу барысындағы балалардың шығармашылық ойлауды дамыту мен жетілдіруде ойын әдістері мен ойыншықтарды пайдалану тиімді тәсіл болмақ.

Қорыта келе, ойын әдістері әлі де зерттеуді қажет ететін алайда, пайдалануы жағынан балалар мен ұстаздарға жағымды эмоциялар тізбегін сыйлай алатын әдістердің бірі болып қала бермек. Мақала тек теориялық мәліметтерге ғана сүйеніп жазылмаған. Сонымен қоса, мақалада тәжірибеге негізделген ақпараттар мен салыстырмалы түрде берілген практикалық құнды дәлелдемелер бар. Пилоттық жоба негізінде жүзеге асырылған асық терапиясы оқырмандарға ой салып, ұлттық педагогика мен ұлттық психологияның ары қарай өркендеуіне себепші болатын баспалдақ болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

1.Виноградова Ю.Я. Игра как фактор развития творческого мышления//В сборнике: Педагогическая наука и практика. 2(36)2022. – С. 71-76

2.Глушко Н.Н. Информационно- коммуникационные технологии как эффективное средство реализации культурологического подхода в обучении литературе в основной школе / Н.Н.Глушко // В сборнике: Проблемы современного филологического образования. Сборник научных статей. Ответственный редактор – В.А. Коханова. 2016. – С. 328–332.

3. Почтарева Т.С. Игровые технологии как вид педагогических технологий / Т.С.Почтарева // В сборнике: Инновации в естественнонаучном образовании. Материалы X Всероссийской (с международным участием) научно-методической конференции. 2018. – С. 254–256.

4. https://youtu.be/grvshuW_sWA?si=E1531CdR7tCO_BG-

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF SELF-DETERMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Magauova A.S.,
Doctor of Pedagogical Science
Ibralinov Damirkhan Kenzhebekovich,
Master's degree 2 course
7M01802 Pedagogy and Self-Cognition
Department of Pedagogy and Education Management
KazNU named after Al-Farabi

Abstract. The theoretical foundations of indirect psychological support for self-determination of high school students in the pedagogical process of school are discussed.
Key words: Self-determination, indirect psychological support, information basis of activity.

Аннотация. Обсуждаются теоретические основы опосредованного психологического сопровождения самоопределения старшекласников в педагогическом процессе школы
Ключевые слова: Самоопределение, опосредованное психологическое сопровождение, информационная основа деятельности.

The main goal of the pedagogical process is, first of all, to create conditions for self-determination and self-realization of the individual, and not only to acquire fundamental knowledge by students. The problem of formulating didactic goals by students is raised, and not replacing them with the tasks of the teacher, as noted by A.A. Verbitsky, considering the goal as a subjective image of the result.

"A goal is something subjective, one might say intimate, so you cannot set a goal for a person who does not have such an image." Anticipation of a future result is possible by updating individual experience, through testing, experimentation, and developmental diagnostics. Thus, assessments of the productivity of a number of educational tests reveal a relationship with final grades in academic subjects in various fields of scientific knowledge: "Algebra", "History of Kazakhstan", "English", etc.

Relationships characterize the internal conditions of activity: motivation and abilities of students. For the purpose of developmental diagnostics, providing the opportunity to anticipate the results of training and education, high school students were offered the "Characteristics of the Professional Self" ("unfinished sentences") technique [3].

Of the 17 sentences, the following sentences showed a greater correlation with the overall indicator: "I would be happy if I did ..... "; "At the beginning of UNT preparation I..."; "My professional position..."; "Get a grant place ..."; "In practical activities I..."; " The classmates evaluate me first of all..."; "A psychologist should..."; "I need to develop..."

Hypothesis about the relationship between manifestations of subjectivity in relation to the professional self high school students and their status of formed professional identity was confirmed. It was found that successful ones have a lower assessment of the usefulness of courage and carelessness, a higher assessment of the importance of slowness, self-assessment of enthusiasm and an indicator of subjectivity in practical activities. In the process of educational and professional activities of high school students, it is necessary to ensure the alternation of phases of practical activity and comprehension of the acquired knowledge; "educational information, learned at the level of personal meaning and therefore becoming human knowledge, can act as an indicative basis, a means of carrying out competent practical actions and all human activities" [2].

The essence of activity is the doer – of this position focuses attention on the inner world of a person. Understanding activities "with a human face", V.D. Shadrikov builds when considering a person in activity as achieving his goals, based on his motives, realizing his essential forces in activity [5].

As a heuristic means of studying activity, he proposes to analyze the following main functional blocks (constructs) of the psychological system of activity: motives for professional activity; goals of

professional activity related to results; activity programs; information basis for activities; making decisions; subsystems of professionally important qualities . Critical moments in the formation of a psychological functional system of professional activity are its acceptance by the subject, the correspondence of the idea of the profession to his needs, and the awareness of the personal meaning of the activity. “The richer a person’s needs, the higher the demands he places on activity, but at the same time he can receive more satisfaction from work” [5]. In the course of professionalization, the needs of the individual find their subject in activity. At different stages of mastering an activity, various factors act as system-forming ones, and this should be laid as the basis for psychological support for self-determination of high school students .

Considering psychological support as a holistic process of study, formation, development and correction of personality formation, the main goal is the full realization of the psychological potential of the individual and satisfaction of the needs of the subject of activity [4]. Notes the need for comprehensive work within the framework of the functioning of the socio-pedagogical and psychological service of a school institution and interaction with teachers, pre-school teachers, class teachers, which can take place in two directions - direct and indirect.

Focusing on the indirect support of self-determination of high school students, when developing the content of training and the content of education, it is necessary to build a sequence of different activities and prepare the information basis of the activity - a functional and semantic information complex about the objective and subjective conditions of the activity, its structure. For the emergence of meanings and value exchange, the principle of dialogue in the process of pedagogical interaction requires implementation. Personality is more often assessed by the characteristics of interpersonal communication, however, this is only the external side of interaction. This means that the effectiveness of interpersonal communication, the effectiveness of joint activities depends on the mental state of the individual, her experiences, her system of relationships to herself, activities, and the world. Therefore, in the scheme of interpersonal interaction, relationships constitute their core, and the unifying and refracting layer of relationship and communication is activity. Its effectiveness is based on the model of interpersonal communication styles, which is a continuation of the ideas of Y. L. Kolominsky, N.A. Berezovin about the components and types of pedagogical interaction.

This model is defined by the axes of constructive and destructive experiences, positive and negative experiences; in our opinion, it can fill the gap in the research of pedagogical tact, revealing the psychological mechanism of the formation of attitudes towards the information presented by the teacher.

The measure of pedagogical tact is correlated with positive, negative, active-positive, active-negative communication styles. The center of the intersection of the axes is the neutral-situational style of communication. Pedagogical tact is expressed in the way communication evokes constructive experiences: it can be positive, supportive, facilitative communication and negative - specifying errors and directing receiving communication.

Destructive experiences arise in the absence of specification of mistakes with an active-positive manipulative closed style and with an active-negative style with non-acceptance of a person’s personality and his inner world. The effectiveness and efficiency of current educational and professional activities is the connecting link of attitude and communication. The proposed diagnostic tools for studying the characteristics of interpersonal interaction and its dynamics in the classroom, inclusion in the pedagogical process of the school, requires “ attunement ” of subjects and readiness to implement dialogue in subtle issues of the formation of social and personal competence of high school students .

The implementation of psychological support for professional and personal self-determination of high school students is based on an analysis of the educational environment with an assessment of the opportunities for learning and personal development and the requirements that it places on psychological capabilities and level of development. Determining psychological criteria for the effectiveness of training and personal development of high school students and the systematic nature of the conditions created through forms, methods, and psychological mechanisms will provide the opportunity to study the dynamics of effectiveness and the psychological structure of activity, and make its adjustments.

References:

1. Amelkov , A.A. Fundamentals of the psychology of interpersonal interaction in a small group / A.A. Amelkov . – Mozyr: “Assistance”, 2014. – 124 p.

2. Magauova A.S. Student personality in the educational system of the University. -2005. -WITH. 5

3 . Muzychenko, A.V. Development of subjectivity of first-year students in the conditions of educational and professional activities / A.V. Muzychenko // Psychological support of the educational process: collection. scientific Art. Vol . 7. in 2 parts. Part 1. / Center for educational books and teaching aids RIPO; editor : O.S. Popova (responsible editor) [and others]. – Minsk: RIPO, 2017. – P. 145 – 153.

4. Poleshchuk, Yu.A. Study of the components of professional orientation of student psychologists / Yu.A. Poleshchuk // Smalta. – 2016. – No. 1. – P.53 – 56.

5. Systemogenesis of activity. A game. Teaching. Work: monograph . Systemogenesis of professional and educational activities / V.D. Shadrikov . – 326 p.

СЫР ӨҢІРІНДЕГІ МЕШІТТЕРДІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ.)

А.Ж. Оразбақов,
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінің «Тарих» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, т.ғ.к.
Ұ. Дүйсенбекқызы,
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты

Аннотация. Мақалада XIX ғасырда Сыр өңірінде діни орталық болған Жаңақорған ауданындағы Айқожа ишан ұрпақтары салған Ақтас мешіті, Қазалы қаласында орыс құрылысшысы Муравьиннің жобасы бойынша салынған Ғанибай мешіті, 1878 ж. Перовск қаласында Айтбай қажының қаржысына салынған Айтбай мешіті, 1892 жылы Сырдария ауданында Бабай ишан салдырған мешіттердің тарихы, сипаттамасы, ел ішіндегі деректер қамтылады.

Түйін сөздер: Ақтас, Айқожа, Ғанибай, Айтбай, Бабай, ишан, мешіт.

Аннотация. В статье будет освещена история мечети Актас, построенной потомками Айкожа ишана в Жанакорганском районе, которая была религиозным центром в Сырском регионе в XIX веке, мечети Ганибай, построенной по проекту русского строителя Муравьина в Казалинском, мечети Айтбай, построенной на средства Айтбая Хаджи в Перовске в 1878 году, мечетей, построенных Бабаем ишаном в Сырдарьинском районе в 1892 году.

Ключевые слова: Актас, Айкожа, Ганибай, Айтбай, Бабай, Ишан, мечеть.

Abstract. The article will cover the history of Aktas mosque built by descendants of Aikozha ishan (eshon, head and mentor of the Muslim community) in Zhanakorgan district, which was a religious center of the Syr region in the XIX century, Ganibay mosque, built by the Russian builder Muravyin in Kazalinsk, the Aitbai mosque built on the funds of Aitbai Haji (an honorary title of a Muslim who made a religious pilgrimage to Mecca and Medina) in Perovsk in 1878, mosques built by Babai ishan in Syr Darya district in 1892.

Key words: Aktas, Aikozha, Ganibay, Aitbay, Babai, Ishan, mosque.

Сыр өңіріндегі мешіттердің жандануы XIX ғасырдан басталады. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап, Жаңақорған өңірінде орналасқан Ақтас мешіті, Қазалы қаласында Ғанибай, Нұралы мешіттері, Қызылорда қаласында Айтбай мешіті ашылды. Бұл мешіттерді ашуға сол кезеңдегі Орта Азиядағы Бұқара, Самарқанд сынды қалаларынан білім алған діни-ағартушылар зор ықпал етті.

XIX ғасырдағы Сыр өңіріндегі айтулы мешіттердің бірі Ақтас мешіті. Бұл мешітті атақты Айқожа ишанның ұрпақтары салдырған. Айқожа ишан Темірқожаұлы (1773-1857 жж.) Сыр бойындағы ірі діни қайраткер. Айқожа ишан Бұхарада, кейіннен Ауғанстанда оқып, терең білім алған. Ол туған топырағына қайта келіп бабалары өмір сүрген Жаңақорған өңіріне тұрақтайды. Осында мешіт-медресе ашып, балаларға діни білім берген. Айқожа Темірұлының өмір жолы хақында түрлі жазбаларда түрліше жазылып жүр. Көбіне-көп Айқожаны 1773 жылы Жаңақорған аумағында дүниеге келіп, осында 1857 жылы қайтыс болды деген дерек ұшырасады. 1891 жылы Ташкентте шыққан кітапта Айқожа ишанның Перовскі мен Түркістан уезіне есімі кеңінен жайылғандығын жаза отырып: «…Бұдан 30-35 жылдар бұрын өмірден өткен Айқожа ишан Бірқазан мен Түркістан арасындағы елге (Қоңыраттарға) діни басшылық жасаған» деп жазған. [1, 1 б]

Айқожа ишан 1857 жылы өзінің атымен аталатын жерде қайтыс болып, Ақтас қорымына жерленген. Осы аймақта Орта ғасырда Ақтас ата атты діни әулие өмір сүріп, осы жерде шейіт болған көрінеді. Содан бері бұл жер Ақтас аталған. Айқожа ишанның үлкен баласы Ибадулла әкесінің басына 1880 жылы күмбезді кесене салып, Ақтастағы «Айқожа» мешітін салдырған. Ақтас мешітін Атақожа 1884 жылы қайта жөндеуден өткізеді. Осы мешітте 500-дей балалар діни сауатын ашыпты. [1, 1 б]

Ақтас мешіті – Жаңақорған ауданы, Бесарық бекетінің батысында 7-8 км жерде орналасқан. Сырдария өзенінің жағалауына 1884 жылы салынған.

Төртбұрышты етіп жасалған күмбезді мешіттің биіктігі – 10-12 метр. Қасбеті шығыс жақта. Күйдірілген кірпіштені тұрғызылған. Мешіт күмбезіне 4 қырлы, 2 қабатты мойындық арқылы көтерілуге болады. Қабырғалары сәндік өрнектермен әшекейленген. Кіре беріс жағында 3 биік сәнді аркасы бар, ортаңғы аркадан мешітке кіретін есік жасалған. Солтүстік және оңтүстік жақтағы қабырғасына әшекейлі терезелер орнатылған. Мешіттің михрабы батыс жақтағы қабырғаның орта тұсында орналасқан. 1982 жылы республикалық маңызы бар тарихи және мәдениет ескерткіштер тізіміне алынып, 1984 жылы мешітті қалпына келтіру жұмысы аяқталған. [2, 186 б]

Ақтас мешіті 2017 жылы "Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы" жобасы аясында өңірлік қасиетті нысандар тізіміне енген.

XIX ғасырда Қазалы қаласында орыс құрылысшысы Муравьиннің жобасы бойынша салынған Ғанибай мешіті өзінің сәулет өнерімен ерекшеленеді. Мешіт Қазалы көпесі Ғанибай Хұсайыновтың қаражатына салынған. Қазалы қаласының орталығында салынған мешіттің ауданы – 28х15 м, биіктігі – 26 м, бірнеше бөлмесі, баспалдақты мұнарасы бар, шатыры қаңылтырмен жабылған. Кіре берісі жағы өрнекті кірпіштермен қаланған. Іші сырланып, ақталған. Қабырғалары төбесі гипспен өрнектелген. 1982 жылы республикалық маңызы бар тарихи және мәдениет ескерткіштер тізіміне алынған. [3, 281 б]

Ғанибай мешіті 2017 жылы "Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы" жобасы аясында өңірлік қасиетті нысандар тізіміне енген.

1878 ж. Перовск қаласында ашылған мешітті Айтбай қажының қаржысына Әулиеата шеберлері Ысқақ пен Камал салған. Содан кейін Айтбай мешіті аталған. Ауданы 22х16, биіктігі 14 м. Алдыңғы жағы үлкен портал болып келеді, күйдірілген қышпен өрнектелген, ортасындағы ойық-есік, екі жағынан төрт жалған терезе іспеттес оймышпен әшекейленген. Төбесі қаңылтырмен жабылып, іші сыланып, әктелген. Айтбай мешіті салынғаннан кейін өзіне 500 астам діндар адамдарды сыйдыра алады, осыдан басқа мешіт ғимаратында медресе мен ислам кітапханасы орналасқан. Шағын Перовск қаласы үшін Айтбай мешіті қала тұрғындарының әдемілігі мен мақтанышы болып табылады.

1980 ж. «Қазақ жобалау – қалпына келтіру» институты мешіттің толық қалпына келтіру-жөндеу жобасын жасады. Өкінішке орай, мешіт ғимаратының басындағы түрі бізге жетпеген. Кеңес уақыты кезінде мешіт діни мекемесі ретінде пайдаланылған. [2, 187 б]

Айтбай мешіті 2017 жылы "Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы" жобасы аясында өңірлік қасиетті нысандар тізіміне енген.

Бабай ишан мешіті. Бабай ишан Жүнісұлы артында өнегесі қалып, қазақ жерінде діни ағарту ісін жүргізіп, имандылыққа үйреткен 1857 жылы дүниеге келіпті. Азан шақырып қойған аты – Бабарахым немесе Рахымбаба. Ол Бұхара медресесін бітірген.

1929 жылы елге еңбегі сіңген Бабай ишан да қуғын-сүргін құрығынан тыс қалмады. Тәжікстанға қоныс аударып, 80 жасында Бабай ишан да өмірден өтеді. [1, 1 б]

Сырдария ауданы қазіргі А.Тоқмағанбетов атындағы ауылдың Болтай деген жерінде 1892 жылы салынған. Оны тұрғызуға сол жердің ел сыйлар белді азаматтары атсалысқан. Ұзындығы – 10 метр, ені – 7 метр шағын күмбезді, кесектен тұрғызылған ғибадатхананың қазір тек орны мен қабырғасының бір бөлігі сақталған. [2, 189 б]

1930 жылдардың басындағы жаппай ашаршылықтан кейін мешіттер астық қоймасы, мектеп-интернаты, мал қора ретінде пайдаланылды. кейіннен казарма ретінде қайта жабдықталған. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында аман қалған мешіттер Қазақстан тарихы мен мәдениеті ескерткіштері тізіміне енгізіліп, мемлекет қорғауына алынды. Тәуелсіздік жылдары салынған мешіттермен қатар бұл тарихи мешіттер де осы күнге дейін қызмет етіп келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ізтілеуова Д. Айқожа – діни рух сепкен ғұлама. turkystan.kz. 9 қазан, 2008 ж.
2. Дербісәліұлы Ә. Қазақстанның мешіттері мен медреселері – Алматы: «Аруна ltd.» 2009 – 186 б.
3. Сыр елі. Қызылорда облысы энциклопедиясы.–Алматы:«Қазақ энциклопедиясы», 2005 – 495 б.
4. Қуандықова С. Бабай ишан қасиеті. tirshilik-tynysy.kz. 14 қыркүйек, 2019 ж.

ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕГІ БАЛА ТӘРБИЕСІ

Н.П. Албытова,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
А.Н. Нұғман,
докторант, Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті

Аннотация. Мақалада отбасы құндылықтары, бала тәрбиесі, ұлттық тәрбие, отбасы құндылықтарының бала тәрбиесіндегі маңызы, құндылық негізіндегі тәрбиеде отбасыға педагогикалық қолдау көрсету, отбасылық құндылықтарды тұлға бойында қалыптастырудағы мектептің рөлі және т.б. мәселелер қарастырылған.
Түйін сөздер: отбасылық құндылықтар, бала тәрбиесі, отбасылық құндылықтар жіктемесі, отбасылық құндылықтар түрлері, педагогикалық қолдау.

Abstract. The article discusses the issues of family values, Child Education, National Education, the importance of family values in the upbringing of children, pedagogical support for the family in value-based education, the role of the school in the formation of family values in a person, etc.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы семейных ценностей, воспитания детей, национального воспитания, значения семейных ценностей в воспитании детей, педагогической поддержки семьи в ценностном воспитании, роли школы в формировании семейных ценностей у личности.

Отбасы – адам өмірінің маңызды кезеңін қамтитын, оның тұлғалық негіздері қаланатын, дамуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі. Отбасылық құндылықтар бала тәрбиесінде маңызды рөл атқарады. Оларға отбасыда қалыптасатын маңызды, басым болып есептелінетін құндылықтар, сенімдер, принциптер мен нормалар жиынтығы жатады. Отбасылық құндылықтар ата-ана мен үлкендерді құрметтеу, жауапкершілік, адалдық, еңбекқорлық, мейірімділік, төзімділік және т.б. аспектілерді қамтуы мүмкін. Олар балаларда осы қасиеттерді дамытуға және күнделікті өмірде қолдануына септігін тигізеді.

Қазақ халқындағы отбасы тәрбиесін Ибраимова Л.Н., Абдикеримова П.Ж., Алиева жан-жақты зерделеп, қарастырған. Кішкентай кезінен баланы ұлттық салт-дәстүрлер аясында тәрбиелеп, өсірген. Бала тәрбиесіне қатысты салт-дәстүрлер: құрсақ той, бала дүниеге келгеніне қырық күн толғанда қырқынан шығару, шілдехана, сүйінші сұрау, бесік той, тұсау кесу тойы, сүндетке отырғызу тойы, атқа мінгізу және т.б. Сол себепті де қазақ халқы үшін баланы тәрбиесінде отбасы маңызды, шешуші рөл атқарған [1, 77].

Отбасы тәрбиесіне қатысты баланың өзіндік табиғи ерешеліктерін, даралығын ескеру, жеке қасиеттеріне, қабілеттеріне қарай еңбекке баулу, өзара қарым-қатынас құру мәселелерінің ***психологиялық аспектісін*** отандық психолог ғалымдар Ж. Аймауытов, Қ.Б. Жарықбаев, Ә. Алдамұратов, С. Жақыпов, С.Қ. Бердібаева, Т. Тәжібаев, Ж. Намазбаева, М. Мұқанов, Х.Т. Шерьязданова, К. Оразбекова және т.б. қарастырған. Сондай-ақ шетелдік психологтар Б.Г. Ананьев, А.А. Люблинская, А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, А.Я. Пономарев, Л.В. Занков, Л.С. Рубинштейн, Н.Ф. Талызина, В.В. Давыдов, О.К. Тихомиров, И.С. Якиманская, В.К. Шабельников және т.б. ғалымдар өз зерттеу объектісіне айналдырған [2; 3; 4; 5; 6].

Отбасы тәрбиесіне қатысты мәселелерді әр қырынан зерттеген ***классик педагогтар*** Я.А.Коменский, Ж. Ж. Руссо, К.Д.Ушинский, А.Дистервег, И.Г.Песталоцци және т.б., қазақ ағартушылары Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев, кеңес кезеңінің педагогтары А.С.Макаренко, Н.Д.Крупская, В.А.Сухомлинский және т.б., қазақ зиялылары Мұхтар Әуезов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов, Спандияр Көбеев және т.б. болды.

Қазіргі таңда отбасы тәрбиесі мәселелерінің ғылыми негіздері Ю.Азаров, А.Пинт, Л.Белова, И.Гребенников және т.б. ғалымдар тарапынан зерттеліп жүр. Отандық ғалымдардан Ж.Қоянбаев, Ж.Әбиев, Р.Қоянбаев, Р.Төлеубекова, Б.Айтмамбетова, С.Қоңырбаева, Г.Байдельдинова және т.б. ғалымдар арасынан зерттеліп келеді [7;8;9;10;11]. Жалпы айтқанда, отбасындағы тәрбие көптеген ғылым саласында (әлеуметтану, педагогика, психология, экономика, құқықтану, демография және т.б.) жан-жақты зерттеп, бүгінгі қоғамдық нормаларға сәйкес келетін отбасы тәрбиесін ұйымдастыру проблемалары көпшіліктің назарын арттырып отыр.

Отбасылық құндылықтар бала дүниетанымының қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Олар өмірдегі маңызды және құнды нәрсені түсінуге көмектеседі және сол құндылықтар негізінде дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі. Отбасылық құндылықтарды дарыту ерте балалық шақтан басталып, өмір бойы жалғасады. Бұл балаларға құндылықтарды беруде ата-аналар мен басқа да отбасы мүшелері шешуші рөл атқарады. Олар балаларға үлгі болып, олардың мінез-құлқы мен қарым-қатынасында осы құндылықтарды көрсетуі керек. Жалпы, отбасылық құндылықтар бала тәрбиесінде маңызды рөл атқарады. Олар өздерінің жеке басын дамытуға, өмірдегі моральдық көзқарастары мен бағдарларын қалыптастыруға, сондай-ақ отбасы ішінде үйлесімді қарым-қатынас орнатуға және қоғамға бейімделуге көмектеседі.

Отбасылық құндылықтарды мектепте нығайтуға және дамытуға болады. Мұғалімдер мен тәрбиешілер балаларға әртүрлі пән аясында, сондай-ақ сабақтан тыс іс-шаралар арқылы осы құндылықтарды түсінуіне көмектесе алады. Олар балаларға отбасылық құндылықтарды дамытуға және нығайтуға көмектесетін пікірталастар, ойындар, жобалар және басқа да жұмыс түрлерін жүргізе алады.

Астана қаласындағы №58 мектеп-гимназиясында баланы ұлттық отбасылық құндылықтар негізінде тәрбилеуде отбасыларға педагогикалық қолдау көрсету мақсатында «Мұрагер» аталар клубы, «Ғибрат» әжелер клубы, «Мирас» әкелер клубы, «Мейірім» аналар клубтары құрылды. Әрине, баланы ұлттық отбасылық құндылықтар негізінде тәрбилеуде отбасына педагогикалық қолдау көрсету білім беру орындарының міндеттеріне жатады.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу маңызды міндет болып табылады, өйткені ол балалардың қоғамның үйлесімді және табысты мүшелері болуына көмектесетін негізгі құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеудің бірнеше себептері бар.

Алғашқы себеп – отбасылық құндылықтар балалардағы моральдық көзқарастарды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мектеп балаларға дұрыс пен бұрысты, жақсылық пен жамандықты, әділеттілік пен әділетсіздікті түсінуге көмектесуі керек. Отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балаларға осы моральдық көзқарастарды дамытуға және өмірінде дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі.

Сондай-ақ, отбасылық құндылықтар балаларға басқа адамдармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Балалар мектепте мұғалімдермен, сыныптастарымен өзара әрекеттеседі. Отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балаларға эмпатия, төзімділік, сыйластық және ынтымақтастық дағдыларын дамытуға көмектеседі, бұл басқалармен жағымды қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді. Сонымен қатар, отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балаларға қоғамға бейімделуге көмектеседі. Мектеп – бұл балалар әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасауды, мінез-құлық ережелері мен нормаларын сақтауды, қоғамның мәдени және әлеуметтік құндылықтарын қабылдауды үйренетін орын. Отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балаларға әлеуметтену және бейімделу дағдыларын дамытуға көмектеседі, бұл олардың қоғамға сәтті енуі үшін маңызды.

Мектептегі отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балалардың өз отбасыларынан алатын отбасылық құндылықтарын сақтауға және нығайтуға көмектеседі. Мектеп отбасылық құндылықтарды дамытуға және нығайтуға қосымша мүмкіндіктер бере отырып, балаларды тәрбиелеуде отбасының серіктесі бола алады. Бұл балалар мен олардың отбасылары үшін олардың үйлесімді дамуына ықпал ететін біртұтас құндылық кеңістігін құруға көмектеседі.

Жалпы, мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балалардың қоғамның үйлесімді және табысты мүшелері болуына көмектесетін негізгі құндылықтарды қалыптастыру үшін қажет. Бұл оларға моральдық көзқарастарды дамытуға, үйлесімді қарым-қатынас орнатуға, қоғамға бейімделуге және отбасыларында алынған отбасылық құндылықтарды сақтауға көмектеседі.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу балаларға отбасылық құндылықтарды түсіну мен құрметтеуді дамытуға көмектесетін маңызды міндет болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін балаларға осы құндылықтарды түсінуге және қабылдауға көмектесетін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады.

Отбасылық құндылықтарды тәрбиелеудің ең тиімді әдістерінің бірі – ата-аналар мен мұғалімдер көрсететін үлгі. Балалар ересектерді бақылайды және оларға еліктейді, сондықтан ата-аналар мен мұғалімдердің отбасылық құндылықтарды сақтау мен насихаттауда үлгі болуы маңызды. Балалар осы құндылықтарды игеруі үшін олар жақындарына құрмет, қамқорлық, шыдамдылық және сүйіспеншілік танытуы керек.

Балалар құндылықтарды іс жүзінде қолдануға мүмкіндігі болған кезде жақсы үйренеді. Сондықтан ойындар мен практикалық тапсырмаларды қолдану отбасылық құндылықтарды тәрбиелеудің тиімді әдісі болып табылады. Мысалы, балалар әр түрлі отбасы мүшелерінің рөлдерін ойнайтын және отбасылық құндылықтарға байланысты жағдайларды шешетін рөлдік ойындарды өткізуге болады. Сондай-ақ, балаларға отбасылық құндылықтарды қолдануды қажет ететін тапсырмалар беруге болады, мысалы, ата-аналарға үйде көмектесу немесе інілеріне қамқорлық жасау.

Балалар отбасылық құндылықтар туралы өз ойлары мен сезімдерін еркін жеткізе алатын ашық және сенімді атмосфераны құру маңызды. Ол үшін балалар өз көзқарастары мен тәжірибелерімен бөлісе алатын пікірталастар жүргізуге болады. Сондай-ақ, балалар сұрақтар қойып, ата-аналар мен мұғалімдерден жауап ала алатын диалог жүргізуге болады. Бұл балаларға отбасылық құндылықтарды жақсы түсінуге және түсінуге көмектеседі.

Отбасылық құндылықтарды оқу процесіне біріктіруге болады, осылайша балалар олардың нақты өмірде қолданылуын көре алады. Мысалы, балалар отбасылық құндылықтар туралы әңгімелерді зерттейтін және талқылайтын, сондай-ақ осы құндылықтарды қолдануға байланысты тапсырмаларды шешетін сабақтар өткізуге болады. Сондай-ақ, балалар отбасылық құндылықтарды практикалық іс-шараларға қолдана алатын жобаларды жүзеге асыруға болады, мысалы, отбасылық ағаштар құру немесе олардың отбасылық құндылықтары туралы эссе жазу.

Осы әдістер мен тәсілдердің барлығы балаларға отбасылық құндылықтарды түсінуге және қабылдауға көмектеседі, бұл олардың үйлесімді дамуына және берік отбасылық байланыстардың қалыптасуына ықпал етеді.

2021 жылы Педагогикалық Ғылымдар Академиясы, Абай атындағы ҚазҰПУ және Алматы қаласы Білім бағдарламасы бірлесе отырып, «Мектептерде саналы ұрпақ тәрбиелеуді ғылыми-практикалық тұрғыдан іске асыру жолдары» жобасын әзірледі [12]. Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министрлігі 2023 жылы Біртұтас тәрбие бағдарламасында «тәрбиенің мақсаты жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген ұрпақ тәрбиелеу»- деп белгілеп, ар-ұят, намыс, адалдық, отаншылдық, жауапкершілік, әдептілік пен инабаттылық, мейірімділік пен бауырмалдық, отбасына сүйіспеншілік, үлкенге құрмет, кішіге ізетті болу қасиеттері берік қалыптасқан жасампаз азаматты тәрбиелеуді міндеттейді [13]. Бұл өз ісіне, басқан қадамына жауапкершілікпен қарайтын, байыпты да мінезді, сөзіне берік, көпшіл тұлғаны тәрбиелеуде отбасында отбасылық құндылықтар негізінде тәрбиелеудің орны ерекше екенін айқындай түседі. Отбасында әдеп-иба, мұратқа жету табанлылығы, Отанына адалдық, достары мен туыстарына адалдық сүйіспеншілік пен сенім, мейірімділік пен жомарттық, жауапкершілік пен өзара көмек, үлкендерге ғана емес, айналасындағыларға да құрметпен қарау сияқты қасиеттер қаланатындығын мәлімдейді. Оларды ескінің сарқыншақтары деген таптаурын қағидаттардың тәрбиеге теріс әсер ететіндігі бүгінгі күні анық болып отыр. Тіпті қарапайым ережелер мен моральдық негіздер баланың туған үйінде қалыптасып, содан кейін қоғамға

ауысатындығына көз жетті. Ең бастысы - отбасылық тәрбиеде адамзаттық және ұлттық құндылықтарға сүйеніп, тарихи тізбекте жалғану. Сондықтан «отбасында баланы ата-ананың өсиетін тыңдауға, отбасы татулығы мен берекесін қадірлеуге, перзенттік парызын өтеуге тәрбелеу» [11] өзекті мәселе.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу оқушылардың жеке басының дамуы мен қалыптасуына оң әсер ететін бірқатар артықшылықтарға ие.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу оқушыларға отбасының маңыздылығын және оның өміріндегі рөлін түсінуге көмектеседі. Олар ата-аналарын, бауырларын бағалауды және құрметтеуді, сондай-ақ бір-бірімен ынтымақтастық пен қолдау дағдыларын дамытуды үйренеді. Бұл отбасылық байланыстарды нығайтуға және отбасында үйлесімді атмосфераны құруға ықпал етеді.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу оқушыларға адалдық, құрмет, жауапкершілік және төзімділік сияқты моральдық принциптер мен құндылықтарды дамытуға көмектеседі. Олар осы құндылықтарға негізделген дұрыс шешім қабылдауға және әртүрлі жағдайларда моральдық тұрғыдан әрекет етуге үйренеді. Бұл адамгершілік тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді және оларға жауапты және этикалық азамат болуға көмектеседі.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Олар басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды, салауатты қарым-қатынас орнатуды және сақтауды, қақтығыстарды шешуді және командада жұмыс істеуді үйренеді. Бұл дағдылар қоғамда сәтті бейімделу және болашақ кәсіби қызмет үшін маңызды.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу оқушыларға өзіне деген оң көзқарасты дамытуға және өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі бағалауды арттыруға көмектеседі. Олар өздерін сол қалпында қабылдауға және жетістіктерін бағалауға үйренеді. Бұл салауатты өзін-өзі бағалау мен өзіне деген сенімділікті қалыптастыруға ықпал етеді, бұл табысты жеке және кәсіби даму үшін маңызды.

Мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу оқушыларға болашақ отбасылық өмірге дайындалуға көмектеседі. Олар отбасылық қарым-қатынастың, жауапкершіліктің және жауапкершіліктің маңыздылығын білуге, қарым-қатынас пен мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға үйренеді. Бұл оларға болашақта салауатты және бақытты отбасылық қарым-қатынас орнатуға және сақтауға дайын болуға көмектеседі.

Осылайша, мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеудің көптеген артықшылықтары бар, олар оқушылардың жеке басының үйлесімді дамуы мен қалыптасуына ықпал етеді.

Мектептегі отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу кейбір қиындықтар мен қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл оқушылардың осы құндылықтарды қалыптастыру процесін қиындатады. Айталық, қазіргі қоғамда әртүрлі отбасылық құрылымдар бар, мысалы, бір жыныстыны неке, ажырасу, көп балалы отбасылар және т.б. бұл отбасылық құндылықтарды тәрбиелеуде қиындықтар тудыруы мүмкін, өйткені әр отбасының өзіндік ерекшеліктері мен құндылықтары болуы мүмкін. Мұғалімдер осы әртүрлілікті ескеріп, әр отбасына сәйкес келетін тәсілдерді табуы керек.

Осыған орай ата-ана мен бала қарым-қатынасын, баланың отбасына деген қатынасын анықтау және олардың нәтижелері бойынша мектеп жұмысын жоспарлау мақсатында Астана қаласының 9-сынып оқушыларына сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға 52 оқушы қатысты.

1-сұрақ. «Ата-анаңды қандай бейнеде көргің келмейді?» [14,56-57]. Оқушылардың басым көпшілігінің жауаптары:

- ата-анамның көңілсіз жүргенін көргім келмейді;
- ауырып жатқанын көргім келмейді;
- ата-анамның ұрысып жатқанын көргім келмейді;

2-сұрақ. Ата-анаңның ең қатты ұнайтын іс-әрекетін ата:

- көңілді жүрген кездері;
- маған сенім артып, қолдаған кезі;
- маңдайымнан сүйгені, еркелеткені;
- барлық нәрсені бірге жасау, тамақ істеу, серуендеу, бірге отырып тамақтану.

Осы қысқа сауалнама мен бақылау нәтижесінде оқушылардың ішкі жан дүниесіне үңіле отырып, қажеттіліктерін білуге болады. Күнделікті қайталана беретін тіршілік барысында бала мен ата-ана арасындағы ерекше байланыс әлсіреу үстінде. Баспасөз, интернет желілеріндегі ақпараттарға шолу да отбасымен қатар жалпы қоғамда махаббат, мейірім, сенім, адалдық, өзара түсіністік пен құрмет сынды отбасы құндылықтарын құрайтын құбылыстарды өз мәнінде түсіну құлдыраған немесе бұзылғандығын дәлелдей түседі. Олар балабақшада, мектепте, институтта, жұмыс орындарында және қоғамдық жерде адамның мінез-құлқында көрінеді.

Қоғамда орын алған обьективті және субьективті себептерге байланысты кейбір ересектердің өздерінде (ата-ана, ата-әже, туыстар және т.б.) отбасылық құндылықтарды қажетсіну, бағалау, қадірлеу, бала бойына дарыту бағытындағы білімінің аздығы, оларды отбасы тәрбиесінде қолдану дәстүрінің тұрақты орын алмауы алаңдатушылық тудырады. Осыдан, мектептерде адамгершілік, салауатты өмір, әдеп пен иба, салт-дәстүр сынды ұлттық құндылықтарды насихаттап, жасөспірімдерді денсаулық орталықтарының қызметтерімен хабардар ету, барлық әлеуметтік байланыс орталықтарының жұмысын жандандыру басты мәселе.

Оқушылар өмір сүретін орта мен бұқаралық мәдениет құндылықтардың қалыптасуына қатты әсер етуі мүмкін. Кейбір жағдайларда, отбасылық құндылықтар ортада және танымал мәдениетте насихатталған құндылықтарға қайшы келуі мүмкін. Бұл жанжал тудыруы мүмкін және отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу процесін қиындатады. Мұғалімдер мұндай жағдайларға дайын болуы керек және оқушыларға қайшылықтарды түсінуге және құндылықтарды саналы түрде таңдауға көмектесуі керек.

Отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу отбасы тарапынан ынтымақтастық пен қолдауды қажет етеді. Алайда, барлық отбасылар бұл процеске белсенді қатысуға дайын немесе қабілетті бола алмайды. Кейбір отбасылар қарым-қатынастарында қиындықтарға тап болуы немесе басқа басымдықтарға ие болуы мүмкін. Мұндай жағдайларда мұғалімдер үлкен жауапкершілікті өз мойнына алып, мектепте қолдау және білім беру ортасын құруға тырысуы керек.

Отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу уақыт пен ресурстарды қажет етеді. Тәрбиешілерге отбасылық құндылықтарды тәрбиелеуге арналған арнайы іс-шаралар мен сабақтарды өткізуге жеткілікті уақыт табу қиын болуы мүмкін. Сонымен қатар, қаржылық және материалдық ресурстардың жетіспеушілігі мектептің осындай іс-шараларды ұйымдастырудағы мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін. Мұндай жағдайларда мұғалімдер шығармашылық болуы керек және отбасылық құндылықтарды тәрбиелеудің балама жолдарын табуы керек.

Жалпы, мектепте отбасылық құндылықтарды тәрбиелеу әртүрлі қиындықтар мен қиындықтарға тап болуы мүмкін. Алайда, педагогтар, отбасылар мен қоғам тарапынан сауатты көзқарас пен ынтымақтастықтың көмегімен бұл проблемаларды еңсеруге болады және оқушылар табысты отбасылық өмір үшін қажетті дағдылар мен құндылықтарды ала алады.

Қорыта келе, құндылықтар, отбасылық құндылықтарды зерттеу мен оларды баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес пайдалану қажеттілігі басты назарда дей аламыз. Дегенмен, ата-ана мен бала қарым-қатынасындағы жағымды эмоционалды байланыстарды нығайту, жеке мәселелерді шешудің алдын алу және жедел көмек көрсету, ата-аналардың тәрбиелік қызметтерін түсінуге жанашырлықпен араласу механизмдерін жетілдіру қажет. Бұл ретте келесідей іс-шараларға педагогикалық қолдау көрсетуді орынды деп таптық:

Біріншіден, тұлғаға бағдарланған білім беру парадигмаларының өзегі ретінде ұлы Абайдың «Толық адам», ойшыл Шәкәрімнің «Ар ілімі», ғалым-философ Ғ.Есімнің «Жақсы қазақ» идеяларын ұстану және экзистенциалистік бағытта адам болмысын ашатын жаңа ғылыми әдебиеттерді «отбасы-бала-мектеп» үштігінде оқып-зерделеу қажет. Бұл отбасымен кітап оқу дағдыларын дамытып қана қоймай, кітап мазмұнын ортаға салу, талдау арқылы ата-ана мен бала қатынасын байытып, отбасылық құндылықтарды меңгеруге ықпал етеді.

Екіншіден, «отбасы-бала-мектеп» үштігінде оқып-зерделеген отбасылық құндылықтарды «Мұрагер» аталар клубы, «Ғибрат» әжелер клубы, «Мирас» әкелер клубы, «Мейірім» аналар клубтарында нақты қолдану практикалық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Отбасы құндылықтарын құру, отбасылық дәстүрлерді тұрақты қалыптастыру және бала тәрбиесінде ұстану күш-қайрат пен көпжылдық үлкен еңбекті қажет етеді. Әр отбасының тәрбие құндылықтары әртүрлі болғанымен, міндет – отбасын біріктіру және нығайту. Өйткені отбасы құндылықтары – ұлтжандылық негізі, олар жеке адамның мәдениетін қалыптастыра отырып, қоғамды ізгілендіреді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақ отбасы тәрбиесі: Оқу құралы/ Ибраимова Л.Н., Абдикеримова П.Ж., Алиева П.С./ Тараз: ТарМПИ, 2016- 160 б.
2. Қабуснама. Алматы.-Отбасы хрестоматиясы.–Баспа үйі.- 2023.-128 бет.
3. Есім Ғ. Қазақ философиясының тарихы.- Алматы: Қазақ университеті, 2006.
4. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы: Рауан, 1992 - 112б.
5. Дулатов М. Шығармалары. Алматы: Жазушы, 1991.- 384б.
6. Байтұрсынов А. Ақжол. Өлеңдер мен тәржімелер және зерттеу. - Алматы, 1991.- 460б.
7. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания, опыт педагогической антропологии, в трех томах, 1868 г.
8. Амонашвили Ш.А. Без сердца что поймём. Амрита.- 2020, Книга: "Без сердца что поймем" - Шалва Амонашвили. Купить книгу, читать рецензии | ISBN 978-5-413-01555-1 | Лабиринт (labirint.ru)
9. Петрова, Т. Н. Этнопедагогика Г. Н. Волкова как сокровищница народной жизни / Т. Н. Петрова // Вестн. Чуваш. гос. пед. ун-та им. И. Я. Яковлева. – 2005. – № 2 (45). – С. 14-16
10. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. Алматы: Рауан, 1994- 1т.320 б.
11. Қожахметова К.Ж. Теоретико-методологические основы казахской этнопедагогики: дисс...док. пед. наук. - Алматы, 1998. – 431с.
12. Құсаинов А.Қ. және т.б. Ұрпақ тәрбиесіндегі құндылықтар негізі: әдістемелік нұсқаулықтар жинағы.- Алматы: ПҒА,2022.-202 б.
13. Біртұтас тәрбие тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министрлігі.-Астана, 2023.
14. Сейілбек М. Балалықтан даналыққа : /Отбасы хрестоматиясы/ 4-басылым. – Алматы. – Отбасы, 2022. – 256 б.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ 21 ВЕКА

Арзиева Алия Тохтамысовна,
к.ф.н., доцент,
кафедра языковых дисциплин,
Казахстанско-Российский медицинский университет,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается роль инновационных методов обучения в формировании ключевых компетенций студентов 21 века. В частности,изложен материал о применении кейс-метода в обучении студентов вуза, раскрыты преимущества этого метода в образовательном процессе. Рассматривается роль кейс - метода в проведении практических занятий в высших учебных заведениях. Предлагаются этапы работы с кейсом, рекомендации по решению кейсов и критерии оценки выполнения кейса.

Ключевые слова: новые технологии, компетенции, кейс-метод, мобильность, оперативность, интерпретировать, анализировать.

Аннотация. Мақалада 21 ғасыр студенттерінің негізгі құзыреттіліктерін қалыптастырудағы оқытудың инновациялық әдістерінің рөлі қарастырылады. Атап айтқанда, ЖОО студенттерін оқытуда кейс-әдісті қолдану туралы материал баяндалды, білім беру үрдісінде қолдану барысында ұсынылып отырған әдістің артықшылықтары көрсетілді. Жоғары оқу орындарында практикалық сабақтарды өткізудегі кейс әдісінің рөлі қарастырылады. Мақалада кейспен жұмыс істеу кезеңдері, кейстерді шешу бойынша ұсыныстар және кейстің орындалуын бағалау критерийлері ұсынылады.

Түйін сөздер: жаңа технологиялар, құзыреттер, кейс-әдісі, ұтқырлық, жеделдік, түсіндіру, талдау.

Abstract. The article discusses the role of innovative teaching methods in the formation of key competencies of students of the 21st century. In particular, the material on the use of the case method in teaching university students was presented, and the advantages of this method in the educational process were revealed. The role of the case method in conducting practical classes in higher educational institutions is considered. The article presents the stages of working with a case, the structure of a case task, recommendations for solving cases and criteria for evaluating case execution.

Key words: new technologies, competencies, case method, mobility, efficiency, interpret, analyze.

В современных современных преподаватель высшего учебного заведения должен быть компетентным в области преподавания и обучения. Перед преподавателем ставятся задачи развития знаний и умений студентов, формирование универсальных учебных действий, позволяющих обучающимся действовать в новой обстановке на качественно высоком уровне. **Важнейшей задачей** высшего учебного заведения является: удовлетворение потребностей личности в интеллектуальном и культурном развитии, в приобретении высшего образования и квалификации в избранной области деятельности [1]. Студент должен уметь: анализировать, сравнивать, решать проблемы, работать в команде. А также, быть ответственным и креативным, самостоятельным, уметь творить и сотрудничать. Студент сам должен стать "архитектором и строителем" образовательного процесса. Перед преподавателем высшего учебного заведения ставится задача абсолютно нового подхода к организации обучения, где широко применяются инновационные технологии обучения способствующие повышению интеллектуальной активности обучающихся, развитию аналитических способностей, формированию ответственного отношения к собственным поступкам, развитию навыков целеполагания и планирования. Каждый день, планируя свой урок, преподаватель должен найти ответ на вопрос: чему и как

учить? Обучение должно быть построено как процесс «открытия» каждым студентом конкретного знания. Из пассивного слушателя студент должен превратиться в самостоятельную, критически мыслящую личность.

В высшем учебном заведении для каждого студента необходимо обеспечить общекультурное, личностное и познавательное развитие. Главная задача каждого преподавателя – это не только дать студентам определённую сумму знаний по своему предмету. Преподавателю необходимо развивать функциональную грамотность каждого студента, способствующий современному выпускнику ВУЗа стать успешным в жизни и профессиональной деятельности. Результаты исследования убеждают, что в современных условиях важна способность студента ориентироваться в потоке информации, находить правильные решения для возникающих проблем и ситуаций. У современных студентов востребованы SoftSkills, определяющие способность человека работать в команде, характеризующие гибкость его мышления, мобильность и оперативность в принятии решения [2]. Именно университетская среда должна сформировать особые университетские ценности и особую университетскую культуру, которые в других местах человек, возможно, не увидит, не услышит. В университете должна быть особая форма ведения занятий и особая творческая атмосфера. Только используя инновационные технологии обучения, мы сможем сформировать у студентов компетенции 21 века. Поэтому на занятиях по русскому языку (язык-2) стараюсь использовать активные методы обучения.

Применение **активных методов обучения** позволит нам научить студентов не получать готовые знания, а самостоятельно искать, анализировать, формулировать информацию, которая в итоге и составит общую сумму знаний и компетенций 21 века. Например, кейс-технология или метод анализа конкретной ситуации одна из форм активных методов обучения. Умение анализировать и структурировать информацию, ясно выражать свои мысли, быстро принимать решения и работать в команде – непременные условия карьерного роста в современном мире.

Среди современных технологий и методов обучения в последнее время особое место в образовании занимает обучение кейс-методом или case-study. Метод case-study ориентирован на самостоятельную индивидуальную и групповую деятельность студентов, где студентами приобретаются навыки решения профессиональных ситуаций с учетом конкретных условий и фактического материала. Благодаря разбору многочисленных ситуаций в различных комбинациях вырабатываются важные в профессиональном плане навыки: умение мыслить творчески, выбор оптимального решения путем рассмотрения нескольких альтернативных вариантов, установка на выполнение профессионального действия. Основная деятельность преподавателя при внедрении метода «case-study» в образовательный процесс сосредоточена на разработке индивидуальных кейсов – в случае медицинского образования наборе клинических ситуаций, предназначенных для учебного анализа. И задача преподавателя состоит в тщательном отборе ситуаций, которые будут включены в кейс. В соответствии с другими методами обучения он позволяет осуществлять подготовку специалистов нового поколения, разносторонне и гармонично развитых, владеющих профессиональными компетенциями.

Впервые кейс-метод был применен в 1870 году, в школе права Гарвардского университета деканом юридического факультета, профессором права Христофором Колумбом Лэнгделлом [3]. Используя сократовский метод (вопрос – ответ), развивая метод проб и ошибок, он предложил студентам работать с первоисточниками, а затем делать собственные выводы, представлять собственные интерпретации и анализ. Подход Лэнгделла резко отличался от традиционного обучения (лекций, семинаров) индуктивным эмпиризмом и был встречен огромным сопротивлением. Но, несмотря на это, за первые три года метод утвердился не только в Гарварде. Вместо традиционных лекций студенты рассматривали, обсуждали реальные, происшедшие в жизни различные ситуации. К занятиям студенты готовились заранее, изучая папки с настоящими документами. Этот опыт превзошёл все ожидания и вскоре был признан перспективным. А его внедрение началось в Гарвардском университете также в преподавании *медицины* и делового администрирования [4].

Кейс-метод (Case Based Learning) - это «исследовательский подход, который используется для глубокого и многогранного понимания сложной проблемы в контексте реальной жизни»

[5]. Кейс-метод принципиально отличается от проблемно-ориентированного обучения тем, что осуществляется на конкретных примерах. Кейсы в области медицины являются интерактивным средством анализа конкретной ситуации, отражающей состояние здоровья пациента, проведения дифференциальной диагностики и выбора лечебной тактики. Применение кейс-метода дополняет традиционные методы обучения (лекции и практические занятия) и направлено не столько на получение новых знаний, сколько на формирование профессиональной компетентности, умений и навыков мыслительной деятельности [6].

Особенности образовательного процесса в медицинском вузе не только позволяют использовать кейсы при подготовке врачей клинических специальностей, но и делают их применение важным и необходимым для эффективного погружения будущих специалистов в профессию. Мы считаем, что кейс метод может и должен применяться при изучении не только теоретических, но и клинических дисциплин, а также для организации практических занятий с использованием междисциплинарных связей. Методика кейса способствует развитию у студентов медицинского вуза различных навыков (аналитических, практических, творческих, коммуникативных, социальных), формирует умения интерпретировать и обобщать информацию, анализировать ситуацию, продумывать и принимать адекватные и своевременные решения, что в конечном итоге образует диагностическую компетентность будущего врача [7]. Анализ конкретных ситуаций способствует активизации мыслительной и познавательной деятельности студентов и развивает их способность к решению социальных и профессиональных задач. И если кейс метод применяется многократно в течение всего учебного цикла, то у будущих врачей вырабатывается определенный опыт решения профессиональных задач. Важной особенностью метода кейсов является то, что он способствует развитию у студентов способностей к обоснованному и аргументированному выбору различных вариантов решения той или иной проблемы (например, при разработке схемы лечения больного). А применяемые при этом статистические материалы придают кейсу научность и строгость. При этом создаются предпосылки для формирования профессиональных ценностей, убеждений и в конечном итоге – ценностных ориентаций и их экстраполяции на профессиональную деятельность будущего врача [8]. К составлению кейса предъявляются определенные требования: актуальность, четкое соответствие поставленной цели, иллюстрация типичных ситуаций, самостоятельный поиск и сбор материалов, наличие соответствующих уровней трудности, нескольких аспектов поставленной проблемы, дискуссионных моментов.

В высших учебных заведениях, кейс-метод может применяться довольно широко. При решении проблемной задачи кейса развивается умение слушать, учитывать альтернативную точку зрения и высказывать свою, ориентироваться и приспосабливаться к новой для студентов языковой среде, оставаться один на один с реальными ситуациями. С помощью этого метода у студентов появляется возможность быть готовым работать в команде, находить наиболее рациональное решение поставленной задачи. Формируются и развиваются аналитические и коммуникативные способности, проводится исследовательская деятельность. Курс лекций целесообразно проводить обособленно от практических занятий, так как на лекционных занятиях раскрывается основное содержание дисциплины. Практические же занятия рекомендуется проводить с использованием индивидуальных кейсов. Выдача студентам индивидуальных кейсов осуществляется на первом практическом занятии и сопровождается инструктажем со стороны преподавателя. Основная информация по выполнению самостоятельной аудиторной и внеаудиторной работы содержится в кейсах. Студенты самостоятельно выполняют задания, преподаватель же выступает в роли консультанта, обеспечивая мониторинговое и мотивационное сопровождение [9]. Во время аудиторных занятий проводится консультирование, а также осуществляется контроль над выполнением заданий. При выполнении внеаудиторных самостоятельных работ назначаются дополнительные консультации, либо общение осуществляется дистанционно с использованием Интернета с его ресурсами. Сеть является неисчерпаемым кладезем материала для кейсов, источником, отличающимся значительной масштабностью, гибкостью и оперативностью. Внеаудиторная самостоятельная работа по усмотрению преподавателя может выполняться студентами индивидуально или коллективно, в группах по два–

три человека. При этом преподаватель должен исходить из цели, объема, конкретной тематики самостоятельной работы, уровня сложности задания, уровня знаний и умений студентов. Система и критерии оценивания определяются преподавателем самостоятельно.

Технология кейс метода включает несколько этапов и последовательных действий. На занятиях по русскому языку, кейсы можно проводить по методу Л. В. Лежниной[10]. Данный метод наиболее подходит для проведения дискуссии между студентами, ранее уже общавшимися. Разделение на микро-группы в знакомой среде воспринимается студентами естественно и не создает проблем в обсуждении заданной темы, что позволяет плавно перенести беседу из малого круга в общую дискуссию.

Этапы проведения кейса по Л. В. Лежниной:

- Самостоятельное знакомство студента с содержанием кейса.
- Опрос по пониманию содержания кейса.
- Разделение преподавателем студентов на микро-группы (4-6 человек).
- Обсуждение содержания кейса в микро-группах.
- Презентация решений групп одним из её представителей.
- Презентация решения групп в целом.
- Общая дискуссия и обсуждение полученных решений.
- Обобщение полученных результатов и приобретённых знаний.
- Рефлексия.

Рекомендации по решению кейсов.

- Внимательно прочтите кейс, вопросы к кейсу для того, чтобы составить о нем общее представление.
- Дайте оценку важности изложенной информации, проанализируйте ситуацию, разберитесь в сути проблемы.
- Выделите все факторы и ключевые проблемы кейса, определите, кто является главным действующим лицом.
- На основе изучения норм законодательства РК в сфере здравоохранения проведите анализ данной ситуации, определите обоснованность и законность деяний действующих лиц.
- Предложите возможные варианты решения данной проблемы и выберите лучшее из них, проведите анализ последствий принятия того или иного решения.

Презентация результатов выполнения кейсов. Представление результатов анализа кейса является важным элементом метода кейсов. Используются два вида презентаций: устная и письменный. Устная презентация предполагает представление решения кейса группе и поэтому требует навыков публичного выступления, умения четко и убедительно обосновать предлагаемое решение. Письменная презентация требует от обучающегося умения подготовить текст отчета-презентации с письменным анализом кейса. Следует иметь в виду, что письменная презентация в отличие от устной более структурирована и детализирована.

Оценка выполнения кейса.

Критериями оценки выполнения кейса являются:

- Научно-теоретический уровень выполнения кейса.
- Использование полученных знаний и демонстрация понимания особенностей правового регулирования общественных отношений в области здравоохранения, грамотная юридическая оценка ситуации.
- Степень самостоятельности и творческий подход к анализу и решению кейса.
- Доказательность и убедительность выводов (аргументированность речи, умение анализировать и толковать нормы законодательства в области здравоохранения применительно к конкретной ситуации).
- Форма изложения решения (ясность выражение, свободное изложение материала, грамотность речи, техника презентации).
- Наличие собственной точки зрения обучающегося на проблемную ситуацию.

Оценка за кейс-задание выставляется по четырёх балльной шкале:

- «отлично» - кейс выполнено полностью, выбранное решение аргументировано. Обучающийся демонстрирует отличный уровень
- теоретических знаний, формулирует собственную, обоснованную позицию на проблему, причины ее возникновения.
- «хорошо» - кейс выполнен полностью, но выявлены не все возможные проблемы, обучающийся не приводит четкую аргументацию решения. Слабое теоретическое обоснование решения. Имеется собственная точка зрения на проблемы, изложенные в кейсе, но установлены не все причины ее возникновения.
- «удовлетворительно» - отсутствует четкая аргументация решения, не проведен полный анализ фактов, изложенных в кейсе, в рамках установленного регламента на выступление обучающийся не может четко обосновать его, демонстрирует явный недостаток теоретических знаний. Собственная точка зрения по решению проблемы и причинам ее возникновения не обоснована или отсутствует.
- «неудовлетворительно» - кейс не выполнен или выполнен не в полном объеме. Изложение информации не структурировано.

Таким образом, можно прийти к выводу, что кейс-метод – это отличный способ не только разнообразить учебный процесс, но и сделать его функциональнее и полезнее, а также повысить его результативность. У студентов повышаются мотивация и интерес к материалу изучаемого предмета, так как они видят наглядную пользу от полученных знаний, и могут применить их на практике в процессе моделирования ситуаций из реальной профессиональной деятельности.

Использованная литература:

1. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
2. https://interactiv.su/
3. https://www.inform.kz/ru/sovremennym-studentam
4. https://skillbox.ru/media/marketing
5. https://cyberleninka.ru/article/n/keys-metod
6. https://applied-research.ru/ru/article/
7. https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-provedeniya-zanyatiya
8. https://rosomed.ru/theses/
9. https://academy.nethouse.ru/journal/case-method/
10. Адонина Н. П. Кейс-стади: история и современность // Высшее образование сегодня. 2019. № 11.
11. Игровые интерактивные технологии как средство обучения РКИ // Рефлексия. 2018. № 5.
12. Коновалова М. В. Интерактивное обучение на уроках русского языка и литературы // Русский язык и литература. Всё для учителя! 2020. № 2.
13. Лежнина Л. В. Кейс-метод в обучении педагогов-психологов: научно-методический аспект // Наука и школа. 2018. № 5.
14. Оскольская И. А. Активное внедрение технологии кейс-стади в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей // Вестник современной науки. 2021. № 3–2.

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Баранбаева Куралай Барашевна,
магистр, оқытушы,
«Жоғары медициналық колледжі» КМК,
Алматы, Қазақстан

Аннотация. Еліміздің білім беру жүйесіндегі даму іс-әрекеті - білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім беруде жаңаша педагогикалық көзқарас қалыптастыру секілді кешенді шараларға тікелей тәуелді. Қолдауды қажет ететін, бүгінгі білімнің орнына елімізді алға тартатын, жастарымызды дұрыс жолға бағыттайтын инновациялық білім керек. Осы орайда білім беруде инновациялық технологиялармен қатар жасалып жатқан бағдарламалардың маңызы зор. Бұл заманауи бағдарламалар оқушылардын өз бетінше оқып, үйреніп, нәтижесінде өз пікірін еркін жеткізе алатын, дамыған, ынталы, білімге құштарлы, мақсат қоя білетін тұлғаның қалыптасқанын күтеді. Функционалдық сауаттылық – бұл әртүрлі салалардағы өмірлік мәселелерді шешу үшін алынған білімді, біліктілік, дағдыларды қолдану мүмкіндігі.

Түйін сөздер: шет тілі, әдістеме, білім беру, функционалдық сауаттылық.

Аннотация. Развивающая деятельность в системе образования страны напрямую зависит от таких комплексных мер, как повышение содержания и качества образования, формирование нового педагогического подхода в образовании. Необходимо инновационное образование, которое нуждается в поддержке, которое продвигает нашу страну вместо сегодняшних знаний, направляет нашу молодежь на правильный путь. В этой связи большое значение в образовании имеют программы, разрабатываемые наряду с инновационными технологиями. Эти современные программы ждут, когда у учащихся сформируется развитая, мотивированная, увлеченная знаниями, целеустремленная личность, которая сможет самостоятельно учиться и в результате свободно выражать свое мнение. Функциональная грамотность-это способность применять полученные знания, умения, навыки для решения жизненных задач в различных областях.

Ключевые слова: иностранный язык, методика, образование, функциональная грамотность.

Abstract. Developing activities in the country's education system directly depend on such comprehensive measures as improving the content and quality of education, and the formation of a new pedagogical approach to education. Innovative education is needed, which needs support, which promotes our country instead of today's knowledge, directs our youth on the right path. In this regard, programs developed along with innovative technologies are of great importance in education. These modern programs are waiting for students to form a developed, motivated, passionate about knowledge, purposeful personality who will be able to study independently and, as a result, freely express their opinions. Functional literacy is the ability to apply the acquired knowledge, skills, and abilities to solve life problems in various fields.

Key words: foreign language, methodology, education, functional literacy.

Функционалдық сауаттылықты дамытудың жалпы бағдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында анық көрсетілген. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамдардың әлеуметтік,мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы,яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына,жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы.

«Функционалдық сауаттылық» термині 1956 жылы Уильям Грейдің ЮНЕСКО үшін «Оқу мен жазуға үйрету» зерттеуінде енгізілген болатын. Дегенмен функционалдық сауаттылықты

дамыту жөніндегі мәселесі тек 1980 жылдары ақпараттық технологиялардың екпіндей дамуы кезеңінде маңыздылыққа ие болды. Ал бүгінде функционалды сауатты болу – өмірлік қажеттілік, оған елдің амандығы, әлеуметтік мәдени және экономикалық дамуы көп жағынан тәуелді. Оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейін жоғарылату туралы мәселе Қазақстанда жүргізілетін реформалар тізбесінде ерекше орынға ие. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда балаларды оқыту мен тәрбиелеу процесіндегі маңызды фактор – ата-ананың белсенді рөлі екендігін PISA (Programmer for International Student Assessment) – 15 жастағы жасөспірімдердің мектепте алған білімдерін, іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалана алу қабілеттерін бағалау) зерттеулерінде үнемі көшбасшы елдер қатарынан табылатын Австралия, Финляндия, Жапония, Жаңа Зеландия, Италия, Оңтүстік Корея және т.б. нәтижелері көрсетіп отыр.

Заманауи өркениет сауаттылық пен білімнің басқа түсінігі мен мазмұнына назар аударады. Бүгінгі таңда білім беру нәтижелерін ұсыну деңгейлерінің бірі адамның білім, біліктігі мен дағдылары негізінде әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыпты жұмыс істей алатын, белгілі бір мәдени ортаға тез бейімделу қабілеті ретінде анықталатын функционалдық сауаттылық болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту жағдайында қоғамға функционалдық сауатты, нәтижеге жұмыс істей алатын, белгілі бір әлеуметтік маңызды жетістіктерге қабілетті адам қажет. Бұл үдерістің өзегі функционалдық сауаттылық болып табылады, өйткені ол «адамның қолданбалы білім негізінде өмір мен қызметтің әртүрлі салаларындағы стандартты өмірлік міндеттерді шешу қабілеті» деп түсініледі. Жеке тұлғаның негізгі функционалдық қасиеттері болып табылатын бастамашылдық, шығармашылық ойлау және ақпаратты іздеу қабілеті стандартты емес шешімдер, кәсіби жолды таңдау мүмкіндігі, өмір бойы оқуға дайын болу сияқты функционалдық дағдылары мектеп жағдайында қалыптасатыны түсінікті жағдай. Функционалдық сауаттылық білім алушының алған білім, біліктілігі мен дағдыларын нақты өмірлік жағдайларда қаншалықты пайдалана алатынын көрсетеді [1, 78 б.].

Сондықтан да, елімізде заманауи әлемдік білім кеңістігінде оқыту үдерісінің нәтижелеріне қойылатын негізгі талаптардың бірі болып табылатын оқушылардың білім деңгейіне қойылатын халықаралық стандарттың талаптарына сәйкес, оқушы білімінің басты нәтижесі олардың қалыптасатын құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын енгізуге негіз болды.

Функционалдық сауаттылық – бұл метапәндік құбылыс, сондықтан да ол барлық мектеп пәндері, сонымен қатар информатика пәнін оқыту барысында қалыптасады. Қазақстанда кейінгі жылдары функционалдық сауаттылыққа байланысты ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізілуде, атап айтқанда Ж.Ж. Ордабаеваның еңбегінде физиканы оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесі зерделенген, ал А.Ж. Мұрзалинованың еңбегінде қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы орта мектепте орыс тілі, орыс тілінде оқытатын мектептерде қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру қарастырылған, А.К. Рауадина оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесін зерттеген, А.М. Имашев болашақ дене шынықтыру мұғалімінің функционалдық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін, ал Г.С. Каратаев информатика мұғалімдерінің функционалдық құзіреттілігін қалыптастыру мәселелерін зерттеген.

Ресейлік әдіскерлер Г.Д. Клок, И.В. Шутова, В.И. Анурова химия және шет тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылықты қалыптастыру жолдарын көрсетеді. Ал, Е.А. Басова жасөспірімдерде коммуникация саласындағы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру (гуманитарлық пәндер материалында) қарастырған, Е.В. Бахарева негізгі мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін дамыту, Н.С. Жлудова зияткерлік жетіспеушілігі бар жоғары сынып оқушыларында функционалдық сауаттылықты қалыптастыруды қарастырды.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымын белгілі бір мазмұнмен толтыру тарихи дәуірлердің өзгеру үдерісінде «сауаттылық» ұғымын түсіндірудің өзгеруінен басталғаны анықталды. Қоғам дамуының индустрияға дейінгі дәуірінде сауаттылық (ағылш. literacy) ауызша сөйлеу,

оқу дағдыларын игерумен, қарапайым есептеу операцияларымен, ал, грек тілінен аударғанда – оқу және жазумен байланысты болды. Сауаттылық адамның күнделікті өмірі мен қызметі үшін міндетті емес, керісінше адамның әлеуметтік мәртебесін және ішінара оның кәсібін (кәсіби деңгейін) анықтауға мүмкіндік берді [2,12 б.].

Индустриалды дәуірде жеке тұлғаның сауаттылығына ғана емес, сонымен бірге жалпы қоғамның сауаттылық проблемасына қойылатын талаптар нақтыланып, сауаттылық әлеуметтік даму көрсеткіштерінің біріне айналды. Сауаттылық адамның қоғамдағы өмір мен қызметке әлеуметтік-еңбек бейімделуінің өлшемі бола бастады және әлеуметтік рөлдер мен кәсіби функциялардың бөлінуіне әсер етті [3, 59 б.].

Ағылшын тілінің оқыту сапасын көтерудің басты шарты ретінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру алынған жағдайда олардың әрекеттік бағыт ұстанымына, оқушылардың коммуникативтік құзіреттерінің қалыптасуы ұстанымына, интерактивтік оқыту ұстанымына негізделуі қажет. Сонда ғана функционалдық сауаттылық оқушының ағылшын тілін әлеуметтік сұранымға сай қолдану мүмкіндіктерін арттырады. Ағылшын тілі сабағында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда мұғалім оқушының назарын аудару үшін сабақ кезінде әртүрлі тақырыптық, пәнаралық, сыныпаралық байланыс орнатып, қызықты әңгімелерді сахналық көрініс ретінде өтуді ұйымдастыра білуі қажет. Сонымен қатар, түрлі көрнекілік құралдарын қолдану, сұрақ-жауап, талдау, жинақтау, ажырату, тақтаға жазу, айтқан ойды мысалдармен дәлелдеу, сөздікпен жұмыс, проблемалық мәселелерге жауап беру, нақтылы және жалпылама тапсырмалар беріп, шағын шығармашылық жұмыстарды орындату, оқушының бірін-бірі сынауы, өзіндік пікір білдіруі, баяндама жасауы, ғылыми зерттеу жазып қорғауы т.б. алуан түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы керек. Осындай әдіс-тәсілдерді түрлендіріп, жүйелі түрде пайдалана білген мұғалімнің шәкірттері өз бетімен жұмыс істеуге тез үйренеді. Ағылшын тілін оқыту барысындағы функционалды сауаттылығын дамытудағы негізі мазмұны: оқушыларды сауатты, әрі мәнерлі, ауызша және жазбаша еркін сөйлеуге меңгерту, күнделікті өмірде диалог жүргізе алу қабілеттерін қалыптастыру болып табылады. Ағылшын тілін оқыту процесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға әртүрлі жолдармен қол жеткізуге болады.

Ағылшын тілі сабақтарында функционалды сауаттылықты қалыптастырудағы мәселелерді шеше отырып, келесі міндеттерді қойылады:

1. оқушылар үшін функционалдық сауатты тұлғаны дамыту үшін жағдай жасау;

2. жұмыс кезеңдерін анықтау;

3. білім алушылардың грамматикалық дағдыларын игеруге бағытталған жаттығулар жүйесін әзірлеу;

Грамматикалық дағдыларды қалыптастыру бойынша жұмыс бірнеше кезеңде жүргізіледі:

1. Дайындық кезеңінде мен балаларға грамматикалық құбылысты түсіндіру.

2. Әрі қарай, білім алушылар зерттелген құрылымды қайталайды.

3. Оқушылар қарым-қатынас жағдайларын өзгерту арқылы сөйлеуде грамматикалық құрылымдарды қолданады. Функционалдық сауаттылық дағдылары қалыптасқан оқушы оқудың әртүрлі түрлерін қолдана алады.Ол ағылшын тілін оқу мен түсінудің бір жүйесінен екіншісі жүйеге ауыса алады.

Тілді жақсы меңгеру үшін бастауыш сыныптарда тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларының негізін берік қалыптастыру қажет. 1-сыныптарда тыңдалым дағдысы мен айтылым дағдысын дамытуға бағытталған тапсырмалар ұсынуға басымдық беріледі. Оқушыларда жағымды эмоциялар тудыратындай ойындар, ерекше суреттер және басқа да аудио-визуалды ақпараттар жиірек қолданылуы, мұғалімнің өз тарапынан тек ағылшын тілінде сөйлеп, таныс ememc сөдерді таныстыру барысында ым-ишараны тиімді қолдануы оқушылардың тілдік орта жасаудың оңтайлы жолы болып табылады. Бұндағы негізгі мақсат ағылшын тілінің фонетикалық ерекшеліктеріне оқушылардың назарын аудару. Кейбір дыбыстардың қазақ тіліндегі дыбыстармен ұқсастығына көңіл аудару айтылым дағдысының негізі мықты қалануына өз септігін тигізері сөзсіз. Фонетикалық ойындар, Бастауыш сыныпта ағылшын тілінен қарапайым сөйлемдер құру, сұрақ қою, қойылған сұрақтарды түсініп

сұрақтарға жауап беру Қарапайым сөйлем құрау тапсырмасын бермес бұрын, тақырып бойынша сөздерді таныстырып, олардың оқушы санасында заттар немесе басқа да құбылыстардың атауларына ұқсастығына оқушылардың назарын аударып отыру сол сөзді терең түсініп, оңай есте сақтау әдісі бола алады. Оқылым дағдысы 2-сыныптарда сөздерді оқу, қарапайым қысқа сөйлемдер құру, сұрақтар қою және рөлдік ойындар арқылы іске асырылады. Сонымен қатар, шағын жоба жасау және де CLIL (Content Language Integrated Learning) тапсырмаларын орындайды. CLIL әдісі бойынша ағылшын тілінде жүргізу метапәндік байланыстарды қамтамасыз етеді және жаңа білім беру стандарты принциптерін дамытуда практикалық нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді, атап айтсақ, мәдени хабардарлығын, интернационализациялау, тілдік құзыретін дамытады, тек оқуға ғана даярлығын емес, сонымен қатар жаңа білімін өмірде қолдана білуге және сәйкесінше өмірлік дәлелдемесін көтеруге, табысқа мақсатталған, сайып келгенде, басты мақсатқа қол жеткізуге – болашақ түлектердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, олардың ұтқырлығы мен тез өзгеретін өмірлік жағдайларға бейімделу қабілетін арттыруға әкеледі. [4, 132 б.]

Ағылшын тілі сабақтарының басым бөлігі тек ағылшын тілінде, яғни ешқандай аудармасыз мұғалімнің айтқан сөзін түсінуге дағдыландыруға негізделініп отыр. Бұл Г. Пальмер негізін қалап кеткен Тура әдістің негізгі ерекшелігі мынадай: 1) Шет тілін оқытудың негізгі бағыты – тәжірибелік, яғни, бірінші орынға ағылшын тілінде сөйлеу қойылуы; 2) Тілді үйрету ісінде аудырманың өте аз мөлшерде, керісінше, ауызша –жазбаша жаттығулардың көп қолдануы; 3) грамматиканы оқытуда индуктивтік әдістің қолдануы (грамматикалық әдісте грамматикалық ереже бірінші беріліп, жаттығулар орындалады, ал бұл әдісте әуелі жаттығулар оындалып, содан кейін грамматикалық тұжырым жасалады). 4) Айтуды үйренуге үлкен көңіл бөлінеді. 5) Мәтіндердің мазмұнына, әсіресе, тақырыпқа байланысты мәтіндер құрастыруға назар аударылады. Бұл әдістің тура әдіс деп аталуының себебі – шет тілін оқытуда, шет тілімен меңгерілетін түсініктің арасындағы байланыстың тура болып, өзге тілде басымдық берілмеуінде. [5, 1052 б.]

Шет тілі сабағында орындалатын жаттығулар, тапсырмалар арқылы білім алушы өмірде кездесетін сан алуан жағдаяттардан шыға алуы мүмкін. Грамматикалық тақырыптарды меңгерту барысында лексикалық минимумға баса назар аудару қажет. Мысалы, грамматикалық тақырыпты қорытындылау мақсатында түйіндеме жазуға болады.

YOUR NAME

Phone | Email | Location (City, State, ZIP)

Online Portfolio/Professional Website (Optional)

PROFESSIONAL SUMMARY

2-3 sentences or 2-3 bullet points that include your years of professional experience, accomplishments, top skills and strengths as they relate to the position and what you're looking for in your next role.

EXPERIENCE

Title **Start Date - End Date (Current)**

Company Name, Location

- (Action verb) + what you did (more detail) + reason, outcome or quantified results
- (Action verb) + what you did (more detail) + reason, outcome or quantified results

Title **Start Date - End Date**

Company Name, Location

- (Action verb) + what you did (more detail) + reason, outcome or quantified results
- (Action verb) + what you did (more detail) + reason, outcome or quantified results

Title **Start Date - End Date**

Company Name, Location

- (Action verb) + what you did (more detail) + reason, outcome or quantified results
- (Action verb) + what you did (more detail) + reason, outcome or quantified results

SKILLS

[Relevant skill] | [Relevant skill] | [Relevant skill] | [Relevant skill] | [Relevant skill]

EDUCATION
Degree Type, Major (if applicable) **Month/Year of Completion**
Institution Name

CERTIFICATIONS
- **[Certification]**, [Certifying organization] - [Year earned]

AWARDS/RECOGNITIONS/VOLUNTEER WORK - (OPTIONAL)
- Award, recognition or volunteer work
  Date
- Award, recognition or volunteer work
  Date

Дәл осы тапсырманы сауатты орындаған білім алушы болашақта өзінің түйіндемесін жазу барысында қандай тілдік бірліктерді қолдану керектігін білетін болады. Ал, жақсы түйіндеме – сәтті бастаманың негізі болуы мүмкін.

Функционалды сауаттылықты арттыруға арналған тапсырмалар жасау кезінде көп жағдайда Блум теориясына сүйенеді, оған сәйкес когнитивті процестердің тізімі иерархиялық түрде ұйымдастырылған. Функционалды оқуды тексеруге арналған тесттердің айрықша ерекшеліктеріне мыналар жатады: мәтіннің үлкен көлемі; бейімделмеген мәтін; суреттер, схемалар, диаграммалар, кестелер, графиктер түрінде ұсынылған ақпарат; әр түрлі пәндерден білімді біріктіруді қажет ететін тапсырмалар; білімнің қай саласына жүгіну керектігі белгісіз тапсырмалар.

Әдебиеттер:

1. Алексашина И.Ю., Абдулаева О.А., Киселев Ю.П. Формирование и оценка функциональной грамотности учащихся. – СПб., 2019. – 160 с.

2. Авдарсоль С. Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау жүйесін дамыту. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайынд. Дисс. – Алматы, 2022. – 126 б.

3. Шишов С.Е., Агапов И.Г. Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – №2(23). – С. 58-62.

4. Урина А. С. Бастауыш мектеп оқушыларын ағылшын тіліне оқытуда саналылық принципін негізге ала отырып функционалдық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру жолдары. «Қазіргі білім беру жағдайында педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің теориясы мен тәжірибесі» Республикалық ғылыми-тәжірибелік (онлайн) конференция материалдары 04 наурыз, 2022 ж. – 368 б.

5. Dorn L. J., and C. Soffos 2005. Teaching for deep comprehension: A reading workshop approach. Portland, ME: Stenhouse. – 408 p.

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Джумагулова Индира Мухановна,
Высший медицинский колледж
Алматы, Казахстан

Аннотация. Одним из приоритетных направлений модернизации образования является обучение иностранному языку. Изменение отношения к изучению иностранного языка заложено в государственных образовательных программах: сегодня это не просто учебный предмет, а важный жизненный навык. Согласно программе, владение иностранным языком – это не просто знание совокупности правил и грамматических конструкций, а также – умение использовать язык в повседневной жизни. Существует множество методик изучения английского языка.

Ключевые слова: язык, метод обучения, языковые компетенции, интерактивные методы, кейс-метод.

Аннотация. Білім беруді жаңғыртудың басым бағыттарының бірі шет тілін оқыту болып табылады. Шет тілін үйренуге деген көзқарастың өзгеруі мемлекеттік білім беру бағдарламаларында жатыр: бүгінде бұл жай оқу пәні емес, өмірлік маңызды дағды. Бағдарламаға сәйкес, шет тілін білу – бұл ережелер мен грамматикалық құрылымдардың жиынтығын білу ғана емес, сонымен қатар тілді күнделікті өмірде қолдана білу. Ағылшын тілін үйренудің көптеген әдістері бар.

Түйін сөздер: тіл, оқыту әдісі, тілдік құзыреттілік, интерактивті әдістер, кейс-әдіс.

Abstract. One of the priorities of modernizing education is teaching a foreign language. A change in attitudes towards learning a foreign language is embedded in state educational programs: Today it is not just an academic subject, but an important life skill. According to the program, proficiency in a foreign language is not just knowledge of a set of rules and grammatical structures, but also the ability to use the language in everyday life. There are many methods of learning English.

Key words: language, teaching method, language competencies, interactive methods, case method.

20-30 лет тому назад в основе обучения лежала **классическая методика.** 90% времени уделялось теории иностранного языка. На развитие разговорных навыков уходило всего 10% времени от занятия. В результате человек понимал тексты на английском языке и знал грамматические правила, но не мог говорить. Именно поэтому было принято решение изменить подход к обучению.

Стоит особо остановиться на **интерактивных методах** обучения. Слово «интерактивный» происходит от английского «interact» - взаимодействовать, влиять друг на друга, в данном случае педагога и ученика. Термин интерактивность употребляется сегодня как с технической, так и с педагогической точки зрения.

Можно выделить следующие виды интерактивных игр в форме дискуссии:

1. Round table – коллективная игра на решение общей проблемы.
2. Scientific debate – учебный спор-диалог, в которой ученики-представители различных направлений, отстаивают свое мнение, противоположное другим.
3. Competition in small groups – мотивационная игра, которая побуждает школьников к активности.
4. Situation – игра, развивающая умение быстро реагировать и фантазировать.
5. Judicial sitting – игра с распределением ролей и поиском конструктивных ответов.
6. Training – форма обучения с применением различных форм работы с небольшой группой по совершенствованию навыков в процессе моделирования и обсуждения различных социальных ситуаций, приближенных к реальности.

7. Debriefing – анализ и обсуждение результатов предыдущей работы, структурирование накопленного опыта. Определение и оценка собственных достижений и поражений педагогом и учащимися; планирование дальнейшей деятельности.

Brainstorming – Мозговой штурм.

Ролевая игра.

1. Grab a minute – игра, в которой ученику предоставляется 1 минута, для описания термина, написанного на интерактивной карте. Участник должен предоставить больше информации о данном предмете или термине, его значение, примеры использования. Одерживает победу тот, кто представит наиболее полную и связную информацию об указанном в карточке предмете или термине.

2. An item description – игра, в которой необходимо описать слово или словосочетание, указанные на интерактивных картах, не называя корень слова и не применяя жестов. При этом активную роль играет остальная группа учеников, которая должна угадать слово. Эту игру можно использовать в качестве Warm up activity - разминки.

3. Chain story – игра на логику, проявление фантазии и индивидуальности. суть игры заключается в продолжении истории предыдущего ученика.

Одна из популярных сегодня методик изучения английского языка это: **Коммуникативная методика. Сегодня она является** самой современной и новой. Ее основная идея – обучение мастерству общения непосредственно в процессе самого общения.

Основная задача коммуникативной методики преподавания иностранного языка- помочь учащемуся избавиться от языкового барьера.

Около 70% занятия по коммуникативной методике посвящено разговорной практике на различные темы. И все же ошибочно было бы считать, что communicative approach - это исключительно разговоры на английском языке.

Начнем с того, что коммуникативная методика или коммуникативный подход в изучении языка (communicative approach) - вовсе не новая методика

При обучении используются только современные аутентичные пособия. Тщательно проработанные англоязычные учебники содержат увлекательный и, самое главное, практический материал, который можно использовать в жизни.

- Преподаватель проходит с учеником три стадии обучения: engagement (вовлечение), study (изучение) и activation (активация - использование). На стадии engagement педагог вовлекает ученика в процесс обучения: инициирует увлекательную дискуссию, предлагает обсудить картинку и т. п.

Учитель при использовании коммуникативного подхода, как правило, выступает в качестве:

Помощника,

Друга,

Советчика.

Основное внимание уделяется групповому обучению. Задача учителя и учеников – научиться работать сообща, отойти от индивидуализированного обучения. Ученик учится слушать своих товарищей, вести беседы и дискуссии в группе, работать над проектами вместе с другими участниками группы. Ученик больше ориентируется на своих товарищей по группе, чем на своего учителя как на модель.

Упражнения и задания

Упражнения и задания, которые используются в обучении иностранным языкам по коммуникативной методике.

Коммуникативные игры,

Коммуникативные упражнения,

Театрализации,

Суггестопедическая методика долгое время была самой популярной (до появления коммуникативной, с которой они, кстати, немного похожи). Она подходит для группового

обучения слушателей. Главный принцип для достижения успеха – коллективное взаимодействие.

После просмотра, например, видео, можно предложить сделать небольшое обсуждение или в парах или всей группой.

Проектный метод

Еще одна методика, которой пользуются учителя, – проектная. Ученики в продолжение нескольких занятий знакомятся с какой-либо темой, новой лексикой, грамматическими правилами, узнают интересную информацию. Для закрепления материала им предлагается создать проект, это может быть индивидуальная, парная или групповая работа, с дальнейшей его презентацией и обсуждением. В процессе таких занятий дети развивают языковые навыки и реализуют творческие возможности.

Одной из составляющих инновационных технологий является **Multimedia технология** (multi – много, media – среда), которая позволяет одновременно использовать различные способы представления информации: числа, текст, графику, анимацию, видео и звук. Применение учебных презентаций Power Point в обучении английскому языку как одна из видов мультимедийных работ. В учебном процессе чаще всего для создания мультимедийных презентаций используют стандартное приложение Power Point пакета Microsoft Office. Эта программа удобна и при выполнении творческих проектных работ учащимися с последующей демонстрацией на аудиторию. Таким образом, я полагаю, что технология презентации в Power Point на занятиях по английскому языку модернизирует образовательный процесс; развивает индивидуализированное обучение, так как помогает приобрести студентам навыки работы с приложением данного вида, выступления перед аудиторией; развивает коммуникативную компетенцию.

Без учебного пособия обучение действительно невозможно, однако пособие – это еще не залог успеха. Помимо учебника при изучении английского обязательно использование всех доступных материалов: видеоролики, песни, онлайн-тесты и игры.

Развитие СМИ и сети Интернет помогает изучению языка. Я бы предложила бесплатные курсы изучения английского языка такие как, DuoLingo, Skyeng, в виде игр Puzzle English, Words of Wonder, пользоваться сайтами как Best English App For You, Boost Your English, Uliana.speaks. english.

В действительности каждый человек знает много слов на английском языке, но не придают этому значения.

- tion; - sion. Этот суффикс соответствует окончания -ция в русском языке. Как вы переведете эти слова? Cooperation, organization, nation, association, formation, information, portion, action and so on.

Список литературы:

1. Багиев Г.Л. Руководство к практическим занятиям по маркетингу с использованием кейс-метода / Г.Л. Багиев, В.Н. Наумов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.marketing.spb.ru

2. Бухбиндер А.П. Основы методики преподавания иностранных языков / А.П. Бухбиндер, В. Штраус; под ред. В.А. Бухбиндера, В.Штрауса. - Киев: Высшая школа, 1966.

3. Гальскова Н.Д. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Методическое пособие / Н.Д. Гальскова, З.Н. Никитенко. - М.: Айрис-пресс, 2004 - 240 с.

4. Конышева А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку. - Спб.: Каро; Минск: Четыре четверти, 2008. - 192 с.

5. Language teaching: methods and approaches. - Longman, 2002.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF ACME-CREATIVE QUALITIES IN FUTURE ENGLISH TEACHERS

I.I. Sagdullayev,
Doctor (PhD), acting associate professor
International University of Tourism and hospitality, Turkestan, Kazakhstan
e-mail: ibragim.sagdullaev@mail.ru

Abstract. Today, the requirements for a specialist with higher education are undergoing serious changes. A modern specialist should not only have knowledge, skills and abilities in a certain field of professional activity, but also think critically, be able to independently and creatively solve emerging problems. Therefore, another methodology is required, aimed at a multi-paradigm vision of the problem, the result of which is the individual's desire for constant self-improvement and self-realization. This article discusses the issue of methodological approaches to the study of the problem of the formation of acme-creative qualities in future English teachers

Key words: methodology, efficiency, approach, activity-based, reflexive, acme-making, quality.

Аннотация. Бүгінгі таңда жоғары білімі бар маманға қойылатын талаптар үлкен өзгерістерге ұшырауда. Қазіргі маман кәсіби қызметтің белгілі бір саласында білімі, дағдылары мен дағдыларына ие болып қана қоймай, сыни тұрғыдан ойлауға, туындаған мәселелерді өз бетінше және шығармашылықпен шеше білуге тиіс. Сондықтан проблеманы мультипарадигмалық көруге бағытталған басқа әдістеме қажет, оның нәтижесі адамның үнемі өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылысы болып табылады. Бұл мақалада болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінде акме-креативтілік қабілеттерін қалыптастыру мәселесін зерттеудің әдіснамалық тәсілдері қарастырылады

Түйін сөздер: әдістеме, тиімділік, тәсіл, белсенділік, рефлексивті, акмео шығармашылық, сапа.

Аннотация. Сегодня требования к специалисту с высшим образованием претерпевают серьезные изменения. Современный специалист должен не только обладать знаниями, навыками и умениями в определенной сфере профессиональной деятельности, но и критически мыслить, уметь самостоятельно и творчески решать возникающие проблемы. Поэтому требуется другая методология, направленная на многопарадигмальное видение проблемы, результатом которого является стремление индивида к постоянному самосовершенствованию и самореализации. В данной статье рассматривается вопрос о методологических подходах к исследованию проблемы формирования акме-креативных качеств у будущих учителей английского языка

Ключевые слова: методология, эффективность, подход, деятельностный, рефлексивный, акмеотворческий, качество.

As our long-term experience at the university proves, the process of pedagogical design stimulates and develops the creative activity of the student as a future sought-after teacher. The combination of cognitive interest in the subject with professional motivation has the greatest impact on the effectiveness and efficiency of learning and cognitive motivation encourages the student to develop their inclinations and capabilities, has a decisive influence on the formation of personality and the disclosure of its creative potential [1, pp. 105-110].

Unfortunately, there is no widespread practice in the field of higher professional education, and most importantly, there is no understanding of the relevance of creative thinking. Without this, the existing educational programs, from our point of view, do not fully ensure the implementation of the requirements of the professional standard and high competitiveness in the labor market of graduates of practical specialists, bachelors and masters [2, pp. 480-485].

The formation of its theoretical and methodological foundations.

And so, the study of modern research allows us to identify the following methodological approaches as the most feasible: personal-activity, systemic, creative, acmeological, reflexive, personality-oriented, holistic, synergetic, integrative.

Let's briefly consider each of them.

The humanistic (personal, personality-oriented) approach is a methodology that assumes reliance on the personal aspect in the professional training of a future teacher, creating conditions for them to realize themselves as teachers, for an objective assessment of their capabilities in solving practical pedagogical tasks. This approach was studied by V.V. Krayevsky, I.S. Yakimanskaya and others.

In the process of developing the theory of pedagogical education within the framework of the humanistic approach, an individually creative approach was distinguished, which was studied by I.F. Isaev, N.D. Nikandrov and others. The essence of this approach is to realize oneself as a person, as a creative individual, and to form the need for self-improvement. The researchers consider the implementation of this approach through: the formation of students' readiness to develop the creative potential of students through mastering the technologies of pedagogical creativity (T.A. Ratt); the formation of a future teacher's readiness for his own creative self-development, for the development of creative abilities of students (O.L. Nikolskaya).

The activity approach is a methodology based on the formation of practical actions necessary for future teachers to solve real educational problems. This approach in pedagogical education was studied by I.Ya. Lerner, P.I. Pidkasisty, and others. We fully agree with the authors who consider the activity-based approach through: maximum use of the developing possibilities of educational situations and the studied subject knowledge; organization of active activity of students focused on changing the level of their creative thinking, professional competence.

A systematic approach is a methodology involving the allocation of integrative invariant system–forming connections and relationships in the pedagogical system and the developing personality, the construction of pedagogical education as a process of developing the student's personality as a systemic whole (Yu.V. Agapov , T.N. Tomilova, etc.).

It should be emphasized that modern socio-economic conditions have actualized the problems of socialization and professional self-determination of the individual, the formation of initiative, creative, competent, professionally mobile teachers. Their solution through the disclosure of the creative potential of the subjects of the educational process is devoted to the works of A.G. Tryapitsyna, the search for conditions for the actualization of human subjectivity - the works of V.V. Gorshkova, A.R. Ermentaeva and others.

Reflexive approach - the term "pedagogical reflection" is used in scientific and pedagogical literature. According to a group of authors (Y.S. Krizhanskaya, Semenov I.N., and others), teacher reflection is a rethinking of stereotypes of personal pedagogical experience. In this case, the teacher's ability to reflect is a mechanism for rethinking stereotypes of consciousness, behavior, communication, thinking, awareness of the foundations, means, stereotypes of activity, their critical and heuristic rethinking, generating innovations in various aspects of pedagogical activity.

The methodological aspect of the problem of personal self-development is reflected in the following directions: description and justification of the specifics of the mechanism of personal self-development (F.Perls, K. Rogers, D.N.Uznadze, K.Jung ; clarification of the main factors determining the prosperity of personal self-development, their social nature and content (K.Levin, J.Piaget, E.Erickson, etc.). The philosophical justification of personality as a subject of one's own development is associated with the study of the problem of the formation of personality consciousness in activity (L.S.Vygotsky, A.N.Leontiev etc.).

An essential point in the formation of the acme-creative qualities of a future teacher seems to be the creation of conditions for identifying a zone of personal responsibility for the development of one's individuality by means of professional self-affirmation. Knowledge of the psychological features of professional self-affirmation allows you to predict this process, model it and manage it, thereby ensuring a more effective personal and professional development of a person (I.N. Nikitina etc.).

Clearly, reflection plays a determinative role relative to other professional qualities, therefore, the educational process at the university should be organized so that from the very first year students' reflection is formed not spontaneously, but purposefully. It is important to separate two levels of reflection: reflection on one's own teaching (in the position of "student") and reflection on the organization of learning (in the position of "teacher") [3, pp.81-84].

It should be noted that the implementation of this goal requires the fulfillment of a whole range of tasks, among which the main ones are:

1. activity training - the ability to set goals, organize your activities to achieve them and evaluate the results of your actions;

2. formation of personal qualities - mind, will, feelings and emotions, acme-creative qualities, cognitive motives of activity;

3. the formation of a picture of the world adequate to the current level of knowledge and the level of the educational program.

A professionally oriented approach is a methodology that assumes the orientation of the content of pedagogical education to current trends in the activity and development of the education system (N.V. Andreychuk [4], V.E. Ogorodnik [5], etc.).

The implementation of a professionally oriented approach takes place through: the connection of the content of pedagogical training with the specifics of the content of general education, the trends of its renewal (R.P. Gutsalyuk) [6]; the specification of the requirements for a teacher, taking into account a personality-oriented approach to the organization of educational activities (A.N. Tkacheva) [7].

It is unequivocal that one of the most effective modern approaches that allow purposefully and comprehensively solving these tasks is the acmeological approach – a methodology that considers professional and pedagogical training in two aspects: on the one hand, as a process of achieving a certain level of professional development by a person, on the other hand, as a stage in the process of achieving the highest level of perfection by a person (acme). This approach in pedagogical education was studied by N.V. Kuzmina [8], V.E. Chudnovsky [9] and others.

The implementation of the acmeological approach by its researchers is considered through: the development of professionally important qualities of a teacher (activity characteristics, subjective activity qualities) and pedagogical abilities (L.A. Filimonyuk) [10]; the development of personal activity as the ability to consciously influence the surrounding reality, change it for their own purposes, as well as change themselves (S.B. Seryakova) [11];

We believe that the discovery of oneself as a special reality, significant and worthy of study, turning primarily to oneself in search of opportunities for one's progressive development, bring together the accents of creative acmeology and strategies of modern higher professional education.

It is impossible not to agree that the initial methodological prerequisites, strategies, tactics, specific methodological moves and tools that allowed acmeology to reveal previously unknown to science features of human development, the flow of this development into self-development, are currently an effective guideline for creating an integrative educational environment (V.G. Zazykin [12].

It follows that the formation of acme-creative qualities in future English teachers within the framework of the acme-creative approach is understood as the development of a professional: becoming a subject, a mature personality.

The competence approach is a methodology that considers pedagogical education as a process of forming the professional competencies of a future teacher (A.V. Petrushina , I.F. Radionova).

In modern research, the competence approach is represented by: a set of key competencies, principles of educational activity, among them are personal ones that a future teacher needs to master (E.N. Koreneva and others E.I. Stroeva).

In this case, competence is understood as "the ability and willingness of a person to independently apply various elements of knowledge and skills in a particular context" (OECD definition within the framework of the pan-European process of forming the "European Qualifications System").

Communicative competencies involve the construction of the learning process as a model of the communication process. The components of communicative competence are: linguistic, sociolinguistic, discursive, strategic, sociocultural and social.

Socio-cultural competence is manifested in knowledge of the laws, customs, cultural traditions and mentality of the country of the studied language and the ability to adequately represent the culture of their country by means of a foreign language.

Information competence is based on the ability to extract the necessary foreign language information from various sources, evaluate it and transmit its content in accordance with the set goal, as well as productively use the resources of the international information network.

Pragmatic competence is manifested in the ability to adapt one's statement to the situation of verbal communication, as well as in the ability to build clear, logical statements using the necessary set of communication tools, sometimes allowing pauses in large statements.

The correct definition of the content of teaching speaking (highlighting the true subjects) determines a seemingly far-from-linguistic area - motivation of speech activity.

It is quite understandable that the main task of the teacher is to create a model of specific communication, which contributes to the emergence of certain opportunities for future teachers to form communicative skills and abilities for effective communication with other people.

Teaching English means teaching communication, transmission and perception of information.

A creative approach in the formation of students' acme-creative qualities is a necessary condition for the productive and creative activity of future teachers. We fully agree with T.E. Isaeva's opinion that the undoubted basis for the development and self-development of a personality is its creative abilities, creativity.

All studies of creativity and creativity can be divided into two groups:

1. Creativity is a universal cognitive creative ability based on the interaction of intelligence, cognitive abilities and real achievements. Representatives of this direction: J. Guilford , S. Mednik, A. Ponomarev, S. Taylor , E. Torrens. Their scientific achievements consist in studying the influence of intelligence on the ability to generate new ideas.

2. A creative personality is a complex of idiosyncrasies of individual creative characteristics. Research in this area is devoted to the search for descriptions of the characteristics of the "portrait of a creative personality", motives and socio-cultural factors of creativity (F. Barron , A. Maslow, etc.).

A creative approach to teaching a foreign language provides mastery of the basics of speaking, listening, writing, the main types of speech activity and an increase in motivated interest in learning a foreign language language.

Of course, using this approach in the process of teaching English requires, first of all, the self-improvement of the teacher, the development of his own creativity, since creativity is a necessary condition for the formation of the teacher himself, his self-knowledge, development and disclosure of his personality. The implementation by the teacher of a creative approach in the formation of students' acme-creative qualities makes it possible to prepare future teachers of the English language, psychologically and functionally adapted to modern living conditions, able to effectively carry out their acme-creative activities.

The synergetic approach is a methodology representing pedagogical education as a process of self-change of a student, his professional self-education (V.G. Vinenko, L.A. Smirnova, etc.).

Of course, credit technology of education, being a non-linear system involving offsets according to the type of the European Credit Transfer System (ESTS), thanks to the basic categories of synergetics, such as non-linearity, disequilibrium, self-organization, openness, etc., contributes to academic mobility and the entry of universities in Kazakhstan into the global educational space in the context of globalization, corresponding to the dictates of the time.

In our opinion, the methodological foundations of the credit training system include synergetic, creative and acmeological approaches, as well as the theory of human capital. They form the initial basis for the development of theoretical ideas about the credit system of education.

So, having considered the basic positions of various methodological approaches currently being implemented in the process of teacher education, we come to the following conclusion: each of the

approaches has theoretical and practical grounds for implementation. A future teacher should have professional mobility, the ability to respond promptly to constantly emerging changes in scientific and practical activities. In this regard, the problem of the formation of the acme-creative qualities of future teachers of the English language, who possess an integral methodology of pedagogical activity and are capable of personal and professional self-development and self-movement, is of exceptional importance.

References:

1. Sagdullayev I.I., Ospanova B.A., Tashbulatova A. Ye. Innovatsionnyye podkhody k razvitiyu kreativnogo potentsiala studentov // Professionalizm pedagoga: sushchnost', soderzhaniye, perspektivy razvitiya: Nauch.trudy. – M.; Yaroslavl', 2013. – CH. 2. - S.105-109.
2. Sagdullayev I.I.,Tashbulatova A.Ye. Kreativnost' kak neobkhodimaya profesional'naya kompetentsiya budushchego pedagoga // Europe and contemporary Russia. Pedagogical theory integrative function in the world of educational domain. Proceedings of the X International Conference. - M.; Paris;London, 2013.- S.480-485.
3. Sagdullaev I.I., Ospanova B.A., Kaliyeva A.K. The reflexive mechanism of acme-creative activity of future specialist // Vestnik KazNPU. Seriya «Pedagogical sciense». – Almaty, 2014. - №4 (44). – S. 82-86.
4. Maslova T.F. Sotsiokul'turnaya integratsiya v kontekste sovremennykh realiy. - Stavropol': Izd-vo SKSI, 2006. - 156 s.
5. Sitnikova M.I. Tvorcheskaya samorealizatsiya sub''yektov obrazovatel'nogo prostranstva. – Belgorod: Izd-vo BelGU, 2006. – 320 s.
6. Abul'khanova -Slavskaya K.A. Strategiya zhizni. – M., 1998. -299 s.
7. Fromm E. Anatomiya chelovecheskoy destruktivnosti. – M., 1994. – 305 s.
8. Gore Going to the next level: How health librarians are engaging with critical appraisal // World Library and Information Conference (WLIC). – Lyon; France, 2014.
9. Sagdullayev I.I. Pedagogicheskaya refleksiya v strukture kreativno–akmeologicheskoy podgotovki budushchego uchitelya angliyskogo yazyka //Nauka i zhizn' Kazakhstana. – 2015.- №6 (34).- S. 81-84.
10. Korthagen Fred A.J., Kessels Jos P.A.M. Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education // Educational Researcher. – 1999. – Vol. 28, № 4. – P. 24–17.
11. Andreychuk N.V. Problema nepreryvnogo obrazovaniya v kontekste sovre- mennoy filosofii obrazovaniya // Vestnik Rossiyskogo gosudarstvennogo universiteta im. I. Kanta. 2007. - Vyp. 8. - S. 7-15.
12. Ogorodnik V.E. Vozmozhnosti ispol'zovaniya praktiko-oriyentirovannykh situatsionnykh zadach v kurse metodiki obucheniya //Sviridovskiye chteniya: sb. st. – Minsk, 2009. - Vyp. 5. - S. 287-293.

ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІ

Токсанова Гулнара Амангелдиевна,
филология магистрі, аға лектор
Каспий қоғамдық университеті

Аннотация. Қазіргі таңда елімізге түрлі салалар бойынша шетелден келіп білім алып жатқан студенттер қатары жылдан жылға артып келеді. Әсіресе Үндістаннан, Пәкістаннан, Өзбекстаннан т.б. мемлекеттерден келіп медициналық оқу орындарында білім алу дәстүрге айналғандай. Осы орайда, шетелдік студенттерге қазақ тілін оқытудың өзіндік ерекшеліктері жайында сөз қозғамақпыз. Мұнда мәдениаралық коммуникациямен байланысты мәселелер анық көрінеді. Оқытудағы қиындықтар фонетикалық, семантикалық және стилистикалық кедергілерімен байланысты екені байқалады.

Мақалада кедергілердің себептері белгіленеді және шетелдік студенттердің лексика-грамматикалық тақырыптарды қабылдау ерекшеліктері айқындалады. Зерттеу нәтижелері шетел тілін меңгерудегі мәдениаралық кедергілермен байланысты мәселелерді кеңінен айқындауға көмектеседі. Оның ішінде фонетикалық мәселелер, сөздің семантикасын білмеу және стилистикалық қиындықтарды шешу жолдары көрсетілген. Коммуникативті кедергілерді білім алушылардың ділін ескере отырып жою жолдары ұсынылады. Сонымен қатар мақалада оқу үдерісінде мәдени және дүниетанымдық білімдерін іске асыру мәселелеріне назар аударылады.

Түйін сөздер: мамандық дайындау, ақпаратты түсіну, коммуникативті сөйлеу әрекеті, мәтін құрылымы, көзқарасты білдіру.

Abstract. Currently, there is a growing number of international students coming to study in various fields in our country. It is particularly common for students from India, Pakistan, Uzbekistan, and other countries to study in medical schools. Therefore, this text will discuss the specificities of teaching the Kazakh language to foreign students, with a focus on the challenges related to intercultural communication. The article discusses the difficulties in learning that are associated with phonetic, semantic, and stylistic barriers.

It identifies the causes of these obstacles and highlights the features of lexical and grammatical topics that foreign students struggle with. The study's results help to identify problems associated with intercultural barriers to foreign language proficiency more widely. The article discusses various challenges in communication, including phonetic issues, semantic misunderstandings, and stylistic difficulties. It proposes solutions to overcome these barriers, taking into account the students' mentality. Additionally, the article addresses the incorporation of cultural and worldview knowledge into the educational process.

Key words: Program; Possess the information; Communication; Text Structure; Expression

Әлемде қазақ тілін үйреніп, қазақ тілінде сабақ жүргізетін және сол үшін арнайы орталықтар мен мамандықтар дайындайтын мемлекеттердің саны қазіргі таңда артқан. Елімізге алыс жақын шетелдерден келіп білім алып жатқан студенттер қатарын айтпағанда. Ресей, Қытай, Моңғолия, Ауғанстан, Пәкістан, Үндістан, Иран, Түркия тағы да басқа елдерде қазақ тілін меңгерген және сол тілде еркін сөйлейтін, ғылыми жұмыстар жүргізетін тұлғалар саны өсуде. Еуропа елдерінің көпшілігінде қазақ тілін оқытатын орталықтар жұмыс атқарып жатыр. Қазақстанмен ынтымақтастық орнатуда, екі елдің арасындағы достық қарым-қатынастың нығаюы мақсатында қызмет етуде тілді білудің маңызы зор екені белгілі.

Ал біз қазіргі заман талабына сай қазақ тілін оқыту принциптеріне тоқталайық, оларды мынадай 8 топқа бөлеміз:

- Қазақ тілін оқытудың ғылымилық сипаты;
- Оқытудың шамаға дайық жүйелілік принципі;
- Оқытудың саналылық принципі;
- Оқытудың материалды дұрыс орналастыру пинципі;
- Оқытудың алдын ала болжау принципі;

- Оқытудың берік, тиянақты болу принципі;
- Теория және практика, өмірмен байланыстыру принципі;
- Оқытудың көрнекілік принципі.

Тілді үйрету барысында түрлі суреттерді, комикстерді және мультфильмдерді қолданудың мәні зор. Оқытушы қазақ тілін үйрету барысында төмендегі тапсырмаларды құрастыра алады:

- сұрақ қоюға үйрету;
- шағын диалог құрастыру;
- берілген суреттер арқылы әңгіме, ертегі, мәтін құру;
- өтілген тақырыпты қорытындылау арқылы бірнеше мақсаттарды шешуге болады.

Бұларды сабақта қолданудың мынадай артықшылықтары бар:

1. Комикстер мен мультфильмдерде қарапайым сөйлеу тілі қолданылады;
2. Мұнда диалогтар өте қысқа, жинақы, ықшам түрде беріледі;
3. Сурет арқылы комикс мәні түсінікті болғандықтан, жаңа сөздерді есте сақтау белгілі бір дәрежеде жеңілдейді.

Комикстерді қолданып әңгіме жүргізуге бағытталған тапсырмалар көбіне тілді үйренудің В1 деңгейін қамтиды. Берілген мәтінде рөлге бөліп жаттап оқу арқылы қазақ тіліндегі дыбыстарды дұрыс айту дағдысы қалыптасады. Төменде бірнеше мысалдарды ұсынып отырмыз.

Мультфильмдерді пайдалануға арналған тапсырмалардың танымдық ерекшелігі жоғары болып келеді. Сабақта қазақ тілін үйрету барысында «Қошқар мен теке» мультфильмін қолданып көруге болады. 15 минуттық мультфильмді көруді және сол бойынша сөздік құрастыруды СӨЖ тапсырмасы ретінде де беруге болады. Тілді меңгерудің **В1, В2** деңгейін игеруге бағытталған.

Бұл фильмнің сюжеті қабылдауға оңай. Тілі жеңіл. Бірнеше сериалдан тұрады. Ғаламторда қол жетімді. Сондықтан бұл мультфильм сабақтың құрылымында ұтымды әдістердің бірі ретінде пайдаланылуда.

Мысалы, осы мультфильм арқылы келесідей тапсырмаларды орындауға болады:

Тыңдалымды меңгерту (В1): Көрген мультфильм бойынша көп кадрлы суреттер жасап, тыңдаушыларға ұсынамыз. Олар сюжет желісі бойынша толық сабақтастық құрастыруы қажет. Төменде «бақыт іздеген» қошқар мен теке оқиғасының дұрыс сюжеті берілген. Оқушылар толық сюжетті көріп отырып тыңдау дағдысын қалыптастырады, ал үзік кадрлардан оқиғаны баяндау арқылы толық сюжетті құрастырып шығады:

Ендігі кезекте көрілген мультфильм бойынша көп кадрлы суреттердің ретсіз оқиға желісін оқушыларға ұсынамыз. Олар сюжет желісі бойынша толық сабақтастық құрастыруы қажет.

Оқылымды меңгерту (B2): Мультфильмде берілген мазмұнын өте қысқа сюжет етіп алып оқимыз, лексикалық бірліктер мен сөйлем оралымдарын талдап, қысқаша мазмұндаймыз:

Бақыт деген не өзі?
Бізге романтика керек!
Осылай дым білмей, ешнәрсе көрмей өмірден өте береміз бе?!
Мүмкін ол жақта шөптер дәмдірек, өмір мәндірек шығар!
Кім тәуекел етпейді, сол мақсатына жетпейді!
Ата мен әжеге қиын болды.
Әй дейтін әже, қой дейтін қожа жоқ!
Жақсы сиырлар күніне 20 литр сүт беретінін естігенмін.
Иә, жігіттер! Жай ма?
Осы кейбір жануарларда мәдениет деген мүлдем жоқ.
Бұл жердің түні де сондай әдемі екен!
Мынау ненің дауысы? Өзі керемет екен!
Ай, сұжүрегім-ай!
Екеуі ғана жүргеніне қарағанда адасып қалған болуы керек!
Мына ешкі тілі мен жағына сүйеніп қалған екен! Осыны бірінші жейік!
Біз бұл жерге қонақпыз ғой!
Енді бізді бұл маңда ешкім де мазаламайды!
Не болды сендерге? Тағы да таяқ жегілерің келе ме?
Бақыт деген өз Отанымызда, өз үйімізде екен ғой!

Жазылымды меңгерту (В1, В2): Фильмнің түпнұсқасын қарап алып, соңынан кейбір сөздері алынып тасталған көшірмесін ұсынамыз. Не жазылғанын есімізге түсіруге тырысамыз және жазамыз. Оқушылардың жазу дағдыларын және стильдік шеберлігін қалыптастыру барысында мұндай жаттығулардың көмегі көп. Төменде тапсырма үлгілері ұсынылған:

	....
	....
	....

Айтылымды меңгерту (В1, В2): Сюжеттегі репликаларды төл сөз немесе төлеу сөз түрінде беру, фильмдегі сөздерді өзгертіп айту, яғни мағынасы жақын сөздерді алып өз сөзімен беру, түсіріліп берілген сөздердің орнына тиісті сөздерді қою әдісі қолданылады:

1. Бақыт деген не өзі?→ Бақыттың не екендігі туралы сұрады.

2. Осылай дым білмей, ешнәрсе көрмей өмірден өте береміз бе?! →

Осылай көп нәрседен хабарсыз болып өмірден өте береміз бе?!

3. Бұл жердің ... де сондай әдемі екен!

Қазіргі таңда тілді үйретуші оқытушының алдына қойылған талаптардың бірі – тіл үйренушілерді сөйлету болып тұр. Осы талаптың үдесінен шығу мақсатында мультфильмдерді тілді оқытудың қарапайым деңгейінен бастап жоғары деңгейіне дейін қолдануға болады. Ал комикстер мазмұнында қысқа хабарламалар болатындықтан грамматикалық формаларды, лексикалық бірліктерді меңгере алады, сондай-ақ комиксте берілген суреттер сөйлеу бірліктерін толық түсінуге және есте сақтауға көмектеседі.

Диалогпен жұмысты ұтымды жүргізу ұстанымы: Диалогтік үйрету тіл үйренушінің тек қана бірлескен әрекетке тартылуына ғана емес, тіл үйренушінің ойлау қабілетінің жоғары деңгейге өсуіне, тіл байлығы мен зияткерлік қабілетінің дамуына ықпалын тигізеді. Диалог барысында оқушылар арасында талқылау жүзеге асады.

Диалог арқылы оқыту тіл үйренушінің бір-бірімен тілдік қарым-қатынасқа түсе отырып, сыни ойлауына, өз ойын, пікірін айта алуына, сұрақ қоя алуына, жауап бере алуына, көпшілік алдында сөйлеу дағдысының қалыптасуына зор ықпалын тигізеді. Төменде көрнекі түрде диалог жүргізудің түрлеріне тоқталдық.

Дәстүрлі диалог жүргізу түрлері:

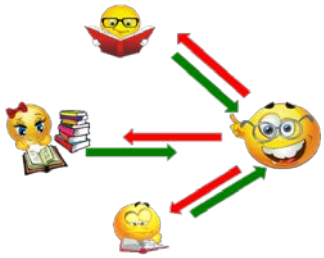
Мұғалім: - *Сенің жасың нешеде?*

Оқушы (Асан): - *Мен 18-демін.*

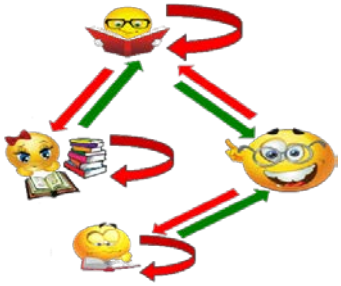
Мұғалім: - *Ал, сен нешедесің?*

Оқушы (Айгүл): - *Мен 17-демін.*

Мұғалім: - *Ал, Омар қаншадасың?*
Оқушы (Омар): - *Мен 19-дамын.*
Сызба түрінде көрсетсек:

Мұндай диалогтың тіл үйретудегі мүмкіндігі бәсең!
Жаңаша диалог жүргізу әдісі (III жаққа сұрақ қою)
Мұғалім: - *Асан, Айгүлден сұрашы жасы нешеде екен?*
Оқушы (Асан): - *Айгүлден сұрашы жасы нешеде екен? Айгүл сенің жасың нешеде?*
Оқушы (Айгүл): - *Сенің жасың нешеде? - Мен 17-демін.*
Оқушы (Асан): - *Мұғалім, Айгүл 17 жаста?*
Мұғалім: - *Омар, Айгүл неше жаста екен?*
Оқушы (Омар): - *Айгүл неше жаста екен? Ол 17 жаста.*Сызба түрінде көрсетсек:

Мұндай диалог түрі III жақтағы оқушыны сөзге қосу дағдысын қалыптастырады.

Қазақ тілі – әлемдегі алты мыңға жуық тілдердің ішіндегі қолдану өрісі жағынан жетпісінші, ал тіл байлығы мен көркемдігі, оралымдығы жағынан алғашқы ондықтар қатарындағы тіл. Сондай-ақ, ол дүние жүзіндегі ауызша және жазбаша тіл мәдениеті қалыптасқан алты жүз тілдің ішінде, мемлекеттік мәртебеге ие екі жүз тілдің қатарында тұр.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту деген өзге ұлт өкілдерін қазақ қылып шығару емес, оларға тілді түсініп, әдет-ғұрпымызды сыйлап, алған білімдерін іс-жүзінде іске асыра білуге тәрбиелеу. Сондай-ақ үйренушіні жалаң сөздермен сөз тіркестерімен жаттанды сөйлеуге қалыптастырмай, үйренген сөздерін сөйлеуде, әңгімелескенде дұрыс қолдана білуге жаттықтыру.

XXI ғасыр – қарыштап дамыған білім ғасыры. Бүгінгі жастардың өмірдің өзінен үйренері көп-ақ. Сондықтан олар мұғалімге, оның өткізген әрбір сабағына сыни көзбен қарайды. Оларды таңдандыру, қызықтыру үшін әрбір сабақ жаңалық болуы керек. Ол мұғалімнің көп ізденісін қажет ететіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. https://www.soyle.kz/
2. https://www.muc.edu.cn/index.htm
3.http://prokuror.gov.kz/kaz/memleket/memlekettik-til/kazakstan-respublikasynda-tilderdi-damytu-men-koldanudyn-2011-2019
4. https://www.youtube.com/watch?v=xKdQ6zHsfkc

ЭЛЕКТРОНДЫ БАҒДАРЛАМА КӨМЕГІМЕН КИІМ ҚҰРАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тұрғанбекқызы Назгүл,
Ғылыми жетекші – Кургамбеков М.С.,
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
Қазақстан, Ақтөбе

Аннотация. Заманауи графикалық редакторлардың мүмкіндіктері сән индустриясында нақты киімнің прототипі бола алатын және материалда жүзеге асырылатын немесе виртуалды әлемде мәңгі қалуы мүмкін цифрлық киім сияқты бағыттың пайда болуына әкелді. Жұмыстың мақсаты – электрондық бағдарламаларға негізделген көркемдік дизайн мүмкіндіктерін зерттеу. Әлемге танымал брендтер электронды бағдарламаны киімді, аяқ киімді және аксессуарларды үш өлшемді визуализациялау үшін кеңінен қолданады. Оның көмегімен виртуалды модельдер жасауға, оларды анимациялауға және адамның 3D аватарында көруге болады. Жұмыста осы бағдарламалық жасақтамада сандық коллекцияны құру жолы көрсетілген.

Түйін сөздер: көркем еңбек саласындағы процес, ұлттық киім, электрондық бағдарламалар, Optitex 11.

Бүгінгі таңда киім дизайны бойынша болашақ көркем еңбек мұғалімдерін дайындауда заманауи электрондық бағдарламаларды қолдану оқу процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Көркемдік-дизайн қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып, суреттерді жасау және редакциялау саласындағы электрондық бағдарламалардың мүмкіндіктері педагог қызметінің шығармашылық аспектісін (шығармашылық компонентін) қамтамасыз етуде шешуші болып табылады. Жобаларды құру мен өңдеуден басқа, электрондық бағдарламалар жаңа шығармашылық идеялар мен шабыт көздерін іздеуде де, объектілерді жобалау мен модельдеуде де тамаша құрал бола алады. Дизайн объектісінің көркемдік дизайнынан кейінгі жарнамалық функцияны жүзеге асыруда электронды бағдарламалар маңызды рөл атқарады [1].

Білім беру процесінде электрондық бағдарламаларды қолдану білім алушылардың шығармашылық әлеуетін жандандыруға ықпал етеді. Бакалавриат және магистратура базасында киім дизайны бойынша студенттерді даярлау тәжірибесі көрсеткендей, ең күрделі педагогикалық міндеттердің бірі арнайы (кәсіби) мақсаттағы қолданбалы бағдарламалық құралдарды пайдалана отырып, күрделі түс шешімдері бар көркем образдар мен дизайн идеяларын қалыптастыру әдістерін оқыту болып табылады. Бірақ бұл жаңа түпнұсқа бағыттардың қайнар көзі бола алатын цифрлық визуализацияның озық тәсілдері мен құралдарын білу маңызды. Виртуалды шындыққа ену арқылы білім алушы цифрлық графикалық өнерде жаңашыл болады және аудио, бейне эффектілері, тіпті анимациялар арқылы ең ерекше дизайнды жүзеге асыра алады [2]. Белгілі бір композициялық және түстерді түзетуден өтіп, визуализация нәтижесінде алынған көркем бейнелер болашақта әзірленіп жатқан дизайн объектісінде орналасуы мүмкін. Бүгінгі таңда керемет қиял-ғажайып композициялар жасауға мүмкіндік беретін фракталдық графика деп аталатын компьютерлік графиканың жеке категориясы бар. Мұндай графика графикалық және ландшафтық дизайнда белсенді қолданылады.

Жобалау қызметі шеңберінде заманауи электрондық бағдарламаларды зерделеу кезінде студенттер бірнеше кезеңнен өтеді: дайындық (киім дизайны саласындағы өзекті тенденцияларды жинау, өңдеу және талдауды қамтиды), жобалау (дизайн объектісін жобалауды, модельдеуді және әзірлеуді қамтиды), технологиялық (кесуді және өнімді жасауды білдіреді) және қорытынды (fashion-фото, жарнамалық өнімдерді дайындау және сату, пиар қызмет). Жұмыс барысында функциялар бойынша бөлу, сонымен қатар сәнгер, конструктор, технолог, дизайнер немесе PR-менеджер функцияларымен алмасу жүреді. Нәтижесінде әр студент өзінің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыра отырып және дизайн қабілеттерін дамыта отырып, толық оқу циклынан өтеді [3].

Жобалау қызметінің кезеңдерін толығырақ қарастырайық.

Дайындық кезеңі жоба тақырыбына қатысты ақпаратты зерттеу мен жинақтауды қамтиды. Болашақта ақпарат өңделеді және талданады, қажет болған жағдайда бірнеше топқа сұрыпталады. Бұл кезең жобаның бастапқы кезеңінде шешуші рөл атқарады, өйткені бұл табысты және сапалы жұмысты анықтайтын алынған ақпаратты мұқият өңдеу және талдау [4].

Келесі кезеңде студенттер дизайн объектісін жобалаумен, құрастырумен, модельдеумен, үлгіні дайындаумен айналысады. Жобалау кезеңі сонымен қатар өнімнің эскиздері мен сандық макетін құруды қамтиды. Шығарманың сипаты мен жалпы тұжырымдамасы автордың қандай мақсатқа ұмтылатынына байланысты. Бүгінде электронды бағдарламалардың жиі пайдаланылуы киімді жобалау процесіне үлкен әсер етті, модельдеуге және үлгілерді жасауға арналған көптеген компьютерлік бағдарламалар пайда болды, мысалы: NanoCAD, Valentina, RedCafe, Optitex 11, Leko, GRAFIS, Assol 3D параметрлері және т.б. Үлгіні дәстүрлі қағаз нұсқасында ғана емес, сонымен қатар электронды түрде, озық технологияларды қолдана отырып жасауға болады. Мысалы, Optitex 11 бағдарламасы кез келген дизайн әдісіне сәйкес өрнек жасауды қарастырады. Пайдаланушы құрылыс алгоритмін жасайды және бағдарлама оны жазады [5]. Ол сызба салынатын әрекеттер мен формулаларды жазады. Кейіннен берілген алгоритм үшін басқа айнымалылар (өлшемдер, өсімдер және т.б.) енгізіледі және жүйе автоматты түрде өлшемін өзгертеді. Сондай-ақ, бағдарлама виртуалды 3D манекеніне дайын үлгіні модельдеуге және көруге мүмкіндік береді.

3D модельдеудің озық әзірлемелерінің бірі – АССОЛЬ 3D параметрлік жүйесі – адамдардың үш өлшемді виртуалды фигуралары мен манекендеріндегі киімдерді жобалау саласындағы инновациялық бағыт. Бұл үлгіні сәйкестендірусіз, фитингсіз немесе жасамай-ақ сапалы киім жасаудың жаңа мүмкіндіктері. Бағдарлама тігін өндірісі процестерін жаңғырту үшін адамды контактісіз 3D-сканерлеуді көздейді. Мұндай инновациялық әзірлемелер виртуалды өнімнің сыртқы түрін, жарамдылығын, модельдің жарамдылық дәрежесін және сызықтардың пішінін толық бақылай отырып, үш өлшемді кеңістікте киім салуға мүмкіндік береді. Озық нанотехнологияларға күрделі тәсілдер мен интеллектуалды алгоритмдер кіреді, олар үш өлшемді сканерлеу және модельдеу әдістерінің арқасында күрделі дизайн идеяларын елестетуге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді [6].

Үшінші, технологиялық кезең екі негізгі компонентті қамтиды: кесу және өнімді жасау. Бүгінгі таңда матаны кесу үшін электронды бағдарламалар қолданылады, атап айтқанда матаны қалдықсыз кесуге мүмкіндік беретін арнайы мақсаттағы қолданбалы бағдарламалық жасақтама. Сонымен қатар, дайындалған ұлттық киімдердің, атап айтқанда шапанны, жеңсіздің бөлшектері бір мата орамынан жасалады. Жүйе элементтер арасындағы қашықтықты азайтуға мүмкіндік береді және бүгінде мұндай бағдарламаны кез келген заманауи тігін машинасына орнатуға болады.

Өнімді жасау – осы кезеңнің басты мақсаты. Соңғы нәтиже – дайын тігін өнімі технологиялық процестің қаншалықты дәл және дұрыс ұйымдастырылғанына байланысты. Тігін сапасы техникалық компонентпен анықталады, атап айтқанда жақсы базаның болуы: заманауи тігін машиналары мен қосымша жабдықтар. Заманауи киімнің дизайнерлік дамуы электрондық бағдарламалардың айтарлықтай мүмкіндіктерін қажет етеді. Тиісті технологиялық қамтамасыз етудің болмауы тиімді нәтижеге әкелмейді [7].

Соңғы кезеңде жобаның соңғы пысықталуы орын алады, онда электрондық бағдарламалар маңызды рөл атқарады. Ең алдымен, дайын коллекцияның немесе жеке тігін бұйымдарының студиялық түсірілімі жүргізіледі. Содан кейін – сән фотосуреттерін жасау кезеңіне, атап айтқанда фотосуреттерді компьютерлік өңдеуге көшу орын алады. Студенттердің электрондық бағдарламалар мүмкіндіктерін зерттеу Photoshop, Corel Draw, in Design, Illustrator және т.б. сияқты редакторлардың иллюстрациялық графика пакеттерінің бағдарламалық жасақтамасын игеруден басталады. Әрі қарай жарнамалық өнімдерді дайындау және сату кезеңі, оған шағын буклеттер, брошюралар немесе парақшалар кіреді. PR қызметін студенттер белгілі бір арналар (бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер және т.б.) арқылы коммуникациялар немесе жарияланымдар арқылы жүзеге асырады, сондықтан электрондық

бағдарламалар кейбір жарнамалық функцияларды орындауға қатысады. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, бүгінгі таңда болашақ мұғалімдерді даярлауда заманауи электрондық бағдарламаларды қолдану киім дизайны технологиясы білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып табылады, ал білім алушылардың дизайн саласындағы озық әзірлемелердің мүмкіндіктерін игеруі оларды кәсіби қызметінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бердичевский Е. Г. Особенности применения ИКТ в высшем художественно-дизайнерском образовании: Сб. материалов Всероссийской научно-практической конференции «Развивающие информационные технологии в образовании». – Томск, 2010. – С. 59
2. Новые информационные технологии в образовании: материалы междунар. науч.практ. конф., Екатеринбург, 13–16 марта 2012 г. // ФГАОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т». Екатеринбург, 2012. 538 с.
3. Каршакова Л.Б., Яковлева Н.Б., Бесчастнов П.Н. Компьютерное формообразование в дизайне. – М: Инфра-М, 2015.
4. Фирсов А.В., Каршакова Л.Б., Яковлева Н.Б., Груздева М.А. Использование средств растрового редактора для разработки дизайна костюма // Декоративно прикладное искусство и предметно-пространственная среда. Вестник МГХПА, 2– 2, 2022, с. 138–146.
5. Фирсов А.В., Смирнов В.Б., Каршакова Л.Б., Груздева М.А. Анализ использования технологии виртуальной реальности при проектировании одежды// Декоративно прикладное искусство и предметно-пространственная среда. Вестник МГХПА, 1–2, 2022, с. 99–109.
6. Сахарова Н.А. Цифровая мода – новая траектория развития fashion индустрии // Известия высших учебных заведений. Технология легкой промышленности. 2021. Т. 53. № 3. С. 25–28.
7. Борзунов Г.И, Каршакова Л.Б., Груздева М.А., Обетковская М.А., Смирнов В.Б., Захаркина С.В. Особенности проектирования одежды в цифровой среде // Известия вузов. Технология текстильной промышленности, № 2(398), 2022, с. 183–191.

СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Утилова Айгуль Муратовна,
п.ғ.к., педагог зерттеуші.
Баязитова Камила Дулатовна,
6В01210 Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту педагогикасы мамандығының 2 курс студенті,
Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту кафедрасы,
Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі кездегі өзекті мәселелердің бірін сыни тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы шешу жолдары қарастырылады. Ол мектеп жасына дейінгі балалардағы сөйлеу дамуының деңгейін қанағаттанарлықсыз сипатта болуы. Сөйлеу бұзылыстары қарым-қатынасты қиындатады, ақыл-ой белсенділігіне теріс әсер етеді, баланың эмоционалды саласындағы өзгерістерге әкеледі, тұжырымдамалық мағыналар мен сөйлеу үлгілерін игеруді шектейтінің көруге болады. Бұл мақала жұмысында, біріншіден, сыни тұрғысынан ойлау технологиясы жан-жақты әдебиет көздерінен зерттеледі. Екіншіден, бұл технологияның әдіс-тәсілдері жинақталып, оларға негізгі сипаттама беріліп кетеді. Сонымен қатар, бұл технологияның мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларының сөйлеуін дамытудағы маңызы қарастырылады. Сыни ойлау әдістерін жүйелі қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың ақпаратты жіктеу, ойлау, сыни тұрғыдан талдау, бағалау, қорытынды жасау, коммуникативті және сөйлеу дағдыларын, білім беру қызметіндегі белсенділікті қалыптастыру қабілеттерін барынша арттыруға мүмкіндік беретіні қарастырылады. Үшіншіден, мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларының сөйлеуін дамытуда технологияның әдіс-тәсілдерін енгізу бойынша зерттеу жүргізіледі. Зерттеу нәтежиесінде, бұл технологияның әдіс-тәсілдерінің мектепке дейінгі ұйымдағы ересек топ балаларының сөйлеу дағдыларын дамытуда тиімді екені жазылған.

Түйін сөздер: сыни тұрғысынан ойлау технологиясы, мектепке дейінгі жас, ересек топ, сөйлеуді дамыту, әдіс-тәсілдер, балабақша, даму деңгейі.

Аннотация. В данной статье рассматриваются пути решения одной из актуальных проблем современности с помощью технологии критического мышления. Она заключается в том, что уровень речевого развития у детей дошкольного возраста носит неудовлетворительный характер. Нарушения речи осложняют общение, негативно влияют на умственную деятельность, приводят к изменениям в эмоциональной сфере ребенка, ограничивают усвоение концептуальных смыслов и речевых паттернов. В работе данной статьи, во-первых, исследуется технология критического мышления из разносторонних литературных источников. Во-вторых, обобщаются методы и приемы этой технологии, дается их основная характеристика. Кроме того, рассматривается значение данной технологии в развитии речи детей старшей группы дошкольного возраста. Рассматривается, что систематическое использование методов критического мышления позволяет дошкольникам максимально повысить способность к классификации информации, мышлению, критическому анализу, оценке, умению делать выводы, формировать коммуникативные и речевые навыки, активность в образовательной деятельности. В-третьих, проводится исследование по внедрению методов и приемов технологии в развитие речи детей старшей группы дошкольного возраста. В результате исследования было зафиксировано, что методы этой технологии эффективны в развитии речевых навыков детей старшей группы в дошкольной организации.

Ключевые слова: технология критического мышления, развитие речи, дошкольный возраст, взрослая группа, методы, детский сад, уровень развития.

Abstract. This article discusses ways to solve one of the urgent problems of our time using critical thinking technology. It lies in the fact that the level of speech development in preschool children is unsatisfactory. Speech disorders complicate communication, negatively affect mental activity, lead to changes in the emotional sphere of the child, limit the assimilation of conceptual meanings and speech patterns. In the work of this article, firstly, the technology of critical thinking from diverse literary sources is investigated. Secondly, the methods and techniques of this technology are summarized and their main characteristics are given. In addition, the importance of this technology in the speech development of children of the older preschool age group is considered. Thirdly, a study is being conducted on the introduction of methods and techniques of technology in the speech development of children of the older preschool age group. As a result of the study, it was recorded that the methods of this technology are effective in developing the speech skills of children of the older group in a preschool organization.

Key words: critical thinking technology, speech development, preschool age, adult group, methods, kindergarten, level of development.

Кіріспе. Мектеп жасына дейінгі тәрбиелеу және дамыту ұйымдарында мен байқаған мәселелердің бірі – бала тілінің жасына сай дамымауы. Оны байланыстырып сөйлеуі, тілдің грамматикалық құрылымын дұрыс сақтамауы, сөздік қорынын аз болуынан және ойын ашық жеткізе алмауынан көруге болады. Олардың сөздік қорларында заманауи мультфильмдердің жаңа лексикасы басым болғанымен, олар қарапайым сөйлеп, ойларын еркін тұжырымдай алмайды. Сондықтан, тәрбиеші-мамандар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуға көптеген әдіс-тәсілдерді, ойындар жүйесін, әртүрлі технологияларды қолданады.

Біз «Сыни тұрғысынан ойлау» технологиясының әдістерін мектеп жасына дейінгі баланың сөйлеуін дамытуында тиімді екеніне назар аударды қ. Бұл технология балалардың сөйлеуін дамытады және ойлау қабілетін арттырады.

Бұл жұмыстын басқалардан айырмашылығы, жаңашылдығы: Сыни тұрғысынан ойлау технлогиясының әдістерін қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуінің дамуын қамтамасыз етеді.

Зерттеу объектісі: мектеп жасына дейінгі бала бақылауға алынды.

Зерттеуіміз сыни тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдыларын дамыту мәселесі аясында жүргізілді.

Сондықтан, бұл мәселені шешу үшін осындай мақсат қойдық:

Мақсаты: Сыни тұрғысынан ойлау технологиясынының әдістерін мектеп жасына дейінгі топта қолданада отырып, балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру.

Міндеттері:

1.Сыни тұрғысынан ойлау технлогиясын әдебиеттер көздерінен зерттеу.

2.Сыни тұрғысынан ойлау технологиясынын әдіс-тәсілдеріне талдау жасау.

3.Сыни тұрғысынан ойлау технологиясының әдістерін қолдануда мектеп жасына дейінгі баланың сөйлеу дағдысының даму нәтежиесін талдау.

Зерттеу болжамы: Егер мектепке дейінгі балалардың сөйлеу дағдыларын дамытуда сыни тұрғысынан ойлау технологиясының әдістерін дұрыс қолданатын болса, онда жүргізілетін тәжірибеде бланың сөйлеуі дамиды.

Жаңашылығы: Сыни тұрғысынан ойлау технлогиясының әдістерін қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуінің дамуын қамтамасыз етеді.

Негізгі бөлім. Жалпы, сыни ойлауды дамыту технологиясы білім берудің сенімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді. Бұл танудың жаңа әдісін үйренуге ықпал ететін және баланы ойлауға және сөйлеуге үйретететін арнайы әдістер мен стратегиялардың жиынтығы[1, б.14].

Тілдің методологиялық негізін Американ антропологі және тіл зерттеушісі Бенжамен Л.Уорф «Ойды тіл билейді» дейтін гипотеза құрып, осындай болжам жер жүзіне бірсыпыра пікір таратқан болатын[2, б.9].

Сонымен, сыни тұрғыдан ойлау технологиясы – ойлауға тән құрылымдар мен интеллектуалды стандарттарды шебер қолдана отырып, оның ойлау сапасын жақсартатын кез-

келген тақырып, мазмұн немесе проблема туралы ой[3, б.79]. Бұл технологияны Солтүстік Айова университеті мен Хобард пен Уильям Смит колледждерінің халықаралық оқу қауымдастығы әзірледі. Бағдарламаның авторлары – Чарльз Темпл, Джинни Стил, Кертис Мередит және Скотт Уолтер[4, б.213]. 2015 жылғы көрсетулер бойынша сыни тұрғыдан ойлау технологиясы 29 мемлекетте қолданыла бастағанын көре аламыз[5, б.290].

Бұл технология балада осындай дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі:

- білімнің әртүрлі салаларында өсіп келе жатқан және үнемі жаңарып отыратын ақпарат ағынымен жұмыс істей білу сияқты білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді;
- өз ойларын басқаларға қатысты анық, сенімді және дұрыс жеткізе білу;
- проблемаларды шеше білу;
- топта ынтымақтаса және жұмыс істей білу;
- еркін сөйлеуге
- дұрыс сөйлей білуге
- шығармашылық қабілеттерін дамытуды[6, б.227].

Бұл технологияның негізінде дидактикалық заңдылық жатыр, ол отандық педагогикада дидактикалық цикл атауын алды, ал аталған технологияда – «шақыру (қызығушылықты ояту) – түсіну – рефлексия». Аталған технологияның бұл ерекшелігі оның қолданылу шекарасын едәуір кеңейтеді [7, б.123].

Яғни, сыни ойлау технологиясында сабақ құрылымы үш кезеңнен тұрады. Оларды қарастырып кететін болсақ:

Бірінші, қызығушылық ояту кезеңі балаларды мақсатқа жетуге бейімдеуге арналған. Оларға ұсынылған тақырып бойынша жинақталған білімге оралуға, оқу мақсаттарына байланысты қандай да бір мәселеге (құбылысқа) қатысты өз көзқарастарын талдауға мүмкіндік береді[8, б.94].

Екінші, мағынаны тану кезеңі -жаңа ақпаратты түсіну. Педагог балаларға жаңа ақпаратты ұсынады. Бала жаңа ақпаратпен байланыста болатын кезең түріне жатады. Дәл осы кезеңде бала сабаққа зейін қойып және белсенді қатысуы керек.

Үшінші, рефлексия (ой толғаныс) кезінде балалар жаңа білімді бекітеді және өз идеяларын белсенді түрде еркін айтады. Дәл осы кезеңде балалар жаңа білімді өздерінікі етеді. Тәрбиеші осы кезеңде «қалың және жұқа» сұрақтарды, синквейн немесе кластер әдіс-тәсілдерін қолдануға икемденеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытудың тиімді технологияларын табудың қиындығы А. Г.Арушанова, О. А. Белобрыкина, Л. в. Лидак, Л. Н. Смолякова, Е. В. Савушкина және т. б ғалымдардың зерттеулерінде көрінеді. Ғалымдар мектеп жасына дейінгі балалардың әртүрлі іс-әрекеттерін ұйымдастырудың стандартты емес әдістері мен тәсілдерін ұсынады, олардың үйлесімді белсенді және дұрыс сөйлеуін дамытуға ықпал етеді деп болжайды[9, б. 99].

Жалпы, ересек жаста балалар бірнеше сөз тіркестерінен логикалық тұрғыдан дұрыс тұжырым жасай алады. Жауаптары қарапайым сөйлемде ғана емес, сонымен қатар күрделі болуы мүмкін. Сонымен қатар, көптеген ересек топ балалары барлық дыбыстардың айтылуын игерді, оларды таза және анық айтады [10, б.259].

Анықталған мәселені шешу үшін зерттеу жұмысы барысында сыни тұрғысынан ойлау технологиясының әдіс-тәсілдерін ересек жас тобына енгізу көзделді. Эксперемент жұмыстарына №38 сәбилер бақшасының «Гүлдер» ересек «А» тобындағы 22 тәрбиеленуші қатыстырылды. Эксперимент үш кезеңнен тұрды: Бірінші кезеңде, ересек топ балаларының сөйлеу деңгейі Юлия Слоквенконің «Затты сипатта», «Бір сөзбен ата» және «Әңгіме құрастырайық» әдістемелері арқылы анықталды. Анықтаушы эксперимент барысында 3 деңгейлі критерийлер қолданылып, 10 баллдық жүйемен сәйкестендірілді.

Анықтаушы эксперименттін әдістемелері арқылы балалардың сөйлеу қабілетінің жоғары деңгей көрсеткіші:

1. «Затты сипатта» әдістемесі – 50%
2. «Бір сөзбен ата» әдістемесі – 27 %
3. «Әңгіме құрастырайық» әдістемесі – 27%

Диагностика жүргізу барысында қиындық тудырған әдістің бірі ол – «Бір сөзбен ата» және «Әңгіме құрастырайық» әдістемесі. Яғни, зерттеудің нәтижелері мектеп жасына дейінгі ересек балаларда ауызша сөйлеу қабілеті төмен екенің көрсетеді. Балалар өздері белгілі тақырыпта әңгіме құрастырып, заттарды бір сөзбен топтастыра алмайтынын көре аламыз.

Қалыптастырушы кезеңде, қойылған мақсатына жету үшін келесі жұмыстар жүргізілді:

1. «Жалпы – бірегей», «Ассоциация» және «Миға шабуыл» әдіс – тәсілдерін қолдана отырып «Үй жануарлары» тақырыбында ұйымдастырылған оқу іс-әрекетін ұйымдастыру.

2. «Кластер» әдісін қолдана отырып, балалардың сөйлеу дағдысын дамытуға ойындар өткізу.

3. «Үзіліспен оқу» тәсілін қолданып, ертегілермен таныстыру.

4. «Болжау ағашы» тәсілі арқылы, еркін тақырыпта әңгіме жүргізу.

Жүргізілген жұмыстардың мазмұнын жеке қарастырып кетейік:

«Жалпы – бірегей», «Ассоциация» және «Миға шабуыл» әдіс – тәсілдерін қолдана отырып «Үй жануарлары» тақырыбында ұйымдастырылған оқу іс-әрекетін ұйымдасырылды. Кіріспе бөлімде балалардың сабаққа қызығушылығын тудыру және тақырып бойынша білетін ақпараттарын естеріне түсіру ішін «Миға шабуыл» әдісі арқылы сұрақтар қойылып, оған жауап алынды. Негізгі бөлімде үй жануарларға байланысты «ассоциация» сөздері айтылды. Ұйымдастырылған оқу қызметінің қорытынды кезеңінде екі үй жануарын «Жалпы – бірегей» тәсілі арқылы айырмашылығын және ұқсастығын талқылай отырып, сәйкес сурет қиындыларын орналастырды.

«Кластер» әдісін қолдана отырып, балалардың сөйлеу дағдысын дамытуға ойындар өткізілді. Бірінші «Мезгілді сипатта» тақырыбында дидактикалық ойын жүргізілді. Балалар қыс мезгіліне байланысты ауа-райы, киім-кешек, ойнайтын ойындарды топтастырып, суреттерді кластерге әңгімелей отырып жабыстырды. Келесі ойын, «Түрлі-түсті заттар» дидактикалық ойыны өткізілді. Осы ойындар барысында балалардың толық сөйлеуін және сөздік қорларын белсендіре сипаттау әңгімелерін дұрыс құруына назар аударылды.

«Үзіліспен оқу» тәсілін қолданып, ертегілермен таныстырылды. Осы жұмыс барысында балаларға қызықты «Қоян мен түлкінің үйшігі», «Жеті лақ және қасқыр», «Үш аю» ертегілері қарастырылды. Оқу барысында, балаларға ертегі барысын сипаттайтын бағыттаушы сұрақтар қойылды. Мысалға, ертегінін бірінші жолын оқи отыра, кейіпкер немесе онын іс-әрекеті талқыланды.

«Болжау ағашы» тәсілі арқылы, «Жануарлар», «Ойыншықтар әлемі», тақырыптарында бағыттаушы сұрақтар арқылы балалармен еркін әңгіме жүргізілді.

Қорытынды. Атқарылған жұмыстың тиімділігін тексеру үшін бақылау эксперименті жүргізілді, оның мақсаты – балалардың сөйлеу дағдыларын дамытуда жүргізілген жұмыстардан соң, мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларының сөйлеу қабілетінің дамуының қорытынды деңгейін анықтау.

Мақсатты орындау үшін анықтау экспериментіндегі ең аз көрсеткіш берген «Бір сөзбен ата» және «Әңгіме құрастырайық» әдістемелері қолданылды. Біз анықтау экспериментінің нәтежиесі бойынша Бақылау «А» тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 63%, Эксперименттік «Ә» тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 40% екенің көрдік. Яғни, қалыптастырушы экпериментінің мақсаты Эксперимен «Ә» тобының сөйлеу дағдысынын көрсеткішін көтеру болды.

Жүргізілген жұмыстар тізбегінің тиімділігін тексеру үшін нәтижелерді салыстыруды шештік.

«Бір сөзбен ата» әдістемесі бойынша, эксперименттік «Ә» тобынан жоғары деңгей алған бала саны 2 баладан 5 балаға өсті, ортаңғы деңгей 7 баладан 6 бала азайды.

«Әңгіме құрастырайық» әдістеме бойынша, эксперименттік «Ә» тобынан жоғары деңгей 3 баладан 6 балаға өсті, ортаңғы деңгей 7 баладан 5 балаға азайғанын көруге болады.

Нәтижелерді талдау көрсеткендей, мектеп жасына дейінгі ересек топ балаларының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 40%-дан 68% өскені байқалды.

Қорыта келе, алдымызға қойған мақсатқа жеттік. Сонымен қатар, сыни тұрғысынан ойлау технологиясының әдіс-тәсілдері мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда тиімді екені дәлелденді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гасленко Т.В., Пилипенко Ю.В., Усмангалиева А.Я. Методические приёмы технологии развития критического мышления. Методическое пособие – Алматы, 2022 – С. 92
2. А.Б.Бакраденова Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы.- Павлодар,2016. – 291 б.
3. Тасимова А.А. Современные образовательные технологии. Учебное пособие – Алматы: TechSmith, 2020. – С. 220
4. «Мектеп оқушысының кітап оқу іс - әрекеті» әдістемелік ұсынымдамалары – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2018. – 161 б.
5. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 б.
6. Амренова Г.М. Крредство активизации позновательной деятельности учащихся начальных классов/ «Жаңа қоғамдағы жас ұрпақ әлеуметі: білім және ғылым сапасы» атты IX жооішілік студеттер ғылыми конференциясының материалдары. – Павлодар: ПГПИ, 2013. – 444 б.
7. Лифанова Т.Ю. Критическое мышление / Т.Ю. Лифанова. - Алматы: Қазақ университеті, 2015.- С. 178
8. Завалко Н.А., С.Г. Сахариева Современные педагогические технологии: Учебник для вузов – Алматы: Эверо. 2015 – С. 304
9. Бекмагамбетова Р.К. Инновационные технологии развития детей раннего и дошкольнего возраста. Методическое пособие. – Алматы: Альманахъ, 2021.- С. 149
10. Алиманова А.Т. Современная дошкольная дидактика: учебное пособие / А.Т. Алимжанова, М.А. Бухарбаев, А.О. Арстанова, В.Н. Казагачев.- Алматы: ЭСПИ, 2022.- С. 376

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Абдрахманова Айгуль Турсынбаевна,
Психология магистрі, аға оқытушы.
Естемес Тоғжан,
6В03111 «Әлеуметтік саладағы психология» мамандығының
3 курс студенті
Әлеуметтік психология кафедрасы
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Мақалада қазіргі мектептердегі педагог-психологтардың қызметтерінің педагогикалық-психологиялық жақтары қарастырылған. Білім беру жүйесіндегі кез-келген білім алушы тұлға, үйренуші болып, әрі білім беру үрдісінің белсенді субьектісі болып саналады.

Түйін сөздер: Психология, тұлға, психодиагностика, мораль, биохимиялық жетілу.

Аннотация. В статье рассмотрены педагогико-психологические аспекты деятельности педагогов-психологов в современных школах. Любой обучающийся в системе образования считается лицом, обучающимся и активным субъектом образовательного процесса.

Ключевые слова: Психология, личность, психодиагностика, мораль, биохимическая зрелость.

Abstract. The article examines the pedagogical and psychological aspects of the activities of educational psychologists in modern schools. Any student in the education system is considered to be a person studying and an active subject of the educational process.

Key words: Psychology, personality, psychodiagnostics, morality, biochemical maturity.

Педагог психолог қоғамдағы жеке тұлғаның биологиялық және әлеуметтік дамуына көңіл бөледі. Биологиялық морфологиялық, физиологиялық, биохимиялық жетілу, әлеуметтік даму психикалық, рухани, интеллектуалдық күйлерді қамтиды. Олай болса, педагог психологтың адам өмірге келген сәттен бастап оң мен солын, ақ пен қараны қалай ажырата алатындығына байланысты болашақта толыққанды азамат және тұлға болып қалыптасады, бұл оның одан әрі жетілуіне әсер етеді. Отбасында педагог-психолог-ана, мектепте мұғалім, балабақшада тәрбиеші, университетте мұғалім, жұмыста қызметкер, өз ісіне жауапты маман [1].

Елімізге еңбегі сіңген психологы, профессор С.М.Жақыповтың еңбегінде білімнің, әдістеменің және оқу-әдістемелік құралдарының оқу-тәрбие процесін педагогикалық-психологиялық модельдеудің функционалдық деңгейінің бірінші сатысындағы мұғалім мен студенттердің жүйеішілік өзара әрекеттестігі ретіндегі мазмұнды маңызы көрсетілген. Тәрбие үрдісі жүйесінің құрылымдық бағытын анықтай отырып, білім берудің объективті және субъективті мазмұнын саралау қажеттілігі туындайды [2].

Ұжымдағы моральдық-психологиялық жағдайдың негізінде басымдыққа ие болған моральдық жағдай танылады. Бұл құбылыс пен жан толқыны кейде адам өмірінің негізгісі болып саналады, адамдардың іс-әрекетін, олардың бір-біріне, еңбекке, дүниеде болып жатқан жағдайға қатынасын реттеуден туындайды. Әрбір педагог-психологтардың алдында келесі міндеттер тұр: болашақ өркениетті, дәстүрлі демократиялық мемлекет құрушы жас ұрпақтың бойында ең алдымен адамгершілік қасиеттерді дамыту, содан кейін олардың жан-дүниесін, өзіне тән қасиеттерін жетілдіру, жан-жақты қолданбалы білім беру және олардың бәрі техникалық прогреске сәйкес болу керек. Ол үшін мектептер қаражатпен, техникалық құралдармен, мәдени қажеттіліктермен толық қамтамасыз етілуі керек. Нағыз педагогикалық психологтар саяси және экономикалық жағдайларда қоғамдағы теріс ағымдармен күресуге қабілетті күрескер болуы керек.

Абдуллина өз еңбегінде көрсетіп өткендей, педагогикалық үдеріс барысында туындайтын қиындықтар мен олардың психологиялық себептерін анықтау, оңтайлы коммуникативті

ұстанымдарды қалыптастыру, ата-аналарға, мұғалімдерге, басқа жұмысшыларға психологиялық қызмет көрсету, оқушылардың мамандыққа қабілеттерін анықтау және т.б. мектеп психологының тікелей міндеттері болып табылады. Психолог балалардың жан-жақты және үйлесімді дамуына ұмтыла отырып, өз қызметін педагогикалық ұжыммен, медицина мамандарымен, социологтармен, дефектологтармен, қоғам өкілдерімен тығыз байланыста ұйымдастырады. Психологтың жұмысы осы регламент негізінде қабылданған психологиялық қызмет бағдарламасының мақсаттары мен міндеттерін ескере отырып, білім беру ұйымының жалпы жұмыс тәртібіне сәйкес белгіленеді және оны білім беру ұйымының директоры бекітеді [3].

Білім беру ұйымдары мамандардың кәсіби қызметіне кешенді психологиялық-педагогикалық сараптама жүргізе алады, білім беруді басқару ұйымдарының немесе жеке білім беру ұйымдарының ұсыныстары бойынша жүзеге асырылатын білім беру бағдарламалары мен жобаларын әзірлей алады, оқу-әдістемелік сараптама жүргізе алады.

Еліміздегі оқу орындары мен мектеп, орта кәсіптік оқу орындарында педагог-психолог қызметі үлкен сұранысқа ие. Тәжірибеде байқағанымыздай, көптеген мектептерде физика, математика, тарих ғылымының мұғалімдері педагог, психолог болып қызмет атқарып жүреді.

Шығу тегі бойынша білім үлкен жауапкершілікті, жүйелі назарды талап ететін басқа дүние. Ғылымдағы осы нақты тәрбие мәселесін қарастыратын психология саласы – педагогика халық педагогикасын, бала психологиясын, оның эстетикалық талғамын, ұлттың дәстүрлі мәдениетін, әскери мекемелер психологиясын зерттейтін бірден-бір ғылым. және әскери, өмірдегі жаман және жақсы адамдардың психологиясы. Бұл ғылымның тамыры тереңде, жан-жақты халық тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, әскери тәрбие, патриоттық тәрбие, экономикалық тәрбие бар. Барлық саланың мақсаты біреу ғана, бұл – тұлға тәрбиелеу, яғни икемді, жан-жақты жетілген, нарықтық экономикаға бейім, бүгінгі ұлт менталитетіне лайықты ұлт азаматын тәрбиелеу.

Оқу орындарындағы тәрбие жұмысының табысты болуы ұстаздардың шеберлігіне тікелей байланысты. Мұғалім тәрбие жұмысында қандай жұмыс жүргізсе де, онымен әр түрлі жағдайда балалардың жан дүниесін салыстыра білуі керек. Әйтпесе, бизнес сәтсіздікке ұшырап, көңіл көтерудегідей сәтті болмауы мүмкін. Сондықтан, жас ұрпақты ғылым негіздерімен қаруландырудың маңызы зор, оны тәрбиелеуде баланың психикалық ерекшелігін жақсы біліп, соған сәйкес тиісті жұмыстар жүргізу қажет [4]. Тәрбие жұмысы ойдағыдай жолға қойылуы үшін әрбір мұғалім оқушының ойлау, мінез-құлық ерекшеліктерін жетік білуі керек деген пікір бүгінгі күннің өзекті мәселесі емес. Бұл әр елдің ұлағатты ұстаздарының еңбектерінде ежелден айтылып келе жатқан жай ғана сөз. Демек, кейбір жағдайда дұрыс деп саналатын педагогикалық әдістің өзі айтарлықтай нәтиже беретіні, ал кейбірінде ол мүмкін емес екені осыдан анық.

Мектептердегі педагог-психолог қызметінің негізі оқушылардың жеке тұлғасын дамыту мақсатында сүйенетін іс-әрекеттер мен тапсырмалардың қысқаша тізімі болғанымен, мектептегі педагогикалық-психологиялық қызмет тәжірибесінде оны пайдалану ұсынылады. типологиялық әдіс, өйткені ол студенттік кезеңге тән тапсырмаларды, қиындықтарды, мәселелерді, әдістер мен әдістерді олардың шешу жолдарын меңгереді. Біз ұсынып отырған типология студенттердің әртүрлі топтары жүзеге асыратын (белгілі бір негізде типтік) кәсіптік, педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық жұмыстың (әрбір жеке тұлғаға қатысты) жалпыланған стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік береді. Психодиагностикалық және конструкторлық зерттеу әдістері (Кеттел. Айзенк және т.б.) Ұсынылған диагнозды жеке тұлғаның талаптары негізінде жоғары оқу орнында кәсіптік дайындықты, кәсіби маңызды қасиеттерді, болашаққа жоспарларды қалыптастырумен байланыстыруға болады.

Қазіргі оқу-тәрбие мәселесін талдай отырып, мектепте оқушылармен психологиялық-психологиялық жұмысты жүзеге асыратын, тұлғалық, адами құндылық қасиеттерді қалыптастыруды жүзеге асыратын маман педагог-психологтың алатын орны ерекше екенін айта келе, өз қызметін бастамас бұрын, отандық ал шетелдік зерттеулерге педагогика-психология ғылымын зерттеген ғалымдар берілген. Мамандарды даярлаудың тиімділігін арттырудың бір жолы – мектепте жоғары сынып оқушылары мен жоғары оқу орындарының студенттеріне сыныптан тыс жұмыстарды жүргізу. Сонымен бірге, жалпы педагогикалық

даму, оның ішінде практикалық зерттеу жұмысы негізінде оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастырудағы мектеп пен университет арасындағы сабақтастықтың тығыз болуы да үлкен әсер етеді [5].

Педагог психологтың жұмыс жоспарын құруға қоятын қатаң талаптары болмаған, жоспар сонымен қатар бүгінгі күнге дейін жүргізіліп жатқан жұмыстарға алдын ала назар аудара отырып, сыныптағы оқушылармен атқарылатын жұмыстарға бағдар ретінде қарастырылады. Сондай-ақ, жоспарда нақты мақсат пен орындалатын жұмыстың нақты шаралары көрсетілуі керек. Жоспар тоқсан немесе жарты жылға жасалады. Кіріспеде сыныптың сипаттамасы, оқушылардың жалпы саны, білім деңгейі, оқу үлгерімі, тәртіп көрсетіледі. Педагог-психолог студенттердің сыныптағы сабақ сапасына, дұрыс тәрбиеге, ата-ананың бала өмірін дұрыс ұйымдастыруына көшбасшылық бағытты ұйымдастырады.

Оқушылардың өз бетінше білім алуы бүгінгі күннің өзекті мәселесі екенін анықтауға, оны зерттеуге, оның мәнін ашуға, өзін-өзі тәрбиелеуге оқытудың қазіргі таңда аса қажет екендігін анықтауға зерттеушілер, педагог-ғалымдар үлес қосуда. Әр оқушының өзіндік мәселесін зерттегенде, өз бетімен сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда педагог-психологтың үлесі өте зор.

Мұғалімнің балаға деген теріс көзқарасы туралы айтпас бұрын, мұғалімнің бастауыш сынып оқушысына берген бағасы туралы айту керек. Біз оқу үлгерімін бағалау туралы айтып отырмыз. Педагог психологтары оқушылар мен мұғалімдер арасында мұндай келіспеушілік тудырмас үшін және мінез-құлқына, оқушылардың ерекшеліктеріне байланысты кеңес беру жұмысын жүргізеді.

Мектептегі педагогикалық-психологиялық қызметтің бірі-баланың психикалық саулығына, оның өмірлік және физиологиялық дамуына қолайлы қоршаған ортада қолайлы микроклимат қалыптастыру. Бастауыш мектептен 5-сыныпқа көшу және орта буындағы дағдыларға бейімделу кезінде балада дағдарыстық белгілер байқалады. Орташа білім берудегі дербес қиындықтар оқушының психикасының өзгеруіне, эмоционалдық саланы меңгерудегі қиындықтарға, оқу үлгеріміне, психикалық денсаулығының төмендеуіне әсер етеді. Оқу үлгерімінің төмендеуіне байланысты баланың жасына байланысты құбылыстарды есепке алмай, әр түрлі мұғалімдердің дәріс оқуы, мектеп ережелеріне дағдылануы, ата-аналардың наразылығын тудыратын әдіс-тәсілдердің әртүрлілігі; балалар өміріндегі аффективті кейіпкерлердің көрінісі, қарым-қатынас кезінде эмоционалдық реакциялар және невротикалық стресс байқалады.

Оқушылардың дамуының ерекшеліктері мәселесін зерттей отырып, біз мынадай қорытындыға келдік: философиялық, психологиялық, педагогикалық еңбектерге сүйене отырып, оқушылардың психологиялық-педагогикалық даму ерекшеліктерінің мәні мен қазіргі кезеңдегі орны анықталды. анықталды, оның қалыптасу мүмкіндіктері анықталды.

Дамытудың және топтастырудың бастапқы кезеңдерімен салыстырғанда оқушылардың танымдық қызығушылықтары мен білім деңгейінің жоғарылауы байқалды. Психологиялық сипаттамалардың даму себептері туралы да ақпарат берілді: қалаулы, ынталы, мақсатты, қалаулы, ынталы, ынталы, ынталы және танымдық қызығушылықты құрайтын басқа да қасиеттер. Оқушылардың білімін, кәсібін, іскерлігін, белсенділігін, меңгеру, дағдысын дамыту жолдары да атап өтілді.

Әдебиеттер:

1. Бабаев С.Б, Оңалбек Ж.К. «Жалпы педагогика» Алматы 2006.
2. Жақыпов, С. Жалпы психология негіздері [Электрондық ресурс]: оқулық/ С.Жақыпов. - Алматы : Алла прима, 2006. - 203 б
3. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Просвещение, 2004.
4. Дүйсембекова.Ш.Д. Мұғалімнің жеке тұлғасы және оның кәсіби мәдениеті. – Семей, 2005.
5. Психологиялық қызмет көрсету // Мектептегі психология, 2006, №2, 27-бет.

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫН АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУ

Утилова Айгуль Муратовна,
п.ғ.к., педагог зерттеуші.
Алимхан Қаракөз Өмірбекқызы,
6В01210 Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту педагогикасы мамандығының 2 курс студенті,
Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту кафедрасы,
Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті.

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту әдістемесі мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиелеу-білім беру процесін ана тілінде ұйымдастырып, балалардың тілін дамытуды қалыптастыратын әдіс-тәсілдері қарастырылған. Тіл дамыту әдістемесі баланың ауызекі сөйлеу тілін қалыптастырудың, өзгелермен қарым-қатынасқа түсуін қамтамасыз ететін педагогикалық әрекеттердің бірі болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балада сөйлеуді дамыту туралы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде зерделенген.Қазіргі кезде кейбір мектеп жасына дейінгі балалардың тілі дұрыс дамып жатқан жоқ. Тілін дамыту үшін балалармен жеке жұмыстар жасап, белгілі бір әдіс-тәсілдерді, технологияларды пайдалану қажет. Дидактикалық ойындар – мектеп жасына дейінгі баланың сөздік қорын қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі. Дидактикалық ойындар сөйлеуді дамытудың барлық мәселелерін шешу үшін қолданылады. Олар сөздікті бекітеді және нақтылайды, келісілген мәлімдемелерді құрастыруда жаттығады, түсіндірме сөйлеуді дамытады. Ауызша дидактикалық ойындар түрлердің де, жалпы ұғымдардың да дамуына, сөздердің жалпыланған мағыналарында дамуына көмектеседі. Бұл ойындарда бала жаңа жағдайда алынған сөйлеу білімі мен сөздік қорын қолдануға мәжбүр болған жағдайда пайда болады.Дидактикалық ойындар-мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі. Оқу құралы функциясын орындай отырып, дидактикалық ойын балалардың сөйлеуін дамытудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Бұл білімді игеруге, шоғырландыруға көмектеседі. Дидактикалық ойынды қолдану балалардың сөйлеуге деген қызығушылығын арттырады, зейінін дамытады, сөйлеу материалын жақсы меңгеруді қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: мектеп жасына дейінгі бала, тіл дамыту, дидактикалық ойындар, сөздік қор, қызығушылық,әдіс-тәсілдер,ортаңғы топ.

Аннотация. В данной статье рассматривается методика развития речи детей дошкольного возраста методы и приемы организации воспитательно-образовательного процесса в дошкольных организациях на родном языке и формирования развития речи детей. Методика языкового развития является одной из педагогических действий, обеспечивающих формирование у ребенка разговорной речи, общение с окружающими. О развитии речи у дошкольника изучено в трудах отечественных и зарубежных ученых.В настоящее время язык некоторых дошкольников не развивается должным образом. Для развития речи необходимо проводить индивидуальную работу с детьми, использовать определенные приемы, технологии. Дидактические игры-одно из эффективных средств формирования словарного запаса дошкольника.Дидактические игры используются для решения всех задач развития речи. Они закрепляют и уточняют словарь, практикуются в составлении согласованных высказываний, развивают пояснительную речь. Словесные дидактические игры способствуют развитию как видов, так и общих понятий, развитию в обобщенных значениях слов. Это происходит в тех случаях, когда в играх ребенок вынужден использовать полученные в новой ситуации речевые знания и словарный запас.Дидактические игры-одно из эффективных средств формирования словарного запаса дошкольников. Выполняя функцию учебного пособия, дидактическая игра

является одним из основных средств развития речи детей. Это помогает овладеть знаниями, сконцентрироваться. Использование дидактической игры повышает интерес детей к речи, развивает внимание, обеспечивает хорошее усвоение речевого материала.

Ключевые слова: дошкольник, развитие речи, дидактические игры, словарный запас, интерес, методы, средняя группа.

Abstract. This article discusses the methodology of speech development of preschool children, methods and techniques of organizing the educational process in preschool organizations in their native language and the formation of children's speech development. The methodology of language development is one of the pedagogical actions that ensure the formation of a child's spoken language, communication with others. The development of speech in preschoolers has been studied in the works of domestic and foreign scientists. Currently, the language of some preschoolers is not developing properly. For the development of speech, it is necessary to carry out individual work with children, use certain techniques and technologies. Didactic games are one of the most effective means of forming a preschooler's vocabulary. Didactic games are used to solve all problems of speech development. They consolidate and refine the vocabulary, practice making consistent statements, and develop explanatory speech. Verbal didactic games contribute to the development of both types and general concepts, the development of generalized meanings of words. This happens in cases where the child is forced to use the speech knowledge and vocabulary acquired in a new situation in games.Didactic games are one of the most effective means of forming the vocabulary of preschoolers. Performing the function of a teaching aid, didactic play is one of the main means of developing children's speech. It helps to master knowledge and concentrate. The use of didactic play increases children's interest in speech, develops attention, and ensures good assimilation of speech material.

Key words: preschooler, speech development, didactic games, vocabulary, interest, methods, middle group.

Кіріспе. Қазіргі кезде кейбір мектеп жасына дейінгі балалардың тілі дұрыс дамып жатқан жоқ. Тілін дамыту үшін балалармен жеке жұмыстар жасап, белгілі бір әдіс-тәсілдерді, технологияларды пайдалану қажет. Дидактикалық ойындар – мектеп жасына дейінгі баланың сөздік қорын қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі.

Дидактикалық ойындар сөйлеуді дамытудың барлық мәселелерін шешу үшін қолданылады. Олар сөздікті бекітеді және нақтылайды, келісілген мәлімдемелерді құрастыруда жаттығады, түсіндірме сөйлеуді дамытады. Ауызша дидактикалық ойындар түрлердің де, жалпы ұғымдардың да дамуына, сөздердің жалпыланған мағыналарында дамуына көмектеседі. Бұл ойындарда бала жаңа жағдайда алынған сөйлеу білімі мен сөздік қорын қолдануға мәжбүр болған жағдайда пайда болады.

Дидактикалық ойындардың басты ерекшелігі олардың атауымен анықталады: бұл оқу ойындары. Оларды ересектер балаларды тәрбиелеу және оқыту мақсатында жасайды. Бірақ ойнайтын балалар үшін дидактикалық ойынның тәрбиелік мәні ашық емес, бірақ ойын тапсырмасы, ойын әрекеттері, ойын ережелері арқылы жүзеге асырылады.

Зерттеу объектісі – Мектеп жасына дейінгі бала

Зерттеу пәні – Баланың тілінің дамуы.

Зерттеу мақсаты: Балаларға дидактикалық ойын элементтерін үйрету арқылы тілін дамытудың әдіс – тәсілдерін айқындау.

Мақсатқа сәйкес келесі міндеттер айқындалды:

- Ғылымилық, ғылыми әдістемелердің әдебиеттеріне талдау жасау;
- Бала тілін дамытудағы дидактикалық ойынның маңызы;
- Балабақша жағдайындағы дидактикалық ойынның тиімділігі.

Қойылған міндеттерді шешу үшін келесі зерттеу әдістері қолданылды: бақылау, тәжірибе, талдау.

Болжамы: егер сабақта дидактикалық ойындарды жас ерекшеліктеріне сай қолданатын болсақ, онда балалардың сөздік қоры артып, тілі дами түседі.

Жаңашылдығы: дидакткалық ойындарды қолдану басқа әдістерден қарағанда тиімді, сапалы нәтиже берді.

Негізгі бөлім. Мектепке дейінгі жаста бала құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас жасауға, мектепте сәтті оқуға, әдебиетті, теледидар мен радио бағдарламаларын түсінуге және т.б. мүмкіндік беретін сөздікті игеруі керек[1, 36б].

Сөз байланыс мазмұнын қамтамасыз етеді. Еркін ауызша және жазбаша сөйлеу, ең алдымен, жеткілікті сөздік қорын иеленуге негізделген.

Балалармен сөздік жұмыстың мәні мен мағынасын, оның сөйлеуді дамыту бойынша жалпы жұмыс жүйесіндегі орнын ашу үшін біз сөздің сипаттамасына, оның тіл мен сөйлеудегі рөліне жүгінеміз[2, 75б].

Тіл, қарым – қатынас құралы ретінде, ең алдымен, сөз тілі. Сөздер нақты заттар, дерексіз ұғымдар, сезімдер мен қатынастар деп аталады.

Сөздің басты ерекшелігі-лексикалық және грамматикалық мағыналардың бірлігі. Лексикалық мағыналар-шындықтың белгілі бір жақтары туралы адам білімінің жиынтығы, оларды игерместен сөйлеуді қарым-қатынас құралы және ойлау құралы ретінде игеру мүмкін емес. Сөздің мағынасы күрделі құрылымға ие: онда пәндік қатынасты, яғни тақырыпты, номинацияны ажыратуға болады.

Балабақшадағы сөздік жұмыс- бұл бейтаныс немесе қиын сөздердің арқасында балалардың белсенді сөздігін жүйелі түрде кеңейту. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын кеңейту оларды қоршаған шындықпен таныстырумен, қоршаған ортаға дұрыс көзқарасты тәрбиелеумен қатар жүретіні белгілі.

Балалардың сөздердің мағыналарын, олардың семантикасын игеру процесін Л.С. Выготский зерттеді, ол баланың дамуы кезінде кездейсоқ, маңызды емес белгілерден маңызды белгілерге ауысатынын анықтады. Жастың өзгеруімен олардың сөйлеуінде шын мәнінде бар фактілерді, белгілерді немесе байланыстарды көрсетудің толықтығы мен дұрыстығы өзгереді[3, 96б].

Бірінші аспект - баланың сөздерді объективті жіктеуді және олардың тұжырымдамалық мазмұнын игеруі. Бұл балалардың танымдық белсенділігінің дамуымен байланысты және пәндік байланыстар мен қатынастардың логикасында жүзеге асырылады. Сөйлеуді дамытудың мектепке дейінгі әдістемесінде бұл аспект, ең алдымен, Е.И. Тихеева, М. М. Конина, Л. А. Пеневская, В. И. Логинова, В. В. Гербова, А.П. Иваненко, В. И. Яшина еңбектерінде ұсынылған.

Екінші аспект - сөзді лексикалық жүйенің бірлігі ретінде ассимиляциялау, оның басқа лексикалық бірліктермен байланысы. Мұнда балаларды полисемантикалық сөздермен таныстыру, олардың семантикасын ашу, антонимдерді, синонимдерді, полисемантикалық сөздерді дәл қолдану, яғни сөйлеудің семантикалық жағын дамыту ерекше мәнге ие. Бұл бағыт көбінесе Ф.А. Сохиннің және оның шәкірттерінің (О. С. Ушакова, Е. М. Струнина және басқалар) еңбектерінде ұсынылған. Осы екі аспект бір-бірімен байланысты, және, әрине, сөздің семантикалық жағы бойынша жұмыс балалардың сөздің пәндік, концептуалды мазмұнын игеруі кезінде ғана мүмкін болады. [4, 82б].

Мектепке дейінгі балалық шақта әр түрлі жастағы топтарда сөздік мазмұны бірнеше бағытта күрделене түседі, В. И. Логинова осындай үш бағытты анықтады :

1. Заттар мен құбылыстардың біртіндеп өсіп келе жатқан шеңберімен танысу негізінде сөздікті кеңейту;

2. Қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстары туралы білімді тереңдету негізінде сөздерді ассимиляциялау;

3. Маңызды белгілер бойынша объектілерді ажырату және жалпылау негізінде қарапайым ұғымдарды білдіретін сөздерді енгізу[5, 65б].

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамытуда екі жағы бар: лексиканың сандық өсуі және оның сапалық дамуы, яғни сөздердің мағынасын игеру. Тараптардың әрқайсысының сипаттамаларына қысқаша тоқталайық.

Алғашқы мағыналы сөздер балаларда өмірдің бірінші жылының соңында пайда болады. Қазіргі әдістемеде норма жылына 10-12 сөз болып саналады. Сөйлеуді түсінуді дамыту белсенді сөздіктен әлдеқайда алда. Бір жарым жылдан кейін белсенді сөздікті байыту тез жүреді және өмірдің екінші жылының соңында ол 300 – 400 сөзден тұрады, ал үш жасында ол 1500 сөзге жетуі мүмкін. Сөздіктің дамуындағы үлкен секіріс ересектердің сөйлеуінен сөздерді алу арқылы ғана емес, сонымен қатар сөздерді қалыптастыру тәсілдерін игеру арқылы да жүреді. Сөздіктің дамуы қоршаған ортаның объектілерін, олармен әрекеттерді, сондай-ақ олардың жеке белгілерін білдіретін сөздер арқылы жүзеге асырылады. Кейінгі жылдары қолданылатын сөздердің саны да тез өсуде, бірақ бұл өсу қарқыны біршама баяулайды. Өмірдің үшінші жылы - белсенді лексиканың ең үлкен өсу кезеңі. 4 жасында сөздердің саны 1900 – ге жетеді, 5 жасында – 200-ге дейін-2500, ал 6-7 жаста-3500-4000 сөз. Осы жас кезеңдерінде сөздіктегі жеке айырмашылықтар байқалады. Д.Б. Эльконинның айтуынша, сөздіктегі айырмашылықтар " психикалық дамудың басқа салаларына қарағанда үлкен".[6, 83б]

Дидактикалық ойындар-мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі. Оқу құралы функциясын орындай отырып, дидактикалық ойын балалардың сөйлеуін дамытудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Бұл білімді игеруге, шоғырландыруға көмектеседі. Дидактикалық ойынды қолдану балалардың сөйлеуге деген қызығушылығын арттырады, зейінін дамытады, сөйлеу материалын жақсы меңгеруді қамтамасыз етеді. [7, 43б]

Мектепке дейінгі жастағы дидактикалық ойындардың ерекшеліктеріне тоқталайық. Үлкен мектеп жасына дейінгі балалар 4-5 жас аралығындағы балалардан айтарлықтай ерекшеленеді. Ең бастысы, адам тұтастай дамиды, сана өседі және дамиды. Балалар жалпы идеялар негізінде ойлана бастайды, олардың назары мақсатты, тұрақты болады. Мүдделер шеңбері кеңеюде, қызмет жетілдірілуде. Осы негізде идеялар шеңберін одан әрі кеңейту және тереңдету, сөздіктің өсуі байқалады. 5-7 жастағы балалар күнделікті сөздікті ересектердің ауызекі тілі деңгейінде біледі, сөздерді жалпылама ғана емес, сонымен бірге дерексіз мағынасы бар – қайғы, қуаныш, батылдық. Олар сөзге, оның мағынасына үлкен қызығушылық танытады. Сөзжұмбақ та байқалады-баланың сөздігінде қажетті сөз болмаған жағдайда("өздігінен атылатын" тапанша, "айшықты" машина). Алайда, көбінесе қиындық туындаған жағдайда, бала тақырыпты атамайды. Жеті жасында баланың сөздігіндегі сөздердің көпшілігі зат есімдерден тұрады – шамамен 42% және етістіктер – 43%. Сын есімдер мен үстеулер сәйкесінше шамамен 7% және 6% құрайды; ресми сөздер шамамен 2% құрайды. [8, 52б]

Балалар келесі коммуникативті дағдыларды игеруі керек:

- Әңгімелесушімен белсенді қарым-қатынас жасай отырып, олардың әртүрлі түрлерін, атап айтқанда: сұрақтар, хабарламалар, толықтырулар, өтініштер, ұсыныстар және басқаларды қолдана отырып, оның ескертулеріне тез жауап бере алады;

- Әр түрлі тақырыпта әңгіме жүргізу, әңгімелесуші ұсынған тақырыпта әңгіме жүргізу, одан алаңдамау, өз көзқарасын қайта сұрау және дәлелдеу, сондай-ақ талқыланатын тақырыпқа өз көзқарасын білдіру қабілеті;

- Сабырлы, орташа қатты, мейірімді сөйлей білу;

- Сөйлеу этикетінің әртүрлі формулаларын қолдана отырып, оларды ескертулерсіз қолданыңыз (әңгіме барысында сіз басыңызды төмендете алмайсыз, әңгімелесушінің бетіне тікелей қарауыңыз керек, сіз толық аузыңызбен сөйлей алмайсыз; ересектердің әңгімесіне араласуға болмайды);

- Әңгіме барысында мимика мен ым-ишараларды қолдана білуімен;

- Жұпта және 3-5 адамнан тұратын топта, сондай-ақ ұжымда қарым-қатынас жасай білу.

Ойын арқылы оқытудың мақсаты: дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік мақсатқа жету.

Ойынның ерекшелігі: ойындық іс-әрекеттің психологиялық механизмі жеке бастың өзіндік талап-талғамдарына сүйенеді.[9, 77б]

Баланың сөздік қорын байытуда қолданылатын көрнекіліктер:

- Заттың өзін қолдану
- Нақпішіндер, ойыншықтар
- Түсірілген суреттер
- Оқиғалы – композициялық суреттер
- Техникалық құралдар арқылы көрсетілетін көрнекіліктер [10. 161б.]

Оқытушы, тәрбиеші көрнекілікті қолдануда мына мәселелерге көңіл бөлуі керек:

- Көрнекілік үйретілетін мәселеге нақты сай келуі керек
- Көрнекіліктің мазмұны үйретілетін заттың мазмұнына қаншалықты сай келетініне ерекше мән берілу керек
- Көрнекілік бұрын белгілі тақырыпты қайталау немесе жаңа тақырыпқа қатыстылығы нақтылануы тиіс.[10. 160б.]

Балалар үшін өте қызықты ойыншықтар арқылы балаларға әр саладан түрлі білім бере отырып , сөздік қорын дамытып, байланыстырып сөйлеуге үйретуге болады. Осымен байланысты балабақшада ойыншық түрлерінің мына түрлерінің болуын ұсынамыз:

- Адамдар: әке,шеше,әже,ата,ұл,қыз, т.б.
- Жан-жануарлар: ит,мысық,аңдар,құстар, т.б.
- Үйлер
- Көліктер
- Жұмыс құралдары
- Жемістер, көкөністер. [10. 166б.]

Балалармен жүргізілетін сөздік жұмысының әдіс-тәсілдері

Қазіргі кезеңде сөздік жұмысы әдістерін екі бағытта топтайды. Бұлар: бала тілінің мазмұнын жетілдіру әдістері және бала сөздігін бекіту, белсендіру, мағыналық жағынан бекіту әдістері.

1. Бала тілінің мазмұнын жетілдіру әдістеріне жататындар:

а) айналадағы заттардың атын атап, тікелей таныстыру: заттарды қарастыру және зерттеу, балабақша бөлмелерін бақылау, мақсатты серуендер мен экскурсиялар

б) көрнекіліктер арқылы айналамен таныстыру: мазмұны таныс емес кітапшалар қарастыру, көркем шығарма оқу, диафильм, кинофильм, бейнефильмдер көрсету, телехабарлар тамашалату

2. Бала сөздігін бекіту және белсендіру, мағыналық жағынан бекіту әдістері:

- бақылау әдісі
- сурет қарастыру әдісі
- техникалық құралдарды қолдану әдісі
- көркем шығарманы, оқу, жаттау, талдау әдістері жатады. [11. 80б.]

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуға бағытталған педагогикалық зерттеу жұмыстарын жүргіздім. Зерттеу объектісіне Павлодар қаласы № 11 сәбилер бақшасының, мектепалды «А» тобы алынды. Топта 5-6 жас аралығындағы 18 бала тәрбиеленеді. Оның ішінді 8 қыз бала және 10 ұл бала. Балалардың дамуы олардың физиологиялық жасына және талаптарына сәйкес келеді.

Мәселені шешу мақсатында «Көзілдірік», «Дене мүшесін ата», «Бір,екі,үш буынды сөздер» атты дидактикалық ойындар ойнатылды. Балалар суретке карап сөздерді атауды, дауысты және дауыссыз дыбыстарды атауды, өз ойларымен бөлісуді үйренді.

Эксперемент жұмыстарына №11 сәбилер бақшасының мектепалды «А» тобындағы 8 тәрбиеленуші қатыстырылды.

Эксперименттің мақсаты - мектеп жасына дейінгі балалардың тілінің дамуына дидактикалық ойындардың тиімділігін анықтау, тәжірибелік тұрғыдан дәлелдеу.

Жүргізілетін эксперемент мынадай кезеңдердең тұрады:

1.Анықтау эксперементті кезеңі.

Анықтау эксперементті кезеңннің мақсаты – бақылау және эксперемент топтарын тандап алу, мектеп жасына дейінгі мектепалды топ балаларының тілінің деңгейін анықтау.

Анықтау экспериментті кезеңінің міндеті:

- мектеп жасына дейінгі мектепалды топ балаларының тілінің даму деңгейін анықтау.

Эксперимент жүргізер алдында біз мектепалды мектепке дейінгі жастағы сөйлеу қабілетінің дамуының деңгейлік көрсеткіштерін анықтадық.

Бақылау тобын «А» белгіледік, бұл топта 4 бала жұмыс жасады, ал эксперементтік тобын «Ә» белгіледік, бұл топтада 4 бала жұмыс жасады.

Балалардың сөйлеу деңгейін анықтау үшін мынадай үш деңгейлі критерийлері қолданылады:

1) өз бетінше сөздерді толық айтады – 10 ұпай;

2) ересек адамның көмегімен айтады – 7 ұпай;

3) сұрақтарға толық жауап бермейді – 3 ұпай;

Анықтау эксперементі мына жұмыстар арқылы анықтадық:

1. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу қабілетінің деңгейін анықтау үшін әдістемелерді қолдану

2. Анықтау эксперименті кезенінің қорытындылары

Жүргізілген жұмыстар тізбегінің тиімділігін тексеру үшін нәтижелерді салыстыруды шештік. Біз анықтау экспериментінің нәтежиесі бойынша бақылаушы тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 40%, Эксперименттік тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 60% екенің көрдік. Яғни, қалыптастырушы экпериментінің мақсаты бақылаушы тобының сөйлеу дағдысынын көрсеткішін көтеру болды.

Зерттеу барысында мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытатын дидактикалық ойындар туралы әр-түрлі ғылыми әдебиет көздерінен қарастырылып, оған негізгі түсінік берілді. Яғни, дидактикалық ойындардың негізгі міндеттері, оның қандай мәселелерді шешетіні қарастырылды. Дидактикалық ойындар жас ерекшеліктеріне сай қолданылады.

Барысында балалардың тілін дамытатын «Дұрыс айт», «Сенің ойыншығың қандай?», «Қандай көлік артық», «Кімге не керек?», «Аталған ағаштың суретін тап», «Көзілдірік», «Дене мүшелерін ата», «Бір,екі,үш буынды сөздер» дидактикалық ойындарына талдау жасалды. Бұл ойындарды жүйелі қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті және сөйлеу дағдыларын, сөздік қор мен тілін дамытуын қалыптастыру қабілеттерін барынша арттыруға мүмкіндік береді.

Балабақша жағдайындағы балалардың тілін дамытушы дидактикалық ойындардың маңызы мен тиімділігі анықталды. Эксперимент нәтижесі қорытындыланды. Балаларға ойнатуға болатын қосымша дидактикалық ойындар көрсетілді.

Қорыта келе, зерттеу барысында қойылған міндеттерді шешіліп, мақсатқа жеттік. Сонымен қатар, дидактикалық ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда, сөздік қорын молайтуда тиімді екені дәлелденді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Алексеева, М.М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников:Учеб.пособие для студ. выс. и сред. учебных учреждений /М.М. Алексеева, В.И. Яшина. - М.: Академия 2009.

2. Белошапкина, С. Играя, учимся.[Текст]/С. Белошапкина //Дошкольное воспитание, №7, 2012.

3. Выготский, Л.С. Психология развития ребёнка[Текст]/Л.С. Выготский- М.:Эксмо, 2006

4. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста: Учеб.пособие для студ. высш. и сред. учеб. заведений /сост. М.М. Алексеева, В.И. Яшина. –М.: Академия, 2000.

5. Сохин, Ф.А. Психолого-педагогические основы развития речи дошкольников[Текст]/ Ф.А. Сохин. - М.: МОДЭК, МПСИ, 2005.

6. Эльконин, Д.Б. Психология игры.[Текст]/ Д.Б. Эльконин - М.: Владос, 2009.

7. Федотова, А.М. Познаём окружающий мир играя. Сюжетно-дидактические игры для дошкольников [Текст] / А.М. Федотова. - М.: ТЦ Сфера, 2015.

8. Швайко, Т.С. Игры и игровые упражнения для развития речи [Текст]/ Т.С. Швайко. - М.: Айрис-дидактика, 2010

9. Смагулова С.К. Оспанова Г.М. Мектепке дейінгі ұйымдарда қолданатын тиімді технологиялар / Алматы:ЭСПИ, 2022 ж. – 172б.

10. М. Меңдаяхова Қ. Байланыстырып сөйлеуге үйрету арқылы қазақ тілін оқытудың ғылыми – әдістемелік негіздері/ Монография. – Алматы: «Отан» баспасы,2020. – 268 бет.

11. А. Б. Бакраденова Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. – Павлодар,2016.-291 б.

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НЫҒАЙТУ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Шұғаева Гүлшат Қоңыратқызы,
п. ғ. к, қауымд. профессор м. а.
Ағабек Айсара Сенбіқызы,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
2 курс магистранты,
Психология және Педагогика кафедрасы,
Х.Досмұхамедов атындағы АУ-і

Аннотация. Денсаулық – күрделі көп нұсқалы әлеуметтік-мәдени феномен. Мақала денсаулық адамның өмір сүруінің ең маңызды биологиялық, психологиялық, әлеуметтік және рухани аспектілерін көрсететін интегративті тұлғалық сипаттама ретінде қарастырылады. Салауатты өмір салтын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық динамикалық, физикалық жүктемені арттыруды, тұлғаны дамыту, оқу үдерісінің құрылымындағы денсаулық сақтау технологияларын, мотивацияны және ең жоғары құндылық ретінде денсаулыққа деген көзқарасты қалыптастыруды қамтиды.

Түйін сөздер: салауатты өмір салты, денсаулық,құндылық, білім беру, тұлға.

Аннотация. Здоровье – сложное, многоаспектное социокультурное явление. В данной статье здоровье рассматривается как целостное свойство личности, отражающее важнейшие биологические, психологические, социальные и духовные аспекты человеческого существования. Психопедагогические мероприятия по формированию здорового образа жизни включают в структуру образовательного процесса динамическую и возрастающую двигательную активность, развитие личности, навыков здоровья, мотивации и формирования отношения к здоровью как высшей ценности.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, здоровье, образование, личность, ценности.

Abstract. Health is a complex, multidimensional sociocultural phenomenon. In this article, health is considered as an integrated personality property, reflecting the most important biological, psychological, social and spiritual aspects of human existence. Psychopedagogical for the formation of a healthy lifestyle include in the structure of the educational process dynamic and increasing physical activity, personality development, health skills, motivation and the formation of an attitude towards health as the highest value.

Key words: healthy lifestyle, health, education, personality, value.

Жас ұрпақтың денсаулығын сақтау және нығайту мәселесі әрқашан маңызды. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық жүйедегі түбегейлі өзгерістер, денсаулық сақтау саласындағы реформалар, өскелең ұрпақтың денсаулық деңгейін арттыру мемлекеттік билік органдары мен білім беру саласында оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту, олардың денсаулығын жақсарту бойынша әлеуметтік-гигиеналық білім және салауатты өмір салтын қалыптастыру дағдыларын меңгеру шараларын енгізуді талап етеді. Сондықтан оқушыларды салауатты өмір салтына тәрбиелеу, олардың дені сау болуға ұмтылуын қалыптастыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Оқушылардың денсаулығын педагогикалық құралдармен қалыптастыру барлық мамандық мұғалімдерінің, бүкіл педагогикалық ұжымның күш-жігеріне байланысты; сонымен қатар оқу процесінің барлық субъектілерінің денсаулық мәдениеті неғұрлым жоғары болса, сауықтыру қызметі соғұрлым тиімді болады [1]. Алайда, бүгінгі таңда қоғамда салауатты өмір салтын ұстанудың басымдылығының жоқтығы, білім беру кеңістігіндегі денсаулықтың орнын жеткілікті түрде түсінбеу басты мәселе болып отыр.

«Салауатты өмір салты» – тұжырымдамасы ұтымды ұйымдастырылған, физиологиялық оңтайлы еңбекті, адамгершілік-гигиеналық тәрбиені, психогигиена ережелері мен талаптарын сақтауды, ұтымды тамақтануды және жеке бас гигиенасын, белсенді қозғалыстар мен дене тәрбиесінің жүйелі сабақтарын, тиімді салқын жаттығулар, бос уақытты жақсы ойластырылған ұйымдастыру, зиянды әдеттерден бас тарту. Салауатты өмір салты – бұл білім беру жүйесінде оқудың барлық кезеңінде қарқынды іс-әрекет түрлерінен кейін ағзаны қалпына келтіруді қамтамасыз етуге, денсаулықты сақтауға және жақсартуға қабілетті жалғыз өмір салты [2]. Сондықтан оқушылардың осы өмір салтын қалыптастыру білім саласындағы әлеуметтік міндеттерінің бірі болып табылады.

«Өмір салты» ұғымы қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайдың ерекшеліктерімен шартталған тіршілік әрекеті ретінде қарастыруға болады. Салауатты өмір салтының негізгі параметрлері еңбек (жас ұрпақты тәрбиелеу), өмір салты, халықтың қоғамдық-саяси және мәдени белсенділігі, сондай-ақ мінез-құлық әдеттері болып табылады [3]. Салауатты өмір салты аурудың алдын алуға және дұрыс даму мен мүмкіндіктерді жүзеге асыруға бағытталған, өмірдегі белсенді ұстанымды қалыптастыруға ықпал етеді және үйлесімді дамыған тұлғаны тәрбиелеудің қажетті шарты болып табылады.

Білім туралы құжаттарда білім алушылар денсаулығы мен салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген. Мектепте салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесін тиісті педагогикалық формаларды, әдістер мен құралдарды жаңарту арқылы шешу қолға алынуда. Қазіргі уақытта бұл мәселені шешудің теориялық алғы шарттары социологиялық, медициналық-биологиялық, психологиялық, педагогикалық зерттеулерде қаланған. Ғалымдар жастардың денсаулығы мен олардың өмір салтының жалпы мәселелерін талқылайды. Атап айтқанда Кураев, В.П. Лавренко, А.А. Ессалиев, Ж.З. т.б салауатты өмір салтын қалыптастыруға әртүрлі факторлардың әсерін зерттеу. Дисси, Е.Л.,Иванова, Т.А., Пономарев, В.В., Руссина Н.А. және т.б. денсаулық сақтау мәселесінің әр түрлі аспектілеріне арналған мақалаларда медицина саласынан педагогикаға екпіннің ауысуын көрсететін оны шешу жолдарын қайта қарау үрдісі байқалады.

Оқушыларды салауатты өмір салтына бағдарлайтын консультациялар, арнайы курстар, семинар, тренингтер сияқты қосымша оқыту нысандарды кеңінен қолдану оқу үрдісінде іс жүзінде жүзеге асырылмайды. Омындай педагогикалық- психологиялық қолдау арқылы оқушыылардың денсаулық жағдайын арттыруға және оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға болады.

Салауатты өмір салты тұрақты демалу режимі, зиянды әдеттерден бас тарту, жеткілікті физикалық белсенділік, жеке гигиена, салқын жаттығулар, рухани демалу, ұтымды тамақтану және т.б. сияқты негізгі компоненттерді қамтиды [4]. Белсенділік пен демалу режимі салауатты өмір салтының маңызды элементі болып табылады. Күнделікті режим әрбір адамның өмірлік белсенділігінің негізі болып табылады. Сондықтан ол денсаулық жағдайына, өнімділік деңгейіне, қызығушылықтары мен әдеттеріне байланысты жеке болуы керек. Тұрақты режимдік тәртіппен ағзаның өмірлік белсенділігінің нақты және қажетті ырғағы қалыптасады, ол еңбек пен демалыс үшін оңтайлы жағдай жасайды, сондықтан денсаулықты нығайтуға және еңбекке қабілеттілікті жақсартуға ықпал етеді.

Темекі шегу (электронды және т.б түрлері) мен алкогольді шамадан тыс тұтыну немесе әуес болу жастар арасында негізгі және ең көп таралған зиянды әдеттер болып табылады. Ең көп таралған жамандық - темекі шегу. Ғалымдар темекі шегудің оқу материалын қабылдау деңгейінің төмендеуіне әкелетінін дәлелдеді. Көбінесе темекі шегу ауыз қуысында, тамақта, бронхта және өкпеде ісіктердің пайда болуына себеп болады. Тұрақты және ұзақ темекі шегу ерте қартаюға әкеледі.

Салауатты өмір салтының келесі маңызды құрамдас бөлігі – дұрыс тамақтану. Рационалды тамақтану – дені сау адамдардың жынысын, жасын, еңбек сипатын және климаттық өмір сүру жағдайларын ескере отырып, физиологиялық толық тамақтануы. Уақыттың тапшылығы және өмірдің жылдам ырғағы тамақтанудың бұзылуына әкеледі. Тамақ құрамында ақуыздар, майлар, көмірсулар, витаминдер және минералды заттар аралас өнімдер болуы керек. Сонда

жүйелі тамақтану ағзаның қалыпты өсуі мен қалыптасуын қамтамасыз етеді [5]. Оңтайлы физикалық белсенділіктің негізі - тұрақты дене жаттығулары мен спорт. Тұлғаның физикалық дамуын сипаттайтын негізгі белгілер күш, шапшаңдық,ептілік, икемділік және төзімділік; әрбір ерекшеліктің жақсаруы денсаулықты нығайтуға да ықпал етеді.

Салауатты өмір салтын, дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін қалыптастыруға байланысты іс-шараларда оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескеретін әдістерді қолдануы қажет. Атап айтқанда, денеде қарқынды өсу мен өзгерістер орын алатын жас кезеңдеріне ерекше назар аудару керек. Соңғы жылдары биоритмология қарқынды дамып, нәтижесінде келесі негізгі фактілер анықталды: Қазіргі уақытта адам ағзасындағы белгілі процестердің барлығы дерлік белгілі бір ырғаққа ие, ол өмірдің ең кең таралған әмбебап үлгісі болып табылады.

Білім беру жағдайында стратегияны жүзеге асырудың келесі педагогикалық шарттарын анықтадық.

– оқушыларға салауатты өмір салты туралы ақпарат беру (ақпараттық қолдауды ұйымдастыру).

– олардың салауатты өмір салтына деген эмоционалдық-құндылық қатынастарын білу (олардың салауатты өмір салты үлгісін ұйымдастыру);

– салауатты өмір салты тәжірибесін байыту (сауықтыру шараларына қатысу).

Оқушылардың салауатты өмір салтына бағдарлануын, салауатты өмір салты теориясы мен тәжірибесін қалыптастырудың, өзіндік салауатты өмір салтын қалыптастыруға оң көзқарасын қалыптастырудың көрсетілген білім беру шарттарын жүзеге асыру салауатты өмір салтын қалыптастыруға шығармашылық тәсілдер туралы білімдерді меңгеруге ықпал етеді. Оқушылардың салауатты өмір салтына бағытталған алғашқы білім беру шарттарын жүзеге асыру дене шынықтыру аясында жүзеге асады. Оқушыларды салауатты өмір салтына баулуға бағытталған дене тәрбиесінің тәрбиелік бағытын күшейту; Педагогтар мен психологтардың пікірінше, ақпаратпен мақсатты жұмыс жасау арқылы өмірдің барлық салаларында түсіну, түсіну және тұлғалық мәнге ие болу айтарлықтай өзгереді. Оқушыларды салауатты өмір салты туралы ақпараттандыру – ақпаратты қабылдаудың пассивті түрінен белсенді түрге көшуге және мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесу субъектісінің субъективтік сипатын қамтамасыз етуге бағытталған бірлескен процесс.Оқытудың (бірлескен) әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады: лекциялар, әңгімелер, дискуссиялар, конференциялар, және т.б. Бұл әдістерді қолдану оқушы тұлғасының танымдық қабілеттері, өзін-өзі тануы, жоғары деңгейлі қажеттіліктер мен құндылықтар сияқты негізгі сипаттамаларын шешуге көмектеседі. Сонымен қатар, бұл оқушыларға өздерінің өмірлік әрекеттерінің мәнін қайта бағалауға және олардың әртүрлі қабілеттерін, соның ішінде жетістікке жету, тану және өмір салтын өзгерту қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі. Осыған сәйкес біз оқушылар арасында салауатты өмір салтын іштей қалыптастыруға ықпал ететін тәрбие, тәсілдері мен құралдарын қарастырдық. Түсінуді, эмоционалдық құндылықтарды және модельдеуді қолдайды. Екінші педагогикалық шартты жүзеге асыруды жүйелі қамтамасыз ету оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыруға арналған пікірталас техникасын (диалогтар, пікірталастар) қолдану арқылы жүзеге асырылады, бұл жеке тұлғаның эмоционалдық сферасының белсенділігін арттырады және көрнекілеуді жеңілдетеді.

Оқушылардың дене шынықтыру пәнін өту формасына, теориялық дайындық деңгейіне, сырқаттану жиілігіне, «Денсаулықты сақтау» бағыты бойынша дене шыныөтыру сабағына жаңа стандартты емес технологияларды енгізуге деген қызығушылықтарын анықтау мақсатында «JOO High School Atyrau» мектепбінің 7-9 сынып оқушыларынан сауалнама алынды. «Оқушылардың 79,3%-ы дене шынықтыру сабағына тұрақты түрде қатысады, ал оқушылардың 28,9%-ы сабақтан басқа түрлі спорт түрлерімен айналысады 40,4%-ы сабақтан кейін кешкі уақытта серуендеп, 43,1% өз денсаулығы үшін ештеңе істемейтінін айтты. Олар дене шынықтыру бағдарламасын ұстанады және аптасына екі рет дене шынықтыру сабағына барады. Осылайша оқушылар сабақта дене шынықтыру жаттығуларына деген қажеттіліктерін толығымен қанағаттандырады. «Спортпен айналысуға не кедергі?» деген сұраққа. 70,8%-ы

«Уақытым жоқ», 18,8% «Ақшам жоқ», 16,7%-ы «Қызығушылығым жоқ» деп жауап берді. Оқушылардың 10,4%-ы жыл бойы жиі ауырады, қалғандары 6-7 күнде бір немесе екі рет ауырады. «Ата-анаң спортпен шұғылданады ма?» деген сұраққа. Оқушылардың 57,5% оң жауап берді және тек 42,5% «жоқ» деп жауап берді. Жүйелі түрде дене шынықтырумен айналысу қажеттілігі туралы сұраққа 80% оқушылар оң жауап беріп, жүзу,бокс, би және жеңіл атлетика сияқты көптеген спорт түрлері мен жаттығуларды ұсынды. Физиология, психофизиология, компьютерлік қосымшалар мен зерттеулердегі білім беру диагностикалық бағдарламаларының заманауи жетістіктері дене шынықтыру сабақтарында оқушылардың физикалық қасиеттерінің функционалдық әлеуетін және даму деңгейін жеке бақылайтын сауықтыру әдістерін енгізуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл дене тәрбиесіндегі оқу процесін оқушының жеке психофизиологиялық және функционалдық мүмкіндіктерін ескере отырып ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе белгілі бір медициналық жағдайы бар адамдар үшін өте маңызды. Сыныптан тыс жұмыстарда дене тәрбиесінің ең толық формалары мен құралдары қолданылады. Мұндай сабақтар оқушыдар үшін өте тартымды, өйткені олар олардың қызығушылықтарын ескере отырып жоспарланады және әзірленеді, ал жастар бос уақытын денсаулыққа пайдалы әсермен өткізеді. Бұл кешкі ойын-сауыққа лайықты балама болып табылады, өйткені бұл жоспарлау дағдыларын меңгеру үшін қажет.

Окорелова В.А. оқу процесінде оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру (соның ішінде өзіндік рефлексия қабілеттерін дамыту және салауатты өмір салтын рефлексивті таңдау) келесі білім беру жағдайларында табысты болады деп есептейді:

- Жеке тұлғаның салауатты өмір салтына қатынасы салауатты өмір салтының қабылданатын құндылық аспектілері негізінде мотивацияны арттырып, қалыптастыра алатын мінез-құлық және мотивациясында;

- Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға жаттықтыру, өз іс-әрекетінің нәтижелерін және басқа адамдардың (сыныптастары, достары) іс-әрекетін түсіну дағдыларын дамытуда;

Білім беру процесінде саналы түрде құрылған, оқу тәжірибесінің проблемалық жағдаяттарында стихиялы түрде туындайтын, денсаулық пен салауатты өмір салты құндылықтары негізінде студенттермен шешілетін, салауатты өмір салтын танудың негізі [6]. Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастырудағы қажеттіліктеріне бүкіл педагогикалық ұжымның бірлескен іс-әрекетін енгізу және жүзеге асыру арқылы жауап беру қажет екендігі анық көрсетілген. Бұған денсаулықты сақтау және нығайту, салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша ғылыми-тәжірибелік конференциялар, денсаулық сақтау әдістерін қолдану бойынша мұғалімдерге арналған семинарлар ықпал етеді.

Зерттеулерге сүйенсек, дене температурасы, артериялық қысым, импульс жиілігі және басқа параметрлер сияқты физиологиялық функциялар биологиялық ырғақтардың әртүрлі типтері бар адамдарда айтарлықтай әртүрлі циркадиялық динамикаға ие. Бұл тұрғыда оқушылардың күнделікті режимін осы ерекшеліктерді ескере отырып ұтымды ұйымдастыруға басымдық берілуі керек. Мысал ретінде тамақтану үлгілері мен тәуліктік биологиялық ырғақтардың өзара тәуелділігі мәселесін қарастырайық. Тамаққа деген қажеттілік ырғақты сипаттамаларға ие және көптеген факторларға байланысты екені белгілі. Сонымен қатар, диеталық үлгілер қоректік заттардың қажеттілігінің мерзімді өзгерістерін ескеруі керек. Адамдардың нені, қалай және қашан жейтіні маңызды. Жеке адамның биологиялық ырғағының ерекшеліктерін ескеретін ұтымды тағамдық құрам дегеніміз не? «Таңғы асты патшадай, түскі асты ханшадай же, кешкі асты кедейдей же» деген нақыл бекер емес. Соңғысы лайықты таңғы асты емес, ауыр кешкі асты қажет етеді, өйткені олар дәл осы уақытта көбірек энергия жұмсайды. Күнделікті режимді ұтымды құрылымдау үшін жұмыс қабілеттілігінің күнделікті ауытқуы өте маңызды. Сонымен қатар оқушыларды спорттық-сауықтыру іс-шараларына белсенді және тұрақты қатысуы дене шынықтыру жаттығулары, сайыстар және өзін-өзі тәрбиелеу, салауатты өмір сүру қажеттілік ретінде қалыптасады.

Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастырудағы, адамды биоәлеуметтік құрылым ретінде сақтаудағы рөлін түсінуі рефлексиялық қабілеттерді дамытуды қажет етеді.

Салауатты өмір салты дамушы ағза жүйелері үшін оңтайлы жағдайларда әртүрлі әлеуметтік және күнделікті функцияларды орындауды жеңілдететін барлық нәрсені сипаттайды [7]. Оқушылар ерте жастан салауатты өмір салты қағидаттарын ұстанатын болса, өмір сүру ұзақтығын 10 жылдан астам ұзартуға болады. Салауатты өмір салты – барлық аурулардың бірден алдын алудың бірден-бір құралы. Ол тек бір аурудың алдын алу емес, бірден барлық аурулардың алдын алуға болытын сақтандыру деп айтуға болады. Денсаулық – адам өмірінің басты құндылығы. Бұл -адамның биологиялық және әлеуметтік қызметін жүзеге асырудың басты шарты, сонымен қатар тұлғаның қалыптасуының негізі болып табылады.

Қорыта айтар болсақ, өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау және нығайту мәселесінің бүгінгі күні өзектілігі арта түсуде. Себебі, дені сау балалардың саны жыл сайын азайып келеді. Дәрігерлер, педагогтар мен психолог мамандар балалар мен жасөспірімдердің арасында әртүрлі функционалды ауытқулар мен созылмалы аурулар санының өсуіне алаңдауда. Бұл жаста олар өзі денсаулығын күтуге саналы түрде қарап, маңыздылығы туралы ойламайтыны анық. Сондықтан мектепте және отбасында салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша белсенді әлеуметтік жұмыс жүргізу өте маңызды.

Әдебиеттер:

1. Құсайынов А.Қ. «Ұрпақ тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар негізі» III бөлім.4-бағыт Салауатты өмір салты. 2023.
2. Кобяков, Ю.П. Физическая культура.Основы здорового образа жизни. Ростов:Феникс. 2014.
3. Васенков, Н. В. Динамика состояния физического здоровья и подготовленности школьников// Теория и практика физической культуры, 2008. 5, 91-92б.
4. Бөлешов, М. Ә. Балалар мен жасөспірімдер гигиенасы. оқулық / М. Ә. Бөлешов. - Алматы : Отан , 2020. - 180 б.
5. Н.Ю. Синягина, И. В. Кузнецова Здоровье всех от А до Я. – 2007. 41-47б.
6. Хакутдинова С.Р. Формирование ценности отношения к здоровью в истории человечества // В сб. «Образование в контексте приоритетов современного общества». ч.2. Стратегия здоровьесбережения и здоровьесозидания в современном образовании. Санкт-Петербург, 2012. 126-132б.
7. Бретт Блюменталь. «Год, прожитый правильно» 52 шага к здоровому образу жизни. Здоровье, Саморазвитие/личностный рост. 2021. 430б.

ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ АҚЫЛ ОЙЫН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Утилова Айгуль Муратовна,
п.ғ.к., педагог зерттеуші.
Молдажанова Адемай Жумагельдыевна,
6В01210 Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту педагогикасы мамандығының 2 курс студенті,
Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту кафедрасы,
Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Аннотация. Бұл жобада қазіргі бағдарлама бойынша қарастырылған мәселе, балаларға дидактикалық ойынның балалардың алған білімдері түсініктерін баянды етіп қана қоймайды, сонымен бірге өзінше бір белсенді танымдық іс-әрекет формасы болып табылады. Сондықтан оқу-тәрбие процесіне ойынды дұрыс кірістіріп, оның барлық тиімді мүмкіндіктерін пайдаланудың маңызы зор. Дидактикалық ойындардың көмегімен балалар өз бетінше ойлауға, алған білімдерін берілген тапсырмаға сәйкес әртүрлі жағдайда пайдалана білуге үйренеді. Мектеп жасына дейінгі бала ойын әрекетін қажет етеді, бұл ойынды тәрбиелік міндет ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дидактикалық ойын, ақыл ой тәрбиесі, ғалымдар, психикалық даму, математика, адамгершілік тәрбиесі, дене тәрбиесі.

Аннотация. Проблема, рассматриваемая в данном проекте по действующей программе, заключается в том, что дидактическая игра для детей не только способствует пониманию полученных детьми знаний, но и сама по себе является формой активной познавательной деятельности. Поэтому очень важно правильно включать игру в образовательный процесс и использовать все ее эффективные возможности. С помощью дидактических игр дети учатся самостоятельно мыслить, использовать полученные знания в разных ситуациях согласно поставленной задаче. Ребенку дошкольного возраста необходима игровая деятельность, позволяющая использовать игру как учебную задачу.

Ключевые слова: дидактические игры, интеллектуальное воспитание, ученые, психическое развитие, математика, нравственное воспитание, физическое воспитание.

Abstract. The problem considered in this project according to the current program is that the didactic game for children not only informs the understanding of the knowledge acquired by children, but is also a form of active cognitive activity in its own right. Therefore, it is very important to properly include the game in the educational process and use all its effective features. With the help of didactic games, children learn to think independently, to use the acquired knowledge in different situations according to the given task. A child of preschool age needs play activity, which makes it possible to use the game as an educational task.

Key words: didactic games, intellectual education, scientists, mental development, mathematics, moral education, physical education.

Кіріспе

Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы еліміздегі жас ұрпаққа жан-жақты білім мен тәрбие беруде жетілдірудегі толғауы терең қайталанбас дүние. Елбасы Жолдауы өмірдің баға жетпес құндылығы балаға, бала тәрбиесіне, ел болашағына айрықша көңіл бөліп отыр. Отбасы, әке мен бала, бала мен ана мәселесіне қатысты «Бала тәрбиелеу-болашаққа үлкен инвестиция» деуінде үлкен мән жатыр. Мұның барлығы – ұлттық құндылықтарды сақтап, дамытуға бағытталған жоғары мемлекеттік деңгейдегі әрекет.Ойынның бір түрі – дидактикалық ойын. Дидактикалық ойындардың көмегімен балалар өз бетінше ойлауға, алған білімдерін берілген тапсырмаға сәйкес әртүрлі жағдайда пайдалана білуге үйренеді. Мектеп

жасына дейінгі бала ойын әрекетін қажет етеді, бұл ойынды тәрбиелік міндет ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Ғылыми мақаланың міндеттері:

-Ғылымилық, ғылыми әдістемелердің әдебиеттеріне талдау жасау;

-Мектеп жасына дейінгі баланың танымдық іс-әрекетін дамыту және қолдау құралы ретінде дидактикалық ойындарды пайдалану мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерделеу және талдау

-Мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық даму ерекшеліктерін зерттеу, ақыл-ой тәрбиесінде дидактикалық ойындарды қолданудың тиімділігін дәлелдеу.

Негізгі бөлім

Психикалық даму - бұл мектеп жасына дейінгі баланың болашақ өміріндегі жалпы психикалық дамуының орталық бөлігі болып табылатын іргелі білім. Өз кезегінде психикалық даму – танымдық қызығушылықты, білім мен дағдыны қалыптастыруға бағытталған күрделі процесс. Ойын, атап айтқанда дидактикалық ойын балалардың қоғамдық өмір құбылыстарына, табиғатқа, қоршаған дүние заттарына дұрыс көзқарасын қалыптастырады және Отан туралы, әр түрлі кәсіп пен ұлт өкілдері туралы білімдерін жүйелейді және тереңдетеді. Дидактика туралы ұғым. Дидактика - бұл ежелгі грек сөзі, яғни didaktikos - үйретуші, didaskalos- мұғалім деген ұғымды білдіреді. Дидактика - білім беру мен оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін зерттейтін педагогика ғылымының саласы. Дидактика білім беру мен оқытудың мазмұнын, оқыту принциптерін, оқытуды ұйымдастыру әдістерін және формаларын қарастырады[1,15б]. Дидактиканың негізінде жеке пәндерді оқыту ерекшеліктері де зерттеледі. Дидактиканың ғылыми негізін салған чех педагогы Ян Амос Каменский (1592-1670). Оның «Ұлы дидактика» кітабында (1632) оқытудың мақсаты, әдістері мен принциптері және сынып сабақ жүйесі баяндалған. XVII ғ. швейцар педагогы Иоганн Генрих Песталоцци (1746-1827) дамытып оқыту принциптерінің жүйесін дәлелдеді, бастауыш білім беру әдістерінің негізін жасады[2, 61б]. XIX ғ. неміс педагогы Фридрих Вильгельм Адольф Дистервек (1790-1966) дамытып оқыту дидактикасын баяндады. Оқыту процесінде 4 түрлі ережелерді қолдана білуді атап көрсетті: көрнектілік, еліктіргіштік, жігерлілік, оқушылардың дербес ерекшеліктерін ескеру, жақыннан қашыққа, оңайдан күрделілікке көшу т.б. [3,62б]. К.Д. Ушинский Ресейде орыс дидактикасының дамуына игі әсерін тигізді, ал кеңес өкіметі жылдарында Н.К.Крупская, П.П. Блонский, С.Т.Шацкий т.б. үлкен үлес қосты [4, 64б]. Белгілі педагог ғалымдардың Б.П.Есипов. М.А.Данилов, Л.В.Занков, М.Н. Скаткин т.б. оқыту мәселелері жөніндегі еңбектері жарияланды. Олар оқыту принциптерінің жүйесін, оқытуды ұйымдастырудың әдістері мен формаларын дәлелдеді. Педагогика ғылымының «Дидактика» саласында белгілі қазақ педагог-ғалымдары, ағарту ісінің кайраткерлері Ыбырай Алтынсарин, Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Мыржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Шарапи Әльжанов т.б. өз уақыттарында шығармашылықпен еңбектеніп, бірсыпыра үлестерін қосты [5, 89 б].

Ғалым А.Едігенова бойынша баланың бүкіл өмір бойында оның даму үрдісі жүреді. Даму үрдісінде баланың таным белсенділігі арта түседі. 6 жастағы балалар заттарды түріне, түсіне, көлеміне қарап ажырата бастап, олардың құрлысын, пайдалану тәсілдерін білгісі келеді[6,81б]. Күнделікті өмір барысында бала шындық дүниенің құбылыстарымен заттарын анықтай білуге, адам баласының жинақтаған бай тәжірибесін үйренуге талаптанады [7, 112 б].

Дидактикалық ойындар оның аты айтып тұрғандай, баланың ақыл ойын дамытып, таным түсініктерді ажыратудағы әдістердің бірі. Дидактикалық ойындар дегеніміз оқыту мақсатын жүзеге асыруға арналған ойындар. Дидактикалық ойындар оқушының байқампаздық, елестету, есте сақтау, сөйлеу, ойлау қабілеттерін, сенсорлық бағдарын дамытады. Ойын барысында балалар да жаңа білім мен әдістерді үйрену керек екенін түсінеді. А.Құнанбаев айтқан: «Балалар өздігінен кішкентай кезінен оқуға ұмтылмайды. Балаларды білімге деген құштарлығы артқанша оларды күштеп тарту арқылы үйрету керек деп» Ойын барысына қызыққан бала, ол өзі де үйреніп жатқанын байқамай да қалады,бірақ та бала іс-қимылдарды қайта құрылымдаған кезінде қиналады (автодидактизм құбылысы). Ойын барысында бала өзінің қолынан келетінін жасауға ұмтылады. Дидактикалық ойын - бұл оқу құралдарымен немесе оқу іс-әрекеті барысында қолданылатын әдіс емес. Дидактикалық ойын көп жоспарлы,

қиын педагогикалық құбылыстар, ол балаларды ойын әдісі арқылы үйрету болып табылады, білім беру нысаны және өзіндік ойын ойнау,балаларды жан-жақты дамыту болып табылады. Дидактикалық ойын, ойын әдісі ретінде екі жақты қарастырады. Ойын-оқу іс-әрекеттері. Бұл ойында басты рөлді педагог басқарады, педагог әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып , ойын жағдайын туғызады, жарыс элементтерін қолданады. Педагог ойын барысында тек қана ойнатып қоймайды балаларға белгілі бір білімді береді, ойнау дағдыларын қалыптастырады. Дидактикалық ойындар математикада, тіл дамытуда, қоршаған ортамен таныстыруда, сенсорлық мәдениетін дамытуда қолданылады. Педагог бұл жерде оқытушы да, ойын ойнаушы ретінде де болады. Ол ойнауды үйретеді ,ал балалар ойнай жүріп үйренеді. Егер де оқу барысында қоршаған орта туралы білімдерін дамыту тереңдетілсе, дидактикалық ойында балаларға тапсырмалар жұмбақ ретінде, ұсыныстар, сұрақтар ретінде қолдануға болады. Дидактикалық ойын жеке ойын қызметі осы ойын әрекетін сезіну ретінде қарастырылады [8,78б].

Дидактикалық ойын дербес ойын әрекеті ретінде осы процесті сезінуге негізделген. Балалар ойынға, ережелерге қызығушылық танытса, осы ережелерді олар меңгерсе ғана дербес ойын әрекеті жүзеге асады. Ойынның мазмұны оған жақсы таныс болса, бала қашанға дейін оған қызығушылық таныта алады? Бұл жұмыс процесінде тікелей дерлік шешуді қажет ететін мәселе. Балалар ойындарды жақсы көреді, олар рахаттанып ойнайды. Мұны балаларға ережелері белгілі халық ойындары дәлелдей алады: «Бояулар», «Жасырынбақ», т.б.

Әрбір мұндай ойынның әрекетке деген қызығушылығы бар. Мысалы, «Бояулар» ойынында түсті таңдау керек. Әдетте балалар өздерінің сүйікті және ертегі түстерін таңдайды: алтын, күміс. Түсті таңдаған бала жүргізушіге жақындап, құлағына бояудың атын сыбырлайды. «Бір аяқпен жол бойымен жүр», - дейді жүргізуші ойыншылардың арасында жоқ бояуды атаған адамға. Мұнда балаларға арналған қаншама қызықты ойын әрекеттері бар! Сондықтан балалар үнемі осындай ойындарды ойнайды. Оқу процесінің мәселесі – балалардың өз бетінше ойнауында, олар дамып келе жатқанда өздері ұйымдастыра алуы, қатысушылар мен жанкүйерлер ғана емес, сонымен қатар әділ қазылар болуы. Оқыту процесінде ары қарай жылжи отырып, ойындарды тек техникалық бағытты ғана емес, эстетиканың жаңа бояуын қосатын, адамгершіліктің бейнелі ұғымдарын ашатын және басқа да ережелерді қамтитын ережелердің санымен толықтыру арқылы күрделендіру қажет.

Дидактикалық ойындар – тұлғаны жан-жақты дамыту құралдарының бірі. Дидактикалық ойындардың көмегімен балалар өз бетінше ойлауға, алған білімдерін берілген тапсырмаға сәйкес әртүрлі жағдайда пайдалана білуге үйренеді. Көптеген дидактикалық ойындар балаларды ақыл-ой операцияларында бар білімді ұтымды пайдалануға шақырады: қоршаған дүниенің заттары мен құбылыстарынан өзіне тән белгілерді табу, салыстыру, топтау, белгілі бір критерийлер бойынша заттарды жіктеу, дұрыс қорытындылар, жалпылау. Балалардың ойлау белсенділігі – берік, терең білім алуға, ұжымда саналы қарым-қатынас орнатуға саналы қатынастың басты алғышарты.

Дидактикалық ойындар балалардың сөйлеуін дамытады: сөздік қорлары толығады және белсендіріледі, дыбыстарды дұрыс айту қалыптасады, байланыстырып сөйлеу дамиды, өз ойын дұрыс жеткізе білуге дағдыланады. Көптеген ойындардың дидактикалық тапсырмалары балаларды өз бетінше қарапайым әңгіме құрастыруға үйретететіндей етіп құрастырылған. Көптеген ойындар процесінде ойлау мен сөйлеуді дамыту ажырамас байланыста жүзеге асады. Балалар ойында, даулы мәселелерді шеше отырып, сөйлескенде сөйлеу белсендіріледі.

Кішкентай балалармен жұмыс жасауда дидактикалық ойындардың негізгі мазмұны балалардың мәдени-гигиеналық дағдыларды, мінез-құлық мәдениетін сіңіру болып табылады. Бұл белгілі практикалық ойындар: «Қуыршақты ұйықтат», «Қуыршақтың таңғы ас», «Қуыршақты серуендеуге киіндірейік» және т.б. гигиеналық дағдылар, мінез-құлық нормалары, осылайша оларда жағымды ойын қарым-қатынастары қалыптасады. Ойын кезіндегі балалардың мінез-құлқын бақылай отырып, біз баланы оның іс-әрекеті арқылы аша аламыз.

Кеңес үкіметі психологтары Л.С. Выготский және А.В. Запорожецтер үлкен мектепке дейінгі жаста баланың ситуациялық мінез-құлықтан әлеуметтік нормалар мен талаптарға бағынатын әрекеттерге ауысатынын және соңғысына өте эмоционалды болатынын бірнеше рет атап өтті. Бұл кезеңде бала мен ересек адам арасындағы қарым-қатынастың когнитивті түрінің орнына тұлғалық тип алдыңғы орынға шығады, оның ортасында адами қарым-қатынасқа қызығушылық тұрады.

Үлкен жастағы мектеп жасына дейінгі бала өзінің мінез-құлқында ересектерге нені ұнататынын және нені ұнатпайтынын жалпы дұрыс біледі және оның іс-әрекетінің сапасын және оның жеке қасиеттерін жеткілікті түрде адекватты түрде бағалайды [9, 32 б].

Мектеп оқушылары дидактикалық ойындарға материал жасау кезінде кейбір еңбек дағдыларын меңгереді. Егер балалар ойынға атрибуттарды өздері дайындаса, онда олар оларға мұқият қарайды. Сонымен, балалармен дайын (зауыттық) ойындармен қатар жұмысқа пайдалы материалдарды пайдалануға болады. Сонымен қатар, алғашқы еңбексүйгіштікке, еңбек өнімін құрметтеуге тәрбиелеудің жақсы жолы.

Дене тәрбиесі. Ойын жағымды эмоционалдық көтерілуді тудырады, сізді жақсы сезінеді және сонымен бірге жүйке жүйесінде белгілі бір кернеуді қажет етеді. Ойын кезіндегі балалардың физикалық белсенділігі баланың миын дамытады. Әсіресе, дидактикалық ойыншықтары бар ойындар маңызды болып табылады, олардың барысында қолдың ұсақ бұлшықеттері дамып, күшейеді, бұл балалардың психикалық дамуына, баланың қолын жазуға, бейнелеу әрекетіне дайындауға, яғни болашақ мектептегі оқуға дайындайды.Тәуелсіз еліміздің білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қоғамның жас ұрпақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі терең сезіліп отырған бүгінгі таңда оқу – тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру бағытында барлық мүмкіндіктер мен ресурстарды пайдалануды көздейді. Дегенмен оқу – тәрбие үрдісінің барлық мүмкіндіктері толық қолданыс таппай келеді. Тәрбиенің осындай сирек қолданылатын құралдарының бірі - ойын.

Мектеп жасына дейінгі балалардың белсенділігін арттырудағы ойынның мектепке дейінгі негізгі әрекеті – ойын десек, оқу – тәрбие үрдісінде олар біртіндеп ойын әрекетінен оқу (таным) әрекетін орындауға бейімделуі тиіс. Ол сабақ барысында пайдаланылатын дидактикалық ойындар арқылы жүзеге асырылады. Дидактикалық ойындар арнайы мақсатты көздейді және нақты міндеттерді шешеді. Ойынның мақсаты бағдарламада анықталған білім, білік, дағдылар жайында түсінік беру, оларды қалыптастыру, тиянақтау және нақтылау немесе тексеру сипатында болып келеді. Ойынның міндеті баланың қызығушылығын оятып, белсенділігін арттыру мақсатында іріктеліп алынған нақты мазмұнмен анықталады.

Әдістемелік әдебиеттерде берілген және педагогтардың тәжірибесінде пайдаланылып жүрген дидактикалық ойындар өте көп. Алайда, олардың барлығы бірдей бүгінгі күннің талаптарынан туындап отырған білім мазмұнының өзгерістеріне, сондай – ақ балалардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келе бермейді. Сондықтан ғылыми тұрғыда негізделген дидактикалық ойындар түрлерін сұрыптап, ой елегінен өткізе отырып, ойындар жүйесін және оларды пайдалану әдістемесін ұсыну – бүгінгі таңдағы қажеттіліктердің біріне саналады.

Қорыта келе, мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда дидактикалық ойындарды қолдану оқу процесінің нәтижесі өз деңгейіне жетпей отыр. Себебі мектеп алды даярлық топта жас ерекшелігіне сай балалардың ойынға қанағаттанарлық деңгейінің төмен болуы. Яғни, бала үшін ойын оның - ең бірінші жұмысы. Сол себепті баламен жұмыс жасаудың ең тиімдісі – ойын. Ойын арқылы балалардың қабілеттерін, ой-өрісін, танымын дамытуға болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда ойындарды математикаға қызығушылығын арттыру мақсатында, математикалық білімдер беру жолын дидактикалық ойындар арқылы дамытуды тиімді деп таптық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы. – Астана, 17 қаңтар. 2014. 15б.

2. ҚР мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының оқу тәрбие үдерісіне М.Монтессоридің педагогиалық жүйесін енгізу бойынша әдістемелік нұсқаулық. Тәрбие құралы. 4/2013. 61бет

3. Столяр А.А. «Теории и технологии математического развития для детей дошкольного возраста». - М.:Детство-Пресс,2008. 62 бет

4. Щербакова Е.И. Теория и методика математического развития дошколников. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж:Издательство НПО «МОДЭК»,2005. 64 бет

5. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! - М., 1990. 89 бет

6. Аванесова В. Н. Дидактическая игра как форма организации обучения в детском саду. Умственное воспитание дошкольника / В.Н Аванесова. – Москва : Просвещение, 2015.81б.

7. Едігенова А.Ж. Отбасы қатынасының этикасы: Ата-аналарға арналған әдістемелік құрал, Семей 2007. 112б

8. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. - Алматы: Республикалық Баспа кабинеті, 1995. 78б.
9. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – Москва : ЭКСМО, 2004. – 32 б.

ТҰЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ҮДЕРІСІНЕ СУБМӘДЕНИЕТТІҢ ЫҚПАЛЫ

А.А. Алимбекова,
Философия докторы (PhD), қауым., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ
Г.С. Садықова,
Журналистика тарихы магистрі
Б.М. Ибадуллаев,
6В01801-Әлеуметтік педагогика және
өзін-өзі тану мамандығының 2-курс студенті

Аннотация. Мақалада субмәдениеттің даму тарихы, бейресми топ түрлері, тұлғаның әлеуметтенуіне субмәдениеттің ықпалы қарастырылған. Сонымен қатар бүгінде жастар арасында субмәдениет пен дәстүрлі мәдениеттің айырмашылығы анықталған. Болашақ жастардың әлеуметтену үдерісінде маңызды мәселелер жіктеліп, теория негізде тұжырымдалған.
Түйін сөздер: субмәдениет, мәдениет, тұлға, құндылық, әлеуметтену, қоғам.

Аннотация. В статье рассматриваются история развития субкультуры, виды неформальных групп, влияние субкультуры на социализацию личности. Кроме того, сегодня выявлено различие между субкультурой и традиционной культурой среди молодежи. В процессе социализации будущей молодежи были классифицированы и сформулированы на теоретической основе важные вопросы.
Ключевые слова: субкультура, культура, личность, ценность, социализация, общество.

Abstract. The article discusses the history of the development of the subculture, types of informal groups, the influence of the subculture on the socialization of the individual. In addition, today a difference has been identified between the subculture and traditional culture among young people. In the process of socialization of future youth, important issues were classified and formulated on a theoretical basis.
Key words: subculture, culture, personality, value, socialization, society.

Кіріспе

2025 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес *«Жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту»* негізгі міндеті айқындалған. Қазіргі заманғы қазақстандық мәдениет ұлттың генетикалық кодының қалыптасқан тарихи-мәдени негізі бар жаһандық мәдени диалогқа белсене қатысуы үшін барлық алғышарттарға ие. Мәдениетті дамытудың маңызды бағыттары – мәдени мұраны сақтап қалу, зерттеу және тарату. Шамамен өткен ғасырдың 80-жылдарының екінші жартысында жастар арасында субмәдениетке жататын: панк, репер, рокер, металхедтер болып танылған «жаңа леп» белең ала бастады. Осындай жаңа стандарттардың пайда болуы сол жылдардағы жастар арасында кеңінен таралып, нәтижесінде жастардың батыс елдеріне еліктеуін туғызды.

Негізгі бөлім

Мәдениет – табиғат объектісіндегі адамның әрекеті арқылы жасалатын өзгерістер. Мәдениет ұғымында адам еңбегінің ерекшелігі, адамның іс-әрекетімен байланыстылығы және оның қызметінің бірлігі негізделген.

Мәдениет ұғымы алғашқы пайда болған кезде ол адамның табиғатқа ықпал етуін анықтау үшін, яғни оның дүлей күштерін бағындырып, көздеген мақсатына жететіндігін білдіру үшін

қолданылған. Әсіресе м*әдениет* туралы түсініктің кең қолданылуы *«Мәдениет»* өрлеу дәуірінде тарихшылар мен этнографтардың еңбектерінде ерекше орын алғаны соншалық, тіпті сол кезде «Мәдениет тарихы» деген пән пайда болған.

Субмәдениет ұғымы адамдардың ұлтына, жынысына, нәсіліне, дініне қарамастан бір идеяға негізделген фанатизмді білдіреді. Мұндай мәдениетті ұстанатын жастар тобы әдетте өзінше өмір сүру дағдысы қалыптасқан, мәдениеті өзгеше, сөйлесу стилі мен киім кию үлгісі қоғамнан ерекше келеді.

«Субмәдениет» ұғымын алғаш ғылымға енгізген американдық әлеуметтанушы Д. Рейзман болды. Әлеуметтік зерттеу нәтижелері жастардың көптен ерекшеленуге деген ынтасы, өз менін қалыптастыруға деген ұмтылысы субмәдениет мүшесі болуға деген қызығушылығын тудыратынын айқындайды. Субмәдениеттің ең алғашқыларының бірі – хиппи. Бұл мәдениеттің идеологиясы Иса пайғамбардың ғұмырын философия тұрғысынан зерттеу. Хиппи өкілдері әдетте шулы жерді, адам көп жиналатын орындарды ұнатады. Ер мен әйел арасындағы қатынасқа да жеңіл қарауды қолдайды. Субмәдениеттегі әлеумет-тену процесінде жастар өздерінің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға, топтан ерекшеленуге және өзінің даралығын көрсетуге мүмкіндік алады. Бірақ қоғам тарапынан субмәдениет өкілдеріне көптеген қақтығыстар мен түсінбеушіліктердің болуы мүмкіндігін ескеру керек. Қоғамдағы субмәдениет жастарына қатысты қайшылықтар кез келген мемлекетте бар, бірақ аз мөлшерде.

Ғалымдар жастардың әртүрлі бейресми топтарға қосылуының бірнеше себептерін атап өтеді. Мысалы, И. Рыжкова «Жастар субмәдениеті» мақаласында «Жасөспірімдер қоршаған әлемді өзінше қабылдайды. Жеткіншектердің психологиялық жағдайының ерекшеліктері жастардың көпшілігінің әлемге деген көзқарасын жалғыз айтуға мүмкіндік бермейді. Сондықтан жасөспірімдер қоғамда өмір сүрудің жалғыз мүмкін жолы «қоғамдастық» болып табылатын компанияларға бірігуді, «үйір-үйір топтастыруды» қалайды», - деген. [1]. Бүгінде жастар арасында танымалдыққа ие субмәдениет қатарына: граффити суретші, эмо, панк, хип-хопер, репер, металхед, паркур, хакерлер кіреді. Жастардың субмәдениетті ұстануы тұлғаның әлеуметтенуіне, өзін-өзі дамытуына оң әсерін тигізеді, бірақ сонымен қатар қоғамға белгілі бір қауіп төндіретін, жастарды моральдық тұрғыдан бұзатын субмәдениеттердің де бар екені назардан тыс қалмауы керек.

Субмәдениетке жататын бейресми топтар әдетте бір-бірінен бағыт бойынша ерекшеленеді. Мәселен, музыкалық субмәдениетке рокер, металхед, спорттық субмәдениетке паркур, ультразия, ал идеологиялық субмәдениетке эмоларды жатқызамыз. Субмәдениет өкілдерінің қатарын көбінесе отбасының және қоғам тарапынан өздерінің хоббиін түсінбеу, қолдау таппаған жастар буыны толықтырады. Себебі, өмірде әлі қалыптасып, алдына мақсат қоя алмауынан қиындықты сезінетін, жекебасының дамуына бейресми топ әрекеттері теріс әсер етуі, қоғамнан шеттетілген агрессивті адамға айналу, ең жаман сыртқы түрі мен мүдделері үнемі қорлау мен келемеждеуге ұшырауы тұлғаның әлеуметтену үдерісіне айтарлықтай зиянын тигізеді. Яғни, бір жағынан, бұл өз баласының жаңа мүдделеріне қарсы ата-аналар, ал екінші жағынан, бейресми топтағы достар. Жарқын әсерлерге бойы әбден үйреніп қалған бейресми жас өздігінен шешім қабылдап, әрекет ете алмайды. Ол жаңа достар шеңберінен шығып, ата-анасының көңілінен шығу немесе бейресми жастық ортада қалу, көңіл көтеру, араласу, бос уақыттын тиімді өткізу туралы нақты шешім қабылдай алмайды. Соның салдарынан үйге келгенде ата-анасымен жанжалдасып, жағдайды ушықтырады. Жасөспірімге таңдау жасау өте қиынға соғады, себебі өз эмоциясын басқаруда қиындық тудырып, үлкендер тарапынан көмекті қажет етеді. Жастардың бейресми топтарға мүше болуының негізгі себептері:

- отбасы мен қоғам тарапынан түсініспеушілік;
- жаңа нәрсені байқап көруге деген қызығушылық;
- өзі араласатын ортаның ықпалы;
- өмір сүру салтын өзгертуге тырысу;
- жаңа достар табуға үміттену;

- көпшіліктің арасынан ерекшеленуге деген ұмтылыс;

Тұлғаның әлеуметтенуі өмір бойына жалғасатын үздіксіз үдеріс, алайда жастық шақта қарқынды түрде жүреді. Себебі дәл осы жастық кезеңде әлеуметтік нормаларды меңгеріліп, әлеуметтік мінез-құлықтың мотивациясы қалыптасады. Осы тұста тұлғаның әлеуметтену үдерісінде оның араласатын ортасы үлкен маңызға ие. Демек субмәдениеттік орта тұлғаның әлеуметтену үдерісіне айтарлықтай әсер етеді. Субмәдениеттің ұстанатын идеологиясына, сөйлеу жаргондары мен киіну стиліне байланысты тұлғаның әлеуметтенуіне кері не оң әсер етуі мүмкін. Жас буынның белгілі бір бейресми топқа мүше болуы оның дүниетанымына әсер ететіні жайлы ғалым Ю. Корчагина өз еңбегінде: «Кез келген жасөспірім өзінің айналасындағы адамдарға, ең алдымен ата-анасына, жалпы ересектерге қандай да бір түрде қарама-қарсы қоя отырып, өзінің бірегейлігін, қайталанбастығын, жеке ерекшелігін жариялауға ұмтылады. Міне, ол өзін-өзі өзгеше, ерекше бекітуге тырысады. Жастар субмәдениеті, тіпті қылмыстық субмәдениет балаға қажет нәрсені береді - мәртебе, өзін-өзі бағалау, бірегейлік, тиесілілік сезімі», - деп жазған болатын. [2].

Иә, қаны қызулы, сезімге көбірек бой алдыратын жастардан кез келген нәрсені күтуге болады. Мәселен, жасөспірім ұл бала ата-анасына, құлағына сырға тағып немесе басына зығыр майын жағып, барынша төбеге көтерген шаш үлгісімен мақтана, ол өзін «панк» деп мәлімдеп және оған өмірде ешнәрсе қызық емес екенін айтуы ғажап емес. Немесе жасөспірім қыз шаштарын қызғылт спрей бояумен бояп, көзге оғаш көрінетін білезіктер тағып, «Әлем қызықсыз», «Менен аулақ жүр» деп, үйді басына көтерердей бар даусымен ауыр рок музыканы үздіксіз тыңдауын тілге тиек етсек те болады. Осыдан келіп. бізді «Бұл мәселені қалай шеше аламыз, жасөспірімнің қоғамға мүлде жат мінез-құлқымен қалай күресуге болады?» - деген ой мазалайтыны ащы болса да шындық. Өз кезегінде, мұндай құбылыстар көбінесе тәрбие процесінде елеулі бұрмаланулар мен олқылықтар орын алатындықтан туындайды.

Жасөспірімнің өмірінде көп нәрсе оның дүниетанымының қалыптасуына үлкендердің қалай әсер ететініне, тәрбие процесінде қандай пікірлер мен іс-әрекеттердің басымдыққа ие болатынына және ненің (көше, мектеп, мәдениет, достар және т.б.) басым әсер ететініне байланысты. 13-14 жасар жасөспірімнің клубқа, театрға, кітапханаға баруы немесе, мысалы, готқа айналуы көбіне үлкендердің оған деген көзқарасына және тәрбие мен мәдениетті қалыптастыру стратегиясын дұрыс таңдауына байланысты болады. Панк *(ағылшын тілінен аударғанда бұзақы, «шпана»)* субмәдениеті өткен ғасырдың 60-жылдарының соңында Ұлыбритания, АҚШ, Канада және Австралияда пайда болды. Панктер жеке бостандық пен тәуелсіздікке, өзін-өзі көрсетуге, шығармашылықта жүйеліліктің болмауына, эксперименттерге, саяси нашар көзқарасқа қарсы шығып, панк-рокты тануға ұмтылады.

Панктердің бейнесі дөрекі, өзінше сыни-креативті және бір көргенде таңғаларлық әсер қалдырады. Панктің ең жарқын элементі – шаш үлгісі. Жігіттер шашының бір бөлігін қырып, әшекей тағып, әртүрлі түстермен бояйды. Киім үлгісі көптеген эмоцияларды тудырады: былғары байкер сырт киім, өздерінің ұрандары жазылған футболка, жыртық джинсы, шалбар, кроссовка немесе табаны қалың етікке ұқсас аяққиімдер. Бұл панк субмәдениетінен көптеген әртүрлі жастар қозғалыстары пайда болды, мысалы, эмо, готтар және т.б.

Готтар – XX ғасырдың 90-шы жылдарының аяғындағы панк мәдениетінен шыққан. Готтың өмір сүру салты негізінен *көңілсіз, күйзелістік* бағытқа негізделген. Түр-әлпеті мұңды, шашын өсіріп, қара түске бояп жүреді. Әшекейлері мен қара түсті киімдерінде бас сүйектің, скелеттің суреттері салынған.

Эмо (эмоционалды) – бұл субмәдениеттің негізгі сипаттамалары: махаббат, романтизм, өзін аяу, достықтың құндылығын бағалау. Бұл топ имиджі басқалардан өте ерекшеленетін сезімтал жасөспірімдер. Бүйір жағында, бір көздің үстінде қызғылт жарылыс суреті, қара және қызғылт киім. Олар қара түсті депрессияның көрінісі ретінде, ал қызғылт түсті жарқын эмоция ретінде пайдаланады.

Скинхедтер – жұмыссыз жастар арасында пайда болған субмәдениет. Бастапқыда скинхедтердің идеологиясы болған жоқ. Олар топ болып, сыра ішіп, футбол көріп, төбелесіп

жүрді. Кейіннен саясатқа қарсы қозғалысқа айналды. Қазір скинхедтер ұлтшыл идеологияның тасымалдаушылары.

Граффити – жастар арасында қабырғаға баллонды бояулармен жазу немесе сурет салумен айналысатын бейресми топ [3]. Мұндай субмәдениет өкілдері тек қана қоғамдағы қарапайым адамдардың ғана емес, сонымен қатар заң өкілдерінің де теріс көзқараспен қарауына алып келеді. Себебі граффитимен айналысу көп жағдайда вандализм ретінде саналады. Хакерлер – компьютер қолдану арқылы түрлі сайттарға вирус жіберу немесе біреудің құқығындағы есепшот мен пошталарды рұқсатсыз бұзу әрекеттерімен айналысады. Мұндай әрекет бұзақылық болып есептелінеді және заңмен қудаланатындықтан тұлға әлеуметтік ортаға кері әсерін тигізетін бейресми топқа жатады.

Рөлдік ойыншылар – өмірді ойын деп жеңіл қабылдайды. Бұл ең интеллектуалды бейресми қауымдастық. Олардың музыкада, әдебиетте өзіндік бағыты бар, өздеріне тән сөздік қоры бар, олар «хиппилерден» қабылдаған әлемдегі үйлесімділік пен гүлдену идеясына ие [4]. Сондай-ақ жастар арасында экстремалды спорттық идеологияны ұстанатын паркурлар бар. Бұл бейресми топ өкілдері өз өмірлерін қауіпке тіге отырып биік ғимараттардың үстімен жүгіріп өту, биік жерлерден секіру сынды экстремалды трюктар жасаумен айналысады, мұндай іс-әрекеттер кейде қайғылы жағдаймен аяқталып та жатады.

Жоғарыда аталған бейресми топтарда көбінесе бос уақытын өткізу арқылы жасөспірімдердің тәрбие, мінез-құлқын бақылау, олардың талғамын, құндылығын, ең соңында дүниетанымын дамытуға болады. Демек, жасөспірімдердің қызығушылықтарын ескере отырып, бос уақытты дұрыс ұйымдастыру негізінде клубтар құруға үлкендер тарапынан назарға алынуы керек, олардың өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ету қажет. Болашақта әлеуметтік-мәдени қоғамды дамыту үшін жастарға барлық жағдайлар жасалуы қажет.

Өскелең ұрпақты дұрыс тәрбиелеу арқылы оларға еліміздің салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, мәдениетін, болмысын т.б. құндылықтарды бойына дарыта аламыз. Қоғамның, педагогтер мен ата-аналар қауымдастығының басты мақсаты – дені сау саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақты тәрбиелеу отбасынан басталады, отбасы жалпыадамзаттық құндылықтарды, баланың бойында қоршаған қоғам туралы тұрақты әсерді қалыптастырады, сондықтан отбасы білім беру ұйымының әлеуметтік әріптесі деп айтсақ та болады [5].

Қорытындылай келе, кез келген субмәдениет оң және теріс салдарға әкелуі мүмкін, бәрі баланың таңдауына байланысты. Қазіргі уақытта көптеген бейресми қозғалыстар қалыптасып үлгерген. Субмәдениеттер жасөспірімдер мен жастарға түрліше әсер етеді, олардың кейбір түрлері белгілі бір дәрежеде шығармашылық тұлға ретінде дамытады, өйткені әрбір субмәдениеттің музыкада, әдебиетте, спортта, жалпы өнерде өзіндік бағыты бар. Жасөспірімнің шығармашылық қабілетін, даралығын байқап, ұқыптылықпен тәрбиелеу және дамыту үлкендердің міндеті. Сонымен қатар бұл тақырып әрқашан өзекті болады деп есептейміз, өйткені жасөспірімдердің мәдениеті мен тұлғаның қалыптасуы олардың өмірінде маңызды орын алатын кезең. Сондай-ақ вандализм мен зорлық-зомбылық қалыпты деп есептейтін тұлғаның әлеуметтенуіне кері әсерін тигізетін көптеген қозғалыстардың пайда болуына байланысты өзекті болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Рыжкова И.А. Молодежные субкультуры [Электронды ресурс] / И.А. Рыжкова : http://www.uraledu.ru/ node/ 26423, (06.02.2016 г.)
2. Корчагина Ю. Подросток и субкультура [Электронды ресурс] / Ю. Корчагина: http://zdd.1september.ru/ view_article.php?ID=200802411, (04.02.2016 г.)
3. Уикипедия – ашық энциклопедиясынан алынған мәлімет. https://ru.wikipedia.org/wik/ПАНК; https://kk.wikipedia.org/wiki/Графитти
4. Гатиатуллина Э. Р. Влияние субкультур на становление личности в подростковом возрасте: социально-философский анализ (на примере Кабардино-Балкарской Республики) / Э. Р. Гатиатуллина., А. Н. Орлов. – Молодой ученый. –2013. – №10. – 630-634 с.
5. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. ҚР. Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249#z45

ДАЛА ДАНЫШПАНЫНЫҢ ТАҒЫЛЫМЫ МЕН ДӘУІРЛІК МАҢЫЗЫ

Даулетқазинов Айдос Еділұлы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
«Zhansugurov college»- ның география
пәнінің оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі
Талдықорған қ., Қазақстан

Аннотация. Мақалада Қазыбек бидің Қазақ елінің әдет-ғұрып заңдарын қалыптастыруға ат салысқан, халқының еркіндігі мен азаматтығын ойлаған, кемеңгер ойшыл, қажымас қайраткер ретінде ел бірлігін сақтау жолында қосқан үлесі туралы мәліметтерін өз құндылықтарымызды қастерлей отырып тереңдету, Мәңгілік Ел болу жолында жас ұрпаққа Отанға деген сүйіспеншілік пен патриоттық сезімнің жаңаша үлгісін қалыптастыру жолдары қаралады.

Түйін сөздер: Шешендік сөздер – қоғамдағы тарихи-әлеуметтік жағдайлар, көшпелі өмір салтын ұстанған елдің тұрмыс-тіршілігі, құқығына байланысты терең ой, бейнелі, шебер тілмен баяндалған халық шығармасы. Мағынасы терең, тілі көркем, терең тұжырымды, логикалық ой, нақыл сөздер.

Аннотация. В статье приводятся сведения о вкладе Казыбека Би в формирование обычного права Казахской страны, думавшего о свободе и гражданстве своего народа, как гениального мыслителя, неутомимого деятеля, и его вкладе в сохранение национальное единство при уважении наших ценностей, углубление любви и патриотизма к Родине молодому поколению на пути к становлению Вечной Страной.рассмотрены пути формирования нового образца чувствования.

Ключевые слова: Ораторское искусство-это народное произведение, выраженное образным, умелым языком, глубоко мыслящим, связанным с историческими и социальными условиями в обществе, бытом, правом страны, ведущей кочевой образ жизни. Смысл глубокий, язык художественный, глубокая формулировка, логическая мысль, притчи.

Abstract. The article discusses the ways to deepen the information about the contribution of Kazybek BI to the preservation of the unity of the country as a brilliant thinker and tireless figure, who participated in the formation of the customs laws of the Kazakh country, thought about the freedom and citizenship of the people, cherishing our values, forming a new model of love for the motherland and patriotic feelings for the younger generation on the way to becoming a Mangilik El.

Key words: Oratorical words are a folk work in which deep thought, imagery, and masterful language are related to the historical and social conditions in the society, the life and rights of a country with a nomadic lifestyle. Proverbs with deep meaning, beautiful language, deep reasoning, logical thought.

Аты аңызға айналып, есімі ел аузында кеңінен тараған тарихи тұлғаның бірі, қазақ ұлысында Қаз дауысты Қазыбек би атанып кеткен Қазыбек Келдібекұлы. Дала мектебінен тәлім алған дара тұлғаның ұлан ғайыр жеріміздің бүтіндігін қорғау жолындағы кемеңгерлігін ешкім жоққа шығара алмайды. Қазақ хандығы дәуірінде өмір кешкен жырау XVII ғасырдың орта тұсында Абылайханның ақылшы биі болған. Оның бізге жеткен нақыл сөздері мен өлеңдерінен туғанына жақпаса да, турасын айтып жүретін алдаспан өткірлігін байқауға болады. Атыңнан айналайын дана бабаларым айтудай-ақ айтып кетті-ау, бірақ балалары содан қандай нәтиже шығарып жатыр – сол маңызды болып тұр. Қазыбек бабамыз ел басына екі

талай күн туған жоңғар шапқыншылығы кезінде еңсесін төмен бүкпеген, дұшпанынан үрікпеген, айтар сөзін ірікпеген, ұлардай шулап, құландай жортқан елді бірлікке шақырған ұлтымыздың дара перзенттерінің бірі.

Бабамыздың бізге аманатқа қалдырған мұрасы арқылы зерделей келе, ұлттық болмысымыздың қандай қуатты болғанын аңғарасың. Біз ұлы Тұран даласын тұлпарының тұяғымен дүбірлеткен қазақия ұлысының бүгінгі ұрпағы, бабаларымызбен мақтанған дұрыс-ақ, бірақ, құры мақтанға ұрынбай, соларға ұқсап, ұлт пен ұрпақ үшін әділдіктің жолында арын кірлетпей, барын жоғалтпай, рухани қазынасын тоналтпай саф алтын күйінде сақтап, кейінгі келе жатқан зейінді жеткіншектерге жеткізе білсек, азуын Айға білеген алпауыт елдерден еш кем түспейтініміз ақиқат. Қазыбек атамның артына қалдырған асыл мұрасын оқығанда көңілге тоқығаным осы болды. Көңілдеріңізге қонбаса Қазыбек бише:

Қазақ деген мал баққан елміз,
ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз.
Елімізден құт-береке қашпасын деп,
жеріміздің шетін жау баспасын деп
найзасына жылқының қылын таққан елміз.
Дұшпан басынбаған елміз,
басымыздан сөз асырмаған елміз.
Досымызды сақтай білген елміз,
дәм-тұзын ақтай білген елміз.
Бірақ асқақтаған хан болса – хан ордасын таптай білген елміз.
Атадан ұл туса – құл боламын деп тумайды,
анадан қыз туса – күң боламын деп тумайды,
Ұл мен қызын жатқа құл мен күң етіп отыра алмайтын елміз.
Сен темір болсаң, біз көмірміз – еріткелі келгенбіз,
Қазақ-қалмақ баласын теліткелі келгенбіз.
Танымайтын жат елге танысқалы келгенбіз,
танысуға көнбесең – шабысқалы келгенбіз.
Сен қабылан болсаң, мен арыстан – алысқалы келгенбіз,
тұтқыр сары желіммен жабысқалы келгенбіз.

Бітім берсең – жөніңді айт, бермесең – тұрысатын жеріңді айт! – дегені сөзі асыл, ойы қорғасын Қазыбек бидің осы тағылымды ұрпағы өнеге етіп, өмір сүру үшін қалдырғанын естен шығармаған абзал. Жас баланың бұл сөздерінен бас алыспақ батырлықты да, ынтымаққа шақырған ізгілікті де аңғарған қалмақ ханы әділдікке жығылып, өжеттігі мен шешендігіне риза болып: «Дауысың қаздың дауысындай екен, бұдан былай сенің есімің Қаз дауысты Қазыбек болсын», – деген екен. Соның арқасында елшілік жау қолындағы 90 тұтқынды шабылған мал, тоналған мүлігімен шашау шығармай қайтарып алып, елге олжалы оралған екен. Қазыбек бұдан кейін де жоңғарларға екі рет елшілікке барып, ел намысына дақ түсірмей, көздеген мақсатын орындап қайтқан [1].

Қазыбек бидің арманы мен бүгінгі он беске толмаған жастардың арманы жер мен көктей. Дауылпаз жыраудың бұл сөзінен қазіргі қоғамның басты тақырыбына айналған ұлттың ұлы мұраты – Мәңгілік Ел болу жолында жанын аямайтындығы жатқанын аңғару қиын емес. Он бес тұрмақ бүгінгі жиырманың жалына жармасқан жастарымыздың көбінің ұлттық деңгейде ойлануы былай тұрсын, ұлтының құндылықтарына мұрнын шүйіре қарайтын жатбауырлық аңғарылады. Бұлар Қазыбек бидің нақылдарын оқымақ түгілі кім екенін де анық біле бермейді-ау. Ақиқатын айтсақ, бұл – ұлттық трагедия. Бүгінгі жастардың көбісі дәл мынандай қасиетті даланы жанын беріп, қанын төгіп жүріп қорғаған бабаларын толығымен танымайтындығында. Ендеше олардың патриоттығы қандай деңгейде екені айтпаса да түсінікті.

Қазыбек бидің өз заманында ел бастаған көсем, сөз бастаған шешен, қол бастаған батыр, жыр қалдырған ақын атанған ерекше тұлға. Олай болса, сондай батыр бабалардың ұрпағы екенімізді тілмен ғана айтып мақтанбай, ісімізбен де соған лайық болғанға не жетсін?! Жарасымды тірлік

кешіп, ірілік көрсету үшін бірлік керек екенін меңзеген жыраудың жырынан ғибрат алсақ, бұдан да бақуатты күн кешудің жолына түсетініміз хақ. Бірде Абылайханға айтқан мына ескертпесі де былайғы жұрт үлгі алатын терең өнегелі нақыл екенін ескере жүрген жөн.

Арық емес, қатумын,
Қара жерден татуымын.
Көшершілік кезде түйе азады,
Жетімдік көрсе қыз азады.
Елінде жаугершілік болса,
Тағында хан азады,

Табындағы би азады[2] дегені бүгінгі биліктің кеңесшілеріне де осындай өткірлік керек дегенді білдіреді. Әрине, бүгінде кеңес айтсаң, кемшілік іздедің деп түсінетін сана қалыптасқаны да рас. «Дос жылатып айтады» деген қарапайым ғана қағидаға сүйенсек, керек жерінде кем-кетігін түзеуге себепші болып, ақиқаттты айтуды ар санамағанымыз дұрыс-ақ. Төле би бабамыздан жеткен жетелі сөз: «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ». Дала ділмарларынан қалған осы бір алдаспан мінез аңыз болып бара жатқандай. Туған-туысың болмаса да, таныс таппасаң шаруаң шешілмейтін қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Төледен қалған сөздің төресі төмендеген заман. Керісінше, «Қазығы мықты киіз қазықты да жерге қағады» деген түйін ащы да болса ақиқатқа айналған. Шымбайын батса да хан демей, қазы демей шындықты айтуды аманаттап кеткен баларымыздың бірі осы Қазыбек би.

Тату болса, ағайын жақын,
Ақылшы болса, апайың жақын.
Бауырмал болса інің жақын,
Инабатты болса, келінің жақын.
Алдыңа тартқан адал асын,
Қимас жақын – қарындасың.
Сыбайлас болса, нағашың жақын.
Адал болса, досың жақын.
Еркелейтін немерең жақын,
Өз ұрпағың – шөберең жақын.
Жан серігің жас кезіңнен [3]

Әсілі, «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді. Төртеу түгел болса, төбедегі келеді» деп қашан да татулықтың туын биік ұстайтын бабаларымыз бірлікті насихаттап, ұрпағының ынтымағы ұлттың тұтастығына бастайтын сара жол екенін өсиет етіп кеткен. Тіпті, болмашы нәрсеге араздасып кеткен ағайыны ашуы тарқағанда қайтып оралса: «Адасқанның айыбы жоқ, қайтып үйірін тапқан соң», деп құшағын ашып, бауырына басуды ар санамаған. Бұл дегеніміз бабадан жеткен жүйелі сөзді санасынан өткізіп, жетесіне жеткізе білудің жемісі.

Ауруын жасырған ажалсыз өледі,
Зорлықтан қорыққан амалсыз көнеді.
Айтайын десе бұған сор.
Айтпайын десе елге сор.
Отыз тістен шыққанды отыз ру ел білер.
Қазақтың қайғысы қалмақ еді,
берекемен жауын алмақ еді.
Мынау берекені бұзатын ауру еді,
Не қылған ауру салмақ еді.
Қазақтың түбіне жететін ауыр дерт,
зығыр майындай жайылмаса игі еді, – деген Қазыбек бидің өсиеті бүгінде ескерілмей жатқандай сезіледі[4].

Жасыратыны жоқ қазіргі қоғамда бір кем дүниенің бары рас. Қай сала, қандай жағдайда болмасын сөз бен істің арасында алшақтық басым. Ұлы мұрат жолындағы ұлттық құндылықтар ескерілмей, жанымызға жат өзгенің өрескел қылықтарын талғамай жабыстырып жатырмыз. ЫНсапсыздықтан ысырапқа жол беріліп, адам жанын аздыратын ойынханалар мен түнгі клубтардың қатары көбейіп, ұлт болашағы болатын ұрпақтың өн бойын улап, санасын сансыратып-ақ барады. Ерім деп елі сенгендер қолындағы мүмкіндігін «бармақ басты, көз қыстыға» айналдырып, сыбайластыққа ұрынып, жең ұшынан жалғасқан қылмысқа жол ашуда. Осындайда Қазыбек бабамның жүрегінен буырқана шыққан сөз асылына көңілің ауа береді:

Қарт тарихтың қатпар бетін парақтасақ, сөз қадірін бір кісідей-ақ білген ел едік. «Едік», деп өткен шақпен өкіне сөйлегендей болсам, айып етпеңіздер. Сөз шындықтан бұзылмайды. Дәл қазіргі уақытта сол бабалар аманатына қиянат жасап келе жатқан жайымыз бар. Нанбасаңыз бабаның мұрасын оқыңыз, бүгінгі күнмен салыстырып, санаңызда тоқыңыз:

Үй жанында биік төбең болса,
Ол – ерттеулі аттан кем емес.
От басында білгір қартың болса,
Ол жазылған хаттан кем емес.
Біз үш қазақ керіспейік,

Керіскен асылы, бізге жөн емес, – дейді дала данышпаны[5]. Саясатта да, мәнсапта да, өзінің жаңсақ пікірін шын көріп, аузы көпіріп, өтірік айтып лепіріп, өзі тойғанына кекіріп жүрген жандар аз кездеспейді. Былайғы күйбең тірліктің илеуінде жүрсе де, «өтірікті шындай, ақсақты тыңдай» ғып, тіл мен жағына сүйеніп жүргендер де жетерлік.

Жалпы жаман мінез-құлықтың біреуі кімнің бойынан кездессе қалған қасиетсіз кеселдің бәрі соған үйірсек келеді. Өтірік – күллі жаман іс-әрекеттің бастауы деп есептесек, нәтижесінде не сөзінде, не ісінде береке жоқ кержалқау пенде ғана емес, ел сеніп отырған тұлғаларымыздың өзі қолындағы билігін ұрлыққа салып, қорлықта қалып жатқанын құлақ естімек түгілі көз көруде. Тұтылғаны құтылудың қамын ойлап, қамауда жігері жасып жатса, құтылғаны ебін тауып, елінен қашып, шетел асып жатыр. Қазыбек бабамыз айтқандай «Қиянатта қият бар» екенін осыдан-ақ байқауға болады. Әйтпесе, қаһарман жырау бізге не деп еді, оқып көріңіз:

Бірде Төле бидің он жұмбағына Қазыбек бабамыз:
Бір дегеніміз – бірлігі кеткен ел жаман.
Екі дегеніміз – егесіп өткен ер жаман.
Үш дегеніміз – үш бұтақты шідерден шошынған ат жаман.
Төрт дегеніміз – төсектен безген жас жаман.
Бес дегеніміз – белсеніп шапқан жау жаман.
Алты дегеніміз –асқынып кеткен дерт жаман.
Жеті дегеніміз – жас келіншек жесір қалса, сол жаман.
Сегіз дегеніміз – серпілмеген қайғы жаман.
Тоғыз дегеніміз –торқалы той, топырақты өлімге бас көрсетпесе сол жаман.
Он дегеніміз –оңалмас кәрілікке дау болмас деген, – деп жауап берген екен[6].

Атқа мінсе, атасын танымай кететін алаөкпелік қанымызда бар халықпыз. Бәкім мұндай мінез барша адамға тән шығар. Көріп жүрген өз қазағым болған соң айтып жатқаным да. Қазақ ұғым үшін ат пен тақ егіз ұғым. Баласы билік басына келіп, таққа отырып жатса, «Атқа мінгені құтты болсын» деп жатамыз. Ендеше «құт әкелсін» деген тақтың буы ұстай білмеген адамның мінезі менмендікке жетелеп, ағайынын айналасынан бездіріп, «жұт» әкелуі бек мүмкін. Ондай жандар бір сәт болса да Қазыбек биден қалған сөз асылын оқып, көңіліне тоқып жүрсе абзал болар еді.

Мінез – Алла Тағаланың пендесіне беретін қасиеттерінің бірі. Адам өз бойындағы мінезін тәрбиелеу арқылы болашаққа бағдар қалыптастырады. Нәтижесінде әр адамның бойынан табылатын осындай ізгі қасиет ұлттың мінезіне айналмақ. Сәл шегініс жасап көрейікші – біздің ұлттық мінезіміз қандай еді?! Даласындай дарқан, тауларындай асқақ, көлдеріндей тұнық жалпы табиғатындай сұлу еді. «Еді» деп өткен шақпен сөйлеп отырғаныма айып етпеңіздер. Неге десеңіз, ұлттық болмысымыздың айнасына айналған мінезімізге сызат түсіріп алғанымыз ақиқат. Жасыратыны жоқ қазіргі таңда көбіне бабаларымыздың ерен ерлігі мен жаужүректілігін алдыға тарта сөйлейтініміз рас. Бабамыз батыр, ақын, шешен, көсем болған деп сөз бастағанда алдымызға жан салмаймыз. Шынтуайтына келгенде солардай отаншыл, ұлтжанды, жалпы қазақ үшін қабырғамыз қайыса қояры екіталай болып барады. Бұлайша ой қорытуымның себебі – бахадүр бабаларымыз көрсеткен өрлік пен ерлік бүгінгі ұрпағының, яғни біздің бойымыздан саф таза күйінде табылмай жатқандығынан бәлкім. Неге десеңіз қазіргі таңда Ар мен Ұят саудаға түсті. Намыс пен Жігер құлқынның құрбанына айналды. Кезінде қырық үйден тиым салған қызымыздың қылығы түзде шықты. Ұлағатты болар деп өсірген ұлымыздан ұят кетті. «Өзге елде сұлтан болғанша, өз еліңде ұлтан бол» деген аталы сөздің қаңбақ құрлы салмағы қалмады. Куәлігіндегі «қазақ» деген жазуы болмаса, орыс тілді көптеген қандасымыздың бойында Отанға деген ыстық махаббаттан гөрі салқынқандылық басым. Ұлттың ұлы мұрасынан өзгенің қаңсығын таңсық көру әдетке айналды. Қазыбек биге жүгінсек:

Арадан шыққан жау қиын,
Таусылмайтын дау қиын,
Шанышқылаған сөз қиын,
Дәл осындай жағдайда,
Пана болмас өз үйің.
Жазылмаса дерт қиын,
Іске аспаған серт қиын.
Ақылыңнан адасып,
Өзің түскен өр қиын,
Тентек болса ұл қиын,
Не істеріңді біле алмай
Ашиды сонда бос миың, – деп түйіседі [7].

Жалпы бүгінгі ұрпақ тарихтың тамырына дендеп бойлап, бабалар тағылымынан нәр алмайынша Отанға деген сүйіспеншілік пен патриоттық сезімнің жаңаша үлгісін қалыптастыра қоюы неғайбыл. Бабалар бойындағы асқақ рух пен өр намысты терең білмейінше болашағымыздың тұтқасын ұстайтын қазіргі жастардың берекесі берік бола қоймас. Өткен шаққа салмақ сала сөйлеуіміз де негізсіз емес. Өйткені, өткенін ұмытқан қоғамның болашағы бұлыңғыр болмақ.

Әдебиеттер:

1. https://kk.wikipedia
2. *«Сөз тапқанға қолқа жоқ» кітабынан. 1988 жыл. «Жазушы» баспасы.*
3. *«Орталық Қазақстан» газеті. 1990 жыл. ел аузынан жазып алған Е. Мусин.*
4. «Таң» журналы.1925 жыл. №3 саны.
5. «Қызыбек бидің тағылымы». Салауат Кәрім. *«Ана тілі» газеті. 1991 жыл.*
6. *«Шешендік шиырлары». «Орталық Қазақстан» газеті.1990 жыл.* №6 сан.

Қаз дауысты Қазыбек би туралы не білеміз. https://sputnik.kz/20230512/qaz-dauysty-qazybek-bi-turaly-ne-bilemiz-34872414.html

ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ЖАҢА ЖҰМЫС ОРНЫНА БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Акимжанова А. Е.,
«Қайнар» Академия мекемесінің
Психология және Журналистика факультетінің
7М03102-Психология мамандығының
2 курс магистранты
Ғылыми-жетекші: Еркинбекова М.А.,
пс.ғ.к., доцент

Аннотация. Мақалада жас мамандардың жаңа жұмыс орнына бейімделуінің психологиялық мәселелері және негізгі факторлары қарастырылады. Отандық және шет елдік әдебиеттер арқылы салыстырмалы түрде бейімделудің тұлғақалыптастырушы факторлары сипатталады. Жас мамандарға қолданбалы ұсыныстар келтірілген.
Түйін сөздер: бейімделу, жас маман, факторлар, мотивация, тұлға қажеттілігі, іс-әрекет.

Аннотация. В статье рассматриваются психологические проблемы и основные факторы адаптации молодых специалистов на новом рабочем месте. Рассматриваются личностнообразующие факторы сравнительной адаптации, описанные в отечественной и зарубежной литературе. Представлены практические рекомендации для молодых специалистов.
Ключевые слова: адаптация, молодой специалист, факторы, мотивация, личностная потребность, действие.

Abstract. The article deals with psychological problems and main factors of adaptation of young professionals to a new workplace. The personality-forming factors of comparative adaptation are described through domestic and foreign literature. Practical recommendations for young professionals are presented.
Key words: adaptation, young specialist, factors, motivation, personal need, action.

Жас мамандардың жаңа келген жұмыс орнына бейімделуі оның ұжыммен қарым-қатынасынан да көрініс табады.

Кез келген адамның жаңа ортаға бейімделуі өте матызды процесс болып табылады. Бұл мәселені көптеген ғалым психологтар өз зерттеулерінде қарастырды. Атап айтсақ, олар Л.Д. Столяренко, Е.А. Ямбург, Е.В. Шорохова, Ф.Б. Березин, Н.А. Свиридов, В.И. Курбатова, Р.Е. Хэнки, Т.А. Шибутани, Ю.Л. Львова, Б.Г. Ананьев, П.Г. Белкин, А.А. Налчаджян, М.И. Бобнева, Л.С. Митина, Е.Г. Эмери, В.Н. Дружинин, т.б. көптеген авторлар қарастырды. Ал Ц.П. Караленко, М.И. Бобнева, Е.В. Шорохова, В.И. Курбатова және т.б. бейімделу түсінігіне өз анықтамаларын ұсынған. Жас маман жаңа жұмыс орнына бейімделу барысында өзінің кәсіби әрекеттік бірігуі жүреді. Осы іс-әрекет құрамына кіретін арнайы білім ептілік пен дағды және мақсат пен мотивтері кіреді. Бейімделу барысында маман белгілі бір іс-әрекет мазмұнын меңгереді. Мұндай процестің нәтижесі тұлға мен іс-әрекеттік бұзылмайтын бірлігі болып табылады және ол бейімделу процесінің факторларын құрайды.

Жас маманның жаңа жұмыс жағдайына бейімделуіне олардың тұлғааралық қарым-қатынас деңгейі әсер етеді.

Жас маманның жаңа жұмыс жағдайына психологиялық бейімделуі неғұрлым тез орындалса, соғұрлым мамандар тиімді бола алады.

А.К. Порштовтың жас маманның жаңа жұмыс орнына бейімделуінің негізгі сатылары туралы идеясы, Ф.Б. Березин мен Р.Е. Хэнки, Т.А. Шибутанидің әлеуметтік бейімделу туралы идеясы, Л.Г. Филипстің бейімделудін интеракционалистік концепциясы, А.Г. Весниннің бейімделудін

негізгі түрлері туралы идеясы, Э.К. Қалымбетованың кәсіпке бейімделу мен кәсіби мәнді-құндылықты бағдарларды қалыптастыру ерекшеліктері идеясы басшылыққа алынды.

Жас маманың жаңа жұмыс орнына бейімделуіне келесі факторлар әсер етеді: жас маманның дайындығы, құндылықтар жүйесі, топпен қатынас, жұмыс туралы ақпарат алу, танымдық іс-әрекетін реттеуі, өмірлік жоспарымен қызығушылығы, мотиві, құндылық бағдарлардың басым болатын түрі, ұмтылысы, өзіндік бағалауы, мінез-құлқын саналы басқара алуы, сонымен қоса бейімделу кезінде еңбек іс-әрекетінің негізгі ерекшеліктері мен жаңа топпен қатынас жасауын және үйреніспеген дағдыларын анықтайды.

Жас маманның жаңа жұмыс орнына бейімделуінің негізгі факторлары:

1. Жоғарғы оқу орнынан алған теориялық білімінің жаңа жұмыс орнына сәйкес келуі;
2. Жас маман өзінің мүмкіндіктерін тиімді пайдалана білуі ішкі мобильділікті шартты түрде орындай білуі теориялық білімді игеруі;
3. Жас маман өзінің жинаған теориялық білімін практикалық түрде қолдана алуы;
4. Ұжыммен қарым-қатынас орната білуі;
5. Бос уақытын тиімді ұйымдастыру.

Жас маманның жұмыс әрекеті бейімделу процесіне тікелей байланысты, жас маман осы процестен тез өтсе, еңбектегі белсенді өсу байқалады, біліктілігі көтеріледі және профессионалды шеберлікке дейін көтерілуге көмектеседі.

Жас маманның бейімделу процесіндегі кері әсер ететін процесс басшының жас маманға немқұрайлы қарауы, ешқандай көмек көрсетпеуі, келісушілікке келмеуінен және өзі келген ұжыммен дұрыс қатынас жасай алмауынан туындайды.

Жас маманның жаңа жұмыс орнына бейімделуіне әсер ететін факторлар:

- Уақытқа қарай кедергі келтіретін себептерді анықтау әрі жою жолдарын қарастыру, жаңа жағдайға байланысты тактиканы өзгерту;
- Жеке тұлғаның басты ұстанымы өзіндік белсенділігінде көрінетінін ескеру;.
- Жеке бас дамуында тәрбие мен өзіндік тәрбие сәйкестігі: мақсат, әдістер және тәрбие түрлерін таңдаумен байқалады.

Дербестікті дамыту құлшыныс, барынша әрекетті іскер ұйымдастыра білу мен табысқа жетелеуге бағыттау [1].

Осы талаптарды кешенді қолға алу жас және дара ерекшеліктерін үстіртін емес, процесс дамуын тереңдете, себеп-салдар қатынасының заңдылығына сүйене қарастырылса ғана жүзеге асады. Жеке тұлғалық ықпал етуде факторлар әсері оны дамытуға немесе тежеуге әкеледі. Ол екі бөлімде қарастырады: кәсіби әрекет ерекшелігі және кәсіби маманның жекелік сипаты. Ол факторлар: ішкі және сыртқы немесе жекелік және ұйымдастырушылық деп бөлінеді. Кейбір зерттеулерде үшінші фактор іс-әрекетті мазмұндық тұрғыда дербес әрекет ретінде жекелік, рөлдік және ұйымдастырушылық деп қарастырады. Мамандардың жаңа жұмыс орнына бейімделуінің негізгі факторларына келетін болсақ.

Ұйымдастырушылық факторларды қарастырып өтсек, оған әлеуметтік-психологиялық әрекет жағдайы, жұмыс мазмұны, орта жатады. Жас мамандар жеке немесе топтық қарым-қатынасқа түскенде әр тұрғыда өз эмоцияларын бекітіп отыру қажеттігі туындайды, назар салып мұқият тыңдау: визуалды, аудиалды және кинестетикалық ақпаратты есте сақтап, артынша альтернативті шешімге тез келе білуге әкелуден тұрады. Кәсіби маман әрекетін жетілдіруде ұжымдағы психологиялық ахуал деңгейі де көп орынға қойылады. Ол екі жағдайда «басшы мен орындаушы» тігінен жүйе бойынша, ал көлденеңінен «әріптес-әріптес» деңгейінде қарастырылады. Бұл жағдай дұрыс ұйымдастырылмаған кезде, байқампаз маман ерте ме кеш пе өз жүйке жүйесін сақтау үшін ұжымдық ортадан өзін шеттетіп, жағдайын өз бетінше көтеріп отырады. А.К. Маркова пікірінше:

Жас маманның жаңа жұмыс орнына бейімделуі сипатты екі деңгейде: ақпараттық стресс, ақпараттың шектен тыс көптігінен индивид міндетті орындауда, жоғары деңгейде жылдамдықпен шешімді дұрыс жасай алмауы; эмоциональды стресс пен ашулану барысында іс-әрекетке деген мотивация өзгеріп, мінез-құлқы және сөйлеу мәнері бұзылады» деп атап айтады.

Жекелік факторды қарастыра келіп, Ю.Л. Львова кәсіби әрекетте бейімделу көрсеткіштің төмендеуін үшке бөліп қарастырады:

Біріншіден жас маманның ғылымдағы жаңа жетістіктерге талпынысы, бірақ оны жүзеге асыруда уақытты реттей алмауы, күткен нәтижесі мен нақты көрсеткіштің сәйкес келмеуінен.

Екіншіден жұмыста қалыптасқан саналы шаблондық тәсілдерді өзгерту қажеттігінің туындауы, бірақ оны қалай өзгерту жолдарының түсініксіздігінен.

Үшіншіден жаңа жұмысқа ондағы еңбек әрекетіне енжарлық танытуы, оның себебі ізденістері мен жаңалығы қолдау таппай, ескерілмей қалуы, соның нәтижесінде индивидте қорқыныш сезімінің пайда болуы, өзіне деген сенімсіздікке әкеледі. [2, 29 б.]

Қазіргі таңда осы кемшіліктерді жоюға түрлі жолдар мен ықпалдар жасалынуда. Психологиялық-педагогикалық білімін жетілдіру, үздіксіз біліктілікті көтеру. Кәсіби бейімделуде ескеретін жағдай маманның әлеуметтік рөлін дұрыс түсінуі: кәсіби және жеке өміріне баса назар аударуы. Осы мәселелер сақталмаған жағдайда және уақытты бағаламағанда маманды эмоционалды қажуға әкеледі. Батыс зерттеушілерінің айтуынша, «бейімделудің төмендеуі» маманда білімнің ескі бірлігі, жаңа ақпаратпен толықпауынан деп қарастырады. Маманды әрекетте кәсіби бейімделуге апаратын басты нәрсе өзіндік реттелу болып табылады. Жас маманның өзін-өзі реттеуі танымдық және жеке қасиеттерін басқару эмоция, мінез-құлық және қимыл әрекеттерін реттеуінен болады. [3]

Жас маманның қызмет түрінің ерекшеліктері мыналар: өзінің мақсаттары мен нәтижелерінің болуы (өзіндік еңбекке дайындығы, талаптарды игеру, өзінің адамдық қасиеттерінің дамуы), зерттелетін объект ерекше қасиеті (ғылымдық білімі, болашақ еңбегі туралы мәлімет), жас маман қызметінің жоспарланған шарттарда жүзеге асуы (жұмыс мерзімі мен жоспары), қызметке психика қызметінің жүйелілігі мен жоғарғы интел-лектуалдық қысым тән. Л.М. Митина жас маманның жаңа жұмыс орнына қалыптасуының екі моделін бөлді: Бейімделу моделі тұлға сана сезімінде кәсіби еңбектің сыртқы жағдайларға тәуелді болу тенденциясы, кәсіби міндеттер, ережелер, нормаларды шешу алгоритмдерінің орындалу түрінде басым болады.

Кәсіби даму моделі тұлғаның қалыптасқан практика шектерінен шығып, өз іс-әрекетін практикалық қалыптасу шартына айналдыру және сол арқылы өзінің кәсіби мүмкіндіктерінің шектерін жеңе алу қабілеттерімен сипатталады. [4, 5]

Әдебиеттер:

1. Қалымбетова Э.К. Кәсіпке бейімделу мен мәнді-құндылықтық бағдарларды қалыптастыру ерекшеліктері. – 144-149 б.

2. Юревич А.В., Аверьянов С.Р. Адаптация к трудовой деятельности. // Физиология трудовой деятельности. – СПб.: Наука, 1993. – 229 с.

3. Штомпки П. С. Социология социальных изменений. – М.: 1998. – 204 с.

4. Асеев В.Г. Проблема мотивации и личности // Теоретические проблемы психологии личности. – М.: 1974. – С. 122-130.

5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 386 с.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жұмашева Анар Батырғалиқызы,
Батыс Казахстан Инновациялық технологиялық университетінің 2 курс магистранті
жетекшісі: Тасимова Айслу Ахмадиевна,
педагогика және психология кафедрасының профессоры, Батыс Казахстан Инновациялық технологиялық университеті

Аннотация. Қоғам өзгерістеріне байланысты қазіргі кезеңде әрбір оқушыға жеке адам ретінде, өзіне тән ой-өрісі, еркі, дербес әрекет жасауға қабілеті бар, батыл пікір айта алатын тұлға екенін ескере отырып тәрбиелеу міндеті қойылып отыр. Шығармашылық - тұлғаның тұрақты сапалық белгісі ретінде оқушының жан-жақты дамуына жағымды ықпал етеді, ақыл-ой және адамгершілік қуаты оның ерік-жігерін, ойлау, елестету қабілетін, эмоциясын білдіретін интеллектуалдық іс-әрекетінде көрініс береді. Шығармашылық іс-әрекет мұғалімнің басшылығымен қатар, олардың ізденімпаздығын, белсенділігін, өз ықыласымен жасайтын әрекетін керек етеді.

Аннотация. В связи с изменениями в обществе, в современный период встала задача воспитания каждого студента как личности с учетом того, что он является личностью, обладающей собственным мышлением, волей, способностью действовать самостоятельно, способной выражать смелое мнение. , назначено. Творчество как постоянный признак качества человека положительно способствует всестороннему развитию ученика, умственная и нравственная сила проявляется в его интеллектуальной деятельности, выражающей его волю, мышление, воображение, эмоции. Творческая деятельность, помимо руководства учителя, требует от них любознательности, активности и волевого действия.

Abstract. In connection with changes in society in the modern period, the task is to educate each student as an individual, taking into account the fact that he is an individual, has his own thinking, will, the ability to act independently, capable of expressing a bold opinion. , assigned. Creativity as a constant sign of human quality positively contributes to the comprehensive development of the student, mental and moral strength, manifested in his intellectual activity, expressing his revolutionary spirit, thinking, imagination, emotions. Creative activity, in addition to the guidance of the teacher, requires curiosity, activity and volitional action from them.

Жеке тұлғаның шығармашылық сипаты көптеген психологиялық зерттеулердің тақырыбы болып табылады. Психологтардың түрліше еңбектерінде тұлғалық ерекшеліктердің басқаша психологиялық таңғажайыптардың дамуына айтарлықтай ықпалын тигізетіні туралы мәселелер айтылады.

Өзіндік көзқарастың болуына талпынады, болып жатқан жағдайларға өз бағасын беруге тырысады. Оның өзіндік көзқарас, пікірі – ақыл-ой еңбегі арқылы жеткен ой тұжырымы.

Бүгінгі жалпы орта білім жүйесіндегі өзекті мәселе – мектептегі оқушы қабілеті мен сұранысына, деңгейіне сәйкес шығармашылық сипатта оқыту мәселесі. Жаңа технологиялар оқушыларды сыртқы саралаудың жағымсыз әсерінен сақтай отырып, сынып ұжымында немесе топта шығармашылық процесті табысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Оның теориялық негізін құраушы принциптер:

1**.** ***Білім беру процесінің жариялылығы***. Көптеген оқушылар педагогикалық процесті ұйымдастыру жұмысына қатыспауы себепті немесе оқылатын материалдың мәнін түсінбеуі себепті оқуға деген қызығушылығын жоғалтады, өз мүмкіндігінен төмен деңгей көрсетеді. Оқушылардың білімге деген оң көзқарасын туғызу үшін өздері орындай алатын функцияны

оқушының өзіне тапсырған тиімді. Бұл принциптің негізі Ш.А.Амонашвили, В.К.Дьяченко, И.П.Иванова, В.Ю.Кричевский, А.С.Макаренко, С.Т.Шацкий еңбектерінде көрініс тапқан. Жариялылық принципі жауапкершіліктің белгілі бір бөлігін оқушының өзіне жүктейді.

2. ***Педагогикалық процесті ізгілендіру принципі.*** Бұл принциптің негізін қалаушылар ізгілендіру психологиясын зерттеуші ғалымдар К.Роджерс, А.Маслоу, т.б. және ізгілікті бағдарды зерттеуші педагог - ғалымдар В.Г.Воронцова, В.Ю.Кричевскийдің т.б. ғылыми көзқарасы аталған принциптің негізін құрайды.

Білім беру процесін ізгілендіру дегеніміз – озық педагогикалық технологияларды қолдану негізінде мұғалім мен оқушы арасында ізгілікті, ынтымақтастық қарым-қатынас қалыптастыру.

Төмендегі тұлғалық қасиеттерді дамыту педагогикалық процестің негізгі мақсаты болып табылады: басқа адамдармен ынтымақтаса еңбек ету қабілеті, өзіндік "Менін" қалыптастыру, оқушының жауапкершілігін арттыру. Білім беру процесін ізгілендіруге оқушының тұлғалық қасиетін дамытумен қатар педагогтың ізгіліктік қасиетін жетілдіру де кіреді.

3. ***Оқушының әлеуметтік құзыреттілігін дамыту принципі.*** Педагогикалық процесс оқушының басқа адамдармен қарым-қатынас жасай білу қабілеті мен білігін қалыптастыруы қажет. Бұл бағыт бойынша теориялық, тәжірибелік және қолданбалы психологиялық білімнің маңызы зор.

4. ***Дамыта оқыту принципі.*** Тәрбиелілік принциппен қатар оқушы психикасының интеллектуалдық, эмоционалдық, ерік-жігерлілік пен ынталану бағыттарын қамтитын дамыта оқыту принципінің маңызы зор. Тұлғаның үйлесімді дамуы үшін дамыта оқыту принципінің ролі ерекше.

5. ***Педагогикалық технологиялар тиімділігін арттыру принципі*** мақсатында жүзеге асырылатын психикалық материал мен процестерді анықтау.

6.*Іс-әрекет теориясын жүзеге асыру.* Бұл теорияның негізі – оқушының білімге деген саналы көзқарасын қалыптастыру (А.Н. Леонтьев).

7. ***Жүйелілік принципі.***

Психологиялық материалдарға талдау жасау, оқу процесі, тәрбиелеу мен дамыту міндеттерін шешу барысында кездескен қиындықтарды жеңе білуге үйрету мен психологиялық көмек ұйымдастыруға айрықша көңіл бөлінуі қажет. С.Л.Рубинштейн сөзімен қорытсақ: "…алдына нақты міндет қойылған психология ғана тек қана психиканы зерттейді". Психиканы бақылау арқылы педагогикалық процесс барысында психикаға ықпалын тигізетін әсерлер мен құбылыстарды толық талдауға мүмкіндік туады. Педагогикалық технологияларды қолдану арқылы оқушының жақын даму аймағында болатын психикалық дағдырыстың алдын алуға болады.

Адам дайын қабілеттермен туылмайды, өмірге қабілеттіліктің анатомиялық-физиологиялық алғы шартымен ғана келеді. Ал қабілеттілік сол алғы шарттар негізінде қоршаған әлеммен қатынас жасау процесінде оқу мен тәрбие әсерінен дамиды.

Күрделі интеллектілік операцияларды меңгеру және ұғымдық ақпараттың баюы оқушылардың ақыл-ой қызметін неғұрлым орнықты әрі пәрменді етіп, оны бұл тұрғыдан ересектің іс-әрекетіне жақындатады. Әсіресе арнайы қабілеттер шапшаң дамиды.

Шығармашыл балалардың ерекшеліктері олардың жас ерекшеліктеріне байланысты болады. Сондықтан да баланың психикалық дамуын кезеңдерге бөлуде оның жеке тұлға ретінде даму үрдісімен бірлікте болуын ұстап тұру да күрделі мәселе екені белгілі. Жеке тұлғаның басты белгісін психологтар түрліше анықтайды, мысалы, С.А.Рубинштейн "динамикалық тенденция" деп таныса, Б.Г.Ананьев "негізгі өмірлік бағыттылық" деп анықтайды, ал А.Н.Леонтьев "мәнділік жасаушы мотив" десе, Б.Ф.Ломов "бағыттылық" дейді.

Академик Т.Тәжібаев: "…Балалардың психологиялық әрекетінің мазмұны және оның өсіп-даму заңдарын білуге сүйене отырып, оқу-тәрбие жұмысын ғылыми жолмен ұйымдастырып, дұрыс жолға қоюға болады. Себебі, әр жастағы балалардың ғана емес, тіптен бір жастағы балалардың әрқайсысының жеке өзгешеліктерін, әсіресе психикалық әрекетінің өзгешеліктерін білмейінше, оқу-тәрбие жұмысын да көңілдегідей жүргізуге болмайды",-деп

мектептегі сабақты оқытылуы, оның нәтижесі – білімдік, тәрбиелік, оқушының іскерлік дағдыларын дамыту негізінде жүргізілуін талап етеді.

Оқушы мектепке келгесін ғылыми ұғымдарды меңгере бастайды, оның білім, дағдыларының түсінуі ғылыми ұғымдардың негізін меңгере білуге қолайлы жағдай туғызады. Әрбір ұғымда белгілі бір мазмұн болғандықтан, ол ұғымды бірден меңгеру оңай емес. Бұл үшін ойлау тәсілін меңгере білу қажет. Оқушылардың дұрыс пікір айта білуге тәрбиелеу - зор педагогикалық мәні бар іс. Тәлім-тәрбие оқыту ісінің нәтижесі шәкірттерден гөрі мұғалімге көбірек тәуелді.

Сонымен, шығармашыл балалардың тұлғасының даму мәселелері жөніндегі психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау барысында, шығармашыл бала тұлғасының өзіндік ерекшеліктері болады, атап айтар болсақ: жеделдетілген психикалық дамуы; көтеріңкі сезімталдығы; өткір әділеттілік сезімі; өзін-өзі бағалауының парапар келмеуі (әдетте, төмендетілген; агрессивтілігінің жоғарғы деңгейі).

Шығармашыл оқушының тұлғалық өріс ерекшеліктерінің қалыптасуы, белгілі бір әлеуметтік жағдайлардың ықпалымен, атап айтқанда; отбасы тәрбиесінің, мектептегі оқыту жүйесіндегі түрлері мен әдістерінің, сондай-ақ, құрдастары арасындағы ережелер мен дағдылардың сипатымен жүреді

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда психодиагностика әдістерін қолдану оқу процесінде бұл мәселенің оң шешіміне жеткізуге мүмкіндік береді.

Психодиагностика келесідей психологияның негізгі қағидаларына сүйенеді:

- *көрсету қағидасы* – оның мәні қоршаған әлемнің парапар көрінісі адамның өз қызметінің тиімді реттелуін қамтамасыз етеді;
- *даму қағидасы* – психикалық құбылыстардың, бұлардың өзгеріс ағымдарын, сол өзгерістердің сапалық және сандық сипаттамаларының пайда болу шарттарын зерттеуге бағыттайды;
- *мазмұн мен құбылыстың даму байланысының қағидасы* – мұндай философиялық санаттардың психикалық шынайылылық материалында өзара себептілігін көруге мүмкіндік береді;
- *сана мен қызмет бірлігінің қағидасы* – сана мен психика адамның қызметінде қалыптасады, қызметі бір уақытта санамен, психикамен реттеледі;
- *жеке адам қағидасы* - психологтен адамның жеке ерекшеліктерін талдауын, оның нақтылы өмір жағдаятын, онтогенезін ескеруін талап етеді. Бұл қағида жалпы және жіктелген психология арасындағы өзгешеліктерді көрсетеді, әрі сонымен бір уақытта бұлардың ішкі бірлігін ашады.

Осы қағидалар құбылмалы психикалық шынайылылықтың мазмұны туралы шынайы деректерді алу тәсілі – психодиагностикалық әдістемелердің жасалу негізіне алынған.

Басқа адамның ішкі әлеміне кәсіби ықпал жасау үшін, бастапқы теориялық шепті таңдау - педагог үшін, оқушымен өзара әрекет мазмұны жөніндегі мәселені шешуде басты мезет болып табылады. Психологиялық түзету және оның жолдары туралы шешімнің қабылдануы, (педагогтың, психологтың) өзінің түзетушілік жұмысының мазмұны турасындағы түсінігімен айқындалады.

Практикалық психолог психодиагностикалық ақпаратты, оны жасына қарай дамудың заңдылықтары туралы теориялық деректермен салыстыру үшін пайдаланады және нақтылы бір адаммен немесе адамдар тобымен психологиялық түзету жұмыстарының бағдарламасын құрады.

Психологиялық-педагогикалық кеңес беру кәсіп ретінде психотерапиядан бөлініп шыққан, психологиялық практиканың салыстырмалы түрде алғанда жаңа саласы болып табылады. Ол кәсіп клиникалық ауытқушылықтары болмағанымен де, алайда, психологиялық көмекті іздейтін оқушылардың қажеттілігіне қарай пайда болды. Мәселелер ауқымы, шындығында, орасан зор: жұмыстағы қиындықтар қанағаттанбаушылық, әріптестерімен және т.б. дау-дамайлар) жеке өмірінің сәтсіздігі мен отбасындағы келеңсіздіктер, мектептегі нашар үлгерім, өзіне деген сенім мен құрметтің аздығы, шешім қабылдардағы азапты күмән, екеуара қарым-

қатынасты жолға қойып, сақтаудағы қиындықтар, және т.т. Бір жағынан алғанда, педагогикалық-психологиялық кеңес берудің, жас сала ретінде әлі де қатаң сызылған шекарасы жоқтың қасы, оның назарына сан алуан мәселелер ілігеді.

Психологиялық – педагогикалық кеңес негізгі ережелерді қамтиды:

Кеңес беру адамның таңдауына және жеке қалауы бойынша әрекет етуіне көмектеседі.

Кеңес беру жаңа мінез-құлыққа үйренуге жәрдемдеседі.

Кеңес беру жеке тұлғаның дамуына ықпалын тигізеді.

Кеңес бергенде оқушының жауапкершілігі баса көрсетіледі, яғни, тәуелсіз, жауапты жеке адамның тиісті жаядайларда өз бетімен шешім қабылдауға қабілеттілігі мойындалады, ал, кеңес беруші жеке тұлғаның еркін шешімін ынталандыратын жағдайларды туындатады.

Кеңес берудегі өзара түсінушілік, ынтымақтастықтың басым болуы.

Зерттеулерде психологиялық кеңес берудің мақсатын былайша көрсетеді:

- Кейбір шарасыз әлеуметтік шектеулерге қарамастан, жеке тұлғаның өнімдірек өмір сүріп, танымдық қанағаттанушылығын сезінуі үшін, мінез-құлқының өзгеруіне ықпалын тигізу.

- Жаңа өмірлік жағдаяттарға тап болған кезде, қиындықтарды жеңу дағдыларын дамыту.

- Маңызды шешімдердің тиімді қабылдануын қамтамасыз ету. Кеңес беру кезінде үйренуге болатын істер көп: дербес әрекеттер, уақыт пен күштің бөлінісі, тәуекел салдарын бағалау, шешімдердің қабылдануы жүретін құндылықтар ауқымын зерттеу, жеке тұлғасының қасиеттерін бағалау, көңіл-күй күйзелістерін жеңу, тұжырымдамалық шешімдердің қабылдануына әсерін ұғыну, т.т.

- Қарым-қатынас мәдениетін жолға қойып, сақтау икемділігін дамыту. Қарым-қатынас оқушы өмірінің айтарлықтай уақытын алады және олардың өзін-өзі бағалау деңгейінің төмендігінен немесе әлеуметтік дағдыларының жеткіліксіздігінен қиындықтар туындатады. Сондықтан қандай қарым-қатынас мәселелері болсын, ынтымақтастық сипаттағы қарым-қатынастың құрылуына үйрете отырып, жеке тұлға өмірінің сапасын жақсарту.

- Жеке тұлға қуатының жүзеге асуы мен артуын жеңілдету, кеңес бергенде адамның барынша еркіндігіне (табиғи әлеуметтік шектеулерді ескере отырып), сондай-ақ, оның өзінің төңірегін және айналасы туындататын жеке әсерін бақылау қабілеттерін дамытуға ұмтылу қажет.

Оқушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері негізінде ғылыми сипаттама жасау біріншіден, оқушылардың жеке тұлғасының сапалық қасиеттерін анықтау үшін; екіншіден, мектепке енгізілген білім беру мазмұны мен педагогикалық мақсаттарды анықтауға; үшіншіден, осы мақсаттарды асыратын, жетістікке жеткізетін педагогикалық әдістерді таңдау үшін қажет.

Дәстүрлі оқытуда білім мен біліктерді қалыптастыру көзделінсе, ал жаңа қазіргі кезеңдегі мектеп мұғалімдері интеллектуалдық сфераның дамуына бағдарланып, мынадай мақсаттар қояды:

- танымдық және шығармашылық ойлауын қалыптастыру, оқушының өзіндік тәрбиелеу үрдісін ұйымдастыру;

- мынадай ақыл-ой сапасын дамыту: алғырлық, өзбеттілік, үнемділік, қабілеттілік;

- танымдық үрдісті дамыту: назарын аударту, елестету, ес, қабылдау;

- ойлау дағдысын дамыту: талдау, синтез, негізгіні бөліп алу, негіздеу, жүйелеу т.б.;

- танымдық білігін дамыту: сұрақ қоя білу, мәселені таңдап алу, болжам ұсыну, қорытынды шығару, дәлелдей алу, таныс емес, күтпеген жағдайларда білімін пайдалану;

- оқу білігін дамыту: дұрыс қарқында оқу және жазу, конспектілеу, мұғалімді таңдай отырып жазу, негізгіні көрсету, өзіңнің әрекетіңді жоспарлау, оқу және анықтама әдебиеттерімен жұмыс жасай білу;

- оқу пәндерінен тыс білігін дамыту;

- оқу пәндерінің білім, дағды, біліктерін дамыту.

Мотивациялық сфера адамның барлық-өмірінде қалыптасқан және дамыған қажеттіліктері, мотивтері мен мақсаттарын құрайды. Оқушылардың оқу әрекетінде белсенді және оқуға саналы түрде қарауға, білімдерді игеруге, тану әдістерін білуге итермелейді.

Оқушының мотивациялық сферасының дамуының мақсаттары:

- оқу мотивтеріне тәрбиелеу, оқуға, білім алуға жақсы қарым-қатынасы оқу әрекетінде мақсат қоя білу білігін қалыптастыру және оған жетуге ұмтылу; интеллектуалдық және танымдық қажетсінуін қалыптастыру, қоғамда жетістікке жетуін қажетсіну: білімнің құндылығын түсінуге тәрбиелеу, әр адамға ең бірінші білімнің маңыздылығы мен қажеттілігін түсіндіру; дүниетанымдық идеялар мен білімнің мазмұнын терең игеруге ұмтылысын қалыптастыру, өзіндік баға беруге үйрету; танымдық қызығушылығын және басқа да оқу мотивтерін дамыту;

- еңбек мотивтеріне тәрбиелеу; жұмысқа қызығушылығын қалыптастыру; өзіндік мүмкіншіліктерге сәйкес өзіне және басқаларға пайда тигізу; еңбек адамдарының құқықтары мен қызығушылығын сыйлауға тәрбиелеу; еңбек қажеттілігін қалыптастыру; оқушылардың мамандық таңдауға бағдарланушылығы; кез-келген жұмысты дер кезінде орындауға әдеттендіру; таңдаған мамандыққа қызығушылығын тәрбиелеу және т.б.

Көңіл күй сферасы тек қана көңіл-күймен ғана емес, өзіндік бағалауы, бағдарлануымен сипатталады. Кейбір оқушылар қауіптенгендіктен тез ренжиді, қарапайым жағдайлардан шыға алмайды, өзіне сенімсіз, сәтсіздіктен қорқады, тез ашуланады. Өзіндік бағасының жоғары немесе төменгі дәрежесінде қарым-қатынас жасауда қиындыққа кезігеді, ескерпелерді ауыр қабылдайды.

Педагогикалық мақсатта оқушының қызығушылығын тәрбиелеу үшін:

- баланың көңіл-күйін басқаратын дағдысын қалыптастыру, жағымды, жағымсыз эмоцияларды басқара білуге үйрету;

- оқушыларды өздерінің эмоциялық жағдайы, олардың пайда болу себептерін түсінуге үйрету;

- қауіптену деңгейін түсіру, төмендету жағдайын туғызу.

Еріктік сфера адамның саналылықпен қойған мақсаттары, жоғары міндеттері ретінде көрінеді. Дамыған ерікті адамға мақсаткерлік, сыртқы және ішкі кедергілерді жеңу, бұлшық етті босаңсыту, жүйкесін демалдыру, өзін-өзі ұстауы тән.

Еріктік сфераны дамыту үшін төмендегідей педагогикалық мақсаттар қаралады:

- оқушыларды ұсыныс айтуға, өз күштеріне сенімін дамыту;

- белгіленген мақсатқа жету жолындағы кездескен қиындықтарды жеңу білігі мен тұрақтылыққа үйрету;

- өзін-өзі игеру, ұстау, (шыдамдылық, төзімділік) білігін дамыту;

- тәртібін өз бетімен қадағалауға дағдыландыру;

- іс-әрекетті жоспарлау, білімін іске асыру мен басқалардың көмегінсіз бақылау жасауға үйрену.

Өзіндік реттеу мақсаттарды таңдаудағы еркіндік, оларға жету әдіс-тәсілдеріндегі еркіндік; таңдаудағы саналылық; өзіндік ойлау, көңіл күй, қарым-қатынас, әрекет қылығын реттеу қабілеттілігімен ерекшеленеді. Өзіндік реттеу сферасының жетілген мақсаттарын жобалауда педагогикалық мектеп ұжымы қарастырады:

- оның дамуын жоғары деңгейде қалыптастыру, оқушылардың психикалық және физикалық өзіндік реттеу дағдыларын дамыту;

- өмірлік жағдайларда қажетті талдау дағдыларын қалыптастыру;

- балаларды өздерінің тәртібін реттеуге және басқалардың тәртібі мен әрекеттерімен салыстыра білуге үйрету;

- өзіне және басқа адамдарға шыншыл қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру;

- балаларды өздерінің өміріне жауапкершілікпен қарауға баулу.

Шығармашылық қабілеттердің даму деңгейі оқытудың мазмұны мен әдістеріне байланысты. Оқытудың әртүрлі әдістерін, оның ішінде ойындық әдістерді де қолдану арқылы жүйелі, мақсатты түрде оқушылардың ойлау қабілетінің икемділігін дамытуға, оларды құр жаттауға емес, ойлай білуге, талдауға, тұжырым жасауға, соны шешімдер табуға үйретуге болады. Шығармашылық қабілеттерді дамытуда ықылас, есте сақтау, қиялдаудың даму деңгейлері маңызды орын алады. Психологтардың зерттеуінше, аталған қасиеттер өнімді

ойлаудың, шығармашылық қабілеттердің дамуының негізі болып саналады және шығармашылық ізденуші белсенділікті дамытады.Тапсырма көмегімен оқушының өзіндік жұмысы арқылы қарым-қатынастық құзыреттілігін қалыптастыруға, оның негізі шығармашылығын қалыптастыру, даму бағытында жұмыстар жүргізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Уалиханов Ш. Таңдамалы. – Алматы: Жазушы, 1986. – 560 б.
2. Алтынсарин Ы. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1990. – 201 б.
3. Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы, 1995. – 355 б.
4. Құдайбердиев Ш. Шығармалары. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 560 б.
5. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Мектеп, 1989. – 48 б.
6. Смаилов С.С. Дидактикалық материалдарды қолдану және оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. - Алматы, 1994. – 218 б.
7. Тұрғынбаева Б.А. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту. Дисс… п.ғ.д.: 17.07.06. – Алматы, 2006. – 289 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА САНДЫҚ ТЕҢСІЗДІКТЕР ҰҒЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аралбаева Айзат Ғаниқызы,
п.ғ.магистрі, аға оқытушы
Амирхан Карина Қуанышқызы,
6В01301 «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының 2 курс студенті,
«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Мақалада теңсіздік ұғымының шығу тарихы, жалпы теңсіздік ұғымы, бастауыш мектепте сандық теңсіздіктер ұғымын қалыптастыру жолдары, теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу әдістерін ұсыну маңыздылығы, үлкен, кіші және тең мағыналарын түсіндірудің жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: теңсіздік, сандық теңсіздік, арифметикалық амал, өлшем, өрнек, жаттығу.

Аннотация. В статье изложена история происхождения понятия неравенства, понятие общего неравенства, способы формирования понятия численного неравенства в начальной школе, важность представления методов решения уравнений и неравенств, способы объяснения значений больших, малых и равных.

Ключевые слова: неравенство, числовое неравенство, арифметическая операция, мера, выражение, упражнение.

Abstract. The article presents the history of the origin of the concept of inequality, the concept of inequality in general, ways of forming the concept of quantitative inequalities in elementary school, the importance of providing methods for solving equations and inequalities, ways to explain the meanings of large, small and equal.

Key words: inequality, numerical inequality, arithmetic operation, measure, expression, exercise.

Қазіргі заман математиканың жан-жақты дамыған кезеңі. Ғылымның қайсы саласын алсақ та, математикалық білім жүйесінің қолданылмайтын жері жоқ деп айтуға болады. Мысалы, физикада, биологияда, географияда, космосты игеруде және тағы басқа ғылымдар саласында математика қажетті құралдардың бірі. Сондықтан математикалық білім көзінің бастауы, бастауыш сыныптардан басталатын математикалық білім жүйесіндегі ұғымдардың алатын орны ерекше.Ұғымдарды оқушылардың саналы және терең меңгеруін қамтамасыз еткенде ғана әр пәннің өз бағдарламасында қамтылған материалдарын толық оқып-үйренеді, тек сонда ғана шындық дүниесін өз тұрғысында қабылдап, өз бетінше шығармашылық ой қорыта алатын болады.

«Теңсіздік» тақырыбы бастауыш сынып математика курсындағы ең маңызды және қиын тақырыптардың бірі болып табылады. Сондықтан мұғалім үшін әртүрлі оқыту жүйесінде ұсынылатын тапсырмалардың әдістемесі мен мазмұнын білу өте маңызды.«Теңсіздік» тақырыбына дайындық жұмыстары бірінші сыныптың алғашқы сабақтарынан басталады. Оқушылар осы жиындардың элементтері арасында бір-бірден сәйкестікті орнату арқылы объектілердің екі жиынын салыстырады. Бұл үлкен, кіші және тең мағыналары арқылы өрнектеледі.

Оқу тапсырмалары оқушылардың оқу әрекетін ұйымдастырудың негізгі құралы болып табылады. Олар тәрбиенің мақсатын, мазмұнын, әдістері мен формаларын көрсетеді. Тапсырмалар оқушыға тікелей әсер етеді, оның оқу әрекетінің сипатын анықтайды. Сондықтан 1-4-сыныптардың дамытушылық курсындағы оқыту тапсырмаларының мазмұны, тұжырымы және жүйесі білім, білік, дағдыны дамытуға бағытталған тапсырмалар жүйесімен салыстырғанда бірқатар ерекшеліктерге ие Сандық теңсіздік - бұл теңсіздік белгісінің екі

жағында да сандар немесе сандық өрнектер болатын теңсіздік, егер оның әр бөлігі сандық өрнек болса, теңсіздік сандық деп аталады.

"Үлкен" және "аз" ұғымдары теңдік ұғымымен қатар объектілердің санына және әртүрлі шамаларды салыстыру қажеттілігіне байланысты пайда болды. Теңсіздік ұғымдарын алғаш ежелгі гректер қолданған. Архимед (б.з. д. lll) шеңберді есептеумен айналыса отырып, "әр шеңбердің периметрі диаметрдің жетінші бөлігінен кіші, бірақ он жетпістен асатын артық мөлшермен үш еселенген диаметрге тең"деп анықтады. Басқаша айтқанда, Архимед санның шекарасын көрсетті және бірқатар теңсіздіктер Евклидтің әйгілі "Бастау" трактатында келтірілген. Ол мысалы, “екі оң санның геометриялық орташа мәні олардың арифметикалық ортасынан үлкен емес” екенін дәлелдейді, яғни, бұл дұрыс теңсіздік деп дәлелдеген.

Тарих ғылымы теңдік пен теңсіздік белгілерінің пайда болуын Р.Рекорд, Томас Гарриот, Пьер Бугер сияқты ғалымдардың есімдерімен байланыстырады.

Томас Гарриот - ағылшын астрономы, математигі, этнографы және аудармашысы. Ол теңсіздік белгілерін ">","<" XVII – XVIII ғасырларда ғылымға алғаш рет енгізді: “Егер шамалар тең болса, онда сегменттер параллель болмауы керек, бірақ сол және оң жақта қиылысуы керек” деп түсіндірді. Бұл белгілер алғаш рет 1631 жылы жарық көрген «Аналитикалық өнердің практикасы» атты кітабында қолданылған. Ал, теңдік белгісін "=" алғаш рет 1557 жылы Рикорд орнатты. Үлгі үшін ол екі параллель сегментті алды. Ал 1734 жылы француз математигі Пьер Бугер "артық емес" және "кем емес" белгілерін енгізді.

Теңсіздік-математиканың негізгі ұғымдарының бірі.

Сандық теңсіздік дегеніміз-белгілі бір функция басқа функциядан үлкен немесе кіші екенін білдіретін өрнек.Мысалы, а және b екі санды өрнек алайық. Оларды ">","<" белгісімен жалғастырайық. Сонда санды теңсіздік деп аталатын a > b (немесе a<b) сөйлемі шығады. Мысалы. 6+2 және 13-7 өрнектерін " > " артық белгісімен жалғас- тырсақ, онда 6 + 2>13-7 санды теңсіздігін аламыз. Бұлпікірақиқат. Егер осы өрнектерді "<" кем белгісімен-жалғастырсақ, ондажалған 6 + 2<13-7 теңсіздігішығады. Логикалық тұрғыдан алғанда санды теңсіздік ақиқат немесе жалған пікір болып келеді. Ақиқат теңсіздіктердің кейбір қасиеттерін еске салайық:

-Егер a >b ақиқат санды теңсіздіктің екі бөлігінде мағынасы бар бірдей c санды өрнекті қоссақ, онда ақиқат санды теңсіздік a + c > b + c шығады. a>b=a+c> b+cЕгер a > b ақиқат санды теңсіздіктің екі бөлігінде мағынасы бар және мәнді қабылдайтын бірдей c санды өрнекке көбейтсек, онда ақиқат санды a.c > b.c теңсіздігі шығады. a>b=a•c>b.c

- Егер a > b ақиқат санды теңсіздіктің екі бөлігінде мағынасы бар және теріс мәнді қабылдайтын бірдей c санды өрнекке көбейтсек, онда ақиқат санды теңсіздік шығу үшін теңсіздік таңбасын қарама-қарсы ауыстыру керек, сонда a • b <b•c теңсіздігі шығады.

Бастауыш мектепте теңдеулер мен теңсіздіктерге қатысты материалдар математиканың негізігі бөлігін құрайды, өйткені теңдеулер мен теңсіздіктер математиканың барлық салаларында және маңызды қолданбалы есептерді шешуде кеңінен қолданылады.

Бастауыш мектептердегі теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу әдістерін ұсыну кезінде қойылған негізгі мақсаттардың бірі –проблемаларды тиімді шешу үшін дағдылар мен дағдыларды дамыту мәселесі. Математикада теңдеу де теңсіздіктер де нақты өмірде болған немесе болатын құбылысты зерттеу құралы ретінде қолданылады. Дәл осы теңдеу арқылы - процестің нақты шешімі зерттеледі, ал теңсіздік арқылы – белгілі бір аралықтағы қозғалыс анықталады.

Санды теңдік және теңсіздік ұғымдары мен танысу 1-сыныпта 10 көлеміндегі сандар тақырыбын өткенде таныстырылады. Сандарды салыстыру заттардың екі - тобын алып, яғни көрнекілікке сүйеніп, қайсы топта заттардың артық, кем немесе сонша екендігін тағайындаумен байланыстырылады және салыстырудың нәтижесіне сәйкес сандардың және қатыс таңбаларының (>, <, =)көмегімен жазылып көрсетіледі, ал шыққан жазулар сәйкес теңдік немесе теңсіздік деп аталатыны айтылады. Әрі қарай қосу мен азайту амалдарының және теңдік таңбаларының көмегімен орындалатын жазулар да теңдік болатыны айтылады. Теңдік немесе теңсіздік құру қашан да көрнекілікке сүйеніп жүргізіледі.

Сандық теңсіздіктер бірқатар қасиеттерге ие. Кейбіреулерін қарастырайық:

1. Нағыз сандық теңсіздіктің екі бөлігіне де мағынасы бар бірдей сандық өрнекті қоссақ, онда ақиқат сандық теңсіздік те шығады.

2. Егер шынайы сандық теңсіздіктің екі бөлігін де мағынасы және оң мәні бар бірдей сандық өрнекке көбейтсе, онда біз де шынайы сандық теңсіздік аламыз.

3. Егер ақиқат сандық теңсіздіктің екі бөлігін де мағынасы мен теріс мәні бар бірдей сандық өрнекке көбейтсек, сонымен қатар теңсіздіктің таңбасын керісінше өзгертсек, онда біз де шын сандық теңсіздікті аламыз.

Бастауыш сыныптарда сандық теңдік және теңсіздікпен таныстыру мына кезеңдерді қамтиды:

Бірінші кезеңмен бірінші оқу аптасында 1- ші сыныпта заттар жиынтығын салыстыруға жаттығулар орындағанда қарастырылады. Ол өзара бірмәнді сәйкестікті анықтау арқылы жиындарды салыстыру негізінде іске асырылады. Бұл кезең жүргізілгенде салыстыру нәтижесі жазылмайды яғни, қатынас белгісі қойылмайды.

Екінші кезеңде оқушылар сандарды салыстыруда, бастапқыда көрнекілік арқылы, одан соң натурал сандар қатарының қасиеттері арқылы тапсырмалар орындайды. Мысалы, 9 саны 10 санынан кем, себебі санағанда 9 саны 10 санынан бұрын тұрады $9 < 10$

Теңсіздіктер бойынша жұмыс I сыныптан бастап арифметикалық материалды зерттеумен ұштастыра жүргізіледі. I-III сыныптарға арналған математика бағдарламасы «үлкен», «кіші», «тең» қатынастарын орнату мақсатында сандарды салыстыру, сонымен қатар өрнектерді салыстыру міндетін қояды.

Оқушылар берілген сандарды немесе арифметикалық өрнектерді салыстыру нәтижесінде сандық теңсіздіктерді алады. Демек, кез келген екі сан да, екі өрнек те таңбалар арқылы байланысады, тек олардың арасында көрсетілген қатынас бар. Егер бір сан екіншісінен үлкен (кіші) болса немесе бір өрнек басқа өрнектен үлкен (кіші) мәнге ие болса, онда сәйкес таңбамен байланысып, олар теңсіздікті құрайды. Осылайша, бастапқыда кіші жастағы оқушылар тек шынайы теңсіздіктер туралы ұғымдарды қалыптастырады.

Дегенмен, айнымалысы бар теңдеулер, өрнектер және теңсіздіктермен жұмыс істеу барысында оқушылар айнымалының әртүрлі мәндерін ауыстыра отырып, бақылаулар жинақтап, теңдіктер мен теңсіздіктердің ақиқат және жалған екендігіне көз жеткізеді. Ұғымдарды ашудың бұл тәсілі теңдіктер, теңсіздіктер, теңдеулер бойынша жұмыс істеудің сәйкес әдістемесін анықтайды.

Бастауыш сыныптарда теңсіздіктермен таныстыру нөмірлеу мен арифметикалық амалдарды оқытумен тікелей байланысты [9.48].

Салыстыру алдымен жиынтықтарды салыстыру негізінде жүзеге асырылады, ол белгілі болғандай, жеке сәйкестікті орнату арқылы орындалады. Жиынтықтарды салыстырудың бұл әдісі балаларға дайындық кезеңінде және алғашқы ондық сандарды нөмірлеуді үйренудің басында үйретіледі. Жолда жиындардың элементтерін санап, алынған сандар салыстырылады (шеңберлер 8, үшбұрыштар 4, үшбұрыштардан артық шеңберлер, 4-тен 8 артық). Болашақта сандарды салыстыру кезінде оқушылар өздерінің натурал қатардағы орнына сүйенеді: 8 саны 9-дан аз, өйткені санау кезінде 8 саны 9 санының алдында болады; 6 саны 4-тен үлкен, өйткені санағанда 6 саны 4-тен кейін келеді.Бекітілген қатынастар белгілер арқылы жазылады, оқушылар теңсіздіктерді оқу мен жазуға жаттығады.

Кейіннен 100, 1000 ішіндегі сандарды нөмірлеуді, сондай-ақ көп таңбалы сандарды нөмірлеуді зерделеу кезінде сандарды салыстыру не натурал қатардағы орнында салыстыру негізінде, ондық құрамдағы сандарды бөлшектеу және ең жоғары разрядтан бастап сәйкес разрядтық сандарды салыстыруды үйренеді. [10.124б].

Шамаларды салыстыру алдымен осы қасиет бойынша объектілердің өздерін салыстыру негізінде орындалады, содан кейін берілген шамалар бір бірлікте өрнектелетін шамалардың сандық мәндерін салыстыру негізінде жүзеге асырылады. Шамаларды салыстыру I – сынып оқушыларына қиындық тудырады, сондықтан бұл жүйені үйрету үшін II-III сыныптарда

жүйелі түрде әртүрлі жаттығуларды ұсыну қажет, мысалы:Бірдей мәнді таңдаңыз: 5 км 300 м = □ м, 2050 кг = □ т □ кг.

Жазба дұрыс болуы үшін шамалардың сандық мәндерін таңда: □ сағ<□ мин, □ см =□ дм □ см, □ т □ ц =□ кг;

3) Жазба дұрыс болуы үшін мәндердің атын енгіз: 16 мин> 16...

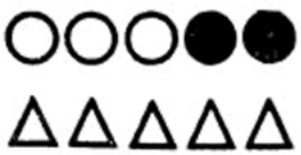
Мұндай жаттығулар балаларға тең және тең емес мәндер туралы түсініктерді ғана емес, сонымен қатар өлшем бірліктерінің арақатынасын білуге көмектеседі.

Кейіннен өрнек пен санды (сан мен өрнекті) оқушылар жиындарға амалдар қолданбай салыстырады:мысалы, өрнектің мәнін табыңыз және оны жазбаларда көрсетілген берілген санмен салыстырыңыз:

5+3>5 2<7-4 7=4+5
8>52<37=7

Өрнектер атауларымен танысқаннан кейін оқушылар теңдік пен теңсіздікті былай оқиды: 5 және 3 сандарының қосындысы 5 санынан үлкен; 2 саны 7 және 4 сандарының айырмашылығынан аз және т.б.

Балалардың көруінше, егер шеңберлер мен үшбұрыштардың саны тең болса (1-сурет), онда біз қанша үшбұрыш болса, сонша шеңбер бар деп айта аламыз (3+2=5), ал қанша шеңбер болса, сонша (5=3+2) үшбұрыш бар. Егер элементтер бірдей бөлінбесе (2-сурет), онда олардың саны көп (3 + 1> 3), басқалары аз (3 < 3 + 1).

Сурет 1

Сурет 2

Кейінгі сабақтарда 100, 1000 және 1000000 шегіндегі әрекеттерді зерттегенде жаңа сандық материалда өрнектер мен сандарды салыстыруға арналған жаттығулар беріледі және өрнектердегі әрекеттердің сандары мен белгілерінің саны артады.

Айнымалысы бар x+3<7, 10-x>5, x-4>12, 72: x<36 түріндегі теңсіздіктер II сыныпта енгізіледі. Тиісті дайындық жұмыстары алдын ала жүргізіледі: айнымалы әріппен емес, «терезе» (шаршы) арқылы белгіленетін жаттығулар енгізіледі, мысалы: □ >0, 6+4> □, 7+ □ < 10 және т.б. Дұрыс жазба алу үшін оқушыларға осындай санды таңдау ұсынылады. Мұндай жаттығуларды орындау кезінде мұғалім балаларды әртүрлі сандарды ауыстыруға ынталандыруы керек; мысалы, □ >0 теңсіздігінде 1 санын (1>□) ауыстыруға болады, 2-ге (2>□), 3-ке (3>□) және т.б. [13.224].

II сыныпта, мысалы, x + 3 < 10 теңсіздігін ескере отырып, оқушылар x әрпінің қай мәндері үшін x + 3 қосындысының мәні 10-нан кіші екенін таңдау арқылы табады. Оқушылар өрнекке әріптің мәндерін қойып, өрнектің мәнін есептеп, оны берілген санмен салыстырады. Осындай жұмыстың нәтижесінде бұл теңсіздік ақиқат болатын айнымалының мәндері таңдалады.

«Теңсіздікті шешу», «теңсіздік шешімі» терминдері бастауыш сыныптарда енгізілмейді, өйткені көп жағдайда олар дұрыс теңсіздік алынған айнымалының бірнеше мәндерін таңдаумен шектеледі.

Кейінірек теңсіздіктері бар жаттығуларда айнымалының мәндері берілмейді, оларды оқушылар өздері таңдайды. Мұндай жаттығулар әдетте мұғалімнің жетекшілігімен орындалады.

Теңсіздіктері бар жаттығулар есептеу дағдыларын нығайтады, сонымен қатар арифметикалық білімді меңгеруге көмектеседі. Мысалы, компоненттердің әртүрлі сандық мәндерін ауыстыру арқылы балалар компоненттердің бірінің өзгеруіне байланысты әрекеттер нәтижелерінің өзгеруі туралы бақылауларды жинақтайды [14.96]. Мұнда балалардың әрбір

әрекеттің нақты мағынасы туралы білімдері нақтыланады (осылайша, азайтудың мәндерін ауыстыра отырып, балалар азайтылғанның азайтылғаннан көп емес екеніне көз жеткізеді және т.б.). Түрдегі теңсіздіктер мен теңдіктердегі әріптің мәндерін таңдау: 5+x=5, 5-x=5; 10*x=10, 10*x<10, оқушылар есептеулердің ерекше жағдайлары туралы білімдерін бекітеді. Теңсіздіктермен жұмыс жасай отырып, оқушылар айнымалы ұғымын бекітіп, төртінші сыныпта теңсіздіктерді шешуге дайындалады.

Қорытындылай келе, нақтылы іс-әрекет үстінде оқушылар заттарды әр түрлі белгілеріне (түсіне, өлшеміне, пішініне) қарай салыстыру жайындағы қарапайым практикалық дағдылардың үлгілерімен танысады. Сонда қандай да бір мәнді белгілеріне қарай салыстыру,бақылауды ұйымдастыру барсында жүргізілетін жұмыстың бастама кезіндегі іс-әрекеттің үлгісі көрсетіледі. Қорытынды нәтижесінде салыстырудың қорытындысын білдіретін «бірдей»,»әр түрлі» сөздерін және «түстері бірдей», «пішіндері бірдей», «өлшемдері әр түрлі», «түстері әр түрлі» сияқты тіркестерін үйреніп олардың мән мағынасын түсінеді және «ұзын-қысқа», «биік-аласа», «қалың-жұқа», «үлкен- кіші» сөздерімен де танысыды.

Әдебиеттер:

1. 12-жылдық білім беру. Республикалық ғылыми-әдістемелік және ақпараттық талдамалық журнал. №1, 2012 ж.

2. Камалова С.Т. Сыныпта оқушылардың оқу нәтижелерін бағалау: оқу-әдістемелік құрал. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ ПШО, 2014. – 44б

3. Мукутов Т.К. Эффективное планирование занятий. Астана, 2012

4. Ақпаева Ә.Б., т.б. Математика: Жалпы білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған оқулық / Ә.Б.Ақпаева, Л.А.Лебедева, М.Ж.Мыңжасарова А.: Алматыкітап, 2015 31.

5. Ақпаева Ә.Б., т.б. Математика: Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық / Ә.Б.Ақпаева, Л.А.Лебедева, В.В.Буровова. А.: Алматыкітап, 2017

6. Ақпаева Ә.Б., т.б. Математика: Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық / Ә.Б.Ақпаева, Л.А.Лебедева, М.Ж.Мыңжасарова . А.: Алматыкітап, 2018

7. Ерешева К., Ыдырысова Ш., Әденова Г. Логика әлемі. 2-сынып оқушыларына арналған. А.: Өлке,2013.-72б.

8.Т.К.Оспанов және басқалар: Жалпы білім беретін мектептің 1-4 сыныптарына арналған оқулықтар. - Алматы, «Атамұра», 2012-2013.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ТЕҢДЕУ ҰҒЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Аралбаева Айзат Ғаниқызы,
п.ғ.магистрі, аға оқытушы
Жандосқызы Қарашаш,
6В01301 «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының 2 курс студенті, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Мақалада бастауыш мектепте теңдеу ұғымын қалыптастырудың теориялық ұғымдары, теңдеу ұғымының негізгі белгілерін ажырату, математикалық ұғымдарды қалыптастырудағы мұғалімнің міндеті, теңдеуді шешу жолдары талданды.
Түйін сөздер: математика, теңдеу ұғымы, мәні, теңсіздік, белгісіз сан, теңдеу ұғымы.

Аннотация. В статье проанализированы теоретические понятия формирования понятия уравнения в начальной школе, выделение основных признаков понятия уравнения, задача учителя в формировании математических понятий, пути решения уравнения.
Ключевые слова: математика, понятие уравнения, значение, неравенство, неизвестное число, понятие уравнения.

Abstract. The article analyzes the theoretical concepts of the formation of the concept of equation in elementary school, the identification of the main features of the concept of equation, the task of the teacher in the formation of mathematical concepts, ways to solve the equation.
Key words: mathematics, concept of equation, essence, inequality, unknown number, concept of equation.

Қазіргі уақытта мектепте математика курсын теңдеу ұғымынсыз елестету мүмкін емес. Бірқатар есептер түрлері теңдеулерді шешуге және қолдануға байланысты. Сонымен қатар, теңдеулер бізді қоршаған әлемдегі құбылыстарды модельдеу және олармен танысу құралдарының бірі болып табылады және олар математикалық білімінің маңызды бөлігі.

Бастауыш және орта мектепте математика сабағында теңдеулерді өткізу жетекші орын алды. Бұл тақырыптағы есептерді зерттеуге басқа тақырыптарға қарағанда көбірек уақыт бөлінеді. Шынында да, теңдеулер тек маңызды теориялық мәнге ие емес, сонымен қатар таза практикалық мақсаттарға жету қызметтерін қажет етеді. Нақты әлемнің кеңістіктік формалары мен сандық қатынастары туралы есептердің басым көпшілігі әр түрлі теңдеулерді шешуге дейін жетеді. Оларды шешу жолдарын игере отырып, біз ғылым мен техникадан (көлік, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, байланыс және т.б.) әртүрлі сұрақтарға жауап табамыз.

Теңдеулерді шешу әрқашан математика әдістемесінде өзекті мәселе болды және әлі де бар, өйткені бұл саладағы қарқынды ізденістер мен сөзсіз жетістіктерге қарамастан, біз әлі де ізденістемеміз. Оқу кезенінде бастауыш мектепте базалық білім, дағдылар қалыптасады, олардың негізінде математиканы одан әрі зерттеу құралады. Сондықтан оқушыларға теңдеудің мәні туралы ең толық ақпарат беру және оларды шешу жолдарын көрсету өте маңызды.

Теңдеу ұғымы ең маңызды жалпы тақырыптық ұғымдарға жатады. Сондықтан мектептегі математика курсын игеруді бастаған оқушылар үшін қатаң да, қол жетімді де оның анықтамасын ұсына алмаймыз.

В.А. Миериков зерттеген педагогика сөзіндегі теңдеу ұғымына анықтама берген: бұл теңдік белгісімен жалғанған және оларға белгісіз деп аталатын бір немесе бірнеше айнымалылар бар екі өрнек.

Е.А. Крапивина теңдеу мәні табылуы керек белгісіз саннан тұратын теңдік екенін айтқан.[1]

И.А. Моргунова, теңдеу ұғымы оған кіретін әріптердің кейбір мәндерінде ғана орындалатын теңдік екенін көрсетеді. Теңдеудің құрамына кіретін әріптер тең емес болуы мүмкін: кейбірі өздерінің рұқсат етілген мәндерін қабылдай алады, ал мәндерін табу қажет басқалары берілген теңдеудің белгісіздері деп аталады (әдетте , олар латын әліпбиінің соңғы әріптерімен x, y, z, u, v, w, деп белгілейді).

Теңдеу ұғымының көптеген анықтамаларын қарастыра келе, теңдеу көбінесе латын әріпімен белгіленетін белгісіз шамасы бар теңдік түрі деп қортынды жасасақ болады. Сол кезде дұрыс теңдікті алуға мүмкіндік беретін берілген әріптің сандық мәні теңдеудің түбірі деп аталады. Мектептегі математика курсында «теңдеу» термині «өрнек» немесе «айнымалы сөйлем» деп аталады.

Теңдеу ұғымының негізгі белгілерін ажыратуға болады:

- Теңдік ;
- Мағынасы белгісіз және оны табу керек болатын әріпті қаммтиды;

Теңдеуді шешу ұғымы негізгі орталық болып табылыды.

Теңдеудің шешімі бастапқы теңдеуді қарапайым теңдеуге түрлендіру,оны шешу жолы бұрыннан белгілі.[2]

Теңдеуді шешу – ол дұрыс теңдікке айналатын белгісіздердің барлық мәндерін табу немесе мұндай мәндер жоқ екенін дәлелдеу.

Мысалы, бір белгісіз теңдеу екенін анықтайық: теңдік x+0=X. Егер осы белгісіз санды табу қажет болса , онда қарастырып отырған тұжырым теңдеу болып табылады. Егер де біз бұл теңдікті ереженің әріптік жазбасы ретінде алатын болсақ , кез – келген санды нөлмен қоссақ бірдей сан шығады, онда бұл тұжырым теңдеу болмайды.

X+0=x теңдеуінде қалағаныңызша шешімін табуға болады , кез - келген x саны оның шешімі болады. A+3=4+a теңдеуінің шешімдері жоқ , ал a+3=4 теңдеуінің бір шешімі бар: a=1.

Теңдеу терминінің ережесінде екі ұғымның біреуі ғана қолданылады: «айнымалы» немесе «белгісіз». Айнымалы – дегеніміз ол қабылдай алатын көптеген пәндері болатын шама.

И.А. Моргунова теңдеулердің негігі теориялық маңызы бар, және де практикалық мақсатта қызымет ететіндігін айтады. Кеңістіктік формалар мен нақты заттардың сандық қатынастары туралы есептердің көпшілігі әлем теңдеулерінің әр түрлі түрлерін шешуге дейін жетеді.

А.В. Смайлованың пікірінше, бастауыш сынып оқушыларын теңдеу ұғымымен мүмкіндігінше ертерек таныстыру керек және оларды шешу барысында балалардың ережелерді игеруде іс – әрекет копоненттері өте маңызды.[3]

Математикалық терминдер, өз кезегінде, ғылым мен математиканың оқу пәнінің маңызды айырылмас бөлігі болып саналады. Математиканың бастауыш сыныбында мұғалім оқушылардың өмірлік тәжірибесіне сүйене отрып, нақты мысаларды келтіріп немесе практикалық жұмыстарда жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып оқушыларын көптеген ұғымдармен көрнекі түрде таныстыруға тырысады.

В.А. Далингер, оқушылар оларды жаттауға емес, ұғымдарды анықтай білуге бағытталуы керек деп санайды. Оқушыларға ғылыми ұғымдардың өзгермелі екенін дұрыс жеткізу керек. Тұжырымдаманың мазмұны мен басқа терминдермен байланысын біртіндеп нақтылау және ассимиляциялау ретінде сипатталатын тұжырымдамалардың дамуы болып табылатын процесс жүреді.

Г.Г. Кочеткова атап өткендей, тұжырымдаманың қалыптасуы ұзақ және күрделі процесс деп санайды. Оған білім беру процесінде жетклікті назар аудару қажет. Ұғымдарды қалыптастыруда ең маңызды кезең, оның маңызды белгілерін игеру болып табылады. Тұжырымдаманың ауызша анықтамасы маңызды белгілерді игеру бойынша жұмыстың нәтижесі болуы міндетті. Айта кету керек, бұл тұжырымдаманың ауызша анықтамасы берілген кезде болады және ол бірден кейінгі жұмыста қолданылады. Анықтамадағы қағидаларды асыра сілтеу оқушылардың біліміндегі олқылықтардың себептерінің бірі болып саналады.[4]

Математикалық ұғымдардың дамуы қарапайымнан күрделіге немесе нақтыдан жалпыға дейін жүреді. Тұжырымдамалардың дамуы кезең-кезеңімен жүргізілуі мүмкін, ал жалпы-

лаудың жаңа деңгейінде дамып келе жатқан тұжырымдаманың мазмұнын тереңдетеді немесе кеңейтіледі.

Ғылыми білімді игеру кезінде бастауыш сынып оқушылары әр түрлі ұғымдарға тап болады. Бастауыш мектепте теңдеу ұғымын қалыптастыру бастауыш сынып оқушыларын болашақта математиканы сәтті оқуға дайындайды. Теңдеулерді шешу бастауыш сынып оқушылары үшін үлкен қиындық тудырады. Осыған байланысты бастауыш сыныптардағы балаларды орта мектептегі теңдеулерді тереңірек зерттеуге дайындау өте маңызды. Бастауыш сыныптарда теңдеулермен жұмыс барысында бөлік пен бүтіннің, есептеу дағдылары қалыптасады және мәтіндік есептерді шеше алады, дұрыс математикалық сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бойынша жұмыс жүзеге асырылады. Бекіту сабақтарында теңдеулер бойынша тапсырмалардың алуан түрлілігіне ықпал етеді.

Балалар теңдеулерді әр түрлі фигураларды немесе заттарды қолдана отырып, бірінші сыныптан бастап үйрене бастайды. Теңдеу - белгісіз саны бар теңдік екенін, белгісіз санның мәні теңдеудің түбірі екенін яғни теңдеудің шешуі болатынын меңгереді.

1. Дайындық

Оқушылар ауысатын келесі әрекеттер "терезеде" санды табумен байланысты.

Дайындық жаттығулары:

1. Қандай жазбалар дұрыс?

4 + 4 = 8

6 + 3 = 11

10 – 3 = 9

Жазбалар дұрыс болуы үшін нәтижені қалай өзгертуге болады?

2. Өрнекті оқыңыз: 15-в. өрнектің мағынасын табыңыз, егер = 3, 4, 10, 11.

3. Оң жақта жазылған сандардың ішінде терезеге ауыстырған кезде дұрыс теңдік пайда болатын санды баса көрсетіңіз.

3+ ___ = 9 4, 5, 6, 7

___ - 2 = 4 1, 2, 3, 4, 5, 6

Мұндай жаттығуларды орындау барысында балалар белгісіз нәрсе тек қосынды немесе айырмашылық емес, сонымен қатар шарттардың бірі «азайтылатын» алынып тасталатын болуы мүмкін деген ойға үйренеді.

Осы кезде мен балаларға бөлік пен бүтіннің не екенін түсіндіремін. Айтпақшы, бұл ұғымдар теңдеулерді ғана емес, есептерді де шешуге көмектеседі. Балаға бөлік пен бүтіннің не екенін қалай түсіндіруге болатыны туралы толығырақ тоқталайық. Біз үшін баланың бөлікті тек бір нәрсенің жеке бөлігі ретінде ғана емес, сонымен қатар жиынтық пен ішкі жиынның мағынасында түсінуі маңызды. Бұл терминдердің өзі тек 4-5 сыныпта қолданылады, бірақ бірінші сынып оқушысы пәндермен әрекеттерді қолдана отырып, нақты, қол жетімді мысалдармен түсіндірсе, бұл ұғымдардың мәнін түсінуге қабілетті.

«Теңдеу» ұғымын енгізу

Теңдеумен танысу алаңдатылған сандармен есепті шешкен кезде пайда болады. Мысалы: белгісіз санға 3 қосылып, 8 алды; белгісіз санды табыңыз. Тапсырма бойынша белгісіз санмен мысал жазылады: (__+3=8). Содан кейін мұғалім математикада белгісіз санды латын әріптерімен белгілеу әдетке айланғанын түсіндіреді (н-р, X(X)). Белгісіз әріпті ауыстыру арқылы мысал жазу ұсынылады. Мақсат қою осындай есептерді шешуге үйретеді. Шешім санның құрамын білуге және көрнекі құралдарды пайдалануға негізделген. Осыған ұқсас бірнеше мысалдар беріледі. Осыдан кейін мұғалім мұндай мысалдар теңдеулер деп аталатынын және белгісіз санды табу теңдеуді шешу екендігін түсіндіреді. Теңдеу мен теңдеудің түбірін анықтау бастауыш сыныпта берілмейді.

Адамдардың әр буыны мектепке өз талаптарын қояды. Бұрын оқушыларды терең біліммен, шеберлікпен және дағдылармен қаруландыру бірінші кезектегі міндет болып саналды. Ал бүгінгі таңда жалпы білім беретін мектептің міндеттері әр түрлі. Мектепте оқу біліммен,

дағдылармен жұмыс жасау төмен деңгейде. Алдыңғы қатарға оқушылардың оқу қабілетін, қажетті ақпаратты таңдау, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетелдіру қабілетін қамтамасыз ететін әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру керек.

Математикалық ұғымдарды қалыптастырудағы мұғалімнің міндеті ұғымдардың әр түрлі тұжырымдамаларын зерттеу және білу. Осыған сүйене отырып бастауыш сынып оқушыларына математикалық ұғымдарды тиімді қалыптастыру, дамыту және оларды толық игеру үшін білім беру процесінде оқушыларға жағдай жасау кажет.

Әр түрлі теңдеулердің мысалдарын қарастырған кезде, бастауыш мектепті аяқтаған соң оқушыларда “теңдеу” және “теңдеулерді шешу” сияқты ұғымдар қалыптасуы керек деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер:

1. Бекаревич А. Н. Мектеп Математика курсындағы теңдеулер. - Минск: Нар. Асвета, 2018. – 152 б.

2. Выгодский М. Я. Бастауыш математика бойынша анықтамалық. – М.: Ғылым, 2018.

3. Зайцев В.В., Рыжков В. В., Сканави М. И. Бастауыш математика. Қайталау курсы. - Үшінші басылым, Ғылым, 2016. - 591 Б.

4. Маркушевич, Л. А.Орта мектептің алгебра курсының соңғы қайталануындағы теңдеулер мен теңсіздіктер / Л. А. Маркушевич, Р. С. Черкасов. / Мектептегі Математика. – 2014. – № 1.

5. Ильин В. А., Позняк Э. г. Сызықтық алгебра: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. - 6-шы басылым., 2014. – 280 б.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРИМЕНЕНИЯ НАУЧНЫХ ПРИНЦИПОВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРЕДМЕТНЫХ УРОКАХ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Базарбаева Бахыт Еркиновна,
Студент образовательной программы
«Педагогика и методика начального образования»
Таразского регионального университета имени М.Х.Дулати
город Тараз, Казахстан
Научный руководитель Сарыбекова К.Н.,
к.п.н., доцент

Аннотация. Мақалада бастауыш сыныптардың пән сабақтарында оқытудың ғылымилық және сабақтастық принциптерін қолдану әдістемесін жетілдіру жолдары көрсетілген. Ғылымилылық және сабақтастық принциптерін оқушының оқу мотивациясын арттыратын танымдық қызмет ретінде басты мәселе болып алынған.

Түйін сөздер: принцип, сабақтастық, ғылымилық, дидактика, бастауыш мектеп, әдістемелік жетілдіру, мотивация, мемлекеттік стандарт, оқыту заңдылықтары, нормативтік құжаттар, білім берудің озыңқы дамуы, білім беру жүйесіндегі басқару демократизмі.

Аннотация. В статье показаны пути совершенствования методики применения принципов научности и преемственности обучения на предметных уроках начальных классов. Принцип научности и преемственности как познавательной деятельности, повышающей учебную мотивацию учащегося.

Ключевые слова: принцип, преемственность, научность, дидактика, начальная школа, методическое совершенствование, мотивация, государственный стандарт, закономерности обучения, нормативные документы, опережающее развитие образования, демократизм управления в системе образования.

Abstract. The article outlines ways to improve the methodology for applying the principles of scientific and continuity of teaching in the subject lessons of primary grades. The main problem is the development of the principles of Science and continuity as a cognitive activity that increases the student's learning motivation.

Key words: principle, continuity, scientific, didactics, primary school, methodological improvement, motivation, state standard, learning patterns, regulatory documents, advanced development of Education, Management democratism in the education system.

В настоящее время важнейшей задачей системы образования является вывод качества образования выпускников казахских школ на международный уровень. Дидактические задачи решения этой проблемы включают в себя повторный анализ законов и принципов образования и их сопоставление с особенностями современной системы образования. Именно поэтому в нашей статье среди ведущих принципов преподавания мы выбрали принципы научности и преемственности. Ведь если научный принцип обучения соответствует основным требованиям перехода к начальной школе в стране, принцип преемственности может быть гарантией системности образования, обеспечивающей элементы образования и его логическую последовательность.

Основной особенностью начального школьного образования является организация образовательного процесса, ориентированного на результаты научно-технического развития и личности. Следовательно, концепция развивающего образования должна отвечать требованиям системы начального образования Казахстана. Закономерности и принципы обучения в таком развивающем обучении: по цели, смыслу, содержанию, основному фактору развития,

роли и функциям педагога, методам, форме учебной деятельности ученика, особенностям взаимодействия обучающихся.

Выдвижение научного принципа в образовании видно из опыта мировой педагогики, лежащей в основе развития личности - образовательных систем, разработанных В. В. Давыдовым, Д. В. Элькониным и Л. В. Занковым, основанных на идеях Л. С. Выготского. Поэтому овладение научными знаниями и действиями относят к показателям эффективности, определяющим качество образования» [1.69].

Эти ориентированные идеи находят поддержку в современном образовании и обучении. Но ее внедрение в общеобразовательных школах вызывает немало трудностей. Ведь предлагаемые методы и технологии зачастую носят индивидуальный характер, поэтому в любой школе они не могут найти своего применения среди детей различных особенностей.

При этом вопрос о том, является ли развитие личности учащегося целью образования или средством достижения цели, не дается четкого объяснения, и существуют разные взгляды на развитие личности. В нашей стране образовательные учреждения, школьные учителя и многие учёные признают развитие личности ученика. Однако, по мнению психологов, исследующих развитие личности, развитие каждого человека находится в его собственных руках, его нельзя развивать внешним воздействием, можно использовать только положительное влияние. Из этого мнения вытекает и другое определение цели образования. Развитие личности студента рассматривается как средство его всестороннего саморазвития, самоформирования и самосовершенствования.

Поэтому цель школы – создать благоприятные условия для самораскрытия природных сил и способностей ребенка. Для этого необходимо выявить и реализовать различные приемы и методы организации образовательного процесса, направленные на развитие личности обучающегося.

Отсюда можно сделать вывод: «научный принцип образования – это действительная цель образовательного учреждения, которая реализуется на каждом уроке, в повседневных взаимодействиях, в школе и вне школы, а также метод, приводящий к самопознанию». Концепция развития личности ученика включает положительные изменения в ее формировании, единстве и отдельных частях (чувствительности, интеллекте, воле, ценностях, знаниях и личном опыте и др.)» [2.74].

В нашей статье предусмотрено опережающее развитие, ведущее к нему – продуктивное действие. Продуктивное действие может быть реализовано только в результате всестороннего поиска. Многие ученые доказали, что идея развивающего обучения может быть реализована через продуктивную деятельность.

Сегодняшний школьник внимательно слушает повествование учителя и пытается понять его или самостоятельно читает информацию из учебника, наблюдает за различными изучаемыми предметами и явлениями, выполняет различные действия, руководствуясь готовыми правилами и инструкциями. Такое учебно-познавательное действие реализуется с помощью алгоритма.

«Компонентная система дидактической структуры содержания образования представлена следующим образом:

- образовательного процесса, обеспечиваемая преемственностью этапов в этой области;
- обеспечивает непрерывность образования во всех учебных заведениях, особенно в начальной, средней и старшей школе, а также последовательность и систематичность его структуры;
- постоянное совершенствование образования в научном направлении на основе новых достижений науки, техники, культуры;
- образовательное учреждение охраняет окружающую природную среду, активно способствует ее постоянному улучшению» [3.67].

Одним из решающих условий народного образования является демократическое управление. Демократизация означает, что образовательные учреждения избавляются от коллектив-

ных, местных потребностей, обращаются к интересам общества и личности, участвуют в управлении делами образования общественными силами.

«Истина – это независимость образования от политических и идеологических влияний, которые мешают образованию. В настоящее время важнейшими вопросами, реализованными в жизнь школы на основе новейших достижений науки, являются: связь научных основ образования с жизнью и трудом; политехнический принцип обучения; специальные факультативные курсы, программы и дифференцированное обучение, роль общественно полезных и продуктивных работ в учебно-воспитательной работе, профессиональная ориентация, широкое использование технических средств, компьютеров и т.п.» [4.11].

Помимо названных трех основополагающих принципов обучения при разработке содержания и его структуры обеспечение интегративного характера содержания, воспитание у обучающегося нравственности, эстетического вкуса, экологической и здоровой культуры жизни на основе передовых традиций, духовного и культурного наследия.

В соответствии с идеей развивающего образования, исходя из цели и содержания образования на начальном уровне, содержание образования подается в следующем виде: о мире (научная картина мира, обогащенная художественными, мифическими и т. д. концепции); виды деятельности, которые должны быть сформированы у школьника (игра, учеба, труд, общение); знания о способах познания мира (логические, научные).

Если принять во внимание возрастные познавательные способности младшего школьника и цель обучения подчинена воспитанию личности учащегося, то ясно, что преподаваемые на этом этапе предметы не могут формироваться в виде основы науки: здесь на первое место выходит формирование основных сторон культуры у ученика. В связи с этим содержание образования можно классифицировать следующим образом: коммуникативная культура, духовная культура, эстетическая и нравственная культура, культура труда, физическое воспитание.

Разумеется, это не должно приводить к мысли, что ничего из основ науки не входит в содержание знаний: поскольку формирование учебной деятельности является приоритетной целью и напрямую связано с повышением теоретического уровня собственных знаний, Каждый предмет обязательно включает в себя элементы научного знания, систему понятий и помимо познавательной и развивающей роли выполняет пропедевтическую функцию.

Сегодня проводятся исследования по определению системы коммуникативных методов в области дидактики, обсуждаются проблемы систематизации новых технологий преподавания теории и адаптации их к возрасту учащихся. Был собран и обсужден опыт учителей-новаторов. Сделаны теоретические выводы о гуманизации педагогического процесса, педагогическом сотрудничестве, теории учебной деятельности. Педагогическая технология воспринималась как понятийная, нормативная, инвариантная услуга, системно обеспечивающая двойственность педагогического процесса. Согласно этому определению было дано множество определений. Говорят, что совершенствование процесса обучения в начальной школе зависит от высокоподготовленных дидактических требований и материалов, поэтому для эффективного решения этой зависимости необходимы новые технологические методы и методики.

Поэтому считается, что качество учебной деятельности напрямую связано с изучением диалектических законов, которые показывают взаимосвязь различных факторов, участвующих в образовательном процессе дидактики.

Понятия дидактической структуры были даны следующим образом:

- уточнение цели обучения;
- направление цели обучения на получение результата;
- подготовка учебного курса и учебных материалов в соответствии с целями обучения;
- оценка текущих результатов, коррекция достижения поставленной цели;
- итоговая оценка результата.

В настоящее время в нашей республике создается новая система образования, которая движется к выходу в мировое образовательное пространство. Это связано с существенными

изменениями в теории педагогики и образовательного процесса, меняется парадигма образования, обновляется содержание образования, возникает новое мироощущение, иные отношения, иной менталитет:

- содержание образования обогащается новыми процессуальными навыками, развитием умения получать информацию, творческим подходом к науке и уточнением образовательных программ в рыночных условиях;

- традиционные способы информирования - устная и письменная, телефонная и радиосвязь - уступают место современным компьютерным средствам;

- внимание уделяется воспитанию личности ребенка, духовному обогащению его души, формированию его как гражданина и личности;

- стремление к единству школы, семьи и окружающей социальной среды в воспитании детей;

- наряду с народным образованием подчеркивается широкое использование педагогических технологий и роль науки.

Основные концепции совершенствования технологии обучения в психолого-педагогическом направлении описаны следующим образом:

- переход от обучения на запоминание к обучению, развивающему мышление с использованием предыдущих знаний;

- переход от статистической модели знаний к динамической структурной системе мыслительной деятельности;

- переход от программы, обеспечивающей студента со средним уровнем образования, к индивидуализированной и дифференцированной программе обучения.

Педагогические коллективы современных образовательных учреждений республики имеют возможность работать по любой модели по своему желанию за счет предлагаемой многовариантности. В этом направлении существуют разные типы содержания, структуры образования, новые идеи, основанные на науке и опыте, новые технологии. Поэтому очень важно выбирать различные технологии обучения в зависимости от содержания образования, возрастных и психологических особенностей учащихся и апробировать их на практике.

«В мировой практике существует несколько альтернативных школ, рассматривающих принципы научности и непрерывности образования как познавательную деятельность, повышающую учебную мотивацию учащегося, каждая из них имеет разную рациональность. Например, уровень образования выпускников традиционных школ высок с системной, теоретической и научной точек зрения, но спектр деловых качеств и умений использовать эти знания узок. А учебный процесс в школах «бесплатного обучения», основанный на любознательности и потребности (школа одаренных детей, специальные творческие школы) ограничивает волю и познавательное развитие учащихся, в основе лежит мнение, что механическая функция памяти психики не усваивает навыки и ловкость. Поэтому необходима скоординированная форма традиционных элементов обучения и альтернативных методик обучения, у которой, судя по всему, большое будущее. Здесь нельзя оставить без внимания вопрос, из каких элементов выбираются, на каком основании и в каком соотношении они строятся» [1.52].

Реализация значимого воздействия на развитие личности учащегося на базе традиционной школы является значимой тенденцией развития современной системы образования. То есть, согласно государственному образовательному стандарту, должна быть система образования, основанная на основной учебной программе, сохраняющая классно-урочную позицию, но постоянно меняющаяся, адаптирующаяся к времени, открытая психолого-педагогическим достижениям.

Чтобы быть максимальным фактором развития личности ученика, сформирована система принципов, основанная на идее развивающего обучения. Из него возьмем руководства по обучению и выведем те, которыми удобно пользоваться.

1. В процессе обучения вызвать у ученика интерес к материалу для изучения и мотивацию к его освоению.

2. Когда учитель разрабатывает содержание образования и планирует учебный процесс таким образом, что в процессе поиска решения проблемы или решения другой учебной задачи учащийся опирается на свою реальную область развития.

3. Чтобы обнаружить пути эффективного развития обучающегося, необходимо заранее учитывать «ситуацию выигрыша» каждого из них, то есть ставить перед ним задачи, которые он может решить самостоятельно, и учебные задачи. что они могут сделать. Тогда ребенок почувствует себя победителем, покорителем трудной вершины, обладателем собственной победы.

4. При оценке работы оценка должна выставляться по объему работы обучающегося, а не по достигнутому им результату.

5. Необходимо заранее спрогнозировать цепочки действий по замене «внешних» знаний «внутренними». Это приводит к групповому анализу, дискуссиям и т. д. доставляет.

6. В процессе развивающего обучения знания не должны даваться в готовом виде, глубины знаний учащийся должен достигать путем выполнения задания, требующего напряженной умственной работы.

При применении научного принципа обучения учащемуся не предоставляется готовая модель постановки и решения образовательных целей. Решение цели осуществляется посредством внутреннего обсуждения и последующего суммирования. Учитель является организатором и руководителем учебного процесса. Когда решение найдено, каждого учат доказывать его правильность по-своему. Каждому ученику предоставляется возможность высказать свое мнение, а ответы выслушиваются. Конечно, ответы не во всех случаях будут правильными. Однако каждый ребенок пытается поделиться и доказать результаты своего труда, учится обобщать свой личный опыт.

Список литературы:

1. Мұсаева С. Жас ерекшелік педагогикасы: оқулық / С. Мұсаева, Т. Бегалиев. - 2-ші басылым . - Астана : Фолиат, 2021.

2. Әбиев, Ж.Ә.Педагогика: Оқу құралы / Ж.Ә. Әбиев. - Алматы, 2006

3. Эльконин Д.Б. Психологические проблемы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте. - М., 1981. - С. 34-58.

4. Кудабеков А.Р. Некоторые проблемы углубленного обучения математике. -Алматы, «Наука», 1998.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ТҮРЛЕРІ

Базарбекова Р.Ж.,
п.ғ.к.,қауымд. проф. м.а.
Бастауыш білім беру
кафедрасының оқытушысы
Жылқыбаева А.Ж.,
7М01301 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен
әдістемесі мамандығының 2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қаласы

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш мектепте қазіргі жаңартылған білім мазмұнында көрсетілген білім беру жүйесінің ең маңызды міндеті – оқушыларды өз бетінше оқуға, өзін-өзі басқаруды, өзін-өзі жетілдіруді үйретуге мүмкіндік беретін әмбебап оқу әрекеттерінің түрлері көрсетіледі.

Аннотация. В данной статье описываются виды универсальной учебной деятельности, позволяющие учащимся учиться самостоятельно, управлять собой и самосовершенствоваться, которые являются важнейшей задачей образовательной системы, обозначенной в современном содержании образования в начальной школе.

Annotation. This article describes the types of universal educational activities that allow students to learn independently, manage themselves and improve themselves, which are the most important task of the educational system, identified in the modern content of education in primary school.

Соңғы онжылдықта қоғамда білім берудің мақсаттары мен оларды жүзеге асыру жолдарын түсінуде түбегейлі өзгерістер болды. Қазіргі кезде оқушыларға білім, білік пен дағдыны қалыптастыру білім берудің негізгі нәтижесі болып табылмайды, оның орнына оқушыларды белсенді позицияны ұстануға, өмірлік мәселелерді табысты шешуге, ынтымақтасып топта жұмыс істеуге, яғни әмбебап оқу әрекетін үйретуге басымдылық берілуде.

Жалпы мағынада «әмбебап оқу әрекеті» термині оқу қабілетін, яғни жаңа әлеуметтік тәжірибені саналы және белсенді игеру арқылы субъектінің өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілеті дегенді білдіреді. Бұл терминді жаңа білімді өз бетінше игеруді, дағдыларды қалыптастыруды, соның ішінде осы үдерісті ұйымдастыруды қамтамасыз ететін оқушының әрекет ету тәсілдерінің жиынтығы (оқу әрекетіне байланысты дағдылар) ретінде қарастырамыз.

«Әмбебап оқу әрекеті» жаңа білім мен дағдыларды табысты меңгеруге көмектесетін әдістердің жиынтығы. Оқу іс-әрекеті «әмбебап» деп аталатын себебі оларды кез келген сабақта қолдануға болады. Сонымен қатар олар кешенді оқу іс-әрекетін ұйымдастырады. Басқаша айтқанда, бұл әрекеттерді меңгеру оқу қабілетін қалыптастырады, танымдық мотивациясын дамытады, балаға оқудың мақсаты мен міндеттерін қоюға, оған жету стратегиясын құруға көмектеседі.

Әмбебап оқу әрекеттерін дамыту тұжырымдамасы жүйелі-белсенділік тәсілдің негізінде әзірленген. Бұл мәселе Л.С.Выготский [1], А.Н.Леонтьев [2], П.Я.Галперин [3], В.В.Давыдов [4], А.Г.Асмолов [5] сияқты ғалымдардың зерттеу тақырыбы ретінде қарастырылған.

Танымдық (когнитивті) әмбебап оқу әрекеттеріне жалпы білім беру, логикалық, сондай-ақ проблеманы қою және шешу әрекеттері кіреді. Әмбебап оқу әрекеттері (бұдан әрі – ӘОӘ) – бұл барлық оқу пәндеріне қолданылатын оқу процесіндегі оқушының әрекеті. Әмбебап оқу әрекеті мұғалім мен оқушы арасындағы сындарлы, жағымды өзара әрекеттесу процесінде қалыптасады. «Оқушы – мұғалім» жүйесіндегі өзара әрекеттесу оқушы мотивациясының

дамуына және соның салдарынан оқушының жеке басының әртүрлі аспектілерімен тікелей байланысты оқу әрекеттерінің қалыптасуына тікелей әсер етеді.

А.Г.Асмоловтың жіктемесі бойынша әмбебап оқыту әрекеттерінің мынадай түрлері бар: танымдық, реттеушілік, жеке тұлғалық, коммуникативтік [6].

Танымдық оқу әрекеттеріне қажетті ақпаратты зерттеу, іздеу, іріктеу және құрылымдау, проблеманы қою және шешу, зерттелетін мазмұнды модельдеу әрекеттері жатады.

Жеке-тұлғалық оқу әрекеттеріне нақты өмірлік мақсаттар мен жағдайлармен байланыстыра отырып, білімді мағыналы етуге мүмкіндік береді. Жеке оқу әрекеттері өмірлік құндылықтарды білуге, зерттеуге және қабылдауға бағытталған, моральдық нормалар мен ережелерді басшылыққа алуға, әлемге деген өмірлік ұстанымын дамытуға мүмкіндік береді.

Реттеушілік оқу әрекеттеріне мақсаттар қою, жоспарлау, бақылау, өз іс-әрекеттерін түзету, игерудің сәттілігін бағалау арқылы танымдық және оқу іс-әрекеттерін басқаруға мүмкіндік береді.

Коммуникативтік оқу әрекеттері ынтымақтастық мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді: серіктесті есту, тыңдау және түсіну, бірлескен іс-әрекеттерді жоспарлау және келісу, рөлдерді бөлу, бір-бірінің іс-әрекеттерін өзара бақылау, келіссөздер жүргізу, пікірталас жүргізу, өз ойларын дұрыс білдіру, бір-біріне қолдау көрсету, мұғаліммен де, құрдастарымен де тиімді ынтымақтастық құру әрекеттері жатады [6].

Әмбебап оқу әрекеттерін дамыту тұжырымдамасына сүйене отырып, бастауыш мектепте әрбір пәннің жаңартылған мазмұнында бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекеті арқылы танымдық, реттеушілік, жеке тұлғалық, коммуникативтік қабілетін қалыптастыру нәтижелерінің сипаттамасын жасадық. Бұл төмендегі кестеде берілген:

Тұлғалық ӘОӘ	**Реттеуші ӘОӘ**	**Танымдық ӘОӘ**	**Коммуникативті ӘОӘ**
1-сыныпта			
1. Мемлекет, туған жер және тіл барлық адамға ортақ болатынын біледі. «Туған жер» және «Отан» ұғымдарын байланыстырады. 2. Отбасы, құрмет көрсету, отбасы мүшелері мен достарының өзара көмегі мен қолдауын бағалауды үйренеді. 3. «Оқушы» мәртебесін, оқушының мектепке деген оң көзқарасы деңгейіндегі ішкі ұстанымын қабылдайды, «жақсы оқушы» бейнесін қабылдайды. 4. Өз тәжірибелеріне және басқа адамдардың тәжірибелеріне сүйенеді. 5. Жеке гигиенаны сақтауды үйренеді, мектепте, үйде, көшеде, қоғамдық орындарда, қауіпсіз мінез-құлық ережелерін сақтайды.	1. Мұғалімнің басшылығымен жұмыс орнын реттейді. 2. Өз жұмысын берілген үлгімен салыстыру арқылы бақылауды жүзеге асырады. 3. Егер өз жұмысына (үлгіге) қайшы келсе, қажетті толықтырулар, түзетулер енгізеді. 4. Мұғаліммен бірлесе отырып, «маршрут парағының» иллюстрациялық қатарына сүйене отырып, материалды зерделеу ретін анықтайды. 5. Қоршаған әлемнің сұлулығына, өнер туындыларына мұқият қарай бастайды. 6.Мұғалімнің бағасын қабылдайды.	1. Оқулықтарды бағдарлауды үйренеді (белгілеу жүйесі, мәтін құрылымы, айдарлар, сөздік, мазмұн) 2. Оқулықтың анықтамалық материалдарын (мұғалімнің басшылығымен) пайдалана отырып, оқу тапсырмаларын орындау үшін қажетті ақпаратты іздейді. 3. Мәтін, суреттер, схемалар түрінде ұсынылған ақпаратты түсінеді. 4. Тақырыптарды, обьектіні салыстырады: жалпы белгілерді және жеке айырмашылықты табады. 5. Берілген критерий бойынша маңызды белгілерге негізделген заттарды, объектілерді топтайды, жіктейді.	1. Сөйлеу этикетінің қарапайым нормаларын сақтайды: сәлемдесу, қоштасу, алғыс айтуды біледі. 2. Диалогқа түседі (сұрақтарға жауап береді, сұрақтар қояды, түсініксізді нақтылайды). 3. Жұптық тапсырмаларды орындау кезінде сыныптастарымен ынтымақтасады. 4. Оқу мәселесі бойынша ұжымдық талқылауға қатысады. 5.Жобалық қызметті жүзеге асыру үшін құрдастарымен және ересектермен ынтымақтастықта болады.
2-сыныпта			
1. Отбасына, өз халқының дәстүрлеріне, туған жеріне құрмет көрсету	1. Өз жұмыс орнын өз бетінше ұйымдастыра алады.	1. Оқулықтарды бағдарлай алады (белгілеу жүйесі, мәтін құрылы-	1. Сөйлеу этикетінің қарапайым нормаларын сақтайды: сәлемдесу,

қажеттігін түсінеді, қоғам мүшелерінің өзара көмегі мен өзара қолдауын бағалайды. 2. Оқу мақсаттарын қабылдайды, оқуға деген ұмтылысын көрсетеді. 3. Ересектердің эмоционалды реакцияларын бағалайды, өз іс-әрекеттерін моральдық тұрғыдан бағалауға үйренеді. 4. Этикет ережелерін орындайды. Табиғатқа мұқият қарап, экологиялық қауіпсіздік ережелерін сақтайды үйренеді. 5. Табиғатты, өнер туындысын қабылдаудан туындаған өз тәжірибелеріне сүйенеді. 6. Өз қателіктерін мойындайды. Өз қызметінің өзіндік бағасын жолдастарының, мұғалімнің бағалауымен салыстыратын болады.	2. Оқу және сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру режимін сақтайды. 3. Мұғалімнің көмегімен оқу іс-әрекетінің мақсатын анықтайды. 4. Мұғалімнің басшылығымен сабақта, сабақтан тыс жұмыста, өмірлік тәжірибемен байланыстырып тапсырмаларды орындайды. 5.Тапсырмаларды орындау кезінде мұғалімнің нұсқауларын және стандартты оқу әрекеттерін сипаттайтын алгоритмдерді қолданады. 6. Өзін-өзі және өзара тексеруді жүзеге асырады. 7.Тапсырманың орындалуында қате болса, оны тауып, түзетеді. 8. Тапсырманың орындалуын келесі параметрлер бойынша бағалайды: орындау оңай немесе қиын, орындау неге қиын болды.	мы, айдарлар, сөздік, мазмұн). 2. Оқулықтарда орналастырылған оқу тапсырмаларын орындау үшін қажетті ақпаратты өз бетінше іздейді. 3. Оқулықтарда ұсынылған суреттерді, диаграммаларды, кестелерді қолдана алады. 4. Оқығанды немесе тыңдағанды егжей-тегжейлі және қысқаша айтып береді, қарапайым жоспар құра алады. 5. Шығарма атауының мағынасын, оның мазмұнмен байланысын түсінеді. 6. Объектілерді бірнеше белгілері бойынша салыстырады және топтастырады; заңдылықтарды табады. 7. Қарапайым қорытындылар жасайды. 8. Аналогиялық ойлау бойынша тапсырмаларды орындайды.	қоштасу, алғыс айту түрлерін қолданады. 2. Диалогқа түседі (сұрақтарға жауап беру, сұрақтар қою, түсініксізді нақтылау). 3. Жұптық тапсырмаларды орындау кезінде сыныптастарымен ынтымақтасады, бірге ақылдасып орындайды. 4. Оқу мәселесі бойынша ұжымдық талқылауға қатысады. 5.Жобалық тапсырмаларды жүзеге асыру үшін құрдастарымен және ересектермен байланыста болады.
3-сыныпта			
1. Қазақстанның тарихи-географиялық бейнесімен танысады (аумағы, шекаралары, географиялық ерекшеліктері, негізгі тарихи оқиғалары). 2. Отбасына, өз халқының мәдениетіне құрмет көрсетуді үйренеді. 3. Оқуға оң мотивация мен танымдық қызығушылық танытады, жаңа материалды зерттеуде белсенділік көрсетеді. 4. Өз тәжірибелері бен әрекеттерді талдауды үйренеді. Өзінің және басқа адамдардың іс-әрекеттерінің моральдық мазмұнын басшылыққа алады. Жалпыадамзаттық, моральдық категорияларды түсінеді.	1. Тапсырмаларды орындау мақсатына сәйкес өз жұмыс орнын дербес ұйымдастырады. 2. Мұғалімнің көмегімен оқу іс-әрекетінің мақсатын анықтайды және өз бетінше өзінің іс-әрекеттерін мақсатпен байланыстырады. 3. Мұғалімнің басшылығымен сабақта, сабақтан тыс жұмыста, өмірлік жағдаймен байланыстырып, тапсырмаларды орындайды. 5. Оқу міндеттерін шешуде іс-әрекеттің тәсілдерін біледі. 6. Өзін-өзі және өзара тексеруді жүзеге асырады. 7.Орындалған тапсырманың	1. Оқулықтарда ұсынылған тапсырмаларды бағдарлайды: бөлімді зерделейді, нені меңгергенін анықтайды, болжайды; өзінің олқылықтарын анықтайды. 2. Бейтаныс материалды зерттеу үшін қандай қосымша ақпарат қажет екенін біледі; жобалық қызмет шеңберінде сөздіктер, энциклопедиялар, анықтамалықтар арасында қажетті ақпарат көздерін таңдайды. 3. Әртүрлі формада ұсынылған ақпаратты түсінеді (мәтін, иллюстрация кесте, диаграмма, модель және т.б.) ауызша ақпаратты шартты модельдерге және	1. Күнделікті өмірде сөйлеу этикетінің нормаларын және ауызша қарым-қатынас ережелерін сақтайды. 2. Оқулықтағы көркем және публицистикалық мәтіндерді дауыстап оқу, оқығанын түсіну, түсінбегенді нақтылау арқылы сұрақтар қоюды үйренеді. 3. Сөйлеу жағдайларын ескере отырып, өз ойын ауызша және жазбаша түрде айта алады. 4. Диалогқа қатысады; басқаларды тыңдайды және түсінеді, өз көзқарасын білдіреді, өз пікірін дәлелдеу қажеттілігін түсінеді. 5. Өз пікіріне сын көзбен қарайды, өз көзқарасын басқа көзқараспен салыстыра алады.

5. Табиғатқа ұқыпты қараудың негізгі ережелерін, адам ағзасы туралы білімге негізделген салауатты өмір салты ережелерін орындайды. 6. Әртүрлі өнер түрлерімен, табиғатты бақылаумен танысу арқылы эстетикалық сезімді сезінеді. 7. Өз іс-әрекетін бағалайды, оны жолдастарының, мұғалімнің бағалауымен салыстырады.	дұрыстығын алдыңғы тапсырмалармен салыстыру арқылы немесе әртүрлі үлгілер мен критерийлер арқылы бағалайды. 8. Тапсырманың орындалуын жоспарға, орындау шарттарына, белгілі бір кезеңдегі әрекеттердің нәтижесіне сәйкес орындайды. 9.Тапсырмаларды орындауда өзінің жетістігін бағалайды.	керісінше түрлендіруді қолданады. Оқу мәселелерін шешуде модельдерді өз бетінше пайдаланады. 4. Тапсырманы орындау нәтижесін, оның ішінде АКТ көмегімен көрсетеді. 5. Талдайды, салыстырады, топтайды, себеп-салдарлық байланыстар орнатады (Қол жетімді деңгейде). 6. Ұқсастықтарды анықтайды және оларды тапсырмаларды орындау кезінде қолданады.	6. Топтың жұмысына қатысады (жобалау қызметі барысында), рөлдерді бөледі, түпкі мақсатты ескере отырып, бір-бірімен ақылдасады. Топта жұмыс істеу кезінде өзара көмек пен өзара бақылауды жүзеге асырады.
4-сыныпта			
1. Өз халқының және Отанының, өзінің азаматтық және ұлттық ұстанымын түсінеді. Өлкетану материалын жинайды және зерттейді (өлкенің тарихы мен географиясы). 2. Отбасылық қатынастарды, өз халқының дәстүрлерін бағалайды. 3. Оқытудың жеке мағынасын анықтайды; одан әрі білім беру бағытын таңдайды. 5. Өз мінез-құлқын белгілі бір моральдық нормалар мен этикалық талаптарға сәйкес реттейді. Эмпатияны сезінеді, басқа адамдардың сезімдерін түсінеді және оларға жанашырлық танытады, өз көзқарастарын нақты әрекеттерде білдіреді. 6. Өз денсаулығына, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарайды, табиғатты сақтауға ұмтылады. 7. Көркем мәдениетпен танысу арқылы эстетикалық сезімді көрсетеді. 8. Оқудағы жетістіктің / сәтсіздіктің себептерін түсінуге 8. Күнделікті өмірлік жағдайларға байланысты жеке	1. Тапсырманы өз бетінше тұжырымдайды: оның мақсатын анықтайды, тапсырмаларды орындау үшін өз іс-әрекеттерін жоспарлайды, нәтижелерді болжайды, іс-әрекеттің әдістерін таңдайды, жұмысты орындау барысында түзетеді. 2. Белгілі бір тапсырманы орындау үшін әртүрлі құралдарды таңдайды. 3.Нәтижелерді қорытындылайды және кезең-кезеңмен бақылауды жүзеге асырады. 4. Оқу нәтижелерін бағалайды, бағалайды, қандай критерийлер бойынша жүргізілгенін түсіндіреді. 5. Дәлелді қателіктерді табады және қателіктермен жұмыс жасайды. 6. Өзінің танымдық іс-әрекетінің мақсатын қояды (оқу және жобалау қызметі шеңберінде) және оны сақтайды. 6. Оқулықтар мен жұмыс дәптерлеріне сүйене отырып, жеке сабақтан тыс үдерісте (жобалау үдерісі шеңберінде) жоспарлайды.	1. Оқулықтарда ұсынылған тапсырмаларды бағдарлайды: бөлімді зерделейді, нені меңгергенін анықтайды, болжайды; өзінің олқылықтарын анықтайды, мақсатына қарай тапсырмаларды таңдауды жүзеге асырады. 2. Бейтаныс материалды зерттеу үшін қандай қосымша ақпарат қажет екенін біледі. 3. Әртүрлі дереккөздерден алынған ақпаратты (сөздіктер, энциклопедиялар, анықтамалықтар, электрондық дискілер, Интернет желісі) салыстырады және іріктейді. 4. Әртүрлі объектілерді, құбылыстарды, фактілерді талдайды, салыстырады, топтастырады; заңдылықтарды белгілейді және оларды тапсырмаларды орындау кезінде пайдаланады, себеп-салдарлық байланыстар орнатады, логикалық пайымдаулар құрады, жалпыланған әдістерді қолдану арқылы жаңа әдістерді игереді. 5. Өз бетінше қорытынды жасайды, ақпаратты өңдейді, оны түрлендіреді, диаграмма, модель, кесте, гистограмма, хабарлама арқылы ақпаратты ұсынады.	1. Диалогтық сөйлеу формасын меңгереді. 2.Оқулықтағы басқа да көркем және ғылыми-ақпараттық мәтіндерді дауыстап оқиды, оқығанын түсінеді. 3. Өз ойын оқу және өмірлік сөйлеу жағдайларын ескере отырып, ауызша және жазбаша түрде жеткізе алады. 4. Өз пікірі мен ұстанымын тұжырымдайды; түсінбегенді нақтылай отырып, сұрақтар қояды; өз көзқарасын қорғайды, этикет ережелерін сақтайды; фактілер мен қосымша мәліметтер арқылы өз көзқарасын дәлелдейді. 5. Өз пікіріне сын көзбен қарайды. Әртүрлі пікірлерді ескереді және жұппен жұмыс істеу кезінде әртүрлі позицияларды үйлестіруге ұмтылады. Өзара бір-бірімен келіседі және жалпы шешімге келеді. 6. Топтың жұмысына қатысады: міндеттерді бөледі. Іс-қимыл жоспарын нақтылау арқылы сұрақтар қояды; міндеттердің өз бөлігін орындайды. Жалпы іс-қимыл жоспарын және

үдерісті жоспарлайды. үйренеді.	7.Өз мінез-құлқын белгілі моральдық нормалар мен этикалық талаптарға сәйкес реттейді.		түпкі мақсатты есепке алады. Өзін-өзі, өзара бақылауды және өзара көмекті жүзеге асырады.

Жалпы білім берудегі әмбебап әрекеттер:

- танымдық мақсатты өз бетінше таңдау және тұжырымдау;
- қажетті ақпаратты іздеу және таңдау, оның ішінде бастауыш мектепте жалпыға қолжетімді АКТ құралдары мен ақпарат көздерін пайдалана отырып, жұмыс тапсырмаларын шешу;
- білімді құрылымдау;
- ауызша және жазбаша түрде сөйлеу мәлімдемесін саналы және ерікті түрде құрастыру;
- нақты шарттарға байланысты мәселелерді шешудің тиімді жолдарын таңдау;
- іс-әрекеттің әдістері мен шарттарын бейнелеу, оқу процесі мен нәтижелерін бақылау және бағалау;

Білім берудегі әмбебап әрекеттердің ерекше тобына белгі-символдық оқу әрекеттері, логикалық әмбебап оқу әрекеттері, проблеманы шешу оқу әрекеттері жатады.

Бастауыш білім беру жүйесін дамытқан танымал психологтар В.В. Давыдов пен Д.Б. Эльконин оқу процесін ұйымдастыруда теориялық білімнің рөлін арттыруға көңіл бөлу керек деп санайды. Олардың пікірінше, білім мазмұны мен оқыту ұстанымдары эмпирикалық емес, ғылыми теориялық сипатта болуы керек. Психологтар мектептегі білім берудің негізгі міндеттерін шешу, сайып келгенде, оқу мақсаттары, мазмұны және әдістері бойынша жобалық ойлау түрінің өзгеруіне байланысты дейді. В.В. Давыдовтың пікірінше, оқытудың бүкіл жүйесін балалардың ақыл-ойы мен эмпирикалық ойлауын қалыптастыруға, олардың ғылыми-теориялық ойлауын дамытуға қайта бағыттау қажет [7].

Бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекеттерін тиімді дамытуға мүмкіндік беретін оқу іс-әрекетті ұйымдастырудың негізгі формасы жобалық әдіс болып табылады. Жобалық әдісті нақты өмірлік тәжірибе негізінде оқушылардың жаңа білім алуына, оқушылардың бойында нақты дағдыларды қалыптастыруға бағытталған білім беру технологиясы ретінде анықтауға болады. Басқаша айтқанда, оқушы белсенді танымдық процеске тікелей қосылған кезде, оқу мәселесін өз бетінше тұжырымдайтын, қажетті ақпаратты жинауды жүзеге асыратын, мәселені шешудің мүмкін нұсқаларын жоспарлайтын, қорытынды жасайтын, өз қызметін талдайтын, «жаңа білім алу» деп сипаттауға болады.

Полат Е.С. [8], Воронцов А.Б. [9], Савенков А.И. [10], Пахомова Н.Ю. [11] және басқалардың еңбектерінде оқытудың жобалық әдісіне эмпирикалық тұрғыдан талдау жасалып, жобалық оқытудың психологиялық негіздері анықталған.

Қазіргі мектептерде, оның ішінде бастауыш сыныптарда жобалық әдіс арқылы жаңа білім алу нәтижелеріне (ең алдымен оқу және әлеуметтік дербестік; проблемаларды шешудегі, шешім қабылдаудағы құзыреттілік; жауапкершілік пен бастамашылық т.б.) оқушылардың жобалық қызметі арқылы қол жеткізуге болады. Бұл әдіс, өз кезегінде, әлемдік педагогикалық практикада түбегейлі жаңа болып табылмайды. Дегенмен оқытудың қазіргі білім беру ұстанымдарына, құзыреттілік, тұлғалық-бағдарланған, оқыту мен тәрбиелеудің жүйелік-белсенділік тәсілдеріне, оқытудың өмірлік жағдайларымен байланыстыру ұстанымына негізделуі керек.

Жобалық жұмыстың орталық қағидасы мұғалім мен оқушылардың бірлескен жұмысы болып табылады, яғни оқушылар мұғаліммен бірге жұмыс тақырыбын тұжырымдайды, тапсырмаларды анықтайды, жұмыс жоспарын жасайды, жұмыстың орындалу кезеңдерін бақылайды және нәтижені бағалайды.

Білім беру жобаларымен жұмыс әртүрлі пәндер бойынша бірнеше тақырыптарды өткеннен кейін жүзеге асырылады және бұл жағдайда кешенді жалпылау сабағы өткізілуі мүмкін.

Білім беру жобасын әзірлеу үшін әртүрлі пәндерден оқу ақпаратын іріктеуге мұқият талдау жүргізу және жеке пәндік тақырыптарды зерделеу кезінде міндеттерді тұжырымдау қажет.

Жобалық жұмысты жазу келесі кезеңдерді қамтиды:

- жобалық жоспарды әзірлеу (жағдайды талдау, проблеманы талдау, мақсат қою, жоспарлау);

- жобалық жоспарды іске асыру (жоспарланған іс-әрекеттерді орындау);

- жоба нәтижелерін бағалау (шындықтың жаңа/өзгертілген күйі).

Жобалық қызметті ұйымдастыру арқылы бастауыш сынып оқушыларының әмбебеп оқу әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған жобаны құруда келесі ұстанымдарды басшылыққа алу қажет деп ойлаймыз:

- оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту ұстанымы;

- оқушының жеке қызығушылығын арттыру ұстанымы.

Бұл жерде оқу процесі оқу пәнінің логикасында емес, оқушы үшін жеке мағынасы бар іс-әрекеттің логикасында құрылады. Бұл оның оқуға деген ынтасын арттырады.

- белсенділік ұстанымы, яғни проблемамен жұмыс істеудің жеке қарқыны әр оқушының даму деңгейіне шығуын қамтамасыз етеді;

- әртүрлі мәселелерді шешуде оқушылар мен мұғалімдердің ынтымақтастық ұстанымы;

- басқа көзқарасты құрметтеу ұстанымы;

- нәтижеге жету жолындағы жауапкершілікті қамтамасыз ету ұстанымы.

Оқулықтарда білім беру тақырыптарына жақын тақырыптар бойынша жобалық әрекеттердің көптеген бағыттарын ұсынады. Жобалау әрекеті барысында мақсат қою, оны сақтау және оған жету қадамдарын жоспарлау дағдылары қалыптасады [6].

Қазіргі жаңа мазмұнды «Ана тілі», «Математика», «Жаратылыстану» т.б. бастауыш сынып оқулықтарында өзін-өзі тексеру, нәтижені бағалау, қатені табу және түзету тапсырмалары беріледі. Ал 1-сыныптан бастап математика оқулықтарында есептеулер нәтижесін бағалауға, бағалауға және болжауға бағытталған тапсырмалар беріледі. Дегенмен оқулықтарды құрастыру барысында әмбебап оқу әрекеттерінің нәтижелерін сатылай және қорытынды бақылауға, мысалы, математикадан есептің шешімін жоспарлауға және нәтижені болжауға үйрететін тапсырмалар, зерттеу әрекетінің элементтерін қамтитын тапсырмалар (сандардың қасиеттерін, арифметикалық амалдарын, шамалар арасындағы тәуелділікті бақылау) көбірек қамтылуы қажет деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Воображение и его развитие в детском возрасте // Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособие / Сост. Л. М. Семенюк. М.: Воронеж, 2003. С. 54
2. Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии. Школа А. Н. Леонтьева. М.: Смысл, 1999.
3. Гальперин П.Я. О формировании умственных действий и понятий // Культурно-историческая психология. 2010. Том 6. № 3. С. 111–114.
4. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1986.
5. Леонтьева А.А. Методологические основы психологии. М.: Смысл, 2021. https://www.labirint.ru/books/801011/
6. А.Г. Асмолов, Г.В. Бурменская, И.А. Володарская. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли: пособие для учителя / под ред. А.Г. Асмолова. -М., 2008. -151 с.
7. В.В. Давыдов. Теория развивающего обучения, -М., 1996. -554 с.
8. Полат Е.С. Метод проектов: типология и структура // Лицейское и гимназическое образование. - 2002. - № 9. - С. 9-17.
9. Воронцов А. Б. Проектные задачи в начальной школе: пособие для учителя //2-е изд. - М.: Просвещение, 2010. -176 с.
10. Савенков А.И. Учебное исследование в начальной школе // Начальная школа. - 2000. - № 12. - С. 101-108.
11. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педвузов. – М.: АРКТИ, 2003.

ДЕНСАУЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІ

Бақтиярова Наркиза Кәрімқызы,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
2 курс магистранты,
Психология және Педагогика кафедрасы,
«Х.Досмұхамедов атындағы АУ»

Аннотация. Денсаулық мәдениеті тұлғаның жүйелі түрде, өз денсаулығына, салауатты өмір салтын ұйымдастыруға, валеологиялық түсініктерін эмоционалды-құндылық ретінде қарым-қатынас жасауына негізделе отырып, мақсатты бағытталған оқыту мен тәрбиелеу барысында мәселелер қарастырылады.

Түйін сөздер: салауатты өмір салты, денсаулық, жеке тұлға, құндылық.

Аннотация. Культура здоровья базируется на системном подходе человека к собственному здоровью, организации здорового образа жизни, донесении своих валеологических представлений как эмоциональной ценности, а вопросы рассматриваются в ходе целевого обучения и воспитания.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, здоровье, личность, ценность.

Abstract. The culture of health is based on a person's systematic approach to his own health, organizing a healthy lifestyle, communicating his valeological concepts as an emotional value, and issues are considered in the course of targeted training and education.

Kew words: the article deals with the psychological and pedagogical problems of a healthy lifestyle in the upbringing of a person.

Денсаулық – адам өмірінің басты құндылығы. Бұл - адамның биологиялық және әлеуметтік қызметін жүзеге асырудың басты шарты, сонымен қатар тұлғаның қалыптасуының негізі болып табылады.

«Дені сау ұлт – мемлекет болашағы» демекші, еліміздің басты мәселелерінің бірі балалар мен жас өспірімдердің денсаулық жағдайы. Осыған сәйкес құрылған жобалар мен заңнамалар да аз емес. Олар Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексіндегі Халық денсаулығы және денсауық сақтау жүйесі заңы [1]. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 725 қаулысы «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау" ұлттық жобасы [2]. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 247 қаулысы (6- бағыт. Салауатты өмір салты) [3]. Заңнамаларда жас өспірімдер мен жастардың әлеуметтік мәселелерін, сырқаттану деңгейін, психологиялық жағдайы мен жаман әдеттерді зерделеу, экономикалық өсуі, өскелең ұрпақтың толыққанды дамуын және оның денсаулығын қорғау мәселелері қозғалады. Демек ел болашағы үшін жас ұрпақтың денсаулыға аса маңызды.

Әрине дәстүрлі медицинаның адам өмірінде маңыздылығы зор. Алайда көптеген медициналық, психологиялық, әлеуметтік еңбектерді талдай отырып біз болашақ ұрпақ, соның ішінде қоғамның аса маңызды құрлымы болып табылатын жоғарғы оқу орындарындағы студенттерге дұрыс жүйеленген ақпарат бере отырып оларадың денсаулық мәдениетін қалыптастыруымыз әбден мүмкін.

Көпшілік денсаулықты адамның тек физикалық саулығы ретінде қабылдайды, алайда дені сау тұлға бұл психикалық, әлеуметтік және эмоционады тұрақты адам. Осыған орай біздің зерттеуімізде өзекті болып отырған жоғарғы оқу орындарындағы студенттердің

денсаулық мәдениетін қалыптастыруды жан жақты қарастыру мақсатын қоя отырып, осы сұрақтарды ашу маңызды болды.

Заманауи, әлеуметтік мәдениет мәнмәтінінде денсаулық мәдениеті мәселесі адам болашағын анықтаушы глобалды мәселелердің алдынғы қатарында. Ғалымдардың айтуынша даму ол тек дені сау қоғамда жүзеге асады. Денсаулық мәдениеті басқа мәдени құрлымдарға қарағанда, өзінің педагогикалық ғылым танымында орын алатын құрлымдық элементтері мен мазмұны бойынша өзгеше. Демек бұл жеке педагогикалық феномен болып табылады.

Осы мәселені терең зерттеген шетелдік ғалымдардың еңбектеріне талдай жасай отырып келесідей тұжырымдамаларға қол жеткздік. Денсаулық мәдениеті түсінігі мен болымысын Г.К.Зайцев, В.В. Колбанов, С.В. Васильева сынды ғалымдар қарастырса, И.Б.Глинянова, Е.Е.Мамаева денсаулық мәдениетін мазмұны мен құрлымы жағынан ашып көрсетеді. Л.И.Уткинаның еңбектері денсаулық мәдениетінің қалыптастыру қағидадларын анықтауға бағытталған. Жалпы «денсаулық мәдениеті» феномені түрлі аспектілерде зерттелген: медико-биологиялық денсаулық негіздері; денсаулықты сақтау және денсаулық мәдениетін қалыптастырудың әлеуметтік аспектілері; денсаулыққа құндылық ретінде қарау [4].

Елімізде қоғам денсаулығын сақтау сұрақтарымен айналысқан ғалымдардың бірі М.Ә Бөлешов, ғалым өзінің еңбектерінде денсаулықтың қалыптасу себептерін төрт топқа бөліп қарастырады: әлеуметтік-экономикалық, қоршаған орта, биологиялық және өмір сүру салты. Ғалымның пайымдауынша әлеуметтік-экономикалық жағдай, қоршаған орта, биологиялық жағдайдың адам денсаулығына әсері тек 15%-20% құрайды, демек адам саулығы мен жапы өміріне тікелей өмір сүру салты әсер етеді [5].

Орыс ғалымы Ю.П. Лисициннің айтуынша, егер адам өз денсаулығына жауапкершілікпен қарамаса онда оған ешқандай жоғарғы технологиялар көмектесе алмайды.

Г.А. Захарин, Ф.Ф. Эрисман сынды ғалымдар өз еңбектерінде адам денсаулығын сақтаудың бірден бір кепілі ол гигиенаны, яғни дене және қоршаған орта тазалығын сақтау деп тұжырымдайды. Ф.Ф. Эрисманның пікірінше «білікті медицина маманынан, санитарлық гигиена талаптарын ұстанатын адамның артықшылығын айтады». Сонымен қатар еліміздің Ү.И. Кенесариев, Р.М.Балмахаева, Н.Ж.Жақашов сынды ғалымдар адам денсаулығы үшін жеке бас гигиенасының маңыздылығын айта отырып, кәзіргі таңда адам денсаулығын сақтау, нығайту және аурудың алдын алудағы гигиена ғылымы мен практикасы шешетін мәселелерді қозғайды [6].

У. Жарқынбай салауатты өмір салтын бастау үшін ең алдымен тұрмыстық жағдағы ауруға алып келетін себептерді анықтаудан бастау керектігін айтады. Өз еібектерінде ғалым адам денсаулығы үшін дұрыс тамақтанудың маңыздылығын қозғайды.

Г.О. Әбдікерова өзінің «Денсаулық сақтау жүйесіндегі әлеуметтік көмек» атты еңбегінде адам денсаулығы үшін әлеуметтік, психолого-педагогикалық ақпараттық көмек маңыздылығын ашып, оны шешудің жолдарын ұсынады.

Денсаулық мәдениеті жалып мәдениет жүйесінің маңызды құрлымдарының бірі. Орыс ғалымы В.Н.Ростовцев айтуынша денсаулық мәдениетін қалыптастыру туылған балаланың бірінші күнінен басталып өмір бойы жалғасады. Алғаш рет «денсаулық мәдениеті» терминін 1995 жылы педагогикал және психология профессоры В.А.Скуминин енгізді. Ғалымның пікірінше – бұл адам және оның денсаулығы туралы ғылым, сонымен қатар рухани-моралдық, еңбек және демалыс мәдениетінің, тұлға және қарым-қатынас мәдениетінің ажырамас бөлігі; адамның физикалық, психикалық, рухани болымысын дамыту мәселелерін теориялық және тәжірибелік тұрғыда шешу құралы. Бүгінгі таңда «денсаулық мәдениеті» терминінне анықтама беретін көптеген көзқарастар орын алады.

Мәдениеттану тұрғысынан ғалымдар денсаулық адам өмірінің маңызды құндылық-тарының бірі ретінде сипаттайды және денсаулық мәдениетін қоғам мен тұлға мәдениетінің толық, әлеуметтік маңызды құрамдас бөлігі деп ашып көрсеткен. И. М. Быховская денсаулық мәдениетін келесідей тұжырымдайды: мәдени адамның өмір сүруін қамтамасыз ететін, оған құндылық ретінде қарайтын білім, құндылықтар, нормалар, идеалдар жиынтығы; денсаулық

туралы идеялармен байланысты компоненттерінің бірі; реттеуші-бағдарлауды жүзеге асыратын көзқарастар жүйесі; денсаулықты қалыптастыруды, қолдауды және нығайтуды қамтамасыз ететін қызмет түрлері.

Философиялық тұрғыдан қарағанда ғалымдар денсаулық мәдениетін адамның маңызды құндылығы ретінде растайды, филосовтар денсаулықтың негізі ретінде адамның табиғаты мен мәнін неғұрлым толық және тұтас түсінуге мүмкіндік беретін айтады. Валеологиялық көзқарастағы ғалымдар денсаулық мәдениеті валеологиялық дамыған дүниетанымның, сана мен мінез-құлықтың қалыптасуы деп санайды.

Заманауи ғылымда денсаулық мәдениеті: «жетілу деңгейі», «саналы іс-қимыл жүйесі», «тәжірибеге бағытталған валеологиялық білім жүйесі», «күрделі құрылымдық тұлға білімі», «педагогикалық мәдениеттердің өнімі», «түсініктер синтезі» ретінде қарастырылады.

Жеке тұлғаның денсаулық мәдениеті келесідей сипатталады: жағымды мақсаттар мен құндылықтар қорымен; өз денсаулығына, қоғам және табиғатқа сауатты көзқарасымен; ағзаның жеке ерекшеліктерін ескере отырып, адамның жеке жағдайын реттеуге мүмкіндік беретін, өзін-өзі сақтау, қызметін, өзін-өзі дамыту бағдарламаларын жүзеге асыру, барлық компоненттердің үйлесімді бірлігі мен жеке тұлғаның тұтас дамуына әкелетін салауатты өмір салтын ұйымдастыру.

Табиғаты бойынша, адам ағзасы өзін-өзі дамытатын, реттейтін және өзін-өзі емдейтін күрделі жүйе. Мәдениет және адам ажырамас ұғымдар. Мәдениет адамның әлемді, сыртқы әлемді, қоғам мен табиғатқа қарым-қатынасының, адамның ішкі дүниесінің қалыптасу және даму деген қарым-қатынасын білдіреді. Сондықтан да адамның денсауылқ мәдениетін меңгеруі өзін-өзі тану, өзін-өзі сақтау, өзін-өзі тұлғалық дамытуғ өз-өзімен, сырқы әлеммен, табиғатпен, қарым-қатынасын орнату, рухани-адамгершілік ізденіс арқылы жүзеге асады. Осыған орай денсаулық мәдениетін қалыптастыру үрдісі осы үрдістің тиімділігін анықтайтын бір қатар маңызды жағдаяттарға негізделеді: ішкі – қажетілік-ынталандырушы, биологиялық, генетикалық, отбасы, қоршаған орта өмір салты, мәдени құндылытар; сыртқы – табиғи (климат, ауа райы, флора және фауна), қоршаған рта жағдайы, әлеуметтікэкономикалық, саяси.

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау денсаулық мәдениетінің келесідей қызметін анықтауға мүмкіндік берді:

1. Аксиологиялық құндылық қызметі. Денсаулықты жалпы адами құндылық ретінде сезіну, салауатты өмір салтын ұстанудағы сенімділік. Ақсиологиялық қызметті жүзеге асыру валеалогиялық тәрбиеге байланысты орындалады. Денсаулық және салауатты өмір салтына бағытталған құндылықтарға-бағытталған шарттарды қалыптастыру үрдісі. Валеологиялық тәрбиелеу үрдісінде адамда эмоционалды, денсаулыққа саналы қарым-қатынасы дамиды, яғни ол әлеуметке қарым-қатынас және саналы қабылдауға, қоршаған адамдардың денсаулығына қамқорлықпен қарау, өз денсаулығын нығайтуға талпынуға негізделген жағымды қызығушылықтар мен қажеттіліктер.

2. Коммуникациялық қызмет. Валеологиялық тәжірибені келесі ұрпаққа жеткізу арқылы көрініс алады, оны жаңа білім және дағдылармен толықтыру, сонымен қатар мәдени үрдіс қатысушыларының өзара қатынасын қамтамасыз ету.

3. Танымдық қызметі. Валеологиялық білім және біліктіліктерді игеру, өзін-өзі, өзінің болашақ қабілеттері мен мүмкіндіктерін тану, өз денсаулығына қызығушылық таныту, ағзаны оңалту және нығайту бойынша әдістемелер мен әдебиеттерді зерттеу. Бұл қызметтерді жүзеге асыру валеологиялық оқыту барысында жүзеге асады (адам денсаулығын сақтау және дамыту, қалыптасу заңдылықтары бойынша білімдерін қалыптастыру үрдісі, өз денсаулығын жетілдіру және сақтау біліктіліктерін меңгеру, денсаулықты қалыптастыру факторларды бағалау, салауатты өмір салты білімдерін меңгеру және оны қалыптастыру біліктіліктері).

4. Бейімділік қызметі. Тіршілік әрекетін ұйымдастыру және бейімделу тәсілі ретінде денсаулық мәдениеті өз ағзасының жағдайын оңтайландыруға, әлеуметтік және табиғи ортаның түрлі стрессогенді қоздырғыштарға төзімділікті арттырады.

5. Реттеуші қызмет. Валеалогиялық нормаларды және өзін өзі ұстау тәртібін сақтауды қамтамасыз етеді, белгілі талаптарды ескеруге негізделеді. Реттеуші қызмет тәртіп үлгілері, әдет-ғұрып, саталған дәстүр сияқты жүйелермен қамтылады.

Денсаулық мәдениеті – бұл адамгершілік қағидаларына негізделген өмір салты. Ол дұрыс ұйымдастырылған, белсенді, еңбекпен қамтылған, қоршаған-ортадағы жағымсыз әсер етуден қорғау, кәрілік шаққа дейін адамның адамгешілік, психикалық және физикалық саулығын сақтау керек. Өз денсаулығын сақтау – бұл әр тұлғаның тікелей міндеті және оны қоршаған ортаға сілтеу сауатсыздық болып табылады. Көптеген ғалымдар, философтар, социолог, психолог және дәрігерлердің пікірінше адам денсаулығының қалыптасуына қоршаған орта әсері және өмір сүру салты себепкер болады деп санайды.

Қорыта келе «денсаулық мәдениеті» феноменің талдай отырып біз бұл түсініктің толыққанды, әлеуметтік-маңызды тұлғаның жалпы мәдениетінің құрлымы деп түсінеміз. Яғни денсаулық мәдениеті тұлғаның жүйелі түрде, өз денсаулығына, салауатты өмір салтын ұйымдастыруға, валеологиялық түсініктерін эмоционалды-құндылық ретінде қарым-қатынас жасауына негізделе отырып, мақсатты бағытталған оқыту мен тәрбиелеу барысында қалыптасады.

Әдебиеттер:

1. Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы қазақстан республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360
2. "Дені сау ұлт" әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау" ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 725 қаулысы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000725
3. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 247 қаулысы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000247
4. Колбанов, В.В. Валеология в школе / В. В. Колбанов, Г. К. Зайцев; Санкт-Петербург. гос. ун-т пед. мастерства, Каф. валеологии. - СПб. : СПГУПМ, 1992. - 50,[2] с.; 22 см
5. Бөлешов, М. Ә. Балалар мен жасөспірімдер гигиенасы [Мәтін] : оқулық / М. Ә. Бөлешов. - Алматы : Отан, 2020. - 180 б.
6. Гигиена [Электронный ресурс] : Жоғары оқу орындарына арналған оқулық / Ү. И. Кенесариев [и др.]. - Алматы : [б. и.], 2010. - 656 б. : сур. - (в пер.) : Б. ц.

ЕКІ ТІЛДІ ОРТА МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН СӨЗ ТІРКЕСТЕРІН МЕҢГЕРУ ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУ: СТРАТЕГИЯЛАР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР

Бейсембай Санира Оралбекқызы,
Әлкей Марғұлан атын. Павлодар педагогикалық университетінің "5В011900 Шет тілі: екі шет тілі", мамандығы бойынша 4 курс студенті

Аннотация. Бұл мақалада екі тілді орта мектепте ағылшын тіліндегі коллокацияларды меңгеруді жақсарту стратегиялары мен проблемалары қарастырылады. Коллокациялар тиімді қарым-қатынас үшін маңызды, бірақ оларды меңгеру қиын. Егжей-тегжейлі нұсқаулықтар мен технологиялық құралдар сияқты стратегиялар коллокация дағдыларын жақсартуға көмектеседі. Алайда, оқушылардың ана тілі тарапынан кедергілер мен мектептен тыс жерде ағылшын тілімен араласудың шектелуі сияқты мәселелерді шешу қажет. Жалпы, оқытудың мақсатты әдістері мен технологияларды пайдалану коллокацияларды меңгеруге ықпал ететін және оқушылардың ағылшын тілін меңгеру деңгейін жақсартатын орта құруы мүмкін.

Түйін сөздер: жақсарту, ағылшын тілі, коллокацияны меңгеру, екі тілділік, орта мектеп, қоршаған орта, стратегиялар, проблемалар.

Аннотация. В этой статье рассматриваются стратегии и проблемы улучшения усвоения коллокаций на английском языке в двуязычной средней школе. Коллокации важны для эффективного общения, но их трудно усвоить. Стратегии, такие как подробные инструкции и технологические инструменты, помогают улучшить навыки коллокации. Однако необходимо решить такие вопросы, как барьеры со стороны родного языка учащихся и ограниченность общения с английским языком вне школы. В целом, использование целевых методов и технологий обучения может создать среду, способствующую освоению коллокаций и улучшающую уровень владения учащимися английским языком.

Abstract. This article examines strategies and challenges for improving the acquisition of collocations in English in a bilingual secondary school. Collocations are important for effective communication, but they are difficult to learn. Strategies such as detailed instructions and technology tools help improve collocation skills. However, issues such as barriers from students' native language and limited exposure to English outside of school need to be addressed. Overall, the use of targeted teaching methods and technologies can create an environment that promotes the acquisition of collocations and improves students' English proficiency.

Әлем жаһандануды қамтуды жалғастырған сайын, бірнеше тілде тиімді қарым-қатынастың маңыздылығы барған сайын айқын болып келеді. Екі тілді білім беру мекемелерінде оқушыларға өз ана тілін де, мақсатты тілді де, мысалы, ағылшын тілін де еркін меңгеруге бірегей мүмкіндік беріледі. Алайда тілді меңгеру жекелеген сөздерді аудару шеңберінен әлдеқайда асып түседі; бұл сөз тіркестерін - осы тілде бір-бірімен үйлесетін сөздердің табиғи комбинацияларын түсінуді талап етеді. Осылайша, бұл мақалада орта мектептің екі тілді ортасында ағылшын сөз тіркестерін меңгеруді жақсартудың маңыздылығы зерттеледі, сондай-ақ осы мақсатқа қол жеткізуге байланысты стратегиялар мен проблемалар қаралады.

Коллокациялар тілді үйренуде өмірлік маңызды рөл атқарады, өйткені олар оқушыларға тілді түсінуге және түпнұсқалық контексте еркін пайдалануға көмектеседі. Коллокациялық білім ауызша және жазбаша қарым-қатынасты жақсартады, оқушыларға идеяларды нақты және табиғи түрде білдіруге мүмкіндік береді. Мысалы, ағылшын тілінде сөйлеушілер әдетте "powerful coffee" емес, "strong coffee" және "create friends" емес, "make friends" деп айтады. Бұл сөз тіркестерін түсіне отырып, студенттер ағылшын тілінің ерекшеліктеріне бейімделуге және тілде сөйлеушілермен сенімді қарым-қатынас жасауға жақсы дайындалған.

Бұдан басқа, сөз тіркестері оқушылардың жазбаша мәтіндерді түсіну қабілетіне едәуір әсер етеді, өйткені көптеген идиоматикалық сөздер мен сөз тіркестері сөз тіркестері арқылы түзіледі. Бұдан басқа, сөз тіркестерін түсіну және тиімді пайдалану стандартталған тілдік емтихандардың негізгі аспектісі болып табылады, бұл оны мансабында академиялық және болашақ жетістіктерге жетуге ұмтылатын студенттер үшін шешуші етеді.

Бұл мақаланың мақсаты - орта мектептің екі тілді ортасында ағылшын тіліндегі сөз тіркестерін меңгеруді жақсартуға байланысты стратегиялар мен проблемаларға жол ашу. Коллокацияның тілді үйренудегі маңызды рөліне назар аудара отырып, біз оқытушыларға, студенттерге және тілге мүдделі мүдделі тараптарға оқушылардың коллокациялық құзыреттілігін қалай арттыру керектігін жан-жақты түсінуге тырысамыз.

Бұл үшін біз сөздік жаттығулар, сөз қауымдастығы сабақтары және контекстік оқыту әдістері сияқты коллокацияны тиімді оқытуға жәрдемдесу үшін екі тілді орта мектептерде қолданылатын әртүрлі оқыту әдістерін зерттейміз. Бұдан басқа, біз оқушылардың ана тіліне араласуының әсерін, тең түпнұсқалы тілдік ортаның шектелген әсерін және тұрақты практиканың айтарлықтай қажеттілігін қоса алғанда, коллокацияны оқыту кезінде оқытушылар кездесуі мүмкін проблемаларға тереңдей түсеміз.

Табысты тақырыптық зерттеулерді зерттей отырып және педагогикалық зерттеулерге сүйене отырып, бұл мақала ағылшын сөз тіркестерін меңгеруді жақсарту үшін орта мектептің екі тілді ортасында іске асырылуы мүмкін практикалық идеялар мен қолданылатын стратегияларды ұсынуға тырысады.

Бұл мақаланың мақсаты орта мектептің екі тілді ортасында ағылшын сөз тіркестерін меңгеруді жақсарту стратегияларын зерделеу болып табылады. Ол коллокация дағдыларын жақсарту үшін теориялық негізге тереңдей түседі және коллокациялар мен тілді екі тілде оқыту бойынша тиісті әдебиет пен зерттеулерге сүйенеді. Мақалада талқыланатын стратегиялар мен мәселелерді айқындайтын негізгі тұжырымдамалар мен теориялар коллокацияны, екі тілді меңгеру теориясын үйрету тәсілдерін және тілдік ауыстырудың әсерін қамтиды.

Коллокациялар белгілі бір сөздердің тілдегі бір сөздермен немесе сөз топтарымен бірге жиі кездесуіне жатады. Сөз тіркестерін дұрыс тану және пайдалану тілдің жылдам әрі табиғи болуын айтарлықтай жақсартуы мүмкін.

Коллокациялар екінші тілді игеруде, әсіресе екі тілде білім беру жағдайында өмірлік маңызды рөл атқарады. Олар оқушылардың тілдік дағдыларын нығайтады және оларға ауызша және жазбаша түрде неғұрлым тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Когнитивті лингвистикалық теория: Когнитивті лингвистикалық теория адамдардың мағыналарды қалай жасайтынын және тіл құрылымдарын қалай манипуляциялайтынын түсінуді жеңілдетеді. Негізгі назар тіл үйренушілерге лексикалық бірліктерді ұйымдастыруға көмектесетін когнитивтік схема ретінде коллокацияға аударылады [1].

Корпустық лингвистика: Корпустық лингвистика тілді тең түпнұсқалы пайдаланудағы сөз тіркестерін зерттей отырып, тілді үйренушілер үшін құнды ресурс ұсынады. Корпус негізіндегі сөз тіркестерін оқыту тәсілдері оқушыларға нақты контексте кеңінен таралған заңдылықтар мен сөз тіркестерін анықтауға көмектеседі [2].

Тілдік ауыстырудың екі тілді меңгеруге әсері. Екі тілді жоғары сынып оқушыларының ана тілі олардың ағылшын тіліндегі сөз тіркестерін меңгеруіне әсер етеді. Оқушылар грамматикалық ережелерді, сөздік қорын және сөз тіркестерінің үлгілерін өз тілінен мақсатты тілге ауыстырғанда тілді көшіру сөз тіркестерін дәл меңгеруде қателіктер мен қиындықтарға әкелуі мүмкін [3].

Оқушылардың ана тілі мен ағылшын тілі арасындағы коллокациялардағы тіларалық айырмашылықтарды ескеру қажет. Осы айырмашылықтарды түсіне отырып, оқытушылар екі тілді оқушылар кездесетін проблемаларды шешу үшін мақсатты оқу тәсілдерін әзірлей алады [4].

Орта мектептің екі тілді ортасында ағылшын тіліндегі сөз тіркестерін меңгеру деңгейін арттыру сөз тіркестерін оқытудың тиімді тәсілдерінің теориялық негізін жан-жақты түсінуді талап етеді. Когнитивтік лингвистикалық теорияның, корпустық лингвистиканың рөлін және

тілдік ауыстырудың әсерін ескере отырып, оқытушылар екі тілді оқушыларға коллокация дағдыларын жақсартуға және ағылшын тілінде тиімді сөйлесуге мүмкіндік беретін стратегияларды әзірлей алады [5].

Ағылшын сөз тіркестерін меңгеру деңгейін арттыру: орта мектептің екі тілді ортасына арналған стратегиялар. Ағылшын сөз тіркестерін меңгеру әсіресе орта мектептің екі тілді ортасында тиімді қарым-қатынас жасау үшін қажет. Оқытудың белсенді де, пассивті де әдістерін қамтитын сөз тіркесі дағдыларын дамытудың тиімді стратегиялары болады. Мысалы, практикалық сабақтар мен мысалдар сыныпта іске асыруды жеңілдетуге арналған. Сөз тіркестерінің дағдыларын жақсарту үшін оқушыларға мықты сөздік қор қажет. Ол үшін оқушыларды белсенді оқыту қажет. Оқушыларды түрлі сөз тіркестерімен таныстыратын мәтіндерді таңдау арқылы ағылшын тілінде оқу әдетін көтермелеу керек. Сөздік қорын толықтыру жаттығуларын пайдалану қажет. Салыстыру жаттығулары, бос орындарды толтыру немесе сөздік қауымдастықтармен ойын сияқты сөз тіркестерін анықтауға, зерделеуге және пысықтауға бағытталған жаттығуларды үнемі белгілеу керекті болып есептеледі [6].

Сөз тіркестерін пайдаланатын контексті түсіну шешуші мәнге ие. Мысалға, түпнұсқалық материалдарды пайдалану: оқушыларды жаңалық мақалаларын, сөйлеген сөздерді немесе сұхбаттарды қоса алғанда, нақты өмірдегі материалдармен таныстырып және сөз тіркестерінің түрлі контекстерде қалай қолданылатынын талқылау керек. Сөйлемдерді талдау: дұрыс сөз тіркестерін және олардың мағынасын анықтау үшін оқушыларға сөйлемдерді талдауды ұсыну. Түсіністікке қол жеткізу үшін оларға түрлі мәтінмәндердегі сөз тіркестерін салыстыруды ұсыну [7].

Белсенді практика сөз тіркестерін меңгеру үшін шешуші мәнге ие. Оқушыларды рөлдік ойындар: мақсатты сөз тіркестерін пайдалана отырып, сөйлесуді талап ететін жұптық немесе топтық қызметке, мысалы, белгілі бір сөз тіркестерін немесе сценарийлерді пайдалана отырып, берілген тақырыпты талқылауға тартуға болады. Сондай ақ жазбаша тапсырмалар: оқушыларды оларды дәл және дұрыс пайдалануға ынталандыра отырып, мақсатты сөз тіркестерін анық қамтитын жазбаша тапсырмалар беру [8].

Коллокацияны оқытуды жақсарту үшін қол жетімді сандық ресурстардың артықшылықтарын пайдалану қажет. Оларға онлайн-құралдарды жатқызуға болады: оқушыларға практикаға және шұғыл кері байланыс алуға мүмкіндік беретін арнайы сөз тіркестеріне арналған веб-сайттарды немесе қосымшаларды ұсыну. Сонымен қатар сандық ойындар: оқушыларды тарту және жағымды оқу тәжірибесін жасау үшін интерактивті ойындарды сөз тіркестеріне сүйене отырып пайдалануға болады [9].

Белсенді және пассивті әдістердің маңыздылығы. Белсенді және пассивті оқыту әдістерін пайдаланатын теңгерімді тәсілдің бірқатар артықшылықтары бар:

а) белсенді әдістер оқушыларға есте сақтауды жақсартып, сөз тіркестерін белсенді түрде меңгеруге және практикаға енгізуге мүмкіндік береді.

б) бүпнұсқалық материалдармен танысу сияқты пассивті әдістер оқушыларға сөз тіркестерін кеңінен түсінуге мүмкіндік береді, бұл оларға контекстік хабардарлықты дамытуға мүмкіндік береді.

в) белсенді және пассивті әдістерді үйлестіру ағылшын сөз тіркестерін зерделеуге кешенді және жан-жақты тәсілді қамтамасыз етеді [10].

Орта мектептің екі тілді ортасында сөз тіркестерін оқыту үшін мәселелер мен шешімдер. Әдетте бірге кездесетін сөз тіркестерін немесе сөз тіркестерін үйрету орта мектептің екі тілді ортасында түрлі проблемаларды білдіреді [11].

Мәселелер:

1. Шектеулі сөздік қоры. Екі тілді оқушыларға екі тілде де сөздік қоры аз болуы мүмкін. Бұл олардың сөз тіркестерін тиімді тануына және пайдалануына кедергі келтіреді.

2. Сөздердің реті әртүрлі. Тілдер сөздердің ретімен ерекшеленеді және сөз тіркестері екі тілде де бір үлгілерге немесе құрылымдарға сәйкес келмеуі мүмкін. Бұл студенттердің шатасуына және қиындықтарға әкелуі мүмкін.

3. Семантикалық айырмашылықтар: сөз тіркестерінің әртүрлі тілдерде әртүрлі мағыналары немесе коннотациялары болуы мүмкін, бұл оқушыларға кедергілер мен дұрыс түсіндірмеуге әкеледі [9].

Шешімдер:

1. Кеңейтілген оқу және танысу: Оқушыларды сөздік қорын кеңейту және оларды тиісті мәтіндерде сөз тіркестерінің кең ауқымымен таныстыру үшін екі тілде де көп оқуға ынталандыру.

2. Нақты нұсқаулық: нақты түсіндірмелер мен сөз тіркестерінің мысалдарын беріңіз, олардың бекітілген сипаты мен әдетте үйлесетін нақты сөздерін баса көрсетіңіз. Басқарылатын тәжірибе мен кері байланыс үшін мүмкіндіктер ұсыныңыз.

3. Тіларалық салыстыру. Оқушыларға екі тілдегі сөз тіркестері арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауға және салыстыруға көмектесіңіз. Қайталау немесе қарама-қарсы пайдалану аумақтарын таңдаңыз [12].

Тілдік аударма проблемалары және кедергілер:

1. Сөзбе-сөз аудару. Студенттер сөз тіркестерін бір тілден екінші тілге сөзбе-сөз аударуға тырысуы мүмкін, бұл өз кезегінде тілде сөйлеушілердің қолдануын көрсетпейтін табиғи емес немесе бұрыс комбинацияларға әкеледі.

2. Ұқсас дыбысты сөз тіркестері. Екі тілде ұқсас дыбысталған сөз тіркестері екі тілде де болуы мүмкін, бірақ мағынасы әртүрлі, бұл шатасуға және дұрыс пайдаланбауға әкеледі [13].

Мәдени және контекстік кедергілер:

1. Мәдени нормалар мен идиомалар. Сөз тіркестері көбінесе идиоматикалық сөздер мен жергілікті пайдалануды қоса алғанда, мәдени және контекстуалды білімдерді көрсетеді. Билингва оқушылары бір тілдің мәдениетіне тән сөз тіркестерін түсінуде және пайдалануда қиындықтарға ұшырауы мүмкін.

2. Контекстік қолайлылық. Сөз тіркестері өздерінің формальдылығы немесе орындылығы бойынша әртүрлі контексте ерекшеленуі мүмкін. Студенттер нақты жағдайлар үшін дұрыс сөз тіркестерін таңдауда қиындықтарға тап болуы мүмкін [14].

Ағылшын сөз тіркестерін жақсарту үшін проблемаларды еңсеру және стратегияларды бейімдеу. Ағылшынша сөз тіркестері тиімді қарым-қатынаста шешуші рөл атқарады, өйткені олар тілді қолданудың жылдам және дәлдігін арттырады. Алайда тілді үйренушілер сөз тіркестерін дұрыс меңгеру және пайдалану кезінде жиі қиындықтарға тап болады [15].

Сөз тіркестерінің проблемаларын еңсеру бойынша ұсынымдар:

1. Сөздік қорын толықтыру. Ағылшын тіліндегі мәтіндермен, газеттермен, блогтармен немесе подкасттармен үнемі таныса отырып, сөздік қорын кеңейтіңіз. Ортақ сөз тіркестерін сәйкестендіру және қолдану үшін тезаурустар мен сөз тіркестерінің сөздіктері сияқты лексикалық ресурстарды пайдаланыңыз.

2. Контекст бойынша оқыту: сөз тіркестерін жеке сөздермен емес, маңызды сөйлемдермен немесе сөз тіркестерімен зерттеңіз. Бұл тәсіл оқушыларға сөз тіркестерін нақты контексте қолдануды түсінуге және есте сақтауға көмектеседі.

3. Тілді дәлме-дәл пайдалану. Ағылшын тілінде сөйлейтіндермен үнемі сөйлесіңіз, фильмдерді көріңіз, музыканы тыңдаңыз және табиғи сөз тіркестерімен танысу үшін әртүрлі жанрдағы әдебиеттерді оқыңыз. Тілді дәлме-дәл пайдалану нақты өмір контекстінде сөз тіркестерін тереңірек түсінуді қамтамасыз етеді.

4. Қателерді талдау. Оқушылар жіберген ең көп таралған сөз тіркестерін анықтап, талдаңыз. Бұл адамдарға проблемалық салаларға назар аударуға және жақсарту үшін нақты стратегияларды іздеуге мүмкіндік береді [16].

Орта мектептің екі тілді ортасындағы мұғалімдерге арналған ұсынымдар:

1. Тілдік ортаны жасаңыз: белсенді сабақтар мен пікірталастар арқылы ағылшын тілін сыныпта қолдануды көтермелеңіз. Рөлдік ойындар, пікірталастар және топтық жұмыс арқылы сөз тіркестерінің практикасын көтермелеңіз.

2. Кешенді оқыту: Күрделі сөз тіркестерін неғұрлым ұсақ және неғұрлым басқарылатын бөліктерге бөлу арқылы оқушыларға жан-жақты қолдау мен басшылық жасауды қамтамасыз етіңіз. Оқушыларды бірте-бірте өздеріне ыңғайлы қарқында коллокация дағдыларын дамытуға мәжбүр ететін жаттығулар мен сабақтарды ұсыныңыз.

3. Технологияларды пайдаланыңыз. Онлайн ресурстарды, тілдерді үйрену бағдарламаларын және интерактивті веб-тораптарды қосыңыз, бұл оқуды қызықты және оқушыларға бағдарланған ету үшін.

4. Мультимодальды оқытуды қосыңыз. Көрнекі құралдар, бейнероликтер және нақты өмірдегі мысалдар оқушыларға оқу процесін жандырақ және есте қаларлық ете отырып, сөз тіркестерін бейнелеуге және бекітуге көмектеседі [17].

Тұрақты бағалау мен кері байланыстың маңыздылығы:

1. Тұрақты бағалау: оқушылардың сөз тіркестерін меңгерудегі ілгерілеуін қадағалау үшін тұрақты қалыптастырушы бағалаулар жүргізіңіз. Бұл бағалаулар кемшіліктерді анықтауға және оқытуды тиісті түрде бейімдеуге көмектеседі.

2. Жеке кері байланыс: оқушыларға олардың күшті жақтарын және сөз тіркестерін пайдалануға қатысты жақсарту салаларын баса айтып, нақты кері байланыс беріңіз. Белсенді дамуға жәрдемдесу үшін өзін-өзі талдауды және мақсаттар қоюды көтермелеңіз.

3. Құрдастары арасындағы ынтымақтастық. Өзара қолдау арқылы өзін-өзі түзетуге және коллокация дағдыларын жақсартуға ықпал ете отырып, оқушылар өз құрдастарына конструктивті кері байланыс жасай алатын бірлескен оқу ортасын жасаңыз.

4. Қайта бару және қайталау. Есте сақтауды нығайту және практикадан өту үшін оқушыларды бұрын оқыған сөз тіркестеріне қайта жүгінуге ынталандырыңыз. Білімді нығайту және ұзақ мерзімді сақтауды қамтамасыз ету үшін мерзімді түрде қайта қарау шараларын біріктіріңіз [18].

Қорытындылай келе бұл мақалада екі тілді орта мектепте ағылшын тіліндегі сөз тіркестерін меңгеруді жақсарту стратегиялары мен проблемалары зерттелді. Бұл ортада коллокация дағдыларын жақсарту тілді меңгеру және қарым-қатынас үшін шешуші мәнге ие. Тілді ойдағыдай меңгеру проблемаларды шешудің тиімді стратегиялары мен әдістерін талап етеді. Екі тілді орта мектепте сөз тіркестерінің дағдыларын жақсарту тілде сөйлеушілердегі сияқты сөйлеудің жылдам болуы және ойларды дәл білдіру үшін маңызды. Коллокацияның күшті дағдылары тілді жалпы меңгеруге және тілді одан әрі дамытуға ықпал етеді. Проблемалар оқушының ана тілінің әсерін және оқу ресурстарының шектеулілігін сондай ақ, тиімді стратегиялар егжей-тегжейлі оқытуды, тұрақты сабақтарға кіріктіруді, практиканың кең мүмкіндіктерін және түпнұсқалық материалдарды пайдалануды қамтиды. Инновациялық тәсілдерді әзірлеу үшін тұрақты зерттеулер мен ынтымақтастық қажет болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Boers, F., & Lindstromberg, S. (2012). Experimental and Intervention Studies on Formulaic Sequences in a Second Language. Annual Review of Applied Linguistics, 32, 83-110.

2. Eckerth, J., & Tavčar, K. (2020). The Role of Collocations in Language Instruction and Language Testing: A Research Review. Language Teaching Research, 24(4), 522-543.

3. Ellis, R. (2005). Measuring Implicit and Explicit Knowledge of a Second Language: A Psychometric Study. Studies in Second Language Acquisition, 27(2), 141-172.

4. Li, X., & Munoz, C. (2018). Vocabulary Growth and Collocation Development in English Language Learners: A Longitudinal Investigation. Language Learning, 68(1), 74-116.

5. Pawlak, M. (2016). Investigating the Effects of Collocational Instruction on English Learners' Writing Proficiency and Collocational Knowledge: A Meta-Analysis of Experimental Studies. Journal of Second Language Writing, 33, 22-37.

6. Nation, I. S. P. (2013). Learning vocabulary in another language. Cambridge University Press.

7. Lewis, M. (2000). Teaching collocations: Further developments in the lexical approach. Language Teaching Publications.

8. Hu, M., & Nation, I. S. P. (2000). Unknown vocabulary density and reading comprehension. Reading in a Foreign Language, 13(1), 403-430.

9. Hill, J. (2000). Revising priorities: From grammatical failure to collocational success. In M. Lewis (Ed.), Teaching collocation: Further developments in the lexical approach (pp. 47-78). Language Teaching Publications.

10. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press.
11. Gitsaki, C., & Al-Mutawa, N. M. (2015). Teaching Collocations and Idioms to Bilingual Students. Arab World English Journal (AWEJ), 6(3), 412-425.
12. Li, N. (2009). A review of research on teaching collocations pedagogically. Journal of Language Teaching and Research, 1(4), 235-238.
13. Pawlak, M. (2019). The Acquisition of Lexical Collocations and Their Representations: A Longitudinal Study of Bilingual University Learners of English. Berlin, Germany: Language Science Press.
14. Skoumpourdi, C. (2005). Issues in the Teaching of Collocation: An Overview. International Journal of Language Studies, 5(1), 1-20.
15. Nation, I. S. P. (2001). Learning vocabulary in another language. Cambridge University Press.
16. McCarthy, M., & O'Dell, F. (2008). English collocations in use: Advanced. Cambridge University Press.
17. Oxford Collocations Dictionary. (2019). Oxford University Press.
18. Morell, T., & Sommer, T. (2007). Collocations: How to teach them and why. The Internet TESL Journal, XIII(11).

FORMATION OF MORAL ATTITUDES IN PRIMARY SCHOOL

Beysembetova Fakiya Ravilevna,
2nd year Master student in the specialty
«7M01101 - Peadagogy and Psychology»
Zhetysu University named after
I.Zhansugurov

Аннотация. Қазіргі уақытта заманауи мектептің алдында жоғары адамгершілік, рухани бай, білімді және шығармашылық тұлғаны қалыптастыру міндеті тұр. Өскелең ұрпақтың бойында заманауи адамгершілік көзқарастарды қалыптастыру-Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатындағы адамгершілік тәрбиенің басым бағыттарының бірі.

Түйін сөздер: адамгершілікті дамыту және тәрбие, адамгершілік көзқарастар, қалыптасу, адамгершілік дағдарыс, тұлға, кіші оқушы.

Аннотация. В настоящее время стоит перед современной школой задача – формирование высоконравственной, духовно богатой, образованной и творческой личности. Формирование у подрастающего поколения современных нравственных установок – одно из самых приоритетных направлений нравственного воспитания в государственной политике республики Казахстан.

Ключевые слова: нравственное развитие и воспитание, нравственные установки, формирование, нравственный кризис, личность, младший школьник.

Abstract. Currently, the modern school faces the task of forming a highly moral, spiritually rich, educated and creative personality. The formation of modern moral attitudes among the younger generation is one of the most priority areas of moral upbringing in the state policy of the Republic of Kazakhstan.

Key words: moral development and upbringing, moral attitudes, formation, moral crisis, personality, younger student.

The spiritual and moral education of a younger student's personality requires close attention and an individual approach: ethical, moral, moral behavioral on the part of the teacher and family. All this includes: pedagogical, social and spiritual influences on the student. Insufficient assessment of the importance of actions aimed at strengthening the moral foundations of Kazakh society can lead to a weakening of the spiritual and cultural aspects of its development, demoralization of the whole country. Therefore, the moral development of younger students becomes an important component of school education. As we know, in the process of studying in primary school, there will be solved one of the most important tasks of personality education: transmission of moral attitudes to the younger generation, norms of morality, which provide an opportunity in any life situation to maintain a moral attitude to the outside world and the desire to act according to learned moral concepts.

A moral attitude is a person's desire to act in accordance with certain moral norms, principles, ideas about good and evil, moral and social responsibility, justice, honesty, conscience, duty, etc.

The problem of spiritual and moral upbringing in the history of society is not new, but each epoch and the rapidly changing social world put forward new and more complex facets of them. Thinkers of the East and West (Aristotle, Al-Farabi, Avicenna, Descartes, Democritus, Plato, Socrates, etc.) have left us a rich pedagogical heritage dedicated to the spiritual and moral upbringing of the younger generations [1].

Progressive-minded people of the second half of the XIX century can be distinguished in the history of pedagogy, and a special place was occupied by the names of such educators as Ibrai Altynsarin (1841-1889), Abai Kunanbayev (1845-1904), Shokan Valikhanov (1835-1865).

The peculiarity of spiritual and moral upbringing has been preserved in the ideas of the educators as M. Dulatov, M. Zhumabaev, A. Baitursynov, A. Bokeikhanov, Sh. Kudaiberdiyev, M. Shokaev, Zh. Aimautov and others [2].

Prominent scientists and philosophers of the past reveal the role of spiritual and moral upbringing in the formation of the personality of the younger generation (N.A. Berdyaev, V.G. Belinskiy, V.S. Solovyev, L.N. Tolstoy, K.D. Ushinskiy, etc.) [2].

In the «Updated Elementary Schoolchildren Program» notes that the spiritual and moral development and education of students is one of the key areas of activity of a modern educational organization. The theoretical and methodological basis of the updated program assumes that «education and development of personality qualities that meet the requirements of the information society», innovative economy, the tasks of building a democratic civil society based on tolerance, dialogue of cultures and respect for the multinational, multicultural and multi-confessional composition of Kazakh society [3, pp.11-13]. In the SCES noted that at the stage of primary general education occurs «spiritual and moral development and education of students, providing for their acceptance of moral norms, moral attitudes, and national values» [4].

One of the most relevant resources for moral development, within the framework of SCES, is an extracurricular activity, which is the most effective ways of forming moral attitudes among the younger schoolchildren, and in the process of which it is feasible and appropriate solution the problems of spiritual and moral upbringing [4].

Within the framework of SCES, extracurricular activities mean as an educational activities, which carrying out in the following forms: sections, excursions, clubs, round-table meetings, conferences, competitions, school scientific societies, socially useful practices, olympiads, etc. [4].

A younger student tries on a new social role of «student» and «moves» to a completely new stage of his life, requiring both physiological and socio-psychological adaptation. This period is considered one of the most difficult and is a kind of experience for both younger students and their parents. The difficulty consists not only in creating a positive attitude of the child to studying, but also in mastering a whole range of moral requirements and skills that contribute to personal development. With the growth of self-awareness, the student comes to realize that he is a person, separate from all (including adults) «subunit». In parallel, other qualitative changes are take place in the child's mind: a culture of behavior is being formed (under the influence of: traditions of the family, school, country, society; personal example of parents, friends, teachers, etc.).

Among the factors that have a negative impact on the development of a child's spiritual and moral values are:

- «the tension of the moral and psychological situation in society;
- reducing the role of society in the upbringing of the younger generation;
- weakening of the role of family and school in the upbringing of children;
- negative impact of mass media on the younger generation;
- the growth of criminalization in society, etc.» [5, p. 102].

All these factors indicate the need to unite the schools, institution of the family and society in solving the issues of the formation of spiritual and moral values of the younger schoolchildren.

When organizing the activities of primary school students, which aimed at the formation of spiritual and moral values by the educational institution can be used the possibilities of all subjects of the regular and extracurricular educational activities: primary school teachers; subject teachers; parents of students; institutions of additional education, society, etc. At the same time, such activities will include the following areas of personal development:

- scientific and educational;
- military-patriotic;
- socially useful activities;
- project activities;
- sports and health-improving;
- artistic and aesthetic» [6, p.111].

According to the above-mentioned areas, it should be create the appropriate educational programs, including the various forms of development of spiritual and moral upbringing, moral attitudes, types of activities, levels of planned educational result, components, criteria and levels of formation of moral ideas among the younger schoolchildren. Planning must be conducted in accordance with the individual psychological, physiological and age characteristics of the students.

The beginning of school education is a natural stage in a child's life path: every preschooler, reaching a certain age goes to school.

6-7 years old child distinguished by curiosity, brightness of imagination. His attention is already relatively long-lasting and stable, a child already has some experience in managing his attention and in organizing it independently. His memory is also quite developed. Not only with the help of adults, but he is able to set himself a mnemic task to remember something; he is easily and firmly memorizes what is especially amazing for him, which is directly related to his interests. He is already knows from experience: in order to remember something well, it is necessary to repeat it several times, tries to connect the new with the already familiar, i.e. he possesses some techniques of rational memorizing and learning. Seven year old child has a relatively well-developed visual memory, but he is already possesses all the premises of the development, verbal and logical memories.

A child is already quite fluently speaks his own native language. In some measure, his speech is grammatically correct, expressive, and relatively rich in content. In his seventh year old, a child can already understand what he has heard within a fairly wide range, express his thoughts in a coherent manner. The child's vocabulary is also quite extensive (up to 4000 words), and abstract concepts take place a prominent place in it. A child of this age is capable of elementary mental operations, such as comparison, generalization, conclusion.

At this age, there are laid the foundations of a future personality: a stable structure of motives is formed; it will be generated a new social needs (the need for respect and recognition of an adult, the desire to perform important tasks for others; "adult" things; being an "adult"; the need to recognizing of counterparts; younger schoolchildren actively show interest in collective forms of activity and at the same time, the desire to the game and other activities to be the first, the best; there is a need to act in accordance with established rules and ethical norms, etc.); it will be occurs a new (indirect) type of motivation is a basis of arbitrary behavior; a child learns a certain system of social values, moral norms and rules of behavior in society, in some situations he can already restrain his immediate desires and act not as he wants at the moment, but as "necessary" (I want to watch "cartoons", but my mother asks me to play with a younger brother or go to the store; I don't want to put away toys, but this is part of the duty of the attendant, so it must be done, etc.).

In his seventh year of life, a child begins to realize his place among other people, he has developed an internal social position and a desire for a new social role corresponding to his needs. A child begins to realize and generalize his experiences, a stable self-esteem and a corresponding attitude to success and failure in activity are formed (one them tends to strive for success and high achievements, and for the others it is most important to avoid failures and unpleasant experiences).

6-7 years old is a period of active development and formation of cognitive activity. Children clearly prefer intellectual activities rather than practical ones. Children are attracted to puzzles, crosswords, puzzles and exercises in which «you need to think». Scattered, concrete little-realized impressions of the surrounding reality are becoming clearer and more generalized, there are appears some holistic perception and understanding of reality and it will be arises the beginnings of a worldview.

During this period, there are significant changes in the structure and content of children's activities. Starting with imitation of an adult, through the flourishing of story-role play, the child acquires more complex activities that require a new, arbitrary level of regulation based on awareness of the goals and objectives of the activity and ways to achieve them, the abilities to control their actions and evaluate their result (work and learning). These changes in children's consciousness lead to the fact that by the end of preschool age, child becomes ready to accept a new social role for him as a student, assimilate new (educational) activities and a system of specific and generalized knowledge. In other words, he has developed psychological and personal readiness for systematic

schooling. It should be emphasized that these important changes in a child's psyche for further development do not occur by themselves, but it is a result of purposeful pedagogical influence. It has long been noticed that so-called «disorganized» children, if necessary conditions are not created in family, lag behind from their counterparts, attending kindergarten in their development.

N.F. Vinogradova identifies three criteria for the formation of moral ideas in younger schoolchildren, which coincide with the components of the formation of moral ideas at the initial stage of education: cognitive, emotional and behavioral. Let's identify these components (criteria) and give them a characteristic:

• «cognitive or semantic component involves mastering the sum of knowledge about the foundations of morality, spiritual and moral values» [6, p.14], based on the quality and volume of moral and ethical representations;

• «emotional, implies the individual's experience of his attitude to values, manifestation of moral feelings, attitude towards another person, people, their actions, a positive emotional attitude towards spiritual values» [6, p.59]. The component manifests itself in emotional assessments and reactions (the ability to empathize, empathy, etc.). It has a directed emotional character in relation to one's own moral activity. Its distinctive feature in the moral aspect is the emotional coloring of the assessments of the «image of self»;

• «behavioral, beased on the results of the interaction of the first two components and manifests itself in the stability and activity of moral behavior in various life situations, in the ability to correlate it with moral norms and values, in the ability to apply knowledge in the analysis of their behavior and the behavior of other people» [6, p.25].

Therefore, preparing a child for the school period of development is one of the most important tasks of preschool education and upbringing. The main condition for full-fledged development in childhood is purposeful and informed guidance from adult educators and parents. And this, on the other hand is possible only when working with a child is based on a clear understanding of the patterns of mental development and the specifics of subsequent age stages, knowledge of age-related growth are the basis for further development of child.

There are principles, which based on the pedagogical assessment of children's development:

1. Pedagogical assessment is aimed at helping to child in learning and personal development. The assessment is not aimed at dividing children into categories, labeling them, or concluding whether the child is capable or unable to master or understand anything. On the basis of a pedagogical assessment, children cannot be divided according to their level of development or for training in different programs. The main goal is to help and support a child in his quest to learn new things, navigate the world of people, things and nature, and to understand yourself.

2. Pedagogical assessment is based on the child's own personality. The evaluation results are compared only with the child's own achievements. It is unacceptable to compare them with the results of other children or with the general knowledge of the educator about the usual course of development, depending on age or other external circumstances.

3. Pedagogical assessment differs from psychological diagnosis. Teachers who have experience interacting with psychologists know that psychologists usually use developmental tests, questionnaires, and psychological experiments in their work. The psychologist examines various mental functions of a child (attention, memory, verbal and non-verbal intelligence, etc.), as well as the spheres of his personality. Based on the results of the study, teacher concludes about the level of cognitive and emotional-personal development of a child and also concludes that his direction of development matches the normal.

4. Pedagogical assessment is carried out in a familiar environment for a child. Basically, the assessment of a child's behavior occurs during his usual activities or procedures. During classes, free play, or a game organized by a teacher, the teacher observes the behavior of children, the peculiarities of their communication between themselves and adults, notices problems that arise, notes the child's state of interest or boredom, fascination or detachment, joy or chagrin, pays attention to the child's achievement and his reaction to praise, etc.

5. The pedagogical assessment of a child's development consists of a variety of private assessments. In order to assess the overall level of development of a child, it is necessary to have information about various aspects (spheres) of his development: social, emotional, communicative, personal, intellectual, etc.

It is important to remember that the development of a child is an integral process and that the level and direction of development in each of the spheres cannot be considered separately. Various spheres of personality development are interconnected and have a mutual influence on each other.

Thus, the progressive and effective formation of a child's personality intelligence, the development of his creative potential can be ensured only in a single educational space. It is no coincidence that in modern conditions an integral system of continuing education comes into the field of view of science, and the issues of strengthening all components of educational systems at all levels are being actualized.

References:

1. Instructional and methodological letter «On the peculiarities of the educational process in secondary education organizations of the Republic of Kazakhstan in 2023-2024 academic year». - Astana: National Academy of Education named after I. Altynsarin, 2023. – p.112
2. On the approval of the state mandatory standards of preschool education and training, primary, basic secondary and general secondary, technical and vocational, post-secondary education. Order of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan of 3 August, 2022, № 3348.
3. Anthology of pedagogical thoughts in Kazakhstan // under the editorship of K.B. Zharikbaev, S.K. Kaliev. – Almaty «Rauan», 2018, p.589
4. Zimnyaya I.A. Pedagogical psychology: Textbook for universities. – 2nd edition added and reprinted in Moscow: Publishing Corporation «Logos», 2018. – p.384
5. Savinova L.U. Preparation of the future primary school teacher for the implementation of the spiritual and moral development of younger schoolchildren // Herzen readings. Primary education. 2015. Edition 6. №.1.- pp.350-354.
6. Pikulina T.V. Extracurricular activities of primary school children // A young scientist. - 2015.- Edition 1. №2. - pp.24-25.
7. Duranov I.M. Socio-cultural foundations of civic and patriotic education of students: theory and practice / Magnitogorsk, 2017. – p.154
8. Vinogradova N.F. «Me and my family», collection of extracurricular activities programs for 1-4 grades // under the editorship of N.F. Vinogradova. – M.: Ventana-Graf, 2017 – p.168
9. Ruvinskyi L.I. Psychological and pedagogical problems of moral upbringing of schoolchildren. – M.: «Academy». 2022. – p.128
10. Psychology of personality / J. Caprara, D. Servon. – St.Petersburg. Peter, 2015. -p.640

КАК СОЗДАТЬ УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ К ИЗУЧЕНИЮ И ПРИМЕНЕНИЮ ЭФФЕКТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ ПРЕПОДАВАНИЯ?

Гапуова Бибигуль Бахтигалиевна,
магистрант 2 курса по специальности «7М01101 Педагогика и психология»,
Колесова Людмила Геннадьевна,
к.п.н., ассоциированный профессор кафедры педагогики и психологии,
ЗКИТУ, г. Уральск

Аннотация. В статье представлен теоретический обзор зарубежных и отечественных исследований, касающихся формирования и развития мотивации учителей к обучению и развититию практики преподавания. Выявлены условия, способствующие и препятствующие развитию внутренней мотивации учителей к профессиональному саморазвитию.

Ключевые слова: желание учителей обучаться, сотрудничество учителей, лидерство в школе, мотивация (внешняя, внутренняя, автономная, контролируемая), воля, саморегуляция.

Аннотация. Мақалада педогогтардың оқуға деген ынтасын қалыптастыру және дамытумен қатар педагогикалық тәжірибені жетілдіруге қатысты шетелдік және отандық зерттеулерге теориялық шолу жүргізілген. Сонымен қатар, мұғалімнің кәсіби өзін-өзі дамытуға бағытталған ішкі мотивациясына ықпал ететін және оған кедергі келтіретін жағдайлар анықталды.

Abstract. The article outlines theoretical review of foreign and domestic studies related to forming and developing tutors' motivation for teaching and teaching practice improvement. It indicates conditions facilitating and obstructing development of tutors' inner motivation to professional growth.

Существует множество путей совершенствования школьной системы, и в педагогическом сообществе нет консенсуса относительно того, какой из них наиболее эффективен. Различие точек зрения на пути реформирования школьных систем находит своё выражение в многочисленных обсуждениях этой проблематики, ведущихся в разных странах. Однако руководители школы не могут позволить себе пребывать в неопределённости относительно направлений развития своей организации образования. Поэтому так важно сегодня выявить факторы, имеющие решающее значение для разработки наиболее эффективных стратегий развития школы.

В фокусе нашего внимания находится процесс обучения учителей в рамках образовательного учреждения и мотивации их к постоянному совершенствованию практики преподавания в классе. По мнению авторитетных исследователей в области развития образования М. Барбер и М. Мушред, изучивших 25 школьных систем разных стран мира, включая 10 наилучших, «…высоко эффективные школьные системы сосредотачивали внимание на повышении качества работы учителя, поскольку именно этот фактор оказывает прямое влияние на образовательный уровень учеников» [1. с. 48].

В нашей стране осуществляется масштабные преобразования по обучению учителей эффективной практике через многоуровневую систему курсов повышения квалификации. Девид Бриджес, занимавшийся вопросами реформы образования в Казахстане с момента обретения независимости, выделил две её характерных тенденции в образовательной политике:

- с одной стороны, основное внимание уделяется международному и внутринациональному переходу образовательной политики, стремящейся одновременно удержать то, что представляется хорошей практикой из международной сферы;
- с другой стороны, наблюдается стремление сохранить то, что является отличительным и важным в собственных богатых традициях Казахстана и его устремлениях в будущее.

Таким образом, в Казахстане существует как минимум два процесса перехода: один - из международного опыта в национальную политику, а другой (более сложный) – из централизованной национальной политики в практику в школах. Оба эти направления сосредотачиваются на понятии «лидерство» в школе, роли директора школы и учителей в качестве инструмента для осуществления изменений в образовании [2. с.28]. Это обстоятельство обязывает школьных лидеров системно создавать гибкие условия, способствующие развитию компетенций учителей. Вслед за казахстанскими исследователями (А.Ж.Мурзалинова, Л.С.Альмагамбетова, С.К.Абильдина, А.И. Чокушева, Н.Т.Уалиева) под *лидерством учителей* мы будем понимать профессионально-педагогическую компетентность на основе интеграции нового педагогического мышления и эффективной профессиональной деятельности, направленной на конструктивное изменение сложившихся подходов обучения, преподавания и оценивания, а также на мотивированное и обоснованное продвижение инноваций, реформ, исследования [3].

Тимми Нгом (Кембриджский университет, 2017), исследовавший мотивацию учителей к изменению практики, был разочарован тем, что перевод научно обоснованных концепций и рекомендаций в практику преподавания осуществляется крайне медленно. Выясняя причину слабой мотивации учителей к внедрению эффективных стратегий в ежедневную практику преподавания в классе, учёный приходит к заключению о том, что в школьных коллективах не в полной мере задействованы механизмы формирования и развития мотивации педагогов к профессиональному обучению и развитию. В результате чего знания, полученные на курсах и семинарах, не преобразуются в профессиональные умения и компетенции [4].

Целью данной статьи является выявление факторов и механизмов внутришкольного управления, влияющих на развитие мотивации учителей к обучению и внедрению эффективных стратегий в собственную практику преподавания. ***Мы предполагаем***, что овладение школьными лидерами стратегиями повышения мотивации учителей к развитию практики позволит не только существенно повлиять на качество работы педагогического коллектива, но и повысить эффективность обучения школьников.

Посредством изучения, анализа и систематизации материалов исследований в области педагогики, психологии, социологии и менеджмента нам необходимо выявить условия, способствующие и препятствующие развитию мотивации учителей к обучению, чтобы учесть их при организации и планировании процесса развития профессионально важных компетенций учителей.

В исследованиях, проведённых учёными из Великобритании (2012), выделено девять взаимосвязанных условий, которые способствуют эффективному профессиональному развитию учителей. [5.с.64] Из них 6 условий связаны с обучением учителей непосредственно на рабочем месте:

- развитие рефлексивного мышления учителей относительно собственной практики;
- принятие во внимание обратной связи и результатов внешней экспертизы со стороны коллег и школьных лидеров;
- использование в качестве ключевого инструмента исследования собственной практики;
- расширение понимания сущности происходящих педагогических процессов за счёт совместного с коллегами обучения и развития практики;
- усиление эффективности за счёт создания профессиональных обучающих сообществ внутри школ и между ними
- гибкое руководство процессом обучения учителей со стороны администрации и школьных лидеров.

Для введения новшеств в области образования необходимо *желание учителей обучаться*. Ван Экелен и др. (2006) определяют желание учиться как «психологическое состояние, при котором обучающийся хочет учиться» (стр. 410) [6] Фулан (2016) предлагает другое определение желания учителей учиться как «предвзятое отношение к действию» [7.с.39] Определение ван Экелена касается понимания образовательных инноваций, в то время как интерпретация Фулана больше связана с внедрением инноваций в нисходящем направлении. То есть, данные определения выделяют в определении «желания учителей обучаться» две разные фазы:

1) *Мотивация* - это желание рассмотреть нововведение и принять участие в процессе выработки решений, чтобы выбрать цели, которые следует преследовать;

2) *Воля* заключается в дальнейшем продвижении и воплощении целей в жизнь, а также в сильной приверженности принятию и внедрению инноваций.

Представим в виде схемы компоненты развития желания учителей обучаться и внедрять нововведения в собственную практику преподавания (рис. 1)

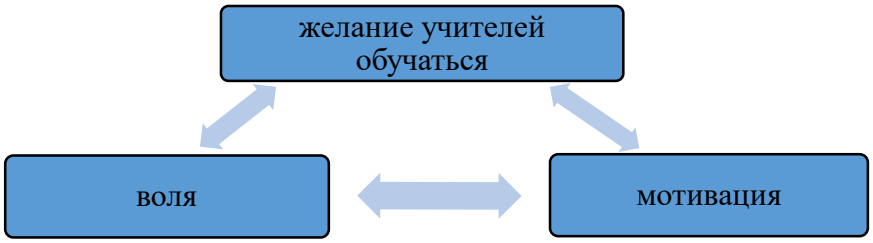

Рисунок 1. Компоненты развития у учителей желания учиться (по Фулану)

Как видим из рисунка 1, само желание учителей обучаться, являясь базовой потребностью в самоопределении личности, предопределяется двумя, хоть и взаимосвязанными, но вполне самостоятельными структурами: уровнем мотивированности и уровнем развития воли к совершению необходимых для профессионального прогресса действий.

В своём исследовании, проведённом на базе школ Сингапура, Тимми Нгом [8.с.208] отметил, что после обучения учителей на курсах повышения квалификации непосредственно на рабочем месте, подчиняясь внешним требованиям по использованию нововведений в своей практике, учителя нередко демонстрируют два *способа их неприятия:*

- стремление некоторых учителей приспособить нововведения в упрощённом виде, когда внешняя форма соотносится с эффективной стратегией, а её внутреннее содержание соответствует привычным, традиционным, малоэффективным способам обучения. К таким примерам можно отнести, например, организацию выполнения заданий групповым способом, когда обучающиеся объединяются в группы, но, по сути, механизм группового обсуждения, выполнения работы и последующей рефлексии не осуществляется;
- некоторая часть учителей поверхностно ассимилирует новое знание, награждает его ярлыками, неверно его истолковывает или, и вовсе, сопротивляется его применению в практике преподавания в классе. Так, например, когда речь заходит о реализации дифференцированного подхода в обучении, такие учителя говорят, что они умеют «подбирать к каждому ученику свой ключик». И ассоциируют это умение исключительно с подготовкой разного количества заданий (разного уровня сложности) для детей с неодинаковой обучаемостью.

В связи с указанными факторами перед школьными лидерами возникает настоятельная необходимость не только детально разбираться в механизме формирования у учителей мотивации к постоянному совершенствованию своего профессионализма, но и управлять этим процессом.

Мотивация относится к побуждению или силе, которая заставляет человека участвовать в определённом поведении или деятельности. Существует два основных типа мотивации: внутренняя и внешняя. Внутренняя мотивация относится к стремлению заниматься деятельностью ради неё самой, без внешнего вознаграждения или давления. Внешняя мотивация относится к стремлению участвовать в деятельности с целью получения определённого вознаграждения или избегания определённых последствий. Люди с высокой внутренней мотивацией с большей вероятностью будут вовлечены и успешны в достижении своих целей и начинаний.

Идеи Фуллана согласуются с теорией мотивации английских психологов Деси и Райана (1985), которая расширяет наше понимание о разделении мотивации на внешнюю и внутреннюю [9], где:

- *внешняя мотивация* - это побуждение к определённому поведению, основанное на внешних источниках, и оно приводит к внешним вознаграждениям (оценки коллег, награды, похвалы, а также уважение и восхищение окружающих);
- *внутренняя мотивация* исходит изнутри. Существуют внутренние побуждения, которые побуждают нас вести себя определённым образом, включая наши основные ценности, наши интересы и наше личное чувство морали.

Может показаться, что внутренняя мотивация и внешняя мотивация диаметрально противоположны: внутреннее движущее поведение соответствует «идеальному Я» человека, а внешнее заставляет нас соответствовать стандартам, разработанным другими людьми (программами, нормативами, стандартами, законами). Но Деси и Райан выделили ещё одну важную особенность в типах мотивации. Они выделили в структуре мотивации ещё автономную мотивацию и контролируемую мотивацию:

- *автономная мотивация* включает в себя мотивацию, которая исходит из внутренних источников, и включает в себя мотивацию из внешних источников для людей, которые отождествляют себя с ценностью деятельности и тем, как она согласуется с их личным самоощущением;
- *контролируемая мотивация* состоит из *внешней регуляции*- типа мотивации, при котором индивид действует из желания внешнего вознаграждения и страха перед наказанием (избегание стыда, стремление к одобрению).

Несомненной ценностью исследований Деси и Райана является то обстоятельство, что они предложили алгоритм последовательных действий, позволяющих внешнюю мотивацию трансформировать во внутреннюю (таблица 1).

Таблица 1. Модель преобразования внешней мотивации во внутреннюю (по Деси и Райану)

Мотивация / ***Стиль регуляции***	***Амотивация***	***Внешняя мотивация***				***Внутренняя мотивация***
	Отсутствие регуляции	Внешняя регуляция	Интроеци рованная регуляция	Выявленная регуляция	Комплексна я регуляция	Внутренняя регуляция
Источник мотивации	Отсутствие источника	Внешний источник	Несуществен ный внешний источник	Несуществен ный внутренний источник	Внутренни й источник	Внутренний источник
Источник регулировани я мотивации	Отсутствие намерений, оценки, компетентнос ти, контроля	Договорён ность, внешние поощре-ния и наказания	Личная заинтересова нность, поощрения и критика	Личная вовлечён-ность, осознанность , оценка	Самосозна-ние, согласие с самим собой	Интерес, удовольствие, внутреннее удовлетворение

На левом конце спектра находится *мотивация*, при которой индивид совершенно неавтономен, у него нет побуждений, о которых можно было бы говорить, и он изо всех сил

пытается удовлетворить какую-либо из своих потребностей. В середине представлены несколько уровней внешней мотивации.

Одним из шагов к праву амотивации является *внешнее регулирование*, при котором мотивация является исключительно внешней и регулируется уступчивостью, конформизмом и внешними поощрениями или наказаниями.

Следующий уровень внешней мотивации называется *интроецированной регуляцией*, при которой мотивация в некоторой степени внешняя и обусловлена самоконтролем, усилиями по защите эго, а также внутренними поощрениями и наказаниями.

При *выявленной регуляции* мотивация носит в некотором роде внутренний характер и основана на осознанных ценностях и на том, что лично важно для индивида.

Завершающей ступенью внешней мотивации является *комплексная регуляция*, в которой задействованы внутренние источники и самосознание, направляющие поведение индивида.

Правый конец таблицы показывает личность, полностью мотивированную внутренними источниками. При *внутренней регуляции* индивид мотивирован и движим интересом, удовольствием и удовлетворением, присущими поведению или деятельности, в которой он участвует.

Когда человеком движет автономная мотивация, он может чувствовать себя самоуправляемым и автономным; когда им движет контролируемая мотивация, он может чувствовать давление, заставляющее его вести себя определённым образом, то есть практически не испытывать автономии. Несмотря на то, что саморегуляция, как правило, является целью личности, школьные лидеры не могут не руководствоваться внешними источниками побуждения к действию, и это не обязательно плохо. Как внутренняя, так и внешняя мотивация являются очень влиятельными детерминантами нашего поведения, и обе они побуждают учителя удовлетворять три основные потребности. Представим их характеристики в форме таблицы 2.

Таблица 2. Характеристика основных потребностей, побуждающих к профессиональному развитию

Потребность	***Характеристика потребности***
Автономия	• у людей есть потребность чувствовать. Что они хозяева своей судьбы и что они имеют хоть какой-нибудь контроль над своей жизнью; • самое главное, у людей есть потребность чувствовать, что они контролируют своё поведение.
Компетентность	• ещё одна потребность, которая касается наших достижений, знаний и навыков; • у людей есть потребность в повышении своей компетентности и развитии мастерства в выполнении важных задач.
Родственность (принадлежность)	• люди должны иметь чувство принадлежности и связи с другими; • каждый из нас в той или иной степени нуждается в других людях.

При организации методической службой школы деятельности по обучению и развитию компетенций учителей, следует принять во внимание важность автономии в управлении человеческой мотивацией и поведением, поскольку они непосредственно связаны с развитием внутренней мотивации.

Автономия, как один из ключевых компонентов саморазвития учителя, проявляется в чувстве независимости и свободы в принятии решений и выбора. Когда люди чувствуют себя автономными, они, скорее всего, будут внутренне мотивированы, что означает, что они участвуют в деятельности ради чистого удовольствия и удовлетворения своих потребностей. Напротив, когда автономия подрывается, мотивация может ослабевать, что приводит к снижению производительности учительского труда и к формированию чувства отстранённости.

Автономия побуждает учителя *саморегулироваться*, то есть контролировать и управлять своими мыслями, эмоциями и поведением для достижения личных целей и согласования их с социальными нормами и профессиональными стандартами. Саморегуляция имеет решающее

значение для успеха в различных сферах жизни и является ключевым фактором мотивации и принятия решений в различных сферах жизни, включая академическую, профессиональную и личную.

Саморегуляция требует от личности значительного напряжения энергии и вовлечения ресурсов, что может привести к истощению. *Истощение* проявляется в потере умственной энергии и других ресурсов, оно нередко сопутствует и возникает в результате проявления самоконтроля и саморегуляции. Это может привести к снижению мотивации и способности принимать правильные решения. Когда учитель занимается деятельностью, требующей самоконтроля, такой, например, как сопротивление искушению, преодоление прокрастинации или регулирование эмоций, он испытывает уменьшение доступных умственных ресурсов. Это истощение может иметь негативные последствия для последующих задач саморегулирования и принятия решений.

Внешне истощение может проявляться в «усталости от принятия решений», что приводит к импульсивному или неосторожному выбору. Поддержанию необходимого уровня внутренней мотивации и устойчивости к истощению могут способствовать следующие условия:

- учитывая потребность в автономии, где только возможно, необходимо предоставить учителю возможность выбора (целей, методов и средств их достижения, построения графика и индикаторов их оценки, источников информации, коллег – контактёров и т.д.);
- опираясь на потребность в родственности, включить учителя в коллективную (групповую) учебную деятельность, посредством которой обеспечивается более широкий спектр идей, решений и, что очень важно, разделение и делегирование ответственности;
- развитие практики учителя в саморефлексии для повышения осознанности своих мыслей и эмоций и лучшего управления ими. Питерс и др. (2014) предположили, что овладение навыками рефлексии является важным условием, позволяющим учителю самостоятельно регулировать своё обучение[10. с.116].

Как развивать волю учителей в системе внутришкольной методической службы? Западные исследователи, опираясь на теорию Циммермана (2002), убедительно доказывают, что для развития воли следует активизировать *саморегуляцию* учителей.

Циммерман (2000) определил *саморегулирование* как «самогенерируемые мысли, чувства и действия, которые планируются и циклически адаптируются к достижению личных целей». Это определение предполагает, что размышления (мысли и чувства), возникающие у обучающегося при выполнении поставленных задач, используются им для информирования и корректировки настоящих и последующих целей, стратегий при выполнении одной и той же или аналогичной задачи. [11. с.14]

Результаты исследований Тимми показывают, что для школьной организации есть потенциальные выгоды от развития саморегуляции учителей. Тем не менее, не рекомендуется, чтобы школьные лидеры и методисты- консультанты пытались проинструктировать учителей о том, как самостоятельно регулировать своё обучение, поскольку учителя, регулируемые извне, отказывались от новых знаний и практики. Любые попытки «научить» учителей саморегулироваться мало что могут изменить в методике их преподавания в классе.

Циммерман выделил три этапа в цикле саморегулируемого обучения (таблица 3).

Таблица 3. Цикл саморегулируемого обучения (по Циммерману, 2000)

Основные группы умений	***Факторы обучения***
1. Предварительная фаза	
1.Анализ задач	Обучающийся определяет свою задачу, ставит цели, определяет стратегии и составляет график для их достижения.
2.Самомотивация	Убеждения в самоэффективности обучающегося, определение ожидаемых результатов, неподдельный интерес и ориентация на достижение целей обучения.
2. Фаза выполнения	

1.Самоконтроль	Реализация стратегий, отобранных на предварительном этапе, чтобы помочь себе сосредоточиться на задаче и оптимизировать усилия (например, сосредоточение внимания на фокусе развития, самообучения или поиске помощи). Выполняется мониторинг претворения намеченных планов в практику.
2.Самообучение	Отслеживание собственной производительности либо открыто (например, самозапись), либо скрытно (например, самоконтроль продвижения в направлении выделенных индикаторов успешности). Внимательное наблюдение за собственным обучением и опытом использования выбранных методов.
2. Фаза саморефлексии	
1.Самооценка	Учитель оценивает проделанную работу, сравнивая её со стандартом, со своей предыдущей работой или с работой коллеги; размышляет о том, насколько хорошо справился с намеченными планами и почему поступил именно так.
2. Саморефлексия	Учитель стремится приписать свой успех или неудачу делу. Успех вызывает чувство самоудовлетворения и позитивное воздействие на производительность. Повышение самоудовлетворения может привести к большей мотивации. Неуспешность может восприниматься двояко: • выступать в качестве конструктивного стресса, в результате которого учитель стремится найти другие методы достижения поставленной ранее цели; • в качестве деструктивного стресса, который препятствует дальнейшему обучению, вызывает защитные реакции, такие как избегание эффективности.

Как развивать мотивацию учителей в системе внутришкольной методической службы? Выше уже было отмечено, что оказывать прямое внешнее влияние на процесс мотивации к обучению и саморазвитию практики учителя нерационально. Поэтому администрация и школьные лидеры могут создать ряд условий, которые будут исподволь способствовать формированию необходимых профессиональных компетенций и соответствовать трём группам основных умений, выделенным Циммерман. Рассмотрим эти условия.

Во-первых, поскольку актуальные направления развития практики преподавания учителя можно увидеть только в процессе его работы в классе, то мы структурировали процесс наблюдения уроков:

- *Профессиональная беседа* по планированию урока проводится за день-два до наблюдения урока. В ходе беседы есть возможность оценить, насколько хорошо учитель диагностирует образовательные и индивидуальные потребности учеников; насколько глубоко он понимает содержание учебной программы, фокусирует цели и образовательные результаты конкретного урока; какими стратегиями и методами преподавания, организации обучения и оценивания свободно оперирует.
- *Наблюдение урока* осуществляется с использованием протоколов наблюдения, фиксацией процесса на фото/видео/аудио носители, что при анализе позволяет обращать внимание на детали, находить доказательства достижения поставленных целей.
- *Анализ урока* проводится после того, когда учитель сможет эмоционально абстрагироваться от событий урока, обычно- через несколько часов или на следующий день. В распоряжение учителя предоставляются все собранные в ходе наблюдения материалы. Учитель сам анализирует степень достижения поставленных целей, аргументирует свои выводы доказательствами, определяет, что можно было сделать иначе и как именно. Если учитель понимает, что для эффективной работы ему не хватает знаний, умений или навыков, то школьный лидер, наблюдавший урок, консультирует, кто из коллег является носителем таких компетенций, к кому можно обратиться за поддержкой. Учитель сам может определить форму обучения (наставничество, участие в работе творческой группы, профессионального сообщества и др.) Нередко в ходе анализа урока выявляются методические находки учителя, его ноу-хау, в таком случае определяется метод обобщения и распространения его педагогического опыта.

Такое построение изучения практики преподавания учителя позволяет школьным лидерам в полной мере учитывать автономию учителя и задействовать механизмы его внутренней мотивации.

Во-вторых, для внедрения достижений педагогической науки в практику работы каждого учителя в современных школах Казахстана активно используется *сотрудничество учителей* в различных формах. По убеждению Л.М.Паштон, «сотрудничество учителей имеет большой потенциал не только для повышения успеваемости учащихся, но и для других аспектов преподавания, и его эффективность зависит от системного подхода и специальных организационных условий» [12. с.76]. Организация совместного обучения учителей в школе имеет важное значение. Великий казахский учёный, философ, поэт Абай Кунанбаев раскрыл эффективность сотрудничества в качестве инструмента развития профессионализма: «Существуют два оружия, способствующие преумножению знаний. Одно из них- умение полемизировать, обмениваться мнениями, и другое - умение сохранять и отстаивать свои знания. Эти способности должны находиться в постоянном совершенствовании. Не усилив их в себе, не умножить знаний»[13]. Верхом мастерства организации внутришкольного обучения учителей мы считаем такое состояние школьной системы, когда ни один педагог не остаётся «за бортом» работы внутришкольных творческих групп, работающих по разным актуальным направлениям.

В-третьих, как отмечает Элейн Уилсон, в нашей стране растёт признание того, что сейчас требуется более глубокое понимание подходов, которые могут привести к изменениям в практике преподавания и являются устойчивыми в школьных системах [14. с.67]. Организацией обучения учителей в школе занимаются специально подготовленные по программам «Центра педагогического мастерства» (ЦПМ) *школьные лидеры*:

- тренеры профессионального развития;
- учителя, способные на примере собственной практики продемонстрировать использование эффективных инструментов обучения в классе;
- школьные лидеры, способствующие обучению коллег посредством менторинга, коучинга, исследования урока и собственной практики, а также, привлечения к профессиональному развитию коллег из других школ посредством сетевых сообществ;
- руководители школ, объединяющие школьные коллективы в процессе разработки и внедрения плана развития школы (ПРШ) по актуальным направлениям.

Социальная теория говорит о том, что для внедрения новых идей в практику работы учреждения необходимо и достаточно 25% её приверженцев. Куксо Екатерина Николаевна во введении к книге «Десять эффективных способов улучшения качества преподавания в школе» (2016) отмечает, что «когда хотя бы один учитель загорелся педагогической идеей, эффект расходится по всей организации, как круги по воде после падения камня». [15. с. 7)] Так, например, в нашей школе- гимназии №4 города Атырау 12 педагогов (из 81) прошли подготовку по программам школьного лидерства и посредством использования эффективных инструментов обучения (коучинг, менторинг, исследование урока, исследование практики преподавания, разработка плана развития школы/или её подразделения, организация сотрудничества педагогов в профессиональных сетевых сообществах) они могут содействовать формированию и развитию мотивации учителей к постоянному обучению непосредственно на рабочем месте и внедрению нововведений в собственную практику преподавания. Другими словами, не только в теории, но и непосредственно в практике преподавания на собственном примере они могут показать, как это работает, или вместе подумать, как можно усовершенствовать и развить практику.

Таким образом, практика показывает, что в современном менеджменте общеобразовательной школы существуют инструменты, необходимые для развития мотивации учителей к обучению и развитию собственной практики преподавания. Наиболее эффективные из них- это процесс наблюдения и анализа урока, ориентированный на развитие рефлексивной практики учителя; задействование в организации методической службы потенциала специально подготовленных школьных лидеров, способных организовать сотрудничество

коллег, и наличие в школе разветвлённой сети формальных и неформальных (часто самоуправляемых) стратегий обучения учителей.

Список литературы:

1.Барбер М., Мушред М. Как добиться стабильно высокого качества обучения в школах// образовательная политика, 2008. С 1-56

2.Бриджес Д. Реформа образования в Казахстане: исследования, политика и практика.// Педагогический диалог. №3(21) 2017 с.28-30

3.Мурзалинова А.Ж., Альмагамбетова Л.С., Абильдина С.К., Чокушева А.И., Уалиева Н.Т.. Развитие лидерства учителей как инструмент непрерывного развития в условиях повышения квалификации. Код доступа: https://pedagogy-vestnik.ksu.kz/apart/2022-107-3/14.pdf

4.Ng,W.S.T., Wilson, E. (2017). A perspective of teachers' appropriation of educational innovations. International Journal for Lesson and Learning Studies, 6(3), 202-215. https://doi.org/10.1108/IJLLS-12-2016-0052

5.Уилсон Э. Совершенствование и реализация научной программы: на примере практических исследований Сингапура и Казахстана.// Педагогический диалог. №3 (21), 2017. С.61-69

6.Van Ekelen,I.M.,Boshuizen, H.P.A.Vermunt, J.D. (2005). Self-regulation in Higher Education Teacher Learning. Higher Education, 50 (3), 447-471. https://doi.org/10.1007/s10734-004-6362-0

7.Fullan, M., Rincon-Gallardo, S., Hargreaves, A. (2015) Professional capital as accountability. Educational Policy Analysis Apchives. 23 (15)

8.Ng,W.S.T., Wilson, E. (2017). A perspective of teachers' appropriation of educational innovations. International Journal for Lesson and Learning Studies, 6(3), 202-215. https://doi.org/10.1108/IJLLS-12-2016-0052

9.Райан Р.М., Деси Э.Л. Внутренняя мотивация и самодетерминация в поведении человека. – Нью-Йорк, США: Plenum Press, 1985

10. Peeters, J.,De Backer, F., Reina, V.R., Kindekens, A., Buffel, T., Lombaerts, K. (2014) The Role of Teachers' Self-regulatory Capacities in the Implementation of Self-regulated Learning Practices. Procedia- Social and Behavioral Sciences, 116, 1963-1970. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.504

11. Zimmrman, B.J. Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaersts, P.R. Pintrich, M. Zeidner (Eds.), Handbook of self-regulation (pp. 13-39). San Diego, CA, US: Academic Press.

12.Паштон Л.М. Содержание понятия «сотрудничество учителей» в школе: его характеристики, формы и предпосылки. //Отечественная и зарубежная педагогика. 2023. Т.1. №5(95). С. 76-96.

13.Кунанбаев А. Книга слов. Слова назидания. Слово 32./пер. с каз. Р.Сейсенбаева.- Семипалатинск, 2001

14.Уилсон Э. Совершенствование и реализация научной программы: на примере практических исследований Сингапура и Казахстана.// Педагогический диалог. №3(21) 2017 с. 61-69

15. Куксо Е.Н. Десять эффективных способов улучшения качества преподавания в школе. – М.: Национальный книжный центр, ИФ «Сентябрь», 2016. – 192 с. – (Библиотека журнала «Директор школы». С. 7)

СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДА ӨСІМДІКТЕРДІҢ ӨСІП ДАМУЫН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Байсеитова Нурила Макулбековна,
б.ғ.к., доцент.
Батыр Гүлмира Асхарқызы,
7М01505 Биология мамандығының
2 курс магистранты,
Ибадуллаева Ақниет Ержанқызы,
7М01505 Биология мамандығының
2 курс магистранты,
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Аннотация. Білім берудің қазіргі кезеңінде білім алушыларды оқу пәніне қызықтыру, оқуға деген ынтасын арттыру маңызды. Бұған тек биологиядағы сабақтан тыс жұмыстардың ойластырылған жүйесі арқылы қол жеткізуге болады. Сабақтан тыс іс-шаралар биология пәні бойынша оқу-тәрбие процесінің бөлігі болып табылады, ол негізгі дағдылар мен білімді кеңейтуге және тереңдетуге, қабілеттерді, танымдық қызығушылықты дамытуға, зерттеу жұмыстарымен танысуға, білім алушылардың әлеуметтік қызметін өз өлкесінде ұйымдастыруға бағытталған.

Қазіргі білім беру бағдарламаларының талаптары білім алушылардың мазмұнды игерудегі белсенді тәуелсіз қызметін білдіреді. Биология оқу пәні ретінде бұл үшін ең бай мүмкіндіктерге ие. "Өсімдіктер" бөлімін зерттей отырып, білім алушылар табиғаттағы, зертханадағы зерттеу жұмыстарына қатыса алады. Бұл ретте олардың пәнге деген қызығушылығы артып қана қоймайды (оқытудың жеке нәтижелері), сонымен қатар өсімдіктерді бақылау, алынған нәтижелерді үлгімен салыстыру, өсімдіктерді анықтау, тәжірибе қою, биологиялық құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстарын анықтау (оқытудың пәндік нәтижелері) дағдылары қалыптасады.

Түйін сөздер: Сыныптан тыс жұмыстар, өсімдіктер бөлімі, гербарий жасау, табиғат аясындағы жұмыс, зертханалық жұмыстар, эксперимент жасау.

Аннотация. На современном этапе обучения важно заинтересовать учащихся предметом и повысить их мотивацию к учебе. Добиться этого можно только посредством продуманной системы внеклассной работы по биологии. Внеклассная деятельность является частью образовательного процесса по предмету биология, которая направлена на расширение и углубление основных навыков и знаний, развитие способностей, познавательного интереса, ознакомление с научно-исследовательскими работами, организацию общественной деятельности учащихся в своем регионе.

Требования современных образовательных программ предполагают активную самостоятельную деятельность обучающихся по освоению содержания. Биология как предмет имеет для этого богатейшие возможности. Изучая раздел «Растения», учащиеся могут участвовать в исследованиях в природе и в лаборатории. При этом у них не только повышается интерес к предмету (отдельным результатам обучения), но и развиваются навыки наблюдения за растениями, сравнения полученных результатов с образцами, идентификации растений, проведения экспериментов, определения причинно-следственных связей биологических явлений (результатов обучения предмета).

Ключевые слова: Внеклассная работа, секция растений, создание гербария, работа на природе, лабораторная деятельность, экспериментирование.

Abstract. At the present stage of education, it is important to interest students in the subject and increase their motivation to study. This can only be achieved through a well-thought-out system of extracurricular work in biology. Extracurricular activities are part of the educational process in the subject of biology, which is aimed at expanding and deepening basic skills and knowledge, developing abilities, cognitive interest, familiarization with research works, and organizing social activities of students in their region.

The requirements of modern educational programs require active independent activity of students to master the content. Biology as a subject has rich possibilities for this. While studying Plants, students can participate in outdoor and laboratory research. At the same time, they not only increase their interest in the subject (individual learning outcomes), but also develop the skills of observing plants, comparing the results obtained with samples, identifying plants, conducting experiments, and determining cause-and-effect relationships of biological phenomena (learning outcomes of the subject).

Key words: Extracurricular work, plant section, creation of a herbarium, work in nature, laboratory activities, experimentation.

Педагогикалық процесс білім алушыларға білім және тәрбие берумен байланысты. Мектептегі оқу процесінде балаларды тәрбиелеу қоғамды тұрақтандырудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Білім берудің негізгі мақсаттары: біріншіден, қазіргі өмір жағдайында жас ұрпақтың өзін-өзі табысты ұйымдастыруы, екіншіден, индивид қызмет субъектісі ретінде және тұлға ретінде. Сабақтан тыс уақытта мектептегі барлық іс-шаралар мен жұмыстар сабақтан тыс немесе сыныптан тыс жұмыстар деп аталады [1,2].

Сыныптан тыс жұмыс формаларының алуан түрлілігі мектептегі білім беру процесінің өзгеретін бағыттарына сәйкес келетін, жаңа түрлерімен үнемі толықтырылып отырады. Сыныптан тыс жұмыс балалардың қызығушылығын, бастамасы мен дербестігін білуге құштарлығы мен танымдық белсенділігін есепке алуға негізделген жеке көзқарасты ескере отырып жүзеге асырылады [3, с. 311, 4].

Сыныптан тыс жұмыс – білім алушылардың қызығушылықтарына негізделген өзіндік маңызды ерекшеліктері мен тәрбиелік мәні бар ерікті жұмыстың бір түрі.

Биология сабағынан сыныптан тыс жұмыстардың рөлі зор, білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеудегі маңызды міндеттерді шешеді, биология ғылымдарына деген қызығушылықтарын кеңейтеді және олардың бос уақытын ұйымдастырады, олардың қызығушылықтарын қанағаттандыруға және оларды жүзеге асыруға көмектеседі. Биология сабағынан сыныптан тыс жұмыстар әлем және адам туралы түсініктерін кеңейтеді.

Білім беру процесінің тиімділігі мен деңгейін арттыру үшін мұғалімге оқу-тәрбие процесінің маңызды құрамдастарының бірі – білім алушылардың ғылыми-зерттеу іс-әрекетін дамытатын оқу-зерттеу қызметі көмектеседі.

Білім алушылардың сыныптан тыс жұмыстарының мақсаты – жан-жақты тұлғалық дамуы мен биологияны зерттеудегі танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Оқу-зерттеу қызметі осы мақсатқа жетуге көмектеседі, ол табиғат объектілерін зерттеу процесінде білім алушылардың қабілеттері мен шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді [5].

Биологияны оқытудың сыныптан тыс формалары тек зерттеушілік дағдылар ғана қалыптастырып қоймай, сонымен қатар білім алушылардың тұлғалық қасиеттері де қалыптастырады, бұл оларға одан әрі білім алуда пайдалы болады.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарының заманауи биологиялық білім беруде маңызы зор. Бұл бағыттың әдістері биологияны оқытудың барлық түрлерінде, соның ішінде сыныптан тыс жұмыстарда қолданылады [6, с. 274].

Сыныптан тыс жұмыстар орындалады:

- биология кабинетінде;
- жабайы табиғат бұрышында;
- табиғатта;
- оқу-тәжірибе аймағында.

Сыныптан тыс жұмыстар бір жыл ішінде әр білім алушы 1-2 жұмысты орындайды; соңынан мұғалім бағалайды. Сыныптан тыс жұмыстар үй тапсырмасына жақын келеді. Айырмашылығы мынада: үй тапсырмасы оңайырақ, бүкіл сыныпқа бір уақытта беріледі және үйде орындалады. Сыныптан тыс жұмыстар әртүрлі, күрделірек, белгілі бір құрал-жабдықты, мұғалімнің бағыт-бағдары мен қадағалауын талап етеді және білім алушылардың мүмкіндіктері мен қабілетін ескере отырып ұсынылады. Сыныптан тыс жұмыстар кейде алдын-ала беріледі, яғни бірнеше сабақ бұрын.

Және де әрбір сыныптан тыс жұмысқа әртүрлі уақыт кетуі мүмкін. Мысалы:

- су дақылдарымен сынақтар – 2 ай;
- парақта крахмал іздерін қалыптастыру - 2 күн;
- тамыр қысымын бақылау - 2 күн;
- сабақ бойымен судың көтерілуі - 3 күн;
- бегониялардың жапырақпен таралуы - 2 ай;
- мүк көшеттерін өсіру - 15 күн;

Білім алушылардың биология пәніне қызығушылығын дамытуда әр биология пәні мұғалімі жүргізетін сыныптан тыс жұмыстарға үлкен көңіл бөлінеді. Сыныптан тыс жұмыстар оқушыларды шығармашылық ізденістерге, жаңа алған білімдерін іс жүзінде қолдануға көмектеседі (мысалы, мектептегі табиғат бұрышында, мектептің оқу-тәжірибелік алаңында, фенологиялық зерттеулерді жасау кезінде және т.б.). Табиғатты игеруге қызығушылықты заманауи оқыту тәсілдері де дамытады (тақырыптық кештер, ойындар, викториналар және т.б.), бұл білім алушылардың өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын, практикалық дағдыларын, және биология сабағынан олардың ой-өрісін кеңейтеді [7, с. 12]. Сыныптан тыс жұмыстардың мазмұны оқу жоспарына тәуелсіз және ең алдымен білім алушыларымен, өз кезегінде биология мұғалімінің қызығушылықтарының ықпалымен қалыптасатыны анықталады. Мысалы, өсімдік шаруашылығын жақсы көретін мұғалімдер білім алушыларға сәндік, мәдени және ауылшаруашылық өсімдіктерін өсіру сабақтарына жиі қызықтырады, ал құстар биологиясын жақсы көретін мұғалімдер сыныптан тыс іс-шаралардың барлығын дерлік орнитологиялық тақырыптарға арнайды. Сыныптан тыс жұмыстар әртүрлі формада орындалады [8, с. 104].

Қазіргі мектептегі білім берудің маңызды міндеттерінің бірі – білім алушыларды жеке тұлға ретінде жан-жақты дамыту. Қазіргі әлемде ғылым мен техниканың қарқынды дамуы жағдайында мұғалімнен оқушыға «дайын» білімді берудің классикалық жүйесі өзінің өзектілігін жоғалтуда. Маңыздысы, осылайша білім алушылар белгілі бір білім мен дағдыға ие болып қана қоймай, өз бетінше оқу мақсатын қойып, оған жету жолдарын іске асыру, теориялық тұрғыдан бөлек практикалық тұрғыда тәжірибе жинақтап, алынған нәтижелерді бағалай алу қабілеттерін қалыптастыру керек. Осыған байланысты биологияны оқытуда білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыратын әдістер мен тәсілдерді іске асыру жұмыстары жүргізілуде, өйткені зерттеушілік дағдыларды дамыту арқылы білім алушылар өз бетінше іздену, қажетті ақпарат пен гипотеза, оларды одан әрі дәлелдеу немесе теріске шығару, қорытындыларды тұжырымдау секілді дағдыларды қалыптастырады [9, с. 68-72].

Сыныптан тыс жұмыс – осындай тәсілдердің бірі, өйткені дәл осы сыныптан тыс жұмыс барысында білім алушылардың ой-өрісі кеңейіп, сабақта алған білімдері тиянақталып тереңдей түседі, мектеп бағдарламасының шеңберінен шығатын бақылаулар мен эксперименттер өткізуге мүмкіндік туады, білім алушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға және олардың зерттеушілік бейімділігін дамытуға, оларды дағдыға айналдыруға мүмкіндік береді. Мұндай дағдыларға ие адам өзгеріске тез ұшырайтын әлемде өзін-өзі таныта алады және әлеуметтік маңызы жоғары жаңа зияткерлік өнімді жасай алады. Білім алушылардың зерттеушілік қабілетін дамытуда сыныптан тыс жұмыстардың маңыздылығын әдіскерлер де атап көрсетеді. Мысалы, И.Н. Пономарева «...бақылаулар мен эксперименттер жүргізуге байланысты тапсырмаларды сыныптан тыс жұмыстарда қолдану оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен бірге балаларды бақылау барысы мен олардың нәтижелерін нақты жобалауға бағыттау қажет. Бұл әрекет, білім алушылардың ой-өрісін дамытып қана қоймайды, сонымен қатар ерік-жігерлік қасиеттерді қалыптастырады (бастаған істі аяғына дейін жеткізу қажеттілігі), зерттелетін тірі объектілерге ұқыпты қарауға тәрбиелейді» [10, с. 368].

Н.Д. Андреева «...білім алушылар оқу және ғылыми-зерттеу тапсырмаларын орындаған кезде, дұрыс ұйымдастырылған сыныптан тыс жұмыстар олардың ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне қызығушылықтарын дамытуға мүмкіндік береді»,- деп есептейді [11, с. 34-38].

Р.М. Скворцов өзінің диссертациялық зерттеуін биологиядан сыныптан тыс жұмыстарда, білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту мәселесіне арнады. Оның пікірінше, «...биология пәнінен сыныптан тыс жұмыстар оқытудың сыныптық-сабақтық жүйесіне қосымша бола отырып, онымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Білім алушыларда бақылаулар мен эксперименттер жүргізуге байланысты әртүрлі тапсырмаларды сыныптан тыс жұмыстарда кеңінен қолдану зерттеуге деген бейімділікті қалыптастырады». Сонымен биологиядан сыныптан тыс жұмыстар мектеп биология курсының көптеген тәрбиелік міндеттерін шешуге ықпал етеді [12, с.182]. Ғалым білім алушылардың зерттеушілік қабілетін дамытудың бір жолы ретінде сыныптан тыс жұмыстың үйірме түрін де ерекше атап өтті.

И.Ю. Лялина «...білім алушылардың биология пәні бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудағы негізгі әдістемелік қиындық – тірі объектілерге тиісті бақылаулар мен тәжірибелер жүргізу үшін оған көп уақыт бөлу қажеттілігі. Демек, оны сабақта және сабақтан тыс уақытта толығымен жүзеге асыру өте қиын, әсіресе барлығына міндетті өзіндік жұмыс. Бұл жағдайда ең перспективалысы – сыныптан тыс жұмыс» [13, с. 24-29].

Сыныптан тыс жұмыс барысында ғылыми-зерттеу жобасында жүзеге асыруға болады, оның барысында білім алушылар зерттеу іс-әрекетінің мақсаттарын анықтайды, бастапқы деректерді талдау нәтижелері бойынша зерттеу мәселесін тұжырымдайды, бұл туралы гипотеза ұсынады, мәселені шешудің мүмкін жолдары мен алдағы зерттеу нәтижелері, зерттеу барысында алынған ақпаратты жинау және өңдеу тәртібін анықтау, есеп дайындау және нәтижелерді тәжірибеде қолдану мүмкіндіктерін талқылайды.

Сыныптан тыс жұмыс білім алушыларға сабақта алған білімдерін айтарлықтай кеңейтуге, жүзеге асыруға және тереңдетуге мүмкіндік береді. Бұл, негізінен, сабақтың белгіленген шеңберімен шектелмеген сыныптан тыс жұмыс процесінде биология ғылымының негізгі әдістерінің бірі – бақылау мен экспериментті қолдануға үлкен мүмкіндіктер туғызатындығымен түсіндіріледі. Тәжірибе жасай отырып, биологиялық құбылыстарды бақылай отырып, білім алушылар қоршаған ортаның заттары мен құбылыстары туралы ақпараттарды тікелей қабылдау негізінде нақты түсініктерге ие болады. Бақылаулар мен эксперименттер жүргізуге байланысты сыныптан тыс жұмыстарда әртүрлі тапсырмаларды кеңінен қолдану, әдетте, білім алушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, байқалатын құбылыстардың ерекшелігі, бақылағанды қысқаша жазып алу, тиісті қорытынды жасау, содан кейін сабақта немесе үйірме сабағында әңгімелесу қажеттілігі білім алушылардың бойында қажетті ойлау, бақылау, оларды бір кездері олардың назарынан тыс өткен нәрсе туралы ойлауға мүмкіндік береді. Сыныптан тыс сабақтарда оқытуды даралау және сараланған тәсілді жүзеге асыру да еркін жүргізілуі мүмкін [14, с. 121].

Білім алушылардың қызығушылықтары көбінесе өсімдіктердің белгілі бір түрлеріне әуесқойлықпен, жинаумен шектеледі. Мұғалімнің міндеті – білім алушылардың қызығушылық аясын кеңейту, осы процесте ұйымдастырылған сыныптан тыс жұмыстарды – әңгімелесу, лекция, пікірталас, экологиялық кештер т.б. – білім алушылар арасында экологиялық білім мен ойдың ойдағыдай қалыптасуына ықпал ету [15, с. 62].

Қорытынды

Қазіргі заманауи білім беру жүйесінде сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Тек сабақ аясында шектелмей, сонымен қатар білім алушылардың да бос уақытын тиімді пайдалану, білім алушылардың сабаққа деген қызығушылығын екі есе арттыру, әртүрлі тиімді сабақ жоспарын ұйымдастыра отырып, білім алушыларды жеке және топпен жұмыс істеуге дағдыландыру. Теориялық тұрғыдан оқып қойып шектелмей, әрбір өсімдік түрін практикалық тұрғыда қолға ұстап көріп, оны отырғызып, күтіп-баптап қарау. Осы айтылған жұмыстарды орындау барысында, білім алушылардың бойында біршама жеке даралық қасиеттерді дамыту. Оларға ұжымда жұмыс істей алу қабілетін қалыптастыру, зерттеушілік, жиналған деректерді өңдеу, синтездеу, қорытынды жасау, атқарылған жұмыстар бойынша ғылыми жұмыстар жасай алу дағдыларын қалыптастыру.

Әдебиеттер:

1. Кострыкин Р.А., Классные часы на тему «Профилактика вредных привычек» 9-11 классы // М.: Глобус. - 2008.
2. Понаморева И. Н., Соломин В. П., Сидельникова Г. Д., Общая методика обучения биологии // М.: Академия. - 2003.
3. Верзилин Н.М., Корсунская В.М., Общая методика преподавания биологии // М.: Просвещение, - 1983. – С. 311.
4. Евдокимова Р.М., Внеклассная работа по биологии // Саратов: Лицей. 2005.
5. Верзилин Н.М., Общая методика преподавания биологии. // М.: «Просвещение». - 1983.
6. Голикова Т.В. Н.В. Иванова, В.М. Пакулова., Теоретические вопросы методики обучения биологии: учебное пособие // Красноярск: издательство Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. – 2013. – С. 274.
7. Бондарук М.М., Ковылина Н. В., Занимательные материалы и факты по общей биологии в вопросах и ответах (5-11 классы) // Волгоград: «Учитель», - 2015.– С.12.
8. Булич Э.Г., Муравов И.В., Здоровье человека // К. Олимпийская литература. - 2013. – С.104.
9. Васильева Н.Н., Дмитриева Е.А., Возможности организации исследовательской деятельности школьников в процессе обучения биологии // Ярославский педагогический вестник. - 2012. - № 4. - С. 68 - 72.
10. И.Н. Пономарева, О.Г. Роговая, В.П. Соломин Методика обучения биологии // - М.: Издательский центр «Академия». - 2012. – С. 368.
11. Андреева Н.Д., Рябова С.С., Исследовательская работа учащихся при обучении биологии и экологии // Биология в школе. – 2021. - № 2. – С. 34 –38.
12. Скворцов П.М., Развитие исследовательских умений у учащихся 7 - 8 классов во внеклассной работе по биологии в полевых условиях // - Москва. 1999. – С. 182.
13. Лялина И.Ю., Методические особенности развития исследовательских умений в процессе внеклассной работы по биологии на примере учебно-тренировочных сборов // Педагогическое образование и наука. Научно-методический журнал. – 2015. – № 1. – С. 24 - 29.
14. Верзилин Н.М., Корсунская В.М., Общая методика преподавания биологии // М.: «Просвещение». 2013. – С. 121.
15. Евдокимова Р.М., Внеклассная работа по биологии // Саратов: «Лицей». - 2015. – С. 62.

ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ САН ЕСІМ КАТЕГОРИЯСЫ

Сабыр Мұрат Бөкенбайұлы,
профессор, доцент
Кәрімова Гүлсезім Қуандыққызы,
7М01701 Қазақ тілі және әдебиеті мамандығының
2 курс магистранты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация. Мақалада түркі тіліндегі сан есім категориясы және оның ерекшеліктері, жасалуы, жіктелуі қарастырылады. Сандар негізінде пайда болған фразеологиялық тіркестердің қолданылуы, сандар туралы ой қозғап, оның құпия сырларын ашуға еңбек сіңірген ғалымдардың тұжырымдары айтылады.

В статье рассматривается категория числительных в туркском языке, ее особенности, образование и классификация. Обсуждаются использование фразеологизмов, появившихся на основе чисел, выводы учёных, усердно трудившихся над раскрытием их тайн.

Түйін сөздер: субстанция, фпазеологиялық тіркес, теориялық болжау, мифопоэтикалық семантика

Тұрақты тіркестердің біршама бөлігі, мақал-мәтелдер сан есімдермен келетіні белгілі. Бұл сан есімдердің тұрақты тіркестерге тірек сөз болу себебі халықтың ежелгі дәуірдегі ұғым-түсінігімен, салт-санасымен ұштасып жатады. Тұрақты тіркестер ішінде кей сан есімдер тұрақты тіркестер құрамында нақты сан мағынасында қолданылғанымен, кей тұрақты тіркестер құрамында сан мағынасында қолдануы шарт емес. Мысалы, жеті ғылым тілін біледі, қырық ру дегендерде нақты саннан гөрі «көп» деген ұғымды білдірсе, жеті қазына, қырқынан шығару деген тұрақты тіркестерде сандар өз мағынасында.

Халқымыздың есте жоқ ескі заманнан бастап, күні бүгінге дейінгі өмір жолында белгілі бір жүйеге түскен көптеген қымбат қазыналары бар. Өзін қоршаған ортамен қатынас жасаудың негізінде туған қымбат қазыналар елмен қатар жасасып, халықтың өзіндік наным-сенімі мен таным-түсініктерін тудырған. Сан ғасырлық уақытқа созылған сол таным-түсініктер бірте-бірте дами келіп, ұзақ практикалық нәтижелі ізденістердің негізінде халықтың салт-санасын, сол арқылы халықтық педагогиканы қалыптастырған. Ата-бабаларымыз халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын, дүние тану сырларын ұрпақтан-ұрпаққа жемісін үзбей жеткізіп отыруына бірден-бір себепкер – сандар, сандар негізінде пайда болған фразеологиялық тіркестер. Мәселен, *үш қайнаса сорпасы қосылмайды; маңдайының соры бес елі; он ойланды, тоғыз толғанды; жеті жұртқа әйгілі; отқа келген әйелдің отыз ауыз сөзі бар; тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні; екі елі ауызға бір елі қақпақ; мың құбылды,* т.б. Математикалық ұғымды білдіретін сандар сөйлем ішінде не сөйлеу барысында сандық ұғымнан гөрі көбінесе ауыспалы мағынада жұмсалады.

Сан жөніндегі ұғым – адамзат мәдениетінің тууымен және оның дамуымен тығыз байланысты. Егер осы ұғым болмаса, біздің рухани өміріміз бен практикалық қызметімізді өз дәрежесінде көрсете алмас едік. Алғашқы қоғам адамдары дүние, сыртқы дүние жөніндегі өздерінің саналарын табиғаттың құбылыстарын байқау арқылы дамытты. Бұл кезде алғашқы қоғам адамы табиғатты сырттай мегзеуші есебінде болады. Ақиқатында адам өзінің өмірлік ісін теориялық болжаудан немесе табиғатты тікелей бақылаудан бастаған жоқ, ол оны еңбек етіп, өмір сүру және табиғатты түрлендіріп, өзіне бағындыру күресінде бастады [2, 7].

Дүние жүзіндегі халықтардың тілдері мен әдет-ғұрыптарында айырмашылық болып, алшақ жатқанымен, сандар туралы ұғым-түсінігі бір арнадан басталады. Осы сандар туралы ой қозғап, оның құпия сыры төңірегінде көп еңбек сіңірген академик Н.Я.Марр: «Халықтар қандай болса да, бәрі де бүкіл адамзат еңбек етіп, жасап шығарған сандарды пайдаланады»,- деген пікір айтады. Сондықтан барлық халықтардың күнделікті тұрмыста қолданылып жүрген сандар жүйесінде ұқсастық жиі ұшырап, кейбір сандар туралы түсінігі де бірдей болып келеді.

Сан ұғымы, сондай-ақ жалпы мөлшер категориясы материалдық тәжірибе негізінде қалыптасты. Кейбір ғалымдардың пікірі бойынша, мәселен, неміс математигі М.Кантор хайуандардың да санай алатындығын ескертеді. Ал кей ғалымдардың пікірінше, «сан – адам санасының ойдан шығарған жемісі», не «әр сан құдай белгілеген белгілер». Бұл көзқарастардың қателігі мынады: хайуанаттар санай білгеннен гөрі әр затты түр-түсінен ажыратады дегеніміз дұрыс болар. Сандық категорияны математика тұрғысынан зерттеушілердің де, философия, тіл білімі тұрғысынан зерттеушілердің айтуында, санның түп атасы – санаға сәулесі түскен материал [3, 112]. Санның тегі зат екендігін орта ғасырдың ойшыл философы, математигі, астрономы Әбунасыр әл-Фараби дұрыс көрсете білді: «Сан, - дейді әл-Фараби өзінің «Ғылымдардың шығуы туралы» атты әйгілі еңбегінде, - бірліктерден құралған жиын болып табылады, ол субстанцияның алуан түрлі жолмен әр түрлі бөліктерге бөлінуінен шығады деп білемін. Субстанция өзінің жаратылысына тән қасиеттер бойынша шексіздікке шейін бөліне береді, сондықтан сандар да шексіз болады. Сан жөніндегі ғылым – субстанцияның бір бөлігін екінші бір бөлігіне көбейту туралы, бірін екіншісіне бөлу туралы, біріне бірін қосу, бірінен бірін алу, түбірі бар бөліктерінің түбірін табу, олардың пропорцияларын табу т.с.с. туралы ғылым. Бұдан санның дүниеге қалай келгендігі, қайдан шығып, неліктен көбейіп кеткендігі, мүмкіндіктен шындыққа, жоқтан барға көшіп, болмысқа айналудың себебі айқын көрініп тұр. Бұл ғылымды грек даналары арифметика деп атайды» [3, 112]. Алғашқы адамдардың санау қабілетінің қаншалықты болғандығы туралы нақты деректер жоқ, өйткені жазу-сызу санаудан көп кейін шыққандығы мәлім. Сондықтан біздер оны білу үшін жанама төмендегіше мәліметтерге сүйенеміз:

1. Мәдени дамудан артта қалған халықтар туралы этнологиялық, этнографияның көрсеткіші. Жер шарының кей жерінде – Африкада, Орталық Америка, Австралияда, сондай-ақ кей аралдарды дамудың өте төмен сатысын кешіріп жатқан тайпалар сақталғандығы мәлім. Олар бізге дейінгі бес немесе он мың жылдар бұрынғы адамдар секілді. Осындай тайпалардың тілін, өнерін зерттеу көне дәуірдегі өзімізге нақты емес мәселелердің ашылуына көмегін тигізеді.

2. Бізге дейінгі жазба ескерткіштер, сондай-ақ алғашқы адамдар паналаған үңгірлерден табылған археологияның мәліметтері.

3. Санаудың алғашқы үлгілері халық ауыз әдебиетінде, атап айтқанда, ертегі, мақал-мәтелдерде сақталуы мүмкін.

4. Жас балалардың сөйлеу мен санауды алғаш үйрене бастаған кезін зерттеген педагогика-психологиялық мәліметтер. Кез-келген жас сәби адамзат дамуын қайталайды. Әрине, «қайталаудың» мерзімі өте қысқа, дегенмен, адамның санауды алғаш қалай меңгергені туралы түсінуге көмектеседі. Жас бала санауды жаңа үйрене бастағанда, сандарды саналушы заттарға ажыратпайды, оларды бір-бірімен біріктіріп қарайды, мәселен, бес саусақ, бес асық, бес қарындаш, т.б. Міне, осы сияқты «алғашқы» адамдар да саналушы объектілермен біріктіріп қарады [2, 9]. Жас баладан ойыншықтарының санын сұрай қалсақ, санын айтпай, ойыншықтарын түр-түсі арқылы түгелдеп шығады. Қай халықтың баласы болмасын санауды саусақтары арқылы үйренеді. Кіші санды табиғи рет бойынша, үлкен саннан бұрын үйренеді. Сан және мөлшер категориясы барлық тілдерде грамматикалық және лексикалық жолдармен беріледі. Лексикалық берілу барлық тілдерде сандардың сөзі арқылы көрінеді. Сан ұғымдары және негізгі қасиеттері сыртқы әлемнің (дүниенің) реалды заттарының қасиеттері мен сол қасиеттерінің суретін береді.

Грек математикасының іргесін қалаушылардың бірі - Пифагор: «Сан - дүниенің заңы және оның байланысы барлығын анықтайтын және танып білетін құрал: заттар дегеніміз сандарға еліктеу, заттардың түпкі мәнісі және олардың жаратылысы сан, әртүрлілікті бірлікке келтіруші және гармонияны туғызушы – сан» [4, 5],- деп заттық ұғымның негізі – сан деп түсіндіреді. Сан ұғымы мейлінше баяу дамыды, таза сан болып қалыптасуға дейін белгілі бір кезеңдерді өткерген. Алғашқы кезеңі - сандық, мөлшер категориясының тікелей сезімдік қабылдау арқылы көрінуі. Алғашқы қоғам адамы сыртқы ортаны танып- білу барысында топтан элементтерді тез айыра білді. Осы көзқарас этнограф Л. Леви-Брюль пікірімен дамытылды.

«Уже у некоторых животных в отношении очень простых случаев отличие на способность подобного рода... Если мы вспомним, что, по словам большинства наблюдателей, память первобытных людей «феноменальна» (выражение Спенсера и Гиллена), «граничит с чудом» (Шарльвуа), то тем больше оснований думать, что они легко могут обходиться без имен числительных. Благодаря привычке каждая совокупность предметов, которая их интересует, сохраняется в их памяти с той же точностью, которая позволяет им безошибочно распознавать след того или иного лица. Стоит появиться в данной совокупности какому-нибудь недочету, как он тотчас будет ими обнаружен. В этом столь верно сохраненном в памяти представлении число предметов или существ еще не дифференцировано: ... Ничто не позволят выразить его отдельно. Тем не менее, качественно воспринимается или, если угодно, ощущается. Когда они собираются на охоту, они, сидя уже в седле, осматриваются вокруг, и если не хватает хотя бы одной из многочисленных собак, которых они содержат, то они принимаются звать ее...» [5, 121]. Л.Леви-Брюль көрсетілген еңбегінде алғашқы ойлау таза мағынада сандарды бермей, заттардың жинақ-саны (совокупности-числа) ретінде, зат немесе құбылыстың жиынтығы ретінде ұғынылғанын айтады. Дегенмен, сол жиыннан (жалпыдан) жекені айыру қабілеттері сезіну арқылы жүзеге асады; осы көзқарас математиктер арасынан да қолдау тапты. И.Г.Башмакова мен А.П.Юшкевич Л.Леви-Брюль пікірін негізге ала отырып, сан категориясының қалыптасуының бірінші стадиясында сандық ұғым зат жиынтығының, өзіне тән белгілері: түрі, түсі, мөлшер т.б. негізінде белгілі болды. [6,18]

Ағылшын саяхатшысы У. Паридің (1790-1855) келтірілген мәліметтері бойынша XIX ғасырда Гренландияның эскимостары балаларының санын білмеген, оларды тек түрлерінен айыратын болған. Жегетін иттерін де түс-түрі бойынша түгендеген. Сан категориясының алғашқы сатысы – тікелей сезімдік қабылдау арқылы жүзеге асуы бұл әлі сапаның санға ауыспағандығын көрсетеді. Сан мағынасының берілу тәсілдері. (Этап установления равночисленности множества) [7, 239.] Сан, мөлшер категориясы бұл кезеңінде зат немесе құбылысқа байланысты, яғни мағына байланысы арқылы берілген; мәселен, өмірде әрқашан жеке күйінде кездесетін зат, құбылыс бір санының ұғымын білдіреді. Ай, күн алғашқы қоғам адамының өзі. Сонымен бірге, «бір» мағыналы «бір қол», әдетте «сол қол». «Екі» санының алғашқы мағынасы – «екі қол», «екі көз», «құстың екі қанаты», «ешкінің екі мүйізі». Осы сияқты мыңдаған жылдар бойы сан ұғымы саналатын заттардан айырылмай немесе санның орнында зат есімнің қолданылып келген. XVI ғасырда Африканың кейбір тайпаларында 3 санының дербес атауы болмаған, 3 адам, 3 ағаш, 3 жолбарыс деген сияқты әртүрлі сөздер арқылы айтылған. Бертін шаруашылық күрделеніп, халықтардың ой-өрісі өскен кезде сан атауларының әуелгі мағыналары сирек қолданылып, ақыры ұмтылып, сан есім ретінде дерексіз тұлғалары ғана қалған.[3, 111]. Жоғарыдағы пікірді дәлелдейтін фактілер Л.Леви-Брюльдің «Первобытное мышление» еңбегінде келтірілген. Соның бірі: «Гэддор,- деп жазады Л.Леви-Брюль, - отлично видел, что... здесь нет ни числительних, не чисел в собственном смысле. Здесь речь идет о своего рода памятной книжке, об особом методе, позволяющем в случае падобности получить данную сумму. «Существовал,- говорить он,- другой способ счета: нчинали с мизинца левой руки, от него переходили к безымянному пальцу, затем к среднему, к указательному, к большому, потом к кисти, к сочленениям плеча, к плечу, к левой стороне груди, к грудной кисти, к правой стороне груди и кончали мизинцем правой руки (всего получалось 19). Названия для чисел являются просто названиями частей тела, а отнюдь не числительными. На мой взгляд эта система могла употребляться лишь в качестве вспомогательного средства для счета, подобно тому, как пользуются веревочкой с узелками, но отнюдь не в качестве ряда действительных чисел. Локтовое сочленение (худу) может означать «семь» или «тринадцать...» [5, 124.] Бастапқы кезде сан, мөлшер мағыналарының заттың нақты мазмұнымен тікелей байланысты болғандығын әртүрлі халықтардың тілдерінде сақталып келе жатқан ескілікті сөздерден де, кей тілдердегі қазіргі сан есімдерден де аңғаруға болады. Әрине, ол кезде толық, таза мағынасындағы сан есім емес, Мәселен, қытай тілінде «екі» ұғымын беретін «пу» сөзі «екі құлақ» мағынасында да қолданылады. Тибетте «патша» деген сөз - әрі «екі», әрі «құстың екі қанаты». Готентоттар (Африка) екі санын да, екі қолды

да «тукам» дейді. Сол сияқты орыс тіліндегі пять сөзі мен түркі сөзіндегі «бес» сөздерінің де этимологиялық талдауы, «қол» зат есіміне алып келеді. Сан есімдердің көпшілігі түбірлер өзінің қалыптасу негізі жағынан басқа сөз таптарымен (есімдер, етістіктер) тығыз байланысты болып келеді. Бір кезде зат (елу – қол, бес – қол) және қимыл әрекетті білдірген (алты, жеті, алтымыш) сөздердің кейбірі адам баласының айналадағы дүние жайлы ұғымының дифференсациялануына, адам ойының анализдік қасиетінің артуына қарай сан, зат пен құбылыстың сандық мөлшерін, шамасын білдіре бастауы әсте жат құбылыс емес [8, 71].

Сан есім дамуының бұл сатысы санның есімдер, етістіктерге байланысты айтылуы, кейін сан есім болып қалыптасуы – мағыналық, яғни, зат немесе құбылыстың сапалық, сандық мағыналарына байланысты. Математик ғалым М.Ысқақов сандардың меңгерілу дәуірін екіге бөледі, дәлірек айтқанда үшке дейінгі сандарды меңгеріу – бірінші дәуірде, үштен жиырмаға дейінгі сандарды меңгеру – екінші. «Осы екінші дәуірде адамның саусақтары тарихи роль атқарды. Онға дейінгі сандар қолдың саусақтары, оннан жиырмаға дейінгі сандар аяқтың башайлары арқылы саналады. Екінші дәуірді дүние жүзіндегі мәдениетті халықтардың бәрі бастарынан кешірді» [3, 112]. Белгілі бір санды, жинақты білдірудің эталоны, эквиваленті ретінде адам саусақтары, аяқ башайлары, сондай-ақ т.б. адам дене мүшелері қолданылды. «Касеирер отличает, что исходным пунктом для установления различит числовых, равно как и пространсвенных отношений, является человеческое тело и отсюда они переносятся на весь чувственно-наглядный мир» [7, 240]. Эталон, эквивалент арқылы санның берілуі нақты санның, сан есімнің қалыптасуына негіз болады. Осы ойымызды дәлелдей түсу үшін американ этнографы Э.Тэйлордың пікірін пайдалануымызға болады. Сөйлей алмайтын мылқау адамға дейін санай білетінін, санауды тек саусақтары арқылы игеретінін айта келіп: «Егер зулусқа алты санының қалай екенін сұрасаң, «татизитупа» дейді, яғни, «келесі қолдың үлкен саусағын алу» деген сөз... Ол (зулус) жетіге дейін санап келсе, мәселен, қожасы жеті өгіз сатып алды деу керек болса, «у комбиле» деп сұқ саусағы арқылы түсіндіреді [9, 184].

Зерттеушілердің пікірімен санассақ, түркі тілдерінің сан есімдерінің саусақтарға байланысты берілетіні белгілі: алты – келесі қолдан бір саусақ алу, осы етістіктің барысында алты қалыптасты; жеті – сұқ саусақ икемділігіне қарай, тамақ жеу икемділігінен жеді – жеті; тоғыз – тоғызыншы саналатын саусақтың икемсіздігінен, дөкірлігінен дөкір – тоғыз қалыптасты. Дегенмен, адам ойлауы бірте-бірте санды заттан (саусаққа байланысты) дерексіздендіреді. Сандық ұғымды білдіретін сөздер о бастағы заттың мағынасынан ажырап, таза сан есімге айналды. Сан есімді тұрақты тіркестердің мағыналық, грамматикалық белгілерін ашу міндетті түрде кейбір сан есімдердің этимологиясына тоқталуды қажет етеді.

Сан есімдердің этимологиясы сан есімдердің көне түркі жазба ескерткіштерінде қолданылу ерекшеліктерімен байланысты. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тіліндегі сан есімдер қазіргі түркі тілдеріндегі сан есімдермен бәрі дерлік ұқсас. Тек дыбыстық өзгерістермен ерекшеленеді.

Бір (бір), екі (екі), үч (үш), торт (төрт), бес, бис (бес), алты (алты), йеті (жеті), секіз (сегіз), тоқуз (тоғуз), он (он), йегірмі (жиырма), отуз (отыз), қырқ (қырық), еліг (елу), алтымыш, йетіміш, секіз он, тоқуз он, йуз (жүз), бың (мың), түмен (он мың). Көне түркі ескерткіштерінің тілінде оннан әрі санау тәртібі қазіргі кездегі түркі тілдеріндегіден өзгеше: 27 дейтін болса, йеті отуз, яғни алдымен бірлікті, сонан соң айтылатын ондықты емес, келесі ондық айтылады. С.Е.Малов мұндай санауды есептеудің екі системасы деп қарайды, жаңа системасы XI ғасырдағы «Құтадғу білігтен» басталады, екінші ығыстыру Баласағұн мен Қашқари арқылы белгілі. Санаудың екі системасы түркі тілдерінде тек сары ұйғыр тілдерінде сақталса, моңғол тілі о бастан осы системада. Ескі түркі жазба ескерткіштері тіліндегі сан есім қазіргі сан есімдер дедік, енді осы сандардың шығуының алғы шарты, шығу тегін, яғни этималогиясын сөз етеміз. Сан есімдердің этимологиясы - әлі дәлелді, бір негізге түспеген мәселе.

Түркі тілдеріндегі есептік сан есімдердің саны, бүкіл халықтық тілдерге ортақ атаулар миллион, миллиардты қосқанда, 22 сөз. Басқа сандардың бәрі осы 22 санның негізінде жасалады. Сан есімнің этимологиясы туралы айтқанда, санның түпкі тамыры – зат немесе саусақтар, адамның дене мүшелері дегенді жетекшілікке алуымыз керек.

Түркі тілдеріндегі сан есім сөздер о баста ескі үнді, қытай тілдерінен ауысқан деген жорамал ескі дәуірлердегі мәдениет үндестігіне, немесе сол ежелгі дәуірлердегі саяси және әскери байланыстар тарихын ескеруден туындаған. Көне түркі жазба ескерткіштеріне үңілсек, қазіргі сан есімдерімізбен салыстырсақ, олардың үнді, қытай тілдерінен емес, төл тіліміздің жемісі екеніне көзімізді жеткіземіз. Сан есімдердің жасалуына қарай: жай және күрделі сан есімдер етіп жіктейміз. Жай сан есімдерге бірден тоғызға дейін, яғни бірліктер, ондықтардан: он, отыз, қырық, елу, жүздіктен – жүз, мыңдықтардан – мың, сондай-ақ, халықаралық сан есімдер – миллион, миллиард жатады. Дөңгелек ондықтар атауы – жиырма (20), алпыс – алтымыш (60), жетпіс – жетіміш, сексен (80), тоқсан (90) этимологиялық жағынан күрделі сан есімнен, яғни екі санның бірігуінен жасалып тұр: екі, алты, жеті, сегіз, тоғыз бірліктерінен -мыс, -пыс, -піс (-мыш, -миш), -ен, -ан (он сөзінің варианттары) морфологиялық элементтер. Сан есімдердің тағы бір ерекшелігі – тіл-тілде киелілік мәнге ие болуы. Ертедегі мифопоэтикалық дәстүрлерде сан ұғымдарына киелі мән беріп, өн бойына космоникалық мағыналар жинақтағандығына ерекше назар аударған ғалым Р.Авакова адамзат қоғамында сандар діни, тәңірлік және әлемдік символдар ретінде қарастырылатынын, адам санасы жете қоймайтын құдіретті құпиялар мен сырлар жатқандығын баса көрсетеді. Сан есімдер бойындағы мифопоэтикалық семантика мен символикалық қолданыстар олардың магиялық қасиеттерімен тікелей байланысты деп есептейді [10, 72].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Жұбанов Қ. Қазақ тіліндегі зерттеулер. –Алматы: «Ғылым», 1999

2 Жәутіков О. Жай санаудан машиналық математикаға жету. Алматы, 1959

3 Ысқақов М. Түркі тілдес халықтардың ежелгі арифметикасы. Кітапта: Ежелгі мәдениет куәлары. Алматы, 1966

4 Жәутіков О.А. Ақиқатты танып-білудегі математиканың ролі. Алматы, 1975

5 Леви-Брюль Л. Первобытное мышление. М., 1930

6 Башмакова И.Г. и А.П.Юшкевич. Происхождение систем счисления. В книге: Энциклопедия элементарной математики, М., 1951

7 Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания, М., 1982

8 Томанов М. Сан есімдер тарихынан. Жинақта: Қазақ тілі мен әдебиеті, Алматы,1973, 3-шығуы

9 Тэйлор Э. Первобытная культура. М., 1939

10 Авакова Р. Фразеологиялық семантика. Алматы: «Қазақ университеті», 2002

ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Дженсыбаева Салтанат Калиолдановна,
Астана қаласы әкімдігінің «№31 мектеп-гимназия» ШЖҚ МКК қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
Амангелді Айнұр Амангелдіқызы,
С. Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ, ф.ғ.к., аға оқытушы,
Маманова Алма Шарипуллина,
С. Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ, PhD, аға оқытушы

Аннотация. Мақалада мектеп оқушыларының тілдік құзыреттіліктерін қалыптастыру, дамыту мәселелері қарастырылады. Қазақ тілінде оқытпайтын мектептерде оқитын білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту жолдары сараланып, оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым әрекеттері бойынша жұмыс түрлеріне баға беріледі, интербелсенді технологияларға тоқталып, тиімді әдіс, тәсілдер ұсынылады.

Түйін сөздер: коммуникативтік дағдылар, оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым, интербелсенді технологиялар, сөздік қор, функционалдық сауаттылық, топтық жұмыс, «оқыту қарқындылығы», өз бетінше жұмыс, бағалау.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования, развития языковых компетенций школьников. Проанализированы пути развития коммуникативных навыков обучающихся в школах с неказахским языком обучения, дана оценка видам работы по чтению, аудированию, произношению, письму, рассмотрены интерактивные технологии, предложены эффективные методы, приемы.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, чтение, аудирование, письмо, произношение, интерактивные технологии, словарный запас, функциональная грамотность, групповая работа, «интенсивность обучения», самостоятельная работа, оценивание.

Abstract. The article deals with the issues of formation and development of language competencies of schoolchildren. The ways of developing the communicative skills of students in schools with a non-Kazakh language of instruction are analyzed, the types of work on reading, listening, pronunciation, writing are evaluated, interactive technologies are considered, effective methods and techniques are proposed.

Key words: communication skills, reading, listening, writing, pronunciation, interactive technologies, vocabulary, functional literacy, group work, “learning intensity”, independent work, assessment.

Әлемдік тәжірибе бойынша тілді тиімді меңгерту төрт дағды арқылы жүзеге асырылады. Оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым дағдылары оқушының коммуникативтік дағдылары болып табылады. Коммуникативті дағдыларды басшылыққа алып оқыту функционалды сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Грамматикалық білім тілдік төрт дағдыны қалыптастыру барысында жүзеге асып отырады. Оқушының әдеби тіл нормаларын дұрыс және орынды қолдана білуіне мән беріледі. Ал лексикалық тақырыптар белгілі бір тақырыптар аясында оқушылардың сөздік қорын байта отырып, сөздердің мағынасын түсінуге көмектеседі. Оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым дағдыларын дамыту оқушылардың алған білімдері мен үйренген дағдыларын кез келген орта жағдайында қарым-қатынас үдерісінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Заман талабы жан-жақты дамыған, функционалды сауатты тұлға тәрбиелеу десек, тіл үйренуде ол үшін ұтымды оқыту әдістеріне өзгерістер енгізу керек, - деп есептейміз. Біздің ойымызша, оқыту үдерісінде, ең алдымен, тілді үйреніп, сол тілде ойлап, сол тілде сөйлейтін азамат даярлау – басты мақсат. Тілді оқыту оңай іс емес екені айқын. Оқушы сүйсіне отырып,

құлшыныспен оқуы үшін тиімді, қызықты, жаңашыл әдіс-тәсілдерді қолдану қажет екендігін өмірдің өзі айқындап беріп отыр.

Қазақ тілін оқыту барысында қазақ тілінің қыр-сырын, табиғатын таныта отырып, ертең өмірден өз орынын таба алатын, өзіне сенімді, нағыз ұлтжанды, парасатты ұрпақ тәрбиелеу үшін педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен пайдаланып, тәжірибені қолдану барысында бірлескен іс-әрекетке негізделген оқытуды тиімді пайдаланған жағдайда келесі нәтижеге қол жеткізуге болады:

- оқушының оқуға деген қызығушылығының артуы;
- іскерлік дағдысының дамуы;
- өзіне деген сенімділігінің қалыптасуы;
- өздігінен оқып негізгі Түйін ойды анықтап алуы;
- мақсатқа өз бетімен ұмтылуы;
- ойлау белсенділігінің артуы;
- шығармашылық дағдысының қалыптасуы;
- өзіндік пікір айтуы.

Білімді меңгеру сатысында оқушылар табысты болуы үшін, олардың бойында тілдік дағдылардың (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) негізі қалыптасып, жетілдірілуі керек. Кез келген тілді меңгерту үшін білім алушылардың тыңдалым дағдыларын дамытуға ерекше мән берген жөн. Ол «танымдық үдеріс» ретінде түсіндіріліп, оқылым, жазылым, айтылымға қарағанда күрделі дағды деп есептеледі. Оқу жоспарында телехабар, фильм, ән, үлкен адамдарды тыңдау және оларға жауап беруді көздейтін жаттығулар кездеседі. Аталған жаттығулар бірнеше аптаны қамтитын тізбектелген сабақтар топтамасында дағдыларды, соның ішінде тыңдалымды дамытуды көздейтінін байқау қиын емес. Осылайша, тыңдалым және айтылым, оқылым, жазылым дағдыларының әрқайсысын жеке-жеке дамыта отырып, оларды бір-бірімен өзара тығыз байланыста кешенді түрде оқытады. Оқу кезінде олар сөз тіркестерінің құрылымына, сөздердің орын тәртібіне, сөйлем құрылысына және сөйлеуге назар аударады.

Ал енді оқылым дағдысына келетін болсам: оқушыларымыз әріп танығанымен зейін қойып оқуға, оқығанын зердесіне құйып өзгеге түсіндіріп беруге шорқақ келеді. Яғни, оқылым дұрыс болмағаннан кейін, айтылымнан да ақсап жатамыз. Ал сондай мәселені түсіндіріп беруге тырысқан, айтылым дағдысы қалыптасқан адамды тыңдай алмайтын да жағдайлар кездесіп жатады. Ойымызды жүйелеп жазып беруге қиналатын сәттеріміз және бар. Мұның бәрі тілдік дағдылардың жете қалыптаспағанын білдіреді. Осы жағдайлардың жаңартылған бағдарламада жан-жақты сөз болатынын, тілдік дағдыларды дамытуға арнайы тоқталатынын айта кеткеніміз жөн болар. Бұл жерде «оқыту қарқындылығы» деген ұғымға кездесеміз. Еңбек өтелімдегі ұстаздық іс-тәжірибемде оның үш кезеңін негізгі мақсаттарын ұдайы басшылыққа алып отырамын. Төменде ұсынылған кестеге назар аударсақ:

Оқылым кезеңі	**Ойды түртіп алу кезеңі**	**Жазылым кезеңі**
Мәтін түрінің өзіндік ерекшеліктерін анықтау үшін оқу	Идеяларды жинақтау, жазуға дайындалу	Түпкі жазбаша жұмысты әзірлеу үшін бірлесіп, мұғалім жетекшілігімен және өз бетінше жазу. Бұл баланы жазылымға әбден дайындап әкелу деген сөз.

Оқылым кезеңінде оқығанын терең түсінуге тырысады. Алайда кейбір жанама мәселелер, тіпті негізгі мәселенің өзі түсініксіздеу болып жатса, онда тұрған ештеңе жоқ. Өйткені алда ойды түртіп алу кезеңі бар. Оқушыға мәселені пысықтауға уақыт беріледі. Сол кезеңде оқыған ақпаратты мәтінді талдауға арналған стратегиялар немесе тірек сызбалар арқылы талдап, негізгі мәселені ойына түйіп алады. Қажетті ақпаратты толық ой елегінен өткізген соң ғана қолына қалам алады. Яғни бала жазылым кезінде керек болатын сөздік қорды меңгергенге дейін жазуға ешқандай тапсырма берілмейді. Сонымен қатар, оқу үдемелілігінде мұғалімдердің оқылым мен жазылымды дамыту үшін айтылым мен тыңдалымға назар

аударуға мүмкіндіктері болады. Барлық оқушы оқу мен жазудан бұрын тыңдап, тыңдағанын айтып беруді үйренеді. Өзара әрекет, қарым-қатынас кезінде жазылым мен оқылым дағдыларына қарағанда, айтылым және тыңдалым дағдысы көбірек жетілетіні сөзсіз. Мұғалім оқушыларға осы дағдыларды қалыптастыруға уақыт бөле отырып:

- идеяларды жинақтап, жазба жұмысының жоспарын ойластыруға;
- түсініктерін нақтылай отырып, жауап берер алдында ойларын жинақтауға;
- білімдерін нығайтып, не үйренгендері туралы айтуға;
- негізгі мәселені бірлесе шешуге мүмкіндік береді.

Жалпы тілді меңгерту барысында, әсіресе оқылым мен жазылымда тіл үйренушілердің бірлесіп жұмыс істеуін басты назарда ұстаған абзал. Ең бастысы, өз бетімен оқу немесе жазуға қарағанда тапсырма күрделірек болуы шарт. Адам өзінің шамасы келмейтінін түсінген кезде жанындағы адамның көмегіне жүгінеді. Бірлескен жұмыстағы ұстаным: «мен» емес, «біз» болуы шарт. «Біз жеңіске бірге жеттік!» немесе «біз мақсатты бірге бағындырдық!» Осындай жұмыстарды орындау барысында «жұмыла көтерген жүктің жеңіл» болатынын немесе «жалғыздың үні шықпайтынын» білім алушылардың өздері түсінуі тиіс. Бірлескен оқылымда мұғалім: «Джигсо-2», диалогтік оқыту, кітапты талдау әдісі, тізбектеп оқыту әдісі, «Өрмекші торы» сияқты т.б. стратегияларды қолданса, ал бірлескен жазылымда: «Жүгіру диктанты», «Төрт сөйлем» тәсілі, «Айналма бекет» әдісі, «Ара ұяшығы» әдісі, «Оқиға тауы», «Хикая картасы», «Уақыт тізбегі», «Бес, бес, бір» стратегияларын қолдана алады.

Ал, енді мұғалім жетекшілігімен жүретін оқылым мен жазылымға келетін болсақ, бұлардың екеуі де оқудың сындарлылық теориясына негізделеді. Оқушылар сөздің мәні мен мағынасын түсініп, оны бұған дейін алған білімдерімен байланыстыра отырып, жаңа ұғымдар мен түсініктерді сын тұрғысынан талдауға ұмтылады. Мұғалім жетекшілігімен жүретін оқылымда мұғалімнің рөлі – нақты, мәтін мағынасын ашатын сұрақтар қою және жаңа білімді игеруге қолдау көрсету арқылы ойлау үдерісін жетілдіру.

Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін топтық жұмыс тіл үйренушілердің қажеттіліктерін қамтамасыз ете отырып оқытуға және бағалауға мүмкіндік береді. Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін жұмыстың барлығы білім алушының ауызша, жазбаша тиімді қарым-қатынас жасауына ықпал етіп, оқушының тілдік дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Білім алушылардың топтағы белсенділігі мұғалім назарында болады. Білім алушы бақылаусыз, өзімен-өзі қалмауы тиіс және мәтіннің күрделілік деңгейі әр бала еңсере алатындай дәрежеде болғаны жөн. Мұғалімнің рөлі – бақылай отырып, оқушылардың түсініп оқуын қамтамасыз ету, керек жерінде қолдау көрсету. Оқылым сабақтарында, яғни оқу мақсатын оқылымнан алған кезде әрбір білім алушыда оқылатын мәтін болуға тиіс. Мұғалім оның мәтінді оқып, мағынасын түсінуіне, шамасы жеткенше зерттеу жұмыстарын жүргізуіне жетекшілік етіп отырады. Мұғалімдер мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым сабағының ретін жақсы білуі тиіс. Ол біліктілікті арттыру курстарында жан-жақты түсіндіріледі. Мұғалім жетекшілігімен жүретін жазылымда да мұғалімдер оқушылардың белгілі бір жазылым дағдыларын үйренуіне жетекшілік етеді. Ол өз бетінше жазуға көмектесетін құрылымдалған жазылым түрлері болуы мүмкін. Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін жазылым барысында оқушыларға жазылым үдерісінің түрлі сатыларында қолдау көрсетіледі. Алдымен, өз бетінше жазудың алдында:

- идея тудыру үшін;
- мәтіннің бастапқы нұсқасын жоспарлау, оны қағазға түсіруді модельдеу үшін;
- жаңа сөздерді назардан тыс қалдырмау мақсатында тыныс белгілері қойылған сөйлем құрылымдарын жазу үшін;

Екінші, жазбаша жұмыс жазылып жатқан кезде:

- тіркестерді таңдауға;
- сөздер мен сөйлемдерін мейлінше дұрыс байланыстыруға (сөздерді шағы, жағы және райы бойынша байланыстыру және т.б.);
- құрмалас сөйлемдерді қолдануға;

Жазбаша жұмыстан кейін:

- оқушылардың жұмыстарын бағалау критерийлеріне қол жеткізілуі тұрғысынан тексеру,
- оқып отырған адамға оның ықпалын бейнелеу,
- жазылымның келесі қадамы қандай болу керектігін талқылау және қажет болса тапсырманың күрделілігін арттыру үшін қолдау көрсетіледі.

Мұғалімдер бір немесе бірнеше аптаны қамтитын тізбектелген сабақтар топтамасын оқыту кезінде «мұғалімнің жетекшілігімен жүретін әңгіме» арқылы оқушылардың айтылым немесе тыңдалым дағдыларын дамыта алады. Мәселен, білім алушыны түрлі жағдайларда сенімді сөйлеуге немесе тыңдауға үйрету, өзінің зейін қоя тыңдап отырғанын көрсету үшін мазмұнға қатысты сұрақ қоя білу, диалог барысында әртүрлі рөлдерге ене алу. Мұғалімдер тіл үйренушілердің тілдік қабілеттерін іс жүзінде қолдануына түрткі болуға тиіс. Тілді меңгерту барысындағы сабақ мақсаттары, тілдік мақсаттар, соңында өз сабағына жасалатын талдаудың бәрі осы мәселелерден шығып жатқанын естен шығармауымыз керек.

Ата-бабаларымыз «Оқу – инемен құдық қазғандай», - деп бекер айтпайды. Бүгінгі таңда замана көшінен қалмайтын, шығармашыл, ізденімпаз ұстаздар ғана табысты болмақ. Солардың алдынан өткен шәкірттер ғана ұлттың тағдыры мен тарихына салғырт қарамайтын, жан-жақты, бәсекелестікке қабілетті, құзіретті болып, үлкен нәтижелерге, жетістіктерге жетеді деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР «Білім туралы Заңы», 2007 ж.
2. Жалпы орта білім беру стандарты.
3. ҚР СТ 1929-2015 «Қазақ тілін меңгерудің коммуникативтік тілдік құзыреттіліктері. Орта деңгей. Жалпы меңгеру». – Астана, 2015 ж.
4. Қазақ тілін оқытуға арналған бірұлгі бағдарлама. – Астана, 2016 ж. – 83
5. Айтбаева Б.М., Абдрахманова Г.Х., Кельдиярова Б.А. Қазақ тілі. Оқу-әдістемелік кешен. -Қарағанды: 2008 ж. - 101 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВТЕРІН АНИМАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМДЕР АРҚЫЛЫ ЖЕТІЛДІРУ

Дюсембеева Валентина Муратовна,
7М01307 Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты,
Мектепке дейінгі және бастауышта оқыту педагогикасы
білім беру бағдарламасы,
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Аннотация. Анимациялық фильмдер арқылы бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивтерін жетілдіру маңызды міндеттердің бірі. Оқушы тыңдаған мәтіннен қажетті ақпаратты түсінуге, есте сақтау қабілетін жетілдіруге, мәтіннің құрылымы мен түрлерін ажыратуға, тыңдаған мәтінін ауызша айтуға, жазуға мүмкіндік алады.

Түйін сөздер: анимациялық фильм, оқу мотивтері, субтитр, тыңдалым, оқылым.

Аннотация. Совершенствование учебных мотивов младших школьников через анимационные фильмы - одна из важнейших задач. Учащийся получает возможность понимать необходимую информацию из прослушанного текста, совершенствовать память, различать структуру и типы текста, устно произносить, писать услышанный текст.

Ключевые слова: анимационный фильм, учебные мотивы, субтитры, аудирование, чтение.

Abstract. Improving the educational motives of younger schoolchildren through animated films is one of the most important tasks. The student gets the opportunity to understand the necessary information from the listened text, improve memory, distinguish the structure and types of text, verbally pronounce, write the text he hears.

Key words: animated film, educational motifs, subtitles, listening, reading.

Жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу сапасын жақсарту мұғалімдерге жүктелген. Мұның өзі оқытудың тиімді әдістерін іздестіруді, сабақ сапасын жаңа деңгейге көтеруді талап етеді. Қазіргі кезде жалпы білім беретін орта мектептердің алдында үлкен міндеттер тұр. Ол заман талабына сай, рухани дүниеге бай жас жеткіншектерді тәрбиелеп шығару. Бала өмірінде бастауыш сынып мұғалімінің алатын орны зор. Мектеп табалдырығын жаңа аттаған жас ұланға білім беретін, оның ой-қиялын дамытатын, рухани дүниесін нұрландыратын бастауыш сынып мұғалімі. Кішкентай шәкірттер өзінің «Ана мектебінен» яғни, отбасы мектебінен алғанын енді мектепте өзінің ұстазы арқылы әрі қарай дамытады. Сөйтіп, олар мұғалімнің көмегімен оқудың, жазудың ойланудың дағдыларын қалыптастырады.

Қандай да болмасын дағдыға бала басқалармен қарым-қатынас жасау барысында үйренеді. Бала үлкендердің істеген әрекеттерін көріп бақылап, оған еліктейді, кейін оны өзі істей бастайды. Ал оқытуда мұғалім дағдыландыратын әрекеттерін әдейі көрсетеді, түсіндіреді, балалар оның орындалуын бақылайды. Осы процесс сыртқы әрекеттің адамның бойына сіңуі,ішкі психикалыққа айналуы интериоризация деп аталады, яғни сыртқы заттық әрекеттің ақыл-ойға, санаға өтуі.

Мектептегі оқу үрдісі сауат ашудан басталатыны белгілі. Сауат ашу жұмысының мақсаты-балаға хат таныту, яғни оған оқумен жазуды үйрету. Сауат ашу –аса жауапты да күрделі жұмыс. Қазіргі таңда мұғалім оқушыға бәрін алдын-ала өзі дайындап бермеуі тиіс, оқушы өзі ізденуі қажет. Ал мұғалім оқушының оқуын, ақыл-ой дамуын ұйымдастыруы, оған басшылық жасауы қажет. Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған келесі мәселелердің бірі –білім беру, ғылымды дамыту, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу. Ал бұл істің қайнар көзі-білім ордасы-мектеп, ал мектептің жаны-мұғалім.

Бастауыш сыныптан-ақ негізі қалануы тиіс маңызды міндеттің бірі - оқушылардың оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру.

Дағды дегеніміз - ол автоматты түрде жасауға дейін жеткізілген әрекет,көп рет қайталау жолымен қалыптасады,оқыту процесінде,әсіресе жалпы оқу дағдыларын қалыптастыру керек [1]. Дағды жаттығу процесінде қалыптасады. Оны қалыптастыру үшін жай қайталау жеткіліксіз,оған арнайы жаттығу қажет.

Кез келген қайталаудан жаттығу шықпайды. Мәселен, адамның нашар жазуы көп қайталағанмен түзелмейді, себебі мұнда арнайы жаттығулар жүйесі жоқ. Жаттығу жөнінде белгілі бір ережелерді білмей, яғни дағдыны қалыптастыру, жаттығу қандай жолмен жүріп отыратындығымен таныспай, қандай дағдыға болса да ие болу қиын.

Оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру мынадай талаптардан туындайды:

1. Оқу техникасы (дұрыс, тез қабылдау және сөздерді дыбыстау).
2. Мәтін мазмұнын түсіну (негізгі ойды, мазмұнын ажырату).

Бұл екеуі бір-бірімен тығыз байланысты. Өйткені, оқу техникасын жетілдірмей – түсіну, дұрыс оқу жүзеге аспайды.

Бастауыш сынып мұғалімдері үшін мынандай ***міндеттер*** туындайды:

- оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру;
- көркем шығармаларды оқуға деген қызығушылығын арттыру;
- шығарманың түпкі мазмұн-мәнін түсінуіне, сезімталдықпен қабылдауына қол жеткізу;
- мәтіндегі сөздер мен сөз тіркестерін, сөйлем мен сөйлем үлгілерін үйрете отырып, ана тіліміздегі сөз мағыналарының түрленуіне көңіл аударту;
- ауызша және жазбаша байланыстырып сөйлеуін дамыту;
- өзіндік ой-пікірін айта білуге баулу;
- оқушылардың бойына ізгілік пен имандылық, адалдық пен адамгершілік қасиеттерін дарыту.

Бастауыш сынып-оқушылардың тілдерін дамытудың маңызды кезеңі және олардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру үшін оқу мотивтерін тиімді оқытуды қамтамасыз ету қажет. Негізінен грамматика мен лексикаға бағытталған оқыту жас оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Анимациялық фильмдер оқу мотивтерін қалыптастыруға, әсіресе жас оқушыларға арналған қосымша құрал ретінде танымал болды. Алайда, оқытуда анимациялық фильмдерді пайдалану ойластырылған және тиімді әдістемені талап етеді. Бұл мақала анимациялық фильмдерді пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру бойынша педагогикалық кеңестер мен ұсыныстар беруге бағытталған. Әдістеме: 1.Сәйкес анимациялық фильмдерді таңдау: Тиісті анимациялық фильмдерді таңдау тиімді оқытудың алғышарты. Фильмдер жас ерекшеліктеріне сай, дәстүрлі оқытуда қарастырылатын тақырыптарға сәйкес болуы керек және тыңдау мен сөйлеу арқылы тыңдаушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік беруі шарт. 2. Оқушыларды фильмдерге дайындау: Студенттерді фильмдерді көрмес бұрын дайындау өте маңызды. Бұл тақырыппен таныстыру, тиісті сөздік қорын алдын ала оқыту және студенттердің бұрынғы білімдерін белсендіруді қамтиды. Оқушыларды фильмдер алдында дайындау олардың түсінуі мен белсенділігін арттырады [2, б.26].

Фильмдерді көру: Фильмдерді көру кезінде студенттерге бағыт-бағдар беріп, қолдау көрсету өте маңызды. Мұғалімдер фильмді түсінуді тексеру, сұрақтар қою және талқылауды ынталандыру үшін белгілі бір нүктелерде тоқтата алады. Бұл студенттерге фильмнің тілі мен контекстін түсінуге және олардың коммуникативті құзыреттілігін дамытуға көмектеседі. 4.Фильмнен кейінгі әрекеттер: Фильмдерді көргеннен кейін студенттерге мақсатты тілді шынайы контекстте пайдалану мүмкіндігін беру өте маңызды. Мұғалімдер студенттерден фильмдерден үйренген тілді қолдануды талап ететін рөлдік ойындар, дебаттар және пікір-таластар сияқты әрекеттерді жобалай алады. Бұл студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға жәнетілді өмірлік жағдайларда қолдануға көмектеседі. Педагогикалық кеңес: Анимациялық фильмдерді оқу бағдарламасына енгізу: Мұғалімдер анимациялық фильмдерді оқу бағдарламасына оқытудың қосымша құралы ретінде енгізуі керек. Бұл студенттердің коммуникативті құзыреттілігін дамытуға және олардың белсенділік пен мотивациясын арт-тыруға көмектеседі. Түрлі фильмдерді қолданыңыз: Мұғалімдер оқушылардың әртүрлі

акценттерді, сөйлеу мәнерлерін және мәдениеттерді көрсету үшін әртүрлі фильмдерді пайдалануы керек. Бұл оқушылардың әртүрлі контексттерде коммуникативті құзыреттілігін дамытуға және мәдениетаралық құзыреттілігін арттыруға көмектеседі. Нұсқаулық және қолдау көрсету: Мұғалімдер фильмдерді көру кезінде оқушыларға бағыт-бағдар беріп, қолдау көрсетуі керек. Бұған сәйкес лексиканы алдын ала үйрету, түсінуді тексеру және талқылауды ынталандыру кіреді. Нұсқаулық және қолдау көрсету оқушылардың фильмдердің тілі мен контекстін түсінуін жақсартады және олардың коммуникативті құзыреттілігін дамытады. Тілді қолдануды қажет ететін әрекеттерді жобалау: Мұғалімдер оқушылардан мақсатты тілді шынайы контексте пайдалануды талап ететін фильмнен кейінгі әрекеттерді жобалауы керек. Бұл оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға және тілді өмірлік жағдайларда қолдануға көмектеседі. Мұнда бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивтерін қалыптастыру үшін анимациялық фильмдерді пайдалануды қамтитын сабақ жоспарының үлгісі берілген. Бастауыш мектеп (3-4 сыныптар) Мақсаттары: - Оқушылардың тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамыту, оқушылардың сөздік қорын, түсінуін арттыру. Анимациялық фильмдерді пайдалану арқылы оқушыларды әртүрлі мәдениеттер мен екпіндермен таныстыру Материалдар: балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес анимациялық фильм. Фильмді көрсету үшін теледидар немесе проектор. Алдын ала оқытуға арналған сөздік және түсіну сұрақтары бар үлестірмелі материалдар. Фильмнен кейінгі талқылау мен тәжірибеге арналған жұмыс парағы. Сабақ барысы: Қыздыру: фильм тақырыбына қатысты сөздік қорын қайталаңыз, мысалы, жануарлар, қоршаған орта, отбасы немесе тағам. Сөздік қорын ашу және айтылуын жаттықтыру үшін карточкаларды немесе суреттерді пайдаланыңыз. Алдын-ала қарау әрекеті: Оқушыларға үлестірмелі материалдарды беріңіз және олардан сөздік тізімін оқып, түсіну сұрақтарына жауап беруін сұраңыз. Кез-келген жаңа лексиканы түсіндіріп, түсінгенін тексеріңіз. Оқушыларды фильмнің тақырыбы мен суреттеріне сүйене отырып, не туралы болатындығын болжауға шақырыңыз. Фильмді көру: Фильмді субтитрмен қосыңыз және оқушылардан мұқият қарап, тыңдауды сұраңыз. Фильмді белгілі бір нүктелерде кідіртіңіз және түсінуді тексеру үшін түсіну сұрақтарын қойыңыз. Оқушыларды оқыту алдындағы сөздікпен және фильммен байланыс орнатуға ынталандырыңыз. Қараудан кейінгі әрекет: Оқушыларға тапсырма парағын беріңіз және олардан фильмді жұпта немесе топта талқылауды сұраңыз. Кейіпкерлер, сюжет, жағдай және тақырыптар туралы сұрақтар қойыңыз. Оқушыларды өз пікірлерін білдіруге және мақсатты тілді қолдануға ынталандыру. Оқушылардан фильмнен үйренген тілді қолдануды талап ететін рөлдік ойындар, пікірталас және пікірталас сияқты әрекеттерді құрастырыңыз. Қорытынды: Фильмде қолданылған сөздік және тілдік құрылымдарды қайталаңыз және оқушыларды өмірлік жағдайларда қолдануға шақырыңыз. Фильмнің мәдени элементтерін талқылаңыз және оқушыларды әртүрлі мәдениеттер мен акценттерді бағалауға және құрметтеуге шақырыңыз [3, б.53].

Бағалау: Оқушылардың тыңдау және сөйлеу дағдыларын олардың пікірталасқа қатысуына және нақты өмірлік жағдайларда мақсатты тілді қолдану қабілетіне қарай бағалау. Айтылымға, грамматикаға, сөздік қорына және еркін сөйлеуге бағытталған айдарларды пайдаланыңыз. Осы сабақ жоспарын пайдалана отырып, мұғалімдер анимациялық фильмдер арқылы оқу мотивтерін қалыптастырып, бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыра алады. Қорыта келгенде, шет тілін оқытуда анимациялық фильмдерді пайдалану бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді құралы бола алады. Алайда, шетел тілін оқытуда анимациялық фильмдерді пайдалану ойластырылған және тиімді әдістемені талап етеді. Мұғалімдер тиісті фильмдерді таңдап, студенттерді фильмдер алдында дайындап, фильмдерді қарау кезінде бағыт-бағдар беріп, қолдау көрсетіп, тілді қолдануды қажет ететін фильмнен кейінгі әрекеттерді жобалауы керек. Осы педагогикалық кеңестер мен ұсыныстарды орындау арқылы мұғалімдер оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін және үйренуге деген қызығушылығын арттыра алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 25 сәуірдегі №327 қаулысымен бекітілген Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (ҚР МЖМБС-2015).

2. Әбдікәрімова Т. Бастауыш сыныптарда мәтінмен жұмыс істеу әдістемесі. – Алматы, 1993.

ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ. ӨЗІМЕН КЕЗДЕСУ...

Кадыржанова Жанна Елемесовна,
пс.ғ.к.
Ерболова Гулайхан Мурадымовна,
7М01101 «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының
2-курс магистранты,
«Педагогика және психология» кафедрасы,
Батыс Қазақстан инновациялық технологиялық университеті

Аннотация. Мақалада жасөспірімдік кезеңнің психикалық дамуы жөнінде толығырақ айтылған. Жас ерекшеліктеріне қарай жасөспірім үшін мінез, эмоция, айналасындағы адамдардың көзқарастары маңызды екені анықталды. Қарым-қатынастағы қиындықтар жасөспірімдік жас және олардың мінез-құлқы жайында айтылып, мұндай феноменді қарым-қатынастағы қиындықтар ретінде екені дәлелденді. Психология ғылымының докторы, профессор Л.Ф.Обуховаңың, психиатр, психоанализдің негізін қалаушы Зигмунд Фрейдтің, ресейлік педагог-психолог Д.И. Фельдштейннің, педагогика ғылымының докторы Н.К. Крупскаяның, өзге де белгілі ғалымдардың психологиялық зерттеулеріне талдау жасалынды.
Түйін сөздер: жасөспірімдік кезең, жасөспірімдік шақ, дағдарыс, өзін-өзі бақылау, психикалық дамуы.

Аннотация. В статье более подробно описано психическое развитие подросткового возраста. Установлено, что для подростков в зависимости от возраста важны характер, эмоции, отношение окружающих. О подростках и их поведении говорится о трудностях во взаимоотношениях и доказывается, что таким явлением являются проблемы во взаимоотношениях. Доктор психологических наук, профессор Л.Ф.Обухова, психиатр, основатель психоанализа Зигмунд Фрейд, российский педагог-психолог Д.И.Фельдштейн, доктор педагогических наук Н.К.Крупской проанализированы психологические исследования и других известных ученых.
Ключевые слова: подростковый возраст, кризис, самоконтроль, психическое развитие.

Abstract. The article describes the mental development of adolescence in more detail. It was found that character, emotions, attitudes of people around are important for teenagers depending on their age. Difficulties in relationships are discussed about adolescents and their behavior, and it is proved that such a phenomenon is problems in relationships. Doctor of psychology, professor L.F.Obukhanova, psychiatrist, founder of psychoanalysis Sigmund Freud, Russian teacher-psychologist D.I.Feldshtein, Doctor of Pedagogy N.K. The psychological researches of Krupskaya and other well-known scientists were analyzed.
Key words: adolescence, crisis, self-control, mental development.

Жасөспірімдік кезеңнің бала дамуындағы ерекше орны оның «өтпелі», «бетбұрыс», «қиын», «сыналатын» кезең деген атауларында көрініс тапқан. Бұл атауларда осы жаста болатын, өмірдің бір дәуірінен екіншісіне өтумен байланысты даму үдерістерінің күрделілігі мен маңыздылығы айтылған. Балалық шақтан ересектікке өту осы кезеңдегі дене, ақыл-ой, адамгершілік, әлеуметтік дамудың барлық жақтарының негізгі мазмұны мен өзіне тән ерекшелігі болып табылады. Жасөспірімдік кезең деп 11-12 жастан 15-16 жас аралығындағы балалардың дамуын айтуға болады. Бұл кезең күшті психофизиологиялық даму мен баланың әлеуметтік белсенділігінің қалыптасуымен ерекше. Жасөспірімдік кезең драмалық қайғы-рулар, қиындықтар және дағдарысқа бай. [8, 154 б.]

Жасөспірімдік кезең – балалық шақтан ересектікке өтетін, үнемі қиын, сыни қақтығыстық деп сипатталатын адам онтогенезінің күрделі кезеңі. Л.Ф.Обуховаңың психологиялық зерттеулерінде жасөспірімдер тұлғасының ерекшелігі психологиялық жаңа құрылымдардың түп тамыры кіші жаста қалыптасып, өзіндік жеке тұлғасына деген қызығушылықтардың күшеюі, сыншылдықтың саналы түрде бейнеленуі көрініс табады дейді. Ең негізгі мәнді өзгеріс тұлғаның өзіндік дамуында болады. Оның айрықша ерекшелігі өзіндік рефлексияның күштілігі болып табылады. [9, 3-4 б.]

Жасөспірім жасындағыларды тиісті әдебиеттерде «ауысу жастары» деп те атайды. Ана тілімізде «жасөспірім» деген ұғымды өзге тілдердегі осы сөздің мағынасына дәл береді. Олай деп бағалайтыны, біріншіден, бұрынғы кездегі психикасы, мінез-құлқы өзгеріп, соның негізінде жаңа қасиеттер пайда болатынынан. Кейде мұндай өзгеріс аз уақыттың ішінде болуы мүмкін (бірақ, өзгеріске ұшырау жасөспірімдерде бір уақытта кездеспейді). Екіншіден, осындай психиканың жаңа саласының пайда болуынан бала қиналысқа ұшырайды, уайым шегеді (оның тәрбиеге көнуіне бөгет жасайды). Мұндай үлкен өзгерістерді психологтар түрліше дәлелдейді. Осы ғасырдың бас кезінде психолог З. Фрейд (Л.И. Божович) жасөспірім үлкендердің қамқорлығына көнбейтін «өзім барлығын орындаймын» дейтінін жыныстық қасиетінің салдарынан болатын санасыз әуесқойлық деп түсіндірді. [3 бойынша]

Кейде жасөспірімдерді тәрбиеге көнбейтін «дағдарыс» жасы деп те сипаттайды. Д.И. Фельдштейн жасөспірімдік кезеңнің дағдарыстық болатынын атап кеткен. [5]

Қарым-қатынастағы қиындықтар түрлі мақалалар мен психотүзету бағыттарындағы кітаптарда жасөспірімдік жас және олардың мінез-құлқы жайында айтылып келеді. Көптеген мәліметтер мұндай феноменді қарым-қатынастағы қиындықтар ретінде дәлелдейді. [11 бойынша]

Бұл кезеңде сонымен қатар, тұрақты мінез-құлық формасы, жүріс-тұрысы, эмоционалды әсер ету тәсілдері жинақталады және білім, білік, дағды, «Менін» қалыптастыруға тырысып, жаңа әлеуметтік ұстанымды алады. Осылармен қатар, бұл жаста балалық әлемді түйсінуді жоғалтумен қатар, мазасыздық және психологиялық ыңғайыссыз сезімдер пайда болады. [10]

Жасөспірімдік кезеңде тұлғаның өзін-өзі бағалауында жыныстық ерекшеліктер көрініс табады. Осыған орай, В.Н. Кузницинаның алған мәліметтерін көрсетуге болады. Ол сыртқы келбеттің және тұлғалық сапалардың мәнді белгілерін анықтауда жыныстық ерекшеліктердің болатынын анықтады: қыздар өз сыртқы келбетін бағалауда бет әлпеттеріне көп көңіл бөледі, ал жігіттер – бойы мен физикалық күшіне, оларда қыздармен салыстырғанда бет әлпеттің әдемілігіне қойылатын талап төменірек. [4 бойынша]

Жасөспірімдік шақтың психологиялық спецификалық ерекшелігін қарастыра келе, Н.К. Крупская: «бұл жартылай бала, жартылай ересек психологиясы» деп дұрыс атап кеткен. [2]

Жасөспірімнің өзі туралы ойлануы, оның өз құрбы-құрдастарының арасында жақсы қарым-қатынасқа жетуі мен жақын жолдастарын сыйлауы, дос табуға тырысуы маңызды стимул болып табылады. Ол өзі туралы және жолдастары арасындағы өзара қарым-қатынас туралы жиі ойлана бастайды. Жасөспірімдердің көпшілігі бір мезгілде бірнеше адамға еліктейді. Өзінің жеке тұлғасына қажетті бейнені олар әртүрлі адамдардың жақсы жақтары арқылы құрастырады. Бір адамды ойша бейнелеп, кейде біреулерден басқа бір қабілетті, соған ұқсас қасиетті бойына сіңіруге немесе ересектерге, өзінен үлкен балаларға және жолдастарына ұқсауға тырысады. [1 бойынша, 28-30 б.]

А.Н. Леонтьев атап көрсеткендей, жасөспірімдік жаста оқушылардың мотивтерді салыстыру мәселесін, «маңыздылық» мәселесін шешуде «Мен үшін ең маңызды не?», «Өзге үшін ең маңызды не?», «Мен үшін ең бастысы не, ал онша маңызды емес не нәрсе (оқу, спорт, музыка және т.б.)?», «Мен неге бұлай істеймін, басқаша емес» деген сұрақтар толғандырады. [6 бойынша, 270-273 б.] Алайда, жасөспірімнің жеке тұлғалық құрылымындағы кең аялы танымдық қызығушылық – аса құнды білім алу, егер қажетті педагогикалық ықпал болмаған жағдайда, ол жасөспірімнің оқуға үстіртін қарауына негіз болады. Жасөспірімдік шақтың соңында болашаққа байланысты тиімді мақсаттар қою қабілеттері қалыптасады. [5]

Жасөспірім өзінің қандай, қаншалық құнды, қабілетті екенін барынша білгісі келеді. Өзін-өзі бағалаудың екі тәсілі бар. Біреуі өз талаптарының деңгейін жеткен нәтижесімен өлшемдестіру («Қиын жағдайда саспаған болсам, қорқақ болмағаным; қиын міндетке кірісіп кетіп, орындап шықсам, қабілетті болғаным»). Бірақ жасөспірімнің өмірлік тәжірибесінің шектеулілігі мұндай тексеруді қиындатады. Ересектердің көзқарасымен қарағанда қисынсыз көптеген қылықтар – қауіпті сотқарлық, даңғойлық көзге түсіп, жұртқа танылғысы келуден гөрі өзінің батылдығын, өжеттігін, т.б. сынап көргісі келуден болады.

Өзін-өзі бағалаудың екінші жолы – әлеуметтік жарыс, өзі туралы төңірегіндегілердің пікірлерін салыстыру. Төңірегіндегілердің өзі туралы пікіріне өте сезімтал қарайтын жеткіншектің өзі-ақ әркімнің бағалары ғана емес, бағалайтын өлшемдерінің өзі әркилы болатынына көзі

жетеді. Сыныптастары ерлік деп бағалаған әрекетті мұғалім жалған жолдастық деп атайды. Осыдан келіп таңдау, өздігінен ойланып көру қажет болады. Өз «менінің» бейнелері күрделі әрі бірмәндес болмайтыны белгілі. Мұнда нақты «мен» (қазір қандай болсам, сондай) де, динамикалық «мен» де (қандай болғым келсе, сондай), мұраттағы «мен» де (өзімнің моральдық үрдістерім негізінде сондай болуға тиістімін), қиялдағы «мен» де (бәрі де мүмкін болса, сондай болғым келер еді), көз алдыма елестететін басқа толып жатқан «мендер» де бар.

Тіпті, толысқан адамның өзін-өзі ұғынуы да қарама-қайшылықтарсыз болмайды және өзін-өзі бағалаудың бәрі адекватты емес. Жасөспірімдік кезде мәселе бұдан да қиынырақ. Кейде жасөспірім өзін-өзі бақылау, байқау арқылы өзін білсем дейді. Кейбір психологтар жасөспірімдік рефлексиясының өзін-өзі оқшаулау, шындық болмыстан қиялдағы арман дүниесіне беріліп кету қаупі бар есептеп, оған теріс көзқараста болады. 15 жастағылардың ішкі жан дүниесі алаңсыз болып көрінгенімен әжептеуір қалыптасқан және нәзік болады. Психикалық саулық нормаларының өзі оларда үлкендердегіден гөрі өзгеше. Кіші шәкірттік жастағыларға қарағанда, жасөспірім жігіттер мен қыздарда алаңдаудың жалпы дәрежесі жоғары. Пубертаттық жаста деперсонализация және психикалық жатсыну жағдайлары аз болмайды. [7, 315 б]

Өзіне-өзі талдау жасауды өзін-өзі мақсатсыз байқаумен шатастыруға болмайды. Қайталанбас дара адам ретінде өзін-өзі ашу осы адам өмір сүруге тиісті әлеуметтік дүниені ашумен ажыратусыз байланысты. Жасөспірімдік рефлексия, бір жағынан, өзінің «менін» ұғыну («Мен кіммін? Мен қандаймын? Менің қабілеттерім қандай? Мен өзімді не үшін сыйлай аламын?»), ал екінші жағынан, дүниедегі өзінің жағдайын ұғыну («Менің өмірлік мұратым қандай? Менің достарым, жауларым кім? Кім болғым келеді? Өзім де, айналамдағы дүние де жақсы болуы үшін мен не істеуім керек?») болмақ. Мұны әр кезде бірдей ұғынбаса да жеткіншектің өзі-ақ өзіне арналған алғашқы сұрақтар қояды. Екінші, неғұрлым жалпы, дүниетанымдық сұрақтарды жасөспірім қояды, онда өзіне-өзі талдау жасау, әлеуметтік-адамгершілік тұрғыдан өзін-өзі анықтаудың элементіне айналады.

Жасөспірімнің өзіне деген сенімі қаншалық жағымсыз болғанымен, психологиялық тұрғыдан өзін-өзі сыйлаудың кемдігі анағұрлым қауіпті. Мұның өзі адамның өзі туралы түсінігін қарама-қарсы әрі орнықсыз етеді. Өзін-өзі сыйлауы төмен жасөспірім жігіттер мен қыздар қарым-қатынаста көбінесе қиыншылық көреді, қайсыбір жалған бетперде жасап алып, айналасындағылардан бөлектенуге тырысады. Адамның өзін-өзі сыйлауы неғұрлым төмен болса, оның жалғызсырап қиналуы соғұрлым көбірек болады. Өзін-өзі сыйлаудың төмендігінен барып адамның әлеуметтік талаптарының деңгейі біршама төмен болады, оны жарысу сипаты бар іс-әрекет атаулыдан тартындырады. Мұндай адамдар көбіне өз күштеріне сенбегендіктен, алға қойған мақсаттарына жетуден бас тартады. Ал мұның өзі олардың өзін-өзі төмен бағалауын нығайта түседі. [7, 316-317 б]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Кон И.С. Открытие «Я». М.: Политиздат, 1978. – 367с. [80 бойынша, 28-30 б.].
2. Крупская Н.К. Педагогические сочинения в 6-ти томах. – М.: 1978-1980.
3. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология (педагогтық институттардың студенттеріне арналған лекциялар жинағы). Алматы, 1981ж
4. Омирбекова С.Ж. Особенности самооценки детей подросткового и раннего юношеского возраста. Автореф. дис....канд.психол.наук. – Алматы, 2000.
5. Проблемы мотивации общественно-полезной деятельности школьников //Под. ред. Д.И. Фельдштейна. – М.: Изд-во АПН СССР, 1984. – 160с.
6. Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық: Психологиядағы ақыл-ой әрекетін сатылап қалыптастыру теориясы. 4-том /Жетекшісі – акад. Ә.Н. Нысанбаев. – Алматы: ″Таймас″ баспа үйі, 2005. – 480б.
7. Психология: Оқулық / К.Жұмасова, Л.Есенова. – 3-басылым, толықт, өңд. – Астана: Фолиант, 2017. – 400 б.
8. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Учеб. пособие: В 2 кн. –М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004.-Кн.2: Работа психолого со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения.- 480с.: ил.
9. Турсунова Л.В. Жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері. //Психология Қазақстан мектебінде, №6 (24), 2010.
10. Щумилин Е.А. Возрастные особенности подростков и юношей. – М.: Знание, 1976
11. Яровская Ж.Х. Психологический тренинг как средство личностного развития подростков. Дисс. канд...психол...наук. Москва, 2006

ОҚУШЫЛАРДЫ ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРҒА БАҒЫТТАУДЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАУ ЖҰМЫСЫ

Ержанова Бакытгуль Ербулгановна,
Талдықорған қаласындағы Мұхтар Арын атындағы №24 мамандандырылған лицейінің педагог-психологы
7М01101 Педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Аннотация. Мақалада «Жаңа Қазақстан» құруда оқушыларды техникалық мамандықтарға бағыттаудың өзектілігі ашылады. Техникалық мамандықтарға түсу үшін мектеп оқушыларын ерте кәсіби бағдарлаудың маңыздылығы қарастырылады. Болашақ инженерлерді кәсіптік бағдарлаудың жекелеген формалары, әдістері мен құралдары талданады.

Түйін сөздер: кәсіптік бағдарлау, инженерлік-техникалық бағыттары, интерактивті электрондық кеңес беру; оқушыларды кәсіптік бағдарлаудың мультимедиялық құралдары.

Аннотация. В статье раскрывается актуальность направления учащиеся на технические профессии в создании «Нового Казахстана». Рассмотрена важность ранней профессиональной ориентации школьников для поступления на технические профессии. Анализируются отдельные формы, методы и инструменты профессиональной ориентации будущих инженеров.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, инженерно-технические направления; интерактивная электронная консультация; мультимедийные средства профессиональной ориентации учащиеся.

Abstract. The article reveals the relevance of sending students to technical professions in the creation of “New Kazakhstan”. The importance of early vocational guidance for schoolchildren to enter technical professions is considered. Separate forms, methods and tools for professional guidance of future engineers are analyzed.

Key words: vocational guidance, engineering and technical areas; interactive electronic consultation; multimedia tools for professional guidance for students.

Еліміздің болашақ кәсіби мамандары бүгінде мектептерде білім алып жатыр. Сондықтан Жаңа Қазақстанның болашағын қалаушы жас ұрпақ болашақ мамандықты таңдау мәселесіне саналы және қызығушылық танытып, мемлекет пен қоғамның мүдделері мен сұраныстарына басымдық бере отырып, таңдау жасаулары өте маңызды.

Қазіргі уақытта Қазақстанның экономикалық және технологиялық тәуелсіздігінің белгісі еліміздің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ете алатын және өзінің қуатты өндірістік негізін құра алатын, инновациялық жоғары технологиялық экономиканы құру қажет. Осы мақсатқа жетудің негізгі факторларының бірі – инженерлік мамандарды даярлау сапасы болуы.

Елімізде ірі индустриялық және өндірістік жобалары шеңберінде инженерлер шынымен де қарқынды және тиімді жұмыс істейді. Инженерлік қызметтің маңыздылығы артқандықтан, осы мамандықтың өкілдеріне қойылатын талаптар өсуде.

Қазіргі таңда инженер – бұл жоғары технологиялық жабдықты құрастырып қана қоймай, оның жұмысын қамтамасыз ететін, сондай-ақ қоршаған шындықтың өзін қалыптастыратын жоғары деңгейлі маман, бұл биогендік, жасушалық, нанотехнология, әлеуметтік инженерия сияқты бағыттардың пайда болуымен дәлелденеді.

Еліміде инженерлік-техникалық білім жаңа серпін алуда. Заманауи техникалық мамандарды даярлауға, оның ішінде авиация, автомобиль өнеркәсібі, металлургия, энергетикалық машина жасау сияқты өте маңызды бағыттар бойынша ұлттық зерттеу университеттері жұмыс істейді. Талапкерлер арасында дайындықтың инженерлік-техникалық бағыттары үлкен сұранысқа ие болып отыр. Техникалық мамандықтар еңбек нарығында сұраныс бойынша бірінші орында жұмыс берушілерде тұр.

Инженерлік-техникалық мамандарды даярлау жүйесінің қоғамда инженерлік мәдениетті дамыту, экономика мен өндіріс сұраныстарына сәйкестігіне қол жеткізу, инженерлік-техникалық кәсіптердің әлеуметтік маңыздылығы мен беделін арттыру үшін техникалық мамандықтарға қызығушылықты бала кезінен анықтау қажет.

Кез-келген салада мамандарды даярлаудың тиімді әдісі ерте кәсіптік бағдарлау болып табылады. Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, кәсіпқойларды мектептен, тіпті балабақшадан өсіру керек. Адамның белгілі бір кәсіпке бейімділігі мектепте пайда бола бастайды. Сондай-ақ, оқушының кәсіби өзін-өзі анықтауының сәттілігі тұрақты қызығушылықтар мен бейімділіктердің ерте көрінуіне ғана емес, сонымен бірге оның психофизиологиялық ерекшеліктерінің адамға қойылатын талаптарға сәйкестігіне де байланысты болады.

Көрнекті психолог, еңбек психологиясы және инженерлік психология саласындағы ірі маман Е. А. Климов мамандық таңдауды белгілі бір кәсіби бағыт, жұмысқа деген көзқарас қалыптасатын кәсіпқойдың қалыптасуының алғашқы кезеңі деп санады [1]. Ол еңбек тақырыбына байланысты адамның 5 түрге бағдарлануын анықтайтын арнайы диагностикалық тест әзірледі: «адам-көркем образ», «адам-белгілеу жүйесі», «адам – техника», «адам-адам», «адам-табиғат», «адам – көркем образ», ол қолданылады қазіргі уақытта кәсіптік бағдар беруде.

Оқушылар болашақта кәсіби салада жұмыс істеп, жетістікке жетіп, өздерін елі үшін қызмет ете алуы үшін оларға әрбір мәселе үшін ең қиын және маңызды мәселелердің бірін шешуге көмектесу қажет: «кім болу керек?» Жоғары сынып оқушыларының болашақ мамандығын дұрыс таңдауы білім беру процесін толыққанды және тиімді етіп қана қоймай, сонымен қатар тиісті қызмет саласындағы жас маман – жоғары оқу орны түлегінің сапасына кепілдік береді.

Кәсіптік бағдар беру – бұл жастарға жеке мүдделерін, қабілеттері мен бейімділіктерін ескере отырып, уақыттың қиындықтарына, мемлекеттік және қоғамдық сұраныстарға сәйкес болашақ мамандығын таңдауда көмек көрсетуге бағытталған жұмыс. Кәсіптік бағдар берудің мақсаты тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар жеке өзін-өзі анықтау. Мамандық таңдағанда адам тек жұмысты ғана емес, тағдырды да таңдайды.

Халық шаруашылығында сұранысқа ие инженерлік-техникалық мамандықтарға жастардың ерте кәсіби бағдары алдына келесідей міндеттер қояды:

– оқушылардың ғылыми-техникалық шығармашылығы мен ғылыми-зерттеу әлеуетін дамыту;

– қабілетті және талантты оқушыларды анықтау және оларға әрі қарай мамандандырылған оқытуға көмектесу;

– оқушыларды ғылыми-зерттеу және жобалау-конструкторлық қызметке тарту;

– әр түрлі инженерлік салалар мен бағыттар мамандарының назарын мектептегі ерте кәсіби бағытқа аудару.

Кәсіптік бағдарлау жұмысы кәсіптік білім беру, кәсіптік тәрбие, кәсіптік оқыту, кәсіптік кеңес беру, тұлғаның кәсіптік дамуынан тұрады.

Жоғарыда аталған жұмысты практика жүзінде іске асыруға қойылған кәсіптік бағдарлау міндеттеріне сәйкес ұйымдастырылған түрлі іс-шараларды мақсатты түрде өткізуді көздейді. Инженерлік-техникалық мамандықтардың жаңа мазмұнын, мүмкіндіктері мен артықшылықтарын насихаттайтын оқушылармен ағартушылық жұмыс балалар мен жасөспірімдердің инженерлік қызмет туралы ойларын өзектендіруге, оларды құрастырушылық-өнертапқыштық және ғылыми-зерттеу іс-шараларына қатыстыруға, тақырыптық олимпиадаларға, байқауларға, үйірмелерге қызығушылық танытуға ықпал етеді.

Инженерлік-техникалық мамандықтарға түсу үшін кәсіптік бағдар беру жұмысы оқушыларды ғылыми-техникалық шығармашылық үйірмелерінде сабақ түрінде, олимпиадаларға,

байқауларға, шеберлік сыныптарына, көрмелерге, ғылыми-танымал лекторийларға, ғылыми-практикалық семинарларға қатыстыру түрінде жүргізіледі.

Қазіргі уақытта инженерлік-техникалық мамандықтарға оқушыларды бағыттауда кәсіптік бағдарлау жұмысының тиімділігін арттыру үшін кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастырудың жаңа әдістерін және құралдарын іздеу қажет. Бұл жағдайда «зиян келтірмеңіз» деген жалпы ереже қолданылуы керек, олардың әрқайсысының әлеуетті мүмкіндіктерін барынша толық пайдалану арқылы қол жеткізілетінін білдіреді[2] .

Іс-тәжірибеге сүйенсек, мектеп түлектерін кәсіби ақпараттандыру үшін бейнефильмдер, бейне дәрістер, презентациялар, бейне экскурсиялар, бейне тренингтер түрінде кәсіби бағдар беру айтарлықтай мүмкіндік береді. Оқушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысында ақпараттық-компьютерлік технологияларды (АКТ) пайдалану қажет:

– оқушылардың инженерлік-техникалық мамандықтар туралы хабары болуын жақсарту;

– мектеп оқу пәндерін инженерлік-техникалық қызмет туралы бірыңғай маңызды білімге кіріктіру;

– кәсіптік бағдар беруде сабақтардың тиімділігін арттыру;

– мектеп оқушыларының өздерінің кәсіби қалаулары мен бейімділіктерін түсінуі негізінде саналы кәсіби таңдауды жүзеге асыру.

АКТ қолдану диагностикалық функцияға ие болғандықтан, бұл интерактивті қарым-қатынас, тесттер, бейнебақылау, сұхбаттасу және жеке тұлғаның интеллектуалды даму динамикасын мен оның кәсіби бағытын, оның ішінде ақпараттық-технологиялық дайындық пен функционалдық сауаттылықты анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, электронды иллюстрациялық тестілеу арқылы оқушылар өз мүмкіндіктері мен қалауларын анықтай алады [3].

Осылайша, мектеп оқушыларымен ерте кәсіптік бағдар беру жұмысы еліміздің экономикасын жаңғырту мен технологиялық дамытудың басым бағыттарына сәйкес келетін инженерлік-техникалық мамандықтарға ең қабілетті және перспективалы үміткерлерді анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Климов Е. А. Психология профессионала: избранные психологические труды. Воронеж, 1996. – С. 75-85.

2. Степаненков П. В. Информационно-коммуникационные технологии в профориентационной работе со старшеклассниками: автореф. дис. … канд. пед. наук. – М., 2009. – С. 6–8.

3. Шилов В.В. Удивительная история информатики и электроники. – М.: Энас, 2013.- С. 21-23.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ПЕДАГОГТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Жумабекова К.Б.,
аға оқытушы
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан

Аннотация. Мақалада заманауи инновациялық технологияның түрлері және педагогикалық іс-әрекеттегі педагогтің инновациялық қызметі сипатталған. Заманауи білім беру мен оқытудағы инновациялық технологиялардың алатын орны мен маңызы қарастырылған. Сондай-ақ, педагогтің инновациялық қызметке даярлау мәселесі көзделген.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық технологиялар, педагогтің инновациялық қызметі, инновациялық іс-әрекет

Аннотация. В статье описаны виды современных инновационных технологий и инновационная деятельность педагога в педагогической деятельности. Предусмотрено место и значение инновационных технологий в современном образовании и обучении. Также предусмотрен вопрос подготовки педагога к инновационной деятельности.

Abstract. The article describes the types of modern innovative technologies and innovative activity of a teacher in pedagogical activity. The place and importance of innovative technologies in modern education and training is provided. There is also a question of preparing a teacher for innovation

XXI ғасыр цифрлық ақпараттық технологиялар ғасыры ретінде басталып, білім берудің жаңа талаптарын белгілей түсті. Ғылыми-техникалық дамудың жаңа дәуірі, әсіресе цифрлық ақпараттық технологияларды қолдану тұрғысынан, қазіргі білімге деген аса жауапкершілікті көзқарасты талап етеді. Компьютерлік технологиялар білім беру мекемелеріндегі негізгі құралға, ал Дүниежүзілік желі қажетті ақпаратты алудың негізгі көзіне айналды. Озық технологиялар қазірдің өзінде білім беруде үлкен өзгерісті жүзеге асырады: мектеп мұғалімі, жоғары оқу орындарындағы профессор енді білімнің жалғыз көзі емес, яғни "заманауи білім беру" білім алушылардың оқитын бағыттары бойынша теориялық негіздерді интернет-дәрістер, онлайн-курстар және басқа да заманауи компьютерлік құралдар арқылы өз бетінше үйренетіндігін білдіреді. Тек аудиториялық сабақтар, сондай-ақ білімді тексеру мен бекіту мұғалімнің, оқытушының бақылауында жүзеге асады. Күн сайын ақпараттың ағыны түрленіп, жаңарып жатқандықтан, адамның алған, жинақтаған білімі де тез ескіреді. Бұл үздіксіз білім берудің инновациялық технологияларын қолдану негізінде білім берудегі жаңа тұжырымдаманы қалыптастырады.

Қазіргі уақытта білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасып, ескі мазмұнның орнын жаңасы басуда. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын ғана емес, оның тұлғасын білім алу арқылы дамуын көздеп отыр.

Педагогикалық пәндерді оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың рөлі аса маңызды. Себебі инновациялық технологиялар, әрине, мазмұнға ғана емес, сонымен қатар кәсіптік білім беру әдістемесіне де өзгерістер әкеледі.

Инновациялық процестер бәсекеге қабілетті, кәсіби және мәселелік бағдарланған тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Болашақ маман өзінің жеке және әлеуметтік жауапкершілігін сезінуі, мақсаттар қоюы және оларға жету жолдарын айқындауы, білім алу мен мақсатқа жету жолындағы тактика мен стратегияны түсінуі, еркіндікті де, тәуекелді де барабар қабылдауы, "миға шабуыл" әдістерін меңгеруі, эмоцияларды басқаруы, зейінін шоғырландыруы аса қажеттілікті тудырады. Инновацияның педагогикалық мәселелерін шешуді іздеу - білім беру

саласындағы инновациялық процестердің мәнін, құрылымын, жіктелуін және ерекшеліктерін зерттеудің қол жеткізген нәтижелерін талдаумен байланысты. Қазіргі уақытта елімізде ұлттық білім беру саясатында елеулі өзгерістер орын алып жатыр. Бұл тұлғаға бағытталған педагогика ұстанымына көшумен байланысты. Әлеуметтік институттардың да, жеке институттардың да білім беру әлеуеті өзекті болып отыр. Бұрын білім берудің бағдарлары "өмірге дайындықты" қамтамасыз ететін білімді, дағдыларды, мүмкіндіктерді, ақпараттық және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру болды, бұл өз кезегінде жеке тұлғаны әлеуметтік жағдайларға бейімдеу қабілеті ретінде түсініледі. Енді білім беру әлеуметтік және жеке қажеттіліктер арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін және өзін-өзі дамыту механизмін іске асыра отырып, жеке тұлғаның өз даралығын жүзеге асыруға дайындығы мен қабілетін қамтамасыз ететін жеке тұлғаға әсер етудің осындай технологиялары мен тәсілдерін құруға көбірек көңіл бөлуде.

Білім беру реформалары жағдайында кәсіптік білім беруде әртүрлі педагогикалық инновацияларды енгізуге бағытталған инновациялық қызмет ерекше маңызға ие. Олар дидактикалық процестің барлық аспектілерін қамтиды: оны ұйымдастыру формалары, оқыту мазмұны мен технологиялары, оқу-танымдық іс-шаралар. Оқытудың инновациялық технологияларына: оқытудың интерактивті технологиялары, жобалық оқыту технологиясы, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жатқызамыз. Интерактивті оқыту технологиялары білім беру іс-әрекетінің субъектілері ретінде педагог пен оқушының қарым-қатынасы мен өзара әрекеттесу процесінде білімді игеру, дағдылар мен біліктерді қалыптастыру тәсілі ретінде қарастырылады. Олардың мәні - олар қабылдау, есте сақтау, зейін процестеріне ғана емес, ең алдымен шығармашылық, өнімді ойлауға, мінез-құлыққа, қарым-қатынасқа сүйенеді. Бұл ретте оқыту процесі білім алушылардың адамдармен қарым-қатынас жасауды, сыни тұрғыдан ойлауды, өндірістік жағдайларды, кәсіби міндеттерді және тиісті ақпаратты талдау негізінде күрделі мәселелерді шешуді үйренетіндей етіп ұйымдастырылады.

Бір жағынан, білім беру ұйымдары болашақ мамандарды тиісті даярлау жолында инновацияларды өндіруші болса, екінші жағынан, инновациялық технологиялардың тұтынушысы болады. Демек, "инновациялық білім берудің" негізгі элементтері оның тасымалдаушысы (шығармашылық тұлға) болып табылады, ол белгілі бір инновациялық идеяға ие және ол инновациялық эксперимент жүргізе алады. Инновацияны тұтынушы -студент немесе оқушылар, тыңдаушылар тобы (белгілі бір бағыт бойынша білім алушылар), сондай-ақ оқу процесіне инновацияларды енгізуді қамтамасыз ететін институттар (оқу орындары; ғылыми, әдістемелік, ғылыми-әдістемелік мекемелер, ғылыми-өндірістік кәсіпорындар, білім беру саласындағы мемлекеттік және жергілікті білім беруді басқару және өзін-өзі басқару органдары).

Қазіргі жаңа инновациялық тәсілдер дегеніміз не? Бұл жаңа білім беру технологиялары: ақпараттық-коммуникациялық, интернет-технологиялар, белсенділік технологиялары, ойын, құзыреттілік, интеграциялық пәнаралық бағдарламалар, білім беру нәтижесін бағалау әдістері. Инновация - бұл жаңа көзқарастар мен міндеттері бар, заманауи технологияларды, әдістерді, тәсілдерді біліп қана қоймай, оларды үнемі өзгермелі әлемде қолдану қажеттілігін сезіндіреді.

Соған сәйкес, білім беру саласындағы қызметкерлердің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Ал жалпы инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлуге болады. Модификациялық инновация – бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу (Бұған В. Ф. Шаталовтың математикаға жазған тірек конспектісі және оны көптеген мұғалімдердің пайдалануы мысал бола алады). Комбинаторлық инновация – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел. Радикалдық инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Білім беру саласындағы кез-келген қолданыстағы технологиялар мен инновациялық іс-әрекеттер білім сапасын арттыруға көзделген. Демек, білім беру сапасы – қоғамдағы білім беру үдерісінің жағдайын, нәтижесін, сондай-ақ жеке тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен даму болашағының қажеттілігін анықтайтын әлеуметтік категория. Білім беру сапасы білім беру мекемелеріндегі білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеу қызметтерінің әртүрлі көрсеткіштерінің жиынтығы, яғни білім беру мазмұны, оқыту формасы мен әдістері бойынша анықталады. Сондықтан педагогика ғылымының ерекшілігі де – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруы болып отыр.

Білім берудегі инновациялық процестердің мәнін педагогиканың маңызды екі проблемасы құрайды. Олар − озық педагогикалық тәжірбиені зерттеу, жинақтау және тарату проблемасы және педагогикалық-психологиялық ғылымдардың жетістігін практикаға енгізу проблемасы. Соған сәйкес инноватика пәні, инновациялық процесстердің мазмұны мен механизмі осы кезге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі процестің тұтастығы тұрғысынан қарастырылуы тиіс, яғни инновациялық процестің нәтижесі теория мен практиканың тоғысуында пайда болатын теориялық және практикалық жаңалықтарды қолдану болуға тиіс.

Бұның барлығы педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануда басқару қызметінің маңыздылығына көз жеткізе түседі. Өйткені, педагог жаңа педагогикалық технологияның, теория мен тұжырымдамасының авторы, зерттеушісі, тұтынушысы және насихаттаушысы қызметін атқарады. Осы процесті басқару оқытушының өз әріптестерінің тәжірибесін немесе ғылымдағы жаңа идеялар мен әдістемелерді дұрыс таңдап, бағалау және қолдануын қамтамасыз етеді [2].

Педагогтың инновациялық іс-әрекетке дайындығы деп осы іс-әрекетке қажетті жеке тұлғалық (үлкен жұмыс қабілеттілігі, күшті ынталандырулардың әрекетіне төтеп беру қабілеті, жоғары эмоционалды мәртебе, шығармашылыққа дайындық) және арнайы қасиеттер (жаңа технологияларды білу, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдістерін игеру, жобаларды әзірлеу, кемшіліктердің себептерін талдау және анықтау мүмкіндігі) қалыптасуы түсініледі. Педагог іс-әрекетіндегі әдістемелік жұмыстың инновациялық формаларына іскерлік ойындар, миға шабуылдары, педагогтардың бастамашыл шығармашылық микро топтары, сондай-ақ ашық сабақтар негізінде жаңа тәсілдермен өткізілетін оқыту семинарлары, педагогикалық кеңестер және басқа да әдістемелік іс-шаралар жататыны мәлім.

Қазіргі білім беруде болып жатқан инновациялық процестер, ең алдымен, адам қызметінің барлық салаларында ақпараттық технологияларды белсенді қолданумен негізделген және ең алдымен білім беру сапасын арттыруға бағытталған. Осыған байланысты педагогтың инновациялық қызметі түбегейлі өзгеше мәнге ие болады, оның мәні білім беру саласындағы кез-келген инновацияны педагог түсініп, практикада қолданған кезде ғана жүзеге асыруға болатындығында. Инновациялық қызмет тәртібінде жұмыс атқару барысында педагогқа қажет білім, білік, қабілеттер:

1. Тұлғаның мотивациялық-шығармашылық бағыты: қызығушылық, шығармашылық қызығушылық, шығармашылық жетістіктерге және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу, басшылықтан шығармашылық қызметке жоғары баға алуға ұмтылу.

2. Креативтілік (шығармашылық): өз пікірін, ойын, түсінігін білдіруден тартынбау, педагогикалық іс-әрекеттегі стереотиптерден бас тарту, ойлау инерциясын жеңу, педагогикалық қызметтегі проблемаларға сезімталдық, сыни ойлау, өзіндік талдау, рефлексия, пайымдау қабілеті.

3. Педагогтың кәсіби қабілеттері: мекеменің әдістемелерін, технологиялары мен білім беру бағдарламаларын білу, білім беру процесінде білімді дұрыс және шығармашылықпен қолдану, педагогикалық зерттеу әдістерін меңгеру, авторлық тұжырымдаманы құра білу қабілеті, педагогикалық эксперимент жүргізу және іс-әрекетті түзету және қайта құру қабілеті, басқа оқытушылардың шығармашылық іс-әрекетіндегі тәжірибесін пайдалану қабілеті, жанжалдарды шығармашылық жолмен шешу қабілеті, педагогикалық қызметте ынтымақтастық және өзара көмек көрсету қабілеті.

4. Жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері: жұмысқа қабілеттілік, жаңаға бейімділік, жоғары Инновациялық әлеует, шешімділік, өзіне деген сенімділік, жұмысқа жауапкершілікпен қарау, адалдық пен шыншылдық, өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті, шығармашылық қызметтің әлеуметтік маңыздылығына сенімділік, кәсіби дағдыларды жетілдіруге және баланың жеке басын қалыптастыру ерекшеліктері, жұмыс әдістері мен формалары туралы білімдерін тереңдетуге үнемі ұмтылу.

Инновациялық іс-әрекет - бұл оқыту мен тәрбиелеу процестеріндегі инновациялар нәтижесінде пайда болатын ұйымдаспаушылықтың ерекше қызметі.

"Инновациялық педагогикалық қызмет" ұғымы оқу мен тәрбиені ұйымдастырудың жаңа тәсілін білдіреді десек, бұл, ең алдымен, қажетті нәтижелерге қол жеткізуге әкелетін білім алушылар мен педагог арасындағы нәтижелі өзара әрекеттесудің жаңа әдістерін қолдану. Инновациялық оқыту жаңа идеяларды іздеуді және қолдануды қамтиды. Мұғалім жаңа әдістемелерді әзірлейді және жүзеге асырады, шешімдерді өз бетінше таңдайды. Осылайша, педагогикалық шығармашылыққа жағдай жасау, материалдық қолдау, оқу орындары қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бойынша іс-шараларды ұйымдастыру қажеттілігі бірінші орынға шығады.

Педагогтің инновациялық қызметі мына салаларға да бағытталуы тиіс:

- білім беру мазмұнын жетілдіру;
- қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды зерделеу және практикаға енгізу;
- басқару жүйесін жетілдіру;
- білім беру процесін ақпараттандыру.

Осылайша, заманауи педагог - бұл білімді аудиторияға жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар студенттерде қажетті дағдыларды қалыптастыратын оқытушы, олардың көмегімен олар өздері білім алып, болашақ кәсіби қызметінде қолдана алады. Педагогтің инновациялық қызметі шығармашылық элементті, зерттеу компонентін қамтып, оның кәсіби өсуіне бағытталуы тиіс.

Педагогика ғылымында инновациялық қызмет жоғары нәтижелерге қол жеткізу, жаңа білім алу, сапалы басқа педагогикалық практика мақсатында оқу-тәрбие процесін салыстыру және зерделеу, өзгерту және дамыту арқылы өзінің практикалық тәжірибесін түсінуге (рефлексиялауға) негізделген мақсатты педагогикалық қызмет ретінде түсіндіріледі.

Инновациялық ойлардың (идеялардың) қайнар көздері ретінде төмендегі құбылыстар табылуы мүмкін:

- күтпеген оқиғалар (сәттілік немесе сәтсіздік, іс-әрекеттің дамуына немесе кеңеюіне, тіпті проблеманы қоюға түрткі ретінде);
- әр түрлі сәйкессіздіктер (оқушылардың мінез-құлқындағы ынталары, олардың сұраныстары мен мұғалімнің практикалық әрекеттері арасындағы сәйкессіздік);
- педагогикалық процестің қажеттіліктері (Әдістемедегі әлсіз жақтар, жаңа идеяларды іздеу);
- білім алушылардың құндылықтары мен көзқарастарындағы өзгерістер (оқушылардың білімге, маңызды құндылықтарға деген көзқарасының өзгеруі қарым-қатынас пен кәсіби мінез-құлықтың жаңа түрлерін іздеуге әкеледі);
- жаңа білім (жаңа тұжырымдамалар, білім беру тәсілдері, нақты әдістер мен технологиялар) мен жаңа білім беру модельдерінің пайда болуы.

Педагогтің инновациялық қызметін табысты іске асырудың міндетті шарты инновациялық шешім қабылдау, белгілі бір тәуекелге бару, инновацияны енгізу кезінде туындайтын келеңсіз жағдайларды сәтті шешу және инновациялық кедергілерді жою мүмкіндігі болып табылады.

Инновациялық қызмет өзара байланысты жұмыс түрлерінің тұтас жүйесін білдіреді, олардың жиынтығы нақты инновациялардың пайда болуын қамтамасыз етеді, атап айтқанда: ғылыми-зерттеу әрекеті, жобалық қызмет, білім беру қызметі.

Педагогтің инновациялық дайындығын қалыптастыру біріншіден, педагогтің инновациялық белсенділігінен басталады. Ал педагогтің инновациялық белсенділігі – жаңаны білсем, үйренсем, қолдансам деген инновациялық іс-әрекеттерден басталады.

Қарастырылып отырған педагогикалық инновацияның болмысындағы ортақ нәрсе олардың басты назары педагогикалық шығармашылықтың үдерісі мен нәтижесінде болуында. Көптеген зерттеушілер білімнің инновациялық үдерістердің болмысын жаңа бағытта және теориялық тұрғыда талдап, түсінік беруге, үздіксіз инновациялық қозғалысты қамтамасыз етуге деген қажеттілікті атап өтеді. Бұл қажеттілік, өз кезегінде мамандарды арнайы даярлау, соның ішінде педагогикалық инновация саласында құзыретті педагогтерді даярлау мәселелесін өзектендіреді. Инновациялық іс-әрекетке, үздіксіз инновациялық тәртіпте жұмыс жасауға педагогтерді даярлау арқылы инновациялық білім беруді дамытудың нәтижелілігі анықталады. Осы даярлықтың маңызды құрылымдық бөліміне қоғамның, еңбек нарығының, тұлғаның, технологиялардың және үздіксіз ақпараттық ортаның жаңаруына өз кәсіби іс-әрекетінде оперативті әрекет етіп, икемді болу қабілеті жатады. Сонымен, педагогтің құзыреттілігі білім берудегі инновацияның дамуының тұрақтылығының маңызды шарттарының бірі. Сондықтан, педагог мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін мақсатты дамыту - білімнің инновациялық дамуының маңызды факторы [3].

Бүгінде инновациялық өзгерістер әртүрлі бағыттарда жүруде, білім берудің жаңа мазмұнын қалыптастыру; оқытудың жаңа технологияларын өңдеу мен жүзеге асыруда; жаңа бағдарламаны меңгерудің әдістері мен тәсілдерін қолдану; оқытушы мен оқушының ойлау стилінде, өзара қарым-қатынастарында, білім беру мекемелерінде шығармашылық инновациялық ұжымды жасау және дамытуда т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж.. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет.

2. Коростылева Л.А. «Инновационные технологии в обучении школьников» СПб., 2008, 66 стр

3. http://edunews.kz/sciense/1545-innovaciyaly-tehnologiyalardy-ksbi-blm-beru-oryndarynda-innovaciyaly-dster-men-tehnologiyalardy-ou-dersne-oldanu.html

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ОНЛАЙН ОЙЫНДАР

Найманова Динара Мухамедияновна,
п.ғ.м., аға оқытушы
Абай атындағы ҚазҰПУ
Педагогика және психология институты
Бастауыш білім беру кафедрасы
Тұрғанбай Жанерке Аманкелдіқызы,
«6В01306 – Бастауыш білім ағылшын тілінде»
мамандығының 4 курс бакалавры

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына бағытталған ойлайн ойындар жайында баяндалады. Себебі, ойындар арқылы балалар айналасындағы қоршаған ортаны танып білуге, олармен тығыз қарым-қатынас орната алуға бейімделеді. Ойынды кез-келген жастағы адамдарға ойнауға болады. Бұл ойынның мағыналық және сапалық жағына байланысты. Неғұрлым, ойын қызықты болған сайын, ойыншы да белсене қатысады. Онлайн ойындардың артықшылығы мен кемшіліктері де дәл осы мақалада көрініс тапты. Сондай-ақ, онлайн ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдысын жетілдірудің маңызды аспектілерін айқын көрсеткен.

Түйін сөздер: бастауыш сынып оқушылары, сөйлеу дағдылары, дамыту, онлайн ойындар.

“Қазіргі білім жүйесінің ерекшілігі – жеке тұлғаны тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру – адамға үздіксіз оқуға, білім алуға жан-жақты білім қызметін ұсынатын әлеуметтік институт болуы керек.” – Н.Ә.Тойбазарова [1].

Күні бүгін заман талабымен қоса, адамдардың да білім алу және білім беру, өмір сүру стилі өзгеріп жатыр. Қазіргі жас оқушыларды жай бір әдіс-тәсілдермен қызықтыра алмай жатамыз. Оларға ерекше ыңғаймен, ерекше заманауи талаптармен қарым-қатынас жасай отыра, білім мен тәрбиені ұштастырамыз. Олардың ішінде, онлайн ойындар көш бастайды. Мүмкін, әрбір адам (педагог) өмірінде кем дегенде бір рет білім беруде неге онлайн ойындарды қолдануға тырыспасқа деп ойлайды.

Жаңашыл педагог В.Ф. Шаталов «Сабақта табысты білім алу үшін, сыныпта оқымауға мүмкіндік болмайтындай атмосфера құру керек» деп атап айтты. Бұл атмосфераны жасауға көмекші – онлайн компьютерлік ойындар. Ойын 2-3 минутқа созылса да, оқу процесіне ерекше әсер әкелетін өзіндік эффектісі бар.

Әрине, әрбір әрекеттің артықшылығы мен кемшеліктері болады. Бастауыш сыныптағы онлайн ойнатудың артықшылығы - оқушыларды пәнге, тақырыпқа қызығушылығын арттырады, зейінін оятады, жаңа білімнің фундаментіне айналады. Ал кемшіліктеріне тоқталар болсақ, сынып ішілік у-шудың басым болып кетуі, яғни, ойын ойнау барысында сыныпты назарда ұстай алмау, сонымен қатар, смартфондардың жетіспеушілігі де көрініс табады.

Оқу ойынында біздің ең басты мақсатымыз – білім. Ойынның екі компоненті бар: оқу және ойын. Компоненттердің бірі басым болуы мүмкін, яғни бұл дегеніміз, білім алу кезінде ойнау немесе ойнай отырып белгілі бір ақпараттар мен білімді меңгеру [2].

Балаларға арналған онлайн ойындарды таңдау үшін компьютерлік ойындардың белгілі бір жіктеулерімен танысайық.

1. Оқыту ойындары

Оқыту ойындары – оқу бағдарламасымен қарастыра отырып, сабақ мазмұнаны сай тікелей байланысты құрылған ойындар. Бұл сынып оқушыларына тәрбиелік мәні бар, ана және шет

тілін меңгеруге көмекші, эстетикалық, этикалық білімге, жазу және оқуға қатысты ойындар ойнатылады.

2. Оқушылардың ақыл-ойын дамытатын ойындар

Бұл балалардың жалпы ақыл-ой қабілеттерін қалыптастыруға және дамытуға, ойынды басқару үшін жасалған бейнелермен олардың әрекеттерін ойша байланыстыруға, қиялды, эмоционалдылық сезімдерді дамытуға арналған «ашық» типтегі компьютерлік ойындар. Олардың нақты белгіленген мақсаты жоқ – олар шығармашылыққа, баланың өзін-өзі көрсетуіне арналған құралдар. Мұндай ойындарды қолдану үшін көптеген педагогикалық әдістер қажет. Әр ойынды ойнату барысында белгілі бір тәсілді пайдалансақ, неғұрлым, ойын да балаларға қызықты болады.

3. Эксперименттік ойындар

Ойынның бұл түрінде мақсат пен ережелер анық айтылмайды - олар сюжетте немесе ойынды басқару тәсілінде жасырылады. Сондықтан проблеманы шешуде табысқа жету үшін бала ізденіс арқылы болуы керек.

4. Көңілді ойындар

Бұл ойындарда негізгі нәтиже немесе арнайы мақсаты мен міндеттері жоқ. Олар балалардың көңіл көтеруіне, ізденіс жұмыстарын жүргізуіне және көруге мүмкіндік береді. Бұл ойындар көбіне сергіту сәтінде ойнатылады.

5. Диагностикалық ойындар

Ойындар, оқу, тәрбиелік, эксперименттік, олардың компьютерлік есептерді шешу тәсілі, бала туралы көп нәрсені айта алатын ойын әрекетінің стилі бойынша диагностикалық деп санауға болады. Компьютерлік диагностикалық бағдарламалар балалардың жалпы ақыл-ой қабілеттерінің деңгейін анықтауға, жеке тұлғаның есте сақтау, зейін, қабылдау, психикалық өнімділік, интеллект, эмоционалдық күй, жүйке-психикалық статус сияқты психикалық қасиеттерінің даму деңгейін бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Компьютерлік ойындар даму функцияларын жүзеге асыруға ғана емес, сонымен қатар баланың қазіргі ақпараттық қоғамдағы өмірге бейімделу мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Біріншіден, компьютерлік ойындар демалуға мүмкіндік береді. Белсенділіктің өзгеруі - бұл демалыс, сондықтан балалардың зияткерлік немесе физикалық күшін жұмсайтын белгілі бір белсенділіктен кейін компьютерлік ойындарды ойнағанды ұнатады.

Екіншіден, компьютерлік ойындар әртүрлі қарым-қатынас түрлерін меңгеруге мүмкіндік береді, соның ішінде өзара әрекеттесудің мүлдем жаңа және әдеттен тыс тәсілдерін жүзеге асыру, бірге ойнау [3].

Үшіншіден, компьютерлік ойындар балаға әртүрлі шынайы және елестетілген өмірлік жағдайларды имитациялауға мүмкіндік береді. Мұндай эксперименттер балаға кейінірек өмірде жүзеге асыра алатын көптеген жағдайларды «ойнауға» мүмкіндік береді.

Төртіншіден, компьютерлік ойындар баланың өзін-өзі қолға алуға, әрекеттерді еркін жүзеге асыруына көмектеседі.

Онлайн ойындар көмегімен ақпараттың бір бөлігін, қоршаған әлем және өздері туралы білім алады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді: компьютерлік ойын – ойынды ұйымдастыруға қызмет ететін компьютерлік бағдарлама.

Ойындар барлығына белгілі, оларсыз қазіргі жасөспірімнің өмірін елестету мүмкін емес. Мұның өз артықшылықтары бар: балалардың көрнекі ақпаратты өңдеуге қабілеті жақсы.

Компьютерлік ойындар тек визуалды дағдыларға ғана емес пайдалы – Оксфорд университетінің профессоры Дэвид Мур видео ойындар балалардың есту қабілетін жақсартатынын, дәлірек айтқанда, сөздер мен дыбыстарды тану қабілетін арттыратынын анықтады.

Оқу материалын меңгеруге көмектесетін көптеген түрлі оқу ойындары бар. Көрнекі дизайн және дыбыс оқу процесін әлдеқайда қызықты етеді, нәтижесінде материалды қабылдаудың жалпы деңгейі артады.

Бұл топтарды жіктеу мақсатында оқу компьютерлік ойындарына талдау жүргізілді. Сабақта пайдалану үшін оқу компьютерлік ойындарын таңдау критерийлері де зерттеліп, ұсынылды.

Онлайн ойындарды дұрыс таңдап, әдістерін қолдану арқылы зейін, әрекет жылдамдығы, компьютерге деген қызығушылығы дамиды.

Келесі кезекте, онлайн ойындар легіне тоқталсақ:

Онлайн ойындар тізімі	Сипаттамасы
1.“Wordwall” платформасы https://wordwall.net/ru	Wordwall – бұл оқушылардың ұйымдастыру, білім беру және тақырыпты меңгерту арқылы онлайн оқу платформасы. Бұл платформа арқылы пайдаланушылар оқу процесін жасау, интерактивті жаттығу жасау және сабақты ойлауға болады. Wordwall платформасының арқасында бірнеше қосымша ресурстар жаттығу жасау үшін пайдалануға берілген.
2.“Kahoot!” платформасы https://kahoot.it/	Kahoot – бұл интерактивті сабақ жасау мен ойлау платформасы. Оқушыларды, сонымен қоса, студенттерді жаттығу жасау, білім алу мен білімді тексеру үшін пайдалануға болады. Оқушылар барлық уақытта, барлық орталықтарда қатыса алады. Kahoot платформасы арқылы пайдаланушылар сабақтарды жою, сынауларды өткізу мен басқа интерактивті әрекеттерді орындауға болады.
3.“Flippity” платформасы https://www.flippity.net/	Flippity – бұл онлайн платформа, оқушыларға, оқытушыларға жаттығу жасау, интерактивті ойлау және тақырыпты меңгертуге көмек көрсететін ресурс. Flippity платформасы арқылы пайдаланушылар сабақтарды, сынауларды, білім беру жаттығуларын жасау мен басқа бірнеше онлайн оқу әрекеттерін жасау мүмкіндігіне ие болады.
4.“LearningApps” платформасы https://learningapps.org/	LearningApps – бұл онлайн платформа, оқушылардың білімді ортақ жасау мен басқа бір білім беру дайындығын орналастыру үшін қолданылатын ресурс. Осы платформа арқылы оқытушылар сабақтарда интерактивті мақалдар, ойындар мен басқа бірнеше оқу материалдарын жасау және пайдаланушылардың ойлау қабілетін жақсарту үшін қолдана алады. LearningApps платформасында бірнеше тілде материалдар жасау мүмкін, сондықтан білім беру процесін жақсарту үшін өзге педагогикалық әдістерге қолдау көрсететін пайдалы құрал.
5.“Educaplay” платформасы https://www.educaplay.com/	Educaplay – бұл интерактивті оқу ресурстарын жасау мен қолдану платформасы. Осы платформа арқылы оқытушылар сабаққа бейімделу, интерактивтілік және білімді тексеру үшін тапсырмалар, кроссвордтар, ойындар жасауға болады. Educaplay платформасында тақырыпты меңгерту үшін бірнеше өтініштер мен варианттар бар, осылайша, оқу процесінің интерактивтілігін арттыруға көмек көрсетеді.

Айтып өткеніміздей, қазіргі кезде осынау онлайн ойын түрлері бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім оқушыларына, тіпті, университет қабырғасында да кеңінен қолданылады. Мысалы, Д.Т Тулекенова мен Т.А Кульгильдинованың мақаласында “Learningapps” мультимедиялық бағдарламасының көмегімен интерактивті тапсырмалар жасау мүмкіндіктері қарастырылады. Шет тілін оқыту кезінде “Learningapps” интерактивті бағдарламасы бастауыш мектеп оқушыларына өздерінің барлық шет тілі дағдыларын дамытуға көмектесетін ең тиімді мультимедиялық құралдардың бірі болып табылады. Осы қосымшаның артықшылықтары шет тілде білім беру процесінің тиімділігін арттыру құралы ретінде атап көрсетіледі. Зерттеудің мақсаты “Learningapps” интерактивті мультимедиялық бағдарламасын пайдалану бойынша бастауыш мектепте болашақ шет тілі мұғалімінің біліктілігін қалыптастырудың әдістемелік негіздерін анықтау және талдау болып табылады. Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы: нәтижесінде бастауыш сынып мұғалімдері “Learningapps” интерактивті құрылғысының тиімділігін біліп, оны қолдану дағдыларын жақсартты [4].

Қорыта келе, осы мақаладағы берілген ақпараттарға сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларына сөйлеу дағдысын дамыту үшін онлайн ойындардардың ерекше, заманауи бір тәсіл екенін анықтадық. Ойынсыз - бала, баласыз - ойын болмайды. Яғни, бұл дегеніңіз, балаға

білімді дұрыс әрі қызықты берудің ең тиімді түрі де – осы онлайн ойындар. Алайда, тағы бір ескеретін жайт бар. Оқушылардың жеке ерекшеліктері әртүрлі. Ойынға іселе алмаған, сөйлеуге жүрексінетін баланың бетін қағып, шамын сөндіруге болмайды. Керісінше, мотивациялық сөздер мен жылулықты сыйлауымыз қажет. Баланы өз ортасында ашылуға, қорқыныштары мен фобияларын жоюда ерен еңбек еткен ұстазды – нағыз жанашыр, мамандығын жан-тәнімен сүйетін, әділ ұстаз деп білеміз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Тойбазарова Н. Ә. Шағын жинақты бастауыш мектепте ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тиімділігі.
2. Karimova G. S. Цифрлық оқу контенттері негізінде бастауыш сынып оқушыларының шетел тілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру //Bulletin of the Karaganda university Pedagogy series. – 2023. – Т. 110. – №. 2. – С. 195-177.
3. Жоланова Қ. Б. Компьютерлік ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін дамыту.
4. Тулекенова Д.Т., Кульгильдинова Т.А. Бастауыш мектепте болашақ шетел тілі мұғалімінің ағылшын тілі сабағында интерактивті learningapps. org мультимедиялық бағдарламасын қолдану біліктілігін қалыптастыру // Известия. Серия: Педагогические науки. – 2023. – Т. 69. – №. 2.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ӘМБЕБАП ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІ ЖАҒДАЙЫНДА ӨЗІН – ӨЗІ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Жулаушинова Томирис Асетовна,
«6В01730 Шет тілі: екі шет тілі» мамандығының
4 курс студенті,
Әлкей Марғұлан атындағы ПМУ - і

Аннотация. Бұл мақалада ағылшын тілі сабағында әмбебап оқу әрекеттері жағдайында өзін - өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру қарастырылады. Өзін - өзі реттеудің жоғары деңгейі оқушылардың оқу үрдісінде өнімділігін қамтамасыз етеді, осыған сәйкес оқушылар өз жетістіктерін бақылап, оқу міндеттерін орындайды. Өзін - өзі реттеуді қалыптастырудың маңызды бөлігі әмбебап оқу әрекеттері болып табылады. Шет тілін оқыту коммуникацияға белсенді қатысуды талап етеді, талдау сияқты әмбебап оқу әрекеттері оқу үлгерімін бақылауға, әлсіз жақтарды анықтауға көмектеседі. Осылайша, ағылшын тілі сабағында әмбебап оқу әрекеттерін қолдану оқу сапасын жақсартып қана қоймай, ағылшын тілін сәтті меңгеруге бағытталған дағдыларды мен білімді қалыптастырады.

Түйін сөздер: өзін - өзі реттеу, әмбебап оқу әрекеттері, тұлғалық, реттеуші, танымдық, коммуникативті, технологиялар.

Аннотация. В этой статье рассматривается формирование навыков саморегуляции в условиях универсальных учебных действий на уроке английского. Высокий уровень саморегуляции обеспечивает продуктивность учеников в учебном процессе, тем самым контролировать свои достижения и выполнять учебные задачи. Важной частью формирования саморегуляции являются универсальные учебные действия. Обучение иностранному языку запрашивает активное участие в коммуникации, универсальные учебные действия такие как анализ помогают следить за учебной успеваемостью и определять слабые места. Таким образом, применение универсальных учебных действий на уроке английского языка улучшают качество обучения и формирует навыки, которые направлены на успешное владение иностранным языком.

Ключевые слова: саморегуляция, универсальные учебные действия, личностные, регулятивные, познавательные, коммуникативные, технологии.

Abstract. this article discusses the formation of self - regulation skills in the context of universal learning activities in the English lesson. A high level of self-regulation ensures the productivity of students in the educational process, thereby controlling their achievements and completing educational tasks. Universal learning activities are an important part of the formation of self - regulation. Learning a foreign language requires active participation in communication, universal learning activities such as analysis help to monitor academic performance and identify weaknesses. Thus, the use of universal learning activities in the English lesson improves the quality of learning and forms skills aimed at successful mastery of a foreign language.

Key words: self – regulation, universal learning activities, personal, regulatory, cognitive, communicative, technologies.

Ағылшын тілін оқытудағы тиімділік – бұл тілді үйрену өз білімі мен дағдыларын үнемі толықтыру, коммуникативті ортаны дамыту бойынша өз бетінше жұмыс жасау. Осыған сүйене отырып, оқушының өзіндік оқу іс – әрекеті білім беру үрдісінің маңызды компоненті болып табылады. Өзін – өзі бақылау – оқушылардың дербестігін қалыптастыруға ықпал ететін факторларының бірі [1, б. 287].

Қазіргі білім беру жүйесі оқуды қамтамасыз ететін оқушылардың тұлғалық, танымдық, жалпы мәдени дамуын білдіреді. Шет тілін оқытудың негізгі міндеттеріне оқушылардың өзін – өзі дамытуға және өзін – өзі оқытуға бағытталған әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру

жатады. Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, А.Г. Асмолов, А.Н. Леонтьев, В.В. Давыдов және басқа авторлар жүйелік – әрекеттік тәсілінің негізінде әмбебап оқу әрекеттерін дамытуды әзірледі.

«Әмбебап оқу әрекеттері» ұғымы оқу қабілеті мағынасында қолданылады, яғни оқушының әлеуметтік тәжірибені белсенді мен саналы түрде алу арқылы өзін – өзі дамыту қабілетін меңзейді. Тар мағына тұрғысынан бұл ұғым қабылдаған жаңа білімді өз бетімен игеруге, дағдыларды дамытуға, оқу үрдісінің ұйымдастырушылық бөлігіне жауап беретін іс – әрекетті білдіреді [2, б. 60].

Әмбебап оқу әрекеттері – бұл әр түрлі пәндік салалардағы оқушыларды бағдарлауға, оқушылардан мақсаттарды түсінуді талап ететін оқу іс – әрекеттерін құруға бағытталған іс – әрекет тәсілдері. «Оқу қабілеті» келесі компоненттерден тұрады: оқу қозғаушылары, мақсаттары, міндеттері, оқу іс – әрекеттері (бағыттау, материалды дайындау, бақылау мен бағалауды жүзеге асыру).

Әмбебап оқу әрекеттерінің функциялары

1) оқу мақсаттарын белгілеуді, мақсаттарға қол жеткізу үшін тәсілдер мен көздерді іздеуді, оқу үрдісін бақылау және бағалауды, оқу іс – әрекетінің нәтижелерін алуды көздейтін оқушылардың тәуелсіз жұмысын қамтамасыз ету;

2) оқушының тұлғасын қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасау және тұрақты өзін – өзі оқытуда осы шарттарды дербес іске асыру;

3) білім мен дағдыларды тиімді игеруді қамтамасыз ету, пәндік салаларда құзыреттілікті дамыту [2, б. 61].

Әмбебап оқу әрекеттері негізгі 4 түрлерді қамтиды: реттеуші, тұлғалық, танымдық, коммуникативті.

Реттеуші әмбебап оқу әрекеттері

Реттеуші әмбебап оқу әрекеттері оқушылардың оқу іс – әрекетін ұйымдастырудан және реттеуден тұрады. Оқудың бастапқы кезеңдерінде оқушылардың жас пен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу іс – әрекетін жиі өзгерту қажеттілігі туындайды.

Ойын формасын қолдану ағылшын тілін үйренуде өнімділікті арттырады. Мұғалім үшін оқушыларды ойын арқылы оқу әрекеттерін тәуелсіз реттеуге үйрету маңызды. Осы жағдайда өзін – өзі реттеу диалогтық сөйлеу, суреттер немесе тірек сызбалар бойынша әңгіме құру кезінде байқалады [2, б. 61].

Реттеуші ӘОӘ кезіндегі іс – әрекеттер

1. *Мақсат қою.* Бұл әрекеттер көрнекіліктерді (слайдтар, суреттер және т.б.) қолдана отырып, сабақтың мақсаттарын қою арқылы қалыптасады.

2. *Жоспарлау.* Осы әрекеттер кестелерді толтыруды, әңгіме, мәтін үшін жоспар құруды қамтиды.

3. *Болжау.* Бұл оқушылардың оқу материалын оқығаннан кейін одан әрі қолданатын білім мен дағдыларды болжауда жүзеге асырылады.

4. *Бақылау.* Осындай әрекеттерде белгілі бір критерийлер бойынша алынған нәтижелерді өз бетінше тексеру мен бағалау кезінде қолданылады.

5. *Түзету.* Оқу іс – әрекеттер барысында жіберілген қателер бойынша жұмысты орындауда қажет.

6. *Бағалау.* Мұндай әрекеттер оқушының сабақта не білгенін, үйренгенін тереңірек зерттеуді қажет ететін нәрсені түсінуге болатын оқушының әңгімесінде пайданылады.

7. Өзін – өзі реттеу. Осы әрекеттер сабаққа белсенді қатысу кезінде қалыптасады (әңгіме құру, жобалық топта жұмыс жасау) [2, б. 61 - 62].

Реттеуші әмбебап оқу әрекеттері оқушылардың оқу үрдісін ұйымдастыру мен реттеу қабілетіне бағытталған.

Ағылшын тілі сабағындағы реттеуші ӘОӘ түрлері

1) білім беру үрдісінің мақсатын дербес әзірлеу;

2) оқу міндеттерін жүзеге асыру жөніндегі жасалатын қадамдар жоспарын құру;

3) жоспарға қатысты жүретін тапсырмаларды орындау қабілеті;

4) оқу проблемаларын шешудің дұрыс тәсілдерін таңдау, белсенділік мақсатында алынған нәтижелерді салыстыру, жіберілген қателерді іздеу, түзету;

5) оқу іс – әрекетінің нәтижелерін тексеруді және бағалауды жүзеге асыру [3, б. 2].

Тұлғалық оқу әрекеттері

Тұлғалық әмбебап оқу әрекеттері оқушының жеке қасиеттерін дамытуды білдіреді. Дамытудан басқа оқушының жеке тұлға ретіндегі идеясы, оқушылар басқа тілдердің бар екенін және ондағы коммуникацияны жасауға қабілетті екенін түсіне бастайды. Оқушылар ауызша, жазбаша, үй тапсырмаларының қажеттілігін ұғынады. Әрбір оқушы шет елдік мәдениеттің дәстүрлері мен салт – дәстүрлерімен танысып, өз елімен салыстыру жүргізеді. Бұл кезеңде мазмұнды моральдық – этикалық бағалау қалыптасады [4, б. 79]. Тұлғалық әмбебап оқу әрекеттерінің 3 негізгі түрі бар: *өзін – өзі анықтау* (тұлғалық, өмірлік, кәсіби); *мағыналық білім* (оқу үрдісінде оқушы өзіне сұрақ қою, сұраққа жауап бере алуы керек: «Мен үшін оқытудың мәні неде?»); *моральдық – этикалық бағыттылық* (моральдық – этикалық нормаларға сәйкес алынған білімді жинақтау және нақты уақытта қолдану). Жоғарыда айтылғандарға сәйкес, ағылшын тілі мұғалімі әмбебап оқу әрекеттерді дамыту үшін қажетті жағдайларды ұйымдастыруы керек. Ағылшын тілі сабағында оқушылар жаңа тілді үйреніп қана қоймай, сондай – ақ оқып жатқан тілдің мәдениетін және дәстүрлерін үйренеді. Әр оқушыға тілдік ортаға ену керек, осылайша мұғалім басқа елдің мәдениетін, үйреніп жатқан тілдің ережелері мен құндылықтарын құрметтейтін оқушыларда төзімділікті қалыптастыру мақсатын көздейді, себебі мұғалім үшін балаларда мәдениетаралық қарым – қатынасты дамыту маңызды. Шет тілін оқыту барысында оқушы өзінің тұлғасын қалыптастырып, мұғалім мен құрдастарымен өзара қарым – қатынас жасайды [5, б. 17].

Тұлғалық әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру тәсілдері

1. Жобаларды жүзеге асыруда оқушылардың шығармашылық жұмысқа қатысуға деген ұмтылысын дамыту.

2. Оқушылардың жеке пікірін дамытуға көмектесетін мәтіндермен жұмыс жүргізу және оларды талқылау.

3. Жаттығуларды орындау (сұрақтарға жауап беру, тыңдалым, кестелерді толтыру, баяндамалар жасау).

4. Оқушылардың бір – бірімен өзара қарым – қатынас жасауға және коммуникациялық дағдыларды дамытуға бағытталған жұптық пен топтық жұмыстарды жүргізу.

5. Оқушылардың бірегей екендігі туралы өзін – өзі тануын дамытатын жеке басы, отбасы, қызығушылығы туралы жобалар жасау.

6. Мәтіндерді оқу мен маңызды тақырыптар бойынша пікірталас жүргізу, атақты адамдарды, танымал жерлерді, белгілі бір мәденитеттің дәстүрлерін талқылау.

7. Жаңа тәл мен елді үйренуде қызығушылық танытуға ынталандыру, бұл басқа мәдениеттерге құрметпен қараудың негізін қалайды [5, б. 17].

Осылайша, қазіргі білім беру міндетіне жеке тұлғаны қалыптастыру кіреді. Тұлғалық әмбебап оқу әрекеттерін меңгеру оқушының тұлғасының дамуына жол ашады. Оқу үрдісін дұрыс ұйымдастыру және ағылшын тілі сабақтарында әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындау оқушыға өзін ерекше тұлға ретінде көрсетуге ықпал етіп, оқу барысында ғана емес, сонымен қатар мәдениетаралық өзара әрекеттесу кезінде басқа мәдениетке түсіністікпен қарау қажет [5, б. 18].

Танымдық әмбебап оқу әрекеттері

Танымдық әмбебап оқу әрекеттері мәтіндермен жұмыс істеу арқылы дамып, онда оқушылар суреттерді пайдалана отырып, негізгі мәлімдемелерді анықтайды және мәтіннің мазмұнын түсінеді; мәтінді үлгі негізінде жасайды. Сондай – ақ, осы ӘОӘ – тері тыңдалым техникасы арқылы қалыптасып қана қоймай, оның барысында оқушылар тыңдалған мәтіндерден қажетті ақпарат алуымен қатар, маңызды сөз тіркестерін жазып, жауаптарды кестеге орналастырады.

Жобалау іс – әрекеті – оқушылар проблемаларды қоюды дәне шешуді, оқу үрдісі кезінде лексикалық пен грамматикалық материалды талдауды үйренетін қызықты әдістерінің бірі

болып табылады [6, б. 3]. Танымдық әмбебап оқу әрекеттері мыналарды қамтиды: жалпы білім беру, логикалық оқу әрекеттері, мәселені шешу және іздеу.

Жалпы білім беру әмбебап оқу әрекеттері осындай тәртіпке сәйкес жүзеге асырылады:

1. Танымдық мақсаттарды өз бетінше анықтау.
2. Қажетті ақпаратты іздеу, АКТ мен көздерді қолданып оқу міндеттерін шешу.
3. Алған білімді модельдеу.
4. Ауызша мен жазбаша түрде сөйлеу мәлімдемелерін саналы және көмексіз құру.
5. Берілген талаптарға байланысты оқу міндеттерін шешудің өнімді әдістерін анықтау.
6. Оқу үрдісі мен алынған нәтижелерді бақылау, бағалау.
7. Семантикалық оқылым, яғни оқу мақсатын түсіну және мақсатқа сәйкес оқылым түрін таңдау; әртүрлі жанрдағы тыңдалған мәтіндерден қажетті ақпаратты көрсету; негізгі және қосымша ақпараттарды нақтылау; көркем, публицистикалық, ресми – іскерлік, ғылыми стильдердің мәтіндерін ұғыну; БАҚ – ын дұрыс бағалау.
8. Проблеманы қою және құру, шығармашылық және іздеу мәселелерін шешуде іс – әрекет кезеңдерін дербес дамыту [7, б. 3].

Белгі – символдық әрекеттер

1) модельдеуде нысанның маңызды ерекшеліктері (белгі – символдық, кеңістік - графикалық) көрінетін нысанды модельге өзгертеді;

2) белгілі бір білім саласын анықтайтын жалпы заңдылықтарды тану мақсатында модель құрылымын өзгертеді.

Логикалық әмбебап оқу әрекеттері келесі кезеңдерді қамтиды:

1) талдау. Бұл кезең белгілерді (елеулі, елеусіз) белгілеу мақсатында нысандарды талдау үшін қолданылады;

2) синтез. Ол құрамдас бөліктерді, оның ішінде жетіспейтін компоненттерді өз бетінше толықтыруды біріктіре отырып, даму үрдісін білдіреді;

3) негіздер мен өлшемдерді таңдау. Осы кезең салыстыруды жүзеге асыру үшін қолданылады, қатарға бөлу (сериялау), нысандарды санаттау;

4) салдардың мәнін, түсінігін және қорытындысын ашу;

5) өзара іс – әрекеттердің себептерін және салдарларын анықтау, нысандар мен құбылыстардың дәйектілігін көрсету;

6) пайымдаудың логикалық тізбегін құру, тұжырымдардың түпнұсқалығын және дұрыстығын бағалау;

7) дәлелдемелерді табыстау;

8) гипотезаларды тұжырымдау және оларды негіздеу [7, б. 4].

Коммуникативті әмбебап оқу әрекеттері

Ағылшын тілін оқытуда әмбебап оқу әрекеттерінің барлық 4 түрдің маңызы зор, бірақ коммуникативті әмбебап оқу әрекеттерін дамытуға қатты көңіл бөлінеді. Бұл дағдылар оқушылардың өз пікірлерін білдіруге, талдау жасауға, дәлелдер келтіруге, диалогтық және ұжымдық пікірталастарға қатысуға ықпал етеді. Сондықтан мұғалімнің өз жұмысын дұрыс ұйымдастырып, оқу үрдісін белсенді жасау маңызды болып табылады. Коммуникативті ӘОӘ қалыптастыру үшін келесі заманауи білім беру технологиялары қолданылады: жобалық, ойын, проблемалық оқыту және т.б. [8, б. 30].

Қазіргі кезде жобалық іс – әрекет үлкен сұранысқа ие. Осы технологияны пайдалану жеке және ұжымдық өзара әрекеттесуді қалыптастырады. Әр оқушы жоба тақырыбын таңдап, топ мүшелері оқу міндеттерін өзара бөліп қана қоймай, өз көзқарастарын білдіреді, атқарылған жұмыстарының нәтижелерін қорғайды.

Проблемалық оқыту технологиясы мәселелерді талқылау және олардың шешімін бірлесіп іздеу мақсатында мектеп ұжымы ішінде, мұғалім мен оқушылар арасындағы белсенді қарым – қатынасты, яғни сабақ барысындағы өзара әрекеттесуді қарастыратын проблемаларды шешуді көздейді.

Проблемалық – іздеу технологиясы ағылшын тілін оқытудың оңтайлы әдісі болып табылады. Осындай тәсіл оқушыларды дайын білім алуға емес, жаңа білім алуға

ынталандырады. Өз кезегінде мұғалім жаңа білім жаңа білім мен ақпаратты беру үшін белсенді мен пассивті әдістерді қолдана алады, олардың бірыңғай ақпараттық оқу ортасын біріктіреді.

Ойын технологиясы оқушыларда коммуникативті әмбебап оқу әрекеттерін дамытудың тиімді әдістерінің бірі болып саналады. Ағылшын тілі сабағында ойын формасын пайдалану оқу үрдісін қызықты өткізуге мүмкіндік береді, бұл оқушыларға шет тіліндегі нақты қарым – қатынас ортасына кіруге көмек береді. Ол күнделікті өмірде ауызекі сөз тіркестерін қолдануды қамтып, қарқынды тілдік тәжірибеге әсерін тигізеді, өйткені ойын барысында оқушылар коммуникативті дағдыларын дамытады. Рөлдік ойынның оқу үрдісін нақты жағдайларға жақында алатын қабілеті бар [8, б. 30].

Мектептегі білім беру аясында қарым – қатынастағы туындаған мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастыруды ескере отырып, коммуникативті дамуды қарастыру ұтымды болып саналады. Оқушылардың алдында қалыптасқан коммуникативті міндеттің нақты мақсаты, шарттары, қарым – қатынас пәні, қарым – қатынасты ынталандыратын немесе кедергі тудыратын құралдар, коммуникативті мәселелерді шешу жолдары және қарым – қатынастың қорытынды нәтижесі бар. Осы міндеттердің негізгі түрлеріне сипаттама, түсініктеме, дәлелдер келтіру, сендіру жатады. Диалогтық қарым – қатынастың маңызды деңгейі болып табылады, өйткені диалог арқылы оқушы өзін жеке тұлға ретінде көрсетеді, яғни диалог тұлғаның қалыптасуына әсер етеді. Сабақтардағы пікірталастарды оқу өзара әрекеттесуі ретәнде қосу коммуникативті құзыреттілік, әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыруда елеулі орын алады. Яғни, бұл диалог негізінде коммуникацияға ықпал ететін әртүрлі жағдайларды тудырады [9, б. 228]. Әмбебап оқу әрекеттері ұғымына оралсақ, А.Г. Асмолов деген ғалымның зерттеуіне сәйкес, бұл әлеуметтік тұрғыдан жаңа тәжірибе арқылы өзін – өзі дамыту мен өзін – өзі оқытудың белсенді және саналы үрдісі. Осы әрекеттер жаңа білім мен дағдыларды өз бетінше алу қабілетін, мәдени бірегейлікті, әлеуметтік құзыреттілік пен түсінушілікті дамытуға бағытталған оқушылардың іс – қимыл кешенін қамтиды. Жаңа білім беру стандартының идеологиясы ағылшын тілін үйрену барысында оқушы сұрақтарға жауап беруі керек дегенді білдіреді: Мен ағылшын тілін не үшін үйренемін? Мен бұл жаттығуды қандай себеппен орындаймын? Сабақта оқыған материалды не үшін қайталаймын? Сабақта не түсіндім? Мен қандай қосымша қадамдар жасауым керек? [10, б. 2].

Осылайша, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, өзін – өзі реттеу тиімді оқу үрдісін ұйымдастыруға ықпал ететін әмбебап оқу әрекеттері жағдайында маңызды рөл атқарады. Әмбебап оқу әрекеттері жағдайында талдау, синтез, өзін – өзі реттеу құнды бөліктер болып табылады. Өзін – өзі реттеу оқушылардың өз оқу үрдісін тиімді жоспарлауға, оқу мақсаттарын қоюға және өз іс – әрекетін бағалауды жүзеге асыруға ынталандырады.

Әдебиеттер:

1. Хакимова А.А. Роль самоконтроля в современной системе иноязычной подготовки // Язык и культура. – Томск: Издательский Дом ТГУ, 2017. – С. 287 - 289

2. Инкина И.И. Формирование регулятивных универсальных учебных действий на уроках английского языка в средней школе. – Самара: Издательство Самарского университета, 2017. – С. 60 - 63

3. Умеренков С.Ю. Развитие универсальных учебных действий обучающихся в иноязычном образовании. Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета, 2023, 1 (65). – 12 с

4. Колымыйченко Т.А. Формирование универсаьных учебных действий на уроках английского языка. – Николаевск: Общество с ограниченной ответственностью (Волгоград), 2019. – С. 79 - 81

5. Ильина З.С. Специфика формирования личностных универсальных действий на уроках английского языка. Молодой ученый, 2020, 14 (304). – С. 17 - 18

6. Селезнева Е.В. Педагогические техники формирования УУД у учащихся на уроке английского языка. – Санкт – Петербург: ЧОУ Школа Гимназия, 2020. – 4 с.

7. Шалыгин Н.В. Формирование универсальных учебных действий на уроках английского языка. – Зубцова: Муниципальное бюджетное образовательное учреждение СОШ № 1, 2018. – 6 с.

8. Гнездилова Л.А. Формирование коммуникативных УУД на уроках английского языка. – Новый Оскол: ОГАОУ ДПО «БелИРО», 2021, 9 (1). – С. 29 - 31

9. Плотников Л. Д., Паличева К. И. Коммуникативные универсальные учебные действия как способ реализации коммуникативной направленности обучения иностранному языку в общеобразовательной школе. Молодой ученый, 2020, 13 (303). – С. 227 - 229

10. Адамчук Т.В., Шибанова Н.А. Обучение иностранному языку через формирование универсальных учебных действий. Научное обозрение. Раздел II. Наука и практика, 2018, 3. – 9 с.

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМЫТУ

Жусупова Жанна Азатовна,
п.ғ.к., доцент
Тілек Арайлым Ғабитқызы,
7М01301 Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі білім бағдарламасының 1-курс магистранты
Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аннотация. Бастауыш мектеп жасындағы оқушыларға білім беру жұмысында олардың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай туғызу маңызды. Заманның қарқынды өзгерістеріне ілесе отырып оқушыларды оқыту мен дамытуда жаңашыл технологияларды қолдану шарт болып табылады. Мақалада көрсетілген бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дамытуды ұйымдастыру жұмысының формалары мен әдістері оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға, сондай-ақ сөйлеу тілін дамытуға бағытталған кеңістікті құруға ықпал етеді. Ақпараттық коммуникациялық құралдарды қолдана отырып сөйлеу тілін дамыту жұмыстары балаларда жаңашылдық пен қызығушылықты ғана емес, жағымды эмоциялар мен шығармашылық тәжірибе туындатады.

Түйін сөздер: бастауыш мектеп оқушылары, сөйлеу тілі, АКТ.

Аннотация. Важно создать благоприятные условия для всестороннего развития учащихся младшего школьного возраста в образовательной работе. Необходимо использовать инновационные технологии в обучении и развитии учащихся в соответствии с интенсивными изменениями времени. Формы и методы работы по организации развития речи младших школьников, изложенные в статье, способствуют раскрытию творческих возможностей учащихся, а также созданию пространства, направленного на развитие речи. Работа по развитию речи с использованием информационно-коммуникационных средств вызывает у детей не только новаторство и интерес, но и положительные эмоции и творческий опыт.

Ключевые слова: ученики начальной школы, разговорная речь, ИКТ.

Abstract. It is important to create favorable conditions for the comprehensive development of primary school age students in educational work. It is necessary to use innovative technologies in teaching and developing students in accordance with the intensive changes of time. The forms and methods of work on the organization of speech development of younger schoolchildren, described in the article, contribute to the disclosure of students' creative abilities, as well as the creation of a space aimed at speech development. Work on speech development using information and communication tools causes children not only innovation and interest, but also positive emotions and creative experience.

Key words: elementary school students, spoken language, ICT.

Мектептегі білім берудің заманауи талаптары аясында оқушылардың сөйлеуін дамыту - оның өзекті міндеттерінің бірі, ең алдымен орыс тілі мен әдеби оқу сабақтары. Сөйлеу балаға қарым-қатынас жасауға ғана емес, сонымен қатар негізгі болып табылады қоршаған әлемді танудың тәсілі. Бала үшін сауатты сөйлеу жан-жақты оқыту мен дамытудың кілті болып табылады. Мақалада ауызша және жазбаша сөйлеудің тән ерекшеліктері талданады. Сабақта сөйлеуді дамытудың негізгі бағыттары көрсетілген, жалпы коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру бойынша ауызша және жазбаша сөйлеудің негізгі түрлеріне қысқаша сипаттама берілген. Осы салада жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін сабақтық және сабақтан тыс жұмыстардың көптеген әдістері мен формаларын қолдану қажет, өйткені коммуникативті құзыреттілікті дамыту процесі ұзақ, жүйелілік пен үлкен күш-жігерді қажет етеді. Мұндай

жұмыстың басты артықшылығы-білім беру, тәрбие және сауықтыру міндеттерін кешенді түрде шешу мүмкіндігі.

Сөйлеу – адам үшін қажетті ақпараттың үлкен көлемін жеткізетін адами қарым-қатынастың негізгі құралдарының бірі. Осыған байланысты, барлық дамыған тұлғаны тәрбиелеу сөйлеу сияқты маңызды ойлау мен таным құралын дамытпай мүмкін емес.

Ауызша байланыстырып сөйлеуді дамыту – қазіргі кезеңде мектеп алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі. Өкінішке орай, мектеп оқушыларының көпшілігінде ауызша да, жазбаша да сөйлеу деңгейі төмен: ойды нақты және дұрыс жеткізе алмау, сөздік қорының нашарлығы, жаргонизация, «паразит» сөздер, балалардың сөйлеуінің шамадан тыс жағымсыз эмоционалды бояуы. Сондықтан сөйлеуді дамыту жұмысы бастауыш мектепте оқитын балалардың сөйлеу мәдениетін жетілдіру бойынша оқу-әдістемелік қызметтің негізгі және маңызды бағыты болып табылады.

Бүгінгі таңда өзектілік, ең алдымен, білім алушылардың рухани тұлғасын қалыптастыруға, шығармашылық әлеуетін дамытуға және сөйлеу мәдениетін арттыруға назар аударатын мемлекеттік білім беру стандарттарының міндеттері мен талаптарымен анықталады. Осыған байланысты мектепте, әсіресе бастауыш мектепте ауызша және жазбаша сөйлеуді дамытуға назар аудару қажет. Осы тұрғыда мақалада балалардың сөйлеу тілін дамыту үшін балалар әдебиеті шығармаларын заманауи АКТ құралдарын қолдана отырып балаларға жеткізу турасында айтылады.

Ғалымдар ертегінің балалардың дамуына қаншалықты үлкен үлес қосатыны туралы ұзақ уақыт бойы айтқан. Ол терапевтік және дамытушылық функцияны орындап қана қоймайды, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту құралы ретінде әрекет етеді, өйткені оны ойнауға, тыңдауға, толықтыруға және қайталауға болады [1, 17]. Балалар ертегі арқылы ана тілінің дыбыстарын естуді және тыңдауды, жақсылық пен жамандықты ажырата білуді үйренеді. Ертегілерде қиялдағы жағдайлар, әдетте, белсенділікке, шығармашылыққа, тәуелсіздікке, сөйлеудің әртүрлі реңктерін қабылдауды дамытуға, баланың эмоцияларын реттеуге бағытталған нақты қарым-қатынаспен байланысты.

Ертегілер баланың сөйлеу жағын белсендіруге көмектеседі, мысалы:

- сөздік;
- грамматикалық жүйе;
- сөйлеудің дыбыстық жағын жетілдіру;
- монологиялық және диалогтық сөйлеу және т.б.

К.Д.Ушинский «Халық ертегілері сөйлеу тілінің барлық түрлерін игеруге ықпал етеді», - деп жазды. Осының арқасында балалар әңгімелеу кезінде өздерінің сөйлеу дағдыларын дамытады. Басқаша айтқанда, ертегілер сөздік қорын кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар үйлесімді және логикалық сөйлеудің дамуына әсер етеді және бұл диалогтың дұрыс құрылуына ықпал етеді. Балаларға ертегілерді оқи отырып, біз олардың сөйлеуін әр түрлі сөйлеу мәнерлілігінің көмегімен байытамыз, мысалы, ертегілерде жиі кездесетін эпитеттер мен теңеулер. Осының арқасында бала бейнелеу арқылы ойлауды үйренеді. Ертегілердің бірегейлігі - олар баланың ойлауын, есте сақтау қабілетін және сөйлеуін дамытады [2, 205]. мектеп жасына дейінгі бала өзін бейсаналық түрде де, саналы түрде де ертегі кейіпкері деп атай алады, бірақ кез-келген жағдайда әр түрлі бейнелер арқылы бала мәтіннің әр түрлі үзінділерін есте сақтап, қайталап қана қоймай, сонымен бірге олардың негізінде өз әңгімелерін ойлап табады. Балалардың өзін-өзі баяндау дағдыларын игерудің негізгі әдістерінің бірі-қайталау, оның барысында бала себеп-салдар ережесін түсінеді және логикалық дәйекті хабарламалар құруды үйренеді [3, 57].

Қазіргі заманға сай АКТ арқылы ертегіні аудиокітаптар, бейнематериалдар, презентациялар немесе түрлі онлайн ойындар арқылы түрлендіруге болады. Мысалы Ы.Алтынсариннің «Жан-жануарлардың дауласқаны» шығармасын алып қарасақ. Бұл шығарманың ерекшелігі: кейіпкерлердің және диалогтың көптігінде. Сол себепті сюжеттік-рөлдік ойын түрінде қолдансақ болады. Қойылымды өткізуге дайындық кезінде бастапқыда кейіпкерлер мен олардың іс-әрекеттерін көрсете отырып, шығарма эмоционалды баяндалады (шығармамен танысу, суреттер, фильмдер көрсету), таныс емес сөздердің мағынасы нақтыланады, әңгіме

өткізіледі. Осы кезеңде балаларға аудиокітаптар, бейнематериалдар арқылы дайындықтар өткізіледі. Содан кейін шығармадағы рөлдерді бөліп, қайталау оқу арқылы пысықталады. Шығарма барлық балаларға түсінікті болған кезде ғана мұғалім оны ойнауға дайындайды. Кейіпкердің мінезі, әрекеттері және олардың реттілігі нақтыланады; ойынның костюмдері мен атрибуттары таңдалады.

Ы.Алтынсариннің «Жан-жануарлардың дауласқаны» шығармасы түрлі кейіпкерлерге толы, яғни алты түрлі рөл бар: жылқы, түйе, сыйыр, қой, ит, тауық, тышқан. Шығарманың сюжеті былай дамиды: Жылқы, түйе, сыйыр, қой, ит, тауық, тышқан және бөтен жан-жануарлардың бәрі де адамның жылына ағалыққа таласты дейді.

Жылқы :

- Мен, адам үстіме мінсе алысын жақын етемін, күшімді болса көреді, сүтімді болса ішеді, қылыма дейін арқан істейді, адамға менен пайдалы мал жоқ, жыл ағасы мен боламын, -деді.

Түйе :

- Сен адам жұмысын қылсаң арпа, сұлы, шөп асайсың тамағың үшін құл болдың. Мына мен сен көтере алмайтын ауырды көтеріп, неше айшылық алыс жерлерге барамын, аш болдым деп арпа, сұлы сұрамаймын, көде болса -көде, жусан болса - жусан, не кез келсе соны қорек етіп, табылса су ішіп, табылмаса шөлге де шыдап жүре беремін, жыл ағасы болу маған лайық, -деді.

Сиыр :

-Адам егін ексе менімен егеді, сүтімді ішеді, құрт, май істейді.

Қой :

- Мен болмасам қазақ үйін немен жабар еді; жүнімді алып киіз істейді, жабағымнан күпі тігеді, арқан, жіп еседі, сүтімнен құрт, май алады, - деді.

Ит : - Мен болмасам сенің көбіңді не ұры ұрлап, не қасқыр жеп тауысар еді, сенің бәріңнің мен бақташыңмын, дұшпан көрінсе үріп-абалап, иеме хабар беремін. Тауық : -Мен болмасам кісі ерте тұрып, жұмысына бармай, ұйықтап қалар еді, мен танертең тұрып шаққырып, хабар айтамын, таң атты деп, көп отырса, жұмысыңнан қаларсың жатар уақыт болды деп, түн ортасында да шақырамын, кеш болса тағы шақырамын, демалар мезгіл болды деп, -деді.

Тышқан не дерін біле алмай тұрды да, бір түрлі қулық ойлап, жиналған көпке :

-Бұл таластан ештеме өнбес, жылды қарап тұралық та, кім бұрын көрсе, сол жыл басы болсын, - деді. Түйе өзінің биіктігіне сеніп, менен бұрын кім көреді деп тышқанның сөзін қостап, бәрі де жылды қарап тұрды. Біраздан соң тышқан жорғалап, түйенің үстіне шығып, өркешінің басына мінді де отырды. Сонымен бәрінен бұрын жылды тышқан көріп, хабар беріп, жылдың басы болған. Түйе бойынасеніп құр қалды деген сөз - осыдан қалған екен [4, 25].

Бұл шығармада өз бойына сеніп қалған түйе мен тышқанның тапқырлығы ерекше көрсетілген. Бұл шығарма балаларға түйе секілді өз күштеріне, «бойларына» сеніп қалмай, әлде де еңбектеніп, тышқан секілді тапқырлық танытып, алға ұмтылуғы шақырады. Ы.Алтынсариннің «Жан-жануарлардың дауласқаны» шығармасын балаларға театрда ойнату арқылы әртістік және табиғи сөйлеу белсенділігі артады, себебі кейіпкерлердің көркем-әдеби сөзбен жазылған репликаларын қайталап жаттап айып шығуы балаларға сөйлеу тілі мен есте сақтау қабілетін дамытуға мүмкіндік жасайды. Шығармадағы кейіпкерлердің алдымен дауласып, кейін бір шешімге келуі, түйенің өкініші, тышқанның жыл басы болуындағы әр-түрлі көңіл-күй баладағы эмоционалдық салаға түрлі жағымды әсер береді. Дұрыс таңдалған шығарма, тиянақты құрылған жоспар балаларда қоршаған ортаның шындығы, басқа адамдардың жеке ерекшеліктері және тұлғааралық қатынастар туралы түсінік қалыптастыруға ықпал етеді. Осылайша, мақаланың қорытындысы ақпараттық-коммуникациялық құралдарды дәстүрлі әдістермен ұштастыру арқылы жасалған жұмыс нәтижесінде бастауыш мектеп оқушыларының сөйлеу тілін дамытуға болатындығына сендіреді.

Әдебиеттер:

1. Пропп, В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 2000
2. Алексеева, М.М., Яшина, В.И. Речевое развитие дошкольников. – М.: Академия, 2003. – С. 359
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Формы и методы работы со сказками.- СПб.: Речь, 2008.-240с.
4. Алтынсарин, Ыбырай. Өнер-білім бар, жұрттар: Өлеңдер, әңгімелер,очерктер, хаттар және естеліктер / Алтынсарин, Ыбырай. - Алматы:Жалын, 1991. – 240 б.

ОҚЫТУДЫ ЖОСПАРЛАУДАҒЫ ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАР

Калкенова Гульжанат Бериковна,
Педагогика ғылымдарының магистрі,
«Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушы
Султангалиева Анар Изимгалиевна,
Педагогика ғылымдарының магистрі,
«Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушы
Жумасейтова Арайлым Ермековна,
Педагогика ғылымдарының магистрі,
«Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушы
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
Орал қ., Қазақстан.

Аннотация. Мақалада сабақтың моделін жасау арқылы сабақты зерттеу, мұғалім өзі әрі әріптестермен талдау, сабақтың әр түрлі нұсқаларын қолдану арқылы нәтижелі сабақ түрін жасау әдістері қарастырылады. Кәсіби дәрежеде дамудың мүмкіндігіне сипаттама беріледі
Түйін сөздер: сабақ, жоспар, әдістеме, зерттеу, моделдеу.

Аннотация. В статье рассматриваются методы изучения урока путем создания модели урока, анализа самого учителя и коллег, создания эффективного типа урока с использованием разных вариантов урока. Описывает возможность профессионального развития
Ключевые слова: урок, план, методика, исследование, моделирование.

Abstract. The article discusses the methods of studying a lesson by creating a lesson model, analyzing the teacher and colleagues themselves, and creating an effective type of lesson using different lesson options. Describes the possibility of professional development
Key words: lesson, plan, methodology, research, modeling.

Кез-келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылылығы, дүние жүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің білім беруінің даму деңгейімен анықталмақ. Білім – қоғамды әлеуметтік, мәдени –ғылыми прогреспен қамтамасыз ететін ғажайып құбылыс, адам үшін де, қоғам үшін де ең жоғары құндылық. Оның ең негізгі қызметі – адамның менталитетін, адамгершілігін, шығармашылық қабілетін қалыптастыру, дамыту. [1,б.98] Білім менеджменті жаңа үрдістік біліктермен, ақпаратты қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және педагог кадрлардың білім беру үрдісіндегі зерттеулерімен, мұғалімнің кәсіби дәрежеде дамудың нәтижесін нақтылануымен байи түсуде.

Мұғалім сабақ жоспарын жасамас бұрын әдістемелердің қолайлы стратегиясымен танысулары қажет. Әдетте мұғалімдермен жұмыс істеген кезде жиі мынандай сұрақтар туады: «Оқыту тәсілі менің оқушыларыма қандай әсер тигізетінін көз алдыма елестете алмаймын. Бұл іс-жүзінде сыныпта қалай жүзеге асады?», «Бұл оқыту әдісін менің оқушыларыма қалай қолданатынын басқа біреудің көрсеткенін қалар едім?», «Жаңа материалдарды қолданудан қанағаттанбас бұрын, мен оқушыларымның нәтижесін көруім керек?». Осы сұрақтар мұғалім педагогикалық стратегияларды апробациялағаннан кейін жылдам нәтижеге жетуін қажетттендіреді[2,б.59]. Әрине, сабақ жоспарлар кезінде мұғалімдер үнемі ізденісте болып, көптеген материалдарды тауып, даму үстінде болулары қажет, алайда мұғалімдердің басым бөлігі оңтайлы шешімнің табылғанын қалайды. Окушыларға деген қарым-қатынасын, олардын тәртібін, берілген материалдарды оңтайлы пайдананатынын, әр оқушының пәнге деген қызығушылығын оятатын, олар әр түрлі тапсырмаларды беретін, тақырыптың жетімділігін тексеріп, түсінбеген тақырыпқа қайталау сабағын жүргізетін мұғалімді көргіміз келеді. Ол үшін сабақ моделін сауатты әрі мазмұнды құру қажет. Сабақтың моделін

құрастырудың маңыздылығы - мұғалімге сапалы сабақ жоспарын құрастыруға көмектеседі, ал бұл өз кезегінде тимді әдістемені қалыптастырады.

Сабақты моделдеу тиімді сабақты сипаттайтын алты принципті ескеруді қажет етеді:

1. Оқушылардың барлығын бүкіл уақыт аралығында белсенді жұмысқа жұмылдыру. Мұндай сабақ ерекшеліктері олардың өміршеңдігі, оқушыға уақыт, орын, ой беретін зерттеу әдістері болуы керек.

2. Оқыту орынды, ақпарат беретін, мақсатқа бағытталған. Өте қызықты сабақ міндетті түрде сәтті сабақ болып табылмайды. Іс-әрекет үйренудің мақсатына сәйкес келіп, қалаулы нәтижеге жетумен аяқталуы тиіс. Кейбір берілген ерекше тапсырмаларда оқып білуге қажетті, жақсы нәтижеге жету мүмкіндігі болмаса, онда олардың мәні болмайды. Үздік сабақтар әркез ақпарат береді.

3. Оқушыларға сабақтың ұнауы мен оларды өздерінің оқулары қызықтыруы. Оқушыларды сабақ үдерісіне тарту тек сыртқы қызығушылықтың танытуымен ғана сипатталмайтыны белгілі. Оқушылардың сабаққа араласуы ең үздік нәтижеге қол жеткізу мен белгілі бір уақыт аралғында осы жетістіктерді қолдап отыру құлшынысымен байланысты.

4. Оқушылардың табыстарға қол жеткізуі. Қызығушылық білдірген және белгілі мақсатты көздеген оқушылар табыстарға қол жеткізеді, бұл фактінің өзі бұдан да қызығып, мақсатға ұмтылуға итермелейді. Осылайша шеңбер пайда болады. Егер оқушы сабақ барысында қандай да бір нәтижелерге қол жеткізсе, өз сұрақтарына зияттарын қолдану арқылы жауап іздесе, зерттеу жүргізсе, өз қателіктерінен үйренсе, сол сабақ сәтті болды деп пікір таластыруға болады.

5. Бағалау сабақ беру мен оқытуға тиімді әсер етеді. Бағалау сабақ беру барысында оқытуға қаншалықты дәрежеде әсер ететінімаңызды мәселе. Оқушыны оқыту үшін және оның оқуын назарға алып қолдау үлкен педагогикалық серпін береді.

6. Мұғалім сауалнамасы оқушылардың ойлау қабілетін ашады, айқындайды, кеңейтеді. Сабақ барысында ұсынылатын кері байланыс сұрақтарының сапасы үздік сабақ кепілі. Сұрақтарды қоя білу стратегиясынсыз үздік прогресс пен сабаққа етене кіріп кету, бағалау болуы мүмкін емес. [3,б.145]

Сонымен бірге сабақтың сәтті болу құпиясы мұғалімнің өз назарын іс-әрекет пен нәтижелерге шоғырландыруына байланысты. Сол мақсатта сабақ жоспарын әріптестер арасында талқылып, жан жақты қарастыру ұсынылады. Мүмкіншілік болса, сабақты бір мұғалімге көрсеткеннен гөрі, бір топ мұғалімге көрсеткен тиімді. Ол кеңес - көмекші сабақ, қателердің алдын алу кеңесі ретінде ұйымдастырылғаны абзал. Сабақты талқылау барысында, мұғалімдер қандай әдістерді қолданғанын қалайды және аталған әдісті қолдану себебі неде деген сұрақ төңірегінде кеңескен жөн. Кейде қашықтықтан кеңесу де жүргізу қолданады. Сонымен бірге сабақта жаңа тақырыпты өткізбес бұрын, оқушыларға ойлануға мүмкіндік беріңіз. [4,б.131]. Оқушыларға сабақтың тақырыбын беріп, бүгінгі сабағымыз не туралы, неге оны оқимыз деген сұрақтарды қойып алдын ала оқушыларды ойландырыңыз. Бұл оқушының сабаққа қызығушылығын ояту үшін өте тиімді.

Мұғалім жұмысының мақсаты оқушылар белгілі бір тақырыпты өтер кезде қандай әсерде отырады, тақырыпты өткеннен кейін қандай әсер алады, соны анықтап білу болып табылады. Сол себепті біз мұғалімдерді оқушылардың орнына қойып, мұғалімдердің дербес оқушы ретінде белгілі бір тақырыпты қалай меңгергенін өзі арқылы түсінуді көздейді. Мұғалімдердің өткізген сабақтарын айқын көрудің тәсілі- бейнетаспаға түсірілген сабақ түрі болып табылады. Сабақтың өзіне қатысқаннан көрі бейнетаспаға түсірілген сабақты бақылау әлдеқайда тиімді. Себебі, сабақты кез-келген жерін талқылауға мүмкіншілік бар. Қорыта келгенде бейнетаспаға түсірілген сабақтың көптеген жағымды жақтарын көруге болады.

Мұғалім өзінің жаңа оқыту материалын әріптестерінің ескі оқыту материалымен салыстыру үшін оларға көрсету әдісін А және Б таспасы деп атайды. Бұл екі таспада сабақтың екі түрлі дәрежесі жазылған. Осы арқылы мұғалімдер өздерінің жұмыстарын салыстыра алады. А таспасына өз сынып сағатын түсіреді. Осыдан кейін Б таспасын түсіреді. Бұл таспада мұғалім өзінің жоғарғы кәсіби деңгейін көрсетуге тырысады. Бұл өте тиімді тәсілдердің

бірі. Мұғалім өзінің сабағын бейнетаспаға түсіру арқылы өз қателерін жөндеуге немесе толықтыруға мүмкіншілігі бар. Сөйтіп сабақты сырттай талдап, зерттеу мүмкіндігіне ие болуға болады.

Мұғалімдерге жаңа тәсілді көрсетпестен бұрын, оны оқушылармен бірнеше мәрте қайталап өткізу қажет. Басқа білікті мұғалімдердің әр түрлі әдістемелік тәсілдерін өз сабағында пайдалануға болады. Бірнеше тақырыпты бір сыныпқа берген кезде немесе бір тақырыпты бірнеше сыныпқа берген кезде, әр қайсысын жеке бейнетаспаға түсіріп алуға тырысқан жөн. Сөйтіп кеткен кемшіліктерді жөндей алады. Сонымен қатар оқушылардың қай сабақта белсенді, қай тақырыпта белсенді емес екенін анық бақылап, сыныптарды бір-бірімен салыстыруға да болады.[5,б.69] Әр сабақ барысында бір оқушыны қайта-қайта бейнетаспаға түсіру арқылы оның кейінгі сабақтарда өскенін немесе төмендегенін байқауға болады және аталған баланың іс-әрекетін басқа мұғалімдермен талдауға болады.

Қорыта келгенде сабақтың моделін жасау арқылы сабақты зерттеу, мұғалім өзі әрі әріптестермен талдау, сабақтың әр түрлі нұсқаларын қолдану арқылы нәтижелі сабақ түрін жасау бірлескен жол картасы іспеттес, кәсіби дәрежеде дамудың мүмкіндігін көрсетеді.

Әдебиеттер:

1. Алексеев К.Г. Инновационная деятельность в сфере образования: учебное пособие для вузов – Москва.: БГУ, 2015.
3. Андриенко.Е.В. Психолого-педагогические основы формирования профессиональной зрелости учителя учеб. пособие. М.: Флинта, - 2015.
4. Богданов.И.В. Локальная образовательная система: опыт проектирования, становления и развития: монография /– Тольятти : МАБиБД, 2016.
5. Толебаева Б. Менеджменттің теориясы және тәжірибесі: Оқу құралы. –Орал.: Баспа, 2007.

ДӘСТҮРЛІ БІЗКЕСТЕ ӨНЕРІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДАМУЫ, КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Калдыгулов Е.С.,
7М01405-Визуалды өнер, көркем еңбек, графика және жобалау
ББ бағдарламасының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші Моменов Б.М.,
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Қазақ Ұлттық дизайнерлер академиясының академигі –
(Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті) Қазақстан, Ақтөбе,

Аннотация. Бұл мақалада дәстүрлі бізкесте өнері туралы жан-жақты ақпараттар қамтылып, аталмыш өнердің елімізде дамуы туралы тарихи деректер мен дәйектер келтірілді. Сондай-ақ, бізкесте өнерінің көркем еңбек сабағында оқыту ерекшеліктері жайлы мәліметтер берілді. Оқушылардың шығармашылық ізденуіне бізкесте өнері қалай әсер ететіндігі жайлы сөз қозғалып, ұлттық өнерді дамыту мен дарыту мәселесіне көңіл бөлінді, және мақала барысында оқушыларға бізкестемен жұмыс барысындағы тігіс түрлерін таныстыру да қамтылып өтті.

Түйін сөздер: бізкесте, көркем еңбек, технология, халық өнері, қолөнер.

Аннотация. Данная статья содержит исчерпывающую информацию о традиционном искусстве бізкесте, содержит исторические данные и факты о развитии данного искусства в нашей стране. Также были даны сведения об особенностях преподавания искусства на уроках художественного труда в бізкесте. Речь шла о том, как искусство влияет на творческий поиск учащихся, уделялось внимание вопросам развития и популяризации национального искусства. Также в ходе статьи было представлено ознакомление учащихся с видами швов в процессе работы с бізкесте.

Ключевые слова: бізкесте, художественный труд, технология, народное искусство, ремесла.

Abstract. this article contains comprehensive information about traditional Bizkestin art, contains historical data and facts about the development of this art in our country. Information was also given about the peculiarities of teaching art at art work lessons in byskest. It was about how art influences the creative search of students, attention was paid to the development and popularization of national art. Also in the course of the article, students were introduced to the types of seams in the process of working with bisceste.

Key words: bizkeste, artistic work, technologies, folk art, crafts

Қазақ халқының қолөнері бағзы заманнан бастау алған өте бағалы қазыналардың бірі. Тарихи деректерге сүйенсек, аталмыш өнер түрі елімізде сонау сақ, үйсін, қыпшақ, ғұн, қарлұқ және басқа да көне түрлі тайпалардан бастау алған деседі. Бұл сөзімізді бұрын-соңды жүргізілген археологиялық зерттеулер де дәлелдеп отыр. Мәселен, Андроновтықтар жүннен иірген жіптен киім тоқи білген. Андронов дәуірінен кейін сақтар заманында одан әрі дамытылған мәдениет мұралары кездеседі. Осылардың бәрі қазақ халқының қолөнерінде тамаша үлгі-іздерін қалдырғаны сөзсіз. Жалпы, бұл көріністердің бәрі еліміз ертеден қалыптасқан көне мәдениеттің мұрагері, сондай-ақ, сол дәстүрді дамытушы, жаңғыртып байытушы екендігін айғақтайды.

Бүгінде қазақтың өрнекті әшекеймен істелетін қолөнерінің түрлері де, атаулары да өте көп. Солардың ішінде халық арасына көбірек тарап, күні бүгінге дейін өз құнын жоғалтпаған қолөнерінің бірі – бізкесте өнері. Біркесте өнері тым ерте заманнан бастап-ақ, қолөнердің барлық түріне бірдей ортақ әсемдеп әшекейлеудің негізі болып келді. Жалпы, бізкесте дегеніміз – кестені көркемдеп тігу, яғни ою өрнектің барлық түрін әсемдеп қолдану.

Дейтұрғанмен, аталмыш өнер кез-келген адамның қолынан келе бермейді. Өйткені, бұл өнер түрі шыдамдылық пен қажымас төзімділікті талап етеді.

Жалпы, бізкесте – ою-өрнекті әшекейлеудің ертеден келе жатқан элементтерінің басты түрі. Кестені бізбен тігу барлық халықтарға да ортақ өнер. Қазақ халқының дәстүрінде киім-кешек пен төсек-орын жабдықтары, қалыңдық пен күйеудің, батырлар мен серілердің бас киімі, белбеуі, киімнің жең-жағалары мен балақтары әр түрлі жамылғыштар мен кежімдер және басқа да осы сияқты жол-жорық, үй-іші мүліктері кесте өрнегімен жиі безендірілетін. Халық салтында мұндай өрнектеудің кейбіреулері күні бүгінге дейін сақталып келеді. Оның себебі әдемі ұнасымды кесте ою-өрнегінің барлық түріне бірдей қолдануға тиімді. Міне, осы сияқты бізбен тігілген кестені әшекейлеп кестелеу деп атайды. Өнер қазынасының сарқылмас мұхиты халық “адам өнерімен әсем, аң терісімен әсем”, -деп келіп, “кестені көңіл сызады, қол тігеді, көз сынайды” деп қорытқан. Кесте өнері осы айтылғандай нағыз халықтық, алуан әдісті, таңдауы көп өнер. Кесте өнерінің қазақ халқына тән байырғы көне түрлері: біз кесте, баспа кесте, зер, моншақтап кестелеу, айқас тігу, қайып тігу. Ал, өз кезегінде біз кестенің шым кесте және әредік кесте деп аталатын екі түрі бар [1].

Негізінен бізкесте дөңгелек немесе төрт бұрышты етіліп кергіш ағашқа керілген материалдың бетіне түсірілген ою-өрнек бойынша қармақты бізбен кермелеп шалу арқылы кестеленеді. Ал, шым кесте деп тігілетін материалдың ашық жерін қалдырмай немесе ашық орынды өте аз қалдырып, тұтас кестеленген шымқай кестені айтады. Әредік кестеде материалдың әр жері әшекейленіп, бөлек-бөлек өрнек салынады.

Бізкесте де өрнектелетін материалды өрнек мәнеріне қарай тесіп алады да, оны торлай және ортасын кере көздеп, санап отырып шалу арқылы түрлі өрнек салады.

Бізбен тігілетін кесте тігісінің асты мен үстінің не тартылып, не бос тастап сирек, жиі тігудің де мәні зор.

Ақын Абай:

“Өткірдің жүзі,

Кестенің бізі,

Өрнегін сендей сала алмас,

Білгенге маржан,

Білмеске арзан,

Надандар баһра ала алмас”, - деп қолөнерінің кейбір детальдарын тіл өнерінің қасиетіне теңестіре айтады. Осындағы “Кестенің бізі” кәдімгі қазақ шеберлерінің пайдаланған құралы – қолөнер кестесінің бізі еді.

Ұлттық ою-өрнегі мен әшекейлеп тігу ісі туралы айтқанда бізбен кестелеу мен инемен көркемдеп тігудің екеуі де халық арасына кең тарағанын ұмытпаған жөн. Әйтседе түстері бірыңғай тұтас, ақ, көк, қара, сары, қызыл матадан неше түрлі өрнектелген әдемі бұйымдар жасаудың ең тиімді және жылдам әдісі – кестелеу өнері. Кесте қалаған көлемде үлкенді-кішілі маталарға тігіле береді. Сонымен қатар кесте былғары, шегірен, бөз, ақ тері, боялған тері, шұға, мауыт, шекпен, кенеп, брезент сияқты заттарға да тігіледі.

Бүгінде халықтың мәдени дәрежесі өсті. Соған орай, тұтыну бұйымдары мен жабдықтардың сапасына қатты талап қойылып, адамдар олардың әрі ұнамды, әрі сәнді болуын қалайды. Соған орай, киім-кешектің, жиһаздардың ою-өрнектері де талғамға қарай жаңа мәнер, жаңа түрлерін шығару талабы да арта түсті. Халық әлі де болса тұтынып келе жатқан ұлттық мүліктердің түрлері мен сапасы жаңарды. Бұл айтылғандардан қолөнер халық тұрмысында ежелгі маңызын жойды, ендігі жерде онымен шұғылданудың керегі жоқ деген ұғым әсте тумайды. Қайта халық қолөнерінің бай мұраларын жинап, сұрыптай отырып, заманымызға лайықты сапа, түр беру әдісімен оларды ілгері дамыта беру керек. Мәселен, жеңіл күпі, қаптал шекпен, саптама етік, түлкі тымақ сияқты ұлттық киімдер қазір де қажет. Сонымен бірге қазіргі заманға лайықтап кескіндеме өнерін пайдаланып картинаға панно ретінде де орындауға болады.

Осы тұрғыда, аталмыш қолөнер түрлерін неге елімізде одан ары дамытпасқа деген сұрақ туындайды. Мәселен, көркем еңбек сабағында оқушыларды бізкесте тігуге үйретіп, қолөнерге

баулу қажет-ақ. Өйткені, еліміздің ұлттылығы адамзат баласының білімімен, мәдениетімен ғана емес, ұлттық дәстүрлі өнерімізбен де айқындалады. Сол себепті, бабаларымыздан қалған мәдени мұраның ең асылы – ұлттық қолөнерді насихаттап, дамытуымыз керек. Себебі, қолөнер, оның ішінде бізкесте өнері – өресі биік, кең өнер.

Қазіргі ғылым мен техниканың қарыштап дамыған заманында оқушылардың жалпы білімін көтеру, біліктілігі мен дағдыларын қалыптастырып, бүгінгі оқушы, ертеңгі жас маман екенін ескере отырып, оларға кәсіби білім беріп, қабілетін, дарынын аша білу, шығармашылыққа бағыт-бағдар беру әр мұғалімнің мақсаты болып табылады. Бізкесте қолөнерінің тәрбиелік мәні арқылы оқыту кезеңінде өнерге, өзіне деген көзқарасын, білімін, біліктілігін арттырып, шығармашылыққа баулимыз. Әр оқу пәні оқушы алдында мүмкіндігінше еңбек пен мамандықтар әлемін ашады. Бұл мүмкіндік әсіресе көркем еңбек пәнінде жүзеге асырылады.

Көркем еңбек – шеберлік пен білгірліктің мектебі. Көркем еңбек сабағында оқушылардың жан-жақты дүниетанымы қалыптасып, болашақ өмірге, өндіріске қажетті мамандық алып шығады. Заман талабына сай өмірге бейімделген, еңбекті бағалайтын, үнемшіл ұрпақ тәрбиеленеді. Сол себепті, қолөнерге ұштастыра білім мен тәрбие берудің түрі – шығармашылыққа баулу. Ал қолөнерге қызықтыру үшін кез келген бұйымның, туындының жасалу құпиясын, тарихын ашып көрсетсек, қосымша әдебиеттерден мағлұматтар берсек, қайталанбас ерекшеліктерге толы жасалу технологиясымен таныстырсақ, оқушы шығармашылықпен іске кіріседі.

Қазір бізге халық қолөнерінің бай мұраларын жинап, сұрыптап, заман талабына сай сапа, түр беру әдіс-тәсілдері арқылы бұл істі одан әрі дамыта беруіміз керек.

Жалпы, бізкесте өнері – өзіне тән әлемі мен өзіндік күші бар, өтпелі құндылықтарға бағынбайтын өміршең өнер. Сол себепті де, көркем еңбек сабағында оқушыларға біз кестемен тігудің түрлі әдіс-тәсілдерін үйреткен жөн. Мәселен, көпіртіп тігу әдісі. Бұл кестелеп тігу ісіндегі әдемілік пен көрнектілік жағынан ерекше көзге түсетін түрлерінің бірі. Көпіртіп тігу кестесі әзірленген өрнек үлгісінің ізімен тігіледі. Мұнда материалдың үстіңгі бетіне бүлдіргеленген жіп түйіндер қалдырып отырады. Кестенің жібі бірнеше түрліі болуы мүмкін. Бедерлеп тігу әдісімен алма, жүзім, бүлдірген, қарақат, қауын-қарбыз түйнектері сияқты түрлі жемістерді салуға болады. Көпіртіп кестеленген бұйымдар жуыла да өтектеле де береді, бірақ өтектеп шыққан соң оларды қағып, сілкіп бүртіктерін тірілту керек [2].

Кестені түктеп тіккенде бізбен шалынған жіптің үстіңгі жағында (өң бетінде) кейде 1, кейде 2 сантиметрдей бүлдіргі қалып отырады. Оқушы немесе шебер кестені тігіп болғаннан кейін әлгі қалған бүлдіргілерді тегістеп қырқады. Жиі шаншылып, қалың түсірілген бүлдірге жіптері қырқылып тегістелген соң, кәдімгі кілемнің түгі сияқты түрлі түсті болып құлпырып тұрады. Кейде бүлдіргілердің астына ширатқан жуан жіпті, ширатқан шүберекті, жұмсақ металл шыбықтарын мүйіздеп, ою өрнегіне келтіріп салып тігеді де, тігіп болған әлгі тігіс астына салынған заттарды үстінен тіліп алып тастайды. Мұндай әдіспен түктеп тігілген өрнектер мінсіз және түгінің биіктігі біркелкі шығады [2].

Үлгі бойынша сызылған өрнектің үстіне мәнеріне қарай тізіліп алынған әр түрлі ұсақ маржандар, моншақтар бастырып, тігуді маржандап кестелеу дейді. Мұндай әдістер тақия, сәукеле, өңір, қол дорба сияқты бір киер киім мен сән-салтанат бұйымдарына ғана қолданылады. Үнемі киілетін немесе жұмысқа ғана киілетін, сондай-ақ, арқан-жіптің тартуына түсетін заттарға бұл өнер қолданылмайды. Себебі ондай заттардағы маржандар тез сөгіліп кетуі мүмкін.

Алтындап, күмістеп тігу сән-салтанат бұйымдарына тән. Бұл үшін көбінесе барқыт, плюш, атлас, қырмызы сияқты бағалы материалдар пайдаланылады. Мұнда кесте жіптерінің жуан-жіңішкелігіне қарай оған қолданатын біздің инесінің жуан, жіңішке түрлерін шебер өзі таңдайды. Бізбен тігілетін кесте тігісінің асты мен үстінің не тартылып, не бос тастап сирек, жиі тігудің де мәні зор.

Жалпы, қазақ халқының біз кесте өзінің тігілу әдісі мен мәнеріне қарай бірнеше түрге бөлінеді де, олардың әрқайсысы өз атауларымен аталады. Мәселен, алтындап тігу, айқас тігу, батырып тігу, бедерлеп тігу, бүгіс тігіс, бүрме тігіс, есіп жөрмеу, жапсыру, жөрмеу, жара тігіс,

көктеу, көпіртіп тігу, қабу, қусыру, қаю тігіс, маржан тігіс, өбістіру, сыру, сыздықтап тігу, тебе тігу, тепшу, түктеп тігу, тұмарша, торлау, шалып тігу, шанша тігу, шарбақтар тігу т.б.

Қазақтың әр алуан әдістермен, неше түрлі мәні бар тігістердің көптеген түрлерінің көп екенін көрдік. “Қабырға”, “Қаю”, “Таңдай”, “Тышқан із”, “Тұмарша”, “Бұзау тіс”, “Бедерлеп тігу” деп аталатын қазақтың тігіс мәнерлері қай халықтың тігіс өнерінен болса да кем түспейді. Мұндай бай мәнер, тиімді әдістермен тұрмыстық жиһаздарды, алтын, күміс, маржан, меруерт сияқты көрікті заттарды тізіп кестелеуге болады [3].

Бүгінгі таңда, елімізде бізтесте өнерін меңгерген, оның қыр-сырын жетік білетіндер саусақпен санарлық. Соның бірі – Зейнелхан Мұхамеджанұлы. Замана заңғары біЗкестені 30 жыл серік етіп, еуропалық абстракцияны ұлттық нақыштағы ою-өрнекпен ұштастырған қолөнер шебері.

Қорытындылай келе, халықтың ғасырлар бойғы шығармашылық даналығын бойына жинақтаған аталмыш қолөнер түрі шын мәнісінде халықтың философиялық-эстетикалық мазмұнын айқын көрсетеді. Сол себепті, бізкесте өнерін көркем еңбек сабағында оқытып, оқушылардың бойына ұлттық құндылықтарымызды дарыту қажет-ақ. Итальяндық физик Галилео Галилей:- «Баланы бір нәрсеге қайталауға үйреткенше, жаңалық ашуға мүмкіндік бер!»- деген екен. Сондықтан әр педагог оқушының шығармашылық қабілетін ашып, оны дамыту үшін барлық жағдайды жасауы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1) Қазақ халқының қолөнері / С. Қасиманов ... – Алматы : Қазақстан, 1969. – 245 б.

2) Қазақтың ұлттық киімдері және қолөнері тарихы : оқулық / Асанова Сабыркүл Птицина Алла . – 2-бас. .. – Астана : Фолиант, 2011. - 160 б.

3) Ою-өрнек әлемі = The world Kazakh national ornaments / Б. Жұмабайұлы ... – Алматы : Үш Қиян, 2018. – 262 б.

4) Қазақ халқының қолөнері: ғылыми-зерттеу еңбек / Х. Арғынбаев. - Алматы : Өнер, 1987. – 126 б.

5) Қолөнер үлгілері : (тұрмыстық-этнографиялық заттар) / ... – Астана : Елорда, 2005. - 20 б.

ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА НА УРОКАХ ПОЗНАНИЯ МИРА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Калимова Асемгуль Джамбуловна,
преподаватель-эксперт высшей школы педагогики
Павлодарского педагогического университета им. Ә. Марғұлан
Жакиенова Алия Амангельдиновна,
преподаватель-эксперт высшей школы педагогики
Павлодарского педагогического университета им. Ә. Марғұлан

Аннотация. Авторлар бастауыш мектепте дүниетану сабақтарында құндылыққа бағытталған тәсілдің ерекшеліктерін зерттеді. Бұл мақаланың мақсаты-бастауыш мектепте дүниетану сабақтарында құндылық тәсілінің ерекшеліктерін теориялық негіздеу және анықтау. Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды: ғылыми әдебиеттерді талдау, зерттеу материалдарын жүйелеу және жалпылау, педагогикалық процесс пен педагогикалық білім беру практикасы субъектілерінің қызметін зерттеу. Зерттеу жұмысы аясында бастауыш мектепте дүниетану сабақтарында құндылыққа бағдарланған тәсілді мақсатты қалыптастырудың маңыздылығы дәлелденді.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып мұғалімдеріне белсенді өмірлік, рухани-адамгершілік ұстанымы бар бастауыш сынып оқушыларының үйлесімді дамыған, шығармашылық тұлғасын тәрбиелеу үшін кезең-кезеңмен көп компонентті психологиялық-педагогикалық дайындық жүргізу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: құндылыққа бағытталған тәсіл, бастауыш мектеп, дүниетану, құндылықтар, бастауыш мектептің педагогикалық процесі.

Аннотация. Авторами изучена проблема особенностей ценностно-ориентированного подхода на уроках познания мира в начальной школе. Целью настоящей статьи является теоретическое обоснование и определение особенностей ценностно-ориентированного подхода на уроках познания мира в начальной школе. В процессе исследования использованы следующие методы: анализ научной литературы, систематизация и обобщение исследовательских материалов, изучение деятельности субъектов педагогического процесса и педагогической образовательной практики. В рамках исследовательской работы доказана важность целенаправленного формирования ценностно-ориентированного подхода на уроках познания мира в начальной школе. В заключении делаются выводы о необходимости осуществлять поэтапную многокомпонентную психолого-педагогическую подготовку учителей начальных классов к воспитанию гармонично развитой, творческой личности младших школьников с активной жизненной, духовно-нравственной позицией.

Ключевые слова: ценностно-ориентированный подход, начальная школа, познание мира, ценность, педагогический процесс начальной школы.

Abstract. The authors have studied the problem of the features of a value-oriented approach in the lessons of world cognition in elementary school. The purpose of this article is to theoretically substantiate and define the features of a value-based approach in the lessons of world cognition in elementary school. The following methods were used in the research process: analysis of scientific literature, systematization and generalization of research materials, study of the activities of subjects of the pedagogical process and pedagogical educational practice. As part of the research work, the importance of purposeful formation of a value-oriented approach in the lessons of cognition of the world in elementary school is proved. In conclusion, conclusions are drawn about the need to carry out step-by-step multicomponent psychological and pedagogical training of primary school teachers to educate a harmoniously developed, creative personality of younger schoolchildren with an active life, spiritual and moral position.

Key words: value-oriented approach, primary school, knowledge of the world, value, pedagogical process of primary school.

Введение

В настоящее время образовательная политика нашей страны направлена на всестороннее развитие качественного образования. Это связано с технологизацией образовательной среды во всем мире, а также культурно-нравственного разнообразия в воспитании подрастающего поколения. Все это обуславливает необходимость акцентировать цели обучения на достижении обучающимися личностных результатов, их способности и готовности решать задачи в реальной жизни, применяя полученные знания. Следовательно, успех образовательного процесса начальной школы зависит от заинтересованности в положительных и личностно-значимых результатах его участников. Не менее важным является то, что педагогические подходы направлены на поддержание физического и эмоционального состояния младших школьников, учет их интересов и индивидуальных особенностей.

Анализ литературы по проблеме исследования показал, что ценностно-ориентированный подход в обучении предусматривает воспитание общечеловеческих и национальных ценностей, жизни и здоровья человека, приоритетов свободного развития личности, патриотизма, трудолюбия, уважения прав и свобод человека. Процесс формирования личности должен строиться на материале, связанном с реальной жизнью для привития обучающимся базовых ценностей.

Практика преподавания показывает, что не использование в обучении младших школьников ценностно-ориентированного подхода негативно сказывается на личностном росте обучающихся и на эффективность всего педагогического процесса начальной школы. Данным аспектом и обоснована актуальность и необходимость исследования проблемы выявления особенностей ценностно-ориентированного подхода на уроках познания мира в начальной школе, поскольку в нем взаимодействуют важные вопросы духовно-нравственного, социального самоопределения младших школьников. Следовательно, ценностно-ориентированный подход на уроках познания мира в начальной школе, как метод воспитания достаточно актуален.

Как показывает обзор литературных источников, проблема реализации ценностно-ориентированного обучения в педагогическом процессе начальной школы рассматривается в самых разнообразных аспектах.

Так, понятие «ценность» является общечеловеческой категорией. Основанием ценностно-ориентированного подхода служит – аксиология, наука о ценностях и ценностных ориентациях [1]. Проблема ценностно-ориентированного подхода отражается в научных исследованиях следующих авторов: Р.А. Аббас, Л.П. Буева, Л.С. Выготский, С.Ф. Василенко, Т.Н. Мальковская, П.А. Флоренский и другие. Основными понятиями ценностно-ориентированного подхода являются понятия личности, ценности и ценностных ориентаций.

Согласно исследованию коллектива казахстанских авторов Б.М. Утегеновой, У.Б. Серикбаевой, Ж.Б. Ержановой, К. Жаксыликовой, необходимо отметить, что «важность формирования ценностных смыслов в обучении через призму аксиологических основ является трансформацией национальной идеи для развития духовно-нравственной личности» [2].

В работе Г.Р. Бахтияровой, Ж.Ж. Кукенова, рассмотрена проблема формирования ценностных ориентаций у учащихся начальных классов на материалах казахской этнопедагогики. Авторы отмечают, что «в процессе формирования современного демократического общества произошел определенный идеологический сдвиг по отношению к национальным ценностям, общечеловеческим нормам, поэтому формирование ценностных ориентаций школьников, направленных на изучение родного языка, истории, традиций и культуры своего народа является общекультурной и национальной значимостью» [3].

Т.А. Стефановская, воспитании младших школьников выделяет элементы нравственности, которые обнаруживаются в доминантах – сознание (осознание нравственности своих поступков), чувство (ответственность за коллектив), поведение (устойчивость поступков в различных ситуациях), отношение к социуму [4].

В исследовании А.В. Зосимовского, разработаны критерии ценностно-нравственного воспитания личности обучающихся: нравственная направленность, сформированность отношения к Родине, обществу, семье, школе, себе, природе, учебе и труду [5].

На наш взгляд, общей точкой соприкосновения описанных выше исследований является не противоречие, а наоборот дополнение друг к другу. Акцентирование ценностно-ориентированного подхода в интеграции научных знаний свидетельствует о многообразии спектра явлений, описываемых данным понятием, которое имеет характер общенаучной категории.

Материалы и методы

Цель статьи – теоретическое обоснование и определение особенностей ценностно-ориентированного подхода на уроках познания мира в начальной школе.

Теоретические методы – анализ педагогической литературы по теме исследования; обобщение зарубежного и казахстанского опыта по вопросам реализации ценностно-ориентированного подхода на уроках познания мира в начальной школе.

Эмпирические методы – наблюдение, классификация и обобщение, авторская интерпретация.

Результаты

Согласно инструктивно-методическому письму «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2023-2024 учебный год [6], образовательная область «Человек и общество» является одной из ключевых образовательных областей, которая направлена на:

– изучение общественных явлений прошлого и настоящего и их взаимосвязи, взаимоотношений людей в семье, обществе;

– формирование чувства гордости за свою Родину, осознание своего места в семье, местном, региональном, национальном и глобальном сообществе;

– понимание ценностей казахстанского общества и общечеловеческих ценностей;

– раскрытие каждым учеником своих природных способностей и творческого потенциала;

– развитие уважительного отношения к культуре своего и других народов, личной ответственности за свои поступки, развитие сопереживания по отношению к чувствам других людей;

– воспитание гуманного отношения к человеку и окружающей среде;

– формирование личной и социальной идентичности.

Ценностно-ориентированный подход реализуется на уроках познания мира, который способствует формированию знаний о физиологическом развитии человека, здоровье и безопасности, о необходимых условиях для жизнедеятельности человека, о здоровом образе жизни.

Предмет «Познание мира» в ГОСНО РК рассматривается как учебный предмет, способствующий формированию социально-нравственного воспитания младших школьников и является пропедевтическим курсом к изучению самостоятельных учебных предметов «География», «История Казахстана», «Биология», «Основы права» на последующих уровнях образования, закладывающим основы умений и навыков, важных для любой отрасли знаний, формирующим социальные понятия [7].

Цель обучения предмету «Познание мира»: формирование у обучающихся системы знаний о взаимосвязях и взаимообусловленности человека, общества и природы с позиции национальных и общечеловеческих ценностей. Базовое содержание учебного предмета «Познание мира» отражено в Типовой учебной программе по предмету «Познание мира» для 1 - 4 классов уровня начального образования [8] и состоит из разделов и подразделов, которые представлены в таблице 1.

Данные таблицы 1 демонстрируют, что каждый раздел и подраздел представленные в Типовой учебной программе способствуют формированию ценностных, социальных, личностных и историко-географических качеств младших школьников.

Таблица 1. Содержание учебного предмета «Познание мира» обучающихся начальной школы

№	Раздел	Подраздел	Основные содержательные направления
1	2	3	4
1	«Я и общество»	1.1 Я и моя семья 1.2 Школа и школьное сообщество 1.3 Моя малая Родина 1.4 Здоровье и безопасность 1.5 Права и обязанности 1.6 Праздники	социальные, ценностные, географические, личностные
2	«Природа моей страны»	2.1 Ориентирование на местности 2.2 Климат и погода 2.3 Природные условия и их влияние 2.4 Туризм	географические, природные
3	«В потоке истории»	3.1 Древние культуры и цивилизации 3.2 Исторические корни Казахстана 3.3 Важные события в истории Казахстана 3.4 Выдающиеся исторические личности и деятели культуры 3.5 История Казахстана: независимость, государственность и патриотизм	исторические, географические, социальные

Каждый из сквозных разделов долгосрочного плана программы «Все обо мне», «Моя школа», «Моя семья и друзья», «Мир вокруг нас», «Путешествия», «Традиции и фольклор», «Еда и напитки», «В здоровом теле-здоровый дух!» интегрируются цели подраздела «Школа и школьное сообщество», «Я и моя семья», «Моя малая Родина», «Погода и климат», «Древние культуры и цивилизации», «Исторические корни Казахстана», «Туризм», «История Казахстана: независимость, государственность и патриотизм», «Ориентирование на местности», направлен на развитие социально-ценностных основ, общественных явлений прошлого и настоящего, осознания своего места в семье, местном, региональном, национальном и глобальном сообществе.

Анализ 8 разделов программы показал, что учебный материал способствует формированию:

– заботливого отношения к своей семье;
– важности соблюдения режима дня;
– развития своих потребностей в предметах потребления и источниках их поступления;
– знаний о правилах поведения на дороге, значении дорожных знаков, регулирующих пешеходное движение;
– значений понятия «семья», «родственные связи» на основе исследования различных источников;
– знаний о значениях туризма, жизни древних людей, географического расположения своего месторасположения.

Ежедневно растет объем научной информации, которую должны усвоить обучающиеся начальной школы, актуализируются вопросы ценностных ориентаций в жизни. Рассмотрим несколько уроков познания мира, которые позволят нам выявить интегрированные связи в формировании ценностно-ориентированных понятий с 1 по 4 классы. Каждый урок состоит из целей, которые представлены в Типовой учебной программе по предмету «Познание мира»,

например: 2, 3, 4, 5, где 2 - это класс обучения, 3 - раздел Типовой учебной программы, 4 - подраздел Типовой учебной программы, 5 - цель обучения.

1 класс. Сквозной раздел: В здоровом теле –здоровый дух! Подраздел: Здоровье и безопасность. Цель урока: объяснять важность соблюдения личной гигиены и правил безопасного поведения дома [8]. При изучении данной темы младшие школьники узнают, что такое гигиена; какие правила необходимо соблюдать для сохранения своего здоровья; учатся составлять правила поведения на природе; формируют знания о безлопастном поведении дома.

2 класс. Сквозной раздел: Моя семья и друзья. Подраздел программы: История Казахстана: независимость, государственность и патриотизм. Цель обучения: объяснять значение дружбы народов Казахстана. При изучении данной темы обучающиеся развивают такие качества как: сплоченность, дружба, толерантность, что являются основой благополучия и процветания нашего государства.

3 класс. Сквозной раздел: что такое хорошо и что такое плохо? Подраздел программы: Я и моя семья. Цель обучения: определять ценности своей семьи. Учебный материал, используемый на данной теме, способствует формированию социально-нравственных качеств личности младших школьников, добросовестного отношению к окружающим, а также таких ценностных ориентаций как: порядочность, высокий уровень рефлексии, уважение к членам своей семьи, старшему поколению.

4 класс. Сквозной раздел: Ценности. Подраздел: Права и обязанности. Цель обучения: приводить примеры демократических прав и свобод, обязанностей в качестве гражданина Республики Казахстан. При изучении этого раздела младшие школьники развивают такие ценностные ориентации как: уважительное отношение к символике РК, знание своих конституционных прав и обязанностей, нравственного, патриотического отношения к Родине.

Анализ Типовой учебной программы по учебному предмету «Познание мира» показал, что каждый урок способствует формированию ценностных качеств и ориентаций, социального мировоззрения у обучающихся начальной школы. Данный подход проявляется при помощи активных методов обучения таких как:

– проектная деятельность (проекты, связанные с социально-историческими проблемами, способствующие развитию навыков исследователя, творческой и социально активной личности);

– использование исторических источников (оригинальные исторические источники: фотографии, видео, письма, документы помогают младшим школьникам усвоить учебный материал более детально);

– интерактивные методы (кейс стади, дебаты, игровые технологии способствуют развитию коммуникационных навыков).

– диалог и обсуждение (диалоги, способствуют развитию компетентности в области социально-этических вопросов, формированию ценностных ориентаций).

Комбинация этих методов позволяет создать эффективный образовательный процесс, который способствует формированию обучающихся как активных граждан и глубоко мыслящих личностей.

Заключение

С целью подготовки младших школьников к духовно-нравственному, ценностно-ориентированному развитию, с учетом вышерассмотренных особенностей, необходимо осуществить поэтапную многокомпонентную психолого-педагогическую подготовку. Основной задачей учителей начальных классов является выработать в себе готовность к воспитанию гармонично развитой, творческой личности младших школьников с активной жизненной, духовно-нравственной позицией. Решение различных нравственных проблем через анализ сущности общечеловеческих ценностей, их значимости в жизни человека позволит учителям начальных классов сформировать у обучающихся богатый духовно-нравственный опыт, который они могут применить в повседневной жизни.

Список литературы:

1. Истрофилова О.И. Ценностно-ориентированный подход в построении процесса воспитания детей и подростков, проявляющих агрессивное поведение // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». - 2014. - № 6. – С. 250 – 257.

2. Утегенова Б.М., Серикбаева У.Б., Ержанова Ж.Б., Жаксыликова К. Ценностно-смысловые ориентиры в профессиональном образовании студентов гуманитарного педагогического направления. Известия. серия «Педагогические науки». – 2023. - № 2 (69). – С. 68-77.

3. Бахтиярова Г.Р., Кукенов Ж.Ж. Формирование ценностных ориентаций школьников на основе материалов казахской этнопедагогики. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки». – 2023. - № 1 (77). – С. 220–228. DOI: https://doi.org/10.51889/1728-5496.2023.1.76.023.

4. Стефановская Т.А. Классный руководитель: Функции и основные направления деятельности: Учеб. пособие для вузов. – М.: «Академия», 2006. – 268 с.

5. Зосимовский А.В. Критерии нравственной воспитанности / Хрестоматия по педагогике / А.В. Зосимовский. – Барнаул, 1999. – 269 с.

6. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2023-2024 учебном году». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 102 с.

7. Государственный общеобязательный стандарт начального образования. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348 [Электронный ресурс]. - Режим доступа https://online.zakon.kz.

8. Типовые учебные программы по общеобразовательным предметам начального образования, утвержденные приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115 (с внесенными изменениями и дополнениями на 16 сентября 2022 г. № 399) [Электронный ресурс]. - Режим доступа https://online.zakon.kz.

БИЛИНГВАЛЬДІ ОТБАСЫЛАРЫНДАҒЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТІ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Касенова Н.Т.,
«Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу»
білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты,
Фейзулдаева С.А.,
философия докторы (PhD)
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

Аннотация. Мақалада билингвальді отбасыларындағы мектепке дейінгі балалардың диалогті сөйлеу дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктері туралы мәселелер, мектеп жасына дейінгі бала тілінің қалыптасу, даму барысы қарым-қатынасқа байланысты екендігі туралы зерттеулер қарастырылады. Қазіргі кезде мемлекеттік тілге қатысты байқалатын мәселе кейбір отбасында жас баладан бастап үлкендеріне дейін орыс тілін қарым-қатынас тіліне айналдырып келе жатқандығы талқыланады. Билинвальді отбасы, тілдік қатынас, диалогтік сөйлеу ұғымдарына сипаттама беріледі. Билинвальді отбасындағы мектепке дейінгі балалардың диалогтік сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жолдары талдана отырып, олардың ерекшеліктері қарастырылады.

Түйін сөздер: билингвальді отбасы, тілдік қатынас, диалогтік сөйлеу, сөйлеу дағдысы, коммуникативтік әдіс.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования навыков диалогической речи дошкольников в билингвальных семьях, исследования взаимосвязи языкового формирования и развития дошкольников. В настоящее время наблюдаемая проблема государственного языка заключается в том, что в некоторых семьях, от маленьких детей до взрослых, русский язык используется в качестве языка общения. Описаны понятия билингвальной семьи, языкового общения, диалогической речи. Анализируя пути формирования навыков диалогической речи дошкольников в билингвальных семьях, рассматриваются их особенности.

Ключевые слова: билингвальная семья, языковые взаимоотношения, диалогическая речь, речевое мастерство, коммуникативный метод.

Abstract. The article deals with the formation of dialogic speech skills of preschoolers in bilingual families, research on the relationship between language formation and development of preschoolers. Currently, the observed problem of the state language is that in some families, from small children to adults, Russian is used as the language of communication. Description of the concept of bilingual family, language communication, dialogical speech. Analyzing the way of formation of dialogic speech skills of preschoolers in bilingual families, their features are considered.

Key words: bilingual family, language relations, dialogic speech, speech mastery, communicative method.

Қазіргі кезде мемлекеттік тілге қатысты байқалатын мәселелер кейбір отбасында жас баладан бастап үлкендеріне дейін орыс тілін қарым-қатынас тіліне айналдырып келе жатқандығынан туындап отырғаны баршамызға мәлім.

Мектепке дейінгі ұйым тәрбиеленушілерінің ана тілдік қорлары өте аз, себебі ата-аналары үйде балаларымен орыс тілінде сөйлеседі, сондықтан балалардың сөйлеу мәдениетін дамыту мақсатында «диалогті сөйлеу» тәсілін басшылыққа алдым. Ойымды жүйелеп жеткізер болсам, қазіргі дамыған заманда адам(бала) зейінін ұстап қалу – ең маңызды дүниенің бірі. Яғни, адамдарды(баланы) қызықтыру, олардың назарын аудару – басты құндылыққа айналып отыр. Баланың психикасы мен сөйлеуі өзара байланыста дамитындықтан, баланы қазақ тілінде сөйлеуге үйрету психологиялық, лингвистикалық көзқарастарды есепке алады. Билингвальді

отбасыларындағы мектепке дейінгі балалардың диалогті сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жолдары мен ерекшеліктеріне тоқталмас бұрын, билингвальді отбасы ұғымына толталсақ.

Билингвальді отбасы- құрамындағы мүшелері күнделікті тұрмыста өз ана тілдерінде ғана сөйлемей, орыс немесе өзге тілдерді қолданатын қоғамдық шағын топ. Билингвальді отбасыларындағы басты мәселе-отбасы мүшелерінің бойындағы қостілділік. Соның нәтижесінде ата-ана мен балалар арасындағы туындайтын түсініспеушілік.

Мектепке дейінгі жас кезеңдеріне қарай, қатынастың әр түрлі нұсқалары болады, халықтық өлең-жырлардың ана тілге деген генетикалық кодтарды оятатыны, тыңдай білу, қойылған сұраққа логикалық және грамматикалық заңдылықтарға сәйкес жауап беруі балалардың өсе келе өзара және үлкендермен тілдік қатынасқа түсуіне байланысты. Баланың еске сақтауы, ойлауы, елестетуі, қабылдауы т.б ішкі сөйлеу тілінде орысша қалыптасып жатқанда (билингвальді ортада), қазақша сөйлеуге түрткі жасалмаса, балаға орыс тілінде сөйлеу әрекетіне түсу ыңғайлы. Ал ана тілінде сөйлеуі үшін оларды өзара және үлкендермен түрлі іс-әрекеттерде сөйлеу дағдыларын дамыту қажеттілігін ескере отырып, орыстілді баланы мемлекеттік тілде сөйлеу икемділіктері мен дағдыларын дамыту жолдары мен оларды қарым-қатынасқа түсіретін диалогтік тілдік ресурстарды пайдаланғанымыз дұрыс.

Сөйлеу екі: монологтық және диалогтық формада болады. Бұл екі формалардың арасында лингвистикалық жағынан ғана емес психологиялық жағынан да ерекшеліктер бар. Диалогтық сөйлеу формасын психологиялық жағынан қарастырайық. Диалог- ол екі не одан да көп әңгімелесушылердің арасындағы сөйлеу процесі. Сондықтан бір сөйлеу актінің шеңберінде әрбір әңгімелесуші тыңдаушы және сөйлеуші ретінде кезектесіп шығады. Диалогты сөйлеу алдын ала жоспарлауға келмейді, өйткені бір әңгімелесушының сөйлеу тәртібі екіншісінің сөйлеу тәртібіне байланысты. Диалог-сөйлеудің жүру тәртібін белгілейтін бірқатар шеберлікпен байланысты.

Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы бойынша ұйымдастырылатын оқу-тәрбие іс-әрекеттерінің ешқайсысы бала мен педагогтің тілдік қарым-қатынасынсыз өтпейді.

Өйткені тіл-қарым-қатынас құралы. Тілге тән қызмет-адам өмірінде әрбір жеке тұлғаның болмысын айғақтайтын психологиялық және практикалық әрекеттер. Ақыл ой әрекетінсіз сөйлеу жоқ. «Сөйлеу бар жерде тыңдау болуы шарт. Баланы тыңдауға үйрету тілдік қарым-қатынасқа түсіру деген сөз» деген тұжырымды негіз етіп, билинвальді отбасынан келетін балалармен қазақ тілінде тілдік қарым-қатынасқа түсуге бағыттайтын әдіс-тәсілдерді анықтап, нақтылап, жұмыстар жүргізгеніміз жөн.

Қазіргі қоғамда қалыптасқан жағдайдағы кейбір балалар тіліне тән ерекшелік-олардың орысша ойлауы басым да, сол ойын жеткізетін сөйлеуі дағдарыста болуы. Бала тілінің қалыптасу, даму барысында лабораториялық зерттеулер жүргізген орыс ғалымдарының еңбектерінде тіл дамыту үдерісінің қарым-қатынасқа байланысты екендігі әрдайым айтылып келеді. Үйде, балабақшада, мектептің бастауыш сатысында бала күнделікті тұрмыста, ойын кезінде, еңбек үстінде, арнайы ұйымдастырылған іс-әрекетінде айналасындағылармен қарым-қатынасқа түсіп сөйлесе бастайды.

Полингвальді, билингвальді отбасыларының көптеп пайда болуына орай елімізде 3-7 жастағы балалардың сөйлеу әрекеті екі тілде (орыс және қазақ) аралас жүретіні шындық.

Көкейкесті мәселе: мектепке келгенде балалардың қазақ тілінде қойлатын сұрақтарды бірден түсінбей, тәрбиешімен тиісті деңгейде тілдік қатынасқа түспей жатуы. Осы жағдайға байланысты балалардың қазақ тілін меңгеру деңгейлерін есепке ала отырып, мектепке дейінгі мекемеде тәрбиеленушілердің коммуникативті дағдыларын қалыптастыру, дамыту мәселесін зерттеу көзделуде. А.Г. Рузскаяның «Отношение детей дошкольного возраста к разным вариантам общения со взрослыми» деген мақаласында балалармен төмендегідей қарым-қатынас түрлері жіктелген:

1) Туғаннан 6 айға дейінгі аралықтағы жекелей-жағдаятты қарым-қатынас;
2) 6 айдан 3 жасқа дейінгі жағдаятты-іскери қарым-қатынас;
3) 3 жастан 5 жасқа дейінгі жағдаяттан тыс-танымдық қарым-қатынас;
4) 5 жастан 7 жасқа дейінгі жағдаяттан тыс-жекелей қарым-қатынас [1].

Баланың 2-3 жас аралығындағы диалогті сөйлеуі пайда болуын зерттеп дәлелдеген ғалым А.М. Леушина: «Диалогті тіл- бала тілінің ең бастапқы формасы» деген. [3]. Алғашқы кезеңде өз-өзімен сөйлесуі баланың бір әрекетке енуінен (қуыршақпен, машинамен т.б ойнауы, күшікке, мысыққа тіл қатуы) барысында көрінеді. Ата-ана сол сәтті өткізіп алмай, ана тілінде ойын өлеңдермен бүлдіршіннің әрекетін мазмұнды ете түсуі керек.

Ата-ана үйде баламен күнделікті қарым-қатынаста ана тілінде сөйлесуді, баланың айналасындағылардың сөздерін тыңдап, соған еліктеп қайталап, жадында қалдыратынын ұмытпаулары керек. Өкінішке орай, көптеген отбасыларындағы үлкендер баланың осы қабілетін ескермей, өздерінің олармен қарым-қатынасын өз тілінде емес, өзге тілде өткеріп жатады.

Ана тілін табиғи жағдаятта игере бастаған сәбилер 3-5 жаста үлкендермен саналы түрде сөйлесе бастауы тиіс. Ортаңғы топ балалары көп сұрақ қойғыш келеді. Тілдік қатынасқа өздері ұмтылып тұрады. Жағдаяттан тыс-танымдық қатынастағыларды «Негештер» (почемучки) деп аталу осыдан шыққан. Балалар бұрынғыдай айналасындағы заттармен әрекет жасап қоя салмайды, олардың ерекшеліктерін тереңірек білуге, зерттеуге кіріседі. Осы кезде үлкендер білетін деректерге сүйенеді. Баланың қызығушылығы артып, қиялы әр нәрсеге жетелейді.

Ал балабақшаның мектепалды тобындағы 5-7 жастағы балалардың мектептегі оқуы сәтті жалғасуы үшін балабақша тәрбиешілері мен кіші сынып мұғалімдерінің жұмысында сабақтастық орнығуы керек. Балалардың өзара және педагогтармен қатысымдық-коммуникативтік әрекетке түсуі оларға негізінен мынадай құзыреттерді қалыптастыруға байланысты: қазақ тілінде сөйлесуге қатысатын тұлғалар мен тілдік құралдарды қолданылу амалдарын жете игеруі және оларды қажеттілігіне қарай жұмсай білуі. Бұл-осы жастағы балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру деген сөз. Баланы сөйлеуге үйретуде сол меңгертілетін тілдегі сөз тіркестерінің, сөйлемдерінің құрылысын қабылдатуға көп күш жұмсалуы қажет. «Сөздік қордың дамуына, естігенді не тыңдағанды дұрыс қабылдауына баланың тілдегі ең кіші бірліктері туралы білуі де шешуші рөл атқарады» делінген скопус мақаласында [4].

Сөйлеу әрекетінің басты көзі-коммуникативтік-танымдық қажеттілік. Бүгінгі көптілді қоғамда туындап отырған мәселе: қолдарына гаджеттерді құлшына тұтынған бүлдіршіндердің танымы орыс тілінде өте белсенді дамуда. Осы жағдайдан арылтудың жолы үйде не балабақшада ұйықтар алдында диктафон, магнитафонға жазылып қойылған біркелкі жырларды, ертегілерді тыдату деп ойласқ та, қостілділік бала қатынасына түскендіктен, оларды қиял әлеміне жетелеуге, тәрбиелік әсер алуға бұл әдісте жеткізе қоймайды. Біздіңше, оның орнына үлкендердің мәнерлеп оқыған әңгіме, ертегілері құндырақ. Ата-ана, педагогтер тарапынан жағдаяттық-іскери қатынас ұйымдастырылуы мелекеттік тілде байланыстырып сөйлеу мәселесінің шешімін табу үшін өте қолайлы деп есептейміз. Яғни, бала мен үйретушінің білуге және білдіруге (үйретуге) қажетті тілдік материалдарға байланысты қарым-қатынасқа түсуі өлең-жырларды дауыстап оқуды, балалардың тыңдауын қамтамасыз етеді. «Тыңдалым өте маңызды. Өйткені тыңдай отырып, біз сөйлесушімізбен сөйлесеміз» деген П.П. Блонский [5]. Ғалым тұжырымына сүйеніп, баланы естігені бойынша дұрыс жауап беруге үйрету керек. Балаларды өзара немесе үлкендермен жоғарыдағыдай тілдік қатынастарға түсіруде «Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту» оқу құралынан тіл дамытудың әдістемелік ұстанымдарын ұстанған жөн. Олар:

1. Балалардың сөйлеу тілін айтылым мен түсіну үдерісінде қалыптастыру ұстанымы.
2. Ана тілінің барлық жақтарын (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық) өзара байланыста оқыту ұстанымы.
3. Сөйлеу әрекетіне түсіру немесе белсенді сөйлеуді қамтамасыз ету ұстанымы.

Педагог баланың аузынан шыққан жекелеген сөздер сөйлеу болмайтынын білуі тиіс.

Төмендегідей шарттарды ұстанғанда ғана балалар педагог үйреткен тілдік материалдарды белсенді қолдана бастайды:

-сөйлеуге іштей қажеттілік (осылай деу жөн) туындағанда;

-сөйлеу мақсаты (неге солай сөйлейтіні) айқын болғанда;

-баланың айтар ойы (сөздері жеткілікті, мазмұнды) анық болғанда.

Осы ұстанымдарды ескере келе балабақшаның мектепалды топ балаларымен жүргізген бақылау іс-тәжірибемізден көз жеткізгеніміз-тілі ана тілінде шықпаған баланың тілін дамытуға коммуникативтік-әрекеттестік әдісін қолданудың маңыздылығы.

«Сөйлеу тілі-әрекет және оның жемісі. Сондықтан да сөйлеуде ауытқулар болып тұрады. Сөйлеуді іс-әрекет ретінде түсіну тілді оқытудың міндетіне сай келмек» деп әдістемелік зерттеуде көрсетілсе, «Сөйлеуді дамытудағы коммуникативті-әрекеттестік ұстанымы» деп аталған принципке берілген анықтамада: «Бұл принцип сөйлеуді қарым-қатынас үшін тілді қолданудан тұратын әрекет ретінде түсінуге негізделген. Ол балабақшадағы балалардың сөйлеуін дамыту мақсатынан-сөйлеуді қарым-қатынас пен таным құралы ретінде дамытудан туындайды және ана тілін оқыту процесінің практикалық бағытын көрсетеді» деп берілген оқу құралында.

«5-7 жастағы балалардың тілдік қарым-қатынасынан байқалатын ерекшеліктің бірі-үлкендердің сұрақтарына ойланып барып жауап бере бастауы. Ана тілі қалыпты жағдайда қалыптасқан, әрдайым ана тілінде сөйлейтін бала үлкендермен еркін түрде сұхбаттаса бастайды. Адамдар арасында болып жатқан жағдаяттар туралы білгісі келіп, әр нәрсе оларды қызықтырады, жақсы-жаман істер неліктен болатынын, қандай тұста өзін қалай ұстауы керектігін білуге тырысады. Сұрақтар жаудырып, талдауға кіріседі, кейде пікір таластыруға дейін баратын болады. Олар үлкендермен, өз тұрғыластарымен өзара түсінуге, өзара болысуға ұмтылып тұрады. Білмейтін деректері туралы білгілері келетінін көрсетеді, кейде олардың оқып-үйренуіне жұмылдырылатын уақыт тіпті шектен тыс көбейіп кетуі де мүмкін».

Ал балабақшаға билингвальді отбасынан келетін балалар өз тұрғыластарымен сөйлесе алмайтындықтан, сөйлеу әрекетінен, яғни өз тұрғыластарымен тілдік қарым-қатынасқа түсуден бас тартады. Тәрбиеші қаншалықты мотивация жасаса да, қойылған сұраққа берген жауаптарында грамматикалық ауытқулар кездесіп жатады. Осы кезде педагог сөзге тартқан баламен меңгерген тілдік қабілетіне қарай қатынасқа түсуі керек. Жекелей-жағдаятты қарым-қатынас жасау-орыстілді баланың болашағына жол ашатын мүмкіндік. Швеция елінде швед тілін екінші тіл ретінде үйренуге мәжбүр болған балаларға үлкендер көмегінің қажет екендігін ескерткен мақалада: «Көптеген елдерде мектепке дейінгі мекемелер баланың өз айналасынан, яғни үйінен ала алмаған көмекті толықтыратын рөлде көрінеді. Циалковский және Голдстейн сияқты зерттеушілер толыққанды көмек алған жағдайда сөйлеу тілі кеш қалыптасып жатқан балалар өз тұрғыластарын қуып жетіп, өздерінің коммуникативті дағдыларын, тіпті функционалдық сауаттылығын жақсарта алады» делінген.

Аралас тілде сөйлейтін баланың ойын барысында, арнайы ұйымдастырылған жағдаятта ана тілінде нормаға сай сөйлейтін балалармен қарым-қатынасқа түсуі өте маңызды. Ана тілінің табиғи дамытылуы жағдайында А.В. Запорожец, М.И. Лисина, А. Э. Рейнстейн деген ғалымдар «үлкендермен болатын қарым-қатынастан гөрі балалардың өз тұрғыластармен тілдік қарым-қатынасқа түсуі белсенді болатынын» айтқан.

«Сөйлеудің жаңа формалары мен функцияларының пайда болуы балалардың басқа адамдармен қарым-қатынасы барысында олардың алдында тұрған міндеттермен байланысты. Балалардың қарым-қатынастың неғұрлым дамыған түрлеріне көшуімен олардың сөздік қоры кеңейеді, жаңа грамматикалық категориялар пайда болады. Сөйлемдер күрделеніп, созылады, қарым-қатынас құрылымы (сөйлеудің басқа құралдар арасындағы орны, тартымдылығы) өзгереді». Бұл тұжырымды А. Э. Рейнстейн біркелкі жастағы, бірақ қарым-қатынас дамуының әртүрлі деңгейдегі балалардың сөйлеуін, сондай-ақ әртүрлі жастағы, бірақ коммуникативті белсенділік деңгейіндегі балалардың сөйлеуін салыстыра отырып жасайды» деп жазылғандай, жүргізілген диагностикалық зерттеу мен қалыптастыру экспериментіне қойылған мақсаттар сөйлеу тілі әркелкі балаларға қажетті дидактикалық материалдарды айқындауға ықпал етті [2]. Орыстілді әр баланың үйде, топ ішінде және өзара жағдаятқа қарай туындап жататын, түрлі қарым-қатынас жағдайындағы сөйлеу тілі өзгеріп, дамып отыратын мазмұнға ие. Қарым-қатынасты балалардың ана тілін білу деңгейлеріне қарай жоспарлау, сөйлеу мақсатына қарай

балалардың ана тілінде, мемлекеттік тілде таза сөйлеуге, ойын анық жеткізуге тәрбиелеу ата-ана, балабақша тәрбиешісі мен бастауыш сынып мұғалімдерінің мойнында.

Әдебиеттер:

1. Стародубова Н.А. Теория и методика развития речи дошкольников. 5-ое издание. Педагогические образование. –Москва: «Академия», 2006.-21 с.
2. Развитие речи детей младшего дошкольного возраста (разновозрастная группа): учебно-методическое пособие.- Орск, Издательство ОГТИ, 2009.-131 с
3. Jones D. Speaking, listening, planning and assessing: The teacher's role in developing metacognitive awereness. Early Child Development and Care.-2007.-Vol.177(6/7).- P.569-579
4. Bratlie S.S., Brinchmann E.I., Melby-Lervag M., Torkildsen J.V.K. Morphology-A Gateway to Advanced Language: Meta-Analysis of Morphological Knowledge in Language-Minority Children // Review of Educational Research. -2022.-Vol. 92(4). – P.614-650
5. Блонский П. П. Память и мышление. Избранные педагогические и психологические стчинения.-Москва, 1979. -247 с.

ВЗАИМОСВЯЗЬ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И БЛАГОПОЛУЧИЯ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ

Книсарина Малика Максатовна,
PhD, доцент кафедры
Алитурлиева Айша Сандыбаевна,
Оралбекова Нұрай Ғаниқызы,
студенты 1 курса по специальности
«6BM10110 - Стоматология»
Кафедра психологии, Западно-Казахстанский
медицинский университет имени Марата Оспанова

Аннотация. Зерттеу студенттердің әлеуметтік жауапкершілігі мен олардың әл-ауқаты арасындағы байланысты зерттеуге арналған. Зерттелетін мәселенің жағдайын талдау жұмыстың өзектілігін растауға және «жауапкершілік», «әлеуметтік жауапкершілік», «оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігі», «жеке әл-ауқат» ұғымдарын нақтылауға мүмкіндік берді. Сауалнама мен студенттермен жүргізілген сұхбатқа сәйкес студенттің жеке басының әлеуметтік жауапкершілігі мен олардың әл-ауқат сезімі арасындағы байланыс анықталды. Бұл зерттеудің нәтижелерін білім беру жүйесінде, психологиялық-педагогикалық ғылымда және әлеуметтануда қолдануға болады. Зерттеудің практикалық маңыздылығы университетте кәсіби дайындық контекстінде бірегей жобаларды әзірлеуде, соның ішінде студенттерді әлеуметтік және қоғамдық бастамаларға белсенді түрде тартуда, олардың білімдерін практикада қолдануға және нақты мәселелерді шешуге қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. аймақтағы әлеуметтік мәселелер.

Түйін сөздер: әл-ауқат, өмір сапасы, әлеуметтік-психологиялық мүмкіндіктер, жеке тұлғаның әлеуметтік жауапкершілігі, университет студенттері, тұлғалық даму, оқу-тәрбие процесі.

Аннотация. Исследование посвящено изучению взаимосвязи социальной ответственности обучающейся молодежи и его благополучия. Анализ состояния изучаемой проблемы позволил подтвердить актуальность работы и уточнить понятия «ответственность», «социальная ответственность», «социальная ответственность обучающихся», «благополучие личности». По данным опроса обучающихся была выявлена взаимосвязь между социальной ответственностью личности обучающегося и их чувством благополучия. Результаты данного исследования могут быть применены в системе образования, психолого-педагогической науке и социологии. Практическая значимость исследования заключается в разработке уникальных проектов в условиях профессиональной подготовки в университете, включающих активное вовлечение обучающихся в социальные и общественные инициативы, позволяющих им применять знания на практике и развивать навыки, необходимые для решения конкретных социальных проблем в регионе.

Ключевые слова: благополучие, качество жизни, социально-психологические возможности, социальная ответственность личности, обучающиеся университета, развитие личности, воспитательный процесс.

Abstract. The research is devoted to the study of the relationship between the social responsibility of the learning youth and his well-being. The analysis of the state of the studied problem allowed to confirm the relevance of the work and clarify the concepts of "responsibility", "social responsibility", "social responsibility of students", "personal well-being". According to the data of the survey and interviews of the learners, the relationship between the social responsibility of the learner's personality and their sense of well-being was revealed. The results of this study can be applied in the education system, psychological and pedagogical science and sociology. The practical significance

of the study lies in the development of unique projects in the conditions of professional training at the university, which include active involvement of students in social and community initiatives, allowing them to apply knowledge in practice and develop skills necessary to solve specific social problems in the region.

Key words: well-being, quality of life, socio-psychological opportunities, social responsibility of the individual, university students, personal development, educational process

Социальная ответственность становится все более важной концепцией в дебатах о том, как поддерживать конкурентоспособность и устойчивость в контексте глобализации. Эта концепция использовалась для защиты общепринятых ценностей и укрепления чувства солидарности и сплоченности. В сочетании с ценностями декларация Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (2009г.) предлагает чрезвычайно важный вклад с точки зрения того, как принципы и ценности университетов связаны с повседневной жизнью общества в целом, со сплоченностью.

Актуальность изучаемой проблемы не вызывает сомнений, поскольку социальная ответственность признана глобальной ценностью современного общества, например, известны следующие факты: издание «Зеленая книга о корпоративной социальной ответственности» (Европейская комиссия, 2001 г.), объявление 2005 года «Годом социальной ответственности» (Европейский союз), признание корпоративной социальной ответственности (КСО) основным фактором формирования политического строя ряда компаний (Соединенные Штаты Америки, Великобритания, другие развитые страны) и т. п. Таким образом, если КСО является главным вектором экономического прогресса любой страны, то социальная ответственность личности становится новым системообразующим принципом современного общества.

Проблема исследования достаточно актуальна на сегодняшний день, поскольку изучаемый феномен «социальная ответственность» имеет высокую степень значимости для гармонизации социальной жизнедеятельности людей в современном обществе. Так, ученые Г.М. Андреева, А.А. Бодалев, Б.Ф. Ломов и др. рассматривали социальную ответственность в аспекте развития целостного социально-психологического знания; А.А. Дергач, И.А. Зимняя, Е.А. Климов, В.С. Мухина и др. анализировали на стыке психологии и педагогики высшей школы, в рамках изучения возрастной, личностной и социальной зрелости человека.

В последнее время в современном научном образовании большое внимание уделяется связи между знаниями и вопросами социальной важности. В мировой практике социально-научные проблемы – сложные, часто противоречивые вопросы, связанные с развитием науки и технологий, развития общества в целом - широко признаны в качестве важной области образовательной программы, способствующей повышению академической и научной грамотности обучающихся.

Несмотря на то, что в научной литературе потребительское поведение рассматривается с точки зрения тенденции развития ответственного потребления, ни одно исследование не анализировало ответственное поведение как многомерную конструкцию в совершенно разных областях, таких как уплата налогов, образование детей, переработка отходов и т.д. Поэтому сейчас необходимо разработать концепцию личной социальной ответственности, которая включает в себя поведение человека в целом.

В системе образования очень важно определить видение обучающимися своей роли в обществе, своей социальной ответственности, поскольку этот вопрос должен рассматриваться как центральный аспект создания полноценных специалистов, способных решать сложные социальные проблемы в своей профессиональной деятельности. Близки нам результаты зарубежных ученых S.A. Chen, J. Nasongkhla и других, разработавших модель развития профессиональной социальной ответственности с целью обеспечения основы для развития социальной ответственности инженеров. В основе модели включен цикл развития чувства профессионального долга помощи другим за счет усиления участия в служении.

Актуальность данного исследования подчеркивают и результаты исследования польского ученого A.M. Pabian, определившего, что большинство студентов признают социальную

ответственность как понятие только на интуитивном уровне, в среднем каждый седьмой опрошенный вообще не знал об этом понятии вообще. Поэтому очень важно проводить целенаправленную работу по формированию социальной ответственности у обучающихся в условиях их профессионального становления в университете, информировать их, обучать и воспитывать в соответствии с концепцией социальной ответственности.

В университете обучающийся приобретает профессиональные навыки взаимодействия и коммуникации, своего рода первичное «освоение» профессии, определяются жизненная и мировоззренческая позиции, детерминирующие успешность будущей деятельности. Благодаря университету происходит ориентация обучающегося на будущий социальный статус, профессию и адаптацию к среде учебной организаций, формированию гражданственности и социально ответственного поведения у личности. Поскольку студенты являются наиболее важными заинтересованными сторонами университета, то сегодняшние обучающиеся известны как поколение Z – альтруисты, заботящиеся об окружающей среде и социальных проблемах, поэтому социальная ответственность имеет важное значение и роль в их жизнедеятельности.

Социальная ответственность – это ответственность, а не требование организации за влияние ее решений и деятельности на общество и окружающую среду посредством прозрачного и этичного поведения, которое способствует устойчивому развитию, здоровью и благополучию общества.

Личность обучающегося постоянно находится в процессе своего формирования и развития. Цель современного образования – приобщить человека к культурным ценностям, обеспечивающим его жизнь личностными смыслами, которые приведут к душевному равновесию и благоденствию. Имеет смысл включить социальные ценности в структуру культурных ценностей. Идеалы молодежи – личное и профессиональное благополучие/успешность, интересная работа, финансовый успех, преданные друзья, известность и слава, власть, самореализация в творчестве, здоровье – все это является критериями успеха, формируемыми в процессе социализации обучающегося [1].

Поставленная цель данной работы, как «выявление взаимосвязи социальной ответственности и благополучия посредством интервью среди обучающихся» была сформулирована в рамках научного исследования «Оценка социально-психологических возможностей интенсивного роста благополучия обучающейся молодежи в Западном Казахстане», ИРН AP19678139, реализуемого на кафедре психологии Западно-Казахстанского медицинского университета имени Марата Оспанова с 2023 года. Поэтому для нас научный интерес представляют мнения респондентов, их образ мышления в сфере общечеловеческих ценностей, смысла своей жизни.

В опросе приняло участие 68 обучающихся разных курсов и специальностей обучения, разного возраста. Опрос проводился в онлайн режиме, в удобном формате для респондентов методом рассылки через бесплатный и общедоступный сервис обмена мгновенными сообщениями и голосовой связи по IP – WhatsApp.

В большинстве для наших респондентов обозначение «благополучия» означает стабильность, счастье, здоровье и достаток. Для достижения так называемого «благополучия» им крайне важно добиться комфортных условий, которые позволят им не беспокоиться о стрессе, проблемах, делах, учебе и т.д. Среда, где они могут спокойно ожидать завтрашнего дня. Их «благополучие» означает, что они буду в состоянии добиваться поставленных себе целей, будь то материальные, моральные, психические цели. Они просто хотят быть в комфортном окружении, в окружении своих друзей или семьи. Для многих из них «благополучие» также означает иметь стабильность в жизни, которая будет приносить достаточных доход для обеспечения самого себя, в том числе некоторые из них стремятся к финансовой независимости и уверенности в будущем. Некоторые также видят благополучие как социальный статус и признание со стороны семьи, друзей, да и в целом от общества. Предполагаемые ответы о взаимосвязи ответственности человека и его благополучия были, но у меньшинства. Так с утверждением «Счастье человека зависит только от него самого, человек ответственен за свое благополучие» согласились из 68 респондентов всего лишь 21 человека (рисунок 1).

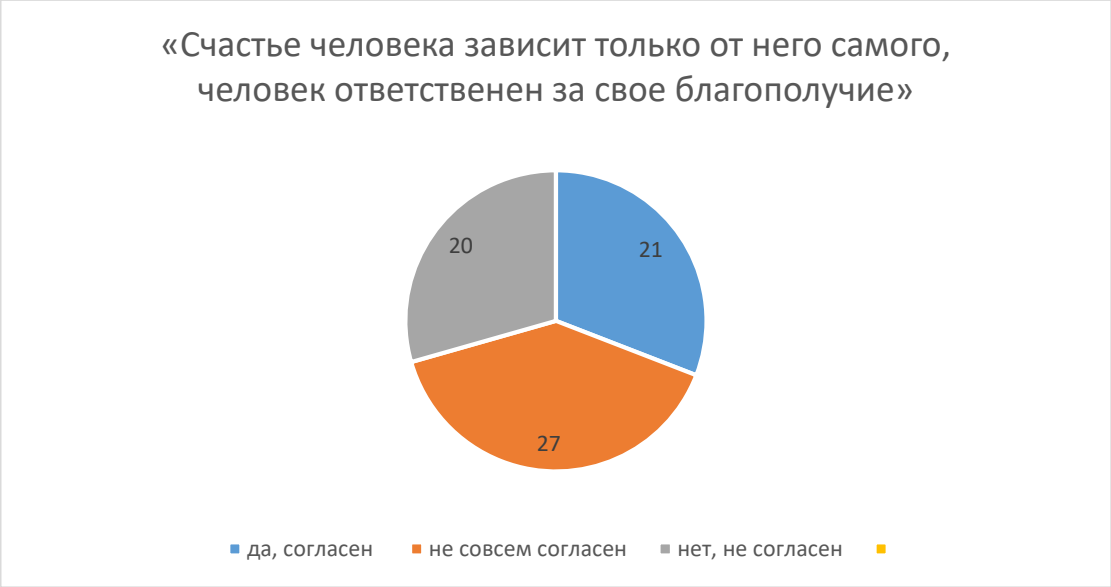

Рисунок 1 – Диаграмма результатов опроса на вопрос №5

У нас возникает следующий исследовательский вопрос в связи с полученными результатами опроса – «Почему наши обучающиеся не хотят нести сами ответственность за свои поступки, жизнь и благополучие? Ведь это очень важно понимать и принимать тот факт, что взрослые личности должны быть самостоятельными и ответственными, поскольку они уже перед обществом и государством обязаны нести ответственность.

Для выяснения ответов на этот вопрос мы провели с фокус группой интервью, чтобы зафиксировать мнение студентов (рисунок 2)

Рисунок 2 – Во время интервью

Из 68 респондентов, которые участвовали в нашем опросе, мы взяли интервью только у 7-и человек. Вопросы задавались следующего характера: 1) Что для Вас означает ответственность и благополучие? 2) Вы чувствуете свою ответственность за свое благополучие? 3) Кто несет ответственность в настоящее время за вашу жизнь, здоровье, образование? 4) От каких факторов зависит ваше счастье/благополучие? 5) В чем выражается проявление вашей ответственности за свое счастливую жизнь, за ваше благополучие?

Были получены следующие ответы у фокус группы:

1) Что для Вас означает ответственность и благополучие?

«Для меня ответственность – это бережное отношение к своим обязанностям, а благополучие – это чувство удовлетворения от хороших взаимоотношений, здоровья и успехов»;

«Быть в ответе за свои действия благополучие для меня – это спокойная и комфортная жизнь»;

«Ответственность для меня - это осознанное принятие последствий своих действий и стремление к постоянному росту. Благополучие включает в себя гармонию, удовлетворение и достижение баланса в различных аспектах жизни»;

«Ответственность - это когда я берусь за какое-то дело или работу и довожу их до конца, а не бросаю на пол пути»;

«Для меня ответственность означает это способность осознавать, что мы несем ответ за свои поступки и они могут оказать влияние на наши жизни и жизни других людей. Это означает, что мы должны быть готовы взять на себя последствия своих решений и быть готовыми столкнуться с неприятностями, если они возникнут» и т.п.

2) Вы чувствуете свою ответственность за свое благополучие?

«Как студент, я чувствую ответственность за свое благополучие в том, чтобы успешно учиться, развиваться и заботиться о себе»;

«Да»;

«Да, я чувствую ответственность за свое благополучие, поскольку мои решения и действия напрямую влияют на мою жизнь»;

«Конечно, чувствую, потому что мое будущее зависит от моей ответственности и дисциплины, и конечно же от старательности»;

«Да» и т.п.

3) Кто несет ответственность в настоящее время за вашу жизнь, здоровье, образование?

«В настоящее время ответственность за мою жизнь, здоровье и образование лежит на мне, моей семье и образовательном учреждении»;

«Я сама»;

«В настоящее время, поскольку я несовершенна летняя за мою жизнь несет ответственность родители»;

«В настоящее время за мою жизнь, здоровье, образование несу ответственность я, так как я уже осознаю, что будущее не в руках моих родителей, а в моих руках»;

«Никто не несет ответственности. Я считаю, что в настоящее время я сама несу ответственность за свою жизнь, образование, здоровье. Потому что все это в моих руках» и т.п.

4) От каких факторов зависит ваше счастье/благополучие?

«Мое счастье и благополучие зависят от успехов в учебе, поддержки со стороны близких, а также от заботы о своем физическом и психическом здоровье»;

«От материального достатка»;

«Мое счастье и благополучие зависят от моих внутренних убеждений, взаимоотношений с окружающими, достижений личных целей и умения находить баланс в различных сферах жизни»;

«От самой себя, жизни, учебы, улыбки родителей и родных».

«Мое счастье зависит от моей учебы, моего здоровья и присутствия рядом со мной моих близких» и т.п.

5) В чем выражается проявление вашей ответственности за свое счастливую жизнь, за ваше благополучие?

«Проявление моей ответственности выражается в регулярном учебе, саморазвитии, заботе о своем здоровье, а также в уважении к окружающим»;

«На данный момент это проявляется в том, что я получаю высшее образование»;

«Моя ответственность проявляется в том, чтобы принимать осознанные решения, развиваться и стремиться к лучшему. В конечном итоге, счастье зависит от того, как я управляю своей жизнью»;

«Моя ответственность проявляется в учебе, так как думаю именно эта профессия сделает мою жизнь благополучной в будущем»;

«Ответственность за счастливую жизнь проявляется через осознанные выборы, заботу о своем физическом и эмоциональном благополучии, уважение к окружающим, развитие положительных отношений и стремление к личностному росту» и т.п.

Безусловно, большая роль в жизнедеятельности любого человека принадлежит уровню его ответственности перед самим собой, перед обществом в целом, поскольку от его социально ответственного поведения зависит благополучие всей нации и человечества. Поэтому нам представляется крайне важным формировать у обучающейся молодежи социальную ответственность как показатель высокого уровня индекса благополучия жизни личности и общества в нашей стране. И этот показатель должен быть приоритетным в требованиях общества, рынка труда и государства к будущему специалисту. Социальная ответственность и активность личности должны рассматриваться наравне со сформированными его ключевыми компетенциями. Согласимся с тем, что социальная ответственность является критерием развития самой личности и социальной зрелости, выражаемая в установке «самореализация не себя в обществе, а себя для общества».

Это исследование вносит некоторый вклад в немногочисленную литературу по социальной ответственности личности обучающегося в рамках его профессионального становления в современном университете. В этом исследовании подчеркивается, что современным отечественным университетам необходимо приложить большие усилия для улучшения своих систем преподавания и обучения во взаимосвязи с социальными сетями и медиа-ресурсов, чтобы соответствовать мировым образовательным стандартам в области социального развития личности. Из практических рекомендаций следует отметить, что университеты должны способствовать вовлечению всех своих заинтересованных сторон в процесс внедрения социальной ответственности.

В качестве наших рекомендаций отмечается, что высшие учебные заведения могут использовать стратегии, связанные с университетским волонтерством, для обучения студентов социальной ответственности путем разработки стратегий, поощряющих социальную чувствительность, эмпатию, добродетельное поведение и социальную приверженность для повышения собственного благополучия.

Полученные данные по изучению взаимосвязи ответственности и благополучия личности свидетельствуют о наличии необходимости целенаправленной работы по повышению благополучия с усилением роли социальной ответственности у обучающихся университетов за свое благополучие. В результате обучающаяся молодежь будет свободно проявлять свою социальную ответственность и гражданскую позицию в своей профессиональной деятельности и личной жизни без морального и экономического ущерба себе и государству, с чувством высокой степени благополучия, что позволит им достичь высокого уровня качества жизни, то есть благополучия.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № AP19678139).

Список литературы:

1. Книсарина, М.М., Сисенова, А.Т., Жумалиева Г.С. Социальная ответственность как ценность современного общества // Материалы научно-практической конференции «Роль педагогических вузов в построении нового Казахстана», посвященной 70-летию д.ф.н., проф. Аршабекова Н.Р. – Алматы: Қыздар университеті. – 2022. – 152 с.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРНОГО СОДЕРЖАНИЯ ВРАЧЕБНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА

Миралеева Алуа Исламчаевна,
к.м.н., руководитель
Книсарина Малика Максатовна,
PhD, доцент
Неталина Гульнур Карымсаковна,
магистр педагогики и психологии
Кафедра психологии, ЗКМУ имени Марата Оспанова

Аннотация. Мақалада медицина университеттің бірінші курс студенттері арасында "құзыреттілік" және "құзыреті" ұғымдарының құрылымдық мазмұнының анықтамалары қарастырылады. Дәрігердің құзыреттілігі кәсіби шеберлік, коммуникативті, цифрлық құзыреттілік, командада жұмыс істей білу және өмір бойы білім алу сияқты белгілі бір құзыреттер жиынтығын қамтуы керек. Барлық факторлардың жиынтығы ғана табысты кәсіби қызмет пен гүлденген өмірге әкеледі.

Түйін сөздер: құзыреттілік, құзыреті, кәсібилік, қарым-қатынас, салауаттылық және тұжырым.

Аннотация. В статье рассматривается определения структурного содержания понятий «компетентность», «компетенция» среди обучающихся первого курса медицинского университета. Компетентность врача должна включать в себя определенный набор компетенций, таких как профессионализм, коммуникативная, цифровая компетенции, умение работать в команде и обучение на протяжении всей жизни. Только сочетание всех факторов ведет к успешной профессиональной деятельности и благополучной жизни.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, профессионализм, коммуникация, благополучие.

Abstract. The article examines the definitions of the structural content of the concepts of "competence", "competence" among first-year students of the medical university. The competence of a doctor should include a certain set of competencies, such as professionalism, communication, digital competencies, teamwork skills and lifelong learning. Only a combination of all factors leads to successful professional activity and a prosperous life.

Key words: competence, competence, professionalism, communication, well-being.

Введение. В настоящее время к выпускнику медицинского ВУЗа предъявляются требования не только иметь набор знаний умений и навыков, относящихся непосредственно к медицинской деятельности, но быть обладателем личностных и социальных компетенций, позволяющих ему быть успешным, конкурентоспособным и благополучным.

Основная часть. Компетенции – это наблюдаемые и измеримые атрибуты профессионала, которые требуют сочетания знаний, навыков и установок для выполнения конкретного действия.

Компетентность определяется как «продемонстрированные человеком знания, навыки и установки (способности), выполненные в соответствии с определенным стандартом» [1, с.320]. В медицинских учреждениях компетентность означает способность врача оказывать медицинскую помощь и/или другие профессиональные услуги в соответствии со стандартами практики, установленными представителями профессии, и ожиданиями общества. Под ожиданиями общества подразумеваются определенные ожидания государства, медицинских чиновников, коллег и пациентов. Эти ожидания разных участников медицинской деятель-

ности всегда различны в силу разных мотиваций, но внешне не противоречивы. В последние десятилетия ожиданиям пациента уделяется все больше внимания [2, с.184].

В литературе встречаются различные классификации компетенций врача. Так, Bruce CA выделил шесть важных компетенций врача. Они состоят из «(1) ухода за пациентом, (2) медицинские знания, (3) обучение и совершенствование на основе практики, (4) навыки межличностного общения, (5) профессионализм и (6) системная практика» [3, сс.359-360]. Без этих навыков ни один человек не может быть сертифицирован как безопасный и компетентный практикующий врач.

Воробьев К.П. определяет компетентность врача как «уровень профессиональных знаний и навыков, которые проецируются в клиническую практику через нравственные характеристики врача с учетом соблюдения этических и законодательных предписаний, при наличии качественных коммуникативных навыков» [4, с.134].

Говоря о компетенциях врача, компетентности на занятиях по коммуникативным навыкам для лучшего усвоения понятий компетентность мы предлагаем компетенции врача-специалиста разделить на три группы: ключевые или профессиональные компетенции (hard skills), цифровые (digital skills) и компетенции "мягких навыков". (soft skills). В свою очередь, в мягкие навыки включаем коммуникативную компетентность, умение работать в команде и обучение на протяжении всей жизни. Таким образом мы выделяем следующие виды компетенций:

1. Профессионализм. Оксфордский словарь английского языка предлагает следующее определение профессионализма: «деятельность, основной элемент которой основан на овладении сложным объемом знаний и навыков» [5, с.780]. Профессионализм врача подразумевает идентификацию, описание и реализацию базовых знаний, умений и навыков необходимых для медицинской практики. Это клинические компетенции, включающие в себя сбор анамнеза, физикальный осмотр, проведение исследований, интерпретацию лабораторных данных и инструментальных методов исследования, постановку диагноза, планирование и проведение лечения.

2. Обучение на протяжении всей жизни. Медицина - это профессия, требующая обучения и развития на протяжении всей жизни, поэтому врачи, которые постоянно ищут новые знания, навыки и опыт, в конечном итоге добиваются успеха, становясь специалистами в своих областях. Они также получают возможность работать в сфере медицинского управления, преподавания или других смежных профессиях. Врач, хорошо владеющий знаниями о последних медицинских разработках и достижениях, способен находить новые решения сложных медицинских случаев. Врачам необходимо быть в курсе последних медицинских публикаций, количество которых растет в геометрической прогрессии, знать принципы доказательной медицины, позволяющие отбирать только результаты качественных исследований, поскольку решения некоторых наиболее сложных проблем часто лежат за пределами учебников, которые быстро устаревают. Для любого человека обучение происходит не только через образование, но и из повседневного жизненного опыта. Обучение на протяжении всей жизни является неотъемлемой частью жизни каждого врача. Это делает их более квалифицированным, помогая находить решения сложных проблем на разных этапах их карьеры и улучшая профессиональную компетентность. Сюда же можно отнести умение брать на себя ответственность, анализировать свои действия и эмоциональные состояния, способность к саморегуляции, потребность и стремление к саморазвитию

3. Цифровая компетенция. Для определения цифровых компетенций медицинских специалистов или компетенций в области цифрового здравоохранения используют разные термины. Наиболее приемлемым является грамотность в области электронного здравоохранения, «способность использовать информацию, полученную из электронного источника, для решения проблемы со здоровьем» [6, с. 9]. Умение пользоваться компьютером, работать с разными электронными программами, «способность использовать информационные и коммуникационные технологии для поиска, оценки, создания и передачи информации» [7, с. 84], критичность к самому себе и к потоку информации, в том числе рекламной.

4. Коммуникативная компетенция. Коммуникативная компетенция включает в себя умение врача слушать и слышать, с помощью активного слушания идентифицировать потребности, идеи, ожидания пациента, умение вести беседу с пациентом и его родственниками, способность мотивировать пациента к лечению, соблюдение прав пациентов, умение правильно донести информацию, совместное с пациентом принятие решений, сообщение печальных новостей, решение конфликтных ситуаций. Вежливость, тактичность, пациенториентированный подход врача в выяснении анамнеза и особенностей течения заболевания позволяют построить доверительные отношения с пациентом. Такое поведение врача улучшает диагностику, а исследования доказывают, что хорошие коммуникативные навыки и эмпатия способствуют повышению комплаенса со стороны пациента, уменьшают количество жалоб и повышает удовлетворенность пациента качеством медицинской помощи.

5. Работа в команде. Умение работать в команде становится одним из обязательных компонентов компетентности медицинского специалиста в условиях современной интегрированной модели медицинской деятельности. Как сотрудники, врачи должны эффективно работать в партнерстве с коллегами в составе медицинской команды для достижения оптимального ухода за пациентами [8, с.528-530], а так же принимать участие в обсуждении роли команды в обеспечении безопасности пациентов проявлять лидерские качества, необходимые для руководства коллективом. Сюда же относятся уважение к коллегам и способность к открытому обсуждению с ними спорных случаев, умение передавать опыт менее опытным сотрудникам, взаимозаменять друг друга на рабочем месте.

В рамках нашего исследования «Оценка социально-психологических возможностей интенсивного роста благополучия обучающейся молодежи в Западном Казахстане», ИРН AP19678139, реализуемого на кафедре психологии Западно-Казахстанского медицинского университета имени Марата Оспанова с 2023 года, компетентность специалиста рассматривается как один из важных факторов повышения благополучия личности, поскольку возможность самореализации современному человеку дает ему чувство счастья и гармонии с самим собой. Поэтому нашим обучающимся необходимо знать значение и структурные компоненты всех видов компетентностей и компетенций уже на стадии их профессионального становления в условиях университета.

Цель. Определение структурного содержания понятий «компетентность», «компетенция» среди обучающихся первого курса медицинского университета.

Задачи. 1) уточнение основных понятий «компетентность», «компетенция», «профессионализм» 2) выделение личностных и профессиональных качеств «идеального» врача практическим методом.

Материалы и методы исследования. На первом занятии по коммуникативным навыкам студентам дается индивидуальное задание – создать список из 10 качеств «идеального врача» и «плохого врача». После этого студенты объединяются в пары, обсуждая эти качества, а затем в группы по 4 человека. Далее группы составляют свой список качеств «идеального врача». После этого преподаватель дает информацию о понятиях «компетентность», «компетенция». На основе полученной информации студенты классифицируют список качеств по компетенциям.

Нами были проанализированы ответы 124 студентов первого курса. Распределение качеств «идеального врача» по компетенциям выглядит следующим образом.

I.Профессионализм.

1.Хороший врач должен быть прежде всего хорошим, честным, добрым, дисциплинированным, терпеливым, скромным, услужливым и щедрым человеком.

2. Хороший врач должен работать не только ради денег.

3. Хороший врач не должен делать различий между религиями или испытывать чувство расовых различий.

4. Хороший врач должен быть лоялен к своей профессии.

5. Хороший врач должен ставить свою работу на первое место.

6. Хороший врач должен стараться всегда быть доступным в своей профессии.

7. Хорошие врачи работают на благо общества, а не только за деньги.

8. Хороший врач должен выполнять свою работу честно и всегда должен сохранять присутствие духа.

9. Врач должен уметь ясно мыслить во время оказания неотложной помощи.

10. Хороший врач всегда предоставляет команде наилучшую информацию, чтобы они могли наилучшим образом лечить пациентов.

11. Врач всегда должен проявлять личный энтузиазм.

12. Хороший врач не должен делать различий между богатыми и бедными людьми.

13. Хорошие врачи должны интересоваться болезнями своих пациентов.

14. Хорошие врачи организованы и работают постоянно.

15. Хорошие врачи всегда помогают людям, нуждающимся в медицинской помощи.

16. Хорошие врачи всегда готовы оказать неотложную медицинскую помощь.

17. Хорошие врачи должны обладать хорошими знаниями о человеческом организме и своей области.

18. Хорошие врачи должны верить в равенство.

19. Хороший врач всегда старается спасти своего пациента и никогда не сдается.

20. Хорошие врачи должны обладать отличными знаниями о своей профессии.

21. Хороший врач никогда не допускает дискриминации по марке автомобиля, обеспеченности пациента или чего-либо еще.

22. Хороший врач никогда не идет на компромисс с качеством лекарств.

23. Хороший врач должен помогать людям без каких-либо колебаний.

22. Должен пропагандировать здоровый образ жизни.

23. Хороший врач сам должен быть здоровым.

24. Хороший врач помогает своим пациентам чувствовать себя в безопасности.

25. Они должен сделать себя достойным этой драгоценной работы.

26. Следует восхвалять свою профессию, как человек восхваляет бога.

II. Обучение на протяжении всей жизни.

1. Хороший врач должен хорошо учиться.

2. Хороший врач будет стараться узнавать что-то новое на протяжении всей своей жизни.

3. Хороший врач хорошо разбирается в области медицины.

4. Хороший врач должен обладать способностью к обучению.

5. Хороший врач должен быть увлечен изучением человеческого организма.

6. Хороший врач, если чего-то не знает, никогда не должен стесняться узнавать новое.

7. Хороший врач должен быть в курсе новых достижений в своей профессии.

III.Цифровая компетенция.

1. Хорошему врачу всегда интересно осваивать новые цифровые навыки.

2. Хорошим врачам должны быть интересны новые медицинские технологии.

3. Хороший врач должен хорошо разбираться в новых гаджетах и цифровом оборудовании.

4. Хороший врач всегда должен стремиться к освоению цифровых методы лечения.

IV. Коммуникативная компетенция.

1. Хороший врач должен обладать хорошими коммуникативными навыками.

2. Хороший врач должен уметь слушать.

3. Хороший врач должен проявлять чуткость к своему пациенту.

4. Хороший врач никогда не должен раскрывать секреты своих пациентов.

5. Хороший врач должен быть вежлив со всеми.

6. Хороший врач будет очень внимательным ко всему, что вы скажете.

7. Хороший врач будет добрым и живым.

8. Хороший врач никогда не будет делать различий между кастами и религиями.

9. Хороший врач будет относиться к своему пациенту как к своей семье.

10. Хорошие врачи доброжелательны, заинтересованы и вовлечены в процесс, и они найдут время, чтобы вы чувствовали себя комфортно.

11. Хороший врач спокойно и внимательно выслушивает своих пациентов.

12. Хороший врач объясняет пациенту все возможные варианты лечения, чтобы пациент мог сам выбрать вариант, который подходит ему лучше всего.

13. Хороший врач должен обладать хорошими навыками организации, которые помогают ему взаимодействовать с пациентами и другими лицами, работающими в области медицины.

14. Хороший врач всегда стремится интерпретировать язык пациента, будь то активный или пассивный.

15. Хороший врач очень добр к персоналу больницы и пациенту.

16. Хороший врач чувствует боль пациента.

17. Хороший врач очень добр и нежен с пациентом.

18. Уважение ко всем пациентам должно быть его приоритетом.

19. У него должно быть хорошее сострадание, которое позволяет ему обеспечивать надлежащее поведение и помогать пациентам справляться с их медицинскими проблемами.

20. Должен проявлять эмпатию по отношению к своим пациентам.

21. Хороший врач соблюдает этические нормы.

V. Командная работа

1. Хорошие врачи верят в командную работу.

2. Хорошие врачи живут для людей.

3. Хорошие врачи не работают вопреки каким-либо правилам правительства.

4. Хорошие врачи следуют протоколам.

5. Хорошие врачи всегда любопытны и готовы сотрудничать.

6. Хорошие врачи совместно организуют бесплатные медицинские лагеря для нуждающихся людей.

7. Хорошие врачи составляют хорошую команду.

8. Хорошие врачи - хорошие лидеры.

9. У хороших врачей есть правильный план, когда они на работе.

10. Хороший врач в случае сомнений должен получать информацию от других людей, чтобы направлять пациентов к специалистам, то есть его эго не должно вставать у него на пути.

Таким образом, определяя модель «идеального врача», студенты первого курса назвали 68 качеств, из которых 38% отводится профессионализму (26 качеств), 31 %- коммуникативным навыкам (21), 15% -умению работы в команде (10), 10%- умению учиться на протяжении всей жизни (7) и 6% цифровой компетенции (4).

Заключение. Опрос и дальнейшее обсуждение со студентами первого курса понятий «компетентность», «компетенция» показали, что образ «идеального врача» включает в себя как профессиональные качества, так и личностные качества. Будущие врачи воспринимают компетентность и компетенции, как возможность проявить свои личностные и профессиональные качества, идеи и творческий потенциал, что в целом позволит им быть не только успешными, но благополучными в современном мире.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP19678139).

Список литературы:

1. Wood LEP, O'Donnell E. Assessment of competence and performance at interview // *BMJ* 2000; 320S2.

2. Whitcomb, Michael E. Competency-based graduate medical education. Of course!! but how should competency be assessed? // *Acad Med* 2005; 77:359-60.

3. Bruce CA. Pathology graduate medical education (overview from 1926 to 2005) // *Human Pathol* 2006; 37,p.p.923-8

4. К. П. Воробьев, Доказательная медицина и компетентность врача // Український медичний часопис. – 2013 № , с.с. 134-140.

5. The Oxford English Dictionary / eds J. Simpson, E. Weiner. Second Edition. Clarendon Press, 1989. 728 p.
6. Norman C. D., Skinner H. A. Ehealth Literacy: Essential Skills for Consumer Health in a Networked World// J Med Internet Res., 2006;16(8(2)): e9
7. Гурцкой Л.Д., Смирнова Е.К., Зудин А.Б.Цифровые компетенции медицинских работников: подходы к определению и сущность понятия // Бюллетень Национального научно-исследовательского института общественного здоровья имени Н. А. Семашко, Общественное здоровье и организация здравоохранения, 2023. № 2, с.с.83-89
8. Tanwir Khaliq Competencies Required in a Specialist Doctor in Pakistani Context // Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan 2015, Vol. 25 (7): 528-530

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AND STUDENTS' ACTIVITY IN ONLINE COMMUNITIES

Молдабекова Салтанат Изтургановна,
преподаватель специальных дисциплин
г.Алматы, АГГПК №2,
магистрант 2 курса по специальности
«7М01712 Подготовка педагогов иностранного языка»,
Кафедра методики иноязычного образования,
КазУМОиМЯ имени Абылайхана

Аннотация. Зерттеу мемлекеттік және жеке оқу орындарында жеке білім беру тәжірибесін жүйелеу жолдарын ұсына отырып, онлайн қауымдастықтардағы білім алушылардың белсенділік деңгейін бағалайды.Онлайн оқытудың мектеп өміріне әсерін талдау тәсілдері оқушылардың бейімделуін жеңілдетеді, басқарушылық және ақпараттық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.Бұл жоба білім алушылардың виртуалды өміріне қолайлы жағдай жасауға бағытталған онлайн білім беруді ұйымдастырушылар үшін құнды нұсқаулық болып табылады.

Түйін сөздер: Онлайн қауымдастықтар, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік, білім беру, өзара әрекеттесу, белсенділік, тіл дағдылары, мәдени айырмашылықтарды құрметтеу, мәдени қарым-қатынасты бейімдеу.

Аннотация. Исследование оценивает уровень активности обучающихся в онлайн-сообществах, предлагая способы систематизации индивидуального образовательного опыта в государственных и частных учебных учреждениях. Подходы к анализу воздействия онлайн-обучения на школьную жизнь облегчают адаптацию обучающихся, содействуют развитию управленческих и информационных навыков. Этот проект представляет собой ценное руководство для организаторов онлайн-образования, направленное на создание удобных условий для виртуальной жизни обучающихся.

Ключевые слова: Онлайн-сообщества, межкультурная коммуникативная компетенция, образование, взаимодействие, активность, языковые навыки, уважение к культурным различиям, адаптация культурного общения.

Abstract. This study assesses students' engagement levels in online communities, proposing ways to systematize individual educational experiences in public and private educational institutions. Approaches to analyzing the impact of online learning on school life facilitate students' adaptation, fostering the development of managerial and informational skills. This project serves as a valuable guide for online education organizers, aiming to create conducive environments for students' virtual lives.

Key words: Online communities, intercultural communicative competence, education, interaction, activity, language skills, respect for cultural differences, adaptation of cultural communication.

Introduction

Since the advent of online communication, it has played a pivotal role in transforming the educational process and fostering cross-cultural interactions. With the evolution of information technologies and the global reach of the Internet, students worldwide have been afforded a unique opportunity to engage and collaborate in virtual communities. This dynamic environment for the exchange of information, ideas, and cultural experiences provides exceptional prospects for the development of students' intercultural communicative competence.

As noted by Leonard Schneiderman, "virtual communities not only bring together students from different corners of the planet but also facilitate the exchange of cultural nuances, significantly enriching the educational process" [Schneiderman, 2008]. In light of these possibilities, the relevance of investigating the impact of students' activity in online communities on their level of intercultural communicative competence becomes increasingly evident and crucial in the contemporary educational context.

Despite the noticeable advantages of online communication in education, the question of how students' activity in virtual communities influences the development of their intercultural communicative competence remains insufficiently explored. Which specific aspects of activity in online communities contribute to students gaining a deeper understanding of cultural differences and improving their skills in effective intercultural communication?

Existing research only scratches the surface of this question, often inadequately covering the diversity of forms of online student interaction. Thus, it is imperative to conduct a thorough analysis and identify specific factors of activity in virtual communities that can positively influence intercultural communicative competence.

The aim of this research is to delve deeper into understanding how various forms of student activity in online communities impact their level of intercultural communicative competence. We seek not only to uncover general trends but also to identify specific practices that exert the greatest influence on enhancing intercultural communication.

This study will explore various types of activities, such as participation in online discussions, collaborative problem-solving, multimedia content exchange, and other forms of interaction within virtual communities. It is anticipated that the findings of this research will not only complement existing knowledge in the fields of education and intercultural communication but also provide practical recommendations for optimizing online processes to cultivate a higher level of intercultural communicative competence among students.

1. Intercultural Communicative Competence – A Multifaceted Skill

Intercultural communicative competence (ICC) stands as a complex and multifaceted skill, encompassing the ability to interact effectively with individuals from diverse cultures. Rooted in the work of scholars such as Byram (1997), this competence extends beyond linguistic aspects, embracing a holistic approach that incorporates both language skills and broader cultural interaction abilities. Byram's concept of an "Integrative Model of Intercultural Communicative Competence" identifies key components, including linguistic competence, sociolinguistic competence, strategic competence, cultural competence, and intercultural competence [Byram, 1997].

A Dynamic Process: Viewing ICC as a dynamic process adds another layer to its complexity. Deardorff (2006) emphasizes that this skill is not static but involves continuous learning and development. It entails the conscious application of acquired knowledge and skills in real-life situations of intercultural interaction, along with the ability to adapt to changes in cultural dynamics.

Interconnected Concepts: Intercultural Competence and Intercultural Literacy:

Understanding ICC is closely tied to the concept of "intercultural literacy." Coined by Kohls (1996), intercultural literacy encompasses knowledge, skills, and motivation necessary for effective interaction in diverse cultural environments. It highlights the importance of navigating and understanding cultural nuances for successful cross-cultural communication.

Diverse Approaches to ICC:

One predominant approach to ICC views it in a broad sense. Michael Byram's comprehensive model identifies linguistic, sociolinguistic, strategic, cultural, and friendship competences as integral components [Byram, 1997]. On the other hand, cognitive theories of ICC focus on understanding cultural differences and fostering critical thinking during communication processes. Edward Hall's (1976) high and low-context cultural theory sheds light on the explicitness of intentions in communication and the significance of non-verbal cues.

Interdisciplinary intercultural theories emphasize the interaction of different cultures and highlight criteria for successful intercultural communication. Julien Guber's (2016) "Theories of

Intercultural Communication" underscores the importance of recognizing differences in the perception of time, space, hierarchy, and other cultural parameters.

This chapter introduces the multifaceted nature of ICC, emphasizing its dynamic character as a continuous learning process. By examining diverse theoretical perspectives, ranging from Byram's integrative model to Hall's cultural context theory, we lay the groundwork for a comprehensive exploration of the factors influencing students' intercultural communicative competence in online communities. Subsequent chapters will delve into specific aspects of student activity and interaction within virtual spaces, aiming to unravel the nuanced dynamics that contribute to the enhancement of ICC in the digital age.

Online communities in education serve as virtual platforms where students, educators, and experts can exchange knowledge, ideas, and experiences despite physical distances. These communities have become integral to the educational environment, providing unique opportunities for interaction and learning in a virtual setting.

The Role of Online Communities in Modern Education:

Lorenzo De Rossi emphasizes the pivotal role of online communities in the development of the contemporary educational landscape. These communities deepen learning, expand social connections, and facilitate knowledge exchange among participants [De Rossi, 2010]. Virtual educational communities create additional avenues for students to receive feedback, ask questions, and engage in discussions, thereby fostering active learning.

Online communities also serve as crucial instruments for intercultural communication training. According to Cecilia Gunther, virtual communities provide a unique opportunity for students to interact with individuals from diverse cultures, enriching their intercultural experience [Gunther, 2016]. They become platforms for exchanging cultural perspectives and developing intercultural communicative competence.

The influence of activity in online communities on intercultural interaction represents a dynamic process that shapes students' ability to communicate effectively in a virtual environment with individuals from different cultures. This process also contributes to the development of key competencies, including cultural sensitivity, flexible thinking, and the ability to adapt to diverse cultural contexts.

A wealth of research supports the positive impact of activity in online communities on intercultural interaction. The work of Young and Smith underscores that students actively participating in online discussions and projects exhibit a higher level of intercultural sensitivity and critical thinking development [Young & Smith, 2018].

From a communicative perspective, activity in online communities is viewed as a means of active intercultural communication. Julia Woodfield's theory of communicative competence emphasizes that through active communication in online communities, students develop the skills to effectively convey their ideas and understand the viewpoints of individuals from other cultures [Woodfield, 2015].

From a psychological standpoint, activity in online communities can be seen as a practice of social adaptation. Laura King's research underscores that frequent interaction in virtual communities contributes to the development of students' confidence in intercultural communication and their ability to effectively engage with a diversity of cultural contexts [King, 2017].

2. Research Framework and Methodology

The study by Young and Smith (2018) underscores that active student participation in online discussions and projects stimulates the development of intercultural sensitivity. This signifies that students immersed in virtual communities gain a deeper understanding of cultural differences and cultivate empathy toward individuals from diverse cultures.

An important outcome of the research is the identification of a connection between online community activity and the development of critical thinking skills among students. Active engagement in discussions, project analyses, and idea exchanges in the virtual environment

contributes to the formation of students' analytical abilities, critical evaluation of information, and the ability to make informed decisions.

The research also highlights that activity in online communities contributes to active learning. Interaction in virtual communities motivates students to ask questions, seek solutions, and actively participate in their education.

Our study focuses on online communities operating in the field of education, with particular attention to virtual platforms where students communicate, collaborate, and exchange information to develop intercultural communicative competence.

The object of our research is the structure and key characteristics of selected online communities and their participants. We will examine parameters influencing the effectiveness of interactions in virtual educational communities in shaping students' intercultural communicative competence.

For a deeper understanding of the structure and characteristics of online communities, a qualitative analysis of selected platforms will be conducted. This includes an examination of key features, available resources, and an analysis of discussion content and participant interactions.

To obtain accurate data on the characteristics of online community participants and their experiences in virtual environments, surveys and questionnaires will be administered among students. Questions will aim to assess their level of activity, satisfaction with the platform, and perceptions of the impact of online communities on intercultural interaction.

In addition to surveys, interviews will be conducted with selected participants of online communities to gain a deeper understanding of their experiences. This approach will help identify individual perspectives, expectations, and personal benefits from participating in virtual educational communities.

Content generated by participants in online communities will be analyzed. This includes examining discussions, information exchange, and other forms of interaction to identify themes and aspects that contribute most to the development of intercultural communicative competence.

It is anticipated that the research findings will provide a comprehensive overview of the structure of online communities, their key characteristics, and their impact on the development of participants' intercultural communicative competence. The data obtained will be utilized for further analysis and the formulation of recommendations for optimizing interactions in online communities to maximize effectiveness in developing intercultural skills.

3. Research Findings and Analysis

The study involved 25 students from a pedagogical college, aged 15-18 years. Among them, 20 students (80%) confirmed their activity in online communities such as Goodreads and Youtube, focusing on intercultural communicative competence. The average age of active participants was 17 years.

Survey results revealed that 60% of active participants engage in online communities daily, using platforms like Goodreads for book discussions and Youtube for educational videos. 25% participate at least twice a week, while 15% participate less frequently. This indicates a high frequency of interaction among students in the chosen virtual educational communities.

Among active participants, 85% actively engage in book discussions on Goodreads and share opinions on educational videos on Youtube. 70% participate in book-related projects, and 50% engage in discussions on educational topics in Youtube comments. These results demonstrate the diversity of interaction modes among students in online communities.

Regarding the degree of involvement in educational discussions, 40% of participants reported a high level of engagement, actively discussing books on Goodreads and educational videos on Youtube. 35% reported a moderate level, and 25% reported a low level. These findings reflect individual differences in the degree of activity and interest among students in selected online communities.

Questions about satisfaction with online community participation showed that 75% of students are highly satisfied with their experience, interacting on Goodreads and Youtube outside of formal

education. 20% have a satisfactory level, while 5% expressed low satisfaction. This indicates a generally positive perception of virtual educational communities by participants.

To measure the level of intercultural communicative competence, participants completed specially designed intercultural surveys. Questions assessed language skills, respect for cultural differences, adaptation to cultural communication, and effectiveness in intercultural interaction on a scale of 1 to 5. Educational portfolios created by participants were also analyzed, including reflections, essays, and projects, to identify manifestations of intercultural sensitivity, adaptability to diverse cultural contexts, and effective communication skills.

According to the intercultural competence surveys, 60% of participants rated their level of intercultural communicative competence as high (4-5 points), 30% as moderate (3 points), and 10% as low (1-2 points). This provides an overall picture of competence levels among students.

The analysis of educational portfolios complemented the evaluation. Students demonstrating deep understanding and sensitivity to cultural differences received additional points. Participants actively engaging in online communities showed a higher level of intercultural communicative competence. Regular participation in discussions, projects, and knowledge exchange contributed to the development of these skills.

The use of combined assessment methods provides a comprehensive understanding of students' skills. The data obtained will be further analyzed to explore the impact of online community activity on the development of intercultural communicative competence. The results will contribute to a nuanced understanding of the relationship between virtual community engagement and the enhancement of intercultural skills among students.

During the statistical analysis, the correlation between students' activity in online communities and their level of intercultural communicative competence was explored. The correlation coefficient (r) was found to be 0.65 ($p < 0.05$), indicating that 65% of changes in intercultural communicative competence can be explained by activity in online communities. Thus, the more active a student is in virtual educational environments, the higher their level of intercultural communicative competence.

Detailed correlation analysis revealed a high correlation between online community activity and language skills ($r = 0.70$, $p < 0.01$), respect for cultural differences ($r = 0.60$, $p < 0.05$), and adaptation to cultural communication ($r = 0.55$, $p < 0.05$). This implies that 70%, 60%, and 55% of changes in these aspects of intercultural communicative competence, respectively, can be explained by activity in online communities.

Regression analysis emphasized that online community activity explains 42% of the variation in the level of intercultural communicative competence. This suggests that almost half of the differences in competence levels may be associated with students' activity in online communities.

The results clearly demonstrate a strong positive correlation between online community activity and the level of intercultural communicative competence. Students actively participating in virtual educational environments not only exhibit higher language skills but also demonstrate profound respect for cultural differences and successfully adapt their communication strategies to diverse cultural contexts.

The obtained data hold high practical significance for the educational process. The effective development of intercultural communicative competence among students through interaction in online communities provides unique opportunities for the enhancement of not only language skills but also the ability to adapt to various cultural contexts. This is particularly crucial in the contemporary global education landscape, where students encounter a multitude of cultures in their learning and future professional endeavors.

For a more comprehensive understanding of the relationship between online community activity and intercultural communicative competence, further research is recommended. Exploring effective strategies for integrating intercultural aspects into online education and developing methods that encourage active participation in virtual educational communities would be particularly intriguing.

The results of our study affirm that virtual educational environments offer a unique platform for the development of intercultural communicative competence. Active engagement in online

communities contributes not only to academic skills but also to cultural competence, a key aspect of preparing students for the complexities of the modern global society.

Conclusion

In conclusion, our study aimed to examine the impact of students' activity in online communities on their intercultural communicative competence. Key findings encompass the identification of a strong positive correlation between engagement in virtual educational environments and the level of intercultural communicative competence. Furthermore, the study provides a detailed insight into the contribution of this activity to language skills, respect for cultural differences, and adaptation to cultural communication.

This research holds significant implications for the field of education and student development. The obtained results affirm that active participation in online communities contributes not only to the development of language skills but also fosters a profound respect for cultural diversity, a crucial aspect of students' intercultural competence.

For the further advancement of this research, we recommend a more in-depth exploration of specific aspects regarding the relationship between online community activity and intercultural communicative competence. This may involve analyzing the effectiveness of various pedagogical strategies aimed at stimulating student activity in virtual educational environments and studying the long-term impact of such activities on their intercultural interactions.

Our findings not only unveil crucial aspects of the correlation between online community activity and students' intercultural communicative competence but also lay the foundation for future scholarly and practical developments in the realm of digital pedagogy and the cultivation of intercultural skills in online education.

References:

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241-266.
3. Kohls, L. R. (1996). The Values Americans Live By. Simon & Schuster.
4. Hall, E. T. (1976). Beyond Culture. New York: Doubleday.
5. Guber, J. (2016). The Study of Intercultural Communication: Theoretical and Practical Perspectives. John Wiley & Sons.
6. De Rossi, L. (2010). Collaborative Learning and Virtual Worlds: A Symbiotic Relationship. In M. Pagani (Ed.), Encyclopedia of Multimedia Technology and Networking (pp. 261-268). IGI Global.
7. Gunther, C. (2016). Online Intercultural Exchange in Teacher Education: A Case Study Analysis. In R. O'Dowd & T. Lewis (Eds.), Online Intercultural Exchange: Policy, Pedagogy, Practice (pp. 97-116). Routledge.
8. Young, A., & Smith, A. N. (2018). Online Learning as a Catalyst for Intercultural Communication. Journal of Interactive Online Learning, 16(3), 188-202.
9. Woodfield, J. (2015). Conceptualising Intercultural Competence in Language Education. Routledge.
10. King, L. A. (2017). The Role of Online Learning Communities in Fostering Intercultural Competence. In K. V. Sinclair & M. A. Levins (Eds.), The Handbook of Intercultural Competence (pp. 386-401). Routledge.

ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ БІЛІМГЕ ӘСЕРІ: ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ДӘУІРІ

Сырлыбай Ә.Б., Әбдел А. С., Сайпилова А.А.,
7М01105 Педагогика. Білім беру менеджменті мамандығының
1 курс магистранттары,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і
Ғылыми жетекшісі: Молдасан Қуаныш Шорманқызы,
п.ғ.к., доцент

Аннотация. Мақала жоғары білімге ерекше назар аудара отырып, білім беру саласындағы инновациялардың рөлі мен маңыздылығын мұқият зерттейді. Авторлар білім берудегі инновацияларды оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін енгізуді, сондай-ақ білім беру қызметтерінің сапасын жақсарту үшін заманауи технологияларды қолдануды қамтитын кешенді процесс ретінде сипаттайды. Жұмыс түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инновациялық тәсілдерді оқу бағдарламаларына біріктіру қажеттілігін көрсетеді. Авторлар сонымен қатар инновацияларды жүзеге асыру кезінде білім беру мекемелері кездесетін әртүрлі қиындықтар мен кедергілерді қарастырады және оларды жеңу стратегияларын ұсынады. Мақала білім берудегі инновацияларды зерттеуге маңызды үлес болып табылады және тәрбиешілерді, білім беру мекемелерінің әкімшілерін және білім беру саясаты саласындағы зерттеушілерді қызықтырады.

Түйін сөздер: педагогика, инновация, цифрлық педагогика, инновациялық оқыту, инновациялық әдістер.

Инновацияларды енгізу білім берудің тиімділігін арттырудың маңызды жолына айналуда. Білім беруде инновацияларды қолдануға деген ұмтылыс жаппай сипатқа ие болады. Жаңа білімге, жоғары мектеп оқытушыларының инновациялық құзыреттілігі мен мәдениетін қалыптастыруға деген қажеттілік күшейе түсті.

Инновация-бұл ғылымның, техниканың, қоғамдық практиканың, инновациялар туралы ғылымның әртүрлі салаларындағы инновациялық процестердің теориясы мен практикасы. Инновацияның негізгі категориялары инновация, инновация, инновация, Инновациялық қызмет, инновациялық процесс ұғымдары болып табылады.

Неміс ғалымы әлеуметтанушы В. Зомбарт, сондай-ақ экономист А.Метчерлих инновация ұғымы 30-шы жылдары енгізген болатын.

Білім берудегі инновация ұғымы XX ғасырдың 50-жылдарында пайда болды, отандық педагогикада олар оған 70-жылдардың соңында жүгінді.

Педагогикадағы инновацияны айтқан кезде қандай бірлестіктер пайда болады?

1-сурет. Интеллектті карта. Педагогикадағы инновация.

Инновация (лат. in-in, nove-жаңа) - инновация, жаңасын енгізу, жаңалықты енгізу. Инновация-бұл жаңасын игеру және енгізу процесі. Инновация-бұл жаңа нәрсенің мәні, әдістері, әдістері, технологиясы мен мазмұны бар құбылыс. Инновациялық процесс-білім беру мазмұнын қалыптастыру және дамыту және жаңасын ұйымдастыру жөніндегі кешенді қызмет. [1, 6 б.].

Инновация - инновация ретінде және инновацияны практикаға енгізу процесі ретінде, жаңашыл деп аталатын адамдардың мақсатты, ұйымдастырылған іс-әрекеті процесі.

Оқытудың инновациялық әдістері - бұл "Оқытушы-студент" өзара әрекеттесудің жаңа тәсілдерін, оқу материалын игеру процесінде практикалық қызметтегі белгілі бір жаңалықты қамтитын оқыту әдістері. Білім берудегі инновациялар білім беру мазмұнындағы, оқыту формалары мен әдістеріндегі, "Оқытушы - студент" қатынастарындағы, оқытудың ақпараттық технологияларын қолданудағы, жаңа жабдықтарды енгізудегі, оқу процесін ұйымдастыру-дағы, оны басқарудағы және т. б. инновациялар деп аталады. Педагогикалық инновациялар ұғымы, әдетте, оқытушылардың өздері немесе Білім және ғылым ұйымдары әзірлейтін инновацияларды білдіреді. [2, 17 б.].

Оқытушының инновациялық педагогикалық қызметін педагогикалық жаңашылдықты құрудың, таратудың және пайдаланудың кешенді, мақсатты процесі ретінде қарастыруға болады, оның мақсаты адамдардың жаңа құралдарға деген мүдделерін қанағаттандыру болып табылады, бұл оқу процесін ұйымдастыру жүйесінің белгілі бір сапалық өзгерістеріне және оның тиімділігін, тұрақтылығы мен өміршеңдігін қамтамасыз ету әдістеріне әкеледі. Инновациялар білім беру процесіне инновациялардың өзі үшін емес, тән, нақты сапалық өзгеріс үшін енгізілетінін атап өтейік.

Н.Р. Юсуфбекованың анықтамасы бойынша педагогикалық инновация – бұл педагогикалық инновацияларды құру, оларды бағалау және педагогикалық қоғамдастықтың дамуы, соңында пайдалану және практикада қолдану туралы ілім. [3, 56б.]. Ол үш бағыттың айналасында орналасқан (2-сурет), басқаша айтқанда:

- педагогикалық неология-білім беру жүйесінде жаңасын құру туралы ілім (пән – педагогикалық инновациялар);
- педагогикалық аксиология-жаңа әлеуметтік-педагогикалық қауымдастықты қабылдау туралы ілім (пән – құндылық санасын қалыптастыру, педагогикалық қоғамдастықта жаңасын қолдану және қарым-қатынас және жаңа педагогикалық құндылықтар);
- педагогикалық праксиология педагогикалық инновацияларды қолдану теориясы ретінде, білім беру жүйесіндегі инновациялық процестерді тану және басқару бойынша теоретиктер мен практиктерге арналған ұсыныстар жүйесі (пән – педагогикалық инновацияларды қолдану). [4, 115 б.].

Ғылымда инновацияларды оның жаңалығының тереңдігі деңгейіне қарай жіктеудің бірнеше тәсілдері бар.

Атап айтқанда, В. М. Полонский жаңалықтың келесі деңгейлерін анықтайды:

Нақтылау деңгейі-алынған нәтиже белгілі нәрсені нақтылайды, оқытуға, тәрбиелеуге, Әдістемеге, педагогика тарихына және т. б. қатысты жеке теориялық немесе практикалық ережелерді нақтылайды.

Толықтыру деңгейі-алынған нәтиже оқыту мен тәрбиелеудегі белгілі теориялық және практикалық ережелерді кеңейтеді. Алынған Білім бұрын белгілі болмаған мәселенің жаңа қырларын ашады.

Трансформация деңгейі-бұрын теорияда болмаған білім беру саласындағы түбегейлі жаңа идеялар, тәсілдер. Көзқарастардың түбегейлі өзгеруі байқалады, осы саладағы белгілі идеялардан түбегейлі ерекшеленетін өзіндік тәсіл ұсынылады. [5, 65 б.].

2-сурет - Тірек синалы. Педагогикалық инновация бағыттарының Гүлі.

Инновациялық оқыту - "нормативтік" оқытуға қатысты баламалы білімді меңгерудің ерекше түрі. Мектептегі оқушы келесі дағдыларды игеруі керек: бастама, ынтымақтастық, ұжымдық жұмыс, өзара оқыту, бағалау, қарым-қатынас, логикалық ойлау қабілеті, мәселелерді шешу, шешім қабылдау, ақпарат алу және пайдалану, жоспарлау, оқу қабілеті, көп мәдениетті дағдылар.

Инновациялық оқытудың ерекшеліктері:

- озық жұмыс, дамуды болжау;
- болашаққа ашықтық;
- тұрақты тыныштық, басқаша айтқанда, теңсіздік жүйелер, атап айтқанда адамның өзі;
- жеке тұлғаға, оның дамуына назар аудару;
- шығармашылық элементтерінің міндетті түрде болуы;
- серіктестік қарым-қатынас түрі: ынтымақтастық, өзара көмек және т. б.

Инновациялық оқыту шығармашылыққа әсер ететіндіктен, біз шығармашылық процестің кезеңдерін талдаймыз. [6, 24 б.].

Шығармашылық-бұл бірегейлігімен, өзіндік ерекшелігімен, әлеуметтік-тарихи бірегейлігімен ерекшеленетін сапалы жаңаны тудыратын қызмет. Шығармашылық тұлға қиял мен түйсігі сияқты қасиеттерге ие.

Педагогика ғылымындағы инновациялар қазіргі білім беруде шешуші рөл атқарады, оның дамуын бағыттайды және оқытудың тиімдірек және қызықты процесін қамтамасыз етеді. Педагогикадағы кейбір негізгі инновациялар мыналарды қамтиды:

1. Сандық педагогика:

- Интерактивті тақталар мен оқу қосымшалары: интерактивті тақталар мен қосымшаларды пайдалану мұғалімдерге оқу процесін студенттерге қызықты әрі қол жетімді етуге мүмкіндік береді, сонымен қатар күрделі ұғымдарды визуализациялауға мүмкіндік береді.
- Қашықтықтан оқыту: заманауи технологиялар жағдайында қашықтықтан оқыту барған сайын танымал бола бастайды, бұл студенттерге оқуда икемділік береді, ал мұғалімдерге оқыту үшін әртүрлі ресурстар мен құралдарды пайдалануға мүмкіндік береді.

2. Оқытудың инновациялық әдістері:

- Проблемалық-бағдарланған оқыту: оқу бағдарламалары студенттерге өз білімдерін практикалық жағдайларда жақсырақ қолдануға мүмкіндік беретін нақты мәселелерді шешуге көбірек көңіл бөледі.

- Кооперативті оқыту: топтық жұмыс және бірлескен жобалар коммуникативтік дағдыларды, ұжымдық жауапкершілікті және командада жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.
- Жеке оқыту: студенттің жеке қажеттіліктеріне бейімделген жекелендірілген әдістер мен технологияларды қолдану олардың әлеуетін арттыруға көмектеседі.

3. Онлайн ресурстар және ашық білім беру ресурстары:

- Білімге жаппай қол жеткізу: Интернет және онлайн ресурстар студенттер мен оқытушыларға әртүрлі деңгейдегі және пәндік салалардағы материалдарды пайдалануға мүмкіндік беретін білім беру ресурстарына кең қол жетімділікті қамтамасыз етеді.
- Желілік білім беру қауымдастықтары: Форумдар, блогтар және әлеуметтік желілер әлемнің түкпір-түкпірінен келген студенттер мен оқытушылар арасында білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді.

4. Виртуалды және кеңейтілген шындық технологиялары:

- Иммерсивті оқу тәжірибесі: виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларды қолдану нақты сценарийлерді имитациялай алатын және оқушыларды тереңірек және қызықты оқу тәжірибесімен қамтамасыз ететін виртуалды орталарды құруға мүмкіндік береді. [7, 65 б.].

Педагогикалық саладағы инновациялар оқу процесін жақсартуға ғана емес, сонымен қатар өзгермелі әлемге сәтті бейімделу үшін қажетті дағдыларды дамытуға ықпал етеді. [8, 5 б.].

Цифрлық педагогика - оқыту процесін жақсарту және оқыту тиімділігін арттыру үшін заманауи технологиялар мен цифрлық ресурстарды енгізетін білім беру саласы. Сандық педагогиканың бірнеше негізгі аспектілері:

1. Интерактивті оқыту платформалары:

- Интерактивті материалдарды, тестілеуді және оқытуға жекелендірілген тәсілді ұсынатын арнайы білім беру бағдарламалары мен платформаларын пайдалану.

2. Интерактивті тақталар және технологиялар:

- Интерактивті тақталар оқытушыларға студенттерді оқу әрекеттеріне тарту арқылы динамикалық сабақтар жасауға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар сонымен қатар күрделі ұғымдарды визуализациялауды қолдайды.

3. Қашықтықтан оқыту:

- Сабақтар мен курстарды өткізу үшін онлайн платформаларды пайдалану Интернетке қол жетімді кез келген жерде оқуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе кестенің икемділігіне және оқу ресурстарына қол жеткізуге қатысты.

4. Мультимедиялық ресурстар:

- Материалды көрнекі және тартымды көрсету үшін аудио және бейнематериалдарды, интерактивті қосымшаларды, анимацияларды және басқа мультимедиялық құралдарды енгізу.

5. Адаптивті технологиялар:

- Оқу материалын барынша түсіну үшін жекелендірілген тапсырмалар мен кері байланыс беру арқылы студенттердің жеке қажеттіліктеріне бейімделетін жүйелер.

6. Бағалау технологиялары:

- Бағалау процестерін автоматтандыру, онлайн тесттер құру және нәтижелерді талдау үшін сандық құралдарды енгізу, бұл бағалау мен кері байланыс процесін жеңілдетеді.

7. Бұлтты технологиялар:

- Кез келген уақытта және жерде ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ететін білім беру материалдарын сақтау және бөлісу үшін бұлттық қызметтерді пайдалану.

8. Білім беру ойындары және модельдеу:

- Студенттердің назарын аударып қана қоймай, материалды тереңірек игеруге ықпал ететін оқу ойындары мен модельдеулерін жасау. [9, 48 б.].

Цифрлық педагогика студенттердің цифрлық құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ете отырып және оларды заманауи ақпараттық қоғамның талаптарына дайындай отырып, ынталандырушы және тиімді білім беру тәжірибесін құруға бағытталған.

Әдебиеттер:

1. Мукушев Б.А. Теоретические основы формирования синергетической культуры учащейся молодежи: Автореферат диссертации на соискание ученой степени д.п.н. – Караганда, 2016. – 42 с.

2. Загрекова Л.В., Николина В.В. Теория и технологии обучения. – М.: Высшая школа, 2014. – 157 с.

3. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании http://www.nekrasovspb.ru/publication/cgi-bin/publ.cgi

4. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2013. - №10. – С.8-14.

5. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки инновационных процессов в образовании. – М., 2020. – 91 с.

6. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. – Алматы: Гылым, 2021. – 296 с.

7. Юсуфбекова Н.Р. Тенденции и законы инновационных процессов в образовании // Новые исследования в педагогических науках. Вып. 2. – М.: Педагогика, 2022. – С.6-9.

8. Булатова О.С. Искусство современного урока: уч.пособие. – М.: Академия, 2018. – 256 с.

9. Дильмухаметов Р.С., Парунова Е.Ю. Настольная книга фасилитатора. – Алматы: 2020. – 384 с.

INNOVATIONS IN PEDAGOGY SCIENCE: DIGITAL PEDAGOGY, INNOVATIONAL METHODS OF TEACHING

Ormanova Zhanat Bolatovna,
Master of pedagogy science,
teacher of English language,
№130 secondary state school, Shymkent city
Balkybekova Saule Zhazybaevna,
Master of pedagogy science,
teacher of English language,
South Kazakhstan Pedagogical University
named after O. Zhanibekov, Shymkent city

Abstract. The article reveals the content of the concept of "pedagogical innovation" and its transformation over time. The authors focus their work on the differentiation of innovative transformations, innovative technologies and methods of their implementation, as well as consideration of the difficulties associated with the introduction of innovative technologies into the education system. Key words: pedagogical innovation, innovative technology, education, training, innovative activity, method. The article also highlights various methods of teaching English, and also describes the use of innovative methods for teaching students communication in English. New methods such as group discussions and role plays, brainstorming, etc. help students increase confidence in the process of communicating in English.

Key words: English language, innovations, methods, experience based teaching, cross teaching, brainstorming, gamefication

Аннотация. Мақалада «педагогикалық инновация» ұғымының мазмұны және оның уақыт бойынша өзгеруі ашылады. Авторлар өз жұмыстарын инновациялық қайта құруларды, инновациялық технологияларды және оларды енгізу әдістерін саралауға, сондай-ақ білім беру жүйесіне инновациялық технологияларды енгізуге байланысты қиындықтарды қарастыруға бағыттайды. Негізгі сөздер: педагогикалық инновация, инновациялық технология, білім беру, оқыту, инновациялық қызмет, әдіс. Мақалада сонымен қатар ағылшын тілін оқытудың әртүрлі әдістері қарастырылған, сонымен қатар студенттерге ағылшын тілінде қарым-қатынас жасауға үйретудің инновациялық әдістерін қолдану сипатталған. Топтық талқылаулар мен рөлдік ойындар, миға шабуыл және т.б. сияқты жаңа әдістер. студенттердің ағылшын тілінде сөйлесу процесіне сенімділігін арттыруға көмектесу.

Түйін сөздер: Ағылшын тілі, инновациялар, әдістер, тәжірибе арқылы оқыту, ми шабуылы, геимификация

Аннотация. Статья раскрывает содержание понятия «педагогическая инновация» и его трансформацию с течением времени. Основное внимание в работе авторы акцентируют на дифференциации инновационных преобразований, инновационных технологиях и способах их внедрения, а также рассмотрении трудностей, связанных с привнесением инновационных технологий в систему образования. Ключевые слова: педагогическая инновация, инновационная технология, образования, обучения, инновационная деятельность, метод. В статье также освещаются различные методы преподавания английского языка, а также описано использование инновационных методик обучения студентов коммуникации на английском языке. Новые методы, такие как групповыеидискуссииб ролеые игры, мозговой штурм и т.д. помогают студентам повысть уверенность в процессе общения на английском языке.

Ключевые слова: Английский язык, инновации, методы, обучение через опыт, перекрестное обучение,мозговой штурм, геимификация

Digital pedagogy is at least a trend! Let's understand the terms Digitalization is our everything. All forms of daily life are becoming digital to one degree or another, and there is no need to be afraid of it. It's better to understand what's going on when it just starts. So, digital pedagogy - what kind of

beast is it? Before we talk about digital pedagogy, it is worth understanding what it is. In the phrase "digital pedagogy" the main word remains "pedagogy", and it is this that sets the meaning of the concept. The question is not what digital resources a teacher should use; this is not a specific introduction of virtual technologies into the educational process. Pedagogy is the science of purposeful activities for the formation of a person, of the forms, content and methods of upbringing, education and training.

"Digital" only adds that information technology and the Internet are becoming assistants in education. It is a means that should not become an end. Another important distinction: "digital pedagogy" is not the same as "online pedagogy'. If in the first case we are talking about the widespread use of technology in "live" lessons, then online involves distance and sometimes correspondence classes. In general, it is better to put a "more" sign between these concepts in favor of digital pedagogy. Now digital pedagogy is just becoming a widespread phenomenon, and therefore is actively criticized and discussed. Everyone wants to understand what it can bring to the usual educational process, and what, on the contrary, it can take away from it.

What exactly does digital pedagogy involve?

*Information and communication technologies for creating multimedia projects.

*Significant simplification of the learning process. Gamification and interactive formats all make learning easier and more fun.

*Time saving. Many digital resources allow the teacher not to spend hours checking homework and lengthy layout of materials for lessons.

*Individual learning paths. With the help of digital resources it is easier to select individual tasks for each specific student, focusing on their level of knowledge.

* Fast and mobile data updating. Whereas in printed textbooks information could remain the same and therefore outdated for three years or more, digital materials allow you to constantly take into account new data. By the way, thanks to the digital economy, teachers also become learners. He constantly needs to master new tools and acquire new knowledge. There are also major structural changes. LMS (Learning Management System) or DLS (distance learning systems) appear. These are special platforms on which all the information a student needs for learning is collected. They also allow you to build quick feedback between students and teachers.

Digital pedagogy platforms. Let's say away that it is possible to make an exhaustive list of available digital pedagogy platforms, but you are unlikely to read it to the end. It's better to make a selection of Kazakh and foreign must-haves that are already actively used in digitalized schools. These platforms are also useful for organizing offline classes. Based, on them, you can explain topics and give group and homework assignments. Digital pedagogy resources also allow you to effectively use students' smartphones – you can be in the "Bring your own device" trend.

*Google classroom, another collection of interactive tasks, but for grades 1-11. A total of 30 thousand tasks. The service is available to teachers and authorized students, as well as to their parents after separate registration.

*Canvas. Adds video tutorials to tasks. It has 30 thousand tasks for 1-11 grades.

*Platonus- educational platform for students at universities in Kazakhstan.

*Daryn- is online educational platform for students consisting of tasks and various types of Olympiads.

Kundelik.kz – is the educational platform for teachers and schoolchildren as well as their parents forced guarantee and long holidays in virtual isolation with the inaccessibility of cinemas, shopping and entertainment centers, clubs, and sections, raise the question of useful leisure for children. Today, thanks to the Internet, you can choose any educational platform and spend time usefully not only for children, but also for adults.

*iMektep.kz is complete primary school curriculum developed by leading Kazakh methodologists and teachers. Each lesson consists of a short animated film, which is accompanied by interactive game tasks and tests.

* Bilimland.kz is an educational platform based on the advanced achievements of the world leaders in e-learning. This is the largest collection of the most modern educational content from global developers for teachers, students and parents.

*Twig-bilim.kz is a globally recognized international online training service, professionally localized for Kazakhstan. The complex consists of more than 1,500 fascinating short films (lasting about 3 minutes), created on the basis of the school curriculum in chemistry, physics, biology, natural science, mathematics and geography.

* Zhastar.org – An online platform for parents, teachers and children to develop life skills, develop social skills and psychological well-being of students. The website contains multimedia materials that provide up-to-date recommendations for parents and children, and train psychologists and teachers.

* Kitap.kz (Open Library of Kazakhstan) is the largest free online library of Kazakh literature with a collection of more than 20,000 works. Audiokitap.kz is a mobile application for iOS and Android for free access to more than 1,500 audiobooks of Kazakh fiction and 400 audio fairy tales. Openu.kz (Open University of Kazakhstan) is an online educational platform that provides access to online courses from leading universities and teachers in the country.

More than 170 courses are available across humanities, engineering, and business majors. Books translated within the framework of the project "Zhana humanitarianlik bilim" are also available on the site. "Kazak tilindegi 100 zhan okulyk." Academia.kz is an educational platform for teachers and parents. Large collection of scientific experiments, teaching materials and pedagogical materials.

The article highlights various methods of teaching English methods of teaching English, and also describes the use of innovative the use of innovative methods for teaching students communication in English. New methods such as group discussions, role plays, brainstorming, etc. help students increase their confidence in communicating in English.

Key words: English, innovation, methods, experiential learning, cross-training. Currently, English is the language of international, global communication. It is the existence of such a universal means of communication that prevents social isolation and opens up new opportunities for personal development. English is rightfully considered the most widely spoken language in the world and is most often used as a tool for cultural and educational exchange. Now in many countries, learning English is becoming mandatory not only at the local but also global education level. The methodology of teaching foreign languages is an extremely important, but not sufficiently covered topic to date. In the era of globalization and technological progress, information civilization dictates new standards; knowledge quickly becomes outdated. The younger generation lives in conditions of constant change, and "education must keep up with the times." It is possible to organize the learning process for representatives of generation Z as effectively as possible only with the help of innovative educational methods. In general, innovative language teaching involves a creative approach by the teacher to explaining the material. Teaching must include two main components: sending and receiving information. The main task of any teacher is to attract the attention of students and convey their ideas in such a way that students remember the material for a long time and use it for subsequent work. For this to happen, it is necessary to rethink the classroom experience and introduce innovative techniques that will make the teaching process more effective. There are various tools for attracting student attention: a) audio and video tools; b) brainstorming (method of collective problem solving) (brainstorm); c) classes outside the classroom; d) role-playing games; e) puzzles and games. The use of audiovisual materials, textbooks with models and diagrams, filmstrips, films, infographics and other graphics in the classroom develops the student's imagination. Why is this so important? According to the pedagogical terminological dictionary, imagination is a fantasy, a mental process that consists of creating images of existing and non-existent objects. This type of mental activity is based on memory and logical thinking and allows a person to manage emotions, conduct thought experiments, considering the optimal one from a variety of options for the development of events, set goals and achieve them. Moreover, visualization techniques in teaching will not only increase students' interest in the topic, but will also help them better understand the structure and concepts of language. Another learning method is brainstorming. In the context of teaching, brainstorming is a teacher-used teaching strategy or tool in which all students participate by presenting different

opinions on a specific given topic. This technique helps overcome the language barrier, which is the most common problem in learning English, and also encourages ideas and suggestions expressed by students. Working in a team also helps build stress resistance and self-confidence. First, the class is divided into small groups. The teacher introduces a specific question or topic in English and encourages students to think about the problem and express their ideas. Criticism of other people's opinions is prohibited. Each student's ideas should be heard and accepted without any negative judgments or other comments. During the allotted time, the teacher observes the group performance of the task and makes sure that the students speak to each other only in English. This method encourages students' creativity and increases their motivation. The next tool to attract students' attention is activities outside the classroom. For example, when visiting a museum or park, thematic vocabulary associated with the place of study is absorbed by students much more effectively. This method involves active cooperation between students and is designed to improve their communication abilities, as well as monologue speech skills. Trainees will find this approach fresh and exciting. Role-playing activities are a great way to challenge students to step out of their comfort zone and develop interpersonal skills. During the lesson, the teacher models an everyday situation (for example, meeting old school friends, buying plane tickets, etc.) and allocates a few minutes to prepare the dialogue.

Gamestorming is carried out in the form of a game – a competition. In this type of brainstorming technique can be used in teaching a foreign language. Assault, the case method with the help of which you can most effectively generate data from students… The use of interactive technologies in teaching. The main emphasis is on teaching English to students of non-linguistic universities. Brainstorming occurs in three stages. At the first stage, the group is asked Participants one after another to make assumptions in a precise and concise form, foreign language teacher, educational process, English language, discussion club, role-playing game... The use of active and interactive teaching methods in... The article discusses the issues the use of active and interactive teaching methods using the example of conducting scientific and practical student conferences, classes in the form of discussion club meetings and the use of role-playing games in English classes with... Elements of the game in group preparation for passing the TOEFL... The authors of the article invented role-playing elements game called "Professors". The essence of the game: each student is a “Professor”, that is, he perfectly: 1. knows This can be a presentation, brainstorming, role-playing games, simulations, projects, cases 6. Fominykh V. M. Role-playing in teaching English: method. manual for teachers. Techniques for the development of creative thinking and ways to... During the game, 3 forms of communication are used, which are necessary to explain words. These can be various types of discussions: round table conversations, “brain foreign language, communicative approach, learning, student, language, teacher teaching method, skill, foreign language communication, human activity, competence, student, approach. Moderation as an effective method of organizing training... That teaching methodology, where the teacher is the dominant figure, no longer gives high The most well-known forms of work, such as brainstorming, brain-ring Gurvich, E.M. We play. A manual on the English language for schoolchildren / E. M. Gurvich - M., 2016. classes in the form of discussion club meetings and the use of role-playing games in English classes... Methods and techniques for interacting with students in the lesson... – brainstorming.

The article highlights various methods of teaching of English, and also describes the use innovative methods for teaching students communication in English. New methods such as group discussions, role plays, brainstorming etc. help students increase their confidence in communicating in English. Currently, English is the language of international, global communication. It is the existence of such a universal means of communication that prevents social isolation and opens up new opportunities for personal development. English is rightfully considered the most widely spoken language in the world and is the most often used as a tool for cultural and educational exchange.

Now in many countries learning English is becoming mandatory not only at the local, but also global education level. The methodology of teaching foreign languages is an extremely important, but not sufficiently covered topic to date. In the area of globalization and technological progress, information civilization dictates new standards; knowledge quickly becomes outdated. The younger

generation lives in conditions of constant change, and “education must keep up with the times”. It is possible to organize the learning process for representatives of generation Z as effectively as possible only with the help of innovative educational methods. In general, innovative language teaching involves a creative approach by the teacher to explaining the material. Teaching must include two main components: sending and receiving information. The main task of any teacher is to attract the attention of students and convey their ideas in such a way that students remember the material for a long time and use it for subsequent work. In order to happen this it is necessary to rethink the classroom experience and introduce innovative techniques that will make the teaching process more effective. There are various tools for attracting students attention: a) audio and video tools: b) brainstorming (method of collective problem solving (brainstorm): c) classes outside the classroom

d) role-playing games, e) puzzles and games. The use of audiovisual material, textbooks with models and diagrams, and diagrams, filmstrips, films, info graphics and other graphics in the classroom develops the student’s imagination. Why is this so important? According to the pedagogical terminological dictionary, imagination is a fantasy, a mental process that consists of creating images of existing and non-existing objects. This type of mental activity is based on memory and logical thinking and allows a person to manage emotions, conduct thought experiments, considering the optimal one from a variety of options for the development of events, set goals and achieve them. Moreover, visualization techniques in teaching will not only increase students' interest in the topic, but will also help them better understand the structure and concepts of language. Another learning method is brainstorming. In the context of teaching, brainstorming is a teacher-used teaching strategy or tool in which all students participate by presenting different opinions on a specific given topic. This technique helps overcome the language barrier, which is the most common problem in learning English, and also encourages ideas and suggestions expressed by students. Working in a team also helps build stress resistance and self-confidence. First, the class is divided into small groups. The teacher introduces a specific question or topic in English and encourages students to think about the problem and express their ideas. Criticism of other people's opinions is prohibited. Each student's ideas should be heard and accepted without any negative judgments or other comments. During the allotted time, the teacher observes the group performance of the task and makes sure that the students speak to each other only in English. This method encourages students' creativity and increases their motivation. The next tool to attract students' attention is activities outside the classroom. For example, when visiting a museum or park, thematic vocabulary associated with the place of study is absorbed by students much more effectively. This method involves active cooperation between students and is designed to improve their communication abilities, as well as monologue speech skills. Trainees will find this approach fresh and exciting. Role-playing are a great way to challenge students to step out of their comfort zone and develop interpersonal skills. During the lesson, the teacher models an everyday situation (for example activities, meeting old school friends, buying plane tickets, etc.) and allocates a few minutes to prepare the dialogue.

At the first stage, the group is asked Participants one after another to make assumptions in a precise and concise form, foreign language teacher, educational process, English language, discussion club, role-playing game... The use of active and interactive teaching methods in... The article discusses the issues the use of active and interactive teaching methods using the example of conducting scientific and practical student conferences, classes in the form of discussion club meetings and the use of role-playing games in English classes with... Elements of the game in group preparation for the TOEFL...

Pedagogical sciences pedagogical innovations in the modern education system

This article reveals the content of the concept of “pedagogical innovation” and its transformation over time. The authors focus their work on the differentiation of innovative transformations, innovative technologies and methods of their implementation, as well as consideration of the difficulties associated with the introduction of innovative technologies into the education system. Key words: pedagogical innovation, innovative technology, education, training, innovative activity, method. Development is an integral part of any human activity. By accumulating experience, improving methods and methods of action, a person constantly develops. This process is applicable

to any human activity, including pedagogy. One of the means of such development is innovative technologies. Innovation is an innovation in the field of engineering, technology, education, labor organization or management, based on the use of scientific achievements and best practices, providing a qualitative increase in the efficiency of the production system or product quality. Innovation is not just any novelty or innovation, but only one that seriously increases the efficiency of the current system. Pedagogical innovation is a type of social innovation. Pedagogical innovations are fundamentally new ways and methods of interaction between teachers and students, ensuring the effective achievement of the results of teaching activities. Pedagogical innovations can be carried out both at the expense of the educational system's own resources (an intensive path of development) and by attracting additional capacities (investments) - new tools, equipment, technologies, capital investments, etc. (extensive path of development). The main directions and objects of innovative transformations in pedagogy are: development of concepts and strategies for the development of education and educational institutions; updating the content of education; change and development of new technologies of training and education; improving the management of educational institutions and the education system as a whole; improving the training of teaching staff and improving their qualifications; designing new models of the educational process; ensuring the psychological and environmental safety of students, developing health-saving teaching technologies; ensuring the success of training and education, monitoring the educational process and development of students; development of textbooks and teaching aids of a new generation, etc. A fundamentally new and important direction has emerged in pedagogical science - the theory of innovations and innovation processes. Reforms in education are a system of innovations aimed at radically transforming and improving the functioning, development and self-development of educational institutions and their management systems. Pedagogical innovations are carried out according to a certain algorithm: development of a criterial apparatus; comprehensive inspection and assessment of the quality of the pedagogical system; searching for examples of pedagogical solutions that are proactive in nature; comprehensive analysis of scientific developments; designing an innovative model of the pedagogical system; executive integration of reform; elaboration of the practical implementation of the well-known law of labor change; building an algorithm for introducing innovations into practice; introducing new concepts into professional vocabulary or rethinking the previous professional vocabulary; protection of pedagogical innovation from pseudo-innovators. Despite the obvious need for innovation in pedagogy, there are a number of reasons that impede their implementation in the educational process, which undoubtedly hinders the development of pedagogy to a certain extent. They covered all aspects of the didactic process: forms of its organization, content and teaching technologies, educational and cognitive activities. The consequence of constant development and improvement of pedagogical methods has become innovative technologies, i.e. technologies that enable the integration of new ideas into education. However, the introduction of such technologies is associated with a number of difficulties (financial resources, conservatism of some officials in the educational sphere, insufficient.

References:

1. Костюк Н.И. Новые принципы организации начального профессионального образования // Профессиональное образование, 2004. № 4. С. 30.

2. Мартиросян Б.П. Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия // Педагогика, 2004. № 4. С. 12-14.

3. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. Казань

4. Новикова, В. С. Инновационные методы преподавания английского языка / В. С. Новикова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2022. – № 42 (437). – С. 237-238. – URL: https://moluch.ru/archive/437/95645/ (дата обращения: 10.01.2024).

МНЕМОТЕХНОЛОГИЯНЫҢ КӨМЕГІМЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУ

Утилова Айгуль Муратовна,
п.ғ.к., педагог зерттеуші.
Рахманғазы Маржан Амангельдықызы,
6В01210 Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту педагогикасы мамандығының 2 курс студенті,
Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту кафедрасы,
Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Аннотация. Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың тілінің дұрыс қалыптаспауы, олардың тілдерінде ақаушылықтар сияқты қиыншылықтар көптен пайда болып жатыр. Тіпті тілінің шықпауы байқалуда. Барлық ғалымдар мен мамандар осы мәселені байқап көптеген оның шешімдерін іздестіруде. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбиеленушілердің тілін дамытуда мнемотехнологияның көмегімен осы проблемаларды шешу жолдары, сонымен қатар балалардың тілдерін мнемотехника технологияның әдіс-тәсілдерін жиі қолданудағы нәтижесі қарастырылды. Мақалада балабақшадағы балалардың тілінің дамуы бақылауға алынып, жан-жақты қарастырылды. Мнемотехниканың түрлі әдіс-тәсілдерін қарастырып, олардың мектеп жасына дейінгі балалардың тілінің дамуына жақсы әсері байқалды. Егер балабақшаға мнемотехниканың енгізу алдында балалар қарапайым сұрақтарға жауап бере алмай, сөздік қорлары аз, айтылған ертегі, әңгімелерді өздері дербес айта алмай жатса, енгізгеннен кейін балалар өздері ертегінің мазмұнын суреттерді көріп айта ала бастады, сұрақтарға қарапайым жауап бере алды, сөздік қорлары кеңейді. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың тілінің дамуына бағытталған әдіс-тәсілдердің қолдану жолдары және оның баланың сөйлеу дағдысына әсері жайлы айтылған. Жалпы айтқанда, мнемотехниканың бала тіліне оң әсерін беретіні айқындалды.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі ұйым, мектеп жасына дейінгі балалар, технология, мнемотехника, мнемоквадрат, мнеможолақша, мнемокесте.

Аннотация. В настоящее время в дошкольных организациях уже давно возникают такие трудности, как недоразвитие речи детей, пороки их языка. Замечено даже отсутствие языка. Все ученые и специалисты, наблюдая за этой проблемой, ищут ее решения. В данной статье рассмотрены пути решения данных проблем с помощью мнемотехники в развитии языка воспитанников дошкольных организаций, а также результаты частого применения методик и приемов мнемотехники языков детей. В статье прослеживается и всесторонне рассматривается развитие речи детей в детском саду. Рассмотрев различные методы мнемотехники, было отмечено их благотворное влияние на развитие речи детей дошкольного возраста. Если перед введением мнемотехники в детский сад дети не могли отвечать на простые вопросы, имели небольшой словарный запас, рассказывали сказки, рассказывали рассказы самостоятельно, то после введения дети сами стали рассказывать содержание сказки, видя картинки, отвечая на простые вопросы, расширялся словарный запас. В данной статье рассказывается о способах применения методик, направленных на развитие речи детей в дошкольных организациях, и его влиянии на речевые навыки ребенка. В целом установлено, что мнемотехника оказывает положительное влияние на язык ребенка.

Ключевые слова: дошкольная организация, дошкольники, технологии, мнемотехника, мнемоквадрат, мнемодорожка, мнемотаблица.

Abstract. Currently, preschool organizations have long faced difficulties such as underdevelopment of children's speech, defects in their language. Even the absence of a language was noticed. All scientists and specialists, observing this problem, are looking for solutions. This article discusses ways to solve these problems with the help of mnemonics in the development of the language of pupils of preschool organizations, as well as the results of the frequent use of methods

and techniques of mnemonics of children's languages. The article traces and comprehensively examines the development of children's speech in kindergarten. Having considered various methods of mnemonics, their beneficial effect on the speech development of preschool children was noted. If before the introduction of mnemonics in kindergarten, children could not answer simple questions, had a small vocabulary, told fairy tales, told stories on their own, then after the introduction, the children themselves began to tell the content of the fairy tale, seeing pictures, answering simple questions, the vocabulary expanded. This article describes the ways of applying techniques aimed at the development of children's speech in preschool organizations, and its impact on the child's speech skills. In general, it has been established that mnemonics has a positive effect on the child's language.

Key words: preschool organization, preschoolers, technologies, mnemonics, mnemonics, mnemonics, mnemonics.

Кіріспе

Қазақстан дамуының қазіргі кезеңінде мектепке дейінгі білім беру саласында елеулі өзгерістер орын алуда: бағдарламалардың мазмұны күрделене түседі, педагогтердің назары балалардың зияткерлік және креативті қабілеттерін дамытуға, эмоциялық-еріктік және қозғалыс салаларын түзетуге аударылады; дәстүрлі әдістердің орнына баланың сыни ойлауын дамытуға бағытталған оқыту мен тәрбиелеудің инновациялық әдістері келеді.

Алайда, қазіргі уақытта балаларда сөйлеуді дамыту өзекті мәселе болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту іс-әрекеттерінде тәрбиешінің жұмыс тәсілдерін өзгерту қажет[1, 285 бет]. Осыған орай мақсаты балалардың сөйлеуін дамытуда мнемотехнологияның қолдану тиімділігін анықтау.

Міндеттері:

1. Мнемоника технология ұғымы бойынша ғылыми әдебиет көздерін зерттеу.
2. Балабақшалардағы мнемотехнологияның әдіс-тәсілдеріне талдау жасау.
3. Мектепке дейінгі ұйымдарды мнемотехнологияны қолдануын тиімділігін анықтау.

Зерттеу болжамы: Егер мектепке дейінгі ұйымдардағы педагогтар мнемотехнологияның әдіс-тәсілдерін жиі пайдаланып отырса, балалардың тілін дамуын қамтамасыз етеді.

Жаңашылдық: Мнемотехнологияны жиі қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың тілінің қарқынды дамуын қамтамасыз етеді.

Соңғы кездері елімізде сөйлеу тілі бұзылған балалардың саны артып келеді. Мектеп жасына дейінгі балаларда жиі кездесетін сөйлеу кемшіліктері сөйлеу дыбыстарының айтылуындағы бұзылулар болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалардағы сөйлеудің ең көп кездесетін кемшіліктері дыбысты айтудың бұзылуы. Дыбысты айтудың бұзылуын, оны түзету мәселелерін логопедия теориясы мен практикасы саласындағы көптеген ғалымдар зерттеді [2, 19 бет].

Зерттеу нысанасына мектеп жасына дейінгі балалар бақылауға алынды.

Негізгі бөлім. Мнемотехнология – есте сақтау өнері, жасанды ассоциацияларды қалыптастыру арқылы есте сақтауды жеңілдететін және есте сақтау қабілетін арттыратын, тілді дамытатын тәсілдер мен әдістердің жиынтығы [3, 7 бет].

Мнемотехнологияның ерекшелігі нысандардың суреттерін емес, символдарды қолдану болып табылады. Бұл әдіс балаларға сөздерді іздеуді және есте сақтауды айтарлықтай жеңілдетеді. Символдарды қолдана отырып, балалардың тіліндері дамиды, сонымен қатар анализаторлық сезімдері жетіледі [4, 103 бет].

Бұл технологияның басқа технологиялардан өзгешелігі балалардың есте сақтау қабілетін дамыта отырып, біз олардың тілдік қорын да жетілдіреміз. Сондықтан, мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын молайтуда мнемотехнологияның рөлі зор [5, 40 бет].

Мнемотехниканың құрылымы: мнемошаршылар, мнеможолдар, мнемокесте [6, 6 бет]. Әрқайсысына тоқталып кетсек: Мнемошаршылар – бір заттың немесе қимылдың сиволдық немесе көрнекі суреті (тақпақтың бірінші жолы, ертегінің басы); Мнеможолдар – бір сюжетпен біріктірілген заттардың, қимылдардың бейнелері; Мнемокесте – бұл ақпараты берілген схема [7, 288 бет].

Мнемокестелердің көмегімен:

- Балалар әңгімелер айтуды, әдеби шығармаларды қайталауды, өлеңдерді жаттауды үйренеді, балалар мәтінді қайталағысы келеді.

- Балалар қоршаған әлем туралы білім шеңберін кеңейтеді.

- Олар мәлімдеме алгоритмін құра алады. Балалар өз ойларын сөйлем түрінде дұрыс тұжырымдауды үйренеді [8, 20 бет].

Мнемоникалық кесте-бұл белгілі бір ақпарат енгізілген схема. Мнемоникалық кестелермен жұмыс істеу әдістерін меңгеру оқу уақытын едәуір қысқартады және сонымен бірге келесі міндеттерді шешеді:

- негізгі психикалық процестерді дамыту-есте сақтау, зейін, бейнелі ойлау;

- ақпаратты қайта кодтау, яғни дерексіз таңбалардан кескіндерге түрлендіру;

- ішінара немесе толық графикалық репродукциямен қолдың ұсақ моторикасын дамыту [9, 7-9 бет].

Мақаланың мақсатына жету үшін мнемотехника технологияның әдіс-тәсілдері қолдану көзделді. Олардың ішінен мнемокесте, мнемошаршы, мнеможолақшалар әдіс-тәсілдері №38 сәбилер бақшасының «Көбелектер» ортаңғы «А» тобында енгізілді.

Сөйлеудің даму деңгейін тексеру балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып құрылған келесі параметрлер бойынша жүргізіледі:

- сөйлеуді түсіну;

- фонематикалық есту қабілетінің қалыптасуы;

- заттық және етістік сөздік;

- сөздердің буындық құрылымы;

- белсенді сөйлеудің даму деңгейі;

- артикуляциялық аппараттың күйі және дыбыстың айтылуы.

№38 сәбилер бақшасының «Көбелектер» ортаңғы «А» тобындағы тәрбиеленушілердің сөйлеу қабілеттерін дамыту, яғни берілген мақаланың мақсатына жету үшін келесі жұмыстар жүргізілді:

1. «Көліктер» тақырыбындағы мнемотехниканың әдіс-тәсілдерін пайдаланып, кіріктірілген ұйымдастырырлған оқу іс-әрекетін жүргізу.

2. Мнемотехниканың мнеможолақша әдісін пайдаланып, сергіту сәттерін ұйымдастыру.

3. Еркін тақырыптарға сәйкес мнемотехниканың мнемокесте әдісін пайдаланып, тақпақтарды жаттау.

4. Мнемошаршылардың көмегімен жаңа заттармен, құбылыстармен таныстыра отырып, ойындарды ұйымдастыру.

5. «Отбасы» тақырыбына мнемокестелерді пайдаланып, әңгімелесу іс-әрекетін жүргізу.

Мнемотехнологияның балаға әсері:

- Көру және есту жадылары дамиды;

- Көру және есту зейіні жетіледі;

- Қиялы жетіледі;

- Сөйлеудің барлық жақтары дамиды[10, 6 бет].

Ересек тобының тәрбиеленушілерінің сөйлеу қабілетінің деңгейін анықтау үшін Степанова Людмила Александровнаның келесі әдістемелерін қолданылды:

1. «Ойыншықты көрсет» әдістемесі.

Мақсаты: Баланың белгілі бір ойыншықты басқалардан ажырата білу қабілеті (төртеуінен біреуін таңдау), ауызша нұсқауларға сәйкес әрекеттерді орындалуын анықтау.

Құрал-жабдықтар: ойыншықтар-машина, қуыршақ, аю, қоян.

Тексеру әдісі: баланың алдында ойыншықтар үстелге қойылады, содан кейін тәрбиеші: «Қоянның қайда екенін көрсетші. қуыршақтф алшы. Машинаны алшы. Қуыршақты машинкаға салшы».

Бекітілген: баланың ойыншықты таңдауы және нұсқаулыққа сәйкес әрекеттерді орындау.

2. «Ненің дауысы?» әдістемесі.

Мақсаты: Жануарлардың дыбыстарына ұқсатып айту қабілетін және есту қабілетінің деңгейін анықтау.

Құрал-жабдықтар: жануарлардың суреттері: мысықтар, қозы, сиыр.

Тексеру әдісі: баланың алдында суреттер қойылып, «му, бе, мяу деп кім айқайлайтынын көрсет» деп сұрайды. Содан кейін оған дыбысын айту ұсынылады: «сиырдың қалай муылдағанын айт. Мысықтың қалай мияулайтынын айт. Қозының айқайлағанын көрсет».

Бекітілген: нұсқауларға сәйкес суреттерді көрсету және дыбыстарды айту мүмкіндігі.

3. «Әңгімелеп берші» әдістемесі.

Мақсаты: Сөйлеу мен грамматикалық жүйенің күйін анықтау.

Құрал-жабдықтар: балалардың өмірінде жиі кездесетін әрекеттерді бейнелейтін сюжеттік суреттер: бала құбырда ойнайды, қыз сурет салады, қыз гүлдерді суарады, анасы баланы жуады, бала көгершіндерді тамақтандырады, қыз билейді, қыз коньки тебеді, қыз арқанмен секіреді.

Тексеру әдісі: балаға суреттерді қарау ұсынылады, содан кейін нұсқаулық беріледі: «Әңгіме айт». Егер бала тапсырманы орындай алмаса, онда сұрақтар қойылады: «Бала не істейді? Қыз не істейді? Анам не істейді?»

Бекітілген: баланың сұраққа сөзбен, сөз тіркесімен жауап беру, сөйлемдерді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құру қабілеті.

«Ойыншықты көрсет» әдістемесі бойынша бақылау «А» тобы 4 бала жоғары деңгей, 7 бала орташа деңгей, 1 бала төмен деңгейді көрсетті. Ал эксперименттік «Ә» тобы 4 бала жоғары деңгей, 5 бала ортаңғы деңгейді көрсеткішін көрсетті.

«Ненің дауысы?» әдістемесі бойынша бақылау «А» тобы 3 бала жоғары деңгей, 7 бала орташа деңгей, 2 бала төмен деңгейді көрсетті. Ал эксперименттік «Ә» тобы 1 бала жоғары деңгей, 7 бала ортаңғы және 3 бала төмен деңгейді көрсеткішін көрсетті.

«Әңгімелеп берші» әдістемесі бойынша бақылау «А» тобы 3 бала жоғары деңгей, 8 бала орташа деңгей, 1 бала төмен деңгейді көрсетті. Ал эксперименттік «Ә» тобы 1 бала жоғары деңгей, 4 бала ортаңғы және 4 бала төмен деңгейді көрсеткішін көрсетті.

Анықтаушы экспериментінің әдістемелері арқылы ортаңғы тобының тәрбиеленушілерінің сөйлеу қабілетінің жоғары деңгей көрсеткіші:

1. «Ойыншықты көрсет» әдістемесі – 34%
2. «Ненің дауысы?» әдістемесі – 17%
3. «Әңгімелеп берші» әдістемесі – 17%

Нәтижелерді талдау көрсеткендей «А» тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 43%, «Ә» тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіші 26%. Кесте арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу қабілетінің көрсеткішін көре аламыз (1-кесте). Яғни, қиындық тудырған әдістемелердің бірі - «Ненің дауысы?» әдістемесі және «Әңгімелеп берші» әдістемесі.

Зерттеудің нәтижелері мектеп жасына дейінгі ортаңғы топта балаларда ауызша сөйлеу қабілетінің төмен екендігін білдіреді. Балалар ойыншықтардың, заттардың атауларын айта алады, оларды басқа заттардан жекелеп алып, олармен әрекет жасай алады. Жануарлардың дыбыстарын ажырата алады, оларды дыбыстай алады. Бірақ суреттерге қарап, онда не болып жатқанын дербес айта алмады.

Қорытынды

Нәтижесінде қалыптастырушы эксперимент жүзеге асады. Бұл экспериментке төмен көрсеткіш көрсеткен эксперимент «Ә» тобы қатысады. Қалыптастырушы эксперименті кезіндегі қойылатын міндеттер:

- Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу қабілетін мнемотехника технологиясының әдістері арқылы дамыту;
- Балалардың қызығушылық белсенділігін арттыру;
- Балалардың дербес әңгіме жүргізу қабілетін жетілдіру.

Анықтаушы диагностика жүргізгеннен кейін балалардың сөйлемді дұрыс құрастыра алмайтыны және тақырып бойынша дербес әңгіме айта алмайтыны анықталды. Осы мәселе

бойынша мнемотехника технологияның әдіс-тәсілдерін пайдаланып, балалардың тілін дамытуға бағдарланған жұмыс жоспары құрастырылып, оны жүзеге асыру басталды. «Көліктер» тақырыбындағы кіріктірілген ұйымдастырырлған оқу іс-әрекеті, мнемотехниканың мнеможолақша әдісін пайдаланып, сергіту сәттері, мнемотехниканың мнемокесте әдісін пайдаланып, тақпақтарды жаттау, мнемошаршылардың көмегімен жаңа заттармен, құбылыстармен таныстыра отырып, ойындарды ұйымдастыру, «Отбасы» тақырыбына мнемокестелерді пайдаланып, әңгімелесу іс-әрекеті жүргізілді. Қорытынды диагностика нәтижесінде балалардың тілінің даму көрсеткіштері өсті.

Қорытындылай келе, «Ә» эксперименттік тобының сөйлеу деңгейінің көрсеткіштері 26%-дан 52%-ға өскені байқалады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Веделина, Е. А. Использование мнемотехники в развитии речи дошкольников, Актуальные проблемы непрерывного образования: матер. междунар. научно-практ. конф. - Павлодар: ПМПУ, 2019.- Т.2. - С. 285-290
2. Жакипбекова, С. С. Мнетехника мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамуының қазіргі технологиясы ретінде, 2022. -№6. - С. 19-22
3. А. Ембергенова. Мнемотехника - балалардың тілін дамыту үшін қолданылатын табысты әдіс. Детский сад: воспитание и обучение Балабақша: тәрбиелеу және оқыту. - 2017. - №12. - С. 7-8.
4. Омельченко, Л. В. Использование приемов мнемотехники в развитии связной речи. 2008. № 4. с. 102-115
5. Е. Татищева. Знакомство с мнемотехникой. 2020.-№4. - С. 39-42
6. Смагулова С.К., Оспанова Г.М Мектепке дейінгі ұйымдарда қолданатын тиімді технологиялар, Алматы, 2022ж. 172б.
7. А.Б. Бакраденова. Мектеп жасына дейінгі балалар тілінің дамыту теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. - Павлодар. 2016ж. – 291б
8. Имашева М. Зият бұзылысы бар балалармен логопедиялық жұмыста инновациялық әдістемелер бойынша түзету жұмысы, 2021.-№8. - С. 15-20
9. Большова, Т. В. Учимся по сказке. Развитие мышления дошкольников с помощью мнемотехники / Спб.,2005. 74 б.
10. Светлокова В.В. Мнемотехника для дошкольников. Омутнинск, 2020. С. 59.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРАВОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ УСПЕШНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА

Жиентаева Бегайым Жиентаевна,
к.п.н., доцент
Мажитова Гульмира Нурлановна,
Специальность «Педагогика и психология»
Магистрант 2 курса,
г.Астана, Университет Туран

Аннотация. В статье "Профессионально-правовая компетентность как необходимое условие успешной деятельности будущего педагога-психолога" обсуждается значимость профессионально-правовой компетентности в подготовке и работе специалистов в области образования и психологии. Анализируются ключевые аспекты данной компетентности, включая знание основных норм и принципов права, умение применять их на практике, а также эффективное взаимодействие с юридическими органами и другими участниками образовательного процесса. Статья подчеркивает важность профессионально-правовой компетентности для обеспечения качественной и безопасной образовательной и психологической поддержки обучающихся, а также для соблюдения законодательных норм и принципов профессиональной этики.
Ключевые слова: профессионально-правовая компетентность, педагог-психолог, психологическая поддержка, этика, успешная деятельность.

Abstract. The article “Professional and legal competence as a necessary condition for the successful activity of a future educational psychologist” discusses the importance of professional and legal competence in the training and work of specialists in the field of education and psychology. The key aspects of this competence are analyzed, including knowledge of the basic norms and principles of law, the ability to apply them in practice, as well as effective interaction with legal authorities and other participants in the educational process. The article emphasizes the importance of professional and legal competence for providing high-quality and safe educational and psychological support for students, as well as for compliance with legislative norms and principles of professional ethics.
Key words: professional and legal competence, educational psychologist, psychological support, ethics, successful activities.

Аннотация. «Кәсіби-құқықтық құзыреттілік болашақ педагог-психологтың табысты іс-әрекетінің қажетті шарты ретінде» атты мақалада білім беру және психология саласындағы мамандарды даярлау мен жұмысындағы кәсіби-құқықтық құзыреттіліктің маңыздылығы қарастырылған. Құқықтың негізгі нормалары мен принциптері, оларды іс жүзінде қолдана білу, сондай-ақ құқықты қорғандармен және білім беру процесінің басқа қатысушыларымен тиімді өзара іс-қимыл жасау осы құзыреттің негізгі аспектілері ретінде талданады. Мақалада студенттерге сапалы және қауіпсіз білім беру, психологиялық қолдау көрсету, сондай-ақ кәсіби этиканың заңнамалық нормалары мен принциптерін сақтау үшін кәсіби- құқықтық құзыреттілік маңыздылығы атап өтілген.
Түйін сөздер: кәсіби-құқықтыққұзыреттілік, педагог-психолог, психологиялық қолдау, этика, табыстықызмет.

Профессионально-правовая компетентность играет важную роль в успешной деятельности будущего педагога-психолога. Она представляет собой необходимый набор знаний, умений и навыков, который помогает специалисту осуществлять свою профессиональную деятельность в соответствии с законодательством и нормами профессиональной этики.

В настоящее время сфера образования и психологии сталкивается с рядом сложных и актуальных проблем, связанных с правами и интересами обучающихся, педагогов, родителей,

а также с правовыми нормами, регулирующими профессиональную деятельность. В этом контексте профессионально-правовая компетентность становится необходимым инструментом для решения разнообразных задач и обеспечения качественного образования и психологической помощи.

Первое, на что следует обратить внимание, это знание основных принципов и норм законодательства, регулирующих сферу образования и психологической деятельности. Это включает в себя знание законов об образовании, прав детей и родителей, а также правила профессиональной этики и деонтологии. Понимание этих норм и их применение в практике помогает педагогу-психологу действовать в соответствии с законом, защищать права и интересы обучающихся и других участников образовательного процесса.

Второй аспект профессионально-правовой компетентности – умение применять правовые нормы на практике и реагировать на различные ситуации, в которых возникают юридические вопросы. Это требует умения анализировать ситуацию, оценивать риски и последствия принимаемых решений, а также консультировать участников образовательного процесса по правовым вопросам.

Наконец, третий аспект профессионально-правовой компетентности связан с эффективным взаимодействием с другими участниками образовательного процесса и представителями юридических органов. Это включает в себя умение аргументировать свою позицию, защищать права и интересы обучающихся и коллег, а также сотрудничать с юридическими консультантами и органами, ответственными за соблюдение законодательства в образовании [1].

Профессионально-правовая компетентность педагога-психолога – это комплементарная способность специалиста/личности эффективно выполнять профессиональную деятельность в соответствии с нормативно-правовыми документами в целях защиты прав и законных интересов объекта психолого-педагогической деятельности. Основу формирования профессионально-правовой компетентности будущего педагог-психолога составляет понимание ее сущности как качественной характеристики личности, готового к правомерной реализации профессиональной деятельности, к комплексной работе подразумевающей всестороннюю защиту детства.

Структурными составляющими профессионально-правовой компетентности мы рассматриваем нижеследующие компоненты:

1. Мотивационно-ценностный компонент
2. Когнитивный компонент
3. Деятельностный компонент

Мотивационно-ценностный компонент предусматривает совокупность таких мотивов, как интерес к правовым знаниям, позитивное принятие нормативно - правового обеспечения профессиональной деятельности; осознание необходимости формирования правовой компетентности как составляющей профессиональной компетентности будущего специалиста; наличие личностной установки на защиту интересов и прав ребенка, на осуществление его правового воспитания, принятия права как ценности, проявление ценностного отношения к закону, праву в целом. Правовые ценности мы рассматриваем как признаки права, являющиеся значимыми для студентов. К ним относятся право, права и свободы человека, справедливость, законность, равенство людей.

Мотивация будущего педагог-психолога для активной правовой деятельности в интересах детей детерминируется принятием значимости правовых знаний и умений в профессиональной деятельности, отношением к праву как к ценности, уважением прав человека и ребенка, осуществлением правового воспитания учащихся и правового информирования родителей. Для формирования этого компонента правовой компетентности следует инициировать не только правовое обучение как внешний фактор, влияющий на формирование правовой компетентности, но и активизировать внутренние побуждения (мотивы, потребности, ценности, правовые установки), будущих педагогов.

Профессиональная - правовая деятельность студентов с целью формирования этого компонента организуется как на занятиях, так и во внеаудиторное время.

Когнитивный компонент объединяет совокупность теоретической подготовки будущего педагог-психолога в правовой сфере, системы правовых знаний, необходимых и достаточных для осуществления профессиональной деятельности; овладение процедурой добывания правовых знаний с последующим использование их в просветительской и правовоспитательной деятельности: знание Конституции Республики Казахстан, Международных и отечественных документов о правах человека и ребенка, законов РК, правовых понятий и терминов, знание правовых основ будущей профессиональной деятельности, знание различных методов, средств, способов правового воспитания учащихся, правопросветительской деятельности среди родителей.

Для формирования этого компонента необходима актуализация правовой информации субъектами образовательного процесса и еѐ включение в содержание учебных предметов. Деятельностный (практический) компонент определяет способность будущего педагог-психолога использовать правовые знания и умения в практической деятельности; решать правовые задачи и проявлять правомерное поведение, осуществлять правовое воспитание и деятельность по защите интересов и прав детей, участвовать в правовых акциях, в гражданских трудовых, семейных и других правоотношениях. Этот компонент включает в себя определенную совокупность правовых умений, которые мы рассматриваем как усвоение и овладение способом действия на основе правовых знаний, готовность будущего педагога выполнять профессиональные обязанности на основе норм права.

Будущий специалист, готовый к осуществлению профессиональной деятельности, должен владеть следующей совокупностью умений: умение найти и работать с правовой информацией, используя различные источники, в том числе справочные правовые системы; умение анализировать нормативно-правовые документы; умение применять правовые знания в будущей профессиональной деятельности, в решении различных ситуаций; умение организовать правовое воспитание и правовое информирование родителей, умение выполнять профессиональные обязанности с соблюдением норм права; умение отстаивать свои права и права детей [2].

Формирование практического компонента правовой компетентности предполагает правовую активность будущего педагог-психолога, которую мы рассматриваем как качество личности студента, проявляющееся в позитивной деятельности в профессиональной сфере на основе норм права. Она характеризуется следующими признаками, как проявление в действии, позитивном отношении к праву, осознанном применении правовых норм в профессиональной деятельности, обогащение правового опыта. Правовая активность будущего педагога-психолога предполагает ее влияние на его правовую позицию, которая в свою очередь определяет правомерность поведения.

Специфика профессиональной подготовки будущих специалистов готовых реализовать свои функции в соответствии с правовыми нормами первостепенная задача для организаций высшего образования.

Реализация стандартов образования, на которую как отмечалось выше, ориентированы высшие профессиональные образовательные учреждения, не всегда эффективна, в связи с тем, что они не соответствуют происходящим изменениям в обществе [3]. В частности дисциплины правового характера, изучаемые студентами в рамках отдельных академических периодов, не отвечают современным реалиям времени.

Исходя из выявленных нами противоречий в процессе подготовки педагог-психологов, считаем важным для обучающихся соотнесение специальной подготовки с реальными производственными и общественными запросами, согласно которым у будущих педагог-психологов, должен быть сформирован необходимый уровень профессионально-правовой компетентности.

Решающим фактором, в процессе качественной подготовки будущих специалистов психолого-педагогического профиля для работы в системе образования, является полноценное насыщение дисциплинами правового цикла. Восприятие правовых знаний и способность руководствоваться ими на уровне ценностей, задача не из простых, требующая совместных усилий, как со стороны педагогического коллектива, так и обучающихся.

Профессиональная задача педагогов по обучению и воспитанию будущих специалистов, исполнима при комплексном подходе к образовательному процессу пропорционально учитывающую аудиторную и внеаудиторную работу. Профессионально-правовая компетентность будущих подразумевает в первую очередь полноценную правовую помощь нуждающимся в различных ситуациях. Способность оказывать помощь такого рода неотъемлемая часть работы будущих специалистов, от качества знаний правовых основ и практических умений применять их в своей деятельности зависят судьбы многих детей. Формирование необходимых качеств будущих специалистов невозможно без создания, специально созданных для этого условий, которые максимально содействуют достижению поставленных целей. Большинство исследователей сходится во мнении, о том, что для достижения целей профессионального образования необходима ясность понимания первостепенных целей и профессионально-важных результатов [4].

Исходя из вышеприведенных высказываний и предположений, в соответствие с темой исследования под педагогическими условиями мы подразумеваем комплекс специально разработанных мероприятий и подобранных программ, обеспечивающих эффективное формирование профессионально-правовой компетентности будущих социальных педагогов для повышения готовности к будущей деятельности. Наличие в психолого-педагогической литературе различных интерпретаций педагогических условий, связано не только с различными точками зрения, но и с задачами исследований, которые проводят ученые. Тематика исследований, актуализируемая современностью, диктует

Наиболее существенными направлениями деятельности для эффективного формирования правовой компетентности, будущих педагог-психологов нами были выделены следующие: организационно-педагогическое и методическое. В совместной деятельности по правовому обучению и воспитанию в практико-ориентированной образовательной среде вуза у студентов вырабатывается единство ценностных ориентаций, установок на принятие правовых знаний, как ценности, которые позволяют будущему педагог-психологу определить свое мнение, мотивируют и направляют деятельность, что является основой для реализации целей и задач правового образования. Кроме того, очень важно создать такие условия, при которых каждый участник межличностного общения получит позитивный опыт организации межличностного и группового взаимодействия в конструируемых профессионально-правовых ситуациях.

Практико-ориентированная образовательная среда позволяет подготовить будущему педагог-психологук переосмыслению и преодолению жизненных и профессиональных проблем в рамках правового поля; эффективным выходом из внутренних и внешних конфликтных состояний, и ситуаций; обретением новых сил, смыслов и ценностей; формулировкой и реализацией эмпирических задач в процессе правового обучения воспитания в вузе.

Следует подчеркнуть, что стимулированию внутренней активности студента, которая обусловлена его направленностью к изучению права способствуют:

1. Мотивы и потребности, которые стимулируют студента к активному познанию права и имеют сложную взаимосвязь друг с другом.

2. Интерес - один из важнейших стимулов активности студента, под влиянием которого протекают интенсивно и напряженно все психические процессы, а деятельность становится занимательной и продуктивной.

3. Ценности - отражают позицию студента, являются действенным стимулом его поведения и деятельности, обеспечивают осознание студентами ценности права, прав человека, способствуют воспитанию уважение прав и достоинств людей.

Рефлексивная направленность в правовой подготовке будущему педагог-психологу позволила нам сформулировать следующие условия к организации практико-ориентированной образовательной среды формирования правовой компетентности:

1) обеспечение формирования правовой компетентности студента через организацию его деятельности (учебной, исследовательской, культурно- просветительской, профессиональной, практической);

2) осознание студентами правовоспитательной деятельности как личностно и профессионально значимой;

3) развитие представлений будущего социального педагога о правовой компетентности как о составляющей профессиональной подготовки.

Обеспечение особой практико-ориентированной среды для будущего социального педагога с целью формирования профессионально-правовой компетентности, способствует: активизации практических возможностей развивающейся личности; пересмотру ее правового опыта; повышению готовности к правовому воспитанию учащихся и правовому информированию родителей; выработке способности к использованию нормативно-правовых документов в практической деятельности, постоянной защите интересов и прав ребенка [5]. Роль профессионально-правовой компетентности в эффективной работе педагога-психолога является критически важной для обеспечения качественной и безопасной образовательной и психологической поддержки обучающихся. В данном эссе мы проанализируем значимость этой компетентности и предложим рекомендации для ее развития и применения в практике.

Профессионально-правовая компетентность позволяет педагогу-психологу эффективно действовать в соответствии с законодательством и нормами профессиональной этики. Это включает в себя знание основных норм права, регулирующих сферу образования и психологической помощи, а также умение применять их на практике. Рекомендуется систематически обновлять свои знания о законодательстве и профессиональных стандартах, а также консультироваться с юридическими специалистами при необходимости.

Профессионально-правовая компетентность способствует защите прав и интересов обучающихся и других участников образовательного процесса. Педагог-психолог должен уметь эффективно реагировать на юридические вопросы и конфликтные ситуации, обеспечивая соблюдение правовых норм и предоставляя квалифицированное юридическое сопровождение. Рекомендуется разрабатывать и внедрять правовые политики и процедуры, а также проводить обучение обучающихся и коллег по вопросам правовой безопасности и профессиональной этики.

Профессионально-правовая компетентность способствует эффективному взаимодействию с другими участниками образовательного процесса и представителями юридических органов. Педагог-психолог должен уметь аргументировать свою позицию, защищать права и интересы обучающихся и коллег, а также сотрудничать с юридическими консультантами и органами, ответственными за соблюдение законодательства. Рекомендуется активно взаимодействовать с родителями, администрацией и другими участниками образовательного процесса для обеспечения соблюдения правовых норм и эффективного решения возникающих проблем.

Профессионально-правовая компетентность играет ключевую роль в эффективной работе педагога-психолога, обеспечивая соблюдение законодательства, защиту прав и интересов обучающихся и эффективное взаимодействие с другими участниками образовательного процесса. Развитие этой компетентности является важной задачей для повышения качества образования и психологической поддержки в современном образовательном пространстве.

Таким образом, профессионально-правовая компетентность является необходимым условием успешной деятельности будущего педагога-психолога. Она обеспечивает специалисту не только знание основных правовых норм и принципов, но и умение применять их на практике для защиты прав и интересов обучающихся, обеспечения качественного образования и психологической поддержки.

Список литературы:

1. Alfred J. Finch and Diane L. Frey "The School Psychologist's Guide for the Practicum and Internship: Developing Professional Skills" – 2018.- 235 p.

2. Певцова Е.А. Правовое воспитание как средство формирования правовой культуры //Современное право. - 2003. - N8. – С.18-22

3. Горбушина М. В. Формирование правовой компетентности у будущих специалистов по социальной работе в процессе профессиональной подготовки в вузе: Дис.. канд. пед. наук: Ульянов, гос. ун-т. Ульяновск, 2007. - 213 с.

4. Галагузов А.Н. Социально-педагогические задачи: учебное пособие для студентов вузов. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. – 191 с.

5. Семенова М.В. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих педагогов в вузе: Автореферат дис. … канд. пед. наук. – Караганда, 2005. – 26 с.

6. Менлибекова Г.Ж. Система подготовки будущих учителей к социально-педагогической работе: автореф. дис.докт. пед. наук. – Алматы, 2002.– 32 с.

ИНТЕРНЕТ ТӘУЕЛДІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Маханова А. С.,
«Қайнар» Академия мекемесінің
Психология және Журналистика факультетінің
7М03102-Психология мамандығының
2 курс магистранты
Ғылыми-жетекші: Еркинбекова М.А.,
пс.ғ.к., доцент

Аннотация. Мақалада интернет тәуелділіктің психологиялық аспектілері қарастырылады. Оның отандық және шет елдік әдебиеттердегі көрінісі зерттелген. Тәуелділіктің алдын алу ұсыныстары берілген.
Түйін сөздер: аддикция, факторлар, жіктелу, кибербуллинг, алаңдаушылық.

Аннотация. В статье рассматриваются психологические аспекты интернет-зависимости. Изучено его появление в отечественной и зарубежной литературе. Даны рекомендации по профилактике зависимости.
Ключевые слова: зависимость, факторы, классификация, кибербуллинг, тревожность.

Abstract. The article deals with the psychological aspects of Internet addiction. Its appearance in domestic and foreign literature is studied. Addiction prevention recommendations are provided.
Key words: addiction, factors, classification, cyberbullying, anxiety

Ғаламторға тәуелділік – аддикцияның бір түрі; «off-line» режимде отырып ғаламторды пайдалануға деген құлшыныс, немесе «on-line» режимде ғаламтордан шыға алмай қалу қабілеті. Қазіргі таңда «ғаламторға тәуелділік» әлемдегі ең басты мәселелердің біріне айналып отыр, бірақ та медициналық белгілер бойынша жүйке жүйесінің бұзылуына жатпайды.

Ең алғаш рет «ғаламторға тәуелділік» терминін психолог Айвен Голдберг ғылымға енгізген болатын. Оның ұсынған теориялары психикалық стандартқа сәйкес келмесе де, ғаламторға деген тәуелділікті Голдберг психоактивті заттарды шектен тыс қолдану деп суреттеген. Голдберг ғаламтордың әкелер зияндарын былайша жіктеген:

- Ғаламторды қолдану адамды стрессқа түсіреді немесе дистресс;
- Ғаламторды қолдану адамның физикалық күйіне, жүйке жүйесіне, жеке өміріне, экономикалық және әлеуметтік жағдайына кері әсерін тигіздеді;

1994 жылы психолог Кимберли Янг ғаламтор тәуелділігі жөнінде тест-сауалнама жүргізіп, 500 жауап алған болатын. Жауап бергендердің көбі тәуелді екендерін мойындады. Нәтижесінде, бұл жүйке ауруының таралуы, потологиялық құмарлықпен тең болып шықты, ғаламтор қолданушыларының 4-5 пайызын құрады.

Дәрігерлер «ғаламторға тәуелділікті» жүйкелік ауытқу деп есептемейді және көптеген ғалымдар бұл аурудың бар екендігіне күмәнданады, ал кейбіреулері мүлде жоққа шығарған. Тәуелділік медицинада адамның белгілі бір әдетте қолданып жүрген затты қажет етуі, яғни жүйкелік, физиологиялық толеранттылықтың өсуі. Толеранттылық ұғымы белгілі бір затты шектен тыс пайдалану дегенды білдіреді, яғни адам ол затты пайдаланғаннан кейін одан да көп мөлшерін қажет ете бастайды, мысалға есірткі шегетін нашақор адамдарды келтіруге болады. Сонымен қатар толеранттылық ұғымы басқа салаларда да қоданылады, мысалы адамның құмар ойынға беріліп кетуі. Сәйкесінше, бұл терминді ғаламторға деген тәуелділікте де қолдануға болады. Бірақ бұл жерде адам есірткіге, ішімдікке тәуелді емес, бұл жерде жүйкелік түрде адамның ғаламторға тәуелділігін түсіндіруге болады.

Интернет-тәуелділігі феномені көптеген ғалымдарды алаңдатуда және осы мәселе төңірегінде медицина, әлеуметтану, физиология педагогика, экология және т.б. көптеген ғылымдар саласындағы зерттеу жұмыстары үлкен алаңдатушылықты атап көрсетеді.

Әр түрлі зерттеулердің нәтижесіне сүйенсек, қазіргі кезде ғаламтор қолданушыларының 10%-ы ғаламторға тәуелді. Қазақстанда ғаламторға тәуелділікті ресми түрде мойындамағанымен, кейбір елдерде бұл ресми түрде ауру болып саналады. Финляндияда ғаламторға тәуелді жас адамдарды әскерге жібереді. 2008 жылы Қытай «ғаламторға тәуелділікті» ресми түрде ауру деп жариялаған. Сонымен қатар неше түрлі емдеу орталықтары ашылған. Олар емдеуде көптеген әдістерді қолданған, соның бірі ток беру арқылы емдеу әдісі. Ал кейбір әдістерінен жас пациенттер өліп те кеткен.

Психолог М. Дреп көзқарасы бойынша, тәуелділіктің басты 6 түрін осылайша жіктеген:

1. Әр түрлі вебсайттарды қолдану – ғаламтордан ақпараттар іздеу;
2. Вирттуалды әлемдегі достарымен сөйлесу – әлеуметтік желілерде көп хат алмасу;
3. Ойынға тәуелділік – компьютерлік ойындарды көп ойнау;
4. Ғаламторда ақша құрту/табу – ғаламтор желісі арқылы құмар ойындарын ойнау, ғаламтор арқылы сауда жасау;
5. Ғаламтор арқылы фильмдер қарау;
6. Порнографиялық парақшалар;

Қоғамдағы өсіп келе жатқан компьютеризация және «Интернетизациямен» байланысты шетелде 1980 жылдарда бастау алған Интернетті патологиялық пайдалану проблемесы өзекті бола бастады. Яғни «Интернет-тәуелділік» туралы айтылып отыр (синонимдері: интернет-аддикция, нетаголизм, виртуалды аддикция, Интернет әрекет-қылықтық тәуелділік, Интернетті артық (патологиялық) қолдану). Griffiths, 1995 көсетуі бойынша Жоғары технологиялармен байланысты бейхимиялық (әрекет-қылықтық) аддикцияның жаңа формаларын белгілеу үшін М. Гриффитс «технологиялық тәуелділіктер» терминін ұсынады, ол оны пассивті (Мысалы, теледидардан тәуелділік) және активті (Интернет-ойындар) деп бөлді.

Тәуелділікті жеңудің ең қарапайым, әрі қолжетімді жолы – басқа нәрсеге алаңдау. Салауатты өмір салтын ұстану, табиғат аясында көп уақыт өткізу, шығармашылық заттармен айналысу, мысалыға сурет салу, өлең-әңгімелер жазу. Осындай жоддар арқылы тәуелділіктен шығуға болады.

Интернетке тәуелділікті анықтау барысында Атырау қаласы химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінің оқушылары «Ғаламторсыз 24 сағат» атты зерттеу жұмысын жүргізген болатын. Жоба барысында оқушылар ұялы телефондарын тапсырып, 24 сағат бойы ғаламторға кіруден бас тартты. Сабақтан тыс уақыттарында оқушылар үйреншікті әлеуметтік желілерде отырудың орнына, неше-түрлі қызықыты істермен айналысты. Бұл арқылы қатысушылар қаншалықты ғаламторға тәуелді екендерін түсінді. [1]

Интернетке тәуелділіктің психологиялық феноменін зеттеген алғашқы зерттеушілер ретінде клиникалық психолог К. Янг және психиатр И. Голбергті айтуға болады. 1994 жылы Янг арнайы сауалнама дайындап, веб-сайтта 500 жауап берушілердің ішінен 400 аддиктті анықтады. Ал Голберг 1995 жылы құмартпа ойындарға деген қызығушылық негізіне сәйкестендіріп құрастырып, интернетке тауелділікті анықтау үшін диагностикалық жұмыстарды ұсынды. 1997-1999 жылдары осы көрсетілген мәселе бойынша зерттеушілік және психотерапиялық кеңес беру веб-қызметтері пайда болды. 1998-1999 жылдары К. Янг, Д. Гринфилд және К. Суррат алғашқы монографияларын жариялады. 1998 жылдын аяғына қарай Сурраттың айтуы бойынша, интернет-аддикция ресми түрде тар мағынада клиникалық бағыт ретінде емес, адамдарға психологиялық-тәжірибелік көмек беру және зерттеудің негізгі саласы болды.

Қазіргі кезде жастардың белгілі бір бөлігі компьютерлік Интернет тәуелділігінің ықпалында, ал бұл қатерлі психикалық ауру болып табылады. Сондықтан да қоғам бұл мәселенің қауіптілігі мен маңыздылығын түсінуі қажет.

Интернетке тәуелділіктің бірлігі бойынша желідегі қызметтерді статистика былай бөліп көрсетеді:

- Чаттар – 37%;
- Көпколданбалы ойындар – 28%;
- Желідегі телеконференциялар – 15%;
- Электронды пошта – 13%;

• Әлемдік өрмек сайттары – 7%;

• Баска да желілік хаттамалар (ftp, gopher жене т.б.) – 2%.

Интернет тәуелділіктің 4 белгілері:

I. E-mail-ды үнемі тексеріп отыруға деген талпыныс;

II. Интернетте отыруды куту және асығу;

III. Интернетті пайдаланушының желіде тым көп отыруы туралы айналасындағылардың шағымдануы;

IV. Интернетке ақшаны көп жұмсауына айналасындағылардың шағымдануы.

Интернетке тәуелділік – біздің басымызда бар маселенің тікелей салдары. Жаңа ақпараттар мен таныстарды табу, әдеби шеберлікті ұштау өте жақсы. Интернеттің осындай сияқты әрекеттерді орындауда пайдасы зор болады делік. Бірақ шынайы өмірді виртуалды шынайылыққа алмастыру тіптен ақымақтық. Интернет құрал өмірдің негізгі мәніне айналмауы тиіс. Өмірде қорқақ, әлсіз, қоянжүректі адамдар желіде онлайн компьютерлік ойындарды ойнауда, батыл да батыр, ержүрек, қанішер, кез келген виртуалды кейіпкерді жеңу үшін бар күшін салады. Олардың өзіндік бір ләззат алуына ыңғайлы орта іспеттес ол интернет кеңістігі.

Қазақстан, Қытай, Әзірбайжан және Ресей сарапшылары тәжірибе алмасуға арналған халықаралық онлайн алаңның екінші отырысында интернетке тәуелділік**,** кибербуллинг және лудоманиямен күрес мәселелері талқыланды. Онлайн алаңға жиналған халықаралық сарапшылар осы мәселемен күресудегі жеке тәжірибелерімен бөлісті. «Интернетке тәуелділік қаупін жүйелі түрде азайту үшін алдымен заң аясында интернеттен қорғаудың көпжақты бірлескен жүйесін қалыптастыру қажет. Сондай-ақ, ғаламтор желісіндегі кәмелетке толмағандардың мінез-құлқын бақылау шарт. Интернет-сауаттылыққа оқытуды күшейту және оны білім беру деңгейінде міндетті пәнге айналдыру да өте маңызды. Интернетке тәуелділік, кибербуллинг, интернет-қудалау, желілік порнография, интернет-алаяқтық сияқты негізгі тәуекелдерді қатаң бақылауымыз қажет», - деді Қытай әлеуметтік ғылымдар академиясының қызметкері Гао Вэньцзюнь.

Әдебиеттер тізімі:

1. https://kk.wikipedia.org/wiki;

2. Выгонский С.И. Обратная сторона Интернета. Психология работы с компьютером и сетью. – М.: Феникс, 2010. – 320 с. (Все обо всем). ISBN 978-5-222-16956-8;

3. Интернет-зависимость: психологическая природа и динамика развития / Сост. и ред. А. Е. Войскунский – М.: Акрополь, 2009;

4. Дрепа М. И. Интернет-зависимость как объект научной рефлексии в современной психологии // Знание. Понимание. Умение. – 2009. №2. – С. 189-193;

5. Пан А.С. Укрощение цифровой обезьяны. – М.: АСТ, 2014. – С. 319. ISBN 978-5-17-081642-2.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Қали Айдана Абдрасимқызы,
7М013-Пәндік мамандандырылмаған педагогтерді даярлау
2-курс магистранты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
бастауыш білім беру кафедрасы
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада білім беру жүйесіндегі мобильді оқыту маңыщдылығы және бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын мобильді қосымшалар арқылы дамыту ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі таңдағы маңызды қолданысқа ие мобильді қосымшалар көрсетілген, сонымен қатар мобильді рөльдік ойындардың да маңыздылығы атап өтілді.

Түйін сөздер: Мобильді құрылғы, мобильді қосымша, креативті ойлау, мобильді рөлдік ойын.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности развития мобильного обучения в системе образования и креативного мышления младших школьников через мобильные приложения. Показаны мобильные приложения, которые сегодня имеют важное применение, а также подчеркнута важность мобильных ролевых игр.

Ключевые слова: Мобильное устройство, мобильное приложение, креативное мышление, мобильная ролевая игра.

Abstract. The article examines the features of the development of mobile learning in the education system and creative thinking of younger schoolchildren through mobile applications. Mobile applications that have important applications today are shown, and the importance of mobile games is also emphasized.

Key words: Mobile device, mobile application, creative thinking, mobile role-playing game.

Қазіргі уақытта ақпарат алмасу әр адамның өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Телефондар, планшеттік компьютерлер, смартфондар сияқты құрылғылар цифрлық өмірдің негізіне айналуда. Техникалық прогресс кезінде электронды құрылғылар барған сайын күрделі тапсырмаларды орындауға, сондай-ақ ақпараттың үлкен ағынын өңдеуге мүмкіндік беретін жаңа процессорларды алады.

Қазіргі уақытта мобильді құрылғылар 7 жастан 60 жасқа дейінгі барлық адамдарда бар. Сондықтан мобильді қосымшалар әрқашан өзекті болып табылады. Пайдаланушылардың көпшілігі өз құрылғыларын толық пайдаланбайды, әзірлеушінің оған салған әлеуетін ашпайды. Бұл дегеніміз, білім алушылар смартфонның және басқа да ақылды қосымшалардың мүмкіндіктері туралы аз біледі. Көптеген зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, көбінесе жасөспірімдер компьютерлік өмірдің ойын жағымен ғана таныс. Сонымен қатар, мобильді қосымшаларды, смартфонды және т. б. пайдалану фактілері. білім беру мотивациясы саласында қосымша білім алуға арналған смарт-толықтырулар жоқ.

Мобильді қосымшалар арқылы пәндерді үйрену-бұл танымалдылыққа ие болудың салыстырмалы түрде жаңа тәсілі.

Қазіргі уақытта мобильді қосымшалар негізінде оқытудың жаңа жүйесін құру үшін жеткілікті күшті негіз жоқ, бірақ мемлекет еліміздің бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050 Стратегиясы» атты Қазақстан халқына Жолдауында білім беру ортасында онлайн-жүйелерді оқыту және дамыту әдістемелеріне қатысты негізгі тұстарды атап көрсетеді [1].

Қазіргі уақытта оқушыларды шығармашылық қызметке дайындау қажеттілігі барлығына айқын. Осыған байланысты мектептің белсенді, бастамашыл, креативті ойлайтын адамдарды тәрбиелеудегі рөлі артып келеді. Оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту

мектептегі оқытудың барлық кезеңдерінде маңызды, бірақ бастауыш мектеп жасында шығармашылық ойлауды қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Мобильді құрылғы технологияларын қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының оқу еңбегін ұйымдастыру қазіргі уақытта шешуді қажет ететін маңызды мәселе болып табылады. Гаджеттер мен инновациялық технологиялар буынында өскен балалар дәстүрлі оқыту әдістеріне азырақ бейім болады, білім беру бағдарламасын жақсы меңгеру үшін оларға мобильді құрылғылар технологиялары бере алатын көрнекілік қажет. Бірақ еліміздегі білім беру жүйесіне планшеттер мен смартфондарды енгізудің қазіргі жағдайын талдай отырып, қазір, өкінішке орай, мектепте заманауи мобильді құрылғыларды қолдануға мүмкіндік беретін нақты оқу бағдарламалары жоқ екенін атап өткен жөн.

Сабақтар тек мұғалімнің ғана емес, оқушылардың да шығармашылығының нәтижесі болуы керек. Бұл мақсатқа оқу процесіне заманауи мобильді технологияларды енгізу арқылы қол жеткізуге болады. Сондықтан технологияның негізі жоғары мотивация принципі болуы керек. Оқушылардың зерттелетін материалға деген қызығушылығын қалай қолдауға және оларды бүкіл сабақ барысында белсендіруге болады, осылайша мұғалімнің рөлі оқулықтағы қажетті ақпаратты жеткізуден гөрі анық және түрлі-түсті емес, сонымен қатар білім алушының өзі басты кейіпкер болып табылатын танымдық іс-әрекеттің ұйымдастырушысы болуы маңызды. Осы тұрғыда әсіресе, мобильді қосымшалардың маңыздылығын атап өткен жөн.

Мобильді қосымша - бұл смартфондарда, планшеттік компьютерлерде және басқа мобильді құрылғыларда жұмыс істеуге арналған бағдарламалық жасақтама. Мобильді қосымшалардың негізгі бөлігі құрылғының өзінде алдын-ала орнатылған немесе AppStore, BlackBerryAppWorld, GooglePlay, 1mobile market, windowsphonestore, Yandex, т.б. сияқты онлайн-дүкендерден тегін немесе ақылы жүктелуі мүмкін [2].

Қазіргі таңда мобильді қосымшалардың эволюциясы түбегейлі өзгерістерге әкелді. Жетілдірілген оқыту жүйелерін сәтті енгізу үшін олармен жақсы оқу ортасын қамтамасыз ете отырып, пайдаланушылардың ерікті санымен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін технологияларға қажеттілік туындап жатқаны өтірік емес.

Мобильді білім беру қосымшаларының маңыздылығы олардың жаңа технологиялар тұрғысынан көпшілікке қол жетімділігі мен тартымдылығының арқасында ғана емес, сонымен бірге олар беретін мүмкіндіктердің арқасында да артып келеді: оқушылардың тапсырмалар бойынша бірлескен жұмысы, оқуды мектептен тыс шығару, әркімнің сөйлеу, қатысу мүмкіндігі бар (қол көтеру жүйесінен айырмашылығы). Білім беру мекемелері үшін мобильді қосымшаларды пайдалану төмендегідей жағдайларға мүмкіндік береді:

– Оқушылардың білім деңгейіне бірыңғай бақылауды жүзеге асыру;

– Сынақтар мен бақылау жұмыстарын жүргізуді жеңілдету;

– Білім беру процесінің барлық қатысушылары арасында ақпарат алмасуды жеделдету, оқытушылардың өзара іс-қимыл процесін жеңілдету;

– Оқу процесін қарқындату және жаңғырту;

– Оқушылардың креативті ойлауын дамыту;

– Білім беру процесіне қатысушылардың орналасқан жеріне байланыстырмай білім алушылардың бірлескен қызметін қамтамасыз ету;

– Білім беру және зерттеу мақсатында мобильді құрылғыны оқу орнының желісіндегі аспаптар мен құрылғыларға қосу;

– Мобильді қосымшалар мен кіріктірілген сенсорлардың көмегімен білім беру және зерттеу мақсатында қоршаған орта туралы ақпарат жинау [3].

Қазіргі уақытта бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын дамытуда келесі қосымшалар көп қолданылады:

1. Classroom-пән бойынша оқу материалдарын жасауға және таратуға арналған сервис, мұғалімнің орындаған жұмыстарын жинау және тексеру, қосымшаның ыңғайлы функциясы-тапсырылған жұмыстарға түсініктеме беру мүмкіндігі. Әрбір білім алушы өзінің мобильді құрылғысына қосымшаны орнатып, барлық тапсырмалардан хабардар бола алады және кез келген уақытта мұғалімге сұрақ жаза алады. Материалды кез-келген уақытта қосуға және

жаңартуға болады, бұл курсты сабақтан кейін және тіпті тікелей сабақта сыныптың қажеттіліктеріне сәйкес реттеуге мүмкіндік береді;

2. Google қызметтері-сыныпта және үйде бірлесіп жұмыс істеуге арналған;

3. Nearpod-сабақтың барлық элементтері бар біртұтас сабақ құруға арналған орта, білімді тексеру, жаңа материалды түсіндіру, жұмыс нәтижелерін тез алу және оларды талдау, нақты уақыттағы жұмыстарды бақылау;

4. Popplet-кез-келген ұғымдарды игеруге және бекітуге, тұжырымдаманың жалпы көрінісін ұсынуға арналған қарапайым ақыл-ой карталары;

5. Alovevoice-бейне түрінде қандай да бір тақырып бойынша жұмыс нәтижелерін ұсынуға арналған қосымша;

6. Explaineverything-интерактивті презентациялар мен оқу бейнелерін жасауға арналған құралдар.

7. Plickers-бір ұялы телефон арқылы оқушылардың алдыңғы сауалнамаларына арналған. Мобильді қосымша, сайт және QR кодтары бар басып шығарылған карталар (Quick Response, яғни жылдам жауап) негіз болып табылады. Әр балаға бір карточка беріледі. Картаның өзі төртбұрышты және төрт жағы бар. Әр тарап өзінің жауап нұсқасына сәйкес келеді (A, B, C, D), ол картаның өзінде көрсетілген. Мұғалім сұрақ қояды, Бала дұрыс жауап таңдайды және картаны тиісті жағымен жоғары көтереді. Мұғалім мобильді қосымшаның көмегімен балалардың жауаптарын нақты уақыт режимінде сканерлейді (оқу үшін кеңейтілген шындық технологиясы қолданылады). Нәтижелер дерекқорға сақталады және мобильді қосымшада да, Сайтта да жедел немесе кешіктірілген талдау үшін қол жетімді. Plickers қосымшасы балалардың білімін үздіксіз бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұл сабақтан бірнеше минуттан аспайды. Балалар үшін бұл күнделікті сабақтардан аздап алшақтап, сұрақтарға ойын түрінде жауап беруге мүмкіндік беретін ойын-сауық.

8. Kahoot-сыныпта интерактивті викториналар өткізу, бір уақытта барлық оқушылардан сұхбат алу және олардың әлсіз және күшті жақтарын бірден білу. Мұғалім сайтта сауалнама жасайды, оқушылар сыныпта смартфондар немесе компьютерлер арқылы жауап береді. Мұғалім оқушылармен бірге жауаптар статистикасын көреді және олардың қандай проблемалары бар екенін түсіне алады. Сондай-ақ сауалнама жүргізуге болады.

9. LearningApps-оқушылардың өзін-өзі тексеруге арналған жаттығулар жасауға, мәтінді толтыруға, кроссвордты шешуге, хронологиялық тізбек құруға, картадан орын табуға, басқатырғышты жинауға арналған қосымша. Қызметтің ерекшелігі: мұғалім оқушының тапсырманы қалай орындағанын көрмейді, жаттығулар тек өзін-өзі тексеруге арналған [4].

Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын дамытуда мобильді рөлдік ойындарда өте маңызды орынға ие. Мобильді рөлдік ойындар ойыншыларға қиял әлемінің кейіпкерлері ретінде сезінуге, жаулармен күресуге, жұмбақ жерлерді зерттеуге және кейіпкерлерін қабылдауға мүмкіндік беретін ерекше ойын кеңістігін ұсынады. Олардың көпшілігі ойыншыларға қызықты қиял әлеміне енуге мүмкіндік беретін қызықты сюжеттік желілерді, эпикалық тапсырмаларды және көптеген әртүрлі тапсырмаларды ұсынады.

Сондай-ақ, мобильді рөлдік ойындар шығармашылық ойды көрсетудің көптеген жолдарын ұсынады. Ойыншылар бірегей кейіпкерлерді жасай алады, олардың сипаттамаларын реттей алады, әртүрлі даму нұсқаларын таңдай алады және ойынның сюжеттік бағытына әсер ететін шешімдер қабылдай алады. Бұл шығармашылық ойлауды және қиын жағдайларда шешім қабылдау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Жалпы, мобильді рөлдік ойындар барған сайын танымал және сұранысқа ие бола бастады. Олар қызықты ойын тәжірибесін, қол жетімділікті, жоғары сапалы графика мен дыбысты ұсынады және шығармашылық ойлауды дамытады. Дамуды жалғастыра отырып, мобильді рөлдік ойындар жаңа мүмкіндіктер ашады және мобильді құрылғыда не істеуге болатындығы туралы түсінік береді.

Мысалы, RPG ойындарындағы креативті ойлау бірнеше аспектілерде көрінеді. Біріншіден, ойыншыларға таңдау еркіндігі беріледі және қиял мен өзін-өзі көрсетуге ықпал ететін өз

кейіпкерін жасайды. Әркім ерекше ойын стилін таңдай алады және кейіпкерді қалауына қарай басқара алады.

Екіншіден, мобильді RPG ойындары ойыншылардан ойынның нәтижесі мен дамуына әсер ететін шешімдер қабылдауды талап етеді. Бұл үздіксіз шешім қабылдау ойыншыдан мақсатқа жетудің ең жақсы жолын табу үшін шығармашылық және аналитикалық ойлауды талап етеді.

Сонымен қатар, мобильді RPG ойындары басқа ойыншылармен ынтымақтастық пен өзара әрекеттесуді қолдайды. Бұл коммуникативті және әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді, сонымен қатар идеялармен алмасу және проблемаларды ұжымдық шешу арқылы шығармашылықты дамытуға ықпал етеді.

Нәтижесінде, мобильді RPG ойындары ойыншылардың креативті ойлауын дамытудың тиімді құралы болып табылады. Олар әртүрлі тапсырмалар мен тапсырмаларға шығармашылық және икемді көзқарасты шабыттандыратын бірегей ойын ортасын құру арқылы қиялды, шешім қабылдау қабілетін және әлеуметтік дағдыларды дамытады. Бұл мобильді қосымшаны пайдалануда ескере кететін жайт, ұзақ уақыт ойнауға болады, ол денсаулықтың құртылуына және тәуелділіктің пайда болуына әкелуі мүмкін [5].

Осылайша, мобильді құрылғыларды пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларын оқытуды ұйымдастырудың ұсынылған тәсілі мобильді платформалардың жаңа мүмкіндіктерін пайдалану арқылы шартты шеңберді кеңейтеді. Білім беру технологияларын пайдаланудың алынған тәжірибесі олардың қазіргі іске асырылып жатқан білім беру практикасында орындылығы мен тиімділігін көрсетті. Білім беру жүйесінде осындай жаңалықтарды қолдану зерттелген материалды сәтті игеруге ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын қорытындылай келе, мобильді қосымшалар арқылы оқыту дәстүрлі оқытуды алмастырмайды, бірақ оны жоғары мектептегі оқу процесіне қосымша ретінде және аралас оқытудың құрамдас бөлігі ретінде пайдалануға болады деп айтуға болады. Мобильді қосымшалар арқылы оқытуды белсенді қолдану компьютерлерді портативті гаджеттерге ауыстыруды мақсат етпейді, керісінше білім беру ортасын оқушылар үшін қолайлы және қол жетімді қызықты және өзекті әдістермен кеңейтеді және толықтырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы бірінші Президентінің Жолдауы: «Қазақстан-2050» Стратегиялары.
2. Голицына И. Н., Половникова Н.Л. мобильді оқыту білім берудегі жаңа технология ретінде // білім беру технологиялары және қоғам. 2021. № 1. Б.245.
3. Виневская А. В. мобильді білім беру ортасын құруда ақпараттық технологиялардың әлеуетін пайдалану // тұжырымдама. 2012. № 9. Б. 84.
4. Самарина А. Е. STEAM-кеңейтілген шындық ойындары. Электрондық ресурс. URL: http://samarina-it.blogspot.ru/2015/07/stem.html.
5. Әміров, А.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығын дамытудағы дамуындағы мобильді ойындар рөлі / А. Ж. Әміров, А. М. Әшімбекова, А. Е. Темірова. - Мәтін: тікелей / / Жас ғалым. - 2017. - № 1 (135). – Б.15.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ЕҢБЕК КОНЦЕПТІСІН ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Кушумова Назгүл Яхияқызы,
7М01307 Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты,
Мектепке дейінгі және бастауышта оқыту педагогикасы
білім беру бағдарламасы,
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Аннотация. Оқушыларды еңбекке, қоғамға және өзіне пайдалы іске араластыру, оқуға деген саналы көзқарасты тәрбиелеудің, азамат боп өсудің, жеке адамды адамгершілік және зиялылық жағынан қалыптастырудың негізгі көзі көркем шығарма болып табылады.

Түйін сөздер: бастауыш мектеп, көркем шығарма, еңбек концептісі, ассоциациялық ұстаным, қоршаған орта.

Аннотация. Основным источником приобщения учащихся к труду, обществу и полезному для себя делу, воспитания сознательного отношения к учебе, взросления гражданина, формирования личности в нравственном и интеллектуальном плане является художественное произведение.

Ключевые слова: начальная школа, художественное произведение, трудовая концепция, ассоциативная позиция, окружающая среда.

Abstract. The main source of introducing students to work, society and a useful business for themselves, fostering a conscious attitude to learning, growing up as a citizen, and forming a personality in moral and intellectual terms is an artistic work.

Key words: primary school, artwork, work concept, associative position, environment.

Бүгінгі ұрпақтарға білім-ғылым нәрін берумен қатар, өз халқымыздың тағылым қағидаларын жеке тұрғыда үйретіп, игерудің мәні зор. Себебі, бүгінгі бала ертеңгі ата-ана, бала тәрбиелеуші, халық өкілі, ел намысын қорғаушы, ата-бабалардың ісін жалғастырушы мәңгілік күш. Сол себепті жалпы білім беретін орта мектептерде бұл мәселені жолға қою, яғни егеменді елімізге қазақ қоғамын қалыптастыру – басты міндет.

Қазіргі күннің талабы – білімді, өнерлі, өнегелі жас ұрпақ тәрбиелеу. Әлемдік білім беру жүйесі XXI ғасырда жаңа, тың бағытта дами бастады. Білім берудің мазмұны, мақсаты өзгерді. Қоғам мемлекеттік болған соң, ең алдымен білім, тәрбие керек.

Бастауыш сыныпқа арналған «Әдебиеттік оқу» пәні жаңартылып ұсынылғаны белгілі. «Бұл жаңарту мен жаңалықтар неден байқалады?» деген сұраққа жаңа оқу бағдарламасына сүйене отырып жауап береміз:

- оқу үдерісіне қойылатын негізгі талап – оқушының белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру басты назарда болады;
- педагогикалық үрдісті гуманизациялау. Мұның мәнісі – мұғалім мен оқушының ынтымақтастығын қамтамасыз ететін интербелсенді әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылады;
- «оқу мақсаттарының жүйесі түрінде күтілетін нәтижелер» түзіледі және орындалады;
- оқулық тек пәндік білім мен білікті ғана емес, сонымен қатар, кең ауқымды дағдыларды қалыптастыруға бағытталады.

Ахмет Байтұрсынұлының тұжырымы бойынша, көркем сөз – көп қабатты құбылыс. Оның құрамында сөздің негізгі теориялық басымдықтары белгіленген: «Көркем сөз – көңіл тілі, жалаң сөз – зейін тілі. Жалаң сөз – зейін байлығына қарайтын нәрсе, көркем сөз – қиял байлығына қарайтын нәрсе. Көркем сөз айтқанын қиял меңзеуінше бейнелеп, көбінесе ұйғару түрінде айтады. Жалаң сөз дүниеде шын болған, шын бар нәрселерді әңгіме қылады» [1, б.72].

Осы айтылғандарға орай бастауыш сыныптарда көркем мәтіндердің қыр-сырын танытып білдіру үшін, әр сынып көлемінде бірізділікпен жүргізілетін жүйелі жұмыстар арқылы оқушылардың шығарманы талдаудың қалыптасқан жүйесін меңгеруге алып келеді.

Біріншіден, мазмұндық-тақырыптық талдау, шығарманы тұтастай ала отырып, бөлім бойынша мазмұнын, тақырыбын таныта отырып талдау. Екіншіден, тілдік эстетикалық талдауға көңіл бөлу. Шығарманың тілдік ерекшелігін, сөз өнерін, суреттемелік шеберлігін, көркемдігін, сөздер табиғатын, стилдік айырмашылықтарын таныту. Үшіншіден, кейіпкерлік-бейнелік талдау. Шығармадағы кейіпкерлерді талдау, олардың өзара сабақтастығын шығарма тақырыбы мен оқиға желісіне қатысын айқындай отырып, ажырату әрі салыстыру.

Бастауыш сынып жасындағы бала қандай әдеби шығармаларды жеңіл қабылдайды дейтін сұраққа жауап беретін болсақ, Әдебиеттік оқу пәнінде ұсынылған оқу тақырыптары мыналар:

-мысал, ертегілер, аңыздар, әңгімелер;

-өлеңдер, шешендік сөздер, табиғат лирикасы, азаматтық лирика;

-балаларға арналған юморлық және сатиралық шығармалар;

-балалардың түсінігіне сай ғылыми-танымдық шығармалар.

Бастауыш сыныптарда «Әдебиеттік оқу» пәні материалдарын сұрыптап қарар болсақ, «Өзім туралы», «Менің отбасым және достарым», «Менің мектебім», «Менің туған өлкем», «Дені саудың – жаны сау», «Салт-дәстүр және ауыз әдебиеті», «Қоршаған орта», «Саяхат» т.б. секілді бөлімдерден құралады. Міне, осылардың ішінде, балаларды жастайынан көркем шығармалар арқылы еңбек тәрбиесіне баулуға «Қоршаған орта» бөлімі ерекше рөл атқарады.

Еңбек тақырыбы қазақ жазба әдебиетіне XIX ғасырдың аяғында Ы.Алтынсарин шығармалары арқылы келді. Дене мен еңбек тәрбиесін ол адамгершілік тәрбиесінің аса күрделі мәселелері ретінде таныды.

Еңбек тәрбиесі Ы.Алтынсариннның хрестоматиясында, көркем шығармаларында негізгі орын алады. Ол өзінің еңбек тәрбиесіне байланысты ойларын терең және айқын көрсетіп өтті.

Балаларды жастайынан еңбекке баулу - қай кезде де азаматтық тәрбиенің елеулі шарттарының бірі. Тәрбие адамның ақыл-ойын дамытып, оған белгілі көлемде білім беріп қана қоймайды. Балаларға арналған хрестоматияға енгізген мақалалары мен әңгімелерінде автор еңбектің аса зор маңызын көрсетіп, еңбекті қадірлеуге және сүюге тәрбиелеу мақсатын көздейді. Автор хрестоматиясын оқушыларды еңбектің мақсатқа жеткізетіндігіне, еңбек арқылы табылған табыстың берекелі болатындығына сендіре отырып, еңбек ету үшін «тұрақтылық пен табандылық» қажет екендігін уағыздайды. Оған дәлел оның хрестоматиясындағы көптеген еңбекке байланысты мақалдар мен мәтелдер. Мысалы, «Бейнетсіз рахат жоқ», «Жалқау текке жатар, оның ырысы қашар», «Жігіттің ерінгені, көрінің көрінгені», т.б. дәлел болады.

Хрестоматияның бүгінгі мектептің оқу-тәрбие жұмысына тигізетін әсері үлкен. Оны көптеген ғалымдарымыз Т.Тәжібаев, Б.Сүлейменов А.Қасымжанов, Е.Бекмаханов, Ә.Сыдықов, т.б. берген бағалары дәлелдейді. Т.Тәжібаев «Ы.Алтынсариннның хрестоматиясының негізі және оның мазмұны бүкіл халықты еңбек етуге және еңбекті сүюге шақырады» деп көрсетеді.

Ұлы педагогтың әрбір әңгімесі ой туғызады. Адамда рухани және табиғи қажеттіліктің болатындығын, ал қажеттіліктің орындалуы тек еңбек әрекеті арқылы ғана іске асатындығын өзінің әңгімесі арқылы дәлелдеп берген.

Ы.Алтынсарин әңгімелерінен бастау алатын еңбек тәрбиесіне арналған материалдар М.Әлімбаевтың «Кім жомарт? Не жомарт?», Ғ.Мүсіреповтың «Құрметтейік, Жер-Ананы», Б.Соқпақбаевтың «Ағаштар неге ашуланды?», Ш.Смаханұлының «Бұлбұл мен Тоқылдақ» шығармалары арқылы жалғасады.

Бастауыш сыныпта мәтіндегі көркем сөзді түсіну механизмін психологиядағы ассоциациялық ұстаныммен түсіндіруге болады [2, б.27]. М.Мұқановтың түсіндіруі бойынша ассоциациялық ұстанымды жүзеге асыру тәсілдері: көршілестік ассоциация, ұқсастық ассоциация, қарама-қарсы ассоциация, себеп ассоциациясы. Осылардың ішінде – себеп ассоциациясы ойды тиянақты дәлелдеуде ерекше орын алады. Мұның себебі ой процесі бір немесе бірнеше қорытындыға келіп дүниедегі құбылыстардың өзара байланысын, себебін шешуге бейімделеді. Мысалы, 2-сыныптағы Б.Соқпақбаевтың «Ағаштар неге ашуланды?» деп аталатын көркем мәтінін алайық. Осы сұрақты оқушыларға бірден қойсақ, түрлі жауаптар алуымыз мүмкін, бірақ «кешіріңіздер, мен отырғызған ағаштарымды бүгіннен бастап мәпелеп күтуге уәде беремін» деп келетін мәтіннің өзінде айтылған дәлелді жауапқа кейіпкерлер – қарт

емен, көк шыбықтың айтқан сөздерін талдау арқылы ғана көз жеткіземіз. Ағаштар ашулана ма? Осы сұрақ төңірегінде ой бөліседі. Мәтіннің соңындағы тапсырмалар орындалып болғаннан кейін оқушылар түсінді-ау дегенде болжау стратегиясы қолданылып, әңгімедегі оқиға желісін жалғастыру тапсырылады. Ағаштардың адамға пайдасы зор екендігіне көздері жетіп, ол үшін оларды күту ережесін құрады.

Міне, осындай қарапайым мәтіндерді талдау арқылы оқушыларға қоршаған ортаның маңызын, пайдасын ұғындырып, оларды күтіп, баптау үлкен еңбекті қажет ететіндігіне көздерін жеткіземіз.

Мәтінді қабылдау эмоция, сезім ұғымдарымен байланысты. Эмоция обьективті шындықтың бейнелену, танылу және бағалану формаларының бірі екенін түрлі ғылым өкілдері, әсіресе философтар мен психологтар көптен бері дәлелдеп келген. Адам өзін қоршаған ортаны, оның түрлі заңдылықтарын таза өз күйінде де, әртүрлі сезімдік күйде де қабылдайды. Көктем келді деген сөйлем мен Күлімдеп көктем келді деген сөйлемнің мағыналық жігін ажырату аса қиын емес. Алғашқысы – ақпараттық, соңғысы эмоционалдық мәнде айтылып тұр. Бұл сезімдік қабылдау философияда таным процесі деп аталады.

Шығарманы қабылдауда қарастырылатын аса маңызды мәселелердің бірі – шығарманың тіл ерекшелігіне көңіл бөлу. Егер оқушы көркем шығарманың тілі деп автордың тілі мен кейіпкердің тілін ұғатын болсақ, бұл – образ, ол мінездерді танытуда, шығарманың идеясын ашып түсінуде басты қызмет атқарады. Әрбір ақын, жазушының өзіне тән, даралық сипаты бар стиль, тіл өзгешеліктері болады. Бұл ерекшеліктер оның лексикасынан, қолданған троптары мен фигурасының түрлерінен көрініп тұрады [3, б.96].

Әдебиеттану ұғымдарымен практикалық түрде танысу да балалардың мәтінді қабылдауын жеңілдетеді. Атап айтсақ, мынадай жұмыс түрлеріне

- өлең туралы қарапайым түсінік: ұйқасқа құрылатыны, ақынның ойы мен көңіл-күйі;
- әңгіме туралы қарапайым түсінік: әңгіме авторы, кейіпкерлері, әңгіменің тақырыбы мен негізгі ойы;
- мәтін түрлері: сипаттау, әңгімелеу, пайымдау;
- шығарма кейіпкерлерін сипаттау.

Еңбекке тәрбиелеудің мазмұнында еңбекке әзірлікті бойға сіңіру, ойдағыдай еңбек ету үшін қажетті моральдық-еріктік қасиеттерді қалыптастыру үлкен орын алады. Еңбекке тәрбиелеу процесінде қоғам игілігі үшін қоғамдық еңбекке араласады және өзі қалаған кәсібін саналы таңдайды; сапалы еңбек етеді; тәжірибелік іскерлік дағдылары қалыптасады; үнемшілдік сезімі дамиды, мектеп оқушылары халық игілігін сақтау және молайтуға, қамқорлық жасауға үйренеді; мектеп бұйымдарын, оқулықтарды күтіп ұстайды. Еңбек тәрбиесін тәжірибелік түрде меңгеру барысында мектеп оқушыларының табиғаты қорғау жұмысына араласуы едәуір қанат жайды. Бұл туған табиғатты білуді оны қорғау жөніндегі шығармашылық және мақсаты еңбекпен үйлестіруге, оқушыларды табиғат байлықтарына ысырапсыз, шаруақор көзқараспен қарауға жәрлемдеседі.

Еңбек арқылы адамның денесі, көзқарасы, эстетикалық және ақыл-ой деңгейі дамып жетіледі, еңбектің мәні және құндылығы артады. Адам өзінің жан және тән сұлулығын еңбекте ғана көрсете алады. Еңбек адамның материалдық және рухани қажеттіліктерін қоғамдағы орнын қанағаттандыратын, яғни өмір сүру мақсаты мен мәнін анықтайтын бірден-бір дерек көзі болып табылады. Сондықтан да, еңбек ету нәтижесінде қол жеткізетін материалдық қызығушылық оның еңбекке ынтасының негізгі себебі болып табылғанымен, тұлғаның еңбек процесінде, шеберлігінде, ой және дене еңбегінің бірлестігінде, қоғамға пайдалы нәтижеге қол жеткізуін сезінуі мен шығармашылық ізденісін қанағаттандыруында да маңызды саналады. Сондықтан да, бастауыш сынып оқушыларын еңбекке тәрбиелеу – тәрбиенің жалпы жүйесінің құрамды бөлігі.

Сонымен, дәстүрлі педагогикада жас ұрпақты еңбек етуге тәрбиелеудің негізгі мақсаты – «жан-жақты үйлесімді дамыған; қоғамға пайдалы еңбекке тікелей қатысуға белсенділігі бар; оқуға деген саналы көзқарасы бар; еңбектің қай саласында болмасын тек дене еңбегімен

айналыспай, интеллектуалық, шығармашылық, адамгершілік, ізденімпаздық сынды қасиеттерді де танып, өзіне серік ете алатын жеке тұлғаны қалыптастыру» болып табылады [4].

Оқушылардың еңбек процесі кезінде еңбек дағдылары мен біліктілікті меңгеруі нәтижесінде ересекке тәуелсіз болып, өздігінен еңбектенуге бастайды. Мектеп оқушыларының еңбектегі дағдылары мен біліктілігі бастауыш мектептегі ақыл-ой еңбегіне алғышарттар бола алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы, 2003.
2. Мұқанов М.М. Бақылау және ойлау. – Алматы, 2000.
3. Мирсеитова С. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері. – Алматы, 2011.
4. engime.org/5-v-050117-aza-tili-men-edebieti.html?page=2

МАҒЖАН ЖҰМАБАЙҰЛЫНЫҢ «ПЕДАГОГИКАСЫ» ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ РУХАНИ ҰСТАНЫМЫ

Курбанбаева Шахерезада Тулепқызы,
6В01717 Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының
3-курс студенты,
Қазақ әдебиеті кафедрасы,
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

Аннотация. Мақалада Мағжан Жұмабайұлының білім беру саласына қосқан зор үлесін айқындайтын "Педагогика" еңбегінің өзектілігі қарастырылады. Құнды мұраның ұрпақ тәлім-тәрбиесіндегі ментальдық сипаттағы рухани ұстыны ашылып көрсетілген. Барлығы он бес бөлімнен тұратын кітаптың педагогика саласындағы маңызы, тәрбие түрлерін жүйелеудегі жаңашыл қадамдары байыпталады. Сонымен қатар Алаш ардақтысы, сан қырлы дарын иесі Жүсіпбек Аймауытұлының "Тәрбиеге жетекші", "Жан жүйесі және өнер таңдау" атты оқулықтары талданады. Олардың этнопедагогикадағы көкейкестілігі, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бірлікте саралаудағы өміршең қағидаттары, оқыту әдістерінің жасампаздығы бағаланады.

Түйін сөздер: педагогика, ұлттық құндылық, дидактика, тәрбие, менталитет, мінез.

Аннотация. В статье рассматривается актуальность труда Магжана Жумабаева «Педагогика», определяющего большой вклад в сферу образования. Раскрыта духовная основа ценного наследия ментального характера в воспитании поколения. В книге, состоящей всего из пятнадцати разделов, подчеркивается значение в области педагогики, новаторские шаги в систематизации видов воспитания. Кроме того, будут проанализированы учебники Жусупбека Аймауытова «Лидер в воспитании», «Система души и выбор искусства». Оцениваются их актуальность в этнопедагогике, жизнеспособные принципы единообразного ранжирования национальных и общечеловеческих ценностей, созидательность методов обучения.

Ключевые слова: педагогика, национальные ценности, воспитание.

Abstract. The article examines the relevance of Magzhan Zhumabayev's work "Pedagogy," which determines a great contribution to the field of education. The spiritual basis of a valuable heritage of a mental nature in the education of a generation is revealed. The book, consisting of only fifteen sections, emphasizes the importance in the field of pedagogy, innovative steps in the systematization of types of education. In addition, the textbooks of Zhusupbek Aimauytov "Leader in Education," "Soul System and Art Choice" will be analyzed. Their relevance in ethnopedagogy, viable principles of uniform ranking of national and universal human values, and the creativity of teaching methods are assessed.

Key words: pedagogy, national values, didactics, upbringing, mentality.

Біз Мағжан Жұмабайұлын қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі ретінде танимыз. Ал, оның «Педагогика» еңбегін оқып шықсаңыз, Алаш ардақтысының жас ұрпақ тәрбиесінен де тыс қалмағанын аңғарар едіңіз.

«Педагогика» оқулығы 15 бөлімнен тұрады. Аталмыш еңбегі алдымен 1922 жылы Орынборда жарық көріп, кейіннен 1923 жылы Ташкентте қайта басылып шығады. Автор әр бөлімінде педагогика ғылымын жан-жақты саралаған. Әсіресе, ақыл-ойдың ұшқырлығына, мінез-құлық пен сұлулыққа, дене тәрбиесіне баса көңіл бөлген. Тіпті, олардың әрқайсысына жеке-жеке тоқталып, маңыздылығын тәптіштеп түсіндірген.

Мәселен, «Егер де адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Егер де ол жөпшеңді ыстық, суық, аштық, жалаңаштық сықылды тұрмыста жиі ұшырайтын көріністерді елемейтін мықты, берік денелі болса, түзу ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын дұрыс ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ләззат алып, жаны толқынданарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын

құлықты болса, міне, осындай болғанда адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы» деп «балам адам болсын» дейтін ата-аналардың осы айтылғандарға құлақ асуы керек екенін жеткізеді [1,24 б].

Иә, М.Жұмабайұлы оқулығында атап көрсетілген төрт тәрбиенің ішінде дене тәрбиесіне ерекше назар аударылады. «Бала аурулы болса, зағып болса, баладан емес, тәрбиешіден» деп бір ғана дене тәрбиесін 19 бөлімге бөліп, талдайды [1,24 б]. Жаңадан өмірге келген шарананың салмағы мен бойын өлшеуден бастап, екі-үш жасар сәбидің уақытылы тамақтануы мен бір мезгіл серуендеуіне дейін жеке-жеке сипаттап, мағлұмат береді.

Ол осынау әдістемелік оқулығында жоғарыда атап көрсетілген бала өміріне керекті негізгі осы төрт тәрбиеге ғана тоқталған. Ал, тәрбиенің бұдан басқа да түрі көп.

Мағжан Жұмабайұлы дене тәрбиесінен кейін жан тәрбиесіне ойысады. «Денеміз сау болса, жанымыздың ісі де сау, жақсы болады. Яғни ақылымыз түзу, сезіміміз дұрыс, қайратымыз берік болады. Егер де денеміз ауру болса, яки жұмыс қылып шаршаса, жанымыз да ауру, жанымыз да шаршайды» деп жанды үш топқа бөліп қарастырады [1, 56 б].

Жалпы, Мағжан Жұмабай оқулығын «Баланы тәрбие қылу – тұрмыс майданында ақылмен, әдіспен күресе білетін адам шығару деген сөз. Қалса – өзін, асса – барлық адам баласын адал жолмен өрге сүйрейтін ер шығару деген сөз. Тұрмыста түйінді мәселелерді тез шеше білетін, тұрмыстың тұңғиық теңізін қалың қайратпен кеше білетін, адалдық жолға құрбан бола білетін, қысқасы, адамзат дүниесінің керек бір мүшесі болатын төрт жағы түгел кісі қылып шығару» [1, 173 б] деген ғажап пікірмен түйіндейді. Алаш ардақтысының «Педагогикасын» оқу-талдау барысында біз оның тек ақын, аудармашы, ағартушы-педагог қана емес, дені сау ұрпақты тәрбиелеуді мұрат тұтқан, медицинадан да хабары бар, адам жанын, ішкі сезімдерін терең түсінетін психолог екенін байқаймыз.

Халқымыздың көрнекті жазушысы Жүсіпбек Аймауытұлының да жас ұрпақ тәрбиесіне арналған еңбектері бар. Қаламгер «Тәрбиеге жетекші» мен «Жан жүйесі және өнер таңдау» атты оқулықтарында білім мен тәрбие ұштасқанда ғана адам толыққанды болатынын айшықтап көрсетеді. Бала тәрбиесіндегі ата-ананың рөлі жайлы: «Баланы бұзуға, яки түзеуге себеп болатын бір шарт – жас күнде көрген өнеге. Ол өнеге әке-шешенің тәрбиесі арқылы қалыптасады. Ата-ананың берген тәрбиесі баланың мінезіне салған ізге байланысты. «Ұяда нені көрсе, ұшқанда соны іледі» деп атамыз қазақ тауып айтқан. Балаға қайырымдылықты, қаталдықты, кішіпейілділікті, күйгелектікті, шыншылдықты, өтірікшілікті беретін кім? Ол, әрине, ата-ананың тәрбиесі. Баланың бойына басынан сіңірген мінезді қайта түзету қиындық келтіреді. «Сүтпен сіңген мінез сүйекпен кетеді» деген сөз ата-ана тәрбиесінің күштілігін көрсетеді» деп бала мінезінің қалыптасуында отбасы мүшелерінің ықпалы зор екендігіне тоқталады [4, 147 б].

Жүсіпбек Аймауытұлы «Тәрбиеге жетекші» деген оқулығын төрт бөлімге бөледі. Алғашқы бөлім тәрбиенің мақсатынан хабар берсе, келесі бөлім дидактикаға арналады [3, 6-22 б]. Мұнда ол жаңа әдістермен оқытуға кеңірек тоқталады. Үшінші бөлім мектеп салу, басқару, мектептегі тәртіп пен тазалық жайын қозғайды. Кітаптың соңғы бөлімінде ескі оқыту жүйесіне қарсы пікірлер берілген. Жүсіпбек Аймауытұлы өз еңбектерінде бала оқыту жүйесін негізге алады. Жалпы білім беретін пәндерге талдау жасайды. Ең алдымен балаға ана тілін үйрету керектігін, ана тілін жақсы меңгеріп алмай, өзге пәндерді ұғыну мүмкін еместігін жеріне жеткізе айтады. Зерттеуші ана тілінен кейінгі орынды шама тіліне береді. Оның «шама тілі» дегені қазіргі «математика». Олардан соң тарих пен өнерді меңгерудің қажеттігін, тарих пәнінде жергілікті тарихтан кейін әлем тарихына өту керектігін баяндайды. «Адам баласының мәдениет тарихында өнер деген нәрсе көрнекті орын алған болса, бұл күнгі мәдениетті адамның өміріне өнердің зор маңызы бар болса, жалпы білім беретін мектепте өнердің қандай орын алу керектігі өзінен-өзі көрінсе керек» деп баланың өнерге деген ынтасын ояту да маңызды іс екенін қозғайды [2, 39 б].

Жоғарыдағы пайымдаулардан кейін келесі ұсыныстарды маңызды деп есептейміз:

- Біз қарастырған үш еңбек қазіргі қоғам үшін аса өзекті тәрбие мәселелерін қозғайды, сол себепті кең түрде насихатталуы және таралуы тиіс;

- Жаңа білім беру жүйесінде, әсіресе педагог мамандарға аталмыш оқулықтар міндетті түрде оқытылуы керек;

- Мағжан Жұмабайдың «Педагогикасындағы» тәрбиеші концепциясын білім беру жүйесіне енгізу;

Қорыта келгенде, өзіміздің ұлттық болмысымызға сай келетін дініміз бен еліміз, тіліміз түйіскен төл еңбектер тұрғанда, оларды пайдаланбау өрескел қате. Сондықтан, ұрпақ тәрбиесіндегі осындай ұтқыр оқу құралдарын ұтымды пайдалана білуіміз керек. Біз мұны айтқанда шетел әдебиеті мен шығармаларын, еңбектерін жоққа шығарғалы отырған жоқпыз. Алайда, өзіміздің ұлттық құндылықтарымызға негізделген ілім-біліммен өскелең ұрпақты тәрбиелеу баршамыз үшін қастерлі парыз болуы керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Педагогика: қазақ дүниетанымындағы бала тәрбиесі / М. Жұмабаев; төте жазудан аударғандар: Е. Маралбек, Г. Оралбай. – 1923 жылы Ташкентте шыққан 2-бас. Алматы: Marfu Press, 2023. – 182 б.

2. Алты томдық шығармалар жинағы: шығармалары; оқу құралдары. 5-том: Тәрбиеге жетекші. Жаңа ауыл / Ж. Аймауытов; жауапты редактор С. Қирабаев; ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. - Алматы: Ел-шежіре, 2013. – 382 б.

3. Аймауытұлы Жүсіпбек. Психология. – Алматы: «Рауан», 1995. – 312 б.

4. Алты томдық шығармалар жинағы: шығармалары. 6-том: "Комплекспен оқыту жолдары" (оқу-әдістеме), мақалалар, хаттар / Ж. Аймауытов; жауапты редактор С. Қирабаев; ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. – 383 б.

АТА-АНАЛАРДЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕ КОММУНИКАТИВТІ ҚАБІЛЕТТЕРІНЕ ӘСЕР ЕТУІ ЖАЙЫНДА

ЛиясоваАйгуль Амангельдиевна,
психол.ғ.магистрі
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
жалпы және қолданбалы психология кафедрасының аға оқытушысы
Ермаханова Лаура Аманкелдиевна,
психол.ғ.магистрі
Профессор Рузиддиновтың жоғарғы медициналық
стоматологиялық колледжінің
психология негіздері және коммуникативті
дағдылар пәнінің оқытушысы

Аңдатпа. Бұл мақала жасөспірімдердің қалыптасуына ата-ана тәрбиесі стилінің әсер ету аспектілерінің бір қырын ашады. Зерттеудің бұл түрінің маңыздылығы адамның қарым-қатынасын ұйымдастыру қабілетін болжау және түзету қажеттілігінен туындайды. Бұл жағдай қазіргі қазақстандық қоғамның әлеуметтік құрылымындағы елеулі өзгерістер аясында жеке тұлғаның белсенді әлеуметтік қатынастарға түсу қажеттілігінің объективті түрде артуына байланысты ерекше маңызға ие. Осы саладағы зерттеулер коммуникацияда қиындықтыры бар жасөспірімдермен қарым-қатынас жасаудың жолдарын және психологиялық тәжірибеге енгізуге мүмкіндік береді, бұл олардың қарым-қатынасын және бейімделу мүмкіндіктерін айтарлықтай жеңілдетеді.
Түйін сөздер: қарым-қатынас дағдылары, тәрбие стилі, ата ана, жасөспірім

Аннотация. Настоящая статья раскрывает один из аспектов влияния стиля родительского воспитания на формирование подростков. Важность подобного рода исследований проистекает из необходимости прогнозирования и коррекции возможности личности организовывать свое общение. Особое значение данное положение приобретает в связи с объективным увеличением необходимости для личности вступать в активные социальные связи на фоне значительных изменений социальной структуры современного казахстанского общества. Исследования в данной области позволят разрабатывать и понять родителю подростка, имеющими затруднения в коммуникациях, что серьезно облегчит их общение и адаптационные возможности.
Ключевые слова: коммуникативные способности, стиль воспитания, родитель, подросток

Abstract. This work reveals one of the aspects of the influence of the style of parenting on the formation of adolescents. The importance of this kind of research stems from the need to predict and correct the individual’s ability to organize their communication. This provision acquires special significance in connection with the objective increase in the need for the individual to enter into active social relations against the background of significant changes in the social structure of modern Kazakhstani society. Research in this area will allow the development and implementation in psychological practice of sound methods for working with adolescents with communication difficulties, which will greatly facilitate their communication and adaptive capabilitie
Key words: communication skills, parenting style.

Ата-ана тәрбиесі стилі жасөспірімдердің қалыптасуына, атап айтқанда, осы жасөспірімнің әлеуметтік белсенді өмір салтын ұстану, басқалармен белсенді қарым-қатынас жасау мүмкіндіктеріне әсер етуінің бір аспектісін ашады, осылайша тәрбие мен өзін-өзі тәрбиелеу процесін жалғастырады. Жасөспірімдердің коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға ата-ана тәрбиесі ерекшеліктерінің әсерін ашатын ғылыми деректер көп ақ. Мақалада ата-ананың жасөспірімді тәрбиелеуде тәрбие стилінің белгілі бір ерекшеліктерінің коммуникативті ерекшеліктерге әсерін зерттеуге назар аударылады және тәрбие стилінің құрдастар тобындағы жасөспірімнің қарым-қатынас ерекшеліктеріне әсер етуінің салдары

көрініс алады. Ата-ана отбасында жетілген тұлғаның қалыптасуын қамтамасыз ететін тетіктердің мәнін одан әрі нақты ашуға мүмкіндік береді.

Осы мақала жасөспірімдермен жұмыс істейтін практикалық психологтар мен педагогтардың жұмыс сапасын олардың қазақстандық қоғамның жас мүшелерінің қиындықтарын неғұрлым терең және ғылыми негізделгендігін және түсінуі жағына қарай одан әрі жақсартуға тағы бір қадам болмақ. Өзіне сенімді, коммуникативті сауатты адамды қалыптастыру кез-келген қоғамдағы тәрбие жүйесінің басты міндеттерінің бірі, әсіресе демократиялық қайта құру жолымен жүреді. Біздің ойымызша, демократиялық қоғамның шынайы белсенді мүшесін қалыптастыру ондағы өзара әрекеттесу дағдыларын, әлеуметтік белсенділікті, кәсіби және өмірдің басқа салаларындағы табыстылықты дамытпай мүмкін емес. Бұл мәселеде ата-ана стилінің кемшіліктерін түзету маңызды орын алады және микро-топтарда да, макро-топтарда да салауатты психологиялық климатты қалыптастырудың кепілі болып табылады. Мұнда психологиялық тұрғыдан сауатты көзқарас бұл процесті едәуір жеңілдетеді, тұтастай алғанда сәтті етеді

Қазіргі таңда әлем психологтартары тәжірибелер жасай отырып, бұл мәселені болдырмау үшін, отбасындағы жақсы қарым-қатынас орнату тәсілдерін ойлап тапты. Гуманистік психологияның негізін салушы, американдық психолог Карл Роджерс – «Орталықтандырылған тұлға» тәсілі деп атады. Яғни, қарым-қатынас орнатып тұрған адамыңды басты орынға қоясың. Бала тәрбиесінде қиналып,психологтың көмегіне жүгінетін көптеген ата-аналардың өздері бала кезінде басынан ортақ қарым-қатынас таба алмау мәселелерін бастан кешірген. Психологтар, ата-ананың қарым-қатынасы мектеп жасына дейінгі кезеңнен бастап баланың психикасына жазылады деген байламға келген. Бұл мәселе бала өзі ер жетіп, ата-ана болған кезінде көрініп, қайталанады. Осылайша ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырады.

«Маған ешкім қарамаса да, мен ержеттім» деген әке, өзінің баласымен жақсы қарым-қатынас орната алмай жүргенін де байқамайды. Ата-аналардың екінші бөлігі тәрбиелеудің дұрыс жақтарын жақсы біледі, бірақ тәжірибеде қолдана алмайды. Ата-аналарға бала тәрбиесі жөніндегі түсіндіру жұмыстарын ғана жүргізу аздық етеді, оларды үйрету керек деген психологтар тарапынан тұжырымдар жасалған.

Балада қиындықтардың болатын себебі – оның ішкі сезімдерін, ойларын айта алмауында. Осындай жағдайда, ең дұрысы баланы тыңдау. Психологтар осындай әрекеттерді зерттей келе, оны « Белсенді тыңдаушы» деп атады.Белсенді тыңдаушы дегеніміз - балаға, оның қандай сезім сезініп тұрғанын жеткізе білу, яғни бала айтқан сөздерін, өзіне сол сөзбен қайта жеткізе білу. Қандай жағдай болмасын, баланың проблемаларын түсіндіре білу керек. Бала осындай жағдайларда, жалғыз қалып қалмауы керек. Егер балада эмоционалды проблема болса, оны белсенді түрде тыңдай білу керек. Баламен әрдайым тығыз қарым-қатынаста болу керек. Баланың түріне, іс-әрекеттеріне, көңіл-күйіне қарап-ақ не ойлап тұрғанын түсінуге болады.

Біріншіден, баланы тыңдағыңыз келсе, онымен көзбе-көз сөйлесуіңіз керек. Ыдыс-аяқ жуып жатып, теледидар қарап жатып немесе газет оқып жатып, баланы тыңдауға болмайды. Егер баланың проблемаларын тыңдағыңыз келсе, онымен жеке, жақынырық отырып көзбе-көз сөйлескен абзал. Сол кезде балада сізге деген сенімділік пайда болады.

Екіншіден, егер сіз көңіл-күйі түсіп кеткен баламен сырласып отырсаңыз, балаға сұрақ қойудың қажеті жоқ. Жауаптпрыңыздың барлығы нақты түрде айтылғаны дұрыс. Көбіне « Не болды?» деген сұраққа бала «ештеңе» деп жауап беруі мүмкін, ал егер «не болып қалды?» десеңіз, балаға болған жағдайды айтып бастау оңайға соғар еді.

Үшіншіден, әңгіме барысында «пауза» деген нәрсені ұстаған жөн. Әр айтылған сөзіңізден кейін «пауза» ұстаңыз. Есіңізде болсын, бұл «пауза» сіздің балаңызға арналған. Бала сол «пауза» кезінде өзінің ойын қоса алады.

Коммуникативті қасиеттер саласындағы зерттеулер, атап айтқанда жасөспірімдерде олардың дамуы отандық және шетелдік психологияда ұзақ теориялық және эксперименттік дәстүрге ие. Л. С Выготскиймен мәдени-тарихи теорияда жеке тұлғаның коммуникативті сипаттамаларын қалыптастыру принциптері психологиядағы осындай зерттеулердің әдісна-

малық негізін құрды. Мұндай зерттеулердің жалғасы С.В. Ковалев, А. Г. Спиркин В. В. Столин]және басқа психологтардың есімдерімен байланысты.

Тәрбие беру тұрғысында, атап айтқанда, ата-ана мінез-құлқының ерекшеліктерін олардың әлеуметтік байланыстар орнату барысында адамның тікелей мінез-құлқына бағалау үшін З.Ш. Каракулова, К. А. Оразбекова, М. П. Кабакова сияқты авторлардың Қазақстан Республикасында отбасылық тәрбие стильдерін зерттеуге және жасөспірімдердің жеке қасиеттерін қалыптастыруға қосқан елеулі үлесін атап өтеміз. Алайда, жасөспірімдердің мінез-құлқындағы коммуникациялық сипаттамалардың әртүрлі көріністерін көптеген зерттеулерге қарамастан, психологияда ата-аналық мінез-құлық стильдерінің олардың қалыптасуына әсері туралы бірыңғай түсінік жоқ.

Жеке тұлғаны дамыту үшін әр жас маңызды. Дегенмен, жасөспірім адам үшін ерекше мәнге ие. Барлық балалық шақтың ішінде бұл жеке тұлғаны қалыптастырудың ең қиын және ауыр кезеңі. Жасөспірімдік кезең-бұл балалық шақтан ересек жасқа ауысу. Ол эмоционалды тұрақсыздықпен, көңіл-күйдің күрт ауытқуымен сипатталады. Жасөспірімдер психиканың полярлығымен сипатталады: табандылық пен немқұрайлылық, ұялшақтық пен нәзіктік, романтикалық көңіл-күй мен сынаушылық, нәзіктік пен балалық қатыгездік, осы және басқа да қасиеттер жасөспірімнің жүрегінде бірдей, кейде күшпен күреседі.

Қазіргі психологиялық деректер жасөспірім кезіндегі даму аяқталып қана қоймай, көптеген бағыттар бойынша белсенді бола бастағанын көрсетеді. Бұл процесті мінез-құлықтағы оң өзгерістердің сандық жинақталуы ретінде ғана ұсынуға болмайды. Ол таныс сәйкессіздікпен сипатталады.

Жасөспірімдік кезең - баланы ата-анасынан босату кезеңі. Бұл процесс күрделі. Азаттық басқа адаммен достықты көрсету арқылы эмоционалды болуы мүмкін. Достық пен сүйіспеншілікте көрінетін мінез-құлық ата-ананың баласының мінез-құлқын қаншалықты реттегенін немесе оған жол бергенін көрсетеді. Өсіп келе жатқан процесс қарым-қатынас процесінде ата-аналармен эмоционалды байланыстың қаншалықты маңызды екенін көрсетеді.

Ата – ана тәрбиесі дегеніміз-бұл барлық ата-аналар баламен кез-келген қарым-қатынас процесінде қандай-да бір түрде қолданатын мінез-құлық стереотиптерінің жүйесі. Оларға: балаларға қатысты сезімдер, қарым-қатынастың әртүрлі стандартты формалары, баланың түсінетін сипатына сәйкес әрекеттер және тағы басқалар жатады. Жасөспірімнің жеке басына оның ата-анасымен қарым-қатынас стилі айтарлықтай әсер етеді Ата-аналардың балаларына әсер етуінің негізгі механизмде шыңдауды атаймыз. Ата-аналар балаларды позитивті әрекеттері үшін мақтайды және баланың теріс мінез-құлқы үшін жазалайды. Осылайша, олар кейіннен ішкі әдеттерге, қажеттілікке айналатын нормалардың, заңдардың және ережелердің белгілі бір жүйесіне әсер етеді. Түсіну сияқты фактор баланың коммуникативті қасиеттерін қалыптастыруға әсер етеді. Түсінетін ата-аналар оның проблемаларына жауап береді, баланың ішкі әлемін ескереді, бұл оның өзін-өзі тануының дамуына ықпал етеді. Сәйкестендіру ата-ана мінез-құлқының имитациясына әкеледі, онда бала олардың үлгісіне назар аудара отырып, оларға еліктеуге тырысады.

Коммуникативті қабілеттерді қалыптастырудың маңызды бөлігі - бұл отбасы, өйткені бала ең алдымен оның әсерін сезінеді. Сонымен қатар, бұл әсер адам әлеуметтік процестердің әсеріне өте сезімтал болған кезде жүзеге асырылады. Отбасылық атмосфера әрқашан балаға әсер етеді, осы фактордың әсері жинақталып, жеке тұлғаны қалыптастыруға жағдай жасайды. Әрине, ата-аналардың баланы тәрбиелеуге бағытталған күш-жігерін ескермеу мүмкін емес, олар оған саналы түрде көрінеді.

Отбасылық атмосфера мен әсер әрқашан адамның жеке басында, саналы және бейсаналық деңгейде көрінеді. Мысалы, баланың үлгерімі ата-анасының біліміне тікелей байланысты екені белгілі. Оқу үлгерімі неғұрлым жоғары болса, ата-анасының білім деңгейі соғұрлым жоғары болады және керісінше. Сонымен қатар, мектеп, колледж, ЖОО жүйесіндегі баланың білім беру ұзақтығы мен оның ата-анасының білімі арасындағы байланыс анықталды. Яғни, білімді ата-аналардың балалары білімсіз ата-аналарға қарағанда әлдеқайда жоғары білім алуға тырысады. Мұндай тәуелділікте отбасының материалдық деңгейі маңызды рөл атқармайды.

Сонымен қатар, егер адам өз тағдырын өз бетінше шешсе, мұндай үрдістер тіпті жас ересектерде де сақталады. Отбасының аға мүшелерінің жоғары білім деңгейінен басқа, белгілі бір отбасылық байланыстардың болуы және олармен байланыс жасөспірімдер мен жастардың болашағына әсер етеді. Көбінесе статистикаға жүгінсек, теріс отбасылық қатынастар жас ұрпақтың жеке басына теріс әсер етеді. Соның ішінде, отбасындағы жалпы эмоционалды көріністі, сондай-ақ білім беру әдістерін жіберіп алмау керек.Ересек пен бала арасындағы эмоционалды карта келесідей ашылады: бір жағынан қарым-қатынастың мейірімділігі мен жылуы (ата-ана махаббаты), теріс, жағымсыз эмоциялар (суық, жағымсыз эмоциялар, жанжалдар және т.б.) қарама-қарсы жағынан орын табады.

Оқудағы және одан әрі жұмыстағы қиындықтар көбінесе балалық шақта "ұнатпайтын" балаларда кездеседі, өйткені олар әрқашан өмірге теріс көзқараспен қарайды. Оған достардың жоқтығын, ішкі ашуланшақтықты жатқызады. Сонымен қатар, ашуланшақтық жасырын болуы мүмкін – бала жануарларды азаптай алады, ата-аналарға айла-амал жасай алады, шын жүректен көмектескісі келетін адамдарға теріс қарайды. Ішкі агрессия баланы іштен жейді, оны агрессивті етеді және өзін-өзі бағалауды төмендетеді Баланың мінезін қалыптастыру-ата-ананың өз баласының тәрбиешісі және тәлімгері ретіндегі негізгі міндеті[. Міне, тек ата – ана баланы қалай тәрбиелеу керектігін шешеді, бірақ ересек адамның бір жағынан, білім беру кезінде шектен шықпауы маңызды екенін есте ұстауы маңызды - бір жағынан, бала инертті бола алады, "соқыр мойынсұну" пайда болғанда-ересек адам айтқаны да дұрыс. Екінші жағынан, егер бала нашар басқарылса, бала тым еркіндікті сүйетін болып өсуі мүмкін.

Қарым – қатынастың бұл түрлеріне қарым-қатынас біржақты емес екенін қосу керек, баланың ата-ананы тыңдауы немесе тыңдамауы маңызды, сондықтан ата-ана баланың ойларына назар аударуы керек. Көптеген отбасылар бөлінген бақылау режимін орнатады, мысалы, бала не кию керектігін және кіммен дос болуды шешуге құқылы, бірақ ата-аналар қаржылық мәселелерді шешеді. Сондай – ақ, ата-аналар арасында биліктің болғанын жою керек, көбінесе әкелер отбасында авторитаризмді көбірек көрсетеді, ал аналар балаларға адал болады.. Бірақ егер анасы мен әкесі күтпеген жерден баланың позициясын өзгерту туралы шешім қабылдаса, онда олар баланың сенімін жоғалту қаупін тудырады.

Осы жерде тек екі маңызды тармақты анықтауға болады. Ата-аналардың баланы эмоционалды қабылдау деңгейі, сондай-ақ ата-аналардың бақылау деңгейі. Осы критерийлерге сәйкес отбасылық тәрбиенің төрт стилі анықталды: *беделді, авторитарлық, немқұрайды және либералды*.

Беделді стильдің ерекшеліктерін атаудың өзінен алуға болады. Ата-аналар бала құқықтары бойынша көшбасшы позициясын таңдайды. Бұл стиль баланы жылы эмоционалды қабылдауға және ересектердің жоғары деңгейіне тән. Бұл қарым-қатынас стилінде ата-аналар баланың жеке басын, оның отбасындағы белсенді рөлін, олардың өмірін басшылыққа алады. Бала тәуелсіз, ерекше адам ретінде тәрбиеленеді. Мұндай отбасында физикалық жаза мен ауызша агрессия жоқ, ата-аналар келісу үшін балаларымен қарым-қатынаста логиканы қолдануға тырысады. Бірінші орынға өзін-өзі құрметтеу және баланың жеке басын құрметтеу қойылады. Ата-аналардың өмірлік тәжірибесі жақсы және балаларына жауап береді. Мұндай сценарий бойынша балаларды тәрбиелейтін ата-аналар көбінесе балаға ұқыптылық, жеңістер мен жеңілістерді бірлесіп талдау, баланың мотивтері мен әрекеттерін түсіну, өзінің "Мен"позициясының қалыптасу процесін болжай білу және анықтау сияқты әсер ету әдістерін қолданады.

Білім берудің беделді стилімен келесі идеяларды бөліп көрсетуге болады. Білім берудің беделді стилінде баланың жеке басының ең үйлесімді және жан-жақты дамуы жүреді. Мұндай отбасыларда өскен балаларға тән дүние: қарым-қатынас дағдылары, өзін-өзі қабылдау, өз бетінше шешім қабылдау және олардың әрекеттері үшін жауапкершілікті болу. Олар сондай-ақ қандай да бір бастама мен шешім қабылдауда, басқалармен жақын және достық қарым-қатынас жасау қабілетімен сипатталады. Келіссөздер жүргізу, ымыралы шешімдер табу, өз пікіріңіз бен басқалардың пікірімен санасу қабілеті бар. Бұл білім беру стилінде ұсыныстар жоқ, өйткені бұл ең оңтайлы әдіс.

Білім берудің ең қолайсыз әдістерінің бірі-немқұрайды стиль Мұнда балаға қатысты жылудың болмауы отбасылық тәрбиенің бұрынғы стилінің теріс сипаттамаларына қосылады. Балаға оның эмоционалды қажеттіліктерін елемей, немқұрайлылықпен қарайды.

Отбасылық тәрбиенің немқұрайлы стилімен балалар эмоционалды иеліктен, алаңдаушылықтан, оқшауланудан және сенімсіздіктен дами алады. Балаларды қоғамға қарсы топтарға тарту қаупі бар, өйткені ата-аналар өз әрекеттерін басқара алмайды. Көбінесе жауапсыз және сенімсіз балалар немқұрайлы отбасыларда өседі немесе керісінше бақыланбайтын және импульсивті болады. Мұндай балалар өсіп, жақсы адам болуы ол сәттілік. Бірақ тәжірибе көрсеткендей, бұл отбасынан тыс жеке тұлғаны сапалы тәрбиелеу де мүмкін. Бұл жағдайда баланың не істей алатындығын және мүмкін еместігін түсінуі үшін белгілі бір шекара болу керек. Балаға үй тапсырмасын ұсыныңыз, оны тек өзі орындайтын болсын. Жиі "жүректен" деп айтыңыз. Ата-ананың әңгімсі балаға азаптау болмауы керек екенін ұмытпау өте маңызды. Бір күні бала ата-анасына міндетті түрде ашылады. Ең бастысы, ата-аналар баланы жақсы көруді ұмытпауы керек және оған бұл туралы үнемі айту керек. Қарым-қатынас неғұрлым жылы болса, бала ертерек "ашылады".

Тәрбиенің либералды нұсқасы ата – ананың толық немқұрайлылығымен ерекшеленеді. Оған қалағанының бәрі рұқсат етіледі, еркін ойлау, риясыздық, жеңілдігі көтермеленеді, баланың кіммен дос болуына, қалай киінуіне, кіммен кездесетініне ешқандай шектеулер жоқ, "комендanттық сағат"жоқ. Ата-ана баланың бостандығына ешқандай шектеулер қоймайды, оның өсуіне қатыспайды деп айта аламыз. Білім берудің авторитарлық және жолсыздық жолы ұқсас деп болжауға болады, бірақ олар диаметрлі түрде қарама-қарсы. Тәрбиенің либералды стилінің нұсқасында бала өзін оқшауланған ортада өседі.

Либералды жағдайда, ол сондай-ақ тәрбиенің салиқалы түрі деп аталады, жеке прогрестің мұндай нұсқалары мүмкін, алайда мысалы, біріншіден, немқұрайлылық, яғни бала әрдайым басқа адамға жақын болудан ыңғайсыздық сезінеді, басқа адамға қамқорлық жасағысы келмейді. Екінші нұсқа әлдеқайда нашар, өйткені ол адамның жеке басының бұзылуында көрінеді. Бұл деспотизм, шектеулер мен шекараларды білмеу, ұрлық, жүйелі өтірік болуы мүмкін. Ең алдымен, білім беру бағытын өзгерту, бала мен ата-ана арасында өзара сенім мен құрмет көрсету ұсынылады. Қолданыстағы білімге тыйым салу жүйесін қосыңыз және баланың өміріне мүмкіндігінше қатысыңыз. Бүкіл отбасының өміріне қатысуды ұсыныңыз, онымен осындай одақтан үміттеріңізді бөлісіңіз, үйде немесе отбасының шығармашылық дамуы үшін әртүрлі міндеттерді ұсыныңыз. Сіз отбасылық ойын кештерін енгізе аласыз, балаңызға кешке ойын таңдауға кеңес беріңіз. Сондай-ақ, мұндай өзгерістерді отбасылық кеңеске енгізуге болады. Егер отбасында мұндай нәрсе болмаса, оны отбасының әр мүшесі, ата-анасы мен баласы ұстанатын шектеулі ережелермен енгізу ұсынылады. Мұндай кеңестерде баланың ойын шыдамдылықпен тыңдап, оны ересектердің идеяларымен қатар талқылау керек. Осылайша, сіз балаға жылулық көрсете аласыз және оның отбасындағы маңыздылығы мен қажеттілігін түсінуге болады

Қарым-қатынастың ең жақсы стилі-демократиялық. Бұл стиль тәуелсіздікке, белсенділікке, бастамаға және әлеуметтік жауапкершілікке ықпал етеді. Бұл жағдайда баланың мінез-құлқы дәйекті, икемді және ұтымды.

Жоғарыда айтылғандай, авторитаризм, либерализм сияқты қатынастар бар. Көбінесе олар теріс нәтиже береді. Авторитарлық стиль балалардың ата-аналарынан алыстауын, олардың маңыздылығын сезінуін және отбасында болғысы келмеу сезімін тудырады. Ата-аналардың талаптары, егер олар негізсіз болып көрінсе, жасөспірімде наразылық пен агрессияны немесе әдеттегі апатия мен енжарлықты тудырады, бұл жасөспірімде ата-ананың оның өміріне қызығушылық танытпайтындығын тудырады. Ата-аналық принциптің әлсіреуі, оның гипертрофиясы сияқты, әлсіз "Мен" бейнесі бар адамның қалыптасуына ықпал етеді. Ата-ана стилі туралы мәліметтер жалпы ата-ана стилі ретінде жалпыланған. Алайда, білім беру стильдерін өздері қарастыру-бұл отбасында балаға қамқорлық жасайтын барлық адамдардың көптігін ескермейтін теориялық көзқарас. Ата–аналарға тән тәрбие стилін ғана емес, сонымен бірге балаға көбірек уақыт бөлетін негізгі тәрбиеші-әлеуметтанушы кім екенін де ескеру

қажет. Отбасының нуклеарлығына қарамастан, көптеген отбасыларда бала күтімін басқа туыстар – әжелер, аталар, сирек – алыс туыстар – ананың тәтесі (немере әжесі), үлкен әжесі жүзеге асырады. Сондықтан, ата – аналардың қабылданбаған стиліне-басым гипоопекаға қарамастан, бала көбінесе қамқоршының әсерінен, кішкентай қамқорлықпен, әжесінің қарым-қатынасынан қалыптасады.

Жасөспіріммен қарым-қатынасты түсіну үшін Сіз бұл қарым-қатынастың жасына қарай қалай өзгеретінін білуіңіз керек. Психологиялық әдебиеттерде баланың көз алдында ата-аналар бірнеше "мүмкіндіктерге"сәйкес әрекет ететіндігі айтылған. Біріншіден, баланың ата-анасы эмоционалды жылулық пен қолдаудың көзі бола алады, онда ол өзін дәрменсіз сезінеді. Сондай-ақ, жасөспірімдер ата-аналарды жеңілдіктер, айыппұлдар мен сыйақыларды басқаратын билік ретінде жиі қабылдайтынын айтады.

Өсіп келе жатқан баламен қарым-қатынасты түсіну үшін бұл қатынастардың жасына қарай өзгеретінін есте ұстаған жөн. Ата – аналарға үлкен жауапкершілік жүктелген, ол жаңа адамды тәрбиелеу, өз миссиясының маңыздылығын түсінуі керек. Өзіңізді баланың орнына қойыңыз. Ол кімді көреді? Сіз оған досы, ақылшысы болсаңыз ол өзін сенімді сезінеді. Немесе сіз жоспардан бір қадам артқа шегінуге мүмкіндік бермейтін қатал диктаторсыз. Мүмкін сізде достық қарым-қатынас бар шығар? Немесе сіз оған тек "әмиян"шығарсыз. Іс жүзінде бұл опциялардың сәйкестігі өсу процесінде өзгереді.

Қолданылған әдебиеттер*:*

1. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. –СПб.: Питер, 2000. – 616
2. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии психогигиене общения: Книга для учителя и родителей. – М., 2007.
3. Петровский А.В. Дети и тактика семейного воспитания. – М.: Знание, 2009.
4. Жұбаназарова Н.С. Жас ерекшелік психологиясы.– Алматы, - Қазақ университеті, - МОН РК 2014. – 249 с.
5. Спирева Е.Н., Лидере А.Г. Стиль семейного воспитания и личностные особенности родителя. – М., 2011.
6. А.Я., Смехов В.А. Коррекция взаимоотношений детей и родителей // Вестник МГУ, серия Психология. 2006. №4. –с. 35-52.
7. Васильева Э.К. Семья и ее функции. – М.: Статистика, 2015
8. Кузьмишина Т.Л. Стили семейного воспитания: отечественная и зарубежная классификация// Современная зарубежная психология №1 2014. – с.16-25.
9. Булыгина Л.Н. О формировании коммуникативной компетентности подростков в школьном обучении: из опыта работы [Электронный ресурс]: / Л.Н. Булыгина // Образование и наука. – 2013. – №3 (102). – Режим доступа: http://www.tmnlib.ru/jirbis/files/upload/abstract/13.00.01/4312.pdf.

НАПРАВЛЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ШКОЛЬНИКАМИ

Ахметова Айгуль Игеновна,
PhD, ассоц. Профессор, КазНПУ имени Абая
Илияс Маржан Болаткызы,
6B01801-Социальная педагогика и самопознание
бакалавр 4 курса, Кафедра дошкольного образования
и социальной педагогики, КазНПУ имени Абая

Аннотация. В данной статье рассматривается работа социального педагога с одаренными детьми. Были изучены технологии, методика работы с одаренными детьми и проанализированы возникающие проблемы в работе с ними. В статье представлены различные направления, способы и формы работы с одаренными детьми, ориентированные на развитие их потенциала, самооценки, творчества и личностного роста. Вместе с тем приводятся примеры успешной практики социально-педагогической работы с одаренными детьми, где они могут реализовать свои интересы и способности в разных видах деятельности. Раскрывается сущность комплексного и индивидуального подходов к организации работы с одаренными детьми.

Ключевые слова: одаренность, одаренные дети, социально-педагогическая работа, творческое развитие, социализация.

Аннотация. Бұл мақалада дарынды балалармен әлеуметтік педагогтың жұмысы қарастырылады. Дарынды балалармен жұмыс жасаудың технологиялары мен әдістері зерттеліп, олармен жұмыс жасауда туындайтын мәселелер талданды. Дарынды балалардың әлеуетін, өзін-өзі бағалауын, шығармашылығын және тұлғалық өсуін дамыту бағыттары, әдістері мен формалары берілген. Бұл ретте дарынды балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс технологиясының іске асыру мысалдары келтірілген, мұнда олар әр түрлі қызмет түрлерінде өздерінің қызығушылықтары мен қабілеттерін жүзеге асыра алады. Дарынды балалармен жұмысты ұйымдастырудың кешенді және жеке тәсілінің мәні ашылды.

Түйін сөздер: дарындылық, дарынды балалар, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс, шығармашылық даму, әлеуметтену.

Abstract. This article examines the work of a social teacher with gifted children. Technologies and methods of working with gifted children were studied and emerging problems in working with them were analyzed. The article presents various directions, methods and forms of working with gifted children, aimed at developing their potential, self-esteem, creativity and personal growth. At the same time, examples of successful practice of social and pedagogical work with gifted children are given, where they can realize their interests and abilities in various types of activities. The essence of an integrated and individual approach to organizing work with gifted children is revealed.

Key words: giftedness, gifted children, social and pedagogical work, creative development, socialization.

Актуальность исследования технологий социально-педагогической работы с одаренными детьми в общеобразовательной школе, определяется следующими условиями: намечен основной ресурс развития государства - «человеческий потенциал»; увеличение информационной и эмоциональной нагрузок на человека, рост проблем, решение которых лежит в использовании огромных интеллектуальных усилий; требования общества к развитию профессиональных качеств личности, реализующей себя как креативной, активной, социально ответственной, с высоким IQи EI, компетентной и др.

В школе огромное внимание уделяется развитию способностей учащихся и созданию условий для повышения их академической одаренности, формированию достижений в определенной области науки, но меньше всего уделяется внимание на проблему социализации и социального становления личности одаренного подростка. Поэтому, мы думаем, что именно данная проблема может стать причиной виктимизации подростков.

Одаренные дети - это дети, которые обладают высоким уровнем развития интеллектуальных, творческих, художественных или спортивных способностей, превышающих средний уровень по своему возрасту.

Технология социально-педагогической работы с одаренными детьми - это комплекс мероприятий, направленных на выявление, поддержку, развитие и реализацию их потенциала, а также на создание условий для их социальной адаптации и самореализации.

Технология социально-педагогической работы с одаренными детьми включает в себя следующие направления:

- диагностика одаренности, основанная на комплексном подходе, учитывающем различные виды и проявления одаренности, а также индивидуальные особенности детей;
- дифференциация и индивидуализация образовательного процесса, предполагающая выбор оптимальных форм, методов и средств обучения и воспитания, адекватных уровню и интересам одаренных детей;
- организация дополнительного образования, направленного на расширение и углубление знаний, развитие творческих способностей, формирование исследовательских навыков, поддержку интересов и склонностей одаренных детей;
- социально-педагогическое консультирование, коррекция, профилактика и разрешение возможных проблем, связанных с эмоциональным, мотивационным, коммуникативным и личностным развитием одаренных детей;
- взаимодействие с семьей, обществом и другими образовательными организациями, направленное на создание благоприятной социальной среды, стимулирующей развитие и реализацию одаренности, а также на обмен опытом и ресурсами по работе с одаренными детьми.

Одаренные дети - это те, кто обладают высоким уровнем развития специальных способностей, творческого потенциала и мотивации к познанию. Они нуждаются в особом внимании, поддержке и сопровождении со стороны педагогов, родителей и сверстников. Стоит отметить, что важно направить одарённого ребёнка не на получение определённого объёма знаний, а на творческую его переработку, воспитать способность мыслить самостоятельно, на основе полученного материала. В этом случае социально-педагогическое сопровождение одаренных детей направлено на создание условий для их полноценного развития, самореализации, социализации и адаптации в обществе. Для этого необходимо использовать разнообразные формы и методы работы с одаренными детьми, учитывая их индивидуальные особенности, интересы и потребности. Но не стоит забывать, что, как и в любом другом деле, здесь могу возникнуть некоторые трудности.

Можно выделить три основные проблемы в реализации технологии социально-педагогической работы с одарёнными детьми [1]:

• отсутствие у педагогов знаний об особенностях проявления детской одарённости, видовом её разнообразии;

• функционально-целевая направленность школы в плане развития интеллекта учащихся;

• ориентация школы на «уравнивание» под «среднего» без прогноза на индивидуальное развитие.

Не стоит в школьных условиях отделять одаренных учеников от остальных и обучать их по специальной программе по всем предметам. Одаренные дети должны учиться в общих классах с другими детьми. Это поможет им лучше социализироваться, а также поможет выявить скрытые таланты других учеников, развить их потенциал и вовлечь их в разнообразные проекты и творческие задания.

Технология работы с одаренными детьми предполагает деятельность всего коллектива школы вместе с социальным педагогом по развитию их творчество.

а) На уроках – это творческое постижение знаний, развитие умственных способностей. Ученики работают вдвоём, в группах. На уроке создаётся ситуация учебной проблемы, которую нужно самостоятельно решить. Даются задания разного уровня, в том числе задания высокой сложности, научно - поискового характера. Проводятся эксперименты, выполняются творческие задания. Дискуссии.

б) Индивидуальные занятия. В работе с одарёнными учениками важно учитывать личностные особенности, максимально раскрывать и развивать индивидуальность ученика по предмету, который он сам выбирает. Каждый ребёнок уникален и неповторим, необходимо заниматься только тем, что интересно ученику. Важно не запоминание знаний, а накопление личного опыта

и умение использовать накопленный опыт. Это и будет подготовка к олимпиадам, викторинам, интеллектуальным марафонам, конференциям школьного и районного уровня и т.д.

в) Внеурочная деятельность – это групповые занятия. Предлагаемые занятия направлены, в большей степени на то, что не всегда получается реализовать на обычном уроке, а именно:

- развитие концентрации внимания -развитие мышления -тренировка внимания;
- тренировка слуховой памяти;
- тренировка зрительной памяти;
- совершенствование мыслительных операций;
- совершенствование воображения;
- развитие логического мышления.

«Одаренные дети в своём развитии подверженны риску», так говорит Венгера А.Л., в своей работе «Психология одаренности» [2]. Он описывает как они, одаренные дети, нуждаются в специальном обучении, персонализированных учебных планах, квалифицированных педагогах, особых школах. Одаренные дети испытывают субъективные трудности, потому что чувствуют себя отличными от остальных, когда оказываются в окружении обычных сверстников, они живут нестандартно, поэтому у них возникают проблемы в общении. Эти дети очень восприимчивы к неадекватным оценкам, несправедливым и негативным воздействиям из-за своих личных способностей. Одаренный ребенок в семье – это обычно ее достоинство. Важно, чтобы родители не делали его особенным среди других детей, так как это приведет к негативному к нему отношению, а также излишнее восхищение таким ребенком, хваление его способностей сделают его эгоистом, самолюбивым и упрямым. Важно, чтобы родители способствовали здоровому самоощущению ребенка и пониманию им того, что способности и интересы других людей могут быть на другом уровне или в другой области, чем его собственные. Однако некоторые родители противятся признанию своих детей одаренными. Родительское обнаружение одаренности собственного ребенка должно вызывать радостное ожидание и готовность решать связанные с этим вопросы. Иногда родители «выжимают» талант, пытаясь сделать его из небольших способностей, исчерпывая силы ребенка.

Здесь же мы можем отметить, как Пустовая Н.Д. [3] в своей работе отмечала, что у детей, в зависимости от их индивидуальных особенностей одаренность проявляется по-разному и выделяла два вида его проявления: явная одаренность и скрытая одаренность.

Явная одаренность легко заметна по деятельности ребенка, даже если условия не благоприятны. Ребенок показывает такие достижения, что его одаренность неоспорима. Специалист в области детской одаренности может адекватно оценить “зону ближайшего развития” и правильно наметить программу дальнейшей работы с таким “перспективным ребенком”. Скрытая одаренность же не проявляется наружу, она скрыта под маской атипичности. Окружающие могут не заметить одаренность такого ребенка и лишить его необходимой помощи и поддержки. В случаях скрытой одаренности, не проявляющейся до определенного времени в успешности деятельности, понимание личностных особенностей одаренного ребенка особенно важно. Личность одаренного ребенка несет на себе явные свидетельства его незаурядности. И тут очень важно, вовремя определить и выстроить дальнейший ход действии, которые помогут ребенку развиваться дальше.

Технология социально-педагогической работы с одаренными детьми требует от учителей-предметников и социальных педагогов высокой квалификации, профессионализма, творческого подхода и готовности к непрерывному обучению и совершенствованию. Работа с одаренными детьми - это не только ответственность, но и привилегия, которая дает возможность учиться у них, вдохновляться их талантом и вкладывать свой вклад в развитие будущего общества.

Список литературы:

1. Голубева Н.А. «Работа с одаренными детьми в условиях реализации ФГОС» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://nsportal.ru/sites/default/files/2022/02/27/rabota_s_odarennymi_detmi_v_usloviyah_realizatsii_fgos.docx (Дата обращения: 04.12.23)

2. Венгер А.Л. «Психология одаренности» [Электронный ресурс] URL: https://infourok.ru/rabota-socialnogo-pedagoga-s-odarennimi-detmi-598356.html (Последняя дата обращения: 08.12.2023)

3. Пустовая Н.Д. «Социально-педагогические аспекты работы с одаренными детьми» 16.11.2013 [электронный ресурс] URL: https://urok.1sept.ru/articles/639653 (Дата обращения 08.12.2023)

LESSON STUDY ЗЕРТТЕУ САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘН БОЙЫНША БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Мулдашева Актоты Бахтыгереевна,
Батыс Казахстан Инновациялык технологиялык университетінің 2 курс магитсранті
Тасимова Айслу Ахмадиевна,
педагогика және психология кафедрасы профессоры, Батыс Казахстан Инновациялык технологиялык университеті.

Аннотация. Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы жаңаша өзгерген мақсатпен оқушылардың өздігінен танып, іздену іс-әрекеттерін меңгертуді талап етеді. Бұл технологияда бірінші орында оқушы тұрады және өз бетімен білім алудағы белсенділігіне аса назар аударылады.

Аннотация. Технология уровневого обучения требует овладения учащимися самостоятельными и поисковыми действиями с новой изменившейся целью. В этой технологии на первом месте стоит ученик и особое внимание было уделено его активности в самостоятельном обучении.

Abstract. The technology of level-based learning requires students to master independent and search actions with a new changed goal. In this technology, the student is in the first place and special attention was paid to his activity in independen.

Lesson study Жапонияда 19-ғасырда жаңа жалпы білім беретін жүйе орнатқан уақытта мектеп базасында, сонымен қатар өңірлік және ұлттық деңгейде пайда болды. Мұғалімдер жаңа оқыту әдістемесін талқылап, оны нақты сабақтарға бекіте бастады. Соңында бұл үдерістерді Lesson study деп атады. Содан кейін Lesson study тәжірибесі Жапониядағы барлық мектептерге берілді.

Lesson study – мұғалім тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған,сабақтағы іс-әрекеттегі зерттеудің ерекші үлгісі болып табылатын педагогикалық тәсіл.Lesson study зерттеу сабағы болып табылады, және де Қазақстанда өткізілетін ашық сабаққа ұқсас. Lesson study-да бір мұғалім өзіне зерттеу сабағын өткізуге, зерттеу сабағына дейін шамамен бір айда сабақ жоспарын жазуға ерікті түрде жауапкершілік алады. Содан кейін ол өз сабақ жоспарын осындай сыныптың немесе дәл осындай пән саласында жұмыс істейтін мұғалімдер қатысатын жиналысқа ұсынады. Содан кейін мұғалім басқа мұғалімдермен талқылауға негізделген сабақ жоспарын қайта жазады. Кейбір жағдайда кездесу циклдары және жоспарды қайта жазу үдерісі бірнеше рет қайталанады. Басқа жағдайда мұғалім мектеп кеңесінің әдіскерінен сабақ жоспарын жақсарту үшін кері байланыс беруін сұрайды.

Зерттеу сабағында мұғалім сабақ жоспарын ұстана отырып, өз сыныбында сабақ өткізеді. Барлық мектептердің мұғалімдері немесе осындай сыныптардың немесе пән саласының мұғалімдері зерттеу сабағын бақылайды. Зерттеу сабағанан кейін мұғалім мен тыңдаушылар зерттеу сабағын талқылайды. Кейде мектеп кеңесінің әдіскерлері немесе университет профессорлары сияқты шақырылған кеңесшілерді талқылауға қосылуын және кездесуге қатысқан мұғалімдерге кейбір кеңес беруін сұрайды.[1]

XXI ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен атауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. Болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени өзгерістердің әсерінен қоғамда ағылшын тілінің рөлі өзгерді. Ағылшын тілі – жаңару тілі. Ол қарапайым оқу пәнінен заманауи білім беру жүйесінің негізгі элементіне айналды. Сол себепті де ағылшын тілін жетік меңгеру, ол тілде жақсы сөйлей білу, жаңару көшіне ілесу деген сөз. Осыған орай қазіргі заманға сай ағылшын

тілін тиімді үйретуге мүмкіндік беретін көптеген әдістер пайда болды. Заман талабына сай шетел тілін жаңа технологиялармен оқыту - қазіргі күннің басты талаптарының бірі болып тұр.

Сондай-ақ ағылшын тілінде деңгейлеп оқыту технологиясын ағылшын тілі сабақтарында қолдану –сабақтың білім сапасын көтерудің маңызды факторларының бірі болып, тиімділігі тәжірибе жүзінде дәлелденіп отыр. Қай заманда, қандай реформа болсын мектептің басты тұлғасы - мұғалім. Мемлекеттік білім саясаты да осы мұғалім арқылы жүзеге аспақ. Ал бүгінгі таңда мектептің, мұғалімнің қасиетті міндеті- рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру. Рухани байлық, ең алдымен, әр халықтың ұлттық әдет-салты, көзқарасы шыққан түп-тамырында жататыны белгілі. Сол ұлттық байлықты бүкіл адамзат өз ұрпағын тәрбиелеуге қолданып келеді. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы 1998 оқу жылынан бастап мектептің барлық сатысына, барлық пәндерге еніп, оқу үрдісін жандандыруға үлкен үлес қосып келеді.

Профессор Ж.Қараевтың деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы жаңаша өзгерген мақсатпен оқушылардың өздігінен танып, іздену іс-әрекеттерін меңгертуді талап етеді. Бұл технологияда бірінші орында оқушы тұрады және өз бетімен білім алудағы белсенділігіне аса назар аударылады.

Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясында жұмыс міндетті үш деңгейлік, қосымша шығармашылық деңгей талаптарынан тұрады. Оның басты мақсаты – сынып оқушыларын «қабілетті», «қабілетсіз» деген жіктерге бөлуді болдырмау.

Деңгейлік тапсырмалар рейтинг-ұпай – балл жинау әдісімен бағаланатынын ескерсек, оқушылардың деңгейлік сабақ өткеннен кейін де сол тапсырмаларда жіберген қателіктеріне, тапсырмаларын орындауда қолданған тәсілдеріне анализ жасап, қателіктері мен кемшіліктерін анықтай білуге мүмкіндік береді. Келесі тапсырмаларда оқушы неғұрлым көбірек ұпай жинау үшін ізденіп оқытушыдан, жолдастарынан, қосымша материалдардан білім жинайды.

Деңгейлеп оқытудың маңыздылығы:

- тіл үйренушілердің барлығы жұмыс жасайды;
- бос отырған үйренуші болмайды;
- өздігінше жұмыс жасау дағдысы қалыптасады;
- тіл үйренуге деген қызығушылығы арта түседі;
- сабақ барысында тіл үйренуге деген белсенділігі арта түседі. [2]

Деңгейлеп оқытудағы нәтиже:

Ағылшын тілі сабағында деңгейлеп оқыту тапсырмалары арқылы оқушылардың білім сапасын көтеруді өз практикамда қолданамын және бұл оң нәтиже көрсетіп жүр. Деңгейлеп оқыту тапрысмаларын *Lesson Study* педагогикалық әдістемесі арқылы зерттеу сабағын өткізіп, сонымен қатар әріптестерінің зерттеу сабағын бақыладым.

Біздің мектебімізде Lesson Study үдерісі 2015 жылдан бастап II-деңгей бойынша сертификатталған мұғалімдердің ұйымдастыруымен өткізіліп келеді.

Lesson Study оқушылардың білім деңгейін көтеру және оқыту әдістемесін жетілдіру мақсатында, сонымен қатар оқыту үшін бағалау сияқты тәжірибелік әдістерді әзірлеу мақсатында табысты қолданылады. Былтырғы 2022-2023 оқу жылында мектебімізде 1 тоқсан қорытындысы бойынша педагогикалық кеңесте білім сапасы 50% төмен сыныптарда *Lesson Study* циклдарын өткізу ұсынылды.

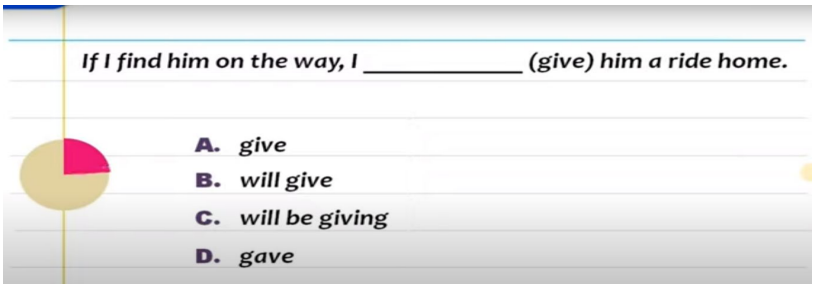
9 «Ә» сыныптарында сабақты зерттеу үдерісі үшін 5 адамнан фокус топтар құрылды: пән мұғалімдері, сынып жетекшісі-хатшы, топ басшысы. Қажеттіліктерді анықтау үшін дайындық жұмыстары жүргізілді. Жұмыс барысында әдебиеттер зерделеніп, сыныптардағы кедергілер зерттеліп, сауалнама өткізілді, АВС оқушылар анықталды, сабақтан кейін алынатын сауалнама, сабақ өткізу жоспары құрылды. Зерттеу сабақтарының тақырыбын «Деңгейлеп оқыту технологиясы арқылы оқушылардың пән бойынша білім сапасын арттыра аламыз ба?» деп алдық. Ағылшын тілі пәні сабағында зерттеу сабағында деңгейлеп оқыту тапсырмалары арқылы сыныптын білім денгейін көтеруге бағытталған жұмыс жүргізілді. Тапсырмалар төмен,орта,жоғары денгейлі болып оқушыларға берілді. Топтық,жұптық және жекеленген жұмыс түрлеріде жүргізілді. Сабақ барысында грамматикалық тапсырмаларды орындауда,

өтілген сабақты еске түсіргенде, үйге берілген тапсырмаларды сұрағанда сонымен қатар жаңа сөздермен жұмыс жасағанда түрлі ойындар, жарыс сабақтарын ұйымдастыруға болады. Сондай сабақтардың бірі төменде берілген.

1-сурет

Lesson Study зерттеуінің 1 циклының 1 сабағында дегейлеп саралап оқыту бойынша оқушыларға деңгейлік тапсырмалары берілді.Грамматикалық тақырып түсіндіріліп. *Conditional* грамматикалық тақырып бойынша оқушылар Low level денгейіне жақшада тұрған сөзді дұрыс формасын тадап жазу.

2-сурет

Middle level денгейіне мынандай тапсырмалар берілді.Берілген сөздерді қолданып сұрап қойып,сұраққа жауап жазу.

3-сурет

High level дегейіне мынандай тапсырмалар берілді.Write your own sentences. «Assistants» әдісі қолданылылды. Оқушыларға тапсырма беріледі, тапсырманы тез аяқтаған оқушы басқа оқушыға барып көмектеседі.

4-сурет

Lesson Study зерттеуінің 2 циклының 2 сабағында дегейлеп саралап оқыту бойынша оқушыларға деңгейлік тапсырмалары берілді. Сабақ ***Classroom screen*** вертуалды тақта арқылы жүргізілді. Оқушыларға денгейлік тапсырмалар беріліп жұппен, топпен тапсырмалар орындады.Think-Pair-Share әдісі арқылы оқушылылар жұмыстанды.

5-сурет

Lesson Study зерттеуінің 3 циклының 3 сабағында дегейлеп саралап оқыту бойынша оқушыларға деңгейлік тапсырмалары берілді. Adverbs граматикалық тақырып бойынша оқушыларға түсінік беріліп оқушылыр денгейлік тапсырмалар орындады. Low level, Middle level, High level денгейлеріне тапсырмалар берілді.

Complete sentences with suitable adverbs. Identify the type of the adverb.

Use the given adverbs. Identify the type. Make up sentences.

Read the task. Follow the structure. Choose the correct adverb. Identify the type. Complete the sentences.

Тапсырмаларды бекіту мақсатына Zip grade әдіс қолданылды. Оқушылар QR код арқылы өздерін сабақ бойынша бағалады.

Оқушылар	**Зерттеуге дейін**	**Зерттеуден кейін**
(A) оқушы	Сабақта белсенді, берілген тапсырманы дер кезінде орындайды. Қосымша сұрақ қойып, жауап бере алады. Үй тапсырмасын жүйелі орындайды.	Қосымша тапсырмаларды алдын ала орындай бастады. Топтық жұмыстарда өзінің белсенділігін көрсетті, сабаққа қызығушылығы арта бастады.
(B) оқушы	Сабақта белсенді, үй тапсырмасын орындайды, ауызша пәндерге қызығушылығы басым.	Сабаққа деген белсенділігі артты. Көшбасшы болып тағайындалғаннан кейін жауапкершілікті сезініп, басқалардан жылдамырақ орындап, көршісіне көмектесуге ынталы болды. Постер қорғауда, формативті бағалауда өз ойын еркін жеткізе алды.
(C) оқушы	Сабақта көбіне үнсіз отырады, қысқа жауап береді, сыныптастарымен қарым-қатынасы жақсы болғанымен, өз ойын жеткізуге қысылады.	Сабақтарда белсенділік таныта бастады, әсіресе ауызша сабақтарда өз ойын еркін айтуға төсілді.

Мақсаттар (SMART)	Нәтиже және табыс критерийлері
1. Оқыту мен оқу үдерісінде жаңа тәсілдерді қолдануды кеңейту мен жетілдіру.	- сабақ үдерісіне өзгеріс енгізіледі; - оқушылар топпен жұмыс істей алады; - балалар бірін-бірі бағалауды үйренеді; - оқушылардың сабаққа көзқарасы өзгереді
2. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы үдерісін нәтижелі, жүйелі жүргізу.	- оқушылардың білім сапасы көтеріледі; - сыныпта ынтымақтастық атмосферасы қалыптасады; - оқушылардың өзін-өзі бағалау дағдылары қалыптасты

Қорыта келгенде, ағылшын тілін аудиторияда деңгейлеп оқытудың негізгі мақсаты күнделікті өмірде пікірлесу түрлеріне еркін араласып, сөйлеу, әңгімені қолдау дағдыларын қалыптастыру, мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру, тіл тазалығын сақтау, үйренушінің өз бетімен білім алуы, ізденуі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Lesson Study нұсқаулық Пит Дадли Кембридж, 2011 [1,бет 2.]
2. kitaphana.kz›refkaz/236-pedagogika/3234-damita-… [2]

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТӘРБИЕ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Ниязова Гулжан Жолаушиевна,
п.ғ.к., доцент.
Компьютерлік инженерия кафедрасы,
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ-і

Аннотация. Бұл мақалада цифрлық трансформация жағдайында тәрбие үдерісінің өзгерісі туралы зерделенген. Киберкеңістіктегі коммуникатвитік проблемалардың бірі ретінде жасөспірімдер арасындағы кибербуллингтің алдын алудың әдістемелік аспектілері қарастырылған.
Түйін сөздер: интернет, кибербуллинг, виртуалды кеңістік, тәрбие, жасөспірім.

Аннотация. В данной статье изучено изменение воспитательного процесса в условиях цифровой трансформации. В качестве одной из коммуникативных проблем в киберпространстве рассматриваются методические аспекты профилактики киберзапугивания среди подростков.
Ключевые слова: интернет, кибербуллинг, виртуальное пространство, воспитание, подросток.

Abstract. This article examines the change in the educational process in the context of digital transformation. Methodological aspects of the prevention of cyberbullying among adolescents are considered as one of the communicative problems in cyberspace.
Key words: internet, cyberbullying, virtual space, parenting, teen.

Сонымен қатар, цифрлық тәрбие жұмысын жасөспірімдер арасында іске асыру арқылы «Қазақстан-2050» Стратегиясының баланы қорғау бағытын, білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарының негізгі идеялары іске асырылады. Педагогтің кәсіби стандартында 2-еңбек қызметі ретінде көрсетілген «...тәрбиелік жұмыстарды іске асыру арқылы білім алушыларды әлеуметтік құндылықтар жүйесіне тарту» бойынша жүйелі жұмыстарға қосылған үлес болып табылады.

Өзін-өзі тәрбиелеудің де өзгеріске ұшырайтынын мойындау керек. Тәрбие әдет-ғұрып бойынша немесе мемлекет, қоғам белгілеген және бақыланатын ережелер, заңдар, стандарттар негізінде жүзеге асырылған дәстүрлі және индустриалды қоғамнан айырмашылығы, постиндустриалды, цифрлық қоғамда тәрбие нақты өзгермелі және үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік жағдайда жүзеге асырылады.

Демек, нақты ғана емес, сонымен қатар виртуалды қоғам – интернет кеңістігінде, 3D шындықта-тәрбие ортасы бола алады, осылайша ата-ана тәрбиесінің шекарасын кеңейтеді [1]. Тәрбие қоғамның дәстүрлерін, жалпы және кәсіби мәдениеттің мағыналары мен құндылықтарын тарату ретінде қарастырылуы керек, диалогтық өзара іс-қимыл барысында жеке құндылықтар, көзқарастар, мүдделер қиылысады, бұл білім алушылардың жалпы дамуын сенімді қарым-қатынас негізінде іске асырады [2]. Осы орайда, жасөспірімдердің цифрлық ортадағы тәрбиесіне байланысты бірқатар проблемалар жүйелі ұйымдастырылған нәтижелі әдістемелік тәжірибелерді қалыптастыруды қажет етеді.

Балалардың жеке танымдық іс-әрекеті мен білім беру қажеттіліктері коммуникативті тәжірибелердің, қарым-қатынастың және әлеуметтік қызметтің алуан түрлілігіне әсер ететін білім беру бағдарламасының мазмұнын игеру шеңберінен асады. Бұл процесте жасөспірімнің балалар мен ересектер қауымдастығына қатысуы, онда ол сындарлы өзара әрекеттесу, нәтижелі ынтымақтастық және тиімді жұмыс үшін өте маңызды әлеуметтік-мәдени тәжірибе алуымен байланысты [3]. Жасөспірімдерді тәрбиелеуде цифрлық технологияларды қолданудың үш бағытын атауға болады:

бірінші бағыт – мазмұнында міндетті түрде тәрбиелік компоненті бар білім беру құралдарын электрондық басылымдар мен ресурстарды-электрондық анықтамалықтарды, энциклопедия-

ларды, оқыту бағдарламаларын, виртуалды орталарды, компьютерлік оқулықтар мен тренажерлерді әзірлеу;

екінші бағыт - тәрбие жұмысының дәстүрлі, қалыптасқан әдістерін және оларды қамтамасыз ететін құралдарды тәрбие процесіне әсер ететін жаңа, ақпараттық құралдармен

үйлестіруге мүмкіндік беретін тәрбие процесін әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу;

үшінші бағыт - жалпы білім беру шеңберінде іске асырылатын білім беруде ақпараттық технологиялар құралдарын пайдалануға педагог кадрларды даярлау және қайта даярлау [4].

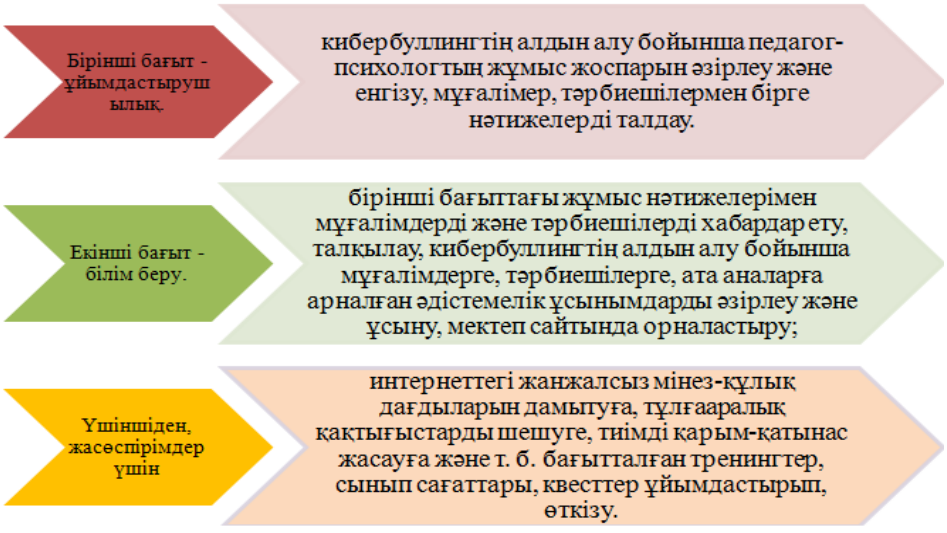
Қызықты сабақ әрқашан қарапайым сабақты тәрбиелік сабаққа айналдыра алмайды. Қызығушылық, әрине, маңызды шарт, бірақ бұл жалғыз емес. Тәрбиелік сабақ - бұл мектеп оқушыларын құндылықтар, адамгершілік мәселелер, өмірлік мәселелер туралы ойлауға итермелейтін тәрбиелік мазмұны бар сабақ.

Бұған, мысалы, балаларға сабақта белгілі бір тәрбиелік ақпаратты ұсыну арқылы қол жеткізуге болады. Бұл денсаулық пен жаман әдеттер, адамдардың моральдық және азғындық әрекеттері, батырлық пен қорқақтық, соғыс пен экология, классикалық және танымал мәдениет, әдеби және тарихи кейіпкерлердің тағдырының бұрылыстары туралы ақпарат болуы мүмкін. Бұл әлеуметтік, моральдық, этикалық мәселелерді қозғайтын ақпарат болуы мүмкін; тұлғааралық, топаралық, ұлтаралық немесе конфессияаралық қатынастардың ерекшеліктері; адамдардың саяси, экономикалық, мәдени өмірінің мәселелері. Яғни, өсіп келе жатқан адамға күнделікті өмірінде толыққанды өмір сүру, қоғамға сәтті кіру үшін қажет нәрсенің бәрі [5].

Біздің зерттеу проблемамыз үшін цифрлық технологиялардың жасөспірімдердің тұлға ретінде қалыптасуына ықпалын кибербуллинг тұрғысынан зерттеу ерекше маңызға ие. Себебі, цифрлық технологиялар оқыту мазмұнына, оқытудың оң нәтижелеріне қол жеткізуге айтарлықтай ықпал еткенімен, цифрлық ортадағы түрлі әлеуметтік коммуникативтік орталардың (әлеуметтік желілер) ықпалы жасөспірімдер тәрбиесін жаңарта, толықтырып іске асыруды қажет етеді. Олар:

- интернетке тәуелділік;
- компьютерге тәуелділік;
- компьютерлік ойындарға құмарлық;
- кибербуллинг және т.б.

Аталған келеңсіздіктердің себептердің бірі цифрландыру қарқынының артуы болып табылады. Тағы бір себеп - жасөспірімдердің виртуалды әлемдегі қауіптер туралы және олардың алдын алу немесе жеңу жолдары туралы хабардар болмауы. Жасөспірімдер арасындағы кибербуллингтің алдын алу бойынша атқарылатын педагогикалық іс-әрекеттерді келесі бағыттарда іске асыру тиімді (сурет 1).

1-сурет – Жасөспірімдер арасындағы кибербуллингтің алдын алу бойынша іс-шаралар бағыттары

Жасөспірімдер арасындағы кибербуллингтің алдын алу бағытында төмендегідей іс-шараларды жүйелі әрі кешенді ұйымдастыру оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

I. Жасөспірімдермен жүргізілетін тәрбие жұмыстарының болжамды формалары:

1. Әлеуметтік желілердегі коммуникативтік мәдениет туралы мысалдармен қанықтырылған сюжетті қысқа әңгімелер құрастыру конкурсы.

2. «Қауіпсіз интернет» тақырыбында шағын топтардағы жаттығу (3-4 адам). Топқа кибербуллинг сипаты бар жағдай ұсынылады. Жасөспірімдер осы жағдайда қауіпті және қауіпсіз әрекет ету жолдарын ойлап табуы тиіс, содан кейін оны бүкіл аудитория алдында рөлдерде ойнау арқылы көрсету қажет [6].

3. Кибербуллингтің алдын алуға бағдарланған ойындарды ұйымдастыру.

4. «Менің интернет портретім»» тақырыбында эссе конкурсын ұйымдастыру;

5. Пікірталас. Пікірталасты ұйымдастыру тәсілдері әртүрлі: олар топтық және жеке, жұптық пікірталастар болуы мүмкін. Пікірталас кез-келген топтың жеңісімен аяқталуы мүмкін, әр қатысушы өз пікірінде қалуы мүмкін, барлық қатысушылар белгілі бір проблеманы көруде бір пікірге келеді.

6. Тренингтер тақырыптары «Кибербуллинг немесе қауіпті виртуалды кеңістік», «Әзіл түбі – зіл немесе әлеуметтік желілердегі кибербуллинг», «Кибербуллингтің құрбаны болмау» және т. б.

7. Бейне дәрістер әзірлеуге арналған тақырыптар жобасы:

«Интернеттегі қауіп - қатерлер мен бопсалау;

«Қылмыс пен жаза: интернеттегі буллинг үшін жаза»;

II. Ата-аналармен әңгімелесу тақырыптары:

1. Кәмелетке толмағандардың компьютерлік және виртуалды тәуелділігі.

2. Кәмелетке толмағандарда агрессивті мінез-құлықтың қалыптасуының психологиялық себептері.

3. Жасөспірімдер арасындағы моббинг және қорқыту.

4. Әлеуметтік медиа: аңыз бен ақиқат.

5. Жасөспірімнің виртуалды коммуникативтік сипаты.

6. Қауіпсіз КАЗНЕТ.

Қорытынды. Интернет коммуникация, интернет психологиясы теориялары, заманауи оқыту мен тәрбиелеу теориялары арқылы кибербуллингтің алдын алу және әлеуметтік медиа платформалардың жасөспірімдер тұлғасының қалыптасуындағы рөлін кең ауқымды зерттеу **маңызды. Бұл отандық білім беру саласын жетілдіруге және жасөспірімдердің «Толық адам» тұғырына сай азамат ретінде қалыптасуына** өзіндік ықпал етеді.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі, Ғылым комитетімен қаржыландырылды (AP19679127)

Әдебиеттер тізімі:

1. Ромм Т.А., Ромм М.В. Воспитание в цифровую эпоху. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития, vol. 10, № 4 (40), 2021, -С. 360-366.

2. Шаронин Ю.В. Цифровое воспитание в современном образовании. Вестник РМАТ, №1, 2023, -С. 42-51.

3. Воспитание в информационную эпоху: пособие для педагога / Коллективная монография. / Электронное издание. – М.: АНО Издательский Дом «Педагогический поиск», 2022. – 144 с.

4. Цифровая среда и современное воспитание. / Коллективная монография. /Электронное издание/ – М.: АНО Издательский Дом «Педагогический поиск», 2022. – 128 с.

5. Воспитание в современной школе: от программы к действиям. Методическое пособие / П. В. Степанов, Н. Л. Селиванова, В. В. Круглов, И. В. Степанова, И. С. Парфенова, И. Ю. Шустова, Е. О. Черкашин, М. Р. Мирошкина, Т. Н. Тихонова, Е. Ф. Добровольская, И. Н. Попова; под ред. П. В. Степанова. – М.: ФГБНУ «ИСРО РАО», 2020. – 119 с.

6. Профилактика кибермоббинга и кибербуллинга в среде несовершеннолетних: методическое пособие / Т.А. Дёгтева и др. – Ставрополь: Ставропольское издательство «Параграф», 2017 г. – 81 с.

VR ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ

Нурмаханов Еркин Аскарович,
т.ғ.м., оқытушы
академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Аннотация. Мақалада оқу материалын визуалды модельдеу, оны көрнекі ақпаратпен толықтыру мақсатында VR технологияларын білім беру саласында қолдану мүмкіндігі, сонымен қатар осы технологияларды білім беруде қолдану мысалдары келтірілген, артықшылықтары мен кемшіліктері айтылған.
Түйін сөздер: компьютерлік технологиялар, VR технологиялары, білім беру процесі.

Аннотация. В статье рассматривается возможность использования VR технологии в образовательной среде с целью визуального моделирования учебного материала, дополнения его наглядной информацией, а также приведены примеры применения технологий в образовании, определены преимущества и недостатки данной технологии.
Ключевые слова: компьютерные технологии, VR технологии, образовательный процесс.

Abstract. The article considers the possibility of using VR technology in an educational environment for the purpose of visual modeling of educational material, supplementing it with visual information, and also provides examples of the use of technologies in education, identifies the advantages and disadvantages of this technology.
Key words: computer technologies, VR technologies, educational process.

Қазіргі уақытта ақпараттық қоғамдағы қызметтің басым түрі ақпараттық өнімді өндірумен байланысты. Адамның қоғамға интеграциясы, оның ақпаратпен қаншалықты тиімді жұмыс істей алатындығына тікелей байланысты. Ақпараттық технологиялардың негізгі техникалық құралы бүгінгі күні компьютер болып қала береді, оның аппараттық және бағдарламалық жасақтамасы көптеген ақпараттық процестерді, оның ішінде телекоммуникациялық өзара әрекеттесуді автоматтандыруға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда студенттерді «бүгінгі» технологияларды ғана емес, сонымен бірге болашақта пайда болатын технологияларды қолдануға дайындауға бағытталған оқытудың мазмұнын қалыптастыру мәселесі өзекті болып табылады. Бұл оқыту процесіне, студенттердің күнделікті өміріне жаңа ақпараттық технологияларды енгізуге, түрлі оқу пәндерін оқытудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады. Цифрлық нысандар арқылы шынайылықты толықтыруға байланысты барлық технологиялар шынайылықтың екі полярлы нұсқаларының арасында орналасқан: біз өмір сүретін шынайылық және виртуалды шынайылық.

Виртуалды шынайылық - бұл нақты объектілердің мүлдем болмауы. Іс жүзінде шынайылық көбінесе ішкі жиындарға бөлінеді. Екі классикалық ішкі жиынтық - толықтырылған шынайылық (augmented reality, AR) және виртуалды шынайылық (virtual reality, VR). Біз бүгін виртуалды шынайылық технологиялар туралы қозғағымыз келіп отыр.

Бірінші жағдайда, шынайылықты әртүрлі объектілермен толықтыратын технологиялар, екіншісінде виртуалды шынайылықты нақты объектілермен толықтыратын технологиялар деп түсіндіріледі [1, б. 25]. Мысал ретінде Ежелгі Рим әлеміне саяхаттауға мүмкіндік беретін технологияны келтіруге болады. Егер сізді ежелгі қалаға, оның сәулетімен, адамдарымен, ауа-райымен, оқиғаларымен және т.б. ауыстыратын болса, онда ол VR технологиясы болады. Соңғы онжылдықта виртуалды шынайылық құрылғалырының бағасы төмендегендіктен көптеген пайдаланушыларға қол жетімді болды. Бұл өз кезегінде әртүрлі тақырыптағы программалар (қосымшалар) санының өсуіне әкелді. VR үшін бұл негізінен 1 адамнан тұратын ойындар немесе 360 градус камераларды жазу (парашютпен секіру, аттракциондар, табиғат, су асты әлемі, динозаврлар және т.б.).

Егер VR технологияларын білім беруде қолданылуын айтатын болсақ, онда виртуалды шынайылық үшін бұл табиғатты зерттеу, физика бойынша зертханалық жұмыстар жүргізу,

динозаврларды зерттеу, планеталарға саяхат, астрономия және т.б. айтуға болады [2, б. 23]. Мұндай бағдарламалар әртүрлі виртуалды әлемдер мен модельдеулерде және көбінесе ойын түрінде өтетін оқу процесінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдануды қамтиды. Оқытудың бұл түрі білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын, қоршаған орта мен әлемді зерттеуге талпынысын арттыруға көмектеседі.

VR технологияларын білім беруде пайдалану идеяларын ұсынатын болсақ:

Виртуалды шынайылық (VR). Бұл технологияның адамды виртуалды әлемге ауыстыру мүмкіндігі, оның білім берудегі дамуының негізгі бағытын анықтайды. Техникалық, экономикалық немесе физикалық себептерге байланысты нақты әлемде жасалмайтын барлық әрекеттерді виртуалды әлемде жасауға болады. Іс жүзінде мүмкін емес жерде болу мүмкіндігі. Электр және магнит өрістерін, тарихқа дейінгі жануарларды, су астындағы әлемді, ежелгі елдерді, планеталар мен астероидтарды көзбен көріп, сезінуге мүмкіндік беретін жалғыз технология. Мұндай интерактивті формат кез келген жастағы білім алушыға қызықты, әрі тиімді. Тарихты зерттеуде оқушылар әлем мұражайларының үш өлшемді экспонаттарымен, сондай-ақ қалпына келтірілген қалалармен, шайқастармен немесе басқа да тарихи оқиғалармен таныса алады [3, б. 21].

Виртуалды шындық (VR) технологиялары оқытудың жаңа және тиімді әдістерін ұсына отырып, білім беруде маңызды рөл атқарады. VR технологиясының білім берудегі рөлінің бірнеше негізгі аспектілері:

Иммерсивті оқыту:

- VR студенттерді виртуалды кеңістікке батыру арқылы иммерсивті білім беру тәжірибелерін ұсынады.

- VR көмегімен студенттер визуалды және дыбыстық әсерлер арқылы тарих, биология, география, тіпті математика сияқты әртүрлі пәндерді оқи алады.

Виртуалды экскурсиялар мен саяхаттар:

- VR студенттерге әлемге виртуалды экскурсиялар жасауға, тарихи орындарға, мұражайларға баруға және тіпті ғарышқа саяхаттауға мүмкіндік береді.

- Бұл білім беру тәжірибесін байытады, оны қол жетімді және қызықты етеді.

Виртуалды Зертханалар:

- VR-дегі виртуалды зертханалар студенттерге физикалық материалдарды қажет етпестен эксперименттер мен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді.

- Бұл әсіресе студенттер химия, физика және биологияны қауіпсіз және тиімді оқи алатын ғылым саласында пайдалы.

Кәсіби Дағдыларды Үйрету:

- VR медицина, авиация, құрылыс және тіпті техникалық қызмет көрсету сияқты әртүрлі салаларда кәсіби дағдыларды үйрету үшін қолданылады.

- Студенттер нақты сценарийлерді тәуекелсіз қолдана алады, бұл дайындық деңгейін жоғарылатады.

Интерактивті оқыту:

- VR студенттер виртуалды ортамен өзара әрекеттесе алатын интерактивті білім беру сценарийлерін ұсынады.

- Бұл белсенді оқытуға ықпал етеді, шешім қабылдау дағдыларын дамытады және студенттерге практикалық мәселелерді шешуге үйретеді.

Кеңістіктік ойлауды дамыту:

- VR технологиялары кеңістіктік ойлау мен визуализацияны дамытуға көмектеседі, бұл әсіресе инженерия және сәулет сияқты салаларда маңызды.

Қашықтықтан оқыту:

- VR-де виртуалды сыныптар құрылады, бұл қашықтықтан оқытуды жеңілдетеді.

- Студенттер үйден шықпай-ақ оқытушылармен және сыныптастарымен қарым-қатынас жасау арқылы нақты уақыт режимінде оқи алады.

Виртуалды шындық технологиялары білім беру процесін жақсартады, оны интерактивті, қызықты және студенттердің кең ауқымына қол жетімді етеді.

Қорыта келгенде, білім беру саласында толықтырылған және виртуалды шынайылықтың жаңа технологияларын қолданудың өзектілігі мен қажеттілігінің жоғары дәрежесін айтуға, сонымен қатар отандық және шетелдік оқу орындарында виртуалды шынайылық технологияларын енгізудің белсенді процесін айтуға мүмкіндік береді. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды адам қызметінің барлық салаларына дамытудың және енгізудің бұрын-соңды болмаған жылдамдығына байланысты білім беру мекемелері білім беру сапасын жақсартып қана қоймай, сонымен қатар әлемдік білім беру нарығындағы отандық оқу орындарының бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыратын жаңа оқыту форматтарын белсенді түрде енгізуде.

Оқытудың жаңа форматтарын енгізу процесі сұранысқа ие болып қана қоймай, өзара тәуелді болып табылады. Бір жағынан, білім алушылар оқытудағы кез – келген технологиялық жаңалықтарға қызығушылық танытады және ғылыми жұмыс аясында «оқытушы-студент» байланыс жүйесінің тиімділігін арттыру үшін ұсыныстар мен жобаларды дербес әзірлейді.

Екінші жағынан, оқытушылар жаңа виртуалды технологиялар туралы жақсы біледі, өз жұмысында онлайн-жүйелерді пайдаланады және білім беру процесіне өзекті ақпараттық коммуникациялық технологияларды одан әрі енгізуге дайын.

VR технологиялары, күн сайын белсенді түрде дамып, білім беру саласына қарқынды енгізілу перспективалары бар деп айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Туманова Е.В. Виртуальный музей как средство распространения культурной и образовательной информации в рамках воспитательного пространства / Е.В. Туманова. – Москва: Просвещение, 2012. – 213 с.

2. Дворко Н.И. Мультимедиа: творчество, техника, технология / Н.И. Дворко. – Санкт-Петербург: СПбГУП, 2013. – 251 с.

3. Грязнова Е.В. Информация и виртуальная реальность: концептуальные основания проблемы / Е. В. Грязнова, А. Д. Урсул. - Нижний Новгород, 2012 - 159 с.

ПСИХОЛОГИЯ БАКАЛАВЛАРЫ ҮШІН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Паримбай Гүлжанат Ғаниқызы,
оқытушы
Досанова Мақпал Мұсабекқызы,
оқытушы
Усипбекова Айжан Суттибековна,
оқытушы
Психология кафедрасы, Ө.Жәнібеков атындағы
Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Аннотация. Ұсынылған мақалада жоғары оқу орындарында бакалаврларды даярлаудың қолданыстағы жүйесіндегі инновациялық педагогикалық технологияларға талдау жасалды. Авторлармен педагогикалық инновацияның терминологиялық компоненті өзектендіріледі. Психология бакалаврларын даярлау үшін қолданылатын инновациялық білім беру технологиялары қарастырылып, олардың кәсіптік білім берудегі сапасын арттыру мақсатындағы тиімді қолдану жолдары сипатталады.

Түйін сөздер: психология-педагогикалық инновациялар, инновациялық технологиялар, жоғары кәсіптік білім, кәсіптік даярлықты оңтайландыру.

Аннотация. В представленной статье проведен анализ инновационных педагогических технологий в существующей системе подготовки бакалавров в высших учебных заведениях. Авторами актуализируется терминологическая составляющая педагогической инновации. Рассмотрены инновационные образовательные технологии, используемые для подготовки бакалавров психологии, и описаны пути их эффективного применения в целях повышения качества профессионального образования.

Ключевые слова: психолого-педагогические инновации, инновационные технологии, высшее профессиональное образование, оптимизация профессиональной подготовки.

Abstract. The presented article analyzes innovative pedagogical technologies in the existing system of bachelor's degree training in higher educational institutions. The authors actualize the terminological component of pedagogical innovation. Innovative educational technologies used for the preparation of bachelors of psychology are considered, and ways of their effective application in order to improve the quality of vocational education are described.

Keywords: psychological and pedagogical innovations, innovative technologies, higher professional education, optimization of professional training.

Бакалаврларды кәсіптік даярлау жүйесіндегі жоғары педагогикалық білім берудің қазіргі оқу-білім беру процесіне психологиялық-педагогикалық блоктың пәндерін игеруде және кәсіби практикада инновациялық технологиялар мен әдістерді қосу мәселесі қазіргі таңда өзекті тақырыптардың біріне айналып отыр. Бүгінде жоғары кәсіптік білім беруде педагогтардың алдына жоғары құзыретті, кәсіби тапсырмалар мен талаптарды орындауда жауапкершіліктің жоғары деңгейін көрсететін, сондай-ақ өз жұмысы шеңберінде және сабақтас кәсіптік салаларда білім және іскерлік дағдыларын сауатты меңгерген, заманауи практикалық қызметтің талаптарын қанағаттандыратын маман дайындау міндеті қойылып отыр. Заманауи психолог клиентпен жұмыс істеу кезінде тиімді нәтижеге ұмтылып, нәтижеге сенімді кепілдік бере алуы қажет, сонымен бірге энциклопедиялық білім қорын жинаумен қатар әлемдік стандарттар деңгейінде нақты мәселелерді шешуде практикалық дағдыларды меңгеруі керек, сондай-ақ үнемі кәсіби өсуге, әлеуметтік және кәсіби ұтқырлыққа дайын болуы шарт.

Заманауи білім беру жағдайында психологтарды ЖОО-да дайындау мәселесінде профессор-оқытушылар құрамынан студент тұлғасының жеке және кәсіби дамуына барынша

қолайлы жағдай жасау талап етіледі (И.В.Дубровина, А.М.Прихожан, Н.С.Пряжников, Н.Н.Толстых и др.). [1, б. 89].

Осы орайда оқытудың инновациялық әдістерін енгізу университеттік кәсіптік білім беруді жаңғыртудың тиімді қадамы болып табылады.

Болашақ психология бакалаврларын кәсіби даярлаудың жаңа тәсілдері, ЖОО оқытушыларынан оқытудың инновациялық әдістерін енгізу, оқытудың инновациялық технологияларын қолдану, оларды жіктеу, талдау және жүйелеу – ғылыми білімнің жекелеген саласы болып табылатын «педагогикалық инноватиканы» игеруді талап етеді. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесін жаңғырту және оңтайландыру үдерісінде, оның ішінде болашақ психология бакалаврларын мақсатты кәсіптік даярлау кезінде бізде ғылыми-практикалық айналымға «инновациялық білім беру технологиялары» терминінің ендігі күнделікті сипатқа ие болып отырғандығы университет оқытушыларының дәріс оқуы барысында белсенді қолданылуынан көрініс табады.

Инновация немесе жаңалық, ағылшынның «innovation» сөзінен шыққан, сөзбе-сөз «адамның интеллектуалды әрекетінің, оның қиялының, шығармашылық процесінің, жаңалықтардың, өнертабыстардың және рационализацияның соңғы нәтижесі болып табылатын; процестердің тиімділігінің артуына әсер ететін енгізілген жаңалық» деген мағынаны білдіреді. [2, б. 138–148].

В.И.Загвязинскийдің пікірінше, педагогикадағы инновация «педагогикалық практикада алғаш рет қолданылған идеялармен, тәсілдермен, әдістермен немесе технологиялармен ғана емес, сонымен қатар өзгермелі шарттар мен жағдаяттар барысында білім берудегі мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік беретін прогрессивті педагогикалық процесс кешенінің жеке элементтерімен де тікелей байланысты». [3, б. 13-23].

В.А.Сластенин мен Л.С.Подымованың анықтамасы бойынша инновациялар – техника, технология, педагогика, ғылыми зерттеулер психологиясы саласында жаңа практикалық құралды құру, тарату және пайдаланудың кешенді процесі болып табылады [4, б. 112].

Осылайша, біз «педагогикалық технология» ұғымының мәнін түсіндіру мен анықтаудағы белгілі бір айырмашылықтарды көреміз. Бүгінгі таңда инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану жоғары кәсіптік білім беруді жаңғырту процесінің міндетті шарты болып табылатынын атап өту қажет. Бакалавриат бағдарламалары бойынша оқытуды жүзеге асыратын профессор-оқытушылар құрамы жаңа педагогикалық технологияларды басшылыққа алып қана қоймай, оларды қолдану әдістемесін де меңгеруі керек, сондай-ақ психология бакалаврларын кәсіби даярлауда оны оңтайландыру және оқыту сапасын арттыру мақсатында оқу-білім беру процесінде кеңінен қолдану қажет.

Педагогикалық ЖОО жағдайында бакалаврларды кәсіби даярлау жүйесіне инновацияларды немесе олардың элементтерін енгізу кезіндегі оларды негізгі үш критерий бойынша тексерген жөн: өзектілігі, пайдалылығы және шынайылығы. Бұл талапты ескерген жөн, өйткені әр түрлі қолданыс жағдайында әрбір инновация бірдей пайдалы және тиімді бола бермейтіндігін ескерсек, жоғарыдағы талапты міндетті түрде басшылыққа алу қажет [5, б. 12].

Бұл, өз кезегінде болашақ психология бакалаврларын кәсіби даярлау процесінде инновациялық білім беру технологияларын тиімді әрі нәтижелі қолдануға мүмкіндік береді.

Педагогикалық инновацияның негізгі теориялық аспектілерін қарастыра отырып, біз кәсіби процесте психология бакалаврларын даярлауда қазіргі кезеңде ұтымды және орынды қолданылатын бірқатар инновациялық педагогикалық технологиялардың мәні мен рөлін зерттеуге жүгінеміз.

1-кесте. Психология бакалаврлары үшін инновациялық оқыту технологиялары және сипаттамалары.

№	Инновациялық оқыту технологиялары	Технологиялардың сипаттамасы
1	Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы	Бұл технологияның мәні – білім алушының жеке дүниетанымын қалыптастыру, ғылыми пікірталастарға белсенді қатысу, салмақты шешімдер қабылдау, қажетті білімді өз бетінше табу, коммуникативті дағдыларды үйрену, логикалық ойлау және объективті дәлелдер келтіре отырып, өз пікірін негіздеу.

2	Зерттеу қызметінің технологиясы	Ұсынылған технология болашақ психология бакалаврларында зерттеу жұмысының дағдыларын қалыптастыруға, белсенді шығармашылық тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған.
3	Интегралды педагогикалық технология	Болашақ бакалаврды дамыту және өзін-өзі реализациялау үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін зерттеу объектісі туралы біртұтас білімді қалыптастыру арқылы «әлем бейнесін» құру үшін негіз болып табылады.
4	Дамыта оқыту технологиясы	Бұл технологияның мазмұны – болашақ психологтың өзін-өзі жетілдіруде, тәуелсіз оқытуда және белсенді шығармашылық ойлауда тиісті құзыреттері мен қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған.
5	Тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы	Бұл технологияның мақсаты – білім алушының ойлау дербестігін, тәуелсіздігін көрсетуге, өз таңдауын жүзеге асыруға мүмкіндік беру.
6	Шығармашылық тұлғаны қалыптастыру технологиясы	Бұл технологияның бағыты бакалаврларда өзінің танымдық белсенділігін дербес басқару, тәуелсіз ойлау, ерекше шешімдер қабылдау, сыни ойлау, өзінің өмірлік ұстанымын саналы түрде таңдау, стандартты емес, ерекше идеяларды тудыру дағдыларын қалыптастыру болып табылады.
7	Саралап оқыту технологиясы	Психология бакалаврлары үшін ұсынылған технология білім алушылардың оқу қабілеттерін, өзін-өзі тәрбиелеу қажеттіліктерін, практикалық қызметтегі типтік және стандартты емес жағдайларда инновациялық, ерекше идеяларды қалыптастыруға, балама шешімдерді іздеуге деген ұмтылыстарын қалыптастыруға ықпал етеді.
8	Жобалау технологиясы	Бұл технологияның мақсаты – білім алушылардың жаңа білімге, дамуға деген қызығушылығын ынталандыру жеке мәселелерін шеше отырып осы білімді нақты практикалық іс-әрекетте қолдану арқылы өзін кәсіби маман ретінде көрсету.
9	Модульдік-дамытушылық оқыту технологиясы	Болашақ психология бакалаврларының өзін-өзі тәрбиелеу құзыреттілігін қалыптастырады.
10	Гуманистік оқыту технологиясы	Технологияның негізгі мақсаты – оқу-білім беру және тәрбие процестерін ізгілендіру, гуманитаризациялау және демократияландыру қағидаттарында тұлғаның басым дамуын қамтамасыз ету болып табылады.
11	Жеке және топтық оқыту технологиясы	Білім беру, тәрбиелік және дамытушылық өзара әрекеттесудің интерактивті әдістерін қолдана отырып, жеке және топтық оқыту технологиясы. Бұл технологияны қолдану білім алушылардың ақпаратты белсенді қабылдауға, игеруге және беруге ішкі уәждемесін қалыптастыруға, сондай-ақ болашақ практикалық психологтардың коммуникативтік қасиеттерін дамытуға, олардың ақыл-ой қызметін белсендіруге ықпал етеді.
12	Оқыту процесін даралау технологиясы	Бұл технология – оқытуды ұйымдастырудың қолданыстағы жүйесінде болашақ психологтардың жұмысының максималды өнімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. [5, б. 112-145].

Ұсынылған технологияларды педагогикалық ЖОО жағдайында бакалаврларды өз бетінше даярлауда сондай-ақ басқа да білім беру процестерінде, жоғары мектептегі болашақ психологтардың кәсіби даярлық процесін оңтайландыру мақсатында қолдануға болады.

Психология бакалавры бағдарламасының негізгі мақсаты – тәуекел тобындағы клиенттердің кешенді міндеттерін шешуде психологиялық-педагогикалық қолдау және сүйемелдеу үшін білікті маман даярлау: білім беру мекемелерінде, халықты әлеуметтік қорғау, спорттық, басқарушылық қызмет салаларында, құқық қорғау органдары және балалармен, жасөспірімдермен жұмыс істейтін басқа да ведомстволар, бизнес қауымдастықтар, ұйымдар жүйесінде психологиялық қолдау, профилактика, сүйемелдеу, оңалту, психологиялық-педагогикалық сараптама жұмыстарын ұйымдастыру.

Заманауи жаһандану жағдайында кәсіптік білім беру жаппай модернизация кезеңін бастан өткеруде. Бұл кезең, ең алдымен, білім беруде түрлі инновацияларды жан-жақты әрі тиімді қолданумен сипатталады. Психология саласындағы болашақ мамандарды кәсіби даярлау процесін оңтайландыру және олардың білім беру сапасын арттыру үшін, біздің ойымызша, білім алушылармен жұмыс істеу нысандарын, тәсілдері мен әдістерін қайта қарау қажет.

Мақалада ұсынылған инновациялық білім беру технологияларының сипаттамасы дамушы білім беру ортасын құру тәжірибесін зерделеуге, білім алушыларда психолог мамандығы үшін негізгі құзыреттерді қалыптастыру процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Психология / И. В. Дубровина, А. М. Прихожан, Н. С. Пряжников [и др.] ; под общ. ред. И. В. Дубровиной. – М.: ACADEMA, 2003. – Текст: непосредственный.

2. Зиньковский, К. В. Кадровая политика вузов в условиях институциональных изменений: дифференциация или унификация? / К. В. Зиньковский, Д. И. Хлебович. – Текст: непосредственный // Университетское управление: практика и анализ. – 2014. – № 4–5 (92–93). – С. 138–148.

3. Загвязинский, В. И. Общая педагогика: учебное пособие / В. И. Загвязинский, И. Н. Емельянова. – М.: Высш. шк., 2008. – С. 13–23. – Текст: непосредственный.

4. Сластенин, В. А. Готовность педагога к инновационной деятельности / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – Текст: электронный // Сибирский педагогический журнал. – 2007. – № 1. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/gotovnost-pedagogak-innovatsionnoy-deyatelnosti.

5. Панфилова, А. П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова. – М.: Академия, 2009. – 192 с. – Текст: непосредственный.

ЖАЛПЫ БИОЛОГИЯНЫ ТЕРЕҢДЕТІП ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Пошаева Гулжамила Серикбаевна,
б.ғ.к., аға оқытушы
Амантай Нұрлайым Ерубайқызы,
7М01505 Биология педагогін даярлау мамандығының 2 курс магистранты,
Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ-і

Аннотация. Оқу-зерттеу жұмыстарын жүргізудің әдіс-тәсілдерінің қазіргі жағдайдағы жетістіктері мен кемшіліктерін анықтай білу. Білім алушыларға мәселені көру, тұжырымдау, гипотеза құру, мәселені шешу шарттарын анықтау, табиғи құбылыстардың себептері мен салдарын негіздей білу дағдыларын қалыптастыру.

Түйін сөздер: Оқу-зерттеу қызметі, оқу үдерісі, ғылыми-зерттеу іс-әрекеті, зерттеушілік білік. зерттеу.

Аннотация. Уметь выявлять достижения и недостатки методов и приемов проведения учебно-исследовательской работы в современных условиях. Формировать у обучающихся умения видеть, формулировать проблему, строить гипотезы, определять условия решения проблемы, обосновывать причины и последствия природных явлений.

Ключевые слова: Учебно-исследовательская деятельность, учебный процесс, научно-исследовательская деятельность, исследовательские умения, исследования.

Abstract. To be able to identify achievements and shortcomings of methods and techniques of conducting educational and research work in modern conditions. To form students' skills to see, formulate a problem, build hypotheses, determine the conditions for solving a problem, justify the causes and consequences of natural phenomena.

Key words: Educational and research activities, educational process, research activities, research skills, research.

Мақаланың өзектілігі ғылымның әлеуметтік прогрестегі рөлінің артуы, оның адамдардың өмірінің барлық салаларына енуі, болашақ маманды даярлау сапасының білім беру процесінің зерттеу бағытына тәуелділігі мамандарды ғылыми-зерттеу даярлау мәселесін өзекті етті. Оның маңызды аспектісі-болашақ маманның зерттеу дағдыларын қалыптастыру. Бұл студенттердің өміріне, кәсібіне және өзіне деген зерттеу тәсілін қамтамасыз ету қажеттілігін анықтайды.

Қазіргі таңда еліміздің экономикасының даму қарқыны жоғары оқу орындарында білікті мамандар даярлауды, сонымен қатар, білім алушылардың ғылыми зерттеу жұмыстармен айналысуы мен оны қолдау мәселелерін талап етеді. Сондықтан да, жоғары оқу орындарының маңызды міндеттерінің бірі еліміздің интеллектуалдық әлеуетін сақтау мақсатында қабілетті және талантты студент жастарды анықтау және оқыту, ынталандыру және ғылыми даярлыққа қолдау көрсету болып табылады [1, б.5].

Зерттеу барысында білім алушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыру тәсілі ретінде оқу және зерттеу қызметінің оңтайлы өзара әрекеттесуін анықтау. Мамандыққа қойылатын талаптарды ескере отырып, оларды диагностикалауды жүзеге асыру және зерттеу дағдыларын қалыптастырудың тиімділігін қамтамасыз ететін факторларды анықтау және зерттеу пәнінің мақсаты және оның міндеттері анықталады.

Университеттің тұтас білім беру процесінде оқу және зерттеу дағдыларын қалыптастырудың өзара байланысының ерекшеліктерін ашу. Оқу үрдісінде педагогикалық оқу-зерттеу жұмыстарын жүргізу шын мәнінде күрделі процесс. Оқу бағдарламаларының әр түрлілігіне қарамастан қоршаған әлеммен қарым-қатынаста сыни ойлай алатын, өзін-өзі өмір

бойы жетілдіретін, жаңашылдыққа ұмтылатын, кәсіби дайындығы қоғам талаптарына сай адамды қалыптастыру.

Білім алушылардың дүниетанымын ғылыми негізде қалыптастыруда жалпы биологияны тереңдетіп оқытудың маңызы өте зор. Оқыту мен тәрбиелеу бір- бірімен тығыз байланысты, сондықтан да бұл үрдіс мұғалімнің жоғары деңгейдегі біліктілігі мен шеберлігін талап етеді. Осыған байланысты оқу-зерттеу жұмыстарын жүргізу жүйелі түрде жүзеге асырылуы қажет.

Қойылған міндеттерді іске асыру және гипотеза ережелерін тексеру үшін зерттелетін мәселенің теориялық талдауы пайдаланылды; педагогикалық эксперимент; эмпирикалық әдістер: бақылау, тестілеу, сауалнама жүргізу, өзін - өзі бағалау әдістері; Педагогикалық тәжірибені талдау; сандық әдістер (статистиканың параметрлік емес критерийлері) және эксперименттік деректерді сапалы талдау.болашақ кәсіби қызметі, ғылыми ақпаратты жүйелі қолдануға бағдарлану, студенттерді маман эталоны тұрғысынан өзін-өзі зерттеу[2, б.15].

Оқу және зерттеу дағдыларын бір уақытта қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар мүмкін, бірінші кезеңде оқу процесінде, екіншісінде - өзіндік жұмыста, үшіншісінде - болашақ маман ретінде өзін-өзі тәрбиелеу процесінде жүреді.

Оқу-зерттеу қызметі оқу жаратылыстану-ғылыми шығармашылығының бір түрі болып табылады, өйткені биологиялық құбылыстарды зерттеу барысында оқушылар табиғи объектілер мен ғылыми фактілерді танудың жаңа құндылықтарын ашады. Оқу-зерттеу дағдылары-бұл шығармашылық элементтерін алып жүретін білім, дағдылар жүйесін қамтиды. Бұл жағдай оқу экспериментін ұйымдастырудың мазмұнын жаңарту және жетілдіру, оның қол жетімділігі мен практикалық мүмкіндіктерін арттыру қажеттілігін тудырады.

Зерттеу-бұл тәжірибеден бастау алатын және оған оралатын күрделі, мақсатты, аналитикалық-синтетикалық, интеллектуалды танымдық іс-әрекет, оның тән белгісі нақты шындық объектілерін нақты белгіленген әдістер мен құралдармен жүйелі түрде зерттеу болып табылады.

Қазіргі заманғы ғылым әдіснамасында теорияның төмендегідей құрылымдық элементтерін бөліп қарастырады:

- бастапқы негіздер – ұғымдар, заңдар, аксиомалар, принциптер және т.б.;
- идеалданған объект – зерттелетін құбылыстар мен заттардың шынайылығының, маңызды қасиеттері мен байланыстарының теориялық үлгісі;
- теорияның логикасы – дәлелдеудің белгілі бір ережелері мен тәсілдерінің жиынтығы;
- философиялық ұстанымдар және әлеуметтік құндылықтар;
- теорияның салдары ретінде шығарылған заңдар мен ережелердің жиынтығы.

Теорияның құрылымын ұғымдар, пайымдаулар, заңдар, ғылыми ережелер, ілімдер, идеялар және басқа да элементтер құрайды.

Қойылған міндеттерді шешу үшін мынадай зерттеу әдістері пайдаланылды:

- теориялық-әдістемелік-зерттеу мәселесі бойынша ғылыми және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, синтездеу, жалпылау, жалпы орта білім берудің қолданыстағы мемлекеттік стандарттары, жұмыстың теориялық және әдістемелік негіздерін анықтау мақсатында оқу бағдарламалары, оқу-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруда экспериментті қолдану әдістемесін әзірлеу, эксперимент нәтижелерін өңдеу;
- ақпараттық ресурстарды іріктеу және қалыптастыру әр түрлі салаларда практикалық қызметті жүзеге асырудың теориялық негізі;
- білім беру процесіне қатысушылармен және әлеуметтік әріптестермен өзара іс-қимыл жасауға, әлеуметтік, этно және мәдени айырмашылықтарды толерантты қабылдай отырып, ұжымды басқаруға дайын болу;
- білім алушылардың зерттеудің жаңа әдістерін өз бетінше игеруі және пайдалануы, кәсіби қызметтің жаңа салаларын игеру қабілеттері;
- ғылыми зерттеулердің нәтижелерін талдау, оларды ғылым мен білім беру саласындағы нақты ғылыми-зерттеу міндеттерін шешуде қолдану қабілеті[2, б.5].

Зерттеу кезеңдері.

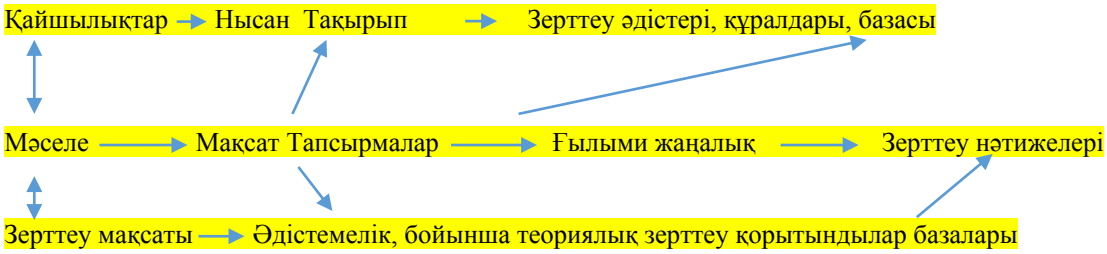
Зерттеудің бірінші кезеңі тақырыпты таңдау және оны тұжырымдау, зерттеу жұмысының орталық идеяларын, мақсаттары мен міндеттерін негіздеу және оның әдіснамалық және теориялық базасы анықталды.

Зерттеудің екінші кезеңінде тақырып нақтыланды, гипотеза ұсынылды, тапсырмалар анықталады. Білім алушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыру деңгейлерінің критерийлері айқындалады. Тәжірибелік-іздестіру жұмыстары жүргізіледі.

Зерттеудің үшінші кезеңі алынған нәтижелерді талдаудан, материалды жүйелеуден, теориялық ережелерді нақтылаудан, жұмысты тұжырымдаудан, жобалаудан тұрды.

Зерттеудің негізгі сипаттамаларының өзара байланысын тіреқсызба түрде келесідей көрсетуге болады (1тіреқсызба)[3, б.46].

Тіреқсызба 1. Зерттеудің негізгі сипаттамаларының байланысы

Зерттеу нәтижелерінің дұрыстығы бастапқы әдіснамалық ұстанымдармен, психологиялық-педагогикалық ғылымның жетістіктерін пайдаланумен, теориялық және эмпирикалық зерттеу әдістерін кешенді қолданумен, алынған деректерді статистикалық өңдеумен, зерттеу логикасының оның мақсатына, міндеттеріне сәйкестігімен, жүргізілген тәжірибелік-іздестіру жұмыстарымен, жұмыстың теориялық және эксперименттік нәтижелерін практикада енгізудің оң нәтижелерімен анықталады.

Зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыруға деген студенттерді ынталандырушы мотивациялық компоненті анықтауда педагог - ғалым В.И. Андреевтің еңбегінде ұсынған. Білім алушылардың зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыруға мотивациясын арттыру деңгейлері (В.И.Андреевтің үлгісі бойынша) Кесте 1.

1-кесте

Мотивациялық компонентті арттыру деңгейлері	Сипаттама
Өте төмен	Білім алушылар өз бетімен зерттеу жұмысын орындауға ынта білдірмейді, мәліметтерді қосымша әдебиеттерден іздемейді.
Төмен	Білім алушылар зерттеу тапсырмаларын орындауға қызығушылық білдіреді. Жаңа ұғымдарға, құбылыстарға өз бетімен түсінік беруге тырысады және қосымша әдебиеттермен жұмыс жасайды, бірақ жүйесіз.
Орта	Білім алушыларда зерттеу тапсырмаларын орындауға мотивация болады, бірақ көбінесе оқытушының көмегімен жүзеге асады.
Жоғары	Білім алушылардың зерттеушілік іс-әрекетті дамытуға деген ынтасы жоғары, проблемалық, аудиторияда және аудиториядан тыс жағдайда тапсырмаларды өз бетімен орындайды.
Өте жоғары	Білім алушылардың зерттеушілік қызығушылығы өте жоғары, олар шығармашылық мазмұндағы, түрлі зерттеу тапсырмаларын ынталана орындайды.

Зерттеу жұмыстары 2022-2024 жылдар аралығында Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінде (бұрынғы ОҚМПУ) жүргізіліп келеді. 6В01505 Биология мұғалімін даярлау мамандығының 75 студенті қатысты. Эксперимент жұмыстарын бастайтын кезде барлық студенттерді екі топқа бөліп алдық: Бақылау тобы (БТ) және Эксперименттік топ (ЭТ). Зерттеу жұмысының нәтижесін қорытындылау 2024 жылы наурыз айында аяқталады.

Биология сабақтарында білім алушылардың оқу-зерттеу қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктері талданады. Тәжірибе көрсеткендей, білім алушылардың зерттеу позициясын көрсетуі әртүрлі, табиғатта бақылау және зерттеу кезінде, оқылған мәтінді түсінуде, өнімді өз қолымен жасау, мәселені шешудің жаңа әдісін ойлап табу, жоба үшін жаңа ақпаратты табу, алыстағы құбылыстар, белгілер арасындағы ұқсастық және т.б. Күшті зерттеу позициясы білім алушының оқуға және күнделікті өмір салтына деген көзқарасына біртіндеп әсер етеді. Бұл жағдайда ол кез-келген ортада айқын көрінетін зерттеушілік мінез-құлықты дамытады деп айтуға болады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы: мемлекетіміздің әлемдік білім кеңістігіне енуіне сәйкес бүгінгі бәсекеге қабілетті білім беру үдерісінде болашақ маманның зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыруды керек етіп отыр. Жоғары білім беру жүйесінің мақсат-міндеттеріне сәйкес, жаңашыл, интеграциялық білімге құмар, күнделікті өзгерістерге тез бейімделетін, өздігінен креативті іс-әрекеттер жасай алатын білім алушылардың зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастырудың өзектілігі теориялық тұрғыда негізделіп отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Абдигалиева Т.Б. Ғылыми зерттеулердің әдістемесі: Оқу құралы.-Алматы: АТУ РББ, 2019. – 137 б.

2. Белялова М.А. Формирование исследовательских умений студента в образовательном процессе вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. - Краснодар, 2002. – 139 с.

3. Л.В.Байбородова, А.П.Чернявская, Методология и методы научного исследования, Учебное пособие, «Ярославль» 2014.

4. Якиманская, И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М., 1996. - 96 с

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Пошаева Гулжамила Серикбаевна,
б.ғ.к., аға оқытушы
Молдабеков Марат Артикбойугли,
7М01505 Биология педагогін даярлау мамандығының 2 курс магистранты,
Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ-і

Аннотация. Қазіргі уақытта жалпы білім беру мектептерінде биологиялық білім беруде оқу материалдарын игеру кезінде табиғи құбылыстардың себептері мен салдарын негіздей отырып, оқушылардың өз бетінше іздену мен шығармашылық әлеуетін дамыту мәселелері мен әдістері қарастырылады.
Түйін сөздер: биологиялық білім, әдіс-тәсіл, зерттеу, шығармашылық іздену, дағды.

Аннотация. В настоящее время в биологическом образовании в общеобразовательных школах рассматриваются проблемы и методы развития самостоятельного поиска и творческого потенциала учащихся с обоснованием причин и последствий природных явлений при освоении учебного материала.
Ключевые слова: биологические знания, метод, исследование, творческий поиск, навыки.

Abstract. The problems and methods of developing the independent search and creative potential of students with the justification of the causes and consequences of natural phenomena in the development of educational material in biology in secondary schools are considered.
Key words: biological knowledge, method, research, creative search, skills.

Бұл мақалада биология курсын оқу кезінде оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік негіздері қаралады. Қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектептерде биологиялық білім беруде оқу материалдарын игеру кезінде оқушылардың өз бетінше ізденуге құлықсыздығы мен белсенділігінің төмендеуі байқалады. Сондықтан оқытудың шығармашылық әлеуетін дамыту өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Оқытудың зерттеушілік тәсіліне қадам жасау:біріншіден, мектептегі оқу үдерісіндегі, оқушылардың білімдері мен дағдыларына, жаңа заман талабынан туындайтын; екіншіден, оқытудың әдістері мен мазмұнының және ғылым деңгейіндегі алшақтықтарын жою сұранысына байланысты туындайды. Зерттеушілік тәсілге бұл кезеңде педагогтардың ерекше назар аударуының мәні – олтанымдық әрекетті қарқынды, ал өз бетінше танымды арттыру және шығармашылық ойлауды дамытуға қолайлы тәсіл еді. Сол жылдардың педагогикалық әдебиеттерінде зерттеушілік тәсілді: «өмір талап еткен жағдайда баланың қажетті біліммен қарулана алар құралы» деп көрсетеді. Сол кезеңдегі әдістемелерде «зерттеушілік әдіс» деген термин пайда болды. Биологияны оқыту практикасында Н.М. Верзилин және В.М. Корсунский жасаған әдістер жүйесі кең тараған, бірақ жалғыз емес [2] (Кенжебеков, 2004). Алғаш шыққан әдістемешілердің бірі Б.Е. Райков оқыту әдістерін жүйелеуге, топтастыруға талпынған [3] (Rickheit, 2008). Өз жүйелеуінде ол әдістердің көптүрлілігінің көрсеткішін, олардың бір-бірімен өзара қалай қатысты екенін ашқысы келген. Осы негізде ол әдістердің бинарлық номенклатурасын (қосарлыаталу) енгізген. Қабылдау сипатына қарай ол (сезім мүшелері мен қимыл мүшелерінің), әдістер тобын үшке бөлген: ауызша, көрнекі және моторлы (қозғалтушы) әдістер, оқушының білімді игеруіне қарай тағы да екі әдіс тобын бөлген. Олар: көрсетуші және зерттеуші әдістер. Бірінші әдістер тобында оқушылар көрнекі құралдарды пайдалану арқылы мұғалім сөзінен немесе кітаптан білімді дайын күйінде игереді; екінші әдістер тобында оқушылар тікелей оқу нысанынан білімді өздері игереді. Райковтың әдістер жүйесі Н.М. Верзилиннің әдістер жүйесінің негізінен алынды [4] (Зимняя, 2003).

Зерттеушілік арқылы оқушылардың ғылыми дүниетанымы дамиды. Ғылыми дүниетаным тек теориялық білім алу арқылы емес, сонымен қоса, дәйекті дәлелдер және зерттеушілік іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады. Оқушылар өздігінен жүргізген зерттеушілік іс - әрекет нәтижесінде нақты шындыққа көз жеткізеді.

Осыған орай жаңа әлеуметтік - экономикалық жағдайда басты мәселелердің бірі ретінде адам мен табиғат, мәдениет, қоғам арасындағы қарым - қатынасының заңдылықтары туралы жүйелі білім қалыптастыру болып отыр. Өз кезегінде биологиялық білім адам мен табиғи орта арасындағы байланысты нақты саралай отырып, жас ұрпаққа өзін қоршаған ортасы, тіршілік туралы білімді беретін биолог мұғалім тек білімнің тасымалдаушысы ғана емес, оны өзіндік зерттеулер жүргізу арқылы жас өспірімнің ғылыми шындыққа көзін жеткізетін және олардың өзіндік қасиеттерін ашуға, ізденуге бағыттайтын маман болуға тиіс. Қазіргі таңда мектеп қабырғасында зерттеушілік іс-әрекет бастауыш сыныптардан басталуына үлкен мән берілген. Бұл мектеп оқушыларына берілетін білімнің олардың зерттеушілік дағдаларын дамытуға бағытталып отырғандығын кәрсетеді.

Егер оқушы мектеп кезінен бастап табиғатпен етене жақын болып, үйлесімді өмір сүруді үйренсе, онда ол әркез табиғатпен бірге болады. Сондықтан да экологиялық мәдениетті қалыптастыру үшін биология курсын оқыту кезінде оқушылармен жұмыс істеудің белсенді әдістерін іздестіріп, ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруымыз қажет. Биологиялық білім беру процесінде ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруда оқушылардың жас ерекшеліктері ескеріледі, жоспар құру және тапсырмалар соған сай жасалынады.

Зерттеу көрсеткендей, жалпы білім беретін мектептің тәжірибесінде осы уақытқа дейін білім алу бойынша оқыту процесінде оқушылардың жеке қабілеттері мен мүдделері есепке алынбайтыны, оларға прогрессивті білім беруді толық пайдалануға мүмкіндік бермейтіні байқалады.

Оқушылардың оқудағы дербестігін көрсету, зерттеу дағдыларын меңгеру үшін мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық және инновациялық процестерге дайындық деңгейі жеткіліксіз екені көрінеді. Себептері мектепте жүйелі әдістемелік негіздердің жеткіліксіздігі, білім, зерттеу дағдылары, жаңа оқу пәндері мен білім беру стандарттарына байланысты.

Жүйелілік - жалпы білім берудегі және дербес зерттеу, шығармашылық дағдыларын қалыптастырудағы қайшылықтарды анықтайды, оқыту әдістемелерінің жаңа міндеттерін қалыптастырып, мәселелерді шешуге үйретеді, дайындайды.

Теориялық және практикалық дайындықтың өзара байланысы кешенді түрде факультативті сабақтармен байланысты жүреді.

Биологияны оқыту үдерісінде оқушылар ғылыми (қызметке) зерттеуге дайын болуы керек. Теориялық сабақтарды меңгергенде олар білуі керек:

-зерттелетін нысанның құрылысын және функциясын. Мысалы, өсімдік ағзасының құрылымы, мүшелерінің негізгі қызметін, т.б.

-табиғаттағы өсімдіктердің рөлі, олардың адам өміріндегі, халық шаруашылығындағы маңызы;

-оларды қорғау және ұтымды пайдалану іс- шараларын;

-өсімдіктердің көбею жолдарын, оларды көбейту әдістерін;

-өсімдіктердің қоршаған ортамен байлансын және оларға әртүрлі факторлар әсерін;

-олардың өсуі, дамуы, қолайсыз жағдайларға төзімділігі.

-агротехникалық жүйені уақтылы және сапалы жүргізу топырақты өңдеу және өсімдіктерді күту әдістері (топырақты егуге дайындау, үстірт қопсыту, суару, азықтандыру, жинау және т.б.).

Биология курсын оқығанда оқушылар практикалық сабақтарда келесі дағдыларды меңгереуі тиіс:

-Өлшеу дағдылары- таразымен, сызғышпен жұмыс істеу дағдылары. Яғни көрсеткіштерді өлшеу, санау, дәлдігін анықтау, нәтижелерін жазу, бақылауларды өз бетінше жүргізе білу;

- Есептеу дағдылары- бұл нәтижелерді өңдеу дағдылары;

- Графикалық дағдылар- бұл кестелер, диаграммалар, тірек сызбалар жасау дағдылары. Оқушылар өз бетінше сызбалар, кестелер жасағанда салыстыру, ойлау қабілеттері дамиды;

-Зертханалық жабдықтармен жұмыс істей білу дағдылары- микроскопғ скальпель, пинцет, лупа, ине, т.б. құралдармен жұмыс істеу дағдылары;

-Қарапайым микропрепараттар, кеппешөптер дайындау дағдылары;

-Оқу-тәжірибелік учаскеде жабық өсімдіктер мен өсімдіктерді өсіру, күтім жасау, көбейту, трансплантация әдістерін орындайды;

-Табиғатты қорғау дағдылары-бұл дағдылар экскурсиялар кезінде.

-табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және дұрыс мінез-құлықты қалыптастыру үшін керек.

Биология курсын оқу кезінде оқушылар әртүрлі ақыл-ой әрекеттерімен айналысады: салыстырады, талдайды, жалпылайды, байқалған құбылыстар мен процестерден қорытынды жасайды.

1-кесте. Зерттеу кезіндегі тәжірибе жүргізу бағдарламасының кестесі.

№	Бағдарлама	Зерттеудің тұрлері	
		Бақылау	Эксперименттік
1	Теориялық- практикалық дайындық		+
2	Тәжірибелік дайындық		+
3	Табиғатқа экскурсиялар, ауыл шаруашылығы өндірісі, ҒЗИ, тәжірибелік станциялар		+
4	Әдебиеттермен жұмыс		+
5	Оқу-зерттеу қорытындысы	+	+

Биология бойынша зерттеу дағдыларын қалыптастыру процесінің негізгі құрамдас бөлігі мұғалім мен оқушылардың жеке тұлғаны қалыптастыруға және дамытуға бағытталған өзара байланысты жұмыстары болып табылады. Белсенділік белгілі бір жағдайларда пайда болатын жеке тұлғаның әрекеттері мен әрекеттері арқылы көрінеді. Демек, оқу-танымдық іс-әрекетте оқушылардың белсенділігіне зерттеу дағдыларын қосу арқылы дамыту мүмкіндіктері артады және оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Дағдыларды қалыптастырудың алғашқы кезеңдерінде мұғалім оқушыларды бақылауы керек. Содан соң жоспар бойынша бақылау әр орындалған тапсырмалар үшін жүйелі жүзеге асырылады.

Тәжірибелік-ғылыми жұмыстың нәтижесі инновациялық оқыту әдістерді ұтымды пайдалану, оқушылардың оқу үлгерімінің жүйелі түрде өсіп отыратынын мынадай факторлар анықтап берді:

1. Оқушыларға білім беруде бұрынғы қалыптасқан аралас сабаққа қарағанда тәжірибелерді жиі қою, яғни практикалық әдіс-тәсілдердің, рөлдік ойындардың, ситуациялық сұрақтардың, ізденушілік тапсырмалардың артықшылықтары дәлелденді.

2. Теориялық білімді ғылыми зерттеу жұмыстарымен ұштастырудың тиімді жағы анықталды. Оның дәлелі – үлгерім сапасының өсуі.

3. Тәжірибе қою техникасын үйрену, оқушылардың өздерінің өзін қою арқылы танымдық белсенділікті қалыптастырады.

4. Ғылыми танымдық өзіндік жұмыстарды атқара білу қабілеттерінің қалыптасуына, білімді саналы игеру дәрежесін жоғарылатуға, негізгі ойды бөліп алуға және оқу-танымдық белсенділігін арттыру арқылы қорытындылау мүмкіндіктерінің артуы байқалады.

Қорытындылай келгенде оқушылардың зерттеушілік әрекеттерін ұйымдастыру барысында олардың коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасады. Олар белгілі бір мазмұн мен нақты әдістемелерге негізделген өзіндік жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру, топтағы шығармашылық қарымқатынас, өзіндік және топтағы бақылау, бағалау іскерліктерін қалыптастыру, қарым-қатынасқа түсу, топта пікірталас жүргізу, өз ойын жазбаша және ауызша білдіру дағдыларын қалыптастыру, адамдармен жұмыс жасау дағдыларын жетілдіру барысында жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абдигалиева Т.Б. Ғылыми зерттеулердің әдістемесі: Оқу құралы.-Алматы: АТУ РББ, 2019. – 137 б.

2. Кенжебеков Б. Маманның кәсіби құзіреттілік мәселесі // Ұлт тағылымы. -2004. - №3.

3. Rickheit, G. The concept of communicative competence [G. Rickheit, H. Strohner, C. Vorwerg]; Handbook of communication competence; [eds. G. Rickheit, H. Strohner]. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2008. – P. 15-62.

4. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня.– 2003. - №5. – С. 34-42.

5. Белялова М.А. Формирование исследовательских умений студента в образовательном процессе вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. - Краснодар, 2002. – 139 с.

6. Л.В.Байбородова, А.П.Чернявская, Методология и методы научного исследования, Учебное пособие, «Ярославль» 2014.

ҒТАМР 14.07

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАРЫНЫҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Б.И. Иманбекова[1], А.М. Текесбаева[1], Г.М. Текесбаева[2],
[1]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
[2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Мақалада құзіреттілік, коммуникативтік құзіреттілік туралы зерттеулерге шолу *ж*асалып, білім алушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда Абай Құнанбаевтың философиялық ой-тұжырымдарының маңызы туралы айтылады. Абайдың шығармашылық мұрасы – қазақ халқының ғасырлар бойы маңызын жоймаған рухани қазынасы. Оның қара сөздері мен өлеңдері – терең философиялық идеялары, адамгершілік тағлымы, гуманистік ұстанымдары, жас ұрпақты рухани-ізгілік кемелдендіру бағдарламасы, адамның танымдық қасиеттері мен менталитент ерекшеліктерін саралауымен бағалы. Қазақтың кемеңгер ойшылы өз туындыларында өз халқының рухани келбеті мен адамгершілік қасиеттері, салт-санасы, тұрмыс-тіршілігін зерделейді. Философ-ақын адамзаттың адамгершілік тұрғысынан жетілу қағидаларын зерттеп, адамның қоғамдық қызметі, адам санасының мазмұны мен табиғаты зерделеді. Ол адамды әр салада өз мүмкіндігін жүзеге асыра алатын сан қырлы тұлға деп танып, адамның таным қабілеттері мәселелерін философиялық, эстетикалық, этникалық тұрғыдан қарастырады. Ұлы ақын білім-ғылым үйренуді барынша уағыздап, оны пайдалану жолын нұсқайды. Жастарды білім алуға шақыра отырып, адам деген атқа лайық болу керектігін тұжырымдап, жас ұрпаққа жақсылық пен жамандықтың аражігін ашып көрсетіп, ғалым болу мен адам болу мәселелерінің өзара сабақтастығын айқындап береді. Абай шығармаларын терең, жан-жақты таныту – қазақтың әдебиеті мен мәдениетін, тілін ұлттық құндылық ретінде бағалайтын, эстетикалық талғамы жоғары, білім, білік, дағдыларымен қаруланған, түйген ойларын іс жүзінде қарым-қатынас барысында қолдана білетін, ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, өркениетті қоғамда өмір сүруге лайықты, дара тұлға қалыптастыруға негіз болады. Ойшыл ақынның ұлағатты ойлары мен тұжырымдарын оқушыларға талдату, мағынасын ашқызып әңгімелету, топтық, жұптық, жеке жұмыстарда қолдану оқушылардың коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастыруға септігін тигізді. Қазақ тілі сабақтарында А.Құнанбаевтың философиялық-әлеуметтік ой-пікірлері мен нақыл сөздеріне тілдік, мағыналық талдау жасату оқушылардың лингвистикалық білімдерін қарым-қатынас жасауда қолдана білуге үйретіп, байланыстырып сөйлеу дағдыларын жетілдіріп, ойлау қабілеттерін дамытып, коммуникативтік құзіреттіліктерін арттыруға оң ықпал етті.

Түйін сөздер: құзіреттілік, коммуникативтік құзіреттілік, іскерлік, жалпы адамзаттық құндылық, ұлттық құндылық, философиялық тұжырым.

Аннотация. В статье говорится о формировании коммуникативной компетентности обучающихся через философские концепции Абая Кунанбаева. Творческое наследие Абая – это духовное достояние казахского народа, не теряющее своего значения на протяжении веков. Его слова назидания и стихи ценны своими глубокими философскими идеями, нравственным воспитанием, гуманистическими позициями, программой духовного и добродетельного совершенствования подрастающего поколения, дифференциацией познавательных качеств человека и интеллектуальных особенностей. В своих произведениях великий казахский мыслитель изучает духовный облик и нравственные качества, обычаи и образ жизни своего народа. Философ-поэт изучает принципы развития человека с точки зрения нравственности, общественной деятельности человека, содержания и природы человеческого сознания. Он признает личность многогранной личностью, способной реализовать свой потенциал в любой сфере, и рассматривает проблемы познавательных способностей человека с философско-эстетической и этнической точек зрения. Великий поэт

как можно больше проповедует обучение и показывает, как его использовать. Призывая молодежь к получению образования, он делает вывод о необходимости быть достойным имени человека, раскрывает молодому поколению разницу между добром и злом, проясняет взаимообусловленность вопросов быть ученым и быть человеком. Глубокое и всестороннее изложение творчества Абая - в цивилизованном обществе, ценящем казахскую литературу и культуру, язык как национальную ценность, обладающем высоким эстетическим вкусом, вооруженном знаниями, навыками, умеющем применять свои мысли на практике, в процессе общения имеет развитое национальное самосознание, является основой формирования достойной жизни индивидуальной личности. Разбирая перед учащимися великие мысли и умозаключения поэта-мыслителя, с энтузиазмом делясь их смыслом, используя их в групповой, парной и индивидуальной работе, способствовало формированию коммуникативной компетентности учащихся. Лингво-семантический анализ философских и социальных мыслей и пословиц А.Кунанбаева в процессе учебной деятельности учащихся использовать свои лингвистические знания в общении, развил способности речи и мышления, положительно сказался на повышении их коммуникативной компетенции

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, умения, общечеловеческая ценность, национальная ценность, философская концепция

Abstract. The article talks about the formation of the communicative competence of students through the philosophical concepts of Abai Kunanbaev. The creative heritage of Abai is the spiritual heritage of the Kazakh people, which has not lost its significance over the centuries. His words of edification and poetry are valuable for their deep philosophical ideas, moral education, humanistic positions, a program for the spiritual and virtuous improvement of the younger generation, differentiation of a person's cognitive qualities and intellectual characteristics. In his works, the great Kazakh thinker studies the spiritual appearance and moral qualities, customs and way of life of his people. The philosopher-poet studies the principles of human development from the point of view of morality, human social activity, the content and nature of human consciousness. He recognizes a personality as a multifaceted personality, capable of realizing his potential in any field, and considers the problems of a person's cognitive abilities from a philosophical, aesthetic and ethnic point of view. The great poet preaches learning as much as possible and shows how to use it. Calling on young people to get an education, he draws a conclusion about the need to be worthy of the name of a person, reveals to the younger generation the difference between good and evil, clarifies the interdependence of the issues of being a scientist and being a person. A deep and comprehensive presentation of Abai's work - in a civilized society that appreciates Kazakh literature and culture, language as a national value, has a high aesthetic taste, armed with knowledge, skills, able to put his thoughts into practice, in the process of communication has a developed national identity, is the basis for the formation worthy life of the individual. Analyzing the great thoughts and conclusions of the poet-thinker before the students, enthusiastically sharing their meaning, using them in group, pair and individual work, contributed to the formation of students' communicative competence. Linguo-semantic analysis of philosophical and social thoughts and proverbs of A.Kunanbaev in the process of learning activities of students to use their linguistic knowledge in communication, developed the ability of speech and thinking, had a positive effect on improving their communicative competence.

Key words: competence, communicative competence, philosopher-thinker, philosophical direction, philosophical conclusion.

Кіріспе

Бүгінгі күн талаптарына сай оқушыларға білім беру тек белгілі бір ғылым саласынан білім, білік, дағды жиынтығын меңгертіп қана қоймай, оқушы тұлғасын дамытуға, өмірде кездесетін мәселелерді өз бетінше тиімді шеше білуге, оқушының өзіне және өзгеге сын көзбен қарап, әлеуметтенуіне мүмкіндік беретін білімділік, тәжірибе мен түрлі қабілеттерді меңгеруге бағытталуы керек.

Қазіргі таңда еліміз әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін нәтижеге бағытталған білім берудің көздеп отыр. Түпкі нәтижені құзіреттілік

тұрғысынан айқындап, оқытуды құзіреттілік тұрғысынан ұйымдастыру білім беру үдерісіне дендеп енді. Осыған орай «құзірет», «құзіреттілік» терминдері жан-жақты қолданыла бастады. Н.Хомский құзіреттілікті тілдік қызметті атқаруға қажетті қабілеттілік деп таныса [1,54], И.Л.Зимняя «құзірет» терминінің мәні «құзіреттіліктен» кең екендігін, «құзірет» жұмыстың аспектісі ретінде көрінсе, «құзіреттілік» осы аспектіні орындау деңгейімен сипатталатынын тұжырымдайды [5,16].

Құзіреттілікке берілген анықтамалардың әр түрлілігі, оның кең мағыналылығымен және зерттеушінің түрлі теориялық тұрғыдан қарастыруымен байланысты болады деп ойлаймыз

Білім нәтижесі ретінде көрінетін құзіреттіліктің түрлері жайында да сан алуан пікірлер қалыптасқан. Әдіскер ғалымдардың кейбірі оқытудың мақсаты коммуникативтік құзіреттілік қалыптастыру десе, келесі бір ғалымдар оқытудың негізгі мақсаты тілдік құзіреттілік қалыптастыру деп біледі.

Коммуникативтік құзіреттілік мәселелерін Н.М.Хомский[1], А.В.Баранников [2], Н.В.Кузьмина [3], Дж.Равен[3], И.А.Зимняя[5], Ю.Н.Емельянов [6], А.Б.Добрович [7], М.Н.Вятютнев [8], т.б ғалымдар қарастырды.

Ю.Н.Емельянов коммуникативтік құзіреттілікті бір-бірін түсінуге тырысқан тұлғалардың санасының көрсеткіші деп санайды [6,78].

А.Б.Добрович коммуникативтік құзіреттілікті адамның үнемі қарым-қатынасқа дайын болуы деп тұжырымдап, оны ақыл-ес пен ойлаумен байланыстырады [7, 153].

М.Н.Вютютнев коммуникативтік құзіреттілікке адамның қарым-қатынас жасау барысында жағдайға бейімделу қабілеттілігімен байланыстырып, сөйлеу барысында өзіне керектіні таңдай білуі және оны іске асыру қабілеттілігі деген анықтама ұсынып, оның бастапқы, ортаңғы және дамыған түрлері болады деп үш топқа жіктейді [8,103].

Коммуникативтік құзіреттілік негізін тілдік білім, білікпен қатар әлеуметтік мәдени білім арқылы қалыптасатын коммуникативтік дағдылар құрайды [9,41].

Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда А.Құнанбаевтың философиялық ой-пікірлерін қолданудың маңызы зор.

Қазақ халқының ағартушы-демократ ақыны А.Құнанбаевтың философиялық-әлеуметтік ой-пікірлері – қоғамдық көзқарастың ең озық үлгісі. Абайдың негізгі зерттеу нысаны – адам. А.Құнанбаев – қазақ қоғамындағы адам мәселесі, оның қоғамдағы мақсат-мұраты жөніндегі қоғамдық-саяси ойдың негізін қалаушы. Халқымыздың ойшыл-данасы адамды түрлі салада өз мүмкіндігін жүзеге асыра алатын сан қырлы, алуан сырлы тұлға деп таниды. Оның ойынша, адам өзін табиғатты, дүниені және өзін-өзі жаңғыртып түлетуге, жасампаздық іске арнауы тиіс. Абай адам болмысының этикалық қырларына ерекше назар аударады, оның бүкіл шығармашылығының өне бойы имандылық пен адам табиғаты жайында ой-тұжырымдарға толы. Ұлы ойшыл жастардың интеллектуалдық әлеуетінің дамуы мен адами жағынан толысып жетілуіне айырықша мән береді.

Материалдар мен әдістер

Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін жетілдіруге негіз болатын тұжырымдарды айқындауда Абай Құнанбаевтың философиялық ой-тұжырымдарының алар орны ерекше. Шығармашылық мұрасы қоғамдық-әлеуметтік мәселелерге арналған данышпан ойшыл адам баласының адамгершілік тұрғысынан жетілу қағидаларын қарастырып, адамның таным қабілетін философиялық, эстетикалық, этникалық тұрғыдан зерттейді. Күллі шығармашылығын адам санасының мазмұны мен табиғаты туралы мәселелерге арнаған философ-ақын кез келген адам еліне адал қызмет етіп, ұлттық сана-сезімі мен дүниетанымын дамытуы қажет деп біледі [10, 285].

Кемеңгер ойшыл адамның қоғамдағы рөлі мен қызметін зерделей келе, адамның білімді, еңбекқор, мәдениетті, ізетті болуын қалайды. Ол адамның жеке тұлға ретінде саяси-әлеуметтік жағынан жетілуіне «*талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақымның*» ықпал ететінін айтады. Кемел адам терең білімді, еңбексүйгіш, сабырлы, адамгершілігі жоғары, қанағатшыл болуға тиіс деп тұжырымдап, жастарды жалпыадамзаттық ізгілікке, ұлттық құндылықтарды бағалай

білуге шақырады. Білімге бағытталған мазмұнды нәтижеге бағытталған білім мазмұнына алмастырған бүгінгі таңда ұлы ақынның көзқарастары мен ой-пікірлері жас ұрпақтың қоғамға тез араласып, әлеуметтенуіне мүмкіндік тудыру мақсатымен сабақтасатын коммуникативтік құзіреттілікпен ұштасып жатыр.

Данышпан ойшыл еңбекті адамның рухани дамуының, ақыл-ойының қалыптасуының негізі деп біледі. Еңбектің адам өміріндегі мәнін терең түсініп, еңбек әрекетіне айырықша мән береді. «*Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей», «Бақпен асқан патшадан, мимен асқан қара артық, сақалын сатқан кәріден, еңбегін сатқан бала артық*», - деп еңбекті дәріптейді. Абай еңбектің адамды жігерлендіріп, тұрмыс-тіршілігін жандандыратынын, ал жалқаулықтың адамды құрдымға кетіретінін өз шығармаларына арқау етеді. «*Еріншектік – күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік – бәрі осыдан шығады*», - деп жазады.

Ұлы ойшыл адамның мемлекеттік құрылымдағы орны мен рөлін айқындап, адамның белгілі бір табиғи және саяси-әлеуметтік ортада өмір сүріп, қалыптасатынын, қоршаған дүниенің оның мінез-құлық, сана-сезім, іс-әрекетіне әсер ететінін пайымдаған. Адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынасқа ерекше мән берген ақын: «*Адам баласын замана өсіреді... Дүниеде жалғыз қалған адам – адамның өлгені*» [11], - дейді. Кемеңгер ойшыл адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін қоршаған орта, өзі өмір сүріп отырған қоғам екенін жете түсінген. Сондықтан да: «*Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады*» [11], - деп тұжырымдайды. Абайдың осындай ой-пікірлері мен қанатты сөздерін қазақ тілі сабақтарында грамматикалық тақырыптарды меңгертуде сабақ мақсатымен ұштастыра отырып қолдану арқылы оқушылардың қоммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруға болады. Мәселен, 8-сыныпта *«Толымды, толымсыз жай сөйлемдерді»* меңгерту барысында тыңдалым бойынша «Абайдың он тоғызыншы қара сөзін *old.muslim.kz* ақпараттық, рухани ағарту порталынан тыңдатып, тыңдаған мәтіннің мазмұнын түсініп, ұлы ойшылдың не туралы айтпақ болғанын анықтаңдар, ойшылдың айтпақ ойы қандай мақал-мәтелмен ұштасып жатыр?», жазылымда «Берілген материалды жинақтап, тезистік жоспар құрыңдар. Естілік пен білімділікке қандай адам жетіп, қалай жүзеге асыра алатынын өмірлік деректермен дәлелдеп жазыңдар» деген тапсырмалар ұсынылды. Оқушылар берілген тапсырмаларды орындау арқылы мәтіннің мазмұнын ұғып, ондағы астарлы ойды анықтап, ауызша сөйлеу мәдениеттерін дамытты. Естіліктің адамның бойына туа бітпейтінін, оның өмірлік тәжірибе, күнделікті әрекет арқылы қалыптасатынын түсінді. Ойшылдың айтпақ ойы халқымыздың «*Көре-көре көсем боласың, сөйлей-сөйлей шешен боласың*» деген даналық ойымен ұштасып жатқанын айтты. Естілердің айтқан сөзін ой елегінен өткізіп, оның тиімді жақтарын қолдана білу адамның ақылдылығын білдіретін тұжырымдап, жазылым тапсырмасы бойынша тезистік жоспар түзіп, естілік пен даналыққа қалай қол жеткізуге болатын өмірлік деректерге сүйене отырып дәлелдеді.

Адамның дүниетанымын кеңейтіп, сана-сезімін, рухани дүниесін байытатын, надандықтан арылтатын – ғылым. Осы қағидаға көзі жеткен данышпан ойшыл жас ұрпақты еңбек ету арқылы байлық емес, білім мен ғылым үйренуге үгіттейді. Білімді кең мағынада түсінген ұлағатты ойшыл білім тек ғылым ғана емес, адамды қоғамды дамытушы ретінде белсенді әрекет етуге үйренуі деп бағамдайды. Сондықтан да философ-ақын дүниеге келген адам бәрін біліп тумайды, адам деген атқа сай болуды дүниетанымын кеңейту, өзгелермен қарым-қатынасқа түсу арқылы үйренеді деп тұжырымдайды.

Абай өз шығармаларында ғылым-білімді балаға жастайынан берілетін тәрбиемен ұштастыра қарайды. Баланың ізетті, тәрбиелі, білімді болып өсуі үшін ата-ананың қамқорлығы қажеттігін пайымдайды. Данышпан жас ұрпақтың ұлттық тәрбиемен бірге, әлемнің дамыған елдерінің өнер-білімі мен ғылымын үйрету қажеттігін сөз етеді. Меңгерген білімі мен игерген ғылымын халықтың пайдасына асыру керектігін айтады. «Отыз тоғызыншы қара сөзінде» өзге елдердің өнер-білімін үйрен, алайда өз халқыңның салт-дәстүрін ұмытпа, ана тіліңді жоғалтпа, сонда ғана елдігімізді сақтаймыз дегенді аңғартады.

Ақынның ғылым, білім тақырыбына арнаған шығармалары туралы айтқанда, ең алдымен, «*Өзіңнен өзің есеп ал!»* деген сөзін үнемі есте ұстау керек. «Он бесінші қара сөзінде» адамның өзін-өзі тәрбиелеуі, жақсы мен жаманды айыра білу, адамның өмірі туралы, адамдар арасындағы қарым-қатынас мәдениеті, ақылды адам мен есер адамның айырмашылығы, олардың өмірге деген қызығушылығына баға беріп, «*Күніне бір рет, болмаса аптасына бір, ең болмаса айына бір рет, өзіңнен өзің есеп ал!»* деген ой айтады. Осы орайда, 8-сыныпта «*Сөйлемнің бірыңғай мүшелері*» тақырыбын өту барысында тыңдалым, айтылым әрекеттері бойынша Абайдың он бесінші қара сөзін тыңдатып, «Мәтінге қысқаша сипаттама бере отырып, төмендегі кестені толтырыңдар. Мәтін мазмұнына сүйене отырып, есті (ақылды), есер (ақылсыз) кісіге мінездеме беріңдер. Есті кісі мен есер кісінің Абай айтқан сипатын Венн диаграммасы арқылы салыстырыңдар», жазылым бойынша «Мәтіннен бірыңғай мүшелерді тауып, теріп жазыңдар. XXI ғасырдағы білімді адамның сипатын жазыңдар» деген тапсырмалар ұсынылды.

1-кесте. Мәттіннің қысқаша сипаттамасы

Талқылаушы	Мәтіннің тақырыбын, идеясын, мағынасын айтады.
Белгілеуші	Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар дайындайды
Байланыстырушы	Мәтіннің мағынасын өмірмен байланыстырады.
Топ шешені	Мәтіннің мазмұнына сәйкес өз ойын айтады
Қорытындылаушы	Мәтіннің құндылығын айтып, баға береді

Мұндай тапсырмалар мәтінде көтерілген мәселені талдай отырып, негізгі ойды анықтауға төсілдіріп, оқушыларға ұлама ойшылдың адам күнделікті істеген әрекетіне талдау жасап, өмірін мәнді де мағыналы өткізуге тырысып, дүниедегі өз орнын тауып, лайықты іс-әрекет жасауға ұмтылуы тиіс деп есептегенін аңғартып, олардың сөйлеу мәдениетін дамытты.

Қазақ тілі сабқатарында Абай Құнанбаевтың шығармаларынан үзінділер пайдалану оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, коммуникативтік іскерліктерін жетілдіріп, өзге адамдармен ынтымақтастық жағдай мен достық қарым-қатынас орната білу іскерліктерін арттырды. Мәселен, 8-сыныпта «*Сөйлемнің айтылу мақсатына қарай түрлері»* тақырыбын өткенде тыңдалым, айтылым әрекеттері бойынша «Ақынның *«*Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап*»* өлеңін бір оқушы мәнерлеп оқып, қалғандарың мұқият тыңдаңдар. *«*Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде*»* деген сөйлемді қалай түсінесіңдер?» деген тапсырма ұсынылса, оқылым, жазылым бойынша «Мәтінді оқып, өлең жолдарынан сөйлемнің айтылу мақсатына қарай түрлерін табыңдар. Мәтін мазмұны туралы пікіріңді мәтіннен алынған дәйексөзге сүйене отырып, *«*Төрт сөйлем*»* құрылымына салып жаз. Бір сөйлеммен жазған пікіріңді сөз тіркесінің түріне қарай талда» деген тапсырмалар берілді. Тапсырма нәтижесінде тыңдалған мәтіннің мазмұнын түсіну, ұсынылған ақпараттан астарлы ойды анықтау, оқылым стратегияларын қолдану: комментарий жасау, іріктеп, талдап оқып, сөйлемнің айтылу мақсатына қарай түрлерін ажыратып, оқушылардың сөздік қорларын дамытып, коммуникативтік құзіреттіліктерін жетілдірді.

А.Құнанбаев өз шығармаларында жастарды жақсы іс-әрекеттерді үйрену, имандылық, адамгершілікке негізделген қарым-қатынас орнату, оқу-білім мен ізгілік, әлемдік өркениет құндылықтарын білуге шақырады. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды білім саласына енгізуді негізгі міндеттерінің біріне айналдырған қазіргі білім философиясында ұлы ойшыл-философтың даналық ойлары мен қанатты сөздері оқушылардың өзгелермен достық қатынаста өмір сүруіне, өмір жолында өзіне азық болатын білімді меңгеруіне мүмкіндік тудырып, коммуникативтік құзіреттілігін дамытты. Мәселен, 8-сыныпта «*Меңгеріле байланысқан сөз тіркестері*» тақырыбын өткен сабақта оқылым бойынша «Абай Құнанбаевтың *«*Отыз бірінші" қара сөзіндегі есте сақтаудың себептерін талдап оқыңдар. Мәтін қандай стильде жазылғанын анықтаңдар. Меңгеріле байланысқан сөз тіркестерін табыңдар», жазылым негізінде «Жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, аннотация жазыңдар» деген тапсырма ұсынылды. Оқушылар

тілдік құралдар арқылы мәтіннің публицистикалық стильде жазылғанын танып, жанрлық және стильдік ерекшелігіне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, аннотация жазды. Мұндай тапсырмалар арқылы оқушылар мәтінді талдап оқуға дағдыланып, есте сақтау қабілетін дамыту жолдарымен танысып, теориялық білімдері кеңейтілді.

Ұлы ойшыл адамды шыққан тегі, байлығы мен мансабына қарап емес, оның адамгершілігі мен өзгелермен қарым-қатынасына қарап бағалау керектігін аңғартады. Ол жастарға адамның нұрлы ақыл мен ойлы жүрекке бағынғанда ғана еңбегінің жемісті болатынын ескертеді. 9-сыныпта «*Салалас құрмалас сөйлем*» тақырыбын қайталау сабақтарында ұлы ақынның «Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек» өлеңін ұсына отырып, тыңдалым, айтылым негізінде «Өлеңді *old.muslim.kz* ақпараттық, рухани ағарту порталынан тыңдаңдар. Ақынның *«*ақыл, қайрат, жүрек*»* туралы айтылған пікіріне қосыласыңдар ма? Өз ойларыңды дәйектеп айтыңдар. Абай айтқан *«*толық адам*»* болудың алғышарты не деп ойлайсыңдар?», оқылым, жазылым бойынша «Өлеңді іштей оқып, өлең мазмұнына сәйкес сұрақтар құрастырыңдар. Өлең жолдарымен ыңғайлас салалас құрмалас сөйлем құрастырып жазыңдар. Құраған ыңғайлас салалас құрмалас сөйлемдеріңді себеп-салдар салалас құрмаласка айналдырыңдар» деген тапсырмалар ұсынылды. Тапсырма нәтижесінде оқушылар мәтіндегі айтылған ойға өз көзқарасын білдіріп, сыни тұрғыдан баға беріп, толық адамның қандай болуы керектігі туралы ойларын ортаға салып, өз ойын ашық, нақты жеткізе білуге, салалас құрмалас сөйлемдердің мағыналық түрлерін ажыратып, түрлендіре білуге дағдыланды.

Ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетінің қай-қайсысы болсын білім мен тәрбиені ұштастыру жолымен қалыптасатыны ақиқат. Сондықтан да білім берудің түпкі мәні оқушының адами тұлғасын қалыптастырумен байланысты анықталады. Тіл мен адам болмысы бір-бірінен бөліп қарауға келмейтін біртұтас құрылым болып саналатындықтан, қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда Абай Құнанбаевтың даналық ой-толғамдары туралы мәтіндерді пайдаланудың маңызы зор. Атап айтқанда, 9-сыныпта *«Аралас құрмалас сөйлем»* тақырыбын өткенде оқылым бойынша «Мәтінді оқып шығып, мәтінде көтерілген мәселеге оқырманның қарым-қатынасын анықтауға арналған талқылау сұрақтарын құрастырыңдар», жазылым бойынша «Мәтінді абзацтар мен бөліктерге бөліңдер. Берілген ақпараттарды жүйелеп, логикалық түзетулер енгізіп, редакциялап аралас құрмалас сөйлемдерді қатыстырып қайта жазыңдар» деген тапсырма берілді. Мұндай тапсырмалар оқушылардың логикалық ойлауын дамытып, белгілі бір мақсат үшін оқылым стратегияларын тиімді қолдана білуге, аралас құрмалас сөйлемдердің жасалу жолдарын меңгеріп, байланыстырып сөйлеу қабілеттерін арттырды.

Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастыруда ақынның философиялық тұжырымдарын пайдаланудың маңызы зор. Ұлы ойшылдың шығармаларын оқытып, талдату арқылы оқушылардың білім сапасын арттырып, коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруға негіз болды.

Нәтижелер және талқылау

Дана ойшылдың шығармалары автордың қоршаған әлем болмысын танумен қатар адамның жан дүниесін зерделеуге арналған өзіндік бірегей әлемін танытады. Әсіресе қара сөздерінде философиялық ой-толғамдар, адамгершілік өнеге, терең білім, сарқылмас сезім, эстетикалық талғам, ұлттық дүниетаным, жалпыадамзаттық құндылық, ойшылға тән даналық бір-бірімен астасып, үйлесіп жатыр. Оның шығармашылығы – қазақ халқының ауыз әдебиеті мен Шығыс халықтарының классикалық әдебиеті, Батыс мәдениетінің рухани құндылықтарының өзара әсерінің жарқын көрінісі. Ақын шығармаларын қазақ тілі сабақтарында жаңа тақырыпты меңгерту, бекіту, қайталау сабақтарының кез келгенінде мұғалімнің шеберлігі, шығармашылық қабілетіне қарай түрлендіріп қолдану, грамматикалық құрылымдарды сөйлесім әрекетінің түрлерінде ұтымды пайдалану арқылы оқушылардың коммуникативтік және ұйымдастырушылық іскерліктері, танымдық қабілеттері, тілдік қатынаста ұлттық ерекшеліктерді қолдана білу дағдыларын арттыруға болады.

Ақынның ой-толғамдары қазіргі замандағы жеке тұлғаларды рухани және саяси жағынан жаңарту қажеттігін көтеріп отырған қоғам талабымен үндесіп, оқушылардың рухани дүниесін байыту, өзгелерді түсіне білу іскерлігі, жанашырлық сезімдерін дамыта отырып, олардың коммуникативтік құзіреттілігін жетілдіруге негіз болды.

Абай Құнанбаевтың ұлағатты ойларын оқушыларға талдату, мағынасын ашқызып әңгімелету олардың бойына ұлттық құндылықтармен қатар жалпыадамзаттық құндылықтарды сіңіре отырып, коммуникативтік құзіреттіліктерін дамытуда оң нәтиже берді.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, Абай шығармалары арқылы білім философиясының орны сараланып, тіл мен ойлау, тіл мен сана, тіл мен таным тәрізді философиялық категориялардың қазақ тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастырудағы рөлі бағамдалды.

Қазақ тілі сабақтарында ұлы ойшылдың даналық сөздерін талдатып, олардың танымдық, тәрбиелік мәнін ашқызу оқушылардың логикалық, сыни ойлауын жетілдіріп, танымдық қабілеттерін арттырып, сөйлеу мәдениеті мен коммуникативтік қабілеттерін дамытты.

Абай шығармаларын мұқият зер сала оқыған адам оның көзқарастары мен пікірлерінің бүгінгі заманмен үндес екенін аңғарады. Шешен адамдарға тән ерекше мінездің бірі – бір айтқанды ұғып алу, ұққан, түсінгендерін ұмытпай, сөз арасында кірістіріп қолдануынан адамның алғырлығы аңғарылады. Сондықтан да Абайдың философиялық ой-тұжырымдарын қазақ тіл сабақтарында оқушылар сөйлеу мәдениетін арттыруда қолданудың пайдасы мол.

Пайдаланған деректер:

1 Хомский Н. Язык и мышление. – Москва: Изд-во. Московского университета, 1972. – 122 с.

2 Баранников А. Содержание общего образования: Компетентностный подход. – М.; ГУ ВШЭ, 2002. – 51с.

3 Кузьмина Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 55-61

4 Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М., Когнито-Центр, – 2002. – 396 с.

5 Зимняя И.Л.Ключевые компотенции – новая парадигма результата образования //Высшее образование сегодня. – 2003. - № 5. – С.15-18

6 Емельянов Ю. Активное социально-психологическое обучение. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1985. – 166 с.

7 Добрович А. Воспитатель о психологии и психогигиене общения. – М.: Просвещение, 1987. – 205 с.

8 Вятютнев М.Н. Научные традиции и новые направления в преподавании руского языка и литературы// докл. Сов. Делегации на VI Конг. МАПРЯЛ. – М.: Русский язык, 1983. -269 с.

9 Tekesbayeva Gulzhan, Bainazarova Tursynay, Raissa Karsybayeva, Fatima Assilbayeva, Anar Tekesbayeva. Formation of pupils' communicative competence on the basis of developing listening skills to syntax training // Journal of Language and Literature. – 2016. – Vol. 7. No. 3.– P. 39 - 44

10 Текесбаева Г. Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда Абай мен Шәкәрімнің философиялық ой-тұжырымдарының маңызы // «Қазіргі мектепке дейінгі және бастауыш білім беру: теориясы, әдістемесі және тәжірибесі» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция. – Алматы, 2017. 1 бөлім. – Б. 284-286

11 Абай. Қарасөз. Книга слов. – Алматы: Международный клуб Абая, 2009. – 338 с.

ЦИФРЛЫҚ БУЫНЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ -ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Рамазанова Самал Әмірғалиқызы,
аға оқытушы.
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і
Абдуллаева Перизат Тұрарқызы,
қауымдастырылған профессор м.а., PhD
Педагогика кафедрасы, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті

Аннотация. Мақалада цифрлық ұрпақтың балалары мен жасөспірімдерінің жеке психологиялық ерекшеліктері мен психикасының ерекшеліктері қарастырылады.
Түйін сөздер: цифрлық ұрпақ, Z буыны, клиптік ойлау, ақпараттық технологиялар, Интернет, психологиялық ерекшеліктер.

Аннотация. В статье рассматриваются индивидуально-психологические особенности и особенности психики детей и подростков цифрового поколения.
Ключевые слова: цифровое поколение, поколение Z, клиповое мышление, информационные технологии, Интернет, психологические особенности.

Abstract. The article discusses the individual psychological characteristics and psyche of children and adolescents of the digital generation.
Key words: digital generation, generation Z, clip thinking, information Technology, the Internet, psychological features.

Қазіргі педагогикада цифрлық буынның тұлғалық сферасын қалыптастыру ерекшеліктеріне үлкен көңіл бөлінеді. Цифрлық буын өкілдері деп XX ғасырдың аяғы - XXI ғасырдың басында туылған, Интернеттің қарқынды дамуы жағдайында тәрбиеленген адамдар аталады [1].

1991 жылы американдық экономист және демограф Нил Хов пен тарихшы және драматург Уильям Штраус ұрпақтар теориясын ұсынды.

XX-XXI ғасырларда хов пен Штраус теориясына сәйкес мыналарды:

- "GI буыны ("жеңімпаздар буыны") - туған адамдар
1900-1923 жылдары;
- "Үнсіз ұрпақ" - 1923-1943 жылдары туған адамдар;
− "Нәресте бумерлері" - 1943-1963 жылдары туған адамдар;
- "X ұрпақ" - 1963-1982 жылдары туған адамдар;
- "Y ұрпағы ("мыңжылдық)" - 1983-2000 жылдары туылған адамдар
жылдарға;
- "Z буыны ("Альфа") " - Z буынында туылған балалар.

Сонымен бірге модель авторлары екі қызықты сәтті негіздеді:

- ұрпақтардың циклдік сипаты-әрбір бесінші ұрпақ ұқсас құндылықтарға ие (демек, "Альфа" ұрпағы "үнсіз ұрпаққа" ұқсас белгілерге ие,ал "Мыңжылдықтар" ұрпағы GI буынына ұқсас белгілерге ие");
- сонымен қатар, "шекарашылар"деп аталатындар бар(жоғарыда аталған кезеңдердің шекарасынан плюс немесе минус үш жыл аралығында туылған адамдар),олар икемділік пен бейімделгіштікке ие, өйткені олардың көршілес екі ұрпаққа жақын құндылықтары бар.

Цифрлық ұрпақ дегеніміз – компьютерлер, ұялы телефондар, бейнекамералар және видео ойындар әлемінде өскендер. Күн сайын олар интернеттен бір нәрсе іздейді, электрондық пошталар мен SMS жібереді. Олар ақпаратты тез қабылдауға үйренген, мәтінмен салыстырғанда графикамен жақсы жұмыс істейді, гипермәтін оларға қарапайым мәтіннен гөрі

көбірек жақын. Олар көп мәселелікке ұмтылады, жиі ынталандыруды қажет етеді, байыпты жұмыс жасағаннан гөрі «ойнағанды» жөн көреді, жеке

Бізді қызықтыратын буындар - Y (1984-2000 жж.) және Z (2000 ж. бастап) буындары.

Әрі қарай, біз әр буынды қысқаша сипаттаймыз және электронды оқыту тұрғысынан олардың көпшілігін жасайтын оң айырмашылықтары мен мүмкіндіктерін табамыз.

Әр буынның өзіндік құндылықтары бар. Бірақ сонымен бірге олар кейінгі ұрпаққа өздері үшін маңызды емес, өздеріне жетіспеген нәрсені береді.

Әлемдегі Y буыны, желілер ұрпағы – әлеуметтік желілер, достардың сілтемелері арқылы ақпарат алу, мәдени қолдау (лайк). Олар үнемі кері байланысты қажет етеді. Олар үшін бостандық пен жеке уақыт өте маңызды, барлығы мұнда және қазір қажет. Олар алыс перспектива үшін ешқашан ештеңе жасамайды – олар көзге көрінетін нәтижеге, тез арада марапатқа мұқтаж. Y буынының студенттері үшін нақты білім беру мақсатын қою және сарапшылардың пікірін білу маңызды - курста дәйексөздің болуы өте маңызды. Олар ақпаратты тез және анық қабылдай алатын керемет қабілетке ие.

Z буыны немесе үнсіз суретшілер – бұл жаңа буын, өйткені бұл буынның ең үлкені 20 жаста. Бұл басқалардан ерекшеленгісі келетін жарқын тұлғалар. Әр адам үшін маңызды қасиет – өз әлемін құру, жеке кеңістікті жабдықтау. Бұл ұрпақтың құндылықтары енді қалыптасып жатыр.

Y буыны өкілдері ойлауының маңызды сипаты бірнеше ақпараттық объектілерге назар аудару қажеттілігінде көрінетін көп мағыналы болып табылады. Бұл шешілетін әрбір міндеттің өнімділігінің төмендеуіне әкеледі, бірақ Y буыны өкілдері уақытты тиімді пайдалану туралы жалған түсінікте болады.

Оның психикасы мен іс-әрекетін басқару қабілетін анықтайтын студенттік тұлғаның ерік-жігерлік қасиеттері, студенттердің виртуалды ортаға енуінен туындайды. Бұл жерде, бір жағынан, Интернетке тәуелділіктің ықтимал қауіпі мен екінші жағынан, тәуелсіздік пен еркіндікке деген қызығушылық арасында қарама-қайшылық пайда болады.

Тәуелсіздігі мен ата-анасынан тәуелсіздігін көрсетуге деген ұмтылыс ретіндегі негативизм «бүлікшілерде» өткір байқалады. Y буынының ерік-жігерлік қасиеттерінің ішінде, тәуелсіздік пен еркіндікке деген ұмтылыспен қатар, батылдық, тұрақтылық, табандылық және өзін-өзі бақылау ерекшеленеді, бұл өзін-өзі жүзеге асыруды іздестіру, өзін қанағаттандыратын қызметті таңдау жағдайында көрінеді. Бұл жерде Y буыны өкілдерін кәсіп таңдаудағы қабілетін ерекше атап өтуге болады, көп сыйақыға болсын олар өздеріне қызық емес жұмысты орындамайтын болады.

Жаңа буын өкілдері, жақсы оқиды, сенен жақсырақ деген салыстырмалы сындарды мүлдем қабылдамайды. Z ұрпағының ұраны: «Мен – бұл менмін және ешқандай салыстырудың қажеті жоқ». Индивидуалды жеке басының автономиясымен қорғалған болу тәсіліне, басқа адамдармен қарым-қатынас тәсіліне айналады. Бірегейлік қоғаммен алмасуға қатысатын басты құндылық пен өнімге айналады.

Осы мағынаны іздеу процесі, жеке адамның жеке басының мақсатын білу, Z ұрпағының өмір жолын анықтай алатын өзіндік миссиясы. Сыртқы мотивация - ақша, атақ, қоғамның мойындауы тұрақты емес, бірақ айтарлықтай азайып, өзінің әдеттегі үстемдік мәнін жоғалтады. Өмірдің мағынасыздығы мен қисындылығы туралы шындықты экзистенциалды қабылдау, сонымен бірге өзінің бірегейлігі қатерін үнемі еңсеру маңызды тәсілмен ауыстырылады. Жеке тұлғаның өзгермейтін мәнін және оны толықтай іске асыру мүмкіндігін іздеу. Бұл сананы қалыптастыру Z ұрпақтарынан өздерінің мәдени дәстүрлерін құруды, өзін-өзі көрсетудің жаңа шығармашылық формаларын іздеуді, бірнеше кейінгі ұрпақтар үшін әлеуметтіліктің шекараларын айқындайтын ерекше мәдени кеңістікті құруды талап етеді.

Бірегей ішкі әлеміне көңіл бөлу, мәндерді іздеу Z ұрпағын сыртқы әлемдер мен жағдайларға қарсы күресте өз күштерін үнемдеуге мәжбүр етеді, бұл олардың өз әлемін құруға еш қатысы жоқ екенін ескермейді. Z буыны үшін қарама-қайшылықтан аулақ болу, ымыраға келу, біреудің жеке басымен және өзгергіштігімен келісуі оңай. Мысалы, «пайғамбарлар» ұрпағы жанжалсыз ортада өмір сүре алмады, сондықтан 1964 жылға дейін шартты түрде

туылған көшбасшылар үнемі жанжалды жағдайларды жасады және оларды жеңіп, сол арқылы өмір сүріп жатыр деп санады. «Суретшілер» - бұл жағдайда оларға толық қарама-қайшы.

Z буыны үшін тағы бір маңызды мәселе икемділік – тез өзгеріп отыратын шындықта сіз мобильді және өзгеруге әрдайым дайын болу керек. Бұл буын өкілдері кураторларға ілеседі. Олар ең жақсы ақпарат пен ең жақсы ойын-сауықтың қай жерде екенін түсінуге тырысып, оларға сенеді. Барлық осы құралдар Z-буыны үшін көптеген нұсқалардан ықтимал таңдауды азайту үшін қажет. Алайда, егер бұл топ назар аударуға тұрарлық нәрсені қарастырса, оның өкілдері адал және ерекше назар аударатын бола алады. Өз дәуіріндегі интернет кез-келген тақырыпты терең зерттеп, олардың пікірлестерінен көп нәрсені үйренуге мүмкіндік берді. Осы буынның радарлары өз уақыттарына татитын нәрсені табуға бейімделген. Олардың назарын аудару және осы сүзгілерді жеңу үшін тез арада пайда әкелетін және өте қызықты тәжірибе ұсыну керек.

Z буындары «суретшілер», «жасаушылар» буыны өмірді жаңартуға, алдын-ала жасаушылардың жіберген қателіктерін түзетуге, жаңа өркениеттік парадигманы құруға, әлеуметтік кеңістікті жаңа мағыналармен толтыруға шақырады. Бұл жағдайда біреудің тәжірибесіне және басқа адамдардың эмоцияларына сенім арту көмектеспейді. Зет барлық нәрсені өз бетімен сезініп, бастан кешіруі керек.

Z медиабуынды көбіне әлеуметтік жағынан ебедейсіз, веб-тұрғындар тобы ретінде бейнелейді. Егде адамдар жастардың неге көп уақытты интернетте өткізетінін түсінбейді. Алайда, шын мәнінде, бұл ұрпақ қатты қысымға ұшырайды: олар шындыққа сәйкес келу және бір уақытта ерекшелену үшін кәсіби және жеке брендтерді бір уақытта басқара білуі керек (1-кесте).

1-кесте. Z ұрпағының психологиялық ерекшеліктері

Жағымды	**Проблемалық**
Жылдам даму, дарындылық	Клиптік ойлау
Бір уақытта бірнеше іс жасау қабілеті (хабарлар жазу, музыка тыңдау, компьютерлік ойын ойнау, үй тапсырмасын орындау)	Нашар есте сақтау (қажетті ақпаратты кез келген уақытта желіде көруге болады)
Кез келген ақпаратпен жұмыс істей білу, қызықты ақпаратқа тез қосылу	Назар тапшылығы синдромы және гиперактивтілік, сезімталдық, төзімсіздік
Жылдам нәтижеге бағыттылығы	Инфантилділік
	Интроверттілік, аутизациялауға бейімділік
	Төмен коммуникативтік қабілеттер

Бала кезінен бастап, яғни жоғары психикалық функцияларды дамытудың, мінез-құлықты, тұлғаны, әлеммен қарым-қатынасты қалыптастырудың ең ерте кезеңдерінде балалардың қалай өзгергенін көрейік. Осы өзгерістер жеке тұлғаның қандай ерекшеліктерін, қазір байқалатын өзгерістер өсе алады, және бұл болашақта неге әкеледі, z ұрпағы өсіп, қоғамның негізі бола алады деп ойлауға тырысамыз.

1. Назар аудару

Қазіргі балаларға олардың құрдастарына қарағанда әлдеқайда қиын, ал 30 жыл бұрын қырық минутты сабақ отыру, романдарды айтпағанда, тіпті шағын әңгімелерді оқу, теореманы дәлелдеу кезінде талқылау барысын қадағалау. Өйткені бұл үдерістердің барлығы өз бетінше назар аударуды талап етеді. Оның орнына психологтар көп көңіл бөлу және ауыстырып қосудың жоғары көрсеткіштерін атап өтеді, бұл оның басымдылығы алаңдатушылықтың артқанын көрсетеді. Назар тапшылығы синдромы және гиперактивтілік балалар психологиясы мен психиатрияның ең өзекті және талқыланатын проблемаларының бірі, сондай-ақ мектеп дезадаптациясының негізгі себебі болды. Бұл ретте кейбір психологтар СДВГ- бұл бұзушылық емес, тек біздің талаптарымыздың сәйкессіздігінің салдары деп санайды. Балалар өзгерді, ал ата-ана үміті сияқты мектеп бағдарламаларының талаптары бұрынғыдай қалды. "Мектепті реформалау керек!", - дейді сарапшылар. Балаларда ерікті назар жоқ - демек, оларды еріксіз негіздеп, жарнамалық сияқты технологияларды – жарқын суреттерді, әртүрлі мазмұны бар

ақпараттың кішкентай бөлігін пайдалануға үйрету қажет. Егер балалар назар аудармаса, оларды оқуға мәжбүрлеудің қажеті жоқ - оларға мультфильмдер мен комикстерді көрсетіңіз.

2. Қабылдау және моторика

Нәрестеден экранды тарту барынша ынталандыруға әкеледі және тиісінше, даму көру қабылдау арнасын алады. Егер алдыңғы ұрпақтың балалары әлемді көзімен ғана емес, сезіммен, дәміне, иісіне, есту, қозғалыста, жан сезімімен белсенді таныса, қазір олар қозғалмалы мультяшты суретті (әдетте, бұрмаланған) көреді. Түнде оқыған немесе айтқан ертегінің орнына анам немесе әжесі-мультфильм. Балалар бұрын сурет салған, боялған, жапсырылған жерде, бүгін олар интерактивті экран арқылы саусақпен жүруде. Депривация пайда болады, соның салдарынан басқа сенсорлық жүйелердің дамымауы, ұсақ және ірі мотириктер, дене сұлбалары, сенсомоторлы үйлестіру. Сонымен қатар, мектептен хат алып, оны пернетақтадағы жиынтықпен ауыстыру ұсынылады.

3. Жады

Ақпараттың қолжетімділігі жад құрылымын түбегейлі өзгертеді. Егер қажет болса, оны кез келген уақытта табуға болатын болса, қандай да бір ақпаратты баста неге сақтау керек? Сондықтан сандық буын өкілдері оқу материалын есте сақтауға ұмтылмайды, тек ақпаратты тез іздеуде және ретрансляциялауда ғана жаттығады. Жады "аутсорсингке" берілген интернет. Ол тек аз ғана емес, сонымен қатар іс жүзінде жаттығылмайды, дамымайды. Жұмысқа тек жедел және еріксіз жады белсенді тартылған. Жанама логикалық есте сақтаудың жоғары тетіктері қалыптаспайды,еріксіз есте сақталатын мәліметтер фрагментті болып қалып, қандай да бір жүйеге ұйымдастырылмайды.

4. Ойлау

Жоғарыда айтылған зейін ұстап қалу қабілетінің төмендеуі, сөзсіз, балаға ықтимал қол жетімді ой тізбегінің ұзындығын азайтуға әкеледі. Академик Л. И. Фельдштейннің айтуынша, қазіргі заманғы балаларда ішкі іс-қимыл жоспарының дамымағандығы байқалады (жараларды зерттеуден алынған деректерге сәйкес, аталған ойлау процестері бойынша тестілер үшін 70-ші жылдардың жас нормалары бүгінгі балалар тек 10% - ға ғана орындайды). Балаларға ой-пікірлердің ұзақ барысын бақылау қиын болды, ал кейде мүмкін емес: алгебралық түрлендіру, теореманың дәлелдемесі, белгілі бір теорияның баяндалуы, тарихи оқиғалардың барысы, қандай да бір ұзын сипаттама немесе ойлау. Сондай-ақ оларға ақпараттың үлкен көлемін қабылдау, әсіресе оларды өз бетінше жасау қиын.

Көркем әдебиетті оқу кезінде кейіпкерлердің сезімдері мен ойларынсыз және автордың ой-пікірлерінсіз жиі сюжеттік сызық қабылданады.

Клипті ойлау өте тактикалық, сикминуттық сипатқа ие, ол жағдайды тұтас, ауқымды көру және ұзақ мерзімді міндеттерді шешу үшін қолданылмайды, сонымен қатар тұлғаның дүниетанымын қалыптастыру үшін пайдасыз. Ол тек әрекет ету режимінде жұмыс істейді. Адамның ойлары мен іс-қимылдарын бақылау локусы, осылайша, толығымен шығарылады, ал бақылаудың сыртқы локусы әрқашан жетілмеудің, тұлғаның инфантильділігінің, өзіне жауапкершілікті алуға қабілетсіздіктің белгісі болып саналды. Болашақ адам үшін бұл белгі болжамды норма болып табылады.

Клиптік ойлаудың оң жағы ретінде жиі оның жоғары жылдамдығы мен көпмақсаттылығын көрсетеді. Ол тез бейімделуге және ақпараттық ағында көшуге мүмкіндік береді, бірақ тереңдіктен, жүйеліктен, рефлексиядан, сыншылдықтан мүлдем айрылады. Клиппен ойлау кезіндегі ақпарат деректер ретінде қабылданады, ешқандай талдау мен тексеруге ұшырамайды. Бұл ойлау беймәлім, және қазір психологтардың арасында бір мағыналы келісім жоқ, оны жалпы ойлау деп санауға бола ма? Мүмкін бұл құбылыс басқа психикалық процестің шегінен шықпауы мүмкін-қабылдау? Мұндай пікір бар.

5. Қиял және шығармашылық

William & Mary колледжінің мамандары (Вирджиния штаты, АҚШ) 1970 жылдан бері Торренс креативтілік тестінің көмегімен американдық балаларды зерттеудің 300 000 нәтижелеріне талдау жүргізді. Егер алдымен креативтілік коэффициенті ұлғайса, онда 1990 жылы ол үнемі кеміп кетті. Зерттеушілер бұл Сандық құрылғылар мен интернетті жаппай

таратудың басталуымен байланыстырады. Шынында да, Интернет дәуірінде балалар өмірде кездесетін кез келген сұрақтарға жауаптар бар дайын шешімдер әлемінде өсе бастады, және әмбебап әдіс – іздеу жүйесін пайдалану – өз шығармашылық ізденісіне жүгінбей, тапсырманы шешуге мүмкіндік береді. Осылайша, өз бетінше таным мен шығармашылыққа деген қызығушылық төмендейді, сонымен бір мезгілде білім алушылық, энергиялық, бастамашылық, белсенді әрекет ету ниеті төмендейді.

Цифрлық технологияларды дамытудан басқа балалардың "ажыратын" шығармашылық дамуын, – балалардың ойын-сауығы индустриясының үлкен өсуі барлық сыртқы тартымдылықта тағы бір қауіпті үрдіс бар. Қазіргі балалар үздіксіз сыртқы стимуляция жағдайында, экранды да, ойын-сауық та өседі, бұл оларды ойын-сауық контентінің пассивті және тәуелді тұтынушылары етеді.

Олар өздерімен оңаша бола алмайды, оларға бірден қызықсыз болады, олар өздерін немен айналысатынын білмейді және ойын-сауықтың жаңа бөлігін талап етеді.

6. Ерік қасиеттері

Z ұрпағы тек ойын-сауық және оқыту сияқты компьютерлік ойындар ойнай алады. Бірақ компьютерлік ойын психологиялық мағынада тірі ойындарды толық алмастыра ма? Өйткені, тірі ойында бала өзі шындық жасайды, оның тірі дамуында өз ойын жүзеге асырады және өмір сүреді. Бұл белгілі бір, тіпті табиғи қызығушылықпен жеңіл, бірақ ерік-жігерді талап етеді: балаға суретшіге ұқсас, ойынның тірі сюжетіне өз идеясын ресімдеу, оны дамыту үшін сыртқы және ішкі кедергілерді жеңу қажет.

Компьютерлік ойын, тірі ойыннан айырмашылығы – бұл бастапқыда сыртқы нәрсе, жарқын суретті тартып, баланың (оның "қалаймын") бағдарлы алгоритмі бойынша бөтеннің ойына бағыттайды. Ережелер бар тірі ойыннан компьютерлік ойын бірінші жағдайда ережелерді орындау баланың өзінің ішкі күш-жігерімен реттеледі, ал екінші жағдайда ол сырттан берілген, бағдарламаланған, бала анықтау бойынша осы шеңберде болады. Ережені сақтау үшін жеке ерікті күш қажет емес, өйткені оны орындау мүмкін емес – бағдарлама мұны жасамайды. Сондықтан, кейбір мамандардың компьютерлік ойындар арқылы мақсаткерліктің дамуы туралы айтқанына қарамастан, менің ойымша, бұл олай емес. Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, тірі ойын немесе ережелермен ойын болған жағдайда, бала өзін-өзі ынталандыру тұрғысынан да, сондай-ақ компьютерлік ойындармен салыстырғанда, өзін-өзі ұйымдастыру тұрғысынан да әлдеқайда белсенді ерік позициясын алады деген қорытынды жасауға болады.

7. Эмоциялық сала

Әлеуметтік желілердегі немесе мессенджерлердегі виртуалды қарым-қатынас бейвербальды емес хабарламалардың барлық қырын қиып тастайды. Олардың суррогаты ретінде смайликтер қолданылады, олар бір жағынан адам сезімдері мен олардың реңктерінің барлық спектрін бере алмайды, ал екінші жағынан әдейі жалғанудың үлкен мүмкіндігіне жол береді. Ересек адамдарда интернет-қатынаста эмоциялық арнаның болмауына байланысты жиі түсінбеушілік және тіпті өзара ренжіс немесе жанжалдар туындайды, себебі сұхбаттасушының қандай да бір хабарламасы тым агрессивті, айыпталушы, науқас жерде әдейі ұратын, кек алатын және т.б. сияқты көрінеді. Бұл адам хабарлаудың эмоционалдық компонентін танымайтын болғандықтан, оған өз үміттері мен қорқынышын жиі көрсете отырып. Және бұл эмоционалдық саласы жеке қарым-қатынас жағдайында қалыптасқан ересек адамдар, содан кейін ғана олардың өмірінде виртуалды қарым-қатынас пайда болды! Нәтижесінде, бізде қазір шын мәнінде, цифрлық аутизм індеті бар. Цифрлық аутизм - бұл жастар бір-бірімен ұзақ психологиялық байланыс жасай алмайтын жағдай. Олар басқа адамның ішкі әлеміне қызығушылық танытпайды. Басқа адамдар олар үшін іс жүзінде ауыстырылатын болды, өйткені олар олардың әрқайсысының құндылықтарын жеке-жеке көрмейді. Тіпті кездесулерде жастар осы кездесуге келген адаммен сөйлесуден гөрі телефонды көреді.

Жеке деңгейдегі Z ұрпағы әлеуметтік желілер арқылы тез арада қабылдануға және мақұлдануға ұмтылады. Бұл жерде маңызды әңгімелер өтеді, құрдастары сонда бар. Әлеуметтік медианың көмегімен олар әрбір жеке аудиторияны қанағаттандыра алу үшін,

сонымен қатар қақтығыс қаупін азайту үшін бірнеше жеке тұлғаларды басқарады. Z-буыны кәсіби деңгейде Y буыны құратын теріс стереотиптерге мұқият қарайды. Оның өкілдері өздерінің өмір сүру қабілеттерімен ерекшеленуге және офлайн режимде жұмыс істеуге тырысады. Z буыны екі күш арасында: жеке бренд құру үшін әлеуметтік медиа қажет, бірақ әлеуметтік желілер өз өкілдерінің кім екенін анықтағысы келмейді. Z буынына жататындар қоғамның мақұлдауына ұмтылады, бірақ мамандық мағынасында ерекшеленгісі келмейді. Z медия буыны «Кәсіпкерлік ұрпақ» деген атқа ие болды. Сонымен қатар, олардың өзіндің стартаптар құруға және корпоративті тәртіпке бой алдырмауға деген ұмтылысы атап өтіледі. Бұл буын өзін-өзі жұмыспен қамтуды бағалағанымен, Z тобындағы көптеген адамдар қауіп-қатерден аулақ болуға тырысады.Олар прагматик және практиктер. Оларға тән кәсіпкерлік рухты – бұл байлық пен мәртебені идеалистік тұрғыдан іздеуден гөрі өмір сүрудің ерекше механизмі деп атауға болады. Егер Y буыны осы топтағы адамдар жеткілікті түрде шоғырланбағаны үшін жиі сынға ұшыраса, онда Z өкілдері ұзақ уақыт жоспарлағысы келеді.

Әдебиеттер:

1. Howe N., Strauss W. Millennials & K-12 Schools: Educational Strategies for a New Generation. Great Falls: LifeCourse Associates, 2007;

2. Асташева Ю.В. Теория поколений в маркетинге // ВестникЮУрГу. Серия "Экономикаименеджмент". 2014. 27 с.

3. Шамис Е., Аншипов А. Теория поколений // Маркетинг. Менеджмент. 2007. N 6. 5. Giancola F. The Generation Gap: More Myth than Reality // Human Resource Planning. 2006. 13 с.

4. Пищик, В. И. Поколения: социально-психологический анализ ментальности [Текст] / В. И. Пищик // Социальная психология и общество. –

2011. – № 2. – С. 80-88.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ САПАЛЫҚ ЕРЕШЕЛІКТЕРІ

Узакова Боранкуль Зиядинована,
аға оқытушы, магистр
Математика, Математика және физика,
Математика және информатика білім беру бағдарламасы,
Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты

Аннотация. Бұл мақалада инновациялық педагогикалық технологиялардың ерекшеліктерін, сонымен қатар педагогикалық технологияның сапалық қасиеттері, диагностикалық болжау, нәтижелер, тиімділігі, дидактикалық, тәрбиелік жүйелері қарастырылған.

Түйін сөздер: педагогикалық технология, инновация, оқу процесі, дамыту, ынтымақтастық, білім беру стандарты.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности инновационных педагогических технологий, а также качественные свойства педагогических технологий, диагностическое прогнозирование, результаты, эффективность, дидактические, воспитательные системы.

Ключевые слова: педагогическая технология, инновации, учебный процесс, развитие, сотрудничество, образовательный стандарт.

Abstract. This article discusses the features of innovative pedagogical technologies, as well as qualitative properties of pedagogical technology, diagnostic forecasting, results, effectiveness, Didactic, Educational Systems.

Key words: pedagogical technology, innovation, educational process, development, cooperation, educational standard.

Педагогикалық технология – жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына толық мүмкіндік беретін біртұтас педагогикалық процстің барлық дара, инструменталдық және әдістемелік құралдарының қолдану реті мен жиынтығының жүйесі, жобасы.

В.П.Беспалько педагогикалық технологияны практикада жүзеге асатын педагогикалық жүйенің жобасы ретінде қарастырады. Ғалым педагогикалық технологияның төмендегідей сапаларын атап көрсетеді:

- техногогия нақты күтілетін нәтижеге кепілдік беретін педагогикалық бағдар мен құндылыққа негізделеді;
- технология оқушыға мемлекттік білім беру стандартын толық меңгеруге мүмкіндік беретін педагогикалық іс-әрекеттің реттелген жүйесін қамтитын технологиялық бөліктерді (операцияларды) қамтиды;
- технология жеке тұлғаның дара, дербес ерекшеліктерін (қаблеттерін) ескеретін мұғалім мен оқушы арасындағы өзара байланысқан іс-әрекеттер қызметін көздейді;
- педагогикалық технологияның белгілі бір ретпен, кезеңмен жүргізілуі педагогтың қолтаңбасын қалдыра отыра, басқа педагогтың өз іс-тәжірибесінде оңай пайдалана алады.

Педагогикалық технология осы процесті шығу тегінен бастап тәрбиелік іс-әрекеттік жағдайына дейін зерттейді. «Педагогикалық жүйе», «дидактикалық жүйе», «тәрбие жүйесі», «педагогикалық технология» ұғымдарын бір-бірімен өзара байланысты «педагогикалық жүйе» ұғымы кең көлемді ұғым, себебі ол оқу-тәрбие прцесімен байланысты барлық құбылыстар жиынтығын қамтиды.

Оқыту процесінің негізгі ұғымдары оқытудың мақсаты, мұғалімнің іс-әрекеті, оқушының іс-әрекеті және нәтиже болып табылады. Оқыту процесінің айнымалы, құраушысы басқру құралы болады. Оған оқу материалының мазмұны, оқыту әдістері, оқытудың материалдық құралдары, оқушының оқу іс-әрекетінің процесі және оқытуды ұйымдастыру формалары жатады.

Педагогика ғылымының жетістіктерін тәжірибе енгізу мұғалімнің кәсіби деңгейінің негізгі өсу жодарынан көрініс табады. Мұғалімдердің инновациялық іс-әрекет диагностикасында ескерілуі қажет бірнеше ережелер қатары бар, олар:

- біріншіден, өз іс-әрекетін және әріптестерінің іс-әрекетін, оның жоғарыда сөз болғандай, тиімділігін бірізді талаптар бойынша жан-жақты бағлай білуге үйреті;
- екіншіден, ұжымдық істі ұжымдық талдау жасауға, өз жұмысын өзіндік талдауына үйрету;
- үшіншіден, өзінің кәсіби қасиеттерін өзіндік бағалаудан өзіндік тануға көшу, өзіне және басқаға талап қоя білуге ұйреті;
- төртіншіден, мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетін бағалау белгілеріне сүйеніп, педагогикалық қызметті сараптау мен бағалауға тарту [1, 192 б].

Мұғалім өзінің инновациялық білімін көтеру оның өз бетінше педагогикалық құндылықтар, технология, шығармашылық тәжірибиелерді игеруі қарастырылады. Оның мазмұны психологиялық және арнайы білімінің, педагогикалық жұмысты ғылыми ұйымдастырудың негіздерін, жалпы педагогикалық іскерлікті қамтиды. Әр мұғалімнің кәсіби тәжірибесі, интуициясы, практикалық педагогикалық ойлауы, шығармашылығы – маңызды қозғаушы күш. Бұнда жаңалықты ойлап шығару, құрастыру, тапқырлық көмектеседі. Бірақ, бұл міндетті түрде, ғылыми кеңес, әдебиеттерді зерттеу, ойша эксперимент жүргізу, ойлау, ұйымдастыру іс-әрекеті, рефлексті-рөлдік және т.б. инновациялық ойындар арқылы жаңа идея, құрылым, алгоримдер, дамыту бағдарламалары арқылы туады.

Инновациялық педагогикалық технологиялар оқушы іс-әрекетін белсендіру, оқыту процесін тиімді ұйымдастыру және басқару, оқу мтериалын дидактикалық-әдістемелік жетілдіру бойынша жүйеленеді. Қазіргі оқыту технологиялары, инновациялық оқыту технологияларының басым көпшілігі дамыта оқыту технологиясының жүйесін басшылыққа алады. Білім берудің жаңа парадигамасы жеке тұлғаның құзыреттілігін, эрудициясын, мәдениеттілігін және шығармашылық бастауын басты назарда ұстайды.

Ғалымдардың зерттеуіне сүйенсек, республикамыздың көптеген мұғалімдері зө іс-тәжірибелерінде ізгілікті педагогиканы басшылыққа алып, дамыта оқыту технологияларын пайдаланады. Дамыта оқыту технологиясы өзі аты атап тұрғандай, оқыту мен дамытудың өзара байланысы нәтижесінде өмірге келді. Дамыта оқытудың негізін қалаған атақты психолг Л.С.Выготский баланың дамуындағы 2 деңгейді – өзекті деңгей мен жақын даму аймағын ерекше бөліп қарастырып, «дамуы алда жүретін оқыту түрі ғана ең жақсы оқыту бола алады, тек дұрыс ұйымдастырылған оқыту ғана ақыл-ойды дамыта алады» деп дамыта оқытудың басқа барлық оқыту түрлерінен артықшылығын көрсетеді. Дамыта оқытудың өзегі – әрбір оқушының жақын даму аймағын нақты анықтау, оқытуды оқушының дамуына қарай бағыттау.

Дамыта оқыту технологиясының ерекшеліктері мынада:

- дамыту, оқыту тұлғаның барлық сапаларын тұтас сәйкестікке дамытуға бағытталған;
- дамыта оқыту - дәстүрлі оқуға балама жүйе: әр оқушы өзін-өзі өзгертуші субъект дәрежесіне көтерілуі көзделіп соған лайықты жағдайлар жасалады;
- оқыту дамудың алдында жүруі керек;
- дидактикалық құралдардың дамуына әсері зор;
- кешенді даму жүйесі негізінде мақсатты даму;
- мазмұнның жүйелігі мен тұтастығы;
- теориялық білімнің жетекші рөлі басымырақ;
- жоғары қиындық деңгейінде оқыту;
- материалды меңгеруде жедел ілгерлеу;
- оқыту процесінің әртүрлілігі;
- жекелеп оқыту, барлық баланың даму жолындағы жұмыстар.

Өздігінен даму технологиясының ерекшелігі:

- оқыту баланың дамуына сәйкес табиғи (жасанды емес) болуы керек, сонда бала өзін-өзі дамытады;

- баланың мұғалімге Монтессори педагогикасының ұранындағыдай «мынаны менің өзімнің жасауыма көмектесіп жібер» деуіне жетуі;
- ортаның тәрбиелік рөлі;
- оқу – материалдық дүниені танып, қабылдаудың психологиялық қаруы, құралы;
- оқытудың бірыңғай бағдарламасы болмайды, әркім өзінің даму жолымен жүреді;
- мектепте сабақ жалпы жиыннан басталады;
- жиыннан кейін әркім өз еркімен қалаған жұмысымен айналысады:
- біреуі математика;
- келесі біреуі әріптер жазумен шұғылданады;
- түпкі нәтиже талданады, сараптама жүргізіледі.

Ал тірек белгілері арқылы оқыту технологиясы:
- материал ірі мөлшерде беріледі;
- материалды блокпен топтау;
- оқыту материалдарын тірек-схема, тірек-конспект түрінде хаттау;

1) Теорияны блоктау:
- теорориялық материалды сыныпта меңгеру;
- үйде өз бетімен жұмыс жасау;

Бірінші қайталау:
- конспект (меңгергенін жан-жақты бақылау);
- тірек конспектісін ауызша баяндау.

Екінші бақылау:
- жалпылау;
- жүйелеу.

Үшінші бақылау:
- өзара бірін-бірі бақылау.

2) Практиканы блоктау:
- практикалық жұмыс (жаттығу);
- есеп шығару;
- нәтиже.

Бүгінгі оқыту мен тәрбие беруде ынтымақтастық теориясы жетекші мәнге тиянақты ие болуда. Уақыт озған сайын оның аясы кеңейіп, бұған қатысты мәселелер жан-жақты талданып, талқыланып тұлғаға білім берудің нақты да өнімді жолдары тимді әдістері және өзін-өзі жетілдірудің тәжірибелік, теориялық мәселелері әр жақты зерттелуде. Осы орайда Ресей ғылымының еңбегі сіңген қайраткер, педагогика ғылымының докторы, академик А.Белкиннің витагендік педагогика саласындағ ғылыми зерттеуі XX ғасырдың соңғы ширегіндегі білім-дендіру мен тәрбиелеу технологиясын өрістетуде айтарлықтай қызмет атқарады [2, 149 б].

Витагендік технология – мұғалім мен оқушыны шын мәнінде ынтамтасып, білім алудағы дәстүрлі жолға жаңа леп беріп, тұлғаның өздігінен іздене білуіне кеңірек мүмкіндік туғызып, ойлау деңгейін жетілдіріп, белсенділігін көтерудің тиімді технологиясы. Егер берілетін теориялық білім, ақпараттық таным-түсінік тұлғаның бұрыннан білетін мағлұматтарына сәйкес соған үйлесімді негізде болса, оқушы оны тиянақты да саналы ұғынып, жадында сақтайды. Сонымен қатар, ол ақпараттық таным-түсінікті тиісті деректі тұлға қаперінде ұстауды ғана көздеумен шектеліп қоймай, оны осыған дейінгі білетіндермен салыстырып, өзінше саралауға тура келсе, оқушы бұл туралы жан-жақты ойлауға мәжбүр болады. Шындығына келгенде, мұның өзі ақпараттық деректі оқушының жаттанды қайталауды місе тұтып, онымен шектеліп қалмай өзінше ойлануға бағдар береді. Витагендік технология тұлғаның мектепке алған білімін өмірге нақты сәйкестендіріп, жас ұрпақтың болашағына сеніммен қарап, одан тиянақты тұжырым жасап, шығармашылық тұрғыдан ойлай білуге икемдейді.

Педагогикалық инновациялар оның дамуына қажетті алғы шарттар болып табылады: бір жағынан, көп жылдардағы барлық құндылықтарды сақтай отырып, екінші жағынан, олар барлық ескі нәрседен арылып, әлеуметтік түрлендірулерге негіз қалайды. Қазіргі қоғамдағы

болып жатқан әлеуметтік, экономикалық өзгерістер білім беру парадигмасының өзгерісіне әкеліп отыр, яғни білім беру саласындағы педагогикалық инновацияның қажеттілігі туады. Педагогикалық технология – бұл оқыту мен тәрбиенің мақсат, мазмұнында айқындалған қажетті өзгерістердің оқушының мінез-құлқымен іс-әректінде көрініс табатын әртүрлі дидактиаклық, жалпы педагогикалық психологиялық және т.б. әдіс-тәсілдерінің тұтас жиынтығы [3, 64-67 б].

Сондықтан да, білім беру технологиясы педагогикалық жүйенің құрамды бөлігі бола тұра дидиктикалық немесе тәрбиелік жүйенің және оқытудың әдістемелік жүйесі немесе тәрбиенің әдістемелік жүйесінің құрамды бөлігін құрайды. Болашақ мұғалімдерге инновациялық білім берудің міндеті – оларды ізденімпаз жаңашыл ұстаз етіп даярлау, күнделікті білім мен біліктілігін көтеру, өз ісіне шығармашылықпен қарау, меңгерген инновациялық технологияны болашақта өз мектебі мен сыныбының ерекшеліктерін ескере отырып түрлендіре алу, шағын өзгерістер енгізе білу, өз ісіне сыни көзқараспен қарау, жеткен жетістіктері мен жіберген кемшіліктерінепедагогикалық сараптама жасайалу, өзінің авторлық технологиясын өмірге әкелу, оны әдіснамалық тұрғыдан негіздеу, ұдайы әдістемелік жетілдіріп отыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. –М: Педагогика, 1989. – 192 с.

2. Қабдықайырұлы Қ., Монахов В.М., Оразбекова Л.Н. Оқытудың педагогикалық жаңа технологиясы. – Алматы: РБК, 1999. – 149 б.

3. Еньшина Н.А. Инновационные процессы в образовании. –Барнаул, 2002. 64-67 с.

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТӘСІЛДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ: ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ (АҒЫЛШЫН ТІЛІ МЫСАЛЫНДА)

Кульбаева Баглан Тасболатовна,
Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Сағынтай Берке,
B018 - Шет тілі мұғалімдерін даярлау мамандығының 4 курс студенті,
ББББ Шет тілі: екі шет тілі,
Әлкей Марғұлан атындағы ППУ-і

Аннотация. Бұл мақала ағылшын тілі сабақтарында инновациялық әдіс ретінде шығармашылық тәсілді қолдану саласындағы зерттеулердің өзектілігін зерттеуге арналған. Мақалада әртүрлі зерттеушілердің ұстанымдары тұрғысынан «шығармашылық көзқарас» ұғымының анықтамасы берілген. Жұмыста балаларды орта буында оқыту кезеңінде оларды оқыту және қолданудағы шығармашылық әдістерінің маңыздылығы қарастырылады. Ойын әдістерінің мәні тәжірибеде қолданудың өзгергіштігі мен жан-жақтылығына байланысты оқытудың инновациялық әдістерінің бірі ретінде атап өтіледі. Жұмыста білім беру жүйесін және осы салада қолданылатын жаңа әдістерді зерделеу бағытында одан әрі зерттеулер жүргізу қажеттілігі негізделеді.

Түйін сөздер: шығармашылық тәсіл, ағылшын тілі, білім берудегі инновациялар, білім беру жүйесі, ағылшын тілін оқыту әдістемесі, шет тілдері.

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам изучения актуальности исследований в области применения творческого подхода как инновационного метода на уроках английского языка. В статье дается определение понятия «творческий подход» с точки зрения позиций различных исследователей. В работе рассматривается важность творческих методов преподавания и применения их в период обучения детей в среднем звене. Подчеркивается сущность игровых методов как одного из инновационных способов обучения за счет своей вариабильности и разносторонности использования на практике. В работе обосновывается необходимость дальнейшего проведения исследований в направлении изучения системы образования и новых методов используемых в данной области.

Ключевые слова: творческий подход, английский язык, инновации в образовании, система образования, методика преподавания английского языка, иностранные языки.

Abstract. This article is dedicated to the study of the relevance of research in the field of using a creative approach as an innovative method in English language lessons. The article provides a definition of the concept of "creative approach" from the perspectives of various researchers. The importance of creative teaching methods and their application during the period of children's education in the middle stage is examined. The essence of game-based methods is emphasised as one of the most innovative ways of teaching due to their variability and versatility in practice. The article justifies the need for further research in the field of studying the education system and the new methods used in this area.

Key words: creative approach, English language, innovations in education, education system, methods of teaching English, foreign languages.

Қазіргі білім беру ғылымы зерттеудің перспективалы бағыты болып табылады. Бүгінгі таңда білім беру жүйесіне әртүрлі инновациялық әдістерді енгізу танымал бола бастады. Бұл білім беру жүйесін жетілдірудің және одан әрі дамытудың бір әдісі бола алатын инновациялық әдістер деп саналады.

Бүгінгі таңда ең танымал халықаралық тілдердің бірі болып табылатын ағылшын тілі ерекше қызығушылық таныта бастады. Осыған байланысты, осы тілді оқу пәні түрінде оқыту

мектептегі оқыту жүйесіне кеңінен енгізілуде. Ағылшын тілін үйрену күн сайын қарқынды дамып келе жатқандықтан, осы пәнді дұрыс оқыту және оқушылардың қызығушылығын арттыру мәселелерін зерттеудің өзектілігі артып келеді. Орта буында қолданылатын әдістерге назар аудару өте маңызды, өйткені жыныстық жетілу кезеңінде жасөспірімдерді дұрыс және ұтымды оқыту үшін оқытудың оңтайлы әдістерін таңдау қажет.

Қазіргі педагогика ғылымындағы ең перспективалы және өзекті әдістердің бірі оқытуға бағытталған шығармашылық көзқарас болып саналады. Шығармашылық – адамның еңбек қызметінің нәтижесі. Бұл жаңа, түпнұсқа және бұрын болмаған нәрсені жасауды білдіреді. «Шығармашылық» ұғымы жан-жақты мағынаға ие болып, педагогикада әртүрлі вариациялар тұрғысынан қолданылуы мүмкін. Энциклопедиялық сөздікте «шығармашылық» термині бірегейлігімен ерекшеленетін бір нәрсені сапалы және қайталанбас түрде ұсынуға негізделген әрекет ретінде қарастырылады [1, 1185 б.]. Философиялық сөздік шығармашылықты сапалы трансформацияларды жаңғыртуды жүзеге асыратын қызметтің жоғарғы түрі ретінде қарастыруды ұсынады [2, 1053 Б.]. Педагогикалық сөздікте шығармашылық адамның құндылық әлеуетін анықтауға және сақтауға бағытталған қызмет ретінде анықталады [3, 286 б.]. Психологияда шығармашылық бірегей идеяларды түрлендіру арқылы әлеуметтік маңызды құндылықтарды құра білу тұрғысынан әрекет етеді [4, 536 б.].

Шығармашылық әдісті қолдану барысында балалардың шығармашылық қабілеттерін пайдалану фактісі маңызды аспект болып табылады. Е. Л. Яковлеваның пікірінше, шығармашылық балалардың жеке сипаттамаларының субъективті көрінісі болып саналады [5, 9-16 б.]. Дж. Гилфорд шығармашылық тәсілдегі шешуші рөл зияткерлік қабілеттерге беріледі, олардың бағытына байланысты шығармашылық белсенділік бірнеше түрде көрінуі мүмкін деп есептеді [6, 433-456 б.]. Лук А. Н. зерттеушінің айтуы бойынша, шығармашылық – бұл қабылдау мен есте сақтау қасиеттерінің көрінісі [7, 23-29 б.]. Жалпы, әдеби дереккөздерде шығармашылық көзқарас көп жағдайда шығармашылық қабілеттердің көрінісімен емес, оқу процесін ұйымдастырудың стандартты емес тәсілімен қарастырылатындығы анықталады да, бұл білім беру процесін едәуір қызықты және нәтижелі етуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда білім беруді сапалы іске асыруға айтарлықтай назар аударылады, ол іс жүзінде әрбір мемлекетте негіз және бастапқы басымдық ретінде әрекет етеді. Шет тілін оқыту бүгінде білім берудің сапалы деңгейін қалыптастыру тәсілі болып табылады және мектепте заманауи білім беру функцияларын оның барлық кезеңдерінде жүзеге асыруға арналған. Шет тілін оқыту мәселесіне кешенді болмауы керек процестің өзін ұйымдастыру тұрғысынан ерекше назар аударылады. Ең алдымен, оны осылай ұйымдастырып, баланың қызығушылығын оятуға бағыттау керек, сонымен қатар белгілі бір ойынды қолдану барысында ғана емес, сонымен бірге бүкіл білім беру процесінде балалардың қызығушылығын көрсету керек [8, 202-205 б.].

Білім беру процесін іске асырудың қазіргі деңгейі сабақтарды ұйымдастыруға бағытталған, оның барысында балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесін шешу жүзеге асырылады. Сонымен қатар, сабақтарда оқытудың шығармашылық әдістерін қолдану арқылы оқушылардың білімін өзектендіру қарастырылады [9, 172-188 б.].

Бүгінгі таңда тілдерді үйрену балалардың күнделікті өмірде тәжірибеде қолдану үшін қажетті қабілеттерін дамытуға жағдай жасайтын дағдыларды қалыптастыру тәсілі ретінде қарастырылуы керек екендігі анықталды. Жасөспірімдердің шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру және олардың дамуы шығармашылық ойлауды оңтайландыру тұрғысынан әрекет етеді. Сондай-ақ, бұл әдіс баланың немесе жасөспірімнің жеке басының жан-жақты дамуына бағытталған [10, 79-84 б.]. Баланың жан-жақты дамуы, атап айтқанда, оның шығармашылық ойлауы, тұжырымдамалық-логикалық ойлаудың құрамындағы аналитикалық және эмоционалды элементтердің дамуын ынталандырады, аналитикалық ойлау қабілетін қалыптастырады, ұтқырлық, селективтілік, логика, ассоциативті байланыстар құра білуді дамытады, сонымен қатар шет тілін тиімді үйренуді қамтамасыз ететін визуалды-тиімді ойлаудың негізін құрайды.

Дегенмен, ағылшын тілін оңтайлы үйрену үшін тиісті жағдайлар болмағанда шығармашылықтың жан-жақтылығы мен тиімділігі жоғалуы мүмкін. Мұндай жағдайларға мыналар жатады: мектептің материалдық-техникалық базаның барлық қажетті көлемімен қамтамасыз етілуі; оқытушыларда біліктілік пен кәсібиліктің тиісті деңгейінің болуы; сабақтарда ойын әдістерін қолдану барысында жасөспірімдердің физиологиялық және психологиялық мүмкіндіктерін жүзеге асыра білу; балалардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық әдістерді қолдану; сабақта балалардың дағдыларын дамытудың қолайлы жағдайларын қалыптастыру; әр баланың жеке басын оның қасиеттері тұрғысынан дамыту; баланың жеке саласын дамытуға мүмкіндік беретін әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды қолдану, сондай-ақ оның қоғам жағдайында оқшауланууы (бұл баланың жеке басының көрінісін дамытуға мүмкіндік береді) [11, 169-177 б.].

Білім беру процесі кез-келген көріністе оқушылардың әртүрлі қабілеттерін дамытуға бағытталуы керек, бұл кезең-кезеңмен, яғни әр сабақта жүзеге асырылады. Ағылшын тілін үйрену процесін жүзеге асыруды нәтижелі және қызықты ету үшін балаларға шынайы қызығушылық танытуға мүмкіндік беретін белгілі бір қасиеттер мен дағдыларды дұрыс қалыптастыра білу өте маңызды. Бұл жағдайда оқытудың жан-жақты форматы ғана балалардың оңтайлы жұмыс істеуі үшін, оның ішінде дербес форматта барлық жағдайларды жасауға мүмкіндік береді. Бұл жұмыс әдісі оқушылардың оқу процесін жүзеге асыру барысында алға қойған мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған. Мұның бәрі оқушылардың өзіндік жұмысының барысын ғана емес, сонымен қатар білім мен дағдыларды игеруді де тиімді бақылауға мүмкіндік береді. Мұндай білімді оқушылар сабақтарда жазбаша және ауызша жұмысты жүзеге асыру барысында қолдана алады, бұл олардың барлық сезімдерін, эмоцияларын, сондай-ақ пікірлерін толық білдіруіне жағдай жасайды. Тапсырмалардың әртүрлілік дәрежесі жұмыс тиімділігінің қорытынды нәтижелерін анықтайтынын ескеру маңызды.

Орта буындағы балаларды оқыту кезеңінде ағылшын тілін үйренуде шығармашылық әдісті қолдану өзіндік ерекшелігі мен даралығымен ерекшеленетін оқыту әдісі бола алады. Шығармашылық тәсілді сабақ жағдайында да, сабақтан тыс уақытта да қолдануға болады. Сабақты оқытудың шығармашылық әдістерін қолданудың әр нұсқасы баланың белгілі бір қабілеттерін белсендіруге, сондай-ақ оларды әрі қарай тәжірибелік жағынан қолдануға бағытталған. Әдістерді қолдану балаларды белгілі бір білім көлеміне үйретуге бағытталғанымен қатар, олар алған білімдерін күнделікті өмірде пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағытталған [12, 289-303 б.].

Шығармашылықты қолдана отырып, сабақтың негізгі мақсаты – оқу процесін ұтымды жаңғыртуға мүмкіндік беретін оқушылардың ерекше қабілеттерін көрсету. Баланың шығармашылық әлеуетін дамыту педагогикалық міндетті жүзеге асырудан тұрады. Бұл жағдайда ол арнайы эмоционалды механизм рөлін атқарады, ол кейбір жағдайларда баланың шығармашылық әлеуеті мен оның білім беру қабілеттерін дамытуға кедергі бола алады. Осылайша, шет тілі сабақтарында шығармашылық әдістерді қолданған кезде мұғалім ең алдымен баланың әлеуетімен жұмыс істеуі керек.

Кез-келген форматтағы әдістерді қолдану кезінде білім беру процесіне қатысатын балалардың жасына басымдық беріледі. Орта буынның бірқатар ерекшеліктері бар, мұнда ең маңыздыларының бірі – оқушылардың жасы. Бұл фактор көбінесе орта мектеп жасындағы психологиялық-педагогикалық ерекшеліктермен, сондай-ақ баланың денесінің анатомиялық-морфологиялық өзгерістерімен байланысты. Орта буында балалар бес жыл оқиды. Дәл осы бес жыл ішінде жыныстық жетілу кезеңі өтеді [13]. Бұл уақыт аралығы сұраныстардың, мінез-құлықтың, қызығушылықтардың, ойлау ерекшеліктерінің, қоғамда өзін-өзі көрсетудің өзгеруімен сипатталады. Бұл жағдайда мектепте ағылшын тілін оқытудың тиімділік дәрежесі көбінесе қолданылатын оқыту әдістерінің оқушылардың жас ерекшеліктеріне қаншалықты бағдарланғанына және бейімделуіне байланысты болатындығына назар аудару керек. Выготский Л. С. мектеп оқушыларының психикалық дамуын кезеңге бөлу мәселесін дамыту

ұстанымын тұжырымдады. Эльконин Д. Б. және Блонский П. П. зерттеу жұмыстарында білім беру процесін дайындау жүйесіндегі психологиялық компоненттің рөлін атап өтті.

Балалардың орта деңгейдегі оқу кезеңі ең болжанбайтын және динамикалық болып табылады, сондықтан орта мектеп әдетте оқушының оқу ортасындағы позициясын қалыптастыруға және тұрақтандыруға бағытталған. Осыған байланысты, Эльконин Д. Б. 14 жасқа дейінгі кезеңдегі баланың даму мәселелерін зерттей отырып, осы жас кезеңінде баланың шығармашылық өміріне, яғни спорт, өнер және еңбек салаларына назар аудару керек екенін атап өтті [14, 25-27 б.].

Орта деңгейдегі оқу кезеңінде жасөспірімдер өз мүдделеріне сәйкес дұрыс және мақсатты түрде назар аударуды үйренеді. Сондықтан, осы кезеңде жасөспірімдерді ағылшын тілін үйренуге қызығушылық танытуға ынталандыру ғана емес, сонымен қатар олардың назарын ұзақ уақыт сақтай білу өте маңызды. Бұл оқытудың шығармашылық әдістерін қолдану негізінде мүмкін болып, мұнда ең көп таралған ойын тәсілі болады екен.

Жалпы алғанда, шығармашылық тәсіл ойын әдістерін сапалы жүзеге асыруға бағытталған, олардың негізгі мақсатты бағдарлары 1-суреттегі схема түрінде ұсынылған.

1-сурет – Ағылшын тілі сабақтарында ойын әдістерін қолданудың мақсатты бағыттары

Оқытудың шығармашылық әдістері ерекше және балаларға ағылшын тілін тиімді оқыту үшін қолданыла алады. Педагог қызметінің бағытына байланысты ойын әдістерін қолдану барысында қолданылатын негізгі мақсатты бағдарлар анықталады. Оларға мыналар жатады: сөйлеу, қиял, есте сақтау, зейін, шығармашылық, бастамашылық, шығармашылық белсенділікті дамыту, білім көлемін кеңейту, зерттелген материалды бекіту, эмоционалды шиеленісті және жұмыстағы монотондылықты азайта отырып, оқыту үшін бірегей ортаны қалыптастыру [15, 83-86 б.].

Бұл жаста жасөспірімдер олар үшін қызықты болған жағдайда ғана белгілі бір әрекетке назар аудара алады. Сондықтан сабақтарды өткізу үшін оқу материалын таңдағанда, бұл аспектіні бірінші кезекте ескеру қажет. Оқу материалы балаларға қызықты болуы керек және

оларды шет тілін меңгеру дағдыларына толық үйретуі қажет. Орта сыныптарда оқушылар айналасында болып жатқан оқиғаларды барабар талдай алып, алынған нәтижелер негізінде оларға шешім таңдауды жоспарлай алады [16, 115-120 б.].

Алынған нәтижелер балаларды шет тілін білуге үйрету ғана емес, сонымен қатар сабақтарды барынша тиімді оқыту тұрғысынан креативті тәсілді іс жүзінде қолдану шынымен нәтижелі болуы мүмкін деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл ағылшын тілінің сөздік қоры мен білімін арттыруға, сондай-ақ оларды белсенді қолдану форматына аударуға көмектеседі. Осыған байланысты екі мақсатқа қол жеткізуге болады: монотонды жұмысқа байланысты балалардың физикалық шаршауының алдын алу және оқушылардың ағылшын тілін білу саласында белсенді білім қорын қалыптастыру.

Осылайша, шығармашылық тәсіл оқу процесін, атап айтқанда ағылшын тілі сабақтарында жүзеге асырудың ең перспективалы және маңызды тәсілдерінің бірі болып табылатыны анықталды. Ағылшын тілі сабақтарында шығармашылық тәсілді қолданудың басты ерекшелігі – оқытудың бұл әдісі оқушылардың сыни және аналитикалық ойлауын дамытуға, ерекше ойлауға және бастама көтеруге, сондай-ақ тәуелсіздік пен дамудың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, қалыптасқан мәселенің шешімін дұрыс таңдай білуге бағытталған. Демек, шығармашылық тәсілмен ағылшын тілін оқыту тілдік қабілеттерді шығармашылық әдістермен дамытуға мүмкіндік береді. Зерттелген әдеби дереккөздерге сәйкес оқытудың шығармашылық әдістері ағылшын тілі саласында сапалы білімді қалыптастыруды қамтамасыз етуде ең тиімді екендігі анықталды.

Әдебиеттер:

1. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А.П. Горкин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2004. – С. 1185.

2.Всемирная энциклопедия. Философия / гл. науч. ред., сост. А.А. Грицанов. – М.: АСТ ; Мн.: Харвест: Современный литератор, 2001. – С. 1053.

3.Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. БимБад; редкол.: М.М. Безруких [и др.] – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – С. 286.

4.Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – С. 536

5.Яковлева Е.Л. Психология творческого потенциала личности / Е.Л. Яковлева. – М.: Флинта, 1997. – 264 с.

6.Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. Сборник переводов с нем. и англ.: [пер. с нем., англ.] / ред. А.М. Матюшкин. – М.: Прогресс, 1965. – С. 433–456.

7.Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 127 с

8.Дранишникова К.Е. Развитие коммуникативных способностей младших школьников на уроках английского языка // Вопросы науки и образования. – 2018. – № 10 (22). – С. 202–205

9.Байгиреева Ж.М., Белякова Е.Г. Управление формированием коммуникативных умений учащихся среднего звена на уроках иностранного языка // Вестник науки. – 2023. – № 3 (5 (62). – С. 172–188.

10.Кожанова В.Е., Милованова, Л.А. Специфика среднего школьного возраста в развитии креативных умений на уроке иностранного языка / В.Е. Кожанова, Л.А. Милованова // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XIII междунар. студ. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2013. – № 13. – С. 79-84.

11.Okoth T.A. Challenges of implementing a top-down curriculum innovation in English language teaching: Perspectives of form III English language teachers in Kenya // Journal of Education and Practice. – 2016. – № 7(3). – P. 169–177.

12.Castro L., Villafuerte J. Strengthening English Language Teaching in Rural Schools through the Role-Playing: Teachers Motivations // International Journal of Educational Methodology. – 2019. – № 5(2). – P. 289–303. https://doi.org/10.12973/ijem.5.2.289

13.Kristensen K. Utilizing Readers' Theatre and Role-Play to Engage Young English Language Learners // GATESOL Journal. – 2022. – № 32(1). https://doi.org/10.52242/gatesol.130

14.Эльконин Д.Б. Понятие компетентности с позицией развивающего обучения / Д.Б. Эльконин. – Красноярск, 2002. – 543 с.

15.Шайгарданова Л.З. Образовательные технологии обучения в сотрудничестве в рамках системно-деятельностного подхода на уроке английского языка // Казанский вестник молодых учёных. – 2018. – № 2 (5 (8)). – С. 83-86

16.Орехова Ю.М. Компетентностный подход к обучению иностранным языкам в современной школе // Ярославский педагогический вестник. – 2016. – № 3. – С. 115-120.

ПОВЫШЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Касымов Муратбек Рахимбекович,
Старший преподаватель, магистр педагогики.
Амирова Горчак Гасановна, Пелешко Тамара Витальевна,
студенты 4 курса специальности - 6В01301
Педагогика и методика начального обучения,
кафедра «Дошкольного и начального образования»,
Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати

Аннотация. в данной статье рассматривается проблема повышение педагогического мастерства учителя в процессе нравственного воспитания младших школьников.
Ключевые слова: повышение педагогического мастерства, формирование нравственного воспиания, нпавственное воспитание младших школьников.

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік тәрбие беру процесінде мұғалімнің педагогикалық шеберлігін арттыру мәселесі қарастырылады**.**

Abstract. this article discusses the problem of improving the pedagogical skills of a teacher in the process of moral education of younger schoolchildren.

Компетентность, ответственность, способность осуществлять профессиональную деятельность на уровне мировых стандартов и быть готовым к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности - характерные черты современного педагога. В этой связи особую актуальность приобретает проблема формирования педагогического мастерства учителя, обеспечивающая переход учителя к непрерывному, в течение всей жизни, образованию [1, с. 125].

Одной из актуальных проблем, в системе непрерывного образования, является повышение педагогического мастерства учителей в вопросах нравственного воспитания. Проблемы, возникающие в современном обществе, предполагают воспитание гражданина с новым мышлением и мировоззрением, обладающего нравственной культурой. Формирование у подрастающего поколения нравственной позиции, знания законов морали и этических норм является важнейшей основой всесторонне развитой личности, что является целью процесса обучения и воспитания. Нравственное воспитание должно занимать главенствующее значение в воспитательном процессе начальной школы, где целенаправленно закладываются основы нравственных и этических знаний и представлений.

Однако анализ уровня нравственной культуры младших школьников, показал недостаточность сформированности нравственных качеств, слабое представление у них об этических понятиях. Не смотря на присутствие нравственной составляющей в педагогической деятельности учителя начальных классов на уроках и в воспитательном процессе во внеучебное время, стоит отметить разрозненность и фрагментарность предоставляемой информации. Разрабатываемые в поурочных и тематических планах учителей вопросы нравственного воспитания носят неопределенный характер и не подразумевают включение таких аспектов как мировоззренческие, нравственные, этические. В следствии чего необходимо проводить работу по целенаправленному планированию системы нравственного воспитания в младшей школе, с учетом методологической, мотивационной и теоретической составляющей.

Причиной данной проблемы является отсутствие практико-ориентированных знаний по нравственному воспитанию у учителей начальных классов. Помимо владения теоретическими знаниями в вопросах нравственного воспитания, многие педагоги не в полной уделяют внимание вопросам нравственного воспитания. Организация нравственного воспитания в начальной школе, часто реализуется бессистемно, не всегда достигаются цели, не уделяется должного внимания значимости нравственного воспитания. Характерным для многих

учителей является отсутствие необходимого практического опыта в вопросах нравственного воспитания учащихся младших классов по реализации задач нравственного воспитания учащихся в плане мотивационном, теоретическом, методическом. В связи с вышеизложенными фактами, решением задач нравственного воспитания может стать система повышение педагогического мастерства учителя начальных классов в вопросах нравственного воспитания.

В контексте исследования теоретических вопросов данной проблемы был выявлен ряд противоречий между:

–постоянной необходимостью профессионального роста педагогических работников и недостаточным уровнем личностной мотивации учителей;

–требованием повышения научно-теоретического уровня педагогического мастерства и не востребованностью этого уровня из-за недостаточного использования его в практической деятельности;

–необходимостью непрерывного повышения педагогического мастерства в области нравственного воспитания и отсутствием необходимого количества программ, ориентированных на данное направление.

В целом, необходимо отметить, что современное состояние повышения педагогического мастерства и подготовки учителя к практическим аспектам в системе нравственного воспитания младшего школьника характерно наличием существенных теоретических пробелов в таких основных пунктах, как:

1) теоретические основы подходов к организации нравственного воспитания в системе повышения педагогического мастерства учителя начальных классов;

2) методическая система повышения педагогического мастерства в аспекте нравственного воспитания младших школьников;

3) экспериментальная и диагностическая база в системе повышения педагогического мастерства учителей начальных классов.

В ходе теоретического анализа исследуемой проблемы учитывался имеющийся опыт исследований, в котором отображен спектр проблем вузовской подготовки студентов при решении задач нравственного воспитания учащихся в системе школьного образования.

В помощь решению вопросов нравственного воспитания имеется соответствующая правовая и нормативная база: «Методические рекомендации в помощь учителям начальных классов в условиях перехода на обновленное содержание образования – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017», в котором говорится, что начальное образование призвано обеспечить достижение следующих целей: развитие личности школьника, его творческих способностей, интереса к учению, формирование желания и умения учиться; духовно-нравственное и эстетическое воспитание и др.

Выдающиеся педагоги и мыслители (К.Д. Ушинский, В.А. Сухомлинский, Ш.А. Амонашвили и другие) придавали первостепенное значение проблеме нравственного воспитания подрастающего поколения. Наряду с вопросами нравственного воспитания ученые занимаются решением проблем подготовки квалифицированных кадров, необходимых для реализации обозначенных задач.

Совершенствованию и реформированию системы повышения уровня педагогического мастерства учителей посвящены работы С.Г. Вершловского, Н.В. Кузьминой, Ю.Н. Кулюткина, Л.М. Митиной и др. Продолжаются исследования по проблемам непрерывного образования взрослых (А.П. Владиславев, Г.С. Сухобская и др.), по структуре профессиональной деятельности учителя (Н.В. Кузьмина, Ю.Н. Кулюткин, А.К. Маркова, В.А. Сластенин, В.Я. Синенко и др.). Труды О.А. Абдуллиной, Н.В. Кузьминой, В.А. Сластенина и других исследователей посвящены формированию педагогических умений обучающихся в вузе и в системе повышения уровня педагогического мастерства [2, с. 22].

Теоретический анализ литературных источников, научных исследований затрагивающий интересующие нас вопросы повышения педагогического мастерства в образовательных организациях дает возможность сделать вывод о недостаточной разработанности проблемы содержания образовательных программ, форм и методов организации процессов,

позволяющих педагогам повысить уровень педагогического мастерства в вопросах нравственного воспитания.

Существующие программы, организационные формы и методы повышения педагогического мастерства не всегда ставят перед собой цель замотивировать педагога, имеют эпизодический характер, при этом недостаточно эффективны формы и методы, направленные на решение проблем нравственного воспитания младших школьников. В связи с чем, назревает необходимость разработать программу повышения педагогического мастерства учителя начальных классов, ориентированную на вопросы нравственного воспитания младшего школьника.

Учитель – это носитель определенных человеческих качеств. В процессе своей профессиональной деятельности он передает эти ценности своим ученикам. В случае, когда этот процесс останавливается речь идет о прекращении передачи основ культуры, нравственных понятий. В исследованиях современных ученых рассматриваются проблемы нравственного воспитания, в них указывается также на тот факт, что в педагогических исследованиях чаще обращается внимание на умственное или физическое воспитание. Однако в современный ситуации обществу требуются специалисты, которые обладают умением приспосабливаться к изменяющимся жизненным условиям, предвидеть конфликтные ситуации, а также владеют умением их избегать. Такие же требования можно предъявить к современным педагогам, добавим также умение действовать в нестандартных ситуациях и креативно мыслить, проявляя свои творческие способности и неординарность мышления. Наличие высокого уровня педагогической культуры, также представляется одним из составляющих качеств современного педагога.

Данное умение предполагает высокий уровень реализации коммуникативных способностей, позволяющий найти общий язык с учащимися, их родителями, с коллегами и с руководителями образовательной организации. При наличии высокого уровня нравственной воспитанности речь идет о способности индивида ориентироваться в большом количестве нравственных норм, правил морали, этических представлений. В контексте достаточно большого количества указанных норм и правил, учащемуся зачастую трудно сориентироваться в них, в данной ситуации помощь педагога представляет собой существенную составляющую системы нравственного воспитания, так как в образовательном учреждении именно педагог является образцом проявления нравственных качеств и ценностей. При этом необходимо уточнить, что не только теоретические знания норм и правил поведения являются показателем нравственности, сколько поступки и действия личности. Можно сказать, что наличие определенных знаний в области нравственности, побуждают личность поступать в соответствии с данными нормами, руководствоваться в поступках этическими нормами и правилам поведения. В случае воспитательного процесса, следует отметить тот факт, что процесс заучивания правил поведения в обществе и этических норм не гарантирует учащимся их выполнения в реальной жизни.

В данной ситуации речь идет о примерах, которыми в первую очередь являются социально значимые взрослые (родители, члены семьи), педагоги, воспитатели, и на определенном возрастном отрезке, сверстники. Понятие нравственного воспитания многогранно, включает много составляющих. При организации процесса нравственного воспитания речь идет о формировании у учащихся нравственного сознания, о развитии у них нравственных чувств, о планомерном формировании нравственного поведения.

Процесс нравственного воспитания как никакой другой зависит от примера взрослых. Педагог должен постоянно помнить, что он представляет собой пример нравственного поведения и этических представлений. В процессе реализации задач нравственного воспитания учителю необходимо обращаться к родителям учащихся, то есть работа с родителями представляет собой одну из значимых составляющих нравственного воспитания. При формировании у детей навыков нравственного поведения педагогу нужно обращать внимание на степень сознательности данных поступков. Степень сознательности поступков в контексте сформированности нравственных представлений зависит от возрастной категории учащихся и не может быть одинаковой у младших школьников и учащихся старших классов. Поэтому стоит

обратить внимание на значимость формирования нравственных представлений, этических понятий именно в младшем школьном возрасте и огромной роли учителя начальных классов в целостной системе нравственного воспитания личности учащегося.

Культура поведения каждого ученика складывается из системы моральных понятий и представлений, основываясь на которые он поступает так или иначе, руководствуется при оценке чужих и собственных поступков, действий. Педагог должен осознавать, что одной из первостепенных задач его профессиональной деятельности является умение донести до учащегося определенную систему моральных понятий и представлений. Стоит отметить, что в различные возрастные периоды необходимо вести речь о разном уровне сформированности нравственных понятий и этических представлений. Рассматривая данный уровень у младшего школьника, можно сказать, что он носит достаточно неопределенный характер, нравственные суждения не раскрыты, поступки зачастую оцениваются только по одному признаку. Психологи ведут речь о том, что, если не проводить целенаправленную работу по развитию нравственных представлений в начальной школе, моральные представления, нравственные понятия останутся на базовом житейском уровне.

У педагога начальной школы достаточно объемен спектр направлений, которые он может использовать при реализации задач нравственного воспитания. К таким методам и средствам относятся этические беседы, анализ примеров из окружающей действительности, обсуждение прочитанных книг, просмотренных фильмов, конечно личный пример педагога и родителей. Соответственно педагог не только контролирует наличие знаний в области нравственных понятий и представлений, он постоянно должен напоминать учащимся о соответствующих правилах поведения, действиях, соотносимых с данными правилами.

Так как лишь теоретическими знаниями нравственных понятий не ограничивается область нравственного воспитания, ребенок должен действовать в соответствии с усвоенными правилами, они должны войти у него в привычку. В дальнейшем можно вести речь о формировании нравственных убеждений, основанных на усвоенных нравственных понятиях и представлениях. Специалисты, изучающую данную сторону нравственного воспитания, говорят о том, что переход нравственных понятий человека в его нравственные убеждения происходят на более высоком уровне осознания нравственных представлений, при этом задействованы чувства и воля человека [2, с. 52].

В контексте освещения проблемы нравственного воспитания под мастерством учителя в вопросах нравственного воспитания с детьми представляется сложное проявление личности, включающее взгляды, мотивы, знания, умения, педагогический опыт. Мастерство педагога в данных вопросах является важной предпосылкой формирования у учащихся нравственно-этических знаний и умений. Основными компонентами мастерства в вопросах нравственного воспитания учителя начальных классов являются, на наш взгляд, мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный. Мотивационный компонент. Подразумевает наличие интереса к воспитательной работе с детьми по вопросам нравственного воспитания, желание осуществлять ее на высоком уровне. Когнитивный компонент. Знание законов этики; знание содержательной части целей и задач нравственного воспитания учащихся начальных классов, владение формами и методами организации учебной деятельности и внеклассных мероприятий по проблематике нравственного воспитания. Рефлексивный компонент. Умение делать анализ педагогической ситуации, в рамках которой осуществляется процесс нравственного воспитания; находить проблемы в практической деятельности, реально сопоставлять собственные возможности, необходимые при решении задач нравственного воспитания с существующей социальной ситуацией.

Деятельностный компонент. Практические навыки отбора содержания процесса нравственного воспитания, способности использовать использовании формы и методы нравственного воспитания, планировать педагогическую деятельность в соответствии с возрастными и психофизиологическими особенностями учащихся. Перечисленные и описанные компоненты представляют собой необходимую основу, с которой необходимо

начинать организацию процесса повышения педагогического мастерства педагогов в вопросах нравственного воспитания.

Современный педагог, это профессионал, владеющий современными достижениями науки о человеке, о закономерностях его развития, стремящийся познакомиться с новыми достижениями наук о человек, постоянно совершенствующий собственные коммуникативные способности, постоянно развивающийся в личностном и профессиональном планах. Дети при общении с учителем, часто интуитивно чувствуют, чему следует подражать, воспринимая педагога как личный пример. Особенно в начальной школе, педагог представляет собой яркий пример для подражания, становится реально значимым взрослым не только в плане усвоения того или иного рода теоретических знаний, а также в манере поведения, в нравственных оценках той или иной ситуации, в проявлении личностных качеств. В соответствии с чем, необходимо четко понимать важность нравственного воспитания самого педагога. Данная категория оценивается прежде всего не с рациональной, а с эмоциональной точки зрения, в частности с точки зрения его эмоций в процессе выстраивания отношений с окружающими людьми.

Особенности профессиональной деятельности педагога начальной школы заключается в том, что с его уроков закладывается у учащихся база умений учиться, желаний учиться, а также закладываются эталоны поведения в образовательном учреждении и в обществе в целом [3, с. 13].

Одной из главных проблем в процессе повышения педагогического мастерства учителей начальных классов – это проблема между необходимостью нравственного воспитания детей младшего школьного возраста и недостаточной подготовленностью учителей к данному виду деятельности.

В качестве определения педагогического мастерства было взято определение, сформулированное А.С. Макаренко: «Педагогическое мастерство – это знание особенностей педагогического процесса, умение его построить и привести в движение» [4, с. 132].

К организационно-педагогическим условиям, способствующим реализации целей повышения педагогического мастерства учителей начальных классов в вопросах нравственного воспитания школьников, относятся:

– организация условий для мониторинга обратной связи и оценки эффективности повышения педагогического мастерства учителей начальных классов;

– создание методических материалов, аннотирующих содержание процесса повышения педагогического мастерства; библиографии по вопросам этики и нравственности, и проблемам нравственного воспитания младших школьников;

– процесс разработки программы и учебно-тематических планов занятий; инновационных форм, средств и методов для организации самообразовательной деятельности.

В качестве рабочего определения нравственного воспитания в деятельности учителя начальных классов принята следующая формулировка: нравственное воспитание – это деятельность, направленная на формирование нравственной культуры личности как системы составляющих ее сфер - нравственно и этически развитого сознания, эмоционально-чувственной и деятельностной сфер.

Список литературы:

1. Владиславлев А.Р. Непрерывное образование: Проблемы и перспективы. М.: Мол. Гвардия, 1978. - 175 с.

2. Сластенин В. А., Подамова Л. С. Педагогика: инновационная деятельность. М.: Магистр, 1997. - 22 с.

3. Чепиков В.Т. Воспитание нравственных качеств младших школьников/Учеб.- метод. пособие Гродно: ГрГУ, 2001. - 189 с.

4. Щуркова Н.Е. Нравственные основы жизни человека: учеб. пособие. М, 2012. - 82 с.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ КӨРНЕКІЛІКТІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Касымов Муратбек Рахимбекович,
Педагогика магистрі., аға оқытушы.
Юлдашбай Манзура Рашидқызы,
Джумалбекова Айгерім Серікқызы,
6В01301- «Педагогика және бастауыш оқыту әдістемесі» мамандығының 4 курс студенттері,
«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы,
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті.

Аннотация. Мақала бастауыш мектептің оқу процесінде көрнекілікті пайдаланудың педагогикалық шарттарын анықтау мәселесіне арналған. Оқу процесінде көрнекілік құралдарын пайдалану мүмкіндіктері мен тәсілдері ашылады. Практикалық жағдайда көрнекіліктерді тиімді қолданудың мысалдары келтірілген. Көрнекіліктердің тиімділігі мен ерекшеліктері талданды.
Түйін сөздер: көрнекілік, оқу процесі, оқу құралдары, мұғалім, сабақ, бастауыш мектеп.

Аннотация. Статья посвящена проблеме определения педагогических условий использования наглядности в учебном процессе начальной школы. Раскрываются возможности и способы использования наглядных пособий в учебном процессе. Приведены примеры эффективного использования наглядных пособий в практической деятельности. Были проанализированы эффективность и особенности наглядностей.

Abstract. The article is devoted to the problem of determining the pedagogical conditions for the use of visualization in the educational process of primary school. The possibilities and ways of using visual aids in the educational process are revealed. Examples of effective use of visual aids in practical activities are given. The effectiveness and features of visualizations were analyzed.

Кіші сынып оқушысы психологтардың пікірінше «пішіндер, түстер, дыбыстар, негізінде» ойлайды [2, с. 45]. Баланың ойлауы нақты бейнелі деп сипатталады. Бастауыш сынып оқушыларын оқыту үдерісі көрнекі құралдармен бірге жүруі керек. Оқуды енді бастаған балаларда назар аудару мүмкіндіктері жеткіліксіз және тұрақты емес, олар көбінесе оқу процесінен тікелей алшақтайды. Осыған сүйене отырып оқытудың алғашқы күндерінен бастап оқушылардың назар аудару қабілеттерін қалыптастыру өте маңызды. Бұл қабілетті «тәрбиелеу» көрнекіліктердің көмегімен мүмкін болады. Заманауи мұғалімдер жұмысы бастауыш сынып оқушыларын дамыту, тәрбиелеу, оқыту бойынша әртүрлі көрнекі құралдарды қолданбай жүргізу мүмкін емес [3, с. 97]. Оқу кезіндегі көрнекілік мәселесі соңғы жылдары өзекті екендігі белгілі мәселе.

Бұл мәселе Р. С. Немов, И. П. Подласый, В. А. Сластенин, Д. Б. Эльконин және т. б.танымал педагогтар мен психологтардың әртүрлі еңбектерінде қарастырылған.

Я.А. Коменский бірінші болып көрнекілікті жалпы дидактикалық қағида ретінде қолдануды ұсынған [4, с. 65].

Көрнекілік – педагогикадағы дидактикалық тәсіл. Ол ақпараттың, дәрістің, үгіт-насихаттың, жарнаманың танымдылығы мен пәрменділігін арттыру жолы, оқытуда заттар мен құбылыстардың әр қайсысының өзіне тән жаратылыс бітімін, әр қилы сыр-сипаттарын сезім мүшелері арқылы байқау, қабылдауға баулиды.

Көрнекіліктің нәтижесінде қоршаған өмір құбылысын және заттарды салыстыра ойлап, пайымға салып қабылдау арқылы оқушылардың мәселені түйсіну дәрежесі артады, сана-сезімі қалыптасады. Сонымен бірге, қабылданған ақпарлар оқу міндеттеріне байланысты талданып, қорытылады. Көрнекі құралдары оқушыларға бейнелі түсінік беру үшін ғана емес, оқушылардың ұғымын қалыптастырумен бірге, абстрактілі байланыстар мен тәуелділікті түсіндіру үшін қолданылады. Бұл дидактиканың басты қағидаларының бірі болып саналады.

Көрнекілікті оқу пәндерінің мазмұнына бейімдеп (ана тілі, табиғаттану, т.б.), дидактика мен әдістеме жүйесіне лайықтап қалыптастырды.

Көрнекіліктің үлгілерін пайдалануға Ы.Алтынсарин зор көңіл бөліп, «Қазақ жастары ғылым-өнерді кітап сөзі деп қана қарамай, заттай көзімен көріп, ажырата білуін» мақсат етіп қойды. Қазіргі оқу жүйесінде жанды-жансыз табиғат объектілерін байыппен байқаудың, сурет, өрнек, көркемөнер туындыларын, графикалық материалдарды заттай пайдаланудың мәні зор. Осыған орай оқу барысында кинопроекторлар, кинофильмдер, теледидар, оптикалық аспаптар, түрлі механизмдер, дәлдік өлшеу-есептеу машиналары, т.б. көрнекі құралдар қолданылады. [5, с. 168].

Көрнекі оқыту құралдарын бастауыш мектеп жасындағы балалармен жұмыста қолдануға міндетті. Бұл идеяның ғылыми негіздері бар- бастауыш сынып оқушысының зейінін дамытудың психологиялық ерекшеліктері туралы әдістемелік әдебиеттерде берілген.

Бақылау арқылы оқушылардың қоршаған әлемге деген қызығушылығы артады, табиғи, әлеуметтік құбылыстар талданады, балалар өз назарын негізге аударуды, оқшаулауды үйренеді. Оқушылардың назарын көрсету құралдарымен ол кездейсоқ емес, маңызды, талданатын заттардың, құбылыстардың сыртқы қасиеттеріне шоғырланған, процестер. Оқушыларға жаңа, бұрын белгісіз материалды түсіндіру үшін иллюстрация өте тиімді.

Педагогикадағы дидактикалық тәсілдің бірі - көрнекілік әдісі. Мектепте көрнекілік - оқыту және ақыл-ойды дамыту құралы болып табылады. Адам баласы өзін қоршаған ортаны, дүниені, құбылыстарды бес сезім мүшесі арқылы сезініп, түйсінеді. Оның ішінде ақпаратты ең көп қабылдайтын сезім мүшесі – көру болып табылады. Көру арқылы қабылданған ақпараттар оқушылардың есінде жақсы сақталатынын ескерсек, кейбір заттарды тіпті көрнекіліксіз есте сақтау мүмкін емес. Сондықтан оқытудың алтын ережесі: көрініп тұрған заттарды көрсету, естітінді естірту, иіскететінді иіскету, дәмін татып көретінді дәмін таттыру. Көрнекілік арқылы оқушылардың қоршаған орта мен өмір құбылысын және заттарды салыстыра отырып ойлап, қабылдау арқылы оқушылардың сана-сезімі қалыптасады, мәселені түйсіну деңгейі артады. Көрнекілік әдіс – барлық пәнде сабақ сайын қолданылатын әдіс болып табылады.

Әл-Фараби "Оқытудың негізгі әдісі - көрнекілік" деп, оның мақсаттарын, тәсілдерін (түсіндіру, әсерлендіру, есте қалдыру) ұсынады. Қазіргі сабаққа қойылатын талап тұрғысынан техникалық құралдарды, кестелер, сызбалар, үнтаспа жазбаларын пайдалану арқылы оқушылардың есту, көру сезімдеріне әсер ете отырып, олардың ойлану қабілетін дамытуға көңіл бөлінеді. Көрнекілік әдісі оқытудың сөздік және тәжірибелік әдістерімен де өзара байланыста қолданылады және құбылыстармен, объектілермен оқушыларды таныстырғанда олардың сезім мүшелеріне әсер етіп, алуан түрлі сурет, көшірме, сызба арқылы құбылыс, процесс, объектілердің символдық бейнелерін немесе оларды табиғи күйінде қабылдайды және оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырып, түсіндірілген материалдарды саналы меңгертуге ықпал жасайды. Көрнекілік әдістерін екі топқа бөлуге болады: иллюстрация және демонстрация.

Иллюстрация әдісі арқылы оқушыларға иллюстрациялық құралдар: плакат, кесте, картина, карта, суреттер, үлгілер көрсетіледі.

Демонстрация әдісі арқылы заттар мен құбылыстар тәжірибе жасау арқылы немесе техникалық құралдардан, кинофильмдерден, диафильмдерден көрсетіледі. Оқу процесіне жаңа ақпараттық-техникалық құралдарды енгізу оқытудың көрнекілік әдісінің мүмкіндіктерін кеңейтуде. Қазіргі уақытта көрнекі құралдың жаңа түрі – жеке тұлғалар қолданатын компьютерлерге, интербелсенді тақталарға, электрондық оқулықтарға ерекше көңіл бөлініп, оқу процесіне белгілі бір жағдаяттарды және процестерді үлгілеуге мүмкіндік беретін компьютерлер енгізілді. Олар оқушыларға бұрын оқулық мәтінінен меңгерілген процестерді қозғалыста, көрнекі түрде көруге мүмкіндік беріп отыр.

Оқу процесінде қолданылатын көрнекілік түрлерін атап өтсек:

-Табиғи көрнекілік: оқушыларды нақты объектілермен (өсімдіктермен, жануарлармен, минералдармен) таныстырады.

-Эксперименттік көрнекілік арқылы оқушылар химиядан, физикадан тәжірибелер жасайды.

-Суретті көрнекілік: нақты дүниенің бейнесін көрсету (бейнесурет, картина, диафильм, мылқау кинофильмдер).

-Жасанды көрнекілік: макет, үлгі, муляж, геометриялық фигуралар, плакаттар, портреттер, панорама.

-Дыбыстық көрнекіліктер: күйтабақтар, үнтаспаға жазылған материалдар, т.б.

-Символдық және графикалық көрнекілік: карта, жоспар, сызба, диаграмма. (абстракты ой дамуына көмектеседі, себебі болмысты шартты белгілермен белгілейді)

-Техникалық көрнекіліктер: киноаппараттар, диафильмдер, диопроэкторлар, эпидиаскоптар, телевизор, радио т.б.

Оқытудың көрнекілік әдісінің мынадай шарттарын ұсынуға болады:

- көрнекіліктің оқушылардың жасына сәйкестігі;
- көрнекілікті сабақтың керек сәтінде қолдану;
- демонстрацияланған затты барлық оқушылардың көруі;
- иллюстрацияның ең бастысын, мәндісін нақтылау;
- құбылыстарды демонстрациялау кезінде берілетін түсініктерді мұқият ойластыру;
- сабақта көрнекіліктің алуан түрін қолдану, бірақ көп көрнекілік қолданбау, себебі балалардың назары басқа жаққа ауып, тақырып бойынша ең негізгіні түсінбей қалады;
- көрнекілікті қолданып оқушының сезіміне қозғау салу, қалыптасқан түсініктерге сүйеніп, меңгерілетін ұғымды нақтылау;
- оқушылардың өздері жасаған көрнекіліктердің әсері мол болатындықтан, көрнекілікті балалармен бірге жасау;
- көрнекі құралдарды қолданып оқушылардың зейінін, ақыл-ой мәдениетін, жобалай білуін, оқуға деген қызығушылығын тәрбиелеу;
- балалардың жас ерекшеліктеріне қарай заттық көрнекілікті азайтып, символдық көрнекіліктерді қолдану;

Оқытудың көрнекілік әдісінсіз толық мәнді сабақ өткізіп, берік білім беру қиын. Мысалы көркем еңбек, немесе кез-келген басқа сабақтарда да ең нәтижелі және жиі қолданылатын әдіс – көрнекілік әдісінің орны ерекше маңызды.

Әсіресе, бастауыш және орта буын оқушыларына түрлі суреттер мен заттарды, ойыншықтар мен макеттерді көрсету арқылы сөздерді, сөз тәркестерін үйретіп, сөйлеуге баулуға болады. Көрнекілік өтіп жатқан тақырыпқа сай, көзге тартымды, эсттетикалық жағынан талапқа сай, көлемі ірі. екі немесе үш түстен болуы қажет деп есептеймін. Мысалы, «Табиғи құбылыстар», «Спорт әлеміне саяхат», «Ғарышқа саяхат» т.б. тақырыптарын өткенде құбылыстардың, қажетті көріністердің суретін көрсету арқылы немесе сыныпта бұйымдарды көрсету арқылы сабақта берілген материалдарды жүзеге асыруға болады. Ы. Алтынсарин: «балаға айтып түсіндіргеннен гөрі, қолымен ұстап, көзімен көріп, мұрнымен иіскеп түсіндірген сабақ ұғымды» деген. Сондықтан оқушыларға білімді сапалы меңгертуде көрнекілік әдісін пайдаланудың маңызы зор.

Әдебиеттер тізімі:

1. Вергелес Г.И., Матвеева Л.А., Раев А.И. Младший школьник: Помоги ему учиться. Книга для учителей и родителей.

– Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена; Союз, 2000. – 159 с.

2. Вергелес Г.И., Денисова А.А. Технологии обучения младших школьников: для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению «Педагогическое образование»: стандарт третьего поколения. – Санкт-Петербург: Питер, 2017. – 254 с.

3. Грозян Н.Ф., Прудникова Т.И. Дидактические принципы Я.А. Коменского: принципы реализации в современной школе // Проблемы современного педагогического образования. – Ялта: РИО ГПА, 2021. – Вып. 70. – Ч. 2. – с. 63-66

4. М.Жұмабаев. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. -160 б.

5. Г.Қ.Нұрғалиева. Педагогиканық логикалық-құрылымдық курсы, – Алматы, 1996.

ЗАМАНАУИ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУ БАҒЫТТАРЫ

Әрінова Б.А.,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ п.ғ.к,
Танатарова А. О.,
«Әлеуметтік педагогика және өзін- өзі тану» мамандығының 2 курс магистранты

Аннотация. Мақалада қазіргі заманғы әлеуметтік-педагогикалық білімнің дамуын анықтайтын негізгі бағыттар қарастырылады. Әлеуметтік педагогиканың ғылым ретінде дамуы, қоғамдағы негізгі мәселелері мен мақсаттары талданады. Авторлар мақалада әлеуметтік педагогиканың дамуы еліміздің білім беру және әлеуметтік саласының маңызды аспектісі болып табылатындығын теориялық тұрғыда дәйектейді. Сонымен қатар әлеуметтік-педагогикалық білім берудің негізгі бағыттары сараланып, оларға шетелдік,отандық ғалымдардың тұжырымдарына негізделген түсінік беріледі. Сол сияқты авторлар әлеуметтік педагог мамандарды даярлаудың инновациялық-технологиялық сипатына тоқталады.

Түйін сөздер: әлеуметтік-педагогикалық білім беру, әлеуметтік инновация, әлеуметтану, бағыт, инклюзив, технология, қоғам.

Аннотация. В статье рассмотрены основные тенденции, определяющие развитие современного социально-педагогического образования. Анализируются развитие социальной педагогики как науки, основные проблемы и цели в обществе. В статье авторы теоретически констатируют, что развитие социальной педагогики является важным аспектом образовательной и социальной сферы страны. При этом дифференцируются основные направления социально-педагогического образования и им дается понимание на основе выводов зарубежных и отечественных ученых. Таким же образом авторы акцентируют внимание на инновационно-технологическом характере подготовки специалистов социальной педагогики.

Ключевые слова: социально-педагогическое образование, социальные инновации, социология, тенденция, инклюзивность, технология, общество

Abstract. The article examines the main trends that determine the development of modern socio-pedagogical education. The development of social pedagogy as a science, the main problems and goals in society are analyzed. In the article, the authors theoretically state that the development of social pedagogy is an important aspect of the educational and social sphere of the country. At the same time, the main directions of social and pedagogical education are differentiated and they are given an understanding based on the findings of foreign and domestic scientists. In the same way, the authors focus on the innovative and technological nature of training specialists in social pedagogy.

Key words: social and pedagogical education, social innovation, sociology, trend, inclusive, technology, society.

Әлеуметтік-педагогикалық білім беру – халықтың әртүрлі топтарын әлеуметтендіру және интеграциялау мақсатында әлеуметтік қызмет көрсету және білім беру саласында, сондай-ақ педагогикалық қызмет саласында жұмыс істеуге қабілетті мамандарды дайындауға бағытталған білім беру саласы. Бұл білім беру саласы әлеуметтік мәселелерді шешуге және әртүрлі өмірлік жағдайларда адамдарды қолдауға қажетті білім мен тәжірибелік дағдыларды біріктіреді.

Көптеген тарихи талдаулар, әлеуметтік педагогиканың адамдардың тәжірибелік іс-әрекеттері мен санасында бүтіндей өзгерістер енгізу арқылы барлық гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндердің құрылымына, мазмұнына өзгеріс жасағандығына көз жеткізді.

Мысалы, Р.А. Литвак әлеуметтік педагогиканы әлеуметтік білім, әлеуметтік тәрбие, әлеуметтік психологияны өзара байланыстырушы деп, ал оның іс-әрекет нысаны адамдардың тіршілігі мен болашақ ұрпақтың тәрбиесі болып саналатын микроорта деп пайымдайды.

Ресейде XIX ғасырдың аяғында пайда болған әлеуметтік педагогика XIX ғасырдың 20-жылдарынан бастап мектептің өмірімен және әлеуметтік ортамен байланыстыра отырып, нақты дами бастады. Бұл ой С.Т.Шацкийдің еңбектері мен тәжірибелерінде теориялық негізге ие болды және де басқа белгілі педагогтардың еңбектерінде де қолданыла бастады. Әлеуметтік педагогиканың заманауи талаптар тұрғысынан зерттеліп, мамандар дайындауда өзектілік танытуы тәрбие жүйесіндегі қиыншылықтарға байланысты туындаған әлеуметтік мәселе екендігін профессор Н.С.Әлқожаева мынадай пікірімен дәйектейді: «Әлеуметтік педагогикаға деген қызығушылықтар Қазақстанда 1970 жылдары туындады, сонымен қатар шет мемлекеттер де аса көңіл бөле бастады. Біздің елде бұған байланысты шаралар жүзеге асырылып, тұрғылықты мекен-жайы бойынша балалармен жұмыс жасау барысында және сәйкес әдістемелік нұсқаулар туындағанда көрініс тапты. Кейіннен, 1980 жылдары В.Д. Семенов пен оның әріптестері ЖБК (жастар баспана кешендері) және ӘПК (әлеуметтік педагогика кешендері) тәжірибелерін жасап, әлеуметтік педагогика аймағында теориялық ізденістер жасады». [1; 9 б.].

Қай пәннің болмасын теориялық негіздерін меңгертуде оның әдістемелік жабдықталуына назар аударылады. Ғылыми әдебиеттерге сүйенетін болсақ, «әлеуметтік-педагогикалық технология» ұғымы 90-жылдары пайда болған. Никитина Н.И., Глухова М.Ф. әлеуметтік-педагогикалық жұмыс технологиясын белгілі бір әлеуметтік-педагогикалық міндеттер мен проблемаларды шешуге бағытталған кәсіпқойдың қатаң дәйекті әрекеттері ретінде түсінді. Отандық ғалым Р.С.Қасымова «Әлеуметтік-педагогикалық технологиялар маманның практикалық қызметін реттейтін императивтер жүйесін (заңды талаптар, әрекет алгоритмдер, нұсқаулық талаптар) білдіреді», деп пайымдайды. [2; 33 б.].

Қазіргі заманда әлеуметтік-педагогикалық білім айтарлықтай өзгерістер мен дамуды бастан кешіруде. Әлеуметтік-педагогикалық білім берудің басты бағыттарына:

1. Инклюзивті білім беру. Қазіргі әлеуметтік-педагогикалық білім берудегі негізгі тенденциялардың бірі инклюзивті білім беруге көшу болып табылады. Бұл тұжырымдама жалпы білім беру процесіне олардың нақты қажеттіліктеріне қарамастан барлық студенттерді қосуды білдіреді. Инклюзивті білім беру барлық балалар мен жасөспірімдер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді.

2. Білім берудегі технологиялар. Қазіргі заманғы технологиялардың дамуы әлеуметтік-педагогикалық білім беруге айтарлықтай әсер етті. Компьютерлерді, интерактивті тақталарды, онлайн платформалар мен мобильді қосымшаларды енгізу оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды. Бұл құралдар мұғалімдерге оқуды оқушыларға қызықты және қолжетімді етуге көмектеседі.

3. Біліктілікті дамытуға көңіл бөлу. Қазіргі білім беру нақты өмірде қолдануға болатын практикалық дағдылар мен құзыреттерді дамытуға көбірек көңіл бөледі. Бұған коммуникацияны, сыни ойлауды, мәселені шешуді, зерттеуді және басқа да негізгі дағдыларды дамытуға бағытталған оқыту бағдарламалары кіреді.

4. Оқытудың мультимодальды әдістері. Оқытудың заманауи әдістері мультимодальды сипатқа ие болды, бұл әртүрлі білім беру ресурстарын, соның ішінде мәтіндік, аудио, бейне және интерактивті элементтерді пайдалануды білдіреді. Бұл мұғалімдерге оқытуды оқушылардың әртүрлі оқу стильдеріне бейімдеуге мүмкіндік береді және білім беруді интерактивті және тартымды етеді.

5. Білім беру ғылыми жобалары. Заманауи әлеуметтік-педагогикалық білім беру студенттердің ғылыми зерттеулермен айналысуға және нақты мәселелерді шешуге мүмкіндігі бар білім беру ғылыми жобаларын белсенді түрде қолдайды. Бұл сыни ойлау мен тәуелсіздікті дамытуға көмектеседі.

6. Ғаламдық білім беру желісі. Интернет пен заманауи коммуникациялық технологиялар білім беруді жаһандық және қолжетімді етті. Студенттер мен мұғалімдер онлайн курстар мен

жаһандық білім беру платформалары арқылы әлемнің әр түкпірінен келген әріптестерімен және студенттерімен білімі мен тәжірибесімен бөлісе алады.

7. Тұлғаға бағытталған көзқарас. Заманауи білім беруде де әр оқушының жеке қажеттіліктері мен мүдделерін ескеретін оқушыға бағытталған әдістің маңыздылығына баса назар аударылады. Бұл тиімдірек оқуға және тұлғаның дамуына ықпал етеді.

Әлеуметтік педагог мамандар отбасылардың әл-ауқатына қол жеткізу үшін жағдай жасай алмайды және көптеген балалы отбасылардың қолайсыз материалдық және тұрмыстық жағдайларын түбегейлі өзгерте алмайды. Бірақ әлеуметтік педагогиканың мүмкіндіктеріне сүйене отырып, балалармен және отбасылармен олардың тұрғылықты жері кеңістігінде әлеуметтік-педагогикалық және әлеуметтік-мәдени жұмысты мақсатты түрде ұйымдастыра отырып, адамдарға гуманизм, өзара көмек, ынтымақтастық идеяларын сіңіругекөмектеседі. Жасампаздық энергиясы, сол арқылы оларға қиын әлеуметтік-экономикалық жағдайларда да қалыпты өмір сүруді қамтамасыз етуге көмектеседі.

Педагогика туралы бүгінгі түсінік өзінің бұрынғы түсінігінен баланы оқыту мен тәрбиелеуге байланысты әрекет ретінде барған сайын алшақтап барады. «Тәрбие», «дамыту», «оқыту», «білім беру» ұғымдары барған сайын барлық ұрпаққа, барлық жас топтарына таралуда. Педагогика балалар мен жастарды тәрбиелеу ғылымы болудан қалды. Ол барлық жастағы адамдарды тәрбиелеу туралы ғылымға айналады, ол білім беруге жәрдемдесу, балалар мен жастардың, ересектердің, соның ішінде үшінші жастағы адамдардың қолайлы психикалық, әлеуметтік, мәдени дамуына қолдау көрсетуді білдіреді. Педагогика адамды «өсіру» деп түсіндіріледі (Э. Фромм) [3; 34 б.].

И.А. Липский әлеуметтік педагогика «...адам мен әлеуметтік ортаның өзара әрекетін үйлестіру ғылымы мен тәжірибесі» [4; 118 б.]. Басқа зерттеушілер әлеуметтік педагогика әлеуметтік тәрбие мәселелерін зерттеуі керек деген пікірде.

А.В. Мудрик «әлеуметтік педагогика білім саласы ретінде әлеуметтік тәрбиені әлеуметтену жағдайында зерттейді» [5; 7 б.].

Стефан Л.А. «әлеуметтік педагогика әртүрлі әлеуметтік институттардағы (оның ішінде мектепте, мектептен тыс мекемелерде және т.б.) тәрбиенің мәні, заңдылықтары мен тенденциялары туралы ғылым» деп есептейді [6; 26 б.]. Үшінші бағытты жақтаушылар әлеуметтік педагогика жеке тұлғаның әлеуметтену заңдылықтарын зерттеу керек деп есептейді.

Әлеуметтік педагогика В.Н. Наумчик пен М.А. Паздников «Міндеті жас ұрпаққа әлеуметтенуге көмектесу болып табылатын педагогиканың салыстырмалы түрде жас бағыты» деп анықталған [7; 3 б.].

Никитин В.А. әлеуметтік педагогиканы «әлеуметтендіру және жүзеге асыру процесін білім беру құралдары арқылы танудың, реттеудің және жүзеге асырудың теориясы мен практикасы» деп есептейді. Оның нәтижесі жеке адамның халықтың әртүрлі топтары мен топтарына қатысты бағдарлар мен мінез-құлық (сенімдер, құндылықтар, сәйкес сезімдер мен іс-әрекеттер) иеленуі болып табылады, соған сәйкес бейімделу және әлеуметтік қызмет ету, әлеуметтік деңгей мен типті қамтамасыз етеді.» [8; 31 б.].

Қазақстанда әлеуметтік педагогиканың дамуы еліміздің білім беру және әлеуметтік саласының маңызды аспектісі болып табылады. Соңғы онжылдықтарда Қазақстанда әлеуметтік педагогиканы дамытуда елеулі өзгерістер болды.

Қазақстандағы әлеуметтік педагогиканың дамуының негізгі аспектілері:

1. Заңнама және мемлекеттік саясат: Әлеуметтік педагогиканы білім беру мен әлеуметтік қызметке енгізу заңмен және мемлекеттік саясат деңгейінде бекітіледі. Бұған әлеуметтік педагогтар мен мамандардың қызметін реттейтін заңдар мен нормативтік актілерді жасау жатады.

2. Кәсіптік білім: Қазақстанда жоғары оқу орындарында әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау бағдарламалары жасалып, жүзеге асырылуда. Бұл бағдарламалар болашақ мамандарға әлеуметтік қолдау және білім беру саласында жұмыс істеуге қажетті білім мен дағдыларды береді.

3. Инклюзивті білім беру: Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру үдерісіне қосуды көздейтін инклюзивті білім беру белсенді дамып келеді. Әлеуметтік педагогтар студенттердің инклюзиясын және бейімделуін қолдауда маңызды рөл атқарады.

4. Әлеуметтік қызметтер: Әлеуметтік педагогика әртүрлі әлеуметтік топтарға, соның ішінде балаларды, жасөспірімдерді, отбасыларды және т.б. қолдау көрсету үшін әлеуметтік қызметтер мен ұйымдарда дамып келеді. Бұған кеңес беру, психологиялық қолдау және әлеуметтік білім беру кіреді.

5. Тәжірибенің зерттелуі және дамуы: Қазақстандық ғалымдар мен практиктер әлеуметтік педагогика саласындағы зерттеулермен белсенді түрде айналысып, әлемдік қауымдастықпен тәжірибелерімен бөлісуде. Бұл тәжірибені жақсартуға және жаңа әдістер мен тәсілдерді дамытуға көмектеседі.

6. Халықаралық ынтымақтастық: Қазақстан әлеуметтік педагогика саласында халықаралық ұйымдармен және басқа елдермен белсенді ынтымақтастықта. Бұл тәжірибе алмасуға және осы саланың дамуын күшейтуге септігін тигізеді.

Сонымен, қазіргі заманғы әлеуметтік-педагогикалық білім үнемі дамуда және қоғамның өзгермелі қажеттіліктеріне бейімделеді. Инклюзив, технология, дағдыларға бағдарлану, оқытудың мультимодальды әдістері, білім берудің ғылыми жобалары, жаһандық білім беру желісі және оқушыға бағытталған көзқарас заманауи білім берудің негізгі тіректеріне айналды.

Қазіргі әлемдік деңгейдегі әлеуметтік-педагогикалық мәселелерді талдай отырып, заманауи әлеуметтік-педагогикалық білім берудің бағыттарын төмендегідей көрсетуге болады:

Бірінші бағыт: қазіргі ғалымдардың пікірінше, әлеуметтік педагогика бүгінгі күн проблемалық бағдармен сипатталады, бұл жалпы қоғамды және жеке тұлғаны (баланы) сипаттайтын әртүрлі мәселелерді шешудің тиімді инновациялық құралдарын іздеуге мүмкіндік береді. Проблемалық критерийге сәйкес келу айрықша белгісі ретінде әрекет етеді. Өйткені оның зерттеу пәні балалық шақтың институционалдық және жеке мәселелері және әлеуметтік-педагогикалық қызметтің әртүрлі түрлері арқылы қарым-қатынастарды үйлестіру жолдары: әлеуметтік тәрбие, әлеуметтік-бағдарлы білім беру, әлеуметтік-педагогикалық қолдау және сүйемелдеу.

Екінші бағыт: синтез ретінде пайда болу әлеуметтану және педагогика, әлеуметтік-педагогикалық білімдер бүгінде белсенділік танытуда проблеманы түсінуді тереңдетуге мүмкіндік беретін жаңартылған социологиялық, мәдени, медициналық, құқықтық және басқа білімдермен біріктіру баланың өмір сүру тәсілі мен жолдары оның мәселелерінің шешімдері. Бүгінде ол белсенді экономика, ақпараттық және мәдени білім.

Әлеуметтік-педагогикалық ерекшеліктері ғылым теория мен практиканың әртүрлі салаларының мамандары қатысатын ауқымды пәнаралық зерттеу бағдарламаларымен ұсынылған.

Үшінші бағыт: қоғамның қазіргі өмірінде адам, бала бүгінде басқаларға қарағанда жарқын, әлеуметтік құрамдас бөлік жаңарады, әртүрлі ғылымдардың ұмтылысы жазылады адам туралы социологиялық интеграцияға білу, зерттеу пәнін социологиялық тұрғыдан түсіну қазіргі заман үшін өзекті болып қала береді.

Төртінші бағыт: заманауи гуманитарлық ғылымдардың жоғарылауымен сипатталады адамның жеке басына қызығушылық әлеуметтік шындықты жасаушы. Әлеуметтік мағынаға бағытталған педагогика күрделі әлеуметтік мәселелерге балалық шақ туралы, жеке баланың әлеуметтенуінің заманауи процестері туралы білім тұлғалық және даралық принциптеріне негізделген [9; 59-60 б.].

Қорыта айтқанда, әлеуметтік педагогикалық білімнің қоғамдық дамуға жәрдемдесу, сонымен қатар халықты қолдау және тәрбиелеуде маңызы зор. Бұл саладағы мамандар білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қызметтер және басқа да көптеген салаларда жұмыс істей алады. Бұл мамандар көбінесе жеке адам мен қоғам арасындағы көпір болып, әлеуметтік мәселелерді шешуге және адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға көмектеседі.

Әлеуметтік-педагогикалық білім берудің бұл мақсаттары қоғамның дамуына және неғұрлым әділ, инклюзивті және үйлесімді әлеуметтік ортаны құруға ықпал етеді. Әртүрлі елдердің өзіндік ерекшеліктері мен екпіні болуы мүмкін, бірақ тұтастай алғанда бұл мақсаттар әмбебап және әлемдік білім беру қауымдастығы үшін маңызды.

Қазақстанда әлеуметтік педагогиканың дамуы жалғасуда және ол балаларды, жастарды және халықтың басқа да осал топтарын қолдауда маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн. Бұл сала әділ және инклюзивті қоғам құруға ықпал ететін елдің білім беру және әлеуметтік саясатының басымдығы болып қала береді.

Әдебиеттер:

1. Әлқожаева Н.С. Әлеуметтік педагогика: оқу құралы.Алматы:Қазақ ун-ті, 2011– 140 б.
2. Касымова Р.С. Әлеуметтік педагогтың жұмыс технологиясы: Оқу құралы. Алматы: ҚазҰУ, 2020. – 200 б.
3. Гурьянова М.П. Развитие социально-педагогической деятельности с детьми и семьями в пространстве места жительства. Монография.–М.:ФГБНУ«ИИДСВРАО»,2018.155 с.
4. Липский, И.А. Социальная педагогика. Методологический анализ: учеб. пособие / И.А. Липский. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 320 с.
5. Мудрик, А.В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик; под ред. В.А. Сластенина. – 5-е изд., доп. – М.: Академия, 2005. – 200 с.
6. Штефан, Л.А. Соціальна педагогічна теорія та практика в Україні / Л.А. Штефан. – Харків, 2002. – 264 с.
7. Наумчик, В.Н. Социальная педагогика: Проблема «трудных» детей: Теория. Практика. Эксперимент: пособие для учителей, воспитателей, студентов, магистрантов, аспирантов пед. высш. учеб. заведений / В.Н. Наумчик, М.А. Паздников. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2005. – 400 с.
8. Никитин, В.А. Социальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. В.А. Никитина. – М.: Владос, 2000. – 272 с.
9. Расчетина С.А.Тенденции развития современного социально-педагогического профессионального образования.ЧЕЛОВЕК И ОБРАЗОВАНИЕ.2016.№3(48).С.56-62

БАЛАЛАРДЫ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЭТНОПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Токтагулова Гаухар Бекеновна,
Әлеуметтік (психология) ғылым магистрі, аға оқытушы
Жалпы және әлеуметтік педагогика кафедрасы
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Аннотация. Бұл мақалада бала тәрбиесіндегі этнопедагогиканың мүмкіндіктері туралы атап көрсетілген. Салт-дәстүрді, өнерді дәріптейтін, ана тілі мен дінін қадірлейтін, Отанын, елін, жерін сүйетін, жан-жақты жетілген, саналы жасты тәрбиелеуге негізгі пайдалану керек мүмкіндіктері ұсынылған. Бала дүниетанымын қалыптастырудың және оның ақыл-ойын дамытуда этнопедагогиканың әсері талданған. Этномәдени білімінің мәні мен тәрбиенің айқындалуы көзделеді.

Түйін сөздер: этнопедагогика, отбасы, бала, тәрбие.

Аннотация. В данной статье рассматривается освещаются возможности этнопедагогики в воспитании детей. Представлены возможности, которые следует использовать для воспитания всесторонне развитой, умной молодежи, прославляющей традиции, искусство, уважающей родной язык и религию, любящей свою Родину, страну, землю. Анализируется влияние этнопедагогики на формирование мировоззрения ребенка и развитие его разума. Предусматривается определение сущности этнокультурного образования и воспитания.

Abstract. This article discusses the possibilities of ethnopedagogy in raising children. Opportunities are presented that should be used to educate comprehensively developed, intelligent youth who glorify traditions, art, respect their native language and religion, and love their Motherland, country, land. The influence of ethnopedagogy on the formation of a child's worldview and the development of his mind is analyzed. It is intended to clarify the meaning of ethnocultural education and upbringing.

Адамның жеке басын тәрбиелеудің негізін отбасы қалайды. Ерте жастан бастап отбасы баланың санасын, ерік-жігерін, сезімдерін бағыттайды. Отбасында бала алғаш рет адамгершілік нормаларын, бірлескен еңбек дағдыларын игереді. Оның өмірлік жоспарлары, адамгершілік мұраттары отбасы шеңберінде қалыптасады. Отбасы-адам өміріндегі алғашқы әлеуметтік кезең. Отбасында балалар ата-аналарының, жақын туыстарының әлеуметтік және моральдық көзқарастарына назар аударады. Тәжірибе көрсеткендей, ата-аналары отбасында қолайлы психологиялық микроклиматты сақтай алатын және олар үшін еңбекқорлықтың, қайырымдылықтың және жоғары әлеуметтік белсенділіктің үлгісі болып табылатын балалар қарқынды дамып келеді. Балалардың салауатты рухани қажеттіліктері мен мүдделерін дамытуда отбасында қалыптасатын моральдық атмосфера үлкен маңызға ие. Ата-аналардың жеке үлгісі, өзара сыйластық, отбасының әр мүшесіне қамқорлық жасау-баланың жеке басының адамгершілік қалыптасуының ең жақсы құралы. Балалардың өмірі мен мінез-құлқының ұтымды тәртібі, олардың басқа отбасы мүшелерімен қарым-қатынасының ақылға қонымды формалары маңызды рөл атқарады. Балалардың жеке дамуында ынталандырушы фактор отбасында еңбек атмосферасын құру болып табылады. А.С. Макаренко балаларды отбасында еңбекке ынталандырудың ең жақсы құралы ата-аналардың еңбек міндеттерін қоя білуі, еңбек тапсырмаларын бере білуі, сондай-ақ жоспарланған жұмысты бірлесіп орындай білуі деп есептеді. Ата-аналар халық әрқашан балаларды мәжбүрлемей, еңбекке құштар болуға ұмтылғанын есте ұстауы керек.

Халықтың еңбек дәстүрлері әрқашан дүниеге келген оның өміріне, кәсібіне байланысты, отбасылық, қоғамдық, ұлттық дәстүр бойынша ұрпақтан-ұрпаққа дамыды.Халық әрқашан шындықты елестететін өскелең ұрпақты тәрбиелеудің мәні, оның қиындықтары, қуаныштары

мен ақсүйектері мақсаттар. Халық: "тәрбие-баға жетпес байлық". "Бала-асыл тас, бірақ әлі де үлкен зергерлік бұйым – оның тәрбиесі". Халық ата-ана тәрбиесі ұзақ процесс екенін түсінеді, көп қырлы. "Ақылдың бағасы жоқ, ата-ана –шектеулер " Тәрбие мыналарды қамтиды көптеген бағыттар: ақыл - ой, адамгершілік, еңбек, эстетикалық, экологиялық, экономикалық және т. б.

Отбасында балалардың эстетикалық тәрбиесі үшін қолайлы жағдайлар бар. Ересектер сыйға тартқан алғашқы ойыншықтар, түнде анасы немесе әжесі орындаған бесік жыры, ересектер айтқан немесе оқыған ертегілер балалардың эстетикалық сезімдерін, көзқарастары мен талғамдарын қалыптастырады. Отбасының әсері үнемі, ұзақ уақыт, әртүрлі жағдайлар мен жағдайларда жүзеге асырылады. Тәрбие балалардың шығармашылық бейімділігі мен қабілеттерін дамытуды және қалыптастыруды қамтиды.

Сондықтан, отбасындағы балаларды қарқынды дамыту мен тәрбиелеуде әр түрлі көркемөнерпаздар үйірмелерінде, мектепте және мектептен тыс мекемелерде өткізілетін спорттық-бұқаралық жұмыстарда сабақтарға жағдай жасау арқылы ата-аналардың олардың бейімділіктеріне ұқыпты қарауы маңызды мәнге ие болады. Педагогика ғылымының тарихында жас ұрпақты тәрбиелеудегі отбасының ықпалының күшін бірінші болып Я.А. Коменский қорытындылады. Отбасындағы үй тәрбиесінің тәжірибесіне сүйене отырып, ол «Ана мектебі» идеясын жасады./1, б. 10./ Білім берудің халықтық бастаулары К.Д. Ушинский, Ы.Алтынсарин, А. Құнанбаев. Балаларды тәрбиелеуде олар ана тілінің, фольклордың, халықтық ауызша және қолөнер шығармашылығының, халықтық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың маңызды рөлін атап өтті. XX ғасырдың басында көрнекті қазақ педагог-ағартушылары А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, М.Дулатов, Х.Досмұхаметов өздерінің психологиялық-педагогикалық еңбектерінде этнопедагогикалық идеялардың маңыздылығын, олардың жастарды тәрбиелеудегі, ұлттық мектепті қалыптастырудағы рөлін ашты. М.Жұмабаев "Педагогика" оқулығында (1922) халық тәрбиесінің ғылыми негіздерін негіздеді: «Әр тәрбиеші өз қызметінде халық тәрбиесіне сүйенуі керек… Әсіресе оған үйде тәрбиелеудің бастауларын жақсы білу керек».

Бүгінгі таңда педагогика ғылымында «Халық» терминіне балама ретінде «Этнос» термині қолданылады. «Этнос» (грек тілінен аударғанда.) - тайпаны, халықты білдіреді. Этнопедагогиканы педагогика ғылымының дербес саласына бөлу дәстүрлі халықтық тәрбиені тұтас зерттеуге ықпал етті, оның негіздері ғасырлар бойы өздерінің жеке басын, әдет-ғұрыптарын, тарихи тамыры мен ана тілін сақтаған отбасында қаланды. Г.Н. Волков, А.Э.Измайловтың ғылыми еңбектерінде халық педагогикасының ғылыми тұжырымдамалары ашылды. В.Х. Арутюнян, М.Г.Колодезникова,. М.Пашаева, М.И. Стельмахович ауызша халық шығармашылығында тәрбие мен оқыту идеялары айқындалды, отбасылық-тұрмыстық және қоғамдық дәстүрлерде, ұлттық өнерде, поэтикалық шығармашылықта көрініс тапқан халықтың тәрбие жұмысының нысандары, әдістері мен құралдары ашылды.

Тәрбие процесінде этнопедагогика элементтерін пайдалану тәжірибесін талдау келесі прогрессивті аспектілерді анықтауға мүмкіндік береді: біріншіден, этнопедагогика ұлттық мәдениеттердің өзара ықпалы мен өзара байытуын қолдайды. Белгілі бір ұлттың халықтық дәстүрлерін зерттеу үшін оның ғасырлық дәстүрлі білім беру жүйесін білу қажет. Әр халықтың ұлттық ерекшеліктерін, отбасындағы балаларды дәстүрлі тәрбиелеу тәсілдерін ескермей, өз Отанын сүйетін нағыз азаматты тәрбиелеу мүмкін емес. «Ұлты жоқ адамдар – жансыз дене, ол тек ыдырау заңына бағынып, өзінің жеке басын сақтаған басқа денелерде жойылып кетеді», - деп жазды ұлы орыс педагогы К.Д. Ушинский../4./ Екіншіден, әр халық-ұлы ұстаз, ал барлық ұлы ұстаздар ұлт қағидатын ұстанды. Белгілі бір халыққа тән халықтық тәрбиенің қайталанбас мәнін К.Д. Ушинский белгіледі. Ол белгілі бір халықтың тәрбиелік мақсаттарын көрсете отырып, ғылым "басқа елдердің педагогикалық теорияларының негізсіз әсерінен бос"болуы керек деп атап өтті./4/ Халықтық педагогика еркін тәрбие мен махаббат қағидаттарына негізделген. Сондықтан тәрбие процесінде этнопедагогика элементтерін енгізу демократиялық принципке негізделуі керек. Ата-аналардың балаларды отбасылық тәрбиелеуде этнопедагогика элементтерін қолданудың негізгі көздері-отбасылық әдет-ғұрыптар, әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, халық ертегілері, аңыздар, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, тіл бұралаңдары, санауыштар, халықтық музыкалық, поэтикалық және қолөнер туындылары. Қазақ отбасында балаларды тәрбиелеуде

жұмбақтар, ертегілер, тіл бұралаңдары, санауыштар кеңінен қолданылды. Жұмбақ-белгілі тақырып пен құбылыс туралы ұғым саналы түрде жасырылған қысқаша поэтикалық шығарма. Жұмбақтар ғаламның сұлулығын көруге көмектеседі, қиялға үйретеді, қиялын дамытады, әлемді тануға қуаныш сыйлайды. Жұмбақ біздің сөйлеуімізді безендіреді, оған ерекше дәм, сыйымдылық, әуезділік береді, жақсылыққа, туған сөзге деген сүйіспеншілікке, өлкенің себебіне үйретеді.

Тіл бұралаңдары балалардың ана тіліндегі сөздерді дұрыс айту, ана тілінің сұлулығын түсіну қабілетін дамытуға көмектеседі. Тіл бұралуы баланың сөйлеу ақауларын түзетудің ғана емес, сонымен қатар баланың психологиясының да тиімді құралы болып табылады. Ертегі– ауызша халық шығармашылығының үлгісі, сонымен қатар ағартушылық сипатқа ие. Ертегі балаларды өмір сүруге үйретеді, қоғамдық бағаланатын мінез-құлық нормаларын, шынайы бақытқа жету шарттарын үйретеді. Ертегі балаларда шығармашылық қиялды, қиялды, логикалық ойлауды дамытады. Ертегілерді айта отырып, ата-аналар балалармен тығыз қарым-қатынас жасайды, халық шығармашылығы мен тілін үйренеді. Ертегілер ата-аналарға педагогикалық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, балаларда қарапайым педагогикалық дағдылар қалыптасады (құрастыру, ертегілер айту және т. б.)

Ғасырлар бойы қалыптасқан этнопедагогикада тарихи және адамдардың табиғи өмір сүру жағдайлары, тұрмысы, дәстүрлері, қарым-қатынасы. Педагогикалық құндылықтар халық өнерінің көптеген шығармаларында, әдет-ғұрыптарында, әдет-ғұрыптарында, әдет-ғұрыптарында, болмысты құрайтын әдет-ғұрыптарда анықталған этнопедагогикалық мәдениет. Халықтардың тарихи жады ұлттық мәдениеттің өзіндік ерекшелігін сақтаудың маңызды алғышарты болып табылады.

Халықтық педагогика идеяларын жаңғырту, отбасылық тәрбиенің прогрессивті үш диясын қолдану түсінуге үлкен көмек бола алады және қазіргі қоғамдық-саяси ахуал көтерген тәрбие мәселелерін шешу.

Бала тәрбиесінде санауыштар кеңінен қолданылды. Санауыштардың көмегімен халық балаларды санауға үйретті. Оқырмандар балаларға әлемді тануға көмектеседі, математикалық қабілеттердің, шығармашылық ойлаудың дамуына ықпал етеді. Санауыштарды қолдана отырып, ата-аналар балалардың математика сабақтарына деген қызығушылығын дамыта алады.

Қазақтардың музыкалық фольклоры өте алуан түрлі. Халық әндері, әуендер, халық күйлері әдемі дауыспен ерекшеленеді. Балалардың музыкалық-эстетикалық тәрбиесінде ата-аналар заманауи техникалық құралдарды, теледидар мен радионы, театрды қолдана алады. Бағдарламада теледидар мен радиода музыкалық-фольклорлық хабарларды белгілей отырып, ата-аналар оларды бүкіл отбасымен көруді немесе тыңдауды ұйымдастыра алады, содан кейін балаларға өз тәжірибелерімен бөлісуге мүмкіндік береді. Балалармен бірге фольклорлық музыкалық топтардың концерттік қойылымдарын тамашалау ата-аналарға ұлттық киімдерді, аспаптарды және т.б. көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Осылайша, отбасындағы балаларды тәрбиелеу процесінде *этнопедагогика элементтерін қолдана отырып,* ата-аналар ұлттық байлықты бағалай алатын үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастырады. Бұл мәселеде бүгінде ата-аналарға жан-жақты дамыған ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне жауапкершілікпен қарайтын мектеп үлкен көмек көрсетеді.

Тарихи тұрғыдан алғанда, Қазақстан көп ұлтты мемлекет болып табылады, онда 130-дан астам ұлт пен ұлыс тұрады. Олардың әрқайсысының ғасырлар бойы өзіндік экономикалық-экономикалық мәдениеті, шаруашылық жүргізу және өскелең ұрпақты тәрбиелеу дәстүрлері қалыптасты.

Орта Азия мен Қазақстан жағдайындағы еңбек, ең алдымен, мал шаруашылығымен, мақта шаруашылығымен, егіншілікпен, бау-бақшамен, халық кәсіпшілігімен байланысты болды. "Фермер мен Мал өсірушінің қиын жұмысы, нанға ғибадатхана, мақта мен малға ұлттық мақтаныш ретінде қарау - осының бәрі балалардың еңбекке және еңбек адамдарына деген сүйіспеншілік сезімін тудырды".

Орта Азия мен Қазақстан халықтарының бұл ерекшелігін Қазақстан аумағында тұратын этностардың шаруашылық-еңбек қызметіне байланысты ауызша поэтикалық шығармашылық, салт-дәстүрлер мысалынан байқауға болады. Әрине, этнопедагогикада ертегілерді елемеуге болмайды. Ертегі-ауызша халық шығармашылығының үлгісі, сонымен қатар ағартушылық сипатқа ие. Ертегі үйретеді балаларды өмір сүруге, қоғамдық бағаланатын нормаларға, шынайы бақытқа жету шарттарына үйретеді.

Ертегі балаларда шығармашылық қиялды, фантазияны, логикалық ойлауды дамытады. Ертегілерді айту ата аналар балалармен тығыз қарым-қатынас жасайды, халық шығармашылығын зерттейді.Ертегілер ата-аналарға педагогикалық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, балаларда да қарапайым педагогикалық дағдылар қалыптасады (құрастыру, ертегілер айту және т.б.) де тейдің тәрбиесінде санауыштар кеңінен қолданылды.

Адал және шынайы еңбек халық ертегілерінде, мақал-мәтелдерде, дәстүрлер мен рәсімдерде атап өтіледі. Мәселен, мысалы, өзбек ертегілерінде «Шебер қолдар», «Ер жігітке және жетпіс өнер аз», халық өнер мен қолөнерді үйрену идеясын ерекше түрде білдіреді. Ертегілер кейіпкерлердің күші мен мүмкіндіктерін идеализациялайтыны белгілі, бірақ олардың негізінде адамға, оның ақыл – ойына, мақсатқа жету үшін кез-келген қиындықты жеңуге дайын деген халықтық сенім жатыр. Еңбектегі тәрбие-қырғыз халық ертегілеріндегі басты лейтмотив. Ертегілердің кейіпкерлері еңбекқорлығымен ерекшеленеді: олар жерді өңдейді, мал бағады, қолөнермен айналысады. Сонымен, "Абаскердің қызы" ертегісінде халық шеберлері мен қолөнершілерінің шабыттандырылған жұмысы поэтикалық түрде айтылады. Халықтық дидактикалық тәжірибеде ұжымдық еңбек және экономикалық тәрбиеде адамдардың әлеуметтік және өндірістік қызметімен бірге жүретін отбасылық және қоғамдық-бұқаралық дәстүрлер маңызды рөл атқарды. Ежелгі уақытта қалыптасқан дәстүрлер экономикалық қызметті реттеп, еңбекті ұйымдастыруды анықтады. Олар арқылы кейінгі ұрпаққа кәсіби шеберліктің дағдылары мен әдістері берілді. Дәстүр бойынша олар жұмысты уақытында бастауға және аяқтауға, жұмыс орнын, жұмыс құралын, үйін, үй шаруашылығын және т.б. тиісті тәртіпке келтіруге үйренді. Қазіргі жағдайда қазақ халық шығармашылығын зерделеу ұлттық сананың қайнар көздерін талдау үшін кең және бай алаң ашады.

Халық ұрпақтан-ұрпаққа өзінің әлеуметтік тәжірибесін, рухани байлығын аға ұрпаққа құрмет ретінде жеткізіп, береді, осылайша қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің тарихын жасайды. Сабақтастық жаңа ұрпаққа адамзаттың алдыңғы тарихында қалыптасқан барлық жақсылықтарды сіңіруге және дамытуға, жаңа жағдайда қоғамның рухани құндылықтарының алуан түрлілігін байытуға мүмкіндік береді. Халық, материалдық тауарлардың алғашқы жасаушысы, сонымен бірге уақыт, өзіндік ерекшелік, талант бойынша бірінші мұғалім және тәрбиеші.

Қазақ халқының этногенезіне қатысқан ежелгі түркі тайпаларының көркемдік қызметін өзіне сіңірген қазақ өнері-әлемнің көркемдік дамуының біртұтас біртұтас тарихы болып табылады. Олардың жұмысында халықтың тәжірибесі, оның ұлттық бірегейлігінің байлығы ашылады. Ежелгі дәуірде де көшпелі қазақтар, басқа халықтар сияқты, жастардың белгілі бір еңбек дағдыларынан басқа, дәстүрлі өмірді реттеу: ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, мінез-құлық ережелері мен нормалары берілді.

Халықтық педагогика адамдарды уақыт пен кеңістікте қалыптасқан дәстүрлер рухында тәрбиелейді. Осы үздіксіз процестің уақыты (халықтың дәстүрлері, оның құндылықтары бір ұрпақ арқылы жасалмайды)-. Выготскийдің айтуы бойынша қалыптасатын көптеген ұрпақтардың өмірі, дамудың табиғи сериясы, яғни мінез-құлық реотиптері түрінде ұсынылған өткен мәдени-тарихи тәжірибе, ол бойынша оны кейінгі шемде көбейтуге болады. Бұл тәжірибе санасыздықтан санаға дейінгі барлық деңгейлерде медиаторлар арқылы беріледі: сөз, белгі, символ, миф. Зерттеулер көрсеткендей, мәдени-тарихи тәжірибені жеткізу үшін жер шафтынан басқа, семантикалық, аксиологиялық, мәдени, онтопедиялық кеңістікті қамтитын белгілі бір кеңістік қажет.Этнопедагогиканың бала тәрбиесіне ықпалы мен тигізер әсері мол. Келешек ұрпағымыздың саналы, рухани бай болып қалыптасуына үлес қосу біздің негізгі міндетіміз!

Әдебиеттер:

1. Коркина В. И., Тишмаганбетова Г. С. педагогиканың жалпы негіздері: Педагогикалық мамандықтар студенттеріне арналған оқулық.-Қарағанды: САНАТ-Полиграфия ЖШС баспасы, 2006.-185 Б.

2. Харламов и. Ф. Педагогика: оқу құралы.- 4-ші басылым.- М.: Гардарики, 2002.-518 Б.

3. М. Жұмабаев. Педагогика, - Алматы, 1993.-123 Б.

4. Ушинский К.Д. Собр.оп.-М.: РСФСР АПН баспасы, 1950.-Т. 9: адам тәрбие пәні ретінде. Педагогикалық антропология тәжірибесі.- 628 Б.

5. Алметов Н. Ш. халық педагогикасының дидактикалық әлеуеті және оны оқу-тәрбие процесінде іске асыру.- Ташкент: Фан,1999.-337 Б.

6. Харламов И.Ф. Педагогика: Учебное пособие.-4- е изд.-М.:Гардарики, 2002.-518 с. 7.Ушинский К.Д.Собр.соч.-М.:Изд-во АПН РСФСР, 1950.-Т.9:Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии

8.Стельмахович М.И. Народная педагогика. – Киев, 1985. – 240 с.

9. Стельмахович М.И. Традиции и тенденции развития семейной этнопедагогики украинского народа. – Ивано-Франковск, 1989. – 380 с.

10. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М.: Институт психологии РАН, ―Академический проект‖, 1999. – 320 с.

11. Суханов И.В. Обычаи, традиции и преемственность поколений. – М., 1976. – 216 с.

ПРИЧИНЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Умбет Раушан Сабиткызы,
Магистр экономических наук

Аннотация. В данной статье рассмотрена проблема суицидального поведения подростков: проанализированы эпидемиологические данные по суицидам у несовершеннолетних, рассмотрены имеющиеся в зарубежной и казахстанской науке исследования о причинах, толкающих подростков на суицид, а также описаны результаты исследования, в котором была выявлена взаимосвязь между депрессией, тревогой и безнадежностью со степенью выраженности суицидальных мыслей у подростков.

Актуальность исследования заключается в необходимости исследования данной проблемы для составления превентивных программ и психотерапевтических техник, мишенями которых были факторы суицидального риска, выявленные в ходе данного исследования.

По результатам проведенного исследования автором был сделан вывод, что тревога, депрессия и безнадежность имеют значение в формировании исходного риска суицидального поведения, когнитивной склонности, но имеют меньшее влияние на риск активной суицидальной попытки.

Ключевые слова: суицид, подростковый суицид, факторы суицидального риска.

Аннотация. Бұл мақалада жасөспірімдердегі суицидтік мінез-құлық мәселесі қарастырылады: кәмелетке толмағандар арасындағы суицид туралы эпидемиологиялық деректер талданады және жасөспірімдерді суицидке итермелейтін себептерге қатысты шетелдік және қазақстандық ғылымда бар зерттеулер қарастырылады, сондай-ақ жасөспірімдердегі депрессия, мазасыздық және үмітсіздік арасындағы суицидтік ойлардың ауырлығымен байланысын анықтаған зерттеу нәтижелерін сипаттайды. Зерттеудің өзектілігі профилактикалық бағдарламалар мен психотерапевтикалық әдістерді жасау үшін осы мәселені зерттеу қажеттілігінде болып табылады, олардың мақсаты осы зерттеу барысында анықталған суицидтік қауіп факторлары болды.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, автор мазасыздық, депрессия және үмітсіздік суицидтік мінез-құлық пен когнитивтік бейімділіктің бастапқы қаупін қалыптастыруда маңызды, бірақ белсенді суицид әрекеті қаупіне азырақ әсер етеді деген қорытындыға келді.

Түйінді сөздер: суицид, жасөспірімдердің өзіне-өзі қол жұмсауы, суицидтің қауіп факторлары.

Abstract. This article examines the problem of suicidal behavior in adolescents: epidemiological data on suicide in minors is analyzed, and research available in foreign and Kazakh science on the reasons that push adolescents to commit suicide is reviewed, and also describes the results of a study that found a relationship between depression, anxiety and hopelessness with the severity of suicidal ideation in adolescents. The relevance of the study lies in the need to study this problem in order to draw up preventive programs and psychotherapeutic techniques, the targets of which were the suicide risk factors identified during this study.

Based on the results of the study, the author concluded that anxiety, depression and hopelessness are important in the formation of the initial risk of suicidal behavior and cognitive propensity, but have less influence on the risk of an active suicide attempt.

Key words: suicide, teenage suicide, suicide risk factors.

Введение

Суицидальное поведение в подростковом возрасте – серьезная проблема, охватывающая вопросы психологии, педагогики, медицины и множества других отраслей. За последние годы внимание к данной проблеме возрастает, так как подростковое самоубийство пугает всех, как занимающихся исследованиями и практикой работы с детьми, так и просто неравнодушных людей.

В Республике Казахстан последние годы фиксируется большое количество суицидов несовершеннолетних мальчиков и девочек, рассмотрим статистические данные за последние пять лет, предоставляемые Генеральной прокуратурой РК. В 2018 году подростками было совершено 2018 суицидов и 329 суицидальных попыток, в 2019 году – 178 суицидов и 350 попыток, в 2020 году юношами и девушками младше 18-ти лет было совершено 151 суицидов, закончившихся смертью, и 302 попыток, в 2021 году 174 суицидов и 372 попытки, а в 2022 году самоубийством покончили жизнь 164 подростка и пытались это сделать 307 подростков.

Имеющаяся эпидемиологическая информация по суицидам в подростковом возрасте говорит о широкой распространенности данной проблемы, которую необходимо изучать и освещать для того, чтобы максимально помогать детям, находящимся в группе риска, и их родителям, решать возникшие трудности, а также для превентивных мер для общей подростковой популяции, так как это очень серьезная проблема, которая может отнять у подростка жизнь или сделать его инвалидом на всю жизнь, в случае состоявшейся попытки.

Основная часть

В Казахстане проблеме детского и подросткового суицида уделено много внимания. Аймагамбетова О.Х. с соавторами провела большое исследование, в котором выявила, что среди самих подростков есть проявления стигматизации и недостаточное понимание того, почему же их сверстники решаются на такой шаг [1, с. 56]. Многие подростки считают, что на суицид способны люди только с психическими расстройствами, хотя многие исследования указывают на то, что никто не застрахован от такого проявления психики, как самодеструктивное поведение. Особенно это ярко выражено в подростковом возрасте, так как этот период в развитии человека является крайне чувствительным, на еще не окрепшую детскую психику оказывают влияние гормональные изменения, которые происходят в организме, когда ребенок перестает быть ребенком, а становится взрослым. К этому добавляются и требования выбора профессии, сдачи экзаменов, также стресс вызывают сложности среди сверстников, так как дети начинают воспринимать себя в новой роли – взрослого – и пробуют выстраивать взаимоотношения уже исходя из данной роли, не имея пока достаточных навыков для эффективной взрослой коммуникации [2, с. 67]. Все это является сильной эмоциональной нагрузкой, и если в дополнение у подростка есть наследственная предрасположенность или проблемы в семье, то суицидальный риск в таком случае может проявиться.

За 2023 год к моменту написания статьи статистические данные еще не были опубликованы, таким образом, есть возможность проанализировать информацию о подростковых суицидах, имеющуюся до 2022 года включительно [3]. При этом данные по суицидам имеются не только в общем виде, но и по половому признаку, поэтому у нас есть возможность рассмотреть половые различия фактов совершения суицидов. Например, в 2018 году девочками до 18-ти лет было совершено 58 суицидов и 253 суицидальных попыток, а мальчиками до 18-ти лет – 120 суицидов и 76 суицидальных попыток. Из представленных данных хорошо видно, что у девочек больше суицидальных попыток, нежели суицидов, закончившихся смертью, тогда как у мальчиков ситуация обратная: законченных суицидов больше, чем суицидальных попыток. В 2019 году в эпидемиологических данных похожая картина: у девочек 59 суицидов и 269 попыток, в последующие годы соответственно: 53, 69, 66 суицидов (до 2022 года включительно) и 220, 299, 236 суицидальных попыток соответственно.

Среди мальчиков картина данных по суицидальному поведению следующая: в 2019 году несовершеннолетними мужского пола было совершено 120, в 2020 году 90, в 2021 году 105, в 2022 году 98 суицидов, которые закончились смертью. При этом меньше суицидальных попыток: в 2019 году 81, в 2020 82, далее можно увидеть небольшой спад в данных по попыткам у мальчиков: 73 и 71 попытки (до 2022 года включительно).

В чем может быть причина подобных расхождений в объективных данных? Для ответа на данный вопрос автор счел полезным рассмотреть результаты следующего исследования. В Республике Казахстан в 2015 году при содействии Фонда ООН ЮНФПА было проведено масштабное исследование, в котором было выявлено, что к суициду больше склонны подростки

с такими чертами характера, как импульсивность и агрессивность [4]. Автор данной статьи предполагает, что данные особенности больше свойственны мальчикам, нежели девочкам, поэтому у мальчиков суициды чаще заканчиваются смертью. Девочки же, являясь более эмоциональными, все же отличаются более мягкостью, что не позволяет им совершить законченный суицид. Но это лишь наше предположение, проверять которое нам кажется неэтичным.

Здесь хотелось бы привлечь внимание проблеме, которая заключается в том, что очень сложно провести научное исследование данной проблемы, не нарушив правил этических норм. Поэтому подобные исследования проводятся с большой осторожностью, и многие результаты получаются косвенным путем, путем анализа жизненных ситуаций подростков, оказавшихся в суицидальном кризисе. Например, существуют зарубежные исследования, в которых авторы исследовали жизнь подростков, совершивших суицид, по тем данным, которые им удалось получить от семей и медицинской документации. Kposowa AJ, проведя подобное исследование, обнаружила, что большая часть подростков, которые совершили суицид, при жизни страдали психическими расстройствами, чаще всего – депрессией [5, с. 993]. Также они выявили, что случаи психических расстройств и самоубийств встречались в семьях суицидентов. Получается, что большую основную роль в суицидальном поведении играют наследственные факторы, которые при взаимодействии с психологическими особенностями, сформировавшихся под воздействием среды, а также с социальными факторами, такими как окружение, взаимоотношения с друг ими людьми, экономическим статусом, могут привести подростка к суицидальному поведению.

Согласно данным исследования фонда ЮНИСЕФ в Казахстане, весомыми факторами, которые могут заставить ребенка или подростка пойти на суицид, являются: депрессия, тревога, наследственная предрасположенность [6, с. 25]. Симптомы депрессии были выявлены у 70% учеников группы высокого риска и у 37% жертв суицида. Также в исследованиях зарубежных авторов было выявлено большое значение злоупотребления психоактивными веществами и, в частности, злоупотребление алкоголем, особенно у подростков старшего возраста и у мужчин [7, с. 259].

Также в Казахстане проводились исследования, в которых выявлялись психологические черты подростков, которые пришли к специалисту, и у которых были выявлены суицидальные мысли. Низамудин М.А. с соавторами выявила, что к суицидальным мыслям больше склонны подростки с такими чертами характера, как депрессивность, ригидность, индивидуалистичность и интроверсия. Замкнутые, отгороженные от социума подростки более подвержены безнадежности и суицидальному риску [8, с. 37].

Научная методология исследования

Цель исследования – выявить, какие психологические состояния больше связаны с суицидальным риском в подростковом возрасте

Задачи исследования:

1. Составить выборку подростков, находящихся в группе риска
2. Провести опросники Бека
3. Выявить взаимосвязи показателей с помощью корреляционного анализа

Материалы и методы:

1. Подростковая шкала депрессии Бека
2. Шкала тревоги Бека
3. Шкала безнадежности Бека
4. Шкала суицидальных мыслей Бека

Подростковый вариант шкалы депрессии Бека состоит из 13-ти вопросов и направлен на самооценку депрессивных симптомов респондентов младше 18-ти лет. Содержание вопросов шкалы отражает наличие симптомов депрессии: негативные мысли, грусть, тоска, усталость, также в опроснике отражены проявления так называемой депрессивной триады: снижение настроения, мыслительной и двигательной активности.

Шкала тревоги Бека отражает наличие соматических симптомов тревоги, таких как затрудненное дыхание, учащенное сердцебиение, нервозность, а в шкале безнадежности отражается отношение респондента к будущему: при негативном отношении с ожиданием от будущего чего-либо плохого показатели по данной шкале повышаются.

Шкала суицидальных мыслей является основной для регистрации и оценки риска суицидального поведения. В опроснике высчитывается как общий показатель, так и показатели по пяти подшкалам:

1. Отношение к жизни/смерти;
2. Характеристики суицидальной идеаторной активности;
3. Характеристики предполагаемой суицидной попытки;
4. Реализация предполагаемого суицида;
5. Предпосылки для совершения суицида.

Выборку исследования составили 19 подростков в возрасте от 14 до 17 лет с суицидальными мыслями, которые добровольно согласились заполнить представленные опросники в формате Google Forms, 11 девушек и 8 юношей.

Шкалы Бека являются самыми распространенными опросниками в клинической практике, которые широко используются для диагностики суицидального риска, а также депрессивных и тревожных состояний и степени чувства безнадежности.

Полученные результаты и их обсуждение

В таблице 1 представлены результаты корреляционного анализа поученных в ходе исследования результатов (см. таблицу 1).

Таблица 1 – Показатели корреляционных связей между значениями по шкале суицидальных мыслей и шкалам депрессии, тревоги и безнадежности

		Подростковая шкала депрессии Бека	Шкала тревоги Бека	Шкала безнадежности Бека
Шкала суицидальных мыслей Бека (общий показатель)	Корреляция Пирсона	,743**	,597**	,630**
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,002	,001
	N	19	19	19
Подшкала №1. Отношение к жизни и смерти	Корреляция Пирсона	,810**	,672**	,702**
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,000	,000
	N	19	19	19
Подшкала №2. Характеристики суицидальной идеаторной активности	Корреляция Пирсона	,637**	,694**	,575**
	Знач. (двухсторонняя)	,001	,000	,003
	N	19	19	19
Подшкала №3. Характеристики Предполагаемой суицидальной попытки	Корреляция Пирона	,671**	,612**	,402*
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,001	,046
	N	19	19	19
Подшкала №4. Реализация предполагаемого суицида	Корреляция Пирсона	,342	,234	,180
	Знач. (двухсторонняя)	,094	,260	,390
	N	19	19	19
Подшкала №5. Предпосылки для совершения суицида	Корреляция Пирсона	,197	,101	,344
	Знач. (двухсторонняя)	,346	,632	,093
	N	19	19	19
**. Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).				
*. Корреляция значима на уровне 0,05 (двухсторонняя).				

Как видно из результатов, представленных в таблице №1, шкала суицидальных мыслей имеет наиболее тесную связь со шкалой депрессии, что говорит о том, что к суициду более склонны подростки с депрессивными симптомами. При этом можно увидеть, что подшкала «Отношение к жизни и смерти» имеет коэффициент корреляции со шкалой депрессии, равный 0,810, причем на уровне надежности с погрешностью 1%. Это говорит о том, что у депрессивных подростков более всего выражено негативное отношение к жизни. Также можно

увидеть, что подшкалы «Реализация предполагаемого суицида» и «Предпосылки для совершения суицида» не имеют никакой взаимосвязи с показателями по депрессии, тревоге и безнадежности. Из данных результатов можно сделать вывод, что тревога, депрессия и безнадежность имеют значение в формировании исходного риска суицидального поведения, когнитивной склонности, но имеют меньшее влияние на риск активной суицидальной попытки. Возможно, к активным действиям по совершению суицидальной попытки подростков толкают уже другие особенности, такие как импульсивность, или реакция на острые стрессовые ситуации.

Заключение

В ходе проведенного исследования автор получил результаты, свидетельствующие о том, что подростки с депрессивно-тревожными состояниями имеют большую склонность к суициду, но данная склонность может говорить об исходном риске суицидального поведения, и не обязательно свидетельствует б остром риске с активной суицидальной попыткой. Тем не менее, родителям, педагогам и окружающим подростков людям необходимо серьезно и внимательно относиться к депрессивным и тревожным проявлениям у подростков, так как эти состояния могут быть связаны с исходным риском суицидального поведения, который может активироваться в случае каких-либо острых стрессовых ситуаций.

Литература:

1. Аймаганбетова О.Х., Ли А.В., Бажова Т.В. Учебно-методическое пособие «Профилактика суицидального поведения молодежи: социо-психологические аспекты». / Под общей редакцией М.А. Ускембаевой; Переводчик: А. Шамаева. Алматы. – 2020. – 128 стр
2. Apter A, Wasserman D. Suicide in Children and Adolescents. Cambridge: Cambridge University Pres. –2006. – С. 63–85.
3. Данные, предоставляемые на сайте https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru.
4. «Эпидемиологическое исследование суицидов среди несовершеннолетних в Казахстане» – Алматы, Фонд Организаций Объединённых Наций в области народонаселения (ЮНФПА) в Республике Казахстан, 2015. – 45 с.
5. Kposowa AJ. Divorce and suicide risk. J Epidemiol Community Health, 2003. – № 12, – С. 993.
6. Хаарр Р. Суицид среди детей в Казахстане. Специальный доклад консультанта детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Республике Казахстан. – Астана. – 2014. – 31 с.
7. Klomek AB, Sourander A, Niemela S, Kumpulainen K, Piha J, Tamminen T, et al. Childhood bullying behaviors as a risk for suicide attempts and completed suicides: A population-based birth cohort study. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 2009. – № 48, – С. 254-261.
8. Низамудин М.А., Хон Н.Н., Гарбер А.И., Скляр С.В. Взаимосвязь индивидуально-личностных особенностей с показателями по шкалам Бека у подростков с суицидальными мыслями. Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии, №4 (87), 2023г

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА СӨЗ ТІРКЕСТЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Үсембаева Шолпан Ерғалиқызы,
7М01307 Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты,
Мектепке дейінгі және бастауышта оқыту педагогикасы
білім беру бағдарламасы,
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Аннотация. Бастауышта тілдік материалдарды, оның ішінде сөз тіркестерін оқыту үдерісінде баланың ойлау, сөйлеу дағдыларын дамытуға, өзін де, қоршағанортасын да тануына жағдай тудыра отырып, өзгелермен ой бөлісуге, алған білімін күнделікті өмірде дұрыс қолдануға үйретудің маңыздылығы зор.
Түйін сөздер: сөз тіркесі, лингвистика, когнитивті білім, фонема, саралай оқыту.

Аннотация. Значение словосочетании в процессе обучения языковому материалу, в том числе фразам, имеет обучение развитию у ребенка навыков мышления, речи, обмену мыслями с другими, правильному применению полученных знаний в повседневной жизни, создавая условия для познания как себя, так и окружающей среды.
Ключевые слова: словосочетание, лингвистика, когнитивное знание, фонема, дифференцированное обучение.

Abstract. Of paramount importance in the process of teaching language material, including phrases, is teaching a child to develop thinking skills, speech, exchange thoughts with others, and the correct application of acquired knowledge in everyday life, creating conditions for learning both oneself and the environment.
Key words: collocation, linguistics, cognitive knowledge, phoneme, differentiated learning.

Қазіргі дидактиканың кімді, қалай және нені оқыту қажет деген сұрағы бастауыш мектептің оқу үрдісіне тікелей байланысты.

Сөз тіркесі туралы қажетті лингвистикалық ұғымдар жүйесін іріктеп, бастауыш сынып оқушыларына қазақ жазу принциптерін анықтау, сөздің сөз тіркесін құру үрдісі, сөз тіркесі мүшелерінің жазылуы, айтылуы туралы ережелерді үйрету арқылы меңгерту қызметін ұйымдастыру көзделеді. Қазақ жазуының концепциясына сүйеніп, бастауыш сыныпта «тізбек», «дыбыстар тізбегі», «буындар тізбегі», «түбір мен қосымшалар тізбегі» сияқты ұғымдарды енгізіп, олардың лингвистикалық түсініктерін меңгерту арқылы тіл бірліктерінің тізбектелуі туралы түсінік қалыптасады.

Қарым-қатынас жасай білуге үйрету – білім беру саласының ең басты міндеті. Ол сатылап дамып, жетілдіріп отырылады. Сондықтан жалпы білім беретін орта мектеп сатыларының әрқайсысының сөз тіркесін оқытудың белгіленген межесі, нақты өлшемі мен көлемі болуы заңды [1, б.26].

Бір сөздің орфографиялық түрін талдату арқылы тіл жүйесіндегі тіл бірліктерінің тізбектелуі туралы жалпы ұғым жасату керек. Бастауыш сынып оқушылары өз бетімен құрамындағы дыбыстардың тіркесімділік қабілеті мен тіркесімділік талғамы, тіркесім талаптары туралы түсінік беріліп, тапсырмалар орындатылып, қорытынды тұсында тіркесім туралы ұғым жасатылады. Тіл бірліктерінің, дыбыстың, түбірдің, қосымшаның, жеке сөздің құрамын талдау арқылы оқушы әр бірліктің мағынасын ашады, соның негізінде әрбір тіл бірлігінің қызметі – өз тектес бірлікпен тіркесіп, өзінен жоғары деңгейдегі жаңа тіл бірлігін жасау екендігіне біртіндеп көзі жетеді. Осы тәріздес жұмыстар арқылы ғана бастауыш сынып оқушыларының ізденімдік- зерттеушілік қызметін ұйымдастыру тиімді болады. Сөйтіп, оқу қызметін оқушы теориялық ойлауы мен тілін дамыту бағытында құруды көздей отырып, сөз тіркесі синтаксисін бастауыш сыныптарда оқытуды жазба тілдің принциптерін меңгертумен

байланыстыруды жөн деп қабылдадық. Әрине, бұл дегеніміз- бастауыш сыныпта қазақ тілін оқытуды тек орфографиялық принциптерге негіздеуді ұсыну емес. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін дамыта оқыту барысында жазу принциптерін тірек етудің мүмкіндігін анықтау және оны болашақта нақтылай зерттеу қажеттілігінің өзі – бастауыш сынып оқушыларына фонетикалық және морфологиялық, синтаксистік ұғымдар аясын кеңейте меңгерту мәселесілелерімен тығыз байланысты.

Қазақ лингвистикасында тіл мен сөйлеудің айырмашылықтарын жіктепкөрсеткен ғалым Ф.Ш.Оразбаева бұл пікірлерді одан әрі тереңдете түседі. Ол «Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі» атты еңбегінде тіл мен сөйлеуді бір-бірімен байланысты, бірақ табиғаты екі бөлек құбылыс ретінде таниды. «Тіл – табиғиғаттың өзіне тікелей бағынбайтын күрделі құбылыс. Сондықтанол әлеуметтік-қоғамдық процесс болып саналады. Тіл сияқты сөйлеу де – әлеуметтік құбылыс. Өйткені сөйлесуді жеке бір адам жүзеге асыра алмайды, ол бірнеше адамдардың тілдік түсінігі арқылы іске асады. Сөйлесім адамдарды біріктіреді, оларды өзара байланысқа түсіреді» дей келіп, оларға ортақ мынадайбелгілерді атап өтеді: а) әрі қоғамдық - әлеуметтік; ә) әрі жекелік, дербестік мәні бар; б) әрі қатысымдық құбылыстар» [2, б.26].

Осындай лингвистикалық қағидалар мен тұжырымдар ең әуелі сөз тіркесіне қатысты зерттеулерді саралап алуды қажет етеді. Библиограф Ш.Сарыбаевтың мәліметі бойынша, «сөз тіркестері және оны мектепте оқыту жайында бүгінгі күнге дейін төрт жүзден астам еңбектер жарық көрген» [3, б.26]. Сөз тіркестерінің теориялық мәселелері жан-жақты зерттелгенмен, оны бастауыш сыныптарда оқытудың әдістемесіне қатысты мәселелері, оның ішінде қатысымдық құзыреттіліктер мен сабақтастығы арнайы зерттеу нысаны ретінде қарастырылмаған. Дегенмен, тілді оқыту үдерісіне арналған еңбектерде қатысымдық құзыреттілік деген термин аталмағанмен, оқушының тілін дамыту,тілін ұстарту аясында бұл мәселе зерттеушілер назарынан тыс қалмаған. Сол себепті бастауыш мектепте сөз тіркестерін оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін зерделеуде Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов,Т.Шонанов, Ғ.Бегалиев, Ә.Садуақасов, С.Жиенбаев, И.Ұйықбаев, Ш.Сарыбаев, К.Бозжанова, М.Жұбанова, С.Рахметова, Ф.Оразбаева, Г.Уәйісова, Қ.Молдабек, Ш.Қапантаева, Р.Рахметова, Ә.Жұмабаева және т.с.с. ғалымдардың еңбектеріндегі ой-тұжырымдар басшылыққа алынды. Өйткені аталған ғалымдардың еңбектері қазақ тілін оқыту әдістемесінде елеулі орын алады.

Сондықтан оқушылардың сөздік қорын молайта отырып, тілін дамытуда сөз тіркестерін жүйелі, сатылы-сабақтастық ұстаным негізінде оқыту мен сөйлеу әрекетіне үйретуді бірлікте ұйымдастырудың маңыздылығы көрінеді. Бұл бастауыш мектепте сөз тіркестері туралы алғашқы ұғымдарды оқушы жасына лайықтап беріп, тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылым, тілдесім әрекеттерін кешенді түрде ұйымдастыру жолдарын анықтауды міндеттейді. Осы компоненттерден қатысымдық құзыреттіліктер қалыптасады.

ХХ ғасырдың басында А.Байтұрсынұлының қазақ тілін оқыту мәселесіне қатысты бірнеше оқулықтары мен мақалалары, әдістемелік құралдары жарияланды. «Қай әдіс жақсы?», «Жалқылау (айырыңқы) әдіс», «Жалқылаулы- жалпылаулы әдіс» және т.б. мақалалары мен «Баяншы», «Тіл жұмсар» атты әдістемелік құралдары айрықша маңызға ие. А.Байтұрсынұлы аталған еңбектерінде бастауыш мектептен бастап оқушылардың сөйлеу әрекеті компененттерін бірге қалыптастыруға көңіл бөлген. Оған оқушының ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын жетілдіруге қатысты пікірлері дәлел. Ғалым айтылым, жазылым әрекеттеріне қойылатын талаптарды саралап, олардың әрқайсысының өзгешелігін ажыратып көрсеткен. Атап айтқанда: «Балағасөйлей білу қандай керек болса, жаза білудің керектігі одан та артық», «сөйлегенде сөздің жүйесін келтіріп сөйлеу қажет. Сөздің жүйесін, қисынын келтіріп жаза білуге: қай сөз қандай орында қалай өзгеріп, қалайша бір-біріне қиындасып, жалғасатын дағдысын білу керек». Осындағы сөз жүйесі ұғымына бір сөйлемдегі жекелеген сөздердің тіркесімділігі, әрбір сөздің мағынасынан туындайтын ой құрылымының тұтастығы енеді. Ал, мәтін тұрғысынан алғанда сол мәтіндегі біртұтас аяқталған ойды білдіруге қатысатынсөйлемдер мен абзацтар арасындағы логикалық бірлігі алынып отарғаны анық. Ондай сауатты құрылатын ой жүйесі, әрине, оқушының жеке сөздер мен олардың

тіркесімділік мүмкіндіктерін дұрыс қолдану дағдыларын дамыту арқылы іске асады. Бұл жердегі қатысымдық дағдылар монологтік сипаттағы сөзге тән.

А.Байтұрсынұлы тілдесім кезіндегі сөздерді дұрыс тіркестіру мәселесіне қатысты да құнды пікір айтады. Оның бұл тұжырымында тілдесімнің прагматикалық аспектілері, диалогке қатысушы субъектілердің мақсаты мен сөйлеу жүйесіндегі сөздерді талғау, қолдану жайы қатысымдық тұрғыдан көрсетіледі. «Сөйлеудің асыл мағынасы – біреуге білдірейін деген ойын айту. Айтушының мақсаты – тыңдаушыға ойын түгел түсіндіру. Ойын түсіндіру үшін соған керек сөздерді алу қажет. Бір сөзді ойын анықтау үшін алса, екінші сөзді ойын толықтыру үшін алады, үшінші сөзді ойын пысықтау үшін алады» деген пікірі сөз тіркесін қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытудың бағыт-бағдарын анықтауға тірек болады.

Тіл пәнін оқытуда сөйлесім әрекетін жетілдіруді оның қандай жұмыс түрінен бастау керектігі туралы тұщымды ойлар С.Аманжолов еңбектерінде нақты айталған. Ғалым: «Сөйлемдегі сөздердің орын-орнын сақтаудың қажеті не, онымен не бітеді?» дейтіндер де жоқ емес. Бұлар – тілді асылдау, ұғымдылығын, түсініктілігін арттыру дегеннен түк хабары жоқ адамдар. Тіл – білім; грамматика – ойды сөз арқылы білдірудің техникалық құралы. Олай болса, дұрыс ойлау дұрыс жазуға мүмкіндік тудырса керек. Меніңше, әрбірадам дұрыс ойлап, дұрыс сөйлеп, әсіресе, дұрыс жазуға да мүмкіндік іздеуі керек. Өйткені бұл күнде көп адам дұрыс ойлауын ойласа да, дұрыс сөйлей, әсіресе, дұрыс жаза білмейді». Біздіңше, бұл жерде ғалымның дұрыссөйлеуге үйретуді дұрыс ойлауға үйретуден бастау керектігі туралы пікірі білімнің жаттандылыққа құрылмай, алдымен оқушының ойын дамытуға бағытталуының мәнін ашып тұр. Мысалы, сөз тіркестерін оқытуда баланың жасына лайықтап, логикалық тапсырмалар беру, синоним, антоним сөздерден құралған тіркестердің аражігін ажыратуға төселдіру арқылы олардың ойын дамытады әрі білімнің саналы игерілуіне мүмкіндік береді.

Сөздерді дұрыс тіркестіре алуға үйренген оқушы үшін мәнді сөйлем құрау,одан әрі нақты бір тақырып бойынша жүйелі мәтін дайындау, шағын диалог құру да қиындық тудырмайды. Ал бұл дағдылар бірігіп келіп, оқушының қатысымдық құзыреттілігіне ұласады. Мектеп оқушыларының сөйлеу әрекеттерін жүйелі етіп ұйымдастыруға кедергі келтіріп отыған себептің бірін Т.Шонанұлы мұғалімнің кәсіби біліктілігімен байланыстырады: «Балалар жақсы сауатты бола алмауына бас себеп – оқытушылар білімінің тапшылығы, әдіске шорқақтығы, тәжірибесінің кемдігі, грамматика мен емлені дұрыс білмеуі, оқытушылардың бір жерден, екінші жерге суси беруі» [4, б.26].

Бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесін кейінгі жылдары арнайы ғылыми тұрғыда қарастырған, бастауыш мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, олардың тілін дамыту мәселелеріне арналған бірнеше іргелі ғылыми жұмыстар бар. Соның бірі - бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту мәселесін түбегейлі қарастырған әдіскер-ғалым профессор С.Рахметованың еңбегі. Ғалым бастауыш мектеп оқушыларының тілін дамытудың мазмұны нені қамтуы қажет деген сұраққа былай деп жауап береді:

«Мұнда мынадай негізгі мәселелерді үйретуіміз қажет: белгілі бір тақырыпты оқыта отырып, баланың сөздік қорын дамытатын сөздерді үйрете отырып, жаңа сөздер жасайтын формаларды меңгеру барысында оларды байланыстырып сөйлем құрауға, сөз тіркесіне, сондай-ақ ойларын ауызша, жазбаша сауатты, жүйелі, дұрыс жеткізуге, сөйлей білуге үйрету. Сонда осы үшеуі /сөздік жұмысы, сөз тіркесі мен сөйлем құрау және байланыстырып сөйлеуге үйрету/ күнделікті өтілетін сауат ашу, грамматика, оқу сабақтарымен байланысты, біртұтас жүргізіліп отырса, тіл дамыту жұмысы да біршама жүйелі өткізіледі деуге болады». Ғалым оқушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыруда сөздерді мағыналарына қарай тіркестіру керек екенін олардың тілдік қатынаста орынды сөйлей алу қабілеттерінің бір бағыты екендігін тұжырымдаған.

Бастауыш мектеп оқушысына сөз тіркестерін оқытқан кезде оның фонемамен сабақтастығын әртүрлі дидактикалық ойындар, логикалық сөзжұмбақтар, тапсырмалар арқылы меңгертуге болады. Анаграммалардышешу де оқушының ойын өсірумен қатар олардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырады. Бұл көбінде тыңдалым, жазылым сипатындағы, көрнекіліктермен безендірілген ізденімдік жұмыстарды ұйымдастыру кезінде тиімді болады.

Сонымен, бастауыш сынып оқушысының сөз тіркесін оқытуға байланысты тұжырымдарды саралай келгенде әртүрлі бағыттағы сан түрлі пікір болғанымен, ғалымдардың ойының тоғысатын тұсы: қатысымдық-танымдық тұрғыда оқыту оқушының өмірлік жағдаяттарға сай өз ойын өзгелерге жеткізу, еркін тілдік қатынасқа түсу, қатысымдық қажеттіліктері мен міндеттерді орындау секілді міндеттерден туындайды. Сондықтан бастауыш сынып оқушысының ана тілінде сауатты қарым-қатынас жасауы, ұғынысуы, түсінісуі, күнделікті өмірдегі түрлі жағдаяттарда тілдесім әрекеті арқылы әлеуметтенуі жатады.

Бастауыш сыныптарда сөз тіркесін оқыту үдерісінде – тілдің қатысымдық және когнитивтік салаларына ортақ, өзара тығыз байланыстағы бағыттар мен ұстанымдардан туындаған жаңа бағыт. Сондықтан да бұл терминнің мән- мағынасына түсініктеме бергенде, ең алдымен қатысымдық-танымдық тұрғы өз пікірін дәлелдейтін, тілдік қарым-қатынаста айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, және тілдесім үдерістерін жүзеге асыратын, өзіндік пікірі бар жеке тұлғаның бойында қалыптасатын қабілет екендігіне назар аударылды.

Төменгі сыныпта сөз тіркесі туралы оқыту мазмұнын анықтауда оқушылардың қатысымдық мұқтаждықтары, қызығушылықтары, тілдесу мүмкіндіктері ескеріледі. Сондықтан оқу бағдарламасына енгізілген сөз тіркесі туралы білімдер қазақ тілінің ауызша және жазбаша сөйлеу заңдылықтары мен грамматикалық ережелерін, синтаксистік құрылымын меңгертуді, сол білімі арқылы өз мақсатына сай ойын, пікірін толық әрі түсінікті етіп басқаға жеткізе алуға төселеді.

Әдебиеттер:

1. Оразбаева Ф. Тіл әлемі. – Алматы, 2011.

2.Рахметова Р.С. Қазақ тілі синтаксисін қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері.– Алматы, 2010.

3. Рахметова С. Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2017.

4. Дәулетбекова Ж.Т., Рай Қ.М. Сөйлей білу – өнер. – Алматы, 2019.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ АРҚЫЛЫ ЖАҒЫМДЫ ИМИДЖ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

Қасымова Акмарал Хамзиевна,
П.ғ.к., қауымдастырылған профессор.
Қуанова Фариза Нұрболатқызы,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының,
2 курс магистранты
«Педагогика және психология» кафедрасы
Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университеті

Аннотация. Бүгінгі заман талабы білім мен қабілетті, мәдениет пен еңбекті өз ісімен көрсете алатын іскер мамандарды қажет етеді. Іскерлік қарым-қатынастың өзіне ғана тән ерекшеліктері, қалыптасқан әдеттері, тұрақталған құжаттары бар. Сонымен қатар, іскерлік қарым-қатынастағы ауызша сөйлеу тілі үшін сауаттылық та өте маңызды. Берілген үдерістегі негізгі фактор мектептің жоғарғы сатысындағы оқушылардың қарым-қатынас барысындағы іс – әрекеттердің жиынтығы жағымды имидждің қалыптасуына әкеледі.

Түйін сөздер: қарым-қатынас, жағымды имидж, тұлғалық өсу, сөйлеу мәдениеті, құндылықтар, бедел.

Аннотация. Современные требования требуют деловых специалистов, способных и способных продемонстрировать культуру и труд своим делом. Деловые отношения имеют уникальные особенности, устоявшиеся привычки, устоявшиеся документы. Кроме того, грамотность также очень важна для устной речи в деловом общении. Основным фактором в данном процессе является то, что совокупность действий в процессе общения учащихся старшей ступени школы приводит к формированию положительного имиджа.

Ключевые слова: общение, позитивный имидж, личностный рост, культура речи, ценности, репутация.

Қазіргі Қазақстанда мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі болып табылады барлық азаматтардың білім алуға тең құқығы. қолжетімділігін қамтамасыз етудің алғы шарты білім беру – инклюзивті орта. Инклюзивті білім берудің заманауи міндеті қамтамасыз етеді интеллектуалдық даму, халықтың барлық деңгейлері үшін білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету, олардың психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып және «даму тұжырымдамасы Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру»- деген талаптарды күшейтеді мұғалімдердің кәсіби қызметі үшін, адамдарды кедергісіз оқыту процесі бағдарламалық өнімдерге қол жеткізу. Имидж қалыптастырудың оқушылардың өзін-өзін адами тұрғыдан көруі.

Адамның ең жарқын ерекшеліктерінің бірі - оның сөйлеу қабілеттілігі. Сөз - адам психикасының өмір сүруінің маңызды факторы. Қарым - қатынассыз қоғам ыдырап кетеді. Қарым - қатынас мүмкіндігінен айрылған адам ойдағыдай дами алмайды. Біздің миымыздың белсенділігі екінші сигнал жүйесінің қызметіне байланысты. Сондықтан адамның барлық психикалық ерекшеліктері сөйлеу арқылы ғана көрініп, өмір сүреді. Қарым-қатынас адам іс - әрекетінің танымжәне еңбекпен қатар жеке адамды қалыптастыратын аса маңызды түрі болып табылады[1].

Сөйлеу құралымен қатар адам қарым - қатынасының сөзден тыс жолдары: келбет, ым - ишара, мимика, серіктестердің бір - біріне қатынас жағдайы, бейнелеу және т.б. жатады. Адамның сыртқы түрі яғни келбеті саналы өзгереді және белгілі дәрежеде оны адамның өзі өзгертеді.

«Сөйлеу мәдениеті - тілдің тазалығын, сөздің ережелерге сай жұмсалуын, сөйлеуші мен тыңдаушының тіл жұмсау реттілігін, дұрыстығын қарастыратын ғылым».

Сөзді ретімен дұрыс қолдануды А.Байтұрсынов сөйлеуші адамның танымына, білімі мен өмірде жинақтаған тәжірибесімен байланыстырады: «Ішіндегі пікірді, қиялды, көңілдің күйін тәртіп пен қисынын, қырын, кестесін келістіріп сөз арқылы тысқа шығару сөз шығару болады» [2, 208].

Әрбір адамға өзге адамдардың көзінде қалай көрінетіні өте маңызды. Имидж өзіндік менін самопрезентациялау. Имидж ағылшын тілінен аударғанда «бейне» деген мағына береді. Имидж ұғымына адамның тек табиғи тұлғылық құрылымы ғана емес арнайы құрастырылған құрылымдар кіреді. Оған адамның сырт келбеті,ішкі әлемі, және психологиялық типі. Барлық адамдар табиғатынан тартымды болып дүниеге келмейді. Олар ең күшті тұлғалық құрылымдарын дамытып көрсете білуі тиіс.Тартымды болу- бұл ерлік өйткені өзіңмен үздіксіз жұмыс жасау. Ол тек сырт келбетіңнің әдемілігі ғана емес ол сенім арту, адамға жан дүниеңмен жақын болу.[4]

Имидж қалыптастыру сапаларының үш түрі бар:

1 - топқа табиғи сапалар оларға комуникабелділік,эмпатия, өзгелерді түсіне алу қабілеті, шешенділік;

2-топқа адамның білім алу мен тәрбие нәтижесі олардағы адамгершілік, психологиялық денсауылық және тұлғааралық қарым-қатынас жасай алу қабілеті;

3-топқа өмірлік және кәсіби тұлғалық тәжірибелілік.

Адамдарды басқару ол өнер зерттеушілірдің айтуы бойынша 92% адамның өзгеге әсер етуі оның қалай киінуі мен сөйлесуінде. Ол ережелерге күлу өнері, дауыс ырғағы жест, мимика техникасы жатады. Бұл қасиеттерді қалыптастыруға имиджмейкерлер көметеседі[6]

Сөзді ретімен дұрыс қолдануды А.Байтұрсынов сөйлеуші адамның танымына, білімі мен өмірде жинақтаған тәжірибесімен байланыстырады: «Ішіндегі пікірді, қиялды, көңілдің күйін тәртіп пен қисынын, қырын, кестесін келістіріп сөз арқылы тысқа шығару сөз шығару болады» [2, 208].

*Жаңашылдығы:*Бүгінгі заман талабы білім мен қабілетті, мәдениет пен еңбекті өз ісімен көрсете алатын іскер мамандарды қажет етеді. Іскерлік қарым-қатынастың өзіне ғана тән ерекшеліктері, қалыптасқан әдеттері, тұрақталған құжаттары бар. Сонымен қатар, іскерлік қарым-қатынастағы ауызша сөйлеу тілі үшін сауаттылық та өте маңызды. Белгілі бір мекемеде қызмет барысында пікірлесу, құжаттар алмасу, келіссөз жүргізу, келісім-шарт жасау, жиналыстар, дөңгелек үстел өткізу үшін іскерлік қарым-қатынас тілі маңызды рөл атқарады.

Заман өзгеріп, сонымен бірге абырой да жаңаша сипатқа ие болды, ол-имидж. XX ғасырдың шамамен 20 жылдары ұйымдардың өзіндік имиджімен жұмыс жасау маңыздылығы көтерілген еді.

Жалпы, имидж дегеніміз -бұл сыртқы ортаның араласатын адамдардың берген бағасы. Басқа адамдардың сіздің бейнеңізді көруі. Егер түр келбетіңді табиғат беретін болса, имиджің өз қолыңда. Айталық іскер әйелдің келбеті қызметіне сай болуы керек. Оның киімі, жүріс-тұрысы ерекше болуы керек. Тіпті үй шаруасындағы әйелдің имиджін өзгертсе, одан біз іскер әйелді көруіміз мүмкін. Егер имиджіңізді өзгертуге мүмкіндігіңіз бен тілегіңіз болса, шамаңыз,қаржыңыз жетсе күнделікті өзгертіп отырсаңыз керемет болатынына күмән келтірмеңіз.

Адам дүниеге келісімен екінші бір адаммен қарым-қатынасқа түсуді қажетсінеді. Мәселен, нәрестенің анасымен «тілдесу» қажетін қанағаттандырмау - біртіндеп анық қарасақ сезіледі, мейірімсіз болып өсуіне, кішкентайынан айналасына деген сезімнің азаюына әкеліп соқтыратыны байқалып жүр. Сөйтіп, басқалармен қарым-қатнасқа түсуқай жолдарға болмасын, оған киім-кешек, баспана, ұйқы, демалу қандай қажет болса, айналадағы жұртпен арласып, дұрыс қарым-қатнас жасай білу де сондай қажет. Мәселен, адамды қамап, басқалармен арластырмай ұстау- жазаның ең ауыр түрі екендігіне шүбә келтіруге болмайды. Өзгелермен қарым-қатнас жасау-бұл тіршілікке аса маңызды ақпарат, алмасу деген сөз. Адам қарым-қатынас арқылы айналасындағы дүние жайлы мәлімет алады, еңбекпен тұрмыс дағдыларына машық тосады, адамзат жасап шығарған түрлі құндылықтарды меңгереді.[5]

Жоғары сынып оқушыларының имиджін, бір-бірімен қарым-қатынасы мен сыныптағы психологиялық атмосферасын анықтау мақсатында арнайы сауалнамалар жүргізіп талдау барысында төмендегідей қорытынды жасадық. «Сіз және сіздің имиджіңіз» сауалнамасы қорытындысы төмендегі кестелерде көрсетілген (Сурет-1).

1-сурет. «Сіз және сіздің имиджіңіз» сауалнамасы қорытындысы

Бұл суретте жоғары сынып оқушыларының 38% жағымды имиджі қалыптасқан, 29% сынып оқушылары басқаларды бағындыра алатын тұлға деп есептесе, 29% өзіндік ерекшелігі бар, беделге ие деп санаса, 4% топтағы беделі қалыптаспаған, әлі де өзімен жұмыс жасап, жеке тұлғалық сапаларын көтеру керек деп есептейді.

Сондай-ақ сауалнаманың екінші бөлімінде оқушылардың мектептің ішкі имиджін қалай бағалайтындығын анықтауға арналған сұрақтар берілді. Зерттеушілерге он мен бір балл аралығында бағалауға қажетті тоғыз сұраққа жауап беру ұсынылды. (1-кесте).

1-кесте. Мектептің ішкі имиджін бағалауы.

Сұрақтар	Жауаптар бойынша балл	Пайыздық үлесі %
Сіздің білім беру мекемеңізде бірыңғай басқару стилі бар ма? (немесе қалыптасқан ба?	8	12,8
Оқушылармен жұмыс жасайтын оқытушылардың атқаратын қызметі мен аты-жөні жазылған бейджі және визиткасы бар ма?	7	11,7
Бұл білім беру мекемесінің оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы беделін қаншалықты деп бағалай аласыз?	6	8,2
Оқушылардың имиджін нығайтуға бағытталған іс-шаралар, арнайы кештер ұйымдастырыла ма?	4	5,6
Білім беру мекемеңізде әр оқытушылардың пәндік саласына сай бағыт-бағдар, мотивация жүйесі бар ма?	3	3,4
Білім беру мекемеңіздің үнемі әр түрлі ақпараттармен жаңартылып отыратын арнайы сайты бар ма?	9	13,1
Сіздің білім беру мекемеңіз қазіргі заманауи ақпараттық техникалық құралдармен қамтылған ба?	4	5,6

Жоғары сынып оқушыларының құндылықтар иерархиясын анықтау үшін М.Рокичтің «Құндылық бағдарлары» модификацияланған тесті (С.Р.Пантелеева толықтырған) қолдандық. Ол нақты өмір әрекетінде құндылықтардың жүзеге асу деңгейін анықтайды. Төмендегі кестеде зерттеушілерге ұсынылған терминалды құндылықтар тізімі мен сұхбаткерлердің бағалау дәрежелері көрсетілген.

Оқушылар ең маңызды құндылықтар ретінде пирамиданың екінші сатысындағы құндылықтарды көрсетіп отыр, бұл төменгі сатылардың бірі болып саналады. Бұл оқушылардың және білім беру мекемесі басшылығының пирамида сатысы бойынша бірінші кезеңде тұрғандығын білдіреді, сондықтан қызметкерлердің қызығушылық деңгейі мен ұжымда қарым-қатынас деңгейін одан әрі дамытып келесі сатыға өту үшін, жоғары сатыдағы қажеттіліктермен қамтамасыздандыру керек. Сонда ғана оқушылардың өзара қарым-қатынасы және сыныптағы психологиялық атмосферасы жақсы жағына қарай өзгереді.

Қажеттіліктер: рухани
Құндылықтар:еркіндік,шығармашылық

Қажеттіліктер: бедел
Өзіне сенімділік, даналық, кемеңгерлік

Қажеттіліктер: әлеуметтік
Құндылықтар:бақытты жанұялық өмір, махаббат, рахаттану

Қажеттіліктер: экзистенциалды (қауіпсіз)
Құндылықтар: денсаулық, материалдық –қамтамасыздандырылған өмір және жұмыс

Қажеттілік: физиологиялық

2-сурет. Маслоудың қажеттіліктер сатысыдағы терминалды құндылықтар

3-кестеде. Жоғары сынып оқушыларының инструменталды құндылықтар тізімі мен бағалау дәрежесі көрсетілген.

Құндылықтар	**Бағалау дәрежесі**	**Орташа дәреже**
Өзін - өзі бақылау	184,00	5,23
Шыдамдылық	169,00	4,80
Әділдік/ адалдық	171,00	4,86
Жауаптылық	178,00	5,06
Білімділік	169,00	4,80
Әдептілік	191,00	5,43
Тәуелсіздік	179,00	5,08
Тыңғылықты, орындағыштық	186,00	5,29
Рационализм (ақыл-парасаттылық)	217,00	6,17
Дүниеге кең көзқарас	186,00	5,29

Оқушылар үшін инструменталды құндылықтардың ішіндегі маңыздысы рационализм (ақыл-парасаттылық), әдептілік, дүниеге деген кең көзқарас, өзін - өзі бақылау, орындағыштық. Оқушылар осы құндылықтар арқылы алға қойған мақсаттарына жете алады. Ал одан кейінгі құндылықтарға тәуелсіздік, жауаптылық, әділдік (адалдық), шыдамдылық, білімділікті белгіледі. Бұдан шығатын қорытынды ұжымда қызметкерлер арасында жағымды қарым қатынас орнау үшін төменгі балл жинаған құндылықтарға көңіл бөлініп, одан әрі қарқындап дамуына мүмкіндіктер жасау керек.

Ал сынып оқушыларының психологиялық атмосферасын анықтау үшін төмендегі кестені қолданған болатынбыз.

4-кесте. Жоғары сынып оқушыларының психологиялық атмосфера деңгейі.

Ұжымның белгілері	Қорытынды Балл	Ұжымның белгілері	Қорытынды балл
Достық қарым-қатынас	48	Қастық ойластыру	65
Татулық	43	Келіспеушілік	51
Өзара қолдаушылық	35	Жамандық ойлаушылық	51
Өнімділік	38	Өнімсіздік	49
Жұмысқа берілгендік	31	Селқостық	42
Ынтымақтастық	49	Келісімге келе алмаушылық	31
Қанағаттанушылық	55	Қанағаттанбаушылық	65
Көңілділік, жылы шырай таныта білу	45	Көңілсіздік,салқын қандылық	65
Қызығушылық	27	Зерігу	58
Жетістік	43	Сәтсіздік	30

Қорытындылау нәтижесі бойынша, кестеде көрсетілгендей сыныптың психологиялық атмосферасы қалыпты, орташа қолайлы деңгейде. Жоғарғы сынып оқушыларының өзара қарым-қатынаста келіспеушіліктер туындап тұратындығына қарамастан тату әрі ынтымақтастықта. Сыныпта сонымен қатар, қанағаттанбаушылық, сабаққа деген селқостық байқалады.

Жоғарғы сынып оқушыларынан сауалнама алынып зерттеу жүргізілгеннен кейін, зерттеудің қорытынды нәтижесін талқылай отырып өзара қарым-қатынас арқылы жағымды имидж қалыптастыруға бағытталған тренингтер бағдарламасы құрылды.

Жоғары сынып оқушыларына арналған тренингтерден оқушылармен жақсы қарым - қатынас жасауға, кездейсоқ жағдайлардан шыға білетін эмоциясын ситуацияға пара-пар етіп көрсете білу іскерлігін қалыптастыру, эмоционалдық тұрғыда көңіл - күйлерінің орнығып, жұмысқа қабілеттері арттыру мақсатында өткіздік. Сонымен қатар психологиялық кеңестер берілді. Тренингтерді жүргізгеннен кейін оқушылар арасында қарым - қатынас деңгейі біршама жақсарып, оң нәтижесін берді.

5-кесте. Жоғары сынып оқушыларының жағымды имиджін қалыптастыруға арналған ұсыныстар.

Іс-әрекет бағыты	Іс-шаралар
Психологиялық климат	Сынып оқушылары арасында имиджді көтеруге бағытталған кештер мен семнарлар өткізуді одан әрі жоғары деңгейде дамыта түсу. Білім беру мекемесінде оқушылармен тек қана оқушы ретінде емес, сонымен қатар жеке тұлға ретіндегі қарым-қатынас орнату. Оқушылардың бір-бірімен кикілжіңге келуге жол бермеуге тырысу керек. Ұжымдық-құндылықтар құрылымын дамыту (міндетті іс-тапсырмалар (миссия), мектеп атына лайық өз ұранын) Оқушыларды жаңа инновациялық жобаларға қатыстыру. Мектептің жаңа жетістіктерін оқушыларға мен ата-аналарына жеткізіп отыру. Сонымен қатар білім беру мекемесіндегі этика мен әдептілікті сақтауды үйретуді жандандыру.
Оқушылардың өзіндік басқару стилі	Оқушылардың жеке тұлғалық дамуына жол ашатын жеке траектория жасау. Оқушылар өз жетістіктерін жариялап отыратын мектептік жеке сайт ашу. Оқу үлгерімдері мен тәрбие үдерістеріне қатысты шешім шығаруда оқушылардың ұсыныстарын ескеру т.б.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында жоғары сынып оқушыларының өзара қарым-қатынасын, жағымды имиджін қалыптастыруға арналған ұсыныс 5 -кестеде көрсетілген.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, адамдардың өзара байланысуында қарым-қатынас үлкен рөл атқарары сөзсіз. Жоғары сынып оқушыларының имиджін, бір-бірімен қарым-қатынасы мен сыныптағы психологиялық атмосферасын анықтау мақсатында арнайы сауалнамалар жүргізіп, сауалнаманың екінші бөлімінде оқушылардың мектептің ішкі имиджін қалай бағалайтындығын анықтауға арналған сұрақтар арқылы, психологиялық атмосферасы қалыпты, орташа қолайлы деңгейде өзара қарым-қатынаста келіспеушіліктер туындап тұратындығына қарамастан тату әрі ынтымақтастықта болуын және өзіндік баскару стилін қалыптастырдық. Яғни, рухани, еркіндік,шығармашылық құндылықтар, өзіне сенімділік, даналық, кемеңгерлік, әлеуметтік физиологиялық тұрғыдан жоғары сынып оқушыларының жағымды имиджі қалыптасады. Бұл зерттеулеріміз оң нәтиже алуға алдағы уақыттады қажет деп,ұсына аламыз.

Әдебиеттер:

1.Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Алматы: Атамұра, 2003. - 208 бет.
2.Жанпейісов Е. М. Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының тілі. Алматы: Ғылым, 1976. - 168 бет
3. Мескон М.Х. Основы менеджмента. М; Дело; 2000, 285 бет.
4. Н.Камерон, Р.Куин. Диагностика и изменение организационной культуры – Спб.: Питер, 2001.-320 бет.
5.Андреева А. Мировая художественная культура. 4-е изд. - М: 2008. 5 бет.
6. Девина И.В. Оценка имиджа компании//Правильный бизнес. – 2009. - №12. 110-бет.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НАГЛЯДНЫХ И ДИДАКТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ

Шайзадаева Сабина Аскаровна,
Студент образовательной программы
«Педагогика и методика начального образования»
Таразского регионального университета имени М.Х.Дулати
город Тараз, Казахстан
электронная почта: bina.bazi@mail.ru
Научный руководитель Сарыбекова К.Н.,
к.п.н., доцент

Аннотация. Мақалада бастауыш сыныптардың математика пәнін оқытуда көрнекі және дидактикалық құралдардың маңызы мен мәніне байланысты зерттеуді қажет ететін мәселелер қарастырылған. Көрнекі құралдарды пайдаланғанда есепке алынатын негізгі талаптарға байланысты қағидаттар көрсетілген.

Түйін сөздер: принцип, көрнекілік, сабақтастық, оқыту принципі, динамикалық көрнекілік, ғылымилық, дидактика, бастауыш мектеп, әдістемелік жетілдіру, білім берудің озыңқы дамуы, білім беру жүйесіндегі басқару демократизмі.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, требующие изучения, связанные с значением наглядных и дидактических средств в обучении математике начальных классов. Изложены принципы, связанные с основными требованиями, учитываемыми при использовании наглядных пособий.

Ключевые слова: принцип, наглядность, преемственность, принцип обучения, динамическая наглядность, научность, дидактика, начальная школа, методическое совершенствование, опережающее развитие образования, демократизм управления в системе образования.

Abstract. The article discusses issues that need to be studied in connection with the importance and significance of visual and didactic means in the teaching of mathematics of primary grades. The principles related to the basic requirements taken into account when using visual aids are outlined.

Key words: principle, visualization, continuity, teaching principle, dynamic visualization, scientic, didactics, primary school, methodological improvement, advanced development of Education, Management democratism in the education system.

С точки зрения общей цели образования, основной функцией образовательного процесса является воспитание, развитие, а также стимулирование и организация энтузиазма к учебе. Конечно, все это целое явление, которое можно рассматривать в целом, но считается необходимым учитывать практические пути воспитания, систему деятельности по планированию образования. Функция образования в образовательном процессе заключается в формировании знаний, умений и навыков учащегося, овладении основами законов и теорий в области науки. Если ученик начальной школы сможет принять и запомнить научные данные, теорию и понятия, это станет способом использовать полученные знания, освоенные понятия в жизненной практике.

«Мастерство – это приобретенные знания, умение действовать, автоматическая реализация без каких-либо препятствий. Образование в процессе обучения – это способность влиять на формирование эмоционально-познавательных ценностей, личности и поведения учащегося в процессе приобретения знаний и умений. Развитие ученика в процессе обучения – это развитие личности ученика во всех аспектах. Иными словами, психологическое развитие человека рассматривается с точки зрения волевых качеств, чувства, восприятия, понимания, эмоционального воздействия, а также познавательного восприятия и делового развития. Эффективность в реализации развития напрямую связана с принципами образования, его методами и подходами» [1,71].

Принцип обучения – это ведущая идея, руководящая осуществлением дидактического процесса и принципиальная позиция в его организации, а также основные законодательные требования соответствующего уровня. Для него характерно общее указание регулировать процесс обучения, устанавливать правила и определять уровень. Принцип обучения зависит от принятых дидактических концепций. Принципы преподавания представлены в первой главе и подробно описаны в учебниках и учебных пособиях по данной области.

«Принцип наглядности – один из коренных принципов дидактики. Наглядность влияет на восприятие человеком соответствующего понятия, на глубокие чувства, расширяет канал возможности суждения. В педагогике этот принцип, который называют «золотым правилом» дидактики, в процессе обучения умение ученика наблюдать, замечать, видеть, удерживать и распознавать наглядное повышает его способность мыслить. Дидактика – древнегреческое слово, означающее дидактикос – учитель, дидаскалос – учитель. Дидактика – раздел педагогической науки, изучающий теоретические и методологические основы образования и обучения. Дидактика рассматривает содержание образования и обучения, принципы обучения, методы и формы организации обучения. «Одним из основных требований к совершенствованию образования является повышение уровня преподавания учебных предметов, должны быть максимально четко разъяснены основные понятия и ведущие идеи учебных предметов, отражены новые достижения науки и практики» [2,6].

Наглядность – дидактический прием в педагогике. Это способ повышения осведомленности и эффективности информации, пропаганды, рекламы, учит наблюдать и воспринимать природу каждого из предметов и явлений посредством органов чувств. Человек воспринимает окружающую среду, мир, явления посредством пяти органов чувств. Среди них органом чувств, который получает больше всего информации, является зрение. Что глубоко запечатлевается в человеческой памяти, так это информация, полученная посредством этого чувства зрения. Однако интуиция сама по себе не может отобразить внутреннюю связь явлений, их закономерность. Сущность явлений отражается в сознании человека только благодаря способности мыслить и судить. В результате наглядности у учащихся повышается уровень понимания проблемы и формируется сознание путем сравнения и рассмотрения окружающих жизненных явлений и предметов. При этом полученная информация анализируется и усваивается в зависимости от учебных задач. «Визуальные средства используются не только для того, чтобы дать учащимся наглядное представление, но и для формирования у учащихся понятий, для объяснения абстрактных связей и зависимостей» [3,23].

Принцип наглядности основан на следующем научном законе: органы чувств воспринимают внешние раздражители по-разному. Наиболее чувствительными являются органы зрения; Информация, поступающая через них в мозг, хорошо запоминается учащимися. Некоторые вещи невозможно запомнить без визуальных образов. Условия:

• не забывать, что детям для умственной работы нужны формы, цвета, звуки;

• золотое правило образования: покажи то, что можно увидеть, сделай то, что можно услышать;

• визуализация – инструмент обучения и интеллектуального развития;

• предоставление конкретных фактов и примеров, чтобы учащийся мог понять концепции и абстрактные правила;

• использование наглядности для создания проблемных ситуаций;

• наглядные пособия помогают получить четкое и правильное представление о читаемом предмете и явлении;

• систематизировать наблюдения учащихся и определить причины и следствия явлений;

• сначала вместе с детьми рассмотреть наглядные изображения, определить главные и второстепенные, а затем рассмотреть их полностью еще раз;

• использовать разнообразные наглядные изображения, не используйте слишком много наглядности, так как внимание детей отвлекается в другом месте и не позволяет понять главное:

• используйте наглядность для стимуляции чувств учащегося, уточнения изучаемого понятия на основе устоявшихся понятий;

• создание визуализаций вместе с детьми, большой эффект имеют наглядности, созданные самими учащимися;

• использование изобразительных средств для воспитания у учащихся внимания, находчивости, умственной культуры, способности к конструированию, интереса к обучению;

• установления контакта с жизнью посредством наглядности;

• в соответствии с возрастными особенностями детей снижение физической наглядности и использование символических образов;

• для отображения реальных вещей и событий, если нет возможности, используйте наглядные средства символов.

При использовании наглядных пособий должны соблюдаться следующие основные требования.

1. Визуальные эффекты следует использовать для конкретной цели, а не только для визуальных эффектов. Например, при сложении до 10 используется наглядное пособие для объяснения способа сложения и его усвоения детьми, а не из общего требования, что наглядное пособие должно использоваться только на уроках математики.

2. Конечная цель изучения математики должна состоять в том, чтобы научить ребенка мыслить абстрактно; Зрительное восприятие должно быть лишь первым этапом обучения абстрактному мышлению.

Учитель не должен злоупотреблять наглядностью. Там, где ребенок может манипулировать абстрактными числами, использование наглядных пособий излишне.

Но при повторении предыдущего материала педагог замечает, что дети упустили какой-то момент, бывают случаи, когда педагог использует наглядные пособия для его повторного объяснения.

Все наглядные пособия вывешиваются на стенах школьного помещения; если его повесить во время уроков, например, картинку, таблицу, он останется в таком же состоянии в течение года. Наглядные пособия следует использовать только при необходимости и удалять после раскрытия соответствующей темы.

Использование наглядности повышает активность детей, с помощью наглядных пособий дети под руководством педагога легко могут сделать выводы самостоятельно.

При иллюстрации изобразительными средствами прочитанного материала внимание ребенка не отвлекается, а принимает соответствующее направление.

Наглядные пособия повышают энтузиазм ребенка к работе. Это условие эффективного обучения.

Иллюстрирование прочитанного материала изобразительными средствами применяется во все школьные годы с первого дня обучения математике. Первый шаг ребенка в изучении чисел начинается с рассмотрения картинки. Перед глазами ребенка предстают птица, кролик, кот, самолет и т. д. Эти изображения формируются определенным образом и представляют собой каждую из первых десятичных цифр.

С помощью наглядных пособий дети также поймут суть каждой операции, например, когда они увидят, как третий кот подбегает к двум кошкам, слизывающим молоко из тарелки, ребенок подумает, что для ответа нужно прибавить два к одному. вопрос о том, сколько кошек.

Кроме того, чтобы наглядные пособия соответствовали назначению:

а) должен быть простым по строению, форме, цвету;

б) оно должно быть достаточно большим, чтобы дети могли его видеть, сидя на своих местах,

в) должны быть пригодны для удобного перемещения из одного места в другое;

г) отдельные части должны быть легко подвижными;

д) должны быть разделены на компоненты.

Видами наглядных пособий могут быть: предметные наглядные пособия, изобразительные наглядные пособия и графические наглядные пособия.

Среди наглядных пособий: картинки личных вещей, картины с изображением вещей, лесных деревьев и животных, птиц и т. д. для особых пожеланий. картины, рисунки которых можно наклеивать» [4,23].

Предметные наглядные пособия, а также изобразительные и графические наглядные пособия могут использоваться как во время общей работы, так и при работе с детьми, поэтому их можно разделить на две группы: общие или демонстрационные средства и индивидуальные средства.

Использует набор физических или изобразительных инструментов для индивидуальной работы с использованием наглядных пособий. Особенно при изучении чисел 10, сложения и вычитания нужны отдельные инструменты.

К числу индивидуальных объемных наглядных средств относятся палочки, желуди и т.п. К изобразительным наглядным пособиям можно отнести карточки с изображениями отдельных вещей, а также комплекс задач с картинками для составления отчета или подсчета отдельных вещей.

К динамическим наглядным пособиям относятся изображения отдельных предметов, при этом изображения следует располагать так, чтобы они были обращены в обе стороны. Тогда можно составлять отчеты о сближении и связи отдельных вещей.

Подготовка простых наглядностей и дидактических материалов, необходимых по предмету математика, способствует систематическому и основательному обучению. Например, дети могут создавать геометрические фигуры, измеряя и разрезая бумагу, и использовать их в качестве наглядного пособия на уроках математики. Для этого воспитатель раздает детям готовые прямоугольники и квадраты и измеряет их стороны. Отсюда дети убеждаются, что противоположные стороны прямоугольника равны, а все стороны квадрата равны. Чтобы дети правильно усвоили геометрический материал, лучше показывать сходство и различие прямоугольника и квадрата даже тогда, когда они используются как дидактический счетный материал.

«В школе используется много типов наглядных пособий. Среди них наглядные пособия, созданные детьми, помогают повысить их познавательные способности и расширить словарный запас. Конечно, не следует игнорировать, что каждый педагог имеет в этом деле свои методические методы и возможности» [3, 59].

Умение читать всесторонне исследованные материалы с научной точки зрения, чтение, знакомство с монографиями, передовыми практиками, основанными на опыте воспитательной работы, прослушивание научных докладов, постоянный поиск учителя окажут влияние на обеспечение детей высокими качественное, основанное на знаниях образование. От любознательности педагога зависит развитие способностей детей, формирование правильного отношения к действительности жизни, любознательности детей. Уроки математики играют особую роль в развитии мыслительных способностей ребенка. ведь каждая его работа требует умственной деятельности. На уроке математики у детей развивается мышление путем сравнения величин, проведения расчетов, устных вычислений, учат выполнять определенные действия. По разным причинам мышление каждого ребенка разное. Поэтому при проектировании педагогической работы необходимо учитывать их особенности с такими возможностями. кроме того, наглядные пособия, созданные детьми под влиянием учителя, наглядно показывают эффективность использования дидактических материалов на уроках. Это само по себе способствует развитию мышления детей и в то же время создает у них чувство гордости.

Список литературы:

1.Умаров А.Т. Теория и методика обучения математике: учебник / А.Т. Умаров, М.И. Акылбаев, Е.Б. Мусырепова. – Алматы: «Альманах», 2017. – 162 с.

2.Каскатаева, Б.Р. Инновационные методы обучения математике: Учебник / Б.Р. Каскатаева. – Алматы: Отан, 2016. – 81с.

3.Сарыбекова, К.Н. Курс лекций по методике преподавания математики: Учебно-методическое пособие /К.Н. Сарыбекова. - Тараз: ТарМПИ, 2016.

4.Бұзаубақова К.Ж. Медиабілім берудің теориясы мен практикасы. –Тараз: ЖК «Байталиев К», 2009. -80 б.

THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTELLECTUAL TALENTS THROUGH THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Baidaliyev Darkhan,
Candidate of Pedagogical Sciences
Kozhatay Dinara,
1st-year Master's Student
Specialty: "7M01101 Pedagogy and Psychology"
Department of Pedagogy and Educational Management
Al-Farabi Kazakh National University

Аннотация. Мақалада оқушылардың интеллектуалдық дарындылығын дамыту үшін ұсынылатын заманауи білім беру технологиялары қарастырылады. Оларды қарастыруды өзектендіруші ғылыми әдебиеттер мен педагогикалық тәжірибеде бұл мәселелер тиісті деңгейде қарастырылмағаны атап өтіледі. «Педагогикалық технологияның» анықтамасын автор әр қырынан талдап, оның стандарттарын да сипаттап, интеллектуалдық іс-әрекет тетіктерін жасау үшін оқу-тәрбие процесін модельдеу үшін педагогикалық ұжымға қойылатын талаптарды дәлелдейді. Қарастырылып отырған технологиялардың әрқайсысында баланың интеллектінің интеллектуалдық қасиеттерінің дамуын көрсететін аспектілері ерекше атап өтіледі. Баланың зияткерлік қабілеттерінің әртүрлі тапсырмалар мен проблемалық жағдайларды шешуге арналған стратегияларында қалай көрінетініне назар аударылады.

Түйін сөздер: интеллектуалдық дарындылық, білім беру технологиялары, интеллектуалдық қасиеттер, дағдылар, талдау.

Аннотация: В статье рассматриваются современные образовательные технологии, предлагаемые для стимулирования развития интеллектуальных способностей учащихся. Подчеркивается, что научная литература и педагогическая практика, актуализирующая их рассмотрение, не уделили должного внимания этим вопросам. Определение «педагогической технологии» анализируется автором с различных позиций, а также описывает ее стандарты и аргументирует требования, которым должны соответствовать педагогические кадры для моделирования образовательного процесса с целью создания механизмов интеллектуальной деятельности. В каждой из рассматриваемых технологий подчеркивается те аспекты интеллекта ребенка, которые свидетельствуют о развитии интеллектуальных качеств. Основное внимание уделяется тому, как интеллектуальные способности ребенка проявляются в вырабатываемых им стратегиях решения разного рода задач и проблемных ситуаций.

Ключевые слова: интеллектуальный талант, образовательные технологии, интеллектуальные качества, умения, анализ.

Abstract. The article deals with modern educational technologies suggested to encourage students' intellectual talent development. It is emphasized that the scientific literature and pedagogical practice, which actualizes their consideration, have not adequately addressed these issues. The definition of "pedagogical technology" is analyzed from various perspectives by the author, who also describes its standards and argues for the requirements that must be met for teaching staff to model the educational process in order to create mechanisms for intellectual activity. Aspects of a child's intelligence that are indicative of the development of intellectual qualities are emphasized in each of the technologies under consideration. The focus is on how a child's intellectual abilities show themselves in the strategies they develop for handling different kinds of tasks and problem situations.

Key words: intellectual talent, educational technologies, intellectual qualities, skills, analyze.

Today, the Kazakh educational system faces a difficult task: the formation and development of a mobile, self-actualizing personality capable of lifelong learning. All innovations are aimed at students mastering a certain amount of knowledge and at developing their personality, their cognitive and creative abilities. To achieve new educational results, it is necessary that the teacher not only clearly

understand, but also be able to use educational technologies that are aimed at the cognitive, communicative, social and personal development of the student.

One of the most difficult tasks that more than one generation of teachers has been struggling to solve is to develop the child's mind, to incite him to active, intense, intellectual work, to raise him not as a passive consumer, but as an acquirer of knowledge.

This problem is more relevant today than ever before. No matter what students become after school, they will always need knowledge, the ability to think logically, analyze, compare, draw conclusions, and generalize facts.

A school is the main educational institution where the management of the intellectual development of the younger generation should be organized and carried out using various methods and in various forms.

In a rapidly changing situation of social development, a person is required to demonstrate maximum flexibility, criticality, tolerance, and the ability to find non-standard solutions to emerging problems. The listed qualities are more characteristic of creative, intellectually developed individuals and allow them not only to quickly adapt, but also to act effectively in any life situations, to be successful in various social communities and economic systems. The development of intellectual abilities begins in childhood, and the level of their formation acts as a guarantor of an individual's success in their activities and their social mobility. This quality can be developed in all socially and personally significant activities, during and after school hours.

Pedagogical technology is a set, a special set of forms, methods, methods, teaching techniques and educational means, systematically used in the educational process, based on declared psychological and pedagogical guidelines. This is one of the ways to influence the processes of development, learning and upbringing of a child.

Technology of person-centered learning.

A student-centered lesson promotes the effective accumulation of each child's own personal experience. The teacher offers children a choice of various educational tasks and forms of work, and encourages children to independently search for ways to solve these tasks. Strives to identify the real interests of children and coordinate with them the selection and organization of educational material. Conducts individual work with each child. Helps children plan their own activities. Encourages children to independently evaluate the results of their work and correct mistakes. Teaches children to independently develop rules of behavior and control their implementation. Encourages children to discuss emerging conflict situations and independently look for ways to resolve them.

A special role is given to reflection at each stage of the lesson: I knew, I know, I want to know. Applied person-oriented technologies:

ICT. Currently, much attention is paid to the process of informatization of schools. This means that students should have a conscious motivation to use modern information and communication technologies to work with information. The desire to improve the quality of teaching inevitably leads to the search for new forms of teaching. An important role in the educational system is played by the independent activities of schoolchildren on Internet social networks. Increasing the share of independent work, carried out at an individual pace, creates a comfortable environment for learning and developing the student's intellectual abilities.

Using an interactive whiteboard makes it possible to attract and successfully use the attention of the class. When text or an image appears on the board, several types of memory are simultaneously stimulated in the student.

The use of ICT in the classroom allows you to achieve the following goals:

- providing feedback during the learning process;
- ensuring individualization of the educational process;
- increasing the visibility of the educational process;
- search for information from the widest sources;
- modeling of the processes or phenomena being studied;
- organization of collective and group work.

Project technology. The project method is an alternative to the use of other teaching methods and is most suitable for the individual development of each student. When used, the maximum learning effect is achieved in a relatively short period of time. In the process of working on a project, there is not just an accumulation of knowledge, but its creative reorganization in unexplored situations. The widespread use of the project method in the educational process is fertile ground for the implementation of interdisciplinary connections and the development of abstract thinking.

The project method allows you to solve the following problems:

- formation and development of creative abilities;
- developing the ability to pose problems and solve them independently;
- creating motives for learning and self-education;
- formation of a sense of individual responsibility for the decision made;
- development of communication and methodological skills.

The method of problem-based learning allows you to shape the cognitive interests of students. The means of creating any problematic situation in the educational process is educational problems (problematic task, problematic task, problematic question). Every educational problem implies a contradiction. Problem-based dialogue learning involves the use of group, pair, and frontal forms of learning.

Problem tasks, as a rule, are of a personal developmental nature. By putting the student in a problem situation that is interesting for the whole class, the teacher gets the opportunity to "disinhibit" the mechanism of his thinking. Involving students during a problem-based lesson in formulating a problem and putting forward hypotheses for solving it deepens interest in the independent process of cognition.

Level differentiation technology. Its main feature is the differentiation of requirements for the knowledge and skills of students: the level of compulsory training is clearly distinguished, which sets a sufficient lower limit for mastering the material. This level is accessible and feasible for all students. On its basis, increased levels of course mastery are formed. Students receive the right and opportunity to choose the level of learning that suits their needs, interests, and abilities.

Independent and control work is carried out in a differentiated manner.

Homework is given in a differentiated manner, both in terms of theoretical material and practical part. After studying a new topic, students are told what they need to know at "3", "4" and "5".

Health-saving educational technologies are a system that creates the maximum possible conditions for preserving, strengthening and developing the spiritual, emotional, intellectual, personal and physical health of all subjects of education (students, teachers, etc.). This system includes:

- use of data from monitoring the health status of students, carried out by medical workers, and their own observations in the process of implementing educational technology, its correction in accordance with the available data;
- taking into account the characteristics of the age development of schoolchildren and developing an educational strategy that corresponds to the characteristics of memory, thinking, performance, activity, etc. of students of this age group;
- creation of a favorable emotional and psychological climate in the process of technology implementation;
- the use of various types of health-preserving activities of students aimed at maintaining and increasing health reserves and working capacity.

The main task is to transform the schoolchild from an object of health and care research into a subject of preventive and environmental work, activating students' responsibility for their present and future health.

To improve brain function at different stages of the lesson, we offer the following exercises:

- rubbing the ears and fingers – activates all body systems;
- cross movements – activates both hemispheres of the brain;
- shaking your head – improves mental activity and cerebral circulation.

Competitions and Olympiads for schoolchildren - competitions for the best performance of certain tasks in the field of science and art, as types of extracurricular and extracurricular work, are aimed at identifying and developing the interests and abilities of students. They help participants test their inclinations and evaluate their capabilities, thereby facilitating students' choice of life path. In the process of preparing for Olympiads and competitions, intellectual abilities develop and motivation to learn increases.

Parents as participants in the pedagogical process. The goal of cooperation between teachers and parents is to create an informal, friendly atmosphere for the life of schoolchildren, to implement effective communication between school and family in the upbringing and education of children. Co-creation between teachers and parents in the upbringing, training and intellectual development of children in extracurricular activities can be successfully carried out in the following areas:

– direct participation of parents in organizing distinct forms of joint extracurricular work with children;

– development of cooperation with teachers and children in educational, cognitive, research and other activities at school and at home, etc.

Practical experience convinces that the use of modern teaching technologies in organizing classroom and extracurricular activities allows one to achieve good results: it develops the intellectual, creative, and research abilities of students, increases their activity, contributes to the intensification of the educational process, more meaningful study of the material, acquisition of self-organization skills, helps development of students' cognitive activity and interest in the subject.

When assessing the effectiveness of our own methodological system for the development of students' intellectual abilities, we focus on the results:

- general and qualitative performance in the subject;
- participation in the Olympic movement;
- participation in competitions, subject weeks, project defense.

The teacher conveys the joy of learning to his students. The teacher learns together with his students. Without constant improvement, it is impossible to succeed as an individual, as a professional, as a mentor. The profession of a teacher requires constant learning and learning new things. You can't stop there.

Studying theoretical material, improving one's methodological level through self-education, attending advanced training courses and participating in problem-based seminars and professional competitions provide an opportunity for further self-improvement.

References:

1.Tazhibaev T.T. Philosophical, Psychological, and Pedagogical Views of Abai Kunanbaev – Alma-Ata: "Kazgosizdat", 1957. – 80 p.

2. Adilova, E., Aimaganbetova, O., Kassymova, L., …Ryskulova, M., Sagnayeva, T. Value Orientations of Modern Kazakhstanis // Open Psychology Journal, 2021, 14(1), pp. 150–162

3. V.A. Nikolaev Scientific, information and analytical journal "Education and Society", 2010.

4. Yakhyaeva A.Kh. Pedagogical conditions for the development of intellectual abilities of junior schoolchildren in an ethnocultural educational environment (based on the material of ethnopedagogy of the Chechen people): dis....cand. ped. Sciences: 13.00.01. – Chechen State Pedagogical University, Grozny, 2018 – 180 p.

5. Motorin, V.V. Computer technology as a factor in the intellectual and creative development of personality junior school student: Author's abstract. dis. for the job application scientist step. k. ped. date: 13.00.01 / Motorin Vladislav Valerievich; [Moscow mountains ped. University], – 2002

6. Piaget, J. Psychology of intelligence. – St. Petersburg: Peter, 2004 – 192 p.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДАҒЫ АКТ ҚҰРАЛДАРЫ: БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ТИІМДІЛІК

Шаймерденова А.,
Абай атындағы ҚазҰПУ-і,
Бастауыш Білім беру
ағылшын тілінде мамандығының
4 курс студенті

Аннотация. Бүгінгі таңда мектептегі білім беруді жаңғырту бағыттарының бірі компьютерлік технологиялар мен мультимедиялық құралдарды енгізу болып табылады. Бұл оқушылардың талдау әрекетін белсендіруге, оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға, оқушылардың психикалық процестерін, ойлауын,қабылдауын, есте сақтауын дамытуды ынталандыруға мүмкіндік береді. Технологияның бала тәрбиесіне, оның қоршаған ортаны қабылдауына әсері өте үлкен. Әрбір баланы кыска мерзімде практикалық іс-әрекетте үлкен ақпарат ағының меңгеруге, түрлендіруге жане пайдалануга уйрету кажет. Окыту процесін баланын сабакка кызыгып, ынтасымен белсенді жумыс жасайтындай, өз нәтижесін бақылап, бағалай алатындай етіп ұйымдастыру ете маңызды. Компьютерді пайдалану білім беру үдерісін мобильді, сараланған және жеке етуге мүмкіндік береді. Оқушылардың өз бетінше әрекет ету дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім берудің кезек күттірмейтін міндеттерінін бірі болып табылады..

Түйін сөздер: АКТ құралдары, ағылшын тілі, мобильді оқу үдерісі, әдістемелер, компьютер, флипчарт, Activote, виртуалдық бағдарламалар, мультимедиа, статикалық үлгі.

Қазіргі таңда мектептегі білім беруді жаңғырту бағыттарының бірі компьютерлік технологиялар мен мультимедиялық құралдарды енгізу болып табылады. Бұл оқушылардың талдау әрекетін белсендіруге,окушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға, оқушылардың психикалық процестерін, ойлауын,қабылдауын, есте сақтауын дамытуды ынталандыруға мүмкіндік береді. Технологиянын бала тәрбиесіне, оның қоршаған әлемді қабылдауына әсері орасан.Әрбір баланы қысқа мерзімде практикалык іс-әрекетте үлкен ақпарат ағынын меңгеруге, түрлендіруге және пайдалануға үйрету қажет. Оқыту процесін баланы сабакка қызығып, ынтасымен белсенді жумыс жасайтындай, өз натижесін көріп, бағалай алатындай етіп ұйымдастыру өте манызды. Компьютерді пайдалану оқу удерісін мобильді, сараланган жане жеке етуге мумкіндік береді. Оқушылардын өз бетінше әрекет ету дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім берудін кезек күттірмейтін міндеттерінің бірі болып табылады.Оқу үрдісіне өзіндік жумыстың тимді әдістерін енгізу маселесі ерекше манызға ие.

Қазіргі таңда білім берудің тиімділігін арттыру ушін оқу үрдісін адамды қоршаған ортадағы орын алып жаткан өзгерістерді қолдана отырып, ұйымдастыру қажет екендігі бәрімізгі белгілі. Бәсекеге қабілетті қоғамға ену мақсатын алға қойып отырған еліміздің білім беру саласында натижелі ізденістер бастау алуда. Білім туралы заңда білім берудің жаңа технологияларын ендіру, білім берудегі ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу міндеті айқын көрсетілген. Ақпараттық - коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондык окулыктарды, интерактивті куралдарды колдануга, интернетте жумыс істеуге, әдістемелік материалдар коммуникациялык айланыс куралдарын пайдалану аркылы білім беруді жетілдіруді коздейді. Сондыктан кез келген білім беру саласында мультимедиялык электрондык окыту куралдары барлык пандерді окытуга пайдаланады. Ақпараттық-коммуникациялык технологиялар бүгінгі күні біздін қоғамга кенінен енді. Компьютерлік технология мен мультимедиялык құралдардын дамуы мұғалімдердін осы мумкіндіктерді сабактарында қолдануы міндет етілуде.Акпараттық технологиялар әртурлі ақпарат көздеріне жол ашып, оқушылардын өздік жұмыстарынын тимділігін арттырады, окушылар мен педагогтардын шыгармашылыгына жол ашады, окытудын жана формалары мен адістерін іске асыруга мумкіндік береді. Оку үрдісін

ұйымдастыруда акпараттық технологиялар окушылардын танымдык іс-эрекетін белсендіртіп, оларды жогары білімділік натижеге жеткізетін курала айналады.Сонымен катар осы мезетте окушылардыншамадан тыс жуктелуін жою максаты койылады. Осы маселелердін барлыгын іске асыру казіргі заманты білім беру технологияларын, сонын ішінде ақпараттык технологияны белсенді турде енгізгенде гана мумкін болады.Акпараттык технологиялар терминін электрондык куралдар аркылы акпаратты жинактап, ондеп, корсету жене колдану деп тусіну керек. Акпараттық технологиялар курамындаты компоненттермен жене олар іске асырылатын ортамен сипатталады:

- техникалық орта (негізгі меселені шешу үшін колданылатын техника турі)
- бағдарламалык орта (бағдарламалық

құралдар жиынтығы);

- пәндік орта (ғылымның, техниканың, білімнің тиянақты пәндік аймағының мазмұны);
- әдістемелік орта (нұсқаулар, қолдану реті, тиімділік бағасы жане т.б.)

Оқытудын ақпараттық технологиялары - ол компьютердін көмегімен білім алушыга ақпаратты дайындау жане білім беру үдерістері.

Сабақ АКТ-ны қолданумен өту ушін не істеу керек?

Біріншіден, құрал-сайман, кем дегенде бір компьютер, окытушының идеалды турде автоматтандырылан жұмыс орны, бірнеше окушы жұмыс орны, видеопроектор жане интерактивті такта.

Екішіден, компьютерде жумыс істеу дағдысы бар оқытушы мультимедиялык проектор ережелерімен жане интерактивті тақтамен таныс болуы кажет.

Үшіншіден, білім беру өнімдері бар цифрлык компакт-дискілер болуы кажет.

Тәжірибе керсеткендей, компьютерлік жуйе колданылатын сабақтар мұғалімнін орнын баспайды, керісінше, мугалім мен окушы арасындагы карым-катынасты неғұрлым мазмунды, жеке тулгалы жане әрекетті етеді. Электрондык окыту машинасын математика сабактарында колдану уакытты унемдейді, окушылардын турткісін (мотивациясын) жане оку-танымдык удерістін тимділігін арттырады. Акпараттык когамнын негізгі талабы - окушыларга апараттык білім негіздерін беру, логикалык - курылымдык ойлау кабілеттерін дамыту, акпараттык технологияны озіндік даму мен оны іске асыру куралы ретінде пайдалану дагдыларын калыптастырып, акпараттык қоғамқа бейімдеу. Олай болса, акпараттык бірліктердін білімге айналуы элемнін жуйелік - акпараттык бейнесін окушылардын шыгармашылык кабілеттері мен кундылык багдарларын дамыту аркылы калыптастыруды коздейтін, адамнын дуниетаным-мынын курамдас белігі болып табылатын интеллектуалды дамуды калыптастырудын бір жолы. Оку урдісінде жана акпараттык технологияларды енгізу ісі математика сабагында пайдалану, окушынын шыгармашылык, интеллектуалдык кабілетінін дамуына, оз білімін өмірде пайдалана білу дагдыларынын калыптасуына акеледі.

Компьютерлік техниканын дидактикалык мумкіндіктерін педагогикалык максаттарга колдану, білім мазмунын аныктауда, окыту формалары мен едістерін жетілдіруде жаксы асерін тигізеді. Есептеу техникасымен жумыс жасату окушылардын алгоритмдік дуниетанымын калыптастырады, ез рекетін саналы турде жоспарлайды. Казіргі уакытта сабак барысында интерактивті куралдарды кенінен колданады. Интерактивтік оқыту - бұл, ең алдымен оқушы мен мұғалімнің карым-катынасы тікелей жузеге асатын сухбаттасып окыту болып табылады. Ғалымдардын зерттеуіне суйене отырып, компьютерлік багдарламалардын колданылуынын уш негізгі формасын бөліп алуга болады:

1) компьютерлік қолдаумен жүретін сабақтар;

2) оқушылардың бағдарламамен өздік жұмысы;

3) қашықтықтан оқыту (мұғалім мен оқушының компьютерлік торап аркылы өзара іс-әрекеті).

АКТ-ны колдану сабактарында баска сабақтардаты сиякты, мұғалімге келесі мәселелерді шешуге тура келеді:

- дидактикалық (сабақтың оқу материалын дайындау, компьютерлік багдарламаны талдау);

- әдістемелік (тақырыпты беруде АКТ-ны қолдану әдістерін анықтау, сабактын натижесін талдау, келесі оқу максатын қою);

- ұйымдастырушылық (оқушынын шамадан тыс жуктелуін жане уакытты тиімсіз өткізуді болдырмайтындай етіп жумысты ұйымдастыру);

Осы көрсетілген маселелерден компьютерлік багдарламаны колдану сабактарын дайындау едістемесі мынадай кезендерден туратынын айтуга болады:

- мұғалімнің міндеттерді коюы (конкретті сынып бойынша берілгендерді талдау, тұтас сыныппен жене жеке окушылармен жұмыс формалары мен эдістерін айқындау);

- компьютерлік багдарламанын озірлемесін дайындау бойынша немесе дайын білімдік цифрлық ресурсты пайдалануы бойынша мұғалімнің өздік жұмысы;

- дайындалған багдарламаны сабақтың әр түрлі кезендерінде пайдалану;

- тестілеу құралы кемегімен тесттік бакылау жургізу (такырыптык, аралык, сабак корытындысы бойынша);

- окушылардын сабактан тыс уакыттаты өздік жумыстары ушін багдарлама енгізу;

- осы сыныптаты келесі сабактын мазмұнына түзету енгізу максатында сабакты талдау, мысалы, не игерілмегенін, оған кейін кайта оралу кажеттігін аныктау. Флипчарт - бұл бірнеше кажетті беттерден туратын негізгі жумыс аймағы. Бұл аймакта презентацияны куруга жэне оны корсетуге кажетті куралдардын барлыгы корсетіледі.Бірнеше флипчарттарды бірден ашып, бір флипчарттан келесі флипчартка, объектілерге сілтемелер коюга немесе объектілерді бір мезетте келесі бетке кошіруге болады. Флипчартта окушылар активті қаламнын көмегімен жумыс жасай алады. Сонымен, интерактивтік такта сабакка катысушылардын барлыгынын ойын бір ортага жинактап, кажет акпаратты өндеу аркылы жалпыланган акпараттык біліктілікті калыптастыратын тимді курал болып табылады. Интерактивті құралдардын келесі ерекшеліктерін атап өтуге болады:

1. Интерактивті тактада кескінді түрлі - түсті айкын, ұкыпты оңай көрсету;
2. Слайдтарда, флипчартта қателер жіберілсе, тез арада тузету;
1. Сабақта ACTIVote тестілеу жуйесі аркылы тест алу мүмкіндігін колдану;
2. Сабақтын өнімділігі артады;
3. Оқушылардын білім денгейіне он әсер етеді.

Интерактивті куралдарды сабаққа пайдаланғанда дидактикалык бірнеше мәселелерді шешуге кемектеседі:

- пән бойынша базалык білімді менгеру;
- алған білімді жуйелеу;
- өзін - өзі бакылау дадыларын қалыптастыру;
- жалпы оқуға деген ынтасын арттыру;
- окушыларга оку материалдарымен өздігінен жумыс жасаганда эдістемелік кемек беру.Осы технологиямен жумыс жасау аркылы окушылардын панге кызыгушылыгы мен білім сапасынын артуы байкалды.

Корытындылай келе, акпараттык технологияны колдану:

- Білімнің сапасын көтереді;
- Білім беру мазмұны жанарады;
- Біздің еліміздегі жане шет елдердегі жинақталан акпараттык ресурстарга жедел ену байқалады;

- Мультимедиялык электрондык оқулыктарды, виртуальдык лабораторияларды жэне бакылау багдарламаларын жасактап, камтамасыз етеді; Акпараттык технологиянын келешек ұрпактын жан-жакты білім алуына, іскер эрі талантты, шыгармашылыгы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалык, психологиялык жадай жасау ушін де тигізер пайдасы аса мол. Акпараттык технологияны колданудын тимді жактарын зерделей келе, уздіксіз жуйелі жумыс жасау - улкен нәтижелерге жеткізеді жэне білім сапасын да арттырады. Ақпараттык технология - ізденімпаздыкка уйретеді. Бул технологияны пайдаланудын негізгі мақсаты:

1.Акпараттық технологияларды колдана отырып оку-тарбие процесінін барлык денгейін жетілдіру, оку-тарбие жумысына жанашылдык енгізу:

- Сабакты кызыкты етіп етікізу аркылы окушылардын панге деген кызыгушылыктарын арттыру;
- Білім сапасының көтерілуіне жадай жасау;
- Оқыту процесінін сапасын арттыру;
- Пәнаралык байланысты терендету;
- Қажетті акпаратты іздеуді онайлату және келемін улгайту.

2. Оқушыны заман талабына сай жан-жакты дамыту, акпараттык когамда емір суруге икемдеу, даярлау.

- - компьютерлік графика, мультимедиа технологиясын пайдалану, киноларды,
- видеороликтерді корсету, сабакка байланысты музыкаларды тындату аркылы эстетикалык тербие беру;
- пәнаралык байланыс орнату;
- акпараттық мәдениетті калыптастыру, акпаратты өңдей білуге уйрету.

Ақпараттық - коммуникативтік технологиямен жумыс істеу – компьютерді пайдалануга, модельдеуге, электрондык окулыктарды, интерактивті тактаны колдануга, интернетте жумыс істеуге, компьютерлік окыту багдарламаларына негізделеді. Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу-тарбие урдісіне енгізудін мұғалім үшін тимділігі неде? деген сураққа тоқталатын болсак:

- Жалпы компьютерлік желілерді пайдалана отырып сабакты тартымды турде кызыкты етіп откізуге мумкіндік туады;
- Окушы өз бетімен жумыс жасайды;
- Аз уакытта кеп білім береді, уакытты унемдейді;
- Білім-білік дагдыларын тест тапсырмалары аркылы тексереді;
- Шыгармашылык жумыстар жасайды;
- Кашыктыктан білім беру мумкіндігі туады;
- Кажетті акпаратты жедел турде беру мумкіндігі жасалады;
- Окушынын ой-ерісін, дуниетанымын кенейтуге ыкпалы болады;
- Багдарламалау ортасында инновациялык эдістерді пайдаланып, багдарламалык
- сайттар, куралдар жасайды, сайттарга ез сабактарын енгізе отырып, ез біліктілігін кетереді;
- Интернетте жумыс жасау аркылы мугалім ез білімін жан-жакты жетілдіреді;
- Окыту урдісінде окушылардын танымдык іс-эрекетін тиімді уйымдастырады;
- Окушылардын тынымдык кабілеттерін калыптастырады;
- Сабакта этнопедагогикалык тәрбие беруге мумкіндік туады;
- Окушыны шыгармашылык жумыска баулиды, оз бетінше жумыс жасауга уйретеді;
- Окулыктан тыс, косымша меліметтер береді.
- Акпараттык технологияларды пайдалану барысында окушылардын акпараттык кузіреттілігі калыптасады, казіргі заман талабына сай интернет ресурстарды пайдаланады жене білім беру урдісінде окушынын шыгармашылык кабілетінін дамытуына мумкіндік береді.

Акпараттык-коммуникациялык технологиялар - жеке тұлганын құзыреттілігін дамыту құралы. Бугінгі тандағы білім беру ісінін басты шарттарынын бірі окушынын озіне керекті маліметті өзі іздеп табуға мумкіндік беру, олардын ез оку траекторияларын езінін тандай білуін есепке алу. Педагогтар өз сабактарында акпараттык технологияларды пайдалана отырып, мынадай артыкшылыктарды көре алады:

1. Такырып шенберіндегі айтылуга тиіс маліметтер келемін улгайтады, ягни уакытты тимді пайдалануга мумкіндік алады;

2. Окушылардын интернет аркылы оз бетінше ізденіп жумыс жасауларына мумкіндік жасалады;

1. Окушы өзге окушылармен топтасып бірге жумыс істеуіне мумкіндік тугызылады;
2. Сабакта өтілетін такырыпка байланысты киноларды, слайдттарды, суреттерді, кестелерді пайдалана отырып,окушылардын сабакка деген кызыгушылыктарын арттырады т.б.

3. Электронды окулыктарды пайдалану аркылы сабакка жанашылдык енгізеді.

Окыту процесінде ен кеп колданылатын АКТ куралдарына мыналар жатады: Окушылардын танымдык іс-эрекетін ұйымдастыруда акпараттык- коммуникациялык технологияларды колдану ерекшеліктері.Сабакты откізудін дестурлі одістерімен студенттер ушін акпараттын негізгі тасымалдаушысы мугалім болып табылады,ол окушынын зейінін шогырландыруын, зейінін шогырландыруды, есте сактаудын шиеленісін талап етеді. Бул режимде жумыс істеу эр окушынын колынан келе бермейді. Мінездін психологиялык ерекшеліктері, баланын кабылдау турі сэтсіздікке себеп болады. Сонымен катар білім денгейіне койылатын заманауи талаптар окушынын сабак такырыбын менгеруіне кажетті акпарат келемін азайтуга мумкіндік бермейді. Дегенмен, компьютерлік багдарламаларды пайдалана отырып, сабакты уйымдастырганда окушыларга матін, диаграмма, графика, сызба турінде анимациялык эффектілерді колданып, турлі-тусті турде акпарат беріледі. Осынын барі, казіргі дидактиктердін пікірінше, оку материалын ауызша емес, тусінікті жане колжетімді турде тусіндіруге мумкіндік береді. Сондай-ак, мундай сабактарда окушынын жана материалды тусінуде оз каркынымен ілгерілету, кажет болган жадайда тусініксізге кайта оралуы немесе алга карай умтылуы да өте манызды. Сонымен, студенттердін компьютермен жумыс істеудін артыкшылыктары туралы айта отырып, онын даусыз артыкшылыктарын атап еткен жен: окушылардын жалпы медени дамуы; компьютерлік дадыларды жетілдіру; тіл денгейін кетеру; колайлы психологиялык климат куру; окушылардын ынтасын жане панге деген кызыгушылыгын арттыру; окушының өзін-өзі бекітуі; окытуды дараландыруды жузеге асыру мумкіндігі; кері байланыс принципін жузеге асыру; материалды кернекі турде керсетудінулкен мумкіндіктері; материалды тактага жазуга уакытты алып тастау;окытушынын материалдарды пайдаланудағы унемділігі; студент жумысын тексеру процесін жетілдіру; мугалімнін беделін арттыру; бухгалтерлік есепті бакылау жане озін-озі бакылау;окушылардын іс-рекетін объективті жене дер кезінде багалау; оз бетінше жумыс істеу дағдыларын белсендіру. Бүгінгі таңда АКТ құралдарын пайдаланатын жаңа әдістер шет тілдерін дәстурлі оқытуга қарсы. Сабақты ұйымдастырудың бүл тұрі мұғалімнің жұмысы жане оны сабақтарда қолдану ушін ең колжетімді болып табылады. Шетел тілі сабақтарында ақпараттық- коммуникациялық технологияларды пайдалану тимді оқыту құралы ретінде компьютердің орасан зор мүмкіндіктерін ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Г. Исаева, Шет тілі сабағында инновациялық технологияларды қолданудың кейбір ерекшеліктері. «Жаңа тұрпатты мұғалім дайындаудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми конференцияның материалдары. Мектептегі шет тілі, 2011ж. №3 60б.

2. «Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан» ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың халыққа жолдауы.

3. А.Иманбаева, Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі. Қазақстан мектебі, №2, 2000ж. 45б.

4. Г.Ә.Мусаева, Ақпараттық технологияны оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану. Мектептегі технология, 2010ж. №5 32б.

ПЛЮСЫ И МИНУСЫ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Шериязданова Дана Ерлановна,
магистрант 2 курса по специальности
«7М01730 Иностранный язык: два иностранных языка»
образовательная программа ««Иностранный язык: два иностранных языка»
НАО «Павлодарский Педагогический университет имени Әлкей Марғулан»

Аннотация. В статье рассматривается обучение с применением мобильных приложений, преимущества и недостатки их использования. Главной целью статьи является выявление образовательных возможностей мобильных приложений на уроках иностранного языка.
Ключевые слова: преимущества, недостатки, мобильное приложение.

Аннотация. Бұл мақалада мобильді қосымшаларда қолдану арқылы щқыту және олардың артықшылықтарды мен кемшіліктері қарастырылды. Мақаланың басты мақсаты – шет тілі сабақтарда мобильді қосымшалардың білім беру мүмкіндіктерін анықтау.
Түйін сөздер: артықшылықтар, кемшіліктер, мобильді қосымша.

Abstract. This article describes the process of learning with the implementation of mobile applications, highlights and challenges of their usage. The aim of this article is to identify the opportunities of mobile application at the foreign language lesson.
Key words: advantage, disadvantage, mobile application.

Введение

В современных реалиях о значимости иностранного языка отпадает необходимость объяснения. В профессиональной и образовательной сферах жизни человека запрашивается условие - знать иностранный язык, зачастую таким образом, чтобы говорящий умел им свободно владеть, хотя бы на начальном уровне. Это влечет за собой необходимость в смене методов преподавания языка или же в их нововведении. Сейчас в образовательной сфере неформальное образование опережает формальное. Люди ищут различные способы изучения нового материала и формальное обучение не всегда удовлетворяет эту потребность.

В эпоху информационного “бума” мобильные технологии позволяют частично достичь эту цель через подобные гаджеты, как смартфоны и планшеты. Перешагивая через ограниченное временем и географическим положением традиционного классного обучения, мобильное обучение представляет процесс обучения, как «мобильный», что находит отклик у студентов. На данный момент трудно представить себя человека, не имеющего в наличии одно из вышеперечисленных цифровых устройств. Отсюда в значительной степени студенты одобряют мобильное обучение, в особенности с точки зрения удобства, эффективности и интерактивности. Развиваясь, как новый вид обучения, оно существенно трансформировало образовательный процесс и изменило пути обучения, что привело к появления огромного количества педагогических методик, техник, приносящих результаты. В общей сложности, мобильное обучение создает возможности для участников образовательного процесса за пределами классной комнаты, расширяя опыт вне зависимости от времени и места [1, С. 7–11].

Тем не менее, полезное качество данных технологий заключается в имении мобильных приложений, которые предоставляют широкий спектр альтернативных техник и методик обучения иностранному языку. Как же все-таки связаны между собой мобильные приложения и преподавание. Почему их можно считать одним из средств преподавания?

Основная часть

В образовательной сфере активно распространяются цифровые технологии, которые внедряясь, полностью меняют тенденции и традиционные устои, и по словам Elwood J. и

MacLean G. стали толкающими инструментами преподавания [2, С. 65–82]. Такое положение не стало открытием, ведь совсем недавно, но сравнительно некоторое время назад, борьба с COVID-19, показала нам, что система образования нуждается в новых, более мобильных и адаптивных средствах, чем популяризировало мобильное обучение. Тем не менее, такой вид обучения стал выявлять другие стороны монеты, показывая в действительности отсутствие определенных навыков и умений педагогов, применяющих мобильное обучение на практике. Как например, на эту тему в Евразийском национальном университете имени Л.Н. Гумилева было проведено исследование, которое выявило, что почти половина из всех педагогов Республики Казахстан владеют цифровыми технологиями на низком уровне [3, С. 29-38]. Это выявляет актуальность нашего вопросы, которая сформирована необходимостью преподавателями и теми, кто станет ими в будущем, иметь в арсенале набор навыков пользования цифровыми устройствами. Ведь в среде распространения цифровизации, как пишет Захарова И.Г., педагогам остается только «приспособиться к информационным возможностям технологий современности» [4, С. 208.]. Подобный спрос напрямую задействует следующие термины, как «Мобильное обучение».

Мы проанализировали различные исследовательские источники и электронные ресурсы и выявили, что «Мобильное обучение» подразумевает под собой вид обучения, при котором применяются мобильные IT-технологии такие, как компьютеры, ноутбуки и планшеты, мобильные телефоны. [5, С. 241-252.]

Такой формат сейчас получает все внимание в сфере образования в силу некоторых факторов.

В первую очередь следует учитывать увеличение процента пользования интернетом, растущее с каждым днем. Если 5 лет назад информация из интернета считалась неподходящей, всячески отвергалась, педагог и книга являлись основными источниками, то на данный момент 80% ее извлекается с онлайн ресурсов. Это соответствует параллельно происходящей тенденцией переключение роли студента с пассивного получателя в активного добытчика. Для педагога это становится отличной возможностью применить формат обучения на занятии, ведь с помощью интернет-ресурсов можно достичь невероятно разнообразную информацию и способы ее преподношения.

Следующим фактором можно определить наличие цифровых устройств у всех участников образовательного процесса. Это делает процесс обучения экономичным, так как обучающиеся используют свое устройство для обучения [6], а также экологичным, ведь не нужно затрачивать ресурсы на физическую копию материала из бумаги и тратить время на транспортировку. Личное устройство позволяет получить легкий доступ к нужным материалам в любое время и в любой точке мира, делая процесс мобильным и комфортабельным для всех. Помимо этого, быстрый и незаметный вход в устройство для выполнения задания может только заинтересовать пользователя, уставившегося в маленький экран устройства, который в свою очередь несет в себе преимущество, как то, что на таком формате экрана будет восприниматься больше информации нежели на большом.

Немаловажным ключом популярности мобильного обучения является разнообразное содержание обучения. Интернет предоставляет доступ к миллиону контента и информации, которая обновляется с каждым разом. [7] Учителя могу варьировать методы уроков или подкреплять один метод другим любым из интернета. Это также заинтересует учащегося, замотивирует его к изучению материала.

В особенности следует выделить фактор – поощрение к межкультурному социальному взаимодействию. Если студент владеет шансом применять мобильное обучение из любой точки мира, он с таким же успехом может связаться с любой точкой мира. Открываются возможности к межкультурной коммуникации, при которой обучающиеся могут обмениваться опытом и практикой в приложениях, в различных чатах.

Несмотря то, что процесс интеграции мобильного формата в традиционный выглядит безболезненным и гладким, он имеет определенные, но существенные, недостатки.

Проблема мобильного обучения включает в себя проблему образовательного контента. При том факте, что обучающий материал может находиться в постоянном доступе и обучающиеся могут обращаться к нему в любое время и в любой точке, не означает, что он подходит для такого формата обучения, ведь большая часть материала рассчитана на формат «лицом-к-лицу». Как показывает практика, при последнем стиле обучения покрывается и изучается большая часть материала, в то время как в онлайн формате только 1/2 часть. Такой показатель очень влияет на результативность и показательность обучающихся. Следует выделить, что это затрагивает необходимость менять или делать альтернативным даваемый материал и приспосабливать его к онлайн формату. [8]

Следующим фактором является недостаточная технологичная развитость образовательной платформы. Даже если будет использоваться самая последняя модель устройства, плохо разработанная платформа будет постоянно замедлять процесс работы и обучения. Это может выражаться в виде таких феноменах, как «ошибка подключения», «сервер не найден», «зависание сайта», тем самым указывая, что сайт-платформа не выдерживает определенную нагрузку, что определенно понизит мотивацию студентов и предоставление онлайн-образования.

Ранее среди преимуществ, мы разобрали один его вид – коммуникация, отметив, что это поможет не только взаимодействию между участниками образовательного процесса, но и стимулирует межкультурное общение, то данный пункт можно также и отнести к недостаткам по абсолютно другой причине. Коммуникация в онлайн режиме, несомненно, поднимет онлайн статус студента, он откроет для себя новые знакомства и обменяется своим опытом с другими, но это разительно скажется на его коммуникации в реальном мире. Онлайн-общение станет более комфортным, у человека понизится уровень уверенности при реальном общении и станет легче переписываться нежели разговаривать. Даже с учетом наличия таких платформ, как Zoom, Skype, Discord, Microsoft Teams, общение через экран, вкупе с проблемами с подключением, плохое умение пользования микрофоном, шум на фоне, лимитированный доступ к конференциям, только усугубит его и не сможет передать все моменты, которые включает в себя в реальной жизни.

Последним фактором следует выделить, что от постоянного пользования мобильным устройством у студентов понижается энтузиазм и повышается чувство переполнения устройством. Цифровой гаджет может быть отвлекающим фактором во время обучения в силу своей интересности и высокой статусности в жизни человека. На него приходят более тысячи уведомлений, которые также влияют на концентрацию и сосредоточенность студента.

Тем не менее, с его преимуществами и недостатками популярности такой формат обучения не смог бы достичь, без наличия в смартфонах или переносных гаджетах, мобильных приложений.

Мобильное приложение – это программное обеспечение, которое разработано под определенную платформу, как iOS, Android, Windows Phone, специально для работы на мобильных устройствах, таких как смартфоны и планшеты. [9] Они созданы с целью предлагать пользователям различные функциональные возможности и сервисы, удовлетворяя конкретные потребности, в нашем случае, образовательные. Приложение охватывает широкий спектр инструментов для повышения производительности, для пользования в автономном режиме, что не запрашивает наличие интернета, позволяя пользователю получать доступ к информации в любое время.

Общераспространенность приложений совершенна очевидна, ведь на данный момент происходит изменение роли учащегося из пассивного реципиента в активного добытчика. Мобильные приложения создают возможности для поиска нужной информации, создание креативной деятельности и организация взаимодействия между участниками образовательного процесса. Поэтому применение мобильных приложений даст положительный эффект в расширении образовательных возможностей, ведь учителя могут использовать интерактивные технологии для теоретического восприятия и практического применения учащимися. Это выводит процесс изучения иностранного языка на новый уровень, делая его более интересным, интерактивным и легкодоступным.

В работах ряда исследователей указываются различные функции, которые могут быть реализованы при применении программ в образовании:

1) познавательная, задействующая интеллектуальную и информационную сферу потребностей и удовлетворяющая их;

2) диагностическая, выявляющая умения и навыки пользователя;

3) адаптационная, позволяющая приспособить приложение под навыки и умения пользователя;

4) контролирующая, позволяющая управлять образовательным процессом и выявлять прогрессы/недочеты учащихся. [5]

На основании того, что изучение иностранного языка подразумевает под собой процесс непрерывного обучения с употреблением мобильных программ, установленных в используемых гаджетах, которые всегда находятся под рукой, что предоставляет прекрасную возможность сделать процесс интенсивным. Выделяются множества методов обучения иностранного языка с применением мобильных приложений, что нам следует выделить преимущества использования ими в процессе изучения, которые мы можем представить в виде Таблицы 1:

Таблица 1 – Преимущества использования мобильных приложений в образовательном процессе

Преимущество	**Сфера преимущества**
Доступность	экономическая эффективность; возможность доступа к любому образовательному контенту
Мобильность	значительные возможности для улучшения знаний языка вне времени и места; расширенные возможности для учащихся в сельских, малообеспеченных и отдаленных районах поддерживать связь с другими учащимися по всему миру в онлайн формате; [10]
Индивидуализация	адаптировать обучение под нужды учащегося возможность обучаться в индивидуальном темпе; задания в соответствии с уровнем владения языком учащегося; [11, С. 36-38.]
Оснащенность	наличие аудио- и видеоматериалов; наличие различных изображений для виртуального восприятия
Контент	предоставляет доступ к необходимой информации; возможность практиковать изученную информацию через разные методики, к примеру, игры
Технологичность	Проведение самооценки при наличии функции записи своего ответа для сопоставления его с записью аудио
Непрерывность	обучение не ограничено временными рамками
Обратная связь	возможность отслеживать прогресс; предоставляется незамедлительная обратная связь
Примечание – составлено авторами на основе [10, 11]	

Обучение через мобильное приложение несомненно станет ярким моментов в период обучения, так как методы представляется инновационным, комфортабельным и сделает процесс изучения языка достойным внимания. Учитывая такие преимущества, как непрерывность и доступность, появляется замечательная возможность углубить процесс получения знаний.

Тем не менее, мобильные приложения не всегда гарантируют успешность образовательного процесса, ведь существуют недостатки их применения. [12]

Во-первых, следует выделить технологический барьер, не позволяющий студентам получить доступ к ресурсу. Чаще всего, это проявляется в виде сбоя программы. В приложении могут появляться ошибки, оно может тормозить или просто перестать функционировать на устройстве. Если приложение затрачивает много времени на загрузку, это может снизить мотивационный уровень и желание применять приложении и изучать материал.

Во-вторых, пользователи могут столкнуться с трудностью в виде доступа к сети WiFi, если в регионе отсутствует интернет или же имеется, но слабый. Помимо этого, приложения не всегда предлагает оффлайн режим пользования.

В-третьих, слишком простой и одинаковый контент. Проблемы - идентичные задания и идентичный способ изучения материала, недостаток материала для аудиального и визуального восприятия - могут заставить изучающего скучать. К тому же, если в наличии нет различных методов изучения и проверки изученной информации, как геймификация, простые способы будут заставлять скучать. Даже если содержание медиа-материала будет не разнообразным, но представлено в хаотичной последовательности, без соблюдения логической цепочки последовательного обучения, это станет причиной создания путаницы в процессе обучения, что не позволит обучающемуся получить необходимые знания.

В-четвертых, некоторые приложения содержат ограниченное количество бесплатных разделов, однако для продолжения пользователю предлагают приобрести платные.

В-пятых, слишком частное пользование приложением становится причиной снижение уровня живой коммуникации между педагогом и студентом, студентом и студентом.

В-шестых, при пользовании мобильным устройством учащиеся и педагоги могут отвлекаться на различные факторы, как сообщения, уведомления, что снизит концентрацию обоих сторон и может отвлечь от первоначальной цели применения программы.

Несмотря на эти вышеперечисленные недостатки, следует отметить, что это задача педагога определить максимально оптимальное приложение и его компетентность в образовательном взаимодействии. Но как же именно преподаватель применяет приложение в качестве инструмента в образовательном процессе?

Начало процесса наступает, когда педагог определяет цель занятия и устанавливает образовательные цели, которые учащиеся должны достичь по окончанию занятия. Это заставляет учителя начать с поиска информации, а именно анализ всех мобильных приложений с целью выявления такого приложения, которое будет отвечать всем параметрам, всем образовательным целям и быть достаточно компетентным в содержательном контенте, куда входит не только словесная информация в виде текста, но и аудио, видео, картиночные материалы. Каждый перечисленный аспект должен соответствовать уровню развития учащихся, быть подлинным и аутентичным, а также актуальным на момент изучения приложения. Затем преподаватель отбирает материал и организует содержание, создавая то, что поможет в развитии умений студентов, вовлечет их в процесс и повысит эффективность понимания.

Заключение

Таким образом, в данной статье мы рассмотрели два значимых понятия, как мобильное обучение и мобильное приложение, которые с каждым днем все больше влияют на образовательный процесс, сменяя традиционные методики преподавания своими инновационными. Мы обнаружили положительные и отрицательные стороны применения мобильного обучения в классе. Преимуществами выступили:

1. Рост пользования мобильными технологиями.
2. Наличие цифровых технологий у всех участников образовательного процесса.
3. Наличие возможности разнообразить содержание обучения.
4. Появление возможного межкультурного взаимодействия и усиление коммуникации между участниками процесса обучения.

А в качестве недостатков мы выделили:

1. Материал не всегда адаптирован на онлайн - формат обучения, поэтому та часть, что не может быть передана онлайн опускается
2. Платформы для обучения могут быть не до конца разработаны и иметь различные "баги"
3. Снижение навыков реальной коммуникации
4. Мобильное устройство отвлекает от процесса обучения. Постоянные уведомления сбивают концентрацию и фокусировку, что снижает мотивацию учиться.

Как можно заметить, плюсы и минусы уравнивают друг друга. Но также эти моменты можно отнести и к положительному и отрицательному моменту пользования мобильным

приложением. Вводя мобильные приложения в процесс обучения, педагоги делают процесс доступным и удобным, позволяя индивидуализировать процесс обучения и направить его на студента. Это повышает мотивацию, ведь они могут учиться в любое время и в любом месте, без каких-либо преград, что сделает процесс непрерывным и более глубоким. И самым главным аспектом можно считать немедленную обратную связь, которую студент получит после изучения материала, тем самым он сможет анализировать свой прогресс и стремиться к большему.

Рассмотрев и положительные и негативные стороны применения мобильного приложения в образовательном процессе, можно с уверенностью полагать, что преимущества перевешивают недостатки и могут помочь приложению стать одним из востребованных инструментов в процессе обучения иностранного языка.

Список литературы:

1. Winters, N. What is Mobile Learning? Sharples, M. (ed.) Big Issues in Mobile Learning, Report of a Workshop by the Kaleidoscope Network of Excellence Mobile Learning Initiative, University of Nottingham, 2007. PP. 7–11.
2. Elwood, J., MacLean, G. ICT Usage and Student Perceptions in Cambodia and Japan. Int. J. Emerg. Technol. Soc.,2009, №7. PP. 65–82.
3. Балтынова А.Ш., Калкеева К.Р., Кантаева Г.Г. Цифровая компетентность педагогов как условие успешной преподавательской деятельности. // Вестник Торайгыров университета. 2022. №4. - 29-38 с.
4. Zaharova, I.G. (2013). Information technology in education. Moscow: Akademija. 208
5. Голицына, И.Н., Половникова, Н.Л. Мобильное обучение как новая технология в образовании. Образовательные технологии и общество. 2011. - 241-252 с.
6. Mobile Learning: Definition, Benefits, Types and More. 2022. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://www.simplilearn.com/mobile-learning-benefits-types-article
7. Thomes J. Mobile Learning: Advantages And Disadvantages. 2019. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://elearningindustry.com/mobile-learning-advantages-disadvantages
8. Saikat, S., Dhillon, J.S., Wan Ahmad, W.F., Jamaluddin, R.A. A Systematic Review of the Benefits and Challenges of Mobile Learning during the COVID-19 Pandemic. Education Sciences, 2021; 11(9):459. [Электронный ресурс].
9. Burns, A. (1999). Collaborative action research for English language teachers. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Tangirbergen, T. (2022). Teachers' experiences of, challenges, and attitudes towards using mobile applications for teaching English as a foreign language in Kazakhstan. Suleyman Demirel University.
11. Абдыкаримова, А.Т., Криванкова, Л.С., Жексембаева, Р.Ж. (2018). Мобильные устройства и приложения в образовании: необходимость или дань времени. Международный журнал гуманитарных и естественных наук. №2. 36-38.
12. Рето, М. (2011). Professional Android 2: Application Developmentecond Edition. Москва: ЭКСМО.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Шынтаева Нурайна Аңсарықызы,
п.ғ. магистр, аға оқытушы
Оразбек Гүлшат Саматқызы,
6В01201 – «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандарын даярлау»
1 курс студенті,
«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. «Педагогика технологиясы» ұғымы қарастырылып, енгізу қажеттілігі негізделген мектепке дейінгі мекемеде білім беру қызметін ұйымдастырудағы инновациялық әдістерді қолдану жолдары көрсетілген. Мамандарды даярлаудағы негізгі білім беру мақсаттары тұжырымдалған.

Түйін сөздер: Инновация, педагогикалық технология, аудио, видео, компьютер, денсаулық сақтау технологиясы, ТРИЗ технологиясы, Ақпараттық – коммуникативтік технологиялар (АКТ).

Аннотация. Рассмотрено понятие «педагогическая технология», показаны пути применения инновационных методов в организации образовательной деятельности в дошкольном учреждении, на оторых обоснована необходимость внедрения. Сформулированы основные образовательные цели подготовки специалистов.

Ключевые слова: Инновации, педагогические технологии, аудио, видео, компьютер, технологии здравоохранения, технологии ТРИЗ, Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ).

Abstract. The concept of «technology of pedagogy» is considered, ways of applying innovative methods in the organization of educational activities in a preschool institution, the implementation of which is justified. The main educational goals in the training of specialists are formulated.

Key words: Innovations, educational technologies, audio, video, computer, healthcare technologies, TRIZ technologies, Information and communication technologies (ICT).

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіз мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. Ендігі басты міндет – осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтың әлеуметтік, экономикалық жағынан кемелденуі болып табылады. Мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық өсіп өркендеуінің түпқазығы – білім мен ғылым екені даусыз. Еліміздің болашақтағы дамуы, өсіп-өркендеуі, әлемдік кеңістіктегі орны білімнің бағыт-бағдарына, оның тиімділігіне байланысты болмақ.

Педагогикалық технология – кешенді үдеріс. Ол өз құрамына адамдарды, идеяларды, құрал-жабдықтарды, сонымен бірге жоспарлау, қамсыздандыру, бағалау және білім меңгерудің барша қырлары жөніндегі проблемалардың шешімін басқаруды қамтиды.

Педагогикалық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі ғана жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы (В. Б. Беспалько, В. В. Данилов, В. К. Дьяченко және т.б.), екіншісі – тәжірибе арқылы жүзеге асуы (Е. Н. Ильина, С. Н. Лысенкова, В. Ф. Шаталов және т.б.) [1, б. 8].

Сонымен қатар, Б. Т. Лихачев: «педагогикалық технология» түпкілікті өзгермейтін механикалық құрылым емес, қайта бала мен мұғалімнің үнемі түрленіп отыратын өзара қарым-қатынасының өзегі, мазмұнды ұйымдастырушы құрылым дейді. Педагогикалық технологияның мәні – шығармашылық қабілеттің дамуы үшін қажетті жағдай туғызу». В. В. Воронов «педагогикалық технология – бұл тиімді оқыту жүйесін құрумен айналысатын жаңа бағыт», – деп есептейді.

В. М. Шепель: «Технология – бұл өнер, шеберлік, ептілік, іскерлік, әдістердің жиынтығы, жағдайдың өзгеруі» – десе, М. Чошанов: «Технология – бұл дидактикалық жүйенің құрамды бөлігі» – деп анықтама береді.

«Инновация» ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация – нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Майлс: «Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз» – дейді.

Ендеше «инновация» ұғымы – педагогикалық сөздік қорнына ежелден енген термин. Ол кейбір ғалымдардың еңбектерінде «жаңа», «жаңалық енгізу», деп көрсетілсе, кейбіреулер оны «өзгеріс» деген терминмен анықтайды.

«Инновация» деген сөз – латынның «novis» жаңалық және «іп» енгізу деген сөзінен шыққан, ал оның қазақша аудармасы «жаңару, жаңалық, өзгеру» деген мағынаны білдіреді. Инновация термині қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр [2, б. 120].

Педагогикадағы жаңалықтарды жасаушыларды ерекше атап өту қажет. Себебі инновациялық дамудың негізгі түсініктерін ашу жаңалықтарды іске асырушы адамдарсыз мәнсіз болып табылады.

Педагог - новатор нақты жаңалықты жүзеге асырушы, сонымен бірге жаңалықты жасаушы немесе үлгісін көрсетуші. Инновациялық педагогикалық іс-әрекет белгілі оқытудың тәрбие беру мен дамытудың стерепотипіне қарама-қайшы, ол белгілі межеден шығып, жеке шығармашыл өз бағытымен жұмыс істей алатын мұғалім қалыптастыруға бағытталған.

Педагогикалық жаңалық – жаңа идеялар, әдістер, технологиялар ғана емес, педагогикалық процес элементтерінің бірлігінің немесе жеке элементтерінің білім беру мен тәрбиелеудегі белгілі бір міндеттерді тиімді шешу жолы.

Сонымен қатар, мектепке дейінгі мекемелерде инновациялық білім беру құралдарын қолданудың да маңызы зор. Инновациялық білім беру құралдарына: аудио, видео, құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар мен оқу әдістемелік кешендер, инновациялық ақпараттық банк, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады. Қазіргі таңда көптеген интерактивтік бағдарламалық бөлімдер, қозғалмалы обьектілер құруға мүмкіндік беретін векторлық және графикалық жабдықтар көптеп шығып, қолданыс табуда. Осындай құралдардың бірі-мультимедиялық оқулықтарды балабақшада кеңінен пайдалану.

Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығынада байланысты.

Балабақшада жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты: оқыту мен тәрбиелеуде инновациялық ойын технологиясының элементтерін пайдалана отырып, жан-жақты, білімді, құзыретті тұлға тәрбиелеу.

Балабақшада қолдануға тиімді технологиялар:

1. Денсаулық сақтау технологиясы.
2. Дамыта оқыту технологиясы.
3. Ақпараттық – коммуникативтік технологиялар (АКТ).
4. Ойын технологиясы.
5. Мнемотехника технологиясы.
6. ТРИЗ технологиясы.

Мақсаты: Балаларға күнделікті ҰОІӘ – де жаңа технологияны қолдану арқылы, балалардың сабаққа деген қызығушылықтарын ояту. Балалардың тілін дамытудағы инновациялық технологияны қолдану арқылы, ой-өрісі дамыған, тәрбиелі, білімді, заман талабына сай белсенді ұрпақ тәрбиелеу. Бала өмірінің алғашқы мектепке дейінгі кезеңі – оның өсіп жетілуіндегі ең жауапты кезең. Бұл кезде баланың ақыл-ойы, қабілеті, қасиеттері және

эстетикалық сезімдері қызықты, мазмұнды ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті, еңбек, ойын үдерісінде жан-жақты қалыптасады. Балабақшада ойынның маңызы ерекше. Ойын барысында білім мен біліктілігін арттырамын. Тәрбиенің алдағы міндеттерінің бірі балалардың ойлау қабілеттерін қалыптастыру болса, ойын – осы мәселенің шешімі. Балада ойлау қабілеті мен сөйлеу қызметі бірге дамиды. Баланы ойната отырып сөйлетуде суретті әңгіме, дидактикалық ойынды сурет арқылы өткізу, шығарманы оқып таныту оң нәтиже береді. Мектеп жасына дейінгі балаларды тіл мәдениетіне тәрбиелеу, сөздік қорын дамыту, сурет қарау, заттарды сипаттау, жұмбақ шешу, құрастыру, тақпақтар, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштармен қатар ертегі тыңдау әңгімелесу баланың тілдік құзіреттілігін, қызығушылығын арттырады. Жаңадан шыққан әдіс-тәсіл қолдану арқылы балалардың жаттауға, есте сақтауға деген ынталарының дамуына, тілдерін машықтандырғанына көз жеткіземіз. Күнделікті жаңа ҰОІӘ-де тәрбиелеу мен оқыту ісінің бір ерекшелігі көрнекіліксіз іске аспайды. Мен әр тақпақ пен жаңылтпаштарға сызба-сурет салып көрнекілік ретінде пайдаланамын. Ойын түрінде өткен бұл әдіс бала тілінің дамуына ықпал тигізіп, таным, қатынас, шығармашылық, әлеумет, денсаулық салаларындағы белсенділіктерінің дамуына, қолдануына жол ашады. Ойын баланың ойлау, есте сақтау, салыстыру, қиялдау, еркін сезінуге, еркін сөйлеуге, жеке тұлға болып табылуына көмектеседі.

Балабақша баласына мультимедиялық оқулықтар біріншіден, балалардың қызығушылығын арттырады, екіншіден, зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге мүмкіндік алады. Мультимедиялық электронды оқулықтар бала үшін де, тәрбиеші үшін де күнде дамытылып отыратын анық түрдегі әдістемелік жүйе болып табылады.

Заман талаптарына сай мектепке дейінгі мекемелерде АКТ оқыту процесінде кеңінен пайдаланады.Түрлі танымдық салаларына арнаулы компьютерлік бағдарламалар құрылуда. Интерактивті тақта ақпаратты кеңінен ұсыну құралы болып келеді және баланың мотивациясын күшейтеді. Мультимедиялық технологияларды пайдалану арқылы түрлі жағдайлар мен ортаны моделдеуге болады. Мультимедиялық бағдарламаларға енгізілген ойын компоненттері үйренушінің танымдық әрекетін белсендіреді және материалды ұғынуды күшейтеді [3, б. 56].

Мектепке дейінгі мекемелерде АКТ пайдалану балаларда қоршаған ортаның ақпарат ағымын бағдарлай білу дағдыларын дамытуға, ақпаратпен жұмыстанудың практикалық тәсілдерін меңгеруге көмектеседі, заманауи техникалық құралдар арқылы ақпаратпен бөлісу дағдыларын дамытады. Балалар әрбір сабақтан мол білімділік, тәрбиелік, дамушылық сияқты дағдылары мен іскерліктері қалыптасу керек. Сондықтан іс әрекеттерді байланыстыра отырып, сабақтың біліми, ғылыми сипатымен қатар оның тәрбиелік танымдық, адамгершілік мазмұнда ұйымдастырылуын ойластырған абзал.

Сонымен, оқыту технологиясы сабақ беру әдістемесімен салыстырғанда, оқушылардың өздерінің іс-әрекетін ұйымдастыру тәсілдері және мазмұнын өндіруді көрсетеді. Олар диагностикалық білім маңыздылығын және оқыту процесінің қасиеттерінің жалпы балалардың тұлғасын дамытуға бағытталған объективті бақылауын қажет етеді.

Педагогикалық технология әр түрлі жағдайлардағы нақты өзара іс-қимылдарды, жүйеленген, бағдарланған, оқыту және тәрбиелеу стандарттарына сай тәсілдер негізінде компьютер мен техникалық құралдар қолдану арқылы да ұйымдастырылады. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің құрылымдарында оқытудың айқындалған көптеген технологияларын пайдаланып жатқандығы белгілі. Болашақ маманға тәжірибе беруде ақпаратпен жұмыс істеу әдістеріне, жаңа білімдерді құру әдістеріне, ең маңыздысы – әлемнің дамуы туралы білімдердің қажетті деңгейін қалыптастыратын әдістерге үйрету.

Білім ізгілігі - мұғалімдер мен студенттердің өз шығармашылық даралығын дамыту субъектісі болатын, педагогикалық процестің мәні мен сипатына деген көзқарасты едәуір өзгертетін, педагогикалық ойлаудың басты бөлшегі. Педагогикалық процестің негізгі мәні, мұндай жағдайда, тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамытуы ретінде қалыптасады, олардың сапасы мен мазмұны ұстаздардың, оқу мекемелері мен бүкіл білім жүйесі жұмысында маңызды шарттардың бірі болып табылады.

Тәрбиеленушінің сапалы білім, сапалы тәрбие алуы тәрбиешілердің білімділік және кәсіби шеберлігін қажет етеді. Демек, шәкірт құзіреттілігі ұстаз құзіреттілігінен бастау алады. Оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды қолданудың өзіндік ерекшеліктері, нновациялық білім берудің нәтижесінде оқыту мен тәрбиелеудің соңы әдіс тәсілдерін инновациялық-педагогикалық технологияны меңгерген, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог, зерттеуші жаңаша педагог болып шығады.

Әдебиеттер:

1.Бұзаубақова К. Ж. Инновациялық технология. – Алматы, 2009.

2.Оқытудың инновациялық әдістемелері мен технологияларын жоғары оқу орындарында қолдану тәжірибесі. Оқу-әдістемелік құрал. – Құрастырушылар: Тұрғынбаева Б., Әлімов А. Қ. – Алматы, 2011.

3.Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану.

ДАМЫТУ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

Шынтаева Нурайна Аңсарықызы,
п.ғ. магистр, аға оқытушы
Аккулиева Гулнар Мырзаимовна,
Тәрбиеші педагог-шебер
Сайлау Сымбат Шерімханқызы,
6В01201 – «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандарын даярлау», 1 курс студенті,
«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Жуалы ауданы, «Аягүл бөбекжай-балабақшасы» МКҚК

Аннотация. Бұл мақалада сіздер мектеп жасына дейінгі балалардың ойын арқылы сөйлеу тілін жетілдіру дамыту түрлерімен және де қандай ойын түрлері бүгінгі күннің сабақ үрдісінде қолданылатын,балаларға ойынның берер ықпалы туралы мәлімет білетін боласыздар.

Түйін сөздер: Балабақша, бала, ойын, тіл, сөйлеу, логика, танымдық қызығушылық, дамыту.

Аннотация. В данной статье вы узнаете о видах развития игровой речи дошкольников и о том,какие виды игр используются сегодня в процессе занятий, о влиянии игры на детей.

Ключевые слова: детский сад, ребенок, игра, язык, речь, логика, познавательный интерес, развитие.

Abstract. In this article, you will learn about the types of game speech development of preschoolers and what types of games are used today in the classroom, about the impact of the game on children.

Key words: Kindergarten, child, game, language, speech, logic, cognitive interest, development.

Қ.-Ж.К. Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауында білім берудің сапалық көрсеткіштерін арттыру барысында жас ұрпақтың ерте жастан бастап кәсіби дағдысы мен біліктігін дамытуда бүгінде бірқатар нәтижелі жетістіктер барын атап өтті [1].

XXI ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып отыр.

Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні – мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Отбасында ата-ананың ықыласы мен мейірімінен нәр алған бала балабақшада тәрбиешілердің шұғылалы шуағына бөленеді. Баланың бойындағы жақсы қасиеттер мен мүмкіндіктерді ашып, олардың өнегелі де өнерлі болып тәрбиеленуіне тәрбиешілердің маңызы зор. Балаларды тәрбиелеуде ойын әдісінің маңызы көп. Әлем бала өміріне біртіндеп кіреді. Бала ең алдымен оны үйде, балабақшада не қоршап тұрғанын ұғынады. Біртіндеп өмірден алған тәжірибесі көбейеді. Мектеп жасына дейінгі балалар өзінің айналасындағы қоршаған ортамен танысуға өте құштар. Бұл баланың бірнеше сұрақтар қоюына әкеліп соғады. Яғни, балаға әлем аздап ғана сырын ашса, онда баланың білуге деген құштарлығы арта түседі.

Ойын – баланың бірінші әрекеті, сондықтан да оның мән-мағынасы ерекше. Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?»,- деп айтқандай, баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Мектеп жасына дейінгі балалардың зейіні тұрақсыз болады. Оларды біркелкі жұмыс тез жалықтырады. Сондықтан олардың зейінін үнемі қажетті бағытқа аудару үшін ойын түрінде жүргізу қажет. Өйткені ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде алған білімді ойынмен тиянақтау білімнің беріктігіне негіз қалайды. Ойын барысында баланың жеке басының қасиеттері қалыптасады.

Педагог ойынды балалар іс-әрекетінің түрлері арқылы тәрбиелеу – білім беру процесінде негізгі әрекет ретінде қолданады. Ойын барысында бала өзі жасай алмайтын әрекетті үйренуге тырысады, құрдастарымен қарым-қатынас жасайды, баланың бойында адамгершілік қасиеттері дамиды. Л.С. Выготский, О. М. Дьяченко, Е. Е. Кравцованың пікірлері бойынша ойынды басқа әрекет түрлерімен алмастыру мектеп жасына дейінгі баланың қиялын дамытуға кедергі келтіреді. В. В. Ветрова, М.И. Лисина, Е.О. Смирнова Л. М. Кларина, В. И. Логинова, Н. Н. Поддяков ойынды басқа әрекет түрлерімен алмастыру баланың құрдастарымен, ересектермен қарым-қатынасының дамуын тежейді, эмоционалды жай-күйін төмендетеді деп санайды [2, б. 130]. Яғни, ойын іс-әрекетін күн сайын ұйымдастыру баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды болып табылады.

Баланың ақыл - ойын жүйелеу, ойлау қабілетін жетілдіру, дәлдікке үйрету шындыққа тәрбиелеу мақсатында, сауаттылыққа баулу. Баланың ақыл - ойын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерін қалыптастыру, заман талабына сай ойын жүйрік етіп тәрбиелеу. Ақыл-ойдың дамуы – бұл, баланың жасына, тәжірбиесінің молаюуы мен тәрбиелік ықпалдардың әсеріне байланысты ойлау әрекетінде пайда болатын сан және сапалық өзгерістердің жиынтығы. Мектеп жасына дейінгі баланың білімінің дамуы жылдам қарқынмен жүргізіледі, тіпті қалыптасады. Таным процесстері жетіледі, бала ақыл-ой әрекеттің қарапайым әдістерін меңгереді. Мектеп жасына дейінгі баланың ақыл-ойының дамуын қамтамасыз етуін оның барлық кейінгі іс-әрекеті үшін зор маңызы бар

Балалық кездегі ойынды тәрбие мәселесінен бөлуге болмайды. Екеуі бірлікте қаралады. Тәрбие туралы айтылған даналық ойларға зейін қойсақ, алдымен бүкіл әлемнің ұстазы атанған Әбунасыр әлФарабидің әділдік, инабаттылық, мейірім, жомарттық-адамгершілік көрсеткіші екендігі әр саладан баяндалған. Қазақтың белгілі ағартушысы Ш. Уәлиханов әр түрлі қимыл-әрекетті ойындар мен асық ойындары тайпалық одақтарда ересектер арасында дамып, кейін келе жас өспірімдердің үлесіне қалғандығын талдаса, М. Жұмабаев «Ойын – бала үшін өмірлік тәжірибе» деген. Мектеп жасына дейінгі балалардың оқу-тәрбие үдерісі мен дамуына арнап зерттеу жұмыстарын жүргізген отандық ғалымдар Н. Құлжанова, Б. Баймұратова, М. Сәтімбекова, А. Манкеш, Ғ. Таубаеваның еңбектерінде бала тәрбиесінде ойынның алатын орнының ерекше екендігі ғылыми тұжырымдармен дәлелді көрсетілген [3, б. 155].

Ойшыл, ағартушы, зерттеуші ғалымдардың еңбектерін талдай келе, қазақ халқының ұлттық ойындарының ерте заманнан бастау алып, қазіргі уақытқа дейін өз құндылығын жоғалтпағанына көз жеткізуімізге болады.

Қазіргі таңда МДҰ–да кеңінен қолданылатын ойын түрлері: ұлттық ойындар, дидактикалық ойындар, сюжетті-рөлді ойындар, қимылды ойындар, құрылыстық-конструктивті ойындар. Бұл ойындардың өзі мақсат-мазмұнына қарай жіктеледі. Мәселен, қазақтың әдет ғұрпын, салт-дәстүрін мектеп жасына дейінгі балалардың бойына сіңіруде ұлттық ойындардың маңызы зор болса, балаларға білім беріп, оқытуда, танымдық қабілеттерін дамытуға дидактикалық ойындар қолданылады. Бала денесін жан-жақты дамытуда қимыл-қозғалыс ойындары қолданылса, балаларды әлеуметтендіруде, шығармашылық қабілеттерін дамытуда сюжетті–рөлді ойындар маңызды. Түрлі материалдар арқылы балалардың құрастыра білу дағдыларын дамытуда құрылыстық-конструктивті ойындардың орны ерекше. Құрастыру материалдарын ойын ситуациялары арқылы білім мен тәрбие құралы ретінде пайдалану көптеген теориялық және практикалық ойлар мен нәтижелер негізінде дидактикалық қағиданы балалардың құрылыс ойындары арқылы дамыта отырып жүйелендіру іске қосылды

С. Торайғыров «Баланың қанына ойын азық»,- деп бекер айтпаған. Ойын баланың көңілін өсіріп, бойын сергітіп қана қоймай, оның өмір құбылыстары жайлы таным – түсінігіне де әсер етеді. Балалар ойын арқылы тез тіл табысып, жақсы ұғынады, бір – бірінен ептілікті үйренеді, дене қимылы арқылы өзінің денсаулығын нығайтады, психологиялық таным қабілеттерін арттырады, біліктілік дағдыларын кеңейтеді. Ойынды тек баланы алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай, жас ерекшеліктеріне сай олардың көзқарасының, мінез – құлқының қалыптасу Логикалық ойындар мектептке дейінгі топтарда тәрбиеленетін баланы тапқырлыққа,

логикалық ойлауға баулиды, өздігінен шешім қабылдайды, салыстырады. Балалардың қызығушылығы артады, танымдық қабілеттері дамиды.

Логикалық ойындар арқылы балалардың танымдық құзіреттілігін дамыту үш негізгі бағытта іске асырылады:

1. Қызығушылығын арттыру
2. Ойлау және қабылдау қабілетін дамыту
3. Шығармашылық ізденісін дамыту

Логикалық тапсырмалар арқылы балалардың шығармашылық қабілеттерін арттыру мақсатына негізделген дәріс моделін құрастыруға болады.

Тәрбиеленушілердің білім, білік дағдысын, белсенділігін арттыру, бүлдіршіндердің тілге деген қызығушылығын дамыту, дұрыс сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін ойын технологиясын ұтымды пайдалансақ, алға қойған мақсатымызға сапалы нәтижесіне көз жеткізе аламыз. Ойын технологиясының кеңінен қолданылатыны белгілі. Әр педагог технологияның нәтижесінің сапалы болуы үшін мынандай жағдайларды ескеруі қажет:

1.Әр ойынның тәрбиелік, білімділік, дамытушылық маңызын алдын-ала жете түсініп, оның балаларға қандай нәтиже беретіндігін анықтау.

2.Ойын жүргізетін орынның мүмкіндігі, ойын жабдықтарының эстетикалық және гигиеналық талаптарға сай болуы, алдын – ала әзірлеу.

3. Топтағы балалардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне, білім деңгейлеріне, сөздік қорына сәйкес келуі.

4. Ойын кезіндегі қозғалыс, техникалық қауіпсіздіктен қамтамасыз ету.

5. Ойынның, сабақтағы ойын элементтерінің тәрбиеленушілердің ынтасын арттырып, қызығушылығын арттыруға бағытталуы.

Сонымен балалардың тілін, сөздік қорларын дамытуда ойындарды, тапсырма - жаттығуларды қолдану үлкен нәтиже береді. Ойын арқылы балалардың тілі, сөздік қоры дамып, ауызша сөйлеу машығын игереді, таным белсенділіктері қалыптаса түсіп, ақыл -ойы өсіп жетіледі, адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіреді.

Ойын баланы іздену жолына бағыттайды, жеңіске деген қызығушылығын оятады, ал осыдан шыға келе олар жылдам, жинақы, шапшаң, тапқыр болуға, ойын шартын сақтап отырып тапсырмаларды нақты орындауға тырысады. Ойындарда, әсіресе топтық ойындарда жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттері, жауапкершілік сезімдері қалыптасады, тәртіп, күш-жігер, мінез – құлық тәрбиеленеді. Көрнекіліктердің әдістері, сұрақтың қызық та, тиімді түрлері, жұмбақтар, әзіл есептер, ахуал жағдайлары, сайыстар балалардың белсенді ойлау әрекетін дамытуға көмектеседі. Ойын барысында бала ойы үнемі дамып, жетіліп отырады, ұшқырлана түседі.

Мысалы, бәрімізге белгілі «Үйшік» ертегісін алатын болсақ, сол ертегідегі барлық кейіпкерлерді біз геометриялық фигуралармен сәйкестендіруге болады.Үйшікті біз үшбұрыш пішінімен сәйкестендіре алсақ,сол ертегідегі қасқырды біз тіктөртбұрыш ретінде аламыз, және сол пішіндерді ертегідегі кейіпкерлерге ұқсатып бояймыз, сол кезде үйшігіміз қоңыр түсті үшбұрыш болса, қасқыр сұр түсті тік төртбұрыш болады. Осы ойын арқылы балалар тек ертегіні құрастырып қана қоймай, сонымен бірге геометриялық пішіндері, түстерді қайталайды,балалардың логикалық ойлау қабілеттері дами отырып,ауыстырылған заттарды пішініне қарай сәйкестендіре алады.

«Танграмм» ойыны арқылы балалардың барлық танымдық процесстері дамиды десе болады. Бала фигураларға қарап, түрлі бейнелерді құрастыра алады. Бұл баланың ой - өрісін дамытып қана қоймай, оны байқағыштыққа, шапшаңдыққа, ойын дәлелдеуге де үйретіп, әрі оны жалықтырмайды [4, б. 180].

Мысалы, «Танграмм» ойынын «Таным» білім беру саласында жаратылыстану оқу қызметінде «Жабайы жануарлар» тақырыбында қолдандым, осы «Танграмм» фигуралары арқылы балалар жануарлардың түрлі бейнелерін құрастыра алды, оқу қызметіне үлкен қызығушылықпен қатысты. Сонымен қатар, «Танграмм» ойынын қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру оқу қызметінде кеңінен қолдануға болады, осы фигуралар арқылы

балаларға түрлі пішіндерді құрастыруға ыңғайлы. «Танграмм» ойыны балалардың шығармашылығын оятуға, ой қиялын дамытуға, ойлау қабілетін арттыруға үлкен әсерін тигізеді.

Демек ойын-тәрбие және оқыту құралы, ақыл-ойды, тілді ұстартады, сөздік қорды байытады, өмірді танытып, сезімді кеңейтеді, тәрбиелейді. Ерік және мінез қасиеттерін бекітеді, санауды, салыстыруды адамгершілік сапаны жетілдіреді.Ұжымдық сезім әрекеттері өсіре түседі. Эстетикалық тәрбие беру құралына айналады. Еңбек тәрбиесін беру мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді, дене күшінің жетілуіне көмектеседі. Сондықтан тәрбиеші балдарды ойнатып қана қоймай, олардың ойларының нақты, сөйлеу дағдысы кең, қимыл әрекеті жылдам болуын назардан тыс қалдырмау керек.

Әдебиеттер:

1.Тоқаев Қ.-Ж.К. Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі. Қазақстан халқына арнаған Жолдауы / Қ.-Ж.К. Тоқаев. – Астана. – 2021. – қыркүйек

2.«Түрлі жас топтарында ойындарды ұйымдастыру және басшылық ету әдістемесі бойынша әдістемелік ұсынымдар» – Балаларды ерте дамыту институты базасында әзірленген, -Астана: 2022.

3. Шорыгина Т.А. Мектепке дейінгі балалардың ойын кезіндегі мінезі және сезімі туралы әңгімелер. Нұсқаулық. - М.: ТС Sphere, 2013.

4.«Бестемше» Оқу құралы. Куланова К.К., Марчибаева У.С., Махашева З.У., Уалиева А.К. - Нұр-Сұлтан: 2021.

МҰҒАЛІМГЕ ТӘН КӘСІБИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Абдукаримова Аружан Юсуповна,
«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2 – курс студенті, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.
Нурпеисов Мухаметжан Кенжетаевич,
педагогика магистрі, аға оқытушы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Аннотация. Білім беру процесінде мұғалімнің кәсіби, тұлғалық құндылықтарын жетілдіріп отыруы, сол арқылы білім алушыға әсер ете алуы маңызды. Біз зерттеу тақырыбымыздың аясында кәсіби құндылықтарға қатысты негізгі ұғымдарға анықтама беріп, педагог-ғалымдардың құндылықтар жүйесіндегі пікірлері мен мағыналық, функциялық топтастыруларын ұсындық. Заман талабына сай толығып отыратын кәсіби құндылықтардың ішінде цифрлық сауаттылық терминіне түсінік бердік. Мұғалімдерге тән тұлғалық және кәсіби құндылықтардың арақатынасын анықтау мақсатында сауалнама жүргізіп, қорытындысына талдау жасадық.

Түйін сөздер: құндылықтар, кәсіби құндылық, педагогикалық-психологиялық шарт, білім беру процесі, педагогикалық қызмет, оқушы, сауалнама, гуманистік сипат, кәсіби өсу перспективасы, цифрлық сауаттылық.

Кәсіби тұлғалық құндылықтар – педагогтің кәсіби дамуының негізі. «Мінсіз мұғалім» формуласын оның бойындағы кәсіби құндылықтар құрайды. Адами және кәсіби құндылықтар біртұтас қабысқанда үздік мұғалім образы қалыптасады. Кәсіби құндылықтар – білім берудің ажырамас бөлігі және олар мұғалімдердің оқыту процесіндегі іс-әрекеті мен білім алушылармен өзара әрекеттесуінде көрініс табады. Оқушылар күнделікті өмірінің көп бөлігін мұғалімдермен өткізеді және бұл олардың құндылық бағдарын дамытуға әсер етудің маңызды мүмкіндігі. Балалар мектеп жасында дұрыс пен бұрысты толық ажырата алмайтын «еліктегіш» болып келеді. Сондықтан бұл кезеңде оларды қоршаған орта барынша адами, кәсіби құндылықтардың құнын құлдыратпайтын, керісінше практикада оны дәріптейтін, өз іс-әрекетімен көрсете алатын адамдардан құралуы тиіс. Алаш қайраткері Мағжан Жұмабаев «Педагогика» еңбегінде баланы тәрбиелеудегі басты мақсатты былай белгілейді: «*Тәрбиеден мақсұт – баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару*», дейді. Демек, ұстаздың кәсіби құндылығының, шеберлігінің өлшемі – шәкірттерінің ғасыр талабына сай тұлға болуы. Ағартушы - педагог бұл миссияға жету үшін ұстаздарға кәсіби құндылықтың алғашқы баспалдағы – білім, педагогика ғылымымен етене таныс болу деп кеңес береді: «*...Балаға шын дұрыс тәрбие беру үшін, тәрбиешінің өз тәжірибесі, һәм ұлт тәрбиесімен таныс болуы ғана жетпейді екен. Бұлар – бірбеткей, шикі тәжірибелер. Бұлар сыннан өткізіліп, пісірілмеген күйде берік негіз бола алмайды. Бұлардың арасынан жақсы-жаманын, алтын мен мысын теріп ала білу үшін тәрбие майданында шабылып ысылған тарландардың тәжірибелерімен, түрлі ұлттан түрлі заманда шыққан тәрбие ғалымдарының ойларымен, қысқасы, тәрбие туралы дұрыс жолға түсу үшін тәрбие пәнімен, яғни педагогикамен жақсы таныс болу керек*». [1, 27]

Осы тұста тақырыбымыздың негізгі ұғымдық терминдеріне анықтама ұсынамыз.

1-кесте. Құндылық ұғымы, оның екі сипаты

<table>
<tr><td colspan="2">Құндылық – маңыздылық, мәнділік, бір нәрсенің пайдалылығы; Болмыстағы белгілі бір құбылыстардың адами, әлеуметтік және мәдени мағынасы;тіршілікті, еңбекті, шығармашылықты, ой-өрісті бағалау; адами қасиеттер жиынтығы, тіпті сырттай қарағанда зат немесе құбылысқа тән қасиет, іс-әрекет, идеал.</td></tr>
<tr><td>Кәсіби құндылық – кәсіби іс-әрекетті арттыруға қажет құндылық-мақсаттар, құндылық-құралдар, құндылық-қатынастар, құндылық-білім, құндылық қасиеттер көрініс беретін кәсіби-тұлғалық сапа.</td><td>Педагогикалық құндылық – мұғалімге материалдық, рухани және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға мүмкіндік беретін құралдар, әлеуметтік және кәсіби белсенділігіне бағытталған мақсаттар. (Е.Н.Шиянов)</td></tr>
</table>

Құндылық - қолданыс аясы кең, астары терең, мәнді ұғым. Өмірдің бар аспектісінде сан қыры ашыла түседі. Құндылық иерархиясын әр адам өзі қалыптастырады. Сол сияқты мұғалімдер де кәсіби құндылықтарға өз пайым-парасаты, түсінігіне қарай маңыз береді.

Педагог, ғалым Е.Н.Шиянов кәсіби құндылықтың 3 негізгі сыртқы формасын былай жіктейді:

«Білу» - тек кәсіби қызметтерді жүзеге асыру үшін қажетті нақты, ақиқат білім ғана емес, сонымен қатар ақиқат мәні бар және білім мен білікті қолдануға бағыттайтын құндылық.

«Жасай алу» - педагогикалық процесті жүзеге асыру амалы ғана емес, адамның ең басты білігі өзінің ішкі жан дүниесін еркін және саналы сезіне білуде де, сыртқы кәсіби педагогикалық қызметте де субъект бола білу.

«Дегеніне жету» - қойылған мақсатқа заң, адамгершілік және мәдениет шеңберінде жете білу. [2, 65]

Ал мұғалімге тән кәсіби құндылықтың ішкі мазмұны: кәсіби білім, үздіксіз ізденіс, жауапкершілік, шығармашылық, өмірлік тәрбие беру, креатив ойлану, жаңа білім алу, адамгершілік, әділ бағалау, талантты тану, дарынды дамыту, психологиялық қолдау, педагогикалық мәдениет, этикаға сай жүріп-тұру, цифрлық сауаттылық т.б. сынды түсініктермен толыға береді.

Педагог-психолог ғалымдардың соңғы 15-20 жылда жүргізілген педагогикалық-психологиялық зерттеулерінің нәтижелері бойынша мұғалімдерге тән кәсіби құндылықтар жүйесі мыналарды қамтиды:

1) Оқу процесінің тиімділігін арттыру, сабақ барысында білім алушылардың аз уақыт ішінде көп нәрсеге қол жеткізуі; 2) Білім алушылардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктері мен даму кезеңдерін ескеру, денсаулығын сақтау және білім сапасын көтеріп, кәсіптік қызметке бейімдеу; 3) Интеллектуалды, шығармашылық әлеуетті дамытуға және денсаулықты сақтауға ықпал ету; 4) Оқу процесінде білім алушылардың қабілеттерін дамытудың теориялық негізі болып табылатын оқытудың негізгі педагогикалық-психологиялық тұжырымдамаларын жүзеге асыру; 5) Білім алушылардың тұлғалық қабілеттері мен тұлғалық құндылықтарын қалыптастыру үшін креатив ойлану. [2, 66]

Педагогика ғылымдарының кандидаты Наталья Гузева педагогтердің кәсіптік маңызды бағыттарын қалыптастыратын мәселесін зерттеп, педагогикалық кәсіптік құндылықтардың үш тобын анықтады:

1) Кәсіби қызметтің шарттарына байланысты құндылықтар:

Адамдармен тұрақты қарым-қатынас; Еңбек туралы толық ақпарат; Мамандықтың гуманистік сипаты; Тұрақты өзін-өзі жетілдіру; Тақырыпты білу; Адамдарға құрмет пен алғыс; Жұмыстың шығармашылық сипаты.

2) Педагогтің жеке-мотивациялық саласына байланысты құндылықтар:

Кәсіби өсу перспективасының болуы; Ұлттық дәстүрлерді жалғастыру; Кәсіптің бейімділігі мен мүдделерге сәйкестігі; Білім алушылардың назарын аударуға деген ұмтылыс.

3) Білім беру қызметінің басқару аспектілерін көрсететін құндылықтар:

Басқа дамдардың мінез-құлқына әсер ету және оларды басқару қабілеті; Педагог пен білім алушылардың қарым-қатынасы.

Сондай-ақ, ғалым С.Г.Вершловский және Дж.Хазард ағылшын және ресей педагогтерінің құндылық бағдарын зерттей келе, кәсіби педагогикалық құндылықтарды төмендегідей топтастырады:

1. Педагогтердің кәсіби статусын ашатын құндылықтар; 2. Тұлғаның педагогикалық мамандыққа бейімділігін көрсететін құндылықтар; 3. Педагогикалық қызметтің мақсатын көрсететін құндылықтар.[3,42]

Алайда, бұл жерден біз педагогикалық құндылықтарды толық көре алмаймыз. Е.Н.Шиянов педагогтің материалдық, рухани, қоғамдық құндылықтарын негізге ала отырып, әлеуметтік және кәсіби белсенділікті арттыратын кәсіби құндылықтарды ұсынады:

1. Құндылық, тұлғаның кәсіби және әлеуметтік ортада байланысы: педагог еңбегінің қоғамдағы маңыздылығы.

2. Педагогтердің қоғаммен қарым-қатынас барысында қажеттіліктермен қанағаттану құндылығы: адамдармен, достарымен, балалармен (яғни, балаға деген махаббаттың рухани құндылықтармен алмасуы).

3. Тұлғаның шығармашылық дамуымен, кәсіби-шығармашылық қабілеттерді дамыту мүмкіндігімен байланысты құндылық: әлемдік мәдениетке қатынас, сүйікті ісімен айналысу, өзін-өзі үнемі дамыту, жетілдіру, типологиялық ойлаудан алыстау және тағы басқа құндылықтарын ұсынды.

Ғалымдардың кәсіби құндылықтарды құрайтын элементтерді талдауына, топтастыруына қарап педагогикалық құндылықтардың сан қырлы әрдайым өзгеріп, толығып, жаңарып отыратын процесс екеніне көз жеткіземіз. Құндылықтарды жіктеп, танудағы басты мақсат мұғалімдердің қызметінде, білім беру процесінде, жеке өмірінде үйлесім орнату, нәтижелі жұмысқа ұмтылу болып табылады. Осы орайда біз бастауыш сынып мұғалімдерінен кәсіби, тұлғалық құндылықтардың қатынасын сұрап, аталғандардың өмір мен қызметте айырмашылығы бар ма деген сұрақ қойып, әлеуметтік желіде сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға 19 мұғалім қатысты. Біз ұсынған нұсқалар қатарында мынадай нұсқалар болды:

1. Иә. Өмір мен кәсіби құндылықтар арасында айырмашылық болу керек.

2. Жоқ. Жеке өмір мен мамандықтағы құндылықтардың айырмашылығы жоқ болу керек.

3. Екі құндылықты қажетіне қарай бірізді етуге болады.

4. Екі құндылықтың арақатынасын ылғи бақылап отыру керек.

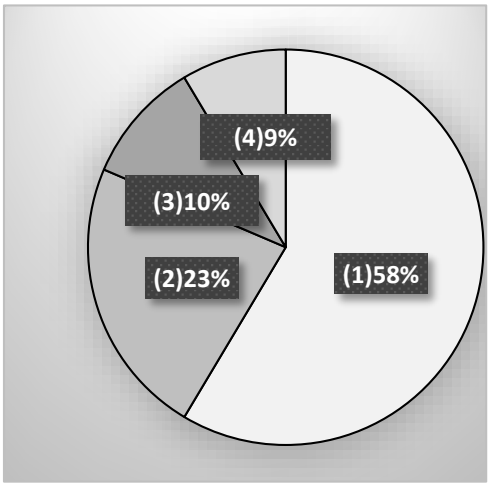
Сауалнама қорытындысындағы нәтиже мынадай:

1) 11 мұғалім жоқ нұсқасын таңдады.

2) 4 мұғалім екі құндылықты бірізді етуге болады деп жауап берді.

3) 3 педагог екі құндылықтың айырмашылығы бар деді.

4) 2 мұғалім.екі құндылықтың арақатынасын ылғи бақылап отыру керек нұсқасын таңдады.

Сауалнама қорытындысынан аңғарғанымыздай педагогтердің құндылықтарға қатынасы әртүрлі. Алайда ұстаздар құндылықтарға негізделген білім оқушылардың өмірлік ситуацияларды жеңіл шешіп, күрмеулі мәселелерге сын тұрғысынан қарай білу дағдысының қалыптасатынын алға тартады.

Жоғарыда атап өткеніміздей білім беру процесі – тірі ағзада өсіп, дамып, толығады. Сол жаңаруларды меңгеру, бойында қалыптастыру заман талабы. Соңғы жылдары кәсіби құндылықтардың қатарын толықтырып, педагогтер алдынды тұрған сұраныс – цифрлық сауаттылық. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылдың 1 қыркүйегіндегі Жолдауында азаматтардың сауаттылығы мен цифрлық біліктілігін арттыру мақсатында Үкіметке үздіксіз білім беру тұжырымдамасын әзірлеу тапсырмасын берген болатын. Осы тапсырмаға сай білім беру процесінде цифрлық сауаттылықтың маңызын түсіну қиын емес. Мемлекет басшысының бұл тапсырмасы педагогтердің кәсіби құндылықтар қатарында

цифрлық сауаттылықты меңгерудің маңызын айқындап берді. Педагогикадағы цифрлық сауаттылық – интернет ресурстарын еркін қолдану, сабақ барысына онлайн-курс, заманауи технологияларды тиімді қосу. Цифрлық білім беру ортасы шеңберінде ақпараттандыру және оқытуды іске асыру барысында «виртуальды сынып», «мобильді оқытуды» оңтайлы ұйымдастыруға мүмкіндік зор. [4, 58]

Осылайша, педагог білім беру процесінің негізгі тұлғасы және білім алушылардың құндылық бағдарының қалыптасуына ықпал етуші. Қазіргі уақытта мұғалімнің тұлғалық кәсіби құндылықтарын шыңдай отыра білім беру процесінде құндылықтар жүйесін қолдануы маңызды және оның қызығушылықтары мен мінез-құлқы педагогикалық қызмет саласындағы көзқарасы мен мотивациясына тән, өйткені олар педагогтің жеке тұлғасын қалыптастыруда негізгі рөл атқарады, адамның мінез-құлқын реттеудің жоғары деңгейі ретінде әрекет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика (1923 жылы Ташкентте шықан 2 - басылымы)| Алматы: «Marfu Press» баспасы. – 2022. 184 б

2. Болотова Ж.А., Кострикова Ю.В., Радченко Е.А Ценности педагогической деятельности\\ Қолданбалы және іргелі зерттеулердің халықаралық журналы – 2006, №1-27 –259 б

3. ҚР Білім және ғылым министрлігі Ы.Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы\\ Білім журналы. Нұр-Сұлтан – 2021, № 4 (99), - 101 б

4. Оқушылардың IT – құзыреттері ICILS халықаралық зерттеуі: жинақ. – Астана: «Ақпараттық –талдау орталығы»АҚ, 2016. – 254 б

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫН АНЫҚТАУ

Абдуллаева Угилжан Абдушукурқызы,
PhD, аға оқытушысы
М.Ж. Сұлтанбек,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті
Бастауышта оқыту әдістемесі мен педагогикасы
мамандығының 1-курс магистранты

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту білім сапасын арттырудың маңызды шарты ретінде қарастырылады. «Функционалдық сауттылық» ұғымына берілген анықтамалар жүйеленіп, бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауттылығын дамытудың педагогикалық шарттары мен моделі берілген. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған тапсырмалар базасының мазмұны ашылып көрсетілген.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, функционалдық сауаттылық, дүниетану пәні, тапсырмалар.

Аннотация. В статье рассматривается развитие функциональный грамотности младших школьников как важное условие повышения качества образования. Систематизированы определения пониятия «функциональная грамотность», даны педагогические условия и модель развития функциональной грамотности учащихся начальных классов. Раскрыто содержание базы зданий, направленных на развитие функциональной грамотности учащихся.

Ключевые слова: начальная школа, функциональная грамотность, предмет изучения мира, задания.

Abstract. The article considers the development of functional literacy of younger schoolchildren as an important condition for improving the quality of education. The definitions of the concept of «functional literacy» are systematized, pedagogical conditions and a model for the development of functional literacy of primary school students are given. The content of the database of tasks aimed at the development of functional literacy of students is disclosed.

Key words: elementary school, functional literacy, natural science, tasks.

Қазіргі таңда білім беру саласындағы халықаралық стандарттың талаптарына сәйкес оқу үдерісінде сауаттылық оқытылатын пән бойынша алынған білімің түпкілікті нәтижесі құзыреттілікке бағытталған білім болып табылады.

"Функционалдық сауаттылық" ұғымы әр тарихи дәуірлерде белгілі бір мазмұны өзгеріп отырды, "сауаттылық" ұғымында түсініктер өзгерістерге ұшырап отырғаны анық. Заман өзгерістер кезенде (ағылшын: literacy) ауызша сөйлеу, оқу дағдылары қарапайым есептеу операциялары деп келтірсе, гректер қоғам оқу және жазумен байланысты болды. Сонымен қатар, сауаттылық адамның күнделікті өмірі мен қызметі үшін міндетті емес, керісінше адамның әлеуметтік мәртебесін және ішінара оның кәсібін (кәсіби деңгейде) анықтауға мүмкіндік берді [1].

Қазақстанда осы аталған функционалдық сауаттылық бойынша зерттеулер жүргізіп жатқан ғалымдарымзға тоқталар болсақ, Ж.Ж.Ордабаева еңбектерінде физика бағыты бойынша оқушылардың функционалдық сауатылығын арттыру мәселесі қарастырылған [2]. А.Ж. Мырзалинова әлеуметтік-гуманитарлық бағытында орта мектепте орыс тілін оқытудағы оқулардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды қарастырылған [3], А.К.Рауадина орыс тілін үйренумен мектептерде қазақ тілін қалыптастыру қарастырылды [4], оқушылардың жаратылыстану бағыты бойынша функционалдық сауаттылығын арттыру мәселесін зерттеген А.М.Имашев [5] болашақ дене шынықтыру мұғалімінің функционалдық құзыреттілігін

қалыптастыру мәселесін көтерген, Г.С.Каратаев информатика пәнін мұғалімдерінің функционалдық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелерін зерттеді [6].

Функционалдық шығармашылық бойынша А.С.Амированың "Оқушы шығармашылығы теориясы мен практикасы" атты еңбегінде: "адамның өмірдің шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденіс болып саналады. Қоғамда өз жолын табу үшін оқушының дұрыс ойлауға үйреніп, өз бетінше саналы, дәлелді негізделген шешімдер қабылдай білу керек. Біз шығармашылық белсенділік - бұл оқушының шығармашылық пен шығармашылыққа деген жеке қажеттілігін, сондай-ақ шығармашылық өнімді жасау жауапкершілігін, нәтижесін қамтитын әрекет деп санаймыз [7].

Б.А.Тұрғынбаева "Ұстаздық шығармашылық" атты еңбегінде шығармашылық қызметтің өзіне тән ерекшеліктерін былайша қорытындылайды:

- шығармашылық тапсырма мен проблемалық тапсырма арасындағы қайшылығының болуы;
- әрекеттің әлеуметтік және жеке адам үшін мәнділігі, прогрессивтілігі;
- шығармашылық үшін объективті (әлеуметтік және материалдық) алғышарттардың болуы;
- шығармашылықтың субъективті алғышарттарының болуы (оқушының жеке қасиеттері, білімі, дағдылары, тұрақты мотивациясы, қабілеттері);
- процесс пен нәтиженің жаңалығы, толықтығы болып табылады [8].

Зерттеу барысында логикалық және шығармашылық ойлау дамиды. Сондықтан функцианалды сауаттылыққа бағытталған шығармашылық ойлау біз үшін өте маңызды. Жоғарыда талданған теориялық талдауды қорытындылай келе, "шығармашылық ойлау" - бұл педагогикалық ойлаудың пайда болуы, оны іс-әрекетке айналдыру және шығармашылық нәтижелерін талдау арқылы түпкілікті ойлауды талдаудан өткізу деп айтамыз.

Талдау нәтижелері бойынша анықталған, шығармашылық ойлауды дамыту, ең алдымен, адамның сауаттылығын, яғни сауатты ойлауды, сауатты өнім шығара білуді және т.б. ескереді.

Зерттеу барысында аталған келесі мәселе ол "функционалдық сауаттылық" болады. Біз функционалды сауаттылыққа байланысты зерттеулерге шолу жасауды жөн көрдік.

Оқу процесін тиімді басқару үшін бастауыш сынып оқушысының физиологиялық, психологиялық ахуалын білу сонымен қатар барлық оқу іс-әрекетінің негіздемесіне байланысты болады. М. Жұмабаев: "Сыртқы әлеммен, адамзат өмірімен алғаш таныс болып келе жатқан адам баласы бар нәрсені білуге, бар білгенің есте сақтауға тырысады. Бұл жаста баланың керек қылатын ғылымдарды үйретудің қолайлы шақтары болып есептеледі. Жас баланың міндеті ой жүгіртіп білімін асыру, даярлығын арттыру; ондағы барлық нәрсені есте сақтау", - деп атап өтті. Жас кезінен бастап балаларда тануға деген ерекше талпыныс пайда болатынына тоқталды [9].

К.Ы.Сариева[10], Ж.Т.Дәулетбекова[11] бастауыш сынып оқушыларын жас ерекшеліктеріне сай таным мүмкіндіктерін дамыту және оқу мақсатында тәрбиелеуге және танымдық қабілеттерін дамытуға бағдарлау. Ол әр түрлі оқу іс-әрекеттері негізінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруды көздейді, өйткені бұл жеке тұлғаның өзін-өзі тануының күшті дамуы болатын ерекше, әсіресе құнды кезең деп қарастырған.

Кноблауч пен Браннон (1993, келтірілген Джабуш, 2002, Б. 20), екінші жағынан, стандартты өткізеді негізгі сауаттылық пен функционалдық сауаттылық арасындағы айырмашылық сауаттылық. Кноблаух пен Браннонның айтуы бойынша, "функционалды" өрнегі сілтеме жасау үшін қолданылады математиканы қоса алғанда, мәтіндермен жұмыс ретінде келтірген.

ЮНЕСКО материалдарында функционалдық сауаттылық Де Кастель анықтаған (1971) (Гекшен, Гүлгез және Қагытчибаши, 2000, 4-бет, Савашта келтірілген, 2006) келесідей: "егер адам қатыса алса кәсіби, әлеуметтік, саяси салалардағы маңызды қызмет және ол өмір сүретін қоғамдағы мәдени салалар өзіңіздің сауаттылық дағдыларыңыздың көмегімен сіз бұл адамды жасай аласыз функционалды сауатты деп анықтаңыз".

Гюнеш, (2000). Чапар (1998) өз жұмыстарында функционалды сауатты адам-бұл " адам қадам сауаттылықтан асып түседі және [ол] қолдайды сауаттылық саласындағы белсенділік [өмір бойы] өмір сүруді жалғастыру және [тиімді] айналаңызға бейімделу". Сонымен қатар, бұл анықтама сауаттылық екенін көрсетеді үздіксіз процесс деп атап кеткен.

Жоғарыда келтірілген зерттеу жұмысы барсында функционалды сауатылық бойынша бінеше авторлардың берген аңықтамасын құрастыра отырып тұжырымдама келтірдік.

1-кесте. Функционалдық сауаттылық ұғымын зерттеген ғалымдардың тұжырымдамалары

Автор	**Анықтамасы**
Леонтьев А. А.	Функционалды сауаттылық-бұл адамның оқу және жазу дағдыларын еркін қолдана білуі және мәтіннен ақпарат алу, яғни түсіну, жалпылау, түрлендіру және т.б. (оқу) және осындай ақпаратты ағымдағы хабарламада (жазбаша түрде) беру біліктерін еркін пайдалану
Матюшкина.Ж., Вершловский С. Г.	Білім берудің (ең негізгі) көп қырлы тұлғаның қызметімен байланысын біріктіретін жеке тұлғаны әлеуметтік бағдарлау әдісі
С. А. Тангян	Қоғамның даму шамасына қарай өз қоғамы мен елінің экономикалық, саяси, азаматтық, әлеуметтік және мәдени өміріне толыққанды және тиімді қатысу үшін, олардың дамуы мен өзіндік дамуы үшін, яғни *оқу* және *жазу* дағдыларын дамыту үшін қажетті білім мен дағдылардың деңгейін арттыру
В. В. Мацкевич, А. Крупник	Адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, тез бейімделу және онымен жұмыс істеу қабілеті
Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин	Адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, тез бейімделу және жұмыс істеу қабілеті. Адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндер жазу және қарапайым арифметикалық амалдарды орындау қабілеті ретіндегі әдеттегі сауаттылықтан айырмашылығы, функционалдық сауаттылық белгілі бір мәдени ортада адам өмірін жүзеге асыру үшін ең қажет. Сонымен қатар, адамның әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін білім мен дағдылардың деңгейі.
В. В. Гаврилюк Г. Г. Сорокин Ш.Ф. Фарахутдинов	Функционалдық сауатсыздық қарапайым әлеуметтік тапсырмаларды орындау үшін қажетті көлемде оқи алмау және жаза алмау деп түсініледі; оның ішінде қабілетсіздік: мәтінді оқу, іс-әрекетке қажетті ақпаратты табу, оқылған кітаптың немесе Нұсқаулықтың мағынасын түсіну, логикалық байланысты мәтінді тиімді пайдалану.
А.Ж. Мырзалинова, А.М.Имашев	Функционалдық сауаттылығы арқылы тұлғалық қабылеттерді қалыптастыру жолдарын қарастырған.
Г. С. Каратаев	Функционалдық сауаттылық ұғымы күнделікті өмірде де, кәсіби қызметте де тұлғаның қалыптасуын сипаттауға мүмкіндік беретін интегралды көрсеткіш болып табылады
Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы	Функционалдық сауаттылық - бұл адамның сыртқы ортамен байланысу, тез бейімделу және жұмыс істеу қабілеті.

Функционалдық сауаттылық-бұл адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметке белсенді қатысуы, яғни жаһандану дәуірінің қазіргі тенденциясын ұстану, мамандығына, жасына қарамастан білімді үнемі жетілдіру. Негізгі мақсат-білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының интелектуальдылық және дене шынықтыру және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемге әлеуметтік бейімделуі.

Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мағынасы тарихи түрде өзгерді, жеке тұлғаның оқуға, жазуға, санауға, белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен дағдылар жиынтығын игеруге қойылатын талаптары өзгерді, яғни. қол жеткізу, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, оны игеру емес. Қазіргі әлемде функционалдық сауаттылық ұғымы елде болып жатқан әртүрлі тенденциялардың дамуының әсерінен қоғамға қойылатын талаптардың өзгеруі нәтижесінде кең таралды.

Қарапайым сауаттылық-бұл адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндер құрастыру және қарапайым арифметикалық амалдарды орындау қабілеті. Функционалдық сауаттылық-бұл адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, бейімделу және онымен мүмкіндігінше тезірек әрекеттесу қабілетінің шығармашылық көрсеткіші. Осылайша, функционалдық сауаттылық адамның мәдени ортада өмір сүруі және оның әлеуметтік өзара әрекеттесуін қамтамасыз етуі

үшін қажет деп саналатын білім, білік пен дағдылар жиынтығынан тұрады. Кең мағынада бұл дағдылар, білім, шығармашылық әлеміне апаратын жол ғана емес, сонымен қатар ұлттың, елдің немесе адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының көрсеткіші. Осы сапалық сипат тұрғысынан функционалдық сауаттылық жеке даму механизмі ретінде қолданылады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығы-бұл оқушының сабақтан тыс алған білімдерін кез келген жағдайда тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін пәнді терең түсіну қабілетін дамыту. Осы шарттар сақталған жағдайда бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Философияда адамдардың білімі,дағдылары, шығармашылығы - іс-әрекеттері жалпы әлеуметтік шындықты және олардың қажеттіліктері мен мақсаттарына сәйкес өмір сүру ортасын өзгеріп отырады.

Функционалдық сауаттылық шығармашылық ойлаудың иесі А. Шопенгауэр тұжырымдамасында адам ерік пен интеллекттің иесі болып саналады және оның назарын адамның субъективтілігінің сезімтал реңктері емес, ерік күші аударады. Философтың айтуынша, шығармашылықпен айналысатын адамдар-талантты адамдар. Таланттың ең жоғары көрінісі ретінде ол даналықты осы сапаны сақтау және дамыту қажеттілігін баса көрсете отырып қарастырады [12].

Психологиядағы шығармашылық-бұл іс-әрекет субъектісі үшін жаңа салдарлар пайда болатын кез-келген практикалық немесе теориялық қызмет: білім, шешімдер, іс-әрекет әдістері, материалдық өнімдер.

XX ғасырда психологиялық ғылымда шығармашылық мәселесін зерттеуде әркелкіліктің бар екендігі белгілі болды. Бұл тақырыпқа деген қызығушылықтың артуы өткен ғасырдың 1920-1930-шы кейін1960-шы жылдарында, сондай-ақ 1980-1990-шы жылдары байқалды. Бұл, әрине, қоғамның әлеуметтік-саяси және мәдени дамуының ерекшеліктерімен байланысты.

Д. Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский, А.Я. Пономарев және басқалар психологтардың жұмысында көрініс тапты.

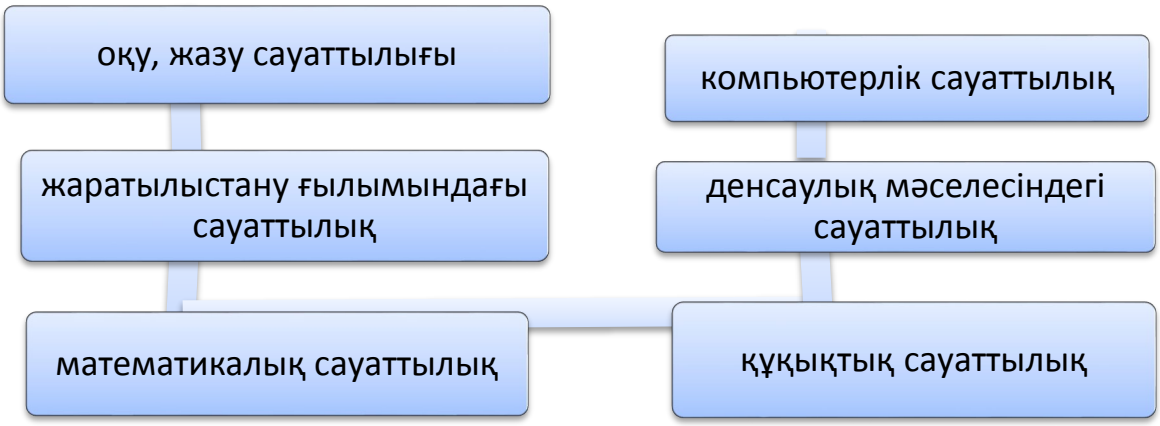
Осыған орайда Г.С.Альтшуллердің шығармаларында қызметтің нәтижесі, өнім тұрғысынан қарастырылады. Автордың зерттеулеріне сәйкес, шығармашылық психологиясын ғылым ретінде бүгінде айналамыздағы органикалық және бейорганикалық өмірдің барлық аспектілерінде қолдануға болады. Өйткені, өмірдегі кез-келген өзгерістер, жаңартулар шығармашылық күштердің өнімі [13].

Шығармашылық (креативті) ойлау-бұл проблемалық жағдайдың түбегейлі жаңа шешімдеріне, жаңа идеяларға, ашылулар мен құбылыстарға әкелетін бейнелі, сенсорлық, стандартты емес психикалық байланыстар мен тұжырымдамалар арқылы ақпаратты құру, өңдеу процесі.

Психологияда шығармашылық ойлау әлі де дивергентті ойлау ретінде белгіленеді. Бұл термин латынның "diverger" сөзінен шыққан, "бөлу"дегенді білдіреді. Мәселелерді шешудің бұл әдісін "желдеткіш" деп атауға болады - себеп-салдарлық байланысты талдауда қатаң болмайды. Бұл жаңа комбинацияларды жасауға, элементтер арасында жаңа байланыстар орнатуға мүмкіндік береді, бұл мәселені шешудің көптеген жолдарын ұсынады.

Қорыта келе бұл аталған тұжырымдаманың өзі алғаш рет 1965 жылы Тегерандағы Білім министрлерінің дүниежүзілік конгресінде қолданылды, содан кейін функционалдық сауаттылық "күнделікті өмірде қолдануға және күнделікті мәселелерді шешуге арналған оқу және жазу дағдыларының жиынтығын" білдірді. Алайда, 1978 жылы ЮНЕСКО бұл тұжырымдаманы қайта өңдеп, оны толықтырды: "сауаттылық өз тобының тиімді жұмыс істеуі үшін қажет және тек өзінің дамуы үшін және одан әрі дамуы үшін оқуды, жазуды және есеп айырысуды пайдалануға мүмкіндік беретін барлық іс-шараларға қатыса алатын адамға ғана қажет.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығының мазмұны келесі дағдыларда көрінеді (1 суретте):

1-сурет. Функционалдық сауаттылық мазмұны

С.И. Ожеговтың сөздігінде "функция" сөзінің мағынасы бір нәрсенің (кітаптың) құрылымына, құрылымына емес, қызметіне байланысты бір нәрсені білдірудің функционализациясымен анықталады."Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде" сипатталған: "функционалды" ұғымы құрылымы, құрамы бойынша емес, оның әрекетіне байланысты бір нәрсенің белсенділігіне қатысты қолданылады.Осыдан біз "функция" ұғымы белгілі бір объект орындайтын функцияны немесе әрекетті білдіретінін түсінеміз. Мысалы, егер біз техникалық жабдықты (компьютер, сканер, принтер және т. б.) алсақ, онда олардың әрқайсысының өзіндік функциясы бар[14].

Функционалдық сауаттылық-бұл адамның, қоғамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу және өзгеретін жағдайларға тез бейімделу қабілеті. Көптеген зерттеулерге сәйкес, " функционалды сауатты адам-бұл адам қызметінің, қарым-қатынастың және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі салаларындағы өмірлік міндеттерді шешу үшін өмір бойы үнемі алатын барлық білім мен дағдыларды қолдана алатын адам."

Сауаттылық ұғымының нақты мазмұны жеке өсуге қойылатын әлеуметтік талаптарға байланысты өзгермелі болады. Ол негізгі оқу, жазу және санау дағдыларынан, адамға әлеуметтік қажеттіліктері бар әлеуметтік процестерге саналы түрде қатысуға мүмкіндік беретін күрделі білім мен дағдылардан тұратын функционалдық сауаттылықты меңгеруді қамтиды.

Жалпы алғанда функционалды сауатты тұлға- ол:

- әлемдегі қоғамға бағытталған құндылықтар, үміттер мен мүдделер (әсіресе өз әрекеттерін басқалармен байланыстыру немесе үйлестіру);
- мүмкін болатын дербес жағдайда ситуациялық шешімдерді таңдау және қабылдау;
- өз шешімдері үшін жауап бере алатын адам;
- ол өзіне және жақындары үшін жауап бере алады;
- ол жаттығу әдістемелерін меңгерген және үнемі біліктілігін арттыруға дайын;
- бірқатар негізгі және әртүрлі құзыреттіліктері бар білім беру саласы;
- шешім іздеу ол үшін ерекше жағдайда жүзеге асырылатын құбылыс;
- кез-келген қоғамға оңай бейімделіп, белсенді әсер ете алады;
- адамдар арасындағы өмір үнемі ымыраға келу және ортақ шешімдер табу қажеттілігі екенін түсіну;
- ауызша және жазбаша тілді жақсы білетін адамдар арасындағы қарым-қатынас;
- заманауи ақпараттық технологияларды меңгерген адам.

Қорытындылай келе, функционалдық сауаттылық-бұл шығармашыл адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, тез бейімделу және жұмыс істеу қабілеті деген қорытындыға келеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аврасоль А. Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау жүйесін дамытудиссертация, Алматы 2022, 127 б.
2. Ордабаева Ж.Ж. Развитие функциональной грамотности одаренных учащихся в процессе обучения физике //http://www.rusnauka.com/18 _EN_2009/Pedagogica/48673.doc.htm. 27.07.2022.
3. Мурзалинова А.Ж. Формирование функциональной грамотности учащихся при обучении русскому языку как неродному на старшей ступени школы общественно-гуманитарного направления: автореф.... док. пед. наук: 13.00.02. – Алматы, 2003. – 47 с.
4. Рауандина А.К. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі: 13.00.02: пед. ғыл. канд.... автореф. – Алматы, 2010. – 26 с.
5. Имашев А.М. Функциональная компетентность будущего учителя физической культуры: монография. – Набережные Челны, 2008. – 104 с.
6. Каратаев Г.С. Болашақ информатика мұғалімдерінің функционалды құзіреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері: 6D010300 – «Педагогика және психология»: док. PhD... дис. – Астана, 2017. – 172 б.
7. Амирова А.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың тұжырымдамасы. – Алматы, 2007. - 21 б.
8. ТұрғынбаеваБ.А. «Ұстаздық шығармашылық» - Алматы: ТОО «Жания Полиграф» 2007.
9. КішібаеваД.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар Түркістан - 2010.
10. Дәулетбекова, Ж.Т. Қазақ тілін оқытуда инновациялық серпілістер жасаудың талаптары мен мүмкіндіктері ("Мәңгілік елдің мәңгілік тілі" Халықаралық симпозиум материалдары, 2016-11-24.
11. Сариева К.Ы. Методические основы обучения информатике учащихся первых двух лет начальной школы: АлмаАта, 2006. – 138 с.
12. Шопенгауэр Артур. Философ германского эллинизма. Пер. с англ. О.Б. Мазуриной.– М.: ЗАО Центрполиграф, 2003.– 414 с.
13. Альтшуллер Г.За чертой спидометра: Науч.-фантаст. рассказ // Техника– молодёжи.– 1998.– № 6. – С. 32–34.
14. Аврасоль А. Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау жүйесін дамытудиссертация Алматы 2022 127 б.

ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРТІП ТУРАЛЫ ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Халитова Исламия Рамазановна,
п.ғ.д., профессор.
Абдуманнапова Севара,
7М012 Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
Мамандығының 2курс магистранты,
Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасы,
Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

Аннотация. Мақалада ойын іс-әрекеті арқылы мектеп жасына дейінгі балаларда тәртіп туралы түсініктерін қалыптастыр мәселесі қозғалады. Автор аталған тақырып бойынша ойындарға, релаксация жаттығуларына тоқталған.
Түйін сөздер: ойын, тәртіп, мектеп жасына дейінгі бала.

Аннотация. В статье затрагивается вопрос формирования у детей дошкольного возраста представления о порядке посредством игровой деятельности. Автор остановился на играх, упражнениях по релаксации по данной теме.
Ключевые слова: игра, дисциплина, ребенок дошкольного возраста.

Abstract. The article addresses the issue of forming an idea of order in preschool children through gaming activities. The author stopped at games, relaxation exercises on this topic.
Key words: game, discipline, preschool child.

Тәртіп - бұл баланың өзін-өзі бақылауы мен импульсивті тілектеріне қарсы тұру қабілетін тәрбиелеу. Ол өзін белгілі бір жұмысқа ұйымдастыра білуде, өзімен және басқа адамдармен келісімдер жасауда айқын көрініс табады. Өз мінез-құлқын нақты реттей алатын, уақытты және басқа ресурстарды бөле алатын, өз іс-әрекеттеріне жауап беретін тұлға үлкен мақсаттарға жетеді.

Тәртіптің негізгі мақсаты – оқыту. Егер бала өз отбасының аясында негізгі ережелер мен нормалармен танысса, оларға сыртқы ортада өзін-өзі ұстау: балабақшада, мектепте, қосымша сабақтарда, жұмыста және одан тыс жерлерде оңайырақ болады.

Ойын арқылы тәртіпке үйрету. Мектепке дейінгі жастағы балаларды тәртіпке үйрету негізі сюжеттік-рөлдік ойын болып табылады. Сондықтан ойынның әдістері мен ережелерін пайдалану балаға өзінің ұстанымын түсінуге көмектеседі, ересектермен және құрдастарымен тиімді қарым-қатынас жасауға үйретеді. Сюжеттік-рөлдік ойын:

- мектепке дейінгі баланың қажеттілік-уәждемелік қабілетін дамытады,
- көрнекі-бейнелі ойлауды қалыптастырады,
- ішкі іс-қимыл жоспарын және қиялды дамытады,
- баланың мінез-құлқы мен қызмет еркіндігіне баулиды.

Мектепке дейінгі жаста қандай мінез-құлық дұрыс, қайсысы дұрыс емес екенін айту маңызды. Жас ерекшеліктеріне байланысты балалар ненің дұрыс, ненің бұрыс екенін біле бермейді. Оларға қоғаммен қарым-қатынас жасаудың мінез-құлқын, үйде жаңа адамдармен немесе қонақтармен қалай сөйлесу керектігін, қандай әдеп пен қарым-қатынас дағдылары бар екенін үйрету керек.

Балалар ойыны-бұл шартты (ойдан шығарылған, елестетілген) жағдайдағы баланың әрекеті. Мұндай әрекеттің мотиві өзіне байланысты, яғни. бала қандай да бір сыртқы нәтиже, әсер үшін емес, ойнағысы келетіндіктен ойнайды. Бұл мотив өзгергеннен кейін ойын ойын болуды тоқтатады.

Тәртіп - адамдардың қандай да бір тіршілік ету саласындағы ұйымдастырушылық,төзімділік қабілеті. Тәртіп адамның мінез-құлқы мен өмір салтының қоғамда қалыптасқан қағидалар мен нормаларға сәйкестігін көрсетеді. Жеке тұлғаның сапасы ретіндегі тәртіптілік оның өмірі мен

қызметінің түрлі салаларындағы мінез-құлқын сипаттайды және ұстамдылығында, ішкі ұйымдастырушылығында, жауапкершілігінде, жеке және қоғамдық мақсаттарға, қағидаттар мен нормаларға бағынуға дайындығында көрінеді.

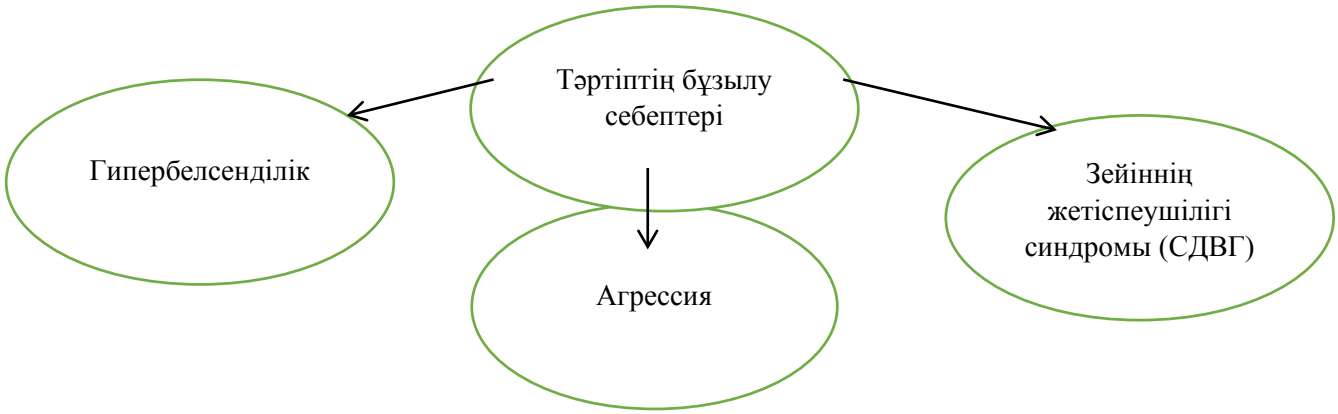
Жеке қасиет ретіндегі тәртіптілік дамудың әртүрлі деңгейлеріне ие, бұл «мінез-құлық мәдениеті» ұғымында көрініс табады. Ол баланың адамгершілік мінез-құлқының әртүрлі жақтарын қамтиды; онда қарым-қатынас мәдениеті, сыртқы келбет мәдениеті, сөйлеу мәдениеті мен тұрмыстық мәдениет органикалық түрде біріктірілген. Балалардың қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу сыпайылық, ұқыптылық қарым-қатынас нормаларына айналған кезде адамдарға деген сенімділікті, мейірімділікті қалыптастыруды талап етеді. Балаларды туыстарымен, достарымен, көршілерімен, бөгде адамдармен, көлікте, қоғамдық орындарда дұрыс көзқарас қалыптастыруға үйрету маңызды. Отбасында балалардың құттықтау рәсімдерімен, сыйлықтар берумен, көңіл айтумен, іскерлік, телефон арқылы сөйлесу ережелерімен және т.б. танысуына қамқорлық жасау қажет.

Мамандар 3 жастан бастап тәртіп қалыптастыру қажет деп санайды. Кіші және орта мектепке дейінгі жастағы ересектер тұрақты сыртқы бақылауды жүзеге асыруы тиіс. Мұндай бақылау құралдары әртүрлі жастағы балалар үшін әртүрлі болады: кіші мектеп жасына дейінгі балалар үшін олар бала айналасындағы жағдайдың өзгеруіне негізделуі тиіс (назар аудару, жағдайдан шығару, қызметті ұйымдастыру. Мектеп жасына дейінгі ересек балалармен - олардың мінез-құлқының оң және теріс жақтарын түсіндіре отырып, талқылауды қосу қажет.

Ойын әрекетін пайдалану - кіші топта тәртіп құру үшін оңтайлы әдіс болып табылады. Олардың көмегімен мектепке дейінгі балалар көптеген ережелерді игере алады - тек лайықты ойындар таңдау қажет. Бұдан әрі ересектердің бақылауы жағдайында балалардың өзін-өзі бақылау тетіктері қалыптастырылады, олар оларға топтың заңдары бойынша солай істеуге тиіс болғандықтан емес, олардың қажеттілігі, қалауы болғандықтан жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Қолданыстағы ережелер сананың және болмыстың маңызды, ажырамас бөлігіне айналады.

Көбінесе балалар ересектерге немесе құрдастарына зиян келтіргісі келгені үшін емес, олардың мінез-құлқының басқа адамдарға қалай әсер ететінін толық түсінбегені үшін өздерін нашар сезінуі мүмкін. Мектепке дейінгі жаста баланың эмоциялық әлемі жарқын әрі алуан түрлі болады. Маңызды эмоциялардан (қорқыныш, қуаныш және т.б.) ол сезімдердің неғұрлым күрделі палитрасына көшеді: қуанады және күйінеді, таңданады, ашуланады және қайғырады.

Қазіргі уақытта білім берудегі өзгерістер педагогтерден сапалы білімді ғана емес, сонымен қатар балаға, әрбір тәрбиеленушінің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесін ұйымдастыруға қатысты кәсіби икемділікті талап етеді. БЖМ педагогтары балалардың мінез-құлық проблемаларымен бірнеше рет бетпе-бет келеді және педагогтар тарапынан бірқатар шағымдар тек өсіп келеді. Қазіргі заманғы тәрбиешілер балалардың мінез-құлқындағы мынадай проблемаларға назар аударуы қажет: агрессивтілік, капризділік, мінез-құлқының бұзылуы, сондай-ақ сабаққа отырғызу, гиперактивті балаға көңіл бөлу және т.б.

«Бас саусақтар жоғары»ойыны. Балаларға бірнеше сұрақ қойылады. Жауабын білетін адам қолын көтеріп, саусақтарын жұдырығына салып, бас саусағын жоғары көтеруі керек. Бәрі

ойлануға жеткілікті уақыт алып, саусақтарын жоғары көтерсе, «Бір, екі, үш» деп есептейді... барлық балалар жауап сыбырлап сөйлеуі керек. (Сұрақтар әр түрлі болуы мүмкін)

*«Ақырын және қатты дауыстар».*Ойын балаларға топта қатты және тыныш дауыспен сөйлесуге болатынын ұмытпауға көмектеседі. Ойын үшін сатып алуға арналған полиэтилен немесе қағаз қапшықты пайдалануға болады.

Тәрбиеші: Мен сендерге әдемі қапшық әкелдім. Топқа кірген кезде өзіңіздің қатты дауыстарыңызды көшеден осы қапшыққа салуыңызға болады, олар ешкімге кедергі келтірмеуі және ешкімнің құлағына түрпідей тимеуі керек.

«Комплимент» Балаларға бір шеңберге тұрып, кезекпен ойын қатысушыларының біріне жағымды нәрсе айтуды ұсынады. Өз құрдастарының тұлғалық қасиеттерін, келбетін, шеберлігін, мінез-құлқын атап өтуге болады. Егер кейбір балалар комплимент айта алмаса, оларға көмектесуге болады.

«Байланыстырушы жіп» Балаларға бір-біріне бір дөңгелекке отыруды, бір жіптің ұшын ұстаған адам өзі үшін не тілейтінін және өзгелерге не тілей алатынын айтуды ұсыныңыз. Жіп жетекшіге қайтып келгенде, балалар жіпті тартады және көздерін жауып, олардың әрқайсысы тұтастай маңызды екенін түсінеді.

«Маймылдар» Балалар екі топқа бөлінеді. Біріншісі - «айналар», екіншісі - «маймылдар». «Маймылдар» түрлі қимыл-қозғалыстар, эмоциялар жасайды.

*«Жақсы жаңалықтар эстафетасы».*Ойын барысында әрбір баланың оған қатысуын қадағалаңыз. Егер топ үлкен болса, балалардың ұзақ сөйлеуіне жол бермеу керек. Ойын үшін доп керек болады.

Педагог: Сіздердің әрқайсыларыңыздың бізге қазір жағымды нәрсе айтқандарыңызды қалаймын. Сіз айтқанша, доп қолыңызда. Әңгімеңізді аяқтағаннан кейін эстафетаны жақсы аяқтаңыз- допты жақын жерде отырған немесе тұрған басқа біреуге тастаңыз.

«Толқындар». Балаларды өзіңіздің айналаңызға жинаңыз да: "Теңізде әдетте кішкентай толқындар болады, олар сендерді қоршап тұрады. Қазір теңіз толқындарына айналайық: олар сияқты қозғаламыз, сондай-ақ олар күн көзінде ұшқындаған кезде толқындар сияқты күлімсіреп қаламыз ". Содан кейін баршаңызға кезекті түрде теңізге шомылуды ұсыныңыз. «Шомылушы» ортада болады, «толқындар» оны қоршап алып,толқынды бейнелейді.

Балалармен жұмыс істегенде және олардың қандай қызметпен айналысқанына қарамастан, баланың шаршауын, шиеленісін сезіне бастайтын белгілі бір сәт болатынын естен шығармау керек. Бұл жағдайларда педагог шаршаудың артуының алдын алуға бағытталған бірқатар профилактикалық шараларды пайдалануы қажет, ол үшін өзін-өзі реттеу техникасы өте қолайлы.

Өзін-өзі реттеу техникасы - бұл адамның оңтайлы жағдайға (физикалық және эмоционалдық) қол жеткізуіне ықпал ететін әдістер мен тәсілдер.

Өзін-өзі реттеудің негізгі «киттері»:

а) бұлшық еттердің босаңсуы, кернеуді ауыстыру-босаңсыту жолымен неғұрлым оңай қол жеткізіледі;

б) тыныс алу жаттығулары, олар энергетикаландыратын да, босаңсытатын да болуы мүмкін;

в) медитация, визуализация, релаксация.

а) Бұлшық еттерді босаңсыту үшін иралар мен жаттығулар.

Баланы босаңсуға үйрету, бәлкім, тек контраст принципі бойынша ғана болуы мүмкін: алдымен күш салу - содан кейін босаңсыту, кернеуді азайту. Бұлшық ет реакциясын және бұлшық ет сезімдеріндегі айырмашылықты тек осылай сезінуге болады.

«Шүберек қуыршақ және сарбаз» жаттығуы. Бұл қарапайым ойын балаларға қатты шаршаған жағдайларда демалуға көмектеседі. Бұлшық етіңізді тез тартып, содан кейін босатыңыз - бұл босаңсуға қол жеткізудің сенімді тәсілі.

Нұсқаулық: Барлығыңыз орныңыз және айналаңызда бос орын болатындай орналасыңыз. Толық тік тұрып, жауынгер сияқты созылыңдар. Осы қалыпта қатып қалыңдар, қатып қалғандай, қозғалмау керек.

Енді алға еңкейіп, қолдарыңызды жайып қойыңыздар. Шүберек қуыршағы сияқты жұмсақ және қозғалмалы қуыршақ секілді тұрыңыз.

Балабақша тобында тәртіп қалыптастыру үшін педагог ең алдымен әр баланың мінез-құлқын үйреніп, балалар тәртіпті бұзбауы үшін қандай тәсіл ең жақсы нәтиже беретінін анықтауы қажет. Өйткені, кішігірім адамның ақыл-ойы мен мінезінің белгілі бір жаттығуы да пән болып табылады. Бала бақша тобында тәртіпті дамыту үшін балаларда өз бетінше мінез-құлық және тәртіптің не екенін және оны неге барлығы сақтайтынын түсіну дағдыларын қалыптастыру қажет.

Баланың жоғарыда көрсетілген сипаттамаларын әзірлеу үшін педагогке осы жағдайда тиімді деп саналатын әртүрлі әдістерді пайдалануға болады.

1. Бірінші әдіс - интонациялау техникасын пайдалану, өйткені педагогтың интонациясына балалардың оны қалай түсінетіндігі және қалай қабылдаатындығы байланысты. Сондықтан «Бір минут назар аударыңыз», «Мейірімді болыңыз», «неге соншалықты шулы?» деген сөздерді жиі қолдану маңызды. Бұл сөздердің барлығын балалар жеңіл қабылдайды және педагогтың оларға не жеткізгісі келетінін түсінуге тырысады.

2. Кішкентай балалармен топта пәнді қалыптастыру үшін ойындарды пайдаланудың ең оңтайлы нұсқасы. Өйткені, ойындарды пайдалана отырып, балаға көп нәрсені үйретуге болады, тек лайықты ойын-сауықты қайта қарап, таңдау керек.

3. Әрбір оқулық немесе ойыннан кейін педагог балалармен бірге қорытынды шығаруы тиіс, сонда оның ұсынған ақпаратынан баланың не меңгергенін және барлық балалардың тәртіпті болуы үшін келесі жолы қалай әрекет ететінін анықтау мүмкіндігі болады.

Топтың пәні баланың оқу материалын жақсы есте сақтауына және балада өзін-өзі бақылауды қалыптастыруға ықпал ететінін есте сақтау маңызды.

Сондай-ақ мінез-құлықтың әлеуметтік қолайлы нысандарын қалыптастыру және қоғамның моральдық нормаларын меңгеру мақсатында мынадай тәсілдер пайдаланылады:

• Баланың немесе ересектердің әрекеттерінің басқа адамның сезімдері үшін салдарын талқылау. Әртүрлі адамдар арасындағы ұқсастықты баса көрсету.

• Ынтымақтастық пен өзара көмек қажет болатын ойындар мен жағдайлар (олардың бірлескен қызметін модельдеу, бірнеше балаға жақсы ойнайтын ойыншықтар мен ойындарды ұсыну және т.б.).

• Балаларға қандай да бір жағдайда бірге әрекет ету және бір-біріне көмектесу қалай жақсы екенін түсіндіру. Оларды осы қасиеттердің көрінісінде көтермелеу. Ынтымақтасатын, ойыншықтармен бөлісетін және бір-біріне көмектесетін балаларға назар аудару, оларды мысалға келтіру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гремлинг С., Ауэрбах С. Практикум по управлению стрессом. – СПб, Питер,2002 г.

2. Самоукина в школе и дома: Психотехнические упражнения, коррекционные программы – Ярославль, Академия развития: Академия Холдинга, 2004г.

3. Фопель К. Энергия паузы. Психологические игры и упражнения: Практическое пособие/пер. с нем. – М.,Генезис, 2004 г.

ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА: БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН СЫН-ҚАТЕРЛЕР

Санатбек Аружан Азаматқызы,
7М05101 Ғылыми биология мамандығының
1 курс магистранты,
Жаратылыстану және география кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ-і

Аннотация. Цифрлық педагогика-бұл оқу процесін жақсарту үшін заманауи технологияларды қолдануға негізделген білім берудегі бағыт. Бұл жұмыста цифрлық педагогиканың негізгі түсініктері мен әдістері, оның артықшылықтары мен қиындықтары қарастырылады. Цифрлық педагогика оқуды жекелендіруге, оқушылардың сыни ойлауын дамытуға ықпал етеді, бірақ мұғалімдерді оқытудың жаңа әдістеріне дайындауды талап етеді деген қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: цифрлық педагогика, технология, виртуал, биоинформатика, пандемия, цифлық техология.

Аннотация. Цифровая педагогика – это направление в образовании, основанное на использовании современных технологий для улучшения учебного процесса. В данной работе рассматриваются основные понятия и методы цифровой педагогики, ее преимущества и вызовы. Делается вывод о том, что цифровая педагогика способствует персонализации обучения, развитию критического мышления учащихся, но требует подготовки педагогов к новым методикам обучения.

Ключевые слова: Цифровая педагогика, технология, виртуал, биоинформатика, пандемия, цифровая технология.

Abstract. Digital pedagogy is a field in education based on the use of modern technologies to improve the educational process. This paper examines the basic concepts and methods of digital pedagogy, its advantages and challenges. It is concluded that digital pedagogy contributes to the personalization of learning, the development of critical thinking of students, but requires the preparation of teachers for new teaching methods.

Key words: Digital pedagogy, technology, virtual, bioinformatics, pandemic, digital technology.

Цифрлық педагогика-бұл оқыту мен оқу процесін жақсарту үшін заманауи цифрлық технологияларды белсенді қолданатын білім беру саласы. Технология күнделікті өмірде маңызды рөл атқаратын қазіргі ақпараттық қоғамда цифрлық педагогика білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналады. Бұл мақалада цифрлық педагогиканың негізгі аспектілері, оның артықшылықтары, қазіргі білім беру контекстіндегі сын-қатерлер мен перспективалар қарастырылады.

Цифрлық педагогика білім берудің әртүрлі салаларындағы оқытушылар арасында барған сайын танымал педагогикалық құралға айналуда. Ол этникалық тегіне қарамастан барлық жастағы және білім деңгейіндегі оқушыларға қолданылады. Сандық әңгімелеу әдетте әңгімелеу элементтері мен кескіндер, аудио және бейнелер сияқты мультимедиялық компоненттердің тіркесімін қамтиды. Ламберт сияқты сарапшылар тиімді цифрлық әңгімелер құрудың жеті негізгі элементін анықтайды, соның ішінде перспектива, сұрақ, эмоционалды әсер, аудио, музыка, үнемдеу және Қарқын. Сандық әңгімелердің бірнеше түрі бар, соның ішінде ақпараттық және ағартушылық, жеке және тарихи оқиғалар туралы әңгімелер. Олардың ұзындығы әртүрлі болуы мүмкін, бірақ әдетте ұзақтығы екі минуттан он минутқа дейін.

Биология факультетінің оқытушылары, сондай-ақ оқытуға дайындық сатысындағы оқытушылар өз курстарында және болашақ оқу нұсқаулықтарында цифрлық оқытуды қолдануға қызығушылық танытты. Олар цифрлық әңгімелеу сабақтары, әсіресе биология

сабақтарының бөлігі ретінде, практикалық оқытуға ықпал ететінін, ойын-сауық ортасын құратынын, материалды визуализациялайтынын және оқытуды тиімдірек және қызықты ететінін атап өтеді.

Оқытуға дайындық кезеңіндегі оқытушылар цифрлық әңгімелеуді қолдану оқушыларға сабақтарды жақсы түсінуге және тәжірибеден үйренуге көмектесетініне сенім білдіреді. Олар бұл оқу процесін жеңілдетеді, оны қызықты етеді және студенттерді қызықтырады деп санайды.

Оқытуға дайындық кезеңіндегі кейбір оқытушылар цифрлық әңгімелеу биологиядағы дерексіз ақпаратты игеруге көмектесетініне сенімді, өйткені ол күрделі ұғымдарды нақтылайды және оларды түсінуге қол жетімді етеді. Олар визуалды эффекттер мен цифрлық құралдарды қолдану оқу материалын игеруді жақсартады және оқушыларға тақырыпты жақсы түсінуге көмектеседі деп атап өтті.

Биология саласындағы цифрлық педагогика білім беру процесін жақсарту үшін заманауи цифрлық технологияларды пайдалануды білдіреді. Бұған виртуалды зертханаларды, интерактивті білім беру ресурстарын пайдалану, сондай-ақ оқыту үшін деректер мен мобильді қосымшаларды талдау кіреді. Сандық педагогика оқуды жекелендіруге мүмкіндік береді, бұл оны студенттер үшін қол жетімді және интерактивті етеді. Ол сондай-ақ қазіргі биология ғылымында табысты жұмыс істеу үшін маңызды деректерді зерттеу және талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Биологиялық білімге цифрлық педагогиканы енгізу мұғалімдердің, бағдарламалық жасақтама жасаушылардың және білім беру институттарының бірлескен күш-жігерін қажет етеді, бірақ оқу сапасын және студенттердің болашақ биология сын-қатерлері мен мүмкіндіктеріне дайындығын айтарлықтай жақсарта алады.

Биология саласындағы цифрлық педагогика заманауи цифрлық технологиялардың интеграциясының арқасында білім беру процесінің эволюциясын білдіреді. Осы тақырып бойынша Эссе осы құбылыстың әртүрлі аспектілерін қарастыруы мүмкін.

Біріншіден, цифрлық педагогика оқу процесін жақсарту үшін кең мүмкіндіктер ашады. Виртуалды зертханалар студенттерге нақты әлемде қол жетімді болмауы мүмкін эксперименттер мен бақылаулар жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл олардың биологиялық процестер туралы түсінігін кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар физикалық шектеулер кедергі болуы мүмкін салаларда зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, цифрлық педагогика интерактивті білім беру ресурстарын пайдалану арқылы студенттердің білім беру тәжірибесін байытады. Анимациялар, Мультимедиялық презентациялар және интерактивті диаграммалар күрделі ұғымдарды визуализациялауға көмектеседі, оларды қол жетімді және түсінікті етеді. Бұл әсіресе биологияда өте маңызды, мұнда дерексіз ұғымдар мен процестерді визуалды растаусыз қабылдау қиын болуы мүмкін.

Биология сонымен қатар деректердің үлкен көлемімен сипатталады және цифрлық педагогика оларды талдау және түсіндіру құралдарын ұсынады. Арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы студенттер геномдарды зерттей алады, эксперимент нәтижелерін талдай алады және әртүрлі биологиялық түрлерді зерттей алады. Бұл олардың деректер дағдыларын дамытады және оларды биология мен биоинформатиканың заманауи талаптарына дайындайды.

Алайда, оның барлық артықшылықтарынан басқа, биологиядағы цифрлық педагогика да қиындықтарға тап болады. Мысалы, жоғары жылдамдықты интернет пен заманауи жабдыққа қол жеткізу қажеттілігі студенттер арасында теңсіздік тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, цифрлық құралдар дәрістер мен практикалық сабақтар сияқты дәстүрлі оқыту әдістерін алмастырмауы керек, бірақ толықтыруы керек екенін ескеру маңызды.

Қорытындылай келе, цифрлық педагогика биология саласындағы білім беруді жақсартудың қуатты құралы болып табылады. Бұл оқу материалын қол жетімді және қызықты етіп қана қоймайды, сонымен қатар биология ғылымында табысты мансапқа жету үшін қажетті негізгі дағдыларды дамытады. Дегенмен, оны сәтті жүзеге асыру үшін қол жетімділік пен теңдікті қамтамасыз ету және цифрлық және дәстүрлі оқыту әдістерін пайдалануды теңестіру қажет.

Сандық педагогиканың артықшылықтары айқын. Біріншіден, бұл әр оқушының қажеттіліктері мен қабілеттерін ескере отырып, оқуды жекелендіруге мүмкіндік береді. Цифрлық технологияның көмегімен мұғалімдер әр оқушының білім деңгейі мен қызығушылығына бейімделген жеке оқу материалдарын жасай алады. Бұл материалды тиімдірек игеруге ықпал етеді және оқушылардың ынтасын арттырады.

Екіншіден, цифрлық педагогика білім беру шекараларын сынып қабырғаларынан тыс кеңейтеді. Онлайн платформалар, білім беру қосымшалары және басқа да сандық ресурстар арқылы студенттер оқу мазмұнына кез келген уақытта, кез келген жерде қол жеткізе алады. Бұл, әсіресе, қашықтықтан оқыту білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналған COVID-19 пандемиясына қатысты.

Дегенмен, цифрлық педагогиканың алдында тұрған қиындықтар да бар. Негізгі қиындықтардың бірі-барлық оқушылар үшін цифрлық технологияларға тең қол жетімділікті қамтамасыз ету қажеттілігі. Интернетке және құрылғыларға қол жеткізудегі теңсіздік оқуға кедергі келтіруі және цифрлық педагогиканың тиімділігін төмендетуі мүмкін.

Әдебиеттер:

1. Тажибаев Т.Т.Жалпы психология – Алма-Ата.:«Казгосиздат», 1961.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Алматы, 1998.
3. Жалпы педагогика. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. «Заң әдебиеті». Алматы, 2006. -228б.
4. DEEWR (2008). Review of Australian Higher Education. Final Report. [Online] From http://www.deewr.gov.au/HigherEducation/Review/Pages/Review ofAustralianHigherEducationReport.aspx.
5. Сағындықұлы Е. Педагогика. Дәрістер курсы. Алматы, 1999.
6. Dye, J. (2007). Meet Generation C: Creatively Connecting through Content. [Online] From http://www.econtentmag.com.
7. Баймолдаев Т.М. Білім беру жүйесін басқарудың әдіснамалық негізі: Білім беру ұйымдарының басшыларына және білім жүйесі қызметкерлеріне арналған. Монография. /Т.М.Баймолдаев. - Алматы, 2013. – 356 б.
8. Goldberger, P. (2003). Disconnected Urbanism. [Online] From A. Lenhart, M. Madden, A. Ranking Macgill & A. Smith (2007). Teens and Social Media. Pew Internet and American Life Project. [Online] From http://www.pewinternet.org/ pdfs/PIP_Teens_Social_Media_Final.pdf.
9. Кошербаева А.Н. История педагогической мысли в эпоху Центрально-Азиатского Ренессанса (X-XIV вв.).-Алматы, 2010.-200 с
10. Lessig, L. (2002). The Future of Ideas. New York: Vintage Books.

БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ПОЛИМЕРЛЕР МЕН МОНОМЕРЛЕР АРАСЫНДАҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚТЫ СИПАТТАУДА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫНДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Кеубасова Гаухар Ураковна,
магистр дәрежесі, биология кафедрасының аға оқытушысы.
Жаксылыкова Кализа Куралбеккызы, Қабылова Нұрай Қабылқызы,
6B01505 - Биология білім бағдарламасының
4 курс студенттері,
Жаратылыстану факультеті, биология кафедрасы,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аннотация. Бұл мақалада жаратылыстану бағытындағы биология пәнінде мектеп мұғалімдерінің STEM технологиясын сабақ тақырыптарында қолдануға бағытталған. Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің негізгі мақсаты қазіргі заманғы технологияларды игерген, дербес ойлануға және шешім қаблыдауға қабілетті, нақты өмірдегі мәселелерді шешуге икемделген. XXI - ғасырға тән дағдыларын меңгерген жастардың білім алушыларға пәнге деген қызығушылығын арттыруда сабақ тақырыптарын қызықты, әрі оңай түсіндіру үшін белгілі бір тақырып аясында зерттеу әдістері жасалды.

Түйін сөздер: STEM технологиясы, модельдеу, мономер, полимер, әдіс.

Аннотация. Эта статья посвящена использованию STEM технологии школьных учителей в предметах уроков биологии естественных наук. Во всем мире основной целью образовательных систем является освоение современных технологий, умение самостоятельно мыслить и принимать решения, умение решать реальные проблемы. Разработаны методы исследования в рамках определенной темы для интересного и легкого объяснения тем урока в повышении интереса к предмету у молодежи владеющей навыками, характерными для XXI века.

Ключевые слова: технология STEM, моделирование, мономер, полимер, метод.

Abstract. This article is devoted to the use of STEM technologies by school teachers in the subject of biology lessons in natural sciences. All over the world, in main goal of educational systems is the development of modern technologies, the ability to think independently and make decisions, the ability to solve real problems. Research methods have been developed within the framework of a specific topic for an interesting and easy explanation of the lesson topics in increasing interest in the subject among young people who possess skills characteristic of the XXI century.

Key words: STEM technology, modeling, monomer, polymer, method.

Кіріспе

Әлемнің түкпір - түкпірінде жүргізілген зерттеулерде ғылым, инженерия, технология, математиканың (STEM) елдің жаһандық бәсекеге қабілеттілі мен өркендеуі үшін маңызды салаларындағы адами капиталды дамытудағы ерекше рөлін атап өтілді.

STEM - білім бердуің кілттік мақсаты - оқушылардың білу және істкй алу қабілеттерін өнертапқыш шешімдер, зерттеушілік қызметтер және тәжірибелік форматтарда көрсету.

Еуропа мемлекеттері және АҚШ елінің дамуы бойынша жоспарлары, білім негізі экономикалық еңбек нарығының қазіргі және болашақтағы қажеттілігіне назар аударып отыр. Дегенмен, бұл саланы жетілдіру көптеген білім беру реофрмаларын және қомақты ресурстарды қажет етеді (Viskupic, Earl, Susan, 2022). [1, с. 133]

Өз елімізге келетін болсақ, соңғы жылдары STEM - білім берудің белсене дамуы байқалады. Бұны Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында STEM контекстінде мектептегі білім берудің мазмұнына өту дәлелдеп отыр. Жаңа білім беру саясатын жүзеге асыру үшін оқу бағдарламасына жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық үлгілерді дамытуға бағытталған STEM - элементтерін енгізу жоспарланды.

STEM - ғылым (S), технология (T), инженерия (E) және математика (M) арасындағы нақты өмір мәселелерін шешуге және әлемнің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жасалған білім берудегі заманауи пәнаралық тәсіл. Тхнология - белгілі біл мақсатқа жету үшін қолданылатын әдістер мен құралдар жиынтығы (Имангалиев және т.б., 2020). [2, с. 112]

STEM - білім беру - инженерлік шығармашылық пен математикалық, жаратылыстану ғылымдары мен технологиялардың кіріктірілуі негізінде жоба және пәнаралық амалдарды байланыстыратын жаңаша ойлау және жаңа технологияларға бағытталған ғылымдардың бірігуі. Оқытудың біріктірілген тісілі. Яғни, бұл тісіл аясында академиялық ғылыми техникалық тұжырымдамал шынайы өмір контекстінде зерттеледі. [3, с. 120; 4, с. 22] STEM оқу мен білімге басқаша көзқараспен қарауға үйретеді. Тәжірибелік дағдыларды басты назарға ала отырып, оқушылар өздерінің ерік күштерін, шығармашылық қабілеттерін, икемділіктерін дамытады және басқалармен ынтымақтастықта жұмыс жасауды үйренеді. [3, с. 120; 5, с. 16]

Зерттеу жұмысы

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 25.08.2023 жылғы мерзімінің №0961 бұйрығына сәйкес педагогикалық практикадан өтілген болатын. Практика барысында, орта буын білім алушылар қатарынан 8 «С» және 8 «D» сыныптарына биология пәнінен сабақтар жүргізілді. STEM технологиясын пайдалана отырып, орта буын білім алушылар қатарынан 8 «D» сынып оқушыларына 1 тоқсандағы «Молекулалық биология» бөлімі бойынша «Мономерлер мен полимерлер арасындағы айырмашылықтар» тақырыбына сабақ өткізілді. Сабақтың мақсаты - полимерлер мен мономерлер арасындағы айырмашылықты сипаттау. Сабақ барысында STEM технологиясы арқылы оқушылардың қаншалықты деңгейде тақырыпты меңгергендігін тексеру үшін бірнеше әдістер бойынша зерттеу жұмысы жүргізілді. Сабақтың негізгі бөлімі жұптық модельдеу әдісі арқылы өтті. Модельдеу әдісіндегі басты құрал - жабдық: қағаз қысқыштар. Оқушыларға бірнеше қағаз қысқыштар берілді. Қағаз қысқыштарды біріктіру (әрбір қағаз қысқыш «мономер» болып табылады) арқылы тізбек құрастырды. Кейіннен, жұптар өзара санаулы қағаз қысқыш тізбектерін қосу арқылы ұзын тізбек жасап шығарды. Оқушылар, қағаз қысқыштың біреуі мономер екендігін ал, мономерлердің бірігуі полимер екенін біріктіру арқылы түсіндірді (сурет 1).

«Мономер» қағаз қысқыш

«Полимер» қағаз қысқыштар

1-сурет. Мономерлер мен полимерлер

Зерттеу әдістері

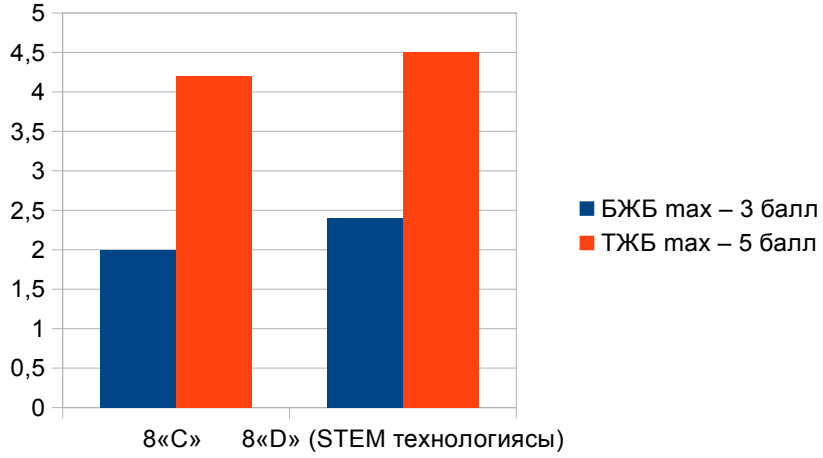
Зерттеудің негізгі мақсаты - 8«D» сынып оқушыларының жаңа білімді қабылдау деңгейлерінің көрсеткішін анықтауға бағытталады. Көрсеткіштерді анықтау мақсатында, салыстыру жұмысы жүргізілді. Салыстыру үшін, 8«D» сыныбына STEM технологиясы бойынша модельдеу әдісі қолданылса, ал екінші 8«С» сыныбына тақырып бойынша STEM технологиясынан басқа әдістерді қолдану арқылы сабақ жүргізілді. Зерттеу жұмысының нәтижелерін мынадай әдістер бойынша анықтауға болады:

1. Бақылау әдісі - әр жұпты, жұмысты модельдеу барысында оқушылардың мимикасын, сөз реакцияларын, түрлі қозғалыстарын, мінез - құлқын, жалпы әрекеттерін бақылауға алу.
2. Сұрақ жүргізу әдісі - тақырыпты бекіту кезеңінде оқушылардан жуан және жіңішке сұрақтарға жауап алу.

3. Талдау әдісі - оқушының нәтижелерін бөлім және тоқсан бойынша жиынтық бағалау бойынша салыстыру жұмысын жүргізе отырып, қажет болған жағдайда қосымша жеке жұмыстану.

Зерттеу нәтижесі

Жұмысты модельдеу барысында оқушылардың реакцияларынан, сабақты қабылдауларынан, олардың қызығушылықтары артқаны байқалды. Зерттеу нәтижелерін төмендегі қорытынды диаграммадан көре аламыз. Екі сыныптың БЖБ және ТЖБ нәтижелерін салыстыруға болады. Салыстыру бойынша, STEM технологиясынан басқа әдістерді қолданылу арқылы өткізілген 8«C» және STEM технологиясындағы модельдеу әдісі арқылы өтілген 8«D» сыныптарының бөлім және тоқсан бойынша жиынтық бағалау көрсеткіштері салыстырылған болатын. Салыстыру нәтижесінде, STEM технологиясындағы модельдеу әдісі арқылы өтілген 8«D» сыныптың көрсеткіші басымырақ.

Қорытынды диаграмма

Қорытынды

Қорытындылайтын болсақ, сыныптың сапалық көрсеткішін арттыру үшін жаңаша технологиялар арқылы әртүрлі әдіс - тәсілдерді сабақ барысында қолдана отырып өткізу сұранысқа ие. Қазіргі заман талабына сай, білім беру жүйесінде күн сайын көптеген жаңалықтар енгізілу үстінде. Солардың ішіндегі, шетелдердегі танымал технологиялар ішінде STEM технологиясы сұранысқа ие. Білім беру жүйесінде STEM технологиясы арқылы тақырыпты жаңаша етіп өткізу оқушылардың пәнге деген ынтасын арттырып қана қоймай, өздерінің ерік күштерін, шығармашыл қабілеттерін, жан - жақты икемділіктерін дамытады және басқалармен бірлесе отырып, ынтымақтастықта жұмыс жасауға үйретеді. STEM технологиясынан күтілетін нәтиже - оқушылардың функционалды сауаттылықтары, олардың өмірлік және кәсіби перспективалары, өз күштеріне деген сенімділікті қалыптастастыру.

Әдебиеттер:

1. Имангалиев Н. (2020). STEM образование в Казахстане: текущее состояние и перспективы развития: исследование проведено при поддержке компании «Chevron» в рамках проекта «Караван Знаний» / Имангалиев Н., Сагадатова Д., Омашева М., Хайриева Г., Турдалы Д., Каримова Н., Аккисев Е.−2020.−133 с.

2. Breiner J.M., Harkness S.S., Johnson C.C., Koehler C.M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. School Science and Mathematics, 112(1), – 3–11. https:// doi.org/ 10. 1111/j. 1949-8594. 2011. 00109.x

3. 5. Алексанков А. М., Четвертая промышленная революция и модернизация об-разования: международный опыт / А. М. Алексанков // Стратегические приорите- ты. -2017. -№ 2 Кондаков А., Образование в эпоху четвертой промышленной революции //Вести образования, 2017.

4. Бейсембаев Г., Караев Ж., Актуальные проблемы трансформации систем.

5. Ефимов В.С., Лаптева А.В., Университет 4.0: Философскометодологический анализ //Университетское управление: практика и анализ, 2017г., №1, с.16.

6. Г.Ахметова, А.Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» \\ «Білімді ел – Образованная страна» №41 (102) 7 ноября 2017 г.

БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Момбиева Гулмира Абуовна,
8D01201-МДОжТ мамандығының 1 курс докторанты,
Қыяқбаева Улбосын Қозыбаевна,
П.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ-і

Аннотация. Бұл мақалада болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің цифрлық ортада эмоционалдық тұрақтылығын дамытудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері қарастырылады. Ғалымдардың зерттеу тұжырымдарын ескере отырып, цифрлық ортада эмоционалды тұрақтылықты дамыту мәселесі ұсынылады.
Түйін сөздер: эмоция, стресс, цифрлық орта, эмоционалды тұрақтылық.

Аннотация. В данной статье рассматриваются психолого-педагогические особенности развития эмоциональной устойчивости будущих педагогов дошкольных организаций в цифровой среде. Учитывая выводы исследований ученых, предлагается проблема развития эмоциональной устойчивости в цифровой среде.
Ключевые слова: эмоция, стресс, цифровая среда, эмоциональная устойчивость.

Abstract. This article examines the psychological and pedagogical features of the development of emotional stability of future teachers of preschool organizations in the digital environment. Taking into account the findings of scientists' research, the problem of developing emotional stability in the digital environment is proposed.
Key words: emotion, stress, digital environment, emotional stability.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңі үздіксіз әлеуметтік-экономикалық өзгерістермен, өмірдің жоғары қарқынымен және жеке тұлғаның психоэмоционалдық жағдайында стресстің күшеюіне әкелетін ақпараттың көптігімен сипатталады. Қазіргі өмірдің стресс факторларының күшті әсері адам ағзасының тұтастығын сақтау үшін қорғаныс реакциясын тудырады. Дегенмен, кейбір жағдайларда психиканың күйзелісі дененің бейімделу мүмкіндіктерінен асып түсетін деңгейге жетеді. Ал бұған педагогтің үздіксіз цифрлық ортада жұмыс жасауын қосыңыз. Мұның салдары мамандық бойынша жұмысты уақытша, кейде толық тоқтатуға әкелетін шамадан тыс эмоционалды күйзеліс, жүйке бұзылыстары және психосоматикалық аурулардың күшеюі болып табылады. Қазіргі жағдайдағы психоэмоционалды шамадан тыс жүктеменің салдары эмоционалдық шиеленіс жағдайының алдын алу және жоюмен байланысты мәселенің өзектілігін анықтайды.

Цифрлық ортада болашақ мектепке дейінгі педагогтардың эмоционалдық тұрақтылығын дамыту өзекті және маңызды міндет болып табылады. Сандық технологиялар өміріміздің барлық саласына, соның ішінде білім саласына еніп жатқан заманауи әлемде педагогтерге жаңа жағдайларға бейімделу дағдылары және цифрлық ортада тиімді жұмыс істеу қабілеті қажет.

Цифрлық орта барған сайын біздің өміріміздің бір бөлігіне айналуда және білім беру үдерісінде де кеңінен қолданыс табуда. Қазіргі білім беруде цифрлық технологиялар педагогикалық процестің құрамдас бөлігі деуге болады және бұл, әсіресе, мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілері үшін маңызды.

Мектепке дейінгі білім беру саласына цифрлық технологияларды енгізудің басты артықшылықтарының бірі – олардың оқу-тәрбие процесін интенсификациялау және

әртараптандыру мүмкіндігі. Балаларды қызықты әрі тиімді оқыту үшін онлайн ойындарды, білім беру бағдарламаларын және интерактивті сабақтарды пайдалануға болады. Цифрлық құралдармен өзара әрекеттесу балаларға тек танымдық дағдыларды ғана емес, сондай-ақ шығармашылық пен дербестікті дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, цифрлық технологиялар тәрбиешілерге әр бала туралы ақпаратты тиімді сақтауға және басқаруға көмектеседі. Электрондық портфолиолар мен мәліметтер базасы әрбір баланың жеке үлгерімін бақылауға, сондай-ақ ата-аналармен ақпарат алмасуға мүмкіндік береді. Бұл әрбір баланың қажеттіліктері мен қабілеттерін тереңірек түсінуге ықпал етеді және оқуға жеке көзқарасты жасауға көмектеседі.

Дегенмен, цифрлық технологияларды оқыту ортасына енгізудің де өз проблемалары бар. Бірақ педагогтер технологияны пайдалану олардың педагог және тәрбиеші рөлін алмастырмайтынын түсінуі керек. Олар цифрлық құралдарды дәстүрлі оқыту әдістерін алмастыру ретінде емес, өз мамандығына тиімді қосымша ретінде пайдалануды үйренуі керек. Ең бастысы, цифрлық ортада эмоционалды тұрақтылықты сақтай білуі маңызды рөл атқарады.

Ал қазіргі кезде педагогикалық іс-әрекеттің ең маңызды сипаттамасының бірі ретінде оның стресс факторларымен өте жиі кездесетінін айтуға болады. Білім беру саласындағы қызметкерлердің жұмыс күндерінің шектен тыс ауырлығы, өз міндеттеріне деген жоғары жауапкершілік, цифрлық орта, педагогикалық ұжымдағы қарым-қатынас, ата-аналармен байланыс, т.б. іс-әрекеттері стреске ұшыратын факторлар қатарын толтырады деп айтуға болады. Л.М.Митина, А.К.Маркова және т.б. зерттеулер көрсеткендей, көптеген педагогтер күтпеген қиын жағдайдағы қиындықтарға эмоционалды жауап берудің адекватты тәсілдері жеткіліксіз дамыған және әлеуметтік бейімделудің төмен қарқынын көрсетеді.

Эмоционалды тұрақтылық – кез келген «адам-адам» типіндегі барлық мамандық иелеріне, оның ішінде мұғалім-педагог үшін маңызды қасиет. Адамның психикалық денсаулығын сақтауға және нығайтуға мүмкіндік беретін бұл қасиет үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады.

Ғалымдардың зерттеулері бойынша статистикаға сүйенсек, мектепке дейінгі ұйым педагогтері арасында жүргізілген сауалнама бұл деректерді растайды. Олардың көпшілігі шамадан тыс эмоционалды күйзелісті қалай жеңілдету және оның дамуына жол бермеу керектігін білмейтінін атап өтеді. Кейбір педагогтер жүйкелік, ашушаңдық, депрессия, әлсіздік, үлгерімінің төмендеуі, психосоматикалық өзгерістер арқылы көрінетін эмоционалдық шиеленіс жағдайын бастан кешіреді. Мұның бәрі педагогтің кәсіби қызметіне, денсаулығына кері әсерін тигізеді. Кейбір педагогтердің кәсіби белсенділігі төмендеп, өз мамандығына деген теріс көзқарасы да байқалады.

Эмоционалды тұрақтылықты Дж.Рейковски, Г.Айзенк, Дж.Гильфорд, Р.Кэттел, П.Фресс Л.М.Аболин, А.А.Баранов, П.Б.Зильберман, Н.Д.Левитов, В.Л.Марищук, А.К.Маркова, Л.М.Митина, С.М.Петрова, О.А.Прохоров, А.А.Реан және т.б. сынды психолог ғалымдар өз зерттеулеріне арқау еткен.

Жоғары дамыған «өзін-өзі игеру» қабілетінің, өзінің эмоционалдық жағдайын басқару қабілетінің маңыздылығын И.А. Зимняя, В.Г. Казанская, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Л.М. Митина және т.б. педагогикалық қызметтің көптеген зерттеушілері атап көрсетеді. Педагог пен мектеп жасына дейінгі балалардың өзара әрекеттесу жағдайындағы эмоционалды тұрақтылықты көрсету мәселесі ерекше маңызға ие.

Болашақ мектепке дейінгі педагогтардың эмоционалдық тұрақтылығын дамытуда психологиялық жағдайлар маңызды рөл атқарады. Атап айтар болсақ:

1. Интроспекция және рефлексия. Эмоциялық тұрақтылықты дамыту үшін педагогтер олардың эмоцияларын, олардың шығу тегін және олардың мінез-құлқы мен балалармен қарым-қатынасына әсерін түсінуі керек. Олар стресстік жағдайларда қалай әрекет ететінін және эмоцияларын басқару үшін қандай стратегияларды қолдану керектігін түсіну үшін өзін-өзі талдауға және рефлексияға қатысуға дайын болуы керек.

2. Бейімделу қабілеті. Эмоционалды тұрақтылықты дамыту жаңа жағдайлар мен кезеңдерге тез бейімделуді талап етеді. Оқыту процесінде туындайтын қиындықтарды тиімді жеңу үшін педагогтер өзгерістерге ашық және үздіксіз оқу мен дамуға дайын болуы керек.

3. Құрбыларының қолдауы және тәлімгерлік. Педагогтердің әріптестерінің қолдауына және тәлімгерлік көмекке қол жеткізуі маңызды. Тәжірибе алмасу, проблемаларды шешу үшін бірлесіп жұмыс істеу және сындарлы кері байланыс орнату жағымды психологиялық ортаны құруға көмектеседі және эмоционалды тұрақтылықты дамытуға ықпал етеді.

4. Эмпатияны дамыту. Педагогтер балалардың эмоционалдық күйлерін түсініп, эмпатикалық жауап бере алуы керек. Эмоциялар оқу-тәрбие процесінде маңызды рөл атқаратындықтан, мұғалімдер эмпатия мен балалармен тиімді қарым-қатынас жасау, түсіністік пен жанашырлық таныту қабілетін дамытуы керек.

5. Басқаруды және жұмысты ұйымдастыруды қолдау. Мектепке дейінгі ұйымдардың басшылығы педагогтардың эмоционалдық тұрақтылығын дамытуға қолайлы жағдай жасауы керек. Бұған арнайы уақыт пен өзін-өзі оқуға, тренингке және эмоциялармен жұмыс істеу дағдыларын дамыту іс-шараларына қолдау көрсету кіреді.

6. Ата-ананың қатысуы және отбасын қолдауы. Мұғалімдердің эмоционалдық тұрақтылығын дамытуда ата-ана мен отбасы маңызды рөл атқарады. Ата-аналармен өзара әрекеттесу және отбасылық ортаны қолдау қолайлы психологиялық ортаны құруға ықпал етеді және педагогтерге балалардың қажеттіліктері мен эмоционалдық жағдайын жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен, эмоционалды тұрақтылық – адамның өз эмоцияларын тиімді басқару, психологиялық тепе-теңдікті сақтау және стресстік жағдайлардан шығу қабілеті болып келеді. Цифрлық ортада педагогтерге ақпараттың жоғары жүктемесі, онлайн оқытуды ұйымдастырудағы қиындықтар, онлайн жағдайында балалармен және әріптестермен тікелей байланыстың болмауы сияқты бірқатар ықтимал жағдайлар стресстік жағдайларға тап болу мүмкіндігін арттырады.

Цифрлық ортада мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің эмоционалдық тұрақтылығын дамыту үшін белгілі бір тәсілдер мен стратегиялар қажет. Зерттеулерді талдай отырып, солардың бірнешеуін ұсынамыз:

1. Өз эмоцияларыңызды білу және оларды басқару. Педагогтар үшін олардың эмоцияларын тануды, олардың себептерін түсінуді және оларды басқарудың сындарлы жолдарын табуды үйрену маңызды. Бұл күйзелуді болдырмауға және стрессті азайтуға көмектеседі.

2. Кері байланыс және қолдау. Педагогтерге әріптестердің, басшылықтың және мамандардың қолдауы қажет. Ашық қарым-қатынас, тәжірибе алмасу және сындарлы кері байланыс мұғалімдерге цифрлық ортада өзін сенімдірек және табысты сезінуге көмектеседі.

3. Цифрлық ортада жұмыс істеу дағдыларына үйрету. Педагогтер оқытудың әдістері мен тәсілдерін меңгеріп қана қоймай, оқу үдерісін ұйымдастыру үшін цифрлық құралдар мен платформаларды тиімді пайдалана білуі керек. Бұл саладағы оқыту және қолдау тәрбиешілерге өздерін сенімді және құзыретті сезінуге көмектеседі.

4. Балалардың эмоционалды көңіл-күйімен жұмыс. Педагогтердің маңызды міндеті – балалардың эмоционалдық әл-ауқатын қолдау, әсіресе онлайн оқыту форматында. Цифрлық ортаның мүмкіндіктері мұғалімдерге балалардың эмоционалдық тұрақтылығын дамыту үшін қолдаушы және ынталандырушы орта құруға мүмкіндік береді.

5. Метатанымдық дағдыларды дамыту. Педагогтердің ойлау процестерін, өзіне және жұмысына деген көзқарасын өздігінен талдау қабілеті болуы керек. Метатанымдық дағдыларды дамыту мұғалімдерге олардың күшті және әлсіз жақтарын білуге, сонымен қатар мақсаттарына жету үшін тиімдірек күш салуға көмектеседі.

6. Өзін-өзі күту және өзін-өзі басқару. Тәрбиешілер өздерінің физикалық және психологиялық саулығына назар аударуы керек. Бұл салауатты өмір салтын сақтау, тұрақты демалыс және өзін-өзі дамытуды қамтиды.

Эмоционалды тұрақтылықты дамыту - бұл уақытты, шыдамдылықты және тұрақты дамуды талап ететін процесс. Педагогтер цифрлық ортаның күйзелісі мен эмоционалдық

қиындықтарын сәтті жеңе алатындай және балалармен тиімді жұмыс жасай алатындай, олардың үйлесімді дамуын қамтамасыз ететіндей педагогикалық ұжым үшін қолайлы жағдай жасау, қолдау және оқытуды қамтамасыз ету маңызды.

Бұл психологиялық жағдайлар болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтарының эмоционалдық тұрақтылығын дамытуға және олардың цифрлық ортада балалармен сәтті әрекеттесуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Лещенко, Ю. П. Теоретические подходы к изучению эмоциональной устойчивости будущих педагогов в процессе обучения в вузе / Ю. П. Лещенко, О. Н. Кажарская. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2018. – № 16 (202). – С. 280-283.
2. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л. М. Аболин. – Казань: Изд-во КазГУ, 2007. –320 с.
3. Черникова, А.А. Психолого-педагогические условия развития эмоциональной устойчивости будущего учителя: автореферат. дис... канд.пед. наук: 19.00.07 / Черникова Алла Анатольевна. – Барнаул, 2009. – 23 с. 9.
4. Шабанова, Т.Л. Психолого-педагогические условия формирования эмоциональной зрелости у студентов в процессе обучения в вузе / Т.Л. Шабанова, И.В. Лебедева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015.
5. Савина Т.А. Формирование эмоциональной устойчивости будущего педагога: автореферат. дис... канд.пед. наук: 13.00.08 / Савина Татьяна Александровна. – Москва, 2010. – 21 с.
6. Савченко А.В. Развитие эмоциональной устойчивости будущих педагогов в высшем учебном заведении: автореферат. дис... канд.пед. наук: 13.00.08 / Савченко Алексей Викторович. – Челябинск, 2010. – 27 с.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ (7-8 СЫНЫПТАР)

Ахмешова Раушан Нурлановна,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
1 курс магистранты
Педагогика және психология кафедрасы
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Аннотация. Бұл мақала негізгі жалпы білім беру сатысында, атап айтқанда 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқытуда сыни ойлауды дамыту мәселесіне арналған. Мақалада оқушылардың ағылшын тілін үйрену контекстінде сыни талдау, ақпаратты бағалау және тәуелсіз ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін әдістер мен тәсілдер қарастырылады.
Түйін сөздер: даму, сыни тұрғыдан ойлау, оқыту, ағылшын тілі, 7-8 сыныптар, әдістер.

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме развития критического мышления в обучении английскому языку на ступени основного общего образования, в частности, в 7-8 классах. В статье рассматриваются методы и подходы, способствующие формированию у учащихся навыков критического анализа, оценки информации и самостоятельного мышления в контексте изучения английского языка.
Ключевые слова: развитие, критическое мышление, обучение, английский язык, 7-8 классы, методы.

Abstract. This article is devoted to the problem of the development of critical thinking in teaching English at the stage of basic general education, in particular, in grades 7-8. The article discusses methods and approaches that contribute to the formation of students' skills of critical analysis, information assessment and independent thinking in the context of learning English.
Key words: development, critical thinking, learning, English, grades 7-8,methods.

7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқытуда сыни ойлауды дамыту қазіргі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе болып табылады. Уақыт өте келе тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар талдау, бағалау және сыни ойлау қабілеттерін оқыту қажеттілігі артып келеді.

Сыни ойлауды дамытудың негізгі аспектілерінің бірі оқушылардың ағылшын тіліндегі мәтіндерді талдау дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Оқушылардың негізгі идеяларды анықтау, ақпараттың дұрыстығын бағалау және өз пікірін білдіру дағдыларын меңгеруі маңызды. Осы мақсатқа жету үшін мәтіндерді талқылау, әдеби шығармаларды талдау, пікірталастар өткізу сияқты әртүрлі әдістер қолданылады. [1,246б] Оқытудың маңызды элементі мәдени және өзекті әлеуметтік аспектілерді көрсететін әртүрлі мәтіндерді пайдалану болып табылады. Осылайша, мәдениетаралық түсініктің дамуына және әртүрлі көзқарастарды сыни тұрғыдан бағалау қабілетіне ықпал ететін жағдай жасалады.Сонымен қатар, оқушыларға мақалаларды, бейнелерді және аудио жазбаларды қоса, медиа ресурстарды талдауға үйрету маңызды. Заманауи технологиялар тілді оқыту мен сыни тұрғыдан ойлаудың бірегей мүмкіндіктерін ұсынады және оларды білім беру процесінде тиімді пайдалану маңызды.

Сыни ойлауды ынталандыру әдістерінің бірі-интерактивті ойындар мен тапсырмаларды қолдану. Бұл оқушылар белсенді қатысатын, шешім қабылдайтын және аналитикалық қабілеттерін дамытатын орта құруға мүмкіндік береді. 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқытуда сыни ойлауды дамыту бағдарламасының негізгі компоненттері эссе мен шығарма жазудың белсенді тәжірибелері болып табылады. Оқушылар Аргументтің құрылымын зерттейді, өз идеяларын дамытады және оларды сенімді түрде ұсынады. Бұл жазу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар талдау мен сыни ойлау қабілетін нығайтады. [2,356б] Интернеттегі ресурстар, оқыту платформалары мен қосымшалары сияқты заманауи білім беру технологияларын қолдану дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырады. Оқушылар мазмұнмен өзара әрекеттесе алатын, виртуалды жағдайларды талқылай алатын және тапсырмаларды шеше алатын интерактивті сабақтар да маңызды құрал болып табылады.

Қазіргі контексте ағылшын тілін оқытудың маңызды аспектісі пәнаралық жобаларды қолдау болып табылады. Ағылшын тілін әдебиет, тарих немесе әлеуметтану сияқты басқа пәндермен үйлестіру оқушыларға мәтіндерді жақсы түсінуге және талдауға, сондай-ақ әртүрлі білім салалары арасындағы байланысты көруге көмектеседі.

Оқушылар өз идеяларын еркін жеткізе алатын, пікір білдіре алатын және әртүрлі тақырыптарды талқылай алатын ынталандырушы білім беру ортасын қамтамасыз ету де Бағдарламаның ажырамас бөлігі болып табылады. Топтық пікірталастар, жобалық жұмыстар және рөлдік ойындар коммуникативті және сыни дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Бағдарламаның маңызды құрамдас бөлігі ағылшын тілін оқытуды өзекті әлемдік тақырыптар мен мәселелермен біріктіру болып табылады. Оқушылар экология, технологиялық инновациялар, халықаралық қатынастар сияқты жаһандық сын-қатерлерге қатысты мәтіндер мен материалдарды зерттейді. Бұл оларға тілдік қана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамда қажет жаһандық құзыреттерді дамытуға көмектеседі. Бағдарлама тек ресми тестілермен шектелмей, бағалаудың әртүрлі әдістеріне назар аударады. Жобалар, презентациялар, мәтіндерді талдау және идеяларды талқылау мұғалімдерге оқушылардың сыни қабілеттері туралы толық түсінік алуға мүмкіндік береді. Бұл сонымен қатар шығармашылық ойлауды және өз бетінше жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бағдарлама әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып, сараланған оқытуға назар аударады. Әдістемелерді оқытудың әртүрлі стильдері мен дайындық деңгейлеріне бейімдеу жеке ерекшеліктеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, бүкіл сыныпта сыни ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақстан контекстінде сыни тұрғыдан ойлауға баса назар аудара отырып, ағылшын тілін оқыту ел мен әлемдік қоғамдастық үшін өзекті болып табылатын бірқатар маңызды тақырыптар мен проблемаларды қарауда көрініс табуы мүмкін.Мысалы, экологиялық аспектілерді зерттеу аясында оқушылар өнеркәсіптік кәсіпорындардың аймақтағы қоршаған ортаға әсері туралы зерттеу жүргізе алады. [3,76б] Олар табиғатқа, халықтың денсаулығына әсерін талдай алады және экологиялық жағдайды жақсарту бойынша ұсыныстар жасай алады. Сондай-ақ, технологиялық инновациялар тақырыбын қарастыру кезінде оқушылар жаңа технологияларды енгізетін қазақстандық компаниялар мен стартаптарды зерттей алады. Бұл инновациялардың артықшылықтары мен сын-қатерлерін, олардың ел экономикасына және азаматтардың әл-ауқатына әсерін талдауды қамтуы мүмкін.Бұдан басқа, халықаралық қатынастарды қарау Қазақстанның әлемдік ұйымдарға қатысуын, оның сыртқы саяси басымдықтарын және өңірлік тұрақтылыққа әсерін талдауды қамтуы мүмкін.Осы тақырыптар бойынша оқушылар әзірлеген жобалар мен презентациялар оларға зерттелген тілді нақты контексте қолдануға көмектеседі, ал сыни тұрғыдан ойлау нақты мәселелерді талдау, талқылау және нақты шешімдерді ұсыну арқылы дамиды.

Сыни тұрғыдан ойлауға баса назар аудара отырып, ағылшын тілін оқытуда жаһандық тақырыптарды зерттеу басқа елдердің мысалдарын талдауды қамтуы мүмкін, бұл тілдік ұғымдар мен заманауи мәселелерді тереңірек түсінуге ықпал етеді. Америка Құрама Штаттарының мысалын қарастырайық. Оқушылар АҚШ-тағы білім беру жүйесіне әлеуметтік-мәдени және діни айырмашылықтардың әсерін зерттей алады. [4,66б] Бұл оларға діни бостандық мәселелерін, оқытудың сараланған тәсілдерін және көпұлтты оқушыларға арналған тілдік бағдарламалардың әртүрлілігін қарастыруға мүмкіндік береді. Ұлыбритания контекстінде оқушылар Британдық иммиграциялық саясаттың елдегі тілдік қауымдастықтар мен тілдік әртүрлілікті қалыптастыруға әсерін зерттей алады. Бұл сондай-ақ мәдени интеграция және ана тілдерін көпұлтты ортада сақтау мәселелерін талқылауға мүмкіндік береді. Мысалы, Жапонияда оқушылар тіл саясатын цифрлық дәуірдегі дәстүрлі жапон жазбаларын сақтау тұрғысынан қарастыра алады. Бұл технологиялық прогрестің тілдік дәстүрлерге және коммуникацияның жаңа формаларының дамуына әсерін талдауға мүмкіндік береді.Бұл тәсілде оқушылар әртүрлі елдердің мысалдарын талдай отырып, олардың тілдік білімінің маңызды элементі болып табылатын тілдік және мәдени құбылыстарға сыни көзқарасты дамыта алады. [5,33б] Әлемнің әр түкпірінен алынған бұл мысалдар оқушыларға

тіл мен мәдениеттің әртүрлі әлеуметтік-мәдени контексттерде өзара әрекеттесуін көруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқыту тек грамматика мен лексиканы меңгерумен шектелмеуі керек. Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту оқушыларға ақпараттық қоғамда табысты өмір сүру үшін қажетті дағдыларды қамтамасыз ете отырып, табысты тілдік дайындықтың ажырамас бөлігіне айналады. Сыни ойлауды дамытуға бағытталған 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқыту тілдік дағдыларды, пәнаралық байланыстарды, заманауи технологияларды, оқушылардың білім беру процесіне белсенді қатысуын және жаһандық мәселелерді қамтитын жүйелік тәсілдің айналасында құрылады. Мұндай кешенді тәсіл оқушыларды қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне тиімді дайындауға және оларда интеллектуалды өсудің ажырамас бөлігі ретінде сыни ойлауды дамытуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Смит, Джон. "Сыни ойлауды дамыту: теория және практика". Баспа: академиялық әдебиет, 2020.
2. Джонсон, Линда. "Жаһандану дәуіріндегі тілдік білім". Баспа: әлемдік мәдениет, 2019.
3. Хемингуэй, Эрнест. "Қарт пен теңіз". Баспагер: Эксмо, 2018.
4. Аллен, Роберт Д."Көптілділік және тілдерді оқыту". Баспа: педагогикалық қоғам, 2021.
5. МакКиннон, Карен. "Көпұлтты қоғамдардағы тіл саясаты". Баспа: Ғылым және білім, 2017.

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Текесбаева А.М.,
п.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ;
Едилбаева А.У.,
7М01802 «Әлеуметтік педагогика және өзін өзітану білім беру» Бағдарламасының 1- курс магистртанты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Аннотация. Қазіргі таңдағы еліміздің алға қойған басты міндеті – осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтың әлеуметтік, экономикалық жағынан кемелденуі болып табылады. Мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық өсіп- өркендеуінің түпқазығы – білім мен ғылым екені даусыз. Еліміздің болашақтағы дамуы, өсіп-өркендеуі, әлемдік кеңістіктегі орны білімнің бағыт-бағдарына, оның тиімділігіне байланысты болмақ. Қазіргі заманғы педагогикалық технологияны меңгеру әр білім алушының интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үдерісінде жақсы нәтиже беруіне көмектеседі. Осы себептен мақалада әлеуметтік педагог маманының өз қызметінде жаңа заманауи технологияларды қолдана отырып жұмысын тиімді атқара алатындығы жөнінде айтылды.

Түйін сөздер: әлеуметтік педагогика, инновация, технология, икт технологиясы, виртуалды шындық (VR).

Abstract. The main task set by our country today is the prosperous growth of this state, the social and economic perfection of the population. It is indisputable that the basis of social and economic prosperity of the state is education and science. The future development, prosperity, and position of the country in the world space will depend on the orientation of education and its effectiveness. Mastering modern pedagogical technologies has a beneficial effect on the formation of the intellectual, professional, moral, spiritual, civil and many other human appearance of each student, promotes self-development and good results in the educational process. For this reason, it was noted in the article that a specialist of a social pedagogue can effectively perform his work using new modern technologies in his activities.

Key words: social pedagogy, innovations, technologies, ICT technologies, virtual reality (VR).

Аннотация. Главной задачей, поставленной сегодня нашей страной, является процветающий рост этого государства, социальное и экономическое совершенство населения. Неоспоримо, что основой социального, экономического процветания государства являются образование и наука. От направленности образования, его эффективности будет зависеть будущее развитие, процветание, положение страны в мировом пространстве. Овладение современными педагогическими технологиями благотворно влияет на формирование интеллектуального, профессионального, нравственного, духовного, гражданского и многих других человеческого облика каждого обучающегося, способствует саморазвитию и хорошему результату в учебно-воспитательном процессе. По этой причине в статье было отмечено, что специалист социального педагога может эффективно выполнять свою работу, используя в своей деятельности новые современные технологии.

Ключевые слова: социальная педагогика, инновации, технологии, икт технологии, виртуальная реальность (VR).

Қазіргі қоғам жылдам технологиялық прогресстен туындаған өзгерістерге куә болып отыр. Бұл динамикада әр сала қызметкерлері жаңа талаптарға бейімделіп, өз міндеттерін тиімді орындау үшін инновациялық технологияларды қолдануы керек. Оның бірі білім беру саласы, бүгінде заманауи инновациялық технологияларды пайдалану оқушылардың оқу процесі мен дамуын жақсартуда үлкен әлеуетке ие. Еліміз өркен жайып, кеңге сермеуі үшін басты мәселе жас ұрпақтың білімді де тәрбиелі болып жетілу екені белгілі. Бүгінгі таңда республикадағы

және аймақтағы экономикалық нарықтық қатынастардың қалыптасу жағдайында еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы қоғам өмірінің барлық саласында, оның ішінде мектепте оқыту мазмұны мен оқытудың қазіргі технологияларын жетілдіру өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында (1999) білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың ұстанымдарының бірі – жеке адамды қалыптастыруға бағытталған рөлі және педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, олардың жеке шығармашылық қабілеттерінің дамуы үшін жағдай жасау қажеттігі қарастырылған Білім беру жүйесінде жаңа технологияны қолдану арқылы келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті. Бұл ретте, балалардың тұлға болып қалыптасуы мен дамуында педагогтардың инновациялық технологияны қолдану сауаттылығын арттыруымыз қажет. Біз үміт артар болашақ тек физикалық тұрғыдан дені сау ұрпақ ғана емес, психологиялық, рухани кемелденген, тәрбиесі ұлтының тарихынан бастау алған патриот, ментальды сау болу тиіс. Осы негізде бұл мақала әлеуметтік педагогтың жұмысын ұйымдастыруда заманауи инновациялық технологияларды қолдануды қарастырады.

Зерттеудің мақсаты Қазақстан және әлем мемлекеттерінің әлеуметтік педагог құзыреттілігін дамытудың тенденцияларына салыстырмалы талдау жасау негізінде, қызметін жүзеге асыруда білім алушыларда орын алатын жағымсыз әсерді азайту.

Зерттеу әдістері салыстыру, талдау. Зерттеу мәселесі теориялық (философиялық, педагогикалық, психологиялық, ғылыми-теориялық еңбектерді талдау, салыстыру, жүйелеу, үлгілеу, қорытындылау); эмпирикалық (оқу- әдіс темелік құжаттарды талдау, сұхбаттасу, сауалнама алу, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар); статистикалық (тәжірибелік-эксперимент нәтижелерін математикалық-статистикалық өңдеу және талдау) әдістері

Ғылыми әдебиеттерге шолу

Әлеуметтік педагогтың қоғамның прогрессивті дамуындағы рөлінің маңыздылығы орасан зор. Себебі, оның әлеуметтік функциялары қоғамның дамуымен бірге өзгеріске ұшырайтындығы белгілі. Басқаша болуы мүмкін емес: баршамыз бір қоғамда өмір сүргендігімізден, бірге осы қоғамда болып жатқан эволюциялық және революциялық өзгерістерді бастан кешіреміз. Сәйкесінше әр түрлі тарихи дәуірлерде мұғалімнің әлеуметтік рөлі өзгеріп, жалдамалы қолөнерші деңгейінен мемлекеттік қызметкерге дейін дамығаны таңқаларлық емес.

Ол біріншіден қоғамдық прогрестің катализаторы (үдеткіші) рөлін атқарады. Жас ұрпақты тәрбиелей отырып, ол жаңа және прогрессивті өндірістік технологияны меңгерген адамдардың, қоғамның жан-жақты өміріндегі барлық озықтарды тез түсінетін мамандардың қалыптасуына айтарлықтай ықпал етеді. Осылайша, дамуды жеделдетуде мұғалімнің күші мен ұзақ мерзімді жұмысының айтарлықтай үлесі бар екені сөзсіз.

Екіншіден қазіргі заманда кәсіби әлеуметтік педагог қоғамның тарихи өткені мен оның болашағы – жас ұрпақ арқылы арасындағы ажырамас тізбектегі сабақтастықты құрайды. Бұл рөлде ол әртүрлі әлеуметтік құндылықтардың сақтаушысы және тасымалдаушысы ретінде әрекет етеді: жалпыадамзаттық, мәдени, интеллектуалды, рухани және т. б. өмір бойы осы құндылықтарды жинақтай отырып, жас ұрпаққа тәрбие негізінде насихаттайды. Кәсіби әлеуметтік педагог балалардың, жасөспірімдердің, ұлдар мен қыздардың өзіне тән физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерін және басқа да ерекшеліктерін, олардың әр түрлі жас кезеңдерінде жан-жақты даму ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін жақсы біледі. Сондықтан ол моральдық құқыққа ие, жастарды тәрбиелеу туралы қоғам алдында өз пікірін сауатты түрде айта алады, білім беру практикасы мен теориясының өзекті мәселелері бойынша қоғамдық пікір қалыптастыра алатын маман болып табылады. Сонымен, мұғалімнің тағы бір басты, әлеуметтік функциясы-белгілі бір қоғамның принциптері мен құндылықтарына сәйкес жастардың рухани әлемін қалыптастыру. Жастарға жалпыадамзаттық құндылықтар туралы түсінік бере отырып, мұғалім оған өзінің мінез-құлқын осы құндылықтарға сәйкес реттеуге,

басқаларға деген құрмет пен адамгершілік принциптері бойынша өмір сүруге үйретеді. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік педагогтың рөлі оның жоғарыда аталған әлеуметтік функцияларынан көрінеді. Шындығында, бұл функциялардың барлығы бір-бірінен бөлек емес, өмірдің әртүрлі аспектілері мен құбылыстарының күрделі қатынастарын көрсететін жалпы кешенде жүзеге асады. Ендігі кезекте сол қызметтің тиімділігін арттыру үшін үнемі өзгерістерге бейім болуы шарт. Қазіргі қоғамның атрибуты-динамизм және модернизация, сондықтан тұрақты даму үшін барлық салаларда инновациялар қажет. Бұл ретте әлеуметтік педагогика саласы да қалыс қалмауы тиіс. Конфуцийдің "Қоғам эволюциясы процесінде білім беру" тұжырымдамасы әлі күнге дейін өзекті [1]. Білім берудегі инновациялар қазақ қоғамын модернизациялаудың негізі. Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімнің рөлі оқытудан гөрі көбірек кеңес беру.

Әлеуметтік педагог білім беру жүйесінде әлеуметтік осал немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс жасайды. Оларға қиындықтарды жеңуге, әлеуметтену дағдыларын дамытуға, психологиялық әл-ауқаттын,жай-күйін жақсартуға көмектеседі. Қазақстандағы әлеуметтік педагогтар мектептер, лицейлер, колледждер мен университеттерді қоса алғанда, түрлі білім беру мекемелерінде қызмет атқарады. Олар мұғалімдермен, психологтармен және әкімшілікпен тығыз жұмыс жүргізе отырып, оқушылардың табысты дамуына ықпал ететін қолайлы білім беру ортасын ұйымдастырады. Әлеуметтік педагогтың маңызды міндеттерінің бірі-оқушылардың әлеуметтік мәселелерін анықтау және талдау. Әр баланың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін түсіну үшін отбасылық және әлеуметтік ортаға сараптама жүргізеді. Осы ақпарат негізінде әлеуметтік педагог жеке жоспарлар мен қолдау бағдарламаларын әзірлейді және оқушыларға оларды жүзеге асыруға көмектеседі. Сонымен қатар, әлеуметтік педагог зорлық-зомбылық, қорқыту, есірткі қолдану және басқа да әлеуметтік мәселелерді алдын алу бойынша профилактикалық жұмыстарды ұйымдастырады. Олар оқушыларға, ата-аналарға және тәрбиешілерге салауатты қарым-қатынасты қалыптастыруға, эмоционалды интеллектуалдылық пен конфликтологиялық дағдыларды дамытуға бағытталған тренингтер, семинарлар жүргізіп, кеңес береді. Қазақстандағы әлеуметтік педагог жұмысының маңызды аспектісі балалардың құқықтарын қорғаумен және әлеуметтік осал топтарды қолдаумен айналысатын мемлекеттік және қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық болып табылады. Олар оқушыларды әлеуметтендіруге, инклюзиялауға және біріктіруге бағытталған бірлескен жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асырады. Соңғы жылдары Қазақстанда әлеуметтік педагогиканы дамытуға және қолдауға көбірек көңіл бөлінуде. Мемлекеттік бағдарламалар мен бастамалар шеңберінде әлеуметтік педагогтар үшін олардың кәсіби дағдылары мен құзыреттерін арттыруға бағытталған тренингтер, семинарлар және кәсіптік курстар өткізілуде. Сондай-ақ әлеуметтік осал жағдайдағы оқушылардың құқықтарын қорғалуын қамтамасыз ету үшін әлеуметтік білім беру саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Мемлекет инклюзивті білім беру жағдайларын жасауға және барлық балалар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған саясатты әзірлеуге және енгізуге үлкен мән беруде. Әлеуметтік педагогтың жұмысын ұйымдастыруда заманауи инновациялық технологияларды пайдалану білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Инновация (лат.in -in, novus-жаңа) жаңашылдықты білдіреді. Ал, оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолдану білім саласы оқыту мақсаттарын ескере отырып, бүкіл оқу процесін құру, іске асыру және бағалау. Технологияның мақсаты оқыту-оқу процесінің тиімділігінің өсуін қамтамасыз ету" [2]. Инновациялық технологияларды оқытудың тұрақты құрамдас бөлігі ретінде түсіну керек. "Оқыту технологиясы" анықтамасы біздің елімізде 1960 жылы пайда болды. Содан кейін ол ұмытылды, тек қазіргі модернизацияланған әлемде ол қайтадан маңызға ие болды. Американдық ғалымдар оқыту технологияларының келесі анықтамасын берді: "оқу технологиясы деген оқу процесіне пайдалы бол аллатын коммуникация құралдарын революциялық түрлендіру нәтижесінде жасалған құралдар және дәстүрлі оқыту құралдарымен бірге пайдалану". Осыған сүйене отырып, мынадай қорытынды жасауға болады: қазіргі заманғы технологиялар жалпы білім беру процесін жақсартуға; олар техникалық құралдар маңызды рөл атқаратын өзгерген білім беру саласын ескеруге міндетті; инновациялық технологияларда барлық ғылыми салалардың

жетістіктері қолданылуы керек; инновациялық технологиялар әлеуметтік педагог пен оқушылардың жаңа білімді немесе мәсееелені бірлесіп іздеу техникасын қамтиды [3]. Инновациялық технологиялардың негізгі теориясы білім беру мекемелерін озық техникалық құралдармен және компьютерлік жүйелер желісімен толтыруды білдіреді. Қазіргі мектептердің педагогикалық қызметінде инновациялық технологиялардың үлкен арсеналы бар. Оларды білім беру процесінде қолдану мүмкіндігі мұғалімдердің өзгерістерді қабылдауға дайындығына және білім беру мекемелерінің техникалық қауіпсіздігіне байланысты. Дегенмен, көптеген мектептерде сыныптар интерактивті тақталармен және мультимедиялық қондырғылармен қамтамасыз етілсе де, бірінші кезекте педагогтың игере алуы маңызды. Бұл дегеніміз жаңа постиндустриалды қоғам әр маманға жеке сапалық қасиеттерін жетілдірген, бәсекеге қабілетті, икемді дағдыларды (soft skills) дамыта білуді талап етіп отыр. Сәйкесінше инновациялық технологияларды пайдалану, маман өзін өзі жетілдіруі жұмыс істеп тұрған жүйенің тиімділігін арттырады. Ендеше, әлеуметтік педагог білім алушылармен жұмыс барысында заманауи инновациялық тезнологияларды қолдана отырып қалай өз ісінің тиімділігін арттыра алатынына тоқтала өтейік. Инновация педагогикалық қызметтегі мақсаты мұғалім мен оқушының бірлескен қызметінің тиімділігін арттыру, оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарына, мазмұнына, әдістері мен нысандарына өзгерістер енгізу. Ендеше, әлеуметтік педагог қызметін тиімді етуде қолданылатын технологияның бірі ақпараттық коммуникациялық технология. Әлеуметтік педагогикалық қызметте ақпараттық технологиялардың рөлін айқындау үшін ұғымның анықтамасына жүгінейік.

Э.Г. Асимова, А.Н. Щукина сөздіктерінде [4] Ақпараттық коммуникациялық технологиялар-әдістер, процестер және жинау, өңдеу мақсатында интеграцияланған бағдарламалық-техникалық құралдар, ақпаратты сақтау, тарату, көрсету және пайдалану.

Е. И. Боброва келесі анықтаманы береді: "Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) - бұл есептеу техникасын қолдану және ақпараттық процестерді іске асыру үшін телекоммуникациялық құралдар ақпаратпен заңды негізде жедел және тиімді жұмыс істеу " [4, б. 12].

Бұл анықтамалар, акт мәнін және олардың негізін көрсетеді. Әлеуметтік тұрғыдан АКТ-ны педагогикалық қызметте қолдану мәселелері - А. И. Арнольдов, К. К. Колиннің еңбектерінде зерттеледі және акт процесі оқу бағдарламаларын әзірлеу және енгізу бойынша Т. В. Пушкарева, В. В. Самохвалова және Е. С. Полат сияқты зерттеушілер белсенді айналысады. [5].

Соңғы он жыл ішінде оқу орталықтарында баланың оқыту және тәрбиелік мәселелерін алдын алу бойынша жүргізілетін әрекеттер байқалды. Мектеп қабырғаларында қиын жағдайға тап болған балаларға қатысты көптеген шешілмеген мәселелер, қордаланған тақырыптар көп. Бұның бәрі әлеуметтік педагогтың қызметінің маңызын айқындай түсуде.

Бұл проблемалар әлеуметтік-педагогикалық мәселелер арқылы шешіледі.

АКТ қолдану практикалық тұрғыдан кең мүмкіндіктер ашады және әлеуметтік мұғалімнің қызметі дәстүрлі формаларды органикалық түрде толықтырады.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінде АКТ қолдану білім беру мекемесінің бірқатар артықшылықтары бар, атап айтқанда:

- зерттеу әдістерінің кең ауқымын қолдануға мүмкіндік береді;
- ғылыми-әдістемелік базаға кеңейтілген қолжетімділік;
- жинақталған және сыналған педагогикалық жұмысты, басқа мұғалімдердің тәжірибесі пайдалану;
- өзінің педагогикалық тәжірибесін жүйелеу және т. б. салалар [6].

АКТ-ны қолдана отырып, әлеуметтік мұғалімнің қызметі келесідей:

1. Сүйемелдеуді қажет ететін балалар санатында мәліметтер базасын құру: мүмкіндігі шектеулі балалар, қамқорлықтағы балалар, балалар көп балалы, білім беруде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді талап ететін балалар, толық емес отбасылар, жеке назар аударуды қажет ететін жасөспірімдер, дарынды балалар. Мұндай мәліметтер базасын жүргізу топтар туралы ақпаратты нақтылауға мүмкіндік береді.

2. Білім алушылардың барлық санаттарына мәліметтер базасын құру білім беру мекемесінде ("мектептің әлеуметтік төлқұжаты") отбасылардың санаттары (Отбасы, Тұрғын үй–тұрмыстық құрамы) туралы деректерді нақтылау материалдық жағдайы мен тәрбиелік әлеуеті).

3. Білім берудегі оқушылардың тамақтануын есепке алудың жиынтық ведомостарын жасау, бюрократиядан арылу.

4. Тәрбиелік сағаттар өткізу үшін көрнекі және анимациялық материалдарды пайдалану. Өз бетінше шешім қабылдауға, бағалауға және дамытуға бағытталған тренингтер.

5. Өткізу үшін сценарийлер мен ілеспе презентациялар әзірлеу. Нашақорлықтың, темекі шегудің алдын алу бойынша сыныптан тыс іс-шаралар.

6. Көмектесуге арналған виртуалды психологиялық-педагогикалық қызметті құрастыру. Мұғалімдер мен ата-аналарға психологиялық тұрғыдан кең мүмкіндіктер - педагогикалық өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тану, кәсіби өзін-өзі дамытуға арналған бағдарламалар.

Ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдалануды талдау нәтижелері бойынша әлеуметтік педагогтың ақпараттық құзыреттілігіне қойылатын талаптар:

- отбасымен өзара іс-қимылды жүзеге асыру үшін ақпараттық ресурстарды пайдаланады;
- сауалнама жүргізу және білімді тексеру үшін диагностикалық бағдарламаларды қолданады, баланың даму деңгейін анықтауға көмектеседі;
- есептіліктің барлық нысандарын жүргізу үшін электрондық құжат айналымын пайдаланады; Интернет және электрондық пошта ресурстары түрлі инстанциялармен іскерлік хат алмасу және ақпарат жүргізуде, әлеуметтік-педагогикалық нормативтік-құқықтық базаны құруда;
- оқушылардың деректер банкін жаңартуға қабілетті және тиімді [7].

Сонымен, әлеуметтік педагогтың кәсіби маманды толыққанды жүзеге асыруы бүгінгі таңда АКТ-ны қолданбай қызмет ету мүмкін емес. Бұл әлеуметтік педагог жұмысының ұтқырлығы, уақтылығы және тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады.

Өз міндеттерін тиімді орындау үшін әлеуметтік педагогқа төменде көрсетілген ақпараттық коммуникациялық инновациялық технологияның осы құралдарын қолдану тиіс:

Заманауи инновациялық технологияларды қолдану әлеуметтік педагогтың жұмысын ұйымдастыруда үлкен әлеуетке ие. Компьютерлік бағдарламалар, онлайн ресурстар, мобильді қосымшалар, әлеуметтік медиа, виртуалды шындық және онлайн-кеңес беру - бұл

құралдардың барлығы әлеуметтік тәрбиешінің жұмысын едәуір жеңілдетеді, жақсартады және оқушыларды қолдау мен дамытуда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. Әлеуметтік педагог осы технологияларды игеруге және оларды өз тәжірибелерінде қолдануға дайын болуы керек. Алайда, заманауи инновациялық технологияларды қолдану кезінде әлеуметтік педагогтар кейбір аспектілерді ескеруі керек екенін атап өткен жөн. Ақпараттың қауіпсіздігі мен құпиялылығын қамтамасыз ету бірінші кезекте, әсіресе онлайн ресурстар мен әлеуметтік желілерді пайдалану кезінде. Заманауи технологияларды пайдалану нәтижесінде оқушылар кез келген уақытта, кез келген жерде ақпарат пен ресурстарға қол жеткізе алады. Сонымен қатар, әлеуметтік педагогтан үздіксіз қолдау мен байланыс орнатуға мүмкіндік беретін хабар алмасу және қажетті уақытта кеңес ала алуда коммуникацияны жақсарту, тәсілді жекелендіруге мүмкіндік беретін, жұмыс тиімділігін арттыратын және шығармашылық ойлауды жетілдіретін ақпараттық технологияларды пайдалану шешуші рөл атқаратын қазіргі қоғам контекстінде маңызды екені сөзсіз.

Мақалада қарастыратын инновациялық технологияның бір құралы VR. Білім беру саласындағы VR технологиялары әлі де кеңінен қолданылғаг емес. Білім беруде VR қолдану ерекшеліктері:

Эксперименттік зерттеу

Білім беруде процесінде VR құралын қолдану бойынша эксперименттік зерттеуді ұсынамын.

Зерттеу тақырыбы: виртуалды шындықты (VR) енгізудің әлеуметтік педагогикадағы білім беру процесінің тиімділігіне әсері.

Зерттеудің мақсаты: виртуалды шындық (VR) құралын қолданудың білім беру процесін жақсартуға және әлеуметтік педагог маманымен студенттердің өзара әрекеттесуіне әсерін бағалау.

Гипотеза: әлеуметтік педагогикада VR технологиясын қолдану студенттердің белсенділік деңгейін, қатысу үлгерімін арттырады және оқу тиімділігін жақсартады.

Зерттеу әдістемесі: зерттеу аясында университеттен әлеуметтік педагогика студенттерінің тобы таңдалды.

Топтарға бөлу:

А тобы: білім беру процесінде VR технологиясын қолданатын студенттер.

В тобы: VR қолданбай дәстүрлі бағдарлама бойынша оқитын студенттер.

Деректерді жинау құралдары:

1. Студенттерге оқу процесін қабылдау және қатысу деңгейі туралы сауалнамалар.
2. Оқу бағдарламасы шеңберіндегі студенттердің академиялық жетістіктері

3. Виртуалды сеанстардың белсенділігін талдау және жылжыту үшін виртуалды шындықты бақылау жүйесі.

Зерттеу кезеңдері:

1. Алдын ала бағалау: А тобындағы студенттер VR технологиясын оқыту процесіне пайдалануға енгізілді. В тобы оқуды қалыпты жағдайда жалғастырды.

2. Деректерді өлшеу: семестр бойы оқу нәтижелері, студенттердің белсенділігі және олардың қатысу деңгейі туралы деректер жиналды.

3. Деректерді талдау: статистикалық әдістерді қолдана отырып, А және В топтары арасындағы нәтижелерді салыстыру үшін деректер талданды.

Күтілетін нәтижелер: VR технологиясын қолданатын А тобы В тобымен салыстырғанда академиялық жетістіктер мен қатысу деңгейінде жоғары нәтиже көрсетеді деп күтілуде. Зерттеулер көрсеткендей, адам теориялық білімнен 30% – практикадан көргендерінен 90% - на дейін есте сақтайды. Виртуалды шындық оқу тиімділігін арттыру және есте сақтау мүмкіндігін арттыру арқылы нақты қатысу тәжірибесін алуға мүмкіндік береді. Ойын форматы білім алушыларға ерекше қызығушылық тудырады.

Оқытуда VR технологиялары келесі мақсаттарда қолданылады:

- Күрделі құбылыстар мен процестерді түсіндіру және көрсету.
- Жаңа білімге деген қызығушылықты дамыту.
- Мысалы, эксперименттерді көрсету қажет болған жағдайдағы мүмкіндік
- Ықтимал қауіпті тәжірибелер мен әрекеттерді жүргізу кезінде оқушылардың қауіпсіздігі.
- Soft skills дамыту.

Әлеуметтік педагогикадағы виртуалды шындық (VR) - бұл қолданушы виртуалды әлеммен өзара әрекеттесе алатын иммерсивті орта құру үшін компьютерлік графика мен сенсорлық құрылғыларды қолданатын технология. Бұл технология студенттерге әлеуметтік педагогика контекстінде пайдалы болуы мүмкін әртүрлі білім беру және оқыту сценарийлерін сезінуге мүмкіндік береді. Сонымен VR әлеуметтік педагогикада қалай қолданылатыны туралы бірнеше әдістерді атап өтейік.

1. Нақты сценарийлерді модельдеу: VR көмегімен әлеуметтік педагог нақты сценарийлерді модельдеуді жасай алады, мысалы, мектептегі немесе қоғамдағы жиі орын алатын және қиындықтарға тап болуы мүмкін жағдаяттар ұсына алады. Бұл оларға қауіпсіз және бақыланатын ортада орын алуы мүмкін жағдайлармен күресу стратегияларын жасауға мүмкіндік береді.

2. Өзара әрекеттесу дағдыларын үйрету: VR тұтынушыларға қарым-қатынас, жанжалдарды басқару және мәселелерді шешуді қоса алғанда, әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын

үйрету үшін пайдаланылады. Яғни, виртуалды сценарийлер студенттерге бұл дағдыларды нақты салдарсыз қолдануға мүмкіндік береді.

3. Сананы арттыру: VR білім алушыларға өздерінің эмоциялары мен реакцияларын түсінуге көмектеседі. Мысалы, студент стрессті тудыратын виртуалды сценарийді бастан кешіріп, содан кейін мұғаліммен реакцияларын талдай алады.

4. Эмпатияны дамыту: VR көмегімен студенттер басқа адамдардың сезімдері мен тәжірибелерін жақсы түсінуге және түсінуге көмектесетін сценарийлерді өздері жасауға болады. Бұл бірінші кезекте әрине эмпатияны дамытады.

5. Оқытуды даралау: VR әр білім алушының қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, жеке білім беру бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді.

6. Кедергілерін азайту: VR физикалық шектеулері немесе әлеуметтік фобиясы бар студенттер үшін пайдалы, өйткені виртуалды ортада қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік педагогикада виртуалды шындықты пайдалану оқуды жақсартады және білім алушыларға ортаға бейімделу және әлеуметтену үшін қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Қорытынды

Жаңа уақыт жаңа ережелерді талап етеді, жаңа білім беру бағдарламалары мектеп өміріне инновациялық технологияларды енгізуге ықпал етеді. Заманауи білім бір орында тұрмайды, ол алға жылжиды және адамзаттың туындайтын қажеттіліктерін толық қанағаттандыру үшін уақытпен бірге жүруі керек.

Инновациялық білім беру технологиялары көп. Бұл мақалада білім беру жүйесіне не маңыздыларын ұсынуға тырыстым. Олардың ішінде: Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, ойын техникасы, тұлғаға бағыттау, оқу процесін ақпараттық қолдау. Қазіргі уақытта білім берудің негізгі мақсаты - тез бағдарлана алатын және қоршаған әлемнің өзгеруіне бейімделетін тұлғаны қалыптастыру. Сол себептен инновациялық технологиялардың қажеттілігі даусыз. Оларды қолдану арқылы сабақтар қызықты әрі пайдалы болады. Білім беру процесінде жаңа технологияларды пайдалану нәтижесі еліміздің білім сапасын артуына себеп болады.

Әдебиеттер:

1. Азимов, Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.

2. Безвесильная, А.А. Информационные технологии в профессиональной деятельности социального педагога / А.А. Безвесильная // Среднее профессиональное образование. – 2008. – №11. – С. 19-22.

3. Боброва, Е.И. Информационно-коммуникационные технологии в деятельности библиотеки вуза: дис.... канд. пед. наук: 05.25.03 / Е.И. Боброва. – Кемерово, 2007.

4. Гасумова, С.Е. Информатизация социальной политики и управления социальной сферой / С.Е. Гасумова // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2007. – № 8. – С. 232-248.

5. Гасумова, С.Е. Информационные технологии в социальной сфере: учеб. пособие / С.Е. Гасумова ; Перм. гос. ун-т. – Пермь, 2007. – 250 с.

6. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие / под ред. М. А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М.: Академия, 2006. – 191 с.

7.Абасов З. Инновации в образовании и синергетика // Alma-mater. 2017. № 4. С. 3–7. Ахметова Д., Гурье Л. Преподаватель ВУЗа и инновационные технологии // Высш. образование в России. 2017. № 4. С. 138–145. Карпенко М. Новая парадигма образования. XXI века // Высш. образование в России. 2015. № 4. С. 93–98. Трошин, Е. Е. Инновационные технологии в образовании: определение понятия и трудности внедрения / Е. Е. Трошин. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2019. – № 26 (264). – С. 329-330. – URL: https://moluch.ru/archive/264/61115/ (дата обращения: 07.11.2023).

ORGANIZATION OF DISCUSSION IN THE WORLD LITERATURE CLASSES

Abildaeva Karlygash Nurzhanovna,
Kazakh National Women's Teacher Training University
Institute of Philology
Specialty "8D01701-Kazakh language and literature"
doctoral student

Аннотация. Мақалада белсенді оқыту әдістерінің бірі – пікірталас қарастырылады. Сондай-ақ пікірталастың оқу процесіндегі рөлі мен маңыздылығы, талқылауды тиімді ұйымдастырудың негізгі принциптері мен кеңестері беріледі.
Түйін сөздер: пікірталас, ұстанымдар, тиімді әдіс, оқыту.

Аннотация. В статье рассматривается один из методов активного обучения – дискуссия. Так же роль и важность дискуссии в образовательном процессе, предоставляя ключевые принципы и советы для эффективной организации обсуждения**.**
Ключевые слова: дискуссия, принципы, эффективный метод, обучения.

Abstract. The article discusses one of the methods of active learning – discussion. Also, the role and importance of discussion in the educational process, providing key principles and advice for the effective organization of discussion.
Key words: discussion, principles, effective method, training.

At this time, "interactive methods" are often used in practice to solve the most complex problems, as well as to motivate students. The practice uses debate, group work, controversy, and discussion. However, discussion is often used.

Discussion is one of the types of interactive educational technologies. It is a discussion, a joint study of a specific task. Conducting classes-discussions stimulates the cognitive activity of students, contributes to knowledge that is more meaningful by preparing arguments and defending their position on the topic under discussion.

The purpose of the article is to analyze the key features of the application of the discussion in the training of students; to discuss the factors that may affect the success of the discussions and consider the practical aspects of their conduct.

The basis of the scientific article are the ideas of famous scientists S.A.Mukhin, V.Y.Pityukov, E.A. Rezchikov, S. Dyachkov, Selevko G.K. where special attention is paid to the method of discussion as an effective mechanism of educational influence on students, including the influence of group discussion on changing social attitudes. [1,2,3,4,5]

A special role for the development of students' reading activity is given to discussion. Among the psychological and pedagogical principles of the organization of educational discussion, the researchers identified the following:

- the principle of human relations;
- the principle of cooperation and incentives;
- individual approach;
- constant updating, that is, the organization of collective creative activity of students taking into account new technologies and techniques;
- the principle of dialogic thinking and activity;
- the principle of problemativeness.

An educational discussion can perform the following functions:

- educational (certain educational material is disclosed or fixed);
- communicative (information is exchanged during communication);
- educational (there is an influence on the process of forming students' views and beliefs);
- diagnostic (it turns out the level of knowledge and skills of students on a certain topic);
- interactive (interaction of the disputing parties is organized);

- perceptual (mutual understanding between partners is established);
- reflexive (there is a rethinking of one's own judgments and actions).

Among the factors blocking interaction during the discussion, attention was drawn to the following:

- stereotypical thinking;
- negative attitudes;
- certain prejudices in the views;
- uncritical assimilation of the material.

In order to make the discussion successful, it is advisable to pay attention to the following factors:

- the propensity of the group to polemic, that is, the presence of students who are able to present an independent, extraordinary idea;
- the nature of the issues discussed should provide an opportunity to identify different positions, where one would exclude the other, and the struggle between them would lead to the truth.

The success of this form of work depends on the ability of the teacher to call students to a discussion, and possibly “provoke” it, that is, to ask such questions and problems that would lead to independent searches for their solutions, to provide timely support to all participants in the discussion, to create an atmosphere that would exclude students' feelings of uncertainty, discomfort before an unsuccessfully formulated word.

Stage 1 – preparation for the discussion;

Stage 2 – the discussion itself;

Stage 3 – final (results, discussion results).

At the preparatory stage of the organization of the discussion, first, its topic is chosen. It should be pedagogically justified: it should correspond to the age and psychological characteristics of students. Any topic of discussion requires clarification, decoding. For this purpose, questions for discussion are proposed. During the preparation for the discussion, each of its participants must determine on what material his position will be presented, think over the plan and composition of his speech, pick up arguments and counterarguments, facts and evidence that will be expressed during the discussion, in accordance with speech norms, formalize his speech, fix it in memory, provide some questions opponents and conduct a kind of rehearsal in order to practice speech skills. At the same stage, it is advisable to offer students a memo "Rules of discussion":

1. Think carefully about your thesis and the arguments for it.
2. When entering into a discussion, do not start it with those issues on which you disagree with your opponent.
4. Avoid being categorical, especially if you object.
5. Avoid monologues, because dialogue is more productive.
6. Be able to hear and understand the opponent's position.
7. Do not interrupt your interlocutor.
8. Do not make fun of him and do not bring his thought to the point of absurdity.
9. Do not find fault with the unsuccessful form of the opponent's statement.
10. Do not switch to the personality of the interlocutor.
11. Do not expose his position, but prove your own.
12. Prefer not to win, but to find the truth.
13. Agree with what your interlocutor is right about, find the rational in his words.
14. Have the courage to admit that you are wrong and ask for a critical discussion of the issue.
15. Explain why you cannot agree with your opponent and state your arguments.

At the same stage of the organization of the discussion, it is necessary to emphasize the importance of the beginning of the speech. It is necessary to remind students that the beginning should be energetic and emotional, informative and original. It is also necessary to recall the rules for constructing a speech (thesis – evidence – arguments – conclusion), to offer information about the secret of Socrates, who never began his speech on those issues on which he disagreed with his opponent, on the contrary, from the very beginning of the conversation, he emphasized those

moments in which their thoughts coincided, that is, he forced them to speak: “yes, yes.” In this way, Socrates set up his listener for a positive reaction.

During the discussions, it is necessary to strictly observe the rules of conduct so that the dispute does not turn into an unorganized dispute. The task of the teacher at this stage is to control the mood of the audience; to create a certain atmosphere of thoughts and feelings corresponding to the goal; to think about when to stop in order to write down the most convincing arguments.

We offer a transcript of a lecture-discussion on the novel by A. Camus “The Plague” on the topic: “The only way to unite people is to send a plague on them” (The image of the plague: the doom of human existence or belief in the possibility of uniting people in the fight against evil?).

The teacher tried to reveal the existential meaning of the novel, to consider the mythically multi-dimensional image of plague in the work; to develop the ability to express and argue their opinions, to tolerate other positions; to cultivate a sense of pride for the person, responsibility for their actions, belief in the possibility of uniting people against evil.

The advanced task for the lecture was to get acquainted with the rules of the discussion and to think through the answers (to select quotation material, other arguments and facts) to the questions put to the discussion.

The introductory speech of the teacher may look like this: Albert Camus devoted his novel parable to the search for the meaning of life, which is a kind of generalization of the writer’s existential views. What is the meaning of human life – this question is asked by the writer in his novel “The Plague”. This question is posed by every person from time to time. And everyone decides it in their own way. So, the doom of human existence or the belief in the possibility of uniting such different people in the fight against evil; myth or reality – we will try to answer these questions as a result of today’s discussion.

Conducting a discussion on issues.

1. Do you agree with the statement: “No one will ever be free as long as disasters exist”?

In general, a person cannot be absolutely free. These philosophical views of the writer on individual freedom are not confirmed at all. Even when there was no plague, what did the residents of the city do?! Their main occupation is earnings. And only on weekends could each of them relax, as far as anyone had enough imagination. That is, it’s not just that there is a disaster. Even under the most blessed circumstances, a person cannot be free. Therefore, as long as there is both trouble and good, in general, as long as there is peace, a person will always depend on the circumstances of existence.

Some students suggested that the residents of the city considered themselves free. At their own request, they built their lives, had a past, a modern one and dreamed of the future. And now the element (disaster) destroys their modern life, crosses out the future. And although, as Albert Camus writes, war and the plague have always existed in the world, until it affects you personally, it is believed in the abstract. This is what happened to the residents of Oran. And Camus’s novel sounds like a warning to all mankind – do not forget that there is a disaster, do not relax, so as never to take the side of the elements and evil, because “no one will ever be free as long as there are disasters.”

2. Is it possible to agree with the opinion of journalist Rambert that "it is a shame to be happy alone"?

The opinions of the students were divided. For example, “the happiness of an individual is impossible without consent and peace in society. And we see this on the example of the fates of the heroes of the novel by Albert Camus. Therefore, Rambert’s opinion is very reasonable, and public happiness is possible only in conditions of peace of mind of each person.”

“If we recall the heroes of the novel – the Castel spouses, then a different opinion emerges. Despite any circumstances, and in this case, the plague epidemic, their feelings became the main thing for them – everything else “looked like real nonsense.” That is, the main thing is the inner state of mind in which a person is. Why there are such events as love and the birth of people during disasters and war. The main desire is to be happy, no matter it is.

“It is impossible to oppose public and personal happiness. These are two interrelated and complementary concepts. A society cannot be self-sufficient if people die in it, children suffer, and

so on. An individual's distress affects the state of society as a whole. Thus, consent, prosperity and well-being in society have a beneficial effect on the development of the individual, in which there are conditions to fall in love, create a family and feel happy. And therefore, indeed, it turns out that "... the public good is precisely the happiness of each individual".

"In general, what does it mean to be ashamed of being happy..."? A person must oppose society, the highest life value lies in his own freedom, his own choice, his own happiness.

"Given the fact that an absolutely free person cannot be, that the cataclysms and elements that occur in society significantly affect the happiness of the individual, we can say that, indeed, it is a shame to feel happy if people are bad and need your help. After all, to be useful to people, to be able to sympathize is also happiness.. This is confirmed by the journalist's words that a person is capable of great deeds, but if at the same time he is not capable of great feelings, he does not exist."

3. According to the priest Panlyu, the plague opens people's eyes, makes them think. Dr. Rieh believes that the plague is an endless defeat, all that a person is able to win in the game with the plague and life is knowledge and memory. What opinion do you support? Why? Prove it.

Most students agreed with the priest's view that the plague was a time for reflection. People, indeed, became better, began to feel real values, to unite for the sake of fighting evil. But reading the novel further, we see that the plague is an "endless defeat". A human disaster leads us to this conclusion. Therefore, it is impossible not to agree with Dr. Rieh's opinion: "...when you see how much grief and disaster the plague brings, you need to be crazy, blind or just a scoundrel to come to terms with the plague." About Father Panlu Rie says that he has not seen enough disasters and deaths and therefore proclaims in the name of the truth. But any village priest who forgives the sins of his parishioners and hears their last breath will first "try to help, and then reveal the positive properties of death."

4. Dr. Rieh believes that "all that a person is able to win in the game with the plague and with life is knowledge and memory." А разве этого мало? Isn't that enough? So, maybe sometimes it is worth it for a person to undergo such tests?

Those who like sharp impressions believe that sometimes people need such shocks. More students that are sensible expressed a different opinion, arguing that the plague or some other disaster is always destruction, the destruction of what is (and positive, valuable, among other things).

5. The character of the work Tarra blames the person himself for all the disasters. He says: "I know that everyone carries it, the plague, in himself, because there is no such person in the world, yes, there is no such person whom she would not touch." Do you agree with this position?

Supporters of this opinion expressed their arguments, using the facts from the biography of Tarrou, confirm with a quote from the hero: "... the microbe (plague) is something natural. Everything else: health, incorruptibility, even if you want cleanliness, is already a product of will, and a will that should not give itself a respite …An honest person who does not transmit the infection to anyone is one who does not dare to relax for a moment...,... there are troubles and victims on our planet, so we must try not to take the side of trouble").

6. Do you share Dr. Rieh's view that "...people are more worthy of admiration than contempt"?

Supporters of this opinion argued that a person is above hopelessness, he should not expect a happy occasion, it is only necessary to fight against evil. The content of human life is in communication, unity of people. This is their strength and greatness.

7. Do you agree with Kottar's opinion: "the only way to unite people is to send a plague on them?". Prove your answer.

The students stressed that the facts of history show that the disaster has always united people, made them forget minor misunderstandings and unite to fight evil. Обидно, что только в экстремальных обстоятельствах люди больше всего объединяются. It's a shame that only in extreme circumstances do people unite the most. And each such new fact of history does not make them more humane and merciful, wiser and more tolerant.

Some students believe that Kottar's opinion is greatly exaggerated, this is not surprising, because he himself was an individualist. Undoubtedly, extraordinary circumstances unite people better, but people cannot live in alienation, this condemns them to destruction.

8. The path that Tarra sees to come to mutual understanding and agreement between people is compassion. Do you agree with this way? Why? Prove you answer.

(Students expressed different, completely opposite thoughts, recalled the philosophical concept of Leo Tolstoy, the composition of which they had studied earlier, argued their thoughts).

9. The narrator, and we already know that this is Dr. Rieh, believes that the evil that exists in the world is always the result of ignorance, and people are more or less ignorant, this is called good or evil, and the most terrible of human vices is ignorance, which believes that he knows everything, so you can kill. Do you agree with the doctor's opinion? Explain your answer.

10. As you understand the author's words, the plague microbe never dies, never disappears, it can sleep for decades in twists of furniture or in a pile of linen, it waits for its hour in the bedroom, in the cellar, in the suitcase... Do you agree with this opinion?

So gradually, at the end of the discussion, when the final views of students on the main problems of the work had already been revealed, the students approached the main issue. Students noted that these words sounded like a warning to humanity that it is impossible to relax, but it is necessary to remember that there is always evil next to good.

During the discussion, such basic personality traits as interest, constructiveness of the approach, the ability to make a justified compromise, the desire for constant correction of views, the search for correct evidence of the opponent, tolerance for a different opinion, the ability to listen to a different opinion, to respond in time to changes in the behavior of the opponent, the ability to empathize, the culture of speech, etc. are formed.

Consequently, the discussion, together with other interactive types and forms of educational activities, should take a leading place in the modern process of studying world literature.

It contributes to the emergence of students' interest in reading and re-reading a work of art, can be a motive for the activities of students, affects the formation of the views and beliefs of the individual.

References:

1. Mukhina S.A. Solovyova A.A. Non-traditional pedagogical technologies in the education system. Rostov-on-Don, 2004

2. Pityukov V.Yu. Fundamentals of educational technology. - M., 2001.

3. Rezchikova E.A. Discussion as a method of student-centered learning. //Teaching at school, 2006, No. 8.

4. Dyachkova S., V. Lukhovitsky. Active teaching methods in literature lessons. Moscow, Pedagogical University "First of September", 2012.

5. Selevko G.K. Modern educational technologies. Moscow, 1998

КИНЕСТЕТИКАЛЫҚ ОҚЫТУ СТИЛІНІҢ БҮГІНГІ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМДАҒЫ ЕРЕКШЕ ОРНЫ

Абилкамиев Арман Мухтарович,
педагог-зерттеуші, магистрант
7М01502 – Физика педагогтерін даярлау мамандығының
2 курс магистранты
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
МКҚК Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжінің
арнайы пәндер оқытушысы

Аннотация. Мақала қазіргі қоғамда жиі талқыланатын білім берудің тиімді жолын таңдауға қатысты негізгі фактілерді, ақпарат беру стильдерінің арасындағы терең байланысты зерттейді. Өзге оқыту стильдерінен кинестетикалық түрінің ерекшелігі, оның әсерін анықтау мақсатында жүргізілген зерттеу жұмыстарының қорытындысын баяндайды.

Түйін сөз: оқыту стильдері, кинестетик, ВАК теориясы, зерттеулер, оқушы, психология, ақпарат, еске сақтау.

Аннотация. В статье рассматриваются основные факты, касающиеся выбора наиболее эффективного способа образования, которые часто обсуждаются в современном обществе, глубокая связь между стилями передачи информации. Приводятся отличительные особенности кинестетического типа по сравнению с другими стилями обучения, докладывает итоги проведенных исследовательских работ с целью выявления его влияния.

Ключевые слова: стили обучения, кинестетик, теория ВАК, исследования, ученик, психология, информация, память.

Abstract. The article examines the main facts concerning the choice of the most effective way of education, which are often discussed in modern society. There is also a deep connection between the styles of information transmission. The distinctive features of the kinesthetic type in comparison with other learning styles are presented, and the results of research conducted in order to identify its influence are reported.

Key words: learning styles, kinesthetic, VAK theory, research, student, psychology, information, memory.

Кіріспе

Білім – бұл әр білім алушының өзіндік ерекшеліктерін мойындайтын әр түрлі салалардың жиынтығы. Дәстүрлі білім беру жүйесінде көп жағдайда аудиалды және визуалды оқыту стильдеріне баса назар аударылса, кинестетикалық оқыту стилі оқу нәтижелеріне айтарлықтай әсер ететінімен бағаланады. Ұзақ уақыт бойы оқыту стилінің тиімділігі білім алушының психологиялық ерекшеліктерімен байланысты деп есептеліп келді. Алайда, зерттеулер нәтижесі ақпаратты игерудің тиімділігіне оқу форматы әрдайым сәйкес келмейтіндігін көрсетеді. Бұл динамиканың негізінде не жатқанын түсіну үшін тиімділіктің артықшылықтары мен дәлелдерін ажырата білу қажет [1]. Бұл мақалада біз кинестетикалық оқыту стилінің рөлін, оның артықшылықтарын және оқытушылардың жалпы оқу қабілетін жақсарту үшін кинестетикалық оқыту әдістерін қалай пайдалануға болатындығын зерттейміз.

Оқыту стильдерінің арасындағы парадокс

Оқыту стилін жіктеудің ең танымал моделі – ВАК теориясы. Бұл теорияны 1979 жылы Барб Свассинг құрды. ВАК теориясының негізгі идеясы оқыту үш түрлі модельден тұратындығын айтады: визуалды, аудиалды және кинестетикалық [2]. 1990 жылдардың басында Чарльз К. Бонвелл мен Нил Флеминг оқыту стилінің тағы бір түрін («digital» - ағылшын тілінен тікелей аудармасы «оқитындар») ерекшелеп, жаңа жіктеу идеясын – VARK теориясын

қалыптастырды. Егер, оқыту стилін екі негізгі түрге: визуалды және вербалды деп бөлетін болсақ, онда «оқитындар» қатары вербалды стильдің бір түрі болып табылады.

Оқу стильдерінің идеясы қарапайым, егер сіз бейнені ұнатсаңыз, бейнені қараңыз. Оқуды ұнатсаңыз – оқыңыз. Егер сізге қолмен ұстап сезінген ұнаса, онда практикалық тәжірибені таңдаңыз дейді. Дегенмен, білім беру ұйымдары, сондай-ақ көптеген оқытушылар оқушыларға өздеріне ұнайтын форматта оқу бағдарламаларын ұсына отырып, тым тереңдеп кетеді. Бұл материалды игеруді жақсарту иллюзиясын жасайды. Эксперименттік психология 30 жылдан астам уақыт бойы «Қалаған оқу стилі ақпаратты жақсы сіңіруге көмектесе ме?» деген сұраққа жауап іздеп келді. Бұл гипотезаның танымал болғаны соншалық, оның «үйлесімділік гипотезасы» деген өз атауы бар.

Бір зерттеу жұмыстары аясында колледж бітірушілерді стандартты тест негізінде аудиалдар мен визуалдарға бөліп, оларға оқуға арналған көркем мазмұны бар кездейсоқ электронды және аудиокітаптар берілді. Нәтижесінде төрт топ құрылды: электронды кітаптары бар аудиалдар, аудиокітаптары бар аудиалдар, электронды кітаптары бар визуалдар және аудиокітаптары бар визуалдар. Білімді тексеру екі рет жүргізілді: бірден және екі аптадан кейін. Күтілетін топтардың ешқайсысы нәтижелерде статистикалық маңызды айырмашылықтарды көрсеткен жоқ. Барлық төрт топ бірден және екі аптадан кейін де ұқсас жоғары нәтижелер көрсетеді. Бірақ, екі аптадан кейін барлығының нәтижелері шамамен 10% төмендейді. Зерттеу қорытындысы – оқу стилі нәтижеге әсер еткен жоқ [1].

Олай болса, ақпарат беру барысында аталған стильдердің барлығын қатар, ал әр стильді өз қасиеттеріне қарай икемді қолдану қажет деген теорияны ұстану ғана қалады. Дегенмен, әрбір білім алушының оқу стилін таңдау қалауы бар екендігін, оның адам жасына, жынысына (Вервейн және басқалары, 2007 ж.; А. Хонигсфельд пен Р. Данн, 2003 ж. [3, б. 195-206]; П. Рамбурут пен Д. Маккормик, 2001 ж. [4, б. 333-350]), таңдау мамандығына, тіпті, ұлтына да сай ерекшелігі бар екендігін көптеген ғалымдар мен зерттеу нәтижелері алға тартып келеді. Мысалы, А. Хонигсфельд пен Р. Данн 2003 жылғы жұмысында ер адамдар оқытудың кинестетикалық стилін, ал әйел адамдар аудиалды түрін таңдайтындығын тұжырымдайды. П. Рамбурут пен Д. Маккормик 2001 жылғы жүргізген зерттеу жұмысында австралиялық студенттердің басым бөлігі аудиалды стильді таңдайтындығын, бұл кезде басқа ұлт студенттерінің нақты таңдалған оқу стилі жоқ екендігін көрсетті. 1988 жылғы Р.М. Фелдер мен Л.К. Сильверман [5, б. 674-681], 2012 жылғы С.Д. Озгур мен оның пікірлестері [6, б. 1450-1454], И.И. Ко мен И.Л. Чуа [7, б. 636-642], П. Фантаракпхонг [8, б. 3390-3394], И.Н. Умар мен Т.Х. Хуэй [9, б. 5603-5609] жасаған зерттеу жұмыстары мынадай тұжырымға келді: гуманитарлық бағытта оқитын студенттер ақпаратты алудың басымдылықпен аудиалды және де аз мөлшерде визуалды стилін таңдайды; жаратылыстану бағытындағы студенттер ақпаратты басымдылықпен визуалды және кинестетикалық жолмен, инженерлік бағыттағы студенттер кинестетикалық стиль түрінде қабылдауды таңдайды.

Психологтардың пікірінше, ақпараттың 70-90%-ы хабарламаның вербалды емес бөлігінде және тек 10-30%-ы вербалды бөлігінде болады. Сонымен қатар, біз бір нәрсе туралы ойлағанда, оны ақыл-ой көзқарасымызбен көреміз, ішімізде естиміз немесе ол туралы қандай да бір әсерді сезінеміз (дәм, иіс, эмоциялар, қысым және т.б.). Көптеген адамдар қалған екеуіне қатысты жоғарыда аталған әдістердің бірін қолдайды. Біз таңдаған бұл ойлау тәсілі «репрезентативтік жүйе» деп аталады. Орташа есеппен барлық адамдардың 35%-ы визуалды, 40-52%-ы кинестикалық және 13-25%-ы аудиалды ойлау типіне жататындығы анықталды. Сонымен қатар, мектеп жасындағы балалардың 20-30%-ы аудиал, 40%-ы визуал, 30-40%-ы кинестик екендігін көрсетеді. 18-25 жасында адамда визуалды және вербалды ойлау ерекшеліктері қатар жүретіндігі белгілі, ал 30 жастан 40 жасқа дейін – визуалды ойлау вербалды ойлау қабілетінен басым бола бастайды [10, б. 173-174].

Кинестетикалық стильдің ерекшеліктері

Кейбір адамдар тактильді немесе физикалық оқыту деп атайтын кинестетикалық оқыту – бұл сенсорлық және қозғалыс арқылы ақпаратты өңдеу стилі. Кинестетиктер денелерін қозғалтып, қоршаған ортамен қарым-қатынас жасай алатын кезде ақпаратты жақсы есте

сақтайды. Олар пассивті бақылаушылардан гөрі белсенді қатысушы болуды жөн көреді. Әдетте, олар мұғалімдердің берген ақпаратын қабылдамай, мәселелерді сынақ және қателік арқылы шешеді. Олар көбінесе теориялық ұғымдарды емес, практикалық ақпаратты бағалайды.

Есте сақтау жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты кинестетикалық білім алушылар ақпаратты әртүрлі қабылдайды. Олар бүкіл денесімен қабылдайтын оқушылары, практикадағы оқушылар, суретшілер, эмоционалды тәжірибе арқылы оқитын оқушылар болуы мүмкін. Есте сақтау әдетте қысқа мерзімді ғана құрайды. Ұзақ мерзімді жадыға қол жеткізу үшін оқу стиліне байланысты әртүрлі әдістерді қолдануға болады. Суретшінің оқуын жақсарту үшін ақыл-ой карталарын, әңгіме карталарын, белдіктерді, сызбаларды пайдалануға болады. Практикалық оқушы үшін рөлдік ойындар, сазбен мүсіндеу, құрылыс және математикалық манипуляциялар қолданылуы мүмкін. Кітап оқитындардың барлығы рөлдік ойындар, денені картаға түсіру, басқатырғыштар және оқу кезінде белгілі бір қимылдарды орындауға мүмкіндік беретін компьютерлік технологияларды қолдану арқылы жақсы оқи алады. Оқушылардың би, драма, спорт сияқты физикалық қозғалыстармен байланысты топтық сабақтар мен іс-шараларға қатысуы кинестетикалық оқушылардың еңбек өнімділігін арттырады.

Кейбір адамдар, алдымен, кинестетикалық бағыттан болғанымен, бірақ көпшілігінде екінші немесе үшінші деңгейлі оқу стильдері бар. Визуалды секілді оқушылардың басқа түрлері де кинестетикалық оқу әрекетінің артықшылық тұстарын пайдаланып, жақсы әдеттер қалыптастыра алады:

- Ақпаратты тиімдірек есте сақтау: қозғалыс және физикалық өзара әрекеттесу адамдарға ақпаратты жақсы есте сақтауға көмектеседі. Кинестетикалық оқушылар техниканы қолданған кезде не үйренетіндігі туралы дәлелдерді тез сезіне алады.
- Бұлшықет жадын жақсарту: кинестетикалық оқыту көбінесе бұлшықет жадын дамытатын және ақпаратты есте сақтауға ықпал ететін тапсырмаларды физикалық қайталауды қамтиды.
- Белсенді қатысу: қозғалыс энергияны арттыра алады, бұл қатысушыларға оқуға назар аударуға көмектеседі. Сондай-ақ, адамдар жазбаша немесе ауызша нұсқауларды жақсы қабылдайды, егер біреу бұл ақпаратты белсенді эксперимент пен қолдану арқылы күшейтсе.
- Мәселелерді шешу дағдыларын жетілдіру: кинестетикалық оқыту сынақ және қателік эксперименттері арқылы сыни ойлау мен аналитикалық дағдыларды жақсартады. Оқушыларға жай ғана ақпарат беретін есту және визуалды оқыту әдістерінен айырмашылығы, кинестетикалық оқыту әдістері адамдарды ақпаратты өз бетінше ашуға итермелейді.
- Тәуекелдерді нақтылау: оқытудың бұл түрі көбінесе логикалық тәуекелге ықпал етеді, өйткені адамдар ұғымдарды үйренеді және жаңа құралдарды қолданады. Тәуекелді қабылдау жеке адамдардың да, ұйымдардың да инновациялары мен өсуіне ықпал етуі мүмкін.
- Тәуелсіздік пен өзіне деген сенімділікті арттыру: адамдар көбінесе кинестетикалық оқытуға өз қарқынымен қатысады, бұл оларға толық түсіну үшін қажет болғанша жаңа процестерді ашуға және қолдануға мүмкіндік береді. Бұл процесс жеке өсуге және өзіне деген сенімділікке ықпал етуі мүмкін, бұл студенттерді басқа біреумен салыстырудың орнына уақыт өте келе өз үлгеріміне қарауға шақырады.
- Жұмыс қарым-қатынасын нығайту: кинестетикалық оқыту топтық жұмысқа да ықпал етуі мүмкін. Адамдарды топтық рөлдік ойындар сияқты мақсаттарына жету үшін бірлесіп жұмыс істеуге ынталандыру сенімділікті арттыруға және жұмыс қарым-қатынасын жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері

Барлық адамзатты оқу стилінің төрт түріне: аудиалдар, визуалдар, кинестиктер және оқитындар деп бөле жару қате пікір екен. Әр адамның өзіне тән икемді оқу стилі болса да, бір ғана бағытқа ыңғайлап, басқа жолдарынан айыру – білім берудің орны толмас кемтігі екендігін ұмытпау қажет. Біз аса мән бере бермейтін оқытудың кинестетикалық стилін тану және енгізу инклюзивті және тиімді оқу ортасын құру үшін өте маңызды. Кинестетикалық оқушылардың

күшті жақтары мен ерекшеліктерін түсіну және қабылдау арқылы біз олардың қажеттіліктеріне сәйкес және өсуге ықпал ететін білім беру ортасын құра аламыз.

Әдебиеттер:

1. Адитья Шукла «The truth about learning styles – Myth AND Fact?» *Cognition Today*, https://cognitiontoday.com/the-truth-about-learning-styles-myth-and-fact/ (2023 жылдың 11-тамызында жарияланды).
2. Т. Харрингтон-Аткинсон «Барбтың ВАК оқыту стилі»: http://tracyharringtonatkinson. com/barbes-vaklearning-style (2017 жылдың 31-желтоқсанында жарияланды).
3. А. Хонигсфельд және Р. Данн «Әртүрлі елдердің орта мектептеріндегі ерлер мен әйелдердің оқу стиліндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар», *The Journal of Educational Research*, 2003 ж.
4. П. Рамбурут және Д. Маккормик «Жоғары білім берудегі оқытудың әртүрлілігі: азиялық шетелдік және австралиялық студенттерді салыстырмалы зерттеу», *Higher education*, 2001 ж.
5. Р.М. Фелдер мен Л.К. Сильверман «Инженерлік білім берудегі оқыту және оқыту стильдері», *Engineering education*, 1988 ж.
6. С.Д. Озгур, С. Темель және А. Ильмаз «Химия мұғалімдерінің оқу стильдерінің оларды қабылдауға проблемаларды шешу дағдыларына және проблемаларды шешудегі жетістіктерге әсері», *Social and behavioral sciences*, 2012 ж.
7. Ко және И.Л. Чуа «Малайзияның әртүрлі оқу орындарының машина жасау студенттері арасында оқыту стильдерін зерттеу», *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2012 ж.
8. П. Фантаракпхонг «Хонкан университетінің білім беру факультетінің жоғары және төмен үлгерімі бар студенттердің ағылшын тілін үйрену стильдері», *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2012 ж.
9. И.Н. Умар және Т.Х. Хуэй «Оқу стилі, метафора және жұптық бағдарламалау: олар өнімділікке әсер ете ме?», *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2012 ж.
10. А.К. Мынбаева, З.М. Садвакасова «Оқытудың инновациялық әдістері, немесе қалай қызықтыра оқытуға болады.» 7-шығарылым, Алматы, 2012. – 355 б.

FORMATION OF COMPETITIVENESS OF FUTURE TEACHERS

Baidaliyev Darkhan,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Abilkassimova Aida,
1st-year Master's Student
Specialty: "7M01101 Pedagogy and Psychology"
Department of Pedagogy and Educational Management
Al-Farabi Kazakh National University

Аннотация. Мақаланың мақсаты болашақ мұғалімдердің бәсекеге қабілеттілігін дамыту үдерісін теориялық және практикалық тұрғыдан негіздеу. Зерттеу әдістеріне теориялық талдау, модельдеу және тереңдетілген сұхбат жатады. Зерттеу нәтижелеріне болашақ мұғалімнің бәсекеге қабілеттілігінің мәнін анықтау, осы сапаны қалыптастыру моделін жасау, сонымен қатар бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыру диагностикасы кіреді. Зерттеуге негізделген тұжырымдар тәлімгерлік, коучинг, оқыту және кәсіби кеңес беру жүйесі арқылы бәсекеге қабілеттілікті дамытудың тұтас моделін құру және енгізу қажеттілігін растайды. Бұл өзгерістер еңбек нарығында табысты бәсекелестік үшін тек кәсіби дағдылардың ғана емес, көшбасшылықтың, аналитикалық дағдылардың, қоғамдық өмірге белсенді қатысудың және азаматтық ұстанымның маңыздылығын атап көрсетеді.
Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, тұлғалық қасиеттер, педагогикалық үлгі, педагогикалық шарттар, кәсіби қарым-қатынас.

Аннотация. Цель данной статьи заключается в теоретическом и практическом обосновании процесса формирования конкурентоспособности будущих педагогов. Методы исследования включают теоретический анализ, моделирование и глубинное интервьюирование. Результаты исследования включают определение сущности конкурентоспособности будущего педагога, разработку модели формирования этого качества, а также диагностику сформированности конкурентоспособности. Выводы на основе исследования подтверждают необходимость создания и внедрения целостной модели формирования конкурентоспособности через наставничество, коучинг, тренинговое обучение и систему профессионального консультирования. В контексте этих изменений подчеркивается важность не только профессиональных навыков, но и лидерских качеств, аналитических способностей, активного участия в общественной жизни и гражданской позиции для успешной конкуренции на рынке труда.
Ключевые слова: конкурентоспособность, качества личности, педагогическая модель, педагогические условия, профессиональное общение.

Abstract. The purpose of this article is to provide a theoretical and practical substantiation of the process of developing the competitiveness of future teachers. Research methods include theoretical analysis, modeling and in-depth interviewing. The results of the study include determining the essence of the competitiveness of a future teacher, developing a model for the formation of this quality, as well as diagnosing the formation of competitiveness. Conclusions based on the study confirm the need to create and implement a holistic model for developing competitiveness through mentoring, coaching, training and a system of professional consulting. These changes emphasize the importance not only of professional skills, but also of leadership, analytical skills, active participation in public life and citizenship for successful competition in the labor market.
Key words: competitiveness, personality traits, pedagogical model, pedagogical conditions, professional communication.

The concept of competitiveness of a university graduate has been actively developed in pedagogy in recent years. Currently, an idea has emerged about the essence of the quality of an individual's competitiveness, which makes it possible to carry out work on its formation in the educational process of a university. When it comes to the quality of competitiveness, researchers mean not only a high level of performance results or knowledge, skills and abilities achieved in the process of vocational education,

but also its ability to withstand and win the competition in the labor market. Among the many qualities that determine competitiveness, He identifies ten priority ones: clarity of goals and value orientations, hard work, creative attitude to business, ability to take risks, independence, leadership, desire for self-development, stress resistance, desire for professional growth and high quality of the labor product. That is, the following are identified as the basic components that characterize a competitive personality: motivational-need, business, organizational-volitional, intellectual, general cultural, communicative, moral. These components are subject to formation, education and development already in the process of career guidance, at the stage of schooling. All the more important is their purposeful formation among university students - future specialists.

We consider the psychological and pedagogical foundations for the formation of the competitiveness of a future teacher at the stage of his training at a university as a complex of elements, including: the humanistic attitudes of modern pedagogy and the requirements imposed by society on a modern specialist; leading ideas of competence-based, environmental and personality-oriented approaches; the essence of a specialist's competitiveness and the features of its formation in a university environment; the results of diagnostic ascertaining sections that give an idea of the personality qualities of students and the level of their professional and educational needs. A higher educational institution, as a mobile and technological element of the education system, allows the implementation of these psychological and pedagogical foundations in the form of a holistic pedagogical model for the formation of a competitive personality of a future teacher, if it provides the following conditions:

- formation of socially and professionally significant value orientations in the system of educational work of the university;
- actualization and development of professional and personal needs of students (in self-realization, activity, communication, etc.);
- formation in students of an attitude towards professional and personal self-development and self-education as the basis of competitiveness.

By stating the need to create a pedagogical model for developing the competitiveness of a future specialist, we are based on the conviction that success in solving this problem lies not in the isolated selection of methodological mechanisms or individual technologies, but in the construction of an integral methodological and technological system, consistently implemented in the educational process of the university and forming the core of this model.

In the process of studying the issue of developing the competitiveness of a future teacher at a university, we came to the conclusion that, like any complex system, work on developing competitiveness should include a number of subsystems. We define the following as such subsystems: social, target, content, functional, organizational-methodological, criteria-evaluative. Let's look at their brief characteristics.

The target subsystem reflects the basic goal - the formation of the competitiveness of the future teacher. Any pedagogical influence on a person is not self-sufficient; it requires some external justification. Therefore, the target component is determined by two main factors: the social order for a competitive specialist, on the one hand, and the needs for the competitiveness of young people themselves - university graduates, on the other. The tasks solved within the framework of this goal are determined by a three-part system of key graduate competencies, summing up the characteristics of competitiveness and purposefully formed at the university: subjective-personal, organizational-activity, social-communicative.

The content subsystem is determined by the main indicators of key competencies and includes a set of knowledge, abilities, skills, qualities, abilities and experience corresponding to them: a) subjective-personal competencies include qualities that characterize a person as an individual and a subject of communication and pedagogical activity (competencies: in the field of health and physical condition, value and semantic orientations, citizenship, social integration, personal and activity reflection); b) organizational and activity competencies include qualities that characterize a person as a subject of professional activity and self-organization (competence in the field of learning and cognition, activity, information); c) socio-communicative competencies include qualities that

characterize the relationship between a person and society (competencies of communication, communication and social interaction).

The functional subsystem of work on developing students' competitiveness reflects its functions in the educational process of the university: cognitive, communicative, reflective, value-semantic, ideological, social-adaptive, personification.

The organizational subsystem is structured by a set of forms and methods of organizing the process of forming a competitive teacher. The forms of organization represent a complex of individual, group, and independently organized forms of socially significant activities by students, and the methods are ways of developing and activating the individual, also contributing to the development of students' information competence.

The result of applying this system should be the formation of key competencies as the basic elements of the competitiveness of a future teacher. The basis of the criterion-evaluative subsystem, therefore, is the indicators of the presence of key competencies among students.

Basic principles for constructing and implementing a pedagogical model for the formation of a competitive specialist at a university: a) the principle of subjective-personal developmental orientation (or the priority of developing professional-personal and individual-personal value orientations of students); b) the principle of social conditioning of educational work (that is, the development of students' social competence); c) the principle of an open pedagogical environment at a university (that is, openness to the requirements of the labor market as a positive background for the implementation of the pedagogical support of the model).

Psychological and pedagogical support for the process of forming the competitiveness of future teachers solves the following problems:

- orientation and self-orientation of students towards the formation of competitiveness;
- implementation of psychological attitude towards professional search;
- formation of a knowledge system in the field of achieving competitiveness, as well as in the field of improving professional activities and self-development;
- stimulating interest in self-development, creating promising programs for personal self-development, as well as participation in student innovative projects for the development of education and prospects for improving professional teaching activities;
- formation of a set of skills and abilities for the effective implementation of professional activities, interpersonal and professional communication.

In practical terms, psychological and pedagogical support for the formation of competitiveness is a set of targeted educational programs and trainings aimed at developing knowledge in the field of psychology, communication and communication, diagnosing difficulties and opportunities to overcome them (for example: "Self-education of a specialist as a factor of his competitiveness", " Socio-psychological training for the correction of professional attitudes", "Self-esteem, its definition and formation", etc.).

Does the teacher know how to find the right solutions, optimally structure his behavior in relation to other people - colleagues, students, others? What is his own well-being in these contacts? It is quite obvious that the problem of a teacher's professional success lies largely in his ability for professional pedagogical communication, in which such personality traits as openness, sincerity, respectful attitude towards people, the ability of reflective and empathic listening, and a positive attitude towards " another", confident behavior and so on. This set of properties of a specialist teacher determines both the success of his pedagogical interaction and influence, and his competitiveness in comparison with other applicants for this job.

Optimal professional communication, on the one hand, is an expression of attitude towards one's professional activity and other people who are one way or another included in it, and on the other hand, it is a system of special professional qualities and special skills: to establish and maintain professionally appropriate contacts (relationships) with people, understand their intentions and needs, feel their states, taking this into account in your work, etc.

Three main directions in developing the ability to communicate professionally: a) developing the teacher's own personality as the main influencing force in the process of professional interaction; b)

formation of a system of knowledge, skills and interpersonal communication skills; c) formation of technology, mastery of interaction in the communication process. Since the division of pedagogical support into these three aspects is very conditional and was done for analytical purposes when developing a pedagogical model, all forms and methods developed in the research process solved the complex problem of creating competitiveness by creating conditions for the professional and personal development of students.

Mastering the entire complex of qualities that make up a specialist's competitiveness is a long and complex process. Its effectiveness is determined, first of all, by the constant and deep interest of students in the search, formation and strengthening of qualities and properties in their own personality, which a higher educational institution should provide.

References:

1.Konoplyansky D. A. (2016) Competitiveness as a strategic guideline for a university graduate. Higher Education Today, No. 11, p. 23–26.

2.Lavrentiev S. Yu., Krylov D. A. (2017) Technologies for developing the competitiveness of a future specialist. Monograph. Yoshkar-Ola, Mari State. University, 174 p.

3.Prishchepa, T.A. Features of the formation of teacher readiness for innovative activities based on the development of professional experience [Text] / T.A. Prishchepa // Bulletin of the Tomsk State University. ped. University (TSPU Bulletin). – 2015. – Issue. 12 (165). – P. 30-35.

4.Iskakova, G.K. Development of the competitiveness of a future specialist - Guarantor of the quality of professional education [Electronic resource] / G.K. Iskakova // Pedagogical science and practice. – 2015. – No. 2(8).

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КРИЗИСНЫХ СОСТОЯНИЙ В ИНИЦИАЦИОННЫХ СЮЖЕТАХ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК И МИФОВ

Дайрабаева Роза Калиевна,
Магистрант 2 курса по специальности
«7М03102 - Психология НПН»
Академическая школа психологии и журналистики
Академии «Кайнар»

Аннотация. Инициации как обряды посвящения давно ушли в прошлое, продолжая интересовать только историков культуры и этнографов. Но инициация как матрица разрешения нормативных кризисов зафиксирована в структуре сюжета волшебных сказок, а сказки, в отличие от обрядов, остались неизменными и продолжают бытовать сегодня в том же виде, что и тысячи лет назад. Если инициация как обряд не изучается в психологии, то сказка, в силу того, что в ней зафиксирована структура инициации как компонента социализации личности, вызывает глубокий интерес практических психологов и психотерапевтов.
Ключевые слова: кризисные состояния, инициации, волшебные сказки, нормативные переходы, взросление.

Аннотация. Мәдениет тарихшылары мен этнографтарын ғана қызықтыруды жалғастыра отырып, салт-дәстүр ретіндегі бастамалар баяғыда өткеннің еншісінде қалды. Бірақ нормативтік дағдарыстарды шешуге арналған матрица ретінде инициация ертегілердің сюжеттік құрылымында бекітілген, ал ертегілер салт-жоралардан айырмашылығы, мыңдаған жылдар бұрынғы түрінде өзгеріссіз қалды және бүгінгі күні де бар. Егер инициация салт ретінде психологияда зерттелмеген болса, онда ертегі жеке тұлғаның әлеуметтенуінің құрамдас бөлігі ретінде инициация құрылымын қамтуына байланысты практикалық психологтар мен психотерапевттердің терең қызығушылығын тудырады.
Түйін сөздер: Дағдарыс жағдайлары, бастамалар, ертегілер, нормативті ауысулар, өсу.

Abstract. Initiations as initiation rites have long gone into the past, continuing to interest only cultural historians and ethnographers. But initiation as a matrix of normative crisis resolution is fixed in the structure of the plot of magic fairy tales, and fairy tales, unlike rites, have remained unchanged and continue to exist today in the same form as thousands of years ago. If initiation as a rite is not studied in psychology, the fairy tale, due to the fact that it fixes the structure of initiation as a component of personal socialization, is of deep interest to practical psychologists and psychotherapists.
Key words: Crisis states, initiations, fairy tales, normative transitions, growing up.

Актуальность. Причиной многих проблем клиентов психолога является то, что они в чем-то «не выросли», в каких-то аспектах своей личности они остаются маленькими мальчиками и девочками. И дело не в биологической составляющей взросления. С точки зрения признанных социумом атрибутов взрослой жизни, таких как начало сексуальной жизни, женитьба или замужество, рождение детей, почти все клиенты состоялись и являются взрослыми людьми. Но, несмотря на обладание вышеперечисленными признаками, в реальной жизни, и мужчины и женщины, себя таковыми не чувствуют. В чем же может крыться причина?

Взросление или обретение социально-психологической зрелости, по своей сути является сложным процессом, который сопровождается дисбалансом в жизни и деятельности, нервно-психическими срывами и т.п. Для того чтобы взросление состоялось, индивиду необходимо осуществить цепь переходов из одного состояния в другое. От девочки к девушке, от девушки к женщине, от женщины к старухе. И также для мужчины: от мальчика – к юноше, от юноши – к мужчине, от мужчины – к старику. А так как человек – существо многоуровневое, то и

переходы должны состояться на всех уровнях: естественном, природном и социальном. В современной психологии эти переходы раскрываются как «нормативные кризисы развития».

Как человек справится с переходом, для социума, по большому счету, не важно. К нему будут предъявлены требования как к человеку взрослому. Наши современники остаются один на один с процессами, неизбежно проживаемыми во время кризисов. И здесь возникает противоречие: внешне человек выглядит взрослым, а внутри – это неуверенный, зависимый от авторитетов, тревожный и пугливый ребенок.

Проблема взросления, достижения социально-психологической зрелости не нова. Воспитание достойного члена общины, племени или народа являлось ключевой задачей во все времена. В отличие от биологической зрелости, которая наступает естественно, социально-психологическая зрелость сама наступить не может. И именно для этого в традиционных обществах существовали обряды-инициации или обряды перехода из одной социальной роли в другую.

Чтобы проследить аналогию процесса перехода с обрядом инициации, обратимся к определению и понятийному аппарату последнего.

Традиционно, понятие «инициация» (от лат. initiatio – посвящение, совершение таинства) рассматривалось как обряд посвящения или перехода.

В широком значении, к инициациям относили любые обрядовые действия, связанные с формальными изменениями социального статуса и роли индивида или группы людей: вступление в объединение, возведение в социальную должность. В более узком смысле, инициацией назывался обряд возведения юношей в ранг взрослых мужчин. Женские обряды посвящения были менее распространены и связывались с вступлением в женские союзы. Посредством такого действа личность неофита претерпевает кардинальные преобразования через включения в замкнутую возрастную группу и приобщение к ее нормам и ценностям. И именно поэтому, такие обряды можно причислить к обрядам перехода.

Впервые, с научной точки зрения, такие обряды описал бельгийский этнограф Арнольд Ван Геннеп (1873-1957) в своей работе «Обряды перехода». Согласно его исследованиям, в структуре обряда-инициации выделяются три стадии: сепаративная, лиминальная или стадия «нахождения на грани», и восстановительная. Несмотря на то, что сценарий (сюжет) инициаций в разных культурах различен, трехуровневая структура обряда остается неизменной.

Церемония во всех обрядах перехода начинается с того, что неофита забирают из семьи и уводят в глушь леса или глухие джунгли. Символически лес, глушь, мрак означают иной, потусторонний мир. В зависимости от местных традиций, в лесу, за кандидатом в посвящении приходит какое-то мифическое животное: тигр, волк, медведь, который на языке символов олицетворяет мифического Предка (родовую систему) и уносит неофита в ад или проглатывает неофита и держит его какое-то время в своем брюхе. Или в лесу строится хижина, в которой юноша находится определенное время. И брюхо и хижина - это символическая материнская утроба, зачаточный мир. В этот период кандидаты проходят испытаний и обучаются секретным традициям. Смысл этой части посвящения – физическое отделение от родителей, от домашнего очага, от всего, с чем сложно расстаться добровольно.

Вслед за этапом отделения, идет этап смерти, который означает возврат в эмбриональное состояние. Другими словами, возврат к началу. Также как этап отделения, феноменология этапа смерти зависит от местных обычаев. В своей книге «Пробуждение спящей красавицы» Р. Ефимкина пишет: «По свидетельству М. Элиаде, у некоторых народов кандидатов кладут в свежевырытые могилы, или закапывают в землю, или заваливают сухими ветвями. Юноши лежат недвижимо, подобно мертвым. Иногда их натирают белым порошком, чтобы сделать похожими на привидения. Неофиты, впрочем, и имитируют поведение привидений: они не дотрагиваются до пищи руками, а хватают ее непосредственно зубами – считается, что именно таким образом едят души умерших. Нанесение увечий (вырывание зубов, отрубание пальцев и т. п.) также заряжено символикой смерти. Кроме специфических операций (обрезание, субинцизия и нанесение увечий), существуют и другие знаки смерти и воскрешения: татуировка, скарификация и т. д. **В контексте посвящения, смерть несет потерю детской**

зависимости». [1, с.16] Смысл испытаний в том, чтобы неофит перестал опираться на внешние ресурсы и обратился к своим собственным, внутренним ресурсам, которые он не осознавал.

Финальная стадия обряда – возрождение или посвящение. На этом этапе неофиты получают новые имена, их кормят, водят за руку как маленьких детей, обучают как нужно себя вести.

После ритуала посвящения неофит возвращается в племя, но уже в новой, социально-психологической роли победителя, прошедшего испытания и ставшего взрослым.

Очень важным лицом в обряде-инициации является наставник. Это человек старшего поколения. В инициации он выполняет двойную функцию: как представитель общества, заинтересованного в посвящении членов племени или рода, и как посредник между людьми и высшими силами. По мнению М. Элиаде, человек сам, в одиночку, «сделать себя» не может. И именно это «делают» старики, духовные наставники. «Чтобы стать подлинным человеком, необходимо походить на мифическую модель, и его создают вновь по образцовому трансчеловеческому канону» [2, с. 2].

Мы вынуждены признать тот факт, что институт социализации посредством обрядов-инициации утрачен. Но психологическая потребность в них остается. Очень ярко это проявляется у детей, когда они нарушают запрет родителей. Запрет-нарушение-кара – это универсальная схема взросления. Другими словами, нарушил запрет – стал взрослым, не нарушил – остался послушным, стагнировался в своей стадии. У взрослых процесс инициации может проигрываться в поступках и предпринимаемых ими действиях, которые на первый взгляд не поддаются какому-либо логическому объяснению. Это может быть внезапное желание сменить работу, сферу деятельности, развод, разрыв отношений, уход из семьи или в религию и даже болезнь. Т.е. процесс перехода из одного состояния в другое актуален и сегодня.

Безусловно, в арсенале современной психотерапии существует огромное количество социотехнических практик, с помощью которых возможно обнаружить «не выросший» аспект личности клиента и завершить переход на ту стадию социально-психологического развития, которая соответствует его биологическому возрасту. А психологи и психотерапевты пытаются взять на себя функции, которые когда то выполняли представителя религиозного культа (шаманы, маги, колдуны, знахари, священники и т.п.). Но такая терапия чаще всего растягивается на длительное время и, не всегда, дает желаемый результат. Воссоздать же в настоящее время те условия, в которых проходили реальные обряды-инициации, практически невозможно, как невозможно представить, что психолог или психотерапевт возьмет в руки бубен и будет плясать вокруг костра. Какой же выход? Что в наше время может стать альтернативой обряда перехода? Ответы на эти вопросы были найдены там, где их никто не искал.

Гештальт-терапевт, специалист по психодраме, практикующий психолог Римма Павловна Ефимкина, пытаясь разобраться, как и почему работает психотерапевтическая сессия, обнаружила очень интересный феномен. Она так это описывает в своей книге «Пробуждение спящей красавицы. Психологическая инициация женщины в волшебных сказках»: «Несколько лет назад я заметила, что, рассказывая о своем опыте или разыгрывая сцены своей жизни в психодраматическом подходе, женщины бессознательно, сами того не подозревая, проигрывают мифологические сюжеты. Например: «Когда моя мать была мною беременна, старая цыганка предсказала ей, что рожать она будет в муках…» – чем не сказочный зачин? Было очевидно, что опыт людей, будучи воплощен в слова, как-то связан со сказками». [3, с. 3]

Да, да, с теми самыми волшебными сказками, которые мы читаем нашим детям, а порой и сами с увлечением погружаемся в атмосферу волшебства и магии.

Взглянув на сказку или миф «психологическими» глазами можно увидеть, что в них отражена не только структура, но и развернутая схема обряда инициации, которую можно применять в психотерапевтическом контексте.

Известный российский филолог В. Я. Пропп, исследуя морфологию волшебной сказки, выявил феномен, исторически уходящий в родовой слой – обряд инициаций. В своих исследованиях он доказал, что в основе волшебных сказок лежат реальные исторические события. А самое главное, что сюжет сказки всегда «прячет» в себе не что иное, как околосмертный опыт героя, или его инициацию. Другими словами, действие любой

волшебной сказки сконцентрировано вокруг главного события: герой, допустив оплошность, должен исправить ее, а для этого пройти смертельные испытания, победить и в результате преобразиться.

Социально-психологическая составляющая в сказочном сюжете отчетливо проявляется сквозь призму следующих ключевых аспектов:

Сюжет сказки. События, описываемые в сказках и мифах, представляют собой некий универсальный код прохождения пути психологического развития, отражение психологических процессов внутри одной личности. Подтверждение этому можно найти в работе К. Г. Юнга «Воспоминания, сновидения, размышления»: «Я смог установить, что в разное время в разных концах земли появлялись одни и те же истории. Должна была существовать какая-то причина, и эта причина не могла быть связана с общими религиозными предпосылками. Скорее всего, дело было в некоторых объективных свойствах человеческой психики». [4, с. 129]

Персонажи сказки – это не просто люди с индивидуальными человеческими характерами, а типы или значимая информация, передаваемая другим поколениям. Они являются отражением необходимых для гармоничного развития инициирующих, обучающих функций, уже существующих внутри самой личности.

С точки зрения архетипического анализа мужской и женской зрелости Татьяны Василец, персонажи сказки или мифа, в зависимости от их возраста и половой принадлежности, являются презентацией родительского, братско-сестринского или романтического слоя мужского или женского начала в одной личности. Все это легко увидеть в сказках и мифах. Например, в сказке Василиса Премудрая не становится матерью, так как это героиня романтического уровня. Она становится только из девушки-невесты женой. То есть она, это персона, проходя через испытания и преодолевая препятствия, учится тому, как вступить в отношения с мужским началом, с мужским романтическим уровнем сознания, то есть с Иваном Царевичем.

Презентацией мужского и женского начала в сказках и мифах могут быть не только антропоморфные существа, но и разные животные, объекты природы и стихий. Они символизируют про-Божественную тонкую энергетику мужского и женского начала в личности.

Волшебные существа также олицетворяют проводника, функция которого установить психическое равновесие и ощущение безопасности при прохождении героем испытаний. К. Г. Юнг рассматривал магию как практику вызывания сверхъестественных сил для контроля за естественными явлениями: «Вера в магию предполагает бессознательность как искомое начало, и магические ритуалы, в таком случае, дают человеку ощущение большей безопасности». [5, с. 125]

Взаимодействие персонажей. Персонажи сказок и мифов взаимодействуют между собой в соответствии с тем уровнем сознания, который они представляют. Лжегерои и героини демонстрируют отрицательные стратегии при прохождении испытания-инициации, а злые персонажи (антагонисты) являются, своего рода, катализатором изменений героя сказки. К. Юнг в своей работе «О становлении личности» проливает свет на то, что заставляет человека развивать собственную личность: «Без нужды ничего не изменяется, и менее всего человеческая личность. Она чудовищно консервативна, если не сказать – инертна. Только острейшая нужда в состоянии вспугнуть её». [6, с. 461] И часто герои и героини сказок, преодолев препятствия, такие как: идти и стоптать три пары железных сапог, износить три железных колпака, стереть три железных посоха, вступить в битву с Кощеем или Драконом, и побеждают. Таким образом, они проходят сепарационный опыт, преодолевают себя за счёт терпения, за счёт умения ждать, умения самопожертвования и, в результате, поднимаются к своей взрослой части и воцаряются. Все это происходит во внутреннем мире. Герои и мужского и женского рода, через испытания инициации проходят путь от детского к взрослому уровню сознания. Взрослый человек - это творец, это деятель, который, засучив рукава, начинает творить: решать проблемы, строить, чинить, исцелять.

Сказки говорят нам: чтобы стать взрослым, нужно уйти от родительской опеки, которая препятствует взрослению, далее получить разрешение от матери или отца (в сказках благословляющую функцию берут на себя волшебные существа, Феи, Волшебники и т.п.) на личное счастье и совет, как себя вести. И последнее, найти своего суженного или суженную, построить или обустроить свой дом, свою территорию, свои границы. По своей сути, эти три поворотных момента в жизни героя сказки – и есть обряды-инициации, в которых неофит должен разрешить социально-ролевой конфликт и обрести психологическую зрелость. Эти конфликты являются нормативными, и от их успешного разрешения зависит дальнейшее социальное и психологическое благополучие человека.

В своей книге «Пробуждение спящей красавицы» Р. Ефимкина пишет: «Если исходить не только из структурно-функционального подхода, а учитывать психологическое содержание символики испытаний героя и выстроить структуру сказки с точки зрения прохождения кризисов, то получается определенная последовательность». [7, с. 47]

Стадии жизненного пути довольно легко можно увидеть в этапах путешествия героини в структуре волшебной сказки. Например, завязка сказки – «Жила-была сирота у чужих людей из милости» - соотносится со стабильным периодом, неосознанностью неофита.

Первый круг действия сказки, когда отец, по велению злой мачехи, увозит подросшую девочку в лес и там ее оставляет, соответствует первой инициации, кризису подростковой эмансипации. Девочка встречает в лесу Дарителя, с почтением и уважением с ним общается и получает от Дарителя награду. Затем, девушка с подарками возвращается домой и выходит замуж за молодца. В этом заключается переход из детства в молодость. Ролевой конфликт: сепарация от родителей, обретение средств к самостоятельному существованию и обретение брачного партнера (первый неоконченный брак). Новообразование: свое «я», отдельное от родителей.

После обретения брачного партнера следует стабильный период, так называемая жизнь в «пробном» браке. В волшебной сказке это обозначается словами: «Долго ли – коротко ли…». В этот период молодые наслаждаются беззаботностью, происходит накопление энергии. Также, этот отрезок жизни можно назвать жизнью «вслепую»: нельзя видеть мужа и задавать вопросы. Зависимость. Социальная задача: психосоциальный мораторий, поиск новой идентичности.

Но, как и в реальной жизни, рано или поздно, стабильный период заканчивается и неофиту необходимо осуществить вторую инициацию – кризис продуктивности, переход из молодости в среднюю зрелость. В сказках этот переход соответствует функциям второго круга действия. Например, героиня из-за зависти сестер теряет мужа. И тогда она отправляется на его поиски. Для этого проходит через смертельные испытания. Ей помогают волшебные помощники. В результате находит мужа, расколдовывает его и вступает в законный брак. Во время испытаний разрешается ролевой конфликт: эмансипация от свекрови, обретение мужа-человека как равного партнера, второй, законный брак, обретение продуктивности, выражающейся в рождении детей. Воцарение героини (продуктивность, высший расцвет личности). Новообразование: обретение Мы-интеграции, дающее возможность создавать, творить.

Третья инициация героини соответствует кризису поздней зрелости. В сказках этот кризис происходит в первом круге действия, но с акцентом на антагонисте (мачехе). Зрелая женщина отделяется от выросших детей, переходит из средней зрелости в старость, передает власть следующему поколению. Новообразование: отход от внешней активности, разворачивание внутрь себя, андрогиния, мудрость. Символически – обретение роли Дарителя. Социальная задача: инициирование молодежи, культивирования в следующем поколении духовных ценностей человечества.

Заключение

Пройти все инициации положительно может только тот, кто является героем или героиней сказки. Как мы уже сказали выше, герой – это высшее воплощение человеческого пути, идеальный человек, достигший или максимально достигший целостности. В волшебных

женских сказках отражаются показательные ситуации для духовного развития и мужчины и женщины, независимо от времени и места проживания. Испытания-инициации в сказке – это базовая матрица, идеальная способность человеческой психики к развитию, некий путь, указанный нашими предшественниками с помощью символических образов, закодированных в волшебной сказке. Следовать или не следовать ему – дело выбора каждого человека в силу онтологической свободы, присущей человеку априори.

Список литературы:

1. Ефимкина Р. П. Пробуждение спящей красавицы. Психологическая инициация женщины в волшебных сказках. Издательство Ridero 2018. С. 16
2. Элиаде Мирча. Тайные общества. Обряды инициации и посвящения. К.: София, М.: Гелиос, 2022. С. 2
3. Ефимкина Р. П. Пробуждение спящей красавицы. Психологическая инициация женщины в волшебных сказках. Издательство Ridero 2018. С. 3
4. Юнг К. Г. Воспоминания, сновидения, размышления. М.: «АСТ-ЛТД»; Львов: «Инициатива2, 1998. С. 129
5. Зеленский В. В. Толковый словарь по аналитической психологии. СПб.: Б&К, 2000. С. 125
6. Юнг К. Г. Бог и бессознательное. М.: Олимп, ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. С. 461
7. Ефимкина Р. П. Пробуждение спящей красавицы. Психологическая инициация женщины в волшебных сказках. Издательство Ridero 2018. С. 47

XXI ҒАСЫРДАҒЫ ПЕДАГОГ БЕЙНЕСІ, ДАМЫҒАН ТҰЛҒАНЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Қарабекова Азина Жаныбекқызы,
Аға оқытушы
Әбдраукова Әлия Раимқызы,
6В01101-Педагогика және психология мамандығының 3 курс студенті,
Педагогикалық психология кафедрасы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Мақалада білім беру процесінде қолданылатын инновациялық білім беру технологияларын қолдану қарастырылады. Білім беру мекемелерінде қолданылатын инновациялық технологиялардың негізгі түрлері сипатталған.
Түйін сөздер: Білім, инновация, педагогика, ғылым, даму.

Аннотация. В статье рассматривается применение инновационных образовательныз технологий, применяемых в образовательном процессе. Описаны основные виды инновационных технологий, применяемых в образовательных учреждениях.
Ключевые слова: Образование, инновация, педагогика, наука, развитие.

Abstract. The article examines the application of innovative educational technologies used in the educational process. The main types of innovative technologies used in educational institutions are described.
Key words: Education, innovation, pedagogy, science, development.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2019 жылы 27 желтоқсанда «Педагог мәртебесін көтеру» туралы Заңға қол қойды. «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңының мақсаты – педагогтердің мәртебесін арттыру, жүктемесін азайту, оларды жосықсыз тексерулерден және өздеріне тән емес функциялардан қорғау, ынталандыру бойынша өзге де мәселелерді заңнамалық деңгейде шешу. Бұдан басқа, Заңда педагогтердің құқықтары мен міндеттері қарастырылған, сондай-ақ педагогикалық қызметке рұқсат беру талаптары белгіленген [1]. Педагогикалық іс-әрекеттің инновациялық бағыты мұғалімдерді педагогикалық білім беру практикасында педагогикалық инновацияларды құру, игеру және қолдану процесіне қосуды, мектепте белгілі бір инновациялық орта құруды көздейді. Бұл жаңа педагогикалық идеялар мен технологиялардың дистрибьюторы және насихаттаушысы кім бола алады және болуы керек деген сұрақ туғызады. Директордың ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасарының немесе мектепт директорының жетекшілігімен оқытылған мұғалімдер тобы жеке мұғалімнің немесе мектептің тәжірибесін, ғылыми зерттеулердің нәтижелерін зерттеп, таратуы керек. Мұндай топтарды құру қажеттілігі бірқатар жағдайлармен түсіндіріледі. Біріншіден, педагогикалық жаңашылдықтың немесе кез-келген сындарлы педагогикалық идеяның немесе технологияның авторы әрқашан оның құндылығы мен болашағын түсіне бермейді. Екіншіден, олар әрқашан өз идеяларын жүзеге асыруды қажет деп санамайды, өйткені бұл қосымша уақытты, күш-жігерді және т.б. қажет етеді.

Педагогикадағы бар зерттеу тәжірибесін ескере отырып, педагогикалық инновациялардың келесі критерийлерінің жиынтығын анықтауға болады:

- жаңашылдық;
- оңтайлылық;
- жоғары өнімділік;
- инновацияларды бұқаралық тәжірибеде шығармашылықпен қолдану мүмкіндігі.

Осылайша, инновациялық білім беру жеке көзқарасты, іргелі білім беруді, шығармашылықты, маңызды және акмеологиялық көзқарасты, кәсібилікті, екі мәдениетті (техникалық және гуманитарлық) синтездеуді және соңғы ақпаратты пайдалануды қамтиды Қазіргі кезеңде қарқынды оқытудың ашық жүйелерін әзірлеу және қолдану өте маңызды. Бұл

жүйелер студентке оқытудың тиісті технологиясын таңдауға және тұлғаны қалыптастыру мен өзектендірудің жеке бағдарламасын жасауға мүмкіндік береді. Бірақ қарқынды оқытудың ашық жүйелерінің синтезін жүзеге асыру бірқатар шарттар орындалған жағдайда ғана мүмкін болады.

Модуль - бұл оқу материалының логикалық түрде аяқталған бөлігі, ол оқушылардың білімі мен дағдыларын бақылаумен бірге жүруі керек. Модульдерді қалыптастырудың негізі пәннің жұмыс бағдарламасы болып табылады. Модуль көбінесе пән тақырыбымен немесе байланысты тақырыптар блогымен сәйкес келеді. Сонымен қатар, тақырыптан айырмашылығы, модульде барлығы өлшенеді, барлығы бағаланады: тапсырма, жұмыс, сабаққа қатысу, оқушылардың бастауыш, орта және қорытынды деңгейлері. Модуль осы оқу мақсаттарын, міндеттерін және оқу деңгейлерін нақты анықтайды. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай адам қызметінің көптеген салаларының, оның ішінде білім берудің әртүрлі инновациялардың енгізілуіне байланысты қарқынды дамып келе жатқандығымен сипатталады.

Инновация саласындағы мамандандыру кешігіп өтті. Бұған бұрын ғылыми-техникалық дамуды жеделдету және басқаруды жетілдіру міндеттеріне жеткіліксіз көңіл бөлінгендіктен себеп болған. 70-ші жылдары Батыстағы инновациялар туралы ғылым күрделі, тармақталған салаға айналды, бірақ осы жылдары әлеуметтік дамудың тұрақты талаптарына жауап бере отырып, еліміздегі инновациялық зерттеулер ғылыми қызметтің дербес бағыты бойынша енді ғана қалыптаса бастады. Зерттеушілер Курмагалина Е.А., М.М.Поташник және А.В.Лоренсов, педагогикалық инновациялық процестер 20 ғасырдың 50-жылдарының аяғынан бастап батыста және соңғы 30-шы жылдардан бастап ғалымдардың арнайы зерттеу нысаны болды. Ал біздің елімізде жылдар бойына қалыптасуда және әлі де даму үстінде. Инновация мәселелерін шешу және оларды қазіргі ғылыми ойдың маңызды бағыттарының қатарына қосу қоғамдағы инновациялық процестердің өсіп келе жатқан динамикасын түсінудің нәтижесі болды. Біздің елімізде педагогикалық инновациялардың дамуына бір идеологияның монополиясы және онымен байланысты тоталитаризм өмірдің, ғылымның, мектептің барлық салаларын басқаруда кедергі келтірді, сонымен қатар дамып келе жатқан әлеуметтік-мәдени кеңістіктің сұраныстары мен қажеттіліктерін толығымен ескермеуде өз әсерін тигізді. «Әлемдік мәдениеттегі көптеген нәрселер сияқты, педагогикалық инновация да ғылыми пән ретінде біз үшін соңғы жылдарға дейін болған емес» дейді педагогикалық инновация мәселелерін көрнекті зерттеуші С.Д.Поляков [2, б. 51]. Кеңестік педагогика халықтық білім-ағартушылыққа жаңа білімді енгізуді мүлдем зерттеген жоқ деп айтуға болмайды. Бірақ бұл мәселе ғылыми жетістіктерді енгізумен және озық педагогикалық тәжірибені таратумен шектелді. Бұл зерттеулерде мұғалімнің жаңа идеялар мен жұмыс тәсілдерін шабыттандырып, тиімді пайдалану үшін жаңа білім мен дағдыларға (адам ретіндегі бейнесі қалыптасты. М.В.Кларин қазақ педагогикасының қиыншылықтарының бірі ретінде ғылыми және қолданбалы салалардағы әлемдік тәжірибеден алшақтықты қарастырады, мұнда әлемдік педагогиканың инновациялық дидактикалық тұжырымдары тіпті мамандарға да түсініксіз болып қалады, ал жаңа идеяларға үлкен қажеттілікті сезінетін мұғалімдер, ең болмағанда, шетелдік ғалымдар әзірлеген инновациялық технологиялардың үзінділерімен танысуға мүмкінді; ол отандық теория мен практиканы әлемдік педагогикалық мәдениетке интеграциялау қажеттілігі туралы айтады. Соңғы жылдардағы демократиялық өзгерістер мұғалімдерге өздерінің батыл идеялары мен бастамаларын жүзеге асыруға, педагогикалық шығармашылық еркіндігіне құқықты заңдастыруға қосымша мүмкіндіктер берді. Дәл осы жерде тәжірибе даму қажеттілігі мен оны жүзеге асыра алмау арасындағы қайшылыққа тап болды. Біздің көптеген менеджерлеріміз (оқытушылар туралы айтпағанда), өкінішке орай, «жаңа», «инновация», «инновациялық процесс» сияқты ұғымдарды жетік білмейді, олар бір қарағанда қарапайым және анық емес.

«Инновация» ұғымы (лат. novus - жаңа) жаңалық ретінде түсіндіріледі. А.И.Пригожин инновация ұғымына мынадай анықтама берді: «инновация басқарылатын дамудың бір түрі ретінде әрекет етеді және іске асыру ортасына жаңа, салыстырмалы түрде тұрақты элементтер әкелетін мақсатты өзгерісті білдіреді» [3, б. 115].

Инновация - бұл процесс, яғни жүйенің бір күйден екінші күйге ауысуы. Тиісінше, инновацияның мәні инновацияның әртүрлі түрлерін құру және тарату болып табылады. Инновацияларды зерттеуші А.И. Лапин «инновация» сөзінің этимологиясы оның енгізу, яғни кез келген инновацияны жасау және пайдалану дегенді білдіретінін атап өтеді. (Атап айтқанда, біз белгілі бір әлеуметтік қажеттілікке жауап ретінде пайда болатын инновациялар туралы айтып отырмыз).

Инновация - бұл кеңірек анықтама, ол инновацияны құру және пайдалану процесін білдіреді. "Инновация" (инновация) - инновация терминінің қызықты, бірақ даусыз түсіндірмесін зерттеуші А.Пинский ұсынады. Сонымен, инновациялық процесс Батыста да, біздің елде де бірқатар ғалымдардың назарын аударды және аударып отыр. Жоғарыда айтылғандай, инновация пәнаралық және пәнаралық зерттеу саласы ретінде қалыптасты. Оның «ата-анасы» мен «туыстары» философия мен әлеуметтану, менеджмент теориясы мен психологиясы, экономика және мәдениеттану болды. Бұл дербес салаға айналған педагогикалық инновацияның адам білімінің жоғарыда аталған салаларынан алынған терминдерге толы концептуалды аппаратқа ие екендігін түсіндіреді. Әлеуметтік өзгерістер инновациялық процеспен оның таралуының бастапқы кезеңінде ғана байланысты, ал инновация әлеуметтік өзгерістердің себебі де, салдары да болуы мүмкін, нәтижесінде пайда болған өзгерістер жүйеге жаңа идеялар әкеледі.

Диффузия процесі - бұл инновацияның әлеуетті алушыларының ұсынылған өзгерістермен келісуінен туындайтын және ішінара осы бірліктердің өзара әрекеттесуінің нәтижесі болып табылады. Бұл жеке тұлғалардың оң шешімдерінің қарапайым жиынтығынан гөрі көп нәрсе және тиісті әлеуметтік субъектінің ішкі жүйесінің пайда болатын қасиеті болып табылады. Ол инновацияны жақтаушы (агент) мен әлеуетті жақтаушының өзара әрекеттесу құбылысын қамтиды. Процестерді қабылдау мен диффузияның нәтижесі әлеуметтік жүйенің құрылымдық және функционалдық өзгерісі болып табылады. Диффузияны әлеуметтік жүйе мүшелеріне байланыс арналары арқылы инновацияның таралу процесі ретінде де анықтауға болады. Инновацияның табиғаты диффузияның сәттілік деңгейімен, яғни әлеуметтік жүйе мүшелерінің инновацияны оң қабылдауымен тікелей байланысты. Инновациялық процесс инновацияның өмірлік циклін құрайтын құбылыстар тізбегі ретінде модельденеді.Инновация сонымен қатар бұрын бір - бірімен байланысты емес екі жүйе-жеке және инновация-ерекше түрде қиылысатын өнертапқыштық қызмет ретінде қарастырылады. Жаңалықты қабылдау, осылайша, таза субъективті болып табылады және қарастырылып отырған субъектінің бұрын жаңа ретінде болған-болмағанына байланысты емес, индивид оны жаңа деп қабылдайды. Әлеуметтік субъект қоршаған ортаның жай-күйін барабар бағалай алатын және әлеуметтік артықшылықтарды алу немесе жоғалту тұрғысынан инновациялық процесс контекстінде оның жай-күйін болжай алатын кезде инновацияның жақтаушысына айналады. Бұл құбылыс инновациялық қабылдау ретінде белгілі. Инновациялық қабылдау адамда жаңа білім алу және оның құндылықтарын, көзқарастары мен үміттерін қайта қарау процесінде дамуы мүмкін.Өзгерістерді басқарудың негізгі проблемасы - белгілі бір әлеуметтік топ агент болатын өзгерістерге қарсылық құбылысының пайда болуы (өйткені инновацияларды қабылдау топтық шешімдердің нәтижесі, яғни ұсынылған инновация бойынша топтық консенсус қалыптастыруда көрінетін ұжымдық іс - қимыл функциясы). Бас тартудың себептері өзгеру процесіне қатысатын адамдардың сана-сезімі саласында жатыр. Инновация мәселесі бірнеше жылдар бойы, негізінен, «инновация» терминінің өзі қолданыла бастаған ғылыми-техникалық прогресті экономикалық зерттеу аясында дамыды. Бірте-бірте инновацияға кеңірек көзқарас экономика және материалдық өндіріс саласымен шектелмейтін, бірақ әлеуметтану, жалпы басқару теориясы және басқа пәндер, соның ішінде білім беру мәселелерін барған сайын белсенді түрде қамтитын ұғым ретінде таралуда. Дегенмен, білім берудегі инновациялардың жалпы қабылданған классификациясы әлі де жоқ. Осыған байланысты ең маңыздыларының бірін Н.И.Лапин, А.И.Пригожин, Сапаргалиев А.Ж. «ұйымдардағы инновациялар» деп атады. Авторлар бұл құбылыстың тұжырымдамасын жасады және маңызды идеяны білдірді: инновация қабілеті қоғам мәдениетінің көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Сонымен,

инновация-бұл әлеуметтік жүйелерде дамып, олардың құрылымын өзгертуге ықпал ететін процесс. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылымындағы түбегейлі өзгерістер сөзсіз білім беру талаптарының өзгеруіне әкеледі. Сонымен, инновация - бұл әлеуметтік жүйелерде дамып, олардың құрылымының өзгеруіне ықпал ететін процесс. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылымындағы түбегейлі өзгерістер сөзсіз білімге қойылатын талаптардың өзгеруіне әкеледі. Мұндай жағдайда өзгеріс-аман қалудың жалғыз жолы. Осылайша, білім берудегі инновациялық процестер әлеуметтік-мәдени саланы дамытудың шешуші факторы болып табылады.Қазіргі уақытта инновация дәстүрлі модельдер шеңберінде қол жетімді емес стратегиялық мақсаттарға (әлеуметтік–экономикалық, әлеуметтік-мәдени, техникалық және технологиялық) қол жеткізудің ең тиімді құралы екені белгілі болды. Осыған байланысты XX және XXI ғасырлар тоғысында Қазақстан Республикасындағы инновациялық процестердің дамуындағы төрт кезеңді бөліп көрсету заңды.

Әдебиеттер:

1. https://primeminister.kz/kz/news/reviews/pedagog-m-rtebesi-turaly-zan-mu-g-alimderdin-zhalak-ysyn-koteru-k-u-k-yk-taryn-k-org-au-zh-ne-leumettik-k-oldau (Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың 2019 жылғы «Педагог мәртебесін көтеру» туралы ҚР Заңы)
2. Курманалина Ш.П. Жаңа педагогикалық технология бойынша оқытушылардың біліктілігін арттыру: – Астана: 2018. – 128 б.
3. Бекманова А.Б. Педагогтың кәсіби құзыреттілігін модельдеу – Алматы: 2017. –205б.

ГЛИНОТЕРАПИЯ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ПРЕОДОЛЕНИЯ СТРЕССА

Жумагулова Г.А.,
Магистр педагогических наук, ст. преподаватель
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. Мақалада саз терапиясы стрессті жеңу әдісі ретінде қарастырылады. Стресстің анықтамалары, стресспен күресу мәселесінің өзектілігі берілген. Сондай-ақ, саз терапиясы арт-терапия әдістерінің бірі және оның клиенттермен жұмыс жасаудағы артықшылықтары ретінде қарастырылады.
Түйін сөздер: стресс, арт-терапия, саз терапиясы, практикалық психолог, сезім.

Аннотация. В статье рассматривается глинотерапия как метод преодоления стресса. Даются определения стресса, актуальность вопроса борьбы со стрессом. Также рассматривается глинотерапия как один из методов арт-терапии и его преимущества в работе с клиентами.
Ключевые слова: стресс, арт-терапия, глинотерапия, практический психолог, чувство.

Abstract. The article discusses hypnotherapy as a method of overcoming stress. Definitions of stress are given, the relevance of the issue of stress management. Clay therapy is also considered as one of the methods of art therapy and its advantages in working with clients.
Key words: stress, art therapy, clay therapy, practical psychologist, feeling.

Рассматривая актуальность выбранной нами на сегодняшний день проблемы стресса и его преодоления, теоретики и практики предлагают ранее диагностирование проявления стрессовых состояний, а также использование различных видов психотерапевтической помощи людям, подвергающимся различным стрессовым ситуациям.

Стресс можно рассматривать наиболее сильной реакцией, выходящей из-под контроля, на происходящую ситуацию. Проблема стресса и его возникновения заключается в том, что подобное состояние может быть выражено неординарно, сдержанно или вовсе не проявляться. Также нужно сказать, что стресс является одной из главных причин психологического неблагополучия и страданий современного человека, так как его жизнь состоит из постоянной спешки, нервов, сильных эмоций. Ганс Селье в своем труде писал, что не надо этого бояться потому, что стресс является обязательным компонентом жизни каждого человека. Стресс способствует как снижению, так и повышает устойчивость организма к внешним факторам. Эустресс может проявляться и в любви, и в творчестве, приносящих удовольствие и защищающих от ударов жизни. Исследование проблемы стресса очень популярно в современном научном мире. Также термин «стресс» широко применяется в биологии, тем самым устанавливая связь между физиологическими и психологическими явлениями жизни человека. В психологии данное понятие включает в себя такие категории, как тревога, конфликт, эмоциональный дистресс, угроза собственному «Я», фрустрация, напряженное состояние и т. п.

Анализируя современнную научную литературу, можно найти множество определений понятия стресса. Так, Г.Селье определяет стресс, как реакцию организма на единичные или комплексные раздражители, имеющие разную природу[1], Ю.А. Александровский рассматривает стресс, как нарушение личностной адаптации под воздействием эмоциогенных ситуаций [2], В.В. Суворова дает определение понятие стресса – особое психофизиологическое состояние организма человека [3]. По мнению Л.А. Китаева-Смыка, ведущего российского специалиста в данной области, является понимание стресса как неспецифических физиологических и психологических проявлений адаптационной активности при сильных, экстремальных для организма воздействиях, имеющих определенную значимость для человека [4]. Проблемой стресса в профессии занимаются такие современные казахстанские

ученые, как Е. Барабанова, Е.Жумагалиева, А.Т. Атахан, Б.Т. Токарбаева, Н.Б. Токсанбаева, Б.Б.Аязбаева, И.К. Кайратова, которые занимаются изучением профессионального стресса и стрессоустойчивости, А.Р. Ризулла и Ф.С. Ташимова рассматривают стресс, как двигатель адаптации [5].

В современном мире существует большое разнообразие психологических методов, технологий и техник, конкретно-методических приемов, направленных на помощь в преодолении стресса. К этим методам можно отнести арт-терапию в целом и конкретные ее разнонаправленности: изо-терапия, маскотерапия, цветотерапия и терапия средствами искусства, музыко-и фототерапия, фильмотерапия, акватерапия, речевые техники, терапия живописью, а также использование песка и глины как психотерапевтического материала [6].

Мы в своем исследовании рассмотрели глинотерапию как метод преодоления стресса и то, насколько эфективно применение глины в процессе оказания психолого-педа- гогической помощи, поддержки или сопровождения клиента. Глинотерапию возможно определить как вид психотерапии, который использует художественный образ в качестве основного способа коммуникации между сознательным и подсознательным. У клиента, который не работал с глинотерапией, данный метод может ассоциироваться с трудотерапией или работой на гончарном круге, это упрощенное, поверхностное понимание глинотерапии как метода психокоррекции и психотерапии.

Использование глины способствует самопроизвольному формированию образов. Глина обладает множеством ценных свойств. Она допускает высокую спонтанность, позволяет создавать и преобразовывать создаваемые образы. Объемный характер данного материала обеспечивает восприятие созданной формы под разными углами зрения, а также создание пространственных объектов. Работа с глиной затрагивает физическую сферу и ощущения (Элбрехт, 2016; Souter-Anderson, 2015).

Глинотерапия, как метод арт-терапии, является более эффективной в плане терапевтического воздействия своими внутренними механизмами на симптомы клиентов-травматиков, внешние и внутренние проявления психосоматических заболеваний, агрессивность, тревожность, страхи, неуверенность, сниженную самооценку, телесные зажимы, чувства вины, обиды и иные запросы [7].

Анализ научной литературы показал, что арт-терапевтическую работу с глиной применяли для решения таких запросов, как сложные эмоциональные состояния, к которым можно стрессовые и тревожные состояния, острые и хронические психологические травмы (Элбрехт, 2016). Также глинотерапию применяли в реабилитационных мероприятиях в клинической психиатрической практике, с лицами с болезнью Паркинсона, гериатрической практике.

Глинотерапия – методика, помогающая актуализировать на символическом уровне динамику внутреннего мира человека. Глинотерапия – это метод, включающий в себя взаимодействие клиента с глиной для решения психотерапевтических задач. Применение данного метода предполагает, что работа с глиной помогает человеку выразить свои эмоции, переживания и внутренние конфликты через создание различных форм и образов. Это предположение основано на идее о том, что символические выражения могут быть эффективным способом обращения к исцелению и пониманию человека во внутреннем мире. Глина может применяться как средство визуализации и выражения эмоций и мыслей, которые трудно выразить словами или другими средствами.

Концептуальной базой этого метода являются глубинные психоаналитические практики, включающие анализ бессознательных моментов в психике человека, аффективно-инстинктивных импульсов, процессов и механизмов защиты как отражение актуальных личностных проблем, анализ конфликтов, вытесненных в раннем детстве в сферу бессознательного, диагностика и осознание скрытых возможностей, способностей. Применение глинотерапии в работе с клиентом также может помочь в диагностике и осознании скрытых способностей, поскольку процесс работы с глиной включает различные структуры и состояния, которые могут раскрыть скрытые стоороны личности клиента, о которых он не задумывался ранее.

Глинотерапия является одним из методов арт-терапии, основывающийся на сенсомоторном опыте человека. Как и другие техники арт-терапии она основывается на работе со свободным самовыражением и не направлена на результат, имеющий художественную ценность. Это означает, что важнее всего сам процесс выражения и внутреннего мира человека через работу с глиной, а не создание «красивого» или «правильного» продукта.

В глинотерапии сенсомоторный опыт человека выражается через работу с глиной - ощущения текстур, образов, моделирования и т.д. В процессе работы с глиной человек использует свои руки и термоматериал, который позволяет ему выражать свои эмоции и воздействовать на них посредством движения и восприятия. Сенсомоторный опыт играет решающую роль в арт-терапии, включая глинотерапию, потому что он позволяет человеку осознавать и выражать эмоции и мысли посредством взаимодействия с материалами в ходе творческого процесса. Этот опыт приводит к глубокому психологическому и эмоциональному познанию и может быть эффективным средством для самовыражения и терапевтического роста.

Аккумулирование энергетической силы собирания, фиксации или удержания и последующего расслабления при работе с глиной является глубинным «внутренним» механизмом глинотерапии.

В арт-терапии глина ценится как естественный, неструктурированный, пластичный трехмерный материал. Ценным оказывается также то, что ее использование предполагает работу непосредственно руками, без подручных инструментов и требует определенных физических усилий и затрат времени. Глина считается идеальным материалом для передачи эмоций и переживаний человека, а сам процесс – исцеляющим.

Преобразовывая комок глины в своих руках, человек собственными руками преобразовывает внутренние и внешние составляющие его трудностей, приводя, в некоторых случаях неосознанно, к принятию правильного решения или вытеснению отрицательных эмоций. Вымешивание глины дает возможность поразмыслить, осознать, выбрать, принять и осуществить решение, т. е. осознать, интегрировать и ассимилировать тот опыт, который был получен в процессе занятия по глинотерапии. Кроме того, даже самый простой процесс вымешивания глины уже носит психотерапевтический характер.

Особым преимуществом глинотерапии является то, что она основывается на спонтанном самовыражении, свободе действий и не предполагает воплощения результата работы ребенка в произведение искусства, предполагающего художественную ценность, чем и отличается данная техника арт-терапии от лепки из глины или другого материала. В отличие от обычной лепки из глины, пластилина, соленного теста и т.п., глинотерапия ориентирована на процесс творчества, а не на результат.

Такой подход позволяет клиенту сохранять свободу в конце своих мыслей, эмоций и переживаний без ограничений ожиданием определенного результата. Таким образом, глинотерапия в арт-терапии отличается от обычной лепки тем, что она уделяет особое внимание процессу самовыражения и самопознания, не сосредотачиваясь на создании «правильного» или «художественно ценного» изделия. Лепка как процесс прикладного творчества имеет целью создание конечного продукта, обладающего художественной ценностью. Важно то, что в процессе работы с глиной совсем не имеет значения полученный результат, нужно стараться, но при этом не нужно делать красиво; важна направленность на процесс, на получение удовольствия, удовлетворение от проявленных эмоций, неожиданных реакций и т. д. Таким образом, акцент переносится на само занятие, которое становится терапевтичным в своей основе, а полученный продукт потом разбивается или комкается в общую массу.

Психотерапевтический эффект при работе с глиной создается из особенных характеристик глины как природного материала, обладающего одновременно жесткостью и твердостью и в то же время податливостью, послушностью, пластичностью. Глину можно мять, жать, бить, щипать, пропускать сквозь пальцы, размазывать, смешивать с водой, утрамбовывать и т. д.

Рассмотрим преимущества работы с глиной в практике оказания психокоррекционной, психолого-педагогической помощи клиентам:

Первым преимуществом является то, что клиенты способны воспринимать глину и с закрытыми глазами, а это значит, что изображение может обрести законченную форму без помех, которые в виде критики неизбежно оказывают влияние на процесс, при наличии зрительного восприятия.

Во-вторых, работа с глиной не требует каких-то специальных условий.

В-третьих, высохшую глину легко устранить – после работы ее можно смести со столов, как пыль.

Четвертое преимущество то, что глина, как материал содержит массу возможностей для работы. Она мягка и податлива, хорошо размягчается водой. Ее можно формировать руками, ее можно взбивать, бросать, мешать, разбивать – снова и снова она будет подчиняться. Она чутко реагирует, меняется и, несмотря на это все же, не разрушается, она остается глиной, из которой можно снова сформировать ком.

Также одним из преимуществ является то, что при работе с глиной не требуется наличие специальных навыков, в том числе художественных, поскольку глина мягкая, послушная, легкоуправляемая. Здесь проявляется «эффект творца», можно сделать все что угодно. Особенно полезна при работе с низкой самооценкой, т. е. эффект – «Я могу».

Глина – природный минерал, который применяется людьми для разных нужд на протяжении всей истории человечества (производство, медицина, косметология, пищевая отрасль, религиозная сфера и т. д.). Клиент, работая с тестообразной пластичной массой в сочетании с водой, довольно быстро и легко переходит на уровень архетипов и метафорический уровень. Было установлено, что использование метафорического значения глиняной фигуры может напрямую способствовать мощному прогрессу в терапии клиента (Д. Хенли). Выход на метафорический уровень клиента позволяет более эффективно прийти к осознанию затруднений самого клиента, при этом обходя действие его психологических защит или его сопротивления в процессе глинотерапии. В процессе работы с глиняным комом создаются символические эквиваленты мыслям, переживаниям и поступкам, в связи с чем использование метафорических образов дает возможность обратиться к трудностям социальной и эмоциональной жизни клиента без прямых болезненных интервенций и критики. Работа с метафорами достаточно щадящий, безвредный по отношению к личности клиента метод работы, при котором в приятной деятельности, веселой обстановке обращаемся к значимым темам, предоставляя возможность заглянуть в бессознательное. Это помогает посмотреть на причины затруднений и осознать вытесненные ранее моменты.

Следовательно, можно определить сочетаемость глинотерапии с различными направлениями арт-терапии, такими как сказкотерапия, так как можно вылепить волнующие образы, эмоции и сочинить с ними сказку. Также можно применять элементы психодрамы при проигрывании актуальной ситуации, телесно ориентированной терапии при работе с симптомами психосоматики, а также работа в гештальт-подходе с использованием метафорического значения фигур, возникающих в процессе работы с глиной.

Главная особенность глины, которая отличает ее от пластилина, соленого теста – это сочетание податливости и жесткости. Для того, чтобы создать что-то из глины, необходимо приложить усилия, сосредоточиться на действии, направить усилия на достижение определенного результата, нам нужно прочувствовать её, чтобы сделать нужную фигуру и приложить немало сил для получения результата. Такое свойство учит направлять свою силу, дает опыт преодоления, найти силы двигаться дальше, поэтому глинотерапия эффективна при взаимодействии с клиентами, которые не могут найти в себе силы решить проблемы, имеющими травматический опыт, перенесшими потерю, горе. В глине есть сопротивление, поэтому при работе с глиной гиперактивные дети вкладывают свою силу, чтобы что-то получилось, концентрируют внимание на процессе, т.е. происходит осмысленное направление энергии, которое учит эмоциональному контролю.

С помощью глинотерапии можно проработать свои негативные состояния, чувства, эмоции. Когда вы начинаете лепить из глины, происходит эмоциональная разрядка, снятие напряжения, агрессии и т. д. Есть множество примеров, когда клиенты еще только на

начальном этапе работы с глиной осознают те ситуации, которые их беспокоят и вызывают стресс. Так например, можно предложить клиенту закрыть глаза и просто начать манипулировать куском глины. Предлагаем размять, покатать глину, слепить какую-нибудь фигуру. То как клиент отнесется к данному заданию также можно проанализировать. Одни клиенты с удовольствием принимаются за работу, другие испытывают внутреннее сопротивление, некоторые не хотят касаться глины, испытывают неприятные чувства. Другие клиенты чувствуют неприязнь к глине, нежелание даже жотронуться до куска глины. С помощью правильно поставленных вопросов, можно с клиентом обсудить появившиеся чувства. Рассмотрим один пример, когда клиентка почувствовала, что кусок глины слишком жесткий, его тяжело разминать и у нее появилось желание переложить эту задачу на супруга. В ходе обсуждения выяснилось, что трудные, тяжелые задачи по дому лежат на супруге. Но что самое интересное, клиентка не может попросить помощи лично для себя. Ей кажется, что это может показать ее несамостоятельность, неспособность решать задачи и т.д. Таким образом, мы видим, что, даже не приступив к лепке фигуры, мы получили достаточное количество информации про взаимоотношения в семье. Возможно необходимо будет применять дополнительные методы, например, МАК-терапию, сказкотерапию, речевые техники, выяснить причины возникновения данных чувств и эмоций.

Также в работе с клиентом с использованием глины можно проработать вопрос отношения к стрессовой ситуации – готов ли клиент к работе с проблемой, возможно отрицает наличие проблемы, избегает ее. Так, можно привести пример, когда клиент, разминая глину в руках, превратил ее в плоскую фигуру, проговорив, что данная фигура концентрирует в себе тревожные мысли, эмоции и нерешенный вопрос. Но когда попросила преобразить данную фигуру в противиположное чувство, клиент сложил глину как одеяло, тем самым собрав проблемы и вопросы внутри глины. В комментарии к действию сообщил, что пока не знает или не готов к решению проблемы.

Таким образом, используя глину в работе с клиентом можно в увлекательной и интересной форме оказать терапевтическую помощь в преодолении стресса.

Список литературы:

1. Селье Г. *Стресс без дистресса* [Пер. с англ. А.Н. Лука и И.С. Хорола]; Общ. ред. д.-чл. АН СССР Е.М. Крепса; Предисл. чл.-кор. АМН СССР Ю.М. Саарма. – М.: Прогресс, 1979. - 124 с. *С. 25-65.*
2. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация / Ю.А. Александровский. М.: Наука, 1976. 270 с.
3. Суворова В.В. Психофизиология стресса / В.В.Суворова. М.: Педагогика, 1975. С.3-208.
4. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. М.: Наука, 1983. 368 с.
5. Жакатаева А.А., Ахтаева Н.С. Стрессоустойчивость как один из факторов эффективной деятельности сотрудников: литературный обзор исследований. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Психология», №1(70), Алматы, 2022 г.
6. Захаров, А.И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка. / А. И. Захаров. – СПб.: Союз, 2010. -224 с.
7. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь – 2003. 256 с.

ЖАҺАНДЫҚ КЛИМАТТЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ ОҒАН ЖОЛ БЕРМЕУ

Карабалаев Кошгар Айладырович,
отставкадағы майор., аға оқытушы.
алғашқы әскери дайындық кафедрасы
М.Х.Дулати атындағыТарӨУ-і
Сейтжанов Досым Сейткасымович,
кафедра меңгерушісі., аға оқытушы
алғашқы әскери дайындық кафедрасы
М.Х.Дулати атындағы ТарӨУ-і

Аннотация. Табиғатты қорғап аялау, қоршаған ортаның ластануына жол бермеу. климаттың жылынуына қарсы күреске тұру жастарды Отансүйгіштікке баулу арқылы жастарымызды Қазақстандық патриоттық рухта тәрбиелеу.
Түйін сөздер: Климат, табиғат, жасыл энергетика, Отан, фотосинтез.

Аннотация. Охранять природу, не допускать загрязнения окружающей среды, борьба с потеплением климата воспитание молодежи в Казахстанском патриотическом духе через патриотическое воспитание молодежи.
Ключевые слова: Климат, природа, зеленая энергетика, Родина, фотосинтез.

Abstract. Protect nature, prevent environmental pollution. the fight against climate warming educating young people in the patriotic spirit of Kazakhstan through patriotic education of youth.
Key words: Climate, nature, green energy, Homeland, photosynthesis.

Ауаның ластануының негізгі көздері. Климат қазір өте қатты өзгеріске ұшырап бара жатыр**.** Көбінесе атмосфераны ластайтындардың қатарында көмірқышқыл газы - (CO_2), күкірт диоксиді - (SO_2), азот диоксидтері - (NO_2) және шаң. Ауа кез-келген затты ластайды: газ тәрізді, қатты және сұйық, егер олардың құрамында орташа мөлшерден асатын мөлшерде болса. Атмосфералық ауаның ластануы шаң мен газға бөлінеді.

Көміртегі тотығы (CO) - Окись углерода (CO)

Көміртегі тотығы-бұл ағаш, бензин, көмір, табиғи газ және керосин сияқты көміртегі бар отындардың толық жанбауынан пайда болатын түссіз, иіссіз және дәмсіз улы газ.

Озон (O_3) - Озон (O_3)

Жер бетіндегі озонды-атмосфераның жоғарғы қабатындағы озонмен шатастырмау керек-фотохимиялық түтіннің негізгі компоненттерінің бірі және күн сәулесіндегі газдармен реакция нәтижесінде пайда болады.

Азот диоксиді (NO_2) - Диоксид азота (NO_2)

NO2-бұл әдетте көлікте және өнеркәсіпте жанармай жағу кезінде бөлінетін газ.

Күкірт диоксиді (SO_2) - Двуокись серы (SO_2)

SO2-өткір иісі бар түссіз газ. Ол қазба отындарын (көмір мен мұнай) жағу немесе құрамында күкірт бар минералды кендерді балқыту арқылы түзіледі.

Өнеркәсіптік кәсіпорындар, зауыттар мен фабрикалар және энергетика объектілерінен ауаға зиянды заттардың шамадан тыс көп шығарылады, олардың негізгілері күкірт, азот, көміртек оксидтері, көмірсутектер, аммиак, күкіртсутек, фторлы сутегі, ауыр металдар, бензапирен және т.б.

Атмосферадағы көмірқышқыл газы шамадан тыс көп болса адам ағзасына өте жағымсыз әсер етеді және канцероген болып табылады. CO_2 концентрациясы шамадан тыс жоғары болуы, адамды әлсіздікке, ұйқыға, бастың ауруына, көруге, зейін қою проблемаларына немесе тіпті қан құрамының жағымсыз өзгерістеріне әкелуі мүмкін.

Суда еріген кезде азот диоксиді - NO_2 және азот қышқылдарын түзеді. Егер еру процесі атмосферада, бұлттардың су тамшыларында жүрсе, бұл құбылыстың салдарынан жаңбыр қышқыл болып жауады. Ол адам ағзасына газ түрінде енген сәтте еру өкпенің ішінде жүреді,

сондықтан азот диоксиді-NO_2 адамның тыныс алу органдарының шырышты қабаттарына теріс әсер етеді, күйік тудырады, зақымдайды. Заттың буын ингаляциялау мыналарға әкелуі мүмкін.

Ингаляция кезінде зат ағзаға ене алады. Зат көзді, теріні және тыныс алу жолдарын зақымдайды, жейді. Заттың жоғары концентрациядағы әсері тамақтың ісінуіне әкеледі. Газ бен буды ингаляциялау өкпенің ісінуіне әкелуі мүмкін, міне осындай адам ағзасына зияндары көп. [5, б. 115]

Қазіргі таңда энергияның басым бөлігі пайдалы қазбалардан мұнай, газ, көмір алынатыны белгілі. Шикі зат мұнай бағасының нарықтағы құны 70 жылдық тарихына көз жүгіртсек, оның бағасы түрлі оқиғаларға байланысты өзгеріп жатқанын білеміз. Мұнай және газ сияқты энергетика ресурстарын саяси амбициясы үшін өзге елдерге қысым көрсету құралы ретінде пайдаланып келеді. Бұл миллиондаған қарапайым адамның өміріне кері әсерін тигізуде және жалпы қоғамның дамуына кедергі.

Барлық өндіріс түрлерін және шығарындылардың сапалық құрамын талдау, анықтау аймақтағы атмосфераны күкірт диоксидімен және өңделмеген көмірсутектермен ең ірі ластаушы заттар отын-энергетика және мұнай-газ кешендерінің кәсіпорындары болып табылатындығын көрсетті. Отын-энергетикалық кешен сонымен қатар атмосфераға көмірқышқыл газы - CO_2 мен метанның - CH_4 шығарылуының негізгі көзі болып табылады, бұл жаһандық климаттың өзгеруіне әкелетін парниктік эффект жасайды. Ауаның газ тәрізді қоспалармен және ауыр металдармен ластануының ірі көздері тау-кен және металлургия кәсіпорындары болып табылатынын да білеміз.

Жылжымалы көздер, олар: Барлық тасымалдаушы жүк көліктері, әсересе автокөліктер мен тікұшатардан, ұшақтардан да атмосфераға сан түрлі улы газдар мен ауыр металдар бөлініп шығады олар қорғасын - Pb, мырыш - Zn және тағы да басқа металдар. Қорғасын-Pb адам ағзасына өкпе, жүрек қан тамырларына қатты зақым келтіреді, бұл дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының – (ВОЗ) пайымдауы бойынша.

Күнделікті көлік секторындағы негізгі ластаушы заттар-азот оксидтері, көміртегі оксиді, көмірсутектер, бензин мен бензапирен, альдегидтер. Автокөлік қозғалтқыштарындағы жанармайдың толық жанбауы көмірсутектердің бір бөлігін құрамында шайырлы заттар бар күйеге айналдырады. Қорғасынды бензинді қолдану ауадағы қорғасынның жоғары деңгейіне жеткізеді, бұл адамзаттың, әсіресе жас сәбилер мен балалардың денсаулығына теріс әсер етеді. Көлік құралдары атмосфераға шығарылатын қорғасынның шамамен 90% құрайды. [7, б. 109]

Соңғы уақытта «Жібек жолы» бойынша көліктің қарқынды қозғалысы есебінен транзиттік көліктің саны ұлғайып бірнеше рет артты, бұл атмосферада автомобильдердің пайдаланылған газдарынан улы заттардың, неше түрлі зиянды қышқыл қалдықтарының концентрациясының өсуіне әкеліп соқты.

Химия өнеркәсібінің кәсіпорындары минералды тыңайтқыштарды өндіру барысында атмосфераға арнайы ластаушы заттарды шығарады: аммиак селитрасының шаңы - NH_4NO_3, азот оксидтері - N_2O_3, аммиак - NH_3, фенол - C_6H_5OH, сан түрлі органикалық еріткіштер. Барлық құрылыс индустриясы мен цемент өндірісі шаң шығарудың негізгі көзі болып табылатыны да айқын.

Пестицидтер оның ішінде ауыл шаруашылығы өнімдері мен өсімдіктер арасындағы арам шөптерге қарсы қолданатын - Гербицидтер, жәндіктерге қарсы қолданатын – Инсектицидтер, өсімдіктер ауруына қарсы қолданатын –Фунгицидтер көптеген зиянды қалдықтарды қалдырып климатқа аса үлкен қауіп әкелуде.

Өнеркәсіптік химиялық заттар – гексахлорбензол, ПХД, сондай – ақ мақсатты емес жанама өнімдер-диоксиндер мен фурандар кіретін тұрақты органикалық ластаушы заттар химиялық улы заттар тобы адам денсаулығы мен қоршаған ортаға үлкен қауіп төндіреді.

Табиғи көздер. Орталық Азия өңіріндегі ауаның ластануының табиғи көздері Қарақұм мен Қызылқұм шөлдерінің әсері бар, сондай-ақ жер бетінен жел көтеріліп, батыстан шығысқа қарай тұздалған шаңның үлкен массалары тасымалданатын Арал теңізінің кеуіп қалған түбі болып табылады.

Арал теңізінің құрғаған түбінен күшті құмды және тұзды дауылдардың дамуы нәтижесінде алуан түрлі тұз тасымалданады. Тұзбен бірге көптеген ауылшаруашылық химикаттары – пестицидтер мен минералды тыңайтқыштардың қалдықтары да тасымалданып жатыр.

Тұзбен бірге көптеген ауылшаруашылық химикаттары – пестицидтер мен минералды тыңайтқыштардың қалдықтары тасымалданады. Жыл сайын 43 млн.тонна тұз Арал теңізі бассейнінен шығарылады және 1,5 – 2,0 млн. шаршы км алаңда орналасады, жақын орналасқан аграрлық өңірлерге елеулі залал келтіреді, мұның барлығы климаттың жылуына қатты ықпалын тигізуде.

Экономикалық тұрғыдан жасыл энергетика, пайдалы қазба отынға қарағанда сенімді және нарыққа толығымен орнықты. Қазіргі күн тәртібіндегі мәселе жасыл энергетикаға толығымен көшу.

– «Жасыл» энергетиканың күн сәулесі, жел, геотермия, теңіз ағындары мен толқындары, биогаз (биомасса) сынды жаңартылатын көздері бар екені белгілі. Олардың пайдалы әсер коэффициенттері (ПӘК), тиімділік деңгейі жөнінде мысалдар өте көп.

2020 жылға қарағанда қазірдің өзінде құрлықтағы желден алынатын электр қуатының құны 15% теңіздегі жел энергиясы 13%, фотоэлектр күн панелі беретін энергия 13% арзандағанын білеміз.

Әлемдік экономикада қандай жаңартылатын энергия көздері қолданылады?

Өткен жылдары Польшада да, әлемде де энергетикалық нарықтың жаңартылатын энергия көздеріне қарай айқын өзгеруі байқалды. ЖЭК, әсіресе жоғары дамыған Европа елдерде танымал бола бастады.

Әлемдік энергетикалық трансформация динамикасына жекелеген елдердің Еуропалық Одақтың директивалары мен әлемнің басқа аймақтарында енгізілген ережелерге қатысты «жасыл» жаңартылатын энергияны пайдаланудың қаржылық пайдасы да әсер етеді.

Әлемдегі ең танымал «жасыл» энергия көздері қандай?

Әлемдегі қолданылатын ең танымал жаңартылатын энергия көздері: күн, жел, су, геотермия, биомасса.

Жекелеген елдердің энергия теңгеріміндегі жоғарыда аталған ЖЭК түрлерінің үлесі неғұрлым маңызды. «Жасыл» энергияның жаңартылатын көздерінің ерекшеліктерімен одан да жақсы танысу үшін олардың әрқайсысына жеке тоқталуға болады.

Күн энергиясы - қазіргі уақытта бұл жаңартылатын энергияның ең тиімді танымал түрі. Күн энергиясы фотоэлектрлік қондырғылар арқылы және күн коллекторларының арқасында өндіріледі. Ең бірінші күннен жылу алады, содан кейін оны электр энергиясына айналдырады, ал екіншісі, мысалы, тұрмыста немесе өндірісте қажеттіліктер үшін ыстық су дайындау үшін қолданылатын жылу энергиясына айналады. [11, б. 79]

Жел энергиясы – желді тиімді пайдалану, экологиялық энергетиканың тіректерінің бірі болып табылатын тиімді турбиналар мен электр энергиясын өндіретін құрылғылардан тұратын жел электр станциялары. Жел генераторлары кинетикалық энергияны электр энергиясына айналдырады-осылайша электр тоғын аламыз. Жел электр станцияларын қолдана отырып, жаңартылатын энергия өндірісі, әрине-бұл, жоғары желді аймақтарда тиімді екені белгілі.

Су энергиясы - су энергиясы табиғи ішкі су ағындарының көмегімен өндірілетіні белгілі. Гидроэнергетика негізінен жеткілікті күшті ағысы бар және үлкен сарқырамасы бар өзендердің қатты ағысына байланысты. Электр энергиясын өндіру, яғни механикалық энергияны электр энергиясына айналдыратын арнайы үлкен турбиналармен жабдықталған ГЭС-гидро электростанцияларында жүзеге асырылады.

Геотермалдық энергия (геотермия) – «Жасыл» энергияның тағы бір көзі-жер асты ыстық суларында болатын және терең тау жыныстарында жиналатын геотермалдық жылу көзі. Көбінесе «жер қойнауының энергиясы» деп, те аталады, ол негізінен жылу көзі ретінде пайдаланады. Электр энергиясын өндіру үшін аз қолданылады. Геотермалдық жылудан алынған энергияны екі жолмен алуға болады: тікелей және жанама.

Биомассадан алынған энергия (биогаз) - осы айтылған тағы бір жаңартылатын энергия көзі-өсімдік немесе жануар тектес заттардан тұратын биомасса (биогаз). Мал, ауыл шаруашылығы өнімдері немесе үй шаруашылықтарының қалдықтары мен қалдықтарының жану, газ шығару немесе эфирлеу процестеріне ұшырату арқылы.

Жоғарыда аталып өткен «жасыл» энергияны өндіру көздерінің әрқайсысы, әрине, өте дұрыс жобаланған жүйелер мен өнеркәсіптік қондырғыларға міндетті түрде инвестиция салуды талап ететіні айдан анық. Жаңартылатын энергия көздерін жоғары деңгейде тиімді дайындау, қайта өңдеу және пайдалану тұрғысынан тиісті техникалық жағдайларын қамтамасыз ету әрбір мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

01.12.2023жыл Біріккен Араб Әмірліктерінің қаласы Дубайда Біріккен ұлттар ұйымының - БҰҰ әлемдік климаттың өзгеруі жөніндегі негіздемелік конвенциясы тараптарының 28-ші кездесуі болды. Бұл қысқаша COP-28 деп аталады.

Дубайдағы дәл осы саммитке әлемнің 200-ге жуық елінен 70 мыңға жуық делегат шақырылған. 2023 жыл желтоқсанның 12-не дейін өткен конференцияда пайдалы қазба отыннан бірте-бірте ақырындап бас тарту арқылы жаһандық температураны индустриялдық дәуірге дейінгі деңгейінен 2 градустан артық асырмау мәселесі талқыланып келісімге тараптар өз ұсыныстарын айтып жеткізді.

Осы Дубайда өткен COP-28 Саммитінде адамзат 2030 жылға дейін болуы мүмкін, қайтымсыз климаттық апаттардың жақындағаны туралы аталып өтті. Олардың ішінде зерттеуші-ғалымдар Гренландия мен Батыс Антарктикадағы үлкен мұз қабаттарының еруін, мәңгілік мұздың кең еруін, жылы сулардағы маржан рифтерінің өлімге душар болуын айтып өтті.

Парниктік газ шығарындыларының көптігіне байланысты планета аса тым тез қызып кетті, тіпті 1,5 градус шекарада жаһандық температураның өсуін сақтауға бағытталған Париж келісімі күрт жылыну кезінде жеткілікті тиімді шара емес екендігі туралы баяндама жасалды. Әр түрлі елдер шығарындыларды азайтудың «шынайы тәсілдерін» қалай іздеді және Оңтүстік елдеріне климаттық қиындықтарды өтеу үшін қанша қаржы бөлуге дейін келісті.

Тараптар ортақ шешімге келді. Климаттың өзгеруінен зардап шеккен елдерге жәрдем береді және осылайша дамушы елдер қорға қаржы құяды, бұл өте дұрыс шешім.

1992 жылы БҰҰ-ның негіздемелік конвенсиясы климаттың өзгеруіне байланысты қабылданған еді. 1997 жылы Киото хаттамасы және 2015 жылы Парижде құжатқа қосымша ретінде климаттық келісімі бекітілді. Қазақстан да осының бәріне мүше. Ал, Париж келісіміне сәйкес құжатқа қол қойған барлық мемлекеттер, әлемдік температураның 2°C цельсиядан көтерілуіне жол бермеуге және оны 1,5°C-қа дейін шектеу қоюға онан басқа парниктік газді азайтуға міндеттеме алды.

К.А.Тимирязев ойлап тапқан фотосинтез процесіне қатты мән беру керек, сондықтан көгалдандыру және абаттандыру мәселесін дамыту қажет. [7, б. 117]

Фотосинтез туралы түсінік. К.А.Тимирязевтің негізгі ғылыми-зерттеулері фотосинтезге қатысты болды. Оған дейін өсімдіктер жарықта көмірқышқыл газы мен суды органикалық заттарға айналдыратыны белгілі болатын. Бірақ бұл процесс қалай болатынын ғалымдар толық қанды түсінбеді. Ақыры процесті түсіну үшін Тимирязев түрлі-түсті сүйықтықтар арқылы өтетін жарықты өсімдіктерге тікелей бағыттай білді. Ол қызыл және көк сәулелердің сарыға қарағанда жақсы сіңетінін анықтай білді және көмірқышқыл газының ыдырау қарқындылығы осыған байланысты.

$$CO_2 + H_2O = (\text{Жарық-күн сәулесі энергия}) = (C_6H_{12}O_6) + O_2$$

Бірақ ең басты мәселе Тимирязев өсімдіктерге жасыл түс беретін хлорофилл дәндерінің арқасында жарық сіңетінін түсінді. Осылайша атмосфераға оттегі тарайтынын және ол ауаны керемет тазартып байытады, толықтырады және ауа құрамын оттегімен толықтыратынын айқындап берді. Бір сөзбен айтатын болсақ, фотосинтез: Фото дегеніміз жарық, күн сәулесі - энергия деп айтуға негіз бар. Ал, синтез дегеніміз органикалық заттардың пайда болуы және оттегінің бөлініп шығып ауаны оттегімен толықтыру процесі фотосинтез болып табылады.

Сондықтан, бір тал кессең он тал ек дейді. Атадан мал қалғанша тал қалсын деп ата – бабаларымыз өте дұрыс айтып кеткен болса керек. Осылайша, жастарды табиғатты қорғап аялауға, қоршаған ортаның ластануына жол бермеуге, климаттың жылынуына қарсы күресуге, жастарды Отансүйгіштікке баулу арқылы Қазақстандық патриоттық рухта тәрбиелеу.

Қорытынды

2024 жылдың жаз айында тағы бір әлемдік мәселе «Су саммиті» Астана қаласында өтетін болды. Су-тіршілік көзі, тіршілік нәрі демекші бұлда үлкен халықаралық проблемаға айналып бара жатыр. Ауыз суы тапшы болып жатыр, сондықтан мұныда әлемдік қауымдастық болып қолға алу қажет.

Ауыз суын барынша үнемдеу қажет, оны ұрпақтан ұрпаққа жеткізу қажет. Сондықтан табиғатты аялау, экология және сыртқы ортаны қорғау туралы, көздің қарашығындай сақтау, мектептен бастап пәндерді еңгізіп, бүкілхалық болып қолға алып климатты қорғап аялау керекпіз. Жастарды табиғатты аялап Отанды сүюге тәрбиелеу негізгі күн тәртібіндегі мәселенің бірі.

Әдебиеттер:

1. Қ.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауынан 2023жыл 01 қыркүйек.
2. Н.Назарбаев «Сындарлы он жыл»- 2003жыл.
3. Дүйсенбаев, А.Қ. Тәрбие теориясы мен әдістемесі [Электрондық ресурс]: Оқулық /А.Қ. Дүйсенбаев, 2015. - 213 МБ. http://e-lib.dulaty.kz/viewer/?doc=3106156
4. Мемлекеттік-дайындық құқықтары оқу әдістемелік құралы – 2009жыл.
5. Жалпы тактика. Ұрыста жауынгердің іс-қимылы және ұрысты ұйымдастырубойынша бөлімше мен взвод командирінің атқаратын жұмысы [Мәтін]: оқу құралы/ О.В. Ажимов, О.Ю. Скоков, К.Е. Суюндиков және т.б. Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 70 б.
6. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана. 2004. 28-б
7. Алғашқы әскери дайындық: Оқулық. 10-11 сынып. Авторлары: К.Аманжолов, А.Тасболатов, Д.Майхиев, Б.Аманжолова.-Алматы «Мектеп баспасы». 2015
8. Бекбосунов А.Қ. Әскери патриоттық тәрбие негіздері [Мәтін]: Оқу құралы /А.Қ.Бекбосунов, А.Қ. Демеуов, Н.А. Бектаев. - Алматы: Эверо, 2016. - 112б. - ISBN 978-601- 310-374-7

ПЕДАГОГ ИМИДЖІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Құдайбергенова Алия Маликовна,
п.ғ.к., аға оқытушы
Қаржауова Замира Әкімбекқызы,
7М01802 – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының
2 курс магистранты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Байсынова Алима Ертаевна,
Түркістан облысы, Арыс ауданы, Жиделі ауылы
Жиделі жалпы орта мектебінің көркем еңбек пәнінің мұғалімі

Аннотация. Мақала мазмұнында педагог имиджі мәселесін зерттеудің теориялық негіздері туралы жан-жақты сипаттама беріледі. Сонымен қатавр, педагог имиджі – мұғалім, оқытушы бейнесінің тәрбиеленушілер, ата-аналар, әріптестер және әлеуметтік санада қабылданудың стереотипі болып табылады.

Түйін сөздер: Педагог имиджі, педагог бейнесі, имиджмейкер, педагог беделі, педагог адалдығы.

Аннотация. В содержании статьи дается исчерпывающее описание теоретических основ исследования проблемы имиджа педагога. Кроме того, имидж педагога – это стереотип восприятия образа учителя, преподавателя в социальном сознании воспитанников, родителей и коллег.

Ключевые слова: Имидж педагога, имидж педагога, имиджмейкер, авторитет педагога, честность педагога.

Abstract. The content of the article provides an exhaustive description of the theoretical foundations of the study of the teacher's image problem. In addition, the image of a teacher is a stereotype of perception of the image of a teacher in the social consciousness of pupils, parents and colleagues.

Key words: The image of the teacher, the image of the teacher, the image maker, the authority of the teacher, the honesty of the teacher.

Қазіргі жағдайда әрбір отбасына мектептен жүйелі және білікті көмек керектігін ұстаздар қауымы жақсы түсінеді. Бұл мәселені ұстаздар мен ата-аналардың өзара әрекеттесуі үрдісінде ғана табысты шешуге болады. Қоғамдағы жаңа бетбұрыстар білім беру жүйесінен үнемі өзгеріп отыруды талап етеді. Қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі мұғалім құзыреттілігі жансыз жаттанды білім түрінде емес, педагогтың жеке тұлға ретінде танымға, ойлауға қатысын, белгілі бір мәселелерді ұсынып, шешім жасауға, оның барысы мен нәтижелерін талдауға, ұтымды түрде түзетулер енгізіп отыруға деген іскерлігінің белсенділігінен көрінеді.

Имидж ағылшынның «image» сөзінен алынған, «образ», «түр», «келбет» сөздерінен шыққан. Бұл кез келген нәрсенің, адамның эмоционалдық образын, мінез-құлқын көрсетеді. Өз имиджін қадағалау бұл адамды өзіне қарату [1, б.148].

«Имидж» түсінігі XX ғасырдың соңында қоғам назарының және ғылыми талдаудың пәні болды. 1990 жылдардың ортасында имиджді қалыптастырудың психологиялық аспектілеріне арналған, имидж туралы алғашқы зерттеулерді Р.Ф.Ромашкина, Е.В.Гришунина, П.С.Гуревич, Ф.А.Кузин және елімізде профессор А.А.Калюжный зерттеулер жүргізіп, ғылыми айналымға енгізді.

Педагог имиджі – тұлғаның өзін-өзі әрекеттеуімен ерекшеленеді. Ол ұстазға жоғары беделге ие болуына көмектеседі. Имидж адамды танымдылық пен бағалық қатынастар ретінде көрсетеді. Адамның бүтін келбетін сипаттайтын сыртқы және ішкі аспектілерді атап кету қажет. Сыртқы аспект көптеген элементтерден құралады, аяқ киіммен бастап бас киімге дейін. Ол, адамның бет-әлпеті, киімі, жүріс-тұрысы, мінез-құлқы, дауысы. Осы тұста стилистің, визажистің көмектері қажет. Имидждің ішкі аспектісі ерекше маңызға ие, оның менталитеті,

зерделілігі, қызығушылықтары, талаптары, мән-мазмұны шеберлігі. Ежелгі Қытай ойшылы Конфуцийдің айтуынша, адам аяғынан басына дейін өлшенбейді, басынан көкке дейін. Осы ерекшеліктерді тартымды образды құру процесінде есепке алу қажет. Сонымен қатар, адамның энерго ақпараттық өрісі бар, оның құрылымы мен әрекеттесуі зерттеледі. Приборлардың көмегімен зерттеу жұмыстарының нәтижелері сыртқы шарттардың, жағдайлардың түрлі өзгерулеріне байланысты адамның энергетикалық өрісінің өзгеруі көрсетілген, жеке тұлғалық ерекшеліктердің адамдар арасындағы әсер ету күштері мен шамалары өлшенеді. Имиджге жұмыс барысында қоршаған ортамен сөзсіз позитивті бағаланатын құндылық ерекшеліктері таңдап алынды. Профессор В.М. Шепельдің айтуынша, адамның имиджі оның бойындағы өткен тәжірибелерден жинақтала отырып, күрделі жүйелі білімі болып табылады. Ол бүтін сипаттамаға иеленіп барлық қырлары келісілген. Демек, имидж – белгілі бір адамда нақты қалыптасқан болса, пікір де сондай айқын болуы мүмкін: имидж адамның тек сыртқы түріне қарап қалыптаспайды, сонымен бірге психикасына да тәуелді. Пікір бағалау негізінде, темперамент, мінез қасиеттерімен және алғашқы әсерден пайда болуы мүмкін. Сондықтан бұл терминдер «имидж», «пікір» мазмұны жағынан мағыналас. Бұлардың айырмашылығын келесіден көруге болады: «имидж» сөз тіркесінде дұрыс қолдану типі «адам имиджі» (педагог-психолог, адвокат имиджі) деп қолданылады, ал пікір сөз тіркесінде«адам пікірі» деп пайдалану керек. Сонда өзінің имиджін қалыптастыру немесе өзі туралы пікір қалыптастыру болып шығады. Басқаша айтқанда, имидж – бұл сізден, ал пікір – басқалардан. Имидж табиғаты, типтері, мазмұны мен түрлері, құрылымына тоқталсақ назарымызды мына нәрселерге аударуымыз қажет. Біздің әрқайсысымыз белгілі бір бейнені жасаймыз. Бұл имидж – адам туралы қалыптасқан ұғым-түсінік. Мұғалім имиджі олардың: сыртқы бейнесінен, әдетінен, сөйлеу мәнерінен, ұлттық және өзіндік санасынан, ұлттық менталитетінен, іс-әрекетінен, мінез-құлқынан жасалған оны қоршаған әлеуметтік ортаның ой пікірінен құралады [2, б. 89].

Әлеуметтік шындықты өзгертуге бағытталған ақпараттық қоғамның табиғаты өзгеруде, оның адамға деген талаптары және адамның қоғамға деген талаптары жоғарылауда. Өкінішке орай, депутаттарды сайлау имидж мамандарының қолына жиі түсуде. Елдің бірқатар, аймақтарында стереотипті манипуляциялау, жасанды имидж қоғамның сұранысына жауап бере алмай жатады.

Имиджді құрушы имиджмейкерге оның кәсіби шеберліктеріне үкіметтің имиджі, өнеркәсіп ұжымының имиджді, жекелей тұлғаның имиджіне байланысты. Үкіметтің имиджі елді тиімді басқаруға көмектеседі. Педагогикалық ұжымның имиджі жекелей тиімді білім алуға көмектеседі. Жекелей тұлғаның имиджіне ұжымның имиджі байқалады. Тұлғалардың шетелдерге саяхаттау, жұмыстар атқару, қызмет істеу барысында сөзсіз жайлы ұғым пайда болады

Қазіргі кездегі соңғы басылымдарда, әдебиеттерде педагогтың кәсіби имиджі жайлы өте көп айтылып жүр, имиджді қалыптастыру процесі кімге байланысты және педогогикалық іс-әрекеттің табыстылығына қалай әсер етеді? Педагог бейнесі оқушылар есінде ең әсерлі сәттермен сақталып қалады. Өскелең жас ұрпақтың сезім, жігерінің қуатты күші болатын, адам қызықты, жан-дүниесі бай болуы керек. Педагог имиджін қалыптасыру үшін өзімен жан-жақты жұмыс жасауы керек. Оқушы өмірінің көп бөлігі оларға білім ғана беріп қоймай, сонымен қатар оларды тәрбиелейтін және жеке тұлға ретінде қалыптастыратын мектептің оқу тәрбие үрдісінде өтеді. Әлеуметтік және балалық шақтан алған әртүрлі әсерлер мен тәжірибелер үлкен өмірге өтуіне әсер етеді. Педагогтың жеке басы оқушының жеке тұлға болып қалыптасуына көмектеседі. Ақпараттың басым бөлігін біз көру арқылы аламыз, сондықтан да біздің тартымды бейнеміз өте маңызды. Оған ұқыптылық, іскерлік стиль, мәнер, әдеп, күлкі жатады. Сонымен қатар ойлау, іс-әрекет бейнесі, сөйлеу мәнері және тыңдай білу де басты болып табылады. Оқушылары мен әріптестерінің алдында өзін-өзі ұстай білуі педагог имиджі болып саналады. Егерде оқушы педагогтың жеке тұлғасына қызықпаса пәнге деген қызығушылығы да болмауы мүмкін. Басқа мамандық иелерінен педагогтың ерекшелігі оның қоғамдық мақсатында. Педагог оқушылар мен ата-аналар үшін басты тұлға болғандықтан, оған қойылатын талапта әрқашан жоғары.

Қазіргі кезде тартымды қалыптасқан педагог имиджі педогогикалық іс-әрекеттің негізгі табысты бірден-бір жағдайы. Педагог өзін қалай көреді және оны оқушылары қалай елестетеді? Мектеп әкімшілігі мен оқушылар сыйлау үшін және іс оңға басу үшін не істеу керек? Оқушылар мен ата-аналардың алдында педагог тартымды, сымбатты, әдемі, мейірімді болуы керек. Ал бұл имиджге байланысты мәселе.

Имидж құрылымы:

- сыртқы бейне;
- вербалды және вербалды емес қарым-қатынасты пайдалану құралы;
- ішкі «Мен» сезімінің кәсібіне сәйкестігі.

Сыртқы имиджді құраушыларға: мимика, дауыс күші мен дауыс ырғағы, костюм, қимыл, сөйлеу мәнері жатады.

Имиджді құраушылар туралы қарастырсақ: біріншден, адамның өзі, оның әлеуметтік ортада өзі туралы қандай мәліметтерді жеткізу мақсатында әрекеті, айналсынд С.И.Ожеговтың түсіндірме сөздігінде: «Имидж дегеніміз – ой-пікір, тұжырым, бір нәрсе туралы берілген көзқарас, қатынас» делінген [3, б. 271].

«Имидж» мағынасын түсіну әртүрлі құрамды бөліктерден құралады. Бұл бөліктерінің ең маңызды төртеуін қарастырайық:

1. *Кәсібилік және әділдік.* Педагог талантты тұлға болуы қажет. Бірақ тәжірибе көрсеткендей 100 адамның 99-ы өз талантын көрсетуге мүмкіндігі жоқ және өмір бойы басқа іспен айналысады.

2. *Педагогтың адалдығы.* Адамзат тәжірибесінен шыққан моральді ережелер бойынша өмір сүру керектігін ұғынады, ал әдепсіз болса өз нәтижесінің тұтқынында болады және оның идеялы –барлығы рұқсат етілгендік. Біздің қоғамға өзін-өзі жетілдіре алатын, ең алдымен рухани тұрғыдан жетілдіре алатын әдепті, тәрбиелі, адал педагог өте қажет. Ол назарын барлық адамзат мәдениетінің байлығын алу керек, яғни оның кең гуманитарлық білім алуы міндетті.

4. *Педагогтың гуманитарлық білімі.* Орыстың танымал ойшылы, ағартушы Ф.Достаевскийдің ойынша, гуманитарлық дамығандық адамның кез келген мамандықты игеруін жеңілдетеді. Осы атақты жазушының адалдығынан атақты адамдардың өмірінен көптеген мысалдар дәлел болады. Гуманитарлық мәдениет арқасында адам сезімдік немесе рационалдық өңдей отырып, өзіне әртүрлі мәлімет таңдау мүмкіндігіне ие болады.

5. *Педагог психотехнолог болуға міндетті.* Психотехнология – бұл адамдарды басқаруда психологияның техниканы практикада қолдану жөніндегі ғылым. «Психотехнология» терминін өз құрамында 3 құрамдас бөлігі бар: «психо»,«техно», «логия» оны талдағанда «психотехнологияның» мәнін түсінуге мүмкіндік береді. Грек тілінен аударғанда «психо» – жанды, «техно» – өнер, шеберлік дегенді тура білдіреді, ал «логос» – сөз, оқуды білдіреді [4].

Педагогтың мәртебесі мен беделі оның жеке имиджіне байланысты. Жалпы имидждің құрамына төменде көрсетілген элементтерді жатқызуға болады:

– Қызметтік қарым-қатынас этикеті (корпоративтік ережелерді ұстану);

– визуальді белгілер – бойдың, дене бітімің, шаш үлгісінің үйлесімділігі;

– Өзіне сәйкес стильді анықтайтын элементтер: киім, аяқ киім, аксессуарлар – тіл табыса білу қабілеті ауызша және жазбаша тілдесу, дауыс ерекшілігі. Сонымен, педагогтың имиджі мынандай құрамнан тұрады: жеке және тұлғалық қасиеттер, коммуникативтік қасиеттер, кәсіби іс-әрекеттің және мінез-құлықтың ерекшеліктері. Жаңа қоғам педагогтың имиджіне жаңа талаптар қояды, бірақ замандар бойы ұстаздың бойында өзгермейтін мынандай қасиеттер бар: балаларды жақсы көру – мейірімділік – шынайылық – тілдесе алу икемділігі.

Ойымызды жинақтай келе педагог имиджін қалыптастыру – өмір талабы. Рухани мәдениеті биік, кәсіби іскерлігі, қабілеті мен ақыл-парасаты жоғары, істің негізгі көзін білетін, жан-жақты жетілген мұғалімдерді жетілдіру бүгінгі күнде өте маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Калюжный А.А. Формирование имиджа учетеля. – Москва: “Владос”, 2005, – 177 с.
2. Калюжный А.А. Психология формирования имиджа учителя. – Москва: “Владос”, 2004, – 222 с.
3. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравиться людям. Монография. – Москва, 2022. – 210 с.
4. Жайтапова А.А. Профессиональный рост учителя в системе повышения квалификации. – Алматы, 2010. – 180 с.

РАУШАНГҮЛ ТҰҚЫМДАСЫНА ЖАТАТЫН ӨСІМДІКТЕРДІ БИОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Нурланова А.,
Мукашева Д.М.

Аннотация. Қазақстанның бүкіл аймағында кеңінен қолданылатын раущангүл тұқымдасына жататын 200-ден аса өсімдік бар. Раушангүл тұқымдасы экономикалық құнды жемістерімен және дәрілік өсімдіктерімен танымал. Бұл зерттеудің мақсаты – болашақ зерттеулерге толық негіздеме болу үшін раушангүл тұқымдасына SWAT-талдау жүргізіп, этноботаникалық деректерді жинау. Мақаладағы деректер 2022-2023 жылдар аралығында 80 респонденттен жартылай құрылымдалған сауалнамалар, ашық сауалнамалар және жеке бақылаулар арқылы жиналды. Сауалнамаға қатысушылар негізінен шөп дәрігерлері, фермерлер, халық емшілері, шопандар және 30-80 жас аралығындағы топтардың білімді мүшелері болды. Жиналған барлық деректер Microsoft Excel көмегімен талданды.

Қазақстанда раушангүл тұқымдасына жататын өсімдіктердің 200-дан аса түрі, соның ішінде 7 (13%) альпинистік бұталар, 19 (34%) шөптер, 11 (20%) бұталар және 18 (33%) ағаш түрлері бар. Оларды биоэкологиялық тұрғыдан зерттеу раушангүл тұқымдасы туралы болашақ зерттеулерді толықтыруға негіз болды.

Түйін сөздер: раушангүл тұқымдасы, биоэкология, этноботаника, түр.

Аннотация. На всей территории Казахстана насчитывается более 200 растений семейства раушангульных, широко используемых. Род роз известен своими экономически ценными плодами и лекарственными растениями. Цель этого исследования-провести SWAT-анализ семейства розовых и собрать этноботанические данные, чтобы обеспечить полное обоснование будущих исследований. Данные в статье были собраны с помощью полуструктурированных опросов, открытых опросов и личных наблюдений от 80 респондентов в период с 2022 по 2023 год. Участниками опроса были в основном травники, фермеры, народные целители, пастухи и образованные члены групп в возрасте от 30 до 80 лет. Все собранные данные были проанализированы с помощью Microsoft Excel.

В Казахстане насчитывается более 200 видов растений семейства Розовых, в том числе 7 (13%) вьющихся кустарников, 19 (34%) трав, 11 (20%) кустарников и 18 (33%) видов деревьев. Их биоэкологическое изучение послужило основой для дополнения будущих исследований рода роз.

Ключевые слова: род роз, биоэкология, этноботаника, вид.

Abstract. There are more than 200 plants of the raushangul family widely used throughout Kazakhstan. The genus of roses is known for its economically valuable fruits and medicinal plants. The purpose of this study is to conduct a SWOT analysis of the pink family and collect ethnobotanical data to provide a full justification for future research. The data in the article were collected using semi-structured questions, open surveys and personal observations from 80 respondents in the period from 2022 to 2023. The survey participants were mainly herbalists, farmers, folk healers, shepherds and educated members of groups aged 30 to 80 years. All the collected data were analyzed using Microsoft Excel.

There are more than 200 species of plants of the Pink family in Kazakhstan, including 7 (13%) climbing shrubs, 19 (34%) grasses, 11 (20%) shrubs and 18 (33%) tree species. Their bioecological study served as a basis for complementing future studies of the genus of roses.

Keywords: genus of roses, bioecology, ethnobotany, species.

Тақырыптың өзектілігі. Раушангүл тұқымдасы – шамамен 4828 түрді және 81 тұқымды қамтитын орташа гүлді өсімдіктер тұқымдасы. Олар шөптерден, бұталардан және ағаштардан тұрады, сондай-ақ, көптеген пайдалы және маңызды, соның ішінде көптеген дәмді жемістер береді. Раушангүл тұқымдасына жататын өсімдіктер әртүрлі құрылымдарға және көптеген

будандар мен плоидтық деңгейлерге ие. Оның құрамында қара өрік, алма, шабдалы, алмұрт, шие, бадам, құлпынай, таңқурай сияқты жемістер мен сәндік өсімдіктердің едәуір көп мөлшері бар. Гүлденген шие мен раушанның экономикалық және агрономиялық маңызы зор. Тұқымдаста өсірілетін жеуге жарамды дақылдардың құндылығы, ең алдымен, тұтынушыға тазартылған тағамға ерекше дәм беретін жемістерінің экономикалық маңыздылығына байланысты. Бұл тұрғыда олардың фитохимиялық заттар мен антиоксиданттардың көзі ретіндегі рөлі мыңдаған жылдар бойы белгілі болды. Ежелгі кезеңде раушангүл жемістері жергілікті антропоидтардың тіршілік ету ортасын мекендеді және бұл түрлердің жемістері қоректік заттардың баға жетпес көзі болды. Жүз жылдық әртүрлілік пен икемділік жеміс мөлшерінің өзгеруіне әкелді, бұл қазіргі уақытта коммерцияланған жемістерді жабайы туыстарынан ажыратады. Тұқымдастар өзінің емдік және экономикалық әлеуетімен танымал, өйткені оның құрамында көптеген өсімдік түрлері, соның ішінде антропоидтардың қоректенуі мен денсаулығын қамтамасыз ететін көптеген экономикалық маңызды өсімдіктер бар.

Қазақстанда раушангүл тұқымдастына жататын өсімдіктердің 36 туысы, 200-ден аса түрі бар. Тұқымдасқа жататын әртүрлі өсімдіктер елімізде жиі кездеседі және кей жағдайларда оларды ауруларды емдеу үшін пайдаланады Алайда тұқымдастардың этноботаникалық маңызы елімізде тиісті түрде құжатталмаған. Тақырыптың өзектілігі осы зерттеулердің аздығымен байланысты.

Зерттеу мақсаты. Зерттеу екі негізгі мақсатты ескере отырып әзірленді:

– Раушангүл тұқымдасына жататын түрлердің әртүрлілігі мен популяциясы туралы ауқымды зерттеу жүргізу;

– Раушангүл тұқымдасының биоэкологиялық зерттелуін және оның маңыздылығын құжаттау.

Материалдар мен әдістер. Ағымдағы зерттеу Қазақстанның Алматы қаласында жүргізілді. Іле өзенінің жоғары ағысында сирек кездесетін раушангүл тұқымдасына жататын өсімдіктер өседі. Сондықтан, зерттеу жұмыстарын осы аймақта жүргіздік.

Зерттеу үшін далалық жұмыстар 2022 жылдан 2023 жылға дейін жүргізілді, оған 80 адам қатысты. Сұхбат үшін негізінен осы аймақтағы шөп дәрігерлері, фермерлер, халық емшілері, шопандар және егде жастағы тәжірибелі адамдар таңдалды. Жас диапазоны 30- дан 80 жасқа дейін, орташа жасы 55 жасты құрады. Жергілікті тұрғындармен әңгімелесу кезінде олар өсімдіктер туралы дәстүрлі ақпарат ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырғанын айтты. Алынған ақпарат басқа ақпарат берушілердің ақпаратымен немесе алдыңғы әдебиеттермен салыстырылды. Осы зерттеуде ұсынылған өсімдіктер туралы деректерді кем дегенде 3-4 респондент растады. Жиналған өсімдіктер мен олардың этноботаникалық қолданылуын Microsoft Excel бағдарламасына енгізер алдында жергілікті сарапшылар растады.

Осы зерттеуде қаланың жергілікті тұрғындарынан тиісті этноботаникалық деректерді алу үшін жартылай құрылымдалған сауалнама қолданылды. Негізінен сауалнама үш бөлікке бөлінді. Сауалнаманың бірінші бөлімінде жасы, жынысы, білім деңгейі, тұрғылықты жері сияқты демографиялық деректер болды. Сауалнаманың екінші бөлімінде өсімдіктің жергілікті және ғылыми атаулары, тіршілік ету ортасы, дәрілік қолдану, хош иіс пен дәмдеуіштерді қолдану, ветеринарияда өсімдікті пайдалану, дайындау әдісі, жиналған дақылдың мөлшері және өсімдік жинаушы, маркетингтік құндылық, сатылған мөлшер, баға диапазоны, өсімдіктің сақталу жағдайы (кең таралған немесе сирек), соңғы он жылдағы өсімдіктер санының өзгеруі, жинау әдісі, егін жинағаннан кейін дәрілік өсімдіктерді тасымалдаудың дәстүрлі әдістері туралы ақпарат алынды. Сонымен қатар, сауалнаманың үшінші бөлігінде этноботаникалық ақпарат болды, мысалы, тамақ ретінде пайдаланылатын өсімдіктер (шикі немесе жаңа піскен), тамақ дайындауға пайдаланылатын бөліктер, отын ретінде пайдаланылатын өсімдіктер, жиһаз, ауылшаруашылық құралдары, аралар, сәндік, жемшөп, ағаш, сондай-ақ өсімдіктің қандай қолданылуы бар.

Сонымен, респонденттердің орташа жасы – 55. Сауалнама барысында шамамен 20 әйел және 60 ер адам болды. Оның ішінде 30 фермерлер, 20 шопан, 10-ы мектеп оқушылары, 10-ы білімсіз, 5-і университет түлектері және 5-і мұғалімдер.

1-кесте. Қатысушылардың демографиялық ақпараты

Демографиялық сипаттамалары	Респонденттер саны	Пайыз %
Жасы		
30-50	30	37,5
50-ден жоғары	50	62,5
Жынысы		
Еркек	60	75
Әйел	20	25
Тұрғылықты жері		
Ауыл	50	62,5
Қала	30	37,5
Білімі		
Орта білім	10	12,5
Мұғалімдер	5	6,25
Университет түлегі	5	6,25
Фермер	30	37,5
Шопандар	20	25
Білімсіз	10	12,5

Бұл сауалнама қала-ауыл тұрғындарынан раушангүл тұқымдасына жататын өсімдіктер туралы ақпарат жинау үшін жүргізілді.

Бұл аймақта этноботаникалық мақсатта пайдаланылған өсімдіктердің барлығы 55 түрі құжатталған, атап айтқанда 7 (13%) альпинистік бұталар, 19 (34%) шөптер, 11 (20%) бұталар және 18 (33%) ағаш түрлері. Тұқымдасқа жататын өсімдектерді пайдалану туралы деректер 2-кестеде көрсетілген. Осы зерттеудің нәтижелері отбасының 47 (85%) өсімдіктері дәрілік заттар ретінде пайдаланылғанын көрсетті, өйткені бұл отбасы белгілі бір аймақта жоғары дәрілік құндылыққа ие. Жергілікті тұрғындар бұл өсімдіктерді асқазан-ішек аурулары мен микробтық инфекциялар, қан проблемалары, бас ауруы, гепатит, диарея, бүйрек тастары, антиоксиданттар, жараларды емдеу, зәр шығару жолдарының инфекциялары, астма, іш қату, жүрек проблемалары, қант диабеті сияқты әртүрлі ауруларды емдеу үшін пайдаланады.

2-кесте. Раушангүл тұқымдасына жататын өсімдіктер туралы ақпарат

Өсімдік атауы	Тіршілік ету ортасы	Қолдану тәсілі	Медицинада қолдану	Басқа қолдану түрлері
Agrimonia eupatoria L.	Шөп	Қайнату	Зәр шығару жолдарын емдеу үшін қолданылады	Қой мен ешкіге арналған жайылымдық жем
Cotoneaster affinis Lindl.	Бұта	-	-	отын ретінде қолданылады
Cotoneaster integerrimus Medic.	Бұта	улы	-	отын ретінде қолданылады
Cotoneaster minutus Klotz	Бұта	-	-	Жемістері жеуге жарамды, отын ретінде пайдаланылады
Eriobotrya japonica (Thunb.) Lindl.	Ағаш	Қайнату	Демікпе үшін қолданылады	Отын ретінде пайдаланылады
Filipendula ulmaria (L.) Maxim	Шөп	Ұнтақтау, қайнату	Асқазан проблемалары үшін қолданылады	-
Fragaria indica Andrew.	Шөп	Қайнату	ас қорыту бұзылыстары	Жеуге жарамды жеміс
Fragaria nubicola (Hook.cf.) Lindl. ex Lacaita	Шөп	Қайнату	Іш қатуды жеңілдету үшін қолданылады	Отын ретінде ағаш қолданылады. Жапырақтары мал азығы ретінде пайдаланылады.
Fragaria vesca L.	Шөп	тікелей	Жүрек мәселесі	Жем

Malus baccata (L.) Borkh.	Ағаш	Тікелей	Бас ауруы	Отын ағашы, жем және жеміс
Malus domestica Borkh.	Ағаш	Жемісі тікелей	Қан проблемалары үшін қолданылады	Отын және ауылшаруашылық құралдары
Potentilla argentea L.	Шөп	Қайнату	Ас қорыту проблемалары үшін қолданылады	Ешкі мен қой азығы
Robus fruiticosus L.	Өрмелейтін бұта	тікелей	Тамыр гепатит пен диарея үшін қолданылады	Жемістер, жемдер, қоршаулар
Rosa chinensis Jacq.	Бұта	Тікелей	Микробқа қарсы	Сәндік элементтер мен қоршаулар
Rosa moschata Herrm.	Бұта	жемісі	Асқазанды емдеу үшін қолданылады	Сәндік элементтер мен қоршаулар
Rubus ellipticus Sm.	Өрмелейтін бұта	Жемісі	Жеміс жеуге жарамды және бүйрек тастарын кетіруге пайдалы	Қоршаулар
Rubus niveus Thunb.	Өрмелейтін бұта	тікелей	Антиоксидант	Қоршаулар
Rubus ulmifolius Schott	Өрмелейтін бұта	-	-	Жемістер, қоршаулар

Нәтижелер мен талқылаулар. Раушангүл – алма, алмұрт, қара өрік және шабдалы сияқты әртүрлі жемістерді өндіру және тұтынуға арналған экономикалық тұрғыдан өсімдіктердің негізгі отбасыларының бірі. Бұл зерттеу Алматы аймағы бойынша этноботаникалық мақсатта пайдаланылған өсімдіктердің 55-ке жуық түрін құжаттады. 2-кестеде жинақталған осы зерттеуде хабарланған өсімдіктер раушангүл тұқымдасының экономикалық маңызы бар түрлерімен танымал екенін көрсетеді. Отбасы сонымен қатар дәрі-дәрмектің, отын ағашының, коммерциялық жемістердің, жемшөптің және сабан материалының тамаша көзі болып табылады, ол сонымен қатар ауылшаруашылық құралдарын, жиһаздарды, қоршауларды және сәндік мақсаттарды жасау үшін қолданылады.

Ағымдағы зерттеу Алматы аумағының жергілікті тұрғындары арасындағы отбасының дәстүрлі маңыздылығын құжаттады. Жиналған деректер Prunus armeniaca, Prunus persica, Prunus domestica, Pyrus communis және Malus domestica зерттелетін аумақта экономикалық тұрғыдан маңызды жеміс өсімдіктері екенін көрсетті. Жемістермен қатар, бұл түрлердің ағаштары отын ағашы ретінде, ал жапырақтары жем ретінде пайдаланылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Пережогин, Ю.В. Новые виды флоры Казахстана / Ю.В. Пережогин // Биологическое разнообразие растительного мира Урала и сопредельных территорий: материалы Всероссийской конференции с международным участием. - Екатеринбург: Гощицкий, 2012. - С. 83-84.
2. Пережогин, Ю.В. Дополнение к флоре Казахстана / Ю.В. Пережогин, П.В. Куликов, С.И. Курлов. - СПб, Ботанический журнал, 2015. - №5. - Т. 100. - С. 501-503.
3. Флора Казахстана. - Алма-Ата, Изд. АН КазССР, 1956-1966. - Т. 1-9.
4. Абдулина, С.А. Список сосудистых растений Казахстана / С.А. Абдуллина; под редакцией Р.В. Камелина. - Алматы, 1998. -187
5. Байтенов М.С. Флора Казахстана. Родовой комплекс флоры. – Алматы: Fылым, 2001. – Т. 2. – 279 с.
6. Злобин Ю.А. Популяции редких видов растений. Теоретические основы и методика изучения: моногр. /Ю.А. Злобин, В.Г. Скляр, А.А. Клименко. – Сумы, 2013. – 440 с
7. Иллюстрированный определитель растений Казахстана. – Алма-Ата: Наука, 1969–1972. – Т. 1, 2.

РАЗВИТИЕ SOFT SKILLS (ГИБКИХ ИЛИ УНИВЕРСАЛЬНЫХ) НАВЫКОВ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБУЧЕНИИ

Кулахметова Мергуль Сабитовна,
К.ф.н., ассоциированный профессор,
Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлан
Кулбулдинова Дильназ Каиркеновна,
Магистрант 2 курса по специальности
«7М01731 Иностранный язык: два иностраннных языка»
Кафедра иностранных языков
Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлан

Аннотация. Взаимоотношения играют ключевую роль в работе учителей. Учителя ежедневно взаимодействуют с учащимися, и им также приходится поддерживать широкий спектр отношений со школьными чиновниками и семьями учащихся. Перед преподавателями иностранных языков также стоит деликатная задача познакомить учащихся с пониманием не только грамматических правил, но и всей культуры с ее традициями, жестами и нормами.

Это означает, что учитель языка должен обладать набором социальных навыков (или soft skills), чтобы адаптироваться к учащимся и другим членам школьного сообщества. Другими словами, набор инструментов преподавателя языка должен быть дополнен соответствующими гибкими навыками.

В этой статье мы рассмотрим несколько примеров гибких навыков, оценивая их актуальность в преподавании языка. Мы также рассмотрим, как учителя могут сделать гибкие навыки частью своего преподавания, чтобы помочь своим ученикам укрепить свои социальные и межкультурные компетенции.

Ключевые слова: Развитие, soft skills, гибкие, универсальные, навыки, обучение, иноязычное обучение, учащиеся, учитель, урок, английский язык.

Те, кто занимается обучением и развитием в отделах кадров школ/университетов, будут более чем знакомы с концепцией гибких навыков. На самом деле компании, и особенно международные корпорации с мультикультурным персоналом, проявляют все больший интерес к этому сложному набору эмоциональных навыков и навыков межличностного общения.

Гибкие навыки представляют собой фундаментальный набор навыков в мире образования. В последние годы со стороны образовательных учреждений и университетов растет внимание к гибким навыкам, которые рассматриваются как преимущество не только для преподавателей, но и для учащихся.

При ближайшем рассмотрении оказывается, что хороший учитель не может основывать свою работу исключительно на академических ноу-хау, но должен уметь сочетать эту подготовку с адекватно развитыми социальными навыками.

Основная часть. В случае преподавания языка гибкие навыки полезны не только для укрепления отношений со учащимися и лучшего управления конфликтными ситуациями, но и для повышения эффективности методов преподавания языка.

Короче говоря, интеграция soft skills в ваш стиль преподавания может стать беспроигрышным решением, которое принесет пользу как преподавателям, так и учащимся.

Давайте подробно рассмотрим, в чем заключаются преимущества для различных сторон.

Преимущества для преподавателей иностранных языков

Преподаватели иностранных языков сталкиваются с трудной задачей познакомить учащихся с совершенно новыми правилами, концепциями и способами мышления.

Языковому образованию могут легко навредить трудности в общении, недостаточная осведомленность о культуре и демотивация [1].

Таким образом, некоторые ключевые навыки soft skills окажутся особенно полезными преподавателю для руководства учащимися в процессе изучения языка и, в более общем плане, для их эмоционального и когнитивного роста. Это:

1. Коммуникация

В этом контексте мы имеем в виду коммуникацию во всех ее формах, то есть вербальную, паравербальную и невербальную.

Отличная лингвистическая компетентность, конечно, является одним из самых важных навыков для преподавателя иностранного языка. Однако для преподавателей иностранных языков паравербальная коммуникация (тон и ритм голоса) и невербальная коммуникация (мимика, поза) также необходимы для передачи информации с эмоциональной точки зрения.

Например, знание того, как эффективно использовать паравербальную коммуникацию, очень полезно для установления эмпатического контакта с учащимся, понимания его душевного состояния и корректировки своих действий для установления эффективного диалога.

Аналогичным образом, как уже отмечалось, невербальная коммуникация играет важную роль в определении баланса в классе и, при правильном использовании, может быть эффективной для поддержания мотивации учащихся [2].

2. Лидерство

Умение привлечь внимание класса и его уважение необходимо для успешной учебной деятельности.

Это особенно важно для преподавателей иностранных языков, которые работают за границей и которым, поскольку они работают со учащимися из новой культурной среды, может быть труднее обеспечивать стабильное лидерство в классе.

3. Культурная осведомленность

Мы ставим его на третье место в этом списке, но это не иерархия ценностей. Культурные рамки существенно влияют на взаимоотношения в классе, поэтому учителю иностранного языка необходимо иметь адекватную подготовку для управления культурным разнообразием.

Как отметила учительница Александра Мерсер, быть осведомленным о культуре – значит иметь “базовое понимание” элементов, составляющих культуру, отличную от вашей собственной, - языка, традиций, законов и т.д. – и уметь их понимать. С осознанием этого появляется возможность наладить инклюзивный диалог со всеми учащимися и ценить их индивидуальность.

Такая атмосфера открытости и взаимопонимания необходима для эффективной работы со учащимися, а также для реализации программ межкультурного языкового образования, которые позволят учащимся получить максимальную отдачу от изучения иностранного языка [3].

4. Социальное и эмоциональное обучение

Это навык, который помогает усилить упомянутую выше открытость и, как следствие, “улучшает отношение учащихся к школе и уменьшает депрессию и стресс среди учащихся“. Эмоциональное состояние влияет на повседневную жизнь, и школьные занятия не являются исключением. Поэтому становится все более распространенным обсуждение социально-эмоционального обучения (SEL), которое структурировано по 5 ключевым компетенциям, а именно: самосознание, самоуправление, социальная осведомленность, навыки взаимоотношений и ответственное принятие решений.

Как уже упоминалось, учебная программа, эффективно интегрирующая гибкие навыки, приносит пользу всем, включая учащихся.

Глобализация увеличила социальное разнообразие, а подъем экономики, основанной на знаниях, побудил экспертов в области образования рассмотреть возможность обучения, сочетающего в себе жесткие и гибкие навыки.

Ответственность, умение принимать решения и решать проблемы - все это важные качества для человеческого роста учащегося, и существует ряд предметов, которые могут интегрировать их развитие в учебную программу.

Однако изучение иностранного языка характеризуется видом деятельности, который глубоко тренирует определенные гибкие навыки, включая командную работу, критическое мышление и осознание себя и окружающего мира.

Рассмотрим, например, практику разговорных навыков в классе. Как отмечается в анализе Британского совета:

“Во время устных занятий учащихся часто поощряют реагировать на говорящего и задавать вопросы, чтобы поддержать беседу, и то, и другое является полезными техниками активного слушания” [4].

Кроме того, многие мероприятия по изучению языка предполагают работу учащихся в парах или группах, и это дает возможность эффективно сотрудничать с другими, практиковаться в смене работы или ведении переговоров.

Практика разговорной речи на иностранном языке позволяет вам не только попрактиковаться в грамматике, но и проверить свои навыки аудирования и групповой работы.

Таким образом, благодаря коммуникативному подходу к обучению языку учащиеся не только учатся использовать причастия прошедшего времени или претерит, но и приобретают ценные навыки общения в реальной жизни. Прежде всего, мы учимся взаимодействовать с другими людьми в рамках совместной схемы, направленной на достижение цели.

Наконец, рассмотрите возможность внедрения инновационной методики преподавания языка, такой как интегрированное изучение содержания и языка (CLIL), с помощью которой учащиеся изучают предмет (историю, кулинарию, биологию, юриспруденцию и т.д.) на языке, отличном от их родного. В таких рамках учащиеся учатся формулировать анализ сложных явлений, таких как историческое событие или система философской мысли.

Таким образом, способность интерпретировать сложную информацию с помощью иностранного языка становится способом развития критического мышления, формулирования мнений и разработки стратегий их мотивации.

Изучение иностранного языка больше не становится просто целью, а скорее средством, с помощью которого можно получить всестороннее образование, которое также готовит учащегося к жизни после школы.

Чтобы обучить учащихся гибким навыкам изучения языка, вам необходимо понимать, что это за навыки и как помочь вашим учащимся развить их. Гибкие навыки - это способности, которые делают людей успешными в карьере, отношениях и повседневной жизни. Они включают в себя такие вещи, как общение, решение проблем и лидерство.

Не существует единого способа обучения гибким навыкам. Однако некоторые советы, которые помогут вашим учащимся развить эти навыки, включают:

- Поощряйте своих учеников использовать язык в общении и в интерактивном режиме. Это поможет им научиться эффективно общаться и выстраивать отношения.

- Помогая им развивать навыки решения проблем. Это поможет им найти решения проблем, с которыми они сталкиваются при изучении языков.

- Поддерживая их лидерские способности. Это поможет им взять на себя ответственность за свое обучение и стать более эффективными лидерами в своих сообществах.

Гибкие навыки - это способности, которые делают людей успешными в их повседневной жизни. Это могут быть такие вещи, как общение, решение проблем, командная работа и лидерство [5].

При изучении языка Гибкие навыки особенно важны, поскольку их можно передавать. То есть, если вы можете научиться эффективно общаться на одном языке, вы, как правило, можете научиться эффективно общаться и на других языках.

Существует множество различных способов обучения гибким навыкам, но вот несколько советов, которые помогут вам начать:

Начните с основ. Научите своих учащихся, как оставаться организованными, как хорошо работать в команде и как внимательно слушать. Эти навыки помогут им во всех сферах их жизни, включая изучение языка [6].

Развлекайтесь! Когда ваши ученики почувствуют себя вовлеченными в процесс обучения, у них будет больше шансов на успех. Если вы сможете сделать уроки веселыми и увлекательными, ваши ученики с большей вероятностью будут придерживаться программы и хорошо усвоят материал.

Сделай это личным делом. При обучении гибким навыкам важно учитывать индивидуальные потребности каждого учащегося. Например, некоторым учащимся может потребоваться поощрение, чтобы они высказывались в классе или работали над групповыми проектами; другие.

Гибкие навыки - это способность:

- Эффективно общайтесь
- Работайте сообща
- Разрешать конфликты мирным путем
- Береги себя
- Проявляйте уважение к другим.

Когда дело доходит до обучения гибким навыкам при изучении языка, универсального ответа на все вопросы не существует. Однако есть несколько вещей, которые вы можете сделать, чтобы помочь своим учащимся развить эти важные навыки.

Поощряйте позитивное поведение. Позитивное подкрепление, включая похвалу и вознаграждения, является одним из наиболее эффективных способов поощрения позитивного поведения учащихся. Это поможет им научиться ценить процесс изучения языков и получать от него удовольствие.

Празднуйте прогресс. Когда ваши ученики добьются прогресса в изучении языка, празднуйте их успехи! Это побудит их продолжать попытки и сохранять мотивацию. Это также показывает им, что вы цените их успех и гордитесь ими.

Систематически изучайте словарный запас. Важно систематически обучать своих учеников словам, чтобы они понимали, как работает язык. Это поможет им развить лучшие навыки понимания и запомнить больше информации.

Помогите учащимся развить уверенность в себе и своих способностях. Уверенность в себе является ключевым фактором, когда дело доходит до овладения любым новым навыком, включая изучение языка. Старайтесь поощрять и поддерживать на протяжении всего процесса и убедитесь, что обстановка в классе благоприятствует усилиям ваших учеников.

Почему Гибкие навыки важны при изучении языка?

Гибкие навыки - это те, которые не имеют конкретного измеримого результата, такого как знание словарного запаса. Они более неосязаемы, например, способность к сотрудничеству и эффективному общению. Они также жизненно важны для успеха в любой области, включая изучение языка. Вот пять причин, по которым овладение гибкими навыками так важно при изучении языка:

Гибкие навыки позволяют учащимся выводить свое обучение за рамки классной комнаты. Они могут использовать Гибкие навыки для эффективного управления своим временем и ресурсами, налаживания отношений с новыми людьми и самостоятельного мышления [7].

Гибкие навыки помогают учащимся лучше изучать языки, делая их более продуктивными и результативными учениками. Когда учащиеся могут сосредоточиться на работе над целями вместо того, чтобы бороться с грамматическими правилами, они добиваются лучших результатов.

Гибкие навыки помогают учащимся развить позитивное отношение к изучению языков. Когда учащиеся чувствуют мотивацию и восторг от изучаемого языка, они с большей вероятностью будут придерживаться его.

Гибкие навыки могут способствовать академическим достижениям на иностранном языке. Когда учащиеся обладают сильными навыками общения и сотрудничества, у них больше шансов преуспеть в классе и понять то, что они читают или слушают.

Гибкие навыки облегчают жизнь всем, кто вовлечен в процесс изучения языка - от учителей до учащихся и родителей

Изучение английского языка улучшит Ваши перспективы трудоустройства и коммуникативные навыки

Гибкие навыки необходимы для успеха в любой области, и изучение языка не является исключением. Вот несколько советов о том, как развить Гибкие навыки у ваших учеников:

Поощряйте творчество и самовыражение. Гибкие навыки можно развить с помощью творческих занятий, таких как письмо или рисование. Поощряйте своих учеников использовать свое воображение и креативность при изучении новых языков.

Предлагайте поддержку и ободрение. Помогите своим ученикам почувствовать поддержку в их усилиях, предлагая позитивное подкрепление, например, хваля их, когда они хорошо справляются, и предоставляя конструктивную обратную связь, когда это необходимо. Дайте им понять, что вы верите в их возможности и что вы здесь для того, чтобы помочь им достичь их целей.

Учите осознанности и самосознанию. При обучении гибким навыкам важно сосредоточиться на развитии осознанности и самосознания. Это поможет вашим учащимся научиться осознавать свои собственные мысли и чувства, а также мысли и чувства окружающих их людей.

Заключение. Эффективное обучение гибким навыкам может стать сложной задачей для преподавателей иностранных языков. Однако есть несколько советов, которые могут помочь. Например, важно создать позитивную атмосферу в классе. Кроме того, важно подчеркнуть важность гибких навыков на собеседованиях при приеме на работу. Наконец, также важно предоставить учащимся возможность практиковать Гибкие навыки вне класса.

В современном мире, где мы постоянно подключены к технологиям и нашим коллегам, как никогда важно уметь эффективно общаться. Это означает, что учащиеся должны обладать хорошими коммуникативными навыками, чтобы преуспевать в условиях глобализированной экономики. В этой статье я дам несколько советов о том, как вы можете помочь своим ученикам развить эти навыки. Создавая подходящую среду и используя эффективные методы обучения, вы можете помочь своим учащимся полностью раскрыть свой потенциал.

Список литературы:

1 Алехина Н.В., Матушак А.Ф., Павлова О.Ю., Тухватуллина С.Ю. Развитие hard skills и soft skills при работе с лексикой на занятиях по английскому языку // Современные наукоемкие технологии. – 2022. – № 12-1. – С. 94-98. URL: https://top-technologies.ru/ru/article/view?id=39443 (дата обращения: 01.10.2023).

2 Гоулман Д. Борцич Р., Макки Э. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. Москва: Изд-во Альпина Бизнес Букс. 2019. С. 301.

3 Гайдученко Е., Марушев А. EQ vs IQ: что такое эмоциональный интеллект и как его развивать [Электронный ресурс]//Электрон. дан. - URL: https://changellenge.com/article/eq-vs-iq-chto-takoe-emotsionalnyy-intellekt-i-kak-ego-razvivat/ (дата обращения: 20.09.2023)

4 Биккулова О., специалист Центра "Гуманитарные технологии" Что такое hard и soft skills? [Электронный ресурс] //Электрон. дан. - URL: https://proforientator.ru/publications/articles/chto-takoe-hard-i-soft-skills-v-chem-raznitsa-chto-vazhnee.html (дата обращения: 20.09.2023)

5 Платонова Р.И., Михина Г. Б. Актуальность soft skills в профессиональном плане будущих специалистов [Электронный ресурс]// АНИ: педагогика и психология. 2020. №4 (25). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-soft-skills-v-professionalnom-plane-buduschih-spetsialistov (дата обращения: 04.09.2023).

6 Абашкина О. Soft skills: ключ к карьере [Электронный ресурс]// Электрон. журн. 2020. №2 URL: http://zhurnal.mipt.rssi.ru. (https://www.pro-personal.ru/article/7811-soft-skills-klyuch-k-karere (дата обращения: 29.09.2020)

7 Бацунов С. Н., Дереча И.И., Современные детерминанты развития soft skills [Электронный ресурс]// Концепт. 2022. №4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-determinanty-razvitiya-soft-skills (дата обращения: 01.09.2023).

ҒТАМР 15.21.51

ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Құдайбергенова Г.Д.,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
«Әлеуметтік ғылымдар кафедрасы»
«7103101 Психология» мамандығының
2-курс магистранты
Ғылыми жетекші: Меңлібекова Г.Ж.,
п.ғ.д., профессор

Аннотация. Бұл мақалада жалпы тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі ұғымы, ол туралы зерттеулер нәтижелері мен тұжырымдар қарастырылады. Қоғамда және жеке тұлға үшін психологиялық қауіпсіздіктің жалпы маңызы мен қарым-қатынастардағы әсері айтылады. Психологиялық қауіпсіздік жеке тұлғаның да, қоғамның да тұрақтылығы мен әл-ауқатын қамтамасыз етудің негізгі факторы екеніне назар аударылады. Психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін зерттеулер негізіндегі қажетті факторлар аталып өтіледі. Адамдардың мінез құлқы мен қарым-қатынасындағы психологиялық қауіпсіздіктің әртүрлі аспектілері, сондай оның эмоционалды күйге, шешім қабылдауға және өмір сапасына әсері қарастырылады. Қауіпсіздікті сезіну деңгейі әр адамның жеке субъективті көзқарасымен, қабылдау ерекшілігіне байланысты. Тұлғаның өзін психологиялық қауіпсіздікте сезінуі оның өзін сенімді әрі белсенді түрде еркін көрсете алатыны көрсетіледі. Қазіргі заманауи техникалар дамыған уақытта ақпараттық-психологиялық қауіпсіздікке де маңызды назар аударылып зерттелуде екені атап өтіледі. Психологиялық қауіпсіздік ұғымымен және оған әсер ететін факторлармен таныс болу, түсіну қоғамның, оның ішінде жеке тұлғаның қанағаттанарлық, үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз етудің маңызды факторы екені тұжырымдалады. Ол сыртқы қауіптерден қорғанудың жеткілікті деңгейін, сондай-ақ күйзеліс пен жағымсыз әсерлерге ішкі төзімділікті білдіреді. Психологиялық қауіпсіздік адамға өмірлік қиындықтарды тиімді жеңуге, психикалық тепе-теңдікті және салауатты қарым-қатынасты сақтауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Қауіпсіздік, психологиялық қауіпсіздік, тұлға психологиясы, ақпараттық-психологиялық қауіпсіздік.

Аннотация. В данной статье рассматривается концепция психологической безопасности личности, обзор теоретических исследований и их результатов. В ней обсуждается общая важность психологической безопасности для личности и его влияние на отношения с обществом. Акцентируется внимание на том, что является ли психологическая безопасность основным фактором обеспечения стабильности как личности, так и общества. Определены необходимые факторы, показанные в исследованиях для поддержки психологической безопастности. Рассматриваются различные аспекты психологической безопастности в поведении и взаимоотношениях людей, а также её влияние на эмоциональное состояние, принятие решений и качества жизни. Останавливаемся на уровне чувства безопасности, которое зависит от индивидуального субъективного отношения каждого человека от специфики восприятия. Показано, что если человек чувствует себя в психологически защищенным, то он может уверенно и активно самовыражаться. Отмечается в нынешнем современном обществе, где во всех сферах стремительно растет использование технологии, особенное внимание уделяется изучению информационно-психологической безопасности личности, как элемента общества. Исследования показывают, что психологическая безопасность является важным фактором для предотвращения различных психических расстройств и обеспечение полноценной жизни личности. Поэтому осознание и понимание психологической безопасности все более важным в современном мире. Он подразумевает достаточный уровень защиты от внешних угроз, а также внутреннюю устойчивоть к стрессам и негативным воздействиям.

Психологическая безопасность позволяет человеку эффективно преодолевать жизненные трудности, поддерживать душевное равновесие и здоровые отношения.
Ключевые слова: Психологическая безопасность, безопасность личности, информационно-психологическая безопасность, психология личности

Abstract. The article discusses the concept of psychological security of the individual, a review of theoretical research and their results. It discusses the general importance of psychological security for the individual and its impact relations with society. Attention is focused on whether psychological security is the main factor in insuring the stability of both the individual and society. The necessary factors shown in research to support psychological safety are identified. Various aspects of psychological safety in human behavior and relationships are considered, as well as its impact on emotional state, decision-making and quality of life. We stop at the level of a sense of security, which depends on the individual subjective attitude of each person and the specifics of perception. It is shown that if a person feels psychological protected, he can confidently and actively express himself. It is noted that in modern society, where the use of technology in all spheres is growing rapidly special attention is paid to the study of information and psychological security of the individual as an element of society. Research shows that psychological safety is an important factor in the prevention of various mental disorders ensuring a full-fledged life of an individual. Therefore, awareness and understanding of psychological safety is becoming increasingly important in the modern world. This implies a sufficient level of protection from external threats as well as internal resistance to stress and negative influences. Psychological safety allows a person to effectively overcome life difficulties, maintain mental balance and healthy relationships.
Key words: Psychological safety, security of person, information and psychological safety, psychology of person.

Кіріспе

Бүгінгі динамикалық және гипербәсекелестік орта оқыту, өзгерту және инновациялар арқылы ұйымды үздіксіз жетілдіру оның табысты болуын қамтамасыз етті. Әлемдік тәжірибе психологиялық қауіпсіздіктің жылдам өзгеретін әлемде өсу, оқу, үлес қосу және тиімді жұмыс істеу үшін жұмыс орнында өзін қауіпсіз сезінуге» мүмкіндік беретінін көрсетті.

Адамзат тарихында қауіпсіздік мәселесі әрдайым маңызды рөл атқарған. Адамдар әрқашан қауіпсіз өмір сүруге ұмтылады. Қауіпсіздіктің әр түрлі аспектілері бар: саяси қауіпсіздік (мемлекеттік қауіпсіздік), техникалық қауіпсіздік (көбінесе «қауіпсіздік технологиясы» деп аталады), әлеуметтік қауіпсіздік (басқа адамдармен өзара ара-қатынас жасау үшін мүмкіндігінше қауіпсіз әлеуметтік ортаға ұмтылу), экологиялық қауіпсіздік (қоршаған ортамен, табиғатпен өзара қауіпсіз қарым-қатынас жасау) және басқа да көптеген аспектілер. Бірақ қауіпсіздіктің барлық түрлерінің квинтэссенциясы психологиялық қауіпсіздік болып табылады, яғни белгілі бір уақыт шеңберінде адам өміріне төнетін қандай да бір қауіптердің жоқтығына субъективті сенімділік. Тұлға үшін қауіпсіздіктердің барлық аспектілері оның өміріне қатысты болғанға дейін абстрактілі болып табылады.

Психологияда «қауіпсіздік» түсінігі өте күрделі және оның анықтамасы көпұшты болып келеді. Ол психологияның эргономика, еңбек психологиясы, инженерлік психология сияқты салаларында кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, психологиялық мазмұны анық емес, дәлірек айтқанда мағынасы психикалық құрылымнан бөлініп қарастырылады, тек «қауіп», «мазасыздық», «қорқыныш» сияқты құбылыстарға қарама-қайшы сипатта қолданылады. Сөйтіп, оның өзіндік болмысы басқа психикалық ұғымдарда жоғалып бұлыңғыр болады. Әйтсе де, бұл ұғым психикалық көріністер мен жеке қасиеттердің ең маңызды қырын көрсетеді. Өзін қауіпсіз сезіну тиімді шешім қабылдау, таңдау жасауда ынталы болу және т.б. өмірдің барлық салаларында пайдалы нәтиже көрсетудің анықтаушы факторына айналады. Өзін қауіпсіздікте деп қабылдау көбінесе жеке тұлғаның ішкі әлемін, оның мазмұнын қалыптастырады және оның әрқилылығын көрсетеді.

Материалдар мен әдістер. Қазіргі заманғы жұмыс орнында психологиялық қауіпсіздіктің маңызды рөлінің өсіп келе жатқан эмпирикалық дәлелдеріне қарамастан, бірнеше маңызды сұрақтар әлі де бар. Осы сұрақтарға жауап беру және психологиялық қауіпсіздік бойынша зерттеулерді ілгерілету үшін теориялық зерттеу әдістері қолданылды.

Субъективті деңгейде қауіпсіздік жеке құндылық қатарына жатқызылады. Көптеген теориялар жеке тұлғаның қалыптасуында қауіпсіздік сезімінің маыздылығын көрсетеді. А. Маслоудың әйгілі мотивацияны қалыптастыру теориясы «қауіпсіздікті» негізгі қажеттілік ретінде анықтайды. Оны қанағаттандырмай үйлесімді даму және жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне қол жеткізі мүмкін емес (1).

Нәтижелер. Тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі – жеке адамның санасының, оның психикалық жай-күйін, психологиялық сипаттамалары мен мінез-құлық, іс-әрекеттерін адам еркінен тыс өзгертетін әсерлерден белгілі бір деңгейде қорғалуы (2)

В.Д. Анасов тұлғаның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті үш факторды атап көрсетеді: адами фактор, қауіпсіздік факторы және экологиялық факторлар. Алғашқы екеуі негізгісі болып саналады. Адами фактор – бұл адамның қауіпті жағдайлардағы әр түрлі әрекеттері. Қоршаған орта дәстүрлі түрде физикалық және әлеуметтік болып бөлінеді және де ол тұлғаның өзін қауіпсіз сезінуі үшін қолайлы әрі түсінікті болуы шарт. Қауіпсіздік факторы – адамдардың өздерін үрейлі және қауіпті жағдайлардан қорғау үшін қолданатын құралдары, олар да физикалық немесе психологиялық (психикалық қорғаныс механизмдері) болуы мүмкін (3)

Қауіпсіздік қауіппен тығыз байланысты. Құқықтық әдебиеттерде адамға төндірілетін қауіп бағытына байланысты келесідей екіге бөлінеді:

- Физикалық – дененің физикалық жағдайына, оның қалыпты жұмысына қауіп;
- Психологиялық – ықтимал психологиялық соққыларға әкелетін қорқыту, қорлау, балағаттау немесе басқа да қылмыстық элементтер тарапынан келетін қудалау түрінде, не болмаса қорқынышты шындықты асыра күшейтіп қабылдау түрінде көрінетін қауіп (4)

Демек, адам қауіп-қатер болмаған немесе одан қорғалған кезде өзін қауіпсіз сезінеді. Көпшілік адамның санасында қауіпсіздік ұғымы қорғаныс, қорғауда болу, қорғалумен байланысты. Адамзат мінез-құлқының ерекше сипатына байланысты қорғаныста болу – ол өзара белсенді әлеуметтік ара-қатынаста болуды талап етеді. Олай болса, біз біріккен жағдайда қорғауда боламыз деген сөз. Әйтсе де, қоғамға қосылу немесе өзара бірігу еркіндікті шектеуді білдіреді және жеке қауіпсіздікке әлеуметтік қауіп төндіреді. Осылайша, еңсерілмейтін парадокс туындайды: жеке қауіпсіздік айналадағы болып жатқан құбылыстарды абсолютті бақылап, қолда ұстау арқылы өзін еркін және белсенді таныта алу мүмкіндігін қажет етеді, бірақ қоғамда бұл мүмкін емес. Қоғам жеке адамның еркін мінез-құлық, іс-әрекетін ережелер жүйесімен шектейді, сонымен қатар, осылайша қоршаған ортаның зиянды факторларынан да қорғайды. Әлеуметтік және қоғамдық байланыстар бәсекелестікті, манипуляциялық, дерективалық, достық және т.б. қарым-қатынастарды туғызуы мүмкін. Олар адам санасында қауіпсіздік әсерімен қатар күйзелісті де, алаңдаушылықты да, қиындықтарды тосу сезімін де, түптеп айтқанда қауіпті тудыруы мүмкін. Бұл парадокс адам күйі динамикасының энергетикалық факторы болып табылады. Адам қоғамдық нормаларды, құндылықтарды, заңдарды игереді, солардың негізінде адамгершілік, әдептілік, парасаттылық, жауапкершілік сияқты тұлғалық қасиеттер қалыптасады. Олар адамға өзін қорғаныста сезініуіне және өзін субъективті еркін таныта алатынын түсініп, сезінгенде әртүрлі күйзелістерге сәтті төтеп беруге көмектеседі.

Психологиялық қауіпсіздікті қалыптастыру және дамыту процесі – тұланың қандай да бір жағдайларды реттеу үшін іс-әрекеттерді алдын ала бағдарламалау негізінде құрылатын субъективті модель түріндегі ортаны қабылдауын қамтиды, яғни бір ортадағы әртүрлі субъектілердің қауіпсіздікті сезіну дәрежесі санқилы болуы мүмкін. (5)

Талқылау. Ғылыми еңбектерде еңбек ұжымындағы психологиялық қауіпсіздік туралы келесідей тұжырымдар бар.

«Психологиялық қауіпсіздік» ұғымын ұйымдастыру ғылымына 1965 жылы Шейн мен Беннис енгізді, бірақ соңғы жылдары ғана эмпирикалық зерттеулер өркендей бастады.

Адамдардың жұмыс ортасындағы тұлғааралық қарым-қатынастарында психологиялық қауіпсіздік олардың тәуекелдерінің салдары туралы түсінігін сипаттайды. Ол кімде-кім қауіп төндіруі ықтимал, мысалы сұрақ қою, кері байланыс сұрау, қате туралы хабарлау немесе жаңа идеяны ұсыну сияқты жағдайларға түскенде басқалардың қалай әрекет ететіні туралы нақты сенімдерден тұрады. Іс-әрекет микрошешімдерін қабылдау нүктелерінде адамдар үнсіз иштей анализбен айналысады, сол арқылы олар белгілі бір тұлғалармен қарым-қатынаста оның мінез-құлық пен іс-әрекетіне байланысты тәуекелді бағалайды: мысалы, «Егер мен бұл жерде Х жасасам, мені ренжітеді ме, ұятқа немесе сынға қаламын ба?» Теріс жауап тұлғаның ары қарай әрекет етуіне мүмкіндік беретін психологиялық қауіпсіздікті көрсетеді. Осылайша, ары қарай болатын нәтиже мен салдарды әр қилы елестету әсерінен бір жұмыс тобына ақылға алмайтын әрекет екінші бір жұмыс тобында оңай жасалуы мүмкін (6)

Басқа да зерттеулерде психологиялық қауіпсіздік осыған ұқсас жолдармен анықталады. Мысалы, Уильям А. Кан (1990,708) оны «өзін-өзі бағалау, мәртебе немесе мансап үшін жағымсыз нәтиже мен салдарлардан қорықпай, өзін көрсете білу және өзінің мықты жақтарын пайдалана білу сезімі» деп сипаттаған. Сапалы аумақтық зерттеуінде Кан психологиялық қауіпсіздік ұжымдағы «адамдардың өз рөлдерін қалай орнидайтынын қалыптастыратын» үш психологиялық жағдайлардың бірі екенін анықтады. Мэй, Гилсон және Хартер жүргізген эипирикалық зерттеулер психологиялық қауіпсіздік қызметкердің жұмысқа келуге құштарлығына ықпал ететінін көрсетеді.

Дәл осылай ұйымдық өзгерістерді классикалық зерттеуде Эдгар Шейн мен Уоррен Беннис (1965) адамдардың өзін қауіпсіз сезінуі және соған орай мінез-құлық пен іс-әрекеттерін өзгертуі үшін психологиялық қауіпсіздікпен сипатталатын жұмыс ортасы қажет деп ұсынған. Одан бермен келе, Шейн (1985, 298-299) психологиялық қауіпсіздік адамдарға олардың үміттерін ақтамайтын, нәтижелі оқуға кедергі келтіруі мүмкін деректер ұсынылғанда пайда болатын қорғаныс қабілетін немесе «оқу уайымын» жеңуге көмектесетінін айтты. (6)

Психологиялық қауіпсіздік қоғамда барлық адамдар мүндетті түрде тұлғаға жақын достар болатын қолайлы ортаны, сондай-ақ ешқандай қысымның болмауын білдірмейді. Оның орнына, тұлғааралық өзара қарым-қатынаста қауіпсіздік сезімі туралы қалыптасқан көзқарасты сипаттайды (6)

Соңғы уақытта ақпараттық-психологиялық қауіпсіздік көбірек назарға алынып зерттелуде. Жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігін оның қоғамда өзін-өзі ұстауының орынды ақпараттық-бағдарланған негізінің қалыптасуы мен жұмыс істеуіне кедергі келтіретін немесе қиындататын әртүрлі ақпараттық факторлардың әсерінен оның психикасының қорғалуы ретінде қарастыруға болады. Оған қоса, оның қоршаған әлемге және өзіне деген субъективті қисынды қарым-қатынас жүйесінің аталған факторлардан психологиялық қорғалуы.

Жалпы алғанда, жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігі оның белсенді әлеуметтік субъект ретінде тұтастығын және қоршаған ортамен ақпараттық өзара ара-қатынасында даму мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін жеке қауіпсіздік жағдайы.

Жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігін (бұл жағдайда тұлға ұғымы жеке белсенді әлеуметтік субъект ретінде жалпы түрде қолданылады) ақпараттық және психологиялық қауіпсіздіктің жалпы мәселелерінен бөліп, тәуелсіз бағыт ретінде қарастыру келесі негізгі себептермен анықталады:

Біріншіден, ақпараттық қоғамға (ақпараттық өркениетке) өтуге байланысты ақпараттық ағындардың және бүкіл ақпараттық ортаның мазмұны мен құрылымының ауқымы және күрделілігінің артуы, оның адам психикасына ықпалы айтарлықтай күшейіп, қарқынануында, әрі әсері тез өсуде. Бұл қазіргі қоғамдағы адамның жеке тұлға және белсенді әлеуметтік субъект ретінде өмір сүруінің жаңа механизмдері мен құралдарын қалыптастыру қажеттілігін анықтайды;

Екіншіден, адам психикасының ақпарттық ортамен әрекеттесуі сапалық және спецификалық жағынан басқа биологиялық, техникалық, әлеуметтік жіне әлеуметтік-техникалық жүйелердің ақпараттық ортамен өзара әрекеттесуінен ерекшеленеді және орынды, адекватты аналогы жоқ.

Үшіншіден, ақпараттық әсер етудің негізгі және орталық «нысаны» адам, оның психикасы болып табылады. Күрделілігі әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік субъектілердің, кез-келген қауымдастықтар мен қоғамдық ұйымдардың – шағын топтан жалпы ел халқына дейін – қалыпты жұмыс істеуі жеке тұлғаларға, олардың өзара әрекеті мен қарым-қатынасына байланысты. (7)

Қазақстандық зерттеулерде субъектілердің көбшілігінде ақпараттық психологиялық қауіпсіздік туралы идеялардың қалыптасу деңгейі жеткіліксіз, бұл олардың теріс ақпараттық әсерге осалдығын көрсетеді. Студенттер арасында жүргізілген зертеулерде де бұл салада олардың айтарлықтай хабарлары мен білімдері жоқ екені, үстіртін білетіндері, соған орай ақпараттық жағымсыз қауіптерге қарсы тұру құлшыныстары мен тәжірибелерінің аз екені анықталған. (11-12)

Психологиялық қауіпсіздік – адамның әл-әуқатының негізгі аспектісі, ол эмоционалды жағдайдың тұрақтылығын, өзіне деген сенімділікті, қоғамда өзінің қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін қанағаттандыруды, психологиялық жарақаттан қорғауды қамтиды.

Жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі көптеген факторлорға, соның ішінде отбасылық ортаға, кәсіби іс-әрекетке, әлеуметтік қарым-қатынасқа, моральдік көзқарастарға және басқаларға байланысты. Психологиялық қауіпсіздіктің негізгі аспектілерінің бірі – жеке өзін-өзі бағалау. Өзін-өзі төмен бағалау әртүрлі психологиялық проблемаларды тудыруы мүмкін, ал өзін-өзі жоғары бағалау стресстік жағдайлардан қорғау қызметін атқара алады. (8,9,10)

Жеке тұлғаның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қоғам тарапынан жүйелі қолдау қажет. Психологиялық қолдау көрсетуге арналған түрлі бағдарламалар мен жобалар, сондай-ақ психологтар мен психотерапевттерге кәсіби кеңес беру маңызды рөл атқарады. Сондай-ақ позитивті ойлау, күйзеліс пен жанжалдарды басқару дағдыларын, психологиялық тұрақтылықты дамыту маңызды. (8,9,10)

Қорытынды

Зерттеулер көрсеткендей, психологиялық қауіпсіздік әртүрлі психикалық ауытқулардың алдын алудың және қанағаттанарлық жеке өмірді қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Сондықтан қазіргі әлемде психологиялық қауіпсіздік туралы хабардар болу және түсінудің маңызы артуда.

Қорыта келгенде, жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі оның әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Психологиялық қауіпсіздікке әсер ететін факторларды түсіну және оны қолдау әдістерін әзірлеу қазіргі психологияның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Маслоу А. Мотивация и личность. - Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 351 с.
2. Колесникова Т.И. Психологический мир личности и его безопасность. М.: Изд-во Владос-пресс, 2001. – 176 с.
3. Анасов В.Д., Лепский В. Е.. Исходные посылки проблематики информационно-психологической безопастностиииити. - Москва: Институт психологии РАН, 1996. – С. 7-11.
4. Папкин А.И. Личная безопастность сотрудников органов внутренних дел. Тактика и психология безопастной деятельности: пособие. - Москва: ГУК МВД РФ, 1996. –260 с.
5. Ефимова Н.С. Основы психологической безопасности: Учебное пособие. - Москва: ИД Форум – Инфра-М, 2019. – 192 с.
6. Kramer R. M., Cook K. S. (ed.). Trust and distrust in organizations: Dilemmas and approaches. – Russell Sage Foundation, 2004.
7. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты //М.: изд-во РАГС. – 1998. – Т. 125. – С. 14.
8. American Psychological Association. (2019). Building your resilience. https://www.apa.org/topics/resilience.
9. Masten A.S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. Child development. 85(1), (6-20).
10. Seligman M. E. P., & Csikszentmihalyi M. (2000) Positive psychology& An introduction. American Psychologist. 55(1), 5-14.
11. Васко Т.П., Аймагамбетова О.Х., Ихсанова Д.Т.. Представление об информационно-психологической безопастности современных студентов. Вестник КазНУ: Серия психологии и социологии. -№3 (58) -2016. - 44 с.
12. Васько Т.П.. Информационно-психологическая безопастность личности. Вестник КазНУ: Серия психологии и социологии. -№1 (44) -2013. -42 с.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ

Мазболдиев Аскарбек Чарипжанович,
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің аға оқытушысы

Аннотация. Балалар дене тәрбиесінің теориясы ғылыми-зерттеулер мен озат тәжерибе негізінде дамиды

Түйін сөздер: дене тәрбиесі, жас ұрпақ, теория, әдістеме, прогресс, физиология, гигиена.

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі теориясы – дене тәрбиесінің жалпы заңдылықтары және баланың жеке басын қалыптастыру туралы ғылым.

Дене тәрбиесі-бұл баланың денсаулығы, физикалық және моторлық дамуына қол жеткізуге бағытталған педагогикалық процесс. Дене тәрбиесі процесінде жан-жақты даму міндеттері (ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық, еңбек) бір уақытта шешіледі.

Дене тәрбиесінің жан-жақты дамудың негізі ретінде ерекше маңыздылығын анықтайтын маңызды міндет-дені сау, мықты, шыңдалған, Көңілді, жанашыр, бастамашыл баланы қалыптастыру, оның қимылдарын жақсы меңгерген, спорттық және дене шынықтыруды жақсы көретін, мектепте оқуға және одан кейінгі белсенді шығармашылық қызметке қабілетті.Бұл конференциялар ғалымдардың белгілі бір кезеңдегі зерттеу жұмыстарының қорытындысын шығарады және алдағы ғылыми ізденістердің перспективаларымен, дене тәрбиесінің біздің еліміздегі қоғамдық мектепке дейінгі тәрбиенің дамуымен сәйкес туындайтын өзекті проблемаларды талдап қорытумен таныстырады. Дене тәрбиесі жалпы мәдениеттің құрамдас бөлігі. Бір сөзбен айтқанда, денсаулықты қолдаудың жай ғана тиімді құралы емес, сонымен бірге адамның қоғамда табысты болу мүмкіндігі. Дене тәрбиесі – қоғамдағы жалпы мәдениеттің бөлігі, адамның дене қабілеттерін дамыту мен денсаулығын нығайтуға бағытталған әлеуметтік қызметтің бір саласы. Жан-жақты дамуды дене тәрбиесінсіз елестету мүмкін емес. Денесі жақсы дамыған деп күн тәртібіне спортпен жүйелі айналысуды енгізген, ағзаның шынығуы үшін табиғи факторларды тұрақты пайдаланатын, жұмысты белсенді демалыспен кезектестіріп отыратын жас адамды айтамыз. Қазақстанда кезкелген азаматтың денсаулығын сақтау жолында қалаған спорт түрімен айналысуға, дене шынықтыруға жағдай жасалған. Үкіметіміз халықтың денсаулығын, дене тәрбиесін жақсарту мақсатында көптеген заң, бағдарламалар қабылдады. Атап айтсақ. «Қазақстан Республикасында дене шынықтыруды және спортты дамытудың 2001-2005 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Қазақстан Республикасындағы халықтың дене тәрбиесі даярлығының Президенттік сынамалары туралы ережесі», «Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 2 желтоқсандағы N 490 Заңы», «Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортты дамытудың 2007-2011 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» т.т. (Қосымшада заң, бағдарлама мазмұны ұсынылған). Сонымен бірге құрсақтағы кезеңнен бастап ана мен бала денсаулығын қорғау 37 мақсатында арнайы перинатальдық орталықтар болашақ ұрпақ үшін жұмыс жасауда. Дене тәрбиесіне ерекше көңіл бөлудегі негізгі міндеттердің бірібалалар мен жеткіншектердің арасында дене шынықтыру-сауықтыру және спорт жұмыстарын ұйымдастыру болып табылады, өйткені дене тәрбиесінің негізі балалық және жеткіншектік жаста қаланады. Мектепке дейінгі кезеңнен дене жаттығуларымен айналысу нәтижесінде спортқа қызығушылық қалыптасады, дағдылар мен іскерліктер жинақталады. Осы қажеттілікті ескере отырып, Қазақстан үкіметі білім беру саласының барлық буындарында, жалпы бұқараның спортпен айналысуына, дене қимылын дамытып, салауатты өмір салтын қалыптастыру мақсатында барлық жағдайларды жасауда. Оның айғағыбарлық өлкелердегі спорт мектептері, стадиондар, спорттық-сауықтыру кешендері, спорт залдары, спорт алаңдары, т.т. Тәуелсіз Қазақстанның көк байрағын әлем төрінде желбіретіп жүрген олимпиада чемпиондарының, спортшыларымыздың жетістіктері

соның дәлелі. Дене тәрбиесі жүйесінің барлық буындарында бір мақсат - өмірге, еңбекке, Отан қорғауға даярлау жүзеге асырылады. Мектепке дейінгі балалық шақ дене тәрбиесінің міндеттері жалпы мақсаттық бағытты сақтай отырып, жас ерекшеліктерін ескере нақтыланады. Мектепке дейінгі жаста дене тәрбиесінің сауықтыру, білім беру, тәрбиелік міндеттері жүзеге асырылады. Сауықтыру міндеттері. Мектепке дейінгілер дене тәрбиесінің міндеттері-өмір қорғау және денсаулық нығайту балалардың организмін шынықтыру болып табылады. Жақсы денсаулық барлық органдар мен организм жүйелерінің нормаға сай жұмыс істеуімен анықталады. Денсаулық нығайту міндеттері бала организімінің даму ерекшеліктерінен туа отырып, әр жүйе бойынша әлдеқайда нақты түрде анықталады: дұрыс және уақытылы сүйектенуге, омыртқа иілістерінің қалыптасуына, табан үзіндісінің дамуына, байланыс буындық аппараттың нығаюына көмектесетін, дене бөліктерінің дұрыс арақатыста дамуына, сүйектердің өсуі мен салмағын реттеуге себепші болып; бұлшық еттердің барлық топтарын кеуде, арқа, аяқ-қол, алақан, табан, мойын, ішкі органдар, оның ішінде жүрек, қан тамырлары, бұлшық еттерін дамыту, нашар дамыған иіп жазғыш бұлшық ет топтарына айрықша көңіл бөлу; қанның жүрекке қарай ағуының күшеюіне, оның жиырылу жиілігінің және тұтқиылдан өзгерген жүкке бейімделу қабілетін жақсарта жәрдемдесу; тыныс жолдары еттерін нығайту, кеуде клеткасының қозғалғыштығын дамыту, тыныс алудың тереңдеуіне ауаны үнемді жұмсауға, тыныс ырғағының тұрақталуына, өкпенің ауа сыйымдылығын арттыруға себепші болу, мұрын арқылы дем алуды үйрету; ішкі органдардың дұрыс қызмет етуіне көмектесу, теріні зақымданудан сақтау және оның дұрыс қызмет етуіне жәрдемдесу; қозу және тежелу процестерінің тең қалыптылығына, олардың қозғалмалығына, белсенді тежелістің дамуына, сондай-ақ қимыл-қозғалыстық анализатордың, сезім мүшелерінің жетілуіне себепші болу. Білім беру міндеттері. Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі процесінде білім беру міндеттерін шешудің де маңызы аз емес. Қимылқозғалыс дағдыларын қалыптастыру, денені түзеу ұстау, гигиена дағдыларын бойға сіңіру, дене тәрбиесі туралы білімді игеру. Жүйке (нерв) жүйесінің икемділігі арқасында балаларда қимыл-қозғалыс дағдылары басқалармен салыстырғанда оңай қалыптасады. Олардың көпшілігін балалар күнделікті өмірде пайдаланады. Қимыл-қозғалыс дағдылары қоршаған ортамен байланыс жасауды жеңілдетеді және оны танып білуге көмектеседі: мәселен, еңбектеуді үйренген бала оны қызықтыратын заттарға өзі жақындайды да олармен танысады, шаңғы, велосипед тебе білетін балалар қардың, желдің қасиеттерін оңай танып біледі, жүзу кезінде балалар судың қасиеттерімен танысады. Дене жаттығуларын дұрыс орындау бұлшық еттердің, буындардың, бунақтардың, сүйек жүйесінің жетілуіне тиімді әсер етеді. Мысалы «қолды артқа сілтей құлаштап лақтыру» әдісін дұрыс үйренген бала құлаш сілтеу мен лақтыруды кеуде, аяқ, қол қозғалысының үлкен амплитудасымен орындайды, бұл бұлшық еттер, буындар, бунақтардың тиісті топтарының жақсы жетілуіне жағдай жасайды. Қалыптасқан қимыл-қозғалыс дағдылары баланың күш үнемдеуіне мүмкіндік береді. Осының арқасында жаттығуды көп рет қайталауға және жүрек қан тамырлары, тыныс жүйелеріне әлдеқайда тиімді әсер жасауға, сондай-ақ дене қасиеттерін дамытуға мүмкіндік туады. Нық қалыптасқан қимыл-қозғалыс дағдыларын пайдалану қимыл-қозғалыс және ойын ісәрекетінің күтпеген жерден туатын міндеттерін ойластыруға мүмкіндік береді. Мәселен, жүгірген бетте ұзындықтан дұрыс секіруді үйренген бала, мысалы, «Жар астында қасқыр бар» ойынын ойнап жүргенде қалай секіру керек екендігін жайын ойламай, қасқырдан қалай құтылу жағдайын ойластырады. Жеті жасқа дейінгі қалыптасқан қимыл-қозғалыс дағдылары мектепте оларды одан әрі жетілдірудің іргетасын қалайды және алдағы уақытта спортта жақсы нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді. Көптеген атақты спортшылар (И.ТерОвенесян, В.Брумль т.б) дене жаттықтырумен үзбей айналысуды балалық шақтан бастаған. Мектеп жасына дейінгі балаларда негізгі гимнастика жаттығуларын (сапта тұрып жаттығу, жалпы жетілу жаттығулары, негізгі қозғалыстар-жүру жүгіру, теңдік сақтау, өрмелеу, жер бауырлап қозғалу, асып түсу, лақтыру, секіру), спорт жаттығуларын (шаңғы тебу, коньки, велосипед тебу, жүзу) орындауды қалыптастыру қажет. Мұнымен бірге балаларды спорттық элементтері бар ойындарды ойнай білуге үйрету керек (теннис, бадминтон, городки, волейбол, баскетбол,

хоккей, футбол т.б.). Жас мөлшеріне қарай бөлінген топтар бойынша қалыптастырылатын қимыл-қозғалыс дағдыларының көлемі «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту бағдарламасында» берілген. Балалардың қимыл-қозғалыс дағдыларын қалыптастырумен қатар алғашқы күндерден бастап, дене қасиеттерін (ептілік, шапшаңдық, күш, төзімділік, тепе-теңдік сақтау т. б.) дамыту қажет. Мұндай қасиеттерді дамытуға мүмкіндік бар екенін сандық көрсеткіштер дәлелдейді. Мысалы, күштің, шашаңдық пен ептіліктің дамуымен бірге секіру биіктігі, ұзындыққа лақтыру алыстығы артады. Дене тәрбиесі процесінде адамгершілік, ақыл-ой, эстетика, еңбек т.б. тәрбиелерді жүзеге асыруға үлкен мүмкіндіктер болады. Дене жаттығуларын орындаған кезде мінездің жақсы жақтарын және адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу үшін, сондай-ақ ерік-жігер қасиеттерінің көрініс беруі үшін жақсы жағдайлар жасалады. Ақыл-ой және дене тәрбиесі өзара тығыз байланысты. Дұрыс дене тәрбиесі жүйке жүйесінің, барлық органдар мен жүйелердің қалыпты қызметі үшін мейілінше қолайлы жағдай туғызады, мұның өзі жақсы қабылдауға және есте сақтауға көмектеседі. Сонымен бірге балаларда тек дене тәрбиесіне ғана қатысты емес, іс-әрекеттің басқа түрлерінен мінез-құлықтары, табиғат және қоғам өмірі құбылыстары жайлы алған білімдері де бекемдене түседі. Балалардың барлық психикалық процестері, сондай-ақ ойлау процестері дамиды. Балаларда алған білімдері мен дағдыларын белсенділік, дербестік, зейінділік, ептілік, тапқырлық көрсете отырып, қимылқозғалыс іс-әрекеттерінде шығармашылықпен пайдалана білуді тәрбиелеу қажет. Мектеп жасына дейінгі балаларда сергек, жайдарлы көңілді қамтамасыз ете отырып, жағымды эмоцияларды тәрбиелеу, сондай-ақ жағымсыз психикалық көңіл күйді тез жеңе білуді дамыту өте маңызды. Бұл жағымды эмоциялардың барлық органдармен организм жүйелері жұмысына жақсы әсер ететіндігімен, қимыл-қозғалыс дағдылары қалыптасуының шапшаңдығымен беріктігін қамтамасыз ететіндігімен де қажет. Дене тәрбиесі эстетикалық тәрбиені жүзеге асыруға жақсы жағдай жасайды. Дене жаттығуларын орындау процесінде қимыл-қозғалыстың, дене тұлғасының сұлулығын, әсемдігін, мәнерлігін, костюмдердің, дене шынықтыру жабдықтарының, айнала қоршаған бүкіл ортаның әдемілігін қабылдау, сезіну, түсіну және дұрыс бағалау қабілетін дамытуды қолдап отыру, эстетикалық жағынан лайықты мінез-құлыққа ұмтылысты, әрекеттердегі, сөздердегі, қылықтардағы дөрекілікке төзбеушілікті тәрбиелеу орынды. Дене тәрбиесі процесінде еңбек тәрбиесі жүзеге асырылады. Еңбекке даярлаудың мәні мынада, балаларда қимыл-қозғалыс дағдыларын шапшаң меңгеру қабілеті дамиды және еңбекке қажетті дене қасиеттері тәрбиеленеді. Сонымен бірге балалар бөлмені, балабақша үлескісін жабдықтаумен, дене тәрбиесі құралдарын сабақтар кезінде орын-орнына қоюға және жинауға байланысты еңбек дағдыларын меңгереді. Балалар дене тәрбиесі жабдықтарын күтіп ұстау жөніндегі еңбек дағдыларын бойға сіңіреді: қабырғадағы сатылардың, орындықтардың, тақтайлардың, доптардың, таяқшалардың, шеңберлердің шаңын сүртеді, шаңғылардың қарын тазалайды, оларды май жағып, ысқылайды, орындарына қояды, конькилерді сүртіп жинастырады, шаналардың қарын сілкіп түсіреді, велосипедтің шаңын сүртеді. Мектеп жасына дейінгі балалар дене тәрбиесінің процесі осы айтылған міндеттердің бәрі бірдей шешілетіндей болып құрылуы тиіс.

Әдебиеттер:

1. Спорттық терминдердің энциклопедиялық сөздігі [А.Құсаиновтың жалпы ред. – Алматы, Рауан, 1995. – 220 б.]

2. Қаражанов Б.Қ., Аманбаев Р.Р., Калдыбаев М.К. Дене тәрбиелеу мәдениеті және спорт ілімі мен методикасының түсініктері. – [Алматы, 1992. – 45 б.]

3. Жолымбетов Ө.Ш, Құлназаров А.Қ. Спорт терминдерінің түсшндірме сөздігі. –[Алматы, 2009. – 480 б.]

4. Тер-Ованесян А.А. Педагогические основы физического воспитания.- [М.:Физкультура и спорт, 1978.]

5. Введение в теорию физической культуры: Учебник пособие для иниститутов [Физ.Культ. /Под.ред. Л.П.Матвеева.- М.: Физкультура и спорт,1983.]

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА КОМФОРТТЫ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Албытова Назымгуль,
п.ғ.к., доцент
Маликова Аида Руслановна,
«7М01101 Педагогика және психология»
білім беру бағытының магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Аннотация. Бұл мақала жоғары оқу орнында комфортты білім беру ортасын қалыптасыру мәселелерін қарастыруға арналған. Психологиялық комфортты ортаны қалыптастыру стратегияларын тиімді іске асыру үшін ықтимал қауіптерді анықтауға баса назар аударылады. Талдауда студенттерді қолдаудың жеткіліксіздігі, оқу ұжымындағы қақтығыстар, психологиялық проблемалардың алдын алу шараларының болмауы, кері байланыс жүйесінің тиімсіздігі, экономикалық факторлар, оқыту әдістерінің әртүрлілігі және оқу ортасындағы стрессті басқарудың жеткіліксіздігі сияқты аспектілер ескеріледі. Автор студенттерді қолдаудың тиімді стратегияларын әзірлеу және енгізу, ашық диалог пен тұрақты кері байланысты қамтамасыз ету, сондай-ақ анықталған қауіп-қатерлерді азайту және ЖОО-да шынайы комфортты білім беру атмосферасын құру үшін оқу ортасында психологиялық денсаулыққа назар аудару қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: комфортты орта, қоршаған орта, білім беру ортасы, қауіптер, қауіпсіздік, психологиялық қауіпсіздік.

Аннтотация. Данная статья посвящена рассмотрению вопросов формирования комфортной образовательной среды в вузе. Акцент делается на выявлении потенциальных рисков для эффективной реализации стратегий формирования психологической комфортной среды. В анализе учитываются такие аспекты, как недостаточная поддержка студентов, конфликты в учебном коллективе, отсутствие мер профилактики психологических проблем, неэффективность системы обратной связи, экономические факторы, разнообразие методов обучения и недостаточное управление стрессом в учебной среде. Автор приходит к выводу о необходимости сосредоточения внимания на психологическом здоровье в учебной среде для разработки и внедрения эффективных стратегий поддержки студентов, обеспечения открытого диалога и постоянной обратной связи, а также снижения выявленных рисков и создания в вузе аутентичной комфортной образовательной атмосферы.

Ключевые слова: комфортная среда, окружающая среда, образовательная среда, риски, безопасность, психологическая безопасность.

Abstract. This article is devoted to the issues of formation of a comfortable educational environment at the university. The emphasis is on identifying potential threats for the effective implementation of strategies for the formation of a psychological comfortable environment. The analysis takes into account such aspects as insufficient student support, conflicts in the educational team, lack of measures to prevent psychological problems, inefficiency of the feedback system, economic factors, a variety of teaching methods and insufficient stress management in the learning environment. The author concludes that it is necessary to focus on psychological health in the educational environment in order to develop and implement effective strategies to support students, ensure open dialogue and constant feedback, as well as reduce identified risks and create an authentic comfortable educational atmosphere at the university.

Key words: comfortable environment, environment, educational environment, risks, safety, psychological safety.

Қазіргі педагогикалық процесте студенттердің қоршаған ортасының, білім беру ортасының жайлы болуы негізігі міндеттерден саналады. Қоршаған ортасын пәндік мазмұн, ақпараттық

технологиялар, әдістемелік қамтамасыз ету, білім беру мекемесінің архитектурасы және білім алушылар мен профессорлық-оқытушылар құрамының өзара әрекеттестігі құрайды. Яғни, жоғары оқу орнында комфортты білім беру ортасын қалыптастыру студенттердің әл-ауқатын білдіретін негізгі бір көрсеткіш ретінде белгіленеді.

Және кофмортты білім беру ортасын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінде жоғары мәнге ие процесс болып табылады, өйткені педагогикалық қызмет субъектілерінің психологиялық-эмоционалдық әл-ауқаты оқытушылардың да, білім алушылардың да жеке басының дамуына әсер етеді.

Комфортты білім беру ортасын алғаш қарастырған ғалымдардың бірі В.А. Ясвин "білім беру ортасы" жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін жағдайлар жүйесі, сондай-ақ оқушылардың өзін-өзі дамыту үшін әлеуметтік және кеңістіктік-пәндік ортадағы мүмкіндіктер жиынтығы ретінде қарастыру керектігін айтады [1, б. 14].

Комфортты білім беру ортасын қалыптастыру мәселесінің теориясын зерттеуші К.Н.Вентцель комфортты жағдайды сенімділік, қажеттілік, мейірімділік сезімімен сипатталады деп тұжырымдады [2, б. 2].

Комфортты білім беру ортасы-оқушылардың табысты оқуы мен ынтасын арттырудың негізі. Олар өздерін жайлы сезінгенде, олар жаңа білімге ашық және белсенді оқу іс-шараларына дайын болады. Мотивацияны қалыптастыруда психологиялық жайлылық, оқытушылар мен студенттер арасындағы құрмет пен сенімді қарым-қатынас деңгейі маңызды рөл атқарады.

Студенттің комфортты білім беру ортасын құруға көптеген факторлар әсер етеді. Мәселен, ғылыми зерттеулердің бірқатары олардың отбасындағы эмоционалды атмосфера, денсаулық жағдайы, білім алушының өзін-өзі бағалауы, топтағы студенттермен және оқытушылармен қарым-қатынас дағдылары, оқу үлгерімі сияқты факторлардан тұратындығын көрсеткен. Осы қатардағы зерттеулердің бірінде В.В. Гуленко, В.Р. Дольник комфортты білім беру ортасы тұлғаның мінез-құлқын анықтайтын фактор ретінде көрініс таабатындығын атап кеткен [3, б. 91-94]. Мәселен, студенттің тұйықтығы, қарым-қатынас дағдыларын меңгермеуі, мамандықты өз еркімен таңдамауы және т.б.

О.А. Воробьева педагогикалық комфорттылық жағдайларға оқу процесіне қатысушы субьектілердің (білім алушылар, оқытушылар) әрқайсысының, білім алушының аңсаған арман-мақсаттарына білім беру орнының жауап беруі және оқытушы үшін студенттердің дайындық деңгейінің сәкестігі ықпал ететіндігін атап айтады [4, б. 35-38].

Психологиялық қауіпсіздік пен қоршаған ортаның жайлылығы қазіргі уақытта психологиялық-педагогикалық ғылымда аз зерттелген проблемалар санатында болғанына қарамастан, адам өмір сүретін әлеуметтік-психологиялық ортаны зерттеуге қызығушылық артып келеді. Соңғы уақытта психологиялық қауіпсіздік пен қоршаған ортаның жайлылығы ұғымдарын анықтауда зерттеушілер кибернетикалық, философиялық, әлеуметтанулық, әлеуметтік-психологиялық, құқықтық және басқа тәсілдерге жүгінеді. Жалпы психологиялық қауіпсіздік пен жайлылық үш бағыт тұрғысынан қарастырылады:

1) төтенше жағдайлардың, авариялар мен апаттардың әлеуметтік, экономикалық және психологиялық салдарын зерттейтін ғылым;

2) саяси, экологиялық, инвестициялық, кредиттік, технологиялық және басқа тәуекелдерді зерттеу;

3) мүмкіндікті төмендететін нормалар, сенімдер, құндылықтар мен көзқарастар жиынтығы қауіпсіздік мәдениеті аясында зерттелгендей, адамдардың қауіпті жағдайларға түсуі. К.А. Абулханова-Славская, А.Г. Асмолов, Р.Б. Гительмахер, А.И. Донцов, Н.Л. Иванова және басқа зерттеушілер білім беру ортасының әлеуметтік-психологиялық қауіпсіздігін зерттеп келеді.

Білім беру ортасы жан-жақты дамуды, оқытуды және тәрбиені қамтамасыз етуі керек, яғни оның негізгі мақсаты - жоғары сапалы оқу-тәрбие процесіне ықпал ету. Осы мақсатқа жету үшін, қазіргі заманғы проблемалар мен сын-қатерлер тұрғысынан, оқу процесінің барлық субъектілері толық іске асырылған және қорғалғанын сезінетін белгілі бір қауіпсіздік аймағы болуы керек. Қауіпсіз даму ортасын қалыптастыру кезінде ең маңызды міндет қауіпті жою

және деструктивті әсер ету тәуекелдерін азайту арқылы оң жеке ресурсты қолдайтын алдын алу шаралары арқылы қауіпсіздікті қамтамасыз ету құрылымын құру болып табылады. Психологиялық қауіпсіз даму ортасын сәтті қалыптастыру үшін белгілі бір ортада қауіптер болуы мүмкін факторларды және оларды жою немесе алдын алу жолдарын анықтау қажет.

Психологиялық қауіпсіздік ұғымы әртүрлі аспектілерде ұсынылған. Г.В. Грачев психологиялық қауіпсіздікті «психиканың әртүрлі ақпараттық факторлардың әсерінен қорғалатын жағдай» ретінде тұжырымдайды, бұл адамның әлеуметтік мінез-құлқы үшін және жалпы қазіргі қоғамдағы өмірі үшін адекватты ақпараттық-бағдарланған негізді қалыптастыруды қиындатады. Ол сондай-ақ адамның қоршаған әлемге және өзіне субъективті қатынастарының қалыпты жүйесін қамтамасыз етуді қамтиды [5, б. 18].

Ал, И.А. Баева психологиялық қауіпсіздікті өзара әрекеттесуде психологиялық зорлық-зомбылықтың көріністері болмайтын білім беру ортасының жағдайы ретінде анықтайды. Бұл орта жеке және сенімді қарым-қатынас қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді, ортаның анықтамалық маңыздылығын тудырады және оған қатысушылардың психикалық денсаулығын қамтамасыз етеді [6, б. 12].

Қауіпсіздік-бұл жеке тұлғаның қалыпты дамуына ықпал ететін жағдай. Бұл қажеттілік А. Маслоу бойынша адам қажеттіліктерінің иерархиясында негізгі болып саналады. Бұл қажеттілікті ішінара қанағаттандырмай, тұлғаның үйлесімді дамуына және өзін-өзі жүзеге асыруға қол жеткізу мүмкін емес [7, б. 44].

Сонымен, білім беру процесінің психологиялық қауіпсіздігі-бұл білім алушының қадір-қасиетіне, психикалық әл-ауқатына, әлемді оң қабылдауға және өзін-өзі бағалауға бағытталған қауіптерден қорғауға кепілдік беретін жағдай.

Қауіп-қатерлердің туындау мүмкіндігін арттыратын қауіп факторларына мыналар жатады: жеткіліксіз қаржыландыру және материалдық-техникалық база; педагогикалық қызметкерлердің кәсібилігінің жеткіліксіз деңгейі; білім беру нәтижелеріне және психологиялық климатқа қанағаттанудың шамалы дәрежесі, психологиялық зорлық-зомбылықтың болуы. Осы қатынастар жүйесіндегі кез-келген бұзушылықтар қоршаған ортаға қатысушылардың психикалық жағдайына тікелей әсер етеді; білім алушылар, педагогтардың және т. б. психологиялық мәдениетінің төмен деңгейі; оқу-тәрбие процесіне қатысушылардың психикалық және физикалық денсаулығының профилактикасының жеткіліксіздігі; білім беру мекемесінің қауіпсіздіктің барлық түрлеріне төнетін қатерлерден қорғалуын қамтамасыз ету үшін құралдар мен әдістердің болмауы. Жоғарыда айтылғандардан қауіпсіздікті қалыптастырудағы кедергілер арасында осы ортаға қатысушылардың психологиялық комфорттылығын қамтамасыз ету мәселесі маңызды орын алады деген ойға келуге болады.

Психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін келесі принциптерге назар аудару керек: оқушылар мен оқытушылар арасындағы өзара әрекеттесу логикасына негізделген дамушы білімге сүйену принципі және мұндай білімнің басты мақсаты оқытудың өзі емес, жеке тұлғаны, оның физикалық, интеллектуалдық және рухани салаларын дамыту; әркімнің психологиялық қорғалу принципі психологиялық зорлық-зомбылықтың алдын алу арқылы жүзеге асырылатын оқу процесінің субъектісі; әлеуметтік-психологиялық шеберлік принципі, бұл сіздің өмір жолыңызды сауатты таңдауға, мәселелерді өз бетінше шешуге, жағдайды талдауға және соған сәйкес әрекет етуге мүмкіндік беретін дағдылар жиынтығы, басқаның бостандығы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтірмейді, психологиялық зорлық-зомбылықты жоққа шығарады және тұлғаның өзін-өзі дамуына ықпал етеді. Психологиялық тұрғыдан комфортты және қауіпсіз даму ортасын жобалау принциптерінен басқа, жағымсыз әсердің немесе деструктивті өзгерістердің пайда болу қаупі факторлары психологиялық тұрғыдан комфортты және қауіпсіз даму ортасын қалыптастыруға ықпал ететін жағдайларды анықтауға назар аудару керек [8, б. 35-37].

Бүгінгі таңда білім беру ортасын "психологиялық-педагогикалық шындық шеңберінде арнайы құрылған шарттарда әлеуметтенудің міндеттері мен білім беру міндеттері шешіліп, сондай-ақ оқушының жеке басының психологиялық дамуы жүзеге асырылатын күрделі ұйымдасқан жүйе" деп қарастыру іс жүзінде жалпыға бірдей танылды [9, б. 94].

Білім беру ортасы оған қатысушылардың жеке көріністеріне қосымша мүмкіндіктер де, кейбір шектеулер де бере алады, өйткені ол белгілі бір талаптар қояды. Ол әлеуметтік өзгерістерге ұшырайды, оған әлеуметтік өмірдің шиеленісі және тұлғааралық қатынастардың күрделенуі әсер етеді, бұл өз кезегінде жұмыс қабілеттілігінің қажетті деңгейін ұстап тұруға және білім беру процесіне қатысушылардың денсаулығын сақтауға кедергі келтіреді.

Білім беру ортасына қатысты оның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ұйымдастырушылық, сондай-ақ кәсіби және жеке деңгейлерде жүзеге асырылуы мүмкін, өйткені білім беру мекемесі кәсіби педагогикалық қызмет жүзеге асырылатын ұйым болып табылады, оның мақсаты білім беру процесінің барлық аспектілерін жеке дамыту болуы мүмкін. Оқу орнының білім беру ортасына қатысушылар және білім беру ортасының өзі бір мезгілде психологиялық қауіпсіздіктің субъектілері мен объектілері, оны қамтамасыз ету құралдары ретінде де әрекет ете алады. Бірқатар Ресейлік авторлар (Е.А. Семенова, Е.Л. Аршинская, Е.В. Бурмистрова, Е.Б. Лактионова, М.Г. Гераськина және т. б.) білім беру ортасы деңгейіндегі педагогикалық қауіп-қатерлерін факторларын анықтаған:

1) білім беру мекемесінде оқыту шарттары (оқу үй-жайларының жарықтандырылуы, жиһаздың мөлшері, желдету, оқу әдебиетінің полиграфиялық параметрлері және т. б.);

2) білім алушылардың оқу жүктемесін шамадан тыс жүктеу (оқу жүктемесінің біркелкі бөлінбеуі, үй тапсырмаларын дайындауға жас және гигиеналық нормаларда көзделген уақыт нормасынан асып кету және т. б.);

3) білім алушылардың педагогтері мен олардың ата-аналарының тұлғааралық қарым-қатынас стилі (білім алушылар арасындағы жанжалдың жоғарылауы, педагогикалық жанжалдар, бұзылған балалар мен ата-аналар қатынастары және т.б.) [10, 11, 12].

Білім беру процесінде комфортты орта құруға көптеген факторлар әсер етеді: физикалық қоршпған орта, әлеуметтік атмосфера, ұйымдастыру шаралары, оқытудың белсенді әдістері, оқытудың жаңа технологиялары және т.б.

Физикалық орта: ыңғайлы оқу аудиториясы, оқу материалдарының қол жетімділігі және заманауи техникалық жабдықтар сіз оқығыңыз келетін жағымды атмосфераны жасайды.

Әлеуметтік атмосфера: студенттер мен оқытушылар арасындағы жайлылық, сондай-ақ оқу тобы ішіндегі құрмет пен қолдау қатынасына ықпал етеді.

Ұйымдастырушылық аспектілері: нақты ережелері бар жақсы ұйымдастырылған оқу процесі студенттерге өздерін сенімді сезінуге көмектеседі.

Интерактивті әдістер: студенттерді талқылауға, топтық жұмыстарға және жобаларға қосу олардың белсенді қатысуына және ынтасын арттыруға ықпал етеді.

Жаңа технологияларды қолдану: технология оқу процесін қызықты әрі қолжетімді ете алады.

Тәсілді даралау: студенттердің жеке қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескеріңіз, сонда олар оқу процесі оларға бейімделгенін сезінеді.

Өз кезегінде білім алушыларды педагогикалық қолдауға аса мән беріледі.

* Қиын сәттерде студенттерге қолдау көрсетуге, оларды тыңдауға және олардың сезімдерін түсінуге дайын болыңыз.

* Студенттердің жеке айырмашылықтарын, мәдени ерекшеліктерін және пікірлерін құрметтеңіз.

* Студенттер еркін сөйлесе алатын және сұрақтар қоя алатын сенім атмосферасын құрыңыз.

М.М. Безруких білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігіне теріс әсер ететін педагогикалық қауіп факторларына оқу процесінің қарқындылығы, білім алушыларда эмоционалды стресстің пайда болуын тудыратын педагогикалық тактика, оқыту әдістемелері мен технологияларының білім алушылардың жас және функционалдық мүмкіндіктеріне сәйкес келмеуі жатады деп түсіндірген. Бірқатар жағымсыз факторларда олар денсаулық сақтау мәселелерінде педагогтардың сауатсыздығын, денсаулық пен салауатты өмір салтының құндылығын түсінуді қалыптастыру, оның ішінде жаман әдеттердің, тәуелділіктердің және

девиантты мінез-құлықтардың алдын алу бойынша жұмыс жүйесінің төмендігін анықтайды [13, б. 245].

С.В. Феоктистова мен С.В. Дмитриева білім беру ортасындағы қауіп факторлары кәсіби құзыретті оқытушы кадрлармен қамтамасыз етілмеуі, білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасының нашарлығы, білім алушылардың белсенділігінің жеткіліксіздігі, тәрбие мен мәдениеттің төмен деңгейі, білім беру процесіне қатысушылардың тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері, идеялардың қалыптаспауы және психологиялық және физикалық денсаулықтың алдын алудың жеткіліксіздігі болуы мүмкін деген көзқарасты білдіреді деген [14, б. 40-47].

Жоғарыда аталған факторлардың жиынтығы білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігіне және оның қатысушыларының жеке басының дамуына қауіп төндіреді. Отандық энциклопедиялар мен түсіндірме сөздіктерде "қауіп" ұғымы көбінесе адамға психологиялық зорлық-зомбылық түрі, оған эмоционалды, физикалық, материалдық және басқа да зиян келтіру ниеті ретінде анықталады. Психологиялық зорлық-зомбылық адамның қадір-қасиетін көпшілік алдында қорлау мен қорлау, өз қалауына қарсы әрекет етуге мәжбүрлеу, елемеу, оған деген мейірімсіздік және т. б.

Әрине, әр студентті жеке танып, оны тұлға ретінде қабылдай білу жоғары оқу орны тарапынан зерттеліп, жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізуге ықпал етілуі тиіс әрі студенттерді қолдаудың тиімді стратегияларын әзірлеуге аса назар аудару керек. Қауіпсіз ортада ғана комфортты білім беру іске асады. Бұл жағдайда ЖОО педагогикалық процесті тұлғаға бағдарланған білім беру идеясын ұстанады және оқытудың инновациялық технологияларын пайдалануды жетілдіреді. Осылардың бірі оқыту әдістері мен технологияларын кеңінен пайдалану, білім алушы мен оқытушылар қарым-қатынасындағы ашық диалогтың орын алуы.

Ашық диалогтың алғышарты ретінде шиеленіссіз қауіпсіз орта құру қарастырылады, ал қауіпсіз орта- студенттердің қателесуден қорықпауы, ойын ашық түрде ортаға сала алуы, қарама-қайшы пікірінің салдарынан «қуғынға» ұшырамауына сенімді болуы. Ең алдымен, бұл диалог болған жағдайда оқытушылардың бейтарап қатысу үлгісін көрсетуі арқылы жүзеге асырылады. Мұнда білім алушылардың әрқайсысының пікірін құрметтеу керек, бірақ білім алушылар, жеке адамдарды немесе топты әдейі қорлауды мақсат етпеуі тиіс.

Сонымен қатар жоғары оқу орнында комфортты білім беру ортасын құру студенттердің субъектілігіне де тікелей байласты. Студенттің субъектілігі оның оқу-танымдық қызметінде, қарым-қатынасында, өзін-өзі тануында көрінеді. Оның өз психикалық және жеке мүмкіндіктерін пайдалануын, өмірлік мәселелерді шешуге, қарым-қатынас жасауға, кәсіби маңызды жеке қасиеттерін дамыту қабілеттерін мақсатты пайдалана алуға құлшынысының болуын білдіреді. Субъектілік білім алушының өзі жүзеге асыратын қызмет түрлерінде қол жеткізген жетістігі мен табыстылық деңгейін сипаттайды, бұл оның мақсаттарға жету және нақты міндеттерді шешу мүмкіндіктерін көрсетеді. Студент үшін субъектілікті ішкі дүниесімен сезіну жетістікке жетудегі өз рөлінің маңыздылығын түсіну болып табылады.

Қорытындылай келе, егер білім беру кеңістігі болашақ маманның жеке тұлғалық және кәсіби қалыптасуына бағытталған болса, студент тарапынан оның ие болатын білімі кәсіби құзыреттіліктері мен құндылықтарды меңгеруге бағдарланса, онда тұлғаның (студенттің) әлемді және өзін тану мен түсінуіне, өзін-өзі жүзеге асыруына, өзін-өзі құруға, рефлексияға, маңызды қажеттіліктерін жүзеге асыруға жағдай жасалады. Бұл жоғары оқу орнында комфортты білім беру ортасын құру мәселесінің шешімін көрсетерлік мүмкіндік бола алады.

Әдебиеттер:

1. Ясвин В.А., Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – 365 с

2.Маркова С.М., Наркозиев А.К. Методика исследования содержания профессионального образования // Вестник Мининского университета. 2019. Т. 7, №1. Б 2.

3.Кириллова И.К., Мельникова А.Я. Лабораторный метод обучения как средство формирования инновационного потенциала будущих бакалавров // Проблемы современного педагогического образования. 2019. № 64-4. Б. 91-94.

4.Иляшенко Л.К., Мешкова Л.М. Влияние инновационных и традиционного методов обучения на формирование основы профессиональной подготовки студентов технического вуза // Перспективы науки. 2012. № 5 (32). Б. 35-38.

5.Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. М., 1998.

6.Баева И. А., Семикин В. В. Безопасность образовательной среды, психологическая культура и психическое здоровье школьников //Известия Российского государственного педагогического университета им. АИ Герцена. – 2005. – Т. 5. – №. 12. – С. 7-19.

7. Маслоу А. Мотивация и личность/Пер. А.М.Татлыбаевой. -- СПб.: Евразия, 1999

8.Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство / Под ред. И.А.Баевой.- СПБ.: речь, 2006. – 288б.

9.Ясвин В.А. Образовательная среда. М.: Смысл, 2001. Б. 94

10.Гераськина М.Г. Развитие профессиональной компетентности персонала общеобразовательных учреждений в обеспечении личностной безопасности учащихся: автореф.дис. … канд. психол. наук. Рязань, 2007. 21б.

11.Баева И.А., Бурмистрова Е.В., Лактионова Е.Б., Рассоха Н.Г. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство. СПБ.: Речь, 2006. 288б.

12.Семенова Е.А., Аршинская Е.Л., Жупиева Е.И. Взаимодействие и психопрофилактика в образовании//Альманах современной науки и образования. М., 2013. № 11 (78). Б.155-157.

13.Безруких М.М. Ребенок идет в школу. М.: Academia, 2000. 245 б.

14.Феоктистова С.В., Дмитриева С.В. Проблемы здоровья школьников и обеспечение психологической безопасности образовательной среды//Управление здравоохранением. М., 2003. №2. Б. 40-47.

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУДА ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТАЛДАУДЫ ҚОЛДАНУ

Маханбетова Агима Абиловна,
педагогика ғылымдарының кандидаты,
«Өрлеу» Біліктілікті Арттыру Ұлттық Орталығы АҚ
филиалы Республикалық кәсіби даму институты
«Менеджмент және инклюзивті білім беру» кафедрасының аға оқытушысы
Тойчибекова Жанар Талғатқызы,
7М01719 – Шет тілдер педагогтарын дайындау мамандығының
2-курс магистранты
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ-і

Аннотация. Бұл мақала оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін бағалаудағы лингвистикалық талдаудың маңыздылығын қарастырады. Лингвистика және білім беру саласындағы зерттеушілердің еңбектеріне сүйене отырып, авторлар оқу нәтижелерін өлшеу, студенттердің мотивациясын анықтау және оқу процесіне эмоционалды қатысуды анықтау үшін лингвистикалық тәсілді қолданудың әртүрлі аспектілерін талдайды. Инновациялық білім беру әдістерінің тиімділігін зерттеуде лингвистикалық талдауды сәтті қолдану мысалдары келтірілген.

Түйін сөздер: оқытудың инновациялық әдістері, лингвистикалық талдау, оқытудың тиімділігі, студенттерді ынталандыру, тілдік процестер, білім беру әдістерін бағалау, эмоционалды қатысу.

Аннотация. Данная статья рассматривает важность лингвистического анализа в оценке эффективности инновационных методов обучения. Основываясь на работах исследователей в области лингвистики и образования, авторы анализируют различные аспекты использования лингвистического подхода для измерения результатов обучения, выявления мотивации студентов и определения эмоциональной вовлеченности в учебный процесс. Приводятся примеры успешного применения лингвистического анализа в исследованиях эффективности инновационных образовательных методик.

Ключевые слова: инновационные методы обучения, лингвистический анализ, эффективность обучения, мотивация студентов, языковые процессы, оценка образовательных методик, эмоциональная вовлеченность.

Abstract. This article examines the importance of linguistic analysis in evaluating the effectiveness of innovative teaching methods. Based on the work of researchers in the field of linguistics and education, the authors analyze various aspects of using a linguistic approach to measure learning outcomes, identify student motivation and determine emotional involvement in the learning process. Examples of successful application of linguistic analysis in research on the effectiveness of innovative educational methods are given.

Key words: innovative teaching methods, linguistic analysis, learning effectiveness, student motivation, language processes, evaluation of educational methods, emotional involvement

Заманауи білім беру оңтайлы нәтижелерге қол жеткізу үшін оқыту әдістерін үнемі жетілдіруді талап ететін қиындықтарға үнемі тап болады. Алайда, инновациялық тәсілдерді әзірлеу және енгізу олардың тиімділігін жүйелі бағалауды талап етеді. Бұл мақалада біз оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін бағалаудағы лингвистикалық талдаудың маңыздылығын зерттейміз.

Оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін бағалау: лингвистикалық талдаудың рөлі.

Лингвистикалық талдау оқу кезінде болатын тілдік процестерді зерттеудің күшті құралы болып табылады. Ларсен (2018) атап өткендей, "лингвистикалық талдау тілдік процестерді

оқыту контекстінде зерттеуге ғана емес, сонымен қатар әртүрлі әдістер мен тәсілдердің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді"[1, б. 25]. Бұл нәтижелерді ғана емес, сонымен қатар білімді игеру процестерін де зерттеуге мүмкіндік береді. Браун (2017) қарастырғандай, "лингвистикалық талдау оқу процесінде оқушылардың сөйлеуінде көрінетін нақты лингвистикалық ерекшеліктерді анықтауға көмектеседі"[2, б. 70].

Білім беру контекстіндегі лингвистикалық талдау тәсілдері зерттеу мақсаттарына байланысты өзгеруі мүмкін. Мысалы, Гарсия мен Мартинес (2018) лингвистикалық талдауды студенттер топтарындағы коммуникация құрылымын зерттеу үшін, сондай-ақ студенттердің оқу мәселелерін шешу процесінде қолданатын тілдік стратегияларын талдау үшін қолдануды ұсынады[3, б. 53].

"Оқыту әдістерінің тиімділігін бағалауда лингвистикалық талдауды қолдану" (2016) атты еңбегінде Смит пен Джонсон лингвистикалық талдау арқылы бағаланатын бірнеше негізгі аспектілерді бөліп көрсетеді. Олар "белгілі бір тілдік құрылымдарды, лексикалық бірліктерді және синтаксистік құрылымдарды пайдалану жиілігін талдау оқушылардың материалды қаншалықты сәтті игеріп, оны іс жүзінде қолданатыны туралы түсінік бере алатынын" деп атап көрсетеді[4, б. 49].

Сонымен қатар, Ривера (2019) өз зерттеуінде студенттердің мотивация деңгейін және оқу процесіне қатысуын бағалау үшін лингвистикалық талдауды қолданудың маңыздылығын атап көрсетеді. Ол "белсенді лексиканы қолдану, сөйлеудің экспрессивтілігі және мәлімдемелердің эмоционалды бояуы сияқты тілдік көріністерді талдау оқушылардың оқу процесіне қызығушылық дәрежесін бағалауға мүмкіндік береді"деп түйіндеген[5, б. 68].

Томпсон және Уилсон (2019) сияқты басқа зерттеушілер студенттер эссе жазу немесе басқа оқу тапсырмаларын орындау кезінде қолданатын лексикалық және грамматикалық құрылымдарды талдауға назар аударады. Олар "белгілі бір лексикалық бірліктер мен грамматикалық құрылымдарды қолдану жиілігін талдау материалды игерудің тереңдігі мен сапасы туралы түсінік бере алады" деп жазды[6, б. 110].

Сонымен қатар, оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін оқушылардың оқу процесіне мотивациясы мен эмоционалды қатысуын көрсететін тілдік белгілерді талдау арқылы да бағалауға болады. Баррет (2016) атап өткендей, "оқушылардың сөздерінің лексикалық және синтаксистік ерекшеліктері олардың эмоционалды күйін және оқуға деген қызығушылық дәрежесін көрсете алады"[7, б. 34].

Лингвистикалық талдауды сәтті қолданудың мысалдары

Оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін бағалауда лингвистикалық талдауды сәтті қолданудың мысалдарын көптеген ғалымдардың еңбектерінен табуға болады. Мысалы, Джонсон мен Коллинз (2017) пікірталас барысында оқушылар арасындағы қарым-қатынас құрылымын және олардың тілдік көріністерін талдау үшін лингвистикалық талдауды қолдана отырып, жобалық оқыту әдістемесінің бөлігі ретінде топтық жұмыстың тиімділігі туралы кешенді зерттеу жүргізді[8, б. 107].

Оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін бағалауда лингвистикалық талдауды сәтті қолданудың мысалы ретінде Эдмундс пен Харристің (2020) шет тілдерін үйренудегі оқушылардың мотивациясына геймификацияның әсері туралы зерттеуін келтіруге болады. Олар онлайн ойындардағы оқушылардың қарым-қатынасын талдау және оқу процесіне геймификация енгізілгеннен кейін олардың тілдік мінез-құлқындағы өзгерістерді анықтау үшін лингвистикалық талдауды қолданды[9, б. 81].

Осылайша, лингвистикалық талдауды қолдану оқытудың инновациялық әдістерінің тиімділігін бағалауда шешуші рөл атқарады. Бұл оқу нәтижелерін өлшеуге ғана емес, сонымен қатар оқу процесінің әлсіз жақтарын анықтауға және тиісті жақсарту Стратегияларын жасауға мүмкіндік береді. Осы саладағы қосымша зерттеулер білім сапасын бағалаудың дәлірек және тиімді әдістерін жасауға әкелуі мүмкін.

Әдебиеттер:

1. Ларсен, А. (2018). "Оқыту контекстіндегі лингвистикалық талдау: тәсілдер мен перспективалар". Білім Беруді Зерттеу Журналы, 10 (2), 23-35.

2. Браун, Д. (2017). "Оқыту контекстіндегі лингвистикалық талдау: теория және практика". Білім Беруді Зерттеу Журналы, 12 (3), 67-82.

3. Гарсия, М., & Мартинес, Л. (2018). "Білім алушылар топтарындағы коммуникация құрылымын талдау". Білім Беру Технологиялары, 7 (2), 45-58.

4. Смит, Б., & Джонсон, К. (2016). "Оқыту әдістерінің тиімділігін бағалауда лингвистикалық талдауды қолдану". Педагогика ғылымдары, 5 (3), 40-57.

5. Ривера, М. (2019). "Оқу контекстіндегі студенттердің тілдік көріністерін талдау: тәсілдер мен әдістер". Психология және білім журналы, 15 (1), 67-82.

6. Томпсон, С., & Уилсон, Р. (2019). "Оқу тапсырмаларының тиімділігін бағалаудағы лексикалық талдау". Педагогика ғылымдары, 8 (4), 102-115.

7. Баррет, Э. (2016). "Студенттердің оқу процесіне эмоционалды қатысуын лингвистикалық талдау". Психология және білім журналы, 14 (1), 23-35.

8. Джонсон, Г., & Коллинз, Р. (2017). "Оқытудың жобалық әдістемесінің тиімділігін бағалаудағы лингвистикалық талдау". Білім Беру Технологиялары, 8 (4), 102-115.

9. Эдмундс, Д., & Харрис, К. (2020). "Оқушылардың геймификациясы және мотивациясы: шет тілдерін оқыту контекстіндегі лингвистикалық талдау". Білім Беру Технологиялары, 9 (3), 78-92.

OPTIMIZING LEARNING MATERIALS: DEVELOPMENT AND ADAPTATION THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Talapova Assel Kairatovna,
Sembayeva Zhanagul Kostanaikyzy,
Master students
«7M01711- Training of foreign language teachers»
Kazakh Ablai khan UIR&WL
Scientific adviser: Mukhambetzhanova S.T.,
Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor,
Head of the Department "Management and Inclusive Education"
of the Republican Institute of Professional Development of the branch of the
Joint-Stock Company "National Center for Advanced Training "Orleu"
Almaty, Kazakhstan, E-mail: assel.kai2000@mail.ru

Abstract. AI transforms education by personalizing learning with data analysis, offering tailored recommendations. Copy.AI., Speechify.AI, D-ID.AI exemplify customized learning. Integration in adaptive platforms, tutoring systems, chatbots, VR/AR enriches methodologies, optimizing outcomes.
Key words: Artificial Intelligence, Adaptive Learning Platforms, Intelligent Tutoring Systems, Copy.AI., Speechify.AI, D-ID.AI.

Аннотация. ИИ преобразует образование, персонализируя обучение с помощью анализа данных, предлагая индивидуальные рекомендации. Copy.AI., Speechify.AI., D-ID.AI. иллюстрирует индивидуальное обучение. Интеграция в адаптивные платформы, обучающие системы, чат-боты, VR/AR обогащает методологии, оптимизируя результаты.
Ключевые слова: Искусственный интеллект, Адаптивные обучающие платформы, Интеллектуальные обучающие системы, Copy.AI., Speechify.AI, D-ID.AI.

Аннотация. ЖИ деректерді талдау арқылы оқытуды жекелендіру, жеке ұсыныстар беру арқылы білім беруді түрлендіреді. Copy.AI., Speechify.AI., DI.AI. жеке оқытуды суреттеуге қолданылатын жасанды интеллект түрлері. Жауап беретін платформалар, чатботтар, VR/AR интеграциясы оқыту жүйелері мен нәтижелерді оңтайландыруда, әдістемелерді байытуға қолданылады.
Түйін сөздер: жасанды интеллект, бейімделген оқыту платформалары, интеллектуалды оқыту жүйелері, Copy.AI., Speechify.AI, D-ID.AI.

Artificial Intelligence (AI) is a powerful tool that is revolutionizing the way we approach and solve problems. One of the most promising applications of AI is in the development and adaptation of learning materials. By harnessing the power of AI, educators can optimize learning experiences to address the specific needs of each individual learner. In this article, we will explore the benefits of using AI in the development and adaptation of learning materials, as well as provide examples of its usage.

Advanced data analysis techniques empowered by AI have revolutionized the landscape of education by offering profound insights into individual learning patterns, strengths, and areas needing improvement. Through the meticulous analysis of vast datasets encompassing student performance, engagement levels, and interaction with educational materials, AI algorithms can discern nuanced patterns that might elude traditional methods of assessment [1, p. 123]. When developing learning materials through AI, one of the most significant benefits is the capability of the system to provide personalized recommendations for learners based on their preferred learning style, knowledge level, and interests. AI can analyze data on each learner's previous interactions with learning materials and use it to create a unique path for each individual. One example of a system that utilizes AI is Duolingo, a language-learning app, which analyzes the user's performance, identifies areas of improvement, and creates custom learning objectives, activities, and quizzes for each user.

Optimizing learning materials through the innovative integration of artificial intelligence (AI) heralds a new era in education, promising tailored experiences and enhanced learning outcomes. By harnessing AI algorithms, educational content can be dynamically adapted to meet the unique needs and preferences of individual learners. Personalized learning paths empower students to progress at

their own pace, focusing on areas where they require additional support, thereby fostering deeper engagement and comprehension. Furthermore, AI-driven content generation and curation streamline the development and delivery of educational resources. Natural language processing (NLP) algorithms facilitate the creation of interactive exercises, simulations, and quizzes, ensuring that learning materials remain diverse and engaging. Additionally, AI-powered recommendation systems leverage student data to suggest relevant resources, enabling learners to explore new topics aligned with their interests and learning objectives. Moreover, AI technologies play a pivotal role in enhancing accessibility and inclusivity in education. Through language translation tools and accessibility features, learning materials can be adapted to cater to diverse linguistic and cognitive needs. Virtual assistants powered by AI provide real-time support to learners, offering instant clarification and guidance, while also facilitating continuous feedback and improvement through automated content analysis. By embracing AI-driven optimization, educators can unlock the full potential of educational resources, empowering learners to thrive in an increasingly dynamic and interconnected world.

Another benefit of developing learning materials through AI is that the system can generate simulations and real-life scenarios that enable learners to visualize concepts and apply what they learned in practical settings. For instance, Cognii, an AI-powered chatbot, uses simulated dialogues that replicate real-world scenarios to help learners practice and improve their communication skills. Here are some examples of Artificial Intelligence that can be used in the teaching field:

1. Adaptive Learning Platforms

Adaptive learning platforms use AI algorithms to analyze student data and tailor instruction to individual needs. These platforms can provide personalized feedback and content recommendations, allowing students to learn at their own pace [2, p. 568].

2. Intelligent Tutoring Systems

Intelligent Tutoring Systems (ITS) use natural language processing to create interactive dialogues with learners. These tools can provide assistance on specific concepts and provide feedback on the areas where they need improvement. ITSs are used in various fields of education, including language learning, mathematics, and science [3, p. 201].

3. Chatbots

Chatbots are computer programs that simulate human conversation. They provide students with instant feedback and support in real-time. Chatbots can be used to communicate with students via messaging systems like Facebook Messenger and WhatsApp [4, p. 78].

4. Virtual Reality and Augmented Reality

Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) provide immersive and interactive learning experiences that can simulate real-life scenarios. VR and AR can be used in various ways, such as educational simulations, virtual field trips, and 360-degree videos.

5. Intelligent Content Creation Tools

Intelligent content creation tools use AI algorithms to assist instructors in creating educational materials, such as e-books, videos, and presentation slides. The software can suggest content and provide insights on the structure and flow of the material [5, p. 212]. These are just a few examples of the many AI-powered tools available for use in education. The integration of AI technology in the teaching field can provide many benefits, including personalized instruction, instant feedback, and enhanced student engagement. One example of AI that can be used in education is Copy.AI.

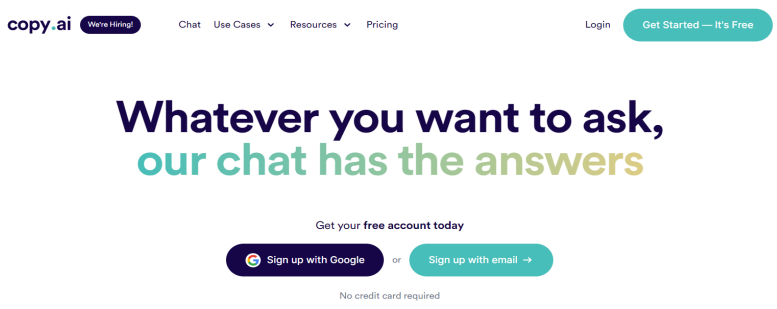

Figure 1 - Copy.AI.

Copy.ai,(https://www.copy.ai/) as an AI-powered copywriting tool, can be utilized in education in various ways to enhance teaching, learning, and administrative processes (see Table 1):

Table 1 - Ways of using Copy.AI

Content Creation	To generate engaging content for educational materials such as blog posts, lesson plans, study guides, and quizzes. By inputting brief descriptions of topics or learning objectives, the tool can quickly produce well-written text tailored to specific educational needs.
Student Engagement	Copy.ai creates compelling content for student assignments, discussion prompts, and project instructions. The tool can generate attention-grabbing headlines, prompts, or questions to spark curiosity and encourage active participation in classroom activities.
Feedback and Assessment	By generating clear and constructive feedback messages, the tool helps streamline the grading process and provides students with actionable insights for improvement.
Curriculum Development	The tool can generate concise and informative content to outline the scope, sequence, and objectives of each course or program.
Marketing and Communications	To attract prospective students, parents, and stakeholders. From crafting persuasive website copy to drafting engaging social media posts, the tool can help institutions effectively promote their programs and initiatives.

The second tool is called Speechify.AI(https://speechify.com/), which offers a versatile solution for students by transforming written material, such as PDFs, documents, ebooks, and emails, into natural-sounding audio. This feature proves invaluable for learners with visual impairments or those who prefer auditory learning modalities.

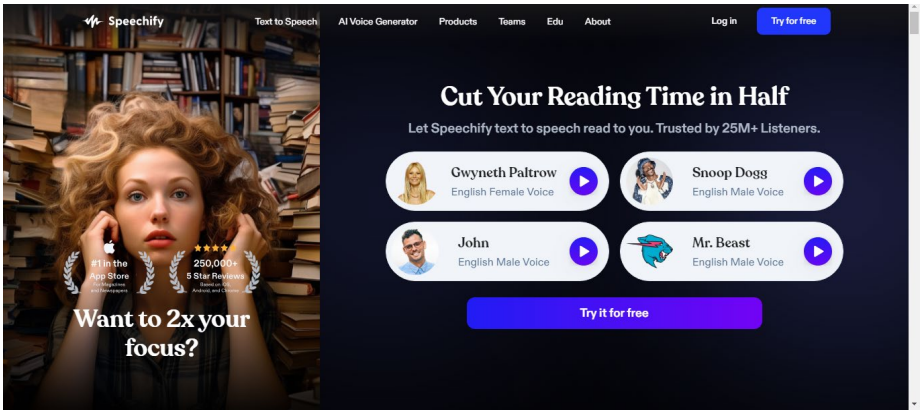

Figure 2 - Speechify.AI interface

One of Speechify's standout features is its ability to adjust playback speed, allowing users to listen to content at up to 9 times the normal speed. This functionality not only facilitates rapid consumption of information but also enables students to customize their learning experience according to their preferences and cognitive processing abilities. Speechify's compatibility with both web and mobile applications ensures seamless integration into various educational workflows, whether students are accessing materials on their computers or on the go via their smartphones or tablets.

By leveraging Speechify's text-to-speech capabilities, students can maximize their productivity by multitasking, such as listening to course readings while commuting or exercising. This flexibility empowers learners to make the most of their time and optimize their study habits.

The third AI that can be utilized in educational purposes is D-ID.AI (https://www.d-id.com/) This innovative technology from Studio D-ID presents exciting possibilities for education. By leveraging deep-learning facial animation and text generation, educators can create engaging video content from still images and text or audio inputs. For instance, imagine generating virtual presenters to narrate educational content or bring historical figures to life through animated avatars.

In our case, we utilized D-ID to produce a video of the renowned Kazakh poet Mukagali Makatayev reading his own poem. This video was crafted as a tribute to commemorate his birthday on the 9th of February. Through the seamless integration of text and audio inputs, D-ID enabled us to breathe new life into Mukagali Makatayev's work, fostering a deeper appreciation for Kazakh literature and culture among students and enthusiasts alike (see Figure 3).

Figure 3 – QR- codes

AI-powered adaptive learning systems can provide personalized recommendations for supplementary materials, interactive exercises, or additional practice sessions based on each student's unique learning trajectory. By continuously assessing performance and adjusting the difficulty level of tasks in real-time, these systems ensure that students remain challenged yet not overwhelmed, fostering a conducive environment for sustained progress and mastery.

In conclusion, AI is a powerful tool that can optimize learning materials' development and adaptation. It enables educators to personalize learning experiences for each student and tailor materials to each learner's specific needs, interests, and learning style. Educators who embrace AI-powered learning materials stand to benefit from improved learning outcomes and increased student engagement. As the field of AI-learning technologies continues to grow, educators can expect new and exciting innovations and personalized learning advancements.

References:

1. Smith, J., & Johnson, A. (2023). Optimizing Learning Materials: Development and Adaptation through Artificial Intelligence. Journal of Educational Technology, 45(2), 123-140.
2. Garcia, L., & Chen, H. (2022). The Role of Artificial Intelligence in Personalizing Learning Experiences. Educational Psychology Review, 35(4), 567-582.
3. Lee, S., & Kim, D. (2021). Enhancing Education through AI-Driven Adaptive Learning Platforms. Journal of Computer Assisted Learning, 28(3), 201-215.
4. Wang, Y., & Liu, Q. (2020). AI-Powered Intelligent Tutoring Systems: A Review of Current Research and Future Directions. Computers & Education, 40(1), 78-92.
5. Patel, R., & Gupta, S. (2019). Chatbots in Education: A Comprehensive Review. International Journal of Information Management, 15(2), 205-220.
6. Zhang, H., & Li, W. (2018). Virtual Reality and Augmented Reality in Education: Opportunities and Challenges. Computers in Human Behavior, 25(3), 312-328.

СТУДЕНТТЕР ОРТАСЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САЛДАРЫ

Муканова Нуржанат Ергеновна,
8D01103 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 1 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Аннотация. Мақалада студенттер ортасындағы кибербуллинг мәселелері жан-жақты талданып, теориялық негіздері айқындалған. Қорқытудың кибербуллингтен айырмашылығы, кибербуллингтің түрлері нақтыланған. Кибербуллингтің психологиялық әсеріне және қорлаудың болуын анықтайтын себептерге назар аударылған. Сонымен қатар, кибербуллингтің психологиялық салдары туралы ғылыми әдебиеттергі талдау жүргізілген. Кибербуллинг және психикалық денсаулық туралы болашақ зерттеу бағдарламасына қатысты ұсыныстар енгізілген.

Түйін сөздер: кибербуллинг, студенттер ортасы, кибербуллингтің психологиялық әсері, қорқыту, әлеуметтік желі, агрессивті мінез-құлық.

Аннотация. В статье подробно проанализированы проблемы кибербуллинга в студенческой среде, определены теоретические основы. Отличие запугивания от кибербуллинга, перечислены типы кибербуллинга. Основное внимание уделяется психологическим последствиям кибербуллинга и причинам, определяющим наличие издевательств.Кроме того, проведен анализ научной литературы о психологических последствиях кибербуллинга. Будут внесены предложения относительно будущей исследовательской программы по кибербуллингу и психическому здоровью.

Ключевые слова: кибербуллинг, студенческая среда, психологическое воздействие кибербуллинга, издевательства, социальные сети, агрессивное поведение.

Abstract. The article analyzes in detail the problems of cyberbullying in the student environment, defines the theoretical foundations. The difference between intimidation and cyberbullying, the types of cyberbullying are listed. The main focus is on the psychological consequences of cyberbullying and the reasons determining the presence of bullying.In addition, an analysis of the scientific literature on the psychological consequences of cyberbullying was carried out. Proposals will be made for a future research program on cyberbullying and mental health.

Key words: cyberbullying, student environment, psychological impact of cyberbullying, bullying, social networks, aggressive behavior.

Соңғы жылдары әлеуметтік желі адамдар өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Цифрлық технологияны және интернетті пайдалану аумағын кеңейтудің оң әсері күмән туғызбайды. Олар әртүрлі салаларда – әлеуметтік, саяси, қаржылық, имидждік, физиологиялық, психологиялық және т.б. көрініс береді. Бірақ олардың барлығы бір жағынан біздің өмірімізді қиындатып, денсаулығымыз бен әл-ауқатымызға зиян келтіре алады. Сонымен қатар кез келген құбылыс секілді әлеуметтік желінің қолданылуы өте қауіпті екенін де мойындау керек. [1;18].

Қашықтан оқыту мен онлайн жұмыс жасау студенттердің көп уақытын иемденуде. Студенттік шаққа өткен тұлғалар ата-ана қадағалауынан босаған соң өзбеттерімен онлайн-белсенділіктерін басқара алмаулары, оларды жиі кибербуллинг құрбандарына айналдыруда. Әлеуметтік желілерде рұқсат етілген анонимділік жастарға әр түрлі әлеуметтік рөлдермен, тәжірибелерімен алмасуға мүмкіндік береді, олар тікелей қарым-қатынас кезінде пайда болатын теріс бағалаудан қорықпайды. Сонымен қатар студенттер қатарында жасөспірімдердің кездесуі кибербуллинг қауіпін арттырады, өйткені оларда жеке тұлғалық қалыптасу кезеңі жүріп жатқандықтан балалардың психикасына теріс әсер етуі ықтимал. Сондай-ақ, жастардың өмірінде кибербуллингтің көрінісі психологиялық жарақатқа әкелуі мүмкін екені жоққа шығарылмайды.

Қазіргі уақытта «кибербуллинг» ұғымын нақтылау үшін шетелдік зерттеуші, педагог, психологтардың ғылыми еңбектеріндегі түсініктерді, деректерді талдау әдісін қолдану арқылы

жан жақты қарастырамыз. Шетелдік зерттеушілер ғылыми еңбектерінде Smith P.K., Beckman L., Hagquist C., Hellstrim, Schneider S.K., O'Donnell L., Stueve A., Coulter R.W. кибербуллинг феноменін қарастырса, ресейлік ғалымдар Н.С. Бобровникова, Д.А. Божедаров, А.А. Бочавер, А.В. Каплун, О.В. Соболевская, К.Д. Хломо ви т.б. кибербуллинг туралы зерттеді.

Katrina Parsonson университеттің бірінші курс студенттерін ретроспективті зерттеу арқылы кибербуллингті зерттеді [2;4].

Adeshina Adeoye кибербуллингті интернеттің қол жетімділігінің арқасында қалыпты жағдайға айналып, жастар арасында суицидке әкелуде деп өз еңбегінде көрсеткен болатын [3;6].

Coric, Martina Kresi Kastelan, Ana «Кибербуллинг – интернет арқылы қорқыту» атты ғылыми мақаласында кибербулингті қазіргі қоғамның өзекті мәселесіне айналған интернет арқылы жастарды қорлау, қорқыту деп анықтады [4;5].

«Зорлық-зомбылықтың психологиясы және психотерапиясы» атты Н.О. Зиновьева және Н.Ф.Михайловтың еңбегінде кибербуллинг деп электрондық поштаны, хабар алмасуды, блогтарды, онлайн ойындар мен веб-сайттарды пайдаланатын кез келген электрондық құралды пайдалана отырып, қорқыту немесе қудалау деп түсіндіреді. Д.М. Шакирова «Мектеп ортасындағы кибербуллинг» жұмысында кибербуллингті екі түрге, атап айтқанда тікелей және жанама деп бөледі. Сонымен қатар, тікелей кибербуллинг жәбірленушіге теріс мазмұндағы жеке хабарламаларды жіберу арқылы оған тікелей шабуылдармен сипатталады, ал жанама кибербуллинг бұл процеске жәбірленуші мен агрессордың ғана емес, сонымен бірге жалпы топтар мен чаттарға қорлау хабарламаларын жіберу арқылы бөгде адамдардың да қатысуын болжайды, сондай - ақ жәбірленушінің кез - келген жазбаларына жағымсыз көзқараспен түсініктеме береді. Осылайша, аталған анықтамаларды талдау бізге кибербуллингті жеке адам немесе адамдар тобы жүзеге асыратын, қасақана агрессиядан тұратын, жәбірленушіге тікелей немесе жанама түрде өзара әрекеттесудің электрондық нысандарын қолдана отырып жүйелі түрде көрінетін қорлаудың белгілі бір түрі ретінде нақтылауға мүмкіндік береді.

А.А. Баранов пен С.В. Рожинаның «Жасөспірімдердегі кибербуллингтің себептерін психологиялық талдау» атты жұмысында кибербуллингке ықпал ететін бірқатар себептер ерекшеленеді, олар: үстемдікке ұмтылу, субъективті төмендік сезімі, қызғаныш, кек алу, ойын-сауық, конформизм, отбасылық қатынастағы мәселелер, эмпатияның дамуының төмен деңгейі, қақтығыстарды шешу қабілетінің болмауы, адамның жеке - жеке сипаттамаларындағы жағымсыз ниеті болып табылады [5;38].

Қазіргі уақытта кибербуллинг деструктивті мінез - құлық түрі ретінде балалар мен жастар топтарында жиі кездесетін мәселелердің бірі болып табылады, бұл суицид қауіпін едәуір арттырады, агрессия мен зорлық - зомбылықтың күшеюіне, эмоционалды және невротикалық құрылыстарға, депрессияға және оқу үлгерімінің төмендеуіне әкеледі. Кибербуллинг бұл қорқытудың салыстырмалы жаңа түрі, бұл интернетте немесе қазіргі заманғы жаңа электрондық құрылғылар контекстінде болады.

«Қорқыту» термині алғаш рет 1905 жылы қолданылған. Бірақ бұл құбылыс XX ғасырдың 90-жылдарында егжей-тегжейлі зерттелген. Д.Ульвеус 1993 жылы қорқытуды анықталған агрессивті мінез-құлық ретінде сипаттап, келесі критерийлерді ұсынды, олар: қасақана зиян келтіру, қайталанатын немесе тұрақты сипаты, диспропорциямен сипатталатын тұлғааралық қатынастар күштері т.б. Қорқыту мен кибербуллинг бір-бірінен төмендегі ерекшеліктеріне сай ажыратылады, оларға:

- Қорқыту белгілі бір жерде болады. Мысалы, аудитория, спорттық залы,ойын-сауық орталықтары т.б. Кибербуллинг барлық жерде және тәуліктің кез келген уақытында болады.

- Кәдімгі қорқытуда бірнеше адам куә бола алады. Кибербуллинг куәгерлері әлеуметтік желідегі адамдардың өте үлкен аудиториясы (мыңдаған, миллиондаған) болуы мүмкін.

- Анонимділік кибербуллингте басымдық алады. Адам өзін басқаларға белгісіз тұлға ретінде көрсетеді немесе аватардың артына жасыра алады, бұл нақты өмірге қарағанда үлкен агрессияны тудырады.

- Қорқытудың құрбандары көмек сұрай алады, өздері қарсы тұруға бейім емес. Кибербуллингте жәбірленушілер сирек күшке жүгінеді, салдарын бағаламайды немесе

әлеуметтік желіге қол жетімділікті жоғалтудан қорқады. Кибербуллинг «өзін қорғай алмайтын жәбірленушіге қарсы бірнеше рет және ұзақ уақыт бойы электронды байланыс нысандарын қолдана отырып, топ немесе жеке адам жасаған агрессивті, қасақана әрекет ретінде» анықталады. Басқаша айтқанда, кибербуллинг – бұл шабуылдардан қорғансыз адамды немесе адамдар тобын қорқыту мақсатында электрондық бұқаралық ақпарат құралдарын немесе ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану арқылы жасалған қасақана және қайталанатын әрекет. Қорқытудың бұл түрі дәстүрлі қорқытудан көп жағынан ерекшеленеді. АКТ құқық бұзушыларға өздерінің жеке басын жасыруға және басқаларды қалағандай жиі қорқытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар Хашеми А. кибербуллингті дәстүрлі қорқытудан ажыратады, ол кибербуллинг кез келген уақытта көптеген құрбандарды қорқытуы мүмкін деп болжайды. Олар сондай-ақ кибербуллинг құрбандардың санасында сандық із деп аталатын ұзақ мерзімді естеліктер қалдыруы мүмкін деп топшылайды. Мысалы, Майчум К., Паричатнон С., Пэн К.К. жасырын қылмыскер әлеуметтік желідегі қарым-қатынас кезінде балағат сөздер мен зорлық-зомбылықты қолданған кезде пайда болады десе, ал троллинг адамды немесе топты әзіл-оспақты, бірақ лайықсыз түрде мазақ етуді көздейді. Жала жабу жәбірленушінің беделіне нұқсан келтіру үшін зиянды ақпаратты таратуды қамтиды. Маскарад-бұл басқа біреудің кейпіне ену, әдетте құрбан болу деп сипатталады. Кибербуллингтің кейбір басқа заманауи түрлеріне пикинг пен кибершабуыл жатады.

Кибербуллингке «электрондық поштаны, хабарламаларды, блогтарды, онлайн ойындар мен веб - сайттарды қамтуы мүмкін кез келген электрондық құралды пайдаланып қорқыту немесе қудалау» кіреді [6;36].

Кибербуллингтің мақсаты - жәбірленушінің эмоционалды сферасын нашарлату немесе оның әлеуметтік қатынастарын бұзу болып табылады [7;125].

Кибербуллингтің түрлері:

- Троллинг - жағымсыз эмоцияларды тудыруы керек арандатушылық хабарламалар немесе түсініктемелер.

- Рейтинг - жеке сипаттағы агрессивті шабуылдар немесе ешқандай негізі жоқ сын.

- Кибersталкинг (кибершабуыл) - қауіп - қатерлермен байланысты жеке деректерді жинау.

- Секстинг - сіздің беделіңізге нұқсан келтіру немесе нұқсан келтіру мақсатында жеке фотосуреттер жіберу болып табылады.

Жасөспірімдік шақ дағдарыс кезеңі ретінде сипатталады. Осы кезеңде олар айналасындағы адамдардың бағалауына өте сезімтал келеді. Көпшілік жастар әлеуметтік желілерде парақтары бар, өз парақтарын ашық жүргізеді, өз ойларымен, өмірлерімен бөліседі. Дәл осы кезеңде бір сәтті жіберіп алмау маңызды, өйткені қазір бәрі ұнауға тырысады, мыңдаған аудиториясы бар блогер болғысы келеді. Мұндай жағдайларда ешкім қорлаудан сақтандырылмаған, бұл жастарды жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Студенттер ортасындағы кибербуллингтің психологиялық салдары әртүрлі болуы мүмкін: депрессиялық күйден дүрбелең шабуылдарына, мазасыздықтың жоғарылауына, ауыр эмоционалдық жарақаттарға, тіпті суицидке дейін әкеледі. Сондықтан кибербуллингке ұшыраған студент тұлғасынан төмендегідей өзгерістерді байқауға болады:

- тұлға тұйықталып, байланысқа түспейді;

- тұрақты депрессиялық көңіл-күйі, мазасыздық күйі басым болады;

- гаджеттерді пайдаланғысы келмейді немесе үнемі ой үстінде отырады;

- ЖОО оқу үдерісіне қызығушылық танытпау, дайындық деңгейінің төмендігі және құрдастарымен қарым - қатынасының нашарлауы немесе мүлде араласпауы т.б.

Зорлық-зомбылықтың барлық түрлері сияқты, виртуалды ортадағы қорлау жеке адамға жойқын әсер етеді. Кибербуллингтің құрбаны әртүрлі салдарлармен күреседі, олар:

- психологиялық (өзіне деген сенімділіктің төмендеуі, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, мазасыздық, қорқыныш сезімдерінің күшеюі; психикалық құрылымдардың пайда болуы; суицид туралы ойлардың пайда болуы);

- физиологиялық немесе медициналық (депрессия, тез шаршау, жүрек айнуы, есте сақтау мен зейіннің нашарлауы, жиі бас ауруы, ұйқының бұзылуы, тәбеттің жойылуы, жүйкенің титықтауы);

- педагогикалық (үлгерімінің төмендеуі, дәлелсіз себептермен сабақты өткізіп жіберу, тұрақсыз баға алу);

- әлеуметтік (ортадан аулақ болу, жасырын болу, ата-анасымен және достарымен байланысқа түскісі келмеу, қарым-қатынас дағдыларын жоғалту, девиантты мінез-құлық).

Осылайша деструктивті мінез - құлық формасы ретінде кибербуллинг балалар мен жастарға теріс әсер етеді, жеке тұлғаның бұзылуына, ауытқуларға, әлеуметтік дезадаптацияға әкеледі деген қорытынды жасауға болады. Сондықтан студенттерді, педагогтарды, ата - аналарды оның себептері мен салдары туралы хабардар ету арқылы кибербуллингтің алдын алу, балаларды физикалық және психикалық денсаулығын бұзатын ақпараттан қорғау үшін нормативтік-заңнамалық базаны әзірлеу, интернет жүйесіндегі ақпараттық қауіпсіздікті күшейту қажет.

Ковальски Р.М. мен Лимбер С.П. зерттеулерінде студенттер кибербуллингтен ең көп зардап шеккендердің қатарына кіреді, бірақ көп жағдайда құпия сақтауға тырысады деп көрсетеді [8;16]. Олар сабаққа келмеу, шоғырлану, ұят пен кінә сезімі және қоғамға қарсы мінез-құлық сияқты жағымсыз әсерлерден зардап шегеді.

Кибербуллинг қорқынышты әрекет болғанымен, адамның физикалық және психикалық денсаулығына теріс әсері бұл құбылысты терең түсінуді талап етеді. Рао М.Э. және Рао Д.М. кибербуллинг психикалық денсаулық проблемаларының, депрессияның, мазасыздықтың, психологиялық стресстің белгілерінің дамуына әкелуі мүмкін деп санайды. Кибербуллингке тап болған тұлғалар психикалық жарақат алады және психологиялық тұрғыдан ауытқуы да мүмкін. Кибербуллинг құрбандарынан депрессиялық белгілер мен ұйқысыздық көріністері дамиды, кері мінез-құлық, сондай-ақ жұмысқа қанағаттану деңгейінің төмендеуі көрінеді.

Авторлар сонымен қатар кибербуллинг пен сыртқы келбетке қатысты алаңдаушылықтың жиынтық әсері студенттерде әлеуметтік мазасыздықтың жоғары деңгейіне әкелгенін хабарлады. Сонымен қатар, Бангладеште жүргізілген зерттеу университетте оқып жүргенде кибербуллингке ұшыраған студенттердің бойында ашулану, күнә және колледжге түсуден қорқу проблемалары бар екенін көрсетті. Сол сияқты, Малайзия жастарының зерттеуі кибербуллинг құрбандарында мазасыздық, стресс және сарқылу пайда болатынын анықтады, бұл олардың арасында суицидтік ойлардың көбеюіне әкеледі. Осылайша, кибербуллинг және оның психикалық әсері туралы әдебиеттердің көбеюі мәселені терең талдау қажеттілігін тудырды. Сонымен қатар, шолу және библиометриялық зерттеулердің маңыздылығын мойындай отырып, кейбір заманауи зерттеушілер кибербуллинг және психикалық денсаулық мәселелері бойынша библиометриялық зерттеулер жүргізуді ұсынды.

Йосеп И. кибербуллинг жағдайларын азайтуға және оның психикалық денсаулыққа теріс әсерін азайтуға мүмкіндік беретін шаралар туралы әдебиеттерді зерттеп, талдады. Профилактикалық іс-шаралар, құрдастар тобын қолдау және тұрақтылық бағдарламалары сияқты іс-шаралар кибербуллинг жағдайларын азайтуға және психикалық денсаулықты жақсартуға көмектеседі деп болжады.

Зерттеулер көрсеткендей, кибербуллинг құрбандар мен қылмыскерлердің физикалық және психикалық әл-ауқатына қатты әсер етеді. Мысалы, кибербуллинг жағдайлары депрессия және суицидтік ойлар сияқты психологиялық мәселелердің дамуына әкелді.

Кибербуллинг оқудың барлық кезеңдерінде үлкен теңгерімсіздік тудырғанымен, университет ортасында студенттер анағұрлым қорғалмаған болуы ықтимал. Университет контекстіндегі кибербуллингтің мектеп ортасынан ерекше белгілері бар, бұл оны анықтау мен араласуды қиындатады. Университеттің кибербуллинг құрбандары кәмелеттік кезден бастап ересек кезеңге өткенге дейін бейімділігін жоймауы мүмкін. Қоғам қиындықтарды жеңу үшін қажетті ресурстарды қолайсыз жағдайлар кезінде қол жетімді болады деп күтеді. Алайда, мұндай стратегияларға тек орта мектеп кезеңінен университеттік кезеңге өту арқылы қол жеткізілмейді. Осылайша, жәбірленушілер қорлау, қорқыту, бопсалау және т.б. туралы хабарламайды, өйткені

олар мұндай жағдайларды шеше алмағаны үшін ұялуы мүмкін, бұл фактіні жетілмегендікпен байланыстырады. Бұл идеядан басқа, кибербуллингке әкелетін заңды салдарлар бар, өйткені құрбандар мен аңдыушылар кәмелетке толған адамдар да болуы мүмкін. Сонымен қатар студенттік кезеңінде бақылаушылар өз құрдастарының қайғы-қасіретіне аз жанашырлық пен сезімталдық білдіреді. Сондықтан психологтар, оқытушылар, кураторлар, ата-аналар бірлесе отырып қолдау жүйелерін жетілдіру және оларға көмектесу үшін студенттерге кеңес беру қажет. Осы мәселені шешуге қатысатын мамандар оқытылатын кешенді жүйелерді құруы тиіс. Бұл студенттер арасында әлеуметтік желілердегі қарым-қатынас мәдениетін, желілік этиканы дамытуға арналған шаралар мәзірін әзірлеуді қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. Богуславский М.В. Развитие цифровых образовательных технологий в конце XX-начале XXI вв. / М.В. Богуславский // Педагогика.- 2023.-№ 3.- С. 16-27.
2. Katrina Parsonson. Exploring cyber-bullying: A retrospective stady of first year university students. // [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: https://doi.org/10.26686/wgtn.16969753.v1
3. Adeshina Adeoye Cyberbullying in social media:Teenagers and adulis experiences of the occurrence and consequences of cyberbullying [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: https://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=152648
4. Coric, Martina Kresi Kastelan, Ana Bullying through the internet-cyberbulling.// Psychiatria Danubina.Tom 32, Стр 265-272. 2020 [Электрондық ресурс]-Кіру режимі: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32970646/
5. Баранов А.А. Психологический анализ причин подросткового кибербуллинга / А.А. Баранов // Вестник Удмуртского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика». -2015. -№ 1.- С. 37-41.
6. Зиновьева Н. О., Михайлова Н. Ф. «Психология и психотерапия насилия». Ребенок в кризисной ситуации. - СПб.: Речь, 2003.
7. Зинцова, А.С. Социальная профилактика кибербуллинга / А.С. Зинцова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского – 2014. - № 3. – С. 122 - 128.
8. Ковальски Р.М., Лимбер С.П. Психологические, физические и академические корреляты киберзапугивания и традиционного издевательства //Дж. Адолеск. Здоровье 2013.-С.13–20.

МЕКТЕПТЕГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ МЕН ОТБАСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Мухамадияр Гульшара Отанқызы,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
1 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы,
Алматы гуманитарлы- экономикалық университеті

Аннотация. Құқықтық тәрбие беру арқылы жасөспірім құқықтың не екенін ұғынады және оның санасы қалыптасып, дамиды. Құқықты ұғынумен қоса тұлғаны заңды құрметтеуге, қорғауға, орындауға дағдыландыру мен заңның әділдігіне сендіру - құқықтық сананың негізгі белгілері болып табылады.

Аннотация. Посредством правового воспитания подросток осознает, что такое право, и его сознание формируется и развивается. Наряду с пониманием права основными признаками правосознания являются привитие личности к уважению, защите, исполнению закона и убеждение в справедливости закона.

Abstract. Through legal education, a teenager realizes what law is, and his consciousness is formed and develops. Along with understanding the law, the main signs of legal awareness are instilling in the individual respect, protection, enforcement of the law and belief in the justice of the law.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңі қоғам өмірінің барлық саласындағы терең өзгерістермен сипатталады. Осыған орай қазіргі заман адамға: өз іс-әрекетіне жауапты болу, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделе отырып, байыты шешім қабылдай білу және т.с.с. жаңа талаптар қоюымен ерекшеленеді.

Қазақстан дамыған тәуелсіз мемлекет, ол өз дамуында үлкен қадамдар жасады. Ал мемлекет қоғамның дамуында өзгерістер болуын талап етеді. Қоғамды өзгертуші, мемлекеттік қозғаушы күші, құқықтық тәрбиемен тәрбиеленген жас ұрпақ. Құнды қасиеттерге ие болады, рухани бай адамды қалыптастырады. Тұлғаның аталған сапалары болашақ қоғам азаматының құқықтық мәдениетінің мәнін құрайды. Құқықтық мәдениет қамтамасыз етілмеген жерден шынайы бостандық пен жеке тұлғаның қауіпсіздігі, азаматтық белсенділіктің болуы мүмкін емес.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында «Біздің Республика өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады» деп бекітілген. Өркениет пен мәдениеттің маңызды құбылысы ретінде құқық мемлекеттің жағымсыз іс-әрекеттеріне заңды түрде тосқауыл қоя отырып, адамның табиғи тарихи еркіндігі мен бостандығының жанашыры, гаранты рөлін атқарып отырады.

Сөйтіп, адамға оның жан-жақты еркін дамуына, қысылмай ыңғайлы өмір сүруіне кепіл болады. Осы тұрғыдан алғанда, құқық-қоғамдағы ең негізгі және маңызды қатынастарды реттейтін, қоғамға пайдалы әрі қажетті қатынастардың дамуына жол ашып, қорғап, қоғамға зиянды қатынастарды шектеп, тыйым салатын құрал ретінде адамдардың іс-әрекеттері мен мінез-құлықтарының қоғамдық мүддеге, белгіленген тәртіпке, қабылданған заңдарға сай келуін талап етеді. Сондықтан қоғамның дамуы әрбір адамның өз құқықтары мен еркіндіктерін жүзеге асыра алатын мүмкіндіктерінің болуы арқылы көрініс табатын болса, ол мектеп қабырғасынан бастап қалыптасқан құқықтық тәрбиеге тікелей байланысты [1].

Құқықтық білім-құқықтық тәрбие мен құқықты оқытудың біртұтастығы, оның мәні құқықтық нұсқауларды, қатынастарды, құқық реттейтін саладағы қызметтерді қалыптастырады. Бұл жүйе оқушының қоғамда болып жатқан барлық өзгерістерге өзіндік көзқарасын дамытуға, оған деген өзіндік бағдарын қалыптастыруға және заң мен заңдылықтарды меңгеруге, іс- шараларда өзінің азаматтық парызын түсінуге көмектеседі. Құқықтық жүйеде педагогтардың ықпалы тәрбиелік кеңістікке жасөспірімдердің санасына, сезіміне, сеніміне, еркіне, құқықтық мінез-құлқының қалыптасуына, бағытталған олардың

педагогикалық іс-әрекеттерінің кешені мұғалімдер, ата- аналар мектептен тыс мекемелер, т.б. жағдайда өзара жауапкершілікті субъект-субъектілік қарым- қатынасымен айқындалады [2].

Отбасы – бұл баланың өмір сүру ортасы. Қамқорлықтың тұрақты көзі, тәрбиелеумен қарапайым білімімен қаруландыру және де шешім қабылдай білу үйренетін ең жақын адамдардың мейрім шуағын сезінетін орын. Отбасында барлығы жақсы болған жағдайда, балалар жақсы жетістіктерге жетіп, өзінің дамуы әлеуетіне көтеріле алады.

Отбасы белгілі қызметтерді атқарады:

- қайта өндіру (репродуктивті) - ұрпақ келтіру (тек жалғастыру тума әректеті, перзентті болу, оларды өсіру және тәрбиелеу қажеттігі);
- шаруашылық-экономикалық (ортақ шаруашылық және қаржы пайдалану, еңбекке жарамсыздарға қамқорлық және олардың материалды қамсыздандыру);
- тәрбиелеу (отбасыға оның әрбір мүшесінің тұлғалық қалыптасуына жағдайлар жасау;
- отбасы ұжымының өз мүшелеріне жеке-дара ықпал жасай білуі өмірлік тәжірбие, инабаттылық тәртіптері мен адамгаршілік құндылықтарға баулу);
- қарым-қатынас құру (коммуникативті-отбасы ішіндегі қатынас түзу, отбасының басқа адамдармен, жанұялармен, әлеуметтік топтармен байланысты ұйымдастыру);
- қайта қалпына келу (реактивті-бос уақыттарындағы демалыс іс-әрекеттерін ұйымдастыру;
- отбасы мүшелерінің күш-қуатын, денсаулығын қайта түзеу шараларын қамтамасыз ету).

Отбасы тәрбиелік қызметтерінің іске асуы оның ұлттық ерекшеліктеріне, әлеуметтік-мәдени салт-дәстүрлеріне және ол енген қауымдастыққа тән талап-тәртіп ұстанымдарына байланысты. Тұлғаның әлеуметтенуіне жетекшілік маңызға ие жалпыға бірдей жағдаяттар болады. Олар: туған күнінен бастап, балаға болатын үздіксіз де тұрақты ықпал; отбасындағы қарым-қатынастың туысқандық, сүйіспеншілік, сенім өзара жауапкершілік сезімдеріне негізделуі; ұрпақтан-ұрпаққа тәжірбие өткізуге бағытталған әрқилы деңгейдегі отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасы және ықпалы. Өз балаларының ерекшеліктерін, қызығулары мен қажеттерін ескеруде ата-аналар мүмкіндіктері орасан [3].

А.Капенованың зерттеуінде отбасында тиімді тәрбиелеудің белгілі ережелері қалыптасқан:

- баланы бар қалпында сүю, құрметтеу қажет;
- балаға әсер ететіні құрғақ сөз емес, оның қалай айтылғаны, шын көңілден шыққандығы мәнді;
- баламен қатнас оның жас ерекшелігіне сәйкес болуы шарт, сонда ғана үлкендер мен кішілер арасындағы дау-дамай туындамайды да ең қонымды тәрбие әдісін таңдап, қолдануға болады;
- баланың не айтқысы келетінін түсініп алған жөн, асығыс қорытынды жасаудан сақтанған дұрыс;
- жазаны істеген келеңсіз әрекеті үшін қолдануға үйренген жөн, баланы намысына тиіп, қорламаңыз (еш уақытта бала жаман емес, оның қылығы жаман);
- бала жөнінде басқалар (мұғалімдер, көршілер) тарапынан айтылған сын пікірлерден қорытынды жасаудан бұрын оның өзімен әңгімелесіп, әрекетінің себебін анықтап, кейін шешім қабылдаған жөн: жұрт алдында өз беделіңді жоғалтамын деп шошынудың қажеті шамалы, баланың сенімінен айырылып қалмаған дұрыстау;
- балаға үйрететініңді алдымен өзің үйреніп, біліп ал;
- балаңызға қанша рет «жоқ» деп, бетін қайтаратыныңызға мән беріп көріңіз, содан қорытынды шығарыңыз;
- бала ата-анасына түгелдей тәуелді;
- бала жасына қарамай, басыбайлы қадағалауды жек көреді. Ата-анасының өз өміріне шын ықыласпен араласқанын ғана ұнатады. Бала табиғатынан ата-анасын сүйеді;
- баламен өмір, тұрмыс жөнінде жиі сұхбаттасып тұрған жөн, себебі қателіктен ешбір адам қашып құтыла алмайды;
- баланы қиындықтар құрсауында жападан жалғыз қалдыруға болмайды.

Отбасы тәрбиесінде қолданылатын басты әдістер-бұл өнеге-үлгі, бірлікті еңбек, іс-әрекет, әңгіме-сұхбат, қолдап-қуаттау, баланы қорғау. «Мендей бол!», «Мендей істе!» ұранымен тәрбиелей отырып, ата-аналар өз өнегесімен қалай жасау, еңбектену қажетігін үйртіп, сыйластық-сүйіспеншілік сезімін білдіреді. Отбасында ешкім «Мен енді сені тәрбиелемеймін» -деп айтпағаны жөн, себебі төңіректегінің бәрі баланы қалыптастыруда өз үлесін қосып отырады. Балаға болған қатынас, ата-аналар арасындағы байланыс, басқа адамдармен араласу, отбасы ішіндегі тұрмыс процесі, барша отбасылық істер. Сондықтан да тәрбие үшін арнайы шарт, жағдайлар жасаудың тіпті де қажеті жоқ тек қана дұрыс, инабатты, адамгершілік әдеп сақтап, өмір сүруді бастап ұстаным етіп алу керек [4].

Ұлт ұрпағының болмыс-бітімін қалыптастыру, дүниетаным жетілдіру мәселесі отбасынан бастау алады. Әрбір ұлт өкілінің өз ұрпағын өз ұлтының болмасына сай дамытып, жетілдіру-бұл талдауға жатпайтын мәселе. Әр адам-адамзаттың жеке-дара өкілі болғанымен, өзіндік ерекшеліктері мен дараланады. «Тұлғаның дамуы барысында отбасы мен мәдени ортаға лайықты оның дүниетанымы жетіледі. Адамдардың кейбіреулері дүниедегінің барлығы қарым-қайшылықта болады» деседі, енді біреулері «Әлемде үйлесімділік пен келісім болса, даму жоғары деңгейдегі жетістікке жетеді» деп тұжырымдайды. Адамның сан қырлы әлемін танып білуді, ұрпақ өмірге келмей түрып, ана құрсағында бастау алатыны, яғни, болмысы қалыптасу үшін қам-қарекет жасау керектігін әрбір әке-шеше жете ұғынуы қажет. Тұлғаның рухани жетілуі үшін, ең алдымен, рухани саналылықты меңгереді. Тұлғаның рухани санасы өмірдің мәнінің өзінің орнын, өз тағдырын халықтың тағдырымен ортақ деп түсіну қабілетін дамыту, отбасы мүшелерінің арасындағы сыйластық, ұғынысуды сезінуі абзал.

Мектеп ұжымы-көп авторлардың пікірінше, тұлғаның дамуы мен қалыптасуы тек ұжымдық тәрбие жүйесінде іске асуы мүмкін. Осы жағдайда ғана ұжым дұрыс әрекеттегі өзіндік басқарым органына, тұлғалық арақатынастағы ұжымшылдыққа және өзара жауапкершілікке ие болады. Бұл өз кезегінде жан-жақты дамуға, еркіндікке, қорғанысты болуға, сонымен бірге әр тұлғаның мәртебесін көтеруге жол ашады. Мектептегі оқу - тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда жіберілген кемшіліктер, яғни, жеке оқушылардың мінез-құлық ерекшеліктерін, ынта -ықыласын, қызығуын, талап- тілегіе ескермеу.

Педагогикалық әдебиеттерде келесідей белгілерге ие болған әрқандай тәрбиеленушелер бірлестігі - ұжым деп аталады:

- ортақ әлеуметтік мәнді мақсатқа ие. Қалаған топтың мақсаты бар: дүкен кезегінде тұрған не автобус күтіп тұрған адамдардың да, қылмыскелердің де. Әңгіме, ол мақсаттың мағынасында, неге бағдарлануында. Ал ұжым мақсаты әлеуметтік мақсаттармен ұласады, оны қоғам да, мемлекет те қолдап, қуаттайды.
- іс-әрекет-ортақ мақсатты іске асыруға бағытталады: ол бірлікте ұйымдастырылып, ұжым мүшелерінің іс-әрекет нәтижесіне болған ерекше жауапкершілігін танытады.
- жауапкерлі тәуелділік қатынасында болуы. Ұжым мүшелері арасында мақсат не іс-әрекет бірлігі ғана емес, сонымен бірге оларға байланысты ерекше бірін-бірі қажетсіну қатынастары жүйесі қалыптасады.
- Сайлаумен тағайындалатын ортақ басшы орган.Ұжымдарды басқару органдары ұжымның аса беделді мүшелерін тікелей және ашық сайлау жолымен қалыпқа келтіреді.

Жасөпірімдік кезең - балалық шақтан ересектікке өтетін, үнемі қиын дағдарыстық қақтығыстық деп сипатталатын адам онтогенезінің күрделі кезеңі. Жасөспірімдердің психикасы жас балалардың да, ересектердің де психикасынан өзгеше. Олар үшін импульсивтік, жоғары әсерленгіштік тән, олар қызбалыққа тез түседі, көңіл-күйі тұрақсыз, өз-өзіне сенімсіздік, әрекетінің дұрыстығына жиі күмәндану тән екендігі белгілі. Бұл сияқты құбылмалы психологиялық қасиеттер - жасөспірімдердің қылмыстық жолға оңай түсуіне себепші болады. Бұл кезеңде бұрын қалыптасқан психологиялық құрылымдардың қайта құрылуы ғана жүріп қоймай, сонымен бірге жаңа білімдер қалыптасып, саналы көзқарастар мен әлеуметтік ішкі ыңғайланудың қалыптасуының жалпы бағыттылығы өседі. Онтогенездегі жасөспірімдік кезең бұл балалық шақтан ересектікке дамудың қарама-қайшылықтық тенденциясымен ерекшеленеді.

Бұл күрделі кезең, бала дамуындағы жеке даралық қалыптасудың дисгармониялық ертеректе қалыптасқан қызығушылықтар жүйесінің, бұзылуы ересектерге деген қарсылық сипатындағы мінез-құлық сияқты негативті көріністерде өтеді. Екіншіден, жасөспірімдік кезең түрліше жағымды факторларға байланысты ерекшеленеді, баллада дербестілік сезімі өседі, басқа балаларға, ересектерге деген қатынасы біршама көпжақты және мазмұндырақ бола түседі, оның іс-әрекет сферасы сапалы өзгерістерге ұласып, барынша кеңейе түседі. Жасөспірімдерде өзіне және басқаға деген жауапкершілігі дамиды. Бұл кезеңде тұлға қалыптасуының дағдарысты кезеңдерінің бірі. Ол көптеген арнайы ерекшеліктерімен сипатталады. Бұл сана, іс-әрекет және қарым-қатынас жүйелі сферасындағы өте маңызды қайта жасаулар кезеңі.

Жасөспірімдік кезең мәселесімен теориялық тұрғыдан батыс психологиясы бағытындағы психологтар да айналысқан. Қаншалықты З.Фрейд және А.Фрейд (психанализ) К.Левиннің (гештальтпсихологиясы) және Р.Бенедиктің (бихевиоризмі) көзқарастарында үлкен айырмашылықтар болса да, олардың біріктіретін теория эволюциядағы жаңа онтогенетикалық модельдерінен шыққан ұқсастықтар [5].

Жасөспірімдік дағдарыс - балалық шақтан ересектік өмірге өту шегі. Дағдарыс қанағаттандырылуы күрделі жаңа қажеттіліктердің туындауымен сипатталады.

Дағдарыс себептері:

1. Сыртқы факторлар: ересектердің үздіксіз бақылауы, қамқорлығы, ал жасөспірім мәселелерін өз бетінше шешуге ұмтылады.

2. Ішкі факторлар: ойлағанын қол жеткізуде кедергі жасайтын әдістер мен мінез сапалары (тыйымдар, әдеттер, ересектерге бағыну әдеті).

Құқықтық тәрбие жекелеген адамдар мен әлеуметтік топтардың ісәрекеттері, мінез-құлықтары, ойлау жүйесі, дүниетанымының қалыптасуына бағыт беріп отырады. Ол жасөспірімдердің ішкі рухани сапаларын, құқықтық сана-сезімін, сенімі жоғары қоғам азаматы ретінде дамуын, жетілуін қамтиды. «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі» деп ұлы Әл-Фараби айтқандай тәрбие халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірбиесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, баланың қоршаған ортадағы қарым-қатынасы, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез-құлқын қалыптастыру. Жасөспірімді тәрбиелеу бұл-ата-аналар басқа да заңды өкілдер, сонымен қатар мемлекеттік органдар қызметкерлерінің тарапынан қоғамда қалыптасқан тәртіп ережелерін бойын сіңіру бойынша үздіксіз әсер ету құбылысы.

Қорыта келгенде жасөспірімдер арасындағы тәртіпсіздік, қараусыздық, құқық бұзушылықтың алдын алу саласындағы мемлекеттік органдардың негізгі міндеттері, жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың, қараусыздықтың, тәртіпсіздіктің және қоғамға қарсы іс-әрекеттердің алдын алу, оларға ықпал етуші себептер мен жағдайларды анықтау, жою жасөспірімдердің құқықтары мен заңды мүддесінің қорғауын қамтамасыз ету, өмірлік қиындықтарға тап болған жасөспірімдерді әлеуметтік қамсыздандыру, заңды бұзбау тәртібін қалыптастыру болып табылады. Жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу үшін мектеп ішінде оқушы, ата-ана, мұғалім арсындағы үштік қарым-қатынасы дұрыс жолға қойылса, оқу-тәрбие үдірісі өз нәтижесін береді

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конститутциясы.- Алматы: Жеті жарғы, 1998-100б.

2. А.Ә. Капенова Қазақ отбасындағы мектеп жасына дейінгі балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру. Автореферат дисс. 2004.

3. Ж.Садықова Құқық бұзуға бейім жасөспірімдердің мінез-құлық түрлері. // Девиантология журналы, - Алматы: 2010, 38-40б.

4.А.Ә. Маханбетова Жоғары сынып оқушыларының құқықтық мәдениетін қалыптастыру.- Алматы: 2010. Автореферат, дисс.

5. Г.К. Нигметжанова, М.К. Қарбаева, Жасөспірімдер арасындағы қылмыстық іс-әрекет мәселесі. // Хабаршысы КАСУ №3,- Алматы: 2006

6. Еникеев М. И. ”Юридическая психология”, - Питер, 2005, 103-104с.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫНДАҒЫ ТЕРМИНОЛОГИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нурпеисов Мухаметжан Кенжетаевич,
п.ғ.магистрі, аға оқытушы
«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Біз бұл зерттеу еңбегімізде А.Байтұрсынұлының тіл білімі мен әдебиеттану саласына енгізген терминдерін ұсындық. Оның термин жасаудағы негізгі ұстанымдарына түсінік беріп, мысал келтірдік.
Түйін сөздер: тіл білімі, әдебиеттану, термин, ғылым, интернационалдық термин, тіл-құрал.

Аннотация. В данной исследовательской работе мы привели термины, введенные А. Байтурсынулы в область языкознания и литературоведения. Мы разъяснили основные положения при создании термина и привели примеры.
Ключевые слова: языкознание, литературоведение, термин, наука, международный термин, язык-инструмент.

Abstract. In this research work, we presented the terms introduced by A. Baitursynuly in the field of linguistics and literary studies. We explained his main positions in creating terms and gave examples.
Key words: linguistics, literary studies, term, science, international term, language-tool.

Қазақ даласында XX ғасырда ағартушылық ояну дәуірі басталды. Ұлттық ғылымның негізін қалаудың айрықша маңызын түсінген Алаш қайраткерлері Әлихан Бөкейхановтың ұйымдастыруымен және өз бастамаларымен сан саланы қазақшалауға белсенді кірісті. Мәселен, Мағжан Жұмабаев «Педагогика», Жүсіпбек Аймауытов «Психология», Міржақып Дулатұлы «Есеп құралы» сынды оқулықтарды жазса, Ахмет Байтұрсынұлы «Тіл - құрал», «Әдебиет танытқыш» еңбектері арқылы қазақ ғылымының шырағын жағуға ұмтылды. Алаштықтардың аталған ұлы миссиясы сол кезеңнің ғана кәдесіне жараған жоқ, қолданыс аясы жылдан жылға артып келеді. Бүгінгі күнге дейін өзекті әрі осы күнгі зерттеушілердің бағыт алатын алтын қазығы. Бұл зерттеу мақаламызда Алаш арысы, ақын, аудармашы, публицист, Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының ғылыми мұрасындағы термин жасау мәселесіне тоқталамыз.

Ахмет Байтұрсынұлы - тіл білімі, әдебиеттану, педагогика, этнография, философия, медицина, психология, заң саласына тиесілі терминологияны қалыптастырушылардың бірегейі. Соның ішінде арнайы еңбек жазып, терең зерттеп, дөп термин ұсынуда, ғылыми айналымға енгізуде тіл білімі мен әдебиеттанудың шоқтығы биік екені даусыз. Ағартушының өзі «Тіл-құрал» еңбегіндегі «Сөз басында» ұғымдарды қазақшалаудағы басты мақсатын былайша түсіндіреді: «...Біздің жасынан орысша я ноғайша оқыған бауырларымыз сөздің жүйесін, қисынын нағыз қазақшаға келтіріп жаза алмайды, я жазса да қиындықпен жазады» дей келе «...Сондай кемшілік болмас үшін һәр жұрт баласын әуелі өз тілінде оқытып, өз тілінде жазу-сызуды үйретіп, өз тілінің жүйесін білдіріп, жолын танытып, балалар әбден дағдыланғаннан кейін, басқаша оқыта бастайды», дейді. Байтұрсынұлы қазақ балалары тек ана тілінде түсінсін деген ниетке салып, ғылым сөздерін негізсіз, көзсіз қазақшалап, ретсіз атау қоймады. Бұл жөнінде академик Рабиға Сыздық: «Оның термин жасаудағы негізігі принципі – ең алдымен қазақ тілінің өз мүмкіншіліктерін пайдалану болды», деп түсіндіреді. [1, 30]

Сондай-ақ, 1929 жылы 1 – мамырда өз қолымен орыс тілінде жазған «Өмірбаянында» терминологияға бет бұрудағы міндетін былайша түсіндіреді: «...Төртіншіден, қазақ прозасының (яғни іс қағаздар тілін, публицистика мен ғылыми тілін) жасанды кітаби сипаттан арылтып, халықтың сөйлеу тәжірибесіне икемдеу үшін, ғылыми терминдерді жасауға кірістім және стильдік өңдеу үлгілерін көрсетумен шұғылдандым», [1, 12] деп жазды.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілінің фонетикасы мен грамматикасына қатысты категориялардың әр қайсысына қазақша балама ұсынды. Ғылыми атау ұсынуда қазақ болмысы мен ерекшелігін ескергенідігінен болса керек, терминдер сәтті шығып, кең қолданысқа еніп, тұтас ғылымның негізгі атауларына айналды. Тіл білімінде осы күні қолданып жүрген: Зат есім, Сын есім, Етістік, Есімдік, Одағай, Үстеу, Шылау, Бастауыш, Баяндауыш, Анықтауыш, Сөйлем, Қаратпа сөз, Қыстырма сөз, Леп белгісі, Сұрау белгісі және тағы да өзге лингвистикалық ғылыми пән сөздерін Байтұрсынұлы қалыптастырды. Осы тұста ғалымның тек атау беріп қана қоймай тілдегі негізгі ұғымды беретін сөздерді топтап, арнайы жіктерге бөліп, ұқсас ұғымдармен салыстырып, ереже құрап, анықтама бергенін баса айту керек. Мәселен, «Тіл-құралын» парақтасақ, сөздердің өзін атайтын ұғымдарды Атауыш сөздер деп атап, осы түсінік астына есімдерді (зат есім, сын есім, есімдік т.б) топтастырады. Яғни тілдік терминдер жүйеленген. Мысалы, сын есімді «Сөздердің кейбіреулері нәрсенің сынын атайды. Мәселен, жақсы, жаман, биік, зор, аласа т.б біршама мысал келтіріп, сын есім сөздердің сұрауы қандай? деп анықтап береді. Оқушы түсінуге жеңіл болу үшін контекстік мысалдар келтіреді. Мұндай үйрету мысалдарына «дағдылардыру» деп әдісті айқындаса, жаңа ережені бала түсінді ме, жоқ па білу үшін «Сынау» методикасын енгізіп, тексеруге «Төмендегі сөздерді көшіріп, сын есім сөздердің»астын сызып көрсетіңдер», деп тапсырма беріп отырған.

Ал белгілі ахметтанушы М.Джусупов: «Ахмет Байтұрсынұлы дүниеге келтірген терминдердің көпшілігі ұғымды атайтын сөздерден жасалған, яғни бірінші орында ұғым тұрған. Біріншіден, терминдер оқу-ағарту (ғылыми-оқыту) мәселелеріне байланысты жасалған; Екіншіден, Ахмет Байтұрсынұлы терминді тіл, әдебиет, тарих, этнография салаларына арнап жасады, сондықтан нақты заттың атында ұғымдық емес, номинациялық түсінік басым; Үшіншіден, қазақ менталитетінің, ойлау қабілетінің қалыптасу негізінде ұғымдық категория басым. Қазақ көбінесе заттық емес, жалпылама ұғымдық тізбегі негізінде дағдыланады (мал, жан, ақ (сүт, айран)...); Төртіншіден, нақты заттық (номинациялық) бағытында термин жасаудың басым болмағандығының тағы бір себебі – XX ғасырдың бірінші ширегінде қазақ қоғамында техника мен басқа өндіріс салаларының даму процесінің жоғары деңгейде өркендемеуінде», деп ғалымның термин жасаудағы ұстанымдары мен оған түрткі болған сұраныстың себебіне тоқталады. [2, 95]

Ахмет Байтұрсынұлы қазақша баламасы болу керек деп тіл біліміндегі барлық сөзге оңды-солды қазақша термин ұсына бермеген. Интернационалдық терминдерден де мүлде бас тартпаған. Мысалы, «Айқап» беттеріндегі мақалаларында морфология, фонетика, грамматика деген сөздерді қолданған. Әрі қарайғы жазғандарында көптеген интернационалдық терминдерді орыс тіліндегі қабылданған түрінде пайдаланғаны көрінеді. Мысалы, оның қаламынан шыққан мақалаларда проект, дума, депутат, фракция, доктор, корпус, солдат, завод, телефон, телеграм деген сөздерді кездестіреміз. Тіпті орайы келгенде өлеңге де қосып жіберген тұстары да бар:

Молдалар туралы өлеңінде:

Ұжмақтың кілтін,

Алланың мүлкін

Арендаға алып па? [3, 68] деп аренда сөзін қазақшаламай бірнеше халыққа ортақ қалыптасқан формада қолданып тұр. Бұдан шығатын қорытынды ретінде Алаштықтармен жауласқандардың Ахмет Байтұрсынұлы термин жасауда ұлтшылдыққа салынды деген жалған ұстанымдағылардың пікірінің теріс екенін байқау қиын емес.

Ұлт ұстазы тер төккен терминология саласындағы тағы бір ғылым – әдебиеттану. Ол осы бағыттағы зерттеуін топтап «Әдебиет танытқыш» еңбегінде ұсынды. Осылайша қазақ көркем әдебиетінің құрылымын жіктеп, бейнелеуіш құралдарына арнайы атау қойды. Қазақ әдебиеттануының ғылыми негізі жасақталған еңбекте әдеби жанрға қатысты барлық түсініктер бір термин аясында топтасады. Мәселен, мазмұн түрлерін әуезе, әліптеу, байымдау деп бөліп жеке анықтама береді. Сол сияқты тіл көрнекілігі тұрғысынан ұсынылған атаулар бүгінге дейін формасын өзгертпей қолданыста жүр: меңзеу, теңеу, ауыстыру, бейнелеу, алмастыру, кейіптеу, бернелеу, әсерілеу, айшық, тармақ, бунақ, шумақ [4, 15] Ғалым

оқырманға ұғынықты болу үшін әр терминге халық ауыз әдебиеті мен прозадан, батырлар жырынан, өз өлеңдері мен өзге де ақындар өлеңінен мысалдар келтірген.

Ахмет Байтұрсынов терминдерінің барлығы дерлік қазақ сөзінің не байырғы мағынасын жаңарту (өзгерту), не жаңа тұлғадағы сөз жасау арқылы дүниеге келген атаулар, көбі жасанды сөздер. Сонылығына, жасандылығына қарамастан, әрқайсысы өзі атап тұрған тілдік категорияны дәл білдіретін термин болып шыққан.

Филолог ғалым Шерубай Құрманбайұлы А.Байтұрсынұлы жасаған терминдердің өміршеңдігін мына жайттармен түйіндейді: «Біріншіден, ұғымға атау беруге ұлттық таным тұрғысынан келген; екіншіден, сол кездегі Ахаңның зиялылар арасындағы зор беделі мен тіл саласындағы бірегей ірі оқымысты ретінде мойындалуы да оның жасаған терминдерінің шығармашыл қауым тарапынан талқысыз қабылдануына себеп болды; үшіншіден, ол қазақ тіліндегі сөз тудырушы жұрнақтарды, байырғы лексикалық қорды, жалпы алғанда сөз тудыру тәсілдерін өте ұтымды, шебер пайдалана білген», дейді. [5, 9] Яғни ағартушыны сөз өнеріне жетіктігі мен көне қазақ тілін терең түсінгендігі терминнің тарланбозына айналдырды.

А.Байтұрсынұлын терминолог ретінде зерттеген еңбектердің негізгілері ретінде академиктер Ә.Қайдаров, Р.Сыздық, Ө.Айтбаев, Ш.Құрманбайұлы, профессорлар Б.Қалиұлы, Ш.Жалмаханов, С.Ақаев, С.Исақова, Е.Әбдірәсілов т.б зерттеушілерді атауға болады. Сондай-ақ, ғалымның терминологиядағы қызметін салалық ғылымдар да зерттейтін ғалымдар да бар. Жоғарыда атап өткеніміздей Ахмет Байтұрсынұлының мәдениеттану, заң, этнография салаларында енгізген терминдері авторы ұмытылып, сәтті шығып, кәнігі сөздер қатарына қосылып кеткенін айтқан жөн.

Әдебиеттер:

1. Байтұрсынұлы А. Тіл-құрал. - Алматы, 2013. – 384 бет
2. Құлманов С. А.Байтұрсынұлы жасаған лингвистикалық терминдердің метафоралық сипаты. - Алматы, 2022. – 400 бет
3. Байтұрсынұлы А. Маса. – Алматы, 2005. – 208 бет
4. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы, 2003. – 208 бет
5. Байтұрсынұлы А. Тіл тағлымы. – Павлодар, 2008. – 172 бет.

СИПАТТАУ МӘТІНІН ЖАЗУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Жанат Дәулетбекова Тұрарбекқызы,
п.ғ.д., профессор
Гаухар Ортай Қанатқызы,
7М01701 - Қазақ тілі мен әдебиеті педагогтарын даярлау мамандығының 2-курс студенті,
Қазақ тіл білімі теориясы және оқыту әдістемесі кафедрасы,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Аннотация. Бұл мақалада инновациялық технологияларды пайдалана отырып, сипаттау мәтінін жазу дағдысын қалыптастырудың әдіс-тәсілдері ұсынылады. Ұлттық құндылыққа негізделген білім беру жүйесіне сүйенудің маңызына шолу жасалынып, ЖИ (жасанды интеллект) көмегімен сипаттау, суреттеу қабілетін оятудың тиімді жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: тіл, сипаттау мәтіні, инновациялық технология, альфа ұрпақ, ұлттық құндылық, жасанды интеллект, әдіс-тәсіл.

Аннотация. В данной статье предлагаются методы развития навыка написания описательного текста с использованием инновационных технологий. Рассмотрена важность опоры на систему образования, основанную на национальных ценностях, и рассмотрены эффективные способы пробуждения способности описывать и описывать с помощью ИИ (искусственного интеллекта).

Ключевые слова: язык, описательный текст, инновационные технологии, поколение альфа, национальная ценность, искусственный интеллект, методология.

Abstract. This article proposes methods for developing the skill of writing descriptive text using innovative technologies. The importance of relying on an education system based on national values is considered, and effective ways to awaken the ability to describe and describe using AI (artificial intelligence) are considered.

Key words: Language, descriptive text, innovative technologies, alpha generation, national value, artificial intelligence, methodology.

Тіл ғылымындағы теориялық білімді балаға үйрету арқылы оқушы бойында құндылық қалыптасатыны мәлім. Тілдің құрылымдық жүйесінің өзінде сол халықтың сөйлеу логикасы мен мінезі тыныстап жатады. Сипаттау мәтінін оқыту, жазуға үйрету арқылы тәрбиедегі төрт принциптің (дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі, құлық тәрбиесі) кем дегенде үшеуіне дағдыландыруға болады. Баланың бойында ақыл тәрбиесін, сұлулық тәрбиесін һәм құлық тәрбиесін дәл осы сипаттау мәтінін оқыту арқылы қалыптастыра аламыз. М. Жұмабаев баланың шын адам болғаны - *“оның түзу ойлағанында, дұрыс шешім қабылдағанында, сұлу сөз, сиқырлы ән, әдемі түрден ләззат алып, жанының толқынданарлық болуында, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болғандығында жатыр”*,- дейді. *“Міне, осындай болғанда адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы”*, - деп баға береді [1,28б.]. Тәрбие мен білімді оқушы бойында қалыптастыру әдістерін заман ағымына қарай түрлендіріп отыруымыз маңызды.

Неліктен (мұғалімдер) заманға қарай бейімделіп отырумыз керек? Біздің қоршаған ортамыз, өмір сүру стиліміз, қажеттіліктеріміз күн сайын жаңғыруда. Әлемдегі жаппай технологиялық даму процесі жыл сайын жаңа мамандықтарды тудырып, қаншама кәсіп түрлерін өмір ағысынан шығарып тастап жатыр. Біздің санамыз, өмір сүрудегі қажеттіліктеріміз техникамен тығыз байланысқа түсті. Қоғамдағы негізгі мәселелер - климатты басқару, мұздықтардың жаппай еруін тоқтататын ғылыми шешім ойлап табу, басқа планетаға қоныс аудару т.б. болып тұр. Өмір сүру салтымыз өзгерді десек те, адам бойына керек құндылықтар өзгерген жоқ. Адам үшін бәрібір қарапайым коммуникация құру, өзін

тыңдайтын ортасының болуы маңызды болып қалды. Өмірде қолданатын "жақсылық пен жамандық" қағидасын да ешкім біздің санамыздан алып тастай алмайды. **Құндылықтар өзгермейді, бірақ құндылықтарды қабылдау тәсілі өзгеріп отырады.** Бүгінде білім беру саласы мен психология баланы ақпарат пен әлемді қабылдау түріне қарай "аудиал, визуал, кинестетик" деп жіктейді. XXI ғасырдың 10-жылдарынан бастап өмірге альфа ұрпақтар келді. Ұрпақтар психологиясы өзгеріп отырады. Мұғалімнің әр ұрпақты оқытудың тиімді жолын таба білуінде жанкештілік жатыр. Ширек ғасыр сайын ұрпақтардың жаңа буыны дүниеге келіп отырады. **Әрбір буынның "мәдени кодын" білу - жас ерекшелігіне бөлінген топтар арасындағы байланысты күшейтеді.** Альфа балаларды қандай тәсілмен оқыту тиімді? Бала күнделікті өмірінде технологияны кеңінен қолданады [2,7б.]. Бұл процесс бала жарық дүниеге келгеннен басталады.

Әлемдік зерттеу қорытындысы. Жақында жүргізілген зерттеу екі жасқа дейін альфа буынының балалары сенсорлық экранды меңгеріп, смартфондар мен планшеттердегі қолданбаларды оңай игеретінін көрсетті; Z ұрпақтың өзі бұл қабілетті саналы жасында меңгерген [2, 10б]. 2015 жылы Mail.Ru сарапшылары 5 мың ата-анаға сауалнама жүргізді. Сол жылдың өзінде отбасылардың 46%-ы балалар гаджеттерін (қашықтан және радиомен басқарылатын ойыншықтар, балалар планшеттері) сатып алғанын, ал ата-аналардың 85%-ы балаларына гаджеттерді бергенін анықталды. Смартфондар мен планшеттер, гаджеттерді меңгеру 1-3 жаста басталып кететіні анықталды [2,7б.]. Социокинетиктердің 2015 жылғы зерттеуінің өзі біз үшін тым алыс. Себебі әр ай сайын әлемдік компаниялар жаңа технологиялардың презентациясын (таныстырылым) жасап отырады. Мұғалім баланың бойындағы назарын шоғырландыру үшін жыл сайын жаңа платформалар мен онлайн білім беру тәсілдерін меңгеріп отыруы тиіс. Бүгінгі қарқын алып отырған оқу түрі - геймификация мен эдьютеймент үрдісі (ойната отырып үйрету). Жаңа технологиямен білім берудің арғы жағында жатқан балалардың негізгі ұраны - "Мені таңғалдырыңыз". Олар тілі шықпай жатып гаджетті басқара алады. Сондықтан да бүгінгі балаларды «Әйнекке тәуелді ұрпақ», screenagers («скринейджерлер») деп атайды. Әлем жаһандануға ұмтылғаннан кейін шегаралар ашылды. Адам миындағы шектеу де жойылып жатыр. Ұлттар бірігуге, жаһандық ортақ мәселелерге қызмет етуге ұмтылуда. Ғаламтор жоқ кезде өзге елдің мәселесін, онда не болып жатқанын да дұрыс біле алмадық. Қазір барлығы ашық. Ұлттық құндылықтардың орнын қоғамдық құндылықтар басуда. Әлемдік сананың өзгеруінің оң және теріс жақтары да бар. Ақпарат пен әлемдік мәселелер ортақ болған кезде бала психологиясын "қазақ, ағылшын" деп бөлудің ықтималдылығы төмендейді. Шетелдік гаджетке қазақ баласы да тәуелді. Қазақ баласы да өзге балалар сияқты әлемді экран арқылы қабылдауға мұқтаж болып тұр. Сондықтан өзге елдің жасап жатқан тәжірибелерінен қалыс қалмауымыз керек. Десе де өз құндылығымыз бен қолда бар жауһарларымыз - дәстүр мен мәдениеттің әдемі синтезін жоғалтып алмауымыз ләзім. Қазақ мәдениетінде - тәрбиемен ұштасқан білімнің нақ өзі тыныстап жатыр. Тәрбие арқылы білім беру қағидасын заман ағысына бейімдей алсақ, жеңіске жеткеніміз деп білемін.

Сипаттау, суреттеу қабілеті қазақ баласының бойында ерекше дамыған. **"Жаратылыстың құшағында, меруерт секілденген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдыңдағы малымен бірге өріп, сары сайран далада туып, өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті"**- делінеді "Педагогикада" [1, 94 б]. Бірақ бүгінгі балалар даланың баласы ма, әлде қаланың баласы ма? Адам қиялының дамуы көзбен көру арқылы жүзеге асатын болғандықтан, ғимараттар арасында өсіп, көзі экранға телмірген балаға "аспанға бір сәт қара, таулардың хикметін сезін, жаратылыс сырын ұқ" деп айтып отыру керек.

Балаға айтып тұрған теориялық дүниеңді көрсету өте маңызды. М. Жұмабаев Педагогикасында: "Естігеннен - көрген анық" - дейді. Ал бүгінгі заман педагогтары "Тиісті затты көзбен көру, қолмен ұстау арқылы жүргізілетін сабақ ұзақ есте қалады" [3, 270б.] - деген қағидатты ұстанады.

Бір ғасыр бұрын да бала тәрбиесінде "көрсету арқылы тәлім беру" маңызды болған болса, бүгінде бұл тәсілдің құндылығы арта түсті. Оның үстіне сипаттау мәтіні сияқты нәзік

тақырыпты үйрету үшін белгілі бір объектіні көзбен көру маңызды. Бұл тұста XXI ғасыр педагогтарына инновациялық технологиялар арқылы оқыту көмекке келеді. “Инновация” сөзі қазіргі уақытта “жаңа, өзгеру, жаңаша” деген мағынаны білдіреді. “Технология” дегеніміз - педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын барлық ілім амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу реті [4,4 б.]. Білім берудегі инновациялық технологияның ажырамас құрамды бөлшегі - цифрлық ресурстарды пайдалана отырып білім беру. Жасанды интеллект (ЖИ), 360 ∘-қа түрленетін фотосуреттер, ақпаратты түсіндіріп беретін 3D фотосуреттер, онлайн викториналарды ақпаратты жеткізудің негізгі құралына айналдырдық. Әлемнің техникалық жаңалығы мен озық үлгідегі онлайн платформалары қолымызда тұр. **Бірақ негізгі фокусты - интернет ресурсты қолданудан бұрын материалдың құндылыға қою керек.**

Оқушы бойында суреттеу дағдысын қалай қалыптастырамыз? Ол үшін баланың бас көзінен бұрын, әлемге қарап, оның дұрыс-бұрыстығына баға беретін көкірек көзін ашу керек. **Сұлулық сол заттың болмысында емес, оны көре білген көзде жатыр.** Мұғалімнің міндеті - ұлттық құндылықтарға негізделген ақпаратты беру формасын цифрлық түрге айналдыру ғана. Мысалы, “ертегілердің ішінде баланың қиялын шарықтатып, балалық шақтың болашағын елестетіп, келешекке сеніммен қарауға тәрбиелейтін ең әсерлі ертегілер - қиял-ғажайып ертегілер” [5, 24б.]. Бидің ұлттық мәнерлері және халықтық сәндік өрнектері - ұлттық әсемдікті бейнелейді [5, 27б.]. Бағдарлай зерттеп байқасақ, эпостық шығармаларда тәрбиенің алуан түрі бар. Дене шынықтыру тәрбиесі, ақыл-ой тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, эстетикалық тәрбиесі, эстетикалық тәрбие, отан сүйгіштік тәрбие, еңбексүйгіштік тәрбие, еңбек тәрбиесі [5, 35б.]… Батырлық жырларда адам мінезіндегі көркемдік (этика) халық сүйген қаһармандардың мінез-құлықтарын сипаттау арқылы әсерлі баяндалып, адам жанына асыл із қалдырады [5, 39б.]. Бала тұрмақ адам жанына әдемі әрі үйлесімді бояуларды дарыта білетін жауһарларымызды қалай инновациялық тәсілдір арқылы жеткізе аламыз? **Бала қиялының салған суреті (бейнесі) мен ЖИ (жасанды интеллект) арқылы салынған суретті салыстыру тәсілі.** Оқушыға “белгілі бір затты не адамды, мекенді мәтін жазу арқылы суретте, бейнеле” деген тапсырма беріледі. Мотивация ретінде соңында жасанды интеллект пен баланың қиялы салыстырылатыны айтылуы керек. Мәтін жазу барысында оқушы қиялында белгілі бір бейне пайда болады. Тапсырма орындалған соң мұғалім сол мәтінді онлайн ресурстарға енгізеді. Мәтінге сүйене отырып, ЖИ өз суретін ұсынады. **Мұғалім пайдаланатын ресурстар: Dalle, Blockade Labs, Gencraft, Aibert.** ЖИ-ға футурустикалық (киберпанк, ғылыми фантастика, голографикалық) жанрда, сюрреалисті, балаларға арналған CGI анимациялы, жасөмпірімдер сүйіп оқитын, көретін мангалар, тіпті XV ғасырдағы суретшінің стилінде сурет салдыруға, видео жасатуға болады. Мысалы, киіз үйдің ішіндегі бақытты отбасыны бейнеле деген тапсырмама нейросетьтің берген жауабы (qr кодты сканерлеңіз). Blockade Labs платформасы арқылы суретті бейнені тірілтуге мүмкіндік аласыз. Мәтін арқылы бейнелеген суретіңіз бір нүктеде 360 ∘-қа бағытын өзгерте алады. Суретті видеоға айналдыруға да болады. 3D модельдегі форманы таңдасаңыз да, аквариельді бояумен салынған суретті бейнені таңдасаңыз да өз еркіңіз. Аспан үстіне шығып та, алыс-жақыннан да ЖИ салған бейнеге қарай аласыз. Бала қиялы мен технология мүмкіндігін жарыстыра отырып, оқушыны кеңінен ойлауға үйрете аласыз. Ескеру керек жайт, бұл платформалардың барлығы қазақ тілінде қолжетімсіз. Жасанды интеллект өнімдерін мұғалім сабағында кеңінен пайдалана алу үшін ағылшын, орыс тілдерін білуі шарт. Балаларға интернет ресурстары арқылы жасалған тапсырмалардың өте қызықты екенін өз тәжірибемнен жақсы білемін. Сондықтан мұғалім күн сайын заман ағымына қарай алға жылжып отқаны дұрысырақ. Ал онлайн ресурстармен жұмыс жасауды білмейтін мұғалімдер қандай инновациялық технологияларды пайдаланса болады? Бұл жағдайда мұғалімге “дудлинг”, “тарсия” сияқты әдістер көмекке келеді. “Дудлинг” әдісінде оқушы мәтін үстіне сурет салады. Суретті мәтіннің негізгі ойы мен кілт сөздерін ашатындай етіп салу керек. “Тарсия” әдісін екі жақты етіп қолдануға болады. “Тарсия” - пазл сияқты құрастырылатын белгілі бір форма түрі. Қиындылардың алдыңғы бөлігіне ұлттық құндылықтарға негізделген ақпараттарды құрастыру

немесе белгілі бір дүниені суреттеуге қатысты ақпаратты құрастыруға арналған тапсырма беріледі. Ақпараттар арқылы пазлды құрастырған соң біріккен қиындылардың артқы жағында сурет шығады.

Ал классикалық әдістерге тоқталатын болсақ, белгілі бір объектіні ұстап көру, суретке қарап сипаттау мәтінін жаздыру сияқты тапсырмаларды беруге болады. Бірақ баланың сөздік қорының ауқымын назардан шығармаған жөн. Бұндай жағдайда алдын ала дайындалған кілт сөздерді, сөздікті оқушыға ұсынған дұрыс.

Қорытындылай келе, сипаттау мәтінін жаздырудың тиімді жолы дұрыс әдіс-тәсілді қолдана білуден де арырақта жатыр. Сөзіміздің басында айтып кеткендей, сипаттау, суреттеу - эстетикалық тәрбиенің адам бойында болуының тірідей көрінісі. Тек әдемілікті ғана көре алатын көзді қалыптастыру үшін адам жанын әдемілеп алу керек. Мұғалім алдында сөздік қормен жұмыстан бұрын оқушы жанымен, қиялымен, елестете алу қабілетімен жұмыс жасау тұр. Бұл құндылықтардың барлығы хылқымыздың ауыз әдебиетінде тыныстап жатыр. Ал инновациялық технологиялар бәрін экран арқылы қабылдап үйренген альфа буынға ақпаратты жеткізу тәсілі ғана.

Әдебиеттер:

1. Жұмабаев Мағжан / Шығармалары *(әдеби басылым).* 2-том: Әңгіме, ғылыми еңбек, мақалалар, аудармалар, жарияланбаған өлеңдер / *Құраст. Сәндібек Жұбаниязов.* - Алматы: Жазушы, 2013. - 376 бет.
2. Данилова Лариса Николаевна, Психолого-Педагогический портрет поколения Альфа, Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2022
3. Ө. А. Жолдасбековтың 85 жылдығына арналған "Қазіргі білім беру: әдістеме, технология, сапа" атты I халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. 11 наурыз, 2016 жыл.
4. Тілдерді оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері / Құрастырғандар: З. Қожакеева, Ж. Елесбаева, М. Болысбекова. - Талдықорған: Алматы облысының “Тіл” оқу-әдістемелік орталығы МКМ, 2017. - 88 б.
5. Табылды Ә. Қазақ этнопедагогикасы: Оқу құралы. - Алматы: “Білім”, 2004. - 288 бет.
6. Альфа ұрпақты қалай оқытып, тәрбиелейміз? - "Алматы-ақшамы" қоғамдық-саяси газеті – (almaty-akshamy.kz)

ЕЛІМІЗДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЖАЗБАША МӘДЕНИАРАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ МЕН ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жетпісбай Әлия Қожамұратқызы,
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Сейтим Асылбике Дуанқызы,
7М01731 «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының
2 курс магистранты,
Ә. Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық Университетінің
Гуманитарлық Ғылымдар Жоғары Мектебі

Аннотация. Қазіргі әлем жаһандану мен интеграция жағдайында бүкіл әлем студенттеріне шет тілдерін, атап айтқанда ағылшын тілін меңгеру саласында ерекше талаптар қояды. Мәдениетаралық дағдыларды жазбаша түрде дамыту студенттерге басқа мәдениеттердің өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасауға, олардың ерекшеліктерін түсінуге көмектеседі, сонымен қатар құзыретті мамандарды қалыптастырудың ажырамас бөлігі болып табылатын коммуникациядағы кедергілерді жояды. Қазақстанда ағылшын тіліндегі жазбаша мәдениетаралық дағдыларға баса назар аудару - студенттерді жаһандық қоғамда тиімді өзара іс-қимылға дайындау контекстінде ерекше маңызды болып отыр. Студенттердің мәдениетаралық перспективада ағылшын тілінде жазбаша қарым-қатынас жасау дағдыларын игеруі қазіргі білім беру және кәсіби кеңістікте сәтті бейімделуге ықпал ететін негізгі құзыреттілікті білдіреді. Мақаланың мақсаты - білім беру кеңістігі жағдайында студенттердің ағылшын тілінің жазбаша мәдениетаралық дағдыларын дамыту жолдарын анықтау болып табылады. Оқу объектісі - ағылшын тілін оқитын қазақстандық жоғары оқу орындарының студенттері, ал пәні - Қазақстанның жоғары оқу орындарында ағылшын тілін оқытуда жазбаша мәдениетаралық дағдыларды дамыту процестері мен әдістері болып табылады.

Түйін сөздер: мәдениетаралық коммуникация, ағылшын тілі, білім беру, жазу дағдылары, студенттер, мәдениетаралық өзара іс-қимыл.

Аннотация. Современный мир в условиях глобализации и интеграции предъявляет особые требования к студентам всего мира в области владения иностранными языками, в частности английским. Развитие межкультурных навыков в письменной форме помогает учащимся эффективно общаться с представителями других культур, понимать их особенности, а также устраняет барьеры в общении, которые являются неотъемлемой частью формирования компетентных специалистов. Особое значение в Казахстане приобретает акцент на письменных межкультурных навыках английского языка - в контексте подготовки студентов к эффективному взаимодействию в глобальном обществе. Приобретение студентами навыков письменного общения на английском языке в межкультурной перспективе представляет собой ключевую компетенцию, способствующую успешной адаптации в современном образовательном и профессиональном пространстве. Целью статьи является определение путей развития письменных межкультурных навыков английского языка у студентов в условиях образовательного пространства. Объектом обучения являются студенты казахстанских вузов, изучающие английский язык, а предметом - процессы и методы развития письменных межкультурных навыков преподавания английского языка в вузах Казахстана.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, английский язык, образование, навыки письма, студенты, межкультурное взаимодействие.

Abstract. The modern world in the conditions of globalization and integration makes special demands on students all over the world in the field of foreign language skills, particularly English. The development of intercultural skills in writing helps students to communicate effectively with representatives of other cultures, to understand their peculiarities, and also eliminates barriers in communication, which are an integral part of the formation of competent specialists. Of particular

importance in Kazakhstan is the emphasis on written intercultural skills in English - in the context of preparing students for effective interaction in a global society. Acquisition of students' skills of written communication in English in an intercultural perspective is a key competence that contributes to successful adaptation in the modern educational and professional space. The aim of the article is to determine the ways of developing students' written English intercultural skills in the conditions of educational space. The object is the students of Kazakhstani universities studying English, and the subject is the processes and methods of development of written intercultural skills of English language teaching in universities of Kazakhstan.

Key words: intercultural communication, English, education, writing skills, students, intercultural interaction.

Табысты мәдениетаралық диалог орнатуға бағытталған белсенді халықаралық өзара іс-қимылдың қазіргі жағдайында ауызша да, жазбаша да мәдениетаралық шет тілдік қарым-қатынасқа түсе алатын мамандарды лингвистикалық даярлаудың тиімділігі мен сапасын арттыру мәселесі ерекше маңызды болып көрінеді. Тіл мен мәдениетті зерттеу мәселесінің күрделілігі, оның жан-жақтылығы мен өзектілігі қазіргі заманғы отандық және шетелдік лингводидактикада оған көбірек көңіл бөлумен расталады.

Тіл факультеттері түлектерінің мәдениетаралық коммуникацияға дайындығы мәдениетаралық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейіне, яғни білім алушының басқа халықтың мәдениетін түсіну, қабылдау және құрметтеу қабілетіне байланысты. Әлемнің инокультуралық бейнесін түсіну - жергілікті лингвомәдениетті шет тілді мәдениетпен салыстыру негізінде жүзеге асырылады. Мәдениетаралық дағдылар, осылайша, мәдениетаралық тәсілдің ерекшелігін көрсететін компоненттердің бірі болып табылады. Осылайша, мәдениетаралық жазбаша дағдыларды қалыптастырудың мақсаты – тілдік тұлғаның өзіндік мәдениетінен тыс шығуға және өзінің мәдени сәйкестігін жоғалтпай мәдени медиатордың қасиеттерін алуға мүмкіндік беретін осындай сапаға қол жеткізу. Бұл жағдайда «қарым-қатынас» компоненті жаңа ақпараттың ашықтығын, алалаушылықтан бас тартуға дайын болуды, толеранттылықтың дәйекті дамуын, қабылдауды, шет тілдік қарым-қатынас құбылыстарына бейімделуді қамтиды. Сонымен Қазақстанның жоғары оқу орындарында студенттерді кәсіби даярлау саласында негізгі күш жігер мыналарға бағытталуы тиіс:

- студенттердің шет тілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру;
- шет тілі арқылы студенттің қайталама әлеуметтенуі - қайталама тілдік тұлғаны қалыптастыру;
- қарама-қарсы негізде коммуникативті мінез-құлықты (рецептивті және өнімді компоненттер) оқыту;
- басқа мәдениеттердің өкілдерімен тікелей және жанама қарым-қатынас жасау, сезімталдықты, байқау мен төзімділікті қалыптастыру;
- студенттің көпмәдениетті дамуы және әлем азаматын тәрбиелеу [1].

Ағылшын тілін оқыту тәжірибесі көрсеткендей, бір тілде ақпарат немесе пікір алмасу арқылы әңгімелесушілер мәдениеттер арасындағы айырмашылықты ескермесе, әрқашан бір-бірін түсінуге жете бермейді. Халықаралық деңгейде сәтті қарым-қатынас жасау үшін ағылшын тілін білу және оны қолдану дағдыларын игеріп қана қоймай, сұхбаттасушыны өзінің құндылықтары мен дүниетанымы бар басқа мәдениеттің тасымалдаушысы ретінде қабылдау қажет. Осылайша жазбаша мәдениетаралық дағдылар келесі факторлардың арқасында қазіргі әлемде үлкен маңызға ие болады:

- мемлекеттердің интеграциясы;
- экономикалық байланыстардың жаһандануы;
- әлемдік масштабта ақпарат алмасудың жаһандануы;
- мәдениетаралық қарым-қатынас принципіне төзімділік метаморфозы;
- адамзаттың әмбебап мәдениетке және біртұтас өркениетке қозғалысы туралы идеяларды дамыту;
- жаңа ақпараттық технологиялардың дамуы мен қолжетімділігі;

- адамның өзін әлемнің азаматы ретінде сезінуі, оның көпмәдениетті өзін-өзі тануын қалыптастыру.

Сонымен қатар, жазбаша сөйлеу - бұл өнімді сөйлеу әрекетінің ерекше түрі, адамның психикалық аналитикалық және синтетикалық қызметін жүзеге асырудың әмбебап құралы. Зерттеушілердің пікірінше, ауызша сөйлеуден айырмашылығы, ойды кодтау құралы, ол негізінен бейсаналық түрде жүреді, жазбаша сөйлеу толығымен саналы әрекеттің тақырыбы болып табылады [2]. Қосымша тілден тыс (вербалды емес) құралдардың жоқтығынан жазбаша сөйлеу белгілі бір грамматикалық және лексикалық толықтыққа ие, бұл оны қабылдаушы адамға түсінікті етуге мүмкіндік береді. Яғни ана тілінде сөйлейтіндер мен шет тілі мәдениеті өкілдерінің өзара түсіністігін қиындататын әлеуметтік-мәдени қателіктердің алдын алуға және түзетуге мүмкіндік беретін шет тілінде сөйлеуді оқыту технологиясын әзірлеуге бүгінде ерекше назар аударылады. Басқалармен қатар негізгі білім беру бағдарламасын игеру нәтижелеріне қойылатын талаптар, студент үшін:

- мәдени релятивизм қағидаттарын және этикалық нормаларды басшылыққа алу, шет тілді мәдениеттің өзіндік ерекшелігіне және шет тілді қоғамның құндылық бағдарларына құрмет көрсету;

- әлеуметтік және кәсіби байланыстардың барабарлығын қамтамасыз ететін әлеуметтік-мәдени және мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларына ие болу.

Осылайша, оқу курсын аяқтағаннан кейін тіл факультетінің түлегі мәдениеттің медиаторы ретінде әрекет ете отырып, өзінің мәдени сәйкестігін жоғалтпай, өз мәдениетінен тыс шығуға мүмкіндік беретін жазбаша мәдениетаралық құзыреттілікке ие болуы қажет. Студенттерді мәдениетаралық тәсілді іске асыру контекстінде оқыту шет тілінде сөйлеу дағдыларын игеру процесін оңтайландыруға, әлеуметтік-мәдени сәйкессіздіктерді анықтауға, әлеуметтік-мәдени қателіктерді түзетуге және жазбаша шығарманы қабылдаудың барлық деңгейлеріндегі әлеуметтік-мәдени сәйкессіздіктерді түсінуге бағытталған әдістемені жасауға мүмкіндік береді. Сонымен жазбаша мәдениетаралық дағдыларды 3 түрге бөлуге болады:

- ауызша-жазбаша (мазмұнға түсініктемелер, чаттар, электрондық хаттар) ;

- аралас (нақты уақыт режимінде түсініктеме беру және сұрақтарға жауап беру мүмкіндігі бар вебинарлар);

- ауызша (бейнеконференциялар) [3].

Қазақстанның жоғары оқу орындарында барлық форматтар енгізілді:

- ауызша-жазбаша - ағылшын тіліне аударылған қазақ тіліндегі мақаланың рефераты;

- аралас-әңгімелер мен бейнелерді жазу (Reels / IGTV);

- ауызша-шетелдік әріптестермен бейнеконференциялар.

Жазбаша мәдениетаралық дағдыларды оқытудың мүмкін технологияларының ішінде біз мультимедиялық өнімдер мен жобаларды құруға тоқталдық: оқытушы тарапынан бұл онлайн курстар, студент тарапынан - медиа кеңістікте шет тілінде өнімдер жасау бойынша тапсырмаларды орындау. А.В. Щербаневаның моделіне сәйкес, блог құру кезінде жазбаша мәдениетаралық дағдыларды қалыптастыруда келесі компоненттерге әсер етеді:

- лингвистикалық – «тілдік ережелерге сәйкес құрылған және белгілі бір тілге тән конвенциялық мағынасы бар өз көзқарасын білдіру және мәлімдемелерді қабылдау қабілеті»;

- дискурсивті – «тұжырымдарды қалыптастыру және түсіндіру кезінде оңтайлы стратегияларды қолдану»;

- әлеуметтік-мәдени – «ана тілінде сөйлейтіндер қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени контексттерді қабылдау, олардың белгілі бір формаларды таңдауға әсері және олардың коммуникативті факторы»;

- әлеуметтік – «зерттелетін тілдің өкілдерімен байланысуға деген ұмтылыс пен қабілет, сондай-ақ мотивация, өзара байланыс, өз күштері мен дағдыларындағы шешімділік, әр түрлі әлеуметтік жағдайларда эмпатия және адекватты мінез-құлық. Мақсаты коммуникативтік мақсаттарға қол жеткізу болып табылатын оңтайлы әлеуметтік стратегияларды таңдау және қолдану қабілеті» [4].

Қазақстанда студенттердің ағылшын тілінің жазбаша мәдениетаралық дағдыларын дамытудың практикалық жолдары оқытудың ерекшеліктерін, мәдени аспектілерін және әлемдік қоғамның өзекті талаптарын ескере отырып, кешенді және жүйелі тәсілді талап етеді. Оқыту барысында оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуінің заманауи моделі қолданылуы қажет, атап айтқанда оқытушы кеңесші рөлін атқарады және студентпен бірлесіп сөйлеу әрекетінің тиісті түрінің параметрлері негізінде коммуникативті құзыреттілікті игеруге талдау, бағалау жүргізеді. Мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде ағылшын тілін оқыту тиімді болуы үшін бізге, ең алдымен, студенттердің іскерлік қарым-қатынас саласында қиындықтар туғызатын аспектілерді анықтау және тиімді мәдениетаралық қарым-қатынас үшін қандай дағдылар қажет екенін анықтау маңызды. Төмендегі кестеде студенттерде ағылшын тілінің жазбаша мәдениетаралық дағдыларын дамытудың практикалық әдістерінің бірнеше мысалдары келтірілген.

1-кесте. Жазбаша мәдениетаралық дағдыларды дамыту әдістерінің сипаттамасы мен атауы

№	Практикалық әдістер мен стратегиялар	Сипаттамасы
1	Мәдениетаралық материалды оқу процесіне біріктіру	Ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің мәдени ерекшеліктеріне қатысты тақырыптарды ағылшын тіліндегі оқу бағдарламаларына енгізу. Мәдениетаралық қарым-қатынас контекстін қамтамасыз ететін бейне, аудио және мәтіндерді қоса, мультимедиялық ресурстарды пайдалану.
2	Мәдениетаралық жобалар мен тапсырмалар	Ағылшын тілінде сөйлейтін елдердің оқушыларымен, соның ішінде виртуалды платформалар мен студенттермен алмасу арқылы бірлескен жобаларды ұйымдастыру. Ағылшын тілі қолданылатын елдердің мәдени ерекшеліктері туралы ақпаратты зерттеуге және ұсынуға бағытталған тапсырмалар.
3	Аутентикалық мәтіндермен жұмыс	Талдау және талқылау үшін жергілікті және әлемдік баспа мақалалары сияқты нақты мәтіндерді пайдалану. Әр түрлі жанрдағы мәтіндер арқылы лингвомәдени ой-өрісті кеңейтуге бағытталған шеберлік сыныптары мен семинарлар өткізу.
4	Жазбаша мәтіндер мен зерттеу жұмыстары	Мәдениетаралық мәселелерге байланысты тақырыптар бойынша эссе жазуға арналған тапсырмалар, содан кейін талқылаулар мен шолулар. Студенттердің мәдени мәселелерге байланысты тақырыптарда құрылымдық жұмыстар жазуын қамтитын зерттеу жобаларын жүргізу.
5	Түзету және кері байланыс	Тілдік және мәдени аспектілерге баса назар аудара отырып, студенттердің жазбаша жұмыстарын үнемі түзету. Жазбаша еңбектерде анықталған мәдениетаралық дағдыларды дамытуға және жақсартуға бағытталған кері байланыс беру.
6	Халықаралық іс-шараларға тарту	Халықаралық конференцияларға, форумдарға және іс-шараларға қатысу, онда студенттер ағылшын тілінде сөйлесуге және мәдениетаралық дағдыларын кеңейтуге мүмкіндік алады. Осы практикалық әдістерді іске асыру қазақстандық оқу орындары жағдайында студенттердің жазбаша мәдениетаралық дағдыларын тиімді дамытуға ықпал етеді.

Жазбаша коммуникация сабақтарында жаңа ақпаратты енгізу үшін қолданылатын сөз тіркестеріне және оның кейінгі ақпарат блогымен логикалық байланысына назар аударылады. Байланыс сөздері және олардың функционалды мақсаты логикалық байланысты мәтінді сауатты құруда үлкен маңызға ие. Мәдени бағыттағы ең жиі кездесетін қателіктерге сөйлемнің басында «also» және «because» лексемаларын қолдану жатады, олар студенттердің ана тіліндегі «сонымен қатар» және «сияқты» ұсыныстарына толық сәйкес келеді. Сонымен қатар, бұл лексемаларды сөйлемдегі бастапқы позицияда қолдану ағылшын тілінде әрқашан қолайлы бола бермейді. Бұл мәндер әдетте «furthermore», «moreover», «what is more», «besides» и «as», «due to», «since», «owing to» сөздерімен өрнектеледі [5]. Кіріспе сөздер мен сөз тіркестерін сауатты қолдану сөйлеуді жіңішке және мәнерлі етеді.

Сонымен қатар, шынайы мәтіндер лексика мен грамматикалық формаларды қолданудың табиғилығымен ерекшеленеді және тілдің табиғи әлеуметтік контексте оның сөйлеушілері

қабылдаған формада қолданылуын көрсетеді. Тиісінше, студент кез-келген тілдік дизайнды қолданудың нұсқаларын ғана емес, сонымен қатар стиль мен мәдени қатынастарда мүмкіндігінше теңдестірілген түпкілікті өнімді ұсынуға және салыстыруға мүмкіндік алады. Студенттік эсселерде кездесетін осы типтегі негізгі мәселелердің қатарына кейде орынсыз сөздік, лаконизм, монотондылық, бір сөйлем шеңберінде әртүрлі айналымдарды негізсіз пайдалану жатады. Топтағы соңғы өнімді одан әрі талқылау студенттерге кемшіліктерді тек басқа біреудің ғана емес, өз жұмысында да көруге мүмкіндік береді.

Айта кету керек, жоғары курс студенттерінің жазбаша шығармашылық жұмыстары, әдетте, жазбаша сөйлеудің өте жоғары сауаттылығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, ана тілінің жазбаша сөйлеу мәдениетінің нормаларын ішінара тартуға байланысты қателіктер бар. Мәдени-тілдік кодтың сәйкес келмеуі шет тілін үйренетін студенттер үшін басты қиындық тудырады. Студенттердің ана тілінің бірліктерінде ақпаратты кодтау әдеті мәдени-тілдік интерференцияның пайда болуына әкеледі. Мәдени-тілдік код ақпаратты іріктеуге және ұсыну тәсіліне тікелей әсер етеді. Яғни жазбаша мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру құралы ретінде тек өнімді шығармашылық (креативті) жазбаша сөйлеуді қарастыруға болады, бұл сөйлеу әрекетінің осы түрінің лингводидактикалық мәртебесін репродуктивтіден тіл мен мәдениетті оқытудың басым міндеттерінің біріне өзгертеді.

Қорытындылай келе, шет тілін одан әрі кәсіби мақсатта пайдалану үшін оқитын студенттерде толыққанды мәдениетаралық қарым-қатынасты қамтамасыз ету үшін қажетті ойларды сауатты білдірудің нысаны мен тәсілдері туралы жазбаша түрде түсінік болуы қажет. Ағылшын тіліндегі жазбаша сөйлеу мәдениетінің нормаларын сақтамау мәдени қақтығыстың пайда болуына себеп болуы мүмкін және мәдени-тілдік кедергілердің пайда болуына әкеледі. «Шет тілі» пәнінің ерекшелігін ескере отырып, оқыту процесі мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде коммуникативті мәселелерді шешу үшін оқытылатын ағылшын тілін белсенді қолдануға бағытталуы қажет деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Соколова Н.С. Возможности реализации принципов обучения письменной речи студентов языкового факультета в свете межкультурного подхода // СибСкрипт. - 2015. - 2-3(62).

2. Походзей Г.В., Сергеева Н.Н. Развитие иноязычной межкультурной компетенции студентов в системе профессионально-ориентированного языкового образования / Урал. гос. пед. ун-т. - Екатеринбург, 2014. - 75 с.

3. Ковалева Е.Ю. Изучение профессиональной финансовой терминологии английского языка для формирования межкультурных навыков студентов экономического вуза // Символ науки. - 2016. - 1-3.

4. Щербанева А.В. О некоторых аспектах обучения письменным навыкам межкультурного взаимодействия в процессе преподавания английского языка // МНКО. - 2021. - 1(86).

5. Агасиева И.Р., Исмаилова А.М. Оценка развития языковых навыков в обучении английскому языку // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - 2016. - 11-3(65).

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сүлейменова Рабиға Мұхамедғалымқызы,
1 курс магистранты,
"7М01301 Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі"
Педагогика және психология институты,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аннотация. Осы мақалада бастауыш сынып оқушылары үшін математиканы оқыту процесінде логикалық тапсырмаларды пайдаланудың маңыздылығын қарастырады. Оқушылардың пәндік құзыреттерін қалыптастыруға логикалық тапсырмалардың әсер етуінің теориялық аспектілері талданды, сондай-ақ оларды оқу процесіне тиімді енгізудің әдістемелері мен тәсілдері ұсынылды. Мақала қазіргі заманғы білім беру стандарттарының контексінде логикалық міндеттерді пайдаланудың маңыздылығын негіздеуге және олардың бастауыш оқушылардың математикалық дағдылары мен іскерліктерін дамытудағы негізгі рөлін баса көрсетуге арналған.

Түйін сөздер: логикалық тапсырмалар, пәндік құзыреттіліктер, бастауыш сыныптар, математикалық білім, математиканы оқыту, міндеттерді шеше білуді дамыту.

Аннотация. Данная статья рассматривает значимость использования логических заданий в процессе обучения математике для учащихся начальных классов. Проанализированы теоретические аспекты влияния логических заданий на формирование предметных компетенций у учеников, а также предложены методики и подходы к их эффективному внедрению в учебный процесс. Статья призвана обосновать важность использования логических задач в контексте современных образовательных стандартов и подчеркнуть их ключевую роль в развитии математических навыков и умений начальных школьников.

Ключевые слова: логические задания, предметные компетенции, начальные классы, математическое образование, обучение математике, развитие умений решения задач.

Abstract. This article considers the importance of using logical tasks in the process of teaching mathematics for primary school students. The theoretical aspects of the influence of logical tasks on the formation of subject competencies among students were analyzed, as well as methods and approaches to their effective introduction into the educational process were proposed. The article is designed to justify the importance of using logical problems in the context of modern educational standards and emphasize their key role in the development of mathematical skills and skills of primary schoolchildren.

Key words: logical tasks, subject competencies, primary classes, mathematical education, mathematics training, development of problem solving skills.

Құзыреттілік - әрекеттегі білімі, қызметті орындау білігі мен дағдысы, ықпалдастырушы қызмет құрастырмалары [1, с.10]; академиялық саланың теориялық білімі [2, с.6]; жеке тұлға рефлексиясының нәтижесі[3, с.15]; білімалушыларды даярлаудың пәндік сипаттамалары; нақты жағдайларда білімді білу және түсіну, іс жүзінде және жедел қолдану қабілеті [4, с.7]; табысты қызмет үшін білімді, іскерлікті, дағдыны және жеке қасиеттерді қолдану қабілеті (үшінші буындағы ҚЖСТ); адамның қызметке қабілеттілігі (танымдық, оқу, кәсіби және т.б.).

Құзыреттіліктер жеке қасиеттермен (жұмысқа қабілеттілік, тырысушылық, қызығушылық, төзімділік, қиындықтарды еңсеру, ұстамдылық, оптимизм, үмітсіздік кезіндегі төзімділік және т.б.) нығайтылуы тиіс, сонымен қатар оқу процесінде қалыптасқан жеке қасиеттерді қамтуы тиіс [1, с.20]. Құзыреттіліктің маңызды ерекшелігі, Е.С. Сергеевтің түсінуінде, білімнен, іскерліктен және дағдыдан айырмашылығы әрқашан «дайын» күйінде сақталады, құзыреттілік оны іске асыру сәтінде ғана, яғни жағдайға жауап ретінде «жиналады» [2, с.10].

«Құзырет» ұғымының мәнін талдау барысында нәтижелері оны айқындау тәсілдерінің әр алуан екенін көрсетеді, алайда барлық ғалымдар құзыреттілік өзінің табиғаты бойынша интегративті, білім алудың (оқытудың) нәтижесі болып табылады және жеке тұлғадан

ажыратылмайды деген пікірге келісті. Құзыреттер теориялық және практикалық міндеттерді шешу бойынша мақсатты бағытталған әртүрлі қызметті орындау барысында қалыптасырылады және көрінеді, қызмет субъектісінің тұлғалық, когнитивтік және пәндік-практикалық тәжірибесінің күрделі синтезін білдіреді.

Құзыреттер тізбесін талдай отырып, субъектінің атқаратын қызметіне байланысты (оқу, кәсіптік, білім беру, тәрбиелік, спорттық және т.б.) олардың түрлері ұдайы қайта бағаланатынын байқау қиын емес.

Атап айтқанда, ғалымдар математиканы бейінді оқыту мәселелерін зерттеу кезінде арнайы пәндік құзыреттерді қарастырды. Д.И. Фельдштейннің ғылыми редакциясындағы жұмыста белгілі бір пәннің шеңберінде негізгі құзыреттер орын алады, олар нақтыланады және жалпы оқу іскерліктеріне теңестіріледі:

1) өз қызметін ұйымдастыру үшін;

2) нәтижелі ойлау және қазіргі заманда ақпаратпен жұмыс істеу арқылы;

3) ойлау, сезім және құндылықтар әлемінде өз таңдауын өз бетінше жасау және осы таңдау арқылы жауап беру;

4) адамдармен қарым-қатынас жасау, өзара іс-қимыл жасау.

А.Н. Дахиннің көзқарасы бойынша пәндік құзыреттіліктер білім беру процесінің қатысушысы ретінде білімалушының пәнаралық, құндылық-мағыналық, коммуникативтік, әлеуметтік-еңбек құзыреттіліктері қатарында белгілі бір орын алады.

Зеер Э.Ф оқу-кәсіби қызмет шеңберінде пәндік құзыреттіліктерді қарастырады: оқу процесіне дайындала білу; қойылған мақсатқа сәйкес оқу іс-қимылдарын орындай білу; оқу іс-қимылдарын басқару білігі; жұмыс нәтижелерін бағалау білігі.

Л.Г. Махмутова пәндік білім беру құзыреттерін бөліп көрсетеді, оның пікірінше, олар негізгі және жалпы пәндік құзыреттерді нақтылайды [2, с.15].

Пәндік құзыреттерді жалпы пәндік деңгейге дейін жалпылау:

а) әртүрлі оқу пәндері үшін жалпы танымдық шындықтың нақты объектілері бойынша;

б) жалпы іскерлігі, дағдысы және іс-әрекет тәсілдері бойынша.

Жалпы пәндік білім беру құзыреттерінің әрқайсысы оқытудың барлық үш сатысында - бастауыш, негізгі, орта (толық) жалпы мектепте толассыз жүзеге асырылады. Әрбір сатыда жалпы пәндік құзыреттіліктің іске асырылуын айқындау үшін зерделенетін шынайылықтың қандай да бір объектісі үшін тиісті пәндік құзыреттіліктің даму серпінін сипаттау қажет.

Білімалушыларда білімнің, іскерліктің, дағдылардың, дербес қызмет тәжірибесінің және жеке жауапкершіліктің әмбебап және тұтас жүйесін білдіретін пәндік құзыреттер қалыптастырылады. Бұл процесті бастауыш сыныптан бастауға болады. Оқушы үшін құзыреттілік оның болашағының бейнесі болып табылады, меңгеруге бағдар болады. Оқу барысында ол болашаққа дайындалып қана қоймай, ағымдағы міндеттерді табысты орындауға көмектесетін құзыреттіліктің түрлі құрамдас бөліктерін қалыптастырады.

«Құзыреттілік» термині көптеген мағыналарды қамтиды, әркім оны өз бетінше қабылдайды. «құзыреттілік» сөзі әртүрлі мағыналық контексте, кейде бір-біріне қарама-қайшы, тіпті бір авторда да пайдаланылады. Бұл терминологиялық белгісіздікпен ғана емес, осы терминмен білдірілетін нақты мәнінің болмауымен де байланысты болуы мүмкін.

«Құзырет» деген терминде әлі нақты негіз табылмаған ұғымды талқылау жүріп жатқандай әсер пайда болады. Термин бұрыннан бар, бірақ оның нақты мазмұнын әлі табу керек. Бұл «құзырет» термині министрліктің нұсқаулықтарына объективті және ойлауды қажет ететін педагогикалық проблеманы көрсету әрекеті ретінде емес, сәнді шетелдік сөз ретінде енгізілгендіктен болып отыр.

Құзыреттілік тәсілінің негізі «құзыреттілік» ұғымдары болып табылады. Оларды анықтау тәсілдерінің әртүрлілігі құзыреттілік тәсілінің мазмұнын түсіну үшін белгілі бір қиындықтар туғызады. Ғылыми-зерттеу негізгі ортасында осы ұғымдардың ұқсастығы немесе олардың сарапануы байқалады.

Құзыретті білім беру тақырыбы едәуір қарама-қайшылықты тудырады білдіреді және қазіргі сәтте жеткіліксіз зерделенген күйінде қалып отыр. Бұл ұғым АҚШ-та көрнекті

педагогтардың тәжірибесін зерделеу процесінде пайда болды және оны талдау мен тұжырымдамалық негізді әзірлеудің көптеген әрекеттерінің нәтижесі болып табылады. Осылайша, көбінесе құзыреттілік білім беру теориясы практикалық тәжірибеге негізделген.

XX ғасырдың ортасынан бастап білім беру жүйесіне сәйкес келмейтін екі фактор анықталды. біріншіден, мектеп білімнің даму қарқынынан апатты артта қалумен бетпе-бет келді. Білім берудің екінші елеулі проблемасы оның жаппай болуында.

Біздің көзқарасымыздың пәндік және жалпы пәндік құзыреттіліктердің өзара тығыз байланысы бар, өйткені пәндік құзыреттіліктерді бастапқы анықтау алдын ала сипатта болады және олардың бір бөлігі кейіннен осы пәндік құзыреттіліктердің жалпы разрядына (бірнеше оқу пәндері үшін ортақ) көшеді, екінші бөлігі нақтыланған немесе жаңа көрініс алады [7, с.35]. Пәндік құзыреттіліктер пәнаралық сипаттағы күтілетін нәтижелер ретінде білім беру салаларының мәні мен мақсатын айқындайтын мақсаттар болып табылады және күтілетін нәтижелерді айқындау үшін бағдар болады.

Пәндік құзыреттердің өзіндік шығу тегі және өзіндік нысаналы функциялары бар: [5, с.40]

- олар білімнен, қызметтің игерілген тәсілдерінен, қызметті жүзеге асыру тәжірибесінен, құзыретпен қамтылатын салаға оң көзқарастан, бар проблемаларды тиімді шешуге ықпал ететін жеке қасиеттерден тұрады [5, с.35];
- «оқу пәндері шеңберінде нақты сипаттамасы және қалыптастыру мүмкіндігі бар» [5, с.40];
- олар осы оқитын пән үшін практикалық қолдануға бағытталған нақты біліммен, шеберлікпен және дағдылармен байланысты [6, с.45];
- пәндік құзыреттер ретінде оқу пәндері бойынша бағдарламаларға кіретін құзыреттер тізбесін қарастырады [6, с.45].

Бастауыш мектепте балалар логикалық әрекеттердің элементтерін (салыстыру, жіктеу, жинақтау, талдау және т.б.) меңгеруі тиіс екенін атап өткен жөн.

Сондықтан көбінесе бастауыш мұғалімнің алдында тұрған принципті міндеттердің бірі балалардың өзара заңды байланысқан тұжырымдар жасауға, растаулар жасауға, жеке ұсыныстарын растай отырып, шешімдер қабылдауға және ақыры соңында, басқалардың көмегінің жоқтығында білім алуға мүмкіндік беретін тәуелсіз ойлау логикасын құру болып табылады. Математика, бұл пәнді жарқын дәрежеде орындауға болады.

Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың жақсы даму қорлары бар. Баланың орта оқу орнына түсуімен, оқытудың әсерінен оның барлық танымдық әрекеттері қайта құрылады. Мектеп жасындағы балалар логикалық ойлауды дамытуда өнімді болып саналады. Бұл балалардың жаңа, олар үшін жаңа эмоционалдық интеллектпен қасиеттерді талап ететін кейбір қызмет түрлері мен тұлғааралық қарым-қатынас жүйелеріне қосылуымен байланысты.

Бастауыш мектептегі білім беру процесіне қойылатын кейбір заманауи талаптар нақты білімді меңгеру қажеттігін ғана емес, сонымен қатар бастауыш білім беру оқушылардың құзыреттілігінің кең ауқымын дамытуды да атап көрсетеді. Бұл контексте логикалық тапсырмалар оқушылардың математикалық материалды меңгерудің ғана емес, сыни ойлауды, логикалық жүйелілікті және міндеттерді шешу дағдыларын дамытуды қамтамасыз ете отырып, пәндік құзыреттерді қалыптастыруда негізгі рөл атқарады.

Бастауыш мектептің мақсаты осы математиканы оқыту процесінде оқушылардың пәндік құзыреттерін сабақ деңгейінде қалыптастыру болып табылады. Сондай-ақ білім беру процесіне қатысушылар арасында «мұғалім-оқушы» және «оқушы-оқушы» деңгейінде өзара іс-қимылды ұйымдастыру маңызды.

Пәндік құзыреттілікті мазмұнының негізіне пәндік қызметтің білім беру нәтижелері жатады: білімді меңгеру; іскерліктерді, дағдыларды, қызмет тәжірибесін және жеке қасиеттерін игеру. Ұсынылған білім беру нәтижелері оқытылатын пән шеңберінде оқу-танымдық қызметтің міндеттерін шешуге бағытталған дәйектілікпен өрістетілетін оқу іс-қимылдарының реттелген жиынтығынан тұрады. Осылайша, біз пәндік құзыреттерді қалыптастыру және олардың қалыптасу жай-күйін тексеру, біздің ойымызша, субъектінің оқу іс-қимылдарының белгілі бір түрде құрастырылған кешенін орындау процесінде жүзеге асырылады. Мұндай тәсілмен көбінесе іс-әрекеттер кешені құзыреттердің мазмұнын құрайды [7].

Қазіргі заманғы зерттеулерді қарап талдау арқылы құзыреттерді бағалау құралы, критерийлер, көрсеткіштер, бағалау шәкілі мен бірліктері және құзыреттердің қалыптасу дәрежесін өлшеу мәселесі толық әзірленбегенін көрсетті. Дидактика тұрғысынан құзыреттердің қалыптасу деңгейін бағалау рәсімін әзірлеу - күрделі және әр түрлі процесс.

Оқушылардың пәндік құзыреттіліктерінің мағыналық құрамдас бөлігін қалыптастыру өлшемі оқушылардың құндылық-мағыналық бағдары болып табылады. Осы критерийдің қалыптасу көрсеткіштері ретінде: оқушылардың оқу-танымдық қызметке дайындығы; білімге, оларды алу тәсілдеріне қатынасы; оқушыларда оқудың мағынасының болуы. Оларды анықтау А.К.Маркова оқушыларының мағыналық бағдарының қалыптасу көрсеткіштері негізінде жүргізілді [9].

Когнитивтік компоненттің қалыптасу өлшемі бойынша оқушылардың когнитивтік тәжірибесі болып табылады. Бұл білім беру мазмұнының ең маңызды және бастапқы элементі екені белгілі, ол оқушыларда іс-қимылдың бағдарлы негізін құруға немесе іс-қимылдың тәсілдерін іздеудің бағытын айқындауға негіз болады; зерттелетін пән шеңберіндегі шындық туралы жалпы түсінік қоғам мен жалпы адамзаттың дамуының ғылыми картинасына дейін [8]. Критерийдің қалыптасу көрсеткіштері: оқушылардың пәндік құзыреттер саласында терминологияны және түсінік аппаратын меңгеруі; оқу жұмысының тәсілдері мен тәсілдерінің қалыптасуы; бағалау білімінің қалыптасуы.

Компоненттің қалыптасуын көрсететін критерий оқушылардың пәндік-практикалық тәжірибесі болып табылады. Өлшем көрсеткіштері ретінде біз:

- түрлі жағдайларда білімді қолдану;
- оқу жұмысының тәсілдері мен тәсілдерін қолдану;
- оқу-танымдық қызметті реттеуге дайындығы.

Оқу-танымдық қызметтің өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау және рефлексия тәжірибесі пәндік құзыреттіліктердің бақылау-бағалау компонентінің қалыптасу критерийі болып табылады. Критерийлердің көрсеткіштеріне: оқушының оқу-танымдық қызмет кезеңдерін және олардың бірізділігін бөліп көрсетуі; өзін-өзі бағалаудың барабарлығы; ойлау рефлективтілігі.

Бастауыш сынып оқушыларының ойлауы қазіргі мектеп жасына дейінгі балалардың ойлауынан түбегейлі ерекшеленеді. Мектепке дейінгі балалардың ойлауына келетін болсақ, бұл қасиет өзіндік сипат болып табылады, өйткені әдейі емес, келісілмеген, ментальдық тақырыпты тұжырымдауда да, өз қорытындысында да тартатын нәрсе туралы жиі және оңай ойлайды. Бастауыш мектептің білімалушылары міндетті түрде тапсырмаларды үнемі орындау қажеттілігі туындаған кезде өз ойларын басқаруға, қажет болған кезде ойлауға үйретеді, тек ойлану қызықты болған кезде ғана емес. 6-7 жаста тұжырымдамалық ойлау әлі қалыптаспаған, дегенмен ойлаудың осы нұсқасының тұқымы бар.

Бастауыш білім беру оқушыларының пәндік құзыреттерін қалыптастыру процесі құрылымдық-функционалдық әралуандықты және жүйелік-қызметтік тәсіл негізінде оқыту нысандары мен әдістерінің ықпалдасуын болжайды және төрт дәйекті және өзара байланысты кезеңді қамтиды:

- уәждемелік (оқушылардың танымдық уәждемелерін қалыптастыру);
- когнитивті (пәндік құзыреттіліктерді қалыптастыруды жүзеге асыру үшін қажетті білім жиынтығы, соның негізінде әрбір оқушы қаражат алады, мәтінмен жұмыс бағдарламасын құрады);
- әрекеттілік (қызметтің әртүрлі тәсілдерін меңгеру, осы пәндік салада іскерлікті іске асыруға мүмкіндік береді: іскерлік көлемі, іскерліктің теориялық негізінің беріктігі; интеграциялану, орнықтылық, икемділік, пәрмеңділік);
- бағалау-нәтижелілік (пәндік құзыреттерді қалыптастыру процесінің нәтижесі мен мақсатын сәйкестендіруге, сондай-ақ қойылған мақсаттың қандай шамада расталғанын зерттеуге бағыт-талған).

Бастауыш білім беру оқушыларының пәндік құзыреттіліктерін қалыптастырудың объективті көрсеткіштері мыналар болып табылады:

- ұғынушылық - бұл оқушылардың белгілі бір пәнді немесе құбылысты қабылдауының ерекшелігі, сондай-ақ оны оқу кезінде белсенділік пен қызығушылықтың көрінісі;

- ақпараттандыру - бұл оқушының оқу пәнінің мазмұны және оның әртүрлі оқу және өмірлік жағдайларда қолданылуы туралы білуі немесе хабардарлығы;

- қолданылу қабілеті - бұл оқушының пәндік құзыреттілік саласындағы білімді практикада қолдана білуі;

- шығармашылық пайдалану - бұл оқушының алған білімін жаңа жағдайларда қайта құру және қолдану.

Бастауыш білім беру оқушыларының пәндік құзыреттерін қалыптастыру тиімділігі: сыныпта қолайлы психологиялық ахуалды, оқу процесінде қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуді қоса алғанда, оқушылардың шығармашылық ізденісі мен тұлғалық дамуын ынталандыру тұрғысынан құрылған пәндік білім беру ортасының сапасына; оқыту мазмұнының оқушылардың зияткерлік, тілдік, жас, сөйлеу және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келу дәрежесі; оқушылардың пәндік құзыреттерінің даму динамикасының сипаты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. В.С. Аванесов//Педагогические Измерения, т.1, № 1, 2004. - С.15-21. Avanesov, V.S. Osnovy pedagogicheskoj teorii izmerenij / V.S. Avanesov // Pedagogicheskie Izmereniya, t.1, №1, 2004. – S.15-21.

2. Аванесов, В.С. Тестілік педагогикалық бақылаудың әдіснамалық және теориялық негіздері: дис.... доктор пед. / В.С. Аванесов. - С-Петербург, 1994. Avanesov, V.S. Metodologicheskie i teoreticheskie osnovy testovogo pedagogicheskogo kontrolya: dis. … doktora ped. nauk / V.S. Avanesov. – S-Peterburg, 1994.

3. Бабанский, Ю.К. Педагогикалық зерттеулердің тиімділігін арттыру мәселелері/Ю.К. Бабанский. - М.: Педагогика, 1982. - 188 с. Babanskij, YU.K. Problemy povysheniya ehffektivnosti pedagogicheskih issledovanij / YU.K. Babanskij. - M.: Pedagogika, 1982. - 188 s.

4. Гальперин, П.Я. Ақыл-ой әрекеттерін, түсініктер мен ұғымдарды кезең-кезеңмен қалыптастыру туралы ілімге жалпы көзқарас/П.Я. Гальперин//Вест. Моск.ун-та. - Сэр. 14. - Психология. - 1998. - № 2. - С.3-8. Gal'perin, P. YA. Obshchij vzglyad na uchenie o tak nazyvaemom poehtapnom formirovanii umstvennyh dejstvij, predstavlenij i ponyatij / P. YA. Gal'perin // Vest. Mosk.un-ta. - Ser. 14. - Psihologiya. - 1998. - № 2. - S.3-8.

5. Дахин, А.Н.Моделение компетентности участников открытого общего образования: дис. доктора.пед. / А.Н. Дахин. – Новосибирск, 2012.-435 с. Dahin, A.N.Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obshchego obrazovaniya: dis. doktora.ped. nauk/ A.N. Dahin. – Novosibirsk, 2012.-435 s.

6. Исаев, И.Ф., Алиева, О.В. Жалпы білім беру ұйымында бейіналды дайындық кезеңінде оқушылардың оқу-зерттеу мәдениетін қалыптастыру/И.Ф. Исаев, О.В. Алиева//Белгород мемлекеттік университетінің ғылыми ведомостары. Гуманитарлық ғылымдар. – 2015. - № 24 (221), 28 тарау. - 141-144 С. Isaev, I.F., Alieva, O.V. Formirovanie uchebno-issledovatel'skoj kul'tury uchashchihsya na ehtape predprofil'noj podgotovki v obshcheobrazovatel'noj organizacii/ I.F. Isaev, O.V. Alieva// Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnye nauki. – 2015. – №24 (221), vyp. 28. – S. 141-144.

7. Краевский, В.В., Хуторская, А.В. Білім беру стандарттарындағы пәндік және жалпы пәндік/В.В. Краевский, А.В. Хуторская//Педагогика.- 2003. – № 3. - С, 3 - 10. Kraevskij, V.V., Hutorskoj, A.V. Predmetnoe i obshchepredmetnoe v obrazovatel'nyh standartah / V.V. Kraevskij, A.V. Hutorskoj // Pedagogika.– 2003. – № 3. – S. 3 – 10.

8. Лернер, И.Я. Оқыту әдістерінің дидактикалық негіздері/И.Я. Лернер. - М.: Педагогика, 1981. - 185 с. Lerner, I.YA. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya / I.YA. Lerner. - M.: Pedagogika, 1981. - 185 s.

9. Оқудың уәждемесін қалыптастыру: кн. мұғалім/А.К. Марков үшін. - М.: Ағарту, 1990. – 191 с. Markova, A.K. Formirovanie motivacii ucheniya: kn. dlya uchitelya/ A.K. Markova. – M.: Prosveshchenie, 1990. – 191 s. 10. Махмутова, Л.Г. Оқулық кіші оқушының пәндік білім беру құзыреттерін қалыптастыру құралы ретінде ": дис. пед. ғылым/Л.Г. Махмутова. - Орынбор, 2007. Mahmutova, L.G. Uchebnik kak sredstvo formirovaniya predmetnyh obrazovatel'nyh kompetencij mladshego shkol'nika»: dis. kand. ped. nauk/ L.G. Mahmutova. – Orenburg, 2007.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РИСКА ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Анна Сухачева,
магистрант 2 курса по специальности
«7М01101 Педагогика и психология»,
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента,
Баярыстанова Эльмира Темирхановна,
к.п.н., ст.преподаватель
КазНУ имени ал-Фараби

Аннотация. Статья "Цифровизация образования: социально-психологические факторы риска для обучающихся" исследует влияние цифровой трансформации на обучающихся, с особенным вниманием к социально-психологическим аспектам. В статье рассматриваются различные факторы риска, такие как потеря социальных навыков, снижение когнитивных способностей и другие. Автор анализирует последствия использования цифровых технологий в образовании и предлагает рекомендации по снижению негативного воздействия на психологическое и социальное благополучие обучающихся.

Ключевые слова: цифровизация образования, образовательное пространство, факторы риска, киберугрозы, информационная среда, социально-психологические факторы, цифровая трансформация, психологическое благополучие, информационные технологии.

Abstract. The article "Digitalization of Education: Socio-psychological Risk Factors for Learners" explores the impact of digital transformation on learners, with special attention to socio-psychological aspects. The article discusses various risk factors such as loss of social skills, cognitive decline and others. The author analyzes the consequences of the use of digital technologies in education and offers recommendations to reduce the negative impact on the psychological and social well-being of learners.

Аннотация. "Білім беруді цифрландыру: білім алушылар үшін әлеуметтік-психологиялық қауіп факторлары" мақаласы әлеуметтік-психологиялық аспектілерге ерекше назар аудара отырып, Цифрлық трансформацияның білім алушыларға әсерін зерттейді. Мақалада әлеуметтік дағдыларды жоғалту, когнитивті қабілеттердің төмендеуі және басқалары сияқты әртүрлі қауіп факторлары қарастырылады. Автор білім беруде цифрлық технологияларды қолданудың салдарын талдайды және білім алушылардың психологиялық және әлеуметтік әл-ауқатына теріс әсерді азайту бойынша ұсыныстар ұсынады.

Процесс глобальной цифровизации в настоящее время приводит к возникновению и укреплению своего рода новой парадигмы и в мировой системе образования - активное использование цифровых технологий охватывает все больше объектов и процессов, которые включаются образовательный процесс.

Образовательное пространство, сформированное за счет цифровизации, обладает универсальными характеристиками. Сочетание виртуальных и реальных компонентов обучения позволяет преподавателям передавать знания как непосредственно, так и опосредованно, что расширяет возможности обучения, делает его более гибким, доступным, индивидуальным [1, с. 6].

Однако наряду с положительными тенденциями эксперты признают наличие ряда рисков, связанных с цифровизацией образования [2, с. 4].

Потеря социальных навыков

Анализ исследований по данной теме позволяет сделать вывод, что в качестве одного из факторов риска можно отметить изменение сущности образования как пространства

коммуникации, диалога, социализации, формирующего не только знания, но и социальные навыки.

Виртуализация обучения может способствовать ослаблению навыков межличностного общения, социальных навыков (построение диалога, взаимопомощь, ответственность, вовлеченность, работа в команде, лидерство и т. д.) [3].

Большую роль при этом играет отсутствие прямого, непосредственного контакта с преподавателем. В традиционном классе у студентов есть множество возможностей общаться с преподавателями, и это взаимодействие имеет решающее значение для успеваемости.

В условиях дистанционного обучения связь между преподавателем и обучающимися ослабевает, поскольку студенты больше обращены к различным инструментам онлайн-обучения.

Обучающиеся, не имеющие значительного контакта с преподавателем, могут чувствовать себя отстраненными и демотивированными, что очевидно негативно влияет на личностное развитие и успехи в обучении. В группу риска входят обучающиеся, лишенные (полностью или в значительной степени) социального взаимодействия в реальной образовательной среде и внеучебной деятельности, начиная с начального этапа обучения [4, с. 4].

Еще одним фактором риска, который отмечается экспертами, является разрушение или блокировка развития “эмоционального интеллекта" человека: у тех, кто злоупотребляет контактом с цифровыми устройствами и программами, интенсивно деградирует способность к (со)переживанию, “в некоторых случаях возникает отчуждение и (иногда терминальная) агрессия учащихся, а у студентов с симптомами цифровой зависимости перерастает в акты насилия” [4, с. 5].

Психологические последствия

Недостаток взаимодействия между учащимися может привести к одиночеству и стрессу, ослаблению мотивации к обучению и в дальнейшем - к выгоранию.

Выгорание учащихся определяется как негативный психологический феномен, который заставляет избегать обучения и неизменно связан со значительным снижением вовлеченности и успеваемости. Чувство одиночества, изоляции и выгорания студентов в условиях онлайн-обучения признаются основными причинами неудач на экзаменах или отсева в онлайн-обучении [5].

В качестве психологических последствий цифровизации образовательного процесса также вероятны проявления среди контингента обучающихся экзистенциальной дезориентации, уход в виртуальные миры, склонность к саморазрушительному поведению, высокая восприимчивость к зависимостям и манипуляциям.

Этические угрозы

Отмечаются также “риски морального плюрализма и терпимости к асоциальным и аморальным явлениям в информационной среде”, что исследователи связывают с не всегда достаточно сильной педагогической составляющей в цифровом обучении, с одной стороны, с виртуализацией образа жизни, уподоблением его игре с множеством вариантов поведенческих сценариев, с другой [4].

И, как одно из следствий, - признание плагиата и игнорирование этикета наиболее распространенными этическими угрозами. Отсутствие единой и всесторонней системы морали приводит к разнообразию этических точек зрения. Нравственное образование представляет собой обязательный и уникальный элемент в общем образовании, который оказывает системообразующее влияние.

Оно определяет уровень этической грамотности общества и качество морального сознания. Развитие морального сознания, формирование нравственных норм, ценностей и ориентиров, а также укрепление нормативности морали для личности и общества являются ключевыми задачами нравственного образования не только в средней школе, но и в вузе.

Отказ от признания нормативного характера морали, считают эксперты, может привести к отказу от морали как таковой [6, с. 1].

Снижение когнитивных навыков

Исследователи указывают также на опасность возможного снижения когнитивных навыков, (в том числе творческого, критического мышления), связанную с особенностями

передачи информации в контексте цифрового образования - "в готовом к употреблению" виде (не требующем анализа и обработки). Это приводит к упрощению восприятия, снижению результативности обучения, уменьшению способности создавать новые самостоятельные вербальные интерпретации полученных знаний, потере навыков аналитического, критического, логического мышления.

Учащиеся получают разнообразную информацию, которая может содержать фактические ошибки, однако оказываются не способны к анализу и критическому осмыслению [7, с. 4].

Эксперты отмечают, что цифровизация образования не только снижает способность к критическому мышлению, но и вызывает преобладание визуального восприятия информации над другими ее видами. Обучающиеся, которые концентрируются на решении типовых задач, осуществляя контроль знаний исключительно через тестирование, находятся в зоне особого риска.

В некоторых исследованиях делается акцент на вероятности еще более глубокого негативного воздействия цифровых технологий на когнитивные способности человека. Речь идет об эффекте “цифрового слабоумия”, о рудиментаризации и увядании интеллекта. “Этот процесс уже зафиксирован исследованиями последствий "цифровой зависимости": слабоумие, похожее на старческое, появляется у многих геймеров и "обычных" школьников и студентов, проводящих много времени за компьютерами и гаджетами” [2].

Умение уделять внимание текущей работе имеет решающее значение для академической успеваемости. Последствия снижения устойчивости внимания и уровня концентрации ощущаются более остро при онлайн-обучении, когда процесс обучения становится менее эффективным [7, с. 4].

Исследования показывают, что внимательность студентов значительно выше на офлайн-занятиях по сравнению с дистанционным обучением.

“Интеллектуальные процессы в личности стимулируются именно через "живое" общение, в то время как переход к удаленному или виртуальному общению может обеднить эти процессы, отрывая человека от социальной реальности. Постоянное обращение к услугам интернета может исказить представление о познавательном процессе. Для многих сегодня создание научной работы, такой как реферат, курсовая, дипломная и т.д., означает простое нажатие нужной кнопки на компьютере. Это может привести к потере способности к научному творчеству, неспособности к анализу, самостоятельному мышлению и выводам”. [1, с. 2].

Организационные сложности

Онлайн-обучение может вызывать у обучающихся чувство неловкости и неудовлетворенности, обусловленных недостаточной подготовкой преподавателей и содержанием курса, так как зачастую онлайн-курсы представляют собой дублирование обычных очных программ [9, с. 3].

Отсутствие соответствующей образовательному процесса обстановки в случае обучения онлайн ведет к снижению “профессионального самоощущения” - "... когда занятия проходят онлайн, атмосфера не профессиональная, и, как следствие, вы не можете получить профессиональный результат" [9, с. 5].

Важный аспект в образовательном пространстве представляют собой организационные факторы. Результаты опросов и анкетирования обучающихся в некоторых исследованиях позволяют сделать вывод о сложностях технического характера, присущих цифровизации образования и оказывающих влияние на результативность обучения в целом.

Обучающиеся испытывают проблемы с сетью, организацией физического пространства для обучения, дополнительную финансовую нагрузку, связанную с оплатой за использование интернет-соединения [9, с. 4].

Угрозы информационной безопасности

Значимые риски в условиях цифровизации образования могут быть связаны с информационной безопасностью. Это, в первую очередь, угрозы персональной безопасности - нарушение прав человека в цифровой среде, включая авторское право, право на конфиденциальность и так далее [2, с. 4].

Важнейшее значение имеют угрозы, вызванные целенаправленными кибератаками и кибертерроризмом, которые могут касаться не только получения доступа к конфиденциальной информации, распространения фальшивой информации, но и представлять собой кибербуллинг и кибермошенничество в различных формах.

Ухудшение основных параметров здоровья

Еще одна опасность цифровизации образования сегодня - ухудшение основных параметров здоровья, к которому приводит преобладание "экранного времени" при отсутствии физических нагрузок [2, с. 3].

Возможные способы уменьшения влияния факторов риска

Цифровое образование, связанное с виртуальной коммуникацией, имеет определенные риски для учащегося, и их подробная, всесторонняя оценка необходима для обеспечения его безопасности.

Образование будущего будет способно продуктивно и эффективно использовать цифровые технологии при условии формирования и развития цифровой культуры и переосмысления целей и ценностей, процессов и содержания образования в сторону их большей экологичности.

При разработке безопасной цифровой среды в системе образования следует ориентироваться на информационно-технологические, этические, коммуникационные, психологические, этические, коммуникативные и другие компоненты:

1. Система защиты персональных данных учащихся
2. Изучение этического кодекса цифрового обучения
3. Система обратной связи для учеников и родителей
4. Встроенный онлайн- и офлайн-мониторинг результатов обучения
5. Развитие социальной среды (и, особенно, взаимодействие с преподавателем, его включенность в образовательный процесс)
6. Мониторинг психологического и когнитивного развития учащихся
7. Обучение командной работы, ориентированной на цифровое пространство
8. Изучение защиты от киберугроз и онлайн-коммуникаций

коммуникации

9. Обеспечение здорового образа жизни и защита от негативного влияния на физические параметры здоровья [2, с. 7].

Список литературы:

1. Строков А. А. Цифровизация образования: проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-problemy-i-perspektivy (05.02.2024)

2. G. K. Kassymova. Socio-Psychological Problems of Digital Education in Subject's Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.researchgate.net/publication/372262614_Socio-Psychological_Problems_ of_Digital_Education_in_ Subject's_Development (08.02.2024)

3. Liudmila Baeva, Alexandr Grigorev. Safety of Digitalization of Educational and Social Space [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1302062.pdf (06.02.2024)

4. Nuraini Jamil, Abdelkader Nasreddine Belkacem & Abderrahmane Lakas. On enhancing students' cognitive abilities in online learning using brain activity and eye movements [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10639-022-11372-2 (03.02.2024)

5. Changqin Huang, Yaxin Tu, Tao He, Zhongmei Han & Xuemei Wu. Longitudinal exploration of online learning burnout: the role of social support and cognitive engagement [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10212-023-00693-6 (01.02.2024)

6. Моральный плюрализм и этический модернизм. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://studme.org/143558/filosofiya/moralnyy_plyuralizm_eticheskiy_modernizm (05.02.2024)

7. Anastasia Bashkireva, Tatyana Bashkireva, Alexander Morozov, Anastasia Evdokimova, and Sergey Tsvetkov. The psychological safety of students in the context of digitalization as a factor of social health [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/71/e3sconf_wfsdi2021_05001/e3sconf_wfsdi2021_05001.html (08.02.2024)

8. Asher A. Shaikh & Sahebe Nikooherafmaher. The effects of Digitalization on students' learning experience after the rise of the Covid-19 Pandemic [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1668364/FULLTEXT01.pdf. (04.02.2024)

9. Anmol Riaz, Kashmala Zaman, Tayyaba Safdar, Sayed Shahbal, Aishah Raja Alsolami, Eqbal Abdullwahab Mohammad Alfi, Amal Hamoud Alamrani. Effects Of Online Learning Experience, Cognitive Presence And Psycholo-

gical Well-Being Among University And College Students During Pandemic In Pakistan And KSA [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/13355. (04.02.2024)

10. Гаспарович Е. О., Донгаузер Е. В. Цифровизация образования как способ повышения качества профессиональной подготовки студента. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/119533/1/978-5-8331-0454-5_2023_196-207.pdf. (02.02.2024)

11. Герасимов Г. И. Парадигмальный плюрализм как проявление кризиса образования. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/paradigmalnyy-plyuralizm-kak-proyavlenie-krizisa-obrazovaniya. (02.02.2024)

12. Стариченко Б. Е. Цифровизация образования: иллюзии и ожидания. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-illyuzii-i-ozhidaniya. (02.02.2024)

13. Этические проблемы современного образования - материалы круглого стола. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/eticheskie-problemy-sovremennogo-obrazovaniya-materialy-kruglogo-stola (04.02.2024).

14. Online safety: what young people really think about social media, big tech regulation and adults ‘overreacting’. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL:https://theconversation.com/online-safety-what-young-people-really-think-about-social-media-big-tech-regulation-and-adults-overreacting-196003 (04.02.2024).

15. Обыденкова В. К. Интернет-проектирование как средство профессиональной подготовки студентов педагогических вузов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.dissercat.com/content/internet-proektirovanie-kak-sredstvo-professionalnoi-podgotovki-studentov-pedagogicheskikh-v (04.02.2024).

16. Сапарова Д. Р. Культурное пространство цифрового поколения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder17928/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%A1%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%94.%D0%A0..pdf (28.01.2024).

БҮГІНГІ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Тұрсынбайқызы Мерей,
8D01103 Педагогика және психология мамандығының
1 курс докторанты,
Педагогика кафедрасы,
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-і
Әтемова Қалипа Тұрсыновна,
п.ғ.д., профессор.
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-і

Аннотация. Бұл мақалада колледж студенттерінің мәдениетаралық қарым-қатынас жасау барысындағы құзіреттілігінің бүгінгі жай-күйі, оқу-орнындағы білім алу тәжірибесі, өзін дамыту дағдысы сараланады. Сондай-ақ колледж студенттерінің мәдениетаралық құзыреттілігін тиімді дамыту шарттарын білім берудің негізгі құрамдас бөлігінің бірі ретінде көрсету жағы қарастырылады. Мақаланың мақсаты әртүрлі мәдениетаралық қарым-қатынаста студенттердің ортақ түсіністігін айқындаудың теориялық тұрғыдағы нәтижелері туралы зерттеулер мен көзқарастарды зерделеп, тұжырымдап, бүгінгі күнгі маңыздылығын айқындау. Шетелдік және отандық ғалымдардың осы тақырып аясында жүргізген зерттеулеріне жүйелі талдау жасай келе, колледж студенттерінің құзіреттілігін дамытудың тиімді жолдары ұсынылып, оны қалай іс жүзінде жүзеге асыруға, тәжірибеде қолдануға болатыны жайлы баяндалады.

Түйін сөздер: білім беру, қарым-қатынас, мәдениет, мәдениетаралық құзіретілік, тәжірибе, дамыту.

Аннотация. В данной статье рассматривается состояние компетентности студентов колледжа в процессе межкультурной коммуникации, опыт обучения в образовательном учреждении, способность к саморазвитию. Обсуждаются условия, необходимые для эффективного развития межкультурной компетентности как ключевого компонента образования. Цель данной статьи – проанализировать и обобщить исследования и взгляды на теоретические результаты оценки общего понимания студентов в различных межкультурных отношениях, а также установить его значение в наши дни. После систематического анализа исследований, проведенных по данной тематике как отечественными, так и зарубежными учеными, определены пути развития компетентности студентов колледжа, а также способы их реализации и использования на практике.

Ключевые слова: образование, коммуникация, культура, межкультурная компетентность, опыт, развитие.

Abstract. This article examines the development of intercultural competence among college students, focusing on their learning experiences and ability to self-develop. It discusses the conditions necessary for effective development of intercultural competence as a key component of education. The purpose of this article is to analyse and summarise research and views on the theoretical outcomes of assessing students' shared comprehension in different intercultural relationships, and to establish its significance in the present day.The ways of development of college students' competence as well as the ways of their realisation and use in practice are determined.

Key words: education, communication, culture, intercultural competence, experience, development.

Елімізде жаһандық ақпараттың әлеуметтік-мәдени кеңістікке интеграциялануының нәтижесінде, қоғамның барлық саласында заман талабына сай түбегейлі өзгерістер орын алуда. Бүгінгі болашақ маман жаһандық өзара тәуелділіктің күшеюін және мәдениетаралық бірлік пен ынтымақтастықтың қажеттілігін түсінуі керек. Сондықтан жаһандық қоғамдастықта бірге өмір сүріп, оның құрамдас бөлігімен диалог жүргізуге дайын әрі қабілетті болуы шарт.

Қазіргі әлемдік жаһандануда тұлға мен қауымдастықтар арасында әртүрлі байланыстар, мәдени алмасулар аса қажет. Бұл әрине өткен ғасырдың ортасында мәдениетаралық коммуникация концепциясын өмірге әкелді. Бұл термин 1954 жылы Г.Трэйгер мен Э.Холлдың «Мәдениет және коммуникация. Анализ моделі» атты еңбектерінде аталады. Авторлар бұл тұжырымдаманы адам өзін қоршаған әлемге мүмкіндігінше тиімді түрде бейімдеуге ұмтылуы керек деген идеяны мақсат етіп алады [1, б. 4]. Кейіннен Э.Холл бұл ұғымды мәдениетаралық коммуникация идеясын дамытып, мәдениет пен коммуникация процестерінің қарым-қатынасын негіздеді. Сондай-ақ, ол «Мәдениетті зерттеуге болатын болса, оны оқытуға да болады» - деген қорытындыға келді [2]. Осы тұжырым өткен ғасырдың 60-жылдарында АҚШ-тың бірқатар университеттерінде мәдениетаралық коммуникацияны академиялық пән ретінде зерттеуді бастауға негіз болды.

Ресейдің белгілі ғалымы А.П.Садохин: «Мәдениетаралық қарым-қатынасты зерттеудің бастамашылары, басқа мәдениет өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау үшін, тек шет тілін жетік меңгеру жеткіліксіз, олардың тұрмысы мен салт-дәстүрінің ерекшеліктерін зерттеу қажет. Сонымен қатар өзінің мінез-құлқын және басқа мәдениет өкілдерінің мінез-құлқын түсінудің практикалық дағдыларын дамыту үшін, қарым-қатынас барысында мәдени ерекшеліктерді ескеру қажет» - деп атап көрсетеді [3, б. 54].

Осылайша, мәдениетаралық коммуникацияны әртүрлі деңгейдегі мәдениеттерге жататын адамдар немесе топтардың өзара әрекеті ретінде анықтауға болады. Бұл аспектіде мәдени айырмашылықтар мәселесі, оларды түсіну, тану және қарым-қатынас процесінде есепке алу маңызды. Бұл процесте табысқа жету үшін мәдениетаралық қарым-қатынас теориясында мәдениетаралық құзыреттілік деп аталатын белгілі бір білім, білік және дағдылар жиынтығының қажеттілігі туындайды.

Білім беру саласы жаһандану жағдайын ескере отырып, өзара тәжірибе алмасу арқылы түрлі кедергілерді жеңуге ат салысуы керек. Барлық мәдениеттің құндылығын, дәстүрін, өмір сүру салтын және дүниетанымын тану арқылы мәдениетаралық қарым-қатынас пен құзыреттіліктерді қарқынды дамыту маңызды екенін атап өткен жөн. Әртүрлі елмен мәдени, әлеуметтік қарым-қатынаста болу қабілеті, әлемде білім беру жүйесін құрудың маңызды талабы болып табылады.

Мәдениетаралық құзыреттілік білім берудің қажетті элементі ретінде қарастырылады. Олай болса, колледж студенттерін тәрбиелеу олардың өзге мәдениеттің құндылықтары мен дәстүрлерін түсіну қабілетін дамыту, басқа мәдениетпен қарым-қатынас жасау барысында пікір қарама-қайшылығы, келіспеушілік сынды жағдайлар туындауының алдын алу, басқа мәдениет пен өзге ұлтты құрметтеуге тәрбиелеу позициясы бойынша жүзеге асырылуы керек деп есептейміз.

Отандық ғалым М.А.Құдайқұлов: «Құзіреттілік дегеніміз жеке тұлғаның берілген жағдайды тиімді талдау қабілеті» деп атап көрсетеді. Зерттеуші құзыреттілік ұғымын болашақ мамандардың кәсіби біліміне байланысты зерттеген. Ол әрекетті тез, тұрақты, сапалы орындаудың әдіс-тәсілдерімен сипаттайды. «Оның жоғары деңгейі – шығармашылық, таланттық, дарындылық, данышпандықпен және бәсекелестікпен ерекшеленеді» [4] десе, зерттеуші М.Х.Балтабаевтың пікірінше: «Құзыреттілік – бұл берілген кәсіби іс-әрекетке жұмысшының қабілеттілігі мен даярлығы жиынтығының көрсеткіші» [5] – деп пайымдайды. Демек басқа қабілеттермен бірге (сапа, қасиет) кәсіби білімді меңгеру, оны білік және дағдымен толықтыру, қолдану және жетілдіру де маңызды фактор болып саналады.

Ресей ғалымы Т.Г.Грушевицкая өз еңбегінде мәдениетаралық коммуникацияны «әртүрлі мәдениеттерге жататын адамдар мен топтар арасындағы қарым-қатынас әр түрлі нысандардың жиынтығы» [6, 351 б.], – деп анықтайды. Оның пікірінше, мәдениетаралық коммуникация жас мамандарға әлемге жан-жақты көзқараспен қарап, өскелең мәдениетті қабылдауға көмектеседі.

Бұл аспектіде мәдениетаралық коммуникация мәдениетаралық құзыреттілікпен тікелей байланысты екенін атап өтуге болады. Бұл ғалым О.Г.Усановаңың сөзімен айтқанда: «Құзыреттілік белгілі бір құзыреттілікке сәйкестік дәрежесін көрсететін және өзгермелі

әлеуметтік жағдайларда конструктивті әрекет етуге мүмкіндік беретін жеке тұлға дағдыларының деңгейі деп түсіндіру қажет» [7, 91 б.]. – деді.

Шетел ғылымында «мәдениетаралық құзыреттілік» ұғымы дербес ғылыми пән ретінде, мәдениетаралық коммуникацияның қалыптасуы кезінде пайда болды. Басқа мәдениетке қатынас, этномәдени центризмді жеңу контекстінде мәдениетаралық құзыреттілік ретінде қарастырыла бастады. «Басқа мәдениет өкілдерімен тұлға аралық қарым-қатынас процесінде тұлғаның интерпретациялық спектрін кеңейтетін аналитикалық және стратегиялық қабілеттер кешені қалыптасады» - деді [8, 90 б.].

Еліміздің білім беру саласында мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру жайлы бағдарламалар педагогикалық эксперимент деңгейінде қалып отырғанын, оның негізгі құрамдас бөліктерінің бірі ретінде, еліміздің бүгінгі білім беру жүйесіне енгізілмей жатқанын да атап өткен жөн.

Қазіргі уақытта педагогикада әзірленіп жатқан мәдениетаралық қарым-қатынас тәсілі, оған кіретін педагогикалық өзара әрекеттесу схемасын көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Алайда, оқу орнының және жалпы білім берудің қандай болатындығы, болашақ маманды әлемдік мәдениетке баулудың теориясы мен практикасын қалыптастыру оқытушыға да тікелей байланысты. Әр адамның өзіндік ерекшелігін түсіну, әртүрлі халық пен ұлттың сан алуан мәдениеті мен дәстүрін құрметтеуге негізделген қарым-қатынастың диалогтық әдістерін қалыптастыру, білім беруде көпмәдениетті енгізу қажеттілігі, игерілген білімді тұлғалық маңыздылыққа айналдыруға ықпал ететін педагогикалық әрекеттер мен тәсілдерге бағыт-бағдар беру де қарастылыруы керек. Демек, білім беру салаларын интеграциялау арқылы мәдениетаралық коммуникацияны (тілдік, мәдени және әлеуметтік байланыстар мен өзара байланыстар тәсілі ретінде) байыту және оның негізінде мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру мен дамыту мақсатында, білім мазмұнына көпжақты, пәнаралық байланысты қамтамасыз ету маңызды.

Осы орайда мәдениетаралық құзіреттілікті жетілдіру үшін, шет тілдерін оқытудағы коммуникативті тәсілге де сүйену қажет. Сондай-ақ, «мәдениетаралық құзіреттілік» терминін - жеке тұлға өзге халықтың мәдениетінен хабардар бола отырып, олардың ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне толерантты қарым-қатынас жасау қабілетін жетілдіреді. Бұны өзге мәдениеттің тілдік және сөйлеу нормаларының жүйесін пайдалану, қарым-қатынастың нақты тілдік жағдайына сәйкес келетін коммуникативті мінез-құлық деп атауға болады. Осыған байланысты мәдениетаралық құзыреттілік жеке тұлғаның табиғат берген қасиеті емес, оның оқу процесінде қалыптасып, дамитындығын аңғарамыз.

Мәдениетаралық құзыреттілікке адамның рухани әлемін құрумен қатар, оның жеке мәдени дамуы арқылы қол жеткізу керек. Бұл білім беру жүйесінде тәрбиелік және мәдени орта құру шеңберінде ғана жүзеге асады. Оған іс-шаралар, мәдениет пен тілді түсіну арқылы қол жеткізуге болады. Осының нәтижесінде жасөспірімнің ішкі әлемі мен оның рухани өмірін байытуға әсер ете аламыз. Осы тұрғыдан алғанда біз мәдениетаралық құзыреттіліктің экзистенциалды компонент деген маңыздылығына көз жеткіземіз. Оның негізгі сипаттамалары белгілі бір пәндік саладағы дағдыларды игеруге, оқу пәнінің өзін зерттеуде құндылықтың маңызы әрі эмоционалды, ерікті және интеллектуалды қатынаста болатындығы аңғарылады. Мәдениетаралық құзыреттіліктің бұл құрамдас бөлігі материалдарды зерттеу, әртүрлі жұмыс түрлерін игеру, шет тілін үйрену дағдылары мен білімдерін, тәжірибеде қолдану арқылы оқу пәніне жауапкершілікпен қарауға ықпал етіп қана қоймай, жоспарланған кәсіптік бағдар беру арқылы дамиды.

Жоғарыда атап өткендей мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру, белсенді оқыту мен тәрбие беру әдістерін қолдануды көздейді. Оқу барысында жетекші орынды студенттердің шығармашылық ізденіс әрекеттері, пікірталас, рөлдік ойындар, драма және т.б. құрайды. Сонымен қатар көпмәдениетті ортада туындаған түрлі мәселелерді шешуде, тәжірибе жинақтай отырып, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға бағытталады. Бұл жағдайда білім алушы оқу-тәрбие процесінің субъектісіне айналады, онда оның танымдық, эмоционалдық және ерік-жігері қалыптасады.

Колледж студенттерінің мәдениетаралық құзыреттілігін дамыту уақыт пен күш-жігерді айтарлықтай талап етеді. Оны білім алушылар арасында жүргізген сауалнамада олардың басқа мәдениет өкілдеріне деген оң көзқарасына қарамастан, мәдениетаралық қарым-қатынасқа әлі дайын емес екенін анықтадық. Сауалнама нәтижесіне сүйене отырып колледж студенттерінің мәдениетаралық құзыреттілігін дамыту аса қажет екендігін білдік. Осы мақсатта біз мәдениетаралық құзыреттілікті дамытатын, конструктивті мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін келесідей әдістер-тәсілдердің өнімді нәтиже беретінін аңғардық: әр білім алушының белсенділігін арттыратын, әрекеттестік пен ұжымдық жұмысқа ынталандыратын үлкен және кіші топтармен жұмыс жүргізу; өзге ұлт дәстүрлері мен рухани құндылықтарын бейнелейтін фольклорлық шығармаларды зерделеу; мәдениетаралық қарым-қатынас, өзара әрекеттесуге қатысты өзекті тақырыптар талқыланатын іскерлік, рөлдік ойындар, түрлі пікірталас клубтары мен дөңгелек үстел ұйымдастыру; белгілі бір тақырып бойынша өз бетінше зерттеу жүргізу үшін қолданылатын сауалнамалар өткізу (бұндай сауалнамаларды студенттердің өздері құрастырады); басқа мәдениетті қабылдауға байланысты тақырыптар бойынша шығармашылық жұмыстарды (эссе, рефераттар, тезистер, презентациялар) орындау және ол туралы білімдерін анықтау, студенттерді осы саладағы ғылыми-зерттеу әрекетіне баулу.

Жоғарыдағы әдістерге қоса жобалық әдіс те мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуда өзінің тиімділігін дәлелдеп келеді. Жоба тақырыптары лингвистикалық және елтану сипатында болуы мүмкін. Мысалы: «Менің қалам», «Қытай жаңа жылы», «Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар», «Кәсіби мерекелер». Жобалық іс-әрекетте студенттердің бірлескен жұмысының, рефлексиясының және шет тілінде ой қорытуының нәтижесінде, өзге елдің мәдениетіне үңілуіне мүмкіндік береді. Жалпы жобамен жұмыс жасау барысында студенттердің шет тілінде сөйлеуі мен мәдениетаралық құзыреттілігі дамып, еңбек пен қарым-қатынас мәдениеті қалыптасады.

Қорытындылай келе, мақаламызда колледж студенттерінің мәдениетаралық құзіреттілігін дамыту мен теориялық маңыздылығы талданды. Бұл мәселе туралы әлі де зерттеулердің аздығы, ғылыми-әдістемелік бағдарламалардың тапшылығы салдарынан оқу-бағдарламасына толықтай енгізілмеуі анықталды. Жинақталған теориялық материалдар негізінде колледж студенттерінің мәдениетаралық құзіреттілігін дамыту үшін әдістемелік бағдарламаларды қамтамасыз етуді одан әрі дамытып, сынақтан өткізу қажеттілгі туындады. Сондықтан колледж студенттерінің мәдениетаралық құзыреттілігін дамытуда білім берудің әлеуметтік-гуманитарлық әлеуетін жандандырып, гуманисттік, адами құндылықтарын арттырудың маңызы аса қажет екенін атап өткеніміз жөн.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Культурологические аспекты межкультурной коммуникации»: Метод. указания для дополнительного раздела выпускных квалификационных работ бакалавров по направлению подготовки «Лингвистика» (ГФ). / Сост.: О. В. Андреева. СПб.: Изд-во СПбГЭТУ «ЛЭТИ», 2016. с. 21.
2. Красильникова О. С. Межкультурная коммуникация и диалог культур как метод познания чужой культуры / О. С. Красильникова // Система ценностей современного общества. – Кемерово, 2015. – № 40. – С. 90–94.
3. Садохин А. П. Компетентность или компетенция в межкультурной коммуникации / А. П. Садохин // Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2007. – № 3. – С. 39–56.
4. Құдайқұлов М.А. Дидактические проблемы формирования основ профессионально-методических умений у будущих учителей: автореф... д-ра пед. наук. − Киев, 1977. − 49 с.
5. Балтабаев М.Х. Основы музыкально-эстетического воспитания учащейся молодежи средствами казахской традиционной художественной культуры: автореф. … канд. пед. наук. - Алматы, 1994. - 68 с.
6. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов; под ред. А.П. Садохина / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М.: Юнита-Дана, 2003. – 352 с.
7. Усанова О. Г. Коммуникативная компетентность в культуре педагогического общения: монография / О.Г. Усанова. – Челябинск, 2004. – 139 с.
8. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования / А. П. Садохин // Известия Академии педагогических и социальных наук. – М., 2007. Вып. XI – С. 86–98.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТЬЮТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Түсіпова Айым Амангелдіқызы,
«7М01302 –Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аннотация. Бұл мақала болашақ мұғалімдердің тьюторлық қызметке даярлығын қалыптастырудың теориялық талдауына негізделген. Тьюторлық көп қырлы және біртұтас сипатқа ие, сондықтан оның компоненттерін мазмұнды талдауды қажет етеді. Ғылыми әдебиеттерді талдау тьюторлық қызметтің маңызды сипаттамаларын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Зерттеу осы саладағы мамандарды даярлаудың негізгі принциптері мен тәсілдерін бөліп көрсете отырып, тьюторлардың құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді стратегияларын талқылайды.

Түйін сөздер: тьюторлық, тьюторлық қызмет, тьюторлық қызметке дайындық, білім беру процесі.

Аннотация. Данная статья основана на теоретическом анализе формирования готовности будущих учителей к тьюторской деятельности. Тьютор имеет многогранный и целостный характер, поэтому требует содержательного анализа его компонентов. Анализ научной литературы позволяет выделить важнейшие характеристики тьюторской деятельности. В исследовании обсуждаются эффективные стратегии формирования компетенций тьюторов с выделением основных принципов и подходов к подготовке специалистов в данной области.

Ключевые слова: тьюторская, тьюторская деятельность, подготовка к тьюторской деятельности, образовательный процесс.

Annotation. This article is based on a theoretical analysis of the formation of the readiness of future teachers for tutoring. The tutor has a multifaceted and holistic character, therefore it requires a meaningful analysis of its components. The analysis of scientific literature allows us to identify the most important characteristics of tutoring activities. The study discusses effective strategies for the formation of tutors' competencies, highlighting the basic principles and approaches to training specialists in this field.

Key words: tutoring, tutoring activity, preparation for tutoring, educational process.

Қазіргі қоғамның даму динамикасы білім беруді жаңарту міндеттерін қайта қарастыруды талап етеді. Жеке тұлғаны, оның шығармашылық даралығын дамыту, баланың маңызды күштерін ашу және іске асыру білім беру жүйесінің негізгі бағытына айналып отыр.

Дамытушылық оқыту, тұлғаға бағытталған білім беру, контекстік және модульдік оқыту, ақпараттық, коммуникациялық технологиялар негізінде оқытудың жаңа формалары идеяларының кең таралуы педагогикалық қызметтің мазмұны туралы идеяларды қайта қарау қажеттілігін өзектендірді және мұғалімнің жаңа ұстанымдарының, рөлдері мен функцияларының пайда болуына себеп болды. Сонымен, соңғы жылдары педагогикалық қызмет туралы функционалдық-рөлдік идеялардың спектрін кеңейту мен модератор, фасилитатор, әдіскер, тьютор және т.б. сияқты мұғалімнің позициялары мен рөлдерін енгізу мәселелері талқыланатын қызметтер пайда болды. (Ю.И. Турчанинова, В.И. Слободчиков, Ю.К. Громыко, П.Г. Щедровицкий, Т.М. Ковалева және т. б.). [1, б.50].

Қазақ қоғамы жағдайындағы білім беру үрдістері мен мақсаттарын талдау және туындаған мәселелер бойынша зерттеулер спектрі инновациялық білім беруді құру мен ұйымдастырудың басым тәсілі педагогикалық теория мен практикада біржақты түсіндірмесі жоқ тұлғаға бағытталған парадигма болып табылатынын айтуға мүмкіндік береді. Көптеген зерттеулер тұлғаға бағытталған білім берудің заманауи тұжырымдамаларының жан-жақтылығын ашады: тұлғаға бағытталған оқытудың психологиялық-дидактикалық тұжырымдамасы (И.С.

Якиманская); тұлғаға бағытталған кәсіптік білім беру тұжырымдамасы (Э.Ф. Зеер); тұлғаға бағытталған педагогика тұжырымдамасы (Д.А. Белухин); тұлғаға бағытталған білім берудің мәдени тұжырымдамасы (Е.В. Бондаревская); тұлғаға бағытталған білім берудің проективті моделінің тұжырымдамасы (Н.А. Алексеев); тұлғаға бағытталған білім берудің дидактикалық моделі (В.В. Серіков); тұлғаға бағытталған педагогика тұжырымдамасы (С.В. Кульневич); тұлғаға бағытталған оқыту тұжырымдамасы (А.В. Хуторская) және т. б.

Тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасы жеке тұлғалардың жеке қасиеттерінің дамуы мен өзін-өзі дамытуын қамтамасыз етеді, бұл барлық оқу пәндерінің орнын өзгертеді. Білім беру процесінің орталығына білім алушының өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі дамыту, өнімді өзін-өзі жүзеге асыру, жеке тұлғаның жеке мүмкіндіктерін толыққанды орналастыру және көрсету үшін оңтайлы жағдайлар жасау бойынша өзіндік жұмысы қойылады. Ұсынылған парадигмалардың айырмашылығы білім беру процесін ұйымдастырудың мақсаттары, мазмұны және нақты формалары мен әдістері деңгейінде анықталады.

Әлемдік және отандық білім беру практикасында білім алушыны оқу процесінде қолдау позициясына неғұрлым сәйкес келетін тьюторлық сүйемелдеу болып табылады. Ағылшын тілінен аударғанда «tutor» сөзі «үй мұғалімі, тәрбиеші, тәлімгер» деген мағына береді[2, б.752]. Тьюторлық құбылыс еуропалық университеттердің тарихымен тығыз байланысты және Ұлыбританиядан шыққан. Ол шамамен XIV ғасырда классикалық ағылшын университет-терінде – Оксфордта және кейінірек Кембриджде қалыптасты.

Қазіргі білім беру жағдайы тьюторлық институционализацияның жаңа формаларын игереді, ол қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметінде білім беруді ізгілендіру идеясын жүзеге асыру ретінде түсініледі.

«Қосымша кәсіптік білім беру жүйесінің терминологиясы» сөздігінде «тьютор» терминінің мағынасы келесідей анықталады: «тьютор (ағылшын тілінен аударғанда – оқытушы-кеңесші) – оқу процесін жеңілдететін тұлға, оның рөлі – өз тыңдаушыларының білімді серіктесі болу» [3, б.74].

Көптеген зерттеушілер тьюторлық идеясы тәлімгермен бірлесіп жүзеге асырылатын педагогикалық ізденіс идеясы деп келіседі [4, б.20]. Тьюторлық функцияларды жүзеге асыратын мұғалім білім алушыны өз ізденісі бойынша күш-жігерді алмастыра алмайтын адам емес, сонымен бірге білім, білік, тәжірибені игеру тәсілін іздеуге күш салатын, оқу мазмұнында өзін-өзі анықтау және өзін-өзі дамыту үшін негіз іздеуге көмектесетін адам.

Қазіргі уақытта тьютордың рөлін түсінудегі кейбір айырмашылықтарға қарамастан, барлық берілген анықтамаларды біріктіретін аспект бар.

Білім алушы меңгеруі тиіс құзыреттіліктің негізгі түрлері:

– әлеуметтік құзыреттілік – басқа адамдардың ұстанымдарын ескере отырып, қоғамда әрекет ету қабілеті;

– коммуникативті құзыреттілік – түсіну мақсатында қарым-қатынасқа түсу қабілеті;

– пәндік құзыреттілік – адамзат мәдениетінің жекелеген салалары тұрғысынан талдау және әрекет ету қабілеті;

– оқу құзыреттілігі – теориялық және практикалық мәселелерді шешу үшін жетіспейтін білім алу мүмкіндігі.

Осы құзыреттіліктерді игеру барысында білім алушы мақсат қоюға ғана емес, оған қол жеткізу үшін ішкі және сыртқы ресурстарды ұйымдастыруға көмектесетін ілеспе және тәлімгер ретінде әрекет ететін мұғалімнің болуына объективті қызығушылық танытады.

Тьютордың қызметін сипаттайтын бірнеше ерекшеліктерді атап өтейік:

– білім алушының өзін-өзі тәрбиелеу қызметіне көзқарас;

– әрқашан ақпараттық және психологиялық қолдау көрсетуге дайын болу;

– білім алушының зерттеу қызметіне бағдарлану [5, б. 62].

Тьютор қызметінің тағы бір ерекшелігіне назар аударайық – ол білім алушының білім беру бағдарламасын іске асыру үшін ресурстарын аша білуі керек. Тьютордың тағы бір функциясы – қарсылықты талдау және жеңу функциясы. Біздің мақаланың контекстінде қарсылық «білім

алушылардың білім беру мақсаттарына жетуіне кедергі келтіретін сыртқы немесе ішкі сипаттағы кедергілердің жиынтығы» деп түсініледі.

Білім алушыны кез-келген жас сатысында жалпы түрде тьюторлық сүйемелдеу бір-бірімен өзара байланысты кезеңдер тізбегі болып табылады (сурет. 1) [2, б.82].

1-сурет. Тьюторлық сүйемелдеу кезеңдері.

Диагностикалық кезеңде тьютор білім алушының бастапқы білім беру сұранысын, оның мүдделерін, бейімділігін тіркейді, осы қызығушылықтың маңыздылығын және осы бағыттағы бірлескен жұмыстың перспективаларын көрсетеді, білім алушының жоспарлары мен қалаған болашақтың бейнесін анықтайды. Жобалау кезеңінде белгіленген танымдық қызығушылыққа қатысты ақпарат жинауды ұйымдастыру жүзеге асырылады. Іске асыру кезеңінде білім алушы ақпаратты іздейді, содан кейін ол алған іздеу нәтижелерін ұсынады. Аналитикалық кезеңде бүкіл жұмыс процесінің нәтижелері бойынша тьюторлық кеңес ұйымдастырылады, қиындықтар талданады және т. б. [2, б.83-86].

Отандық және шетелдік тәжірибені талдау тьютордың қызметі мен оның функциялары туралы бірнеше түрлі идеялар бар екенін көрсетеді.

Біздің зерттеу аспектімізде М.Г. Мурдың [6, б.77] жұмысында ұсынылған нәтижелер қызықты, онда тьютор қызметінің мазмұны келесі функцияларды қамтиды:

1. өзара жұмыс және оқу ортасын қолдауға көмектесу арқылы сыйластықтың жеке үлгісін көрсетеді; жайлы психологиялық жағдай жасайды;
2. тиімді қарым-қатынас жасауға және мұқият тыңдауға көмектесу арқылы оқуды жеңілдетеді; оқушыларды оқу мақсаттарына жету жолында бағыттайды;
3. оқушыларға білім беру процесіне толық араласуға көмектесу, шешім қабылдауға көмектесу арқылы басшылық етеді; дұрыс ақпаратты таңдауға, мақсаттарға жетуге көмектеседі; оқушыларға өздерінің оқу процесі туралы ойлануды ұсынады және оны жақсарту жолдарын ұсынады;
4. оқушының жетістіктерін, оның қызметін және жұмыс сапасын бақылау арқылы оқу процесін басқарады; туындайтын қиындықтарды шешуге көмектеседі;
5. оқушылырдың оқу мақсаттарына жетуі үшін табысты оқыту критерийлерін белгілейтін және түсіндіретін оқу кеңесшісі; оқушыларға кедергілерді жеңуге көмектеседі;
6. оқушылырдың өз идеяларын іс жүзінде қолдануға ынталандыру арқылы оқу мотивациясын ұсынады; оларды рефлексия мен интерактивті пікірталастарды қажет ететін пікірталастарға тартады; олардың зерттеулері мен бастамаларында қолдайды;
7. әлеуметтік-экономикалық факторларды және оқушылардың әртүрлі мәдениеттерін ескеретін педагогикалық стратегиялардың кең ауқымын қолдану үшін оқыту саласындағы жаңашыл және білімді бағалау жүйелерін қалыптастырады.

Н. В. Рыбалкинаның пікірінше, тьюторлық функцияларды жүзеге асыратын мұғалім, дәстүрлі, әдеттегі түсініктегі мұғалімнен айырмашылығы, ол жеткізуге дайын білімге ие болмауы мүмкін, қамқоршы бейнесін қалыптастырудың алдын-ала белгіленген жолы да болмауы мүмкін. Бірақ олар (білім үлгілері мен нормалар) тәрбиеші мен тәлімгердің өзара әрекеттесуінің мәні, оқыту әдісі туралы білімді қалыптастыру құралы болып табылады [7, б.98].

А.Н. Тубельский тьютордың келесі негізгі функцияларын белгілейді [6, б.54]:

– өзін-өзі анықтауға көмектесу (делдалдық әрекет);

– іздеу, өзін-өзі сынау үшін жағдай жасау және т.б.;
– білім алушылардың қызметін жоспарлау және ұйымдастыру;
– үй тапсырмаларын орындаудан гөрі өзіндік жұмысты ұйымдастыру.

Көптеген ғалымдардың пікірінше, жеке білім беру траекториясын білім алушы тьютордың функцияларын жүзеге асыратын мұғалімімен бірге ойластыратын және жүзеге асыратын суреттер-жобалар тізбегі ретінде қарастыруға болады. Жеке білім беру траекториясы (О.Е. Лебедев – «жеке білім беру бағыты») оқу процесіне өз тапсырысы арқылы жүзеге асырылады және білім беруді жалғастырудың қандай да бір стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ұсынылған тәсіл білімнің маңыздылығын жоққа шығармайды, бірақ «білім өзін-өзі мақсат ретінде емес, жеке тұлғаға қатысты мәселелерді шешу құралы ретінде қарастырылады» деп қарастырады.

Қазақстандық білім Болон келісімі негізінде жалпы еуропалық білім беру кеңістігіне кіру жолдарын іздеген жағдайда, білім алушының белсенді ұстанымын қолдауға бағытталған тьюторлық практика одан да үлкен сұранысқа ие болады, өйткені В.И. Байденко атап өткендей [8, б.208], Болон қағидаттарын іске асырудың маңызды шарты – білім алушылардың өздерінің оқу процессінде қайта құруды жүзеге асыруға қатысуы, белсенді және шығармашылық серіктестер ретінде байланыс құруы. Бұл ретте Болон процесін іске асырудың негізгі қағидаттарының бірі жеке білім беру траекторияларын құруды көздейтін білім алушылар мен педагогтардың ұтқырлығын қамтамасыз ету қағидаты болып табылады. Осылайша, тьюторлық қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметін жетілдірудің ең өзекті бағыттарының бірі ретінде қабылдануы мүмкін.

Жалпы, тьюторды білім беру кеңістігінде білім алушының дамуына ықпал ететін, қолдайтын маман деп айтуға болады. Білім алушының кеңесшісі ретінде педагог-тьютор өзінің өмірлік және онымен байланысты білім беру мақсаттарын түсінуге және анықтауға көмектеседі, жеке білім беру бағдарламасын әзірлеуге ықпал етеді, оларға қол жеткізуді қамтамасыз етеді, білім алушының оқу процесіне және оның жекелеген элементтеріне: бейіндеріне, пәндеріне, бағдарламаларына, оларды зерделеу орнына қатысты өзін-өзі анықтауын қамтамасыз етеді. Болашақта оқу нәтижелерін қалай пайдалану керектігін және оқу бағдарламасын, оқу қызметін одан әрі кәсіби дамыту тұрғысынан қалай өзгерту керектігін анықтауға көмектеседі. Тьютор рөлінде тәрбиешінің функцияларын жүзеге асыратын мұғалім білім алушыны өзінің жеке даму траекториясы бойынша сүйемелдейді, өзін-өзі анықтау нүктелерінің рефлексиясына жағдай жасайды: қажетті нәтижелерге қол жеткізудегі жетістіктер мен сәтсіздіктер, оларға қол жеткізудің тәсілдері мен құралдары арқылы.

Болашақ мұғалімдерді тьюторлық функцияларын жүзеге асыруға арнайы даярлау қажеттілігі туралы мәселе өте орынды. Ең алдымен, тьюторлық функцияларын жүзеге асыру білім алушыға қатысты мұғалімнің ұстанымын түбегейлі өзгертуді талап етеді. Мұғалім білім алушының көмекшісі мен кеңесшісіне айналуы керек. Қазіргі жоғары кәсіптік білім беру жүйесі осы міндетті шешуге толық бағытталмаған. Сонымен қатар, қазіргі мұғалімдер негізінен өмірінің жартысын өткізген дәстүрлі мектептегі тәжірибеге ие. Мұның бәрі болашақ мұғалімдердің педагогикалық көзқарастарын өзгерту үшін біраз еңбекті қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. Александрова, Л.А. Готовность бакалавров педагогического образования к тьюторской деятельности // Вопросы образования. – 2017. – № 1.
2. Мюллер, В. К. Англо-русский словарь // В.К. Мюллер. - 23 изд., стереотип. - М.: Рус. яз., 1991.
3. Беков, Х. А., Широбоков, С. В., Кирьянов И. И. и др. Терминология в системе дополнительного профессионального образования: Словарь. - М.: ИПК гос-службы, 2001.
4. Богданова, Н.В., Гаранина, О.И. Педагогическая подготовка будущих учителей к тьюторской деятельности // Педагогическое образование и наука. – 2016. – № 8.
5. Загребина, Л.В. Формирование готовности будущих учителей к тьюторской деятельности в процессе педагогической практики // Вопросы образования. – 2015. – № 3.
6. Неборчинская, Е.В. Готовность будущих учителей к тьюторско-менторской деятельности // Проблемы современной педагогики. – 2017. – № 3.
7. Рыбалкина, Н. В. Идея тьюторства идея поиска /идентификация пространств полагания // г. Томск. – Томск, 1996.
8. Байденко, В. И. Болонский процесс: курс лекций // М.: Логос, 2004.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Хасанова Гаухар Шахнатовна,
7МО1304- Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 1 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы
КЕАҚ «Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті»

Аннотация. Бастауыш сынып оқушысының шығармашылық қасиетін дамытуда ұлттық өнердің алатын орны зор. Ұлттық өнер арқылы бала бойында ұлтына деген, еліне деген патриоттық сезімін оята отырып, елінің мәдениетін сыйлауға, дамытуға, сақтауға жетелейді. Шығармашыл бала ескі мен жаңаны ұштастыра отырып өз туындысын, өз өнерін, өз қолтаубасын жасау арқылы ұлттық өнерге өз үлесін қосады.

Аннотация. Национальное искусство занимает большое место в развитии творчества учащихся начальных классов. Через национальное искусство детей поощряют уважать, развивать и сохранять культуру своей страны, прививая им чувство патриотизма по отношению к своему народу и стране. Творческий ребенок вносит свой вклад в национальное искусство, создавая свое произведение, свое искусство, свой почерк, соединяя старое и новое.

Abstract. National art occupies a large place in the development of creativity among primary school students. Through national art, children are encouraged to respect, develop and preserve the culture of their country, instilling in them a sense of patriotism towards their people and country. A creative child makes his contribution to national art, creating his own work, his own art, his own handwriting, combining the old and the new.

Өнердің дамуы – қоғам дамуының көрінісі.
Өнер көре білу мен сезіне білуге үйретеді,
оның өзі де әлдебір тіл тәрізді
және оның бойында зор
Альфред Адлер

Қазіргі білім беру саласында оқушыға тек білім беріп қана қоймай, жан жақты дамыған, тұлға ретінде қалыптасқан азамат етіп тәрбиелеуге бағыт бағдар беру мұғалімнің талаптарының бірі болып отыр. Баланың бастауыш сыныптың табалдырығын аттаған сәттен бастап тұлғалық адамгершілік дамуын, соның ішінде ұлттық-патриоттық, шығармашылық қасиетін дамыту негізгі мақсаттардың бірі болып табылады. Ұлттық өнер арқылы шығармашылық қасиетін дамыту дегеніміз ұлтымыздың мәдениетін, салт-дәстүрін, тыйымдарын, қолөнерін, жыр-дастан шығармаларын, атадан балаға мұра болып келе жатқан ұлттық мұраны үйрету, дамыту, қолдану болып табылады. Білім, технология дамыған сайын, жаңашылықтар көбейген сайын ұлттық құндылығымызды жоғалтпай, соны жаңартып, жаңғыртып, қолданыста сақтап, келер ұрпаққа жеткізу барша азаматтың міндеті. Ұлттық мәдениетті сақтауда этнопедагогикалық білім беру мен ұлттық өнер, ұлттық тәрбиенің алатын орны зор.

Ұлттық өнер ел болып қалыптасқаннан қазіргі уақытқа дейін бірге дамып, жаңарып, сақталып келе жатқан өнер түрі. Жалпы алғанда ұлттық өнер ән өнері, күй өнері, би өнері, қолданбалы сәндік өнер, театр, кино өнері және тағы басқалары жатады. Бастауыш сыныпта оқытылатын пәндер аясында ұлттық өнерге баулуға, шығармашылығын дамытуға арналған тапсырмалар да әдіс-тәсілдерде біршама. Ұлттық өнер, мәдениет, шығармашылық аясында білім беру арқылы оқушыны тек өнерге ғана емес, эстетикалық тәрбиеге де баулып өсіреміз. Ұлттық өнерді үйрете отырып мынадай талаптарды баланың бойынан таба аламыз:

- Ұлттық өнер арқылы баланың бойындағы эстетикалық тәрбиені жақсы жаққа өзгерте аламыз;
- Ұлттық өнер арқылы тіліміздегі көнерген салт-дәстүрлер мен салттарды, тіптен көнерген сөздерді де біліп, ізденіп, баланы жан-жақтылыққа тәрбиелеуге болады;

• Ұлттық өнер аясында баланың тек эстетикалық тәрбиесін ғана қалыптастырмай, өзіндік ұлттық көзқарасын, өз ойын басқаға жеткізе алуын, бастысы патриоттық сезімін ояту.

Ұлттық өнердің, ұлттық мәдениеттің маңызын, дамуын А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, М.Дулатов, Ш.Уалиханов және тағы басқалары зерттеп айтып кеткен.

Ұлттық өнердің ішінде музыка өнерін қарастырар болсақ бала шыр етіп дүниеге келгеннен бастап айтылатын бесік жырынан бастау алатынын, бесік жырының сөзіндегі мән-мағынасын барлығын қарастырар болсақ тәрбиелік мәні орасан зор. Адам өмірге келгеннен бастап әр жастың өз мерекесіне өз салтына арналған ұлттық салттарымызға арналған әндер, жырлар, дастандар қаншама. Бастауыш сынып оқушысына ұлттық өнер, ұлттық мәдениетке баулу барысында үйретілетін әндер мән-мағыналы болуы керек. Мысалы, бастауыш сынып оқушысына бесік жыры, балалар мен жасөспірімдер әні, төрт-түлік мал туралы, тойбастар, жар-жар, бата, қиял-ғажайып аңыз әндер, лирикалық әндер, жыр-дастандар, батырлар жыры, терме-толғаулар, айтыс әндерін үйретсе болады. Ұлттық музыкаға тек өлең айту ғана емес, айтыс өнерін де жатқызуға болады. Айтыс өнері арқылы баланың суырып-салмалық, шапшаңдық, шешендік өнері де бірге дамиды.

Ұлттық өнердің тағы бір түрі – би өнері. Би өнері ұлттың қалыптасқанынан бері бар екені бәріне аян. Би арқылы ұлттық тұрмыс-тіршілігін, жай-күйін, қуанышы мен қайғысын барлығын сипаттап мың бұрала билеп көрсетуге болады. Балаларға арналған көңілді аңдардың биі, қазақ халқының жайлы, елге зияны жоқ екенін білдіретін бәріне белгілі «Қамажай» биі, әзіл-сықақ пен күлкіге арналған «Ортеке», «Тепеңкөк», «Қаражорға» және тағы да басқа би түрлерін айтсақ болады. Би арқылы баланың шығармашылығын дамытуға импровизациялық би қимылдарын ойлау арқылы би құрастыру баланың дамуына жақсы әсер етеді. Би арқылы тек шығармашылық дамуы ғана емес физиологиялық дамуына да әсер ете аламыз.

Күй өнерін айтар болсақ, тек күй ойнау ғана емес бірінші ұлттық аспап домбыраны қолға алып үйренуден басталады. Күй арқылы да ұлттық тұрмыс-тіршілігін, жай-күйін, қуанышы мен қайғысын барлығын сипаттап қос ішекті домбыраға салып көрсетуге болады. Қазақ халқының қанының тулап жатқан, қызып тұрғанын білдіретін «Адай» күйі, «Көроғлы» күйі, балаларға арналған «Тепеңкөк», «Айсана», «Қуаныш» және тағы басқа күйлерін айтуға болады. Күйдің ырғағын зер салып тыңдар болса кей ноталар бірігіп сөздерді шығарып айтып жатқандай құбылыс орын алады. Күйшілеріміз сондау замандағы Құрманғазы, Дина, Ықылас, Қазанқап, қазіргі заманның күйшілері Асылбек Еңсепов, Сәкен Тұрысбеков және тағы басқаларын айтар болсақ күйдің елмен бірге дамып келе жатқандығын аңғаруымызға болады.

Ұлттық өнердің негізгілерінің бірі, құнды өнерінің бірі ол – қолөнер мәдениеті. Қолөнер, ою, өрнек тек әсемдік емес байырғы халық ол армандарын, өз қалауларын сол оюлар арқылы ойып, пішіп, сызып көрсеткен. Бұрыңғы заманда жазу-сызу шыға қоймаған кезде ағашқа, тасқа ойып сызған, ал қазіргі уақытта соның жалғасы ағашқа ойып сызу өнері - ксилография, тасқа ою, тасты ою секілді өнер түрлері әлі бар. Қолөнер арқылы шығармашылық қасиетін дамытып қана қоймай, ойлауын, қиялдауын, яғни психологиялық дамуын да қалыптастыруға болады. Жалпы білім беретін мектептерді бейнелеу өнері мен қолөнерін оқытудың теориялық және әдістемелік зерттеулерін Ә.Қамақов, С.Ұзақбаева, Б.Әлмұхаметов, Қ.Әмірғазин, Е.Асылханов сынды ғалымдар өз зерттеу жұмыстарында ұлттық өнер аясында қолөнердің маңызды бөлшек өнер түрі екенін атап көрсеткен.

Қорытындылай келе, ұлттық өнер арқылы адамның дүниетанымы, ішкі сезімі, жан дүниесіндегі құбылыстарды бейнелейтін шығармашылық қасиетін дамытатын өнер деп қарастыруымызға болады. Жалпы, өнер өмірде болған оқиғаларды қаз-қалпында алмай, өз қиялымен, өз ойлауымен жасап шығу әрекеті болып табылады. Ұлттық өнердің мақсаты – дүниені, адам өмірін, қоршаған ортаны көркемдік-эстетикалық тұрғыдан этнопедагогикалық бағытта оқып-үйрету бастауыш сынып оқушысы үшін аса маңызды болып табылады. Ұлттық өнер бағытында көркем әдебиет, музыка, мүсін, кескіндеме, театр, кино, би, сәулет өнері және тағыда басқа өнер түрлерін қатар дамыту арқыры ұлттық өткені мен бүгінін ұштастырып, көнені жаңғыртып, жаңаны дамыта алатын оқушыны шығару бастауыш сынып мұғалімінің қолында.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Айтмамбетова Б.Р., Бейсенбаева А.А., «Тәрбиенің жалпы әдістері» Алматы - 1991 ж.
2. Болдырев Н.И. «Мектептегі тәрбие жұмысының методикасы» - Алматы, Мектеп, 2017 3-4 тарау.

ВЫЯВЛЕНИЕ ТИПОВ АГРЕССИИ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВИДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ СКАЗОЧНОГО ПРОЕКТИВНОГО ТЕСТА

Шапенова Жанель Алибековна,
магистрант 2 курса по специальности
«7М03117 – Клиническая психология»
Кафедра общей и прикладной психологии,
Казахский НУ имени аль-Фараби

Аннотация. Цель данной статьи состоит в выявлении типов агрессии посредством сказочного проективного теста (СПТ) и определение видов психологической защиты, применяемых детьми в возрасте от 6 до 12 лет, продемонстрировавших высокие показатели по шкалам агрессии данного проективного теста. В настоящей статье будут описаны феномен агрессии у детей, особенности СПТ, типы агрессий согласно методике, виды психологической защиты у обследуемых детей. Статья основана на проведенном эмпирическом исследовании, в ходе которого были обследованы дети от 6-12 лет. В рамках данной работы будут приведены ответы детей на некоторые вопросы, касающиеся переменных, связанных с агрессией.
Ключевые слова: Сказочный проективный тест (СПТ), агрессия, психологическая защита.

Abstract. The purpose of this article is to identify types of aggression through the fairy-tale projective test (FPT) and to determine the types of psychological defense used by children aged 6 to 12 years, who demonstrated high scores on the aggression scales of this projective test. This article will describe the phenomenon of aggression in children, features of FPT, types of aggression according to the methodology, types of psychological defense in the children being examined. The article is based on an empirical study, during which children aged 6-12 years were examined. As part of this work, children's answers to some questions regarding variables associated with aggression will be presented.
Key words: Fairy tale projective test (FPT), aggression, psychological defense.

Аннотация. Бұл мақаланың мақсаты - ертегілік проективтік тест (ЕПТ) арқылы агрессия түрлерін анықтау және осы проекциялық тесттің агрессиялық шкаласы бойынша жоғары балл көрсеткен 6 жастан 12 жасқа дейінгі балалар қолданатын психологиялық қорғаныс түрлерін анықтау. Бұл мақалада балалардағы агрессия құбылысы, ЕПТ ерекшеліктері, әдістеме бойынша агрессия түрлері, зерттелетін балалардағы психологиялық қорғаныс түрлері сипатталады. Мақала эмпирикалық зерттеуге негізделген, оның барысында 6-12 жас аралығындағы балалар зерттелді. Бұл жұмыстың бір бөлігі ретінде балалардың агрессиямен байланысты айнымалыларға қатысты кейбір сұрақтарға жауаптары ұсынылады.
Түйін сөздер: Ертегінің проективтік тесті (ЕПТ), агрессия, психологиялық қорғаныс.

Введение

Сказочный проективный тест (СПТ) является современной проективной методикой, нацеленной на исследование личности ребенка. Посредством применения данной методики возможно изучить детские потребности, конфликты и защитные механизмы. Цель методики – содействие психологу в оценке личностной динамики испытуемого, и его личностных характеристик.

Проективный тест разбит на 26 личностных переменных из которых 6 связаны с агрессией:

- агрессия тип А (проактивная агрессия);
- агрессия как доминантность;
- агрессия как защита;
- агрессия как зависть;
- агрессия как месть;
- оральная агрессия.

Типы агрессия как защита, агрессия как зависть и агрессия как месть автор условно объединил в Агрессию типа В, или реактивную агрессию.

Ситуация, вызвавшая агрессию у ребенка, приводит к дискомфорту, от которого психика ребенка должна избавиться, то есть защититься. С помощью СПТ возможно не только выявить тип агрессии, но и применяемый ребенком вид психологической защиты.

В связи с бурным развитием информационных технологий, бесконтрольного использования детьми Интернета, агрессия среди детей и подростков весьма возросла, об этом свидетельствуют проведенные социальные исследования в этой области [1]. Это неминуемо приведет к негативным последствиям – росту преступности, потере безопасности и увеличение тревоги среди населения.

Таким образом, ранняя диагностика агрессии является важным делом специалистов, так как будут ими приняты меры по снижению агрессии среди детей (тренинги, личная терапия и прочее), а определение способа психологической защиты необходимо в целях разработки ряда методов по развитию личности ребенка и его защитных механизмов.

Основная часть

Агрессивное поведение у детей можно наблюдать с самого раннего возраста. Агрессия может быть физической и вербальной, во втором случае нарушение прав другого происходит без физического вмешательства.

Познавательный и творческий процессы являются продуктивными, а агрессия всегда разрушительна. Например, ребенок портит вещь, чтобы узнать, как она устроена – это познавательный процесс, а когда порча вещей – это выход накопившихся отрицательных эмоций, то это уже агрессия [2].

Главные причины детской агрессии:

- стремление привлечь к себе внимание;
- стремление достичь желаемого результата;
- стремление быть лидером;
- агрессия как защита;
- агрессия как месть;
- стремление ущемить достоинство других, чтобы подчеркнуть свое превосходство.

В основе агрессии лежат разные причины, в разном возрасте и у детей разного пола может быть своя мотивационная направленность, определяющая агрессивную реакцию. Но всех детей с повышенным уровнем агрессии объединяет одно – отсутствие внимания к сверстникам, невозможность слушать, слышать и понимать других. Ребенок видит прежде всего себя и замечает отношения только к себе. Другие люди играют роль жизненных обстоятельств, которые либо помогают ему достичь цели, либо препятствуют. Окружающий мир для агрессивных детей полон враждебности, такой ребенок чувствует себя одиноким, все более противостоя миру и отдаляясь от социума [3].

В настоящее время детям с самого рождения бесконтрольно доступны видеоролики, компьютерные игры жестокого содержания. Доступ к такому контенту повышает вероятность агрессивного поведения ребёнка.

Таким образом, средства массовой коммуникации способствуют формированию и закреплению в сознании детей уверенности в том, что жестокость, агрессивность и сила являются самыми действенными регуляторами в межличностных отношениях.

В сказочном проективном тесте автором было выделено в качестве переменных личности 6 типов агрессии: агрессия как доминантность, агрессия типа А, агрессия типа В (агрессия как защита, агрессия как зависть, агрессия как месть) и оральная агрессия [4].

Агрессия как доминантность (АД) – первый тип агрессии, посредством которой ребенок учится контролировать свое окружение, а также манипулировать поведением окружающих. АД обнаруживается при тестировании как желание доминировать или самоутверждаться агрессивными методами. Этот вид агрессии чаще всего проявляется в ответах по рисункам, относящимся к образу колдуньи или великана.

Агрессия тип А (проактивная агрессия) включает в себя реакции, обусловленные внутренними мотивами. Анна Фрейд считала, что такая агрессия – это прямая разгрузка

агрессивных фантазий или импульсов [5]. Внутренне обусловленная агрессия у детей не подается объяснению, ребенок или не может объяснить, или отказывается. При тестировании агрессия типа А проявляется в ответах на картинки великана или колдуньи.

Агрессия типа В отличается от предыдущего типа, тем что она является реакцией на внешний источник раздражения (реактивная агрессия). Согласно Додж и Кои, такая агрессия выступает в качестве враждебного акта, проявляющегося в ответ на воспринимаемую угрозу или провокацию [6]. В СПТ под этим типом агрессии рассматриваются отдельно агрессия как защита, агрессия как зависть и агрессия как месть.

Агрессия как защита (АЗ) имеет своей целью выживание, потребность защитить себя или других, когда подстерегает опасность. Э. Фромм считал, что именно этот вид агрессии является причиной большинства агрессивных импульсов человека [7]. Агрессия как защита в основном проявляется в ответах к изображениям гнома и великана.

Агрессия как зависть (АЗав). Согласно Фоссхэйджу, зависть обусловлена неудовлетворенностью из-за того, что кто-то другой обладает чем-то, что имеет ценность для завидующего [8]. Интенсивность зависти зависит от состояния «Я» и значения собственности, принадлежащей другому. Этот вид агрессии проявляется, когда возникает желание навредить окружающим, потому что они выглядят в различных отношениях выгоднее чем агрессор. Агрессия как зависть чаще выражается в ответах к карточкам с изображением колдуньи.

Агрессия как месть (АМ). Э. Фромм считал, что этот тип агрессии отличается от агрессии как защиты следующим:

а) АМ появляется, когда вред уже был нанесен;

б) АМ характеризуется большей интенсивностью, чем АЗ.

В рамках сказочного проективного теста мстительная агрессия обнаруживается в ответах к изображениям колдуньи и великана [8].

Оральная агрессия (ОА) возникает у человека в течение оральной стадии развития и является наиболее архаичным типом агрессии. Психоаналитики связывают оральную агрессию с «оральным садизмом». М. Кляйн писал по этому поводу: «либидинозное желание сосать сопровождается деструктивным желанием вдыхать, опустошать, истощать в процессе сосания» [9].

Ребенок, проявляющий данный тип агрессии, обычно употребляет в своей речи в ответах глаголы «кусать, жевать, разрывать, глотать, скрежетать зубами, кромсать и т.п.». Оральная агрессия выражается в основном при обсуждении картинок волка и великана.

Психологическая защита – это особым образом организованная система стабилизации личности, которая нацелена на ограждение сознания от негативных, травмирующих переживаний, связанных с внутренними и внешними конфликтами, тревожностью и дискомфортом [10].

Феномен психологической защиты изучался многими психологами разных школ, так это понятие эволюционировало от понимания психологической защиты как интрапсихического процесса у З. Фрейда к отнесению этого явления к интерпсихическому процессу, который связан с познавательными и межличностными паттернами, формирующимися в рамках близких отношений, прежде всего с матерью (М. Кляйн, М. Малер, Д. Винникот) [11].

Существует большое количество защитных механизмов у разных ученых, всего их насчитано более 40 видов [10].

Автор сказочного проективного теста К. Колакоглоу предложила свою классификацию существующим защитным механизмам [4]:

- Незрелые способы защиты, они, как правило формируются еще в раннем детстве. Таким способом защиты может быть, например, регрессия или отыгрывание вовне.

- Отказ и игнорирования имеющегося конфликта, сюда относятся отрицание, минимизация, отказ, расщепление, подавление.

- Обращение неприятной ситуации в нейтральную или положительную, к таким механизмам защиты относятся уничтожение, обращение, компенсация и формирование реакции.

- Перемещение и проекция импульсов или конфликтов, при котором неприятные чувства или конфликты переносятся на другой объект или человека. К таким способам защиты относятся проекция, перемещение, аутоагрессия.

- Когнитивное оправдание необходимости контроля аффектов, конфликтов или угроз. Сюда можно отнести интеллектуализацию или рационализацию.

- Отождествление с другим или принятие черт, мыслей и чувств значимого другого. В эту группу входят идентификация, интроекция и идентификация с агрессором. Психологические механизмы личности обычно включаются неосознанно, поэтому для их диагностики применяются главным образом проективные методики [11].

Сказочный проективный тест – проективная методика для диагностики личности детей 7-12 лет, в отдельных случаях с 6 лет. Данная методика базируется на идее о связи сказок с бессознательными процессами. Идентифицируя себя с героем сказки, ребенок в своих ответах проецирует значимые эмоции, конфликты, особенности детско-родительских отношений. То, как испытуемый описывает характер героев, их поведение в различных ситуациях, преодоление препятствий или отношение к другому и к самому себе делает возможным выявить особенности психологической защиты, применяемой испытуемым [4].

В сказочном проективном тесте измеряются 26 переменных, к ним относятся агрессия разных типов, потребности в любви, в принятии, тревожность, страх, депрессия, самооценка, желание материальных ценностей, превосходства, отношение с матерью и с отцом, сексуальная озабоченность и др.

Для стандартизации теста была сформирована выборка из 803 нормально развивающихся детей из Греции, из них 405 мальчиков и 398 девочек. Были сформированы три группы: дети от 7 до 8 лет (n=229), от 9 до 10 лет (n=262) и от 11 до 12 лет (n=312). Выборка была сформирована случайным образом, всего участвовало 15 афинских школ.

Для исследования валидности теста была применена Шкала оценки поведения Раттера, которую заполняли родители, а также Детский личностный опросник Кеттела, который измеряет 14 независимых личностных фактора и состоит из 140 вопросов.

Процедура проведения методики довольно сложна и требует профессионализма от диагноста, коммуникативной гибкости, внимательности, профессиональной интуиции и аналитического мышления.

Раздаточный материал СПТ представляет собой набор из 21 карточки, на которых изображены герои сказок (Красная Шапочка, Волк, Гном, Колдунья-мачеха, Великан) и сцены из сказок «Красная Шапочка» и «Белоснежка и семь гномов». Сказки достаточно популярны, чтобы у детей не возникало трудностей с узнаванием героев и вспоминанием сюжета.

Психолог, проводящий сказочный проективный тест должен не только протоколировать ответы ребенка, но и обращать внимание на поведение ребенка, жесты, настроение, реплики, не касающиеся теста. Если ребенок не знает сказку, то тест переносится на неделю, ребенку дается возможность познакомиться со сказками и героями дома. Если ребенок подзабыл сказки, то можно попросить его вспомнить и пересказать их. Важно, чтобы диагност адаптировал вопрос под возраст ребенка, чтобы вопрос звучал не слишком примитивно, и в тоже время понятно. Ребенка важно проинформировать, что нет правильных и неправильных ответов, дети должны быть максимально свободными в своих ответах. Процедура тестирования занимает в среднем 45 минут с одним испытуемым [4].

Далее следует процедура кодирования ответов, сырые баллы назначаются за ответы по интенсивности от 1 до 3 (1 – низкая, 3 - высокая). Один ответ может иметь оценки по разным переменным, таким образом за один ответ не всегда может назначать максимально 3 балла, так как ответ может содержать информацию сразу о нескольких личностных переменных.

После кодирования, сырые баллы переводятся в Т-шкалы по стандартной формуле. Автор отмечает, что к присвоению баллов надо относится очень серьезно, и перед обработкой каждого ответа, сначала необходимо ознакомиться со всеми ответами испытуемого. По словам автора, лучше оставить ответ неоцененным, чем неправильно оценить.

В ходе тестирования в ответах детей проявляются некоторые наиболее распространенные защитные механизмы, такие как уничтожение, формирование реакции, рационализация, проективная идентификация, проекция, интроекция, расщепление, отрицание. Реже встречаются подавление, регрессия, компенсация, обращение и перемещение. Выявить защитные механизмы

достаточно сложно, исследователю следует прочитать протокол многократно, чтобы обнаружить паттерн ответов.

Приведем примеры некоторых ответов детей, принявших участие в исследовании личностных переменных с помощью сказочного проективного теста в г. Алматы. Выборку исследования составили 30 учащихся общеобразовательных школ г. Алматы, 15 мальчиков и 15 девочек в возрасте от 6 до 12 лет.

В рамках данной статьи будут приведены только те ответы детей, в которых обнаруживается повышенная агрессия, а также определим способы психологической защиты, применяемые этими детьми.

Для удобства восприятия ниже представлена таблица, отражающая связь ответов, обнаруживаемых агрессию и типов психологической защиты.

Таблица – Связь ответов с агрессивной окраской и типа психологической защиты испытуемых

Герой	Вопрос	Ответ с агрессивной окраской	Тип агрессии	Тип психологической защиты
Великан	Взгляни на эти три картинки с великанами. Какой из трех великанов страшнее всего?	Третий, потому что он хочет всех съесть, он очень зол, его обидели все люди, и мы с великаном их приготовим и съедим.	Агрессия типа В Агрессия как месть	Проекция Идентификация с агрессором
	Что злой великан может сделать?	Он может разорвать всех на куски и съесть, так как он большой и голодный и ему не хватает еды.	Оральная агрессия	Рационализация
	Как ты думаешь, что станет с этим великаном?	Он однажды съест всех людей в своем городе, и не останется ничего живого, ему станет стыдно и жалко, и потом он сам себя убьет, спрыгнув со скалы.	Оральная агрессия	Аутоагрессия
Колдунья-мачеха	Посмотри на эту картинку с Белоснежкой и Колдуньей-мачехой. Как ты думаешь, что хочет сделать колдунья с Белоснежкой?	Она хочет вырвать ее сердце и проглотить, так как Белоснежка ей как дочь и она хочет быть с ней всегда рядом.	Оральная агрессия	Интроекция
	Почему колдунья хочет зла Белоснежке?	Потому что Белоснежка молодая и красивая, и Колдунье это не нравится, если Белоснежки не будет, то самая молодая и красивая будет Колдунья	Агрессия тип В Агрессия как зависть	Рационализация
	О чем думает Колдунья? Какие у нее мысли, чувства?	Она хочет, чтобы Белоснежка умерла, чтобы ее съели гномы, потому что она зла на ее отца, что он мало уделял ей внимания и ничего не дарил.	Агрессия как месть Оральная агрессия	Проекция Идентификация с агрессором
Гном	Посмотри на эту картинку с Гномом. Что собирается сделать этот гном?	Он собирается убить дракона, чтобы защитить Белоснежку и своих братьев	Агрессия типа В Агрессия как защита	Рационализация

	Как ты думаешь, что будет с Белоснежкой и гномами в конце сказки?	Гномы ее убьют, чтобы она не вышла замуж за принца, а была всегда с ними, она красивая, и они будут всегда ею любоваться.	Агрессия как доминантность	Интроекция
Волк	Взгляни на эти три картинки с волками. Какой волк из трех самый злой? Какой тебе кажется самым страшным?	Третий, потому что он превратился в зомби из-за того, что дровосеки его убили, раньше он был нормальным, он бы и Красную Шапочку не съел бы, если бы она его не доставала, а теперь он всегда такой злой будет.	Оральная агрессия	Проекция Идентификация с агрессором
	О чем думает волк? Что он хочет сделать?	Он же волк, животное, он ни о чем не думает. Когда он встретит Красную Шапочку, Бабушку или любого рандомного человека, он как настоящий волк сожрет его.	Оральная агрессия	Рационализация

В таблице указаны ответы, обнаружившие агрессию у некоторых респондентов. Из таблицы видно, что все типы агрессии встречаются в ответах, преобладает оральная агрессия, что вполне объяснимо, так как это характеризует сам сюжет сказки про Красную Шапочку и Великана, однако часто встречается и агрессия как месть. Среди защитных механизмов можно выделить в первую очередь рационализацию, меньше встречается проекция, интроекция и идентификация. Остановимся подробнее на них.

Рационализация состоит в том, что человек находит приемлемые причины для оправдания действий и мыслей [12]. Этот защитный механизм представляет собой контроль над эмоциями или аффектами с помощью рациональных суждений и является интеллектуально зрелым механизмом. Причем, рационализации обычно подвергаются собственные инстинктивные проявления ребенка, такие как агрессивные, оральные и сексуальные импульсы. Следовательно, если ребенок и имеет агрессивные импульсы, он может проявить их в своей фантазии, но благодаря этому типу психологической защиты, может держать свои мысли и поведение под контролем, не проявляя агрессию внешне.

Проекция заключается в том, что ребенок обвиняет других за свои неверные действия, процесс взваливания ответственности на других защищает ребенка от неприятного чувства стыда или вины. Чаще всего прослеживается, что дети, применившие проекцию в отношении героя, идентифицируют себя с этим героем. Они снимают ответственность с героев-агрессоров, и взваливают ее на других героев сказки.

Идентификация с агрессором в нашем наблюдении всегда представлена в связке с проекцией, и это неспроста. Ведь одной из важных особенностей СПТ, которая должна быть учтена при интерпретации результатов – это то, что ребенок обязательно будет себя идентифицировать с каким-либо героем сказки. Перед присвоением баллов, автор просит исследователей обязательно определить этого героя сказки.

В данной ситуации, каждый раз, когда ребенок использует проекцию в качестве защитного механизма, он неминуемо идентифицирует себя с агрессором, так как он несмотря на негативное поведение главных героев, испытывает к ним явно симпатию, и пытается их оправдать, через перекладывание ответственности за их злость на других героев или обстоятельства. Идентификация с агрессором – это защитный механизм, при котором индивид перенимает поведение агрессора или его характерные черты, чтобы справиться со страхом агрессии или тревогой.

Интроекция – это символическое присвоение ценностей, стандартов или особенностей характера другого человека [13]. И интроекция, и проекция являются самыми ранними механизмами психологической защиты, они применяются для интернализации образа значимого человека. Ребенок обычно пользуется интроекцией для уменьшения страха разлуки, или в целях предупреждения конфликтов со значимыми взрослыми.

В сказочном проективном тесте интроекция прослеживается в виде присвоения какой-то части другого лица, что вызывает сильные эмоции (например, оружие, личные вещи, части тела и др.). Эта психологическая защита помогает ребенку справиться с чувством одиночества, тоски по объекту любви, например, если мама покинула ребенка, сепарационный страх.

Аутоагрессия или агрессия, направленная на себя связана с перемещением агрессивных аффектов по отношению к другому, на самого себя. Это нужно психике ребенка для того, чтобы избежать чувства вины, стыда за свои агрессивные желания. То есть это отказ от деструктивных проявлений, направленных на окружение, и обращение их на самого себя [11].

Таким образом, выделено всего несколько типов психологической защиты у детей, которые дали ответы с высокой интенсивностью агрессии. В большей мере встречается рационализация, которая является высшей формой психологической защиты, наряду с интеллектуализацией. В меньшей степени встречается аутоагрессия, или агрессия, направленная на себя.

Заключение

Сказочный проективный тест – современная проективная методика, позволяющая определить динамику развития личности ребенка, непосредственно диагностировать личностные особенности ребенка, а также выявить основные механизмы защиты применяемые ребенком.

Защитные механизмы неосознаваемы, по этой причине их можно выявить лишь с помощью проективных методик. Поэтому несмотря на критику проективных методик, они продолжают успешно применяться, создаются все новые методики и модифицируются старые.

Сказочный проективный тест направлен на исследование 26 переменных, определяющих личность индивида, к ним относятся основные конфликты и потребности ребенка. В данной статье нами рассмотрены 6 из них, характеризующих типы агрессии.

Автором методики Кариной Колакоглоу отдельно выделены – агрессия как доминантность, агрессия типа А (проактивная), агрессия типа В (реактивная) – агрессия как защита, агрессия как зависть, агрессия как месть и оральная агрессия.

Было проведено исследование с применением данной проективной методики на детях 6-12 лет, обучающихся в разных общеобразовательных школах города Алматы, в количестве 30 человек (15 мальчиков и 15 девочек). Средний возраст выборки - 9 лет.

В данной статье были приведены выборочные ответы респондентов. Эти ответы были отмечены высоким уровнем агрессии, и была совершена попытка обнаружить связь между повышенной агрессией у детей и применяемыми ими способами психологической защиты.

Определено, что у детей, выдавших ответы с агрессивной окраской, применяются в качестве защитных механизмов, главным образом, рационализация, проекция, интроекция, аутоагрессия и идентификация с агрессором.

Поскольку интернет-серфинг детей практически не контролируется «вечно занятыми» родителями, дети находятся в свободном плавании, где их поджидает много агрессивного и жестокого. Кровавые видеоигры, видео с жестокими сюжетами и героями, мягкие игрушки со свирепым оскалом становятся повседневной жизнью ребенка. Очевидно, что это все ведет к повышению агрессии у детей, что в будущем может привести к девиантному и криминальному поведению.

Таким образом, раннее выявление агрессии у детей, дает возможность скорректировать поведение ребенка заблаговременно, и помочь ему стать взрослым с адекватной самооценкой, способным к сочувствию, готовым помочь окружающим и быть независимой и всесторонне развитой личностью.

Список литературы:

1. Позднякова М.Е., Брюно В.В. Агрессивное поведение детей и подростков как предиктор девиантного и криминального поведения: средовые и личностные факторы – статья – Институт социологии ФНИСЦ РАН Москва, Россия – 2023 г – с 407

2. Лукина М.Л., Шарифуллина И.А. Детская агрессия – статья УДК 373 – Вестник науки и образования №15 (93). Часть 1 – 2020 – с.96 – 99

3. Бреслав Г.Э. Психокоррекция детской агрессивности. Учебное пособие. СПб, 2004. 144 с.

4. Колакоглоу Карина Сказочный проективный тест: Для исследования личности детей: Руководство/ Пер. с англ. – М.: «КогитоЦентр», 2003. – 215 с.

5. Freud A. (1981). The Writings. Vol. VIII. 1970-1980. New York: International Universities Press, Inc. – 389 p.

6. Dodge K.A. and Coie J.D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups.//Journal of Personality and Social Psychology, 53, p. 1146-1158

7. Fromm E. (1973) The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths. New York: Holt, Rinehart and Winston. – 263 p.

8. Fosshage J. (1998) On aggression: Its forms and functions. // Psychanalytic Inquiry, 18 (1), p. 45-54

9. Klein M. (1932/1989). Love, Hate and Reparation, London: Hogarth – 119 p.

10. Никольская И. М., Грановская Р.М. Психологическая защита у детей. СПб: Речь, 2000 - 507 с.

11. Пашкова У.Ю., Савина Е.А. Типология защитных механизмов ребенка, выявляемых с помощью сказочного проективного теста – Ученые записки Орловского государственного университета. №2 (65), 2015 г. – с. 346 - 351

12. Coulacoglou C. Exploring the child's personality: Developmental, clinical and cross-culturtal applications of the Fairy-Tale Test Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher. – p. 199-218

13. Романов Е.С., Гребенников Л.П. Психологические защитные механизмы: формирование, функционирование, диагностика. – Мытищи, «Талант», 2006 – 144 с.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ғылыми жетекшісі: Кожаева С.К.,
п.ғ.к., доцент,
Ғаниқызы Аяулым,
Астана халықаралық университет. Астана қ., Қазақстан

Аннотация. Бұл мақалада қашықтықтан оқыту технологияларын қолдана отырып, студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Студенттердің белсенді когнитивті қатысуы олардың өмірге және кәсіби қызметке дайындалуының маңызды кезеңі болып табылады. Бұл тұрғыда студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға ықпал ететін оқытушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: когнитивті белсенділік, қашықтықтан оқыту технологиясы, қалыптастыру, студенттер, білім беру.

Бүгінгі таңда студенттерге қойылатын негізгі талаптардың бірі-олардың танымдық іс-әрекеті арқылы жан-жақты дамыған, шығармашылықпен жұмыс істейтін тұлға ретінде қалыптасуы. Қоғам өміріндегі болып жатқан әлеуметтік, саяси және экономикалық өзгерістер және осы салалардың болашақтағы дамуы қоғамдағы негізгі фактор болып саналатын жеке тұлғаның даму деңгейіне байланысты.

Бұл проблема қоғамдағы білім беру талаптарының түбегейлі өзгеруін, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды көздейді, бұл өз кезегінде қоғамның талаптарына сәйкес жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкеледі. Бұл міндетті жүзеге асыру студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталған кәсіби құзіреттілігі мен педагогикалық шеберлігін дамытқан мұғалімдердің қолында. Дәлірек айтқанда, ол оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуын арттыруға бағытталған.

Оқушылардың танымдық белсенділігі өскелең ұрпақты өмірге және кәсіби қызметке дайындаудағы маңызды кезең болып табылады. Бұл қызмет кез-келген қызмет түрімен біртұтас құрылымдық бірлікті құра алады.

Оқушылардың танымдық іс-әрекеті танымдық қызығушылық пен қажеттілікті қалыптастыруға бағытталған оқу іс-әрекетінің бір түрі болып саналады. Танымдық іс-әрекеттің қалыптасуы негізінде оқушылардың ой-өрісі толықтырылып, белсенді ойлау іс-әрекеті мен шығармашылық ойлау процесі дамып, студенттердің кәсіби мәдениеті мен қызығушылығы дамиды.

Оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуы қоғамның қажеттіліктеріне жауап бере алатын, ғылыми-техникалық процестің міндеттерін оңтайлы шеше алатын, халықтың рухани құндылықтарын дамыта алатын қоғам мүшелерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Зияткерлік операцияларды орындауға дайындықтың жеткіліксіздігіне байланысты әр оқушы танымдық іс-әрекетті өз бетінше орындай алмайды, бұл студенттерден ерік-жігер мен парасаттылықты талап етеді. Осыған сәйкес психологиялық-педагогикалық зерттеулер барысында танымдық іс-әрекеттің қалыптасуы тек білім, білік, дағдыларды игеру ретінде ғана емес, Сонымен бірге Ерік-жігер мен ерік-жігердің, қабылдау мен түйсіктің дамуы тұрғысынан да талданады..

Қазіргі жағдайда жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқытуда студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыруға ықпал ететін оқу процесін ұйымдастырудың тәсілдерін, әдістері мен формаларын табу қажеттілігі туындайды.

Оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыру оқу процесін ойдағыдай ұйымдастырудың басты шарты болып табылады. Бұл оқу процесінің тиімділігін арттыруды, оқушылардың оқу іс-әрекетінің психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес дидактикалық әдістерді қолдануды, оқытудың дамытушылық іс-әрекетін толық қолдана отырып, танымдық іс-әрекетті дамытуды талап етеді. Жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту кезінде

оқытушылар мен студенттердің субъективті өзара әрекеттесуіне негізделген танымдық іс-әрекетті оңтайлы ұйымдастырумен оқытудың тиімділігі артады. Сондықтан студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыру жоғары оқу орнында оқу процесін ұйымдастырудың маңызды міндеті болып табылады.

60-шы жылдардың екінші жартысы мен 70-ші жылдардың басында Кеңестік педагогика мен педагогикалық психологияда мұғалімнің жетекшілігімен танымдық іс-әрекет мәселесі кеңінен талқылана бастады, оны оқушылар танымдық міндеттерге өз бетінше жету арқылы дамытады..

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып, қашықтықтан оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың келесі принциптері бөлінді: белсенділік, хабардарлық, ғылыми, тәуелсіздік, өзін-өзі ұйымдастыру, дамыту, ұжымдық, рөлдік ойын.

Танымдық іс-әрекет-бұл ақпаратты қабылдаудан басталып, күрделі шығармашылық процестің қалыптасуымен аяқталатын мақсаттылықтан, мотивациядан және қызығушылықтан тұратын күрделі құбылыс.

А.С. Мұстояпова былай деп жазды:" танымдық іс-әрекеттің тиімді жүзеге асуы үшін оқушылардың оқу-танымдық үдерістегі ынтасы мен қызығушылығын, ерік-жігерін дидактикалық негізделген принциптерге шоғырландыру қажет."

Р.С. Омарова танымдық іс-әрекетті таным процесінде кездесетін қиындықтарды жеңу қабілетімен байланыстырады, жеке Тұлғаның Белгілі бір Ерік-жігер деңгейін көрсету және оның танымдық іс-әрекетін саналы түрде реттеу қажеттілігін негіздейді, танымдық іс-әрекеттің негізгі құрылымдық бірліктерін ажыратады: танымдық қызығушылық, танымдық ізденімпаздық және шығармашылық белсенділік.

Қашықтықтан білім беру Технологияларының негізгі функциясы-болжау, жобаның негізгі іс-шараларының бірі (өйткені ол білім берудің негізгі кезеңдерін көрсететін жалпы формалар мен нәтижелерді жоспарлаумен сипатталады) кәсіби құзыретті мамандарды даярлау процесінде, танымдық іс-әрекетке негізделген интеллектті қалыптастыру. Өз кезегінде қашықтықтан оқыту технологиялары белгілі бір пәнге тәуелсіз, оқу процесінде игерілетін заңдарға байланысты. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту технологиялары Ғылым мен практиканың басқа салаларындағы әртүрлі арнайы технологияларды (ғылыми ақпараттық технологиялар, өнеркәсіптік, электронды және т.б.) қамтиды.). Осылайша, қашықтықтан оқыту технологиясы білім берудегі пәндік мазмұнды меңгеруге арналған әдістемелік жүйелер, арнайы құралдар және оқыту құрылымы ретінде анықталады.

Жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту кезінде студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың моделін құруда біз тұлғалық-белсенділік, тұлғаға бағытталған және синергетикалық тәсілдерді негізге алдық.

Қашықтықтан оқытудағы оқушылардың танымдық іс-әрекетін жеке және белсенділік жағдайында қалыптастыру моделін қалыптастыру жеке тұлғаның танымдық қажеттіліктерін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, бейімділіктерін ескеруге негізделген.

Тұлғаға бағытталған тәсіл болашақ мамандардың субъективтілік деңгейін арттыруға бағытталатын болады.

Қашықтықтан оқытудағы оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың синергетикалық тәсілі олардың өзін-өзі ұйымдастыруы мен өзін-өзі тануына, өзін-өзі бақылауы мен өзін-өзі бағалауына, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған.

Сонымен қатар, қашықтықтан оқытуда студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыру моделін құруда жүйелі тәсіл қолданылды, өйткені қашықтықтан оқыту арқылы оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекетінің моделі жоғары оқу орындарында оқыту, тәрбиелеу және дамыту іс-әрекетінің басты мақсаты болуы керек

Білім беру ұйымының басшылығы білім беру стандарты негізінде оқыту нәтижелерін болжайды және оқушының танымдық іс-әрекетін қалыптастырудағы бастапқы жағдайы мен мүмкіндіктерінің стратегиялық болжамын жасайды. Студенттің жеке қасиеттері мен

мамандыққа қойылатын талаптарының арақатынасын диагностикалау стратегиялық Болжаудың осы кезеңінде де жүзеге асырылады.

Теориялық қағидалар қашықтықтан оқытудағы студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыру моделі негізінде практикалық зерттеулер алынған нәтижелердің дәйектілігін көрсетеді және келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

Қашықтықтан оқытудағы оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуы туралы отандық және әлемдік философиялық көзқарастармен педагогикалық-психологиялық еңбектерді талдау нәтижесінде танымдық іс-әрекеттің бұрынғыдан да көп екендігі анықталды.жаһанданудың қазіргі жағдайына сәйкес жаңа қоғамға бейімделген оқушының, жеке тұлғаның толық жетілген интеллектуалды тұлғасын қалыптастыруға деген сұраныс.

Қазіргі қоғамның әртүрлі салаларының жаһандық даму деңгейіне қарай жалғасып келе жатқан талпыныстары тек танымдық іс-әрекет арқылы жүзеге асырылатыны дәлелденді, ал қашықтықтан оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыру оқу процесінің оңтайлы ұйымдастырылуы мен тиімді жұмыс істеуінің шарты болып табылатыны дәлелденді..

Оқушылардың танымдық іс-әрекеті олардың жеке басының қалыптасуының маңызды көрсеткіші және танымдық іс-әрекетті қалыптастыруда біріктіру қажеттілігі болып табылады: мотивациялық-еріктік, мазмұндық, белсенділік-эксперименттік және бақылау-бағалау компоненттерін бір арнаға біріктіру қажеттілігі дәлелденді..

Ғылыми білімді қалыптастыру, танымдық іс-әрекетті, құндылық бағдарын дамыту және жан-жақты жетілген интеллектуалды тұлғаны қалыптастыру үшін қашықтықтан оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыру әдістемесінің тиімділігі анықталды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Andrusenko, N. V. Distance learning in Ukraine. Distance learning as a modern educational technology: materials of the interuniversity webinar (Vinnitsa, March 31, 2017) ed. by L.B. Lyshchynska. Vinnitsa: VTEI KNTEU, 2017. P.7–10

2. Datsenko G.V., Suzanska S.V. Distance learning as a means of stimulating self-education. Distance Learning as a Modern Educational Technology: Materials of an Interuniversity Webinar (Vinnitsa, March 31, 2017.); ed. by L.B. Lyshchynska. Vinnitsa: VTEI KNTEU, 2017. P. 17-20

3. Dyadushina, I. Facilitation in STEM-education - a powerful tool for developing a creative personality. Na urok, 2020. Available at: https://naurok.com.ua/post/fasilitaciya-v-stem-osviti-potuzhniy-instrument-rozvitku-kreativno-osobistosti. Access: August 12, 2021.

ТҰЛҒАДА МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСНАМАСЫ

Оралымбетова Гулжанар Умбеталовна,
аға оқытушы
Педагогикалық психология кафедрасы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. мақалада тұлғалық мінез-құлықтың қалыптасу ерекшеліктері мен оның даму маңыздылығына қарастырылған. Мінез-құлық туралы психологиялық еңбектерге талдау жасау арқылы, тұлғаның мінез-құлығын тәрбиелеу жолдары көрсетілген.
Түйін сөздер: қоғам, тұлғаның қолтаңбасы, этика, риторика, поэтика.

Аннотация. В статье рассматриваются важность развития и особенности формирования личностного поведения. Анализируются психологические труды о поведении, показаны пути воспитания поведения личности.
Ключевые слова: общество, подпись личности, этика, риторика, поэтика.

Abstract. The article focuses on the peculiarities of the formation of personal behavior and the importance of its development. Analyzing psychological works on behavior, the ways of educating personality behavior are shown.
Key words: society, personality signature, ethics, rhetoric, poetics.

Ел басының Қазақстан халқына жолдауында «Біздің қоғам дамуының күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдайларға және нақты қоғамдық тығырлыққа тірелуі, адам ағзасына қауіпті экологиялық орта, дәрігерлік қызметтің нашарлығы т.б. балалардың денсаулығы, мінез-құлқына, оқытуға байланысты әлеуметтік психологиялық бейімделуге қатысты қиын мәселелерді тудырып отыр» деп көрсетілген [1].

Қазіргі қоғам өмірінің шиеленіскен дағдарысты жағдайын қазіргі заман адамдарына ғана емес, болашақ ұрпақтың мінезінің қырларына әсер етуі мүмкін. Осы орайда адам мінезін жан-жақты зерттеп, жағымды мінез-құлықтарды бойына қалыптастыру мен көптеген психологтар, социологтар т.б. мамандар айналысуда.

Адам мінезін зерттеуде психология ғылымының талдауларына сүйенуге болады. Тұлғаның қолтаңбасы – бұл мінездің жеке ерекшеліктері мен ақылдың сыртқы көрінісі. Тұлғаның мінез ерекшеліктерін тануға қызығушылық білдірген ұлы ойшылдар – Аристотель, Конфуций, жақсы мінез-құлық туралы Әл-фарабидің, еңбектерінде құнды деректерге көз жеткізуге болады.

Тұлға мінезінің ғылыми негіздері туралы, С.М.Жақыповтың, Қ.Сейталиевтің, К.С.Жұмасованың, Ә.Алдамұратовтың, Ж.И.Намазбаеваның түрлі еңбектерінен көруге болады. Ал бүгінгі таңда елімізде болып жатқан әлеуметтік, мәдени, экономикалық, саяси өзгерістер қоғамның әрбір белсенді мүшесінің мінез-құлықтарына тереңінен зерттеу жүргізуді талап етіп отыр.

М.Қ.Бапаева бойынша тұлға деген сөздің өзі (personality) латын тіліндегі -«persona» деген сөзден шыққан. Бастапқыда бұл сөз ежелгі грек драмаларындағы театр көріністерінде әртістер киетін бет-пердені аңғартты. Соған орай, басынан-ақ, «тұлға» түсінігіне адам арнайы өмірлік рөлдерді ойнаған сәттерде даралыққа қол жеткізетін сыртқы әлеуметтік бейнесі қосылған, яғни, ол - айналасындағыларға бағытталған қоғамдық бет әлпеттен тұрады[2].

Тұлға құрылымында орталық орынды мінез алады. Адам мінезі көптеген адам бойындағы ерекшеліктерге, соның ішінде танымдық процестерге де әсер етеді. Мінез әрбір адамның жеке-даралығын жәнге жеке адамдық ерекшеліктерін көрсетеді. Адам мінезі жеке адам қызығушылықтарымен, қажеттіліктерімен, бағдарларымен, бағытымен, мотивімен, т.б. байланысты.

Мінез иесі болып табылатын жеке адам – қоғамның мүшесі, ол қоғамда түрлі қарым-қатынасқа түсіп отырады. Қоғамның мүшесі ол таптық қоғамда – таптың өкілі бола отырып, жеке адам қоғамның, таптың басқа мүшелері сияқты белгілі экономикалық, саяси, мәдени жағдайларға тәуелді болды. Мұндай жағдайлар мінездің жалпы типтік бітістерін қалыптастырады. Ж.И.Намазбаеваның пікрінше адамдар мен нақты адам мінезіндегі типтік бітістер дәуір мен таптың әлеуметтік өміріндегі маңызды жайттарды бейнелендіреді [3].

Күнделікті өмірде «мінез» ұғымы әртүрлі мағынада қолданылады. «Мінез» ұғымын айналысқа алғаш рет енгізген ертедегі грек ғалымы және философы Аристотельдің досы (б.з.д. IV – III ғ.) Теофраст болды. «Мінез» гректің сөзі, қазақша «белгі», «бітіс», «ерекшелік» деген мағынада қолданылады.

Теофрасттың мінездер туралы шағын трактаты сақталды, онда 30-ға тарта мінез суреттеледі. Теофрастқа дейін Аристотель жеке тұлғаның іс-әрекет немесе тәжірибелік жағын белгілеу үшін «этос» сөзін пайдаланды, ол «адамгершілік», «әдет», «ойлау бейнесі» мағынасын білдіреді. Бұл термин Аристотельдің «Этика», «Риторика» және «поэтика» сияқты еңбектерінде жиі кездеседі, демек, осы еңбектерде мінезге байланысты мәселелер көп берілген.

Мінез дегеніміз – адамдардың істеген іс-әрекетіне із қалдыратын өзіндік дара ерекшелігі. Мінез – кең мағыналы ұғым, онда адамның әртүрлі қасиеттері мен сапалары тоғысып жатады. Мінез – жеке адамның тіршілік жағдайындағы қылығын бейнелейтін тұрақты және мәнді психикалық ерекшеліктерінің үйлесімі. Мінез өмір, тәрбие үрдісінде қалыптасады, адамның өмір қалпы мен жағдайын көрсетеді. Олардың өзгеруіне байланысты мінез де өзгереді.

Күнделікті өмірде адамды өзімшіл немесе көпшіл, қарапайым немесе қатыгез, ұстамды немесе ұстамсыз, табанды, батыл, қызу қанды, салқын қанды және т.б. деп сипаттайды. Осы айтылғандардан көретініміз, мінез-жеке тұлғаның әртүрлі психикалық қасиеттерін қамтитын біртұтас құрылым. Кейде мінезді түсінуде интуиция ерекше рөл атқарады. Егер интуиция жемісті болса, тек талдаудың жемісі түрінде пайда болады. Интуиция шабыт сияқты тек ғана еңбексүйгіш адамдарға тән. Л.Н.Толстой «Жексенбі» романында былай деп жазды: «Адамдар өзен сияқты: су бәрінде де бірдей және әруақытта да біреу, бірақ әрбір өзен бірде тар, бірде тез, бірде кең, бірде тыныш, бірде таза, бірде салқын, бірде лас, бірде жылы. Адамдар да сондай. Әрбір адамның бойында кісінің барлық қасиеттерінің негіздерін кездестіруге болады және кейде біреулерін, кейде басқаларын аңғарамыз, кейде тіптен өзіне-өзі ұқсас болмайды» [4].

Адамдардың, әсіресе, жастарды тәрбиелеу жүйесінде бірінші орынға шынайы бақытқа жетуге кепіл болатын мінез-құлық тәрбиесін қояды. Кең мағынада алып қарасақ ғұлама бұл тәрбие ауқымына еңбек, эстетика, дене, гуманистік, патриоттық т.б. тәрбиелер түрлерін енгізіп, сызығып қараған сияқты.

Фарабидің «Бақытқа жол сілтеуінде» былай дәйектеледі: «Жақсы мінез-құлық пен ақыл күші – бұлар адамшылық қасиеттер болып табылады. Егер осы екеуі бірдей болып келсе, біз өз бойымыздан және өз әрекеттерімізден абзалдық пен кемелділікті табамыз және осы екеуінің арқасында біз ізгі игілікті және қайырымды адам боламыз, біздің өмір бейнеміз қайырымды, ал мінез-құлқымыз мақтаулы болады [5].

Мінезді зерттеу бұдан бірнеше жылдар бойы басталған болатын. Мінезді зерттеу дамуының ұзақ тарихы бар. Адам мінезінің даралық ерекшелігі жайлы ғылым тарихында тұңғыш рет сипаттап жазған ертедегі грек философы Теофраст. Бірақ ол мінезді адамның адамгершілік сапасына тән қасиет дейді. Лабрюйер де «Теофраст мінездері» деген еңбегінде мінезді адамның әлеуметтік адамгершілік ерекшеліктері жағынан қарастырған. Бұл, бірақ темпераментке кері анықтама. Өйткені темперамент – адамда туа пайда болатын генотипті ағза қасиеті. Осы көзқарасқа орай, мінез адамның туа пайда болатын фенотиптік ерекшелігі. Тұлғаның мінез-құлықтық теориясына сәйкес, адам ырық бостандығынан мүлдем айырылған. Біздің мінез-құлқымыз сыртқы жағдайлармен себептелген. Біз өзімізді көбінесе жанды қуыршақтар (марионетка) сияқты ұстаймыз және мінез-құлқымыздың неге апарып соғарын ұғынбаймыз, себебі үйренген әлеуметтік дағдылар мен рефлекстер ұзақ қолданудан

автоматтанып кеткен. Адамның ішкі әлемі объективті. Ондағының бәрі де ортадан алынған. Тұлға толығымен мінез-құлықтық көрінулерінде объективтелінеді. Ешқандай да «қасбет» жоқ. Біздің мінез-құлқымыздың өзі-ақ тұлға. Тұлғаның мінез-құлықтық белгілерін операционализациялап, объективті өлшеуге болады [2].

Адам мінезінің белгілі түрде қалыптасуы оның қоршаған дүниеге қатынасына байланысты. Бұл қатынастардың мәні адам араласып, байланысқа келген өмірлік объектердің маңызымен анықталады:

- Басқа адамдармен қатынасына қарай (шыншыл-өтірікші, әдепті дөректі т.б.)
- Орындалатын іс қызметіне орай (еңбеккер – еріншек т.б.).
- Өз басына болған қатынасына байланысты (сыншыл-өзімшіл т.б.).

Мінез әр тұлғада өзінше көрініске ие, солай да болса, оның құрамында белгілі топ адамдарына ортақ бітістеріне біріктіруге болады. Осыдан, мінез түрі адамдардың кейбір тобына тән қасиеттеің біреудің дара мінезінде нақты көрінуі. Мұның түпкі себебі мінез тума берілмейді, әр адамның белгілі топ, қоғам өкілі болуынан оның өмір жағдайы мен іс-әрекетіне сай қалыптасады.

Мінез құрылымындағы қасиеттер. Мұндай ерекшеліктер адамның азаматтық қасиетерін көрсететін негізгі және өзекті сипаттар болып табылады. Олар адамның қоғамдық қарым-қатынасы және әлеуметтік-типтік ерекшеліктері. Ал мінез құрылымының қасиеттеріне мынадай ерекшеліктер жатады: 1.Мінездің тереңдігі. Бұл қасиет адамның қоғам талаптарына орай көпшілікке, ұжымға, еңбекке деген қатынасын білдіреді. 2.Адамның жеке басының ерекшелігі, белсенділігі, Бұл қасиет мінездің күші. Осыған орай адам жақсы, мықты, тұрақты және нашар мінезді болып бөлінеді. 3.Мінездің тұрақтылығының, ауытқымалығы мен бейімделгіштігінің ерекше мәні бар. Мұндай адамдар әрқилы қиыншылықтарға ұшырағанда табандылық, төзімділік мен бейімделгіштік көрсетіп, мінезінің күшін аңғартады.

Адам мінезіндегі кейбір ерекшеліктер мен қасиеттердің күрт өзгерістерге ұшырауы да мүмкін. Бұл адамның тіршілік бейнесіне, сыртқы жағдайдың өзгеруіне, сондай-ақ талас-тартысты, дау-дамайлы жағдайларға да байланысты. Мысалы, баланың жас кезіндегі басынан кешірген қиыншылықтары мен керіс-жанжал арасында өсуі, бір мектептен екінші мектепке ауысқанда оған қойылатын талаптардың түрліше болуы және мектеп пен ата-ана тәрбиесінің арасындағы алшақтық оған ерекше әсер етіп, мінез-құлқын өзгертетіндігі анықталған жайттар. Мұндай жағдайларда мінездің кейбір сапалары өзгеріп қана қоймай, соған ыңғайланып, қалыптаса да береді. Сонымен, адам мінезінің дамуы мен қалыптасуы сыртқы жағдайлар мен ішкі факторларға, тіршілік еткен ортаға, әлеуметтік жағдайға, тәлім-тәрбие істерінің нәтижесіне байланысты болып, олардың бәрі адам бойында із қалдырып отырады.

Демократ ұстаз К.Д.Ушинский бала мінезінің дамуы мен қалыптасуын жаңа отырғызылып, көктей бастаған ағаш көшетімен салыстырып, көптеп келе жатқан ағашқа тырнақ дағымен із салса, ол өсе келе шорланып, буынданып кетеді дейді. Сондықтан, бала мінезін тәрбиелеу - әрі нәзік, әрі игі мақсатты іс. Адамның мінезі – оның бүкіл өмір бойы іс-әрекеттері мен қылықтарына, өзін-өзі тәрбиелеуіне байланысты қалыптасып, дамып отыратын психологиялық даралық қасиет.]

Адамның басқа адамдарға қатынасын білдіретін мінез бітістерінің арасынан коллективизмді, гуманизмді, ілтипаттылықты, мейірімділікті, ашықтықты, басқаны құрметтеушілікті айтуға болады. Бұған қарсы сипаттар тұйықтық, қайырымсыздық, мейірімсіздік, дөрекелікі, адамдарға жек көре қараушылық болады. Адамның еңбекке деген көзқарасын табандылық, инициатива, еңбек сүйгіштік, творчествоға бейімділік, жұмыстағы адалдық сипаттайды. Өз басының қасиетін сезіну, кішіпейілділік, асқақтық, ұяңдық, өкпелегіштік, эгоизм, эгоцентризм (өзінің жеке басымен ғана, өз әсер алуымен ғана шұғылдануға өзін алда ұстауға тырысу) т.б. сияқты мінез бітістері адамның өзіне-өзінің қатынасын көрсетеді.

Кейбір мінез бітістері жеке адамның ұнамды мінез бітістері, ал екенші біреулері ұнамсыз болып табылады. Мінез бітістерін бағалай келіп, бұлардың әрқайсысының моральдық мән-жайын ескеру керек. Мәселен, еңбек сүйгіштік – ұнамды мінез бітісі, бірақ, егер ол жеке

бастың мүдделеріне, мәселен, басқалардың есебінен өзінің баюына қызмет ететін болса, онда бұл жеке адамның ұнамсыз қасиеті болады.

Агрессия тек басқа адамдардың сөзі мен іс тудырып қана қоймай, ол агрессияның шынайылығын, мүмкіндігін арттыратын ортаның ерекше әрекет салдарынан немесе сондағы болған жағдайларға байланысты болу мүмкін.Бұл жағдайлар мыналар: ортада қолайсыздықты тудыратын физикалық параметрлер, жағымсыз жағдайлар – ыстық, шу, лас ауа, және ішімдікке әуестенуінен, сонымиен бірге массалық жаңалықтардың әсер етуі, соның ішінде: кино және телевизия.

Халқымыздың мінезі туралы сөз болғанда осы халықтың соңғы бес ғасыр төңірегінде мінезіне шолу жасаған абзал. Қазақтың мінез бітістері қоғамдық дамудың түрлі ерекшеліктеріне орай ауық-ауық өзгеріске түсіп отырды. Қазақ халқының жайсаң көркем мінез бітістері 15-16 ғасырдың аумағында ерекше көрінді. Мұны Қазтуған, Асан қайғы, Дулати, Жалаири т.б. ғұламалар атап көрсеткен. Олар имандылықтың ең жоғары түрлері адалдық пен арлылық, инабаттылық, қарапайымдылық, балажандылық, шыдамдылық, мейірімділік, сабырлылық, сөзді қастерлеу және айтқан сөзінде тұру т.б. осындай ұнамды мінез бітістері кейіннен орыстарға бодан болғанға дейін (1731) ерекше көрініс тапты дейді. Бұрынғы уақытта қазақ елі ұйымшыл, ері жауынгер, биі әділ, намысқой, адамы әрі бітімді, қайратты, сауықшыл болған екен. Әрине, халық болған соң түгел сомдай, мұнтаздай деуге келмейді, талай оқшау мінездері де болған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы Астана -2015

2 Бапаева М.Қ., Әбеуова И.Ә., Бапаева С.Т. Тұлға психологиясы. Оқулық А.: Нұрлы Әлем, 2019-7б.

3 Жақыпов С.М. Жалпы психологияға кіріспе. Оқу құралы /А.: Қазақ университеті, 2017 – 230 б., 200 б.

4 Намазбаева Ж.И. Психология. Оқулық. А.: Print – S, 2015-296.

5 Сейталиев Қ. Жалпы психология. Оқу құралы, А.: Білім, 2021-333б.

6 Көбесов А. Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі, көмекші оқу құралы. А.: Санат, 2015-176 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Тлеуғазина Аяулым Ерланқызы,
4 курс студенті,
Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығы.
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Сманова Алуа Арыстанқызы,
PhD, доцент
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Мақалада, бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту мәселесі қарастырылған. Онда, бастауыш мектептің алдында тұрған негізгі мақсат – оқушыларға білім бере отырып логикалық ойлау қабілетін дамыту, қызығушылығын арттыру, оқуға ынтасын ояту. Бастауыш мектеп кезеңінде алған білімдерді бала өз іс-әрекетінде қолдануға машықтанады және ой қорытынды жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру, ойлау қабілетінің дамуы анық көріне бастайды және осы кезеңде оқушының ойлауы нақты-бейнеліден абстрактылы ойлауға қарай дамиды, заттарды тиісті ұғымдарға жатқызып, өзінің ойын дәлелдеуге үйрене бастайды. Дәлелдеу үшін бала тиісті жүйе – логикалық ойлауға сүйенеді. Сондай ақ, оқушылардың логикалық ойлауын дамытудың екі сатысы көрсетіліп, қолданылатын әдістерге баяндалған.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, оқушы, логикалық ойлау, әдістер, қабілет, дамыту.

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития логического мышления младших школьников. В нем основная цель, стоящая перед начальной школой, - развивать у учащихся умение логически мыслить, воспитывать интерес, прививать мотивацию к обучению. Знания, полученные на этапе начальной школы, ребенок обучается применять в своей деятельности и начинает отчетливо проявляться в умении делать умозаключения, выявлять причины и следствия, давать объяснения, рассуждать, и на этом этапе мышление учащегося развивается от конкретно-образного к абстрактному мышлению, начинает учиться приписывать предметы соответствующим понятиям и доказывать свою точку зрения. Для доказательства ребенок опирается на соответствующую систему-логическое мышление. Также показаны два этапа развития логического мышления учащихся и изложены применяемые методы.

Ключевые слова: начальный класс, ученик, логическое мышление, методы, способности, развитие.

Abstract. The article deals with the problem of developing logical thinking in younger schoolchildren. In it, the main goal facing primary schools is to develop students' ability to think logically, foster interest, and instill motivation to learn. The knowledge gained at the stage of primary school, the child learns to apply in his activities and begins to clearly manifest himself in the ability to draw conclusions, identify causes and effects, give explanations, reason, and at this stage the student's thinking develops from concrete-figurative to abstract thinking, begins to learn to attribute objects to appropriate concepts and prove his point of view. To prove this, the child relies on an appropriate system -logical thinking. Two stages of the development of students' logical thinking are also shown and the methods used are outlined.

Key words: elementary grade, textbook, logical thinking, methods, abilities, development.

«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында – ұлттық білім моделін қалыптастыру тенденциясы және Қазақстан білім беру жүйесін бүкіл әлемдік білім кеңістігіне кіріктіруін сипаттайтын білім беру саласы болып табылады».

Осыған орай қазір бүкіл әлемде индустриялық қоғамнан инновациялық қатынас жасауға оны жүзеге асыратын техникалық мүмкіндіктерді дамытып отыра алатын ақпараттық қоғамға,

негізгі рөлді ақпаратты алу, өңдеу, сақтау, тасымалдау, тарату және пайдалану істерді атқаратын жаңа қоғамға көшу үдерісі жүріп жатыр [1].

Бұл сатыда білім берудің басты ерекшеліктері «Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарында»: «Бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен, оқушы тұлғасы ұйытқысының қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын буын екендігімен анықталып негізделеді», - деп көрсетілген [2, 136 б].

Бастауыш мектептің алдында тұрған негізгі мақсат – оқушыларға білім бере отырып логикалық ойлау қабілетін дамыту, қызығушылығын арттыру, оқуға ынтасын ояту. Бастауыш мектеп кезеңінде алған білімдерді бала өз іс-әрекетінде қолдануға машықтанады және ой қорытынды жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру, ойлау қабілетінің дамуы анық көріне бастайды және осы кезеңде оқушының ойлауы нақты-бейнеліден абстрактылы ойлауға қарай дамиды, заттарды тиісті ұғымдарға жатқызып, өзінің ойын дәлелдеуге үйрене бастайды. Дәлелдеу үшін бала тиісті жүйе – логикалық ойлауға сүйенеді. Логикалық ойлау анықтылығымен, бірізділігімен, дәлелділігімен ерекшеленеді. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуға біріншіден – айнала қоршаған ортаны танып білу, екіншіден – баланың тапсырмаларды шешуге деген өзіндік талаптардың күшеюі, үшіншіден – сөздік қорының кеңеюі әсер етеді.

А. Байтұрсынов ұғымдарды қалыптастыру үшін ойлау заңдарын, ережелерін дұрыс пайдалану керектігін айтады.

Т. Тәжібаев «Адамның дүниетану үдерісі нақты қарапайым пайымдаудан бірте-бірте дерексіз ойлауға көшіп отырады» – дейді.

Ж. Аймауытов жас буынның дұрыс ойлап, дұрыс сөйлеуіне ата-ана мен мектеп оқытушылары бірден-бір жауапты деген құнды пікір айтады. Бұл пікірлер оқу-тәрбие үдерісіндегі озық ой-пікірлермен үндесіп жатқандығын байқауға болады.

Қ. Жарықбаевтың еңбектерінде «Баланың логикалық ойлауын дамыту, ұғымдарын өсіру – науқандық жұмыс емес. Ол әрбір сабақ үстінде, мектептегі барлық тәлім-тәрбие үдерісінің барысында ұдайы жүргізілетін жұмыс. Мұнда оқушылардың жас ерекшелігі де қатты ескеріледі» – делінген.

М. Жұмабаев та өзінің «Педагогика» атты шығармасында оқу ағарту ісінің келелі мәселелерін қарастыра келе логикалық ойлауға тоқталған [3, 280 б].

Ұлы ғалымдар, педагогтар Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж-Ж. Руссо, И.Ф. Гербарт, А. Дистервег, К.Д. Ушинскийдің оқыту арқылы оқушылардың ақыл-ой кабілеттерін дамытуға баса назар аударғаны тегін емес.

Оқыту үдерісінде логикаға көңіл бөлген чех педагогы Я.А. Коменский оқушыларды ой тұжырым жасауға үйретіп оларды өмірмен байланыстыра білуге ары қарай логикалық ойлауын жетілдіру керектігін айтқан. Ол қандай пән болмасын ойлаудың формалары талдау, жіктеу және салыстыруға көп көңіл бөлген. Бұл көзқарастар ары қарай ұлы педагог К.Д. Ушинскийдің еңбектерінде көрініс тапты. «Баланың логикалық ойлау қабілетін дамыту – бастауыш сыныпты оқытудың басты мақсаты. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін дамыта оқытудың негізгі ерекшелігі – айнала қоршаған орта және табиғатты бақылау және көрнекі оқыту болу керек» – деп құнды пікір айтады [4, 103 б].

Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауының дамуы екі негізгі саты арқылы өтеді. Бірінші сатыда (ол шамамен I – II сынып) олардың ойлау әрекеті көбіне әлі мектеп жасына дейінгі баланың ойлауын еске түсіреді. Мұнда көрнекі әсер ету басым болады. Балалар нақты заттарға немесе оның дәл баламаларына, бейнелеулерге сүйенеді. I - II сыныптың оқушыларын заттар мен жағдайларды олардың қандай да бір жеке сыртқы белгісі бойынша бағалайды. Балалардың ой қорытулары көрнекі алғы шарттарға, қабылдау деректеріне сүйенеді. Қорытынды жасау логикалық дәлелдер негізінде емес, қабылдаған мәліметтерге тура қатынасы жолымен жүзеге асырылады. Бұл кезеңдегі балалар жасайтын жинақтау заттардың көзге түсетін белгілерінің күшті қысымымен болады. Бұл сатыда туындайтын жинақтаулардың көпшілігі заттар мен құбылыстардың бетінде жататын нақты қабылданған

белгілер мен қасиеттерді қамтиды. Бастауыш сынып оқушысына олар жасаған жаттығулар нақтылы бақылау жағдайларына, олардың егжей-тегжейлі сөзбен сипаттауға сүйенетіндей етіп беріледі. Мұндай материалдарды салыстыруда балалар ұқсас белгілерді табады және оларды тиісті сөздермен белгілейді. Білімді толық жинақтаудың негізгі критерийі баланың алған білімге сай келетін нақтылы мысал келтіре білуі болып табылады. Осы кезеңде оқытудың көрнекілік ұстанымын кеңінен қолдануға негіз болады [5, 112б].

Жүйелі оқу әрекеті негізінде III – IV сыныпта бастауыш мектеп оқушысының ойлау сипаты өзгереді. Ойлаудың дамуының екінші кезеңі осы өзгерістермен байланысты. III – IVсыныптарда ұғымдар арасындағы қатынасты көрсетуді талап ететін тапсырмалар көлемі ұлғая береді, оқушылар ұғымдардың кейбір белгілері арасындағы тектік-түрлік қатынасты, яғни топтастыруды игереді. Екінші кезеңнің аяғына қарай оқушылардың көпшілігі бұрынырақ жинақталған ұғымдары шеңберінде оларды ойша талдау мен құрастыру арқылы қорытынды жасайды. Мұғалімнің түсіндіруі және оқулық материалының тікелей көмегінсіз-ақ ұғымдарды меңгеруге көптеген жағдайларда жеткілікті болады. Көрнекі сәттері аз, объектілердің көпті-азды байланыстары бойынша сипатталатын пайымдаулар саны өседі.

Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының заттар мен құбылыстардың белгілері мен қасиеттері туралы пайымдауларының негізінде көбінесе көрнекі бейнелеулер мен суреттеулер жатады. Сонымен қатар бұл пайымдаулар мәтінді талдау, оның жекеленген бөліктерін ойша салыстыру, бұл бөліктердегі басты сәттерді ойша айқындау, оларды бірегей көрініске біріктіру, ақыр соңында, кейбір жаңа, ендігі жерде тікелей түп нұсқадан қашық жатқан және абстрактілі білім болған пайымдаулардағы жеке нәрселерді жалпылау болып табылады. Белгілі заттар мен құбылыстарды жіктеу іскерлігі бастауыш мектеп оқушыларының ақыл-ой әрекетінің жаңа күрделі формаларын дамытады, ол қабылдаудан біртіндеп бөлінеді де оқу материалдарымен жұмыс істеудің өз алдына бөлек, өзінің ерекше әдістері мен тәсілдерін жинақтай бастаған үдерісі болады. Бұл мәселелер білім беру бағдарламасымен және білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда қолданылатын педагогикалық әдіс- тәсілдермен тығыз байланысты. Сондықтан біз, қазіргі уақытта жаңартылған білім беру бағдарламаларында оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытуда қолданылатын интербелсенді әдістерге тоқталдық: Ең алдымен, бастауыш сынып оқушысының әрекеті ойын болғандықтан, ойын арқылы оқыту әдіснен тоқталдық. *Ойын арқылы оқыту* әдісінің негізгі элементтері:

- ойынның алдында нақты білім беру мақсаты бар;
- ойын арқылы белгілі бір педагогикалық нәтижеге қол жеткізу жоспарлануда, оқу іс-әрекеті ойын ережелеріне бағынады, Оқу материалдары ойын құралы болып табылады.

Ұжымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталған ойын әдістерінің көмегімен оқушылар логикалық ойлауы дамып, шағын топтардың басқа мүшелерінің пікірлерін құрметтеуге, түпкілікті нәтиже мен өз іс-әрекеттерін жобалауға, сонымен қатар мақсатқа жету әдістерін анықтауға дағдыланады. [6, 85 б.].

Жобалау әдісі. Оқу жобасы- оқуышлармен немесе оқуышлар тобымен зерттеушілік, шығармашылық немесе практикалық сипаттағы міндеттерді шешуге бағытталған оқу-танымдық қызмет. Ол проблемаларды кең мағынада шешудің әрекеттері мен келісілген әдістерімен, ортақ мақсаттың болуымен сипатталады. Жобалау әдісіннің элементтерін қолдана отырып, оқушылар алға қойған мәселені шешудің өзінді жолдарын іздеп табады.

Жобалау әдісі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес жүзеге асырылады. Жобалау әдісін қолдану барысында оқушылардың ұжымдық және топтық жобаларды дайындау жөніндегі қызметін ұйымдастыру ұсынылады. Жобалық жұмысты ұйымдастыру аудиториямен шектелмейді, сонымен қатар аудиториядан тыс жерде бірлескен жұмыс атқарады [7, 18б.].

Кейс-стади - белгілі бір оқиға мен жағдайды талдауға арналған іскерлік ойын. Кейсті пайдалану барысында оқушылар топтық сұрақтар мен жауаптарда көтерілген мәселенің мәнін түсіндіреді, жағдайды бағалайды, оқиғаны немесе процесті талдайды және өз шешімдерін көрсетеді.

Кейс-стади пайдалану:

- жүйелік, корреляциялық, факторлық, статистикалық және басқа да талдау дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді;

- оқушылармен қосымша тапсырмаларды құру нұсқаларын әзірлейді;;

- "ми шабуылы" пікірталасын, ғылыми пікірталас пен негізгі және көп қырлы шешім бойынша пікірталас өткізу жоспарлайды.. Кейс-стадиларды пайдалану кезінде оқушылардың дайын білімді игеруіне емес, оларды өндіруге, яғни практикалық мәселелерді шешу үшін теориялық білімді қолдану дағдыларын дамытуға және мұғалім мен оқушының шығармашылық ынтымақтастығына баса назар аударылады [8, 75б.].

Қорыта келе, жоғарыда көрсетілген әдістерді бастауыш сыныпта сабақтарда пайдалану барысында оқушылардың логикалық ойлауын дамыту зор ықпал жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы /http://edu.gov.kz

2 Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы. Астана-2007. 17- шілде. 2020 жылға толықтырулар.

3 Бабаев С.Б. Бастауыш мектеп педагогикасы: Оқу құралы: Алматы: «Заң әдебиеті», 2007. -280 б.

4 Запорожец А.В. Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту. 2017ж. 103б.

5 Рахымбек Д. Оқушылардың логика методологиялық білімін жетілдіру. Алматы: 2018 ж. 112б.

6 Сарыбасова Қ.А. Инновациялық педагогикалық технологиялар негізінде бастауыш сынып мұғалімінің даярлығын жетілдіру: дис. п.ғ.к. Қарағанды, 2006

7 Кобдикова Ж.У. Педагогическое технология уровневой дифференциаций обучения в средней школе. Алматы, 2021.

8 Инновационное обучение: Стартегия и практика. /Под. ред. В.Я. Ляудие. – М., 2020.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ДЕТЕЙ В КРИЗИСНЫХ СЕМЬЯХ

Сулейменова Сабина Жаныбековна,
магистрант 1 курса по специальности
7М01805 -Социальная педагогика
КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. Кризисные семьи представляют собой социально-педагогическую проблему, требующую внимания со стороны общества и государства. В контексте Казахстана, как и во многих других странах, существует ряд факторов, способствующих возникновению и развитию кризисных семейных ситуаций, включая экономические проблемы, социальные дисбалансы, негативные тенденции в сфере здоровья и образования, а также изменения в структуре семьи и ценностях общества.

Цель данной аннотации - проанализировать существующую ситуацию с кризисными семьями в Казахстане, выявить основные причины и последствия таких ситуаций, а также предложить пути решения данной проблемы с учетом социально-педагогических аспектов.

Для достижения этой цели будет использован смешанный метод исследования, включающий анализ статистических данных, литературных источников, а также интервью с экспертами в области социальной работы и педагогики. Результаты анализа позволят выявить основные тенденции и проблемы в сфере кризисных семей в Казахстане, а также предложить рекомендации по улучшению социально-педагогической поддержки для таких семей и их членов.

Ключевые слова: Кризис, кризисные семьи, семья.

Аннотация. Дағдарыстық отбасылар қоғам мен мемлекеттің назарын талап ететін әлеуметтік-педагогикалық проблема болып табылады. Қазақстан контекстінде, көптеген басқа елдердегідей, экономикалық проблемаларды, әлеуметтік теңгерімсіздіктерді, денсаулық пен Білім саласындағы теріс үрдістерді, сондай-ақ отбасы құрылымындағы және қоғам құндылықтарындағы өзгерістерді қоса алғанда, дағдарыстық отбасылық жағдайлардың туындауына және дамуына ықпал ететін бірқатар факторлар бар.

Бұл аннотацияның мақсаты-Қазақстандағы дағдарысты отбасылармен қазіргі жағдайды талдау, осындай жағдайлардың негізгі себептері мен салдарын анықтау, сондай-ақ әлеуметтік-педагогикалық аспектілерді ескере отырып, осы мәселені шешу жолдарын ұсыну.

Осы мақсатқа жету үшін статистикалық деректерді, әдеби дереккөздерді талдауды, сондай-ақ әлеуметтік жұмыс және педагогика саласындағы сарапшылармен сұхбаттарды қамтитын аралас зерттеу әдісі қолданылады. Талдау нәтижелері Қазақстандағы дағдарысты отбасылар саласындағы негізгі үрдістер мен проблемаларды анықтауға, сондай-ақ осындай отбасылар мен олардың мүшелері үшін әлеуметтік-педагогикалық қолдауды жақсарту бойынша ұсынымдар ұсынуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дағдарыс, дағдарыс отбасылары, отбасы.

Abstract. Crisis families are a socio-pedagogical problem that requires attention from society and the state. In the context of Kazakhstan, as in many other countries, there are a number of factors contributing to the emergence and development of family crisis situations, including economic problems, social imbalances, negative trends in health and education, as well as changes in family structure and society values.

The purpose of this annotation is to analyze the current situation with crisis families in Kazakhstan, identify the main causes and consequences of such situations, and propose ways to solve this problem, taking into account socio-pedagogical aspects.

To achieve this goal, a mixed research method will be used, including analysis of statistical data, literary sources, as well as interviews with experts in the field of social work and pedagogy. The results of the analysis will help identify the main trends and problems in the field of crisis families in

Kazakhstan, as well as offer recommendations for improving socio-pedagogical support for such families and their members.

Key words: Crisis, crisis families, family.

Введение. Семейные кризисы (дефолты) – психофизиологические трудности, пересекающиеся в семьях на различных этапах их супружеского цикла. Распознают нормативные и ненормативные семейные дефолты. Официально выделяется 10 основных кризисных ситуаций в жизненном цикле, такие как [1]:

1. Зачатие, беременность и рождение первенца. С рождением ребенка семейные узы,которые раньше были эгоистическими отношениями, трансформируются в альтруистические. Перед супругами встает задача перераспределить свои роли с учетом потребностей и запросов ребенка.

2. Ребенок овладевает человеческим языком. Развитие языка, его богатство и полнота полностью зависят от общения с близкими и взрослыми.

3. Установление отношений ребенка с окружающей средой. Часто речь идет об отношениях в школьном коллективе. Родители и дети на этом этапе сталкиваются с проблемой адаптации к элементам школьного мира,неоднородной реальности и окружающей среде, усвоения и соответствия нормами правилам,принятым в школьном сообществе.

4. Ребенок вступает в подростковый возраст. Психологические особенности подросткового возраста,такие как острое отношение к критике, импульсивность, борьба с родительским авторитетом и общая эмоциональная неустойчивость,могут стать причиной конфликтов между родителями и детьми. Психологический микроклимат в семье в этот период усугубляется тем, что сами родители переживают кризис среднего возраста и находятся в возрастном напряжении.

5. Ребенок взрелости покидает родительский дом в поисках независимости и самостоятельности. В этот период родители часто испытывают так называемый «синдром опустевшего гнезда»,поскольку чувствуют утрату от прекращения совместной жизни.

6. Брак взрослых детей и рождение нового члена семьи (невестки или зятя). Супруги сталкиваются с новыми проблемами,связанными с установлением отношений с новым человеком и принятием его в узкий семейный круг.

7. Начинается менопауза. В этот период женщины теряют способность к деторождению,а в их организме происходят глобальные физиологические изменения,которые могут вызвать серьезные переживания.

8. Снижение сексуальной активности у мужчин. На этом этапе происходят нормальные физиологические изменения в мужском организме, связанные со старением, которые могут ощущаться как потеря сексуальной энергии, самого важного мужского качества. Задача мужчин здесь -принять свои физиологические возможности в отношении сексуального желания.

9. Воспитание в роли бабушки и дедушки. Задача новых родителей –принять эту роль, а также передать доминирование в семейной системе молодому поколению.

10. Смерть супруга. Смерть супруга часто становится источником сильного переживания и требует жизненных ресурсов и эмоциональной поддержки со стороны других членов семьи.

В Казахстане, как и во многих других странах, существует проблема кризисных семей, которая серьезно влияет на благополучие детей, родителей и общества в целом. Вот некоторые из основных аспектов, связанных с кризисными семьями в Казахстане

Экономические факторы: Высокий уровень безработицы, низкий доход и экономические трудности приводят к напряженности в семье, конфликтам и разводам.

Социальные и культурные изменения: изменение ценностей и традиций, утрата традиционных ролей в семье и влияние популярной культуры способствуют возникновению конфликтов и кризисов в семейных отношениях.

Домашнее насилие: насилие в семье остается серьезной проблемой в Казахстане, приводя к травмам, физическому и эмоциональному насилию и разрушению семейных отношений.

Алкоголь и наркотики: Злоупотребление алкоголем и наркотиками членами семьи может нарушить семейную гармонию, привести к деструктивному поведению и кризисам в отношениях.

Права детей: Недостаточная защита прав детей, включая образование, здравоохранение и защиту от насилия, также может привести к семейным кризисам и повлиять на благополучие детей.

Для решения проблемы кризисных семей в Казахстане необходимо разработать комплексные меры поддержки, включая социально-педагогическую поддержку, психологическую поддержку, юридическое консультирование и развитие социальной инфраструктуры для защиты семей и детей в кризисной ситуации. Также важно организовывать информационные мероприятия и образовательные программы для повышения осведомленности населения о проблемах кризисных семей и способах их решения. Решение проблем в кризисных семьях требует комплексного и индивидуального подхода, который учитывает конкретные обстоятельства семьи и потребности ее членов (мать, отец, дети).

Заключение

Таким образом, в основе нашего исследования можно выделить следующие выводы:

- в Казахстане до сих пор не решен вопрос о предоставлении правильной психологической и педагогической помощи в кризисных семьях.

- Дети существующие в кризисных семьях,повзрослевши имеют большое количество психологических трудностей и плохо функционирующую социализацию.

Для решения проблемы кризисных семей в Казахстане необходимо разработать комплексные меры поддержки, включая социально-педагогическую поддержку, психологическую поддержку, юридическое консультирование и развитие социальной инфраструктуры для защиты семей и детей в кризисной ситуации. Также важно организовывать информационные мероприятия и образовательные программы для повышения осведомленности населения о проблемах кризисных семей и способах их решения.

Список литературы:

1. Вы и ваша семья. (2015). Руководство по личностному росту/Автор: Сатир Вирджиния Р.Издательство: Институт обще гуманитарных исследований.

2.Полякова, О. В. (2019). Социально-педагогическая помощь детям из кризисных семей: методика и практика.

3.Болдырева, И. А. (2018). Социально-педагогическая помощь семье в кризисных ситуациях. Новосибирск

4. Лебедева, И. В. (2017). Психология семейных отношений: преодоление кризисов. Москва

5. Трофимова, Л. М. (2015). Психологическая помощь детям в кризисных ситуациях.

ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аймырзаева Замира,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Амирова Амина Слямхановна,
Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Аннотация. Бұл мақалада жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту үдерісінің заңдылықтарын дидактика зерттейтіндігі туралы айтылады. Ол заңдылықтардың жеке пәндерді оқытудағы көрінісін және әр пәнді оқытудың өзіне ғана тән заңдылықтарын пәндік дидактика қарастырады. Бұлардың әрқайсысына тән өзіндік ерекшеліктеріне байланысты оқыту әдістемелері бар. Әдістеме дидактикаға ғана негізделіп қоймайды. Ол психология, педагогика, философия және т.б. ғылымдардың жетістіктеріне сүйеніп, білім беру жүйесіндегі озат тәжірибелер мен мәселелерді жедел ғылыми талдаудан өткізіп отырады.
Түйін сөздер: әдістеме, әдіс, дидактика, электронды ресурс, дағды, зерттеушілік іс-әрекет.

Аннотация. В данной статье говорится, что дидактика изучает закономерности процесса воспитания и обучения молодого поколения. Предметная дидактика рассматривает проявление закономерностей преподавания отдельных предметов и своеобразие закономерностей преподавания каждого предмета. У каждого из них свои методы обучения. Методика основана не только на дидактике. Это психология, педагогика, философия и т. д. на основе достижений науки проводит экспресс-научный анализ лучших практик и проблем в системе образования.
Ключевые слова: методология, метод, дидактика, электронный ресурс, умение, исследовательская деятельность.

Abstract. This article says that didactics studies the patterns of the process of education and training of the younger generation. Subject didactics considers the manifestation of the patterns of teaching individual subjects and the originality of the patterns of teaching each subject. Each of them has their own teaching methods. The methodology is based not only on didactics. These are psychology, pedagogy, philosophy, etc. based on the achievements of science, it conducts an express scientific analysis of the best practices and problems in the education system.
Key words: methodology, method, didactics, electronic resource, skill, research activity.

Педагогика және психология қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірмен сөздігінде: әдістеме – әдістер жиынтығы; оқыту немесе ғылымды зерттеу әдістері туралы ілім; педагогиканың жеке пәндерден берілетін білім көлемін негіздеп, оны оқытудың тиімді әдістерін зерттейтін саласы. Жалпы алғанда жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту үдерісінің заңдылықтарын дидактика зерттейді. Ол заңдылықтардың жеке пәндерді оқытудағы көрінісін және әр пәнді оқытудың өзіне ғана тән заңдылықтарын пәндік дидактика қарастырады. Бұлардың әрқайсысына тән өзіндік ерекшеліктеріне байланысты оқыту әдістемелері бар. Әдістеме дидактикаға ғана негізделіп қоймайды. Ол психология, педагогика, философия және т.б. ғылымдардың жетістіктеріне сүйеніп, білім беру жүйесіндегі озат тәжірибелер мен мәселелерді жедел ғылыми талдаудан өткізіп отырады [1. б.37]. Бұдан шығатын қорытынды бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдысын дамытуда электрондық ресурстарды пайдаланудың әдістемесін теориялық талдауларға және мектеп тәжірибесіне сүйене отырып дайындау мақсаты қойылды.

Электронды ресурстар ақпараттық білім беру ортасының негізі болып табылады, ол оқуға қажетті материал болып табылады. Электрондық ресуртардың негізгі ерекшелігі болып оның толықтығы және материалды айту үзіліссіздігі, жаңа дидактикалық схемаларды жаңа

ақпараттық амалдарды, кешенді мультимедеялық технологияларды қолдануды жүзеге асыру жатады.

Қазіргі кезде ең бағалы тауар – ақпарат болып саналады. Сондықтан қай елдің тұрғындары ақпарат алуға кең мүмкіндік алса, алдыңғы қатарлы ақпараттық технологияны пайдаланып терең білім алса, сол ел алдыңғы қатарлы болып саналмақ. Елдің болашағы осы мүмкіндікті қалай пайдаланып, қоғамды ақпаттандыруды қалай жүзеге асыруда болмақ.

М.Бұралқыұлының түсіндірме сөздігі бойынша: «электронды ресурс» латын тілінен аударғанда «электрон» ұсақ бөлшек, ал «ресурс» бір нәрсенің құрасқан қоры деген мағына береді [2. б.660]. Бұдан ұсақ бөлшектерден құралған бір нәрсенің толық қоры деген мағынаны көреміз. Белгілі бір тақырып аясындағы әртүрлі ақпарат көздерін тұтастықта қамтамасыз етуді электрондық ресурс ретінде деп түсінеміз.

Ш.К.Курманалина бастауыш сыныптарда оқытуда қолданылатын электрондық ресурстардың негізгі түрлеріне мыналарды жатқызған. Олар:

- жалпы бағыттағы сервистік бағдарламалық құралдар; білім алушының білім, біліктілік және дағды деңгейін өлшеуге және бақылауға арналған бағдарламалық құралдар;
- электрондық тренажерлар;
- математикалық және имитациондық моделдеуге арналған бағдарламалық құралдар;
- виртуалды лабораториялық бағдарламалық құралдар;
- ақпараттық-іздеу анықтамалық жүйелері;
- автоматтандырылған оқыту жүйелері;
- электрондық оқулықтар;
- эксперттік оқыту жүйелері;
- интеллектуалдық оқыту жүйелері;
- кәсіби қызметті автоматтандыру құралдары [3. б. 382]. Оқушылардың тұлға ретінде дамуында олардың санасында ғылыми ұғымдардың қалыптасуы үлкен әсерін тигізеді. Пәннің мазмұны мен мақсатына орай оқушыларға беретін ғылыми ұғымдарының да мазмұндық, жүйелілік, көлемдік ерекшеліктерін жетік меңгеруге мүмкіндік береді.

А.Н.Поддьяковтың пікірі бойынша, зерттеушілік дағды – жаңа ақпараттарды сыртқы қоршағандардан іздестіруге, алуға және тануға бағытталған жанды заттардың шындық дүниемен өзара әрекеттесуінің түпкілікті формаларының бірі, адамның болмыстағы іс-әрекеттерінің мағыналық сипаттамасы. Зерттеушілік дағдыны тудыратын себеп – жағдайлардың нақты еместігі, белгісіздігі [4. б. 243]. Зерттеушілік мінез-құлықтың басты қызметі – проблемаларды шешудің тәсілдері мен ақпараттарды сыртқы көздерден іздестіру арқылы осы нәтижеге қол жеткізеді.

А.Х.Аренова бойынша, зерттеушілік іс-әрекет барысында оқушы нысандарда бар байланыстар мен қарым-қатынастарды бірізді анықтай отырып, оларды зерттеу шеберліктерін қалыптастырады. Осы зерттеушілік әрекеттердің маңызды ерекшелігі – оқушының проблемалық жағдайларды өзі іздеп, өзі жасауында. Зерттеушілік іс-әрекеттер креативті сипатта болады және баланың жеке тұлғасының креативті бағыттылығын қалыптастыруды ынталандырады. Алынған нәтижелер зерттеуге қатысу оқушының жеке тұлғасын жағымды өзгерістерге әкелетіндігін көрсетті [5. б.112]. Бұдан оқушының зерттеушілік дағдысын дамытудың басты жолы – көбінесе электрондық ресурстарды қолданып зерттеушілік іс-әрекетті жүзеге асыратын, оның өзінің зерттеушілік қабілетіне сай практикасы екендігі айқындалады.

Бастауыш сыныптарда оқытылатын «Жаратылыстану» пәнінде оқушылардың электрондық ресурстарды пайдалану арқылы зерттеушілік дағдысын дамытуда мақсатын көздей отырып, әдістемесін дайындалды. Әдістемені іске асыруда оқыту формасының өзгеруі де оқушылардың білімді өздігінен меңгеруге бағытталуы олардың ізденуіне, қойылған проблемалық және шығармашылық тапсырмаларды шешуіне, оқу-танымдық қарапайым зерттеу жұмыстарын жүргізуге және топтық, жұптық формаларында ұсынылған тапсырмаларды орындауда сыни ойлауы, шешім қабылдауы, жаңа нәтижеге жетуі көзделді. Білім беру үдерісінде оқыту үдерісін ұйымдастыру формасын, заманауи технологияларын, интербелсенді әдістерін таңдау көп жағдайда тақырыптың мақсаты және міндеттерімен анықталады. Бастауыш сынып оқушыла-

рының зерттеушілік дағдысын дамытуды іске асыру үшін 4 сыныпта «Жаратылыстану» пәні бойынша төмендегі тақырыптарға тапсырмалар жүйесі әзірленді [6. б.56-57]

«Жаратылыстану» пәнінде электрондық ресурстарды пайдаланып орындайтын әдістемеміздің негізі болып табылатын құрастырған ***тапсырмалар жүйесінен мысалдар ұсынамыз*:**

Сабақтың тақырыбы: Ғарышта не бар?

1-тапсырма: Кеңейтілген тапсырманы интерактивті тақтаның көмегімен орында. Кеңейтілген тапсырма кеңейтілген тапсырма 3 бөлікке бөлінеді. Мысалы: 1)бірінші кезеңде оқушы сәйкестендіру жұмысын орындайды;

2)екінші кезеңде анықтаманы табады; 3)үшінші кезеңде терминдер мен анықтаманы есіне түсіре отырып, жинақтайды.

1-кесте
Сәйкестендір:

№	Терминдер	Анықтамалар
1	*Меркурий*	Күнге ең жақын ғаламшар. Күн жүйесінің 1-ең кіші ғаламшары. Күнді 88 тәулік ішінде айналып шығады.
2	*Шолпан*	Аспандағы ең жарық шырақ (Күн мен Айдан кейінгі). Күн жүйесінен екінші орналасқан ғаламшар.
3	*Жер*	Тіршілік көзі кездесетін жалғыз ғаламшар. Күн жүйесінен үшінші орналасқан.
4	*Марс*	Күн жүйесінің Күннен бастап санағандағы 4-ғаламшары; Жер тобындағы планеталар қатарына жатады.
5	*Юпитер*	Күн жүйесінің бесінші ғаламшары. Қызылжұлдыз бен Сатурн (Қоңырқай) ғаламшарларының арасында орналасқан.
6	*Сатурн*	Күн жүйесіндегі Юпитерден кейінгі екінші үлкен планета. Сақина жүйесімен танымал.
7	*Уран*	Күн жүйесіндегі жетінші планета және сыртқы планеталар тобына жатады.
8	*Нептун*	Күн жүйесінің сегізінші ғаламшары. Түсі көгілдір болып келеді.
9	*Плутон*	Күн жүйесінің сыртқы жағында айналатын ергежейлі ғаламшар.

2-кесте
Анықтамаларды ата

№	Терминдер	Анықтамалар
1	*Меркурий*	
2	*Шолпан*	
3	*Жер*	
4	*Марс*	
5	*Юпитер*	
6	*Сатурн*	

3-кесте
Ғаламшар туралы түсінігіңді жинақта

№	Терминдер	Анықтамалар

2-тапсырма

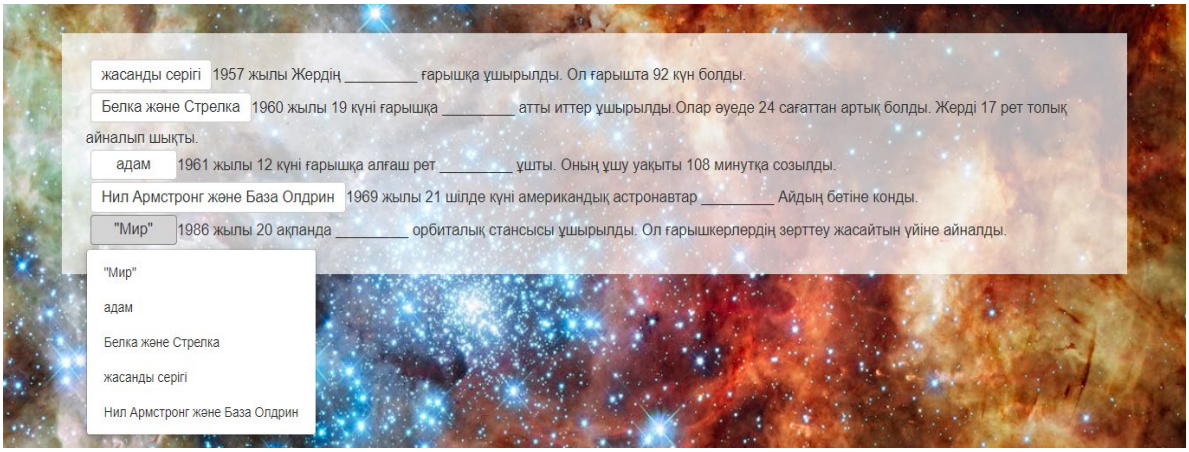
Инфографикаға қара. Оның көмегімен сұрақтарға жауап бер.Оқиғаларды ретімен орналастыр.

1-сурет. Инфографика

Learningapps интелектуалды ойындары арқылы тапсырманы орында. https://learningapps.org/display?v=pj0oe86p322

2-сурет - Ғарышқа саяхат

Дұрыс жауабы диссертацияда толық көрсетілген:

Проблемалық жағдаятты шешу жолдары:

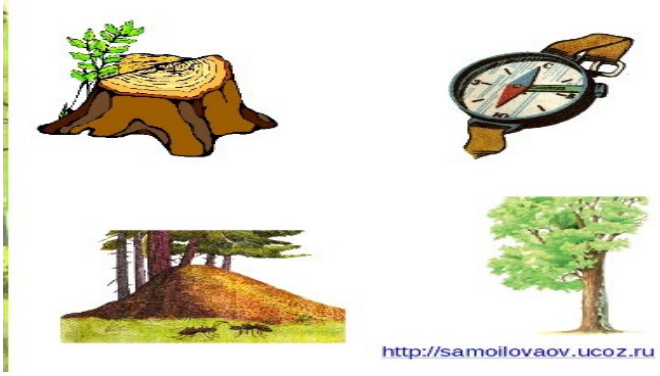
1) Тұсбағдар болмаған жағдайда күнге арқаны қойып, екі қолды созып тұр.

Сенің көлеңкең түскен жер - солтүстікті, ал өкшең тұрған жер - оңтүстікті, оң қолың – шығысты, сол қолың-батысты көрсетеді.

2) Ормандағы ағаштарға зер салып қараңыз. Себебі ағаштардың жапырақтары оңтүстігінде жиі және көп болады. Ал солтүстік жағында

сирек болады.

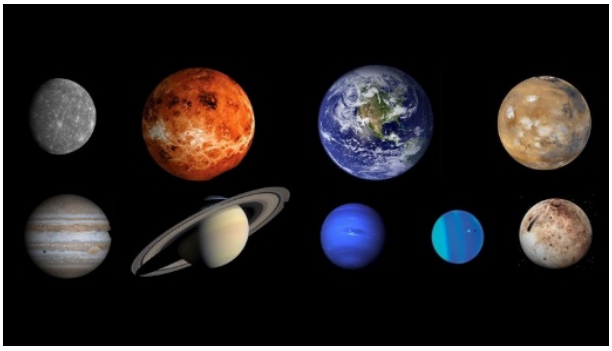
3) Құмырсқа илеуін іздеп көріңіз. Құмырсқа илеуі сол жаққа қарай бағытталады.

Ал егер ауа-райы бұлтты болған жағдайда не істеуге болады ? Қолдағы бар құралдардан тұсбағдар жасауға болады.

4К моделіне негізделген тапсырма

1-тапсырма (коммуникация) **Ғаламшарлар фотосуреттеріне қарап ой-талқы жасап сипаттама беріңіздер.**

2-тапсырма (кооперация) Алып ғаламшарлар мен Жер тобы ғаламшарларына сипаттама беріп, постер жасаңыз.

3-тапсырма (сыни ойлау) Алып ғаламшарлардың суретіне қара, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын тап

4-тапсырма (креативтілік) **Ғаламшарлардың орналасу реті бойынша күн жүйесінің макетін жасаңыз.**

4 сынып оқулығында берілген тақырыптарға өзіміздің дайындаған тапсырмалар жүйесін ұсынып, соның негізінде тәжірибелік-эксперимент жүргізіліп жатыр.

Қорыта келе, бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдысын дамытуда электрондық ресурстарды пайдаланудың өзектілігі айқындалып, 2-сыныпқа арналған тапсырмалар жүйесі дайындалды. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдысын дамытуда электрондық ресурстарды пайдалануда эвристикалық, шығармашылық, репродуктивті, сыни ойлау қабілеттерінен тұратын құрылымда шешу мүмкіндігін толық пайдалану қажет,- деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Педагогика және психология қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірмен сөздігі. – Алматы, - Алматы, 2002. – 251 б.

2. М.Бұралқыұлы Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 2008. - 678 б.

3. Ш.К.Курманалина Методология и технология создания электронной методической системы в условиях информатизации образования. –Алматы.: Алем, 2002. – 413 с.

4. А.Н.Поддьяков Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте. Диссертация. доктора псих. наук. -М. 2001.-364 с.

5. А.Х.Аренова. Методика развития познавательных навыков в учебной деятельности школьников. – Алматы, 2003. – 128 б.

6. «Жаратылыстану» Жалпы білім беретін мектептің 4 сыныбына арналған оқулық. – Нұр-Сұлтан, 2019. – 88 б.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ

Амангелдиева Баян Нұрсұлтанқызы,
пед.ғ.магистрі, аға оқытушы
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. Бұл мақалада кәмелетке толмағандар арасындағы кибербуллингтің ерекшеліктері қарастырылды. Кибербуллингтің буллингтан айырмашылығы, кибербуллингтің құрбаны болғандардың симптомдары және психикалық денсаулыққа әсері анықталды. Кибербуллингтің түрлері жіктеліп, алдын-алу жолдары көрсетілді.

Түйін сөздер: кибербуллинг, буллинг құрбаны, балалар мен жасөспірімдер, кибербуллинг түрлері, кибербуллинг құрбандарының симптомдары.

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности кибербуллинга среди несовершеннолетних. Определены отличия кибербуллинга от буллинга, симптомы жертв кибербуллинга и его последствия на психическое здоровье. Классифицированы несколько видов кибербуллинга и показаны методы их профилактики.

Abstract. This article considered the features of cyberbullying among minors. Cyberbullying differs from bullying in that the symptoms and mental health effects of cyberbullying victims have been identified. Types of cyberbullying were classified and prevention methods were shown.

Балалар мен жасөспірімдерді ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, атап айтқанда интернет пен ұялы телефондардың көмегімен қудалау – оқушылар арасында суицидке, ауыр тұлғалық өзгерістерге әкелетін ең маңызды мәселелердің бірі.

БҰҰ кибербуллингті кәмелетке толмағандардың физикалық, психологиялық немесе ақыл-ойдың зорлық-зомбылықтың кез-келген түрінен қорғалуына кепілдік беретін бала құқықтары жөніндегі БҰҰ конвенциясының 19-бабын бұзу деп таниды. Балалар мен жасөспірімдерді осы құбылыстан қорғаудың белсенді әрекеті ретінде БҰҰ Бас Ассамблеясы және оған қатысушы елдер 2014 жылы қорқытудың кез-келген түрімен күресуге қарар қабылдады

Кибербуллингке қарсы күресте қылмыстық немесе азаматтық жауапкершіліктен гөрі алдын алу шараларына көп көңіл бөлініп жатыр. Алдын алудың негізгі бағыты балалар мен жасөспірімдерде интернеттегі өз мінез-құлқына саналы және құндылық көзқарасты қалыптастыруды көрсетеді, бұл желідегі агрессивті мінез-құлықты қудалаудың құрбаны немесе бастамашысы ретінде кибербуллингке тартылу қаупін азайтады.

Жалпы білім беру ұйымдары мектеп оқушыларының медиақұзыреттіліктерін дамытуға жағдай жасауға жауапты. Бұл оқушылардың психологиялық денсаулығын, физикалық және әлеуметтік салауаттылығын сақтауға қамтамасыз етуге көмектеседі.

Соңғы уақытта «кибербуллинг» термині жиі қолданыла бастады. Бұл электронды өзара әрекеттесу құралдары арқылы қорлауды, әдейі жүйелі әрекеттерді агрессивті сипатта қолдануды білдіреді.

Кибербуллингтің виртуалды ортаның бірегейлігі және дәстүрліден қорлаудан айырмашылығына байланысты психологиялық аспектілерін көрсетуге болады. Оларға мыналар жатады:

- ✓ қорлаушының жасырын тұлға болып қалуы және жәбірленушіні үнемі бақылауда ұстау мүмкіндігінің болуы;
- ✓ жәбірленушінің ата-аналар мен ересектерден компьютерге кіруді шектеуден қорқу салдарынан (ұялы телефон, планшет және т.б.) қудалау фактілерін жасыру үшін кибербуллингті жасыру мотивациясының болуы;
- ✓ қорқыту куәларының көптігі мен жасырын тұлға болып қалуы, мұндай әрекеттер үшін жаза мен жауапкершіліктің болмауы;

Интернетте рұқсат етілген анонимділік өздік Менді алмастырып және әртүрлі әлеуметтік рөлге еніп тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Бұл әдетте бетпе-бет қарым-қатынаста болатын басқалардың теріс бағалауы немесе әлеуметтік санкция қоюдан қорықпауға жол ашады [1].

Жасөспірімдер кибербуллингке ең осал болып табылады. Әдетте жәбірленуші – көбінесе шынайы өмірде бұрын қорқытудың нысанасына айналған адам. Құрбандар мен бұзақылардың көпшілігі 11-16 жас аралығы, яғни. кез келген қорлауға, қауесеттерге және әлеуметтік сәтсіздіктерге жоғары сезімталдықпен сипатталатын жыныстық жетілу жасындағы балалар.

Кибербуллинг қалай пайда болады? Кейде олар белгілі бір адамды қорлауға арналған арнайы беттерді жасасақтайды (мысалы, сыныптасы немесе мұғалімі). Ол бетте қорлаушы адамды мазақ етіп жазады, карикатуралар, қорлайтын фотосуреттер немесе бейнелер жариялайды, қорлайтын лақап аттар ойлап табады және құрбандар туралы қорлайтын қауесет таратады. Бұл қорлау түрі жасөспірімдер арасында өте танымал: жәбірленушінің фотосуреті мен телефон нөмірі, оның атынан жыныстық қызмет көрсетеді деп жариялайды. Кейде адамды қорлау мен қорқытулар бар пікірлер немесе жеке хабарламалар жазып қорқытады. Тағы бір қорқытудың танымал әдістерінің бірі - жәбірленуші туралы ақпаратты оның еркінен тыс (бопсалау арқылы) жариялау. Сөйтіп жәбірленушінің атынан оның жақындарына, сыныптастарына және туыстарына хабарламалар жазады.

Бір қарағанда, қорлаудың бұл түрі зиянсыз болып көрінеді. Бірақ кибербуллингтің өзіне тән ерекшеліктері (анонимділік, кең аудиторияның болуы, тәулігіне 24 сағат қорқытуды жүзеге асыру мүмкіндігі, фактілерді бұрмалаудың қарапайымдылығы) баланың психологиялық денсаулығына одан да көп қауіп төндіреді. Кибербуллинг құрбандары интернетке кіру мүмкіндігінен айырылу қорқынышы себебінен ересектермен бөліскісі келмейді.

Шынайы өмірде буллинг құрбаны қорлаушыдан қашып құтыла алады. Мысалы бала мазақтаудан қашып, мектепке бармай, үйде демалады. Ал кибербуллерлер күндіз-түні аңды алады. Нәтижесінде кибербуллинг құрбанының өзіндік бағалауына әсер етіп, депрессия, агрессивті мінез-құлық, үрей, қоршаған ортаға деген сенімсіздік, көңіл-күйдің өзгермелілігі, қорқыныш сезімі, суицидтік ойлар пайда болады [2].

Кибербуллинг құрбандарында пайда болатын негізгі белгілер:

- денсаулық: денсаулық көрсеткіштері нашарлайды, бас ауруы пайда болады ауырсыну, іштің ауыруы, ұйқы проблемалары, көңіл-күй проблемалары;
- мінез-құлық: кенеттен пайда болатын жасөспірімнің тұйықтығы мен оқшауланууы, зейіннің шынайы әлемнен виртуалды әлемге, ойын әлеміне ауысуы, оқу үлгерімінің күрт төмендеуі;
- үйдегі заттардың жоғалуы: жеке заттар немесе ақша кенеттен жоғалып кетеді; ата-аналарға олардың жоғалуын анықтау қиын емес болады;
- кибербуллингтің маңыздылығын төмендету: көбінесе кибербуллинг құрбандары ересектермен сөйлескен кезде олар желідегі қиянат жағдайларын жасырады [3].

Кибербуллингтің көптеген түрлерінің ішінде ең көп таралғаны:

- жәбірленушіні мақсатты түрде топтан шығарып тастау, интернеттегі барлық әлеуметтік топтарға, атап айтқанда, ойын ойнауға рұқсат етілмейді, кездесулер немесе басқа достар қауымдастығы, барлық бірлескен онлайн сұхбаттар тобынан шығарылады. Топтан шығарудың себебі кез-келген болуы мүмкін тіпті, мысалы, балада смартфонның жоқтығы;
- үнемі қасақана қорлау ретінде қудалау: баланы жеке чат немесе топтардағы чаттарда хабарламалар арқылы жасөспірімді қорлап, қорқытады. Кибербуллингтің бұл түрі өте қауіпті және бала үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Себебі хабарламалар үнемі күндіз-түні келеді, оның жай ғана хабарламалардан демалуға уақыты болмайды. Зиянды хабарламалар баланы қорқытып, өзіне сенімсіз етуі мүмкін;
- аутинг - бұл адамның жеке мәліметтерін оның келісімінсіз оны қорлау мақсатында қасақана жариялау.

- киберсталкинг – ересектердің интернет арқылы кәмелетке толмағандармен жыныстық қанау мақсатында олармен жеке кездесу ұйымдастыруға әрекет жасауы. Бұл кибербуллингтің өте қауіпті түрі, ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін;
- фрейпинг - оның барысында құқық бұзушы баланың әлеуметтік желілердегі жеке профиліне кіріп, оның атынан орынсыз ақпараттар жариялайды. Бұл арқылы қылмыскер жәбірленушінің беделіне нұқсан келтіреді;
- жалған аттар мен фотосуреттері бар жалған профильдерді, біреудің телефон нөмірін пайдалану арқылы киберқорлаушылар күдік туғызбай, желіде жасырын түрде адамды қудалайды. басқа. Әдетте бұл жағдайда қылмыскер қорқыту нысанасын жақсы біледі, сондықтан танып қоймау үшін жалған профильді пайдаланады;
- диссинг - жәбірленуші туралы жала жабатын, беделіне нұқсан келтіруі мүмкін ақпаратты интернетте тарату немесе жариялау. Сондай-ақ жәбірленушінің басқа адамдармен қарым-қатынасына зиян келтіреді. Құқық бұзушы бар күшімен баланы немесе жасөспірімді қорлауға тырысады бұл процеске барынша көпшілікті назар аудартады. Көбінесе мұны жәбірленушінің таныстары жасайды, бұл жағдайды ушықтырады;
- жалған айту – киберқорлаушы балаға немесе жасөспірімге жалған айту арқылы сеніміне кіріп, жеке немесе интимдік ақпаратты біліп, оны желіде жариялайды.
- троллинг – интернет форумдар мен әлеуметтік желілерде балағат сөздерді қолданып, қасақана арандатушылық. Негізгі мақсаты - жәбірленушіні қорлау, ашуландыру және оны ашулануға мәжбүрлеу. Жәбірленуші ретінде арнайы сезімтал адам таңдалады.
- кетфишинг - киберқорқыту, алдау мақсатында жәбірленушінің бастапқы профиліне толығымен ұқсас жаңа профиль жасайды. Жалған профиль атынан олар жәбірленушінің барлық достарын қосады, оларға бұл шынымен дұрыс профиль және алдыңғы профиль өтірік деп айтады, сөйтіп жәбірленушінің атынан достарынан қарыз сұрай бастайды немесе қорлайды [4].

Кибербуллингті алдын-алу мәселесінде ең алдымен қауіпсіздік туралы айтылады. **Киберқауіпсіздік** - бұл қолданушыларды, олардың ақпараттық жүйелерін, желілері мен бағдарламаларын сандық шабуылдардан қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған қызмет. Мұндай кибершабуылдардың басты мақсаты әрі хакерлердің жеке мақсаттары үшін осы ақпаратты одан әрі пайдалану үшін пайдаланушының құпия ақпаратын алу, әрі бүкіл бизнес-процестің жұмысын бұзу болуы мүмкін. Сондықтан, әсіресе мемлекеттік департаменттер мен ірі жеке ұйымдардың жағдайында, Қазақстан үшін, сондай-ақ әлемнің басқа елдері үшін Интернетте тиімді және қауіпсіз болу үшін басты міндеттердің бірі дәл осы киберқауіпсіздік саласын дамыту болып табылады. Киберқауіпсіздік қауіптердің үш түрімен күреседі:

Киберқылмыс – жүйенің жұмысын бұзу немесе қаржылық пайда алу мақсатында оған шабуыл жасау мақсатында бір немесе бірнеше шабуылдаушылар ұйымдастырған әрекет.

Кибершабуыл – бұл негізінен саяси сипаттағы ақпаратты жинауға бағытталған әрекет.

Кибертерроризм – қорқыныш немесе үрей тудыру мақсатында электрондық жүйелерді тұрақсыздандыруға бағытталған әрекеттер.

Киберқауіпсіздік тұжырымдамасы ("Қазақстанның киберқалқаны") Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына енуі бойынша "Қазақстан-2050" Стратегиясының тәсілдерін ескере отырып, Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" атты Жолдауына сәйкес әзірленген. Тұжырымдама мемлекеттік органдарды ақпараттандыру, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді автоматтандыру, "цифрлы" экономиканы дамыту және өнеркәсіптегі өндірістік процестерді технологиялық жаңғырту перспективалары, ақпараттық-коммуникациялық қызметтер көрсету аясын кеңейту саласындағы ағымдағы ахуалды бағалауға негізделген. Тұжырымдама электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелер мен телекоммуникация желілерін қорғау, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (бұдан әрі – АКТ) қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың негізгі бағыттарын белгілейді. Осы Тұжырымдаманың орындалуы қазақстандық қоғамды одан әрі жаңғыртуға қызмет етеді және Қазақстанның БҰҰ-ның Киберқауіпсіздіктің жаһандық бағдарламасын іске асыруға қосқан үлесі болады [5].

Балалардың қауіпсіздігінің кепілі ретінде ата-ана бақылауы қарама-қайшылық тудыруы мүмкін: әрине, баланың интернет әлеміне енуі – бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынаста сенімділік, ашықтық, жүйелілік және адалдық қамтиды. Дегенмен балаға керек өз бетінше және саналы түрде шешім қабылдауға, өзін түсінуге үйрету және интернетте өзбетінше қызмет ету дағдылары қалыстаспауы мүмкін. Бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас фон ретінде және қолайсыз жағдайларда қолдау көзі болып табылады. Бала интернет арқылы әлеуметтенеді, одан қашып құтылу мүмкін емес, тек өзбетінше қауіпсіз әлеуметтеніп, интернеттің тиімді тұстарын пайдалана алуға жағдай жасау бұл қоғам алындағы басты міндет болып отыр.

Әдебиеттер:

1. Профилактика кибербуллинга среди обучающихся образовательной организации /Вологодский институт развития образования; [Н.В. Носова, Е.М. Калинкина, Н.Ю. Камракова].– Вологда: ВИРО, 2019. –52с.табл. ISBN 978-5-87590-505-6
2. Баранов, А.А. Психологический анализ причин подросткового кибербуллинга / А.А. Баранов, С.В. Рожина // Вестник Удмуртского университета. – 2015. - № 3. – С. 5–8.
3. Березина, О.С. Социальная профилактика кибербуллинга среди подростков / О.С. Березина // Информационная безопасность и вопросы профилактики киберэкстремизма среди молодежи. – 2015. – С. 63–67
4. Черкасенко, О.С. Феномен кибербуллинга в подростковом возрасте / О.С. Черкасенко // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2015. - № 6. – С. 52-54.
5. Киберқауіпсіздік тұжырымдамасын ("Қазақстанның киберқалқаны") бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы № 407 қаулысы.

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аязхан Мерей,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
2 курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Амирова Амина Слямхановна,
Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Аннотация. Бұл мақалада критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруды инновациялық технологиялармен байланыстыра қолданамыз, өйткені олар білім алушының тұлғалық сапаларын дамытудағы әлеуеті тұрғысында талданатыны туралы айтылады. Білім алушылар тұлғасының интеллектуалдық әлеуеті (БТИӘ) – жеке тұлғаның өзін іс жүзінде көрсетуіне және өздігінен дамуына, шығармашылық әлеуметтік-белсенді интеллектуалдық іс-әрекетіне түрткі болатын «тумысынан» немесе «жүре келе пайда болған» тұлғалық мүмкіндіктерін өзектендіруді қамтамасыз ететін индивидуалды-психологиялық (бірінші кезекте ақыл-ой ресурстары) және тұлғалық ресурстар жүйесі болып табылады.

Түйін сөздер: бастауыш білім, критериалды бағалау, оқыту, оқу үдерісі, сыни ойлау.

Аннотация. В данной статье на основе критериальной системы оценивания мы используем повышение качества образования учащихся начальных классов в связи с инновационными технологиями, поскольку они анализируются с точки зрения потенциала развития личностных качеств учащегося. Интеллектуальный потенциал личности обучающегося представляет собой индивидуально-психологические (прежде всего психические ресурсы) и систему личностных ресурсов.

Ключевые слова: начальное образование, критерий оценивания, преподавание, процесс обучения, критическое мышление.

Abstract. In this article, based on the criteria-based assessment system, we use improving the quality of education of primary school students in connection with innovative technologies, since they are analyzed from the point of view of the potential for the development of personal qualities of a student. The intellectual potential of the student's personality is an individual psychological (primarily mental resources) and a system of personal resources.

Key words: primary education, assessment criteria, teaching, learning process, critical thinking.

Бастауыш білім мазмұнын меңгертуде критериалды бағалау жүйесі негізінде оқушылардың білім сапасын аттыруға негіз болатын нәтижеге бағдарлауға басымдық берілуде. Бастауыш сыныптарда оқыту мен оқу үдерісін ұйымдастыруда білім сапасын арттыруда мұғалім мен білім алушының субъектілік қарым-қатынасын ізгілендіру мәселелерін шешу, тұлғаның өзін өзі дамытуын, өз әрекетін және сыныптастарының білімін бағалау дағдыларын қалыптастыру көзделуде.

Критериалды бағалау дегеніміз – білім алушының білімі мен білігін алдын ала белгіленген оқу жетістіктерімен салыстыра оқыту, соның негізінде оқушыны бағалау. Критериалды бағалау кезінде алдын-ала бағалау шкаласы белгіленіп, оқушының алдына соған жету жоспары қойылады. Бағалаудың мұндай жүйесі оқушының кемшіліктерін өзіне түзетуіне мүмкіндік береді, оның өзін-өзі және өзгені бақылауына, бағалауына мүмкіндік туғызады. Бұл әрине бағаның айқындылығын, адалдығын сақтайды, оқушының сабақ барысында өткен тақырыпты қалай түсінгендігін оқытушыға күнделікті саралап отыруына мүмкіндік туғызады [1. б.57].

Біз қарастырып отырған білім сапасын арттыруда қолданылатын инновациялық технологиялар оқытуды ізгілендіруге, білім берудің нәтижеге бағытталуына, оқушы тұлғасының дамуына негізделеді. Бұдан шығатын қорытынды бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруда бастауыш білім мазмұнын меңгертуде өздігінен ізденуге, өзін-өзі жетілдіруге, өзіндік ой қорытындысын жасай алатын тұлға қалыптастыруда инновациялық технологиялардың алатын орны ерекше екендігін атап өтеміз.

Бастауыш сыныптарда оқыту үдерісінде педагогикалық технологияларды қолдану барысында оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, білімі мен біліктілігінің деңгейін көтеріп, тұлғаның шығармашылықпен жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызып, тұлғалық, пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруда инновациялық технологиялардың критериалды бағалау тұрғысынан пайдаланған жағдайда ықпалы зор екенін атап өткіміз келеді.

Бастауыш сыныптарда кез келген пәнді оқуда оқушылар белгілі бір мазмұнды, сол ғылымға қатысты ұғымдарды біліп қана қоймай, ақпаратты талдай, жинақтай алу, жіктей, жүйелей білу, жалпыдан жеке қорытындылар түйіп, дәлелдеулер, ой қорытындылар жасауға да дағдыланулары тиіс. Бастауыш сынып оқушыларының табиғатынан жаңалыққа құмарлығын, әлемді тануға құштарлығын, белсенділігін ескере отырып, олардың логикалық ойлау әрекеттерін ұтымды ұйымдастыра алу үшін тапсырмаларды ізденімпаздықпен, шығармашылыққа құрастыру керек. Критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруда инновациялық технологияларды білім беру үдерісінде тиімді пайдалану оң нәтиже көрсетеді, - деген тұжырым жасаймыз.

Критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруға бағытталған, мүмкіндігі мол технологиялардың қатарына американдық ғалымдар мен әлемдегі озық педагогтарының алдыңғы қатарлы идеялары негізінде құрылған ***«Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыда ойлауды дамыту»*** (RWCT) технологиясы болып табылады.

Сыни ойлау – белгілі бір мәселе туралы бар идеяларды жинақтап оларды қайта ой елегінен өткізу және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі психологиялық үдеріс» екенін атап көрсеткен. Сыни ойлау – адам өмірінің бір саласы. Себебі, бұл философия адамдарға көптеген жолдар мен шешімдер ішінен маңызды әрі пайдалы екенін, тек қажетті ақпараттарды ғана жинақтап, жаңа білімді бұрынғыдан ажырата алуға көмектеседі. Сыни ойлауды дамыту технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы – білімнің дайын күйінде берілмеуі. Сын тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама.

Б.А.Тұрғынбаева өзіндік бағаның адамның нақты мүмкіндіктеріне сәйкес болуы оның өзімен өзінің ішкі үйлесімділігіне, өзін-өзі құрметтеуге қол жеткізуіне ықпал етеді де, ал керісінше жағдайда ішкі қақтығыстарға кейде невротикалық жағдайларға әкелуі де мүмкін. Дегенмен, адамда қандайда бір өзіндік бағаның болмауы тұлғаның өзін жоғалтуына әкеліп, оған басқалардың беретін бағасының мәнін арттырады [2, 56 б.]. Тұлғаның өзіндік бағасы оның әрекет ететін ортасында қандай құндылықтардың жетекші болып есептелуіне байланысты. Қоршаған адамдардың, ұжымның пікірінің мұндай жағдайда шешуші роль атқарып жататындығы белгілі. Мысалы: адамның коммуникативті қабілеттері құнды болса, сол сапасы бар адамдар өздерін артық бағалауы мүмкін. Ал интеллектуалдық сапалардың үстемдігі жағдайында осы қабілеттері жоғары адамдарға берілетін баға да жоғары болады.

Өзіндік баға әрекетке ынталандырып оның тиімділігін арттырады, себебі бұл адамның көңіл-күйіне оның секемшілдіктерінен бастап жұмысқа бар ынтасымен берілуіне байланысты. Өзіндік баға оның психологиялық-физиологиялық, психикалық күйзелістері оның өмірлік тәжірибесі, ол өмір сүретін ортада және өмірге деген қарым-қатынас жүйесінде детерминалданады. Өзінің ішкі құрылымына қарай өзіндік баға тұлғаның өзі сияқты көпастарлы. Оның мазмұны моральдік-адамгершілік құндылықтар, қарым-қатынастар мен мүмкіндіктерден тұрады. Тұлғаның тұтас өзіндік санасы оның психикалық әлемінің жеке

қырлары негізінде қалыптасады. Өзіндік баға беру өзін-өзі тану мен табу адам әлеуметтік, кәсіби, отбасылық тіпті жәй қарым-қатынастар мен байланыстар жүйесінде өз орнын анықтауға көмектеседі – деген пікірді ұстанамыз.

Сын тұрғысынан ойлаудың мақсатын ұсынылған идеялардың: олар қолданылуға жарамды ма, оларды қалай жетілдіруге болады, т.б. тестілеуден көреді. Сәйкес сұрыптау өткізу үшін біріншіден, белгілі ара қашықтықты сақтай білу, яғни өз идеяңды объективті түрде бағалай білу және екіншіден, жаңа идеяларды практика жүзінде жүзеге асыру мүмкіндігін анықтайтын шектеу немесе өлшемді ескеру қажет.

«Сын тұрғысынан ойлауды оқу мен жазу арқылы дамытудың» тұғыры болып, ашық қоғамда қазіргі мәдени көзқарасты насихаттаушы субъектілердің ынталылығын арттыру, әр адам мен қоғамдағы әртүрлі көзқарастардың ортақ өмір сүруіне жол ашу, ол қатал нормаланған тәртіп пен көзқарасты көтере алмайды.

Сын тұрғысынан ойлаудың өзіндік ерекшелігі бар, оған өзіндік түсінік тән, ол басқа ойлау түрлері мен жолдарынан өзгеше. Сонымен қатар, сын тұрғысынан ойлау технологиясы ойлаудың барлық бағыттарымен және түсініктерімен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істейді. Ол адамдардың күнделікті өмірлеріндегі кездесетін тәжірибелік және шығармашылық ойларымен байланыс жасайды.

Сын тұрғысынан ойлау әр жеке адамның ерекшелігіне байланысты бола тұра, ол логикалық ойлаудың барлық түрлерімен аралас жүргізіледі. Ол сапалық жағынан барлық ойлау түрлерімен тығыз байланыста жүргізіле отырып, әр адамның менталитеті, әлеуметтік және қоғамдық ортада өмір сүреді. Сын тұрғысынан ойлау әр адамның жеке бастың сапалық көрінісі ретінде ол басқа ойлау түрлерімен тығыз араласып, логикалық ойлау сапасына, толықтылығына, өзара байланыстылығына әсер етіп, басқа да ойлау тәртібімен сабақтаса келе, жеке адамның менталитеті ретінде көрініс табады.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту сабағының кезеңдері:

- Қызығушылықты ояту: оқушылардың бұрынғы білімдері мен

сезімдеріне немесе әсерлеріне еніп, жаңа білімге негіз қалау, үйренушінің белсенділігін арттыру;

- Мағынаны тану: жаңа мәліметпен, идеямен немесе жаңа

мазмұнмен кез келіп, жаңа идеяны қабылдап бұрынғының жаңа біліммен байланысы;

- Ой-толғаныс: жаңа сабақтан алған білімін қорытындылап, ойлау

Мен саралауды үйрену, үйренушінің жаңа білімді өз меншігіне алатын кезеңі.

Алғашқы фаза – қызығушылықты ояту оқушылардың бұрынғы білімдері мен сезімдеріне немесе әсерлеріне еніп, жаңа білімге мазмұн қалап, болашақта зерттеу жүргізуге күш алуларына және орындалуы керек тапсырмалар жөніндегі жеке және топтық түсініктерді қалыптастыруларына көмектеседі. Осы алғашқы фазада оқушылар бірінші рет болашаққа көз жүгіртіп, ұғынып, жаңадан таныстырылған тақырыптарға зерттеу жүргізу үшін өз алдарына мақсат қояды.

Қызығушылықты ояту – оқушылар үшін сабаққа қатысудағы алғашқы қадам болып табылады. Олар өз еркімен саналы түрде алға жылжитындықтарын немесе үйретілетін тақырыпқа ену үшін шешім қабылдайды. Сонымен қатар оқушылардың жаңа идея мен мәліметтерді үйренуге және оны өзіндегі білім негізімен ұштастыруда іштей немесе сырттай белсенді болатын болмайтындықтарын шешуі де алғашқы фазада іске асады.

Қызығушылықты ояту кезеңінің екінші мақсаты – үйренушінің белсенділігін арттыру. Өйткені үйрену – енжарлықтан гөрі белсенділікті талап ететін іс-әрекет екені даусыз. Оқушы өз білетінін еске түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі, тобында талқылайды. Яғни, айту, бөлісу, ортаға салу арқылы оның ойы аршылады, тазарады. Осылайша, шыңдалған ойлауға бірте-бірте қадам жасала бастайды. Оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап, оны байырғы білімімен ұштастырады. Осы әрекеттердің барлығында білім алушы үнемі өзін өзі бақылайды, білгенін есіне түсіреді, оны ортаға шығарып жариялау үшін алдымен өз санасында сараптайды, басқалардың пікірімен салыстырады. Мұның барлығы оқушының рефлексиялық әрекетінің ішкі құрамалары десек қателеспейміз.

Екінші кезең – мағынаны тану оқушылар жаңа мәліметпен, идеямен немесе жаңа мазмұнмен кез келіп қалғанда іске асады. Мағынаны ажырату – жаңа мазмұнды ашу жолы. Оқушы мәтінді оқу арқылы жаңа тақырыппен танысады, тақырып мазмұнын игеру бойынша әртүрлі жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Осы 2 фазада оқушыларды (студенттерді) ақпараттар мен мазмұнмен айналысып, жаңа идеяның бұрынғы білім мен сенімдермен байланыстырады.

Үшінші кезең – ой толғаныс – үйрену үдерісінің соңғы фазасы болады да, бұл кезде оқушылар алған білімдерін сыртқа шығарып, түсінгендерін өз сөздерімен жеткізіп бере бастайды. Біздің жұмысымыз үшін аса маңызды осы үшінші кезеңде оқушылардың алған білімдері ұзағынан, мазмұнды болып, шындыққа ұласуы үшін бұрынғы мәліметтер мен жаңа мәліметті біріктіре алудағы уақытпен, құрылыммен қамтамасыз ету – осы фазаның мақсаты. Бұл фаза саналы талқылаулар мен білімді тәжірибеде қолдану, жаңа идеялар мен ұғымдарды жинақтаумен, мазмұн жөніндегі өздерінің ашық ұсыныстарымен немесе келесі бір зерттеуді бастауға шақырумен айғақталады. Бұл үйренудің жеке сипатқа ие болатын сәті [3. б. 35].

Ой-толғаныс фазасында үйренуші жаңа білімді өз меншігіне алады. Ой толғау процесі арқылы оқушылар өздерінің ойын нақтылайды, қатарластары мен мұғаліммен кері байланыса отырып, мәліметтер жинағы мен құрылым мағынасын сынақтан өткізеді. Оқушылар осы процеске жетпейінше олардың үйренетіндері – бар болғаны біреудің идеясы немесе сенімі. Мәліметті басқаның идеялар патшалығынан бөліп алу арқылы ғана өзіндік етуге болады.

Шын мәнінде, көптеген үйренушілер үшін жаңа мәлімет бұрынғы үйренгендеріне мүлде қарама-қайшы болуы мүмкін. Өзара жақсы идеялар үйренушіге ой толғаныссыз саналы түрде жете қоймайды. Дәл осы кезеңде үйренуші не үйренгенін саралап, салмақтап, оны қандай жағдайда, қалай қолдану керектігін ой елегінен өткізеді. Белсенді түрде өз білімін үйрену жолына қайта қарап, өзгерістер енгізеді, яғни нағыз білім шыңына көтеріледі, үлкен әлемге енеді. Сол білім арқылы өзінің өзгергенін сезеді, өзгеше сенім, тәрбиелік, даналыққа бастау алады. Осы үш сатымен құрылған сабақ жүйелі болары сөзсіз. Тек осыларды дұрыс қолдану мұғалім шеберлігіне байланысты болады.

«Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясымен жұмыс істеу үдерісі кері байланысқа негізделген. Онда оқушы құқығы жоғары бағаланған. Мұғалім – бағыттаушы, шығармашыл бақылаушы болса, оқушы – іздеуші, ізденуші. Мұнда мұғалім тек қана сабаққа мақсат қояды және сол мақсаттың орындалуына басшылық жасайды. Ал сабақтың басқа кезеңдерінде оқушы рөлі басымдылық танытады. Оқушы өз ойын, пікірін, көзқарасын айтуға, оны дәлелдеуге құқылы. Мұнда ешкімнің пікірі жоққа шығарылмайды. Әр оқушының айтқаны, дәлелдегені тыңдалып, есепке алынады. Сабақта білім дайын күйінде берілмейді. Керісінше, проблемалық сұрақтар арқылы беріледі. Оқушы өзі ізденеді, шешім қабылдайды, басқаның жауабымен салыстырады. Осының нәтижесінде өзі білмейтін ақпараттарға тап болады, оны шешуге күш жұмсайды, бұрынғы білгенімен салыстырады, шешудің түрлі жолдарын қарастырады, жұмыс жасау барысында бір – бірімен тіл табысуды, келісімге келуді үйреніп, әр нәрсеге өз көзқарасы қалыптасып, қорытынды жасауға үйренеді. Ең бастысы оқушы өз ісіне мақсат қоюды және оны жүзеге асыруды үйренеді. Мұнда мұғалім негізгі сұрақтар төңірегінде оқушыны басты идеяға жетектейді. Ал оқушы сол идея төңірегінде өздерінің зерттеу жұмыстарын жүргізеді.

Тақырып туралы *ой-толғаныс* кезеңінде оқушылардың өзіне баға беру, кері байланыс жасай алу машықтары дамиды. Күнделікті оқыту үдерісінде оқушының толғанысын ұйымдастыру, өзіне, басқаға сын көзбен қарап, баға беруге үйретеді. Оқушылар өз ойларын, өздері байқаған ақпараттарды өз сөздерімен айта алады. Бұл сатыда оқушылар бір-бірімен әсерлі түрде ой алмастыру, ой түйістіру, өз үйрену жолын, кестесін жасау мақсатында басқалардың әр түрлі кестесін біліп үйренеді. Бұл үйрену сатысы – ойды қайта түйіп, жаңа өзгерістер жасайтын кезең болып табылады. Критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруда инновациялық технологияның бір түрі ретінде біз зерттеп отырған мәселені шешудегі әлеуетіне байланысты сын тұрғысынан ойлаудың өзін бақылауға, негіздеуге, бағыттауға болатын ойлау түрі деп қабылдауға негіз

болады, себебі осылайша ойлау арқылы тапсырманы шешу, қорытындыны негіздеу, бағалау, тұжырымдау іске асырылады. Сын тұрғысынан ойлауды балалардың ойлау қабілеттері есейген, білім алған сайын жетіле түседі.

Қорыта келе, критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруда біліктілік пен дағдыны тәжірибе жүзінде бірте-бірте жетілдіруде сыни тұрғыда ойлауды дамыту технологиясының әлеуеті ерекше, - деп түсінеміз.

Әдебиеттер:

1. Измағамбетова Р.Қ. Бастауыш сынып оқушыларының бағалау дербестігін критериалдық жүйе негізінде қалыптастыру. – Алматы, 2022.- 152 б.

2. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. Монография. – Алматы, 2007. – 236 б.

3. Бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық: Оқу-әдіст. құрал /«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ /О.И.Можаева, А.С.Шилибекова, Д.Б.Зиеденованың редакциясымен. – Астана, 2016. – 48 б. ISBN 978-601-7905-72-9

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Баймуханова Балжан Кадыргалиевна,
аға оқытушы
Сұлтанова Әсем Сұлтанқызы,
7М01101 Педагогика және психология білім беру бағдарламасының
2 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы,
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация. Мақала мектепке дейінгі жастағы балалардағы агрессияның пайда болу себептері мен оның алдын алу мәселесін зерттеуге арналған. Бұл жұмыста бала мінез-құлқындағы агрессияның пайда болуына әсер ететін факторлар теориялық тұрғыдан талданды. Мамандар мен ата-аналар үшін бала бойындағы агрессивті мінез-құлықтың алдын алудың бірқатар тиімді жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: агрессия, агрессивтілік, агрессивті мінез-құлық, агрессивті мінез-құлықтың себептері, агрессияның алдын алу жолдары.

Аннотация. статья посвящена изучению причин возникновения агрессии у детей дошкольного возраста и проблемы ее профилактики. В данной работе теоретически проанализированы факторы, влияющие на возникновение агрессии в поведении ребенка. Для специалистов и родителей будет рассмотрен ряд эффективных способов предотвращения агрессивного поведения у ребенка.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность, агрессивное поведение, причины агрессивного поведения, способы предотвращения агрессии.

Abstract. The article is devoted to the study of the causes of aggression in preschool children and the problems of its prevention. In this paper, the factors influencing the occurrence of aggression in a child's behavior are theoretically analyzed. A number of effective ways to prevent aggressive behavior in a child will be considered for specialists and parents.

Key words: aggression, aggressiveness, aggressive behavior, causes of aggressive behavior, ways to prevent aggression.

Мектеп жасына дейінгі балаларда агрессия мәселесінің туындауын талдамас бұрын, «агрессия» және «агрессивтілік» түсінігін айырып, ажырата білу қажет: бірінші түсінік биологиялық заңдылық шеңберінде терең қарастырылады, осыған орай агрессивтілік әрекеттің әлеуметтік тарихи сипаты анықталады.

Агрессивті мінез-құлық "басқаларға зиян келтіруге бағытталған мінез-құлықтың кең спектрін қамтитын құрылым" немесе "басқа адамға зиян келтіруге, күш жұмсауға немесе жарақаттауға бағытталған кез-келген агрессиялық әрекет" ретінде анықталады. Ешқандай эмоциясыз реакциялар, үрейді басудың төмен деңгейі және жазаға сезімталдықтың төмендеуі агрессивті мінез-құлқы бар балалардың негізгі сипаттамалары болып табылады. Дегенмен, агрессивті мінез-құлықты баланың дамуындағы әлеуметтік дағдылардың қалыптасу кезеңі ретінде де қарастыруға болады. Мектеп жасына дейінгі балаларда ойын немесе өзара қарым-қатынас барысында агрессивті әрекеттер көрінуі мүмкін, бірақ олар әлеуметтік қатысу мен қалыпты даму процесінің жалпы моделінің бөлігі болып табылады. Дж.Доллард теориясына сәйкес, агрессия фрустрация мен кедергі жағдайларында қалыпты реакция болып табылады [1, б. 89].

Агрессивті мінез-құлықтың тікелей және жанама, вербальды және физикалық агрессия сияқты түрлері бар. Агрессия реактивті және проактивті функцияларды атқарады. Реактивті агрессияны қауіп - қатерге жауап ретінде, ал проактивті агрессияны жеке пайда табуға немесе басқаларға үстемдік етуге ұмтылу ретінде анықтауға болады.

Бала кездегі мінез-құлықтың бұзылуы және агрессиялықтың негізгі себептері, психикалық зақымданулар, отбасы тәрбиесіндегі кемшіліктер, мінездің акцентуациясы, әр түрлі конфликтілермен байланысты болады. Балалардағы жаңа бағыттағы қалыптасулар, қарым-қатынас деңгейінің өсуіне байланысты өзіндік сананың өсуі, ата-анамен, ересектермен, құрбы-құрдастарымен қатынастарын күрделендіреді. Балалық шақтың ішкі қарама-қайшық аумағы және оның үлкендерге қарсы сипаттары, өзара әрекеттері балаларға қатты әсер етеді. Бала үшін барынша тезірек ересек адамның статусын жаулап алуға тырысу, өз бетінше тез тәуелсіздікке жету жағдайы ерекше болады. Өзінің даму кезеңін басынан кешіріп жүрген көп бөлігінде, мінез-құлықтың екі түрі қалыптасады:

1. Бірінші типтегі балада өзінің жеке позициясын сақтау үшін қоршаған ортамен өзара әрекетін (қалыптастыруға) өзгертуге тырысады. Мысалы: олардағы негативизмді, карсылық мінезді, қарсыласуды және шектен шығу сияқты сапаларды айтуға болады.

2. Екінші типтегі бала микроортаның кері әсерімен ерекшеленеді, себебі қоршаған ортамен мінез-құлықтың қатынас эталоны, әлі қалыптаспайды. Осының нәтижесінде өзіне, басқаларға деген қатынастарда сарапшыл емес, өзара қарым-қатынастың жағымсыз жағын норма ретінде қабылдайды. Нәтижесінде мінез-құлық бағдардың қалыптасуынан балалар өзінің дамуын өзгертуге тырысады, алайда мінез-құлықтық бағдардың жеткіліксіз даму себебінен мақсатқа жетудің адекватты құралын таба алмайды. Сондықтан олардың динамикалық тенденциялары негізінен мазмұнды, мағыналылығынан басым болады. Балалардың бейімділігі немесе соларға тән мінез-құлықта мағына құрастыру процесінің мотивтерімен байланысы, қоғамдық жағымды мақсаттары мен баланың әлеуметтік мәнді мінез-құлықтың идеологияларының арасындағы арақатынастардың бұзылуына әкеліп соғады. Бала кезде мінездің кейбір бітістері өмір тәжірибесімен үйлеспейді, сауатты басқару үшін әр баланың тәрбиесін және жеке тұлғалық ерекшелігін, эмоциялық-мотивациялық сферасындағы қажеттіліктің қалыптасу деңгейінің бағыттылығын ескеру керек [2, б. 135].

Мектепке дейінгі жастағы әлеуметтік бас тарту ретіндегі агрессивті мінез-құлық, егде жастағы адамдарға қарағанда жиі кездеседі, бұл кезде агрессивті мінез-құлықтың көрінісі әлеуметтік тұрғыдан қолайлы деп қабылданады. Бронфенбреннер баланың қалаулары мен қажеттіліктеріне әсер ететін бес деңгейді анықтайтын биоэкологиялық модель жасады: микрожүйе, мезожүйе, экзожүйе, макрожүйе және хроножүйе. Осы жүйелердің біріндегі өзгеріс екіншісіндегі өзгеріске әкелуі мүмкін және олардың барлығы бір-бірімен өзара әрекеттеседі. Микрожүйе - бұл бала дамитын ең жақын (мектеп, мұғалімдер және отбасы) және балаға ең көп әсер ететін жүйе. Баланың мектепке дейінгі жаста агрессивті мінез-құлық көрсетуінің себептері көптеген аспектілермен байланысты. Баланың негізгі тұлғалық айырмашылықтары, жеке тәжірибесі және әлеуметтік ортасы баланың агрессивті мінез-құлқымен де байланысты және балаға байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Сонымен қатар, төменгі және жоғарғы қан қысымы да баланың агрессивті мінез-құлқын күшейтетін дененің физикалық ерекшеліктері де бар.

Демек, балаға қатысты әртүрлі факторлар балалардың неліктен агрессивті мінез-құлық таныта бастағанын түсінуде маңызды рөл атқарады. Отбасы мен мектепке дейінгі мекемелер - бұл баланың агрессивті мінез-құлқымен тікелей байланысты екі микрожүйе.

Агрессивті мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін шартсыз факторлардың бірі - отбасындағы қатынас. Когнетивті-бихевиористік концепсия шеңберінде балалардағы агрессияны әлеуметтік үйренудің нәтижесі деп қарастыруға болады. Агрессиялы әрекетті бекіту мен дамыту негізін ата-аналар баланы алғашқы жылдарда қалай тәрбиелегеніне байланысты. Ата-аналарының агрессивтілігінен, агрессивтілік және қылмыстық тенденциясын туындататын күрделі конфликтілер себебінен бала агрессивті болады. Ата-ана тарапынан агрессивті мінез-құлықтың шектен тыс болуы балаға зиян келтіреді. Бала міндетті түрде өзінің ашу-ызасын ішінде жинауға мәжбүр болған жағдайда онда аутоагрессия күшейе түседі. Қатал жазалау жаңа фрустрацияға әкеледі. Жасырын агрессивтілік болған жағдайда балада мазасыздану, жайсыздық жоғарылай бастайды. Агрессивті әрекет ата-анасының ашуын көтере алмаған жағдайда және кедергіге жауап бере алмаған кезде, балада мазасыздану

жоғарылай бастайды. Осыған байланысты агрессияның дамуының маңызды шарты тек әлеуметтік үйрену ғана емес, ата-ана махаббатының болмауы немесе олар тарапынан үнемі жазалаудың болуына байланысты туындайтын фрустрация да жатады. Бала зорлық-зомбылық пен жаза үстемдік ететін отбасында өмір сүрсе, бұл баланың мінез-құлқына үлкен әсер етеді және қоршаған ортаға қатысты агрессивті мінез-құлыққа әкеледі. Бұл жағдайда отбасын дисфункционалды деп сипаттауға болады, өйткені бұл баланың күші мен өзін-өзі құрметтеуін жоққа шығаруы мүмкін.

Индивидуалды психологияның негізін қалаушы А.Адлер баланың бүкіл дамуында өзіне толық емес жартылай сенімділік сезімін агрессияның туындауының негізі деп қарастырды. Бала ұзақ уақыт біреуге тәуелділігіне күйзіледі, баланың жетілмегендігі, өзіне сенімсіздігі және өз бетінше алып кете алмауы, отбасындаағы адамдарға бағынышты болуы қатты қайғыруға әкеліп соқтырады. Бұл балада өзіндік бағалаудың төмендігін тудырады, сөйтіп жетістікке жетуге бағытталған ұзақ күрестің бастамасына айналады [3, б. 87].

Мектепке дейінгі жастағы балада өзіндік бағалаудың негізгі функциясы: іс-әрекет пен мінез-құлықты реттеу болып табылады. Өзіндік бағалау агрессиялы мінез-құлыққа әсер етеді және көп жағдайда тұлға аралық өзара әрекеті, ішкі әсерленулер мен эмоциялық реакцияларды, іс-әрекетке деген мотивациясын анықтайды.

Психоаналитикалық бағыттың түсіндіруі бойынша, бала жасында туындайтын жалғыздық және өзін жоғалтуды бастан кешіру жағдайы эмоциялық ашығуды тудырады. Эмоциялық ашығу жолдастарымен қарым-қатынас кезінде қанағаттандырылады, бала белгілі бір эмоциялық тәжірибе алады, яғни мадақтау, эмпатия, рөльдік мінез-құлық идентификациясы, мазасыздану мен кінә сезіміне бөлену сияқты тұлға аралық қатынастардың сипатына ие болады.

Агрессия бала дамуында сәтсіздіктерге әкеліп соқтырады. Лонгитюдтік зерттеу нәтижесінің көрсеткіші бойынша бала кезіндегі агрессия біртіндеп орта буындағы жасөспірімдік кезеңде бекем әлеуметтік немесе антиәлеуметтік әрекетке ауысуы мүмкін. Мектепке дейінгі жастағы балаларда агрессиялы әрекеттердің жоғары деңгейде болуы және әлеуметтік байланыстан қашқақтауы, кейін оқу іс-әрекетінде қиыншылықтарға, интелектуалды дамуының төмен деңгейіне, бейімделудің нашар болуына әкелуі мүмкін. Бала жастағы агрессивтілік оның өзін қоршаған шындықпен қатынасын ғана емес, оның бүкіл жан-жақты тұлғалық дамуын анықтайды.

Балалар үшін әлеуметтік қоршаған орта мәнді роль атқарады. Сондықтан, мектеп жасына дейінгі бала агрессивтілігінің тағы бір себебін олардың құрбылары мен тұлғааралық қатынастарынан, сонымен қатар ол үшін референтті болып саналатын топта қабылданған әлеуметтік нормалар типтерінен іздеу керек [4, б. 114].

Мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивтілік мінезінің мотивтеріне кино мен теледидардың әсерін жатқызуға болады. Эксперименттік зерттеулер көрсеткендей балалар ақпараттық құралдар арқылы агрессивтілік мінездің жаңа түрлерін меңгереді: «қабілеттендіруші», «қоздырушы» моделдері. Сонымен баланың жасына тән заңдылық агрессия деңгейінің өсуімен байланысты болады. Егер бала өзінің агрессивті әрекеттерін қадағалауды үйренбесе, өсе келе агрессиялық басым болып өз жалғасын табады [5, б. 102].

Қорытындылай келе, бала бойындағы агрессивтілік әрекет кейін тұлғаның ерекшелік сипатына айналуы мүмкін. Оны болдырмау үшін психолог маман, ата-ана, тәрбиешілер мен мұғалімдер бірігіп жұмыстану арқылы алдын алу қажет. Психологтың кез-келген түзету әрекеті баланың мінез-құлқындағы қиындықтар мен агрессияның деңгейін диагностикалаудан басталады. Агрессивті мінез-құлықты зерттеу кезінде көбінесе бақылау әдісі, сауалнама және психологиялық әдістемелер қолданылады. Психолог орын алып отырған жағдайларға қатысты барлық қатысушыларды талқылауға тартуы керек. Бастапқы ақпаратты алғаннан кейін диагностика жүргізіледі. Оны мұғалімдермен, ата-аналармен, баламен, бүкіл сыныппен өткізуге болады.

Психолог маманға өз жұмысында ересектерге арналған (әкімшілік, педагогтар, ата-аналар) Е.В.Гребенкиннің "Мектептегі зорлық-зомбылық деңгейін зерттеу", Г.П.Лаврентьеваның

"Баланың агрессивтілік критерийлері", Д.Стоттың "Бақылау картасын", Т.М.Титаренконының "Мектептегі баланың мінез-құлқын бақылау картасын" толтыру ұсынылады. Ал, ата-аналардың баламен қарым-қатынас стилін, отбасындағы бала мінез-құлқының ерекшеліктерін анықтау мақсатында Э.Г.Эйдемиллер, В.В.Юстицкистің "Отбасылық қатынастарды талдау"(ASV) сауалнамасы, Я.Варга, В.В.Столиннің "Ата-аналық қатынастарды анықтауға арналған тест-сауалнамасын" (ORO) ұсынуына болады.

Сондай-ақ, бала бойындағы агрессивтілікті диагностикалауға бағытталған жұмыс барысында балаға "Сіз қалай әрекет етер едіңіз?" әдістемесі ("Аяқталмаған сөйлем "әдістемесі негізінде), А.Басс пен А.Дарки сауалнамасы, Т.Дембоның «Өзін-өзі бағалауын анықтау» әдістемесі, С.Розенцвейгтің фрустрация тесті (балаларға арналған нұсқасы), «Кактус», «Отбасы суреті», «Үй – адам – ағаш» проективті әдістемелерін пайдалануына болады. Диагностика жұмысынан кейін психологиялық түзету жұмыстарына көшуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абрамова А. А. Агрессивность при депрессивных расстройствах: Автореф. дис.... канд. психол. наук. М., 2005. -89с.
2. Реан А. А. Агрессия в структуре поведения возбудимой и демонстративной личности // Ананьевские чтения-97: Тезисы научно-практической конференции. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1997. С. 135.
3. Бережкова Е. И. Воздействие агрессии в СМИ на ребенка с точки зрения возрастных особенностей младших школьников // VII Царскосельские чтения: Тезисы докладов и сообщений Международной научно-практической конференции. СПб., 2003. Т. III. С. 87.
4. Кузнецова Л. Н. Психолого-педагогическая коррекция детской агрессивности // Начальная школа. 2001. № 5. С. 79.
5. Воробьева К.А. Агрессия и насилие в подростковой среде. М., 2011. -114с.
6. Гребенкин Е. В. Профилактика агрессии и насилия в школе. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006.-102с.

БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ЦИФРЛЫҚ ОРТАНЫҢ ӘСЕРІ

Баймуханова Балжан Кадыргалиевна,
аға оқытушы
Назарғали Алина Қайратқызы,
7М01101 Педагогика және психология білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы,
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация. Бұл мақалада цифрландырудың жас ұрпаққа әсері және қазіргі кездегі "цифрлық балалық шақ" құбылысы туралы баяндалған. Жалпыға бірдей цифрландыру және технологияландыру ғасырында бала тұлғасында туындайтын кейбір психологиялық ерекшеліктер мен қауіптер талданған. "Цифрлық баланы" тәрбиелеудегі ата-аналардың рөлі мен "цифрлық әлеуметтену" ұғымы қарастырылған.

Түйін сөздер: цифрландыру,гаджет, ақпараттық кеңістік, цифрлық балалық шақ, тұлғаны дамыту, цифрлық аутизм, цифрлық әлеуметтену.

Аннотация. В статье говорится о влиянии цифровизации на подрастающее поколение. О феномене нашего времени «цифровом детстве». О том какие риски возникают в век всеобщей цифровизации и технологизации. О роли родителей в воспитании «цифрового ребёнка». Рассматривается понятие «цифровая социализация».

Ключевые слова: цифровизация, гаджет, информационное пространство, цифровое детство, развитие личности, цифровой аутизм, цифровая социализация.

Abstract. The article talks about the impact of digitalization on the younger generation. About the phenomenon of our time "digital childhood". About the risks that arise in the age of universal digitalization and technologization. About the role of parents in the upbringing of a "digital child". The concept of "digital socialization" is considered.

Key words: digitalization, gadget, information space, digital childhood, personality development, digital autism, digital socialization.

Қазіргі таңдағы қарқынды жүріп жатырған әлеуметтік кеңістікті ақпараттандыру, цифрлық орта тұлғаның эмоционалды - жеке және психикалық дамуға үлкен әсер етеді. Сол себепті цифрландырудың қоғамға және әрбір тұлғаға әсері өзекті мәселе болып отыр. Ерте балалық шақтан бастап әр бала өмірдің ажырамас бөлігіне айналатын электрондық ақпараттық құрылғыларды пайдаланады. Бұл "цифрлық балалық шақ" деп аталатын құбылыс [1, б. 37]. Сандық құрылғылар сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу формаларын өзгертеді, баланың өмірін толықтырады, дамудың жаңа жағдайын жасайды және әлеуметтенудің толыққанды бағдаршысына айналады. Қоғамның барлық салаларына ене отырып, жаңа мүмкіндіктермен қатар, жаңа қауіптерді де туғызады. Балалар цифрлық ортада өмір сүреді және оқиды.

Қазіргі қоршаған орта - бұл өмір сүру сапасын жақсарту үшін барлық жерде заманауи цифрлық технологияларды қолдануда көрінетін әмбебап цифрландыру әлемі. Бұл әлемде баланың жеке тұлғасы қалыптасады. Балалар туылғаннан бастап цифрлық кеңістікке енеді. Олар өз өмірлерін цифрлық өріссіз елестете алмайды, өйткені олар алдыңғы ұрпақпен салыстырғанда цифрлық ортада дүниеге келген ұрпақ. Цифрландыру адам дамуының когнитивті, коммуникативтік, эмоционалдық, психофизиологиялық, әлеуметтік салаларына әсер етеді [2, б.85]. Соңғы жылдары, Касперский зертханасының мәліметі бойынша:

- балалардың 85% - ы өз өмірін сандық құрылғыларсыз елестете алмыйды;
- үй шаруасымен айналысатын ата-аналар көбінесе балаға ұялы телефон немесе планшет береді;
- 4-5 жастан бастап ата-аналардың 92% - ы балаларын гаджеттерге үйретеді;

- бастауыш сынып оқушыларының 40% - дан астамы әлеуметтік желілерде өз аккаунтына ие.

Жалпы баланың миы табиғи жағдайда дамуы қажет. Бірақ қазіргі қоғамдық жағдайға байланысты ол цифрлық ортада дамиды. Осы себептен қарым- қатынас пен байланыс тәсілдерінің өзгеруі цифрлық аутизмге және жалпы табиғи ортадан ажырауға әкеледі. Балалар басқа адамның ішкі әлеміне енбейді, олар бір-бірімен байланысын тоқтатты, эмпатияға бейім болмаймайды. Қазір көптеген қызметтер тек онлайн режимінде ұсынылады, оқушылар қашықтықтан оқытумен таныс. Бұл жағдайда тұлға трансформацияға ұшырайды, тіпті жеке қарым-қатынас адам психикасына ауыртпалық әкелетіндей көрінеді.

"Цифрсыз" әлеммен таныс ересектерден айырмашылығы, балалар "қолында смартфонмен дүниеге келді". Қазіргі мектеп оқушылары мен 20-30 жыл бұрын оқыған ересек буынның айырмашылығы міне осында. Цифрлық ортада дүниеге келіп, өмір сүріп жатырған балалар үйде көбірек отырып, таза ауада аз серуендейтін болды. Көп жағдайда компьютерлік экрандар физикалық белсенділік, жақын-туыс ересектермен қарым-қатынас және өнімді еңбек әрекеттерін алмастыратын болды. Тіпті балалар бірлескен ашық ойындар ойнай алмайды. Олар алаңдар мен аулалардағы қарым-қатынастан айырылып, командалық өзара әрекеттесу дағдыларын жоғалтуда деуге келеді. Қазіргі балалар шынайы дос болу дегенді бермейді. Себебі, олар "достар" деп енді виртуалды сұхбаттасушыларды атайды. Достар саны – бұл әлеуметтік желідегі жеке парақшаға тіркенгендер саны және оны кез-келген сәтте жою арқылы өзгентуге болады. Жасөспірімдер тарасында дау-жанжал пайда болған кезде, олар қалай әрекет ету керектігін білмейді, өйткені виртуалды әлем шынайы өмірден әлдеқайда алшақ.

Кибермания эпидемия сипатына ие және өте қарқынды түрде өсуде. Ата-аналар тарапынан жиі еленбейтін және негізгі болып табылады диагноз - цифрлық тәуелділік, ол аурулардың халықаралық классификациясына енгізілген (ICD-11) [3, б. 80]. Компьютерлік тәуелділіктің көріністеріне мыналар жатады:

- оқу үлгерімінің күрт төмендеуі;
- оқу мотивациясының төмендеуі;
- танымдық қызығушылықтың әлсіздігі;
- құндылықтардың құнсыздануы.

Адамның шынайы өмірдегі құбылыстарға қызығушылығы азаяды және виртуалды кеңістікте көбірек уақыт өткізеді. Мазасыздықтың жоғары деңгейі адамның қоршаған әлемге осындай көзқарасы. Мұндай жағдай баланың психикалық және физикалық денсаулығын жоғалтуға қауіп төндірмейтін балама ұсыныстарды қажет етеді.

Мектеп жасына дейінгі шақ баланың тұлғалық дамуының сензитивті кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде тұлғаның психологиялық механизмдері, негізгі жеке білім, қалыптасады және бала жалпыадамзаттық құндылықтар мен моральдық-этикалық нормаларды түсінеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші қызметі - бұл қазіргі заманғы "цифрлық" қоғамда өзгерістерге ұшырайтын ойын, бұл, әрине, өз кезегінде әлеуметтік-тұлғалық дамуға әсер етеді [4, б. 11].

Цифрландыру үрдісі денсаулыққа қауіп төндіретінін ескеру қажет. Зерттеушілер мектепке дейінгі жастағы цифрлық тәуелділік тәуелділіктің басқа түрлерінің, яғни ойын, алкоголь, есірткі сияқты заттарға тәуелділіктің пайда болу қаупін тудыруы мүмкін екенін дәлелдеген болатын. Қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігі мидың жұмысындағы кинестетикалық механизмнің дамуында артта қалушылықты тудырады және кейіннен сөйлеу мен ойлауды дамытуда қиындықтар тудыруы мүмкін [5, б. 167].

Мектепке дейінгі жастағы бала бойында қарым-қатынас дағдылары мен әлеуметтік кеңістікті тану белсенді дамуы керек. Ал қазіргі кезде балаларда әлеуметтену дағдысы нашар қалыптасады, оларда шынайы өмірде қарым-қатынасқа түсу мүлдем нашар. Сондай-ақ, бақылау және ерікті реттеу мәселелері де орын алып отыр. Себебі балалар компьютерлік ойын ойнаған кезде еріксіз зейінді ғана пайдаланады [6, б. 49].

Балада мақсат қою және бақылау механизмдері қолданылмайды. Мидың жұмысындағы бұл механизм мақсат қою, өзін-өзі бақылау үшін өте маңызды. Сондай-ақ, бұл бала дамуының маңызды шарты екенін түсінуіміз керек.

Міне, бүгінгі таңдағы "цифрлық баланың" психологиялық ерекшеліктері осындай. Бұл мәселені жою үшін, әр ата-ана өздері де, балаларына да гаджеттерді қолдануды шектеп, эмоция мен жылулыққа негізделген қарым-қатынасқа көбірек түскен дұрыс. Баланың шынайы достары, қызығушылықтары, алатын әсерлері болуы үшін оның бос уақытын дұрыс ұйымдастыру қажет. Балалар заманауи цифрлық технологиялардың не екенін, олар не үшін қажет екенін түсінуі керек. Бұл міндетті орындауға ата-аналар мен мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагогтары тікелей қатысты[7, б. 57].

Бүгінгі таңда мектепке дейінгі білім беру сапасын арттыра отырып, мектепке сәтті дайындықты қамтамасыз ете отырып, білім беру процесінде педагогикалық технологиялардың кең спектрі қолданылады. Мектеп жасына дейінгі тәрбиешілердің пікірінше, цифрлық технологияларды енгізу мектепке сәтті дайындықтың негізі болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, цифрлық технология қоғам өміріне әсерін молынан тигізуде деп айтуға саяды. Дегенмен, осы цифрлық ортада еліміздің болашағы – қазіргі жеткіншектердің аталған психологиялық тәуекелдерге бой алдырмауы үшін, цифрлық технологиялар мен интернет ресурстарын қауіпсіз және тиімді пайдалану үшін қажетті білім мен дағдылардың жиынтығын қалыптастыруымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Карабанова О А., Молчанов С. В. Риски негативного воздействия информационной продукции на психическое развитие и поведение детей и подростков // Национальный психологический журнал. 2018, № 3 (31), с.37.
2. Смирнова Е.О., Смирнова С.Ю., Шеина Е.Г. Родительские стратегии в использовании детьми цифровых технологий // Современная зарубежная психология. 2019 Том 8 № 4 с. 85.
3. Солдатова Г.У. Цифровая социализация в культурно – исторической парадигме: изменяющийся ребёнок в изменяющемся мире // Социальная психология и общество. – 2018.- т.9-№ 3 – с. 80.
4. Киселёв С.Ю. Дошкольный возраст – критический период развития не только психических процессов, но и личности ребёнка в целом // Современное дошкольное образование. – № 2 (104).-с.4 -11.
5. Спирина А.В. Особенности влияния просмотра видео и телепередач с элементами насилия на психологическое развитие детей дошкольного возраста // Здоровье и образование в 21 веке. 2017. Том 19 № 6 с.167.
6. Коротаева В.А. Анализ содержания контекста исследований использования гаджетов с технологией тачскрин детьми дошкольного возраста / Е. А. Коротаева // Педагогическое образование в России, – 2020.-№ 5,- с.49.
7. Денисенкова Н.С., Красило Т.А. Развитие дошкольников в эпоху цифровой социализации // Современное дошкольное образование.2019 № 6 (96) с.57.

ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ЗЕРТТЕУ

Әбтай Еркебұлан,
7М01105 Педагогика. Білім беру менеджменті мамандығының
1 курс магистранты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і
Керімбекова Ұлсана Өтелбекқызы,
Түркістан облысы, Арыс ауданы, Жиделі ауылы
Жиделі жалпы орта мектебінің қазақ тілі пәнінің мұғалімі

Аннотация. Бұл мақала орта білім беру ұйымдарындағы мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеуге арналған. Авторлар ұйымдық мәдениеттің құндылықтар, нормалар, рәміздер мен рәсімдер сияқты негізгі құрамдас бөліктерін, сондай-ақ олардың педагогтардың кәсіби қызметіне әсерін талдап, бағалады. Зерттеу нәтижесінде мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетінің негізгі ерекшеліктері және олардың оқу-тәрбие процесіне әсері анықталды. Алынған мәліметтерді орта білім беру жүйесінде біліктілікті арттыру бағдарламаларын әзірлеуге және ұйымдастыру мәдениетін арттыруға пайдалануға болады.

Түйін сөздер: ұйымдастыру мәдениеті, мұғалімдер, орта білім, құндылықтар, нормалар, рәміздер, рәсімдер, кәсіби іс-әрекеттер, оқу-тәрбие процесі, ғылыми-зерттеу, білім беру жүйесі.

Орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеу педагогика және білім беруді басқару саласындағы зерттеушілердің назарын аударып отырған өзекті тақырып. Ұйымдастыру мәдениеті жұмыс атмосферасын қалыптастыруда, мұғалімдердің кәсіби дамуына және мектеп оқушыларына берілетін білім сапасына әсер етуде маңызды рөл атқарады.

Кез келген оқу орнының тиімділігін қалыптастыруда ұйымдастыру мәдениеті маңызды рөл атқарады. Мұғалімдер оқушылармен тікелей байланыста болып, олардың тұлғасын қалыптастыруға белсене араласатын орта білім беру жағдайында мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениеті ерекше маңызды.

Ұйымдастыру мәдениеті білім беру мекемелерін, оның ішінде жалпы білім беретін мектептерді дамытудың негізгі аспектісі болып табылады. Мұғалімдер жұмыс орнында ұйымдық мәдениетті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және олардың осы мәдениетке деген көзқарасын зерттеу мектептердегі әлеуметтік ортаны қалай жақсартуға болатыны туралы құнды ақпарат бере алады. Бұл мақалада орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеуге арналған зерттеу талқыланады. Орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетінің негізгі сипаттамаларының бірі – олардың оқушыларға деген көзқарасы. Мәдениеті оқушылармен жылы және қолдау көрсететін қарым-қатынастармен сипатталатын мұғалімдер оқудың тиімділігі мен оқушылардың дамуына ықпал ететін қолдаушы оқу орталарын жасауға бейім. Сонымен қатар, мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениеті олардың бірлесіп жұмыс істеу және топ болып жұмыс істеу қабілетіне әсер етуі мүмкін, бұл орта білім беруде табысқа жету үшін де маңызды.

Зерттеу жалпы білім беретін мектептердегі ұйымдастыру мәдениетінің ерекшеліктерін анықтау, сонымен қатар мұғалімдердің осы мәдениетке қанағаттану деңгейін бағалау мақсатында жүргізілді. Бірнеше мектеп мұғалімдері қатысқан сауалнама жүргізілді. Олар ұйым мәдениеті, қарым-қатынас деңгейі, көшбасшылық, әріптестерімен және басшылықпен қарым-қатынасы, жұмыс жағдайына қанағаттанушылықтары туралы сұрақтарға жауап берді. Орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдық мәдениетін зерттеу де оқу-тәрбие процесіне кері әсер ететін факторларды анықтауға көмектеседі. Мысалы, оқу орнында қайшылықты немесе демократиялық емес мәдениет болса, бұл мұғалімдердің тиімсіз болуына, ынтымақтастықтың болмауына және нәтижесінде білім сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері жалпы білім беретін мектептердегі ұйымдастыру мәдениетінің мұғалімдер мен олардың жұмысы арасындағы қарым-қатынасқа әсер ететін өзіндік

ерекшеліктері бар екенін көрсетті. Мұғалімдердің басым бөлігі өз мектептеріндегі ұйымдастыру мәдениетіне оң көзқараспен қарайтыны анықталды, алайда назар аударуды және жетілдіруді талап ететін кейбір проблемалық мәселелер анықталды.

Зерттеу барысында анықталған негізгі мәселелердің бірі – мұғалімдер мен әкімшілік арасындағы шектеулі байланыс. Мұғалімдер олардың пікірлері әрқашан ескерілмейтінін сезінеді және бұл қарым-қатынаста шиеленіс тудырады. Сондай-ақ, көптеген мектептерде жақсы дамыған көшбасшылық жетіспейтіні, бұл ұжымның бірлігін әлсіретіп, ортақ мақсаттарға жетуді қиындататыны айтылды. Орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеу мұғалімдер арасында қандай құндылықтар, сенімдер мен нормалар басым екенін, олар өз қызметінде қандай тәсілдерді қолданатынын және бұл аспектілердің оқу-тәрбие процесіне қалай әсер ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Әдетте, ұйымдық мәдениет көшбасшылық, басқару құрылымы, коммуникация, бастама, сенім және басқалар сияқты әртүрлі элементтердің қосындысынан қалыптасады.

Бұл мәселелерді шешу үшін мұғалімдер мен әкімшілік арасындағы байланысты жақсартуға бағытталған нақты шараларды енгізу, сондай-ақ мұғалімдер арасында көшбасшылық қасиеттерді дамыту бағдарламаларын құру ұсынылады. Сондай-ақ, мұғалімдердің қанағаттану деңгейін және ынтасын арттыру мақсатында жүйелі семинарлар мен тренингтер өткізу ұсынылды, бұл мектептердегі ұйымдастыру мәдениетіне де оң әсерін тигізуі мүмкін.

Осылайша, орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеу мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасқа және жалпы білім сапасына әсер ететін негізгі аспектілерді анықтауға мүмкіндік берді. Нәтижелерді мектеп әкімшілері ұйымдық мәдениетті жақсарту және мұғалімдерге қолдау көрсететін және ынталандыратын жұмыс ортасын құрудың нақты стратегияларын әзірлеу үшін пайдалана алады.

Бұл мақалада орта білім беру жүйесіндегі мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеу нәтижелері берілген. Зерттеу барысында ұйымдық мәдениеттің құндылықтары, нормалары, рәміздері, салт-дәстүрлері және т.б. сияқты негізгі құрамдас бөліктері анықталды. Сонымен қатар әртүрлі мектептер мен аймақтардағы ұйымдық мәдениеттің сипаттамалары талданды.

Зерттеу нәтижелері мұғалімдердің ұйымдық мәдениетінде қандай құндылықтар мен нормалар басым болатынын және олардың кәсіби қызметіне қалай әсер ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Ұйымдастыру мәдениеті жағдайында мұғалімдердің алдында кездесетін негізгі мәселелер де айқындалып, оларды шешу жолдары ұсынылды.

Алынған нәтижелер мұғалімдер мен оқу орындарының басшыларына да, педагогика саласындағы зерттеушілерге де пайдалы болуы мүмкін. Осы нәтижелерге сүйене отырып, мектептегі ұйымдастыру мәдениетін жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлеуге болады, бұл түптеп келгенде білім сапасы мен мұғалімдердің кәсіби даму деңгейіне әсер етеді.

Сонымен, орта білім беру жүйесінде мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерттеудің маңызы зор және педагогтардың еңбек жағдайлары мен кәсіби іс-әрекеттерінің жақсаруына алып келеді, бұл өз кезегінде болашақ ұрпақтың білім сапасына әсер етеді. Орта білім беру жүйесінде мұғалімдердің ұйымдастырушылық мәдениетін зерделеу оқу-тәрбие процесін оңтайландыру және оқушылардың сапалы білім алуы мен дамуын қамтамасыз ету үшін үлкен маңызға ие. Осындай зерттеулердің нәтижелерін мұғалімдердің тиімділігін арттыруға, оқуға қолайлы жағдай жасауға және білім беру ұйымдарында оң ұйымдастырушылық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған бағдарламалар мен іс-шараларды әзірлеуге пайдалануға болады.

Әдебиеттер:

1. «Организационная культура в образовании», Скотт К. Бауэр.
2. «Организационная культура учителя в средней школе», Стейси Дж. Кейн.
3. «Культура и образование: организационная культура учителей средних школ», Джон Дж. Бойл.
4. «Организационное поведение в образовании», Роберт К. Гейбл.
5. «Образовательное лидерство и организационное поведение: обзор», Дуглас Р. Хартли.
6. «Преобразующая сила педагогической культуры», Брайан Р. Каннинг.
7. «Управление образованием: теория, исследования и практика», Уэйн К. Хой и Сесил Г. Мискель.
8. «Понимание школьной культуры», Терренс Э. Дил и Кент Д. Петерсон.

ҚАЗІРГІ КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАР ТҰЛҒАСЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Берікбол Назерке Бақытжанқызы,
7М03118 – Психотерапия негіздерімен денсаулық психологиясы мамандығының 2-курс магистранты,
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

Аннотация. Мақалада қазіргі кіші мектеп оқушылар тұлғасының даму ерекшеліктері мәселесі қарастырылады. Кіші мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетінің нәтижелі болуы баланың мектептегі белсенділігіне итермелейтін және оның бағытын айқындайтын оқу мотивациясына тікелей байланысты. Оқу мотивациясы – бұл оқушыларды әрекетке, оқуға, сол немесе басқа әрекетті орындауға мәжбүрлейтін нақты себептер мен ынталандырулардың, қызығушылықтар мен бейімділіктердің, эмоциялар мен идеалдардың жиынтығы. Заманауи кіші мектептің басты міндеті – оқуға деген позитивті мотивацияны қалыптастыру, оқуға деген қызығушылықты ояту және кіші мектеп оқушыларының оқуға деген құштарлығын дамыту.

Түйін сөздер: кіші мектеп оқушылары, тұлға дамуы, оқу мотивациясы.

Аннотация. В статье рассматривается проблема особенностей развития личности современных младших школьников. Результативность учебной деятельности младших школьников напрямую зависит от учебной мотивации, которая подталкивает ребенка к школьной активности и определяет его направленность. Мотивация к обучению - это совокупность конкретных причин и стимулов, интересов и склонностей, эмоций и идеалов, которые заставляют учащихся действовать, учиться, выполнять то или иное действие. Главная задача современной младшей школы - формирование позитивной мотивации к обучению, пробуждение интереса к чтению и развитие у младших школьников желания учиться.

Ключевые слова: младшие школьники, развитие личности, мотивация обучения.

Abstract. The article deals with the problem of the peculiarities of personality development of modern primary school children. The effectiveness of the educational activities of younger schoolchildren directly depends on the educational motivation, which pushes the child to school activity and determines its orientation. Motivation to learn is a set of specific reasons and incentives, interests and inclinations, emotions and ideals that make students act, learn, and perform this or that action. The main task of a modern junior school is to form a positive motivation for learning, arouse interest in reading and develop the desire of younger students to learn.

Key words: younger schoolchildren, personality development, learning motivation.

Еліміздің егемендігі мен тіліміздің тәуелсіздігі де өскелең ұрпаққа жаңа талаптар қояды. Бала психологиясын жан- жақты зерттеп, оны терең білу, оның даралық ерекшеліктерімен үнемі санасып отыру мектеп пен мұғалімдерге жауапты да құрметті міндеттер жүктейді.

Қоғамның гуманисттік құндылықтар негізінде дамып келуіне байланысты, соңғы онжылдықта біздің еліміздің өмірінің барлық салалары үлкен өзгеріске ұшырауда. Жаңа білім беру философиясы қазіргі кезде тұлғалық-бағдарлы оқыту моделіне негізделген. Оның мақсаты оқушының жеке қажеттіліктері мен құндылықтары, мотивтерін дамыту, өзін-өзі жетілдіру перспективаларын қамтамасыз ету болып табылады.

Қасым-Жомарт Тоқаев Егемен Қазақстан газетіндегі Қазақстан Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған мақаласында ел дамуындағы жастардың рөлі туралы айтты, оның ойынша, әр адам өзінің бәсекеге қабілеттілігін арттыра алады. Ол үшін жаңа кәсіптерді, дағдылар мен білімдерді игере отырып, өзіңізді үнемі жетілдіру қажет. Бәсекеге қабілеттілікті, жеке дағдыларды жетілдірудің негізгі жолы – өзіңді жақсы тану. Болашақ жастардың қолында демекші, өскелең ұрпақтың білімге қызығушылығын арттырудың маңызы орасан зор.[1]

Кіші мектеп жасы - баланың жеке басының дамуындағы маңызды кезең. Осы уақыт аралығында оқу әрекеті бала үшін жетекші әрекетке айналатынын ғалымдар бірнеше рет атап

өткен. Мектеп алғашқы күндерден бастап оқушыларға олардың тәжірибесіне қатысы жоқ, интеллектуалдық және дене күшін жұмылдыруды талап ететін тапсырмаларды қояды. Кіші мектепте оқу іс-әрекетін меңгерудегі табыс, оқу пәндерінің бағдарламалық мазмұны, мұғалімнің бағалауы балалардың көпшілігі үшін өзін-өзі бағалаудың ең маңызды критерийлері болып табылады. Баланың өзін қалай сезінуі оның қоршаған әлемге сыртқы көріністеріне және бала өзін тапқан әлеуметтік жағдайға байланысты. Ішкі сенімділік тиімділікті арттыруға және жаңа көкжиектерді ашуға ұмтылуға көмектеседі.[2]

Жетістікке жету мотивациясын қалыптастыру, оқу мотивациясы осы кезеңдегі тұлға дамуының бүкіл барысымен және ең алдымен оқушының өзін-өзі бағалауының қалыптасуымен тығыз байланысты. Сондықтан біз бұл мәселені өте өзекті, теориялық және практикалық растауды қажет ететін мәселе деп есептейміз. Кіші мектеп оқушыларының өзін-өзі бағалауы мен оқу мотивациясы арасындағы байланыс мәселесін шешуде М.В.Матюхина, А.К.Маркова және М.С.Неймарктың зерттеулері үлкен рөл атқарады. Матюхина М.В., өз зерттеулеріне сүйене отырып, баланың өз мүмкіндіктерін тәуелсіз бағалауы мотивацияны тудырады және нығайтады, сонымен қатар оқу жұмысына оң көзқарасты қалыптастырады. Неймарк М.С. Балалар оқудағы қиындықтарға тап болған кезде сәтсіздіктерге күрт жағымсыз эмоционалды түрде жауап беретінін анықтады. Бұл балалардың өзін-өзі бағалауы жоғарылады, ұмтылу деңгейі олардың мүмкіндіктерінен асып түсті[3]. Андрущенко Т.Ю. оқу іс-әрекетінің даму деңгейлері мен өзін-өзі бағалау сипаты арасындағы байланыстардың әртүрлі түрлерін анықтады.[4]

Зерттеушілер кіші мектеп жасындағы өзін-өзі бағалауды қалыптастыруды, ең алдымен, баланы оқу процесіне қосумен байланыстырады. Кіші мектеп жасында мотивациялық сала белсенді дамиды, мысалы, құрдастар тобымен жағымды тұлғааралық қатынастарды орнату және сақтау мотивтері. Танымдық қажеттіліктер жетекші болып табылады: мұғалімнің талаптарын нақты орындау қажеттілігі, жоғары бағалау қажеттілігі, ересектердің мақтауы, сыныпта ең жақсы оқушы болу қажеттілігі, құрдастарымен өзара әрекеттесу қажеттілігі [2, 15 б].

В. С. Мухинаның айтуынша, кіші мектеп жасында өзін-өзі көрсету үрдісі және мұғалімдердің, ата-аналардың және сыныптастарының (әсіресе оқу іс-әрекетіндегі жетістіктерге байланысты) тану қажеттілігі артып келеді. Мотивация зейін бағытында дамиды, ерікті сипатқа ие болады. Осы жас кезеңіндегі жетекші оқу іс-әрекеті балалардағы жеке қасиеттер ретінде жауапкершіліктің қалыптасуы мен дамуына түрткі болады. В. С. Мухина жауапкершілік өз іс-әрекеттерінің нәтижелерінің қажетті мақсаттарға, стандарттарға сәйкестігін түсіну қабілеті ретінде оқушының барлық мотивтерінің иерархиясында ең жоғары орынға ие болуы керек деп атап өтті [5]. Бұл жаста өзін-өзі тану белсенді дамиды.

Кіші мектеп оқушысы өзінің әлеуметтік әсерге бой алдыратын тұлға екенін түсінеді: ол әлеуметтік білімді, ұғымдарды, идеяларды, мінез-құлық пен құндылық бағдарларына қатысты әлеуметтік күту жүйесін игере отырып, өзін үйреніп, осы процесте өзін өзгертуі керек; сонымен қатар, оқушы өзінің бірегейлігін, өзін-өзі сезінеді, ересектер мен құрдастарының мақұлдауына қол жеткізуге тырысады. Бастауыш сынып оқушысының оқу іс-әрекетінде өзін-өзі бағалау, сондай-ақ өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу дағдылары қалыптасады.

Бірқатар зерттеушілер бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі бағалау ерекшеліктері мен оқу іс-әрекетінің қалыптасу деңгейлерінің шарттылығын атап өтеді. Сонымен, оқу іс-әрекетінің қалыптасу деңгейі жоғары оқушыларда салыстырмалы түрде тұрақты, адекватты және рефлексивті өзін-өзі бағалау байқалады; оқу іс-әрекетінің қалыптасуының төмен деңгейіне өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіз рефлексивтілігі, оның үлкен категориялылығы және жеткіліксіздігі сәйкес келеді [6]. Сондай-ақ, осы жас кезеңінде өзін-өзі тану және жеке рефлексия өз мүмкіндіктерінің шекараларын өз бетінше белгілеу қабілеті ретінде дамиды. Баланың өз қабілеттерін түсінуі, не істей алатынын және не істей алатынын, әсіресе ең жақсысын көруі өте маңызды.

Тұлға ерекшеліктерін зерттеу бастауыш мектеп оқушыларымен жұмыс істейтін психологтардың, педагогтардың және басқа да мамандардың маңызды міндеті болып табылады және осы жаста тәрбие мен оқытудың тиімді әдістері мен бағдарламаларын жасауға

негіз бола алады. Қоғамдық дамудың қазіргі кезеңі оқу-тәрбие процесін жетілдіру үшін мектептегі оқу-тәрбие процесін жетілдіруге үнемі жаңа талаптар қояды. Демек, қазіргі білім беруді жаңғырту аясында мектеп жаңа өмірлік көзқарастар мен жеке қасиеттерді қалыптастырудың маңызды факторына айналуы керек. Осыған байланысты білім беру мақсаттарының басымдықтары да өзгеруде: бүгінде мектеп оқушыларына білім жиынтығын беру жеткіліксіз, бүгінгі таңда оқушыларды оқуға үйрету, олардың танымдық және білім беру ынтасын дамыту қажет. Танымдық және оқу мотивтерді дамыту оқушылардың жалпыға бірдей іс-әрекетін қалыптастырудың бастапқы және негізгі сатысы болып табылады.

Оқу мотивациясының дамуы үшін ең қолайлы жас – кші мектеп жасы, өйткені дәл осы уақытта оқу әрекеті басым болады, мотивациялық сфера өзгереді, жаңа мотивтер пайда болады. Оқу мотивациясы бастауыш мектеп жасында қалыптаспаса, баланың мінез-құлқына, мектепке деген көзқарасына, тұлғаның ары қарай дамуына, білім сапасына әсер етеді, бұл өз кезегінде бастауыш сынып оқушысының оқу мотивациясын дамытудың өзектілігін көрсетеді.

Біз қазіргі кіші мектеп оқушылар тұлғасының даму ерекшеліктерін зерттеу кезеңінде оқушының өзін-өзі бағалау деңгейі тұлғаның дамуында, мотивация ерекшеліктермен тығыз байланысты екеніне көз жеткіздік.

Осыған орай, Дембо-Рубинштейн әдісі №114 ЖББМ –тің 2-ші сынып оқушыларымен жүргізілді.

Зерттеуге қатысушылар: 8-9 жас аралығындағы 26 оқушы, оның ішінде 10 қыз, 16 ұл бала. Дембо-Рубинштейн әдісі оқушылардың денсаулық, мінез-құлық, өзін-өзі бағалау сияқты бірқатар жеке қасиеттерді тікелей бағалауға арналған. Оқушыларға тік сызықтар бойымен осы қасиеттердің даму деңгейлерін (өзін-өзі бағалау көрсеткіші) және ұмтылу деңгейін белгілеу ұсынылады.

Алынған мәліметтерді өңдеу алты шкала бойынша жүзеге асырылады. Әрбір шкаланың өлшемдері 100 мм, оған сәйкес оқушылардың жауаптары сандық сипатта (мысалы, 54 мм = 54 ұпай).[6]

«Өзін-өзі бағалау» Дембо-Рубинштейн әдістеме қорытындысы 1-кестеде берілген.

1-кесте. *Өзін-өзі бағалауды саралау көрсеткіштері*

Критерийлер	*Проценттік корсеткіш бойынша*		
	жоғары	орташа	төмен
Интеллектуалдық қасиеттерді жеке бағалау	24%	44%	32%
Адамгершілік қасиеттерге жеке баға беру	28%	45%	27%
Физиологиялық қасиеттерін жеке бағалау	38%	44%	18%
Әлеуметтегі орнынды жеке бағалау	48%	26%	16%

Интеллектуалдық қасиеттерді жеке бағалау көрсеткіші бойынша жоғарғы деңгей - 24%, орташа деңгей - 44%, төмен деңгей - 32%-ды құрайды.

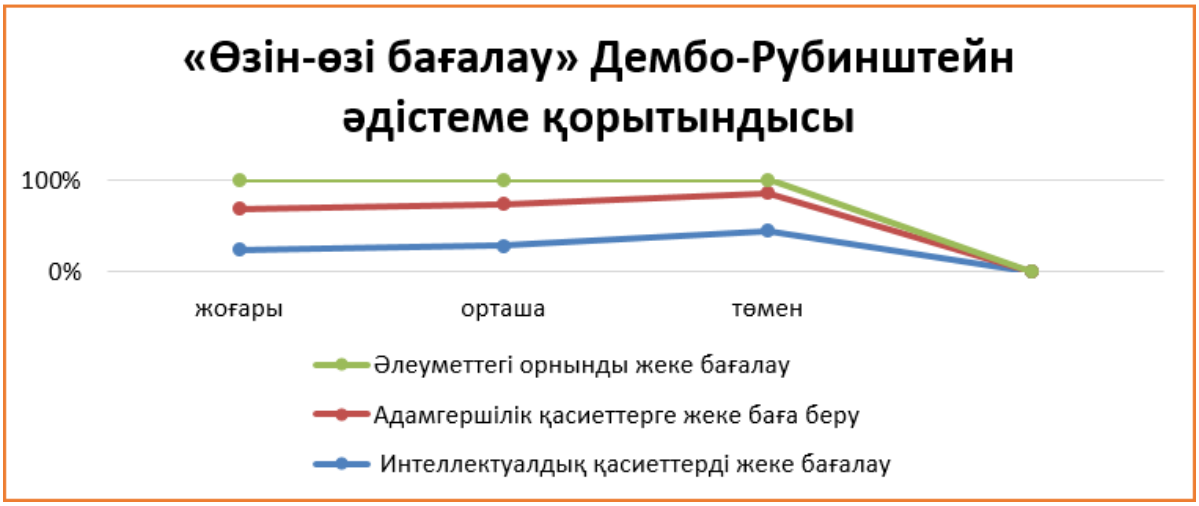
Адамгершілік қасиеттерге жеке баға беру көрсеткіші бойынша жоғарғы деңгей - 28%, орташа деңгей - 45%, төмен деңгей - 27%-ды құрайды.

Физиологиялық қасиеттерін жеке бағалау көрсеткіші бойынша жоғарғы деңгей - 38%, орташа деңгей - 44%, төмен деңгей - 18%-ды құрайды.

Әлеуметтегі орнынды жеке бағалау көрсеткіші бойынша жоғарғы деңгей - 48%, орташа деңгей - 26%, төмен деңгей - 16%-ды құрайды.

61,6% (16 оқушы) өзін-өзі бағалау көрсеткіштері топтарды орта және жоғары деңгей деп сипаттай аламыз, ал 19,2% (5 адам) өзін-өзі бағалаудың төмендеуі байқалады.

Қазіргі кезеңде, психолгиялық диагнстикаға байланысты Дембо-Рубинштейн әдісімен бірге кешенді әдістер жқргізіліп нәтижесі алынды. Сонымен қатар, нәтижелерді ескере отыра дамытушы бағдарлама әзірленуде.

Қорыта айтқанда, білім берудің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі - жеке тұлғаны қалыптастыру, табиғи әлеуетті толыққанды іске асыру үшін жағдай жасау. Осы мәселені шешудің сәттілігін сипаттайтын жағдайлардың ішінде негізгі орындардың бірі оқушылардың оқудың алғашқы жылдарынан бастап тұлғаға бағытталған білім беру процесіне енуіне жатады. Кіші мектеп жасы адамның жеке басының дамуына негіз болып табылады, өйткені осы кезеңде ең жоғары сезімталдық, реактивтіліктің жоғарылауы және әрекетке дайындық байқалады. Сондықтан, осы жаста жеке дағдыларды байытуға, қабілеттерді ашуға және бастауыш сынып оқушысының өзін-өзі ашуға және өзін-өзі жүзеге асыруға жол ашуға жағдай жасау қажет.

Әдебиеттер:

1. EGEMEN QAZAQSTAN газеті © 2005-2024 Меншік иесі: «Қазақ газеттері» ЖШС. Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Егемен Қазақстан газеті.

2. Выготский, Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – М.: Эксмо, 2006 – 509 с.

3. Неймарк М. С. Психологический анализ эмоциональных реакций школьников на трудности в работе // Вопросы психологии личности школьника / Под ред. Л. И. Божович, Л. В. Благонадежиной; Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т психологии. – М.: Издательство академии педагогических наук РСФСР, 1961. – С. 277–332.

4. Диагностические пробы в психологическом консультировании: учебное пособие / Т.Ю. Андрущенко. – Москва: Академия, 2002. – 80 с. – (Высшее образование) ISBN 5-7695-1030-7.

5. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. -- 6-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 456 с.

6. Жиенбаева, Н. Б. Психологические особенности развития личности в младшем школьном возрасте / Н. Б. Жиенбаева, А. М. Измайлова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2018. – № 11 (197). – С. 116-119. – URL: https://moluch.ru/archive/197/48818/ (дата обращения: 02.02.2024).

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Әбдіжаппар Айгерім Әбдіғаппарқызы,
Оқытушы, Шет тілдер кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дәрмеш Назгүл Мақатқызы,
Магистрант, оқытушы
Еуразия аграрлық колледжі

Аннотация. Мақалада қазіргі білім беру жүйесіндегі педагогтің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Педагог – қоғамдағы ең маңызды және ықпалды мамандықтардың бірі. Олардың жеке дамуы ғана емес, жалпы қоғамның болашағы да балалардың ұстаздарынан алатын білім сапасына байланысты. Дегенмен, жақсы мұғалім болу тек балаларға деген сүйіспеншілікті ғана емес, сонымен қатар белгілі бір кәсіби-педагогикалық құзыреттердің болуын талап етеді. Педагогтің кәсіби құзыреттілігі және оның құрамдас бөліктерінің заманауи көрінісі ұсынылады.

Түйін сөздер: кәсіби құзыреттілік, құзырлы педагог, білім беру, студент, оқыту тиімділігі.

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования профессиональной компетентности педагога в современной системе образования. Учитель – одна из самых важных и влиятельных профессий в обществе. От качества образования, которое дети получают от своих учителей, зависит не только их личностное развитие, но и будущее общества в целом. Однако, чтобы быть хорошим учителем, необходима не только любовь к детям, но и определенные профессионально-педагогические компетенции. Предлагается современный взгляд на профессиональную компетентность педагога и ее составляющие.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетентный педагог, образование, студент, эффективность обучения.

Abstract. The article discusses the problem of developing the professional competence of a pelagogist in the modern education system. Teaching is one of the most important and influential professions in society. Not only their personal development, but also the future of society as a whole depends on the quality of education that children receive from their teachers. However, to be a good teacher, you need not only love for children, but also certain professional and pedagogical competencies. A modern view of the professional competence of a teacher and its components is proposed.

Key words: professional competence, competent teacher, education, student, learning efficienc

Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты - адамның, қоғамның және мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне сәйкестігі, қоғамда әлеуметтік бейімделуге, еңбек қызметіне, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті өз елінің азаматының жан-жақты дамыған тұлғасын дайындау. Еркін және кең ойлау, өз қызметінің нәтижелерін болжау және осыған сәйкес білім беру процесін сауатты модельдеу педагогтің алға қойған мақсаттарына жетуінің кепілі болып табылады. Сондықтан қазіргі уақытта заманауи, серпінді өзгеретін әлемде үйлесімді дамыған және бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеуге қабілетті жоғары білікті, шығармашылықпен ойлайтын мұғалімдерге сұраныс күрт өсті. Мұндай мәселені тек нағыз құзыретті педагогтер ғана шеше алады, яғни еркін және кең ойлауға, кез-келген проблемалық жағдайда сенімді шешім қабылдауға, олардың алдында тұрған педагогикалық міндеттерді сауатты шешуге, үнемі кәсіби және жеке өзін-өзі жетілдіруге қабілетті.

Осылайша, педагогтің кәсіби-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру өзекті мәселе болып табылады, ол табысты педагогикалық қызмет үшін қажетті кәсіби және жеке қасиеттердің жиынтығын білдіреді.

Студенттерді тәрбиелеу мен оқытудың тиімділігін арттыру, білім беру жүйесін өзін-өзі жетілдіру үлкен жауапкершіліксіз және оқытушының жоғары кәсіби шеберлігінсіз мүмкін емес.

И.А. Зимняяның пікірінше, «құзыреттілік - бұл белгілі бір жағдайда сәтті әрекет (ең қысқа анықтама). Құзыреттілік тәсіл - бұл қызмет субъектісіне (танымдық, оқу, ойын) өзін-өзі жүзеге асыруға, құзыреттілікті алуға және қолдануға құқық беруге негізделген білім беру процесі [1, 25 б.].

Әр түрлі авторлар әртүрлі компоненттерді кәсіби құзыреттілікке негіздейді. Сонымен, Л. М. Митинаның пікірінше [2, 8 б.], мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мыналарды қамтуы керек:

- коммуникативті компонент,
- қызмет компоненті,
- әлеуметтік компонент.

Н. В. Кузьмина мыналарды бөліп көрсетуді ұсынады: оқытылатын пән саласында оқытушының кәсіби және арнайы құзыреттілігі; білім алушылардың дағдылары мен білімдерін қалыптастыру тәсілдері саласында-әдістемелік; қарым-қатынас процестері саласындағы әлеуметтік-психологиялық; студенттердің қабілеттері мен мотивтері саласындағы дифференциалды-психологиялық; және өз тұлғасы мен қызметінің кемшіліктері мен артықшылықтары саласындағы аутопсихологиялық [3].

Білім беру жүйесінде құзыреттілік тәсілді жүзеге асырудың негізі ретінде В. Н. Введенскийдің ілімдерін алуға болады. Оқытушының кәсіби құзыреттілігінің негізін қалаушылар (В. Н. Введенский бойынша) мыналар табылады:

- ақпараттық кәсібилік - басқа оқытушылардың жұмыс тәжірибесі туралы және өзі туралы ақпарат (білім, білім) көлемін қамтиды;
- коммуникативті кәсіпқойлық - құнды, интегративті сапа, оның негізгі компоненттері: экстраверсия; эмоционалды тұрақтылық; кері және тікелей байланыс құру қабілеті; нәзіктік, тыңдау қабілеті;
- реттеуші кәсібилік мұғалімнің мінез-құлқын басқару қабілетінің болуын болжайды. Олар жұмылдыру, мақсат қою және тұрақты белсенділік, рефлексия, қызмет нәтижелерін бағалауды қамтиды. Адамгершілік құндылықтар қызметтің негізгі факторлары болып табылады;
- интеллектуалды-педагогикалық - синтез, талдау, абстракциялау, салыстыру, жалпылау, нақтылау, интеллект сапасы: қиял, ұқсастық, сыни және ойлау икемділігі бойынша дағдылар кешені;
- операциялық кәсібилік - мұғалімге кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажет болатын дағдылар мен іскерліктер жиынтығымен анықталады: жобалық, болжамдық, ұйымдастыру-шылық, пәндік-әдістемелік, сараптамалық, педагогикалық импровизация және т.б [4, 13 б.]

Қазіргі маманның құзыреттілігінде біз кәсіби құзыреттілікті (іске асырылған дайындық, белгілі бір кәсіби қызмет саласында табысты жұмыс істеуге деген ұмтылыс) және әлеуметтік-психологиялық құзыреттілікті (өзімен және басқалармен үйлесімді өмір сүруге деген ұмтылыс пен дайындық, өзіндік және әлеуметтік үйлесімділік) бөлеміз.

Педагогтың мәртебесін көтеретін басты күш – оның кәсіби құзыреттілігі. Ал, кәсіби құзыреттілік дегеніміз – маманның әлеуметтегі қабылданған стандарттар мен нормаларға сәйкес өзінің кәсіби-педагогикалық қызметін атқаруға дайындығы мен қабілетін анықтайтын кәсіби білімдер мен дағдылар жиынтығы немесе жекелік-кәсіби сипаттама [5].

Қазіргі заманауи педагог тұлғасы қандай болуы керек, жалпы 21 ғасыр мұғаліміне тән қандай сипаттама бере аламыз десек, былайша тұжырымдар келтіруге болады:

- ❖ рухани, кәсіптік, жалпы мәдени және дене бітіміне жетуге ұмтылатын үйлесімді дамыған, ішкі дүниесі бай тұлға;
- ❖ жүктелген міндеттерді жүзеге асыру үшін оқыту мен тәрбиелеудің тиімді әдістерін, құралдарын және технологияларын таңдай алады;
- ❖ рефлексиялық әрекеттерді ұйымдастыра алады;

Кәсіби құзыреттілік – педагогтің кәсіби іс-әрекет жағдайында кәсіби мәселелер мен міндеттерді шешу қабілеті, сонымен қатар еңбектің тиімділігін анықтайтын білім мен дағдылардың жиынтығы, ол жеке және кәсіби қасиеттердің жиынтығы.

Кәсіби құзіреттілік ұғымымен қатар кәсіби құзыреттілікті дамыту сияқты ұғым да орын алады.

Кәсіби құзіреттілікті дамыту – үздіксіз даму мен өзін-өзі жетілдіруді көздейтін, жеке кәсіби қасиеттерді дамытуға, кәсіби тәжірибені жинақтауға әкелетін кәсіби тәжірибені игеру мен жаңғыртудың динамикалық процесі.

Кәсіби құзіреттіліктің қалыптасу кезеңдерін бөліп көрсетуге болады:

- өзін-өзі талдау және қажеттілікті сезіну;
- өзін-өзі дамытуды жоспарлау (мақсаттар, міндеттер, шешімдер);
- өзін-өзі көрсету, талдау, өзін-өзі түзету.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру циклдік процесс, өйткені педагогикалық іс-әрекет процесінде кәсіби шеберлікті үнемі жетілдіріп отыру қажет және әрбір рет аталған кезеңдер қайталанып отырады, бірақ жаңа сапада.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігінің негізгі компоненттеріне мыналар жатады:

- Зияткерлік-педагогикалық құзыреттілік – алған білімдерін, тиімді оқыту мен тәрбиелеу үшін кәсіби қызметтегі тәжірибесін, педагогтің инновациялық қызметке қабілеттілігін қолдана білу;
- Коммуникативтік құзыреттілік - сөйлеу дағдыларын, тыңдау қабілетін, экстраверсияны, эмпатияны қамтитын мағыналы кәсіби сапа.
- Ақпараттық құзыреттілік - мұғалімнің өзі, оқушылары, ата-аналары, әріптестері туралы ақпарат көлемі.
- Реттеуші құзыреттілік - мұғалімнің мінез-құлқын басқару, эмоцияларын бақылау, рефлексия қабілеті, стресске төзімділік және т. б.

Кәсіби құзыреттілік деп шешім қабылдаумен байланысты белгілі бір қызмет түрін жүзеге асыру үшін жеткілікті білім, дағдылар мен икемділік деңгейін, тәжірибені көрсететін іскерлік және жеке қасиеттердің интегралды сипаттамасын түсіну қажет. Оқытушының кәсіби құзыреттілігінің негізгі компоненттері:

❖әлеуметтік-құқықтық құзыреттілік-қоғамдық институттармен және адамдармен өзара іс-қимыл саласындағы білім мен дағдылар, сондай-ақ кәсіби қарым-қатынас пен мінез-құлық әдістерін меңгеру;

❖дербес құзыреттілік-тұрақты кәсіби өсу және біліктілікті арттыру, сондай-ақ өзін кәсіби еңбекте іске асыру қабілеті;

❖арнайы құзыреттілік-нақты қызмет түрлерін өз бетінше орындауға дайындық, типтік кәсіби міндеттерді шеше білу және өз еңбегінің нәтижелерін бағалау, мамандық бойынша жаңа білім мен дағдыларды өз бетінше игеру қабілеті;

❖экстремалды құзыреттілік - кенеттен күрделі жағдайларда, авариялар, технологиялық процестердің бұзылуы кезінде әрекет ету қабілеті.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі пәндік, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік компоненттерді қамтиды.

Пәндік құзыретке мыналар кіреді:

❖оқытылатын пән саласы бойынша білім;

❖оқытылатын пән бойынша заманауи зерттеулерге бағдарлану;

❖пәнді оқыту әдістерін білу (оқыту әдістері мен тәсілдерінің алуан түрлілігін шарлау қабілеті);

❖заманауи педагогикалық оқыту технологияларын пайдалану.

Біз психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті келесідей қарастырамыз:

➢ білім беру және білім беру міндеттерінің кең ауқымын шешудің сәттілігін анықтайтын негізгі психологиялық-педагогикалық білім мен дағдыларды меңгеру;

➢ студенттердің жеке қабілеттерін анықтау және оларды ескере отырып білім беру процесін құру мүмкіндігі;

➢ студенттердің білімі мен іскерлігіндегі олқылықтарды анықтай білу, олқылықтарды жою бойынша жұмыстың жеке тәсілдерін іске асыру;

➢ студенттермен, әріптестермен, ата-аналармен педагогикалық тұрғыдан тиімді қарым-қатынас орната білу;

➢ педагогикалық ұжымда қолайлы микроклимат құра білу.

Әдістемелік құзыреттілік – бұл:

❖ оқу материалын жоспарлау, таңдау, синтездеу және құрастыру қабілеті;

❖ сабақтардың әртүрлі формаларын ұйымдастыра білу;

❖ оқуға әрекетке негізделген тәсілді жүзеге асыру қабілеті және оқушылардың оқу жұмысын ұйымдастыра білу;

❖ оқытудың инновациялық технологияларын қолдана білу;

❖ денсаулықты сақтайтын оқыту технологияларын білікті пайдалану;

❖ оқушылардың түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруда оқыту әдістемелерін қолдана білу.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз мынандай ой түйіндейміз: Құзырлы ұстаз өз пәнін жақсы біледі және жақсы көреді. Құзырлы педагог оқытудың әртүрлі әдістерін біледі, сонымен қатар оқушылардың қызығушылығын оятып, оны сақтауды біледі, оқу қарқынын білімді меңгеру қарқынымен теңестіреді, олардың зейінін бақылайды. Құзырлы мұғалімнің нақты, алдын ала келісілген бақылау жүйесі бар және білімді объективті түрде бағалайды. Білім алушыларды құрметтейді, өзін оның орнына қоюды біледі және бұл педагог жан-жақты, әртістік пен әзіл сезімі бар адам. Құзыретті педагог оқытудың жеке тұжырымдамасына ие және үнемі дамып отырады.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігін тиімді дамыту тәжірибелі әріптестердің немесе тәлімгерлердің жетекшілігімен теориялық дайындықты да, практикалық жұмысты да қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Сонымен қатар оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін өз бетінше меңгеруге және өзін-өзі дамытуға ынталандыру аса маңызды.

Әдебиеттер:

1. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 56–58.

2. Митина, Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб, пособие для студ. вузов. - М.: Академия - 2004. - 320 с.

3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М.: Высш. шк., 1990. 190 с.

4. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. –2003. – № 10. – С. 51–55.

5. Егорова Ю. А. Проблема профессиональной компетентности преподавателя вуза // Молодой ученый. – Чита: ООО «Иркутская типография», 2009. – № 2. – С. 277–280.

ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МҰРАЛАРДЫ ОҚЫТУ

Көшекова Айнұр Арғынтайқызы,
қауым. профессор.
Нұрмұханбетова Назерке Қуанышбайқызы,
7М01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті БББ-ның
2 курс магистранты,
Филология институты,
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Аннотация. Мақала фольклорлық шығармаларды мектепте оқытуда қолданатын әдістер туралы. Мұғалімдер фольклорлық мұралар бойынша сабақ өту барысында ерекшеліктерді білу қажет. Осыған орай мақалада көне туынды түрлері миф, ертегі, хикаят, ырым мен әдет-ғұрып жырлары, әпсаналардың жанрлық өзгешеліктері әдістеме тұрғысынан қарастырылды. Ауыз әдебиетінің тәрбиелік қуаты сонымен қатар халықтық шығарма түрлерін оқытуда кездесетін олқылықтар мен оңтайландыру жұмысы көрсетілген.

Түйін сөздер: алғашқы қауым, фольклорлық туынды, эстетика, ауыз әдебиеті, әдістеме.

Фольклор тұтас ежелгі дүние мәдениеті мен танымының сарқыншағы іспетті. Осы сипатына байланысты оны көне руханияттың өзегі әрі ескі қоғамның жемісі ретінде қарастырамыз. Алғашқы қауым өкілдерінің нанымына негізделген анимизм, магия, табу, тотемизм, шамандық пайымдар осы фольклорлық мұраларда шоғырланған. Түрлі даму сатысын бастан өткерген құбылыстардың нәтижесін қазақтың миф, ертегі, хикаят, ырым мен әдет-ғұрыптары, әпсаналарында молынан кездестіре аламыз. Оның көркем шығармашылық әлемде ғана емес тіршілік кейпімен байланысын зерттеуші ғалым С.Қасқабасов: «Фольклор – адам тіршілігінің өн бойында қолданылып, әр саласында пайдаланылатын дүние» деп көрсеткен [1, б. 9]. Тұрмыста орны ерекше боп есептелетін фольклорлық туынды түрлерінің оқытылуы халықтық қасиеттерді оқушы бойына дарытуда таптырмас мүмкіндіктер әкеледі. Қарап отырсақ фольклорлық шығармада тіршіліктің пайда болуы, космогониялық белгілер, тарихи шындық, көне ұғымның бейнесі, ескі түсініктің дамуы, сенімнің дәрежесі, кәсіптің пайдасы, т.б толассыз ақпараттар легі ұсынылған. Олардың әрқайсысының құндылық дәрежелеріне қарай бірінен-бірін бөліп ала алмайсың. Мифтерде жер бедерінің қалыптасу кезеңі, аспан әлемінің құпиялары, адам мен жануар дүниесінің пайда болуына мән беріледі. Оқушылардың дүниетаным туралы ой-санасын орнықтыруда қазақ мифтерінің тау-тас, топырақ, сулар жүйесі, жануарлар қасиетін баяндау күші баршылық. Хикаялардың ел ішінде айтылу аясының жоғарылығына байланысты шындық қуатының аз болатыны шын. Жеке адамның ерлігі дәріптелетін бұл жанрда ойдан қосып шығарушылық белең алады да, қиялдан енген жезтырнақ, дию, албасты, үббе, жалғыз көзді дәу, күлдіргіш секілді образдары ортаға шыққан. Адам мен мифтік кейіпкерлердің күресінің орын алуы кезігеді. Оқушылар мифтік туындыларды ұғыну барысында жағымды (Ер Төстік, Қаңбақ шал, Қанатты барыс, Қорқыт ата, т.б.), жағымсыз (Шойынқұлақ, Жезтырнақ, Мыстан, Жалмауыз, т.б.), тәңірлік (Ұмай ана, Көк Тәңір, Еркілік), тотемдік (Өгіз, Көк бөрі, Ит тотемі), шамандық (бақсы) образдар жүйесінен мол мағұлмат жинақтап, жақсы мен жаманның арасын айыруға машықтанады. Еңбекті мадақтайтын кәсіптік фольклор хикая сияқты болып келеді. Көбіне аңшылықтың сырын ашуға, диқаншылықтың зейнеті, бақташылықтың берекесі, малшылықтың мәні жалпы кәсіптің нәсібін баяндайтын архаикалық әңгімелер тізбегінен тұрады. Бұл тұста басты екпінді аңшы, төрт түліктер, аң мен құс, мерген атқарып отырған. Осыған байланысты ежелгі сенімге құрылған тұрмыстық әңгіме, өлеңдер қалыптасты. Бағзы заманнан бері еңбектің адам өміріндегі маңыздылығы жақсы өмір сапасының кепілі болды. Мына өлең аңға шыққалы жатқан адамдардың қаншалықты шаттықта екенін айғақтап тұр:

...Төрт аяғын билетіп,
Құр атқа басын үйретіп,
Қырық кез құрық сүйретіп

Киікке тазы қосайық
Түлкіге қыран салғанда,
Тазыны қосып арланға.
Жеткендей мәз боп арманға[2, б. 18] –
аңшы лебізінен кәсіпке деген ынта мен жігер байқалатыны шындық.

Ертегілердің балаларға әсері кең зерттелгенін ескерсек, бұл жөнінде көпдеңгейлі сараптамаларды келтіруге болады. Алдымен, ертегілердің фольклорлық мұрадан орын алуына қарай жол алайық. Қазақ ертегілерінің ішінде тотемизммен байланыстырылатын тыйымдардың кезігетінін айтамыз. Кіріктірілген тыйымдардың қатарына айдалада түнемеу, соқпақтағы бос құтыны ашпау, жасырын бөлмелерге көз сұқпауды мақұлдайды, орындалған жағдайда кейіпкердің басына қиямет орнайтын болған. Ежелгі ұғыммен астастырылатын салттар да ертегілерде көп-ақ. Патшалардың бала-шағасын жұрт назарынан жасырып өмір сүргізуі, ханның балаларын құпия қорғандарда өсіруі зұлым рухтардан қорғану үшін жасалған екен. Осылай сақтанған жағдайда ғана халықтың амандығы орын алып отыратыны туралы нанымдар ел арасына тараған. Ертегілер түрлі ескі культ пен мотивтен хабаршы ғана емес жақсылыққа септік, көмекке даярлықтың қасиетін ашатын таусоғар, сақұлақ, көлтауысар, желаяқ секілді кейіпкерлерге бай. Бұл жанрдағы көненің сарқыншақтарымен қатар болашақтың кілтін табуға деген қасиеттің екшелеуі оқушылардың қиялын шарықтатады. Келешектің жарқын көрінісіне деген үміт пен арманды оқырманға сабақ еткен ертегілерді М.Горький: «Адамның әуеде ұшуына, су астына жүзуіне, жылдамдықты үдетіп, материяны алмастыруына мүмкіндік туатынын ертедегі адамдардың ұшқыр қиялы алдын ала сезгенін ұмытпау қажет» деп бағалайды [3, б. 25]. Ертегі кейіпкерлері түрлі әрекеттерімен алуан мінезді айшықтап, шырмалған оқиғалар ішінен шешімін тауып жатады. Жанрдың ауқымында жақсылық пен жамандықтың бейнеленуі табиғаттағы өзге болмыстар аңдар, құстар, жануарлар әлемі арқылы беріледі. Қай ертегіні алып қарасақ та, аллегориялық шешімге келетіні байқалады, өйткені оның негізгі функциясы тек қиялды дамыту емес, ұрпақтар тәліміне қажет дидактикалық қырын көрсетеді. Бұл жердегі тәрбиенің тетігі жай сөз күші емес, табиғаттағы басқа тіршілік иелерімен қосылыста жақсылыққа жетелеу, жаманнан жирендіре алуда. Ғұрыптық фольклор бұрынғы кездегі діни сенімдер мен тыйым, ырымға, салт-дәстүрге қатысты жанрлардан жинақталған. Қатарына бақсы сарыны, алғыс, қарғыс, бата, арбау, бәдік, т.б. жатқызылады. Бұлар ескі уақытта магиялық қызметті ғана атқарып, ғұрыптық жорамен көп мағына иемденді. Жылдар өте келе өзінің қолданбалы қызметінен көркемдік мақсатқа қарай ауысты. Бұлардың ішінде кей түрлері өнерге біршама жақындай түсті. Бақсы сарыны мен ойындарында айтарлықтай өнердің жүйесі сақталғаны рас. Үнемі өзгерісті бастан кешірген жанрлардың сипаты, уақыттан алған даму аймағы не жасырын қалған бейнесі де баршылық. Әсіресе ислам діні халыққа тараған тұста алғыс орнын бата, жалбарынуды мінәжат ауыстырды. Мектеп бағдарламасына ғұрыптық фольклордың той бастар, жар-жар, сыңсу, беташар секілді көркм туындылары енгізілген. Бұлар қызметіне қарай әрі ғұрыптық, әрі көркемдік қуатқа ие. Қазіргі таңда бұл шығармалар ертедегі діни сенім атқарған кейпінен гөрі эстетикалық мақсатта жасалатын руханият секілді. Сонау уақыт қойнауынан жеткен фольклор үлгілері әдебиеттің әдемі мінезін танытып, байырғы мифологиялық түсінікті белгілеп, діни сенімдер көркемдік нұсқа тауып, әртүрлі белгіні құрайтын өлең аясын жасақтады.

Фольклорлық мұралардың тереңдігі беретін тәрбиелік қуатынан байқалады. Халықтың қазынасы болашақтың айнасы ретінде есептелетінін ескерсек бай ауыз әдебиетімен жас өскінге жол көрсету орынды сияқты. Әдебиеттің түпкі бастаулары балалар әдебиетінен өріс тапқан. Осындай шығармашылық үлгілерде ата-бабаларымыздың сұлулық пен әсемдік, батырлық пен өжеттік жайындағы пікірлері, туған жерге, өз жұртына деген ыстық ықылас пен адамгершілік қарым-қатынастар тең байланыста, эстетикалық тұтастықта жүйеленіп беріледі. Мектеп оқушыларының бойында халықтық фольклор күшімен әсемдікті қалыптастырудың, тәрбие дарыту әдістерінің, іс-әрекетті жүзеге асыру түрлерінің көптігі рас. Оның ішінде ауыз әдебиетіндегі шығарманы оқу, баяндау, суреттер арқылы әңгімелеу, тақырыпқа сәйкес мақалдар, ойын түрлерін, жұмбақтарды кіріктіру, бақылау мен сауалнама әдістерінің

маңызыдылығы жоғары дей аламыз. Бастапқы сыныптарда мұғалімнің шығарманы жеткізудегі дауыс ырғағы, оқудағы шеберлігі кейіпкерлер бейнесінің ашуылына, қимылдың оқушылар санасына қонымдылығына септігін тигізеді. Ересек оқушылардың өзіндік ерекшеліктеріне сай өзгерістер орын алуы тиіс. Осы туралы орыс зерттеушісі К.Д.Ушинский әр сыныптан, ең кіші деген сыныптан бастап оқушылардың жасына қолайлы дара жинақталған көзқарасы болуы керектігін растаған. Жыл өткен сайын оның көлемі тереңделуі, кеңеюі, толықтырылуы тиіс» деп, өрістеудің мәнін айтады. Жүргізілген тәжірибелік жұмыстардың көмегімен баланың эстетикалық көзқарасын қалыптастыратын, пайымын орнату мен бағалауға оң әсер ететін әдістер де қарастырылған. Олардың қатарына:

- әсемдікті қабылдауын, бағамдай білуін, талғампаздықтың алғашқы бейнесін көркейтуге арналған сендіру әдісі;
- алуан түрлі іс-қимыл орындалу кезінде көңіл-күй сезімдері мен эстетикалық қуатын көрсететін шығармашылық қырын ашуды көздейтін әдістер;
- мінездік дағдыларды орнықтыруға арналған тәжірибелік әрекеттерге үйрету, жаттықтыру әдістері;

Халқымыздың мол байлығы саналатын фольклорлық шығармалар мектеп оқушыларының эстетикалық әлеуетінің қалыптасуы мен дамуының үлкен құралы. Балалардың маңызды іс-әрекеттерін ұйымдастыру уақытында халықтық шығармалардағы құндылықты түсіндіру мен талдау, эстетикалық сенімдерін дағдыға айналдыру, асыл құндылықтарды бойға сіңіру, базалық тірек ретінде мән берудің жемісі көрініс беріп жатыр. Оқушылардың көпшілігі жас ерекшеліктеріне байланысты ұсынылған шығармаға пікір айтып, кейіпкерлер әлемін талдап, әсемдік күшін айшықтап, ары қарай қиял арқылы тамамдауға ерекше қабілетті дей аламыз. Жоғарыдағы әдістерді қолдануда пәнаралық сабақтастық (шығармашылық тұрғыда ән, бейнелеу өнері, фольклорлық туындылар), мұғалім шеберлігі (жанр таңдаудағы ұтқырлық, мәнерлі сөйлеу, түсіндіру қабілеті), ұйымдастырудың арақатынасы ескерілер тұс. Осы тақырыпқа байланысты еліміздегі оқытушы ғалымдар Ә.Табылдиев, С.Қ.Қалиев, М.Балтабав, С.Ұзақбаева, С.Садырбаев, А.Сейдімбек қазақ ауыз әдебиеті мұраларының тәрбиелік бағытына едәуір зерделеу жұмыстарын жүргізген. Ал қазақ фольклоры шығармаларының жарияланымы, мектептерде қолданыс табуы, арнаулы білімнің оқытушы бойында жеткіліктік көрініс беруі, ата-аналар пен тәрбиеші одағындағы байланыс көрсеткіштері, әсемдікті қабылдауға әсер ететін қазақ фольклорлық мұрасын толық қамтитын мазмұнды оқу құралдарының, дидактикалық жабдықтардың аздығы сияқты мәселер түрлі зерттеулерде тереңірек қарастырылып жатыр.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қасқабасов С. Ойөріс (Фольклор туралы). – Астана: Астана полиграфия, 2009. – 320 б.
2. Қашғари М. Жаз бен қыстың айтысы. – Алматы, 1985. – 123 б.
3. Горький А.М. По поводу плана хрестоматии. // Правда, - М., 1939

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫН АНЫҚТАУ

Абдуллаева Угилжан Абдушукурқызы,
PhD, аға оқытушысы
М.Ж. Сұлтанбек,
Қожа ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Бастауышта оқыту әдістемесі мен педагогикасы мамандығының
1-курс магистранты

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту білім сапасын арттырудың маңызды шарты ретінде қарастырылады. «Функционалдық сауттылық» ұғымына берілген анықтамалар жүйеленіп, бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауттылығын дамытудың педагогикалық шарттары мен моделі берілген. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған тапсырмалар базасының мазмұны ашылып көрсетілген.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, функционалдық сауаттылық, дүниетану пәні, тапсырмалар.

Аннотация. В статье рассматривается развитие функциональный грамотности младших школьников как важное условие повышения качества образования. Систематизированы определения пониятия «функциональная грамотность», даны педагогические условия и модель развития функциональной грамотности учащихся начальных классов. Раскрыто содержание базы зданий, направленных на развитие функциональной грамотности учащихся.

Ключевые слова: начальная школа, функциональная грамотность, предмет изучения мира, задания.

Abstract. The article considers the development of functional literacy of younger schoolchildren as an important condition for improving the quality of education. The definitions of the concept of «functional literacy» are systematized, pedagogical conditions and a model for the development of functional literacy of primary school students are given. The content of the database of tasks aimed at the development of functional literacy of students is disclosed.

Key words: elementary school, functional literacy, natural science, tasks

Қазіргі таңда білім беру саласындағы халықаралық стандарттың талаптарына сәйкес оқу үдерісінде сауаттылық оқытылатын пән бойынша алынған білімің түпкілікті нәтижесі құзыреттілікке бағытталған білім болып табылады.

"Функционалдық сауаттылық" ұғымы әр тарихи дәуірлерде белгілі бір мазмұны өзгеріп отырды, "сауаттылық" ұғымында түсініктер өзгерістерге ұшырап отырғаны анық. Заман өзгерістер кезенде (ағылшын: literacy) ауызша сөйлеу, оқу дағдылары қарапайым есептеу операциялары деп келтірсе, гректер қоғам оқу және жазумен байланысты болды. Сонымен қатар, сауаттылық адамның күнделікті өмірі мен қызметі үшін міндетті емес, керісінше адамның әлеуметтік мәртебесін және ішінара оның кәсібін (кәсіби деңгейде) анықтауға мүмкіндік берді [1].

Қазақстанда осы аталған функционалдық сауаттылық бойынша зерттеулер жүргізіп жатқан ғалымдарымзға тоқталар болсақ, Ж.Ж.Ордабаева еңбектерінде физика бағыты бойынша оқушылардың функционалдық сауатылығын арттыру мәселесі қарастырылған [2]. А.Ж. Мырзалинова әлеуметтік-гуманитарлық бағытында орта мектепте орыс тілін оқытудағы окулардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды қарастырылған [3], А.К.Рауадина орыс тілін үйренумен мектептерде қазақ тілін қалыптастыру қарастырылды [4], оқушылардың жаратылыстану бағыты бойынша функционалдық сауаттылығын арттыру мәселесін зерттеген А.М.Имашев [5] болашақ дене шынықтыру мұғалімінің функционалдық құзыреттілігін

қалыптастыру мәселесін көтерген, Г.С.Каратаев информатика пәнін мұғалімдерінің функционалдық құзыреттi9лігін қалыптастыру мәселелерін зерттеді [6].

Функционалдық шығармашылық бойынша А.С.Амированың "Оқушы шығармашылығы теориясы мен практикасы" атты еңбегінде: "адамның өмірдің шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденіс болып саналады. Қоғамда өз жолын табу үшін оқушының дұрыс ойлауға үйреніп, өз бетінше саналы, дәлелді негізделген шешімдер қабылдай білу керек. Біз шығармашылық белсенділік - бұл оқушының шығармашылық пен шығармашылыққа деген жеке қажеттілігін, сондай-ақ шығармашылық өнімді жасау жауапкершілігін, нәтижесін қамтитын әрекет деп санаймыз [7].

Б.А.Тұрғынбаева "Ұстаздық шығармашылық" атты еңбегінде шығармашылық қызметтің өзіне тән ерекшеліктерін былайша қорытындылайды:

- шығармашылық тапсырма мен проблемалық тапсырма арасындағы қайшылығының болуы;
- әрекеттің әлеуметтік және жеке адам үшін мәнділігі, прогрессивтілігі;
- шығармашылық үшін объективті (әлеуметтік және материалдық) алғышарттардың болуы;
- шығармашылықтың субъективті алғышарттарының болуы (оқушының жеке қасиеттері, білімі, дағдылары, тұрақты мотивациясы, қабілеттері);
- процесс пен нәтиженің жаңалығы, толықтығы болып табылады [8].

Зерттеу барысында логикалық және шығармашылық ойлау дамиды. Сондықтан функцианалды сауаттылыққа бағытталған шығармашылық ойлау біз үшін өте маңызды. Жоғарыда талданған теориялық талдауды қорытындылай келе, "шығармашылық ойлау" - бұл педагогикалық ойлаудың пайда болуы, оны іс-әрекетке айналдыру және шығармашылық нәтижелерін талдау арқылы түпкілікті ойлауды талдаудан өткізу деп айтамыз.

Талдау нәтижелері бойынша анықталған, шығармашылық ойлауды дамыту, ең алдымен, адамның сауаттылығын, яғни сауатты ойлауды, сауатты өнім шығара білуді және т.б. ескереді.

Зерттеу барысында аталған келесі мәселе ол "функционалдық сауаттылық" болады. Біз функционалды сауаттылыққа байланысты зерттеулерге шолу жасауды жөн көрдік.

Оқу процесін тиімді басқару үшін бастауыш сынып оқушысының физиологиялық, психологиялық ахуалын білу сонымен қатар барлық оқу іс-әрекетінің негіздемесіне байланысты болады. М. Жұмабаев: "Сыртқы әлеммен, адамзат өмірімен алғаш таныс болып келе жатқан адам баласы бар нәрсені білуге, бар білгенің есте сақтауға тырысады. Бұл жаста баланың керек қылатын ғылымдарды үйретудің қолайлы шақтары болып есептеледі. Жас баланың міндеті ой жүгіртіп білімін асыру, даярлығын арттыру; ондағы барлық нәрсені есте сақтау", - деп атап өтті. Жас кезінен бастап балаларда тануға деген ерекше талпыныс пайда болатынына тоқталды [9].

К.Ы.Сариева[10], Ж.Т.Дәулетбекова[11] бастауыш сынып оқушыларын жас ерекшеліктеріне сай таным мүмкіндіктерін дамыту және оқу мақсатында тәрбиелеуге және танымдық қабілеттерін дамытуға бағдарлау. Ол әр түрлі оқу іс-әрекеттері негізінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруды көздейді, өйткені бұл жеке тұлғаның өзін-өзі тануының күшті дамуы болатын ерекше, әсіресе құнды кезең деп қарастырған.

Кноблауч пен Браннон (1993, келтірілген Джабуш, 2002, Б. 20), екінші жағынан, стандартты өткізеді негізгі сауаттылық пен функционалдық сауаттылық арасындағы айырмашылық сауаттылық. Кноблаух пен Браннонның айтуы бойынша, "функционалды" өрнегі сілтеме жасау үшін қолданылады математиканы қоса алғанда, мәтіндермен жұмыс ретінде келтірген.

ЮНЕСКО материалдарында функционалдық сауаттылық Де Кастель анықтаған (1971) (Гекшен, Гүлгез және Қагытчибаши, 2000, 4-бет, Савашта келтірілген, 2006) келесідей: "егер адам қатыса алса кәсіби, әлеуметтік, саяси салалардағы маңызды қызмет және ол өмір сүретін қоғамдағы мәдени салалар өзіңіздің сауаттылық дағдыларыңыздың көмегімен сіз бұл адамды жасай аласыз функционалды сауатты деп анықтаңыз".

Гюнеш, (2000). Чапар (1998) өз жұмыстарында функционалды сауатты адам-бұл " адам қадам сауаттылықтан асып түседі және [ол] қолдайды сауаттылық саласындағы белсенділік [өмір бойы] өмір сүруді жалғастыру және [тиімді] айналаңызға бейімделу". Сонымен қатар, бұл анықтама сауаттылық екенін көрсетеді үздіксіз процесс деп атап кеткен.

Жоғарыда келтірілген зерттеу жұмысы барсында функционалды сауатылық бойынша бінеше авторлардың берген аңықтамасын құрастыра отырып тұжырымдама келтірдік.

1-кесте. Функционалдық сауаттылық ұғымын зерттеген ғалымдардың тұжырымдамалары

Автор	**Анықтамасы**
Леонтьев А. А.	Функционалды сауаттылық-бұл адамның оқу және жазу дағдыларын еркін қолдана білуі және мәтіннен ақпарат алу, яғни түсіну, жалпылау, түрлендіру және т.б. (оқу) және осындай ақпаратты ағымдағы хабарламада (жазбаша түрде) беру біліктерін еркін пайдалану
Матюшкина.Ж., Вершловский С. Г.	Білім берудің (ең негізгі) көп қырлы тұлғаның қызметімен байланысын біріктіретін жеке тұлғаны әлеуметтік бағдарлау әдісі
С. А. Тангян	Қоғамның даму шамасына қарай өз қоғамы мен елінің экономикалық, саяси, азаматтық, әлеуметтік және мәдени өміріне толыққанды және тиімді қатысу үшін, олардың дамуы мен өзіндік дамуы үшін, яғни *оқу* және *жазу* дағдыларын дамыту үшін қажетті білім мен дағдылардың деңгейін арттыру
В. В. Мацкевич, А. Крупник	Адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, тез бейімделу және онымен жұмыс істеу қабілеті
Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин	Адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, тез бейімделу және жұмыс істеу қабілеті. Адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндер жазу және қарапайым арифметикалық амалдарды орындау қабілеті ретіндегі әдеттегі сауаттылықтан айырмашылығы, функционалдық сауаттылық белгілі бір мәдени ортада адам өмірін жүзеге асыру үшін ең қажет. Сонымен қатар, адамның әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін білім мен дағдылардың деңгейі.
В. В. Гаврилюк Г. Г. Сорокин Ш.Ф. Фарахутдинов	Функционалдық сауатсыздық қарапайым әлеуметтік тапсырмаларды орындау үшін қажетті көлемде оқи алмау және жаза алмау деп түсініледі; оның ішінде қабілетсіздік: мәтінді оқу, іс-әрекетке қажетті ақпаратты табу, оқылған кітаптың немесе Нұсқаулықтың мағынасын түсіну, логикалық байланысты мәтінді тиімді пайдалану.
А.Ж. Мырзалинова, А.М.Имашев	Функционалдық сауаттылығы арқылы тұлғалық қабылеттерді қалыптастыру жолдарын қарастырған.
Г. С. Каратаев	Функционалдық сауаттылық ұғымы күнделікті өмірде де, кәсіби қызметте де тұлғаның қалыптасуын сипаттауға мүмкіндік беретін интегралды көрсеткіш болып табылады
Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы	Функционалдық сауаттылық - бұл адамның сыртқы ортамен байланысу, тез бейімделу және жұмыс істеу қабілеті.

Функционалдық сауаттылық-бұл адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметке белсенді қатысуы, яғни жаһандану дәуірінің қазіргі тенденциясын ұстану, мамандығына, жасына қарамастан білімді үнемі жетілдіру. Негізгі мақсат-білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының интелектуальдылық және дене шынықтыру және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемге әлеуметтік бейімделуі.

Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мағынасы тарихи түрде өзгерді, жеке тұлғаның оқуға, жазуға, санауға, белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен дағдылар жиынтығын игеруге қойылатын талаптары өзгерді, яғни. қол жеткізу, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, оны игеру емес. Қазіргі әлемде функционалдық сауаттылық ұғымы елде болып жатқан әртүрлі тенденциялардың дамуының әсерінен қоғамға қойылатын талаптардың өзгеруі нәтижесінде кең таралды.

Қарапайым сауаттылық-бұл адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндер құрастыру және қарапайым арифметикалық амалдарды орындау қабілеті. Функционалдық сауаттылық-бұл адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, бейімделу және онымен мүмкіндігінше тезірек

әрекеттесу қабілетінің шығармашылық көрсеткіші. Осылайша, функционалдық сауаттылық адамның мәдени ортада өмір сүруі және оның әлеуметтік өзара әрекеттесуін қамтамасыз етуі үшін қажет деп саналатын білім, білік пен дағдылар жиынтығынан тұрады. Кең мағынада бұл дағдылар, білім, шығармашылық әлеміне апаратын жол ғана емес, сонымен қатар ұлттың, елдің немесе адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының көрсеткіші. Осы сапалық сипат тұрғысынан функционалдық сауаттылық жеке даму механизмі ретінде қолданылады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығы-бұл оқушының сабақтан тыс алған білімдерін кез келген жағдайда тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін пәнді терең түсіну қабілетін дамыту. Осы шарттар сақталған жағдайда бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Философияда адамдардың білімі,дағдылары, шығармашылығы - іс-әрекеттері жалпы әлеуметтік шындықты және олардың қажеттіліктері мен мақсаттарына сәйкес өмір сүру ортасын өзгеріп отырады.

Функционалдық сауаттылық шығармашылық ойлаудың иесі А. Шопенгауэр тұжырымдамасында адам ерік пен интеллекттің иесі болып саналады және оның назарын адамның субъективтілігінің сезімтал реңктері емес, ерік күші аударады. Философтың айтуынша, шығармашылықпен айналысатын адамдар-талантты адамдар. Таланттың ең жоғары көрінісі ретінде ол даналықты осы сапаны сақтау және дамыту қажеттілігін баса көрсете отырып қарастырады [12].

Психологиядағы шығармашылық-бұл іс-әрекет субъектісі үшін жаңа салдарлар пайда болатын кез-келген практикалық немесе теориялық қызмет: білім, шешімдер, іс-әрекет әдістері, материалдық өнімдер.

XX ғасырда психологиялық ғылымда шығармашылық мәселесін зерттеуде әркелкіліктің бар екендігі белгілі болды. Бұл тақырыпқа деген қызығушылықтың артуы өткен ғасырдың 1920-1930-шы кейін1960-шы жылдарында, сондай-ақ 1980-1990-шы жылдары байқалды. Бұл, әрине, қоғамның әлеуметтік-саяси және мәдени дамуының ерекшеліктерімен байланысты.

Д. Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский, А.Я. Пономарев және басқалар психологтардың жұмысында көрініс тапты.

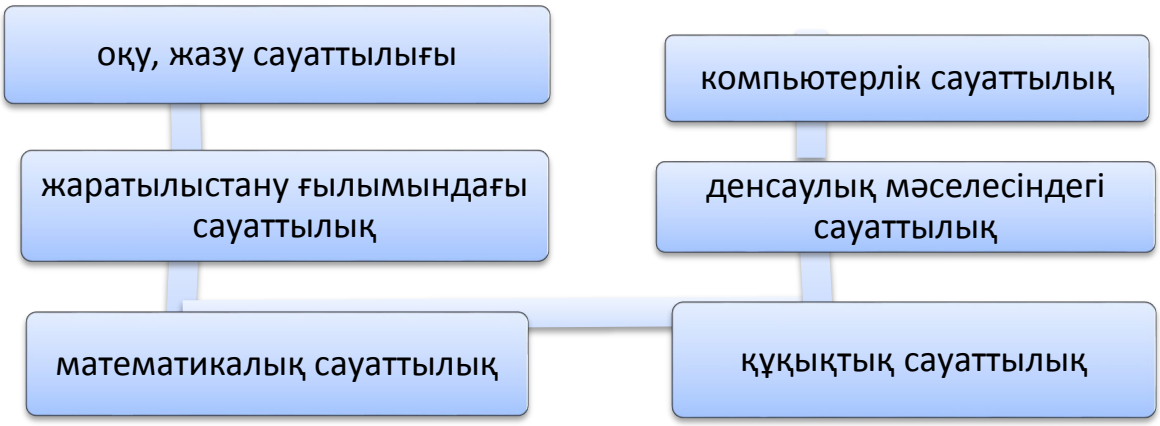
Осыған орайда Г.С.Альтшуллердің шығармаларында қызметтің нәтижесі, өнім тұрғысынан қарастырылады. Автордың зерттеулеріне сәйкес, шығармашылық психологиясын ғылым ретінде бүгінде айналамыздағы органикалық және бейорганикалық өмірдің барлық аспектілерінде қолдануға болады. Өйткені, өмірдегі кез-келген өзгерістер, жаңартулар шығармашылық күштердің өнімі [13].

Шығармашылық (креативті) ойлау-бұл проблемалық жағдайдың түбегейлі жаңа шешімдеріне, жаңа идеяларға, ашылулар мен құбылыстарға әкелетін бейнелі, сенсорлық, стандартты емес психикалық байланыстар мен тұжырымдамалар арқылы ақпаратты құру, өңдеу процесі.

Психологияда шығармашылық ойлау әлі де дивергентті ойлау ретінде белгіленеді. Бұл термин латынның "diverger" сөзінен шыққан, "бөлу"дегенді білдіреді. Мәселелерді шешудің бұл әдісін "желдеткіш" деп атауға болады - себеп-салдарлық байланысты талдауда қатаң болмайды. Бұл жаңа комбинацияларды жасауға, элементтер арасында жаңа байланыстар орнатуға мүмкіндік береді, бұл мәселені шешудің көптеген жолдарын ұсынады.

Қорыта келе бұл аталған тұжырымдаманың өзі алғаш рет 1965 жылы Тегерандағы Білім министрлерінің дүниежүзілік конгресінде қолданылды, содан кейін функционалдық сауаттылық "күнделікті өмірде қолдануға және күнделікті мәселелерді шешуге арналған оқу және жазу дағдыларының жиынтығын" білдірді. Алайда, 1978 жылы ЮНЕСКО бұл тұжырымдаманы қайта өңдеп, оны толықтырды: "сауаттылық өз тобының тиімді жұмыс істеуі үшін қажет және тек өзінің дамуы үшін және одан әрі дамуы үшін оқуды, жазуды және есеп айырысуды пайдалануға мүмкіндік беретін барлық іс-шараларға қатыса алатын адамға ғана қажет.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығының мазмұны келесі дағдыларда көрінеді (1 суретте):

1-сурет. *Функционалдық сауаттылық мазмұны*

С.И.Ожеговтың сөздігінде "функция" сөзінің мағынасы бір нәрсенің (кітаптың) құрылымына, құрылымына емес, қызметіне байланысты бір нәрсені білдірудің функционализациясымен анықталады."Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде" сипатталған: "функционалды" ұғымы құрылымы, құрамы бойынша емес, оның әрекетіне байланысты бір нәрсенің белсенділігіне қатысты қолданылады.Осыдан біз "функция" ұғымы белгілі бір объект орындайтын функцияны немесе әрекетті білдіретінін түсінеміз. Мысалы, егер біз техникалық жабдықты (компьютер, сканер, принтер және т. б.) алсақ, онда олардың әрқайсысының өзіндік функциясы бар[14].

Функционалдық сауаттылық-бұл адамның, қоғамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу және өзгеретін жағдайларға тез бейімделу қабілеті. Көптеген зерттеулерге сәйкес, " функционалды сауатты адам-бұл адам қызметінің, қарым-қатынастың және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі салаларындағы өмірлік міндеттерді шешу үшін өмір бойы үнемі алатын барлық білім мен дағдыларды қолдана алатын адам."

Сауаттылық ұғымының нақты мазмұны жеке өсуге қойылатын әлеуметтік талаптарға байланысты өзгермелі болады. Ол негізгі оқу, жазу және санау дағдыларынан, адамға әлеуметтік қажеттіліктері бар әлеуметтік процестерге саналы түрде қатысуға мүмкіндік беретін күрделі білім мен дағдылардан тұратын функционалдық сауаттылықты меңгеруді қамтиды.

Жалпы алғанда функционалды сауатты тұлға- ол:

- әлемдегі қоғамға бағытталған құндылықтар, үміттер мен мүдделер (әсіресе өз әрекеттерін басқалармен байланыстыру немесе үйлестіру);
- мүмкін болатын дербес жағдайда ситуациялық шешімдерді таңдау және қабылдау;
- өз шешімдері үшін жауап бере алатын адам;
- ол өзіне және жақындары үшін жауап бере алады;
- ол жаттығу әдістемелерін меңгерген және үнемі біліктілігін арттыруға дайын;
- бірқатар негізгі және әртүрлі құзыреттіліктері бар білім беру саласы;
- шешім іздеу ол үшін ерекше жағдайда жүзеге асырылатын құбылыс;
- кез-келген қоғамға оңай бейімделіп, белсенді әсер ете алады;
- адамдар арасындағы өмір үнемі ымыраға келу және ортақ шешімдер табу қажеттілігі екенін түсіну.;
- ауызша және жазбаша тілді жақсы білетін адамдар арасындағы қарым-қатынас;
- заманауи ақпараттық технологияларды меңгерген адам.

Қорытындылай келе, функционалдық сауаттылық-бұл шығармашыл адамның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу, тез бейімделу және жұмыс істеу қабілеті деген қорытындыға келеміз.

Әдебиеттер:

1. Аврасоль А. Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау жүйесін дамытудиссертация, Алматы 2022, 127 б.
2. Ордабаева Ж.Ж. Развитие функциональной грамотности одаренных учащихся в процессе обучения физике //http://www.rusnauka.com/18 _EN_2009/Pedagogica/48673.doc.htm. 27.07.2022.
3. Мурзалинова А.Ж. Формирование функциональной грамотности учащихся при обучении русскому языку как неродному на старшей ступени школы общественно-гуманитарного направления: автореф.... док. пед. наук: 13.00.02. – Алматы, 2003. – 47 с.
4. Рауандина А.К. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі: 13.00.02: пед. ғыл. канд.... автореф. – Алматы, 2010. – 26 с.
5. Имашев А.М. Функциональная компетентность будущего учителя физической культуры: монография. – Набережные Челны, 2008. – 104 с.
6. Каратаев Г.С. Болашақ информатика мұғалімдерінің функционалды құзіреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері: 6D010300 – «Педагогика және психология»: док. PhD... дис. – Астана, 2017. – 172 б.
7. Амирова А.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың тұжырымдамасы. – Алматы, 2007. - 21 б.
8. ТұрғынбаеваБ.А. «Ұстаздық шығармашылық» - Алматы: ТОО «Жания Полиграф» 2007.
9. КішібаеваД.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар Түркістан - 2010.
10. Дәулетбекова, Ж.Т. Қазақ тілін оқытуда инновациялық серпілістер жасаудың талаптары мен мүмкіндіктері ("Мәңгілік елдің мәңгілік тілі" Халықаралық симпозиум материалдары, 2016-11-24.
11. Сариева К.Ы. Методические основы обучения информатике учащихся первых двух лет начальной школы: АлмаАта, 2006. – 138 с.
12. Шопенгауэр Артур. Философ германского эллинизма. Пер. с англ. О.Б.Мазуриной.– М.: ЗАО Центрполиграф, 2003.– 414 с.
13. Альтшуллер Г.За чертой спидометра: Науч.-фантаст. рассказ // Техника– молодёжи.– 1998.– № 6. – С. 32–34.
14. Аврасоль А. Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау жүйесін дамытудиссертация Алматы 2022 127 б.

МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРЫНА МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІНІҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ

А. Әуелбекова,
7М01201 -Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 2-курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ
Ұ.Қ. Қыяқбаева,
Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор Абай атындағы Қаз ҰПУ

Аннотация. Мақалада мектеп жасына дейінгі ересек жас топ балаларының математикалық модельдеу әдісі арқылы танымдық дағдыларын қалыптастыру-дың кейбір мәселелері қарастырылған. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі ұлттық даму стратегиясымен тығыз байланысты мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы деңгейі ретінде қазіргі тұрақты өзгеріп тұрған әлемде табысты бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін жағдайлар жасайды. Мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық даму мазмұнының тұлғалық дамытушылық бағдары баланың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болуы керек және жеке тұлғаның маңызды сапасы – зияткерлік мәселелерді шешуде тәуелсіздік дамуына ықпал етуі керек.

Түйін сөздер: модель,модельдеу, даму, математикалық даму, әдіс, таным, танымдық дағды, логика, логикалық операция,семиотика.

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые проблемы формирования познавательных умений детей старшей возрастной группы дошкольного возраста с помощью метода математического моделирования. Проблема развития детей дошкольного возраста является неотъемлемой частью государственной политики, тесно связанной с национальной стратегией развития. Дошкольное воспитание и обучение как первый уровень системы непрерывного образования создают условия для формирования и развития личности ребенка, способного успешно адаптироваться в современном постоянно меняющемся мире. Личностно-развивающая направленность содержания математического развития дошкольников должна быть эффективным средством развития интеллектуальных и творческих способностей ребенка и способствовать развитию важного качества личности – самостоятельности в решении интеллектуальных задач.

Ключевые слова: модель, моделирование, развитие, математическое развитие, метод, познание, познавательные навыки, логика, логическая операция, семиотика.

Abstract. The article discusses some problems in the formation of cognitive skills in children of the older age group of preschool age using the method of mathematical modeling. The problem of the development of preschool children is an integral part of state policy, closely related to the national development strategy. Preschool education and training, as the first level of the lifelong education system, creates conditions for the formation and development of a child's personality, capable of successfully adapting to today's ever-changing world. The personal developmental orientation of the content of mathematical development of preschoolers should be an effective means of developing the child's intellectual and creative abilities and contribute to the development of an important personality quality - independence in solving intellectual problems.

Key words: model, modeling, development, mathematical development, method, cognition, cognitive skills, logic, Logical operation, semiotics.

Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі ұлттық даму стратегиясымен тығыз байланысты мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып табылады. Бала – біздің болашағымыз. Олай болса, балабақшадағы тәрбиелеу мен оқыту баланың ғана емес, еліміздің

де жарқын болашағының кепілі. Балабақша – үздіксіз білім берудің алғашқы деңгейі. Сондықтан, мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың негізгі мақсаты – баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болуы тиіс.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында мектеп жасына дейінгі балалардың «танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту сенсорлық эталондар туралы түсініктерді, қарапайым математикалық ұғымдарды; құрастыру іс-әрекеті тәсілдерін меңгеру; креативті және сыни ойлауды дамыту; азаматтық және патриотизмге баулу, ұлттық мәдениетті құрметтеуді қарастырады» және «әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру қоғамның әлеуметтік және этикалық нормалары мен дәстүрлеріне, жалпы адами құндылықтарға баулу; дербестікке тәрбиелеу; өмірдегі жағдайларды шешу.....заттар, жанды және жансыз табиғат құбылыстары жөнінде білімдерді кеңейту, креативтік ойлауды дамыту бойынша міндеттерді қамтиды» - деп көрсетілген [1].

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы деңгейі ретінде қазіргі тұрақты өзгеріп тұрған әлемде табысты бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін жағдайлар жасайды. Қазіргі таңда адамзат қоғамына ғылыми жаңалықтар мен инновациялық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеу мен оқыту саласын заман талабына сай дамыту соншалықты уақыт сұранысын қанағаттандыратын жаңа бағдарламалармен, технологиялармен қамтамасыз ету болып отыр.

Жетекші ғалымдар мен практиктер жүргізген көптеген психологиялық-педагогикалық зерттеулер нақты мектепке дейінгі жасты зияткерлік, тұлғалық, әлеуметтік, эмоционалдық дамуын стратегиясымен үздіксіз байланысты екендігін және мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып табылатындығын ескере отырып, Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі білім беру жүйесін жаңғырту, дамыту ісіне ерекше көңіл бөлуде.

Әрбір мектеп жасына дейінгі бала қоршаған әлемді қуанышпен және таңқаларлықпен ашатын кішкентай зерттеуші. Тәрбиеші мен ата-ананың міндеті – білімге деген құштарлығын сақтауға және дамытуға көмектесу, баланың белсенді әрекетке деген қажеттілігін қанағаттандыру, ақыл-ойына азық беру.

Мектеп жасына дейінгі балалардың логикалық-математикалық ойлауы туралы идеяларын меңгеруіне, кеңістіктікте қиял мен модельдеу қабілеттерін дамытуға байланысты ғалымдар бірнеше қырынан қарастырды.

Математика – баланың интеллектуалдық дамуының, оның танымдық және математикалық қабілеттерін қалыптастырудың «қуатты» құралы болып табылады. Баланың интеллектуалдық дамуының ең маңызды құралы – балабақшадағы математиканы оқыту.

«Модельдеу» ұғымы бұрыннан келе жатқан және білім беру саласында сүйемелденіп жүрген ұғымдардың бірі. Сондықтан, мектепке дейінгі білім беру саласында модельдеу ұғымы салыстырмалы түрде енді ғана қолға алынып, модель, модельдеу ұғымдарының ғылыми тұжырымдамалары қолданысқа енуде.

Теориялық білімді қалыптастыру тәсілдерінің бірі - модельдеу, объектілердің ішкі байланыстары мен байланыстарын анықтауға мүмкіндік беретін «ерекше түрдегі абстракциялар» рөлін атқаратын модельдерді қолдану. Модельдеу мәселесі философияда таным құралдары, олардың таным процесіндегі орны, жіктелуі тұрғысынан қарастырылады (Б.С. Грязнов, Б.С.Дынин, И.Б. Новик, В.А. Штоф және т.б.).

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде бұл мәселенің шешімі оқытудың психологиялық теориясымен анықталады (П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, Д.Пойма, Н.Ф.Талызина, Л.М. Фридман).

Психологияда баланың ақыл-ой дамуындағы символдық құралдарды дамытуға ерекше мән беріледі. Л.С.Выготский, А.Р.Лурия және басқа да психологтар адамның психикалық дамуының ерекшеліктері туралы былай деп жазды: «тарихи даму процесінде адам өзінің табиғи мүшелерін емес, құралдарын өзгертетіндей, өзінің психикалық дамуы барысында адам өзінің жұмысын жетілдіреді интеллект, негізінен ойлау мен мінез-құлыққа арналған арнайы техникалық құралдарды жасауға байланысты» [2].

«Модельдеу» ұғымы екі мағыналы болып келеді. Таным әдісі ретінде модельдеу зерттеу объектісінің моделін құрумен және зерттеумен байланысты. Модельдеу құралдарын осы зерттеу процесінде бастапқы объектіні бейнелеуге және білуге көмектесетін құралдар ретінде анықталады.

Қазіргі дидактикалық әдебиеттерде модельдеу идеясы оқыту әдістерінің бірі ретінде кең таралған, дегенмен модельдеу ғылыми әдіс ретінде бұрыннан белгілі. В.А.Штофф модельді «Бақылау мен эксперименттен теориялық жалпылаудың әртүрлі формаларына тереңірек білім алу үшін шындықтың белгілі бір бөлігін көрсету, көбейту құралы» ретінде [3], В. В. Краевский модельді «Зерттеу тақырыбының белгілі бір жақтарын, байланыстарын, функцияларын көбейтетін элементтер жүйесі» ретінде анықтаса [4], Л.М. Фридман «Ғылымда модельдер кез-келген объектілерді (құбылыстарды, үдерістерді) зерттеу, әртүрлі ғылыми мәселелерді шешу және сол арқылы жаңа ақпарат алу үшін қолданылады деп көрсеткен болатын [5]. Сондықтан модельдеу, әдетте, басқа объект туралы білім алу құралы ретінде қызмет ететін белгілі бір объект ретінде анықталады.

Ғылыми педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді талдай келе «модель» термині екі мағынада қолданылатындығын байқадық:

1) теория мағынасында;

2) осы теорияда көрініс табатын объектінің (немесе үдерістің объектінің нақты жағдайы ретінде) мағынасында. Яғни, бір жағынан, модель объектіге қатысты абстрактілі сипатқа ие (дерексіз модель), ал екінші жағынан нақтылайтын (нақты модель).

Модельдердің көрнекілігі мынандай заңдылыққа негізделген: модельді құру ақыл-ой моделін, модельделген объектілердің көрнекі бейнелерін алдын-ала құру негізінде жасалады, яғни тақырып осы объектінің психикалық бейнесін жасайды, содан кейін (балалармен бірге) материалдық немесе бейнелі модель (визуалды) жасалады. Модельдерді ересектер жасайды және белгілі бір практикалық әрекеттерді (балалар қатыса алатын) қолдана отырып, көрнекілікке айналдыра алады, балалар қазірдің өзінде жасалынған көрнекі модельдермен де жұмыс істей алады. Модельдеу - бұл объектіні және қабылдау мүмкін емес сипаттамаларды тексеруді жүзеге асыратын логикалық операция.

Модельдеу – бұл визуалды және практикалық оқыту әдісі. Модель – бұл модельденетін объектінің маңызды қасиеттерінің жалпыланған бейнесі (бөлме жоспары, географиялық карта, глобус және т.б.) Д.Б.Эльконин, Л.А.Венгер, Н.А.Ветлугина, Н.Н.Подяков әзірлеген модельдеу әдісі баланың ойлау қабілетін әр түрлі схемалар көмегімен дамытатын, оған визуалды және қол жетімді модельдер жасырын қасиеттері мен байланыстарын жаңғыртатын объект.

«Математикалық қабілеттерді дамыту» ұғымы негізінен күрделі және көп қырлы. Бұл ұғым балада «күнделікті» және «ғылыми» түсініктерді қалыптастыру үшін қажетті кеңістік, пішін, көлем, уақыт, сан, олардың қасиеттері мен қатынастары туралы өзара байланысты және өзара байланысты идеялардан тұрады. Мектеп жасына дейінгі баланың математикалық қабілеттерін дамыту саласындағы арнайы зерттеулерде «математикалық даму» ұғымы баланың бойында математикалық білім мен дағдыларды қалыптастыру деп қарастырылады.

Л.В.Воронина мен Е.А.Утюмова «мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық дамуы деп жеке тұлғаның танымдық іс-әрекетіндегі математикалық түсініктер мен онымен байланысты логикалық операциялардың дамуы нәтижесінде пайда болатын сапалық өзгерістер» деп түсіндіреді [6].

Мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық дамуының мазмұны, мақсаттары мен міндеттерінің маңызды факторлары:

1. Мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық даму мазмұнының тұлғалық дамытушылық бағдары баланың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болуы керек және жеке тұлғаның маңызды сапасы – зияткерлік мәселелерді шешуде тәуелсіздік дамуына ықпал етуі керек.

2. Баланың мектепке дейінгі жаста меңгеретін математикалық мазмұнының бағыты әлеуметтенеді. Баланың жинақталған логикалық және математикалық тәжірибесі, егер ол

интеллектуалды және шығармашылық қабілеттердің көрінісін қажет ететін әр түрлі іс әрекеттерде сәттілік жағдайын қамтамасыз етілсе, онда міндетті түрде жеке пайдасына айналады.

3. Баланың бойына сіңірген мазмұн оған шындықтың кейбір аспектілерін сенсорлық, содан кейін логикалық деңгейде танылып,оның ойлау түсініктерін дамытуға мүмкіндік берілуі керек, соның негізінде математикалық түсініктері қалыптасады.

4. Меңгерілетін мазмұн мектеп жасына дейінгі балалардың жас және жеке мүмкіндіктеріне сәйкес келуі керек, олардың жақын даму аймағына бағытталуы керек. Мектеп жасына дейінгі балалар санауды белсенді түрде меңгереді, сандарды қолданады, қарапайым есептеулерді визуалды және ауызша түрде жүргізеді, ең қарапайым уақыттық және кеңістіктік қатынастарды игереді, әртүрлі формадағы және көлемдегі заттарды түрлендіреді. Бала сезінбестен, іс жүзінде қарапайым математикалық іс-әрекетпен айналысады, сонымен қатар қасиеттер, қатынастар, заттар мен сандық деңгейге тәуелділіктерді игереді. Мектеп жасына дейінгі балаларда математикалық бейнелеуді дамытудың негізгі құралдарының бірі модельдеу болып табылады, өйткені ол мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту үшін маңызды көріну қағидаларын жүзеге асырады.

Мектеп жасына дейінгі ересек жас топ балаларының математикалық модельдеу әдісі арқылы танымдық дағдыларын қалыптастырудың мазмұндық-құрылымдық моделі жалпы 4 блоктан тұрады [7]. Олар:

1. Ғылыми теориялық блок;
2. Мазмұндық блок;
3. Ұйымдастырушылық блок;
4. Нәтижелік блок.

Мектеп жасына дейінгі ересек жас топ балаларының математикалық

модельдеу әдісі арқылы танымдық дағдыларын қалыптастырудың мазмұндық-құрылымдық моделінде мақсат-міндеттері, ұстанымы мен пәндері, қолданылған әдістемелер мен әдістер және нәтижесі ретінде қойылатын критерийлері пайдаланылады. Бұл модельдің мақсаты – математикалық модельдеу әдісі арқылы қарапайым математикалық есептерді шығарып, танымдық дағдыларын дамыту болса, ересек жас топ балаларының математикалық модельдеу әдісі арқылы танымдық дағдыларын қалыптастырудың әдістемесін жасау модельдің басты міндеті болып саналады. Ұстаным ретінде даму, диалогтық қарым қатынас, сенімді қарым-қатынас, тәрбиеші мен бала арасындағы өзара дамушы әсер, білім беруді жатқызуымызға болады. Мектеп жасына дейінгі ересек жас топ балаларының математикалық модельдеу әдісі арқылы танымдық дағдыларын мазмұндық-құрылымдық моделінде ұжымдық, шағын топтық, жеке жұмыс, бақылау, ойын-жарыс, дамыту ойындары, ойын- тапсырмалар; ойын-тренингтер, т.б.әдістер қолданылады.

Мектепке дейінгі жас – баланың логика және математикалық даму жағынан сенсорлық кезеңі болып табылады.Бұл кезеңде міндетті түрде баланың логика-математикалық дамуына ерекше назар аударылуы керек.

1.Математика негіздеріне қызығушылығын туғызу.

2.Логика-математикалық түсініктерін дамыту. Оларға геометриялық фигуралар туралы, кеңістік туралы, шама туралы, уақыт туралы, күндер туралы ұғымдар жатады:

3.Танымның логикалық тәсілдерін дамыту. Олар: зерттеу, салыстыру, топтастыру, жіктеу, талдау және синтездеу, ретке келтіру, сериация.

Сонымен қатар,трансформация, трансфигурация, кішігірім эксперименттер, модельдеу, зерттеулерге сәйкес модельдеуді меңгеру негіздері балаға мектепке дейінгі кезеңде беріледі.

Модельдеуді қолдану арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың логикалық-математикалық дамуының құралдары 3 топқа бөлініп қарастырыла-ды.

1. Дидактикалық және әмбебап оқу құралдары (Дьенеш блоктары, Кюизен-ер таяқшалары, М. Монтесорридің оқу құралдары, Воскобовичтің дамытушы ойындары (Геоконты)

2. Дидактикалық ойындар (лото, домино, В.Воскобовичтің «Көбейту планетасы», «Сан-Домино» ойындары).

Осы айтылған құралдардан математикалық модельдеу процесі баланың танымдық қабілеттерінің даму логикасын жетілдіруге мүмкіндік береді. Атап айтқанда:

- модельдік диаграммалардың бөліктерін нақты заттармен тікелей ауыстыру дағдыларын меңгеру – жас кезінде меңгеру;
- дайын үлгілерді пайдалану әрекеттерін меңгеру – ортаңғы топта;
- диаграммаларды пайдалана отырып, модельдерді өз бетінше құрастыру және жаңа модельдер мен олардың схемаларын құрастыру әрекеттерін меңгеру – ересек топта.

Бала семиотикалық функцияның (Семиотика (гр. semeion - белгі, танба) – таңбалық белгілер жүйесі туралы ғылым) мәні болып табылатын «белгіленген – таңбалаушы» корреляциясын меңгеруі керек. Семитикалық функция «белгіленген» (және онда: объект пен белгі) мен «белгілеуші» (форма мен мазмұн) арасындағы айырмашылықты қамтитын тұтас формация ретінде түсіндіріледі. Модельдеу, бір жағынан, балалардың дизайн дағдыларын дамытудың алғашқы қадамы болса, екінші жағынан, ол бастапқы дизайнды жоғары логикалық-сызбалық деңгейде өзгертудің шығармашылық процесінің негізі болып табылады. Жазық және кеңістіктік материалдарға модельдеу технологиялары балалардың қызығушылығын оятып, олардың аналитикалық, синтетикалық, шығармашылық қабілеттерін, көру жадысын, қиялын, ұсақ моторикасын дамытады. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларды логикалық-математикалық құрастыру ойындары мен математикалық басқатырғыштар негізінде жасалған жазық, кеңістіктік технологияларды пайдалану негізінде математикалық модельдеу әлемімен таныстыру ең қызықты және қызықты болып табылады.

Қорыта келе, мектепалды топ балаларына математикалық модельдеу әдісінің элементтерін қолдану барлық тараптарымен байланысты іс-әрекеттің математикалық түрлерін қалыптастыруды, логикалық ойлау тәсілдерін дамытуды қамтитын көпжақты процесс болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты ҚР Оқу-ағарту министрінің 03.08.2022 ж. №348 бұйрығы.
2. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка.// Психология развития.-СПб: Питер, 2001.-С. 56-79.
3. Штофф В.А. Моделирование и философия... М.:-Л.: Наука, 1966.
4. Краевский, В.В. Методология педагогических исследований: Пособие.- Самара: Изд-во СамГПИ, 1995.-162 с.
5. Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении.-М.: Знание, 1984.-80 с
6. Развитие универсальных предпосылок учебной деятельности дошкольников посредством формирования алгоритмических умений. Воронина Л. В., Утюмова Е. А. Образования и наука.2013. № 1
7. Захаров О. Г. Креативность и условия для её развития у дошкольников в семье // Аспекты и тенденции педагогической науки: материалы IV Междунар. науч. конф.- Санкт-Петербург, 2018.-С. 1720.

МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ғ.О. Ділманова,
7М01201 -Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 2-курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ
Ұ.Қ. Қыяқбаева,
Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының меңгерушісі,
п.ғ.к., профессор Абай атындағы Қаз ҰПУ
К.Б. Ахатаева,
Алматы технологиялық университеті.
п.ғ.к., доцент

Аннотация. Мақалада мектепалды топ балаларының коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың ерекшеліктері қарастырылады. Мектепке дейінгі мекемелердің маңызды міндеттерінің бірі – балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру. Коммуникативті құзіреттіліктің негізгі компоненттері-қарым-қатынас және сөйлеу. Сонымен қатар, сөйлеу-бұл танымның қажетті құралы болып табылатын қарым-қатынас құралы. Коммуникативті дағдылар адамның өз мінез-құлқын дұрыс құрумен, адам психологиясын түсінумен байланысты дағдыларды білдіреді: қажетті интонацияны таңдау мүмкіндігі, ым-ишара, басқа адамдарды түсіну қабілеті, басқаларға жанашырлық таныту, өзін орнына қою, әңгімелесушінің реакциясын болжау, әңгімелесушілердің әрқайсысына қатысты қарым-қатынастың ең дұрыс әдісін таңдау.

Түйін сөздер: Дағды, коммуникативті дағды, коммуникация, қарым-қатынас, өзін-өзі реттеу дағдылары, дамыған эмпатия, креативтілік, сыни ойлау.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования коммуникативных навыков детей предшкольной группы. Одной из важных задач дошкольных учреждений является формирование у детей коммуникативных навыков. Коммуникативные навыки представляют собой навыки, связанные с правильным построением собственного поведения человека, пониманием психологии человека: возможность выбора необходимой интонации, жесты, способность понимать других людей, сопереживать другим, ставить себя на место, прогнозировать реакцию собеседника, выбирать наилучший способ общения по отношению к каждому из собеседников.

Ключевые слова: Навыки, коммуникативные навыки, коммуникация, коммуникативность, навыки саморегуляции, развитая эмпатия, креативность, критическое мышление.

Abstract. The article discusses the peculiarities of the formation of communication skills of children of the pre-school group. One of the important tasks of preschool institutions is the formation of communication skills in children. Communication skills are skills associated with the correct construction of a person's own behavior, understanding human psychology: the ability to choose the necessary intonation, gestures, the ability to understand other people, empathize with others, put yourself in place, predict the reaction of the interlocutor, choose the best way of communication in relation to each of the interlocutors.

Key words: Skills, communication skills, communication, communication, self-regulation skills, developed empathy, creativity, critical thinking.

Қазіргі таңда еліміздің экономикалық даму жағдайында мектеп жасына дейінгі бала бойында креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілік пен командада жұмыс істей білу дағдыларын дамытуға басты назар аударылып, әлеуметтік тұлғасын қалыптастыру қажеттілігі артып отыр. Бұл өз кезегінде, балалардың физикалық, интеллектуалдық, коммуникативтік, эмоциональдық дамуын зерттеуді, балалардың дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасауды талап етеді.

Соңғы уақытта Қазақстан Республикасының педагогика ғылымы мен тәжірибесі саласында мектепке дейінгі кезеңде баланың өмірлік маңызды дағдыларын дамытуға ерекше мән берілуде.

Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделінде: «...балалардың бойынан әлеуметтік-эмоционалдық құзыреттілікті, когнитивтік және қарым-қатынас дағдыларын дамытуды, таным мен зерттеуге деген жоғары ішкі мотивациясын қалыптастыруды, әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, әлеуетін барынша дамытуға жағдай жасауға қарай өзгеруі тиіс» деп көрсетілген [1].

Соңғы онжылдықта мектепке дейінгі балаларға тәрбие мен білім беру үдерісінде «4 К тұжырымдамасы» бойынша бала бойындағы креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамыту және командада жұмыс істей білу дағдыларын дамыту табысты жүзеге асырылып келеді. Осы тәжірибе қарым-қатынас үдерісінде басқалардың мүдделерімен келісу, олардың көзқарасын есепке ала білу, ұйымдастырылған іс-әрекет барысында құрдастарымен және ересектермен белсенді өзара іс-қимыл жасау, өзіне және басқа адамдарға оң көзқарас орнату сияқты коммуникативтік сипаттамалардың болатындығын және т.б. көрсетті.

Балаларда коммуникативтік дағдының болмауы қарым-қатынасты қиындатады, себебі олардың мектепке дейінгі ұйымдағы ұйымдастырылған ісәрекеті құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас негізінде жүзеге асырылады. Сондықтан да мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың жеке тұлға ретінде дамуы үшін коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың маңызы ерекше.

Мектепке дейінгі мекемелердің маңызды міндеттерінің бірі – балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру. Коммуникативті құзіреттіліктің негізгі компоненттері-қарым-қатынас және сөйлеу. Сонымен қатар, сөйлеу-бұл танымның қажетті құралы болып табылатын қарым-қатынас құралы.

Коммуникация мәселесі әрқашан баланың жеке басын тәрбиелеуде және оны мектепке дайындауда бірінші орында болады, өйткені бұл бізді адам ететін қарым-қатынас пен сөйлеу. Коммуникативті функцияның дамымауы балалардың мектепте білім алуына жағымсыз әсер етеді және балалардың ақыл-ой дамуында кідіріс тудырады.

«Қарым-қатынас» – мектеп жасына дейінгі бала өмірінің маңызды компоненттері. Олардың арқасында бала әлемді таниды, басқа адамдармен қарым-қатынас орнатуды үйренеді және тұлғалық жағынан дамиды. Қарымқатынас жасау қабілеті басқалармен өзара әрекеттесуге ғана емес, сонымен қатар баланың өзін-өзі бағалауына, оның ішкі ерекшеліктеріне: өзіне және өзінің мүмкіндіктері туралы идеялардың адекваттылығына, өзіне сенімділікке, эмоционалды жайлылыққа оң әсер етеді.

Коммуникативтік қарым-қатынас дағдылары тұлғаның толыққанды қалыптасуының маңызды аспектісі болып табылады. Тұлғааралық қарымқатынас басқалармен байланыс орнатуда ерекше орын алады. Қарым-қатынас дағдыларын меңгеру арқылы мектепке дейінгі ересек жастағы балалар адамзаттың бай тәжірибесін, қоршаған ортаны танып біледі. Коммуникативтік дағды баланың жеке тұлғалық қасиеттерінің дамуына, психологиялық қабілеттерінің қалыптасуына ықпал етеді.

Коммуникация – негізінен танымдық қызмет, тілдің көмегімен жүзеге асырылады. «Коммуникация» ұғымы ғылыми әдебиеттерде «communicatio» – латын тілінен аударғанда – хабарлау, жеткізу, «communicare» – ортақ ету, әңгімелесу, байланыстыру, хабарлау, жеткізу ұғымдарын білдіреді. Бұл ұғым жеке тұлғалардың, топтардың, халықтардың хабарды жеткізу және өзара хабарласу, өзара сезімін бағалау, мәліметті жеткізу сияқты әлеуметтік үдеріс саласында алдыңғы орынды алатын құндылықтарды жүзеге асыруға аса қажетті элемент ретінде XX ғасырдың басында пайда болды [2].

«Қазақ ұлттық энциклопедиясы» сөздігінде «коммуникация» ұғымына: 1) қатысым жолы, бір орынның екінші жақпен байланысы; 2) сөйлесу, ақпарат беру деп берілген [3].

Коммуникация үдерісінде жетістікке жету белгілі бір дағдылардың қалыптасуын талап етеді. Педагогика мен психология ілімінде «дағды» ұғымы тұлға, шеберлік, іс-әрекет, қабілет, қабылдау, ойлау, шығармашылық, эмоция ұғымдарымен тығыз байланысты.

Аталған түсініктердің қайсысын болмасын, «дағды» ұғымымен байланыссыз қарастыру мүмкін емес. Қ. Жарықбаев дағдыға мынадай анықтама береді:

1. Дағдыландыру – соқыр сезімдермен және басқа нәсіл арқылы пайда болған биологиялық әрекетпен салыстырғанда адамның жеке басының тіршілігінде пайда болатын қылықтар.

2. Дағдылану үйренумен, жаттығумен, бір әрекетті бірнеше рет қайталаумен, дәл қазіргі әрекетті басынан өткізген адамның бұрынғы тәжірибесіндегі әрекеттермен байланысып жүзеге асады.

3. Дағдылануға алғашқы кезде әдейілеп зейін, ерік-жігер, күш жұмсалса, кейін бірте-бірте автоматтану арқылы жүзеге асып отырады. Бірақ барлық дағдылану автоматты түрде болады деуге болмайды. Кейбір өте күрделі дағдыланулар (мәселен, ақыл-оймен байланысты) автоматты түрде әрекет етпеуі де мүмкін [4].

Дағды – іс-әрекеттің автоматтандырылған бөлігі, ол іс-әрекетті көп күш жұмсамай жасауға мүмкіндік береді. Іс-әрекетке дағдыланған адам, іс-әрекетке керекті қимыл-қозғалыстарды, жаттығуларды шапшаң жасайды [5]. Берілген анықтамалардан «дағды» ұғымы іс-әрекеттің, белгілі бір жаттығудың жылдам орындауына ықпал ететіндігін байқаймыз.

Жалпы алғанда, дағды мидың саналы, санадан тыс қызметі болып табылады. Дағдыны іс-әрекетке байланысты бірнеше түрге бөлуге болады. Олардың ең негізгілері: ақыл-ой дағдысы (тез оқу, қатесіз жылдам жазу, есептеу т.б.), қозғалыс немесе спорттық дағды (коньки тебу, футбол ойнау, күрес т.б.).

Адам бойындағы бір дағды екіншісінің қалыптасуына көмектеседі, кейбіреулері кедергі келтіреді. Дағдылар әртүрлі қалыптасады, кейде жаттығудың алғашқы кезеңінде қауырт өсіп, кейін саябырлай бастайды [5]. Мұның өзі қолданылып отырған дағдылану әдісінің кемшілігінен болады. Сондықтан жаттығу тәсілін ауыстырып отыру дағдылануды арттыра түседі.Демек, педагог-тәрбиешінің міндеті – балаға тек білім беру ғана емес, сонымен қатар түрлі дағдыларды меңгерту болып табылады

Дағды – баланың белгілі болатын міндеті мен жағдайына сәйкес келетін меңгерілген білім негізінде орындалатын әрекеттердің комплексі. Сондай-ақ дағды бірнеше рет қайталанған жаттығулар негізінде қалыптасады. А.В.Петровский еңбегінде дағды ұғымы біліктен бұрын қалыптасуы кездеседі деген де пікірі айтады. Балалардың күрделі болатын ісәрекеті әртүрлі жағдайларда бойындағы барша білімі мен дағдыларын саналы түрінде пайдалануын біліктілік деп айқындайды [6].

Коммуникативті дағдылар, бір жағынан, адамның өз мінез-құлқын дұрыс құрумен, адам психологиясын түсінумен байланысты дағдыларды білдіреді: қажетті интонацияны таңдау мүмкіндігі, ым-ишара, басқа адамдарды түсіну қабілеті, басқаларға жанашырлық таныту, өзін орнына қою, әңгімелесушінің реакциясын болжау, әңгімелесушілердің әрқайсысына қатысты қаоым-қатынастың ең дұрыс әдісін таңдау.

Екінші жағынан, қарым-қатынас дағдылары көбінесе кейбір филологиялық пәндер саласындағы білім мен дағдыларға ие болу деңгейі арқылы сипатталады, мысалы, лингвистика, риторика (білім мен сөйлеу барысында әртүрлі риторикалық әдістерді қолдану, орфоэпия нормаларын сақтау және т.б.). Бұл дағдылар, әдетте, сөйлеуді орындау дағдыларына жатады.

Коммуникативтік дағдылар- бұл мектеп жасына дейінгі балалардың ақпаратты дұрыс түсіну және беру, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілеті. Коммуникативтік дағдыларға мыналар жатады: объектілердің, құбылыстар мен материалдардың қасиеттері мен қасиеттерін зерттеумен танысу арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың дамыған лексикасы; сөйлеу этикеті арқылы әңгімелесушілерге эмоционалды жағымды қатынасты білдіру қабілеті; ситуациялық іскерлік қарым-қатынас дағдылары; дамыған үйлесімді диалогтік және монологтық сөйлеу; жанжал жағдайларында мінез-құлықтың барабар тәсілдері қалыптасқан; қиын жағдайларда өзара тиімді шешімдерді бірлесіп іздей білу; - эмоцияларды өзін-өзі реттеу дағдылары; - дамыған эмпатия, эмпатия, барабар өзін-өзі бағалау.

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дамуы баланың жеке басын қалыптастыру жүйесіндегі негізгі элементтердің бірі болып табылады. Ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесу процесі мектеп жасына дейінгі баланың дамуының

әлеуметтік жағына ғана емес, сонымен бірге оның психикалық процестерінің қалыптасуына (есте сақтау, ойлау, сөйлеу және т.б.) тікелей әсер етеді.

Мектепке дейінгі жастағы психикалық процестердің даму деңгейі оның қоғамдағы кейінгі бейімделуінің тиімділік деңгейіне тікелей пропорционалды болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дамуы өз отбасына жату сезімінің, айналасындағыларға құрметпен қараудың қалыптасу деңгейін дамытуды; баланың ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасын дамытуды; баланың құрдастарымен бірлескен іс-әрекетке дайындығын; әлеуметтік нормалар мен ережелерді меңгеруді, баланың адамгершілік дамуын; мақсаттылық пен дербестікті дамытуды; еңбек пен шығармашылыққа қатысты оң көзқарастарды қалыптастыруды; тіршілік қауіпсіздігі саласында (әртүрлі әлеуметтік-тұрмыстық және табиғи жағдайларда) білімді қалыптастыруды қамтиды.; интеллектуалды даму.

Мектепке дейінгі жастағы коммуникативті дағдыларын дамыту мәселесі қазіргі ғалымдардың еңбектерінде кеңінен қарастырылады. О.А. Санькова коммуникативті дағдыларын дамытудың жоғары деңгейі адамның әлеуметтік ортаға сәтті бейімделуінің негізі болып табылады, бұл ерте жастан бастап коммуникативті дағдыларды дамытудың практикалық маңыздылығын анықтайды [7]. Коммуникативті іскерлікті, дағдыларды, сондай-ақ коммуникативті қабілеттерді қарастыра отырып, ғалымдар қазіргі жағдайда ол мүлдем басқа сапаға ие болады деп санайды. А.В. Чернецкая қоғамда коммуникативті саланы (компьютерлік желі, теледидар көпірлері және т.б.) құрайтын жаңа ақпараттық технологиялар тез дамып келе жатқанын, халықаралық маңызы бар және ішкі саяси мәселелерді шешуде диалогтың маңызы артып, ұлтаралық байланыстар күшейе түсетінін айтады [8].

Педагогикалық практика психологиялық-педагогикалық зерттеулерге негізделген, олар мектеп жасына дейінгі баланың дамуындағы коммуникативті дағдыларын дамытудың мәні мен мағынасын теориялық тұрғыдан анықтайды.

Қандай да болсын біліктілік пен дағдыны балалар іс-әрекеті үстінде, өзге адаммен қарым-қатынаста меңгереді. Біліктілік пен дағдылар еліктеуде атқарылатын іс-әрекеттерге ұласады.

Дағды әрекеттердің адамның бойына нықтап орнығуы. Әрекеттерге алғаш кіріскен сәтте адамдар көп артық қимылдар жасап, бірден үйлесімді қимылдарды игеріп кете алмайды. Мысалы жоғарыда айтқанымыздай, балалар оқуға, жазуға үйренуді бастаған шағында көптеген қимылдар жасайтыны белгілі.

Осы орайда С.Л.Рубинштейн «... Саналылықпен автоматталған қимылдар әрекет болмысында көріне отырып, әрекет автоматты тәсіл ретінде қызмет атқарады» деп көрсетеді [9].

Коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру – мектеп жасына дейінгі балалардағы ақпаратты дұрыстап түсініп, басқа да адамдармен қатынастар орнату қабілеттері. Мектепке дейінгі ұйым педагогтерін даярлау сәтіндегі коммуникативтілік дағдыларын төмендегі бөліктерге жатқызуға болады: объектілер легі, құбылыстар мен материалдардың қасиеттерін зерттеумен танысу арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың дамыған лексикасы, сөйлеу әдебі арқылы әңгімелесушілерге эмоционалды жағымды қатынасты білдіру қабілеті, ситуациялық іскерлік қарым-қатынас дағдылары, дамыған үйлесімді диалогтік және монологтық сөйлеу, жанжал жағдайларында мінез-құлықтың тәсілдері, қиын жағдайларда өзара тиімді шешімдерді бірлесіп іздей білу, эмоцияларды өзін-өзі реттеу дағдылары, дамыған эмпатия, өзін-өзі бағалау болып табылады.

Кез келген дағдыда балалар басқалармен бірге қарым-қатынас жасау кезінде үйренеді. Балалар үлкеннің істеген істерін көре жүріп, бақылап және оған өзінше еліктейді, содан кейін оларды өзі де істеп бастайды. Мектепке дейінгі ұйым педагогтері дағдыланатын іс-әрекеттерін әдейілеп көрсетіп, түсіндіреді. Бұл үдеріс, сырттан келетін әрекеттердің адамдар бойына жақсы сіңіп, ішкі психикалық сәтке айнала бастауы интериоризация деген ұғыммен сипатталады, бұл сырттан келетін заттық әрекеттердің ақыл-ой мен санаға тікелей өтуі.

Коммуникативтік қарым-қатынасты оңтайландыру үшін мектепке дейінгі баланың ересектермен және құрдастарымен тұрақты қарым-қатынасы маңызды орын алады, бұл мектепке дейінгі ересек жастағы балаларға әлеуметтік сынақтан өтуге, тұлғааралық қарым-қатынас орнатуға, өзін және айналасындағы адамдарды танып білуге мүмкіндік береді. Балаға

өзінің эмоциялары мен тілектерін білдіруге, басқа адамға жанашырлық танытуға және көмектесуге, жанжалды жағдайдан лайықты түрде шығуға, татуласуға, қолайлы және қолайсыз мінез-құлықты ажырата білуге үйрету керек.

Қорыта келе, мектепке дейінгі ересек балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың әр кезеңінде балалардың қарым-қатынасы үшін достық, эмоционалды жағымды ортаны сақтау өте маңызды, өйткені бұл балалардың үйлесімді диалогтық сөйлеуін тиімді дамытудың маңызды педагогикалық шарттарының бірі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі.https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000137 14.08.22.

2. Еркебаева Б.Ж., Жұмабаева Ә.Е. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары // Абай атындағы КазҰПУ Хабаршысы, Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2019. - №4(64). – Б. 424-428.

3.«Қазақстан ұлттық энциклопедиясы». –Алматы, 2000.

4. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы: Санат, 1993. – 272 б.

5. Дағды лингвистикалық Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. - Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. - 384 б.

6. Петровский А.В., Ярошевский М.Г.Теоретическая психология.-М., Издательский центр «Академия», 2003.

7. Санькова О.А. К вопросу формирования коммуникативных умений. [Электроный ресурс]. Среднее профессиональное образование, № 10, 2011. с. 21-22. Режим доступа: https://yandex.ru/clck/jsredir?bu=3lb367&from/ (дата обращения: 31.01.2019).

8. Чернецкая Л.В. Развитие коммуникативных способностей у дошкольников. –Москва. 2005.

9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 712 с.

ӨМІРЛІК СТРЕСС ПЕН СМАРТФОНҒА ТӘУЕЛДІЛІК АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

Бердибаева Света Қыдырбековна,
психол.ғ.д., профессор.
Лимашева Ляззат Алимбековна,
6D050300 -психология мамандығының
2 курс докторанты,
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Көптеген зерттеулерге талдаулар жасау кезінде смартфонға тәуелділік жастардың өмірінде басым рөл атақаратынын байқадық. Сонымен қатар студенттерде өмірлік стресстің туындауы академиялық үлгерім, достарымен ара-қатынасы кезінде туындайтын мәселелерге алып келетінін көрдік және осы кезде студенттер ұялы байланыс көздеріне көбірек жүгінеді деген пікірге келдік. Смартфонға үнемі назар аударып пайдаланушылар толыққанды оқып, жұмысты ойластырылғандай нәтижелі орындап, басқалармен қарым-қатынас орнатып және тұтастай алғанда-толыққанды өмір сүруі мүмкін емес.

Түйін сөздер: смартфон, тәуелділік, мазасыздық, конгломерат, депрессия, стресс, өзін- өзі бақылау, әлеуметтік байланыстар.

Аннотация. Анализируя многочисленные исследования, мы заметили, что зависимость от смартфонов играет доминирующую роль в жизни молодежи. Мы также увидели, что возникновение жизненного стресса у студентов приводит к проблемам, возникающим во время академической успеваемости, общения с друзьями, и пришли к мнению, что в этот момент студенты все чаще обращаются к мобильным источникам. При постоянном внимании к смартфону пользователи не могут полноценно читать, выполнять работу продуктивно, как задумано, налаживать отношения с окружающими и в целом-жить полноценной жизнью.

Abstract: Analyzing numerous studies, we have noticed that smartphone addiction plays a dominant role in the lives of young people. We also saw that the occurrence of life stress in students leads to problems that arise during academic performance, communication with friends, and came to the conclusion that at this point students are increasingly turning to mobile sources. With constant attention to the smartphone, users cannot fully read, perform work productively, as intended, establish relationships with others and, in general, live a full life.

Смартфон пайдаланушылар қатарында ең көп көлемді жастар алады. Қоғам құрылымына қарайтын болсақ, жастық уақыт адамның шарықтап, дамитын, мансап құратын, тұрмыс құратын, жеке дамитын уақыты. Алайда, дәл осы жастар арасындағы смартфонға тәуелділік олардың психологиялық денсаулығына әсер ететіні сөзсіз. Қазіргі заманауи жастардың стресстік жағдайы мен смартфонға тәуелділіктің арасындағы өзара байланысты зерттеу – психология ғылымындағы ең өзекті тақырыптың бірі.

Смартфонға тәуелділік - бұл жаңа құбылыс, ең көп таралған медициналық емес тәуелділіктердің бірі, ол өзінің бұқаралық сипаты бойынша Интернетке тәуелділік пен құмар ойындарды артта қалдырып, олармен қауіпті конгломерат құрады [1, б. 98-100].

Смартфонға тәуелділіктің кері салдары осы тәуелділіктің құрбандарының психологиялық және мінез-құлық мәселелерін қамтуы мүмкін. Себептері мен салдарын түсіну бұл жаңа құбылыс көптеген жарияланымдардың тақырыбы болып табылады.

Ұялы телефондар адамдар үшін маңызды. Ұялы телефондарды әртүрлі тәсілдермен пайдалануға болады, олардың жеке әл-ауқатқа қосқан үлесі сұрақтар тудыруы мүмкін, өйткені ұялы телефондарды пайдаланудың артуы көбінесе өмірге қанағаттанудың төмендеуімен байланысты. Бұл, әсіресе, құрылғы ойын-сауық үшін және байланыссыз мақсаттар үшін шамадан тыс пайдаланылған кезде дұрыс. Бұл нәтижелерді жеке әл-ауқатқа керісінше әсер

ететін екі процесс арқылы түсіндіруге болады: мобильді құрылғыларды пайдалану қуаныш, эйфория және басқа да жағымды эмоциялардың көзі бола алады, өйткені ол мағыналы адамдармен қарым-қатынасты жақсартады және осылайша әлеуметтік қолдауды қол жетімді етеді. Керісінше, құрылғыларды шамадан тыс пайдалану эмоциялардың бейімделмеген реттелуіне, өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, тіпті шөлдеу мен тәуелділік сезімі сияқты тәуелділікке ұқсас белгілерге байланысты болады [2, б. 268-275].

Ұялы байланысқа тәуелділік-бұл телефонға қатысты проблемалық мінез-құлықты сипаттау үшін жиі қолданылады, ол көптеген зерттеулерде қарастырылады. Дегенмен, осы саладағы зерттеулердің әртүрлілігі мобильді құрылғыларды шамадан тыс пайдалану гетерогенді құбылыс екенін көрсетеді, сондықтан оның кейбір түрлерін басқа тәуелділіктерден ажыратуға болады. Мобильді құрылғыларға қатысты мәселелер, құрылғыны шамадан тыс пайдаланудан басқа, ұялы телефонды үнемі тексеріп отыруға әкелетін қоңыраулар мен хабарламаларды қабылдаудың жалған сезімін сипаттайтын тұрақты тексеру әдеттерін немесе "қоңырау туралы алаңдаушылықты" қамтиды [3, б. 48].

Ең жиі зерттелетін проблемалық мінез-құлық жас буын арасында интернетке тәуелділікпен байланысты ұялы телефондарды шамадан тыс пайдалану болып табылады. Демек, бұл жаман әдеттер кибербуллингке жәбірленуші немесе қылмыскер ретінде жиі қатысумен байланысты. Сонымен қатар, ұялы байланыс платформаларын шамадан тыс пайдалану мазасыздықтың даму ықтималдығымен байланысты болуы мүмкін. Мазасыздықтың бұл түрі көбінесе құрдастарымен жағымсыз байланыс негізінде немесе киберқауіпсіздік сезінген кезде орын алады, басқа адамдардың өмірінде болып жатқан стресстік оқиғалар туралы хабарлар және әлеуметтік медиа жаңалықтарды сезіну әсер етеді. Сондай-ақ, мұндай платформаларды пайдалану мазасыздықпен немесе депрессия кезінде адамдар үшін күресу механизмі ретінде пайдаланылуы мүмкін [4, б. 123-126].

Сонымен қатар, ұялы телефондарды шамадан тыс пайдалану ұйқының бұзылуымен байланысты, олардың байланысы әртүрлі басқа факторлармен бірге жүреді. Алайда, ұялы телефондарды проблемалық пайдалану барлық жерде кездеседі, өйткені әр түрлі елдердің ересек тұрғындарының 12-21%-ы ұялы телефондарды шамадан тыс пайдалануды өлшейтін шкалалар бойынша жоғары деңгейді көрсетінін байқаймыз (Лопес-Фернандес, 2017). Мобильді құрылғыларды пайдалану бойынша зерттеулердің көпшілігі интернетті пайдалану мәселелерін талқылау кезінде ересектер мен жасөспірімдерге бағытталған құрылғылар, бірақ зерттеу нәтижелер көрсеткендей, тіпті сәбилер мен кішкентай бүлдіршіндердің ата-аналары құрылғыларды мінез-құлықты реттеу құралы ретінде пайдаланып жатады.

Мектептерде мобильді құрылғыларды пайдалану қазіргі уақытта жиі талқыланатын және зерттелетін тақырып болып табылады. Мемлекеттер арасында ұялы телефондардың таралуында айырмашылықтар болғанымен, көптеген аймақтарда оқушылардың көпшілігінде ұялы телефондар бар және оларды білім алу кезінде үнемі пайдаланады. Мысалы, 2022 жылғы статистика Қазақстан Республикасында жасөспірімдердің 92,2% смартфонға қол жеткізе алатынын көрсетеді [5, б. 56-60].

Деректер бойынша студенттердің барлығында ұялы телефондарыдың бар екенін және оларды, әсіресе орта буын оқушылары жиі пайдаланатынын көруге болады.

Оқу ортасында жаңа технологияларды қолданудың айқын артықшылықтары мен болашақ мүмкіндіктеріне қарамастан, кейбір кемшіліктер мен кедергілер бар. Мектептегі мобильді құрылғыларды пайдаланудың бірінші және ең көп тараған мәселесі-оқу мақсатында емес сабақтар кезінде құрылғыларды пайдаланудан туындаған алаңдаушылық. Құрылғылар тудыратын тағы бір мәселе-емтихан кезінде пайдалану. Білім алушылардың мобильді құрылғыларды пайдалануы кезінде әсіресе, сабақ барысында оқушылар хат жазысқанда, ойын ойнағанда немесе әлеуметтік желілерде сөйлескенде бұл әрекеттері мұғалімдерді ашуландырады. Оқу процесінде хабар алмасу қызметтерін пайдалану ақпаратты қабылдауға және есте сақтауға теріс әсер етеді.

Осыған байланысты 2021 жылы ғалымдар мобильді құрылғыларсыз мектеп күнін өткізудің нәтижесінде жоғары сынып оқушыларының алаңдаушылығы мен сабаққа қатысуына әсерін

бағалайтын зерттеу жүргізуге шешім қабылдады. "мобильді құрылғыларсыз Мектеп күні"деп аталатын сынақ мектеп бағдарламасының салдарын зерттеді.. Зерттеуге 235 орта мектеп оқушылары қатысты. Зерттеу авторлары мобильді құрылғыларсыз мектепке бару оқушылардың алаңдаушылығына және олардың сабаққа қатысуына әсер етуі мүмкін деп болжады. Мазасыздық пен сабаққа қатысу деңгейі әдеттегі оқу күнінен кейін салыстыру үшін бастапқы ретінде бағаланды.

Зерттеушілер бірнеше болжам жасады. Бірінші болжам, егер оқушылар бірінші және соңғы сабақтар арасында мобильді құрылғыларынан алыс болса, оқушылардың мазасыздық деңгейі әдеттегі мектеп күнімен салыстырғанда жоғарылайды деп болжады. Бұл болжам ұялы телефонан ажырау мен стресс арасындағы байланысты көрсететін бұрын жүргізілген зерттеулерге негізделген. Зерттеу нәтижелері бойынша ұялы телефондар жастар үшін, әсіресе жасөспірімдер үшін маңызды. Олар қауіпсіздік пен қорғауды қамтамасыз ететін объектілерге айналған, сондықтан олар болмаған кезде мазасыздану туындайды. Ұялы телефондардан ажырау және мазасыздық: зерттеу көрсеткендей, мектептегі ұялы телефондардан ажырау орта мектеп оқушыларын алаңдатты [6, б. 100-108].

Смартфонға тәуелді мінез-құлық пен стресстің өзара байланысы.

В.П. Шейнов зерттеулердің бірінде жастардың 71,2% -ы смартфондарды қолданумен байланысты денсаулық проблемалары бар екенін айтты. Ұйқысыздық осы құрылғыларды қолдануға байланысты денсаулыққа қатысты ең көп таралған (23,6%) шағым ретінде қарастырылды.

Автордың пікірінше, зерттеулер смартфонға тәуелділік пен денсаулық белгілері арасында айтарлықтай оң корреляция бар екенін көрсетті. Ұйқының сапасыздығы бұл байланысқа делдал болды. Нәтижелер адамдардың әл-ауқаты мен әл-ауқаты үшін оларды пайдалануды шектеуге шақыру керек екенін көрсетеді, әсіресе ұйықтар алдындағы зияны зор екені туралы тұжырым жасады.

Осы бағыттағы зерттеулерге сүйенсек, смартфонға тәуелділіктің салдарынан туындайтын ауытқу ол ең алдымен депрессия мен мазасыздық. Тұлғалық стресстің жоғары деңгейі мен көңіл-күйі төмен адамдар көбіне смартфонға тәуелді болады [7, б. 120-127].

Әлемдік зерттеулерге сүйенсек, смартфонды үнемі пайдаланудың салдарынан адамдар зардап шегуде. Американдағы «Kleiner Perkins Caufield& Byers» компаниясының сарапшылары күніне смартфон қызметтерін пайдалануға 75 минутын жұмсаған адамда тәуелділік басталды деп есептейді.

Зерттеушілер смартфонға тәуелділіктің бес типін бөліп қарастырады.

1. Әлеуметтік желі. Әсіресе, секунд сайын жаңа ақпарат салып отыратын Twitter мен Facebook-ты пайдалану. Әлеуметтік желідегі ақпаратты талқылау, пікір білдіру оның бастамасы болып саналады.

2. Ойындар. Күніне бірнеше рет кірмесе ұтылуға алып баратын, ойын ойнауды ескертіп тұратын бағдарламалар бар. Смартфоны қайта-қайта көңілін бөлген соң ойынға бас қойған адам үш сағатқа дейінгі уақытын алаңсыз ойынмен өткізіп алады.

3.WhatsApp, Messenger сынды чаттарда сөйлесу. Бір мезгілде бірнеше досы, танысымен, тіпті қызықты топтарда бірнеше адам болып сөйлесу де уақыттың лезде өте шыққанын сездірмейді.

4.Қаржыны реттеуге мүмкіндік беретін бағдарламалар. Бүгінде ғаламтор желісі арқылы түрлі төлемдерді жасауға, ақша аударуға болады. Осындай қолжетімділікке үйренген адамдар да барлық қызметтер үшін смартфонын пайдаланатын болды.

5. Бейнероликтер көру. Спорттық жарыстарды онлайн арқылы бақылап отыру, қысқа әзілдер, кино, сериалдар мен жаңалықтарды толық қалаған уақытыңызда көру мүмкіндігі де смартфоныңызға тәуелді етері сөзсіз [8, б. 77-98].

Қазіргі уақытта зерттеушілер смартфонға тәуелділіктің өзіне деген сенімділіктің төмендігімен, эмоционалды интеллектпен (ЭИ), конфликттер мен стресстермен статистикалық маңызды байланыстарын орнатты.

Әдебиеттер:

1. Елисеева Е.Ю., Карева А.И. Изучение зависимости от Интернета и мобильных устройств у школьников, гендерные и возрастные особенности // Смоленский медицинский альманах. – 2019. – №1. – б. 98-100.

2. Максименко С.Д., Лысенко А.С. Проблема виртуальной зависимости у подростков // Психиатрия, психотерапия и клиническая психология. – 2020. – Т.11. – №2. – б. 265-278. doi: 10.34883/PI.2020.11.2.004.

3. Жарасбаев Е.Е., Алтай А., Ерниязов Б. «Интернет зависимость» Вестник Актюбинского университета им. С.Баишева 2014 ж.

4. Сангилбаева А.О., Сарсенбаева Л.О. «Студенттердің интернетті шамадан тыс пайдалану мәселесі». ЕНУ Хабаршысы №3(140) 2022 ж.

5. Аяғанова А.Ж., Тұрғазы А.Б. «Жастардың интернет -кеңістігіндегі коммуникативті мінез-құлығы» 1 Жарықбаева оқулары – 2022 ж.

6. Новикова И.И., Зубцовская Н.А., Лобкис М. А. и др. Оценка динамики психоэмоционального состояния детей в условиях ограничения использования мобильных устройств связи в школе // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2020. – Т.14. – №3. – б., 100-108.

7. Шейнов В.П. Связи зависимости от смартфона с состояниями и свойствами личности //Журнал Белорусского государственного университета. Социология. 2020а. № 4.б. 120–127.

8. Шейнов В.П. Кибербуллинг: предпосылки и последствия // Институт психологии Российской академии наук. Социальная и экономическая психология. 2019б. Т. 4.№ 2 (14). б. 77–98.

ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІ

Токсанова Гулнара Амангелдиевна,
филология магистрі, аға лектор
Каспий қоғамдық университеті

Аннотация. Қазіргі таңда елімізге түрлі салалар бойынша шетелден келіп білім алып жатқан студенттер қатары жылдан жылға артып келеді. Әсіресе Үндістаннан, Пәкістаннан, Өзбекстаннан т.б. мемлекеттерден келіп медициналық оқу орындарында білім алу дәстүрге айналғандай. Осы орайда, шетелдік студенттерге қазақ тілін оқытудың өзіндік ерекшеліктері жайында сөз қозғамақпыз. Мұнда мәдениаралық коммуникациямен байланысты мәселелер анық көрінеді. Оқытудағы қиындықтар фонетикалық, семантикалық және стилистикалық кедергілерімен байланысты екені байқалады.

Мақалада кедергілердің себептері белгіленеді және шетелдік студенттердің лексика-грамматикалық тақырыптарды қабылдау ерекшеліктері айқындалады. Зерттеу нәтижелері шетел тілін меңгерудегі мәдениаралық кедергілермен байланысты мәселелерді кеңінен айқындауға көмектеседі. Оның ішінде фонетикалық мәселелер, сөздің семантикасын білмеу және стилистикалық қиындықтарды шешу жолдары көрсетілген. Коммуникативті кедергілерді білім алушылардың ділін ескере отырып жою жолдары ұсынылады. Сонымен қатар мақалада оқу үдерісінде мәдени және дүниетанымдық білімдерін іске асыру мәселелеріне назар аударылады.

Түйін сөздер: мамандық дайындау, ақпаратты түсіну, коммуникативті сөйлеу әрекеті, мәтін құрылымы, көзқарасты білдіру.

Abstract. Currently, there is a growing number of international students coming to study in various fields in our country. It is particularly common for students from India, Pakistan, Uzbekistan, and other countries to study in medical schools. Therefore, this text will discuss the specificities of teaching the Kazakh language to foreign students, with a focus on the challenges related to intercultural communication. The article discusses the difficulties in learning that are associated with phonetic, semantic, and stylistic barriers.

It identifies the causes of these obstacles and highlights the features of lexical and grammatical topics that foreign students struggle with. The study's results help to identify problems associated with intercultural barriers to foreign language proficiency more widely. The article discusses various challenges in communication, including phonetic issues, semantic misunderstandings, and stylistic difficulties. It proposes solutions to overcome these barriers, taking into account the students' mentality. Additionally, the article addresses the incorporation of cultural and worldview knowledge into the educational process.

Key words: Program; Possess the information; Communication; Text Structure; Expression.

Әлемде қазақ тілін үйреніп, қазақ тілінде сабақ жүргізетін және сол үшін арнайы орталықтар мен мамандықтар дайындайтын мемлекеттердің саны қазіргі таңда артқан. Елімізге алыс жақын шетелдерден келіп білім алып жатқан студенттер қатарын айтпағанда. Ресей, Қытай, Моңғолия, Ауғанстан, Пәкістан, Үндістан, Иран, Түркия тағы да басқа елдерде қазақ тілін меңгерген және сол тілде еркін сөйлейтін, ғылыми жұмыстар жүргізетін тұлғалар саны өсуде. Еуропа елдерінің көпшілігінде қазақ тілін оқытатын орталықтар жұмыс атқарып жатыр. Қазақстанмен ынтымақтастық орнатуда, екі елдің арасындағы достық қарым-қатынастың нығаюы мақсатында қызмет етуде тілді білудің маңызы зор екені белгілі.

Ал біз қазіргі заман талабына сай қазақ тілін оқыту принциптеріне тоқталайық, оларды мынадай 8 топқа бөлеміз:

- Қазақ тілін оқытудың ғылымилық сипаты;
- Оқытудың шамаға дайық жүйелілік принципі;
- Оқытудың саналылық принципі;
- Оқытудың материалды дұрыс орналастыру пинципі;

- Оқытудың алдын ала болжау принципі;
- Оқытудың берік, тиянақты болу принципі;
- Теория және практика, өмірмен байланыстыру принципі;
- Оқытудың көрнекілік принципі.

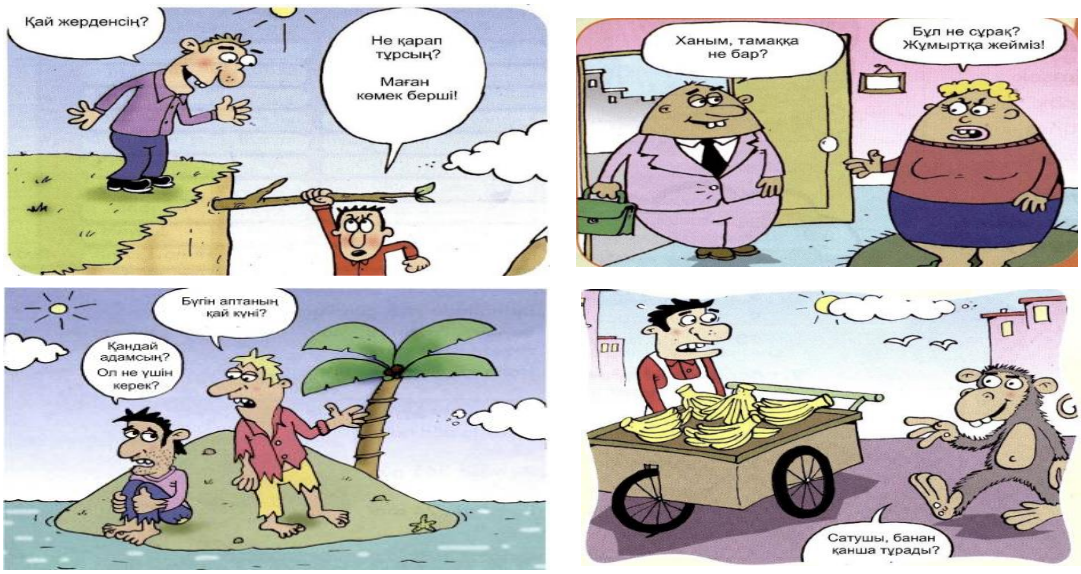
Тілді үйрету барысында түрлі суреттерді, комикстерді және мультфильмдерді қолданудың мәні зор. Оқытушы қазақ тілін үйрету барысында төмендегі тапсырмаларды құрастыра алады:

- сұрақ қоюға үйрету;
- шағын диалог құрастыру;
- берілген суреттер арқылы әңгіме, ертегі, мәтін құру;
- өтілген тақырыпты қорытындылау арқылы бірнеше мақсаттарды шешуге болады.

Бұларды сабақта қолданудың мынадай артықшылықтары бар:

1. Комикстер мен мультфильмдерде қарапайым сөйлеу тілі қолданылады;
2. Мұнда диалогтар өте қысқа, жинақы, ықшам түрде беріледі;
3. Сурет арқылы комикс мәні түсінікті болғандықтан, жаңа сөздерді есте сақтау белгілі бір дәрежеде жеңілдейді.

Комикстерді қолданып әңгіме жүргізуге бағытталған тапсырмалар көбіне тілді үйренудің В1 деңгейін қамтиды. Берілген мәтінде рөлге бөліп жаттап оқу арқылы қазақ тіліндегі дыбыстарды дұрыс айту дағдысы қалыптасады. Төменде бірнеше мысалдарды ұсынып отырмыз.

Мультфильмдерді пайдалануға арналған тапсырмалардың танымдық ерекшелігі жоғары болып келеді. Сабақта қазақ тілін үйрету барысында «Қошқар мен теке» мультфильмін қолданып көруге болады. 15 минуттық мультфильмді көруді және сол бойынша сөздік құрастыруды СӨЖ тапсырмасы ретінде де беруге болады. Тілді меңгерудің **В1, В2** деңгейін игеруге бағытталған.

Бұл фильмнің сюжеті қабылдауға оңай. Тілі жеңіл. Бірнеше сериалдан тұрады. Ғаламторда қол жетімді. Сондықтан бұл мультфильм сабақтың құрылымында ұтымды әдістердің бірі ретінде пайдаланылуда.

Мысалы, осы мультфильм арқылы келесідей тапсырмаларды орындауға болады:

Тыңдалымды меңгерту (В1): Көрген мультфильм бойынша көп кадрлы суреттер жасап, тыңдаушыларға ұсынамыз. Олар сюжет желісі бойынша толық сабақтастық құрастыруы қажет. Төменде «бақыт іздеген» қошқар мен теке оқиғасының дұрыс сюжеті берілген. Оқушылар толық сюжетті көріп отырып тыңдау дағдысын қалыптастырады, ал үзік кадрлардан оқиғаны баяндау арқылы толық сюжетті құрастырып шығады:

Ендігі кезекте көрілген мультфильм бойынша көп кадрлы суреттердің ретсіз оқиға желісін оқушыларға ұсынамыз. Олар сюжет желісі бойынша толық сабақтастық құрастыруы қажет.

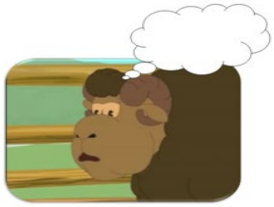
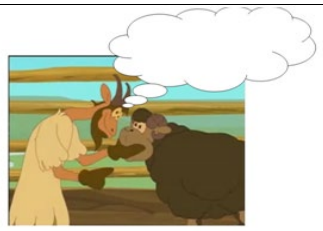
Оқылымды меңгерту (B2): Мультфильмде берілген мазмұнын өте қысқа сюжет етіп алып оқимыз, лексикалық бірліктер мен сөйлем оралымдарын талдап, қысқаша мазмұндаймыз:

Бақыт деген не өзі?
Бізге романтика керек!
Осылай дым білмей, ешнәрсе көрмей өмірден өте береміз бе?!
Мүмкін ол жақта шөптер дәмдірек, өмір мәндірек шығар!
Кім тәуекел етпейді, сол мақсатына жетпейді!
Ата мен әжеге қиын болды.
Әй дейтін әже, қой дейтін қожа жоқ!
Жақсы сиырлар күніне 20 литр сүт беретінін естігенмін.
Иә, жігіттер! Жай ма?
Осы кейбір жануарларда мәдениет деген мүлдем жоқ.
Бұл жердің түні де сондай әдемі екен!
Мынау ненің дауысы? Өзі керемет екен!
Ай, сұжүрегім-ай!
Екеуі ғана жүргеніне қарағанда адасып қалған болуы керек!
Мына ешкі тілі мен жағына сүйеніп қалған екен! Осыны бірінші жейік!
Біз бұл жерге қонақпыз ғой!
Енді бізді бұл маңда ешкім де мазаламайды!

Не болды сендерге? Тағы да таяқ жегілерің келе ме?

Бақыт деген өз Отанымызда, өз үйімізде екен ғой!

Жазылымды меңгерту (В1, В2): Фильмнің түпнұсқасын қарап алып, соңынан кейбір сөздері алынып тасталған көшірмесін ұсынамыз. Не жазылғанын есімізге түсіруге тырысамыз және жазамыз. Оқушылардың жазу дағдыларын және стильдік шеберлігін қалыптастыру барысында мұндай жаттығулардың көмегі көп. Төменде тапсырма үлгілері ұсынылған:

	....
	....
	....

Айтылымды меңгерту (В1, В2): Сюжеттегі репликаларды төл сөз немесе төлеу сөз түрінде беру, фильмдегі сөздерді өзгертіп айту, яғни мағынасы жақын сөздерді алып өз сөзімен беру, түсіріліп берілген сөздердің орнына тиісті сөздерді қою әдісі қолданылады:

1. Бақыт деген не өзі?→ Бақыттың не екендігі туралы сұрады.

2. Осылай дым білмей, ешнәрсе көрмей өмірден өте береміз бе?! → Осылай көп нәрседен хабарсыз болып өмірден өте береміз бе?!

3. Бұл жердің... де сондай әдемі екен!

Қазіргі таңда тілді үйретуші оқытушының алдына қойылған талаптардың бірі – тіл үйренушілерді сөйлету болып тұр. Осы талаптың үдесінен шығу мақсатында мультфильмдерді тілді оқытудың қарапайым деңгейінен бастап жоғары деңгейіне дейін қолдануға болады. Ал комикстер мазмұнында қысқа хабарламалар болатындықтан грамматикалық формаларды, лексикалық бірліктерді меңгере алады, сондай-ақ комиксте берілген суреттер сөйлеу бірліктерін толық түсінуге және есте сақтауға көмектеседі.

Диалогпен жұмысты ұтымды жүргізу ұстанымы: Диалогтік үйрету тіл үйренушінің тек қана бірлескен әрекетке тартылуына ғана емес, тіл үйренушінің ойлау қабілетінің жоғары деңгейге өсуіне, тіл байлығы мен зияткерлік қабілетінің дамуына ықпалын тигізеді. Диалог барысында оқушылар арасында талқылау жүзеге асады.

Диалог арқылы оқыту тіл үйренушінің бір-бірімен тілдік қарым-қатынасқа түсе отырып, сыни ойлауына, өз ойын, пікірін айта алуына, сұрақ қоя алуына, жауап бере алуына, көпшілік алдында сөйлеу дағдысының қалыптасуына зор ықпалын тигізеді. Төменде көрнекі түрде диалог жүргізудің түрлеріне тоқталдық.

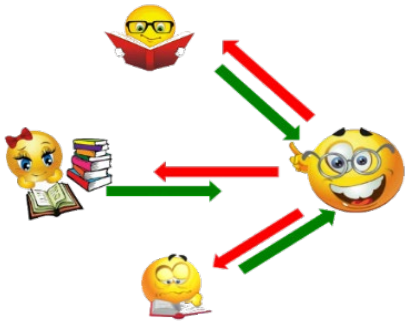
Дәстүрлі диалог жүргізу түрлері:

Мұғалім: - *Сенің жасың нешеде?*

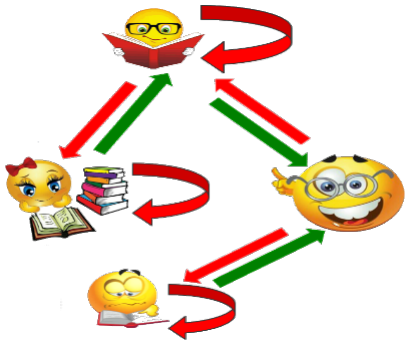
Оқушы (Асан): - *Мен 18-демін.*

Мұғалім: - *Ал, сен нешедесің?*

Оқушы (Айгүл): - *Мен 17-демін.*
Мұғалім: - *Ал, Омар қаншадасың?*
Оқушы (Омар): - *Мен 19-дамын.*
Сызба түрінде көрсетсек:

Мұндай диалогтың тіл үйретудегі мүмкіндігі бәсең!
Жаңаша диалог жүргізу әдісі (III жаққа сұрақ қою)
Мұғалім: - *Асан, Айгүлден сұрашы жасы нешеде екен?*
Оқушы (Асан): - *Айгүлден сұрашы жасы нешеде екен? Айгүл сенің жасың нешеде?*
Оқушы (Айгүл): - *Сенің жасың нешеде? - Мен 17-демін.*
Оқушы (Асан): - *Мұғалім, Айгүл 17 жаста?*
Мұғалім: - *Омар, Айгүл неше жаста екен?*
Оқушы (Омар): - *Айгүл неше жаста екен? Ол 17 жаста.*Сызба түрінде көрсетсек:

Мұндай диалог түрі III жақтағы оқушыны сөзге қосу дағдысын қалыптастырады.

Қазақ тілі – әлемдегі алты мыңға жуық тілдердің ішіндегі қолдану өрісі жағынан жетпісінші, ал тіл байлығы мен көркемдігі, оралымдығы жағынан алғашқы ондықтар қатарындағы тіл. Сондай-ақ, ол дүние жүзіндегі ауызша және жазбаша тіл мәдениеті қалыптасқан алты жүз тілдің ішінде, мемлекеттік мәртебеге ие екі жүз тілдің қатарында тұр.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту деген өзге ұлт өкілдерін қазақ қылып шығару емес, оларға тілді түсініп, әдет-ғұрпымызды сыйлап, алған білімдерін іс-жүзінде іске асыра білуге тәрбиелеу. Сондай-ақ үйренушіні жалаң сөздермен сөз тіркестерімен жаттанды сөйлеуге қалыптастырмай, үйренген сөздерін сөйлеуде, әңгімелескенде дұрыс қолдана білуге жаттықтыру.

XXI ғасыр – қарыштап дамыған білім ғасыры. Бүгінгі жастардың өмірдің өзінен үйренері көп-ақ. Сондықтан олар мұғалімге, оның өткізген әрбір сабағына сыни көзбен қарайды. Оларды таңдандыру, қызықтыру үшін әрбір сабақ жаңалық болуы керек. Ол мұғалімнің көп ізденісін қажет ететіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. https://www.soyle.kz/
2. https://www.muc.edu.cn/index.htm
3.http://prokuror.gov.kz/kaz/memleket/memlekettik-til/kazakstan-respublikasynda-tilderdi-damytu-men-koldanudyn-2011-2019
4. https://www.youtube.com/watch?v=xKdQ6zHsfkc

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ӘДЕБИ ШЫҒАРМАЛАРДЫ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ МЕҢГЕРТУ

Абдукаримова А.Ж.,
«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2 – курс студенті, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Abdukarimova.aru@gmail.com
Спаналиева Г.Т.,
аға оқытушы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., gspanaliyeva06 @mail.ru

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларына әдеби шығарманы меңгертуде сыни тұрғыдан ойлау технологиясын қалай ұтымды қолдануға болатыны жайлы айтылады. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының түрлі стратегиялары қарастырылады. Мақаланың негізгі міндеті бастауыш сынып оқушыларына әдеби шығарманы меңгерту барысындағы жаңа педагогикалық технологиялардың рөлі мен маңызын айқындадық. Зерттеу мақаламызда әдеби шығармалардың маңыздылығы заманауи технологияларды пайдалану арқылы бастауыш сынып оқушыларының әдебиеттік оқу пәніне қызығушылықтарына тоқталып, сондай-ақ білім сапасын арттыру мақсатында технологияларды пайдалану қаншалықты ұтымды екенін ұсындық. Мақалада сын тұрғысынан ойлау технологиясы әдеби шығарманы меңгертуде тиімді әрі нәтижелі технология екенін дәйектедік.

Түйін сөздер: ойлау, әдіс, стратегия, оқытушы, технология, мектеп, білім алушы, әдеби шығарма.

Қазіргі қоғамның маңызды аспектілеріне сәйкес келетін жаңа сапалы білімге қол жеткізу Қазақстан Республикасының бүкіл білім беру жүйесін реформалау мен жетілдірудің басты мақсаты болып табылады. Әлемнің дамыған елдерімен тереземізді теңестіру үшін бізге заман талабына сай білім, білік, дағды қажет. Білім – еліміздің өркендеуі жолындағы бірден-бір маңызды құрал болып саналады. Еліміздің болашағын білімді жастар контингентімен тікелей байланыстыратын қазіргі кезеңде білім саласына ерекше көңіл бөлінуде. Жаһандану мен мәдениеттің модернизациясы дәуірінде, айналаның бәрі өзгерістердің кез келген түріне, соның ішінде білім саласындағы өзгерістер мен реформаларға тез бейімделуді талап етіп жатқанда, оқытудың барлық инновациялық әдістері мен технологияларын ескеру қажет. Осы себепті қазіргі кезде орта мектептердегі, жоғары оқу орындарындағы білім жүйесін заманауи технологиялармен дамыту қолға алынып келе жатыр. Қазіргі мектеп материалды меңгеру тиімділігін арттыра алатын әмбебап білім, білік, дағды жүйесін жасайды. Жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану мұғалімге білім беру мәселелерін шешуге және баланың өзін қоршаған әлемді өз бетінше зерттеуге дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл баланың жеке басының жан-жақты дамуына оң әсер етеді. Білім берудегі жаңа педагогикалық технологиялар жақсы нәтиже беріп жатқандығын сеніммен айта аламыз. [1]

Әдеби шығармалар баланың жеке басының қалыптасуына, оның рухани-адамгершілік дамуына үлкен әсер етеді. Көркем әдебиет адамның дүниені, рухани өмірін кеңінен тануға, адам өміріндегі оқиғаларды, олардың қиын қарым-қатынастарын ой елегінен өткізуге, шығарма кейіпкерлерінің мінездері мен іс-әрекеттерін өз іс-әрекетімен байланыстыруға үйретеді.[2] Бастауыш мектепте әдеби шығармаларды оқытудың бірінші кезеңінде көркем шығармаларды жүйелі оқу, талдау қажеттілігі қалыптасып, мектеп оқушыларының эмоционалдық аясы дамиды. Оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке баулу, олардың дербестік дәрежесін арттыру маңызды міндеттердің бірі. Бұл кезеңде бастауыш сынып оқушысында әдебиеттің сөз өнері, саналы оқи білу, түрлі жанрдағы шығармалардың (ертегілер, жұмбақтар, мақал-мәтелдер, т.б) көркемдік әлемімен тілдесуі сияқты ерекшеліктері туралы түсінік қалыптасады. Әдеби шығарманы толыққанды меңгеру барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық жұмыстары әртүрлі типтегі эсселерді (әдеби кейіпкердің мінездемесі, эпизодтарды салыстыру, мәселе, оқылған кітапқа шолу) қамтуы керек, сонымен қатар жұмбақтар, ертегілер, аңыз-әңгімелер, кино сценарийлер, әңгімелер, өлеңдер, балалар, т.б қысқа метражды шығармалар жазуды қамтуы мүмкін.[3]

Технология құрылымы 3 кезеңнен тұрады:

I кезең Қызығушылықты ояту (жаңа ақпарат алуға деген қызығушылықты ояту)	II кезең Мағынаны тану (жаңа ақпарат алу)	III кезең Ой-толғаныс (түсіну, жаңа білімнің тууы)

Аталмыш технологияның **бірінші кезеңі – қызығушылықты ояту** – оқушының бұрынғы білетін білімдері мен жаңа ақпаратты ұштастырудағы алтын көпір іспетті. Білім алушы жаңа естіген ұғымдары мен түсініктерін бұрынғы білімдерімен салыстыра отырып, толықтырады. Сол себепті, сабақ өтілгелі тұрған жаңа тақырып туралы оқушының не білетінін, не айта алатынын анықтаудан басталады. Осылайша оқушының жаңа сабаққа қызығушылығы оянады. Осы кезеңге сыни ойлауды дамыту технологиясының аясында қолданылатын «Топтау», «Түртіп алу», «Болжау», «Ойлану», «Жұпта талқылау», т.б стратегиялар қызмет етеді. Әдеби шығарманы бастауыш сынып оқушыларына меңгерту барысында осы стратегияларды пайдалану – оқушының шығарманы толыққанды түсінуіне жол ашады. Бастауыш сынып оқушыларына Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын меңгерту барысында сыни ойлауды дамыту технологиясының стратегияларын қолдану тәсілдерін саралап, талдап көрейік.

Қызығушылықты ояту кезеңінде ***«Ойлану», «Болжау»*** стратегиялары оқытушы мен оқушылар арасындағы сұрақ-жауап арқылы жүзеге асады. Осы сұрақтарға ойланып, жауап беру арқылы оқушылар жаңа тақырыпты болжай алады.

- Балалар, «Кел, балалар, оқылық!» деп балаларды оқу-білімге шақырған тұңғыш ұстаз кім?
- Ыбырай Алтынсарин қай жылы, қай жерде дүниеге келді?
- Ыбырай Алтынсариннің қандай шығармаларын білесіңдер?
- Айла деген не екенін қалай түсінесіңдер?

Сыни ойлауды дамыту технологиясының екінші кезеңі – мағынаны тану деп аталады. Осы кезең білім алушылардың тақырыпты түсінуіне, тақырыпқа байланысты тапсырмалармен жұмыс жасап, шығарманы толықтай меңгеруіне қызмет ететін кезең. Бұл кезеңде оқушылардың өз беттерінше жұмыс жасап, белсенділік танытуына толықтай жағдай жасалады. Мағынаны тану кезеңіне қызмет ететін стратегияның түрлері көп. Атап айтар болсақ, эссе, «Джиксо», «Инсерт», т.б стратегиялар осы кезеңде баланың барынша шығарманы түсінуіне, меңгеруіне, талдау жасай алуына көмектеседі.

INSERT әдісі оқушының әдеби шығарманы меңгеруіне, тақырып бойынша түсінбеген тұстарын анықтап, онымен жұмыс жасауына мүмкіндік беретін нәтижелі стратегиялардың бірі.

Бұл стратегияда оқушыға әдеби шығарманы оқу барысында мәтіндегі ақпараттарға

V – «білемін»,

— - «мен үшін түсініксіз»,

+ - «мен үшін жаңа ақпарат»,

? – «мені таң қалдырады» белгілерін қойып отырып оқу тапсырылады. Әдеби шығарманы тез оқу, оқығанын түсіну, санада бекіту – өте күрделі жұмыс. Сондықтан да, оқушыларда жаңа оқыған ақпаратты есте сақтай алмау, өмірмен байланыстыра алмау сынды қиындықтар туындауы мүмкін. ИНСЕРТ әдісі осындай олқылықтардың болмауына септігін тигізіп, баланың жаңа ақпаратты меңгере отырып, анализ жасауға, түсінбегенін сұрап үйренуге дағдыландырады.

Бастауыш сынып оқушыларына әдеби шығармаларды меңгертуде қолданылатын келесі тиімді стратегия ретінде ***«ДЖИКСО» стратегиясын*** алуымызға болады. Джиксо – ұжымдық оқыту әдісі. Бұл стратегияның мақсаты – тақырыпқа байланысты мәселені алдымен жұпта, кейін ұжымда талқылау. Осы стратегия барысында оқушы өзін бір сәтке мұғалім ретінде сезініп, оқуға толық жауапкершілік алады. Стратегияның мазмұнына сәйкес, сыныптағы оқушылар 1,2,3,4-ке саналу арқылы әрқайсысы жұмыс тобын құрайды. 4 бөлікке бөлінген әдеби шығарма мәтінінің мазмұнын бір оқушы түсініп келіп, жанұя тобына айтып беруі тиіс. Ыбырай Алтынсариннің «Баланың айласы» әңгімесін ұжымда ұйымдастыру төмендегіше жүзеге асырылады

1- Ғалым мен жылан
2- Ғалым мен жыланның түйеге жолығуы
3- Жеміс ағашына, итке жолығуы
4- Балаларға келуі

Джиксо стратегиясы бастауыш сынып оқушыларына әдеби шығарманың мазмұнын жоғары деңгейде есте сақтауға көмектеседі, балалардың ұжыммен жұмыс істеу қабілеттерін арттырады, ұжымда тығыз қарым-қатынас және саналы тәртіп орнайды.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының үшінші кезеңі – тақырып туралы ой-толғаныс. Бұл кезеңді тиімді етуге лайықталған «Бес жолды өлең», «Венн диаграммасы», «Еркін жазу», «Семантикалық карта», «Т кестесі», «РАФТ», т.б стратегиялар бар.

Әдеби шығармада кейіпкерлердің ұқсастығы мен ерекшеліктерін салыстыру үшін ***«ВЕННдиаграммасын»*** қолдану тиімді. Бұл стратегия арқылы оқушылар кейіпкерлердің өзара салыстыра отырып, өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажырата білуге дағдыланады. Ал қандай да бір кейіпкердің мінезін ашу үшін бастауыш сынып оқушыларына ***«Жүрек кордиаграммасы»*** стратегиясы көмекке келеді:

+ кейіпкердің жағымды қасиеттері,

- кейіпкердің жағымсыз қасиеттері

Әдеби шығарманың мазмұнын тереңірек түсініп, шығарма туралы ой қорытуда ***РАФТ*** стратегиясының алар орны ерекше. РАФТ стратегиясын «кейіпкерге хат» деп алуға да болады. Бұл стратегияда оқушы мәтінді толық оқып болған соң, әдеби шығармадағы өзі қалаған кейіпкерге хат жазады. Бұл стратегия арқылы оқушының жазу стилі қалыптасады, тілі дамып, қиялы өрбиді, өз ойлары мен қиялдарын қағаз бетіне түсіру арқылы эссе жазуға дағдыланады. Сабақтың қорытынды бөлімінде оқыған әдеби шығарманы бекіту мақсатында бастауыш сынып оқушыларына ***екі түрлі түсініктеме күнделігі стратегиясын*** ұсынған тиімді. Вертикаль сызықпен ортасы бөлінген күнделіктің бір жағына оқушылар шығармадағы өздеріне ерекше әсер еткен оқиғалардан үзінділер жазса, екінші бөлігіне сол үзінділерге қатысты өз пікірін жазады. Күнделікті толтырып бітірген соң, жұпта, топта талқылау ұйымдастырады. Жұмыс аяқталған кезде мұғалім қорытуға арналған әзірлеп келген сұрақтарын қойып, жауаптар алады. Ол сұрақтар оқығанға баға беру, пікірін, көзқарасын білдіруге лайықталып қойылғаны дұрыс. Мысалы:

- Сіздің ойыңызда не сақталып қалды?
- Автор оқырманды қалай қызықтырады?
- Кейіпкерлердің іс-әрекетін Сіз қалай бағалайсыз? т.б. түрінде. [4]

Қорыта айтқанда сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, оқу және жазу процесінде ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамытатын біртұтас жүйе болып табылады. Ол ашық ақпараттық кеңістіктің негізгі дағдыларын меңгеруге, мәдениетаралық өзара әрекеттестікке тартылған ашық қоғам азаматының қасиеттерін дамытуға бағытталған. Технология білім беру саласындағы мәселелердің кең ауқымын шешуге ашық. Сыни тұрғыдан ойлау – адамның интеллектуалдық әрекетінің бір түрі, ол қабылдаудың, түсінудің жоғары деңгейімен және қоршаған ақпарат өрісіне көзқарастың объективтілігімен сипатталады. Демек, сыни тұрғыдан ойлау жеке дағды емес, баланы дамыту мен оқыту барысында бірте-бірте қалыптасатын дағдылардың жиынтығы. Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы сабақтың әр кезеңін кезең-кезеңімен жүзеге асыруда оқу әрекетінің түрлері бойынша оқу процесін біріктіретін белгілі әдістерді және стратегияларды ұсынады.

Әдебиеттер:

1. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. –Алматы: 2014. – 360 бет.
2. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя // учеб. метод. пособие. И.В. Муштавинская. – СПб.: КАРО, 2009. – С.15
3. Chi-An Tung, Shu-Ying Chang. Developing Critical Thinking through Literature Reading // Feng Chia Journal of Humanities and Social Sciences. PP.287-317. No.19. Dec. 20094.
4. Х.Г.Хазиева. Развитие критического мышления на уроках литературного чтения.

ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Бактыбаев Ж.Ш.,
к.п.н., доцент КазНУ имени Аль-Фараби
Сейлбекова Д.,
магистрант 1 курса ОП «Педагогика и психология», КазНУ имени Аль-Фараби

Аннотация. "Білім беруде цифрлық технологияларды қолданудың этикалық аспектілері" мақаласы білім беру саласында цифрлық технологияларды қолданумен байланысты этиканың маңызды мәселелерін қарастыратын шолу жұмысы болып табылады. Мақалада берілген мәселенің әртүрлі аспектілері, соның ішінде деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығы, жасанды интеллектті пайдалану, әлеуметтік аспектілер және білім беру ортасында цифрлық платформалар мен қолданбаларды пайдалану этикасы қамтылған. Мақаланың негізгі бағыты білім беруде цифрлық технологияларды қолдану кезінде туындайтын мәселелерді анықтауға және талдауға бағытталған. Олардың ішінде студенттердің жеке деректерін жинау және пайдалану, құпиялылық пен қауіпсіздікті бұзу мүмкіндігі, сондай-ақ білім беру процесінде алгоритмдер мен жасанды интеллектті қолдануға байланысты мәселелер бар. Мақалада сонымен қатар білім беру саласында цифрлық технологияларды этикалық қолдану бойынша шешімдер мен ұсыныстар ұсынылған. Қорытындылай келе, мақала білім беруде цифрлық технологияларды қолдануға саналы және жауапты көзқарастың маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: цифрлық технологиялар, этикалық аспектілер, заманауи білім беру, білім беру платформалары, киберқауіпсіздік, қол жетімділік

Аннотация. Статья "Этические аспекты использования цифровых технологий в образовании" представляет собой обзорную работу, в которой рассматриваются важные вопросы этики, связанные с применением цифровых технологий в образовательной сфере. В статье освещаются различные аспекты данной проблемы, включая безопасность и конфиденциальность данных, использование искусственного интеллекта, социальные аспекты и этику использования цифровых платформ и приложений в образовательной среде. Основной акцент статьи сделан на выявление и анализ проблем, возникающих при использовании цифровых технологий в образовании. Среди них можно выделить сбор и использование персональных данных учащихся, возможность нарушения приватности и безопасности, а также проблемы, связанные с применением алгоритмов и искусственного интеллекта в образовательном процессе. В статье также предлагаются решения и рекомендации по этичному использованию цифровых технологий в сфере образования. В заключение, статья подчёркивает важность осознанного и ответственного подхода к применению цифровых технологий в образовании.

Ключевые слова: цифровые технологии, этические аспекты, современное образование, образовательные платформы, кибербезопасность, доступность

Abstract. The article "Ethical aspects of the use of digital technologies in education" is an overview work that examines important ethical issues related to the use of digital technologies in the educational field. The article highlights various aspects of this problem, including data security and confidentiality, the use of artificial intelligence, social aspects and ethics of using digital platforms and applications in an educational environment. The main focus of the article is on the identification and analysis of problems arising from the use of digital technologies in education. Among them are the collection and use of students' personal data, the possibility of violating privacy and security, as well as problems related to the use of algorithms and artificial intelligence in the educational process. The article also offers solutions and recommendations on the ethical use of digital technologies in the field of education. In conclusion, the article emphasizes the importance of a conscious and responsible approach to the use of digital technologies in education.

Key words: digital technologies, ethical aspects, modern education, educational platforms, cybersecurity, accessibility

В современном мире цифровые технологии прочно утвердились во всех сферах жизни, и образование не является исключением. Использование цифровых инструментов и ресурсов стало неотъемлемой частью учебного процесса, предоставляя учащимся широкий доступ к информации, интерактивным материалам и возможностям для сотрудничества. Цифровые технологии делают обучение более доступным и увлекательным для учащихся разных возрастов. Ранее мы ограничивались учебниками, записывали лекции на бумагу и делали скучные презентации. Теперь же мы можем использовать мультимедийные материалы, онлайн-курсы, видеоконференции и многое другое!

Одной из ключевых особенностей цифрового образования является его доступность. Оно позволяет получать знания практически из любой точки мира в любое время. Это особенно важно для дистанционного обучения или при построении гибкого расписания занятий. Каждый из нас может стать участником образовательного процесса! Однако вопрос этики при использовании цифровых технологий в образовании остаётся актуальным.

Прежде чем обсуждать этические аспекты цифровых технологий, необходимо понять, что подразумевается под "этикой" в данном контексте. Этика включает в себя набор принципов и ценностей, которые определяют, что является правильным и неправильным в использовании цифровых технологий. Она включает такие аспекты, как приватность, справедливость, безопасность и уважение к человеческому достоинству. Этика играет важную роль в образовании, так как соответствует нормам поведения и нравственным принципам. В контексте использования цифровых технологий этические вопросы становятся особенно актуальными. Правильное использование цифровых инструментов и платформ требует соблюдения этических принципов и ценностей. Важно также учитывать местные особенности и законодательство при разработке и внедрении цифровых технологий в образовательный процесс. Например, строгие нормы защиты данных и приватности могут быть особенно важны в некоторых странах или регионах, в то время как в других странах основным приоритетом может быть доступность информации и открытость [1]. Более того, этика в образовании также связана с развитием навыков критического мышления и саморегуляции у учащихся. Обучение этике помогает учащимся развивать способность анализировать информацию, принимать осознанные решения и действовать в соответствии с нравственными принципами. Это особенно важно в условиях цифровой эпохи, когда доступ к информации становится все более лёгким, а учащиеся сталкиваются с множеством этических дилемм.

В современном образовании все больше внимания уделяется применению цифровых технологий, таких как искусственный интеллект и алгоритмы. Этические аспекты цифровых технологий в образовании затрагивают множество вопросов, связанных с правами учащихся, преподавателей и других участников образовательного процесса. Они касаются вопросов информационной безопасности, конфиденциальности данных, достоверности информации и предотвращения несанкционированного доступа к ресурсам. Многие образовательные платформы и программы используют алгоритмы для оценивания знаний учащихся или предоставления персонализированного обучения. Однако часто эти алгоритмы не являются прозрачными, что может вызывать недоверие у учащихся и преподавателей к результатам работы системы.

Значение этических аспектов использования цифровых технологий состоит в обеспечении безопасности и конфиденциальности данных учащихся. Сбор информации об учащихся может быть неизбежным при использовании цифровых платформ для обучения. Однако необходимо гарантировать безопасность этих данных и защиту личной жизни учащихся. Кроме того, следует задуматься о том, какие данные собираются и каким образом они используются компаниями или учебными заведениями. Сбор и хранение персональных данных учащихся требует особого внимания, чтобы предотвратить возможные нарушения приватности и злоупотребление информацией. Правильная защита данных становится особенно важной в контексте облачных технологий и онлайн-платформ. Образовательные учреждения и педагоги должны принимать все необходимые меры, чтобы обеспечить безопасность и конфиденциальность данных учащихся.

С развитием цифровых инструментов возникают новые формы жестокости и домогательств - кибербуллинг и онлайн-харассмент. Эти проблемы становятся особенно актуальными в образовательных учреждениях, где учащиеся могут столкнуться с негативными эмоциональными и психологическими последствиями. Важно, чтобы педагоги и администрация образовательных учреждений принимали меры для предотвращения и реагирования на случаи кибербуллинга и онлайн-харассмента. Это включает в себя обучение учащихся этическому поведению в цифровой среде и создание безопасной и поддерживающей образовательной обстановки [2].

Другой этический вопрос состоит в обеспечении равных возможностей для всех учеников и студентов. Некоторым учащимся может быть ограничен доступ к компьютерам или интернету дома, что создаёт неравные условия для обучения. Чтобы преодолеть цифровое неравенство в образовании, необходимо разработать стратегии и программы, направленные на устранение доступных преград. Образовательные учреждения должны предоставлять ресурсы и поддержку учащимся, которые имеют проблемы с доступностью. Это поможет избежать появления цифрового разрыва и гарантировать, что каждый учащийся имеет равные возможности для получения знаний и развития своего потенциала.

Ещё одним важным аспектом является этическое использование цифровых технологий для оценивания успеваемости учащихся. Автоматизированные системы оценивания могут быть полезными инструментами, но они также могут вызывать споры из-за своей объективности или её отсутствия. При использовании алгоритмов и искусственного интеллекта для оценивания работ учащихся необходимо учитывать возможные предубеждения и ошибки, которые могут возникнуть в процессе [3].

Цифровые технологии также представляют вызов в виде эффекта информационного пузыря. Алгоритмы социальных сетей и поисковых систем индивидуализируют контент, который мы видим, основываясь на наших предпочтениях и поведении в сети. Это может приводить к ограниченному восприятию мира, отсутствию разнообразия мнений и даже укреплению предвзятости и стереотипов.

Права интеллектуальной собственности и предотвращение плагиата в эпоху цифровых технологий также становятся особенно актуальными. Учащиеся должны быть осведомлены о правилах и нормах использования информации из различных источников. Педагоги и администрация образовательных учреждений должны активно работать над развитием программ и инструментов, которые помогут предотвратить плагиат и научат учащихся этическому использованию информации. Для эффективной предотвращения плагиата и защиты прав интеллектуальной собственности в эпоху цифровых технологий требуется комплексный подход и сотрудничество всех участников образовательного процесса. Важно обеспечить понимание студентами того, что представляет собой плагиат и какие последствия он может иметь. Это можно сделать через проведение обучающих мероприятий и создание доступных материалов по этой теме [4].

Одним из эффективных способов предотвращения плагиата является обучение учеников и студентов активным и критическим методам работы с информацией. Учащиеся должны уметь анализировать, синтезировать и интерпретировать информацию, а не просто копировать и вставлять тексты из различных источников. Такой подход к обучению позволяет формировать навыки креативного мышления и самостоятельного решения задач, что важно для их будущей успешной деятельности. Более того, важно создавать стимулы для соблюдения правил и норм использования информации. Это может быть достигнуто через награды и поощрения за оригинальные и творческие работы, а также через обеспечение прозрачности и честности в процессе оценивания.

Этические принципы для педагогов и администрации также играют важную роль в использовании цифровых технологий в образовании. Вот некоторые этические принципы, которые могут помочь педагогам и администрации в использовании цифровых технологий в образовании:

1. Образовательные учреждения и педагоги должны уважать конфиденциальность и защищать данные учащихся

2. Предотвращать и реагировать на случаи кибербуллинга и онлайн-харассмента

3. Обеспечивать равные возможности и доступность для всех учащихся

4. Пропагандировать этическое использование информации и предотвращать плагиат

5. Развивать цифровую грамотность и навыки цифрового гражданства среди учащихся.

Учащиеся должны быть осведомлены о своих правах и обязанностях в цифровой среде, а также о том, как использовать цифровые технологии для достижения своих образовательных и профессиональных целей.

Использование цифровых технологий в образовании имеет свои плюсы и минусы. Начнем с плюсов, цифровые технологии позволяют учащимся получать доступ к большому объему информации, которая может быть представлена в различных форматах, от текста до видео-материалов. Такой мультимедийный подход способствует глубокому усвоению материала.

Ещё одной положительной стороной использования цифровых технологий является возможность индивидуализации обучения. Благодаря интерактивным программам и приложениям, каждый учащийся может выбрать наиболее подходящий для себя метод изучения материала. Это помогает развить самостоятельность и ответственность учеников.

Однако необходимо также учитывать некоторые негативные аспекты использования цифровых технологий в образовательном процессе. Это достоверность получаемой информации при использовании цифровых технологий. Из-за свободного доступа к интернету может возникать проблема фальсификации или недостоверности материалов, что влияет на качество образования.

Нельзя также забывать о социальном аспекте использования цифровых технологий в обучении. Цифровые технологии могут сделать образование более удаленным и менее социальным. Учащиеся и учителя могут столкнуться с проблемами, связанными с отсутствием межличностных контактов и взаимодействия, которые являются важной частью образовательного процесса. Неконтролированное пользование интерактивными устройствами может привести к отсутствию коммуникации и социальной изоляции учащихся [5].

Для решения этических проблем необходимо разработать стратегии, которые учитывают особенности использования цифровых технологий в образовании. Например, Образовательная программа курса повышения квалификации для учителей средней общеобразовательной школы на тему «Цифровая грамотность в образовании: современные методы и технологии» разработана с целью подготовки педагогов к эффективному использованию цифровых технологий в образовательном процессе. Программа ориентирована на обучение учителей основам цифровой грамотности, а также на изучение современных методов и технологий, которые помогут им успешно интегрировать цифровые инструменты в свою педагогическую практику. Программа разработана под руководством опытных преподавателей: Жабаева Е.Х., Тұрашовой Ш.П., Амангельдина А.А. и Наурызбаева Д.Б., обладающих высшим образованием и магистерской степенью, что обеспечивает высокий уровень качества образовательного процесса. Продолжительность программы составляет 80 часов, что позволяет учителям получить достаточно глубокие знания и практические навыки в области цифровой грамотности. В ходе программы участники будут ознакомлены с основными концепциями и принципами цифровой грамотности, методами работы с цифровыми ресурсами, а также научатся применять современные технологии в процессе обучения и оценивать их эффективность.

В конце программы предусмотрено проведение контрольного испытания или защиты проекта, что позволит участникам продемонстрировать полученные знания и навыки. Образовательная программа "Цифровая грамотность в образовании: современные методы и технологии" представляет собой важный шаг на пути к развитию цифровой компетенции современных педагогов и повышению качества образования в целом.

Таким образом, использование цифровых технологий в образовании открывает перед нами огромные возможности для совершенствования образовательного процесса и улучшения качества обучения. Однако, вместе с этим, оно также предъявляет перед нами ряд важных

этических вопросов, которые требуют внимания и решения. Соблюдение этических принципов и стандартов становится неотъемлемой частью ответственного использования цифровых инструментов в образовании. Это означает, что педагоги, администраторы и учащиеся должны работать вместе для создания справедливой и безопасной образовательной среды. Важно, чтобы цифровые технологии использовались этично и с учётом прав и нужд каждого учащегося, для того чтобы обеспечить эффективное решение этических вопросов, необходимо продолжать проводить исследования в этой области и разрабатывать новые стратегии и инструменты, которые помогут обеспечить справедливость и безопасность в образовании. Только таким образом мы сможем максимально раскрыть потенциал цифровых технологий и обеспечить качественное образование для всех учащихся.

Литература:

1. Кенжебаева З.С., Садырова М.С., Мухтар Е.С., Момынкулова Ш.О.. Использование цифровых технологий в системе дистанционного образования: зарубежный опыт и Казахстан // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». 2021. – №2 (67).- С. 40-50.
2. Богданова М.В., Бакштановский В.И.. Цифровизация образования и университетская этика - две вещи совместны ли? [online] https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-i-universitetskaya-etika-dve-veschi-sovmestny-li
3. Викторук Е.Н, Викторук Е.А. Этика в университете: соблазны и перспективы «Пользовательского формата» [online] https://cyberleninka.ru/article/n/etika-v-universitete-soblazny-i-perspektivy-polzovatelskogo-formata
4. Маниковская М.А.. Цифровизация образования: вызовы традиционным нормам и принципам морали [online] https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-vyzovy-traditsionnym-normam-i-printsipam-morali
5. Невлева И.М, Сережко Т.А.. Парадигмальные этические проблемы общения со студентами в современном медиапространстве [online] https://cyberleninka.ru/article/n/paradigmalnye-eticheskie-problemy-obscheniya-so-studentami-v-sovremennom-mediaprostranstve

БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ПОЛИМЕРЛЕР МЕН МОНОМЕРЛЕР АРАСЫНДАҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚТЫ СИПАТТАУДА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫНДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Кеубасова Гаухар Ураковна,
магистр дәрежесі, биология кафедрасының аға оқытушысы.
Жаксылыкова Кализа Куралбеккызы, Қабылова Нұрай Қабылқызы,
6B01505 - Биология білім бағдарламасының
4 курс студенттері,
Жаратылыстану факультеті, биология кафедрасы,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аннотация. Бұл мақалада жаратылыстану бағытындағы биология пәнінде мектеп мұғалімдерінің STEM технологиясын сабақ тақырыптарында қолдануға бағытталған. Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің негізгі мақсаты қазіргі заманғы технологияларды игерген, дербес ойлануға және шешім қаблыдауға қабілетті, нақты өмірдегі мәселелерді шешуге икемделген. XXI - ғасырға тән дағдыларын меңгерген жастардың білім алушыларға пәнге деген қызығушылығын арттыруда сабақ тақырыптарын қызықты, әрі оңай түсіндіру үшін белгілі бір тақырып аясында зерттеу әдістері жасалды.

Түйін сөздер: STEM технологиясы, модельдеу, мономер, полимер, әдіс

Аннотация. Эта статья посвящена использованию STEM технологии школьных учителей в предметах уроков биологии естественных наук. Во всем мире основной целью образовательных систем является освоение современных технологий, умение самостоятельно мыслить и принимать решения, умение решать реальные проблемы. Разработаны методы исследования в рамках определенной темы для интересного и легкого объяснения тем урока в повышении интереса к предмету у молодежи владеющей навыками, характерными для XXI века.

Ключевые слова: технология STEM, моделирование, мономер, полимер, метод

Abstract. This article is devoted to the use of STEM technologies by school teachers in the subject of biology lessons in natural sciences. All over the world, in main goal of educational systems is the development of modern technologies, the ability to think independently and make decisions, the ability to solve real problems. Research methods have been developed within the framework of a specific topic for an interesting and easy explanation of the lesson topics in increasing interest in the subject among young people who possess skills characteristic of the XXI century.

Key words: STEM technology, modeling, monomer, polymer, method

Кіріспе

Әлемнің түкпір - түкпірінде жүргізілген зерттеулерде ғылым, инженерия, технология, математиканың (STEM) елдің жаһандық бәсекеге қабілеттілі мен өркендеуі үшін маңызды салаларындағы адами капиталды дамытудағы ерекше рөлін атап өтілді.

STEM - білім бердуің кілттік мақсаты - оқушылардың білу және істкй алу қабілеттерін өнертапқыш шешімдер, зерттеушілік қызметтер және тәжірибелік форматтарда көрсету.

Еуропа мемлекеттері және АҚШ елінің дамуы бойынша жоспарлары, білім негізі экономикалық еңбек нарығының қазіргі және болашақтағы қажеттілігіне назар аударып отыр. Дегенмен, бұл саланы жетілдіру көптеген білім беру реофрмаларын және қомақты ресурстарды қажет етеді (Viskupic, Earl, Susan, 2022). [1, с. 133]

Өз елімізге келетін болсақ, соңғы жылдары STEM - білім берудің белсене дамуы байқалады. Бұны Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында STEM контекстінде мектептегі білім берудің мазмұнына өту дәлелдеп отыр. Жаңа білім беру саясатын жүзеге асыру үшін оқу бағдарламасына жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық үлгілерді дамытуға бағытталған STEM - элементтерін енгізу жоспарланды.

STEM - ғылым (S), технология (T), инженерия (E) және математика (M) арасындағы нақты өмір мәселелерін шешуге және әлемнің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жасалған білім берудегі заманауи пәнаралық тәсіл. Тхнология - белгілі біл мақсатқа жету үшін қолданылатын әдістер мен құралдар жиынтығы (Имангалиев және т.б., 2020). [2, с. 112]

STEM - білім беру - инженерлік шығармашылық пен математикалық, жаратылыстану ғылымдары мен технологиялардың кіріктірілуі негізінде жоба және пәнаралық амалдарды байланыстыратын жаңаша ойлау және жаңа технологияларға бағытталған ғылымдардың бірігуі. Оқытудың біріктірілген тісілі. Яғни, бұл тісіл аясында академиялық ғылыми техникалық тұжырымдамал шынайы өмір контекстінде зерттеледі. [3, с. 120; 4, с. 22] STEM оқу мен білімге басқаша көзқараспен қарауға үйретеді. Тәжірибелік дағдыларды басты назарға ала отырып, оқушылар өздерінің ерік күштерін, шығармашылық қабілеттерін, икемділіктерін дамытады және басқалармен ынтымақтастықта жұмыс жасауды үйренеді. [3, с. 120; 5, с. 16]

Зерттеу жұмысы

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 25.08.2023 жылғы мерзімінің №0961 бұйрығына сәйкес педагогикалық практикадан өтілген болатын. Практика барысында, орта буын білім алушылар қатарынан 8 «С» және 8 «D» сыныптарына биология пәнінен сабақтар жүргізілді. STEM технологиясын пайдалана отырып, орта буын білім алушылар қатарынан 8 «D» сынып оқушыларына 1 тоқсандағы «Молекулалық биология» бөлімі бойынша «Мономерлер мен полимерлер арасындағы айырмашылықтар» тақырыбына сабақ өткізілді. Сабақтың мақсаты - полимерлер мен мономерлер арасындағы айырмашылықты сипаттау. Сабақ барысында STEM технологиясы арқылы оқушылардың қаншалықты деңгейде тақырыпты меңгергендігін тексеру үшін бірнеше әдістер бойынша зерттеу жұмысы жүргізілді. Сабақтың негізгі бөлімі жұптық модельдеу әдісі арқылы өтті. Модельдеу әдісіндегі басты құрал - жабдық: қағаз қысқыштар. Оқушыларға бірнеше қағаз қысқыштар берілді. Қағаз қысқыштарды біріктіру (әрбір қағаз қысқыш «мономер» болып табылады) арқылы тізбек құрастырды. Кейіннен, жұптар өзара санаулы қағаз қысқыш тізбектерін қосу арқылы ұзын тізбек жасап шығарды. Оқушылар, қағаз қысқыштың біреуі мономер екендігін ал, мономерлердің бірігуі полимер екенін біріктіру арқылы түсіндірді (сурет 1).

«Мономер» қағаз қысқыш

«Полимер» қағаз қысқыштар

1-сурет. - Мономерлер мен полимерлер

Зерттеу әдістері

Зерттеудің негізгі мақсаты - 8«D» сынып оқушыларының жаңа білімді қабылдау деңгейлерінің көрсеткішін анықтауға бағытталады. Көрсеткіштерді анықтау мақсатында, салыстыру жұмысы жүргізілді. Салыстыру үшін, 8«D» сыныбына STEM технологиясы бойынша модельдеу әдісі қолданылса, ал екінші 8«С» сыныбына тақырып бойынша STEM технологиясынан басқа әдістерді қолдану арқылы сабақ жүргізілді. Зерттеу жұмысының нәтижелерін мынадай әдістер бойынша анықтауға болады:

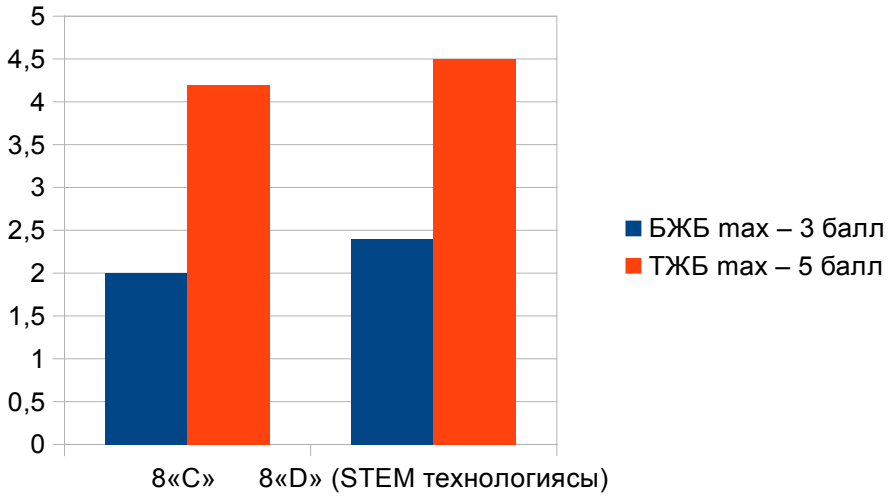
4. Бақылау әдісі - әр жұпты, жұмысты модельдеу барысында оқушылардың мимикасын, сөз реакцияларын, түрлі қозғалыстарын, мінез - құлқын, жалпы әрекеттерін бақылауға алу.

5. Сұрақ жүргізу әдісі - тақырыпты бекіту кезеңінде оқушылардан жуан және жіңішке сұрақтарға жауап алу.

6. Талдау әдісі - оқушының нәтижелерін бөлім және тоқсан бойынша жиынтық бағалау бойынша салыстыру жұмысын жүргізе отырып, қажет болған жағдайда қосымша жеке жұмыстану.

Зерттеу нәтижесі

Жұмысты модельдеу барысында оқушылардың реакцияларынан, сабақты қабылдауларынан, олардың қызығушылықтары артқаны байқалды. Зерттеу нәтижелерін төмендегі қорытынды диаграммадан көре аламыз. Екі сыныптың БЖБ және ТЖБ нәтижелерін салыстыруға болады. Салыстыру бойынша, STEM технологиясынан басқа әдістерді қолданылу арқылы өткізілген 8«C» және STEM технологиясындағы модельдеу әдісі арқылы өтілген 8«D» сыныптарының бөлім және тоқсан бойынша жиынтық бағалау көрсеткіштері салыстырылған болатын. Салыстыру нәтижесінде, STEM технологиясындағы модельдеу әдісі арқылы өтілген 8«D» сыныптың көрсеткіші басымырақ.

Қорытынды диаграмма

Қорытынды

Қорытындылайтын болсақ, сыныптың сапалық көрсеткішін арттыру үшін жаңаша технологиялар арқылы әртүрлі әдіс - тәсілдерді сабақ барысында қолдана отырып өткізу сұранысқа ие. Қазіргі заман талабына сай, білім беру жүйесінде күн сайын көптеген жаңалықтар енгізілу үстінде. Солардың ішіндегі, шетелдердегі танымал технологиялар ішінде STEM технологиясы сұранысқа ие. Білім беру жүйесінде STEM технологиясы арқылы тақырыпты жаңаша етіп өткізу оқушылардың пәнге деген ынтасын арттырып қана қоймай, өздерінің ерік күштерін, шығармашыл қабілеттерін, жан - жақты икемділіктерін дамытады және басқалармен бірлесе отырып, ынтымақтастықта жұмыс жасауға үйретеді. STEM технологиясынан күтілетін нәтиже - оқушылардың функционалды сауаттылықтары, олардың өмірлік және кәсіби перспективалары, өз күштеріне деген сенімділікті қалыптастастыру.

Әдебиеттер:

1. Имангалиев Н. (2020). STEM образование в Казахстане: текущее состояние и перспективы развития: исследование проведено при поддержке компании «Chevron» в рамках проекта «Караван Знаний» / Имангалиев Н., Сагадатова Д., Омашева М., Хайриева Г., Турдалы Д., Каримова Н., Аккисев Е.−2020.−133 с.

2. Breiner J.M., Harkness S.S., Johnson C.C., Koehler C.M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. School Science and Mathematics, 112(1), – 3–11. https:// doi.org/ 10. 1111/j. 1949-8594. 2011. 00109.x

3. 5. Алексанков А. М., Четвертая промышленная революция и модернизация об- разования: международный опыт / А. М. Алексанков // Стратегические приорите- ты. -2017. -№ 2 Кондаков А., Образование в эпоху четвертой промышленной революции //Вести образования, 2017г..

4. Бейсембаев Г., Караев Ж., Актуальные проблемы трансформации систем

5. Ефимов В.С., Лаптева А.В., Университет 4.0: Философскометодологический анализ //Университетское управление: практика и анализ, 2017г., №1, с.16.

6. Г.Ахметова, А.Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» \\ «Білімді ел – Образованная страна» №41 (102) 7 ноября 2017 г.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Тлеуғазина Аяулым Ерланқызы,
4 курс студенті,
Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығы.
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Сманова Алуа Арыстанқызы,
PhD, доцент
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация. Мақалада, бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту мәселесі қарастырылған. Онда, бастауыш мектептің алдында тұрған негізгі мақсат – оқушыларға білім бере отырып логикалық ойлау қабілетін дамыту, қызығушылығын арттыру, оқуға ынтасын ояту. Бастауыш мектеп кезеңінде алған білімдерді бала өз іс-әрекетінде қолдануға машықтанады және ой қорытынды жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру, ойлау қабілетінің дамуы анық көріне бастайды және осы кезеңде оқушының ойлауы нақты-бейнеліден абстрактылы ойлауға қарай дамиды, заттарды тиісті ұғымдарға жатқызып, өзінің ойын дәлелдеуге үйрене бастайды. Дәлелдеу үшін бала тиісті жүйе – логикалық ойлауға сүйенеді. Сондай ақ, оқушылардың логикалық ойлауын дамытудың екі сатысы көрсетіліп, қолданылатын әдістерге баяндалған.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, оқушы, логикалық ойлау, әдістер, қабілет, дамыту.

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития логического мышления младших школьников. В нем основная цель, стоящая перед начальной школой, - развивать у учащихся умение логически мыслить, воспитывать интерес, прививать мотивацию к обучению. Знания, полученные на этапе начальной школы, ребенок обучается применять в своей деятельности и начинает отчетливо проявляться в умении делать умозаключения, выявлять причины и следствия, давать объяснения, рассуждать, и на этом этапе мышление учащегося развивается от конкретно-образного к абстрактному мышлению, начинает учиться приписывать предметы соответствующим понятиям и доказывать свою точку зрения. Для доказательства ребенок опирается на соответствующую систему-логическое мышление. Также показаны два этапа развития логического мышления учащихся и изложены применяемые методы.

Ключевые слова: начальный класс, ученик, логическое мышление, методы, способности, развитие.

Abstract. The article deals with the problem of developing logical thinking in younger schoolchildren. In it, the main goal facing primary schools is to develop students' ability to think logically, foster interest, and instill motivation to learn. The knowledge gained at the stage of primary school, the child learns to apply in his activities and begins to clearly manifest himself in the ability to draw conclusions, identify causes and effects, give explanations, reason, and at this stage the student's thinking develops from concrete-figurative to abstract thinking, begins to learn to attribute objects to appropriate concepts and prove his point of view. To prove this, the child relies on an appropriate system -logical thinking. Two stages of the development of students' logical thinking are also shown and the methods used are outlined.

Key words: elementary grade, textbook, logical thinking, methods, abilities, development.

«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында – ұлттық білім моделін қалыптастыру тенденциясы және Қазақстан білім беру жүйесін бүкіл әлемдік білім кеңістігіне кіріктіруін сипаттайтын білім беру саласы болып табылады».

Осыған орай қазір бүкіл әлемде индустриялық қоғамнан инновациялық қатынас жасауға оны жүзеге асыратын техникалық мүмкіндіктерді дамытып отыра алатын ақпараттық қоғамға,

негізгі рөлді ақпаратты алу, өңдеу, сақтау, тасымалдау, тарату және пайдалану істерді атқаратын жаңа қоғамға көшу үдерісі жүріп жатыр [1].

Бұл сатыда білім берудің басты ерекшеліктері «Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарында»: «Бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен, оқушы тұлғасы ұйытқысының қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын буын екендігімен анықталып негізделеді», - деп көрсетілген [2, 136 б].

Бастауыш мектептің алдында тұрған негізгі мақсат – оқушыларға білім бере отырып логикалық ойлау қабілетін дамыту, қызығушылығын арттыру, оқуға ынтасын ояту. Бастауыш мектеп кезеңінде алған білімдерді бала өз іс-әрекетінде қолдануға машықтанады және ой қорытынды жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру, ойлау қабілетінің дамуы анық көріне бастайды және осы кезеңде оқушының ойлауы нақты-бейнеліден абстрактылы ойлауға қарай дамиды, заттарды тиісті ұғымдарға жатқызып, өзінің ойын дәлелдеуге үйрене бастайды. Дәлелдеу үшін бала тиісті жүйе – логикалық ойлауға сүйенеді. Логикалық ойлау анықтылығымен, бірізділігімен, дәлелділігімен ерекшеленеді. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуға біріншіден – айнала қоршаған ортаны танып білу, екіншіден – баланың тапсырмаларды шешуге деген өзіндік талаптардың күшеюі, үшіншіден – сөздік қорының кеңеюі әсер етеді.

А. Байтұрсынов ұғымдарды қалыптастыру үшін ойлау заңдарын, ережелерін дұрыс пайдалану керектігін айтады.

Т. Тәжібаев «Адамның дүниетану үдерісі нақты қарапайым пайымдаудан бірте-бірте дерексіз ойлауға көшіп отырады» – дейді.

Ж. Аймауытов жас буынның дұрыс ойлап, дұрыс сөйлеуіне ата-ана мен мектеп оқытушылары бірден-бір жауапты деген құнды пікір айтады. Бұл пікірлер оқу-тәрбие үдерісіндегі озық ой-пікірлермен үндесіп жатқандығын байқауға болады.

Қ. Жарықбаевтың еңбектерінде «Баланың логикалық ойлауын дамыту, ұғымдарын өсіру – науқандық жұмыс емес. Ол әрбір сабақ үстінде, мектептегі барлық тәлім-тәрбие үдерісінің барысында ұдайы жүргізілетін жұмыс. Мұнда оқушылардың жас ерекшелігі де қатты ескеріледі» – делінген.

М. Жұмабаев та өзінің «Педагогика» атты шығармасында оқу ағарту ісінің келелі мәселелерін қарастыра келе логикалық ойлауға тоқталған [3, 280 б].

Ұлы ғалымдар, педагогтар Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж-Ж. Руссо, И.Ф. Гербарт, А. Дистервег, К.Д. Ушинскийдің оқыту арқылы оқушылардың ақыл-ой кабілеттерін дамытуға баса назар аударғаны тегін емес.

Оқыту үдерісінде логикаға көңіл бөлген чех педагогы Я.А. Коменский оқушыларды ой тұжырым жасауға үйретіп оларды өмірмен байланыстыра білуге ары қарай логикалық ойлауын жетілдіру керектігін айтқан. Ол қандай пән болмасын ойлаудың формалары талдау, жіктеу және салыстыруға көп көңіл бөлген. Бұл көзқарастар ары қарай ұлы педагог К.Д. Ушинскийдің еңбектерінде көрініс тапты. «Баланың логикалық ойлау қабілетін дамыту – бастауыш сыныпты оқытудың басты мақсаты. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін дамыта оқытудың негізгі ерекшелігі – айнала қоршаған орта және табиғатты бақылау және көрнекі оқыту болу керек» – деп құнды пікір айтады [4, 103 б].

Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауының дамуы екі негізгі саты арқылы өтеді. Бірінші сатыда (ол шамамен I – II сынып) олардың ойлау әрекеті көбіне әлі мектеп жасына дейінгі баланың ойлауын еске түсіреді. Мұнда көрнекі әсер ету басым болады. Балалар нақты заттарға немесе оның дәл баламаларына, бейнелеулерге сүйенеді. I - II сыныптың оқушыларын заттар мен жағдайларды олардың қандай да бір жеке сыртқы белгісі бойынша бағалайды. Балалардың ой қорытулары көрнекі алғы шарттарға, қабылдау деректеріне сүйенеді. Қорытынды жасау логикалық дәлелдер негізінде емес, қабылдаған мәліметтерге тура қатынасы жолымен жүзеге асырылады. Бұл кезеңдегі балалар жасайтын жинақтау заттардың көзге түсетін белгілерінің күшті қысымымен болады. Бұл сатыда туындайтын жинақтаулардың көпшілігі заттар мен құбылыстардың бетінде жататын нақты қабылданған

белгілер мен қасиеттерді қамтиды. Бастауыш сынып оқушысына олар жасаған жаттығулар нақтылы бақылау жағдайларына, олардың егжей-тегжейлі сөзбен сипаттауға сүйенетіндей етіп беріледі. Мұндай материалдарды салыстыруда балалар ұқсас белгілерді табады және оларды тиісті сөздермен белгілейді. Білімді толық жинақтаудың негізгі критерийі баланың алған білімге сай келетін нақтылы мысал келтіре білуі болып табылады. Осы кезеңде оқытудың көрнекілік ұстанымын кеңінен қолдануға негіз болады [5, 112б].

Жүйелі оқу әрекеті негізінде III – IV сыныпта бастауыш мектеп оқушысының ойлау сипаты өзгереді. Ойлаудың дамуының екінші кезеңі осы өзгерістермен байланысты. III – IVсыныптарда ұғымдар арасындағы қатынасты көрсетуді талап ететін тапсырмалар көлемі ұлғая береді, оқушылар ұғымдардың кейбір белгілері арасындағы тектік-түрлік қатынасты, яғни топтастыруды игереді. Екінші кезеңнің аяғына қарай оқушылардың көпшілігі бұрынырақ жинақталған ұғымдары шеңберінде оларды ойша талдау мен құрастыру арқылы қорытынды жасайды. Мұғалімнің түсіндіруі және оқулық материалының тікелей көмегінсіз-ақ ұғымдарды меңгеруге көптеген жағдайларда жеткілікті болады. Көрнекі сәттері аз, объектілердің көпті-азды байланыстары бойынша сипатталатын пайымдаулар саны өседі.

Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының заттар мен құбылыстардың белгілері мен қасиеттері туралы пайымдауларының негізінде көбінесе көрнекі бейнелеулер мен суреттеулер жатады. Сонымен қатар бұл пайымдаулар мәтінді талдау, оның жекеленген бөліктерін ойша салыстыру, бұл бөліктердегі басты сәттерді ойша айқындау, оларды бірегей көрініске біріктіру, ақыр соңында, кейбір жаңа, ендігі жерде тікелей түп нұсқадан қашық жатқан және абстрактілі білім болған пайымдаулардағы жеке нәрселерді жалпылау болып табылады. Белгілі заттар мен құбылыстарды жіктеу іскерлігі бастауыш мектеп оқушыларының ақыл-ой әрекетінің жаңа күрделі формаларын дамытады, ол қабылдаудан біртіндеп бөлінеді де оқу материалдарымен жұмыс істеудің өз алдына бөлек, өзінің ерекше әдістері мен тәсілдерін жинақтай бастаған үдерісі болады. Бұл мәселелер білім беру бағдарламасымен және білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда қолданылатын педагогикалық әдіс- тәсілдермен тығыз байланысты. Сондықтан біз, қазіргі уақытта жаңартылған білім беру бағдарламаларында оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытуда қолданылатын интербелсенді әдістерге тоқталдық: Ең алдымен, бастауыш сынып оқушысының әрекеті ойын болғандықтан, ойын арқылы оқыту әдіснен тоқталдық. *Ойын арқылы оқыту* әдісінің негізгі элементтері:

- ойынның алдында нақты білім беру мақсаты бар;
- ойын арқылы белгілі бір педагогикалық нәтижеге қол жеткізу жоспарлануда, оқу іс-әрекеті ойын ережелеріне бағынады, Оқу материалдары ойын құралы болып табылады.

Ұжымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталған ойын әдістерінің көмегімен оқушылар логикалық ойлауы дамып, шағын топтардың басқа мүшелерінің пікірлерін құрметтеуге, түпкілікті нәтиже мен өз іс-әрекеттерін жобалауға, сонымен қатар мақсатқа жету әдістерін анықтауға дағдыланады. [6, 85 б.].

Жобалау әдісі. Оқу жобасы- оқуышлармен немесе оқуышлар тобымен зерттеушілік, шығармашылық немесе практикалық сипаттағы міндеттерді шешуге бағытталған оқу-танымдық қызмет. Ол проблемаларды кең мағынада шешудің әрекеттері мен келісілген әдістерімен, ортақ мақсаттың болуымен сипатталады. Жобалау әдісіннің элементтерін қолдана отырып, оқушылар алға қойған мәселені шешудің өзінді жолдарын іздеп табады.

Жобалау әдісі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес жүзеге асырылады. Жобалау әдісін қолдану барысында оқушылардың ұжымдық және топтық жобаларды дайындау жөніндегі қызметін ұйымдастыру ұсынылады. Жобалық жұмысты ұйымдастыру аудиториямен шектелмейді, сонымен қатар аудиториядан тыс жерде бірлескен жұмыс атқарады [7, 18б.].

Кейс-стади - белгілі бір оқиға мен жағдайды талдауға арналған іскерлік ойын. Кейсті пайдалану барысында оқушылар топтық сұрақтар мен жауаптарда көтерілген мәселенің мәнін түсіндіреді, жағдайды бағалайды, оқиғаны немесе процесті талдайды және өз шешімдерін көрсетеді.

Кейс-стади пайдалану:

- жүйелік, корреляциялық, факторлық, статистикалық және басқа да талдау дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді;

- оқушылармен қосымша тапсырмаларды құру нұсқаларын әзірлейді;;

- "ми шабуылы" пікірталасын, ғылыми пікірталас пен негізгі және көп қырлы шешім бойынша пікірталас өткізу жоспарлайды.. Кейс-стадиларды пайдалану кезінде оқушылардың дайын білімді игеруіне емес, оларды өндіруге, яғни практикалық мәселелерді шешу үшін теориялық білімді қолдану дағдыларын дамытуға және мұғалім мен оқушының шығармашылық ынтымақтастығына баса назар аударылады [8, 75б.].

Қорыта келе, жоғарыда көрсетілген әдістерді бастауыш сыныпта сабақтарда пайдалану барысында оқушылардың логикалық ойлауын дамыту зор ықпал жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы /http://edu.gov.kz
2. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы. Астана-2007. 17- шілде. 2020 жылға толықтырулар.
3. Бабаев С.Б. Бастауыш мектеп педагогикасы: Оқу құралы: Алматы: «Заң әдебиеті», 2007. -280 б.
4. Запорожец А.В. Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту. 2017ж. 103б.
5. Рахымбек Д. Оқушылардың логика методологиялық білімін жетілдіру. Алматы: 2018 ж. 112б.
6. Сарыбасова Қ.А. Инновациялық педагогикалық технологиялар негізінде бастауыш сынып мұғалімінің даярлығын жетілдіру: дис. п.ғ.к. Қарағанды, 2006
7. Кобдикова Ж.У. Педагогическое технология уровневой дифференциаций обучения в средней школе. Алматы, 2021.
8. Инновационное обучение: Стартегия и практика. /Под. ред. В.Я. Ляудие. – М., 2020.

ЖАҺАНДЫҚ КЛИМАТТЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ ОҒАН ЖОЛ БЕРМЕУ

Карабалаев Кошгар Айладырович,
отставкадағы майор., аға оқытушы.
алғашқы әскери дайындық кафедрасы
М.Х.Дулати атындағыТарӨУ-і
Сейтжанов Досым Сейткасымович,
кафедра меңгерушісі., аға оқытушы
алғашқы әскери дайындық кафедрасы
М.Х.Дулати атындағы ТарӨУ-і

Аннотация. Табиғатты қорғап аялау, қоршаған ортаның ластануына жол бермеу. климаттың жылынуына қарсы күреске тұру жастарды Отансүйгіштікке баулу арқылы жастарымызды Қазақстандық патриоттық рухта тәрбиелеу.
Түйін сөздер: Климат, табиғат, жасыл энергетика, Отан, фотосинтез.

Аннотация. Охранять природу, не допускать загрязнения окружающей среды, борьба с потеплением климата воспитание молодежи в Казахстанском патриотическом духе через патриотическое воспитание молодежи.
Ключевые слова: Климат, природа, зеленая энергетика, Родина, фотосинтез.

Abstract. Protect nature, prevent environmental pollution. the fight against climate warming educating young people in the patriotic spirit of Kazakhstan through patriotic education of youth.
Key words: Climate, nature, green energy, Homeland, photosynthesis.

Ауаның ластануының негізгі көздері. Климат қазір өте қатты өзгеріске ұшырап бара жатыр**.** Көбінесе атмосфераны ластайтындардың қатарында көмірқышқыл газы - (CO_2), күкірт диоксиді - (SO_2), азот диоксидтері - (NO_2) және шаң. Ауа кез-келген затты ластайды: газ тәрізді, қатты және сұйық, егер олардың құрамында орташа мөлшерден асатын мөлшерде болса. Атмосфералық ауаның ластануы шаң мен газға бөлінеді.

Көміртегі тотығы (CO) - Окись углерода (CO)

Көміртегі тотығы-бұл ағаш, бензин, көмір, табиғи газ және керосин сияқты көміртегі бар отындардың толық жанбауынан пайда болатын түссіз, иіссіз және дәмсіз улы газ.

Озон (O_3) - Озон (O_3)

Жер бетіндегі озонды-атмосфераның жоғарғы қабатындағы озонмен шатастырмау керек-фотохимиялық түтіннің негізгі компоненттерінің бірі және күн сәулесіндегі газдармен реакция нәтижесінде пайда болады.

Азот диоксиді (NO_2) - Диоксид азота (NO_2)

NO2-бұл әдетте көлікте және өнеркәсіпте жанармай жағу кезінде бөлінетін газ.

Күкірт диоксиді (SO_2) - Двуокись серы (SO_2)

SO2-өткір иісі бар түссіз газ. Ол қазба отындарын (көмір мен мұнай) жағу немесе құрамында күкірт бар минералды кендерді балқыту арқылы түзіледі.

Өнеркәсіптік кәсіпорындар, зауыттар мен фабрикалар және энергетика объектілерінен ауаға зиянды заттардың шамадан тыс көп шығарылады, олардың негізгілері күкірт, азот, көміртек оксидтері, көмірсутектер, аммиак, күкіртсутек, фторлы сутегі, ауыр металдар, бензапирен және т.б.

Атмосферадағы көмірқышқыл газы шамадан тыс көп болса адам ағзасына өте жағымсыз әсер етеді және канцероген болып табылады. CO_2 концентрациясы шамадан тыс жоғары болуы, адамды әлсіздікке, ұйқыға, бастың ауруына, көруге, зейін қою проблемаларына немесе тіпті қан құрамының жағымсыз өзгерістеріне әкелуі мүмкін.

Суда еріген кезде азот диоксиді - NO_2 және азот қышқылдарын түзеді. Егер еру процесі атмосферада, бұлттардың су тамшыларында жүрсе, бұл құбылыстың салдарынан жаңбыр қышқыл болып жауады. Ол адам ағзасына газ түрінде енген сәтте еру өкпенің ішінде жүреді,

сондықтан азот диоксиді-NO_2 адамның тыныс алу органдарының шырышты қабаттарына теріс әсер етеді, күйік тудырады, зақымдайды. Заттың буын ингаляциялау мыналарға әкелуі мүмкін.

Ингаляция кезінде зат ағзаға ене алады. Зат көзді, теріні және тыныс алу жолдарын зақымдайды, жейді. Заттың жоғары концентрациядағы әсері тамақтың ісінуіне әкеледі. Газ бен буды ингаляциялау өкпенің ісінуіне әкелуі мүмкін, міне осындай адам ағзасына зияндары көп. [5, б. 115]

Қазіргі таңда энергияның басым бөлігі пайдалы қазбалардан мұнай, газ, көмір алынатыны белгілі. Шикі зат мұнай бағасының нарықтағы құны 70 жылдық тарихына көз жүгіртсек, оның бағасы түрлі оқиғаларға байланысты өзгеріп жатқанын білеміз. Мұнай және газ сияқты энергетика ресурстарын саяси амбициясы үшін өзге елдерге қысым көрсету құралы ретінде пайдаланып келеді. Бұл миллиондаған қарапайым адамның өміріне кері әсерін тигізуде және жалпы қоғамның дамуына кедергі.

Барлық өндіріс түрлерін және шығарындылардың сапалық құрамын талдау, анықтау аймақтағы атмосфераны күкірт диоксидімен және өңделмеген көмірсутектермен ең ірі ластаушы заттар отын-энергетика және мұнай-газ кешендерінің кәсіпорындары болып табылатындығын көрсетті. Отын-энергетикалық кешен сонымен қатар атмосфераға көмірқышқыл газы - CO_2 мен метанның - CH_4 шығарылуының негізгі көзі болып табылады, бұл жаһандық климаттың өзгеруіне әкелетін парниктік эффект жасайды. Ауаның газ тәрізді қоспалармен және ауыр металдармен ластануының ірі көздері тау-кен және металлургия кәсіпорындары болып табылатынын да білеміз.

Жылжымалы көздер, олар: Барлық тасымалдаушы жүк көліктері, әсересе автокөліктер мен тікұшатардан, ұшақтардан да атмосфераға сан түрлі улы газдар мен ауыр металдар бөлініп шығады олар қорғасын - Pb, мырыш - Zn және тағы да басқа металдар. Қорғасын-Pb адам ағзасына өкпе, жүрек қан тамырларына қатты зақым келтіреді, бұл дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының – (ВОЗ) пайымдауы бойынша.

Күнделікті көлік секторындағы негізгі ластаушы заттар-азот оксидтері, көміртегі оксиді, көмірсутектер, бензин мен бензапирен, альдегидтер. Автокөлік қозғалтқыштарындағы жанармайдың толық жанбауы көмірсутектердің бір бөлігін құрамында шайырлы заттар бар күйеге айналдырады. Қорғасынды бензинді қолдану ауадағы қорғасынның жоғары деңгейіне жеткізеді, бұл адамзаттың, әсіресе жас сәбилер мен балалардың денсаулығына теріс әсер етеді. Көлік құралдары атмосфераға шығарылатын қорғасынның шамамен 90% құрайды. [7, б. 109]

Соңғы уақытта «Жібек жолы» бойынша көліктің қарқынды қозғалысы есебінен транзиттік көліктің саны ұлғайып бірнеше рет артты, бұл атмосферада автомобильдердің пайдаланылған газдарынан улы заттардың, неше түрлі зиянды қышқыл қалдықтарының концентрациясының өсуіне әкеліп соқты.

Химия өнеркәсібінің кәсіпорындары минералды тыңайтқыштарды өндіру барысында атмосфераға арнайы ластаушы заттарды шығарады: аммиак селитрасының шаңы - NH_4NO_3, азот оксидтері - N_2O_3, аммиак - NH_3, фенол - C_6H_5OH, сан түрлі органикалық еріткіштер. Барлық құрылыс индустриясы мен цемент өндірісі шаң шығарудың негізгі көзі болып табылатыны да айқын.

Пестицидтер оның ішінде ауыл шаруашылығы өнімдері мен өсімдіктер арасындағы арам шөптерге қарсы қолданатын - Гербицидтер, жәндіктерге қарсы қолданатын – Инсектицидтер, өсімдіктер ауруына қарсы қолданатын –Фунгицидтер көптеген зиянды қалдықтарды қалдырып климатқа аса үлкен қауіп әкелуде.

Өнеркәсіптік химиялық заттар – гексахлорбензол, ПХД, сондай – ақ мақсатты емес жанама өнімдер-диоксиндер мен фурандар кіретін тұрақты органикалық ластаушы заттар химиялық улы заттар тобы адам денсаулығы мен қоршаған ортаға үлкен қауіп төндіреді.

Табиғи көздер. Орталық Азия өңіріндегі ауаның ластануының табиғи көздері Қарақұм мен Қызылқұм шөлдерінің әсері бар, сондай-ақ жер бетінен жел көтеріліп, батыстан шығысқа қарай тұздалған шаңның үлкен массалары тасымалданатын Арал теңізінің кеуіп қалған түбі болып табылады.

Арал теңізінің құрғаған түбінен күшті құмды және тұзды дауылдардың дамуы нәтижесінде алуан түрлі тұз тасымалданады. Тұзбен бірге көптеген ауылшаруашылық химикаттары – пестицидтер мен минералды тыңайтқыштардың қалдықтары да тасымалданып жатыр.

Тұзбен бірге көптеген ауылшаруашылық химикаттары – пестицидтер мен минералды тыңайтқыштардың қалдықтары тасымалданады. Жыл сайын 43 млн.тонна тұз Арал теңізі бассейнінен шығарылады және 1,5 – 2,0 млн. шаршы км алаңда орналасады, жақын орналасқан аграрлық өңірлерге елеулі залал келтіреді, мұның барлығы климаттың жылуына қатты ықпалын тигізуде.

Экономикалық тұрғыдан жасыл энергетика, пайдалы қазба отынға қарағанда сенімді және нарыққа толығымен орнықты. Қазіргі күн тәртібіндегі мәселе жасыл энергетикаға толығымен көшу.

– «Жасыл» энергетиканың күн сәулесі, жел, геотермия, теңіз ағындары мен толқындары, биогаз (биомасса) сынды жаңартылатын көздері бар екені белгілі. Олардың пайдалы әсер коэффициенттері (ПӘК), тиімділік деңгейі жөнінде мысалдар өте көп.

2020 жылға қарағанда қазірдің өзінде құрлықтағы желден алынатын электр қуатының құны 15% теңіздегі жел энергиясы 13%, фотоэлектр күн панелі беретін энергия 13% арзандағанын білеміз.

Әлемдік экономикада қандай жаңартылатын энергия көздері қолданылады?

Өткен жылдары Польшада да, әлемде де энергетикалық нарықтың жаңартылатын энергия көздеріне қарай айқын өзгеруі байқалды. ЖЭК, әсіресе жоғары дамыған Европа елдерде танымал бола бастады.

Әлемдік энергетикалық трансформация динамикасына жекелеген елдердің Еуропалық Одақтың директивалары мен әлемнің басқа аймақтарында енгізілген ережелерге қатысты «жасыл» жаңартылатын энергияны пайдаланудың қаржылық пайдасы да әсер етеді.

Әлемдегі ең танымал «жасыл» энергия көздері қандай?

Әлемдегі қолданылатын ең танымал жаңартылатын энергия көздері: күн, жел, су, геотермия, биомасса.

Жекелеген елдердің энергия теңгеріміндегі жоғарыда аталған ЖЭК түрлерінің үлесі неғұрлым маңызды. «Жасыл» энергияның жаңартылатын көздерінің ерекшеліктерімен одан да жақсы танысу үшін олардың әрқайсысына жеке тоқталуға болады.

Күн энергиясы - қазіргі уақытта бұл жаңартылатын энергияның ең тиімді танымал түрі. Күн энергиясы фотоэлектрлік қондырғылар арқылы және күн коллекторларының арқасында өндіріледі. Ең бірінші күннен жылу алады, содан кейін оны электр энергиясына айналдырады, ал екіншісі, мысалы, тұрмыста немесе өндірісте қажеттіліктер үшін ыстық су дайындау үшін қолданылатын жылу энергиясына айналады. [11, б. 79]

Жел энергиясы – желді тиімді пайдалану, экологиялық энергетиканың тіректерінің бірі болып табылатын тиімді турбиналар мен электр энергиясын өндіретін құрылғылардан тұратын жел электр станциялары. Жел генераторлары кинетикалық энергияны электр энергиясына айналдырады-осылайша электр тоғын аламыз. Жел электр станцияларын қолдана отырып, жаңартылатын энергия өндірісі, әрине-бұл, жоғары желді аймақтарда тиімді екені белгілі.

Су энергиясы - су энергиясы табиғи ішкі су ағындарының көмегімен өндірілетіні белгілі. Гидроэнергетика негізінен жеткілікті күшті ағысы бар және үлкен сарқырамасы бар өзендердің қатты ағысына байланысты. Электр энергиясын өндіру, яғни механикалық энергияны электр энергиясына айналдыратын арнайы үлкен турбиналармен жабдықталған ГЭС-гидро электростанцияларында жүзеге асырылады.

Геотермалдық энергия (геотермия) – «Жасыл» энергияның тағы бір көзі-жер асты ыстық суларында болатын және терең тау жыныстарында жиналатын геотермалдық жылу көзі. Көбінесе «жер қойнауының энергиясы» деп, те аталады, ол негізінен жылу көзі ретінде пайдаланады. Электр энергиясын өндіру үшін аз қолданылады. Геотермалдық жылудан алынған энергияны екі жолмен алуға болады: тікелей және жанама.

Биомассадан алынған энергия (биогаз) - осы айтылған тағы бір жаңартылатын энергия көзі-өсімдік немесе жануар тектес заттардан тұратын биомасса (биогаз). Мал, ауыл шаруашылығы

өнімдері немесе үй шаруашылықтарының қалдықтары мен қалдықтарының жану, газ шығару немесе эфирлеу процестеріне ұшырату арқылы.

Жоғарыда аталып өткен «жасыл» энергияны өндіру көздерінің әрқайсысы, әрине, өте дұрыс жобаланған жүйелер мен өнеркәсіптік қондырғыларға міндетті түрде инвестиция салуды талап ететіні айдан анық. Жаңартылатын энергия көздерін жоғары деңгейде тиімді дайындау, қайта өңдеу және пайдалану тұрғысынан тиісті техникалық жағдайларын қамтамасыз ету әрбір мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

01.12.2023жыл Біріккен Араб Әмірліктерінің қаласы Дубайда Біріккен ұлттар ұйымының - БҰҰ әлемдік климаттың өзгеруі жөніндегі негіздемелік конвенциясы тараптарының 28-ші кездесуі болды. Бұл қысқаша COP-28 деп аталады.

Дубайдағы дәл осы саммитке әлемнің 200-ге жуық елінен 70 мыңға жуық делегат шақырылған. 2023 жыл желтоқсанның 12-не дейін өткен конференцияда пайдалы қазба отыннан бірте-бірте ақырындап бас тарту арқылы жаһандық температураны индустриялдық дәуірге дейінгі деңгейінен 2 градустан артық асырмау мәселесі талқыланып келісімге тараптар өз ұсыныстарын айтып жеткізді.

Осы Дубайда өткен COP-28 Саммитінде адамзат 2030 жылға дейін болуы мүмкін, қайтымсыз климаттық апаттардың жақындағаны туралы аталып өтті. Олардың ішінде зерттеуші-ғалымдар Гренландия мен Батыс Антарктикадағы үлкен мұз қабаттарының еруін, мәңгілік мұздың кең еруін, жылы сулардағы маржан рифтерінің өлімге душар болуын айтып өтті.

Парниктік газ шығарындыларының көптігіне байланысты планета аса тым тез қызып кетті, тіпті 1,5 градус шекарада жаһандық температураның өсуін сақтауға бағытталған Париж келісімі күрт жылыну кезінде жеткілікті тиімді шара емес екендігі туралы баяндама жасалды. Әр түрлі елдер шығарындыларды азайтудың «шынайы тәсілдерін» қалай іздеді және Оңтүстік елдеріне климаттық қиындықтарды өтеу үшін қанша қаржы бөлуге дейін келісті.

Тараптар ортақ шешімге келді. Климаттың өзгеруінен зардап шеккен елдерге жәрдем береді және осылайша дамушы елдер қорға қаржы құяды, бұл өте дұрыс шешім.

1992 жылы БҰҰ-ның негіздемелік конвенсиясы климаттың өзгеруіне байланысты қабылданған еді. 1997 жылы Киото хаттамасы және 2015 жылы Парижде құжатқа қосымша ретінде климаттық келісімі бекітілді. Қазақстан да осының бәріне мүше. Ал, Париж келісіміне сәйкес құжатқа қол қойған барлық мемлекеттер, әлемдік температураның 2°С цельсиядан көтерілуіне жол бермеуге және оны 1,5°С-қа дейін шектеу қоюға онан басқа парниктік газді азайтуға міндеттеме алды.

К.А.Тимирязев ойлап тапқан фотосинтез процесіне қатты мән беру керек, сондықтан көгалдандыру және абаттандыру мәселесін дамыту қажет. [7, б. 117]

Фотосинтез туралы түсінік. К.А.Тимирязевтің негізгі ғылыми-зерттеулері фотосинтезге қатысты болды. Оған дейін өсімдіктер жарықта көмірқышқыл газы мен суды органикалық заттарға айналдыратыны белгілі болатын. Бірақ бұл процесс қалай болатынын ғалымдар толық қанды түсінбеді. Ақыры процесті түсіну үшін Тимирязев түрлі-түсті сүйықтықтар арқылы өтетін жарықты өсімдіктерге тікелей бағыттай білді. Ол қызыл және көк сәулелердің сарыға қарағанда жақсы сіңетінін анықтай білді және көмірқышқыл газының ыдырау қарқындылығы осыған байланысты.

$$CO_2 + H_2O = (\text{Жарық-күн сәулесі энергия}) = (C_6H_{12}O_6) + O_2$$

Бірақ ең басты мәселе Тимирязев өсімдіктерге жасыл түс беретін хлорофилл дәндерінің арқасында жарық сіңетінін түсінді. Осылайша атмосфераға оттегі тарайтынын және ол ауаны керемет тазартып байытады, толықтырады және ауа құрамын оттегімен толықтыратынын айқындап берді. Бір сөзбен айтатын болсақ, фотосинтез: Фото дегеніміз жарық, күн сәулесі - энергия деп айтуға негіз бар. Ал, синтез дегеніміз органикалық заттардың пайда болуы және оттегінің бөлініп шығып ауаны оттегімен толықтыру процесі фотосинтез болып табылады.

Сондықтан, бір тал кессең он тал ек дейді. Атадан мал қалғанша тал қалсын деп ата – бабаларымыз өте дұрыс айтып кеткен болса керек. Осылайша, жастарды табиғатты қорғап аялауға, қоршаған ортаның ластануына жол бермеуге, климаттың жылынуына қарсы күресуге, жастарды Отансүйгіштікке баулу арқылы Қазақстандық патриоттық рухта тәрбиелеу.

Қорытынды

2024 жылдың жаз айында тағы бір әлемдік мәселе «Су саммиті» Астана қаласында өтетін болды. Су-тіршілік көзі, тіршілік нәрі демекші бұлда үлкен халықаралық проблемаға айналып бара жатыр. Ауыз суы тапшы болып жатыр, сондықтан мұныда әлемдік қауымдастық болып қолға алу қажет.

Ауыз суын барынша үнемдеу қажет, оны ұрпақтан ұрпаққа жеткізу қажет. Сондықтан табиғатты аялау, экология және сыртқы ортаны қорғау туралы, көздің қарашығындай сақтау, мектептен бастап пәндерді еңгізіп, бүкілхалық болып қолға алып климатты қорғап аялау керекпіз. Жастарды табиғатты аялап Отанды сүюге тәрбиелеу негізгі күн тәртібіндегі мәселенің бірі.

Әдебиеттер:

1. Қ.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауынан 2023жыл 01 қыркүйек.
2. Н.Назарбаев «Сындарлы он жыл»- 2003жыл.
3. Дүйсенбаев, А.Қ. Тәрбие теориясы мен әдістемесі [Электрондық ресурс]: Оқулық /А.Қ. Дүйсенбаев, 2015. - 213 МБ. http://e-lib.dulaty.kz/viewer/?doc=3106156
4. Мемлекеттік-дайындық құқықтары оқу әдістемелік құралы – 2009жыл.
5. Жалпы тактика. Ұрыста жауынгердің іс-қимылы және ұрысты ұйымдастырубойынша бөлімше мен взвод командирінің атқаратын жұмысы [Мәтін]: оқу құралы/ О.В. Ажимов, О.Ю. Скоков, К.Е. Суюндиков және т.б. Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 70 б.
6. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана. 2004. 28-б
7. Алғашқы әскери дайындық: Оқулық. 10-11 сынып. Авторлары: К.Аманжолов, А.Тасболатов, Д.Майхиев, Б.Аманжолова.-Алматы «Мектеп баспасы». 2015
8. Бекбосунов А.Қ. Әскери патриоттық тәрбие негіздері [Мәтін]: Оқу құралы /А.Қ.Бекбосунов, А.Қ. Демеуов, Н.А. Бектаев. - Алматы: Эверо, 2016. - 112б. - ISBN 978-601- 310-374-7

УДК 37.026

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРИМЕНЕНИЯ НАУЧНЫХ ПРИНЦИПОВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРЕДМЕТНЫХ УРОКАХ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Базарбаева Бахыт Еркиновна,
Студент образовательной программы
«Педагогика и методика начального образования»
Таразского регионального университета имени М.Х.Дулати
город Тараз, Казахстан, bina.bazi@mail.ru
Научный руководитель Сарыбекова К.Н.,
к.п.н., доцент

Аннотация. Мақалада бастауыш сыныптардың пән сабақтарында оқытудың ғылымилық және сабақтастық принциптерін қолдану әдістемесін жетілдіру жолдары көрсетілген. Ғылымилылық және сабақтастық принциптерін оқушының оқу мотивациясын арттыратын танымдық қызмет ретінде басты мәселе болып алынған.

Түйін сөздер: принцип, сабақтастық, ғылымилық, дидактика, бастауыш мектеп, әдістемелік жетілдіру, мотивация, мемлекеттік стандарт, оқыту заңдылықтары, нормативтік құжаттар, білім берудің озыңқы дамуы, білім беру жүйесіндегі басқару демократизмі.

Аннотация. В статье показаны пути совершенствования методики применения принципов научности и преемственности обучения на предметных уроках начальных классов. Принцип научности и преемственности как познавательной деятельности, повышающей учебную мотивацию учащегося.

Ключевые слова: принцип, преемственность, научность, дидактика, начальная школа, методическое совершенствование, мотивация, государственный стандарт, закономерности обучения, нормативные документы, опережающее развитие образования, демократизм управления в системе образования.

Abstract. The article outlines ways to improve the methodology for applying the principles of scientific and continuity of teaching in the subject lessons of primary grades. The main problem is the development of the principles of Science and continuity as a cognitive activity that increases the student's learning motivation.

Key words: principle, continuity, scientific, didactics, primary school, methodological improvement, motivation, state standard, learning patterns, regulatory documents, advanced development of Education, Management democratism in the education system.

В настоящее время важнейшей задачей системы образования является вывод качества образования выпускников казахских школ на международный уровень. Дидактические задачи решения этой проблемы включают в себя повторный анализ законов и принципов образования и их сопоставление с особенностями современной системы образования. Именно поэтому в нашей статье среди ведущих принципов преподавания мы выбрали принципы научности и преемственности. Ведь если научный принцип обучения соответствует основным требованиям перехода к начальной школе в стране, принцип преемственности может быть гарантией системности образования, обеспечивающей элементы образования и его логическую последовательность.

Основной особенностью начального школьного образования является организация образовательного процесса, ориентированного на результаты научно-технического развития и личности. Следовательно, концепция развивающего образования должна отвечать требованиям системы начального образования Казахстана. Закономерности и принципы обучения в таком развивающем обучении: по цели, смыслу, содержанию, основному фактору

развития, роли и функциям педагога, методам, форме учебной деятельности ученика, особенностям взаимодействия обучающихся.

Выдвижение научного принципа в образовании видно из опыта мировой педагогики, лежащей в основе развития личности - образовательных систем, разработанных В. В. Давыдовым, Д. В. Элькониным и Л. В. Занковым, основанных на идеях Л. С. Выготского. Поэтому овладение научными знаниями и действиями относят к показателям эффективности, определяющим качество образования» [1.69].

Эти ориентированные идеи находят поддержку в современном образовании и обучении. Но ее внедрение в общеобразовательных школах вызывает немало трудностей. Ведь предлагаемые методы и технологии зачастую носят индивидуальный характер, поэтому в любой школе они не могут найти своего применения среди детей различных особенностей.

При этом вопрос о том, является ли развитие личности учащегося целью образования или средством достижения цели, не дается четкого объяснения, и существуют разные взгляды на развитие личности. В нашей стране образовательные учреждения, школьные учителя и многие учёные признают развитие личности ученика. Однако, по мнению психологов, исследующих развитие личности, развитие каждого человека находится в его собственных руках, его нельзя развивать внешним воздействием, можно использовать только положительное влияние. Из этого мнения вытекает и другое определение цели образования. Развитие личности студента рассматривается как средство его всестороннего саморазвития, самоформирования и самосовершенствования.

Поэтому цель школы – создать благоприятные условия для самораскрытия природных сил и способностей ребенка. Для этого необходимо выявить и реализовать различные приемы и методы организации образовательного процесса, направленные на развитие личности обучающегося.

Отсюда можно сделать вывод: «научный принцип образования – это действительная цель образовательного учреждения, которая реализуется на каждом уроке, в повседневных взаимодействиях, в школе и вне школы, а также метод, приводящий к самопознанию». Концепция развития личности ученика включает положительные изменения в ее формировании, единстве и отдельных частях (чувствительности, интеллекте, воле, ценностях, знаниях и личном опыте и др.)» [2.74].

В нашей статье предусмотрено опережающее развитие, ведущее к нему – продуктивное действие. Продуктивное действие может быть реализовано только в результате всестороннего поиска. Многие ученые доказали, что идея развивающего обучения может быть реализована через продуктивную деятельность.

Сегодняшний школьник внимательно слушает повествование учителя и пытается понять его или самостоятельно читает информацию из учебника, наблюдает за различными изучаемыми предметами и явлениями, выполняет различные действия, руководствуясь готовыми правилами и инструкциями. Такое учебно-познавательное действие реализуется с помощью алгоритма.

«Компонентная система дидактической структуры содержания образования представлена следующим образом:

- образовательного процесса, обеспечиваемая преемственностью этапов в этой области;
- обеспечивает непрерывность образования во всех учебных заведениях, особенно в начальной, средней и старшей школе, а также последовательность и систематичность его структуры;
- постоянное совершенствование образования в научном направлении на основе новых достижений науки, техники, культуры;
- образовательное учреждение охраняет окружающую природную среду, активно способствует ее постоянному улучшению» [3.67].

Одним из решающих условий народного образования является демократическое управление. Демократизация означает, что образовательные учреждения избавляются от

коллективных, местных потребностей, обращаются к интересам общества и личности, участвуют в управлении делами образования общественными силами.

«Истина – это независимость образования от политических и идеологических влияний, которые мешают образованию. В настоящее время важнейшими вопросами, реализованными в жизнь школы на основе новейших достижений науки, являются: связь научных основ образования с жизнью и трудом; политехнический принцип обучения; специальные факультативные курсы, программы и дифференцированное обучение, роль общественно полезных и продуктивных работ в учебно-воспитательной работе, профессиональная ориентация, широкое использование технических средств, компьютеров и т.п.» [4.11].

Помимо названных трех основополагающих принципов обучения при разработке содержания и его структуры обеспечение интегративного характера содержания, воспитание у обучающегося нравственности, эстетического вкуса, экологической и здоровой культуры жизни на основе передовых традиций, духовного и культурного наследия.

В соответствии с идеей развивающего образования, исходя из цели и содержания образования на начальном уровне, содержание образования подается в следующем виде: о мире (научная картина мира, обогащенная художественными, мифическими и т. д. концепции); виды деятельности, которые должны быть сформированы у школьника (игра, учеба, труд, общение); знания о способах познания мира (логические, научные).

Если принять во внимание возрастные познавательные способности младшего школьника и цель обучения подчинена воспитанию личности учащегося, то ясно, что преподаваемые на этом этапе предметы не могут формироваться в виде основы науки: здесь на первое место выходит формирование основных сторон культуры у ученика. В связи с этим содержание образования можно классифицировать следующим образом: коммуникативная культура, духовная культура, эстетическая и нравственная культура, культура труда, физическое воспитание.

Разумеется, это не должно приводить к мысли, что ничего из основ науки не входит в содержание знаний: поскольку формирование учебной деятельности является приоритетной целью и напрямую связано с повышением теоретического уровня собственных знаний, Каждый предмет обязательно включает в себя элементы научного знания, систему понятий и помимо познавательной и развивающей роли выполняет пропедевтическую функцию.

Сегодня проводятся исследования по определению системы коммуникативных методов в области дидактики, обсуждаются проблемы систематизации новых технологий преподавания теории и адаптации их к возрасту учащихся. Был собран и обсужден опыт учителей-новаторов. Сделаны теоретические выводы о гуманизации педагогического процесса, педагогическом сотрудничестве, теории учебной деятельности. Педагогическая технология воспринималась как понятийная, нормативная, инвариантная услуга, системно обеспечивающая двойственность педагогического процесса. Согласно этому определению было дано множество определений. Говорят, что совершенствование процесса обучения в начальной школе зависит от высокоподготовленных дидактических требований и материалов, поэтому для эффективного решения этой зависимости необходимы новые технологические методы и методики.

Поэтому считается, что качество учебной деятельности напрямую связано с изучением диалектических законов, которые показывают взаимосвязь различных факторов, участвующих в образовательном процессе дидактики.

Понятия дидактической структуры были даны следующим образом:

- уточнение цели обучения;
- направление цели обучения на получение результата;
- подготовка учебного курса и учебных материалов в соответствии с целями обучения;
- оценка текущих результатов, коррекция достижения поставленной цели;
- итоговая оценка результата.

В настоящее время в нашей республике создается новая система образования, которая движется к выходу в мировое образовательное пространство. Это связано с существенными изменениями в теории педагогики и образовательного процесса, меняется парадигма

образования, обновляется содержание образования, возникает новое мироощущение, иные отношения, иной менталитет:

- содержание образования обогащается новыми процессуальными навыками, развитием умения получать информацию, творческим подходом к науке и уточнением образовательных программ в рыночных условиях;
- традиционные способы информирования - устная и письменная, телефонная и радиосвязь - уступают место современным компьютерным средствам;
- внимание уделяется воспитанию личности ребенка, духовному обогащению его души, формированию его как гражданина и личности;
- стремление к единству школы, семьи и окружающей социальной среды в воспитании детей;
- наряду с народным образованием подчеркивается широкое использование педагогических технологий и роль науки.

Основные концепции совершенствования технологии обучения в психолого-педагогическом направлении описаны следующим образом:

- переход от обучения на запоминание к обучению, развивающему мышление с использованием предыдущих знаний;
- переход от статистической модели знаний к динамической структурной системе мыслительной деятельности;
- переход от программы, обеспечивающей студента со средним уровнем образования, к индивидуализированной и дифференцированной программе обучения.

Педагогические коллективы современных образовательных учреждений республики имеют возможность работать по любой модели по своему желанию за счет предлагаемой многовариантности. В этом направлении существуют разные типы содержания, структуры образования, новые идеи, основанные на науке и опыте, новые технологии. Поэтому очень важно выбирать различные технологии обучения в зависимости от содержания образования, возрастных и психологических особенностей учащихся и апробировать их на практике.

«В мировой практике существует несколько альтернативных школ, рассматривающих принципы научности и непрерывности образования как познавательную деятельность, повышающую учебную мотивацию учащегося, каждая из них имеет разную рациональность. Например, уровень образования выпускников традиционных школ высок с системной, теоретической и научной точек зрения, но спектр деловых качеств и умений использовать эти знания узок. А учебный процесс в школах «бесплатного обучения», основанный на любознательности и потребности (школа одаренных детей, специальные творческие школы) ограничивает волю и познавательное развитие учащихся, в основе лежит мнение, что механическая функция памяти психики не усваивает навыки и ловкость. Поэтому необходима скоординированная форма традиционных элементов обучения и альтернативных методик обучения, у которой, судя по всему, большое будущее. Здесь нельзя оставить без внимания вопрос, из каких элементов выбираются, на каком основании и в каком соотношении они строятся» [1.52].

Реализация значимого воздействия на развитие личности учащегося на базе традиционной школы является значимой тенденцией развития современной системы образования. То есть, согласно государственному образовательному стандарту, должна быть система образования, основанная на основной учебной программе, сохраняющая классно-урочную позицию, но постоянно меняющаяся, адаптирующаяся к времени, открытая психолого-педагогическим достижениям.

Чтобы быть максимальным фактором развития личности ученика, сформирована система принципов, основанная на идее развивающего обучения. Из него возьмем руководства по обучению и выведем те, которыми удобно пользоваться.

1. В процессе обучения вызвать у ученика интерес к материалу для изучения и мотивацию к его освоению.

2. Когда учитель разрабатывает содержание образования и планирует учебный процесс таким образом, что в процессе поиска решения проблемы или решения другой учебной задачи учащийся опирается на свою реальную область развития.

3. Чтобы обнаружить пути эффективного развития обучающегося, необходимо заранее учитывать «ситуацию выигрыша» каждого из них, то есть ставить перед ним задачи, которые он может решить самостоятельно, и учебные задачи. что они могут сделать. Тогда ребенок почувствует себя победителем, покорителем трудной вершины, обладателем собственной победы.

4. При оценке работы оценка должна выставляться по объему работы обучающегося, а не по достигнутому им результату.

5. Необходимо заранее спрогнозировать цепочки действий по замене «внешних» знаний «внутренними». Это приводит к групповому анализу, дискуссиям и т. д. доставляет.

6. В процессе развивающего обучения знания не должны даваться в готовом виде, глубины знаний учащийся должен достигать путем выполнения задания, требующего напряженной умственной работы.

При применении научного принципа обучения учащемуся не предоставляется готовая модель постановки и решения образовательных целей. Решение цели осуществляется посредством внутреннего обсуждения и последующего суммирования. Учитель является организатором и руководителем учебного процесса. Когда решение найдено, каждого учат доказывать его правильность по-своему. Каждому ученику предоставляется возможность высказать свое мнение, а ответы выслушиваются. Конечно, ответы не во всех случаях будут правильными. Однако каждый ребенок пытается поделиться и доказать результаты своего труда, учится обобщать свой личный опыт.

Список литературы:

1. Мұсаева С. Жас ерекшелік педагогикасы: оқулық / С. Мұсаева, Т. Бегалиев. - 2-ші басылым. - Астана: Фолиат, 2021.

2. Әбиев, Ж.Ә.Педагогика: Оқу құралы / Ж.Ә. Әбиев. - Алматы, 2006

3. Эльконин Д.Б. Психологические проблемы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте. - М., 1981. - С. 34-58.

4. Кудабеков А.Р. Некоторые проблемы углубленного обучения математике. -Алматы, «Наука», 1998.

СОЗДАНИЕ ОРНАМЕНТОВ НА ПЕРСОНАЛЬНОМ КОМПЬЮТЕРЕ
ДЕРБЕС КОМПЬЮТЕРДЕ ОЮ - ӨРНЕК САЛУ (COREL DRAW)

Омирбекова Маргарита Шаяхыновна,
к.ф.н, ассоцированный профессор,
советник «Ғылым ордасы»

В настоящее время древнее искусство – создание орнаментов можно бесконечно совершенствовать при помощи компьютерной технологии. Посредством компьютера можно найти сотни вариантов одного и того же стилизованных орнаментов. И если в новых видах сохранять законы симметрии и ритма, то можно получить прекрасные и оригинальные образцы.

Ою-өрнек ертеден келе жатқан қазақ халқының төл өнері. Ежелден бүгінгі күнге дейін сақталған ою-өрнектерді компьютерде түрлендіру арқылы стилизацияланған мыңдаған элемент алуға болады. Ұсынылып отырған отырған әртүрлі ою-өрнектерді мұқият қарай отырып, үлгі бойынша жаңа элементтерді алуға болады. Бейнелеу өнерінде бүгінгі таңда жаңа түр, жаңа мазмұн ендірудің еш қиындығы жоқ.

Ключевые слова: орнаменты, ою-орнек; элементы, угол, сегмент.

Данная глава предназначена для тех пользователей ПК, которые имеют определенные навыки и опыт работы в графическом редакторе COREL DRAW, а также для начинающих пользователей.

В предыдущих главах были описаны методы создания казахских орнаментов с различными углами. Принципиальная схема создания орнаментов на ПК не отличается от ранее описанных, применяются лДишь другие инструменты. Таким же образом рисуется исходный сегмент элемента под необходимым углом в кривых Бизье, затем копируется и вставляется симметрично исходному элементу и группируются в угольник орнамента. Далее угол элемента копируется и вклеивается путем вращения до полного завершения орнамента.

Для начала остановимся на примере создания шестиугольного орнамента, как известно весь орнамент составляет в плоскости вокруг своей оси от центра 360^0 градусов. Для шестиугольного орнамента угловой элемент орнамента будет составлять 60^0 градусов, а сегмент исходного элемента 30^0 градусов. Соответственно представим вам таблицу из многоугольных орнаментов, их углов и сегментов.

Орнамент	3	4	5	6	7	8	9	10	12
Угол	120^0	90^0	72^0	60^0	$51{,}43^0$	45^0	40^0	36^0	30^0
сегмент	60^0	45^0	36^0	30^0	$25{,}72^0$	$22{,}5^0$	20^0	18^0	15^0

*-+

Затем в Corel Draw выберем формат страницы А4, установим точку отсчета на середине страницы и вытянем вертикальные и горизонтальные сквозные линейки поворачивая их каждый раз на 30^0 градусов. Дальше с помощью инструмента карандаш рисуем кривыми Бизье замкнутый контур сегмент исходного элемента, где дополнительно используя инструмент и инструменты создания кривых и ломанных линий закончим точный рисунок его начертания , который далее закрасим любым цветом из палитры. Используя копирование вклеиваем второй сегмент исходного элемента и разворачивая его симметрично создаем угловой элемент орнамента (рис-2).

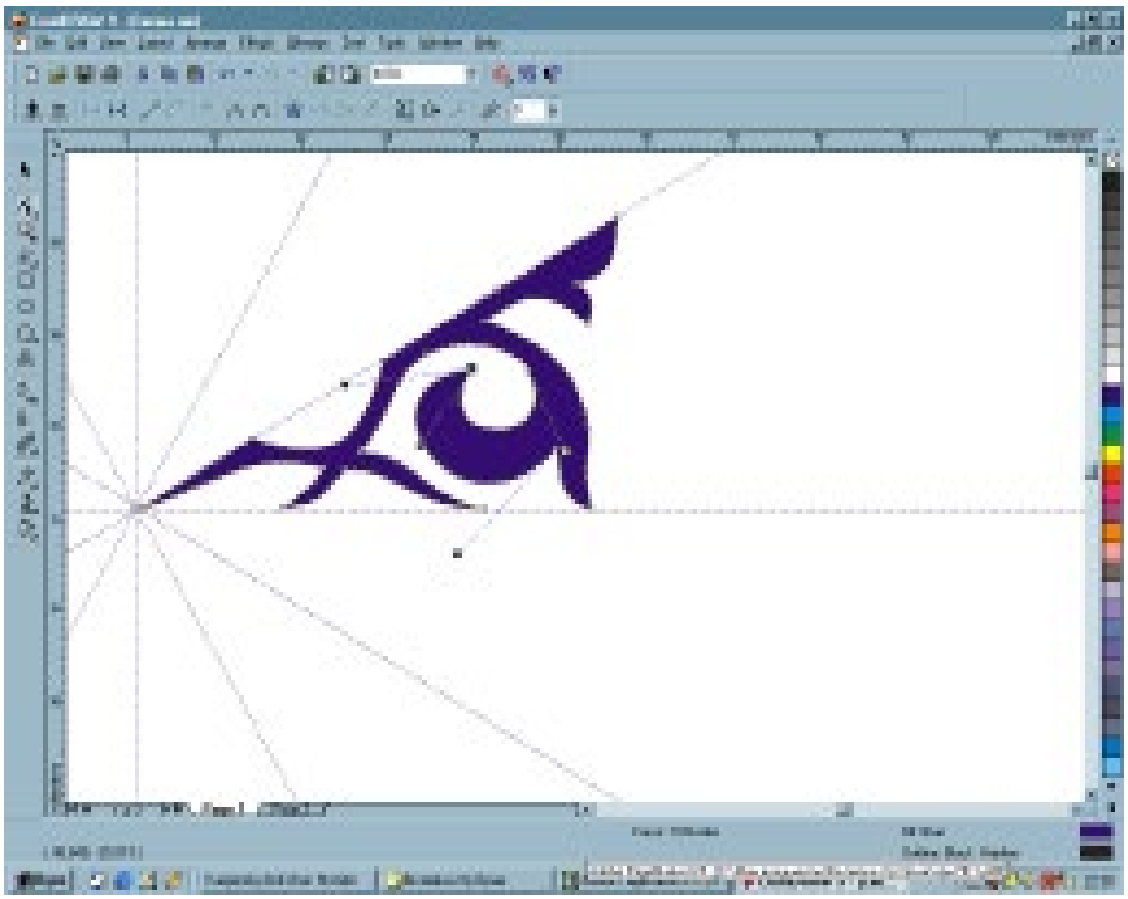

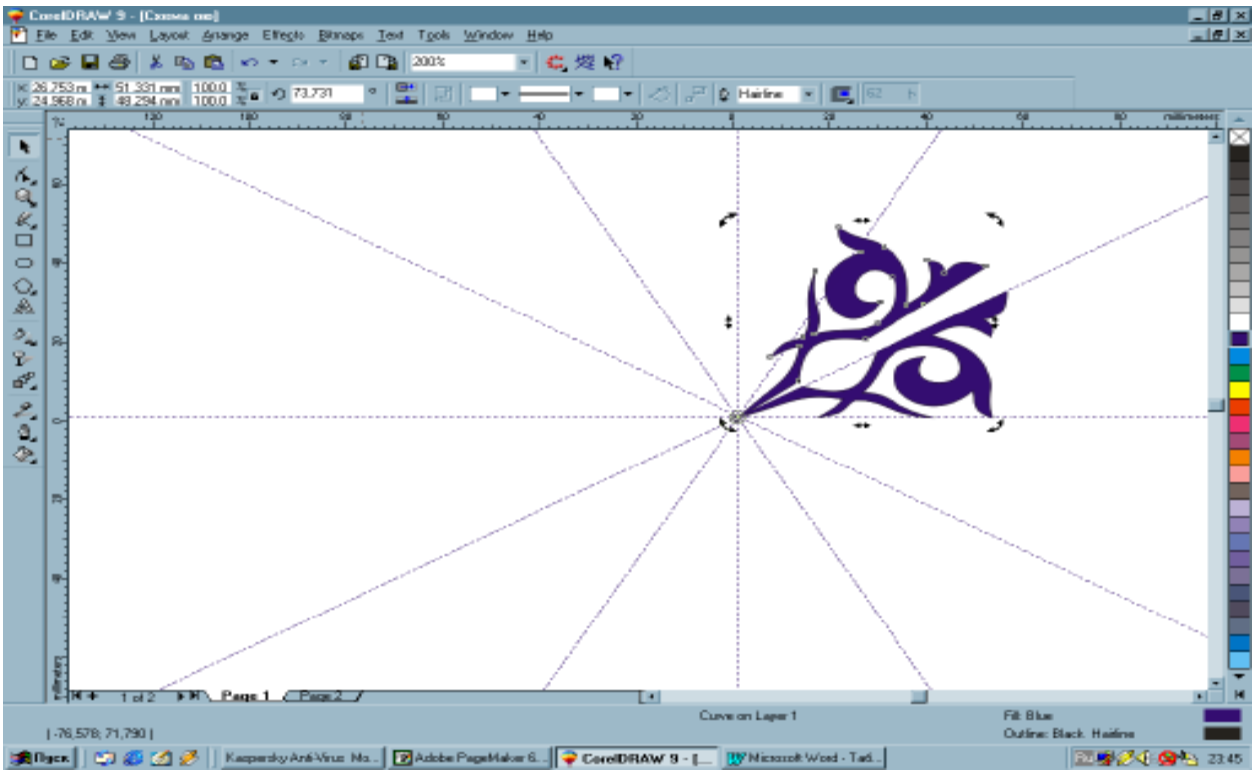
Рисунок 1

Угловой элемент группируем и копируем его, вклеиваем вращением по 120,180,240, и 300 градусов почередно вокруг оси точки отсчета и заполняем шаблон шестиугольного орнамента.

Такм образом создаются все другие многоугольные орнаменты в Corel draw. Отличие составляет нарисованный сегмент исходного элемента под определенным углом (смотрите таблицу) и шаблон сквозных линеек. На 4 и 5 рисунке показаны шаблоны для создания семи и девятиугольных орнаментов.

Методы и приемы создания орнаментов

В настоящее время древнее искусство – создание орнаментов можно бесконечно совершенствовать при помощи компьютерной технологии. Посредством компьютера можно наити сотни вариантов одного и того же орнамента. И если в новых видах сохронять законы симметри и ритма, то можно получить прекрасные и оригинальные образцы. Рисунок 2.

Учащихся следует обучать создавать орнаменты, чертить и вырезать их на уроках рисования и труда, начиная с 1 класса. В начале учащиеся должны научиться держать ножницы, вырезать фигуры определенной формы из разноцветной бумаги, раскрашивать фрагменты фигур, вырезанных из бумаги, и другим необходимым навыкам.

Надо научить детей создавать орнаменты из природных форм. Например, из листьев яблонь, вишен, цветов, ромашки создаются оригинальные орнаменты, отображающие мир растений. Затем обучить технике изготовления простейших элементов этого вида: начертанию и вырезанию.

Совершенствуя свое мастерство в создании орнаментов ученики обучаются навыкам самостоятельного творчества.

Учащиемся предлагается нарисовать плоды вместе с листьями, и на их основе создать стилизованные орнаменты и раскрасить их различными красками.

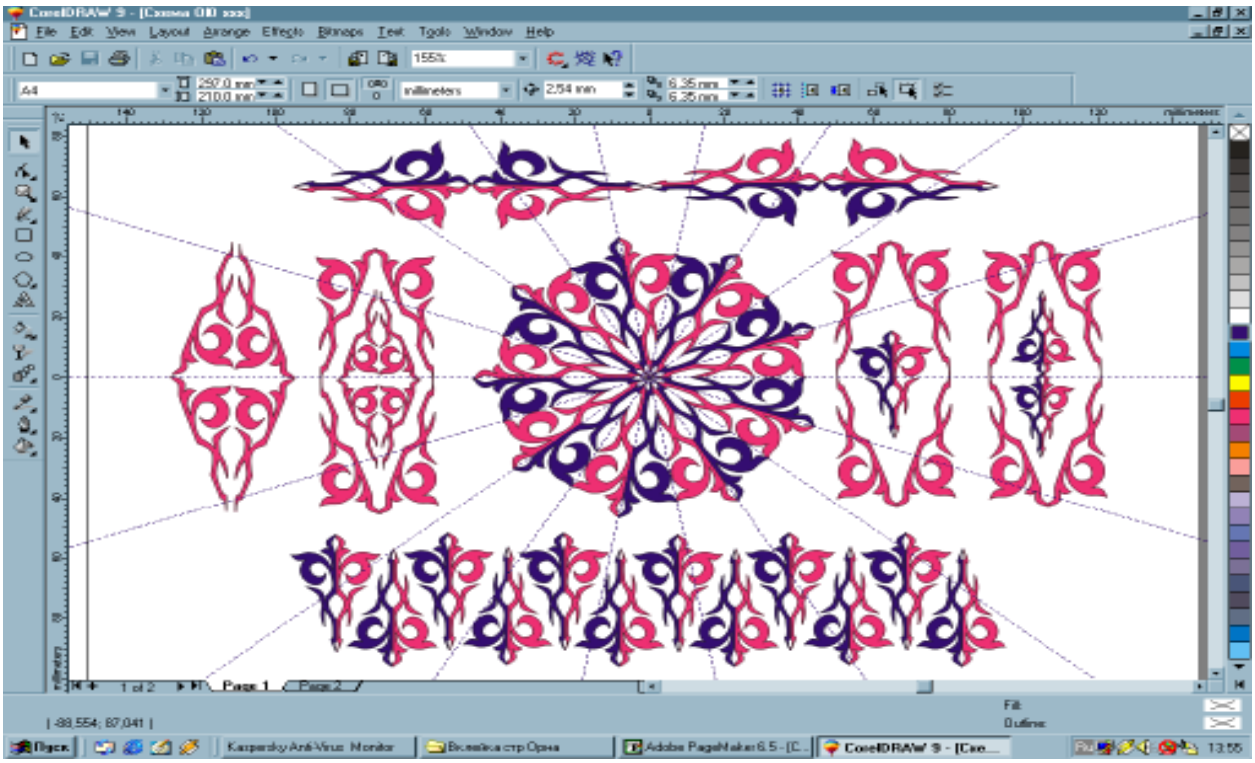
Школьники рисуют орнамент в полоске, составленный из елок. Затем ученики учаться рисовать орнаменты в квадрате. После выполнения упражнений учащиеся, ознакомившись с новыми элементами казахского орнамента, учаться вырезать их и создавать новые орнаменты.

Созданный орнамент должен уместно располагаться на изделии. Например, изделия квадратной формы должны украшать орнаменты заключенные в круг. Одежду, или ее края (подол, воротники) должны украшать орнаменты в полоске (шет ою) или ленточный орнамент.

Все окружающие нас предметы состоят из набора определенных геометрических фигур. Именно по этой причине, стилизованные орнаменты можно использовать в разных геометрических фигурах. После того, как Вы ознакомитесь с национальными видами орнаментов и сможите создавать их в совершенстве с применением компьютерной технологии, а также можете изрбретать совершенно новые виды и формы орнаментов.

Используя один сегмент (5 рисунок) элемента, можно создавать неограниченные композиций стилизованных орнаментов, на основе этноэлементов.

Какую бы профессию ни пожелал избрать ученик в будущем, знание основ таких дисциплин, как литература, математика, архитектура, изобразительное искусство, искусство ваяния, вышивки, создания орнаментов, несомненно расширит его кругозор и будет совершенствовать мировосприятие в целом.

Как и все другие виды творческой деятельности, искусство создания орнаментов оказвает благотворное влияние на повышение интеллектуального уровня учащихся содействует совершенствованию уже обретенных ими знаний. Учащиеся не только овладевают техникой создания орнаментов, но и знакомятся с забытыми понятиям и словами, имеющими прямое отношения к этому виду искусству. С целью пояснения того, какие виды орнаментов используется на изделиях надо дополнительно изучить этнографические орнаменты.

Орнамент – один из видов древнего народного искусства. Истоки возникновения этого искусства исходит из далекой древности. Сюжетное содержание и названия орнаментов менялись и совершенствовались соответственно особенностям жизненной ориентаций и быта народа в каждую новую эпоху.

Казахские орнаменты предлагаются учащимся школ и в качестве вспомогательного материала, который поможет подрастающему поколению приобщиться к обширной сфере исконной традиционной культуры – прикладному искусству, будет содействовать продолжению реалий данного искусства, сохранившихся благодаря усилиям многих поколений на протяжении тысячелетий.

С целью пояснения того, какие виды орнаментов используется на изделиях из войлока, а какие – на деревянных изделиях. Уроки рисования, преподаваемые в начальных классах, являются первичным этапом эстетического воспитания учащихся. Уже в первом классе на уроках рисования они учаться рисовать различные предметы. С целью развития познавательных способностей детей следует научить создовать орнаменты из природных форм. Например, из листьев яблонь, вишен,помидоров,огурцов создаютя оригинальные орнаменты, отображающие мир растений. Совершенствуя свое мастерство в создании орнаментов ученики обучаються навыкам самостоятельного творчества.

Список источников

1.М.Ш. Омирбекова. Традиционная культура казахов. Учебное пособие для занятий по труду и изобразительному искусству для учащихся 1-6 классов.- Алматы: ОАО «Алматыкитап», 2004 год – 104 стр., илл (сс.).
2.М.Ш.Өмірбекова. Қазақ халқының дәстүрлі өнері, 1-6 сыныптарға арналған.- Алматы: «Алматыкітап» ААҚ, 2004 жыл – 104 бет, суретті (28-31 бб.).

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАТЕМАТИКТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ РӨЛІ

Әмірбекұлы Алданазар
п.ғ.к., доцент
Әсілбек Нұрдәулет Бақдәулетұлы
7М01501 Математика педагогін даярлау
1 курс магистранты,
Математика кафедрасы,
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы ОҚПУ

Аннотация

Бұл мақалада болашақ педагог-математиктерді даярлауда зерттеу құзіреттілігінің маңыздылығы талқыланған. Оның мақсаты – педагогикалық білім берудегі теориялық және тәжірибелік негіздерді зерттеу, сондай-ақ болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуындағы зерттеу құзыреттілігінің рөлін анықтау. Зерттеу жұмысы ең алдымен, педагогикалық білім беру жүйесінде математика мұғалімдерінің кәсіби даярлығының қазіргі жағдайын талдауға арналған. Мұнда білім беру стандарттары, оқыту әдістемелері және кәсіби біліктілік талаптары қарастырылады. Келесі бөлімде, зерттеу құзіреттілігінің болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуындағы ролі талқыланады. Бұл бөлімде зерттеу әдістерінің оқыту процесіне қалай интеграцияланатыны және мұғалімдердің критикалық ойлауы, шығармашылығы және инновацияға деген ынтасын қалай дамытатыны сипатталған. Қорытындысында, зерттеу құзіреттілігін дамыту үшін қажетті стратегиялар мен әдістер ұсынылады. Мұнда интерактивті оқыту әдістемелері, критикалық ойлау құзыреттілігін дамыту және өзін-өзі бағалау процесстері қарастырылады.

Мақала педагогикалық білім беруді жаңартудың және болашақ математика мұғалімдерінің кәсіби дамуын қолдаудың маңызды құралы ретінде зерттеу құзіреттілігін бағалайды.

***Тірек сөздер**: педагог-математик, құзыреттілік, әдіс, кәсіби даярлау, оқу процессі*

Аннотация

В данной статье обсуждается важность исследовательской компетенции в подготовке будущих педагогов-математиков. Его цель-изучить теоретические и практические основы педагогического образования, а также определить роль исследовательских навыков в профессиональном развитии будущих учителей. Исследовательская работа посвящена прежде всего анализу современного состояния профессиональной подготовки учителей математики в системе педагогического образования. Здесь рассматриваются образовательные стандарты, методики обучения и требования к профессиональной квалификации. В следующем разделе обсуждается роль исследовательской компетенции в профессиональном развитии будущих учителей. В этом разделе описывается, как методы исследования интегрируются в процесс обучения и как учителя развивают критическое мышление, креативность и мотивацию к инновациям. В заключении предлагаются стратегии и методы, необходимые для развития исследовательской компетенции. Здесь рассматриваются интерактивные методики обучения, развитие навыков критического мышления и процессы самооценки.

В статье оценивается исследовательская компетентность как важный инструмент обновления педагогического образования и поддержки профессионального развития будущих учителей математики.

Ключевые слова: *педагог-математик, компетентность, метод, профессиональная подготовка, учебный процесс*

Annotation

This article discusses the importance of research competence in the training of future mathematics teachers. Its purpose is to study the theoretical and practical foundations of teacher education, as well as to determine the role of research skills in the professional development of future teachers. The research work is primarily devoted to the analysis of the current state of professional training of mathematics teachers in the pedagogical education system. Educational standards, teaching methods and professional qualification requirements are discussed here. The next section discusses the role of research competence in the professional development of future teachers. This section describes how research methods are integrated into the learning process and how teachers develop critical thinking, creativity and motivation to innovate. In conclusion, the strategies and methods necessary for the development of research competence are proposed. Interactive teaching methods, the development of critical thinking skills and self-assessment processes are discussed here.

The article evaluates research competence as an important tool for updating teacher education and supporting the professional development of future mathematics teachers.

Keywords: *teacher-mathematician, competence, method, professional training, educational process*

Кіріспе. XXI ғасыр – білім берудің жаңа өріс алу дәуірі. Бұл кезеңде, әсіресе педагогикалық мамандықтарға, соның ішінде математика мұғалімдеріне қойылатын талаптар елеулі өзгерістерге ұшырауда. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде математика саласындағы мамандарға артқан талаптар мен қызметтік міндеттер өзгеріске ұшырауда. Мұғалімдерге тек қана білім беруші ретінде емес, сонымен қатар зерттеуші, инноватор және тәжірибе жасаушы ретінде қаралуда. Осыған орай, болашақ педагог-математиктердің кәсіби даярлауы кезінде зерттеу құзіреттілігіне ерекше назар аудару қажет. Бүгінгі ғылыми-техникалық прогрестің жедел қарқыны және білім беру саласындағы жаңа қажеттіліктер болашақ педагог-математиктерді кәсіби даярлаудағы зерттеу құзіреттілігінің маңыздылығын арттыруда. Бұл бағыттағы жұмыс қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Әлемдегі тез өзгеріп жатқан технологиялық жағдайлар мен инновациялық әдістердің қолданылуы, математикалық білім берудің мазмұны мен әдістерін жаңартуды талап етеді.

Болашақ педагог-математиктердің кәсіби даярлығында зерттеу құзіреттілігін дамыту, олардың өз пәндері бойынша терең білімді болуымен қатар, зерттеушілік құзыреттілік пен әдістерді меңгеруіне, жаңа технологияларды қолдана отырып, оқыту процесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Мұндай құзіреттілік студенттердің шығармашылық ойлауын, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытады және оларды нақты өмірлік жағдайларға тиімді шешім қабылдауға дайындайды.Осыған байланысты, болашақ педагог-математиктерді кәсіби даярлауда зерттеу құзіреттілігінің рөлін талдау өте маңызды болып табылады. Бұл талдау білім беру саласындағы өзгерістерге жауап ретінде, педагогикалық кадрлардың жаңа қажеттіліктерге сай болуына, олардың өз мамандықтары бойынша білімдерін тереңдетуге және жаңа педагогикалық технологияларды қолдану арқылы оқыту сапасын арттыруға септігін тигізеді. Бұл бағыттағы зерттеулер мен дамыту жұмыстары кәсіби даярлаудың сапасын жоғарылатып, педагог-математиктердің кәсіби мансабына оң әсер етеді.

Негізгі бөлім. Зерттеу құзіреттілігі – бұл мұғалімдердің өз пәнін тереңдете зерттеу, оқу процесінде өзгерістер жасау және жаңа оқыту әдістерін қолдану қабілеті. Бұл құзірет математика сабақтарын тиімдірек және шығармашылықпен өткізуге мүмкіндік береді. Жалпы "Зерттеушілік құзыреттілік" деген термин Ресей мен Қазақстандағы ғылыми әлемде

өзектілікке ие болып, батыс әдебиеттерінде бұл ұғымды тікелей табу мүмкін емес. *"Research"* және *"competence"* сияқты жеке тұжырымдамалар жөнінде көп ақпарат бар болса да, *"research competence"* деген анықтама сирек кездеседі. Батыста бұл ұғымдар көбіне "зерттеушілік әрекет" немесе "зерттеушілік құзыреттілік" ретінде қолданылады. Шяуляй университетінің профессорлары Винсентас Ламанаускас пен Далиа Аугиене (Vincentas Lamanauskas, Dalia Augienė) өз зерттеулерінде "зерттеушілік құзыреттілікті" негізінен "зерттеушілік әрекет" арқылы түсіндіреді. Бұл ұғымдардың ЖОО-да білім алатын студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысына тікелей қатысы бар, ол студенттердің аналитикалық ойлауын жетілдіріп, ақпарат іздеу мен пайдалану құзыреттілігін дамытады. Бұл процесс оқыту үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады және студенттердің танымдық белсенділігін арттырудың тиімді жолдарының бірі ретінде қарастырылады [1].

Ғылыми-зерттеу қызметі студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін жетілдіреді және олардың шығармашылық потенциалын кеңейтеді. Осы қызмет арқылы олардың әлеуметтік және байланыс құзыреттілігі дамиды. Оқу процесінде студенттердің ғылыми білімі тереңдей түседі, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері қалыптасады. ЖОО студенттерінің танымдық құзыреттілігі мен ғылыми-зерттеу жұмыстарының сапасын дамытуға елеулі үлес қосады. Ламанаускастың зерттеуі бойынша, педагогтар студенттердің ғылыми-зерттеу қызметіне қатысуына жеткілікті қолдау көрсете алмаған. Осыған байланысты, студенттердің зерттеушілік қабілеттерін одан әрі дамыту үшін «ЖОО – педагог – студент» үштігінің бірлескен жұмысы ұсынылған.

Индонезиядағы Джокьякарт мемлекеттік университетінің зерттеушілері Б.Е.Янто, Б.Сибали және С.Суанто өздерінің «Студенттердің ғылыми ойлау құзыреттілігін зерттеудің үш деңгейі арқылы жетілдіру» мақаласында зерттеушілік құзыреттілікті жетілдірудің маңыздылығын атап өткен. Олардың пікірінше, студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту үшін шығармашылық оқыту әдістерін қолдану қажет, бұл ғылымды зерттеу және қолдау үшін өте маңызды. ЖОО студенттерінің зерттеушілік тұрғыда ойлау қабілеттерін дамыту үшін сұрақ қою әдісін пайдалану тиімді. Зерттеулер көрсеткендей, зерттеу стратегиясын қолдану арқылы студенттердің оқу тиімділігін, мотивациясын, шығармашылық ойлауын жақсартуға және түсініктерді терең меңгеруге болады. Н.Н. Плотникова зерттеушілік құзыреттілікті ғылыми материалды талдау және бағалау қабілеттері мен құзыреттілігі ретінде анықтайды, мұнда ол "қабілет" пен "құзыреттілік" түсініктерін зерттеушілік құзыреттілік контекстінде қарастырады [2].

Зерттеушілік құзыреттілік түсінігінің нақтылығын қамтамасыз ету үшін, бірінші кезекте "құзыреттілік" және "зерттеу" деген ұғымдарды айқындау маңызды. Бұл түсініктерге қатысты кең ауқымды зерттеулерге қарамастан, зерттеушілік құзыреттілікке біртұтас анықтама әлі жасалмаған. Әр автор бұл ұғымды өзінше түсіндіреді. Отандық психологияда бұл термин "бағытталған қызмет" ретінде белгілі. М.И.Лысина "танымдық белсенділік" түсінігін қолданады, бұл көпқырлы ұғым болып табылады және оны бір ғана белгімен анықтау мүмкін емес. Белсенділік – бұл жеке тұлғаның өзіндік әрекетке дайындығы, мақсатқа ұмтылысы және оңтайлы шешімдерді таңдау қабілеті ретінде қарастырылады. Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту және қалыптастыру тақырыбы көптеген зерттеушілердің, педагогтардың және әдіскерлердің еңбектеріне арналған. Кей жағдайларда бұл ұғым "білуге құштарлық", "зерттеушілік әрекет" және "зерттеу" терминдерімен тығыз байланысты. Бұл терминдер жиі бір-бірімен шатастырылып қолданылады. Мысалы, Д.Б.Годовикова баланың танымдық әрекетін оның бағытталған-зерттеу қызметінің қалыптасуына байланысты жаңа жағдайлардағы себеп-салдар тұрғысынан зерттейді. Зерттеу әрекеті, кез келген тірі организмнің мінез-құлқының, бейімделуінің, дамуының және денсаулығының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Зерттеу бастамасының негізгі мотивациясы – білуге деген құштарлық пен қызығушылық. Танымдық қызығушылықты дамыту мәселелері көп зерттелгенімен, бұл ұғымға берілетін нақты анықтамалар әлі жеткілікті түрде қалыптаспаған. Таным әрекетіндегі маңызын, оған байланысты ұғымдардың мағынасын ашып беруде әртүрлі пікірлер бар. Қызығу дегеніміз – бұл ынтықтылық, алғырлық, тұрақтылық және білуге

құштарлық сияқты компоненттерден құралып, белгілі бір нысанға назар аудару арқылы пайда болатын жеке тұлғаның ерекшелігі.

Көптеген зерттеушілер студенттердің зерттеушілік құзыреттіліктерін олардың жүргізген жүйелі зерттеу жұмысының нәтижелері ретінде бағалайды. Оқу орындарының студенттермен жұмысының мақсаты – оларға өз қабілеттерін толық пайдалануға жағдай жасау, олардың жеке басының ерекшеліктерін дамыту.

Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы оқыту процесін заманауи технологиялармен жаңартуға баса назар аударады. Осыған байланысты, қазіргі кезеңде оқыту үрдісінің технологияландырылуы маңызды болып отыр. Мұғалімдер жаңа оқу технологияларын және интерактивті әдістерді қолдану арқылы студенттерге заман талабына сай білім алу мүмкіндігін береді. Осыған орай, студенттердің ғылыми жоба дайындау кезінде мынадай мәселелерді ескерулері маңызды (1-диаграмма):

Студенттердің зерттеу жұмысына қатысуы, эссе жазу, жобалар мен курстық жұмыстарды орындау арқылы олардың зерттеушілік құзыреттілігін дамыту маңызды. Жоғары оқу орындарында басталатын бұл процесс студенттерге кәсіби жетілу жолында ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізуге мүмкіндік береді. Ғалымдардың пікірінше, жоғары оқу орнында алынған білім мен тәжірибе кәсіби дамуға үлкен ықпал етеді. Студенттердің шығармашылық және зерттеушілік қызметі арқылы жаңа ғылыми болжамдар пайда болып, олардың зерттеушілік қабілеттері кеңейеді, бұл еліміздегі еңбек нарығында жоғары білімді және шығармашылық деңгейі жоғары мамандардың сұранысын арттырады. Студенттің зерттеушілік құзыреттілігін меңгеруі, оған жаңа әдіс-тәсілдер мен технологияларды меңгеруге жол ашады. Студенттердің дарындылығын, ізденімпаздығын және зерттеушілік қабілеттерін дамыту үшін жеке жұмыс, сарамандық сабақтар, лабораториялық жұмыстар маңызды болып табылады. Жоғары оқу орындарында ұйымдастырылатын ғылыми жұмыстар, шығармашылық кештер студенттердің зерттеушілік қабілеттерін арттырады. Әр түрлі заманауи педагогикалық технологияларды қолдану арқылы студенттер мақсаттарына жету жолдарын табуға мүмкіндік алады.

Қорытынды. Қорытындылай келе, болашақ педагог-математиктердің кәсіби даярлығында зерттеу құзыреттілігінің рөлі өте маңызды. Бұл оларға білім беру сапасын арттыруға, оқыту әдістерін жаңартуға және оқушылардың математикалық құзыреттілігін дамытуға көмектеседі. Сондықтан, болашақ педагог-математиктердің зерттеушілік құзыреттілігін дамытуға ерекше көңіл бөлу керек. Математика мамандығында білім алатын студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту үшін бірқатар стратегиялар мен әдістерді қолдануға болады. Мұндағы мақсат – студенттердің математикалық теорияларды түсінуін, сондай-ақ оларды нақты проблемаларды шешу үшін қолдана алу қабілетін арттыру. Мынадай бірнеше негізгі аспектілерді қарастыруға болады:

1. Негізгі математикалық теорияларды меңгеру: Математикалық зерттеулердің негізі болып табылатын теорияларды терең түсіну маңызды. Бұл алгебра, анализ, геометрия және статистика сияқты негізгі тақырыптарды қамтиды.

2. Зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру: Студенттерге зерттеу жүргізу процесін, қателерді талдау, эксперименттер жасау және гипотезалар құру тәсілдерін үйрету.

3. Критикалық ойлау қабілеттерін дамыту: Математикалық мәселелерді талдауда критикалық ойлау маңызды. Студенттерге мәселелердің бірнеше шешімдерін қарастырып, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауға көмектесу керек.

4. Нақты проблемаларды шешу: Теориялық білімді нақты әлемдегі мәселелерді шешуге қолдана білу. Мысалы, қаржылық математика, сандық анализ, статистикалық модельдеу сияқты салалардағы тапсырмалар.

5. Компьютерлік сауаттылық: Математикалық модельдеу, деректерді талдау және алгоритмдерді жазу сияқты компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеу құзыреттілігін дамыту.

6. Әдебиеттерге шолу және зерттеу жұмыстарын жүргізу: Студенттерге академиялық журналдардағы мақалаларды оқып, зерттеулер жүргізу және өздерінің тұжырымдарын жазу жолдарын үйрету.

7. Топтық жұмыс және коммуникация: Топтық жобалар мен бірлескен зерттеулер арқылы әріптестермен тиімді байланыс орнату және идеяларды алмасу құзыреттілігін қалыптастыру.

Осы аспектілерді ескере отырып, оқыту бағдарламаларын жоспарлау және студенттерге арналған практикалық тапсырмалар мен зерттеу жобаларын ұйымдастыру қажет. Бұл студенттердің зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуға және олардың кәсіби мансапта табысқа жетуіне көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Журавлева, А. П. "Педагогикалық зерттеу құзіреттілігі: теориясы мен практикасы" – Москва: Академия, 2020.
2. Казаков, А. Ю. "Зерттеу құзіреттілігін дамыту: педагогикалық тәсілдер" – Санкт-Петербург: Білім, 2019.
3. Иванова, Н. Л. "Педагогикалық білім беруде зерттеу құзіреттілігінің дамуы" – Казань: Издательство Казанского университета, 2021.
4. Смирнова, М. В. "Білім беру саласында зерттеу құзіреттілігі: теория және тәжірибе" – Екатеринбург: УрФУ, 2022.
5. Петровская, Л. А., Румянцева, П. В. "Жоғары оқу орындарындағы педагогтердің зерттеу құзіреттілігі: теориясы мен әдістемесі" – Новосибирск: НГПУ, 2020.
6. Коваленко, И. В. "Жаңа педагогикалық ортадағы зерттеу құзіреттілігі: қазіргі көзқарастар" – Воронеж: Издательство ВГПУ, 2021.
7. Белкина, Н. П., Горбунова, Л. Н. "Білім беру мекемелерінде зерттеу құзіреттілігі: әдістемелік ұсыныстар" – Ростов-на-Дону: Издательство РГПУ, 2019.
8. "Білім берудегі заманауи әдістер мен технологиялар" ред. А. С. Макаренко – Москва: Просвещение, 2023.
9. Кузьминова, О. И. "Педагогикалық ғылымдағы зерттеу құзіреттілігі: теория мен тәжірибе" – Челябинск: ЧГПУ, 2022.
10. Михайлова, А. В. "Зерттеу құзіреттілігі: жоғары білім берудегі инновациялық тәсілдер" – Томск: ТГУ, 2021.
11. Vincentas LAMANAUSKAS & bDalia AUGIENE. Scientific research activity in comprehensive school: a position of upper secondary school students. A New Approach for Teaching ‘Energy’ Concept: The Common Knowledge Construction Model, Western Anatolia Journal of Educational Sciences (WAJES), Dokuz Eylul University Institute, Izmir, Turkey, 2011
12. Yanto, Subali & Suyanto I. Improving Students’ Scientific Reasoning Skills through the Three Levels of Inquiry. International Journal of Instruction. October 2019. Vol.12, No.4.

ОҚЫТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Ахметова Аим Жебегеновна,
Шет тілі пәнінің оқытушысы
Көксу ауылшаруашылық колледжді
Ескелді ауданы Жетісу облысы

Аннотация:

Бұл мақалада оқытуда жаңа инновациялық әдістер мен жаңа ақпараттық технологияларды қолдану туралы ақпарат берілген. Мақаланың мақсаты-білім алушылардың негізгі құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін ақпараттық технологияларды қолдану.

В данной статье представлена информация о применении в обучении новых инновационных методов и новых информационных технологий. Цель статьи-использование информационных технологий, позволяющих формировать основные компетенции обучающихся.

This article provides information on the application of new innovative methods and new information technologies in teaching. The purpose of the article is the use of information technologies that allow students to form their core competencies.

Тірек сөздер: Инновация, оқыту, әдістер, ақпараттық, технология.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі - оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз - білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесті іске асыруда негізгі құрал компьютер болып табылады. Компьютер - білім беру ісіндегі бұрын шешімін таппай келген жаңа, тың дидактикалық мүмкіндіктерді шешуге мүмкіндік беретін зор құрал.

Жаңа ақпараттық технологияның негізгі ерекшелігі – бұл студенттерге өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына мүмкіндік береді. Ол үшін оқытушы өткізетін сабағында студенттің сабаққа деген қызығушылығын арттырып, бүгінгі заман талабына сай білім беруі керек. Бұл мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді.

Жаңа ақпарттық технологияны сабақта пайдаланудың тиімділігі студенттердің еркін ойлауына мүмкіндік береді, ақыл - ойын дамытады, шығармашылық белсендігін арттырады, ұжымдық іс - әрекетке тәрбиелейді; жан - жақты ізденушілігін арттырады.

Заманауи ақпараттық құралдармен және инновациялық әдістермен жұмыс істеу студенттерді ұқыптылыққа, нақтылыққа, берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына, басты мәселеге назар аудара білуге, дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді.

Оқытудың инновациялық әдістері мен ақпараттық технологияларды пайдалану – педагогикалық іс- әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы.

Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиалық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды.

Қазіргі кезде сабақтарды ақпараттық технология мен кіріктірілген оқыту технологиясын байланыстыра өту өте тиімді нәтиже береді. Мұнда компьютерді мұғалім қосымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден акпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады.

Мұндай мәліметтерге физикалық және математикалық формулалар, физикалық және математикалық шамалар, графиктер, схемалар, иллюстрациялар, физикалық құбылыстардың динамикалық бейнесі және т.б. жатқызуға болады.

Сонымен бірге ақпараттық технологияларды математика, физика, информатика сабақтарында жаңа тақырыпты өткенде, өзіндік жұмысты тексеру кездерінде, аралық және қорытынды бақылау сабақтарында қолдану өте тиімді. Сабақ кезінде слайд - фильмдерді, бейне-сабақтарды пайдалану дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, сабақтың көрнекілігін, тиімділігін, ақпараттың өте жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді.

Сонымен, ақпараттық технологиялар мен инновациялық әдістерді біріктіріп білім беру студенттердің логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыруға және ақпараттық сауатты болып өсулеріне ықпал етеді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

«Инновация» ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация – нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Майлс: «Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз» –дейді.

Ендеше «инновация» ұғымы – педагогикалық сөздік қорнына ежелден енген термин. Ол кейбір ғалымдардың еңбектерінде «жаңа», «жаңалық енгізу», деп көрсетілсе, кейбіреулер оны «өзгеріс» деген терминмен анықтайды.

«Инновация» деген сөз – латынның «novis» жаңалық және «іп» енгізу деген сөзінен шыққан, ал оның қазақша аудармасы «жаңару, жаңалық, өзгеру» деген мағынаны білдіреді.

Инновация термині қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр. Бірақ ғылымда бұл терминнің нақтылы анықтамасы белгілі бір категория ретінде берілмеген. Берілетін анықтамалардың көпшілігі бұл ұғымды кеңінен терең таныта алмайды. Инновацияны «Білім беру жүйесіндегі жаңалық енгізу» деп айтсақ, оның мағынасын тарылтқан болар едік.

«Инновация» ұғымы ең бірінші XIX ғасырдам мәдениеттанушылардың зерттеуінен пайда болды, яғни бір мәдениет түрлерін екінші ел мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл ұғым этнографияда әлі күнге дейін сақталған. Инновация аударғанда жаңа, жаңалық, жаңарту дегенді білдіреді дедік. Яғни, С. Ожегов сөздігіне сүйенсек, инновация бірінші рет шыққан, жасалған, жуық арада пайда болған, бұрынғының орнын басатын, алғаш ашылған, бұрыннан таныс емес енгізілген жаңалық болып шығады. Инновация ұғымын әр елде әртүрлі түсінген. Кейбір мемлекеттерде (АҚШ, Нидерланды) бұл термин кең тараған. Ал, Арабия, Жапония тәріздес мемлекеттерде кезіктіру мүмкін емес. Сондықтан әр елде бұл құбылысқа қандай көзқарас қалыптасқанын анықтау мақсатымен ғылыми-педагогикалық, техникалық, саяси әдебиеттер мен баспа беттерін зерттей келе, Ресейде, шетелдерде, ТМД елдерінде, Қазақстанда «инновация» ұғымына көптеген анықтамалар берілгенін көреміз.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үдеріс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің

жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деген анықтаманы ұсынады.

Н. Нұрахметов «инновация» білімнің мазмұнында, әдістемеде, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырып, өзінің жіктемесінде инновацияны, қайта жаңарту кеңістігін бірнеше түрге бөледі: жеке түрі

(жеке-дара, бір-бірімен байланыспаған); модульдік түрі (жекедара кешені, бір-бірімен байланысқан); жүйелі түрі (мектепті толық қамтитын).

«Инновация» сөзі – қазіргі уақытта барлық өндіріс, медицина, техника салаларында өте жиі қолданып жүрген термин. Қазір бұл сөз «жаңа, өзгеру, жаңаша» деген мағынаны білдіреді және дәл қазіргі жаңа заманға да «жаңа, жаңаша өзгерудің» мазмұны терең және анық екендігі белгілі. Бұл әдістеменің негізінде үйренушінің дербес қабілеті, белсенділігін қалыптастыру, оқыту материалдарын өзінше пайдалану арқылы танымдық белсенділігін арттыру алға шығады.

Білім берудің инновациялық әдістері мен түрлері Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдануда оқытушы сабақты дайын күйінде бағалайды, әрбір білім алушының өзі ізденіп, ғылыми негіздерін өз бетінше игеріп, ғылыми зерттеуді көздейді, ал оқытушының негізгі міндетіне білім алушының іс-әрекетін бақылау жатады.

Инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Әдетте инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, берік түрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. Масырова Р., Линчевская Т. «Жаңару» (новшество) дегенімізді былай деп түсіндіреді: «Жаңару – белгілі бір адам үшін әділ түрде жаңа ма, әлде ескі ме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданған уақытымен анықталатын жаңа идея.

Бүгінгі таңда Қазақстанда Ш. Қалановтың, Ж. Қараевтің, Ш. Таубаеваның, Қ. Қабдықайыровтың, С. Лактикованың, М. Жанпейісованың, Ә. Жүніспек пен Қ. Нағымжановаңың, С. Көшімбетованың, К. Ж. Бұзаубақованың, Б. Тұрғанбаева мен А. Әлімовтың, т.б. ғалымдардың зерттеулерінде оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологиялары жан-жақты қарастырылады. Бұл технологиялар теориялық тұрғыдан дәлелденіп, тәжірибеде жақсы нәтиже көрсетіп жүр. Қазіргі заманғы педагогикалық технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, еңбегін шәкірттерінің бағалауы, пәндік білім сапасының жоғары болуы ерекше орын алады. Әдіскер С. Көшімбетова өзінің зерттеуінде оқу-тәрбие үдерісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін қолданудың мынадай ерекшеліктерін атап көрсеткен: - ізгілендіру технологиясында педагогика ғылымының алдыңғы қатарлы ғылыми жаңалықтарды тәжірибеде «бала – субъект», «бала – объект» тұрғысынан енгізіле бастайды да, ал ғылыми білімдер «оның тұрмысының әлеуметтік жағдайы мен іс-әрекетінің әлеуметтік нәтижесінің бірлігінде қарастырады;

- ақпараттық бағдарламалап оқыту – оқытудың мазмұнын пәнаралық байланыс тұрғысынан ұйымдастыру;

- қоғам мен табиғат заңдылықтарын кіріктіру негізінде меңгеруі;

- иллюстрациялы түсіндірмелі оқытуда «адам-қоғам-табиғат» үйлесімдік бағыттағы дүниетанымында жүйелі саналы мәдениет қалыптасады;

- саралап деңгейлеп оқыту технологиясында оқытудың мазмұны мен әдістері шығармашылық ізденіс іс-әрекет жасау негізінде адамның инновациялық қабілеттерінің қалыптасуына бағытталады.

- оқытушы білмейтін шығармашылық ізденіс негізінде өмірге келген жаңа қабілет;

- дербес оқыту технологиясы оқу-тәрбие үдерісінде ғылымның негіздерін игерту үшін ізгілік, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыра отырып, жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық жауапкершілігін арттырады.

Ал жалпы инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлуге болады. Модификациялық инновация – бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу. Бұған В. Ф. Шаталовтың математикаға жазған тірек конспектісі және оны көптеген мұғалімдердің пайдалануы мысал бола алады.

Комбинаторлық модификация – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел. Радикалдық

инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Қазір республика оқу орындары ұсынып отырған көп нұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық

ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үдерісінің нәтижесін көретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбіне жаңашыл, инновациялық болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1.Полат Е.С. Білім саласындағы жаңашыл мұғалімдердің ақпараттық технологиялары. «Академия», 1999 ж.

2.Әбиев Ж, Құдиярова, Бабаев Педагогика «Нұрлы әлем» Секербекқызы С.Р. Жобалау және кейс технологиясы. «Ұстаз үні». 2007 ж.

3.Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. – Тараз: ТарМУ, 2003

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ ҮШІН ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Ақылшаев Ерқанат Бекежанұлы,
Жұмағұлова Диана, Әмірақын Ағланұр,
4S01140605 «Шетел тілі пәнінің мұғалімі»
Жаркент жоғары педагогикалық колледжі

Аңдатпа: Мақалада педагогикалық тәжірибенің ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы мен рөлі жайлы айтылған. Ұрпақтан-ұрпаққа эстафетадай беріліп келе жатқан белгілі бір мәңгілік құндылықтар, идеяларды жүзеге асырудың нысандары мен әдістері қарастырылған. Мақалада қазақ халқының XIX ғасырдағы ағартушыларының педагогикалық мұрасы, жас ұрпақтың тәрбиесіне деген көзқарастары баяндалған. Тұлғаның рухани және адамгершілік өсу процесінде білімнің рөлі қарастырылады.

Түйінді сөздер: білім, патриотизм, адамгершілік, рухани, жетілдіру, мәдениет, прогрессивті, мұра, дәстүр

Аннотация: В статье рассказывается о значении и роли педагогического опыта в воспитании поколений. Рассмотрены определенные вечные ценности, формы и методы реализации идей, передаваемые из поколения в поколение как эстафета. В статье изложено педагогическое наследие просвещения казахского народа XIX века, его взгляды на воспитание подрастающего поколения. Рассматривается роль образования в процессе духовно-нравственного роста личности.

Ключевые слова: знание, патриотизм, нравственный, духовный, совершенствование, культура, прогрессивный, наследие, традиции .

Бүгінгі таңда педагогикада инновация, әлемде қарқынды дамып келе жатқан, тарихи педагогикалық тәжірибені түсінуге жаңа мүмкіндіктер ашатын ғылыми білімнің жаңа саласы туралы көп айтылып жүр. Бірақ жаңа «ештеңеден» пайда болмайды. Ұрпақтан-ұрпаққа эстафетадай беріліп келе жатқан белгілі бір мәңгілік құндылықтар, идеялар бар.

Бұл идеяларды жүзеге асырудың нысандары мен әдістері өзгеруі мүмкін, бірақ өзгермейтін шындық қалады:

-Адамның қадір-қасиетін көтеретін педагогика үшін күрес;

-Педагогикалық және адам бақытына жету жолындағы күрес және педагогикадағы гуманистік ұстанымдарды дамыту;

-Адам және оның мүмкіндіктері үшін үздіксіз күрес;

-Әр баланың бойында бар мәнді бекіту және дамыту үшін күрес.

Біздің жас ұрпақ дүниедегідей ескі шындықты анық білуі керек – өмірде адамдарға және еліне пайдасын тигізетіндер ғана шынайы табысқа жетеді. Біз өскелең ұрпақты білім берудің келесі негізгі бағыттары бойынша тәрбиелейміз:

• рухани-адамгершілік – жеке тұлғаның жоғары құндылықтарды, мұраттарды білуі, оларды басшылыққа ала білуі; мінез-құлықтың жоғары моральдық, кәсіби және этикалық стандарттарын қалыптастыру;

• Патриоттық – өз Отанына деген сүйіспеншілік пен адалдыққа, ұлы ұлтқа деген мақтанышқа, ұлттық киелі орындарды қастерлеуге тәрбиелеу;

• Азаматтық – құқықтық және саяси мәдениетке, жоғары адамгершілік пен жалпы мәдениетке, айқын азаматтық ұстанымға, Қазақстанның мәдени-тарихи мұрасына құрметпен қарауға тәрбиелеу.

Сондықтан бүгінгі таңда біз халқымыздың бұрыннан келе жатқан рухани мұрасына байланысты мәселелердің өзектілігінің, сондай - ақ егемендік жағдайында айрықша өткірлікке ие болған рухани қағидаттардың жаңаруының, өмірдің ең өзекті мәселелерін шешуде жаңа саяси, адамгершілік-этикалық нормалардың, қағидаттар мен тәсілдердің қалыптасуының куәсі болып отырмыз. Қазақ ағартушылары А. Құнанбаев, Ш. Уәлиханов, Ы.Алтынсариннің идеялары өз халқының рухани дамуы мен қалыптасуында ерекше орын алады. Соның жарқын мысалы ретінде отбасы мен мектеп тәрбиесінің негізін қалаған Ы.Алтынсариннің, А. Құнанбаевтың педагогикалық ерлігін айтуға болады. Қамқорлық болмаса, ағаштар қисық болып өсетінін, жас ағаш сияқты балалар күнделікті күтімді қажет ететінін айтты. Үнемі қамқорлық пен дұрыс тәрбие ғана бала бойындағы ең жақсы адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады. Қазақтың аса көрнекті ақыны әрі демократ, XIX ғасырдың ағартушысы Абай Құнанбаев бізге, ұрпақтарға өзінің сан қырлы мұрасын қалдырды. Ол қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан рухани мәдениетінің ерекшелігін, ең алдымен оның фольклорын ұғына алды [1, 53].

Абай Құнанбаев тәрбиенің басты құралы — еңбек деп санады. Ол білімді игерудің маңыздылығын, адамның рухани жетілуі көбінесе ағартушылыққа байланысты екенін атап өтті. "Ұлыңды бөлек отбасы қылып шығаруға асықпа, оны орыс мектебінде оқыт. Егер оқу қажет болса,барлық мүлкіңді құрбан ет. Ұлың адам болып шығуы үшін ештеңеден аянба. Егер ұлым надандықта қалса, ол өзі бақытты болмайды және одан халыққа жақсылық болмайды. Болмаса Жаратушының алдында мәңгілік қорқынышта және осындай ұл үшін адамдар алдында мәңгілік ұятқа қаласың" [2, 79].

Ұлы ақын Абай Құнанбаевтың пікірінше, қазақтардың өзіндік этникалық, тілдік ерекшелігі бар. "Қазақ әлем есігін әнмен ашады, ол өмірінің мәңгілік серігі. Қайғы мен қуаныш, өмірде болып жатқанның бәрі әнге құйылады. Әнде халықтың дауысы, уақыт қоңырауы естіледі". Қазақтардың тек материалдық қана емес, сонымен қоса ең алдымен рухани байлығы болды және бар: жоғары көркем ауызша және жазбаша әдебиеті, бай фольклоры, эпосы, жарқын музыкалық, поэтикалық және философиялық мұрасы [4, 5].

Абай Құнанбаевтың еңбегі-ол адамды жаңарту жолдарын іздеп, оның руханилығын көтеруге, адамгершілік қасиеттерін жетілдіруге тырысты. Оның жалпыадамзаттық әділеттілік идеалдарын бекітуге шақыруы "Адал бол!"(" Стань человеком!") біздің заманымызда да өзектілігін сақтап қалды [5, 39]. Абай адамдардың жағымды адамгершілік қасиеттерін алуға ерекше мән берді және әрбір жеке тұлғаның "кемел адам" деңгейіне жетудегі жеке қызығушылығының ерекше рөлін атап өтті. Оған жол – білім арқылы, адамгершілік және рухани жетілу арқылы жатыр деп көрсетті. Өмір мен шындық үшін күрес білімге әкелетін өмір жолының негізі болуы керек. Тек ағартылған адам өзінің күнделікті нанын адал еңбекпен алуға тырысады, әділеттілікке ұмтылады және басқаларға жамандық

жасамайды, жамандықтарға қарсы моральдық қасиеттерді дамытады. Абай Құнанбаев, әл-Фараби атамыз айтқандай сияқты, жаман әдеттерден арылуға және бақыт табуға тек білім көмектеседі деп айтқан. Абай Құнанбаев «Адам табиғаты бойынша таза және мінсіз» деп тұжырымдайды, содан кейін ол әлеуметтену процесінде кез — келген қасиеттерді-жақсы және жаманды тәрбиелейді, бұл оның қалауы мен табандылығына байланысты болуы мүмкін. Адам өзі үшін қажет деп санайтын қасиеттерге ие болады. Ол өзінің табиғатының бастапқы тазалығы мен адалдығын сақтауға тырысуы керек. Философ адамның рухани өсуіне, оның адамгершілік жетілуіне, тұлғаның қалыптасуына ықпал ететін қасиеттерге назар аударады. Ұлы ойшылдың бүкіл рухани әлемі, даналық кристалы сияқты, адамгершілік оптимизм нұрына толы. Абай Құнанбаев басқа да көптеген тақырыптарды қозғады. Ол адам абыройы, жастар тәрбиесі, басқа ұлт өкілдеріне қарым-қатынас, мәдениет және ағартушылықтың қажеттілігі туралы ой толғады. Осы әр түрлі ой толғаулар бір-бірімен байланысып жатыр. Абайдың орасан зор мұрасында ақынның философиялық — моралистік, психологиялық — педагогикалық тұжырымдары болып табылатын" қара сөздері" –оның көп жылғы толғаныстарының жемісі маңызды орын алады. "Қара сөздердегі" басты ой-адамның рухани сұлулығын көрсету. Рух, адамның таусылмайтын мүмкіндіктері. "Рухани қасиеттер — адам өміріндегі басты нәрсе",— деп тұжырымдады Абай. Оның "жиырма бірінші сөзіндегі" пайымдаулары патриотизм мен демократия идеяларына толы. Патриотизмді адамның адамгершілік қасиеті ретінде анықтауға болады. "Патриот — Отанға қызмет ететін адам, ал Отан-ең алдымен халық" (Халық сөзі). Патриоттық тәрбие адамдарды халықтың материалдық және рухани мәдениетімен таныстыруға ықпал етеді; ұлттық психологияның ерекшеліктерін нығайтады, осылайша адамдарды өз халқына, Отанына құрметпен қарауға тәрбиелейді. Отанға деген сүйіспеншілік, бірлік-адамгершіліктің түп негізі. Бүгінгі таңда өсіп келе жатқан ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеуге ерекше назар аудару керек. Қазақ халқының алдыңғы қатарлы өкілдері әрқашан патриотизммен және халыққа деген махаббатымен ерекшеленді. Қазақ ойшылдары: Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А.Құнанбаев және сол кездегі басқа да көптеген өкілдердің патриоттық идеялары осының дәлелі болып табылады. [7, 360].

Озық педагогикалық ой тұтас бірқатар мәселелерді шешуге бағытталған. Қазақ ағартушылары қазақ балаларын ана тілінде оқытуды, мектеп, зайырлы, әйелдер және кәсіптік — техникалық білім беру желісіне рұқсат беруін белсенді түрде қолдады. Олар сондай-ақ оқытудың прогрессивті әдістері, білікті кадрларды даярлау, оқулықтар мен оқу құралдарын шығару үшін күресті. Ұлттық дамудың болашағы туралы алаңдаған олар халықты ағартуға, мәдениетке шақырды. Сол кездегі патшалық автократия оларды қызметінен кетіргенімен, бұл адамдар прогрессивті идеяларды жалғастыра берді. Қазақстанда педагогиканы дамыту үшін Ы.Алтынсариннның қызметі мен шығармашылығы үлкен маңызға ие болды. Алтынсарин орыс графикасы негізіндегі әліпбиді (Қырғыз хрестоматиясы) қолдана отырып, қазақ балаларының дамуына оң әсерін тигізген ана тілінің алғашқы оқулығын құрастырды. Өз шығармаларында ол әділетсіздікке, қысымшылық пен заңсыздыққа қарсы шықты. Ы. Алтынсарин өз халқын ағартушы ретінде көрдуді армандады. Өзінің көптеген шығармаларында ойшыл тоқтамай, білімді насихаттады. Ол қазақтарды әлемдік мәдениетке баулу, өз ой-өрісін кеңейту үшін орыс тілін меңгеруге шақырды. Оның педагогикалық шығармаларында ұлт, Отанға деген сүйіспеншілік, гуманизм идеялары айқын көрінеді. Олар адамгершілікті тәрбиелеу идеясына терең енеді. Педагог-ағартушы еңбектің зор маңызын көрсетіп, тәрбиенің мақсаты — еңбекке деген құрметті бекітті. Өз әңгімелерінде ол қазақ халқының еңбек топтарының балаларын қабілетті, ақылды, тапқыр, білімқұмар деп атады. Ы. Алтынсарин ағарту қоғамдық өмірдің барлық аспектілерінің ілгерілеуінің негізінде жатыр деп есептеді. Бұл білімді халықтарға өмір игіліктерін құруға, гүлденген қоғам құруға мүмкіндік беретін білім. Ұлы қазақ ағартушыларының философиясы Қазақ руханиятының дәстүрін жалғастырып, оны одан әрі дамытудың маңызды кезеңі болып табылатынын атап өткен жөн. Тек өзін-өзі тану және өзін-өзі тәрбиелеу жолында адам ішкі жетілуге жетеді,

шынайы адами қасиеттерге ие болады. Бірақ бұл жол оңай емес және қиын. Адам өмір бойы іс-әрекетте моральдық қасиеттерді жаңғыртып, жағымсыз қасиеттерді жеңуі керек. Білім мен шындық үшін күрес білімге әкелетін өмір жолының негізі болуы керек: Білімсіз өмір жоқ, Ілімсіз білім жоқ (Халық сөзі).

Кез-келген халықтың мәдениеті өткенді, өзінің тарихи тамырларын білместен мүмкін емес. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ ойшылдарының ойлары, идеялары, тұжырымдары, XIX ғасырдағы ағартушылардың педагогикалық мұрасы қазіргі кезде де өзекті, білім берудің алдында жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарланған жеке тұлғаны қалыптастыруды талап ететін міндеттер тұр. Қазақтардың әдеби-педагогикалық қазынасының ескерткіштері халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарында тәрбиелеудің тиімді құралдарын іздеудің алғышарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі :

1. Қазақстан тарихы бойынша оқу құралы (ежелгі дәуірден біздің дәуірімізге дейін күн).– А., 1992, – 171 б.
2. Қазақстанның педагогикалық ойының антологиясы. – А., Рауан, 1995, - Б. 78-90.
3. Мамырбекова А. Абайдың философиялық көзқарастарының адамгершілік оптимизмі.// Ой. 2007. № 8. Б.55.
4. Қаракөзова Ж. К., Хасанов М. Ш. Қазақ мәдениетінің космосы. – А., 1993, - с.
5. Кабдуев А. Жеке тұлғаны тәрбиелеу және құқық.// Ой.2005. № 6. Б.39.
6. Абай Құнанбаев, Сайланған.– М., 1945, - Б. 33.
7. Алтынсарин и.А. Шығармалар жинағы. Үш томдық. – А., ғылым, Т. 1,1975– - Б. 54
8. Стрелкова И. Уәлиханов. ЖЗЛ (өмірбаяндар сериясы). – М., 1983.– 283 б.
9. Сегізбаев О. Қазақ философиясының тарихы. – А., Ғылым, 2001, - С. 134-135.

КӘСІБИ ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аманжолқызы Жанна,
Кәсіби шет тілі пәнінің оқытушысы
ШЖҚ «Кеңес Одағының Батыры Мәншүк Мәметова атындағы
Ақтөбе Жоғары медициналық колледжі» МКК

Аннотация: Бұл мақалада ағылшын тілін меңгеру — заман талабы, ал оны үйретудің тиімді жолдары мен әдістерін қолдану оқытушыға артылған міндет. Кәсіби шет тілін үйретудің маңызды да тиімді әдістерінің бірі- рөлдік ойындарды қолдану болып табылады.

Тірек сөздер: Кәсіби шет тілі, рөлдік ойындар, мәтін, қарым-қатынас

Аннотация: В данной статье владение английским языком является требованием времени, а использование эффективных способов и методов его преподавания – важной задачей преподавателя. Одним из наиболее важных и эффективных методов обучения профессиональному иностранному языку является использование ролевых игр.

Ключевые слова: Профессиональный иностранный язык, ролевые игры, текст, общение

Abstract: In this article, proficiency in English is a requirement of the time, and the use of effective ways and methods of teaching it is an important task of the teacher. One of the most important and effective methods of teaching a professional foreign language is the use of role-playing games.

Key words: Professional foreign language, role-playing games, text, communication

Рөлдік ойын — бұл өмірлік жағдайлардың белгілі бір мінез-құлық немесе эмоционалдық жақтарын меңгеру ниетінде алдын-ала бөлінген рөлдер арқылы қатысушы топтардың сахналап ойнауы. Бүгінгі күннің талабы, шетел тілі оқытушысының алдына қойған мақсаты

– білімгерлерді шетел тілінде сөйлету болғандықтан, оқытушының алдында тұрған басты міндеттің бірі — шетел тілін үйретудің түрлі әдістерін зерттей келе, ең тиімдісін өз сабағында қолдану. Осы әдістердің ішінде коммуникативтілік әдістің қолданылуы маңызды деп саналады, себебі бұл әдістің мақсаты — сөйлесу, сөйлету. Сөйлеу бір-бірімен қарым-қатынас жасау арқылы іске асырылуы қажет.

Сабақ барысында рөлдік ойындарды қолдану – бұл студенттердің шетел тілінде сөйлеуге психологиялық жағынан дайындап, өткізілген тіл материалын бірнеше рет қайталауға мүмкіндік берумен қатар, оларды керекті сөз бірліктерін таңдауға жаттықтырады.

Ойын – эмоциялық және ақыл-ой күшін талап ететін ерекше ұйымдастырылған сабақ. Бір ойынның өзі әртүрлі орындалуы,әртүрлі нысанды қабылдауы мүмкін,бірақ олардың бәрінің негізінде импровизация тұрады. Рөлдік ойындар шағын топтарда жүргізіледі. Ойынға қатысушылардың міндеті: тақырыпқа байланысты тапсырманы алу, рөлдерді бөлу, жағдайды ойнау және басқа топқа ұсыну.

Рөлдік ойын басқа тілде қарым-қатынас жасау, сөйлесу саласын кеңейтуге, білім алушылар пікір айтуда мазмұнды жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамыту және машықтандыру жаттығуларындағы тіл материалдарын алдын-ала меңгеруді болжайды.

Кәсіби ағылшын тілі сабағында қарым-қатынастың нақты жағдайын модельдеу үшін рөлдік ойындарды пайдаланудың өзіне тиісті талаптары бар. Олар:

- ойын оқу мотивациясына ынталандыруы,оқушылардың тапсырманы жақсы орындауға қызығушылығы мен ұмтылысын тудыруы тиіс, оны қарым-қатынастың нақты жағдайына тең жағдай негізінде жүргізу қажет.
- рөлдік ойынды мазмұны тұрғысынан да, нысаны жағынан да жақсы дайындау,дәл ұйымдастыру қажет. Білім алушылардың белгілі бір рөлді жақсы орындау қажеттілігіне көздері жетуі қажет. Тек сонда ғана олардың сөздері табиғи және шынайы болады.[2.56-58]

Профессор А.Н.Леонтьевтің пікірі осы мәселеде өте орынды. «Ойын – адам ісі әрекетінің бір түрі». Ойын әрдайым өзгерісте болады. Кез келген адам ойын барысында өзінің күшін сынап көреді, ол кезде адамда өзін — өзі тану процесі жүреді.Рөлдік ойынды дайындау, жүргізу және талқылауды басқарудағы және оқу-байланыс орнату жағдайларын құрудағы негізгі қызметті оқытушы да, оқушы да жүзеге асыра алады. Қарым-қатынасты үлгі ете отырып, оқу-сөйлеу жағдайлары рөлдік ойын құрамындағы маңызды компонент ретінде білімгерлерді ұсынылған жағдайларға қояды.ама

Мұғалімнің міндеті- нақты материалдағы қажет ситуациялар иллюстрацияларды, ситуациялық мәселелерді таңдау, дидактикалық материалды дайындау.Кәсіби ағылшын тілін үйретуде рөлдік ойындарды қолдану өте тиімді, өйткені білімгерлердің шетел тілінде сөйлеу дағдысы қалыптасады, тілді мәдениетаралық қарым-қатынас жасаудың басты құралы ретінде қолдану мүмкіндігіне қол жеткізеді, қолданыста жиі болатын тілдік бірліктерді, лексиканы жаттайды.

Үйреніп жатқан тілдің грамматикасын танып және сауатты қолдана білуге үйрету,диалогты, пікірталасты,іскерлік әңгімелерді жүргізе алу қабілетін дамиды, қолда бар білімді, тәжірибені, әртүрлі жағдайдағы қарым-қатынас дағдыларын пайдалану мүмкіндігіне ие болады. Рөлдік ойындар оқытудың әртүрлі сатысында шетел тілін зерттеуге ғана көмектеспейді, сонымен бірге оқушының жоғары психикалық даму сатысына көшуінде рөл атқарады.

Жоғарыда айтылғандар келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді:

-ойын әрбір сабаққа белгілі бір түрде ендірілуі тиіс

-сабақтарда ойынды пайдалану –оқу процесі тиімділігінің, қарым-қатынас жағдайын құрудың міндетті құралы

-оқыту процесінде ойынды әзірлеу және ендіру кәсіби ағылшын тілін оқытудың әртүрлі сатыларында ауызша сөйлеуге үйретудің негізгі міндеттерін әлдеқайда үлкен жетістікпен шешуге ықпал етеді.

Рөлдік ойын процесінде қисынды ойлау,қойылған сұрақтарға жауап іздеу қабілеттілігі, сөйлеу, сөз этикасы,бір-бірімен қарым-қатынас жасай білу қабілеті дамиды.Сондықтан шетел тілі сабығында рөлдік ойынды пайдалану оқу процесінің тиімділігін көтереді. Білімгерлердің тілге деген қызығушылығын оқытудың барлық сатыларында сақтауға көмектеседі. Рөлдік ойындарда міндетті түрде білімгерлердің өзара әлеуметтік рөлдік қатынастары қалыптасады.

Рөлдік ойын сөйлеу мәдениетін дамытуға да өз септігін тигізеді. Ол болашақ заңгердің өзін-өзі ұстай білу қабілетін, мамандыққа қатысты терминдерді қолдана білу деңгейлерін дамытады. Сөйтіп, рөлдік ойын дұрыс сауатты сөйлеу, тыңдап түсіну деңгейлерін жоғарылататын, қатысымдыққа жетелейтін құралдың бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Макапова Г.К. « Роль ролевых игр в обучении иностранному языку» // Қазақстан мектептеріндегі шет тілі.6/2006.- 37-40 б.
2. Мартыненко Л. С. Ролевые и деловые игры на уроках английского языка. –М., 1997 .- 56-58 б.
3. Ливингстоун К. –« Ролевая игра в обучении иностранным языкам.» -М: Высшая школа, 1988.-53 б.
4. Авторы: Қ.П.Абдыкулова,Абай атындағы ҚазҰПУ 1-курс магистранты

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДА ДЕМОНСТРАЦИЯЛЫҚ ЕМТИХАНДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ

Исмаилова Асель Тлеухановна,
п.ғ.магистрі, мектепке дейінгі тәрбие және оқыту мамандығының арнайы пәндер оқытушысы
Бейсембаева Жазира Талгатовна,
п.ғ.магистрі, педагогика және психология пәндерінің оқытушысы
Талдықорған қаласы, Zhansugurov College - і

Аннотация: Бұл мақалада техникалық және кәсіптік білім беру ұйымында демонстрациялық емтиханды ұйымдастыру және өткізудің ерекшеліктері баяндалған.

Аннотация: В данной статье описаны особенности организации и проведения демонстрационного экзамена в организации технического и профессионального образования.

Annotation. This article describes the features of organizing and conducting a demonstration exam in the organization of technical and vocational education.

Тірек сөздер: демонстрациялық емтихан, WorldSkills кәсіби стандарттары, бағалау құжаттарының жиынтығы (КОД), сарапшы-ұйымдастырушы, сараптамалық топ, Skills паспорты

Ключевые слова: демонстрационный экзамен, профессиональные стандарты WorldSkills, комплект оценочных документов (КОД), эксперт-организатор, экспертная группа, Skills паспорт

Key words: demonstration exam, WorldSkills professional standards, set of assessment documents (SAD), expert organizer, expert group, Skills passport

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі өзгерістерге сай техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары студенттеріне біліктілік беру рәсімінің нысандарының бірі ретінде WorldSkills кәсіби стандарттарын ескере отырып, құзыреттер бойынша демонстрациялық емтихандар өткізіледі. Демонстрациялық емтихан – жаңа форматтағы қорытынды аттестаттау мен түлектерді даярлау сапасын тәуелсіз бағалау моделі болып табылады.

Демонстрациялық емтихан - практикалық дағдыларды, білім мен машықтың деңгейін көрсетуді және тәуелсіз сараптамалық бағалауды қарастырады. Мұнда бағалаудың заманауи мультикритериалдық әдісі, WorldSkills стандартының талаптары қолданылады. Демонстрациялық емтиханды техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында немесе оқу орталықтарында кәсіптік модульдерді меңгерген студенттер мен түлектер тапсыра алады. Демонстрациялық емтиханға тапсырманы оқу орнындағы демонстрациялық емтиханды өткізуге жауапты сараптамалық топ құрастырады[1].

Демонстрациялық емтихан құзыреттердің техникалық сипаттамасы, инфрақұрылымдық парақ, бағалау критерийлері, емтихан тапсырмалары болып табылатын бағалау құжаттамаларының жинақтарын пайдалана отырып жүргізіледі.

Кесте – 1. Демонстрациялық емтихан үшін бағалау құжаттарының жиынтығы.

Құзыреттіліктің техникалық сипаттамасы -	Емтихан тапсырмалары –	Бағалау критериилері –	Инфрақұрылым дық парақ –
Құзыреттіліктің атын, WorldSkills (WSSS) стандарттарының және кәсіби стандарттардың (WSSK) бағыттарын, бағалау стратегияларын, емтихан тапсырмаларына қойылатын негізгі талаптарды, емтихан алаңының сызбасын, еңбекті қорғау мен қауіпсіздік техникасына қойылатын талаптарды анықтайтын құжат.	өз құзыреттіліктері бойынша шеберліктерін көрсетуге бағытталған емтихан тапсырушылардың орындайтын жұмыстарының сипаттамасы	емтихан тапсырушылардың дағдылары мен біліктіліктерін өлшеуге арналған аспектілер жиынтығы.	алаңда жұмыс жасауға қажетті барлық құрал – жабдықтардың, материалдардың, офистік қажетті заттардың тізбесі

Кесте – 2. Бағалау құжаттарының жиынтығын (КОД) дайындау екі негізгі кезеңнен тұрады.

Дайындық кезеңі	**Негізгі кезең**
WorldSkills стандарты бойынша сәйкес құзыреттіліктерді іздеу	Бейімделу және техникалық сипаттаманы әзірлеу
Стандарт болмаған жағдайда, ерекшеліктерді WorldSkills талаптары бойынша кәсіби стандарттардан алу	Бағалау критерийлерін дайындау
Ерекшеліктердің сәйкестілігін талдау мен циклдік комиссияның хаттамасымен бекіту	Емтихан тапсырмаларын құрастыру
Бағалау құжаттарының жиынтығын (КОД) дайындауға жауаптыларды бекіту	Инфрақұрылымдық парақты дайындау

Бағалау құжаттары жиынтығының оқу бағдарламаларына сәйкестігі тұрғысынан республикалық оқу-әдістемелік бірлестікке немесе Ұлттық WorldSkills операторына жіберу үшін сарапшы-ұйымдастырушыға әзірлеу ұсынылады. Бағалау құжаттары жиынтығы WorldSkills Kazakhstan чемпионаттарының конкурстық тапсырмалары негізінде және жұмыс берушілердің талаптарына, кәсіби стандарттарға сәйкес әзірленген болу керек. Барлық қатысушылар мен сарапшылар WorldSkills Kazakhstan этикалық кодексімен, құзыреттіліктің

техникалық сипаттамасымен, үлгілік кодекспен және басқа да нормативтік құжаттармен дербес танысып шығуы керек.

Демонстрациялық емтихан тапсырмаларын орындау және оларды бағалау тәртібі демонстрациялық емтиханды өткізу орталықтарының учаскелерінде жүзеге асырылып, әрбір базалық учаскеде демонстрациялық емтиханды бағалау үшін емтихан комиссиялары құрылады. Сараптама комиссиясы сарапшы – ұйымдастырушыдан және сараптамалық топтан құрылады, оның құрамына басқа өңірлердің тәжірибелі сарапшылары да кіруі мүмкін. Емтихан комиссиясының құрамы білім беру ұйымы немесе база директорының бұйрығымен бекітіледі. Емтихан тобы – бір құзіреттілік бойынша бір оқу орнында бір ауысымда емтихан тапсыратын бір оқу тобынан емтихан тапсырушылар тобы. Бір оқу тобын бірнеше емтихан топтарына бөлуге болады.

Тиісті жылға арналған демонстрациялық емтиханды өткізу кестесін қалыптастыру үшін құзыреттер WorldSkills ұлттық қозғалысының операторына берілген білім беру ұйымдарының өтінімдерінің тізімінен анықталады және белгіленген талаптарға сәйкес келетін демонстрациялық емтиханды өткізу үшін орталықты ұйымдастыруға дайындығымен расталады. Ұйымдастыру үшін стандарттар бойынша демонстрациялық емтиханды дайындау және өткізу бойынша жұмыс WorldSkills Kazakhstan аймақтың уәкілетті ұйымымен, сондай-ақ WorldSkills ұлттық трафик операторымен барлық процестерге және өзара әрекеттесуге жауапты тұлғамен анықталады[2].

Үйлестіруші уәкілетті ұйым қызметкерлерінің арасынан тағайындалады. Егер демонстрациялық емтихан жоғары білім берудің білім беру ұйымында өткізілсе, үйлестіруші функцияларын колледж өкілі жүзеге асырады. Емтиханға жіберуді ұйымдастырушы сарапшы EDUWSK тізімдері негізінде жеке куәлік пен студенттік билет немесе баға кітапшасы негізінде жүзеге асырады.

Демонстрациялық емтиханға еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы бойынша нұсқаулықтан өткен, сондай-ақ жұмыс орындарымен танысқан қатысушылар жіберіледі. Демонстрациялық емтихан тапсырмаларының орындалуын бағалауға еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі нұсқаулықтан өткен және міндеттерді бөлумен танысқан сараптамалық топ мүшелері жіберіледі.

Сараптама басталар алдында сараптамалық топтың мүшелері инфрақұрылым тізімдерінде тыйым салынған материалдарды, құралдарды немесе жабдықтарды табуын тексереді. Сарапшы-ұйымдастырушы әрбір қатысушыға қағаз түрінде емтихан тапсырмаларын (бар болса), жалпылама бағалау парағын (бар болса), оларға қосымша нұсқауларды (болған жағдайда) береді, сондай-ақ демонстрациялық емтихан кезінде өзін-өзі ұстау ережелерін түсіндіреді.

Емтихан тапсырмасын және оған қосымша материалдарды алғаннан кейін қатысушыларға емтиханның жалпы уақытына кірмейтін және кемінде 15 минутты құрайтын ақпаратпен танысуға уақыт беріледі (танысу әрбір модуль басталғанға дейін жүргізіледі). Қатысушылар емтихандық комиссия төрағасының нұсқауынан кейін емтихан тапсырмаларын орындауға кіріседі. Сарапшы-ұйымдастырушы демонстрациялық емтихан тапсырмаларының орындалуын бағалауға қатыспайды.

Емтихан кезінде мінез-құлық ережелерін бұзған және мінез-құлқы емтиханды өткізу тәртібіне кедергі келтіретін қатысушы ескерту алады, ол уақыт пен төтенше жағдайларды есепке алу хаттамасында ресімделеді, оған Сарапшы ұйымдастырушы және барлық мүшелер қол қояды. Сараптамалық топтың. Ережені бұзған қатысушыға жоғалтқан уақыт өтелмейді. Екінші ескертуден кейін қатысушы сайттан шығарылады, сарапшы-ұйымдастырушының және сараптамалық топтың барлық мүшелерінің қолдары қойылған хаттамаға тиісті жазба енгізіледі.

Тапсырмаларды орындау барысында емтихан тапсырушылардан еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы талаптарын қатаң сақтау талап етіледі. Емтихан тапсырушылардың еңбекті қорғау ережелері мен нормаларын сақтамауы бағалау критерийлеріне сәйкес

ұпайларды жоғалтуға әкелуі мүмкін. Қауіпсіздік стандарттарын жүйелі және өрескел бұзу емтихан алушының емтихан тапсырмаларын орындаудан уақытша немесе түпкілікті шеттетуіне әкелуі мүмкін.

Демонстрациялық емтиханды өткізу тәртібі адалдық, әділдік және ашықтық қағидаттарын сақтай отырып жүзеге асырылады. Сарапшы-ұйымдастырушыдан және сараптамалық топ мүшелерінен емтихан тапсырмаларын орындау бойынша барлық ақпарат пен нұсқаулар, соның ішінде қажетті көмек көрсету мақсатында, бір немесе басқа қатысушыға артықшылық бермей, анық және анық болуы керек. Қатысушыларға емтихан тапсырмасын орындауға кедергі болатын басқалардың араласуына жол берілмейді.

WorldSkills Kazakhstan стандарттары бойынша демонстрациялық емтихан нәтижелері бойынша 60 және одан жоғары балл жинаған емтихан алушыларға Skills паспорты беріледі. Берілген дағдылар паспорттарын тіркеуді WorldSkills Ұлттық қозғалысының операторы берілген тіркеу нөміріне сәйкес электрондық тізімде жүзеге асырады[3].

Демонстрациялық емтиханды сәтті өткізу білім беру мекемесінің беделін арттыруға ықпал етеді. Ұлттық чемпионат критерийлері бойынша өткізілетін орта кәсіптік білім беру жүйесінің түлектерін мемлекеттік қорытынды аттестаттау шеңберіндегі демонстрациялық емтихан жаңа құбылыс болып табылады. Демонстрациялық емтиханды мемлекеттік қорытынды аттестаттаудың міндетті элементі ретінде өткізу – негізгі артықшылықтардың бірі болып табылады. Мемлекеттік қорытынды аттестаттауды өткізудің жаңа форматы студенттердің алған дағдыларын, жұмыс берушілердің талаптарын ескере отырып, кәсіби құзыреттерін іске асыруға мүмкіндік береді және болашақ түлектердің кәсіби мансабын құруға әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы N 125 Бұйрығы.
2. Демонстрациялық емтиханды ұйымдастыру және өткізу бойынша әдістемелік ұсыныстар (worldskills.kz сайты).
3. 2020 жылғы 20 сәуірдегі Worldskills Kazakhstan Бас ассамблеясы бекіткен Worldskills Kazakhstan чемпионаттарының ережелері.
4. www.worldskills.org веб-сайты
5. www.worldskills.kz сайты

САБАҚТА ҚОЛДАНЫЛАТЫН МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Батанова Акгул Толеуовна,
Жалмагамбетова Гулзада Ажимбаевна,
арнайы пән оқытушысы
Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі

Аннотация:
Мақалада сабақ барысында қолданылатын цифрлық технологиялар мен мобильдік қосымшалар және оларды қолданудың практикалық маңыздылығы туралы баяндалған. Оқу процесі кезінде мобильді құрылғыларды пайдаланудың үш негізгі нұсқасына тоқталады.

В статье описаны цифровые технологии и мобильные приложения, используемые на уроке, и практическая значимость их использования. Основное внимание уделяется трем основным вариантам использования мобильных устройств в процессе обучения.

The article describes digital technologies and mobile applications used in the lesson and the practical significance of their use. Focuses on three main uses of mobile devices in the learning process

Тірек сөздер: мобильді технологиялар, оқыту процесі, өзін-өзі бақылау құралдары, 3D нысандары

Мобильді қосымша - бұл әртүрлі әрекеттерді орындауға мүмкіндік беретін белгілі бір функционалдығы бар белгілі бір платформада орнатылған бағдарлама. Білім беру үшін мобильді қосымшалардың маңыздылығы олардың жаңа технологиялар тұрғысынан әмбебап қолжетімділігі мен тартымдылығымен ғана емес, сонымен қатар олар беретін мүмкіндіктермен де артып отыр.

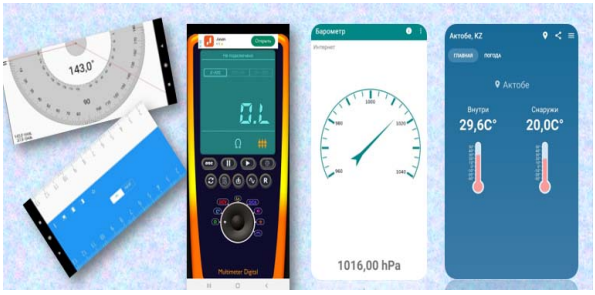
Мобильді оқытудың негізгі мақсаты – оқу процесін икемді, қолжетімді және дербестендірілген ету. Мобильді оқытудың негізгі міндеттерін қарастыруға болады:

- ыңғайлы уақытта және кез келген жерде байланыс, бұл командалық жұмыстың мүмкіндіктерін кеңейтеді;
- студенттерге қолжетімді мобильді құрылғыларды пайдалануды оңтайландыру;
- білім деңгейінің дамуының заманауи әлеуметтік тапсырыстарға және барлық жерде мобильді құрылғыларды пайдаланатын студенттердің мүдделеріне сәйкестігі.

Оқу процесі кезінде мобильді құрылғыларды пайдаланудың үш негізгі нұсқасы анықталған:

- мобильді құрылғы – белгілі бір құралды ауыстыру;
- мобильді құрылғы – мамандандырылған және әмбебап қосымшалармен жұмыс істеу құралы;
- мобильді құрылғы - кеңейтілген шындықты пайдалану құралы.

I. ***Мобильді құрылғы – белгілі бір құралды ауыстыра алады***. Мысал ретінде Smart Tools (ақылды құралдар) мобильдді қосымшаны қарастыруға боолады. Smart Tools 6 бөлімнен тұратын құралдар жиынтығы:

1-бөлім: Ұзындық, бұрыш, көлбеу, деңгей (Smart Ruler Pro)

2-бөлім. Қашықтық, биіктік, ені, ауданы (Smart Measure Pro)

3-бөлім. Компас, металл детектор, GPS (Smart Compass Pro)

4-бөлім. Дыбыс деңгейін өлшегіш, діріл өлшегіш (Sound Meter Pro)

5-бөлім. Фонар, үлкейткіш әйнек, айна (Smart Light Pro)

6-бөлім. Өлшем бірлік түрлендіргіші

II. Мобильді құрылғы – мамандандырылған және әмбебап қосымшалармен жұмыс істеу құралы ретінде екі бағытта қолданылады: өзін-өзі бақылау және танымдық әрекетті ұйымдастыру.

Өзін-өзі бақылау құралдары ретінде қолданылатын мобильді қосымшалардың сан-алуан түрлері бар. Солардың ішінде өзім жиі қолданатындарына тоқталып кетейін.

- **Kahoot** қосымшасы арқылы студенттердің білім деңгейін жедел тексеруге болады. Kahoot қосымшасы білімді меңгертуге арналған тест сұрақтарын, викторина, сұхбат құруға мүмкіндік береді. Оқушылар оқытушы жасаған тесттерге планшеттен, ноутбуктан, смартфоннан, яғни Интернетке қосылған кез-келген құрылғыдан жауап бере алады.
- Seterra – бұл 100-ден астам дидактикалық ойындар мен интерактивті жаттығулардан тұратын сервис, ол елдер мен олардың астаналары, континенттер мен мұхиттар, барлық континенттердегі мемлекеттік тулар мен қалалар туралы білімді қызықты түрде үйретеді.
- **Unit Converter** - күнделікті өмірде қолданылатын 100-ден астам бірлік санаттары бар қарапайым, жылдам және қуатты құрал.

Оқушының танымдық әрекетін ұйымдастыру құралдары.

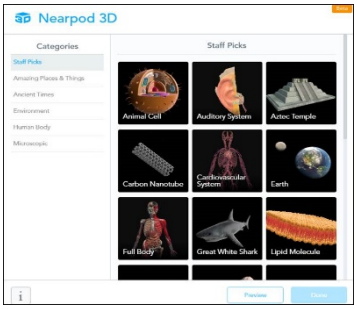
Nearpod – мұғалімдерге презентация жасауға және оларды сабақ барысында оқушылармен бөлісуге мүмкіндік беретін онлайн платформа. Сіз жай ғана электрондық пошта немесе әлеуметтік желілер арқылы презентация кодын жібересіз, ал балалар ұялы телефондарынан қосылады. Қолданбаны ашқан кезде сізге жұмыс істеудің бес нұсқасы ұсынылады.

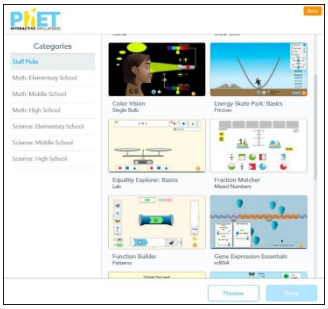
1. ***Менің кітапханам*** - компьютерде жасаған немесе қолданба жинағынан алынған сабақтарға, презентацияларға, викториналарға қол жеткізу және іске қосу;
2. ***Зерттеушілік*** – әртүрлі пәндер бойынша дайын сабақтарды табу
3. ***Қосылу*** - студенттік жұмыс үшін Nearpod пайдалану
4. ***Create*** - бұл сабақтардың, презентациялардың, викториналардың конструкторы.
5. ***Reports*** – мұғалім әр сабақ бойынша оқушылардың жұмысының нәтижесін көре алады.

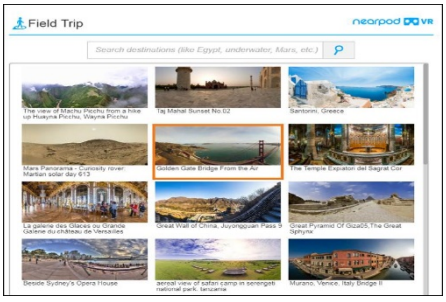
Конструктор оқу материалын слайд бойынша орналастыруды болжайды. Сабақтың тақырыбын қойып, «Слайд қосу» түймесін басқаннан кейін сабақты ұйымдастырудың үш нұсқасын таңдау қажет:

- **Өз контентіңізді енгізіңіз** - презентациялар, Word немесе PDF құжаттары, бейне оқулықтар.
- **Интернетте жарияланған** дайын ресурстарды пайдаланыңыз.
- **Белсенділікті қосу** - интерактивті тапсырмаларды жасаңыз.

Сабақтарды дайындаған кезде дайын ресурстарды пайдалану өте тиімді. Бұл 3D нысандарының үлкен тақырыптық таңдауы, модельдеу таңдауы (подборка симуляций), виртуалды саяхаттарды, панорамаларды таңдау.

III. Мобильді құрылғы - кеңейтілген шындықты пайдалану құралы

- **Google Earth** – егжей-тегжейлі глобус. Бұл қызметтің көмегімен сіз бүкіл әлем бойынша саяхаттай аласыз, бірнеше секундта әлемнің кез келген нүктесіне барып, үш өлшемді режимде жүздеген қалаларды көре аласыз. Сіз тіпті көрікті жерлерге экскурсия жасай аласыз.

• **iCircuit** – бұл схемаларды зерттеуге және тәжірибе жасауға бірегей мүмкіндік беретін әмбебап интерактивті платформа. Студент болсаңыз да, электроника әуесқойы немесе кәсіби инженер болсаңыз да, ICircuit пайдаланушыға ыңғайлы интерфейсті және сіздің шығармашылық қабілетіңізді ашатын және схемалар дизайны туралы түсінігіңізді тереңдететін схема компоненттерінің кең жинағын ұсынады.

• **Solar System Scope** - түнгі аспан мен күн жүйесінің үлгісін 3D графикасында бейнелейтін керемет флеш қолданбасы. Бұл сіз бұрыннан кездестірген визуализация ғана емес, Күн жүйесі мен оның айналасындағы объектілерге арналған нақты интерактивті нұсқаулық. Ғаламшарларды шарлаңыз, олардың орбиталарына барыңыз, шоқжұлдыздарды зерттеңіз және бір нысаннан екіншісіне дейінгі қашықтықты өлшеңіз - мұның бәрі SSS-де нақты. Қолданбада Күн жүйесін үш түрлі бұрыштан көруге болады: гелиоцентрлік, геоцентрлік және панорамалық. Сонымен қатар, оқу процесін қызықты ететін тағы бірнеше параметрлер бар.

Қорытынды:

- Білім беруде мобильді қосымшаларды тиімді пайдалану үшін білім берудің жаңа түрлері мен дәстүрлі түрлерін сауатты түрде үйлестіру қажет.

- Пәнді оқыту ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың оқушының әлеуметтік-танымдық әрекетіне деструктивті әсерін төмендететін интерактивті, басқарылатын өздігінен білім алу принципіне негізделуі керек.

- Оқушының тарапынан ынта, табандылық, талпыныс болу керек, бәрі ұстазға байланысты емес.

Әдебиеттер

1. Голицына И.Н., Половникова Н.Л. Мобильное обучение как новая технология в образовании. Образовательные технологии и общество. 2011г №1.
2. Глотова М.Ю., Самохвалова М.А. Мобильные технологии в образовании. Наука, образование, культура. 2022г №1. http://prepodavatel-xxi.ru/sites/default/files/138149.pdf
3. Мырзабекова А. https://www.eduneo.ru/10-prilozhenij-dlya-proaktivnogo-pedagoga/
4. Маслов Н. https://lifehacker.ru/author/maslov/

ЯЗЫК ПРОГРАММИРОВАНИЯ PYTHON. ПРОГРАММА ИГРЫ "КТО ВОЗЬМЕТ МИЛЛИОН"

Джумагулов Нургали Султанкельдиевич,
преподаватель информатики
Тюлькубасский колледж агробизнеса и туризма

Аннотация: Python — стремительно развивающийся язык программирования современности. Теоретически код Python можно писать прямо в оболочке, но как только вы нажимаете **[Return]** в конце строки кода, она будет немедленно выполнена. В принципе Python в таком режиме можно использовать как несложный калькулятор; например, можно ввести в приглашении **3*5**, и Python выведет ответ **15** в следующей строке. Тем не менее такой стиль ввода не подойдет для более сложных программ. Намного лучше открыть новое окно, ввести в нем весь код, а затем сохранить и запустить его.

Abstract: Python is a rapidly developing modern programming language. Theoretically, Python code can be written directly in the shell, but as soon as you press [Return] at the end of a line of code, it will be executed immediately. In principle, Python can be used in this mode as a simple calculator; for example, you can enter 3*5 in the prompt, and Python will output the answer 15 in the next line. However, this type of input is not suitable for more complex programs. It is much better to open a new window, enter all the code in it, and then save and run it.

Ключевые слова: язык програмирование Python, цикл, ветвление, случайные числы, Графический интерфейс Tkinter.

Для создание нового окно, в котором вы будете писать код, откройте меню File и выберите команду New. После того как код будет введен в новом окне, вы можете сохранить его и выполнить сразу всю программу. Код будет выполнен в окне командной оболочки. Возможен и другой вариант: программу Python можно напи- сать в любом текстовом редакторе, а потом сохранить файл с расширением .py (без этого программа работать не будет). Такие программы можно запускать из командной строки, при этом необходимо указать полный путь к каталогу и имя файла.

Графический интерфейс (GUI, Graphic User Interface) упрощает использование программы. Он позволяет программисту создавать диалоговые окна, текстовые поля и кнопки, благодаря которым взаимодействие с программой становится более удобным для пользователя.

Tkinter — библиотека Python, которая предоставляет функциональные

возможности для создания графических интерфейсов. Взгляните на следующий код и особенно на единицы измерения в строках window.

geometry и button.place.

```
from tkinter import *
def Call():
msg = Label(window, text = "You pressed the button")
msg.place(x = 30, y = 50)
button["bg"] = "blue"
button["fg"] = "white"
window = Tk()
window.geometry("200x110")
button = Button(text = "Press me", command = Call)
button.place(x = 30, y = 20, width = 120, height = 25)
window.mainloop()
```

from tkinter import * - Эта строка должна находиться в самом начале программы для импортирования библиотеки Tkinter.

window = Tk()

window.title("Window Title")

window.geometry("450x100") - Создает окно, которое будет использоваться для вывода (переменная **window**), добавляет заголовок и определяет размер окна.

label = Label(text = "Enter number: ") - Добавляет на экран текстовый элемент, содержащий заданное сообщение.

entry_box = Entry (text = 0)- Создает пустое текстовое поле. Текстовые поля используются для ввода или вывода данных.

output_box = Message(text = 0) - Создает область для вывода данных.

output_box ["bg"] = "red"- Задает цвет фона для объекта.

output_box ["fg"] = "white" - Задает цвет шрифта для объекта.

output_box ["relief"] = "sunken" - Задает стиль объемного обрамления элемента: отсутствие рамки (**flat**), эффект рельефа (**raised**), углубления (**sunken**), эффект углубленной рамки (**groove**) или рельефной рамки (**ridge**).

list_box = Listbox() - Создает раскрывающийся список, который может содержать только строки.

entry_box ["justify"] = "center" - Задает режим выравнивания текста в текстовом поле, но не работает

для областей вывода данных.

button1 = Button(text = "Click here", command = click) - Создает кнопку для запуска подпрограммы **click**.

label.place(x = 50, y = 20, width = 100, height = 25) - Задает позицию, в которой объект будет располагаться в окне. Если позиция не задана, то объект не отобразится в окне.

entry_box.delete(0, END) - Удаляет содержимое отдельного элемента или всего списка.

num = entry_box.get() - Сохраняет содержимое поля *ввода текста* и сохраняет его в переменной **num**. Не работает для областей вывода данных.

answer = output_txt["text"] - Получает содержимое области вывода данных и сохраняет его в переменной **answer**. Не работает для полей текстового ввода.

output_txt["text"] = total - Изменяет содержимое области вывода данных для отображения значения переменной **total**.

window.mainloop() - Чтобы ваша программа работала, она должна завершаться этой командой.

logo = PhotoImage(file = "logo.gif")
logoimage = Label(image = logo)
logoimage.place(x = 30, y = 20, width = 200, height = 120) - Выводит изображение в виджете **Label**. Это изображение не изменяется во время выполнения программы.

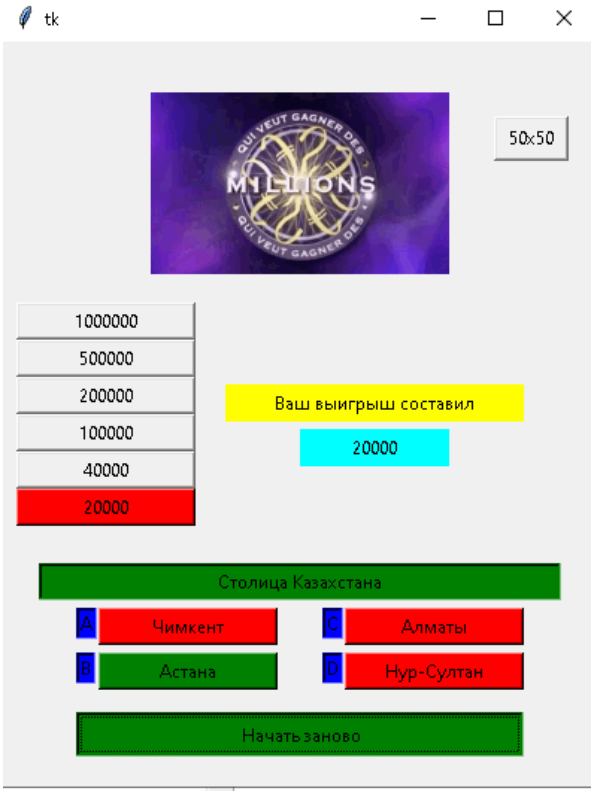
photo = PhotoImage(file = "logo.gif")
photobox = Label(window, image = photo)
photobox.image = photo
photobox.place(x = 30, y = 20, width = 200, height = 120) - Этот блок похож на приведенный выше, но так как мы хотим, чтобы изображение могло изменяться при обновлении данных, необходимо добавить команду **photobox.image = photo** — с ней изображение может обновляться.

selectName = StringVar(window)
selectName.set("Select Name")
namesList = OptionMenu(window, selectName, "Bob", "Sue", "Tim")
namesList.place(x = 30, y = 250) - Создает переменную **selectName**, с которой изначально связывается строка «Select Name». Затем создается раскрывающийся список, в котором отображается значение из переменной **selectName**, и добавляются значения этого списка: **Bob**, **Sue** и **Tim**.

```
def clicked():
sel = selectName.get()
mesg = "Hello " + sel
mlabel["text"] = mesg
if sel == "Bob":
photo = PhotoImage(file = "Bob.gif")
photobox.image = photo
elif sel == "Sue":
photo = PhotoImage(file = "Sue.gif")
photobox.image = photo
elif sel == "Tim":
photo = PhotoImage(file = "Tim.gif")
photobox.image = photo
else:
photo = PhotoImage(file = "logo.gif")
photobox.image = photo
photobox["image"] = photo
```

photobox.update() - В этом примере при нажатии кнопки выполняется подпрограмма **clicked**. Она получает значение из переменной **selectName** и создает сообщение, которое будет отображаться в надписи. Затем подпрограмма проверяет, какой вариант был выбран, и заменяет текущее изображение другим, оответствующим выбранному — оно выводится при помощи переменной **photo**. Если в списке не выбрано ни одно имя, то отображает ся логотип.

Исходя из этого теоретического материала, напишем программу игры «Кто возьмет миллион».

Список литературы

1. Николя Лейси «Python, например» Санк-Петербург москва- минск 2021
2. Дмитрий Златопольский «1400 задач по программированию» Москва, 2020
3. Абдрахманов М.И «Python Визуализация данных» 2020
4. Васильев, Алексей**. «**Программирование на Python в примерах и задачах» Москва : Эксмо, 2021.
5. Г. Ж. Елжанова «Python бағдарламалау тіліне арналған есептер жинағы» Әдістемелік құрал (Мұғалімдерге арналған)

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ КОУЧИНГ ТӘСІЛІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ергалиева Асель Асылбековна,
шетел тілі пәнінің оқытушысы
Кабдрахманова Гульзия Слямбековна,
Шетел тілі пәнінің оқытушысы
Талдықорған қаласы, Zhansugurov College – i

Аннотация: Бұл мақалада педагогикалық тәжірибедегі коучинг тәсілінің маңызы мен ерекшеліктері, коучинг тәсілдерін қолданудың жолдары баяндалған.

Аннотация: В данной статье описывается значение и особенности метода коучинга в педагогической практике, способы использования методов коучинга.

Annotation. This article describes the meaning and features of the coaching method in pedagogical practice, ways of using coaching methods.

Тірек сөздер: педагогикалық тәжірибе, коучинг, коучинг тәсілі, шкалдау технологиясы, ашық сұрақтар, жетістіктер дөңгелегі, уақыт сызығы

Ключевые слова: педагогическая практика, коучинг, коучинговый подход, технология шкалирования, открытые вопросы, колесо достижений, временная шкала

Key words: pedagogical practice, coaching, coaching approach, scaling technology, open questions, wheel of achievements, time line

Білім беру жүйесінің қарыштап дамып отырған заманында студенттердің білуге деген құштарлығы мен танымдық қызығушылықтарының белсенділігін тұрақты түрде ұстап отыру аса өзекті болып табылады. Студенттердің оқуға деген саналылығы жоғары болуы үшін оның колледжде алған білімі ол үшін жеке мағынаға ие болуы керек. Көптеген студенттер үшін оқу - бұл жеке маңызды мақсат емес, мүмкіндігінше тезірек құтылғысы келетін ауыр міндет болып табылады. Соның салдарынан оқу іс-әрекетіне формалды түрде қарап, жоғары нәтижеге ұмтылмай, өз мүмкіндіктерін іске асыруға деген құлшыныстары болмайды.

Колледж қабырғасында білім алып жатқан студенттердің жан – жақты дамуы, болып жатқан өзгерістерге сын көзбен қарап, кез – келген өмірлік жағдаяттардан тез шығып кете алу қабілеттерін дамытуда коучинг тәсілінің маңызы зор.

Коучингтің негізін қалаушы Джон Уитмор «Коучинг (ағылш. coaching – бапкерлік) – бұл адамға өзінің жеке мақсатын айқындау мен оған қол жеткізуге кәсіби көмек», – дейді. Ағылшын тіліндегі қысқаша оксфордтық сөздікте ««coach» жаттықтыру, оқыту, ақыл қосу, бағыттау, деректермен қамтамасыз ету» деген мағынаны білдіреді. Коучинг – бұл өзінің мақсаты мен міндетінен тұратын арнайы әдіс. Коучинг – оқу процесін басқаруда ғана қолданылмайды, сонымен қатар педагогикалық қарым-қатынасты ұйымдастыруда, философия мен технологияның өзара байланысына, студенттер мен педагогтардың дамуына бағытталады. Коучинг технологиясын жеке және кәсіби дамуға қол жеткізу үшін тиімді әдістер жиынтығы ретінде жоғары білім беру жүйесінде қолдану маңызды, ол болашақ маманның мақсатқа жету жолы мен шешімін анықтайды.

Коучингтің білім берудегі мақсаты – студенттерге саналы түрде оқуға, білімді қызығушылықпен меңгеруге, өз әлеуетін максималды түрде ашуға, дағдылары мен біліктіліктерін дамытуға, бағдарлама мен тапсырмаларды нәтижелі игеруге көмектесу болып табылады.

Педагогикалық коучинг – студенттің өз білімі мен тәжірибесін пайдалана отырып, белгілі бір мәселелерді, міндеттер мен мақсаттарды шешуге көмектесетін арнайы жүйе, бұл технология өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқудың өнімділігі мен тиімділігін арттыруға, өзін-өзі жетілдіруге көмектеседі.

Педагогикалық коучингтің мақсаты:

1. Педагогикалық қызметтің тиімділігін арттыру;
2. Студенттерді өмірлік және білім беру жолында психологиялық сауатты сүйемелдеу;
3. Өзіңізге және оқушыларыңызға шынайы және өзекті мақсаттар қою;
4. Қысқа және ұзақ мерзімді өмірлік мақсаттарды анықтау;
5. Жеке уақытты басқару дағдыларын дамыту;
6. Отбасында және басқа адамдармен қарым-қатынасты жақсарту;
7. Стрессті жеңу;
8. Өзіне деген сенімділікті арттыру;
9. Қолайсыз өмірлік жағдайларды тиімді және тез жеңу.

Педагогикалық іс-әрекет - студент өз оқу нәтижесіне жауапкершілікпен қарағанда ғана нәтижелі болады. Мұнда оқытушымен бірге мақсатқа жету үдерісін жоспарлап, оның жоспарын жасаған тиімді. Бұл жоспар коучингтің негізгі сұрақтарына жауаптарды қамтуы керек:

- Мен нақты неге жетуім керек?
- Ол дәл қалай көрінеді?
- Бұл маған не үшін керек?

– Мен қалаған нәрсеге қол жеткізгенімді қайдан білемін?
– Мен бұл процесті қашан бастауға дайынмын?
– Бұл процесс қашан аяқталады?
– Мен нақты не істеуім керек?
– Менің жолымда қандай кедергілер болуы мүмкін?

Коучинг процесінің моделі бірнеше нақты анықталған қадамдардан тұрады:

1. Мақсат қою және оның шынайылығын сезіну.
2. Табыстың қажетті компоненттерін талдау.
3. Қолда бар мүмкіндіктерді талдау.
4. Мақсатқа жету жолдарын анықтау, стратегия таңдау.
5. Мақсатқа жетуді бақылау және нәтижелерді талдау.

Осы кезеңдердің әрқайсысы үшін тиісті құралдар мен әдістер жиынтығы бар, олардың ішінен оқытушы әрбір нақты студент және әрбір нақты жағдай үшін ең оңтайлы комбинацияны таңдайды.

Бұл жолдағы оқытушының студентке көмектесетін алғашқы және ең шешуші қадамы: олардың оқуға деген жеке қажеттілігін туындату. Сократ: «Әр адамда өзі де біле білмейтін білім бар», - деп тұжырымдаған. Сондықтан мұндай адамға оның ішіндегі ұйықтап жатқан шындықты оятуға көмектесу керек. Сократтық әдіс сұрақ қоюға және білімді бірге іздеуге негізделген. Қазіргі уақытта Сократтық әдіс коучингтің қызмет етуінің негізі болып табылады.

Коучинг әдісінің негізгі қағидаларына келетін болсақ:

1) Барлық адамдар өздерінің күнделікті көрсетіп жүрген қабілеттеріне қарағанда, өте үлкен ішкі қабілеттерге ие болып табылады;
2) Қателіктерді ескаеріп емес, нәтижеге бағытталып оқыту;
3) Мәселеге емес, оның шешіміне бағытталу;
4) Осы шақтан болашаққа бағыттылық;
5) Барлыққ жауаптар – адамның ішкі дүниесінде жатыр, адам өзін өзі бағалайды, сыртқы бағалаулар мен кеңестердің қажеті жоқ.

Коучинг тәсілін қолданатын педагогтың рөлі оқушылардың саналылығы мен жауапкершілігін күшейту болып табылады. Ол мақсатты анықтау, жоспар құру, іс – әрекетке көшу, шабыттандыру, түрткі болу, қобалжуды жою. Коучинг тәсілін қолданатын педагог тыңғылықты тыңдап, дауысты дұрыс қолданып, «күшті» сұрақтарды қоя білуі керек.

Педагогикалық коучинг педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелілігін көтеруге, студенттерді өмірлік және білім беру жолында психологиялық тұрғыдан сүйемелдеуге, өзінің және студенттердің алдына шынайы мақсаттарды қою, қысқа және ұзақ мерзімге өмірлік мақсаттарды қою, өз уақытын басқара алу дағдыларын дамыту, отбасы мүшелерімен қарым – қатынасын жақсарту, күйзелістік жағдайларды жеңу мен өзіне деген сенімділікті жоғарылату, жағымсыз өмірлік жағдайларды тез және нәтижелі жеңуге бағытталады.

Коуч әдістері мен техникалары: шкалдау технологиясы, ашық сұрақтар арқылы әңгімелесу, логикалық деңгейлер пирамидасы, жетістік дөңгелегі, уақыт сызығы, серіктестік ынтымақтастық, Ганттың жоспарлау әдісі, миға шабуыл және т.б.

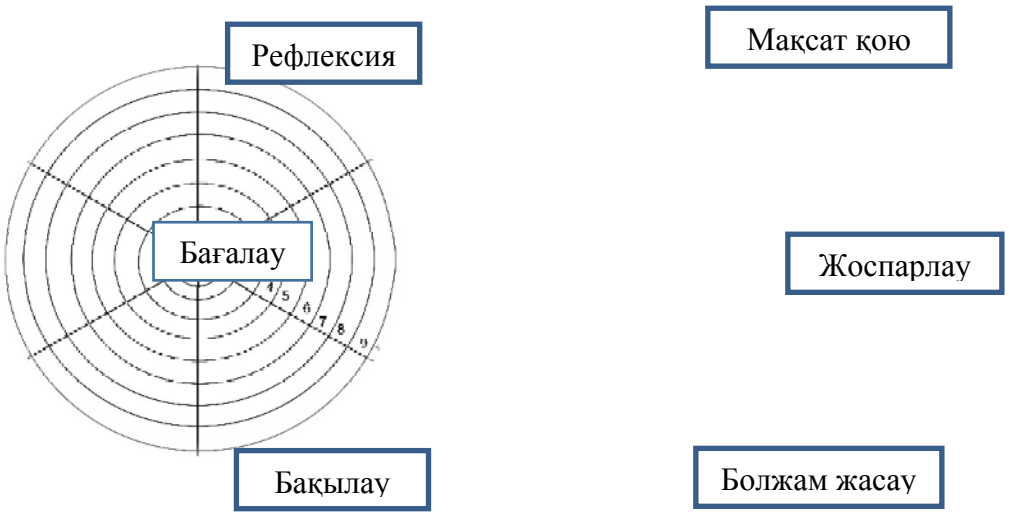
Шкалдау технологиясы – жағдаятты көрсетудің графикалық әдісі. Мұнда а) шкалдаудың көмегімен оқушы өзінің оқу қабілеттерін бағалап, нақты тақырып бойынша проблемалық зоналарды көруге мүмкіндік береді; б) шкалдаудың көмегімен бақылау және диагностикалық жұмыстарға дайындықты бақылауға болады.

Ашық сұрақтар – ойлануға, ой толғауға, пікірталасқа алып келетін және талқылауға мүмкіндік беретін сұрақтар.

Логикалық деңгейлер пирамидасы – бұл құрылымға кез – келген материалды меңгерту бойынша жұмыстар кіреді. Бұл пирамида бойынша кез – келген іс – әрекетті өз атыннан

немесе тарихи тұлға, кейіпкер, командадағы әріптестің атынан талдауға болады. Бұл тәсіл іс – әрекетті, мағынаны саналы түсінуге мүмкіндік береді.

Жетістік дөңгелегі - секторлар бойынша бөлінген дөңгелек болып табылады. Бұл студенттердің конструктивті біліктіліктерінің қалыптасуына сай келеді. Және 1 - ден 10 – ға дейінгі бағалау шкаласынан тұрады. Әрбір студент бір семестрде өзінің жеке картасындағы дөңгелектің жолағын өзінде қалыптасқан біліктіліктердің деңгейіне қарай бояйды. Мұнда барлық біліктіліктердің қалыптасу қарқыны көрнекі түрде қаралып, барлық дағдылардың қалыптасуы бойынша тұтас картина қалыптасады. Барлық ұсынылған параметрлер бойынша он балдық шкалада бағалау критерийлерін әзірленген. 1 – Мұндай дағдының бар екенін білемін; 2 – Терминнің негізгі мазмұнын түсінемін; 3 – Тізбекті белгілеу, жоспарлау, болжау және т.б. ұғымына анықтама бере аламын; 4 – Мен бұл дағдының не үшін қажет екенін түсінемін; 5 – Мен бұл әрекетті мұғалімнің көмегімен орындай аламын; 6 – Жеке оқу пәндері шеңберінде бұл әрекетті өз бетімше орындай аламын; 7 – Менде бұл дағды кез - келген оқу пәнінде бар; 8 – Мақсат қоюдың, жоспарлаудың, болжаудың түрлі әдістерін білемін; 9 – Мен бұл дағдыны басқа адамға үйрете аламын; 10 – Мен бұл дағдыны кез - келген өмірлік жағдайда жүйелі түрде қолданамыз.

1-сурет. Оқуды бірлесіп басқаруда қалыптасатын дағдылар тізімі және әрбір дағды үшін 1-ден 10-ға дейінгі рейтингтік шкаласы бар «Жетістік дөңгелегі».

«Уақыт сызығы» - бүгінгіні түсіну арқылы өткеннен болашаққа бағытталған векторлық сызық. Әрбір студент үшін уақыт сызығы - күтілетін нәтижесіне, қабілеті мен мүмкіндіктеріне байланысты жеке – жеке болады. Оны студент өз бетінше немесе оқытушымен бірге құрастыра алады. Мақсат қоюға арналған бағыттарды әртүрлі тәсілдермен ұсынуға болады: «Мен жақсы адаммын», «Мен жақсы студентпін», «Мен жақсы маманмын» т.б. (Әр бағыттағы жетістік параметрлерін әр студент өмірлік тәжірибесіне (өзінің өмірлік тәжірибесіне, топтың немесе сыныптың ұжымдық тәжірибесіне, мұғалімнен, басқа көздерден – баспа, электронды) алған мәліметтеріне сүйене отырып, өз бетінше анықтайды.

Мысалы: «Мен жақсы студентпін» бағыты бойынша «уақыт сызығын» ұсынамыз.

2-сурет. «Уақыт сызығы»

Мен бұл үшін не істедім?», «Мен тағы не істей аламын?» деген сұрақтарға негізделген жетістік параметрлері. келесідей болуы мүмкін: Мен барлық сабақтарға үнемі қатысамын, конференцияларға, олимпиадаларға, жарыстарға қатысамын, факультативтік сабақтарда, үйірмелерде, жобалық іс-шараларда өз білімім мен дағдыларымды тереңдетемін, үнемі мені қызықтыратын тақырыптар бойынша ізденіп, өз-өзімді тәрбиелеймін.

Студенттің ұмтылатын мақсаттарын анықтау – өте күрделі міндет. Әрбір студент өзінің құндылықтары туралы және соларға сәйкес өмірінде қандай нәтижеге қол жеткізгісі келетіні туралы ойлайды, бірақ осы мақсаттарға жетуде әрекет етпей жатады. Сондықтан, студенттермен арнайы жұмыс, оларға мақсат қою, жоспарлау және мақсатқа жету дағдыларын үйрету қажет. Оқытушы студентпен бірге мақсатқа жету үдерісін үнемі қадағалап, әр кезеңнен кейін орындалатын жетістіктерді бағалауы қажет. Бұл кезеңде студент келесі негізгі сұрақтарға жауап табуы керек: «Мақсаттарға қол жеткізілді ме?», «Жоспарларға қандай өзгерістер еңгізілді және неге?», «Бұл тәжірибеден нені үйрендім?», «Енді нені өзеше жасайтын боламын?».

Нәтижесінде студент өзінің қателіктерін сәтсіздіктер ретінде емес, оның алға қарай тиімді жылжуына мүмкіндік беретін құнды тәжірибе ретінде қарастыруы керек. Оқу іс-әрекеті студент өз нәтижесіне жауапкершілікпен қарағанда ғана нәтижелі болады. Мақсатқа сәтті жету үшін студентке бүкіл топтың, оқытушы мен ата-ананың қолдауы және оның жетістігін мойындауы қажет. Коучинг технологиясы сіздің мақсаттарыңызға жету үшін қолайлы орта құруға арналған.

Коучинг - басқа адамның ақылы, білімі мен тәжірибесіне емес, өзіндік білім алу мен шығармашылық түрде әрекет ете алу қабілетіне сүйене отырып, дамуы мен білім алуына, нәтижелілігін жоғарылатуға әсер ету өнері болып табылады.

Коучинг – топтық оқыту негізінде әрбір студентті жеке дамытудың бағдарламасы, оның нәтижесінде студенттің алдыға қойған мақсатқа оптималды, қысқа жолмен жету қабілетін белсендіріледі.

Білім беру ортасындағы коучинг – студенттің ішкі мүмкіндіктерін ашуға негізделген педагогикалық ғылым мен тәжірибедегі жаңа бағыт. Оның басты мақсаты – бірленені үйрету емес, өзін-өзі оқыту мен өзін-өзі тануға ынталандыру. Коучинг - бұл мәжбүрлеп оқыту, қысым мен басқа адамдардың идеяларын таныту емес. Бұл технологияның арқасында студент өз бетінше мақсат қойып, оған жету жолдарын, білімді саналы түрде алуды, өз іс-әрекетінің нәтижелерін талдауды және жүйелеуді үйренеді.

Қорытындылай келе, педагогикалық коучинг - студенттің өз білімі мен тәжірибесін пайдалана отырып, белгілі бір мәселелерді, міндеттер мен мақсаттарды шешуге көмектесетін арнайы жүйе, сонымен қатар өнімділік пен оқу тиімділігін арттыруға, өзін-өзі бағалауды арттыруға көмектесетін технология деп тұжырымдаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Посадская Т.В. Коучинг как инновационная технология повышения профессионального мастерства педагога: http://www.myshared.ru/slide/157393/

2. Костяева Н.А., Кузнецова Е.В. Коучинг как инновационная технология повышения профессионального мастерства педагога. //«Педагогическая мастерская. Всё для учителя!» № 9 (45) сентябрь 2015 г.

3. В.Е. Пырков, Южный федеральный университет Коучинговый подход в обучении старшеклассников как технология реализации современного образования. gulchevskaya.ru/wp-content/uploads/2012/11/coaching_pyrkov.pdf.
4. Зырянова Н.М. Коучинг в обучении подростков // Вестник практической психологии образования. 2004., №1
5. Уитмор Д. Коучинг: Основные принципы и практики коучинга и лидерства. – Альпина Паблишер, 2018.

БАЯНЖҮРЕК ТАУЛАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ОРЫНДАР: ЗЕРТТЕЛУІ МЕН ҚҰПИЯСЫ

Әндас Ершат, Арчабаева Сания Жанатовна,
Найманбаева Гульден Болатовна,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
«Zhansugurov college»- ның оқытушылары,
Талдықорған қ., Қазақстан

Аннотация: Жетісу облысы, Ақсу ауданына қарасты Баянжүрек тауларында тарихтың талай құпиясы жатыр. Оған өңірдің әр түкпіріндегі табиғи және археологиялық ескерткіштер мен оларға жүргізілген экиспедициялық зерттеулер барысында анықталған тұжырымдар негіз болады. Әрине, бұл мақалада оның бәрінің сипатын толық көрсете алмаймыз. Біз соның ішінде жұртқа толық жете қоймаған әрі өңір өмірімен етене жақын бірнеше тарихи нысанға тоқталмақпыз.

Аннотация: в горах Баян-Журек Аксуского района Жетысуской области скрывается много тайн истории. В ее основе лежат находки, выявленные в ходе проведенных экологических исследований и природных и археологических памятников в разных уголках региона. Конечно, в этой статье мы не можем полностью отразить характер всего этого. Мы остановимся, в том числе, на нескольких исторических объектах, которые не до конца дошли до населения и близки к жизни региона.

Abstract: in the Bayanzhurek mountains of Aksu district, Zhetysu region, there are many secrets of history. The basis for this will be natural and archaeological sites in different parts of the region and the conclusions identified in the course of environmental studies on them. Of course, in this article we will not be able to fully reflect the nature of all of it. In particular, we will focus on several historical objects that are not fully accessible to everyone and are very close to the life of the region.

Тірек сөздер: Жетісу, Баянжүрек, Қапал өңірі, Шеңбар тас, қалақай, мәдениет, археология, Жібек жолы, ерте орта ғасыр, тоғызқұмалақ, ойын тақтасы, Қызылжар шайқасы.

Ключевые слова: Жетысу, Баян-Жүрек,камень Шеңбар, крапива, культура, археология, Шелковый путь, раннее средневековье, игра тогызкумалак, игровой щит, Кызылжарская битва.

Key words: Zhetysu, Bayanzhurek, Kapal region, circle Stone, nettle, culture, archeology, Silk Road, early Middle Ages, togyzkumalak, game board, Battle of Kyzylzhar.

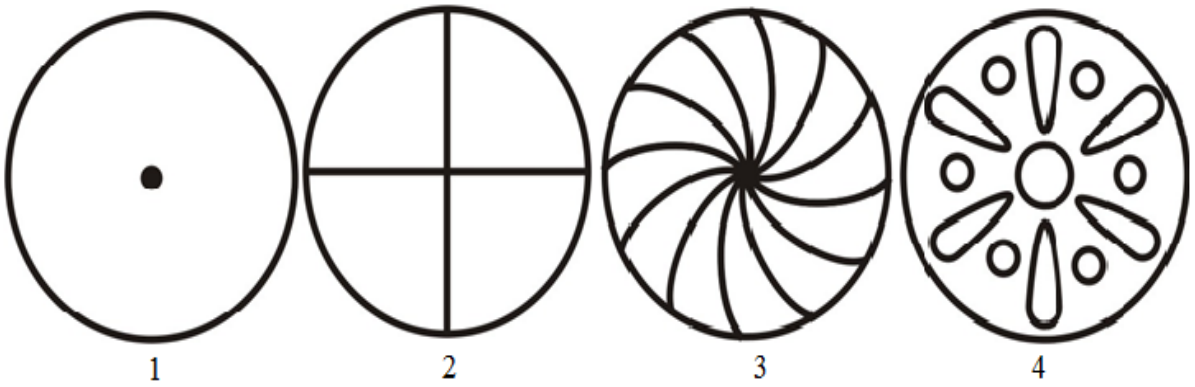
2017 жылы «Қазақстанның қасиетті жерлерінің географиясы» жобасы басталып, Алматы облысы бойынша комиссия құрылып, жұмыс бастады. Мен сол комиссияның топ жетекшісі ретінде біраз дүние жасадық. Сол кездегі Алматы облысы аумағында тіркеуге алынбаған 500 нысан анықталып, оның 57-і Қазақстанның жалпыұлттық және өңірлік қасиетті нысандар тізіміне енгізілді. Содан бері де жетісулық өлкетанушылар тынымсыз еңбектеніп жүріп, тағы да біраз құпиясы көп тарихтың ақтаңдақтарын анықтады. Сол қатарға «Шеңбер тас» абсерваториясы мен Тоғызқұмалақ тақта тасын және «қызылжар» шайқасы болған жер мен «Жүз оба, Қыз бейіті» тарихи орнын жатқызуға болады[1].

Қола, сақ, түркі кезеңдерінен бастау алатын аспан кеңістігін бақылау, ғибадатхана қызметтерін атқарған «Шеңбертас» (Қалақай) абсерваториясы Баянжүрек (279м) тауы мен Қаратау жотасының (3289м) аралығындағы Күреңбел ойысында теңіз деңгейінен 1830м

биіктіктегі Сұңқарбүйен өзенінің сол жақ жағалауында орналасқан. Ол қола, сақ, үркі кезеңдерін тән астрономиялық бекет, ғибадатхана қызметтерін атқарған. Обсерваторияның тура ортасында алапат сел ысырып әкелген биіктігі 2,5-3 м болатын үкен қойтас жатыр. Осы тастың айналасын малта тастармен қоршалған шеңбердің және кеңістіктің негізгі төрт бағытын көрсететін солярлық белгінің болуына байланысты «Шеңбер тас» кешені аталған. Ал оның айналасына көлденең қимасының өлшемдері 50-100см-ден асатын ірі және орташа малта тастардан тұратын шеңбер және ортасындағы үлкен тас арқылы кеңістіктің төрт бағытына (солтүстік, оңтүстік, батыс, шығыс) бағытталған тастан қаланған сызық бар[2].

Шеңбертас кешеніндегі солярлық белгілерде дүниежүзінің көптеген халықына ортақ Күнді бейнелейтін солялық белгілер бар**.** Мұның ішінде, 1-ші ортасында нүктесі бар қарапайым солярлық белгі; 2-ші кеңістіктің төрт бағытын көрсететін солярлық белгі; 3-ші көп сәулелі солярлық белгі; 4-ші көркем солярлық белгі.

IV сурет.

Жоғарғы тас ғасырынан қола дәуіріне өтпелі кезеңдердің өзінде Күнге табыну ежелгі тұрғындардың, малшылардың, аңшылардың құралында, тұрмыстық бұйымында, әдет-ғұрпында көрініс тапқан. Қазақстан аумағын мекендеген халықтардың солярлық белгілері негізінен адамдар мен оның тұрғын үйлерін теріс күштердің қауіп-қатерінен сақтау, жалмауыздардан қорғау қызметін атқарған.

Ғылыми жазба деректер мен мәдени мұраларға жасалған талдаулар –қоршаған орта жағдайына тәуелді қола, сақ, түркі кезеңінде тәңірге табынған Қазақстан аумағын мекендеген ежелгі халықтардың әдет-ұрпында солярлық белгілер жиы кездесетінін көрсетті.

«Шеңбертас» ғиадатханасындағы біз танысқан толық шеңбер мен оның құрамдас бөліктерін ерте замандағы сақ, түркі кезеңдеріндегі Жетісуда мекендеген халықтар аспан шырақтарының орны мен қозғалысын, жылдың әр түрлі мезгілінде ауа райын болжау мақсатында қолданған. Мұндай ежелгі обсерваторияның арқасында алуан түрлі дәстүрлі болжам мен сәуегейлікке сеп болатын астрономиялық күнтізбе секілді жұлдызды аспанның картасын жасауы да ықтимал.

«Шеңбер тас» орналасқан аумақтан бірнеше шақырым жерде Баласаз көне қала орны жатыр. Одан он шақырым жердегі Ашыбұлақ ауылының іргесінде тағы бір көне қала орны бар. Француз королі IX Людовиктің бұйрығымен Қарақорым қаласына жолға шыққан саяхатшы Гильом Рубрук Екіоғыз қаласынан өткеннен кейін Сарқанға қарай бет алады. Қазіргі көзбен қарағанда Екіоғыз, Дүңгене қалашығы орналасқан Көксу мен Қаратал өзенінің бойынан Қойлыққа жететін екі бағыт бар. Бірі Сағабүйен, Қызылағашты басып өтетін жол. Осы бағытта, яғни, Сағабүйен ауылының іргесінде зерттеушілерді қызықтырмаған тағы бір көне қала орны жатыр. Енді бірі Қапал ауылын басып өтіп, Баянжүрек арқылы Баласаз, Ашыбұлақ арқылы Қойлыққа жететін жол. Рубурктың жазбаларын зерделеп көргенде ол екінші бағытпен жүрген деп айтуға әбден болады. Себебі, Рубуркті «Шеңбер тас (қалақай)» абсерваториясын көру қызықтырмай қоймады. Тіпті, оның жазбаларында Баласаз қаласына келгені туралы деректер де осы ойымызды нақтылай түседі.

Баласаз бен «Шеңбер тас» орналасқан аумақтың аралығында көптің көңілін аударған екі тарихи қоныс бар. Оның бірі өткен ғасырдың алдыңғы жартысына тән көне қорым. Ондағы зираттар өзен аңғарынан тасып жеткізілген малта тастармен қоршалып, әр қабырдың маңдайына тасқа қашалған латын, кирил, төте жазуы бар белгі қойылыпты. Соның біразы өшіп, оқуға қиындық тудырды. Осыған дейін тархшылар мен өлкетанушылардың назарына ілінбеген қорымды зерттеу керек. «Бұл 1930 жылдардағы қуғын-сүргін кезінде қайтыс болғандарды жерлеген жер болуы мүмкін», – дейді археологтар.

Енді бірі, Көксай өзенінің аңғарындағы жотадағы жалпақ тасқа ойылған тоғызқұмлақ тасының жанында тастан үйілген 5 қорым бар. Оның көлемді үшеуі бір сызықтың, кішілеу

екеуі бір сызықтың бойында орналасқан. Одан ары тау бөктеріне қарай кішілеу тағы бір қорым көрінеді. Таспен үйілген бес қорым мөлшермен кейінгі орта ғасырға, ал арғы жағындағы қорым түркі дәуіріне тән жәдігер[3].

– Бұрындары тоғызқұмалақ ойылған тақта тастың екі жағында адам отыруға ыңғайлап жасалған, түрлі таңба ойылған екі үлкен қара тас болушы еді. Бірнеше жыл бұрын оны әлдекімдер қазып, көлігіне тиеп алып кетіпті. Осы тасты да бір күні ұрлап кетпесін деп күні-түні күзетіп жүрміз. Бұл байлықты ел болып қорғағанымыз жөн, – дейді ауыл тұрғындары.

Тастағы ойын тақтасының уақытын дөп басып айту қиын. Алайда, маңайындағы қорымға қарап кейінгі орта ғасырға тән деуге болады. Оны суретке түсіріп, елімізге танымал археологтарға жіберіп едік. Олар ашық аспан астындағы ойын тақтасы Аустралия, Швейцарияда кездескен деген болжам айтты. Тереңірек зерттеуді талап ететін жаңалық.

Өткен жылы жетісулық өлкетанушы Қажет Андастың кешенді зерттеуінің нәтижесінде Қапал шатқалындағы осыдан 300 жыл бұрын қазақтың үш жүзінің 100 батыры бас қосып, ел

қорғау жолында қайтыс болған «Қызылжар шайқасы: Жүз оба және Қыз бейіті» тарихи кешенінің орны анықталып, ауқымды жұмыстар жүргізілді.

Тарих бетінде жазылған Жетісу өңірінде болған Орбұлақ (Кербұлақ және Панфилов аудандары (1643 ж) Арқасты (Жетісу) қолаты (Алакөл ауданы (1664 ж.), , Қызылжар (Ақсу ауданы 1697 ж), Аңырақай (Жамбыл облсының Қордай, Адматы облсының Жамбыл аудандары (1729 ж), Бестөбе (Сарқан ауданы 1746 ж), Сөгеті (Ойрантөбе) (Кеген ауданы 1749 ж), Қазақ қытай әскерлері соғысқан Борша (Алакөл ауданы 1756 ж), Қоңырөлең (Панфилов ауданы 1756) т.б. шайқастары туралы мәліметтер толық емес, жауаптан гөрі құпиялары көп. Тарихи соғыстар болған жоғарыда аталған киелі орындардың қатарына шамамен 1698 жылдары Құдайназар батыр Тәңірбердіұлы бастаған 100 қазақ сарбазы мен мерген қыз Гүлайым жоңғар шапқыншыларын екі күн бөгеген «Қызылжар» шайқасын жатқызуға болады[4].

Тарихи деректерге, ел аузында сақталған аңыз әңгімелерге, жер су аттарының этимологиясына жасалған талдауларға сәйкес, 1635-1758 жылдар аралығында Жетісу Алатауының Лепсі, Сарқан, Қаратал, өзендерінің жоғарғы ағыстарында қазақтар мен жоңғар қалмақтары 100 жылдай қатар қоныстанғанын айғақтайтын деректер бар. Оны Қаратал өзені алабының жоғағы ағысындағы Бұрқанбұлақ, Шыжы, Мұқыры сияқты жергілікті жер-су аттары, Қора өзенінің Қараталға құяр сағасында будда храмының орынының сақталуы дәлелдейді[5].

«Қызылжар» шайқасы Қора шатқалының Қапал, Балықты өзендерінің суайрығы болып табылатын Мыңшұңқыр тауының ең биік бөлігіндегі шағын топпен соғысуға қолайлы бүркеніштік қасиеті бар тік жартасты асуда болған.

Құдайназар батыр бастаған қазақ жасақтарының жауды бөгеуі қазіргі Ақсу, Ескелді, Қаратал аудандары аумағында мекендеген жергілікті халықтың қауіпсіз жерге көшуіне, «Қарауыл төбелерде» от жағып жаудың қарулы жасақтарының шапқанын айғақтайтын белгі беру арқылы жоңғар қалмақтарының шабуылын тойтаратын күш жинауға, соғысатын қолайлы орынды таңдауға мүмкіндік берді.

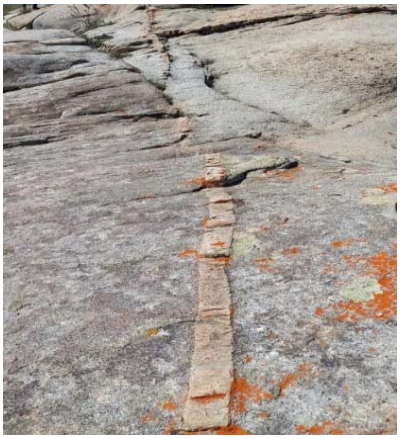
Сол кезеңдерде қазақтар жан-жағы жақсы көрінетін биік төбелерде тұрақты бақылау жүргізетін қарауыл қойған. Олар жау жасақтары жақындаға жағдайда от жағып жергілікті халыққа белгі беріп отырған. Олар еліміздің барлық жерінде қамтыған. Оны қазіргі кезеңде еліміз аумағында кездесетін «Қарауылтөбе» атаулары айғақтайды.

Өкінішке қарай, қойы қоралас болған қазақ пен жоңғар қалмақтары арасында қақтығыстар, сұрапыл соғыстар жиі болып тұрған. Бүгінгі таңда «Орбұлақ», «Аңырақай», «Ойрантөбе» шайқасы болған жерлер республикалық және өңірлік маңызы бар киелі орындар тізіміне енгенімен 1698 жылдары Құдайназар батыр бастаған «Қызылжар» шайқасы болғанын айғақтайтын қазақ сараздары, Құдайназар батыр мен 18 жасар қызы Гүлайым

жерленген «Жүз оба», «Қыз бейіті» тарихи орны әлі киелі орындар тізіміне енген жоқ. Бұл алдағы күннің еншісінде.

Биылғы жылы Баянжүрек тауларынан тағы да бірқатар тарихи орынанықталды. Оны төмендегі суреттерден көруге болады.

Бұл тарихи кешендер жайлы зерттеушілер мен өлкетанушылар тынымсыз еңбектеніп келеді. Оның құпиясын ашып, жұрттың игілігіне берілер күнде алыс емес.

Айта кетерлігі, Жетісудағы қасиетті жерлерді анықтау мен қорғау жұмысы кейінгі кездері қолға алынбады. Бұл істің басы-қасында жүрген өлкетанушы, тарихшы, шежіреші, географ, архитектор, тағы да басқа сала мамандарының жұмысын реттейтін заңдық және құқықтық негіз әлі қалыптасқан жоқ. Қасиетті нысандарды кешенді зерттеу жұмысы ойдағыдай жүргізілмегендіктен оны әлемге насихаттаудың жолы қалыптаспаған. Осы кедергілерді шешуіміз керек.

Әдебиеттер тізімі :

1. «Жетісу» газеті, №41, 8 сәуір 2023 жыл, Талдықорған
2. https://7-su.kz/m/news/show/8375/
3. https://7-su.kz/news/cat-4/15477/
4. https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/11819
5. https://egemen.kz/article/321721-babalar-izin-dganhghyrtty

ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН МЕҢГЕРУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

«Кеңес Одағының Батыры Мәншүк Мәметова атындағы Ақтөбе Жоғары медициналық колледжі»
Жабасова Гулнур Еркиновна
химия ғылымдарының магистрі
Исмагулова Салтанат Сундетбаевна

Аннотация: жас ұрпақты жеке тұлға етіп дамытуда жаңаша көзқараспен қарау, оған әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру басты нысанаға айналуда. Инновациялық технологияны ұйымдастыруда жаңалық енгізу кез келген білім

беру мекемесінің дамуы мен жоғары жетістікке жетуінің негізгі факторы болып табылады. Инновациялық технологияны іске асырудың негізгі мақсаты – білім мен өмірді өз қажетіне қарай ұштастыра алатын , қалыптасқан пікірі мен ойы бар, болашық ұрпақ – жеке тұлға тәрбиелеу. Осыған байланысты қазіргі заманғы педагогика өз теориясын «тұлғаға бағытталған» негізде қайта құруда, яғни бүкіл білім беру жүйесі білімгердің тұлғалық дамуына жұмылдыруда.

Тірек сөздер: инновация, технология, тұлға.

Елімізде және бүкіл әлемде болып жатқан қоғамдық-саяси және экономикалық өзгерістер республикамыздағы білім беру орындарының оқу үрдісін жаңа жетілдіру шараларын қолдануына негіз болуда.сондықтан негізгі бағыт-мақсат ретінде оқытудыңжаңа үздік технологияларын меңгеру арқылы білім беру жүйесін дамыту,нарық талаптарына сай өркендету, бәсекеге қабілетті кәсіби мамандар даярлау ісінің сапасын арттыру – стратегиялық бағытқа айналып отыр.

Қазіргі заманғы білім берудегі инновациялық технологияның қажеттілігі бірқатар жағдайлармен анықталады:

- Қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік-экономиялық қайта құрулар білім беру жүйесін, әдістемесі мен түрлі типтегі оқу орындарының, оқу тәрбие үрдісін ұйымдастырудың технологиясын жағартды талап етуде;
- Білім беру мазмұнын ізгіленудің күшеюі пәндердің көлемі мен құрылымының үнемі өзгеріске ұшырауы, жаңа оқу пәндерінің енгізілуі , жаңа ұжымдық формалар мен оқыту технологиясын үздіксіз іздестіруді талап етуде;
- Оқытушының педагогикалық жаңалықты игеру және қолдануға деген қатынасы сипатының өзгеруі;
- Жалпы білім беретін оқу орындарының нарықтық қатынастарға енуі, жаңа типті мемлекеттік емес оқу орындарының құрылуы нақты бәсекелестік ахуал туғызуда; [1, с. 12]

Инновациялық технологияны ұйымдастыруда жаңалық енгізу кез келген білім беру мекемесінің дамуы мен жоғары жетістікке жетуінің негізгі факторы болып табылады.Инновациялық технологияны іске асырудың негізгі мақсаты – білім мен өмірді өз қажетіне қарай ұштастыра алатын , қалыптасқан пікірі мен ойы бар, болашық ұрпақ – жеке тұлға тәрбиелеу. Осыған байланысты қазіргі заманғы педагогика өз теориясын «тұлғаға бағытталған» негізде қайта құруда, яғни бүкіл білім беру жүйесі білімгердің тұлғалық дамуына жұмылдыруда. Оқытудың тұлғалық бағытталған концепциясы жаңашыл педагогтардың идеялары негізінде XX ғасырдың 80-жылдарының орта кезіңінде Ш.О.Амоношвили, В.Ф.Шаталов, С.Н.Лысенкова және басқалардың оқыту әдістемелері арқылы кең тарай бастады. Олардың негізгі қағидалары «әр білімгерді оның болмыс-бітімі қандай болса, сондай тұрға ретінде қабылдау» , «білімгермен ашық та, сенімді қарым-қатынас жасау» және «білімгерді толық түсіну» болды. Бұл бағыт «академиялық және әкімшілік педагогикаға» балама ретінде білім берудің гуманистік сипатын арттырудың бүкіләлемдік тенденциясын жылдамдата бастады. [2, с. 57].

Тұлғалық бағытталған негізде оқытудың принциптерін В.А.Петровский тұжырымдады:

- Оқытудың әртүрлі моделдерін қолдану;
- Білімгерді танымдық процеске толық баурайтын, бірлескен іс-әрекеттерді қамтитын әдістерді қолдану;
- Білімгерді оның өзіне ұнайтын , жақын іс-әрекеттергп икемділігін ескере отырып баулу;

Тұлғалық бағытталған оқытудың мазмұны білімгердің меңгерілген білімі машықтары және даңдылары шығармашылық тәжірибесі, жан-жақты, тұлғалық дамуы және қоғамның материалдық-рухани мәдениетін бойына сіңіруі, дамытуы арқылы анықталады.Бұл анықтама, бірінші кезекте, орта білім беру жүйесіне сәйкес келеді. Кәсіби білім беру жүйесінде сипатталған мазмұнға кәсіби біліктілік, машықтар және тәжірибе қосылады. Сонымен қатар, тұлғалық бағытталған оқытудың өзге де ерекшеліктері бар:

- Білімнің адамның тұлғалық құндылықтары түрінде жинақты қалыптасуы тиіс;
- Түлғаның жеке бастық, физиологиялық, генетикалық, ұлттық, психологиялық ерекшеліктерінің ескерілуі; [3, с. 102].

Инновациялық технологиялар ішінде «бірлесе оқыту» әдісіне ерекше көңіл бөлудің бірнеше себебі бар:

А- оқытудың дәстүрлі жүйесі әлі де жұмыс ітеп тұрған қазіргі шақта бірлесе оқыту оқу процесіне жеңіл үйлеседі, оқытудың базалық деңгей үшін қажетті білім стандартымен анықталатын мазмұнына әсер етпейді. Оның үстіне, лицей, гимназия және кәсіптік-бағытталған немесе тереңдетіп оқытылатын басқа да оқу орындарындағы білім жүйелеріне де қайшы келмейді. [3, с. 120].

Ә- бірлесе оқыту, шын мәнінде, өзінің философиялық және психологиялық мағынасы бойынша да нағыз гуманистік, педагогикалық технология болып табылады. Ол бағдарламалық материалды барлық оқушылардың табысты меңгеруін қамтамасыз етіп қоймайды, оқушылардың интеллектуалдық және рухани дамуына ықпал етеді.

Бірлесе оқыту әдісін шағын топтардағы оқыту процесінде қолданудың өзіндік ерекшеліктері бар.

- Оқытудың көптеген белсенді әдістері қолданылады;
- «сандық құрам ережесі» жұмыс істейді;
- Топтың әрбір мүшесінің өз нәтижесі мен жолдастарының нәтижелері үшін және жеке жауапкершілігі жоғары болады;
- Топтағы оқушылардың бірлескен оқу-танымдық, шығармашылық және басқа бірлескен әрекеттері сапалы ұйымдастырылады;
- Топтағы оқушылардың іс-әрекеттері әлеуметтенеді;
- Топтағы оқушылардың өзара үйлесімді қатынастарын және негізгі топ жұмысын обьективті бағалау мүмкіндігі жоғары болады. [4, с. 145].

Бүгінгі таңда жас ұрпақты жеке тұлға етіп дамытуда жаңаша көзқараспен қарау, оған әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру басты нысанаға айналуда. Еліміздің ертеңі – жастарға сапалы білім алудың маңызын, болашақ пен білімнің өзара байланысын , білімнің құндылығын білім туралы мына ұлағатты ой тұжырымдауымен айтуға болады:- VII ғасырда өмір сүрген мұсылмандардың алғашқы төрт халифасының бірі Әзірет Әліге (Әли ибн Әбу Тәлиб) «Білім артық па, байлық артық па?» деген сұрақ қойғанда білімнің артықшылығы жайлы 10 дәлелмен былайша жауап қайтарған екен:

- Білім артық, өйткені ол - пайғамбарлардан қалған мирас, байлық – бақылдардан мұра.
- Білім артық, өйткені ол сені бағады, байлықты сен бағасын.
- Білім досыңды көбейтеді, байлық дұшпаныңды көбейтеді.
- Білім іздей берсең көбейеді, оны жұмсағанмен азаймайды. Байлық жұмсасаң азаяды, білім артық болғаны осыдан.
- Білім артық, оны ұрыдан сақтаудың қажеті жоқ,ал жиған дүниеңді ұрылардын күнде қорғау керек.
- Білімің көп болса сені құрметтейді, байлығың көп болса қызғанады, білімнің артық болғаны сол.
- Білім артық, білімің көп болғанымен есеп-қисап жүргізбейсің, байлығыңа ұдайы есеп жүргізіп отыруың керек.
- Білім қанша көп болса, іріп-шіріп бүлінбейді, дүние-мал бүлінеді, сондықтан да білім артық.
- Білім артық, ол жаныңды байытаы, байлық жан дүниеңді шектейді, өзіңді тура жолдан тайдыруы мүмкін.
- Білімді адам орнымен сөйлейді, мәдениеті артады, байлығы мол адам оған мас болып мақтанады, астамшылық көрсетеді, сондықтан білім артық. [5, с. 136].

Олай болса бүгінгі оқытушыларға тек жақсы меңгерілген білім ғана емес, үздіксіз жаңалыққа ұмтылу, өзіндік жаңалығын жаңа жайдайда қолдануға талпыну, шығармашыл

ойлауын дамыту, жаңашыл қабілеттілігінің болуы, жаңа міндеттерді қою және шешудегі батылдықтары қажет.

Әдебиеттер тізімі

1.Ә.Жүнісбек Жаңа технология негізі – сапалы білім. - //Қазақстан мектебі, №4, 2008.12-14 с
2.Қ.Нағымжанова Инновациялық технологияның құрылымы. – А.: Өркен, 2007.45-59 с
3.С.Көшімбетова Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.120-150 с
4.М.Валиева Жаңа педагогикалық технологиялар. Әдістемелік нұсқау, 2002.102-156 с
5.Ізденіс және даму перспективалары. Әдістемелік оқу құралы. Алматы, 2019.52-138 с

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Жакубаева Меруерт Мирзахановна
Тарих және қоғамтану пәндері оқытушысы
4S01140605 «Шетел тілі пәнінің мұғалімі» мамандығы
Кәметай Сабина, Жеңіс Құралай
Жаркент жоғары педагогикалық колледжі

Аңдатпа: Студенттердің танымдық белсенділігін арттыруда инновациялық әдістердің тиімділігі туралы айтылған.

Түйінді сөздер: оқытудағы әдіс-тәсілдер, сын тұрғысынан ойлау, диалогтық оқыту, кері байланыс.

Аннотация: В статье говорится об эффективности инновационных методов повышения познавательной активности студентов.

Ключевые слова: Методы обучения, критическое мышление, диалогическое обучение, обратная связь.

Annotation: The article talks about the effectiveness of innovative methods of increasing the cognitive activity of students.

Key words: learning methods, critical thinking, dialogic learning, feedback.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесіндегі жаһандану үдерісі - білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім берудің әдіс-тәсілдерін жетілдіру секілді кешенді шараларға тікелей қатысты. Әлем тәжірибесі көрсеткендей, кез-келген мемлекеттің экономикалық жетістігі сол елдің білім жүйесі мен азаматтарының білім дәрежесіне байланысты. Тәжірибе кезінде оқушыларға айтарлықтай әсерлі болған факторлардың бірі – оқу үрдісінде инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану. Бұл білім беру үрдісінде педагог пен білім алушы ролінің өзгеруін талап етеді. Бұл өзгерістер білім беруде жаңа көзқарастарды, жаңа әдіс-тәсілдерді енгізуді қажет етеді.

Сондай әдіс-тәсілдердің бірі – топтық жұмыс арқылы оқыту. Бұл оқыту мен оқу тәсілі, проблемаларды шешу, тапсырмаларды орындау арқылы алға қойған мақсатқа бірлесе отырып қол жеткізу дегенді білдіреді. Топтық жұмыстың пайдалы, маңызды тұстары көп. Жалпы сабақтардағы топтық жұмыс ұйымдастыруда оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артқанын, бір-біріне деген сыйластық сезімі қалыптасқанын, «Біріміз бәріміз үшін, бәріміз біріміз үшін» деген идеяны ұстанып, бір-біріне қолдау көрсетіп, ұйымшылдықпен берілген тапсырманы орындап, тіпті дәстүрлі сабақтарда белсенділігі төмен оқушылардың өзі де белсене қатысып, ал кейбір оқушылар көшбасшылық қасиеттерін көрсетіп, әлсіз оқушыларға қолдау көрсетіп, бір-бірінің арасында керемет сыйластық қарым-қатынас орнағанын байқадым.

«Зерттеушілік әңгіме», «Джигсо әдісі», Сократтық семинар, «Ақылдың алты қалпағы», «Педагогикалық біліктілік сыны», «Ойлан-жұптас-бөліс», «Тікелей радиоэфир» т.б. әдістер. Топтық тапсырмаларды бермес бұрын алдымен студенттерді бірнеше топқа жеміс-жидектер, түрлі-түсті қағаздар, түрлі-түсті ленталар, конфеттер т.б. топқа біріктіру әдістері арқылы біріктіріп алдым. Белгілі педагог В.Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала сондай бола алады» дейді. Шәкіртке терең білім беріп, оның жүрегіне адами асыл қасиеттерді үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, қоршаған ортамен санасуына ықпал етері сөзсіз. Қоғамды адамсыз елестету мүмкін емес. Қоғамға адам қалай керек болса, адамға да қарымқатынас сонша деңгейде қажет екені белгілі.

Барнс сыныпта диалог қаншалықты қолданылса, оқушылардың білім алуына соншалықты әсер ететінін айтады. Барнс білім берудің мұғалімді селқос тыңдағанда ғана емес, вербальды құралдарды қолдану нәтижесінде, яғни сөйлесу, талдау және дәлелдеу барысында жүзеге асатынын көрсетті. Барнстың бұл айтқан тұжырымдамасымен толық келісемін.Өйткені бізге оқушылардың шебер сөйлегені, тіл арқылы өз ойын жеткізе білгені ауадай қажет.

Диалогтік оқыту дегеніміз біздің түсінігімізше мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты реттеп отыратын сөйлесу құралы болып табылады. Қарым-қатынас - белгілі бір әлеуметтік ортадағы адамдардың өзара түсіністігінен туындайтын күрделі қоғамдық үрдіс. Қарым-қатынастың жүзеге асуының бірнеше жолдары бар. Соның ішінде тілдік қатынастың орны ерекше. Сабақты диалогтік оқытудың бірнеше түрлерін пайдалану оқушылардың қызығушылықтарын арттырып қана қоймай, олардың білім деңгейінің өсуіне, танымдық белсенділігінің артуына үлес қосатыны сөзсіз. Оқушылар арасындағы пікір алмасу, сөйлесу, диалогтық қарым-қатынасты жүзеге асыру мақсатында «Ой қозғау», «Серпілген сауал», «Көзбен көрінетін айғақтар негізінде сын тұрғысынан ойлау», «Рөлдік ойын», «Аяқталмаған тезис», «Сұрақтар шеңбері», «Айналмалы бекет» т.б. әдістерін қолдандым.

Оқу процесін жандандыру, диалогтік қарым-қатынасты жүзеге асыру, оқушының танымдық белсенділігін арттыруда рөлдік ойындарды қолданудың да маңызы зор деп есептеп, оқушылардың алған теориялық білімін тәжірибемен ұштастыру, тәрбие процесіндегі түрлі педагогикалық жағдаяттарды оқушыларға талдату мақсатында рөлдік ойындарға арналған топтық тапсырмалар ұйымдастырдым. Мұнда әр топ өздеріне берілген жағдаяттардың шешімін бірге талқылап, топ болып ақылдасып, жағдаяттан шығу жолдарын іздестіріп, оны рөлдік ойындар арқылы өте жоғары деңгейде көрсете білді. Рөлдік ойындар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, сабақты жандандыра түседі, сабақ барысында тілді жаттықтыруға, қарым-қатынасқа түсуге жағдай жасайды және оқушыны басқа қырынан тануға мүмкіндік береді. Өткізілген сабақтарды бекіту, оқушылардың білімін бақылау мақсатында «Ыстық орындық», «Кезбе тілші», «Білім аукционы», «Ашық микрофон» т.б. әдістерді қолдандым. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушыларды сын тұрғысынан ойлауға үйрету немесе қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға баулу педагогтардың басты мақсаты болып отыр. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыру мақсатында қолданылатын тиімді тәсілдердің бірі – сын тұрғысынан ойлауға үйрету.

Сын тұрғысынан ойлау – ойлау мен пікірлесуді дамытатын сала. Оқушыны мұғаліммен, достарымен, құрбыларымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын стратегия. Сын тұрғысынан ойлау процесі жалпы 4 қадамнан тұрады. Олар: өзіне қажетті ақпарат жинау, келтірілген дәлелдерді сын тұрғысынан талдау және бағалау, кепілденген шешімдер мен жинақталған қорытындылар, ауқымды тәжірибе негізінде болжамдар мен ұсыныстарды қайта қарау. Оқушылардың сыни тұрғыда ойлануы үшін берілетін тапсырмалардың сапасы мен мазмұны өте маңызды. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлануына жағдай жасау үшін әңгіменің бірнеше түрлерін қолдануға болады: әңгіме–дебат,

зерттеушілік әңгіме. Сабақта әңгіме–дебатты ұйымдастыру мақсатында «Ақылдың алты қалпағы» әдісін ұйымдастыруға болады. Мұнда оқушылар бұл әдістің талаптарына сай алты топқа бөлініп, берілген тапсырма бойынша бірнеше пікірлер айтады. Ақ қалпақ тобындағы оқушылар субъективті бағалаусыз тек деректерден, ойлардан тұратын пікірлер айтса, сары қалпақтағы оқушылар позитивті ойлар айтып, қара қалпақты студенттер мәселенің негативті жақтарын талқылап, қызыл қалпақты оқушылар сезімге біріліп, ерекше көніл-күймен баяндап, жасыл қалпақты оқушылар мәселені жаңа қырынан қарап, жаңа жетістіктерге жетудің жолдарын тауып, көк қалпақты оқушылар барлық ойға түйінді ой айтып, сыни ойларға түйін жасап, қорытынды жасады. Бұл әдіс оқушыларға бір сұрақты сан қырлы талқылауға, жан-жақты қырынан қарауға мүмкіндік беріп, өмірдегі болып жатқан құбылыстардың барлығына сыни көзбен қарау керектігін үйретеді. Оқушы өзінің үйренгенін, естіген, көрген, тыңдаған мағлұматын ауызекі сөйлеу тілінде қолдана біліп, ойын анық жеткізуге үйренсе, сөйлеу қабілеті қалыптасып, ақыл-ойының дамуына да әсерін тигізеді. Бұл жөнінде Л.Н.Толстой: «Балаға үйренген сөзін қолдана білуіне жағдай жасау керек, үйренген сөзін өзінің ауызекі сөйлеуінде бір рет қолданса, ол өзінің жеке меншігіне айналады» — деп айтқан еді. Демек, сөзді орынды қолданып, оның мағынасын жетік білетін бала өз бетімен сыни тұрғыда ой ойлап, тың пікірлер айтып, оның мағынасын түсіндіріп, сөйлеу тілінде шебер қолданатыны сөзсіз.

Оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту үшін мына төмендегі шарттардың орындалғаны міндетті деп есептеймін және сабақ барысында басшылыққа алу қажет деп білемін:

- оқушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру;
- әртүрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау;
- үйрену барысындағы студенттердің белсенді іс-әрекетін қолдау;
- кейбір оқушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларды әжуаға айналдырмау;
- оқушылардың бір-бірінің жауабына, жасаған сынының дәлелді, дәйекті болуын талап ету;
- сын тұрғысынан ойлауды бағалай білу.

Оқушылардың оқу материалын қаншалықты меңгергендігі жөнінде объективті ақпарат алу, білім алушының кемшіліктерін дер кезінде анықтау, оқушылармен кері байланысты орнату мақсатында қалыптастырушы бағалаудың бірнеше түрлерін қолдандым. Кері байланыс – нақты іс-әрекетке, жағдаяттарға, сұрақтар мен жұмыстардың дұрысбұрыстығына көз жеткізе отырып баға беру немесе пікір айту үдерісі. Кері байланыс бізге не береді? Кері байланыс мұғалімге оқудың қалай жүріп жатқанын, оқушы жетістігі мен қиындығы туралы хабардар етіп, жетістік деңгейі мен қиындығын шешуге көмектеседі. Бұл жұмыс сыйластық қарым-қатынаста жүріп, ол оқушыға өз қатесін түзеуге, ойлау іс-әрекетінің дамуына мүмкіндік беруге бағытталуы керек. Кері байланыс – мұғалім мен оқушы арасында, оқушы мен оқушы арасында жүзеге асырылады. Кері байланысты ауызша да, жазбаша да қолдануға болады.Кері байланыста оқушы оқудағы өзінің кемшіл тұстарын біліп, алға жылжуға бағытталған пікір алады, ал мұғалім оқытудағы кемшіліктерді біліп, өз шығармашылығына, тәжірибесіне өзгертулер енгізеді. Оқушылардың сабақта не меңгергенін анықтау, кері байланыс жасау мақсатында әр сабақтың соңында ауызша, жазбаша рефлексия алып отырдым. Кері байланыста «Бес саусақ», «Екі жұлдыз, бір тілек», «Бүгін алған әсерім», «Бағдаршам», «Ашық хат», «Плюс-минус-қызықты», «Қол сигналдары» т.б. әдістерді қолдандым.

Сонымен заман талабына сай «Бұлақ көрсең, көзін аш» дегендей бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілет дарынын ашу, танымдық белсенділігін арттыру мұғалімнің міндеті. Кез-келген оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер ұстаздан терең теориялық, психологиялық, әдістемелік білімді, үлкен педагогикалық шеберлікті, шәкірттердің жан -дүниесіне терең үңіліп, оны ұғына білуді талап етеді.

Пайдаланған әдебиеттер және дереккөздер:
1.Коуч мұғалімінің жұмыс кітабы, Орақова А.Ш..Корнилова Т.Б.,Жартынова Ж.А. ,2014 1.Тренерлерге арналған нұсқаулық, 2020ж.
2.http://ustaz.kz/
3.trener.orleuzko.kz
4. spm.kz

ИННОВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

Кенешева Эльмира Маратовна,
Преподаватель русского языка и литературы
Коксуский сельскохозяйственный колледж
Ескельдинский район область Жетісу

Аннотация: В данной статье описываются инновационные технологии в обучению русскому языку и литературе, показаны конкретные приемы работы, которые позволят достичь необходимого результата. Целью статьи является применение информационных технологий, которые позволяют формировать ключевые компетенции учащихся.

Бұл мақалада орыс тілі мен әдебиетін оқытудағы инновациялық технологиялар сипатталған, қажетті нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін нақты жұмыс әдістері көрсетілген. Мақаланың мақсаты-оқушылардың негізгі құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін ақпараттық технологияларды қолдану.

This article describes innovative technologies in teaching the Russian language and literature, shows specific methods of work that will achieve the desired result. The purpose of the article is the use of information technologies that allow students to form key competencies.

Ключевые слова: Инновация, обучение, методы, эффективность, технология, сервисы.

Проблема педагогики, как повысить эффективность обучения, всегда актуальна.

Я думаю, что сегодня нет такого учителя, который не задумывался бы над вопросами: «Как сделать урок интересным, ярким? Как увлечь ребят своим предметом? Как создать на уроке ситуацию успеха для каждого ученика? Какой современный учитель не мечтает о том, чтобы ребята на его уроке добровольно, творчески, мажорно познавали предмет на максимальном для каждого уровне успешности? И это не случайно. Новая организация общества, новое отношение к жизни предъявляют и новые требования к школе. Сегодня основная цель обучения-это не только накопление учеником определенной суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность и учителя, и что не менее важно, ученика. Именно этой цели - воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

Инновация (с лат. обновление, новшество или изменение) -это процесс освоения нового средства, целенаправленное изменение, вносящее в среду обитания новые стабильные элементы, вызывающие переход системы из одного состояния в другое. Инновация - результат инвестирования в разработку и получение нового знания, ранее не применявшиеся идеи по обновлению сфер жизни людей; не всякое новшество, а только такое, которое серьёзно повышает эффективность действующей системы. Это понятие может применяться к творческой идее, которая была осуществлена.

Педагогическая инновация (инновация в образовании) рассматривается современной наукой как нововведение в педагогическую деятельность, изменения в содержании и технологии обучения и воспитания, имеющие целью повышение их эффективности. Инновации в образовании считаются новшествами, специально спроектированными,

разработанными или случайно открытыми в порядке педагогической инициативы. Новые методики преподавания, новые способы организации занятий, новшества в организации содержания образования (интеграционные- межпредметные- программы), новые методы оценивания образовательного результата.

Инновационные педагогические технологии повышают мотивацию обучения и интерес детей к предмету, формируют обстановку творческого сотрудничества и конкуренции, актуализируют личность ребенка, воспитывают в детях чувство собственного достоинства, дают им ощущения творческой свободы и самое главное - приносят радость. В этой связи актуальной становится проблема изучения и использования инновационных технологий в обучении русскому языку.

«Единственный путь, ведущий к знанию-деятельность» - утверждал Бернард Шоу.

Нам хочется, чтобы ученик обучался добровольно, самостоятельно и творчески. Этого можно добиться, если ввести в учебный процесс активные формы и способы работы.

Новация – это все новое. Инновация – это новый способ в работе.

Актуальность инновационного обучения состоит в следующем:

-соответствие концепции гуманизации образования;

-преодоление формализма, авторитарного стиля в системе преподавания;

-использование личностно-ориентированного обучения;

-поиск условий для раскрытия творческого потенциала ученика;

Основными целями инновационного обучения являются:

-развитие интеллектуальных, коммуникативных, творческих способностей учащихся;

- формирование личностных качеств учащихся;

- развитие различных типов мышления;

- создание предвосхищения результата (тайна)

- обеспечение активного участия каждого ученика в работе

- опора на эмоциональную сферу школьника при восприятии им учебного материала, при предъявлении материала учителем, организующим работу с языковыми единицами всех уровней;

-опора на эмоциональную память, обеспечивающую знаниям надежность, гибкость, воспроизводимость и функционирование в новых учебных ситуациях;

-опора на механизмы творческой деятельности (ассоциативный, эвристический, механизмы анализа через синтез и связи эмоционального и рационального), что обеспечивает перевод учебно-познавательной деятельности на продуктивно-творческий уровень.

-развитие ребенка до уровня продуктивного творчества.

Данными целями определяются и задачи инновационного обучения:

-оптимизация учебно-воспитательного процесса;

-создание обстановки сотрудничества ученика и учителя;

-выработка долговременной положительной мотивации к обучению;

-тщательный отбор материала и способов его подачи.

В основе инновационного обучения лежат следующие технологии:

-развивающее обучение;

-проблемное обучение;

-развитие критического мышления;

-технология “Метод проектов”;

-дифференцированный подход к обучению;

-создание ситуации успеха на уроке;

-информационные технологии.

Использование данных технологий на уроках имеет большие преимущества. Учебный процесс становится для учащихся интересным, что повышает активность учащихся, развивает навыки самостоятельно получать знания в процессе взаимодействия и поиска.

Повышается качество и прочность полученных знаний. Развиваются исследовательские навыки и умения, формируются аналитические способности учащихся. Параллельно с процессом обучения идет развитие коммуникативных качеств и формирование лидерских качеств личности.

Инновационная технология обеспечивает:

-поисковую активность учащихся

-добровольную учебу в творческом режиме

Основными **принципами инновационного обучения** являются:

- креативность (ориентация на творчество);
- усвоение знаний в системе;
- нетрадиционные формы уроков;
- использование наглядности.

При использовании инновационных технологий в обучении русскому языку успешно применяются следующие приемы:

* Опорный конспект;
* Мозговая атака;
* Групповая дискуссия;
* Кластеры;
* Ключевые термины;
* Дидактическая игра;
* Исследование текста;
* Работа с тестами;
* Нетрадиционные формы домашнего задания.

Говоря о современном уроке, нельзя забывать **об информационных и коммуникационных технологиях (ИКТ)**. Использование ИКТ позволяет погрузиться в другой мир, увидеть его своими глазами. Управление обучением с помощью компьютера приводит к повышению эффективности усвоения, активизации мыслительной деятельности учащихся.

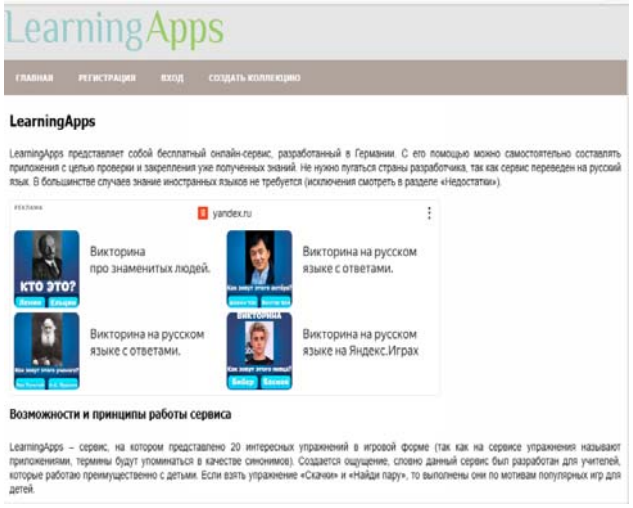
Я применяю компьютер и средства мультимедиа на уроках,

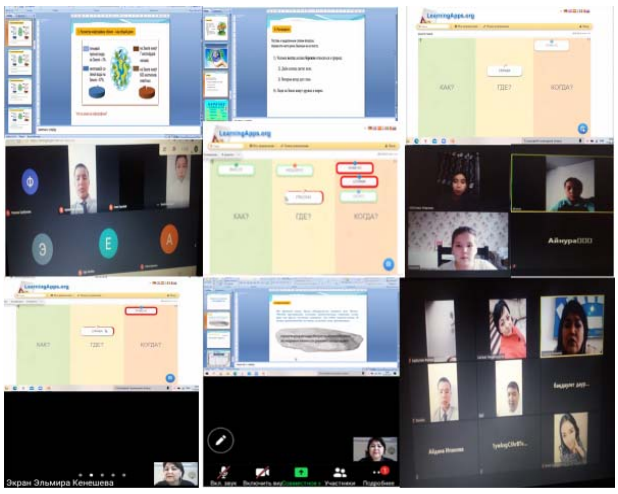
-во-первых, для того, чтобы решать специальные практические задачи, записанные в программе по русскому языку и литературе;

-во-вторых, при организации самостоятельной работы учащихся по формированию основополагающих знаний школьного курса;

в-третьих, применение информационных технологий позволяет формировать ключевые компетенции учащихся.

Несколько подробнее мне хотелось бы остановиться на некоторых сервисах, которые использую непосредственно на своих уроках:

LearningApps — сервис для создания интерактивных упражнений

Огромная библиотека упражнений, множество форматов заданий, поддержка видео, аудио и даже озвучка текста — и всё это совершенно бесплатно.

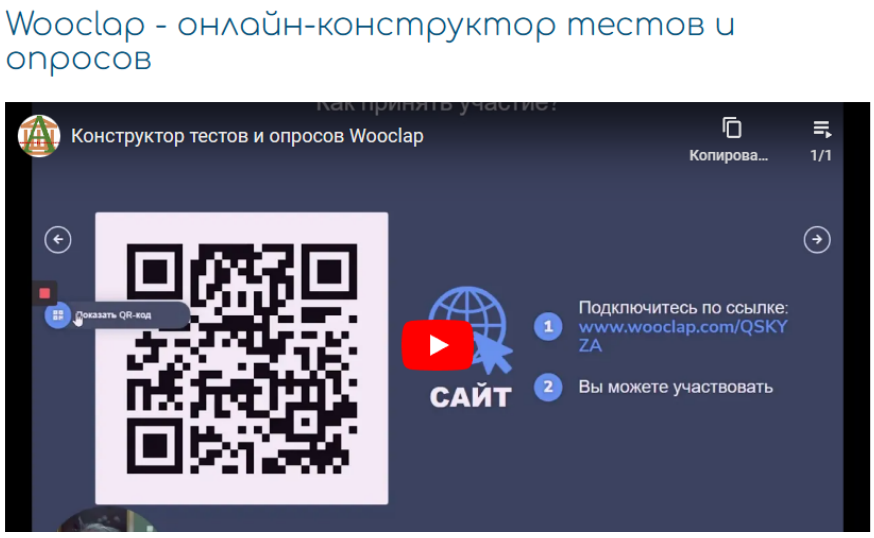

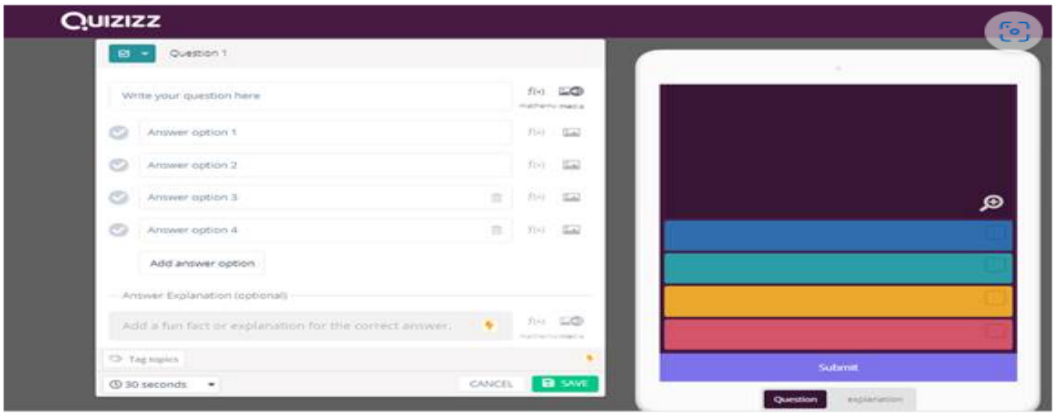
[Wordwall](#) представляет собой многофункциональный инструмент для создания как интерактивных, так и печатных материалов.

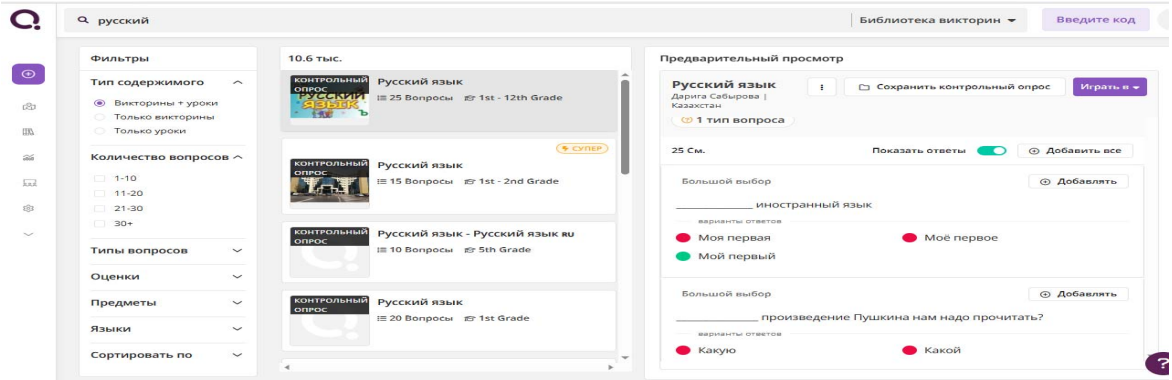
Программа WordWall проста в использовании и не требует специальных знаний и умений от преподавателя. Есть бесплатная и платная версия, отличающиеся количеством шаблонов.

На мой взгляд, данная платформа может быть интересна учителям любых дисциплин, так как этот сайт успешно применим практически в любых сферах знаний.

Wooclap -онлайн-конструктор тестов и опросов. Wooclap позволяет проводить создавать опросы для оценки уровня освоения учебного материала в режиме реального времени. Инструмент даёт возможность присутствующим задавать и отвечать на вопросы через свои смартфоны, планшеты или ноутбуки. Сервис имеет русскоязычную версию.

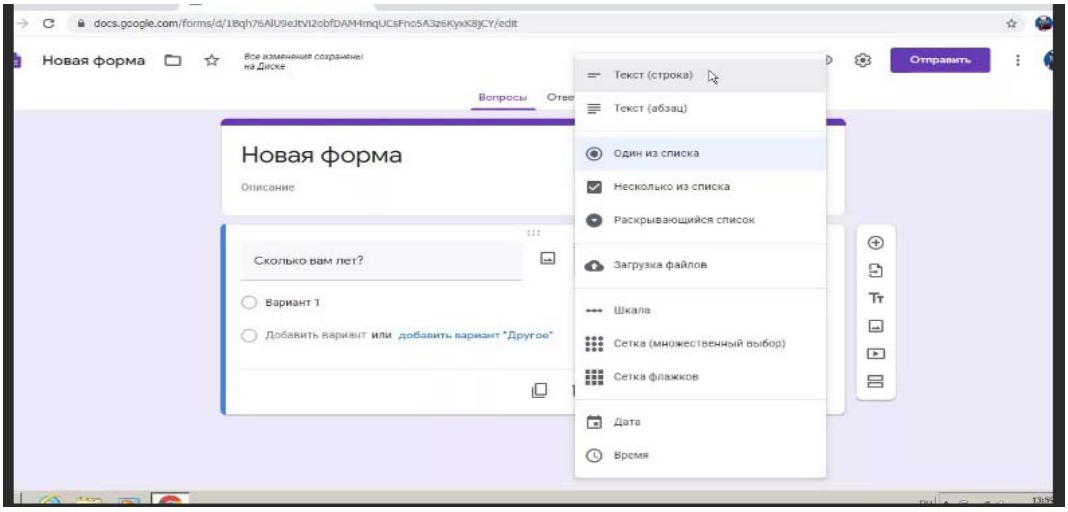

Quizizz – удобный онлайн сервис для создания викторин, тестов и опросов — бесплатный.

При помощи этого инструмента можно: проводить игры, тесты, опросы и викторины; организовывать соревнования; отслеживать результаты каждого учащегося; устраивать соревнования между учениками.

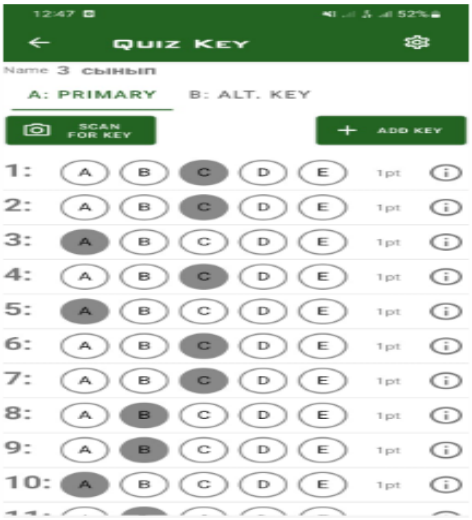
Kahoot — это относительно новый сервис для создания онлайн викторин, тестов и для создания квест игр. Использование новых информационных технологий в преподавании является одним из важнейших аспектов совершенствования учебного процесса, повышает его практическую направленность, развивает интеллектуальные, творческие способности учащихся и способствует повышению мотивации учащихся в образовательном процессе.

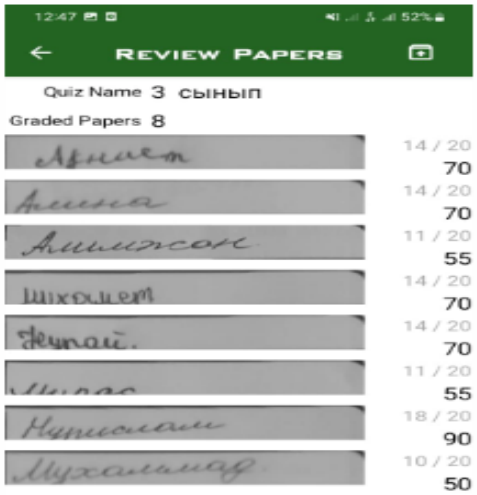

Google формы — один из облачных сервисов Google, связанный с облаком и таблицами. Как и для использования любых других продуктов Google, для авторизации достаточно просто иметь почтовый ящик на Gmail.

Гугл-формы — простой, удобный и надёжный инструмент. Он интуитивно понятный, лёгкий в освоении, быстро внедряется и, что немаловажно, бесплатный, для создания тестовых вопросов, анкетирования, при оформлении которых можно использовать картинки и видео.

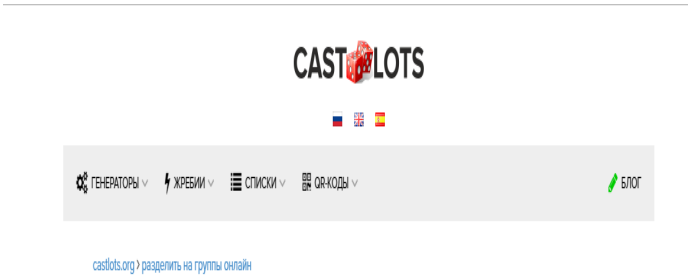

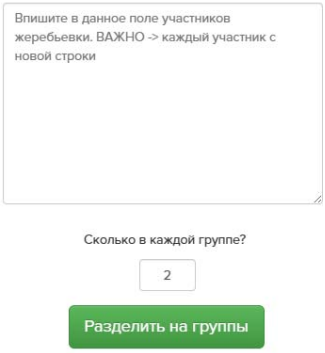

ZipGrade: приложение для автоматической проверки тестов

ZipGrade — ресурс, который помогает создавать тесты и проверять их. Для этого нужно скачать приложение и отсканировать работы учеников. Система автоматически отметит правильные ответы зеленым цветом, неправильные красным. Также она сохраняет работы в приложении, так что вы можете создавать папки для классов и отдельных учеников.

В целом работа с сайтом бесплатная, но есть ограничения. В бесплатной версии можно проверить только 100 работ в месяц.

Генератор деления на группы разделит участников на случайные группы.

Заключение

Таким образом, инновационный процесс заключается в формировании и развитии содержания и организации нового. В целом, под инновационным процессом понимается комплексная деятельность по созданию (рождению, разработке) освоению, использованию распространению новшеств. На данный момент в современном обществе происходит неудержимое развитие информационных наиболее популярными инновационными методами в обучении становятся электронные учебные пособия, которые могут использоваться даже на ранних этапах обучения. Инновационный подход к обучению позволяет организовать учебный процесс, что ребенку урок и в радость и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру. И может быть, именно на таком уроке, как говорил Цицерон, «зажгутся глаза слушающего о глаза говорящего».

Список источников:

1. Демкин В. П., Можаева Г. В. Учебно-методическое обеспечение образовательных программ на основе информационных технологий// Открытое и дистанционное образование.2003.№ 2(10).с.5-8.

2. Развитие творческих способностей и личности учащихся/ Русский язык в школе. – 2001.-№ 6.с.21-25.
3. Архипова Е. В. О методе моделирования и возможности применения тестовых заданий при обучении орфографии. Русский язык в школе 2003 № 2 с.13-17.
4. Чередникова О. И. Информационные технологии в работе учителя русского языка и литературы. Русский язык. 1 сентября 2009 № 5. с.2-3.
5. Роберт И. В. Теоретические основы развития информатизации образования в современных условиях информационного общества массовой глобальной коммуникации// Информатика и образование. 2008. № 5с. 126-127.
6. Яндекс браузер. Сервисы, приложения.

ИНТЕГРАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

Мухашев Ельдос Сламкулович,
Преподаватель
Бондаренко Александр Александрович,
Преподаватель
Алиев Мурат Қайсарович,
Преподаватель
Жетисуский университет
имени И.Жансугуров
“Zhansugurov College”

Аннотация. Статья исследует важность и практические аспекты внедрения физической культуры в современные образовательные программы средних учебных заведений. Авторы рассматривает значимость физической активности для общего развития учащихся, а также ее положительное воздействие на здоровье и физическое состояние обучающихся. Статья обсуждает методы успешной интеграции физической культуры в учебный процесс, включая разработку программ физического воспитания и инновационные подходы к проведению уроков физической культуры. Преимущества такого интегрированного подхода выявляются в контексте улучшения академической успеваемости, а также психологических и социальных аспектов обучения. Статья также рассматривает вызовы, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при интеграции физической культуры, и предлагает практические рекомендации для учителей и администрации. Анализ исследований и статистических данных подчеркивает положительное воздействие интеграции физической культуры на результаты обучения и общее здоровье студентов. В итоге, статья предоставляет комплексный обзор интеграции физической культуры в учебный процесс и стимулирует дальнейшие обсуждения и исследования в данной области.

Ключевые слова: физическая культура, интеграция, образование, инновационные методы обучения, академическая успеваемость, образовательные программы.

Аңдатпа. Мақалада орта оқу орындарының заманауи білім беру бағдарламаларына дене шынықтыруды енгізудің маңыздылығы мен практикалық аспектілерін зерттейді. Авторлар оқушылардың жалпы дамуы үшін физикалық белсенділіктің маңыздылығын, сондай-ақ оның оқушылардың денсаулығы мен физикалық жағдайына оң әсерін қарастырады. Мақалада дене шынықтыру бағдарламаларын әзірлеуді және дене шынықтыру сабақтарын өткізудің инновациялық тәсілдерін қоса алғанда, дене шынықтыруды оқу процесіне сәтті интеграциялау әдістері талқыланады. Мұндай интеграцияланған тәсілдің артықшылықтары оқу үлгерімін жақсарту, сондай-ақ оқытудың психологиялық және әлеуметтік аспектілері аясында анықталады. Мақала сонымен қатар дене шынықтыруды біріктіру кезінде білім беру мекемелерінің алдында тұрған қиындықтарды қарастырады және мұғалімдер мен әкімшілікке практикалық нұсқаулар береді. Зерттеулер мен статистикалық деректерді талдау дене шынықтыру интеграциясының оқу нәтижелері мен студенттердің жалпы денсаулығына оң әсерін көрсетеді. Нәтижесінде, мақала дене шынықтыруды оқу процесіне

интеграциялаудың кешенді шолуын ұсынады және осы салада одан әрі талқылаулар мен зерттеулерді ынталандырады.
Кілттік сөздер: дене шынықтыру, интеграция, білім беру, оқытудың инновациялық әдістері, академиялық үлгерім, білім беру бағдарламалары.

Annotation. The article explores the importance and practical aspects of the introduction of physical culture into modern educational programs of secondary educational institutions. The authors consider the importance of physical activity for the overall development of students, as well as its positive impact on the health and physical condition of students. The article discusses methods of successful integration of physical culture into the educational process, including the development of physical education programs and innovative approaches to conducting physical education lessons. The advantages of such an integrated approach are revealed in the context of improving academic performance, as well as psychological and social aspects of learning. The article also examines the challenges faced by educational institutions in integrating physical education and offers practical recommendations for teachers and administration. The analysis of research and statistical data highlights the positive impact of the integration of physical education on learning outcomes and the overall health of students. As a result, the article provides a comprehensive overview of the integration of physical culture into the educational process and stimulates further discussion and research in this area.
Keywords: physical education, integration, education, innovative teaching methods, academic performance, educational programs.

Введение

Современная образовательная среда сталкивается с вызовами, требующими инновационных и глобальных подходов к формированию полноценной учебной траектории. В этом контексте интеграция физической культуры в учебный процесс становится ключевым фактором для обеспечения гармоничного развития обучающихся. Физическая культура не только способствует укреплению здоровья, но и имеет потенциал оказывать положительное воздействие на учебные результаты, адаптацию к социальной среде и формирование устойчивого образа жизни.

Цель настоящей статьи — рассмотреть актуальность и эффективность интеграции физической культуры в учебный процесс средних учебных заведений. Мы сосредоточимся на методах, преимуществах, вызовах и практических аспектах данной интеграции, а также предоставим рекомендации для образовательных учреждений и педагогов.

В ходе анализа мы углубимся в вопросы разработки программ физического воспитания, роли уроков физической культуры в образовательном процессе, а также взаимодействия физической активности с учебными предметами. Путем рассмотрения позитивных результатов и исследований мы проиллюстрируем важность данной темы для общего успеха учащихся и эффективности образовательных программ [1, с. 75].

Эта статья направлена на поддержание дискуссии о роли физической культуры в современном образовании и поощрение принятия интегрированных подходов для создания полноценного образовательного опыта.

Интеграция физической культуры в учебный процесс требует разносторонних подходов, чтобы создать эффективные и устойчивые модели. Вот несколько методов успешной интеграции физической культуры в учебный процесс:

1. Интегрированные учебные программы:

- Разработка учебных программ, включающих физическую активность вместе с традиционными учебными материалами.
- Создание учебных планов, которые подчеркивают взаимосвязь физической активности с основными предметами.

2. Уроки совместно с физической активностью:

- Проведение уроков, включающих физические элементы, чтобы стимулировать двигательную активность в процессе обучения.

- Использование интерактивных методов обучения, которые включают в себя физическую активность, такие как ролевые игры, дебаты и т.д.

3. Физкультурные паузы:

- Внедрение кратких физических перерывов между учебными занятиями для активизации учащихся.

- Организация "физкультурных минуток" для разрядки и повышения энергетического уровня.

4. Внеклассные мероприятия и спортивные программы:

- Организация внеклассных спортивных мероприятий, соревнований и клубов.

- Включение спортивных программ в образовательные мероприятия, например, спортивные дни, лагеря и т.д.

5. Использование технологий для мониторинга и мотивации:

- Применение мобильных приложений, смарт-трекеров и онлайн-ресурсов для отслеживания физической активности учащихся.

- Внедрение игровых элементов и наград для стимулирования участия в физической культуре.

6. Обучение педагогов и родителей:

- Проведение обучающих семинаров и тренингов для педагогов по интеграции физической культуры в учебный процесс.

- Вовлечение родителей в поддержку физической активности детей и расширение этой поддержки на домашнюю обстановку [2, с. 184].

7. Создание физически активной среды в учебных заведениях:

- Обустройство специальных зон для физической активности на территории учебного заведения.

- Обеспечение доступа к спортивным площадкам и оборудованию.

Эти методы могут быть адаптированы к конкретным потребностям и условиям образовательного учреждения, способствуя улучшению обучения, здоровья и общего благосостояния учащихся.

Интеграция – общий и многогранный процесс установления связей между информацией, знаниями, науками, а также обеспечение их целостности и единой структуры, охватывающей все компоненты в диалектическом единстве. Интеграция учебных предметов способствует росту вариативности, личностной ориентации, формированию целостности знаний учащихся о мире и профилизации обучения на старшей ступени школы непосредственно или через дифференциацию образования [3, с. 96].

Интеграция (лат. integrio – восстановление, восполнение, от integer – целый), понятие теории систем, в философских определениях формулируется, как объединение в целое частей, элементов. Состояние и процесс связанности отдельных дифференцируемых частей в целое [9]. Формы реализации принципа интеграции в образовательном процессе. Предметную интеграцию разделяют на внутри предметную и межпредметную, А.Я. Данилюк в своей работе дает такие объяснения этих видов интеграции.

Внутри предметная интеграция: словом «предмет» или «учебная дисциплина» мы привычно называем некоторую в себе завершенную целостную часть учебного процесса, достаточно известную нам из учебной практики. Предмет – это вещь, которая применяется человеком для удовлетворения собственных интересов или же служит объектом его бескорыстного эстетического наслаждения. В этом смысле учебный предмет можно определить как то, что применяется для достижения известной цели – образования ребенка. Учебный процесс структурируется в последовательности: учитель – предмет – ученик.

Школьный курс литературы всегда являлся интеграцией науки о литературе, читательской практики и опытов сочинительства, т.е. явлений разного порядка, связанных

между собой на основе целеполагания. То же самое Психологические и педагогические науки можно сказать применительно к курсу музыки, изо, только с иным соотношением указанных выше компонентов. Также в своей работе А.Я. Данилюк ссылается на Ю.М. Лотман, так как он определяет два рода интеграционных механизмов: блок метаязыка языков [4, с. 120].

Метаязык – описывает два различных языка как один, заставляя всю систему восприниматься с субъективной точки зрения в качестве некоторого единства. В мыслительной системе «урок» роль метаязыка выполняет учитель. Например, урок литературы состоит из трех принципиально различных семиотических областей: художественного произведения (эстетическое сознание), литературоведческого исследования (рационально-научное сознание), мышления ученика. Чтобы провести урок, учитель должен владеть содержанием и языками литературного произведения и соответствующего литературного исследования, он также должен принимать во внимание своеобразие языка ребенка и включать его мышление в общее содержание урока при помощи вопросов, заданий и т д.

Язык учителя, выступая в роли метаязыка, представляет собой взрослое сознание, которое обогащено другими учебными языками: литературы и литературоведения, прошлой культурной жизни и историографии, искусства и искусствоведения, искусно работать в режиме устной и письменной речи и др. На другом полюсе этой оппозиционной семиотической пары находится детское сознание. В процессе обучения происходит их постепенное и последовательное взаимопроникновение. Учитель в процессе обучения детей приспосабливает свой язык к уровню обученности учащихся, и этот язык значительно отличается от того, на котором он общается со своими коллегами на профессиональные темы.

Также язык учителя отличается по степени содержательного наполнения, по смысловой нагрузке и способу организации в зависимости от возраста учащихся. В итоге в процессе обучения учащиеся осваивают научные понятия, учатся рассуждать, выстраивать последовательные логические цепочки. Примером этого служат устные ответы на вопросы учителя, выполнение письменных заданий, сочинения на заданную и свободную тему. Первичное, необразованное мышление учащихся постепенно осваивает элементы языков науки и искусства и постепенно подтягивается до уровня интегративного профессионального мышления учителя. Таким образом, учебный предмет представляет собой самостоятельную образовательную систему, соединяющую особые просветительские области, языки которых устроены принципиально различным образом. Межпредметная интеграция. Исходя из самого определения интеграция не значит слияние, она сопровождается дифференциацией учебных знаний [5, с. 113].

Если представлять межпредметную интеграцию как слияние учебных дисциплин, то это лишено всякого смысла, так как это невозможно будет реализовать. Межпредметная интеграция приводит к дифференциации. Принципы составления учебных программ на основе межпредметной интеграции. Принцип культура сообразности: межпредметная интеграция приводит к формированию единого гуманитарного образовательного пространства, функционирующего как целостная дидактическая система [6, с. 81].

Разработка комплексных программ физического воспитания представляет собой важный этап в обеспечении всестороннего физического развития обучающихся. Эти программы не только способствуют укреплению здоровья, но и создают основу для формирования физической активности как неотъемлемой части образа жизни.

Принципы Разработки Комплексных Программ Физического Воспитания:

1. Индивидуализация:

- Учитывайте индивидуальные особенности и потребности каждого обучающегося.

- Адаптируйте программу для разных возрастных групп и физического состояния учащихся.

2. Разнообразие Упражнений:

- Включайте разнообразные виды физической активности: от силовых тренировок до аэробики и игровых видов спорта.

- Стимулируйте интерес обучающихся к разным видам деятельности.

Связь с Учебным Процессом:

- Интегрируйте физическую активность с учебными предметами, чтобы создать совмещенные уроки.

- Проявляйте креативность в разработке уроков, где учащиеся могут одновременно заниматься физической активностью и усваивать учебный материал.

4. Целенаправленность:

- Определите конкретные цели программы, связанные с развитием физических навыков, укреплением здоровья и формированием позитивного отношения к физической активности.

- Оценивайте прогресс в достижении поставленных целей.

5. Участие Обучающихся в Процессе Разработки:

- Вовлекайте обучающихся в формирование программы, учитывая их предпочтения и мнения.

- Поддерживайте активное участие в выборе видов занятий и уровня нагрузки.

6. Оценка Индивидуального Прогресса:

- Внедряйте систему оценки, которая отражает индивидуальные достижения каждого обучающегося.

- Стимулируйте стремление к самосовершенствованию через фиксацию прогресса в достижении физических целей.

7. Взаимодействие с Родителями и Обществом:

- Информируйте родителей о содержании программы и стимулируйте их поддержку физической активности детей в домашних условиях.

- Организуйте мероприятия, связанные с физической культурой, чтобы вовлечь обучающихся и их родителей в общественные инициативы.

Разработка комплексных программ физического воспитания требует внимательного анализа потребностей и особенностей учащихся, а также гибкости в адаптации к изменениям. Продуманный и систематический подход позволит создать эффективные программы, способствующие не только развитию физических навыков, но и формированию здорового образа жизни на протяжении всей жизни.

Это более высокий и качественно новый уровень организации учебного материала и образовательного процесса в целом. Единое гуманитарное образовательное пространство способно воссоздавать, моделировать жизнь определенной культурной эпохи и ее ограниченной целостности. Принцип усиления семиотической чистоты учебных предметов. Если принцип сообразности можно определить как процесс интеграции разобщенных гуманитарных дисциплин в единое образовательное пространство, то этот принцип представляет собой процесс их дифференциации и интегральном пространстве.

В заключение статьи можно подытожить, что интеграция физической культуры в учебный процесс представляет собой перспективный и многогранный подход, способствующий созданию более полноценной образовательной среды. Рассмотрев методы успешной интеграции, мы видим, что они не только обогащают учебный процесс, но и способствуют всестороннему развитию обучающихся.

Роль физической культуры в образовании оказывается важной не только с точки зрения физического здоровья, но и в контексте улучшения когнитивных функций, повышения академической мотивации и формирования устойчивых навыков. Интегрированные программы физического воспитания обеспечивают студентам возможность обрести не только знания, но и ценные навыки для успешной адаптации в быстро меняющемся мире.

Однако, несмотря на положительные аспекты, существуют вызовы, такие как ограниченные ресурсы, устойчивость программ и преодоление стереотипов. Решение этих

проблем требует усилий со стороны образовательных учреждений, педагогов, родителей и обучающихся.

В завершение статьи мы призываем к продолжению исследований и практической реализации интеграции физической культуры в учебный процесс. Только через совместные усилия сможем создать образовательные среды, где физическая активность станет неотъемлемой частью обучения, способствуя развитию здоровых, успешных и гармонично развитых поколений.

Список источников:

1. Маккензи, Т. Л., & Лаунсбери, М. А. Ф. (2013). Физическая активность для детей: рекомендации для детей от 5 до 12 лет. Рестон, Вирджиния: Национальная ассоциация по спорту и физической культуре.
2. Саллис, Дж. Ф., Маккензи, Т. Л., Битс, М. В., Бигл, А., & Эрвин, Х. (2012). Создание активных сообществ в США: отчет о методологии программы ЭПОД для использования в Соединенных Штатах. Сан-Диего, Калифорния: Исследование активной жизни, Университет Калифорнии.
3. Всемирная организация здравоохранения. (2018). Глобальные рекомендации по физической активности для поддержания здоровья. Женева: Всемирная организация здравоохранения.
4. Трюдо, Ф., & Шепард, Р. Дж. (2008). Физическое воспитание, физическая активность в школе, школьные виды спорта и академическая успеваемость. Международный журнал поведенческого питания и физической активности, 5(1), 10.
5. Сингх, А., Уйтдевиллиген, Л., Твиск, Дж. В., Ван Мехелен, В., & Чинапоу, М. Дж. (2012). Физическая активность и успеваемость в школе: систематический обзор литературы с методологической оценкой качества. Архивы педиатрии и подростковой медицины, 166(1), 49-55.
6. Доббинс, М., Де Корби, К., Робесон, П., Хассон, Х., & Тирис, Д. (2009). Программы физической активности в школах для продвижения физической активности и фитнеса у детей и подростков в возрасте от 6 до 18 лет. Кокрановская база систематических обзоров, 1, CD007651.

ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ

Мұқанджан Ержан Бақытұлы,
Өндірістік оқыту шебері, арнайы пән оқытушысы
Жетісу облысы, Талдықорған қаласы,
Жетісу құрылыс-техникалық колледжі
Имашева Мөлдір Мақсатқызы,
Педагогика ғылымдарының магистрі, әдіскер
Жетісу облысының білім басқармасының дене тәрбиесі, спорт, алғашқы әскери дайындығы және қосымша білім берудің ғылыми-тәжирибелік орталығы

Аннотация: Бұл мақалада қоғамдағы қарқынды өзгерістер көрсеткіштерінің бірі-цифрлық технологияның еліміздегі білім және ғылым сапасына әсері қарастырылады. Инновациялық оқытуда ақпараттық технологияның ұтымды тұстары мен теріс жақтарын сипаттай отырып, педагогтардың цифрлық технологияны меңгеруі мен қабылдауындағы психологиялық кедергілері мен қиындықтарды жедел шешудің маңыздылығын көрсетеді.

Тірек сөздер: цифрлық технология, инновациялық оқыту, үздіксіз шығармашылық, оқытуды жаңарту, оқу іс-әрекетін жаңашалау.

Аннотация: В данной статье рассмотрен один из индикаторов быстрых изменений в обществе - влияние цифровых технологий на качество образования и науки в нашей стране. Описывая преимущества и недостатки информационных технологий в инновационном обучении, показывается важность быстрого решения психологических препятствий и трудностей в освоении и принятии цифровых технологий учителями.

Ключевые слова: цифровые технологии, инновационные технологии, непрерывное творчество, инновации в обучении, инновации в учебной деятельности.

Annotation: This article examines one of the indicators of rapid changes in society - the influence of digital technologies on the quality of education and science in our country. Describing the advantages and disadvantages of information technologies in innovative teaching, the importance of quickly solving psychological obstacles and difficulties in mastering and accepting digital technologies by teachers is shown.

Keywords: digital technology, innovative technology, uzdiksiz shyғarmashylyk, okytudy zhanartu, oku is-areketin zhanashalau.

Қазіргі ақпараттық технологияның үздіксіз интенсивті дамуы адамзаттың кез келген саласында инновацияны талап етіп отыр. Жастардың білім алуы мен дамуы қашықтан оқыту арқылы қамтамасыз етіліп жатқанын ескерер болсақ, онда расында да, оқушының да, оны оқытатын оқытушының да әрекеті жаңашалану қажет.

Соңғы жылдары ғылым саласында жаңа мектеп құруда, мектептің даму үрдісін зерделеуде білімнің жаңа бағыты ретінде педагогикалық инновация дамып келеді. «Педагогикалық инновация» жаңа ұғым болғандықтан, осы теорияға тоқталып, теориялық және тәжірибелік мәселелеріне талдау жасауды жөн көріп отырмыз.

«Инновация» деген сөз – латынның «novus» жаңалық және «in» енгізу деген сөзінен шыққан, ал оның қазақша аудармасы «жаңалық, жаңару, өзгеру» деген мағынаны білдіреді.

Т.И. Шамова, П.И.Третьякованың еңбегінде «Инновация дегеніміз – жаңа мазмұнды ұйымдастыру, ал жаңалық енгізу дегеніміз – тек қана жаңалық енгізу, ұйымдастыру, яғни инновация үрдісі мазмұнды дамытуды, жаңаны ұйымдастыруды, қалыптастыруды анықтайды, ал «жаңаша» деп жаңаның мазмұны, оны енгізудің әдіс – тәсіл мен технологиясын қамтитын құбылысты түсінеміз» делінген. Энциклопедиялық сөздіктерде «инновация» әр түрлі анықталады. Зерттеушілердің айтуынша: «инновация» – педагогикалық категорияларға жатады және ол мектептегі құбылысқа тың жаңалық: жаңа

бағдарламаны, оқу жоспарын, әдіс – тәсілдерді оқу және тәрбие жұмыстарына енгізу болып табылады.

Н.Нұрмағанбетов «Инновация» білімінің мазмұнында, әдістемеде, технологияда оқу – тәрбие жұмыстарының түрлерінде, тәсілдерінде, оқу – тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады дейді [1, с. 10].

Бүгінгі күні Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасуда. Педагогика ғылымында баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылыс көбеюде.

Цифрландыру үрдісі, мінсіз білім беру үдерісі мен сапасына әсер етеді. Мектептік білім беру процесіне енгізілген жаңа технологиялар мектеп оқушыларын қарапайым лекцияларға қарағанда әлдеқайда көп қызықтыра алады. Мысалы, Англияның Гранж мектебі мектептің ішіндегі «қала» сияқты жасалған. Гранж мектебінде телевизия мен радиостанциялар құрылып, балаларға әлем шынайылығындағы жағдайларды жақсартуға көмектеседі.

Қазір Қазақстан Үкіметінің ақпараттық технологияларды игеруді барынша жылдам дамытуға ұмтылып отырғандығын байқауға болады. Қазіргі ақпараттық технологиялар дегеніміз – цифрлы сана мен технологияларға қол жеткізудің басты алғышарты.

Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғырту өзектілігі әлеуметтік функциясының маңыздылығы – білімді өндіру және түрлендірумен негізделеді, олар қазіргі қоғамдағы еңбек бөлінісінде шешуші рөлді атқарады. Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғыртудағы барынша табыстылыққа тек білім беру саясатына негізделген барлық бағдарламалық қондырғылар әлем тәжрибесімен жиналған оң әлеуеттен барлық мүмкін болатынды өзіне жинай алса ғана қол жеткізуге болады. Және де, әсіресе Орталық Азиядағы көптеген елдер үшін, білім беру жүйесін жаңғырту мәселесі әлі де өзекті болып қалуда.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, білім беру процесіне цифрландыру жүйесі өте қажет. Осылайша, көптеген жоғары оқу орындары білім беру жүйесінің ұзақ мерзімді тәжірибесін талдап, осы әдістің артықшылықтарын түсінді. Бұл жүйе білім беру сапасын жақсарту, жаңа ақпараттық технологияларды дамыту, заманауи қағаз процестерін жеделдету, мекеменің әкімшілік және басқарушы қызметкерлеріне қажет [2, с. 14].

Инновациялық білім процесінің негізінде педагогиканың екі маңызды проблемасы жатыр:

1. Педагогикалық тәжірибені оқыту проблемасы.

2. Психологиялық-педагогикалық ғылым жетістіктерінің практикасына дейін жеткізудің проблемасы.

Білімдегі инновациялық процестің нәтижесі-теориялық, практикалық жаңалықтарды пайдалану болып табылады.

Сандық кәсіптік білім берудің дидактикалық принциптері ашық және олардың жаңалығына байланысты сандық білім берудің теориялық және практикалық мүмкіндіктері дамыған сайын толықтыруларды қажет етеді.

Білім беруді цифрландырудың нәтижелері жеке білім беру процестеріне және білім алушы қызметінің үздіксіз мониторингіне негізделген тиімді дербес білім беру болады. Цифрландыру сабақтардың топтық және жеке нысандарын пайдалану мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді, кәсіби білім мен дағдыларды толық меңгеруді қамтамасыз етеді, сондай-ақ инклюзивті оқытудың дамуына айтарлықтай әсер етеді.

Білім беруде цифрлық технологияларды қолдану білім алушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеріп, оқытуды жекелендіруге және сабақтың техникалық қамсыздандырылуын жоғарылатуға, оқу-танымдық іс-әрекет түрлеріне сәйкес білім беру контенттерін қалыптастыруға, атап айтқанда, білімді меңгерудің нәтижелерін жылдам тексеру мен бақылауға, кері байланыс орнатуға, үлкен көлемдегі білім мазмұнын ықшам және ыңғайлы құрылымда ұсынуға, білім алушылардың өзбетіндік зерттеушілік қызметін белсендіруге, сабақтардың практикалық бағыттылығын арттыруға, оқу мазмұнын меңгертуді визуальды қабылдауды белсенді ету арқылы жеңілдетуге, білім алушылардың танымдық қабілеттері мен шығармашылық іс әрекеттерін күшейтуге мүмкіндіктер береді.

Ғылымның қарқынды дамуы барысында көптеген корпорациялар өндірістің барлық деңгейлерінде жаңа технологияларды қолдана отырып жұмыс істеуге дайын қызметкерлерді талап етеді және арнайы дағдыларға ие емес қызметкерлер қажеттілігі артта қала беруде. Осы проблемаларды шешу, әрине, білім беру процесін қайта жаңғыртуды талап етуі тиіс.

Цифрландыру тікелей бұрын қол жетімді болмаған жоғары оқу орындары мен мектептер үшін ашылатын цифрлік технологияның оқу құралдарымен байланысты. Олардың ішінде онлайн оқу аса ерекшеленеді.

Жаңа идеяларды құрудың арқасында мектеп деңгейінде ғана емес, облыс, ел ішінде оқу-тәрбие процесін басқаруға болады.

Тек жаңа нәрсе жасау жеткіліксіз. Педагогикалық инновация өзінің талғампаздығы мен тартымдылығына қарамастан, инновациялық процестерді дәйекті ұйымдастырусыз игерілмейді. Оларды жүзеге асыру кезеңінде жасаушыларда проблемалар болады, сондықтан оларды шешу жолдарын алдын ала табу маңызды. Жаңа әдістерді, формаларды, технологияларды енгізу үшін мұғалімдер осы жаңалықтарды енгізу, меңгеру, қолдану алгоритмін түсінуі керек [4, с. 21].

Педагогикалық инновация бүгінгі күнмен не байланысты? Білім беру тұтқасы – әдетте үш аспектіде қарастырылатын инновациялық процестер:

психологиялық-педагогикалық;

әлеуметтік-экономикалық;

ұйымдастырушылық және басқарушылық.

Инновацияларды жүзеге асырудың жалпы жағдайы мен шарттары соларға байланысты. Қолданыстағы жағдайлар бұл процесті тездетуі немесе баяулатуы мүмкін, ол тек өздігінен ғана емес, сонымен қатар саналы түрде басқарылуы мүмкін.

Инновациялық процестің үш құрамдас бөлігінің бірлігін атап өту маңызды: инновацияларды әзірлеу, жасау, пайдалану [5, с. 33].

Қорыта келгенде, келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі — маңызды мәселелердің бірі.

Сондықтан да оқушылардың ой-өрісін, ұлттық мәдениетін, ұлттық рух пен сана-сезімін дамытып, алғыр тұлғаны қалыптастыруда тәрбие жүйесіндегі инновациялық іс-әрекеттердің ендірілуі үлкен жетістіктерге жетелейді.

Әдебиеттер тізімі

1. Коростылева Л.А. «Инновационные технологии в обучении школьников» СПб., 2008, 66 стр.
2. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов. – 4-е изд. – М.: Школьная Пресса, 2007. – 512 стр.
3. Грибкова В.А. «Новые технологии обучения в средней школе», М., 2007
4. Безруких М. М., Ефимова С.П. «Технологии обучения» М., 2006, 63стр
5. Харламов Н. «Педагогика», М., 2003

МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ТҰЛҒАСЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Нагашибай Айым Нагашибайкызы,
Оқытушы, Педагогика және психология ғылымдарының магистрі
ШЖҚ «Кеңес Одағының батыры Мәншүк Мәметова атындағы
Ақтөбе Жоғары медициналық колледжі»МКК

Аннотация: бұл мақалада медициналық қызметкердің психологиялық портреті және медициналық қызметкердің кәсіби әрекетін құруда коммуникативтік ресурстары және кәсіптік девормация пайда болу себептері туралы баяндалған.

Аннотация: В данной статье рассмотрен психологический портрет медицинского работника и причины возникновения профессиональной деформации, а также коммуникативные ресурсы в создании профессионального действия медицинского работника.

Annotation: This article examines the psychological portrait of a medical worker and the causes of professional deformation, as well as communication resources in creating a professional action of a medical worker.

Тірек сөздер: эмпатия,аффилиация, кәсіптік деформация, қарым қатынас, медициналық қызметкер

Ключевые слова: эмпатия, аффиляция, профессиональная деформация, взаимоотношения, медицинский работник

Key words:empathy, affiliation, professional deformation, relationships, medical worker

Медициналық қызметкердің көбісі, әрине, сөзсіз профессионалды мамандар, бірақ шаршағыштық, эмоциональды жүктеме, отбасылық қиындықтар, өзін нашар сезінуі секілді жағдайлар, медициналық қызметкерлердің сұхбатты өз деңгейінде жүргізуіне кері әсерін тигізеді.

Медициналық қызметкерлердің жеке бас қасиеттерінің ішінен сұхбатқа кері әсерінен тигізетін келесі факторларды атауға болады:

- ✓ өте жас немесе егде жас шамасы;
- ✓ медициналық қызметкер мен науқас түрлі жынысқа жатса;
- ✓ сезім мүшелерінің бұзылыстары, мысалы, құлақтың естімеуі;
- ✓ мүгедектік;
- ✓ компетентсіздігі (білімсіз, тәжірибесі болмаса, науқасқа жаны ашымаса, социальды дезадаптация);
- ✓ халық медицинасына, басқа да медициналық қызметкерге барған науқастарға деген кері қарым-қатынас;
- ✓ жағымсыз тәрбиесі;
- ✓ науқастан бөлек сенімі, әлеуметтік жағдайы, ұлты, саяси көз қарасы;
- ✓ науқас және медициналық қызметкер туыс болғанда;

Эмоцианалдық шамадан тыс салмақ, жиі стрестер, уақыт дефициті, ақпарат жетіспеушілігі жағдайында, тез арада шешім қабылдау қажеттілігі, жиі және қарқынды тұлғааралық қатынастары, т.б.себептер, жалпы медициналық кәсіби тұлғаға ерекше талап қояды.

Кәсіби әрекетіне байланысты, медициналық қызметкерлердің қайғы-қасіретті, қатты ауыруды сезінуді, өліммен кездесуді жиі көреді. Медициналық қызметкерлердің жұмысы - бұл ерекше әрекет түрі. Ол келесі ерекшелікпен сипатталады:үнемі психологиялық даярлықта болу. Психологиялық көзқарас бойынша, аурудың басталуы күмәнді, дудамал күйді қарастырады, себебі ақпарат дефициті және дерттің соңы нәтижесіз, болжамсыз болуы - өмірде өте күрделі психологиялық өзгерістер тудырады. Бұл жағдайда қорқыныш эмоциясы пайда болады. Ол сезім науқасты да, медициналық қызметкерді де бойлайды, бұл тұлғалық факторды толық бақылап, қадағалау да мүмкін болмайды. Мұндай жағдайлар кезінде

әрекеттесу - маманнан ерекше жоғары эмоционалдық төзімділікті, тұрақтылықты, психологиялық үмітті, стреске қарсы тұру қабілеттілігін, құрастырылған қарым-қатынас дағдыларын, дамыған психологиялық адаптация механизмдерін қажет етеді.

Медициналық қызметкердің кәсіби әрекетін құруда,келесі коммуникативтік ресурстары өте маңызды роль атқарады:

- эмпатия;
- аффилиация;
- шеттеуге сенситивтілік;

Бұл қасиеттер, тиісті әрекеттесуі негізінде ғана, медициналық қызметкер тұлғасына проблемалық және стресс жағдайларын нәтижелі шешуге мүмкіншілік береді. Медициналық қызметкердің эмпатиясы жоғары дәрежеде болса, онда оның қатты қоса уайымдары, пациенттің көңіл-күйіне қарауы, «басқа адамдарға қауіп келтіріп аламын»,- деп өзін-өзі кінәлауы, психологиялық нәзіктілігі сияқты қасиеттері тән болып, кәсіби ролін атқаруға бөгет жасайды, яғни, бұл ситуацияда, Медициналық қызметкердің табандылығы, қайсарлығы төмен болып, келешекке бағытталу қасиеттері жеткіліксіз болады.

Аффилиация- адамның көпшілікке ынталануы, әрекеттестік қабілеті, ұжымдағы кәсіби жігерленуіне себептес болады.Науқастың көзқарасы бойынша, медициналық қызметкердің сенімділігі, эмпатияға қабілетті болуы- ең маңызды қасиеттер.Төтенше және үмітсіз ситуацияларда медициналық қызметкердің сенімділік көрсетуі, науқасқа медициналық қызметкердің білгірлігі толық деген көзқарас тудыруға әсер етеді, яғни ол бұл жағдайды бақылауға, ақиқатты болжам жасауға қабілеті жеткілікті деп, сәтті аяқталуына науқаста үміт және сенім тудырады.

Сонымен қатар, медициналық қызметкер маңайындағы әріптестеріне, басқа медициналық қызметкерлеріне эмоционалды қолдау көрсетіп, олардың өз әрекеттерін орындауға қабілеттілігін жоғарылатады.Сондықтан, медициналық қызметкердің психотерапевтік потенциалы, күмәнсіз, маңызды болады.

Медициналық қызметкердің психотерапевтік жәрдем көрсетуінің келесі негізгі төрт аспекті белгіленген:

-басқа адамның ішкі жағдайына байланысты эмоционалды қоса уайымдауға даярлығы;

-өз әрекетінің салдары қоршағандарға әсер жасауын ескеру қабілеті;

-дамыған моральды-этикалық нормалары негізінде, өзінің альтруистік қылықтарын бағалауға эталон жасауы;

-альтруистік қылық жасауына немесе жасамауына жауапкершілікті өз мойнына алып, басқаларға немесе жағдайға сілтемеуі.

Кәсіптік деформация дегеніміз – медициналық қызметкердің психологиялық болмысына мамандығының жасайтын әсері. Көп жылдар бойы бір беткей жұмыс түрін қайталап атқарудың салдарынан қажу, шаршау, өз мамандығының ішіндегі басқа жұмыс түрлерін орындамаудың нәтижесінде оларды ұмыту, медициналық қызметкердің тұлға ретінде дамуына, еңбек қабілеттілігіне кері әсерін тигізеді. Кәсіптік деформация адам мен адам қарым-қатынас жасайтын қызметтерге тән.

Адам адаммен қарым-ққатынасқа түсетін мамандықтарда, олар өзара психологиялық әрекетке ұшырайды.Бұндай ситуация, маманның билігін бақылау мен шектеу мүмкін емес немесе қиынға түсетін жағдайларда байқалады.Әрине, медициналық қызметкер науқасқа билік жасайды, себебі оның денсаулығы медициналық қызметкерге байланысты болады. Кәсіптік деформация, кәсіби адаптацияға байланысты, яғни медициналық қызметкер аурудың қиналғанына үйреніп, бейімделуі негізінде пайда болады. Әрине, медициналық қызметкерге эмоционалдық қарсы тұру қабілеті де керек, бірақ та ол мамандықтың оңды қасиеттерін, этика нормалары негіздерін мұқият сақтауы қажет.

Кәсіптік деформациясының белгілері:

1. Науқас тұлғасына дәрігер біртұтас көзқараста болмауы, яғни оны бөлшектеп, жеке симптом мен синдромдар тасымалдаушы обьект ретінде қарастырғаны.Мысалы, «Мені (дәрігерді) тек науқастың жүрек бұзылыстары ғана қызықтырады».

2. Мамандыққа тән сойлемшелерді (жаргон) қолдануы, дәрігердің науқасқа дерт тасымалдаушы ретінде көзқарасын білдіреді.Мысалы, бауыры ауырған адамға «цирротик» деп айтуы, бронх ауруы бар нәуқасқа «астматик» деуі.

3. Науқасқа және оның туыстарына немқұрайлы, кейігіш және асығыс түрде қарым-қатынас жасау.Мысалы, егде адамға «алжыған шал», қарапайым адамға «бейшара» деуі, адамның намысына тиіп, өкпе-ренішін тудырады.

Кәсіптік деформацияның үлгісі.Өз міндетін атқарғанда,дәрігерді әкімшілік қорғап,оның жұмысын арнайы нұсқаулар бойынша реттеп отыралды (диагноз қою және емдеу әдістері).Яғни, дәрігер- лауазымды әлеуметтік қызметкер.Бұл нұсқаулар арқылы әкімшідік оның жұмысын бағалап, қадағалап отырады және аурумен қатынасуын реттейді.Осы себептен кәсіптік бұзылыстар (деформациялар) пайда болады. Дәрігердің сана-сезімі өзгереді, бұл оның психикалық жағдайына да әсер береді. Дәрігердің бұл нұсқауларды толық шынайы қабылдауы немесе қабылдамауы оның өз еркінде.

Егер дәрігер әкімшілік нұсқауларын толық қабылдап, оларды өз мамандық міндетін атқаруда ең сенімді жол деген ұғымға келсе, ол науқасқа функционалдық көзқараста болады.Яғни, ол ауру адамды біртұтас, жинақы тұлға ретінде бағаламай, оны бір симптомдар тасымалдаушы обьект тәрізді қабылдайды.Осы себептен, дәрігер тұлғасы да теріс өзгеріске (деформацияға) ұшырайды.

Дәрігер маман ретінде міндетін атқарған кезде, көптеген фантомдарға (стандартқа) сүйенеді. *Кәсіптік әрекеттердің стандарты (фантом)* дегеніміз- жеке тұлғасыз берілген, дайын қоғамда жинастырылған, білімдер (мамандық әрекеттерінің алгоритмі) жиынтығы.

Қарапайым адамға дәрігердің әрекеті дуагер, сиқыршы, тек дәрігер қолынан келетін іс сияқты көрінеді. Науқастанған адамның ойы- «тек дәрігер ғана мені дерттен құтқарады», - деген негізде, ол толық дәрігердің билігіне құлшылық етеді.Осыған байланысты дәрігер дайын стандартқа (фантомға) бейімделіп, оларды шындыққа, ақиқатқа балайды. Ал аурудың жеке меншікті тұлғасын, оның психологиясын, өмір жайын ескермейді,елемейді.Сондықтан, дәрігер психологиясы осыған қалыптасып,теріс өзгеріске тап болады.

Көптеген жағдайларда дәрігердің фантомдық санасы пациентпен қайшылыққа келеді.Науқастың ойында дәрігердің бейнесі (образы) әрқашанда оңды, үлгілі, себебі оны сүйікті ұстазымен,анасымен салыстырып, қамқоршы ретінде санайды.Осындай қарым-қатынас үрдісі нәтижесінде, науқас дәрігер туралы келесі тұжырымға келеді:

-дәрігер науқас қайғысын жақын тұтады;

-дәрігер нейтралды көзқараста;

-дәрігер немқұрайлы, әрекетсіз;

Олардың арасындағы қарым-қатынас оңды немесе оңды болмайды, олардың бір-біріне сенімі тумайды.

Сондықтан, әр дәрігер қызметінің бастапқы кезінен, өзінде гуманизм қасиеттерін тәрбиелеп, әрқашанда негізге алып отыруы қажет.

Кәсіптік деформацияны зерттеу. Кәсіби қызмет және тұлғалық аймақта деформация көрінісінің арасында, байланыстардың алуан түрлі болуы, кәсіптік деформацияның табиғи құрылымын ашуда көптеген қиындықтар әкеледі.

Кәсіптік деформация даму барысында, тұлғаның спецификалық өзгеріс мәселесін зерттей келе, негативті қоғамдық-психологиялық көріністердің орны ерекше орны анықталды.Ол тұрақтылықпен сипатталып, түрлі жағдайлардың құрылымына кіре алады.Оларға: адамдарға деген ашу-ыза, қатулық, басқа адамның ауыртпашылығын қабылдағысы келмеу, адамгершілік пен мейірімділіктің болмауы, коммуникабельділіктің төмен болуы, басқа адамды түсінгісі келмеу, сыпайылықтың болмауы, өтірік айту, жауапсыздық, дөрекілік жатады.

Қоғамға кері әсерін тигізетін көріністер, қоғамдық қалыптарды бұзып, социумға зияндық әкеледі.Оларға: түрлі бюрократикалық өзгерістер, кек алу, саяси және құқықтық талаптардың бұзылуы жатады.

Қоғамдық қалыптардан туындайтын өзгерісті «қоғамдық патология» деп атайды.Қоғамдық патология, қоғам мен тұлғалардың көзқарасына зиян тигізеді.Аталған көріністер арасындағы шекара көр жағдайда салыстырмалы екені баршаға мәлім.Әдебиеттерді талқылай келе,кәсіби қызмет, тұлғаға талаптар қою арқылы, оған арнайы бір білім беріледі.Соның нәтижесінде, ұзақ жылдарға созылған типтік есептерді шығару кәсіби білімді, сұхбат стилін қалыптсатырумен қатар, кәсіби қылықтарды да орнатуға ықпал жасайды.Адам басқа бір тұлғамен танысқанда, ең алдымен тұлға ретінде бағаласа, оның мамандығы жаңа танысқан адам жөнінде арнайы түсінік қалыптастыруда өз ізін қалдырады.Рольдік позицияны түсіну барысында,адам өзін сұхбат жүргізуші адамның орнына қойып, өзінің әрекетін жоспарлай алады.Егер тұлға рольдік арақатынасты өмірдің барлық саласына араластыратын болса, онда оның әрекеті адекватсыз болып, онымен тіл табысу қиындыққа соғады.

Деформацияның көрініс беруін бірнеше мысалдармен келтіруге болады.Көптеген ұстаздар, сөйлеу мәнері мен дидактикалығымен ерекшеленеді.Жоғары оқу орындағы әрекеттер, оның тұлғалық жеке сұхбат барысында да өз көрінісін береді.Сонымен қатар, авторитарлықтың артық байқалуы, ұжымның қалыптасуын тежеп, студенттердің өз-өзін адекватты емес бағалауына және невроздың дамуына әкеледі.Мұндай ұстаздар, студентті тек «типтік көрініс беруші» ретінде қабылдап,жеке ерекшеліктеріне назар аудармай, оған эффективті әсер етуін төмендетеді.

Дәрігер мамандығы - ең көне кәсіптердің бірі. Мыңдаған жылдар бойы дәрігер жұрт арасында, әсіресе сол заманның зиялыларының ішінде, әртұрлі сезімдер тудырған. Ол сезімдердің қайшылығы, орта ғасырларда дәрігергё берілген анықтамадан бейнеледі: дәрігер - tristones(үш жүзді).Яғни, халықтың ойы бойынша, дәрігер үш жүзді болған: кәдімгі өмір жағдайында - әдепті адам, науқастың жанында - періштедей, ал гонорарды талап еткенде - шайтандай. Материалдық құндылықтар жүрген жерде, бақылау да жүретіні анық. Сондықтан, қоғам әрқашан да медициналық әрекетті бақылауға алып үнемі қадағалап отырған.

Жеке адамның өзіндік ерекшелігін бағалау, нені қалайтындығын білу, көңіл күйін қадағалау әрі науқасқа ерекше көңіл аудару – ол әр дәрігердің міндеті болып табылу керек. Дәрігердің әдептілігі мен сыпайылығы науқастың мінезіне, мәдени деңгейіне, сырқатының ауыр не жеңілдігіне, психикасының ерекшеліктеріне орай көрінуі тиіс. Уайымшыл науқастарға тап болғанда дәрігер шыдамдылық танытуы тиіс. Науқастың сеніміне ие болу, байқаусызда айтылған сөзбен не іс-әрекетпен сол сенімді үзіп алмау – дәрігердің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Психология ғылымындағы негізгі ұғымдардың біреуі – қарым-қатынас. Қарым-қатынассыз жеке адамды түсіну, оның дамып-жетілуін талдау мүмкін емес. «Адам өміріндегі ең тамаша нәрсе – оның басқа адамдармен қарым-қатынасы» деп А.Линкольн айтпақшы, әрбір есі кіріп, етек жапқан адам белгілі бір қоғамның мүшесі болып табылады, ол қандай болмасын сүйікті бір ісімен қарым-қатынаста болады.

Дәрігерлердің өзара қарым-қатынасының деонтологиялық қағидаларын қатаң сақтау, ұжым өміріне, оның күнделікті және келешекте табысқа жетуіне маңызды роль атқарады. Дәрігерлер арасындағы қарым-қатынас құрметке, жанашырлық пен өзара түсіністікке негізделуі тиіс. Әріптестің сәтсіздігін түсініп, көңілін жұбату керек, әсіресе ол кәсіби сәтсіздікке ұшыраған немесе қарауындағы науқас күйзелген кезде, қолдау көрсетудің ұжымдағы ұйымшылдық пен өзара көмек алудың негізі болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Доценко Е.Л. Лекции по курсу «Психология общения». 80 бет
2. Бап-Баба С. Жалпы психология. Алматы, 2006.126 бет.

3. Психология негіздері. Оқу құралы. Түркістан, 2000 ж. 120 бет;
4. Жантану негіздері. Дәрісбаян жинағы. Алматы, Дәнекер, 2001 ж. 360 бет.

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖЕКЕ ФАКТОРЛАРЫ

Нурмышев Кайрат Куанышевич,
Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжінің арнайы пәндер оқытушысы

Аннотация:

Біз өмір сүріп жатқан әлемнің тез өзгеретіні соншалық, студенттерге болашақ өмірде қажет болатын барлық білімді, дағдыларды болжау және беру мүмкін емес. Тиімді болу үшін білім адамды, балалар мектепте, ал жастар колледжде немесе институтта оқып жүрген кезде болашақта біздің алдымызда болатын жаңа мәселелердің табиғатын әлі болжау мүмкін болмаған кездегі жұмыстарды орындауға дайындауы керек. Осыған байланысты білім беру алдында қазіргі оқушылар өзгеріп отырған жағдайларға тез және оңай жауап бере алатындай және жаңа проблемалар мен міндеттерді анықтай алатындай етіп оқыту міндеті тұр.

Мир, в котором мы живем, настолько быстро меняется, что невозможно предугадать и дать студентам все те знания, умения и навыки, которые им будут необходимы в дальнейшей жизни. Чтобы быть практичным, образование должно готовить человека для выполнения работы, которая и не существует в то время, когда дети учатся в школе, а молодые люди в колледже или институте, когда еще не может быть даже угадана природа новых проблем, которые в будущем предстанут перед нами. В связи с этим перед образованием стоит задача обучать так, чтобы нынешние ученики могли быстро и пластично реагировать на изменяющиеся условия и были способны обнаруживать новые проблемы и задачи.

The world we live in is changing so quickly that it is impossible to predict and provide students with all the knowledge, skills and abilities that they will need in later life. To be practical, education must prepare a person to do work that does not exist at a time when children are in school and young people in college or institute, when the nature of new issues will appear in the future it cannot even be guessed by us. In this regard, education faces the challenge of teaching in such a way that today's students can respond quickly and flexibly to changing conditions and discover new issues and challenges.

Тірек сөздер:

Оқытушы, студент, оқыту, білім беру, әдістер, шығармашылық, ойлау, тұлға.

Преподаватель, студент, обучение, образование, методы, творчество, мышление, личность.

Teacher, student, learning, education, methods, creativity, thinking, personality.

Біз өмір сүріп жатқан әлемнің тез өзгеретіні соншалық, студенттерге болашақ өмірде қажет болатын барлық білімді, дағдыларды болжау және беру мүмкін емес. Тиімді болу үшін білім адамды, балалар мектепте, ал жастар колледжде немесе институтта оқып жүрген кезде болашақта біздің алдымызда болатын жаңа мәселелердің табиғатын әлі болжау мүмкін болмаған кездегі жұмыстарды орындауға дайындауы керек. Осыған байланысты білім беру алдында қазіргі оқушылар өзгеріп отырған жағдайларға тез және оңай жауап бере алатындай және жаңа проблемалар мен міндеттерді анықтай алатындай етіп оқыту міндеті тұр. Қоршаған әлемдегі өзгерістерге тез және оңай жауап беру қабілеті, түпнұсқа идеялар мен сұрақтарды шығару қабілеті, жаңасын табу және құру қажеттілігі адамға жоғары кәсіпқойлық пен бір саладағы терең білімге қарағанда қазіргі қоғамда өзін көрсетуде

айтарлықтай кең мүмкіндіктер ашады. Мұндай оқытуды тек шығармашылық қабілеттерін дамыту арқылы қамтамасыз етуге болады. Бұл мәселені шешетін оқыту әдістерін таңдау мәселесі туындайды.

Біздің елімізде дәстүрлі педагогикалық технологияларды инновациялық технологияларға ауыстыру қажеттілігі туралы XX ғасырдың екінші жартысында айтылды. Проблемалық оқыту, субъект-субъективті тәсіл, жеке пәндерді оқытудың көптеген авторлық бағдарламалары – мұның бәрі белсенді қолданылды және қолданылады. Бірақ көптеген оқу орындарында консервативті және дәстүрлі оқыту жүйесі осы уақытқа дейін өзгеріссіз қолданылады. Сабақтың формалары – дәріс, семинар, коллоквиум, зертханалық жұмыс іс жүзінде өзгерген жоқ. Бірақ оқытушылардың көпшілігі бұрын болмаған техникалық құралдарды үнемі қолданады: мультимедиялық проекторды, компьютерді, бейне материалдарды және т.б. Шынында да, техника әлдеқайда алға жылжыды. Проектор арқылы схеманы немесе кестені көрсетіп оқыту әдістемесі тұрғысынан тақтаға бормен салынған бірдей кестеден айтарлықтай ерекшеленбейді. Оқытушы мен студенттердің оқу орнының техникалық жабдықталуына деген терең қанағаттану сезімі болмаса. Әрине, XXI ғасырдың басында студенттерді заманауи техникамен таныстырусыз, оны меңгеру дағдыларын дамытпай, бухгалтерлік есепті немесе робототехниканы оқыту мүмкін емес. Осылайша, техниканы қолдану әдістемелік емес, оқу процесінің ақпараттық компонентіне жатқызуға болады. Бұл ақынға арналған қалам сияқты оқытушының мақсаттарын жүзеге асырудың қажетті құралы ғана. Жақсы құралы бар талантсыз жұмысшы жұмысты нашар орындайды, ал қолына түскен құралмен талантты адам жұмысты сапалы орындайды. Ол жасаған шығармашылық өнімнің деңгейі адамның жеке басына байланысты. Оқыту – бұл өнер, өйткені оның әдістемесін білу және педагогикалық университеттерде оқытылатын нақты педагогикалық әдістерді меңгеру адамды әлі де жақсы оқытушы етпейді, мысалы, тек техникалық би дағдылары немесе дененің табиғи икемділігі үшін балерина талантты болмайды. Бірінші және екінші жағдайларда шеберліктің жоғары деңгейінің негізі – орындаушының жеке басы.

Барлық заманауи педагогикалық технологиялар білім беру процесінің негізгі қозғаушы күші болып табылатын оқытушы мен оқушының тең тұлғаларын оқыту процесінде өзара әрекеттесу идеясына негізделген. Сұрақтың бұл тұжырымы оқытушым таратқыш, ал оқушы ақпарат қабылдағыш ретіндегі ескі оқыту жүйесіне түбегейлі қайшы келеді (ескі жүйе – бұл атау өте шартты, өйткені ол қазіргі педагогикада өте кең таралған). Мұндағы оқытушының негізгі міндеті – оқушыға не білу керектігін дұрыс және толық айту; оқушының негізгі міндеті – айтылғанның бәрін дұрыс және толық қайталау. Білім беру процесінің ұйымдастырушысы оқытушы болғандықтан, ол педагогикалық өзара әрекеттесу схемасын таңдайды және белгілейді. Бірінші нұсқаны таңдағанда, осы мағынада өзара әрекеттесу, екіншісін таңдағанда – әсер ету жүзеге асырылады. Сонымен қатар, бірінші жағдайда оқушының оқу процесіне белсенді қатысуы сияқты фактор пайда болады, бұл бір жағынан оқытушыға қосымша мүмкіндіктер туғызады, ал екінші жағынан оның жеке басына қосымша талаптар қояды. Нақты оқу тобының ерекшеліктеріне байланысты оқытушы студенттердің белсенділігіне немесе олардың белсенділігін зерттелетін пәннің бағытына бағыттауға көбірек назар аударуы керек. Бірінші жағдайда, «екі» бағасы түріндегі, емтиханға жібермеу және т.б. шаралар сирек тиімді – бұл тек оқытушының эгосын, оның билікке деген қажеттілігін қанағаттандырады. Әрине, қатаң тұрақты талаптар қажет, бірақ олардың болуы аталған екінші мәселені шешуге көбірек әсер етеді. Бұл талаптар пәнді оқу процесін ұйымдастырады, студенттің кәсіби рефлексиясын қалыптастыруды жеңілдетеді, сонымен қатар ол үшін оқытушының оның жеке басына назар аударуының қосымша дәлелі болып табылады (соңғысы оқу тапсырмаларын орындауға қосымша мотивация болып табылады). Талаптар жүйесі, ең дұрысы студентке оның оқу жетістіктерінің деңгейі туралы қажетті кері байланыс беретін, кейіннен оларды түзету үшін өз қателіктерін білуге мүмкіндік беретін жүйе болуы керек. Аталған талаптар жүйесінің дамуы мен жұмыс істеуі оқытушының ақыл-ойының

тәртіптілігі, осы пәнді зерттеудің негізгі міндеттерін түсіну, студенттермен «жақсы» қарым-қатынасы бұзылса да, қажетті талаптарды орындауға психологиялық дайындық болған жағдайда мүмкін болады.

Бірақ кез-келген шектеулер, қаншалықты пайдалы болса да, ешкімнің шығармашылық белсенділігіне ықпал ете алмайды. Шығармашылыққа мәжбүрлеу – бұл психологиялық тұрғыдан мүмкін емес міндет, ол үшін адамның шығармашылық мотиві қалыптасуы қажет. Өздеріңіз білетіндей, жаңа мотивтердің қалыптасуы мотивтің мақсатқа ауысу механизмі арқылы жүреді. Бұл механизмнің мәні мынада: бұрын оны қандай да бір себептермен жүзеге асыруға итермелеген мақсат уақыт өте келе тәуелсіз ынталандыру күшіне ие болады, яғни өзі мотивке айналады. Ол үшін пән ұзақ және тұрақты түрде жағымды эмоциялармен толтырылуы керек. Егер осы пәннің айналасында жағымды эмоцияларды жинақтау процесі өте қарқынды жүрсе, онда ол тәуелсіз мотивке айналатын сәт келеді.

Оқу пәнін оң зарядпен толтыру оқытушының беделі болған жағдайда ғана мүмкін болады, сонымен қатар оның өз пәніне деген қызығушылығы және осы қызығушылықты студенттермен бөлісуге деген ұмтылысына. Оқытушының беделі оқушыны оқытушымен сәйкестендірудің пайда болу факторы болып табылады. Бұл бейсаналық механизм оқушыға сананы айналып өтіп, ақпарат беруге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда біз бизнес жобаның экономикалық тиімділігінің көрсеткіштері немесе феодалдық бытыраңқылықтың негізгі себептері сияқты нақты оқу ақпараты туралы айтып отырған жоқпыз. Оқытушымен сәйкестендіру арқылы студент саналы деңгейде ұсынылғаннан кейін тек қарсылық тудыратын нәрселерді үйренеді. Бұл, ең алдымен, пәнге деген құштарлық, зерттеу мотивациясы, мұнымен тоқтап қалмауға деген ұмтылыс, өзін-өзі тану қажеттілігі. Жоғарыда аталған құбылыстардың барлығы психиканың эмоционалды және мотивациялық салаларына жататынын байқау қиын емес. Осылайша, оқытушының жеке басының осы салаларының даму деңгейі кәсіби маңызды сапа, студенттердің сабақта шығармашылық белсенділігін көрсетудің қажетті шарты болып табылады.

Мұндай көріністі ынталандыра отырып, оқытушы педагогикалық процесті студенттердің дәрісте естігендерін немесе кітаптан көшіргендерін семинарда қайталап қана қоймай, нәтижелі ақыл-ой белсенділігіне ие болатындай етіп құруға мәжбүр. Арнайы әдебиеттерде жинақталған дәріс ақпаратын немесе мәліметтерді есте сақтау бұл жағдайда дербес қызмет болудан қалады, бірақ оқу-кәсіптік міндеттерді шешу үшін қажетті әрекеттер санатына өтеді. Ойлау процесінде ақпаратпен жұмыс істеу оны арнайы мнемикалық әдістерді қолданбай есте сақтауға табиғи түрде ықпал ететінін атап өткен жөн.

Сабақтарда нәтижелі ойлауды қосу үшін оқытушы студенттерге нақты кәсіпқойларға ұқсас мәселелерді қойып, ашық типтегі сұрақтар қоюы керек, яғни дұрыс жауаптың көптеген нұсқалары бар. Соңғысы шығармашылық қабілеттердің негізі болып табылатын дивергентті ойлауды ынталандыруға ықпал етеді. Сабақтарда талқыланатын мәселелерді нақты мәселелерге жақындату жас адамның оқу орнын бітіргеннен кейін кездесетін жағдайларды модельдеуге және пысықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өмірлік жағдайлар, теориялық схемаларға қарағанда, екіұшты және көп қырлы, сондықтан оларды талдау студентті проблеманы әр түрлі тұрғыдан қарауға мәжбүр етеді, бұл ойлаудың икемділігін дамытады.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану жағдайында оқытушы мен оқушының өзара әрекеттесуі, яғни білім беру процесінің субъектілері бір-біріне әсер ететіндігін атап өттік. Белсенді, креативті оқушының жеке басының оқытушыға әсері, оқушының шығармашылық өнімділігін арттыруға әкеледі, бұл оқыту процесі туралы жаңа идеяларды дамытуда ғана емес, сонымен бірге оның ғылыми шығармашылығын жандандыруда да көрінеді. П.Л. Капица ғалымдар үшін педагогикалық қызметтің пайдалылығын атап өтіп, сол ғалымдар оқушылары бар және олармен бірге жұмыс істейтін зерттеулерін барынша жемісті жүргізетінін айтады. Мысалы, Менделеев элементтердің қасиеттерін сипаттаудың жолын

іздеген кезде, химия негіздері бойынша дәріс оқыған студенттер оларды жақсы есте сақтау үшін элементтердің периодтық жүйесін тапты.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану, студенттердің шығармашылық белсенділігін арттыру тағы бір салдарға әкеледі – оқу сабағын қатаң құрылымдауға, толық бағдарламалауға мүмкіндік бермейді. Педагогикалық жағдайды белгілі шектерге дейін болжау мүмкін емес, кез-келген шығармашылық әрекеттің нәтижесін болжау мүмкін емес сияқты. Бұл жағдай шығармашылық пен пәндік қызметтің түбегейлі айырмашылықтарымен байланысты. Атап айтқанда, А. Я. Пономарев белсенділіктің негізгі белгісі ретінде қызмет мақсатының оның нәтижесіне ықтимал сәйкестігін қарастырады. Ал шығармашылық әрекет керісінше сипатталады: мақсат және нәтиженің сәйкес келмеуі. Шығармашылық белсенділіктің, қызметтен айырмашылығы, соңғысын жүзеге асыру процесінде пайда болуы мүмкін және нәтижесінде шығармашылық нәтиже болып табылатын «жанама өнімнің» пайда болуымен байланысты болады. Шығармашылық адам үшін ең үлкен құндылық – бұл қызметтің жанама нәтижелері, жаңа және ерекше, шығармашылық емес адам үшін жаңалық емес, мақсатқа жету үшін нәтижелер маңызды.

Педагогикалық жағдайдың болжамсыздығын әр түрлі оқытушылар әр түрлі қабылдайды. Өзін-өзі бағалаудың төмендігімен, өзіне деген сенімсіздікпен, коммуникативті қабілеттердің дамуының төмен деңгейімен, кейде оқытылатын пәнде және онымен байланысты салаларда әлсіз бағдармен студенттермен тікелей өзара әрекеттесу перспективасы оқушының қауіпсіздікке деген қажеттілігін бұзады. Студенттердің шығармашылық белсенділігін болжайтын педагогикалық технологияларды ол «пайдасыз еркелету», тәртіпті бұзу, оқыту жүйесінің академиялық деңгейінен кету деп түсінеді. Осы типтегі оқытушы студенттерді оқытудың негізгі әдісі деп санайтын дәрістерді оқуға бағытталған, проблемаларды шешуде дайын шешімді ұсынуға бейім, бұл оның көзқарасы бойынша жалғыз дұрыс әдіс. Бір қызығы, тіпті дәрісте өзін салыстырмалы түрде қауіпсіз сезініп, ол аудиториядан «жабылады» , кафедрада тұруды немесе үстел басында отыруды жөн көреді, ал бұл үстел студенттерден неғұрлым қашық болса, соғұрлым жақсы сезінеді.

Өзін-өзі бағалауы жоғары және демонстрациялық тенденциялары бар өзімшіл оқытушы бірінші типтегі сабақтарды өткізе алады немесе белсенді оқыту әдістеріне деген адалдығын дауыстап жариялай алады. Бірақ бұл жағдайда студенттердің өз шығармашылығын көрсетуге мүмкіндігі жоқ, өйткені кез-келген семинар «бір актер театры» болып шығады және мұндай оқытушы өз пікірінен өзгеше пікірлердің негіздемесін болдырмайды. Оқытушының бұл түрінің тағы бір проблемасы – рефлексияның болмауы, ол өзін-өзі бағалаудың себептерінің бірі бола отырып, бұрмаланған имидждің қалыптасуына және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыстың болмауына әкеледі. Мұндай мұғалімнің талаптар жүйесінің екі түрі бар: ол оқу семестрінде де, емтиханда да іс жүзінде ештеңе талап етпейді немесе талаптар соншалықты әр түрлі және түсініксіз, сондықтан оған емтихан тапсыру іс жүзінде мүмкін емес. Бұл екі оқытушының да бірдей себебі бар екенін байқау қиын емес – осы тақырыпты зерттеу міндеттері туралы хабардарлықтың төмен деңгейі, пәннің негізгі дидактикалық бірліктерін ажырата алмау, сонымен қатар студенттердің есебінен өзін-өзі растау қажеттілігі (бірінші жағдайда оқытушы өздеріне деген сүйіспеншілікке толы ана, екіншісінде – қатаң принципті әке). Екі типтегі оқытушылардың оқытудың белсенді әдістерін қолдана алмауының себебі олардың жеке кемшіліктерінде емес (білімнің аз мөлшері, акценттелген мінез типі және т.б.), психологияда жеке тұлғаның қызметін реттейтін тұрақты ситуациялық емес мотивтер жүйесі ретінде анықталған жеке тұлғаның бағытында. Екі түрі де ғылымда өзіне (және оқытуда), ал өзіндегі ғылымға емес бағытталған.

Тұлғаның ғылыми және педагогикалық мәселелерді шешуге бағытталуы, өзін-өзі танудың дамыған қажеттілігі, олардың кәсіби қызметіне деген шынайы қызығушылық мінездің, темпераменттің, қабілеттердің кейбір кемшіліктерін өтей алады – оқушылар ұнататын оқытушыға көп затты (бірақ бәрін емес) кешіретіні белгілі.

Ғылыми шындықты іздеуге бағытталған оқытушы талқыланатын мәселе бойынша әртүрлі пікірлердің болуына ренжімейді, шығармашылық нәтижесінің болжанбайтындығынан ұялмайды, ашық пікірталас немесе студенттің күтпеген сұрағынан қорықпайды – ол үшін бұл жақсы, бұл қалыпты жағдай. Ол өз оқушыларына одан да талантты болуға мүмкіндік береді, қателесуге мүмкіндік береді және қателіктерді мойындаудан тартынбай көруге көмектеседі – мұның бәрі ситуациялық қажеттіліктерді қанағаттандыруға емес, шығармашылық тапсырмаларды орындауға бағытталғандықтан.

Осылайша, қазіргі заманғы оқыту әдістерін қолданудың жеке аспектісі өте маңызды. Оқытушының жеке басы оқытушының жоғары энергия шығынына қарамастан педагогикалық қызметтің белсенді инновациялық әдістері мен тәсілдерін таңдауға деген ұмтылысын (мотивациясын) қуаттандыратын көзі болып табылады. Оқытушының жеке ерекшеліктері студенттің жеке ерекшеліктерімен өзара әрекеттесуінде осы әдістерді дұрыс және тиімді қолдануды қамтамасыз етеді.

Шығармашылық – бұл тұлғаның бір бөлігінің емес, тұтас тұлғаның функциясы. Жоғары деңгейдегі маманды тәрбиелеу кезінде оқытушы оны тек танымдық саласына ғана емес, сонымен қатар мотивациялық тұлғалық саласынада мақсатты әсер ете отырып, оны тәрбиелеуі керек. Осы екі саланы да педагогикалық әсермен қамту мүмкіндігінде оқытудың белсенді әдістерінің басты артықшылығы тұрады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014;

2. Даменова А. «Жаңа педагогикалық технологиялардың жіктелуі және ерекшелігі» «Қазақстан мектебі», 2012;

3. Гройсман А.Л. Личность, творчество, регуляция состояний: Руководство по театральной и паратеатральной психологии. «Издательство Магистр», 1998;

4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. 3-е изд. Санкт-Петербург, 2007;

5. Капица П.Л. Некоторые принципы творческого воспитания и образования современной молодежи. Вопросы философии. 1971. №7.

БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫ МЕН БЕЙІМДІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМЫТУДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ

Омарова Алмагул Нурахметовна,
оқытушы, І.Жансүгіров атындағы
Жетісу университетінің Zhansugurov college

Аңдатпа: мақалада ғылыми әдебиеттер негізінде оқыту әдістерінің сипаттамасы, топтастырылуы, педагогтің әдістерді дұрыс таңдау жолдары туралы түсінік беріледі, болашақ педагогтерді оқытуда әдістер мен цифрлық құралдарды тиімді қолдану жолдары қарастырылады.

Аннотация: в статье дано описание и группировка методов обучения на основе научной литературы, способы правильного выбора методов, а также рассмотрены способы эффективного использования методов и цифровых инструментов в подготовке будущих учителей

Abstract: The article provides a description and grouping of teaching methods based on scientific literature, ways to correctly select methods, and also discusses ways to effectively use methods and digital tools in the training of future teachers

Тірек сөздер: әдіс, цифрлық құралдар, топтастыру, тиімділік, қызығушылық.

Ключевые слова: метод, цифровые инструменты, классификация, эффективность, интерес.

Key words: method, digital tools, classification, efficiency, interest.

“Қанша жақсы мұғалім болса,
сонша жақсы әдіс бар” Д.Пойя

Қазіргі уақытта әлем цифрлық дамуды бастан кешіруде, педагогикалық қауымдастық та қоғамның басты бөлігі ретінде кез-келген өзгерістен шет қалмайтыны анық. Психология ғылымының зерттеулері бойынша біз өсіріп отырған ұрпақ бұрынғыдан гөрі әлдеқайда өзгеше. Ел Президенті Қ.К.Тоқаев та қоғамды тәрбиелеуші – педагогтер екені өзгеріссіз қалғанымен, олардың (педагогтердің) жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беру әдістері заманға сай өзгеруі тиіс екенін ағымдағы жылдың тамыз конференциясының кеңесінде баса айтты, білім мен ғылымды дамытуға бағыт-бағдар берді [1].

Жалпы, педагогтің өз қызметіне деген замануи көзқарасы, кәсіби өзгерісі деп пәнді оқытуды ғылыми нақты дерек көздерге сүйеніп жүргізуді, оларды білімгерлерге жеткізуде оқытудың әдістерін тиімді қолдануды, цифрлық құралдарды пайдалануды белсендендіру деп айтар едім. Өйткені оқыту әдістері сабақтың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, ал цифрлық құралдар мен олардың мүмкіндіктерін оңтайлы қолдану заман талабы.

Әдіс сөзі гректің methodos - зерттеудің жолы дегенді білдіреді. Философиялық энциклопедияда: “Әдіс-көздеген мақсатқа жетудің тәсілі, тәртіпке келтірілген қызмет жүйесі” деп көрсетілсе, ал педагогикада әдіс дегеніміз білім, іскерлік және дағдыны қалыптастырып дамытудағы оқытушы мен оқушының бірлескен әрекеті болып табылады [2, 108 б].

Қазіргі оқыту әдістерінің сипаттамасы мынандай:

- әдіс - бұл іс-әрекеттің өзі емес, оны жүзеге асыру тәсілі, бұл мұғалімнің іс-әрекетінің схемаланған және жобаланған тәсілі;
- әдіс - міндетті түрде сабақтың мақсатына сәйкес келуі керек. егер бұл сәйкестік болмаса, онда күтілетін нәтижелерге қол жеткізу мүмкін емес;
- дұрыс емес әдіс болмайды, әдісті қате қолдану кездеседі. Егер әдіс өзіне қойылған міндеттерді шешуге қауқарсыз болса, онда қойылған мақсатқа жету мүмкін болмайды.
- әр әдістің пәндік мазмұны және әрекет ету аймағы болады.
- әдіс іс-әрекетсіз, іс-әрекет нысансыз болмайды, яғни әдіс мұғалімнің оқу міндеттерін шешуге арналған барлық құралдар жиынтығының қозғалысын анықтайды [3, 58 б].

Педагогика және ғылымды ұйымдастыру саласындағы кеңес ғалымы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Юрий Анатольевич Конаржевский: “Әдіс дегеніміз - сабақтың мақсатына жетудің кілті, ... оқу процесінің барлық аспектілерімен тығыз байланысты ең мобильді және динамикалық компоненті” деп түсінік береді және оқыту әдістерін 6-ға топтастырады:

1. Білім көздеріне сәйкес: ауызша, көрнекі, практикалық.
2. Мұғалім мен білім алушылардың өзара іс-қимыл дәрежесі бойынша: әңгімелесу, баяндау, өзіндік жұмыс.
3. Нақты дидактикалық міндеттерге байланысты: қабылдауға дайындық, түсіндіру, материалды бекіту және т. б.
4. Оқушылардың танымдық іс-әрекетінің сипаты және мұғалімнің оқу процесіне қатысуы бойынша: түсіндірме-иллюстрациялық, репродуктивті, проблемалық, ішінара іздеу, зерттеу.
5. Білімді бөлшектеу немесе біріктіру принципі бойынша: аналитикалық, синтетикалық, салыстырмалы, жалпылау, жіктеу.
6. Ой қозғалысының белгісізден белгіліге қарай бағытталуы бойынша: индуктивті, дедуктивті, дәстүрлі [4, 72 б].

Ал кеңес педагогі Юрий Константинович Бабанский әдістерді таңдаудың 6 көрсеткішін атап көрсетеді[5, 106 б]:

1. Оқыту әдісінің сабақтың мақсатына сай келуі;

2. Оқыту әдісінің оқу мазмұнына сәйкес келуі. «Бір мазмұн - дедуктивті, келесі мазмұн – индуктивті әдіспен тиімді берілуі мүмкін» деп көрсетті ол. Бір әдіс тақырыпты зерделеуде тиімді болса, келесі әдіс практикалық қолдануда маңызды болады.

3. Оқыту әдісінің білімгерлердің танымдық әрекетін ұйымдастыруға қолайлылығы

4. Оқыту әдісі білімгерлердің оқу мүмкіндіктеріне дәл келуі, яғни оңай немесе қиын болмауы;

5. Педагогтің өзінің шынайы, дұрыс жүргізе алатын әдістерді таңдауы;

6. Оқыту әдістері дидактиканың принциптеріне сәйкес келуі.

Халқымыздың ұлы ағартушысы А.Байтұрсынұлы да: «Мұғалім әдісті көп білуі керек» деп көрсеткен. Қазіргі бізден сабақ алып жүрген білімгерлер, болашақ әріптестеріміз болып саналады, сондықтан біз қолданған әдістер білімгерлердің оқуға қызығушылықтары мен бейімділіктерін қалыптастырып және дамытып қана қоймай болашақта өздері де қолдана алуына бағдар болғаны жөн.

Баса айта кететін жайт барлық әдістер мен цифрлық құралдарды «Блум таксономиясы» бойынша негіздеймін. «Блум таксономиясы» бойынша сабақтың құрылымы негізгі 5 бөліктен тұратыны белгілі. Сабақтың мақсатына жету үшін әр бөлімнің негізгі сұрақтары тапсырмалар шартында болуы керектігін қадағаласа әдістер нәтижеге жетуге мұрындық болады.

Төменде өзім сабақта қолданатын әдістер мен цифрлық құралдар мен оларды қолдану жолдарына тоқталдым.

«ББЗ» стратегиясы - жаңа тақырып бастар алдында үш бағаннан тұратын кесте сызады: «Білемін, Білдім, Білгім келеді». Білімгер сабақ басында «Білемін» бағанын, сабақ үстінде оқытушының түсіндірмесі бойынша «Білдім» бағандарын толтырады. Тақырып бойынша білім берілгеннен кейін өзіне түсініксіз, немесе ойландырған сұрақтар бойынша «Білгім келеді» бағанын толтыруды ұсынамын. Осы бағанды оқытушы білімгерге ізденіс жұмысы ретінде ұсынуына немесе өзі ақпарат беру үшіе қолдануға болады. Кей жағдайда «Білгім келеді» бағанына бір білімгердің жазған сұрағына екінші білімгердің «Білемін» бағанына жазған мәліметі жауап болып келуі де мүмкін, бұл орайда топтық, жұптық талқылаулар ұйымдастыру арқылы сабақты белсенді ұймдастыруға болады [6, 10-б].

«Венн диаграммасы» арқылы білімгерлер салыстыруға арналған тапсырмаларды осы диаграммаға салып толтырады, **ойлаудың салыстыру деп аталатын күрделі операциясын** меңгереді [6, 11-б].

SWOT-талдау әдісі білімгерлердің тақырып бойынша ойлау, талдау, салыстыру қабілетін, өз пікірін нақты ашық айту дағдыларын дамыту мақсатында қолданылады. Бұл әдісті қолдану барысында білімгер мәселенің жағымды, жағымсыз жақтарына сараптама беріп, мүмкіндіктер мен қауіп-қатерлерді дәлелдер арқылы саралайды [6, 15-б].

«Менің есімімнің тарихы» әдісі (А.Ж.Егізбаев бойынша). Білімгерлермен алғашқы танысу сәтін ұйымдастыру, оқытушының ортаға тез сіңуіне ықпал ету, балалардың қорқыныш, қобалжу сезімдерін сейілтуге назар аудару мақсатында қолданылады[6, 34-б].

«Борт журналы» - тақырыпты оқып үйренуде өз ойларын жазуға үйретудің әртүрлі әдіс-тәсілдерін қамтитын жалпылама атауы. «Борт журналы» қарапайым түрде **оқу материалымен танысқан** соң қолданылады. Білімгерлер «Берілген тақырып бойынша маған не белгілі? Мен не білемін? Сабақта қандай жаңа мәліметпен таныстым?» деген сұрақтарға жауап жазады [7, 18-б].

«Сұрақтар салынған конверт» әдісі өтілген материалды пысықтауда қолайлы, білімгерлер тақырып бойынша ашық сұрақтар құрастырып келеді, кезекпен конверттен кез келген сұрақты алып, дауыстап оқиды, жауап береді [7, 12-б].

«INSERT» әдісі - жаңа тақырып өтуде қолданылады. Білімгерлер лекцияда берілген мәліметпен таныса отырып, түртіп алу жүйесімен мәлімет жинайды, тақырыпты меңгереді.

Бұл үшін білімгер 4 бағаннан тұратын кесте сызады, лекция мәтінімен танысып, бағандарға келесі сипатта түртіп алу жүйесі бойынша жұмыс жасалады: W- білемін; + жаңалық; - келіспеймін, пікірім бар; ?- білгім келеді; Оқытушы ?-білгім келеді бағаны бойынша білімгерлерге түсініксіз сұрақтарға жауап береді, сонымен қатар – келіспеймін, пікірім бар бағаны бойынша білімгердің ой-пікірін тыңдау, білімгерлер арасында өзара пікірталас ұйымдастыру мүмкіндігіне ие болады [7, 24-б].

«Бағдаршам» әдісін әдетте мұғалімдер сабаққа кері байланыс ретінде қолдануы көп кездеседі. Мен өз тәжірибемде белгілі бір тақырып бойынша талдау, қолдану туралы нақты тапсырма ретінде ұсынамын. Мысалы: этнопедагогика пәнінен «Қазақ хандығы тұсындағы «Билер мектебі» тақырыбын талдау, ұсынылған материалдарды қолдану жайын анықтау кезінде «Бағдаршам» әдісін қолдану арқылы тақырыпқа сәйкес өтілген материалдың бастауыш сыныпқа қажеттілігін анықтадық. Білімгерлер **жасыл түс**пен бастауыш сынып оқушыларына түсінікті болатын, ұсынуға қолайлы материалдарды белгілесе, **сары түс**пен өзгерте отырып ұсынылатын материалдарды, **қызыл түс**пен ұсынылуға келмейтін материалдарды белгіледі [7, 27-б].

«Шешімдер ағашы» технологиясында ағаштың құрылысы негізге алынады: дің – сұрақ, жапырақтар - шешім. Бір сұрақтың бірнеше шешімі болуы мүмкін. Мысалы: «Этнопедагогика пәнін өз мамандығыңызбен байланыстырыңыз» деген сұрақты әр мамандықта оқитын білімгерлердің талдауы [7, 36-б].

«Диаманта» әдісі – бұл әдіс «Синквейн» әдісіне ұқсас, бірақ бес емес жеті жолдан тұратын өлең түрі, бірінші және соңғы жолдары қарама-қарсы мәнде болуы қажет[7, 39-б].

“Кластер құру” әдісін білімді жүйелеуге қолданамын. Кластер дегеніміз - белгілі бір материал туралы мәліметті графикалық тұрғыда ұсыну. Кластер сөзінің аудармасы - шоқжұлдыз, сәуле дегенді білдіретіні баршамызға мәлім. Білімгер негізгі ұғымды парақтың ортасына жазады және одан әр түрлі бағытта осы сөзді басқа сөздермен байланыстыратын сызба-сәулелер салады, олар жан-жаққа жалғастырылып сызыла береді.

“Кластер” әдісі сабақтың кез-келген бөлігінде: кіріспе бөлімде - ойлауды тақырыпқа бағыттау үшін, түсіну бөлімінде - оқу материалын құрылымдау үшін, рефлекцияда - білімгерлердің білімді меңгеруін қорытындылау үшін қолданылады. Жеке және топтық жұмыста қолданылады, аудиторияда да, үй жұмысын орындауда да қолдануға болады [7, 97-б].

«Дауыстап ойлау» әдісінде білімгерлер жұптаса отырып, берілген лекция мәтінін біреуі дауыстап оқиды, екіншісі тыңдайды, сұрақтары болса қояды, өзара талқылайды, жаңа мәліметтерді топ алдында әңгімелейді. Бір-біріне түсіндіреді [8].

«Бір минуттық әңгіме» тәсілі (*Иен Майлс бойынша).*Білімгерлер бір-біріне қарама-қарсы тұрып, тақырып бойынша жұптық әңгіме жүргізеді. Ой қозғау, сабаққа зейінді шоғырландыру мақсатында ұйымдастырылады [8].

«Аяқталмаған сөйлемдер...» әдісі жаппай қолдануға арналған әдіс түріне жатады. Білімгерлердің назарын туындаған мәселеге және талқылауға арналған тақырыпқа аудара отырып, сұрақтар, цитаталар, қысқаша оқиға, шағын тапсырмаларды аяқтау тапсырылады[8].

Ұсынылған әдіс-тәсілдерді цифрлық құралдар көмегімен де оңтайлы ұйымдастыруға болады. 2019 жылдың желтоқсан айынан басталған жаһандық пандемия мұғалімдердің цифрлық құралдарға жаппай ден қоюымен ерекшеленді, яғни педагог интербелсенді әдістермен қатар ақпараттық технологияларды жетік меңгеруі қажеттігі байқалды. Қазіргі уақытта **цифрлық ресурстар** өте көп [9, 92-б].

Power point бағдарламасы. PowerPoint идеясы Беркли Университетінің студенті Боб Гаскинсқа тән. 1984 жылы Деннис Остинмен Presenter бағдарламасын жасады. Біз қолданып жүрген нұсқасын Том Рудкинмен бірлесіп құрды. 1987 жылдан бері Microsoft Office программасының жиынтығына кірді. Бұл PowerPoint бағдарламасының таныстырылым жасауға арналған бағдарлама ретінде әлемде кең таралуына себепші болды.

Білімгерлермен аталған бағдарлама арқылы тақырыпқа сәйкес жаңа білім беруге, заманауи таныстырылымдар әзірлеуге, үй тапсырмасы бойынша білімгердің ізденіс-зерттеушілік жұмыстарын ұсынуға қолданамыз.

Полли онлайн-сервисі – онлайн сауалнама жүргізудің ең оңай жолы.

Бірнеше нұсқалы сұрақтарды дайындап WhatsApp, Facebook, электрондық почта, Instagram арқылы жіберуге болады. Сауалнама құрушы сұрақтардың санын, аяқталу уақытын, жауап берушілердің өз нұсқасын жазу мүмкіндігін дербес анықтайды. Бір сұраққа бірнеше жауап жазу, оларды топтастыру, жауап беруші аты-жөнін көрсетпеу мүмкіндіктеріне ие. Бұл сервис арқылы кері байланыс беру, түрлі сұрақтарды онлайн талқылауға, білімгерлерді бағалауда қолдануға болады.

Mentimeter онлайн-сервисі –интерактивті презентациялар жасауға арналған онлайн-қызмет. Ментиметр арқылы аудиториямен диалог құрып сөйлесу мүмкіндігі бар. Оның көмегімен нақты уақыт режимінде сауалнама, дауыс беру және викторина өткізуге болады. Бұл құралды аудиторияның қызығушылығын арттыру үшін пайдаланамын.

Jamboard тақтасы Google платформасының мүмкіншіліктерінің бірі. Педагогтермен жұмыс барысында кері байланыс, рефлексия, өзіндік бағалауды ұйымдастыруда қолданылуда.

Wordwall интерактивті тапсырма құру сервисін түрлі тапсырмалар орындатуға қолдануға болады. Бұнда сұрақтарға жауап беру, сөзжұмбақтар шешу, сәйкестендіру жаттығуларын орындау сияқты тапсырмаларды орындатуға болады.

Әрине, қолданылатын әдістер мен цифрлық ресурстар бұнымен шектелмейді. Бастысы оқытушының өз пәніне қызығушылықпен, жаңашылдықпен қарауы деп айтуға болады. Соынмен қатар жыл сайын жаңаратын қоғам пдагогтерге тың дүниені әлі талай ұсынатыны сөзсіз, сондықтан бұл бағыттағы жұмыс үнемі толығып, өзгеріп, жалғасып отыратыны сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қ. Тоқаевтың Тамыз конференциясының пленарлық отырысында сөйлеген сөзі.
2. Филиософиялық энциклопедия, Құрастырушылар: Т.Х. Ғабитов, философия ғылымдарының докторы, профессор С. Е. Нұрмұратов, философия ғылымдарының докторы, профессор; – Алматы: Лантар Трейд, 2021. – 527 б.
3. Бабанский Ю.К.. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. - Москва: Просвещение, 1985. - 208 с.
4. Конаржевский Ю.А. Анализ урока. – Просвещение, 1991.
5. З.Байжанова. Жалпы педагогика – Алматы: «Таймас» баспа» үйі, 2008, - 168 б
6. А.Х.Әлімов «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана «НЗМ»ДББҰ, 2014
7. Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер: әдістемелік құрал./ құрасырған С.Симбаева. – Нұрсұлтан: «Тұран-Астана» университетінің баспаханасы, - 2019. – 133б.
8. Әнесов Ғ.Ә. Педагогикалық әдіс-тәсілдер - білім сапасын арттырудың басты құралы. (Электронды ресурс), дерек көз: https://adisteme.kz/pedagogikalyq-adis-tasilder-bilim-sapasyn-arttyrydyn-basty-quraly.html
9. Қазақстан Республикасында ақпараттық теңсіздікті төмендету бойынша оқу-әдістемелік құрал, Алматы, 2007 ж, -136б

ОҚУ ҮРДІСІНЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ

Сагиндыкова Нуржамал Осеровна,
Орыс тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы
«№ 14 колледж» МКҚК

Аннотация: Бұл мақалада оқу үрдісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы маңызы, әдістемелік ерекшеліктердің сипаттамасы, электронды оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған ЦБР мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, ЦБР-ге қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение использования цифровых образовательных ресурсов в образовательном процессе, описание методических особенностей, анализ содержания и структуры ЦОР, разработанных в рамках проекта системы электронного обучения. Кроме того, представлены требования к ЦОР, принципы, содержание пакетов и методы его применения.

Annotation: This article discusses the importance of using digital educational resources in the educational process, describes the methodological features, an analysis of the content and structure of the digital educational resources developed as part of the e-learning system project. In addition, the requirements for the digital educational resource, principles, contents and methods of its application are presented.

Тірек сөздер: цифрлық білім беру ресурсы, электрондық оқыту жүйесі, электронды оқулық, мультимедиялық презентациялар, ақпараттық технология.

Опорные слова: цифровой образовательный ресурс, система электронного обучения, электронный учебник, мультимедийные презентации, информационные технологии.

Keywords: digital educational resource, e-learning system, electronic textbook, multimedia presentations, information technology.

Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. XXI ғасыр бәсеке, ақпараттық сайыс, инновациялық технологиялар, реформалар сияқты көріністерімен ерекшеленеді. XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Білім беруді ақпараттандыру және пәндерді ғылыми – технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев «**Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында** «Қазіргі заманда бәсекеге қабілеттіліктің басты факторының бірі – барынша цифрландыру. Қазақстан үшін заманауи цифрлық технологиялар элементтерін енгізу айрықша маңызды. Осы және басқа да міндеттер мемлекеттік секторды толығымен «цифрлық қайта жүктеуді» талап етеді.

Біріншіден, «Электронды үкіметтің» мүлде жаңа құрылымын жасау керек. Мемлекеттік сектордың барлық IT-бастамасы тек қана қазақстандық мемтехтың жаңа платформасына негізделеді.

Екіншіден, біз мемлекеттік органдардың бизнес-үдерісін түгел қайта қарап, цифрлық форматқа көшіретін Цифрлық трансформация орталығын ашамыз.

Үшіншіден, ұлттық компаниялар IT-қауымдастықпен өзара қарым-қатынас жасайтын платформа құруымыз қажет. Квазимемлекеттік сектордың цифрлық қажеттілігі мен сұранысы барынша отандық компаниялардың күшімен қамтамасыз етілуге тиіс.

Біз еліміздің орасан зор ақпараттық-телекоммуникациялық әлеуетін іске асыра білуге тиіспіз. Жаңа цифрлық дәуірде ол геосаяси маңызға ие болады. Қазақстан Еуразия өңірінің басым бөлігі үшін орталық цифрлық хабқа айналуға тиіс», - деп атап көрсетті. Осы Жолдауды іске асырудың көп алғышарттарының бірі ретінде Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасындағы «Электрондық оқыту: білім беруді жаңғыртудың негізгі бағыттарының бірі, оған білім беру ұйымдарына қажетті оқу ресурстарының 90%-ы бар ғаламтормен, орта, техникалық және кәсіптік білім беру (ТжКБ) ұйымдарын сандық білімдік контентпен толық қамтамасыз ету, оқытушылар әзірлейтін электрондық сандық білімдік ресурстарды дамыту» сияқты міндеттер қойылып, олар табысты іске асырылуда екенін айтуға болады.

Бұл жобада білім беру үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы маңызы, әдістемелік ерекшеліктердің сипаттамасы, электронды оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған ЦБР мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, ЦБР-ге қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған.

Осы жағдайда білім берудің жаңа әдістерін, білім алушылардың толыққанды оқу-танымдық іс-әрекеттерін қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін іске асыру үшін Цифрлық білімдік ресурстар (ЦБР) құрал-жабдық ретінде қарастырылған, себебі ЦБР айтарлықтай түрде дәстүрлі оқыту формасын дамытуға бейімделген, оның көрнекі оқу материалын, безендірулерді, аудио- мен бейне материалдардың үлкен мөлшерін енгізуге мүмкіндігі бар.

Оқу үрдісіне ЦБР-ды қолдану нәтижесінде:

- сабақтың түрлі кезеңдеріне ЦБР элементтерін енгізу арқылы оқу үрдісінің тиімділігі артады;
- оқытушы мен білім алушылар сабаққа дайындалу кезінде сан-алуан материалдарды пайдалануға мүмкіндік алады;
- кейбір үрдістердің динамикасын көрсетуге мүмкіндік береді (бейнеүзінділер, анимация);
- өтілетін сабақтардың көрнекілігі артады;
- басқаша әдістермен көрсетуге болмайтын нысандарды көруге мүмкіндік береді;
- жергілікті желілерді пайдалану арқылы сабаққа дайындалу кезінде білім алушылар өздерінің икемділігі мен дағдыларын пысықтау сапалы болады.

Педагогтардың өздерінің авторлық материалдарын дайындауға көмектесуге арналған Электрондық оқытудың ақпараттық жүйесінің (ЭОАЖ) негізгі компоненті – электрондық кітапхана, оның ішіне әдістемелік ұсынымдар мен мыңдаған ЦБР-ы енгізілген. Екі қызметтік бөліктен тұратын «ЦБР дизайнері» модулінде онлайн-режимінде оқу курстарын және офлайн-режимінде цифрлық білімдік ресурстарды дайындауға болады. Онлайн-режимінде оқу курстарын дайындау бойынша қызмет онлайн-режимінде LMS (Learning Management System) ЭОАЖ-нің өзінде оқу курстарын әзірлеуге мүмкіндік береді. Оқу курстарын дайындау курстың құрылымын беруге және электрондық кітапхананың басқа білімдік ресурстарынан жеке элементтерге сілтемелер есебінен оның мазмұнын толықтыруға мүмкіндік береді. Онлайн-режимінде ЦБР-ды дайындау бойынша қызмет мамандандырылған бағдарламалық өнімде ЦБР-ды дайындау мүмкіндігін ұсынады және LMS ЭОАЖ-мен қосылуының бар немесе жоқ болуынан тәуелді болмайды. Қазіргі кезеңде ЭОАЖ-н енгізу жобасының ауқымында онлайн-режимінде ЦБР-ды дайындауға мүмкіндік беретін бағдарламалық Жасақтама көптеген білім беру ұйымдарына орнатылған.

Ал ЦБР-ды төмендегіше шартты түрде жіктесе болады:

Білімнің өзектілігін арттыруға арналған ЦБР-ы:

- электрондық тесттер;
- ЦБР.

Жаңа оқу материалдарын түсіндіру кезеңіндегі ЦБР-ы:
- электрондық оқулықтар;
- мультимедиялық презентациялар;
- оқу бейнефильмдері.

Білімді, икемділікті және дағдыларды бағалау мен бақылауға арналған ЦБР:
- жобалау жұмыстары;
- тренажерларға арналған бағдарламалар;
- білім алушыларды аттестаттауға арналған материалдар.

Цифрлық білім ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толықтыруға, білім алушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда білім алушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарымен және т.б. құбылыстармен байланыстыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Осы орайда айта кететін жайт, жоғарыда жазылған техникалық және кәсіптік білім беру (ТжКБ) ұйымдарын цифрлық білімдік контентпен қамтамасыз етуге ҚР БжҒМ-інің үйлестіруімен Ұлыбритания (Sibeko), Румыния, Польша мемлекеттерінің мамандарымен бірге «Ұлттық ақпараттандыру орталығы» АҚ ғалымдарының құрамында «№14 колледж» МКҚК оқытушылары Ө.Рысбаев, Н.Сагиндыкова қатысып, ТжКБ арналған ЦБР компоненттеріне кіретін тест сұрақтары мен жауаптарын дайындауға «Ауыл шаруашылығы машиналарын жөндеу, күту мен баптау», «Мал шаруашылығында қолданылатын машиналар» мамандықтары бойынша атсалысты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қ.К.Тоқаев «**Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі»** ҚР Президентінің **Қазақстан халқына Жолдауы** [электронный ресурс]- :http//www.akorda.kz Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.

2. З. Арысбаева «Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері»//Қазақстан мектебі. № 1. 2007. 69-70 б.

3. Авдеева С. Цифровые ресурсы в учебном процессе: [о проекте «Информатизация системы образования» и о создании Единой коллекции цифровых образовательных ресурсов] Народное образование. – 2008. – № 1. – С. 176-182.

4. Российский общеобразовательный портал по разработке цифровых образовательных ресурсов нового поколения [электронный ресурс]-:http// edu.of.ru/zaoch/default.asp?ob_no=8845.

5. Савелова Е. В. Цифровые образовательные ресурсы в колледже: методика использования. Обществознание. Сборник учебно-методических материалов для педагогических вузов. — М.: Университетская книг, 2008. — 224 с.

6. А. Құлқараев «E-learning» электронды оқыту жүйесі және оның мүмкіндіктері.//Электрондық мектеп. – №2 – 2013.

Таймагамбетова Алмагуль Амидоллаевна,
преподаватель русского языка и литературы. Педагог-модератор
Amidollaevna.a.t@mail.ru
Актюбинский Высший медицинский колледж
имени Героя Советского союза Маншук Маметовой.

Аннотация:
В статье анализируется актуальная на сегодняшний день проблема визуализации знаний в обучении. Речь идет о необходимости обучать студентов способам самостоятельно представлять вербальную информацию в графической форме, что способствует увеличению темпа мышления, формированию умения работать с большими объемами учебной информации, а также концептуально структурировать и упорядочить полученные знания. Автором обобщается практический опыт работы в данном направлении, а так же предложены к рассмотрению психолого-педагогические условия обучения студентов, и краткое представление курса по выбору «Визуализация знаний», разработанного для будущих учителей технологии.

Аннотация:
Мақалада бүгінгі таңда оқытудағы білімді визуализациялаудың өзекті мәселесі талданады. Бұл студенттерге ауызша ақпаратты графикалық түрде өз бетінше ұсыну тәсілдерін үйрету қажеттілігі туралы, бұл ойлау қарқынын арттыруға, Оқу ақпаратының үлкен көлемімен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыруға, сондай-ақ алған білімдерін тұжырымдамалық құрылымдауға және ретке келтіруге ықпал етеді. Автор осы бағыттағы практикалық жұмыс тәжірибесін жинақтайды, сонымен қатар студенттерді оқытудың психологиялық-педагогикалық шарттарын қарастыруды және болашақ технология мұғалімдері үшін әзірленген "білімді визуализациялау" курсын қысқаша ұсынуды ұсынады

Annotation:
The article analyzes the current problem of knowledge visualization in education. We are talking about the need to teach students how to independently present verbal information in graphic form, which helps to increase the pace of thinking, the formation of the ability to work with large amounts of educational information, as well as conceptually structure and organize the knowledge gained. The author summarizes the practical experience in this area, as well as the psychological and pedagogical conditions for teaching students, and a brief presentation of the elective course "Knowledge Visualization", developed for future technology teachers.

Ключевые слова: инновации в образовании, новые направления развития образования, тенденции развития современного образования, миссия образования.

Тірек сөздер: Білім берудегі инновациялар, білім беруді дамытудың жаңа бағыттары, қазіргі білім беруді дамыту үрдістері, білім беру миссиясы.

Key words: innovations in education, new directions of education development, tendencies of modern education development, mission of education.

Категория образования на протяжении истории развития педагогической науки рассматривалась с различных позиций: образование как процесс, как результат, как система и как ценность. Сегодня образование следует изучать под несколько иным углом зрения: образование как компонент культуры человека, как накопленный человеческий капитал, как социальное благо. Первые три позиции достаточно полно раскрыты в педагогической литературе. Остановимся лишь на некоторых уточняющих моментах. Первая позиция предполагает освоение человеком в условиях образовательного учреждения либо посредством самообразования системы знаний, умений и навыков, опыта познавательной и практической деятельности, ценностных ориентаций и отношений обучающих и обучающихся, воспитателей и воспитанников, воздействий и взаимодействий их друг с

другом. Вторая – характеристика уровня достижений обучающихся в освоении знаний, умений, навыков, опыта деятельности и отношений. В этом и состоит суть образования как результата. Рассмотренные позиции свидетельствуют о том, что в центре внимания находятся знания как соответствующие результаты духовного богатства человечества, накопленного им в историческом опыте. Такой подход предполагает накопление знаний, формирование умений и навыков (знаниево-ориентированный подход), которые способствуют социализации человека, вхождению его в социум. С такой точки зрения их можно отнести к жизнеобеспечивающей системе человека. При этом они поглощают самого человека, заслоняя его личность. Процесс образования превращается в академизм, а знания при этом становятся абсолютной ценностью. В современных условиях наиболее актуальным становится обращение не к знаниям, умениями и навыкам, а к компетентности и компетенциям Подход к образованию как к системе предполагает совокупность преемственных образовательных программ и государственных образовательных стандартов, сеть реализующих их образовательных учреждений, органов управления образованием. Данная позиция может быть названа управленческой. Она только регламентирует, что входит в образование как систему. Наиболее сложным является рассмотрение образования с позиции ценностного подхода. Под воздействием происходящей в стране трансформации меняются функции образования и воспитания, которые становятся намного шире и важнее, нежели только обучение, подготовка человека к какому-либо виду трудовой деятельности. Происходит утверждение личностно ориентированного подхода, при котором образование выступает как достояние определенной личности, как соответствующая ценность для конкретного человека. Существенным сдвигом в общественном сознании является переориентация образования на новые базовые ценности: с обеспечения потребностей производства и экономики в рабочей силе определенного качества на обеспечение потребностей самого человека в получении образовательных услуг соответствующего качества. Интересен подход к образованию как компоненте культуры человека. Культура и образование находятся в тесной связи друг с другом. Без передачи последующим поколениям образцов культуры, способов взаимодействия человека с окружающим миром вряд ли можно представить человеческую жизнь. Педагогическая проблема, какой бы она ни была, таит в себе общечеловеческое в том смысле, что она имеет универсальный характер и представляет общую ценность для всех народов мира

Задачей образования XXI в. является преодоление кризиса культуры, духовности и гуманизма. Социальная направленность. Приоритет отводится социальным требованиям к человеку как гражданину, труженику, члену общества, его качествам и способностям. Образованность становится одной из решающих жизненных ценностей. 10 педагогика и психология Содержательно ориентированная направленность определяется возросшими требованиями мирового сообщества к получаемым знаниям, умениям и навыкам в связи с новым уровнем производства, науки и культуры. Образовательные системы становятся призванными готовить специалистов высокого уровня профессиональной квалификации. Процессуально ориентированная направленность. Предпочтение отдается в этом случае самому процессу обучения, образовательным технологиям, методике преподавания и методике обучения, совместной деятельности обучаемого и обучающего. Личностно ориентированная направленность выражается в безусловном приоритете интересов развивающейся личности и реализуется через личностно ориентированную технологию обучения и воспитания. Итак, выстраивается новая педагогика, в основу которой положена идея гуманизма, его паритетности, признания высшей ценности – человеческой жизни и жизни вообще. К основным тенденциям и направлениям развития современного образования следует отнести такие, как глобализация, фундаментализация, гуманизация, технологизация, стандартизация, компьютеризация. Остановимся более подробно на выявленных тенденциях современного образования. Гуманитаризация образования касается вопросов обучения, воспитания и развития личности обучаемых, а также вопросов его организации,

функционирования и управления. Предполагается, что она должна реализовываться во всей системе образования, пронизывая гуманитарную и естественно-научную составляющие образования, область технических, инженерных, экономических и других наук. Гуманитаризация – частное проявление общей задачи, связанной с возрождением культурно соотнесенного образования. Гуманитаризировать образование – значит выявить личностный смысл при изучении учебных дисциплин как гуманитарного, так и естественно-научного направлений, осознать его значимость с позиции каждой личности, т.е. сделать его личностно ориентированным и личностно значимымВажным направлением развития образования является технологизация образовательного процесса, которое предполагает внедрение в образование современного эффективного и продуктивного инструментария, высокоэффективных информационных технологий, продолжающуюся повсеместную компьютеризацию. Будущее образования – это образование с все увеличивающейся долей участия компьютера и информационных компьютерных технологий. В образовательный процесс приходит «компьютика», наука о совместной деятельности преподавателя, обучающегося и компьютера . Следует отметить, что в содержании образования происходят крупные изменения в связи с его стандартизацией, функция которой двояка. С одной стороны, стандартизация означает придание некоторого однообразия, а с другой – предполагает такое содержание образования, которое удовлетворяло бы соответствующему стандарту. И весь вопрос в том, чтобы не ошибиться, так как образование само по себе явление творческое.

Литература

1. Смирнов, И.П. Новый принцип воспитания: ориентация на интересы молодежи / И.П. Смирнов, Е.В. Ткаченко. – М., 2005.

2. Загвязинский, В.И. Теория обучения: современная интерпретация : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / В.И. Загвязинский. – М., 2001.

3. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI Библиографический список века : учеб. пособие для самообразования. – 2-е изд., пере

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Темірмұқанова Гүлназ Аманкелдіқызы,
Техника ғылымдарының магистрі,
арнайы пән оқытушысы
Кудабаева Гулжайнар Кабасовна,
арнайы пән оқытушысы
Қуандықұлы Асланбек
07130100-Электр жабдықтары (түрлері және салалары бойынша) мамандығының 3 курс студенті
Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі

Аңдатпа. Мақалада оқытудың жаңа инновациялық технологиясы - оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыру қаралады.

Аннотация. В статье рассматривается новая инновационная технология обучения-гуманизация обучения, формирование квалифицированной, разносторонней личности, способной саморазвиваться и воспитываться, следовать веяниям времени.

Abstract. The article deals with a new innovative technology of teaching-the humanization of learning, the formation of a qualified, versatile personality, capable of self-development and education, to follow the trends of the time.

Кілт сөздер: педагогика, технология, инновация, шығармашылық, жаңа формация оқытушысы, білім, тәрбие.

Ключевые слова: педагогика, технологии, инновации, творчество, учитель новой формации, воспитание, воспитание.

Keywords: pedagogics, technology, innovation, work, technology knowledge, education.

Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі студенттерді оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Инновациялық технологияны пайдалану-өмір талабы.

Қазіргі арнайы пән оқытушыларының міндеті - білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Оқу үдерісіне қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық тәсілдерді енгізу, оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісін талап етеді. Осыған орай кез-келген студенттің қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын заманауи инновациялық технологияны меңгеруге ұмтылу керек. Себебі мемлекеттік білім стандартына сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды, білім алушылардың білімін қадағалаудың инновациялық бақылау-өлшеу құралдарын енгізуді жүктейді.

Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясы - оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыруды мақсат етеді. Студенттердің кәсіби білім сапасын арттырумен бірге өз қабілетіне қарап, өзін-өзі дамыта отырып, өзіне сын көзбен қарауға мүмкіндік береді. Танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілетін дамытады. Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады.

«Жас маман» жобасы 2019 ж Жастар жылының ашылу салтанатында берілген Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің тапсырмасына сәйкес әзірленген. «Жас маман» жобасының мақсаты - ең көп талап етілетін 100 кәсіп бойынша 180 колледж бен 20 университетті жаңарту және білікті мамандар даярлаудың халықаралық тәжірибесін енгізу.

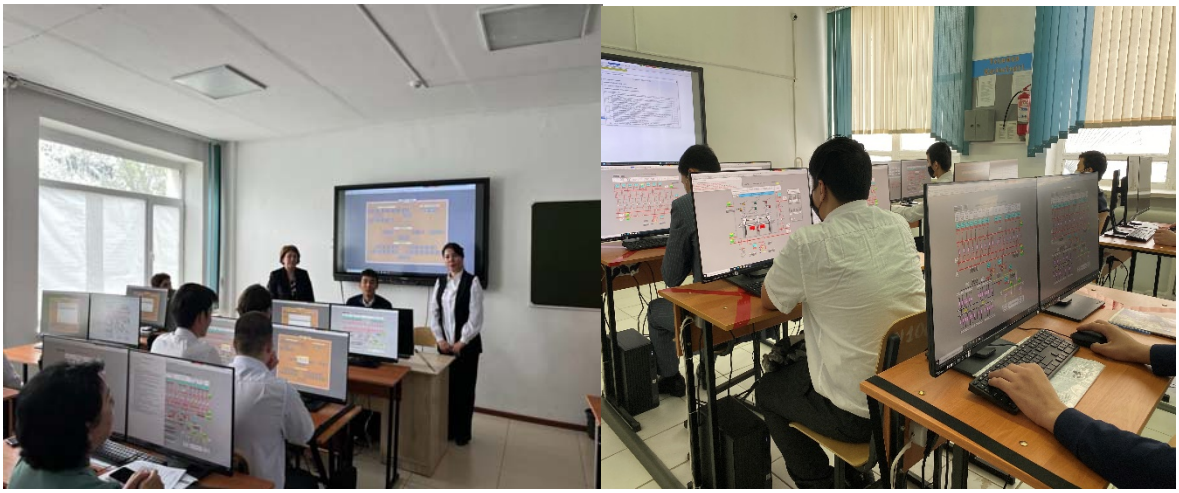
Қазіргі таңда ең өзекті мәселенің бірі жастарға кәсіптік-техникалық білім беру. Осы орайда «Жас маман» жобасының артықшылығы - ең қажетті мамандықтарға басымдық берілуі. Яғни қазіргі сұраныстағы мамандықтарды сапалы етіп шығаруға ерекше мән беріліп отыр. Сонымен қатар, бәсекеге қабілетті маман даярлау бойынша оқыту жоспарларының барлығын жандандырып, өзгертіліп жатыр.

«Жас маман» жобасының негізгі міндеттері - аймақтар бойынша сұранысқа ие 100 өндірістік және қызмет көрсету кәсіптерін анықтау, таңдалған мамандықтар бойынша мамандар даярлайтын колледждер мен университеттерді таңдау, білім беру ұйымдарының материалдық - техникалық базасын қалыптастыру, білім беру үдерісін жаңарту, оқытушылар мен өндірістік оқыту шеберлерін даярлау, сондай-ақ жарияланған мамандық бойынша халықаралық стандарттарға сәйкес оқыту бағдарламасын құруға көмектесу үшін шетелдік серіктестерді тарту, қосымша қаржыландыру шартымен колледждерге жабдықтар сатып алу болып табылады.

«Жас маман» жобасын іске асыру нәтижесінде білім беру ұйымдары ұлттық және халықаралық деңгейде сұранысқа ие мамандарды даярлауға қажетті заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етіледі, өз аймағының мәлімделген мамандығы бойынша құзыреттілік орталықтарына айналады, сонымен қатар қатысушыларды WorldSkills чемпионаттарына дайындайды. Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі «Жас маман» жобасына қатысып, 2021 жылдың жеңімпазы атанған болатын.

Осы аталған жоба бойынша 180 колледждің ішіне біздің де колледж «Электр станциялары мен желілерінің электр жабдықтары» мамандығының «Техник-электрик» біліктілігі бойынша кіріп отыр.

"Жас маман" жобасының негізігі шарттарына сәйкес қондырғылармен құрал-жабдықтар сатып алу бойынша келісім шарт жасалынды. Келісім шартқа сәйкес «Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешенінің құрал-жабдықтары толықтай жеткізіліп, орнату және құрал-жабдықтарды қолдану бойынша оқыту курстары жасалынды.

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешені зертханасы

КАЗИНТЕРСЕРВИС

СЕРТИФИКАТ

подтверждает, что

Темірмұратова Гүлназ Аманкелдіқызын

прошел (-ла) обучение по работе с тренажером
«Тренажер узловой подстанции 110/35/6 кВ»
длительность обучения 36 часов

Директор Аскарова Р.Г.

Дата 18.09.2021

CERTIFICATE

about passing the professional trainibg course according to the program:

Simulator of the distribution substation 110/35/6 kV

International Centre of Educational Systems and Department "Technical and vocational education and training' of the International UNESCO/ICES Chair/Network "IVET' operating on the basis of JSC 'TEST' have issued this Certificate to

Temirmukanova Gulnaz Amankeldikyzi

successfully completed a vocational training course (40 hours).

Director General of JSC 'TEST'
Doctor of Technical Sciences E.N. Arkhipova

Reg. № TVET/TEST/ 21/00090 15/09/2021

СЕРТИФИКАТ

о прохождении курса профессионального обучения по программе:

«Тренажер узловой подстанции 110/35/6 кВ»

Международный центр обучающих систем и Департамент «Техническое и профессиональное образование и подготовка кадров» Международной кафедры-сети ЮНЕСКО/МЦОС «IVET», функционирующей на базе АО «ТЭСТ», выдали настоящий Сертификат

Темірмұратова Гүлназ Аманкелдіқызын

успешно прошедшего (прошедшей) курс профессионального обучения (40 часов).

Генеральный директор АО «ТЭСТ»,
доктор технических наук Е.Н.Архипова

Рег. №TVET/ТЭСТ/ 21/00090 15/09/2021

«КазИнтерСервис» компаниясы және Ресей мемлекетінің «ТЭСТ» АҚ базасында функцияланатын «Техникалық және кәсіптік білім және кадрларды дайындау» халықаралық орталығы жүргізген курс сертификаттары

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешені зертханасында практикалық сабақтардың жүру процесі

Қондырғылармен құрал-жабдықтарды қолдану бойынша **инженер педагог-қызметкерлер** біліктілікті арттыру курсынан өтіп, **сертификатқа** ие болды. Жоба бойынша әкелінген құрал-жабдықтар «Электр станциялары мен желілерінің электр жабдықтары» мамандығының 2,3,4-курс студенттерінің арнайы пән сабақтарында қолданылып жатыр.

«**Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі**» жоғарыда атап өтілген тұжырымдамаларды ескере отырып студенттердің сапалы білім алу және қазіргі заман талабына сай маман болуы үшін білім беру базасын жоғары деңгейде жақсартылып келеді.

Аталған тренажер Республика бойынша оқу орындарында алғашқы болып Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжінде қондырылған. Бұл тренажердің мүмкіндігі-қосалқы станциялардың барлық диспетчерлік жұмысын толық атқаруды үйретуіне мүмкіндік беруі, яғни диспетчерлік қызметтің 18 негізгі бағытында жұмыс жасауы.

Енді «Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешеніне қысқаша техникалық сипаттама беріп өтейін.

110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры - қосалқы станцияның электр жабдықтарына техникалық қызмет көрсету және жөндеумен байланысты электр жабдығының жұмысын және процестерді имитациялайтын арнайы бағдарламалық-техникалық құралдардың кешені.

110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры техникалық қызмет көрсету және жөндеу тұлғасының жабдықтың жұмысын бақылау, сынау және диагностикалау жабдықтары бөлігінде техникалық қызмет және жөндеу жұмыстарын жүргізе отырып, оқытуға және практикалық дағды алуға арналған. Бұл тренажер қосалқы станцияның электр жабдығының дұрыс пайдалануға жауап беретін техникалық қызмет көрсету және жөндеу тұлғасына арналған. Бұл тренажерді игеру барысында студенттер өндіріс орнына барғанда диспетчерлік қызметтердіы атқара алады.

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станциясы» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешені №16 НЯЦ Талғар РЭС ПС схемалары негізінде құрылған. Екі үш орамды трансформаторы 110 кВ, 35 кВ және 6 кВ үш тарату құрылғыларын бір электр схемасына біріктіреді.

Жоғарыда айтылғандардан көрініп тұрғандай схема айтарлықтай ыңғайлы және сенімді, тұтынушыларды үздіксіз электрмен жабдықтауға, жабдықты электр қуатын үзбей жөндеуге шығаруға және төтенше жағдайларды тиімді жоюға мүмкіндік береді.

Тренажер құрамы:

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станциясы тренажері» кешенінің құрамына мыналар кіреді:

1. Негізгі мнемосхема. Бұл мнемосхемада ҚС негізгі электрлік жалғаулары көрсетіледі.
2. ОРУ-110, ОРУ-35, ОРУ-6 мнемосхемаларымен және дабыл қалқандары, аспаптары бар орталық басқару щитінің мнемосхемасы.
3. Электр қосылыстарының оперативті схемасы. Трансформаторлар арқылы шиналардағы барлық схемалар, жиілік параметрлері, шиналық кернеулер, қосылған желілер бойындағы қуаттар мен токтар көрсетілген.
4. Т-1,Т-2 трансформаторлардың мнемосхемалары.

110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажері мынадай модельдеу блоктарынан тұрады, яғни математикалық сипаттамасы:

1.Ашық тарату құрылғылары-110 кВ.
2. Ашық тарату құрылғылары-35 кВ.
3. КРУ-6 кВ.
4. Трансформатор Т-1.
5. Трансформатор-Т-2.
6. Релелік қорғаныс.
7. Дабыл.

Жаттығудың базалық автоматтандырылған сценариінің құрамы.

Әрбір тапсырма электр станциясында қолданыстағы пайдалану нұсқаулары негізінде құрастырылған және стандартты технологиялық операциялардың бірі болып табылады. Тренажер стандартты тапсырмалар жиынтығымен жабдықталған, жұмысты орындап болғаннан кейін баға автоматты түрде қойылады.

Трансформаторлық подстанция өте жоғары қауіптілігі бар нысандар, сондықтан оқыту процесі барысында оның ішіне кіріп, сабақ жүргізуге мүмкіндік жоқ. Сол себептен осы тренажер ПС қызметтердің бәрін мнемосхемалардың көмегімен және реалдық уақытта техникалық қызмет көрсету процестерін оқып-үйренуге, тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Бұл тренажер тек қана оқу процесінде тәжірибелік жұмыстарды орындап ғана қоймай, бақылау, бағалау мүмкіндіктерін де береді. Бұл тренажерді қолдана отырып, орындалып жатқан практикалық жұмыс процесін басқаруға болады және оқушылардың жұмыс нәтижесі мен үлгерімін бағалауға мүмкіндік аламыз. Студенттеріміздің жасаған жұмысы бойынша

жіберген қателіктерін көрсетіп береді және арнайы пәндерді оқытуда таптырмас оқу - жаттығу кешені болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.: Өркен, 2007. [5, б.]
2. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008. [17, б.]
3. www.testenergo.ru

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Хуанбай Жанар Хуанбайқызы,
Талдықорған индустриялық колледжі
Химия, информатика пәндерінің оқытушысы

Түйіндеме: Мақалада жалпы және орта білім, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында инновациялық білім беру технологиялары баяндалады. Инновациялық оқытудың көптеген жолдарымен таныстыра отырып , әр түрлі оқытуға тоқталып анықтама беріледі. Инновациялық оқытудың тиімді тұстары сипатталады.

Аннотация: В статье описаны инновационные образовательные технологии в общем и среднем образовании, технических и профессиональных образовательных организациях. Путем введения множества способов инновационного обучения дается определение, ориентированное на различные типы обучения. Описаны эффективные аспекты инновационного обучения.

Abstract: The article describes innovative educational technologies in general and secondary education, technical and professional educational organizations. By introducing many ways of innovative teaching, a definition is given focusing on different types of teaching. Effective aspects of innovative teaching are described.

Қазіргі білім беруді инновациялық үдерістерсіз елестету мүмкін емес. Жалпы мағынада «инновация» (латын тілінен аударғанда «innovation») – жаңалық, өзгерту, жаңару жаңа нәрсені жасау, игеру, пайдалану және тарату қызметімен байланысты. Бұл ретте басым ұстаным мынада: «Инновация – бұл жай ғана жасау..., жаңалықтарды тарату емес, ол іс-әрекет тәсілінің, ойлау стилінің өзгеруімен қатар жүретін маңызды өзгерістер.

Қазіргі уақытта инновациялық оқытудың көптеген жолдары бар, мысалы, модульдік оқыту, электронды-интерактивті оқыту, проблемалық оқыту, қашықтықтан оқыту, зерттеу әдістемелік оқыту, жобалық әдіс т.б.

Олай болса, инновациялық білім беру технологияларының басты мақсаты – адамды үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүруге дайындау. Инновациялық қызметтің мақсаты – дәстүрлі жүйемен салыстырғанда оқушы тұлғасының сапалық өзгеруі. Іс-әрекетке түрткі болу, алынған ақпаратты өз бетінше бағдарлау қабілетін дамыту, шығармашылық дәстүрлі емес ойлауды қалыптастыру, ғылым мен тәжірибенің соңғы жетістіктерін пайдалана отырып, балалардың табиғи қабілеттерін барынша ашу арқылы дамыту инновациялық қызметтің негізгі мақсаты болып табылады.

Модульдік оқыту.

Мектептің негізгі міндеттері: қажетті ақпаратты өз бетінше таңдауға және пайдалануға үйрету. Осы мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін оқыту құралдарының бірі модульдік оқыту болып табылады. Оның мәні оқу мақсаттарын, оқу материалын тапсырмаларға арналған нұсқауларды және осы тапсырмаларды орындау бойынша ұсыныстарды біріктіретін модуль бойынша жұмыс істеу процесінде оқушының оқу-танымдық іс-әрекетінің мақсатына өз бетінше жетуінде. Модуль – бұл мазмұнды меңгеру үшін білім беру мазмұны мен оқу әрекетінің әдістерін біріктіретін мақсатты функционалдық бірлік.

Модульдік сабақ студенттердің өз бетімен жұмыс істеуіне, қарым-қатынас жасауына және бір-біріне көмектесуіне, өз жұмысын және досының жұмысын бағалауға мүмкіндік береді. Әрбір оқушы сабақтың мақсатын, нені оқып, не нәрсеге назарын аудару керектігін түсінуі қажет. Модульдік оқытуда мұғалімнің рөлі оқушылардың жұмысын басқаруға дейін төмендейді. Бұл жұмысты ұйымдастыру арқылы ол әрбір студентпен дерлік тіл табысып, әлсіз оқушыларға көмектесіп, мықты оқушыларды ынталандыруға мүмкіндік алады. Модульдік-технологиялық оқыту жаңа материалды меңгеру деңгейін анықтауға және оқушылардың біліміндегі олқылықтарды жылдам анықтауға мүмкіндік береді.

Электронды-интерактивті тренинг

Электронды – интерактивті оқыту – желілік технологиялар (Интернет) ресми және бейресми нұсқауларды, қолдау мен бағалауды беру үшін қолданылатын білім беру технологиясы.

Интерактивті оқытудың мәні – оқушылардың барлығы дерлік таным процесіне қатысатын, олардың білгенін және ойлағанын түсінуге және ой елегінен өткізуге мүмкіндік алатын оқу үдерісін ұйымдастыру. Сыныптағы интерактивті іс-әрекет диалогтық қарым-қатынасты ұйымдастыруды және дамытуды көздейді, бұл өзара әрекетке, өзара түсіністікке, әрбір қатысушы үшін ортақ, бірақ маңызды міндеттерді бірлесіп шешуге әкеледі. Интерактивтілік бір сөйлеушінің немесе бір пікірдің басқаларға үстемдігін жояды. Диалогтік оқыту барысында оқушылар сыни тұрғыдан ойлауға, жағдайлар мен тиісті ақпаратты талдауға негізделген күрделі мәселелерді шешуге, балама пікірлерді таразылауға, ойластырылған шешім қабылдауға, талқылауға қатысуға, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Ол үшін сабақтарда жеке, жұптық, топтық жұмыстар, зерттеу жобалары, рөлдік ойындар, құжаттармен және әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс, шығармашылық жұмыстар, сызбалар т.б. Мультимедиялық, интерактивті, мобильді, сымсыз кабинеттер білім беру жобалары үшін өзекті.

Проблемалық оқыту – оқытудың әдістері мен құралдарының жүйесі, оның негізі проблемалық ситуацияны құру және мәселенің шешімін іздеуді басқару арқылы нақты шығармашылық процесті модельдеу болып табылады.

Проблемалық оқытудың мақсаты – ғылыми білімнің нәтижелерін және білім жүйесін меңгеру ғана емес, сонымен қатар осы нәтижелерді алу тәсілдерінің өзі, оқушының танымдық дербестігін қалыптастыру және шығармашылық қабілеттерін дамыту. Проблемалық оқытуды ұйымдастырудың негізі – оқушының оқу-танымдық іс-әрекетінің ізденіс принципі.

Қашықтан оқу – білім алушыға жағдай туғызатын, оқу пәндерін таңдай білуге, оқытушымен диалогтық алмасуға мүмкіндік беретін ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар мен техникалық құралдарды пайдалануға негізделген оқыту технологиясы, бұл ретте оқу процесі оқу орнының орналасқан жеріне байланысты емес. уақыт пен кеңістіктегі оқушы.

Қашықтықтан оқыту мыналарға мүмкіндік береді:

· оқыту шығындарын азайту;

· адамдардың көп бөлігін оқытуды қамтамасыз ету;

· заманауи құралдарды, үлкен электронды кітапханаларды және т.б. қолдану арқылы білім сапасын арттыру;

· біртұтас білім беру ортасын құру.

Зерттеу-әдістемелік дайындық және жобалық әдіс. Оқушылардың проблеманы көру және оны шешудің адекватты, стандартты емес жолдарын табу қабілеттерін дамыту студенттердің зерттеушілік әрекетін меңгерген жағдайда ғана мүмкін болады. Зерттеу – танымдық әрекеттің бір түрі. Ғылыми-зерттеу әрекеті оқушылардың белсенді, объективті, логикалық, гуманистік, бағдарлайтын және біріктіретін танымдық әрекетінің ерекшеліктеріне ие. Оқытудың зерттеу әдісі жаңа білімді игеру процесін ұйымдастыруды

көздейді. Зерттеу өз мәні бойынша белгісіз, жаңа білімді іздеу процесі, танымдық әрекет түрлерінің бірі.

Жобалық оқыту әдісі жобаны әзірлеу және құру процесін қамтиды. Дизайн - бұл нақты, анық түсінілген мәселенің шешімі. Жобалық әдістің басты артықшылығы – оқушылардың дербестігінің жоғары дәрежесі, инициативасы, танымдық мотивациясы, топтық қарым-қатынас процесінде оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамыту, балалардың ғылыми-зерттеу шығармашылық іс-әрекетінде тәжірибені меңгеруі, білім, білік және дағдыларды пәнаралық интеграциялау. мүмкіндіктер.

Іскерлік ойындар оқытудың инновациялық әдісі ретінде дидактикалық ойындарға жатқызылады. Іскерлік ойындар дидактикалық ойын түрлерінің бірі болып табылады. Олар шешім қабылдауға, рөлдерді ойнауға, жанжалды жағдайларды шешуге, жасанды түрде жасалған немесе нақты тәжірибеден алынған әртүрлі жағдайларда, жағдайларда, жағдайларда қызмет нәтижелеріне баға беру, ұжымдық талқылау немесе сәйкес рөлдерді ойнау (жеке немесе топ) ойынға қатысушылардың өздері белгілеген немесе әзірлеген ережелерге сәйкес. Дидактикалық ойындардың бұл түрінің кеңінен қолданылуы екі себепке байланысты. Біріншіден, іскерлік ойындарды қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін айтарлықтай арттырады. Ойынға тән толқу, нақты зақымнан қорықпай тәуекелге бару ойынға қатысушылардың еркіндік алуына және өз ойын толық көрсетуіне мүмкіндік береді. Іскерлік ойындарға «құмарлықтың» екінші себебі нарықтық қатынастардың қалыптасуы жағдайында қызметкерге қойылатын нақты талаптармен анықталады, іскерлік байланыстар аясы кеңейеді, арнайы білімнен басқа кәсіптік мектеп түлегі. және дағдылары, әртүрлі өмірлік және жұмыс жағдайларында әртүрлі адамдармен іскерлік қарым-қатынас тәжірибесін қажет етеді. Іскерлік байланыстардың өнімділігі көбінесе мақсатқа жетудің шешуші факторына айналады: қарым-қатынас тактикасын дұрыс таңдау, келіссөздер жүргізу мәдениеті, икемділік, ұстамдылық және әдептілік, іскерлік этикетті білу және сақтау іскерлік қарым-қатынастың сенімі мен құрметіне ие болуға мүмкіндік береді. серіктестер, оң имиджді жасаңыз және бұл өте маңызды, әсіресе тәуелсіз өмірлік саяхаттың басында. Осы қасиеттердің барлығын іскерлік ойындар кезінде тиімді дамытуға болады. Оқытуда қолданылатын іскерлік ойындардың ең типтік жағдайлары берілген жағдайларды талдау және оңтайлы шешім қабылдау болып табылады. Іскерлік ойынға әдетте келесі адамдар қатысады: топтарды толықтыратын, нұсқаулар беретін, ойын барысын ұйымдастыратын, әр команданың жалпы мақсатын және әр ойын кезеңінің мақсаттарын белгілейтін көшбасшы (көшбасшы), командалардың қызметін үйлестіреді және қажет болған жағдайда түзетеді, ойынға қатысушыларды белсендіруге күш салады; капитандар, топ жетекшілері: ұжымдардың ұжымдық қызмет субъектісіне айналуын қамтамасыз ету, ұжымда шығармашылық атмосфераны құруға күш салу, ойынға әрбір қатысушының ойынның шығармашылық процесіне белсенді түрде қосылуын қамтамасыз ету; ақпараттық-арбитраждық топ: жедел ақпаратты жинайды және өңдейді, ойын барысын талдайды және оның нәтижелерін бағалау үшін менеджерге ұсыныстар енгізеді; міндеті ойынның мақсаттарын барынша толық жүзеге асыру болып табылатын ойыншылар (команда мүшелері). Ойынның жетекшісі – арнайы пән мұғалімі. Іскерлік ойын процесіндегі оның орны мен рөлі көп қырлы: ойын алдында нұсқаушы, ойын барысында кеңесші, ал қорытынды шығарғанда бас төреші және қорытынды пікірталастың жетекшісі. Іскерлік ойынның технологиялық схемасы үш кезеңді қамтиды: дайындық кезеңі – мазмұны білім беру мақсатын, зерттелетін немесе тәжірибеге енгізілетін мәселені сипаттауды, негіздеуді қамтитын сценарийді әзірлеу.

Әдебиеттер тізімі

1. Колесникова Т.А., Колокольникова З.У., Лобанова О.Б. Применение инновационных технологий в образовательном процессе современной школы // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2017. – № 6-2. –

С. 261-269;
URL: https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1722 (дата обращения: 26.01.2024).
2. https://multiurok.ru/files/statia-innovatsionnye-metody-obucheniia.html
3. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ: сборник статей Международной научно-практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2020. – 234 с.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚАЗАҚША БАЛАМАСЫ

Шаукарова Ақмарал,
Кәсіби шет тілі пәнінің оқытушысы
ШЖҚ «Кеңес Одағының Батыры Мәншүк
Мәметова атындағы Ақтөбе Жоғары
медициналық колледжі»

Аннотация: Көркем сөз өнерінің тілдік және поэтикалық санатына жатын мақал-мәтелдер мән-мазмұнының тереңдігімен, өткірлігімен, өміршеңдігімен, түп жағынан ықшамдылығымен ерекшенеді. Көлемінің ықшамдылығына қарамастан, бейнелі тілдік, бірліктер нақты да күрделі ойдың себеп-салдарын,халықтың өмір тәжірибесінің қорытындысы мен дәлелін қатар береді.

Тірек сөздер: мақал-мәтел, нақыл сөздер, тарихы,аралық симантика,жүйелеу.

Аннотация: Пословицы, относящиеся к лингвопоэтической категории художественной речи, отличаются глубиной смысла, остротой, жизненностью, компактностью.Несмотря на компактность, образные языковые единицы передают причины и следствия реальных и сложных мыслей, выводы и свидетельства жизненного опыта людей.

Ключевые слова: пословицы, история, промежуточная семантика, систематизация.

Annotation: Proverbs belonging to the linguistic and poetic category of artistic speech are distinguished by their depth of meaning, sharpness, vitality, and compactness. Despite their compact size, figurative linguistic units convey the causes and consequences of real and complex thoughts, the conclusions and evidence of people's life experience.

Key words: proverbs, proverbs, history, intermediate semantics, systematization.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінінде халықтың өмір сүру барысындағы тәжірибесі, көңілге түйген ақылының кені жатыр. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде мақал-мәтелге мынадай түсіндірме берілген:Мақал-үлгі өнеге ретінде айтылатын жалпы халықтық нақыл сөз.Мақал деп қысқа образды ұйқасты,тұжырымды нақыл сөзді айтамыз. Дегенмен, кейбір мақалдардың шығу тарихы жайлы аңыздар бар екен,соны сіздерге айтып берейін. «Баяғыда бір даңқы елге жайылған хан ел-жұртын жинап алып,үкім шығарып,бұйрық беріпті. Барлығың тегіс бір – мақал не мәтел сөз тауып келесіңдер!-депті.Сонда бір қарапайым кедей мақал таба алмапты.Хан үкімінен қорыққан халық бір-бір мақалдан тауып айтып беріпті. Бірде бір мақал таба алмаған кедейді суға батырып,тұншықтырып өлтіріңдер!-деп жендеттеріне бұйырыпты.Хан уәзірлерінің бірі кедейді суға батырып өлтіру үшін дайындық жасап жатқанда, әлгі кедей қорқып,дірілдептұрып: «Көп қорқытады,терең батырады» - деген осы екен ғой депті. Сонда уәзір: «Мынау қорыққанынан жаңа мақал айтып жібереді, енді мұны өлім жазасынан құтқару керек,-депті.Осылай қорыққан кедей тосыннан тауып айтып,тың мақал оны өлімнен құтқарған».

Ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдердің қазақша баламасын табу.Қазақ-ағылшын мақалдарын салыстыра зерттей отырып,олардың мазмұнын межесіндегі ұқсастықтары мен ұлттық сипатын ашу. Бейнелік нақыл өздер мен мақал-мәтелдерді қолдану арқылы халық

даналығының мағынасына терең үңіліп түсіну ,аударма жасау арқылы тілі үйрену.Осы мақсаттарды орындау үшін төмендегі міндеттері шешу көзделді:

-мақал мәтелдерді тақырыптық топтар бойынша жүйелеу

-қазақ ағылшын мақал-мәтелдердің семантикасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды айқындау:

-тілдік құрылым жағынан әр тектес топтарына жататын қазақ-ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдерді салыстыру.

Мақал-мәтелдердің қысқа әрі нұсқа даналығы ,өмір айнасы екендігіне көз жеткізу.

Тілдік бірліктердің тұтас мағынасына жете түсінбей тіркес құрамындағы сыңарлар мәнін негізге ала отырып аудару сәтсіздіктерге ұшырату мүмкін. Сондықтан мақал-мәтелдердің тіл аралық симантикасын салыстыра зерттей отырып,ондағы жалпы халықтық мәнділіктер мен заңдылықтарды және этностық екшеліктерді сондай –ақ ұлт,тіл,мәдениет және өркениеттің өзара сабақтастығын айқындау да өзекті мәселң. «Ұлт пен біртұтас» деген қағидаға сәйкес,қаза-ағылшын мақал мәтелдердің тек тілдік емес этнолингвистикалық тұрғыда қарастыру бірлік астарындағы ұлттық болмысты тану жағынан да көкейтесті мәселелер қатарына жатады.

Адам және оның қасиеті

Human being and human nature

1.A good beginning makes a good ending

2.All is not gold that glitters

3.Four eyes see for than two

4.One man,no man

5.Half a loaf is better than no bread

13.Learn from clever, avoid fool

Work and labour. Profession

Еңбек және кәсіп туралы

1.Art is long, life is short

2.In doing the learn

3.As you sow ,you shall mow

4.A stitch in time saves nine

5.Business-before pleasure

Денсаулық туралы

About health

1.Health is better than wealth

Денсаулық –зор байлық

2.Take a hair of the dog that bit you

Неден ұшынсаң ,сонымен емдел

3.Custom is a second nature

Ауру қалсада ,әдет қалмайды

4.Every heart knows its own bitterness

Әркімге өз ауруы батады.

Better late than never

Ештен кеш жақсы

Мақал-мәтелдер халық тарихы,оның әлеуметтік тіршілігі,ақыл-өнегесі,даналығы мол көрініс тапқан,ой дәлділігімен,ықшамдылығымен ерекшеленетін тілдік бірліктер болып табылады.Параллелизм құбылысының орын алуына байланысты мақалдардың дені егіз жолды,қос тармақты болып табылады.Сондай –ақ үш тармақты ,төрт тармақтыларыда кездеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:
1. М. Әлімбаев. «Халық – қапысыз тәрбиеші». Алматы – 1976
2. Б. Адамбаев. «Халық даналығы». Алматы – 1976
3. С. Ұзақбаева. «Оқушыларға эстетикалық тәрбие беру». Алматы – 1988
4. С.Қалиев. «Халық педагогикасы хақында бірер сөз».Алматы – 2000.
5. Қ.Жарықбаев., С.Қалиев. «Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы». Алматы – 1994
6. М. Әлімбаев. «Халқымыз қандай тәлімгер!» «Мұрагер» журналы №1, 1992
7. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №5,2004
8. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №4, 2004
9. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №1, 2005
10. Ө.Тұрманжанов. «Қазақтың мақалдары мен мәтелдері» Алматы – 2007
11. «Халық даналығына баулудағы мақал – мәтелдердің тәрбиелік мәні» тақырыбындағы ғылыми жоба http://sc0002.celinograd.akmoedu.kz
12.http://kk.wikibooks.org/wiki/Абайдың_қара_сөздері/Абайдың_жиырма_тоғызыншы_қара_сөзі.

ИНКУРАБЕЛЬНЫЙ ПАЦИЕНТ

Кошанова Аружан,
Студент 2 курса по специальности
«Сестринское дело»
"Областной высший медицинский колледж
города Жезказган" НОДБ
Руководитель **-Жумабаева Заузамирхан Калжановна**
КГП на ПХВ

Аннотация: «Инкурабельный пациент» - это те люди которые находятся в состоянии, когда их состояние несовместимо с жизнью или когда они нуждаются в продолжительном уходе и поддержке.

"Инкурабельді пациент" - бұл адамдар жағдайы өмірмен үйлеспейтін немесе ұзақ мерзімді күтім мен қолдауды қажет ететін жағдай.

An "incurable patient" is those people who are in a state where their condition is incompatible with life or when they need long-term care and support.

Ключевые слова: Инкурабельный пациент, болезнь, лечение, заболевания, уход.

Здоровье - это нечто, что мы часто принимаем как должное, пока не столкнемся с проблемами. Но на самом деле оно является основой для того, чтобы наслаждаться жизнью в полной мере. Важно понимать, что наши решения и привычки сегодня могут повлиять на наше здоровье в будущем. Правильный образ жизни, включающий здоровое питание, физическую активность, отказ от вредных привычек и регулярные медицинские осмотры, помогает нам сохранить здоровье и избежать многих проблем в будущем. Здоровье позволяет нам реализовывать свои мечты, достигать поставленных целей и наслаждаться каждым днем. Поэтому забота о своем здоровье - это не только забота о себе, но и инвестиция в свое будущее и качество жизни.

На Земле есть много заболеваний как излечимые, так и неизлечимые. Многие серьезные заболевания имеют прогрессирующее течение. По мере прогрессирования заболевания симптоматика и клиническая картина ухудшаются, а также снижаются шансы на выздоровление. К таким заболеваниям относятся онкология, острые инфекции, органная недостаточность и другие состояния. На последней стадии тяжелого заболевания

обычно присутствуют инкурабельные пациенты. Это категория неизлечимых пациентов, которым могут помочь только путем облегчения симптомов и психологической поддержки.

Инкурабельность происходит от латинского слова «incurabilis», что переводится как «неизлечимый». Статус инкурабеля-ужасное предположение. Врачи не всегда самостоятельно информируют пациента о неизбежной смерти по деонтологическим причинам, поэтому часто требуется помощь родственников. Кроме того, таким пациентам требуется консультация психолога или психотерапевта, чтобы полностью принять свое состояние. Паллиативная помощь, направленная на улучшение качества жизни пациента, значительно упрощает указанные задачи. Поскольку во время высоких технологий так и не найдены лекарства от многих неизлечимых болезней людей, но как никак необходимо создать все условия для оказания поддержки и помощи таким людям как инкурабельный пациент.

В международной классификации заболеваний как инкурабельная стадия не отражена, хотя с ней со временем сталкиваются почти 50% людей, у которых диагностировано злокачественное новообразования. Как сейчас показано в клинической статистике, к данной стадии люди, у которых диагностировали онкологию 4-й стадии, приходят в первые два года от обнаружения патологии в организме. Даже радикальное лечение первичного новообразования не может гарантировать того, что заболевших людей раком минует эта стадия заболевания.

Химиотерапия часто используется для лечения рака и некоторых других заболеваний. Однако при инкурабельной болезни химиотерапия может не применяться по нескольким причинам:

1.«Отсутствие эффективности»: Если болезнь не поддается лечению и не имеет перспективы излечения, применение химиотерапии может быть бесполезным или даже вредным для организма, так как она может вызвать серьезные побочные эффекты без значительного улучшения состояния здоровья.

2.«Качество жизни»: При инкурабельной болезни целью лечения может быть обеспечение комфортной жизни и улучшение качества оставшегося времени, а не борьба за выживание. Химиотерапия может принести большое физическое и эмоциональное страдание, которое может ухудшить качество жизни пациента.

3.«Побочные эффекты»: Химиотерапия может вызывать серьезные побочные эффекты, такие как тошнота, рвота, потеря волос, а также повреждение кровеносных сосудов, печени, почек и других органов. При инкурабельной болезни, когда лечение не приносит ощутимой пользы, эти побочные эффекты могут быть особенно неприемлемыми.

4.«Индивидуальные факторы»: Решение о применении химиотерапии в инкурабельной ситуации может зависеть от индивидуальных особенностей каждого пациента, его желаний и целей лечения, а также от обсуждения с медицинскими специалистами и близкими.

Встречаемость основных патологических симптомов у инкурабельного пациента - это: кахексия, слабость, системное воспаление, водно-электролитные нарушения и полиорганная недостаточность. У инкурабельных пациентов главным симптомов является системное воспаление и слабость.

Системное воспаление - это типовой мультисиндромный, фазовоспецифичный патологический процесс, развивающийся при системном повреждении и характеризующийся тотальной воспалительной реактивностью эндотелиоцитов, плазменных и клеточных факторов крови, соединительной ткани.

Инкурабельная болезнь может существенно влиять на внешность и характер человека. Физические изменения могут быть связаны с проявлением симптомов болезни, таких как утрата веса, изменения внешнего вида кожи или волос, отеки и т. д. Что касается характера, это может зависеть от того, как болезнь влияет на психологическое состояние

человека. Некоторые люди могут стать более усталыми, раздражительными или депрессивными из-за боли или стресса, связанного с болезнью. Другие могут проявлять силу духа, выражая оптимизм и решимость в борьбе с болезнью.

В стадии инкурабельного заболевания у пациентов есть и терминальная стадия которая характеризуется тем, что болезнь не поддается лечению и прогнозируется недолгая продолжительность жизни. В этой стадии человек может испытывать сильные физические и эмоциональные страдания. Физические симптомы могут включать в себя утрату веса, ослабление, боли, затруднение дыхания и прочее. Эмоционально это может проявляться в виде уныния, депрессии, апатии или ухода в себя. Важно оказывать поддержку и заботу в терминальной стадии болезни как пациенту, так и его близким.

Уход за пациентами с инкурабельными заболеваниями требует особого внимания, эмпатии и заботы. Вот несколько основных аспектов ухода:

1.«Физический комфорт»: Обеспечьте комфортные условия для пациента, учитывая его физическое состояние. Это может включать в себя обеспечение удобной постели, поддержание оптимальной температуры в помещении, регулярный уход за кожей и т.д.

2.«Паллиативная медицинская помощь»: Обратитесь за консультацией к паллиативным специалистам для обеспечения симптоматического лечения и управления болевыми ощущениями, тошнотой, дыхательными проблемами и другими симптомами.

3.«Эмоциональная поддержка»: Предоставьте пациенту возможность высказаться о своих чувствах и опасениях, будьте терпеливыми и эмпатичными. Поддерживайте общение и давайте пациенту чувство принадлежности.

3.«Поддержка близких»: Важно также оказывать поддержку близким пациента, помогая им справляться с эмоциональным стрессом и оказывая необходимую помощь.

4.«Удовлетворение потребностей»: Учитывайте индивидуальные потребности пациента, в том числе в питании, гигиене, физической активности и развлечениях.

5.«Обеспечение достоинства»: Помогайте пациенту сохранять его чувство достоинства и самостоятельности, предоставляя ему возможность принимать решения о своем уходе и участвовать в планировании лечения и ухода.

6.«Предоставление информации»: Обеспечьте пациента и его близких информацией о его состоянии здоровья, прогнозах и вариантах лечения, обсуждая эти вопросы честно и открыто.

Уход за пациентами с инкурабельными заболеваниями требует индивидуального подхода и может включать в себя различные аспекты физического, эмоционального и психологического ухода.

В то время как врачи могут назначать следующие препараты и проводить соответствующие процедуры для достижения целей для улучшения физического состояния пациента:

1.«Паллиативная терапия»: Паллиативная медицинская помощь направлена на облегчение болевых ощущений, устранение дыхательных проблем, снижение тошноты и других симптомов, которые могут ухудшать качество жизни пациента.

2.«Симптоматическое лечение»: Препараты, направленные на снижение определенных симптомов, таких как боли, отеки, депрессия, тревога и другие, могут помочь улучшить самочувствие пациента.

«Процедуры и манипуляции»: Некоторые процедуры, такие как трансфузии крови, дренирование плевральной полости или живота, могут помочь улучшить физическое состояние пациента и продлить его жизнь.

3.«Поддерживающая терапия»: Включает в себя прием витаминов, питательных веществ и других препаратов, направленных на поддержание функций организма и укрепление иммунной системы.

4.«Клинические испытания»: В некоторых случаях инкурабельные пациенты могут быть предложены участие в клинических исследованиях новых лекарственных препаратов

или методов лечения, которые могут повысить их шансы на продолжение жизни или улучшение качества жизни.

Важно помнить, что подход к лечению инкурабельного заболевания должен быть индивидуализированным и основываться на потребностях и желаниях пациента, а также на консультации с медицинскими специалистами и семьей.

Избежать инкурабельного заболевания можно путем принятия ряда мер по поддержанию здорового образа жизни и регулярного медицинского наблюдения. Вот некоторые основные способы предотвращения инкурабельных заболеваний:

1.«Поддержание здорового образа жизни»: Ведение активного образа жизни, правильное питание, отказ от вредных привычек (курение, употребление алкоголя), поддержание здорового веса и регулярные физические упражнения могут существенно снизить риск развития многих заболеваний, включая рак, сердечно-сосудистые заболевания и диабет.

2.«Профилактические медицинские осмотры»: Регулярные посещения врача для проведения профилактических медицинских осмотров и скрининговых исследований могут помочь выявить заболевания на ранних стадиях, когда они более поддаются лечению и имеют более благоприятный прогноз.

3.«Избегание факторов риска»: Снижение воздействия факторов риска, таких как избыточный вес, недостаток физической активности, стресс, загрязнение окружающей среды и токсичные вещества, может помочь предотвратить развитие определенных заболеваний.

4.«Вакцинация»: Прохождение регулярных вакцинаций против инфекционных заболеваний, таких как грипп, пневмококковая инфекция, вирус папилломы человека (ВПЧ) и других, может снизить риск развития соответствующих заболеваний.

5.«Правильное лечение хронических заболеваний»: Регулярное и правильное лечение хронических заболеваний, таких как артериальная гипертензия, диабет, астма и другие, поможет уменьшить риск осложнений и развития инкурабельных состояний.

Хотя некоторые заболевания невозможно полностью предотвратить, следование здоровому образу жизни и регулярные медицинские осмотры могут значительно снизить риск их возникновения или обнаружить их на ранних стадиях, когда они более поддаются лечению.

Для молодого поколения важно осознавать значимость заботы о своем здоровье и принимать проактивные меры для предотвращения возможных инкурабельных заболеваний. Вот несколько советов:

1.«Здоровый образ жизни»: Ведите активный образ жизни, уделяйте внимание физической активности и правильному питанию. Избегайте курения и употребления алкоголя, а также учите детей вести здоровый образ жизни с самого раннего возраста.

2.«Профилактические осмотры»: Регулярно посещайте врача для профилактических медицинских осмотров и скрининговых исследований, даже если вы считаете себя здоровым. Раннее выявление заболеваний может увеличить шансы на успешное лечение.

3.«Вакцинация»: Проходите регулярную вакцинацию в соответствии с рекомендациями врачей и официальными программами вакцинации для защиты от инфекционных заболеваний.

4.«Образование и информирование»: Образовывайте себя и свое окружение о факторах риска инкурабельных заболеваний, методах профилактики и правилах здорового образа жизни. Информированные решения могут помочь снизить риск возникновения заболеваний.

5.«Поддержание психического здоровья»: Уделяйте внимание своему эмоциональному и психическому благополучию, обращайтесь за помощью при первых признаках стресса,

тревожности или депрессии. Психическое здоровье важно для общего благополучия и предотвращения некоторых заболеваний.

6.«Бережливость»: Будьте осторожны с возможными опасными ситуациями, такими как аварии на дорогах, употребление наркотиков, небезопасный сексуальный контакт и так другие, которые могут привести к травмам или инфекциям.

7.«Социальная поддержка»: Общайтесь с родителями, учителями и другими доверенными взрослыми о вашем здоровье и вопросах, связанных с инкурабельными заболеваниями. Получайте поддержку и советы от них в случае необходимости.

Соблюдение этих советов поможет молодому поколению уменьшить риск развития инкурабельных заболеваний и сохранить свое здоровье на долгие годы.

Заключение доклада о инкурабельной болезни должно подводить итоги и подчеркивать основные моменты, которые были рассмотрены в ходе презентации.

В заключение, инкурабельные болезни представляют собой серьезную угрозу для здоровья и качества жизни пациентов. Однако, с помощью поддержки, эмпатии и научного прогресса мы можем облегчить страдания и улучшить качество жизни тех, кто столкнулся с этими состояниями.

Заканчивая свою статью на тему «Инкурабелный пациент», я призываю к солидарности и поддержке тех, кто борется с инкурабельными болезнями. Пусть наши усилия будут направлены на облегчение страданий и облегчение жизни всех, кто нуждается в нашей помощи.

Список источников

1.https://www.euroonco.ru/ -
2. https://mosonco.ru/inkurabel_nyj_bol_noj/?ysclid=lsd

СТУДЕНТКЕ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Сарсенова Гулжанат Ерболовна,
Әдіскер
«Сәтбаев индустриалдық колледжі» КММ-сі

Аңдатпа: Мақалада техникалық және кәсіптік білім беру ұйымының білім беру процесінде қолданылатын әдістер мен формалар жайында сөз қозғалады. Білім алушылардың жас ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып оқытудың негізгі әдістері қарастырылады . Сонымен қатар оқытудың белсенді әдістеріне ақпарат келтіріледі.

Аннотация:В статье рассказывается о методах и формах, используемых в образовательном процессе организации технического и профессионального образования. Рассматриваются основные методы обучения с учетом возрастных особенностей и потребностей обучающихся . Также приводится информация об активных методах обучения.

Annotation: the article describes the methods and forms used in the educational process of the organization of technical and vocational education. The main teaching methods are considered, taking into account the age characteristics and needs of students . Information is also provided on active teaching methods.

Түйін сөздер: Оқыту әдісі, коучинг, кәсіби құзыреттілік, soft skills , білім беру, критериалды бағалау, мотивация, тұлға.

Елімізде білім саласын дамытуға ерекше көңіл бөлініп жатыр. Осы орайда экономиканың әр саласына білікті кадрларды даярлаумен айналысатын техникалық және кәсіптік білім беру

жүйесі қарқынды дамып келеді. ТжКБ ұйымы жұмысшы мамандарды дайындау ордасы болып саналады. Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымының мақсаты әлемнің жаһандық және ұлттық бейнесіне сай кәсіби білікті жұмысшы мамандарды шығару және еңбек белсенділігін арттыру.

«Баршаға қолжетімді сапалы білім» ұлттық баяндамада көрсетілгендей техникалық және кәсіптік білім беру ұйымы алдағы уақытта қазіргі қарапайым экономика және жаңа білім экономикасы үшін жұмысшы кадрлар даярлайтын негізгі орталыққа, аймақтардағы еңбек нарығының өзгеріп жатқан құрылымын ескере отырып, қажетті дағдылар мен қабілеттер қалыптастыруды көздейтін біліктілікті арттыру және қайта оқыту орталықтарына, стартаптар мен бизнес-идеяларды, әлеуметтік лифтті іске асыруға арналған алаңға айналуы тиіс. Осы мақсатқа жету үшін мемлекет таарапынан көп қолдау көрсетілуде. Атап айтқанда еңбек нарығында бағыт-бағдарын айқындай алмай жүрген жастарға қолдау көрсету, тегін онлайн-курстар еңбек жолы табысты болу үшін үнемі біліктілікті арттырып отыруға, қайта дайындықтан өтуге мүмкіндік беру, жастарды, соның ішінде оқып жүргендерді жүйелі түрде қолдап отыру үшін жеңілдікпен несие беру, жастар кәсіпкерлігі мен стартаптарды ынталандыру мақсатында шағын несиелер мен гранттар ұсыну ауқымын кеңейту, ерекше қажеттіліктері бар шәкірттердің жеке мүмкіндіктері мен мұқтаждығы ескеріле отырып, заманауи еңбек нарығында сұранысқа ие мамандық алуы үшін механизмдер жасақтау, жастардың жұмысқа орналасуына мейлінше көбірек мүмкіндік беру мақсатында аймақтағы экономика құрылымын ескеретін жаңа жұмыс орындарының ашылуына жағдай жасау. Осы шаралардың бәрі жастарды сапалы біліммен кең қамтуға мүмкіндік беріп, елімізде жұмыссыз жүрген және NEET жастарын азайтуға бағытталған.

Өркениеті дамыған елдердің қатарынан көрінудің бір өлшемі – білім беру жүйесінің жаңа инновациялық әдістерімен және технологияларымен қамтамасыз етілуі, осы арқылы студенттерге құзыреттілік беру, рухани жан дүниесі бай, өз бетінше меңгеру дағдыларын қалыптастыра алатын, сауатты, жан-жақты дамыған білімді жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Білім алушылардың жас ерекшеліктерін және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, мұғалім кәсіби қызметті құруы керек. Бұл ерекшеліктер Е.А. Климов, А. К. Маркова, Д. Супер, Ф. Хейвигферст және басқа да ғалымдардың еңбектерінде сипатталған кәсіби даму кезеңдерімен тығыз байланысты.

Колледжде оқу орта есеппен 3-4 жыл жүзеге асырылады және 15-16 жастан 19-20 жасқа дейінгі жас кезеңінде өтеді. Бұл кезеңнің негізгі белгілері-психоэмоционалды қозғыштықтың жоғарылауы, көңіл-күйдің жиі өзгеруі, физиологиялық өзгерістерге байланысты мазасыздық жағдайы.

Техникалық және кәсіптік білім беру бағдарламалары бойынша оқитын студенттердің жас ерекшеліктеріне тән:

1. Дүниетанымын, әлеуметтік және азаматтық ұстанымын және болашақ мамандығына деген көзқарасын қалыптастыру. Білім алушылар ең алдымен жеке тұлғаның мотивациялық саласының белсенді дамуымен сипатталады.

2. Отбасы жағдайының ерекшеліктері. Студенттердің едәуір бөлігі төмен білім амбициялары және қалыптаспаған өмірлік жоспарлары сияқты ерекшеліктермен сипатталады; жастар субмәдениетінің әртүрлі формаларының таралуы; танымдық процестердің дамуындағы кемшіліктер, интеллектуалдық енжарлық («психикалық жалқаулық»), академиялық сәтсіздікке ықпал ететін жеке типологиялық ерекшеліктер; физикалық дамудың төмен деңгейі.

3. Мотивацияның ерекшеліктері. Ақпараттық технологиялардың дамуы және олардың жоғары қолжетімділігі қазірдің өзінде «цифрлық ұрпақ», «процессор балалар», «планшет балалары» деп аталатын жаңа ұрпақ балаларының пайда болуына әкелді. Туғаннан бастап электронды гаджеттердің ортасында өскен мұндай балалар белгілі бір даму ерекшеліктеріне ие:

• озық интеллектуалды және артта қалған тұлғалық даму арасындағы күрт теңгерімсіздік («ақпараттық жеделдету»);

• сенсорлық тәжірибенің кедейлігі: «планшетпен» өмір сүруге дағдыланған студенттерде шындықтың жеңілдетілген бейнесі қалыптасады;

• интернеттегі тұрақты қарым-қатынас барысында жасөспірім әртүрлі шашыраңқы ақпараттың жекелеген бөліктерін ғана түсінеді, бұл мозаикалық, "клиптік" ойлаудың қалыптасуына әкеледі;

• «әлемнің өзгермелі бейнесі»: виртуалды әлемдер білім алушы үшін негізгі даму ортасына айналатын және мотивацияның негізгі жүйесі ойын жетістіктерін алуға негізделген жағдайда, әлем туралы идеялардың, соның ішінде мораль мен этика туралы идеялардың өте тұрақсыз және бұрмаланған жүйесі пайда болады.

Сонымен қатар, «цифрлық ұрпақтың» да күшті жақтары бар. IT-технологиялар мен әлеуметтік желілердің дамуы қарым-қатынас мүмкіндіктерін, оның ішінде мәдениетаралық, ұлтаралық және мемлекетаралық мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді. Технологияның дамуының арқасында жаңа ойлау жүйесі қалыптасуда. Бұл ақпаратты синтездеу мен талдаудың жаңа жолдарына әкеледі. "Цифрлық" ұрпақ ақпаратты талдай алады және көптеген аға буын өкілдеріне қарағанда тезірек және тиімді шешім қабылдай алады. "Цифрлық балалар" ойлауының ерекшелігі-әртүрлі ақпарат ағындарын параллельді өңдеу мүмкіндігі болып табылады. Бұл оларды алдыңғы ұрпақтардан - тізбекті (сызықтық) ойлауды тасымалдаушылардан айтарлықтай ажыратады.

Жоғарыда аталған ерекшеліктерді ескере отырып, жасөспірімдерге субъективті тәжірибе элементтерін, жалпы құзіреттіліктерді жинақтауға көмектесу процесін ұйымдастыруда студенттердің колледжде оқуын енді бастаған кезде көрініс табуы керек. Білім беру процесінде қолданылатын әдістер мен формалар жасөспірімдердің психоэмоционалды жағдайының ерекшеліктерін ескере отырып, коммуникативті ісіктердің дамуын ынталандыруға бағытталуы керек.

Айта кету керек, қазіргі уақытта адам дағдыларының ең танымал классификацияларының бірі-hard skills және soft skills (қатты дағдылар мен жұмсақ дағдылар) деп бөледі. Hard skills немесе қатты дағдылар-бұл адамға кәсіби қызметте қажет дағдылар, ол өз жұмысында күнделікті дерлік жұмыс істейді.

Жұмсақ дағдылар-жұмсақ немесе икемді дағдылар-бұл адам қоғамда өмір сүру үшін қолданатын мамандандырылмаған, кәсіби емес дағдылар.Ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей, қызметкердің кәсіби табыстылығына 85% soft skills үлкен үлес қосады, ал hard skills тек 15% құрайды.

Қазіргі әлемдегі келешегі зор жас маманның бойында болуы керек қасиеттердің тізімін қысқаша келтірейік: (1-кесте)

1-кесте
Топ 10 Soft Skills

Коммуникация	Мотивация	Көшбасшылық	Жауапкершілік	Топтық жұмыс
Мәселелерді шешу	Шешім қабылдау	Тиімділік және стресске төзімділік	Икемділік	Келіссөз жүргізу қабілеті

Сұранысқа ие дағдыларды қысқа уақытта меңгеруге мүмкіндік беретін әдістердің бірі – модульдік-құзыреттілік әдіс. Бұл әдіс мамандық бойынша бір модульді немесе микробіліктілік формасында белгілі бір оқу нәтижелерін меңгеруге, сертификаттаудан өтуге және жұмысқа орналасуға мүмкіндік береді.

Модульді-құзыреттілік әдіс заманауи сабақты жүйелі түрде өткізу үшін үлгілік оқу бағдарламасында берілген оқыту нәтижесіне сәйкес оқу мақсаттарын құрайды, оқудың мақсаты мен міндеттерін құрғанда жоғарыда айтылған ұсыныстарды ескере отырып, талдау

жүргізіледі, студенттерге берілетін құзыреттіліктер анықталып, мақсат негізінде бағалау критерийлері жасалады, оқыту әдістері жоспарланады.

Техникалық және кәсіптік білім берудегі инновациялық әдістердің бір түрі– педагогикалық коучинг әдісі. Коучинг заманауи технология ретінде жас мамандардың жаңа буынын дайындауға мүмкіндік береді. Жастардың бойына сенімді, өзін-өзі қамтамасыз ететін, мақсат қоя білетін, позитивті, өзімен үйлесімді өмір сүруді және жұмыс істеуді білетін, жеке және кәсіби мақсаттарын анықтауға және оларға қол жеткізуде көмек көрсететін кәсіби құрал. Қазіргі уақытта коучинг идеясы әлемдегі педагогикалық практикада жүзеге асырылуда.

Білім беру қызметіндегі коучингтің ерекшеліктері "оқытушы-жаттықтырушы" мен "білім алушы-чемпион" арасындағы өзара іс-қимыл болып табылады. Оқытушы-жаттықтырушы кеңес беретін кеңесші ретінде емес, "чемпион-білім алушының" шығармашылық әлеуетін ашып, оң нәтижелерге қол жеткізуге қолдау көрсетіп, ықпал ете отырып, білім беру міндеттерінің шешімдерін іздеуде кәсіби шабыттандырушы ретінде әрекет етеді.

Коучингті педагогикалық практикада қолдану не береді?

1. Жеке көзқарас.
2. Интерактивті тәсіл.
3. Даму, оқуға деген қызығушылықты ынталандыру.
4. Мотивацияны, зейінді арттыру.
5. Педагог пен білім алушының нәтижесі үшін жауапкершілікті қабылдау.
6. Мұғалімнің жаңа құзыреттіліктерін дамыту.
7. Жеке жауапкершілікті қабылдау.
8. Нәтижелерге қанағаттану.
9. "Жоғары экологиялық және адамдық" тәсіл – сенім мен ашықтық.
10. Педагогикалық ұжымда және білім алушылармен сапалы жаңа қатынастар құру мүмкіндігі.

Оқыту әдістері- бұл алдын-ала белгіленген міндеттермен, танымдық белсенділік деңгейлерімен, оқу әрекеттерімен және күтілетін нәтижелермен білім алушының оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру әдістері.

Оқыту әдісі- оқыту әдісінің құрамдас бөлігі немесе жеке жағы. Қолдану арқылы педагогикалық немесе оқу міндеті толығымен шешілмейді, тек оның кезеңі, оның бір бөлігі ғана.

Әдістер әртүрлі белгілер бойынша жіктеледі:

- оқу іс-әрекетінің сипаты бойынша: репродуктивті, проблемалық, зерттеу, іздеу, түсіндірме-иллюстрациялық, эвристикалық және т. б.;
- оқу материалы бойынша: ауызша, көрнекі, практикалық;
- оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру тәсілі бойынша: тәжірибеде ЗУН қалыптастыру әдістері, жаңа білім алу әдістері тексеру және бағалау әдістері;
- педагог пен білім алушылардың белсенділік дәрежесі бойынша: пассивті, белсенді, интерактивті.

Оқытудың белсенді әдістері білімді игеруге және дағдыларға кететін уақытты қалыптастыруға, білімді игеруге мүмкіндік береді және жұмыстың практикалық әдістерін дамытуды, бір уақытта мәселелерді шешуді, жағдайларды талдауды немесе іскерлік ойынның бір процесінде жүзеге асырылады.(2-кесте)

2-кесте
Оқытудың белсенді әдістері

Имитациялық емес	Имитациялық	
	Ойынға жатпайтын	Ойын
-проблемалық семинар; - тақырыптық пікірталас; - топтық пікірталас; - Дизайн ойлау (Design thinking).	Нақты жағдайларды талдау Имитациялық жаттығу Нұсқаулық бойынша әрекеттер Құжаттаманы талдау	Іскерлік ойын Рөлдерді ойнау Ойын дизайны

Проблемалық семинар мен тақырыптық пікірталас, егер де барлық білім алушыларды баяндамашы және сөз сөйлеушілер ретінде тартуға кепілдік берсе, барлық білім алушылар қойылған мәселелерді өз бетінше шығармашылық талқылауға қатысса, белсенді болып табылады. Проблемалық семинар жоғары белсенділікті қамтиды және проблеманы бірлесіп талқылау, жалпы шешімдер әзірлеу немесе жаңа идеяларды іздеу үшін қолданылады. Мұғалімнің міндеті-пікірталасты бағыттау, сұрақтар қою, шешудің әртүрлі жолдарын ұсыну, жанды және ашық пікір алмасуға ықпал ету. Проблемалық семинардың мақсаты-мүмкіндігінше көп көзқарастарды анықтау және білім алушылардың ойлау көкжиегін кеңейту.

Тақырыптық пікірталас-кез келген даулы мәселені талқылау тәсілі, оқу топтарындағы мәселелер. Көбінесе топтық пікірталас, тәжірибеден алынған оқиғаларды талдау және т. б. сияқты пікірталас әдістері қолданылады.

Топтық пікірталас әдіс ретінде тікелей қарым-қатынас процесінде білім алушылардың пікіріне, ұстанымына әсер ету үшін логикалық негізделген дәлелдер жүйесін қолдануға мүмкіндік береді.

Дизайн ойлау (Design thinking) - аналитикалық емес, шығармашылық тәсілге негізделген оқу, іскерлік және басқа да міндеттерді шешу әдістемесі. Дизайндық ойлаудың басты ерекшелігі және аналитикалық ойлаудан айырмашылығы, сыни талдау емес, шығармашылық процесс, онда кейде күтпеген идеялар келесі кезеңдерді жүзеге асыру негізінде мәселені жақсы шешуге әкеледі: эмпатия (Emphatize) - зерттеу тақырыбын түсіну үшін талқыланады (жұпта жұмыс істеу); мәселені немесе зерттеу сұрағын анықтау (Define) – зерттеу тақырыбына сәйкес зерттеу сұрағын жасау (топтық жұмыс); әдістемені анықтау (Ideate) – зерттеу сұрағына сәйкес тұжырымдаманы түсіну, анықтау (топтық жұмыс); объект үлгісінің жобасын құру (Prototype) - зерттеу идеясын нақты өнімге әзірлеу және енгізу (топтық жұмыс); жұмыс нәтижелерін бағалау (Test) – өзін-өзі бағалау, өзара бағалау және зерттеу жобасының нәтижелерін бағалау (жұптық және топтық жұмыс).

Кейс-стадиді оқытудың белсенді әдісі мұғалімнің оқушылардың талдауы, шешімі мен бағалауы үшін арнайы тұжырымдаған өндірістік немесе экономикалық жағдайдың бір түрі ретінде әрекет етеді. Кейстердің белгілі бір ерекшеліктері бар.

1. Істің негізі әдетте нақты жағдайға негізделген - шынайы немесе арнайы болып мұғаліммен тұжырымдалған , оның материалы арнайы зерттеулердің нәтижелерімен, статистикалық есеп беру нысандарымен және басқа да қосымша ақпаратпен қамтамасыз етілген.

2. Іс үшін нақты тұжырымдалған сұрақтардың болуы тән немесе; істі талдау кезінде ең бастысы не екені және бірінші кезекте талдауды қажет ететіні әрдайым айқын бола бермейді; істі талдаудағы және шешімін табудағы ең маңызды және қиын кезеңдердің бірі-негізгі мәселені анықтау.

3. Істің нақты шешімі болмауы мүмкін. Істің артындағы нақты жағдайға жақын көптеген шешімдерді қамтуы мүмкін.

4. Бұл сөзді қабылданған мағынада шешу мүмкін болмаған кезде, мәселені анықтау және нақтылау, оны талдау және қалыптасқан жағдайда мінез-құлықты анықтау басты шешім деп санауға болады.

Кейс-технология, өз кезегінде, кейсті - қалыптасқан жағдайды немесе шешімі жоқ белгілі бір қызмет түрін жүзеге асыруда, арнайы тұжырымдалған шарттарды талдауға негіздеген.

Критериалды бағалау-бұл білім алушылардың оқу жетістіктерін білім берудің мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін білім беру процесінің барлық қатысушыларына нақты анықталған, ұжымдық түрде әзірленген, алдын ала белгілі критерийлермен салыстыруға негізделген процесс. Критериалды бағалау білім алушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижелілігін және оқу материалын игерудің іс жүргізу жағын, сондай-ақ жеке тұлғалық қасиеттердің көрінісін ескереді.

Критериалды бағалаудың мақсаты бағалау критерийлері негізінде білім алушыларды оқу нәтижелері туралы объективті ақпарат алу және оқу процесін одан әрі жетілдіру үшін барлық мүдделі қатысушыларға ұсыну болып табылады.

Критериалды бағалау білім алушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижелілігін және оқу материалын игерудің іс жүргізу жағын, сондай-ақ жеке тұлғалық қасиеттердің көрінісін ескереді. Білім алушыларға қойылған белгілердің объективтілігі шартты түрде үш топқа бөлінетін өлшемшарттармен айқындалады.(3-кесте).

3-кесте

№	Топтар	Критерийлер
1	Пәндік-мазмұндық	Толықтығы, жалпылануы, жүйелілігі, дұрыстығы, мағынасы
2	Мазмұнды және белсенді	Білімнің беріктігі, тиімділігі, ойлау операциялары, зияткерлік, жалпы білім беру, зерттеу және басқа да дағдылар
3	Жеке/жеке	Белсенділік, тәуелсіздік, өзін-өзі бағалау, сыни

Бағалау жүйесі-бұл білім беру сапасын анықтауға, білім беру саласындағы қазіргі заманғы міндеттерге сәйкес келмеген жағдайда оқыту стратегиясы мен тактикасы бойынша түбегейлі шешімдер қабылдауға, білім беру мазмұнын да күтілетін нәтижелерін бағалау нысандарын да жетілдіруге мүмкіндік беретін оқыту мәселелерінің жетістіктері мен диагностикасын өлшеудің негізгі құралы. Бағалау-алынған нәтижелер мен жоспарланған мақсаттардың арақатынасы, процесі. Бағалау- ағымдағы және қорытынды кезеңдерінде білім алушылардың үлгерімі туралы ақпаратты жинау және талдау болып табылатын білім беру процесінің қажетті құрамдас бөлігі. Бағалау мақсаты, міндеттері, пәні, объектісі, принциптері, әдістері, нысандары мен құралдары білім беру процесінің барлық субъектілеріне – колледж әкімшілігіне, оқытушыларға, ата-аналарға және білім алушылардың өздеріне түсінікті болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Борибеков К.К. Проблемы развития технического и профессионального образования сборник статей, выступлений и докладов. Астана, 235 стр.

2. Информационные технологии в образовании: материалы VI-ой научно-практической конференции, 5 мая 2011 года – Семей: Издательский дом «Интеллект»-114 с.

3. Мұхамбетжанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивтік жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері: Әдістемелік құрал. –Алматы, 2007- 47 бет.

4. Оразахынова Н.А. «Сатылай кешенді талдау технологиясының ғылыми-әдістемелік негіздері» (монография) – Алматы, 2007 -287 бет.

5. Платов В.Я. «Деловые игры: разработка, организация, проведение» -Москва, ИПО ПРОФИЗДАТ, 1991

6. Содержание деятельности методиста в контексте модернизации образования: Учеб.пособие- Алматы: РИПКСО, 2007 -104 с.

7. Садвакасова З.М. «Организационный менеджмент в образовании: схемы и таблицы. Учебное методическое пособие для вузов. –Алматы: «ДОИВА Медеуского района», 2006-140 с.

ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН САУЫҚТЫРУ МІНДЕТТЕРІ

Оксукбаева Айдана Ногаевна,
Арнайы пән оқытушысы
«Сәтбаев индустриалдық колледжі» КММ-сі

Аңдатпа: Мақалада заманауи мектептегі оқушыларды тәрбиелеу мен сауықтыру міндеттері қарастырылған. Оның ішінде, тәрбие әдістері мен формаларына тоқталды. Сонымен қатар, бұл жұмыста балалардың әл-ауқатын қамтамасыз ету шарты ретінде этнопедагогика мен этнопсихологияның жетістіктерін ескере отырып құндылық көзқарастарды жүзеге асыру мәселесі де қозғалды. Тәрбиелеу мен сауықтыру туралы қарастырсақ инклюзивті білім беру туралы да айтпай кетуге болмас, сондықтан инклюзивті білім беру мәселелері де ашылып айтылды.

Аннотация: В статье рассмотрены задачи воспитания и оздоровления учащихся в современной школе. В том числе, остановился на методах и формах воспитания. Кроме того, в данной работе была затронута проблема реализации ценностных установок с учетом достижений этнопедагогики и этнопсихологии как условия обеспечения благополучия детей. Что касается воспитания и оздоровления, то нельзя не упомянуть и об инклюзивном образовании, поэтому были раскрыты и вопросы инклюзивного образования.

Annotation: the article discusses the tasks of education and rehabilitation of students in a modern school. In particular, they focused on the methods and forms of Education. In addition, this work also touched upon the problem of the implementation of value attitudes, taking into account the achievements of ethnopedagogy and ethnopsychology as a condition for ensuring the well-being of children. If we consider education and wellness, we cannot fail to mention inclusive education, so the issues of inclusive education were also revealed.

Түйін сөздер: заманауи мектеп, тәрбиелеу, әдістер, инклюзивті білім беру, құндылық, буллинг, пішін.

«Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың дұшпаны» деп әлемнің екінші ұстазы айтып кеткендей, білім мен тәрбиені қатар беру – кез келген ұстаздың міндеті. Жас ұрпақты біліммен қоса тәрбиемен де қаруландыру арқылы нағыз тұлғаларды жетілдіріп шығара аламыз.

Тәрбие беруде мақсатқа жету үшін заманауи әдістер мен формаларды қолданамыз. Мектептің тәрбие үрдісінде төмендегі технологияларды қолдануға болады:

- Диалогтық (сұхбат) технологиясы
- Коллаж технологиясы
- Топтық шығармашылық жұмыс
- Жеке тұлғаға бағытталған технология
- Іскерлік ойын технологиясы;
- Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы
- Тьюторлық-педагогикалық қолдау технологиясы
- Арт-терапия технологиясы т.б.

Тәрбие технологиялары жеке тұлғалардың ізгілік қасиеттерінің дамуына мүмкіндік береді.

Заманауи тәрбие технологиясының бірі -жоба технологиясы.

Жоба технологиясы арқылы оқушының зерттеушілік жағынан қалыптастыруға болады. Тәрбие мәселесіне байланысты әртүрлі тақырыптар ұсынылады. Мысалы, «Отбасында баланы тәрбиелеудің әдістері», «Отбасы, мектеп және оқушы арасындағы сабақтастық», «Оқушыларды салауатты өмір салтына тәрбиелеу» т.б.

Жоба орындау барысында оқушының төмендегі қабілеттері қалыптасады:

- Жұмысты орындауға деген талпыныс
- Жаңа білімді іздеуге деген мотивация
- Өз көзқарасын дәлелдеуге ұмтылу.

Жоба жазу оқушының аналитикалық ойлауын дамытады, шешім қабылдай алу қабілетін қалыптастырады. Оқушыны ізденушілікке баули отырып, өзінің кәсіби бағдарын айқындауға көмектеседі. Жоба әдісінде мына міндеттер жүзеге асады:

- Оқушылардың танымдық іскерліктері мен дағдыларын дамыту
- Ақпараттық кеңістікте бағдар ала білу
- Өз бетінше жоспар құра білу
- Ғылымның түрлі салаларынан білімді біріктіре білу
- Сын тұрғысынан ойлау қабілеті.

Заманауи тәрбие технологияларының бірі – коллаж. Түрлі-түсті суреттерді жабыстыру арқылы әңгіме құрастыру оқушының сөйлеу дағдысын дамытады.

Жан-жақты ойлау технологиясын қолдану арқылы тәрбие сағаттарын өткізуге болады. Түрлі тренингтер, сергіту сәттерін, топтық жұмыс жасау, соның ішінде топтық жұмыста постер шығару оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Топтық шығармашылық жұмыс оқушылардың рухани-адамгершілік, ізгілік қасиеттері қалыптастырып, ынтымақтастық, гумандық педагогиканың бір формасы болып табылады. Оның ғылыми-әдіснамалық негізін қалаған ғалымдардың бірі Ш.А.Амоношвили. Гумандық педагогика идеясы адамды құндылыққа тәрбиелейді. Оқушының табиғи қасиеттері мен жеке ерекшеліктеріне байланысты оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырады. Топтық-шығармашылық технологияның мазмұны гумандық педагогиканың қағидалары мен өлшемдерін негізге алу болып табылады. Топтық-шығармашылық технология барысында оқушылардың рухани-адамгершілік, ізгілік қасиеттері қалыптасады.

Бірлескен оқу іс-әрекетінде оқушылар әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыдан да дами түседі, өйткені олар өзгелердің көзқарастарын тыңдап, өз идеяларын айтуға және қорғауға мәжбүр болады. Жаңартылған білім мазмұнындағы оқу мақсаттары топтық жұмыстарға негізделген.

Тәрбие үрдісінде жиі қолданылатын технологиялардың бірі ойын технологиясы. Білім алушылардың тілдік дағдысын қалыптастыру барысында грамматикалық ойындар қолданылады. Ойын технологиясы оқушының іскерлік қасиетін қалыптастырады.

Ойын технологиясы арқылы оқушының бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін ашуға болады және олардың бойындағы ұйымдастырушылық, көшбасшылық қабілеттерінің артуына көмектеседі.

Отандық психологияда сурет терапиясы, бейнелеу өнері терапиясы, құм терапиясы, әуен терапиясы, сонымен қатар арт-терапия кеңінен таралған. Арт -терапия жеке тұлғаның жан дүниесін пайдалана отырып, шығармашылық білімін арттыруға көмектеседі. Арт-терапияны мұғалім өзінің тәрбие жұмысы кезінде қолданады.

Келесі маңызды мәселе, балалардың әл-ауқатын қамтамасыз ету шарты ретінде этнопедагогика мен этнопсихологияның жетістіктерін ойлай отырып құндылық көзқарастарды жүзеге асыру болып табылмақ. Құндылық — белгілі бір заттың маңыздылығы, керектігі. Оның маңыздылығы мен пайдалылығы табиғаттан емес, адам болмысына енген, адам оған құштар не қажеттілік сезетін нақты қасиеттердің субъективті бағалануынан болады. Яғни, тәрбиелеу мәселесінде оқушыларымыздың бойына ұлттық құндылықтарымызды сіңіру де аса маңызды орын алады.

Білім беру мәселесінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беру әдістері де қарастырылып отыр. Заманауи білім берудің негізгі тәжірибелік міндеттерін орындауда мектептегі білім беру процесінде қолданылған әрекеттер мен құралдардың тиімділігін сараптау негізінде анықтауға болады. Осыған байланысты педагогтер өз қызметінің объектісіне әлеуметтік психологиялық және педагогикалық қырынан мінездеме беріп, танып

білумен зерттеу дағдыларын меңгерулері керек. Түрлі дидактикалық ойындар арқылы мүмкіндігі шектеулі оқушылардың ойлау қабілетін дамытумызға болады.

«Біркелкі пішіндерді сана»

Мақсаты: Пішіндерді танып, топтастыра білуге үйрету. Ойлау қабілетін, қол қимылын жаттықтыру.

Көрнекілік: Геометриялық пішіндер суреттері бар, таратпа суреттер. (15 дана).

Барысы: Әр оқушыға әр түрлі формалы суреттер таратылып беріледі. Суреттерден біркелкі пішіндерді санап атау керек.

«Бос торларды сәйкес пішіндермен толтыр»

Мақсаты: Геометриялық пішіндерді танып, атай білуге үйрету. Бос торларды сәйкес пішіндермен толтырту.

Көрнекілік: Әр балаға жеткілікті таратпа суреттер.

Барысы:

Балаларға суреттер таратылып беріледі. Суреттердегі бос торларды сәйкес пішіндермен толтырады.

«Қандай пішін жетіспейді»

Мақсаты:Геометриялық пішіндерді атай білуге үйрету.Қай пішін жетіспейтінін тапқызу.

Көрнекілік: Геометриялық пішіндер (қораптан алу).

Барысы: Тақтаға геометриялық пішіндер қойылады. Оқушылар көздерің жұму арқылы қай пішін жетіспейтіндігін табады.

Қазіргі таңда мектептерде суицид, буллинг сынды мәселелер көптеп кездесуде. Суицид пен буллингтың алдын алуымыз үшін, онымен күресу жолдарын қарастыруымыз керек. Алдымен суицидтің алдын алу туралы ашып көрсетейік:

- Суицидке барады деп қауіптенген адаммен сабырмен сөйлесуге уақыт бөліңіз. Оны тыңдауға дайын екеніңізді білдіріңіз.
- Адамға медициналық қызметкерден (дәрігер, психиатр), кеңесшіден немесе әлеуметтік қызметкерден көмек сұрауға кеңес беріңіз. Оны кездесуге ертіп баруды ұсыныңыз.
- Егер сіз адамға қауіп төніп тұрғанын білсеңіз, оны жалғыз қалдырмаңыз. Төтенше жағдайлар қызметіне, дағдарыс кезіндегі жедел жәрдем желісіне, медицина маманына немесе адамның жақынына хабарласыңыз.
- Егер жақыныңыздың жағдайы алаңдаттырса, оған зиян келтіретін тұрмыстық заттарды жасырыңыз.

Ал буллингтің алдын алу үшін мұғалімге мынандай ақыл-кеңес бере аламыз:

Қазіргі уақытта мектептегі және сыныптағы буллингпен күрес мәселесі күн тәртібіндегі актуалды тақырыптардың бірі. Мұғалімдер әрқашан оқушылардың ата-анасымен тығыз байланыста болуы керек. Өйткені көбінесе ата-анасы баласының сыртқа шыққандағы мінез-құлқынан хабары болмай қалады. Содан соң сыныпта ортақ жағымды атмосфера қалыптастыру маңызды. Бұзақылыққа баратын оқушылармен профилактикалық тәрбие жұмысын жүргізу керек.

Сөзімді қорытындыласам, «тәрбие» және «тәрбиелеу» сөздері өте кең ұғым. Сол себепті де, бұл тақырыпта біз тәрбие әдістерін, ұлттық құндылықты, инклюзивті білім беруді, суицид пен буллингті де қарастырды, Иә, «тәрбиелеу» ұғымына көптеген ауқымды мәселелерді де жатқызамыз. Білім беру қаншалықты маңызды болса, тәрбие де соншалықты өзекті мәселе болмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбенбаев С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Алматы, 2004.
2. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К.Б 12 Жалпы педагогика: Оқулық – Алматы: «Нұр-пресс», 2005 – 228 б.
3. Бабанский Ю.К., Ильина Т.А., Жантекеева З.У. Педагогика высшей школы. – Алма-Ата: Мектеп, 1989.Игібаева А.Қ. Қазақстандағы педагогикалық ой-пікір мен білім беру тарихы (IX ғ -XXғ 50-ші жылдары). - Өскемен, 2012. – 152 б.
4. Классному руководителю //Под ред. М.И.Рожкова. - М.,1999.-с.63-100.

5. Майгаранова Ш., Иманбаева С.Т. Мектептегі тәрбие теориясы мен әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы. - 2009, - 260 бет.
6. Садыков Т.С. и д р. О разработке ведущих идей в профессиональной подготовке будущего специалиста // Вестник АГУ им. Абая. №5(5), 2001. - С. 21-25.
7. Тажбаева С.Г. Мектептегі тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Алматы, 2013.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Жүнісбек Айдана Сұлтанбекқызы,
арнайы пән оқытушысы
Сейткерим Арайлым Анарбайқызы,
01140100-Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 1 курс студентті,
Түркістан жоғары көпсалалы, қол өнер колледжі

Аңдатпа
Мақалада бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағыдларын дамыту барысында инновациялық технологияларды әсері жайында баяндалады. Зерттеудің мақсаты-кәсіби бағдарланған оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігін арттыру, интерактивті әдістер арқылы оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамыту, мәтінмен жұмыс процесінде білім алушылардың білімі мен практикалық дағдыларын қалыптастыру. Зерттеуде әдебиеттерге теориялық талдау әдісі қолданылады.
Тірек сөздер: инновация, технология, коммуникативті дағдылар, бастауыш сынып, интерактивті тәсіл.

Аннотация
В статье рассказывается о влиянии инновационных технологий на развитие коммуникативных навыков младших школьников. Цель исследования-повышение эффективности использования инновационных технологий в процессе профессионально ориентированного обучения, развитие коммуникативных навыков учащихся посредством интерактивных методов, формирование знаний и практических навыков обучающихся в процессе работы с текстом. В исследовании используется метод теоретического анализа литературы.
Ключевые слова: инновации, технологии, коммуникативные навыки, начальный класс, интерактивный подход.

Annotation
The article describes the impact of innovative technologies on the development of communication skills of younger schoolchildren. The purpose of the study is to increase the effectiveness of the use of innovative technologies in the process of professionally oriented learning, the development of students' communication skills through interactive methods, the formation of knowledge and practical skills of students in the process of working with text. The research uses the method of theoretical analysis of literature.
Key words: innovation, technology, communication skills, primary school, interactive approach.

Қазіргі білім берудің жаңаруы мұғалімдерден қазіргі білім беру жүйесіндегі инновациялық өзгерістердің тенденцияларын білуді талап етеді.

Ақпарат тез өзгеріп, жаңарып отыратын қазіргі заманда үнемі білім алуға және жаңа жағдайларға бейімделуге қабілетті балаларды дайындау қажеттілігі туындады. Бастауыш мектепте баланың жеке басын одан әрі тәрбиелеу мен дамытудың негізі қаланады, сондықтан білім сапасын арттыру үшін инновациялық технологияларды пайдаланудың маңызы зор.

Бастауыш мектепте оқушылар Ана тілі арқылы қоршаған әлеммен танысады. Олар әртүрлі құбылыстар, оқиғалар туралы ақпарат алады. Нәтижесінде балада белсенді өмірлік ұстанымның қалыптасуы, оқиғаларға қатысу сезімі байқалады. Мектепті реформалау талаптарын ескеретін болсақ, бастауыш мектептің оқу бағдарламасына және оқулықтарға өзгерістер енгізілуде.

Зерттеудің мақсаты - кәсіби бағдарланған оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігін арттыру, интерактивті әдістер арқылы оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамыту, мәтінмен жұмыс процесінде білім алушылардың білімі мен практикалық дағдыларын қалыптастыру.

Бағдарлама жылдам оқуды үйренуге, оқуды ауызша қайталауға, қажетті ақпаратты есте сақтау қабілетін дамытуға көп көңіл бөледі. Мәтіндерді оқу және түсіну балалардың әлем туралы білімдерін кеңейтеді, олардың дүниетанымын қалыптастырады.

Бастауыш мектептегі білім өте үлкен білім көлемін қамтиды. Бұл білім балаларға тек теориялық түрде ғана емес, сонымен қатар белгілі бір дағдыларды жаттықтыру үшін де берілуі керек. Қазіргі заманғы баланы табысты тәрбиелеу үшін сыныпта оқу процесіне қызығушылықты дамытуға, оқушылардың іс-әрекетінің мотивін қалыптастыруға және танымдық әрекетті белсендіруге ықпал ететін белгілі бір жағдайларды жасау қажет.

Бағдарлама жылдам оқуды үйренуге, оқуды ауызша қайталауға, қажетті ақпаратты есте сақтау қабілетін дамытуға көп көңіл бөледі. Мәтіндерді оқу және түсіну балалардың әлем туралы білімдерін кеңейтеді, олардың дүниетанымын қалыптастырады.

Ғылымды ілгерілету оның әдіснамалық бағыттарына да байланысты. Сондықтан қазіргі уақытта оқу орындарында технологияның теориялық және практикалық инновациялары қолданылады. Мұндай мәселелермен А. Я. Савельев, В. М. Максимов, Г. К. Селевко және т. б. ғалымдар айналысты. [1, с. 28]

Инновациялар немесе жаңашылдық адамның кез келген кәсіби іс-әрекетіне тән, сондықтан табиғи түрде зерттеу, талдау және негіздеу нысанасына айналады.

"Инновациялық білім беру технологиясы" дегеніміз не? Бұл өзара байланысты үш компоненттен тұратын кешен:

1. Білім алушыларға берілетін заманауи мазмұн пәндік білімді игеруді емес, қазіргі заманғы талаптарға сәйкес келетін құзыреттерді дамытуды көздейді.
2. Оқытудың заманауи әдістері-бұл материалды пассивті қабылдауға ғана емес, білім алушылардың өзара әрекеттесуіне және олардың оқу процесіне қатысуына негізделген құзыреттілікті қалыптастырудың белсенді әдістері.
3. Қашықтықтан оқыту нысандарының артықшылықтарын тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін ақпараттық, технологиялық, ұйымдастырушылық және коммуникациялық компоненттерді қамтитын заманауи оқыту инфрақұрылымы. [2, с. 19]

Инновациялық білім беру технологияларының басты мақсаты – адамды үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүруге дайындау.

Инновациялар өздігінен пайда болмайды, олар ғылыми ізденістердің, жекелеген мұғалімдердің, тұтас ұжымдардың озық педагогикалық тәжірибесінің нәтижесі. Бұл процесс өздігінен болуы мүмкін емес, оны басқару керек.

Сергей Иванович Ожеговтың еңбегінде инновация ұғымына мынадай анықтама берілген:

- инновация – алғаш рет жасалған немесе жасалатын, пайда болған немесе жақында пайда болатын;
- ескісін ауыстыру, қайта жаңарту;
- кешегі өткенге немесе қазіргі уақытқа қатысты;
- жеткіліксіз зерттелмеген, белігіс аз деген ұғымды білдіреді.

Инновациялық технологиялар:

- Интерактивті тақта;
- Компьютерлік бағдарламалар;
- Мультимедиялық презентациялар;

Инновациялық технологияларды қолдану мұғалім мен оқушыға бірқатар артықшылықтар береді:

✓ *Мотивацияны жақсарту:* интерактивті оқыту пәнге деген қызығушылықты оятады және оқуға деген ынтаны арттырады.

✓ *Сыни ойлауды дамыту:* компьютерлік бағдарламалар мен презентацияларды қолдану студенттерге ақпаратты талдауға және қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

✓ *Жеке тәсіл:* интерактивті тапсырмалар әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге және оқу бағдарламасын оның қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді.

✓ *Білімді бағалау:* білімді бағалаудың заманауи жүйелері мұғалімге оқушылардың үлгерімі туралы жедел ақпарат алуға және оқу процесін түзетуге мүмкіндік береді.

Осы сияқты инновациялық технологиялар мұғалімге оқу үдерісін қызықты әрі тиімді етуге мүмкіндік береді. Заманауи технологияларды қолдану балаларға материалды жақсы меңгеруге мүмкіндік береді, олардың ой-өрісі мен ақпаратты талдау қабілетін дамытады. [1, с. 22]

Аталмыш технология оқушылардың коммуникативті: *айтылым, оқылым, жазылым, тыңдалым* дағдыларын дамуына үлкен роль атқарады.

Коммуникативті дағдыларды қалыптастыру бірлескен іс-әрекеттің нәтижесінде сәтті болады. Сондықтан сабақтарда және сабақтан тыс жұмыстарда ынтымақтастық технологиясын қолдану керек. Бірлескен іс-әрекет сабақты жандандырады, оқушылардың оқу жұмысына саналы көзқарасын тәрбиелейді, ақыл-ой белсенділігін аттырады, материалды бірнеше рет қайталауға мүмкіндік береді.

Инновациялық технология оқушылардың кәсіби шеберлігін жетілдіреді, соның арқасында оқушы өзінің білімін қоршаған әлемге көрсете алады.

Оқытудың интерактивті әдісі білім берудегі жаңа ұғым емес. Көптеген мұғалімдер мен оқушылар бұл әдіспен таныс. Көптеген оқу орындары оқытудың осы әдісінің тиімділігі туралы біледі.

Оқытудың интерактивті әдісінің басты мақсаты-оқушылардың жеке және ұжымдық қабілеттерін жетілдіру ғана емес, сонымен қатар олардың ақпаратты дұрыс қабылдауын, ақпаратты талқылауға қатысуын және әртүрлі мәселелер бойынша шешім қабылдауын бақылау.

Қазіргі уақытта бәсекеге қабілетті әлеуметтік ортада адамның сапалық сипаттамаларын жетілдіру, әрине, ерекше, басқа ойлау мен шығармашылық қызметті қажет етеді. Білім беру саласындағы ақпараттандыру оқытуды ұйымдастырудың нысандары мен әдістерін жетілдіріп қана қоймайды, сонымен бірге бүкіл оқу процесін басқару мен бақылаудың жаңа әдістерінің пайда болуына жағдай жасайды. Ақпараттық технологияларды дұрыс пайдалану оқу-әдістемелік материалдарды жинақтауға, оқу материалдарын қолданудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, жеке бағдарламалармен жұмыс істеу мүмкіндігі пайда болады, сабаққа дайындық және оны өткізу тиімді болады, мұғалім дидактикалық материалды көбейтеді, оқушылардың білім деңгейін бақылайды.

Тиісінше, бүгінгі күннің талабымен білім берудің дамуына байланысты мемлекет пен қоғам алдында жаңа құндылықтарды ескере отырып, жаңа өзгерістер пайда болады, білім беру жүйесін түбегейлі өзгерту мәселелері қойылады. Тек нақты өте маңызды құндылықтар әсер етеді және осы салада шешуші қадамдар жасауға көмектеседі.

Біз күн сайын компьютердің көптеген жылдар бойы қалыптасқан оқыту әдістеріне жаңа өзгерістер мен жаңа идеялар енгізгенін көреміз. Бұл жерде баланы тәрбиелеудегі компьютердің әсерін зерттеу педагогика ғылымдарының маңызды мәселелерінің бірі болып табылады.

Егер педагогика ғылымы күн сайын жаңа фактілермен, тенденциялармен толықтырылса, онда ол сөзсіз алға жылжиды. Осыған байланысты біз В. В. Краевскийдің жаңа анықтамасына сүйенеміз: "педагогикалық теорияның негізі мен құрылымы бойынша педагогика әдістемесі білім жиынтығын құрайды, білімді жинақтау әдістері мен тәсілдерін анықтайды".[3, с. 9]

Оқу процесінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдану білім алушылардың ойлау қызметін және де коммуникативті дағдыларын дамытуға дамытуға ықпал етеді. Қазіргі білім беру процесінің талаптарына жауап беретін интерактивті әдістер оқытудың білім беру және тәрбиелік аспектілерінің сапасын едәуір арттырады. Мұғалімнің өнері мен шеберлігі-білім алушылардың білім деңгейі мен сапасын арттырудың жаңа жолдарын үнемі шығармашылық ізденісте болу. Мектеп сабағы интерактивті әдістерді кеңінен қолдану үшін педагогикалық шеберліктің тұғыры болып табылады. Оқу процесінде инновациялық технологияларды қолдану оқу мотивациясын арттыруға, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға әкеледі.

Әдебиеттер тізімі

1. Турабаева Л.К. ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ХОДЕ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ШКОЛЕ // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 7. – С. 40-42;
2. Kathryn Holt, The Impact of Technology on Primary Education - Monterey Bay.: California State University, 2015.-46 p.
3. Абдуллина Л.Б., Гизатуллина К.Х. Развитие коммуникативных умений и навыков младших школьников// Мир науки, культуры, образования, 2018 4(71), 9-10 с.

ДАЛА ДАНЫШПАНЫНЫҢ ТАҒЫЛЫМЫ МЕН ДӘУІРЛІК МАҢЫЗЫ

Даулетқазинов Айдос Еділұлы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
«Zhansugurov college»- ның география
пәнінің оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі
Талдықорған қ., Қазақстан

Аннотация: Мақалада Қазыбек бидің Қазақ елінің әдет-ғұрып заңдарын қалыптастыруға ат салысқан, халқының еркіндігі мен азаматтығын ойлаған, кемеңгер ойшыл, қажымас қайраткер ретінде ел бірлігін сақтау жолында қосқан үлесі туралы мәліметтерін өз құндылықтарымызды қастерлей отырып тереңдету, Мәңгілік Ел болу жолында жас ұрпаққа Отанға деген сүйіспеншілік пен патриоттық сезімнің жаңаша үлгісін қалыптастыру жолдары қаралады.

Аннотация. В статье приводятся сведения о вкладе Казыбека Би в формирование обычного права Казахской страны, думавшего о свободе и гражданстве своего народа, как гениального мыслителя, неутомимого деятеля, и его вкладе в сохранение национальное единство при уважении наших ценностей, углубление любви и патриотизма к Родине молодому поколению на пути к становлению Вечной Страной.рассмотрены пути формирования нового образца чувствования.

Abstract: The article discusses the ways to deepen the information about the contribution of Kazybek BI to the preservation of the unity of the country as a brilliant thinker and tireless figure, who participated in the formation of the customs laws of the Kazakh country, thought about the freedom and citizenship of the people, cherishing our values, forming a new model of love for the motherland and patriotic feelings for the younger generation on the way to becoming a Mangilik El.

Тірек сөздер: Шешендік сөздер – қоғамдағы тарихи-әлеуметтік жағдайлар, көшпелі өмір салтын ұстанған елдің тұрмыс-тіршілігі, құқығына байланысты терең ой, бейнелі, шебер тілмен баяндалған халық шығармасы. Мағынасы терең, тілі көркем, терең тұжырымды, логикалық ой, нақыл сөздер.

Ключевые слова: Ораторское искусство-это народное произведение, выраженное образным, умелым языком, глубоко мыслящим, связанным с историческими и социальными условиями в обществе, бытом, правом страны, ведущей кочевой образ жизни. Смысл глубокий, язык художественный, глубокая формулировка, логическая мысль, притчи.

Key words: Oratorical words are a folk work in which deep thought, imagery, and masterful language are related to the historical and social conditions in the society, the life and rights of a country with a nomadic lifestyle. Proverbs with deep meaning, beautiful language, deep reasoning, logical thought.

Аты аңызға айналып, есімі ел аузында кеңінен тараған тарихи тұлғаның бірі, қазақ ұлысында Қаз дауысты Қазыбек би атанып кеткен Қазыбек Келдібекұлы. Дала мектебінен тәлім алған дара тұлғаның ұлан ғайыр жеріміздің бүтіндігін қорғау жолындағы кемеңгерлігін ешкім жоққа шығара алмайды. Қазақ хандығы дәуірінде өмір кешкен жырау XVII ғасырдың орта тұсында Абылайханның ақылшы биі болған. Оның бізге жеткен нақыл сөздері мен өлеңдерінен туғанына жақпаса да, турасын айтып жүретін алдаспан өткірлігін байқауға болады. Атыңнан айналайын дана бабаларым айтудай-ақ айтып кетті-ау, бірақ балалары содан қандай нәтиже шығарып жатыр – сол маңызды болып тұр. Қазыбек бабамыз ел басына екі талай күн туған жоңғар шапқыншылығы кезінде еңсесін төмен бүкпеген, дұшпанынан үрікпеген, айтар сөзін ірікпеген, ұлардай шулап, құландай жортқан елді бірлікке шақырған ұлтымыздың дара перзенттерінің бірі.

Бабамыздың бізге аманатқа қалдырған мұрасы арқылы зерделей келе, ұлттық болмысымыздың қандай қуатты болғанын аңғарасың. Біз ұлы Тұран даласын тұлпарының тұяғымен дүбірлеткен қазақия ұлысының бүгінгі ұрпағы, бабаларымызбен мақтанған дұрыс-ақ, бірақ, құры мақтанға ұрынбай, соларға ұқсап, ұлт пен ұрпақ үшін әділдіктің жолында арын кірлетпей, барын жоғалтпай, рухани қазынасын тоналтпай саф алтын күйінде сақтап, кейінгі келе жатқан зейінді жеткіншектерге жеткізе білсек, азуын Айға білеген алпауыт елдерден еш кем түспейтініміз ақиқат. Қазыбек атамның артына қалдырған асыл мұрасын оқығанда көңілге тоқығаным осы болды. Көңілдеріңізге қонбаса Қазыбек бише:

Қазақ деген мал баққан елміз,
ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз.
Еліміздің құт-береке қашпасын деп,
жеріміздің шетін жау баспасын деп
найзасына жылқының қылын таққан елміз.
Дұшпан басынбаған елміз,
басымыздан сөз асырмаған елміз.
Досымызды сақтай білген елміз,
дәм-тұзын ақтай білген елміз.
Бірақ асқақтаған хан болса – хан ордасын таптай білген елміз.
Атадан ұл туса – құл боламын деп тумайды,
анадан қыз туса – күң боламын деп тумайды,
Ұл мен қызын жатқа құл мен күң етіп отыра алмайтын елміз.
Сен темір болсаң, біз көмірміз – еріткелі келгенбіз,
Қазақ-қалмақ баласын теліткелі келгенбіз.
Танымайтын жат елге танысқалы келгенбіз,
танысуға көнбесең – шабысқалы келгенбіз.
Сен қабылан болсаң, мен арыстан – алысқалы келгенбіз,
тұтқыр сары желіммен жабысқалы келгенбіз.

Бітім берсең – жөніңді айт, бермесең – тұрысатын жеріңді айт! – дегені сөзі асыл, ойы қорғасын Қазыбек бидің осы тағылымды ұрпағы өнеге етіп, өмір сүру үшін қалдырғанын естен шығармаған абзал. Жас баланың бұл сөздерінен бас алыспақ батырлықты да, ынтымаққа шақырған ізгілікті де аңғарған қалмақ ханы әділдікке жығылып, өжеттігі мен шешендігіне риза болып: «Дауысың қаздың дауысындай екен, бұдан былай сенің есімің Қаз дауысты Қазыбек болсын», – деген екен. Соның арқасында елшілік жау қолындағы 90 тұтқынды шабылған мал, тоналған мүлігімен шашау шығармай қайтарып алып, елге олжалы оралған екен. Қазыбек бұдан кейін де жоңғарларға екі рет елшілікке барып, ел намысына дақ түсірмей, көздеген мақсатын орындап қайтқан [1].

Қазыбек бидің арманы мен бүгінгі он беске толмаған жастардың арманы жер мен көктей. Дауылпаз жыраудың бұл сөзінен қазіргі қоғамның басты тақырыбына айналған ұлттың ұлы мұраты – Мәңгілік Ел болу жолында жанын аямайтындығы жатқанын аңғару қиын емес. Он бес тұрмақ бүгінгі жиырманың жалына жармасқан жастарымыздың көбінің ұлттық деңгейде ойлануы былай тұрсын, ұлтының құндылықтарына мұрнын шүйіре қарайтын жатбауырлық аңғарылады. Бұлар Қазыбек бидің нақылдарын оқымақ түгілі кім екенін де анық біле бермейді-ау. Ақиқатын айтсақ, бұл – ұлттық трагедия. Бүгінгі жастардың көбісі дәл мынандай қасиетті даланы жанын беріп, қанын төгіп жүріп қорғаған бабаларын толығымен танымайтындығында. Ендеше олардың патриоттығы қандай деңгейде екені айтпаса да түсінікті.

Қазыбек бидің өз заманында ел бастаған көсем, сөз бастаған шешен, қол бастаған батыр, жыр қалдырған ақын атанған ерекше тұлға. Олай болса, сондай батыр бабалардың ұрпағы екенімізді тілмен ғана айтып мақтанбай, ісімізбен де соған лайық болғанға не жетсін?! Жарасымды тірлік кешіп, ірілік көрсету үшін бірлік керек екенін меңзеген жыраудың жырынан ғибрат алсақ, бұдан да бақуатты күн кешудің жолына түсетініміз хақ. Бірде Абылайханға айтқан мына ескертпесі де былайғы жұрт үлгі алатын терең өнегелі нақыл екенін ескере жүрген жөн.

Арық емес, қатумын,
Қара жерден татуымын.
Көшершілік кезде түйе азады,
Жетімдік көрсе қыз азады.
Елінде жаугершілік болса,
Тағында хан азады,
Табындағы би азады[2]

дегені бүгінгі биліктің кеңесшілеріне де осындай өткірлік керек дегенді білдіреді. Әрине, бүгінде кеңес айтсаң, кемшілік іздедің деп түсінетін сана қалыптасқаны да рас. «Дос жылатып айтады» деген қарапайым ғана қағидаға сүйенсек, керек жерінде кем-кетігін түзеуге себепші болып, ақиқаттты айтуды ар санамағанымыз дұрыс-ақ. Төле би бабамыздан жеткен жетелі сөз: «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ». Дала ділмарларынан қалған осы бір алдаспан мінез аңыз болып бара жатқандай. Туған-туысың болмаса да, таныс таппасаң шаруаң шешілмейтін қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Төледен қалған сөздің төресі төмендеген заман. Керісінше, «Қазығы мықты киіз қазықты да жерге қағады» деген түйін ащы да болса ақиқатқа айналған. Шымбайын батса да хан демей, қазы демей шындықты айтуды аманаттап кеткен баларымыздың бірі осы Қазыбек би.

Тату болса, ағайын жақын,
Ақылшы болса, апайың жақын.
Бауырмал болса інің жақын,
Инабатты болса, келінің жақын.

Алдыңа тартқан адал асын,
Қимас жақын – қарындасың.
Сыбайлас болса, нағашың жақын.
Адал болса, досың жақын.
Еркелейтін немерең жақын,
Өз ұрпағың – шөберең жақын.
Жан серігің жас кезіңнен [3]

Әсілі, «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді. Төртеу түгел болса, төбедегі келеді» деп қашан да татулықтың туын биік ұстайтын бабаларымыз бірлікті насихаттап, ұрпағының ынтымағы ұлттың тұтастығына бастайтын сара жол екенін өсиет етіп кеткен. Тіпті, болмашы нәрсеге араздасып кеткен ағайыны ашуы тарқағанда қайтып оралса: «Адасқанның айыбы жоқ, қайтып үйірін тапқан соң», деп құшағын ашып, бауырына басуды ар санамаған. Бұл дегеніміз бабадан жеткен жүйелі сөзді санасынан өткізіп, жетесіне жеткізе білудің жемісі.

Ауруын жасырған ажалсыз өледі,
Зорлықтан қорыққан амалсыз көнеді.
Айтайын десе бұған сор.
Айтпайын десе елге сор.
Отыз тістен шыққанды отыз ру ел білер.
Қазақтың қайғысы қалмақ еді,
берекемен жауын алмақ еді.
Мынау берекені бұзатын ауру еді,
Не қылған ауру салмақ еді.
Қазақтың түбіне жететін ауыр дерт,
зығыр майындай жайылмаса игі еді, –

деген Қазыбек бидің өсиеті бүгінде ескерілмей жатқандай сезіледі[4].

Жасыратыны жоқ қазіргі қоғамда бір кем дүниенің бары рас. Қай сала, қандай жағдайда болмасын сөз бен істің арасында алшақтық басым. Ұлы мұрат жолындағы ұлттық құндылықтар ескерілмей, жанымызға жат өзгенің өрескел қылықтарын талғамай жабыстырып жатырмыз. Ынсапсыздықтан ысырапқа жол беріліп, адам жанын аздыратын ойынханалар мен түнгі клубтардың қатары көбейіп, ұлт болашағы болатын ұрпақтың өн бойын улап, санасын сансыратып-ақ барады. Ерім деп елі сенгендер қолындағы мүмкіндігін «бармақ басты, көз қыстыға» айналдырып, сыбайластыққа ұрынып, жең ұшынан жалғасқан қылмысқа жол ашуда. Осындайда Қазыбек бабамның жүрегінен буырқана шыққан сөз асылына көңілің ауа береді:

Қарт тарихтың қатпар бетін парақтасақ, сөз қадірін бір кісідей-ақ білген ел едік. «Едік», деп өткен шақпен өкіне сөйлегендей болсам, айып етпеңіздер. Сөз шындықтан бұзылмайды. Дәл қазіргі уақытта сол бабалар аманатына қиянат жасап келе жатқан жайымыз бар. Нанбасаңыз бабаның мұрасын оқыңыз, бүгінгі күнмен салыстырып, санаңызда тоқыңыз:

Үй жанында биік төбең болса,
Ол – ерттеулі аттан кем емес.
От басында білгір қартың болса,
Ол жазылған хаттан кем емес.
Біз үш қазақ керіспейік,
Керіскен асылы, бізге жөн емес, –

дейді дала данышпаны[5]. Саясатта да, мәнсапта да, өзінің жаңсақ пікірін шын көріп, аузы көпіріп, өтірік айтып лепіріп, өзі тойғанына кекіріп жүрген жандар аз кездеспейді. Былайғы

күйбең тірліктің илеуінде жүрсе де, «өтірікті шындай, ақсақты тыңдай» ғып, тіл мен жағына сүйеніп жүргендер де жетерлік.

Жалпы жаман мінез-құлықтың біреуі кімнің бойынан кездессе қалған қасиетсіз кеселдің бәрі соған үйірсек келеді. Өтірік – күллі жаман іс-әрекеттің бастауы деп есептесек, нәтижесінде не сөзінде, не ісінде береке жоқ кержалқау пенде ғана емес, ел сеніп отырған тұлғаларымыздың өзі қолындағы билігін ұрлыққа салып, қорлықта қалып жатқанын құлақ естімек түгілі көз көруде. Тұтылғаны құтылудың қамын ойлап, қамауда жігері жасып жатса, құтылғаны ебін тауып, елінен қашып, шетел асып жатыр. Қазыбек бабамыз айтқандай «Қиянатта қият бар» екенін осыдан-ақ байқауға болады. Әйтпесе, қаһарман жырау бізге не деп еді, оқып көріңіз:

Бірде Төле бидің он жұмбағына Қазыбек бабамыз:
Бір дегеніміз – бірлігі кеткен ел жаман.
Екі дегеніміз – егесіп өткен ер жаман.
Үш дегеніміз – үш бұтақты шідерден шошынған ат жаман.
Төрт дегеніміз – төсектен безген жас жаман.
Бес дегеніміз – белсеніп шапқан жау жаман.
Алты дегеніміз –асқынып кеткен дерт жаман.
Жеті дегеніміз – жас келіншек жесір қалса, сол жаман.
Сегіз дегеніміз – серпілмеген қайғы жаман.
Тоғыз дегеніміз –торқалы той, топырақты өлімге бас көрсетпесе сол жаман.
Он дегеніміз –оңалмас кәрілікке дау болмас деген, – деп жауап берген екен[6].

Атқа мінсе, атасын танымай кететін алаөкпелік қанымызда бар халықпыз. Бәкім мұндай мінез барша адамға тән шығар. Көріп жүрген өз қазағым болған соң айтып жатқаным да. Қазақ ұғым үшін ат пен тақ егіз ұғым. Баласы билік басына келіп, таққа отырып жатса, «Атқа мінгені құтты болсын» деп жатамыз. Ендеше «құт әкелсін» деген тақтың буы ұстай білмеген адамның мінезі менмендікке жетелеп, ағайынын айналасынан бездіріп, «жұт» әкелуі бек мүмкін. Ондай жандар бір сәт болса да Қазыбек биден қалған сөз асылын оқып, көңіліне тоқып жүрсе абзал болар еді.

Мінез – Алла Тағаланың пендесіне беретін қасиеттерінің бірі. Адам өз бойындағы мінезін тәрбиелеу арқылы болашаққа бағдар қалыптастырады. Нәтижесінде әр адамның бойынан табылатын осындай ізгі қасиет ұлттың мінезіне айналмақ. Сәл шегініс жасап көрейікші – біздің ұлттық мінезіміз қандай еді?! Даласындай даркан, тауларындай асқақ, көлдеріндей тұнық жалпы табиғатындай сұлу еді. «Еді» деп өткен шақпен сөйлеп отырғаныма айып етпеңіздер. Неге десеңіз, ұлттық болмысымыздың айнасына айналған мінезімізге сызат түсіріп алғанымыз ақиқат. Жасыратыны жоқ қазіргі таңда көбіне бабаларымыздың ерен ерлігі мен жаужүректілігін алдыға тарта сөйлейтініміз рас. Бабамыз батыр, ақын, шешен, көсем болған деп сөз бастағанда алдымызға жан салмаймыз. Шынтуайтына келгенде солардай отаншыл, ұлтжанды, жалпы қазақ үшін қабырғамыз қайыса қояры екіталай болып барады. Бұлайша ой қорытуымның себебі – бахадұр бабаларымыз көрсеткен өрлік пен ерлік бүгінгі ұрпағының, яғни біздің бойымыздан саф таза күйінде табылмай жатқандығынан бәлкім. Неге десеңіз қазіргі таңда Ар мен Ұят саудаға түсті. Намыс пен Жігер құлқынның құрбанына айналды. Кезінде қырық үйден тиым салған қызымыздың қылығы түзде шықты. Ұлағатты болар деп өсірген ұлымыздан ұят кетті. «Өзге елде сұлтан болғанша, өз еліңде ұлтан бол» деген аталы сөздің қаңбақ құрлы салмағы қалмады. Куәлігіндегі «қазақ» деген жазуы болмаса, орыс тілді көптеген қандасымыздың бойында Отанға деген ыстық махаббаттан гөрі салқынқандылық басым. Ұлттың ұлы мұрасынан өзгенің қаңсығын таңсық көру әдетке айналды. Қазыбек биге жүгінсек:

Арадан шыққан жау қиын,
Таусылмайтын дау қиын,
Шанышқылаған сөз қиын,
Дәл осындай жағдайда,
Пана болмас өз үйің.
Жазылмаса дерт қиын,
Іске аспаған серт қиын.
Ақылыңнан адасып,
Өзің түскен өр қиын,
Тентек болса ұл қиын,
Не істеріңді біле алмай
Ашиды сонда бос миың, – деп түйідеді [7].

Жалпы бүгінгі ұрпақ тарихтың тамырына дендеп бойлап, бабалар тағылымынан нәр алмайынша Отанға деген сүйіспеншілік пен патриоттық сезімнің жаңаша үлгісін қалыптастыра қоюы неғайбыл. Бабалар бойындағы асқақ рух пен өр намысты терең білмейінше болашағымыздың тұтқасын ұстайтын қазіргі жастардың берекесі берік бола қоймас. Өткен шаққа салмақ сала сөйлеуіміз де негізсіз емес. Өйткені, өткенін ұмытқан қоғамның болашағы бұлыңғыр болмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. https://kk.wikipedia
2. *«Сөз тапқанға қолқа жоқ» кітабынан. 1988 жыл. «Жазушы» баспасы.*
3. *«Орталық Қазақстан» газеті. 1990 жыл. ел аузынан жазып алған Е. Мусин.*
4. «Таң» журналы.1925 жыл. №3 саны.
5. «Қызыбек бидің тағылымы». Салауат Кәрім. *«Ана тілі» газеті. 1991 жыл.*
6. *«Шешендік шиырлары». «Орталық Қазақстан» газеті.1990 жыл.* №6 сан.
7. Қаз дауысты Қазыбек би туралы не білеміз. https://sputnik.kz/20230512/qaz-dauysty-qazybek-bi-turaly-ne-bilemiz-34872414.html

ТАРИХ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ

Жұмашова Салтанат Нұрманқызы,
«№1 колледж» МКҚК

Түйіндеме. Бұл мақалада тарихи білім берудегі өзгерістер, тарих сабақтарында заманауи жаңа педагогикалық технологияларды енгізу және олардың рөлі туралы айтылады. Шынында да, соңғы жылдары біздің мемлекетіміздің саясатының басымдықтарының бірі біздің тағдырымызды айқындайтын және әлемдік қоғамдастықтағы орнымызды қамтамасыз ететін білім беру саласындағы реформаларды іске асыру процесі болды.

Түйінді сөздер: жаңа педагогикалық технологиялар, ақпараттық технологиялар, тарихи білім, әдістеме, ұлттық-мәдени және дәстүрлі ерекшеліктер, тәрбие.

Аннотация. В данной статье речь пойдет об изменениях в историческом образовании, использовании современных новых педагогических технологий на уроках истории и их роли. Действительно, одним из приоритетов политики нашего государства в последние годы стал

процесс реализации реформ в сфере образования, определяющих нашу судьбу и обеспечивающих наше место в мировом сообществе.

Ключевые слова: Новые педагогические технологии, информационные технологии, историческое образование, методика, национально-культурные и традиционные особенности, воспитание.

Annotation. This article will focus on changes in historical education, the use of modern new pedagogical technologies in history lessons and their role. Indeed, one of the priorities of our state's policy in recent years has been the process of implementing reforms in the field of education, which determine our fate and ensure our place in the world community.

Key words: New pedagogical technologies, information technologies, historical education, methodology, national cultural and traditional features, upbringing.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңында»: «Білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық, ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» — деп көрсетілген [1].

Осы заңда көрсетілген Білім беру жүйесінің негізгі міндеттерін ескере отырып алдымен тарих пәнінің мақсатын анықтап алайық. Біздің мемлекетіміздегі тарихтың басты мақсаты нарықтық реформаларды, ұлттық, мәдени және дәстүрлі ерекшеліктерді, рухани, этикалық және ғылыми мұрамызды, әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы жалпыадамзаттық құндылықтарды ескере отырып, білім беру жүйесіндегі маңызды іргелі және қолданбалы зерттеулердің перспективаларын алдын ала анықтау және дамыту болып табылады. Бұл мақсатты іске асыру қоғамның дамуына және негізгі мәселені шешуге қабілетті жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға қызмет етеді. Сондықтан жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда қолданылатын әрбір білім беру технологиясы оқытушы мен студенттің бірлескен қызметін ұйымдастыра алады, егер студенттер өз бетінше ойлай алса, шығармашылықпен жұмыс істей алса, оқу процесінде талдауға ұмтылса, екеуі де оң нәтижелерге қол жеткізе алады деп ойлаймын.

Мәселені зерттеудегі жаңа бағыттар . Дегенмен де, тарих пәні әрқашан студенттер арасында танымал пән болмағанын бәріміз білеміз. Көптеген студенттерді құрғақ оқулықтар мен қызықсыз лекциялар кейінге қалдырады. Бірақ бүгінгі студенттерге тарих сабақтарына шынайы қатысуға көмектесу үшін оқытушылар көптеген технологиялық әдістерді пайдалана алады. Бүгінгі таңда оқытушылар виртуалды әлемнің далалық сапарларынан интерактивті сабақтарға дейін көптеген нұсқаларды қолданып отыр. Тарих сабағында қызықты және тиімді оқу бағдарламасын жасау үшін технологияны қолданудың сансыз жолдары бар. Солардың бірі - Интернет мұрағаты, ол сандық түрдегі интернет сайттары мен басқа мәдени артефактілердің сандық кітапханасы болып табылады. Тарих сабақтарын бастапқы дереккөздердің осы үлкен жинағының айналасында оңай құрастыруға болады. Сондықтан оқу жоспарына газеттерді, фотосуреттерді және тіпті тарихи тұлғалардың аудио жазбаларын қоса алады және белгілі бір уақыт кезеңіндегі цифрланған түпнұсқалық құжаттар мен артефактілерді біріктіре алады. Сондықтан студенттер сол кездегі өмірдің қандай болғанын өз көздерімен көреді. Жалықтыратын әңгімелерді оқудың орнына олар тиісті уақыт кезеңіндегі күнделіктер мен газет оқиғаларын оқи алады. Осылайша, студенттер маңызды құжаттарды өздері талдап, тексере алады. Сонымен қатар тарих сабақтарында технологияны қолданудың қызықты әдістерінің бірі - виртуалды шындық немесе VR тәжірибесі. VR негізіндегі сабақтар мен әрекеттер арқылы мұғалімдерге студенттерін тарихи орындар мен көрікті жерлерге виртуалды саяхатқа апаруға көмектесе алады. Демек, студенттер бұл жерлерді жаңаша зерттеуге және білуге мүмкіндік алады. Мысалы, студенттер Египет немесе Грекия сияқты ежелгі өркениеттерге бара алады. Олар сондай-ақ Ұлы Қытай қорғаны сияқты маңызды жерлерге бара алады. Осылайша, студенттер осы көрнекті құрылымдарды көзбен

көре алады. Виртуалды экскурсиялардан басқа, мұғалімдер студенттерге әртүрлі тарихи оқиғалар мен тұлғалар туралы білуге көмектесетін интерактивті сабақтар жасау үшін технологияны пайдалана алады. Мысалы, олар өркениеттердің уақыты бойынша таралуын көрсету үшін интерактивті карталарды пайдалана алады. Тарих сабағында жаңа технологияны қолдану студенттерге жаңа ақпаратты меңгерумен шектеліп қалмауы керек. Студенттер сандық жобалардың көптеген түрлері арқылы үйренген ақпаратты синтездей алады. Мысалы, студенттер өздеріне қажет немесе үйренгісі келетін материалды қамтитын интерактивті уақыт кестесін жасай алады. Интерактивті уақыт кестелері студенттерге олар үшін ең маңызды ақпаратты енгізе отырып, оқиғалардың графикалық көріністерін жасауға мүмкіндік береді. Тағы бір нұсқа - студенттерге әлеуметтік желіде тарихи тұлғалардың жазбаларын жасауға мүмкіндік береді. Тарих сабақтарында жаңа технологияны қолдану студенттерге өздері үшін маңызды оқиғаларды айту үшін зерттеу, мәтін, баяндау, кескіндер, бейнелер және аудио үзінділерді жинаған кезде жандануы мүмкін. Содан кейін студенттер өз оқуының белсенді қатысушылары болады. Бірақ технологияны пайдалану бойынша кеңестерді де айта кеткім келеді. Тарих сабағына технологияны енгізуді шешсеңіз, бірнеше ережені есте ұстаған жөн.

Біріншіден, сіз технологияны дәстүрлі оқыту әдістерін алмастыратын құрал ретінде емес, сабаққа қосымша ретінде пайдаланып жатқаныңызға көз жеткізіңі.

Екіншіден, студенттерге материалмен әртүрлі тәсілдермен, соның ішінде талқылау және пікірталас арқылы өзара әрекеттесу үшін көптеген мүмкіндіктерді қамтамасыз етіңіз.

Соңында, студенттердің тапсырманы орындап, алаңдамауын қамтамасыз ету үшін технологияны пайдалануын қадағалап отырғаныңызға көз жеткізіңіз.

Зерттеу нәтижелері. Бүкіл әлемде білім беру мәселелері басымдыққа айналуда, өйткені олар әр елдің ғана емес, жалпы адамзаттың болашағын айқындайды. Жаңа идеяларды дамытпай білім беруді дамыту мүмкін емес. Сабақ барысында мен әртүрлі білім беру технологияларын қолданамын, олардың көмегімен оқу және зерттеу жұмыстарын ұйымдастырамын және жүргіземін, оның ішінде тарихты оқытуда дамыта оқыту технологиясы ізденіс пен даму жағдайында қолданылады.

Дамыта оқыту жеке тұлғаның танымдық қабілетін арттыруға көмектеседі. Студенттердің дамуының негізі – тарихи білім мазмұны мен оның сапасы. Бір материалды оқу кезінде дамудың әртүрлі деңгейлеріне қол жеткізіледі - колледж өміріне ұқсас мысалдарды көп беру. Бір сабақта әртүрлі нәтижелер болуы мүмкін, бұл студенттердің танымдық іс-әрекетін белсендіру қажеттігін дәлелдейді.

Топтық оқыту әдісі аудиториялық жүйеге толық сәйкес келеді. Топтық жұмыстың технологиялық процесі бірнеше кезеңнен өтеді: тапсырманы орындауға дайындық, топтық жұмыс және қорытынды бөлім. Топтық тапсырманы орындауға дайындық танымдық тапсырманы (проблемалық ситуацияны) қоюды, жұмыстың реттілігіне нұсқауды, топтарға дидактикалық материалды таратуды қамтиды. Топтық жұмыс материалмен танысуды, топтағы жұмысты жоспарлауды, топ ішінде тапсырмаларды бөлуді, тапсырманы жеке орындауды, топтың жалпы тапсырмасын талқылауды (түсініктемелер, толықтырулар, нақтылаулар, жалпылаулар) және қорытындылауды қамтиды. Қорытынды бөлімде соңғы кезеңде топтық жұмыстың нәтижелері баяндалып, танымдық тапсырма талданып, топтық жұмыс және тапсырманың орындалуы туралы жалпы қорытынды жасалады. Мұғалім топқа қосымша ақпаратты ұсынады. Топтық технологияларға көптеген технологиялар да кіреді. Мысалы, конференция сабағы, сынақ сабағы, саяхат сабағы, кіріктірілген сабақ және т.б.

Тағы бір тиімді технология тарих сабақтарында анықтамалық конспектіні пайдалану. Әсіресе әлсіз студенттерге үшін тірек жазбалардың маңыздылығын атап өту қажет. Оларға жеке фактілерді, оқиғаларды және күндерді есте сақтау өте қиын болуы мүмкін. Мұндай студенттер жиі адасып, өздеріне тұйықталып, ақырында пәнге деген қызығушылықтарын жоғалтады. Бұл жағдайда анықтамалық жазба шынымен де мұндай студентке тірек болады. Ол мұғалімнің көмегінсіз бір элементтің ғана емес, тұтас тақырыптың материалын есте

сақтауға және жаңғыртуға мүмкіндік береді. Осы әдістемені пайдаланған жұмыс тәжірибемде тірек конспектілерді пайдалана отырып оқыту есте сақтау, логикалық ойлау, талдау, монологтық сөйлеу қабілетін дамытып, студенттердің шығармашылық мүмкіндіктері мен жеке қабілеттерін ашатынын байқадым. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін инновациялық білім беру технологияларын: ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, интерактивті оқыту технологияларын, сыни тұрғыдан ойлау технологиясын, жобалық технологияны, проблемалық және диалогтық технологияны, денсаулық сақтау технологияларын пайдалану негізінде өз іс-әрекеттеріңізді құру қажет.

Қорытындылай келе айтпағым педагогикалық әдістердің үздіксіз дамуы мен жетілдірілуі нәтижесінде инновациялық технологиялар, яғни білім берудегі жаңа идеялардың интеграциялық процесі жүзеге асатын технологияларға айналды. Инновациялық технологияларды қолдану студенттердің өз бетімен жұмыс істеуіне, ізденуге, шығармашылыққа баулиды. Студенттермен тиімді жұмыс істеуге және студенттердің ойларына жауап беруге, сабақты эмоционалды түрде жанды етуге, психологиялық жайлылық жасауға мүмкіндік береді, бірақ ең бастысы – студенттердің өздік жұмысына сүйену.

Барлығын ой елегінен өткізе келе, қазіргі таңда көптеген мұғалімдер инновациялық технологияларды қолданбай жұмыс істеуді елестете алмайды деген қорытындыға келдім, мен де бұдан тыс емеспін. Оларды пайдалану білім беру процесінде әрбір бала оның бір бөлігі болатындай етіп ұйымдастыруға көмектеседі, білім алғысы келеді және оны қалай дұрыс орындау керектігін біледі. Сабақты ұйымдастыру формалары мен әдістерінің әртүрлілігі студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырып, тарихи санасын қалыптастырады. Сонымен, тақырыптың өзектілігі оның тарихты зерттеуді тұлғалық және мағыналық деңгейге жеткізуге ықпал етуінде. Бұл орайда отансүйгіштік, табиғат пен көне ескерткіштерге деген ұқыптылықпен қарау нақты тарихи топырақта қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

С.Әлкен. Жаңа технологиялар арқылы шығармашылыққа баулу.

«Қазақстан тарихы» №1 2006 ж

Р. Қ. Қарсыбаева. Сын тұрғысынан оқу мен жазуды дамыту технологиясының ерекшелігі. «45-Минут» №1 2009 ж.

3. С.Мирсентова. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде.
Қарағанды 2011 ж.

4. «Ақпараттық технология және қашықтықтан оқыту». С.Т.Мұхамбетжанова

5. «Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін 2015 жылға дейін дамыту» Тұжырымдамасы.

6. «ҚР Білім туралы» Заңы.

7. Инновациялық педагогикалық технологиялар.Қ.Сарбасова.(2006 ж)

8. Мұғалімге арналған нұсқаулық 1 деңгей, 2 басылым, 2014 – жыл

9. Педагогикалық технологиялар: Педагогикалық мамандық студенттеріне арналған оқу құралы /В.С.Кукушиннің жалпы редакциясымен. – Педагогикалық білім сериясы. – Ростов-на-Дону: НАУРЫЗ, 2002. – 456 б.

10. [1] Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. 2007 ж.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Алимтаева Клара Абдурашитовна,
медициналық арнайы пән оқытушысы
«Арыстанбаб» жоғары колледжі

Аннотация: Мақалада қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін жаңашаландыру әдістері мен ерекшеліктері қарастырылған. Осы бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар туралы жазылған.

Аннотация: В статье описаны методы и особенности модернизации современного учебного процесса. В этом направлении пишут о содержании, структуре образования в разных вариантах, новых идеях, основанных на науке и опыте, новых технологиях.

Annotation: The article describes the methods and features of modernization of the modern educational process. In this direction they write about the content, structure of education in different versions, new ideas based on science and experience, new technologies.

Тірек сөздер: инновация, электронды оқулық, паралельдік, ыңғайлылық, технологиялық, халықаралық,икемділік, модульділік, рентабельділік.

Ключевые слова: инновация, электронный учебник, параллелизм, удобство, технологичность, интернациональность, гибкость, модульность, экономичность.

Key words: innovation, electronic textbook, parallelism, convenience, manufacturability, internationality, flexibility, modularity, cost-effectiveness.

Кіріспе. Мемлекетіміздің тәуелсіз ел ретінде дамуы барысында орта білім берудің жүйелі жаңашаландырылуы қоғамдық тұрғыдан үлкен маңызға ие. Білім беруді жаңашаландыруды жүзеге асырудың маңызды бір сипаты: қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін технологияландырудың қажеттілігінен туып отыр. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялары мен жаңа технологиялары бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибе жүзінде сыннан өткізу маңызды. Оқытудың озық технологияларын меңгермейінше қазіргі білім беру саласында сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу- тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Еліміздің болашақ ұрпағы үшін XXI-ғасырдың – ғылым ғасыры деген сипатын дәріптейтін заманауи жаңашылдық іс тәжірибелерді дамыту көзделген. Сондықтан жас ұрпаққа, жас буынға жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. Елбасымыздың “Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” еңбегінде 2020 жылға қарай қалалық, сол секілді ауылдық жерлердегі барлық балалар мектеп жасына дейінгі тәрбие беру және оқытумен қамтылады деп көрсетті.

Осы бағытта оқу-тәрбие үрдісін жандандырудың қазіргі инновациялық технологияларын жетілдіріп, оны арнайы пән сабақтарын оқытуда тиімді қолдану арқылы білім сапасын жоғарлату мақсатында бір қатар бағыт-бағдарлар берілуде. Тұлғаның психологиялық ерекшеліктерімен табиғи қабілеттіліктерін ескере отырып, шығармашылық қабілеті мен сабаққа ынтасын арттыру, ой-өрісін, логикалық ойлау дәрежесін дамыту, сонымен бірге экономикалық, эстетикалық, гуманитарлық, халықтық педагогикалық тәрбие беруде де, ойлау қабілетін белсендендіру үшін түрлі әдістер мен тәсілдерді және технологияларды тиімді қолдана білуі қажет.

Инновация («новация» - жаңа, жаңашылдық; «ин» «қайталанатын» процесс, деген ұғым) бар, әрекет етуші нәрсенің ішінде жаңаның пайда болуын, дамуын білдіреді. Бұл түсінік. XX

ғасырдың 30- 50 жылдарында Европада ғылымның жаңа саласы ретінде пайда болды.Жалпы педагогикалық инновация ұғымын сипаттауды мына түрде беруімізге болады. Білім берудегі адам қабілетімен іскерліктерін дамытуғы бағытталған оқу-тәрбиеде қолданылатын құралдардың арнайы формалары, әдіс-тәсілдері көрсетілетін психологиялық-педагогикалық нұсқауларға және оқу үдерісін жобалау, ұйымдастыру әрі жүзеге асыруға бағытталған біріккен педагогикалық іс—әрекетке жаңашылдық тұрғысынан келу инновациялық технология болып табылады. Демек, инновациялық технология маманның құзіреттілігіне ықпал ететін шығармашылық қасиеттерді, шеберлікті қалыптастыруға қолданылатын әдіс-тәсілдер мен амалдар жиынтығы.

Инновациялық оқытудың ерекшеліктері:

- Көрегендік сипат алуы, дамудың жылдамдығы;
- Болашаққа үмітпен қарау;
- Өзіне, өзгеге талаптың жоғары болуы;
- Тұлғаға, оның дамуына бағытталуы;
- Шығармашылақ элементтерінің міндетті қатысуы;

Қарым-қатынастың ынтымақтастыққа, өзара көмекке негізделуі және т.б.

Бүгінгі жаһандану заманы жаңашылдық, жаңа көзқарастар мен өзгерістерге толы. Ал біз осы ағынмен өмірімізді жаңа өнімдерді, техникаларды, жетілген білімдерді, жан-жақты дамыған идеяларды пайдалану арқылы жалғастырып отырмыз. Сондықтан білім беру жүйесін изгілендіру барысында оқыту үдерісіндегі, әдіс тәсілдерде жаңашылдыққа бағытталуы тиіс. Қазіргі кезде білім беру мен білім жүйесін ұйымдастырудың оқу үдерісіндегі жаңа технологиялары ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану аясын кеңейтіп мультипликацияны, бейнетаспа мен күрделі сызбалармен оқу материалдарын түсінікті баяндауға мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологиялар адамға ақпаратты максималды жақын түрде сенсорлы елестету, ақпараттық және бағдарламалық аспектілері арқылы қолданушыға ақпаратты әр түрлі формада: мәтін, графика, анимация, дыбыс, бейнемен интерактивті режимде елестетіп көруге мүмкіндік бер. Ол үшін ақпараттық технологиялардың яғни компьютерлердің интернет желісіне қосылу мүмкіндігімен бірге дыбыстық әрлендіруге WT синтездерін, DSP сигналдық процессорларын, TW аудио сигналдар үшін сығушы синтездерді, CD-ROM лазерлік дискілерді пайдалану нәтижелі болады. Соңғы кездері оқыту үдерісінде осы мақсатта пайдаланылып жатқан электронды оқулықтар да кеңінен қолданылуда. Электронды оқыту бұл электрондық бизнес сервистерін және технологияларды пайдалану. Мұнда аудиториялық сабақтардың мүмкіндіктерін кеңейту үшін ұжымдық жұмыс құралдарын және электрондық контентті қолдану қарастырылған. Желілік инфрақұрылым электрондық оқу үшін технологиялық база болып табылады. Желілік инфрақұрылым өзінің күштілігімен, сенімділігімен, қауіпсіздігімен, ыңғайлылығымен ерекшеленеді және ашық оқу стандартына негізделеді. Электрондық оқулық пен оқытудың негізгі мақсаты: «Оқыту үдерісін үздіксіз және толық деңгейін бақылау, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту». «Электрондық оқулықтарды» пайдалану білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, ойлау жүйесін, тәжірибелік ой тжырымдамасын қалыптастыруға шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды.

Электрондық оқулық дегеніміз - мультимедиялық оқулық, сондықтан электрондық оқулықтың құрылымы сапалы жаңа деңгейде болуы тиіс. Электрондық оқулық уақыт үнемдейді, оқу материалдарын іздеп отырмай, өтілген және ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге, сауалнамалар арқылы өзін өзі бағалауға зор ықпал етеді. Электрондық оқыту формасы қашықтықтан оқу жүйесінің құралы болып табылады. Қашықтықтан оқыту жүйесінің негізгі көрінісі оқытушы мен студент арасындағы қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен тікелей қатынас орнатуы. Қашықтықтан оқудың дәстүрлі оқу түрінен айырмашылығына:

***Ыңғайлылық* - к**ез келген жерде, кез келген өзіңе ыңғайлы уақытта жылдам дайындалу мүмкіндігі.

Параллельдік - маман ретінде өсуі, жетілудің қатарлылығы. *Үнемділік* - оқу аудандары мен техникалық және жеткізу құралдарын қолайлы пайдалану.

***Технологиялық* -** әлемдік постиндустриалды ақпараттық кеңістікте адам қозғалысын жылдамдататын ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың жаңа жетістіктерін білімдендіру үдерісінде қолдану.

***Әлеуметтік тең құқылылық* -** студенттің материалдық және элитарлық, денсаулық жағдайы, тұратын орнына қарамастан тең білім алу мүмкіндігі.

***Халықаралық* -** білім нарығында әлемдік жетістіктерді импорттау және экспорттау. ***Икемділік* - с**тудентер көп жағдайда лекция, семинар түріндегі сабақтарға қатыспайды. Әркім өзі таңдап алған мамандықты қажетті деңгейде игеру үшін өзіне керекті мөлшерде білім алады.

Модульділік. Қашықтықтан оқыту бағдарламаларының негізіне модульдік принцип саналады. Студенттер игеретін әрбір пән немесе пәндер жүйесі белгілі бір ғылым саласы туралы тұтас ұғым қалыптастырады. Ал, мұның өзі бір- біріне тәуелсіз оқу курстарынан жеке немесе топтық талаптарға жауап беретін оқу жоспарын құруға мүмкіндік береді.

Алыстан қызмет көрсету мүмкіндігі - студентпен білім беретін мекеме арасындағы қашықтық (байланыс жүйелері жұмысының сапалылығы жағдайында) тиімді білім беру үдерісіне кедергі болмайды. ҚОЖ жүйесінде оқитындар саны шектеулі параметрге жатпайды.

***Қамту* -** бұл ерекшелікті кейде «көпшілікті қамту» деп атайды. Олардың көптеген оқу ақпараттары көздеріне (электрондық кітапханалар, ақпарат базалары) ену мүмкіндіктері бар, сондай-ақ олар бір-бірімен және оқытушымен байланыс жүйелері немесе басқа да ақпараттық технологиялар құралдары арқылы байланыса алады.

Рентабельділік - қашықтықтан оқытудың бұл ерекшелігі оның экономикалық тұрғыдан тиімділігімен айқындалады. Студенттердің сапалы білім алуын іскерлігі мен дағдысын қалыптастыруда және ұлттық рухани мұраларынан хабардар болуын көксеген ұлттық төл оқулықтар, карта, атластар, сондай-ақ картографиялық, аэроғарыштық есептер мен қажетті оқу-әдістемелік және көмекші құралдар қарастырылуда. Жаңарған білім жүйесінің ерекшелігі - тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып үздіксіз өз бетінше ізденуіне мүмкіндік тудыру.

Оқыту технологияларымен жұмыс жүргізу 5 саты арқылы қалыптасады.

Олар: оқып меңгеру; тәжірибеде қолдану;дағдылану, шығармашылық бағытта дамыту; нәтиже.

Технологиялардың танымал түрлерінің бірі - модульдік оқыту. Ол тұлғаның мүмкіндігіне даярлық деңгейін бейімдейді, ал дамыта оқыту оқушының жеке тұлғасын, оның біліктерін көтеруге ықпал етеді.

Қазір оқу-тәрбие үрдісінде телекоммуникациялық технологияларды қолданудың 2 жолы бар: білім алушылар мен мұғалімдерді желімен жұмыс жасауға, дайын телекоммуникациялық жобалармен жұмыс жасауды ұйымдастыру, пәндік-әдістемелік Web-сайттар, Web-бетін құруболып табылады .

Аталған технологиялардың әр қайсысының оқу-тәрбие үрдісінде қолдану ережелері, талаптары мен сипаттары әр түрлі, бірақ сыртқы белгілеріне қарай жүйелеуде ұқсастықатар бар. Оны В.П.Беспальконың пікіріне сәйкес мұғалім мен білім алушының қарым-қатынасы (оқытуды басқару) тұйықталмаған және ырғақты (оқытушы мен білім алушылар арасында тұрақты түрде тура және кері байланыс орнаған); шашыранды (жаппай және топтық) және бағытталған (жеке); қолмен (вербальды) және автоматтандырылған (жасанды түрде қондырғылармен басқарылатын) болып бөлінеді.

Зерттеушілер аталған технологиялардың педагогикалық үрдісте жеке дара қолданылмай, үйлесімді түрде нәтиже беретіндігін сипаттаған, ол технологиялар:

- **құрылымдық-логикалық оқыту технологиялары** (оқу-тәрбие үрдісінің барлық құрамдас бөліктерін іріктеп алу негізінде бірінен бірі туындайтын логикалық бірізділікті қамтамасыз ету арқылы дидактикалық міндеттерді жүзеге асыру);
- **құрамдасқан технологиялар** (өлшемі әр түрлі деңгейлі білім мен іскерлік-дағдылар мен іс-әрекеттерді құрамдастыруды қамтамасызететін жүйелер);
- **ақпараттық-компьютерлік технологиялар** (ақпараттық, жаттығу, бақылау тағыда басқа әр түрлі оқыту бағдарламаларын пайдалануға негізделген дидактикалық жүйелер);
- **сұхбаттық технологиялар** (субъект - субъективтік деңгейдегі сұхбаттық ойлау негізінде оқу іс-әрекетінің ынтымақтасуы ретінде ұйымдастырылады).

Қазіргі кезде білім жүйесіндегі оқытудың кең таралған бірнеше модельдері бар: Пассивті - білім алушы оқытудың басты «обьектісіне» айналады (тыңдайды, қарайды); Активті - білім алушы оқытудың «субьектісіне» айналады (дербес тапсырмалар, шығармашылық тапсырмалар); Интерактивті - өзара байланыс.

Интерактивті оқытудың қағидалары: тұлғалану, икемділік, электиивтілік, мазмұндық, тәсіл, ынтымақтастықты дамыту, белсенді оқыту әдісін пайдалану болып табылады. Енді осы технологиялар негізінде білім алушының материалдарды игеру нәтижелері төмендегідей:

Сызба сараптамасынан көріп отырғанымыздай интербелсенді бағдарламамен басқару арқылы жүретін визуальды және аудионәтиженің өзара әрекеті арқылы білім алушының танымдық, шығармашылық, нәтижелік, қызығушылық қасеиттерін дамытып, мультимедиалық – нысандар мен үрдістерді фотосуреттің, бейненің, графиктің, анимацияның, дыбыстың дәстүрлі мәтіндік сипаттамамен үйлестіріп берілген ақпаратты толық меңгеруі мен өзіндік ой қорытуларын жасауда ұтымды шешім табады. Мультимедианың басқа оқыту құралдарынан сандық және сапалық артықшылығы бар. Жаңа сапалық артықшылығы мен мүмкіндіктеріне тікелей аудиовизуальды көрсету барысында кескінді бейнені қозғалысқа келтіріп, сөзбен көркемдеуді жатқызуға болады.Сандық артықшылығын мультимедиалық ортаның ақпараттық тығыздығы біршама жоғары болуы айқындайды. Көптеген адамдар естіген сөздерінің 15 - 20 ¿ және көргендерінің 30-40%-н есте сақтай алатындықтан ақпаратқа қаныққан мультимедиалық оқыту құралдарын көру аудартуға және көрген білімалушылардың назарын құбылыстар мен үрдістерді белсенді түрде талдау арқылы өтілетін оқу материалдарын есте сақтауға, терең меңгерулеріне мүмкіндік береді. Бұл мәселе ыңғайлы мәтіндік түрдегі бейнеақпараттардың интербелсенді элементтерін құрып, мультимедиа құралдарына енгізу ырғақты ақпараттар ағынын түсініп меңгертуге қол жеткізуге жағдай тудырады. Мультимедианы материалдарымен технологиялық әріптестерімен бірлесе отырып білім бері үрдісіне белсене араласа алуына мүмкіндік туады. Оқыту терең пайдалану жұмыс істеу құралдардың оқушыларға арқылы ақпараттық мүмкіндігіне сүйеніп, оқу

Компьютерлік технологиялардың көмегімен әр түрлі дайын электронды ортада өз бетімен дайындалған сауалнамалар арқылы сабақта тұлғаның білімі мен іскерлік дағдыларын тексеріп бағалауға да болады. Бейне ақпараттар мен презентациялар, салалық вебсайдтарды сабақта пайдалану арқылы білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырып, ой өрістерін кеңейтуге болады.

Қорытынды: Міне осыдан келіп жаңа оқыту технологияларымен ақпараттық технологиялар негізінде оқыту жүйесін ұйымдастырудың тиімділігін сипаттау қолайлы. Кейінгі оқыту технологияларының негізгі құралы болып отырған мультимедия-құралдары әр түрлі ақпараттарды өңдеуге мүмкіндік беретін ең соңғы үлгідегі прогрессивті техникалық инновацияларды пайдалану жаңа деңгейдегі білім беру технологияларын енгізуге мүмкіндік береді деуге болады.

Қазіргі заман талабына сай білім алушылардың сапалы да саналы білім алуына ықпал етуші құралдарды пайдалануда ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды орынды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады.

М.Әуезов «Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін - білім» - деп атап көрсеткеніндей, білімді, саналы, дарынды, іскер, ойшыл болашақ ұрпақты даярлауда ең алдымен білім қажет.

Жас ұрпақтың рухын оятатын, елін, жерін құметтейтін, мәдени ұлттық қажеттілікке жараған білім – ең мықты білім.

Әрбір ұстаз алдындағы басты мақсат – сапалы білім мен саналы тәрбие беру, тұлғаның заман талабы мен ағымына сай қалыптасуына ықпал ету екендігін бәріміз білеміз.

Әдебиеттер тізімі:

- Ә.Жүнісбек «Жаңа технология негізі – сапалы білім» // Қазақстан мектебі. – 2008. - №4. – Б.1-2.
- Тапаева А. П. Оқушыларға сапалы білім берудегі озық инновациялық технологиялардың тиімділігі // Молодой ученый. – 2014. - №20. – Б. 43-48.
- А.Даменова «Жаңа педагогикалық технологиялардың жіктелуі және ерекшелігі» // «Қазақстан мектебі». – 2012. - №2. – Б. 1617.
- Э.Раджерс «Инновация туралы түсінік» // Қазақстан мектебі. – 2006. - №4. – Б. 2.
- Т.П.Сенаторова «Мультимедиа. Возможности использование в учебном процессе» // Информационно-методический материал. – Казань: 2001. – Б. 4.
- Кудесова Г. «Сабақтарда – ақпараттық технологиялар» // Қазақстан мектебі. – 2013. - №10. – Б. 27-29.
- Ж.Досова «Жаңа технологияны оқытуда қолдану» // Педагогикалық кеңес. – 2009. - №4. – Б. 16-25.
- Каплиева А. «Инновациялық технологиялар-білім сапасын арттыру құралы» // Қазақстан мектебі. – 2013. - №12. – Б. 6-8.

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Бейсенбаева Арайлым Нүркенқызы,
Арыстанбаб жоғарғы колледжі

Аннотация: Мақалада білім беру тәжірибесіндегі тұғырлар қазақстандық ерекшелік–термен салыстырмалы шолу түрінде жүйеленіп беріледі, қазіргі заманғы білім берудегі рефлексияның мәні мен маңызы сараланады.

Кілт сөздер:Цифрлық педагогика, интернет қорлары, виртуалды шынайылық, желілік кеңістік, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, цифрлық дағдылар, педагогикалық дизайн, ашық білім беру қорлары, оқыту дизайны, продюсер ретіндегі студент.

Аннотация: В статье в виде сравнительного обзора с казахскими особенностями систематизированы опоры западной образовательной практики,выделен смысл и значение рефлексии в современном образовании.

Ключевые слова: Цифровая педагогика,интернет-ресурсы,онлайн-пронстранство виртуаль–ной реальности, информационно-коммуникационные технологии,цифровые навыки, педагогический дизайн, открытые образовательные ресурсы,педагогический дизайн, студент как продюсер.

Annotation: In the article6in theformofa comparative review with Kazakh features the supports of western educational practice are systematized the meaning of reflection in modern education is highlighted.

Keywords: Digital pedagogy, internetresources, online space of virtual reality, information and covvubication technologies skills pedagogical design student as a producer.

Кіріспе. Бүгінгі таңда білім алушылардың Интернет қорларына деген қолжетімділігі артып, олардың цифрлық дағдылары дамыған сайын білім алушы оқу барысын жеке білімін жетілдіруді өз бетінше бақылай алатындай етіп қайта құрастыруымыздың қажеттігі сөзсіз. Оқу қызметін электрондық және мобильді технологиялар контексінде зерттей отырып білім берудің техно-бағдарлы болашағын кеңінен талдайтын оқулықтарға шолу жасаған авторлар

ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен, виртуалды шынайылықпен, желілік кеңістікпен, жасанды интеллект жасаудың дамуымен толығып, өзгеріп отырған педагогика ғылымының жаңа сатысына біртіндеп көтерілуге қажетті мүмкіндіктер туралы сөз етеді. Зерттеушілер аталмыш оқулықтардың оқытушылардың, мұғалімдердің, болашақ педагог-студенттердің педагогикалық ойлау жүйесін өзгертіп, жаңғыртатынына, виртуалды оқыту ресурстарын әзірлеушілер мен қолданушыларға қызықтыда пайдалы бола отырып, жаңаша құрылатын білім беру мазмұнын дизайндауда, ғылыми-зерттеу жұмыстар жүргізу үдерісінде жетекші құралдар рөлін атқара алатынына сенім білдіреді. Интернет адамдардың ақпарат және білім алуына, олардың хабарласуына қолжетімділік, мемлекеттік басқару мен бизнес жүргізуді іске асыру тәсілдерін өзгертуде. Сандық байланыс денсаулық сақтау, білім беру, коммуникация, демалыс, сондай-ақ өмірмен тұрмыс жағдайы саласында үлкен мүмкіндіктердің көзін ашуда. Жасанды интеллектін ідамыту, 3D-принтерлер, голографияны пайдалану мен көңілкөтеру, лездік транскрипциялау, дауыспен ым-ишараны тану бағдарламасы – бұл біздің технология уақытындағы тестіленген кейбір мысалдарғана. Білімдегі иновациялық процестің нәтижесі теория мен практиканың тоғысында пайда болатын – теориялықта, практикалықта жаңалықтарды пайдалану болып табылады.

Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Инновациялық технологияны пайдалану — өмір талабы.

Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті — білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Оқу үдерісіне қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық тәсілдерді енгізу, оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісін талап етеді. Осыған орай кез-келген оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын заманауи инновациялық технологияны меңгеруге ұмтылу керек. Себебі мемлекеттік білім стандартына сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды, білім алушылардың білімін қадағалаудың инновациялық бақылау-өлшеу құралдарын енгізуді жүктейді. Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясы – оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыруды мақсат етеді. Оқушылардың кәсіби білім сапасын арттырумен бірге өз қабілетіне қарап, өзін-өзі дамыта отырып, өзіне сын көзбен қарауға мүмкіндік береді. Танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілетін дамытады. Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады. Технологиялық инновациялар – бұл жаңа заманның компьютерлік және телекоммуникациялық технологиялары. Технологиялық инновациялар экономикалық механизмдерде, оқытушылар мен білім алушылар еңбегін ұйымдастыруда түбегейлі өзгерістерге, оқытушылық қызмет сипатына зор үлес қосылады.

Қазіргі заманғы оқыту технологияларына келесі талаптар қойылады:

- оқыту мақсатының нақты қойылуымен, оның ғылыми негізделуі, іс - әрекетінің нәтижесінің жоғары сапалы болуы;
- оқу материалын толық қабылдау мүмкіндігінің болуы;
- оқу процесінде қарым - қатынастың еркін болуы;
- оны үнемі жетілдіріп, толықтырылып отыру мүмкіндігінің болуы.

Инновациялық әдістердің ең негізгісінің бірі – «интерактивті оқыту әдісі». Негізгі қағидасы - педагогикалық қарым - қатынас пен қарым - қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту.

Қорытынды. Оқытудыңинновациялықәдістеріменақпараттықтехнологиялардыпайдалану – педагогикалық іс- әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін

жетілдірудің бірден бір жолы. Компьютерлік желілерді, интернетжүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиалық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпаратты- коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды.

Әдебиеттер:

1. Р.Қ.Қарсыбаева.Сын тұрғысынан оқу мен жазуды дамыту технологиясының ерекшелігі. «45-Минут» №1 2009 ж.
2. С.Мирсентова. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Қарағанды2011 ж.
3. «Ақпараттық технология жәнеқашықтықтаноқыту». С.Т.Мұхамбетжанова
4. «ҚазақстанРеспубликасыныңбілім беру жүйесін 2015 жылғадейіндамыту» Тұжырымдамасы.
5. «ҚР Білімтуралы» Заңы.
6. Инновациялықпедагогикалықтехнологиялар.Қ.Сарбасова.(2006 ж)
7. Әлемдікпедагогикалық ой-сана.(2010 ж)

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫ ПӘННІҢ БІРІ - ИНФОРМАТИКА!

Исак Айгул Оралбайқызы,
Информатика пәнінің оқытушысы
«Арыстанбаб» жоғары колледжі

Аннотация: Мақалада информатика пәнінің шығу тарихы, қәзіргі замандағы рөлі, маңызы, жаңа технологияларды, алгоритм, программа ұғымдарын түсіндіреді. Осы бағыттар бойынша жаңа идеялар ұсынылады.

Тірек сөздер: information, программа,алгоритм, automatioque,электронды есептеуіш машина (ЭЕМ), жаңа ақпараттық технология (ЖАТ),информалогия, «Stepped Reckoner» (қосу машинасы), IBM, Бернулли сандары;

Аннотация: В статье объясняется история предмета информатики, его современная роль, значение, технологии, алгоритмы и программные,концепций.В этих областях предлагаются новые идеи.

Ключевые слова: information, программа,алгоритм, automatioque, электронный калькулятор (ЭК),новые информационные технологии (НИТ), информалогия, «Stepped Reckoner» (дополнительная машина), IBM, числа Бернулли ;

Annotation: The article explains the history of the subject informatics, its modern role, significance, new technologies, algorithms, and program consepts. New ideas are proposed in these areas.

Key words: information,program, algorithms, automatioque, electronic calculator (EC), new information technologies (NIT), informatics, «Stepped Reckoner» (additional machine), IBM, Bernoulli numbers.

Кіріспе. Информатика (*Computer science*, *informatics*) — компьютер және одан басқа да техникалық құрылғылар көмегімен ақпараттарды алу, сақтау, түрлендіру, жеткізу және оны пайдалану зандылықтарын, тәсілдерін, жолдарын зерттейтін ғылым саласы. Компьютерді жасап шығару мәселелерін, оны пайдалану зандылықтарын, ғылыми ақпараттың құрылымы мен жалпы қасиетін, сондай-ақ оның жаратылу, түрлену, жеткізілу және адамзат қызметінің әр түрлі саласында пайдаланылу заңдылықтарын зерттейтін пәндер: қолданбалы математика, программалау, программалық жасақтамалар, жасанды интеллект, компьютер архитектурасы, есептеу желілері. Ақпарат термині латынның *information* сөзінен аударғанда

(түсіндіру, баяндау, мәлімет) деген міндетті. Ақпарат мағынасы - қоршаған орта мен онда болып жатқан құбылыстарды таңбалары мен сигналдар түрінде берілетін мағлұмат.

Информатика – жаңа технология жиындарын оқытады, яғни ақпаратты сақтайды және өңдейді. Оның дамуы ақпаратты сақтауға және өңдеуге арналған құрылғылар ЭЕМ-машиналардың шығуымен байланысты. Ал ЭЕМ– тенологияның негізгі құралы. Бұл ғылым - XX ғасырдың екінші жартысында пайда болған.Информатика пәні негізінен мынадай тақырыптарды қамтиды:«Алгоритм», «программа» ұғымы.Алгоритмдерді қарапайым тілде, блок-схема түрінде жазу.Оқылған тілде мәліметтерді сипаттау, программалар құру, оларды компьютерде орындау.Әр түрлі операторларды жазу, т.б.Ақпарат дегеніміз не?Осы ақпараттың жалпы қасиеттерін зерттеу қажет. Мұнымен Информатика деп аталатын ғылым айналысады.Информатика –ақпарат алу, жіберу, өңдеу, сақтау, ұсыну процестерін зерттеумен қоғам өмірінің барлық саласында ақпараттық техника мен технология жасау, ендіру және тиімді пайдалану мәселелерімен шешумен шұғылданатын ғылыми-техникалық прогрестің басты бағыттарының бірі.Информатика:ақпарат жинау, сақтау, жіберу, өңдеу және беру әдістері мен құралдарын зерттеумен байланысты - техникалық;ақпараттың мәнін сипаттау тәсілін анықтайтын, оның сипаттау тілдерін зерттейтін- семантикалық;ақпаратты кодтау әдістерін сипаттайтын – прагматикалық;ғылыми-ақпараттық іс -әрекеттің кейбір түрлерін, оның ішінде индекстеуді, автоматты реферлеуді, машиналық аударманы формальдау және автоматтандыру мәселелерін шешумен байланысты синтактикалық мәселелер топтарын зерттейді.Информатика ұғым ретінде біздің өмірімізге берік енген, ғылыми-техникалық үдеудің синонимдердің біріне айналды. Бұл сөз XX ғасырдың 60 жылдарының басында француз тілінде (information- ақпарат және automatioque- автоматика) қоғамда ақпаратты автоматты түрде өңдеуді белгілеу үшін пайда болады.Ғылымның, техниканың және өндірістің көптеген салаларының одан ары дамуы ақпаратты өңдеудің сандық және сапалық мүмкіндіктерінің өсуін, адамның ақыл –ой әрекетінің артуын қажет етті.Информатиканың қалыптасуы мен дамуында ғылыми-техникалық даму басты бағыттарының бірі, оның нақты катализаторы- ЭЕМ мен қазіргі компьютерлік техниканы жасау негізгі рөл атқарады.Ғылым ретінде информатиканың құрылымында келесі салалар талады:алгоритмдік,программалықтехникалықИнформатика сегіз негізгі әрекеттер бағытттарын қамтитын ғылыми техникалық пәндер кешені.ЭЕМ-ны қолдану –тек ақпарат жинақтауға, сақтауға, өңдеуге ғана емес, жаңа ақпарат, жаңа білім алуға мүмкіндік беретін **жаңа ақпараттық технология** (ЖАТ) жасауға негіз болады. ЖАТ ақпаратпен жұмыс істеудің белгілі сатыларын ретімен орындау. Қазіргі компьютердің ерекшелігі – олардың көпшілігі есеп шығару үшін емес, ақпаратты алуан түрде өңдеу үшін қолданылатынында. Бұл –мәтін өңдеу, графикалық жұмыс орындау, әр түрлі дерек жинау мен оны тез шығарып беру, компьютермен оқыту процесінде ақпаратты программалық түрде ұсыну, білім сапасын автоматтандырылған түрде бақылау және т.б.Информатика саласындағы зерттеу тақырыптар: бағдарламаларды және ақпарат базаларын (жуықтау теориясы және жасанды интеллект) жүзеге асыру немесе асырмау, жеке есептік және информациялық мәселелерді қандай максималды тиімды жолмен шешу, қандай түрде сақтап, оны қайта қалпына келтіру (құрылымын және деректер базасын), адам мен программаның байланысы (пайдаланушы интерфейсі және программалау тілдері және ұсынылған білім) және т.б. **«Информология» және «информатика»** терминдерін алғаш 1962 жылы КСРО ғылыми академиясының корреспондент мүшесі - Александром Харкевичем ұсынды. Информатика ғылымның негізі 1965 жылы «Основы научной информации» атты кітәбінде жазылды, кешірек 1968 жылы ол қайта өңделіп, аты «Основы информатики» болып өзгертілді. Ада Лавлейс компьютерде өңдеуге арналған алғашқы алгоритмді жазған деп есептеледі.Кейін информатика саласына кіретін білімдер қазіргі сандық компьютер ойлап тапқанға дейін болды. Абакус (есепшот) сияқты тіркелген сандық есептерді есептеуге арналған машиналар көбейту және бөлу сияқты есептеулерге көмектесетін ежелгі заманнан бері бар. Есептеуді орындау үшін алгоритмдері ежелгі дәуірден бастап, күрделі есептеу

техникасы жасалғанға дейін де болған.Блез Паскаль 1642 жылы Паскаль калькуляторы деп аталатын алғашқы жұмыс істейтін механикалық калькуляторды жобалап құрастырды. Вильгельм Шикард Паскаль калькуляторының жариялануынан жиырма жылға дейін Иоганн Кеплерге есептейтін сағат сызбаларын екі белгісіз хаттардың ішінде жіберді.1673 жылы Готфрид Лейбниц «Stepped Reckoner» деп аталатын механикалық калькуляторды (қосу машинасын) көрсетті. Оны алғашқы информатик және ақпарат теориясының маманы деп санауға болады, өйткені ол басқалармен қатар екілік санау жүйесін сипаттады.1820 жылы Томас де Колмар қосу машинасын жасағаннан кейін, оның өнеркәсіптік өндірісті бастаған. Осы бірінші күнделекті қолдануға берік калькулятор болып саналады. Чарльз Бэббидж 1822 жылы алғашқы автоматты механикалық калькуляторды жобалаумен айналыса бастады, нәтижесінде ол алғашқы бағдарламаланатын механикалық калькулятор - аналитикалық айырмашылық қозғалтқышты ойлап тапты.Ол 1834 жылы осы машинаны жасап бастады және екі жылдан кем емес уақыт ішінде қазіргі заманғы компьютердің көптеген негізгі ерекшеліктерін айтты. Бағдарламалау үшін шексіз мүмкіндіктер ашқан,жаккарда тоқылған станокта жұмыс істеген перфокарталарды пайдалану маңызды қадам болды. 1843 жылы «аналитикалық қозғалтқыш» туралы француз мақаласын аудару кезінде Ада Лавлейс өзінің көптеген жазбаларының бірінде **Бернулли сандары** есептеу алгоритмін жазған алғашқы компьютерлік бағдарлама деп саналады.1885 жылы Герман Холлерит статистикалық деректерді өңдеу үшін тесімкартаны қолданатын табуляторды ойлап тапты, кейін оның компаниясын **IBM** сатып алды.1937 жылы Говард Эйкен IBM компанияны өзінің алып бағдарламалары калькуляторды **ASCC/Harvard Mark I** өңдеуге сендірді. Сол кезде IBM компаниясы тесімкартамен істейтін жабдықтарды және әр-түрлі калькуляторларды өңдеді. Осы бағдарламалатын калькулятор Бэббидж аналиткалық қозғалтқыш негізінде жасалған. 1940 жылдары одан да күшті есептеуіш машина пайда болғаннан кейін, компьютер сөзі адам есепші емес, есепті жасайтын машинаны білдіре бастады.

Информатика бірқатар салаларына бөлінеді. Информатиканың негізгі бөлімдері - теориялық информатика және практикалық информатика. Информатиканың негізгі салаларына дәстүрлі компьютерлердің архитектурасын зерттеуі, бағдарламалау тілдері және бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуі кіреді. Сонымен қатар, оларға есептеу ғылымдары (ғылыми деректерді модельдеудің алгоритмдік әдістерін қолдану), графика және визуалдау, адам мен компьютердің өзара әрекеті, мәліметтер базасы мен ақпараттық жүйелер, компьютерлік желілер және информатика практикасына ғана тән әлеуметтік және кәсіби мәселелер кіреді. Көрініп тұрғандай, бұл кейбір кіші өрістер биоинформатика және есептеу химиясы сияқты басқа заманауи салалармен өзара әрекеттеседі. Бұл қабаттасулар компьютерлік ғалымдардың өз салаларының көптеген пәнаралық байланыстарын тану және әрекет ету тенденциясының салдары болып табылады.

Қазақстан халқына жолдауында XXI ғасырда ақпараттық қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу керектігін атап көрсетті: Компьютерлік техниканы, интернет, телекоммуникациялық желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, мультимедиялық электронды оқулықтарды оқу үрдісінде тиімді пайдалану арқылы білім сапасын арттыру.Егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуда. Заман талабына сай мектепте сабақ үрдісіне дәстүрлі әдістердің орнына жаңа технологияларды енгізе отырып, оқушылардың білімін тереңдету. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңа қарым-қатынас пайда болды.Қазіргі оқу үрдісінде ақпараттық технологияны қолданылуы мұғалімдердің де, оқушылардыңда мүмкіндіктерін кеңейтеді. Сондықтан білім беру жүйесінде компьютерлердің пайдаланудың маңызы зор.Жаңа ақпараттық технологиялар – педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал, бірақ ол мұғалімді алмастыра алмайды. Компьтер мүмкінділіктері психология мен дидактика тұрғысынан талданып, керек кезінде педагогикалық талаптарға сай қолданылуы

керек.Солардың бірі білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы болып компьютер саналады. Сондықтан кез келген білім беру саласында мультимедиялық электрондық оқыту құралдары барлық пәндерді оқытуға пайдаланады. Бұл бағытта ақпараттық технологияны оқыту үрдісіне екпінді түрде енгізу бағытында және қолданылатын жаңа құралдардың бірі – бағдарламалық – техникалық кешен болып саналатын «Активті экран» болып табылады.Компьютермен оқыту – оқушылардың өз бетімен іздену жұмысының өте тиімді түрі. Компьютермен оқыту үрдісін енгізу оқушылардың қызығушылығын арттыратыны сөзсіз, олар сабақтан тыс уақытта да құлшыныс танытатын болады. Ал компьютерді толық меңгерген оқушының оған қызығуы оған бұрынғыдан да арта түседі. Түрлі тапсырмаларды компьютермен орындау оқушыны еркіндікке, төзімділікке, мақсаткерлікке баулиды. Компьютермен тапсырма орындауға мақсат айқын болғанымен, оған жетудің нақты жолдары көрсетілмейді. Сондықтан бұдан білімділік туындап, оқушының қиялдау мүмкіндігіне жол ашылады, ақыл-ой белсенділігін дамытуға көмектеседі.Қазіргі таңда мектеп оқушыларына түрлі компьютерлік тесттер , оқулықтар арқылы білімдерін бағалап жатырмыз. Электрондық оқулықтар арқылы күнделікті сабақтарды да жүргізіп жатырмыз. Пән мұғалімі компьютер арқылы өз қиялдарымен, өз білімдерімен және компьютерді қаншалықты меңгергендігін тест құру арқылы шыңдайды. Мұғалім өзі беретін пәнге байланысты тесттер құрап, оны сабақ барысында пайдалануп жүр. Мысалға айта кететін болсам, өзім информатика пәнінен 7 сыныпқа арналған тест құрадым. Тестті мектеп оқушыларына пайдаланып жүрмін. Оқушылар компьютер арқылы өз білімдерін қызығушылықпен, ынтамен орындайды.Компьютерлік оқулықтар және компьютермен түрлі жұмыстар жүргізу арқылы оқушының біліктілігі мен белсенділігін, пәнге деген қызығуын арттыру жүзеге асырылады.Қоғамымызда компьютер маңызды әрі көрнекті орын алып отырған осындай сәтте компьютерлік технологияларды оқыту жүйесінде пайдалану елімізідің болашағын барлық ғылым салаларында жаңа идеяларды ұсынып. Оларды жүзеге асыра алатын сауатты ұрпақпен қамтамасыз ете алады.Қорыта айтқанда, бүгінгі күні оқытуда сапалы ақпараттық технологиямен қамтамасыз ету өте өзекті, ал оларды пайдалану бойынша пән мұғалімдерінің біліктіліктерін жетілдіру одан да өзекті болып табылды.

Қорытынды: Біз мемлекеттік білімді жетілдіруге аса мән берген елде тұрамыз. Жалпы білім берудің мақсаты – терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін — өзі дамытуға адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдерді қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру, яғни жеке тұлғаны қалыптастыруға негізделген, ақпаратты технологияны терең меңгерген, жылдам өзгеріп жататын бүгінгі заманға лайықты, жаңашыл тұлғаны қалыптастыру.

Әдебиеттер тізімі:

Негізгі әдебиеттер.

1. Халықова К.З «Информатиканы оқыту әдістемесі» -Алматы, Білім, 2000 ж.
2. Мұхамбетжанова С.Т. «Мектеп информатикасын оқыту әдістемесі» (7- 11 сынып материалдары негізінде) –Алматы,2006.
3. Е.Қ.Балапанов, Бөрібаев Б., А.Б. Дәулеткұлов “Информатикадан 30 сабақ” Алматы “Шартарап”-1998.
4. Информатикадан білім беру стандарты 9-11 кл, Алматы -1998.
5. Лапчик М,П “Информатиканы оқыту әдістемесі”. Оқу құралы А, 1994.
6. Лапчик М.П.,Семакин И.Г “Методика преподавания информатики”. Москва, Academia- 2005 г.
7. Шафрин Ю. Информационные технологии. В 2-х ч. :Учеб.

ОРТА КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРГЕ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Қапалов Шынғысхан Әбдухалықұлы,
Бағдарламалық қамтамасыз ету мамандығының
арнайы пән оқытушысы
«Арыстанбаб» жоғары колледжі

Аннотация: мақалада колледждегі оқу-тәрбие үдерістерін жетілдіру қажеттілігі көрсетілген.Зерттеу жұмысында орта кәсіптік білім беру ұйымдарында оқушыларды оқытуда цифрлық құралдарды пайдалану мүмкіндіктері мен кемшіліктерін атап көрсетеді.Жұмыста цифрлық түрлендірулердің тиімділік критерийлері көрсетілген.

Тірек сөздер: білім беру, оқу процесі, орта білім, цифрлық технологиялар, цифрландыру.

Аннотация: В статье показана необходимость совершенствования образовательного процесса в колледже. Авторы подчеркивают возможности и недостатки использования цифровых инструментов в обучении студентов средних профессиональных образовательных организаций.В работе показаны критерии эффективности цифровых преобразований.

Ключевые слова: образование, процесс обучения, среднее образование, цифровые технологии, цифровизация.

Abstract: The article shows the need to improve educational processes in the college. The authors emphasize the possibilities and disadvantages of using digital tools in the training of students in secondary professional educational organizations. The criteria of effectiveness of digital transformations are shown in the work.

Key words: education, educational process, secondary education, digital technologies, digitalization.

Заманауи цифрлық технологиялар әрбір адам өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады: олар қоршаған ортаның сапасын жақсартуға, ұйымдардың қызметін дамытуға, еңбек нарығына және мамандарды даярлауға ықпал етеді. Жүргізіліп жатқан трансформациялар жағдайында оқу процесін цифрлық технологияларсыз елестету қиын.

Колледж студенттеріне білім беруде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану үшін оқу орны заманауи материалдық-техникалық базамен жабдықталуы тиіс екенін ескерген жөн; бағытталған күш-жігерді үйлестіру үшін оқытушылар құрамы өздерінің АКТ құзыреттілігі мен біліктілігін арттыруы керек.Цифрлық педагогиканың міндеттері: педагогикалық ұжымның шығармашылық әлеуетін арттыру; мұғалім мен оқушы арасындағы өзара қызығушылықты, тәжірибе алмасуға және қабылдауға өзара ынтасын дамытуға ықпал еткен қарым-қатынасты құру; білім беру қызметтерін құру және ұсыну қажеттілігі туралы түсінікті дамыту; инновациялық оқыту тәжірибесін енгізу; жоғары оқу орындарының дидактикасындағы өзгерістер; оқу процесінде ақпараттық ресурстарды тиімді пайдаланудың нақты мүмкіндіктерін зерделеу; симуляциялық оқытудың педагогикалық мәселелерін шешу; болашақта қалыптасуыоқушылардың өз бетінше оқу әрекетіне дайындығы [1, с.100].

Зерттеу тақырыбы бойынша жарияланымдарды талдау орта кәсіптік білім беру ұйымдарының студенттерінің оқу іс-әрекетінде цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндіктеріне қатысты мынадай қорытындыға келуге мүмкіндік берді:

1) интернет-ресурстарды, электрондық анықтамалықтарды, колледждің меншікті ақпараттық ресурстарын, дерекқорларды пайдалана отырып, жедел ақпаратты іздеу;

2) оқу үлгерімін талдау, сабаққа қатысуын есепке алу, білім алушылардың жеке жетістіктерін есепке алу;

3) тестілер, сауалнамалар, сауалнамалар, кейіннен нәтижелерді өңдеу және мониторинг жүргізу арқылы білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық диагностикасы;

4) байланыс құралы ретінде цифрлық ақпарат құралдарын пайдалану: студенттердің электрондық поштасы, телеконференция, тақырыптық форумдар.

Тұжырымдаманы құру үшін білім беру қызметінде цифрлық технологияларды қолдану тиімділігін бағалауға болатын критерийлер:

1) тиімділік (ең төменгі ресурстар);

2) жинақылық (миниатюралық тасымалдағыштағы ақпарат);

3) көрнекілігі (конструкциялық дизайн ерекшелігі);

4) оқу-тәрбие жұмысын бақылау мүмкіндігі (тестілеу нәтижелерін диагностикалау және өңдеу, студенттерге сауалнама жүргізу, сондай-ақ осы нәтижелерді алдыңғы нәтижелермен салыстыру);

5) оқушы тұлғасының шығармашылық даму мүмкіндігі (арнайы қолданбалы әдістерді пайдалана отырып, белгілі бір объектілер мен процестерді жобалау);[2, с. 20].

Ақпараттық ортаға қойылатын талаптар цифрлық ақпараттық кеңістіктің құрамдас бөлігі болып табылады. Ақпараттық орта кез келген мұғалім мен оқушының жұмысын ақпараттандыруға мүмкіндіктер беруі керек. Ақпараттық жүйелер арқылы студенттер білім беру ресурстарына және Интернетке қол жеткізуді бақылайды және қашықтан, соның ішінде сабақтан тыс уақытта өзара әрекеттесе алады.

Интернет бағдарламалық қамтамасыз етудің және коммуникациялық мүмкіндіктердің үлкен көлемін қамтамасыз етеді

Цифрлық педагогиканың оқыту құралы ретіндегі миссиясы ішінара ескі сапаны жақсартуда және ішінара жаңа сапаның пайда болуында көрінетін технологиялық мүмкіндіктермен қамтамасыз етіледі. Бүгінгі таңда заманауи білім беру процесі мен цифрлық педагогика бір-бірімен тығыз байланысты және олар: тиімділік, сапа, қарқындылық, даралау, бейімделу сияқты сипаттамалармен анықталады [3, с. 35].

Цифрлық педагогика мұғалімнен білімді декларациялық түрде қабылдауға емес, нәтижелі оқуға – ізденіс пен зерттеуге, соның нәтижесінде оқушылар қажетті білім мен құзіреттілікке ие болып, белсенді оқытуға мән береді.

Цифрлық педагогика концепциясын тиімді жүзеге асыру білім беру басшыларының ұйымдастырушылық күш-жігерін, стратегияларды, технологияларды, формалар мен әдістерді оқу процесіне енгізу бойынша ғалымдар мен педагогтардың ғылыми-зерттеу және әдістемелік жұмыстарын қажет етеді.

Осылайша, орта кәсіптік білім беру ұйымдарында оқушыларға білім беру процесінде цифрлық технологияларды пайдалану көптеген шарттарды ескере отырып, оқу-тәрбие жұмысы тиімді және жан-жақты болатын көп қырлы үдеріске айналады. Цифрлық технологиялар жинақталған тәжірибені жоққа шығармайды, керісінше оны сүйемелдеп, білім беру үдерісін жаңа бағытқа алып, заман көшіне ілесуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Цифровая дидактика: 11 основных принципов [Электронный ресурс] : URL:https://lala.lanbook.com/cifrovaya-didaktika-11-osnovnyhprincipov

2.Бадарч Д. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: монография. Москва: Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2013.

3.Фомичев Р. С. Критерии и показатели эффективности реализации современных педагогических технологий в процессе модернизации общего образования // Гуманитар. науч. исслед. — 2014. — № 11. — URL: http://human.snauka.ru/2014/11/8352 .

АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Орынтаева Гулнур Амировна,
«Бағдарламалық қамтамасыз ету» мамандығының
жоғары санаты оқытушы
«Арыстанбаб» жоғары колледжі

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру» — деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көрсетілген.

Аннотация: В статье Закона Республики Казахстан «Об образовании» указано, что «Основной задачей системы образования является создание необходимых условий для формирования личности и воспитания на основе национальных и общечеловеческих ценностей, научных и практические достижения; внедрение новых технологий образования, информатизация образования» — обозначены задачи дальнейшего развития системы образования.

Annotation: The article of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Education” states that “The main task of the education system is to create the necessary conditions for the formation of personality and education on the basis of national and universal values, scientific and practical achievements; introduction of new educational technologies, informatization of education” - the tasks for the further development of the education system are outlined.

Тірек сөздер: инновациялық оқыту, бағдарламалық, электронды байлыныс, интернет, ақпарат алмасуы, интернет, «My Test», «Netcracker Professional», Electronics Workbench, Kahoot.it, Multisim 12.0, проблемалы оқыту.

Ключевые слова: инновационное обучение, программное обеспечение, электронная коммуникация, Интернет, обмен информацией, Интернет, «Мой тест», «Netcracker Professional», Electronics Workbench, Kahoot.it, Multisim 12.0, проблемное обучение.

Key words: innovative learning, software, electronic communication, Internet, information exchange, Internet, “My Test”, “Netcracker Professional”, Electronics Workbench, Kahoot.it, Multisim 12.0, problem-based learning.

Жаңа технологияны меңгеру – оқытушының интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және басқа да адам келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.Білім беру саласының сапасын арттыруда инновациялық технологияларды жиі, тиімді қолданып отырудың маңызы ерекше. Қазіргі кезде білім беру алға жылжудың ең маңызды факторларының бірі болғандықтан, әрбір оқытушы барлық жаңалықтар мен өзгерістерге ізденіс арқылы жол ашу керек. Инновациялық оқыту дегеніміз – қазіргі кезде әлеуметтік, мәдени ортадағы, білім беру әрекетінің нәтижесі. Бағдарламалық — техникалық кешеннің құрамына кіретін интерактивті тақтаны оқытушыға сабақты қызықты және динамикалық түрде мультимедиалық құралдар көмегімен студенттердің қызығушылықтарын тудыратындай оқуға мүмкіндік беретін визуалды қор деп те атауға болады. Сабақты түсіндіру барысында оқытушы тақта алдында тұрып, бір мезетте мәтіндік, аудио, бейне құжаттарды және интернет ресурстарын қолдана алады. Интерактивті құралдарды сабаққа пайдаланғанда дидактикалық бірнеше мәселелерді шешуге көмектеседі:

— Пән бойынша базалық білімді меңгерту;
— Алған білімді жүйелеу;
— Өзін – өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру;
— Жалпы оқуға деген ынтасын арттыру;

Студенттерге оқу материалдарымен өздігінен жұмыс істегенде әдістемелік көмек беру. Бұл технологияны оқу материалын хабарлау және студенттердің ақпаратты меңгеруін ұйымдастыру арқылы, көзбен көру жадын іске қосқанда арта түсетін қабылдау мүмкіндіктерімен қамтамасыз ететін әдіс деп қарауға болады.

Қазіргі заман оқытушыдан тек өз пәнінің терең білгірі болуы емес, тарихи танымдық, педагогикалық – психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман ағымына сәйкес білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Соңғы кездері заман ағымына сай колледжімізде күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта арқылы іске асырылуда.

Қазіргі кезде инновациялық әдістер мен ақпараттық технологиялар қолдану арқылы студенттің ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады. Бүгінгі таңда білім беруді ақпараттандыру формалары мен құралдары өте көп.

Атап айтатын болсам, «Бағдарламалық қамтамасыз ету» мамандығында арнайы пәндерді оқытуда бірнеше технологиялар түрлері қолданып жүрмін.Олар: интерактивті тақта, электронды оқулықтар, «My Test» тестілеу бағдарламасы, «Netcracker Professional» бағдарламасы, сұлбаларды модельдеу бағдарламалары Multisim 12.0 және Electronics Workbench, сонымен қатар онлайн тестілеу бойынша Kahoot.it және Socrative.com сайттары өте жақсы нәтиже беруде. Оқу процесінде ақпараттық және телекоммуникациялық құралдар мүмкіндігін комлексті түрде қолдануды жүзеге асыру көп функционалды электрондық оқу құралдарын құру және қолдану кезінде ғана мүмкін болады. Білім берудегіинновациялық технологиялар студенттердің ақпараттық сауаттылығын, ақпараттық мәдениетін және ақпараттық құзырлығы сияқты қабілеттіліктерді қалыптастыру мәселесі бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр.

Арнайы пәндерді оқытуда ақпараттық – коммуникациялық және инновациялық технологияларды пайдалану арқылы студенттердің ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және интернет ресурстарды пайдалану студенттің білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді және сапалы маман ретінде қалыптасуына зор үлес қосады. Студенттердің ақпараттық құзырлылығы мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі ең көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр.

Жаңа технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану, студенттердің шығармашылық, интеллектік қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Жаңа педагогикалық технология.

Мақсаты – оқытуды ізгілендіруі, яғни оқу құралдары студенттердің өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Жаңа педагогикалық технология түрлері өте көп. Ойын технологиясы. Педагогикалық ойындар технологиясы дегеніміз педагогикалық жұмысты ойын түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің жиыны. Ойын түріндегі жұмыстар сабақ үстіндегі қолайлы деген жағдайларда пайда болып, студенттерді қызықтырушы құрал ретінде қолданылады.

Проблемалы оқыту технологиясы. Проблемалы оқыту – оқытушы басшылығы мен қиын мәселелерді туғызу және студенттердің белсенді түрде өз беттерімен мәселелерді шешу. Қорытындысында олардың ойлау қабілеттері дамып, шығармашылық іскерліктері мен дағдылары қалыптасуына жағдай жасайды. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы.Мақсат пен міндеттердің орындалуы мынадай ұзақ жоспарлар арқылы іске асады:

-ассоциация;
-бірлестік қызмет;
— көзқарасын талдау мен дәлелдеу түрінде қорғау.
Бұл технология бойынша:
— оқу үрдісінде қызығушылық артады;
— студенттің өз бетімен білім алуына мүмкіндік беруі туады;
— студенттің ақпараттық тіл байлығы жетіледі.

Топтық технология.

Бұл топта оқу жұмысын ұйымдастырудың үшінші және төртінші деңгейі. Мұндай жұмыс белгілі-бір тапсырманы бірлесіп шешу үшін студенттерді уақытша топтарға бөлуді қажет етеді. Студенттердің өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, бірлесіп үйренуге мүмкіндік береді. Сабақта ақпараттық–коммуникациялық және инновациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

-студенттің өз бетімен жұмысы;
-аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;
-білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
-шығармашылық есептер шығару;
-қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
-қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
-экономикалық тиімділігі;
-іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйрену;
-студенттің ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Қазіргі білім беру ісінің басты шарттарының бірі болып студенттің өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу траекторияларын өзінің таңдай білуі есептеледі. Менің ойымша, ақпараттық-білім беру ортасын жобалаудағы басты мақсат студентті өздігінен оқуға талаптандыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету болып саналады.

Ол үшін оқытушының біліктілігі, іскерлігі, көптеген әдіс – тәсілдерді қолдана білуі керек. Жаңа ғасырдағы Қазақстан елінің үміт артар ұрпағын білімді, мәдениетті, интеллектуалды азамат етіп шығару ұстаздар алдындағы міндет болып табылады. Ал Қазақстанда білім беру үрдісі дүниежүзілік білім әлеміне кіруді көздейді.

Сондықтан қазіргі таңда білім берудің ұлттық моделіне өту- оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс — тәсілдерін игеруді қажет етеді. Жаңа инновациялық іс-әрекетпен қаруланған, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл оқытушы ғана мақсатқа жетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Раджерс Э.М. «Инновация туралы түсінік». – Қазақстан мектебі, № 4, 2006
2. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. — Қазақстан мектебі, № 4, 2008
3. Ж.Досова «Жаңа технологияны оқытуда қолдану» // Педагогикалық кеңес. – 2009. - №4. – Б. 16-25.
4. Каплиева А. «Инновациялық технологиялар-білім сапасын арттыру құралы» // Қазақстан мектебі. – 2013. - №12. – Б. 6-8.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Өсербай Нургул Нурсейтқызы,
Бастауыш білім беру мамандығының
арнайы пән оқытушысы
«Арыстанбаб» жоғары колледжі

Инновациялық технологияларды пайдалану-сапалы білім беру кепілі.Қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі - оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру.

Жалпы инновациялық білім прогресінің негізіне педагогиканың екі маңызды проблемасы жатыр:

- педагогикалық тәжірибені оқыту проблемасы;
- психологиялық – педагогикалық ғылым жетістіктерінің практикасына дейін жеткізудің проблемасы.

Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Инновациялық технологияны пайдалану — өмір талабы.

Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті — білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Заман талабына сай пән оқытушысы ғана болу аз, оқытушы - ұстаз, инноватор, иннотехник болуы тиіс.

Инновация дегеніміз – бұл лабораториялық емес жаңа идеяны бірінші рет жүзеге асыру, ғылым жүзінде пайда болса да практикада негізделген. Жаңалық енгізу – мекемеге, ұйымға жергілікті аймақтық, мемлекеттік мекемелерге енгізілген үлгіге бағытталған.

Инновация сөзі латын тілінен аударғанда жаңалықты ендіру деген мағынаны білдіреді.

Инновация — кез келген жаңалық немесе жаңалықты енгізу ғана емес, бұл бүгінгі қолданыстағы білім жүйесінің тиімділігін арттыратын үдеріс. Инновациялық іс-әрекет — білім берудің кез келген деңгейінде инновациялық үдеріспен қамтамасыз ететін шаралар кешені және үдерістің өзі. Педагогикалық инновация білім беру жүйесін қайта құру, жетілдіру, модификациялау, өзгертуге байланысты немесе оның белгілі жақтарын, қасиеттерін және аспектілерін (жаңа заңнамалық акттерді, құрылымдарды, тұжырымдамаларды және интеграциялық байланыстарды және т.б.) жасақтау. Инновациялық үдеріс ұйымның мақсаты, құрылымы, міндеттері, технологиясы және адам ресурстарын қамтиды.

Технология деген сөз грек тілінен алғанда техне – өнер, кәсіп, ғылым, логос – ұғым, оқу деген түсінікті білдіреді.

Технологиялық инновациялар – бұл жаңа заманның компьютерлік және телекоммуникациялық технологиялары. Технологиялық инновациялар экономикалық механизмдерде, оқытушылар мен білім алушылар еңбегін ұйымдастыруда түбегейлі өзгерістерге, оқытушылық қызмет сипатына зор үлес қосылады.

Инновациялық әдістердің ең негізгісінің бірі – «интерактивті оқыту әдісі». Негізгі қағидасы - педагогикалық қарым - қатынас пен қарым - қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту.

Интерактивті әдістерге мыналар жатады:

♦ миға шабуыл әдісі;
♦топпен жұмыс;
♦проблемалық шығарма әдістері;
♦рөлдік ойындар;
♦зерттеулер;
♦іскерлік ойындар;
♦сын тұрғысынан ойлау әдісі;
♦пікірталастар және т. б.

Білім алушылар үшін ақпараттық технологияларды қолдану арқылы сабақ өткізу қызықты болады. Нәтижесінде білімді тиімді игеру пайда болады; сабақта анықтық деңгейі жақсарады. Әрине, бұған басқа әдістермен қол жеткізуге де болады (плакаттар, карталар, кестелер, жазу), бірақ компьютерлік технологиялар көрнекіліктің анағұрлым жоғары деңгейін жасайды.

Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль балалардың да, педагогтердің де сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз-сабақта балалардың қызығушылығын арттыра отырып, өз ойынды еркін және зерттей талпындырып, тұжырым жасау.

Педагогикалық технология - бұл мұғалімнің іс-әрекетінің құрылымы, оған кіретін барлық әрекеттер белгілі бір дәйектілік пен тұтастықпен ұсынылады, ал іске асыру қажетті нәтижеге қол жеткізуді болжайды және болжамды сипатқа ие болады. Бұл технологиялардың артықшылығы білім алушылардың өзіндік жұмысының рөлі мен пропорциясын күшейтіп қана қоймай, сонымен бірге басты назарда жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамыту, білім беру процесін даралау және саралау, тиімді өзін-өзі бақылау және оқу нәтижесін өзін-өзі бағалауға ықпал ететін технологиялар болады. Оқытудың басымдығы білім алушылардың белгілі бір білім, білік және дағдыларды игеруі емес, білім алушылардың өз бетінше білім алу, білім алып, оны өңдей алу, қажет нәрсені таңдау, оны мықты есте сақтау және басқалармен байланыстыру қабілеті болуы керек.

Оқытушы – әдіс түрлерін пайдалана отырып, білім алушылардың тындалым мен айтылым дағдылары арқылы өздігімен жұмыс істей білуге, оқылым және жазылым дағдылары арқылы ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге түрлі әдістер мен шеберліктерді меңгеру арқылы қол жеткізуге болады.

Мысалы бастауыш сынып оқушыларының оқу үрдісінде интербелсенді әдіс-тәсілдер түрлерін пайдалану біріншіден оқушылардың білімін берік меңгерту құралы болса, екіншіден балалардың сабаққа деген қызығушылығын белсенділігін арттырып сапасын көтеру болып табылады. Тұйық оқушылар сабаққа ынтасын артады және мінез құлқы қалыптасады. Оқуғадеген таным қабілеті артады. Білім алушылардың ойын үстінде білімді игеріп жатқанын , ал оқу үрдісінің ойынға қалай ұласып кеткенін аңғармай қалуға тиіс. Сонда ғана ойын мен оқу табиғи үйлесімді болып, пәндік білім, білік және дағдыны игеруге толық ықпал жасайды. Әр ұстаз оқу- тәрбие жұмысына шығармашылықпен қарап, жаңа заман талабына сай, сабақты түрлендіру мақсатында оқытудың түрлі әдіс - тәсілдерін пайдаланса, игі нәтижеге жетері сөзсіз.

Жаңа технология – сапалы білім кепілі.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар,ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларың енгізу,білім беруді ақпараттандыру,халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Осы міндеттерді негізге алып, өз тәжірибемде білім алушылардың оқу танымдық құзыреттілігін жетілдіру үшін бірнеше озық-технологияларды қолдануға тырысудамын. Мысалы, сыни тұрғыдан ойлау технологиясын қолдану кезінде білім алушыларды логикалық ойлауға, жұппен, топпен жұмыс істеуге үйренеді. Бұл технологияның ұтымдылығы неде? деген сұраққа жауап табар болсам, ол білім мазмұнын жаңартуға бағытталған бірнеше басымдықтарды оқыту үдерісінде тиімді жоспарлауға үлкен көмегін тигізеді деп есептеймін.

Педагогтерге арналған біліктілікті арттыру курстары арқылы жаңа идеяларды қолдана отырып білім сапасын, студенттердің саналығын, өмірге деген бейімділік, өзгемен санасу, өзгеге сену деген сияқты қасиеттерді тез арада, аз күш жұмсап, көп нәтижеге жету үшін өз тәжірибемде біршама жұмыстарды жүйелеудемін. Оның дәлелі оқыту үдерісінде жеті модульдерді сабақтарымда қолдану арқылы білім алушылардың қалай оқу керектігін, топпен

жұмыс істеуге, сыни ойлауға, өздігінен жұмыс жасауға, өз ойларын жеткізе білуге, өзара және өзін бағалауға үйренді.

Коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін оқытушы мен білім алушы арасында сұрақ-жауап, білім алушылардың мен білім алушылардың, мұғалім мен білім алушылардың арасындағы диалог ұйымдастыруға, топтық жұмыстар ұйымдастырамын. Осындай игілікті жұмыстарды ұйымдастырудағы мақсатым сабақтарымда жаңа әдіс – тәсілдерді кіріктіру, білім алушылардың оқуға деген көзқарастарын өзгерту, әр сабақта инновациялық технологияларды қолдану арқылы ой - өрістерін дамыту. Менің ойымша жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық,ізденіс, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады. Сондықтан оқыту үрдісінде жаңа әдіс-тәсілдер оқу мазмұны мен білім алушылардың жас ерекшеліктеріне қарай таңдап алынудың маңызы зор.

Сабақта колданылған жаңа технологиялардың өзі әрбір оқытушының шеберлігіне байланысты жүзеге асырылуы мүмкін. Сондықтан өзімнің кәсіби іс-тәжірибемде инновациялық технологияның мүмкіндіктерін қолдану арқылы білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін арттыруға және білімнің басты мазмұны адамгершілікке баулуға жұмыс жасаймын.

«Бұлақ көрсең көзін аш» дегендей шәкірттерімнің келешегі жөнінде әрдайым ойлап, олардың қабілеттерін шыңдауда түрлі колледж, аудандық, республикалық, сайыстарға қатыстырамын. Менің студенттерім жыл сайын бірнеше Республикалық, және аудандық грамота мен сертификаттарға және дипломдарға ие болып жүр. Шәкірттерімнің соңғы жылдары жақсы нәтижелерге ие болып жүр. Бұл жүйелі жұмыстың жемісі.

Қазіргі таңда біздің елімізде білім саласында модульдік оқыту; блок-модульдік оқыту; компьютерлік технология; мультимедиа технологиясы; қашықтықтан оқыту технологиясы; желілік технология; интернет технология; интерактивтік технология деп аталатын түрлерін білім берудегі инновациялық технологиялар тобына жатқызамыз.

Инновациялық технологияларды білім саласында қолдану оқу үрдісін тиімді етуге көмектеседі. Маған, әсіресе интерактивтік, интернет және мультимедиа технологиялары аса қатты ұнайды. Себебі бұлар заман талабына сай келеді деп есептеймін, әрі оқу процесі де қызықты өтіп, өз бетімізбен көп жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Ал білім мен ғылым - ешқашан жойылмайтын инвестиция. Оған салған барлық қаржы он, тіпті жүз есе болып қайтады. Қазіргі дамыған заманда жастар білімді болуға тиіс, сонда ғана олар бәсекеге барынша қабілетті болып, өмірден оз орындарын таба алады.

Қорытындылай келе,ойымды мына сөзбен аяқтағым келеді:«Еліміздің ертеңі бүгінгі ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың ертеңі ұстаздың қолында»

Әдебиеттер тізімі:

5. Раджерс Э.М. «Инновация туралы түсінік». – Қазақстан мектебі, № 4, 2006
6. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. — Қазақстан мектебі, № 4, 2008
7. Ж.Досова «Жаңа технологияны оқытуда қолдану» // Педагогикалық кеңес. – 2009. - №4. – Б. 16-25.
8. Каплиева А. «Инновациялық технологиялар-білім сапасын арттыру құралы» // Қазақстан мектебі. – 2013. - №12. – Б. 6-8.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН ҚҰРАЛДАР

Рыскулбекова Гулнур Пернебайқызы,
Шет тілі пәні мұғалімі
«Арыстанбаб» жоғары колледжі

Аннотация: Мақалада тілдік емес профилі бар оқу орнында шет тілдерін оқытудағы цифрлық технологиялардың білім беру әлеуеті қарастырылған. Зерттеу нәтижелері сабақта және студенттердің өздік жұмыстарында сыналған шет тілдеріне арналған заманауи цифрлық құралдарға шолу жасайды, сонымен қатар мультимедиялық құралдарды қолдану мен шет тілдерін оқытудың тиімділігін арттыру арасындағы байланысқа талдау жасайды.

Тірек сөздер: цифрлық білім беру құралдары, мультимедиа, оқытуды жоспарлау, жоғары білім.

Аннотация: В статье рассматривается образовательный потенциал цифровых технологий при обучении иностранным языкам в учебном заведении неязыкового профиля. Результаты исследования дают обзор современных цифровых средств изучения иностранных языков, апробированных на уроках и в собственной работе студентов, а также анализируют связь между использованием мультимедийных средств и повышением эффективности обучения иностранному языку.

Ключевые слова: цифровые образовательные инструменты, мультимедиа, учебное планирование, высшее образование.

Annotation: The article deals with the educational potential of digital technologies when teaching foreign languages in an educational institution of a non-linguistic profile. The results of the research provide an overview of modern digital tools for learning foreign languages, tested in lessons and in students' own work, and also analyze the relationship between the use of multimedia tools and increasing the effectiveness of foreign language learning.

Key words: digital educational tools, multimedia, educational planning, higher education.

Шет тілі – студенттер үшін жасанды тілдік ортаны құруды көздейтін академиялық пән, ол шет тілін оқытудың жаңа перспективаларына әртүрлі цифрлық оқыту құралдарын вариативті қосуды алдын ала анықтайды.

Цифрлық оқыту құралдары – анимациялық компьютерлік графикамен, дыбыспен, бейне кадрлармен, статикалық мәтіндермен және кескіндермен бір уақытта жұмыс істеуге мүмкіндік беретін интерактивті жүйелер. Қолданушыға, студентке бір уақытта әртүрлі ақпараттық арналар арқылы әсер етеді, мұнда оған, пайдаланушыға белсенді рөл беріледі.

Барлық қолданыстағы және үнемі жаңартылып отыратын әртүрлілікте нақты уақыт режимінде шет тілін оқытудағы цифрлық технологиялардың кейбір типологиясын құру және жаңарту, оларды қолдану мүмкіндіктерін анықтау және өзгеру жағдайында олармен жұмыс істеу әдістемесін модельдеу қажет [1, с.80].

Төменде біз шет тілін оқытудың заманауи цифрлық құралдарын ұсынып, студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыру мақсатында олармен жұмыс істеу әдістеріне қатысты кейбір ұсыныстар береміз [2, с. 142-145].

Мультимедиялық сабақ – оқушыға тиімді әсер ету үшін цифрлық технологияларды, түрлі бағдарламаларды және техникалық құралдарды пайдаланатын оқу сабағы.

Шетел тілі сабағында мультимедиялық құралдардың көмегімен шешілетін тапсырмаларға аудиториялық жұмысты күшейту; нақты қарым-қатынасты имитациялау; ақпараттық қолдау көрсету; танымдық қызығушылық пен шет тілін үйренуге ынтасын дамыту. [3, с.73-78].

Мультимедиялық сабақ, яғни әртүрлі бағдарламалық жүйелерді пайдаланатын сабақ, соның ішінде симуляторлар, тест бағдарламалары, графикалық редакторлар, мультимедиялық презентациялар, онлайн өңделетін диаграммалар, графиктер, кестелер, нақты процестерді имитациялау мүмкіндігі бар практикумдар. Мұндай құралдарды оқу-тәрбие үрдісіне енгізу тәжірибесі көрсетіп отырғандай, оларды пайдалану оқушыға тиімді

әсер етеді, оның айналасындағы дүниені түсіну қабілеті, білім мен дағдыны өмірлік контекстте пайдалану дағдысы қалыптасады; алгоритмдік ойлау; шығармашылық ойлау; қиын жағдайда оңтайлы шешімдер қабылдау; зерттеу дағдылары; ақпаратты өңдеу қабілеті. Сонымен қатар, студенттерде заманауи оқу ортасына бейімделу қабілеттерінің жоғарылауы, стереотиптік емес ойлау мен объективті өзін-өзі бағалаудың қалыптасуы байқалады.

Тренинг видеосы – бейнелерді көруге және олар үшін тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін интернет-ресурс түрі, ол онлайн және офлайн режимінде қолданылады. Тапсырмаларды бейненің өзінде де, арнайы жұмыс дәптерлеріне де қосуға болады. Ең танымал ресурстардың арасында мыналар бар:

1) TED – электронды ресурс, оның негізгі мазмұны қоғамда кеңінен талқыланатын тақырыптар бойынша баяндамалардың бейне үзінділерінен тұрады. Ресурс TED Ed нұсқасында да бар; Онда тек бейне жазбалар ғана емес, сонымен қатар сабақ жоспарлары, бейнелерге арналған сұрақтар, сабақ жоспарын құруға арналған диаграммалар бар. Сондай-ақ, бағдарлама сабақ жоспары мен нақты бейнеролик қоса берілген белгілі бір тақырыпты оқудағы оқушылардың үлгерімін бақылауға мүмкіндік береді. Ағылшын тіліндегі бейне-дәрістер студенттерді шет тілін үйренуге әлемнің көрнекті ғалымдары жасаған пәндік компонентті қоса отырып, олардың оқуының кәсіби саласымен таныстырады.

Жалпы және іскерлік ағылшын тілін оқыту контекстінде CD және Интернетте электронды қосымшалары бар келесі оқулықтарды пайдалануға болады:

а) Speakout (A1-B2)(Pearson): ActiveBook – қосымша материалдары бар студенттерге арналған кітаптың электронды нұсқасы, соның ішінде жаттығулармен бейнефильмдерді көру және аудиоматериалдарды тыңдау мүмкіндігі; MySpeakoutLab құрамдас бөлігі жекелендірілген оқытуды жүргізуге және нәтижелерді онлайн режимінде бағалауға мүмкіндік береді, соның ішінде жылдам кері байланыс опциялары, автоматты орындалу күнделігі, материалды, аудио және бейне файлдарды тиімді пайдалану үшін ресурс банкінен қосымша жаттығулар, мүмкіндік беретін тестілеу бағдарламасы.

б) Іскерлік нәтиже (A1-B2) (OUP): CD дискідегі интерактивті жұмыс дәптері студенттерге грамматика, сөздік және тыңдау бойынша өз бетінше жұмыс істеуге арналған цифрлық ресурс болып табылады.

Қолданбаның түс схемасына назар аудару керек. Бір қызығы, презентацияларда әр түрлі шрифт пен фондық түстерді кезектесіп пайдалану ұсынылады: зерттеу барысында көрнекі түрде берілген ақпаратты мидың оң жарты шары белсендірек және сол жақ жарты шары психикалық белсенділікке көбірек қатысатын адамдар басқаша қабылдайтыны анықталды. Сондықтан, кейде ашық фон мен қараңғы шрифт түсін, кейде, керісінше, ашық қаріп түсін және қараңғы фонды таңдаған жөн. Жалпы, ашық фонда қараңғы қаріп түсін пайдалансаңыз, көздер аз шаршайды.

Дегенмен, оқу процесінде студенттер цифрлық технологияларды пайдалана отырып, басқа студенттерді қатыстыра отырып, өз білімдерін көрсете отырып, тапсырмаларды өздері жасаса, ең жоғары тиімділікке қол жеткізіледі. Сондықтан оқу үрдісінің бір бөлігі ретінде оқушыларға мәтінмен, графикамен, бейне және дыбыспен жеке жұмыс істеуге мүмкіндік беру керек. Студенттің өзі автор болған кезде оның шығармашылық және сыни ойлауы дамиды, ал мұғалім оқушының ойлау процесін құрылымдауға көмектеседі.

Зерттеу нәтижесінде мынандай қорытынды жасауға болады: осы жұмыста аталған әртүрлі қызметтерді пайдалану гиперсілтемелері бар презентациялар, подкасттар, бейнематериалдар жасаудың тиімді құралы болып табылады, сабақтың мазмұнына үлкен әсер етеді және студенттердің қызығушылықпен оқытылатын материал. Цифрлық технологияларды қолдану мұғалімдер үшін де, студенттер үшін де жаңа мүмкіндіктер ашады.

Презентациялар, подкасттар және әртүрлі графикалық формаларда мүмкіндігінше көбірек ақпаратты қамтуға көмектесетін әртүрлі құралдар әр түрлі лексикалық, грамматикалық, сөйлесу және кәсіби тақырыптар бойынша әр сабақты жарқын, әртүрлі және есте қаларлық етеді.

Бүгінгі таңда бүкіл әлемде шет тілдерін оқыту әдістері оқу үдерісіндегі кейде мәжбүрлі техникалық және әдістемелік өзгерістерге байланысты күн сайын өзгеріп отырады. Мұғалімдер мен студенттердің цифрлық құралдар мен материалдарды практикалық меңгеруі оларды заманауи білім беруде сәтті қолданудың ақиқаттығын да, болашағын да көрсетеді.

Цифрлық оқыту технологияларының оқу әлеуеті зор. Нақты білім беру жағдайында олардың сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін ынталандыру қабілетін және контактілі және байланыссыз білім беру процестерін жаңа әдіспен ұйымдастыру қабілетін тексеру қажет.

Сапалы демонстрациялық материалды жасау үшін мұғалім қағаз тасымалдағыштармен жұмыс істейтіндерден өзгеше электронды ресурстарға қолданылатын белгілі бір ережелерді басшылыққа алуы керек. Осылайша, зерттелетін құрылымдық бөлімшедегі мультимедиялық ақпараттың тым көп болуы білім алушыны шамадан тыс жүктейді.

Подкасттар жағдайында, мысалы, «лонгрид» деп аталатындар жасалады - келесі көруге болатын бейненің скриншоты арқылы «үзілген» мәтіндер; және презентацияларды жасау кезінде оқуға болатын қаріптерді (Arial, Verdana) ұстану керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. 1. Donovan J. Widening student participation through technology: Universities can gain from employing digital tools in their teaching and learning strategies // Research Infor-mation. – 2017 – № 93. – 15 p.
2. Genova M.M. 21st century language classroom with digital tools and resources // Indus-try 4.0. – 2019. – Vol. 4. – № 3. – Pp. 142-145.
3. Хильченко Т.В., Дубаков А.В. Мультимедийный урок иностранного языка и ор-ганизационно-технологические особенности его проектирования // Вестник Шад-ринского государственного педагогического института. – 2013. – № 4. – С. 73-78.

БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ОҚУ ПРОЦЕССІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Майлыбаева Назерке Есмуратқызы,
арнайы пән оқытушысы.
Ескараева Анаргул Ауелбековна,
Басшының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары,
«Қапланбек жоғары аграрлық-техникалық колледжі» МКҚК

Аннотация

Блум таксономиясы - бұл білім беру және алудағы жетістіктерді бағалауға арналған жүйе, ондағы әрбір деңгей келесі деңгейге байланысты. Ол көбінесе пирамида түрінде бейнеленген. Басқаша айтқанда, Блум таксономиясы - бұл көптеген басқа қосымшалар арасында оқытушыларға сабақ беруге және студенттерге оқуға көмектесетін когнитивті дағдылардың иерархиялық реттілігі.

Аннотация

Таксономия Блума - это система, разработанная для оценки образовательных достижений, в которой каждый уровень зависит от уровня ниже него. Ее часто изображают в виде пирамиды. Другими словами, ***таксономия Блума представляет собой иерархическое упорядочение когнитивных навыков, которые могут****, среди бесчисленного множества других приложений,* ***помогать учителям преподавать, а студентам учиться****.*

Annotation

Bloom's taxonomy is a system designed to evaluate educational achievement in which each level depends on the level below it. It is often depicted as a pyramid. In other words, Bloom's taxonomy is

a hierarchical ordering of cognitive skills that can, among countless other applications, help teachers teach and students learn.

Кіріспе

Студенттер оқудан ләззат алатын тиімді ортаны құру оқытушы жұмысының маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Сіз барлық стратегиялар мен сабақ жоспарларын қолдана аласыз, бірақ егер сіздің студенттеріңіз сіз үйрететін ақпаратты білмесе, олардың ешқайсысы маңызды болмайды. Блум таксономиясы үйрену үшін қажетті дағдыларды дамыту студенттердің нұсқауларыңыздан пайда көре алатын тиімді ортасын құрудың кілті болып табылады. Бұл баяндамада негізінен Блум таксономиясының когнитивті саласы туралы білеміз. Студенттер оқу процесінде бағаланғанын білмеген жағдайда жақсы жұмыс істейді.

Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесінің ең басты міндеті – білім берудің ұлттық моделіне өту арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Оқытушылар алдында оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына жағдай туғызу қажеттілігі тұр, яғни:

- ой-өрісін дамытатын интеллектуалды жұмыс түрлерін жіктеп саралау;
- мамандыққа қызығушылығын арттыру;
- жаңа кезең технологиясын зерделей отырып, өз жұмысына тиімді қолдану.

Тақырып бойынша педагогикалық тәжірибеге сараптама жасау және оны меңгерумен қатар, студенттердің оқу белсендігін арттыру жолдарын қарастыру. Соның бірі, әрі сабақта студенттердің оқу жетістіктерін бағалауда тиімді Блум таксономиясы.

Негізгі бөлім

Неліктен Блум таксономиясы маңызды?

Оқытуға келетін болсақ, барлық әдістер бірдей емес, кейбір тәсілдер басқаларға қарағанда білімді өнімді және ұзақ мерзімді сақтауға алып келеді. Мұнда Блум таксономиясы көмекке келеді. Студенттерге ақпарат ұсынуға негіз бола отырып, Блум таксономиясы оқытушыларға студенттердің тек жаттаудан гөрі ақпаратты шынымен үйренетін және меңгеретіне көз жеткізуге көмектеседі. Оқытудың бұл тәсілі студенттерді жай ғана ақпаратты есте сақтау шеңберінен шығуға және оның орнына оқығандарына сыни көзқараспен қарауға итермелейді. Тәсіл икемді болғандықтан, оны әртүрлі пәндік салаларға және студенттердің әртүрлі түрлеріне бейімдеуге болады. Студенттер олардың бағаланғанын білмеген кезде ұпайлар жақсы жұмыс істейді. Осылайша, оқу жоспары студенттер үшін сәйкесінше реттелуі мүмкін.

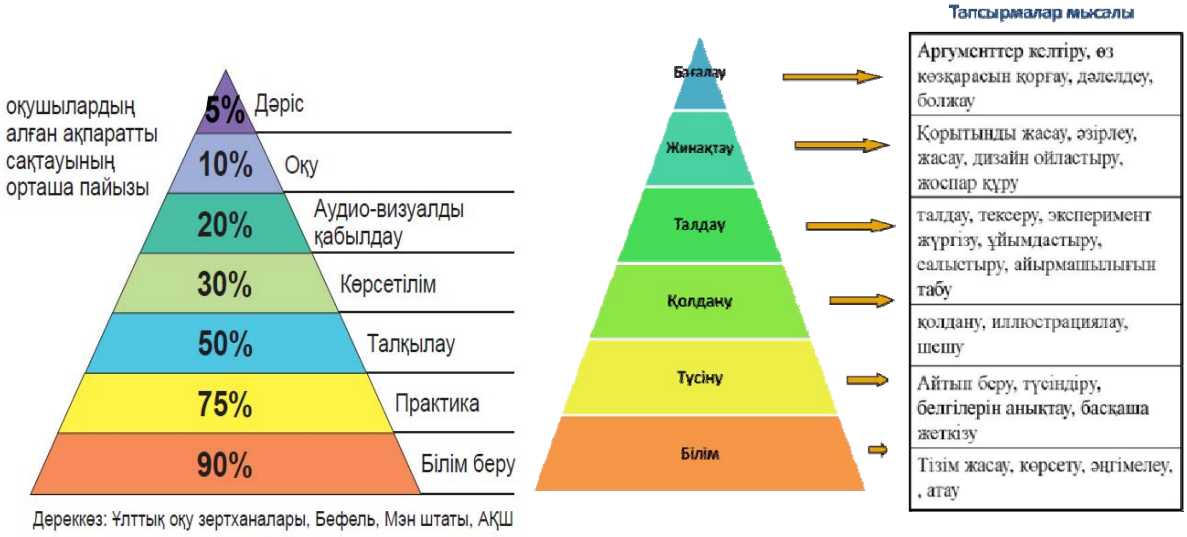
Бенджамин Блум – американдық оқыту әдістемесінің психологі, Блум таксономиясының авторы. Пенсильванияда Ленсфорд қаласында туылған, 1935 жылы Пенсильван университетін бакалавр және магистр деңгейлерімен бітірген, 1942 жылы Чикаго университетінде докторлық деңгейін қорғады. «Блум таксономиясы» атты кітабында өз теориясын дамытқан: адами мінездеменің өзгеруі мен бірқалыптылығы және білім беру мақсаттарын жүйелеу.

1956 жылы Бенджамин Блумның төрағалық етуімен білім беру комитеті әзірлеген **Блум таксономиясы** сын тұрғысынан ойлауды қарастыруға болатын ойлау дағдыларының кеңінен қолданылатын иерархиялық моделі болып табылады. Блум таксономиясының *мақсаты* – оқытудың неғұрлым тұтас нысанын құру.

Таксономия - белгілі бір критериялар мен ұстанымдар бойынша объектіні жүйелеу, топтастыру немесе жіктеуді айтады. Таксономия (грекше. táxis — орналасу, құрылыс, тәртіп және nómos — заң). Таксономия барлық оқу мақсаттары мен нәтижелері бірдей маңызға, құндылыққа ие бола алмайтындығына негізделген.

Блум таксономиясы бойынша ұйымдастыру студенттердің дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, онда қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой

толғауына және бағалауына қолдау ететінін айта кеткен жөн. Блум таксономиясы адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы танымдық үдерісінің ең қарапайымнан бастап күрделіге біртіндеп өту барысында белсенді әрекетке жетелейтін 6 деңгейге сәйкес тапсырмаларды құруды қажет етеді. Тапсырмалар құруда оқытудың белсенді әдістердің мәні - студенттерді кәсіби іс-әрекетті меңгеруге бағытталады. Сабақ жоспарын Блум таксономиясына салып, бағдарламада белгіленген жеті модульді ықпалдастырудың арқасында студенттердің білім деңдейіне және нені жасай алатынын, сондай-ақ қызығушылықтарын түсініп, оқытудың жаңа тәсілдерін тиімді және орынды пайдаланып, студент бойында ішкі уәж тудырып, өз қабілеттеріне сенім арттырып, ол өз кезегінде жаңа материалды саналы түрде меңгеруіне әсер етеді деп күтілді.

Блум таксономиясының алты деңгейі және оның маңыздылығы

Блум таксономиясының алты деңгейі: білім не білу, түсіну, қолдану, талдау, синтез және бағалау. Әр деңгей өзінше маңызды, бірақ олар бірге оқуға жан-жақты көзқарас береді.

Білім не білу деңгейі. Білім деңгейінде студенттерден фактілерді және анықтамаларды есте сақтауды сұраймыз. Күнделікті сабақ процесіне карталар немесе сәйкестік ойындар кіруі мүмкін. Мысалы, егер тақырып белгілі тарихи оқиға қатысты болса. "Қанша ...? Бұл кім болды ...? Сіз атай аласыз ба ...?" осы санатқа жататын сұрақтар арқылы бағыттаймыз.

Түсіну деңгейі. Түсіну деңгейінде студенттерге материалды түсінуді жалпылау немесе мәліметті басқа форма арқылы көрсетуді ұсынуға болады. Жай әрекеттерге қысқа сұрақ – қысқа жауап әдісі немесе жаттығу формаларын толтыру жатады. Мысалы, егер бұл әдебиеттің тарауы болса. "Сіз өз сөзіңізбен жаза аласыз ба ...? Сіз қысқаша сипаттай аласыз ба...? Әрі қарай не болуы мүмкін деп ойлайсыз ...?" осы санатқа жататын сұрақтар арқылы бағыттаймыз.

Қолданбалы деңгей. Қолданбалы деңгейде студенттерден жаңа жағдайда білгендерін пайдалануды сұрауға болады. Әрекеттерге тапсырмалар кестесін жауаптармен толтыруды, жұмыс парақтарын толтыруды және рөлдік ойынға қатысуды қамтамасыз етуі мүмкін. Мысалы, егер бұл ғылым туралы тарау болса. Біз осындай сұрақтар "Қолданылатын ең қолайлы мәлімдемелерді таңдаңыз...? Әсерін бағалаңыз...? Бұл қандай жағдайға әкеледі ...?" осы санатқа жататын сұрақтар арқылы бағыттаймыз.

Талдау деңгейі. Талдау деңгейінде студенттер оқиғалардың логикасын түсіндіреді. Олар зерттеу жұмыстарын сыни тұрғыдан зерттеп, мәтіндік материалдарды талдауға дәлелдер келтіреді. Студенттер өткен оқиғалардан қорытынды жасайды және әртүрлі тақырыптар бойынша пікір-таластарға қатысады. Олар сондай-ақ болжамды шешімдерді ұсынады. Мысалы, бұл санатқа "Қандай оқиғалар болуы мүмкін еді ...? Егер ... соңы қаншалықты басқаша болуы мүмкін? Бұл қаншалықты ұқсас болды ...?" деген жағдайларға талдау жасайды.

Синтез деңгейі. Синтез деңгейіндегі студенттер әртүрлі элементтер мен идеяларды зерттеп, оларды жаңа идеялар немесе құрылымдар алу үшін біріктіреді. Олар жалпы тақырыптар мен заңдылықтарды анықтауды және олардан қорытынды жасауды үйренеді. Мысалы, ақпараттық технологиялар саласындағы «жасанды интеллект» және «нейрондық желі» сияқты зерттелген екі тақырыпты біріктіретін презентация немесе жоба жасау.

Бағалау деңгейі. Бағалау кезеңінде студенттер әртүрлі тақырыптар бойынша сыни-пікір қалыптастыруды үйренеді. Олар белгілі бір критерийлер мен стандарттарға негізделген пікірлер айтуды және оларды логикалық пайымдаулар мен дәлелдермен нығайтуды үйренеді. Бұл ең күрделі ойлау процестерін қажет ететін ойлаудың ең жоғары деңгейі. Мысалы, егер бұл қандай да бір ғылыми эксперимент болса, "Бағалау үшін қандай критерийлерді қолданар едіңіз ...? Бағалау үшін қандай деректер пайдаланылды ...? Қалай тексеруге болады ...?"осы санатқа жататын сұрақтар арқылы бағыттаймыз**.**

Осы деңгейлер негізінде мен өз сабағымда төменде көрсетілген тірек-сызба бойынша жобаладым және сабақ өту процессін бірнеше санатқа бөлдім. Оқыту нәтижесін игеру барысында осындай сатыланған әдіс тиімділігін байқадым. Студенттерге оқыту нәтижесі бойынша мәліметтерді даналап, яғни мәні, қолдану аясы бойынша бөліп жеткізу жеңіл, әрі тиімді *(тірек-сызба 1)*.

Тірек-сызба 1. Оқыту нәтижесін игеруге арналған Блум таксономиясы негізінде құралған жоспар негізі.

Қорытынды

Аудиторияда Блум таксономиясын қолдану туралы айтатын болсақ, қатаң ережелер жоқ. Блум таксономиясын қолдана отырып, қандай да бір бағалау жүргізерден бұрын немесе курсты дамытпас бұрын, алдымен студенттің мүмкіндіктерін бағалап, соған сәйкес тиісті оқу мақсаттарын қою керек. Сіздің мақсатыңыз оқу процесінде студенттерге Блум таксономиясының барлық деңгейлері арқылы мәліметтерді меңгеруге мүмкіндік беретін жағдай құру қажет болса, онда Блум таксономиясының артықшылығын пайдалану үшін оқытушылар оқу процессінде барлық деңгейлерді қамтуға тырыспауы керек. Оның орнына оқытушы өз аудиториясына сәйкес келетін белгілі бір деңгейдегі, мысалы, білім, түсіну және т.б. сабақтарды жоспарлауы керек. Осы деңгейге жеткеннен кейін келесі деңгейге өтуге

болады. Блум таксономиясын қолдана отырып, әрбір студент балабақша, орта мектеп немесе университетті бітіргенге дейін қадамдарда сапалы білім алады.

Пайдаланылған әдебиеттер мен сілтемелер:

1. Бағалау саясаты. Астана қаласындағы Назарбаев зияткерлік мектебі. – 2014. http://www.nis.edu.kz/.
2. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан - 2030» Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы «Барлық Қазақстандықтардың өсіп өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы». Алматы: Дәуір, 1997.
3. Әлімов А.Қ. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері, Алматы 2013. – 447 б.
4. Н.С.Сарсенова «Педагог кадрлардың біліктілігін арттыруда оқытудың жаңа технологиясын енгізудің тиімді жолдары» Алматы 2006. – 158б.
5. «Оқытудың жаңа педагогикалық технологиялары туралы жалпы мағлұматтар» (әдістемелік көмекші құрал)
6. «Ақпараттық технология және қашықтықтан оқыту» Мұхамбетжанова С.Т. п.ғ.к., ББЖКБАРИ
7. https://www.metod-kopilka.ru/tzhiribe-almasu-tairibi-blum-taksonomiyasi-sapali-oitudi-tiimdi-zholi-68325.html
8. https://medium.com/datatobiz/blooms-taxonomy-approach-to-facilitate-effective-learning-f8ca4ddb943e
9. https://tips.uark.edu/using-blooms-taxonomy/
10. https://tophat.com/blog/blooms-taxonomy-ultimate-guide/
11. https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/blooms-taxonomy/
12. Андерсон, Л., & Кратвол, Д. А. (2001). Таксономия для обучения, преподавания и оценки: пересмотр таксономии образовательных целей Блума. Нью-Йорк: Лонгман.
13. http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/bloom.html
14. https://uwaterloo.ca/centre-for-teaching-excellence/teaching-resources/teaching-tips/planning-courses-and-assignments/course-design/blooms-taxonomy
15. https://www.teachthought.com/wp-content/uploads/2018/08/B8F0FC46-9B1E-4D6D-8E1C-6090462F95F6.png

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жанәділ Балнұр Ерәділқызы,
01120100 - "Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту" мамандығының 3-курс студенті
Ғылыми жетекшісі:
Есжан Райхан Мақсұтәліқызы,
Арнайы пәндер оқытушысы
Педагогика, психология және жеке пәндер әдістемелері кафедрасы
«Түркістан жоғары көпсалалы, қол өнер колледжі» МКҚК

Аңдатпа: Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың психикалық даму ерекшеліктері қарастырылған.

Тірек сөздер: білім беру жүйесі, жаттығу, сенсорлық талдағыштар, тұлғааралық қатынас, рефлексия дағдысы.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности психического развития детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: система образования, упражнения, сенсорные анализаторы, навыки межличностного общения, рефлексия.

Abstract: This article discusses the features of the mental development of preschool children.

Keywords: education system, exercises, sensory analyzers, interpersonal communication skills, reflection.

Мектепке дейінгі ұйымдарда білім сапасын арттыру аса маңызды мәселе, ол үшін жалпы және негізгі жағдайларды жақсарту басты міндет болып табылады.

Мектепке дейінгі балалық – адам өміріндегі қысқа кезең, бар болғаны алғашқы жеті жыл. Бірақ баланы ересектерден бөлетін дәл осы кезең, қамқорсыз сәбидің біршама толыққанды, белсенді тұлғаға айналады.

Біріншіден, білім мен тәрбие беруге арналған дамытушы ортаны жабдықтау қажет десек, ол мектепке дейінгі кезеңнің өзіндік ерекшелігі мен құндылықтарын сақтайтын, баланың балалығына бағытталуы шарт.

Екіншіден, тәрбие мекемесінің басшысы мен тәрбиеші педагогтар қауымы кәсіби шеберліктерін үнемі шыңдап, білімін жетілдіруге жүйелі көңіл бөліп, ұжымның шығармашылық бағыт-бағдарын айқындап, оны жүзеге асыруға белсенділікпен ат салысуға және жағымды психологиялық ахуалдың тұрақтануына ықпал ету қажет. Сондай-ақ, отбасының сұранысы мен талап-тілектерін қанағаттандыру және білім мен тәрбиенің балаға берілген үрдісі жайында ата-анамен үнемі бірлескен ынтымақты негізде жұмыс істеу де өте маңызды.

Үшіншіден, балабақшада еңбек етуге толық жағдай жасалып, тәрбиелеу мен білім берудің технологияларын сауатты меңгеріп, жаңа педагогикалық әдіс-тәсілдер жүйесін кәсіби шеберлікпен игеріп, оны тәжірибеде пайдалануға шығармашылықпен үлес қосып отыру керек. Баланы тәрбиелеу, дамыту және білім беру мәселелерінде отбасы мен балабақша ұжымының бірлескен өзара тығыз байланыста болуы [1, б. 87].

Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – тұлғаны оқыту, тәрбиелеу, дамыту. Бұл мақсаттар өзара тығыз байланыста болғанда ғана нәтижелі болады. Баланы өмірге дайындау үшін дамытудың маңызы ерекше.

Даму барысы:

1. Зердесін дамыту.
2. Эмоциясы мен сезімдерін дамыту.
3. Күрт қиыншылықтарға төтеп бере алуын дамыту.
4. Өзіне-өзінің сенімділігін, өзін-өзі қабылдау, жақсы көруді дамыту.
5. Танымдық үрдісін дамыту.
6. Өзін-өзі алып жүре алуын, дербестігін дамыту.
7. Өзін-өзі көрсете алуына, өзін-өзі жетілдіруге ынтасын дамыту.

Даму үрдісінде баланың таным белсенділігі арта түседі. 6 жастағы балалар заттарды түсіне, түріне, көлеміне қарап ажырата бастап, олардың құрылысын, пайдалану тәсілдерін білгісі келеді. Күнделікті өмір барысында бала шындық дүниенің құбылыстары мен заттарын анықтай білуге, адам баласының жинақтаған бай тәжірибесін үйренуге талаптанады. Балалардың бір нәрсені құмартып білуге талаптануын таным ынтасы дейді.

Балалар өте байқағыш, еліктегіш, әр нәрсеге үңіле қарайды, көп нәрселер оларды ойлантады. Балалар әдетте өзіне түсініксіз оқиғалардың, құбылыстардың сырын білуге құмартады. Күн сайын олардың алдында жаңа сұрақтар туады. Сол сұрақтың жауабын олар ересектерден күтеді, өйткені, олардың түсінігінше, ересектердің білмейтіні болмайды. Мұндай ерекше сұрақтар балалардың ақыл-ой еңбегімен шұғылданудағы ниетін, ықыласын сипаттайды. Сондықтан ересек адамдар бала сұрағын жауапсыз қалдырмауға тырысқан жөн. Себебі сұрағына жауап ала алмаған бала келешекте сұрақ қоюдан жасқаншақтайды және бұл баланы дүниені тануына кері әсер етуі әбден мүмкін. Т.Рибоның айтуынша, баланың шығармашылық қабілеті тәжірибелілігіне байланысты дамиды деп тұжырымдайды.

Мектеп жасына дейінгі кезең – қиялдың тез дамитын уақыты. Сондықтан қиялдың дамуын төрт ерекше кезеңдерге бөлуге болады (2 жастан 6-7 жасқа дейінгі аралықта) [3, б. 56].

Бірінші кезең – баланың қабылдауының ерекшелігіне байланысты (бір заттан басқа бір затты көре бастауы);

Екінші кезең – қиялдың ойыншықтарды жандандыру құдіретінің байқалуы;

Үшінші кезең – ойындағы рөлдерге байланысты өзгеруі;

Төртінші кезең – бала қиялында өзіндік көркемдік шығармашылықтың басталуы (бейнелерді қайта құруы, жасауы).

О.М. Дьяченко мен А.И. Кирилованың тәжірибелік зерттеулерінде бала дамуында қиялдың екі түрі (сезімдік және танымдық) жүзеге асады. Танымдық қиялдың басты міндеті – ақиқат өмірдің белгілі бір түрде бейнеленуі. Сезімдік қиял, белгілі бір жағдайға байланысты қайшылық болғанда, баланың өзіндік «Мені» қалыптасқанда және оның құрастырудағы бір механизм болады. Е.Е. Кравцованың зерттеуінде қиялдың даму қызметінде үш түрлі компонентті бөліп көрсетті:

1. Көрнекілікке сүйену;
2. Өткен тәжірибесін қолдану;
3. Ерекше ішкі позицияны қолдану.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде қиял – қоғамдық тәжірибені меңгерудегі алғы шарттары болып келеді, өйткені балалар қоршаған ортаны, адамгершілікті, эстетикалық идеяларды өзіндік көзқараспен қабылдайды.

Баланың қиялы ересектерге қарағанда әлсіз. Л.С. Выготскийдің тұжырымына сүйенсек, «Бала қиялының дамуы біртіндеп, шамасына қарай қабылдауынан басталады. Қиялда болатын барлық образдар, қаншама таңғажайып болып көрінгенмен де, баланың өмірден көрген-білгенінен негізделеді. Кейде бала өмірде кездескен кейбір жағдайларды өзіндік қабылдаумен түсіндіргенде, бізге үлкендерге күтпеген таңқаларлықтай болып естіледі». С.Л. Рубинштейннің айтуынша «Қиял – бұл образдық форманы іске асыру, өзгеріске енгізу» деп түсіндіреді. Л.С. Выготский мен А.Н. Леонтьев қиялдың ерекшелігіне қарай оған арнайы психикалық процесс деп қарауға мән береді.

Атақты психолог Л.С.Выготский баланың қиялы біртіндеп өмір тәжірибесінің молаюына байланысты қалыптасады деген қорытындыға келеді. Қазіргі кездегі психологтар мен педагогтар баланың жеке басының дамуындағы қиялдың маңыздылығының ең тиімді жолы шығармашылық жұмыста көрсету, үйрету, көркемдік әдебиетте нақтылау, өз бетінше жұмыс жасауына жағдай жасау, яғни, еркіндік беру керектігін айтады. Мектепке дейінгі кезеңде баланың зейіні төңіректегі заттарға және осылар арқылы орындалатын іс-әрекеттерге қатысты ынтамен сипатталынады. Бала бір нәрсеге ынтасы өшпей тұрған кезде ғана зейінін шоғырлайды. Жаңа бір нәрсе пайда болысымен-ақ баланың зейіні лезде соған ауады. Сондықтан балалардың ұзақ уақыт бір іспен шұғылдануы сирек болады.

Д.Б. Эльконин пікірінше, мектепке дейінгі кезеңде балалар іс-әрекетінің күрделенуіне жалпы ақыл-ой дамуының ілгеруіне байланысты зейін күшті шоғырланып, тұрақтылыққа ие болады. Мысалы, мектепке дейінгі кезеңдегі кішкентайлар бір ойынды 30-50 минут ойнайтын болса, 5-6 жасқа жеткенде ойынның ұзақтығы 1,5 сағатқа дейін созылады. Мұны ойында адамдардың күрделірек іс-әрекеттері мен қарым-қатынастарының бейнеленуімен және ойынға үнемі енгізілетін жаңа ахуалдардың қолдау табуымен түсіндіруге болады. Балалар суреттерді көргенде, әңгіме, ертегі тыңдағанда зейін тұрақтылығы арта түседі. Мысалы, мектепке дейінгі шақтың соңында суретті көру ұзақтығы екі есе артады, мектепке дейінгі кішкентайға қарағанда алты жасар бала суретті жақсырақ түсінеді, оның өзіне қызықты жақтары мен егжей-тегжейлерін бөліп алады. Сабақтарда пайдаланылатын ойын элементтері, іс-әрекеттің нәтижелі түрлері, іс-әрекет формаларын жиі өзгерту балалардың зейінін айтарлықтай жоғары деңгейде ұстауға мүмкіндік береді. Сенсорлық даму, бала заттардың түсін, пішінін, мөлшерін және олардың кеңістіктегі орналасуын айырып қана қоймай, оларды мөлшеріне қарай сәйкестендіріп (үлкен, кіші, аз, көп) анықтай алады [2, б. 213].

К.Д. Ушинский «Балаға оқуды қызықты ете білу керек және сонымен қатар, оларды қызықтыра қоймайтын тапсырмаларды да бұлжытпай орындауды талап ету керек, бұл жұмысты орындағанда бір жағын басым етіп жібермей, екі жағын теңестіру арқылы еріксіз зейінді тудырып отырумен қатар, балада белсенді зейін шамалы болғанына қарамастан оны

жаттықтырып отыру керек»,деп көрсетеді. Мысалы, үлкен адам балаға тапсырма бергенде оған осы арада дәл оны қайталап беруді талап етеді. Үлкен адам баладан бір нәрсе сұрағанда, оның еске түсіруіне бағыт береді: «Сосын не болады?», «Жылқыға ұқсас сен тағы қандай жануарларды көрдің?» тағы сол сияқты. Бала біртіндеп қайталай білуге, түсіне білуге, материалды есте сақтау мақсатында байланыстыра білуге, еске түсіргенде байланыстарды пайдалана білуге үйренеді. Сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың ойлау үрдісіне тоқталсақ, ойлау – тіл дамуы және ғылыми ұғымдарды меңгеру бірлігінде дамиды [4, б. 12].

Баланың сау психикасының ерекшелігі – танымдық белсенділігі. Ойлау – сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының байланыс қатынастарының адам миында жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленуі. Балада түйсіктер дүниеге келген күннен бастап дамиды. Мәселен, туғаннан кейін бірнеше күннен соң бала қант қосқан судан сүтті айыра алады. Оның аузына хинин ерітіндісін тамызса, ерітінді ыңғайсыз реакция білдіреді. Осы айтылғандар балада дәм түйсігінің ерте көрінетіндігін байқатады. Баланың есту түйсігі біртіндеп дамиды.

Түйсік – адамның және басқа жан иелерінің жан қуатынан туындаған танымдық сезімі. Түйсік айналадағы нәрселердің сезім мүшелеріне тікелей әсер етіп, олардың жеке қасиеттерінің санада таңбалануы. Түйсік заттардың түр-түсін, ыстық-суығын, дәмін, иісін, т.б. сипаттары мен қасиетін ажырататын дүниетанудың алғашқы сатысы. И.П. Павлов түйсіктердің пайда болуын жүйкедегі талдағыштардың (анализатор) жұмысына байланысты түсіндіреді. Талдағыштардың қай-қайсысы болмасын үш бөліктен тұрады. Біріншісі – сезім мүшесі (рецептор), екіншісі – миға баратын жүйке талшықтары, үшіншісі – мидағы әр түрлі жүйке орталықтары. Түйсік - материалдық дүниедегі белгілі бір кезде адамның тиісті сезім ағзаларына әсер ететін заттар мен құбылыстардың жеке сапаларын бейнелейтін қарапайым психикалық үрдіс.

Байқағыштықты дамыту үшін балаларды заттар мен құбылыстарды салыстыра білуге тәрбиелеудің маңызы зор. Қабылдаған нәрсемен танысқан соң, бірте-бірте оны түсіндіруге кірісу қажет. Байқағыштық – табиғат аясына саяхатқа шыққанда, өндіріс орны мен мұражайға барғанда дами түседі. Осының бәрін көріп, жіті қарап, естіп қана қоймай тереңірек сезіну қабілетін тәрбиелеуге септігін тигізеді Танымдық әрекетінің қалыптасуының психологиялық бұзылудың бастысы - ойлауға қабілетінің төмендігі, яғни жалпылау процестері, психикалық процестердің қозғалысы мен темпінің бұзылуы, қабық функциялар қатарының, зейіннің, естің жеткіліксіздігі. Осы уақытқа дейін мектепке дейінгі шақтағы баланың ойлауы тек қана нақты – ол бөлек заттар мен олардың қасиеттеріне бекітілген деп саналады. Осыдан балалардың қызығушылықтары артып, ойлауы жалпылама, терең және себеп-салдарлы болып келеді. Бірақ бұл білімдер баланың есінде ғана қалмай, ойлау дамуын жетілдіру үшін оқыту ерекше түрінде – ойынға, заттармен әрекеттесуіне, олардың кесте, схема және суреттеріне негізделуі қажет. Бұндай ойын арқылы оқытуда әр ойынға қатал норма берілмейді, мысалы, бұл тапсырманы бірінші немесе бесінші рет өткізу кезінде орындау сияқты. Ең бастысы - осындай әрекетке баланың қызығушылығы. Егер де бала белгілі бір тапсырманы бірінші ретте орындай алмаса, бала, аз болса да, алға қадам жасау керек, бұл дамудың процесі өзі болып табылады. Әрине, білім мен дағдылар саны дамудың көрсеткіші бола алмайды, бала білімдерді қалай қолданатыны және белгілі бір тапсырмаларды орындауда қалай шешім қабылданатыны маңыздырақ болады.

Білімге құштарлық, ойлау дамуы және сөйлеу – бұл салалар да, санау және оқу білу сияқты, маңызды болып табылады. Оларды біріншіден дамыту қажет. Ойын арқылы баланың ой тапқырлығын көрсетуіне, белсенді және өзбетті болуға жағдай жасау керек, сонда ғана ондағы өмірде мақсаттарға жетуіне көмектесетін баланың өз-өзіне сенімділігі дамып қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ж.Қ.Дүйсенова, Қ.Н.Нығметова. Балалар психологиясы, 2012.
2. Д.Б.Эльконин; ред.сост. Б.Д.Эльконин. Детская психология, 2011.

3. Л.Ф. Обухова. Возрастная психология, 2014.
4. Айгумова З.И., Васильева Н.Н., Вачков И.В., А.С.Обухова. Психология детей младшего школьного возраста, 2014.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕР МЕН ЖАТТЫҒУЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Досан Әсел Сейдакбарқызы,
0105000 «Бастауыш білім беру» мамандығының 4-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Оспанова Аймкуль Ахметовна
арнайы пәндер оқытушысы.
Педагогика, психология және жеке пәндер әдістемелері кафедрасы
Түркістан жоғары көпсалалы, қол өнер колледжі

Аңдатпа: Мақалада студенттердің педагогикалық қабілеттерін арттыру құралы ретіндегі әлеуметтік-психологиялық тренингтің мүмкіндіктері көрсетіліп, оларды пайдаланудың мақсаты айқындалады. Педагогикалық процесте жүзеге асырылатын психологиялық тренингтер қарастырылады.

"Психологиялық тренинг" ұғымының мәні қарым-қатынастағы құзыреттілікті дамыту құралы ретінде, "психологиялық әсер ету" формасы ретінде және оқытудың белсенді формасы ретінде ашылады.

Тірек сөздер: тренинг, білім беру жүйесі, жаттығу, интерактивті әдіс, тұлғааралық қатынас, рефлексия дағдысы.

Аннотация: В статье показаны возможности социально-психологической подготовки как средства совершенствования педагогических способностей студентов, определены цели их использования. Рассмотрены психологические тренинги, реализуемые в педагогическом процессе.

Раскрывается смысл понятия «психологический тренинг» как средство развития компетентности в общении, как форма «психологического воздействия» и как активная форма обучения.

Ключевые слова: тренинг, система образования, упражнения, интерактивный метод, межличностные отношения, навыки рефлексии.

Keywords: training, educational system, exercises, interactive method, interpersonal relations, reflection of skills.

Abstract: The article shows the possibilities of social and psychological training as a means of improving the pedagogical abilities of students, and the purpose of their use is determined. Psychological trainings implemented in the pedagogical process are considered.

The meaning of the concept of "psychological training" is revealed as a means of developing competence in society, as a form of "psychological influence" and as an active form of training.

Қазіргі ұстаздар алдында тұрған басты міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Осындай талапқа сай қызмет істеу үшін оқытушы үздіксіз ізденісте болуы тиіс.

Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – тұлғаны оқыту, тәрбиелеу, дамыту. Бұл мақсаттар өзара тығыз байланыста болғанда ғана нәтижелі болады. Осындай іргелі мәселелерді шешуде психологиялық тренингтер мен жаттығуларды пайдаланудың маңызы зор.

Тренинг дегеніміз – кәсіптік және тұлғалық қарым-қатынастағы құзіретті дамытуды көздейтін интерактивті оқытудың бір түрі. Тренинг көпшілікті оқытудың әдісі. Тренингтің негізгі мақсаты - тренинг тобы мүшелерінің тұлғалық дамуы. Бұндай сабақтарда оқушы топтың сеніміне ие болады, өзі де айналасындағыларға сенуден қорықпайды. Тренинг сабақтары оқушыға өзін басқа құрдастарымен салыстыруға, өзара байланыстың тиімді

әдістерін тезірек игеруге мүмкіндік береді. Тренингтің өзегі қатысушылардың өзара сыйластығына, бір-біріне толық сеніміне, оның өз пікірін білдіруге құқығын мойындауына негізделген диалог болып табылады [1, б. 124].

ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап психологияның қолданбалы және тәжірибелік салаларында «тренинг» түсінігі пайда болды және кеңінен қолданыла бастады. Қазіргі таңда «тренинг» түсінігінің нақты бір анықтамасы болмағанмен, бұл әртүрлі іс-әрекеттердің, әдіс-тәсілдер мен құралдардың ортақ термині ретінде кеңінен пайдаланылуда.

Ресейлік психолог Л.А.Петровская әлеуметтік-психологиялық тренингті «өзара қатынастағы білімді, әлеуметтік белгілеулерді, қабілеттілік пен тәжірибені дамытуға бағытталған әсер ету құралы» ретінде қарастырады [2, б. 38].

Білім беруде тренингті қолдану арқылы алға қойған мәселелерді шешу, қарым-қатынас, жігерлік, өз-өзіне сенімділік, ойлаудың сыншылдығы, өзін-өзі басқару қабілеттілігі және өзіндік «менін» - дамытуға жағдай жасалады.

Тренинг өткізуге қойылатын талаптар:

- кең бөлме, орындықтар шеңбер бойынша қойылады (тренинг шеңбері), қатысушылар бір-біріне қарама-қарсы отырады;
- тренинге қатысушылар 20-25 адамнан аспау керек;
- тренинг барысында өзара сенім мен достастық атмосферасын тудыру және қолдау;
- қатысушыларды мадақтап отыру және тренингке бәрінің түгел қатысуын қадағалау;
- оқытушы-тренер басқаларының да пікірімен санасу қажеттігін есте сақтай отырып, аудиторияны сабақтың қойылған мақсатына жетуге бағыттап отырады;
- оқытушы-тренер әрбір жаттығудың уақыт шеңберін сақтап отыруы керек;
- тренингтің бірінші сағатында «танысу» жаттығуы өтеді және топтың жұмыс ережесі қабылданады;
- теориялық материялдар интерактивті жаттығулармен және сергіту сәттерімен ұштастырылып өткізілуі қажет;
- кез келген тренинг сабағының алдында мақсат пен міндет оқылады, ал соңында қорытынды шығарылады [3, б. 84].

Тренингтегі топтық жұмыстар қатысушылардың белсенділігін арттыруға, серіктестік қатынасын дамытуға, басқа адамдардың көзімен қарауына мүмкіндік туғызды.

Тренинг арқылы оқытушы мен оқушылар арасындағы өзара байланыс нығая түседі. Тренингтің тағы бір пайдалы жағы қарым-қатынас, яғни әңгімелесу еркіндігі мен тәуекелділік атмосферасы болып табылады. Интерактивті әдістерді қолдану арқылы жеке тұлғаның дамуына, тәрбиелілікке, оқыту қабілетін ұтымды пайдалануға, ынтымақтастыққа, өзін-өзі дамытуға, ортаға тез бейімделуге жетелейді. Мысалы:

«Мен және менің ұжымым» тренингі.

Мақсаты: Өмірде адамнан асқан құндылық жоқ екендігін түсіндіре отырып, бақытты өмір сүру үшін өзін-өзі психологиялық тұрғыдан дайындауға; дұрыс қарым-қатынасқа түсу мәдениетін және жағымды «Мен» концепциясын қалыптастыру.

Көрнекіліктер: интерактивті тақта, А3 - А4 қағаз беттері, фломастерлер, қарындаштар, қобдиша, адамгершілік қасиеттері жазылған карточкалар, үлестірмелі смайликтер, доп, жіп.

Тренингті жүргізу барысы: Әр қатысушыға парақ беріледі, өз сипаттамасын тек бір жағына ғана жазу керектігі және 2 минуттан кейін парақтың келесі жағына есімдері көрсетілген беттерді тренер жинап алынатындығын ескертеді.

Жаттығу шарты: Сізді таныс емес адаммен кездесу күтіп тұр делік, ол бірден сізді тану үшін өзіңізді сипаттап жазыңыз. Көпшіліктен өзіңізді ерекшелендіріп тұратын белгілеріңізді табыңыз. Бет-әлпетіңізді, жүрісіңізді, сөйлеу мәнеріңізді, киім киісіңізді, зейінді аударарлықтай ым-ишараларыңыз болса т.б.

Рефлексия: Жазылған автопортреттер бір бірден таратылып оқылады, бұл кімнің портреті екенін анықтау керек.

«Менің сүйікті мамандығым» тренингі.

Мақсаты: Кәсіби іс-әрекеттердің эффективті индивидуалды стилін қалыптастыру; оқушылармен, олардың ата-аналарымен, басшылықпен, әріптестерімен сонымен қатар өз отбасы мүшелерімен ойдағыдай қарым-қатынас жасай алуын қалыптастырып, дамыту.

Барысы: Болашақ мұғалімдер шеңбер құрып тұрады. Психолог топтың әрбір мүшесіне алдарында оқушылар тұр деп елестете отырып сәлемдесуді ұсынады. Мысалы, «Сәлеметсіңдер ме, балалар!» Бұл жерде фразаны жестпен, позамен, бет әлпет қимылымен қуаттауға болады. Топ мүшелерінің барлығы сәлемдесіп болғаннан кейін жалпы талқылау өткізіледі. Сәлемдесудің қайсысы ашық және мейірімді, кімнің фразасы белсенді іс-әрекетке эффективті стимул болды, мұғалімдер бала позициясынан өз әсерлерімен бөліседі.

Бұл жаттығуда жеке индивидуалдық іс-әрекет стилін табуға көмектесу үшін әрбір қатысушымен кері байланыс орнатылады. Айта кететін жай, бұл проблема енді жұмыс жасай бастаған жас мамандар арасында ғана актуалды емес. Көп жылдар бойы қызмет етіп, дағдылары қалыптасқан, жұмыс істеуі автоматтандырылған мұғалімдер арасында да қажет. Олар өздерінің кәсіби шаралар арсеналын кеңейтіп, жанарту үшін маңызды. Бұл жерде жекелік индивидуалдығын басу ізімен емес, өзіндік «Мені» мен кәсіби мүмкіндіктерін ашудағы үлесімділік пен толық жетілуді табу.

«Эмоция» жаттығуы.

Мақсаты: Мұғалім бойында артистизм, эмоционалдылық, иілгіштік, оқушылармен қарым-қатынаста образдық пен тірлік техникаларын дамыту.

Топ жарты шеңбер болып отырады. Әрбір қатысушы психологиялық жұмбақ жасырады. Жұмбақты бет әлпет қимылы, позасы, іс-әрекеті, жесті және кейбір нейтральді фразаларды қолдануы, өзі ойланған эмоцияналдық күйлердің біреуін топқа жасыруға болады, топ мүшелері оны табуы қажет.

Кейіннен психолог мұғалім жұмбақты қаншалықты шеше алғандығы жайында ойлануға, ол өз күйін демонстрациялауда қандай сыртқы амалдарды қолдануда қайсысы (бет, қол, интонация және т.с.с) мәндері болып келетіндігі жайлы ойлануды ұсынады. Мысалы: дерективті дауыс немесе «мұғалімдік» қатты мүсін.

«Шеңбер бойынша фраза» тренингі.

«Қандай да бір қарапайым фразаны таңдайық, мысалы: бақта алмалар түсіп жатыр». Енді, экранның оң жағындағы ойыншыдан бастап осы фразаны кезекпен айтамыз.

Ойынның әр қатысушысы фразаны жаңа интонациямен айтуы керек (сұраулы, қуанышты, таң қалушы, немқұрайлы және т.б.). Егер қатысушы жаңа ешнәрсе таба алмаса ойыннан шығады, ойын бірнеше рет ойналады. Соңында үш-төрт жеңімпаздар қалғанша. Басқа адамның интонациясын қайталауға болмайды. Назар аударуларыңды сұраймын, ойынды бастайық. Жеңімпаздарды құттықтаймыз».

«Бұзық телефон».

Жүргізуші оң жағындағы адамға көзін жұмғызып, оған қандай-да бір қимылды жасайды. Ал, ол ашық күйінде қалғанына көрсетеді, осылайша ойын жалғасады.

«Жалпы назар аудару».

Ойынның барлық қатысушыларына бір ғана қарапайым тапсырманы орындау ұсынылады. Кез-келген әдістермен, әрине физикалық әсер және жергілікті апатты қолданбай қоршағандардың назарын аударуға тырысуды талап етеді. Тапсырма ойынға қатысушылардың барлығы оны бір уақытта орындауға ұмтылуымен күрделенеді. «Бұған кім қандай жолдармен қол жеткізгенін анықтаңдар. Бастадық. Санаймыз ойын ішінде қатысушылардың назарын көп аудартқан адамды байқаймыз».

«Сиқырлы орындық».

Мақсаты: Қиын тапсырманы орындағаннан кейін топтағы қысымды шығару; ортада жаттығуды орындауда назар аудартқан қатысушылардың жетешілік деролизациясын жүргізу. Ортада жаттығуды орындауда аса назар аударқан қатысушыны сиқырлы орындыққа

отырғызу керек. Орындықтың сиқырлылығы мынада: орындыққа отырған адамның еш кемшілігі жоқ. Тек мінезінде жағымды қасиеттері бар. Барлық топ мүшелеріне өздерінің білетін, осы адам туралы ойлайтын пікірлерін, барлық мейірімділігін айту ұсынылады. Егер жаттығу баяу, нашар жүрген жағдайда жүргізушінің өзі белсенділік көрсету керек. Содан кейін, бәріне ризашылығын білдіріп, орындықтағы адам басқалар ойларын айтқан кезеңде өзі не сезгені жайлы айтып беруді сұрау тапсырылады. Егер өз еркімен отырғысы келетіндер бар болса, жаттығуды жалғастыруға болады. Соңында ол адамға да қалай әсер еткені жайлы сұрау қажет.

«Менің жағымды және жағымсыз жақтарым» тренингі.

Ең бірінші әр оқушы өзінің бойындағы жағымсыз қасиеттерден арылуы қажет. Ол үшін әр оқушы қағазға бойындағы кездесетін, өзіне ұнамайтын жағымсыз қасиеттерді жазады. Барлығы жазып болған соң, қағазды жыртып, қоқыс жәшігіне тастайды. Міне, осылай бойдағы жағымсыз қасиеттерден арыламыз. Енді сендердің бойларыңда жағымды қасиеттер ғана қалды деп есептейміз. «Көршінің жақсы қасиеттерін ата». Әр оқушы өз көршісінің жақсы жақтарына сипаттама жасайды.

Тренингті өзіне тән ерекшеліктеріне, мақсатына, шартына қарай таңдап алу қажет. Тренинг оқушылардың қызығушылықтарын арттыра алатындай, өз ойларын ортаға еркін сала алатындай жағдайда өткізілуі тиіс [4, б. 127].

Ұсынылып отырған жаттығуларда адамдардың эмоциялық дүниесінің ерекшелігі, сонымен қатар эмоциясы мен сезіміне әлеуметтік және психологиялық әсерлер қарастырылады. Тренингтің көмегімен, басқалардың көзімен қарағанда мен қандаймын, қандай болғысы келетінін анықтауға болады. Сонымен бірге өзімен және адамдармен өз қатынасын қалай құру керектігін және өзіне деген сенімділік, рефлексия дағдысы және тұлғааралық қатынас мәдениеті дамиды. Жаттығулар адамның тұлға ретінде дамуына және өмірде өз әлеуетін барынша көп қолдануына бағытталған. Олардың тұлғалық өсуіне ықпал етеді. Әрбір адамның өзін-өзі тануына, ойдағыдай әлеуметтік бейімделулеріне көмектеседі және өзінің жеке ерекшеліктерін, қабілеттіліктерін танып білуге жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абрамова Г.С. Практикалық психология. 2001 ж.
2. Н.В. Клюева. Технология работы психолога с учителем. М., 2001
3. Құрастырған: Кожакова А.И. Психологиялық тренингтер мен жаттығулар жинағы. Ақтау, 2015 ж.
4. Битянова М. Практическая психология. М., 1996 ж.

ОҚУ ҮРДІСІНЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ

Сагиндыкова Нуржамал Осеровна,
Орыс тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы
«№ 14 колледж» МКҚК

Аннотация: Бұл мақалада оқу үрдісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы маңызы, әдістемелік ерекшеліктердің сипаттамасы, электронды оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған ЦБР мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, ЦБР-ге қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение использования цифровых образовательных ресурсов в образовательном процессе, описание методических особенностей, анализ содержания и структуры ЦОР, разработанных в рамках проекта системы электронного обучения. Кроме того, представлены требования к ЦОР, принципы, содержание пакетов и методы его применения.

Annotation: This article discusses the importance of using digital educational resources in the educational process, describes the methodological features, an analysis of the content and structure of the digital educational resources developed as part of the e-learning system project. In addition, the requirements for the digital educational resource, principles, contents and methods of its application are presented.

Тірек сөздер: цифрлық білім беру ресурсы, электрондық оқыту жүйесі, электронды оқулық, мультимедиялық презентациялар, ақпараттық технология.

Опорные слова: цифровой образовательный ресурс, система электронного обучения, электронный учебник, мультимедийные презентации, информационные технологии.

Keywords: digital educational resource, e-learning system, electronic textbook, multimedia presentations, information technology.

Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. XXI ғасыр бәсеке, ақпараттық сайыс, инновациялық технологиялар, реформалар сияқты көріністерімен ерекшеленеді. XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Білім беруді ақпараттандыру және пәндерді ғылыми – технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев «**Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында** «Қазіргі заманда бәсекеге қабілеттіліктің басты факторының бірі – барынша цифрландыру. Қазақстан үшін заманауи цифрлық технологиялар элементтерін енгізу айрықша маңызды. Осы және басқа да міндеттер мемлекеттік секторды толығымен «цифрлық қайта жүктеуді» талап етеді.

Біріншіден, «Электронды үкіметтің» мүлде жаңа құрылымын жасау керек. Мемлекеттік сектордың барлық IT-бастамасы тек қана қазақстандық мемтехтың жаңа платформасына негізделеді.

Екіншіден, біз мемлекеттік органдардың бизнес-үдерісін түгел қайта қарап, цифрлық форматқа көшіретін Цифрлық трансформация орталығын ашамыз.

Үшіншіден, ұлттық компаниялар IT-қауымдастықпен өзара қарым-қатынас жасайтын платформа құруымыз қажет. Квазимемлекеттік сектордың цифрлық қажеттілігі мен сұранысы барынша отандық компаниялардың күшімен қамтамасыз етілуге тиіс.

Біз еліміздің орасан зор ақпараттық-телекоммуникациялық әлеуетін іске асыра білуге тиіспіз. Жаңа цифрлық дәуірде ол геосаяси маңызға ие болады. Қазақстан Еуразия өңірінің басым бөлігі үшін орталық цифрлық хабқа айналуға тиіс», - деп атап көрсетті. Осы Жолдауды іске асырудың көп алғышарттарының бірі ретінде Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасындағы «Электрондық оқыту: білім беруді жаңғыртудың негізгі бағыттарының бірі, оған білім беру ұйымдарына қажетті оқу ресурстарының 90%-ы бар ғаламтормен, орта, техникалық және кәсіптік білім беру (ТжКБ) ұйымдарын сандық білімдік контентпен толық қамтамасыз ету, оқытушылар әзірлейтін электрондық сандық білімдік ресурстарды дамыту» сияқты міндеттер қойылып, олар табысты іске асырылуда екенін айтуға болады.

Бұл жобада білім беру үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы маңызы, әдістемелік ерекшеліктердің сипаттамасы, электронды оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған ЦБР мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, ЦБР-ге қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған.

Осы жағдайда білім берудің жаңа әдістерін, білім алушылардың толыққанды оқу-танымдық іс-әрекеттерін қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін іске асыру үшін Цифрлық білімдік ресурстар (ЦБР) құрал-жабдық ретінде қарастырылған, себебі ЦБР айтарлықтай түрде дәстүрлі оқыту формасын дамытуға бейімделген, оның көрнекі оқу материалын, безендірулерді, аудио- мен бейне материалдардың үлкен мөлшерін енгізуге мүмкіндігі бар.

Оқу үрдісіне ЦБР-ды қолдану нәтижесінде:

- сабақтың түрлі кезеңдеріне ЦБР элементтерін енгізу арқылы оқу үрдісінің тиімділігі артады;
- оқытушы мен білім алушылар сабаққа дайындалу кезінде сан-алуан материалдарды пайдалануға мүмкіндік алады;
- кейбір үрдістердің динамикасын көрсетуге мүмкіндік береді (бейнеүзінділер, анимация);
- өтілетін сабақтардың көрнекілігі артады;
- басқаша әдістермен көрсетуге болмайтын нысандарды көруге мүмкіндік береді;
- жергілікті желілерді пайдалану арқылы сабаққа дайындалу кезінде білім алушылар өздерінің икемділігі мен дағдыларын пысықтау сапалы болады.

Педагогтардың өздерінің авторлық материалдарын дайындауға көмектесуге арналған Электрондық оқытудың ақпараттық жүйесінің (ЭОАЖ) негізгі компоненті – электрондық кітапхана, оның ішіне әдістемелік ұсынымдар мен мыңдаған ЦБР-ы енгізілген. Екі қызметтік бөліктен тұратын «ЦБР дизайнері» модулінде онлайн-режимінде оқу курстарын және офлайн-режимінде цифрлық білімдік ресурстарды дайындауға болады. Онлайн-режимінде оқу курстарын дайындау бойынша қызмет онлайн-режимінде LMS (Learning Management System) ЭОАЖ-нің өзінде оқу курстарын әзірлеуге мүмкіндік береді. Оқу курстарын дайындау курстың құрылымын беруге және электрондық кітапхананың басқа білімдік ресурстарынан жеке элементтерге сілтемелер есебінен оның мазмұнын толықтыруға мүмкіндік береді. Онлайн-режимінде ЦБР-ды дайындау бойынша қызмет мамандандырылған бағдарламалық өнімде ЦБР-ды дайындау мүмкіндігін ұсынады және LMS ЭОАЖ-мен қосылуының бар немесе жоқ болуынан тәуелді болмайды. Қазіргі кезеңде ЭОАЖ-н енгізу жобасының ауқымында онлайн-режимінде ЦБР-ды дайындауға мүмкіндік беретін бағдарламалық Жасақтама көптеген білім беру ұйымдарына орнатылған.

Ал ЦБР-ды төмендегіше шартты түрде жіктесе болады:

Білімнің өзектілігін арттыруға арналған ЦБР-ы:

- электрондық тесттер;
- ЦБР.

Жаңа оқу материалдарын түсіндіру кезеңіндегі ЦБР-ы:

- электрондық оқулықтар;
- мультимедиялық презентациялар;
- оқу бейнефильмдері.

Білімді, икемділікті және дағдыларды бағалау мен бақылауға арналған ЦБР:

- жобалау жұмыстары;
- тренажерларға арналған бағдарламалар;
- білім алушыларды аттестаттауға арналған материалдар.

Цифрлық білім ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толықтыруға, білім алушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда білім алушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға,

оны көрнекі түрде көрсетуге, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарымен және т.б. құбылыстармен байланыстыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Осы орайда айта кететін жайт, жоғарыда жазылған техникалық және кәсіптік білім беру (ТжКБ) ұйымдарын цифрлық білімдік контентпен қамтамасыз етуге ҚР БжҒМ-інің үйлестіруімен Ұлыбритания (Sibeko), Румыния, Польша мемлекеттерінің мамандарымен бірге «Ұлттық ақпараттандыру орталығы» АҚ ғалымдарының құрамында «№14 колледж» МКҚК оқытушылары Ө.Рысбаев, Н.Сагиндыкова қатысып, ТжКБ арналған ЦБР компоненттеріне кіретін тест сұрақтары мен жауаптарын дайындауға «Ауыл шаруашылығы машиналарын жөндеу, күту мен баптау», «Мал шаруашылығында қолданылатын машиналар» мамандықтары бойынша атсалысты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қ.К.Тоқаев «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» **ҚР Президентінің** Қазақстан халқына Жолдауы [электронный ресурс]- :http//www.akorda.kz Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. З. Арысбаева «Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері»//Қазақстан мектебі. № 1. 2007. 69-70 б.
3. Авдеева С. Цифровые ресурсы в учебном процессе: [о проекте «Информатизация системы образования» и о создании Единой коллекции цифровых образовательных ресурсов] Народное образование. – 2008. – № 1. – С. 176-182.
4. Российский общеобразовательный портал по разработке цифровых образовательных ресурсов нового поколения [электронный ресурс]-:http// edu.of.ru/zaoch/default.asp?ob_no=8845.
5. Савелова Е. В. Цифровые образовательные ресурсы в колледже: методика использования. Обществознание. Сборник учебно-методических материалов для педагогических вузов. — М.: Университетская книг, 2008. — 224 с.
6. А. Құлқараев «E-learning» электронды оқыту жүйесі және оның мүмкіндіктері.//Электрондық мектеп. – №2 – 2013.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Ташкеева Жанар Тлеубековна,
№1Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжінің математика пәнінің оқытушысы
Жаппаркулова Назира Алтынбековна,
№1Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы
Сембаева Алина Аслановна,
№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжінің Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 3 курс студенті

Андатпа: Мақалада қазіргі таңдағы мектеп мұғалімдерінің сабақ өту барысында инновациялық технологиялардың тиімді қолданылуы, инновация ұғымының негізгі анықтамалары айқын көрсетілген. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектесетіні баяндалған.

Аннотация: В статье наглядно показано эффективное использование инновационных технологий современными школьными учителями на уроках, приведены основные

определения понятия инновации. Освоение инновационных технологий помогает учителю системно организовать учебный процесс.

Annotation: The article clearly shows the effective use of innovative technologies by modern school teachers in the classroom, and provides the basic definitions of the concept of innovation. Mastering innovative technologies helps the teacher systematically organize the educational process.

Тірек сөздер: Инновация, технология, білім беру, инновациялық технология
Ключевые слова: Инновации, технологии, образование, инновационные технологии
Key words: Innovation, technology, education, innovative technologies

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай білім мен тәрбие беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі. Болашақта өркениеті дамыған елдер қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанда дамыған бәсекеге қабілетті елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін ол – білім. Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Инновациялық технологияларды меңгеруде мұғалімнің жан-жақты білімі қажет. Қазіргі мектеп мұғалімі: жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын, оқушымен тез тіл табыса алатын, білімді, шебер, іскер болуы тиіс. Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. [1]

Қазіргі таңда мектеп мұғалімдері инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып, сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Білім беруде оқушы өзі ізденіп, тақырыпты оқып, түсініп, тақырып аясын кеңейтсе, жолдастарымен ой бөлігіне өз білгенін көпшілікке жеткізе алса, онда ұстаз еңбегінің нәтижесі болғаны, бұрынғы әдепке айналған оқу үрдісінде – оқушы белсенділік көрсетуге тиіс. Бүгінгі нарық заманында "Өмір бойы білім алу» әрбір Қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс», – деп Елбасы жолдауында көрсеткендей, отандық білім беру жүйесінің дүниежүзі білім кеңістігіне енуі білім саласына үлкен өзгеріс, жаңа леп әкелді.

Енді «инновация» ұғымына тоқталатын болсақ, ғалымдардың көпшілігі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мәселен,

	Ғалымдар	**Анықтамалар**
	Э.Роджерс	«Инновация — нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея»
	Й.Майлс	«Инновация — арнайы жаңа өзгеріс, Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз»
	Н.Немеребай	«Инновация, инновациялық үдеріс деп отырғанымыз — білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі»

«Инновация» сөзі — латынның «novis» жаңалық және «in» енгізу деген сөзінен шыққан, ал оның аудармасы «жаңару, жаңалық, өзгеру» деген мағынаны білдіреді. Инновация термині қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр. «Инновация» ұғымы ең бірінші XIX ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеуінен пайда болды. Инновация ұғымын әр елде әртүрлі түсінген. Кейбір мемлекеттерде (АҚШ, Нидерланды) бұл термин кең тараған. «Инновация» сөзі қазіргі уақытта барлық білім,

өндіріс, медицина, техника салаларында өте жиі қолданылып келеді. Инновациялар қоғамның пайда болу кезеңінен бері жүзеге асырылып келе жатса да, педагогикалық категория ретінде XX ғасырдың 70–80 жылдарында ғана қолданысқа енгізілді. Қазіргі инновациялық технологиялар педагогика ғылымы мен практикасының жетістіктерін, дәстүрлі тәжірибедегі құнды дүниені, әлеуметтік прогрестің жетістіктерін, қоғамдағы гуманизация мен демократия жемісін жинақтаушы қызметін атқарады.

Инновациялық білім берудің мазмұнын жетілдіру, оны инновациялау мәселелерін зерттеген педагог-ғалымдар.

Инновациялық білім берудің мазмұнын жетілдіру, оны инновациялау мәселелерін зерттеген педагог-ғалымдар	**Қазақстанда білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін зерттеген педагог-ғалымдар**
Ю. К. Бабанский, В. С. Библер, Ю. С. Гершунский, В. П. Кваша, В. С. Лазарев, В. Я. Ляудис, А. В. Лоренсов, В. М. Полонский, С. Д. Поляков, М. М. Поташник, А. И. Пригожин және т.б.	Ш. Т. Таубаева, Н. Н. Нұрахметов, С. Н. Лактионова, Е. З. Батталханов, Қ.Қ.Қадашева, Т. О. Балықбаев, Ж.А.Қараев, Г. К. Нұрғалиева, К.Бұзаубақова, С. Д. Мұқанова, Н. И. Хван, Л. Е. Румянцева, З. У. Имжарова, М. М. Мұқаметқалиқызы және т.б.

Қазіргі уақытқа дейін ғылыми әдебиеттерде инновациялық үдерісті бірнеше кезеңдерге бөлеміз.

-идеяның немесе инновация тұжырымдамасының пайда болу кезеңі;

-ойлап табу кезеңі;

-жаңалықты енгізу кезеңі

«Технология» термині алғаш рет 1904–1950 жылдары шет елдерде пайда болды және ол педагогикалық процесте технологиялық құралдар мен оқыту бағдарламаларын пайдалануға байланысты болды. Қазіргі кезеңде педагогика ғылымының бір ерекшелігі — баланың тұлғалық дамуына бағытталған оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Ал бұның өзі ұстаздар қауымына зор жауапкершілік, үлкен міндет жүктейді. Оқыту технологиясы оқыту мазмұнын жүзеге асыру жолындағы алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін қамтамасыз ететін оқытудың әдіс, құрал және түрлерінің жүйесі болып табылады. Қажетті мазмұнды, тиімді әдістер мен құралдарды бағдарлама мен қойылған педагогикалық міндетке сәйкес іріктей білу мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты. Осыған байланысты, әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Себебі, мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру инновациялық технологияны ендіруді міндеттейді. Білім беруді реформалауды жүзеге асырудың маңызды бір сипаты қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін технологияландырудың қажеттілігінен туындап отыр. Осыған орай, соңғы кезде оқытудың әр түрлі инновациялық технологиялары жасалып, енгізіліп жатыр. [2]

Инновациялық технологиялар түрлеріне көптеген технологиялар жатады. Олар:

-ынтымақтық педагогикасы;

-білім беруді ізгілендіру технологиясы;

-проблемалы оқыту технологиясы;

-тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы;

-түсіндіру басқарып оза оқыту технологиясы;

-деңгейлік саралап оқыту технологиясы;

-міндетті нәтижеге негізделген деңгейлеп саралап оқыту технологиясы;

-модульдік оқыту технологиясы;

-жобалап оқыту технологиясы;

-дамыта оқыту технологиясы, компьютерлік технология, ойын технологиясы Ал соңғы жылдары оқытудың М.Жанпейісованың модульдік технологиясы мен В.М.Монаховтың

оқытудың ұжымдық тәсілі, сондай-ақ профессор Ж.Қараевтың оқытуды дербестендіру мен ізгілендіру ұстанымдарына негізделген инновациялық компьютерлік технологиясын еліміздің көптеген мемлекеттерінде қолданып жүр. Әрбір инновациялық технология жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыруға, қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға және өзін-өзі дамытуда қолайлы жағдай жасауға қажетті объективті әдістемелік мүмкіндіктерін қамтиды. Енді осы инновациялық технологиялардың кейбіреулерінің ерекшеліктеріне тоқталсақ, мәселен, ойын элементтерін қолдана отырып мұғалім оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, зейінін арттыру мақсатында; проблемалы тапсырмалар сабақтағы қорытындылардың қандай және қалай пайда болғандығын дәлелдейді және логикалық ойлауға ғылыми іздену жолына бағыттау; Шаталовтың әдістемесі жаңа материал мазмұнын түрлендірсе, қайталау жолымен есте сақтауды қамтамасыз ету; деңгейлеп саралап оқыту технологиясының принциптері-оқытуды ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында; дифференциялап оқыту — әр оқушының қабілетін, бейімділігін, қызығушылығын ескере отырып, жеке жасын дамыту қамтамасыз ететін білім беру болып табылады. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялармен жұмыс істеу үшін төмендегідей алғышарттар қажет:

-оқу үдерісін интенсивтендіруші жаппай қолға алу;

-оқушылардың сабақтастығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру.

Жаңа технологияның принциптері — оқытуды ізгілендіру, өздігінен дамитын, дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп тәрбиелеуші тұлға қалыптастыру болып табылады. Мұғалімдердің оқыту технологияларын меңгеруде педагогикалық кеңестер, әдістемелік бірлестіктер, олардың зерттеушілік жұмыстары, шығармашылық іс-әрекеттері пайдаланылады. Барлық жаңа технологияның алдымен қоятын мақсаты — оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру. Қазіргі білім беру саласындағы инновациялық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір тұлға болу мүмкін емес.

Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі. [3]

Әдебиеттер тізімі:

1.Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Алматы: 2014.-360 б.
2.Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. Педагогика. Астана: Фолиант, 2012.-656 б.
3.Тұрғынбаева Б. А. Дамыта оқыту технологиялары. — Алматы, 2000.

СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Таймагамбетова Алмагуль Амидоллаевна,
преподаватель русского языка и литературы. Педагог-модератор
Amidollaevna.a.t@mail.ru
Актюбинский Высший медицинский колледж
имени Героя Советского союза Маншук Маметовой.

Аннотация:

В статье анализируется актуальная на сегодняшний день проблема визуализации знаний в обучении. Речь идет о необходимости обучать студентов способам самостоятельно представлять вербальную информацию в графической форме, что способствует увеличению темпа мышления, формированию умения работать с большими объемами учебной информации, а также концептуально структурировать и упорядочить полученные знания. Автором обобщается практический опыт работы в данном направлении, а так же предложены к рассмотрению психолого-педагогические условия обучения студентов, и краткое представление курса по выбору «Визуализация знаний», разработанного для будущих учителей технологии.

Аннотация:

Мақалада бүгінгі таңда оқытудағы білімді визуализациялаудың өзекті мәселесі талданады. Бұл студенттерге ауызша ақпаратты графикалық түрде өз бетінше ұсыну тәсілдерін үйрету қажеттілігі туралы, бұл ойлау қарқынын арттыруға, Оқу ақпаратының үлкен көлемімен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыруға, сондай-ақ алған білімдерін тұжырымдамалық құрылымдауға және ретке келтіруге ықпал етеді. Автор осы бағыттағы практикалық жұмыс тәжірибесін жинақтайды, сонымен қатар студенттерді оқытудың психологиялық-педагогикалық шарттарын қарастыруды және болашақ технология мұғалімдері үшін әзірленген "білімді визуализациялау" курсын қысқаша ұсынуды ұсынады

Annotation:

The article analyzes the current problem of knowledge visualization in education. We are talking about the need to teach students how to independently present verbal information in graphic form, which helps to increase the pace of thinking, the formation of the ability to work with large amounts of educational information, as well as conceptually structure and organize the knowledge gained. The author summarizes the practical experience in this area, as well as the psychological and pedagogical conditions for teaching students, and a brief presentation of the elective course "Knowledge Visualization", developed for future technology teachers.

Ключевые слова: инновации в образовании, новые направления развития образования, тенденции развития современного образования, миссия образования.

Тірек сөздер: Білім берудегі инновациялар, білім беруді дамытудың жаңа бағыттары, қазіргі білім беруді дамыту үрдістері, білім беру миссиясы.

Key words: innovations in education, new directions of education development, tendencies of modern education development, mission of education.

Категория образования на протяжении истории развития педагогической науки рассматривалась с различных позиций: образование как процесс, как результат, как система и как ценность. Сегодня образование следует изучать под несколько иным углом зрения: образование как компонент культуры человека, как накопленный человеческий капитал, как социальное благо. Первые три позиции достаточно полно раскрыты в педагогической литературе. Остановимся лишь на некоторых уточняющих моментах. Первая позиция предполагает освоение человеком в условиях образовательного учреждения либо посредством самообразования системы знаний, умений и навыков, опыта познавательной и практической деятельности, ценностных ориентаций и отношений обучающих и обучающихся, воспитателей и воспитанников, воздействий и взаимодействий их друг с другом. Вторая – характеристика уровня достижений обучающихся в освоении знаний, умений, навыков, опыта деятельности и отношений. В этом и состоит суть образования как результата. Рассмотренные позиции свидетельствуют о том, что в центре внимания находятся знания как соответствующие результаты духовного богатства человечества, накопленного им в историческом опыте. Такой подход предполагает накопление знаний, формирование умений и навыков (знаниево-ориентированный подход), которые способствуют социализации человека, вхождению его в социум. С такой точки зрения их можно отнести к жизнеобеспечивающей системе человека. При этом они поглощают самого человека, заслоняя его личность. Процесс образования превращается в академизм, а знания при этом становятся абсолютной ценностью. В современных условиях наиболее актуальным становится обращение не к знаниям, умениями и навыкам, а к компетентности и компетенциям Подход к образованию как к системе предполагает совокупность преемственных образовательных программ и государственных образовательных стандартов, сеть реализующих их образовательных учреждений, органов управления образованием. Данная позиция может быть названа управленческой. Она только регламентирует, что входит в образование как систему. Наиболее сложным является рассмотрение образования с позиции ценностного подхода. Под воздействием происходящей в стране трансформации меняются функции образования и воспитания, которые становятся намного шире и важнее,

нежели только обучение, подготовка человека к какому-либо виду трудовой деятельности. Происходит утверждение личностно ориентированного подхода, при котором образование выступает как достояние определенной личности, как соответствующая ценность для конкретного человека. Существенным сдвигом в общественном сознании является переориентация образования на новые базовые ценности: с обеспечения потребностей производства и экономики в рабочей силе определенного качества на обеспечение потребностей самого человека в получении образовательных услуг соответствующего качества. Интересен подход к образованию как компоненте культуры человека. Культура и образование находятся в тесной связи друг с другом. Без передачи последующим поколениям образцов культуры, способов взаимодействия человека с окружающим миром вряд ли можно представить человеческую жизнь. Педагогическая проблема, какой бы она ни была, таит в себе общечеловеческое в том смысле, что она имеет универсальный характер и представляет общую ценность для всех народов мира

Задачей образования XXI в. является преодоление кризиса культуры, духовности и гуманизма. Социальная направленность. Приоритет отводится социальным требованиям к человеку как гражданину, труженику, члену общества, его качествам и способностям. Образованность становится одной из решающих жизненных ценностей. 10 педагогика и психология Содержательно ориентированная направленность определяется возросшими требованиями мирового сообщества к получаемым знаниям, умениям и навыкам в связи с новым уровнем производства, науки и культуры. Образовательные системы становятся призванными готовить специалистов высокого уровня профессиональной квалификации. Процессуально ориентированная направленность. Предпочтение отдается в этом случае самому процессу обучения, образовательным технологиям, методике преподавания и методике обучения, совместной деятельности обучаемого и обучающего. Личностно ориентированная направленность выражается в безусловном приоритете интересов развивающейся личности и реализуется через личностно ориентированную технологию обучения и воспитания. Итак, выстраивается новая педагогика, в основу которой положена идея гуманизма, его паритетности, признания высшей ценности – человеческой жизни и жизни вообще. К основным тенденциям и направлениям развития современного образования следует отнести такие, как глобализация, фундаментализация, гуманизация, технологизация, стандартизация, компьютеризация. Остановимся более подробно на выявленных тенденциях современного образования. Гуманитаризация образования касается вопросов обучения, воспитания и развития личности обучаемых, а также вопросов его организации, функционирования и управления. Предполагается, что она должна реализовываться во всей системе образования, пронизывая гуманитарную и естественно-научную составляющие образования, область технических, инженерных, экономических и других наук. Гуманитаризация – частное проявление общей задачи, связанной с возрождением культурно соотнесенного образования. Гуманитаризировать образование – значит выявить личностный смысл при изучении учебных дисциплин как гуманитарного, так и естественно-научного направлений, осознать его значимость с позиции каждой личности, т.е. сделать его личностно ориентированным и личностно значимымВажным направлением развития образования является технологизация образовательного процесса, которое предполагает внедрение в образование современного эффективного и продуктивного инструментария, высокоэффективных информационных технологий, продолжающуюся повсеместную компьютеризацию. Будущее образования – это образование с все увеличивающейся долей участия компьютера и информационных компьютерных технологий. В образовательный процесс приходит «компьютика», наука о совместной деятельности преподавателя, обучающегося и компьютера . Следует отметить, что в содержании образования происходят крупные изменения в связи с его стандартизацией, функция которой двояка. С одной стороны, стандартизация означает придание некоторого однообразия, а с другой – предполагает такое содержание образования, которое удовлетворяло бы соответствующему стандарту. И весь вопрос в том, чтобы не ошибиться, так как образование само по себе явление творческое.

Литература
1. Смирнов, И.П. Новый принцип воспитания: ориентация на интересы молодежи / И.П. Смирнов, Е.В. Ткаченко. – М., 2005. 2. Загвязинский, В.И. Теория обучения: современная интерпретация : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / В.И. Загвязинский. – М., 2001. 3. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI Библиографический список века : учеб. пособие для самообразования. – 2-е изд., пере

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Темірмұқанова Гүлназ Аманкелдіқызы,
Техника ғылымдарының магистрі,
арнайы пән оқытушысы
Кудабаева Гулжайнар Кабасовна,
арнайы пән оқытушысы
Қуандықұлы Асланбек
07130100-Электр жабдықтары (түрлері және салалары бойынша) мамандығының 3 курс студенті
Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі

Аңдатпа. Мақалада оқытудың жаңа инновациялық технологиясы - оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыру қаралады.

Аннотация. В статье рассматривается новая инновационная технология обучения-гуманизация обучения, формирование квалифицированной, разносторонней личности, способной саморазвиваться и воспитываться, следовать веяниям времени.

Abstract. The article deals with a new innovative technology of teaching-the humanization of learning, the formation of a qualified, versatile personality, capable of self-development and education, to follow the trends of the time.

Кілт сөздер: педагогика, технология, инновация, шығармашылық, жаңа формация оқытушысы, білім, тәрбие.

Ключевые слова: педагогика, технологии, инновации, творчество, учитель новой формации, воспитание, воспитание.

Keywords: pedagogics, technology, innovation, work, technology knowledge, education.

Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі студенттерді оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Инновациялық технологияны пайдалану-өмір талабы.

Қазіргі арнайы пән оқытушыларының міндеті - білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Оқу үдерісіне қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық тәсілдерді енгізу, оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісін талап етеді. Осыған орай кез-келген студенттің қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын заманауи инновациялық технологияны меңгеруге ұмтылу керек. Себебі мемлекеттік білім стандартына сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды, білім алушылардың білімін қадағалаудың инновациялық бақылау-өлшеу құралдарын енгізуді жүктейді.

Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясы - оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыруды мақсат етеді. Студенттердің кәсіби білім сапасын арттырумен бірге өз қабілетіне қарап, өзін-өзі дамыта отырып, өзіне сын көзбен қарауға мүмкіндік береді. Танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілетін дамытады. Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады.

«Жас маман» жобасы 2019 ж Жастар жылының ашылу салтанатында берілген Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің тапсырмасына сәйкес әзірленген. «Жас маман» жобасының мақсаты - ең көп талап етілетін 100 кәсіп бойынша 180 колледж бен 20 университетті жаңарту және білікті мамандар даярлаудың халықаралық тәжірибесін енгізу.

Қазіргі таңда ең өзекті мәселенің бірі жастарға кәсіптік-техникалық білім беру. Осы орайда «Жас маман» жобасының артықшылығы - ең қажетті мамандықтарға басымдық берілуі. Яғни қазіргі сұраныстағы мамандықтарды сапалы етіп шығаруға ерекше мән беріліп отыр. Сонымен қатар, бәсекеге қабілетті маман даярлау бойынша оқыту жоспарларының барлығын жандандырып, өзгертіліп жатыр.

«Жас маман» жобасының негізгі міндеттері - аймақтар бойынша сұранысқа ие 100 өндірістік және қызмет көрсету кәсіптерін анықтау, таңдалған мамандықтар бойынша мамандар даярлайтын колледждер мен университеттерді таңдау, білім беру ұйымдарының материалдық - техникалық базасын қалыптастыру, білім беру үдерісін жаңарту, оқытушылар мен өндірістік оқыту шеберлерін даярлау, сондай-ақ жарияланған мамандық бойынша халықаралық стандарттарға сәйкес оқыту бағдарламасын құруға көмектесу үшін шетелдік серіктестерді тарту, қосымша қаржыландыру шартымен колледждерге жабдықтар сатып алу болып табылады.

«Жас маман» жобасын іске асыру нәтижесінде білім беру ұйымдары ұлттық және халықаралық деңгейде сұранысқа ие мамандарды даярлауға қажетті заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етіледі, өз аймағының мәлімделген мамандығы бойынша құзыреттілік орталықтарына айналады, сонымен қатар қатысушыларды WorldSkills чемпионаттарына дайындайды. Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі «Жас маман» жобасына қатысып, 2021 жылдың жеңімпазы атанған болатын.

Осы аталған жоба бойынша 180 колледждің ішіне біздің де колледж «Электр станциялары мен желілерінің электр жабдықтары» мамандығының «Техник-электрик» біліктілігі бойынша кіріп отыр.

"Жас маман" жобасының негізігі шарттарына сәйкес қондырғылармен құрал-жабдықтар сатып алу бойынша келісім шарт жасалынды. Келісім шартқа сәйкес «Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешенінің құрал-жабдықтары толықтай жеткізіліп, орнату және құрал-жабдықтарды қолдану бойынша оқыту курстары жасалынды.

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешені зертханасы

КАЗИНТЕРСЕРВИС

СЕРТИФИКАТ

подтверждает, что

Темірмұханова Гүлназ Аманкелдіқызы

прошел (-ла) обучение по работе с тренажером
«Тренажер узловой подстанции 110/35/6 кВ»
длительность обучения 36 часов

Директор Аскарова Р.Г.

Дата 12.09.2021г.

CERTIFICATE

about passing the professional trainibg course according to the program:

Simulator of the distribution substation 110/35/6 kV

Temirmukanova Gulnaz Amankeldikyzi

successfully completed a vocational training course (40 hours).

Director General of JSC 'TEST'
Doctor of Technical Sciences E.N. Arkhipova

Reg. № TVET/TEST/ 21/00090 15/09/2021

СЕРТИФИКАТ

о прохождении курса профессионального обучения по программе:

«Тренажер узловой подстанции 110/35/6 кВ»

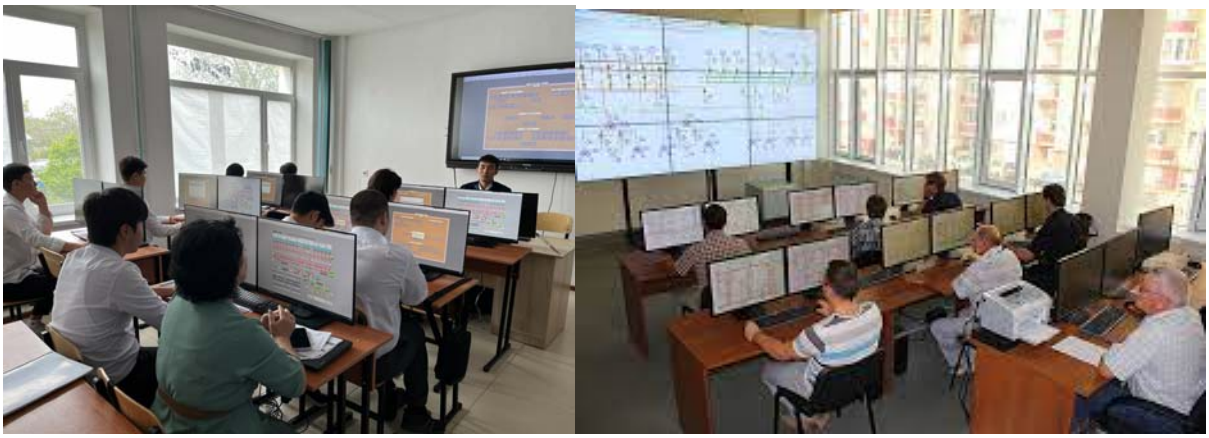
Темірмұханова Гүлназ Аманкелдіқызы

успешно прошедшего (прошедшей) курс профессионального обучения (40 часов).

Генеральный директор АО «ТЭСТ»,
доктор технических наук Е.Н.Архипова

Рег. №TVET/ТЭСТ/ 21/00090 15/09/2021

«КазИнтерСервис» компаниясы және Ресей мемлекетінің «ТЭСТ» АҚ базасында функцияланатын «Техникалық және кәсіптік білім және кадрларды дайындау» халықаралық орталығы жүргізген курс сертификаттары

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешені зертханасында практикалық сабақтардың жүру процесі

Қондырғылармен құрал-жабдықтарды қолдану бойынша **инженер педагог-қызметкерлер** біліктілікті арттыру курсынан өтіп, **сертификатқа** ие болды. Жоба бойынша әкелінген құрал-жабдықтар «Электр станциялары мен желілерінің электр жабдықтары» мамандығының 2,3,4-курс студенттерінің арнайы пән сабақтарында қолданылып жатыр.

«**Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжі**» жоғарыда атап өтілген тұжырымдамаларды ескере отырып студенттердің сапалы білім алу және қазіргі заман талабына сай маман болуы үшін білім беру базасын жоғары деңгейде жақсартылып келеді.

Аталған тренажер Республика бойынша оқу орындарында алғашқы болып Ақтөбе көлік, байланыс және жаңа технологиялар колледжінде қондырылған. Бұл тренажердің мүмкіндігі-

қосалқы станциялардың барлық диспетчерлік жұмысын толық атқаруды үйретуіне мүмкіндік беруі, яғни диспетчерлік қызметтің 18 негізгі бағытында жұмыс жасауы.

Енді «Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешеніне қысқаша техникалық сипаттама беріп өтейін.

110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры - қосалқы станцияның электр жабдықтарына техникалық қызмет көрсету және жөндеумен байланысты электр жабдығының жұмысын және процестерді имитациялайтын арнайы бағдарламалық-техникалық құралдардың кешені.

110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажеры техникалық қызмет көрсету және жөндеу тұлғасының жабдықтың жұмысын бақылау, сынау және диагностикалау жабдықтары бөлігінде техникалық қызмет және жөндеу жұмыстарын жүргізе отырып, оқытуға және практикалық дағды алуға арналған. Бұл тренажер қосалқы станцияның электр жабдығының дұрыс пайдалануға жауап беретін техникалық қызмет көрсету және жөндеу тұлғасына арналған. Бұл тренажерді игеру барысында студенттер өндіріс орнына барғанда диспетчерлік қызметтердіы атқара алады.

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станциясы» компьютерлік тренажер-аналитикалық кешені №16 НЯЦ Талғар РЭС ПС схемалары негізінде құрылған. Екі үш орамды трансформаторы 110 кВ, 35 кВ және 6 кВ үш тарату құрылғыларын бір электр схемасына біріктіреді.

Жоғарыда айтылғандардан көрініп тұрғандай схема айтарлықтай ыңғайлы және сенімді, тұтынушыларды үздіксіз электрмен жабдықтауға, жабдықты электр қуатын үзбей жөндеуге шығаруға және төтенше жағдайларды тиімді жоюға мүмкіндік береді.

Тренажер құрамы:

«Аудандық электр желісінің 110/35/6 кВ тораптық қосалқы станциясы тренажері» кешенінің құрамына мыналар кіреді:

1. Негізгі мнемосхема. Бұл мнемосхемада ҚС негізгі электрлік жалғаулары көрсетіледі.
2. ОРУ-110, ОРУ-35, ОРУ-6 мнемосхемаларымен және дабыл қалқандары, аспаптары бар орталық басқару щитінің мнемосхемасы.
3. Электр қосылыстарының оперативті схемасы. Трансформаторлар арқылы шиналардағы барлық схемалар, жиілік параметрлері, шиналық кернеулер, қосылған желілер бойындағы қуаттар мен токтар көрсетілген.
4. Т-1,Т-2 трансформаторлардың мнемосхемалары.

110/35/6 кВ тораптық қосалқы станцияның тренажері мынадай модельдеу блоктарынан тұрады, яғни математикалық сипаттамасы:

1.Ашық тарату құрылғылары-110 кВ.
2. Ашық тарату құрылғылары-35 кВ.
3. КРУ-6 кВ.
4. Трансформатор Т-1.
5. Трансформатор-Т-2.
6. Релелік қорғаныс.
7. Дабыл.

Жаттығудың базалық автоматтандырылған сценариінің құрамы.

Әрбір тапсырма электр станциясында қолданыстағы пайдалану нұсқаулары негізінде құрастырылған және стандартты технологиялық операциялардың бірі болып табылады. Тренажер стандартты тапсырмалар жиынтығымен жабдықталған, жұмысты орындап болғаннан кейін баға автоматты түрде қойылады.

Трансформаторлық подстанция өте жоғары қауіптілігі бар нысандар, сондықтан оқыту процесі барысында оның ішіне кіріп, сабақ жүргізуге мүмкіндік жоқ. Сол себептен осы тренажер ПС қызметтердің бәрін мнемосхемалардың көмегімен және реалдық уақытта техникалық қызмет көрсету процестерін оқып-үйренуге, тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Бұл тренажер тек қана оқу процесінде тәжірибелік жұмыстарды орындап ғана қоймай, бақылау, бағалау мүмкіндіктерін де береді. Бұл тренажерді қолдана отырып, орындалып жатқан практикалық жұмыс процесін басқаруға болады және оқушылардың жұмыс нәтижесі мен үлгерімін бағалауға мүмкіндік аламыз. Студенттеріміздің жасаған жұмысы бойынша жіберген қателіктерін көрсетіп береді және арнайы пәндерді оқытуда таптырмас оқу - жаттығу кешені болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

4. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.: Өркен, 2007. [5, б.]
5. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008. [17, б.]
6. www.testenergo.ru

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Тойкетаева Ақерке Төлегенқызы,
01140100 – «Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдітемесі» 33Б топ білім алушысы
№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжі

Аннотация: Мақалада қоғамды цифрландыру іс-әрекетін, жаһандану процесі ретінде кейбір маңызды аспектілері көрсетілген және оның қазақстандық білімге әсерін зерттеу ұсынылған. Мақаланың мақсаты - қазақстандық білім беру жүйесін дамытуға, жаңғыртуға ықпал ететін қоғамды цифрландырудың негізгі бағыттарын анықтау.

Аннотация: В статье представлено исследование некоторых фундаментальных аспектов процесса цифровизации общества как необратимого процесса глобализации и его влияния на казахстанское образование. Цель статьи – выявить основные направления цифровизации общества, влияющие на развитие и модернизацию казахстанской системы образования.

Abstract: The article presents a study of some fundamental aspects of the process of digitalization of society as an irreversible globalization process and its impact on Kazakh education. The purpose of the article is to identify the main directions of digitalization of society that influence the development and modernization of the Kazakh educational system.

Түйін сөздер: білім алушылар, заманауи білім, инновациялық технологиялар, оқыту технологиялары, сандық форматтар, АКТ, оқытушылар, білім сапасы.

Заманауи білім берудің стратегиялық мақсатына өз жауапкершілігін сезіне алатын, өздігінен әрекет етуге және сол әрекетінің шешімін таба білуге қабілетті, барлық істе салауатты тұлғаны оқыту мен тәрбиелеуді қамтамасыз ету болып табылады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдерімен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – білім алушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, ақпараттық коммуникациялық технологияны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) қолдану болып табылады. [1,с.12]

Жаңартылған білім берудің артықшылығы – жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, бәсекеге қабілетті, өмірдегі кез келген жағдаятта тығырықтан шыға алатын, функционалдық сауатты, белсенді және шығармашыл ойлайтын,

интеллектуалды және жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруда. Ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан ұлттық педагогикадағатәрбиемен жаңартылған заманауи талаптағы оқытуда студенттерге білім мен тәрбиені қатар беру қажет. Жаңартылған білім беру мазмұнындағы критериалды бағалау негізінде студенттерді шыншылдыққа, әділдікке тәрбиелейміз. Халқымыздың тыйым сөздерімен әдет-ғұрыптарын еске түсіру арқылы сыни тұрғысынан ойлау қабілетін дамытамыз.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңнамасында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті ол ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғанықалыптастыруға және кәсіби шыңдауға берілген білім алу үшін қажетті жағдайаттар: білім берудің жаңа технологияларын енгізу, білім беру саласынақпараттандыру, халықаралық ғалам бойыншакоммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту негізінде міндеттерді көздейді. Сондықтан дамудың қазіргі кезеңі білім беру жүйесінің алдына оқыту процесін технологияландыру мәселесін қояды.Қазіргі білім беру мекемелеріндегі білім беру мазмұнын,оның құрылымдық жүйесін жақсарту білім беру реформасын жүзеге асырудың басты шарты болып табылады. [2,с.35]

Қазақстан Республикасының білім беру саласында бүгінгі басты міндеттің бірі– жас ұрпаққа терең білім беру. Соның негізі техникалық және кәсіптік білім беру негізінде оқыту үрдісін жақсартуға және жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу процесіне жаңа инновациялық әдістерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, өз бетінше ізденуге және шығармашылық жұмысқа деген ұмтылысын дамытуға ықпал етеді. Білім алушылар терең де жүйелі білім және әдістемелік тәсілдерді жақсы меңгерулері қажет. Пәнді оқытудың тиімді әдісі мен тәсілдердіңқолдана отырып, сабақты қызғылықты да түсінікті өткізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Қоғам дамыған сайын бүкіл құрылым бірге дамиды.

Білім беру саласында қолданылатын басты инновациялық технологиялар: проблемалық оқыту, дамытушылық оқыту, деңгейлік оқыту, дәстүрлі оқыту, модульдік оқыту, сұрақ-жауап ойындары, цифрлік білім беру ресурстары. Оқу процесінде заманауи педагогикалық технологияны білім беру жүйесіне ендіру келесі мәселелерді шешуге ықпал етеді:

- оқытудың әдістемелік жүйесін жетілдіреді;
- білім беруді гуманизациялау және демократизациялау;
- белсенділіктің, біліктіліктің жоғарғы деңгейін қалыптастырады;
- оқу үрдісін басқарудың тиімділігін арттырады;
- білім сапасын көтеруге, әр пән бойынша мемлекеттік стандарт деңгейінде жоғары үлгерімді қамтамасыз етуге көмектеседі.

Жеке тұлғаның жеке даму траекториясын анықтай отырып, әлеуметтік өзін-өзі анықтауды педагогикалық қолдау құралы ретінде оқушы жетістіктерінің дербестендірілген есебін қалыптастыру. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен жаңа әдістерді меңгеру мұғалімнің әдістемелік мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады. Жаңа технологияларды оқу-тәрбие үрдісіне енгізу оқушының ғана емес, мұғалімнің де ұстанымын, үйреншікті қатынасын өзгертеді. Кездейсоқ емес Н.В. Гоголь: «Басқаларды үйрете отырып, сен де үйренесің» деген. Қазіргі уақытта Қазақстанда әлемдік білім кеңістігіне енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесі қалыптасуда. Пилоттық жоба – ашық білім берудің ұлттық платформасы дайындалды, ол қашықтықтан оқыту жүйелерінен, телеконференциялар мен вебинарлардан, білім беру курстарынан, онлайнсабақтар өткізу кешенінен, объектіге бағытталған бағдарламалаудан, робототехникадан, 3Dмодельдеуден және басып шығарудан, емтихандарды қашықтан тапсырудан және қабылдаудан тұратын аппараттық-бағдарламалық кешен болып табылады. Ғаламтор арқылы сырттай оқыту жүйесін бүкіл ел бойынша енгізу жоспарлануда, ол платформаға негізделетін болады. [3,с.31]

Оқыту процесін өмірлік тәжірибе, технологиялық, шығармашылық пен ойын жүзінде жүргізуге соңғы жылдары көп көңіл бөлінуде. STEAM методикасы білім алушыға жасанды интеллект сферасының теориялық базасын меңгеруге, практика жүзінде іске асыруға және

өміріне қажетті болашақ мамандығына дайындалуға, оқуға, үйренуге мүмкіндік береді. Қолдау, ұйымдастыру және бағыт бағдар, нұсқау беру қызметтерін педагог атқарады. Оқу процесі кезінде өмірден алынған мәселелерді шешу үшін білім алушы әр түрлі ғылымдардан игерген білімін комплексті пайдалана алуы керек. Бұл жаңашыл STEAM білім беру методикасының арқасында білім алушы коммуникацияға бейімделіп, топта жұмыс жүргізе алу қабілеті дамиды, жобаны жүзеге асыруды, дизайнерлік қабілеттерін пайдалануды, заманауи бағдарламалармен жұмыс жүргізуді, нәтижені өнімді таныстыра білуді үйренеді. [4,с.16]

Білім, цифрлық ғасырда жаңа технологиялардың дамуына, компьютерлік ақпараттық технологияларды кеңінен қолдануға байланысты материалдық өндіріс саласындағы терең өзгерістер болашақ білім беру жүйесіне қойылатын талаптарды белгілейді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, табысты цифрландыру жас мамандардың болашағының кепілі болып табылады. Алайда, ақпараттық-компьютерлік және функционалдық сауаттылықты меңгеру міндетті түрде өз салаларындағы іргелі біліммен және ойлаудың тұрақтылығымен сүйемелденуі тиіс. Тек осылай ғана болашаққа бастаған әлемдік стандарттарға сай білім және ғылым адамның өмірін жақсартуға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – Алматы, 2019.
2. Әлімов А., «Интербелсенді әдістерді сабақта қолдану», Астана, 2015
3. Анисимова Т.И., Сабирова Ф.М., Шатунова О.В. Подготовка педагогов для STEAM-образования // Высшее образование сегодня. – №6. 2019. – С.31-33.
4. Валиева М., Білім беру технологиялары және оларды оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары. Алматы, 2002

ECERS-R SCALES AS A METHOD OF ASSESSING QUALITY AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN PRESCHOOL EDUCATIONAL SYSTEM

Zhampeisova Aidana Kairatovna,
Master of Pedagogical Sciences, an English teacher
Department of Foreign Languages and Teaching Methods
Turganova Gulshat Amangeldievna
Master of Science, an English teacher
Department of Foreign Languages and Teaching Methods
Almaty Kazakh State Humanitarian Pedagogical College №1

Abstract: This article presents an assessment of preschool education with a focus on evaluating the quality of preschool education programs. Drawing on international practices, the authors highlight the diverse approaches to assessing program quality and emphasize the importance of different perspectives on quality. In this regard, the authors acknowledge the significance of the ECERS-R scales as a valuable tool for evaluating the quality of preschool programs, particularly in the context of international comparative studies. The ECERS-R scales are widely recognized and implemented in numerous countries, cementing their reputation as a leading assessment tool. Noteworthy attributes of these scales include their exceptional reliability and validity, as well as their profound commitment to the principles of humanistic pedagogy in early childhood development.

Keywords: preschool education quality; learning environments; conditions for preschool children's development; ECERS-R; standard; quality assessment criteria

Аннотация: Настоящая статья посвящена оценке эффективности дошкольного образования. Авторы, опираясь на опыт других стран, показывают, что оценка качества программ формирования детей в дошкольных учреждениях может быть сосредоточена на

разных аспектах и основываться на различных представлениях о качестве. С этой точки зрения, масштабы использования шкалы ECERS-R являются наиболее интересным инструментом изучения качества дошкольных программ, особенно при проведении международных сравнительных исследований, так как эта шкала занимает ведущее положение по числу стран, где она применяется. Важно отметить, что ECERS-R, помимо высокой достоверности и валидности, отличается высоким уровнем качественной разработки, которая основана на гуманистической педагогике раннего развития детей.

Ключевые слова: качество дошкольного образования; среда обучения; условия для развития детей дошкольного возраста; ECERS-R; стандарт; модель оценки; критерии оценки качества

Аңдатпа: Бұл мақала мектепке дейінгі білім беруді бағалауға арналған. Мақала авторлары халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларының сапасын бағалау әртүрлі нысандарға бағытталуы мүмкін екенін және сапа туралы әртүрлі идеялардан туындайтынын көрсетеді. Авторлар ECERS-R шкалалары мектепке дейінгі бағдарламалардың сапасын зерттеудің өте қызықты құралы екенін атап өтті, әсіресе халықаралық салыстырмалы зерттеулерге байланысты, өйткені олар қолданылатын елдер саны бойынша сөзсіз көшбасшы болып табылады. ECERS-R шкаласы жоғары сенімділік пен жарамдылықтан басқа, балалардың ерте дамуының гуманистік педагогикасына сүйене отырып, құрылғыны әзірлеу сапасының жоғары деңгейімен ерекшеленеді.

Кілтті сөздер: мектепке дейінгі білім беру сапасы; оқыту ортасы; мектеп жасына дейінгі балалардың дамуы үшін жағдайлар; ЭЦЕРС-Р; стандартты; бағалау моделі; сапаны бағалау критерийлері

Introduction

Preschool education plays a crucial role in laying the foundation for a child's lifelong learning journey. In Kazakhstan, like many other nations, ensuring the quality of early childhood education is a priority for policymakers and educators. The Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ECERS-R) is a widely recognized tool for assessing the quality of preschool environments. This article explores the application of ECERS-R in evaluating the quality of preschool education in Kazakhstan. Preschool education plays a crucial role in shaping the cognitive, social, and emotional development of young children. In Kazakhstan, like many other countries, the quality of preschool education is a significant concern for parents, educators, policymakers, and researchers. To ensure high-quality early childhood education, various assessment tools are employed. One such tool gaining prominence is the Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ECERS-R), which provides a comprehensive framework for evaluating the quality of preschool environments. This article delves into the assessment of preschool education quality in Kazakhstan using the ECERS-R framework.

It is important to understand that variability (i.e. the need for different preschool education programs that set different goals and offer different ways to achieve them) is indeed completely a necessary condition for building developmental preschool education in our country. Variability is a natural response of the education system to the fact of diversity in preschool childhood. Preschoolers, due to their age, already have a wide range of individual characteristics, interests and inclinations, but modern children who appear in Kazakhstan kindergartens differ more and more. Globalization processes associated with migration lead to the appearance in one kindergarten group of children from different cultures, speakers of different languages, guided by different values and accustomed to different norms of communication, traditions, etc. In such a situation, all participants in the educational process - teachers, parents and children - should be able to choose between different programs and forms of organization of preschool education that are suitable for this particular child. Variability is the basis for such a choice [1, p.6].

However, it is precisely in conditions of variability that the problem of the quality of preschool education becomes especially acute. It is now quite clear that the quality of early childhood intervention (i.e., the quality of the preschool program) is of serious importance. There are quite a lot of studies that show that some strategies and programs declaring the development and advancement of children, their success, including in life, may, at best, have no impact, and at worst, cause some harm. In particular, among experts in the field of education of young children, there have been repeated voices over the past few years objecting to the early, age-inappropriate, coercive learning programs that have flooded the educational markets of many countries. These programs are implemented both under the guise of preparing children for school, and within advertising campaigns for the so-called "early development" of children, aimed at parents who sincerely care about modern education for their child, but who are not sufficiently informed about their actual consequences and the risks associated with them. It is suggested that one means of informing interested users about the possible impacts of programs could be become an independent assessment of their quality.

International practice shows that assessing the quality of preschool education programs can be aimed at different objects and based on different ideas

about quality. In this case, the assessment can be aimed at:

1. Conditions for the implementation of the educational process (educational environment, educational activities, educational conditions, interaction, etc.). This type of quality assessment is briefly defined as "assessment of the educational (developmental) environment."

2. The dynamics of the individual development of the pupil (educational results of children, individual development of the child, different types of children's activities, etc.). This type of quality assessment evaluates "children's educational outcomes" [2, p.48].

Many studies and practice in many countries have shown that developmental preschool education is usually associated with an assessment of the educational environment. One of the most popular, famous and widespread methods for assessing the quality of the educational environment is the ECERS scale.

Understanding ECERS-R

Among the tools and procedures for assessing the conditions of education of young children in the vast majority of countries, the recognized leader is the ECERS methodology - "Scales for a comprehensive assessment of the quality of education in preschool educational organizations." Developed by Thelma Harms, Richard Clifford, and Debby Cryer, the ECERS-R is a widely recognized and validated tool used for assessing the quality of early childhood education settings [3, p.5]. It focuses on the environmental aspects of preschool programs, emphasizing factors such as space and furnishings, personal care routines, language-reasoning activities, interaction, program structure, and parents and staff. The scale consists of 43 items across these subscales, each rated on a 7-point scale ranging from inadequate to excellent. The ECERS-R is a tool designed to assess the quality of early childhood education settings based on various aspects of the environment, such as space and furnishings, personal care routines, language-reasoning activities, and interaction. It provides a framework for evaluating the extent to which a preschool environment supports children's development and learning.

The ECERS-R scale refers to methods for assessing the educational environment of a kindergarten or any other preschool center and, therefore, sees the main task of preschool education in creating an appropriate educational environment for the development of preschool children. This extremely important circumstance makes the ECERS tool quite suitable for use in preschool education in Kazakhstan, since this approach fully complies with the requirements of the state educational standard for preschool education, which places the conditions of child development at the center of the educational process in kindergarten. This developmental model of preschool education is focused on the child's self-realization and is based on the age and individual capabilities and interests of children [4, p. 89].

Validity, reliability, trustworthiness. The scales are a validated instrument with a high degree of validity and reliability. Given that these scales are based on observation, reliability is a very important characteristic of a scale. A common disadvantage of the observation method is the lack of reliability and, therefore, validity of the method, which is usually an obstacle to the dissemination of the technique and its transfer to other groups of experts. The ECERS scales have a very high prevalence rate; It is impossible to list all the countries in which it is legally used. It is reliably known that, besides the USA and Canada, almost all countries of Europe and Asia use this scale to one degree or another; in Germany, England, Sweden, Denmark, the ECERS-R scale was standardized, maintaining high reliability. It is the high reliability that was the main reason for such a widespread use of this method for assessing the educational environment and interaction in a kindergarten group [5, p. 21].

Here, we want to highlight that During 3 weeks of study, we studied the ECERS-R scale at an international internship in the European country of Sweden. Sweden has long been regarded as a pioneer in early childhood education, prioritizing high-quality, inclusive, and child-centered approaches. In the quest to maintain and improve the quality of early childhood education (ECE), various assessment tools are employed. Among these, the Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ECERS-R) stands out as a comprehensive instrument for evaluating the quality of preschool environments.

Sweden's ECE system is characterized by its commitment to equity, accessibility, and child-centeredness. The country provides extensive public funding for ECE, ensuring that all children have access to high-quality early learning experiences. With a strong emphasis on play-based learning and holistic development, Swedish preschools prioritize fostering children's social, emotional, and cognitive skills. In Sweden, ECERS-R serves as a valuable resource for ECE professionals, policymakers, and seeking researchers to understand and improve the quality of preschool settings. By conducting ECERS-R assessments, Swedish educators gain valuable insights into the strengths and areas for improvement within their preschool environments.

The utilization of ECERS-R in Sweden provides valuable insights into the quality of preschool environments and informs efforts to enhance ECE policy and practice. By prioritizing principles of equity, inclusion, and child-centeredness, Sweden continues to lead the way in providing all children with enriching early learning experiences that lay the foundation for lifelong success. We have verified that Sweden is achieved a lot in preschool educational program successfully using ECERS-R scale.

Assessment procedure. The assessment procedure is based on structured observation based on assessment sheets that contain indicators for each component. ECERS is an expert methodology, although recently authors have begun to propose it for use in the process of self-analysis of the organization, which involves a wider range of observers. This expansion has caused an increase in the formalization of the criteria on which the scale is based, as well as explanations, the purpose of which is, as far as possible, to objectify the scale, reducing the risk of subjective assessment on the part of the observer. Although formal training in the use of this scale has never been formally required (only recommended), in order to obtain the most reliable results it is important that such training be provided - in fact, as a precondition for using the scale. Since the scale is of an expert nature, if it is possible to use it for quality assessment, it is very important to ensure that observers have valid expert assessment capabilities. Initially, the ECERS scales were aimed at assessing the educational environment in the narrow sense of the word - the objective spatial environment of a kindergarten group was assessed. This was enough until preschool education gained the popularity in the world that its educational content brought to it. The ECERS-R included for the first time some subscales assessing interactions in the kindergarten classroom. Below is a complete list of ECERS-R subscales and scores.

The ECERS consists of several key components, each designed to assess specific aspects of preschool environments:

Space and Furnishings: This component evaluates the physical environment of the preschool, including the adequacy of space, cleanliness, safety measures, and the availability of age-appropriate furniture and materials.

Personal Care Routines: Personal care routines encompass activities such as toileting, handwashing, and mealtime procedures. This component assesses the quality of these routines and their role in promoting children's health, hygiene, and independence.

Language and Literacy Activities: Language and literacy development are fundamental in early childhood education. This component evaluates the availability and quality of activities that promote language development, including storytelling, book reading, and language-rich interactions.

Interactions: Positive interactions between teachers and children are essential for fostering a supportive learning environment. This component assesses the frequency and quality of teacher-child interactions, emphasizing warmth, responsiveness, and respectful communication.

Program Structure: The structure and organization of the preschool program significantly impact its effectiveness. This component evaluates factors such as daily schedules, routines, transitions, and the overall consistency of the program.

Parental Involvement: Parental involvement is critical for supporting children's learning and development. This component assesses the extent of parental engagement in the preschool setting, including communication with teachers, participation in school activities, and involvement in decision-making processes [6, p. 54].

Indicators in these subscales assess the quality of the training program offered, including the assessment of pedagogical technologies. Thus, it is obvious that the additions made to the main ECERS-R scale quickly became insufficient to assess the educational process in a modern kindergarten. This indicates an increase in educational content for young children, which is quite unusual for most countries, while Russian preschool education, on the contrary, has traditionally assumed quite serious educational content for preschoolers. At the same time, an analysis of the content of the ECERS-E scale leads to the conclusion that, as a rule, the authors of the scale focus on the age of young children and put obstacles to age-inappropriate pedagogical teaching technologies. In this sense, the ECERS-R scale can be extremely useful for Kazakhstan, where, from our point of view, it would be important to maintain serious preschool educational content. On the other hand, the interaction of teachers with children in many kindergartens leaves much to be desired and can be seen as an area for development and making desired changes. The use of the ECERS tool can be extremely useful for solving this problem, since it contains clear guidelines for building developmental child-adult interaction, designated in the State Educational Standard for Education as a priority, critically important condition for the development of children.

Construction of ECERS scales. The scale includes subscales, measures and indicators. For each indicator, a rating of “yes”, “no”, “not applicable” is assigned, if this is indicated in the indicator. The indicator is rated from 1 (insufficient) to 7 (excellent). The assessment is based on observations and explanations provided by most of the indicators in the indicator. Based on the assessment of indicators, indicators and subscales, profiles can be built. The profile on the page allows you to build a graphical representation of scores for all indicators and subscales [7, p.71].

Benefits and Challenges.The use of ECERS scales offers several benefits in assessing the quality and development of the preschool educational system:

Comprehensive Assessment: ECERS provides a comprehensive framework for evaluating various aspects of preschool environments, allowing for a holistic assessment of educational quality.

Data-Driven Decision-Making: Assessment data generated through ECERS informs evidence-based decision-making by educators, policymakers, and other stakeholders, leading to more effective interventions and improvements in preschool quality.

Quality Improvement: By identifying areas for improvement, ECERS helps preschools implement targeted strategies to enhance educational quality, ultimately benefiting children's learning and development.

Standardization: ECERS promotes standardization in the assessment of preschool quality, allowing for comparability across different educational settings and facilitating benchmarking and best practices sharing.

However, the use of ECERS scales also presents challenges, including:

Training and Resources: Conducting ECERS assessments requires trained evaluators and adequate resources, including time and funding, which may pose challenges for some preschools, particularly those with limited resources.

Cultural Considerations: The applicability of ECERS criteria may vary across different cultural contexts, requiring adaptations to ensure cultural relevance and sensitivity in assessment practices.

Interpretation and Use of Data: Interpreting ECERS assessment data and translating it into actionable strategies for quality improvement can be complex and may require support and expertise from educational professionals [8, p. 101].

CONCLUSION

The ECERS scales offer a valuable method for assessing the quality and development of the preschool educational system, providing insights that inform evidence-based decision-making and drive continuous improvement efforts. By systematically evaluating various components of preschool environments, educators and policymakers can identify areas for enhancement and implement targeted interventions to optimize learning experiences for young children. As preschool education continues to evolve, the use of ECERS scales will play a vital role in ensuring that all children have access to high-quality early childhood education that prepares them for lifelong success. Assessing the quality of preschool education in Kazakhstan using tools like ECERS-R is essential for identifying areas of improvement and ensuring that all children have access to high-quality early childhood experiences. By leveraging the insights gained from these assessments, policymakers and educators can work towards creating inclusive, nurturing environments that support children's holistic development and prepare them for future success.

References

1.G.A. Omanova, International scientific review. LXXII. https://cyberleninka.ru/article/n/monitoring-educational-quality-in-preschooleducational-organization (2020).

2. A. Andrew, O. Attanasio, R. Bernal, L. Cardona-Sosa, S. Krutikova M. Rubio-Codina, National Bureau of Economic Research 26191. http://www.nber.org/papers/w26191.pdf (2019)

3. M. Caridad Araujo, N. Schady, The early years: Child well-being and the role of public policy 1 (4), 91-120 (2015). Inter-American Development Bank, Washington.

4. S. Wortham, Global Perspectives in Early Childhood Education. Springer, San Antonio (2013)

5. H. Yoshikawa, A.J. Wuermli, A. Raikes, S. Kim, S.B. Kabay, Directions for research in global contexts. Social Policy Report 31 (1), 1-36 (2018)

6. H. Yoshikawa, C. Weiland, J. Brooks-Gunn, M. Burchinal, L. Espinosa, W. Gormley, M. Zaslow, Society for Research in Child Development, New York (2013)

7. Unicef A world ready to learn: Prioritizing quality early childhood education. UNICEF, New York (2019)

8. T. Harms, R.M. Clifford, D. Cryer, Early Childhood Environment Rating scale (ECERS3) (Teachers College Press, New York, 2014).

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ МӘТІННІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Амантаева Сандугаш Асылхановна,
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы
ШЖҚ «Кеңес Одағының Батыры Мәншүк Мәметова атындағы
Ақтөбе Жоғары медициналық колледжі» МКК

Аннотация: Қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту - ертеңгі болашақ маманның кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыра отырып, өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастарын жан-жақты қалыптастыру.

Тірек сөздер: Кәсіби қазақ тілі, мәтін, болашақ маман, мамандыққа байланысты мәтіндер

Обучение казахскому языку в профессиональном направлении - формирование профессиональной подготовки и навыков завтрашнего будущего специалиста, знакомство со всеми аспектами, специфичными для его будущей профессии, обобщение полученных теоретических знаний, всестороннее формирование собственного отношения к своей профессии.

Ключевые слова: Профессиональный казахский язык, текст, будущий специалист, тексты, связанные с профессией.

Teaching the Kazakh language in a professional direction - the formation of professional training and skills of tomorrow's future specialist, familiarization with all aspects specific to his future profession, generalization of the acquired theoretical knowledge, comprehensive formation of his own attitude towards his profession.

Key words: Professional Kazakh language, text, future specialist, texts related to the profession.

Қазіргі нарықтың талабына сай болашақ бәсекелес мамандарды даярлау мақсатында студенттерге үздіксіз білім беру, оларды оқыту, әсіресе мемлекеттік тілді кәсіби тілде үйрету маңызды болып табылады. Өйткені, болашақта мемлекеттің саясатын, оның ішінде мемелекеттік тіл саясатын жүргізетіндер, тілдік орта құрайтындар, оны ары қарай жетілдіретіндер де жас буын - жастар

Кәсіби тіл - белгілі бір мамандық, не кәсіп саласы шеңберінде жиі қолданылатын тілдік құрылымдар жиынтығы.

Кәсіби тіл - өз саласына сай терминологиясы, кәсіби-ғылыми ұғымдық аппараты бар, сөз қолданысы мен тіркесуінде қалыптасқан нормалары бар тіл болып табылады.

Қазіргі қоғамның алдындағы негізгі мақсаттарының бірі - биік кәсіби іскерлігі адамгершілік қасиетпен ұштасып жататын шығармашыл тұлғаларды дайындау. Соған байланысты жаңа ағымға сай білікті мамандар даярлау, оқытудың сапасын жоғары дәрежеге көтеру, кәсіби мамандықтарға негізделген білім беру үшін, жаңа инновациялық технологияларды пайдаланып, оқытуға ерекше назар аударылуда.

Бүгінгі студент - ертеңгі болашақ маман. Әр студент маман ретінде өзінің кәсіби тілінде, яғни мемлекеттік тілде қарым-қатынасқа түсе біліп, мамандығына қатысты термин сөздерді меңгеріп, белсенді қолдана білуі тиіс.

Қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту - ертеңгі болашақ маманның кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыра отырып, өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастарын жан-жақты қалыптастыра бастайды. Кәсіби бағдар бере отырып оқыту қазақ тілінде сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы болып табылады. Кәсіби тілде оқыту болашақ маманды қалыптастыру үшін, қолайлы жағдай туғыза отырып, білім алушыларды мамандығына сәйкес оқыту, яғни мамандықтарына қатысты лексикалық

минимумды меңгерту. Кәсіби бағытты ескере отырып оқыту - білім алушының таңдаған мамандықтарына қажетті білімді толық игерген, кәсіби мүмкіндігі мол маман иесін даярлауға бағыттайды.

Соңғы жылдары әдіскер-ғалымдар қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгертумен қатар, студенттердің кәсіптік мамандығын ескере отырып игертудің тиімді жақтарын қарастыруда.

Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне мамандыққа байланысты оқытуды көздейтін еңбектердің бірі – Р.Ә.Шаханова, С.Т.Айбергенова, Г.А.Аужановаңың авторлығымен жазылған "Мамандыққа байланысты жаттығулар мен тексер жинағы". Бұл авторлар студенттердің мамандығына, кәсібіне деген сүйіспеншілігін қалыптастыруды, сөздік қорларын байытуды, кәсіби сөздерді меңгеріп, өз ойларын дұрыс мазмұндап жеткізуге, аға ұрпақтың өнегелі өмірін өздеріне үлгі ете білуге үйретуді мақсат етеді.

2002 жылы К.Қ. Аяпбергенова, Р.Т. Қатаева мейірбике ісі мамандығы бойынша жоғары оқу орындарының студенттері мен колледж шәкірттеріне арнап "Қазақ тілі" оқулығын жазды. Оқу құралында студенттердің медицина лексикасына айрықша көңіл бөлу керектігі айтылады.

Тіл дамытудағы ең тиімді әдістердің бірі – мәтін бойынша жұмыс істеу. Мәтін арқылы тілдік қатынастың барлық түрі үйретіледі.

Мамандыққа қатысты оқытудың басты мақсаты – өз мамандықтары бойынша алған білімдерін қазақ тілінде мамандықтарына қатысты жаңа сөздермен, сөз тіркестерімен байыту болып табылады. Мамандыққа қатысты мәтіндер мазмұнын нақты дұрыс түсінуін қамтамасыз етуге арналған жұмыстың түрлерін белгілеу қажет. Мәтінмен жұмыс арқылы, оның мазмұнын ғана емес, мәтіндегі тілдік құралдардың қолданысын есте сақтау, ойын, тілін дамыту жұмыстары да басты назарда болуы тиіс. Мәтінді оқытуда, оның мазмұнын студент нақты түсіну үшін тақырыптың ішкі бөліктеріне студент көңілін аударуымыз қажет. Ол үшін мәтіндегі ішкі әр бөліміне жеке тақырып қойғызып, әр бөлікке сұрақтар қойып, оған жауап бергізу арқылы тірек сөздерді тапқызу жұмыстарын жүргіземіз. Мамандыққа қатысты мәтіндер мазмұнын нақты дұрыс түсінуін қамтамасыз етуге арналған жұмыстың түрлерін белгілеу қажет.

Мамандыққа байланысты мәтіндерді меңгерту арқылы студентті болашақ мамандығымен кеңірек таныстыруға мүмкіндік туады. Мысалы, «Фармацевтика» факультетінің студенттеріне төмендегідей тапсырмалар беріледі:

1-тапсырма. «Дәрі және оның түрлері» мәтіні бойынша кездесетін жаңа сөздерді есте сақтаңыздар.

Сақтандыру, шипалы, жөтелді басатын, қызуды төмендететін, ауруды басатын, жансыздандыратын, терлететін, химиялық өнім

2-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, түсінгендеріңізді айтыңыздар.

3-тапсырма. Мәтінге байланысты білетін дәрілердің түрлерін жазыңыздар.

4-тапсырма. Оң бағандағы етістіктерді пайдаланып, сол жақтағы сөздермен (сұрақ арқылы) сөз тіркесін құраңыз.

фармокология	сақтандыру (неден?)
дәрілер	жазылған (қайда?)
дәріханаларда	шығарылу (нелер?)
аурудан	жасау (неден?)
тіріағзадан	дамыды (не?)
Гален еңбектерінде	сақтау (қайда?)

Мәтін бойынша тапсырмалар берілді.

Ол тапсырмалар студенттердің қазақша сөйлеу тілін дамытуға бағытталады. Олар:

Мәтіндегі сөздердің түсінікті, түсініксіз екендігін сұрау;

Мәтіндегі сөздерді лексикалық жақтан түсіндіру;

Мәтіндегі сөздердің түбір тұлғасын анықтау;

Мәтіндегі сөздерді сөз таптарына сай талдау;
Мәтіндегі сөз тіркестерінің түрлерін ажырату;
Мәтіндегі жай сөйлемнің түрлері мен тыныс белгілерін ажырату;
Мәтіндегі құрмалас сөйлемдердің жолдары мен компоненттерін талдау;
Мәтіндегісөздердің орынтәртібі мен байланысу жолдарын ажырату;
Мәтіндегі қиындаусөздер мен сөйлемдерді қайталатып оқыту;
Мәтіндегі қате оқылған объектілерді тыңдап отырған студенттерге түзеттіру;
Мәтіннің қысқаша мазмұнын айтқызу;
Мәтінді дұрыс оқуға пайдасы тиетін жаңалық хабарларды оқыту және.б.

Медицина мамандығын меңгеруге қажетті лексикалық қордытілдік қатынаста қатысымдық тұрғыдан жаңа жаңа технология арқылы іске асырудың амал-тәсілдерін іздестіру. Мамандыққа байланысты мәтіндерді оқытқан кезде тілдік қатынастың барлық түрлері қолданылады. Студенттердің мәтінді талдау әрекетімен бірге әңгімелесу арқылы сөйлеу әрекетіне, сұрақ-жауап арқылы тілдесім әрекетіне, мазмұндама жазғызу арқылы жазу әрекетіне үйрету көзделеді.

Сонымен, «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» тұлғаның қалыптасуына жағдай жасау арқылы еліміздің ертеңіне жауапты мамандарды тәрбиелеу жолдарының бірі ретінде «… дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылық ойлауға дағдыланған, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру» міндеті қойылған [3]. Бұл үштұғырлы тіл саясатын ұстанып отырған егемен елдің болашақ мамандарының мемлекеттік тілде еркін сөйлеп, оны өзі қызмет ететін салада қолдана алуы олардың кәсіби әлеуетін арттырумен қатар елжандылық қасиеттерін де қалыптастырудың басты шарты болып табылатынын танытады.

Кез келген өркениетті мемлекеттегі аса маңызды қоғамдық саланың бірі – медицина саласы. Себебі мемлекеттің басты байлығы саналатын халықтың денсаулығы – оның толыққанды ел екендігінің де басты көрсеткіші. Сондықтан медицина саласы бойынша білікті маман тәрбиелеу ісінде мемлекеттік тілдің, қазақ әдеби тілінің атқарар рөлі ерекше. Қазақ әдеби тілінің танымдық әрі коммуникативтік қызметінің сан-қырлылығын көрсететін де осы сала.

Әдебиеттер:

1. Мешимбаева Б. Гуманитарлық бөлім студенттерін қазақша пікірлесім (диалог) арқылы сөйлеуге үйрету әдістемесі:– Алматы , 1999. –163 б.

2. Қадашева Қ. Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: өзгетілді дәрісханалардағы қазақ тілі:– Алматы, 2001. – 301 б.

3. Шаханова Р.Ә. Техникалық жоғары оқу орындарының орыс бөлімдерінде қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың ғылыми -әдістемелік негіздері: – Алматы, 2002. -327б.

4. К.Кужукеева, А.Салькина Кәсіби қазақ тілі (Профессиональный казахский язык) Оқу құралы- Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2016.- 97 б.

«АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚАЗАҚША БАЛАМАСЫ»

Шаукарова Ақмарал,
Кәсіби шет тілі пәнінің оқытушысы
ШЖҚ «Кеңес Одағының Батыры Мәншүк
Мәметова атындағы Ақтөбе Жоғары
медициналық колледжі»

Аннотация: Көркем сөз өнерінің тілдік және поэтикалық санатына жатын мақал-мәтелдер мән – мазмұнынытереңдігімен,өткірлігімен,өміршеңдігімен, түп жағынан ықшамдылығымен ерекшенеді.Көлемінің ықшамдылығына қарамастан,бейнелі тілдік,бірліктер нақты да күрделі ойдың себеп –салдарын,халықтың өмір тәжірибесінің қорытындысы мен дәлелін қатар береді.

Аннотация: Пословицы, относящиеся к лингвопоэтической категории художественной речи, отличаются глубиной смысла, остротой, жизненностью, компактностью.Несмотря на компактность, образные языковые единицы передают причины и следствия реальных и сложных мыслей, выводы и свидетельства жизненного опыта людей.

Annotation: Proverbs belonging to the linguistic and poetic category of artistic speech are distinguished by their depth of meaning, sharpness, vitality, and compactness. Despite their compact size, figurative linguistic units convey the causes and consequences of real and complex thoughts, the conclusions and evidence of people's life experience.

Тірек сөздер: мақал-мәтел, нақыл сөздер, тарихы,аралық симантика,жүйелеу.

Ключевые слова: пословицы, пословицы, история, промежуточная семантика, систематизация.

Key words: proverbs, proverbs, history, intermediate semantics, systematization.

Сөйтіп, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін жинақтап,қорытып береді. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінінде халықтың өмір сүру барысындағы тәжірибесі,көңілге түйген ақылының кені жатыр. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде мақал-мәтелге мынадай түсіндірме берілген:Мақал-үлгі өнеге ретінде айтылатын жалпы халықтық нақыл сөз.Мақал деп қысқа образды ұйқасты,тұжырымды нақыл сөзді айтамыз.

Дегенмен,кейбір мақалдардың шығу тарихы жайлы аңыздар бар екен,соны сіздерге айтып берейін.

«Баяғыда бір даңқы елге жайылған хан ел-жұртын жинап алып,үкім шығарып,бұйрық беріпті.Барлығың тегіс бір – мақал не мәтел сөз тауып келесіңдер!-депті.Сонда бір қарапайым кедей мақал таба алмапты.Хан үкімінен қорыққан халық бір-бір мақалдан тауып айтып беріпті.Бірде бір мақал таба алмаған кедейді суға батырып,тұншықтырып өлтіріңдер!-деп жендеттеріне бұйырыпты.Хан уәзірлерінің бірі кедейді суға батырып өлтіру үшін дайындық жасап жатқанда ,әлгі кедей қорқып,дірілдептұрып: «Көп қорқытады,терең батырады»-деген осы екен ғой депті .Сонда уәзір: «Мынау қорыққанынан жаңа мақал айтып жібереді,енді мұны өлім жазасынан құтқару керек,-депті.Осылай қорыққан кедей тосыннан тауып айтып,тың мақал оны өлімнен құтқарған».

Ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдердің қазақша баламасын табу.Қазақ-ағылшын мақалдарын салыстыра зерттей отырып,олардың мазмұнын межесіндегі ұқсастықтары мен ұлттық сипатын ашу.

Бейнелік нақыл өздер мен мақал-мәтелдерді қолдану арқылы халық даналығының мағынасына терең үңіліп түсіну ,аударма жасау арқылы тілі үйрену.Осы мақсаттарды орындау үшін төмендегі міндеттері шешу көзделді:

-мақал мәтелдерді тақырыптық топтар бойынша жүйелеу

-қазақ ағылшын мақал-мәтелдердің семантикасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды айқындау:

-тілдік құрылым жағынан әр тектес топтарына жататын қазақ-ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдерді салыстыру.

Мақал-мәтелдердің қысқа әрі нұсқа даналығы ,өмір айнасы екендігіне көз жеткізу.

Тілдік бірліктердің тұтас мағынасына жете түсінбей тіркес құрамындағы сыңарлар мәнін негізге ала отырып аудару сәтсіздіктерге ұшырату мүмкін. Сондықтан мақал-мәтелдердің тіл аралық симантикасын салыстыра зерттей отырып,ондағы жалпы халықтық мәнділіктер мен заңдылықтарды және этностық екшеліктерді сондай –ақ ұлт,тіл,мәдениет және өркениеттің өзара сабақтастығын айқындау да өзекті мәселң. «Ұлт пен біртұтас» деген қағидаға сәйкес,қаза-ағылшын мақал мәтелдердің тек тілдік емес этнолингвистикалық тұрғыда қарастыру бірлік астарындағы ұлттық болмысты тану жағынан да көкейтесті мәселелер қатарына жатады.

Адам және оның қасиеті

Human being and human nature

1.A good beginning makes a good ending

2.All is not gold that glitters

3.Four eyes see for than two

4.One man,no man

5.Half a loaf is better than no bread

13.Learn from clever, avoid fool

Work and labour. Profession

Еңбек және кәсіп туралы

1.Art is long, life is short

2.In doing the learn

3.As you sow ,you shall mow

4.A stitch in time saves nine

5.Business-before pleasure

Денсаулық туралы

About health

1.Health is better than wealth

Денсаулық –зор байлық

2.Take a hair of the dog that bit you

Неден ұшынсаң ,сонымен емдел

3.Custom is a second nature

Ауру қалсада ,әдет қалмайды

4.Every heart knows its own bitterness

Әркімге өз ауруы батады.

Better late than never

Ештен кеш жақсы

Қорытынды

Мақал-мәтелдер халық тарихы,оның әлеуметтік тіршілігі,ақыл-өнегесі,даналығы мол көрініс тапқан,ой дәлділігімен,ықшамдылығымен ерекшеленетін тілдік бірліктер болып табылады.Параллелизм құбылысының орын алуына байланысты мақалдардың дені егіз жолды,қос тармақты болып табылады.Сондай –ақ үш тармақты ,төрт тармақтыларыда кездеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:
1. М. Әлімбаев. «Халық – қапысыз тәрбиеші». Алматы – 1976
2. Б. Адамбаев. «Халық даналығы». Алматы – 1976
3. С. Ұзақбаева. «Оқушыларға эстетикалық тәрбие беру». Алматы – 1988
4.С.Қалиев. «Халық педагогикасы хақында бірер сөз».Алматы – 2000.
5. Қ.Жарықбаев., С.Қалиев. «Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы». Алматы – 1994
6. М. Әлімбаев. «Халқымыз қандай тәлімгер!» «Мұрагер» журналы №1, 1992
7. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №5,2004
8. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №4, 2004
9. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №1, 2005
10. Ө.Тұрманжанов. «Қазақтың мақалдары мен мәтелдері» Алматы – 2007
11. «Халық даналығына баулудағы мақал – мәтелдердің тәрбиелік мәні» тақырыбындағы ғылыми жоба http://sc0002.celinograd.akmoedu.kz
12.http://kk.wikibooks.org/wiki/Абайдың_қара_сөздері/Абайдың_жиырма_тоғызыншы_қара_сөзі.

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР: ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Жетекшісі; Избаева Назгул Жиенбаевна,
Оқытушы, магистр, сарапшы
Қонысбаева Нұрбақыт Ерболатқызы,
Туменова Үміт Айдосқызы
01140100 - «Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3 курс студенттері

Аннотация

Педагогика саласындағы инновациялар-қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың түрлерін біліп, оларды бастауыш мектептің оқу- тәрбие үдерісінде шығармашылықпен қолдануға қазіргі заманғыозықтехнологияларды мектеп тәжірибесінде тиімді қолдануға, оларды терең әрі жан-жақты оқып-үйренуге керек.

Инновации в области педагогики-знать виды современных педагогических технологий и творчески применять их в учебно - воспитательном процессе начальной школы, эффективно применять современные педагогические технологии в школьной практике, изучать их глубоко и всесторонне.

Innovations in the field of pedagogy-to know the types of modern pedagogical technologies and creatively apply them in the educational process of primary school, effectively apply modern pedagogical technologies in school practice, study them deeply and comprehensively.

Тірек сөздер: педагогикалық технология, инновация, технология, конструкция, оқыту технологиясыПедагогикалық инновациялар-бұл бұрын қолданылмаған әдістер, теорияны қабылдау және практикалық дағдыларды алу тәсілдері арқылы оқу процесінің сапасын жақсартуға, коммерцияландыруын арттыруға бағытталған білім беру жүйесіндегі өзгерістер.Педагогика ғылымындағы инновация-педагогикада бұл ұғым оқушылардың аз ғана күш жұмсап, ең жақсы жоғарғы нәтижеге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған.Егер материалдық өндіріс саласында еңбек затын бірте-бірте терең меңгеру негізінде еңбек өнімінің өсуіне әкелетін жаңа технологиялар жасалса, ол білім беру саласында басқаша, технологиялар ұстаз іс-әрекетінің жеке жақтарына сай жасанды, қолдан істелген конструкциялар ретінде жасалынады. Педагогикалық инновация терминінің барлық

дерлік түсіндірмесі әлемдік педагогикадағы инновациялар туралы кітабында инновация түрлерін жақсы сипаттаған Кларин М.В. болған.

Автор педагогикадағы инновацияның 2 түрін – модернизация мен трансформацияны бөліп көрсетті.

Модернизация білім беруде түбегейлі өзгерістер жасамайды, ол тек шағын фрагменттерге түзетулер енгізу және білім берудің мақсатты өзегін күшейту арқылы оқу процесін жетілдіруге бағытталған.

Трансформация қазірдің өзінде түбегейлі өзгерістерге, ізашарлық идеяларға жатады, олардың мақсаты білім беру процесінің қалыптасқан ағымын өзгерту, қайта құру, білім алудың жаңа формаларын құру болып табылады.

Қалай болғанда да, педагогикалық инновация – бұл педагогикадағы объектінің өзгеруі, содан кейін бұл терминді бір сөйлеммен сипаттау қиын.

Өйткені, болып жатқан өзгеріс білім беру тенденцияларымен, даму міндеттері мен мақсаттарымен және өзекті мәселелерді шешумен байланыстырылуы керек күрделі ұзақ мерзімді қадам болып табылады.

«Технология» деген термин гректің түп тамыры techne – өнер, шеберлік,кәсіпжәнelogos– ғылым,білім деген сөздерінен шыққан.

Қазіргі уақытта «педагогикалық технология» ұғымы әр түрлі түсіндіріледі.

Жаңа педагогикалық технология деген не? Ол үшін алдымен «техника», «технология» терминдерінің мағынасын түсініп, тереңінде не жатыр, соны ақылмен аңғаруымыз қажет. Ол үшін әлемдік педагогикалық тәжірибеде «технология» ұғымының тарихына көз жүгірткеніміз жөн.

«Техника» терминінің екімағынасы бар екені айқын:

- Біріншісі – өндіріс құралдарының жиынтығы;
- екіншісі – бір істі орындағанда қолданылатын тәсілдер жинағы.

«Технология» термині сол тәсілдер жүйесі(ілім)деген мағынаны білдіреді.

«Технология» түсінігі біркелкі емес түсіндіріледі. С. Смирнов оны төмендегідей анықтайды:

- оқытуды ұйымдастыруда «форма» немесе «әдістеме» түсініктерінің синонимі ретінде (бақылау жұмысын орындау технологиясы, қарым- қатынас технологиясы);
- нақтыпедагогикалық жүйенің синонимі ретінде (оқытудың «дәстүрлі» технологиясы, В. В. Давыдов пен Д. Б. Эльконинның мектепке арналған жүйесі және т.б.)

Бірақ бұл түсіндірулер «технология» түсінігін ашпайды, сондықтан«білім беру технологиясы», «педагогикалық технология», «оқыту технологиясы» терминдерін қарастыру қажет. Берілген түсініктерді салыстырмалы талдау Л. А. Щукинаның еңбектерінде көрсетілген.

Педагогикалық әдебиеттерде қандай да педагогикалық технологиялар сипатын айқын– даушы көптеген терминдер ұштасады, мысалы: оқу- үйрену, тәрбиелеу, оқыту технологиялары, білімдендіру және дәстүрлі технологиялар, бағдарламаланған және проблемалық оқу технологиялары, авторлық технология және т.б.

Педагогикалық технология – кешенді үдеріс. Ол өз құрамына адамдарды, идеяларды, құрал-жабдықтарды, сонымен бірге жоспарлау, қамсыздандыру, бағалау және білім меңгерудің барша қырлары жөніндегі проблемалардың шешімін басқаруды қамтиды.

Педагогикалық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі ғана жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы (В. Б. Беспалько, В. В. Данилов, В. К. Дьяченко жәнет.б.),екіншісі–тәжірибе арқылы жүзегеасуы(Е.Н.Ильина, С. Н. Лысенкова, В. Ф. Шаталов және т.б.).

Сонымен, технология астарында не жатыр? Оқу технологиясы жөніндегі идея қай заманда пайда болған?

Мұндай ғылымдық мәні бар ой жаңалық емес. Кезінде оны Я. А. Коменский де дәріптеген. Ұлы педагог-ғұлама XVI ғасырда-ақ оқудың «техникалық» яғни

«технологиялық» болатынын уағыздап, оның мүлтіксіз тиімді нәтиже беретін жолдарын іздестіріп бақты.Я. А. Коменский еңбектеріне үңілсек, педагогикалық технологияға бастау берген даналық пікірлерді табамыз: «Дидактикалық машина үшін қажет нәрсе

1) түбегейлі ойластырылған мақсаттарды;

2) сол мақсаттарға жетуге дәл икемдестірілген жабдықтарды;

3) мақсаттың орындалмауына мүмкіндік бермейтін нақты жабдықтарды қолданудың мызғымас ережелерін табуымыз керек», – делінген.

Я. А. Коменский заманынан бастап, оқуды мүлтіксіз әрекеттегі механизмге сәйкестендіру ұмтылысының талайы күні бүгінгедейін басылған емес. Кейін оқу технологиясы жөніндегі көптеген тұжырымдар толықтырылып, нақтыланылып отырды. Әсіресе, техникалық прогрестің әрқилы теориялық және практикалық қызметтер аймағына енуі мен оқуды технологизацияластыру идеясы нығайып, іске асырыла бастады (П. Я. Гальперин, Н. Ф. Талызина, Ю. К. Бабанский және т.б.).

Осы заманғы дидактикада әр қилы оқу технологиялары көрініс

Беріп жүр.Олардың көп түрлі болу себебі әр автор мен орындаушы- ның педагогикалық үдеріске өзінше жаңалық қосып, технологияға өзгеріс енгізілуіне байланысты.

Оқыту үдерісін ұйымдастыру мен жүргізуді жобалау барысындағы бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің моделі (МонаховВ.М.), барлық сабақ беру үдерісін жасаудың,қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі, білімді меңгерудегі техникалық және олардың өзара әрекеттерін ескеру, мазмұнын қорытындылау (ЮНЕСКО).

В. Н. Бордовская және А. А. Реанның көрсетуінше, педагогикалық технологиялар бұл білім беру үдерісіндегі ұстаздар мен оқушылардың жүйелілік іс-әрекеттеріне, мақсат-мазмұн әдістерді ұйымдастырудың белгілі бір нақтылы принциптері мен өзара байланыстылығына сай нақтылы идея негізінде жасалынады.

Г. М. Құсайыновтың есебінше, педагогикалық технология әдеттегі түсініктерден басқа. Ол мұғалімнің жоспарланған оқыту мен тәрбиелеудегі мақсаттарымен нәтижелерге жетумен сабақ беру үдерісі емес, ол кәсіби ұстаздың басшылығымен оқушылардың өзінің және өзара оқыту үдерісі, ол білім берудің мазмұны мен оқу жоспарларының бағдарламаларында ескерілген іс-әрекеттердің сол түрлерін меңгеру жұмыстарының әрбір сатыларындағы болатын өзгерістер мен қайта құру болады.

Қазіргі заманғы педагогикалық технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Өткенге қарап басымызды иеміз,ертеңге қарап білек сыбанамыз демекші, бүгінгі бала – ертеңгі жаңа әлем. Демек бұрыннан қалыптасқан бағдарлама мен тәртіп ол үшін ескірген, тозған. Ал қазір ол барлық тұлғасымен жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарғабейімделуітиіс.Сондықтан оған жүйелі жәрдем беріп, ынта-ықыласын дұрыс бағыттайтын, қабілет- қасиеттерін дамытатын мектеп шаңырағы қажет.

Қазіргі кезде егеменелімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білімберу парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беру д емұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі.

Келешекте Қазақстанның жоғары деңгейде дамуына өз үлесін қосатын бүгінгі ұрпақ ертеңгі азамат болғандықтан, оқу-тәрбие үдерісін жаңартып, білім сапасынарттыру– оқытушылар құзырындағы өте үлкен жауапты іс. XXI ғасырда қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу көзделіп отыр.

Олар: білім сапасын көтеру компьютерлендіру, интернет, компьютерлік желі, электронды және телекоммуникация, электронды оқулықтар даярлау. Бұлардың оқушылардың қазіргі заман талабына сай білім алуына, білік сапасын көтеруге тигізе–тін әсері мол. Жаңа электронды оқулықтардың дүниеге келуімен берілетін білім мазмұныда өзгерері сөзсіз. Болашақта әр оқушы компьютерлік технология арқылы интернет, электронды желі, электронды почта арқылы дүние жүзілік білім әлеміне еніп, онда өзінің қажетін өтейтін білімді толығымен алуға, қажетті ақпараттық мәліметтерді ғылым саласына байланысты озық тәжірибелерді, осы мәселенің шетелдегі жағдайымен танысуына толық мүмкіндік туады.

«Инновация» туралы жалпы түсінік Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі–оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Инновацияның негізгі қағидалары Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың педагогокалықнегізгі қағидалары: балаға ізгілік тұрғысынан қарау; оқыту мен тәрбиенің бірлігі; баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту; баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгеру; баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту;әр оқушының даму жүйелері жұмыс істеу; оқу үдерісін оқушының сезінуі.

Білім беру саласындағы инновациялық бағыттың қажеттілігін анықтайтын себептер қазіргі таңда бүкіл халыққа белгілі болып отыр. Оларға төмендегілер кіреді.

- Білім беружүйесінің жаңаруы,яғни жоғарғы оқу орындарының кредиттік оқу жүйесіне көшуі және орта білім беру жүйесінің 12 жылдыққа өтетіндігі;
- білім берумазмұнының ізгілендірілуі;
- мұғалім мен оқушыға қойылатын талаптың жаңа тұрғыдан қарастыруды, яғни оқушы тек тұтынушы ғана емес, ортақ іс-шара субъектісі де.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. Ә. Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына. /Л. Гумилев атындағы Еуразия университетінде оқыған лекция. – Егемен Қазақстан, 2006, 27 мамыр
2. Назарбаев Н.Ә. Болашақтың іргесін бірге қалаймыз!/ Қазақстан халқына Жолдау. – Егемен Қазақстан, 29 қаңтар 2011 жыл.
3. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдар–ламасы. – Астана, 2010.
4. Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы». – Астана, 2007
5. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2006.
6. ҚР ПрезидентіН. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа жолдауы. – Астана, 14 желтоқсан 2012 ж.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.– М.: Народное образование,1998.
8. БеспалькоВ.П.Педагогикаипрогрессивныетехнологии обучения. – М., 1995.
9. Бабанский Ю. К., Поташник М. М. Педагогикалық процесті оптималдандыру сұрақтар мен жауаптар. – Алматы: Мектеп,1984.
10. Әбдіғалиев Қ.Осы заманғы педагогикалық технологиялар. – Қазақстан мектебі, 2001, №2.

МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘДЕНИЕТІН ҚҰРУ

Бейсенбекова Аяжан Бауыржанқызы,
01140600 -"Негізгі орта білім берудегі тіл мен әдебиетті оқытудың педагогикасы мен әдістемесі" мамандығының 11Ш топ білім алушысы
№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжі

Аннотация: Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың кәсіби құзыреттілігі туралы қарастырылады. Инклюзивті білім беру аясында әрбір мұғалімнің ерекше білім қажеттілігі бар оқушылар категориясын білуі және олардың мүмкіндіктеріне сәйкес оқыту әдістемелерін меңгерулері шарт. Инклюзивтік білім берудің құрылымын анықтайтын нормативтік құжаттар көрсетілді.

Аннотация: В статье рассматривается профессиональная компетентность педагога в условиях инклюзивного образования. В рамках инклюзивного образования каждому учителю необходимо знать категорию учащихся с особыми образовательными потребностями и изучать методы обучения в соответствии со своими возможностями. Были показаны нормативные документы, определяющие структуру инклюзивного образования.

Abstract: The article discusses the professional competence of a teacher in the conditions of inclusive education. As part of inclusive education, each teacher needs to know the category of students with special educational needs and study teaching methods in accordance with their capabilities. Regulatory documents defining the structure of inclusive education were shown.

Тірек сөздер: кәсіби құзыреттілік, тұлға дамуы, педагогтың инклюзивті білім беруі, кәсіби дайындығы, инклюзивті оқыту.

Инклюзивті оқыту – балалардың мекен-жайы бойынша оқу құқығы мен білім алуға негіз қалаушы құқықтарын қамту принципіне сүйенетін жалпыға білім беретін мекеме жағдайындағы білім беру қызметтерінің жүйесі. Сапалы білім беруге қол жеткізу мақсатымен жалпыға білім беру ұйымдары оқу бағдарламалары мен жоспарларын, оқыту түрлері мен әдістерін бейімдеп, қалыптасқан ресурстарды пайдаланып, қоғаммен байланыста ерекше білімді қажет ететін балаларға білім беруде жеке білім беру қажеттіліктері мен түрлі оқыту тәсілдерін қолдану керек.

Инклюзивті білім беру аясында әрбір мұғалімнің ерекше білім қажеттілігі бар оқушылар категориясын білуі және олардың мүмкіндіктеріне сәйкес оқыту әдістемелерін меңгерулері шарт. Бұған заманауи білім беру инновациялары мен реформалар беталысы қозғау салары айқын: қоғамдық бақылау кеңестері, ата-аналар өкілеттігі, жаңартылған білім мазмұны, интегративті оқыту, көптілділік саясаты, академиялық еркіндік және академиялық ұтқырлық қағидалары. Инклюзивті білім беру жалпы қоғамдық сипат алған жағдайда өрістеп дамитын болады.

Инклюзивті білім беру үрдісі дене дамуында мәселелері бар, яғни физикалық мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар; әлеуметтік ортаға бейімделу қиындықтары бар девиантты мінез-құлықты балалар немесетұрмыстық-экономикалық және әлеуметтік-психологиялық мәселелері бар отбасы балалары; мигрант, оралманжәне босқын отбасыларының балалары; дарынды балалар, сондай-ақ мектептері жоқ елді мекендерде тұратын балалардың сапалы білім алуға тең қолжетімдігін қарастырады.

Инклюзивті білім берудің қазақстандық моделі әлемдік тәжірибеде қабылданған талап ережелеріне жеткілікті сәйкес емес. Ол ең бірінші кезекте инклюзивті білім алуға сұраныстың басымдығына байланысты туындап отыр. Инклюзияны іске асыруда қазақстандық білім беру жүйесіндегі күрделі мәселелердің қатарында ерекше білім қажеттігі бар балалар категориясының бара бара толығуын атауға болады. Алғашқы кезеңде мүмкіндігі шектеулі балаларды ғана қамтыған инклюзивті білім беру мазмұны қазіргі таңда келесі категориялармен толықтырылған: девиантты мінез-құлықты балалар; жетім балалар;

босқын балалар; мектептері жоқ елді мекендердің балалары және дарынды балалар. Егер, мүмкіндігі шектеулі балалар категориясындағы 5 нысан (көруі, естуі, сөйлеуі, тірек-қимыл жүйесі, психикалық дамуы бойынша) ұзақ мерзімді инклюзиямен қамтылатын болса, әлеуметтік ортаға бейімделу қиындықтары бар балалар (мигрант, оралман отбасы балалары) белгілі бір мерзімнен кейін инклюзия есебінен шығарылады. [1,с.14]

Инклюзивтік білім беру үрдісін құқықтық реттеу қажеттілігі – оқыту мен тәрбиелеу сапасының, білім беру үрдісінің барлық қатысушыларының құқықтарын жүзеге асырудың кепілі. Инклюзивтік білім берудің құрылымын анықтайтын нормативтік құжаттар: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының еңбек кодексі, Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы», «Тілдер туралы», «Баланың құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетілімдік қолдау туралы, «Арнайы әлеуметтік қызмет көрсетулер» туралы Заңдары және білім беруді дамытудың бағыттары мен беталыстарын, қиын өмірлік жағдаяттағы балаларға арнайы әлеуметтік қызмет көрсетудің мемлекеттік стандарттарын анықтайтын басқа да құқықтық-нормативтік актілер: «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері» (2015); «Білім беру ұйымдарына қойылатын санитарлық-эпидемиялық талаптар» (2014); «Дамуында мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдарының қызметі жөніндегі Типтік ережелер» (2013); «Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты» (2012).

Мағжан Жұмабаевтың «Білімдінің сөзі – ем, мейірімі көп, өзі – кең» деген тұжырымын инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын педагогқа қойылар талап деп түсіну керек. Сондай-ақ, «Айналасын түгел сыйлай білген жан – құрметке лайық» қағидасын басшылыққа алу – күтілетін нәтижелерден де зор табыстарға жетелері сөзсіз. Инклюзивті білім беру жағдайында педагог күнделікті әрекетінде оқу ресурстары мен білім мазмұнын бейімдеу, тұлғааралық қарым-қатынастарды реттеу сынды қосымша қызметтерді атқаруы керек. [2,с.24]

Инклюзивті сыныпта мұғалім оқушыларға білімдерді меңгеруге мүмкіндік жасайды, қажет болған жағдайда аз ұлт өкілдерінің балалары, оралман отбасыларының немесе босқындардың балаларына имплициттік бағыт негізінде жаңа оқу материалын түсіндіреді. Ал арнайы педагог психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуде оқушының жүктемесін өзіне аударып, онымен эксплициттік бағытта түзету жұмысын жүргізеді. Өзіндік жұмысқа баса назар аударылатын сыныпта, мұғалімнің көмегіне бағытталып, онымен тығыз байланыста жүргізілетін жұмысқа қарағанда, мүмкіндігі шектеулі балалардың үлгерімі төмен болатыны даусыз. Сондықтан, барлық оқушылар оқытудың интерактивті тәсілдері арқылы жүргізілетін жұмысқа белсенді қатысулары керек.

Білім беру ұйымында инклюзивті орта құруға жауапты қызметкерлердің бірі – педагог-психолог. Педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі ұйым ерекшелігіне қарай, педагогикалық қызметті және объектіге бағытталған қызметті іске асыруды талап етеді. Педагог-психолог тұлғасының жалпы гуманистік бағыттылығы ерекше балалармен жұмыс жасауда негізгі талап болып табылады. Педагог-психологтың когнитивті құзыреттілігі инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін қажетті ақпаратты қабылдауға, санасында өңдеуге, жадында сақтауға және керек сәтінде қайта жаңғырту қабілеті және білімдер жүйесі мен танымдық қызмет тәжірибесі негізінде педагогикалық ойлау қабілеті ретінде анықталады. [3,с.12]

Инклюзивті мектепті дамыту үшін жалпыға білім беру мектебін өзгертуде келесі іс-әрекеттер қарастырылады:

1) ерекше қажеттіліктері бар балаларға қосымша қызмет және қолдау көрсетуді қарастыратын оқу жоспарын құрастыру;

2) оқу мазмұнын баланың тәжірибесі, түрткілері және өзіндік дамуына бағыттау;

3) күнделікті оқу үрдісінде пайда болатын қиындықтарды анықтап, оларды жеңуде балаға қолдау көрсету, әрбір нақты жағдай үшін қарастырылған бағалау үрдістері арқылы баланың жеке даму ерекшеліктеріне жетекшілік жасау;

4) оқу үрдісінде тиімді, белсенді және қажетті технологияларды қолдану;

5) кеңістіктік кедергілерді барынша азайту немесе жою және баланың оқу әрекеті мен қарым-қатынас ұтқырлығын қамтамасыз ету үшін техникалық және компенсаторлық көмекші құралдарды пайдалану. [4,с.39]

Инклюзивті білім беру ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқу үрдісін сипаттайды. Демек, инклюзивті білім беру негізінде балаларды кемсітудің қандай да бір түрін жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы міндеттерді басшылыққа алған мемлекетіміз барлық балаларға бірдей көзқарас мүмкіндігін жасау, ерекше жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру, білім алу, оқыту, қайта мамандандыру үрдісінде барынша жағдай жасауды қолға алды.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 14 б.

2. «Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың әдістемелік ұсынымдарын бекіту» туралы ҚР БжҒМ 2011ж. № 524 бұйрығы. – Астана, 2011. – 24б.

3. Коркунов В.В., Брызгалова С.О. Арнай білім алу қажеттіліктері бар баланы жалпыға білім беру ортасына енгізудегі арнайы білім берудің қазырғы заманғы үлгісі //Арнайы білім беру, 2006, №7, Б. 7-12.

4.«ҚР мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзетудегі қолдау туралы Заңы». – А., 2002.

СМЫСЛОВОЕ ЧТЕНИЕ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Есмаганбетова Улбала Хамитовна,
старший преподаватель кафедры
методологии и инновационной педагогики
ФАО «НЦПК «Өрлеу»
института профессионального развития
по Кызылординской области

Ключевые слова: читательская грамотность, смысловое чтение, отбор текстов, разработка заданий, активные методы и приемы, эффективная методика.

Аннотация: В современных условиях образования повышается значимость формирования читательской грамотности. В статье представлены материалы, способствующие формированию навыков смыслового чтения как основу развития читательской грамотности.

Тірек сөздер: оқу сауаттылығы, мазмұнды оқу, мәтінді таңдау, тапсырма әзірлеу, белсенді әдістер мен тәсілдер, тиімді әдістеме.

Аннотация: Қазіргі білім беру жағдайында оқу сауаттылығын дамытудың маңыздылығы жоғары. Мақалада оқу сауаттылығын дамытудың негізі ретінде мазмұнды оқу дағдыларын қалыптастыруға тиімді материалдар ұсынылған.

Keywords: Reading literacy, meaningful reading, text selection, task development, active methods and techniques, effective methodology

Annotation: In modern conditions of education, the importance of the formation of reading literacy is increasing. The article presents materials that contribute to the formation of semantic reading skills as the basis for the development of reading literacy.

Смысловое чтение – вид чтения, которое ориентировано на понимание читателем основного содержания текста и способ формирования универсальных учебных действий школьников. Формирование смыслового чтения школьников – это актуальная тема в системе образования. Оно является фундаментом всех образовательных результатов и основным инструментом повышения читательской культуры. Какую бы профессию не выбрал ученик, он должен стать читателем, уметь извлекать необходимую информацию для решения учебных проблем, уметь улавливать суть и делать логические утверждения, то есть интерпретировать. Это станет возможным, если на каждом уроке дети будут использовать разные виды чтения с апробацией различных активных методов, способствующих пониманию текста, применению полученной информации и анализу действий, событий и позиции автора [1, с.39].

Чтение – это постоянно развивающаяся совокупность знаний, навыков и умений, т.е. такое качество человека, которое должно совершенствоваться на протяжении всей его жизни в разных ситуациях деятельности и общения.

Образовательные стандарты нового поколения заставляют по-новому взглянуть на само определение значения слова «чтение». Чтение следует рассматривать как качество человека, которое должно совершенствоваться на протяжении всей его жизни в разных ситуациях деятельности и общения.

Связующим звеном всех учебных предметов является текст, работа с которым позволяет добиваться оптимального результата. Важно пользоваться умением читать, чтобы получать необходимые знания, осваивая другие дисциплины, обогащать свой читательский опыт и интеллект.

Проблемы, с которыми сталкиваются учителя при организации учебного процесса по формированию навыков чтения:

- ученики не понимают смысла прочитанного;
- не могут извлекать нужную информацию из текста;
- затрудняются находить ключевые фразы, детали;
- не могут определить главную мысль произведения;
- затрудняются делать сжатый пересказ;

- формулировать интерпретационные вопросы;
- не применяют просмотровое, аналитическое чтение;

Цель смыслового чтения – максимальная поддержка понимания текста с усвоением главной идеи, явной и скрытой информации, определения цели и назначения текста и пр. Одним словом научить детей вдумчиво читать, чтобы у них при чтении работали мышление и воображение. Только так учащиеся научатся активно взаимодействовать с текстом, чувствовать состояние персонажей или лирического героя, вступать в диалог с ними. Эти качества, при явном проявлении, будут показателями сформированного смыслового чтения, так как устанавливается связь читателя с текстом и окружающим миром. Таким образом можно достучаться до ценностно-смысловой сути контента, осуществляя процесс интерпретации, суждения [2, с.41].

Решение обозначенных проблем возможно только через формирование и развитие читательского навыка, умений грамотного читателя. Вопрос модернизации системы среднего образования чтению отводится особая роль. Этому свидетельствует обновленные учебные программы по всем образовательным дисциплинам общего среднего образования, так как неязыковые предметы как и языковые, имеют цели формирования навыков по всем видам речевой деятельности. Учитывая факт, что только чтение обеспечивает информационную компетентность, поскольку основной объем учебного материала по всем предметам школьники получают посредством читательской деятельности. И это еще раз доказывает важность и значимость формирования навыков осмысленного чтения как средство развития читательской грамотности. Какие умения и навыки необходимо сформировать и как это сделать наилучшим образом?

Остановимся на задачах смыслового чтения:

- формирование понимания прочитанного;
- формирование навыков исользования разных видов чтения (комментированного, изучающего, выборочного, творческого, с использованием техник критического мышления);

Что такое полное понимание текста?

Это вычитывание трех видов текстовой информации:

- фактуальной (о чем в тексте сообщается в явном виде)
- подтекстовой (о чем в тексте сообщается в неявном виде, читается «между строк»)
- концептуальной (основная идея текста, его главные смыслы)[2, с.58]

Три этапа работы с текстом:

Предтекстовый этап чтение текста. На данном этапе можно предложить прогнозирование, задание на соответствие с целью снятия лексической сложности. С их помощью можно вызвать интерес у детей - о чем будет текст по его названию, иллюстрациям и т.п.

Текстовый этап. Во время чтения текста эффективно использовать графические органайзеры или ментальные карты. Используя направленное чтение, дети неоднократно возвращаются к тексту, выписывают детали, определяют завязку, развитие сюжетной линии, проблемы, конфликты и развязку. Учатся различать фактуальную и подтекстовую информацию.

На послетекстовом этапе нужно будет сформулировать его главную мысль с помощью рефлексивного чтения с опорой на вопросы:

- Какую новую информацию получили?
- Какой новый навык смогли сформировать на уроке?
- Чему научили вас герои произведения?
- Как относится автор к своим героям?
- Что может быть полезным для жизненного опыта?

Отвечая на такие вопросы учащиеся могут показать понимание авторского замысла и сделать вывод, скорректировать интерпретацию.

Учителям русского языка и литературы надо подходить комплексно к задачам формирования у учащихся навыков чтения:

1. Использовать инновационные активные методы для расширения понимания учащихся. Традиционные методы нужно заменить активным обучением, стратегиями для анализа и интерпретации текста, больше вовлекать детей в самостоятельное чтение. Например, использование задания на соотнесение терминов с их определениями обеспечивает концентрацию внимания, направленное чтение, действие думать, обсуждать, выбирать и пр. Словом задание вовлекает всех, создает условия для совместного обучения и смыслового чтения. Пример задания по изучению сказки М.Е. Салтыкова-Щедрина «Дикий помещик».

№	Термины	?	Определения
1	фанфаронство		без перерыва, один за другим.
2	Кряду		раскладывание карт по определенным правилам; комбинация карт.
3	Пасьянс		– склонность выставлять напоказ свои мнимые достоинства или пороки, «пускать пыль в глаза», заниматься самохвальством, бахвалиться и лгать.
4	деликатный -		тот, кто подстрекает начать, начинает что-нибудь (неблаговидное
5	зачинщик -		французское; слово французского происхождения нежный, тонкий; хрупкий, мягкий

2. На каждом уроке можно апробировать новые приемы для использования видов чтения и анализа текста. Очень эффективно использовать в практике разные по структуре концептуальные таблицы для анализа содержания текста.

Персонажи	
Место события	
Время события	
Проблема сложности	
Самые напряжённые моменты	
Решение ситуации	

Для подробного и последовательного изложения содержания можно предложить использовать поддержку учителя: В начале…, Потом…, Затем…, После того…, Наконец….

3. Хронологические таблицы или таблица-синтез используется для изучения текстов о жизни и творчестве писателя. Учитель не должен себя утруждать вступительным рассказом о творчестве писателя или поэта, а наоборот, дать возможность детям активно вовлекаться в процесс чтения и самим справиться с задачей. Главная цель – развитие самостоятельности, уверенности в себе и формирование навыков работы с повторяющимися текстами знакомой структуры.

К. Паустовский	
Жизненные этапы	
Произведения	
Нравственные ценности	

Хронология	А.П.Платонов
1899г.	Родился в г. Воронеже
1909г.	Учёба в городском училище
1921г.	?
?	?

4. Назначение следующих таблиц – характеристики героя.

Автор и название произведения _____

Имя героя _____

Событие	Черты характера
Конфликт	Черты характера
Резюме диалога	Черты характера

Принятие решения	Черты характера

Автор и название произведения _____
Имя героя _____

Черта личности героя	Событие	Как проявляется эта черта?
Что говорит/думает герой?	Что делает герой?	Что думают/говорят другие персонажи о герое?

Эффективность использования активных стратегии можно отметить и по формулированию фактических и интерпретационных вопросов. Широко используются: «Роль на стене», «Ромашка Блума», «Звездочка вопросов» и др.

Создание развивающей образовательной среды требует комплексного подхода, составляющими которого являются:

- конкретные цели обучения с ожидаемыми результатами по формированию конкретных навыков;
- богатое содержание - книжные и электронные ресурсы;
- активные методы обучения и средства формативного оценивания.

Невозможно на одном уроке научить всему, сформировать все навыки. Для этого нужно выбирать конкретные цели обучения по видам речевой деятельности и обучать только в этом направлении. Оценивание достижении учащихся проводится в соответствии с определенными установленными ожидаемыми результатами. Задания, методы и оценивание должны работать на формирование конкретных навыков. Например, рассматривая навык по формулированию вопросов, при оценивании не должны ограничиваться только ответом учащихся на вопросы. Результат должен быть ориентирован на умение формулировать вопросы по тексту или вне текста. Формулируя фактические вопросы дети перечитывают текст, обращая внимание на события, поступки персонажей, важные моменты, конфликтные ситуации и т.д. Таким образом вырабатываются читательские умения и навыки.

Выработка читательских умений, которые с помощью систематической практики, а также обсуждения прочитанного перерастут в читательскую компетентность, т.е. способность полноценно воспринимать любые тексты и расшифровывать закодированный в них смысл [3].

Почему описываемую методику можно назвать продуктивной?

Главное её преимущество – активная позиция ученика к содержанию текста. Для него учебный текст – средство для осуществления различных мыслительных операций. Результатом такой работы является ученический продукт в виде выполненных заданий, составленных учеником собственных конструкций. Таким образом, продуманная и целенаправленная работа с текстом позволяет находить ребёнку из большого объема нужную информацию, а также приобретать читательский опыт и заставляет развивать мышление, почувствуя вкус чтения.

Список источников и литературы

1. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя / под ред. А.Г. Асмолова - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2011. - 159 с.
2. Бондаренко, Г. И. Развитие умений смыслового чтения в начальной школе [Электронный ресурс] / – Режим доступа: www.school 2100.ru.
3. Источник: Смысловое чтение. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: http://obrkovrr.ru/upload/image/file

ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Муканова Роза Акылбаевна,
PhDдокторы
Ақмола облысы білім басқармасының
«Көкшетау қаласының №1
арнайы мектеп-интернаты»
КММ, мұғалім дефектолог
Аембаева Аяжан Ешимбаевна,
Жалмуханова Жаңылсын Утегеновна,
«Өрлеу» БАҰО АҚ Ақмола облысы
бойынша кәсіби даму институтының
педагогика және пәндік әдістер
кафедрасының аға оқытушылары

Аңдатпа:Мақалада қазіргі уақыттағы оқыту үдерісіндегі міндет тыңдаушыларға берілетін ғылыми білімнің теориялық базасының жоғары деңгейде болуын ескере отырып, оқу үрдісінде оқушылардың жан - жақты білім беруде қазіргі заман талабына сай оқытудың жаңа технологияларын еңгізу кеңінен қолдану өз тиімділігін көрсетуде. Жаңа технология қазіргі заманның талаптарына сай жүйеленген, тиімді әдістердің бірі. Жаңа технологияның басты ерекшеліктері ол барлық технологиялардың басын біріктіріп, бір жүйеге келтірілген, жинақталған үлгісі болып табылады.

Аннотация:В статье подчеркивается, что задача в процессе обучения в настоящее время, учитывая высокий уровень теоретической базы научных знаний, предоставляемых учащимся, показывает свою эффективность широкое применение в учебном процессе внедрения новых технологий обучения, отвечающих современным требованиям в всестороннем образовании обучаемых. Новая технология является одним из наиболее эффективных методов, систематизированных в соответствии с современными требованиями.

Annotation: The article emphasizes that the task in the learning process at the present time, given the high level of the theoretical base of scientific knowledge provided to students, shows its effectiveness in the widespread use in the educational process of introducing new teaching technologies that meet modern requirements in the comprehensive education of students. The new technology is one of the most effective methods, systematized in accordance with modern requirements

Түйіндісөздер: инновациялық процесс, тәжірибе, педагогикалық технология, педагогикалық жүйе

Қазіргі заманғы инновациялық процесті зерттеушілер инновациялық тәжірибе – бұл жаңалықты ендіру емес, бұл педагогикалық, шығармашылық, новаторлық және зерттеушілік қызмет нәтижелерінің бірін-бірі толықтыруы деп түсіндіреді.

Қазіргі кезде «педагогикалық технология» ұғымы біздің педагогикалық лексиконымызға берік еніп келеді. Академик В.П.Беспалько педагогикалық технологияны тәжірибеде іске асыра отырып және педагогикалық жүйені жоба ретінде түсінеді. В.П.Беспальконың педагогикалық технологияға байланысты бастапқы критерийлері:

– барлық оқушыларды оқытып 100 пайыздық кепілдік беріп мақсатына жеткізу, бірақ міндетті түрде дәрежені игеріп алу, жалпы білім беретін стандарт;
– диагностикалық білімге мақсат қою және объективтік білімнің нәтижесін бағалау;
– оқыту процесінің жобасы, оқушының өзіндік қызметі мазмұнды оқып-тануы;

– дидактикалық процестің тұтастығы [1. с.352].

В.П.Беспалько педагогикалық технологияға тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы деп анықтама берді.

Сондықтан да, педагогикалық жүйе, педагогикалық технологияны жасаудың негізі болып табылады. Педагогикалық технология оқушының оқу-танымдық қызметінің құрылым мен мазмұнын анықтайды. Сонысымен де ол әдістемеден ерекшеленеді, сөйтіп технологияны пайдалану оқушылардың барлығының табысқа жетуіне әкеледі.

Педагогикалық технология – оқушылардың жеке басын дамыту мен білім беру мақсатына жету жолындағы педагогикалық жүйені дамытатын заңдылықтарды, оның құрылымының тұрақтылығының және құрамдас бөлшектерінің үйлесімді әсерін қарастыратын оқыту процесінің ғылыми негізін құра бермейді.

Педагогикалық технология – педагогика ғылымының оқытудың мақсатын, мазмұнын және әдістерін зерттеп, айқындаушы және педагогикалық процесті жобалау бір бөлшегі. Ол – білім стандартында көзделген оқыту нәтижелеріне қол жеткізу жолындағы мақсат, мазмұн, әдістер мен құралдардың біртұтас қызметін бейнелейтін процесс.

Педагогикалық әдебиеттерде «педагогикалық технология» ұғымы үш деңгейде қолданылады.

Жалпы педагогикалық (жалпы дидактикалық) деңгей. Педагогикалық технология берілген аймақтағы, оқу орнындағы білім беру процесін тұтас сипаттайды. Бұл тұрғыдан педагогикалық жүйемен мағыналас: оған оқытудың мақсаты, мазмұны, құралдары мен әдістерінің жиынтығы, тіпті процестегі субьектілер мен обьектілердің іс-әрекеттерінің алгоритмі кіреді.

Жеке пәндік-әдістемелік деңгей. Бұл жерді педагогикалық технология жеке пән әдістемесі ретінде қолданылады, яғни ол бір пән, бір сынып, бір мұғалім шеңберінде оқыту мен тәрбиелеудің белгілі бір мазмұнын жүзеге асыру үшін қолданылатын әдістер мен құралдардың жиынтығы (оқытудың әдістемесі, орнын толтыра оқытудың әдістемесі, мұғалім, тәрбиеші жұмысының әдістемесі).

Элементтік (бөлімді) модульдік деңгей. Мұнда оқу-тәрбие процесінің жекеленген бөлігінің технологиясы қарастырылады: жеке іс-әрекет түрлерінің технологиясы, ұғымдарды қалыптастыру технологиясы, жеке тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу технологиясы, сабақ технологиясы, жаңа білімді игеру технологиясы, өз бетімен жұмыс технологиясы Г.К.Селевконың [2.123] пікірі бойынша дәстүрлі жүйені жаңарту бағытында технологияны келесі топқа бөлуге болады:

1.Педагогикалық қарым-қатынасты ізгілендіру және демократияландыру негізіндегі педагогикалық технологиялар. Жеке қарым-қатынас басымдылығы, демократиялық басқару және мазмұнын ізгілендіруге бағытталған технологиялар.

Оған: ынтымақтастық педагогика, Ш.А.Амонашвилидің білім беруді ізгілендіру технологиясы кіреді.

2.Оқушылардың іс-әрекетін белсендендіру және қарқындандыру негізіндегі педагогикалық технологиялар. Мысалы: проблемалық оқыту, В.Ф.Шаталовтың тірек сигналдары арқылы оқыту технологиялары.

3.Оқыту процесін тиімді ұйымдастыру және басқару негізіндегі педагогикалық технологиялар (В.В.Фирсов, Н.П.Гузик), даралап оқыту технологиясы (А.С.Границкая, Инге Унт, В.Д.Шадриков, С.Н.Лысенкова) түсіндіре басқарып-оза оқыту, топтың және ұжымның оқыту әдістері (И.Д.Первин, В.К.Дьяченко) компьютерлік және т.б. технологиялар.

4.Оқыту материалдарды дидактикалық қайта құру және әдістемелік жетілдіру негізіндегі педагогикалық технологиялар. П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірлікті ізгілендіру (ДБІ) технологиясы, Б.С.Библердің және С.Ю.Кургановтың «Мәдениеттер диалогі» технологиялары. Л.В.Тарасовтың «Экология және диалектика» жүйесі, М.Б.Воловичтің ақыл-ой іс-әрекетін сатылы қалыптастыру теориясын іске асыру технологиясы.

М.В.Кларин: «педагогикалық технология – бұл педагогиканың мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын барлық қисынды ілім амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу реті» - деп жазды.

Берілген анықтамалардан байқауымызша, технология мұғалім мен оқушының іс-әрекетімен, оның құрылымымен, құралдары, әдістері және түрлерімен тығыз байланысты. Сол себептен педагогикалық технологияның құрылымына төмендегідей бөліктер кіреді:

а) тұжырымдық негіз;

ә) мазмұндық бөлім: оқудың жалпы және нақты мақсаттары, оқу материалдарының мазмұны;

б) процессуалды бөлім – технологиялық процесс: оқу процесін ұйымдастыру; оқушылардың оқу әрекетінің әдістері мен түрлері; мұғалімнің материалды игеру процесін басқарудағы іс-әрекеті: оқу процесінің диагностикасы.

Педагогикалық қызмет - қоғамдық құбылыс, сондықтан қоғамдық қарым-қатынастардың өзгеруі, жаңа білімнің жинақталуы, өндірістің жетілдірілуі, әлеуметтік-экономикалық прогресс, білім берудегі ізгілендіру, демократияландыру, ақпараттандыру, тұлғаның "Мен" тұжырымының басымдық ұстанымы, яғни тұлғалық-бағдарлық, нәтижелі оқу моделіне көшу педагог даярлығы қызметінің мазмұндық сипатын жаңаша өзгертуді талап етеді, себебі ол қоғамның әлеуметтік сұранысын қанағаттандыруы тиіс. Мектептегі жас ұрпақ тәрбиесі, оның жеке тұлғасының жаңаша қалыптасуы, әлеуметтік дүниеге көзқарасы, жалпы адами болмысының қалыптасуы алдымен мұғалім, оның жеке тұлғасы, кәсіби қызметіне байланысты. Ресейдің көрнекті психологі В.П.Зинченконың мұғалім оқушыны білім кеңістігіне енгізе отырып, оның жеке тұлғасын, оқу әрекетін қалыптастырады, өздігінен білім алып, оны өмірде қолдана білуге үйрететін тұлғаға теңеуі дау туғызбайды [3.156].

Педагогикалық процесс– күрделі жүйе, көп жылдар бойы бұл жүйе мұғалім әрекетімен ғана шектеліп келсе, қазір білім беруші мен білім алушының өзара бірлескен әрекеті деп қарастырылады, яғни "жеке тұлғаның дамуы, білім алуы мен оның тәрбиеге жетелейтін мақсатқа құрылған өзара әрекеті" [3.156].

Оқыту процесі екі жақты процесс болғандықтан, тек мұғалім өзінің ғана іс-әрекетінің дұрыс болуына қанағаттанып қоймай, оқушылардың да танымдық әрекеті мен белсенділігін дамытуға ерекше көңіл аударуға тиіс.

Соңғы жылдары жеке адамды қалыптастыруды дамыту мен оған жан-жақты терең білім беру мақсатында көптеген технология түрлерін әр сабақта қолданып, баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыруға, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыруға жаңа технология түрлерімен жұмыс жүргізуге жіті көңіл бөлінуде.

Оқу процесіндегі мұғалім әрекетінің психикалық әрекет және іс-әрекет тұрғысынан алғандағы сипаты, жұмыс әдісі, ұстанымдары оқытудың мақсаты мен мазмұнына қарай әр алуан болып өзгеретіні белгілі. Бұл дамыта оқыту мен дәстүрлі оқытуды салыстырғанда өте айқын білінеді.

Қазіргі заманғы оқу орындарында жаңа технологияларды енгізу, шәкірттердің білім сапасын және мақсаттарын оқыту процесінде Ильинше айтсақ «Әрбір сабақ – жаңалық» болуы шарт дегенді қалайды.

Оқу процесіне жаңа ақпараттық технологияны енгізу бұл оқу процесінің пәрменділігін арттыруға, сабақ қарқынын жеделдетуде, оқу барысының барлық кезеңдерінде әрбір үйренушінің оқу-танымдық әрекетіне үздіксіз бақылау жасауды қамтамасыз етеді.

Педагогикалық технология саласындағы теориялық және практикалық ізденушілерді бір жерге топтастыру айналасындағы қызмет бағыттарын анықтайды. Бұл жерде ізденудің шеберлігі – педагогикалық тізімді пайда етуші элементтерді үйрену, жаңалаудан тұрады. «Жаңа педагогикалық технология» терминологиялық тіркесіне үңілсек, жер жүзінде когнитивтік, эвристикалық, креативтік деп аталатын негізгі үш педагогикалық технология бар екенін білеміз.

Эвристикалық технология оқушының өзін істетіп, зерттеушілік қабілетін дамытуға байланысты.

Креативтік технология шығармашылық ойды, ұқыптылықты, қабілеттілікті дамытады.

Когнитивтік технологияда қоғамымызда осы дәуірге дейін жиналған білім атаулының бәрі, оқушыға жетерлік дәрежеде терең үйретіліп, оны оқушы келешек өмірімізде пайдалана алатындай жағдайға әкелу мәселесі назарға алынады.

«Жаңа педагогикалық технология» - әрбір сабақта пайдаланатын, өте қажетті, сол тақырыпты оқушыға жеткізудің, түсіндірудің мұғалім тарапынан ең тиімді тәсілі[6. с.103].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көп нұсқалық қағидасы бекітілген, білім мекемелерінің педагогтарына өзіне оңтайлы нұсқаны қолдануға, педагогикалық үдерісті кез келген үлгімен, тіпті авторлық үлгімен құруға мүмкіндік береді.

Мұғалім оқыту үдерісін тиімді өткізіп, оқушылардың белсенділігін тудыру үшін сабаққа қойылатын төмендегі талаптарды ескереді:

а) дидактикалық талаптың (сабақтың тақырыбы, мақсаты, мазмұнының бағдарламаға сайлығын игерілетін іскерлік дағдыларының айқындығы, қабылдауға әзірлеу, түсіну, ой елегінен өткізу);

ә) дамытушылық талаптың (дамытушылық мақсатының айқындығы, танымдық қызығушылығының, бастамшылдығын, өздігінен іздену, білімін толықтыру, ой еңбегінің мәдениеті мен іскерлік, дағдысын қалыптастыру, ақыл-ойын дамыту);

б) тәрбиелік талаптың (тәрбиелік мақсатының нақтылығы, білім мазмұны арқылы көзқарасын, эстетикалық сезімі мен адамгершілік қасиеттерін, жүйелі еңбегін қалыптастыру, мамандығына сүйспеншілігін арттыру, т.б.);

в) гигиеналық талаптың (сыныптың тазалығы, желдетілуі, оқу-құралдарының, тақтаның, бордың яғни сабақтың жабдықталуын, жарық мөлшерінің сақталуын, оқушылардың сыртқы көрінісі; көрнекі құралдарға, дәптерге, жазуға қойылатын талаптар) сақталуын ескеру;

г) психологиялық талаптың (білімге ынталандыру), танымдық белсенділігін арттыру, эмоциялық көңіл-күйін тудыру, қабылдау, зейінін (ойлауын қамтамасыз ету) ескерілуі;

ғ) ұйымдастырушылық талаптың ескерілуі. Ол екі кезеңнен тұрады:

І кезеңі: сабаққа алдын ала дайындық. Күнтізбелік жоспар негізгі және қосымша әдебиеттерді, әдістемелік және көркем шығармалар, педагогикалық басылымдармен жұмыс істеу.

ІІ кезең: пән бойынша тақырыптық сабақ жоспарын жасау. Онда сабақтың білімдік, дамытушылық, тәрбиелік мақсатын, оған сай нақты білім көлемін анықтау, әдіс-тәсілдерін таңдау сабақтың типін, құрылымын белгілеу, сабақ кезеңдерінің логикалық байланысын, өздігінен істейтін жұмыстарды, т.б. ескеру.

Әдістемелік талапқа аталған барлық талаптардың жиынтығы жатады. Мұғалім оқытудың әдіс-тәсілдерін біліп қана қоймай, тиімді пайдаланғанда ғана оқушылардың білімге құштарлығын тудырып, терең түсінігін қамтамасыз етеді. Оқыту әдісін таңдау үлкен шеберлікті керек етеді. Айталық, өткенді қайталау, қорытындылау, жаңамен байланыстыру, жадыда бекітуге арналған жаттығулар мен педагогикалық есептер жүйесін ойластыру, уақытты дұрыс пайдалану, сабақта оқушылардың жұмыс түрлерін тыңдау, талдау, жазу, жаттығу, іздену жұмысын ұйымдастыру, сабақтың темпін, ритмін өзгертіп отыру мұғалімнің шеберлігі мен жұмыс стиліне (педагогикалықептілігі, икемділігі, шамамен сезе білуі, әдептілігі, тапқырлығы, мәдениеттілігі, оқушының жеке басын сыйлауы, талап қоя білуі, жылы қарым – қатынасы) байланысты шешілетін мәселелер.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасып, ескі мазмұнның орнын жаңасы басуда. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы дамуын қойып отыр.

Білім беру сапасы – қоғамдағы білім беру үдерісінің жағдайын, нәтижесін, сондай – ақ жеке тұлғаның кәсіптілігінің қалыптасуы және даму болашағының қажеттілігін анықтайтын әлеуметтік категория. Білім беру сапасы білім беру мекемелеріндегә жастарды оқыту мен тәрбиелеу қызметтерінің әртүрлі көрсеткіштерінің жиынтығы, яғни білім беру мазмұны, оқыту формасы мен әдістері бойынша анықталады. Сондықтан педагогика ғылымының

ерекшілігі де – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруы болып отыр.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1.Поташник М.М., Моисеев А. М. Управление современной школой (В вопросах и ответах). М.: Новая школа, 1997.

2. Шамова Т. И., Третьяков П. И., Капустин Н. П. Управление образовательными системами: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений / Под ред. Т. И. Шамовой. М.: ВЛАДОС, 2001

3. Махмудов.М. Мектепте проблемалы оқытуды ұйымдастыру. Алматы., 1999

4.Щуркова Н. Е. Педагогическая технология. М., 2002. С. 12.

5.В.М.Монахов. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. Волгоград. 1995.

6. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық.-Алматы: 2014.-360 бет

ПРИЧИНЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Умбет Раушан Сабиткызы,
Магистр экономических наук

Аннотация: В данной статье рассмотрена проблема суицидального поведения подростков: проанализированы эпидемиологические данные по суицидам у несовершеннолетних, рассмотрены имеющиеся в зарубежной и казахстанской науке исследования о причинах, толкающих подростков на суицид, а также описаны результаты исследования, в котором была выявлена взаимосвязь между депрессией, тревогой и безнадежностью со степенью выраженности суицидальных мыслей у подростков.

Актуальность исследования заключается в необходимости исследования данной проблемы для составления превентивных программ и психотерапевтических техник, мишенями которых были факторы суицидального риска, выявленные в ходе данного исследования.

По результатам проведенного исследования автором был сделан вывод, что тревога, депрессия и безнадежность имеют значение в формировании исходного риска суицидального поведения, когнитивной склонности, но имеют меньшее влияние на риск активной суицидальной попытки.

Ключевые слова: суицид, подростковый суицид, факторы суицидального риска

Аннотация: Бұл мақалада жасөспірімдердегі суицидтік мінез-құлық мәселесі қарастырылады: кәмелетке толмағандар арасындағы суицид туралы эпидемиологиялық деректер талданады және жасөспірімдерді суицидке итермелейтін себептерге қатысты шетелдік және қазақстандық ғылымда бар зерттеулер қарастырылады, сондай-ақ жасөспірімдердегі депрессия, мазасыздық және үмітсіздік арасындағы суицидтік ойлардың ауырлығымен байланысын анықтаған зерттеу нәтижелерін сипаттайды.

Зерттеудің өзектілігі профилактикалық бағдарламалар мен психотерапевтикалық әдістерді жасау үшін осы мәселені зерттеу қажеттілігінде болып табылады, олардың мақсаты осы зерттеу барысында анықталған суицидтік қауіп факторлары болды.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, автор мазасыздық, депрессия және үмітсіздік суицидтік мінез-құлық пен когнитивтік бейімділіктің бастапқы қаупін қалыптастыруда маңызды, бірақ белсенді суицид әрекеті қаупіне азырақ әсер етеді деген қорытындыға келді.

Түйінді сөздер: суицид, жасөспірімдердің өзіне-өзі қол жұмсауы, суицидтің қауіп факторлары

Annotation: This article examines the problem of suicidal behavior in adolescents: epidemiological data on suicide in minors is analyzed, and research available in foreign and Kazakh science on the reasons that push adolescents to commit suicide is reviewed, and also describes the results of a study that found a relationship between depression, anxiety and hopelessness with the severity of suicidal ideation in adolescents.

The relevance of the study lies in the need to study this problem in order to draw up preventive programs and psychotherapeutic techniques, the targets of which were the suicide risk factors identified during this study.

Based on the results of the study, the author concluded that anxiety, depression and hopelessness are important in the formation of the initial risk of suicidal behavior and cognitive propensity, but have less influence on the risk of an active suicide attempt.

Key words: suicide, teenage suicide, suicide risk factors.

Суицидальное поведение в подростковом возрасте – серьезная проблема, охватывающая вопросы психологии, педагогики, медицины и множества других отраслей. За последние годы внимание к данной проблеме возрастает, так как подростковое самоубийство пугает всех, как занимающихся исследованиями и практикой работы с детьми, так и просто неравнодушных людей.

В Республике Казахстан последние годы фиксируется большое количество суицидов несовершеннолетних мальчиков и девочек, рассмотрим статистические данные за последние пять лет, предоставляемые Генеральной прокуратурой РК. В 2018 году подростками было совершено 2018 суицидов и 329 суицидальных попыток, в 2019 году – 178 суицидов и 350 попыток, в 2020 году юношами и девушками младше 18-ти лет было совершено 151 суицидов, закончившихся смертью, и 302 попыток, в 2021 году 174 суицидов и 372 попытки, а в 2022 году самоубийством покончили жизнь 164 подростка и пытались это сделать 307 подростков.

Имеющаяся эпидемиологическая информация по суицидам в подростковом возрасте говорит о широкой распространенности данной проблемы, которую необходимо изучать и освещать для того, чтобы максимально помогать детям, находящимся в группе риска, и их родителям, решать возникшие трудности, а также для превентивных мер для общей подростковой популяции, так как это очень серьезная проблема, которая может отнять у подростка жизнь или сделать его инвалидом на всю жизнь, в случае состоявшейся попытки.

Основная часть

В Казахстане проблеме детского и подросткового суицида уделено много внимания. Аймагамбетова О.Х. с соавторами провела большое исследование, в котором выявила, что среди самих подростков есть проявления стигматизации и недостаточное понимание того, почему же их сверстники решаются на такой шаг [1, с. 56]. Многие подростки считают, что на суицид способны люди только с психическими расстройствами, хотя многие исследования указывают на то, что никто не застрахован от такого проявления психики, как самодеструктивное поведение. Особенно это ярко выражено в подростковом возрасте, так как этот период в развитии человека является крайне чувствительным, на еще не окрепшую детскую психику оказывают влияние гормональные изменения, которые происходят в организме, когда ребенок перестает быть ребенком, а становится взрослым. К этому добавляются и требования выбора профессии, сдачи экзаменов, также стресс вызывают сложности среди сверстников, так как дети начинают воспринимать себя в новой роли – взрослого – и пробуют выстраивать взаимоотношения уже исходя из данной роли, не имея пока достаточных навыков для эффективной взрослой коммуникации [2, с. 67]. Все это является сильной эмоциональной нагрузкой, и если в дополнение у подростка есть наследственная предрасположенность или проблемы в семье, то суицидальный риск в таком случае может проявиться.

За 2023 год к моменту написания статьи статистические данные еще не были опубликованы, таким образом, есть возможность проанализировать информацию о подростковых суицидах, имеющуюся до 2022 года включительно [3]. При этом данные по суицидам имеются не только в общем виде, но и по половому признаку, поэтому у нас есть возможность рассмотреть половые различия фактов совершения суицидов. Например, в 2018 году девочками до 18-ти лет было совершено 58 суицидов и 253 суицидальных попыток, а мальчиками до 18-ти лет – 120 суицидов и 76 суицидальных попыток. Из представленных данных хорошо видно, что у девочек больше суицидальных попыток, нежели суицидов, закончившихся смертью, тогда как у мальчиков ситуация обратная: законченных суицидов больше, чем суицидальных попыток. В 2019 году в эпидемиологических данных похожая картина: у девочек 59 суицидов и 269 попыток, в последующие годы соответственно: 53, 69, 66 суицидов (до 2022 года включительно) и 220, 299, 236 суицидальных попыток соответственно.

Среди мальчиков картина данных по суицидальному поведению следующая: в 2019 году несовершеннолетними мужского пола было совершено 120, в 2020 году 90, в 2021 году 105, в

2022 году 98 суицидов, которые закончились смертью. При этом меньше суицидальных попыток: в 2019 году 81, в 2020 82, далее можно увидеть небольшой спад в данных по попыткам у мальчиков: 73 и 71 попытки (до 2022 года включительно).

В чем может быть причина подобных расхождений в объективных данных? Для ответа на данный вопрос автор счел полезным рассмотреть результаты следующего исследования. В Республике Казахстан в 2015 году при содействии Фонда ООН ЮНФПА было проведено масштабное исследование, в котором было выявлено, что к суициду больше склонны подростки с такими чертами характера, как импульсивность и агрессивность [4]. Автор данной статьи предполагает, что данные особенности больше свойственны мальчикам, нежели девочкам, поэтому у мальчиков суициды чаще заканчиваются смертью. Девочки же, являясь более эмоциональными, все же отличаются более мягкостью, что не позволяет им совершить законченный суицид. Но это лишь наше предположение, проверять которое нам кажется неэтичным.

Здесь хотелось бы привлечь внимание проблеме, которая заключается в том, что очень сложно провести научное исследование данной проблемы, не нарушив правил этических норм. Поэтому подобные исследования проводятся с большой осторожностью, и многие результаты получаются косвенным путем, путем анализа жизненных ситуаций подростков, оказавшихся в суицидальном кризисе. Например, существуют зарубежные исследования, в которых авторы исследовали жизнь подростков, совершивших суицид, по тем данным, которые им удалось получить от семей и медицинской документации. Kposowa AJ, проведя подобное исследование, обнаружила, что большая часть подростков, которые совершили суицид, при жизни страдали психическими расстройствами, чаще всего – депрессией [5, с. 993]. Также они выявили, что случаи психических расстройств и самоубийств встречались в семьях суицидентов. Получается, что большую основную роль в суицидальном поведении играют наследственные факторы, которые при взаимодействии с психологическими особенностями, сформировавшихся под воздействием среды, а также с социальными факторами, такими как окружение, взаимоотношения с друг ими людьми, экономическим статусом, могут привести подростка к суицидальному поведению.

Согласно данным исследования фонда ЮНИСЕФ в Казахстане, весомыми факторами, которые могут заставить ребенка или подростка пойти на суицид, являются: депрессия, тревога, наследственная предрасположенность [6, с. 25]. Симптомы депрессии были выявлены у 70% учеников группы высокого риска и у 37% жертв суицида. Также в исследованиях зарубежных авторов было выявлено большое значение злоупотребления психоактивными веществами и, в частности, злоупотребление алкоголем, особенно у подростков старшего возраста и у мужчин [7, с. 259].

Также в Казахстане проводились исследования, в которых выявлялись психологические черты подростков, которые пришли к специалисту, и у которых были выявлены суицидальные мысли. Низамудин М.А. с соавторами выявила, что к суицидальным мыслям больше склонны подростки с такими чертами характера, как депрессивность, ригидность, индивидуалистичность и интроверсия. Замкнутые, отгороженные от социума подростки более подвержены безнадежности и суицидальному риску [8, с. 37].

Научная методология исследования

Цель исследования – выявить, какие психологические состояния больше связаны с суицидальным риском в подростковом возрасте

Задачи исследования:

1. Составить выборку подростков, находящихся в группе риска
2. Провести опросники Бека
3. Выявить взаимосвязи показателей с помощью корреляционного анализа

Материалы и методы:

1. Подростковая шкала депрессии Бека
2. Шкала тревоги Бека
3. Шкала безнадежности Бека

4. Шкала суицидальных мыслей Бека

Подростковый вариант шкалы депрессии Бека состоит из 13-ти вопросов и направлен на самооценку депрессивных симптомов респондентов младше 18-ти лет. Содержание вопросов шкалы отражает наличие симптомов депрессии: негативные мысли, грусть, тоска, усталость, также в опроснике отражены проявления так называемой депрессивной триады: снижение настроения, мыслительной и двигательной активности.

Шкала тревоги Бека отражает наличие соматических симптомов тревоги, таких как затрудненное дыхание, учащенное сердцебиение, нервозность, а в шкале безнадежности отражается отношение респондента к будущему: при негативном отношении с ожиданием от будущего чего-либо плохого показатели по данной шкале повышаются.

Шкала суицидальных мыслей является основной для регистрации и оценки риска суицидального поведения. В опроснике высчитывается как общий показатель, так и показатели по пяти подшкалам:

1. Отношение к жизни/смерти;
2. Характеристики суицидальной идеаторной активности;
3. Характеристики предполагаемой суицидной попытки;
4. Реализация предполагаемого суицида;
5. Предпосылки для совершения суицида.

Выборку исследования составили 19 подростков в возрасте от 14 до 17 лет с суицидальными мыслями, которые добровольно согласились заполнить представленные опросники в формате Google Forms, 11 девушек и 8 юношей.

Шкалы Бека являются самыми распространенными опросниками в клинической практике, которые широко используются для диагностики суицидального риска, а также депрессивных и тревожных состояний и степени чувства безнадежности.

Полученные результаты и их обсуждение

В таблице 1 представлены результаты корреляционного анализа поученных в ходе исследования результатов (см.таблицу 1).

Таблица 1 – Показатели корреляционных связей между значениями по шкале суицидальных мыслей и шкалам депрессии, тревоги и безнадежности

		Подростковая шкала депрессии Бека	**Шкала тревоги Бека**	**Шкала безнадежности Бека**
Шкала суицидальных мыслей Бека (общий показатель)	Корреляция Пирсона	,743**	,597**	,630**
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,002	,001
	N	19	19	19
Подшкала №1. Отношение к жизни и смерти	Корреляция Пирсона	,810**	,672**	,702**
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,000	,000
	N	19	19	19
Подшкала №2. Характеристики суицидальной идеаторной активности	Корреляция Пирсона	,637**	,694**	,575**
	Знач. (двухсторонняя)	,001	,000	,003
	N	19	19	19
Подшкала №3. Характеристики Предполагаемой суицидальной попытки	Корреляция Пирона	,671**	,612**	,402*
	Знач. (двухсторонняя)	,000	,001	,046
	N	19	19	19
Подшкала №4. Реализация предполагаемого суицида	Корреляция Пирсона	,342	,234	,180
	Знач. (двухсторонняя)	,094	,260	,390
	N	19	19	19
Подшкала №5. Предпосылки для совершения суицида	Корреляция Пирсона	,197	,101	,344
	Знач. (двухсторонняя)	,346	,632	,093
	N	19	19	19
**. Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).				
*. Корреляция значима на уровне 0,05 (двухсторонняя).				

Как видно из результатов, представленных в таблице №1, шкала суицидальных мыслей имеет наиболее тесную связь со шкалой депрессии, что говорит о том, что к суициду более склонны подростки с депрессивными симптомами. При этом можно увидеть, что подшкала «Отношение к жизни и смерти» имеет коэффициент корреляции со шкалой депрессии, равный 0,810, причем на уровне надежности с погрешностью 1%. Это говорит о том, что у депрессивных подростков более всего выражено негативное отношение к жизни. Также можно увидеть, что подшкалы «Реализация предполагаемого суицида» и «Предпосылки для совершения суицида» не имеют никакой взаимосвязи с показателями по депрессии, тревоге и безнадежности. Из данных результатов можно сделать вывод, что тревога, депрессия и безнадежность имеют значение в формировании исходного риска суицидального поведения, когнитивной склонности, но имеют меньшее влияние на риск активной суицидальной попытки. Возможно, к активным действиям по совершению суицидальной попытки подростков толкают уже другие особенности, такие как импульсивность, или реакция на острые стрессовые ситуации.

Заключение

В ходе проведенного исследования автор получил результаты, свидетельствующие о том, что подростки с депрессивно-тревожными состояниями имеют большую склонность к суициду, но данная склонность может говорить об исходном риске суицидального поведения, и не обязательно свидетельствует б остром риске с активной суицидальной попыткой. Тем не менее, родителям, педагогам и окружающим подростков людям необходимо серьезно и внимательно относиться к депрессивным и тревожным проявлениям у подростков, так как эти состояния могут быть связаны с исходным риском суицидального поведения, который может активироваться в случае каких-либо острых стрессовых ситуаций.

Список источников и литературы

1. Аймаганбетова О.Х., Ли А.В., Бажова Т.В. Учебно-методическое пособие «Профилактика суицидального поведения молодежи: социо-психологические аспекты». // Под общей редакцией М.А. Ускембаевой// Переводчик: А. Шамаева. Алматы. – 2020. – 128 стр
2. Apter A, Wasserman D. Suicide in Children and Adolescents. Cambridge: Cambridge University Pres. –2006. – С. 63–85.
3. Данные, предоставляемые на сайте https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru.
4. «Эпидемиологическое исследование суицидов среди несовершеннолетних в Казахстане» – Алматы, Фонд Организаций Объединённых Наций в области народонаселения (ЮНФПА) в Республике Казахстан, 2015. – 45 стр.
5. Kposowa AJ. Divorce and suicide risk. J Epidemiol Community Health, 2003. – № 12, – С. 993.
6. Хаарр Р. Суицид среди детей в Казахстане. Специальный доклад консультанта детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Республике Казахстан. – Астана. – 2014. – 31 с.
7. Klomek AB, Sourander A, Niemela S, Kumpulainen K, Piha J, Tamminen T, et al. Childhood bullying behaviors as a risk for suicide attempts and completed suicides: A population-based birth cohort study. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 2009. – № 48, – С. 254-261.
8. Низамудин М.А., Хон Н.Н., Гарбер А.И., Скляр С.В. Взаимосвязь индивидуально-личностных особенностей с показателями по шкалам Бека у подростков с суицидальными мыслями. Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии, №4 (87), 2023г

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Абдуова Салтанат Жаркинбековна,
ғ.м., биология пәні мұғалімі
№6 Б.Момышұлы атындағы мектеп-гимназия КММ
Аралбаев Табиғат Маратұлы,
ғ.м., биология пәні мұғалімі
«№7 «Тұран» мектеп-гимназия» КММ

Аннотация: Если теоретически обосновано значение виртуальных лабораторных работ в подготовке будущих учителей-биологов и разработана и реализована ее методика, то у обучающихся появится возможность полностью использовать ее в будущей профессиональной деятельности и овладеть самостоятельной работой через лабораторный опыт, так как виртуальные лабораторные работы являются составной частью биологического образования**.**

Ключевые слова: технология, методика,экология

Abstract: If the value of virtual laboratory work in the training of future biology teachers is theoretically justified and its methodology is developed and implemented, then students will have the opportunity to fully use it in their future professional activities and master independent work through laboratory experience, since virtual laboratory work is an integral part of biological education.

Keywords: technology, methodology, ecology.

Елде денсаулық сақтау ұйымы жариялаған COVID-19 коронавирустық пандемиясы жағдайында елдің білім беру саласы оқушыларға сапалы білім беру мақсатында қашықтықтан оқыту технологияларын кеңінен қолдануға көшті. Қашықтықтан оқыту процесінде мұғалім мен оқушы заманауи ақпараттық технологиялар арқылы қашықтықтан өзара әрекеттеседі. Қашықтықтан оқыту кезінде оқушы алдын-ала жасалған бағдарлама бойынша өз бетінше жұмыс істейді, вебинар жазбаларын қарап, мәселелерді шешеді. Сондай-ақ, ол мұғаліммен онлайн-чатта кеңесіп, көрсетілген мерзімге сәйкес тексеру үшін өз жұмысын ұсынады.

Биологиядағы виртуалды зертханалық жұмыс қазіргі уақытта оқушылар мен оқытушылардың назарын аударатын биологиялық білім берудің перспективалы, ауқымды саласы болып табылады. Виртуалды зертхананы білім беру практикасына енгізудің өзектілігі, біріншіден, қазіргі заман туралы хабардар болуда, екіншіден, оқытуды ұйымдастыруға қойылатын нормативтік талаптарда, яғни.білім беру стандарттарының өзгеруі. Олай болса, біз мемлекеттік білім беру стандарттарын талдау арқылы виртуалды зертханалар құру үшін биологиялық мазмұнды таңдауды бастадық. Жоғары оқу орындарындағы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты биологияны оқытуда келесі мақсаттарға қол жеткізуді көздейді: - әлемнің қазіргі жаратылыстану ғылымының қалыптасуындағы биология ғылымының рөлі туралы білімді меңгеру; жабайы табиғатты тану әдістері туралы; - табиғат құбылыстарын бақылау, бақылау нәтижелерін сипаттау және жалпылау, жабайы табиғат процестері мен құбылыстары туралы биологиялық білім, жеке тұлғаның өмірлік белсенділігін түсіндіру. пайдалану органы.; биологиялық объектілерді және олардың жеке организмінің жай - күйін бақылау, биологиялық эксперименттер жүргізу;-тірі организмдерді бақылау, биологиялық эксперименттер, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу кезінде танымдық қызығушылықтарды, интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерді дамыту; - қоршаған ортаны түсінуге ықпал ету, ғылым мен техниканың жетістіктері адамзат қоғамын одан әрі дамыту үшін саналы түрде пайдаланылатынына көз жеткізу; жабайы табиғатпен, жеке денсаулықпен және басқа адамдардың денсаулығымен құндылық қатынастарын құру.; табиғаттағы мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу; - алған білімдері мен дағдыларын ауыл шаруашылығында және өндірісте қолданылатын заттар мен материалдарды биологиялық тұрғыдан дұрыс пайдалану үшін пайдалану; күнделікті өмірдің практикалық мәселелерін шешу, өмір қауіпсіздігін қамтамасыз ету; алған білімдері мен дағдыларын күнделікті өмірде, өсімдіктерге, жануарларға күтім жасау үшін қалыптастыру және пайдалануға дайын болу . Ххі ғасырда білім және ғылым саласында болып жатқан өзгерістер мектепке білімді ұрпақты дайындауда жаңа міндеттер қояды. Осыған байланысты қоғамның басты талабы

оқушылардың қазіргі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сәйкес келетін білім мен дағдыларды, жеке және кәсіби қасиеттерді игеруі болып табылады. Тек білімді жас ұрпақ қоғам мен экономиканың дамуына, әлеуметтік және мәдени өркендеуіне үлес қосатын азаматтарды шығарады. Осы себепті, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2015 жылға дейінгі тұжырымдамасында: "жоғары білім беруді дамытудың негізгі тенденциясы-оқыту сапасын арттыру, инновациялық білімді дамыту, оның қарқыны ғылыми-зерттеу қызметімен интеграцияланған, университеттік зерттеулердің тығыз байланысы.әлеуметтік сала мен экономиканың қажеттіліктерімен, білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдірумен."

Оқушылардың жануарлар дүниесінің объектілері мен құбылыстарын білудегі үлгерімі көбінесе оқыту әдісіне байланысты. Оқыту әдісін таңдау, оқу материалының мазмұны және мектеп оқушыларының танымдық іс-әрекеті репродуктивті (есте сақтау, иллюстрациялық) немесе зерттеу қасиеттерімен анықталады.

Оқыту өз бетінше ізденіс жауабына мәжбүр болатын зерттеу принципін пайдаланған кезде мектеп оқушыларының танымдық процесі мүлде басқаша жүреді. Оқушытің танымдық іс-әрекетін зерттеу сипаты өзіндік жұмыста өте айқын көрінеді.

Биология пәнінің мазмұны мен құрылымын және оқытылатын материалдарды талдау мақсатымен қатар, оның әдістерін дұрыс қолдана білу маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Мұның бәрі оқушылардың биологиялық білімін қалыптастыруға жеткілікті көңіл бөлуге мүмкіндік беретін ақпараттық технологиялар процесін жетілдіруді қажет етеді. Қазіргі уақытта биология сабақтарында ақпараттық технологиялар көбірек қолданылуда. Зерттелетін табиғат құбылыстары туралы толық және нақты ақпарат беру, материалдарды көрнекі түрде түсіндіруге қол жеткізу, оқушылардың ой-өрісін қалыптастыру арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру мектепте биологияны оқытудың негізгі мәселелері болып табылады.

Биологияны оқытудағы ақпараттық технологиялардың тиімділігі келесідей:

- аудиовизуалды құралдарды қолдану оқу материалының мазмұнын түсінікті етеді;
- биологиялық эксперименттерді виртуалды зертхана көрсете алады;
- оқушылардың білімін ескеру үшін тестті тез және тиімді тапсыруға болады;
- ақпараттық мәдениеттің дамуына және ақпараттық бақ-пен еркін жұмыс істеуге ықпал етеді.

Болашақтың кілтін саналы және сапалы білім алған сауатты, бәсекеге қабілетті жастар ғана аша алады. Ол үшін басты мақсат-білім беруді дамытуда өркендеп келе жатқан мемлекеттердің тәжірибесін жинақтаған Мемлекеттердің бірі болу. Қазіргі уақытта мұғалімдердің басты мақсаты-біз оқушытерге өз білімдерін өмірде қолдана алатындай етіп әр түрлі әдістер мен әдістерді қолдана отырып сабақ бере аламыз. Қазіргі уақытта еліміздің білім беру саласына үлкен көңіл бөлініп, жан-жақты жағдайлар жасалуда. Егер жарқын болашақтың кепілі болып табылатын өскелең ұрпақтың білім деңгейі заманауи талаптарға сай болса, онда тәуелсіз елдің тұғырында мықтысы болады.

Зертханалық сабақтардың оқушылардың биологияға деген қызығушылығын дамыту үшін маңызы зор. Зертханалық сабақтар кезінде оқушытер сабақта бұрын алған білімдерін практикадағы өзіндік жұмыстармен ұштастыра алады, білім деңгейін кеңейте алады. Сондықтан, мен шағын мектептерде биология пәнінен зертханалық сабақтар өткізіп, оқушылардың ойлау қабілетін дамытып, білімге деген құштарлығын дамыту қажет деп санаймын. Биология пәнінен зертханалық сабақтарды ұйымдастыру өмірді жас ұрпақ үшін үлкен құндылық ретінде түсінуді қалыптастырады.

Зертханалық сабақтар-оқушылардың оқу іс-әрекетінің бір түрі; мақсаттары мен міндеттері ұқсас. Зертханалық жұмыс оқу жоспарына енгізіліп, курстың немесе тақырыптың бір бөлімін оқығаннан кейін жүргізіледі. Бұл оқушыке, ең алдымен, теориялық білімді терең меңгеруге және атқарылған жұмыстың нәтижесін дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Жұмыстың жоғары деңгейде, дұрыс орындалуы үшін топта жеке немесе жұппен орындайтын 10 адам болуы керек.

Жұмыстың тақырыбы, мақсаты, зерттеу нысаны, қажетті құрал-жабдықтары зертханалық дәптерлерге көшіріліп, жинақталады.

Міндеттері:

- "Биология" пәні бойынша зертханалық сабақтарды өткізудің әдістемелік ерекшеліктерін сипаттау;
- "Биология"пәні бойынша зертханалық сабақтарды өткізудің тиімді әдістерін жалпылау;
- "Биология"пәні бойынша зертханалық сабақтардың үлгілерін әзірлеу.

Оқушытер тиісті бағдарламада көрсетілген әртүрлі зертханалық жұмыстарды орындап, осы шарттарды орындаған кезде ғана олар тұрақты білім мен дағдыларды дамытады, олардың орындалу қарқыны артады.

Мұғалімнің мақсаты-биология кафедрасында зертханалық сабақтарды жоспарлау және өткізу. Оқушы үшін дұрыс ұйымдастырылған зертханалық сабақтың тиімділігі келесідей:

1. Тақырыпқа байланысты оқушы ауызша қабылдаған тұжырымдамамен тәжірибе жасау арқылы толығымен игерілген.
2. алған білімдерін іс жүзінде қолдану дағдылары мен дағдыларын қалыптастырады.
3. мұғалімнің түсіндірмелері арқылы алған білімдеріндегі маңызды құбылыстардың қасиеттері мен құрылымы туралы білімдерін нақтылай отырып, мәнін терең түсінеді.
4. зертханалық жұмыс әдістерін біледі.
5. өсімдіктердің ішкі құрылымын, сабақта кездескен дене мүшелерін толығымен зерттеу өшіруге дағдыланады.
6. Зертханалық сабақтар кезінде оқушылардың биология ғылымына деген қызығушылығы артады.
7. зертханалық жұмыстарда қолданылатын жабдықтармен жұмыс істеу тәртібімен танысады.
8. Зергерлік жұмыс барысында оқушытер еңбекқорлықпен, ұйымшылдықпен тәрбиеленеді және рақымдылықпен тәрбиеленеді.
9. Бақылау сұрақтарына жауаптар.

Зертханалық сабақтар курсы:

1. Әрбір зертханалық қызметтің мақсаты бар.
2. Қажетті жабдықтар.
3. Жұмыстың барысы. Жабдықты зертханалық құрылғылармен көрсету, оларды сыныпта қалай қолдануға болады, жұмыс барысынан қысқаша түсінік береді.
4. Зерттелетін препарат, онымен қалай жұмыс істеу керек,
5. қалай жұмыс істеу керектігін айтады.
6. Оқушытер арнайы зертханалық жұмыстың нәтижелерін дәптерге жазады, жұмыстың барысын жазып, жұмыстың нәтижесін түсіндіреді.

Зертханалық сабақтардағы әдістердің түрлері:

- Білім берудің негізгі көзі-демонстрация. Мұғалімнің пәні мен құбылысы екінші орында-индикативті интерпретация.

11-сыныптағы зертханалық жұмыс (жаратылыстану-математикалық бағыт) :

1. мәдени өсімдіктердің үлгілерін қолдана отырып қолмен сұрыптау, нәтижелерді, түр өлшемдерін, өзгергіштігін зерттеу; 2. организмдердің тіршілік ету ортасына бейімделуін зерттеу.

Ескертпе: зертханалық жұмыстарды орындау үшін қажетті жабдық олар болмаған жағдайда демо немесе электронды нұсқалармен ауыстыруға болады. Зертханалық сабақтар мұғалімнің жаңа тақырыпты түсіндіру бағытында жүргізіледі, егер оған сағат бөлінбеген болса, тарауды қорытындылау кезінде өткізуге болады.

Биология пәнінің басты міндеттерінің бірі – оқушыларға материалистік көзқарас, дұрыс мәнді ғылыми дүниетаным қалыптастыру. Себебі пәннің мазмұны тіршіліктің пайда болуы, дамуы және мәні заңдары негізінде берік моральды, өмірдің мәні мен мақсатын дұрыс түсінетін, әртүрлі зиянды қылықтар мен әрекеттерге төзе алатын ұрпақ тәрбиелеу. Тек

биология пәнінен зертханалық сабақтарды ұйымдастыру арқылы ғана, дұрыс ұйымдастырылған нақты мақсатты сабақтар өткізу, сабақ әдістерін жетілдіру нәтижесінде терең де дәйекті түрде адамның табиғаттағы рөлін ашып көрсетіп, экологиялық мәдениеті мен сауаттылығын арттырып, өз өмірлеріне сауаттылықпен қарауды жолға қоюға болады.Сонымен қатар биология сабағында зертханалық жұмыстар жасау арқылы – оқушылардың танымдық қабілеттерінің дамуына ойын жинақтауда сонымен қатар, өз бетінше іздеп жаңа білімді игеруге ықпал жасайды.

Осылайша, осы заманғы орта білім жағдайындағы виртуальды үдеріс оны жаңа, виртуальды компьютерлік технологиялар деңгейіне шығара отырып, дәстүрлі білім берудің бай педагогикалық әлеуетін пайдалануға бағытталған. Бұдан басқа, виртуальды ақпараттық-оқыту зертханалары жағдайында оқу модельдері арқылы білімнің жаңа салаларын зерттеуде оқушыларда қоршаған орта құбылыстарын танып-білуде өздігінен жұмыс істеу қабілеті артады, өмір сүру барысында туындайтын міндеттерді шешу жолдарын өздігінен табу мүмкіндігі қалыптасады, алынған білімді тәжірибе жүзінде пайдалануға даярлығы артады. Ендеше, оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне септігін тигізетін виртуальды зертханаларды пайдалану электронды білім беретін компьютерлік өнімді ендіру стратегиясындағы сәттіліктің ажырамас бөлігі болып табылады.

Мемлекеттің индустриялық-инновациялық дамыту міндеттерін шешуге байланысты білім сапасын әлемдік тәжірибелерге сәйкес жоғары деңгейге көтеру – заман талабы. Өйткені қазіргі қоғамдық сұраныстар еңбек нарығының қажеттіліктерін қанағаттандыратын жоғары кәсіби ұтқырлықты, ғылымитехникалық және заманауи ақпараттарға өз бетімен бағыттала алатын мамандар даярлауды қажет етіп отыр. Осыған орай жоғары оқу орындарының алдына кәсіби маман ретінде өз бетімен білім алуға қабілетті, алған білімдерін оқу және өмірлік жағдаяттарда шығармашылықпен пайдалана алуын, өзін-өзі дамыту мен өзіндік басқаруын қамтамасыз ететін тұлғаны дайындау мәселелелері жанжақты қарастырылып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Биология пәнінен зертханалық және практикалық сабақтарды өткізу Әдістемелік құрал
2. Әлиева Б. Оқыту стратегиялары. Биология және салауаттық негізі.
3. Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі: Оқу құралы
4. Мырзабаев А.Б. Оқушылар шығармашылығын дамыту|
5. Шаймерденова Гүлсана Залқызы. Болашақ биолог мұғалімдерді даярлауда виртуалды зертханалық жұмыстарды құру мен қолдану әдістемесі.

СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАБЫСТЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Абугалиева Анар Иргибековна,
«Қазыбек бек бекетіндегі орта мектеп»
КММ бастауыш сынып мұғалімі.
Алматы облысы Жамбыл ауданы

Аннотация: мақалада бастауыш сынып оқушыларының табысты іс-әрекетін қалыптастыру мәселелесін зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдаулар жүргізілген. Олардың мәнін ашу мақсатында маңызды мотивтер айқындалған.

Тірек сөздер: сыни ойлау, технология, бастауыш сынып оқушылары, табысты іс-әрекет, қалыптастыру.

Аннотация: в статье проведен анализ работ ученых, изучавших проблему формирования успешной деятельности младших школьников. В целях раскрытия их сущности определены важные мотивы.

Ключевые слова: критическое мышление, технология, ученики начальных классов, успешная деятельность, формирование.

Abstract: The article analyzes the works of scientists who studied the problem of forming the successful activity of younger schoolchildren. In order to reveal their essence, important motives have been identified.

Keywords: critical thinking, technology, elementary school students, successful activity, formation.

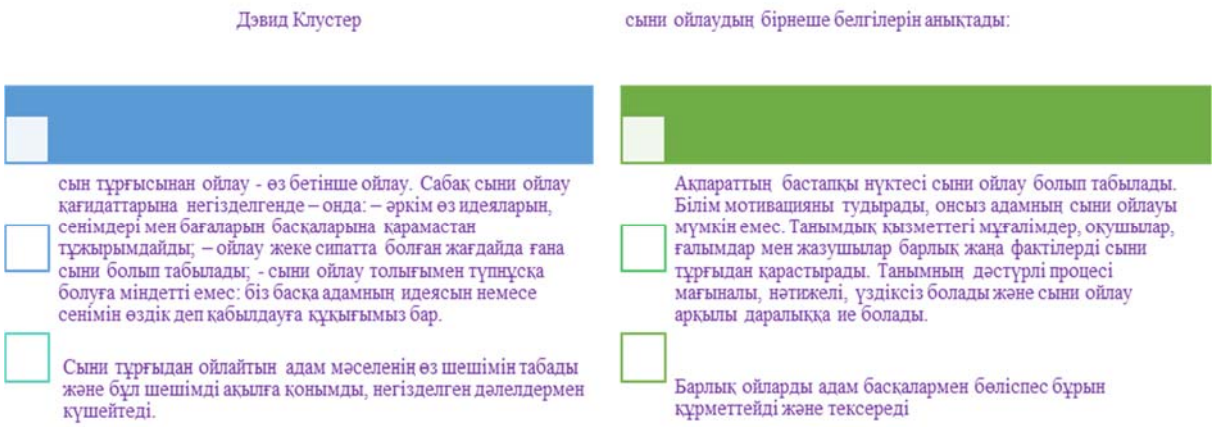
ҚР Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында білім беруді білім алушылардың тек белгілі бір мөлшерде білімді игеруін емес, оқушыны тұлға ретінде дамытуға бағытталған болуы маңызды екендігі көрсетілген.

Қ.К.Тоқаев «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты жолдауында: орта білімнің сапасы – табысты ұлт болудың тағы бір маңызды шарты. Әрбір оқушының білім алып, жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуға тиіс. Сол үшін «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы қолға алынды, - деп көрсетті. Осы тұрғыда заманауи мектептің бірінші кезектегі міндеті – өз көзқарасын қалыптастырып, дәлелді түрде қорғай алатын, алдына мақсат қойып, оған жетудің тиімді жолдарын таба алатын, ойлау қабілеті жоғары, іштей еркін тұлға тәрбиелеу болып табылады [1].

Бұл мәселені шешудің ең тиімді жолы – мектеп оқушыларының сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту. Сыни тұрғыдан ойлау қабілеті проблемаларды көре білуді, стандартты емес шешімдерді табуды, өзінің интеллектуалдық белсенділігіне рефлексия жасауды, өз іс-әрекетін талдауды және жіберілген қателерді анықтауды қамтиды.

Сыни тұрғыдан ойлай алатын оқушы ақпараттық хабарламаны түсіндіру мен бағалаудың түрлі тәсілдерін біледі, мәтіндегі қарама-қайшылықтарды бөліп көрсете алады, логикаға ғана емес, әңгімелесушінің ойына да сүйене отырып, өз көзқарасын дәлелдей алады. Мұндай оқушы ақпараттың әртүрлі түрлерімен жұмыс істеуде өзін сенімді сезінеді, құндылықтар деңгейінде алуан түрлі ресурстарды тиімді пайдалана алады, өзін қоршаған әлемнің сан алуандылығын түбегейлі қабылдай отырып, ақпараттық кеңістіктермен тиімді әрекеттесе алады [2].

Қазіргі кезеңде таным процестеріне деген көзқарастарды қайта бағалау мен әлеуметтік даму динамикасына байланысты тұлғада сын тұрғысынан ойлауды қалыптастыру идеясы өзекті болып табылады. Көптеген ғалымдар ғылымды дамытуда сыни тұрғыдан ойлаудың маңыздылығы әлеуметтік жүйенің бірізділігі және тұлға мен ақпараттың жылдам өсіп жатқан ағынының өзара әрекетімен байланысты болатынын атап көрсеткен. Қазіргі қолданыстағы оқу бағдарламаларының бір ерекшелігі – оқушының өзіндік белсенділік дағдысын қалыптастыру арқылы жеке тұлғасын дамыту. Демек, қазіргі білім беру жүйесінің оқыту нәтижелері білім, білік және дағды түріндегі дәстүрлі оқытуға емес, бастауыш сынып оқушысы меңгеруі тиіс нақты іс-әрекеттерді, дағдыларды қалыптастыруға бағытталған.

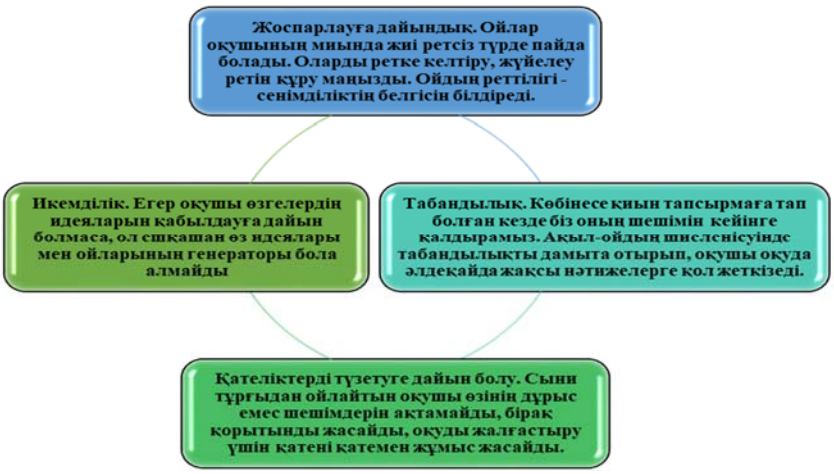

Сурет 1 - Дэвид Клустер бойынша сыни ойлаудың бірнеше белгілері.

Автор сонымен қатар, сыни ойлау мен есте сақтау, қабылдау және түсіну, шығармашылық ойлау сияқты когнитивті процестер арасындағы айырмашылықтарды көрсетті. Есте сақтау ойлау емес, дегенмен есте сақтау проблемалық мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Оқушылардың ақыл-ой құзыреттілігі зерттелген материалды көбейту арқылы емес, проблемалық мәселелердің шешімдерін өз бетінше іздеу арқылы қалыптасады [3].

Бұдан шығатын қорытынды, сыни тұрғыдан ойлана отырып жұмыс істейтін мұғалімдердің назары басқалармен ой мен пікір алмасу үшін қажетті қасиеттерді дамытуға аударады, атап айтқанда: тыңдау қабілеті, төзімділік, өз көзқарасы үшін жауапкершілік. Сыни ойлауды анықтаудың барлық төрт тармағы оқу іс-әрекетінің әртүрлі түрлерінде көрінуі мүмкін, бірақ мұғалімдердің пікірінше, олардың ішіндегі ең жақсысы оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін де жазбаша жұмыс болып саналады. Жазу кезінде ойлау үдерісі мұғалімге көрінетін, қол жетімді болады.

Д.Халперн: оқушының сыни ойлауын сабақ барысындағы табысты-іс әрекетке негіздей алу үшін оның бойында бірқатар қасиеттерді дамыту маңызды [4], - деп санайды.

Сурет 2 - табысты іс - әрекетке негіздей алу үшін қажетті қасиеттерді (Д.Халперн бойынша)

С.И.Ожегов сөздігінде «табыс» ұғымына келесідей анықтамалар берілген: 1) қандайда бәр жетістікке жетуге сәттілік; 2) қоғамның мойындауы; 3) қоғамдық мәнділік, жұмыстағы, оқу-танымдық іс-әрекеттегі жақсы нәтижелер және т.б. [5].

В.И.Дальдің сөздігінде «табыс» - қандайда бір іс-әрекеттегі бәсекелестік, сәттілік, сәтті қатынас, қажеттілікке жету, - деген анықтама береді [6].

Аталған сөздіктерде берілген анықтамаларды салыстыратын болсақ, «қандайда бір жетістікке жетудегі сәттілік» деген түсінік барлығына да ортақ мәнде колданылады.

Ә.Нысанбаев адамның табыстылық мүмкіндігін оятудың маңызының зор екенін көрсете келіп, негізгі үш түріне тоқталған.

Біріншіден, еңбек табыстылығы өндірістегі жекелеген қызмет түрлерін ғана емес, өндірістің барлық салаларын түгел қамтиды. Міндет әрбір жұмыс орнындағы адам шығармашылықпен еңбек етуге мүдделі болып, оған жауапкершілікпен қарауы керек.

Екіншіден, жұмысқа барлық уақытта да еңбекке қанағаттану сезіміне байланысты қарау. Өзінің мамандығына көңілі толған адамның еңбегі де сапалы болады.

Үшіншіден, шығармашылықпен еңбек етудің басты көрсеткіштері өнертапқыштық болып саналады. Шын мәнінде, өзіне сеніп тапсырылған техниканың еңбек операцияларын, өндіріс технологиясын ұдайы жетілдіріп отыру ісіне барынша ат салыспау мүмкін емес [7].

Бұдан шығатын қорытынды адамның субъект ретінде қалыптасуына кедергі болатын қайшылықтардан арылудың құралы, оның толық және сенімді ақпарат алып тұруы болып табылады. Сонда ғана бұл ақпараттар адамның өзінің шығармашылық қуатын оятуға, сөйтіп, тұлға ретінде қалыптасуына, сонымен бірге өзінің жаңаша жұмыс істеуіне мүдделілігін арттыруға бағыттайды. Өйткені, осы аталғандар адамның өзін-өзі танытуға ұмтылысымен сипатталады.

Бастауыш сынып оқушыларының табысты іс-әрекетін қалыптастыру, олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес іс-әрекет түрлерін үйлестіре жүргізгенде ғана мүмкін болады,- деп санаймыз. Өйткені, біріншіден, бастауыш сынып оқушылары үшін еңбек табыстылығы ойында, еңбекте, оқудағы іс-әрекет үстінде көрінеді. Осы әрекеттердің қайсысын болса да оқушылар аса жауапкершілікпен орындайды.

Екіншіден, оқушының өз еңбегіне қанағаттану сезімі оның сабақтағы материалды меңгеруіне байланысты болады. Демек, өткен немесе жаңа сабақ бойынша берілген тапсырманы орындауы сапалы болады.

Үшіншіден, табыстылықпен еңбек етуге талаптанады. Оған оқушылардың өз шығармашылығымен еркін тақырыпқа құрастырған ертегілерінен, мәтін мазмұнына сәйкес қиялы бойынша салған суреттерінен, өткен тақырыпқа ұқсас өлең, тақпақ шығару, логикалық тапсырмаларды орындауынан, анаграмма, ребус құрастыруларынан табысты іс-әрекетін көруге болады.

А.Үсенова табыстылық – жеке тұлғаның әлеуметтік өлшемі, адамның әлеуметтік мәртебесінің ерекше көрсеткіші, жауапкершілікті сезіну, мақсатқа жетуді сезіну немесе қоғам алдындағы жетістіктерге жету қажеттілігі [8]. Сондықтан «табыс» феноменінің мәнін ашу үшін маңызды мотивтер айқындалады: өзін-өзі мотивациялау, өзін-өзі бақылау, өзінің іс-әрекетін жоспарлау; өзін-өзі таныту, айналадағылармен қарым-қатынас жасай білу кабілеті, физикалық шыдамдылық, оқиғаны алдын ала болжау және ақылды шешім қабылдауға даярлық; шығармашылық белсенділік, жаңашылдыққа ұмтылу және сын тұрғысынан ойлау, әлеуметтік бейімделу т.б.

Қорыта келе, табысты іс-әрекет – дегеніміз оқу әрекетінің жоспарлануы, оны іске асыруда жеткен жетістігі, оқу сапасын арттыруға ықпал ететін оқу-танымдық әрекеттегі өзіндік белсенділігі мен шығармашылығынан туындаған өнімді нәтижесі.

Әдебиеттер тізімі

1. Тоқаев Қ.К. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы. Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416

2. Ташетов А.А. Болашақ педагог-психологтардың сыни ойлауын дамытуда медиа-ресурстарды пайдаланудың ғылыми-тәжірибелік негіздері: филос. док. ғыл. ... дис. – Алматы, 2017. – 171 б.

3. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Критическое мышление и новые виды грамматоности. – М.: ЦГЛ, 2005. – С. 5- 13.

4. Халперн Д. Психология критического мышления / пер. Н.Мальгина, С.Рысев, Л.Царук. - Изд. 4-е международное. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.

5. Ожегов С.И. «Толковый словарь русского языка» Ожегов С.И. ISBN 978-5-17-083039-8. Издательство АСТ. 2017.
6. Даль В.И. Толковый словарь. – М:Русский язык, 1991. – Т.4 . - 2007 с.
7. Нысанбаев Ә. Философия. - Алматы, 2005. -136 б.
8. Үсенова А. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамыту: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2016. – 197 б.

СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАБЫСТЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Байгисова Жанна Бактыбаевна,
«Қазыбек бек бекетіндегі орта мектеп»
КММ бастауыш сынып мұғалімі.
Алматы облысы Жамбыл ауданы

Аннотация: мақалада бұл белгілі бір мәселе бойынша бар білім мен тұжырымдамаларды тексеруге негізделген және жеке істің қалыптасуы мен бекітілуіне әкелетін әлеуметтік-мәдени ақпаратты түсіндірудің, талдаудың және бағалаудың жоспарланған үдерісі – табысты іс-әрекеттің маңызды факторы ретінде қарастырылған.

Тірек сөздер: сыни ойлау, педагогикалық-психологиялық ерекшеліктер, қалыптастыру, табысты іс-әрекет.

Аннотация: в статье рассматривается планируемый процесс интерпретации, анализа и оценки социокультурной информации, как важнейший фактор успешной деятельности, основанный на проверке имеющихся знаний и концепций по конкретному вопросу и ведущий к формированию и утверждению индивидуального дела.

Ключевые слова: критическое мышление, педагогико-психологические особенности, формирование, успешная деятельность.

Abstract: The article considers the planned process of interpretation, analysis and evaluation of socio-cultural information as the most important factor of successful activity, based on the verification of existing knowledge and concepts on a specific issue and leading to the formation and approval of an individual case.

Keywords: critical thinking, pedagogy-psychological characteristics, formation, successful activity.

Қазіргі таңда білім беру сапасын арттыруға әсер ететін факторлар – сыни тұрғыдан ойлауға үйрету; сыни тұрғыдан өздерін-өздері бағалай алуы және өздерінің оқуын қалай жақсартуға болатындығын түсінудің қажеттілігімен сипатталады. Сыни тұрғыдан ойлау екі мағынада қарастырылады: білім алушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту және педагогтердің сыни тұрғыдан ойлауын дамыту. Білім алушыларға қатысты алатын болсақ, сыни тұрғыдан ойлау ақпаратпен идеяларды синтездеу қабілеті, ақпарат пен идеяның шынайылығы мен салыстырмалы түрде маңыздылығы туралы ойлана білу қабілеті, өзінің оқуына қатысты таңдау жасау және басқалардың идеяларына күмәнмен қарау қабілеті ретінде түсіндіріледі. Ал, мұғалімдердің сыни тұрғыдан ойлауы өзінің жұмыс тәжірибесін, жаңа тәсілдерді қолдану және бағалау әрекеттерін сыни тұрғыдан бағалауды қамтиды [1].

Сыни тұрғыдан ойлау – бақылаудың, тәжірибенің, ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, бағалауға, талдауға және синтездеуге бағытталған пәндік шешім. Ол болашақта әрекет жасауға негіз бола алады. Сыни тұрғыдан ойлау, көбінесе, қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды білдіреді.

Джон Дьюи «Сыни ойлау» ұғымы белгілі бір идеяларды қабылдай отырып, оның неге қатысты екенін зерттеу, оларды жеңіл септикалық ойларға қарсы қоя білу, салыстыра алу, сол идеяларға қарсы көзқарастармен тепе-теңдікте ұстап зерттеу, оларға сеніммен қарау, - деп түсіндіреді [2]. Жоғары оқу орнында білім алушылар жалпы және кәсіптік пән аясында берілетін білімді меңгеруде жаңа ұғымдарды түсіну үшін зерттеу жүргізіп, өзінің көзқарасын, пікірін жинақтайды, дұрыс шешім қабылдайды. Көптеген шешімдерді сараптап, оларды ой

елегінен өткізіп, мәселенің байыбына жетуге тырысу арқылы адам өзі таңдап алып, көңілі қалаған шешімді тура сол қалпында қабылдамай, оны жан-жақты қарастырады, оның оң мен солын ажыратады, кемшіліктерін келтірумен қатар оны қуаттау үшін дәлелдер іздейді. Үздіксіз іздену мен зерттеу арқылы өз шешіміне балама іздеп, жаңа болжамдар жасай алуы, толассыз ойлауы сыни ойлау деп аталып, осы кезеңде қолданылатын стратегиялары болады.

Джон Дьюидің сын тұрғысынан ойлау кезеңінде қолданылатын стратегияларының графикалық бейнесі 7-суретке сәйкес төменде берілген.

Сурет 1 – Сын тұрғысынан ойлау кезеңінде қолданылатын стратегиялар
(Джон Дьюи бойынша)

Заман талабына сай қажетті жаңартылған өзгерістер мен ізденістер қарастырылып, білім берудің мақсаты, мазмұны өзгерді. Сыни ойлаудың мақсаты екі ұйғарым пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдау болып табылады. Ол өз алдына сұрақтар қойып және оларға үнемі жауап іздеу, әр мәселеге байланысты өз пікірін айтып, оны дәлелдей алу, сонымен қатар басқалардың пікірлерін дәлірек қарастыруды және сол дәлелдемелердің қисынын зерттеу дегенді білдіреді. Сыни ойлау – адам өмірінің бір саласы. Олай дейтініміз – философиялық тұрғыда талдайтын болсақ, адамдарға көптеген жолдар мен шешімдер ішінен өздері үшін маңызды, әрі пайдалы екенін, тек қажетті ақпараттарды ғана жинап, жаңа білімді бұрынғыдан ажырата білуге көмектеседі.

Психологиялық зерттеу нәтижелері көрсеткендей, табыстылықтың жалпы талаптары мен сатылары іс-әрекет түрлеріне тәуелсіз болады. Нақты мазмұн ретінде шығармашылықтың өзіне тән заңдылықтары мен кезеңдері бар.

Табыстылық процесін жалпы түрде ала отырып, оның сатыларын көрсетейік: 1 саты – шығармашылық актіде жүзеге асыратын идеялардың шығуы; 2 саты – сол мәселеге тікелей қатысты білімдердің шоғырлануы, жеткіліксіз мәліметтерді табу; 3 саты – материалдармен саналы тұрғыда және бейсаналық жағдайда жұмыс істеу, ретке келтіру, біріктіру, варианттарды қарастыру; 4 саты – тексеру және толықтыру.

Т.В.Зеленкова бастауыш мектеп кезеңінде табыстылық қиялды белсендіру мәселесінде бастауыш мектеп пен өнер мектептерінің өзара әрекеттестіктері арқылы жүзеге асыруға болатынын көрсетеді [3].

Психолог мамандардың пайымдауынша, адамның іс-әрекетінде маңызы бар қиялдың түрі – шығармашылық қиял. Бала қиялының дамуы сөйлеумен тікелей байланысты. Бала қиялы белгілі мақсат-мүдделерді іске асыру әрекеттеріне бағытталып отыратындығын психологтар әдейі атап көрсеткен болатын. Мысалы, балалардың мәтін мазмұнына сәйкес салған суреттерін қарайтын болсақ, олардың өзіндік шығармашылық қиялының дамуын және оның мақсат-мүддесін де айқын аударуға болады. Қысқа өлең мәтіндерін жаттауы, ертегілердің мазмұнын өз сөздерімен айтып беруі – мұның бәрі бала қиялының бағдары мен саналы әрекетінің яғни табыстылықтың жемісі. Өз шығармашылығымен әңгіме, ертегі құрастыруы

бала қиялының басынан аяғына дейін белгілі мақсаттағы әрекеттерді орындауға бағытталып, оның келешектегі мақсат-мүдделерінің мәнін айқындауға негіз болады.

А.Н.Луктың оқушылардың шығармашылық қабілеттерінің компоненттері құрамына қатынасты айтқан пікірі құнды және оны төмендегі себептермен түсіндіруге болады:

1. Іс-әрекет барысында оқушы табысты нәтижеге жетіп, белгілі қабілет түрін дамыту үшін, алдымен, осы іс-әрекет, қабілетке деген оның қызығушылығы, ынтасы болуы керек.
2. Көңіл-күй – бұл кез келген істі орындауда негізгі, қажетті көрсеткіш деуге болады. Сондықтан да бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытуда, кез келген іс-әрекетке деген көңіл-күйі олардың жұмыстарының нәтижелігіне әсер ететіндігіне мән берген жөн.
3. Кез келген іс-әрекет ақыл-ой қабілеттері негізінде ғана іске асырылады [4].

Сондықтан да оқушылардың шығармашылық бағытта істейтін әрекеттерін, алдымен, осы ақыл-ой қабілеттері арқылы жоспарлап алып, оны тәжірибе жүзінде іске асыруларын талап етуге болады. Я.А.Пономарев кез келген шығармашылық бағыттағы іс-әрекеттің негізгісі табыстылық дей отырып, оның даму өлшемі ретінде іштей жоспарлау әрекетін немесе ойша әрекеттену қабілетін алады [5].

Психологиялық зерттеулерге қарағанда оқушылардың ойша әрекеттену қабілеттері, әсіресе, бастауыш мектеп жасында, негізгі іс-әрекеті, оқу дағдылары қалыптасқанда үздіксіз дамиды және сондай-ақ олардың табыстылық арқылы өзін-өзі көрсету қажеттілігіне сүйенеді. Белгілі психолог В.В.Давыдов оқушыларда осы кезеңде байқалатын психологиялық жаңа сапалы қасиеттерді сипаттай отырып, оқушы өз әрекетінде барынша көп қадам жасаған сайын ол әртүрлі тапсырмаларды салыстыра алады және есептің шешуін бақылай алады, - деп тұжырым жасаған [6].

М.Мұқановтың пайымдауынша, баланы оқуға итермелейтін күш, негізінде, мынадай екі түрлі түрткіден құралады: бірінші – сыртқы түрткіден, бұл жағдайда бала өзгелерден сескенетіндігінен оқитын болады. Бала тікелей талпынбайды, жанама түрде, өзгелердің оған қолданған шарасынан өзін аман сақтап қалудың амалы деп түсіну керек. Екіншіден – оқуға іштей талпыну түрткісі – баланың өзінің ықыласымен сан алуан құбылыстардың өзіне тән сырларын білуге ұмтылуынан болады.

Түрткіден кейін қызығушылық тудыру десек ол туралы психологиялық сөздікте: “қызығушылық дегеніміз – дүниедегі заттар мен құбылыстарды белсенділікпен танып білуге бағытталған адамның жеке ерекшеліктерінің бір көрінісі”, - деп көрсетілген [7]. Адам бір нәрсеге қызығып зейін аударса, онда қызығушылықтың пайда болғаны. Қызығушылық әр адамда әр түрлі болады. Ол адамның іс-әрекетіне, көзқарасы мен талғамына, мақсатына байланысты болады.

Бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығын сипаттайтын шығармашылық көрсеткіштерге тоқталсақ: дамыған шығармашылық қиял, оның негізінде бұрын меңгерілген тәжірибе қайта жаңғыртылады; іс-әрекетке берілу, шығармашылық мақсатқа жетуде ерікті жандандыратын қасиет; толғаныстың шыншылдығы, бүкпесіздігі; шығармашылық тапсырмаларды шешуге ықпал ететін арнаулы көркемдік қабілеттер (бейнелі көрініс, поэтикалық сезім және музыкалық есту сезгіштігі); шығармашылыққа деген талпыныстың пайда болуы; іс-әрекет нәтижесін көрсететін мотивтердің өзгеруі, қиялды бағыттау, оны шығармашылық міндеттеріне тәуелді ету.

Қорыта келе, келесі психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерді:

- бастауыш сынып оқушысының жас ерекшеліктері;
- оқушының алдына мақсат қою, оған жетуге ынтасы;
- оқу-танымдық іс-әрекеттен белсенді іс-әрекетке өту;
- тұлғаның өзін-өзі ұйымдастыруы, өзін өзі іске асыруы;
- оқушының табысқа жетуге бейімделуі;
- тұлғаның идеалды «Мен» тұжырымдамасы;
- қажеттілікті өтеуде ресурстық мүмкіндіктерді қолдануы;

- мақсатқа сәйкес табысты іс-әрекетке жету құзыреттіліктерін,- атап көрсетеміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы, №604 бұйрығы.
2. Dewey J. How We Think. Heath. - Boston, 1910. - P. 26.
3. Зеленкова Т.В. Интегративные тенденции в развитии психологии: от монолога к полилогу // Психологическое знание: Современное состояние и перспективы развития / Под ред. А. Л. Журавлева, А. В. Юревича. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2018. 716 с. (Методология, теория и история психологии). С. 308-368
4. Лук А.Н. Формы и методы управления творческим потенциалом научного коллектива : Аналит. обзор.- М : ИНИОН, 1982. -45 с. - (Серия Науковедение за рубежом» / Редкол.: А. М. Кулькин (гл. ред.) и др.).
5. Пономарев Я. А. Перспективы развития психологии творчества, 2006г.
6. Давыдов В. Концепция экспериментальной работы в сфере образования // Вопросы психологии, 1994, № 6.
7. Мұқанов М. Жас және педагогикалық психология. А., «Мектеп» 1981ж.

ЦИФРЛЫ ПЕДАГОГИКА – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Абуова Меруерт Айтмухамедова,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Ғ.Мұратбаев атындағы
жалпы орта білім беретін мектеп

Аннотация: Бұл мақалада білім берудегі цифрлық ресурстарға негізделген оқыту жүйесін жетілдіру жолдары туралы баяндалған.

Аннотация: В данной статье описаны пути совершенствования системы образования на основе цифровых ресурсов в образовании.

Abstract: This article describes ways to improve the education system based on digital resources in education.

Тірек сөздер: Жасанды интеллект, сандық технология, ақпараттық кеңістік, заманауи білім беру жүйесі, әлемдік стандарттар.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровые технологии, информационное пространство, современная система образования, мировые стандарты.

Key words: Artificial intelligence, digital technologies, information space, modern education system, world standards.

Бүгінгі таңда оқыту үдерісі кең ауқымды, сан алуан бағдарлама мен оқулықтың «білім беру бағыттарының» түрлерімен сипатталады. Оны тиімді ұйымдастыру үшін мұғалімнен өз оқушыларының танымдық мүмкіндіктеріне сәйкес пәндік оқыту жүйесін (өз мектебінде) дербес құрастыруы, оқыту әдістемесі икемді саралап дайындау (әрбір жеке сыныпқа) қабілеттері талап етіледі. Сондықтан оқыту үдерісін дербес жобалаудың және оны жүзеге асырудың жалпы тұғырларын, әсіресе, технологиялық тұғырды меңгеруге бағдарланған педагогтың әдістемелік дайындық деңгейі қажет. Интернет адамдардың ақпарат және білім алуына, олардың хабарласуына қолжетімділік, мемлекеттік басқару мен бизнес жүргізуді іске асыру тәсілдерін өзгертуде. Сандық байланыс денсаулық сақтау, білім беру, коммуникация, демалыс, сондай-ақ өмір мен тұрмыс жағдайы саласында үлкен мүмкіндіктердің көзін ашуда. [2:41б] Жасанды интеллектіні дамыту, 3D-принтерлер, голографияны пайдаланумен көңіл көтеру, лездік транскрипциялау, дауыс пен ым-ишараны тану бағдарламасы – бұл біздің технология уақытындағы тестіленген кейбір мысалдар ғана. Сандық технология – күнделікті өмір немесе халықаралық қатынастар, жұмыс немесе демалыс біздің жеке және қоғамдық өмірімізге көп жақтарына өзгеріс енгізе отырып, адамның іс-әрекетін жаңартады. Заманауи қоғамның ақпарат, коммуникация, кәсіп және басқа да саласындағы ғаламдық өзгерістер білім берудің мазмұндық, әдістемелік, технологиялық аспектілеріне түзету енгізуді, бұрынғы

құндылық басымдықтарды, мақсатты ұстанымдар мен педагогикалық құралдарды қайта қарауды талап етеді. Өткен ғасырдағы сынып-сабақтық жүйе технологиясы жас ұрпаққа жаппай білім, біліктілікті қалыптастыруда тиімді болып келді. Егер өткен ғасырдағы оқыту өнер мен ғылымды жете ұғыну үшін көп нәрсе берсе, онда неге педагогиканы қайтадан ұғыну қажет? Папирус пен қағаз, бор мен мөр, проекциялық аппараттар, үйретін ойыншықтар мен теледидар және тіпті жазудың базалық технологиялары бір кездері инновация болды. Желілік сандық компьютерлер және олардың заманауи мобильді және сымсыз аналогтары адамзаттың тапқырлығының соңғы нәтижелері ғана болып табылады. Бірақ технология оқытудың тиімді тәжірибесін құру үшін ресурс болуы тиіс деген сірә дәлел болуы мүмкін. Сандық ақпарат пен коммуникация дәуірінде педагогиканы жете ұғынуда, біз қандай да бір жаңа жақтарын немесе пән саласын анықтауға емес, пәннің барлығын жаңашыл қайта тұжырымдауға талпыныс жасаймыз. Сандық өзгерістермен «Әдеттегідей жұмыс жасау» принципінің қауіптілігі – олар өзінің тиімділігін дәлелдегенде – сандық технология норманы бұзу, жорамалмен келіспеу, инновацияны пәнге және мамандыққа ендіру деп бағалап, оқытудың мүлде жаңа формасын жаңарту емес, бар тәжірибені қайтадан қарастыруымызбен сипатталады. Қай салада болмасын, ондағы жұмыстың нәтижесі сапасымен өлшенеді. Мектептегі сан-саналы жұмыстың құйылатын арнасы да білімнің сапасында болатыны даусыз. Білім қоғамды тұрақтандыратын, рухани мұраны сақтайтын, ұрпақты ұрпаққа сабақтастыратын құрал. Сондықтан алға басқан сайын біз халқымыздың тарихи құндылықтар, ұлттық тіл қазынасын, яғни халық қазынасының бағалы жақтарын келешекке өзімізбен бірге индустриясы дамыған, толық техникаланған болашаққа ала баруымыз керек, сонда ғана біздің ұрпақ өз тілегін, өз тілін, сабаққа деген қызығушылығын, қабілетін дамытады. Білімнің сапалы болуы тікелей мұғалімге, оның білім дәрежесі мен іздену шеберлігіне байланысты. Мұғалім – тікелей оқыту мен тәрбиелеу үрдісіне жаңалықты енгізуші, оқушымен бірлесе жұмыс істейтін белсенді әрекет иесі. Мектептегі оқу жұмысының сапасы мұғалімнің оқушылардың оқу әрекетін дұрыс ұйымдастыра білуіне, оның тиімділігін мейлінше жетілдіре білуіне байланысты болады. Оқушылар әрекетінің ең басты және жетекші түрі – оқу. Көрнекті психолог Л.С.Выготский: «Жақсы оқыту деп, ол баланың дамуынан ілгері жүретін, оны жетекке алатын оқытуды айтады», — деп тұжырымдайды. [4:30б] Оқушының жұмысты шығармашылықпен ойлауы, қабілетінің дамуы, білуі мен танымдық белсенділігін арттыру – қазіргі кезде барлық мұғалімдер қауымын толғандырып жүрген мәселелердің бастысы . Бұл оқыту жүйесіне жоғары талап қоюды қажет етеді. Әр алуан оқыту әдіс-тәсілдерінің тиімді қолданылуы сабақта оқу-тәрбие мәселелерін барынша дұрыс шешуге себі тиетіндерін, оқушылардың белсенділігі мен өздігінен іс-әрекет жасауын талап ететіндерін іріктеп алуға байланысты. Педагогикалық ғылым мен озық тәжірибенің бүгінгі даму деңгейінде болған оқыту әдіс-тәсілдерінің бәрін де еркін игеріп, әрбір нақтылы жағдайларға орай солардың бірнешеуінің жиынтығын түрлендіре үйлесімді, әрі шығармашылықпен қолдану ұстаз шеберлігінің басты белгісі болмақ. Оқыту әдіс-тәсілдерін сапалы таңдап алуды осылайша түсіну оқытуда табысқа жетуге негіз жасап, сабақтың тиімділігі мен сапасын барынша арттырады. Ұстаз баланың білім алуына емес, жанама ықпал ету арқылы ғана оқытуды ұйымдастырған жағдайда ғана сабақ нәтижесі жоғары болып, жаңа жүйе өз маңызын жоғалтпайды. Қазіргі кезеңдегі білім беру саласын цифрландыру – Қазақстан Республикасы экономикасының қарқындап дамуына әсер ете отырып, орта мерзімді перспективада сандық технологияларды қолдану арқылы халықтың өмір сүру сапасын жақсартумен қоса, еліміздің экономикалық дамуын түбегейлі жаңа жолға түсіру арқылы болашақта цифрлық экономика құруды қамтамасыз етуге жағдай жасау болып табылады. Қазіргі қоғам біртіндеп «цифрлық» болып келеді. Қоғам мен қоғамдық қатынастардың қазіргі даму кезеңінде адамзат цифрлық дәуір деп аталатын өз дамуының жаңа кезеңіне кірді. Өркениетті дамытудың жаңа кезеңінде адамның қызметі цифрлық түрде берілген ақпарат пен белгілі бір білімді құрумен, қайта өңдеумен және пайдаланумен байланысты. Бүгінде жұмыспен қамтылған халықтың басым бөлігі тауарлар мен қызметтердің дәстүрлі түрлерін өндіру саласынан өзгеруде және ақпаратты жинақтау, сақтау, іздеу, өңдеу, қайта бөлу процестеріне қатысады, ал тұтыну өнімі ақпарат болып табылады. Осының

салдарынан, қоғамды дамытудың және жаңа қоғамдық қатынастарды қалыптастырудың қазіргі кезеңінде цифрлық экономика қоғамдық өмірдің барлық салаларында еңбек нарығына елеулі әсер ете отырып, негізгі позицияны алады. Экономикалық жүйені цифрландыру мемлекеттің, экономиканың және қоғамдық қатынастардың дамуының негізгі бағыты болып табылады, ал цифрлық экономика – қоғамның және қоғамдық қатынастардың тұрақты даму жүйесіндегі серпінді технология болып табылады. Бұл цифрландыру процесі білім беру, оқыту жүйесіне, құзыреттілікті қалыптастыруға әсер етеді, өйткені адамның оқыту мен білімге деген уәждеу жүйесі өзгереді, еңбекті ұйымдастыру өзгереді. Қазіргі заманғы білім беру жүйесіне қоғамның қажеттілігін талап еткендей жаңа технологияларды енгізу, бүгін ертең не қажет болатынын үйрету қажет.[1:35б] Сондықтан кәсіптік білім беру жүйесіне негізгі рөл беріледі, өйткені білім беру процесін цифрландыру бір жағынан білім беру процесі мен оның элементтерінің, цифрлық технологиялар мен білім беру процесінде пайдаланылатын құралдардың екінші жағынан қарама-қарсы өзгеруін білдіреді. Осы цифрландыру саладағы кәсіби және әлеуметтік рөлдерді сауатты, жауапты орындай алатын, жаңа идеялар мен технологиялар ұсынып, оның шешімдерін ұсына алатын, білім беру саласындағы цифрлық қызмет салаларында тиімді ғылыми және педагогикалық қарым-қатынас жасау мүмкіндігіне ие тұлғалық фактор басты бағдар болып табылады. Жаһандық цифрландыру жағдайында жаңа форматтағы мұғалім – ғылыми білімдер мен ақпаратты тасымалдаушы ғана емес, сонымен қатар үздіксіз білім беру кеңістігінде адамзат қоғамын білім алуға ілгерілететін, білім алушылардың өзіндік танымдық, шығармашылық қызметін, ғылыми ізденісін ұйымдастырушы, тұлғаның прогрессивті дамуының бастамашысы болуы тиіс. Сонымен қатар, білім беруді цифрландыру білім берудің ашықтығы мен үздіксіздігін, дараландырылған көзқарас, өздігінен білім алу мен өзін-өзі оқыту мен ақпараттандыруды бекітетін білім беру парадигмасының өзгеруіне алып келеді. Сондықтан білім беруді цифрландыру «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында көрініс тапты. Осыған байланысты білім алушыларды ақпараттық қоғам жағдайында өмірге дайындауға, осы қоғамда табысты әлеуметтену қабілетін қалыптастыруға бағытталған міндеттер ерекше өзектілікке ие болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Сагалиева Ж.К. «Білім беру кеңістігіндегі цифрлы педагогика» Астана 2020ж. 12-120б.
2. К.Д. Бузаубакова, А.С. Амирова, А.А.Маковецкая «Цифрлы педагогика» Тараз 2022, 16-45б.
3. Караваев Н. Л. Совершенствование методологии геймификации учебного процесса в цифровой образовательной среде: [монография] / Н. Л. Караваев, Е. В. Соболева. — Киров: Вятский государственный университет, 2019. — 105 с.
4. Илалтдинова Е. Ю., Беляева Т. К., Лебедева И. В. Цифровая педагогика: особенности эволюции термина в категориально-понятийном аппарате педагогики // Перспективы науки и образования. 2019. № 4 (40). С. 33–43.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Малдыбекова Гулбакыт Мухаметкалиевна,
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, шебер-педагог
Алматы облысы, Талғар ауданы
Қапиза Әбдіғұлов атындағы №34 орта мектеп - гимназиясы

Аннотация: Мақалада оқушылардың білім кеңістігінде қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа сандық технологияларды қолданудың тиімділігі туралы теориялық талдау жасалып, тұлғалық сапа ретінде оқушылардың бойында цифрлық мәдениет қалыптастыру жолдары қарастырылады.

Тірек сөздер: цифрлік технология, цифрлық әлеуметтену, цифрлық мәдениет

Аннотация: В статье проведен теоретический анализ эффективности использования новых цифровых технологий на уроках казахского языка и литературы в образовательном пространстве учащихся, а также рассмотрены пути формирования цифровой культуры у учащихся как личностного качества.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровая социология, цифровая культура.

Abstract: The article provides a theoretical analysis of the effectiveness of using new digital technologies in the lessons of the Kazakh language and literature in the educational space of students, and also examines the ways of forming digital culture among students as a personal quality.

Key words: digital technologies, digital sociology, digital culture.

Қазақстан Республикасы стратегиялық бағдары айқын ел ретінде қарқынды дамып келе жатыр. Мемлекетімізде Жаңару мен жаңғыру жолында маңызды бағдарламалар іске қосылып, білім беру жүйесінің мазмұнына талаптар жоғарылауда. Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылғы Қазақстан халқына жолдауында: «Сапалы орта білім алу – әрбір баланың мызғымас құқығы. Мұндағы ең түйінді сөз – «сапа». Сондықтан білім сапасын жақсарту және мұғалімдердің біліктілігін арттыру ауадай қажет. Бәріне бірдей білім беру үшін интернет жылдамдығы жоғары және білім берудің цифрлы ресурстары тегін әрі қолжетімді болуы шарт. Білім беру жүйесі еңбек нарығының сұранысына қарай өзгеріп отыруы керек», - деп атап көрсетеді [1].

Бүгінгі таңда оқушылардың сабақ кеңістігіне жұмсалатын уақыт, үйде өз бетімен жұмыс істеуі, білім мен ақпаратты қабылдау тәсілдері өзгерді. «Цифрлық ұрпақтың» үстемдік ету дәуірінде тұлғаның когнитивтік, эмоционалдық-еріктік және әлеуметтік салалары өзіндік сипатқа ие болуда. Ресейлік психолог Г. Солдатова балада «цифрлық әлеуметтену процестері» және технология әлеміндегі өзгермелі құбылыстарға икемділіктің болуы мәдени-психологиялық феноменнің ерекшелігін көрсететініне тоқталып отыр [2, 9б].

Заманауи қоғамда мектеп оқушылары ақпарат көздерінен мәліметтер алып қана қоймайды, сонымен бірге олармен белсенді қарым-қатынас жасайды. Яғни сандық технологиялардың құралдары мен түрлері арқылы кеңістіктің жанды және жансыз элементтерімен қарым-қатынас, онлайн тұтыну, сонымен қатар мәдени, психологиялық және электрондық құрылғыларды пайдаланудың техникалық аспектілерін жетік меңгеру мүмкіндіктері туындайтынын көруге болады. Сандық технологияның құралдарын қолдана отырып, тұлғалық сапа ретінде оқушыларда цифрлық мәдениет қалыптасады. Цифрлық мәдениет қоғам дамуының жаңа кезеңін білдіретін, жаңа көзқарастар мен тәсілдерді шұғыл талап ететін оффлайн күнделікті өмір мәдениетін толықтыра түсетіні сөзсіз.

Цифрлық білім беру контенті – бұл интерактивтік формадағы оқытуды қамтамасыз ететін оқытылатын пәндер бойынша цифрлық дидактикалық материалдар: фотолар, дыбыс және бейне фрагменттер, статистикалық және динамикалық моделдер, виртуалдық шындық және интерактивтік моделдеу объектілері, сияқты таға да басқа материалдар. Технология дамыған кезеңде білім жүйесіне өзгерістер енгізілуде. Мұғалімдер қашықтан оқыту барысында өздерінің оқыту әдістері мен тәсілдерін жаңартып қана қоймай, білімге деген қолжетімділікті арттыру қажеттігін түсінді [3].

Қазіргі уақытта мектеп оқушыларына қарым-қатынас өте қажет. Олар өз мұғалімдерімен қабілеттерін жүзеге асыру үшін бір-бірінің көзқарастарымен, жинақтаған тәжірибелерімен,

оқығандарымен, болашақ мамандығы туралы ойларын ортаға салып, пікір алмасуы қажет. Осы мәселелер, қазақ әдебиеті сабағында оқушылармен оқу бағдарламасы негізінде берілетін материалдардың мазмұнымен сәйкестендіре отырып, шынайы өмірде қолдану жолдарын оқушының өзі анықтауына мүмкіндік туғызу шарт. Оқушылармен әдебиет сабағында тіл табыса бастағанда алдымен олармен аздап сөйлесіп, үй тапсырмасын дайындауда қандай қиындықтарға тап болатынын сұрау керек. Ең бастысы – оқушыларды тыңдау. Сабақта мұғалім балалармен қарым-қатынас орнату үшін ғана емес, психологиялық қолайлы ортада әдебиет әлеміне енуге мүмкіндік беруі тиіс.

Заманауи мектептер коммуникацияның жаңа әдістерін және білім беру кеңістігін ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін белсенді түрде дамытуда. Қазақ тілі мен қаза әдебиеті сабағында оқушы тұлғасын үйлесімді дамыту мақсатында қолайлы білім беру ортасын құра отырып жаңа сабақ форматтарын сын тұрғысынан ойлауға, үй тапсырмаларын орындауда зерттеу жұмыстарын жүргізуге, тәжірибе алмасуға, АҚТ-ны қолдану, жеке, жұппен, топтық жұмыстарды жүргізу, функционалдық сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білу және бірлескен оқу, модельдеуді қолдана білуге құру тиіспіз.

Мұғалім алдында «сабақты және өз уақытымды қалай жақсы ұйымдастыруға және оқу сессияларын қуанышқа айналдыруға болады?» деген сұрақ туындайды. Міне осы кезде дәстүрлі үйреншікті әдістермен ғана емес, сандық оқыту технологияларының белсенді әдістерін пайдаланып өткізген дұрыс деп ойлаймын. Әрине, заманауи мектептер коммуникацияның жаңа әдістерін және білім беру кеңістігін ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін белсенді түрде дамытуда. Мұғалімдер үй тапсырмасын тексеруге және жаңа сабақ форматтарын дайындауға көп уақыт жұмсайды. Мәселен, әдебиет сабағында мұғалімдер үнемі «сөйлейтін бас» болуға дағдыланған. Әрине, бүгінгі таңда топтық жұмыс түрлері де кең таралған, бірақ, әдетте, сабақтар стандартты үлгі бойынша өтеді: мұғалім сөйлейді, ал балалар тыңдайды. Бұл жағдайдан шығудың ең жақсы құралы әртүрлі платформаларды (ZOOM, Discord, Padlet және т.б.) қолдана отырып сабақты ұйымдастыру. Мектебіміздегі жас мұғалімдер бұл әдістерді белсенді түрде сабақтарында қолданады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында топтық жұмыс әдісін, яғни scrum-әдісін қолданып, тәжірибе жинақтаудамын. Scrum-әдісінің тиімділігі балалардың жауапкершілігі мен дербестігін ынталандыру. Топтық өздік жұмыс әдістері бүгінгі күні сабақты өткізуге бұрынғыдан да қолайлы. Мұғалім бұл технологияның кейбір элементтерін ала алады немесе жинақтаған тәжірибесі арқылы өз идеяларымен толықтыра алады. Сондай ақ, Scrum технологиясы балалардың танымдық белсенділігі мен коммуникативті дағдыларын дамыту мәселелерін шешудің жаңа мүмкіндігі болып табылады. Scrum әдісінің тағы бір ерекшеліктері командалық тәсіл және командадағы жауапкершілікті стандартты емес бөлу болып табылады. Scrum-әдісі бірте-бірте мақсатқа жетуге және осы жолда атқарылған жұмыстың тиімділігін бақылауға да көмектеседі [4].

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында Scrum-әдісін қолдану талабы төмендегідей жүзеге асады:

1) scrum-шебер – бақылаушы оқушы: қатысушылардың жұмысын сырттан бақылайды және түзету жұмыстарын атқарады;
2) меншік иесі (мұғалім) – нәтиже үшін жауап беретін тұлға (барлық қатысушылар үлес қосуы тиіс, себебі жұмыс нәтижеге бағытталады);
3) теоретик – негізгі ұғымдар, анықтамалар, теориялық материалдарды жинақтаушы оқушы;
4) жасампаз – шығармашылық жұмыс жасайтын оқушы (жаңа идеяларды, ойларды жеткізеді, дизайнды қарастырады);
5) қосымша – қосымша ақпаратты табуға әрқашан дайын оқушы.

Scrum әдісін қолдана отырып, таңдалған тақырып бойынша сабақтар топтамасы болып табылатын алдағы «спринт» үшін маршрут парағын әзірлеу қажет. Маршрут парағы мыналарды қамтиды:

а) тақырып атауы;

ә) оқушылардың тақырыпты меңгеру соңында алған білім, білік және дағдыларын сипаттау;

б) алдағы бақылаудың мерзімі мен нысаны;

в) теориялық дереккөздердің тізімі және практикалық тапсырмалар (мысалы, әдеби ұғымдар, жанрлар, фигуралар, көркем бейнелер, оның негізгі идеялары).

Scrum-сабақ құрылымы

Scrum-әдісін сабақтарда қолдану оқушылардың қабылдауын жаңартуға, көркем бейнелер әлеміне өз бетінше енуге мүмкіндік береді. Бұл әдісті сандық технологияның түрлі платформаларына жүктеп жүргізу арқылы, білім сапасын арттыруға, уақытты үнемдеуге көп септігін тигізеді.

Қорыта келе, цифрлік технологияны пайдалану үшін әр түрлі форматтағы ақпараттарды ізденіп тауып, тәжірибеден өткізе отырып, біліктілігімізді жетілдіру қажет. Цифрлық технологияларды мұғалімдер сабақ жүргізу үшін қолданса, оқушылар өз беттерінше шығармашылық-ізденушілік жұмыспен айналысуда, сабаққа дайындалуда пайдалана алады. Ол үшін цифрлық ақпарат көздерімен жұмыс жасауға оқушыларымызды машықтандыруымыз қажет. Мәселен, цифрлық білім беру ресурстары, электронды оқулықтар, виртуалды зертханалар, цифрлық мұражайлар және т.б. түрлерінің мектепте болуы шарт. Нәтижесінде оқушылар өз бетімен шығармашылықпен айналыса отырып, еркін жауап береді, бір-бірінің пікірін тыңдайды, қосымша материалдардан ізденіп, білімдерін толықтырады, тілдік қатынастың оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым,тілдесім әрекеттері толығымен жүзеге асады. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас жаңа қағидаларға негізделіп, ынтымақтастық, сыйластық қасиеттерге ие болады.

Әдебиеттер тізімі

1. ҚР Президенті Қ. Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы 01.09.2023ж - [электрондық ресурс]
2. https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-adiletti-kazakstannyn-ekonomikalyk-bagdary-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-18333
3. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И., Нестик Т.А. Цифровое поколение России: компетентность и безопасность. М.: Смысл, 2017. 375 с. 9.
4. Самеков М. Н.Цифрлық технологияны қолдану арқылы танымның жаңа деңгейіне өсу жолдарын анықтау [электрондық ресурс] // https://bilimdinews.kz/?p=140634
5. Scrum. [электрондық ресурс] // https://blog.skillfactory.ru/glossary/scrum/

«ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ РӨЛІ»

Елеусіз Айдана,
бастауыш сынып мұғалімі
Ғ.Мұратбаев атындағы
жалпы орта білім беретін мектеп

Аннотация: Бұл мақалада жаңартылған білім беру мазмұнының бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы рөлі баяндалған.

Аннотация: В данной статье описывается роль обновленного образовательного содержания в обучении учащихся начальной школы**.**

Abstract: This article describes the role of updated educational content in the learning of primary school students.

Тірек сөздер: жаңартылған білім беру мазмұны, ұлттық концепция, бастауыш сынып бағдарламасы, сын тұрғысынан ойлау дағдысы, заманауи мұғалім.

Ключевые слова: обновленный образовательный контент, национальная концепция, учебная программа начальной школы, навыки критического мышления, современный учитель.

Key words: updated educational content, national concept, primary school curriculum, critical thinking skills, modern teacher.

Қазіргі бастауыш білім берудің мақсаты – баланың жеке тұлғасын дамыту, оның шығармашылық әлеуетін анықтау, физикалық және психикалық мүмкіндіктерін сақтау. Бастауыш сыныпта оқу, жазу, шешу, тыңдау және сөйлеу сияқты негізгі дағдылар ғана емес, жеке тұлғаға лайықты қасиеттердің 70%-ға жуығы қалыптасатыны белгілі. Яғни, заманауи бастауыш білім берудің түпкі мәні тұлағаны дамытып қана қоймай, өзінің субъекті ретінде өзіндік «мен» позициясын қалыптастыру болып саналады. Әрбір мұғалімнің басты міндеті – оқушыларға белгілі бір білім беру ғана емес, сонымен қатар олардың оқуға деген қызығушылығын дамыту, оқуға үйрету. Мұғалімге барлығын қолжетімді түрде айтып, көрсетіп қана қоймай, оқушыға өз бетінше ізденуге үйрету керек. Оқушы сыни тұрғыдан ойлау және алған білімдерін практикалық іс-әрекетте қолдана алатын болса білімнің нәтижеге бағытталғандығының басты көрсеткіші болып табылады. Менің ойымша, бұған оқытудың белсенді формалары мен әдістері ықпал ете алады. Белсенді оқыту әдістері – оқушылардың ақыл-ой және практикалық іс-әрекеттерінің белсенділігін қамтамасыз ететін кешенді жүйе. Сабақта белсенді әдістерді қолданудың мақсаты: мотивацияны дамыту, оқушылардың пәнге қызығушылығын, функционалдық сауаттылығын арттыру, коммуникативті, оқу-ақпараттық және оқу-ұйымдастырушылық дағдыларды қалыптасытру. Сондай-ақ бұл оқыту әдістерінің ерекшелігі топтық жұмыс, оқытудың ойындық және шығармашылық сипаты, интерактивті оқу үрдісі, әр түрлі коммуникацияларды жұмысқа қосу, диалог. Сабаққа белсенді әдістерді енгізу мұғалім үшін өте маңызды. Әрбір жеке тұлғаға бағытталған әдістерді пайдалану оқушыны алынған материалдарды жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Белсенді оқыту әдістері оқушының оқу мотивациясын дамытып, өз бетінше білім алуына, пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда білім беру технологиясы балаға жасына қарамастан кез келген білімді беруге болатындай деңгейге жетті. Сондықтан қазір мектепке дейінгі мекемелер мен бастауыш мектеп қызметкерлерін тәрбиенің мақсаты мен мазмұны мәселесі емес, әдістер мен құралдар (қалай оқыту керек) толғандырады. Жаңартылған бағдарлама бойынша оқытудың жаңа тәсілін қарастырсақ, оның жақсы жақтарын да, кемшіліктерін де көруге болады. Балалармен жүргізілетін барлық жұмыс «зиян келтірмеу» принципіне негізделуі және әрбір баланың денсаулығын, эмоционалдық әл-ауқатын сақтауға және жеке даралығын дамытуға бағытталуы керек. Балаға сабаққа қажеттінің барлығын өз үстеліне тиімді етіп қоюға үйрету үшін мұғалімге қанша күш пен уақыт қажет. Бастауыш сынып мұғалімінің негізгі мақсаты – оқушылардың өз бетінше іздену қабілетін дамыту, бүкіл оқу үрдісінде өмірлік мәселелерді шешу дағдыларын дамыту, оқу ортасын құру, инновациялар мен АКТ енгізу.[3:28б] Сенім атмосферасын құру, шабыттандыратын шығармашылық және өзін-өзі зерттеуге жағдай жасау.

Мұғалім осының бәрін дамытып, қолдануды бастауыш мектеп жасынан бастауы керек. Өйткені білім мен дағдының бірінші «қабаты» оқушының одан әрі дамуына бағыт береді. Біз көбінесе білім алушы өз бетінше ақпарат алуға және өз білімдері мен дағдыларын құруға үйренетін жаңартылған бағдарламаның жобасын қолданамыз. Жобалық әдіс әрқашан қандай да бір мәселені шешуді қамтиды, ол бір жағынан әртүрлі әдістер мен оқу құралдарын қолдануды, екінші жағынан ғылымның, техниканың және шығармашылық салалардың әртүрлі салаларындағы білім мен дағдыларды біріктіруді көздейді. Функционалдық сауаттылықтың негізі бастауыш мектепте қаланады, мұнда сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерінде – жазу мен оқу, тыңдау және сөйлеу бойынша қарқынды оқыту жүзеге асырылады. Функционалды, сауатты тұлғаны қалыптастырудың негізгі жолдарының бірі – әдебиет арқылы адамгершілік құндылықтарды адами қарым-қатынас әлеміне енгізу. Балаларды оқуға үйрету, әрине, қиын. Бірақ оқуға ғашық болу және өз пікірлерін дәлелдеу және проблемалық сұраққа жауап беру қабілетін дамытатын жеке шығармашылық жұмыстарды жасау оңай емес. Сабақ барысында біз жағымды, қызықты, эмоционалды және ең бастысы табысты атмосфераны құруға тырысамыз. Ұзақ жылдардан бері бастауыш білім беруде ұстаздар ең тиімді деп саналатын ойын технологияларын қолданып келеді. Пәнге деген қызығушылығын арттыру, есте сақтау, зейінін дамыту, сөйлей білу, әдемі сөйлеуге үйрету, өмірден жақсы істерді алу, адамгершілік мінез-құлық үлгісін қалыптастыру мақсатында ойын технологияларын мұғалімдердің басым көпшілігі сабақта қолданып келеді. Ойын өтетін сабақтарда тәрбиелік міндеттер ойдағыдай шешіледі. Жаңартылған білім беру мазмұны мұғалімнен сабақтағы әр оқушының жеке қабілеті мен өміріне шығармашылық көзқарасын дамытуды қамтамасыз ететіндей етіп ұйымдастыруды талап етеді және балаларға адамгершілік көзқарасты бойларына сіңіру жолдарын үйретуді міндеттейді. Заманауи мұғалім әртүрлі педагогикалық тәсілдерді біріктіру кезінде барлық мүмкіндіктерді пайдалану үшін оқыту стратегияларының сан алуан арсеналына ие болуы керек. Білім беру стратегияларына бүкіл сыныппен, топпен жұмыс, өзіндік жұмыс, оқушылардың кері байланысы жатады. Мұғалім бастауыш сыныптарда, оқытылатын пән бойынша, онлайн кәсіби қауымдастықтарда, коучинг пен тәлімгерлік үдерістерінде әріптестерімен бірлесіп жұмыс істеу үшін кәсіби қабілеттерін арттыруы қажет. Мұғалім педагогикалық мәселелерді оқытуда және шешуде стереотиптерді жеңуге, өзінің жеке және кәсіби қасиеттерін жетілдіруге ұмтылуы керек. Ол үшін әріптестермен белсенді қарым-қатынас пен тәжірибе алмасу, онлайн және офлайн режимде талқылау және ынтымақтастық, ортақ мәселелерді шешу және инновацияларды енгізу арқылы мұғалімдердің кәсіби желілік қоғамдастықтарын пайдалану ұсынылады.[4:49б] Адам тұлға болып қалыптасуы үшін ол заттар мен абстракциялар кеңістігін іс-әрекет кеңістігіне қалдыруы керек; Оқытудың мәні тек білімді ғана емес, сонымен бірге әрекет әдістерін, онымен әрекет ету тәсілдерін меңгеру болып табылады. Педагогика әрқашан және барлық жерде адам өмірінің бірден-бір және әмбебап ынталандыруы ретінде тұрақты қажеттіліктерді қалыптастыруды болжайды, жеке адамның тәжірибесі (интеллектуалдық, эмоционалдық, рухани, ерікті), барлық әрекеттерге тікелей әсер етеді. Біздің қазіргі әлемде мұғалім бірнеше үдерістердің орталығына айналады. Мұғалімге мектеп, білім беру саясатынан өркениет тағдыры ғана емес, сонымен бірге планетадағы адамның сақталуы да тікелей байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Ж.М.Саурыкова «Жаңартылған бастауыштың білім мазмұны аясында пәнаралық байланысты жүзеге асырудың педагогикалық шарттары» Астана 2019.
2. Н.Т.Сартаева «Ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекет мотвациясын қалыптастыр» Астана 2019.
3. Қ.А.Сарбасова «Инновациялық педагогикалық технологиялар» Алматы 2006.
4. Р.Наурызбаева «Бастауыш мектепте халықтық тәлім-тәрбие берудің шығармашылық жолдары» Алматы : «Білім» 2006.

«БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АКТ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ»

Бұйрабекова Айнұр Байділдақызы,
бастауыш сынып мұғалімі
Ғ.Мұратбаев атындағы
жалпы орта білім беретін мектеп

Аннотация: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына білім берудегі АКТ қолданудың маңыздылығы баяндалған.

Аннотация: В данной статье описывается важность использования ИКТ в образовании учащихся начальных классов.

Abstract: This article describes the importance of using ICT in the education of primary school students.

Тірек сөздер: АКТ, мультимедиялық технология, бастауыш сынып бағдарламасы, заманауи білім беру жүйесі, заманауи мәдениет.

Ключевые слова: ИКТ, мультимедийные технологии, программа начальной школы, современная система образования, современная культура.

Key words: ICT, multimedia technologies, primary school curriculum, modern education system, modern culture.

Бастауыш сынып оқушыларына сапалы білім мен саналы тәрбие беру қарапайым дүние болып көрінгенімен, ең күрделі әрі жауапты іс. Мектеп табалдырығын алғаш аттаған бала көптеген беймәлім тұстарды ашып, түрлі іс-әрекет түрлерінде өзіндік, стандартты емес шешімдерді іздеуге тура келетін білім әлеміне түседі. Шығармашылық тұлғаны қалыптастыру отандық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасында жарияланған негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Оны жүзеге асыру баланың танымдық қызығушылықтарын, қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамыту қажеттілігін талап етеді.[4:48б] Баланы сыныптағы шығармашылық процеске қосудың ең тиімді құралдары: ойын әрекеттері; жағымды эмоционалды жағдайларды жасау; топпен жұмыс; проблемалық оқыту. Бастауыш сыныпта сабақты көрнекі құралдарсыз өткізу мүмкін емес, мәселелер жиі туындайды. Соңғы 15 жылда дербес компьютерлер мен ақпараттық технологиялардың қоғам өміріндегі рөлі мен орнында түбегейлі өзгерістер болды. Ақпараттық технологияларды меңгеру қазіргі әлемде оқу және жазу қабілеті сияқты қасиеттермен тең дәрежеде. Технология мен ақпаратты шебер және тиімді игерген адамның ойлауы басқаша, жаңа стильде болады және туындаған мәселені бағалауға және оның қызметін ұйымдастыруға түбегейлі басқаша көзқараспен қарайды. Тәжірибеде білім берудің ақпараттық технологияларына ақпараттың арнайы техникалық құралдарын (компьютер, аудио, кино, бейне) қолданатын барлық технологиялар жатады. Жаңа және озық ақпараттық құралдарды пайдалану педагогикада жаңа ұғымдардың пайда болуына әкеледі. Компьютерлер білім беруде қолданыла бастаған кезде «жаңа ақпараттық технологиялар» (ЖАТ) термині пайда болды. Егер телекоммуникациялар қолданылса, онда «ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» термині - АКТ пайда болады.

Мектепте ақпараттық мәдениетті қалыптастыру ең алдымен АКТ құралдарының көмегімен жүзеге асады. Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі заманғы мектепті жаңа ақпараттық технологияларсыз елестету енді мүмкін емес. Алдағы онжылдықтарда дербес компьютерлердің рөлі артып, соған сәйкес бастауыш сынып оқушыларының компьютерлік сауаттылығына қойылатын талаптар да күшейетіні анық. Бастауыш сынып сабақтарында АКТ-ны қолдану оқушыларға қоршаған дүниенің ақпараттық ағындарын бағдарлауға, ақпаратпен жұмыс істеудің практикалық тәсілдерін меңгеруге, заманауи техникалық құралдарды пайдалана отырып ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін дағдыларды дамытуға көмектеседі. Сабақта АКТ-ны қолдану мыналарды жақсартады: оқуға оң мотивация; оқушылардың танымдық белсенділігін белсендіреді. Сабақта АКТ қолдану танымдық белсенділікті арттырудың негізгі принциптерін толық жүзеге асыруға мүмкіндік берді: лауазымның теңдігі қағидасы; сенім қағидасы; кері байланыс принципі; зерттеу позициясын алу принципі. Бұл қағидалардың жүзеге асуы аталмыш жетістіктекрге мүмкіндік береді: жоғары эстетикалық және эмоционалды деңгейде (анимация, музыка) көрінуін қамтамасыз

етеді; дидактикалық материалдың көп мөлшерін тартады; сабақта орындалатын жұмыс көлемін 1,5 - 2 есеге арттырады; оқытудың дифференциациясының жоғары дәрежесін қамтамасыз етеді (оқушыға жеке көзқарас, көп деңгейлі тапсырмаларды қолдану); дербес әрекет ету мүмкіндігін кеңейтеді; зерттеу дағдыларын қалыптастырады; әртүрлі анықтамалық жүйелерге, электронды кітапханаларға және басқа да ақпараттық ресурстарға қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Бастауыш сынып оқушылары психофизиологиялық жас ерекшеліктерімен, жеке (көру, есту) қабылдау жүйесімен, танымдық қабілеттердің даму деңгейінің төмендігімен, оқу мотивациясының ерекшеліктерімен сипатталады. Ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқу процесінің ерекшелігі – оның жеке қабілеттері мен қызығушылықтарына сүйене отырып, таным процесін қалыптастыратын оқушының іс-әрекет орталығына айналуы. Мұғалім көбінесе көмекші, кеңесші рөлін атқарады, өзіндік жаңалық ашуға итермелейді, белсенділікті, бастаманы, дербестікті ынталандырады.[3:11б] АКТ дидактикалық материалы мазмұны мен формасы жағынан алуан түрлі. Ең жиі қолданылатындары: концептуалды аппараттар мен электронды энциклопедиясының фотосуреттері (репродукциялары), бейнероликтер, әндерге клиптер, әуендер, белгілі бір тақырыпқа арналған презентациялар, әртүрлі тесттер, дамытушылық сипаттағы тапсырмалар. Сонымен қатар компьютерлік технологияны пайдалана отырып, мұғалімдер де, оқушылар да әртүрлі оқу және демонстрациялық бағдарламаларды, модельдер мен ойындарды жасай алады. Мұндай тиімді әзірлемелер студенттердің оқуға деген оң көзқарасын қалыптастырады, көмек көрсетудің кедергісіз әдісін және оқушының оқуының жеке қарқынын таңдау мүмкіндігін ұсынады. Ол үшін әртүрлі әдістер мен әдістерді қолданамын. Мұғалім дамытушылық әдістер мен әдістерді қолданады: талдау, салыстыру, жалпылау, жіктеу, түсініктер, ішкі іс-әрекет жоспары. Сабаққа дайындалу кезінде мұғалім электрондық білім беру ресурстарын пайдаланады: мультимедиялық курстар, сабаққа арналған презентациялар, тест снарядтары, логикалық ойындар, интернет ресурстары, электронды энциклопедиялар. АКТ-ны пайдаланып сабақты пысықтауда оқушылардың денсаулығына ерекше көңіл бөлінеді. Сабақ жоспарында физикалық және динамикалық үзілістер, көз жаттығулары, денсаулықты сақтайтын технологиялар элементтерін пайдалану қарастырылған. Соңғы кездері «Сабақ мультимедиялық технологиялар арқылы өтті» деген сөздер жиі естіліп жүр. Көбінесе бұл презентациялар деп аталатын мәтінмен, диаграммалармен, сызбалармен немесе фотосуреттермен слайдтардың көрсетілімі. Сіз оларды қаншалықты жиі пайдалана аласыз? Сабақтың қай кезеңдерінде? Оларды тек мұғалім дайындауы керек пе? Компьютер мұғалімнің көмекшісі болады, сабақта уақытты үнемдеуге көмектеседі, сабақтың тиімділігін арттыратын оқытудың жаңа әдістері мен ұйымдастыру формалары пайда болады. Бастауыш сыныпта сабақты көрнекі материалдарсыз елестету мүмкін емес. Әсіресе қоршаған әлем туралы сабақтарда сізге көптеген суреттер, диаграммалар және иллюстрациялар қажет. Әрине, мұның бәрін тақтаға іліп, сабақ барысында өзгерту ыңғайсыз. Сондықтан мұндай сабақтарды презентациялар арқылы өткізген жөн. Презентацияның мақсаты – ақпаратты көрнекі, жеңіл түсінікті түрде жеткізу. Презентацияларды пайдалана отырып сабақ өткізу мұғалімнен қосымша дайындықты талап етеді, бірақ барлық шығындар нәтиже – оқытудың тиімділігі арқылы өтеледі. Сабақта аудио және бейне қосымшаларды қолданудың пайдасы зор. Балалар басқа табиғат аймақтарында жиі кездесетін жануарларды немесе өсімдіктерді көреді және жануарлардың немесе музыкалық аспаптардың дыбыстарын есті алады.[4:49б] Презентацияда ертегі және мультфильм кейіпкерлерінің анимациялық бейнесін пайдалану сабақта психологиялық жайлылық атмосферасын қалыптастырады. Анимациялық эффектілердің көмегімен статикалық диаграмма «тірі суретке» айналады, мысалы, «Табиғаттағы су айналымы» - қоршаған әлемнен хабардар болу, математикадағы қозғалыс есептері. Презентациялар ақпаратты сөйлеушінің мәтіні арқылы, экрандағы сөздер арқылы және зерттелетін заттың немесе құбылыстың визуалды бейнесі арқылы беруге мүмкіндік береді, осылайша бір мезгілде бірнеше сезім мүшелеріне әсер етеді, бұл оның күші мен ассимиляция жылдамдығына әкеледі. материалды, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады және белсенді сөйлеу әрекетіне алғышарттар жасайды, ойлауы дамиды.

Әдебиеттер тізімі

1. Б.А.Сабденова «Оқытудың дыбыстық-бейнелік құралдары арқылы бастауыш сынып оқушыларының қатысымдық дағдыларын дамыту» Астана 2021.
2. Қ.А.Сарбасова «Инновациялық педагогикалық технологиялар» Алматы 2006.
3. Өміртаева, Р. «Жаңа технологияны қолдану - бүгінгі күннің талабы» / Р. Өміртаева // Бастауыш мектеп тәрбиелеу және оқыту. - 2015. - № 2. - 11 б.
4. Оспанова, С. «Коммуникативная культура как часть общей культуры личности» / С. Оспанова // Бастауыш мектеп. - 2006. - № 7.- С.47-49.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРИЕМЫ В РАЗВИТИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Ембергенова Айнур Калдыбаевна,
Учитель русского языка и литературы
Школа-лицей имени Жамбыла
Отырарский район, Туркестанская область

Аннотация: В данной статье рассматривается анализ и внедрение инновационных приемов, направленных на эффективное развитие функциональной грамотности у школьников. В работе рассматриваются современные педагогические подходы, активные образовательные приёмы и технологии, способствующие повышению уровня языковых навыков у учащихся.

Аннотация: Бұл мақалада мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын тиімді дамытуға бағытталған инновациялық әдістемелерді талдау және енгізу мәселелері қарастырылған. Жұмыста оқушылардың тілдік дағдыларының деңгейін арттыруға көмектесетін заманауи педагогикалық тәсілдер, белсенді білім беру әдістері мен технологиялары қарастырылған.

Abstract: This article discusses the analysis and implementation of innovative techniques aimed at the effective development of functional literacy in schoolchildren. The work examines modern pedagogical approaches, active educational techniques and technologies that help improve the level of language skills in students.

Ключевые слова: функциональная грамотность,инновационные приемы,школьники,образование

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, инновациялық техникалар, оқушылар,білім беру.

Keywords: functional literacy,innovative techniques, pupils, education.

Развитие функциональной грамотности представляет собой неотъемлемый компонент современного образования, обусловленного быстрым темпом технологического и информационного развития. Этот процесс не только отражает необходимость адаптации к требованиям современного общества, но и играет ключевую роль в формировании у школьников навыков, необходимых для успешного участия в жизни и карьере. Далее рассмотрим основные аспекты, почему развивать функциональную грамотность становится все более актуальной задачей в современном образовании.

В современных условиях процесс обучения школьников должен быть ориентирован на развитие компетенций, которые способствуют реализации концепции «образование через всю жизнь». Успех в школе не всегда означает успех в жизни. Учащиеся чаще всего не готовы к свободному использованию в повседневной жизни полученных в школе знаний и умений. На сегодняшний день функциональная грамотность является базовым образованием личности. В отличие от элементарной грамотности как способности личности читать, понимать, составлять простые короткие тексты, функциональная грамотность подразумевает уровень знаний, умений и навыков, обеспечивающий нормальное функционирование личности в системе социальных отношений.

Леонтьев А.А.: «Функционально грамотный человек — это человек, который способен использовать все постоянно приобретаемые в течение жизни знания, умения и навыки для решения максимально широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений» [3,с.35]

А.А. Леонтьев определяет функциональную грамотность как способность использовать все приобретаемые в течение жизни знания, умения и навыки для решения максимально широкого

диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений.

«Способность человека вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней. В отличие от элементарной грамотности как способности личности читать, понимать, составлять короткие тексты и осуществлять простейшие арифметические действия, функциональная грамотность, есть уровень знаний, умений и навыков, обеспечивающий нормальное функционирование личности в системе социальных отношений, который считается минимально необходимым для осуществления жизнедеятельности личности в конкретной культурной среде» [1,с.342]

В современном образовательном контексте важность развития функциональной грамотности учащихся становится все более явной. В условиях быстро меняющегося мира и растущей информационной нагрузки обладание качественными навыками в области языка становится ключевым фактором успешного обучения и последующей активной жизнедеятельности. Это введение направлено на рассмотрение роли инновационных методов в контексте развития функциональной грамотности школьников. Посредством использования современных технологий и методик обучения, мы стремимся обеспечить более эффективное, интересное и адаптированное к современным реалиям формирование языковых навыков у учащихся.

Инновациями в образовании называют новшества, нововведения в содержании образования, в формах и методах обучения использовании информационных технологий обучения, внедрение нового оборудования, в организации учебно-воспитательного процесса, его управлении и др. Основные инновационные приемы:

1. Интерактивные онлайн-ресурсы: Использование веб-платформ, которые предоставляют интерактивные материалы, тесты, и дополнительные ресурсы для изучения языка и литературы.

2. Цифровые книги и аудиоматериалы: Интеграция электронных книг и аудиофайлов для более динамичного изучения литературных произведений и развития навыков восприятия на слух, развитие языковых навыков. Мультимедийные подходы к анализу текста.

3. Проектная деятельность: Вовлечение учащихся в создание собственных литературных проектов, например, дополненных реальностью к книгам или собственным произведения. Кросс-дисциплинарные проекты - интеграция уроков русского языка с другими предметами для более глубокого понимания и применения языковых навыков.

4. Виртуальные литературные экскурсии: создание виртуальных экскурсий по местам действия литературных произведений.

5. Игры для анализа текста: Разработка образовательных игр, направленных на анализ литературных произведений. Роль игрового подхода в формировании критического мышления и языковой компетенции. Рассмотрим инновационные игровые элементы, способствующие более эффективному анализу текста, рассмотрим инновационные игровые приемы анализа текста, способствующие не только углубленному пониманию текстов, но и развитию языковых навыков. Инновационные игровые приемы анализа текста предоставляют уникальную возможность разностороннего развития функциональной грамотности. Их использование на уроках русского языка не только снимает монотонность обучения, но и активно способствует формированию глубокого понимания языковых структур и навыков их использования в практических ситуациях Вот несколько игровых элементов, которые можно внедрить: Игровые элементы могут оживить процесс анализа текста и сделать его более увлекательным.

1. Текстовые квесты: создание квеста, где учащиеся решают загадки и задачи, основанные на содержании текста. поощрение за каждый успешно решенный этап квеста.

2. Литературные дебаты: организация дебатов, где учащиеся представляют разные точки зрения на ключевые аспекты текста. присвоение баллов за убедительность аргументации.

3. Словесные игры: использование словесных игр, таких как "Скажи иначе" или "Ассоциации", чтобы развивать лексическое богатство и понимание текста.

4. Сценарные игры: создание сценариев и ролевых игр, где учащиеся анализируют текст, взаимодействуют с персонажами и решают лингвистические задачи.

5. Текстовые головоломки: создание головоломок, где учащиеся раскрывают скрытые смыслы и детали в тексте. Использование элементов загадок и ребусов.

6. Текстовые Карточки Знаний: разработка карточек, на которых отражены ключевые моменты текста. Использование карточек для создания связей и анализа структуры текста.

7. Игровые турниры: организация турниров, где учащиеся соревнуются в анализе текста. Поощрение за лучшие интерпретации и аргументацию.

8. Литературные ролевые игры: проведение игр, в которых учащиеся вживаются в роли персонажей литературных произведений, анализируя их действия и языковые особенности

9. Текстовые дебаты: организация игровых дебатов на основе текстов, где учащиеся высказывают свои точки зрения и обосновывают их с использованием грамматических структур.

10. Грамматические карточки: игровые карточки с различными грамматическими конструкциями, которые учащиеся используют для анализа текста и создания своих предложений.

11. Литературные кроссворды: создание кроссвордов на основе произведений литературы, где учащиеся ищут слова и выражения, анализируя их смысл и контекст.

12. Игровые приложения и платформы: использование специализированных игровых приложений, разработанных для анализа текста и развития грамотности. Игровые элементы не только делают уроки более увлекательными, но и способствуют развитию критического мышления и функциональной грамотности учащихся. Функциональная грамотность у школьников имеет ключевое значение, поскольку:

1. Облегчает общение: хорошая функциональная грамотность способствует четкому и эффективному общению, что является важным навыком во всех сферах жизни.

2. Поддерживает учебный процесс: школьники с развитой грамотностью лучше справляются с учебными заданиями, понимают тексты и успешно выражают свои мысли.

3. Помогает в будущей карьере: в современном мире профессиональный успех часто связан с коммуникацией через письмо, электронные сообщения и другие формы текстового обмена.

4. Развивает критическое мышление: грамотность способствует анализу и критическому восприятию информации, что важно для формирования навыков самостоятельного мышления.

5. Укрепляет самооценку: успешное владение языком укрепляет уверенность в себе, что положительно влияет на общую самооценку школьников.

Таким образом, функциональная грамотность является неотъемлемой частью образования, способствуя разностороннему развитию и подготовке к успешной жизни.По мнению Виноградовой Н.Ф.: «Функциональная грамотность сегодня — это базовое образование личности. Ребенок должен обладать: - готовностью успешно взаимодействовать с изменяющимся окружающим миром …; - возможностью решать различные (в том числе нестандартные) учебные и жизненные задачи…; - способностью строить социальные отношения…; - совокупностью рефлексивных умений, обеспечивающих оценку своей грамотности, стремление к дальнейшему образованию…» [2,с.16-17].

Инновационные технологии делают урок интересным, ярким; помогают учителю увлечь ребят своим предметом, создают на уроке ситуацию успеха для ученика. Хочется отметить, что важно не в готовом виде давать знания, а добывать их совместно. Инновационные приемы при преподавании русского языка и литературы создают современное обучающее окружение, которое способствует активному участию учащихся и более глубокому усвоению материала. Эти методы не только соответствуют современным технологическим требованиям, но и обогащают образовательный процесс, делая его более интересным и приспособленным к потребностям современного ученика. Развитие функциональной грамотности учащихся может быть достигнуто через разнообразные методы. Включение интерактивных заданий, использование современных образовательных технологий, проведение практических занятий и акцент на реальные коммуникативные ситуации способствуют эффективному обучению

языковым навыкам. Кроме того, индивидуализация подхода к учащимся, обратная связь и поощрение активного использования языка также играют важную роль в процессе развития функциональной грамотности. В заключение, использование инновационных приемов в обучении функциональной грамотности школьников представляет собой перспективный и эффективный подход. Современные технологии, проектные методы, интерактивные игры и индивидуализированный подход способствуют не только улучшению навыков письма, чтения и аудирования, но и развитию критического мышления, коммуникативных умений и самостоятельности. Эти инновационные методы не только делают процесс обучения более увлекательным, но также готовят школьников к успешному функционированию в современном информационном обществе, где владение языковыми навыками играет ключевую роль в личном и профессиональном развитии. Развитие функциональной грамотности у школьников представляет собой ключевой элемент образования с множеством положительных последствий. Этот процесс не только обеспечивает широкие коммуникативные навыки и успешное усвоение учебного материала, но также развивает критическое мышление, способности к самостоятельному анализу информации и уверенность в себе.

Основываясь на инновационных методах обучения, школьники становятся более активными участниками образовательного процесса, применяя полученные знания в различных сферах своей жизни. Развитие функциональной грамотности не только подготавливает к успешной учебе, но и является важной составляющей формирования гражданской и культурной компетентности.

Таким образом, инвестирование в развитие функциональной грамотности школьников открывает перспективы для их будущего образования, карьерного роста и успешного участия в современном информационном обществе.

Список источников и литературы

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Икар, 2009. 448 с., С. 342.
2. Виноградова Н. Ф., Кочурова Е. Э., Кузнецова М. И. и др. Функциональная грамотность младшего школьника: книга для учителя / под ред. Н. Ф. Виноградовой. М.: Российский учебник: Вентана-Граф, 2018. 288 с. , с. 16–17
3. Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла / под ред. А. А. Леонтьева. М.: Баласс, 2003. С. 35.

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Жакыпова Гаухар Абдысаматовна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №65 Аральского района
Кызылординской области

Ключевые слова: проектный метод, принцип добровольности, творческий подход, тренировочные материалы, коммуникативная деятельность, читательская компетентность.

Аннотация: Метод проектов – это способ организации самостоятельной деятельности учащихся по достижению определенного результата. Статья предлагает учебно-тренировочные материалы, которые ориентированы на интерес, творческую самореализацию ученика.

Тірек сөздер: жобалық әдіс, еріктілік принципі, шығармашылық тәсіл, жаттығу материалдары, коммуникативтік қызмет, оқу құзыреттілігі..

Аннотация: Жобалау әдісі - белгілі бір нәтижеге жету үшін оқушылардың өзіндік іс-әрекетін ұйымдастыру тәсілі. Мақала оқушының қызығушылықтарына, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына бағытталған оқу-жаттығу материалдарын ұсынады.

Keywords: the project method, the principle of voluntariness, creativity, training materials, communication activities, reading competence.

Annotation: The project method is a way of organizing students' independent activities to achieve a certain result. The article offers educational and training materials that are focused on the student's interest and creative self-realization.

Комплексная работа по изучению языку строится на основе общедидактических принципов: научности, доступности, систематичности, индивидуального подхода и других. Эти принципы реализуются при отборе материала и проведении самих мероприятий. Интерес к изучению художественных произведений не возникает стихийно, он развивается при определенных условиях, которые создаются. Принцип индивидуального подхода к каждому ученику способствует тому, что проектная работа становится своеобразной формой комплексного обучения. Руководитель проекта здесь выступает в роли наставника [1.с28].

Проекты служат продолжением урока и предусматривают участие всех учащихся в клубной работе, отражаются на страницах учебников, тетрадей для самостоятельных работ и хрестоматий.

Метод проектов – педагогическая технология, цель которой ориентируется не только на интеграцию имеющихся фактических знании, но и приобретение новых, порой путем самообразования[4].

Виды проектной работы по русскому языку и литературе многообразны. Это могут быть различные кружковые занятия, учебно-познавательные мероприятия, клуб читателей и т.д.. Самое главное, нужно понять то, что познание или освоение содержания зависит не только от вида мероприятия, но и от качества содержания. И важно понять то, что освоение содержания зависит не только от вида или количества мероприятий, а от качества создания благоприятной среды для активного вовлечения учащихся в процесс. От эмоциональной насыщенности, социальных взаимодействий и разнообразных методов и приемов, которые помогают ученику шаг за шагом преодолевать новые трудности, зависит успешность участия.

Основным преимуществом проектной работы следует считать принцип добровольности. В отличие от уроков, которые носят обязательный характер, в различных внеклассных мероприятиях учащиеся принимают участие из желания познать не познанное. Дети по своему усмотрению могут выбрать тот или другой вид проекта. Непринужденность и свобода выбора темы работы оказывает влияние на мотивацию и саморегулирование. Также при выборе вида работы, учащиеся руководствуются самыми различными соображениями. Одни из них идут в секцию потому, что интересуются этим предметом или вопросами, которые будут рассматриваться на проектных занятиях, другие преследуют чисто практические цели: занимаясь н а проектных занятиях, можно ликвидировать отставание.

Практика показывает, что старая методика – изгонять из проектных работ неуспевающих или слабоуспевающих учащихся – себя не оправдывает. Многочисленные факты из опыта работы учителей говорят о том, что учащиеся с успехом работают в лингвистических кружках, активно, с интересом участвуют в проведении утренников, вечеров, очень скоро повышают свою успеваемость и из числа неуспевающих выходят в число хороших учеников. Но, к сожалению, есть еще случаи, когда учителя-словесники отгораживаются от неуспевающих и не разрешают им посещать внеклассные занятия, прикрываясь отговоркой: «Станешь успевающим, тогда и будешь посещать, а сейчас нужно заниматься уроками». С этой грубой педагогической ошибкой необходимо бороться [2.с39].

И не секрет, что русский язык, в последнее время, в казахских школах начал отходить на третьий план. И тут надо работать по этому направлению, используя творческий подход. Внеклассное чтение, внеклассные разные кружки – вот основной залог успеха читательской компетентности. Заинтересовать ребят к изучению произведений, повысить языковую культуру, привить любовь к русскому языку вполне возможно через чтение различных сказок.

К примеру остановимся на творчестве Г.Х. Андерсена, учитывая возрастные особенности детей и мир его сказок, где господствует суровый нравственный закон. Ведь недаром же маленькая русалочка или бедная маргаритка, стойкий оловянный солдатик и его маленькая Элиза жертвуют жизнью ради нравственности, любви к родным. Подлинные герои Андерсена, полны мужества и великой нравственной силы.

На подготовительном этапе:

- поиск и отбор литературы про жизнь и творчество Г.Х. Андерсена;
- выбор сказок с целью их инсценировок;
- разработка проведения творческого мероприятия.

На практическом этапе:

«Интерактивная презентация»: знакомство с жизнью и творчеством Г.Х. Андерсена.

«Литературная гостиная»:

- прочтение сказок и обсуждение героев: «Снеговик», «Снежная Королева», «Гадкий утенок», «Дикие лебеди», «Подснежник», «Новый наряд короля»;

-распределение ролей, чтение по ролям;

На заключительном этапе «Творческая мастерская».

- разработка сценарного хода театрализованной презентации проекта «По сказкам Г. Х. Андерсена»;
- постановка и репетиция инсценировок сказок великого сказочника;
- подготовка костюмов, атрибутов;
- Презентация творческого проекта «По сказкам Андерсена»;
- Подведение итогов мероприятия.

Предполагаемые результаты:

- поддержание интереса учащихся к изучению жизни и творчества Г.Х. Андерсена;
- развитие эмоциональной отзывчивости к героям сказок;
- совершенствование коммуникативных форм поведения.

Каждое занятие имеет свои цели, ожидаемые результаты, методы обучения, различные задания для чтения и интерпретации прочитанного материала. Проект был рассчитан на две четверти. В рамках проведения обучающиеся проявили большой интерес к творчеству Г.Х.Андерсена. Проектный метод вызвал познавательный интерес к чтению, способствовал формированию навыков совместного обучения. Учащиеся стали активными участниками обучения, научились улавливать главную мысль сказок, научились сочувствовать, сопереживать, выражать собственную позицию по поводу решений и поступков персонажей и позиции автора. Дети стали более активнее, не стесняясь, выбирали роль. Улучшилось взаимопонимание детей и их родителей.

На каждой внеклассной работе надо учитывать то, что дети встречаются с трудностями в произношений, не понимают лексическое значение слов. Одним словом, трудности языковых преодолений у ребят в сельской школе очень много. И в таких случаях нужно уметь подбирать комплекс речевых тренировочных материалов для внимательного слушания, повторения, осмысления, т.е. для выполнения логических задач.

Детям должно казаться, что научиться говорить по-русски совсем не трудно, хотя для каждого из них это дело не из легких: в казахском языке нет мягкого знака, ударения, меняющего смысла и значения слов. В казахском языке отсутствует род имен существительных, поэтому дети часто делают ошибки: «мой ручка», «мой сумка» или «моя карандаш» и.т.д. Многие боятся говорить в классе по-русски, чтобы не вызвать насмешек

товарищей над их ошибками; этот страх не проходит у них даже в старшем возрасте: человек стыдится говорить с ошибками.

В процессе обучения как можно чаще нужно создавать речевые ситуации «неучебного» характера, т.е. такие, когда ребенок не чувствует, что я обучаю его русскому языку, а начинает общаться со мной потому, что ему хочется сообщить мне что-то, поговорить со мной. Подобные ситуации могут возникнуть в условиях игры [4.17].

Проект позволил подтвердить эффективность наших подходов к процессу нравственного развития школьников посредством сказки, что является одной из насущных проблем современной педагогики сотрудничества. В данном проекте нашло подтверждение то, что совокупность различных методов и приемов, предметная среда, общение являются внутренними движущими силами социального и нравственного развития школьников. Но при этом необходима опора на фольклорный материал (сказку), которая исключает нравоучительность и включает игровое общение.

У детей повысился уровень знаний о сказках, умение узнавать сказки, определять её героев и отношения между ними. Использование сказки способствовало совершенствованию звуковой стороны речи в сфере произношения, восприятия и выразительности; творческому развитию детей, эмоциональной отзывчивости, расширению словарного запаса. Создание на занятии благоприятной психологической атмосферы способствовало обогащению эмоционально-чувственной сферы обущающегося.

В дальнейшем эта работа повлияет на то, их словесное творчество поможет углубленному восприятию литературных произведений. Чтение сказок может стать доброй семейной традицией, создает теплую, задушевную атмосферу в доме. Проведённое в данном проекте исследование подтверждает, что систематическое привлечение сказки в педагогический процесс может быть важнейшим источником успешного нравственного, речевого и эмоционального развития детей средних классов в школах с казахским языком обучения.

Деятельность учащихся в рамках предлагаемого проекта обеспечивает им возможность формирования умственной деятельности. При добросовестной самостоятельной работе школьников на уроках удается значительно увеличить объем изучаемого материала. Отношение школьников к выполнению домашних заданий существенно меняется. Дети уже не боятся совершать ошибки, становятся более старательными в способах доказательства и создания работы. Этому способствуют задания проекта, совместная интеллектуальная деятельность рабочих групп, поддержка учителя.

Еще одним важным результатом проектной деятельности является активизация процессов социализации школьника. Поиски информации, обращение к старшим, неформальные консультации с учителем благотворно влияют на личностное становление ребенка, его самореализацию и осмысление собственного места в социуме.

Один и тот же проект в руках разных учителей может каждый раз выглядеть по-разному: здесь необходимо присутствие личностной компетентности учителя, особенностей учащихся, их общего настроя и психологического климата в классе. Для повышения речевой активности на уроках часто используется коммуникативная деятельность. При создании системы проектных работ можно проводить интеллектуальные мероприятия, с созданием постеров, книжек, ментальных карт, других образовательных результатов.

Лучший способ формирования творчества в детях – это самому учителю стать творческой личностью и научиться учитывать индивидуальные особенности каждого. В завершении хочу сказать, что целью образования является формирование образа сознательного, современного характера личности школьника. И эта цель достижима при создании комплексной программы, благоприятной среды обучения для активного участия детей. Только так сможем оказать неоценимую поддержку в гармоничном становлении личности ученика.

Список источников

1. Т. Рик. Игры на уроках русского языка. Москва «ВАКО», 2011 С.5-6.

2. «Язык мой – друг мой» автор Л.Т. Григорян. Пособие для учителей.- Москва, «Просвещение».
3. «Русский язык и литература в национальной школе», №7-1997 г.
4. Развитие русской речи учащихся средних классов/М.Б.Успенский,
5. Н.В. Постнова, И.Г.Чистяковой. Ленинград, «Просвещение», 1998г.

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕГІ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАР: ЦИФРЛЫҚ ТАРИХ

Турғанбаев Айдос Ерланұлы,
Тарих ғылымдарының магистрі
Арыс қ. Б. Кенжебаев атындағы
жалпы білім беретін мектеп
Тарих пәнінің мұғалімі

Аннотация. Заманауи білім үнемі жаңашылдыққа ұмтылады, ал тарих сабақтарында компьютерлік ойындарды қолдану барған сайын танымал оқыту әдісіне айналуда. Бұл тәсіл оқушылардың назарын аударып қана қоймайды, сонымен қатар интерактивті және иммерсивті тәжірибелер беру арқылы оқу процесін байытады. Мақалада адамзат өркениетінің қалыптасуының әртүрлі кезеңдерін зерттеуде жаңа мүмкіндіктер ашатын аудио-визуалды мазмұнмен жұмыс істеуге негізделген геймификация элементтерін енгізу арқылы мектепте гуманитарлық пәндерді оқытудың заманауи тәжірибесін (тарихты зерттеу мысалында) өзгертудің негізгі аспектілері қарастырылады. Автор тарихи процесті модельдеу тұжырымдамасын пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ететін «ойын әлемдері» сабағында ең көп қолданылатындығымен сипатталады.

Аннотация. Современное образование постоянно стремится к инновациям, а использование компьютерных игр на уроках истории становится все более популярным методом обучения. Этот подход не только привлекает внимание учащихся, но и обогащает процесс обучения, предоставляя интерактивные и иммерсивные впечатления. В статье рассматриваются основные аспекты изменения современной практики преподавания гуманитарных дисциплин в школе (на примере изучения истории) путем введения элементов геймификации, основанной на работе с аудиовизуальным контентом, открывающим новые возможности в изучении различных этапов становления человеческой цивилизации. Автор характеризуется тем, что наиболее часто используется на уроке «игровые вселенные», что обеспечивает возможность использования концепции моделирования исторического процесса.

Annotation. Modern education constantly strives for innovation, and the use of computer games in history lessons is becoming an increasingly popular teaching method. This approach not only attracts students ' attention, but also enriches the learning process by providing interactive and immersive experiences. The article discusses the main aspects of changing the modern practice of teaching humanitarian subjects at school (on the example of the study of history) by introducing elements of gamification based on working with audio-visual content, which opens up new opportunities in the study of various stages of the formation of human civilization. The author is characterized by the fact that he is the most used in the lesson «game worlds», which provides the opportunity to use the concept of modeling the historical process.

Кілт сөздер: *Гемификация, ойын механикалары, ойын әлемі,моделдеу, тарихи процесс, компьютерлік ойындар.*

Қазіргі білім беруді дамыту жағдайындағы геймификация феномені білім алушы мен білім алушы арасындағы қарым-қатынастың жаңа үлгілерін қалыптастырудың негізгі аспектілерінің біріне айналуда. Олардың дизайны, ең алдымен, білім беру процесін виртуалдандырудың жоғары деңгейімен байланысты, бұл ойын мазмұнын белсенді қолдануды ғана емес, сонымен қатар әртүрлі жаһандық процестер мен құбылыстардың толық ауқымды қайта құруларын қолдану мүмкіндігін білдіреді[1, б. 29]. Бұл мүмкіндік баланы зерттеу актісінің толыққанды қатысушысына айналдырады, ал қазіргі мұғалім Леопольд фон Ранкенің әйгілі тезисін іске асыруға жақындатады, бұл оқиғаны ол қалай болса солай зерттеу керек.

Тарихи процесті модельдеу тетіктерін белсенді қолдану білім алушыдан микро және макро деңгейлердегі әртүрлі оқиғаларды талдауға мүмкіндік беретін «жұмсақ дағдылардың» кең спектрін дамытуды талап етеді. Көбінесе мұғалім мұндай мақсаттарға оқу уақытын әртүрлі мазмұнмен қанықтыру арқылы қол жеткізеді (статикалық және динамикалық), зерттеу қызметінің элементтерімен толықтырылады (ақпаратты тәуелсіз іздеу, талдау және түсіндіру түрінде), олар оқу коммуникациясын мүлдем басқа деңгейге шығарады [2].

Компьютерлік ойындарды пайдаланудың артықшылықтары:

Тарихи оқиғаларды визуализациялау: компьютерлік ойындар қалаларды, шайқастарды және мәдени оқиғаларды егжей-тегжейлі қайта құру арқылы өткен дәуірлерді елестетуге мүмкіндік береді. Бұл оқу материалын қол жетімді және түсінікті етеді.

Интерактивті оқыту: ойындар оқушылардың белсенді қатысуын ынталандырады, оларды тарихи контексттерді зерттеуге, шешім қабылдауға және өз әрекеттерінің нәтижелерін көруге шақырады. Бұл тәсіл сыни ойлау мен аналитикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Эмоционалды қатысу: ойын мазмұны оқушыларға тарихи кейіпкерлердің мотивациялары мен сезімдерін жақсырақ түсінуге мүмкіндік беретін материалмен эмоционалды байланыс жасайды. Бұл тарихты үйренуді ұмытылмас етеді.

Ұжымдық оқыту: көптеген ойындар ұжымдық өзара әрекеттесуге және мәселелерді бірлесіп шешуге мүмкіндік береді. Бұл топтық дағдыларды және топта жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Сәтті пайдалану мысалдары:

Өркениет VI: бұл стратегиялық ойын ойыншыларға экономикалық, саяси және мәдени аспектілерді үйрету арқылы әртүрлі тарихи кезеңдерде өркениетті басқаруға мүмкіндік береді.

Assassin ' s Creed: Discovery Tour: ойындағы бұл режим ойыншыларға ежелгі Египетті, Грецияны және басқа да тарихи орындарды зерттеуге мүмкіндік береді, сол кездегі өмір мен мәдениет туралы бай ақпарат береді.

Сонымен қатар мұғалімнің рөлі едәуір артады. Оның тұрақты кері байланыс арналары болған жағдайда, мұғалім ақпарат релесінен авантюристер тобын ойын рейдіне бағыттайтын «game master» түріне ауысады. Сынып жүйесі мен виртуалдандырылған «ойын әлемі» арасындағы сызықтар бұлыңғыр. «Процедуралық Риторика» және «ойын дизайны» постулаттарына негізделген сыныптың виртуалдандырылған топтық жұмысының әртүрлі жүйелері сабақ уақытының осындай түбегейлі өзгеруінің өзіндік құралы болып табылады[3]. Олар оқу материалын игерудің жаңа тетіктерін ұсынады, негізгі ойын механикасына сүйене отырып, әртүрлі оқу пәндерін оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Тарих және Құқық пәнінің мұғалімінің жұмыс тәжірибесінде «компьютерлік ойын контенттері» бұрын ұсынылған формада да, басқа да тәсілдермен де қолданыла алады. Мен келесі ойын сериялларындағы материалдарды тиімді пайдалануға болады деп санаймыз.

1. Civilization. Зерттеушілер мен журналистер [4, б. 481-495] бірнеше рет назар аударған сипатталған ойын сериясы неолиттік революциядан ғарышты бағындыру дәуіріне дейінгі бірқатар дәуірлердегі тарихи процестің барысын модельдеуге мүмкіндік береді, мұғалімге дәріс түрі, іскерлік ойындар және т. б. сабақтар аясында тарихи және әлеуметтік материалдарды ұсынудың кең мүмкіндіктерін ашады.

Тікелей геймплей элементтері әртүрлі қауымдастықтар өмірінің экономикалық, әлеуметтік, саяси және рухани салаларын зерттеуде қолданыла алады. Оқу мақсатында жобада пайда болатын кең анықтамалық материалды, геймплейді (нақты уақытта да, оқу бейне фрагменттері түрінде де) пайдалануға болады. Сонымен қатар, ойын кеңістігін интерактивті карта ретінде пайдалануға болады.

Негізінен келесі тұжырыммен келісуге болады: «бүгінгі таңда білім беру жастардың шынымен үйренетінінен гөрі бір нәрсені қалай өлшеуге болатынына көбірек көңіл бөледі. Civilization EDU-бұл ойындарды XXI ғасырдағы негізгі дағдыларды дамыту және бағалау үшін қалай қолдануға болатынының тамаша мысалы, оны тестілеу арқылы өлшеу мүмкін емес»[5]. LRNG халықаралық білім беру қозғалысының жетекшілерінің бірі Кони Новеллаға тиесілі тиісті пайымдау қазіргі шындықта өзекті болып көрінеді.

Айта кету керек, әртүрлі ойын жобаларын пысықтау мүмкіндіктері, оларды оқу материалдарымен қанықтыру және оқытушылар үшін әдістемелік модульдермен интеграциялау қазіргі білім беруді дамытудағы жаңа кезең болуы мүмкін.

2. Total War. Бұл ойынды қолдану арқылы әртүрлі кезеңдердегі мемлекеттердің мемлекеттік құрылымының, әскери ұйымының, Сыртқы және ішкі саясатының ерекшеліктеріне (Крит-Микен дәуірінен бастап XIX ғасырдың басындағы шындыққа дейін)

арналған бірқатар тақырыптарды әзірлеуге болады. Мұғалімнің алдында әскери және саяси тарихтың көптеген мәселелерін иллюстрациялық материал ретінде қарастыру үшін ойын мазмұнын қолдану мүмкіндігі ашылады (бекіністерді, әкімшілік және тұрғын үйлерді, әскери кемелерді, әртүрлі кезеңдердегі сарбаздардың формаларын көрсететін скриншоттарды қолдана отырып); демонстрациялық материал ретінде (ойын қозғалтқышында геймплейге негізделген бейне тізбегімен сүйемелденетін оқу бейнелерін жасау жобалар); науқан картасын белгілі бір оқиғаны немесе процесті баяндайтын интерактивті карта ретінде пайдалануға болады. Ойын кеңістігін Тарихи кеңістікті зерттеу тұжырымдамасын жаңартатын интерактивті квесттер құру үшін пайдалануға болады. Ұсынылған материалдардың түрлерімен жұмыс жасау арқылы Крит Микен дәуірі, Шығыс деспотияларының даму кезеңі, классикалық Антика, Эллинизм, Антика және Халықтардың ұлы қоныс аудару дәуірі, Ұлыбританиядағы ерте орта ғасырлар, Еуропалық дамыған орта ғасырлар, Жапониядағы соғысушы провинциялар дәуірі, Ұлы географиялық кезең сияқты кезеңдердің әскери тарихының әртүрлі аспектілерінің жарқын және бейнелі сипаттамасын ұсынуға болады. жаңа уақыт кезеңі, Наполеон дәуірі. Моддинг арқылы моңғолдардың Ресейге басып кіруі, ескі орыс мемлекеттілігінің дамуы, ислам әлемінің қалыптасуы мен дамуы және т. б. тақырыптары қамтылуы мүмкін. сонымен қатар, қалыптасқан "ғаламның ойыны" өркениеттің дамуының әскери аспектілеріне баса назар аударылады, бұл мұғалімге сабаққа дайындалу үшін де, жобалық және шығармашылық үшін де қолданылатын интерпретация мен шығармашылықтың бай құралдарын береді ғылыми-зерттеу қызметі, оның ішінде бұрын ұсынылған базалық ойын механикасын қолдануға негізделген.

Сонымен қатар, Total War ойындар сериясының көптеген жобаларында дипломатияның дамуының ретроспективасы, саяси диалогтың әр түрлі формаларын көрсету (Әлеуметтік құрылымдар мен мемлекет арасында да, саяси өзара әрекеттесудің әр түрлі «субъектілер» арасында), әскери белсенділіктің әр түрлі формалары (мысалы, қоршау және далалық шайқастар). Осылайша, ойын әлеуметтік жарылыстар мен өзгерістердің себептерін ашады. Осы мүмкіндіктердің барлығы ойын әлемін мәтіннің ерекше формасы ретінде оқу процесіне біріктіру процесін өте өзекті етеді.

3. Assasins Creed. Assassins Creed ойын әлемі белгілі бір әдістемелік әлеуетке ие. Шартты түрде action-RPG жанрына жатқызуға болатын ойын жобасының өзі келесі тақырыптарды зерттеу кезінде виртуалды экскурсиялар жүргізу үшін пайдаланылуы мүмкін: «Эллинизм», «Птолемей кезіндегі Египет», «Викинг дәуіріндегі Еуропа», «крест жорықтары дәуіріндегі араб әлемі», «итальяндық қалалар-Қайта өрлеу дәуіріндегі мемлекеттер», «революциялық соғыс қарсаңындағы американдық колониялар», «Ұлы француз революциясы», «Виктория дәуіріндегі Ұлыбритания». Қазіргі уақытта аталған серияны әзірлеушілер өздерінің ойын жобалары аясында студенттерге Тарихи география принциптері туралы түсінік алуға мүмкіндік беретін бірқатар «экскурсиялық турларды» ұсынады (жалпы тарих курсына біріктірілген).

Assasins Creed ойын сериясының бөлігі ретінде ұсынылған «экскурсиялық» материалдар қазіргі уақытта Египет тарихына еркін сатылатын виртуалды турлар болып табылады, бұл аймақты сипаттау үшін дәстүрлі түрде пирамидаларды сипаттауға және Александрияның эллиндік әлемнің ғылыми және мәдени орталығы ретінде дамуына баса назар аударады. Египет тарихындағы Птолемей кезеңі де сипатталған; Мысыр өркениетінің өмірі мен рухани өміріне арналған бөлім өте қызықты. Сол сияқты ежелгі Грецияның тарихы да бейнеленген. Осы тур аясында аймақтың ең ірі қалалары — әйгілі ежелгі Микендер, ең бай сауда полисі — Афина егжей-тегжейлі көрсетілген. Күнделікті өмір мен әдет-ғұрыпқа, философияның, мәдениеттің, діннің және мифологияның дамуына назар аударылады. Ежелгі грек әскери өнерінің ілгерілеуі өте әсерлі ұсынылған.

Сонымен тарих сабақтарында компьютерлік ойындар мен ойын мазмұнын пайдалану оқушылардың назарын аударудың және интерактивті білім беру ортасын құрудың тиімді әдісі бола алады. Міне, компьютерлік ойындарды Тарихты оқыту процесіне енгізудің бірнеше жолы:

Тренажер ойындары: оқушыларға тарихи оқиғаларды бастан өткеруге мүмкіндік беретін тарихи тренажер ойындарын пайдаланыңыз. Мысалы, өркениет, Жалпы соғыс немесе Assassin ' s Creed: Discovery Tour әртүрлі дәуірлер мен мәдениеттерді зерттеуге мүмкіндік береді.

Интерактивті білім беру бағдарламалары: оқу мақсаттарын ескере отырып жасалған арнайы білім беру бағдарламалары мен ойындары бар. Мысалы, «империялар дәуірі» ойындарын Тарихи стратегияларды зерттеу және өркениеттерді дамыту үшін пайдалануға болады.

Виртуалды шындық (VR): VR технологиясын тарихи орындарға виртуалды экскурсиялар жасау, ежелгі қалаларды қайта құру немесе тіпті экшн көріністерін жасау үшін пайдаланыңыз. Бұл студенттерге сөзбе-сөз өткенге енуге мүмкіндік береді.

Ойын мазмұны түріндегі тарихи оқиғаларға шолу: дәстүрлі дәрістердің орнына материалды бейне ойындар, анимациялар немесе басқа интерактивті мазмұн түрінде ұсыныңыз. Бұл әсіресе күрделі оқиғаларды немесе тұжырымдамаларды елестету үшін пайдалы болуы мүмкін.

Жеке ойындар жасау: оқушыларды өздерінің тарихи ойындарын құру процесіне қатыстырыңыз. Бұл сценарийлерді, кейіпкерлерді және ойын механикасын дамытуды қамтитын жоба болуы мүмкін, бұл материалды тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Интерактивті веб-ресурстар: интерактивті тарихи карталарды, хронологияларды, викториналарды және ойын элементтеріне негізделген басқа тапсырмаларды қамтамасыз ететін білім беру веб-ресурстарын пайдаланыңыз.

Компьютерлік ойындарды оқу мақсаттары үшін пайдаланған кезде мазмұн негізді, оқу мақсаттарына сәйкес және оқушылардың жасына сәйкес болуы керек екенін ескеру маңызды. Оқу процесінің максималды тиімділігін қамтамасыз ету үшін оқу мен ойын-сауық арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Овчинников В. М. Геймификация и визуализированный контент на уроках истории // Научно-методический электронный журнал «Калининградский вестник образования». — 2021. — № 2 (10) / июль. — С. 29-40. — URL: https://koirojournal.ru/realises/g2021/05jul2021/ kvo204/
2. Отарбаева Л.Л., Утепбергенова Г.К., Муханова А.С. Геймификация как интерактивное обучени в образовательном процессе/ Методическое пособие «Өрлеу» / Актобе -2020
3. Тарих сабағындағы оқушылардың комуникативті дағдыларын қалыптастыру. «Өрлеу»
4. Rogers, S. Level Up! The Guide to Great Video Game Design / S. Rogers. — Hoboken: Wiley, 2014. — 552 p.
5. 24. Tresca, M. J. The Evolution of Fantasy Role-Playing Games / M. J. Tresca. — Jefferson: McFarland & Company, 2010. — 238 p

АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Алдабергенова Акерке Бауыржановна,
Ғ.Мүсірепов атындағы №86 мектеп-гимназия.
Бастауыш сынып мұғалімі.
Алматы қаласы

Аннотация: мақалада әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісін ұйымдастырудың түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде ақпараттық ресурстар арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесіне басымдық берілгені туралы сипатталады.

Тірек сөздер: ақпараттық ресурстар, функционалдық сауаттылық, қоғам талабы, бастауыш сынып, білім жүйесі.

Аннотация: В статье описывается, что конечным результатом организации учебного процесса в соответствии с требованиями международного стандарта в мировом образовательном пространстве является приоритетность проблемы формирования функциональной грамотности посредством информационных ресурсов в системе образования.

Ключевые слова: информационные ресурсы, функциональная грамотность, требования общества, начальный класс, система образования.
Abstract: The article describes that the end result of organizing the educational process in accordance with the requirements of the international standard in the global educational space is the priority of the problem of forming functional literacy through information resources in the education system.
Keywords: information resources, functional literacy, social requirements, primary school, education system.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында: «Өскелең ұрпақ Қазақстанда ғана емес, өзге елдерде де бәсекеге қабілетті болуы керек», – деп, болашаққа нық сенім білдірді [1]. Жас буынның функционалдық оқу сауаттылығы деңгейіне баса назар аудару қажет, оның бірден бір жолы бастауыш сыныптардан жеке тұлғаның функционалдық оқу сауаттылығын қалыптастырып, одан ары дамуына ықпал ету. Осы орайда, ақпараттық ресурстар функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға жол ашады.

«XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» болып Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен қабылданған. Осыған орай, біздің елімізде де ғылыми – техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Ақпараттық қоғам экономиканың дамуын, ғылымның өсуін, өндірістің материалдық және рухани жағынан жетілдірілуін шешуші тұрғысынан әсер етіп, өркениетті қоғамды құруға негіз болуда. Ол адам іс-әрекетінің көптеген салаларын автоматтандыруға мүмкіндік берумен қатар, қазіргі технологиялардың барлық жүйесі үшін басты желі мен анықтағышы болып табылады.

Ақпараттық қоғам тұжырымдамасының негізінде қазіргі қоғамда ақпараттың, ақпараттық үдерістердің, білімдерді мәнділігінің өзгеруі түсінігі орын алған. Бұл өзгерісті қоғамдағы ақпараттық революцияларды талдау барысында байқауға болады. Ақпараттық революция деп ақпаратты өңдеудің жаңа технологиясының пайда болуы негізіндегі қоғамдық қатынастарды реформалауды түсінеміз. Бірінші революция жазуды ойлап табумен байланысты, яғни ақпарат адамдар арасында және білім мен тәрбиені ұрпақтан ұрпаққа таратушы мүмкіндігіне ие. Екіншісі – кітап бастыруды ойлап табумен және ақпарат жеткізумен, жаңа мәдениеттің пайда болуымен байланысты. Үшіншісі – электр қуатын меңгерумен ақпаратты үлкен көлемде оперативті түрде таратуға және жинақтауға мүмкіндік беретін ақапаратты таратудың түбегейлі жаңа технологияларын (телеграф, телефон, теледидар, радио т.б.) жасаумен сипатталады. Төртіншісі – микропроцессорлық технологияны ойлап табумен, дербес компьютер, компьютерлік желілердің және электронды коммуникациялардың пайда болуымен байланысты [2].

Ақпараттық революция барысында ақпаратқа толы қоғамның да алдына қойып отырған өзіндік талабы бар. Соның ішінде бірнеше талаптарға тоқталып өтсек.

1-сурет. Ақпараттық революция барысындағы қоғамның талабы.

Бұдан шығатын қорытынды, ақпараттық бірліктердің білімге айналуы әлемнің жүйелік-ақпараттық бейнесін оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен құндылық бағдарларын дамыту арқылы қалыптастыруды көздейтін, адамның дүниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың бір жолы.

Қазіргі жағдайда қоғам үшін білім беруді ақпараттандыру ерекше мәнге ие, өйткені білім деңгейі мен сапасынан тек нақты жеке тұлғаның ғана емес, сонымен бірге бүкіл өркениеттің

тағдыры шешілмекші. Білім беру мен ақпараттық технология арасындағы өзара байланысты анықтайтын факторлардың ішінде аса маңыздылары келесілер:

- қоғам дамуында ақпараттың шешуші рөлін сезіну ақпараттық ресурстардың қазіргі қоғам дамуының стратегиялық ресурстары категориясына ауысуы. Ол жеке тұлғаның ақпараттық дүниетанымының даму қажеттігін, жүріп жатқан ақпараттық түрлендірулердің мәнін саналы түсінуді анықтайды;
- ақпарат көлемінің артуы бір жағынан, «ақпараттық жарылысқа» әкелсе, екінші жағынан, ақпараттың ескіруі, терминологиялық тілдік және ақпараттың шамадан тыс болуы жағдайындағы басқа келеңсіздіктермен сипатталатын ақпараттық кедергілерді жеңе білу дағдыларын қалыптастыру қажеттігін анықтайды;
- ақпараттық техника мен технологиялардың үдетпелі дамуы жалпы білім беретін мектептегі оқыту кезеңінде қазіргі ақпараттық технологияларды меңгеру қажеттігін анықтап қана қоймайды, сондай-ақ жаңа ақпараттық технологияларды меңгеруге деген оқушылардың ынталы құндылықты дайындықтарын да қалыптастыру қажеттігін анықтайды;
- ақпараттық қоғам дамуымен байланысты қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуы сипатының өзгеруі. Өйткені, бұл еңбек ресурстарының жартысынан көбі ақпаратты өндіру мен өңдеумен айналысуда және ғаламдық коммуникация жүйесі құрылған, ол қазіргі ақпараттық қоғамда өмір әрекеті мәдениетін қалыптастыру қажеттігін анықтайды.
- қазіргі қоғам өмірін ізгілендіру мен гуманитарландыру ақпараттық қоғамға өту кезеңінде педагогикалық үдерістің барлық компоненттерін ізгілендіру мен гуманитарландыру негізінде қарқынды техникалық прогрестен туындайтын технократиялық дүниетанымдық көзқарасқа жетудің көкейтесті проблемасы болып табылады;
- адамдар арасында ақпараттық технологиялардың үдетпелі дамуы мекемелер, елдер арасындағы әлеуметтік экономикалық, ғылыми, мәдени, біліми және осы сипаттағы ынтымақтастық өсіп келе жатқан ұрпақтың ақпараттық коммуникативтік құзыреттілігін арттыру қажеттілігін анықтайды.

Ақпараттық ресурстардың бірі – Интернет көзі. Интернет қолданушыларды өзінің бай бояуларымен, мультимедиалық мүмкіндіктерімен, өздерінің сүйікті музыкалық топтары, т.б. туралы толық мәліметтер ала алатынымен қызықтырады.

Ақпараттық ресурс ретінде Интернет жүйесінде оқушыға арналған бағыттар: жалпы даму, іздеу, сөйлесу, ақпаратты өз бетімен беру, керекті компьютерлік бағдарламаны іздеу, ары қарай білімді таңдауға мүмкіндік туады.

Бастауыш сынып оқушыларының Интернет көзін пайдалануда сыни ойлау дамиды, оқушылардың ақпараттық сауаттылығы арта бастайды, өзіне қажеттілерін бөліп алып, білімін қызықты танымдық мазмұнмен толықтыруға тырысады. Тіларалық кедергілер жойылады, коммуникативтік іскерліктер дамиды, тілді тереңірек оқудың мотиві пайда болады, жер шарының түкпір-түкпіріндегі өздерінің құрбыларымен байланыс жасау мүмкіндігі пайда болады.

Интернет жүйесінде оқушылар еңбегінің тиімділігін жоғарылату үшін өз алдына әртүрлі оқулық пәндерден нақты материалды іздеуге мақсат қою керек. Мысалы: дүниетану пәні бойынша олимпиадаға дайындалу немесе ғылыми жобаға қатысу және т.б. Сөйтіп, бастауыш сынып оқушылары болашақта интернетте өздігінен жұмыс істей алатын болады.

Ақпараттық ресурстар - оқу пәнінің жалпы белгілеу қолданбалы бағдарламары (немесе оқу бағдарламалары) және оқу пәнінің оқыту әдісі мен оқыту тақырыбының мазмұнына сәйкес құрылған.

Мектеп қабырғасындағы бала күнделікті қалыптасқан дағды бойынша ойыннан алыстап, өзіне артылған жүктің салмағын сезініп оқуға мән бере бастайды. Осы кездегі баланың қызығушылығын, ынтасын, оқуға, білім алуға деген талпынысын, құштарлығын, психология тілімен айтқанда ішкі түрткісін мотивацияға айналдыру қажет. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың нәтижелілігі бастауыш сынып оқушыларының физиологиялық, психологиялық негіздерін терең білу мен ақпараттық ресурстарды барлық оқу әрекетін соған негіздеуге байланысты болады.

Қазіргі білім жүйесі саласында ақпараттық ресурстарға негізделген ақпараттық технологиялардың енгізілуі жылдан-жылға көлемді де кешенді сипатқа ие болуда. Бүгінгі және болашақ педагогтардың жете түсінуге қажетті мәселесі – бұл білімді ақпараттандырудың басты екі мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік беруі. Біріншісі, ақпараттық және мультимедиалық технологияларды қолдану негізінде білім алудағы іс-әрекеттердің тиімділігін арттыруға бағытталса, еікншісі, ақпараттық қоғам сұранысына сай келетін, жаңаша ойлау қабілетін меңгерген оқушылардың тұлғалық сапасын арттыруға негізделген.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымы термин ретінде 1960 жылдары пайда болып, ЮНЕСКО құжаттарында алғаш рет қолданысқа енгізілген. Онда «функционалдық сауаттылық» оқу мен жазуды қоса алғандағы білім, білік, дағдылар жиынтығы ретінде анықталған болатын. «Функционалдық сауаттылық» ұғымының мән-мағынасына үңіліп көрейік. «Функционалдық» сөзінің түбірі – «функция» («function») [3].

Функционалдық сауаттылықты дамыту білім – түсіну – қолдану – жүйелеу және жинақтау сияқты критерийлер бойынша оқу жетістіктерін бағалаудың жаңа тәсілдерін талап етеді. Қазіргі таңда функционалдық сауаттылық ұғымы білім кеңістігіндегі білімді құзіреттілікке бағыттау парадигмасына байланысты туындап отыр.

функционалдық сауаттылықтың ерекшелігі – жылдам өзгеріп отыратын қоғамда барлығы үшін қажетті қолданбалы білімдер негізінде әртүрлі қызмет салаларында өмірлік мәселелерді шеше алуымен сипатталатыны. Яғни, функционалдық сауаттылық «адамның өмірдің және іс-әрекеттің түрлі саласында қолданбалы білім негізінде қалыпты тіршілік міндеттерін шешу қабілеті» деген мағынада ұғынылады [4]. Сонымен, «сауаттылық» адамның білімділігіне қатысты ұғым екенін анықтадық. Яғни, сауатты адам деген сөздің түпкі мағынасы оқу, жазу, санау біліктіліктері қалыптасқан, грамматикалық тұрғыда таза, қатесіз жаза, сөйлей, оқи алатын, сондай-ақ қарапайым арифметикалық амалдардың көмегімен дұрыс есептей білетін адам ретінде танылады.

Қазіргі таңда функционалдық сауаттылық ұғымы білім кеңістігіндегі білімді құзіреттілікке бағыттау парадигмасына байланысты туындап отыр. Қазіргідей пәндік білімге ғана негізделіп отырған оқу үдерісінде баланың жалпы дүниетанымының қалыптасуы, өміртанымдық дағдыларының жетілдірілуі, білімнің күтілетін нәтижеге бағытталуы мектепте жүретін қоғамдық-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық, эстетикалық- технологиялық пәндердің жаңарған мақсат-міндеттерінен бастап оқытудың әдістемелік жүйесінің әр бөлігінің (білім мазмұны, оқыту түрлері, оқыту әдістері, білім нәтижелері) түбегейлі өзгертілу деңгейіне қатысты екені сөзсіз. Мектептік білім беру жүйесін жаңа уақыт талабына орай жетілдіру білім беру жүйесін өзіміздің ұлттық болмысымызға, негізге алынған ұстанымдарымызға сай құруды қажет етеді. Осыған орай мектептегі берілетін білімді шынайы өмірмен ұштастырып, бастауыш мектеп бітіруші түлектерді үлкен өмірге дайындау қажеттілігі туындайды. Сондықтан бастауыш мектеп оқушыларының меңгеруі тиіс білім, білік, дағдыларының жиынтығы, яғни оқытудың түпкі нәтижесі ретінде оқушылардың бойында қалыптасатын құзіреттіліктер алынады. Білім беру тұрғысынан, оқушылардың кең ауқымды дағдыларын дамытуға, функционалды сауаттылықтарын дамытуға бағытталған іс-әрекеттер білім беру үдерісінің негізінде болады [5].

Жалпы сауаттылық оқушылардың орта білім беру жүйесінде, әлеуметтік өмірге етене араласуына қажетті білім, білік, дағды, қабілеттерді меңгертуін қамтамасыз етуге байланысты қолданылады. Білім беруде сауаттандыру оқыту арқылы жүреді де, білім стандарттары арқылы тексеріледі.

2-сурет. Функционалдық сауаттылықтың ерекше белгілері.

Қорыта келе, функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан, қарым-қатынас жасау қабілеттілігі мен сөйлесім әрекеттерінің барлық түрлерін игеруден құралады. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жылғы 1 қыркүйек. https://assembly.kz/ru/poslanie-prezidenta/memleket-basshysy-asymzhomart-to-aevty-aza-stan-khal-yna-zholdauy
2. 12 жылдық мектеп оқушыларының қазақ тілінен функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі. Әдістемелік құрал.–Астана:Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 42 б.
3. TIMSS және PISA халықаралық зерттеулерге оқушыларды дайындауға арналған есептер жинағы. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана 2016. -59 б.
4. Уроки американской школы. Об обучении функциональной грамотности в американской школе /Курс «Развитие навыков функционального чтения» //Электронный ресурс. – Режим доступа: hij.ru/read/articles/view/243/.
5. Международная программа PISA. Примеры заданий по чтению, математике и естествознанию. – М.: Центр качества образования ИСО РАО, 2003. – 99 с.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР

Аманкосов Абат Жалгасбаевич,
6М050700-Экономика ғылымдарының магистрі
№6 мектеп-гимназиясының география пәнінің мұғалімі
Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, Түрксіб ауылы

Аннотация: Бұл мақалада «педагогикалық инновация» және оның заман талабына сай уақыт ағымымен өзгеруі туралы түсініктің мазмұны ашылып жазылған. Инновациялық алғашқы қалыптасқан білім беру мен инновациялық технологиялардың білім беру жүйесіне енуі қазіргі білім алушылардың қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін енгізіліп отыр. Білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтар мен технологиялық үрдістерді жандандыру, жетістікке жетудің тиімді жолы болып есептеледі.

Аннотация: В данной статье раскрывается содержание понятия «педагогическая инновация» и его изменения с течением времени в соответствии с современными требованиями. Первичное инновационное образование и появление инновационных технологий в образовательную систему внедряются с учетом потребностей современных учащихся. Возрождение инноваций и технологических тенденций в системе образования считается эффективным способом достижения успеха.

Abstract: This article reveals the content of the concept of "pedagogical innovation" and its changes over time in accordance with modern requirements. Innovative primary education and the introduction of innovative technologies into the educational system are introduced to meet the needs of modern learners. Revival of innovations and technological trends in the educational system is considered an effective way to achieve success.

Тірек сөздер: заманауи білім беру жүйесі, педагогикалық инновация, инновациялық технология, жобалық оқыту, автоматтандырылған оқыту жүйесі

Ключевые слова: современная система образования; педагогическая инновация; инновационная технология; проектное обучение; автоматизированные обучающие системы

Keywords: modern education system; pedagogical innovation; innovative technology; project-based learning; automated training systems

Даму – кез келген адамзаттың жасап жатқан жұмысының ажырамас бір бөлігі болып табылады. Тәжірибе жинай отырып, іс-әрекет жасаудың әдіс-тәсілдерін дамыта отырып, адамзат үнемі даму үрдісін тоқтатпайды, алдыға жылжижы. Бұл процесс адамның кез-келген қызметіне, соның ішінде, педагогика саласына да әсер ете алады. Дәл осындай дамудың бірі ретінде инновациялық технологиялардың жетілдірілуін айтуға болады. Инновация дегеніміз – өндірістік жүйе мен білім берудегі, білім берудің жаңашылдығын қалыптастырудағы алдыңғы қатарда тұрған даму жүйесі болып табылатындығы белгілі. Инновация білім беру жүйесіне педагогикалық жаңа идеяларды енгізу ғана емес, сонымен қатар, нақты әсер етіп жатқан жүйенің тиімділігін арттыратын процесстердің жиынтығы болып табылады. [1]

Педагогикалық инновациялар – бұл әлеуметтік инновациялардың бір түрі болып табылады, сонымен қатар, педагогикалық қызметтегі нәтижеге тиімді жолмен жетуді қамтамасыз ететін, білім алушылар мен педагогтардың арасындағы өзара қарым қатынастың жаңа әдістерін сипаттайды. Педагогикалық инновацияларды білім беру жүйесінің өзіндік ресурстарының көмегімен (дамудың қарқынды жолы), сондай-ақ, жаңа жабдықтарды, жаңа құрылғыларды, технологияларды, үлкен көлемде қаражат салуды қамтитын қосымша күштерді пайдалану (дамудың экстенсивті жолы) арқылы да жүзеге асыруға болады.

Педагогикадағы инновациялық өзгерістердің негізгі бағыттары мен объектілерінің түрлері:

1. білім берудің және білім беретін мекемелердің даму стратегиясы мен концепциясының дамуы;
2. білім беру мазмұнының жаңартылуы, білім беру мен тәрбиелеудің жаңа технологияларының өзгеруі;
3. білім беру мекемелерімен жүйесін жалпы басқарудың жетілдірілуі мен өзгеруі;
4. педагогтарды дайындау жұымысын жақсарту және олардың біліктілігін арттыру;
5. білім беру үрдістерінің жаңа критерийлерін жобалау;
6. білім алушылардың психологиялық, экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, білім берудің денсаулыққа зиянсыз технологияларын дамыту;
7. білім беру мен тәрбиелеудегі жетістіктерді қамтамасыз ете отырып, білім алушылардың дамуы мен білім беру процесінің мониторингісін жасау;
8. жаңа білім беру жүйесіне сай оқу-әдістемелік құралдар мен оқулықтарды үнемі толықтырып отыру.

Педагогика ғылымында инновация мен инновациялық процестердің теориясы болып саналатын нақты жаңа және маңызды бағыты пайда болған. Білім берудегі реформалар қызмет көрсету сапасын жақсарту мен түрлендіруге, жаңа әдіс-тәсілдірді ойлап табуға, білім беру мекемелері мен оларды басқару жүйесінің өзіндік дамуы мен жан жақты дамуына бағытталған жаңашыл жүйені сипаттайды. Педагогикалық инновациялар белгілі бір алгоритм бойынша жүзеге асырылады: критерий бойынша бағалауды дамыту, педагогикалық жүйенің сапасын бағалау мен жан-жақты тексеру, жетекші роль атқаратын педагогикалық шешімдердің

үлгілерін жаңарту, ғылыми жобаларды толығымен саралау, анализ жасау, педагогикалық жүйенің инновациялық моделін жобалау, реформаның интеграциялық орындаушылығы, еңбектің ауысуы туралы барлығына белгілі заңның тәжірибе түрінде жүзеге асыруын қамтамасыз ету, тәжірибеге жаңашыл әдістердің ену алгоритмін құру, әртүрлі бағыттаға лексикалық сөздік қорына жаңа түсініктер мен заманауи терминдерді енгізу немесе бұрыннан қалыптасып келе жатқан сөздіктерді қайта жаңғырту, педагогикалық инновацияларды псевдоинновациядан қорғау.

Педагогика саласында инновацияның жоғарғы деңгейде қажеттілігіне қарамастан, педагогиканың алдыға жылжуына кері әсер етіп, білім беру жүйесіне енгізілуге кедергі келтіретін бірқатар себептер бар:

- педагогтардың белгілі бір бөлігінің консервативтілігі (әсіресе, білім беру мекемелері мен білім беру органдарының әкімшілігінің консервативтілігі аса назар аударталы);
- өзгерістер мен жаңашылдықтарды енгізбеу типі бойынша қалыптасқан дәстүрді жолды сақтау;
- педагогикалық инновацияларды дамытып, қалыптастыруға арналған, әсіресе тәжірибедегі педагогтар үшін педагогикалық кадрлар мен қажетті қаражаттың болмауы;
- нақты білім беру мекемесіндегі қалыптасқан әлеуметтік-психологиялық жағдайдың дұрыс болмауы және т.б. [2]

Білім беру реформасының шартындағы білім берудің басты маңызды бөлігі ретінде әртүрлі педагогикалық жаңашылдықтарды енгізуге бағытталған инновациялық қызмет ерекше мәнге ие. Олар дидактикалық процестердің барлығын жаулап алған: ұйымдастыру формасы, білім берудің мазмұны мен технологиясы, танымдық-оқу үрдісі. Білім берудің инновациялық технологияларына білім берудің интерактивті технологиясы, жобалық оқыту технологиясы мен компьютерлік технологиялар жатады.

Психологиялық теория бойынша адамдардың қарым-қатысынасының психологиясына негізделген білім беру түрі интерактивті оқыту деп аталады. Білім беру үрдісі білім алушылардың бір-бірімен және басқа да адамдармен қарым-қатынас құруы, миға шабуыл негізінде креативті ойлауын дамыту арқылы, әртүрлі жағдаяттық мәселелерді шешуге, сәйкес ақпараттарды логикалық тұрғыдан ойлай оытырып талдауға анализ жасау арқылы ұйымдастырылады. Білім берудің интерактивті технологияларында білім алушы (әсер ету объектісінің орнына – әсер ету субъектісі) мен педагогтің (ақпараттандыру көзінің орнына – қжанама ақпарат көздері), сонымен қатар ақпараттардың рольдері де (ақпарат іс-әрекеттің және операциялардың реттілігін түсінуге бағытталған құрал ретінде) ауысып отырады.

Білім берудің инновациялық технологияларының келесі бір түрі – жобалық оқыту болып табылады. Ойын жүзінде жобалаудың нәтижесі нақты тәжірибелік мәселенің шешімі болып есептелсе шынайы жобаға айналдыруға болады, сондай-ақ оны басқа да білім беру мекемелеріне жіберу арқылы қолданысқа енгізіп, әдістемелік-нұсқаулығын жасауға негіз бар. Жобаларды жүзеге асыру арқылы мектеп қабырғасында білім беру – білім алушылардың жеке тұлға болып қалыптасып, арнайы бір бағыт бойынша оқытатын арнайы мамандандырылған мектептердегі сапалы білім берудің тиімді жүйесін ұйымдастыру ретінде қарастырылады. Осындай білім беру жүйесінің нәтижесі ретінде оқушылардың шексіз ойлауы арқылы пайда болған әртүрлі жобалардың ұйымдастырылуын көрсетуге болады. [3]

Білім берудің үшінші бір түрі – компьютерлік технологиялар. Компьютерлік технологиялар арқылы оқыту – компьютерлік құрылғылар арқылы білім алушыға ақпарат беру, мәліметтермен бөлісу, аудиовизуалды түрде сабақтың негізгі фрагменттерін есте сақтап қалу негізінде ұйымдастырылады. Қазіргі уақытта төменде көрсетілген тізімдегі технологиялық бағыттар кеңінен таралған:

- оқулықта берілген тақырыпқа қатысты материалды білім алушының жақсы қабылдауы үшін аудиовизуалды түрде таныстыру;
- оқу процестерін қосымша ақпарат көздерімен толықтыру үшін пайдалану;
- оқу материалын меңгеру деңгейін анықтау құрылғысы ретінде пайдалану;
- алған білімді тәжірибе жүзінде пайдалана отырып, жаттықтырушы құрал ретінде

пайдалану;

- оқу пәні бойынша ұйымдастырылған ойындар мен оқу тәжірибелерін жүзеге асыру үшін қолдану.

Көптеген білім беру мекемелерінде қазіргі таңда оқыту мақсатында жеке бағдарламалық өнімдер пайдаланылып жүр, себебі, жеке сайттар бойынша пайдалануға болатын заманауи оқу платформалары, ойын түрінде ұйымдастырылған сұрақ-жауаптар, үй тапсырмасын сұрауға арналған интерактивті әдістердің барлығы білім алушының жаңа мәліметті меңгеруін жылдамдатады және тиімді боып есептеледі. Қазіргі таңда оқу платформаларының пайда болуы арқылы жаңа мүмкіндіктер ашылды. Алдымен бұл білім алушылардың интерактивті бағдарламаларды үйренуге деген құлшынысын арттырады және заман ағымына сай болашақта да әртүрлі сайттармен жұмыс жасауға септігін тигізеді. Сонымен қатар оқу үрдісінде қазіргі таңда суреттер, 3Д бейнелер, сызбалар, диаграммалық көрсеткіштер, электронды карталар, фотосуреттер кеңінен пайдаланылады. Компьютерлік оқыту жүйелерінде иллюстрациялық-графикаларды пайдалану білім алушының есте сақтау қабілетін дамыта отырып, өтілген жаңа сабақты жақсы меңгеру дағдысының қалыптасуына септігін тигізеді.

Жеке жұмыс жасауды қажет ететін компьютерлердің жоғары қолданысқа ие болуы мультимедиялық технологиялардың тиісті бағытта пайдаланылуын арттырды. Заманауи білім беру жүйесін бұл технологияларсыз елестету мүмкін емес, интербелсенді құрылғыларды пайдалану оқу жүйесінің жетістікке жетуін қамтамасыз ете алады. Қазіргі таңдағы білім алушылар осы әдіс арқылы мәліметті оңай әрі жылдам қабылдай алады.

Арнайы білім беру жүйесіндегі заманауи технологиялардың алдыңғы қатарын гипермәтіндік технологиясы толықтырады. Гипермәтін (ағыл. т. – жоғары мәтін), немесе гипермәтінмен жұмыс жасау жүйесі дегеніміз – әртүрлі файлдарда ғана сақталып қоймай, сонымен қатар, әртүрлі компьютерде сақтауға болатын әртүрлі ақпараттар жиынтығы болып табылады. Гипермәтіндік жұмыс жүйесінің ерекшелігі – үлкен мәтін түрінде көрсетілген және сол мәтіннің құрамында кездесетін кез-келген мәліметті басқанда арнайы ақпараттарға бірден апаратын гиперссылкалар немесе арнайы графикалық бейнесуреттерді басу арқылы оған қатысты мәліметтерді ала алу, дәстүрлі форматтағы оқулықтардан айырмашылығын жасайды. Бір компьютер экранында бір мезгілде әртүрлі гипермәтіндік жүйені құратын ссылкалар болуы мүмкін, және олардың әрқайсысының өзінің бағыты көрсетіліп тұрады. Бұл жүйе білім алушылардың уақытын үнемдей отырып, тиісті мәліметті қызығушылықпен қарауына мүмкіндік береді.

Білім берудің қоғамдағы ролінің өзгеруі инновациялық процестердің басым бөлігін таңдауға қалдырды. Дәстүрлі әлеуметтік білім беру жүйесіне енгізілген жаңашылдық пен өзгертулер қатарын толықтыру негізінде заманауи педагогтардың идеяларын ескерген дұрыс деп санаймын. Сонымен қатар, педагогика да басқа да ғылымдар секілді ауқымды өзгерістерге ұшырауы ғажап емес. Бұл өзгерістерді қоғамның арнайы білім беру саласындағы мамандерға қойған талаптарының үнемі өзгеріп отыруымен түсіндіруге болады. [4]

Педагогиканың әдістерін тұрақты түрде дамыту мен жетілдіріп отыру нәтижесінде жаңа идеялардың интеграциясы мен білім беру жүйесіне енуін қамтамасыз ететін инновациялық технологиялар пайда болды. Бірақ, мұндай технологияларды енгізу бірқатар қиындықтардың болуымен толықтай жүзеге аспай тұр (қаржыландыру, білім беру жүйесіндегі өзгерістерді қолдамай, дәстүрлі форматта қалғысы келетін педагогикалық идеялар, технологияның тиісті деңгейде дамымағандығы). Сонымен қатар, инновацияға деген қажеттілікке қарамастан, оларды білім беру жүйесіне асқан мұқияттылықпен енгізген жөн. Егер, инновациялық дамудың жаңа әдістерін енгізген кезде, аса мән беріп, зерттемес, білім беру жүйесі кризиске ұшырауы мүмкін. Педагогикалық инновацияның педагогикалық жүйенің ажырамас бір бөлігі және білім беру жүйесінің жетілдірілуі үшін таптырмас құрал болып табылатындығын естен шығармаған дұрыс.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 98 б.
2. Баймолдаев Т.М. Білім беру жүйесін басқарудың әдіснамалық негізі: Білім беру ұйымдарының басшыларына және білім жүйесі қызметкерлеріне арналған. Монография. /Т.М.Баймолдаев. - Алматы, 2013. 259 б.
3. Введение в педагогическую профессию: Учебное пособие для студентов пед. специальностей. /Хан Н.Н., Калиева С.И., Жексенбаева У.Б., Колумбаева Ш.Ж., Калиева Г.И., Берикханова А.Е./ - Алматы, 2010. 157-158 б.
4. Разина Н.А. Білім беру мекемесінің инновациялық қызметі жағдайында мұғалімнің кәсіби және жеке дамуы / Қазіргі заманғы ғылымды қажет ететін технологиялар. - 2008. - № 1. – 14 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Амиракынова М.К.,
Әл-Фараби атындағы орта мектеп КММ.
Бастауыш сынып мұғалімі
Алматы облысы Еңбекшіқазақ ауданы
«Бәйтерек» ауылы

Аннотация: мақалада ұлттық құндылықты салт-дәстүр, әдет-ғұрпты дәріптеп оқыту арқылы оқушының бойына күнделікті өмір тұрғысындағы тәрбие нақыштарын көреміз. Сол дәстүр нақыштарымен, әдет-ғұрыптардың бүгінгі таңдағы рөлін айқындай отырып, оқушылардың халық үрдістеріне, ұлттық құндылыққа деген сүйіспеншілігін оятуды мақсат ету мәселесі қарастырылған.

Тірек сөздер: ұлттық құндылық, бастауыш сынып, оқушылар, тәрбие, мәдени код.

Аннотация: в статье рассмотрен вопрос о воспитательных мотивах учащегося в контексте повседневной жизни через популяризацию национальных традиций, обычаев. В этих традициях, определяя роль обычаев на сегодняшний день, рассматривается задача пробуждения у учащихся любви к народным тенденциям, национальной ценности.

Ключевые слова: национальная ценность, начальный класс, ученики, воспитание, культурный код.

Abstract: The article considers the issue of educational motives of a student in the context of everyday life through the popularization of national traditions and customs. In these traditions, defining the role of customs today, the task of awakening students' love for folk trends and national values is considered.

Keywords: national value, primary class, students, upbringing, cultural code.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында білім беру жүйесінде міндетті ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға, яғни кәсіби дамытуға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау жөнінде айтылған [1].

Ұлттық болмыс, оны дәріптеу отбасынан, ошақ қасынан басталады. Отбасы – тәрбиенің тамаша мектебі. Үлкенді сыйлауға, ана тілін ардақтауға, салт-дәстүрімізді сақтауға тәрбиеленсек, ұшқанда да соны іліп, жүрген жерімізде сол құндылықтарды дәріптейміз. Әкесі мен баласы, қызы мен анасы, бозбала мен бойжеткен арасындағы жарасты қарым-қатынас отбасындағы ұлттық дәстүрді берік ұстанудың бір жолы. Халқымыз ұлын-нарға, қызын арға балап, татулықты абысындар арасынан тапқан, жігіттің бойынан елге қорған боларлық батырлық қасиетті іздеген. Осындай тәрбие арқылы құндылықтарды қалыптастырған.

Ұлттық кодымыздың, халықтық діліміздің ең басты белгісі – ана тілімізге үш тармақтан тұратын арнайы бір – 7 баптың көрсетілу. Онда Қазақстан Республикасында мемлекеттік тіл – қазақ тілі екендігі, мемлекеттік ұйымдарда және өзін-өзі басқару органдарында орыс тілі ресми түрде қазақ тілімен тең қолданылатындығы, сонда-ақ Қазақстан халқының тілдерін үйрену мен дамыту үшін жағдай туғызуға қамқорлық жасалатыны ерекше ескерілген. Бұл жайт Ата заңнан туындайтын, соған негізделген «Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы» заңының тарауында 27 бапқа жіктеліп бекітілген [2].

Рухани кодымыздың үлкен тармағы ұлттық мәдениетіміз. «Мәдениет туралы» еліміздің заңы 8 тарауындағы 40 бапта қарастырылған. Мұнда халқымыздың мәдени құндылықтары мен ұлттық мәдени игіліктері, мәдени мұралар мен оларды сақтау, салт-дәстүр, тарихи-мәдени маңызы бар өнер жәдігерліктерін қорғау, қамқорлық жасау мәселелері жіліктеп берілген. Ата заңымыздың 37-бабында; «…Қазақстан Республикасының азаматтары тарихи және мәдени мұралардың сақталуына қамқорлық жасауға, тарих пен мәдени мұралардың сақталуына қамқорлық жасауға, тарих пен мәдениет ескерткіштерін қорғауға міндетті», — деп ерекше ескертілген болатын. Осы орайда 38-баптағы Қазақстан азаматтарының табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті деген қағиданы да еліміз құндылықтарының қатарында ескерте кеткен орынды деп білеміз. Себебі, туған жер, оның әсем табиғаты, бүкіл – жер асты және жер үсті байлықтары халықтың баға жетпес игілігі, әрі құндылығы екенін еш уақытта ұмытпағанымыз жөн [3].

Мемлекеттік және ұлттық құндылықтар ретінде баса айтылатын мәселе Атазаңның 9 бабында көрсетілген – еліміздің Мемлекеттік рәміздері – Ту, Елтаңба, Әнұран болуға керек. Олардың сипаттамасы және пайдалану тәртібі Конституциялық заңмен белгіленген. Ал 34-баптағы екі тармақта әркім Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдар құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге, әркім Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздерін құрметтеуге міндетті екендігі қадап айтылған [4].

Ұлттық құндылық – нақты бір ұлт өкілдерінің құнды деп есептейтін дүниелері мен ең маңызды, бағалы қасиеттерінің жиынтығы. Ұлттық құндылықтар - әрбір халықтың, этностың мәдениетінің өзегі, жеке тұлғаның ішкі мәдениетінің іргетасы. Ұлттық құндылықтар әрбір этникалық қауымдастықтардың өзіндік тұрмысы, табиғаты, мәдениеті негізінде түзген құндылықтарының жүйесі.

Нақтылай түссек, *ұлттық құндылық* дегеніміз – халықтың ұлттық тілі, ұлттық мінез-құлқы, салт, дәстүрлері, ерекше адамгершілік қасиеттері, ауызша-жазбаша ұлағатты тәлім-тәрбиелік мәні бар даналық өсиеттері, ділі мен діні. «Қазақы ұғымдар, өсиеттер, баталар, ұлағатты ақыл-кеңестер-тәрбие үлгілері, бабалардың ұрпағына қалдырған өнегесі.

Ұлттық құндылық - тұлғаның ұлттық келбетін анықтайтын өзіндік санасы мен ұлттық құндылықтарға қатынасын көрсететін сенімі, көзқарасы, ұмтылыстары түріндегі ерекше тұлғалық құрылым. Ұлттық құндылықтардың әр ұлттың қоршаған табиғат ерекшеліктеріне сай өмір салты негізінде ғасырлар бойы жинақталған тұрмыстық және рухани мұрасы болумен қатар, адам болмысындағы, қарым-қатынасындағы адами құндылықтың ерекше бейнесі ретіндегі қажеттілігі артып отыр. Олай болса, құндылықтардың тұлға қалыптастырушылық әлеуетін тәрбиеде пайдалану құндылық бағдар қалыптастырудан басталуы қажет. Оқушылардың мектеп қабырғасын аттаған алғашқы күндерінен бастап ұлттық құндылықтардың мәні мен маңызын, оның қажеттілігін саналы ұғынып, сол меңгерген құндылықтарға сәйкес өз іс-әрекеттері мен мінез-құлқын реттеп отыруына көмектесу міндеті тұрады. Бұл міндетті шешудің алғышарттары кейінгі кезде дайындалған шетел және отандық ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Ұлттық құндылықтарға ұлттың өзіндік ерекшелігі, ұлттық мәдениеттің өзгешелігі, ұлттық тілдің байлығы, ұлттық нақыш, ұлттық салт-дәстүрлер жатады.

Ыбырай Алтынсариннің ұлттық мәдениеттің тарихында алатын орны ерекше. Ыбырай Алтынсарин қазақ жастарын оқуға үндеумен қатар, адамгершілікке, махаббат, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сүюшілікке, қысқасын айтқанда, адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді және жастарға бала кезінен бастап дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын ол жақсы ұғынып, бар өмірін ұлттық мектеп ашуға, қазақ балаларына басқа ұлттармен терезесі тең болатындай білім беруге арнаған. Сондықтан Ыбырай Алтынсарин өзінің оқытушылық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатқа бағындырды. Оның әңгімелері мен өлең-жырлары қазақ жастарының рухани байлығы мен мәдениетін, адамгершілік санасы мен адамгершілік сезімін, адамгершілік ойлауы мен адамгершілік еркін тәрбиелеу құралы екені сөзсіз [5]. Бұдан

шығатын қорытынды автордың еңбек тақырыбына, оқу, өнерге ұмтылушылық, Отанын – елін сүюшілік, талаптылық, жігерлік, ізденімпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық, тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Бұл ұлттық құндылықты қалыптастырудың негізі болып табылады, - деген тұжырым жасаймыз.

Сонымен қатар, халқымыздың табиғатпен етене туыстығы, оны аялай білетіндігі тіпті бесік жырында айтылатын ананың әлдиімен құлаққа әбден сіңіп қалғандығын «көлге біткен құрағым», «аспандағы жұлдызым», «маңдайдағы құндызым» деген табиғи теңеулерден анық көрінеді. «Өркенің өссін, көсегең көгерсін» деген ақ тілекті сөздер де өсімдік әлемімен тікелей үндесіп жатыр. «Бұтақты сындырма», «гүлді үзбе» деген сөздер де бала санасына жас кезінен сіңіріп өседі. Ертедегі табиғат жайлы нақыл сөздер, өнегелі өсиеттер, жырау мен ақын жырындағы ойлы пікірлер экологиялық тәрбие беруде өте құнды құрал болып саналады. Ертеден қалған өсиет сөздерде «көзіңді қалдыр-бұлақ көзін аша жүр, ізіңді қалдыр, жақсы істен мұра шаша жүр, өзіңді қалдыр-бақша өсіріп жаса нұр» деген сөздерінде өмірдегі өзіңнен кейінгі ұрпағыңа өлмейтін мұра қалдыр деген түйін айтады. Сонда «сенің қолыңа көзін ашқан бұлағың, жақсы істерің – шырағың, ал жасыл орман – құнарың болмақ» деп халық артына өсиет қалдырған.

Қорытындылай келе, тек мәдени кодты сақтай отырып қана (тіл, руханилық, салт-дәстүрлер) уақыттың сын-қатерлеріне жауап қайтара аламыз. «Егер ұлт өзінің мәдени кодын жоғалтса, онда ол ұлттың өзі де жойылады». Тек тағылымды тарих, ата-бабалар даңқы ғана қазіргі уақыт қиындықтарын жеңуге мүмкіндік береді», - деген құнды пікір ата салтымызды сақтауға, ұлттық құныдылығымызды дәріптеуге, туған жер мен ел алдындағы парызымызды ақтауға шақырады.

Әдебиеттер тізімі

1. ҚР Білім туралы Заңы. 27.07.2007, №319-III//http://online.zakon.kz/ 24.08.22.
2. «ҚР Тіл туралы» заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_
3. Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» Ата заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000207_
4. Алтынсарин Ы. Қазақ балалар әдебиетінің хрестоматиясы. Құрастырған: Ш.Ахметов. - Алматы, 1989. - 85 б.

ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ СТАНДАРТТАРЫ БОЙЫНША ТАРИХ САБАҒЫН ӨТУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Е.С. Асылбеков,
Тарих ғылымдарының магистрі
А.П.Чехов атындағы №21 жалпы
орта білім беретін мектебі
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада жаңа білім беру стандартын енгізу жағдайындағы қазіргі тарих сабағын өту ерекшеліктері және қазіргі тарих сабағына қойылатын талаптар қарастырылады. Сонымен қатар, дәстүрлі тарих сабағы мен қазіргі типтегі тарих сабағының ерекшеліктері мен ондағы мұғалім мен оқушылардың сабақтағы рөлін салыстыра отырып, қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мақалада,сабақтың әр кезеңіндегі оқушылардың іс-әрекетіне талдау жасалып, қазіргі типтегі тарих сабағындағы мұғалімнің іс-әрекеттерімен қатар, жалпыланған түрде әмбебап оқу әрекеттері берілген. Тарих сабағында дәстүрлі, қазіргі типтегі және әмбебап оқу әрекеттерін қолдану, мұғалімге сабақты дұрыс жоспарлауға, сабақтың қай кезеңінде оқушылардың іс-әрекетін дұрыс ұйымдастырған кезде қандай нәтижелер қалыптасатынын жоспарлауға көмектеседі. Жаңа білім беру стандартында оқушылар қиындықтарды өздері тұжырымдайды және түзетуді өз бетінше жүзеге асырады, мұғалім тек кеңес береді, кеңес береді.

Түйінді сөздер.Тарихты оқыту,жаңа білім беру стандарты, дәстүрлі,алған білімін өмірде қолдану

Аннотация. В статье рассматриваются особенности прохождения урока современной истории в условиях внедрения нового образовательного стандарта и требования к уроку современной истории. Кроме того, позволяет сделать выводы, сравнивая особенности традиционного урока истории и урока истории современного типа и роль

в нем учителя и учащихся на уроке. В статье проводится анализ деятельности учащихся на каждом этапе урока, наряду с действиями учителя на уроках истории современного типа, представлены универсальные учебные действия в обобщенном виде. Использование на уроках истории традиционных, современных типов и универсальных учебных действий помогает учителю правильно планировать урок, на каком этапе урока формируются результаты при правильной организации деятельности учащихся. В новом образовательном стандарте учащиеся самостоятельно формулируют трудности и самостоятельно осуществляют коррекцию, учитель только дает советы, дает советы, помогает.

Ключевые слова. Преподавание истории, новый образовательный стандарт, традиционные, применение полученных знаний в жизни

Annotation. The article discusses the features of passing a modern history lesson in the context of the introduction of a new educational standard and the requirements for a modern history lesson. In addition, it allows us to draw conclusions by comparing the features of a traditional history lesson and a modern history lesson and the role of the teacher and students in it in the lesson. The article analyzes the activities of students at each stage of the lesson, along with the actions of the teacher in modern history lessons, universal educational actions are presented in a generalized form. The use of traditional, modern types and universal learning activities in history lessons helps the teacher to plan the lesson correctly, at which stage of the lesson the results are formed with the correct organization of students' activities. In the new educational standard, students independently formulate difficulties and independently carry out correction, the teacher only gives advice, gives advice, helps.

Keywords. Teaching history, new educational standard, traditional, application of acquired knowledge in life

«Егер біз бүгін кеше үйреткеніміздей
оқытатын болсақ, онда біз
балалардың ертеңін ұрлаймыз»
Джон Дьюи

Кіріспе. Жаңа білім беру стандарттарын қабылдау және оларды негізгі мектепке енгізуді бастау педагогикалық қызметтің бұрыннан қалыптасқан стереотиптерін қайта қарауға мәжбүр етеді және мұғалімдерге мектептің білім беру кеңістігін жаңаша құруға мүмкіндік береді.

Жаңа стандарт ақпараттық қоғамның талаптарына, мәдениеттер диалогы негізінде демократиялық азаматтық қоғам құру міндеттеріне жауап беретін жеке қасиеттерді тәрбиелеу мен дамытуды көздейтін жүйелі және белсенді тәсілге негізделген.Бұдан басқа, білім беру нәтижелеріне бағдарлану (әмбебап оқу іс-әрекеттері негізінде білім алушының тұлғасын дамыту), мектепке дейінгі, бастауыш жалпы, негізгі және орта (толық) жалпы білім берудің сабақтастығын қамтамасыз ету өзекті болып табылады. Бұл әр оқушының шығармашылық әлеуетінің, оқушылардың танымдық мотивтерінің өсуін қамтамасыз ететін әр түрлі ұйымдастырушылық формалары мен жеке ерекшеліктерін (дарынды балалар мен мүмкіндігі шектеулі балаларды қоса алғанда) ескеру туралы.

Негізгі бөлім. 1. **Жаңа стандартты енгізу жағдайындағы қазіргі тарих сабағын өту ерекшеліктері.**

Жаңа стандартты енгізу жағдайында тарих (қоғамтану) сабағы көбінесе жеке және топтық жұмыстарды ұйымдастыру формалары түрінде қарастырылады. Мұғалім мен оқушы арасындағы авторитарлық қарым-қатынас стилі біртіндеп жойылады. Қазіргі сабаққа келесі талаптар қойылады:

* жақсы жабдықталған кабинетте жақсы ұйымдастырылған сабақ жақсы басталуы және жақсы аяқталуы керек;

* мұғалім өз іс-әрекетін және оқушылардың іс-әрекетін жоспарлауы керек, сабақтың тақырыбын, мақсатын, міндеттерін нақты тұжырымдауы керек;

* сабақ проблемалық және дамытушылық болуы керек: мұғалімнің өзі оқушылармен ынтымақтастыққа бағытталған және оқушыларды мұғаліммен және сыныптастарымен ынтымақтастыққа бағыттай алады;

* мұғалім проблемалық және іздеу жағдайларын ұйымдастырады, оқушылардың белсенділігін арттырады;

* оқушылардың өздері қорытынды жасайды;

* репродукцияның минимумы және шығармашылық пен ынтымақтастықтың максимумы;

* уақытты үнемдеу және денсаулықты сақтау;

* сабақтың басты бағыты - оқушылар;

* сынып профилі, оқушылардың ұмтылысы, балалардың көңіл-күйі сияқты аспектілерді ескеретін оқушылардың деңгейі мен мүмкіндіктерін есепке алу;

* мұғалімнің әдістемелік өнерін көрсете білу;

* кері байланысты жоспарлау;

* сабақта мейірімді болуы керек.

Жалпы, қазіргі заманғы тарих сабағына қойылатын талаптар келесідей:

1.**Дидактикалық талаптар**:

- мақсаттар мен міндеттерді нақты анықтау;
- оқыту принциптері мен ережелерін есепке алу;
- әлеуметтік және жеке қажеттіліктерді ескере отырып оңтайландыру;
- қол жеткізілген деңгейге сүйену;
- пәнаралық байланыстар орнату;
- оқыту түрлері, формалары мен әдістерінің үйлесімі;
- оқушылардың ұжымдық және жеке іс-әрекеттерінің үйлесімі;
- әр сабақты мұқият диагностикалау, болжау және жоспарлау.

2. **Сабаққа қойылатын тәрбиелік талаптар:**

- оқу материалының тәрбиелік мүмкіндіктері негізінде тәрбиелік мақсаттарды қою және іске асыру;
- өмірлік маңызды қасиеттерді қалыптастыру: зейін, адалдық, ұжымшылдық, дербестік, табандылық, жауапкершілік және т.б.;
- жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу;
- оқушының жеке басына назар аудару.

3. **Сабаққа қойылатын даму талаптары:**

- оқушылардың жағымды мотивтерін, қызығушылығын, шығармашылық бастамасы мен белсенділігін қалыптастыру және дамыту;
- озық деңгейдегі сабақтар, "таяу даму аймағын" жобалау, эмоционалды, физикалық, әлеуметтік дамудағы жаңа сапалы өзгерістердің басталуын ынталандыру;
- оқушылардың жеке дамуындағы өзгерістерді ескере отырып, оқу сабақтарын жедел қайта құру. [1, б.85-87]

Тарих сабақтары оқушыларға фактілерді және олардың болған уақытын есте сақтауды емес,"тарихи ақпаратты оқып, өз бетінше меңгеру", тарихи құбылыстар арасындағы себеп – салдарлық байланыстарды табу, тарихи процесте маңызды нәрсені екінші деңгейден анықтау қабілетін үйретуі керек.

Тарихшылыққа тәрбиелеу – өткен оқиғаларды олардың өзара байланыстарында, әрбір жеке тарихи сәтті түсіну және бағалау, әлем мен қоғамның олардың тұтастығындағы тұрақты өзгергіштігін, әлеуметтік құбылыстардың пайда болу, даму және жойылу процесін түсіну қажет.

Стандарт бойынша тарих (қоғамтану) сабағын оқытудың ерекшеліктерінің бірі компьютерлік техника мен ақпараттық технологияларды қолдану болып табылады, бұл оның интерфиксациясы, дарапауы, кері байланысының болуы және көрнекілігінің кеңеюі арқасында оқу процесінің тиімділігін арттырады. Сабақта дәстүрлі технологияны қолдану арқылы істеу мүмкін емес нәрсені жаңа ақпараттық технологиялар (АКТ) көп жағдайда жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бір сөзбен айтқанда, олар үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді және үлкен жылдамдықпен жұмыс істейді.

Осылайша, материалды жақсы меңгеру, оқу процесін оңтайландыру және оқушылардың іс-әрекетін ынталандыруға күш салу мүмкіндігін іске асырады. Әрине, бұл мүмкіндік жұмыс формаларының бірі ретінде жүзеге асырылуы мүмкін және жүзеге асырылуы керек.[2,б.23-31]

Осындай құралдардың бірі-MS Power Point бағдарламасы. Бұл бағдарламада мұғалім мен оқушылар тарих (қоғамтану) сабақтарын дайындау, өткізу кезінде, сондай-ақ сыныптан тыс жұмыстарда ақпараттық қолдау жасауға мүмкіндік беретін презентациялар жасайды.

Бұл әдіс мультимедиялық проекторды қолдануды қамтиды. Қазіргі уақытта тарих және қоғамтану сабақтарында презентация түрінде мультимедиялық технологияларды қолдану ең ыңғайлы болып саналады.

Бұл жағдайда сабақта компьютер бірнеше рөлдерді орындай отырып, оқу құралдарының бүкіл жиынтығын ауыстырады:

* тақтадағы көрнекілік (сабақ тақырыбы, жоспар, үй тапсырмасы және т. б.);
* көрнекілік (фотоқұжаттар, карталар, суреттердің репродукциялары және т. б.);
* кестелер мен схемалар (хронологиялық кестелер және т. б.);
* оқулық;
* өз бетінше жұмыс істеуге арналған жұмыс дәптері немесе жеке карточка;
* тесттер;
* ойындар;
* оқушылардың жобалық қызметі
* және т. б. [3, б. 114]

Сабақты бала белсенді, жан-тәнімен және қызығушылықпен жұмыс істеп, өз еңбегінің жемісін көріп, оларды бағалай алатындай етіп ұйымдастыру өте маңызды. Мұндай сабақтың ерекшелігі АКТ-ны қолдана отырып, оқушылар мұғалімнен "таза түрде" ақпарат алып қана қоймай, оны өндіруге, талдауға, іріктеуге үйренеді, бұл ақпараттық құзыреттіліктің құрамдас бөліктері болып табылады. АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру тек уақыт талабы ғана емес, ақпараттық қоғам жағдайында өмір сүретін кез келген адам үшін қажеттілік болып табылады.

2. Дәстүрлі тарих сабағын (қоғамтану) және қазіргі заманғы тарих сабағын (қоғамтану) салыстыру.

Бүгінгі таңда мектепте оқытудың негізгі формасы дәстүрлі сабақ болып қала береді. Мұғалімге жаңа тәсілдермен жұмыс істеуді үйрену үшін уақыт пен жағдай қажет. Өздеріңіз білетіндей, сабақтың ең көп таралған түрі – аралас. Оны негізгі дидактикалық талаптар тұрғысынан қарастырыңыз, сонымен қатар жаңа стандартты енгізуге байланысты өзгерістердің мәнін ашыңыз.

Салыстыру кестесі *Кесте № 1*

Сабаққа қойылатын талап	**Дәстүрлі сабақ**	**Қазіргі типтегі сабақ**
Сабақ тақырыбын жариялау	Мұғалім оқушыларға хабарлайды	Оқушылардың өздері тұжырымдайды (мұғалім оқушыларды тақырыпты түсінуге жетелейді)
Мақсаттар мен міндеттерді хабарлау	Мұғалім оқушыларға нені үйрену керектігін тұжырымдайды және хабарлайды	Білгені мен білмегенінің шекараларын анықтай отырып, оқушылардың өздері тұжырымдайды (мұғалім оқушыларды мақсаттар мен міндеттерді түсінуге жетелейді)
Жоспарлау	Мұғалім оқушыларға мақсатқа жету үшін қандай жұмысты орындау керектігін айтады	Оқушылардың мақсатына жету жолдарын жоспарлау (мұғалім көмектеседі, кеңес береді)
Оқушылардың практикалық қызметі	Мұғалімнің жетекшілігімен оқушылар бірқатар практикалық тапсырмаларды орындайды (көбінесе қызметті ұйымдастырудың фронтальды әдісі қолданылады)	Оқушылар оқу іс-әрекеттерін белгіленген жоспар бойынша жүзеге асырады (топтық, жеке әдістер қолданылады), мұғалім кеңес береді
Бақылауды жүзеге асыру	Мұғалім оқушылардың практикалық жұмысының орындалуын бақылауды жүзеге асырады	Оқушылар бақылауды жүзеге асырады (өзін-өзі бақылау, өзара бақылау нысандары қолданылады), мұғалім кеңес береді.

Түзетуді жүзеге асыру	Мұғалім тексеру барысында оқушылардың орындаған жұмысының қорытындысы бойынша түзетуді жүзеге асырады	Оқушылар қиындықтарды тұжырымдайды және түзетуді өз бетінше жүзеге асырады, мұғалім кеңес береді, көмектеседі.
Оқушыларды бағалау	Мұғалім сабақта оқушылардың жұмысын бағалауды жүзеге асырады	Оқушылардың жұмысын оның нәтижелері бойынша бағалайды (өзін-өзі бағалау, жолдастардың жұмысының нәтижелерін бағалау), мұғалім кеңес береді.
Сабақтың қорытындысы	Мұғалім оқушылардан не есте қалғанын анықтайды	Рефлексия жасалады
Үй тапсырмасы	Мұғалім жариялайды және түсініктеме береді (көбінесе- жек және барлығына арналған тапсырма)	Оқушылар жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, мұғалім ұсынған тапсырмаларды таңдай алады

Бұл кесте қорытынды жасауға мүмкіндік береді: ең алдымен, мұғалім мен оқушылардың сабақтағы рөлін ажыратады. Дәстүрлі типтегі сабақта мұғалімнің қатысқан және пассивті орындайтын нұсқауынан шыққан оқушы енді қайраткер болады. Мұғалімнің оқу процесін жасырын басқаруға шақырылады. Дәстүрлі сабақ қалай өтті? Мұғалім оқушыны шақырады, ол үй тапсырмасын – оқулықтан оқылған мәтінді айтуы керек. Содан кейін баға қояды, келесісін сұрайды. Екінші бөлім-мұғалім келесі тақырыпты айтып, үй тапсырмасын береді. [4, б. 31-37]

Енді, жаңа стандарттарға сәйкес, ең алдымен, баланың тарихты (қоғамтану) білуге деген ынтасын күшейту керек, оған мектеп сабақтары өмірден алшақтатылған білім алу емес, керісінше өмірге қажетті дайындық, оны тану, пайдалы ақпарат іздеу және оны нақты өмірде қолдану дағдылары екенін көрсету керек. Сабақты өткізудегі "жоғары қарқын" және тәжірибеде жаңа стандарттардың орындалуы – бұл мұғалімнің тек балаларды бағыттай отырып, оқыту барысында ұсыныстар беретін сабақ.Сондықтан балалар сабақты өздері жүргізіп жатқандай сезінеді.

3. Жаңа стандарт бойынша сабақтың әр кезеңіндегі оқушылардың қызметі.

Біз сабақтың әр кезеңіндегі оқушылардың іс-әрекетін талдаймыз және әмбебап оқу әрекеттерін (ӘОӘ)бөліп көрсетеміз:

Салыстыру кестесі *Кесте №2*

Сабаққа қойылатын талаптар	**Қазіргі типтегі сабақ**	**Әмбебап оқу әрекеттері (ӘОӘ)**
Сабақ тақырыбын жариялау	Оқушылардың өздері тұжырымдайды (мұғалім оқушыларды тақырыпты түсінуге жетелейді)	Танымдық жалпы білім беру, коммуникативтік
Мақсаттар мен міндеттерді хабарлау	Білгені мен білмегенінің шекараларын анықтай отырып, оқушылардың өздері тұжырымдайды (мұғалім оқушыларды мақсаттар мен міндеттерді түсінуге жетелейді)	Өзіне мақсат қою, коммуникативті
Жоспарлау	Оқушылардың мақсатына жету жолдарын жоспарлау (мұғалім көмектеседі, кеңес береді)	Күнделікті жоспарлау
Оқушылардың практикалық қызметі	Оқушылар оқу іс-әрекеттерін белгіленген жоспар бойынша жүзеге асырады (топтық, жеке әдістер қолданылады), мұғалім кеңес береді	Танымдық, күнделікті, коммуникативті
Бақылауды жүзеге асыру	Оқушылар бақылауды жүзеге асырады (өзін-өзі бақылау, өзара бақылау	Күнделікті бақылау (өзін-өзі бақылау), коммуникативтік

	нысандары қолданылады), мұғалім кеңес береді)	
Түзетуді жүзеге асыру	Оқушылар қиындықтарды тұжырымдайды және түзетуді өз бетінше жүзеге асырады, мұғалім кеңес береді, кеңес береді, көмектеседі	Коммуникативті, күнделікті түзетулер
Оқушыларды бағалау	Оқушылардың жұмысын оның нәтижелері бойынша бағалайды (өзін-өзі бағалау, жолдастардың іс-әрекетінің нәтижелерін бағалау), мұғалім кеңес береді.	Күнделікті бағалау (өзін-өзі бағалау), коммуникативтік
Сабақтың қорытындысы	Рефлексия жасалады	Күнделікті өзін-өзі реттеу, коммуникативті
Үй тапсырмасы	Оқушылар өз мүмкіндіктерін ескере отырып, мұғалім ұсынған тапсырмаларды таңдай алады	Күнделікті танымдық, коммуникативті

Кестеде жалпыланған түрде әмбебап оқу әрекеттері берілген. Бірақ бұл мұғалімге сабақты дұрыс жоспарлауға, сабақтың қай кезеңінде оқушылардың іс-әрекетін дұрыс ұйымдастырған кезде қандай нәтижелер қалыптасатынын жоспарлауға көмектеседі. [5, б.45-48]

4. Сабақтың негізгі түрлері.

Сабақ түрлері:

1.Жаңа оқу сабағы - дәстүрлі (аралас) сабақ, дәріс, экскурсия, зерттеу жұмысы, оқу және еңбек практикумы.Алған білімді зерттеу және бекіту.

2.Сабақтағы білімін бекіту-практикум экскурсия, зертханалық жұмыс, әңгімелесу, кеңес беру.Алған білімін өмірде қолдану дағдыларын дамыту мақсаты.

3.Білімді кешенді қолдану сабағы - практикум, зертханалық жұмыс, семинар және т.б. білімді кешенде, жаңа жағдайда өз бетінше қолдануға бағытталған.

4.Білімді жалпылау және жүйелеу сабағы - бұл семинар, конференция, дөңгелек үстел және т.б. білім, дағдыларды қалыптастыру мен сол дағдыларды меңгеру деңгейін анықтауға бағытталған.

5. Бақылау, бағалау, білімді түзету сабағы - бақылау жұмысы, сынақ, әңгімелесу, білімді қарау және т.б. – білім, білік және дағдылар деңгейін анықтауға бағытталған.

Жаңа стандарт жаңа тұжырымдаманы енгізеді.Онда - оқу жағдайы, бұл оқу процесінің ерекшелігін білдіреді, онда балалар мұғалімнің көмегімен өз іс-әрекетінің тақырыбын анықтайды, оны зерттейді, әртүрлі оқу әрекеттерін жасайды, оны өзгертеді.

Мысалы, қайта тұжырымдайды немесе сипаттамасын ұсынады және т.б. ішінара есте сақтайды.Жаңа талаптарға сәйкес мұғалімнің алдына оқу іс-әрекетінің ерекше құрылымы ретінде оқу жоспарын құруды үйрену, сондай-ақ оқу міндеттерін оқу жоспарына аудара білу міндеті қойылады. Оқу жоспары мыналарды ескере отырып құрылуы керек:

* баланың жасы;

* тарихты оқытудың ерекшелігі (қоғамтану). [6, б.12-14]

Қорытынды. Мектепте тарихты оқытудың негізгі мақсаты –өткенді білу мен әлемдік мәдениеттің маңызды жетістіктерін бағдарлай білу негізінде оқушының жеке басын дамыту. Жеке тұлғаның дамуында ең алдымен, шығармашылық ойлаудың қалыптасуын, өткенді, бүгінді сыни тұрғыдан талдай білуді, тарихи дереккөздерді өз бетінше зерттеу негізінде өз тұжырымдарын жасауды қамтиды. Тарих сабағы оқушыны адамгершілік тұрғыда таңдау мәселелеріне қойып, тарихи оқиғаларды адамгершілік тұрғыда бағалаудың күрделілігі мен қиындығын анық көрсетуі керек. Тарих сабақтарының маңызды мақсаты – қоғамға енетін адамның әлеуметтенуіне ықпал ету, яғни оны тұлға ретінде өзін-өзі анықтау, оны тұлға ретінде түсіну, оның қоғамдағы орнын, тарихи тамырларын түсіну.

Біздің еліміздегі қазіргі заманғы тарих сабағына қойылатын басты талабы- белсенді, қоғамдық шығармашылыққа қабілетті, өз ұстанымдарын қорғауда принципті, демократиялық өзін-өзі басқаруға қатыса алатын, өз отаны мен адамзат өркениетінің тағдырына жауапкершілікті сезінетін, туған мәдениетінің патриотын тәрбиелеу.

Шынайы патриотизмді әртүрлі халықтардың тарихымен, олардың мәдениетімен таныспай, өзара әрекеттесудің тұрақты сипатын және әртүрлі мәдениеттердің бір-бірімен тығыз байланысын түсінбестен елестету мүмкін емес. Оқушы өз халқы әлемдік өркениеттің бір бөлігі екенін түсінуі керек.Жаңартылған мектептегі тарихи білім беру тұжырымдамасына сүйене отырып, тарихты ізгілендіру бірінші орынға қойылады. Бұл тарих сабағына қойылатын тағы бір талап. [7, б. 7-9]

Бұл пәнді мектепте оқыту оқушының құндылық бағдарларын қалыптастыруға, оның моральдық-адамгершілік мәселелерін шешуге, ең алдымен жалпы адамзаттық құндылықтарға бағдарлануға, гуманизмге тәрбиелеуге ықпал етуі керек. Тарихтың ғылым ретіндегі тақырыбы - ұрпақтардың шексіз өзгеруіндегі адам, сондықтан тарихты ізгілендіру оны ізгілендіруді білдіреді. Тарихи заңдылықтарды білу, тарихи мәселелерді шешу, тарихтың мағынасын түсіну абстракциялар арқылы емес, адамнан және адам арқылы жүруі керек. Тарих сабағын ізгілендіру сонымен қатар тарихи тұлғаларға назар аударуды білдіреді. Әлеуметтік-психологиялық портреттер, саяси және интеллектуалды өмірбаяндар қазіргі тарих сабағының маңызды элементтеріне айналуы керек.

Тарихты ізгілендіру ғылым ретінде негізінен оның жалпыадамзаттық құндылықтардың тұрақты мәні туралы идеяларды қалыптастыра алатындығымен анықталады. Тарихты ізгілендіру - бұл оның оқушының жеке басына үндеуі, оның танымдық, адамгершілік дүниетанымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру.Тарих сабағы қызықты, көркем және эмоционалды болуы керек, ол ойлауға және жанашырлыққа үйретуі керек. Бұл жаңартылған тарих сабағының ерекшелігі.

Жаңартылған стандарт бойынша қоғамтану сабағының ерекшелігі - оқу пәнінің құралдарымен белсенді түрде ықпал ету:

* Бүкілқазақстандық бірегейлікті, патриотизмді, азаматтықты, әлеуметтік жауапкершілікті, құқықтық өзін-өзі тануды, толеранттылықты,Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құндылықтарды ұстануға тәрбиелеу;

* тұлғаны әлеуметтендірудің ерекше маңызды кезеңінде – жасөспірім кезінде дамыту, оның рухани-адамгершілік, саяси және құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру, заң мен құқықтық тәртіпті құрметтеуге негізделген әлеуметтік мінез-құлықты қалыптастыру;

әлеуметтік және гуманитарлық пәндерді оқуға қызығушылықты тереңдету, жеке өзін-өзі анықтау, өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі бақылау қабілетін қалыптастыру; жоғары білімді болуға деген ынтаны арттыру;

* оқушылардың әртүрлі дереккөздерден алу және алынған деректерді сыни тұрғыдан талдау қабілеттерін игеру; азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет өміріне қатысу үшін қажетті танымдық, коммуникативтік, практикалық іс-әрекет тәсілдерін игеру;

* оқушылардың алған білімдері мен дағдыларын қоғамдық өмірде өз ұстанымын айқындау үшін қолдану тәжірибесін қалыптастыру; әлеуметтік қатынастар саласындағы типтік міндеттерді шешу үшін; азаматтық және қоғамдық қызметті жүзеге асыру, тұлғааралық қатынастарды, соның ішінде әртүрлі ұлттар мен діндердегі адамдар арасындағы, сондай-ақ отбасылық-тұрмыстық саладағы қатынастарды дамыту үшін; өзінің мінез-құлқы мен заңда белгіленген адамгершілік құндылықтары мен мінез-құлық нормалары бар басқа адамдардың іс-әрекеттері; қоғамдағы құқықтық тәртіпті қорғаудың құқықтық тәсілдері мен құралдарына жәрдемдесу үшін. [8, б. 164]

Әдебиеттер тізімі

1. Иванова Л.Ф. Обществознание. Поурочные разработки. – М. «Просвещение»,2012
2. Методические рекомендации о преподавании предмета «Обществознание» в 2015-2016 году/материалы подготовлены Журавлевой О.Н. - С-Пб, 2015.

3. Боголюбов Л. Н. К вопросу о методологических основах методики обучения истории. Сов. Педагогика. – М., 1975 г. – № 12
4. Вагин А. А. Методика обучения истории. – М., 1972 г.
5. Амонашвили Ш. А. Воспетательная и образовательная функция оценки учения школьников. – М., 1984 г.
6. Бабанский Ю. К. Оптиматизация учебно-воспитательного процесса. – М., 1982 г.
7. Примерные программы по учебным предметам. История. 5-9 классы: проект. -М. «Просвещение»,2011
8. Тұрлығұл Т.Т. Тарих сабақтарын жетілдіру жолдары. – Алматы: Мектеп, 1984 ж.

НЕЙРОПЕДАГОГИКА ПРИНЦИПТЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ ТАПСЫРМАЛАРЫ

Бейсембекова Жадира Рымкуловна,
Қарағанды облысы, Шет ауданы
С.Сейфуллин кенті,
Жарық жалпы білім беретін мектебі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада нейропедагогика принциптеріне негізделген тапсырмалар арқылы білім алушылардың оқу сауаттылықтарын арттырып, когнетивті функцияларын дамыту қарастырылады.Мәтінмен жұмыс кезінде мәтінде ең бастысы не екенін түсініп, қандай ақпарат алу керек екенін білген кезде оқу сауаттылығы дамиды.Оқу сауаттылығын қарқынды дамытуға арналған ерекше және жақсы жаттығулардың бірі –«Карусель» деп аталады.

Тірек сөздер: нейропедагогика, принцип, когнетивті функция, тапсырмалар, мнемотехника.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылық негізін қалыптастыру, таным туралы білім негіздерін және білім алушылардың оқу сауаттылықтарын дамыту бағытында нейропедагогика негіздерін енгізу өте маңызды. Себебі білім беру процесінің ең сәтті моделі мидың жұмыс істеу принциптері бойынша баланы оқыту және дамыту туралы ғылымның нейропедагогикасының негізгі ережелеріне негізделген.

Сабақ барысында нейропедагогика принциптерін пайдалану балалар мен ересектерді тәрбиелеу мен дамытудың тиімділігін, олардың шығармашылық және еңбек қабілеттерін, физикалық және психикалық денсаулығын едәуір арттыруға, әлеуметтік және табиғи ортада өмір сүру мен мінез-құлықты оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Танымдық процестердің дамуы-бұл қабылдау, есте сақтау, зейін сияқты психикалық процестердің дамуы, онсыз баланың мектепте сәтті оқуы мүмкін емес. Сондықтан бастауыш мектеп жасындағы балаларда қабылдау, зейін, есте сақтау сияқты психикалық процестердің ерекшеліктері туралы ақпаратты білу қажет.

«Нейропедагогика принциптеріне негізделген оқу сауаттылықты дамыту тапсырмалары» функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөлігінің бірі оқу сауаттылығын, есте сақтауды, зейінді, қиялды және зияткерлік төзімділікті дамыту, біліктілікті арттыруға бағытталған.Сонымен қатар білім алушылардың танымдық дағдыларын дамыту арқылы оқуға деген көзқарастарын өзгертуге және оқу процесінің тиімділігін арттыруға көмектеседі. Ақпаратпен жұмыс істеуді, күрделі нұсқаулықтарды оқуды, оқығанды талдауды, өз ақпаратын құруды үйренеді. Себебі берілген тәсілдер «Карусель», «Мнемокестелер» мидың жұмыс жасауына әсер етеді.

«Карусель», «Мнемокестелер» техникаларымен жүйелі жұмыс жасау кезінде мидың төмендегідей функциялары дамиды.

Зейінді шоғырландыру.Әрекеттерді орындау толық назар аударуды қажет етеді. Сыныпта толық тыныштық орнайды, себебі балалардың алаңдауға уақыты болмайды.Бұл үшін қажетті шарт- тапсырма тым қарапайым немесе күрделі болмауы керек.

Жедел жад. Психологтар белгілі бір жұмысты орындау үшін қажетті ақпаратты есте сақтау қабілетін осылай атайды.

Ақыл-ойдың ізденісі. Орындаудың оңтайлы әдісін табуға тырысып, бала детектив сияқты ізімен жүреді, шешімнің кілттерін табуға тырысады.

Реакция мен ойлау жылдамдығы. Мәтіндерді тез оқу қысқа қашықтыққа жүгіру сияқты: мәре сызығын бірінші болып кесіп өтуге тырысады.

«Карусель» мен «Мнемокестелермен» тұрақты жаттығулар «спринт» қасиеттерін керемет дамытады.Жаттығуларды орындау барысында есте сақтау, сөйлеу, зейін, естігенді қабылдау қабілеті, реакция жылдамдығы белсендіріледі, яғни оқуға қажетті қабілеттер дамиды.

«Карусель» қысқа мәтіндерден тұрады, әр түрлі пәннен, кез-келген тақырып болуы мүмкін. Жұмыстың бұл нұсқасы-мәтіндік ақпараттың кішкене бөліктерімен берілуі оқушыларды жалықтырмайды. Сонымен қатар, мәтіндегі тек ең басты ақпаратты, фактілер, атаулар, сандарды түсініп, таңдауға үйренуге мүмкіндік береді.

«Карусель» жылдам оқуды, тірек сөздерді табуды, мәтіннен тек негізгілерді тауып, есте сақтауды дағдыландырады.Белгілі бір тақырыптарды бекіту үшін «карусельдерді» пайдалануды ұсынамын.

Белгілі бір уақыт ішінде оқушылар мәтінді оқып, бөлек парақтағы сұрақтарға жауап беруі керек. Мәтіндер мен сұрақтар күрделірек дәрежесі бойынша ерекшеленеді: 1 бит-1 сұрақ, 2 бит- 2 сұрақ, 3 бит- 3 сұрақ, әр түрлі –кездейсоқ ретпен 1-ден 3 сұраққа дейін.

1 мәтінді оқу уақыты білім алушылардың жасына байланысты өзгереді. Оқушы аздап үлгермеуі керек. Жоғары сыныптар үшін бір биттік мәтінге орта есеппен 10 секунд, екі биттік мәтінге 15 секунд және үш биттік мәтінге 20 секунд береміз. Бұл орташа уақыт.

Бастауыш сыныпта оқушылар топта отырған кезде, топта неше оқушы болса сонша мәтін беруге болады.Бастысы, жоғарыда айтылғандай, уақыт мөлшерін қадағалауды ұмытпаңыз.

«Карусель» тапсырмасының жинағы келесідей: мәтіндер жинағы, оқушының жауаптарына арналған бланк, онда әр мәтінге сұрақтар араластырылып беріледі және мұғалімге арналған жауаптары бар бланк.

«Карусельді» орындау кезінде алаңдау мүмкін емес, әйтпесе тапсырмадан қалып қояды.Сабақта «Карусель» әдісін және «Мнетаблицаларды» қолданып жүрмін. Бұл тапсырмалар оқушылардың алған білімдерін өмірде қолдана алуларына мүмкіндік беретін тапсырмалар.

«Мнемотаблица»

«Карусель» әдісі

Мнемокестенің мазмұны-ол графикалық немесе жартылай графикалық ертегі кейіпкерінің бейнесін, табиғат құбылысының кейбір іс-әрекетінің, басты мазмұнды әңгіменің сюжеті.Ең бастысы –көрнекілік, тірек-сызба, бейнеленген суретіміз балаға түсінікті болуы керек.

Схема-мнемокесте балалардың тілін дамытудағы дидактикалық құрал болып табылады.

Құрылған схема оқушылардың өз бетімен заттың ерекшеліктерін байқауға, олардың айтылу кезегін белгілеуге көмектеседі.

Мнемокестені пайдалану 3 этаптан тұрады:

1.Кестені қарап, онда не бейнеленгенін бақылау.

2.Мәліметтерді кодтандыру, белгі бір бейнемен сәйкестендіру

3.Кодтандырылғаннан кейін әңгіме немесе ертегіні әңгімелеуге көшеді.

Мнемокестені пайдаланған кезде мынадай нәтижеге жеттім:

-оқушылардың сөздік қоры байыды,
-әңгіме құрап үйренді
-көркем әдебиетті мазмұндады
-жұмбақты жасырды және шешті
-өлеңді жаттады

Сабақта оқушылардың топтық жұмысының нәтижесінде олардың өз бетімен тақырыпты түсінуге қолайлы жағдай туғызамын, танымдық қызметін басқарып, ілгері жетелеп отырамын. Соңында оқушылардың өздері қорытындысын шығарып, практикалық жұмыстармен бекітеді. Осындай жұмыстардың нәтижесінде оқушылардың мәліметтерді есте сақтау қабілеті дамыды, түсініп оқып, мәтіннен қажетті ақпаратты табуды үйренді. Әдебиеттік мәтіндерді оқумен бірге өзінің ойын жеткізе біледі, өмірмен байланыстырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Болатқызы А. «Теориядан жаңа тәжірибе арқылы шебер педагогқа дейін.Нормативті құжаттардан бастап, нәтижелі сабақ беруге дейін қамтылған, педагогтердің әліпбиі» авторлық курсы № 38550.Астана, 2023. -95 б
2. Большева Т.В. «Учимся по сказке.Развитие мышления дошкльников с помпщью мнемотехники», 2001.
3. Полянская Т.Б. «Использование метода мнемотехники в обучении рассказыванию детей дошкльного возраста», 2009.
4. Гурьева Н.А. Год школы. Развиваем память. Рабочая тетрадь упражнений по мнемотехники.-СПБ.Светлячок, 2000.
5. Мнемотехниканың мағынасы. Энциклопедия, 2024

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ САПАСЫ РЕТІНДЕ PISA ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАҒАЛАУ

Тайжанова Динара Тузельбековна
Тайжанов Мирзабек Мамирович,
Математика пәні мұғалімі
Н.Оңдасынов атындағы Түркістан мамандандырылған мектеп-интернаты
М.Горький атындағы №8 ШЖЖББМ

Аңдатпа. Бұл мақала қазіргі қоғамның математикалық білім беру мазмұны туралы өз көзқарасын өзгертуіне негізделген. Негізгі міндет - оқушылардың өмірдегі жағдайдағы мектептегі білім мен дағдыларды қолдануға қабілеттілігін арттыру.

Аннотация. Эта статья основана на том, что современное общество меняет свое мнение о содержании математического образования. Основная задача-повышение способности учащихся применять школьные знания и умения в жизненных ситуациях.

Annotation. This article is based on the fact that modern society is changing its opinion about the content of mathematics education. The main task is to increase the ability of students to apply school knowledge and skills in life situations.

Тірек сөздер: PISA (International Student Assessment арналған бағдарлама), программалау, математикалық сауаттылық, математикалық пайымдау.

Ключевые слова: PISA (программа для International Student Assessment), Программирование, математическая грамотность, математическое мышление.

Keywords: PISA (program for International Student Assessment), Programming, mathematical literacy, mathematical thinking.

Қазіргі қоғам математикалық білім беру мазмұны туралы өз көзқарасын өзгертеді. Негізгі міндет - оқушылардың өмірдегі жағдайдағы мектептегі білім мен дағдыларды қолдануға қабілеттілігін арттыру.Халықаралық зерттеулерде PISA (International Student Assessment

арналған бағдарлама) математикалық сауаттылық тән, анықтау және түсіну, ол өмір сүріп жатқан әлемдегі математика рөлін, сондай-ақ құрылған математикалық пайымдауларды білдіруге және ағымдағы және болашақ қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін математика пайдалану үшін адамның қабілеті «ретінде анықталады шығармашылық, мүдделі және ойлайтын азамат ». және т.б., өмір мектеп, қоғам және оқушылардың жеке өмірі: зерттеулерде шындық түрлі аспектілеріне қатысты нақты жақын жағдайларда математикалық білімдерін қолдану 15 жастағы оқушылар қабілетін тексереді.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымымен жүзеге асырылатын PISA (Programme for International Student Assessment) оқушылардың білім алу жетістіктерін бағалау жөніндегі Халықаралық бағдарлама.

PISA халықаралық зерттеуі барлық білім беру ұйымдарындағы 15-жастағы оқушылардың оқу, математика және жаратылыстанудан білім жетістіктерін анықтауды мақсат етіп қояды.

Зерттеу оқушылардың қабілеттерін емес, ол оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған.

PISA зерттеуінің мақсаты:

15 жасқа толған жалпы орта мектептер мен техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарындағы оқушылардың оқу, метематика және жаралыстану салалары бойынша функционалдық сауаттылығын бағалау[1, б.2].

15 жасқа толған оқушыларды таңдау төмендегіше анықталады:

Қатысатын 67 мемлекеттің жалпы білім беру ұйымдарында осы жастағы қатысушыларда міндетті білім алу үрдісі аяқталады.

Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінің алдында білім сапасының бәсекелестігін арттыру, шынайы өмірлік кезеңдерге бейімделендіру мәселелері тұр, өйткені адам қоғамда түрлі өмірлік мәселелерге байланысты дұрыс шешімдер қабылдау үшін жоғары кәсіптілік пен интеллектуалдық әрекеттерді қажет ететін жағдайларда заман талабына сай өмір сүріп, қызмет етуде. Осыған байланысты еліміздің он бес жастағы оқушыларының білім жетістіктерінің деңгейін анықтауға Қазақстан PISA – 2009 халықаралық зерттеуіне қатысты. PISA (Programme for International Student Assessment) зерттеуінің әрбір кезеңіне халықаралық контексте саралау жұмысы жүргізіледі. Бұл әрбір қатысушы елге білім беру жүйесінің стратегиялық мақсатын анықтауға мүмкіндік береді.

Осы стратегиялық маңызды мәселені шешу тұлғаның негізгі функционалдық сапасын: белсенділігін, шығармашылық ойлау қабілетін қалыптастыру және бейтаныс жағдайда мәселенің шешімін таба білуін, кәсіптік даму жолдарын таба білуін, өмір бойы оқуын қалыптастыруға тікелей байланысты. Білім алушылардың функционалдық қабілеттері мектеп жағдайында қалыптасуға тиісті .

Функционалдық сауаттылық-(ағылшын тілінде - functional literacy) дағды мен білімді қамтамасыз ететін жеке тұлғаны қалыптастыруға білім алу мен мәдениетін жетістіктерін игеруге бағытталған білім нәтижесі, жаңа техниканы қолдануды игеру, кәсіби міндеттерді жетік меңгеру, анықтама береді.

«Егер мұғалім ғылымға өзі беріліп, оны толық меңгеріп, сүйе білмесе, онда оқушыларды да ғылымға құлшындыра алмайды, мұғалімнің бұл саладағы еңбегі де жеміссіз болмақ», – деген ұлы ғалым Д.И. Менделеевтің өсиеті бар[2, б.4].

Соған қарай қазіргі таңда оқушыларға сапалы білім, саналы тәрбие беру үшін мұғалімнің қажырлы еңбегі және талантты балалармен жұмыс істеуі қажет. Ғылыми тәжірибе жасау, сонымен қатар экологиялық білімін көтеру мақсатында балалармен жұмыс істеу тиімді.

PISA - бұл 15 жастағы оқушылардың математикалық, әдеби және жаратылыстану-сауаттылық деңгейін бағалаудың халықаралық зерттеуі. Жобаны Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) үйлестіреді. Зерттеуді білім беру саласындағы жетекші халықаралық ұйымдардың қатысуымен Консорциум жүзеге асырады. PISA-2000 алғашқы циклына 43 ел қатысты ЭЫДҰ-ның 34 мүшесі. PISA-2015-де қатысушылардың саны 71 ел болды. Басқа 11 ел 2018 жылы зерттеуге қосылуға ниетті. Зерттеудің мақсаты жалпыға бірдей міндетті білім алған оқушылардың қоғамда толыққанды жұмыс істеуі үшін қажетті

білімдер мен дағдыларды бағалау болып табылады (функционалдық сауаттылық). Бұдан басқа, оқушылардың оқу жетістіктеріне түрлі факторлардың әсері зерттеледі. Бұл әлеуметтік-экономикалық аспектілер, білім беру ұйымдарының ерекшеліктері және мектептен тыс жасөспірімдердің білім алу мүмкіндіктері. PISA жобасы білім берудің әр түрлі жүйелерін салыстыру және ұлттық білім беру стратегияларын дамытуда жетекші ЭЫДҰ елдерінің тәжірибесін пайдалану мүмкіндігін ұсынады. Зерттеу үш жылдық циклдармен жүргізіледі. Әр циклде басымдық бағыты анықталады.

Барлық елдердің оқу жоспарында математика жетекші орындардың бірі болғанымен, салыстыра келгенде олардағы мектеп математикасының мазмұны айтарлықтай әр түрлі болып келеді.

22 дамыған елдің математика бойынша бағдарламаларын талдаудың нәтижелері олардың ТМД елдері бағдарламаларынан елеулі айырмашылықтары бар екенін көрсетті. Мысалы, оларда міндетті түрде ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистика элементтерін және комбинаториканы оқытады.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымымен жүзеге асырылатын PISA (Programme for International Student Assessment) оқушылардың білім алу жетістіктерін бағалау жөніндегі Халықаралық бағдарлама.

PISA халықаралық зерттеуі барлық білім беру ұйымдарындағы 15-жастағы оқушылардың оқу, математика және жаратылыстанудан білім жетістіктерін анықтауды мақсат етіп қояды.

Зерттеу оқушылардың қабілеттерін емес, ол оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған.

PISA зерттеуінің мақсаты:

15 жасқа толған жалпы орта мектептер мен техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарындағы оқушылардың оқу, метематика және жаралыстану салалары бойынша функционалдық сауаттылығын бағалау.

15 жасқа толған оқушыларды таңдау төмендегіше анықталады:

Қатысатын 67 мемлекеттің жалпы білім беру ұйымдарында осы жастағы қатысушыларда міндетті білім алу үрдісі аяқталады.

Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінің алдында білім сапасының бәсекелестігін арттыру, шынайы өмірлік кезеңдерге бейімделендіру мәселелері тұр, өйткені адам қоғамда түрлі өмірлік мәселелерге байланысты дұрыс шешімдер қабылдау үшін жоғары кәсіптілік пен интеллектуалдық әрекеттерді қажет ететін жағдайларда заман талабына сай өмір сүріп, қызмет етуде. Осыған байланысты еліміздің он бес жастағы оқушыларының білім жетістіктерінің деңгейін анықтауға Қазақстан PISA – 2009 халықаралық зерттеуіне қатысты. PISA (Programme for International Student Assessment) зерттеуінің әрбір кезеңіне халықаралық контексте саралау жұмысы жүргізіледі. Бұл әрбір қатысушы елге білім беру жүйесінің стратегиялық мақсатын анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 12 желтоқсандағы Қазақстан халқына «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында 2050 жылға дейін Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына енуі туралы нақты тапсырма берілді.

Осы стратегиялық маңызды мәселені шешу тұлғаның негізгі функционалдық сапасын: белсенділігін, шығармашылық ойлау қабілетін қалыптастыру және бейтаныс жағдайда мәселенің шешімін таба білуін, кәсіптік даму жолдарын таба білуін, өмір бойы оқуын қалыптастыруға тікелей байланысты. Білім алушылардың функционалдық қабілеттері мектеп жағдайында қалыптасуға тиісті [3, б.4].

Функционалдық сауаттылық-(ағылшын тілінде - functional literacy) дағды мен білімді қамтамасыз ететін жеке тұлғаны қалыптастыруға білім алу мен мәдениетін жетістіктерін игеруге бағытталған білім нәтижесі, жаңа техниканы қолдануды игеру, кәсіби міндеттерді жетік меңгеру, анықтама береді.

«Егер мұғалім ғылымға өзі беріліп, оны толық меңгеріп, сүйе білмесе, онда оқушыларды да ғылымға құлшындыра алмайды, мұғалімнің бұл саладағы еңбегі де жеміссіз болмақ», – деген ұлы ғалым Д.И. Менделеевтің өсиеті бар.

Соған қарай қазіргі таңда оқушыларға сапалы білім, саналы тәрбие беру үшін мұғалімнің қажырлы еңбегі және талантты балалармен жұмыс істеуі қажет. Ғылыми тәжірибе жасау, сонымен қатар экологиялық білімін көтеру мақсатында балалармен жұмыс істеу тиімді [4, б.4].

PISA - бұл 15 жастағы оқушылардың математикалық, әдеби және жаратылыстану-сауаттылық деңгейін бағалаудың халықаралық зерттеуі. Жобаны Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) үйлестіреді. Зерттеуді білім беру саласындағы жетекші халықаралық ұйымдардың қатысуымен Консорциум жүзеге асырады. PISA-2000 алғашқы циклына 43 ел қатысты ЭЫДҰ-ның 34 мүшесі. PISA-2015-де қатысушылардың саны 71 ел болды. Басқа 11 ел 2018 жылы зерттеуге қосылуға ниетті. Зерттеудің мақсаты жалпыға бірдей міндетті білім алған оқушылардың қоғамда толыққанды жұмыс істеуі үшін қажетті білімдер мен дағдыларды бағалау болып табылады (функционалдық сауаттылық). Бұдан басқа, оқушылардың оқу жетістіктеріне түрлі факторлардың әсері зерттеледі. Бұл әлеуметтік-экономикалық аспектілер, білім беру ұйымдарының ерекшеліктері және мектептен тыс жасөспірімдердің білім алу мүмкіндіктері. PISA жобасы білім берудің әр түрлі жүйелерін салыстыру және ұлттық білім беру стратегияларын дамытуда жетекші ЭЫДҰ елдерінің тәжірибесін пайдалану мүмкіндігін ұсынады. Зерттеу үш жылдық циклдармен жүргізіледі. Әр циклде басымдық бағыты анықталады.

Ұлттық жоспарды орындаудың нәтижесінде 2017 жылға қарай қазақстандық мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін мынадай жағдайлар жасалатын болады: ғылыми-зерттеу жағынан қамтамасыз ету, білім беру мазмұнын жаңарту, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету, мектеп оқушыларының білім сапасын бағалау және оған мониторинг жүйесінің жасалуы, материалдық-техникалық базаның жақсартылуы.

Әдебиеттер тізімі

1. Н.Ә. Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту– Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 27 қаңтар 2012 жыл.

2. Мектеп оқушыларының функционалық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.

3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы.

4. PISA халықаралық зерттеуі. Әдістемелік құрал - Астана ,ҰББСБО, 2013

5. А.Қ.Әлімов. Оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану. Алматы, 2012ж.

ЦИФРЛЫ ПЕДАГОГИКА ЖАҒДАЙЫНДА ТҰЛҒА БОЛЫП ҚАЛЫПТАСУДЫ РЕТТЕУ ЖОЛДАРЫ

Дощанова Гулмира Қалдыбекқызы,
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Ғ.Мұратбаев атындағы
жалпы орта білім беретін мектеп

Аннотация: Бұл мақалада цифрлы педагогика жағдайында тұлға болып қалыптасуды реттеу жолдары туралы баяндалған.

Аннотация: В данной статье описаны способы регулирования формирования личности в условиях цифровой педагогики.

Abstract: This article describes ways to regulate personality formation in the context of digital pedagogy.

Тірек сөздер: адамгершілік мінез-құлық, цифрлық этика, өзін-өзі тәрбиелеу, моральдік реттеу, заманауи құндылықтар.

Ключевые слова: моральное поведение, цифровая этика, самообразование, моральная регуляция, современные ценности.

Key words: moral behavior, digital ethics, self-education, moral regulation, modern values.

Цифрлық педагогикада білім алушылардың цифрлық іс-әрекетіне оң қатынасты қалыптастыру жүзеге асады. Егер де адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге, желілік өзара әрекеттесудегі қатысушыларға құрметпен қарауға, «желіде күнделікті мінез-құлықтың белгілі бір моральдық «өзегін» құруға ұмтылса білім алушылардың цифрлық іс-әрекетке деген оң қатынасы қалыптастырылады. Адамгершілік талаптар адамның ар-ожданына бағытталған және интернеттегі өзара әрекеттесудегі әрекеттерін өзіндік реттеумен, дереккөздерді пайдалану процесінде өзінің жауапкершілігін сезінумен, білім беру кеңістігі желісіндегі кез-келген әрекеттер мен қылықтарды жүзеге асырумен, өзінде әділеттілік сезімін дамытумен байланысты. Олар моральдық принциптер мен нормаларды саналы және ерікті түрде ұстануға бағдарланған, яғни. «адамгершілік» термині дұрыс немесе бұрыс деп саналатын цифрлық білім беру кеңістігіндегі мінез-құлық, іс-әрекет және қатынастар формаларын сипаттау үшін қолданылады. Тұлғаның адамгершілік қасиеттері және осы қасиеттерді дамыту проблемалары Н.А. Бердяев, Г. Гегель, О.Г. Дробницкий, И.А. Ильин, А. Камус, М.С. Каган, И. Кант, К.Ясперс және т.б. философиясында қарастырылды. Психологияда бұл мәселемен А.А. Бодалев, Л.И. Божович, Р.П. Мильруд, В.Н. Мясищев, М.И. Старов және басқалары айналысқан. Пенитенциарлық психологиясында адамгершілік қасиеттер мәселесімен В.М. Литвишков, Г.М. Потанин, В.А. Семенов, И.И. Купцов, Ю.С. Исмагилова шұғылданды.[1:66б] Біздің ойымызша, бұл зерттеулер цифрлық білім беру процесінде оқушылардың адамгершілік және еріктік қасиеттерін дамытудың психологиялық шарттары туралы сұраққа толық жауап бере алмайды. Бұл адамгершілікке қатысты келесі мәселені зерттеуді қажет етеді: өйткені, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы зияткерлік іс-әрекеттің нәтижелерін қоса алғанда, ақпаратты көшіру мен таратудың құны мен жылдамдығын, сонымен қатар ақпараттық қатынастарды орталықсыздандыру, оларды баспа / тұтынушы сияқты ақпараттық алмасу желісін тік күйден көлденең жазықтыққа көшіруге мүмкіндік берді. Цифрлық ақпараттың үлкен ағынында адамгершілік ережелерін қалай ұстану қажет? Ақпараттық әлемде адамгершілік пен этикаға қалай үйрету керек? Ақпараттық этика компьютерлік этикамен және ақпарат философиясымен байланысты. Компьютерлік этика – бұл пәнаралық зерттеу саласы және техникалық, моральдық, құқықтық, әлеуметтік, саяси және философиялық мәселелерді қамтиды. Ал адамгершілік-еріктік өзін-өзі басқару және тұлғаның өзін-өзі реттеу проблемасы қазіргі психология ғылымында кеңінен зерттелген [1:71б]. Психологияда тұлға концепциясы меншікті өмір сүру іс-әрекетінің субъектісі ретінде негізделеді, бұл адамның сыртқы әлеммен өзара қатынасын жүзеге асырудағы белсенді рөлін тануға мүмкіндік береді. Бұл жерде, сөз оның цифрлық педагогикалық процесте өз белсенділігін ұйымдастыра алуы қабілеті туралы, ал субъективті белсенділіктің негізгі сипаттамалары – шығармашылық, цифрлық білім беру

кеңістігінде өзін-өзі реттеу және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері болып табылады. Өзін-өзі басқару құбылысын төрт деңгейден тұратын иерархиялық жүйе ретінде қарастыруға болады. Бұл деңгейлер: ▪ автоматты реттеу (адамдар мен жануарлар ағзасында жүретін тіршілікті қамтамасыз ету процестерін еріксіз өзіндік реттеу); ▪ өзіндік реттеу (желіде қалыптасқан этикалық нормалар, стереотиптер мен критерийлер аясында өзін-өзі өзгерту); ▪ өзіндік басқару (өзінің құрылымында жағдаяттардағы бағдарлау, болжау, мақсат қою және белсенділікті реттеу процестерін қамтитын адамның еркі мен адамгершілік сапаларын өзіндік өзгертудің тұтас жүйесі); ▪ өзара басқару (әлеуметтік басқару), бұл тек қана адамзат қоғамдастығына тән және бірлескен іс-әрекетте, виртуальдық әлемдегі қарым-қатынаста көрінеді. Атап көрсетілген деңгейлердің өзіндік сипаттамалары бар, алайда олардың арасында байланыстар мен өзара ауысулар байқалады: жүйенің жұмыс істеу заңдылықтарына сәйкес әрбір жоғары деңгей төмендегі деңгейлерге негізделеді, соған байланысты өзін-өзі басқару деңгейі адамның ерік күшінсіз жүзеге асырылатын өзіндік реттеу және автоматты реттеу деңгейлерін қамтиды. Сонымен қатар, өзіндік басқаруды өзара байланысқан бөліктердің қатып қалған құрылымы ретінде емес, процесс ретінде қарастыруға болады. Өзіндік басқару процесінің толық циклі 8 бөлікті қамтиды: 1) жағдаяттағы қарама-қайшылықтарды немесе бағдарларды талдау; 2) болжау; 3) мақсат қою; 4) жоспарлау; 5) шешім қабылдау; 6) бағалау өлшемдері; 7) өзіндік бақылау; 8) түзету. Бірыңғай тұтас өзін-өзі басқарудың барлық кезеңдері алдыңғы өзгертіле, тасымалданған түрдегі кезеңдерді қоса алғанда, барған сайын күрделілене түсетін ұйымдастырулар болып табылады. Сондықтан, цифрлық педагогикада көбірек не азырақ дәрежеде ерікті реттеудің тұлғаның еркінен және адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеуімен жүзеге асырылады деп айтуға негіз бар. Цифрлық педагогика жағдайында білім алушының адамгершілікеріктік қасиеттерін тәрбиелеу процесі жалпыадамзаттық мұраттарды қалыптастыруды, тұлғалық жетілуді, белсенділікті, жоғары адамгершілік қажеттіліктерді, қызығушылықтар мен мотивтерді тәрбиелеуді қамтиды. Цифрлық білім беру процесінің жағдайларында адам іс-әрекетінің барлық басқа салаларындағы сияқты, адамгершілік қасиеттер өзара қарама-қарсы жағымды және жағымсыз қасиеттердің бірлігінде пайда болады. Бұларға жататындар: ынталандырылған және ынталандырылмаған қорқыныш, қалағаны және мүмкінді, ерік-жігердің табандылығы мен әлсіздігі, қызығушылық пен қажеттілік, төзімділік пен ұстамдылық. Зерттеу пәні ретінде адамгершілік-еріктік қасиеттерді таңдап, ең алдымен, адамгершілік бағыттылыққа, еріктің моральдық негіздеріне назар аударды қ. Мұндай ерік-жігердің болуы оқу-тәрбие процесін жүзеге асыру үшін өз алдына мақсат қоя білетін, негізделген этикалық шешімдер қабылдауға және кездескен проблемалар мен қиындықтарға қарамастан оларды жүзеге асыра алатын белсенді, адамгершілік ұстанымын қамтамасыз етеді. Моральдық реттеудің диалектикасы адамгершілік тәрбиенің ерекшеліктерін анықтай отырып, тұлғаның кез келген іс-әрекетіне еніп, оның әлем мен адамдарға қатынасының ерекше сипатын, оның адамгершілік-құндылық мотивациясын, адамгершілік сенімдерін және сайып келгенде, тұлғаның өзін-өзі реттеу негізін құрайтын адамгершілік-еріктік қасиеттерін қалыптастыруды білдіреді. Тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеу мәнмәтініндегі цифрлық педагогика келесі мақсаттарға басым назар аударады: Біріншіден, басты мақсат – өзін-өзі жетілдіретін адамды қалыптастыру (homoself-studius, self-mademen); Екіншіден, жеке тұлғаның өзін-өзі басқару тетіктері қалыптасады; Үшіншіден, тәрбиеде өзін-өзі жетілдіру, тұлғаның өзін-өзі дамытуы басымдылық беру; Төртіншіден, оқу іс-әрекетінің жеке стилі қалыптасады. Тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеу мәнмәтініндегі цифрлық педагогика келесі тұжырымдамалық ережелерге негізделеді: Білім алушы – оқыту процесінің объектісі емес, субъект; Оқыту дамытуға қатысты басымдық мәнге ие болады; Оқыту өзін-өзі жетілдіретін адамның жан-жақты дамуына бағытталған басымдық сала; Теориялық, әдіснамалық білімдердің жетекші рөлі. Адамның барлық жоғары рухани қажеттіліктері – танымда, өзін-өзі бекітуде, өзін-өзі танытуда, өзін-өзі жандандыруда – өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі дамытуға ұмтылулары болып табылады. Бұл қажеттіліктерді оқуды ынталандыру үшін пайдалану білім беру мекемелерінде цифрлық білім беру сапасын арттыруға жол ашу дегенді білдіреді [1:21б]. Өзін-өзі жетілдіру доминантасы – тұлғаның өзін-өзі саналы және мақсатты түрде жақсартуға бағдарлау – өзін-өзі

дамыту қажеттілігі негізінде қалыптасуы мүмкін. Өзін-өзі жетілдірудің ішкі процестеріне арнайы мақсаттарды, мазмұнын, әдістері мен құралдарын қоса алғанда, педагогикалық процестің сыртқы бөлігін ұйымдастыру арқылы ықпал етуге болады және ол қажет дүние.

Әдебиеттер тізімі

1. Сагалиева Ж.К. «Білім беру кеңістігіндегі цифрлы педагогика» Астана 2020ж. 12-120б.
2. К.Д. Бузаубакова, А.С. Амирова, А.А.Маковецкая «Цифрлы педагогика» Тараз 2022, 16-45б.
3. Караваев Н. Л. Совершенствование методологии геймификации учебного процесса в цифровой образовательной среде: [монография] / Н. Л. Караваев, Е. В. Соболева. — Киров: Вятский государственный университет, 2019. — 105 с.
4. Илалтдинова Е. Ю., Беляева Т. К., Лебедева И. В. Цифровая педагогика: особенности эволюции термина в категориально-понятийном аппарате педагогики // Перспективы науки и образования. 2019. № 4 (40). С. 33–43.

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Әбілда Сәуле Махамбетқызы,
№ 204 жалпы білім беретін мектеп.
Директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Бастауыш сынып мұғалімі.
Алматы қаласы. Алатау ауданы

Аннотация: мақалада оқыту процесінде мобильді қосымшаны пайдаланып білім беру барысында оқушылардың ұлттық құндылықтарын қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Қазіргі таңда отандық қосымшаларды сабақ барысында қолдану кеңінен орын алғандығы сипатталады.

Тірек сөздер: мобильді қосымша, бастауыш сынып, ұлттық құндылық, заманауи технология, мобильді құрылғы.

Аннотация: в статье рассматривается проблема формирования национальных ценностей учащихся в процессе обучения с помощью мобильного приложения. В настоящее время характерно широкое использование отечественных приложений в ходе занятий.

Ключевые слова: мобильное приложение, начальная школа, национальная ценность, современные технологии, мобильное устройство.

Abstract: The article deals with the problem of formation of national values of students in the learning process using a mobile application. Currently, the widespread use of domestic applications in the course of classes is typical.

Keywords: mobile application, elementary school, national value, modern technology, mobile device.

Бүгінгі қоғамдық – әлеуметтік жағдайда рухани – идеологиялық қайшылықтар тұсында ұлттық құндылықтарын қалыптастыру басты назар аударатын жағдай.

Мемлекеттік және ұлттық құндылықтар ретінде баса айтылатын мәселе Атазаңның 9 бабында көрсетілген – еліміздің Мемлекеттік рәміздері – Ту, Елтаңба, Әнұран болуға керек. Олардың сипаттамасы және пайдалану тәртәбә Конституциялық заңмен белгіленген. Ал 34-баптағы екі тармақта әркім Қазақстан Республикасының Конституцияын және заңдарын сақтауға, басқа адамадар құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге, әркім Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздерін құрметтеуге міндетті екендігі қадап айтылған [1].

Егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейде өзіміздің ұлттық кодты таныту мақсатында Мобильді қосымшаларды қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру ісіне ерекше мән берілуде. Ендеше, Мобильді қосымшалар арқылы бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастырудың қоғамдық мәні зор.

Қазіргі заманғы ақпараттық әлемде, кез келген уақытта байланыста жүру, қажетті ақпаратқа қол жеткізу, жалпы қоғамды ақпараттандыру үшін Мобильдік құрылғылар арқылы

Мобильді қосымшаларды пайдалану мен оны дамыту өте маңызды. Мобильді құрылғыларға арналған ақпараттық технологияларды дамыту белсенді түрде дамып келеді.

Мобильді қосымша - белгілі бір тұтынушылар тобына арналып құрастырылып, олардың қандай да бір мәселелері мен қиындығын шешуге бағытталған. Мобильді қосымша - нақты платформаға орнатылған, белгілі бір әрекеттерді шешуге болатын функционалдығы бар арнайы бағдарлама [2].

Мобильді қосымшаларды құрастырудың заманауи технологиясы дамып, кешенді түрде қолданып келе жатыр. Технологияның қарыштаған заманында күн сайын мыңдаған мобильді қосымшалар құрастырылып, Google Play және Apple App Stores-қа жарияланып, кең қолданысқа шығуда. Бұл Мобильді қосымшалардың ең көп тарағандары әртүрлі ойындар мен қарым-қатынас жасауға арналған әлеуметтік желілер және көптеген электрондық коммерциялық қосымшаларды атауға болады. Барлық қосымшалар, егер кәсіби түрде құрастырылса, Мобильді қосымшалар адам өміріндегі күнделікті ісәрекетін жеңілдету үрдісіне пайдасы мол болмақ.

Бастауыш сынып пәндерінен алдын-ала дайындалған критерийлер мен дескрипторлар бойынша жұмыс түрлерін жүрізу кезінде ұлттық құндылық тапсырмаларын, оның ішінде мобильді қосымшаларға байланысты тапсырмалар үлгілерін табу қиындықтар туғызады.

Қазақстан Республикасы ұлттық саясатының тұжырымдамасында: «...еліміздің тәуелсіздігі мен егемендігін, саяси және экономикалық дамуының тірегі болатын ұлттық құндылықтар мен ұлттық мұраттарды бойына сіңірген патриоттық рухтағы білімді жаңа ұрпақ тәрбиелеу, ғылымды жан-жақты дамыту. Ол үшін білім жүйесі жас азаматтардың қазақ тарихы мен мәдениетіне, мемлекеттік тіліне деген құрметін арттыруға Қазақстан Республикасына, оның мемлекеттік рәміздеріне, құндылықтарына деген сүйіспеншілік сезімдер мен отансүйгіштік қасиеттерді өсіруге бағыттау керек,- деп көрсетілген. Бұл өз кезегінде ұлтымыздың болашағы бүгінгі жас ұрпақтың бойында ұлттық құндылықты қалыптастыру қажеттігін көрсетеді, ал оны бастауыш сынып материалы негізінде бастау керектігі білім берудің бастауыш деңгейінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Ұлттық құндылықтарды тану адамның іс-әрекетін белгілі бір деңгейде бағыттап, әлеуметтік тәртібін анықтайды. Бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылық бағдар қалыптастырудың теориясын қарастыра отырып, оны тәжірибелік тұрғыдан нақты және дәйекті талдау мазмұн мен мәнді сақтап, ықшамдауды қажет етеді.

А.Байтұрсынов мінез іштен туады: бірақ шыныға жетпей тұрғанда мінез түрін тәрбиемен өзгертуге болады. Адамға тәрбие беруші әуелі ата-ана, сонан соң ұсақ, мектеп, тұрмысындағы төңірек. Өмірінде қандай тұрмыс көрсе, нендей адамдармен кездессе, жолдас болса, істес болса солардан өнеге көріп, үлгі алмақ. Өнер, ғылым бар жұрттар, адамдар тәрбиені ата-анадан да, төңірегінен де, мектептен де, әдебиеттен де алады. Сөйтіп, адам мінезіне өң беретін үй іші, мектеп, төңірек болып шығады. Бұлардың өзі де, адамдар түрлі болып туғандықтан, түрлі болады. Сондықтан олардан тәрбие алған адамдар да түрлі мінезді, түрлі құлықты болмақ [3]. Ұлттық құндылықтың отбасынан басталатынын ескерсек, оны мектеп, қоршаған орта сияқты құндылықтарға ұштастыру қажеттігін көрсеткенін көруге болады. Автор отаншылдыққа тәрбиелеудің негізі саналатын отбасы, отбасылық туыстық қатынас және Отаны, туған жерімен байланыстыра қарастырған. Туған елді өркендету мәселелерін шешу үшін ең алдымен білім беру саласына басымдық беру қажеттігін көреміз. ынсыз шұбарлануының қандайына болса, да қарсы тұруы тиіс.

Білім берудегі мобильді технологиялар білім алушылардың ақпаратқа қол жеткізуін және мобильді білім беру орталарымен өзара іс-әрекетін оңтайландыратын, сондай-ақ олардың мобильді технологияларды білім алу, білім алмасу мақсаттарында пайдалануы арқасында кеңінен таралып отыр. Бүкіл әлемде мобильді телефондарды және мобильді қосымшаларды (приложение) білім беру мақсатында пайдалану үрдісі жылдан-жылға артып келеді. Себебі мобильді оқыту оқушылармен қатар мұғалімдерге кең мүмкіндік беретін жаңа технологиялық прогресске айналды. Әсіресе мұғалім оқушылармен бұл құрылғыларды ақпарат алмасу, сөздіктермен түрлі деректерді, ақпарат көздерін т.б.мәліметтерді іздеу үшін пайдаланады.

Осыған байланысты біз қазіргі көз ілеспес қарқынмен өзгеріп отырған жаңа технологияларға бейімдеп, яғни Мобильді оқыту арқылы оқушыларды ұлттық құндылыққа баулу мәселесі өзекті болып табылады.

Мобильді оқыту технологиясы 1968 жылы Америкада алғаш рет пайда болды. Алан Кей және Learning Research Group әріптестері Dynabook, оқытуға арналған компьютер құрастырып шығарды. Алан Кей оны «барлық жастағы балаларға арналған дербес компьютер» деп атады. Содан бері Мобильді оқыту технологиясы ақпараттық технологиялармен қатар дамыды.

Қазіргі кезде Мобильді қосымшаларды енгізу оқушылардың мүмкіндіктері мен талаптарын гаджет пен компьютер арқылы жүзеге асыруды жылдамдатып болашаққа қарай екпінді қадам жасатып отыр. Ол үшін бүгінгі күні сабақ берудің жаңа тәсілдерін жасау бағытында жақсы жұмыс істеу қажет, олар оқушылардың білім деңгейін, шығармашылық қабілеттерін арттырып, компьютер мен гаджеттерді де тез игеруге жағдай жасап отыр.

Қазіргі сабақтарда қолданатын электрондық ресурс, Мобильді қосымшалардың бірі «Qonzhyq App» қосымшасы «Qonzhyq App» Мобильді қосымшасын әдебиеттік оқу, дүниетану, математика, қазақ тілі пәндеріне кеңінен қолдануға болады.

«Әдебиеттік оқу» пәні «Өнер» бөлімі, «Ат – ер қанаты» тақырыбында ***«Qonzhyq App» қосымшасы*** *арқылы орындалған тапсырманы ұсынамыз.*

Сабақтың тақырыбы: «Ат – ер қанаты». «Атқа міндім». *Қастек Баянбай*

Оқу бағдарламасына сәйкес *оқыту мақсаттары*:

3.2.1.2 – шығарманы іштей саналы түрде түсініп, көз жүгіртіп, шолып, түртіп алып, қажетті ақпаратты тауып, белгі қойып, сын тұрғысынан бағалап оқу.

Сабақтың басы: Психологиялық ахуал орнату сергіту сәті. https://youtu.be/J846twhH8PA

Ой қозғау.

Qonzhyq App қосымшасына кіріп басты беттен мультфильмдер бөліміне өтеміз. Мультфильмдер бөлімі бірнеше бөлімшелерден тұрады, сол бөлімшелерден «Қызықты энциклопедия» бөліміне кіреміз де тақырыбымызға сәйкес «Жылқы» тақырыбын таңдап, балаларға жылқы туралы қызықты мәліметті тыңдауды ұсынамыз.

Сабақтың ортасы: Балалар тыңдалым арқылы өз ойларын, пікірлерін білдіре отырып сұрақтарға жауап береді.

Тапсырманы жақсылап тыңдайды.

Дескриптор:

- Жылқы туралы қызықты мәліметпен танысып тақырып аясында ой бөліседі.
- «Ботай қоры» туралы түсінікпен танысады.
- Жылқының әбзелдерімен танысады.

Сабақтың аяғы:

«Сұрақ -жауап» әдісі

Бүгінгі сабақта не үйрендің?

Сен үшін не қиын болды?

Саған қандай тапсырма қызықты болды?

Қорытындылай келе, оқушылар оқыту үдерісінде ұлттық құндылықтар жөніндегі ақпараттарды ғана игеріп қоймай, сонымен бірге Мобильді қосымшалар арқылы жекелеген фактілерді нақты игеруге және оларды жүйелеуге қол жеткізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Бапаева М.Қ. Тұлға психологиясы [Текст] : оқулық / М. Қ. Бапаева, И. Ә. Әбеуова, С. Т. Бапаева. - Алматы : НұрлыӘлем, 2010. - 192 бет.
3. Байтұрсынов А. Шығармалары. - Алматы, 1989. - 151-б.

РЕФЛЕКСИЯ МЕН КЕРІ БАЙЛАНЫС ТӘСІЛДЕРІ

Әкімжанова Жайна Мұратқызы,
Математика пәні мұғалімі
Түркістан облысы, Түркістан қаласы
Нұртас Оңдасынов атындағы Түркістан мамандандырылған мектеп интернаты

Жолбарыс Асқар Жомартұлы,
Физика пәні мұғалімі
Түркістан облысы, Түркістан қаласы
Абай атындағы №31 жалпы орта мектеп

Есенкабылова Саулекул Аманкелдиевна,
Математика пәні мұғалімі
Түркістан облысы, Сауран ауданы,
Абай атындағы жалпы білім беретін мектеп

Аңдатпа: Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдердің негізгі ажырамас бөлігі рефлексия болып табылады. Сондықтанда, бұл мақала осы негізде жазылған. Мақалада рефлексия мен кері байланыс түрлері, түрлі әдіс-тәсілдері көрсетілген. Сабақ барысында алып қолдануға негізделген рефлексия парақтары ұсынылған.

Аннотация: Основной составной частью интерактивных методов обучения является рефлексия. Поэтому эта статья написана на этой основе. В статье представлены виды рефлексии и обратной связи, различные методы и приемы. Представлены рефлексивные листы, основанные на использовании уроке.

Annotation: The main component of interactive learning methods is reflection. Therefore, this article is written on this basis. The article presents the types of reflection and feedback, various methods and techniques. Reflective sheets based on the use of the lesson are presented.

Тірек сөздер: кері байланыс, әдіс-тәсілдер, интербелсенді әдіс, рефлексия, бағалау

Ключевые слова: обратная связь, методы, интерактивный метод, рефлексия, оценка

Keywords: feedback, methods, interactive method, reflection, evaluation

Рефлексия педагогтің өз білімін, әрекеттерін талдау және осы негізде өзіне есеп беру болғандықтан мұнда басқа адамдардың пікірлері мен бағалауының алатын орны ерекше, себебі өзіне сырт көзбен қараған адам басқа адамдардың өзі туралы пікірлері арқасында рефлексиясын тереңдете түседі. Өзі жайлы сырт пікірлерді қарым-қатынаста біледі адам. Болашақ әрекеттерін түзетуде, адамның қайда және қандай екендігін білуде көмектесетін, алдағы уақытта дұрыс жоспарлауға септігін тигізетін кері байланысты-әрекеттерді ынталандыруға бағытталған рефлексияның ақпараттық негізі деп қабылдасақ болады [1].

Кері байланысқа қатысты педагогтің ұстанғаны дұрыс ережелері

Кері байланысты ұсынғанда	Кері байланысты алғанда
Позитивті болу Бағалаушы болмау Кеңес бермеу, үйретпеу, тек ұсыныс жасау Ынталандыруға ұмтылу Сыпайы болу Көмектесу, жәрдем беру Тең ұстау Сәттілікке бағыттау	Ризашылық білдіру Тыңдай білу Мадақтай білу

АУЫЗША. Білім алушыларды рефлексияға шақырып, кері байланыс алу үшін оларға келесі сұрақтарға жеке және бірлесе отырып ауызша жауап беруді тапсыруға болады:

Бос орынды толықтыра отырып жауап береді	Тікелей қойылған сұраққа жауап береді

Бүгін мен ..... білдім	Сабақты қалай атар едіңіздер?
Маған ..... қызық болды	Сабақтың мақсатына жеттік пе? Неліктен олай ойлайсыздар?
Маған ..... қиын болды	Сабақтан кейінгі көңіл күйіңіз қандай?
Мен ..... тапсырмаларын орындадым	Сабақта ең маңызды не болды?
Мен ..... екендігін түсіндім	Бұл сабаққа қандай өзгерістер енгізер едіңіздер?
Мен енді ..... жасай аламын	Өз жұмыстарыңызға қанағаттанасыздарма?
Мен ..... екендігін сезіндім	Өзіңізді не үшін мақтар едіңіз?
Мен ..... иемдендім	Сабақ қорытындысы қандай болады деп ойлайсыздар?
Мен ..... үйрендім	Сабақ қорытындысы бойынша кімді мақтар едіңіз? Неліктен?
Мен ..... жасап көремін	Кімнен жақсы көмек алдыңыз?
Мені ..... таң қалдырды	Келесі сабақтың мақсаты қандай болады деп ойлайсыздар?
Сабақ менің өміріме ..... берді	

ЖАЗБАША. Рефлексия парағы. Сабақ соңында білім алушылар төменде көрсетілген кестелерді толтыра отырып сабаққа кері байланыс береді.

Сабақтағы жетістіктерім	**Оның себептері**	**Сабақтағы кемшіліктерім**	**Оның себептері**

Сабақта үйренгенін бағалау

Ұнады	**Неліктен?**	**Қиын болды**	**Неліктен?**

Мұғалімнің қойған бағасын түсіндіру

Мұғалімнің қойған бағасы	*Неліктен бұл бағаны маған қойды?*

«Менің сабақтан кейінгі әсерім» кестесі

Қандай ой пайда болды?	**Не сезіндім?**	**Не ұнады?**	**Не қиын болды?**

«Білемін, білдім, білгім келеді» кестесі

Оқу материалы(ақпарат, ұғым, түсінік, құбылыс,формула,теорема т.б.)	**Бұрыннан білемін**	**Бүгін сабақта білдім**	**Тағы да білгім келеді**

«Сабақтағы проблемалар» кестесі

Қиындықтар	**Себебі**	**Шешімі**

Қателермен жұмыс кестесі

Қателерім	**Неліктен қате жібердім?**	**Қалай түзетуге болады?**

«Сабақтағы жетістіктер» кестесі

Тақырып	**Қуаныш**	**Сәттілік**

Сабақты талдау кестесі

Сабақтың негізгі идеясы	Сабақтағы жаңалық	Сабақта ұнаған тәсіл	Сабақтағы басты қиындық

«Бес саусақ» тәсілі

Оқушылар параққа алақандарын қойып, оны жиегімен қаламмен айналдырып өтеді. Осыдан соң олар сабақ туралы мынандай сұрақтарға жауап беріп, салынған саусақтарына жазады: Бас бармақ-басты мәселе. Бүгін сабақта ең құнды мәселе қандай болды? Балалы үйрек- бірлесу. Мен топта/жұпта қалай жұмыс жасадым? Кімге көмек бердім? Ортан терек-ойлану. Мен бүгін қандай білім мен тәжірибе алдым? Шылдыр шүмек-шынайылық. Сабақ маған ұнады ма? Неліктен?Кішкентай бөбек-көңіл-күй ахуалы. Мен сабақта өзімді қалай сезіндім?[2]

«Кемпірқосақ» тәсілі

Тақтадағы кемпірқосақ суретіне өз есімдері жазылған стикерлерді желімдейді. Олар ең төменгі қызыл түстен ең жоғары орналасқан күлгін түске стикерлерді жабыстыру арқылы өздерінің сабақтағы түсінік (немесе көңі-күйі) деңгейін білдіреді.

Шеңбердегі доп

Білім алшылар шеңберлене отырып, бір-біріне кішкене допты лақтырады. Допты қолына алған білім алушы сабақ туралы бір сөйлем айтады.

Пікірлер базары

Білім алушылардың әрбір шағын тобы флипчартқа сабақтың өздері ең маңызды деп шешкен бір тұсын жазады. Флипчарттар қабырғаға ілінеді. Әр флипчарттың қасында сұрақтарға жауап беретін оқушы тұрады. Басқа топтар «Галереяны шарлау» тәсіліндегідей флипчарттан флипчартқа көшіп, оның төмен жағына стикерлермен өздерінің комментарийлерін, сұрақтарын, пікірлерін, келісетін тұстарын, қарсы тұстарын, қойған бағаларын жазады. Сұрақтарға жауап берушілердің алмасып отырғаны дұрыс. Ең соңында әрбір топтар өз флипчарттарына оралып, барлық пікірлермен танысады, оларды талқылайды, сұрақтарға жауап іздейді, нәтижелерін барлығына ауызша жариялайды.

Ермексазбен көңіл-күйді жеткізу

Білім алушылар ермексазбен әртүрлі пішінді фигуралар жасап, өз күйлерін көрсетеді. Мұнда да мұғалім жасалынған бейнелер, олардың түстеріне назар аудару қажет

«Плюс, минус, қызығамын» кестесі

Осы әдістің авторы болып келетін Эдвард де Боно айтқандай: «Қатып қалған ештеңе жоқ!», дегендей, кестедегі мәтіндерді шығармашылықпен өзгертуге болады [3].

Білім алушылар жекелей/шағын топ ішінде келесідей кестені толтырғаннан кейін, оны талқылап, қорытынды жасағаны дұрыс

«Плюс» (+)	Сабақта қызық болған, пайдалы болған мәселелер мен жайттар жазылады
«Минус» (-)	Сабақта сәтсіз шыққан, пайдасы жоқ мәселелер мен жайттар жазылады
Қызығамын (?)	«Не білгім келеді?» , «Бұл мен үшін қызық болды ма?» деген сұрақтарға жауап келтіру

Рефлексиялық эссе

Білім алушылардың мына сұрақтарға жауап бере отырып, сабақта туындаған ойларын тізбектейді:

- Алдымен біз былай деп ойладық .....
- Одан кейін біз мына проблемаға тап болдық .....
- Проблеманы шешу үшін біз ..... жасадық
- Бұдан біз ..... көрдік
- Демек, бұл мынаны білдіреді .....
- Сонымен біз ..... деген шешімге келдік.

«Мен білемін!» кестесі

Мен білемін!						
Тақырып: «Натуралды және бүтін көрсеткіштері бар дәреже»						
№	**7 «А» сыныбы**	**Бірдей негізді дәрежелерді көбейту және бөлу**	**Ортақ мүшені жақшаның сыртына шығара отырып, көбейткішке жіктеу**	**Ұқсас мүшені біріктіру**	**Дәрежесі бар ұғымдарды түрлендіру**	**Дәрежесі бар бөлшекті қысқарту**
1	Әділ Алижан	жасыл	сары	жасыл	жасыл	жасыл
2	Әшім Нұрислам	көк	жасыл	көк	жасыл	жасыл
3	Байдуллаева Жансая	жасыл	көк	жасыл	жасыл	сары
4	Бегайдар Дариға	сары	сары	қызыл	жасыл	қызыл
5	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Бояулар нені білдіреді?			
Жасыл	**Көк**	**Сары**	**Қызғылт**
Барлық тапсырмаларды өзім орындай аламын	Қиындығы орта деңгейдегі тапсырмаларды орындаймын	Тапсырмаларды мұғалім көмегімен орындаймын	Тапсырмаларды түсінбеймін, орындай алмаймын

Қорытындылай келе, кері байланыстың негізгі мақсаты өтілген сабақты бағалау емес, жақсы не жаман екендігін анықтау емес, керісінше , не жасалу керектігін көрсету. Кері байланыс оқыту мен оқу, үйрету мен үйрену қалай жүріп жатқандығын және сапасын анықтау мүмкіндігін беретін құрал десек болады. Бұл арқылы оқу мен оқушылардың жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауға болады. Кері байланыс дұрыс жауап немесе бағыт таңдалып, қателерді түзету әрекеттерін іске қосады.

Әдебиеттер тізімі

1. Тойбазарова Н.А. Интерактивті оқыту. Әдістемелік нұсқаулық. Ақтөбе, 2006.- 37 бет.
2. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы. – Астана: 2014 – 188бет.
3. Дьюи Д. Психология. Совершенство,1997. -21 бет

ДЕКОМПОЗИЦИЯ: МАЗМҰНДЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕГІ ТИІМДІ ҚАДАМДАР

Канагатова Мадина Нурлановна,
педагогика ғылымдарының магистрі
Астана қаласы №7 Ғали Орманов атындағы
мектеп-гимназиясы,
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада математикалық есептерді шығаруда декомпозицияны қолдану жолдары қарастырылады, сонымен қатар осы процессті автоматтандыруға көмектесетін алгоритм ұсынылады. Кез-келген күрделі дағдыларды оңай және тиімді игеру үшін оны ыдыратып, оның әр бөлігін автоматизмге келтіру "Декомпозиция" деп аталады.

Тірек сөздер: декомпозиция, автоматтандыру, оқшаулау, қарқындылық, нысандар.

Бастауыш білім беру үлгілік оқу бағдарламасында қойылатын талаптардың бірі баланың ұшқыр қиялын дамыту. Бастауыш мектепте математиканы оқыту үрдісінде маңызды аспектілердің бірі күрделі есепті кішігірім және жеңіл компоненттерге бөлу процесі, яғни, декомпозиция дағдыларын дамыту. Декомпозиция оқушыларға есептерді кезеңдерге бөлу және оларды бір-бірден өңдеу арқылы тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Бұл мақалада математикалық есептерді шығаруда декомпозицияны қолдану жолдары қарастырылады, сонымен қатар осы процессті автоматтандыруға көмектесетін алгоритм ұсынылады. Кез-келген күрделі дағдыларды оңай және тиімді игеру үшін оны ыдыратып, оның әр бөлігін автоматизмге келтіру керек. Оны "Декомпозиция" дейміз. Оны толығымен түсіну үшін мысал қарастырсақ болады. Оқу дағдысын қалыптастыру үшін ең алдымен, әріптерді білу: оларды мәтінде тану және олардың қалай оқылатынын түсіну қажет. Содан соң, парақтағы ақпараттың орналасуын бағдарлай білу. Кейін, ашық буындарды еркін оқу және үш әріптен тұратын сөздерді оңай және қатесіз оқу қажет болады. Ең соңында ғана қарапайым сөйлемдерді еркін оқи білу керек. Мұның бәрі қарапайым мәтінді оқу үшін ғана. Егер бала әріптерді тануды үйренбесе, буындарды оқу қиынға соғады. [1, б. 15]

Берілетін тапсырманы өзімізге де, білім алушыларға да жеңілдету үшін біз алдымен оқу дағдыларын ең негізгі дағдыларға бөлеміз және оларды автоматизмге жеткізе отырып, бөлек жаттықтырамыз. Мысалы, бала әріптерді ойланбастан тани бастағанда, буындарға ауысамыз. Буындар қиындық тудырмаған кезде сөздерге көшеміз және әрі қарай жылжи береміз. Біз мұны кез-келген дағдымен жасай аламыз. Оны құрамдас бөліктерге бөлеміз, ішкі дағдылардың әрқайсысын жаттықтыру үшін құралды таңдаймыз, ішкі дағдыларды автоматизмге жеткіземіз, содан кейін ғана оқуымызда алға жылжимыз.

Математикалық сөз есепке байланысты тапсырма алсақ, есеп шығарудың ішкі дағдылары процестерін автоматтандырамыз. Ол үшін берілген алгоритм бойынша орындалатын 10-20 тапсырма жиынтығын береміз. Декомпозицияны қолдану арқылы математикалық есептерді шешудің бірінші қадамы сілтеме сөздерді оқшаулау және белгілеу болып табылады. Бұл сөздер мәселенің негізгі элементтері болып табылады, оны шешуге қажетті операциялар мен әрекеттерді анықтайды. Негізгі сөздердің астын сызу немесе бөлектеу оқушыларға тапсырманың олардан не талап ететінін дәл анықтауға көмектеседі. Сонда оқушы есептерде тірек сөздерді (нысандарды) анықтап, белгілейді (астын сызады). Барлық есптерде орындап шығады. Бөлектелген анықтамалық сөздерге сүйене отырып, оқушылар есеп элементтері арасындағы байланыстарды бейнелейтін қысқа мәлімдеме немесе диаграмма құра алады. Бұл қадам студенттерге проблеманы елестетуге және оны шешу үшін қолданылатын қадамдарды жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді. Яғни оқушылар белгіленген тірек сөздер бойынша қысқаша шарт немесе сызбаны барлық есептер үшін жазады. Декомпозиция сонымен қатар есепте қамтылған мәселелерді атап өтуді қамтиды. Бұл оқушыларға есепті

шешу кезінде нені есептеу немесе табу керектігін нақты анықтауға көмектеседі. Сонда олар қажетті сұрақтарды белгілеп шығады. [2, б. 7]

Келесі қадам - декомпозиция нәтижесінде туындаған әрбір шағын мәселенің қадамдық шешімін жазу. Бұл балаларға өз ойларын жүйелеуге және мәселені жалпы шешу үшін қадамдар тізбегін жасауға мүмкіндік береді. Шешімді жазғаннан кейін әрбір қадамның дұрыстығына көз жеткізу керек. Ең соңында, берілген процесін тиімді автоматтандыру үшін білім алушылар әрбір қадамды аяқтау, яғни есеп шығаруға кеткен уақытты белгілеуі керек. Бұл шектеулі уақыт жұмыс істеу дағдысын дамытады және мәселелерді шешудегі жалпы өнімділікті арттырады.

Осы процессті автоматтандыруға көмектесетін алгоритм бірнеше принциптерден тұрады. Олар: оқшаулау, қарқындылық, кері байланыс принциптері. Оқшаулау, қарқындылық және кері байланыс принциптерін пайдалану білім алушылардың математикалық есептерді шешу дағдыларын және олардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі. [3, б. 31]

Оқшаулау принципі мәселені шешуден бұрын негізгі элементтерді белгілеуді қажет екенін көрсетеді. Фонетика мен оқу ережелерін меңгеруден басталатын шет тілін үйрену тәсілі сияқты, математикада біз тапсырманың негізгі құрамдас бөліктерін бөліп көрсетеміз. Мысалы, сандарға есептер шығаруда қосу, алу және басқа амалдарды бөліп алып, оларды бөлек қарастыруды үйренеміз.

Екінші маңызды принцип - қарқындылық. Қарқынды жұмыс жасай отырып, біз миымызды үнемі дайын күйде ұстап қана қоймай, сонымен бірге интеллектуалдық төзімділікті де жаттықтырамыз. Жұмыстың жылдамдығын немесе материалдың күрделілік деңгейін арттыру арқылы біз өз алдымызға міндет қоямыз, бұл балалардың өз қабілеттеріне деген сенімін дамытуға көмектеседі.

Үшінші принцип – кері байланыс. Ол ыдырау процесінде шешуші рөл атқарады. Бақылау және қателерді дереу түзету дұрыс емес шешім опцияларын түзетуден аулақ болуға көмектеседі. Қателіктердің себептерін талдау балаларға болашақта оларды қайталамауға көмектеседі. Ал оларды оқу процесінде қолдану практикалық қадамдардан тұрады.

Оқу процесінде декомпозицияны қолдану мәселенің негізгі элементтерін анықтаудан, оларды кішігірім ішкі тапсырмаларға бөлуден, содан кейін олардың әрқайсысын шешуден басталады. Бұл тәсіл процесті жеңілдетіп қана қоймай, ақпаратты құрылымдау қабілетін дамытады.

Бұл әдісті тәжірибе жүзінде де өзімнің сыныбыма қолданысқа алуды бастадым. Тәжірибе соңында, көптеген оқушылар сапалы әрі жылдам нәтиже көрсетті. Мысалы, ең үлкен прогресс көрсеткен оқушы берілген 10 есепті практика басында 28 минутта шығаратын. Соңына таман ол көрсеткіші 10 минутқа қысқарды. Практиканың қысқа уақытта өткенін ескерсек бұл өте жақсы көрсеткіш болып саналады.

Қорытындылай келе, есепті құрамды бөліктерге жіктеу; күрделі мәселелерді немесе жүйені күрделілігі шамалы бірқатар мәселерге немесе ішкі жүйелерге бөлшектеу әдісі және оларды тізбектей шешу немесе модификациялау есептерді шешудегі тиімді қадамдар болып табылады. Бастауыш сынып математикасындағы декомпозиция күрделі есептерді шығаруды жеңілдетіп қана қоймай, жүйелі ойлауды дамытуға ықпал ететін қуатты құрал болып табылады. Оқу процесінде декомпозиция алгоритмін қолдану оқу нәтижелерін жақсартып қана қоймай, сонымен қатар оқушыларды болашақта күрделірек математикалық есептерге дайындайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Москвина В.А. Развитие научного наследия А.Р. Лурия в отечественной и мировой психологии. Москва – Белгород, 2007. – 191 б.

2. Демидова Т.Е., Tonkix А.Р. Мәтіндік тапсырмаларды шешу теориясы мен практикасы. - М.: Издательский центр «Академия», 2002 ж.

3. Болатқызы А. «Теориядан жаңа тәжірибе арқылы шебер педагогқа дейін. Нормативті құжаттардан бастап, нәтижелі сабақ беруге дейін қамтылған, педагогтердің әліпбиі» авторлық курсы №38550. Астана, 2023. – 95 б.
4. Сағымбекова П. С. Тортаева А. С. Тлеубаева Э. Ы. Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі: оқу құралы. Тараз. 2016. - 234 б.
5. Ибрагимов Р. Математика бастауыш курсының негіздері: оқу құралы Алматы. Альманах, 2020. – 209 б.
6. Байниязов Р.С. Қайдауылов Ғ.Т. Кіші оқу жасындағы балалардың логикалық ойлауын жаттықтыру тәсілдері https://qazmath.net/bolimder/qazaqsha-kitaptar/
7. Истомина Н.Б. Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі: Оқу құралы. posobie dlya stud. Сәр. пед. оқу заведени мен фак-ов нач. педагогикалық сыныптар. - М.: ЛИНКА-ПРЕСС, 1998 ж.

ФОРМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА СОВРЕМЕННЫХ УРОКАХ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Умарова Гульмира Иссаевна,
педагог- исследователь, учитель географии
ОСШ № 14 им. М. Сапарбаева

Бердимуратова МаржанТастанбековна,
Педагог – исследователь, учитель казахского языка и литературы,
заместитель директора по инновации

Лапаева Пакиза Ибрагимовна,
педагог- исследователь
учитель английского языка,
ОСШ № 14 им. М. Сапарбаева
Туркестанская область, Сайрамский район

Аннотация: XXI век нанотехнологии, цифровые технологии — это неотъемлемая часть всех сфер современной жизни человечества, и образовательные учреждения активно внедряют их в учебный процесс. Технологии используются в различных аспектах учебного процесса: от решения административных задач до выполнения домашнего задания в онлайн - режиме. Преимущества цифровых устройств делают их необходимым элементом в школе. В данной статье мы рассмотрели, как компьютерные, именно цифровые технологии могут облегчить процесс преподавания, и почему, и для чего,учителям как нужно больше применять их в учебном процессе.

Аңдатпа: XXI ғасырдағы нанотехнологиялар мен цифрлық технологиялар қазіргі адам өмірінің барлық саласының құрамдас бөлігі болып табылады және оқу орындары оларды оқу үдерісіне белсенді түрде енгізуде. Технологиялар оқу процесінің әртүрлі аспектілерінде қолданылады: әкімшілік тапсырмаларды шешуден бастап онлайн режимінде үй тапсырмасын орындауға дейін. Цифрлық құрылғылардың артықшылықтары оларды мектепте қажетті элемент етеді. Бұл мақалада біз компьютерлік, цифрлық технологиялардың оқыту үдерісін қалай жеңілдететінін және мұғалімдер оларды оқу процесінде неліктен және неліктен көбірек пайдалану керектігін қарастырдық.

Abstract: XXI century nanotechnology and digital technologies are an integral part of all spheres of modern human life, and educational institutions are actively introducing them into the educational process. Technologies are used in various aspects of the educational process: from solving administrative tasks to completing homework online. The benefits of digital devices make them a necessary element in the school. In this article, we looked at how computer, digital technologies can facilitate the teaching process, and why, and why, teachers need to use them more in the educational process.

Ключевые слова: цифровые технологии, аудиофайлы, видеофайлы, дистанционное обучение, продуктивность образовательного процесса

«Ключевая роль в школе пренадлежит учителю, необходимо разработать систему моральных и материальных стимулов для сохранения в школах лучших педагогов и

постоянного повышения их квалификации дляпополнения школ новым поколением учителей.»

Сегодня перед педагогами стоит главная задача - эффективное применение цифровых технологий на уроке. Наш XXI век - век цифровых технологий, жизнь человека тесно связана с цифровыми технологиями: начиная от нахождения рецептов в интернете и заканчивая дистанционным обучением. И также не обошлось и без внедрения цифровыхтехнологий в образование. В настоящее время цифровые технологии используются на всех уровнях образования.

Прежде чем рассмотреть влияние и использование цифровых технологий в образовании, необходимо их определить. Цифровые технологии в образовании — это способ организации современной образовательной среды, основанный на цифровых технологиях. Основной целью использования цифровых технологий в образовании является повышение качества образования за счет использования новых цифровых технологий и цифровой трансформации школы. В качестве примера такой технологии рассмотрим электронный журнал. Он позволяет детям не только получать домашнее задание, но и скачивать необходимые файлы для подготовки к урокам (презентации, аудиофайлы и видео материалы, тесты, таблицы, вопросы.). Родители учащихся не только могут узнать об учебных успехах ребёнка, но и прочесть в комментариях педагога о необходимости уделить внимание повторению отдельных тем.

В современном мире – мире нано технологий важно понимать, стремительное развитие цифровых технологий. Они неразрывно связаны с обучением. Каждый интеллектуально развитый человек не мыслит себя без интернета, и других цифровых технологий. Интернет охватил все сферы нашей жизни, в том числе и образование. Теперь каждый ученик, студент, учитель, имеет большие возможности, а именно: дистанционное обучение, широкий доступ к информации во всем мире. На наш взгляд, роль всемирной сети в обучении весьма весома, потому что экономит наше время и повышает эффективность самого процесса получения образования. С помощью интернета каждый обучающийся может получать любую информацию, писать рефераты, найти электронный учебник или интересующую его книжку, посмотреть любую работа, быть в курсе всех событий в мире, и даже иметь заработок в интернете. Большое преимущество в образовании играют онлайн библиотеки. Они дают возможность найти самые редкие книги, которых вы не сможете достать в самой большой библиотеке.

Огромное значение в современном мире играет в образовании. Но также важную роль дистанционное обучение имеет во всех других сферах жизни человечества. Оно дает новую возможность по изучению и расширению кругозора, что не только очень эффективно, но и целесообразно с точки зрения затраты средств. Этот вид обучения проходит путем получения учебных материалов через интернет.

Каждый обучающийся имеет возможность через интернет проконсультироваться со своим педагогом, а также подготовится к экзаменам. Обучающийся может сдать все тесты и контрольные работы. По нашему мнению, интернет во многом помогает педагогу взаимодействовать с учениками и развиваться одновременно самим помогает заняться самообразованием, приобрести новые необходимые навыки в преподавании и обучении.

Использование новых цифровых ресурсов в преподавании является одним из важнейших аспектов совершенствования и оптимизации учебного процесса. Задача современного педагога разнообразить формы работы, как на уроке, так и во внеурочное время. Использование современных технологий и цифровых инструментов становится неотъемлемой частью образовательного процесса.

В наше время существует много возможностей использовать цифровые инструменты на уроках. Это удобно прежде всего тем, что у любого пользователя в облаке собирается своя копилка ссылок, текстов, документов, и все это – буквально у тебя в под рукой, потому что облачные приложения можно использовать с любого устройства. Многие учатся работать с

текстовым и табличным документами в режиме онлайн. Особенность инструментов такая, что они синхронизируются в реальном времени, и совсем не нужно переносить документ с одного устройства на другой. Если обучающийся не успел сделать задание в школе, университете, колледже, может доделать его дома за компьютером, Педагог может дать доступ на исправление документа . Когда обучающийся отправляет домашнее задание на платформе педагогу приходит уведомление, и он может тут же проверить его, поставить оценку или оставить комментарий. Прямо на цифровой платформе выставляются оценки, ученики получают уведомления на почту, а в электронных таблицах можно автоматически посчитать средний балл. Все это помогает в учебном процессе, делает уроки интересными, а главное – более продуктивными.

Задачами использования цифровых платформ в образовании являются умения самостоятельно работать с интернетом, и добывать нужную вам дополнительную информацию. Цифровые технологии позволяют эффективно проводить фронтальные и индивидуальные самостоятельные работы. Развивают творческий потенциал учащихся, расширяют общий кругозор на применение современных компьютерных технологий.

Применяя информационно – коммуникативные технологии можно увидеть все наглядно: схемы, таблицы, тексты, графики, схемы, аудио, видео.

- Сосредоточить внимание учащихся.
- Решить с помощью наглядности, поставленные задачи на уроке.
- Слушать, видеть, воспроизводить и печатать, а также комментировать, изображения, схемы, рисунки, примеры.
- Использовать мировые библиотеки для подачи информации и получения знаний.

Но также важно следить, чтобы тема урока вызывала интерес обучающихся, и они не уходили от неё! Ведь в цифровой среде, очень легко уйти от самого главного, что педагог пытается донести до обучающегося.

Используя цифровые технологии в практике много лет, мы пришли к выводу что-Основными формы использования цифровых технологий на уроке являются:

1. Закрепление изложенного материала через разные обучающиеся программы.
2. Тестирование с оценками знаний за пройденные материал.
3. Самостоятельные домашние работы учащихся, через развивающиеся программы.

По нашему мнению, обучающиеся лучше усваивают материал, через инфографику и презентации, а не через бумажные носители. Так же с помощью цифровых технологий на уроках физической культуры можно задействовать учащихся подготовительной группы здоровья, и учащихся, которые учатся на дому. Огромный интерес представляют видеоролики и наглядные видео уроки.

В наше время, в школах проводятся практические олимпиады, наша задача, снять на камеру видеоролик и отправить видео, а эксперты уже будут проверять выполнение заданий, и подводить итоги. Нам даже не требуется засекать время, так как эксперты будут делать это самостоятельно, с помощью снятого видеоролика. Это существенно облегчает работу, так как не нужно вести лишнюю бумажную документацию.

Мы считаем, что применение в образовании цифровых технологий — это огромный шаг в организации образовательной деятельности. Правильное и грамотное применение может повысить качество учебного процесса и открывает разнообразие возможностей для развития и применения ИКТ в разных сферах и в образовании, как для обучающихся, так и для педагога.

Список источников и литературы

1. Е.В.Щербакова. Использование дистанционной компьютерной техники в школе – 2019
2. Журнал «Информатика школе», «Информатизация и связь» 2023г
3. А.А.Марко. С.А.Ломакин. А.С.Барабанов Учебная программа для изучения ЭВМ
4. А.М. Кочигина, П.А.Корнилов. Изобретение цифровых двойников. 2019г.
5. Метод. рекомендации по цифровой программе. Е.А. Еремин Е.А.Скларова.

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Мухаметкали Самал Хусайынқызы,
Педагогика ғылымдарының магистрі,
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
«Әл-Фараби атындағы орта мектебі
МДШО бар және Еркін бастауыш мектебі
коммуналдық мемлекеттік мекемесі»

Аннотация: Білімді және тәрбиелі , дүниетанымы кең , ұшқыр ойлы ұрпақ тәрбиелеу үшін — сындарлы оқыту теориясын сабақ үдерісінің негізгі көзіне айналдыру қажет. Осы бағытта білім беру ұйымдарының алдындағы мақсат — мұғалімдер тәжірибесін үнемі жетілдіру және бағалау.

Аннотация: Для воспитания образованного и воспитанного , широкого мировоззрения , сообразительного поколения — необходимо сделать теорию конструктивного обучения основным источником учебного процесса. Цель, стоящая перед образовательными организациями в этом направлении, - постоянное совершенствование и оценка опыта учителей.

Annotation: In order to raise an educated and well-educated generation with a broad world view, it is necessary to turn the theory of constructive teaching into the main source of the teaching process. In this direction, the goal of educational organizations is to constantly improve and evaluate the experience of teachers.

Тірек сөздер: білім,қағида, білім алушы, белсенділік,білім беруші
Ключевые слова: знание, принцип, обучающийся, деятельность, педагог
Key words: knowledge, principle, learner, activity, educator

Білім сапасы білім беруші мен білім алушының – ортақ еңбегінің нәтижесі. Себебі білім игерудің инновациялық тұжырымдамасы оқушының белсенділігімен ұштасады. Білімді болудың басты қағидасы – екі жақты белсенділік [1, б.3]. Егер мұғалім білімді бере берсе, ал оқушы қабылдамаса, одан нәтиже шықпайды. Білім сапасы қашан қалыптасып дамиды? Ол үшін оқушы, ең алдымен, зейін қойып, бар ынтасымен тыңдай білу керек [2, б.23]. Одан кейін есіне сақтауы, түсінуі, қолдана алуы, талдап, бағалай білгені абзал. Мәселенің өзектілігі де осында. Көптеген оқушылар танымның жоғары деңгейін игере алмай, ал оқытушылар игерте алмай жүр.

Мақалада А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Ж.Пиаже, Дж.Равен, ДЖ.Тейлор, А.Әлімов еңбектеріне сүйене отырып, білім алушыларға қажетті білім, дағдылар, тәсілдер, құндылықтарды айқындайтын оқу-тәрбие процесін жетілдіру, оны дамытуға арналған озық тәжірибелерді енгізудің өзекті мәселелері талқыланады.

Іс-тәжірибеде өз нәтижесін беріп, оқушылардың айтылым дағдысын арттырып, бір жүйеге дамыта алатын инновациялық әдістің бірегейі – Ted форматында сөйлеу. Тіпті, БЖБ, ТЖБ тапсырмаларын аталған тапсырманы орындай отырып, оқушының шығармашылық деңгейін, яғни дивергентті тұрғыда ойлауын көруге болады. Оның талаптары төмендегі кестеде берілген:

1 минут ауызша сөйлеу	Тақ/ң ашылуы	Кіріспе, негізгі б., қор/ды	1 пробл. сұрақ	Дауыс ырғ, сөзді ұм/у, ауд. бау/у	1 қан. сөз/ 1 шумақ өлең	Ерекш/к /идея	Функ/қ сау/қ	1 мақал	Стил/к оралым
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Бір қызығы, SWOT әдісін кері байланыс, бағалау кездерінде, белгілі бір тапсырма ретінде де қолдануға болады. Мәселен: Е.Әбікеннің «Пәтер іздеп жүр едік» әңгімесі бойынша оқушының жазған талдауы:

Күшті	Әлсіз
Бізді ойлантты, келешек жайлы толғантты	Өкінішке орай, осындай жағдайлардың өмірде көптеп кездесетіндігі
Мүмкіндігі	**Қаупі**
Баспаналы болу жағын қазірден бастап қарастыра бастадық	Осындай жағдайлар шаңырақтың шайқалуына алып келуі әбден мүмкін

Оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін арттыратын тағы бір әдіс көркем шығармадағы сөз тіркестерімен жұмыс істеу арқылы сөздік қорды молайту. Мәселен, Ә.Кекілбаевтің «Аңыздың ақыры» шығармасының негізінде әміршінің атынан жазылған монолог:

Ресурс	Түсініктемесі
Word Wall	Word Wall – әртүрлі шаблондарды пайдаланып, тапсырмаларды құрастыруға болады: https://wordwall.net/
Formative	Formative- суреттерді, бейнелерді, мәтіндерді косу аркылы интерактивті тапсырмалар жасауға және оқушылардың улгерімін талдауға мумкіндік беретін платформа https://www.formative.com/
Google Forms	Google Forms материалды білу мен түсінуді бағалау үшін жеке тесттер мен сауалнамалар жасауға мумкіндік береді. https://docs.google.com/forms/
Quizizz	Quizizz ойын форматын да білімді бағалау үшін пайдалануға болатын көңілді және интерактивті викториналарды ұсынады. https://quizizz.com/
ProProfs Quiz Maker	Бұл құрал оқушылардын білімі мен түсінігін бағалау ушін тесттер мен бағалауларды жасауға мүмкіндік береді. https://www.proprofs.com/quiz-school/browse

Мен – қатыгез Әмірші. Қолымдағы өткір қылышыммен бәрін жер жастандыруға дайын тұрған тәкаппармын. Адамдардың барлығын қорқыныш пен үміттің екі ұдай аралығында өмір сүруге мәжбүрлеушімін. Жорыққа барғанда жолымда кездескендердің бәрін жалмап жұтудан тайсалмаймын. Ышқына ұлып тұрған желдің өзі менің қаһарыма шыдай алмайды. Кіші ханым мен мұнарашының жанарын пышақтай кескілеп, олардың жан дүниесінде меңіреу тыныштықтың орын алуына себепшімін. Менің ашуым мына желге найза ілікпейтіндей. Ұлып тұрған желден еш айырмашылығы жоқ. Бәрінің сенімдерін сетінетіп, көңілдеріндегі көп түйіткілді қуып шықтым. Өз-өзіме сұрақ қойғым да келеді. Мен неге қатыгезбін? Бұл тылсым құдірет пе? Миыма кіріп шығар емес. Ойлар көкірегімді кернеп барады...

Инновациялық технологиялар қатарына жасанды интеллект немесе ғаламтор көмегімен орындалатын арнайы платформаларды да жатқызамыз.

Цифрлық платформаларды колдану үшін негізгі нұсқаулықтар төмендегідей:

1-кадам. Тіркелу;

2-кадам. Дайын ойын үлгісін таңдау;

3-кадам. Дайын шаблон негізінде жаңа тапсырма құрастыру;

4-кадам. Жеке кабинетке өтіп, құрастырған тапсырманы сыныппен бөлісу.

Жалпы, ақылды адам деп жадында көп мағлұмат сақтаған адамды атамай, өмір алдымызға тосқан (кәсіби, әлеуметтік, экономикалық т,б тұрғыдан) кез келген мәселені шеше алатын адамды айтамыз [1, б.57]. Сондықтан сабақта қолданылатын әр әдіс баланы дамытуға, жетілдіруге арналу керек.

Әдебиеттер тізімі

1. А.Әлімов «Интербелсенді әдістерді мектеп қабырғасында қолдану» -Алматы, 2009
2. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. –М: 1999. -528

ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ, ИХ ВИДЫ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Нұрлыбек Ұлбосын Сағынтайқызы,
Магистр наук, Учитель русского языка и литературы
Школы-гимназии №6,
Жамбылской области, Жамбылского района, с.Туркси6

Аннотация: Инновациялық даму жолында білім беру мекемелері жаңашылдықты қолдау, жаңашыл ұстаз дағдысын қалыптастыру, білім берудің жаңа әрі тиімді жолын қолдана отырып жетістікке жету әдістерін жүзеге асырумен айналысуда. Бұл мақалада «педагогикадағы инновациялар» түсінігі, оның түрлері мен негізгі мәселелері қарастырылған. Жүргізілген зерттеу нәтижелері педагогикалық инновацияны қалыптастырудағы негізгі назар аударатын жүйелерді көрсетті.

Аннотация: На пути инновационного развития образовательные учреждения занимаются поддержкой инноваций, формированием инновационных навыков учителей, внедрением методов достижения успеха с использованием нового и эффективного способа обучения. В данной статье рассматривается понятие «инновации в педагогике», ее виды и основные вопросы. Результаты проведенного исследования выявили основные системы привлечения внимания в формировании педагогической инновации.

Abstract: On the path of innovative development, educational institutions are engaged in supporting innovation, developing innovative skills of teachers, and introducing methods for achieving success using a new and effective way

of teaching. This article discusses the concept of “innovation in pedagogy”, its types and main issues. The results of the study revealed the main systems for attracting attention in the formation of pedagogical innovation.

Тірек сөздер: инновациялық қызмет, инновация, білім, педагогика, педагогикалық инновациялар

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновация, образование, педагогика, педагогические инновации

Keywords: innovative activity, innovation, education, pedagogy, pedagogical innovation

Педагогическая инновация является разновидностью социального новатора и включает в себя связь учителя с новыми профессиональными методами обучения, благодаря чему достигается высокий успех в педагогической деятельности. Педагогическая инновация – это интенсивный путь развития, т.е. реализация образовательной системы с помощью дополнительных ресурсов, а также новых инструментов, устройств, технологий и совместной работы.

В настоящее время понятия «инновация» и «инноватика», представляющие собой особую область знаний, имеющие свой объект исследования, стали неотъемлемой частью современного общества. Скорость их использования настолько высока, что даже упомянутые термины утратили свое значение и вес в образовательной системе общества по сравнению с тем временем, когда они начали использоваться. Постоянное употребление повсюду термина «инновация» направлено лишь на присвоение той или иной степени проекту или определенному продукту, развитию образования и рассматривается как лишь один из способов обеспечения, чтобы наука и общество не отставали от прогресса. порядка развития. На современном этапе развития современного мира не только производственные деятельности и организации, но и каждое отдельное образовательное учреждение должны знать систему инновационного образования. Но, прежде всего, чтобы это осознать, необходимо уметь работать с совокупностью инновационных терминов, уметь различать, является ли учебная работа инновационной, а также уметь различать ее понятия.

Среди основных объектов и направлений инновационного формирования в сфере педагогики особо выделяются: разработка ориентированных на развитие стратегий и концепций образовательных учреждений, постоянное обновление содержания образования, изменение и формирование новых технологий обучения и воспитания в стенах школы, совершенствование и развитие системы общего образования и образовательных учреждений., развитие педагогических кадров, повышение их квалификации, обучение инновациям, проектирование новых полезных систем в образовании, обеспечение эколого-психологической безопасности и грамотности учащихся, мониторинг успешности системы образования и обучения, использование безопасных технологий для здоровья учащихся, мониторинг развития учащихся и образовательного процесса, соответствие требованиям современности, разработка соответствующих методических средств и учебников.

Наряду с другими известными наукам в педагогике широко используются термины с инновационным употреблением, такие как «педагогическая инновационная деятельность». В этой статье мы рассмотрим, что означает этот термин и какие проблемы он может вызвать.

В концепции педагогической инновации она рассматривается как составная часть педагогики, изучающая внедрение инноваций в образовательный процесс и создание научно-исследовательских работ в соответствии с оценочной политикой. Подобные инновации формируются в университетах и научных школах благодаря творчеству отдельных преподавателей и ученых, страсти к инновациям и развитию идей. В целом педагогические инновации можно объяснить как изменения в обычной образовательной системе, направленные на повышение конкурентоспособности и улучшение качества образовательного процесса. Это доказывает, что старые методы обучения, использовавшиеся в прошлом, и теория их принятия никоим образом не препятствуют практическому образованию. Однако каждый человек может выбрать для себя эффективный инновационный процесс развития в педагогике. [1]

Все термины в области педагогики должны использоваться соответствующим образом, чтобы обеспечить непрерывное движение процесса инновационного развития, его

развитие в соответствии с требованиями времени. Обычно существует два типа инноваций: модернизация и трансформация.

Модернизация не предполагает радикального изменения способа образования, она направлена на улучшение процесса обучения путем изменения мелких элементов и усиления объективной ценности образования. Трансформация – это уже радикальные изменения, передовые идеи, цель которых – изменить существующий ход образовательного процесса, реконструировать его и создать новые формы образования. Лучше понимать, что педагогическая инновация – это изменение объектов в области педагогики.

В любом случае педагогическая инновация – это изменения объекта в педагогике, то трудно описать данный термин одним предложением. Ведь происходящее изменение сложный долговременный шаг, который необходимо связывать и с образовательными тенденциями, и с задачами и целями развития, и с решением актуальных проблем.

Педагогическая инновация может быть как на максимальном уровне (новая образовательная система учреждения, новая форма образовательного учреждения), так и на микроуровне, т.е. методические модернизации. К примеру, различные методические комплексы, состоящие из учебных пособий, авторских курсов, программы тестирования. Микро-инновации в педагогике, как правило, новшество отдельного преподавателя или группы людей [2].

К сожалению, как бы ни были интересны педагогические инновации, у них есть и свои проблемы:

- возникновение разных педагогических направлений в одном образовательном учреждении;
- различные требования учащихся, родителей, преподавателей и руководства;
- невозможность внедрения педагогических инноваций из-за несоответствия специально утвержденным образовательным стандартам;
- сложность синтеза существующих и реализуемых образовательных концепций;
- отсутствие профессиональных навыков для успешной реализации идеи.

Кроме того, новаторство в педагогике может столкнуться с проблемой переквалификации и адаптации кадров в инновационной деятельности, сложностью восприятия инноваций и возникновением барьеров.

Однако, проблемы могут возникнуть и когда уже внедрена инновация. Ярким примером может служить единый государственный экзамен. Такой экзамен стирает индивидуальность образования, т.к. не требуется индивидуальных программ, проявления творческих способностей, необходимо лишь, как робот ответить на общие тестовые вопросы. Попытка внесения и выявления творческих и неординарных способностей ученика благодаря блогу «С» также не оказалась успешной. По решению данных заданий невозможно дать объективную оценку индивидуализации человека. И самое главное, что введенный обаятельный экзамен с регламентированными вопросами заставляет отрекаться от более содержательных и творческих блоков образования. Поэтому педагогическая инновация не всегда хорошо [3].

В условиях образовательных реформ особое значение приобретает инновационная деятельность, направленная на внедрение различных педагогических инноваций в профильное образование. Они охватывают все стороны дидактического процесса: форму организации, технологию и содержание обучения, учебную деятельность.

Следствием постоянного развития, совершенствования методов педагогики стали инновационные технологии, т.е. технологии, благодаря которым происходит интеграция новых идей в образование.

Однако внедрение таких технологий сопряжено с рядом трудностей (финансовые средства, консерватизм некоторых чиновников в образовательной сфере, недостаточное развитие технологий). Кроме того, несмотря на очевидную необходимость в инновациях, всё же внедрять их следует с осторожностью. В противном случае неосторожная инновационная деятельность может привести к кризису образовательной системы. И, тем не менее, важно понимать, что педагогические инновации - это неотъемлемая часть развития педагогики, и они

необходимы для совершенствования системы образования.

Реформы в образовании представляют собой систему нововведений, направленных на коренное преобразование и улучшение функционирования, развития и саморазвития образовательных учреждений и системы управления ими.

Педагогические инновации осуществляются по определенному алгоритму: разработка критериального аппарата; комплексная проверка и оценка качества педагогической системы; поиск примеров активных педагогических решений; комплексный анализ научных разработок; разработка инновационной модели педагогической системы; исполнительная интеграция реформы; разработка практической реализации известного закона изменения труда; создание алгоритма внедрения инноваций на практике; введение новых понятий в профессиональный словарь или пересмотр прежнего профессионального словаря; защита педагогических инноваций от псевдоноваторов. [4]

Особенности инновационного образования: работа и развитие с ожидаемым результатом, вера в будущее, постоянная противоречивость, иначе говоря, нестабильность системы, т.е. изменение самого человека, целенаправленное вмешательство в развитие личности, обязательное присутствие дружбы и творчества, совместного творчества, получения помощи через обратную связь и т. д. Все различия и новшества в области педагогики доказывают, что человеческое мышление безгранично, новый педагогический шаг предполагает формирование изменений в системе в соответствии с требованиями. Формирование безграничного мышления – это начало силы, радости и педагогических достижений, которые можно получить посредством обучения, основанного на гедонистическом принципе. Мобильная игра позволяет ученику одновременно преподавать и учиться у ученика. Сама инновационная образовательная методика основана на серии индивидуально-ориентированных шагов. В литературе западных стран этот шаг называется шагом в сторону воспитания студентов. Она синергетическая, системная, компетентностная, диалогическая и деятельностная, культурная, информационно-технологическая, экологическая и синтезирует методы.

Определить принципы и основные закономерности инновационного процесса можно на основе инновационной культуры и образования педагога. Методика инновационного образования закреплена в специально утвержденных образовательных инструментах. Методы обучения определяют интенсивность развития дидактической системы, то есть образовательная система движется вперед в зависимости от эффективности используемых методов. На практике происходит переход от репродуктивных методов к инновационным.

В заключение, считаю, что прежде чем заниматься инновационной деятельностью, необходимо ознакомиться с техникой развития на инновационном пути. Вводя цели, которые могут способствовать развитию области педагогики, всегда поддерживая инновации, определяя оптимальные способы обучения, можно добиться значительных достижений. Но главное – следить за словом «инновация», которое занимает значительное место, независимо от противоречий вокруг методов, которые внедряются, изучаются или увеличивают свою долю в инновационном развитии, и необходимо работать над увеличением уровеня и качества мыслительного интеллекта сотрудников образовательных учреждений и обучающихся в них.

Список источников и литературы

1. Лазарев В.С., Мартиросян Б.П. // Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия. / Педагогика. № 4. – 2004. – С.11-20.

2. Полонский, В.М. Инновации в образовании (методологический анализ) // Инновации в образовании. 2007. № 3.

3. Хуторской, А.В. Педагогическая инноватика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. [Текст] / А.В. Хуторской. – М.: Академия, 2008. – 256 с.

4. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. Казань,2000. С. 440-441.

ҚАЗАҚ СӨЗДЕРІНІҢ ҚҰПИЯСЫ

Омарханқызы Мөлдір,
Астана қаласы, №64 мектеп-лицейінің
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация: Қазақ халқы кез-келген затқа, ұғымға атау бергенде оның көрінісі ғана емес, қасиетін де аша білген. Ұрпағына жұмбақ, жаңылтпаш жаттатып, нақыл сөздермен астарлап ойын жеткізген қазақ халқы дана. Даналығын, қазақ сөздерінің қасиетін сырын ашып, ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы тәжірибе жүзінде сыналған дайын аманаттарына ие болу үшін қазақ тілінің жілігін шағып, майын ішу керек екенін білім алушыларға ұғындыру педагогтердің қолында. Мақалада әр ұстаздың осы құпияны ашу бағытында жұмыс жасау қажеттілігі туралы сөз қозғалады.

Тірек сөздер: этимология, сөз құдіреті, ұлтабар, темірқазық, синонимдер, көмекші құрал

Ана тілін ұмытқан адам
өз халқының өткенінен де,
болашағынан да қол үзеді.
Ғ.Мүсірепов

Кеңес үкіметінің қазақ ұлтына жасаған қастандығының ең зоры қазақ тілінің қолдану аясын шектеу арқылы, бүтін бір ұлттың өткенін ұмыттыру мен келешегінен қол үздіру еді. Қазақ тілінің қолдану аясы шектеліп қана қойған жоқ, зерттелмей де қалды. Міне, қазіргі таңда солақай саясаттың нәтижесінде өз ана тілінен айырылып, ұлтының төл мәдениеті мен тарихына қызықпайтын ұрпақты көріп отырмыз.

Сол мәңгүрттенген ұрпақтың майысқан қабырғасын түзету, ұстаз деген ұлы тұлғалардың қолында тұр. Алайда, ұстаз қолына тіл мәйегінің негізі болатын құрал керек. Көмекші құралдар ақ қағаздай тап-таза болған баланың санасына мәңгі жатталып қалатындай тілі жатық, қарапайым болуы шарт. Қазақ тілі бүкіл түркі елдердің тілінің негізі болғандықтан, өте бай. Сол байлықты әдемі қалпында жеткізу үшін, қазақтың әрбір сөзінің түбіне, мағынасы мен мазмұнына мән беруіміз керек. Қазақ тілі – елдің қазынасы. Тіл – көңілдің бұлағы, ой – қоңырауы. Екі сөзінің бірінен мақалы мен өсиеті қал-майды. Қазақ тілінің шырыны – бабалар өсиеті. Өлмейтін өсиетті естіген кеуде еріксіз тулайды. Ол қасиетті қазақ тілінің құдіреті. Суға салса батпайтын, адуын ағысқа ақпайтын, мәңгілік мағынасы мен бояуын сақтайтын, саналы жан сүйсіне жаттайтын сөз жәннаты. Өсиет – тамырын терең жайған киелі мама ағаш. Жалынын таптаса, күлі сөйлеген, тасты балқытып, темірді илеген қызыл тіл. Тектілігі тұлғасын сомдаған, қуанышы-қайғысын қара өлеңмен толғаған, көктің сырын ұғып, шөптің тілін білген, шеніне қарай шапан киген ел. [1, б. 5]

Қазақ халқы кез-келген затқа, ұғымға атау бергенде оның көрінісі ғана емес, қасиетін де аша білген. Қойылған атауды өзінің сөз саптауында дұрыс қолдануды да ұмытпаған. Жаугершілік заманда бір ауыз сөзбен соғысты тоқтатқанын біз тарихтан білеміз.

Қадір Мырза Әлі – өз естеліктерінде өзге ұлттың өкілімен сөз таластыра отырып, «бет», «жүз», рең секілді сөздің жетпістен аса синонимін мысалға келтіріп, өз қарсыласын таң қалдырған деседі.

Балаларға қазақ сөздерінің қасиетін сырын ашып, ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы тәжірибе жүзінде сыналған дайын аманаттарына ие болу үшін қазақ тілінің жілігін шағып, майын ішу керек екенін ұғындыратын көмекші құралдың қажеттілігі артып тұр. Ата салтымыз бен дәстүрлеріміз тұнып тұрған адамгершілік құндылықтарынан тұрады. Қазақ тілінің ауыз әдебиетіне ауыздандыруда көмекші құрал таптырмас қажет дүниеге айналары сөзсіз.

Мысалы, адам ағзаларының атауларын алайық: **Ұйқы безі** (лат. *pancreas*) - Орыс тілінде: поджелудочная железа – асқазан асты безі. Бұл жерде орналасу орны ғана көрсетілген. Грек тілінде: "барлығы", "тұтас" және тәтті нан деген ұғымды береді. Сөзбе-сөз "бүкіл ет" дегенді

немесе бүтіндей бұлшық еттен тұратынын білдіреді. *«Pancreas»* сөзін тікелей аударсақ, «тасбақаның жотасындағы тасы, яғни, сауыты» деген мағынаны береді. Сыртқы ұқсастығына қарай атаған. Ал қазақ тілінде *«Үйқы безі»* деп атаған. Себебі бұл без жұмысын тоқтатса адам терең ұйқыға, медицина тілінде – комаға кететінін анық білген. Осы бір ауыз сөзбен-ақ бұл бездің ағзадағы маңызы қандай екенін бағамдап, бекітіп берген. Мұндай фактілерді іздене берсек, халықтық медицинада көп кездестіретініміз анық. Ұлы даламызда тарихы сан ғасырға кеткен озық емшілік, дәрігерлік дәстүр болмаса, мұндай атаулар да болмас еді. [2, б. 285]

Ұлтабар – қазақтардың салт-дәстүрінде кәделі асқа саналады. Келін табағының етін тураған кісі, болмаса басқа табаққа салынса да, тураушы ұлтабардың шошайған ұшын кесіп алып, келінге ұсынады. «Қыз - күтімін, ұл - түтінің» дейтін қазақ, әке ошағының отын түтетуші, тіпті отағасы ғана емес, ел панасы болады деп ұлды санайтындықтан, бұл келін ұл тапсын деп ырымдаған. Қазақ халқында бұл атаумен "Ұл тусын" деген ырыммен үлкендердің жас келінге ұсынатын ғұрыптық тағамымен байланысты. Ұлтабар әдетте, сый табаққа, той табаққа тартылса да, үлкендердің бірі біраз майын тураған соң үйдегі жас келінді шақырып алып, шошақ басы бар бөлігін ұсынады.

Осы бір ауыз сөзбен-ақ бұл бездің ағзадағы маңызы қандай екенін бағамдап, бекітіп берген. Мұндай фактілерді іздене берсек, халықтық медицинада көп кездестіретініміз анық. Ұлы даламызда тарихы сан ғасырға кеткен озық емшілік, дәрігерлік дәстүр болмаса, мұндай атаулар да болмас еді.

Қазақтардың салт-дәстүрінде кәделі асқа саналады. Келін табағының етін тураған кісі, болмаса басқа табаққа салынса да, тураушы ұлтабардың шошайған ұшын кесіп алып, келінге ұсынады. «Қыз - күтімін, ұл - түтінің» дейтін қазақ, әке ошағының отын түтетуші, тіпті отағасы ғана емес, ел панасы болады деп ұлды санайтындықтан, бұл келін ұл тапсын деп ырымдаған.

« Ұлтабар! Бұл не болды екен? Бұрын нағып ол Білтенің құлағына тимеген? Аты қандай жақсы еді. Ұлтабар деп тегін қойыла салмаған шығар. Қазақ жер-су аттарын, осы сияқты нәрселерді қашанда дәл атаушы еді ғой. Жезқазған десе, сол жерден жез кені шығып жатыр. Алтынқазған деген жерге де шахта орнағаны анау. Алмалы, Өрікті, Төріңді деген жерлердің бәрі де атына сай. Мәуесінің бірі пісіп, бірі түсіп жатқаны». Балғабек Қыдырбекұлының әңгімесінен. [5]

Ағза атаулары өзге тілден аударғанда тұрған орнын немесе көрінісін бейнелесе, қазақ берген атауы ағзасын фукциялық қызметіне анықтама беріп тұр. Бұл бір ғана мысал, ал төрт түлік малдың 12 мүшесінен бастап бүкіл сыр-сипатына дәлме-дәл атаулар берген қазақ тілі бай емес деп қалай айтамыз?!...

Ал, ***«темірқазық»*** сөзін алсақ... Темірқазық жұлдызы ежелден ғарыштық жетектеуіш (аспан денелерін күзету арқылы бағытты ажырату) жолбелгісі есептеледі. Онымен алыс сапарға шығушылар, теңізшілер жақсы таныс болған. Қазақта "Темірқазықты білсең жолыңнан адаспайсың" деген мәтел бар. "Компас" секілді бағыт айыру құралдары болмаған замандарда солтүстік жарты шардың адамдары ашық түнде көбінесе Темірқазыққа қарап барар бағытын тапқан. [3, б. 185]

Орыс тілінен тікелей аудармасы *железный кол,* ал мазмұны бойынша *полярная звезда* деп аударылады. Солтүстік жұлдыз деген мағына ғана беріп тұр. Ал қазақ тілінде орнынан қозғалмайтындығын, яғни тікелей қасиетіне анықтама беріп тұр. Темірқазық орнынан қозғалмайтын жалғыз жұлдыз. Әдеби шығармаларда темірқазық сөзін адастырмайтын деген мағынада да қолданады. Аспан әлемін қиялының ұшқырлығына ерік беріп, саналы түрде түйсікпен сезіне отырып шарлап, қараңғыда адаспаудың жолын - дұрыс бағытты тауып, оны ұрпағына жұмбақ, жаңылтпаш, нақыл сөздермен, астарлап жеткізген, жаттатқан қазақ халқындай дана ұлт жоқ мен үшін.

«Бір ұлттың тілінде сол ұлттың жері, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай ашық көрініп тұрады. Қазақ тілінде қазақтың сары сайран даласы, біресе желсіз түндей тымық, біресе құйындай екпінді тарихы, сар далада үдере көшкен тұрмысы, асықпайтын, саспайтын сабырлы мінезі – бәрі көрініп тұр. Қазақтың сар даласы кең, тілі де бай» деп Мағжан Жұмабаев айтқандай, өз ұлтының өзегін тіл арқылы жас ұрпаққа жеткізуде ұстаздың рөлі маңызды.

Мемлекеттің дамуын, шекараның бүтіндігін, мәңгілік ел түсінігін іске асыратын ол – келер ұрпақ! Сол ұрпақты өз ана тілінде тәрбие мен білім беріп, қоғамға, ұлтқа адал қызмет ететін тұлғаны қалыптастыруда 21-ғасырдың білім берер бағдарламасы бойынша алған академиялық білімдерін функционалдық сауаттылықты арттыруда тиімді әдіс тәсілдерге ұштасып кетпек. Қазақ сөзінің әрбірінің астарында мәдениет, тарих, мағына, мазмұн бар екендігін тек қана қолданып, яғни сөйлей жүріп сана саңылауымен саралай білсең ғана түсінесің. Ол үшін өз ана тіліңе, өз ұлтыңа деген бойыңда үлкен сүйіспеншілік болу тиіс. Ол сүйіспеншілікті бала кезден сіңдіретін құрал ең бірінші ол – ата-ана, ал екінші мектеп!

Әдебиеттер тізімі

1. Әбдірахимова Д.Е. Тұғыры биік тұлға. Алматы, 2008. – 258 б.
2. Нұрмағамбетов Ә. Бес жүз бес сөз. Алматы: Рауан, 1994. – 304 б.
3. Қайдар Әбдуәли. Ғылымдағы ғұмыр Қазақ тілі этимологиясының ғылыми-теориялық негіздері – Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2014. - 256 б.
4. Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігі (ҚТҚЭС). Алматы, 1966.
5. Қыдырбекұлы Б. Ұлтабар. Әңгімелер/мақалалар https://bilim-all.kz/article/8435-Ultabar?ysclid=lrgfc5it7u968695215
6. Болатқызы А. «Теориядан жаңа тәжірибе арқылы шебер педагогқа дейін. Нормативті құжаттардан бастап, нәтижелі сабақ беруге дейін қамтылған, педагогтердің әліпбиі» авторлық курсы №38550. Астана, 2023. – 95 б.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛЫ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ ПРОЦЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Оспанова Арайлым Мырзалыевна,
202 мектеп – гимназия
Информатика пәні мұғалімі.
Алматы қаласы, Әуезов ауданы

Аннотация: Цифрлық технологиялардың жаңа үлгісін игеруге деген қызығушылықтарының арта түсуіне байланысты сұраныстың арту мәселесі қарастырылған. Цифрлық технологиялардың қарқынды түрде ендірілуі білім беру жүйесінде оны қолдану қажеттілігінің ұлғаюына ықпал етіп, цифрлы білімнің негізгі базасын құрайтыны қарастырылған.

Тірек сөздер: білім беру жүйесі, цифрлы трансформация, процесс, ақпарат, ішкі фактор, сыртқы фактор.

Аннотация: В связи с возросшим интересом к освоению новой модели цифровых технологий рассматривается вопрос увеличения спроса. Предусмотрено, что интенсивное внедрение цифровых технологий способствует увеличению потребности в их применении в системе образования и создает основную базу цифрового образования.

Ключевые слова: система образования, цифровая трансформация, процесс, информация, внутренний фактор, внешний фактор.

Abstract: Increased interests in the development of a new model of digital technologies, the issue of increasing demand is being considered. It is envisaged that the intensive introduction of digital technologies contributes to an increase in the need for their application in the education system and creates the basic basis of digital education.

Keywords: education system, digital transformation, process, information, internal factor, external factor.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан Республикасының Ақпараттық доктринасында: Бүгінгі күні әлем өз дамуының жаңа кезеңіне аяқ басты. Ақпараттық саланың барған сайын серпінді дамуымен күшейген жаһандану процесі жалғасуда. Технологиялардың дамуы, жаңа цифрлық және ақпараттық-коммуникациялық құралдардың жаппай енуі қазіргі заманғы медиакеңістікті түбегейлі түрде өзгертті [1].

Білім беру саласын цифрландырудың ең басты мақсаты – білім беру сапасын арттыру, халықаралық дейгейдегі әртүрлі зерттеу бағдарламалары аясында, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті оқушыларды дайындау. Цифррлы Қазақстанның ақпараттану жағдайында оқушының жеке тұлғасын,

интеллектуалды мәдениетін, технологиялық құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін электронды ресурстарды пайдалану оның ақпараттық қоғамда өмір сүруіне, оның ақпарат ағымында дұрыс бағдар жасап, тиімді шешім табатын бәсекеге қабілетті тұлға даярлау маңызды болып табылады.

Цифрлық білім беру процесі ақпаратты өндіруде ақпараттық ортада жүзеге асырылады. XXI ғасыр ақпарттық ғасыр болғандықтан цифрлы білім беру ортаның қажеттігімен сипатталады.

Ресей ғалымдары Е.С.Ларина және В.С.Овчинскийдің түсінігі бойынша: «Цифрлық орта – ақпараттық технологиялар мен киберкеңістіктің алуан түрлілігін беру арқылы физикалық әлемнің әртүрлі нысандарын басқару желілер мен телекоммуникациялық арналар арқылы сигналдар түріндегі бағдарламалар» [2]. Авторлардың пікірі бойынша, оның инфрақұрылымы, құрылымы және ультра құрылымы бар. Адам өмірі технологиямен тығыз байланысты, бұл адами қатынастардың сипатын түбегейлі өзгертеді. Дж. Палфридың айтуы бойынша, цифрлық дәуірдің балалары нарықтық тенденцияларды өзгертеді, сонымен қатар экономиканың көптеген салаларын, білім беру жүйесін және әлемдік саясатты түбегейлі өзгертеді. Осыған байланысты әлеуметтік нормалардың жиынтығын, цифрлық әлемде навигация дағдыларын, ақпаратты пайдалану мәдениетін және оған сыни көзқарасты қалыптастыру қажеттілігімен байланысты көптеген проблемалар туындайтыны мәлім [3].

Цифрлы ұрпақтың ерекшеліктері (қабылдау, зейін, ойлау, уәждемелер, мінез-құлық үлгілері, өмір салты, дүниетанымы) мақсат қоюдың психологиялық-педагогикалық қыр-сырын, цифрлық дидактиканың мазмұнын, нысанын, әдістерін қалыптастырудың ұстанымдарын, амалдарын анықтайды.

1-сурет - Цифрлы технологиялардың түрлері.

Бүгінде сыртқы және ішкі факторлардың білім берудегі өзгерістерге ықпалының қарқыны өзгерді. Оған ішкі факторлардың өзгеруіне дамып келе жатқан цифрлы технологиялар әсерінің күшеюі себеп болды, атап айтқанда:

- оқу жұмысы мақсаттары, мазмұны, нысаны мен әдістерінің жаңартылуы;
- оқу жобаларына дәстүрлі мазмұнды «толықтыру» үшін цифрлы технологияларды қолдану;
- оқу жұмысын ұйымдастырудың нәтижеге бағдарланған дербестендірілген үлгісінің (жүйесі) пайда болуы және т.б.

Мұның барлығы ең алдымен цифрлық технологиялар сипаттамасының айтарлықтай жоғарылауы және қол жетімділігі арқасында мүмкін болды.

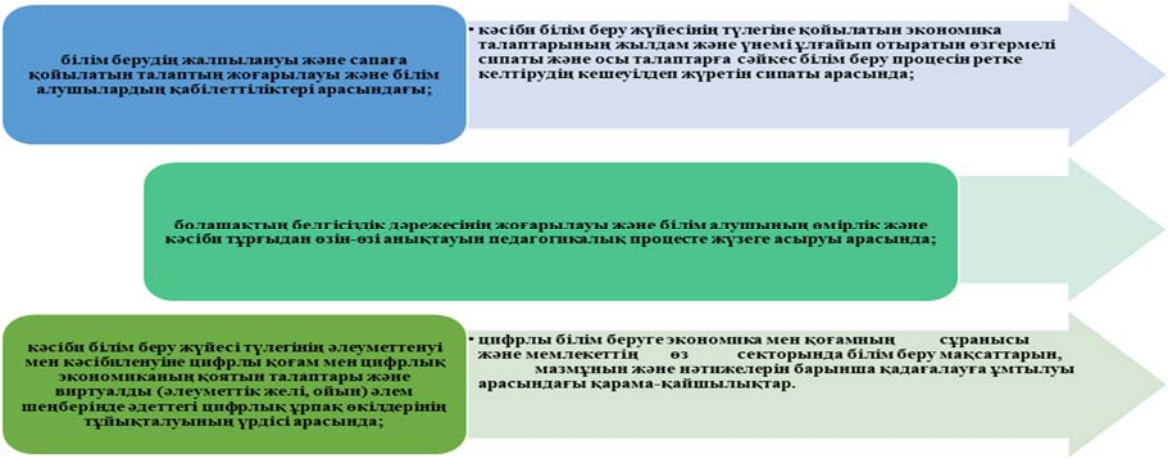
Осылайша ішкі факторлар ықпалының өсуіне қарамастан сыртқы факторлардың рөлі жалпы алғанда шешуші болып қала береді.

Жабдықтардың техникалық мүмкіндіктері (желі, серверлер және олардың бағдарламалық қамтамасыз етілуі; ақпараттық қауіпсіздік; қолданушылардың жеке есебі; жұмыстың сенімділігі; цифрлы білім ресурстарының түрлері) білім беру ұйымдарының нақты қажеттіліктеріне айналды. Сыртқы факторлар негізінде (соның ішінде, көшбасшылардың әрекеті) педагогтерді өздерінің білім беру ұйымдарында цифрлық трансформация процесінің ішкі факторларын белсенді түрде талқылап, оның тиімді жолдарын іздестіруге бағыттау көзделеді. Егер осыдан 10-15 жыл бұрын цифрлы технологияларға қажеттілікті аңғармаса, қазір онсыз білім беруді елестету мүмкін емес, сондықтан дер кезінде нәтижелі түрде пайдалану жолдарын іздестіріп, қолдана бастайды .

Сыртқы факторлар ішкі факторлар динамикасына тікелей ықпал етеді, цифрлық технологияларды қолдануға негізделген (мысалы, компьютерлік жаттықтыру құрылғыларын, білім беру үдерісін басқарудың ақпараттық жүйесін, электронды оқулықтар, т.б.) жаңа педагогикалық шешімдердің пайда болуымен көрініс береді.

Ішкі факторлар айтарлықтай дәрежеде білім беру жүйесі шеңберінде дамитын процестерге байланысты. Олар білім беру жүйесінің ішіндегі көкейтесті мәселелермен, жалпы білім беру жүйесінің қоғамның өзгеріп отыратын үміті мен сұраныстарын назардан тыс қалдырмау, жаңа және бұрынғы білім беру міндеттерін шешуге арналған ақпараттармен жұмыс істеудің жаңа құралдарын қабылдау мен игеру үдерістерімен ұштасып отырады [4].

Білім беру міндеттерін шешуде қолданылатын ұлттық бірыңғай тестілеу емтиханы (ҰБТ) әдісіне негізделген стандартталған бақылауды және қашықтан оқыту жүйелеріндегі оқу үдерісін автоматтандыру құралы ретінде ашық білім беру негіздерін айтуға болады. Бірнеше он жылдықтар бойы жалғасып келе жатқан оқу жұмысын автоматтандыру идеясын ұстанушылардың белсенділігі білім беруді ақпараттандырудың ішкі факторының айқын мысалы болмақ.

2-сурет - Цифрлы дидактиканың даму факторларына әсер ететін қарама- қайшылықтар.

Қазіргі таңда білім беру жүйесін цифрлы трансформациялау процесін әлі де жетілдіру мәселесі шешімін таппаған. Оқу процесінде цифрлық технологияларды барынша қолдану білім алушылардың инновациялық әдістерді меңгеру дағдыларын дамытады. Бүгінгі күні халықаралық деңгейде ұйымдастырылып отырған онлайн-курстар, вебинарларға қатысу барысында әлемдік тәжірибені игеру арқылы бәсекеге қабілетті болуға жол ашылып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан Республикасының Ақпараттық доктринасы. https://kaz.zakon.kz/kogam-tynysy/6022429-toaev-r-aparatty-doktrinasyn-bektt.html
2. Ларина Е.С. Россия и вызовы цифровой среды: рабочая тетр. / Е.С. Ларина, В.С. Овчинский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://russiancouncil.ru/common/upload/WP15Cybersecurity-Ru.
3. Палфри Дж.Дети цифровой эры. – М.: Эксмо, 2011. – 368 с.
4. Бузаубакова К.Д., Амирова А.С., Маковецкая А.А. Цифрлы педагогика: Оқулық /К.Д.Бузаубакова, Амирова А.С., Маковецкая А.А. –Тараз, 2022. -314 б.

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ ОҚЫТУ МЕН ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Сайлханова Жанаргуль Туркменбаевна,
202 мектеп – гимназия
Бастауыш сынып мұғалімі.
Алматы қаласы, Әуезов ауданы

Аннотация: критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыру мәселесі теориялық тұрғыдан негізделген. «Бағалау», «критериалды бағалау» ұғымдарының мәні мен құрылымы анықталған.

Тірек сөздер: критериалды бағалау, бастауыш сынып, оқушылар, білім сапасы, құрылымы, процесс.

Аннотация: теоретически обоснована проблема повышения качества образования младших школьников на основе системы критериального оценивания. Определены сущность и структура понятии «оценка», «критериальное оценивание».

Ключевые слова: критериальное оценивание, начальный класс, учащиеся, качество знаний, структура, процесс.

Abstract: The problem of improving the quality of primary school education based on a system of criteria-based assessment is theoretically substantiated. The essence and structure of the concept of «assessment», «criterion assessment» are defined.

Keywords: criteria assessment, primary grade, students, quality of knowledge, structure, process.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым және практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға жеке кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау,– делінген [1]. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін сапалы білім алған, танымдылығы жоғары, құзыретті, бәсекелестіктің қайсыбір мықты тегеурініне төтеп бере алатын оқушылар ғана болашақтың кілтін аша алады.

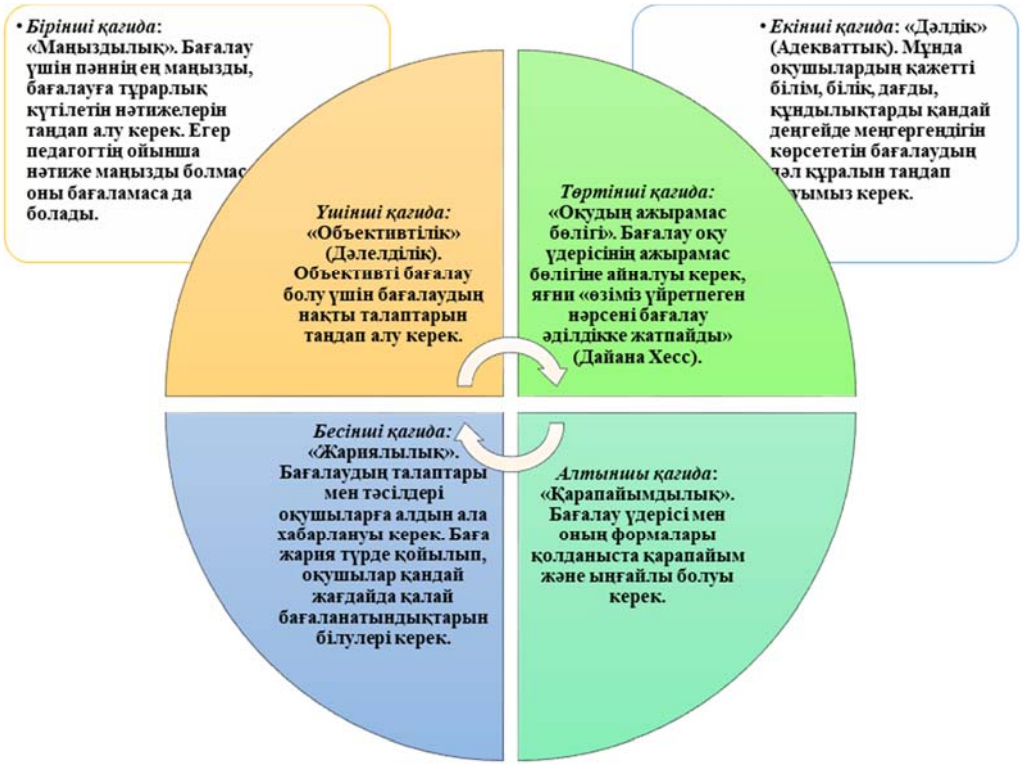
Ш.Уәлихановтың пікірінше, оқу жетістіктерін бағалағанда қазақ халқының этногенезі, этнографиясы, тарихынан білімдерін ескеру қажет, – деген тұжырым жасаған [2]. Бұдан білім мазмұнында халықтың қазақ халқының қалыптасуының этникалық тарихын, қазіргі Қазақстан жерін әр түрлі тайпалар ерте тас дәуірінде-ақ мекендей бастаған шығу тарихынан, бақылау әдісі ретінде адамның қоғамдастықтың күнделікті өмірін, мінез-құлқын және өзара әрекеттесуін жүйелі түрде білімін бағалау қажеттігін ескерткенін байқаймыз. Алдымен мектепте берілетін білімнің қазақ халқының тарихын, шығу тегін, күнделікті тіршілік етуі, әр адамның мінез-құлқының қалыптасуын білуден басталуы қажет, – деген тұжырым жасаймыз.

Абай Құнанбаевтың шығармашылығы педагогикалық ойлардың ішінде білімді өмір бойы игеру, оны кітаптан іздеу, өздігінен оқу, естіп-білгенді есте сақтау проблемалары айқын көрініс тапқан. Ұлы ойшылдың нәресте дүниеге келгеннен-ақ оның бойында «тән және жан құмарлығының» бірге болатынын, сонан соңғысын «білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен» деп бөледі [3]. Мұның өзі білімді игерудің үш сатысын – кез-келген білім мазмұнын білудің естуден басталатынын, оны түсіну үшін әр шәкірт өзі оқып, не көру қажет екендігін, соңында алған білімді қажетті жерде қолдана білуді айқындап беріп тұр. Педагогикалық тұрғыдан қарастырсақ, оқудың сапасын анықтайтын көрсеткіш білім, білік, дағдымен де сәйкес келеді

А.Байтұрсынов «бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның білімінің, шеберлігінің керек орны өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолы қысқару үшін, ал жолдан балалар қиналмай оңай оқу үшін, керек білімін кешікпей кезінде алып отыру үшін балаға жұмысты әліне шағындап беру мен бетін белгілеген мақсатқа қарай түзеп отыру», – деп ой тұжырымдауы балаға білімді практикалық жолмен өздігінен игерудің тиімділігін, баланың қабілеті мен қабылдау мүмкіндігіне сай, білім берудің қажеттігін көрсетеді [4]. Автордың басты мақсаты оқуға керек құралды, тәртіпті оқу мен жоспарлы оқуды анықтау болды. Одан кейінгі көтерген мәселесі оқудың ана тілінде болуының қажеттігі. Сондай-ақ ол қазақ бастауыш мектебінің керектігіне баса назар аударып: «бастауыш мектептен үйренген білім әрі оқимын дегендерге негіз боларлық жағын көздеу керек», – деп оқушылардың білімді қабілетіне қарай сапалы меңгеруіне басымдық беруі бағалау дербестігін дамытуға жетелейтінін меңзеп кеткенін көрсетеді.

Бағалау – одан арғы оқу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылады. А.А.Ивин «бағалауды» ойлау, пайымдау тұрғысында қарастырып, оның логикалық ерекшеліктерін, құрылымын, негізделген бағамдаушы пайымдаулар жасаудың ерекшеліктерін көрсете келе, бағалаудың субъект пен объект арасындағы құндылық қатынасын белгілеу үшін қолданылатынын атап, оның төрт құрамдас бөліктен тұратынын көрсетеді: субъект, объект, критерий және негіздеме. Осы төрт құрамдас бөлік орын алғанда бағалау әрекеті көрінеді, – деген тұжырым жасаған [5]. Автор ұсынған бағалау құрылымының құрамдас бөліктері туралы идеясының өзектілігін көреміз. Бағалаудың құрылымдық бөліктері білім сапасын арттыруда басшылыққа алынады.

А.Қ.Әлімов бағалаудың алты қағидасын келтіреді [6].

1-сурет- Бағалаудың алты қағидасы (А.Әлімов бойынша).

Бұдан шығатын қорытынды бағалау оқыту мен оқу үдерісінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде аталған алты қағидаға сәйкес жүзеге асырылуы қажет. Бағалаудың маңыздылығы тек педагог үшін ғана емес, оқушы үшін де маңыздылығы ескерілуі тиіс, – деп ойлаймыз. Екінші

қағида бойынша, жаңа білімді меңгерудегі біліктілігі мен дағдысының бағалау криетийлерінне сәйкес болуы шарт. Үшінші қағида бойынша, меңгертілетін жаңа білімге қойылатын талаптарды мұғалім нақты білуі керек. Төртінші қағидада мұғалім бағалауды меңгерген білім бойынша ғана жүргізгені дұрыс. Алтыншыдан, бағалаудың қарапайымдылығы мен ыңғайлылығы оқушыға түсінікті болуына мән берген жөн, - деп санаймыз.

Критериалды бағалаудың құрылымына тоқталсақ, оқу жылы барысында оқудың ілгерілеуі, үлгерімі туралы мәліметті жинау үшін бағалаудың екі түрі жүзеге асырылады: қалыптастырушы және жиынтық бағалау. Алғашқы ұғымда қалыптастырушы бағалауды – аналитикалық бағалау деп аталса, жиынтық бағалауды – холистикалық бағалау деп аталып келді. Холистикалық бағалау – ағылшынша «holism», грек «holos» тұтас қысқа мерзім ішінде және жалпы түрде бағалау.

Әлемдік тәжірибеде қалыптастырушы бағалау екі түрлі сызбасы бойынша жасалады: Холистикалық бағалау сызбасы (англ. holism; гр. holos – тұтас), барлығы – оқу үдерісінің мақсаттары бойынша анықталған қабілеттерді жеке-жеке бағалау арқылы оқушының даму деңгейін қысқа мерзімде және жалпы түрде бағалау. Бұл қысқа мерзімде жүргізілетін жылдам бағалауда бөлшек құрамға емес, тұтас тұлғаға жасалатын кез келген тәсіл. Аналитикалық бағалау – оқушылар үшін көзделген нақты қабілеттерді белгілі бір ұзақ мерзім ішінде біртіндеп бақылап отыру және бағалау.

Майкл Скривен қалыптастырушы бағалаудың пайда болуына байланысты ғалымдардың «Білім беру бағдарламасын тұрақты жетілдіруде өзіндік орны бар» бағамдау үдерісін сипаттау үшін «қалыптастырушы» деген терминді алғашқы болып қолданған. Сондай-ақ, ол бағамдау «мектеп басшыларына бірыңғай білім беру бағдарламасын әзірлеп, бағамдау үдерісін өзінің бастапқы рөлінде қолдану арқылы оны қайта қарай отырып, мектеп жүйесі жұмсайтын шығындарды ақтау мақсатында басқа баламалармен салыстырғанда айтарлықтай артықшылығы бар ма екені туралы шешім қабылдауға мүмкіндік береді»,- деп атап өтті. Осы ретте «бағамдауды жіктеу үшін «қалыптастырушы» және «жиынтық» терминдерін ұсынған [7]. Бұдан шығатын қорытынды критериалды бағалаудың қазіргі қолданылып жүрген қалыптастырушы және жиынтық бағалау ұғымдарын енгізген ғалым деуге негіз бар.

Жиынтық бағалау өз кезегінде бөлім/ортақ тақырыптар бойынша жиынтық бағалау, тоқсандық, орта білім беру деңгейі бойынша жиынтық бағалаудың рәсімдерінен тұрады.

Критериалды бағалаудың құрылымы.

Бағалау тәсілдері критериалды бағалаудың түрлеріне, пән мазмұнына қарай ерекшеленуі мүмкін. Қалыптастырушы бағалау оқу үдерісінің ажырамас бір бөлігі болып табылады, оқу үдерісі барысында мұғалім тарапынан жүйелі өткізіліп отырады. Критериалды бағалау, қалыптастырушы бағалау, тоқсандық жиынтық бағалау, бөлім/ортақ тақырыптар бойынша жиынтық бағалау, сыртқы жиынтық бағалау және жиынтық бағалау.

Луни бойынша, «қалыптастырушы бағалау – оқудағы қажеттіліктерді анықтап, сәйкесінше оқыту үдерісін өзгерту мақсатында оқушының алға ілгерілеуі мен материалды игеруін жиі, интербелсенді бағалау» – деп анықтама берген [8]. Бұдан шығатын қорытынды оқушылардың пән мазмұны бойынша, қызығушылығын қанағаттандыратын оқу мақсаттарына жету жолындағы оқу-танымдық материалдарды меңгерудегі белсенділігі мен өзін-өзі бағалауы болып табылады.

Бенджамин Блум қалыптастырушы бағалау дегеніміз – оқу үдерісінде мұғалімдер мен оқушылар көмек ретінде қолданатын қысқа тестілер бойынша бағамдау дегенді білдіреді. Мұндай тестілерді жіктеп, бағамдаудың пікір тұжырымдауға көмектесетін бөлігі ретінде қолдануға болғанымен, біз қалыптастырушы бағамдауды баға қою үдерісінен бөліп алып, тікелей оқыту үшін қосымша құрал ретінде қолдану анағұрлым тиімді, – деп санаған [9]. Бағалаудың бұл түрін Блумның пікірі бойынша іске асырылып жатқанының куәсі болып отырмыз. Қалыптастырушы бағалаудың түрі өзгеріп тест емес дескрипторлар құрылатынын айта кеткеніміз жөн.

Каль: «қалыптастырушы бағалау мұғалімдер оқушылардың өтіліп жатқан тақырыптар мен дағдыларды игеруін бағалау үшін қолданатын құрал. Белгілі бір тақырып өтіліп жатқанда

оқушының қате түсінігін және түсінбеген мәселелерін анықтаудың «өзегі» болып табылады, – деген [10]. Бұдан шығатын қорытынды автордың бағалауға берген анықтамасында білім мазұнын меңгеру дағдылары бастауыш білім беру бағдарламаларында басымдық оқушылардың дағдыларын қалыптастыруға басымдық беруімен байланыстырамыз.

Бағалау «жоспарлау – оқыту-бағалау» үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады. Даму мен жетістіктер туралы нақты ақпарат алу үшін бағалау шарттары мен критерийлері алуан түрлі болуы керек. Бағалау үдерісінің басты кезеңі мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланыс болып табылады. Мұғалім ғана емес, оқушы да жақын арада не жасау қажеттігін нақты түсінуі керек. Өз қабілеттерін бағалауда оқушыға нақты үлгі берілуі керек.

Қалыптастырушы бағалау мұғалім мен оқушылардың арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін, оқу жетістігінің дамуына, өсуіне тікелей әсер ететін үдеріс болып табылады. Қорыта келе, заманауи білім берудің сапасын арттыру идеясын жүзеге асыру кезінде оқытудың әдістеріне, формаларына, технологияларына білім беру стандарттарына сәйкестігіне ғана емес, сонымен қатар критериалды бағалау жүйесі негізінде бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттырып, қалыптастырушы және жиынтық бағалауда табысты нәтижеге жетуде білім алушылардың өздігінен білім алуына бағыттау керек, - деген тұжырым жасаймыз

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Уәлиханов Ш., Тарихи тұлғалар. Танымдық - көпшілік басылым. Мектеп жасындағы оқушылар мен көпшілікке арналған. Құрастырушы: Тоғысбаев Б. Сужикова А. – Алматы. “Алматыкітап баспасы”, 2009 ISBN 978-601-01-0268
3. Құнанбаев А., Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы, 1995. – Т. 2. – 335 б.
4. Байтұрсынов А., Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 442 б.
5. Ивин А.А. Введение в философию истории. М., 1997.
6. Әлімов А.Қ. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. – Алматы:баспасы, 2009. - 263 бет. ISBN 9965-9805-7-8
7. Тайлер Р. У., Ганье Р. М. и Скривен М. (ред.). 1967. Перспективы оценки учебных программ. Серия монографий Американской ассоциации исследований в области образования по оценке учебных программ, Vol. 1. Рэнд МакНалли.
8. Луни. «Формирующее оценивание: оценивание для обучения: практическое руководство для учителей» Под ред. М.С. Гилярова.– 2-е изд., исправл. – М.: Большая российская энциклопедия, 1995.
9. Bloom Benjamin S. Taxonomy of Educational Objectives (1956). Published by Allyn and Bacon, Boston, MA. Copyright (c) 1984 by Pearson Education.London - New York: Routledge, 2001, pp. 86–90.
10. Каль., Проектирование технологии квалиметрического оценивания профессиональных компетенций студентов технического вуза: дис. ... канд.пед. наук: 13.00.08. – Казань, 2011. – 182 с

«ҚАЗАҚ КОМИКСТЕРІ – ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ КІТАП ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫН АРТТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ БІРІ РЕТІНДЕ»

Сандыбай Жазира Әбдіғалиқызы,
бас*тауыш мұғалімі*
Ғ. Мұратбаев атындағы
жалпы орта білім беретін мектеп

Аннотация: Бұл мақалада жасөспірімдердің кітап оқуға деген ынтасын арттыруда комикстердің пайдасы туралы баяндалған.

Аннотация: В данной статье говорится о пользе комиксов в повышении мотивации учеников к чтению книг.

Abstract: This article talks about the benefits of comics in increasing students' motivation to read books.

Тірек сөздер: комикстер, инновациялық әдіс, кітап оқу мәдениеті, замануи әдіс, мәдени орта.

Ключевые слова: комикс, инновационный метод, культура чтения, современный метод, культурная среда.

Key words: comics, innovative method, reading culture, modern method, cultural environment.

Бүгінгі қоғамдағы ең өзекті мәселелердің бірі – кітап оқудың аздығы немесе мүлде қызықпау. Өкініштісі, көркем әдебиетке деген қызығушылық сусыз солған гүлдей күннен күнге азайып барады. Әдебиетке деген құштарлықтың азаюы жастарды кітап оқуға, оны құрметтеуге деген құштарлықтан айырады. Мұны көріп отырған әдеби қауым үшін бұл, әрине, өкінішті. Бірақ бұл дерттің алдын алатынымызға мүмкіндіктер жоқ емес. Ғабит Мүсірепов айтқандай: «Кітап – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан рухани мұра, кітап оқудан бас тарту – ойлаудан бас тарту». Ғабит Мүсірепов кітап арқылы бізді келешек ұрпақтың ойсыздығынан қорғауға тырысты. Комикс миллиондаған адамдар үшін танымал жанрға айналды. Ал олардың кейіпкерлері батырлықтың, адамдықтың символына айналды. Комикс жастардың дүниетанымына ерекше күшті әсер етеді. Ол жасөспірімдерді ерлік пен төзімділікке үйрете алатыны сөзсіз. Комикс – танымал мәдениеттің бірегей және маңызды құралы және олардың қазіргі қоғамдағы рөлін бағаламау мүмкін емес. Міне, комикстердің неге танымал мәдениет ортасы болып саналатынын түсіндіретін бірнеше аспектілер:

1**.** Бейнелеу және мәтіндік өнер: комикстер визуалды және мәтіндік элементтерді біріктіреді. Бұл оларды бірегей етеді. Олар суретшілер мен жазушыларға мәтіндік сүйемелдеумен көрнекі баяндаулар жасау арқылы шығармашылық қабілеттерін біріктіруге мүмкіндік береді;

2. Кең аудитория: комикстер әртүрлі жастағы және қызығушылықтағы оқырмандарды тартады. Олар балаларға да, ересектерге де бағытталған және суперқаһармандар мен ғылыми фантастикадан драма мен тарихқа дейінгі әртүрлі жанрларды қамтиды;

3. Кино мен теледидардағы танымалдылық**:** көптеген комикстер фильмдер мен теледидарлық бейімделулерге негіз болды. Бұл олардың аудиториясын кеңейтуге және кейіпкерлер мен оқиғаларды көпшілікке қолжетімді етуге мүмкіндік береді.

4. Әлеуметтік-мәдени әсер: комикстер қоғамның әлеуметтік-мәдени және саяси аспектілерін көрсете алады. Олар әділеттілік, толеранттылық және теңдік сияқты түрлі мәселелерді талқылау алаңына айналды.

5. Тарихты жинақтау және сақтау**:** комикс мәдени және тарихи сәттерді визуалды және мәтіндік формада сақтау арқылы уақыт бойынша бейнелей алады. Олар тарих пен мәдениетті зерттеудің маңызды көзі болып табылады. Сондықтан комикстер шығармашылық, ойын-сауық және өзекті мәселелерді талқылау үшін әртүрлі мүмкіндіктер бере отырып, танымал мәдениет пен жалпы қоғамға айтарлықтай әсер етеді [3:209б]. Жалпы алғанда, комикс адамның қабылдауы үшін ақпаратты берудің ыңғайлы құралы болып табылады деп қорытынды жасауға болады. Адамзат тарихында адамдар ойды жеткізу үшін қарапайым бейнелерді жиі ілеспе қысқа мәтіндермен бірге пайдаланды. Клиптік санасы бар адамдар мұндай көрнекі материалды оңай сіңіреді. Комикстердің тамыры адамзаттың ең ертедегі

көркемдік тәжірибесінде жатыр және қазір стильдік әрі композициялық тұрғыдан жетіле білді. Бұл дүниелер негізінен бүгінгі жастардың назарын аударатыны түсінікті. Комикстердің дамуы Қазақстанда салыстырмалы түрде жақында ғана басталды. Тек 2010 жылдан бастап қазақ авторлары жасаған комикстер шыға бастады. Қазіргі уақытта комикс индустриясы екі ірі қаламен – Алматы мен Астанамен шектелген, ал шағын қалаларда комикстерге қызығушылық бар болса да, олар оқырмандар мен сатып алушылар арасында әлі де онша танымал емес. KHAN ірі комикс баспасының жетекшісі Оразхан Жақып қазақ жұртшылығының бұл жанрға деген көзқарасы біркелкі емес екенін айтады.

Американдық комикс суретшісі Скотт Макклаудтың «Комикстерді түсіну: көрінбейтін өнер» деп аталатын кітабында комикс ұғымы логикалық ретпен орналастырылған анық бейнеленген суреттер тізбегі ретінде анықталады. Бұл концепция бес ғасыр бұрын пайда болды және бастапқыда әзіл-оспақпен біріктірілген тарихи әңгіме құрайтын мәтіні бар иллюстрациялар сериясы болды. Дегенмен, зерттеуші А.Г. Сонин басқа көзқарасты алға тартады. Ол өзіні «Комикс: психолингвистикалық талдау» атты монографиясында комикстер оқылған шығармаға жауап болып, оқырманның бағасы мен эмоциясын жеткізеді деп дәлелдейді. Демек, мәтінді жан-жақты талдаусыз комикс жасау мүмкін емес. Өйткені, бұл таңдалған шығарманың ерекшеліктерін түсінуді, бейнелер жүйесін егжей-тегжейлі зерттеуді, құрылымы мен негізгі сюжеттік желілерін білуді талап етеді [5: 59б]. Психологтар балалармен комикстерді оқуды және жасауды ұсынатынын атап өту маңызды. Өйткені, бұл олардың шоғырлануын, зейінін және қиялын дамытуға көмектеседі. Комикстердің оқу дағдысына, оқуға деген қызығушылығына әсері ғалымдар мен педагогтар арасында зерттеу мен пікірталас нысаны болып табылады. Комикстердің оқу дағдылары мен оқуға деген қызығушылығына әсер етуінің бірнеше жолы бар: 1. Көрнекі сауаттылықты ынталандыру: комикстер көрнекі сауаттылықты байытады. Себебі, оқырмандар кескіндер, панельдер, перспективалар және кейіпкерлердің мәнерлі беттері сияқты көрнекі элементтерді түсіндіруі керек. Бұл визуалды ақпаратты қабылдау және талдау қабілетін дамытады. Бұл комикстерді оқығанда ғана емес, жалпы өмірде де пайдалы; 2. Қорытынды жасау дағдыларын дамыту: комикстерді оқу оқырмандардан оқиғалар, диалогтар және бейнелер арасында байланыс орнатуды талап етеді. Бұл процесс қорытынды жасау дағдысын – қорытынды жасау және жасырын мағыналарды түсіну қабілетін дамытады; 3. Оқу мотивациясын ынталандыру: комикс оқырмандарға, әсіресе балалар мен жасөспірімдерге тартымды болуы мүмкін. Бұл олардың оқуға деген қызығушылығын оятады. Өйткені, олар кітап оқудың көңілді және көрнекі болуы мүмкін екенін көре алады; 4. Әдеби талдау дағдыларын дамыту: комикстерді оқу аналитикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Өйткені, оқырмандар мәтінде және көрнекі элементтерде кодталған сюжетті, кейіпкерлерді және хабарламаларды талдауға мәжбүр болады; 5. Сауаттылықты арттыру: кейбір оқырмандар үшін, әсіресе балалар мен оқу дағдылары шектеулі адамдар үшін комикстер дәстүрлі оқулықтарға қарағанда қол жетімді болуы әбден мүмкін. Бұл олардың оқу дағдылары мен әдеби сауаттылығын арттыруға көмектеседі; 6. Көрнекі және есту-визуалды білім алушыларды қолдау: комикс суреттер мен дыбыстар арқылы жақсырақ үйренетін көрнекі және есту-бейнелік оқушылар үшін қолайлы оқу ортасын қамтамасыз ете алады; 7. Көңіл көтеру және әртүрлілік: көптеген комикстер әртүрлі қызығушылықтардағы оқырмандарды тарта алатын түрлі жанрлар мен тақырыптарды ұсынады. Бұл әралуан әдеби шығармаларды оқу және іздеу әдетін дамытуға көмектеседі [2:80б]. Тұтастай алғанда, комикстердің оқу дағдыларын дамыту және оқуға деген қызығушылығын ояту үшін қуатты құрал болу мүмкіндігі бар екенін көре аламыз. Бұл әсіресе балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеуде маңызды, себебі комикс бейнелеу және әдеби сауаттылық әлемдері арасындағы көпір бола алады. Жалпы, қазақ комикстері оқу дағдыларын дамытуға, мәдени ортаны байытуға және Қазақстан жастарының кітап оқуға деген қызығушылығын сақтауға ықпал ететін ойын-сауық пен білім берудің құнды көзі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Жумагазиев, Д. Казахстанские комиксы как инструмент популяризации чтения среди молодежи. Вестник Казахстанского национального педагогического университета, 2018, 108-113.
2. Самарганов, А. Влияние казахстанских комиксов на читательские интересы подростков: эмпирическое исследование. Журнал исследований в области образования, 2020, 76-88.
3. Толепова, А. А. Современные тренды в мире комиксов и их влияние на читательские предпочтения подростков в Казахстане. Научный альманах, 2017, 215-222.
4. Амангельдиев, Р. Интерес к чтению у подростков через призму казахстанских комиксов. Культура и образование, 2019, 127-136.
5. Ислямова, Г. А. Казахстанские комиксы как средство образования и воспитания. Педагогический альманах, 2018, 55-61

ЦИФРЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ

Сарбасова Айгуль Курманалиевна,
202 мектеп - гимназия.
Тарих пәні мұғалімі
Алматы қаласы

Аннотация: мақалада қазіргі цифрлық технологияларды қолдану негізінде біртұтас ақпараттық орта құру арқылы ұлттық білім сапасын арттыру мәселесі қарастырылған. Цифрлы білім беруде мұғалімдер білім алушылардың логикалық ойлауын дамыту үшін интернет желісінен де ақпараттарды саралап алып, тиімді қолдануына бағыт беруге дайын болуы қажет.

Тірек сөздер: цифрлы технология, мұғалім, білім беру, білім сапасы, ақпарат.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос повышения качества национального образования путем создания единой информационной среды на основе применения современных цифровых технологий. В цифровом образовании учителям необходимо быть готовыми анализировать и эффективно использовать информацию из сети интернет для развития логического мышления обучающихся.

Ключевые слова: цифровая технология, учитель, образование, качество знаний, информация.

Abstract: the article discusses the problem of improving the quality of National Education by creating a unified information environment based on the use of modern digital technologies. In digital education, teachers should be ready to analyze and effectively use information from the internet for the development of logical thinking of students.

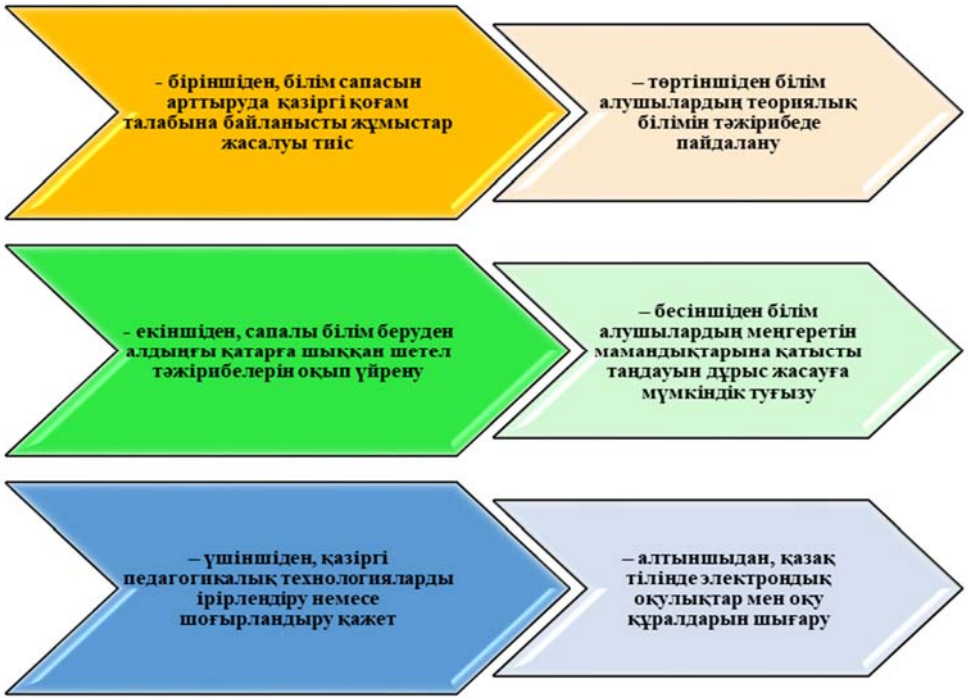
Keywords: digital technology, teacher, education, quality of education, information.

Республикамызда білім беруді ақпараттандырудың негізгі мақсаты – бұл ақпараттық технологияларды қолдану негізінде біртұтас біліми ақпараттық орта құру арқылы ұлттық білім сапасын арттыруды көздеп отыр. Жоғары оқу орнының күрделі де маңызды бір мәселесі студентті болашақ мамандығына оңтайландыру, кәсіптік біліктілігін дамыту, жоғары білім беру оқытушылары үшін алтыншы міндеттің маңызы ерекше, онда: «Білім беру реформасының ойдағыдай жүргізілуінің басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің әрбір азаматы әлемнің кез-келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілу» - деп атап көрсетілді [1]. Мұның өзі еліміздегі білім беру жүйесін әлемде болып жатқан келелі жаңалықтармен ұштастырып оқыту мақсатына байланысты білім беру саласы алдына өзгерістер енгізу мәселесін міндеттейді.

Ақпараттық технологиялар арқылы білім алушылардың алдына коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі бағыты – қазіргі қоғамның талабына сай, өз еркімен шешім қабылдай алатын, бәсекеге қабілетті, ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігі, біліктілігінің қойылып отырған талапқа сәйкес келуімен сипатталады. Ақпараттандыру – ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізінде электрондық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді дамытуға бағытталған ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық үдеріс [2]. Сонымен бірге, ақпараттандырудың педагогикалық үдеріске де тікелей қатынасы бар, өйткені білім алушылардың ақпараттануы, олардың білім, біліктіліктерінің құзыреттілігін құрайды.

А.Д.Урсулдың анықтамасы бойынша ақпараттандыру – бұл «ақпараттық қоғам құру мақсатында ақпарат құралдарының көмегімен басқару мен дамудың қоры ретіндегі ақпараттарды меңгерудің жүйелік-әрекеттілік үдерісі және оның негізінде өркениет прогресін одан әрі дамытуды жалғастыру. Оның мақсаты: жаңа ақпараттық технологияларды қолдану арқылы интеллектуалдық әрекеттерді жаппай жетілдіру, постиндустриалды қоғамның талаптарына сай келетін, ой-өрісі жаңа типтегі мамандарды дайындаудың сапасы мен тиімділігін түбегейлі көтеру, жаңа ақпараттық мәдениетті қалыптастыру»,– болып табылады [110]. Білім алушылардың ақпараттық технологияларды пайдалану мүмкіндіктерін жетік меңгеріп, қоғам сұранысына жауап беретін, бәсекеге қабілетті, коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасқан, ақпараттық мәдениет пен ақпараттық сауаттылығының жоғары деңгейін қамтамасыз ету көзделеді. Білім беруді ақпараттандырудың заманауи сатысы үлкен сыйымдылықтағы, тез әрекет ететін тасушылары бар, жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялы, мультимедиалық технология мен виртуалдық шындық жүйесі бар күшті жеке компьютерлерді қолданумен сипатталады. Ақпараттандыру үдерістерін, оның себептері мен әлеуметтік салдарын философиялық түсінуге бүгінгі күні ерекше назар аударылатыны өте маңызды.

Сабақ барысында ақпараттық технологияларды қолдану арқылы білім алушылардың бойында коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың бірнеше ерекшеліктерін атап өтсек болады.

1-сурет- ақпараттық технологияларды қолдануда коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастырудың ерекшеліктері

Бүгінгі таңда білім беруді ақпараттандырудың көптеген әрі әртүрлі міндеттерін атауға болады: оқу үдерісінде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану негізінде білім берудің сапасын көтеру; оқытудың белсенді әдістерін қолдану; оқу әрекеттерін интеллектуалдық және шығармашылық құрайтындарды көтеру; білім беру әрекеттерінің әр түрін (оқулық, зерттеушілік) кіріктіру; ақпараттық және коммуникациялық технологияларды білім алушының танымдық әрекеттерін белсендіру мен мотивациясын көтеруге ықпал ететін оның жеке ерекшеліктеріне сай бейімдеу; қашықтан оқытудың технологиясын жасау; оқыту үдерістерін бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру. Яғни, білім беру

саласында заманауи ақпараттық технологияларды дидактикалық құрал ретінде, кәсіби әрекеттердегі құрал ретінде, сараптық жүйе мен шешімдерді қабылдауды қолдау жүйесі ретінде, оқыту мен зерттеу әрекеттерін шығармашылық құрайтындарды көтеру құралы ретінде бірнеше бағытта қолдануға болады.

Білім беруді ақпараттандыру бүкіл білім беру үдерісін қамтитын маңызды фактор болып табылады. Оның дәстүрлі ұстанымдарымен қатар ақпараттық технологияларды жекелендіру, ақпараттық ағымдардың көп каналдығы, ақпараттық өнімдер мазмұндарын әмбебаптау мен қолдану ұстанымдары да маңызды орын алып отыр.

Ақпараттық ағымдардың көп каналдығы ұстанымы дегеніміз – көру, есту сияқты қабылдаудың әр түрлі каналдарына сүйену арқылы ақпаратты беру. Бұларға мәтіндерді, графиктерді, аудио және бейнематериалдарды, сызбалар мен кестелерді қолдану жолдарымен қол жеткізуге болады.

Байланыстың ақпараттық өнімдері мазмұндарын әмбебаптау мен қолдану ұстанымдары – бұл логикаға, интерфейске, құрылымға деген жалпы әдістерді жасау, бір бағдарламалық өнімнен екінші бағдарламалық өнімге оңай көшуді жасау мақсатында электрондық материалдар компоненттерінің жиынтығын құрастыру, сондай-ақ назарды материалдардың сыртқы әсерлері, оны қабалдау формасына емес, оның мазмұндарын қабылдауға бағытта болып табылады.

Білім беру үдерісін ақпараттау үдерісі екінші маңызды үдеріс – модернизациялаумен қатар жүреді. Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес білім беруді модернизациялаудың мақсаты – білім беру жүйесін дамытудың тұрақты механизмін жасау. Экономиканы және әлеуметтік саланы, ғылым, техника мен технологияны, еңбектің федералдық және аумақтық рыноктарын дамытудағы сұраныстары, сондай-ақ оларды дамытудың болашақтағы қажеттіліктері білім беруді модернизациялаудың негізгі факторлары болып табылады. Білім берудің көп деңгейлік жүйесін құру, түлектерді еңбекке тартуға көмек көрсетудің тиімді жүйесін жасау, жұмысты таңдау мәселесі бойынша, сондай-ақ өз ісін ашуға қатысты өзінің дайын екендігін қалыптастыру модернизациялаудың нәтижелері болуы керек [3].

Білім беруді модернизациялаудың басым бағыттарының бірі – оның барлық сатыларына ақпараттық технологияларды енгізу. Білім беру ұйымдарында оқыту үдерісінің сапасын жақсартуды қамтамасыз ететін және жоғары оқу орындарындағы ғылымға демеу көрсететін ғаламтордың ғаламдық желісіне және жергілікті ақпаратты тораптарға қосу, білім беру орындарын заманауи аспаптармен, құралдармен және материалдармен жабдықтау керектігі нақты көрсетілген.

Білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану оған қатысушылардың: мұғалімдер мен білім алушылар коммуникация ерекшеліктерінде де із қалдырады. Сөйтіп, коммуникативтік құзыреттілікті дәстүрлі түсіндіру өзгертіліп, кеңейе түседі. Ол үшін: - біріншіден, мұғалімдер коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру үшін ақпараттық технологияларды кеңінен қолдана білуі керек, өйткені кәсіби әрекеттерді ақпаратсыз іске асыру мүмкін емес; - екіншіден, коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру үшін ақпараттық технологияларды қолдану арқылы заман сұранысына жауап беретін білім алушыларды дайындау.

Цифрлы білім беруде ақпарат мөлшері өте көп, тіпті бұл ақпараттарға оқушылар мұғалімнен артық қол жеткізе алады. Сондықтан мұғалімнің рөлі білім беру бағытында ғана емес, басқаша да өзгеруі керек. Мұғалім әр оқушы үшін оқу және оқыту үдерісін ұйымдастырушы, бағыт беруші қызметін жетік меңгеруі тиіс. Олай болса, ол әр оқушыға не қажет екенін түсініп, білім берудің жаңа форматтарын ұсынып, оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендерді, ақпараттық ресурстарды таңдауға кеңес береді. Бұл, әрине, барлық білім беру ұйымдарына қатысты екені белгілі. Цифрлы қоғамда мұғалімнің дамып келе жатқан цифрлы ортамен жұмыс істеу мүмкіндігі жоғары болуы керек. Білім беруде қолданылатын технологиялардың өзгеруіне байланысты білім беру үдерісінде мұғалімнің рөлі туралы мәселеге соңғы жылдары көп көңіл бөлінуде. Сонымен қатар, бұл мәселе цифрлы қоғамдағы

өзгерістермен тікелей байланысты екендігі белгілі. Компьютерлік немесе цифрлық технологияларды тәжірибелі мұғалімнің қолында қосымша құрал ретінде ғана қолдануға болады. Мұғалімсіз бірде-бір технология жұмыс істемейтіні белгілі.

Мұғалімнің педагогикалық тұрғыдан цифрлы сауатты болу дегенді осы салаға қатысты белгілі бір дәрежеде білімі бар, цифрлы білім берудің контенттерін меңгеру, цифрлы білім беру ресурстарын білу немесе цифрлық технологияның платформаларын өз мамандығы аясында тиімді пайдалана алады деп түсінуге болады. Мұны басқаша цифрлық құзыреттілік деп атауға болады.

Жаңа білім беру стандартының талаптарына сәйкес мұғалім цифрлы білім беру ортасының барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқу-тәрбие үдерісін құра білуі қажет.

Цифрлық білім беру ортасындағы білім беру үдерісі дәстүрлі оқыту үдерісімен салыстырғанда артықшылықтары бар:

– білім беру бағыттарын оқудың құралдарын, формаларын және қарқынын таңдауды арттыру;

– әртүрлі ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету;

– оқу материалын көрсетудің көрнекілігі, интерактивті формасы арқылы оқушылардың оқытылатын пәндерге қызығушылығын арттыру;

– өз бетінше оқуға ынтасын арттыру, сыни тұрғыдан ойлауын дамыту;

– оқушылардың оқу бастамасын, қабілеттері мен қызығушылықтарын дамыту және т.б.

Оқыту үдерісі мұғалімнің оқушылармен бірлескен іс-әрекетінің нәтижесінде ұйымдастырылады. Бұл ретте оқыту мен тәрбиелеу технологиясын таңдау көптеген факторларға: оқушылардың жас ерекшеліктеріне, олардың мүмкіндіктеріне, дайындығына, сонымен қатар мұғалімнің өзінің дайындығына байланысты екенін есте ұстаған жөн.

Білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара әрекетінің сипаты ынтымақтастық педагогикасының принциптерінде көрінеді. Олардың негізгілеріне жататындар:

– демократия (таңдау еркіндігі, теңдік);

– ашықтық (сын еркіндігі);

– альтернативтілік (қызмет тәсілдерінің көптігі);

– диалог;

– рефлексивтілік (іс-әрекеттің мақсаттарын, мазмұнын, әдістерін білу).

Қатысушылардың рөлдері де әртүрлі болады: мұғалім түсіндірмелі-иллюстративті оқыту әдісінен әрекетке негізделген әдіске көшеді, онда әрбір бала уәжді саналы оқу әрекетінің белсенді субъектісіне айналады. Мұғалім оқу әрекетін ұйымдастырушы және үйлестіруші қызметін атқарады [4].

Қорыта келе, мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі бұл ақпаратты өңдеуге және жұмыс істеуге, оқытуға, әлеуметтендіруге және қол жетімді мүмкіндіктерді кеңейтуге қажетті білім алуға байланысты міндеттерді қою және шешу үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен цифрлық медианы пайдалану дағдыларының жиынтығы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандырудың 2002-2004 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 6 тамыз N 1037. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010001037_
2. Педагогика большая современная энциклопедия. Минск. - 2005.- 720 с. Ақпараттандыру туралы
3. Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418
4. Бузаубакова К.Д., Амирова А.С., Маковецкая А.А. Цифрлы педагогика: Оқулық /К.Д.Бузаубакова, Амирова А.С., Маковецкая А.А. –Тараз, 2022. -314 б.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ

Сбоева Владислава Владимировна,
преподаватель по химии и биология, магистр химии.
сш.им.Б.Момышулы

Аннотация: В этой статье рассматриваются современные тенденции в образовании с особым акцентом на развитие творческих компетенций у учащихся. Отстаивается комплексный и инновационный подход к преподаванию химии, включающий различные педагогические стратегии для повышения творческих компетенций и учета различных уровней владения предметом учащимися.

Ключевые слова: инновационные технологии, образование, химия, творческие компетенции, интеграция.

Аннотация: Бұл мақалада оқушылардың шығармашылық құзыреттіліктерін дамытуға аерекше назар аудара отырып, білім берудегі заманауи тенденциялар қарастырылады. Шығармашылық құзыреттілікті арттыру және оқушылардың пәнді меңгеруінің әртүрлі деңгейлерін есепке алу үшін әртүрлі педагогикалық стратегияларды қамтитын химияны оқытудың кешенді және инновациялық тәсілі қорғалады.

Түйіндісөздер: инновациялық технологиялар, білім беру, химия, шығармашылы ққұзыреттілік, интеграция.

Annotation: This article examines current trends in education with a special emphasis on developing creative competencies in students. An integrated and innovative approach to teaching chemistry is advocated, incorporating a variety of pedagogical strategies to enhance creative competencies and accommodate students' varying levels of subject proficiency.

Key words: innovative technologies, education, chemistry, creative competencies, integration.

Текущий дискурс в сфере образования вращается вокруг стратегических направлений развития. В настоящее время разрабатывается новая образовательная система, основной упор в которой делается на развитие творческих компетенций учащихся. Я придерживаюсь мнения, что эффективность образовательного процесса зависит от внедрения педагогических подходов, вдохновленных китайскими методологиями. В современном образовательном ландшафте поиск новых и более эффективных технологий необходим для развития творческих и когнитивных способностей учащихся [1].

Однако нынешняя учебная программа по химии не способствует развитию творческого мышления и творческой активности у учащихся. Задача, с которой сталкиваются преподаватели химии, заключается в том, как развить творческие способности учащихся и привить им творческие компетенции. Эта дилемма побудила сформулировать гипотезу, которая служит руководящим принципом нашего экспериментального подхода.

Черпая вдохновение из педагогической теории, выдвинутой Андреем Викторовичем Хуторским [2], которая направлена на развитие личности учащихся и их творческую самореализацию, мы разработали систему преподавания химии, основанную на сочетании инновационных технологий. Эти технологии включают проблемно-ориентированное обучение, многоуровневое обучение, игровое обучение, исследовательско-ориентированные подходы, информационно-коммуникационные технологии, методологии проектирования и методы интегративного обучения, все из которых способствуют образовательной рефлексии учащихся.

Наша цель, как преподавателей, состоит в том, чтобы развивать творческое мышление учащихся. Для достижения этой цели мы поставили перед собой конкретные задачи, включая использование современных образовательных технологий, соответствующих возрасту и психологическим особенностям, создание среды, способствующей самореализации, а также поощрение совместного руководства и самоуправления на каждом уроке для достижения общей цели.

При решении этих задач я использую индивидуальный подход и систематическое сочетание различных технологий. Рассмотрим *технологию проблемного обучения*. Примечательно, что технология проблемного обучения пронизывает всю учебную программу по химии, делая каждый урок по своей сути сложным (табл.1). При таком подходе учитель представляет проблему и направляет учащихся к ее решению [3].

Таблица 1 – Технология проблемного обучения при изучении тем органической химии

Тема	Проблема
Теория химического строения	Структура органических соединений: $C_2H_6, C_3H_8, C_4H_{10}$. Какова валентность углерода внутри? (Общепринятые представления о валентности вступают в противоречие с составом этих соединений.)
Ароматические углеводороды	Используя предложенную Кекуле циклическую структурную формулу бензола, определите реакции, которые, как ожидается, будут характерны для данного вещества. Это предполагает проведение экспериментальных демонстраций взаимодействия бензола с бромной водой и перманганатом калия. Однако бензол не реагирует с этими веществами. Чем объясняется это несоответствие? (Конфликт возникает из-за несоответствия между молекулярной структурой, согласно формуле Кекуле, и наблюдаемыми свойствами.)
Многоатомные спирты	Существует ли различие между спиртами, содержащими несколько групп, и спиртами с одной гидроксильной группой? (Экспериментальный сценарий, включающий взаимодействие глицерина с основаниями, представляет собой парадокс: учащиеся знают, что одноатомные спирты обычно не вступают в реакцию с основаниями при нормальных условиях.)
Глюкоза	Формула глюкозы - $C_6H_{12}O_6$. Какие функциональные группы присутствуют в ее структуре? Если в молекуле глюкозы есть альдегидная группа, почему она не вступает в реакцию с$NaHSO_3$?
Аминокислоты	Какие характеристики можно отнести к составу вещества:$NH_2 - CH_2 - COOH$? Как раствор этого соединения взаимодействует с индикатором?

Технология разноуровневого обучения. Эффективная организация учебного процесса требует применения индивидуального подхода для удовлетворения разнообразных потребностей учащихся. В контексте преподавания химии дифференциация становится особенно важной. Это объясняется уникальной природой предмета, когда некоторые учащиеся сталкиваются с существенными трудностями в усвоении химии, в то время как другие проявляют явные способности к этому предмету. Учет различных уровней владения химией может быть достигнут путем применения методов дифференциации уровней.

При структурировании учебного процесса для учащихся упор следует делать на включение трех стандартов:

- Обязательное общеобразовательное обучение, гарантирующее, что каждый учащийся овладеет базовыми навыками в рамках предписанной учебной программы.

- Расширенное обучение, направленное на достижение большей глубины понимания академического предмета.

- Специализированное обучение для учащихся, заинтересованных и способных углубиться в предмет. Это специализированное обучение проводится на индивидуальном уровне и на максимально возможном уровне сложности.

Учащийся определяет пути личностного развития на основе имеющихся способностей, склонностей и интересов, выбирая образовательную траекторию, которая наиболее точно соответствует его предпочтениям. Выбор уровней сложности является гибким и непостоянным. Учитель играет определенную роль в подготовке учащихся к самостоятельному выбору задания, предлагая рекомендации по подходящим заданиям, но окончательное решение остается за учеником. Рассматривая изучение каждого предмета в школе не как цель, а как средство развития ребенка, оценка успешности учащихся основана на том, как усваивается содержание: будь то на уровне воспроизведения фактов, реконструкции или более продвинутых умственных операций [4].

В качестве примера предоставлены три варианта ля самостоятельной работы по теме "Основные классы неорганических соединений":

Вариант 1 (включающий задания, стимулирующие познавательную активность учащихся на исследовательском уровне):

Составьте формулы гидроксидов, из которых образуются следующие соли:

А) нитрат железа (III);

Б) хлорид хрома (III);

В) карбонат марганца (II).

Вариант 2 (Включение заданий на уровне частичного поиска познавательной активности учащихся):

Составьте формулы солей на основе их названий:

А) нитрат калия;

Б) фосфат алюминия;

В) сульфат железа (III).

Вариант 3 (с заданиями репродуктивного уровня):

Определите заряды ионов металлов и кислотных остатков в формулах следующих солей: $Mg(NO_3)_2, KCl, Na_3PO_4, CuSO_4$. Дайте им названия.

Последующий технологический подход сосредоточен на *игровом обучении*, которое служит для повышения вовлеченности учащихся в различные образовательные мероприятия и когнитивные упражнения. Использование игр в качестве метода обучения уходит корнями в глубокую древность [5]. В нашей образовательной практике мы часто используем игровые технологии. Например, в 9-м классе по органической химии мы проводим конкурсные уроки по теме "Маргинальные углеводороды", занятия в стиле детектива под названием "Школа углеводородов" и урок приключений под названием "Покорение вершины горы СпиритусФенолус".

Интеграция *информационных и коммуникационных технологий* открывает новые перспективы и возможности для преподавания химии. *Цифровая педагогика* относится к использованию цифровых инструментов, технологий и стратегий для улучшения преподавания и обучения. В контексте изучения химии в школе цифровая педагогика может сыграть решающую роль в том, чтобы сделать предмет более увлекательным, интерактивным и доступным. Вот несколько способов применения цифровой педагогики при изучении химии:

1.Интерактивные симуляторы и виртуальные лаборатории. Это обеспечивает безопасное и контролируемое пространство для изучения учащимися без использования физического лабораторного оборудования.

2. Онлайн-ресурсы и мультимедийный контент. Наглядные пособия могут помочь учащимся более эффективно усваивать абстрактные идеи.

3. Цифровые учебники и электронные книги. Цифровые тексты часто включают интерактивные элементы, мультимедийный контент и функции поиска, что облегчает учащимся навигацию и поиск информации.

4. Платформы для совместного обучения. Учащиеся могут совместно работать над проектами, обсуждать концепции и обмениваться ресурсами. Это может улучшить коммуникацию и развить чувство общности среди учащихся.

5. Образовательные приложения и игры. Эти инструменты могут сделать изучение химии более приятным и могут подкреплять концепции с помощью интерактивных заданий.

6. Онлайн-оценки и викторины. Онлайн-тесты и оценки могут обеспечить немедленную обратную связь с учащимися и помочь учителям отслеживать индивидуальный прогресс.

7. Дополненная реальность (AR) и виртуальная реальность (VR).Виртуальная реальность может моделировать химические реакции в трех измерениях, обеспечивая более глубокое понимание молекулярных структур и взаимодействий.

8. Видеоконференции и вебинары. Платформы видеоконференцсвязи могут способствовать проведению гостевых лекций экспертов или связывать учащихся со сверстниками из других школ.

9. Инструменты анализа данных. Программное обеспечение для построения графиков, статистического анализа и моделирования может помочь студентам анализировать и интерпретировать результаты экспериментов.

10. Онлайн-форумы для обсуждения. Создание онлайн-дискуссионных форумов, где учащиеся могут задавать вопросы, делиться идеями и участвовать в дискуссиях за пределами класса. Это поощряет активное участие и более глубокое понимание предмета.

Важно отметить, что успешная интеграция цифровой педагогики в изучение химии требует вдумчивого подхода. Учителя должны пройти соответствующую подготовку, а использование технологий должно соответствовать целям учебной программы. Кроме того, следует рассмотреть такие вопросы, как цифровое равенство, чтобы гарантировать, что все учащиеся имеют доступ к необходимым инструментам и ресурсам.

В сфере инновационных педагогических инструментов технологии *проектного метода* занимают особое положение. Проектный метод соответствует основной цели образования, способствуя сотрудничеству внутри сообщества исследователей, способствуя развитию более умелого ученика. Информационные проекты формируют важнейший аспект этого подхода, в рамках которого учащиеся осваивают различные методы получения информации (например, литературу, библиотечные фонды, средства массовой информации, базы данных), обработки информации (включая анализ, обобщение и сравнение с известными фактами) и представления своих выводов [7]. Примерами могут служить проекты для 9-го класса, такие как "Моющие свойства стирального порошка" и "Витамины: за или против".

Всеобъемлющим подходом, охватывающим все эти педагогические технологии, является *интеграция*. Давно замечено, что не только учащиеся с трудностями, но даже учащиеся с высокой успеваемостью часто не могут связать информацию о внешнем мире, полученную на одном уроке, с тем же предметом, представленным на других уроках. Следовательно, интеграция направлена на преодоление этих пробелов, способствуя более связному пониманию различных фактов в рамках предмета [8].

Интеграция:

- Помогает учащимся осмысливать факты и явления для формирования целостного взгляда на мир.
- Устраняет фрагментацию школьных предметов.
- Повышает энтузиазм учащихся к обучению.
- Усиливает практическую направленность образования.

Интеграция осуществляется на двух уровнях:

1. На индивидуальных уроках устанавливаются связи между химией и другими дисциплинами, такими как математика, биология, физика, география и безопасность жизнедеятельности. Литературные отрывки используются для придания дополнительной привлекательности преподаваемой математике, стимулируя интерес учащихся, логическое мышление и способствуя их эвристической вовлеченности во время уроков. Примером может служить тема урока "Каучук и его свойства", в которую включен отрывок из работы Л. Буссенара "Похитители бриллиантов":

- "Моя дорогая, но порох, должно быть, намок и превратился в кашицу".
- "Глубокая ошибка, дорогой Альберт. Перед отъездом из Франции я смазал донышки патронов и фитили раствором каучука и сернистого углерода. Втирание этого вещества в Испании оставляло тонкую пленку на деталях, которые могли стать влажными, гарантируя, что мои картриджи также были непроницаемы для влаги, во многом как банки с притертыми пробками".

2. Интегрированные уроки представляют собой второй уровень интеграции, создавая условия, которые развивают интерес учащихся к предмету. Например, урок по "Органическим веществам, удерживающим кислород" предполагает интеграцию химии, биологии и экологии, в то время как другой урок по "Нуклеиновым кислотам" объединяет химию и биологию.

Применение упомянутых технологий придает особую привлекательность урокам химии, служа средством поощрения познавательных и творческих интересов учащихся в области химии как науки. Кроме того, это активно способствует стимулированию умственной активности учащихся, подтверждая обоснованность эмпирической гипотезы. Инновационные технологии играют ключевую роль в повышении эффективности преподавания предмета

химии. Результаты указывают на положительную тенденцию в эффективности, о чем свидетельствует оценка знаний учащихся за последние три года во время ежегодной сертификации. Произошло заметное улучшение, при этом качество знаний возросло с 40% до 60%. Кроме того, учащиеся активно участвуют в исследовательских инициативах и реализуют проекты.

Список источников и литературы

1. Инновации в общеобразовательной школе. Методы обучения. Сборник научных трудов / Под ред. А.В.Хуторского. - М.: ГНУ ИСМО РАО, 2006.
2. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание. - М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005.
3. Муравлева О. И. Инновационные технологии обучения, реализуемые в практике учителей химии.URLhttp://festival.1september.ru. (дата обращения: 20.01.2024).
4. Веденина Т. И. Дифференциация обучения, как важный фактор развитияпознавательных интересов школьников. –М., 2009.
5. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий, Москва, НИИ школьных технологий, 2006.
6. Имакаев В.Р. Образование и ось времени // Философия образования иреформа современной школы. – Пермь. 2002
7. Алексеев Н.Г. Проектирование и рефлексивное мышление // Развитие личности. 2002, №2.
8. Червонная О.С. Интеграция как средство внедрения новых педагогических технологий.URLhttp://festival.1september.ru.(дата обращения: 20.01.2024)

ХИМИЯ ПӘНІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА ҚОДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ПЛАТФОРМАЛАР

Тулентаев Алғабас Нураллауғли,
ғ.м., химия пәні мұғалімі
«№7 «Тұран» мектеп-гимназия» КММ
Тешебаев Қанат Анарбайұлы
ғ.м., химия пәні мұғалімі
«Дарын мектеп-интернаты» КММ

Аннотация: Заман, уақыт талабы әрдайым өзгеріп отырады және ол адамнан жаңа жағдайға тез бейімделіп, мінез-құлқын, ұстанымын, ақыл-ойын жаңа жағдайға сай өзгертуді қажет етеді. Соңғы жылдарда елімізде «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, осы бағытта көптеген жұмыстар атқарылуда. Бағдарлама жалпы білім беретін мектептерді де сырт айналып өткен жоқ. Мектепте де цифрлы технология уақыт өткен сайын кең еніп келеді. Оса орайда мұғалімдер де, оқушылар да бейімделіп, замана технологиясын меңгеруі қажет.

Аннотация: Время, требование времени постоянно меняются, и оно требует от человека быстрой адаптации к новой ситуации, изменения его поведения, позиции, ума в соответствии с новой ситуацией. В последние годы в стране принята государственная программа «Цифровой Казахстан", в этом направлении проводится большая работа. Программа не обошла стороной и общеобразовательные школы. Даже в школе цифровые технологии со временем широко внедряются. И учителя, и ученики должны адаптироваться и освоить современные технологии.

Abstract: Time, the demand of time is constantly changing, and it requires a person to quickly adapt to a new situation, change his behavior, position, mind in accordance with the new situation. In recent years, the country has adopted the state program "Digital Kazakhstan", a lot of work is being done in this direction. The program has not bypassed secondary schools. Even at school, digital technologies are being widely introduced over time. Both teachers and students must adapt and master modern technologies.

Кілт сөз: OnlineMektep, Bilimland.kz., Daryn.online, Платформа, Қашықтықтан оқыту

Бүгінгі таңда әлемді дамытудың жаңа қағидаттары білім беру жүйесінен күнделікті экономикалық, әлеуметтік және мәдени өзгерістерге барынша бейімделуді талап етеді. Қазіргі уақытта әлем" білім қоғамын "және" білім экономикасын"құру бағытында. Қазақстан Республикасының Президенті Қ. К. Тоқаевтың осы ауқымды мәселе туралы Жолдауында: "біз мұғалімдерді қолдау саясатын жалғастырамыз. Қазіргі жаһандық өзгерістер кезеңінде түлектің білімі еңбек нарығына шыққанға дейін де жеткіліксіз болып қалуы әбден мүмкін.

Сондықтан Құзыретті министрліктің алдында оқу бағдарламаларын жаңа жағдайларға бейімдеу міндеті тұр. Бұл-шұғыл шаруа. Материалдық қолдау шаралары "цифрлық мұғалім" білім беру жобасымен толықтырылуы керек".

Қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру кезінде мұғалімге жүктеме міндеттер мен жауапкершіліктің ауыртпалығы өте ауыр. Ол, ең алдымен, оқу бағдарламасының құрылымын дайындайды, оны қашықтықтан білім беру жүйесімен біріктіреді, оқу процесінің барысын бақылайды және тапсырмаларды орындау кезінде өзіндік бақылау-пысықталған жұмысты орындау бойынша ұсыныстар енгізеді. Қашықтықтан оқыту әдісі бойынша жұмыс істейтін мұғалім оқытудың жаңа технологияларын, компьютерлік және түйіндік оқыту жүйелерін жақсы білуі және олармен іс қағаздарын жүргізе білуі қажет. Қашықтықтан оқытылатын мұғалімдерге бірнеше негізгі талаптар қойылады, атап айтқанда:

- Мұғалім компьютермен сауатты жұмыс істей білуі керек.

- Қашықтықтан оқытудың мақсаттары мен міндеттері, оның Ақпараттық технологиялар мен коммуникация құралдары негізінде одан әрі дамуы туралы білу.

- Телекоммуникациялық оқыту құралдарын қолдану дағдыларын қалыптастыру, Атап айтқанда: тұтынушылар арасында ақпарат алмасу және ақпараттық жүйелерде ресурстарды пайдалану.

- Оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін жалпылама түрде көрсете отырып, сабақтарды қашықтықтан өткізуді ұйымдастыра білу.

-Қашықтықтан оқыту шеңберінде оқу процесін жүргізуге жан-жақты дайындық, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақтарды өткізу процесінде үйлестіруші [1].

Мұндай жоғары деңгейдегі талаптардан көріну мұғалім үшін оңай емес екені анық. Осыған байланысты мұғалім өз пәнін жақсы білетін маман ғана емес, сонымен қатар заманауи ақпараттық технологияларды меңгерген және оларды өз жұмысында тиімді қолдана алатын жан болуы керек.

Мұғалімнің міндеті-оқушыға сапалы білім беру, саналы тәрбие беру. Мұғалім өмірде кездесетін әртүрлі қиындықтар мен кедергілерге қарамастан, кез-келген жағдайда осы маңызды тапсырманы орындауы керек. Қазіргі уақытта заманауи талаптарға сәйкес ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту бағалау жүйесін уақтылы өзгертуді және білімді пайдалануды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдістер, әдістер,технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылады. Сапалы терең білімді игеруге ұмтылатын өскелең ұрпақ жеткілікті цифрлық сауаттылыққа ие, өйткені ол өмір сүру жағдайында жаңа технологиялардың барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Бұл мүмкіндіктерді тиімді пайдалану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты [2].

Қазіргі уақытта Қашықтықтан оқытудың бірнеше түрі бар. Атап айтқанда, олар чаттар, веб-сабақтар, телеконференциялар, телесабақтар түрінде өтеді. Осы формалардың әрқайсысы орындайтын функциялар өткізілетін сабақ түріне сәйкес таңдалады.

Елде дистанlinemektep платформасы Қашықтықтан оқытудың негізгі құралы болып табылады. Онда 42 пән бойынша 5700 сабақ бар, 140 000-нан астам тапсырма оқу бағдарламаларына сәйкес құрастырылған. Әр сабақ рефераттан, бейне сабақтан, бастауыш сынып оқушыларына арналған 9 тапсырмадан, жоғары сынып оқушыларына арналған 18 тапсырмадан тұрады. Сабақтарды Назарбаев Зияткерлік мектептерінің үздік мұғалімдері әзірледі. - Төтенше жағдай кезінде қашықтықтан оқыту барысында орын алған барлық кемшіліктерді ескере отырып, жаңа оқу жылында традиционlinemektep платформасы іске қосылды, ол жаңа функционалдылықтарды қоса отырып, дәстүрлі мектепті онлайн форматта әзірледі. Оқушылар мен мұғалімдер үйден шықпай-ақ мектеп бағдарламасын толық меңгере алады. Жаңа тақырыпты жақсырақ меңгеру үшін студенттер анимациялық бейнелер мен виртуалды зертханаларды пайдаланады. Мектеп басшылығы үшін білім беру процесін басқару келесі мүмкіндіктерге толы болды: сыныптар құру, сабақ кестесін құру, үлгерім мониторингін бақылау. Оқушылар мұғаліммен жалпы сынып және жеке чат арқылы сөйлесе алады [3]. Android және iOS жүйелерінде жұмыс істейтін OnlineMektep қосымшасы қосылды. Дистанline

mektep платформасына қашықтықтан оқытылатын 4500 мектептің 3650 мектебі қосылған. Осы уақыт ішінде еліміздің педагогтары мен оқушылары 20 601 060 сабақ өткізді, 164 790 151 жаттығу орындалды.

Жалпы, педагогlinemektep платформасының тиімділігін тәрбиешілер де, ата-аналар да мойындады.

- Әр мектептің өзі сабақ барысында қандай платформаны қолдануды таңдайды. Біріншіден, – Kundelik.kz. оқушылар мен ата-аналардың басым көпшілігі бұл жүйемен жақсы таныс. Екінші платформа – Bilimland.kz. үшіншісі-Дарин.lline және басқа жүйелер. Оларда дайын бейне оқулықтар, мультимедиялық ресурстар бар. Бұл интернет-платформалар химиямен байланысты барлық ғылымдар бойынша қажетті білім алуға мүмкіндік береді. Сіз қажетті тест тапсырып, бағалай аласыз. Оқушыға үй тапсырмасын орындау кезінде қателескен жағдайда қайта ойлауға мүмкіндік береді. Бұл басқаша. Химияны түсіну өте қиын, сондықтан біз мектеп оқушыларына жақсы түсіндіру үшін қосымша масштабтау бағдарламасы арқылы күрделі тақырыптарды түсінеміз. Бұл бағдарламада балалар топтарда не білгендерін, қанша сабақ алғанын айтады. Бірақ бұл платформа 40 минуттан кейін ақылы қызметтерді ұсынады. Сондықтан тиімсіз. Біз сондай-ақ WhatsApp, Telegram арқылы жұмыс істейміз, оқушыларға қосымша тапсырмалар береміз.

Мұндай қиындықтардың басты себебі мұғалімдердің оқушыларға ортақ тізіммен логин мен пароль жіберіп, парольдерді ашуы болуы мүмкін. Сондықтан, мұндай жағдайды болдырмау үшін сынып жетекшілері есептік жазбалары бұзылған оқушылардың паролін өзгертіп, жаңасын жіберуі керек.

- OnlineMektep - Bilimland.kz білім беру порталындағы жаңа сервис. Бұл сервисті Bilim Media Group компаниясының мамандары және Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ Білім беру бағдарламалары орталығының жетекші әдіскерлері әзірледі. Мұғалім жаңа оқушыны өз есептік жазбасы арқылы тіркеп, жаңа сынып қоса алады. Платформаға кіру үшін https://onlinemektep.org / сілтеме арқылы. Кестеде сабақты таңдағанда, алдымен сабақтың шолуымен, яғни сабақтың мазмұны мен мақсатымен танысу керек. Содан кейін "алға" түймесін басып, теориялық бөлімге өтіңіз. Теориялық бөлімде бейне сабақтар, рефераттар немесе басқа материалдар болуы мүмкін. Теориялық бөліммен танысқаннан кейін оқушыға әртүрлі деңгейдегі жаттығулар беріледі. Егер оқушы дұрыс жауап бермесе, қатемен жұмыс істеу мүмкіндігі бар. Барлық тапсырманы орындағаннан кейін сіз әр бөлімнің нәтижесін көре аласыз, ал оң жақтағы "сабақ қорытындылары" бөлімінде алынған бағаны көре аласыз. Жаңа оқу жылында BilimLand платформаға Zoom баламасын қосты. Енді мұғалім сабақты кестеден таңдап, "бейнеконференция"батырмасын басу арқылы бір уақытта 45 адамға синхронды сабақ өткізе алады. Онда сабақтың өту уақытын көрсету керек. "Жасау" түймесін басқаннан кейін шақыру сілтемесі пайда болады немесе тиімдірек болса, бейнеконференция астындағы "сабақты бастау" түймесін басып, "чатты ашу" түймесін басу арқылы оқушылармен жеке байланыса аласыз

Ел мектептерінің 90 пайызы Назарбаев Зияткерлік мектебінің әдіскерлері мен педагогтары әзірлеген 5 700-ге жуық бейне сабақтар мен 100 000-нан астам интерактивті жаттығулардан тұратын қашықтықтан оқыту үшін Online Mektep білім беру платформасын пайдаланады. Ал Назарбаев Зияткерлік мектебінің оқушылары Microsoft Teams бағдарламасын пайдаланады [4].

MS Teams-ті жеке және корпоративті түрде пайдалануға болады. Мектепте әр мұғалімге және әр оқушыға жеке логин беріледі, оған сәйкес олар кіріп, бір-бірімен байланыса алады. Бағдарламаның артықшылығы-әр қолданушы өз тобын аша алады, мұғалімдер біз оқытатын сыныпқа команда ашты. Команда ішінде пікір алмасу, бейне қоңыраулар шалу, көрсету, экранды трансляциялау, оқушыларға тапсырмалар беру, бір уақытта ортақ қалтаны ашу, тесттер құрастыру және оқушылардың жетістіктерін көру мүмкіндігі бар. Біз оқушыларға сабақты түсіндірген кезде осы бағдарламаның ішінде One Note қосымшасын қолданамыз. Оның артықшылығы - барлығы хиа сабақтарында түсіндіруге қиын реакция теңдеулерін бір уақытта экранға жаза алады және біз оқушыларға материалдарды слайд түрінде көрсетеміз

және осы қолданба арқылы үй тапсырмасына түсініктеме береміз. Тестті осы бағдарламаның ішіндегі MS Forms қосымшасында да жасауға болады: сонымен қатар химиялық формулаларды енгізу және кітапханадан суреттерді енгізу мүмкіндігі бар және біз тест нәтижесін сырттан бақылай аламыз. Сол сияқты, мұғалімдер өткен сабақтарды осы бағдарлама арқылы бейне ретінде сақтай алады, сабаққа қатыса алмайтын студенттер кейінірек бейнелерді көре алады және сол бейнелерді бір жерге жинап, MS Stream қолданбасы арқылы youtube арнасы сияқты жалпыға ортақ арнаны ашу арқылы түсіне алады. Бағдарлама ішінде Kahoot, Quizizz, Surveymonkey сияқты қажетті онлайн платформаларды байланыстыруға болады. Жалпы, әр бағдарламаның өз бағыты болады. Көріп отырғанымыздай, әр мектептің қандай платформамен оқығысы келетіні туралы өз еркі бар. Ең бастысы, оқытуда қолданылатын әдіс оқушының химияны толық меңгеруіне кедергі келтірмейді.

Химиялық білімнің маңызды бөлігі-элементтермен практикалық жұмыс-заттармен нақты жұмыс. Сондықтан химияны химиялық білім берудің жалғыз түрі ретінде қашықтықтан оқыту толық бола алмайды, өйткені мұғалімнің тікелей басшылығымен және тиісті материалдық базасыз тиісті семинар өткізу мүмкін емес. Қашықтықтан оқытудың жетіспеушілігін кем дегенде ішінара өтеу үшін курстарға эксперименттік бейнеклиптер енгізіледі немесе виртуалды зертхана деп аталатын құралдар қолданылады [5].

Қашықтықтан оқыту кезінде ақпараттық-коммуникациялық құралдардың қандай түрін пайдалансақ та, білім алушыларға химияны оқытудың неғұрлым тиімді жағын қарастырып, болашақ еліміздің өскелең ұрпағын білім деңгейіне шығару қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Скрипко Л.Е. Внедрение инновационных методов обучения: перспективные возможности или непреодолимые проблемы? // Менеджмент качества. — 2012. — № 1. — С. 76—84.
2. К.Ж.Бұзаубақова. Жаңа педагогикалық технология. Оқу құралы. //алматы. Жазушы, 2004 Б. 28-52
3. По материалам сайта Открытый класс, сетевые образовательные сообщества, Суворина В.Г. [Электронный ресурс] // http://www.openclass.ru
4. По материалам Специализированного образовательного портала Инновации в образовании [Электронный ресурс]// http://sinncom.ru
5. По материалам интернет-журнала «Эйдос» [Электронный ресурс] // http://www.eidos.ru/journal

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

К. Ж. Жандаулетова,
бастауыш сынып мұғалімі
Л. К. Доскенова,
бастауыш сынып мұғалімі
Ұлытау облысы, Жезқазған қаласы №1 ЖББМ

Аннотация: Мақалада білім алушылардың оқу сауаттылығын арттырудың заманауи әдіс-тәсілдерін қолдану туралы айтылады. Әр сабақта қолданылған әдістің тиімді жағы мен оқушының іс-әрекетін ұйымдастырудағы маңызын қарастырған.

Аннотация: В статье говорится об использовании современных методов повышения учебной грамотности учащихся. Рассмотрена эффективность метода, используемого на каждом уроке, и его значение в организации деятельности ученика.

Abstract: The article talks about the use of modern methods of improving the educational literacy of students. Considered the effectiveness of the method used in each lesson and its importance in organizing the student's activities.

Тірек сөздер: оқу сауаттылығы, сыни ойлау, бағалау, инновация, нәтиже

Ключевые слова: читательская грамотность, критическое мышление, оценка, инновации, результативность

Key words: reading literacy, critical thinking, evaluation, innovation, performance

Білім сапасын арттыру білім алушының мүмкіндігінің деңгейін ғана емес, оның пәнге деген қызығушылығын қалыптастыру болып табылады. Осы сұрақтар төңірегінде жұмыс жасау үшін мұғалімге ізденіспен әдістемелік, психологиялық, технологиялық тұрғыдан дайындалуды қажет етеді. Мұғалім өзінің инновациялық іс-әрекетін қалыптастыруы, оны меңгеріп, сол жаңа педагогикалық технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде жүйелі қолдану арқылы оқушылардың білімге ынтасын, құштарлығын, қызығушылықтары мен сапасын жақсарта алады.[3]

Осы тұрғыда бүгінгі таңда оқу сауаттылықты қалай арттырып жүрміз деген сұрақ туады. Оқушыларды мәтінмен жұмыс жасауда олардың сыни тұрғыда баға беруге, талдап, салыстырып ,бағалай білу дағдыларын үйретуіміз қажет. Ол үшін күнделікті сабақта оқушының жас ерекшелігіне сай тиімді әдістерді таңдап қолдану қажет.

Жалпы, мәтін - қазақ тілін оқыту барысында үлкен орын алатын оқыту нысаны. Біріншіден, тілден білім беретін материал оқыту мәтіндері түрінде болса, екіншіден, жаттығулардың тұтас мәтін түрінде берілуі де мәтінмен орындалатын жұмыстардың сараланып жүйеленуін қажет етеді. Мәтіннің қызметін таныту – оқушыға тіл бірліктерін функционалдық тұрғыдан танып-білуіне, сол арқылы логикалық ойлауы бірізді қалыптасуына мүмкіндік береді. [1.]

Бастауыш сынып оқушыларына көркем мәтінмен жұмыс жасауда кездесетін проблемалар:

-мәтіннің табиғатын тану, жанрын ажыратуда;

-мәтіндегі ой бөліктерін анықтауда;

-мәтіннің стилі мен құрылымын;

-мәтіндегі негізгі ой мен қосымша ақпаратты ажыратуда:

- мәтін желісін сақтап, ойын жалғастырып жазуда;

- мәтіндегі көркемдегіш тілдік құралдарға қарай талдауда; қиындықтар кездеседі. Осы мәселелерді шешудің бірден бір жолы- сабақ жоспарының мақсатқа сай тиімді әдістер арқылы тапсырманы түсінікті, қызықты, тартымды етіп беру.

2-сынып әдебиеттік оқуда С. Бегалиннің «Оқушы Шоқан» әңгімесін өткенде кейіпкердің сыртқы келбетін сипаттау, мінез-құлқы мен іс-әрекетін бағалау жүргізілді.[1]

Ж/ЖЖ. «Креативті жазу» әдісі

1-қадам: Оқушылар Шоқанның сыртқы келбетін, мінез-құлқын іс-әрекеті арқылы жұбымен әңгіме желісімен талдайды.

2-қадам: Оқушы Шоқанның өнегелі өмірі туралы жазба жұмысын үлкендердің өнегесімен байланыстыра отырып орындайды.

Ж.«Сара сөз »әдісі (оқушылар графикалық кестені жеке толтырады)

Кейіпкердің отбасы,бала тәрбиесіне қатысы

• Шығармадан дәлел жаз

Сенің ой-тұжырымың қандай ?

Әдебиеттік оқу пәнінен алынған Фариза Оңғарсынова «Әже» өлеңі оқушыларға өте таныс, ұғымдарына түсінікті тақырып болды.

2.3.2.1 – мұғалім көмегімен үлгі бойынша шағын ертегілер, жұмбақтар жазу немесе дайын ұйқастарды қатыстырып шумақтар мен санамақтар құрастыру мақсатын ала отырып, бірнеше тапсырмаларды өз деңгейінде орындады. Мысалы: «Әуедегі шарлар» ойыны арқылы шардағы сөз арқылы нақыл сөз құрастыра отырып, оның мәнін аша алды. «шаңырақ», «ұйытқысы», «береке», ақ бата» деген сияқты сөздер болды.

«Өзіндік пікір» әдісі «Әже» өлеңінен мен үшін маңызы деген сұраққа жауаптарын естеріңе түсіріп, түйінді ойларыңмен бөлісіңдер.

Әже мен үшін .....

«Сыртқы және ішкі шеңбер бойымен әңгімелеу» әдісі арқылы бірнеше сұрақтардың жауабын ортаға салып талқылайды. **«Автор ізімен»** әдісі арқылы оқушылар әже өлеңіне өзгеріс енгізе алады.[4]

Мысалы:

Автор нұсқасы	**Оқушы нұсқасы**
Тентек болсам, ашынып	Бұзық болсам, ашынып
Жақсы іс қылсам, асырып	Жақсылығымды асырып,
Маған сақтап жүреді,	Маған бәрін береді,
Тәттіні де жасырып.	Ақшасын да жасырып.

1-сұрақ: Қалай ойлайсың, шығарма неліктен «Әже» деп аталған? деген сұрақты бергенде оқушылар әсерлі жауап бере алды.

1-сурет.

Қазақ тілі пәнін оқытуда мәтінмен жұмысқа көп көңіл бөлінеді. Мәтінмен жұмыста оқылым стратегияларын қолданау тиімді.

Оқылымды меңгерудің стратегиялық дағдылары:

-Мәтін түрлерін ажырата білу – сипаттау, хабарлау, талқылау.

-Мәтін құрылымын түсіну – мәтін құрылымының ұйымдастырылуын түсіну. Мысалы, кіріспе бөлім, негізгі бөлім, қорытынды бөлім.

- Сөз мағынасын мәнмәтіннен ажырату – мәтін ішіндегі таныс емес сөздің мағынасын түсіну үшін, оның айналасындағы сөздер мен сөйлемге назар аудару. .[2]

Мысалы: мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтау: мұғалімнің көмегімен белгілі бір тақырыпта жазылған мәліметтердің ұқсастығы мен айырмашылығын (жанры, мәтін түрі) табу деген оқу мақсаттары бойынша мәтіндік талдау тапсырмаларын беруге болады. Мысалы: тыңдалым мәтіндердің аудио нұсқасында да, тұтас мәтін түрінде де оқылым түрінде бере отырып, мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтайтың сұрақтар арқылы талдау жүргізіледі. «Сұрақтар ілмегі» әдісі тілдік құзыреттерінің дамуын жақсартады.[5] Мысалы, оқушылардың ауызша тапсырмаларын тексергім келсе, WORDWALLNET платформасындағы «кездейсоқ дөңгелек», «сәйкестендіру», «викторнина», «тест» тапсырмалары арқылы оқушылардың тақырып бойынша алған білімдерін тексеріп аламын. Мұндай тапсырмаларды оқушылар қызыға орындап, белсенділік танытады.

2-сурет. Қазақ тілі сабағы.

Қорыта келгенде, оқу сауаттылығын қалыптастыруда, мәтінмен сауатты жұмыс жасауға жетелейтін заманауи әдістерді орынды, сауатты қолдана білу –әр педагогтың міндеті. Заман ағымынан қалмай, түрлі жаңа әдістерді меңгеріп, оқытудың интербелсенді стратегияларын үздіксіз түрлендіріп қолдану арқылы ғана, біз білім алушылардың интеллектілік, шығармашылық ойлауын, өзіндік көзқарастары мен белсенділігін қалыптастыра аламыз. Сонымен қатар жақсы нәтижелерге және көздеген мақсаттарға жетеміз. Сондықтан әр педагог үнемі ізденіп, білімін жетілдіріп аянбай еңбек етуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. https://okulyk.kz/kazahskaja-literatura/1002/
2. ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2019, қаңтар
3. Әлімов А. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. – Астана 2014 , – 180 б.
4. «2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 107 б.
5. Педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы бойынша Мұғалімге арналған нұсқаулық. Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2017 ж.

ЦИФРЛЫ ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ ЖӘНЕ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ

Исмаилова Гүлзада Омаровна,
тарих пәнінің мұғалімі Ғ. Мұратбаев атындағы жалпы орта білім беретін мектеп

Аннотация: Бұл мақалада цифрлы педагогика ұғымының қашан және қалай пайда болғандығы және даму эволюциясы туралы баяндалған.

Аннотация: В данной статье описывается, когда и как появилось понятие цифровой педагогики и эволюция ее развития.

Abstract: This article describes when and how the concept of digital pedagogy appeared and the evolution of its development.

Тірек сөздер: цифрлы экономика, деректор қоры, цифрлық оқыту, коммуникация, ақпарат эволюциясы.

Ключевые слова: цифровая экономика, база данных, цифровое обучение, коммуникация, информационная эволюция.

Key words: digital economy, database, digital learning, communication, information evolution.

Цифрлық педагогика – белсенді дамып келе жатқан педагогикалық ғылымның жаңа бағыты. Осы саланы зерттеушілердің пікірінше педагогика ғылымында цифрлық педагогика ғылыми сала ретінде дамып, орныққанша түрлі шешілуі қажет мәселелерді көтереді. АҚШ математигі және программисі Николас Негропонте алғаш рет «Цифрлық экономика» ұғымын 1995 жылы ғаламтор саласына енгізгеннен бері осы салада кеңінен қолданылуда. Ал ресей экономистері э.ғ.д. В.В. Иванов, тех.ғ.д. Р.В. Мещеряков, э.ғ.к. А.А. Энговатовалардың

пікірінше, «цифрлық экономика» интернет жүйесіндегі экономика саласынның бір бөлігі ретінде, оның логикалық схемаларға негізделген ақпараттың қосымша шынайылығын толықтыратын бөлігі деп қарастыру керек дегенді ұсынады. Кейінгі уақытта «Цифрлық экономика» термині шаруашылық қызметті айқындау үшін әлемдік қоғамдастықта «онда өндірістің басты факторы цифр түріндегі деректерді, үлкен көлемді өңдеу және талдау нәтижелеріне пайдалану» мен «өндірістің, технологиялардың, жабдықтардың, тауарларды және қызметтерді сақтаудың, сатудың, жеткізу алуан түрлерінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін сала» ретінде қабылданды [2:19б]. Шаруашылық қызметтің жаңа түрінің пайда болу нәтижесінде цифрлық экономика үшін кадрларды дайындау міндеті тұрды. Өз кезегінде «цифрлық экономика» ұғымының енуінен кейін, экономика саласы мамандарының біліктілігін көтеру мақсаты жүзеге асты. Мамандардың біліктілігін көтеру бағытымен байланысты ұғымдар, соның ішінде «цифрлық оқыту мен білім беру», «цифрлық сауаттылық» және т.б. ұғымдар кеңінен айналымға енді. Ал қазіргі кезеңде білім беру саласының цифрлануға біртіндеп көшуі – «цифрлық педагогика» ұғымының, ал педагогикаға цифрлық технологиялардың еттене енуіне орай «цифрлық білім беру ортасы» ұғымының, бұл салада цифрлық оқыту құралдарының көптеген түрлерінің пайда болуы жаңа ұғымдық – терминологиялық аппараттың түзілуіне әсер етті. Бұл процесс педагогика ғылымында «білім беру саласын цифрландыру», «цифрлық оқыту», «цифрлық білім беру» және т.б. жаңа ұғымдар түзілуі осы саланы ғылыми негіздеп, өз кезегінде жіті дамыту керек екенін алға тартады [1:18б]. Осыған байланысты, педагогика ғылымының теориясы мен практикасында цифрлық білім беруді әдіснамалық білімдермен қамтамасыз ететін жаңа «цифрлық педагогика» саласының дамуына себеп болды. Қазіргі кезде посткеңестік мемлекеттер мен Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде цифрлық білім беру мәселесі көкейкесті. Білім беру саласын цифрландырудың өзекті мәселелері әр елде түрлі деңгейдегі форумдар, дөңгелек үстелдер, семинарлар мен конференцияларда талдануда. Ғылыми – педагогикалық баспасөз құралдары мен осы саланы зерттеушілердің еңбектерінде цифрлық білім берудің мазмұны, құрылымы, негізгі сипаттамалары мен білім беру жүйесін цифровизациялау мәселелері кеңінен ұсынылуда. Ал 90 жылдардың ортасынан бастап дамыған мемлекеттердің білім беру саласында «Digital pedagogy» (цифрлық педагогика) кеңінен зерттеліп, қалыптасықан сала. Өз кезегінде «Digital pedagogy» (цифрлық педагогика) «онлайн-оқытудың» синонимі ретінде қабылданбауы тиіс, себебі бұл сала – жаңадан дамып, кеңінен қолданылатын педагогиканың жаңа саласы. Ретінде, оның педагогикалық мәнін, оқытудағы ролін, тек цифрлық технологияларды қолданудан ғана тұратын бір жақты сипатын емес, білім беру мазмұнын нақтылайтын, білім алушылардың сыни тұрғыда ойлауын, сыни көзқарастарының қалыптасуы үшін оқытуды ұйымдастыруға ұйтқы болатын нақты педагогика саласы деп қарау керек. «Цифрлық педагогика» педагогикалық (оқу-тәрбие) процесті жүзеге асырып, білім берудің кез келген жүйесінде: жоғары, техникалық және кәсіптік білім беру, жалпы білім беретін мектептерде дәстүрлі және қашықтан оқытуда мажорлық және минорлық білім беру деңгейлерін қамтамасыз етуде формалды және формалды емес ұйымдардың білім беру әрекетін түбегейлі қамтамасыз етуге ықпал ете алатын күшті педагогиканың саласы. Сонымен қоса цифрлық педагогика «өмір бойы оқу» принцпін жүзеге асыруда кез-келген жастық кезеңдегі жеке тұлғаның білім алуын жіті зерттейтін педагогиканың саласы. Цифрлық педагогика білім алушыда оқу траекториясын таңдауда еркіндікке ие болуға ықпал етеді. Цифрланған оқытуда бір жағынан бірнеше «цифрлы педагог» (немесе «онлайн профессор») оқу материалын ұсынса, екінші жақтан «цифрлы білім алушы» оқу материалын өз қабілеті, қажеттілігі мен қызығушылық деңгейіне орай ұсынылған оқу материалын таңдауда толық еркіндікке ие бола алады. Бұл гуманистік педагогиканың принцптеріне жауап беріп, білім алушыға бағытталған білім беруді қамтамасыз етеді. Сондай-ақ білім мазмұнының индивидуализациялануы мен дифференциациялану (қабілеті, қажеттілігі мен қызығушылыққа орай) талаптары толық жүзеге асады. Тағы бір артықшылығы «цифрлы білім алушы» өзінің оқу жетістігін бірден бақылай алады. Бұл білім алушыда өзін-өзі тәрбиелеу, өз мүмкіндіктерін бағалай алу, өзін-өзі сынау сапаларының қалыптасуына әсер

етеді. «Цифрлық педагогика – бұл электрондық ресурстардың көмегімен білім алатын субъектінің саналы іс-әрекетін тәрбиелейтін педагогика саласы, әрі бұл сала субъектінің өзін жеке тұлға ретінде іске асыруына, саналы мақсаттарға, идеалдарға, өзін-өзі тануға, сыни ойлауға, өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі көрсетуге, өзін-өзі ашуға, өзін-өзі тәрбиелеп жетілдіруге бағыттайды» деген анықтама ұсынамыз. Біріккен ұлттар ұйымы (БҰҰ) ақпараттық және коммуникациялық қоғам құруды белсенді түрде қолдайды. Бұндай қоғам ақпарат алмасу – адамдардың әлеуетін ашуға және өмір деңгейін жақсартуға қажетті білімге қол жеткізуге көмектеседі [1:25б]. Адамдарда ақпараттық сауатты болу керектігінің барған сайын маңызы арта түсуде. Бұл тұжырымдаманың басты міндеті – адамдарға ақпараттық және коммуникациялық технологияларды мүмкіндігінше белсенді және тиімді пайдалануға көмектесу. Мемлекеттік, ғылыми және азаматтық қоғамдастықтардың пікірінше: қазіргі әлемдегі ақпарат эволюциясы – компьютерлер, интернет және смартфондар ақпаратты сақтау, құру және ақпарат беру тәсілдерінде терең өзгерістерге алып келеді, – деген қорытындыға келді. Демек, жаңа цифрлық педагогика негізінде жеке тұлға өз қалауыммен, өздік қабілетінің ашылуына толық мүмкіндік алады, нақты өзінөзі тәрбиелеу механизмдерінің іске асуына жол ашылады. Білім алушыда стандартты білім негізі қалыптасумен қоса, шығармашылық, зерттеушілік деңгейде білім алуына толық мүмкіндіктер туындайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Сагалиева Ж.К. «Білім беру кеңістігіндегі цифрлы педагогика» Астана 2020ж. 12-120б.
2. К.Д. Бузаубакова, А.С. Амирова, А.А.Маковецкая «Цифрлы педагогика» Тараз 2022, 16-45б.
3. Караваев Н. Л. Совершенствование методологии геймификации учебного процесса в цифровой образовательной среде: [монография] / Н. Л. Караваев, Е. В. Соболева. — Киров: Вятский государственный университет, 2019. — 105 с.
4. Илалтдинова Е. Ю., Беляева Т. К., Лебедева И. В. Цифровая педагогика: особенности эволюции термина в категориально-понятийном аппарате педагогики // Перспективы науки и образования. 2019. № 4 (40). С. 33–43.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Калыбаева Жанар Сакуашовна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №13 Аральского района
Кызылординской области

Ключевые слова: интерактивное общение, умение и навык, диалоговое обучение, речевые способности, ситуативные упражнения, коммуникативная компетенция.

Аннотация: Формирование коммуникативных умений требует от учителя использования интерактивных методов обучения, которые дают возможность каждому учащемуся включиться в диалог, обсудить и принять решение. В статье представлены результативные формы и работы с текстом, тренировочные упражнения, речевые ситуации и др..

Тірек сөздер: интерактивті қарым-қатынас, білік пен дағды, диалогтік оқу, сөйлеу қабілеті, ситуациялық жаттығулар, коммуникативтік құзыреттілік.

Аннотация: Коммуникативті дағдыларды қалыптастыру мұғалімнен әрбір оқушыға диалогқа қатысуға, талқылауға және шешім қабылдауға мүмкіндік беретін интерактивті оқыту әдістерін қолдануды талап етеді, . Мақалада мәтінмен жұмыстың нәтижелі формалары, жаттығулары, сөйлеу жағдаяттары, және т.б. ұсынылған.

Keywords: interactive communication, skills and abilities, dialog learning, speech abilities, situational exercises, communicative competence.

Annotation: The formation of communicative skills requires the teacher to use interactive teaching methods that enable each student to engage in dialogue, discuss and make a decision. The article presents effective forms and works with text, training exercises, speech situations, etc.

Проблема общения – одна из самых важных в человеческой жизни, ведь любая деятельность так или иначе основана на общении, и учебная – не исключение. А для обучающихся обучение и общение являются ведущими видами деятельности, причем психологи главную роль отводят общению, а педагоги – учению. Учащиеся испытывают огромную потребность в общении друг с другом. Но «организация их жизни предполагает постоянное погружение в учебную деятельность, а не реализацию потребности в общении». Поэтому просто необходимо, чтобы образовательный процесс способствовал развитию сферы общения обучающихся. Для этого в процессе обучения должны проявляться все три стороны общения: информативная – передача и сохранение информации, интерактивная – организация взаимодействия в совместной деятельности, и перцептивная – восприятие и понимание человека человеком [1, с.39].

Совершенно очевидно, что перед нами два аспекта проявления коммуникативности. Первый: обучающийся – коммуникативно-ориентированная личность. И второй: комфортные условия общения, учебный диалог на уроках, т.е. приобретение коммуникативного опыта на практике.

Технология традиционного обучения практически не формирует навыки совместной деятельности. В последнее время многие педагоги-практики осваивают интерактивное обучение, основанное на диалоговых формах процесса познания. Большая роль в проблеме новых форм общения на занятиях отводится взаимоподдержке ученика и учителя. Сотрудничеству, взаимодействию обязательно присуща и «прямая» и «обратная» связь. Меняется роль учителя: он должен стать внимательным и заинтересованным собеседником. А для этого он должен владеть приемами учебного диалога.

Интерактивные формы обучения дают возможность каждому обучающемуся включиться в обсуждение и решение проблемы, выслушать другие точки зрения и т.д. Как отмечают психологи, подобные занятия позволяют учащимся самим решать трудные проблемы, а не быть наблюдателем; они создают потенциально более высокую возможность переноса знаний и опыта деятельности из учебной ситуации в реальную, позволяют «сжимать» время; кроме того, они психологически привлекательны для учащихся.

Формирование коммуникативной компетенции – процесс длительный и достаточно сложный. Работа с текстом как наиболее эффективная форма, способствующая развитию

коммуникативных компетенций. К этому процессу я вовлекаю детей системно, каждый урок строится на взаимопонимании и взаимодействиях. Учащимся нравится взаимообучаться, совместно разбирать текст, формулировать вопросы, находить из текста художественные средства. Для повышения мотивации даю положительную оценку их высказываниям, поощряю обучающие действия учащихся, их самостоятельность. По необходимости предлагаю дифференцированную поддержку, образцы работ для моделирования. С учетом потребностей учащихся даю возможность выбора задания.

Формулировка цели урока и критериев оценивания – самый сложный момент, так как должен мотивировать учеников, вызвать желание сформировать новые навыки и умения. Совместное обсуждение ожидаемых результатов способствует пониманию требований урока по формированию предметных знаний. Каждый урок работает на формирование ценностей через содержание урока и через взаимодействия учащихся.

На уроках большое внимание уделяется работе с текстом. Наиболее результативными являются следующие формы и методы организации работы с текстом:

- ситуативные задания;
- коммуникативно-речевые упражнения;
- создание несплошных текстов;
- комплексная работа с текстом;
- редактирование текста.

Овладение языком возможно только в ситуации речевого общения, коммуникативной ситуации. Одной из них признается система ситуативных упражнений. Учитель моделирует их самостоятельно, а также использует те задания, которые предлагаются в учебниках по предмету. Приведу пример: «Вы экскурсовод, ведете экскурсию. Стараетесь описать картину ярко, образно. Объясните, что и почему вам особенно нравится, вы хотите вызвать заинтересованный отклик у зрителей. Кто лучше справится с этой задачей?» Для создания устного текста отводится 15 минут. Затем результаты демонстрируются с помощью стратегии «Карусель обозрения» и лучшие работы можно порекомендовать выслушать на «авторском кресле» перед всем классом.

Подобные задания и тренировочные упражнения учат вдумываться в речевую ситуацию, соотносить свое высказывание с адресатом, готовят к эффективному речевому общению. Помогают в этом и коммуникативно-речевые упражнения, например, задания, которое использую для учащихся старших классов:

Для обсуждения предлагаю пословицы русского народа о языке и речи. Нужно определить какие из них характеризуют язык и речь с эстетической стороны. (перед тем, как задать вопрос необходимо поработать со словами эстетика, эстетический).

1. Язык не стрела, но пуще стрелы разит.
2. Красную речь хорошо и слушать.
3. Коротко и ясно, оттого и прекрасно.
4. Красное дерево редко, красное слово метко.

После обсуждения читают высказывания о русском языке и находят ответ на вопрос Какие свойства русского языка определяются русскими писателями, поэтами, критиками как эстетические? Перечислите их в предложении: Эстетические свойства русского языка - живописность, …, …

Развитию речевых способностей содействуют дидактические игры, например:

1. *«Диктор»*. Прочитайте текст орфоэпически правильно. Тексты используются самые разные: от миниатюрных до больших (в зависимости от возраста).
2. «*Редактор»*. Исправьте речевые ошибки в тексте и определите вид ошибки.

- Человеку для счастья нужно любимое место для отдыха, работа, счастливая семья (нужны - нарушение правил синтаксиса, ошибка в согласовании).

- Мы были шокированы прекрасной игрой актеров (изумлены - употребление слова в несвойственном ему значении).

- В таких случаях я взглядываю в словарь (заглядываю - неразличение оттенков значения, вносимых в слово приставкой и суффиксом).

- Автор использует художественные особенности (средства – нарушение лексической сочетаемости).

- Мама за лето сварила варенье из разных ягод: земляника, клубника, малина, вишня (окончание и - нарушение согласования в падеже между однородными членами и обобщающим словом).

- Поставьте прививки минимум за 10 дней до участия в выставке (Поставьте животному – прививки – лексическая недостаточность).

- Семеро не ждут одного – Семеро одного не ждут (нарушение устойчивого словосочетания).

- Приготовить хлеб/кашу (испечь/сварить - нарушение сочетаемости) [3]

3. «Переводчик». Замени иноязычные слова, встречающиеся в тексте, русскими.

4. «Перевертыши».

-Собака без шляпы	Кот в сапогах
Жаба-домоседка	Лягушка-путешественница
Злая медсестра Здоровяка	Добрый доктор Айболит
До свидания, вы чужой дядя!	Здравствуйте, я ваша тётя!
Яна! Яна! Не ходи сажать маслин!	Антошка, Антошка, …
Наш Иванушка смеётся – вынул шайбу из колодца!	Наша Таня …
Зайку подняли на крышу, зайке привязали лыжу	Уронили Мишку …

5. Продолжите работу, добавьте метафоры.

- «Золотые руки». Все, что сделано умелым мастером, так же ценно, как золото.
- «Пламенное сердце». Человек, переживающий сильные эмоции, как будто горит огнем.
- «Стальные нервы». Умение сохранять спокойствие и рассудительность[2, с.51].

Обсуждение на таких уроках дает возможность и для обучения, и для общения. Продуктивность проявляется в том, что учащиеся смогут пополнить и словарный запас, и расширить понимание, суждение.

Также на уроках важно вводить такие речевые ситуации: предлагается разыграть по ролям в парах ситуацию общения «У кассы» (в кинотеатре, театре, на стадионе, вокзале). Все вместе сначала выясняем, какую форму общения им придется использовать, какие местоимения понадобятся, какие формы выражения просьбы (*пожалуйста, будьте добры, разрешите попросить*) и благодарности (*спасибо, благодарю*) можно будет применить. Затем две-три пары учеников представляют в ролях коммуникативную ситуацию. Учитель вместе с классом анализирует полученные диалоги, обращая внимание на средства речевого воздействия. Использование ролевых игр позволяет сформировать стойкую мотивацию, направленную на овладение языковыми универсальными учебными действиями.

Вовлечение детей в диалоговую беседу не так просто, всегда нужно создавать хорошую среду, предлагать тему и дополнительную информацию для пополнения необходимой базы знаний по определенной проблеме. Можно предложить чтение диалогов, распечатанных на компьютерных листах. Учащимся нужно будет найти в них речевые обороты, которые способствуют бесконфликтному завершению диалога.

В старших классах можно предложить разные виды диалогов и темы. Можно попросить участвовать в диалоге, обмениваясь мнениями по теме «Влияние внешнего вида на успех в общении». Предложить так же включить в реплику языковые средства, способствующие бесконфликтному течению диалога: «Интересное мнение...», «Возможно, ты и прав, но мое мнение не совпадает с твоим...», «Я, пожалуй, соглашусь с тобой, но знаешь ли ты существует ещё и такое мнение...». Темы для диалогов могут быть разными.

Учащиеся старших классов могут предложить свои темы, например, «Красота человека внешняя и внутренняя». Для того, чтобы возникли предпосылки успешного развития речевых

возможностей детей, постоянно придерживаюсь следующего принципа: от простого – к сложному. Постепенное нарастание сложности коммуникативных задач – необходимое условие успешности уроков развития речи. Можно предложить различные виды заданий для написания творческих писем, таких как от имени персонажей главному герою или представляя себя в определенной ситуации и др.

Для совершенствования развития речи и мышления учащихся, для формирования интеллектуально и творчески развитой личности, обладающей коммуникативными навыками, наиболее эффективной формой считаю работу с текстом, так как это одно из условий развития творческого потенциала учащихся, пополнения их словарного запаса, улучшения качества речи. Работа с текстом практически всегда играет ведущую роль в процессе обучения русскому языку. Текст – это основа создания развивающей речевой среды. Именно текст - основной компонент структуры учебника по русскому языку и литературе, именно через него реализуются все цели обучения в их комплексе.

Список источников и литературы

1. Исламшин Р. А. Развитие коммуникативной культуры в школе / Р. А. Исламшин, В. Ф. Габдулхаков // Изд. АПСН. 2001. №5. С. 71-82.
2. Алексеева М. М., Яшина В. И. Теория и методика развития речи детей. М.: Издательский центр «Академия», 2013. 448 с.
3. Источник. Речевые нормы. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2018/04/01/rechevye-normy

ИНТЕГРИРОВАННЫЕ УРОКИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕДАГОГА

Куздибаева Светлана Махсутовна,
педагог-исследователь, учитель
русского языка и литературы средней школы №283
Аральского района Кызылординской области
Республика Казахстан

Ключевые слова: интеграция, межпредметная связь, кейс-технологии, метод-проект, творческий потенциал педагога.

Аннотация: В современных условиях образования повышается значимость формирования интеллектуальных способностей обучающихся. Статья обобщает опыт работы использования интегрированных уроков, основанных на межпредметной связи с использованием инновационных методов обучения.

Тірек сөздер: интеграция, пәнаралық байланыс, кейс-технологиялар, жобалау әдісі, мұғалімнің шығармашылық әлеуеті.

Аннотация: Заманауи білім беру жағдайында білім алушылардың зияткерлік қабілеттерін қалыптастырудың маңыздылығы артып келеді. Мақалада оқытудың инновациялық әдістерін қолдана отырып, пәнаралық байланысқа негізделген интеграцияланған сабақтарды қолдану тәжірибесі жинақталған.

Keywords: integration, interdisciplinary connection, case technologies, method-project, creative potential of the teacher.

Annotation: In modern conditions of education, the importance of the formation of students' intellectual abilities is increasing. The article summarizes the experience of using integrated lessons based on interdisciplinary connection using innovative teaching methods.

Интеграция – это чрезвычайно привлекательная форма урока для ребёнка. Дети более подвержены утомляемости, которую вызывает однообразие. Другой, непривычный ход урока побуждает его интерес и стимулирует активность.

Интегрированные уроки, в каком-то смысле, научная деятельность, которая сопровождаются открытиями и находками. Особая ценность таких уроков в том, что ученики выполняют роль исследователей. Хорошим стимулятором мыслительной деятельности

ребёнка являются интегрированные уроки, так как преследуют цель развития образного мышления ученика. Я думаю, что каждый учитель имеет опыт проведения интегрированных уроков. Интегрированные уроки требуют от учителя и учеников большой подготовки и эффективность таких уроков довольна высока. Взаимосвязь предметов в рамках одного урока даёт больше понимания и осмысления. В чём же преимущества интегрированного урока?

Русский язык и литература в качестве учебного предмета вступает в непосредственные межпредметные связи со всеми остальными учебными предметами. Сами школьники без специального обучения обычно не используют на уроках русского языка и литературы межпредметный материал из других школьных предметов. Необходимо специально развивать у учащихся потребность использования на уроках знаний, умений и навыков, приобретенных по другим предметам. На уроках межпредметный материал применяется в сообщении (слове) учителя, в его беседе с учащимися, в устных и письменных ответах школьников, при выполнении упражнений[1,с.20].

Дети начинают анализировать, сопоставлять, сравнивать, искать связи между предметами и явлениями. Помимо вышеперечисленного, уроки такого типа как нельзя лучше раскрывают творческий потенциал педагога. Это не только новый этап в профессиональной деятельности учителя, но и замечательная возможность для него выйти на новый уровень отношений с классом.

Важно научить детей умению грамотно представить и защитить своё мнение. По этой причине я применяю в своей работе и кейс-технологии, в которые входят такие, хорошо зарекомендовавшие себя методы, как:

1. Метод глубокого ситуативного анализа;
2. Исследовательский метод;
3. Метод ролевой игры.

Особенностями названного выше метода являются:

- присутствие исследовательской стадии процесса;
- коллективное обучение или работа в группе;
- интеграция индивидуального, группового и коллективного обучения;
- специфическая разновидность проектной технологии;
- стимулирование деятельности учащихся для достижения успеха.

Использование кейс-стади позволяет приобретать новые знания и навыки практической работы. Этот метод принципиально отличается от традиционных методик: школьник равноправен с другими учениками и преподавателем в процессе обсуждения проблемы и поиска истины.

Как было сказано выше, эффективность применения метода кейс-стади во многом будет зависеть от умения учителя руководить образовательным процессом. В таком случае роль учителя при применении кейс-технологии вполне определенна и ответственна, поскольку учителем:

- создается или используется уже имеющийся кейс;
- распределяет учеников по малым группам (4-6 человек);
- знакомит учащихся с ситуацией, системой оценивания решений проблемы, сроками выполнения заданий;
- организует работу учащихся в малых группах;
- организует презентацию решений в малых группах;
- выступает с обобщающим анализом ситуации;
- оценивает вместе с учащимися.

Таким образом, роль учителя состоит в направлении беседы или дискуссии с помощью проблемных вопросов. Так же контролирует время работы, побуждает к суждению, интерпретации, вовлекает всех учащихся группы в процесс анализа кейса.

Учащиеся должны разрешить поставленную проблему и получить обратную связь учителя и сверстников на свои действия. При этом они должны понимать, что возможны различные решения проблемы. Поэтому стараемся помочь учащимся рассуждать, спорить без нажима

навязывать им свое мнение. Учащиеся должны понимать с самого начала, что выбор принятия решений лежит на них, мы только поясняем последствия принятия необдуманных решений.

Как написать хороший кейс?

Структура кейса:

- забавное, интригующее название кейса;
- контекст – данные об окружающих факторах, которые помогают понять и интерпретировать кейс;
- случай – интересный и связанный с главным вопросом;
- факты – результаты, отрывки из документов, мнения, фото и т.д.
- решения – рефлексия, комментарий[4]

Итак, для применения кейс-технологии в первую очередь нужно создать сам кейс. Сложной задачей для учителя, требующей эрудиции, педагогического мастерства и времени, является разработка кейса, то есть подбора соответствующего реального материала, в котором моделируется проблемная ситуация и отражается комплекс знаний, умений и навыков, которыми учащимся нужно овладеть. Кейсы, обычно подготовленные в письменной форме, читаются, изучаются и обсуждаются. Эти кейсы составляют основы беседы класса под руководством учителя. Метод кейсов включает одновременно и особый вид учебного материала, и особые способы использования этого материала в учебном процессе.

Кейс – это ситуативная задача. Как правило, кейс состоит из трех частей: вспомогательная информация, необходимая для анализа кейса; описание конкретной ситуации; задания к кейсу.

Отличительными особенностями кейс–метода являются:

- описание реальной проблемной ситуации;
- альтернативность решения проблемной ситуации;
- единая цель и коллективная работа по выработке решения;
- функционирование системы группового оценивания принимаемых решений;
- эмоциональное напряжение учащихся.

Таким образом, кейс-метод можно представить как сложную систему, в которую интегрированы другие, более простые методы познания. В него входят моделирование, системный анализ, проблемный метод, игровые методы и другие формы и методы преподавания.

В процессе изучения курса литературы, в зависимости от тем, я использую кейсы различной сложности. При этом решение кейсов одинаково эффективно в групповой работе учащихся, в работе в парах, в индивидуальной работе. Результат решения кейсов может быть представлен в виде презентации, защиты проекта, критической справки, описательной работы, эссе.

Наиболее распространенной является интеграция русского языка с литературой, с биологией, историей, изобразительным искусством, музыкой. А также эти связи могут переплетаться еще теснее, где интегрируются не два предмета, а три и даже больше. Такие уроки способствуют глубокому «проникновению учащихся в слово», помогают формированию грамотной устной и письменной речи учащихся, ее развитию и обогащению, развивают эстетический вкус, умение понимать и ценить произведения искусства, красоту и богатство родной природы[2,с.4].

Пример кейс-метода на тему: «Здоровая еда».

Учащиеся получают карточки с рисунками по теме «Еда», как с «правильными» продуктами, так и с вредными или опасными для здоровья. Следует классифицировать их по «вредности» для здоровья, аргументировать. Составить меню «здорового» питания на день. Можно предложить вопросы для обсуждения.

Кейс «Аптека»

Описание ситуации: Провизор Асанова С.А. работает в аптеке давно. Прекрасно разбирается в номенклатура продукции, вежлива в общении с покупателями. Часто дает советы клиентам, так как имеет хорошее представление о том, какие препараты предпочтительны для детей, для взрослых и пр.

Задание: продумайте и составьте мотивационную беседу с сотрудником Асановой С.А.на реализацию основной своей функции- продавать товар исходя из запросов покупателя.

Кроме того, интегрированные уроки формируют убеждение учащихся, что они могут изучать, осмысливая, анализируя, более сложные вещи в сравнении с предлагаемыми в учебнике. Они расширяют кругозор, помогают более глубокому осознанию и усвоению программного материала, приобщают школьников к научно-исследовательской деятельности.

Например, использование "метод-проекта» в 10-классе при изучении темы «Планета Земля. Океаны». Задание разработано следующим образом:

1. Создайте высказывание-убеждение, используя приемы привлечения сверстников.
2. Используйте информацию из предыдущих текстов, несплошных текстов: таблицы, иллюстраций.
3. Представьте себе, что вам нужно собрать команду для экспедиций, которая будет заниматься изучением океанского дна. Убедите своих сверстников участвовать в научной экспедиции. Используйте в речи приемы для привлечения внимания.
4. Продемонстрируйте работу другой паре, послушайте их и оцените работу одноклассников.

Дескрипторы Обучающийся:

- создает высказывание, используя различные источники;
- использует в речи приём для привлечения внимания;
- определяет цель экспедиции;
- предлагает 2-3 аргумента для убеждения;
- оценивает работу одноклассников.

Ф. *Взаимооценивание по дескрипторам «Плюсы и минусы»*

Поддержка для работы: иллюстрации, таблицы, диаграммы

Море – более или менее обособленная островами, полуостровами или подводными возвышенностями часть океана. Моря составляют около 10% площади Мирового океана. Ввиду некоторой изоляции и большего влияния суши моря отличаются от открытой части океана своими природными особенностями.

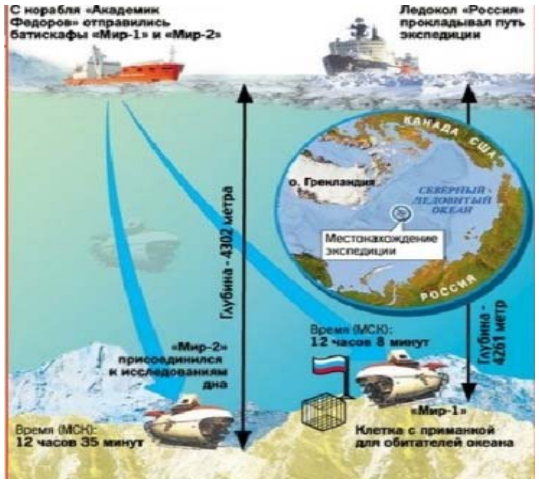
Береговая линия – граница суши и моря. Она образует изгибы в виде заливов и полуостровов, вдоль нее обычны острова, отделенные от материков и друг от друга проливами.

По местоположению моря делятся на:

Окраинные моря	*Внутренние моря*	*Межостровные моря:*
расположены на подводном продолжении материков, ограничены с одной стороны сушей, с другой – островами (Баренцево, Восточно-Китайское и др.),	далеко вдаются в сушу и сообщаются с океанами одним или несколькими заливами. Они подразделяются на *межматериковые* (Средиземное, Красное и др.) и *внутриматериковые* (Черное, Балтийское).	Яванское, Сулавеси и др. Саргассово море в Северной Атлантике – исключение, т. к. находится внутри океана.

Название моря	Площадь в тыс. км²	Наибольшая глубина в м	Название моря	Площадь в тыс. км²	Наибольшая глубина в м
Тихий океан			**Индийский океан**		
Банда	695	7440	Аравийское	3683	5875
Беринговo	2304	4773	Арафурское	1037	3680
Восточно-Китайское	836	2719	Андаманское	602	4198
Желтое	420	40	Красное	450	2635
Коралловое	4791	9165	Тиренское	615	3310
Охотское	1590	3372	**Северный Ледовитый океан**		
Тасманово	3335	3285	Баренцево	1405	600
Южно-Китайское	3447	5560	Баффина	689	2136
Японское	978	3669	Белое	90	330
Атлантический океан			Бофорта	476	4683
Азовское	38	14	Вост.-Сибирское	936	155
Балтийское	386	459	Гренландское	1205	4846
Карибское	2754	7680	Карское	883	610
Мраморное	12	280	Лаптевых	650	2980
Северное	514	463	Норвежское	1383	4487
Средиземное	2505	5121	Чукотское	582	160
Черное	413	2211			

В своей педагогической практике системно использую интеграцию таких предметов, как русский язык и литература, история, искусство, естествознание. Считаю, что уроки с соблюдением принципа межпредметной связи развивают потенциал самих учащихся, побуждают к активному познанию окружающей действительности, к осмыслению и нахождению причинно-следственных связей событий. Развитие логики и мышления побуждает интерес к предмету, повышают интеллектуальный уровень образования, а, самое главное, развивает коммуникативные способности. В большей степени, чем обычные, они способствуют и развитию речи, формированию умения сравнивать, обобщать, делать выводы. Форма проведения интегрированных уроков нестандартна и увлекательна.

Использование различных видов работы поддерживает внимание учеников на высоком уровне, что позволяет говорить о развивающей эффективности таких уроков. Активные уроки снимают утомляемость, напряжение учащихся за счет переключений на разнообразные виды деятельности, резко повышают познавательный интерес, служат развитию воображения, внимания, мышления, речи и памяти школьников, способствует раскрытию его способностей. Предлагаю задание, разработанное для достижения цели – истолковывать детальное содержание текста, определяя основную мысль текста.

На предтекстовом этапе предлагаю обучающимся задание на соответствие с целью ознакомления с новыми словами и снятия лексических трудностей.

№	слова	?	их значения
1	7 футов под киль	А	Устойчивое выражение, адресованное морякам -благополучного плавания
2	SOS	В	Сигналы бедствия
3	Хмельной простор	С	Эпитет (хмельной- нетрезвый)
4	Клотики	Д	Шарообразное устройство для защиты лампочек
5	Убелённый	Е	Выбеленный, обеленный

Прочитайте стихотворение В.С.Высоцкого «Гимн морю и горам».

- Какие две стихии представлены в произведении? Как их показывает автор?

"Гимн морю и горам" - покорение вершин гор и глубин океана - это преодоление жизненных трудностей.

Глубина и высота - это та планка, по которой поэт измеряет своих героев.

- Какова тема и идея стихотворения? Какую идею поднимает Высоцкий?

Идея - это основная мысль стихотворения, она заключена в финальных строчках:

"Благословенны вечные хребты!
Благословен Великий океан!"

Жизнь - это движение от глубин к высотам, через образы моря и гор показаноы восхождение к вершине и покорение моря как символ устремлённости к цели, к мечте. А как бы ни было трудно и опасно, надо взять в любом случае.

- Представьте лирического героя этого стихотворения в роли туриста. Каким вы его видите?

- Целеустремленный, смелый, задорный, сильный. Мир матросов, альпинистов родственен миру воинов, лётчиков, всех тех, кто готов жертвовать собой ради другого, кто готов делиться последним, кто никогда не пытается казаться, а всегда такой, как есть.

Обратная связь учителя:

С какой целью В. Высоцким было создано произведение? К чему он старается нас призвать? (Автор призывает нас к целеустремленности, не бояться трудностей, уметь спасать и жертвовать).

Интегрированные уроки дают ученику достаточно широкое и яркое представление о мире, о многообразии мира материальной и художественной культуры. Интеграция является источником нахождения новых фактов, которые подтверждают или углубляют определенные выводы, наблюдения учащихся в различных предметах, часто на таких уроках использую такой метод, как дискуссия.

Список источников и литературы

1. Мастерские по литературе: 10 кл. : метод. пособие / Т. Я. Еремина. - СПб. : Паритет, 2004. - 253,[1] с. 20
2. «Мухина И.А. Что такое педагогическая мастерская? // Мухина И.А., Ерёмина Т.Я. Мастерские по литературе: интеграция инновационного и традиционного опыта: Книга для учителя. СПб.: СПб ГУПМ, 2002. С. 4.
3. Русский язык и литература/учебник для 10-класса. Атамұра, 2017г.
4. Источник: Структура кейса; [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://yandex.kz/images/search?img contentext

EFFECTIVENESS OF USING INTERNET RESOURCES IN TFL

Kaldybayev Shokan,
English teacher of Ashirbek Sygai
secondary school
Sauran region, Turkistan

Аннотация: Ақпараттық технологияның өсуі оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды қажет етеді. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында жаңа компьютерлік технологияларды қолданудың ерекшеліктері қарастырылады.

Аннотация: Рост информационных технологий обусловил необходимость формирования особой информационной культуры обучающихся. В данной статье речь идет об использовании новых компьютерных технологий на уроках английского языка.

Annotation: The tremendous growth of information technologies have necessitated the formation of a special information culture of learners. This article deals with the usage of new computer technologies in English lessons.

Тірек сөздер: интернет материалдары, шетел тілін оқыту, методология, тәжірибе, дағды

Ключевые слова: интернет ресурсы, преподавание иностранного языка, метолодогия, эксперимент, навыки

Key words: internet resources, TFL (teaching foreign language), methodology, experiment, skills

The Internet has opened up a whole new world of opportunities for those who want to learn English. The development of information technology brings our changes to our lives: instead of attending ordinary lessons and studying with a teacher in a traditional setting, many learn English without leaving their own homes. In addition to saving time, education through the Internet provides a number of new opportunities [1, p.54].

Learning English online is effective! You may think that by learning English online, you will have to sacrifice the quality of spoken and reading skills. But it is not true!

The use of Internet resources in the English lesson allows to more fully implement a whole range of methodological, didactic, pedagogical and psychological principles. The use of computer educational programs in English lessons raises the effectiveness of solving communicative problems, develops various types of speech activity of students, forms a stable motivation for foreign-language activity of students in the lesson. The combination of information technologies with the method of the project allows students to practically apply their knowledge, skills and skills; therefore it is one of the forms of organizing research and cognitive activity, in which collective activity is successfully realized that allows increasing the motivation for learning a foreign language [2, p.76].

In order to identify the role of ICT in the educational process and the impact of ICT application on the indicators of the success of training, we conducted a test on the English training with the use of information and communication technologies.

The study was conducted by pupils of grade 10. At the first stage, levels of English language proficiency and basic technological skills in the field of informatics and information and communication technologies were revealed. The study showed that before the beginning of the formative experiment, pupils had a fairly low level of English as a whole and an information and technological component.

When organizing the lesson, we used:

- ready electronic resources;
- the Internet resources;
- multimedia presentations.

Also, the method of projects, information resources and work with educational literature and teaching electronic sources were used. Before the beginning of the experiment, we conducted a questionnaire survey of pupils on the study of the motivational preferences of pupils in the study of English using the internet resources. 56% of the schoolchildren answered that internet resources help to better understand the material, 35% did not agree with the opinion of the majority, 9% have not yet determined their opinion; 56% of the pupils answered that the lesson using internet resources is much more interesting, 44% did not agree with the opinion of the majority; 32% answered that they are completely satisfied with the tests on the computer, 42% prefer the classical version of testing, 28% prefer not to pass any tests at all; 67% answered that they are attracted by the opportunity to show creativity and creativity in the preparation of multimedia presentations, 33% consider the method of projects to be a boring occupation; 85% of the respondents agreed that internet resources make it possible to avoid subjectivity assessment, 15% trust the teacher more in this regard; 98% of pupils want English lessons to be conducted using information and communication technologies, 2% do not have much desire; 54% of respondents said that they want to conduct algebra lessons using ICT, 26% want to conduct chemistry lessons, 8% - physics lesson, 10% - biology lesson, 2% - geometry lesson; 94% believe that the introduction of internet resources is a plus in the learning process; 89% suggested that after the experiment using internet resources, the level of language proficiency will significantly increase, 8% said that the language will remain at the same level;

On the second stage, the obtained data was analyzed and the experiment itself was carried out.

At the third stage, we collected and analyzed the data after the experiment.

At the first stage, in order to reveal the level of language proficiency, we conducted an online test for checking grammatical skills for 10th grade pupils.

The test contained 60 questions of varying degrees of complexity, including both simple ones, for example, on knowledge of Present Simple and on knowledge of more complex times, as well as prepositions, case-by-case, harmonization of times. At the end of the test, the program told each pupil the level of his English proficiency (Elementary, Pre-Intermediate, Intermediate and Upper-Intermediate). The statistics showed that before the beginning of the experiment the results looked as in Table 1:

Initial levels of English language knowledge

Level of English knowledge	Number of pupils (%)	(%)
Elementary	8	42, 1%
Pre-Intermediate	8	42, 1%
Intermediate	3	15,8%
Upper-Intermediate	-	0%

The proposed text corresponded to the age and interest of the pupils. Before hearing, the meaning of two unfamiliar words was reported. The meaning of other unfamiliar words schoolchildren should have guessed from the context of the text being listened to. After listening, the pupils had to answer the questions posed by the teacher.

From the 19 people, they fully understood the text and 6 people could answer the questions (31, 57%), understood the text, but could not formulate answers to questions - 7 people (36, 84%), 5 people did not understand the questions (26, 31 %), could not catch the essence of the text and answer questions - 1 person (5, 26%).

The last was a written assignment. The pupils were given a certain time and theme on which they were to write a mini-essay.

After completing all types of testing, we selected the following levels for diagnosing training skills. 1 level - low, 2 - medium, 3 - high.

The first group consisted of pupils who do not know how to use the skills obtained earlier, reluctantly enter into communication and task performance. This group included 13 people (68, 41%).

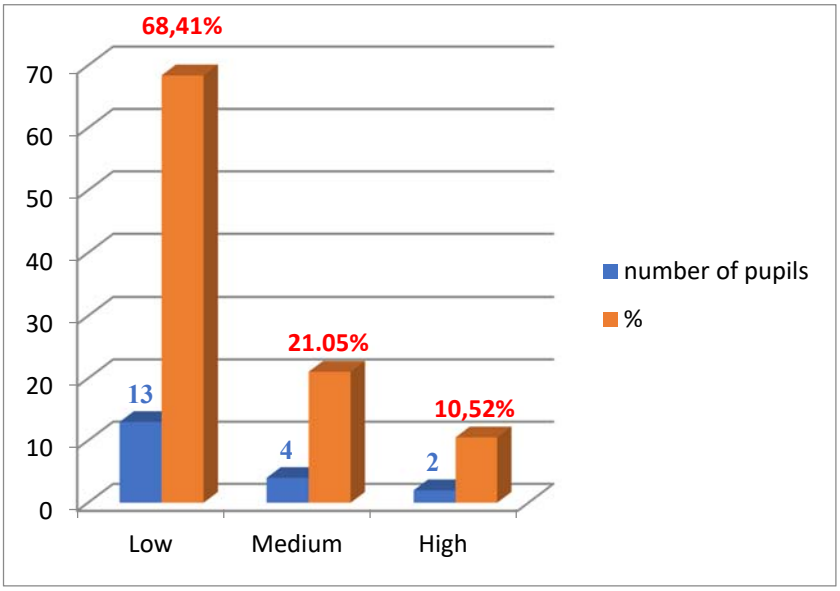
The second group consisted of pupils, whose use of previously acquired abilities and skills is difficult only in problem situations, when new situations of communication arise. This group included 4 people (21, 05%).

The third group consisted of pupils, whose use of previously acquired abilities and skills in new situations does not cause difficulties. The pupil easily adapts to the situation and finds an outlet without anyone's help. This group included 2 people (10, 52%).

The results of the study before the start of the experiment are shown in Table 2.

Results of the study for all tests before the start of the experiment

Levels of diagnosis of training skills		
	Number of pupils	(%)
Low level	13	68,41
Medium level	4	21,05
High level	2	10,52

The results of the ascertaining experiment showed a low level of formation in pupils of the following activities: listening, writing and grammar.

At the beginning of the experiment, we found out that the pupils had: a general idea in the field of ICT, the skills of owning basic Internet technologies and services. On some parameters, such as the possession of the skills of the user of office technologies in the context of the preparation of didactic tools in the domain and working documents, the ownership of the operating system interface, the pupils had a fairly low level of knowledge [2, p.67-74].

According to the results of the ascertaining experiment, the forming stage for teaching English in the 10th grade with the use of information and communication technologies was developed and carried out.

The training was carried out with the help of an interactive course "Round-up". Course materials were used in every lesson in the English language for two months. Grammar, lexical and phonetic skills were improved, by listening to various texts online, discussing these texts, performing interactive test exercises, recording their English speech and analyzing their mistakes. Thus, we tried to diversify the lesson of the English language, using new ways of conducting the learning process.

Carrying out various types of works with pupils of experimental group, the number of pupils with

low level still is present and makes 9,6%. It means that these pupils have no personal interest to master English for their own purposes and about low-probability of their successful activity. Taking it into account, we came to a conclusion about need of strengthened use of information technologies in the course of teaching English for developing language and cultural assimilation knowledge, about carrying out attentive selection of training materials, means and forms of the organization of process of teaching English, about development of special tutorials, electronic textbooks and etc. [4, p.25].

Analyzing the results obtained by us, we can say that to the lesson using information and communication technologies, the interest of schoolchildren is significantly increased. There is a desire to learn the language, manifestations of creative abilities, to use computer technology for teaching purposes, and not as a kind of entertainment activity. The pupils learned how to correctly build their speech in English using lexical, grammatical structures; authentic English texts; highlight the main thing when listening.

Using Internet resources improves the effectiveness of mastering a foreign language. Such organization of work is a means of increasing the effectiveness of schoolchildren's educational work, especially in the middle and older stages, when pupils lose some interest in the subject and belief in success.

Also, it is certain, the level of possession of computer programs and services of the Internet increases. The pupils learned how to systematize information, highlight the main thing and summarize the information obtained with the help of ICT technologies and internet resources.

References

1. Polat E.S., Internet at the lessons of a foreign language. // Foreign languages at school, 2005, №3, p.54-59.
2. Andreeva A.A., Introduction to Internet education. - Moscow: Logos, 2003. – p.76.
3. Kochergina I.V., Application of ICT in the English lesson // Foreign languages at school, 2010, №4, pp.67-74.
4. L.A. Podoprigorova. Using the Internet in Teaching Foreign Languages // Foreign Languages at School, 2003, №5, pp.25-31.

РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Демесинова Айжан Абдиканиевна,
педагог-исследователь,
учитель русского языка и литературы средней школы №220
Аральского района Кызылординской области
Республика Казахстан

Аннотация: Предложена эффективность использования видов диктанта и творческих работ в самостоятельном развитии у учащихся навыков письма. Предложена методика формирования мыслительной деятельности учащихся с помощью заданий на развитие навыков самостоятельной письменной речи.

Ключевые слова: самостоятельная письменная речь, виды диктантов, творческие упражнения, мыслительная деятельность, функциональное значение.

Аннотация: Оқушылардың жазылым дағдыларын өз бетінше дамытуда диктант түрлері мен шығармашылық жұмыстарды қолданудың тиімділігі ұсынылған. Жүйелі түрде жазылым дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар көмегімен оқушылардың ойлау әрекетін қалыптастыру әдістемесі ұсынылған.

Тірек сөздер: Өзіндік жазба тіл, диктант түрлері, шығармашылық жаттығулар, ойлау әрекеті, функционалдық маңызы.

Annotation: The effectiveness of the use of types of dictation and creative work in the independent development of students' writing skills is proposed. A methodology for the formation of students' mental activity with the help of tasks for the development of independent writing skills is proposed.

Keywords: independent written speech, types of dictation, creative exercises, mental activity, functional significance.

В условиях гуманизации образования, когда главной задачей школы является разностороннее и гармоничное формирование личности школьника, раскрытие его творческих

способностей, вопросы развития самостоятельной письменной речи учащихся приобретают особое значение.

Во-первых, в учебном процессе самостоятельной письменной речи отводится особое место и функциональное значение. Развитие самостоятельной письменной речи совершенствует не только мыслительную деятельность, но и устную речь, память, внимание, воображение, волю школьника. Письменная речь формируется с помощью психических функций таких как память, внимание, умение контролировать, которые способствуют развитию личности и определяют уровень ее развития.

Во-вторых, самостоятельная письменная речь позволяет школьнику обратиться к своему внутреннему миру, который отражается в его письменных работах. В самостоятельной письменной речи учащихся формируется способность выражать свои мысли, чувства, связанные с намерениями или переживаниями. Письменная речь является инструментом для выражения собственных чувств, отношений.

Письменная речевая деятельность позволяет изучить, охарактеризовать школьника не только как субъекта этой деятельности, но и как личность. Наибольшими возможностями для раскрытия школьником себя как личности в процессе образования обладает именно работа по развитию самостоятельной письменной речи. Известный советский психолог Л.С. Выготский утверждал, что в процессе культурного развития ребенка происходят мощные изменения в его личности благодаря овладению письменной речевой деятельностью [1, с.22].

Высшим уровнем развития письменной речи учащихся является творческая работа, предполагающая высокую степень активности школьников и их познавательной самостоятельности. Цель творческих работ – создание своего, оригинального, на основе предложенного учителем или подобранного учащимися материала.

Наиболее эффективным методом включения школьников в творческую деятельность на уроке является самостоятельная работа учащихся, направленная на выполнение различных текстовых упражнений под руководством учителя, но без его непосредственного участия. При этом методе работы учитель ставит вопросы, направляет деятельность учащихся, предлагает исходный материал, на основе которого школьники создают творческую работу. Учащиеся анализируют материал, формулируют задание, с учетом которого выполняют упражнение, самостоятельно контролируют и оценивают работу.

В зависимости от целей, которые ставятся перед самостоятельными работами, они могут быть: обучающими, тренировочными, закрепляющими, повторительными, развивающими, творческими, контрольными.

Диктанты – наиболее распространенный вид упражнений по орфографии и пунктуации, формирующий орфографическую и пунктуационную зоркость, активизирующий словарь учащихся. С помощью диктантов определяется уровень владения учащимися практическими умениями и навыками [3, с.342].

Рассмотрим виды диктантов:

- по характеру записи диктуемого: диктант без изменения диктуемого, с изменением диктуемого, в т.ч. выборочный и распределительный диктант, восстановленный диктант, диктант с графическим изображением диктуемого, в т.ч. в виде схемы, в виде условных изображений, цифровой диктант.
- по времени объяснения диктуемого: предупредительный диктант, комментированный диктант, объяснительный диктант.
- по осложненности дополнительным заданием: творческий диктант, диктант с грамматическим заданием.
- по степени изменения текста: творческий, свободный, диктант с продолжением.
- по восприятию текста*:* слуховой диктант, зрительный диктант, диктант по памяти.

Какому виду диктантов отдать предпочтение? Ответ очевиден: только используя диктанты разных видов можно достичь максимального результата в изучении предмета и повышении грамотности. Каждый вид диктанта имеет свои преимущества и способствует формированию определенных навыков.

В рамках обновленной программы написание диктанта не входит в требование программы, то есть отсутствует в заданиях суммативного оценивания. В требование учебной программы по предмету «русский язык и литература» включено несколько видов написания изложения. Навыки по написанию творческого списывания или творческого диктанта могут способствовать формированию умений и навыков для того, чтобы научиться писать изложение. Именно поэтому, на каждом уроке 5-7 минут, можно было бы уделить написанию разных диктантов обучающего характера: распределительный, выборочный, объяснительный, словарный, зрительный, слуховой, по памяти. При этом постараться не увеличивать объем диктанта, текст должен быть очень коротким, чтобы успеть и написать, и обсудить правописание за короткое время.

Рассмотрим некоторые виды творческих письменных упражнений, повышающих активность, самостоятельность учащихся и способствующих развитию мыслительных операций как анализ, синтез, нахождение сходств и различий, обобщение и пр.

Как увлекает детей изучение пословиц и поговорок, крылатых слов!

Работу с пословицами можно использовать для обогащения речи детей пословицами, учить уместно употреблять их в различных речевых ситуациях.

На уроках по необходимости предлагаю задания:

- найти соответствующую теме пословицу;
- подобрать пословицу, подходящую к основной идее произведения;
- подобрать пословицу к заключению произведения, то есть закончить историю пословицей;
- задание на соотнесение начала и продолжения пословицы;
- создать историю по двум пословицам;
- подобрать пословицу к иллюстрациям и т.п.

Задание. Написать краткое эссе на тему: «По одежке встречают, по уму провожают».

Поддержка для учащихся: читать ресурс и опираться на вопросы:

- Как нужно обращаться с одеждой?
- Что делает человека привлекательным? Почему?
- Какую роль играет одежда для тебя?
- Согласны ли вы с мнением девочки?
- Почему говорят: По одёжке встречают, по уму провожают? Как вы относитесь к утверждению? Согласны/ не согласны. Почему?

3. Выбрать утверждение для вывода.

- Одежда должна соответствовать возрасту.
- Одежда должна отвечать своему назначению.
- Все предметы и части одежды должны сочетаться друг с другом.

Работа по созданию сказки, письма, дневника, стихотворения с использованием элементов художественного и разговорного стилей проводится в 5-ом классе в соответсвиями целей обучения по разделу «Письмо».

Задача по достижению вышеназванных целей доставляют значительные сложности как и в преподавании учителя, так и в обучении детей.

Для решения проблемы предлагаем сочинять сказку по данному началу, плану, опорным словам. Вспоминаем жанровые особенности сказки, напоминаю о присутствии волшебных персонажей и предметов, о чудесах превращения и приключения.

Учитывая возможности детей предлагаю сочинить сказку в совместном обучении в группе или дома вместе с родителями. Можно выбрать направление:

- Явления природы: про тучку, солнце, луну, облако, ветер, дождь, снег.
- Цветы, деревья: дружба деревьев, конкурс цветов, разговор растений, желания цветов или деревьев и т.д.
- Дружба: дружба животных, о дружбе с животными, дружба птиц и др.
- Вода: про реки и моря, и прочие.

Этот список можно продолжить бесконечно.

Учитывая способности и потребности обучающихся можно предлагать творческие задания, которые ограничиваются только некоторыми изменениями. Например, поменять персонажей в сказке или рассказе, действия героев или лирических героев, описание событий, место и время происхождения событий.

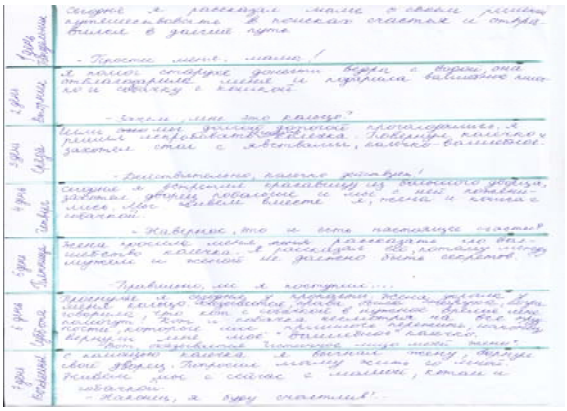
Очень продуктивным будет коллективное сочинение сказки или рассказа. Можно предложить или спрогнозировать содержание по началу, продолжению или по заключительным фразам текста. Все эти задания работают на мотивацию, развитие творческого воображения, индивидуальных способностей.

Немного из опыта работы по изучению итальянской народной сказки «Волшебное кольцо». Чтение сказки сопровождается различными творческими заданиями. После первичного чтения сказки для проверки усвоения материала заданы вопросы:

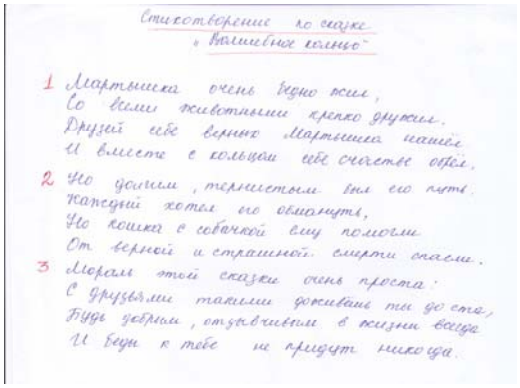
- Почему юноша решил странствовать по свету?
- С кем и как состоялась первая встреча юноши?
- Как старуха отблагодарила юношу?
- Какова была реакция юноши на подарок старухи?
- Какую магическую силу имеет колечко?
- К какому решению пришел юноша?
- С чем связано второе желание юноши?
- Какую ошибку совершил юноша?
- Как кошка с собакой помогли вернуть волшебное кольцо?
- Как закончилась история юноши**?**

На следующем этапе выполняют задание на соответствие, которое требует направленного чтения. Неоднократно возвращаясь к тексту, дети лучше запомнят содержание.

1	Видит, плетется в гору старушка, несет на коромысле два больших ведра с водой, а сама еле дышит.	А	Животные они сильные и не сегодня, так завтра отебе пригодятся.
2	А на кухне было полным-полно собак и кошек.	Б	Ну а я хочу свою голову на плечах сохранить. На сегодня довольно, а завтра видно будет».
3	Старушка надела его юноше на палец и говорит:	В	Подошел юноша к старушке.
4	Но юноша никак не мог уснуть, потому что очень проголодался.	С	Стали они тереться у ног своей хозяйки, повизгивают, мурлычут.
5	«Да так и спятить недолго, – решил он наконец, когда не смог уже ничего больше придумать.	Д	«А ну-ка испробую, попытка – не пытка».

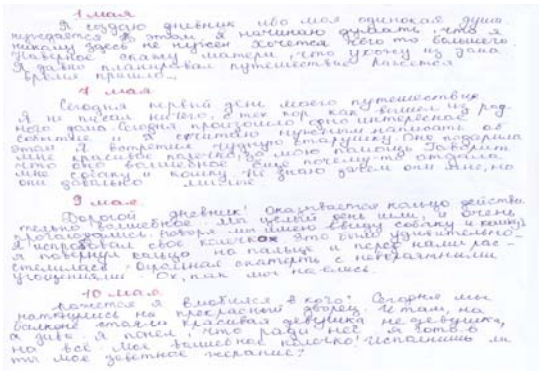

Стихотворение по сказке
«Волшебное кольцо»

1 Мартышка очень ловко жила,
Со всеми животными крепко дружила.
Друзей себе верных Мартышка нашла
И вместе с кольцом себе счастье обрела.

2 Но долгим, тернистым был его путь.
Каждый хотел его обмануть,
Но кошка с собачкой ему помогли
От верной и страшной смерти спасли.

3 Мораль этой сказки очень проста:
С друзьями такими доживай ты до ста,
Будь добрым, отзывчивым в жизни всегда
И беды к тебе не придут никогда.

1 мая
В создаю дневник ибо моя одинокая душа нуждается. Я этим я начинаю думать, что я никому здесь не нужен хочется кого-то больше. Наверное скажу матери, что уезжаю на дачу. Я давно планировал путешествие. Вместе брать пришло...

4 мая
Сегодня первый день моего путешествия. Я не писал ничего, с тех пор как уехал из дома. Сегодня произошло одно интересное событие и я обязательно нужно написать об этом. Я встретил старушку. Она подарила мне красивое колечко. Оно мне понравилось. Оно волшебное. Еще почему-то отдала мне собаку и кошку. Не знаю зачем они мне, но они довольно...

9 мая
Дорогой дневник! Оказывается кольцо действительно волшебное. Но у него есть и недостатки. Например мне нужно ухаживать за кошкой и собакой. Это очень утомительно. Я потерял свое кошелек и перед нами рассыпалась вещь на пальцы и перед нами рассыпалась. Обидно, очень обидно. Ох, как мне не повезло.

10 мая
Сегодня я влюбился в кого! Сегодня мы натолкнулись на прекрасный дворец. И там, на балконе стояла красивая девушка не оторвешься, а дите. Я понял, что рай - нет. Я готов в тот мое заветное желание?

Текст позволяет написать письмо:

- маме, бабушке, жене от имени главного героя;
- главному герою от имени читателя;
- главному герою от имени персонажей;

Сочинение стихотворения работает на формирование у учащихся представления об особенностях стихотворной речи, выработку навыков создания стихов.

При подготовке написанию текста описания, можно провести такую работу. Например, тема «Зима». Дети должны подобрать как можно больше прилагательных.

Снежинки - ажурные, причудливые, пушистые, красивые.

Небо - лазурное, изумрудное, голубое.

Тишина - мёртвая, таинственная.

Солнце - янтарное, золотистое.

Тени от деревьев - лиловые, фиолетовые.

Существительные на тему «Весна»: дети эти предметы должны охарактеризовать.

Берёзки - молодые, белоствольные, зеленокудрые.

Ручейки - говорливые, хрустальные…, птички - певчие…, облака – бирюзовые, пушистые, белогривые…

Травка - молодая… и т.д.

После подготовительной работы дети могут написать текст в виде описания или повествования.

Тексты окружают нас на каждом шагу: реклама, доклад на собрании, статья в газете или интернете, SMS-сообщение, школьное сочинение и прочее. Работы с текстом, позволяют решать такие речевые задачи:

- учить видеть, слышать и чувствовать текст;
- пополнять речевую память учащегося;
- обогащать словарный запас;
- продуктивно усваивать учебный материал;
- прививать эстетический вкус;
- формировать собственное мнение, высказывать его, уметь аргументировать[2,с.23].

Это далеко не все виды творческих письменных заданий, которые можно использовать при обучении русскому языку и литературе. На каждом уроке необходимо уделять время для проявления творчества у учащихся: «Даже небольшое эссе – это средство самовыражения личности школьника, его мыслей, знаний, чувств и стремлений».

Список источников и литературы

1. Капинос В. И. Об оценке речевых навыков учащихся// Русский язык в школе. – 1973.
2. Сергеев Ф. П. Речевые ошибки и их предупреждение. – Волгоград: Учитель, 1996. Соловейчик М. С. Нарушение языковых норм в письменной речи младших школьников// Начальная школа. Русский язык.

3. Капкайкина, Н. К. Различные виды письменных работ/Н. К.Капкайкина, Н.В. Кузьмичёва. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2014. – № 16 (75). – С. 342-343.

БІЛІМ ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-МЕМЛЕКЕТТІК СИПАТЫ

Марайм Хабибулла Абдісаматұлы,
Бейін бойынша оқыту жөніндегі директор орынбасары
Информатика пәні мұғалімі
Түркістан қаласы,
«Ә. Науаи атындағы №13 мектеп-гимназия» КММ

Аннотация: Бұл жұмыста мектептегі басқару туралы, педагогикалық үрдісте басқару жүйесі сипаттама берілген. Мектепішілік басқару дегеніміз, біртұтас педагогикалық процеске қатыстылардың барынша жоғары нәтижеге жетуді көздеген мақсатты, сапалы өзара әрекеттесуі. Басқарушы істің жарты жерінде тоқтамауы тиіс, ол өзінің тәуекелін есептей алуы қажет. Сондықтан басқарушының коммуникативтік қабілеті жоғары болуы керек.

Аннотация: В данной работе описывается управление школой, система управления в педагогическом процессе. Школьная супервизия – это целенаправленная, качественная забота о себе, участие в комплексном педагогическом процессе, направленном на достижение результата. Руководитель не должен останавливаться в конце работы, он должен учитывать свой риск. Следовательно, ответом должны быть коммуникативные навыки злоумышленника.

Abstract: This work describes school management, management system in the pedagogical process. School supervision is a purposeful, high-quality self-care of participation in a comprehensive pedagogical process aimed at achieving a result. The leader should not stop at the end of the work, he should consider his own risk. Therefore, the communication skills of the attacker must be the answer.

Тірек сөздер: Басқару, мектепішілік басқару, қоғамдық басқару, мектепшілік менеджмент, педагогикалық басқару

Педагогика ғылым мен тәжірибеде тұтас педагогикалық процесті басқару ғылыми тұрғыдан қарастырып, оған қатаң ғылыми негізделген сипат беруге деген ұмтылыс күшейе түсуде. Шындығында басқару тек техникалық және өндірістік процестерге ғана емес, сонымен бірге педагогика сияқты күрделі әлеуметтік жүйе үшін де қажет.

Жалпы басқару дегенді - шешім қабылдауға бағытталған, белгіленген мақсатқа сәйкес басқару нысанын ұйымдастыру, қадағалау, реттеу, алынған шынайы ақпарат негізінде талдау жасап, нәтижесінің қорытындысын шығару әрекеті деп түсіндіруге болады. Басқару нысаны биологиялық, техникалық, әлеуметтік жүйелер болуы мүмкін. Әлеуметтік жүйенің бірі ауыл, аудан, облыс, мемлекет көлемін қамтитын білім беру жүйесі деп білеміз. Бұл жерде білім жүйесі ретінде ҚР Білім және ғылым министрлігі, облыстық білім департаменттері, аудандық білім бөлімдерін атаймыз. Ал орта мектеп күрделі қозғалыстағы әлеуметтік жүйе ретіндегі мектепішілік басқарудың нысаны болады. Біз мектепті басқару немесе оның компоненттері туралы айтқанда олардың жалпы жүйе - орта мектепті басқарудың бөліктері ретінде қарастырамыз. Ол бөліктерге тұтас педагогикалық, сынып сабақ жүйесі, мектеп тәрбие жұмысының жүйесі, оқушыларға эстетикалық тәрбие, кәсіптік бағдар беру жүйесі және т.б.

Мектепішілік басқару дегеніміз, біртұтас педагогикалық процеске қатыстылардың барынша жоғары нәтижеге жетуді көздеген мақсатты, сапалы өзара әрекеттесуі. Біртұтас педагогикалық процеске қатысушылардың өзара әрекеті мынадай бірізді, өзара байланысты әрекеттер мен қызметтердің тізбегінен тұрады, олар: педагогикалық талдау, мақсат қою және жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау, реттеу және түзету.

Мектепішілік басқарудың дәстүрлі ұғымдарын жаңа ұғымдар алмастыруда. Мысалы, «ықпал ету» ұғымының орнына «өзара әрекеттесу», «ынтымақтасу», «рефлексивті басқару» ұғымдары қолданылуда.

Сол сияқты мектепті басқару теориясы мектепішілік менеджмент теориясымен толығуда. Менеджмент теориясы басшы қызметінің озара құрметке, қарамағындағы қызметкерлерге

сенім білдіруді, олардың табысты еңбек етуіне қолайлы жағдай туғызуымен ерекшеленеді. Менеджменттің осы қыры мектепшілік басқару теориясын одан ары байыта түскен.

Қазіргі заманның білім жүйесінің басты ерекшеліктерінің бірі - мемлекеттік басқарудан мемлекеттік-қоғамдық басқаруға өту. Білім беруді мемлекеттікқоғамдық басқарудың негізгі идеясы - білім проблемаларын шешуде мемлекет пен жұртшылықтың күш-қуатын біріктіру, мұғалімдер, оқушылар мен атааналарға оқу процесінің мазмұны мен түрін ұйымдастыру әдістерін жәнс білім беру мекемелерін тандауға барынша кең құқық пен еркіндік беру.

Білім беру жүйесінің мемлекеттік сипаты елде «Білім туралы» заң негізінде бірыңғай мемлекеттік саясат жүргізілуімен ерекшеленеді. Заң аясында Қазақстан Республикасының білім саласына басымдық берілген, яғни еліміздің әлеуметтік-экономикалық, саяси, халықаралық салаларындағы жетістіктері білім саласындағы жетістіктерімен байланысты-рылады. Білім саласының басымдылығы білім жүйесінің материалдық, қаржылық мәселелерін бірінші кезекте шешуді талап етеді.

Сонымен бірге білім беруді басқарудың мемлекеттік сипаты «Білім туралы» заңда белгіленген мемлекеттік саясат принциптерін мынадай бағыттарымен де айқындайды:

- білім берудің гуманистік сипаты, жалпы адамзаттық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығын, жеке тұлға бостандығының басымдылығы. Азаматтық пен Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу;

-республикадағы мәдени және білім беру кеңістігінің біртұтастығы, аз ұлттардың білім беру жүйесінің қорғалуы;

- білімнің жалпыға бірдейлігі, білім беру жүйесінің дайындығы, даму деңгейі мен ерекшеліктеріне бейімделгіштігі;

- білім жүйесінің еркіндігі мен көптүрлілігі;

- білім беруді басқарудың демократиялық, мемлекеттік қоғамдық сипаты. Білім беру мекемелерінің дербестігі.

Білім беруді басқарудың жергілікті органдары мемлекеттік саясатын мемлекеттік білім стандартарын сақтау арқылы іске асырады. Білім стандарты оқу бағдарламасының міндеті минимумы мен оқушылар жүктеме-сінің максимум көлемін және бітірушілерге қойылатын талап деңгейін қамтиды. Білім беруді басқару органдарының міндеті білім алуды формальді түрде қамтамасыз етумен шектелмейді, ол сонымен бірге жеке тұлғаның өзін-өзі айқындалуына қолайлы жағдай туғызады.

Білім беру саласында мемлекеттік саясатты дәйекті іске асыру үшін білім беруді басқарудың мемлекеттік органдары құрылады. Олар республикалық, облыстық, қалалық және аудандық басқару мекемелері.

Мемлекеттік басқару органдары - білім және ғылым министрлігі, облыстық білім департаменттері өздерінің компетенциясы шеңберінде білім берудің мақсат бағдарламаларын жасайды және іске асырады; мемлекеттік білім стандарттарын жасап, білім туралы құжаттардың баламаларын (постификация) айқындайды; білім мекемелерін қаржыландырады және т.б. көптеген мәселелерді шешеді.

Қазіргі жағдайда білім беруді басқару жүйесін орталықсыздандыру (дезентрализация) процесі жүреді. Оның мәні жоғарғы басқару органдарының бірқатар функциясын жергілікті органдарға беру. Бұл жерде республикалық органцар стратегиялық бағыттарды талдап жасаумен айналысса, жергілікті органдар нақты қаржылық, кадрлық, материалдық және ұйымдастырушылық мәселелермен айналысуы тиіс.

Мемлекеттік басқару органдарымен қатар қоғамдық басқару органдары да құрылады. Оның құрамына мұғалімдер мен оқушылар ұжымы, ата-аналар мен жұртшылық өкілдері енеді. Олардың басқаруға қатысатындары мектеп ұжымында ғылыми ізденіс атмосферасын және қолайлы психологиялық климат қалыптастыруға алғы-шарт қалайды. Білім беруді басқарудың қоғамдық сипатының нақты көрінісі - мектеп кеңесі сияқты ұжымдық басқару органдарының

қызметінен танылады. Кеңес жұмысының мазмұны мен қызметі мемлекеттік нормативтік құжаттарымен айқындалады.

Мектептің ең жоғарғы басқару органы жылда бір рет өткізілетін конференция болып есептеледі. Оның өкілеттігі өте кең; жалпы мектептік конференция мектеп кеңесін, оның төрағасын сайлайды, олардың қызметінің мерзімін белгілейді. Әрбір оқу орны конференцияда оқу орнының жарғысын қабылдап, нақты жағдайға қарай оқу орнының дамуын, оның міндеттері мен мақсаттарын белгілейді. Сондықтан да бір мектептің Жарғысы екінші мектептікінен өзгеше болуы мүмкін. Мектеп кеңесі алқалы орган болғандықтан дамудың негізгі бағыттарын, оқу-тәрбие процесінің сапасын көтеру шараларын белгілейді. Сонымен бірге мектеп кеңесі оқу орнының жұмыс бағыттары бойынша тұрақты комиссия, штаб құрып, олардың құқықтары мен міндеттерін өкілеттік шегін белгілейді. Ал, конференцияға шешуші дауыспен орталау және жоғары сынып оқушылары, мұғалімдер, оқу орнының басқа да қызметкерлері, ата-аналар, жұртшылық өкілдері сайланады. Конференциялар аралығында жоғары басты органның рөлі мектеп кеңесіне беріледі.

Мектеп кеңесінің қызметі мынадай негізгі бағыттарда іске асады:

-конференция шешімдерін іске асыруды ұйымдастырады; - мемлекеттік және қоғамдық органдар оқушылардың мүддесіне қатысты мәселе қарастырғанда ата-аналармен бірге оқушылардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз етеді;

- бірінші сыныпқа оқушылар қабылданғанда олардың жасын, оқу түрін белгілейді.
- бюджет шығындардың есебін талқылайды, оқу орнының жеке қорын қалыптастырады, оқу орнының бюджеттік және бюджеттен тыс қаржысын

жұмсауының негізгі бағыттарын айқындайды;

- мектеп директорының, оның орынбасарларының, жекелеген мұғалімдердің есептерін тыңдайды;
- мектеп әкімшілігі және жұртшылық өкілдерімен бірігіп ата-аналарға педагогикалық білім беруге жағдай туғызады.

Жұртшылық немесе ата-аналар өкілдерінің бірі басаратын мектеп кеңесі мектеп әкімшілігі және қоғамдық ұйымдармен тығыз бірлікте жұмыс жүргізеді. Кеңестің шешімі ата-аналарға хабарланады. Әрине, кеңес шешімі оған қатысқандардың үштен екісі қоштап дауыс бергенде заңдық күші бар деп есептеледі.

Білім беруді басқарудың қоғамдық сипатының арта түсуі білім жүйесін мемлекетсіздендіру және білім мекемелерін диверсификациялаудан көрінеді.

Мемлекетсіздендірудің мәні мемлекеттік білім беру жүйесімен бірге мемлекеттік емес білім мекемелерінің де құрылуын аңғартады. Олар мемлекеттік ақпарат құралына енбейді, мұғалімдер мен тәрбиешілер, оқушылар мен атааналар өздерінің жеке мүдделері, аймақтық, ұлттық, кәсіптік, діни бірлестіктің, топтың мүддесіне жұмыс жасайды. Ал диверсификация (латын тілінен алғанда -көптүрлілік, дамудың жан-жақтылығы) бір мезгілде білім беру мекемелерінің бірнеше типінің қатар дамуы. Мысалы, гимназия, лицей, колледж, жекелеген пәндерді тереңдетіп оқытатын, мемлекеттік емес білім беру мекемесінің бірқатар ерекшеліктері болады. Ондай мекемені басқару тікелей оның құрылтайшысы немесе сол құрылтайшы тағайындаған қамқоршылар кеңесі іске асырады. Мемлекеттік емес білім мекемелерінің қамқоршылар кеңесінің өкілеттілігі, басқару құрылымы, мекеменің басшысын сайлау, тағайындау тәртібін айқындайтын ез жарғысы болады.

Мектепшілік басқару ең алдымен басшылардың, мұғалімдер, оқушылар мен ата-аналардың бастамашылығы мен өздігінен жұмыс жасай алуын дамытуға бағытталады.

Бұл жағдай тек қана шешім қабылдау мен талқылаудың бүклесіз, ашық жүргізгенде ғана мүмкін. Мектеп басшыларын сайлау, педагогикалық кадрларды байқау және контракт негізінде қабылдаудың жүйесі — мектептегі демократияның бастауы. Сол сияқты мектепті басқарудағы жариялылық ақпараттың ашықтығы және түсініктілігіне негізделелді. Мектептің алдында тұрған міндетті, оның қиындығын жете сезінген әрбір мұғалім оған бей-жай қарамайды. Мектеп әкімшілігінің, мектеп кеңесінің тұрақты түрде есеп беріп отыруы оны

талқылауға және шешім қабылдауға мұғалімдер мен оқушыларды қатыстыруы мектеп өмірінде демократияның орнығуына негіз қалайды.

Басқарудың жүйелілігі мен тұтастығы

Педагогикалық процесті басқару жүйесінің табиғатын түсіну, басқаруға қолайлы алғышарт жасайды. Мектептегі басқаруды жүйелілік ыңғайының бірінші белгісі — мектепті жүйе ретінде танып, оның негізгі белгілерінен құралатын осы жүйенің тұтастығын кере білу. Екінші белгі мектептің құрылымы болып табылады. Жүйенің құрылымы қалай болса мектептің байланыстары мен қатынастарының дамуы соған тікелей байланысты болмақ. Жүйенің үшінші компоненті оның өзіндік ерекшеліктері мен сипаттарынан туындайды. Дегенмен олардың өзара әрекеттесуі арқылы жүйенің жаңа сапасы қалыптасады. Компоненттердің тұрақты түрде өзара жақындауға ұмтылуы жүйенің тұтастығын айқындайды. Мектепті басқаруда жүйенің төртінші ерекшелігі — оның қоршаған ортамен тығыз және өзгеше байланыстылығын естен шығармаған жөн. Мектеп пен қоршаған ортаның әрекеттесуі екі формада көрінеді. Бірінші жағдайда мектеп өз әрекетін сыртқы ортаға бейімдесе, екінші жағдайда мектеп өз мақсаттарына жету үшін ортаны өзіне бағындырады.

Мектепті басқарудағы жүйелілік пен тұстастық мектептің басшысы мен ұжымының басқару қызметтерінің өзара байланысы мен өзара әрекеттесуін де қарастырады. Бұл қағиданы іске асыруда біржақтылыққа жол бермеуге болмайды. Осы қағида арқылы басқару қызметінің бірізділігін, қисындылығын, өзара пайдалылығын, оның барлық қызметінің де бірдей маңыздылығын аңғарамыз.

Орталықтандыру мен орталықсыздандырудың парасатты үйлесуі

Мектеп және педагогика тарихы шамадан тыс орталықтандырудың әкімшілік басқаруды күшейтуге әкеліп соғатындығына талай рет көз жеткізді. Басқаруды орталықтандыру төменгі буындағы жетекшілердің, мұғалімдер мен оқушылардың бастамалығын шектеп, оларды өздерінің қатысуынсыз қабылдаған шешімдерді жай ғана орындаушыларға айналдырады. Біржақты орталықтандыру жағдайында басқару қызметінің қосарлануы, уақыт шығыны басшы мен орындаушылардың жұмыс бастылығы сөзсіз орындаушылардың жұмыс бастылығы орын алады.

Соған сәйкес орталықсыздандыруға шамадан тыс мән беру педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін төмендетеді. Орталықтандыруды орталықсыздандыруға пайдасына жығып беру тұтастай басқару мен әкімшіліктің рөлін төмендетіп, басқарудың халдамалық және қадағалаушылық қызметін жояды. Мектеп тәжірибесі көрсетіп отырғандай демократиялық ойындар және орталықсыздандыруға әсуестенушілік ұжымының қызметі мен өміріне елеулі нұқсан келтіріп, педагогикалық ұжымда түсініспеушілік пен жанжалға негіз болып, әкімшілік пен қоғамдық басқару орындарының бірбіріне қарсы тұруына жол берді.

Сондықтан да мектепшілік басқаруды қамтамасыз етуде орталықтандыру мен орталықсыздандыруды үйлестіру әкімшілік және қоғамдық органдар басшыларына бүкіл мектеп ұйымының мүддесін ескеріп, көсіптік деңгейде шешім қабылдауға мүмкіндік беріп, педагогикалық жүйенің барлық құрылымдық бөлімдердің қызметін жоғары деңгейге көтеруге жағдай туғызады.

Жеке билік пен басқарудың біртұтастығы

Бұл қағиданы іске асыру педагогикалық жүйені басқаруда субъективтілікке, билеп-төстеушілікке жол бермеуге бағытталады. Басқару қызметінде өріптестердің тәжірибесі мен біліміне сүйеніп, оларды таңдамалар жасау мен шешім қабылдауға қатыстыру, әр түрлі көзқарас-тарды салыстыра отырып оңтайлы шешім қабылдаудың маңызы зор. Оның үстіне алқалық шешім ұжымның әрбір мүшесінің тапсырылған міндетке жеке жауапкершілігін жоққа шығармайды.

Басқарудағы жеке билік тәртіпті қамтамасыз етіп, педагогикалық процеске қатысушылардың өкілеттілігін айыптауды және оны қатаң сақтауды қамтамасыз етеді. Егер алқалы билік қабылданған шешімді іске асыру кезеңінде белгілі бір шешім қабылдаса, бұл өте маңызды.

Педагогикалық жүйе басшысының жеке билігін билеп төстеуді, беделді алға салу емес, ол терең педагогикалық бітім мен тұлғаның және әлеуметтік психологияны жете меңгеру, оқушы, мұғалім, ата-ананың дербес-психологиялық ерекшеліктерін жіті есепке алуға негізделеді. Басқарудағы жеке мен алқалы билік біртұтастығының көрінісі. Жеке билік шешімді орындауда жеделдігімен ерекшеленсе, алқалы билік біршама «бәсеңдігімен» ерекшеленеді. Сондықтан да тактикалық әрекеттерді айқындағанда жеке билікке, ал стратегияны талдап жасағанда алқалы билікке арқа сүйенген дұрыс болмақ. Бұл принцип оқутәрбие процесін басқаруда қоғамдық негізде жұмыс істейтін түрлі комиссиялар мен кеңестердің қызметінен көрініс табады. Әсіресс ұжымдық ізденіс пен қабылданған шешімге жеке жауапкершілік қажет болатын съезд, слет, конференциялардың жұмысы осы қағиданы қатаң басшылыққа алады. Білім беруді басқарудың мемлекеттік-қоғамдық сипаты орталықта және жергілікті жерлерде бұл қағиданың күнделікті практикада орнығуына қолайлы жағдай туғызады.

Басқару нәтижелі болу үшін жетекшіге болсын мейлі мектеп директорына болсын жеке қасиеттер тән болуы керек.

1. Доминанттілік немесе адамдарға әсер ете алу қабілеті.

Адамдарға әсер ету қабілеті оның дәрежесінің негізінде ғана емес, және де бастықтың қарамағындағылармен қарым – қатынас құрудың психологиялық-педагогикалық ерекшелігіне незіделеді. Әсер ықпал бастықтың қарамағындағыларға әділетті тәсіл негізінде болуы қажет.

2. Өзіне сенімділік. Бұл сипаттаманың әсері сөзсіз, егерде бастық өзіне сенімді болған жағдайда қоластындағы жұмысшылар, қызметкерлерде өзін еркін, келесіне күніне сенімді, қорғаныста, қолдаушылық пен тыныштық сезеді. Сонымен, нақты психологиялық комфорт тапсырманы орындауға деген мотивацияны көтереді. Өзіне сенімсіз жетекші қол астындағылардан сенім мен құрмет күте алмайды сол сияқты тен немесе жоғары рангтегі тұрған бастықтын оған деген сыйластығы жойылады.

3. Эмоциялық тепе-тендігі және стреске тұрақтылығы. Жетекшінің эмоциялық тепе-тендігі өзінің эмоциялық көрінісін бақылаудан тұрады. Менеджер (директор т.б.) мен қрарамағындағылардың арасындағы қатынас біркелкі, іскер келіп жеке симпатия мен көңіл күйге байланысты болмауы керек. Эмоциялық ұстамдылық қоластындағы қызметкерлердің де көңіл күйінде байқалады. Басқарушының теріс эмоциялық толқуы қоластындағы адамдарда өзіне сенімдік сезімін түсіреді де соның нәтижесінде олардың іскер белсенділігі төмендейді. Қызмекерлер жұмыс проблемасымен емес, өзінің сезімдерімен күресуге мәжбүр болады. Эмоциялық тұрақсыздық басқарушының іскер серіктестері алдында имиджін жоққа шығарады. Бірақ, ылғм теріс эмоциялық реакцияларды іште ұстау адамның басына жеке салдарлар тудыруы да мүмкін – невроз және соның негізінде пайда болтын психосоматикалық сырқаттар (гипертония ауруы, асқазан язвасы). Сондықтан, адам эмоциялық тыс шығару тәсілдеріне көңіл бөлуі қажет дене шынықтыру, достарымен, жақын туыстарымен қарым-қатынас құру, бір хоббилармен шұғылдану сияқты.

4. Креативтілік және міндеттерді творчествалық шешу. Тиімді басқару үлгісі болып, басқарушунұң өз қарамағындағы адамдардың іс әрекеттерінде жаңалық элементтерін байқап, олардың бастамасын қолдаудан тұрады.

5. Мақсатқа жету ұмтылысы және кәсіпкерлік – қазіргі басқарушылардың маңызды бітісі. Сонымен бірге тұлғаның тәуекелге бел буу жатады. Басқарушы істің жарты жерінде тоқтамауы тиіс, ол өзінің тәуекелін есептей алуы қажет.

6. Тапсырманы орындаудағы жауапкершілік пен сенімділік. Осындай адам сапасының тапшылығын біз күнделіктегі өмірімізде сезініп жатамыз.

Басқарушы қабылдаған шешіміне персональды жауап атқаратындай болуы керек. Ол өз ісімен үлгі көрсетіп сенімді жауапкершілігі мол адам болуы қажет

7. Тәуелсіздік. Бұл басқарушының негізгі қасиетінің бірі болуы қажет, яғни осы қасиет ұйымның өмірінің әр түрлі шеңберіндегі әрекеттер табысты болуын қамтамасыз етеді. Басқарушы қоршаған адамдарынан қандай болмасын ақыл кеңес алғанмен соңғы шешімді өзі қабылдауы тиіс. Басқарушы өзін дербес ұстаған сайын оның тәуелсіздігі байқалады. Бірақ бұл

әріптестерінің, серіктестерінің немесе қарамағындағы адамдардың сөзін құлаққа ілектірмеу емес. Негіздісі, пайда болған проблемаға басқарушы өз көзқарасы, өзінің кәсіби және адами бет жүзі болып бұл қасиетті өз қарамағындағы адамдар да қолдауы керек. Бірақ, басқарушының тым шет шығатын тәуелсіздігі валюнтаризмі мен дөрекілігіне әкеліи соғады. Осылайша жүзеге асырылатын тәйуелсіздік менеджмент тиімділігін түсереді.

8. Тіл таба білушілік. Ғылыми зерттеу нәтижесі бойынша жетекші жұмыс уақытының бірден үш бөлігін қарым-қатынасуға, тілдесуге жұмсайтыны анықталды. Сондықтан басқарушының коммуникативтік қабілеті жоғары болуы керек. Көптеген іскер байланыс, қарамғындағыларды басқару қарым-қатынастан басталады.

Сөйтіп, басқару әрдайым адамның іс-әрекетін қолтықтасып жүреді. Адамның қандай да болмасын іс-әрекеті басқаруды қажет етеді. Басқару жоғары болған сайын нәтиженің жоғары болу мүмкіншілігі биік болады.

Басқару жақсы жүргізілсе нәтижеде жоғары болады деген ғылыми болжам дәлелденді деп санаймын.

Әдебиеттер тізімі

1. Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности // Психология формирования и развития личности. - М., 1981
2. Алешина Ю.Е. Проблемы теории и практики медиации участников // Личность, общение, групповые процессы: Сб. обзоров. – М.: ИНИОН, 1991. – б.90-100
3. Аникеева Н.П. Учителю о психологическом климате в коллективе. – М., 1983. Герчикова И. Н. Менеджмент. Учебное пособие. - М., 1994г. с.502, 514.
4. Гончаров В. В. В поисках совершенства управления. Руководство для высшего управленческого персонала. – М., 1993г.
5. Журавлев А. Л. Стиль руководства и организация соревнования. – В книге: Социально-психологические аспекты социалистического соревнования. – М.. 1977г.
6. Иванцевич Дж. М. Лобанов А. А. Человеческие ресурсы управления. – М., 1993г. с. 300
7. Кибанов А. Я. Захаров Д. К. Формирование системы управления персоналом на предприятии. – М., 1993г. б. 6
8. Кричевский Р. Л. Если вы – руководитель. – М., 1988г.
9. Маусов Н. Менеджмент персонала – ключевое звено внутрифирменного// Проблемы теории и практики управления. 1995г. с. 109
10. Питер Ф. Драккер. Управление нацеленное на результаты. – Политическая школа бизнеса. – М., 1994г.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ауельбекова Айнура Мейрхановна,
№178 мамандандырылған лицей КММ,
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі,
педагог- сарапшы, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл жұмыста оқытудың белсенді әдістері қарастырылған. Қазіргі оқушыда тұрақты мотивацияны қалыптастыру проблемалары мұғалімнен сабақты өткізуге саналы көзқарасты талап етеді. Жаңа стандарт бойынша оқушы білім беру процесінің орталығына айналады, білімді алады, оларды оқу және күнделікті өмірде практикада қолданады. Оқушыларды қызықтыру және оқу процесін қарапайым, қолжетімді және қызықты етуге оқытудың белсенді әдістері көмектеседі.

Түйінді сөздер: оқытудың белсенді әдістері, ағылшын сабақтары, оқыту формалары, белсенді ойлау, оқушы белсенділігі.

Аннотация: В данной работе рассмотрены активные методы обучения. Проблемы формирования устойчивой мотивации у современного ученика требуют от учителя осознанного подхода к проведению урока. По новому стандарту учащийся становится центром образовательного процесса, приобретает знания, применяет их на практике в учебной и повседневной жизни. Активные методы обучения помогают заинтересовать учащихся и сделать процесс обучения простым, доступным и увлекательным.

Ключевые слова: активные методы обучения, уроки английского языка, формы обучения, активное мышление, активность учащихся.

Abstract: active methods of training were considered in this work. The problems of forming a stable motivation for a modern student arise from a teacher in the field of uroka. According to the new standard, the center of educational process is being studied, which provides knowledge, which is applied in educational and educational life. Active methods of training help to interest the learning process and make the process of training simple, friendly and exciting.

Keywords: active teaching methods, English lessons, forms of learning, active thinking, student activity.

Қазіргі білім беру ортасы әмбебап білімнің, іскерліктің, дағдылардың тұтас жүйесін, сондай-ақ білім алушылардың өзіндік іс-әрекеті мен жеке жауапкершілігінің тәжірибесін, яғни білім беру мазмұнының қазіргі заманғы сапасын айқындайтын негізгі құзыреттерді қалыптастыруға тиіс. Мұғалім үшін бұл білімді беруден белсенді білім алуға және балалардың практикалық тәжірибе алуына жағдай жасауға көшу. Оқушылар үшін-ақпаратты пассивті игеруден оны белсенді іздеуге, сыни тұрғыдан түсінуге, тәжірибеде қолдануға көшу. Мұғалімнің басты мәселесі - бағдарламаны сапалы меңгеруді қамтамасыз ететін шарт ретінде оқушылардың білім беру құзыреттілігін дамыту әдістерін іздеу.

Нәтижеге жету үшін оқушының жеке тұлғасын, оның танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін өзара әрекеттесу, білім және тәжірибе алмасу қажет. Бұл орыс білімінің тұжырымдамасы. Бұл жаңа стандарттардың негізгі идеясы. Бұл қазіргі өмірдің талабы. Оқыту әдістері білім беру процесінің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Әдіс-тәсілдерсіз мақсатқа жету, көздеген мазмұнды жүзеге асыру, оқуды танымдық белсенділікпен толтыру мүмкін емес. «Белсенді оқыту әдістері» термині әдебиетте XX ғасырдың 60-жылдарының басында пайда болды. «Белсенді» эпитеті оқытудың белсенді әдістерін дәстүрлі әдістермен салыстыру үшін қолданылады, білім беру үдерісіне қатысушылардың оқушы және мұғалім рөлдерінде поляризацияланған көзқарасты жүзеге асырады. Біріншілері теориялар, фактілер, заңдар мен заңдылықтар түрінде жинақталған және жалпыланған дайын білімді тұтынушылар. Оқушының белсенділігі осы білімді меңгеруге және оны кейіннен жаңғыртуға байланысты.

Оқытудың заманауи тиімді формалары мен әдістерінің назары қатысушылардың өз бетінше оқу әрекеті мен қарқынды топтық өзара әрекеттесу болып табылады. Сондықтан қарым-қатынас негізінен мұғалім мен оқушы және мұғалім мен сынып арасында дамитын дәстүрлі оқытудан айырмашылығы, интерактивті оқытуда жаңа өзара әрекеттестік туындайды.

Ағылшын тілін оқыту бағдарламасының сәттілігі немесе сәтсіздігі жиі қолданылатын әдіс тұрғысынан бағаланатындықтан, әдіс шет тілін оқытудың мазмұнын анықтайды. Ағылшын тілін үйренуде әдіс оқушының оқуға деген ұмтылысы сияқты маңызды емес деген пікір бар. Әдіс тек оқу құралы ретінде қолданылады. Алайда, біз оқыту әдістерінің маңызды рөлімен келісеміз немесе келіспейміз бе, факт қалады: егер оқытуда жетістік жеткіліксіз болса, мұғалім қолданылған әдістерді қайта қарауға міндетті [1, 72б.].

Қазіргі жағдайдағы мұғалімнің басты міндеті – оқушының ұзақ уақыт бойы алаңдатуға уақыты да, қалауы да, мүмкіндігі де болмайтындай етіп оқу әрекетін ұйымдастыра білу. Бұл ретте мұғалімге оқытудың белсенді әдістері көмектеседі.

Оқытудың белсенді әдістері - бұл оқушыларды оқу материалын игеру процесінде белсенді ойлау және практикалық іс-әрекетке итермелейтін әдістер [2]. ОБӘ оң оқу мотивациясын қалыптастыруға ықпал етеді, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады, оқушыларды білім беру процесіне белсенді тартады, оқушылардың жеке және жеке мүмкіндіктерін ашады. Олар стандартты емес ойлауды дамытады, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, материалдың үлкен көлемін тиімдірек игеруге мүмкіндік береді, тұлғаның коммуникативті қасиеттерін дамытады, командада жұмыс істей алады, бірлескен жобалау және зерттеу қызметін жүргізеді, өз ұстанымын қорғайды және басқалардың пікірін тыңдайды, өзіне және командаға жауап береді.

Оқытудың белсенді әдістері сабақты бастау, мақсатты, күтуді, қорқынышты нақтылау, оқу материалын баяндау, өзіндік жұмысты ұйымдастыру, релаксация, қорытындылау әдістеріне бөлінеді. Бұл әдістердің әрқайсысы сабақтың белгілі бір кезеңінде нақты есептерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Оқу-танымдық іс-әрекеттің сипаты бойынша белсенді оқыту әдістері бөлінеді: кәсіби қызметті имитациялауға негізделген имитациялық әдістер және имитациялық емес.

Еліктеу, өз кезегінде, ойын және ойын емес болып бөлінеді. Бұл жағдайда нақты жағдайларды (ОБӘ) талдау, нұсқаулық бойынша әрекеттер және т. б. ойынға жатпайды.

Ойын әдістері: іскерлік ойындар, дидактикалық немесе оқу ойындары, ойын жағдайлары, ойын техникасы мен процедуралары, белсенді режимдегі тренингтер болып бөлінеді. Қатысушылардың іс-әрекет түрі бойынша мәселелерді шешуді іздеу барысында мыналарға негізделген әдістер бөлінеді: заттардың немесе әрекеттердің әртүрлі белгілері бойынша саралау; процестер мен құрылымдарды оңтайландыру; объектілерді жобалау; басқару, қарым - қатынас және жанжал жағдайларындағы іс-қимыл тактикасын таңдау; инженерлік-конструкторлық, зерттеу, басқару немесе әлеуметтік-психологиялық міндеттерді шешу; көрсету және зейін, өнертабыс, өзіндік ерекшелік, ойлау жылдамдығы және басқаларын үйрету.

Қатысушылардың саны бойынша мыналар бөлінеді: жеке, топтық, ұжымдық әдістер.

Білім беру процесінде белсенді әдістерді жүйелі және мақсатты қолдану білім беру процесінің тиімділігін және оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың жоспарланған мақсаттарына кепілді қол жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Оқытудың белсенді әдістерінің әртүрлілігі сабақтың кез-келген кезеңін қызықты етуге мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі сабағының аясында мұғалімдер келесі интерактивті әдістер мен тәсілдерді қолданады:

- шағын топтарда, жұпта жұмыс істеу,
- карусель әдісі
- аквариум;
- миға шабуыл, «брейнсторминг»
- ақыл-ой (зияткерлік) картасын жасау;
- конференциялар / пікірталастар;
- рөлдік / іскерлік ойындар;
- пікірсайыс.

Бұл тізімді толықтыруға болады, өйткені әр мұғалім шет тілі сабағында оқушылардың сөйлеу өзара әрекеттесуін ұйымдастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін ойлап тауып, білім беру процесіне енгізе алады.

Сабақтың басы баланың сабақты қандай көңіл-күймен, көзқараспен бастағаны өте маңызды. Оның жұмысы да, табысы да осыған байланысты. Осы ретте мынандай әдістерді қолдануымызға болады:

«Комплимент» әдісі.

Мақсаты: оқушылардың көңіл-күйін, психологиялық жағдайын анықтау, оны жақсарту, сәттілік жағдайын жасау.

Қатысушылар: барлық оқушылар.

Өткізу: оқушыларға түсі бар картаны таңдау ұсынылады (orange – happy, glad, green – funny, black – sad). Осыдан кейін оқушылар өздерінің жақсы көңіл-күйлерімен бөлісіп, үстелдегі көршілеріне мақтаулары керек. Бұл ОБӘ опциялары бар. Мысалы, бір-біріне сәттілік, жақсы баға, үздік жұмыс тілеу. Егер бұл немқұрайлы оқушы болса, сіз мұғалімді мұқият тыңдап, алаңдамай, барлық тапсырмаларды дұрыс орындағыңыз келуі мүмкін. Балалар бұл ОБӘ-н өте жақсы көреді. Балаларды сабақ тақырыбымен сәтті және ыңғайлы түрде таныстырудың бірнеше әдістері бар. Олардың барлығы логикалық және кеңістіктік ойлауды, аналитикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді және эмоционалдық саланың дамуына қызмет етеді: қызығушылық, таңдану.

«Сөзді тап» әдісі.

Мақсаты: Сабақтың басталу сәтіне шоғырлануды қамтамасыз ету, сабаққа деген қызығушылықты, оқушылардың назарын арттыру.

Қатысушылар: барлық оқушылар.

Өткізу: мұғалім бұрын өткен материалға қатысты қызықты сұрақтар қояды: дұрыс жауаптар тақтадағы бағанға жазылады (уақытты үнемдеу үшін жауаптар тек сөздерден тұруы мүмкін). Тігінен сөздердің алғашқы әріптері жаңа тақырыптың атауы ретінде қызмет ететін сөзді құрайды.

«Жұмбақ қадамдар» әдісі.

Мақсаты: сабаққа деген қызығушылықты, оқушылардың назарын арттыру, сабақ тақырыбын тұжырымдау.

Қатысушылар: барлық оқушылар.

Өткізу: сыныпта әртүрлі түстердің іздері бар. Кабинетке кірген кезде оқушылар өздеріне ұнаған ізін таңдайды. Әр ізде әріп жазылған. Бірге жұмыс істей отырып, оқушылар сабақтың тақырыбы болатын сөзді қосуы керек.

«Кілт сөздер» белсенді әдісі.

Мақсаты: Сабақтың мақсаттарын тұжырымдау, оқушыларды жұмыс күйіне келтіру.

Қатысушылар: барлық оқушылар.

Өткізу: сабақтың тақырыбын анықтағаннан кейін, жұптағы оқушылар кілт сөздер түрінде шамамен жоспар жасайды. Осылайша, оқушылардың іс-әрекетінің мәнін түсінуді, сабақ нәтижесінде не істеу керектігін және мұғалім олардан не күтетінін түсіну мақсатында сабақтың оқу нәтижелерін болжау бойынша жұмыс жүргізілуде. Балалардың өздері сабақтың міндеттерін және тақырыпты зерттеу жоспарын қалыптастырады.

Қазіргі сабақта мақсат қою - ең негізгі кезеңдердің бірі, сондықтан оны қызықты ету өте маңызды. «Тақырыпқа ену» кезеңінен кейін өткізілетін «күту мен алаңдаушылық» кезеңі мұғалімнің оқушылардың неден қорқатынын, сабақтан не күтетінін анық көруімен маңызды. Сабақ соңында ОБӘ-не орала отырып, оқушылар өз жұмыстарын қорытындылайды, орындалмаған қорқыныштарды жояды және күткендерінің қайсысы орындалғанын көрсетеді. Мұндай жұмыс оқушыға өзінің қабілеттері мен қабілеттеріне сенімділік береді, әрі қарайғы жұмысқа ынталандырады. Бұл мұғалім үшін де маңызды сәт. Сабақтың қорытындысына сәйкес, мұғалім балалардың сабақтан қандай қиындықтармен кеткенін, оларды жеңу үшін жұмысты қалай құру керектігін, не ұнағанын және не істегенін атап өтеді. Сондықтан, біз

«күту және алаңдаушылық» кезеңінде жиі қолданылатын ОБӘ-не «рефлексия» кезеңін өткізу үшін сабақтың соңында ораламыз.

Шахмат тақтасы әдісі.

Мақсаты: Оқушылардың үміттері мен алаңдаушылығын анықтау.

Қатысушылар: барлық оқушылар.

Жүргізу: Шахмат тақтасының макеті бойынша оқушылар ашық шаршыға үміттері, қара шаршыға алаңдаушылықтары жазылған қағаздарды жапсырады.

Бұл әдіс тақырыпты енгізу кезеңінде де өте жақсы. Тақырыптың атын анықтаған оқушылар сабақта өз жұмыстарын жоспарлай алады. Ақ шаршылар оқушылардың нені білетінін, ал қара төртбұрыштар олардың нені білгісі келетінін немесе білмейтінін көрсетеді. Сабақ соңында «Рефлексия» кезеңінде жұмыс қорытындыланады.

«Пошта жәшігі» әдісі

Мақсаты: Оқушылардың үміттері мен алаңдаушылығын анықтау.

Құралдар: түрлі-түсті карточкалар, қорап.

Жүргізу: Оқушылар дайындалған карточкаларға өз үміттері мен алаңдаушылықтарын жазады және ұяшыққа қораптарды салады (2 қорапты пайдалануға болады). Сабақ соңында берілген жауаптар «Рефлексия» кезеңінде оқылып, талданады.

1. Релаксация кезеңі. Динамикалық үзіліс. Егер сіз оқушылардың шаршағанын сезсеңіз және алда әлі көп жұмыс немесе қиын тапсырма болса, кідіртіңіз! Кейде реттеу, энергияны қалпына келтіру үшін 5-7 минуттық көңілді және белсенді ойын жеткілікті.

«Мим» ойыны: оқушылар кезек-кезек жылдың кез келген уақытын сөзсіз бейнелеуі керек. Басқалары жылдың осы уақытын болжауы керек.

Динамикалық үзіліс «жақсы демалыңыз». Мұғалім, мысалы, «Түстер» тақырыбындағы лексиканы бекіту үшін, егер ол жасыл затты атаса, оқушылар тұруы керек, егер қызыл аталса-отыру, сары - қол шапалақтау, көк - секіру және т. б.

Қорытындылау кезеңі. Рефлексия.

«Пойыз» белсенді ойыны. Әр баланың алдындағы партада екі белгі бар: біреуі күлімсіреген жүзімен, екіншісі қайғылы. Тақтада Сабақтың кезеңдері көрсетілген вагондары бар пойыз бар. Балаларға «көңілді жүзді» сіз орындауға қызығушылық танытқан тапсырманы көрсететін вагонға, ал «қайғылы жүзді» қызықты болып көрінбейтін тапсырманы бейнелейтін вагонға түсіру ұсынылады. Оқушының қалауы бойынша тек бір таңбалауышты қолдануға болады.

Оқытудың белсенді әдістері оқушылардың рефлексиясын ынталандыруға көмектеседі, өйткені олар оқушыларды материалмен және олардың ойларымен белсенді әрекеттесуге мәжбүр етеді. Белсенді әдістер қызықсыз және таныс сабақтарды қайталауға және оларды қызықты, білімді етуге мүмкіндік береді. Белсенді әдістер мен жаңа заманауи технологиялар түлекке тәуелсіз өмірде өздерін сенімді сезінуге, жаңа жағдайларға тез бейімделуге және күрделі мәселелердің оңтайлы шешімдерін табуға мүмкіндік беретін заманауи білім, білік және сапаның қажетті жиынтығын дайындауға мүмкіндік береді [3].

Осылайша, ағылшын тілі сабағында белсенді оқыту оқу процесінде оқушылардың белсенділігінің үстемдігіне бағытталған. Оқыту тәрбиемен қатар, білім беру процесінде ОБӘ қолдану оқушылардың Soft skills немесе әмбебап дағдыларының қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз етеді[4].

Оларға әдетте шешім қабылдау және проблемаларды шешу қабілеті, коммуникативті дағдылар мен қасиеттер, хабарламаларды нақты тұжырымдау және тапсырмаларды нақты қою қабілеті, басқа адамдардың әртүрлі көзқарастары мен пікірлерін тыңдау және ескеру қабілеті, көшбасшылық қабілеттер мен қасиеттер, командада жұмыс істеу қабілеті және т. б. бүгінде көптеген адамдар бұған қарамастан түсінеді. олардың жұмсақтығы, қазіргі өмірдегі бұл дағдылар кәсіби және әлеуметтік қызметте сәттілікке жету үшін де, жеке өмірде үйлесімділікті қамтамасыз ету үшін де маңызды рөл атқарады.

Сондай-ақ, білім алушыларға білім беру бағдарламасын игеру бойынша өкілеттіктердің бір бөлігін беру, олардың оқу жетістігіне жетудегі маңызды рөлін тану, сондай-ақ оқыту мен

тәрбиелеуді жобалау және жүзеге асыру кезінде оқушылардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру білім алушылардың мұғалімге және білім беру процесіне деген көзқарасын оң жаққа өзгертетінін атап өту маңызды, бұл өз кезегінде қолайлы климат құруға әкеледі сынып пен мектепте мектеп алдында тұрған мақсаттардың сәтті орындалуына ықпал ету.

Әдебиеттер тізімі

1. Сидорова Е. С. Активные методы обучения на уроках иностранного языка //Актуальные вопросы современной педагогики: материалы II междунар. науч. конф. — Уфа: Лето, 2012.
2. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. – Алматы, 2009.- 263 б.
3. С. Симбаева Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер: әдістемелік құрал./құраст. С. Симбаева.– Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» университетінің баспаханасы, - 2019.- 133 б
4. Learning and teaching modern languages for communication. – Strasbourg: Council of Europe Press, 1988

САНДЫҚ ПЕДАГОГИКА МЕН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАР ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУҒА ЫҚПАЛЫ

Агабекова Куляш Маханбетовна,
қзақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
"№72 жалпы білім беретін мектеп" КММ
Әлшері Айнұр Әкімханқызы,
педагогика ғылымдарының магистрі,
қзақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
"М.Әуезов атындағы жалпы білім беретін мектеп" КММ

Аннотация: Қарқынды дамып келе жатқан технологиялар мен әлеуметтік-мәдени талаптардың өзгеруі жағдайында білім беру ғылымы қарқынды өзгерістер кезеңін бастан кешіруде. Бұл мақала сандық педагогика мен оқытудың инновациялық әдістеріне бағытталған білім саласындағы заманауи инновацияларды қарастыруға арналған.

Цифрлық педагогика білім беруді түрлендірудің негізгі элементі ретінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқытуды жекелендіруге, студенттердің өзара әрекеттесуін арттыруға және оқу үдерісін байытуға кең мүмкіндіктер береді. Мақалада білім беру тәжірибесіне цифрлық құралдарды сәтті енгізу мысалдары талқыланады, сонымен қатар олардың оқу нәтижелеріне және оқушылардың құзыреттілігін дамытуға оң әсері талданады.

Аннотация: На фоне стремительно развивающихся технологий и изменяющихся социокультурных требований, педагогическая наука переживает период интенсивных изменений. Настоящая статья посвящена рассмотрению современных инноваций в области образования, сфокусированных на цифровой педагогике и новаторских методах обучения.

Цифровая педагогика, как ключевой элемент образовательных трансформаций, предоставляет обширные возможности для персонализации обучения, активизации взаимодействия учащихся и обогащения учебного процесса через использование современных информационных технологий. В статье рассматриваются примеры успешного внедрения цифровых инструментов в образовательные практики, а также анализируются их положительные воздействия на результаты обучения и развитие компетенций учащихся.

Annotation: Against the backdrop of rapidly developing technologies and changing sociocultural requirements, educational science is experiencing a period of intense change. This article is devoted to the consideration of modern innovations in the field of education, focused on digital pedagogy and innovative teaching methods.

Digital pedagogy, as a key element of educational transformation, provides extensive opportunities for personalizing learning, enhancing student interaction, and enriching the educational process through the use of modern information technologies. The article discusses examples of the successful implementation of digital tools in educational practices and also analyzes their positive impact on learning outcomes and the development of student competencies.

Тірек сөздер: Цифрлық педагогика, оқытудың инновациялық әдістері, білім берудегі технологиялар, заманауи ақпараттық технологиялар, e-learning, сыни тұрғыдан ойлау, білім берудегі виртуалды шындық, белсенді оқыту.

Ключевые слова: Цифровая педагогика, инновационные методы обучения, технологии в образовании, современные информационные технологии, электронное обучение, критическое мышление, виртуальная реальность в образовании, активное обучение.
Key words: Digital pedagogy, innovative teaching methods, technologies in education, modern information technologies, e-learning, critical thinking, virtual reality in education, active learning.

Цифрлық технологиялардың өсуі мен жылдам өзгеруі, сондай-ақ қызметкерлердің дағдыларына қойылатын талаптары білім беру аясында оқыту мен оқуға қатысты жаңаша ойлауды қажет етеді.

Технологияның қарқынды дамуы және жоғары біліктілік пен өмір бойы білім алудың маңыздылығы артып келе жатқандықтан, мұғалімдер мен оқушыларға қойылатын талаптар күшеюде. Бұл келешекте оқушылардың проблеманы шешу, АКТ дағдылары сияқты пәнаралық қабілеттерін дамытатыны сөзсіз. Мұғалімдер мен білім беру көшбасшылары осы дағдыларды үйрету кезінде цифрлық, оқыту әдістерін пайдалану мәселесіне кезігеді. Ал инновациялық педагогика осы мақсаттарға жетуге қызмет етеді.

Инновациялық педагогикаға байланысты оқыту мен оқу мәдениетінің өзгеруі әр қырынан сұранысқа ие. Алайда, мұндай өзгеріс мүлдем жаңа талап емес, ол 1990 жылдардан бастап білім беру психологиясында талқылануда.

Инновациялық педагогиканың шын мәнінде нені білдіретіні көбінесе егжей-тегжейлі анықталмайды. Бұл термин ең алдымен оқуда цифрлық құралдарды пайдаланумен байланысты болса да, оның мағынасы шын мәнінде әлдеқайда кең. Инновациялық педагогика оқыту мен оқудағы әртүрлі тәсілдерді қамтиды, олар нақты, бірақ ерекше емес, АКТ-мен байланысты әдістерді пайдалануды қамтамасыз етеді, сонымен бірге сыни тұрғыдан ойлау және проблемаларды шешу, қарым-қатынас, ынтымақтастық, шығармашылық сияқты пәнаралық дағдыларды дамытуға бағытталған. Олар сондай-ақ өзін-өзі реттеу және өзін-өзі ұйымдастыру сияқты дағдыларды дамытуы керек. Олардың барлығын оқудың конструктивтілігі біріктіреді, яғни оқыту белсенді, өздігінен басқарылатын, ситуациялық және әлеуметтік процесс ретінде қарастырылады. Оқушылардың өзіндік іс-әрекетіне баса назар аударылады.

Жоғарыда айтылғандай, дағдыларды беру және жеке белсенділікті арттыруға арналған әрекеттер жаңадан пайда болған жоқ. Шын мәнінде, оқыту мен оқудың жаңа түсінігіне әкелетін әртүрлі идеялар, тәжірибелер мен құралдар біріктірілгенде ғана инновация туралы айтуға болады. Жалпы түсінуге бағытталған өзгерістер жүйенің барлық деңгейлерінде орын алып, тұрақты түрде сақталса ғана, ол педагогикалық инновацияны құрайды. Кәсіби оқытуға қатысты бұл жүйе, мектеп және педагогикалық деңгейлерде және білім беруге жауаптылар арасында оқыту мен оқуға педагогикалық инновациялық тәсілдерді орнату үшін өзгерістер қажет екенін білдіреді.

Инновациялық педагогика теорияда да, практикада да нақты анықталған педагогикалық ұғым ретінде әрекет етпейді, керісінше, тәрбие жұмысын одан әрі дамытудың жан-жақты мақсаты болып табылады.

Әртүрлі авторлар ЭЫДҰ «Тиімді оқытудың инновациялық педагогикасы» жобасы (ЭЫДҰ, 2018) аясында инновациялық педагогиканың әртүрлі тәсілдерін жинап, талқылайды. ЭЫДҰ-ның соңғы екі басылымы инновациялық педагогика кластерлеріне әртүрлі тәсілдерді топтастыруға әрекеттенеді.

Оқыту технологиялары мен дидактикалық-педагогикалық концепциялардың алты кластерге бөлу оқытуда инновациялық педагогиканы қолдану салаларының ауқымын көрсетеді. Кластерлер әртүрлі деңгейлерде орналасқан және олар толық немесе нақты болуға арналмаған, керісінше, мұғалімдер мен білім беру саласындағы мамандарға білім берудегі инновацияларды ілгерілету және осы мәселе бойынша ақпарат алмасуды ынталандыру үшін бастапқы тұжырымдамалық бастау нүктесі ретінде қызмет етеді.

Алты кластер мыналарды қамтиды:

1) аралас оқыту немесе геймификация сияқты технологияға негізделген оқыту мен оқыту әдістері;

2) біріктірілген оқыту және тәжірибелік оқыту сияқты оқытудың біртұтас формалары;

3) пәнаралық дағдыларды меңгеруге арналған педагогикалық және дидактикалық ойлар, цифрлық ойлау және оқыту.

Аралас оқыту

Аралас оқыту цифрлық элементтер мен әдістерді қолдау арқылы оқу орнында дәстүрлі бетпе-бет оқытуды біріктіретін оқыту түрін анықтайды. Жеке оқыту әдетте виртуалды сабақтармен толықтырылады. Оқытудың бұл түрі кәсіптік лицейлер мен оқу орындарында бұрыннан бар.

Жобалық жұмыс немесе резиденттік оқыту сияқты оқу тұжырымдамалары кәсіптік мектептерде кең таралған. Мұнда оқытуды ұйымдастыру, мысалы, ғаламтор арқылы қолдау көрсетілетін кезеңмен немесе виртуалды оқу топтарындағы кейінгі жұмыспен толықтырылады.

Мектептер мен мекемелер үшін мәселе бұқаралық ақпарат құралдарының қолдауымен оқу мүмкіндіктері үлкен ұйымдық өзгерістерді және жалпы стратегияны қажет ететін қаржылық немесе адам ресурстарын талап етеді. Бұл тек инфрақұрылым мен ноу-хауды ғана емес, сонымен қатар оларды пайдаланудың дидактикалық принциптерін де қамтиды.

Геймификация

Геймификация немесе ойын негізіндегі оқыту идеясы - технология қолдайтын ойын платформаларын қолдана отырып, күнделікті оқу мен жұмысты пайдалы, көңілді және есте қаларлық тәжірибеге айналдыру. Ойын арқылы оқыту қазірдің өзінде дидактикалық оқытудың әртүрлі сценарийлерінде тиімді қолданылған.

Оқытуға жауаптылардың міндеті – ойынды дидактикалық және педагогикалық принциптерге сай мақсатты түрде пайдалану.

Цифрлық сауаттылық

Цифрлық сауаттылық және соны қамтитын мәселелер, сондай-ақ олардың шешімдері компьютерлік оқыту әдісі ретінде қарастырылады; логикалық, дәйекті және параллельді қадамдарда, яғни алгоритмдерде. Барған сайын күрделі мәселелерді шешу туралы ойлаудың бұл тәсілі оқушыларға тек информатикада ғана емес, сонымен қатар ғылым, тілдер, дизайн сияқты басқа салаларда қажет дағдыларды алуға көмектеседі.

Мұндағы мақсат оқушыларды бағдарламашы болуға үйрету емес, олардың өз жұмыстарында АКТ-ны мәселені шешуде қолдануына мүмкіндік беру. Оқытудың мақсаты – оқуды қамтамасыз ету, күнделікті жұмыс процестерін алгоритмдеу және АКТ қолдауымен қандай процестерді пайдалы өткізуге болатынын бағалау. Осы когнитивтік дағдылардан басқа, технологиялық дағдыларды да, білімді де, технологияны жауапкершілікпен пайдалануға деген көзқарасты да талап ететін жалпы цифрлық сауаттылық қажет.

Тәжірибелік оқыту

Тәжірибелік оқыту тәжірибе арқылы үйрену деп түсініледі. Оның технологияға еш қатысы жоқ. Бұл, ең алдымен, алдыңғы әрекеттердің тәжірибесіне рефлексия жасау арқылы жасалады. Тәжірибелік оқыту кәсіптік оқытуда ерекше маңызды, өйткені оқу орны құзіреттілікті қалыптастыру үшін біріктірілуі қажет әртүрлі оқу тәжірибелерін ұсынады. Дегенмен, оқытудың бұл түрін технологиялық тұрғыдан өте жақсы қолдауға болады.

Бұл салада жіктеуге болатын тәсіл виртуалды шындықты модельдеу (VRS) арқылы оқыту болып табылады. Виртуалды оқыту цифрлық құралдар арқылы жүзеге асырылады. Модельдеу негізінен тым қымбат немесе тым қауіпті болатындықтан, нақты өмірдегі оқыту сценарийлерін тек үлкен күш жұмсау арқылы жүзеге асыруға болатын салалар мен кәсіптерде қолданылады.

Авиация өнеркәсібі немесе денсаулық сақтау секторы сияқты әртүрлі салалар мен кәсіптер ұзақ уақыт бойы модельдеу арқылы оқытылды. Фельдшерлер виртуалды оқыту механизмдерін қолдана отырып, төтенше жағдайларға жауап беруге үйретіледі. Модельдеу оқыту тәжірибесі көрсеткендей, модельдеу тек мұқият құрастырылған дидактикамен ғана тиімді болады.

Жинақталған оқыту

Денені педагогикалық және дидактикалық құрал ретінде пайдалануды түсінетін тәсілдер жинақталған оқыту деп аталады. Жинақталған оқыту дегеніміз – бұл тек дененің өзімен ғана емес, сонымен бірге сезім мүшелерімен, ақыл-ойымен және миымен, яғни оқушының бүкіл тұлғасымен оқыту.

Кәсіптік оқытуда дене шынықтыру жаттығулары көптеген кәсіптер үшін негіз болып табылады. Сондықтан оқуды зерттеушілер кәсіптік оқытудың когнитивті, эмоционалдық және психомоторлық аспектілері арасындағы тепе-теңдікке жету үшін физикалық оқытуға көбірек көңіл бөлуін талап етеді.

Денеге және сезімге бағытталған жаттығулар, мысалы, денені пайдаланатын әрекеттерді жүзеге асыратын және денені саналы түрде сезінуінің арқасында өз кәсібін тиімдірек және шығармашылықпен орындай алатын мамандықтар үшін маңызды, мысалы, физиотерапия.

Жалпы, кәсіптік оқыту когнитивті аспектілерге тым көп назар аудармау және тұтас оқу үшін оқу ортасына қолмен және тактильді тәжірибені енгізу үшін әртүрлі оқу мүмкіндіктерін ұсынады. Әзірге бұл қаншалықты жүйелі жүргізілетінін білмейміз.

Көп сауаттылық

Жаһандану мен көші-қонға байланысты тілдік әртүрлілік пен көптілділіктің маңыздылығы артып келеді. Сонымен қатар цифрландыру ақпарат құралдары мен компьютерлік коммуникацияның алуан түрлілігі тілдік ортаның пайда болуына әкеледі. Көп сауаттылық тұжырымдамасы осы тенденцияларды ескереді және қарым-қатынаста осы мәдени және тілдік әртүрлілікті көрсететін оқыту әдістері мен орталарын дамытуға бағытталған. Көп сауаттылық педагогикасы әркелкі сыныптарға қарамастан мүмкіндігінше көп оқушыларды оқыту мен оқуға біріктіру мүмкіндігін ұсынады.

Инновациялық педагогиканың қиындықтары

Бұл мысалдардан көрініп тұрғандай, кәсіптік оқыту қазірдің өзінде оқыту мен оқуда түрлі инновациялық тәсілдер қолданып келеді. Дегенмен, әртүрлі авторлар оқыту мен оқудың инновациялық әдістерін жай ғана енгізу білім берудің тиімді және тұрақты әрі қарай дамуына әкелмейтінін атап өтті. Тәжірибелік іске асыру деңгейінен басқа кәсіптік оқытуға жауапты тұлғалардың құзыреттерін (дағдыларын, білімдері мен көзқарастарын) дамыту, қаржылық және кадрлық ресурстарды бөлу, ішкі және сыртқы ұйымдастыру мен ынтымақтастықта қажетті өзгерістерді жүзеге асыру қажет.

Оқушылардың дағдыларын дамыту және жұмысқа қабілеттілігін тиімді қолдау қажет болса, осы ресурстарға негізделген үйлестірілген, біріктірілген және тұрақты тәсіл ұсынылады.

Сайып келгенде, беруде педагогикалық инновациялар оқушылардың дағдыларын дамытуды оңтайлы түрде қолдауы маңызды. Бүгінгі күні цифрлық қолдауға ие инновациялық оқыту технологиялары оқыту процесіндегі маңызды екендігі дәлелденді.

Әдебиеттер тізімі

1. Айтбаева А.Б. Білім берудегі жаңа технологиялар. –Алматы, Қазақ университеті, 2011.
2. Караев Ж.А. Деңгейлеп оқыту технологиясы. –Алматы, 2012.
3. Бұзаубақова К. Ж. Жаңа педагогикалық технология. -Алматы, 2004.
4. Кузнецова, Ю. (2014). Цифровая педагогика: проблемы и перспективы. Информатика и образование, (11), 62–66.
5. Кондрашов, В. Н. (2018). Инновационные методы обучения в современной педагогической практике. Педагогика и образование, (1), 22–27.
6. Dede, C. (2010). Comparing frameworks for 21st century skills. 21st Century Skills: Rethinking How Students Learn, 51(2), 51–76.
7. Koehler, M. J., & Mishra, P. (2008). Introducing TPACK. In AACTE Committee on Innovation and Technology (Ed.), Handbook of Technological Pedagogical Content Knowledge (TPCK) for Educators (pp. 3–29). Routledge.
8. Gee, J. P. (2003). What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. Palgrave Macmillan.

ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Алшынбаева Нургайша Ералиевна,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
"М.Әуезов атындағы жалпы білім беретін мектеп" КММ
Әлшері Айнұр Әкімханқызы,
педагогика ғылымдарының магистрі,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
"М.Әуезов атындағы жалпы білім беретін мектеп" КММ

Аннотация: Мақаланың мақсаты мектеп мұғалімдерінің құндылықтарды оқыту әдістерін ғылыми педагогикалық талдау. Зерттеу жұмысында - феноменологиялық сипаттау әдісі қолданылды. Қорытынды ретінде өзгермелі және өте жылдам дамып жатқан қоғамымызда құндылықтық білім беру әдістерін үнемі жетілдіріп отыру қажет деген тұжырым жасауға болады.

Кілт сөздер: инновациялық әдістер, құндылықтарды оқыту әдістері, сынып мұғалімі, мектеп.

Аннотация: Целью статьи является научно-педагогический анализ методов преподавания ценностей школьными учителями. В исследовательской работе использован метод феноменологического описания. В качестве вывода можно сделать вывод о необходимости постоянного совершенствования методов ценностного воспитания в нашем меняющемся и быстро развивающемся обществе.

Ключевые слова: инновационные методы, методы преподавания ценностей, классный руководитель, школа.

Abstract: The purpose of the article is scientific pedagogical analysis of school teachers' methods of teaching values. The method of phenomenological description was used in the research work. As a conclusion, it can be concluded that it is necessary to constantly improve the methods of value education in our changing and rapidly developing society.

Key words: innovative methods, methods of teaching values, classroom teacher, school.

Қоғамды біріктіретін мәндердің ең басында құндылықтар тұр. Құндылықтар бірнеше ерекшеліктерді қамтығандықтан әрдайым өзекті. Құндылықтарды оқыту соңғы жылдары өте маңызды мәселе ретінде көп қарастырылатын мәселе жағдайына келіп отыр. Себебі бір қоғамның сабақтастығы мен бейбітшілігін сақтауда құндылықтар маңызды орын алады. Әсіресе, құндылықтардың сана сезімдік өлшемі соңғы кезеңдерде жүргізілген зерттеулерде кеңінен қарастырылуда. Әлемнің әр елдерінде жүргізілген ғылыми зерттеулер құндылықтық білім берудің не себепті қажет екендігін көрсетіп отыр. Мәселен, Ликонаның жүргізген ғылыми зерттеуінде мектеп оқушысының аптада орташа 30 сағатын теледидар алдында өткізетіні және 16 жасына дейін оның шамамен 200 000 зорлық-зомбылық жасаған және 18 жасына дейін 40 000 жуық жыныстық құмарлыққа ынталанған оқиғаның куәсі болатындығын айтады [1, б. 112]. Осы мәселе зардаптарының алдын алу мақсатында балаларға қандай құндылықтық білім қай жерде берілуі қажет және қандай құндылықтар қалай оқытылса пайдалы болатындығын анықтау қажет.

Құндылықтық білім беруге берілген маңыздылықтың артуымен бірге жүргізілетін зерттеулердің де арттқандығын көруге болады [2, б. 32]. Қазіргі кезде құндылықтық білім беру, адамгершіліктік білім беру, отансүйгіштік білім беру, этика, құндылықтарды жіктеу, эмпатияны дамыту, жыныстық білім беру, наркотикалық білім беру және діни білім беру салалары бойынша әртүрлі мәселелер көтеріліп жүр. Сонымен қатар, осы мәселелермен бірге құндылықтарды оқыту қалай жүргізілуі ерекше керектігі назар аудартуда. Құндылықтар қалай оқытылуы керектігі тұрғысында бірнеше көзқарастар ұсынылып, түрлі сипаттамалар берілді.

Құндылықтардың адам бойына сіңірілуі отбасыда басталады, дегенмен мектеп оны ары қарай жалғастыру тұрғысынан өте үлкен маңызға ие. Құндылықтарды оқыту отбасыда басталып, тұлға өмірінің соңына дейін жалғасатын бір процесс болғандықтан, оның қандай білім беру деңгейінде, қай сыныпта және қандай өлшемде қалай берілу керектігінің маңыздылығы жоғары.

Ғылыми әдебиеттерде құндылықтарды оқытуда жиі кездесетін екі көзқарас ерекше көрсетіледі. Олардың бірі - мінез-құлықтық білім беру көзқарасы бойынша мектептер қоғамдық және тікелей білім беру арқылы игерілуі керек деп бекітілген құндылықтарды оқытуда пән бағдарламаларында белсенді түрде меңгертуі тиіс. Танымды жетілдіру

бағытындағылар болса құндылықтық немесе адамгершілік ақыл-ойдың дамытылуын дұрыс деп есептейді. Сондықтан, оқушының адамгершілік көзқарастарын дамытатын жақсы мен жаманды ажырату және құндылықтарды түсіндіру сынды оқыту әдістері нәтижелі болатындығын қуаттайды. Ziebert [3, б. 156] көзқарасы бойынша да құндылықтарды оқыту (құндылықтарды ұсыну), құндылықтарды нақтылап, анық етіп көрсету, құндылықтарды дамыту (адамгершілік ақыл-ойды дамыту), құндылықтарды байланыстыру (құндылықтар анализі) сынды төрт құндылықтарды оқыту моделі бар.

Kim Suh және Traiger [4], Doğanay [5] құндылықтарды оқытуда тікелей және жанама түрде қолдануға болатын түрлі сипатты әдістер бар деп көрсетеді. Олар – мінезді тәрбиелеу әдісі, құндылықтарды құпия оқыту (жасырын бағдарлау) әдісі, құндылықтарды тікелей меңгерту әдісі, құндылықтарды айқындап көрсету әдісі, адамгершіліктік дамыту әдісі және бақылау жолымен меңгерту әдісі.

Бұл әдістердің бір бөлігі құндылықтарды тікелей меңгертуге, бір бөлігі ақыл-ой, сұхбат және қиялдап ойлау процестеріне көбірек назар аудара отырып, құндылықтарды ойлау және шешім шығару процесі ретінде меңгертуді алдыңғы қатарға қояды. Бұл әдістердің кейбірі сынып ішінде сабақ бағдарламасында әсерлі түрде, ал кейбірі мектептің ашық және жасырын барлық бағдарламаларында қамтылады [5]. Оқу бағдарламаларында қамтылған құндылықтар дәстүрлі үгіт-насихат әдістерімен берілгенде, құндылықты түсіндіру әдісі арқылы өзінде бар құндылықтардың мәніне баруы негізінде меңгертілуі мүмкін. Әсіресе, оқушының құндылықтарды түсінуі және оларға жүйелі талдау жасай алуы мақсатымен адамгершілік ойлау тәсілі де қолданылуы мүмкін. Қазіргі уақытта мектептерде және кітаптар мен әдебиеттерде қолданылатын ең басты әдістер мыналар:

Құндылықтарды тікелей оқыту әдісі. Бұл әдіс жеткіншектердің, дамып келе жатқан баланың сөз және уағыздар арқылы құндылықтарды меңгеруін көрсетеді. Ең алдымен, құндылықтарды анықтап алып, әсер етушілер арқылы құндылықтарды меңгертумен айналысады [3]. Адам баласы бүкіл тарихында уағыз, үгіт-насихат әдісін қолданып кеңінен келді. Бұл әдісте «жеткілікті түрде сөйлеп, өзіңіз ісіңізбен көрсетсеңіз адамдар сіздің жасағаныңыз сынды әрекет ете бастайды» деген түсінік бар. Мұғалімдердің «Жақсы бала олай жасамайды. Кішкентайлар үлкендерге құрмет көрсетуі керек» сынды сөздері уағыз-ұсыныс әдісіне мысал бола алады. Бұл жерде ауызекі айту дәстүрі мен мақал-мәтелдер, әңгіме-мысалдар, аңыз-дастандар, өлеңдер сынды ауыз әдебиеті элементтері, сондай-ақ насихатқа бағытталған шығармалар ерекше назар аудартады. Мұндай ауызекі әңгімелердің түсіндірілуі тыңдаушыларға өз мінез-құлық әрекеттерінің адамгершіліктік жауапкершілігі тұрғысында ойлануына ықпал етеді. Дегенмен, оқушыларға уағыз, үгіт-насихат айтушылар тарапынан көп қолданылатын бұл әдістің мектепте мұғалімдер тарапынан кейбір сабақ уақыттарында қолдануына ыңғайлы емес екендігі көрініп, соның себебінен құндылықтарды оқытудың әсерлі және тұрақты сақталмауына себеп болып отыр.

Құндылықтарды түсіндіру әдісі. Құндылықтарды түсіндіру тәсілінде топтық пікірталас, жеке өмірбаянды баяндау, кездесу, ойлану сұрақтары, ашық сұхбаттар, дәйексөздер айту, оқушы есептері және т.б бірнеше құрал тәсілдер қолданылады. Құндылықтарды түсінікті етіп түсіндіру әдісі 1960-1980 жж. көбірек қолданылды. Бұл әдісті алғаш қолданушылардың бірі Kirschenbaum да соңғы жылдары бұл көзқарасынан бас тарта бастады. Құндылықтарды түсіндіру әдісін қолданатын мұғалімдер еркін ойлауды жоғары бағалап, топпен жұмыс жүргізуге ерекше мән береді. Белгілі бір құндылықтарға жаңадан баулуға қарағанда оқушылардың өзінде бар құндылықтарды жарыққа шығаруды ұсынады. Құндылықтарды түсіндіру әдісі - оқушының жеке өміріне ену қауіптілігін, мұғалімнің психологиялық кеңесші ретінде әрекет етуі керектігін, адамгершіліктік және адагершілікке сай емес мәселелерді ажыратуда нәтижесіздікке алып келмеуі және барлық құндылықтардың дұрыс әрекет етуден шыққандығын қолдайтын әдіс болып табылады.

Құндылықтарды түсіндіру әдісі тұлғаның құндылықты таңдау шешімі мен соған сәйкес әрекет етуін қамтиды. Мұғалім оқушыларды еркін түрде таңдау жасауға ынталандыруы тиіс, альтернативті таңдаулар ұсынуы қажет, құндылықтарды таңдауда жаңа мүмкіндіктер беруі

керек. Оқушыларға қандайда бір құндылықты күш көрсету немесе қысым жасамастан таңдау жүргізуіне ынталандыра отырып, альтернативті түсіндірулер жасауы керек. Бұл тәсілде оқушылар бақылануы, неге, қалай сұрақтары сұралуы және берілетін жауаптары талдануы қажет. Тұлғаның құндылықтық таңдауы қандай жағдай болса да мадақталуы тиіс.

Құндылықтарды талдау әдісі. Bacanlı [6] көзқарасы бойынша құндылықты талдау әдісі оқушыларға белгілі бір құндылық мәнін сипаттап, бағалауға баулу, құндылық мәні туралы ең рационалды түсінікке жетуіне көмектесу, кейбір құндылық мәндері туралы жалпыадамзаттық бір құндылықты негізге алатын топтың мүшесі бола алатындығын үйрету мақсатында қолданылады.

Бұл әдістің құндылықты түсіндіру әдісінен ерекшелігі оқушылардан өз құндылықтық көзқарасын қорғауында. Адамгершіліктік дамыту әдісінен айырмашылығы бұл әдіс жеке моральдық мәселелерді емес, ең алдымен әлеуметтік мәселелерді қамтиды. Қоғамдық ғылымдарды оқыту үшін кеңінен қолданылатын құндылықтарды талдау әдісі оқушылардың логикалық және обьективті зерттеулер жүргізуіне, пікірталастар жасауына ынталандыра түседі. Құндылықтарды талдау әдісінде құндылықтарға байланысты мәселелерге сезімдік тұрғыдан емес, рационалды-логикалық және жүйелі түрде бағалау жасалады. Мысал жағдайлар мен олар тұрғысындағы мәселені шешу дағдыларының қалыптастырылуы процесі жүреді.

Адамгершілікке негізделген әдіс (Дилемма). Бұл әдісте мақсат - оқушыларға берілетін адамгершіліктік дилемманы қамтитын хикаялар арқылы олардың адамгершіліктік көзқарастарын жарыққа шығару. Бірақ, жасалатын жұмыстар барысында оқушылардың жас ерекшеліктері мен құндылықтық көзқарастары назарға алынуы керек. Бұл әдісте пайда болған шешімге қарағанда неліктен мұндай шешімге келгендігі маңызды. Naylor мен Diem [7] Kohlberg-тің адамгершілік дамуы «дәстүрліге дейін, дәстүрлі және дәстүрліден кейін» деп үш деңгейде қарастырылуы керектігін айтады. Әр қайсысының екі кезең ішінде қамтитын деңгейлері мынадай (Zhumadullaeva et al., 2016):

Дәстүрліге дейінгі деңгей (4-10 жас) билік жүргізушінің күші әрдайым ойында болып, қалыптасқан құндылықтарына немесе іс-әрекеттерінің нәтижелеріне (марапаттау мен жазалауды қолдануынан шығатын пайымдар) негізделген моральдық көзқарастарды қамтиды. Дәстүрлі деңгейде (10-18 жас) моральдық көқарастар басқаларға адал болуға байланысты ойларға негізделеді. Дәстүрліден кейінгі деңгейде (18 және одан жоғары жас) моральдық көзқарастарға негіз болатын принциптер әртүрлі топ лидерлеріне байланысты болады. Жалпыадамзаттық құндылықтарға сәйкес келетін құндылықтық көзқарастар қалыптасады.

Құндылықтарды оқытуға байланысты әдебиеттерде бұл әдістер көп кездесуімен бірге, әлі де қолданыстағы тәжірибелік оқыту (Huitt, 2004) мен бақылау арқылы оқыту әдістері кеңінен қолданылуда. Дегенмен, кейбір жағдайларда оқытылуы қажет құндылықтар үшін бұл әдістер жеткіліксіз болып табылады. Құндылықтарды оқытуда дағдылы түрде қолданылып келе жатқан әдістермен бірге жоспарлаған нәтижеге жету үшін аталған әдістерден басқа да оқыту әдістеріне қажеттілік бар екендігі көрініп отыр.

Мұндай жағдайларда жаңа оқыту әдістеріне деген қажеттілік туындайды. Бұл ғылыми мақалада мектеп мұғалімдерінің ұсыныстары бойынша үнемі өзгеріс пен дамудағы қоғамымыз үшін қазіргі заманғы білім берудегі қажеттілік ретінде құндылықтарды оқытуға керекті саналатын әдістердің қолданылуы зерттелді.

Қоғамымызда құндылықтық білім беру мен оқытуға берілетін маңыздылық күн сайын оған деген көзқарасымыздың өзгеруіне де алып келіп отыр. Құндылықтарды меңгерту отбасыда негізі қаланып, басқа бөлігі мектепте қалыптасады. Сондықтан, мектепте сынып жетекшілері мен басқа да мұғалімдерге құндылықтарды оқытуда маңызды міндеттер жүктеліп отыр). Сынып жетекішісі даму кезеңіндегі бала үшін ең көп ықпал жасайтын кісі. Уақыты келгенде ата-анасы тарапынан жасата алмаған кейбір нәрселерді сынып жетекшісі өте жылдам түрде істете алады. Сондықтан, сынып жетекшілеріне маңызды міндеттер жүктеледі.

Мұғалімдерге қойылатын міндеттердің бірі - балаға үлгі бола алатын кісілік құрылымға және баланы дұрыс бағытқа түсіретін құндылық қасиетіне ие болу болып отыр. Өзі жеткілікті

түрде меңгермеген және бұл құндылықты ішкі дүниесіндегі қасиеттерінің бірі ете алмаған мұғалімнің оқушыларына құндылықтарды нәтижелі түрде оқытуы да мүмкін болмайды. Әлі күнге дәстүрлі түсінікті қабылдап, өзгерістерге мойынсұнғысы келмейтін сынып мұғалімдерінің қоғамдағы өте үлкен қарқындағы өзгерістерге ілесуі де қиындық туғызуда. Олай болса, жан жақты ойлай білетін және бүгінгі қажеттіліктерді оқушылардан алдын ала біліп отыратын сынып мұғалімі өзгерістерге ілесе алады. Мұндай өзгерістерді, ең алдымен, өзі қабылдаған сынып мұғалімі оқушыларына құндылықтарды қабылдату барысында өзгерістердің әртүрлі қырларын біле отырып, сол қырларға сәйкес құндылықтарды оқыта алады. Бүгінде, әсіресе, заманауи білім беру саласында өте жылдам өзгерістер жүріп жатқандықтан, ақпарат пен құндылықтарды меңгеруде артта қалу мақсатымызға жетуімізге кедергі келтіреді.

Бұл зерттеу жұмысында бүгінде құндылықтарды оқытуға байланысты әдебиеттерде бар әдістердің жеткіліксіз екендігі, сондықтан, жаңа әдістерге деген қажеттілік туындайтындығы көрсетіліп, сынып мұғалімдерінің ойлары бойынша құндылықтарды оқыту әдістеріне жаңа жіктеу жұмыстары жасалынды.

Баланы қорлау, оған бірнәрсені таңып қою, үгіттеп отыру, тәртіпке салу сынды әдістердің артта қалып, балаға құндылықты меңгертуде оның дүниеге келгеннен жақсы болып туғандығын, құрметке лайық екендігін түсіндіру көзқарастары маңызды роль ала бастады. Құндылықтарды оқыту барысында мұндай көқарастарды естен шығармастан, ең алдымен, өзіміз сол құндылықтарды меңгеріп, балаға гуманистік қарым-қатынас көрсете отырып, құндылықтарды оқыту алдыңғы қатарға шыққандығын көреміз.

Қорытындылай келе, бұл зерттеу жұмысы үнемі өзгеріп, дамудағы қоғамымыз үшін құндылықтарды оқытуда жаңа әдістерге деген қажеттілік туындап отырғандығын көрсетті. Сондықтан, өзінде бар құндылықты қабылдатып түсіндіру және гуманистік (ізгілікті) жолдармен оқыту әдістеріне деген қажеттілік бар екендігі көрінді. Сонымен қатар, құндылықтарды оқыту түсінігінде адамды ренжітудің өте оңай, дегенмен оны сендірудің де зор екендігін ескере отырып жаңа әдістердің меңгерілуі керек екендігін айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Zhumadullaeva A. A., Konyrbaeva S. S., Duanbaeva B.C., Kasymbekov Z.A., Daniyarov T.A., Isaev M. S. Applying the findings of scientific and pedagogical research in values education. // *Mathematics Education*, - 2016. - *11*(5). – P.111-123.
2. Özsoy, S. Değerlere dayalı bir ortam yaratmak eşittir daha iyi bir dünya yaratmak. // *İlk Öğretmen Dergisi*, - 2007. - 14, - P.30–34.
3. Ziebertz, H.G. Çok kültürlü bir toplumda değerler eğitimi modelleri. - İstanbul: DEM Yayınları. - 2007. 351 s.
4. Kim Suh, B. and Traiger, J. Teaching values through elementary socıal studies and literature curricula. // *Education.* - 1999. - 119 (4). – P.52-59
5. Doğanay, A. Değerler Eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi yapılandırmacı bir yaklaşım*. - Ankara: Pegem-A Yayıncılık. - 2007. - 286 s.
6. Bacanlı, H. *Duyuşsal davranış eğitimi*, - Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. - 2006. – 251 s.
7. Naylor, D. T. and Diem, R. *Elementary and middle school social studies*. - New York: Random House. -1987. – 128 s.

«ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫ ТІРБИЕЛЕУ МЕН САУЫҚТЫРУ МІНДЕТТЕРІ»

Мырзабекова Динара Аскарбековна,
Ағылшын тілі пәні мұғалімі
№1Жалпы Білім Беретін Мектеп

Аннотация: Қазіргі уақытта елдің экономикалық, саяси, әлеуметтік-мәдени өмірінде жаһандық өзгерістер болып жатқан кезде және сонымен бірге адамның адамгершілік тұрақтылығының, оның ұлттық құндылықтарды сақтау қабілетінің төмендеуі байқалса, өскелең ұрпақтың рухани, адамгершілік және физикалық денсаулығын қалыптастыру, азаматтардың жаңа түрін – шынайы патриоттарды тәрбиелеу проблемалары ерекше рөл атқарады, өз бетінше ойлайтын, белсенді әрекет ететін, зияткерлік әлеуеті мен адамгершілік принциптері бар.

Аннотация:В настоящее время, когда происходят глобальные изменения в экономической, политической, социокультурной жизни страны и одновременно происходит снижение нравственной устойчивости человека, его способности сохранять национальные ценности, возникают проблемы формирования. Особое значение имеет духовное, нравственное и физическое здоровье подрастающего поколения, воспитание нового типа граждан - истинных патриотов, играет роль, самостоятельно мыслит, активно действует, обладает интеллектуальным потенциалом и моральными принципами.

Annotation: At present, when global changes are taking place in the economic, political, socio-cultural life of the country and at the same time there is a decrease in the moral stability of a person, his ability to preserve national values, problems arise in the formation of the spiritual, moral and physical health of the younger generation, the education of a new type of citizen - true patriots, plays a role, thinks independently, acts actively, has intellectual potential and moral principles.

Тірек сөздер: денсаулық, ерекше білім беру, заманауи, мектеп, практика.

Бүгінгі таңда мектеп әлеуметтік организм ретінде бала үшін тәрбиелік ортаға айналуы үшін, оның моральдық атмосферасы оның құндылық қатынастарын анықтайды, оның педагогикалық кенепіне мектеп өмірінің барлық компоненттерінің құндылық негіздерін цементтейтін және жаңартатын моральдық-этикалық жүйе салынуы керек: оқу қызметі, интерактивті кеңістікті ойластырылған ұйымдастыру ретінде өзгеріс, оларды қамтамасыз ететін сабақтан тыс іс-шаралар этикалық мазмұны.

Сондай-ақ, білім беру қызметі өзінің танымдық функцияларын орындай отырып, оқу пәндерінің тәрбиелік әлеуетін жүзеге асыруға бағытталуы маңызды, ал әр мұғалім балалармен өзара әрекеттесудің оң зарядын көтереді, оларды құрметтеуге, жас ерекшеліктеріне, тұлғаға бағытталған және субъективті көзқарас қағидаттарына негізделген.сөзбен емес, практикалық іс-әрекетте.

Соңғы онжылдықта өмірлік құндылықтардың елеусіз және біртіндеп өзгеруі байқалды: бұрын басқалар туралы, ұжым туралы, Сіз тұратын ел мен қаланың әл-ауқаты туралы көбірек ойлаған. Қазіргі заманғы педагогика мектеп оқушыларын тәрбиелеу баланың қоғамның табысты мүшесі болуына, "күн астында өз орнын" табуға көмектесуі керек, яғни ол жай ғана бар нәрсеге бейімделуі керек деп мәлімдейді. Бұл ұстаным біреуге ұнайды, ал біреу өзінің балалық шағы туралы сағынышпен еске алады, өзі белсенді өмірлік ұстанымы бар адам және балаларды басқа құндылықтарға бағыттайды. Өздеріңіз білетіндей, құндылықтар мен көзқарастардың көп бөлігі әлі де отбасында, ал сіздің бетіңізде бала мұғалімдер немесе достар айтпауы үшін үлгі көреді.

Балаларды сізден мүлдем өзгеше тіршілік иелері ретінде қабылдамаңыз, оларға "Индиго балалар" сәнді белгісін іліп, қолыңызды төмен түсіріңіз. Кез - келген мәселені шешуге болады, ал сіздің оқушыңыз неғұрлым жас болса, соғұрлым оңай болады. Егер сіз жас кезіңізде ортақ тіл таба алмасаңыз, орта мектеп оқушыларын тәрбиелеу көп күш жұмсауды қажет етеді. Шындығында, біздің балалық шақтағы көптеген тәжірибелерімізді (мектепте өзіңізді еске түсіріңіз) балаларымыз да өткір және ауыр сезінеді: жалғыздық сезімі, түсінуге деген ұмтылыс, қарама-қарсы жыныстыұнатады, достары бар, табысты болу…

Олар бірдей және сонымен бірге біз сияқты емес.... Оларды дұрыс түсініңіз.

Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеудің мазмұны мен педагогикалық принциптері

Арнайы зерттеулер мен педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, бүгінде мектептің оқу-тәрбие процесіне жалпыадамзаттық құндылықтардың гуманистік негіздерін, олардың өмірлік аспектілерін алып жүретін балаларды моральдық-этикалық тәрбиелеу жүйесін органикалық түрде енгізу қажеттілігі туындады. Бұл бүгінгі таңда мемлекеттің тәрбие саясатының маңызды педагогикалық негіздері мен принциптерінің біріне айналуда және мектептің базалық негіздерінде арнайы бөлінген уақытты және педагогикалық ұжымның арнайы күш-жігерін талап етеді.

Балалардың моральдық-этикалық тәрбиесінің маңыздылығы қазіргі кезеңде адамдардың өз өмірінің моральдық мағыналарын жоғалтуына байланысты байқалды, бұл өсіп келе жатқан агрессивтілікке, жастардың бір бөлігінің нәрестелігіне, руханиятсыздығына әсер етеді. Моральдық құндылықтардың жетіспеушілігі және моральдық нормаларды елемеу кең таралған құбылысқа айналуда.

Педагогикалық практика және оны талдау көрсеткендей, ең маңыздыларын қарастырған жөн:

Басқа адамға деген құрмет пен мейірімділікке негізделген Гуманизм, мейірімділік сезімнің, іс-әрекеттің және қоршаған әлемге деген көзқарастың қайнар көзі ретінде.

Жауапкершілік сіздің ойларыңыз бен әрекеттеріңізге жауап беруге, оларды ықтимал салдармен байланыстыруға моральдық дайындық ретінде.

Парыз мемлекет, қоғам, адамдар және өздері алдындағы міндеттерін жүзеге асыруға дайын болу және дайын болу ретінде.

Ар ождан адамның барлық өмірінің реттеуші негізі ретінде

Өзін-өзі бағалау өзін-өзі бағалау мен басқа адамға деген құрметке эмоционалды-рефлексивті және позитивті көзқарасқа негізделген моральдық өзін-өзі растау ретінде.

Азаматтық-отан сезімі, Отанмен ажырамас байланыс, оның тағдырына қатысу.

Адамгершілік тәрбиесінің осы бағытын жүзеге асыру үшін қандай негізгі педагогикалық принциптер қажет?

– Білім – сезім-мінез-құлықтың өзара байланысы мен өзара байланысы адам өмірінің мағыналық мағыналарын игерумен және игерумен ассимиляцияның маңызды принципі ретінде.

- Мектептің барлық тәрбие саясатының негізгі қағидаты ретінде педагогтар мен оқушылардың Диалог, диалогтік өзара іс-қимылы. Бұл мектеп оқушыларының өзін-өзі анықтауының ынталандырушы негізі, қоғамдағы адам өмірін моральдық тұрғыдан түсіну, өзін-өзі ойлау көзі болып табылады. Диалог нысаны-оқушыларда дербес, догматикалық емес ойлауды дамытудың тиімді құралы.

- Сананың когнитивті, этикалық және эстетикалық қабілеттерін, тәрбиеленушілердің рефлексиялық реакцияларын қамтитын тәрбиелік жағдайлардың проблемалық сипатын өзектендіру, бұл оларды өнімді білім беру педагогикасын құрудың таптырмас құралына айналдырады.

Мұның бәрі қазіргі білім беруді "білімді адамнан" "мәдениет адамына" ауыстыруға ықпал етеді, бұл адамгершілік тәрбиесінің психологиялық-педагогикалық параметрлерін де анықтайды.

Педагогика ғылымы мен практикасы ұсынғандай, тәрбие қызметін ұйымдастырудың қандай бағыттары басымдықтар ретінде оқшаулануы керек?

- Білім беру мекемесінің барлық салаларында балалар мен ересектердің жан-жақты жағымды және эмоционалды өзара әрекеттесуін ұйымдастыру;

- Оқушылардың моральдық тұрақтылығын қалыптастыратын, жағдайлардың этикалық әртүрлілігін өзектендіру, таңдау мүмкіндігін жандандыратын және оқушылардың моральдық күш-жігерінің қажеттілігін қалыптастыратын педагогикалық жағдайлар жасау;

- Адамгершілік-рухани контексте оқушылардың қажеттілік және эмоционалдық саласын дамыту, адамгершілікке бағдарланған мотивацияны қалыптастыру.

- Өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру қажеттілігіне алып келетін білім беру мекемесінің оқу-тәрбие қызметі процесінде оның субъективті негізіне, өзін-өзі бағалауына, өзін-өзі талдауына, оқушылардың өзін-өзі анықтауына бағытталған тәрбие әдістерінің мәртебесін арттыру.

Бұл адамгершілік-этикалық тәрбиенің педагогикалық тамыры және оның сабақтастығы. Осыған сәйкес, білім беру мекемесінің тәрбие саясатында, ең алдымен, оқушылардың біртұтас позитивті дамуына, жеке тұлғаның адамгершілік тұрақтылығына, оның құндылық бағдарларының тұрақтылығына әкелетін жүйелі тәсіл маңызды. Баланың адамгершілік өрісінен шығатын барлық деструктивті нәрселерге Әлеуметтік және азаматтық иммунитетін тәрбиелеу маңызды.

Демек, бірінші кезектегі міндет – мектеп оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеудің ойластырылған жүйесін, оның тұжырымдамалық негіздерін әзірлеуді талап ететін білім беру мекемесінің моральдық өрісін құру.

Мектептегі білім берудің қазіргі тенденциялары

1.тәрбиенің баланың субъективтілігін дамытуға бағытталуы.

2.бірінші кезекте дене шынықтыру және спортпен шұғылдану арқылы баланың салауатты өмір салты мен денсаулық мәдениетін қалыптастыру.

3.көпмәдениетті қоғамдағы балалардың мәдени өзін-өзі анықтау құралы ретінде тәрбиенің рөлін арттыру.

4."белсенді" патриотизм нысандарын, патриоттық тәрбиенің сындарлы жобалық нысандарын іздеу

5.тәрбиелік өзара әрекеттесу жүйелілігінің рөлін арттыру.

6.тәрбие кеңістігін мақсатты қалыптастыру, ортамен өзара іс-қимыл, желілік өзара іс-қимыл бойынша мектептердің қызметін жандандыру.

7. мемлекет пен шіркеу арасындағы білім берудегі ынтымақтастық нысандарын белсенді іздеу.

8. ақпараттық технологияларды білім беру ресурсы ретінде пайдалануды жандандыру.

Денсаулық сақтау педагогикасы барлық басқа педагогикалық жүйелер мен тәсілдерге балама емес (Педагогикалық ынтымақтастық, тұлғаға бағытталған педагогика және т.б.). Оның басты ерекшелігі-денсаулықтың басымдығы, яғни білім беру процесінің міндетті шарты ретінде денсаулыққа сауатты қамқорлық. Бұл ұйымдық-педагогикалық жағдайларды - Денсаулық сақтау кеңістігін дәйекті қалыптастыру қажеттілігін анықтайды, онда барлық педагогтар, мамандар, білім алушылар және олардың ата-аналары денсаулыққа қатысты жалпы міндеттерді келісіп шешеді және нәтижелер үшін жауапкершілікті өз мойнына алады [5; 9].

Осының арқасында денсаулықты қолайсыз әсерлерден қорғау ғана емес, сонымен қатар білім беру процесіне қатысушылардың денсаулығын дамыту және нығайту, оларда денсаулық мәдениетін қалыптастыру қамтамасыз етіледі.

Денсаулық сақтау педагогикасының принциптері: денсаулық жағдайының сапалы мониторингі;

ДДҰ анықтамасына сәйкес денсаулық туралы түсінік;

үздіксіздік және сабақтастық;

субъект-субъектілік өзара іс-қимыл;

білім беру мазмұны мен ұйымының жас ерекшеліктеріне сәйкестігі;

кешенді пәнаралық тәсіл;

оқыту, тәрбиелеу және дамытушы педагогикалық әсерлердің үйлесімді үйлесімі;

оқытудың оң әсерлері мен белсенді әдістеріне басымдық беру;

қауіпсіздік және жаттығу стратегияларының үйлесімі;

өз денсаулығы үшін жауапкершілікті қалыптастыру.

Денсаулық сақтаудың тәсілдеріне және тиісінше жұмыс әдістері мен формаларына байланысты денсаулық сақтау технологияларын жіктеу:

медициналық-гигиеналық Денсаулық сақтау технологиялары;

дене шынықтыру-сауықтыру денсаулық сақтау технологиялары;

экологиялық Денсаулық сақтау технологиялары;

тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз ету технологиялары;

Денсаулық сақтау білім беру технологиялары:

- ұйымдастырушылық-педагогикалық;
- психологиялық-педагогикалық;
- оқу-тәрбие.

Осылайша, балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын қалыптастыру және сақтау тек медициналық-әлеуметтік ғана емес, сонымен қатар педагогикалық проблема болып табылады. Денсаулық сақтау білім беру технологиясы-кез-келген гуманитарлық білім беру технологиясының сапалық сипаттамасы, оның денсаулыққа арналған "қауіпсіздік сертификаты" - бұл денсаулық сақтау міндеттерін толықтыратын принциптер, әдістер, жұмыс әдістерінің жиынтығы дәстүрлі оқыту, тәрбиелеу, дамыту технологиялары.

Кез-келген педагогикалық технология денсаулықты сақтауы керек.

Денсаулық сақтау педагогикасы білім беру процесінің барлық қатысушыларының денсаулығын сақтау және нығайту кезінде білім берудің жоғары деңгейін қамтамасыз етуі керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Майғаранова Ш. Мектеп оқушыларын рухани дамыту мәселелері.Ғылыми-әдістемелік құрал.– Алматы: «Ғылым» ғылыми баспа орталығы, 2002. - 179 б.
2. Ілиясова А. Класс жетекшісінің жүргізетін тәрбие жұмысының жүйесі.- Алматы, 1991. - 238 б.
3. Атемова Қ.Т. Отбасында баланың іс- әрекетін ұйымдастыру жолдары.- Алматы, 2002. - 169 б

РАЗНООБРАЗИЕ ПИСЬМЕННЫХ РАБОТ - ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ И СИСТЕМНОГО МЫШЛЕНИЯ

Абилова Айман Ажаргалиевна,
учитель русского языка и литературы средней школы №60
Аральского района Кызылординской области
педагог-исследователь

Аннотация: В статье рассмотрены подходы к организации письменной работы по русскому языку и литературе в соответствии с целями обучения. Предложена эффективная методика по развитию навыков системного мышления учащегося на основе представления различных видов изложения, творческих работ.

Ключевые слова: письменная речь, навыки письма, виды изложений, творческое письмо, эффективная методика.

Аннотация: Мақалада орыс тілі мен әдебиеті пәнінен оқу мақсаттарына сәйкес жазба жұмыстарын ұйымдастырудың тәсілдері қарастырылған. Мазмұндама түрлері, түрлі шығармашылық жұмыстар ұсыну негізінде оқушының жүйелі ойлау дағдыларын дамыту бойынша тиімді әдістеме ұсынылған.

Тірек сөздер: жазбаша сөйлеу, жазу дағдылары, мазмұндама түрлері, шығармашылық жұмыс, тиімді әдістеме.

Annotation: The article considers approaches to the organization of written work on the Russian language and literature in accordance with the objectives of education. An effective methodology for the development of the student's systemic thinking skills based on the presentation of various types of presentation, creative works is proposed.

Keywords: writing, writing skills, types of presentation, creative writing, effective methodology.

Одним из способов формулирования мысли является письменная речь. Как и устная речь, письменная речь представляет собой фиксацию наших мыслей. Формирование коммуникативной компетенции в письменной речи при обучении языкам – вопрос актуальный. Актуальность заключается в том, что языковые умения и навыки формируются только в речи. По сравнению с устной речью большая часть потенциала языка заключена в письменной речи. Письмо относится к наиболее сложным формам речевой деятельности и в связи с этим формирование письменной речи и сложно, и многообразно.

Процесс письма отличается от процесса устной речи по своему возникновению и пути развития; по психологическому содержанию; по входящим в него психологическим операциям. Ни один ребенок не осознает способов, с помощью которых осуществляется его речь, говорение и слушание, правила построения устной речи становятся предметом осознания только в школе. Письмо с самого начала является осознанным актом, произвольно строящимся в процессе целенаправленного и сознательного обучения [1,с.23]

Роль письменной речи в обучении русскому языку велика, так как она позволяет сохранить языковые знания, служит надежным инструментом системного мышления. Многолетний опыт показывает, для того, чтобы готовить обучающихся к письму необходимо знать и понимать, что такое процесс письма и как формируется навык письма и какими умениями должен для этого владеть ученик.

Письменные работы учащихся – диктанты, различные упражнения по грамматике и орфографии:

- списывание с заданиями по языковому анализу;
- перестройка текста, составление словосочетаний и предложений;
- создание текстов официально-делового стиля – резюме, объявление, характеристика, аннотация и пр.;
- создание текстов разговорного и художественного стилей – письмо, дневник, стихотворение и др.;
- создание текстов публицистического стиля – реклама, репортаж о событии, заметка, отзыв, статья, интервью, очерк и др.;
- написание изложений различных видов, эссе различных типов.

В своей работе хочу поделиться опытом формирования навыков по написанию изложений. Учебная программа по русскому языку и литературе предлагает цели обучения по написанию эссе, где указаны виды:

- изложение близко к тексту – в 5-ом классе;
- подробное изложение – в 6-ом классе;
- сжатое изложение – в 7-ом классе;
- выборочное изложение – в 8-ом классе;
- творческое изложение – в 9-ом классе.

При этом нужно учитывать то, что текст изложения может быть сплошным и несплошным. Остановимся на некоторых видах изложения.

Подробное изложение. Этот вид изложения используется в школе чаще других, не только потому, что оно проще, но и благодаря своим достоинствам. Оно служит:

- средством закрепления в детской памяти содержания прочитанного во всех деталях и связях;
- средством усвоения логики образца и его языковых средств.

Подробное изложение вынуждает учащихся обращать внимание на детали, подробности в описании. Дети учатся связывать предложения в речи, соблюдая временную последовательность, причинно-следственные связи, правильность пространственных отношений. Все это развивает логическое мышление детей. Подробные изложения полезны и в орфографическом отношении, дети на письме используют трудные слова и грамматические формы, введенные в текст с целью упражнений.

С 7-класса в обучении русскому языку и литературе дети учатся писать сжатое изложение. Сжатое изложение – это пересказ его основного содержания, в котором необходимо сохранить только все самое важное с точки зрения смысла. Данный вид изложения учит кратко пересказывать текст, выделяя главную информацию из текста. Этот вид изложения сложнее, чем подробное. Для краткого изложения ученик должен выбрать из текста основное содержание, передать его связно, последовательно. Иногда в изложении дети передают лишь основное, механически убирая второстепенное, то есть могут нарушаться логические связи в тексте. Во избежание таких ошибок делаем акцент на формирование навыков интерпретации, чтобы дети учились обобщать текст.

Для того чтобы научиться пересказывать сжато, следует придерживаться определенной последовательности действий:

- разделить текст на части;
- выделить предложения, в которые выражают основную идею текста;
- исключить второстепенную информацию, без которой можно понять смысл текста; - создавать одно предложение из нескольких предложений (сжать информацию);

Сжатое изложение – необходимый этап в развитии связной речи, но не следует злоупотреблять этим, т.к. чрезмерное увлечение сокращением может привести к сухости языка[2, с.41].

Немного о способах сжатия текста. Работая над сжатым изложением, необходимо уметь отбирать в исходном тексте основную информацию, вычленять микротемы, в каждой микротеме выделять существенное, знать основные приёмы сжатия текста, уметь последовательно излагать отобранную информацию.

Известны следующие способы сжатия текста:

1. Исключение
2. Обобщение
3. Замена (упрощение)

Исключение. Какие слова можно исключить?

- вводных слова, однородные члены предложения, повторы, однотипные примеры, риторические вопросы, цитаты, детали, которые не влияют на ход авторской мысли, пояснения, рассуждения, описания;
- При исключении необходимо: выделить главное (существенное) и подробности, убрать детали, пропустить предложения, содержащие второстепенные факты, пропустить предложения с описаниями и рассуждениями и др.

В 8-ом классе предстоит большая работа по написанию выборочного изложения. Специфика выборочного изложения, как отмечает И. Д. Морозова, состоит в том, что оно основывается на предварительном тематическом отборе материала и последующем его воспроизведении. Трудность отбора материала зависит от его расположения в исходном тексте: он может быть или сосредоточен, или разбросан.

При выборочном изложении требуется пересказать не весь текст, а какую-то его часть, то есть отобрать материал, связанный с определенным персонажем, явлением или событием. При выборочном изложении нужно вычленить материал, относящийся к заданной теме и передать его подробно.

В этом типе изложений М.Р. Львов выделяет несколько видов:

- описание отдельного эпизода по вопросу учителя;
- описание эпизода по картине, иллюстрации;
- написание отрывков, взятых из разных частей текста, по заданной теме.

Вместе с тем именно выборочное изложение формирует у школьников такое важное умение связной речи, как умение собирать и систематизировать материал к высказыванию, способствует активности мышления, развивая абстрагирующую деятельность ребенка.

Все виды изложения имеют свои достоинства, т.к. каждый вид изложения имеет свою центральную дидактическую задачу»…, эти виды позволяют решать многие задачи развития связной речи учащихся. Творческие изложения в большей степени развивают язык, мышление, воображение учащихся. Этот вид изложения прививает интерес учащихся к этой работе. Здесь они действуют самостоятельно. Это наилучший способ проявления индивидуальных особенностей учащихся. Именно такие изложения дают возможность определить способности каждого из учащихся. Творческие изложения дают большие возможности для обогащения речи детей и увеличения словарного запаса.

Письменные изложения оставляют глубокий эмоциональный след в душе ребенка. Они приобщают детей к лучшим образцам языка, повышают культуру, прививают вкус и т.д. Все это определяет высокие требования к текстам изложений.

М.Р. Львов выделяют следующие требования к текстам:

1. Произведения или отрывки должны быть образцовыми по языку.
2. Для изложения нужно использовать высокоидейные тексты, отражающие героические страницы жизни народа, картины родной природы, науки и техники, чтобы расширять познавательный опыт учащихся, формировать их мировоззрение.
3. Тексты нужно давать доступные и интересные детям, не перегруженные новыми для детей, трудными словами, требующими сложного и длительного объяснения.
4. Объем текста для изложения не должен быть большим.

Все эти требования выдвигает В.И. Яковлева. Но она, на наш взгляд, дополняет этот список важными для работы требованиями, которые нужно учитывать при написании работы.

5. «Текст для изложения должен быть несложным по композиции, с небольшим количеством действующих лиц»[3, 63].

Необходимо учитывать при выборе текста грамматические умения учащихся. «В тоже время каждый новый текст подбирается так, чтобы он знакомил учащихся с какой-либо из незнакомых детьми ранее художественной особенностью или с новым для них средствам языка». Например: первый – с метафорой, другой – эпитетом, третий – со сравнением, четвертый – с диалогом и т.д. Поскольку, тексты для изложения должны быть подлинно образцовыми, то обычно берутся произведения классиков русской литературы и лучших писателей.

Тексты, которые дают для изложений могут быть различными по жанру: повествование, описание; по стилю: художественный рассказ, деловая статья. Мы думаем, что при выборе текста для изложения учитель должен учитывать интересы класса. Все это, на наш взгляд, прививает интерес к этому виду работы.

«Творческое письмо» является четвертым подразделом учебной программы, имеет цели обучения по каждому классу, которые также как и остальные, основаны на спиральном обучении. Обучающиеся должны уметь писать:

- в 5-ом классе - творческие работы на литературные темы, выражая свое отношение к героям художественных произведений или их поступкам с использованием эпитетов и сравнений;
- в 6-ом классе - творческие работы от лица героя с использованием эпитетов, сравнений и фразеологизмов;
- в 7-ом классе - творческие работы, представляя себя в предлагаемой ситуации и описывая собственные ощущения, с использованием эмоционально-окрашенной лексики, эпитетов, сравнений, фразеологизмов и олицетворений и т.д.

На первый взгляд, цели обучения, кажутся недостижимыми и нереальными. Однако, эффективная методика обучения, позволяет нам своевременно работать на достижение учащимися целей обучения.

Критерий оценивания: Обучающийся

1. Создает творческую работу.
2. Использует в письме глаголы в повелительном наклонении.

Уровень мыслительных навыков: применение, навыки высокого порядка

Задание. Написать памятку «Как нужно вести себя возле памятника героям войны?»

1. Просмотреть видеоролик о памятнике героям войны.
2. После просмотра ролика написать небольшую памятку для сверстников о том, как нужно вести себя возле памятников героям войны/неизвестному солдату?
4. Соблюдайте последовательность структуры памятки.
5. Используйте в содержании глаголы в повелительном наклонении.

Поддержка в обучении в виде вопросов и утверждений:

- Какому памятнику посвящено данное видео?
- Каковы должны быть правила поведения у памятников?
- Для кого предназначена создаваемая вами памятка?

Дескрипторы: Обучающийся

- соблюдает структурные части памятки;
- использует глаголы совершенного и несовершенного вида;
- использует глаголы повелительного наклонения;
- составляет предложения с элементами призыва/ просьбы/совета.

Данное комплексное задание не только поддерживает обучение, но и даёт возможность управлять процессом обучения. Отвечая на вопросы, дети могут создать самую простую памятку и достичь образовательных результатов на элементарном уровне.

Успешное обучение письму способствует совершенствованию навыков и умений письменной речи, конечным результатом которого является выполнение письменной части суммативного оценивания по русскому языку и литературе, состоящее из написания изложения и творческого письма.

Список источников и литературы

1. Развитие письменной речи учащихся средних классов /М.Б. Успенский,Н.В. Постнова, И. Г. Чистяковой. Ленинград, «Просвещение», 1998.

2. Русская словесность. Дидактический материал: Для 5 класса общеобразовательной школы /Т.П. Чаплышкина, А. М. Садвакасова, Л.В.Сафронова, Н.Н. Ставицкая, С.Я. Ходова. – Алматы: Атамұра. 2001. 74-80с.

3. Особенности обучения письму на уроках русского языка и литературы в современных условиях образования/Б.Байжанова, Г.Мырзасариева, У.Тлеубаева. Кызылорда, 2021г.

РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аимбетова Кунсауле Каирбаевна,
педагог-эксперт, учитель русского языка и литературы средней школы №66 Аральского района Кызылординской области

Аннотация: Работа с текстом рассматривается как активное средство развития читательской грамотности учащихся. Представлены практические задания по методике составления заданий по тексту. Проанализированы морфологический, лингвистический анализ и их значение для повышения грамотности чтения.

Ключевые слова: грамотность чтения, несплошные и составные тексты, лингвистический анализ, морфологический анализ текста, интеллектуальный аспект чтения, коммуникативно-речевые ситуации.

Аннотация: Мәтінмен жұмыс оқушылардың оқу сауаттылығын дамытудың белсенді құралы ретінде қарастырылған. Мәтін бойынша тапсырмалар құрастыру әдістемесінен тәжірибелік тапсырмалар ұсынылған. Морфологиялық, лингвистикалық талдау және олардың оқу сауаттылығын арттырудағы маңыздылығы талданған.

Тірек сөздер: оқу сауаттылығы, тұтас емес және құрамды мәтіндер, лингвистикалық талдау, мәтінді морфологиялық талдау, оқудың интеллектуалды аспектісі, коммуникативті-сөйлеу жағдаяттары.

Annotation: Working with the text is considered as an active means of developing students' reading literacy. Practical tasks on the methodology of writing assignments based on the text are presented. Morphological and linguistic analysis and their significance for improving reading literacy are analyzed.

Keywords: reading literacy, incomplete and composite texts, linguistic analysis, morphological analysis of the text, intellectual aspect of reading, communicative and speech situations

Грамотность чтения – это способность человека понимать, использовать, оценивать, размышлять и взаимодействовать с помощью текстов, чтобы достигать своих целей, расширять свои знания и возможности, участвовать в социальной жизни.

Согласно современному представлению об «умении грамотно читать» выпускник основной школы должен:

1) понимать тексты;
2) размышлять над их содержанием;
3) оценивать их смысл и значение;
4) излагать свои мысли о прочитанном.

Почему необходима новая концепция формирования и оценки читательской грамотности?

Произошло изменение целей образования:

- от освоения системы знаний к формированию способности;
- использовать знания для решения различных задач, находить нужную информацию;
- преобразовывать её для создания новых знаний и технологий.

Новые технологии изменили характер чтения и передачи информации, появилась потребность в специалистах, которые могут работать и обучаться, используя различные источники информации. Уделено особое внимание развитию способностей применять полученную в процессе чтения информацию в разных жизненных ситуациях, в т.ч. в нестандартных. Расширен спектр оцениваемых умений: добавлены умения, связанные с осмыслением и оценкой информации (критически оценивать качество и достоверность информации, обнаруживать, сходство/различие/ противоречие), применение им полученной информации при решении широкого круга задач.

Сделаны акценты на чтении несплошных и составных текстов: это позволяет оценить умение интерпретировать и обобщать информацию, полученную из нескольких отличающихся источников.

Формирование читательской грамотности – процесс длительный и достаточно сложный. К этому процессу нужно подходить системно, создавая среду для активного обучения, поиска и извлечения информации, интеграции и интерпретации, рефлексии и оценки навыков в совместном обучении. Следует отмечать каждое действие обучающихся, поощряя вовлечение

учащихся, их самостоятельность в нахождении ключевых фраз, основной идеи, составлении плана, в формулировании вопросов и т.д. При подготовке к уроку следует отобрать материал для комплексного обучения – слушания, говорения, чтения и письма.

Важнейшим компонентом коммуникативно-деятельностного обучения русскому языку и литературе в основной школе является текст.

«Текст – это продукт речевой деятельности, словесное произведение, реализующее поставленную цель» [1, с. 34]. Таким образом, он является основной коммуникативной единицей речи.

На уроках русского языка и литературы большое внимание уделяю работе с текстом. Наиболее результативными, на мой взгляд, являются следующие формы и методы организации работы с текстом:

- ✓ работа с небольшими текстами;
- ✓ деление текста на смысловые части;
- ✓ составление простого/сложного/тезисного плана с учетом программных требований;
- ✓ композиционный анализ текста: завязка, развитие сюжета, кульминация, развязка;
- ✓ анализ текста с использованием графических органайзеров;
- ✓ лингвистический анализ текста;
- ✓ морфологический анализ текста;
- ✓ стилистический анализ текста;
- ✓ редактирование текста и др.

Задание для линвистического анализа:

1. Назовите слова, которые помогают описать картину.
2. Какие слова точно и образно передают состояние природы, настроение героев, его внешность, характер и др.
3. Найдите в тексте примеры из художественных тропов (эпитеты, метафоры, сравнения…).
4. Какие синонимы к слову … вы можете подобрать? Объясните, почему именно это слово употреблено в тексте?
5. Какие слова являются устаревшими? Почему они употреблены в тексте?
6. Какие слова придают тексту торжественное, высокое звучание?
7. Какой художественный эффект достигается использованием большого количества деепричастий и глаголов в тексте?

Морфология – это уникальный раздел филологической науки, призванный изучить разделы речи и используемые в ней слова с качественной и количественной точки зрения. Морфологический анализ: правильность и уместность употребления слов в тексте/предложении и пр. В данном ракурсе морфологический анализ позволяет понять владение терминологией, навыки по ее грамотному и эффективному использованию, возможности автора в части самовыражения. Наполненность текста определенными конструкциями и словами, необходимость перестроений и переформулировок с целью «разгрузки» и придания материалу «легкости» и ясности[3].

Пример задания для морфологического анализа.

1. Структурные функции. Необходимо указать, какие морфологические средства выполняют интегративную(связующую) функцию, служат для объединения отдельных высказываний в единый текст.

2. Отметьте роль форм наклонения, видо-временных и личных форм глагола, местоимений, имён существительных, именных словосочетаний и союзов, частиц, вводных слов, оформляющие межфразовые связи.

3. Укажите прием, при помощи которого морфологический элемент (отметьте, какой именно) становится выразительным средством:

а) повтор;

б) сопоставление морфологических единиц (контраст или градация);

в) употребление формы в переносном значении;

г) другие приемы.

Требования к текстам:

- информационная насыщенность текстового материала;
- отсутствие «привязки» к содержанию разных образовательных областей, представленных в школьном курсе;
- соответствие возрастным особенностям восприятия ученика;
- соответствие читательским и жизненным интересам учеников;
- возможность разработать задания, «готовящие к жизни», на основе данного текстового материала.

Одной из самых важных задач является умение разрабатывать или подбирать задания для формирования новых навыков по целям обучения. Качественные тексты и интересные задания не только вовлекают учащихся к чтению, но и углубляют понимание, формируют новые навыки чтения.

Задание по тексту «Бородинский хлеб».

Восстанови текст, расположив его части в правильном порядке. Впиши последовательное расположение букв в строку ответа.

А. Жена не смогла перенести гибели мужа, оставила свет и ушла в монастырь. Там она создала рецепт бородинского хлеба. Это был поминальный чёрный хлеб – в память о всех героях России, погибших в бою с армией Наполеона.

Б. Мы испытываем глубокое уважение к хлебу: «Хлеб – всему голова», «Там и рай, где хлеба край». Нас с детства приучают уважительно, бережно относиться к хлебу.

В. Рецепт его приготовления придумала монахиня одного из подмосковных монастырей, Маргарита Тучкова, жена блестящего молодого генерала Тучкова. Он трагически погиб в бою с французами на Бородинском поле, на исходе лета –26 августа 1812 года. Его героическое поведение во время боя описал в романе «Война и мир» Лев Толстой.

Г. Бородинский хлеб у нас любимый. Его аппетитная корочка посыпана кориандром, у него пряный запах и сладковатый вкус.

Ответ:_____

Следующее задание по данному тексту.

Перед вами четыре рецепта хлеба. Какой из них относится к способу приготовления бородинского хлеба? Впиши номер рецепта в строку ответов.

1 рецепт.

Ржаная просеянная мука - 2,5 кг; вода- 1-1,5 литра; дрожжи - 30 г.; сахара - 20 г.; соль - 20 г.

2 рецепт.

510 г. муки пшеничной второго сорта; 90 г. муки ржаной обойной (обдирной); 32 г. солода ржаного; 0,6 г. дрожжей прессованных; 6 г. соли поваренной;38 г. сахар-песок; 25 г патоки;3 г. кориандра или тмина.

3 рецепт.

Ячменная просеянная мука крупного помола - 1 кг.; вода - 3 стакана; дрожжи - 20 г.; сахара - 20 г.; соли - 10 г.

4 рецепт.

Пшеничная мука - 2 кг.; дрожжи - 50 г.; соль - 1,5 чайной ложки; сахар - 1 чайная ложка; вода - 5 стаканов.

Ответ_____

При проверке навыков чтения у детей не будет возможности вернуться к тексту, а при повседневной организации обучения могут пользоваться текстом для сверки ответов.

Всем нам известно, что овладение языком возможно только в ситуации речевого общения, коммуникативной ситуации. Одной из них признается система ситуативных упражнений. При планировании урока можно смоделировать их или же использовать задания, которые предлагаются в учебниках по русскому языку и литературе. Например: «Вы экскурсоводы,

ведете экскурсию. Стараетесь описать картину ярко, образно. Объясните, что и почему вам особенно нравится, как можно вызвать интерес у зрителей. Кто лучше справится с этой задачей?»

Для создания устного текста дети могут выбрать любую тему по желанию. Также учителю можно предложить список для выбора экскурсии по городам:

- Астана/ Алматы/ Шымкент/Кызылорда/Актау и др.

После создания устных сообщений можно дать возможность продемонстрировать тексты взаимообучением. В итоге выявить лучшего рассказчика-экскурсовода.

Подобные упражнения учат вдумываться в речевую ситуацию, сравнивать и оценивать свое высказывание, готовят к эффективному речевому общению.

Развитию речевых способностей содействуют дидактические игры, например:

1. «Диктор». Прочитайте текст орфоэпически правильно. Тексты используются самые разные: от миниатюрных до больших (в зависимости от возраста).
2. «Редактор». Исправьте речевые ошибки в тексте.

Задание 1. Найдите в предложениях слова, которые употреблены без учета их лексического значения. Исправьте ошибки.

1. Иванов, ты обратно опаздываешь на лекцию.
2. Наша родина подвергалась нашествию германского фашизма.
3. Вокруг была кромешная темнота.
4. Оформление вашей курсовой работы желает много лучшего.
5. Спят березки в подвенечном саване.
6. Однажды я попытался высказать свои мысли на этот вопрос[4, с.38].

3. «Перевертыши». Замените в словосочетании главное слово так, чтобы получилась метафора.

1. золотые руки – все, что ими делается, получается хорошо, а значит, ценно;
2. пламенное сердце – умеющее любить, переживать сильные эмоции;
3. стальные нервы – спокойствие и рассудительность даже в экстремальных условиях.

Образец:

- ✓ Река как зеркало – сравнение;
- ✓ Зеркальная река – эпитет;
- ✓ Зеркало реки – метафора.

Для учащихся 5-6 классов важно вводить такие речевые ситуации, предлагая разыграть по ролям ситуацию общения *«В библиотеке»* (в столовой, парке отдыха, в незнакомой улице). В начале необходимо выяснить, какую форму общения будем использовать, какие фразы понадобятся, какие формы выражения просьбы (пожалуйста, будьте добры, разрешите попросить) и благодарности (спасибо, благодарю) можно будет использовать. Затем две-три пары учеников продемонстрируют в ролях коммуникативно-речевую ситуацию. По завершению работы можно вместе с классом проанализировать полученные диалоги, обращая внимание на средства речевого воздействия. Использование ролевых игр создает хорошую мотивацию, направленную на изучение языка и овладение навыками говорения.

В размышлениях учащихся над образцовым текстом, в умении выразить свое отношение реализуется интеллектуальный аспект уроков. Для совершенствования развития речи и мышления учащихся, для формирования интеллектуального развития личности наиболее эффективной формой считаю работу с текстом. Работа над текстом не только развивает творческий потенциала учащихся, но и пополняет их словарный запас, улучшает качество речи. Работа с текстом практически всегда играет ведущую роль в процессе обучения русскому языку.

Бесспорно, текст – основная дидактическая единица. Поэтому один из ведущих принципов – насыщенность урока текстами, художественными, научно-популярными, учебными. Целенаправленный отбор текстов способствует созданию на уроках развивающей речевой среды, что благоприятно влияет на совершенствование чувства языка, языковой интуиции. Очень важны критерии отбора текстов. Тексты должны быть интересными с точки

зрения орфографии, отличаться стилем, типом речи, лексикой, содержать различные синтаксические конструкции. Учащиеся должны запоминать образцовые тексты, уметь легко воспроизводить их, а затем использовать слова, фразы из них в своей речи как образцы. Организованная работа с текстом должна вести к непроизвольному запоминанию этих текстов[5, с.57].

При этом грамматический материал на каждом этапе изучается, обобщается и используется в речевом аспекте. Учащиеся в процессе работы над текстом анализируют лексические средства связи, проводят наблюдения над значением словообразовательных элементов, грамматических форм, словосочетаний и синтаксических конструкций.

Использование текста как речеведческого понятия в качестве ключевого необходимо не только на уроках развития связной речи, но и при изучении лексики, морфологии, синтаксиса, что позволяет создавать условия для интеграции курса русского языка и литературы, для усиления работы по воспитанию, духовно-нравственному развитию учащихся, для повышения их творческой активности.

Список источников и литературы

1. Грибова О. Е. Текстовая компетенция: лингвистический, психолингвистический и онтолингвистический анализ: монография. М.: АПКиППРО, 2009.
2. Жинкин Н. И. Психолингвистика: Избранные труды / составление и предисловие К. Ф. Седова. М.: Лабиринт, 2009. 288 с.
3. Источник: https://disshelp.ru/blog/morfologicheskij-analiz-teksta/
4. Пленкин Н. А. Восприятие текста учащимися // Лингвистические знания - основа умений и навыков: сборник / сост. Т. А. Злобина. М.: Просвещение, 1985.
5. Седов К. Ф. Онтопсихолингвистика: становление коммуникативной компетенции человека. М.: Лабиринт, 2008.

АКТИВНЫЙ ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Байдомахова Мейрамгул Аскеровна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №134 Казалинского района
Кызылординской области

Аннотация: Развитие речевых навыков зависит не только от ресурсов и инструментов обучения, но и от умелой организации учебного процесса. Статья рассматривает использование разнообразных форм и методов обучения для формирования новых навыков, расширения понимания.

Ключевые слова: речь, речевые навыки и умения, чтение текстов, активный процесс, эффективное обучение

Аннотация: Сөйлеу дағдыларын дамыту тек оқу ресурстары мен құралдарына ғана емес, сонымен қатар оқу үдерісін шебер ұйымдастыруға да байланысты. Мақалада жаңа дағдыларды қалыптастыру, түсінуді кеңейту үшін әртүрлі оқу формалары мен әдістерді қолдану қарастырылған.

Тірек сөздер: сөйлеу, сөйлеу дағдылары мен біліктері, мәтіндерді оқу, белсенді үдеріс, тиімді оқыту.

Annotation: The development of speech skills depends not only on learning resources and tools, but also on the skillful organization of the educational process. The article examines the use of various forms and methods of learning to form new skills and expand understanding.

Keywords: speech, speech skills and abilities, text learning, active process, effective learning.

Существует очень простая методика, позволяющая в любом классе начать эффективное обучение детей русскому языку. В этой методике нет ничего принципиально нового - не давать учащимся непосильного по объему и сложности материала и добиваться полного усвоения тем на уроках всеми учащимися.

При усвоении текстов происходит работа одновременно над произношением, правописанием, усвоением словаря, умением задавать вопросы, запоминанием конструкций предложений, диалогической речью. Учитель при подготовке к уроку в любом классе должен определить объем материала, который можно заучить на данном уроке.

При организации работы над текстом в 5-6 классах для начала, возможно, это будут 3-5 простых по строению и логике предложения, близких по смыслу к тексту в учебнике. Задача на этих уроках – добиться полного усвоения всеми учащимися этих предложений, преодолеть или снизить до минимума барьер молчания, повысить активность учащихся, интерес к работе. Интерес к занятиям формируется содержанием учебного материала, организацией учебной деятельности учащихся. Внимание учеников привлекает новизна учебного материала, его практическая значимость, расширение знаний по определенным темам. Тексты нужно выбирать в соответствии с учётом возрастных и познавательных особенностей.

Познавательный интерес учащихся во время занятий поддерживается изучением художественных, публицистических и научно-популярных текстов, беседами, выразительным чтением, введением в учебный процесс дополнительных языковедческих знаний. Подбираемые для занятий темы должны в значительной степени развивать познавательные возможности учащихся, способствовать формированию умений анализировать, обобщать, видеть явления во взаимосвязи, что усиливает интерес к изучению языка. Отобранные тексты должны соответствовать возрастным возможностям школьников с точки зрения психологии их восприятия и доступности в языковом отношении. Чтение, анализ событий, размышления должны органично сочетаться с работой над языковым материалом. Например, при чтении фрагмента текста предлагается охарактеризовать определенные части речи, использовать их в построении собственных предложений, словосочетаний [1, с.15].

Работая над художественными или научно-популярными текстами, ученики самостоятельно изучают отдельные фрагменты текстов, составляют планы, стремятся стать участниками общения в классе. На занятиях следует попытаться обеспечить мотивацию изучения учебных тем содержанием языкового материала и разнообразием методов обучения. Чтобы увлечь учащихся следует подбирать наиболее интересный фактический материал, стараться изложить его ярче, эмоциональнее, чтобы вызвать интерес к событиям, действиям персонажей.

Попробуем предложить материалы из опыта по теме «Тема океана в творчестве поэтов XX века» по программе 10-класса.

Развитие речевых навыков проводится по всем видам речевой деятельности, начиная со слушания. Для достижения цели обучения, прогнозировать содержание текста на основе вывода, использованы различные задания перед слушанием, во время и после слушания.

Задание перед слушанием. Соотнесите информацию в таблице. В случае затруднения воспользуйтесь возможностями интернета.

№	Слова		их значения
1	разгерметизация		система равновесия и движения жидкостей
2	Гидравлика		первооткрыватель · новатор
3	Батискаф		потеря герметичности корпуса
4	иллюминатор		непроницаемость, водо/воздухонепроницаемость
5	первопроходец		1. самоходный аппарат для исследования морских глубин
6	герметичность		1. водонепроницаемое круглое окно в борту судна

После ответов детей проверка ответов по ключу: 1-С; 2-А; 3 -Е; 4 - F; 5- В; 6-Д.

Проводится слушание заключительной части информационного репортажа программы *«Вести недели»,* после чего обучающиеся должны прогнозировать и предположить, о чём может идти речь в новостном сюжете.

... Камеры под водой не выключались ни на секунду – бесценный материал ляжет в основу документального фильма. И режиссёру уже не придётся рисовать синих человечков – в этот раз сама природа, возможно, предоставит таких персонажей, каких ещё никто никогда не

видел. И пусть экспедиция прошла не совсем гладко – у батискафа отказала гидравлика, и погружение пришлось сократить по времени в два раза – Кэмерону это вряд ли испортило впечатление. Он уже заявил: мол, не всё сразу, зато теперь будет повод вернуться на самую глубокую точку планеты[4]

После слушания учащиеся делятся в группе прогнозами, обсуждают. Создают хронику новостей для программы *«Вести недели»* с опорой на полученную информацию, ключевые слова. В этом помогает метод «Репортаж с места события». Каждая группа демонстрирует свой репортаж.

В завершении проверки навыков слушания отвечают на вопросы учиетеля: Какие знаменитые фильмы режиссёра Джеймса Кэмерона вы можете назвать? (Титаник, Терминатор, Аватор и пр.)

Какую дополнительную информацию можете сообщить? (Джеймс Кэмерон совершил более 50 погружений на глубину от двух до пяти километров. Конечно, из них более 30 погружений было совершено к остову «Титаника»).

Задание перед чтением текста. «Лексическая разминка».

№	Термины		Это значит...
1	Антропогенное воздействие – это ….	A	Рыболовное судно, свободно дрейфующих после их постановки
2	Дрифтерный лов … это	B	сосредоточиваться в каком-нибудь определенном месте, не выходя за известные пределы
3	Локализоваться – это …	C	загрязнение – влияние на окружающую среду, вызванное деятельностью человека, мировым хозяйством

1 – C; 2 – A; 3 – B.

Задание во время чтения. При чтении извлекают необходимую информацию в концепт-таблицу и определяют назначение текста. Какова основная идея?

Для 1-ой группы

№	Проблемы	Детали	Основная мысль
1	антропогенное воздействие		
2	Сбросы веществ в		
3	исчезающие виды морских животных		

Для 2-ой группы

№	Проблемы	Детали	Основная мысль
1	антропогенное воздействие		
2	захоронение радиоактивных отходов		
3	косвенное загрязнение океана		

Дескриптор *Обучающийся*

- создает высказывание на основе таблицы;
- перечисляет факторы антропогенного воздействия;
- извлекает детальную информацию по проблемам;
- соотносит детали с основной мыслью текста.

Ф. Взаимооценивание групп по дескрипторам «+ - ! ?».

На этапе закрепления чтение стихотворения В. Маяковского «Атлантический океан» и ознакомление с отзывом о стихотворении. После чего обучающиеся делятся своим мнением, отвечая на вопрос - Согласны ли вы с отзывом?

Индивидуальная работа – создание визитной карточки Атлантического океана, используя информацию из различных источников. Предлагаются ресурсы и дескрипторы для поддержки обучения.

Атлантический океан. Площадь океана - 91,6 млн. кв.км; Максимальная глубина- 8742 м;

Количество морей - 16. Самые большие моря - Саргассовое море, Карибское море, Средиземное море; Самый большой залив – Мексиканский залив;

Самые большие острова – Великобритания, Исландия, Ирландия;

Атлантический океан занимает все пространство от субарктических широт до Антарктиды. На юго-западе он граничит с Тихим океаном, на юго-востоке с Индийским, а на севере – с Северным Ледовитым. Атлантический океан считается относительно молодым океаном[3].

В результате активного обучения появляется заинтересованность, ощущение потребности в коммуникативной деятельности на русском языке, представление о необходимости выполнения речевых действий. Такие переживания являются необходимым мотивационным состоянием, способствующим успеху в обучении.

Активный процесс на уроках русского языка зависит от благоприятной атмосферы и методических приемов, которые помогают почувствовать вкус интеллектуальных знаний. От компетентности учителя, от его отношения к детям зависит многое. Вспомним известные слова Л. Н. Толстого: «Хочешь наукой воспитывать ученика, люби свою науку, знай ее, и ученики тебя полюбят и науку, и ты воспитаешь их; но если ты сам не любишь ее, то, сколько бы ты ни заставлял учить ее, наука не производит воспитательного влияния» [2, с.77]

Подобные занятия способствуют обогащению общего кругозора, расширяют понимание, формируют мировоззрение школьников. На таких уроках возникают настроения и отношения, которых можно назвать психологическим комфортом, взаимодействием, взаимоувлеченностью.

Речь – явление сознательное, и на неродном языке она создается вполне осознанно, причем особую роль играют собственно речевые умения. Именно потому, не преуменьшая роль навыков, особое значение мы придаем формированию грамматических умений, которые служат конструированию, творению речи.

«Учить общению можно лишь путем:

а) формирования и поддержания конкретного мотива общения;

б) организации активной творческой деятельности учащегося [2, с.89].

Но особенно нужно отметить, что большое внимание следует уделять совместному обучению и групповым формам работы. Только в свободной и непринужденной обстановке учащиеся смогут научиться самостоятельно мыслить, находить и применять информацию из источников, взаимообучаться в разнообразных по составу группах, быть открытыми для новых контактов и связей. Обеспечение разнообразия организационных форм и учет индивидуальных особенностей каждого обучающегося, рост познавательных и мыслительных мотивов, являются надежным подходом интеллектуального развития школьников.

Список источников и литературы

1. Мальцева Е. И. Концептуально-логическая схема как один из приемов организации текстового материала в учебных целях //Русский язык за рубежом. -1985, №1.

2. 2. Морева Н. А. Основы педагогическогомастерства: Учебное пособие. М.:Просвещение, 2006.

3. Источник: Атлантический океан – глубина, открытая площадь, течения... [Электронный ресурс] Режим доступа: https://obrazovaka.ru/geografiya/atlanticheskiy-okean

4. Источник: Читательская грамотность.- Русский язык -Уроки -9 класс. [Электронный ресурс] Режим доступа: https:// multiurok.ru/index. hphp/files/chitatelskaia-gramotnost-10.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Алпысбаева Шолпан Алияскаровна,
учитель русского языка и литературы
основной средней школы №175 г. Кызылорда
Кызылординской области

Ключевые слова: дифференциация, психологические особенности, вариативность, образовательные потребности, виды дифференциации, комплексные задания.

Аннотация: В статье рассматриваются основные аспекты, значимость, формы, способы дифференцированного обучения и вопросы системного применения эффективных заданий. Выявлены педагогические задачи, которые могут быть достигнуты в результате внедрения в практику преподавания методов дифференцированного обучения.

Тірек сөздер: саралау, психологиялық ерекшеліктер, вариативтілік, білім беру қажеттіліктері, саралау түрлері, кешенді тапсырмалар

Аннотация: Мақалада саралап оқытудың негізгі аспектілері, маңыздылығы, формалары, тәсілдері және тиімді тапсырмаларды жүйелі қолдану мәселелері қарастырылған. Саралап оқыту тәсілдерін оқыту тәжірибесіне енгізу нәтижесінде қол жеткізуге болатын педагогикалық міндеттерді анықталған.

Keywords: differentiation, psychological characteristics, variability, educational needs, types of differentiation, complex tasks.

Annotation: The article discusses the main aspects, significance, forms, methods of differentiated learning and issues of systematic application of effective tasks. The pedagogical tasks that can be achieved as a result of the introduction of differentiated learning methods into teaching practice are identified.

Дифференцированные уровневые задания – это совокупность методов, форм и средств обучения, организованных с учетом индивидуальных особенностей школьников на основе выделения разных уровней учебных требований. Эта форма обучения ориентирована на конечный результат – формирование личности, владеющей ключевыми компетентностями. Дифференциация осуществляется за счет того, что, предлагая учащимся одинаковый обьём материала, учитель ориентируется на разный уровень требований к его усвоению.

Слово «дифференциация» происходит от латинского differentia — различие, разделение. Что же разделяется в процессе обучения? Разделяются, а точнее, выделяются отдельные группы учащихся, обучение которых строится по-разному[с.59].

Необходимость дифференцированного подхода вытекает из того, что учащиеся различаются своими способностями, типами памяти, уровнем подготовки, восприятием окружающего мира.

Дифференцированные уровневые задания же, да и все нынешние новые технологии – групповая работа, исследования по уровням – способны «реабилитировать», активизировать таких учащихся, помогая им поверить в собственные силы и мотивируя их к дальнейшему обучению.

Дифференциация дает возможность повышать результативность обучения, учитывая особенности познавательной деятельности учащихся. Среди обучающихся встречаются ученики, которые обладают логическим, критическим, образным мышлением, с легкостью усваивающие образовательный материал. Бывает и так, что каждый может столкнуться со сложностями в определенной сфере, то есть силён по математике/физике, но имеет слабые навыки по языкам или наоборот.

Цель дифференцированного обучения – обеспечить каждому ученику условия для максимального развития его способностей, склонностей, интересов, удовлетворения познавательных потребностей в процессе обучения отму или иному предмету.

При использовании дифференцированного подхода выделяют три главных аспекта:

1. Учёт индивидуальных особенностей учащихся.
2. Совместная работа учеников в группе на основании этих особенностей.
3. Вариативность учебного процесса в группах. [1, 72]

Учёт индивидуальных особенностей учеников характерен и для дифференциации, и для индивидуализации. Значимость дифференцированного обучения – учёт индивидуальных особенностей, присущих для отдельных групп и организация вариативного содержания для них.

Хотим остановиться на некоторых формах и приемах коррекционной работы с менее способными учащимися, так как они, как правило, составляют четверть, а то и треть класса. Зачастую в нашей работе все внимание уделяется более способным и одаренным детям, а слабоуспевающие остаются как некий балласт, неизбежный «довесок» и издержки профессии. У детей часто возникает чувство неполноценности, они не в состоянии усваивать все нарастающий ком информации. В конечном итоге все это обретает форму или отстраненности и равнодушия, или даже форму протеста к учебе, к учителям, обществу вообще.

Цели обучения достигаются обучающимися через формирование новых навыков, в том числе предметных и метапредметных. Формирование языковых навыков требует от учителя интеграции речевых навыков. Например, каким образом можно поддерживать обучение детей 5-класса для того, чтобы они смогли достичь целей обучения - создавать дневник, используя элементы разговорного стиля и участвовать в диалоге, предоставляя обратную связь при изучении темы «Друзья познаются в беде».

Теме дружба отводится целый раздел и поэтому у школьников большая возможность на каждом уроке обогащать словарный запас по заданной теме. Нам, учителям, строго следует учитывать предварительные знания учащихся, новые знания строить на предыдущих.

Учащиеся должны будут в группе создать небольшое сообщение о дружбе с опорой на дескриптор, рассуждая над смысловым значением пословиц:

- Кому мир не дорог, тот нам и враг.
- Чтобы рыбку съесть, надо в воду лезть.
- Труд кормит, а лень портит.
- Друзья познаются в беде.

Дескриптор**:** *Обучающийся*

- создает сообщение о дружбе;
- рассуждает о важности дружбы;
- приводит 2-3 аргумента;
- делится сообщением со сверстниками;
- предоставляет обратную связь.

После создания сообщения можно предложить использовать стратегию «диалоговое окно», отвечая на вопрос: Что ты думаешь о настоящей дружбе?

Дети работают в паре, сидя за партой делятся своим высказыванием о дружбе в непринужденной обстановке. Вовлекаются все, получают хорошую возможность использовать язык на практике. После слушания предоставляют обратную связь в виде оценивания или благодарности за сообщение.

В данном случае обучение школьников поддерживается разными способами дифференциаций. Для ориентира предложены пословицы, для вовлечения в диалог – стратегия «диалоговое окно», дескрипторы подсказывают алгоритм работы, по ним дети смогут определить свои плюсы и минусы. Рассуждать над тем, что они успели выполнить, что получилось и над чем ещё нужно поработать.

На уроках используем различные дифференцированные задания, которые можно объединить в две группы: первая – учитель обеспечивает каждого ученика различными заданиями, вторая – ученик сам выбирает задание. Самостоятельный выбор – задача не из легких, поэтому учеников надо готовить к этому. Они должны узнать о сложностях и возможностях развития каждого задания, чтобы на втором этапе научиться самим выбирать задания по степени сложности. На заключительном этапе ученики сами распределяют сложность задания и сами осуществляют выбор. Среди дифференцированных заданий широко распространены задания различной направленности: задания, устраняющие пробелы в

знаниях, и задания, учитывающие соответствующие у учеников предварительные знания по теме.

В рамках обновлённой программы каждый предмет имеет свою учебную программу, которая предлагает целую систему целей обучения. По русскому языку и литературе цели обучения скомплектованы вокруг четырех навыков: слушания, говорения, чтения и письма.

Следующую цель обучения рассмотрим по разделу чтение в интеграции с говорением **-** извлекать необходимую информацию из различных источников.

Цели обучения по чтению напрямую связаны с развитием читательской грамотности.

Исходя из цели обучения, предлагаем для чтения два текста «Страна пирамид» и стихотворение «Семь чудес света». Чтение сопровождается заполнением концепт-таблицы, извлекая информацию из двух источников. Отводится определенное время для чтения и создания таблицы в паре, в следствие чего можно сделать вывод о темпе и динамике обучения каждой пары.

Чудеса света	**Название страны**	**История создания**
1. 2. 3.		

На следующем этапе все учащиеся по две пары объединяются в группу и демонстрируют результаты работы, проводят взаимооценивание по дескрипторам.

Дескриптор**:** *Обучающийся*

- записывает название чудес;
- указывает страну;
- излагает историю создания.

Мониторинг развития читательской компетентности. 5 класс

№	Ф. И. ученика	Формулирует вопросы по тексту	Составляет простой план	Анализирует содержание текста	Сравнивает два текста	Обобщает информа-цию из двух текстов
1.						
2.						

Основная задача дифференцированной учебной деятельности – раскрыть индивидуальность, помочь ей развиться, проявиться, обрести устойчивость к социальным воздействиям. Дифференцированное обучение сводится к развитию задатков и способностей каждого учащегося. Важно, что при этом общий уровень образования в средней школе должен быть одинаков для всех.

Ведение мониторинга учитывает уровень формирования читательской грамотности, степень подготовленности учащихся. С другой стороны - во внимание принимаются индивидуальные запросы личности, ее возможности и неудачи в формировании конкретных предметных и метапредметных навыков. При дифференцированной организации учебной деятельности эти две стороны пересекаются. Ее осуществление в личностно-ориентированном образовании потребует:

- изучения индивидуальных особенностей и интеллектуальных возможностей обучающихся;
- умения развивать навыки обучающихся при поддержке учителя;
- умения анализировать их работу, отмечая продвижения или неудачи;
- эффективного планирования активного обучения учащихся (индивидуальное и групповое), направленного на развитие самостоятельности [2, 38].

Значительную роль играет и мотивация обучения. В последнее время ученики всё меньше интересуются изучением русского языка и литературы. По этой причине нередко проводим диагностику обучающихся с целью определения способов восприятия информации. При изучении родного языка многие учащиеся испытывают серьёзные затруднения, уж не говоря об изучении второго языка. Причины в плане усвоения учебной информации могут быть разными. Помимо этого у обучающихся существуют преграды социального, познавательного и эмоционального характера. Они не решаются получить консультацию у учителя, не могут задавать вопросы для разъяснений. Накопление пробелов у учащихся служит основой демотиваций.

Можно выделить некоторые причины учебных неудач обучающихся:

- безответственное отношение;
- сложности в понимании содержания информаций;
- сложности в запоминании информаций;
- недостаточный темп работы;
- отсутствие логического мышления, непонимание условий заданий.

Особо надо отметить, что немаловажную роль в процессе усвоения учебного материала играет способ восприятия информации, поскольку этот фактор влияет на скорость и способ усвоения информации. В тех случаях, когда материал подается способом, не воспринимаемым обучающимися, и темпом, заведомо им недоступным, эффективность самого передового урока с применением новаторских приемов и методов будет низкой, и, наоборот, традиционная форма организации урока при учете индивидуальных способов восприятия информации дает высокий результат.

В зависимости от особенностей восприятия и переработки информации людей условно можно разделить на следующие категории:

Визуалы - люди, воспринимающие большую часть информации с помощью зрения.

Аудиалы - те, кто в основном получает информацию через слуховой канал.

Кинестетики - люди, воспринимающие большую часть информации через другие ощущения (обоняние, осязание и др.) и с помощью движений [3, 57].

Почему важно знать, каким образом учащийся воспринимает информацию?

На уроке учитель может представлять информацию детям, используя все каналы восприятия: и зрение, и слух, и кинестетический канал. Тогда у каждого из них есть шанс усвоить хотя бы часть этих сообщений. Обычно так и происходит. Этот шанс значительно повышается, если, к примеру, и учитель, и ученик - визуалы (или аудиалы).

От того, какой канал у ребенка ведущий, зависит освоение многих важных навыков. Например, чтения или письма. Особенности умственной работы существенно отличаются (например, уровень отвлекаемости, особенности запоминания и др.).

Особенности внимания и запоминания. Кинестетику вообще трудно концентрировать свое внимание, и его можно отвлечь чем угодно. Кинестетик помнит общее впечатление и запоминает через действия. Кинестетикам нужно больше времени и понимания со стороны взрослых, так как они любят использовать моторную разрядку для осмысления информации.

Аудиал легко отвлекается на звуки, запоминает - то, что слушал и обсуждал. Аудиалы любят произносить вслух услышанный материал, самостоятельное проговаривание после прослушивания облегчает восприятие материала.

Визуалу шум практически не мешает. Визуал помнит то, что видел, запоминает картинами. Визуалы могут быстро принимать решения задач и в зачастую используют чертежи, таблицы, рисунки или схемы.

Рассмотрим виды дифференциации, которые используются на уроках русского языка и литературы.

Дифференциация учебных заданий по уровню сложности. Данный способ дифференциации предполагает усложнения заданий для более способных обучающихся:

- усложнение учебного материала;
- увеличение объема изучаемого материала;

- дополнение к основному заданию;
- задание с целью расширения мышления и навыков анализа;

Дифференциация работы по поддержке учителя. При выполнений самостоятельной работы некоторые дети могут испытывать затруднения и нуждаться в поддержке учителя.

Наиболее распространенными видами поддержки являются:

- поддержка в виде наводящих вопросов;
- поддержка в виде концептуальных таблиц, ментальных карт;
- поддержка в виде речевых клише;
- поддержка в виде графических органайзеров, активити и т.д.

Могут использоваться такие виды поддержки как:

- моделирование задания: форма выполнения задания, предложение утверждений для рассуждения или участия в диалоге, органайзеры со структурными элементами письма для создания письменного высказывания и т.д.;
- памятки, цитатные планы, инструкции (например, как работать с текстом для создания эссе, изложения)
- задания на соответствия для разъяснения терминов;

Эффективность уровневых заданий давно подтверждена на практике: они обеспечивают занятость детей на уроке, содействуют формированию более прочных навыков, систематическому повторению пройденного материала, умению свободно оперировать знаниями. Использовать их в новых ситуациях – одним словом, технология дифференцированного уровневого обучения направлена на формирование компетентного человека, способного самостоятельно находить информацию, анализировать, принимать решения в условиях быстро меняющегося мира.

Предметно-профессиональная компетентность учителя и состоит в том, чтобы умело сочетать различные формы работы: классную, групповую, индивидуальную, учитывая при этом общее – для класса, типичное – для групп и индивидуальное – для отдельных учащихся. Каждому учителю известно, что полноценный урок ориентирован на развитие интеллектуальных, языковых, творческих возможностей каждого обучающегося. Для реализации этих замыслов нужна педагогическая технология, обладающая управляемой системой с планируемыми результатами, с разработанной оптимальной структурой содержания учебной информации, предъявляемой конкретному ученику. Этим требованиям и отвечает обновленная программа, основанная на конструктивистской теории и спиральной модели обучения.

Список источников и литературы

1. Монахов В.М., Орлов В.А., Фирсов В.В. Проблемы дифференциации обучения в средней школе. – М., 1990. С.59
2. Дьяченко О.М. Проблема индивидуальных различий в интеллектуальном развитии ребенка. // Вопросы психологии. – 1997. , М.
3. Чуприкова И.С. Психология умственного развития: принцип дифференциации. – Мн., 1997.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ – ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ

Алтауова Венера Нурдулдаевна,
педагог-исследователь, учитель русского языка и литературы средней школы №21 Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: Инновационные подходы, задатки и способности, творческая деятельность, эффективность организации, творческий потенциал.

Аннотация: В статье определена важность эффективного использования методов и приемов в целях развития творческого потенциала учащихся на уроках русского языка и литературы. Предложены теоретические выводы, задания и инновационные подходы в соответствии с поставленной целью.

Тірек сөздер: инновациялық тәсілдер, бейімділіктер мен қабілеттер, шығармашылық қызмет, ұйымдастыру тиімділігі, шығармашылық әлеует.

Аннотация: Мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту мақсатында әдістер мен тәсілдерді тиімді қолданудың маңыздылығы айқындалған. Мақсатқа сәйкес теориялық тұжырымдар, тапсырмалар және инновациялық әдіс-тәсілдер ұсынылған.

Keywords: innovative approaches, inclinations and abilities, creative activity, organizational effectiveness, creative potential.

Annotation: The article defines the importance of effective use of methods and techniques in order to develop the creative potential of students in Russian language and literature lessons. Theoretical conclusions, tasks and innovative approaches are proposed in accordance with the set goal.

Формирование творческой деятельности учащихся в современной школе является одной из главных задач образования. Инновационные педагогические подходы в любой ситуации обучающего процесса требуют применения нетрадиционных методов и качественного обучения. Возрастает роль и ответственность учителя в формировании личности ученика, способного быстро адаптироваться в быстро меняющихся условиях общества и найти своё предназначение.

Л.П. Гримак излагал, что «Творчество – это создание на основе того, что есть, того, чего еще не было» [1, с.244]. Сущность данного понятия отражает процесс творческой деятельности.

Главная цель обучения должна концентрироваться на знаниях, значимых интересов учащихся. Акцентировать особое внимание на задатках и творческих способностях учащихся, учитывая индивидуальные задатки, склонности к творческой деятельности.

Главная задача каждого учителя – развить у учащихся интерес к учению, научить учиться. Учителю необходимо не только доступно все рассказать и показать, но и научить ученика мыслить, привить ему навыки практических действий. Я считаю, этому могут способствовать эффективные методы и приемы обучения.

Методы обучения – система последовательных, взаимосвязанных действий учителя и учащихся, обеспечивающих усвоение содержания образования, развитие умственных сил и способностей учащихся, овладение ими средствами самообразования и самообучения. Методы являются одним из механизмов, способов осуществления педагогически целесообразного взаимодействия преподавателя и учащихся. Сущность методов обучения рассматривается как целостная система способов, в комплексе обеспечивающих педагогически целесообразную организацию учебно-познавательной деятельности учащихся. Таким образом, понятие метода обучения отражает во взаимосвязи способы и специфику обучающей работы преподавателя и учебной деятельности учащихся, по достижению целей обучения [2, с.3].

Эффективные методы обучения – это методы, которые побуждают учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Особенности таких методов обучения состоят в том, что в их основе заложено побуждение к

практической и мыслительной деятельности, без которой нет движения вперед в овладении знаниями.

Прием обучения – это элемент метода, его составная часть. Для каждого этапа урока использую наиболее эффективные методы и приемы, позволяющие решать конкретные задачи. На уроках русского языка и литературы можно использовать ряд педагогических приёмов и методов, позволяющих формировать языковые, коммуникативные и когнитивные навыки.

Хочу оценить эффективность приема “Фантастическая добавка”. Это универсальный приём, направленный на привлечение интереса к теме урока. Он предусматривает перенос учебной ситуации в необычные условия или среду. Можно перенестись на фантастическую планету: «Мы сегодня отправимся на остров «Творчество»), перенести литературного героя в современное время; или отправиться в интеллектуальное путешествие.

Прием «Отсроченная отгадка» помогает в начале урока вызвать интерес к теме, когда предлагаем загадку, отгадка к которой является ключиком для расширения понимания. В начале урока я объявляю, что разговор наш пойдёт о творчестве писателя, вот только нужно предложить фрагменты из произведений по программе предыдущих классов и назвать автора. Ученикам были предложены фрагменты из произведений К.Г.Паустовского, напечатанные на слайдовой презентаций, без указания имени писателя.

Трудным, но важным этапом урока является целеполагание. Такие методы, как: "Шкала развития" и "Лестница успеха" позволяют учителю лучше узнать потребности каждого ученика, а полученную информацию использовать в дальнейшей практике для осуществления компетентностного подхода к обучающимся. Преимуществом данного метода для детей является то, что может помочь в определении целей обучения, сложностей в пониманий, применении, ожидаемых результатов и т.д.

Актуализировать знания учащихся, подвести учащихся к выводу по новой теме урока помогают следующие методы и приемы: «Карта событий» + «Динамический круг».

Стратегия «карта событий» дает возможность разделить текст на несколько смысловых частей и определить сюжетную линию рассказа. При изучении рассказа В.П.Астафьева «Белогрудка», анализируя текст, обучающиеся смогут определить причину, следствия действий персонажа и чувства отчаяния куницы. Данный метод также помогает выделить главные события рассказа, создать небольшое сообщение по типу повествования или рассуждения, позволяющее передавать причину действий персонажа.

Очень эффективным методом является «Лошадь и жокей» и пользуется большим спросом у учеников. Класс нужно разделить на две группы: «жокеев» и «лошадей». Первая группа получает карточки с вопросами, вторая – карточки с правильными ответами. Каждый «жокей» должен найти свою «лошадь». Этот прием применим даже на уроках изучения нового материала. Единственный минус – создание шума в классе, так как учащиеся одновременно ходят по классу. Процесс требует определённой сформированности культуры поведения, системное применение метода сможет помочь решению данной проблемы.

В практике использую прием «Список». При изучении новой темы дети составляют список известной информации. В течение трёх минут учащиеся записывают всё, что они знают по теме урока. Важно писать всё, что придёт на ум, не имеет значения, соответствует ли содержанию то, что записали, или нет. В совместном обучении идет обсуждение и систематизация информации.

Интересным и увлекательным считают дети «Морфемный конструктор». Какое получится слово, если от слова подрос взять приставку, от слова снежинка взять корень, от слова будильник взять суффикс, от слова день взять окончание. (Подснежник)

При открытии нового знания важно, чтобы учащимся было интересно проработать новый материал. Как же это можно сделать?! Конечно, при помощи эффективных методов! Для работы над темой урока использую метод «Ульи» - обсуждение в группах. Смысл этого

метода заключается в попытке систематизировать имеющиеся знания по той или иной проблеме и дополнить новыми. Данный метод используется на разных этапах урока.

При закреплении изученного материала использую различные методы, среди которых можно отметить: «Карусель», «Собери урожай», «Синквейн» и др.

Используя «карусель» дети работают в группе. Формулируются проблемные вопросы по количеству групп. На партах подготовлены цветные маркеры, листы А4 с написанными на них вопросами. По сигналу учителя листы передаются по часовой стрелке. Учащиеся совместно дают ответ на каждый проблемный вопрос, не повторяясь.

На этапе самостоятельной работы с самопроверкой я использую следующие приёмы: «мини-проект», концептуальные таблицы, ментальные карты и другие графические органайзеры.

На этапе рефлексии можно применить следующие методы и приёмы:

1. «Незаконченные предложения» типа: На уроке русского языка и литературы я испытываю такие чувства, как ...

- Я думаю, что уроки проходят ...
- Больше всего на уроках русского языка и литературы я люблю….
- Мне не очень нравится…

2. «Мудрый совет».

Группа пишет в конце урока «совет» детям, которые еще не совсем поняли тему урока. Совет анализируется группой.

Эти методы помогают эффективно, грамотно и интересно подвести итоги урока. Для учителя этот этап очень важен, поскольку позволяет выяснить, что ребята усвоили хорошо, а на что необходимо обратить внимание на следующем уроке.

У данных методов и приёмов есть свои плюсы и минусы.

Творческая активность личности по отношению к внешнему миру как раз в том и заключается, что предмет внешней данности не просто копируются, отпечатываются в сознании, но преобразовываются и видоизменяются, посредством превращения в идеальные образы для субъекта[3, с.143].

В процессе обучения знания особым образом преобразовываются в творческую активность учащихся, вовлекаясь в систему их жизненных интересов и ценностей. Но надо подчеркнуть, что не всякое знание становится частью духовного мира молодых людей, а лишь те, которые отвечают их интересам, мировоззренческим ориентирам, уровню развития их интеллекта, а также адекватно отражающие сложившуюся в обществе ситуацию. Например, сегодняшняя молодежь в большинстве своем проявляет интерес к знаниям из области юриспруденции и экономической теории, но меньше увлекается дисциплинами гуманитарными. Это объективно существующая в общественном сознании тенденция, которую необходимо учитывать в педагогической деятельности. Вероятно, причина этого явления кроется в тех социальных процессах, которые мы наблюдаем на сегодняшний день.

«Школа должна развиваться, - пишет П.Ф. Каптерев, - в связи с жизнью, отвечать на ее запросы, помогать обществу достичь улучшения в его складе, жизни и деятельности» [4, с.169].

Эффективные методы и приемы обучения помогают развивать мотивацию к обучению и наилучшие стороны ученика, развивают интерес к предмету, позволяют активизировать процесс развития у учащихся коммуникативных навыков, учебно-информационных и учебно-организационных умений. Использование данных методов обучения позволяет обеспечить эффективную организацию учебного процесса и повысить качество образования. А применять ее или нет, это уже дело учителя и его творчества.

«Педагог не тот, кто учит; такого народу на свете полно. Педагог тот, кто чувствует, как ученик учится. У которого в голове и светло - потому что он учитель, и темно – потому что он ученик. Только понимая, чувствуя эту темноту, можно пробиться через неё и вывести ребёнка к свету - осветлить его ум, просветить его» [2, с.3]. Эти слова С. Соловейчика еще раз как бы напоминают о предназначении учителя, могут служить постулатом преподавания.

Также глубокое воздействие оказывают слова, сказанные великим учителем-просветителем В. А. Сухомлинским: «Страшная это опасность – безделье за партой, безделье шесть часов ежедневно, безделье месяцы и годы. Это разрушает морально, калечит человека ... Все наши замыслы, поиски и построения превращаются в прах, если нет у ученика желания учиться» [5, с.78]. Мне кажется, эти слова объясняют низкие результаты обучения детей не природной их бездарностью, а примитивными методами обучения.

Таким образом, знания являются не только стержнем всякого сознания, но и необходимым фактором развития творческого потенциала личности. В настоящее время, в связи с изменениями в сфере общественных отношений, существует необходимость адекватных изменений и в сфере образования. В связи с этим становится актуальной проблема формирования творчества в процессе обучения. Эффективные методы и приемы делают урок интересным, ярким, помогают увлечь ребят своим предметом, создают на уроке ситуацию успеха для ученика, позволяют ребятам работать творчески, познавать предмет на максимальном для каждого уровне успешности.

Список источников и литературы

1. Воронцов А. Б., Чудинова Е. В. Учебная деятельность. М., 2004. – С. 244
2. Дейкина А. Д. Новации в методике преподавания. Русский язык в школе, № 3, 2002 г.
3. Спиркин, А.Г. - О творческой силе человеческого разума /А.Г. Спиркин. Послесловие. //Наука и творчество. – М.: Прогресс, 1979. – с.143
4. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1982. - С. 169
5. Сухомлинский В.А. О воспитании. - М.: Политическая литература, 1988.- С.78

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ ТИІМДІ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Альжанова Кундыз Жолдыбаевна,
математика пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
Ұлытау облысы, Сәтбаев қ.,
«№27 жалпы білім беретін мектебі» КММ

Аңдатпа: Қашықтықтан оқытуда ақпараттық — коммуникациялық технологияларын білім беру үдерісінде қолдану — оқушылардың оқу тиімділігін және сапасын арттыруға бағытталған. Математика сабағында қашықтықтан оқыту кезінде тиімді цифрлық ресурстарды қолдану оқыту сапасын бақылаудың және диагностикасының жаңа деңгейіне көшуге мүмкіндік бере отырып, оның көрнекілігін және белсенділігін айтарлықтай арттырады. Бұл мақалада қашықтықтан оқытудаға цифрлық ресурстардың математика сабағында пайдалану тиімділігі және оның мүмкіндіктері мен негізгі мәселелері қарастырылады.

Аннотация: Использование информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе при дистанционном обучении направлено на повышение эффективности и качества обучения студентов. Использование эффективных цифровых ресурсов при дистанционном обучении на уроке математики существенно повышает его наглядность и активность, позволяя перейти на новый уровень контроля и диагностики качества обучения. В данной статье рассматривается эффективность использования цифровых ресурсов для дистанционного обучения на уроках математики, а также его возможности и основные проблемы.

Annotation: The use of information and communication technologies in the educational process in distance learning is aimed at increasing the efficiency and quality of students' learning. The use of effective digital resources during distance learning in the mathematics class significantly increases its visibility and activity, allowing to move to a new level of monitoring and diagnosis of the quality of teaching. This article examines the effectiveness of the use of digital resources for distance learning in the mathematics classroom, as well as its possibilities and main issues.

Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттық білім ортасы, қашықтықтан оқыту, электрондық оқыту құралдары.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, информационная образовательная среда, дистанционное обучение, электронные средства обучения

Keywords: information and communication technologies, information educational environment, distance learning, electronic learning tools.

Цифрландыру үрдісі, мінсіз білім беру үдерісі мен сапасына әсер етеді. Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғырту өзектілігі әлеуметтік функциясының маңыздылығы – білімді өндіру және түрлендірумен негізделеді, олар қазіргі қоғамдағы еңбек бөлінісінде шешуші рөлді атқарады. Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғыртудағы барынша табыстылыққа тек егер білім беру саясатына негізделген барлық бағдарламалық қондырғылар әлем тәжрибесімен жиналған оң әлеуеттен барлық мүмкін болатынды өзіне жинай алса ғана қол жеткізуге болады.

Білім беру процесіне цифрландыру жүйесі өте қажет екендігі пандемия кеңінен белең алған кезде байқалды. Бүкіл әлемнің білім беру жүйесі үшін ауыр сынаққа айналды. Балалардың мектеп қабырғасында дәстүрлі форматта білім алуы мүмкін болмай қалды. Адамзат мұндай жаһандық проблемамен алғаш рет бетпе-бет кездесті.

Пандемия уақытында қабылданған шаралар қазақстандық мектептер үшін де жаңа әрі күтпеген жағдай болды. Білім алушылардың басым көпшілігімен бір мезгілде стримингтік байланыс ұйымдастыруға жағдай жасайтын отандық IT-платформалардың болмауы, цифрлық білім беру контентінің және Интернет арқылы сабақ өткізу үшін толыққанды бағдарламалық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі байқалды.

Бүгінде еліміздің білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі күннен-күнге артып келеді. Осы орайда әлемдік тәжірибеде қашықтықтан білім берудің орны ерекшеленіп тұр.

Қашықтықтықтан оқыту - білім, білік дағдыларды алу үрдісі, бұл кезде оқыту процедураларының тұтас немесе белгілі бір бөлігі мұғалім мен оқушының территориялық алшақтығына қарамастан жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асырылады.

Қашықтан оқытудың білім саласындағы мақсаты**:** білім берудің біртұтас ақпараттың жүйесін құру арқылы оқушылардың білім деңгейін көтеру.

Қашықтықтан оқытудың **артықшылықтары:**

- технологиялылығы яғни қашықтықтан оқыту BilimLand, Kundelik Kz, Daryn.online, Microsoft TEAM, Google ClassRoom.заманауи бағдарламалар мен техникалық құралдарды пайдаланудың арқасында тиімді.

- қолжетімділік пен ашықтық, оқушыға үйден шықпай-ақ оған ыңғайлы уақытта оқуға мүмкіндік беріледі.

Еркіндік, икемділік, жекелей сапалы білімге қол жеткізу. Бір күн ішінде оқушыларды оқытудың жеке кестесі, әрбір күнге оқу тапсырмасын алу әдістері мен құралдары және оларды оқушы үшін ыңғайлы уақытта орындау, электрондық журналдар немесе мұғалім белгілеген басқа да қолжетімді байланыс түрлері, соның ішінде мессенджерлер арқылы кері байланыс ұсыну сияқты мүмкіндіктер пайда болады. Мұндай форма өзін-өзі жетілдіру дағдыларын дамытады.

Мұндай оқытудың артықшылығы - оның әмбебаптығы. Кез келген уақытта оқушы өз білімімен айналыса алады. Сіз уақытты өзіңіздің қажеттілігіңізге қарай жоспарлай аласыз. Біздің бүгінгі білім беруімізде ең бастысы - бұл нәтиже. Сондықтан алдымен қашықтықтан оқытуды қашан өткізетініңізді анықтап, оқушылармен қалай жұмыс істейтініңізді ойластырыңыз. Осы орайда оқыту платформасын таңдап, оқушылармен нақты уақыт режимінде онлайн-кездесу ұйымдастыратын сервистерді, бағдарламалық жасақтамаларды таңдау маңызды.

Қашықтықтан оқытуда математика сабағында қолдануға болатын кейбір бағдарламалық жасақтамаларды атап кетуге болады. Мысалы, MATLAB, MathCad, кестелік бағдарлама MS Excel және т. б. Бұл бағдарламалар статистикалық есептеулер жүргізуде және компьютерлік модельдеуде, математикалық тапсырмаларды шешуде сәтті түрде қолдануға болады. Осы бағдарламалардың көрнекті мүмкіндіктерінің арқасында есептеулер кезінде:

– Уақыттың едәуір үнемделуі байқалады, соның арқасында стандартты әдіснамамен салыстырғанда бір тақырып бойынша көбірек тапсырмалар қарастырылуға;

– Көптеген оқу бағдарламаларының ерекшелігі — оқушыларға қателіктерін көруге, талдауға және түзету енгізуге;

– Оқушылардың болашақта қате жіберу ықтималдығын азайтуға мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру үшін нақты уақыт режимінде онлайн-сабақ ұйымдастыратын сервистерді ұсынамын:

Zoom zoom.us/

Бейнеконференциялар мен вебинарларды өткізуге арналған сервис. Тегін нұсқада 40 минутқа дейін және 100 адамға кездесулер өткізуге болады. Оқушылар кездесуге телефон арқылы немесе компьютер арқылы қосыла алады. Кездесудің әрбір қатысушысы дауыстап сөйлеуге, бейнематериалды көрсетуге және экранды кеңейтуге мүмкіндігі бар. Математика сабағында мәтінді есептерді шығаруда оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында топтарға бөліп те оқытуға болады.

Facebook Live

Facebooktан тікелей бейне хабар тарату. Live трансляцияларды іске қосып, онлайн сабақ өткізуге болатын сыныптың жабық тобын жасаңыз. Бұл тегін және уақыт бойынша шектеулер жоқ.

Instagram Live

Instagram арқылы бейне трансляция. Егер оқушылар сізге қосылып тұрған болса, онда олар эфирге шығу туралы хабарлама алады, сіз трансляцияны өз аккаунтыңызда жүргізе аласыз. Немесе сыныпқа жабық аккаунт құру арқылы онлайн кездесулер жүргізуге болады.

WiziQ www.wiziq.com/

Онлайн-оқытуды ұйымдастыру сервисі. Оқушылар қосылатын сынып құрылады. Мұнда қарым-қатынас жасауға, тапсырмалар мен хабарландырулар жариялауға және онлайн-кездесулер жүргізуге болады. Бейне кездесуге тегін нұсқада тек 10 қатысушы ғана қосыла алады. Бұл толық құрамды сыныптарды оқытқанда қолайсыз болады.

Periscope

Тікелей эфир өткізуге арналған қосымша. Оқушылар сіздің трансляцияңызды көру үшін, оларға осы қосымшаны телефонға орнатып, аккаунт жасау керек.

Skype

Бейнеконференция өткізуге арналған сервис. Әрбір оқушының Skype аккаунты болуы керек. Сынып тобы құрылады және белгілі бір уақытта топтың барлық қатысушылары қосылатын қоңырау соғылады.

Оқу мазмұнын беруге болатын сервистерді қарастырып өтейін.

Бейне: бейнені камераға (мысалы, телефонға) жазу немесе компьютердің экраны арқылы жасауға болады.

Screencast-O-Matic https://screencast-o-matic.com

Скринкаст (монитор экранынан бейне), веб-камера арқылы бейне жасауға немесе веб-камера экран мен суретті бір уақытта жазуға мүмкіндік береді. Бейнежазбаның уақыты 15 минуттан аспауы керек және компьютерге сақталады немесе YouTube-да жарияланады. Экранға бейне түсіру шеңберін қажетті өлшемге дейін өзгертуге болады. Жазбаны кідіртуге қойып, экрандағы жақтаудың орнын өзгертуге болады.

Бұл сервистің көмегімен: техникалық оқытуды жазуға (бағдарламалармен және сервистермен жұмыс істеу жөніндегі нұсқаулықтар), тақырыптың түсініктемесін, мысалдардың шешімін жаттығуларды жазуға (сабақ, дәріс) болады.

Google құжаттарындағы жұмыс парақтары

Google құжаты арқылы оқу материалын жасап, оқушыларға рұқсат беріңіз. Олардың әрқайсысы өзі үшін көшірмесін жасайды, түсініктеме беру құқығымен мұғалімге рұқсат береді. Жұмысты жеке немесе жұппен орындай алады. Осылайша, балалардың жұмысын бақылау және оларға бағыт-бағдар беруге ыңғайлы.

Edpuzzle https://edpuzzle.com/

Edpuzzle көмегімен мұғалім интерактивті бейнелерді жасай алады. Осы бейнематериалға бір дұрыс жауап нұсқасымен викторина қосуға немесе ашық сұрақтар, аудио, мәтіндік пікірлер немесе аудиотректер форматындағы пікірлер жасай алады. Бейне YouTube, Vimeo, National Geographic сияқты түрлі веб-сайттарға қосылады.

Edpuzzle-да сынып құрылады және мұғалім оқушылардың бір тақырып шеңберіндегі оқу материалына бақылау жасай алады.

Өзін-өзі тексеруге арналған тесттер

Осы сервистердің көмегімен оқушылар тақырып бойынша өзінің қаншалықты түсінгенін тексере алады.

LearningApps https://learningapps.org/ - бұл өзін-өзі тексеру үшін түрлі қосымшаларды (рұқсаттамалары бар мәтін, викториналар, жіктеу, интерактивті бейне және т. б.) жасауға мүмкіндік беретін қарапайым қызмет түрі.

Kubbu http://www.kubbu.com - кез келген оқу пәндері бойынша интерактивті тапсырмалар.

Quizlet https://quizlet.com / - кез келген оқу кезеңінде немесе кез келген оқу пәніне пайдалануға болатын флешкарттар мен ойындар жасауға мүмкіндік беретін сервис. Quizlet көбінесе шетелдік сөздерді зерттеу қызметі ретінде қарастырылады.

H5P h5p.org - өзін-өзі тексеру үшін әртүрлі деңгейге байланысты интерактивті тапсырмалар жасауға болатын платформа. Тапсырмалар оқушыларға сілтеме бойынша беріледі.

Мониторинг

Мониторингті оқу процесін бақылау деп түсінемін сондықтан, бұл жерде оқушылардың тапсырмаларды орындау барысын бақылауға көмектесетін сервистерді көрсетемін.

Жылжыту кестесі. Google кестелерінде оқушылар аттарын (қатарларды) және оқушылар жасауға тиіс тапсырмалар/қадамдар тізімін енгізетін кестені жасаңыз. Оқушыларға редакциялау үшін рұқсат беріңіз. Олар осы кестеге кіреді және тапсырманың орындалуын белгілейді. Тапсырманы орындау оңай немесе қиын болғанын жасыл, сары немесе қызыл түспен белгілеу мүмкіндігін пайдаланып көрсете алады.

Google-құжаттардағы жұмыс - оқушылар Google құжаттарында тапсырмалар бойынша жеке немесе жұппен жұмыс істей алады. Мұғалім оқушының тапсырма бойынша алға жылжуын қадағалап, тапсырманың орындалуына түсініктеме бере отырып, оқушыны бағыттай алады.

Teacher.Desmos https://teacher.desmos.com - математика мұғалімдері үшін өте тиімді. Оқу материалын жасауға, мониторинг жүргізуге, өзін-өзі тексеруге, кері байланысты орнатуға бұл ортаның сандық құралдарының барлығы сәйкес келеді. Математика мұғалімі интерактивті тапсырмаларды әзірлейді, содан кейін оқушыларға жұмыс істеуге мүмкіндік береді және олардың іс-әрекетін нақты уақыт режимінде бақылайды.

Classtime https://www.classtime.com/ - бұл платформаның ұраны-оқушылармен жұмыс істеу үшін мұғалімдерге көп уақыт. Әр түрлі типтегі интерактивті материалды (викторина, шындық/өтірік, жіктеу, сұрыптау, мәтінді бөлу) және оқу процесін мониторингілеу үшін ыңғайлы сервис.

Математиктер үшін Latex кіріктірілген функциясын пайдаланып математикалық формулаларды жазуға болады.

Formative https://goformative.com - Formative - нақты уақыт тәртібінде оқушылардың жұмыс процесін қадағалауға, кез келген уақытта олардың жұмысына түсініктеме беруге және конструктивтік кері байланыс қалдыруға мүмкіндік беретін қалыптастырушы бағалау құралы.

Осы құралдың көмегімен мұғалім оқу материалын жасайды, онда мазмұн (сурет, мәтін, ақ тақта, бейне және embed енгізілген коды); тапсырма (сұрақ-жауап, қысқа жауап қосу, толық жауап қосу, өз жұмысын көрсету, бірнеше дұрыс жауаптарды таңдау, шындық/өтірік); қосымша сұрақтар (аудио жауап қосу, жіктеу және бірізділікті орнату), бірақ бұл опция тек ақылы нұсқада жұмыс істейді.

Кері байланыс

Сіздің оқушыларыңыздан кері байланыс алатын сервистер.

Wizer http://app.wizer.me **-** Wizer көмегімен сіз интербелсенді тапсырмаларды қамтитын және мұғалімге тез жауап беруге мүмкіндік беретін дизайн бойынша керемет әдемі жұмыс парақтарын жасайсыз.

Direct Poll https://strawpoll.de - бұл сервисте санаулы секундта сауалнама жасауға болады. Оны оқушылардан кері байланыс алу үшін пайдаланыңыз. Сұрақтар рефлексивті, оқу немесе дауыс беруді өткізу мақсатында құрылуы мүмкін.

Google Form - формалар арқылы оқу тестін, кері байланыс нысанын және сауалнаманы жасауға болады (сауалнама кезінде осы сервис мектебіміздің оқушыларына ыңғайлы болғаны анықталды).

Quizizz http://quizizz.com - викториналарды жасауға арналған сервис. Оқушылар викторинадан өтеді, ал мұғалім әр оқушы бойынша нәтижені көреді.

Kahoot-Kahoot арқылы да викториналар жасалады. Еліміздегі карантинге байланысты әзірлеушілер Премиум пакетін тегін пайдалануды ұсынды. Оларды да пайдаланып көріңіз.

Оқытуға арналған платформалар.

Сіз өзіңізге ыңғайлы кез келген платформаны пайдалана аласыз.

Google Classroom https://classroom.google.com/

Google Sites https://sites.google.com/

Бұл платформалар арқылы оқу материалдарын орналастыру, талқылау жүргізу, кері байланыс алу және ұсыну, яғни оқу процесін құру ыңғайлы.

Мысалы, facebook тобына бүкіл сынып оқушылары қол жеткізе алады және оқушылармен байланыста болуға, онлайн-сабақтар өткізуге тиімді.

Мен сабақта қашықтықтан оқу жұмысын ұйымдастыруға байланысты барлық маңызды аспектілерді қозғауға тырыстым. Қандай формада оқысада оқушыларымызды білім байлығымен қаруландыру, өз бетімен білім алуға дағдыландыру біздің мақсатымыз. Қазақстанды дамыған 30 елдің қатарына жеткізетін – білім. Ғылым мен техниканың күн санап өсуіне байланысты педагогика ғылымының теориясы мен оқыту үрдісі де түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Соған орай оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Орта білім беру мазмұнын жаңарту бүгінгі күннің талабы болғандықтан, осы талап деңгейінде жұмыс атқару әр ұстазға жүктелер үлкен міндет, үлкен сын деп білемін. Оқудың табыстылығы оқушының өзіне байланысты. Қашықтықтан оқыту жемісті болсын.

Әдебиеттер тізімі

1. Шапиро, К. В. Алгоритм внедрения дистанционного обучения в каждой школе / К. В. Шапиро. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2016. — № 19.1 (123.1). — С. 45-49. — URL: https://moluch.ru/archive/123/32614/ (дата обращения: 30.04.2020).
2. Нағымжанова Қ.М. Инновациялы-креативті технологиялар. - Өскемен, 2005
3. Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару: әдіст. құрал/құраст. Ж.А.Жартынова, В.Н.Ким, Т.Б.Корнилова және т.б. – Алматы, 2014.-128б.
4. Әлімов А.Қ. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері – Алматы, 2013.
5. Мартиросян Л. П. Информатизация математического образования: теоретические основания; научно-методическое обеспечение: монография. М.: ИИО РАО, 2009. 236 с.
6. Бойков, А.Е. Методика профилактики информационной зависимости школьников в курсе ОБЖ (5 класс) / А.Е. Бойков // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2014. № 4 (110). С. 10-16.
7. Сафонов В. И. Организация подготовки учителей математики к использованию информационных технологий // Казанский педагогический журнал, 2008. № 2. С. 98–104.

«ОҚЫТУДЫҢ ҮШ ӨЛШЕМДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕСІ» ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУ

Баймуханова Жансая Муратбековна,
«№27 жалпы білім беретін мектебі» КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада Ж.А. Қараевтың «Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі» педагогикалық технологиясының тиімділігі жайында жазылған. Блум таксономиясы негізінде құрылған үш деңгейлі тапсырмаларды ағылшын тілі сабағында қолдану үлгісі ұсынылады.

Аннотация: В этой статье рассказывается об эффективности педагогической технологии Ж.А. Караева «Трехмерная методическая система обучения». Предлагается пример использования на уроках английского языка трехуровневых заданий, построенных на основе таксономии Блума.

Abstract: This article describes the effectiveness of Zh.A. Karaev's pedagogical technology "Three-dimensional methodical learning system". Example of using three-level tasks of English lesson based on Bloom's taxonomy is offered.

Тірек сөздер: Блум таксономиясы, деңгейлік тапсырма, ашық журнал, фунционалдық сауаттылық, критериалды бағалау.

Ключевые слова: Таксономия Блума, уровневое задание, открытый журнал, функциональная грамотность, критериальное оценивание.

Key words: Bloom's taxonomy, level task, jpen journal, functional literacy, criterion-based assessment.

«Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі» педагогикалық технологиясы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясының бас ғылыми қызметкері Ж.А. Қараевтың 1994 жылы қорғалған докторлық диссертациясының туындысы. Алғаш рет 1995 жылдан 2000 жылға дейін «Ақжелкен» жекеменшік мектебінде технология сынақтан өтті. 2008 жылы «Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ҮӘЖ орталығы» жекеменшік мекемесі ашылды. Бұл технологияның өмірге келгеніне биыл 29 жыл толып отыр.

«Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі» педагогикалық технологиясын оқу үрдісіне енгізу **білім сапасын көтеруге, нәтижеге бағытталған білім беруді**, оқушының **оқу жетістігін әділ бағалауға**, **өз бетімен білім алуға** қабілетті мектеп түлегін қалыптастыруға ықпал етеді.

«Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі» педагогикалық технологиясының **негізгі мәні** (квинтэссенциясы) мен **айрықша ерекшелігі** – әр тақырып бойынша әр оқушының оқу жетістігі бағаланады. Ол үшін міндетті түрде барлық тақырып бойынша әр оқушымен сабақтың соңында кері байланыс (III кезең – нәтижеге бағытталған бөлімде) жүргізіледі.

Дәстүрлі оқытуда да, инновациялық технологияларда да, сабақ барысында берілетін тапсырмалардың **қарапайымдылығы** немесе **күрделілігіне** көңіл бөлінбей, олар тек **дұрыс орындалса** болды – «4» пен «5» қойыла береді және әр тақырып бойынша бірнеше ғана оқушы бағаланады. Тапсырмалар күрделілік дәрежесіне сәйкес бағалану қажет, яғни тапсырманың сапасы өлшенеді (квалиметриялық амал негізінде: квали – сапа, метрия – өлшеу); [1]

Білім беру жүйесін технологияландырудың **өзектілігі.** Технологияландырудың басты **мақсаты** және **ерекшелігі**:

- оқытудың тиімділігін, нәтижелілігін қамтамасыз ету және сапасын арттыру.
- әр оқушы пәннің әр тақырыбы бойынша нәтижеге жетіп отырады, нәтиже сапаны анықтайды. Сапа қалай анықталады:

$$\text{Сапа} = \frac{\text{нәтиже}}{\text{мақсат}} * 100\ \%; \qquad С = \frac{Н}{М} * 100\ \%;$$

Мысалы: 1 оқушының тоқсан бойынша білім сапасын есептеу үшін барлық жинаған балының арифметикалық ортасын (нәтиже), мақсатқа бөліп, 100 %-ға көбейтеміз.

$$С = \frac{7б}{10} * 100\ \% = 70\%;$$

10б

- бағалау қосу әдісімен әділ бағаланады.
- мұғалімдер шығармашылықпен айналысады**.**

ҮӘЖ педагогикалық технологиясы екі бөлімнен тұрады:

а) белсенді және интерактивті әдістерді, сыни тұрғыдан ойлау технологиясын қолдана отырып, топтық түрде зерттеушілік әдіспен оқыту жүзеге асырылатын синектикалық бөлім;

ҮӘЖ - дің **СИНЕКТИКАЛЫҚ** бөлігі. Жаңа тақырыпты өз бетімен меңгерту. Оқушылар II кезеңде топтық жұмыс үстінде бірін-бірі жақсы зерттеп, өзара адал жұмыс жасауға ұмтылады, бейімделеді, дискуссия барысында тілдері дамиды, нашар оқитын оқушылардың жолдастарының алдында жауапкершілігі арта бастайды, бірте-бірте бойындағы қабілетіне қарай тиісті деңгейіне көтеріліп, қатарға қосылып кетеді. Ең бастысы әр оқушының кем дегенде бір пәнге болса да қызығушылығы оянады. Мүлде қабілетсіз бала болмайтыны баршамызға аян ғой, оларды дамыту, барлық оқушыларды ерте кәсіби бағдарлау (5-6 сыныптан бастап) мәселелері шешіледі. Жоғарғы 4 деңгейде жүрген (лицей, гимназия материалдарын, олимпиадалық тапсырмаларды, әр тақырып бойынша жылдың соңында қорғалатын ғылыми жобалардың фрагменттерін орындай алатын) белсенді оқушыларға айналады. Озат оқушылар үшін мұғалімнің басшылығы олардың өзін-өзі басқаруына ауысады. Сөйтіп дарындылар анықталады.

б) нәтижеге бағытталған бөлім, оқушы деңгейлік тапсырмаларды өз бетінше орындай отырып, бірінші бөлімде алған білімдері мен дағдыларын пайдаланады.

ҮӘЖ-нің нәтижеге бағытталған II бөлімі. III деңгейлік тапсырмалар:

1) оқушылардың білім сапасы көтеріледі, олар әрбір пән бойынша мемлекеттік стандарт деңгейінің ең аз қажетті көлемін (1-деңгейде) 100 пайыздық үлгеріммен қамтитынына кепілдік алады;

2) қабілеті жететін пәндерден жоғары деңгейлерге дейін жете алатын болады;

3) әр оқушыға үй жұмысы жеке басының қабілетіне сәйкес сараланып берілетін болады (мектепте орындап бастаған деңгейлік тапсырмаларды үйде қабілеті жеткенше аяқтап келу мүмкіндігін алу арқылы). Сол арқылы артық жүктемені жою мәселесі шешімін табады;

4) дарынды балалар дер кезінде анықталып, дами алады;

5) оқыту сапасының мониторингісі және диагностикасы, оқушы білімін бағалаудың әділеттілігі қамтамасыз етіледі;

6) оқытуда ақпараттық технологиялар тиімді пайдаланылады;

7) «Психосақтаушы технология» баланың оқу материалын қабылдау ерекшеліктері, оқу материалын меңгерту кезінде шамадан тыс жүктеме беріп, әбден шаршататын эмоционалдық, жүйкелік ауыртпалықты болдырмау ескерілген; [2]

Деңгей	**Критерийлер**	**Оқу жетістігінің ең жоғарғы өлшемі**
1 деңгей	Білімі: тек ақпараттық сипаттағы мазмұнды «біледі», қайтадан айтып бере алады. Біліктілігі: өзгертілген жағдайда «қолданады»	5 балл, немесе «сынақтан өтті»
2 деңгей	Білімі: а) ақпараттың себеп-салдарын «түсінеді», б) «алдау» жұмыстарын жасай алады. Біліктілігі: «Қолдану» (өзгертілген жағдайдағы) біліктілігін бағалау тапсырмалары және оқулықтан немесе басқа ақпарат көздерінен «Талдау» «Жинақтау» шағын мақсаттарын қамтитындай күрделі тапсырмалар.	+ 3 балл = 8 балл
3 деңгей	Тақырып бойынша алған білім, білік дағдыларын нақты өмірдегі мәселелерді шешу кезінде «Қолдануға» арналған тапсырмалар.	+ 1 балл =9 балл
4 деңгей	Олимпиада, ғылыми жоба тапсырмалары, реферат жазу, стандарттан жоғарғы – 4 деңгей тапсырмасы болады. Оқушы өздігінен зерттеушілік әдістің амалдарын (білу, түсіну, талдау, жинақтау, қолдану, баға беру) пайдалана отырып жаңалыққа қол жеткізеді.	+ 1 балл = 10 балл

	Ғылыми жобалардың нәтижелері тоқсан немесе оқу жылының соңында 10 балдық жүйемен бөлек бағаланады.	
	Барлығы:	**10 балл**

Әр пән бойынша оқушының оқу жетістігін өлшейтін бағалау критерийлері

Баллды бағаға айналдыру шкаласы:
9-10 балл – бағасы «5» (92%-100%);
7-8 балл - «4» (58%-83%);
5-6 балл - «3» (42%-50%);
5 баллдан төмен – «сынақтан өтпеді» («2» қойылмайды, себебі әр оқушы сынақтан өтуге міндетті)

Назарларыңызға осы педагогикалық технология негізінде ағылшын тілі пәнінен «Unit revision «Daily life and shopping» тақырыбында 8 сынып оқушыларына арнап құрастырылған тапсырмаларды ұсынамын.

III кезең
Нәтижеге бағытталған бағалау бөлімі
(10 балдық критериалды бағалау жүйесі арқылы кері байланыс жүргізіледі)
III кезең (кері байланыс – бағалау кезеңі): Жеке жұмыс. Жоғарыда меңгерген мазмұнды үш деңгейге іріктеп (әр деңгейдің білімділік, біліктілік, яғни құзыреттілік деңгейін анықтайтын тапсырмалар) оларды біртіндеп орындату арқылы балл жинату барысында оқушының құзіреттілік деңгейін анықтап, әділ бағалау жүзеге асырылады. Бұл тапсырмаларды оқушылар сабақтың соңына дейін қалған 15 минуттың 12 минутында орындайды + 3 минут қорытынды жасалады.
Қалған тапсырмаларлы үйде аяқтап келеді. Қортынды балл саны дәстүрлі бағаға айналдырылып, келесі сабақтың басында сынып журналына қойылады, мониторингке тіркеледі.

I – оқушылық міндетті деңгей (5 балл - бағасы «3»)

1-қадам – (жеке жұмыс) теория бойынша «Білу» критерийінің индикаторларына сәйкес (тақырып мазмұны бойынша кім?не? қандай? қалай? нені? қашан?не істеді сияқты сұрақтарға жауап беретін толық ақпараттар іріктелініп, II кезеңдегіге қарағанда керісінше қойылады)

Жоғарыда берілген «Білу» шағын мақсаты бойынша берілген сұрақтарды пайдаланып, бірнеше тапсырма дайындаңыз.

Task 1. Read the words. Classify them into 2 groups: leisure activities (LA) and chores (C).
1. dust the furniture – C
2. mop the floor – C
3. vacuum the carpets – C
4. go skateboarding – LA

Task 2. Match the shops with their products or services.

T-shirt, jeans, dress, trousers etc.	C. clothes shop
Newspaper, magazines etc.	A. kiosk
Presents for friends and relatives.	D. gift shop
Cars, balls, dolls, teddy bears etc.	B. toy shop

Task 3. Translate the following words into Kazakh:
1. doing shopping – сауда жасау
2. daily life – күнделікті өмір

2-қадам (жеке жұмыс) Практика жүзінде «ҚОЛДАНУ» (II кезеңдегі 5-қадамның қарапайым тапсырмалар үлгісіндегі тапсырмалар орындалады)

«Қолдану» (үлгі бойынша) тапсырмаларын оқулықтан ең қарапайым тапсырмаларды беруге болады.
Task 4. Read the text and answer Yes/No questions.
1. Does Aidar's school break up at 3 p.m.? No
2. Does he talk with his friens in the afternoon? Yes
3. Does Aidar come back to his home straight after school? Yes

Task 5. Find the meanings of clothing size.
6 – extra small
8-10 – small

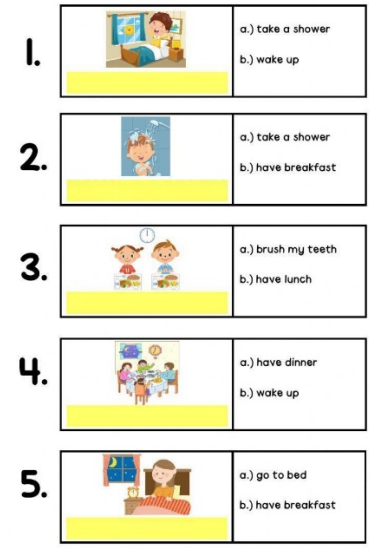
1-аралық нәтиже:
Бірінші деңгейде қалыптасқан құзіреттілік (білім, біліктілік) деңгейінің сапалық өлшемі (бірінші аралық өлшемі): – «дұрыс», «толық» деген білім сапасының түрлерімен сипатталады (Ю.К.Бабанский). Оқушының бұл алғашқы қадам нәтижесінің сандық өлшемі – бес балл = «сынақтан

<table>
<tr><td colspan="2">өтті» = «қанағаттандырарлық» білім деңгейінің өлшемі = «3» журналға қойылады, егер келесі деңгей тапсырмаларын меңгере алмаса.</td></tr>
<tr><td colspan="2">II – алгоритмдік деңгей (5 балл+3 балл = 8 балл, бағасы «4»)</td></tr>
<tr><td>1-қадам (жеке жұмыс) - теория бойынша «Түсіну» критерийінің индикаторларына (неге? неліктен? себебі? не үшін?) сәйкес сұрақтар оқушының жоғарыда берген жауаптарына қойылады (оларды тереңдету үшін).</td><td>Жоғарыда берілген «Түсіну» шағын мақсаты бойынша берілген сұрақтарды пайдаланып, бірнеше тапсырма дайындаңыз.

Task 6. Read the text again and complete the sentences:
1. I always wake up at 7 o’clock in the morning.
2. Next, I have my breakfast and read a book.
3. At school I always sit in the first bench.</td></tr>
<tr><td>2-қадам (жеке жұмыс): Практика жүзінде «ҚОЛДАНУ» критерийіне сәйкес (II кезеңдегіге 5-қадам қарапайым тапсырмалар үлгісіндегі тапсырмалардың өзгертілген жағдайдағы нұсқасы орындалады)</td><td>«Қолдану» (өзгертілген жағдайдағы) біліктілігін бағалау тапсырмаларын беріңіз.

Task 7. Write as many phrases or words about daily life as you can.
Chores, routine, to get up, morning exercise, to go to school, to come back home, breakfast, lunch, to watch TV, etc.

Task 8. Write as many phrases or words about shopping as you can.
Size, receipt, shop, shop assistant, money, cost, price, shopping centre, clothes, products, etc.</td></tr>
<tr><td colspan="2">2-аралық нәтиже:
Бірінші деңгейде қалыптасқан құзіреттілік (білім, біліктілік) деңгейінің сапалық өлшемі (бірінші аралық өлшемі): – «дұрыс», «толық» деген білім сапасының түрлерімен сипатталады (Ю.К.Бабанский). Оқушының бұл алғашқы қадам нәтижесінің сандық өлшемі – бес балл = «сынақтан өтті» = «қанағаттандырарлық» білім деңгейінің өлшемі = «3» журналға қойылады, егер келесі деңгей тапсырмаларын меңгере алмаса.</td></tr>
<tr><td colspan="2">III – эвристикалық деңгей: (5 балл + 3 балл +1 балл = 9 балл, бағасы «5»)</td></tr>
<tr><td>Тақырып бойынша алған білім, білік дағдыларын өмірдегі жағдаяттарды шешуде «қолдану».
Өмірдегі проблемалық жағдайларды шешу қабілетін бағалау (PISA және TIMSS тапсырмалары) т.б.
Рефлексия: Мұндай тапсырмалар II кезеңнің 6-қадамында, тек басқа нұсқада ұсынылады:
а) Мәтінде болып жатқан оқиғаларға байланысты өз пікірін білдіру – эссе жазу;
в) сіз қалай ойлайсыз, сабақта алған біліміңіз бен дағдыларыңыз қай жерде пайдалы болуы мүмкін</td><td>Тақырып бойынша алған білім, білік дағдыларын нақты өмірдегі мәселелерді шешу кезінде «Қолдануға» арналған тапсырмалар, оқулықтан немесе басқа ақпарат көздерінен «Талдау» «Жинақтау» шағын мақсаттарын қамтитындай күрделі тапсырмалар.

Task 9. Choose the best answers according to the pictures

1. <u>Wake up</u>
2. <u>Take a shower</u>
3. <u>Have lunch</u>
4. <u>Have dinner</u>
5. <u>Go to bed</u>

Task 10. Write an essay: “My daily life”</td></tr>
</table>

3-нәтиже:
Үшінші деңгейдің нәтижесі (түбегейлі көзделген нәтиже): алғашқы екі деңгейде жинаған 9 баллға + 3 балл =12 балл = «5» журналға қойылады. Оқушының білім сапасы білім стандарты көлемінде «дұрыс», «толық», «әрекеттілік» пен «тереңділік»-ке «жүйелілік» пен «саналылық» қосылып, барлығының жиынтығы «берік» білім болып саналады (Ю.К. Бабанский).

Әдебиеттер тізімі

1. https://karaev56.ru/
2. https://karaev.kz/
3. https://www.tarbie.kz/24765

ТЕКСТОЦЕНТРИЧЕСКИЙ ПОДХОД РАЗВИВАЕТ КОММУНИКАТИВНЫЕ И ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Бәйімбетова Гүлмира Ахылбекқызы,
учитель русского языка и литературы
средней школы №222 г. Кызылорда
Кызылординской области

Ключевые слова: текстоцентрический подход, признаки текста, коммуникативная компетентность, творческие способности, творческие задания, языковые навыки.

Аннотация: Текстоцентрический подход обеспечивает развитие личности учащегося в интеграции языковой, коммуникативной компетенций. Статья обобщает опыт работы, которые эффективно способствуют формированию навыков учащихся в различных аспектах текста.

Тірек сөздер: мәтінге бағытталған тәсіл, мәтін белгілері, коммуникативтік құзыреттілік, шығармашылық қабілеттер, шығармашылық тапсырмалар, тілдік дағдылар.

Аннотация*:* Мәтінге бағытталған тәсіл оқушының жеке тұлғасының дамуын тілдік, коммуникативтік құзыреттіліктерді интеграциялау арқылы қамтамасыз етеді. Мақалада мәтіннің әртүрлі аспектілерінде оқушылардың дағдыларын қалыптастыруға тиімді ықпал ететін жұмыс тәжірибесі жинақталған.

Keywords: text-centric approach, features of the text, communicative competence, creativity, creative tasks, language skills.

Annotation*:* The text-centric approach ensures the development of the student's personality in the integration of linguistic and communicative competencies. The article summarizes the work experience that effectively contribute to the formation of students' skills in various aspects of the text.

Принцип текстоцентризма, или изучения языка на текстовой основе - это принцип признания текста в качестве важнейшей единицы в обучении русскому языку.

Учебники нового поколения стали гораздо больше внимания уделять тексту в качестве дидактической единицы учебного материала. Традиции работы с текстом при изучении языка были заложены ещё в XIX веке классиками методики преподавания русского языка: К.Д. Ушинским, Ф.И. Буслаевым и др. Так, Ф.И. Буслаев считал основой филологического образования внимание к текстам изящной словесности (т.е. художественной литературы). В соответствии с идеями Ф.И. Буслаева на долгие десятилетия основным языковым материалом школьных учебников стали примеры из текстов художественной литературы. Из художественной классической литературы выбирались тексты для тренировочных упражнений, диктантов и изложений. Показательно, что Ф.И. Буслаев преследовал при этом не только дидактические цели, но и воспитательные, считая образцовые художественные тексты средством развития эстетического вкуса и нравственных чувств учащихся. И в современной школе текст (художественный, научный, публицистический) является средством не только обучения, но и воспитания[1].

Сегодня текстоцентрический принцип используется в различных направлениях, так как текст:

- является важнейшим средством изучения языка и приобщения к культуре;
- выступает как результат использования системы языка, на его основе усваиваются правила функционирования языка в речи;
- считается средством овладения речевой деятельностью во всех ее видах (чтения, слушания, говорения, письма).
- является средством формирования коммуникативной компетентности обучающихся, средством создания ситуаций, на основе которых осуществляется и общение, и решение учебно-ситуативных проблем.

Рассматривая характеристику текстоцентричности, можно сказать, что этот принцип обеспечивает развитие языковой личности учащегося в интеграции лингвистической, языковой, коммуникативной компетенций, отказываясь от автономного изучения языковых единиц и формирования речевых умений и навыков.

Текстоцентрический подход способствует созданию на уроках благоприятной речевой среды, вовлекая детей к активным действиям через деятельностный подход к обучению. Именно поэтому важно использовать инновационные методы и приёмы, основанные на работе с интересным текстом. Работа с художественным текстом позволяет воздействовать на формирование нравственных качеств личности ребёнка. Использование текстов научного стиля совершенствует интеллектуальные знания об окружающем мире, а предлагаемые к ним задания связываются с изучаемыми темами русского языка, направляются на стимулирование активной мыслительной деятельности детей.

В связи с этим необходимо:

- больше внимания на уроках русского языка и литературы уделять текстам различных стилей и типов речи;
- формировать умение рассуждать на заданную тему, определяя основную мысль, средства выразительности речи, явную и скрытую информацию.
- развивать творческие способности учащихся, учить взаимодействовать с текстом.

Основные признаки текста:

а) тема, основная мысль;

б) средства связи предложений и частей текста и способы их выражения.

- Типы (жанры) текстов и их композиционная форма.
- Функционально-стилевые типы текстов.
- Виды речи и формы речи [2, с.83].

Предлагаю задания, которые формируют умения учащихся в различных аспектах текста. Творческие задания как:

1. Написание текста, продолжающего основное содержание текста или фрагмента из текста, одного события и т.д.;

2. Создание самостоятельного текста-рассуждения по вопросу, поставленному в исходном тексте или формулируемому по его содержанию.

Если создание текста в первом случае можно расценивать как работу в авторском ключе, то написание текста-рассуждения предоставляет большой простор для выражения своего отношения к теме, для поиска аргументов, построения своих суждений, определения личностной позиции. Второе творческое задание даёт больше самостоятельности в выборе жанра высказывания (заметка, эссе, письмо), стиля, языковых средств. Применение творческих работ развивает логическое мышление учащихся и учит переработке материала.

В старших классах работа с текстом усложняется, становится комплексной. На уроках лучше использовать художественные и публицистические тексты, в которых раскрывается мир человеческих взаимоотношений, ставится проблема нравственного выбора. Кроме того, эти тексты должны быть образцовыми с точки зрения языка и реализации авторского замысла. Иногда можно использовать и разговорные, и официально-деловые, и

научные тексты, потому что полноценное развитие указанных выше компетенций вне этих текстов и речевых ситуаций их использования невозможно.

После общего знакомства с текстом, его проблематикой, обсуждения актуальных вопросов по содержанию предлагаем учащимся задания по разным блокам не меньше 3-4 заданий необходимо выполнить из разных блоков.

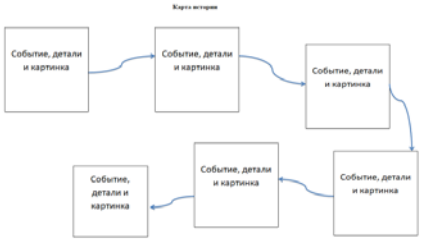
Например на уроке в 10-ом классе по теме: Антуана Де Сент-Экзюпери. Филосовская сказка-притча "Маленький принц".

Задание 1. Перед чтением выполняют задание на соответствие с поддержки учителя. Очень важно для снятия лексических трудностей.

№	Слова	?	Значение
1	Удав	A	1. одна из малых планет (диаметром до 1 тыс. км), пояс которых обращается вокруг Солнца между орбитами Марса и Юпитера 2.
2	рвение героя	B	**чудо-дерево, растущее в засушливых саваннах тропической Африки**
3	Астероид	C	- большие змеи, отличающаяся от ядовитых змей особым способом охоты. Не кусают, а удушают свои жертвы
4	забредшего	Д	усердие; старание
5	Баобабы	E	попавший, пришедший

Задание 2. Парная работа над текстом, используя стратегию «ДЖИГСО».

- Ознакомление с кратким содержанием. Ресурсы разделены для 1, 2, 3 пар.
- Каждая пара читает свой ресурс, используя детальное чтение. В каждой группе работают 3 пары. Выделяют события и детали, создают карту историй по содержанию ресурсов. На листах А 4 пишут сжато события, детали. Оформляют карту историй.

- На послетекстовом этапе каждая пара демонстрирует результат работы, участвуя в групповом обсуждений.
- Определяют основную мысль сказки.
- Оценивают работу другой пары по дескрипторам.

Дескрипторы: Обучающийся

- выделяет события из текста;
- называет детали событий;
- создает карту историй;
- истолковывает основную мысль сказки.

Ф. Взаимооценивание по дескрипторам «комментарий друга»

Обратная связь учителя: Какую проблему поднимает писатель в своей сказке-притче?

Задание 3. *«Авторский стул»*

1. Демонстрация аудиовизуального материала для закрепление материала. Внимательно послушайте содержание ролика.

2. После просмотра отвечают на вопросы учителя. *Стратегия «Лови мяч».* Учитель кидает маленький мяч, кто ловит, тот и отвечает.

- Кто является героем сказки?
- Почему мальчик отказался от карьеры великого художника?
- Где и в каких условиях летчик встретился с мальчиком?
- Опишите внешность маленького принца.
- Чем занимался мальчик на своей планете?
- Какую опасность представляют астероиду баобабы? Почему?

- Маленький принц любит путешествовать. С кем он познакомился во время путешествия?
- Почему он не остался на планете Фонарщика?
- Какой диалог состоялся у мальчика с Географом? Какой урок он извлек из диалоговой беседы?

3. Составляют небольшое высказывание в виде убеждения от имени одного из героев сказки.

Для этого выбирают одного из героев и рассказывают о его жизни от лица самого героя. Используют в речи аргументы для убеждения одноклассников, что образ жизни героя правильный или неправильный. Можно создать высказывания от имени летчика, маленького принца, Розы, Змеи, Лиса, баобабов и др.

В высказываниях нужно будет использовать безличные конструкции, выражающие состояние: мне грустно..., мне радостно..., мне тяжело..., мне страшно..., мне хочется..., мне горестно..., и др.

В завершении работы нужно будет продемонстрировать высказывание в группе, послушать сверстников, оценить работу друг друга и назвать автора самой лучшей работы для выступления перед всем классом на «Авторском стуле».

При оценивании учащиеся пользуются дескрипторами: Обучающийся

- обобщает информацию, отвечая на вопросы;
- создает высказывание от имени одного из героев;
- использует 2-3 аргумента для убеждения;
- использует в речи безличные конструкции.

Ф. Взаимооценивание в паре «+ - ! ?»

Задание 4. Прочитайте письмо автора.

«Это, по-моему, самое красивое и самое печальное место на свете... здесь маленький принц впервые появился на Земле, а потом исчез.

Всмотритесь внимательней, чтобы непременно узнать это место, если когда-нибудь вы попадёте в Африку, в пустыню. Если вам случится тут проезжать, заклинаю вас, не спешите, помедлите немного под этой звездой! И если к вам подойдёт маленький мальчик с золотыми волосами, если он будет звонко смеяться и ничего не ответит на ваши вопросы, вы, уж конечно, догадаетесь, кто он такой. Тогда – очень прошу вас! – не забудьте утешить меня в моей печали. Скорей напишите мне, что он вернулся...» [3, с.83]

- Напишите письмо автору или литературному герою;
- Выразите отношение к герою, его поступкам;
- Используйте безличные конструкции, выражающие состояние.
- Сделайте вывод.

Дескрипторы: *Обучающийся*

- соблюдает структуру письма;
- дает оценку действиям героя;
- использует безличные конструкции для выражения состояния;
- делает вывод.

Ф. Самооценивание по дескрипторам «получилось/не получилось»

Поддержка в виде утверждения:

А Философская сказка-притча учит, что каждый должен быть мужественным, мудрым защищать человечность, живую искру в душах людей.

Б) Учит осмысливать такие важных понятия, как жизнь и смерть, любовь и ответственность, дружба и верность.

В) Филосовская сказка-притча показывает внутреннюю сторону прекрасного.

Использование текстоцентрического подхода на уроках русского языка и литературы эффективно, способствует более глубокому проникновению в содержание текста. Развивает языковые, коммуникативные и творческие способности учащихся. Правильно организованная работа по тексту дают результаты обучения во многих направлениях работы. Таким образом, на уроках реализовываются личностно-ориентированное и дифференцированное обучение,

так как в учебный процесс вовлекаются все и каждый ученик класса. Обучение и воспитание приобретают целостность и предстают как неразрывный процесс. Подобные уроки создают условия для проявления индивидуальных читательских, исследовательских и творческих способностей, удовлетворения образовательных потребностей и интересов школьников.

Список источников и литературы

1. Текстоцентрический подход к изучению русского языка.[Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://multiurok.ru/files/vypusknaia-rabota-na-temu-tekstotsentricheskii-pod(29.01.2024)
2. Сидоренков В.А. Приёмы самостоятельной работы с лингвистическим текстом // РЯШ. – 1988. - № 6. – С. 28.
3. Вилечко Л.И. Работа над текстом на уроках русского языка: Пособие для учителя. М.: Просвещение, 1983. – С. 83.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА БОЙЫНША ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ

Авхунбаева Гуля Мунгалбовна,
«№ 6 Б.Момышұлы атындағы мектеп – гимназия»
коммуналдық мемлекеттік мекемесі,
физика пәні мұғалімі
Түркістан облысы, Жетісай ауданы, Жетісай қаласы

Аннотация: Иновациялық технологиялар – білім сапасын арттыру кепілі. Оқушыларға білім беруде жаңа оқыту технологияларын қолдану, инновациялық бағытта жұмыс жасау заман талабына сай талап етілуде. Оқу процесінде оқытудың ақпараттық - коммуникациялық технологияларын тиімді пайдалану және қолдану айтарлықтай оң тәжірибе беріп отыр. Атап айтсақ, оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға үлкен ықпал етті.

Аннотация: Инновационные технологии - гарантия повышения качества образования. Применение новых технологий в обучении, работа в инновационном направлении востребованы в соответствии с современными требованиями. Эффективное использование и применение информационно-коммуникационных технологий обучения в учебном процессе дает ощутимый положительный опыт. В частности, самостоятельный поиск учащихся способствовал повышению интереса к предмету и развитию их творчества.

Annotation: Innovative technologies are a guarantee of improving the quality of education. It requires the use of new teaching technologies, innovative work in the education of teachers in accordance with modern requirements. The effective use and application of educational information and communication technologies in the educational process has provided significant positive experience. In particular, independent research by teachers increased their interest in the subject and greatly contributed to the development of their creative abilities.

Тірек сөздер: Иннавациялық технологиялар, Жаңартылған білім мазмұны, жаңа технологиялар, мұғалім, физика, оқытудағы жаңа әдістер.

Ключовые слова: Инновационные технологии, обновленное оброзование, новые технологии, учитель, физика, новые медоты обучения.

Key words: Teacher, physics, innovative technologies, new teaching methods, updated education.

Бүгінгі таңдағы педагогтар келешек ұрпаққа жол көрсетіп, жаңа фармацияның жаңа бағытындағы ұстазын қалыптастыру жолында, жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін танытуына мүмкіндік, бүгінгі күнгі басты қажеттілік. Қазіргі өскелең ұрпақ — өмірге бейімделген, қоғамға қосар үлесі бар жеке тұлға болып қалыптасуда. Олардың нақты мақсаты — шапшаң дамыған, өзгеріске толы заман талабына сай, өмірде өз орнын таба алатын, халыққа кедергісіз қызмет жасай алатын алғыр да білімді болу. Білім берудегі өзгерістердің бірі –жаңа технологияларды меңгеруге деген ұмтылыс пен қызығушылықты ояту. Қазір заман өзгеріске толы, қазіргі жылдамдықпен көшкен көштен қалмағанымыз жөн [1].

Орта білім беру мазмұнын жаңарту мектеп оқушыларының бойында «Мәңгілік Ел» жалпы ұлттық патриоттық идеясының рухани – адамгершілік құндылықтарын, салауатты өмір салты

мәдениетін қалыптастыру міндеттеріне тоқталған. Сонымен қатар, ұлттық сананы қалыптастыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесуді көздейді [2].

«Білім алу — батылдық, оны толықтыру — даналық, ал шебер қолдана білу — өнер» демей ме? Біздің мектеп осы қағидатты басшылыққа алып, өзіміз қызмет ететін Түркістан облысы Жетісай ауданы Б. Момышұлы атындағы №6 мектеп – гимназия мектебінде жаңартылған білім беру бағдарламасын жан жақты зерттеп, физика пәніне тиімдісін, ең ұтымды деген әдіс - тәсілдерінің жобасын кезеңдеп жүзеге асыру жоспарын жасақтап, жаңа бағыттарды жаңғырту барысындамыз [6].

Физика саласы бойынша оқушылардың білім, білік, дағдыларын қалыптастыру мектеп бағдарламасында жетекші орын алады, бұл әлемнің біртұтас ғылыми бейнесін қалыптастырудағы физиканың практикалық маңызымен айқындалады [3].

Физика – табиғат туралы ғылым. Оның мақсаты заттар мен денелердің, құбылыстардың заңдылықтарын зерттеу болып табылады. «Физика» пәнін табысты оқыту мұғалімнің тікелей кәсіби тәжірибесі мен құзыреттілігіне, оқу үдерісі нәтижелеріне басым көңіл бөлуіне байланысты.

Атап айтар болсақ, «Жаңартылған білім мазмұны» 2016–2017 оқу жылына арналған мектепішілік жоспары жасақталды. Жоспар бойынша жыл басында жаңартылған білім мазмұны бойынша дайындық жұмыстары ұйымдастырылды. Педагогтердің біліктілігін арттыру бағыты бойынша «НЗМ», ДББҰ «Өрлеу» БАҰО — мен байланыс жұмыстары жүргізіліп, «Жағартылған білім мазмұны» және «Жаңартылған білім мазмұны – жаңа білім заманы» атты баяндама оқылды [5]. Мектепте «Жаңартылған білім мазмұнындағы жаңа әдіс - тәсілдер» деген тақырыпта пікірсайыс өтті. Физика пәні – ең қиын пәндердің бірі, оны оқушыларға жеткізу шеберлікті талап етеді [4].

Оқушылар игеруге тиісті формулалар, физикалық символдар мен атаулары және терминдерін жеке дәптерге жазып отырады. Оқушылар формуланы жаттап, практикалық тұрғыдан пайдалану арқылы физика пәнінде түрлі тәсілдерді игеретіндігін түсіндік. Оқыту барысында қандайда бір қиыншылықтарға, кедергілерге кездеспеудің алдын — алу мақсатында пәнге деген оқушылардың қызығушылығын арттыру барысында интеллектуалды шаралар өткізілді.

Оқушылардың ғылыми ойлау және танымдық қабілеттерін дамыту – физика пәні мұғалімінің маңызды мақсаттарының бірі. Оқу үдерісі бойынша оқушының ойлау дағдыларың дамуына ықпал етуі үшін талдау, салыстыру, сәйкестендіру, дербес, ортақ және ерекше белгілерін анықтай білу, абстракцияландыру, жалпылау , қорытынды жасау сияқты ойлау амалдарын қолдануды үйрету керек. Ол үшін сабақты көрнекілік құралдармен қамтамасыз ету, физикалық эксперименттер жасау, сабақтың ғылымилығын жоғарлату, проблемалық жағдаяттар туындату, оқушылардың өз бетінше жұмыстарын ұйымдастыру. Мен пайдаланатын әдіс оқудың тиімділігіне елеулі әсерін тигізеді.

Өзімнің сабағымда «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясын қолдана отырып, келесі стратегиялар бойынша өткіздім [3].

Бірінші қызығушылықты ояту кезеңінде «Шашыраған формула» әдісі бойынша формуланы жинақтау арқылы топқа бөліп, оқушыға өткен тақырып бойынша сұрақ қойып, өз ойларымен бөлістіріп, сонымен қатар сергіту сәтін өткізуге болады.

Екінші мағынаны тану кезеңінде тақырыпты түсіндіру үшін әр түрлі видеоролик және слайд қолданып, «Шыбын ұрғыш» тәсілін қолданып жаңа тақырып бойынша өткен термин сөздер мен формуларды тақтаға іліп оқушылар соны тауып шыбын ұрғышпен ұруы қажет. Сонымен қатар, бұл сатыда баяндау әдісін, яғни өз мазмұнына сай және әртүрлі тәсілмен сұрақ қойып, оқушыларды жауапты іздеуге бағыттаймын. Схема, кесте, суреттер, плакаттар, тақта мен борды, интерактивті тақтаны қолданып, оқушының жаңа тақырыпты меңгеруіне ықпал етемін.

Үшінші ой толғаныс кезеңінде INSERT кестесін немесе түртіп алу кестесін беруге болады. Яғни оқушы кестені толтыру арқылы сабақты қалай түсінгенін бөліседі.

Эссе әдісін қолданыпта берілген тақырыпты терең түсініп, өз пікірін, ойын дұрыс жеткізіп тақырыптың негізгісін көркемдеп жазып және сол арқылы өмір, болмыс сырын қалай түсінетіндігі жайында ойын ашық білдіре алады.

Иновациялық технологиялар – білім сапасын арттыру кепілі. Оқушыларға білім беруде жаңа оқыту технологияларын қолдану, инновациялық бағытта жұмыс жасау заман талабына сай талап етілуде. Оқу процесінде оқытудың ақпараттық - коммуникациялық технологияларын тиімді пайдалану және қолдану айтарлықтай оң тәжірибе беріп отыр. Атап айтсақ, оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға үлкен ықпал етті.

Педогогикалық әдістерді жетілдірмей тұрып , оқу бағдарламасын өзгерту оқу бағдарламасын өзгерту білім беру шараларының мүмкіндіктерін және нәтижелігін төмендетеді. Оқу үдерісінде оқушылардың теориялық және практикалық дағдыларын қатар қалыптастыру қажет [3].

Жаңартылған бағдарлама бойынша әр мұғалім мазмұн мен жүйелікті, білім беру бағдарламасын іске асыруға көмектесетін тиісті педогогикалық тәсілдерді қолдана алатын нәтижелерге қол жеткізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Білім берудің жаңартылған мазмұны - заман талабы. Анохина Е.Л.
2. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы- 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ»,17.01.2014 ж.
3. «Білім технологиялары» № 3, 2016 ж.
4. «Жаңартылған білім беру мазмұны аясында критериалды бағалауды жоспарлау және ұйымдастыру» 2017ж.
5. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015
6. Қозыбақ Ө. Сапалы білім – сәулелі болашақ: танымдық кітап. – Алматы: «Толғанай Т» баспасы, 2012.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

Темірханова Арайлым Жанабекқызы,
педагог-модератор, учитель русского языка и литературы основной школы №265Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: цели и принципы обучения, учёт уровня понимания, педагогические подходы, языковые навыки, нестандартные виды уроков.

Аннотация: Умелое применение разных видов, методов и приемов обучения позволяет разнообразить учебный процесс. Обучение выполняет функцию тогда, когда имеет результаты роста и продвижения. В статье представлены материалы из практического опыта с целью повышения качества обучения за счет применения различных методов и заданий.

Тірек сөздер: оқытудың мақсаттары мен принциптері, түсіну деңгейін есепке алу, педагогикалық тәсілдер, тілдік дағдылар, сабақтың стандартты емес түрлері.

Аннотация: Оқытудың әртүрлі түрлерін, әдістері мен тәсілдерін шебер қолдану оқу процесін әртараптандыруға мүмкіндік береді. Оқыту өсу мен ілгерілеу нәтижелері болған кезде функцияны орындайды. Мақалада әртүрлі әдістер мен тапсырмаларды қолдану арқылы оқыту сапасын арттыру мақсатында практикалық тәжірибеден алынған материалдар келтірілген

Keywords: learning goals and principles, consideration of the level of understanding, pedagogical approaches, language skills, non-standard types of lessons

Annotation: The skillful use of different types, methods and techniques of teaching allows you to diversify the learning process. Training performs a function when it has the results of growth and advancement. The article presents materials from practical experience in order to improve the quality of education through the use of various methods and tasks.

Современные методы и подходы в обучении требуют от нас использования различных видов и методов, техник оценивания, что особенно важно при личностно-ориентированном подходе к обучению. Учащиеся получают возможность продемонстрировать свои знания и умения и определить то, над чем им необходимо работать в дальнейшем, а учителя получают информацию, необходимую для того, чтобы помочь учащимся достичь более глубокого понимания учебного содержания и стать независимыми в обучении [2, с.75].

Умелое применение разных видов, методов и техник оценивания для сбора данных об уровне понимания темы, сформированности навыков учащихся позволяет учителю дифференцировать обучение, т.е. учитывать потребности и возможности каждого ученика,а учащимся – контролировать собственное обучение и сформировать максимум компетенций, необходимых им как в процессе обучения, так и в дальнейшей жизни.

Учащимся легче учиться тогда, когда они знают заранее цели обучения, понимают принципы обучения, когда сами выбирают методы обучения. Систематическое развитие мышления тоже помогает повышать способность к обучению. Активное участие учеников во всех аспектах учебного процесса способствует формулированию собственных вопросов развития, целеполагания, отслеживания результатов, понимая, что ошибки – неотъемлемая часть обучения.

Учителя должны следить за тем, чтобы познавательный процесс был разнообразным,но не совсем доступным и элементарным. В таком случае обучение потеряет функцию развития и продвижения. Мы должны учитывать уровень понимания учеников, а также способствовать глубокому пониманию и усвоению материала. Детей нужно учить тому, какприменять свои навыки. В этом нам помогают подходы в преподавании русского языка: естественный подход, метод физического реагирования и коммуникативный метод обучения.

С целью эффективного оценивания учебных достижении учащихся учитель должен умело использовать различные виды оценивания: диагностическое, формативное и суммативное. Основной целью оценивания учебных достижении учащихся является определение степени соответствия полученных образовательных результатов предварительно запланированным.

Оценивание осуществляется для того, чтобы:

- обращать внимание учащегося на цели обучения и критерии достижения успеха;
- направлять действия учителя на совершенствование технологий индивидуального развития каждого ученика, а именно:
- предоставлять учащемуся информацию, необходимую для принятия решения по дальнейшему обучению (на что направить свои усилия, на что обратить внимание, что улучшить, а что исправить, над чем поработать);
- формировать навыки самооценки учащегося;
- регулярно устанавливать обратную связь с учениками;
- мотивировать учащегося к дальнейшему целенаправленному обучению;
- предоставлять информацию:
- учащимся о качестве их работы;
- учителям о прогрессе учащихся;
- родителям и сообществу о степени достижения результатов обучения;
- формировать политику отчетности общей по школе и стране[1, с.15].

К тому же обновленные педагогические подходы к обучению стремятся способствовать формированию профессиональной компетентности педагога. Программа по предмету направлена на формирование и развитие коммуникативной деятельности:говорения, слушания, чтения и письма. Изучение русского языка должно позволять учащимся использовать языковые навыки в реальной жизни. А также руский язык является средством приобретения знаний по другим дисциплинам из разных источников.

В своей практике я всегда отдаю предпочтение дифференцированным заданиям,

Примерное планирование критериального оценивания и целевых заданий для достижения результатов по цели.

Цель обучения:

8.2.5.1 участвовать в диалоге по общественно-значимым проблемам, аргументируя свою точку зрения;

Критерий оценивания: Участвует в диалоге, аргументируя свою точку зрения;

Уровень мыслительных навыков: применение

И/П. Задание. Стратегия «диалоговое поле»

1. Выбрать утверждение для участия в диалоге.
2. Создать небольшое высказывание по утверждению.
3. Участвовать в диалоге по заданной теме.
4. Предлагать убедительные аргументы в пользу своего высказывания.

Поддержка в виде афоризмов, пословиц и утверждений:

1. Без явного усиленного трудолюбия нет ни талантов, ни гениев. *Д. Менделеев*
2. Истинное сокровище для людей – умение трудиться. *Эзоп*
3. Труд - великое лекарство от всех болезней и печалей человечества. *Т. Карлейль*

- Трудолюбивый ест, что нравится ему, а ленивый – что достанется ему.
- Изобилие скота и хлеба от твоих трудов, а не от неба.
- Кто ленив, тому угодней

Слова «завтра», чем сегодня.

Дескрипторы: *Обучающийся*

- выбирает утверждение для рассуждение;
- создает устное высказывание;
- участвует в диалоге, выражая мнение;
- участвует в диалоге, выдвигая аргументы и факты;

Ф. Взаимооценивание по дескрипторам

Задачей учителя русского языка является такая постановка работы, при которой речевая деятельность учащихся будет активной на протяжении всего урока. Для этого я на каждом уроке, стараюсь проводить беседу, используя различные вопросы. Использование разнообразных форм и методов обучения на уроках русского языка сопутствует развитию речевой деятельности учащихся, повышает их творческую активность. Особое место в развитии речи учащихся принадлежит работе с текстом. Задача учителя при анализе текстов: помочь осмыслить идею текста, показать художественные средства, использованные для достижения своей цели.

Предлагаемая методика отличается новизной, так как используется в комбинации элементов известных методик, усовершенствовании отдельных сторон педагогического труда.

Использование обновленных педагогических подходов позволило достичь следующих результатов:

- Изменить отношение детей к урокам русского языка.
- Повысить познавательное отношение к прочитанному.
- Добиваться положительного отношения к заданиям творческого и проблемно-поискового характера.
- Изменить отношение учащихся к собственным ошибкам и трудностям, возникающим в ходе работы.
- Создать атмосферу доверия, сотрудничества в системе «учитель-ученик-класс», выработать осознанное отношение к индивидуальной, групповой и коллективной деятельности[3, с 89].

Важно научить детей умению грамотно представить и защитить своё мнение. По этой причине я применяю в своей работе и кейс-технологии, в которые входят такие, хорошо зарекомендовавшие себя методы:

- метод ситуативного анализа;
- метод ролевой игры;

Применение данной технологии помогает развить в детях такие важные для дальнейшей жизни качества как: коммуникабельность, социальная активность, умение правильно

представить своё мнение и выслушать мнение другого человека. Большинство произведений русских прозаиков буквально созданы для того, чтобы быть изученными с помощью кейс – технологий.

Чтобы обучение эффективно развивало ученика, нужно создавать познавательные трудности. Именно в преодолении посильной трудности мощно продвигается развитие мышления. При таком обучении нельзя задерживаться на уже известном, изученном материале, нужно постоянно двигаться вперед, обогащать ум школьника, давать ему новую и новую пищу.

Эффективность уровневых заданий давно подтверждена на практике: они обеспечивают занятость детей на уроке, содействуют формированию более прочных навыков, систематическому повторению пройденного материала, умению свободно оперировать знаниями. Использовать их в новых ситуациях – одним словом, технология дифференцированного уровневого обучения направлена на формирование компетентного человека, способного самостоятельно находить информацию, анализировать, принимать решения в учебных и жизненных ситуациях

Развитию речевой деятельности, осуществлению личностного подхода к учащимся способствуют нестандартные виды уроков. Уроки-исследования, уроки-семинары, практикумы, деловые игры, дискуссии, интегрированные уроки, включающие аналитическую работу с текстом и предполагающие возможность выбора учениками и самого текста, и заданий, справочного материала, формы выполнения работы и т. п. Подобные уроки создают условия для проявления индивидуальных читательских, исследовательских и творческих способностей, удовлетворения образовательных потребностей и интересов школьников.

Уроки по лингвостилистическому анализу текста помогают осмыслить идею и сюжет произведения, показать художественные средства, использованные автором для достижения своей цели, обратить внимание на особенности языка писателя.

Работа с текстом открывает возможности для формирования логических действий анализа, сравнения, установления причинно-следственных связей. Изучение русского языка создаёт условия для формирования «языкового чутья» как результата ориентировки учащегося в грамматической и синтаксической структуре родного языка и обеспечивает успешное развитие адекватных возрасту форм и функций речи [2, с.76].

Главное – не стоять на месте. Результативность выражается также в совершенствовании методической деятельности учителя, более эффективном сочетании видов, форм деятельности, использовании нового учебного пособия.

Список источников и литературы

1. Руководство по критериальному оцениванию для учителей общеобразовательных школ. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», Астана. 2016.

2. Русская словесность. Дидактический материал: Для 5 класса общеобразовательной школы /Т.П.Чаплышкина, А.М.Садвакасова, Л.В.Сафронова, Н.Н.Ставицкая, С.Я.Ходова. – Алматы: Атамұра. 2001. 75-76 с.

3. Чтение 1- 4 классы. Тексты для проверки техники и выразительного чтения. / авт.- сост. Н. В. Лободина. – Волгоград: Учитель, 2011. – 89 с.

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Жаданова Клара Нурмаганбетовна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №222 г. Кызылорда
Кызылординской области

Ключевые слова: мыслительная деятельность, средства развития, условия успешности, активность ребёнка, навыки мышления, целенаправленная работа.

Аннотация: Развитие мыслительной деятельности учащихся – сложный и важный процесс. На основе педагогических идей проанализированы практические задания, использованные в целях формирования навыков мышления учащихся.

Тірек сөздер: ойлау әрекеті, даму құралдары, табыс шарттары, бала белсенділігі, ойлау дағдылары, мақсатқа бағытталған жұмыс.

Аннотация: Оқушылардың ойлау әрекетін дамыту – күрделі және маңызды үдеріс. Оқушылардың ойлау дағдыларын қалыптастыру мақсатындағы тәжірибелік тапсырмалар педагогикалық идеяларға сүйене отырып талданған.

Keywords: mental activity, means of development, conditions of success, child's activity, thinking skills, purposeful work.

Annotation: The development of students' mental activity is a complex and important process. On the basis of pedagogical ideas, practical tasks used to form students' thinking skills are analyzed.

Человек начинает мыслить, когда перед ним встают вопросы. Любые ли вопросы заставляют нас задумываться? Стоит ли, например, глубоко погружаться в мысли, чтобы ответить какого цвета подснежник или сколько месяцев в году. Кончно, нет. Мыслительный процесс пробуждается тогда, когда перед человеком возникает проблема, у которой нет готового ответа. Если мы хотим разобраться в чём-то, то здесь говорится о мышлении.

Многолетний опыт показывает, что мышление начинается с удивления, непонимания, противоречия. Мышление, как процесс познавательной деятельности, развивается за счёт анализа, сопоставления и обработки полученной новой информации. Способность человека мыслить помогает решать сложные задачи, делать умозаключения, создавать, интерпретировать и пр.

Каким образом развивается мыслительная деятельность на уроках русского языка и литературы в классах с казахским языком обучения?

Процесс развития мышления начинается с начальных классов. В начальной школе мы работаем на формирование простейших мыслительных навыков как умение составлять простые вопросы к тексту или иллюстрации, создавать уточняющие вопросы о поступках героев или персонажей, находить и извлекать информацию из разных источников. Также находить из текста слова-предметы, слова-признаки, слова-действия, определить то, о ком или о чём говорится в тексте.

В 5-9 классах обучающиеся смогут анализировать содержание небольших произведений фольклора и литературы, определяя тему и основную идею, особенности изображения персонажей, жанровые особенности и художественно-изобразительные средства, структурно-композиционные особенности и выявлять авторскую позицию, оценивая содержание произведения.

Средством развития мыслительных процессов может стать любой учебный материал. В качестве средства развития мышления детей рассмотрим программу развивающего обучения. Чтобы успешно проходило развитие учащихся, необходимо соблюдать такие условия:

- во-первых, четко представить, что развивать в пределах каждой конкретной темы, учитывая при этом, что учащиеся имеют различный уровень успеваемости.
- во-вторых, знать индивидуальные и возрастные особенности ребенка, использовать результаты диагностики, при помощи которой фиксируются исходный уровень познавательных процессов каждого учащегося и контроль за их развитием. Результаты начальной диагностики и последующих контрольных работ необходимо сообщать учащемуся.

Дети должны знать об особенностях своего восприятия, памяти, мышления, и понять, что ему мешает в овладении теми или иными навыками или знаниями. Им нравиться получать от учителя обратную связь и рекомендации по устранению ошибок и недостатков. - в-третьих, выбрать эффективные средства для развития или формирования новых способностей, навыков, знаний и прочее[1, с.62].

Итак, развитие познавательных способностей и активизация мыслительной деятельности начинаются с побуждения у учащихся внутренней активности, мотивации, чтобы задачи, решаемые в учебном процессе, обязательно включались в сознание ребенка. Перед учащимися ставятся такие вопросы: зачем изучается эта тема? Что в этой теме известно? Что не известно? Какие знания и умения понадобятся для успешного усвоения темы? С чего предлагаете начинать работу?

Организация уроков максимально направлена на поиски закономерностей, самостоятельных открытий. Дети, таким образом, постоянно общаются и взаимообучаются. Они включаются в активное взаимодействие друг с другом следующими видами работ: пересказ друг другу, взаимооценка устных ответов, взаимопроверка письменных работ. Основной акцент делается на саморазвитие, самообразование и коррекцию в преодолении недостатков. При такой постановке задач по развитию мыслительной деятельности у учащихся повышается обучаемость, улучшается внимание, восприятие, память, развивается способность к переносу полученных навыков на незнакомый материал.

Многолетние наблюдения привели к выводу, что истоки воспитания памяти таятся где-то на стыке произвольного и непроизвольного запоминания: чем глубже ученик вдумывается в смысл того, что изучается, чем яснее представляется ему суть фактов, явлений, тем глубже они запоминаются. Подростки овладевали исследовательским методом познания. Многочисленные факты убеждали: если ученик получал знания, исследуя, анализируя все новые и новые факты, происходит не только эффективное запоминание, но и воспитание памяти [3].

Изучение любого материала целесообразно начинать с вопросов самих обучающихся. Умение ставить вопросы помогают включить изучаемую проблему в сознание ребенка. У учащихся развивается способность отделять известную информацию от неизвестной, главную от второстепенной, распознавать скрытую информацию и т.д. После сообщения учителем целей обучения и лексической темы урока, дети могут задавать вопросы, на которые имеют готовые ответы и те, на которых хотели бы получить ответы.

Эти вопросы к тому, «что я не знаю», звучат без ответа. Ответы на них предстоит получить в течение урока. Завершают изучение новой темы вопросами и заданиями учителя, основная цель которых активизировать мышление, помочь учащимся глубже проникнуть в тему, максимально направить их на самостоятельный поиск, сделать открытие закономерностей и правил.

Например, при изучении стихотворения Ф. И. Тютчева. «Есть в осени первоначальной» по программе 6-класса можно использовать для вопросно-ответной беседы стратегию «Я думаю так...».

Как вы понимаете значение выражения «первоначальная осень»?

Почему она дивная? Что этим хотел сказать автор?

Представьте мысленно начало осени.

А как вы понимаете следующие строки –

где серп гулял и падал колос,

теперь уж пусто все – простор везде?

Какие средства выразительности использовал поэт для описания прелести осени? Какие ассоциации вы бы хотели использовать для описания леса по иллюстрации?

Для обратной связи можно задать вопрос: В чем заключается основная мысль стихотворения?

При изучении рассказа К. Д. Ушинского «Лето» можно предложить следующие вопросы для обсуждения:

- Что автор называет предвестниками хорошей погоды?
- Что называется полднем?
- Почему некоторые поля называют отдыхающими?
- Почему для растений и людей вредна долгая засуха?
- Что может погубить поспевающий хлеб?

На уроке изучения стихотворения К. Кулиева "*Не разоряйте птичьего гнезда"* можно создать среду для суждения по разъяснению значений строк с помощью следующих вопросов:

Она в гнезде спокойнее тогда,

Когда над рощей буря злится.

Храните дерево от топора?

Оно чарует все живое?

Обратная связь учителя для развития навыков суждения:

- Сколько строф в стихотворении?
- Как рифмуется каждая строка стиховорения?
- В чем основная мысль стихотворения?
- О каких жизненных ценностях говорится в произведении?

Таким образом, принципиальная особенность такого обучения состоит в том, что в качестве развития мышления в процессе обучения рассматривается их учебная деятельность, которая понимается как особая форма активности ребенка, направленная на изменение самого себя как субъекта обучения, заинтересованного в самоизменении и способного к нему.

Такая система принципиально отличается от традиционной системы обучения по целям, содержанию, методам и организации учебного процесса. Она предусматривает общее развитие школьника, формирует у детей целостную систему знаний, умений, навыков, чувство взаимосвязи, взаимообогащения. Общей задачей при этом является развитие у ребенка навыков исследования, самостоятельного творческого мышления.

Чтобы решать такую задачу в процессе обучения нельзя удовлетвориться одним источником учебного материала, следует использовать все богатство заданий, подходов, методических приемов, выбирая из них наиболее подходящие. Таким образом, дети являются открывателями новых знаний, а учитель – путеводителем по дорогам знаний. Учебный материал следует строить так, чтобы дети в поисках знаний неоднократно возвращались к ранее изученным, чтобы опираться на них в своих доказательствах, выводах.

Это помогает повторить и закрепить изученный материал, развивает память, активизирует мышление. Научатся выделять часть из целого, устанавливать закономерности, делать умозаключения. Попутно идет развитие гибкости и широты мышления. Гибкость ума проявляется в умении вовремя переключаться на новые способы решения поставленной задачи, если прежние способы не приводят к успеху. Широта мышления – это умение видеть изучаемый предмет во всех связях, с учетом всех его свойств. Результатом гибкости и широты ума должна стать беглость мыслительных процессов, которая проявляется в умении быстро перебирать множество вариантов для решения одной проблемы.

Учебный материал следует построить так, чтобы он был впереди, а не в хвосте детского развития. Чтобы обучение эффективно развивало ученика, нужно создавать познавательные трудности. Именно в преодолении посильной трудности мощно продвигается развитие мышления. Если ребенок выполняет хорошо освоенную задачу, то такая работа почти ничего не дает для его развития. В процессе преодоления препятствий раскрываются духовные силы ребенка, активизируется умственная деятельность. При таком обучении нельзя задерживаться на уже известном, изученном материале, нужно постоянно двигаться вперед, обогащать ум школьника, давать ему новую и новую пищу [2, с.48].

И при всех приведённых доводах, самое главное у школьников развивается иповышается уровень мышления и речевые навыки. Приобретение знаний или вовлечённость в процесс «обмена мыслями» через совместное обучение формирует и развивает личные качества каждого школьника, именуемые умениями и навыками или ключевыми компетенциями.

В результате целенаправленной работы формируются и развиваются в школьниках:

- навыки формулирования различного уровня вопросов;
- умения анализировать события и действия персонажей;
- умения определять роль и значимость использования художественно-изобразительных средств;
- сравнивать информацию из двух ресурсов, указывая на сходство и различие;
- определять отношение автора к своим героям;
- определять основную мысль текста и т.д.

Использование разных приёмов и способов в формированиимыслительной деятельности школьникова на уроках русского языка и литературы, определяет качественные изменения, как в личности самого школьника, так и в мониторинге его успеваемости. Возможности школьников развивать навыки мышления через инновационные методы обучения реально обоснованны на практике.

Список источников и литературы

1. Лайло В.В. Повышение грамотности и развитие мышления. – М.: Дрофа, 2001
2. Пунина Н.В. Учебно-методическое обеспечение инновационной деятельности образовательного учреждения//Методист- №1, 2008, с. 48.
3. Источник: Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радьянска школа, [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: 'https://pedlib.ru/Books/1/0214/1_0214-118.shtml

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБЕСПЕЧИВАЕТ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ

Жусупова Айман Бахитжановна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №13 Аральского района
Кызылординской области

Ключевые слова: программные средства, наглядное обучение, информационная культура, поисковое обучение, проблемные вопросы, дифференциация, познавательная активность.

Аннотация: Статья рассматривает проблемы активного обучения посредством использования компьютерных технологий. Проблемно-поисковый подход поддерживает обучение умением учителя применять различные дифференцированные задания для развития познавательной активности. Формирование информационной культуры учителя является залогом образовательных результатов учащихся.

Тірек сөздер: бағдарламалық құралдар, көрнекі оқыту, ақпараттық мәдениет, ізденістік оқыту, проблемалық мәселелер, саралау, танымдық белсенділік.

Аннотация: Мақалада компьютерлік технологияны қолдану арқылы белсенді оқыту мәселелері қарастырылады. Проблемалық-іздеу тәсілі мұғалімнің танымдық белсенділікті дамыту үшін әртүрлі сараланған тапсырмаларды қолдану қабілетіне үйретуді қолдайды. Мұғалімнің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру оқушылардың білім беру нәтижелерінің кепілі болып табылады.

Keywords: software tools, visual education, information culture, search training, problematic issues, differentiation, cognitive activity.

Annotation: The article examines the problems of active learning through the use of computer technology. The problem-based approach supports learning by the teacher's ability to apply various differentiated tasks for the development of cognitive activity. The formation of a teacher's information culture is the key to students' educational results.

Современный урок ценен не столько получаемой на нём информацией, сколько обучением в ходе его приёмам работы с информацией: добывания, систематизации, обмена, эстетического оформления результатов. Обучение русскому языку и литературе в школах вмещает в себя очень большой объем знаний. Компьютер является средством для получения знаний, самоконтроля, презентаций результатов собственной деятельности.

В отличие от средств получения информации учитель должен не просто давать детям знания в теоретическом виде, но и отрабатывать определенные умения и навыки. Для успешного обучения современного ребенка необходимо создание определенных условий на уроке, которые способствуют развитию интереса к процессу обучения, формированию мотива деятельности учащихся и активизации их речевой деятельности.

Уроки русского языка и литературы с компьютерной поддержкой являются наиболее интересным и важным показателем внедрения информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс.

На своих уроках я применяю компьютер в различных режимах:

- использование готовых программных продуктов;
- работа с программами MS Office (Word, PowerPoint);
- работа с Интернет-ресурсами (www.videourok.ru и др.)
- компьютерные тесты, предназначенные для контроля уровня усвоения знаний учащихся;
- медиатексты в электронном формате (поэтический текст, прозаический эпизод-анализ и т.п.);
- создание слайдов с текстовым изображением;
- компьютерная демонстрация мультимедийного урока или отдельной его части.

Применение компьютерных программных средств на уроках русского языка и литературы позволяет не только разнообразить традиционные формы обучения, но и решать самые разные задачи: повысить наглядность обучения, обеспечить его дифференциацию, облегчить контроль знаний, развивать познавательную активность обучающихся.

Обучение русскому языку ребенка в условиях национальной школы призвано совершенствовать подготовку каждого учащегося, обеспечить развитие личностного творческого потенциала, а главное – стать основой социализации ребенка.

Результаты использования информационно-коммуникационных технологий на уроке:

- повышается интерес к предмету, изучаемому материалу;
- применяется индивидуальный подход;
- повышается степень наглядности при изложении учебного материала;
- развивается творческий потенциал детей;
- появляются возможности для моделирования учебного процесса;
- повышается активность учащихся, снижается утомляемость;
- вовлекаются все, улучшаются каналы восприятия материала.

Чтобы ученикам было интересно учиться, а нам, учителям, интересно учить, необходимо повышать свою информационную культуру, идти в ногу со временем. Именно поэтому я активно использую в своей педагогической деятельности ИКТ, так как получаю возможность проводить уроки на современном уровне.

Проблемно-поисковое обучение формирует гармонически развитую творческую личность, способную логически мыслить, самостоятельно находить решения в различных проблемных ситуациях, систематизировать и накапливать знания, делать самоанализ, а также содействует развитию у учащихся критического мышления.

Я активно использую технологию проблемного обучения на разных этапах урока: на этапе актуализации знаний и фиксации затруднений в деятельности, при постановке учебной задачи, а также при рефлексии деятельности и т.п.

Проблемные вопросы, поставленные перед учащимися, побуждают их к действию, обучают умению самостоятельно решать проблемы, намечать план поиска решения. Кроме того, проблемная ситуация на уроке приучает детей к анализу, креативному взгляду на вопросы.

Например, А.П.Чехов. «Толстый и тонкий». Осмеяние чинопочитания и малодушия.

Какие проблемные вопросы можно задавать или предлагать задания для реализации проблемного изучения.

Вступительное слово учителя.

- Более ста лет назад на вокзале встретились два друга. Впрочем, такая ситуация могла произойти и сейчас. О чём будут говорить школьные товарищи? О прожитых годах, о том, чего достиг каждый, естественно, о делах семейных. Простой человеческий интерес. И вдруг радость встречи растворяется, уходит, как вода в песок: один из собеседников узнает, что его бывший школьный товарищ занял на социальной лестнице более высокое положение, чем он сам.

- Что приходит на смену теплому человеческому общению?

- На какие части можно разделить рассказ?

- Вступительную сцену, в которой сообщается о месте действия и даны портреты действующих лиц;

- Две основные сцены, где герои показаны как друзья, как старые школьные товарищи и чиновники, оказавшиеся на разных ступенях общественной лестницы;

- Заключительная сцена, когда «все трое были приятно ошеломлены».)

2. Как в рассказе реализуется стремление Чехова «хвататься за мелкие частности, группируя их таким образом» чтобы по прочтении, когда закроешь глаза, давалась картина? Кого мы видим?

3. Как выглядит «толстый»?

4. Какие две детали выделяет Чехов, знакомя нас с ним?

Благодаря этим деталям мы представляем себе «толстого» как богатого, сытого, свободного, довольного и уверенного в себе человека.

1. Как мы видим «тонкого»? Что находим вместо привычного описания внешности? Назовите детали, которые подчеркивают уровень социального положения.

2. Почему Чехов останавливает наше внимание на теме материального благополучия «тонкого» и «толстого»?

Учеба – это серьезный труд и именно поэтому обучение должно быть интересным и занимательным, так как интерес вызывает удивление, желание понять, будит мысль. Ведь не секрет, что русский язык считается одним из самых трудных школьных предметов. С одной стороны, знание второго языка не дается ребенку с детства, он не овладевает им так же естественно, как дышит и растет. С другой стороны, это сложная дисциплина, требующая большого труда и творческого подхода в преподавании и обучении.

На уроках я также активно использую тестовые задания при организации самостоятельной работы учащихся в режиме самоконтроля, при повторении учебного материала на уроках русского языка и литературы, для проведения промежуточного контроля, для проведения зачётных и итоговых контрольных работ, а также для осуществления систематического индивидуального и группового контроля знаний, полученных на уроках.

На уроках я, в основном, использую три формы работы с тестами: коллективную, групповую, индивидуальную. В тестах применяю разнообразные виды заданий: задания с выбором односложного ответа «да» и «нет» или с выбором одного из четырёх предложенных вариантов, с кратким ответом в виде одного-двух слов, задания со свободным развёрнутым ответом.

Проектная деятельность позволяет наиболее полно раскрыть и развить творческий потенциал личности ребёнка в процессе обучения. На уроках стараюсь так организовывать познавательную деятельность учащихся, чтобы у них появлялась возможность самим открывать новые знания. В результате проектной деятельности учащиеся становятся активными участниками образовательного процесса, продукт их творческой деятельности может иметь научную значимость и являться предметом инноваций. Дети сами открывают новые для них факты. Ученики готовят индивидуальные и групповые проекты, принимают активное участие в школьном конкурсе защиты исследовательских проектов.

Использование эффективных технологий делает учебный процесс более полным, интересным, насыщенным и ориентирует учащихся на самостоятельную работу. Этот метод органично сочетается с методом обучения в сотрудничестве, проблемным и исследовательским методом обучения. Интеграция в образовании способствует

формированию целостной картины мира у детей, пониманию связей между явлениями в природе, обществе и мире в целом.

Результаты использования данной технологии:

- совершенствуется умение учащихся обосновывать свою позицию;
- развивает целенаправленность, активность, гибкость мышления, потенциал учащихся;
- побуждает к активному познанию окружающей действительности;
- способствует нахождению причинно-следственных связей;
- воспитывается уважение к чужой точке зрения;
- активизируется познавательная деятельность учащихся;
- увеличивается количество творческих работ;
- формирует и развивает коммуникативные способности;
- учитель не даёт знания в готовом виде – дети открывают их сами.

Одной из форм организации учебного процесса, предполагающей творческую деятельность по построению собственных знаний в рамках той или иной учебной темы, является педагогическая мастерская.

Педагогическая мастерская – это педагогическая технология, соединяющая игровые, исследовательские, проблемные виды деятельности. На таких занятиях детям интересно работать, помогать друзьям, весело слушать ответы других, отпадает функция принуждения. Подготовка мастерской требует от учителя нестандартного подхода. Данная технология требует, прежде всего, гуманистической философии учителя, в основе которой – личностно-ориентированный подход к ребенку, развитие его индивидуальности.

В работе мастерской важен сам процесс, а не только результат творческого поиска. Именно он приобщает ребенка и взрослого к радости творчества, к самостоятельной исследовательской и творческой деятельности.

Внедрение в образование технологии педагогических мастерских повышает общий уровень учебного процесса, усиливает мотивацию обучения и познавательную активность учащихся. В образовательном процессе, выстроенном в соответствии с принципами мастерской, ничто не заучивается, все усваивается только в действии.

Использование технологии педагогических мастерских позволяет:

- самостоятельно добывать знания, закреплять полученные знания,
- формировать навыки самооценки, самоконтроля,
- осуществлять самостоятельную исследовательскую деятельность при написании сочинений, составлении проектов.

В своей практике я применяю технологию педагогических мастерских во время прохождения новой темы и при обобщающих занятиях. Данную технологию использую в разных целях:

- для творческого знакомства с личностью писателя и поэта (ученики, работая коллективно и индивидуально, выполняя разнообразные задания, обогащают свой словарный запас, строят самостоятельно свои знания о поэте и в итоге пишут собственный текст о писателе, поэте);
- для исследовательской работы;
- для изучения творческой лаборатории писателей и поэтов.

Таким образом, технология педагогических мастерских в сочетании с современными информационными технологиями может существенно повысить эффективность образовательного процесса, решить стоящие перед образовательным учреждением задачи воспитания всестороннего развитой, творчески свободной личности, познавательную активность учащихся, что, несомненно, приводит к повышению эффективности обучения.

Список источников и литературы

1. Бельдиян В. М., Балтабаева К. Концепция обучения русскому языку и пути ее реализации. Русский язык и литература в казахской школе, 1995, №3-4. – 26с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М., 1989. – 192с.

3. Бондаревская Б. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов-на-Дону: РПУ, 2000. – 352с.

ДИАЛОГОВОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Жумагалиева Нургуль Нурлановна,
педагог-модератор, учитель
русского языка и литературы средней школы №21
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: диалоговое обучение, исследовательская беседа, кумулятивная беседа, обсуждение, постановка вопросов, функциональная грамотность.

Аннотация: В статье представлена технология диалогического обучения, ее принципы и приоритеты, а также примеры ее применения. Даны рекомендации по эффективному использованию диалогического обучения как продуктивного средства формирования функциональной грамотности.

Тірек сөздер: диалогтік оқу, зерттеушілік әңгіме, топтық әңгіме, талқылау, сұрақ қою, функционалдық сауаттылық.

Аннотация: Мақалада диалогтік оқу технологиясы, оның принциптері мен басымдықтары, сондай-ақ оны қолдану мысалдары ұсынылған. Функционалды сауаттылықты қалыптастырудың өнімді құралы ретінде диалогтік оқуды тиімді пайдалану бойынша ұсыныстар қарастырылады.

Keywords: interactive learning, research conversation, cumulative conversation, discussion, question-asking, functional literacy.

Annotation: The article presents the technology of dialogic learning, its principles and priorities, as well as examples of its application. The recommendations on the effective use of dialogic learning as a productive means of forming functional literacy are considered.

На сегодняшний день в современном образовании всё чаще говорят о функциональной грамотности школьников. И новыми главными качествами личности нового школьника являются инициативность, способность творчески мыслить и находить нестандартные решения, которые формируются в условиях школы. В настоящее время в обществе сложилось новое понимание основной цели образования. Учитель должен в первую очередь заботиться о формировании у ребёнка определённого набора компетенций, способности к саморазвитию, которые обеспечат интеграцию личности в национальную и мировую культуру.

Для обеспечения продуктивности формирования функциональной грамотности школьников педагогам необходимо применять специальные активные, развивающие образовательные технологии, такие как:

- проблемно-диалогическая технология освоения новых знаний, позволяющая формировать организационные, интеллектуальные и другие умения, в том числе умение самостоятельно осуществлять деятельность учения;
- технология формирования типа правильной читательской деятельности**,** создающая условия для развития важнейших коммуникативных умений;
- обучение на основе «учебных ситуаций», образовательная задача которых состоит в организации условий, провоцирующих детское действие;
- уровневая дифференциация обучения, использование которой вносит определённые изменения в стиль взаимодействия учителя с учениками;
- информационные и коммуникационные технологии, использование которых позволяет формировать основу таких важнейших интеллектуальных умений, как сравнение и обобщение, анализ и синтез[1, с.87];

Итак, что мы подразумеваем под развитием функциональной грамотности школьника, и как это возможно использовать в школьной среде, в учебно-образовательном процессе?

Своеобразием в системе целостного образования является то, что именно на всех ступенях обучения важно обеспечить условия для освоения основных умений учебной деятельности, потребности и желания учиться. Именно эта деятельность в комплексе других деятельностей, выполняемых ребёнком, играет ведущую роль в его психическом развитии. Сформировать у учеников навык обучения тому, как обучаться, и как следствие - становление их независимыми, самомотивированными, увлечёнными, уверенными, ответственными личностями с развитым критическим мышлением, проявляющими компетентность в цифровых технологиях, - возможно уже сегодня, уже сейчас.

Из числа современных подходов, используемых в системе среднего образования, наиболее популярными являются подходы, основанные на конструктивистских теориях преподавания и обучения. Данная теория основывается на утверждении, что развитие мышления учащихся происходит в условиях взаимодействия имеющихся знаний с новым, либо со знаниями, полученными в классе из различных источников: от учителя, от сверстников, из учебников. Цель конструктивистского преподавания состоит в том, чтобы развить понимание предмета учеником, обеспечив применение всех полученных знаний [1, 49].

Согласно этой теории, стараюсь организовать занятия так, чтобы ученикам была представлена возможность продемонстрировать свои знания по изучаемой теме.

В обучении русскому языку и литературе мы отходим от пассивного слушателя. На уроках нам необходимы условия, где ученик сможет участвовать в обсуждениях по разным проблемным вопросам. В рамках урока это возможно только через диалог в работе малой или большой группы. Организовать диалог, беседу в малой группе по теме урока, это самое главное решение для учителя. И к этому вопросу надо подходить очень серьёзно.

Рассмотрим для примера урок по программе 5-класса на тему: «Волшебник и великий музыкант», где предложен текст рассказа К.Г.Паустовского «Корзина с еловыми шишками».

Диалог начинается с начала урока. Для проведения релаксации попрошу детей закрыть глаза и послушать музыку норвежского композитора Эдварда Грига «Пер Гюнт». Также попрошу представить себе, что они находятся в лесу. Кругом разные деревья растут, щебечут птицы, играет музыка вдали. Поляна…, зеленая трава под ногами…В лесу, на этой же поляне музыкант встречается с Дагни. Учащиеся с закрытыми глазами представляют лесную картину и встречу музыканта с Дагни.

После завершения слушания музыки, учащиеся должны создать словесную картину леса, встречи музыканта с маленькой девочкой и передать свое настроение.

Первый диалог создается на фоне обратной связи учителя:

- Какая картина предстала перед вами?
- Попробуйте описать картину своими словами?
- Кто видел ели, сосны, березы, цветы?
- Что повлияло на развитие релаксации?
- Каких известных композиторов вы знаете?

Молодцы, ребята! Великие композиторы создают великую музыку. А великая музыка окрыляет, вдохновляет, доходит до самого сердца, оказывает бесценное влияние на развитие слуха, вкуса, культуры личности. Также музыка развивает навыки слушания.

На сегодняшнем уроке мы научимся слушать, определять ключевые слова из прочитанного текста, попробуем активно участвовать в диалоге и письменно излагать содержание прослушанной информации.

Проводится слушание текста рассказа «Корзина с еловыми шишками» с целью проверки понимания и определения основной мысли с помощью вопросов.

Коллективная работа проводится с использованием метода «звёздочка вопросов».

После слушания дети должны назвать ключевые слова и фразы, которых запомнили во время слушания. Учитель их записывает на доске.

После чего предлагаю звездочку с вопросами: кто? что? когда? как? почему? сколько? Обучающиеся составляют вопросы по прослушанной информации, используя данный метод и ключевые слова с фразами. Отвечают на вопросы одноклассников. Каждый имеет возможность участвовать в беседе или в формулировании вопросов. Более способные учащиеся составляют вопросы, а менее способные учащиеся отвечают на фактические вопросы по тексту. Данная работа создает возможность для активизации учащихся, вовлечению в процесс, побуждает стремление узнать побольше о поглубже о событиях рассказа.

Переходим к этапу чтения рассказа. После чтения учащиеся обобщают информацию, отвечая на вопросы:

- Как состоялась встреча композитора с девочкой?
- Почему Эдвард Григ решил помочь девочке?
- Почему композитор решил сделать ей подарок?
- Сколько лет будет Дагни, когда получит подарок?
- Что в разговоре Грига с Дагни самое главное?
- В чем заключается основная мысль рассказа?

Совместная беседа учеников приносит большую пользу, так как:

- позволяет ученикам выражать своё понимание темы;
- помогает им осознавать, что у каждого могут быть свои идеи;
- содействует аргументированию учениками своих идей;
- помогает учителям понять, на какой стадии находится ученик;

И при всех приведённых доводах, самое главное у школьников развивается и повышается уровень мышления и речевые навыки. Совместное приобретение знаний или вовлечённость в процесс «обмена мыслями», через диалог формирует и развивает личные качества каждого школьника, так называемяе языковыми умениями или навыками.

Не зависимо от типа урока, его структуры, используемых стратегий, необходимо развивать в школьниках:

- организационные умения;
- интеллектуальные умения;
- рефлексивно-оценочные умения;
- коммуникативные умения и др[2, 129].

Итак, урок, с точки зрения диалогического обучения. Это обязательное присутствие – беседы, взаимного процесса, при котором идеи проходят в двух направлениях и на этой основе продвигают ученика вперёд. Рекомендуют использовать два типа бесед: это кумулятивная беседа и исследовательская.

При вовлечении учеников в исследовательскую беседу, как правило, используется работа в малых группах. В группах из четырёх учеников, участники имеют общую проблему, создают совместное понимание, обмениваются идеями, опытом, обсуждают, оценивают друг друга, создают коллективное знание и понимание, т.е. думают вместе.

Кумулятивная беседа по уровню качества чуть ниже исследовательской, её возможно проводить на этапе знания и понимания. При такой форме беседы школьники слушают друг друга, соглашаются друг с другом, обмениваются первичными знаниями; идеи повторяются, разрабатываются, но не оцениваются.

Следующим важным этапом построения урока, через диалоговое обучение, является правильная постановка вопросов. Без них на уроке ученикам возможно не предоставится возможность диалогической беседы. Используются два типа вопросов: это вопросы «низкого» порядка и вопросы «высокого» порядка. Вопросы «низкого» порядка направлены только на запоминание, и ответы на них оцениваются, как «правильные» и «неправильные». И вопросы «высокого» порядка направлены на умение ученика применять, расширять, оценивать, анализировать информацию каким-либо образом.

Типы задаваемых вопросов меняются на уроке, в зависимости от поставленных целей и задач. Значение вопросов в диалогическом подходе для развития обучения определяется:

- стимулировании учеников к конструктивным суждениям и высказываниям;
- в содействии формированию знаний;
- в поддержке креативного мышления;
- в развитии критического мышления;
- в развитии умения учиться друг у друга, уважать, ценить идеи других учеников [3, с.38].

На достижение, каких целей направлен диалогический подход?

- более активно вовлечь учеников в мыслительную деятельность во время уроков;
- помочь им добиться более глубокого понимания;
- повысить качество обсуждения всего класса и малых групп.

Диалогическое преподавание это достижение баланса между воспитательным, «повелительным» разговором учителя и более открытым диалогом с учениками. Использование обсуждения всем классом, чтобы раскрыть то, о чем думают ученики и усилить их аргументацию. Использование идей учеников путем создания и оспаривания их, поощрение учеников для развернутого обсуждения классом, оптимальное использование групповой работы.

Диалогическое преподавание это НЕ ...

- постоянный разговор учеников;
- избегание нужных объяснений, инструкций или исправлений со стороны учителя.

Оптимальные стратегии диалогового обучения:

- задавать несколько открытых вопросов по теме;
- попросить одного или нескольких учеников объяснить свои мысли всему классу;
- задать несколько вопросов «почему?»
- попросить учеников прокомментировать то, что они сказали;
- записать несколько спорных моментов, которые обнаружились в ходе обсуждения, чтобы вы могли обрисовать их позже;
- некоторое время не давать правильных объяснений, пока ученики не поняли, что они думают и не провели свою собственную работу [3, 61].

Использование разных приёмов и способов в формировании высокоинтеллектуальной грамотности школьника на уроках русского языка и литературы, определяет качественные изменения, как в личности самого школьника, так и в мониторинге его успеваемости. Возможности обучающихся развивать функциональную грамотность на уроках русского языка и литературы через диалог реально обоснованы на практике:

- обработка информации;
- владение несколькими видами чтения;
- умение работать с разными видами текстов (поиск, сканирование, аналитическое чтение, обработка);
- умение аргументировать, доказывать, исследовать, выкладывать свои идеи, через опорные слова, схемы, карты, таблицы.

Список источников и литературы

1. Александер Р. (2004) \ «Преподавание диалогической речи: переосмысление бесед в классе».
2. Диалоговое обучение: эффективная технология развития навыков коммуникации и познавательной активности // Научные Статьи. Ру - портал для студентов и аспирантов.
3. Мельникова Е.Л. «Проблемно-диалогическое обучение: понятие, технология, предметная специфика» (2006).

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА

Исатаева Вахиша Жураевна
Магистр педегогических наук,
Школа-гимназия №6 имени Бауыржана Момышулы
города Жетысай Туркестанской области

Аннотация. Передовые технологии становятся важным компонентом системы образования. Казахстанские учебные заведения активно внедряют инновационные технологии и задействуют методики преподавания для поддержки процесса обучения. В современном образовании наблюдаются различные привлекательные тенденции, включая персонализированное обучение, мобильное обучение, микрообучение, контекстуализацию обучения и многое другое.

Ключевые слова: История Казахстана, методика преподавания истории, инновационные технологии.

Сфера образования активно внедряет новые технологии, такие как искусственный интеллект, виртуальная реальность и дополненная реальность. Практически невозможно стать профессионалом, не используя обширный арсенал доступных образовательных технологий. Историческое образование требует постоянной модернизации учебного процесса, поскольку история в значительной степени формирует фундаментальные знания, ценности и идеологические принципы.

Являясь важной дисциплиной в гуманитарном образовании, история играет решающую роль в общей образовательной и мировоззренческой подготовке учащихся. Ее целью является не только развитие системного мышления, но и содействие всестороннему пониманию мировых исторических процессов.

Основная проблема при изучении истории заключается в том, чтобы ориентироваться в огромном массиве фактов, на которые влияет политическая субъективность, присутствующая в описаниях исторических событий. Ключом к историческому образованию является не просто констатация событий, но и отслеживание их долгосрочного воздействия. Современное преподавание истории Казахстана направлено на передачу объективных знаний об этапах ее развития, с древнейших времен до наших дней. Ключевые цели включают ознакомление учащихся с источниковедческими, историографическими материалами и достижениями современной исторической науки в Казахстане. Это также предполагает определение роли истории Казахстана в более широком контексте гуманитарного знания, анализ текущих проблем его развития и создание всеобъемлющей концепции, основанной на этногенезе казахского народа, эволюции государственности и цивилизаций в Великой Степи.

Желаемые результаты обучения включают знание и понимание истории Казахстана, навыки аналитического и аксиологического анализа, объективное понимание его современной модели развития, систематизацию и критическую оценку исторических явлений, а также способность связывать исторические события с более широкой парадигмой всемирно-исторического развития.

Для достижения этих целей как преподаватели, так и учащиеся должны ориентироваться в разнообразии современных инновационных технологий. За последнее десятилетие появилось множество образовательных онлайн-платформ, связанных с глобальными центрами знаний. Эти платформы позволяют отдельным лицам проходить обучение по образовательным программам, предлагаемым не только лучшими университетами и школами, но и теми, которые соответствуют последним технологическим и методологическим достижениям.

Массовые открытые онлайн-курсы предлагают обширные учебные программы со значительным интерактивным участием, использующие технологии электронного обучения и предоставляющие открытый доступ через Интернет. Платформы онлайн-обучения все чаще

адаптируются к индивидуальным потребностям, оперативно выявляя и решая любые проблемы, возникающие в процессе обучения. Такая адаптивность позволяет учащимся прогрессировать в своем собственном темпе, не полагаясь на других участников и не ограничиваясь временем. Следовательно, каждый учебный блок может быть усвоен с удобной для вас скоростью, не мешая другим и не подчиняясь их темпу.

Популярность видео инструкций растет благодаря их пригодности для учащихся с различными способностями и предпочтениями в стиле обучения. Эти видеоролики включают аудио, текст, изображения и даже кинестетические элементы, предлагая различные способы усвоения информации. Экономическая эффективность современного видеопроизводства в сочетании с простотой его создания без необходимости в большой профессиональной команде или дорогостоящем оборудовании способствует его широкому использованию.

Потребность учащихся в быстром и легком доступе к информации удовлетворяется с помощью мобильного обучения, позволяющего проводить краткие уроки, которые концентрируются на важнейших моментах обучения. Модули микрообучения, включающие 5-10-минутные видеоролики и краткие документы, эффективно знакомят или резюмируют необходимую информацию, не перегружая учащихся обширным чтением. Благодаря использованию мобильных устройств и приложений для микрообучения курсы и мероприятия становятся более доступными. Объединение этих коротких эпизодов с более углубленными учебными занятиями улучшает понимание, выходящее за рамки предмета, последовательно подчеркивая ключевые аспекты, что приводит к более эффективному и целенаправленному процессу обучения.

Индивидуальный подход способствует повышению вовлеченности и эффективности образовательного процесса. Разработчики регулярно создают и обновляют многочисленные приложения и платформы как для учащихся, так и для преподавателей, облегчая персонализированный опыт обучения. С помощью этого программного обеспечения преподаватели могут без особых усилий обмениваться контентом со сформированными вручную или индивидуально выбранными группами учащихся, получая обратную связь посредством сообщений и опросов. Одновременно учащиеся имеют возможность самостоятельно персонализировать свой учебный процесс, выбирая темы, упражнения, уровни сложности, расписания и многое другое в приложениях, которые они используют для своих занятий.

Геймификация предполагает использование игры в качестве метода обучения. Это оказывается высокоэффективным подходом к обучению в различных возрастных группах, и многие взрослые получают значительную пользу от обучения через игру. Квалифицированный педагог может выбрать или разработать обучающий игровой инструмент, адаптированный к возрасту и интересам учащегося, что повысит полезность и эффективность процесса обучения.

Быстрый и легкий доступ к информации, обеспечиваемый цифровыми технологиями, произвел революцию в сфере обучения. Онлайн-учащиеся теперь имеют возможность приобретать навыки и знания гораздо быстрее, чем в прошлом. Множество исследований и экспертных рекомендаций легко доступны онлайн, что позволяет учащимся получать новые знания и профессиональные навыки за считанные часы, значительно сокращая время, необходимое для освоения новой профессии, на что ранее уходило несколько месяцев или даже недель.

Благодаря методам и технологиям, упомянутым ранее, современное образование органично сочетает в себе ценный контент, совместное обучение и интерактивные подходы к обучению. Эффективное современное образование обеспечивает предоставление соответствующего контента в нужный момент и в подходящей обстановке, а цифровизация улучшает каждый аспект процесса преподавания и обучения.

Список источников и литературы

1. Суслов А. Ю. Инновационные методы преподавания истории в современном вузе / А. Ю. Суслов, М. В. Салимгареев, Ш. С. Хамматов. – Текст : электронный // Образование и наука. – 2017. – №9. – С. 70- 85. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnye-metody-prepodavaniya-istorii-v-sovremennom-vuze (дата обращения 27.01.2024)
2. Государственный общеобязательный стандарт среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего образования) // утвержден приказом Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348.
3. Жапекова Г. К. Инновационные технологии в преподавании истории Казахстана //РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ. – 2022. – С. 141.

ОВЛАДЕНИЕ ПОЛНОЦЕННЫМ НАВЫКОМ ПИСЬМА – ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ

Кабылова Тамара Абдыкереевна,
учитель русского языка и литературы средней школы №87
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: виды диктантов, творческие работы, навык письма, эффективные задания, интересные тексты, обобщение информации.

Аннотация: В статье развитие навыков письма учащихся рассматривается как важный аспект успешного обучения. С этой целью предложена методика создания творческих работ, выбора интересных текстов, отвечающих принципам последовательного обучения.

Тірек сөздер: диктант түрлері, шығармашылық жұмыстар, жазу дағдысы, тиімді тапсырмалар, қызықты мәтіндер, ақпаратты жинақтау.

Аннотация: Мақалада оқушылардың жазылым дағдыларын дамыту табысты оқудың маңызды аспектісі ретінде қарастырылған. Бұл мақсатта шығармашылық жұмыстарын құрастыру, қызықты мәтіндерді таңдау, сатылап оқыту қағидаларына сай келетін әдістememен ұсынылған.

Keywords: types of dictation, creative work, writing skills, effective tasks, interesting texts, generalization of information.

Annotation: The article considers the development of students' writing skills as an important aspect of successful learning. For this purpose, a methodology for creating creative works and selecting interesting texts that meet the principles of consistent learning is proposed.

Однообразие видов работы создает скуку на уроках, не оставляет живого следа в сознании детей, не вызывает интереса к русскому языку. Чтобы избежать этого, как учитель русского языка и литературы в сельской казахской школе, стараюсь побольше использовать различные виды творческих работ. Проведение их на уроках считаю эффективным как для обучения и закрепления знаний учащихся.

Задачу формирования навыков письма решаю с помощью разнообразных видов письменных работ. К ним относятся: творческое списывание, творческий диктант, свободный диктант, творческое изложение. Все эти виды работ провожу в определенной системе, начиная с таких, которые требуют от учащихся меньшей самостоятельности. Первой ступенькой в этой работе является творческое списывание.

Творческое списывание прежде всего должно быть сознательным. Сознательным же оно может быть только в том случае, если учащиеся понимают содержание текста, умеют пересказать его, объяснить правописание слов с уже изученными орфограммами. Данный вид работы обычно усложняем заданиями, связанными с развитием речи.

Прежде чем проводить списывание, стараюсь отрабатывать правописание орфограмм, над которыми учащиеся будут работать. Задание должно быть четко сформулировано и разъяснено учащимся.

Творческое списывание, как и другие виды письменных работ (творческий диктант, изложение), может быть обучающим и контрольным. Обучающее творческое списывание целесообразно проводить на уроках закрепления орфографического правила.

Работа на этом уроке строится так: учащимся предлагают текст с пропущенными словами, написание которых надо проверить. В ходе работы над текстом дети подбирают пропущенные слова, проводят орфографический разбор, затем текст списывают в тетради. Можно предварительно не работать над текстом, а предложить учащимся выполнить эту работу самостоятельно. Проверка обучающего творческого списывания проводится в классе после выполнения работы.

Списывание может сопровождаться подбором синонимов, например, в качестве закрепления падежных окончаний прилагательных мужского и среднего рода.

Коллективно подбираем (устно) синонимы к прилагательному сильный.

Сильный ветер – свирепый, резкий.

Сильные потоки – могучие, обильные.

Сильное течение – мощное, стремительное.

Сильный туман – густой, сплошной, тяжелый.

Сильное желание – неудержимое, огромное, острое.

После этого дети списывают текст, подчеркивают падежные окончания прилагательных, проверяют их постановкой вопросов к прилагательным, указывают в скобках после каждого прилагательного падеж.

Творческое списывание можно проводить при изучении местоимений. Этот вид работы используется для того, чтобы учащиеся научились правильно заменять нужное существительное местоимением. В противном случае это затрудняет понимание текста и искажает его смысл. Чтобы научить школьников правильной замене, можно предложить им текст в котором часто встречается одно и то же существительное.

Проверка самостоятельной работы проводится в классе и дает возможность выяснить в каждом отдельном случае необходимость замены существительного местоимением или невозможность ее. Предлагаю задание для примера.

Утенок родился некрасивым. Утёнок страдал из-за внешности. На птичьем дворе утёнка гнали, толкали, клевали, щипали. Нам жалко утёнка.

Во втором предложении существительное утёнок можно заменить местоимением он, в третьем – местоимением его, в четвертом – существительным птенца.

Для работы с подбором синонимов и заменой местоимений могут быть использованы отрывки из ученических сочинений, в которых часто встречаются одни и те же слова или неправильно употреблены местоимения.

Теперь немного о творческом диктанте. Творческий диктант является обучающим, так же, как и другие, и предназначен для повторения и закрепления изученного материала. Отличие заключается в том, что, используя данные слова и словосочетания, дети сами создают текст.

Творческие диктанты способствуют развитию мышления, речи учащихся, активизации их словаря. Содержание диктантов усложняются постепенно. Сначала они могут представлять собой отдельные слова для составления предложений; затем даются незаконченные предложения или опорные слова для составления предложений, объединенных общим сюжетом. При самостоятельной работе учащихся включаются слова на изученные правила. Творческие диктанты могут заключаться и в продолжении текста по данному началу. При проверке учитывается правильность построения предложений, их последовательность [1, с.23].

Данный вид диктанта может быть проведен на уроках закрепления и на уроках проверки знаний учащихся. Творческий диктант с введением в него требуемых заданием орфограмм близок к творческому списыванию. Однако это более трудный, чем списывание, вид работы. При списывании ученик имеет перед глазами текст и время на подбор нужного слова. При творческом диктанте текст воспринимается на слух, ученик должен тут же, чтобы не отстать от класса, подобрать нужное слово для вставки, т.е. работать быстрее, для чего необходим

определенный навык. Поэтому творческий диктант нужно проводить после творческого списывания.

Текст должен быть понятен учащимся по форме изложения, интересен по содержанию и должен давать детям новую информацию об окружающем мире. Чередовании слушания с воспроизведением, поэтому следует рекомендовать учащимся проговаривать предложение про себя до начала его записи. При работе над творческим диктантом учащимся требуется дополнительное время, поэтому учитель диктует текст несколько медленнее, чем при написании обычного диктанта.

Творческий диктант на расширение текста предполагает вставку в текст подходящих по смыслу слов. Можно расширить текст путем введения предлогов, союзов, частиц. Во всех случаях записанный учениками текст остается связным, а частность изучаемых грамматических и орфографических явлений в нем увеличивается.

Творческий диктант на расширение текста - преследуются две цели:
1. научить учеников пользоваться определенными группами слов или конструкциями, подыскивая нужное слово.

2. научить учащихся точно подбирать слова или словосочетания [2, с.48].

Диктанты делятся на два вида: с изменением текста и без изменения текста.

К диктантам без изменения текста относятся: объяснительный, комментируемый, предупредительный, с обоснованием диктуемого, с графическим изображением диктуемого и др. К диктантам с изменением текста относятся: выборочный, распределительный, выборочно распределительный, свободный, диктант по аналогии, цифровой, графический, творческий.

Свободный диктант подготавливает ребят к более сложному виду работы – изложению. Если в данном диктанте дети запоминают два – три предложения и тут же их записывают, то при изложении текста ученик должен целиком запомнить его и изложить в логической последовательности. Поэтому первые изложения нужно проводить всеобучающие.

По принципам обновленной программы грамматика изучается на основе лексических тем. Формирование навыков письма рассмотрим по этому принципу.

К примеру, при изучении рассказа Янка Мавра “Сын воды” можно предложить детям написать письмо одному из героев по выбору. Письмо Мангу/Мгу.

В данной работе ожидаемым результатом является то, что обучающийся должен написать творческую работу, выбирая определенную роль и речевое поведение с использованием средств выразительности речи (сравнений, олицетворений или фразеологизмов).

При этом задание можно сконструировать подобным образом:

1. Напишите письмо одному из героев, выражая собственное отношение к их поступкам, действиям, образу жизни.

2. Используйте в письме средства выразительности речи – сравнение, олицетворение или фразеологизмы.

Изложение – это письменный пересказ образцового текста. К тексту изложения, его содержанию, логике, языку предъявляются высокие требования. Тексты изложений могут предъявляться как для зрительного, так и для слухового восприятия. Там, где текст содержит описание, желательно использовать картины, созвучные содержанию описания, а при анализе текста необходимо обращать внимание на изобразительные средства языка. Эти изложения проводятся как по готовому, так и по коллективно составленному плану [3, 39].

Письменные виды пересказа в отличие от устного учат детей более обдуманно составлять рассказ, тщательно проверять его. Учитывая возрастные особенности и потребности учащихся, тексты предлагаются небольшие, композиционно простые. Дети должны не скопировать текст дословно, а передать его своими словами, не отступая от основного содержания.

Повышается уровень самостоятельности учащихся, активизируется их творческий потенциал. Учащиеся прочитывают текст один-два раза. Затем в ходе беседы происходит полное осознание смысла рассказа. Далее составляется план, проводятся словарная работа,

анализ необходимых синтаксических конструкций и изобразительных средств языка. Особо трудные случаи выписываются на доске. Затем учащиеся пишут свой текст, учитель оказывает индивидуальную помощь в составлении рассказа. Далее проводится самопроверка и самосовершенствование текста. При обсуждении и оценке детских работ важно сохранить корректность и доброжелательность.

Как же проводить творческое изложение, преследующее цель – повторение каких-либо орфограмм?

В шестом классе после изучения правописания безударных падежных окончаний имен существительных 1-го, 2-го и 3-го склонений можно провести изложения по рассказу В. Осеевой «Горькая вода».

В начале учащиеся повторяют правописание безударных падежных окончаний имен существительных, затем читают текст В. Осеевой. После чтения текста идёт анализирование содержания текста.

Вопросы и задания к тексту при подготовке детей к написанию изложения. После первичного чтения текста учителем, дети отвечают на вопросы:

- Расскажите, как вели себя Толя и Витя, встретив старушку с ведром?
- Как Толя хотел отговорить своего товарища?
- Как довелось Толе еще раз встретиться с той старушкой?
- Как встретила его старушка?
- Почему вода показалась Толе горькой?
- Какие чувства вы испытываете к Толе?

После прослушивания ответов учащихся предлагаю детям определить основную часть рассказа и приступаем к совместному составлению плана.

1. Встреча со старушкой.
2. Витя помогает бабушке.
3. Горькая вода.

На подготовительном этапе дети пересказывают текст по составленному плану. Вслед за этой работой проводится словарно-орфографическая подготовка. Определяют падеж имен существительных в сочетаниях. Дописывают окончания.

А) Возвращались (с чего?) с прогулк…, помочь (кому?) старушк…, остановить (кого?) товарищ…, помог (кому?) бабушк…, встретили (кого?) старушк….

Б) Найдите слова, которыми Толя пытался отговорить товарища. Запомните, как они пишутся. Как встретила старушка Толю при второй встрече? Запомните знаки препинания в этом предложении.

Затем обучающиеся пишут изложение в тетрадях.

Творческие изложения вырабатывают у учащихся умение самостоятельно излагать свои мысли. Интересным видом творческих работ является работа по пословицам. Пословицы и поговорки – выразительницы народной мудрости – дают богатый материал для развития речи учащихся. Учащиеся, в первую очередь, должны выяснить смысл пословицы и передать его, иллюстрируя примерами из прочитанной информации.

Из всего сказанного следует сделать вывод: многообразны виды творческих работ, позволяющих учителю, добиться повышения грамотности учащихся, закрепления их знаний, формирования навыков устной и письменной речи.

Овладение полноценным навыком письма для учащихся является важнейшим условием успешного обучения в школе по всем предметам, так как является основным способом обобщения информации.

Список источников и литературы

1. Сергеев Ф. П. Речевые ошибки и их предупреждение. — Волгоград: Учитель, 2006.
Соловейчик М. С. Нарушение языковых норм в письменной речи младших школьников// Начальная школа. Русский язык.

2. Капкайкина, Н. К. Различные виды письменных работ / Н. К. Капкайкина, Н. В. Кузьмичёва. — Текст: непосредственный //Молодой ученый. — 2014. — № 16 (75). - С. 342-343. — URL: https://moluch.ru/archive/75/12817.
3. Страхова Л.Л. Изложения для младших школьников. – СПб.: Издательский дом «Литера», 2013.

РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ОСНОВНОЙ СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЧТЕНИЯ

Қартабай Айкерім Сейтханқызы,
учитель русского языка и литературы
средней школы №115 Жалагашского района
Кызылординской области

Ключевые слова: функциональное чтение, читательские умения, приёмы и методы, различные тексты, задания, осмысление и оценка информации.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы формирования читательских навыков и умений. Представлены задания по формированию навыков работы с текстом через слушание и чтение. Оценивание результатов обучения включает в себя осмысление и умение оценивать достоверность информации, обнаруживать сходство и различие.

Тірек сөздер: функционалды оқу, оқу дағдылары, әдістер мен тәсілдер, әртүрлі мәтіндер, тапсырмалар, ақпаратты түсіну және бағалау.

Аннотация: Мақалада оқу біліктері мен дағдыларын қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Тыңдалым және оқылым арқылы мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру тапсырмалары ұсынылған. Оқыту нәтижелерін бағалау ақпараттың дұрыстығын түсіну мен бағалау, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауды қамтиды.

Keywords: unctional reading, reading skills, techniques and methods, various texts, tasks, comprehension and evaluation of information.

Annotation: The article discusses the problems of the formation of reading skills and abilities. Tasks on the formation of skills of working with text through listening and reading are presented. Assessment of learning outcomes includes understanding and the ability to assess the reliability of information, to detect similarities and differences.

Функциональное чтение, это чтение, цель которого нахождение информации для конкретной задачи в данный момент. Навык функционального чтения отвечает за способность человека воспользоваться им при изменении определенных жизненных ситуациях, например, попадание в новую языковую среду, развитие технологий и умение ими овладеть, используя инструкции.

Читатель выходит на уровень собеседования с автором. Это чтение, цель которого – нахождение информации для решения конкретной задачи или выполнения определенного задания. В нём применяются приемы сканирования и аналитического чтения. Владение навыком функционального чтения – опора для развития творческого мышления [1, с.32].

Мне бы хотелось поделиться с вами своим опытом работы над текстом, который способствует формированию навыков функционального чтения. Составлюящими функционального чтения являются овладение отдельными читательскими умениями, ориентировочными, исполнительскими и практическими умениями.

Предлагаю несколько приемов активной работы с текстом, посредством которых можно сформировать навыки функционального чтения: 1. Прием «Чтение с остановками». Прочитали главу в книге, остановитесь и сформулируйте основную мысль текста в паре предложений. Это поможет лучше понимать, запоминать и применять полученную информацию. 2. Прием «Тонкие и толстые вопросы» может быть использован на любой из трех фаз урока: до изучения темы, по ходу чтения, слушания, при размышлении. 3. Прием «Двузначный пузырь» удобно использовать для понимания познавательного текста и нахождения сходства и различия.

Поскольку разные тексты окружают нас повсеместно: билеты, рекламы, анкеты – это умение позволяет человеку социализироваться, то есть заполнить документы в банке, быстро

выбрать необходимую ему информацию в различных источниках, будь то рецепт, ярлык на одежде, чек, квитанция или объявление. Какие задания подходят для развития функционального чтения?

Например, можно использовать билет в театр, и к нему составить задания для максимального использования информации, находящейся на нем: ученики должны были найти его стоимость, дату и время, место проведения спектакля и его название. Человек, который владеет функциональным чтением, способен обозначить тему и основную мысль письменного текста. Также вычленить из него необходимую информацию, сделать вывод, отличить точку зрения автора от факта, понимать выражения, использованные в переносном смысле. При чтении текста, может использовать активные методы для улучшения понимания, например, делает пометки на полях или ведет записи по мере осмысления новой информации, ищет ответы на поставленные вопросы. Таким образом, развивается познавательное мышление.

Побуждение интереса к чтению, формирование навыка чтения – является актуальной задачей на уроках языка и литературы. И здесь большую роль играют задания, заставляющие учащегося снова и снова перечитывать: докажи словами из текста, определи места основных действий персонажей, сформулируй свою точку зрения и подбери отрывок, подтверждающий ее. Такой подход к тексту меняет мотивацию и отношение ученика к чтению, чтобы глубже погрузиться в содержание и разобраться в прочитанном, понять скрытую информацию, авторскую позицию[3].

При правильном подборе, задания могут способствовать формированию навыков оценить поступки героев, сделать выводы и задуматься над своими поступками и поведением. Задания могут развивать творческие способности и исследовательские умения, их воображение и речь, способствуют процессу формирования функциональной грамотности: умение сформулировать вывод, обосновать свои рассуждения, сформулировать свою точку зрения, дать ответ на проблемный вопрос.

Процесс слушания также помогает развитию словарного запаса, усидчивости, осмыслению полученной информации. В результате дети учатся определять причинно-следственные связи различных фактов прослушанного материала, при правильной методике преподавания.

Например, при изучении рассказа М. Ауэзова «Сирота» по программе 8-класса можно предложить:

1. Внимательно послушайте отрывок из текста.
2. Постарайтесь почувствовать душевную боль Касыма.
3. Обратите внимание на описание автором местности и окрестности.

Хмурый вечер середины лета. У подножья гор Улытау сумрачная прохлада....

Три всадника едут по холмам.... Они не спешат, но все же иногда с опаской поглядывают на черную тучу, надвинувшуюся на горы. Там идет дождь.

В то же самое время с противоположной стороны долины навстречу всадникам торопливо шел одинокий мальчик лет десяти-одиннадцати... .

После слушания фрагмента из текста учащиеся отвечают на вопросы:

- *Что же заставляет мальчишку, на ночь глядя, идти одному в незнакомые места?*

Этап чтения. Чтение продолжения текста.

... Год назад умерла бабушка Касыма.... В этот день мальчику показалось, что само небо всей тяжестью легло на его хрупкие плечи.

Обратная связь учителя сопровождается вопросами:

- Где происходило событие?
- Какое время дня описывает писатель? (Вечер – Какой вечер? – хмурый.

Вечером солнце встает(восход) или садится(заход)? Значит – закат. Какой закат? Какие прилагательные описывают закат?

Грустный, сиротливый.

Какие тучи? Тучи тяжелые, серые. Какая погода стоит? Мрачная, холодная.

Само описание, состояние природы какие чувства вызвали у вас? (чувство тревоги, опасения)

Три всадника едут по холмам, их присутствие помогают созданию реальной картины жизни. А вот, Касым…

Почему он вышел один в путь в темную, сумрачную ночь?

Поблагодарив детей за ответы можно дальше продолжить чтение рассказа. Если вас интересует дальнейшее развитие сюжета, предлагаю прочитать продолжение отрывка.

На каждом этапе урока напоминаю о целях и критериях обучения.

1. Создает различные вопросы высокого и низкого порядка и отвечает на них.

2. Использует в речи описательные обороты[2].

Задание сопровождается использованием активных стратегий «ДЖИГСО»+ «SMS ленточки»

Текст делится на три части и распределить их по парам. Каждая пара читает свой объем и формулирует по три вопроса по тексту, записывает их на плакатных ленточках и отправляет следующей паре по часовой стрелке. Пары получают ленточки с вопросами и отвечают на них, используя выборочное чтение. После этого пары формулируют еще по два вопроса дополнительно по той части, что отвечали на вопросы. Передают ленточку с вопросами следующей паре и таким образом им возвращаются собственные вопросы с дополнительными вопросами. Отвечают на вопросы своих одноклассников и оценивают сложность/легкость вопросов.

Для обобщения и интерпретации подготовлены вопросы:

- Как обращались с мальчиком в новой семье? Можно ли назвать семьей?
- Как можно оценить поступки Исы и Кадиши?
- Чем закончился рассказ?
- Кто виноват в смерти Касыма?

Следующее ситуативное задание с применением существительных, прилагательных и наречий в соответствующих формах.

1. Сделать вывод на основе личного впечатления.

2. Может ли ребенок, который не видел материнскую милость, быть благодарным за эту жизнь? – как вы хотели бы, чтобы в стране уменьшилось количество сирот.

Выбрать одно утверждение и объяснить своими словами.

- В сиротстве жить – слезы лить.
- Пастух рад лету, пчела – цвету, а сирота – привету.
- На бедного сироту все камни летят[4].

На уроках уделено особое внимание развитию способностей применять полученную в процессе чтения информацию в разных жизненных ситуациях. Оценивании результатов обучения включало в себя осмысление и оценку информации, умение оценивать достоверность информации, обнаруживать сходство, различие, противоречие, применение им полученной информации. Сделаны акценты на чтении составных текстов: это позволяет оценить умение интерпретировать и обобщать информацию, полученную из нескольких отличающихся источников.

Изучив теорию формирования функционального чтения, отслеживая практику преподавания и обучения, мы можем говорить о возможностях повышения образовательного уровня школьников в учебном процессе. Образование школьников, через использование инновационных методов выступает фактором формирования функциональной грамотности школьника, так, как создаёт условия для его самостоятельного чтения.

Использование приемов и методов активной работы:

- помогает им осознавать, что умения и навыки чтения нуждаются в постоянном совершенствовании;
- содействует аргументированию учениками своих идей;
- помогает учителям понять, на какой стадии находятся их ученики в процессесвоего обучения.

И при всех приведённых доводах, самое главное у школьников развивается иповышается уровень мышления и речевые навыки. Совместное приобретение знаний или вовлечённость в процесс «осмысленного чтения» развивает личные качества каждого школьника, именуемые навыками широкого спектра.

Не зависимо используемых стратегий, необходимо развивать в школьниках интеллектуальные умения, оценочные умения и коммуникативные умения.

На начальном этапе формирования функционального чтения потребуется некоторое дополнительное время по сравнению с информационным изложением «готовых» знаний. Но задача полностью решается сформированностью функциональной грамотности, свидетельствующей об умственном развитии ребенка. Это может проявиться в способности видеть сущность изучаемого материала, ставить проблемы и разрешать их. Разные способы решения проблемы, поможет ученику успешно справляться с учебной нагрузкой, формируя новые умения и навыки.

Список источников и литературы

1. Баяманова Р. Г. Организация коммуникативно-ориентированного обучения. Учебно-методическое пособие. Караганда: Издательство ТОО «Арко», 2006 – 132с.
2. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык и литература» для 5-9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию.//АОО «НИШ» Астана, 2017 г.
3. Источник: Оценка читательской грамотности в исследовании PISA. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: http://kniga.lib-i.ru/26raznoe/97612-1-ocenka-chitatel
4. Русский язык и литература. Учебник для 8-класса общеобразовательной школы с казахским языком обучения/ У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева. – Алматы: «Атамұра», 2017.

ОҚУ МЕН ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫ БОЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Каракулова Жибек Абилдаевна,
Қазақ тілі мен әдебиет пән мұғалімі,
Түркістан облысы,Отырар ауданы,
«Көкмардан» жалпы білім беретін мектеп,
Қазақстан Республикасы
Саметова Элмира Өсербайқызы,
мектеп директорының бейінді оқыту жөніндегі орынбасары,
Түркістан облысы, Отырар ауданы,
«Көкмардан» жалпы білім беретін мектеп
Қазақстан Республикасы

Аннотация: Бұл мақалада оқу мен тәрбие үдерісінде оқушы бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру, ұлттық құндылықтарды сіңіру туралы мәселе айтылған. Қазіргі білім беру жүйесіне ұлттық құндылықтарды енгізудің маңыздылығы туралы айтылған.Ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіре отырып болашақта еліне деген сүйіспеншілігі мен жауапкершілігі жоғары тұлға тәрбиелеудің маңыздылығы жайлы мәселе айтылған.

Тірек сөздер: Ұлттық құндылықтар, оқу , тәрбие, оқушы, білім беру жүйесі, саналы ұрпақ

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос формирования националных ценностей и усвоения националных ценностей у студента в процссе воспитания и обучения. Была отмечена важность внедрения националных ценостей в современную систему образования. Был затронут вопрос о важности воспитания человека с большой любовью и ответственностью за страну в будущем при прмвитии ребенку национальных ценностей.

Ключевые слова: национальные ценности, учеба, воспитание, студент, система образования,сознательное поколение

Annotaion: This article discusses the issue of the formation of national values and the assimilation of national valurs by a student in the process of education and training. The importance of introducing national values into the moderrn education system was noted. The guestion was raised about the importance of raising a person with great love and responsibility for the country in the future when instilling national values in a child.

Key words: National values, syudy, education, student, education system, conscious generation.

Ұлттық құндылықтарға әр халықтың ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық, рухани және мәдени құндылықтары жатады. Осы құндылықтарды ұрпағымыздың бойына сіңіріп, оқу-тәрбие үдерісінде ұлтжандылыққа, отаншылдық пен салт-дәстүрімізді құрметтеуге баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеу – ұстаздар алдындағы басты міндет.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы міндет-өзінің өмірін жалғастырушы саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі - ұлт болашағы, келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген,ақыл парасаты мол, мәдени-ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу кезек күттірмейтін іс екені сөзсіз. Халық даналығында: «Бір баланы адам етіп өсіргенше, бір шаһар апат болады» деген сөз бар. Осы салыстырудың өзі-ақ баланың шын мәніндегі Адам болып қалыптасуы қыруар уақыт пен тер төгетін еңбекті қажет ететін аумағы кең ,жауапкершілігі мол күрделі іс екенін ұқтырса керек. «Ту жанында қисық ағаш жатпайды» дегендей, сом тараулы тәрбие жолының тоғысар тұсы халықтың өзінде ,ата –баба салт санасында, дәстүрінде. Жас ұрпақты ұлттық мақтаныш пен ұлттық патриотизм рухына қалай тәрбиелесек,еліміздің халқымыздың болашағы, даналығы да солай айқын көрінеді . Даналық білімнен нәр алады. Даналыққа апаратын жол ұзақ әрі қиын. Осы тұрғыда И.Г.Песталоции «Адамның ақыл ойының қалыптасуы, дұрыс дамуы ұлт тіліндегі оқулықтың мазмұны мен оқыту әдісін дұрыс ұйымдастыруға байланысты»-деп атап көрсеткен. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні сабақтарында ұлттық құндылықтардыпайдалану арқылы оқушының ішкі жан дүниесін басшылыққа алады. Қазақ тілі пәні барлық білімнің негізі болғандықтан,тұлға қажетті білімді осы пәннен алады.

Сондықтан жастарға басты қиындықтарды көре білетін, әлеуметтік ақыл-ойға сәтті кіруге көмектесетін жақсы жолбасшы керек. Ғалымның ісі – ғалымдағы заңдылықтарды ашып, оны сөзбен формулаға айналдыру. Әдіскердің міндеті – ғалымның ашқан жаңалығын білімге айналдырудың құралын табу. Педагогтың міндеті - ғалым мен әдіскердің міндетін кең көлемде қоса отырып, оқушының тұтас ойлау қабілетін қалыптастыру . Бүгінгі таңда оқушыларға әлемдік деңгейде өркениетті негізде білім мен тәрбие беру, ұлттық құндылықтарды олардың бойына сіңіру – ұстаз алдындағы үлкен міндет. Адамзат тарихында құндылықтар қалыптасуының негізгі ерте заманнан-ақ ойшылдар мен ғұламалардың назарында болды. Олардың тәрбиелік негіздері атадан балаға ұрпақтан-ұрпаққа ізгі қасиеттер мен сезім ниеттерден тұрады. Ұлттық құндылық белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. Олай болса, ұрпақ тәрбиесіндегі құндылықтар негізгі ізгілікті, ақылды адамгершілік, парасаттылық, имандылық мідеттерін ажырата біліп өзіне таңдау жасауы. Халықта «Баланды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген мақал бар. Жас ұрпаққа тәрбие мен білім беру саласында халықтық педагогиканы енгізе отырып, қазақ халқының салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, мінез-құлық мәдениетін меңгеруде оқушылардың бойына ұлттық имандылық, адамгершілік, сыпайылық қасиеттерін қалыптастыру. Ұлттық тәрбие біздің ұрпақтан-ұрпаққа жеткізетін асыл қазынамыз. Өз ұлтын қадірлеп, қастерлеген, ұлт қадірін білген азаматтың бірі Ж.Аймауытов: «Мен халыққа кіндігіммен байланып қалғанмын. Оны үзе алмаймын. Үзу қолымнан келмейді» дейді. Сырым Датұлы: «Мен ағайынды екеумін: бірі – өзім, екіншісі – халқым»-дейді. Қазақ халқының осындай дәріптеуге, қастерлеуге, дамытуға тұрарлық ұлттық рухани материялдық құндылықтары туралы ұлағатты, құнды ойларын халық игілігіне келешек ұрпақты ел жұртқа ие болатын азаматтарды тәрбиелеуге неге қолданбасқа? Қазақ халқы баланы жамандықтан жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратынқұлықты болуын,сұлу сөз сйқырлы ұн.әдемі өң мен түрлі ләззат ала білетін, һәм байсалды ,ойламдышымыр болып өсуінұлт тәрбиесінің негізгі қағидасы етіп ұстаған.

Жеке тұлғаны ұлттық тәрбие арқылы дамыта отырып, нақты әрекет арқылы оқытуда төмендегі құндылықтардың болуы қажет:

- белсенді қарым-қатынас: оқушы мен мұғалімнің кездескен мәселе бойынша өз көзқарастарын білдіруі;

- индивиттік: мұғалімнің әр жеке оқушының ерекшелігін дамыту, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезінуі;

- өзіндік тәртіп: өзіндік бақылау мен бағалауды шешім қабылдауды үйрену;

- шыдамдылық: түрлі көзқарастар мен пікірлкрді қабылдауы, бір-бірінің пікірлерін құрметтеу, қабылдау. Ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу:

- оқушылдардың жоғары деңгейдегі сана-сезімін қалыптастыру;

- жас ұрпақ санасына туған халқына , Отанына деген құрмет, сүйіспеншілік сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту;

- ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеу

- жас ұрпақ бойында жанашырлық, сенімділік, намысшылдық тәрізді ұлттық мінездері қалыптыру.

Бала бойына ұлттық құндылықтарды дамытудағы негізгі құралдарға мыналарды жатқызуға болады:

- сыныптағы тәрбие сағаттары;
- баспасөз және қабырға газеттері;
- бұқаралық ақпарат құралдары;
- тәрбие шаралары (пікірталас,тәрбие сағаты,кеш, дәріс, таным-өнеге сағаттары, т.б.)
- кітап оқу;
- мектептен тыс және сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру;
- шығармашылық жобалар қорғау;
- қоғамдық ұйымдармен байланыс жасау;
- саяхат жасау;
- үйірмелерге қатысу.
-ұлттық ойындармен шұғылдану(бәйге, көкпар, тоғызқұмалақ, асық ату)

М. Дулатов «... жалғыз құрғақ білім үйрену емес, біліммен бірге ұлттық тәрбиені қоса беру, балқыған жас баланың ойына, қанына, сүйегіне ұлт рухын сіңіріп, ана тілін үйретіп шығару. Мұндай балалар мектепті бітіргеннен кейін қай жұрттың арасында жүрсе де, сүйегіне сіңген ұлт рухы жасымайды, қайда болсады, тіршілігінде қандай ауырлық өзгерістер көрсе де, ұлт ұлы болып қалады» деген.

Бүгінгі жаһандану үрдісінде әр ұлт, әр мемлекет өз менталитетін, өзіндік бет-бейнесін сақтап қалуға тырысуда. Бізді де осы үрдістен алып шығар жол ежелден келе жатқан ұлттық құндылықтарымыбен сусындап өскен білімді ұрпақ. Сондықтан жас ұрпақты тәрбиелеуде басты ұстанар бағыиымыз – ұлттық құндылықтар болуы қажет. Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт – дәстүрін, әдет-ғұрпын, адами құндылықтарды терең түсіне білетін тұлға тәрбиелеу – өмір талабы. Қоғам қажеттілігі. Сол себепті ата – бабаларымыздың асыл мұрасына деген ұлттық рух, мақтаныш сезімі, намыс, ана тілі мен ұлттық мәденеитіне, ұлттық құндылықтарға сезімін ояту- баршамыздың парызымыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Ш.Елеукенов, Замандас парасаты. Әдеби сын. Алматы: Санат, 1977 ж.
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы Алматы, №5, 2015 жыл
3. Шаханов М. Ұлт анасы – тіл //– Алматы: «Жалын», 2010.
4. Бастауыш мектеп журналы/ республикалық ғылыми-әдістемелік және педагогикалық журнал/ №7, 2007.
5. Қазақтың мақал-мәтелдері. 2008 жыл

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИНИ-ПРОЕКТОВ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Мамырбаева Кулдары Нагимовна,
педагог-эксперт, учитель
русского языка и литературы средней школы №21
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: читательская грамотность, мини-проект, смысловое чтение, отбр текстов, оценка читательской грамотности.

Аннотация: В современных условиях образования повышается значимость формирования читательской грамотности. Статья обобщает опыт работы над формированием читательской грамотности на уроках русского языка и литературы.

Тірек сөздер: оқу сауаттылығы, мини-проект, түсініп оқу, мәтіндерді іріктеу, оқу сауаттылығын бағалау.

Аннотация: Заманауи білім беру жағдайында оқу сауаттылығын дамытудың маңыздылығы артуда. Мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқу сауаттылығын қалыптастыру бойынша жұмыс тәжірибесі жинақталған.

Keywords: reading literacy, mini-project, semantic reading, text selection, assessment of reading literacy.

Annotation: In modern conditions of education, the importance of the formation of reading literacy is increasing. The article summarizes the experience of working on the formation of reader literacy in Russian language and literature lessons.

В содержании образования сделан большой упор на оценку функциональной грамотности учащихся. Вид функциональной грамотности, который оценивается в рамках внешней оценки учебных достижений учащихся на уроках русского языка и литературы – это грамотность чтения. Под грамотностью чтения понимается способность учащихся к осмыслению письменных текстов и рефлексии на них, использования их содержания для достижения собственных целей, развития знаний и возможностей для активного участия в жизни общества. Оценивается не техника чтения и буквальное понимание текста, а понимание и рефлексия на текст, использование прочитанного для осуществления жизненных целей.

Работа по развитию читательской грамотности требует изучения текстов разных типов и стилей, формирования умений у учащихся различных видов чтения, как поисковое, аналитическое, смысловое и др. Цель смыслового чтения на уроках русского языка и литературы – постижение закономерностей построения, знакомство со стилистическими, фонетическими, морфологическими, синтаксическими и орфографическими ресурсами языка, извлечение информации. Эти цели достигаются в процессе использования следующих видов деятельности:

- нахождение границ предложений в тексте;
- деление текста на абзацы;
- определение последовательности информации деформированного текста;
- синтезирование текста из фрагментов;
- определение идеи, главной мысли, позиции автора;
- создание и интерпретация текста по началу, заголовку или с опорой на ключевые фразы;
- создание текстов разных стилей, разных типов речи [1, 175].

При работе над текстами разных типов и стилей я также использую алгоритм разбора лингвистического текста, алгоритм разбора текста художественного стиля:

- определение позиции автора к событиям, литературным героям;
- анализ средств выразительности речи;
- алгоритм разбора лингвистического текста;
- предложения с однородными членами, значение слов;
- подбор синонимов ;

- простые и сложные предложения и др.

Работа над текстом должны учитывать и тот факт, что изменилась его природа, современный текст стал невербальным, чаще встречается в виде рисунков, схем, таблиц и диаграмм. Главной отличительной чертой новых текстов является их лаконичность. Школьники все чаще слышат тексты, звучащие из электронных источников. Следует тщательно отбирать тексты в качестве дидактического материала. Они должны соответствовать возрастным особенностям восприятия ученика, читательским и жизненным интересам школьника, чтобы превратить обучение в увлекательный процесс. Обучать работе с текстами следует с повествования, затем переходить к текстам типа описания и рассуждения [2, с.58].

Критерии оценивания: Обучающийся

1. Использует различные виды чтения.
2. Создаёт структурно-смысловую сравнительную таблицу.
3. Раскрывает основную мысль с опорой на детали, композицию, изобразительно-выразительных средств.

Для достижения вышеуказанных целей запланирована системная работа в комплексе. Предтекстовая работа для снятия лексических сложностей.

№	Термины	?	значение
1	Флёрдора́нж,	A	•нагружен
2	Хе́рес	B	•христианка
3	Навьючен	C	•белоснежные цветки дерева (семейства Цитрусовые)
4	Облобызались –	Д	•креплёное вино, производимое в Испании из белого винограда
5	Лютеранка	E	•поцеловались
6	Статский	F	•гражданский чин 5 класса

Работа над текстом.

Задание для групповой работы с использованием методов «Детали заговорили» + «сравнительная таблица». На данном этапе учащиеся читают рассказ из учебника, используя просмотровое и детальное чтение. В процессе чтения определяют антитезы (противопоставления).

Толстый	Тонкий
1. «… только что пообедал на вокзале, губы лоснились, как спелые вишни…» «Пахло от него хересом и флёрдоранжем». 2. «Ну, полно!..Для чего этот тон?» «… тайного советника стошнило».	1. «… только что вышел из вагона и был навьючен чемоданами, узлами и картонками». «Пахло от него ветчиной и кофейной гущей». 2. «… побледнел, окаменел…лицо искривилось широчайшей улыбкой». «… съёжился, сгорбился, сузился…» «…ваше привосходитель

Мини-проект. После чтения создают структурно-смысловую сравнительную таблицу, по необходимости используют различные виды чтения.

Характеристики	Художественные детали (речь)	Портрет	Поступки
Толстый			
Тонкий			
Вывод. Нравственные уроки рассказа			

3. Выпишите из текста информацию, характеризующую образы главных героев.

4. Сравните их и сформулируйте выводы.

Вопросы:

- Какие характеры героев представлены в воспоминаниях Порфирия?
- Какие художественные детали использовал писатель для характеристики героев?
- Какую деталь использовал автор для потверждения превосходства Толстого ?

Дескрипторы: *Обучающийся*

- выписывает детали в речи героев;
- создает портрет героев;
- описывает поступки героев;
- определяет сходства и различия героев;
- формулирует вывод.

Взаимооценивание по дескрипторам, ученики обсуждают плюсы и минусы своих учебных результатов.

На следующем этапе урока нужно поработать на определение основной мысли текста с опорой на детали.

Форма обучения – групповая, задание мини-проекта сопровождается стратегией «горячий микрофон».

Учащиеся слушают аудиоматериал и во время слушания записывают ключевые слова и фразы, подтверждающие этические нормы и пороки. После слушания должны рассказать о каких общеловеческих ценностях и пороках говорится в рассказе.

После слушания первой группой делается запись на доске и в тетрадях, пишут слова, отражающие социальные и человеческие пороки: чинопочитание, лицемерие, поклонение статусу, предательство, несправедливость, ...

Вторая группа пишет слова, отражающие нравственные ценности: искренность, открытость, честность, доброжелательность, трудолюбие, справедливость и т.д.

К завершению урока определяется основная мысль рассказа и позиция автора, отвечая на вопрос «Чему учит рассказ А.П.Чехова?»

Из каждой группы выходит по 1 журналисту для проведения интервью с участниками другой группы с вопросами:

- Какова главная мысль рассказа?
- Чему призывает писатель своего читателя?

С поддержки учителя и журналистов обобщается информация и определяется главная мысль - Настоящая дружба не терпит лицемерия и лести.

Позиция автора. Чехов призывает людей перестать быть рабами, помнить о своём человеческом достоинстве и самоуважении.

Все участники участвуют в формативном оценивании, проводится самооценивание по дескрипторам «2 звезды, 1 пожелание».

На закрепление занимательные вопросы подготовлены:

1. Назовите имя жены Тонкого. (Луиза).
2 . Должность, которую занимает сейчас Тонкий. (Столоначальник).
3. Герой, от которого пахло ветчиной и кофейной гущей. (Тонкий).
4. Что Тонкий делает из дерева? (Портсигары).
5. Прозвище Толстого в школе. (Герострат).
6. Имя Тонкого. (Порфирий).
7. Герой, от которого пахло хересом и флёрдоранжем. (Толстый).
8. Место, где встретились друзья. (Вокзал).
9. Как зовут сына Тонкого? (Нафанаил).
10. Прозвище Тонкого в школе. (Эфиальт).

При комплексном анализе текста часто обращаемся методам дифференцированного обучения, вовлекая каждого обучающегося в мини-проект. Проектная методика, отвечающая требованиям активного обучения, способствует формированию навыков учащихся в

составлении плана, формировании задач, определении проблем, ее решения, рефлексировании.

Работа «мини-проектов» развивает познавательный интерес у детей, повышает их уровень заинтересованности в учебных занятиях и воспитывает ответственность за выполнение заданий. При таком подходе старшеклассники получают реальную возможность повысить свою языковую и коммуникативную компетенцию.

При использовании различных методов для смыслового чтения, работая с текстом, обучающиеся учатся:

- ориентироваться в содержании текста и понимать его целостный смысл;
- определять главную тему, общую цель или назначение текста;
- установить порядок частей, содержащихся в тексте, обнаруживать соответствие между частью текста и его общей идеей, сформулированной вопросом;
- объяснять назначение рисунка, пояснять части графика или таблицы;
- формулировать тезис, выражающий общий смысл текста, определять его основные элементы;
- определять назначение разных видов текстов; понимать душевное состояние персонажей текста, сопереживать им [3, 139].

Таким образом, можно с уверенностью подытожить, что смысловое чтение – это процесс постижения, или, вероятно, «открытия» сути текста с последующей «переработкой» его содержания для дальнейшего осмысления прочитанного материала на новом уровне интерпретации его смыслов. А потому понятия «оценочный способ» смыслового чтения и «риторический текст» коррелируются в плане их значимости для личностного развития школьников.

Изучая текст, дети должны обогащать свой культурный багаж, формировать собственные представления о разных сторонах жизни, совершенствовать нравственное чувство. Речевая среда, создаваемая при обучении русскому языку в процессе работы с текстом, способна реализовать свой развивающий потенциал, если текст обладает определенными качествами. Говоря о качествах текста, следует иметь в виду не только его содержание, но и то, как оно выражено: способен ли текст оказать эстетическое воздействие на читающего, вызвать у него эмоциональный отклик, воспитать хороший вкус.

Список источников и литературы

1. Бочкарева, С. В. Риторический текст как модель обучения пониманию Другого // Филологические знания на современном этапе: сборник статей. Вып. 4 / отв. ред. И. А. Шушарина. – Курган: Изд-во Курганского государственного университета, 2015.
2. Бондаренко, Г. И. Развитие умений смыслового чтения в школе [Электронный ресурс] / Г. И. Бондаренко // Режим доступа: www.school 2100.ru.
3. Риторика диалога: теоретические подходы, актуальные проблемы и практические достижения в преподавании. Материалы XIII научно-практической конференции / под редакцией Минеевой С.А. – Пермь: ЗУУНЦ, 2015.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРИЁМОВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Зәкірова Марал Зәкірқызы,
учитель русского языка и литературы
средней школа №13 Аральского района
Кызылординской области

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, монологическая и диалогическая речь, инновационные приёмы, цели обучения, новая методика.

Аннотация: В статье проанализирован опыт формирования коммуникативной компетентности через развитие речевых навыков учащихся. Особенности диалогическойо и монологической речи, задания на развитие речевых навыков, работы по оценке учебных достижений предусмотрены в соответствии с целями обучения.

Тірек сөздер: коммуникативтік құзыреттілік, монологтік және диалогтік сөйлеу, инновациялық әдістер, оқу мақсаттары, жаңа әдістеме.

Аннотация*:* Мақалада оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту арқылы коммуникативтік құзыреттілік қалыптастыру тәжірибесі талданған. Диалогтік және монологтік оқу ерекшеліктері, сөйлеу дағдыларын дамыту тапсырмалары, оқу жетістіктерін бағалау жұмыстары оқу мақсаттарына сәйкес қарастырылған.

Keywords: differentiation, psychological characteristics, variability, educational needs, types of differentiation, complex tasks.

Annotation: The article analyzes the experience of forming communicative competence through the development of students' speech skills. The features of dialogic and monological speech, tasks for the development of speech skills, work on the assessment of educational achievements are provided in accordance with the learning objectives.

Основное назначение русского языка как предметной области школьного обучения в школах с казахским языком обучения видится в овладении учащимися умением общаться на русском языке. Речь идет о формировании коммуникативной компетенции, т.е. способности и готовности осуществлять чтение с пониманием русскоязычных текстов, письмо и говорение, понимание на слух.

Формирование коммуникативной компетенции является основной и ведущей целью обучения. Опыт свидетельствует, что наибольшие трудности при общении на неродном человек испытывает, воспринимая речь на слух. Однако, устное общение роль которого в настоящее время стала особенно значительной, невозможно без понимания реплик собеседника, так как речевом взаимообщении каждый выступает как в роли говорящего, так и в роли слушающего. Успешность человека в разных сферах жизни во многом зависит от речевого поведения, от его способности воздействовать на окружающих, выражать свою позицию, убеждать собеседника.

Говорение, как продуктивный вид речевой деятельности, является способом выражения собственных мыслей говорящего, представляет творческий процесс – создание нового речевого высказывания.

Психологическая структура акта говорения включает четыре фазы:

1) побудительно-мотивационную, при которой проявляется потребность человека в общении под влиянием определенного мотива и при наличии определенной цели высказывания;

2) аналитико-синтетическую, представленную в виде свернутых умственных действий по программированию и формулированию мыслей (здесь функционирует механизм внутреннего оформления высказывания, обеспечивающий выбор слов и грамматическое прогнозирование);

3) исполнительную-звуковое и интонационное оформление мысли (на начальном этапе обучения переход программы высказывания к ее исполнению происходит через родной язык;

4) контролирующую, задача, которой – сигнализировать о возможных ошибках и способствовать их исправлению; контроль предполагает наличие у говорящего эталона, формирующегося в результате языковой практики и сличения собственной речи с эталоном [1, 15].

Для формирования навыков говорения предназначены специальные тренировочные упражнения. Они бывают подготовительными и речевыми. Неподготовленная речь отличается спонтанностью, отсутствием системности, последовательности. Подготовленная речь сопровождается инициативностью, логичностью, последовательностью. Одним из наиболее эффективных средств формирования навыка говорения в обучении второму или третьему языкам считается диалог.

Диалог – обмен высказываниями между двумя или несколькими лицами. Диалогическая речь имеет особенности:

- краткость высказывания, использование невербальных средств общения;
- интонация, разнообразие особых предложений неполного состава;
- свободное построение синтаксических конструкций;
- преобладание простых предложений.

Обучение диалогической речи строится на основе образца, данного в виде диалогического текста, связанного с ситуацией, в которой происходит общение. Основными этапами обучения диалогической речи на уроке являются:

1) презентация ситуации с помощью словесного объяснения или технических средств обучения;

2) презентация диалога в звуковой и графической форме;

3) усвоение языкового материала диалога;

4) усвоение способов связи реплик в диалоге;

5) расширение возможностей диалога-образца за счет изменения компонентов ситуации.

При обучении диалогической речи, на уроках русского языка и литературы, частенько используем различные виды диалогов такие как:

- диалог-беседа;
- диалог-инсценировка;
- беседа учащихся между собой в групповой и парной работах.

Основным средством обучения диалогической речи являются тренировочные упражнения с опорой на активные стратегии. В процессе их выполнения формируются навыки и умения: предоставлять информацию, реагировать на реплику собеседника, использовать речевые клише, предоставлять обратную связь и принимать участие в формативном оценивании. Успешное участие в диалогическом обучении также зависит от навыков создания монологических высказываний.

Монологическая речь – форма речи, обращенная к одному или группе слушателей (собеседников), иногда – к самому себе; в отличие от диалогической речи характеризуется своей развернутостью, что связано со стремлением широко охватить тематическое содержание высказывания, наличием распространенных конструкций, грамматической их оформленностью [1, 32].

Обучение монологической речи в 5-9 классах предусмотрено учебной программой по предмету:

- монологическое высказывание - описание, повествование, рассуждение) с опорой на иллюстраций, комиксов, ключевые слова или план (5-6 кл);
- создавать аргументированное высказывание (рассуждение с элементами описания и/или повествования) на основе личных впечатлений и наблюдений (7 кл);
- создавать аргументированное высказывание (рассуждение с элементами описания и/или повествования) на основе таблиц, схем, диаграмм, графиков(8кл);;
- создавать высказывание (рассуждение, убеждение), используя приемы привлечения внимания и учитывая целевую аудиторию(9кл) [2, 5].

Обучение диалоговому обучению предусмотрено следующими целями обучения:

Участвовать в диалоге:

- правильно понимая реплики и предоставляя обратную связь (5 кл);
- меняя позицию «говорящий» на «слушающий» с учетом выбранной роли (6 кл);
- обмениваясь мнениями по предложенной теме (7 кл);

- по общественно-значимым проблемам, аргументируя свою точку зрения (8 кл);

- участвовать в дискуссии по предложенной проблеме, синтезируя различные точки зрения и формулируя пути решения проблемы.

- оценка монолога/диалога с точки зрения полноты, логичности содержания с опорой на ключевые слова/план[2, 12].

Приведём примеры из опыта работы, отвечая на вопрос – Каким образом меняем методику преподавания для достижения целей обучения по формированию языковых навыков?

При изучении темы «Умные вещи» по программе 6-класса разработаны задания по целям обучения в соответствии с требованиями программы и применением критериального оценивания.

Критерий оценивания: Обучающийся

1. Участвует в диалоге-расспросе, меняя позицию.
2. Оценивает высказывание собеседника.

Уровень мыслительных навыков: применение, навыки высокого порядка.

Групповая работа с опорой на стратегию «Диалоговое окно»

Обучающиеся должны будут участвовать в диалоге, выражая свое согласие или несогласие по поводу утверждений:

1. Интернет приносит пользу человеку!

2. Интернет может и навредить человеку...

После создания небольшого монолога высказывания по заданной теме учащиеся должны вступить в диалог и при этом суметь обосновать своё высказывание, приводя убедительные аргументы. Каждая группа предлагает по 2 аргумента о плюсах и минусах интернета.

В процессе обучения наблюдаем за тем, чтобы учащиеся меняли позицию в диалоге. Таким образом дети смогут активно участвовать в диалоговом обучении, предлагая высказывания, задавая вопросы друг другу, отвечая на них и предоставляя обратную связь.

Дескрипторы: *Обучающийся*

- меняет позицию в диалоге;
- приводит 1-2 аргумента о пользе интернета;
- приводит 1-2 аргумента о вреде интернета;
- предоставляет обратную связь.

Обучение всегда сопровождается формативным оцениванием благодаря дескрипторам.

В процессе обучения необходимо создавать речевые ситуации, которые выполняют функции: стимулирующую и обучающую. Если речевая ситуация будет носить творческий характер, то обучающимся не особо будет осознаваться учебная функция задания, что может позволить детям чувствовать себя в более непринуждённой обстановке и говорение приобретёт естественный характер [3, 42].

Предлагаю несколько творческих приёмов организации речевых пятиминуток на уроках русского языка с целью развития неподготовленной монологической и диалогической речи.

Например, у учащихся в руках карта города Аральск. Первый игрок в паре получает карточку с заданием: «Ты встретил прохожего на улице А. Тажибаева. Он поинтересовался у тебя, как пройти к гостинице «Арал». Подробно объясни, пожалуйста, прохожему, как ему добраться до гостиницы.

Приём «Особые приметы». На экран выводится несколько фотографий с изображением очень похожих друг на друга животных, предметов, пейзажей, природных явлений и так далее. Ученики выбирают одну из фотографий и в течение 2-3 минут создают высказывание-описание. Затем в паре обмениваются описаниями. А задача собеседника определить, какую из представленных фотографий описывает одноклассник.

Стратегия «волшебное зеркало». Данная стратегия имеет предназначение не для создания высказывания, а для его демонстрации. То есть проводится не на этапе создания, а на этапе воспроизведения готовых сообщений. Для создания монологического высказывания можно предложить ситуацию:

«Ваш друг все свое время проводит за компьютером, плохо спит, не выходит на улицу, снизилась его успеваемость. Вы хотите помочь ему, доказываете, что соблюдение режима дня – забота о его здоровье».

В классе дети образуют два больших круга: внешний и внутренний. Дети должны встать лицом друг к другу, образуя пару. Каждая пара работает автономно, то есть класс работает одновременно. По сигналу учителя участники внутреннего круга двигаются по часовой стрелке, то есть образуется новая пара для демонстрации своего высказывания. Таким образом можно менять пары по 3-4 раза, что даёт детям возможность обучающимся корректировать своё высказывание, послушать других и получить новую информацию. Дети участвуют в обучении других и также совершенствуют свои навыки говорения.

Приём «Плюсы и минусы». Учащимся предлагается обсудить какое-либо событие или явление. Для этого класс разбиваются на две группы. Первая группа – оптимисты, они отмечают положительные моменты. Вторая – пессимисты, они говорят о минусах. Например, для обсуждения можно предложить следующие темы: 1. Плюсы и минусы смартфонов. 2. Содержание диких животных в клетках зоопарка.

Приём «Ожившая картина». Учащимся предлагается оживить картину известного художника, разыграв небольшой диалог между героями предлагаемой картины. Для реализации приёма могут подойти картины В. Перова «Охотники на привале», Ф. Решетникова «Опять двойка» и другие.

Предлагаемые приёмы обучения устной речи способствуют развитию коммуникативных универсальных учебных действий, школьники учатся:

- слушать и слышать собеседника по общению;
- выражать свои мысли в соответствии с требованиями коммуникации;
- использовать речевые средства для дискуссии и аргументации своей позиции;
- вступать в диалог, а также участвовать в коллективном обсуждении проблем, владеть монологической и диалогической формами речи;
- понимать возможность существования различных точек зрения, не совпадающих с собственной;
- обмениваться знаниями в группе для принятия совместных решений;
- добывать недостающую информацию;
- внимательно относиться к собеседникам, проявлять уважение к личности другого;
- использовать речевые средства для отображения в форме речевых высказываний своих чувств, мыслей, побуждений, и иных составляющих внутреннего мира;
- аргументировать свою точку зрения, спорить и отстаивать свою позицию невраждебным для оппонентов способом.

В заключении хотим сказать, что у учащихся, вовлекаемых в разного рода учебно-речевые ситуации, формируется стремление расширить свою речевую практику, развивать навыки использования русского языка. Инновационный характер разработанных приёмов позволяют развить творческие и аналитические способности, образное и логическое мышление, инициативность.

Список источников и литературы

1. Бройде, М. Русский язык в упражнениях и играх. / М. Бройде. - М., 2001.
2. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык и литература» для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с нерусским языком обучения) по обновленному содержанию
3. Методика развития речи на уроках русского языка / Под ред. Т.А. Ладыженской. – М.: Просвещение, 1991.

ДИАЛОГ И МОНОЛОГ – УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Махатова Шолпан Ибрашовна,
педагог-исследователь,
учитель русского языка и литературы средней школы №63
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: диалог, типы монолог, обсуждение, последовательность обучения, обобщение информации, навыки, коммуникативные способности.

Аннотация: Овладение учащимися диалогом и монологом рассматривается как универсальное средство развития коммуникативных способностей учащихся. Представлены практические задания из опыта работы по комплексному формированию навыков монологической и диалогической речи.

Тірек сөздер: диалог, монолог типтері, талқылау, оқытудың сатылығы, ақпаратты жалпылау, дағдылар, қарым-қатынас қабілеттері.

Аннотация: Оқушылардың диалог пен монологты меңгеруі оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамытудың әмбебап құралы ретінде қарастырылады. Монологтік және диалогтік сөйлеу дағдыларын кешенді қалыптастыру бойынша жұмыс тәжірибесінен практикалық тапсырмалар ұсынылған.

Keywords: dialogue, types of monologue, discussion, sequence of learning, generalization of information, skills, communication abilities.

Annotation: Students' mastery of dialogue and monologue is considered as a universal means of developing students' communicative abilities. Practical tasks from work experience on the complex formation of monological and dialogical speech skills are presented.

Важность развития речи у школьников является основной задачей, которая объясняется его социальной значимостью и ролью в формирование личности. Речь – это один из видов общения, которое необходимо нам в совместной деятельности, в жизни, в обмене информацией, в познании, в образовании. Именно речь реализует коммуникативную основу языка.

В методике обучения русскому языку и литературе диалог и монолог являются одним из главных средств общения. При организации учебного процесса, направленного на овладение учащимися диалогом и монологом как универсальными средствами общения, необходимо развивать коммуникативные способности детей. Связная речь делится на два типа: диалогическая и монологическая. Диалог подразумевает беседу нескольких людей. Монолог – это речь одного лица.

Диалог в обучении – это взаимодействие участников учебного процесса, в ходе которого происходит обмен информацией. Задача учебного диалога определяется целями урока, но может меняться в зависимости от обстоятельств. Учебный диалог на уроке представлен в основном двумя видами: учитель-ученик и ученик – ученик.

Использование диалогической формы обучения позволяет ученикам выражать свои мысли, демонстрировать свои знания, достигать взаимопонимания по предложенной теме. Учащиеся обучаются эффективнее, и их интеллектуальные достижения выше при условии активного их вовлечения в диалоговые обсуждения.

Каковы особенности создания учебного диалога?

Во-первых, необходимо выбрать единую, интересную для участников диалога тему и обозначить проблему. Во-вторых, количество участников – от двух до более собеседников. В-третьих, создание среды для свободной беседы, взаимопонимание - наличие диалоговых взаимоотношений между учителем и классом, учителем и учеником, учеником и учеником; Также очень важно иметь возможность свободного изложения материала, отстаивания своей позиции, наличие цели диалога и обратной связи.

В методике русского языка выделяется два типа монолога:

- Направленный – то есть, обращенный к собеседнику.
- Внутренний – речь для себя, без расчета на реакцию.

Существует и классификация монологов по цели высказывания:

- Информационный – служит для передачи информации. Это различного рода доклады, информационные сообщения, публичное выступление и пр.

- Убеждающий – это разновидность направленного монолога, который подразумевает ответную реакцию и эмоционален по содержанию. Например, поздравления, слова для приветствия, торжественные, напутственные речи.

Побуждающий – направленные на призыв к какому-либо действию: политические монологи, призывы, приказы, протесты[1].

Хочу поделиться опытом по комплексному формированию языковых навыков на примере урока русского языка и литературы в 10-ом класса по теме М. Ю. Лермонтова «Родина». Для проведения урока разработан план с целями обучения по разделу слушания, говорения и чтения.

На начальном этапе урока запланирована работа по формированию навыков слушания. В соответствии с целью обучения учащиеся должны определить основную мысль текста с опорой на детали.

Дети внимательно слушают аналитическую статью по творчеству замечательного русского поэта М. Ю. Лермонтова. После слушания учащиеся отвечают на вопросы учителя. Вопросы задаются не сразу, а последовательно после получения ответа на предыдущий вопрос:

- Какую информацию запомнили из прослушанного материала?
- Какую тему поднимал поэт в своих произведениях?
- Какие детали вам запомнились лучше?

По окончании беседы проводится небольшое формативное оценивание в виде поощрения с целью повышения мотивации. Активизируя внимание и желание учиться у детей предложено им следующее задание. Учащиеся открывают учебники и заполняют структурные части «таблицы-синтез», используя информацию из аналитической статьи.

Тема стихотворения	**Оценка современников патриотизму поэта**	**Художественное своеобразие**
Гордость за Родину; Сострадание к своему народу; Любовь к родной природе;	Как отозвался Н.А. Добролюбов о стихотворении?	Эпитеты – для отражения душевного переживания; антитезу для выражения идейно-тематического содержани метафоры и т.д.

Организована групповая работа сфокусирована на внимательность детей, на повторение изученного и осмысление полученной информации. Закрепление проводится посредством вопросов:

- В чем заключается основная мысль аналитической статьи?
- Какие детали аналитической информации помогают определению основной мысли?
- Какие качества поэта высоко оцениваются его современниками? (патриотизм, любовь к народу, к родной земле, Отчизне и т.д.).

На следующем этапе урок нацелен на развитие навыков чтения. Чтение стихотворения М.Ю. Лермонтова «Родина».

Работаем на формирование конкретного навыка - использовать чтение-сканирование и детальное чтение. Парное задание сопровождается стратегией «Исследовательское чтение». Перед чтением текста определяют значение новых слов с помощью интернет ресурсов.

- чета – пара двух лиц.

- пара – два однородных предмета (олицетворяет берёзу с русской душой).

- Случайно ли береза не одинока?

(Береза олицетворяет сокровенную мечту поэта о любви, взаимопонимании, о преодолении одиночества. Его Родина – это страна счастья, гармонии.)

Дайте лексическое толкование слов: *гумно, жнивье (жнива), нива.*

- гумно – сарай для сжатого хлеба.

- нива – засеянное поле, пашня.

- жнивье – солома на поле, где сжали хлеб[3].

Учащиеся читают стихотворение и определяют эмоциональное настроение. **Отвечают на вопросы:**

- На какие части можно разделить стихотворение?

- Найдите, разделите и сравните обе части стихотворения. Чем отличаются две части этого стихотворения?

Учебный процесс включает обсуждение, определяют авторскую позицию, стиль писателя. Подводим к выводу, что в первой части отвергается официальный патриотизм. Во второй части поэт открывает душу, делится сокровенными чувствами, любовью к Отчизне, к родным краям, своему народу. Далее идет детальное чтение. Учащиеся находят строки, где автор использует антитезу для передачи своего отношения к образам Отчизны и Родины. Делают вывод, опираясь на вопросы:

- *Какие пейзажные образы Родины выбирает поэт?*

- Каковы средства выразительности речи и их роль? *(степей* холодное молчанье – метафора, эпитет; *лесов* безбрежных колыханье – эпитет, олицетворение; разливы *рек*, подобные морям – метафора, сравнение).

С поддержки учителя формулируют вывод – это символы свободы. Такая Россия дает свободу, полёт, является высшей ценностью для лирического героя.

Часто в своей практике использую чтение-сканирование. Один из видов чтения, использование которого эффективно для выборочного детального чтения, улучшения памяти, взаимообучения, взаимопроверки результатов обучения. Выбрав часть текста стихотворения, учащиеся сканируют в памяти. Кто-то старается выучить наизусть небольшой абзац, кто побольше, кто поменьше, а кое-кто могут использовать мнемонику для запоминания текста. Сосредоточив внимание, проявляют зоркость и стараются укладываться в срок. Демонстрация результатов сканирования проводится в паре с использованием стратегии «Ты –мне, я - тебе». В результате, с поддержки учителя и сверстников, все учащиеся делают обобщение и приходят к выводу, что *главная мысль стихотворения - раскрыть истинную любовь лирического героя к Родине.*

И только после детального и сканированного чтения с обсуждением, которые дают обучающимся возможность освоить главную информацию можно приступить проведению диалога. Обучающиеся участвуют в полемике, синтезируя различные точки зрения, соблюдая речевые нормы и избегая нарушений лексической сочетаемости.

Создают небольшое высказывание-рассуждение, выражая личное отношение к Родине и малой родине по теме: *«Человек и Родина».*

Участвуют в дискуссии, выдвигая аргументы в пользу собственной позиции. Соблюдают речевые нормы, избегая нарушений лексической сочетаемости.

Для поддержки обучения детей было предложено им: пословицы, цитаты знаменитых людей, синтаксические конструкций и дескрипторы.

1. Родина начинается там, где прошло детство.

2. Истинное мужество просвещенных народов состоит в готовности к самопожертвованию во имя родины. *Г. Гегель*

2. Рыбе – вода, птице - воздух, зверю – лес, степь, горы. А человеку нужна Родина. И охранять природу – значит охранять Родину. М.М. Пришвин

Синтаксические конструкций: мне кажется...; по-моему...;

мы размышляем о том ,..; из данного утверждения мы поняли ...;

Дескриптор: Обучающийся

- создает рассуждение по заданной теме;
- участвует в дискуссии, поддерживая беседу;
- предлагает 1-2 аргумента;
- соблюдает речевые нормы.

Еще один пример задания по выработке навыков диалогической речи.

Критерий оценивания: Участвует в дискуссии, обобщая информацию.

Задание для достижения цели и ожидаемых результатов скомплектовано с использованием стратегии «Авторский стул». Обучающиеся создают небольшое высказывание для участия в полемике. Принимают участие в дискуссии, отвечая на вопрос:

«Чему учит рассказ Г. К. Бельгер Малая Родина»? Обобщают полученную информацию, опираясь на вопросы:

- Кто является героем рассказа? (сам автор выступает в роли рассказчика).
- За что автор любит Малую Родину?
- Как он описывает свою Родину ?
- К чему призывает писатель своего читателя?
- Чему вы научились, изучая данное произведение?

1. Делятся собственным мнением, связывая информацию с реальной жизнью.

Поддержка для диалога:

1. Родина - мать, умей за нее постоять.
2. Родина любимая - мать родимая.
3. Родину любить - верно Родине служить.
4. Если дружба велика - будет Родина крепка.

Дескрипторы**:** Обучающийся

- создает высказывание по заданной теме;
- использует новую лексику и ключевые фразы;
- определяет идею рассказа;
- предлагает 2-3 аргумента;
- предоставляет обратную связь.

Диалог способствует развитию словарного запаса школьников, а чем больше словарный запас, тем выше степень понимания и восприятия изучаемого материала. В 5 классе можно вводить в практику кумулятивную беседу. Это более сложный прием, где от учащихся требуется умение вести диалог, выражать мнение, защищая свою позицию.

В зависимости от степени участия собеседников выделяют следующие виды диалогической речи:

- Односторонний опрос – вопросы задает только один из собеседников. К такому виду относятся интервью, анкетирование, соцопрос.
- Двусторонний опрос – участники равнозначно участвуют в беседе (дискуссии, споры).
- Обмен мнениями – здесь нет никаких вопросов, только суждения и мнения [2, 63].

Формирование монологической речи и умение вести диалог – одна из ключевых задач учебной программы по предмету. Все приемы и стратегии диалогового обучения построены на обсуждении, на умении связно говорить и спорить, приводя аргументы и доказательства. В заключении хотелось бы отметить, что обучение монологической и диалогической речи должно вестись на всех уровнях обучения. Благодаря системному применению диалогового обучения детей можно научить образности мышления, критичности суждений, умению вести дискуссии и споры. Поэтому используя различные приемы монолога и диалога, желательно постоянно акцентировать внимания на требованиях к устной речи.

Список источников и литературы

1. Ганжара И. В. Виды речевой деятельности, активная методика обучения и коммуникативная компетенция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://revolution.allbest.ru/
2. Мельникова Е.Л. «Проблемно-диалогическое обучение: понятие, технология, предметная специфика» (2006).
3. Источник: «Толковый словарь русского языка» под редакцией Д. Н. Ушакова (1935-1940); [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://feb-web.ru/feb/ushakov

ТАРИХ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ

Оспанқұлова Данагүл Әміршекқызы,
Сәтбаев қ., «Әлкей Марғұлан атындағы жалпы білім беретін мектебі»КММ

Аңдатпа: Аталған баяндамада оқытудың инновациялық технологиясын сабақ үрдісіне жаңа білім беру Quizizz платформасы енгізу, бұл платформа арқылы білім алушылар өздеріне ыңғайлы тапсырмаларды орындап, нәтижесін көре алады, яғни білім алушының сабаққа деген қызығушылығын тудырады. Әрі қарай «LearningAaps» платформасы және рөлдік ойындар әдіс-тәсілдері. Бұл платформалар сабақты бастауда және қорытынды, бекіту кезеңдерінде өте тиімді. Сонымен бірге Караев технологиясы «Үш өлшемдік әдіс» - бұл жерде бірінші деңгей оңай тапсырмаларды орындап көрсету,екінші деңгейде қарапайым түрде өтеді, үшінші жоғары деңгейде көрсетеді, ал соңғы төртінші деңгейде мысалы:оқушы «Жанқожа батыр мен Санжар Қасымұлы бастаған көтерілісі» жайлы жасаған жобасын қорғап көрсетті.

Аннотация: В данном докладе представлена инновационная технология обучения с внедрением в учебный процесс новой образовательной платформы Quizizz, посредством которой обучающиеся могут выполнять удобные для них задания и видеть результаты, таким образом формируется интерес обучающегося к занятиям. Далее платформа "LearningAaps" и методы и приемы ролевых игр. Эти платформы очень эффективны в начале урока, на закрепляющихи заключительныхэтапах. А такжеКараевская технология «Трехмерного метода обучения» - здесь на первом уровенеобучающийся выполняет облегченные задания, на втором - простым способом, на третьем – среднего уровня сложности, а на последнем – четвертом выполняет задания высокого уровня сложности,к примеру задания типа защиты проекта «Восстание во главе с Жанкожа батыром и Санжаром Касымовичем».

Explanation: In this report, the new educational platform Quizizz introduces innovative teaching technology into the lesson process; through this platform, students can complete tasks that are convenient for them and see the results, that is, it creates student interest in the lesson. . Next is the LearningAaps platform and role-playing methods. These platforms are very effective at the beginning of a lesson, as well as during the completion and confirmation stages. At the same time, Karaev's technology "Three-dimensional method" is that the first level shows the completion of easy tasks, the second level is simple, the third shows a high level, and the last fourth level, for example: a student defends himself. showed his project about "the uprising led by Zhankozhi Batyr and Sanjar Kasymula."

«Тамырсыз ағаш – тарихсыз халық»
Халық даналығы

Жас ұрпақтың жаңашыл түрде біртұтас ойлауына, тарихи дүниетанымының қалыптасуына, әлемдік сапа деңгейіндегі білім, білік-дағды негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру-жалпы білім саласындағы ең өзекті, кезек күттірмейтін мәселе.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру –заман талабына сай өскелең ұрпақтың өмірге бейімділігі, халықаралық стандарт деңгейінде сапалы білім мен тәрбие алуының негізгі құралы. Негізгісі оқушыларды мектеп бітіргеннен кейін өмірге бейім етіп, алған білімін өмірде кез келген жағдайда, қажетті жерде оңтайлы қолдана алатын тұлға ретінде оқыту болып отыр.

Бұл баяндаманы жазуда алға қойған мақсатым, тарих сабағында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жеке тұлғаға бағдарланған оқыту технологияларын зерделеу олардың тиімділігін анықтау.

«Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі» педагогикалық технологиясын қолдану арқылы сыныптағы оқушылардың білім сапасын көтеруге бағытталғанын. Бұл технологияны негізінде оқушының жеке басының қабілетіне сәйкес ой белсенділігі мен шығармашылығы қарапайымнан күрделіге бағытталатыны баяндалды. [1]

Бұл әдістеменің тағы бір ерекшелігі, оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандырып, арттыратын құрал ретінде «ашық журналда» қолдану аталмыш технологияның оқушыларды бағалаудың ынталандыру жағын күшейтетін ұтымды бөлігі болып табылады.

Білім алушылардың үш өлшемді мазмұн сатысын меңгеруі қазіргі заманғы дидактиканың өзекті міндеттерінің кешенін шешуге өз бетінше ықпал етеді:

1. Оқушылар өз бетінше білім алу дағдыларын игереді, өйткені үш өлшемді мазмұн иерархиясының баспалдағына көтерілу оқушылардың зерттелетін материалдың мәнін ашу үшін барлық тереңдетілген қозғалысын ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, үш өлшемді мазмұн (жалпы оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі) іс-әрекетке негізделген оқытуды қамтамасыз етеді. Бұл ретте оқушының қызметі баспалдақ бойынша жүзеге асырылады: репродуктивті – трансформациялық – конструктивті– өнімді (шығармашылық).

Осылайша, үш өлшемді мазмұн (тұтастай алғанда оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі) қызметтік тәсіл негізінде дамытушы оқытуды қамтамасыз етеді. Бұл ретте оқушының қызметі сатымен жүзеге асырылады: репродуктивті - түрлендіруші - конструктивті - өнімді (шығармашылық).

2. Үш өлшемді мазмұнның әрбір деңгейі Б. Блум мақсаттарының таксономиясының тиісті деңгейін сипаттау үшін құрылғандықтан (МЖМБС бойынша күтілетін нәтижелер иерархиясы), ол (мазмұнның әрбір деңгейі) тиісті деңгейдегі білім сапасын қамтиды. Бұл ереже Білім алушылардың оқу жетістіктерін күнделікті формативті бағалау кезінде критериалды бағалау әдісін шынайы енгізуге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалаудың нәтижесінде мектеп тәжірибесінен "процентоманияны" алып тастауға мүмкіндік береді.

3. Тақырыптық деңгейлік тапсырмаларды әзірлеу оқушылардың іс-әрекет субъектісіне, мұғалімдердің – педагог-зерттеуші, шебер болуына, оқу-тәрбие үрдісінің – белсенділік пен құзіреттілікке негізделген тәсілдерді жүзеге асыру негізінде дамытатын, тиімді және нәтижелі болуына көмектеседі.

Аталған инновациялық әдістер, АКТ құралдары жаңа білім беру Quizizz платформасын енгізу арқылы білім алушылар өздеріне ыңғайлы тапсырмаларды орындап, нәтижесін көре алады, яғни білім алушының сабаққа деген қызығушылығын тудырады.

Әрі қарай «LearningAaps» платформасы және рөлдік ойындар әдіс-тәсілдері. [4] Негізі сюжеттік-рөлдік ойындарды сабақ үстінде де, бос уақытта да ойнай берсе болады. Ойын арқылы балаларды өмірдегі ең қажетті қасиеттерге яғни, өжеттілікке, іскерлікке, жауапкершілікке,ептілікке тәрбиелейді. Өз тәжірбиемізде көбінесе барлық сыныптарда қолданамыз. Соның ішінде 5-6 сыныптарда Сақтар мен парсы шайқасы, Шырақтың ерлігі, А.Македонский шайқасы т.б. тақырыптарда көптеген тарихи оқиғаларды келтіруге болады.

Бұл жерде оқушы кейіпкердің рөлінде ойнап, тақырыпты толық меңгереді және тарихи даталарды есте сақтайды. Төменде «Сақтар мен парсы шайқасы» бейне-сюжеті. Жоғары сыныптарда: Әбілқайыр хан, Жәңгір хан, Кенесары хан т.с.с қоғам қайраткерлерінің рөлінде өз ойларын ашық айтып, тарихи даталарды есте сақтайды және тақырыпты толық меңгереді. Аталған білім беру платформалары арқылы тапсырмаларды орындау арқылы олар компьютерді пайдаланады және шығармашылық, ізденіс қабілеттерін арттырады. Жалпы тарих пәні оқытушысы ретінде сабақтан тыс оқушылар арасында әртүрлі тақырыптарда конференциялар, дөңгелек үстелдер, зияткерлік ойындар, тарихи оқиғаларға байланысты кештер өткізіп отырамыз. Бұл шараларды ұйымдастыруда біз оқушыларға тек қана бағыт беріп отырамыз, ондағы мақсатымыз оқушылардың жан-жақты шығармашылық, терең ізденіс, логикалық ойлау қабілеттерін дамыту және де барлық шараларды өткізген кезде ақпараттық технологиялар – интерактивті тақта, компьютер,видеокамера қолданылды.

Қорыта келе, «Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» деп Абай атамыз айтқандай, біздің міндетіміз – жеке тұлғаның өзіне, қоғамға қажетті қабілеттерін қалыптастыру, дамыту және өз бетімен білім алуына, өзін – өзі дамытуға қолайлы жағдай жасау. Сондықтан да әрбір оқытушы сапалы білім мен саналы тәрбие берудің тиімді жолдарын талмай ізденуі қажет. Еліміздің болашағы жастардың қолында. Сол жастарды өз мамандығын жақсы меңгерген, теориялық біліммен терең сусындаған, қазіргі қоғамның талабына сай, нарықтық экономиканың сұранысын қанағаттандыра білетін «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлға етіп шығару мына біздің қолымызда.Осы қиын да, қызықты ұстаздық мамандықта сіздерге шығармашылық жолында талмас қанат, үлкен шабыт тілеймін!

Әдебиеттер тізімі

1. Әбдәкімов А. Қазақстан тарихы. Астана, 1999.
2. Назарбаев Н.Ә. Тарихи толқынында. Алматы, 1999.
3. Қазақ тарихы кітабы. Авторы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы
4. Ғаламтор беттері

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ (7-8 СЫНЫПТАР)

Ахмешова Раушан Нурлановна,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
1 курс магистранты
Педагогика және психология кафедрасы
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Аңдатпа: Бұл мақала негізгі жалпы білім беру сатысында, атап айтқанда 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқытуда сыни ойлауды дамыту мәселесіне арналған. Мақалада оқушылардың ағылшын тілін үйрену контекстінде сыни талдау, ақпаратты бағалау және тәуелсіз ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін әдістер мен тәсілдер қарастырылады.
Тірек сөздер: даму, сыни тұрғыдан ойлау, оқыту, ағылшын тілі, 7-8 сыныптар, әдістер.

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме развития критического мышления в обучении английскому языку на ступени основного общего образования, в частности, в 7-8 классах. В статье рассматриваются методы и подходы, способствующие формированию у учащихся навыков критического анализа, оценки информации и самостоятельного мышления в контексте изучения английского языка.
Ключевые слова: развитие, критическое мышление, обучение, английский язык, 7-8 классы, методы.

Abstract: This article is devoted to the problem of the development of critical thinking in teaching English at the stage of basic general education, in particular, in grades 7-8. The article discusses methods and approaches that contribute to the formation of students' skills of critical analysis, information assessment and independent thinking in the context of learning English.
Keywords: development, critical thinking, learning, English, grades 7-8,methods.

7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқытуда сыни ойлауды дамыту қазіргі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе болып табылады. Уақыт өте келе тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар талдау, бағалау және сыни ойлау қабілеттерін оқыту қажеттілігі артып келеді.

Сыни ойлауды дамытудың негізгі аспектілерінің бірі оқушылардың ағылшын тіліндегі мәтіндерді талдау дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Оқушылардың негізгі идеяларды анықтау, ақпараттың дұрыстығын бағалау және өз пікірін білдіру дағдыларын меңгеруі маңызды. Осы мақсатқа жету үшін мәтіндерді талқылау, әдеби шығармаларды талдау, пікірталастар өткізу сияқты әртүрлі әдістер қолданылады. [1,246б] Оқытудың маңызды элементі мәдени және өзекті әлеуметтік аспектілерді көрсететін әртүрлі мәтіндерді пайдалану болып табылады. Осылайша, мәдениетаралық түсініктің дамуына және әртүрлі көзқарастарды сыни тұрғыдан бағалау қабілетіне ықпал ететін жағдай жасалады.Сонымен қатар, оқушыларға мақалаларды, бейнелерді және аудио жазбаларды қоса, медиа ресурстарды талдауға үйрету маңызды. Заманауи технологиялар тілді оқыту мен сыни тұрғыдан ойлаудың бірегей мүмкіндіктерін ұсынады және оларды білім беру процесінде тиімді пайдалану маңызды.

Сыни ойлауды ынталандыру әдістерінің бірі-интерактивті ойындар мен тапсырмаларды қолдану. Бұл оқушылар белсенді қатысатын, шешім қабылдайтын және аналитикалық қабілеттерін дамытатын орта құруға мүмкіндік береді. 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқытуда сыни ойлауды дамыту бағдарламасының негізгі компоненттері эссе мен шығарма жазудың белсенді тәжірибелері болып табылады. Оқушылар Аргументтің құрылымын зерттейді, өз идеяларын дамытады және оларды сенімді түрде ұсынады. Бұл жазу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар талдау мен сыни ойлау қабілетін нығайтады. [2,356б] Интернеттегі ресурстар, оқыту платформалары мен қосымшалары сияқты заманауи білім беру технологияларын қолдану дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырады. Оқушылар мазмұнмен өзара әрекеттесе алатын, виртуалды жағдайларды талқылай алатын және тапсырмаларды шеше алатын интерактивті сабақтар да маңызды құрал болып табылады. Қазіргі контексте ағылшын тілін оқытудың маңызды аспектісі пәнаралық жобаларды қолдау болып табылады. Ағылшын тілін әдебиет, тарих немесе әлеуметтану сияқты басқа пәндермен үйлестіру оқушыларға мәтіндерді жақсы түсінуге және талдауға, сондай-ақ әртүрлі білім салалары арасындағы байланысты көруге көмектеседі.

Оқушылар өз идеяларын еркін жеткізе алатын, пікір білдіре алатын және әртүрлі тақырыптарды талқылай алатын ынталандырушы білім беру ортасын қамтамасыз ету де Бағдарламаның ажырамас бөлігі болып табылады. Топтық пікірталастар, жобалық жұмыстар және рөлдік ойындар коммуникативті және сыни дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Бағдарламаның маңызды құрамдас бөлігі ағылшын тілін оқытуды өзекті әлемдік тақырыптар мен мәселелермен біріктіру болып табылады. Оқушылар экология, технологиялық инновациялар, халықаралық қатынастар сияқты жаһандық сын-қатерлерге қатысты мәтіндер мен материалдарды зерттейді. Бұл оларға тілдік қана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамда қажет жаһандық құзыреттерді дамытуға көмектеседі. Бағдарлама тек ресми тестілермен шектелмей, бағалаудың әртүрлі әдістеріне назар аударады. Жобалар, презентациялар, мәтіндерді талдау және идеяларды талқылау мұғалімдерге оқушылардың сыни қабілеттері туралы толық түсінік алуға мүмкіндік береді. Бұл сонымен қатар шығармашылық ойлауды және өз бетінше жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бағдарлама әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып, сараланған оқытуға назар аударады. Әдістемелерді оқытудың әртүрлі стильдері мен дайындық деңгейлеріне бейімдеу жеке ерекшеліктеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, бүкіл сыныпта сыни ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақстан контекстінде сыни тұрғыдан ойлауға баса назар аудара отырып, ағылшын тілін оқыту ел мен әлемдік қоғамдастық үшін өзекті болып табылатын бірқатар маңызды тақырыптар мен проблемаларды қарауда көрініс табуы мүмкін.Мысалы, экологиялық аспектілерді зерттеу аясында оқушылар өнеркәсіптік кәсіпорындардың аймақтағы қоршаған ортаға әсері туралы зерттеу жүргізе алады. [3,76б] Олар табиғатқа, халықтың денсаулығына әсерін талдай алады және экологиялық жағдайды жақсарту бойынша ұсыныстар жасай алады. Сондай-ақ, технологиялық инновациялар тақырыбын қарастыру кезінде оқушылар жаңа технологияларды енгізетін қазақстандық компаниялар мен стартаптарды зерттей алады. Бұл инновациялардың артықшылықтары мен сын-қатерлерін, олардың ел экономикасына және азаматтардың әл-ауқатына әсерін талдауды қамтуы мүмкін.Бұдан басқа, халықаралық қатынастарды қарау Қазақстанның әлемдік ұйымдарға қатысуын, оның сыртқы саяси басымдықтарын және өңірлік тұрақтылыққа әсерін талдауды қамтуы мүмкін.Осы тақырыптар бойынша оқушылар әзірлеген жобалар мен презентациялар оларға зерттелген тілді нақты контексте қолдануға көмектеседі, ал сыни тұрғыдан ойлау нақты мәселелерді талдау, талқылау және нақты шешімдерді ұсыну арқылы дамиды.

Сыни тұрғыдан ойлауға баса назар аудара отырып, ағылшын тілін оқытуда жаһандық тақырыптарды зерттеу басқа елдердің мысалдарын талдауды қамтуы мүмкін, бұл тілдік ұғымдар мен заманауи мәселелерді тереңірек түсінуге ықпал етеді. Америка Құрама Штаттарының мысалын қарастырайық. Оқушылар АҚШ-тағы білім беру жүйесіне әлеуметтік-мәдени және діни айырмашылықтардың әсерін зерттей алады. [4,66б] Бұл оларға діни бостандық мәселелерін, оқытудың сараланған тәсілдерін және көпұлтты оқушыларға арналған

тілдік бағдарламалардың әртүрлілігін қарастыруға мүмкіндік береді. Ұлыбритания контекстінде оқушылар Британдық иммиграциялық саясаттың елдегі тілдік қауымдастықтар мен тілдік әртүрлілікті қалыптастыруға әсерін зерттей алады. Бұл сондай-ақ мәдени интеграция және ана тілдерін көпұлтты ортада сақтау мәселелерін талқылауға мүмкіндік береді. Мысалы, Жапонияда оқушылар тіл саясатын цифрлық дәуірдегі дәстүрлі жапон жазбаларын сақтау тұрғысынан қарастыра алады. Бұл технологиялық прогрестің тілдік дәстүрлерге және коммуникацияның жаңа формаларының дамуына әсерін талдауға мүмкіндік береді.Бұл тәсілде оқушылар әртүрлі елдердің мысалдарын талдай отырып, олардың тілдік білімінің маңызды элементі болып табылатын тілдік және мәдени құбылыстарға сыни көзқарасты дамыта алады. [5,33б] Әлемнің әр түкпірінен алынған бұл мысалдар оқушыларға тіл мен мәдениеттің әртүрлі әлеуметтік-мәдени контексттерде өзара әрекеттесуін көруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқыту тек грамматика мен лексиканы меңгерумен шектелмеуі керек. Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту оқушыларға ақпараттық қоғамда табысты өмір сүру үшін қажетті дағдыларды қамтамасыз ете отырып, табысты тілдік дайындықтың ажырамас бөлігіне айналады. Сыни ойлауды дамытуға бағытталған 7-8 сыныптарда ағылшын тілін оқыту тілдік дағдыларды, пәнаралық байланыстарды, заманауи технологияларды, оқушылардың білім беру процесіне белсенді қатысуын және жаһандық мәселелерді қамтитын жүйелік тәсілдің айналасында құрылады. Мұндай кешенді тәсіл оқушыларды қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне тиімді дайындауға және оларда интеллектуалды өсудің ажырамас бөлігі ретінде сыни ойлауды дамытуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:
1. Смит, Джон. "Сыни ойлауды дамыту: теория және практика". Баспа: академиялық әдебиет, 2020.
2. Джонсон, Линда. "Жаһандану дәуіріндегі тілдік білім". Баспа: әлемдік мәдениет, 2019.
3. Хемингуэй, Эрнест. "Қарт пен теңіз". Баспагер: Эксмо, 2018.
4. Аллен, Роберт Д."Көптілділік және тілдерді оқыту". Баспа: педагогикалық қоғам, 2021.
5. МакКиннон, Карен. "Көпұлтты қоғамдардағы тіл саясаты". Баспа: Ғылым және білім, 2017.

ЖАЗУДАН СЫНИ ОЙЛАУҒА, СЫНИ ОЙЛАУДАН ҚАЙТА ЖАЗУҒА

Рахимова Нурсауле,
Қарағанды облысы, Шет ауданы
С.Сейфуллин кенті,
Жарық жалпы білім беретін мектебі
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада жазу дағдысына негізделген тапсырмалар арқылы білім алушылардың жазу сауаттылықтарын арттырып, сын тұрғысынан ойлау арқылы ойын жазуды қалай дамыту қарастырылады.

Сын тұрғысынан ойлау тапсырмалары арқылы, оқиғаны ой елегінен өткізіп, қорытынды жасайды.Жазба жұмысы арқылы оқушының көркем тілі дами бастайды.

Тірек сөздер:конференция, тапсырмалар, сыни,тәжірибе,зерттеу

Жас ұрпаққа білім беру, оларды еліміздің болашақ тұтқасы етіп тәрбиелеу әр ұстаздың, әр мектептің басты, ең қасиетті міндеті. Сол себепті зерттеу жұмысымды мектеп мұғалімдеріне қиындық келтіріп жүрген жазу мәселесінен бастағанды дұрыс деп таптым.

Мектеп оқушыларының жазу мүмкіндігі неге төмен? Әлде олардың толғанысы мен идеясы жоқ па? Жоқ, олар не ойлағанын және үйренгенін жаза алады. Тек мұғалім оқушыға әрқайсының жаза алатынын және жақсы идеялардың барлығы да жазу кезінде болатынын түсіндіріп, оқушының жазуға деген қызығушылығын арттырса, онда бала жазуға талпынады. Ал, енді жазылған жұмыс нәтижелі болу үшін мұғалім мен оқушы не істеу керек? Ол үшін ұстаз оқушыға жазудың талаптарын көрсетіп, жазу барысының дайындалу, қайта қарап шығу, жүйелеу, қателерін түзету және көпшілікке жариялау кезеңдерінен тұратынын ескертеді..

Өзімнің тәжірибемді жетілдіру үшін іс-әрекеттегі зерттеуге **«Жазудан сыни ойлауға, сыни ойлаудан қайта жазуға»** деген тақырып таңдадым. Оқушылардың сын тұрғысынан ойлау арқылы ойын жазуды қалай дамытамын? деген сұраққа жауап іздедім. Оқушылардың жазба жұмысқа деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында күнделікті қысқа мерзімді сабақ жоспарлаудағы әрекетіме де жазу әдістерін енгіздім. Іс-тәжірибемде оқушы өз ойын анық, бейнелі сөздерді, нақты жазу үшін мұғалім тарапынан ойлануға мүмкіндік беретін нұсқау дұрыс болу керектігіне көз жеткіздім.

Әдебиет сабағында ұтымды уақыт тауып,шығармашылық жұмыс түрлерін жүргізуге болады.Ол үшін мәтіннің ,әңгіменің өн-бойынан шығармашылық тапсырмаға лайықты жағдайлар іздеп табу керек. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылығын арттыра түсу үшін шығармашылық қабілеттерін сабақта дамытып, әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолданамын.

«Еркін жазу», «Оқырман конференциясы» әдістерін сабақтың ой толғаныс сатысында қолдандым. Оқушылар өз ойларын жүйелі, көркем тілде жаза бастағаны байқалды.

«Оқырман конференциясы» әдісі

Жүзеге асыру қадамдары:

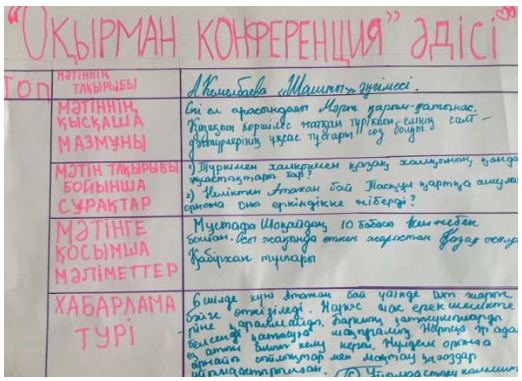
- бұл әдістің түрі әдейі дайындықты қажет етеді:
- топ мүшелері мазмұны бірдей мәтінмен жұмыс жасайды:
- олар мәтін бойынша жеке тапсырма алады:
- жұмыс кезінде мәтіннің мазмұнын жұппен талқылап жазады:
- мәтіннің тақырыбы бойынша топпен сұрақтар құрастырып жазады:
- олар әртүрлі дереккөздерден мәтінге қосымша мәліметтер іздейді:
- содан соң аудиторияда топпен дайындалған тақырып бойынша қалай хабарлама жасайтындарын келісіп алады:
- Бақылау, зерттеу жүргізу нәтижесін баяндайды:
- Мұғалім конфернецияда өзара бөлінген тапсырмаларды хабарлауға уақыт белгілейді (5 минут)
- Конференция соңында бағалауға байланысты кері байланыс жазбаша түрде жүргізіледі

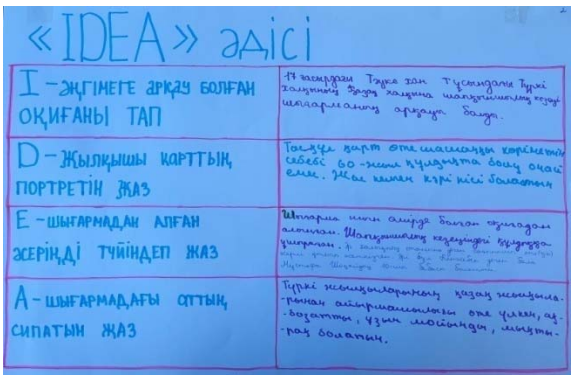
«Оқырман конференциясы» әдісі

Топ	Мәтіннің тақырыбы	
	Мәтіннің қысқаша мазмұны	
	Мәтін тақырыбы бойынша сұрақтар	
	Мәтінге қосымша мәліметтер	
	Хабарлама түрі	

«IDEA» әдісі

I-әңгімеге арқау болған оқиғаны тап	
D- Жылқышы қарттың портретін жаз	
E-шығармадан алған әсеріңді түйіндеп жаз	
A-шығармадағы аттың сипатын жаз	

Оқушылардың сын тұрғысынан ойлау арқылы ойын жазуды қалай дамытамын? деген сұрағыма зерттеудің нәтижесінде жауап алдым деп ойлаймын. Зерттеу сабағын өткізу барысында оқушылардың жоғарғы деңгейде ойлауы мен жазу мәдениеті төмендегі нәтижені көрсетті:

- Топтық жұмыстар арқылы көшбасшылардың жауапкершілігі артты, дамыды;

-Сабақ барысында өз ойларын еркін жеткізіп, бағалау кезеніне толықтай қатыса алды;

-Білімді игеруге ынталары артты;

-Сын тұрғысынан ойлауға дағдыланды, тақырыпты постер арқылы ашу қалыптасты, танымдық қабілеттері артты;

-Сын тұрғысынан ойлау тапсырмалары арқылы, оқиғаны ой елегінен өткізіп, қорытынды жасады;

-Ынтымақтастықта жұмыс істеуге, өз ойларын ортаға салуға дағдылана бастады.

-Жазба жұмысы арқылы оқушының көркем тілі дами бастады.

-Еркін жазуға дағдыланып, ойын жүйелі нақты дәлелдермен аша білді.

Оқушылардың шығармашылық белсенділігін қалыптастыруда сабақтарды түрлендіріп өткізудің маңыздылығын білдім.. Мұндай сабақтардың тиімділігін атап айтсам: сабақ құрылымының ұйымдастырылуы, сыныптағы оқушылардың іс-әрекетін бақылауға қолайлылық, оқу-танымдық тапсырмаларды орындаудағы ұжымдық бірлескен әрекеттің жүзеге асуы, оқыту уақытының үнемделуі.

Өзімнің де кәсіби тұрғыдан көп нәрсе үйренгенімді аңғардым.

- Сыни сұрақтар, мысалдар арқылы, өмірмен байланыстыруға күш салдым;

-Әр сабақ сайын өзгеріске ұмтылып, жауапкершілігім артты, әрдайым ізденісте болу керек екендігін түсіндім;

-Әрдайым оқушының пікірімен санасып, көзқарасын ескеруді үйрендім.

Әдебиеттер тізімі

1. «Зерттеуші мектеп» журналының 2020 жылғы №1, №2, №3 санында жарияланған зерттеу жұмыстары.
2. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. Әлімов А.Х. ПШО Астана-2014ж
3. Инновациялық технологиялар арқылы функционалдық сауаттылықты көтерейік. Қазақстан мектебі. 2016, №9, 17-19-б
4. Оқушыларды сын тұрғысынан оқыту тәсілдері. Қазақ тілі мен әдебиеті қазақ мектебінде. 2019, №3. 11-14-б

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ – ОСНОВА ДЛЯ МАКСИМАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Саулебекова Мария Мирамбековна,
учитель русского языка и литературы
IT школы-лицея №187 г.Кызылорда
Кызылординской области

Ключевые слова: дифференциация, психологические особенности, интересы и потребности, уровневые задания, инновационные инструменты.

Аннотация: В статье рассматриваются значимость технологии дифференцированного обучения с применением различных уровневых заданий. Выявлены педагогические задачи, которые могут быть достигнуты в результате внедрения в практику преподавания методов дифференцированного обучения.

Тірек сөздер: саралау, психологиялық ерекшеліктер, қызығушылықтар мен қажеттіліктер, деңгейлік тапсырмалар, инновациялық инструменттер.

Аннотация: Мақалада әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды қолдана отырып сараланған оқыту технологиясының маңыздылығы қарастырылады. Саралап оқыту тәсілдерін оқыту тәжірибесіне енгізу нәтижесінде қол жеткізуге болатын педагогикалық міндеттерді анықталған.

Keywords: ifferentiation, psychological characteristics, interests and needs, level tasks, innovative tools

Annotation: The article discusses the importance of the technology of differentiated learning using various level tasks. The pedagogical tasks that can be achieved as a result of the introduction of differentiated learning methods into teaching practice are identified.

В условиях современного образования дифференциация обучения является неотъемлемой стороной учебного процесса, без чего процесс обучения организуется одинаково для всех обучающихся и не оказывает должного эффекта на них. Интеллектуальные способности у школьников разные и поэтому разная у них и обучаемость: некоторые могут быстро усвоить новый материал, кое-кто нуждается в большей поддержке, для кого-то предпочтительнее слуховое или зрительное восприятие учебного материала.

Что такое дифференциация? Это слово происходит от латинского differentia — различие, разделение. Что же разделяется в процессе обучения? Разделяются, а точнее, выделяются отдельные группы учащихся, обучение которых строится по-разному.[1,с.59] Дифференциация позволяет удовлетворить образовательные потребности детей, имеющих различные склонности, интересы, способности к изучению различных предметов.

Дифференциация дает возможность повышать результативность обучения, учитывая особенности познавательной деятельности учащихся. Среди обучающихся встречаются ученики, которые обладают логическим, критическим или образным мышлением, с легкостью усваивающие образовательный материал.

В настоящее время в условиях дифференцированного обучения недостаточно акцентируются особенности личности, учет которых способствует раскрытию индивидуальности каждого: предпочитаемые способы деятельности, особенности восприятия информации, памяти, мышления учащихся, то есть снижается возможность удовлетворения личностных потребностей в саморазвитии[2, с.72].

Необходимость дифференцированного подхода вытекает из того, что учащиеся различаются своими способностями, типами памяти, уровнем подготовки, восприятием окружающего мира.

Хочу поделиться опытом работы по апробации уровневой дифференциации. Зачастую в учебном процессе более способным детям больше уделяем внимание, а менее способные больше нуждаются в поддержке учителя. Дифференцированные уровневые задания способны активизировать таких учащихся, помогая им поверить в собственные силы и мотивируя их к дальнейшему обучению.

Эффективность уровневых заданий давно подтверждена на практике: они обеспечивают занятость детей на уроке, содействуют формированию более прочных навыков, систематическому повторению пройденного материала, умению свободно оперировать знаниями. Использовать их в новых ситуациях – одним словом, технология

дифференцированного уровневого обучения направлена на формирование компетентного человека, способного самостоятельно находить информацию, анализировать, принимать решения в условиях быстро меняющегося мира.

Всем известны три уровня заданий:

1 уровень – ученический. Предполагает припоминание и применение полученных знаний, например, восстановить или дополнить правило; задание должно обеспечивать выполнение требований учебной программы. Задания ученического уровня формируют репродуктивные умения и навыки.

2 уровень – алгоритмический. Задание в измененной ситуации на систематизацию и упорядочение материала, на преобразование полученных знаний; например, чтение и озаглавливание текста, вычленение определенных элементов и др. Задания формируют продуктивные умения и навыки.

3 уровень – эвристический. Задания формируют исследовательские умения и навыки.

4 уровень – творческий, которые являются целями для подведения к ним слабоуспевающих учащихся. На этих уровнях, конечно, уже в полной мере реализуются практически все аспекты ключевых компетентностей. Задания рассчитаны на формирование творческих умений и навыков. [3, с.94]

Современная педагогическая наука утверждает, что обучать надо не всех, а каждого, ориентируясь на особенности субъективного опыта:

- особенности личности – смысловой сферы;
- особенности психического развития;
- уровень обученности в рамках определённого предмета (сформированные у школьников знания, способы деятельности)[5, с.85].

Разноуровневая работа на уроке русского языка и литературы является важнейшим средством формирования способов мыслительной деятельности, развития творческого мышления, речи учащихся, а также способствует качественному прочтению программных произведений.

Ценность применения уровневых заданий заключается в том, что:

- овладение уровневым подходом дает возможность учителю осуществлять диагностику и следить за динамикой интеллектуального развития учащихся;
- учет индивидуальных особенностей учеников позволяет педагогу составлять задания таким образом, чтобы способствовать реализации возможностей каждого ребенка в рамках личностно ориентированного обучения;
- применение уровневых заданий наиболее эффективно только вместе с другими вариантами письменной и устной проверки знаний, умений и навыков учащихся;
- такие задания должны использоваться систематически, так как только лишь в этом случае их внедрение будет приносить хорошие результаты.

При использовании разноуровневых заданий учащиеся самостоятельно регулируют свой индивидуальный темп работы. Выполнение заданий начинается с ученического уровня абсолютно всеми учащимися, независимо от их способностей. Применение этой технологии требует ведения журнала или ведомости, где можно сделать отметки о выполнении уровневых заданий каждого ученика.

Принципы уровневой дифференциации:

1. Овладение обязательным уровнем подготовки.
2. Выделение и открытое предъявление всем участникам учебного процесса уровня обязательной подготовки.
3. Добровольность в выборе уровня усвоения и отчётности.
4. Соответствие содержания, контроля и оценивания знаний по уровневому подходу, в соответствии с которым контроль должен предусматривать проверку у всех учащихся достижения уровня обязательной подготовки[4,с.112].

Это дополняется проверкой усвоения материала на более высоких уровнях. На «отлично» оцениваются учащиеся, которые выполнили задания первого и одно задание второго уровня.

На «хорошо» оцениваются учащиеся, которые выполняют задания первого, второго и одно задание третьего уровня. Оценку «Отлично» получают учащиеся, выполнившие задания всех уровней. За выполнение творческого уровня оценка ставится дополнительно.

Целью данной работы является проверка усвоения материала по отдельным темам и разделам, а затем составляется мониторинг для того, чтоб ученик видел результаты своей работы и ликвидировал пробелы в знаниях.

Способы уровневой дифференциации способствует решению задач современного урока:

- гарантирует стопроцентное достижение цели обучения по всем темам, хотя бы на обязательном ученическом уровне;
- обеспечивает развивающий принцип обучения учащихся за счёт выполнения заданий более высокого уровня усвоения.

Уровневые задания позволяют комплексно подходить к обучению, учитывая уровень познавательно-предметных результатов обучения учащихся.

При изучении сказки М. Е. Салтыкова-Щедрина по программе 10-класса на уроках использована разноуровневая дифференциация.

1 уровень – ученический.

1. Рассказать о жизни генералов на острове, опираясь на текст сказки М.Е.Салтыкова-Щедрина «Как один мужик двух генералов прокормил».

2. Найдите в тексте сказки, о чём прочитали генералы в газете. Зачем эти сведения сообщает автор?

3. Как вы понимаете фразу М.Е. Салтыкова-Щедрина, которую произнёс генерал, бывший учителем каллиграфии: «Как нет мужика – мужик везде есть, стоит только поискать его!»?

4.Чем отличается мужик от генералов? Какие черты характера автор выделяет у мужика, генералов? (глупость, беспомощность, властность, жадность, самонадеянность, неблагодарность/ трудолюбие, покорность, талантливость, самоунижение, невежество, и др.)

5. Докажите, что «Повесть о том..» является сказкой. Для этого найдите в произведении

- сказочный зачин;
- устойчивые выражения, характерные для сказки;
- фантастические события.

2 уровень – алгоритмический.

1. Приведите примеры из текста, подтверждающие глупость и беспомощность генералов.

Объясните смысл фраз из сказки: «Служили генералы всю жизнь в какой-то регистратуре; там родились, воспитались и состарились, следовательно, ничего не понимали».

2. Покажите с помощью примеров из текста незнание генералами реальной жизни, их неприспособленность, превратные представления о реальной жизни

3. Почему мужик, при всём изобилии всего доброго на острове, взял себе одно яблоко, да и то кислое? Почему он не наелся сам после того, как наготовил всего множество для генералов?

4. Почему «Повесть о том..» является сатирической сказкой? Какими приёмами сатиры пользуется автор?

3 уровень – поисковый.

1. Подобрать по тексту сказки примеры гротеска, иносказательных фраз.

2. Определите, с какой целью в сказке Салтыкова-Щедрина используются приемы гиперболы, аллегории, гротеска, фантастики. Приведите примеры из текста.

3. В чем авторский замысел? Почему писатель отправляет своих генералов на необитаемый остров, причём остров необыкновенно плодородный?

4. Вспомните, как по просьбе генералов, которые, чтобы усыпить бдительность мужика, величают его словами «любезный друг» и просто «дружок», мужик свил верёвку, а генералы привязали его к дереву, чтобы спокойно спать. В чём смысл этого момента?

5.Укажите, особенности каких жанров встретились в сказке, приведите примеры из текста. (фольклорная сказка, басня, рассказ, драма, поэма)

4 уровень – творческий.

1. В предложенном тексте найдите «приметы» сказок Салтыкова-Щедрина, доказывающие, что отрывок принадлежит перу великого сатирика:

«Топтыгин 1-ый былстарый служака-зверь, умел берлоги строить и деревья с корнями выворачивать; следовательно, до некоторой степени и инженерное искусство знал. Но самое драгоценное качество его заключалось в том, что он во что бы то ни стало на скрижали Истории попасть желал и ради этого всему на свете предпочитал блеск кровопролитий. Так что об чем бы с ним ни заговорили:об торговле ли, о промышленности ли, об науках ли – он все на одно поворачивал: «Кровопролитиев… кровопролитиев…вот чего нужно!» За это Лев произвел его в майорский чин и, в виде временной меры, послал в дальний лес, вроде как воеводой, внутренних супостатов усмирять».

2. Составить мини-текст из 6-8 предложений в стиле сказок Салтыкова-Щедрина.

В работе каждой группы могут принимать участие ученики всего класса. Разноуровневая работа на уроке является важнейшим средством формирования способов мыслительной деятельности, развития творческого мышления, речи, внимания. Уровневое обучение представляет возможность каждому ребёнку организовать своё обучение таким образом, чтобы максимально использовать свои возможности, прежде всего учебные. Уровневая дифференциация позволяет акцентировать внимание учителя на работе с различными категориями детей.

Работа увлекает ребят, так как они обучаются вместе в коллаборативной среде. Обычно из числа более способных учеников формируем экспертов-консультантов, которые принимают правила, помогают одноклассникам усвоить материал, разъясняют и т.п.

Работа эта поначалу кажется сложной, объемной и невыполнимой, но со временем поставленная работа по заданной форме обучения и оценивания помогает избежать состояния эмоционального сгорания учителя: дети заняты, увлечены, они видят результаты своего роста, у них даже возникает необходимость самостоятельно заниматься, записывать важные детали.

Целенаправленная дифференцированная работа дает учителю возможность раскрывать индивидуальные особенности, задатки и способности каждого ученика в развитии, обеспечить осуществление компетентностного обучения. Организация учебной деятельности с одной стороны учитывает уровень умственного развития, психологические особенности учащихся, логический тип мышления. С другой стороны - во внимание принимаются индивидуальные запросы личности, ее возможности и интересы в конкретной образовательной области.

Педагогическое мастерство учителя и состоит в том, чтобы умело сочетать различные формы и виды работ. Результативность выражается также в совершенствовании методической деятельности учителя, более эффективном сочетании видов, форм деятельности, использовании инновационных инструментов преподавания и оценивания.

Список источников и литературы

1. Монахов В.М., Орлов В.А., Фирсов В.В. Проблемы дифференциации обучения в средней школе. – М., 1990. С.59
2. Дьяченко О.М. Проблема индивидуальных различий в интеллектуальном развитии ребенка. // Вопросы психологии. – 1997. , М.
3. Чуприкова И.С. Психология умственного развития: принцип дифференциации. – Мн., 1997
4. А.В. Хуторской. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций.
5. Е.Л.Мельникова. Проблемный урок или как открывать знания с учениками. (2006).

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ МҮМКІНДІГІ

Смагулова Маржан Бертаевна,
аға оқытушы
«Өрлеу»БАҰО АҚФ Қызылорда облысы бойынша КДИ
Ауханова Лилия Сериковна,
информатика пәні мұғалімі
№282 орта мектебі

Аннотация: Мақалада қазіргі цифрлық технологияның қарқынды даму жағдайында жасанды интеллектінің білім беру жүйесінің тиімділігін айтарлықтай арттыруға, оқу процесін оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес жекелендіруге және мұғалімдерге әкімшілік жүктемені айтарлықтай азайтуға мүмкіндік беретіндігіне ерекше назар аударылады.

Аннотация: В статье особое внимание уделяется тому, что в условиях бурного развития современных цифровых технологий искусственный интеллект позволяет существенно повысить эффективность образовательной системы, персонализировать процесс обучения в соответствии с индивидуальными потребностями учащихся и существенно снизить административную нагрузку на учителей.

Annotation: The article pays special attention to the fact that in the context of the rapid development of modern digital technologies, artificial intelligence can significantly increase the efficiency of the educational system, personalize the learning process in accordance with the individual needs of students and significantly reduce the administrative burden on teachers.

Тірек сөздер: цифрлық технология, жасанды интеллект, бейімді оқыту, цифрландыру, ойын арқылы оқыту, ChatGPT

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар білім беруде қарқынды қолданылып келеді. Оларды жаппай қолдануға елеулі серпін елімізде болған COVID-19 пандемиясы болды. Бұл кезеңде технология оқу процесіне қосымша болудан қажеттілікке айналды. Соңғы жылдары бұл бағытта қарқынды даму болды: оқытуды жеңілдетіп, тиімдірек ететін жаңа өнертабыстар мен тенденциялар пайда болуда.

Білім беру процесін цифрландыру деген кейбіреулер ойлағандай, тек қашықтықтан оқытуды немесе білім алушылардың компьютерді пайдаланып жұмыс жасауын ғана қамтымайды. Цифрландыру ақпараттық технологияларды барлық деңгейде қолдануды көздейді, яғни білім беруде ғана емес, сонымен қатар ұйымдастырушылық жұмыстарда да (электрондық күнделіктер, мұғалімдермен сұхбаттар). Ал техникалық инновацияларды оқу орындарының барлық түрлері қолданады (мектептер, колледждер, университеттер, оқу курстары).

Білім беруді жаппай цифрландыру, ең алдымен, қоғам дамуының тенденцияларын ұстанумен түсіндіріледі. Цифрлық технологиялар өмірдің барлық, яғни экономика мен қаржы, денсаулық сақтау, көлік, мәдениет, қызмет көрсету т.б салаларына енгізілуде. Сол сияқты білім беру саласы де қалыс қалған жоқ.

Қазіргі әлем тез өзгеруде. Күн сайын жаңа жаңалықтар ашылады, өнертабыстар мен жаңа технологиялар пайда болады. Бұл өзгерістерге ілесу үшін адам өмір бойы үздіксіз оқуы, өзгермелі жағдайларға үнемі бейімделуі, тенденцияларды ұстануы және олардың қайсысы ұзаққа созылып, танымалдыққа ие болатынын, ал қайсысы жақын арада өткенге айналатынын шешуі керек. Жоғары оқу орнын бітірген түлек өзінің мамандығы бойынша алған білімінің өзектілігін жоғалтқанын бес жыл ішінде анықтауы мүмкін. Сондықтан да ол сұранысқа ие болу үшін өз дағдыларын жаңартып, жетілдіріп отыруы керек.

Қоғамның қарқынды дамып келе жатқан цифрландыру жағдайында өмір бойы үздіксіз оқудың негізгі үрдісі машиналармен, яғни компьютерлермен, роботтармен, нанотехнологиялармен, жасанды интеллектпен, соның ішінде нейрондық желілермен бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігі болып табылады.

Роботтар мен жасанды интеллект көптеген жұмыс орындарында адамдарды алмастырады, бірақ олармен өзара әрекеттесетін, оларды қолдайтын және жақсарта алатын адамдар әрқашан қажет болады. Ал қазіргі мектептер мен жоғары оқу орындарында ақпараттық

технологияларды пайдалану IT саласында жақсы іргетас алуға және осы бағытта одан әрі үздіксіз білім алуға негіз қалауға мүмкіндік береді.

Қазірде жасанды интеллект адам өмірінің көптеген салаларында, соның ішінде білім беру саласында белсенді түрде қолданылады. Бүгінгі таңда дүние жүзіндегі адамдар білім беру үдерісінде оның сапасын арттыру және қажетті кәсіби дағдыларды тиімді меңгеру үшін заманауи технологияларды пайдалану мүмкіндігіне ие. Дегенмен қол жеткізген нәтижелерге қарамастан, жасанды интеллект әлі де дамудың бастапқы сатысында. Бірақ бұл деңгей мұғалімдер мен оқушыларға керемет пайда алу үшін жеткілікті.

Оқушылардың жұмысын тексеру және бағалау – мұғалімдер атқаратын маңызды жұмыстардың бірі. Алайда адам әрқашан объективті бола бермейді, сондықтан білім алушылар көбінесе олардың нақты білім деңгейіне сәйкес келмейтін баға алады. Жасанды интеллект сияқты бейтарап құралдың көмегімен бағалау бұл мәселені жойып қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімдердің жүктемесінің бір бөлігін жеңілдетеді, бұл оларға білім алушылармен араласуға көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Мұғалімдер жұмысты бағалауға сағат жұмсаудың орнына, білім алушылардың қай тақырыптарды түсіну қиын екенін анықтау үшін бағдарламаның бағаларын талдай алады, содан кейін түсініксіз сұрақтарды білім алушылармен егжей-тегжейлі талқылайды. Белгілі бір тапсырмаларды автоматтандыру оқу процесінің өзіне назар аударуға және оның өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Оның мүмкіндіктері бағалау процесін ғана емес, сонымен қатар басқа да көптеген күнделікті тапсырмаларды, соның ішінде әкімшілік жұмыстарды автоматтандыруға да мүмкіндік береді.

Чат-боттар мұғалімдердің күнделікті қайталанатын жалпы сұрақтарына жауап берсе, нейрондық желілер қазірдің өзінде өткізілген сабақтардың нәтижелерін талдап, жаңа тақырыптар мен материалдарды таңдап, мұғалімдерге қай сыныптарды өзгерту керектігін айта алады. Нәтижесінде мұғалімдердің оқу үдерісін жақсартуға және білім алушыларға көмектесуге уақыты мен мүмкіндігі артады. Осындай жасанды интеллектінің кейбіріне тоқталып кететін болсам, мысалы, ChatGPT — адамдарға компьютерлермен табиғи және сөйлесу тәсілімен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін тіл үлгісі. Ол интернеттегі деректерді зерттеу үшін табиғи тілді өңдеу әдістерін пайдаланады және қолданушылардың сұрағына жасанды интеллектінің көмегімен генерацияланған жазбаша түрдегі жауабын ұсынады. Мұндай модельдер сөйлемдегі келесі сөзді болжауды үйрену үшін мәтіндік деректердің үлкен массивтерінде оқытылады және осыған сүйене отырып, сұраққа немесе мәлімдемеге жауап ретінде дәйекті және тартымды адам тәрізді түсініктеме жасайды. ChatGPT машиналық оқыту негізінде жұмыс істейтін, жасанды интеллект технологияларының қазіргі уақыттағы ең танымал әдісі. Ол көптеген қарапайым немесе техникалық тапсырмаларды (мысалы, базалық зерттеулер, есептеулер, білімді тексеру) және кестеде берілген мысалдарды орындай алады, оларды оқыту мен оқу үдерістерін жақсарту үшін қалай біріктіруге және пайдалануға болатынын көрсетеді.

MagicSchool.ai – бұл мұғалімдерге сабақтарды жоспарлауға, нұсқауды саралауға, кері байланыс пен қарым-қатынасты қамтамасыз етуге көмектесетін жасанды интеллектті пайдаланатын платформа. Бұл мұғалімдердің міндеттерін оңтайландыруға және тиімділігін арттыруға арналған қуатты жасанды интеллект платформасы.

Технология қазіргі адамның білім алу мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтті. Егер бұрын санаулылар ғана білімге қол жеткізе алса, бүгінде өзін-өзі дамыту және әлем туралы түсініктерін кеңейту үшін интернеті бар смартфонның болуы жеткілікті. Білім беру бағдарламалары мен қосымшаларын әзірлеушілер білім беруді мектепті немесе университетті бітіргеннен кейін тоқтап қалмай, өмір бойы жалғасатын үдеріске айналдыруға тырысады.

Жасанды интеллект пен машиналық оқыту технологияларын пайдалану әрбір білім алушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, тиімді білім беру бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект оқушының білім деңгейіне, оқу жылдамдығына және қалаған мақсаттарына бейімделе алады. Бағдарлама белгілі бір білім

алушының күшті және әлсіз жақтарын ескереді, оған білімдегі олқылықтарды толтыруға және қажетті дағдыларды меңгеруге көмектеседі. Сондықтан бейімделген оқыту барған сайын танымал бола бастады. Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдары білім алушыға, мысалы, тақырыпты жіберіп алу немесе дұрыс түсінбеу салдарынан пән бойынша білімін жақсарту үшін қосымша сабақтар қажет болған жағдайда ақша үнемдеуге мүмкіндік береді. Осылайша кез келген пәнді оқуды қызықты ойынға айналдыра алатын әр түрлі репетиторлық қосымшаларды да табуға болады.

Инновацияларды пайдалану оқу процесін интерактивті және қызықты ете отырып, білім беруге ойын элементін енгізе алады. Мұғалімдер заманауи технологияларды тиімді пайдалануды үйренсе, білім алушылардың мотивация деңгейін айтарлықтай арттырып, олардың жаңа білім мен дағдыларға қызығушылығын дамытуға болады.

Жасанды интеллекттің бейне-аналитикалық жүйелері оқушылардың белгілі бір тақырыптарға немесе тапсырмаларға реакциясын тани отырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығының неліктен жоғалатынын анықтауға, сонымен қатар олардың физикалық және психологиялық денсаулығын бағалауға, тіпті қозғалыстарындағы агрессияны байқауға көмектеседі.

Жасөспірімдік шақта өз-өзіне қол жұмсау қаупі арта түсетіні жасырын емес, сондықтан жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына ата-аналар ғана емес, ұстаздар да назар аударуы керек. Қазірде жасөспірімдердің арасында суицидтік әрекеттер көп болуына байланысты, олардың сондай ойларының болуын анықтайтын, күнделікті мәселелерді шешуге, өмір салтына бейімделуге көмектесетін неше түрлі бағдарламалар, чат-боттар жасалған. Мұндай бағдарламалар көбіне әлеуметтік оқшаулану, алаңдаушылық және депрессияға тап болғандар үшін пайдалы болады.

Сол сияқты кейбір жасанды интеллект камералары білім алушылардың мінез-құлқын талдауға көмектеседі. Бұл жүйелер білім алушылардың әртүрлі тақырыптар мен тапсырмаларға қалай жауап беретінін тануға және бағалауға қабілетті. Бұл жүйе мұғалімдерге оқушылардың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға көмектесуі керек.

Бүгінде білім берудің әдістері мен мазмұнын XXI ғасыр талаптарына сай болатындай жаңа форматқа өзгерту қажет. Білім беру заманауи технологиялардың қиындықтарымен бетпе-бет келіп тұрғандықтан, жасанды интеллекттің дамуы білім берудің болашақта қандай болатынына көбірек әсер етіп, оның бүгінгі қиындықтарға төтеп беруіне мүмкіндік береді.

Жалпы жасанды интеллектті ешқандай бағдарламасыз адамның миына ұқсас жұмыс істейтін қабілетті компьютерлік бағдарламалар ретінде көрсетуге болады. Дегенмен жасанды интеллект адам миының деңгейіне жеткен жоқ әлі. Бірақ егер жасанды интеллектті бөлек мұғалім ретінде жұмыс жасауға үйретсе, онда әрбір адамға осындай мұғалімнен бөліп беруге және білім беруді көпшіліктен жекешеге өтуге болады.

Білім беру жүйесі білім алушылардың көпшілігіне бірдей қарайтындай құрылымдалған. Ал жасанды интеллект жүйелері оқушылардың күшті және әлсіз жақтарын тани алады және соған сәйкес оқыту тәсілі мен процесін бейімдей алады. Жасанды интеллект белгілі бір білім алушыға не нәрсеге көбірек көңіл бөлу керектігін, ол үшін қандай қарқын дұрыс екенін, қай жерде олқылықтар бар және көбірек қайталау немесе жаттығу қажет екенін ұсынады. Зияткерлік алгоритмдер әрбір білім алушы үшін ең жақсы оқу әдісін анықтай алады. Олар мұғалімдерге ең дарынды оқушыларды анықтап, оқушылардың бірін-бірі бәсеңдетпеу үшін бірлесіп жұмыс істеу жолдарын әзірлеуге кеңес береді. Болашақта оқу әлдеқайда жеке бағытталған болады.

Қазірдің өзінде білім алушыларға математика, жазу және басқа пәндердің негіздерін меңгеруге көмектесу үшін жасанды интеллект негізіндегі репетиторлық бағдарламалар жасалынған. Арине гуманоид роботтардың алдағы жылдары мұғалімдерді алмастыруы екіталай. Оларға қажетті эмпатия мен адамгершілік көзқарас жетіспейді. Жасанды интеллект сонымен қатар мұғалімдерге олардың әкімшілік жұмысын жеңілдету арқылы да көмектесе алады.

Жасанды интеллект арқасында білім алушыларға олардың қажеттіліктерін қанағаттандырып қана қоймай, мұғалім-адамдар үйрете алмайтын салаларда оқыта алатын білім беру платформалары қол жетімді. Мысалы, жасанды интеллект оқу платформалары әдетте бірнеше дереккөздерден жиналған, мұқият талданған, содан кейін тексерілген ақпаратпен жұмыс істейді. Тәлімгер-адамның тенденциялар мен оқиғалар туралы ілімі жасанды интеллектпен қатар бір деңгейде бола алмайды.

Ойын арқылы оқыту қазірдің өзінде мектепке дейінгі және бастауыш білім беруде танымал болды. Балалар әлемді, оның қалай жүретінін кейбір дамытушы ойындар арқылы біледі. Сонымен қатар осы шығармашылық бағытты білім алушылардың өздері алғысы келген дағдыларын дамытуға көмектесе отырып, жоғары сатыдағыларға да қолдануға болады.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға келгенде, мәселені оқытуды жекелендіріп қана қоймай, мақсатты ететін осы жасанды интеллект арқылы шешуге болады. Оның алгоритмдері ерекше білім беруді қажет ететін адамдар үшін тиімдірек әдіс болып табылады.

Жасанды интеллект адам өміріне қаншалықты әсер еткен сайын оның қысымы да арта түсетіні анық. Оны қалай дұрыс пайдалану керектігін білу және манипуляцияның қауіптілігін білу өте маңызды міндет болып табылады.

Цифрлық технологияларды білім беруге кіріктіру оларды пайдалану қауіпсіздігін білумен қатар жүруі тиіс. Балалар технологиялармен көбінесе өз бетінше жұмыс істей бастайды (немесе ойын ойнайды), сондықтан оларды қорғау, оларға виртуалды ортадағы қауіпсіздік ережелерін немесе қауіпсіз қағидаттарын белгілеп көрсету қажет.

Бүгінде оқу үдерісін бейімді ететін, яғни әрбір білім алушының өз білім деңгейіне қарай сәйкес тапсырмалармен, тақырыптармен жұмыс жасауына мүмкіндік беретін «ақылды» электронды оқулықтар, жұмыс дәптерлері өте көп. Нақты бір тақырыпты қаншалықты меңгергеніне қарай электронды оқулықтар оларға меңгеруге және бекітуге жаңа тапсырмалар ашады немесе тапсырмалардың күрделілігін арттырады.

Жалпы цифрлық технологиялардың пайдасы тек мектепте білім беруде ғана емес, сонымен қатар мектепті бітіріп,бірнеше жыл өткеннен кейін де оның қолданылу тиімділігін көруге болады. Атап айтқанда, компьютерді пайдалану және онлайн сабақтарға қол жеткізу технологиямен мектепте оқығаннан кейін бірнеше жыл бойы оқушының білім траекториясына оң әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, компьютерлерді пайдалану ауыл мен қала арасындағы білім сапасының алшақтығын азайтудың тиімді жолы бола алады, өйткені технология жақсырақ білім беру ресурстарына, соның ішінде ауыл мектептеріндегі оқушыларға қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Цифрлық технологиялар бүгінгі мектеп оқушыларын бастапқыда олардың қызығушылығын тудырмаған немесе олар үшін қиын болып көрінген пәндерге де тарта алады. Бұл технологиялар оқытудың жаңа әдістерін енгізуге және мектеп оқушыларының талғамдарына назар аударуға мүмкіндік береді, бұл артта қалған оқушыларды тартуға көмектеседі және олардың оқу нәтижелерін жақсартады.

Бейімді және интерактивті оқыту материалды меңгерудің ең жоғары деңгейіне жетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар мектептегі оқу процесінде гаджеттерді пайдалану оқушылардың кейінгі өмірінде табысқа жету үшін қажетті 21 ғасырдағы негізгі құзыреттердің бірі - цифрлық сауаттылықты дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі мектеп оқушыларының болашағы технологиямен тығыз байланысты. Олардың көмегімен оқу оларға тез бейімделуге және әрі қарай оқуда, мансапта және ересек өмірде табысқа жетуге мүмкіндік береді. Сондықтан мектеп тәжірибесіне цифрлық құрылғылар мен қосымшаларды енгізудің маңыздылығы күмән тудырмайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Мирзоев М.С., Нижников А.И. Методика обучения основам искусственного интеллекта в школьном курсе информатики. Чебышевский сборник, Том 24. Выпуск 1

2. Юнеско, Организация объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. ChatGPT и искусственный интеллект в высшем образовании: краткое руководство, [5, 7, 8 б)
3. https://imes.su/press-tsentr/stati/item/1629-tsifrovye-tekhnologii-obucheniya-v-sovremennom-mire
4. https://ioe.hse.ru/digitalineducation
5. https://standard.kz/ru/post/posledstviya-ispolzovaniya-cifrovyh-tehnologij

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІК

Утепова Молдыр Сапиоллиевна,
психология магистрі,
№41 мектеп- лицей психологы
Кабушева Нурия Алибековна,
№45 «Нұрсәт» бөбекжайы МКҚК психологы

Аннотация: Мақала жасөспірімдердегі компьютерлік тәуелділік сұрақтарына арналған. Мақалада баланың психикалық дамуына жағымсыз әсеріне ерекше көңіл аударылған. Компьютерлік ойындардың оқуға, отбасына және достық қарым-қатынасқа әсері талданады.

Аннотация: Статья посвящена вопросам компьютерной зависимости у подростков. Особое внимание обращается на негативное влияние, на психологическое развитие ребенка. Автор раскрывает особенности воздействия компьютерных игр на учебу, семейные и дружеские отношения ребенка.

Annotation: The article is devoted to the issues of computer addiction in teenagers. Special attention is paid to the negative impact on the psychological development of the child. The author reveals the peculiarities of the impact of computer games on learning, family and friendship relations of the child.

Тірек сөздер: әлеуметтік желі, ойын, интернет, жасөспірім, тәуелділік
Ключевые слова: социальная сеть, интернет, игра, зависимость, подросток
Keywords: social network, Internet, child, computer addiction.

Біздің еліміздегі саяси және экономикалық тұрақсыздық жағдайы әртүрлі ауытқулар мен тәуелді мінез-құлық нысандарының пайда болуына себепші болады. Тәуелді мінез-құлықтың дәстүрлі түріне айналған алкоголизммен, темекі шегумен және нашақорлықпен қатар құмар ойындарға тәуелділік және компьютерлік ойындарға тәуелділік бір санатқа жатады. Дәрігерлер ресми түрде анықталған психикалық бұзылулар тізіміне компьютерлік ойындарға тәуелділікті (немесе психологиялық терминологиямен айтқанда, геймерлік тәуелділікті) қосуды белсенді түрде насихаттап жатыр. Компьютерлік ойындарға тәуелділіктің тәуелсіз мәселе ретінде пайда болуының негізгі сәттеріне толығырақ тоқталайық. Ең қарапайым компьютерлік ойындар нарықта пайда болған сәттен бастап, олар бірден көптеген жанкүйерлерді тапты. Компьютерлік технология дамуының жаңа кезеңіне көшуімен халық арасында «компьютер әуесқойлары» немесе «ойыншылар» (ағылшын тілінен «ойын» - ойын) деп аталатын адамдар саны да артып келеді. Виртуалды шындықта ұзақ мерзімді және тұрақты болу ойын әрекеті аптасына 50 сағаттан астам уақытты алатын және тұрақты, жүйелі сипатта (3 күннен аспайтын объективті себептерсіз үзіліс) болған кездегі адамның мінез-құлқы өзгеріске ұшырайды.

Құмар ойындарға тәуелділік (ойынға тәуелділік, ойыншыға тәуелділік) - ойынға бақыланбайтын психологиялық тәуелділікпен сипатталатын ауыр жағдай. Белгілі бір ойынның виртуалды әлемі деп ойынның сюжеті арқылы оның ойыншының психикасында бейнеленуімен және ойыншының осы ойынға деген көзқарасымен бірге жасалған виртуалды шындық түсініледі. Бұл адам еніп, өзара әрекеттесетін елес әлемінің бір түрі. Компьютерлік ойындардың жіктелуі Барлық компьютерлік ойындар рөлдік және рөлдік емес болып екіге бөлінеді. Бұл бөлу бізге қажет, өйткені рөлдік және рөлдік емес

компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелділікті қалыптастыру құрылымында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Рөлдік компьютерлік ойындар деп біз ойыншы компьютерлік кейіпкердің рөлін алатын ойындарды түсінеміз, яғни ойынның өзі ойыншыны нақты немесе ойдан шығарылған компьютерлік кейіпкер ретінде әрекет етуге міндеттейді [1,б.87].

Компьютерге тәуелділік феноменін алғашқы зерттеуді 1980 жылдары ағылшын психологы Роберт Субби (1984) жүргізді. Зерттеуші компьютер мен компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелділіктің дамуының төрт кезеңін анықтады, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар.

1. Жеңіл ғашықтық кезеңі. Адам компьютерлік рөлдік ойынды бір немесе бірнеше рет ойнағаннан кейін, ол «дәмін сезе» бастайды, ол компьютерлік графиканы, дыбысты, шынайы өмірді имитациялау фактісін немесе қандай да бір қиял-ғажайып сюжеттерді ұната бастайды. Компьютер адамға шындыққа жақын жерде өз армандарын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Рөлді қабылдаудың бейсаналық қажеттілігі жүзеге аса бастайды. Адам компьютерлік ойын ойнаудан ләззат алады, ол жағымды эмоциялармен бірге жүреді. Табиғатынан адам ләззат беретін, қажеттіліктерді қанағаттандыратын әрекеттерді қайталауға ұмтылады. Нәтижесінде ойын белгілі бір мақсатқа ие болады. Дегенмен, бұл кезеңнің ерекшелігі компьютерлік ойындарды ойнау жүйеліліктен гөрі ситуациялық ситуация болып табылады. Бұл кезеңде ойынға тұрақты, тұрақты қажеттілік қалыптаспаған, ойын адам үшін маңызды құндылық емес[2,б.93].

2. Құштарлық кезеңі. Тәуелділіктің қалыптасуының осы кезеңіне адамның қажеттіліктер иерархиясында жаңа қажеттіліктің пайда болуы - компьютерлік ойындарды ойнау. Қажеттілік құрылымы өте күрделі, оның негізі жеке адамның жеке психологиялық ерекшеліктеріне байланысты. Мұнда ойнауға деген ұмтылыс, керісінше, шындықтан қашу және рөлді қабылдау қажеттіліктерімен анықталатын мотивация болып табылады. Бұл кезеңде компьютерлік ойындарды ойнау жүйелі сипат алады. Егер адамның компьютерге тұрақты қол жетімділігі болмаса, онда кедергі келтіретін жағдайларды жою үшін жеткілікті белсенді әрекеттер пайда болуы мүмкін.

3. Тәуелділік кезеңі. Бұл кезең ойын қажеттілігінің қажеттіліктер пирамидасының төменгі деңгейіне қозғалысымен ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның құндылық-семантикалық сферасындағы басқа да маңызды өзгерістермен сипатталады. Ойынға тәуелділік бірте-бірте тұлғаның деградациясына және өмірдің барлық салаларында біртіндеп нашарлауына әкеледі. Бұл патологиядан зардап шегетіндер: басқа хоббиді, жақын адамдармен қарым-қатынасты және тіпті табиғи физиологиялық қажеттіліктерді құрбан етуге дайын; ағзаға және жалпы өмірге елеулі жағымсыз салдарларды елемейді. Тұрақты емес ұйқы, жұмысқа немесе мектепке үнемі кешігу, қаржылық қиындықтар, отбасы мүшелерімен қақтығыстар, патологиялық өтірікшіге айналады.

Құмар ойындарға тәуелділік - бұл әрқашан толық кәсіби және жеке өзін-өзі жүзеге асырудың, отбасының, лайықты қаржылық жағдайдың, психикалық және физикалық денсаулықтың болмауымен сипатталады[3,б.203].

Құмар ойындарға тәуелділіктің басты себептері: қашу, қанағаттанбау әлеуметтік мәртебе, өзін көрсету, әлеуметтік рөлі, жалпы орындалмаған қажеттіліктер әсіресе тәуелсіздік пен бостандық пен , релаксация қажеттілігі.

Компьютерлік ойындар физикалық емес қауіпті. Қазіргі уақытта тым көп балалар компьютерде көп уақыт өткізе бастады. Ойындардың түрлері өте көп. Әртүрлі білім беру және логикалық ойындар, Экшн ойындары, тренажерлар, атқыштар, жарыстар, шытырман оқиғалар және т.б. сұранысқа ие. Бірақ бұл ойындардың барлығы дерлік зорлық-зомбылық және қатыгездік үйретеді. Реакция жылдамдығын талап ететін компьютерлік ойындар зейін, ептілік, тез шешім қабылдай білуде кедергі болатыны сөзсіз.

Балалардағы компьютерге тәуелділік әлеуметтік қоғамдағы күрделі мәселе болып табылады, өйткені компьютерлік ойындардың кері әсері баланың рухани дамуына кедергі жасайды. Компьютерлік ойында сіз нақты өмірде жасай алмайтын әрекеттерді жасай

аласыз, мысалы, қайта туылу, өмірлік күшіңізді жаңарту, шексіз ресурстарға ие болу, соңында қылмыс жасап, жазасыз қалады. Виртуалды әлемде сіз біреудің көмегімен құдіретті сезіне аласыз. Барлық мақсаттарыңызға жету үшін түймені басыңыз. Кішкентай балалар өзін-өзі сақтау инстинктін жоғалтып, шынайы өмірде бірдей әрекеттерді жасай алады. Мысалы, батыр өлмейтін ойын ойнағаннан кейін, төбеден шатырға секіреді, құлап, зақымданбайды, бала да тырысқысы келуі мүмкін, өйткені бұл өте қызықты және әсерлі көрінеді. Оның үстіне, үлкен қауіп - бұл баланы компьютерлік ойыннан ажырату іс жүзінде мүмкін емес. Ол ол үшін шынайы әлемді алмастыра алады, өйткені ойнау кезінде адам көбінесе шындықта ала алмайтын жағымды эмоцияларды алады. Оқуға деген қызығушылық, дамуға, алға ұмтылуға деген ұмтылыс жоғалады. Барлық дерлік ата-аналар компьютерлік ойындардың нақты қаупін өте кеш түсінеді.

Балалар арасында «ойынға тәуелділер» топтары қалыптасады, олар белгілі бір ойындарды кім жақсы ойнайтынын білу үшін бір-бірімен жарыса бастайды. Ойын дағдыларын жақсартуға деген ұмтылыс әкеледі. Бала компьютерде тым көп уақыт өткізе бастайды. Балаларда ойынға тәуелділіктің алдын алу шаралары бар. Балаларының компьютерлік ойындарға тәуелді болуын болдырмау үшін:

– Балаңызға күніне екі сағаттан артық ойнауға рұқсат бермеңіз;

– Балаларыңыздың ойнайтын ойындарын тексеріңіз, оларға зорлық-зомбылық көріністері бар ойындарды ойнауға тыйым салыңыз;

– Ойындардың жас шектеулеріне назар аударыңыз, тек сіздің балаңыз үшін қолайлы ойындар;сатып алыңыз

– Балаңызбен бірге ойнаңыз, оған көмектесіңіз қиын тапсырмаларды бірге шешіңіз[4,б.179].

Қазір көптеген аналарды баламды компьютерлік ойындардан қалай алыстата аламын деген сұрақтар мазалайды.

Компьютерлік ойындарды алмастырудың жолдары:

- ✓ Тілдер үйрену, қол өнермен айналысу, шығармашылықпен шұғылдану;
- ✓ Таза ауада серуендеу: велосипед тебу, жүгіру, спортпен шұғылдану;
- ✓ Квест ойындарын ойнау;
- ✓ Кинофильмдер мен спектакльдер қарау, музей мен театрға бару, кітаптар оқу
- ✓ Ұлттық үстел үсті ойындарын ойнау: асық ату, шахмат, тоғызқұмалақ, бес тас, ләңгі, дойбы

Өз тәжірибемізде өлкедегі музейлерде квест ойындары жүргізілді. КВЕСТ –ағылшын тілінен аударғанда (іздеу, табу деген мағынаны білдіреді). Ойын барасында бірнеше міндеттер шешіледі. Баланың ойлау, танымдық, шығармашылық қабілеттерін, бірлесе әрекет ету іс-қимылдарын, тілдерді үйренуге деген қызығушылығы,ұйымшылдыққа, тапсырмалардың шешімін оңай және жылдам шешуге,топта жұмыс жасауға, өзіндік пікір қалыптастыруға жетелеуге. Квест тапсырмасы ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі жанынан құрылған “Қасиетті Қазақстан” ғылыми-зерттеу орталығы Қазақстанның жалпы ұлттық киелі орындары қатарына кіретін 100 нысанның тізімін жариялаған болатын. Бұл нысанға Батыс Қазақстан облысынан 6 киелі орын енгізілді. БҚО киелі жерлері белгіленген интерактивті картаны ойын барысында құрастыру ұсынылған болатын. Жасөспірімдер, ата-аналарымен ойынға белсене қатысып, тапсырмаларды қызығушылықпен орындады.

Қорытындылай келе жалпы ойынға тәуелділік адамның жеке басын бұзады және оның рухани дамуына кедергі жасайды. Бала компьютерлік ойындарды ойнаған кезде оның басқа хобби түрлеріне деген қызығушылығы жоғалады, спортпен айналыспайды, уақытты пайдалы өткізуді тоқтатады, жалпы қарым-қатынас ортасы бұзылады. Бұл мәселеге көз жұмып қарауға болмайды, өйткені бұл балалардағы темекі шегу, алкоголизм немесе нашақорлық мәселесі сияқты маңызды. Сондықтан қоғам болып тәуелділік белгілері анық көрінгенін күтіп отырмай, алдын-алу шараларын ұйымдастырған жөн[5,б.23].

Әдебиеттер тізімі

1. Поночевная О. Влияние компьютерных игр на физическое и психическое здоровье младшего школьника [Электронный ресурс]. – Издательский дом МЦФЭР. – Режим доступа: http://www.za-partoi.ru/game-zavisimost/ (дата обращения: 17.12.2014).
2. Коган И. Компьютерные игры для детей: польза или вред? [Электронный ресурс] / АЛП-Меди. – Режим доступа: http://www.7ya.ru/article/ Kompyuternye-igry-dlya-detej-polza-ili-vred/ (дата обращения: 17.12.2014).
3. Борисова У.С. К проблеме внедрения современных образовательных технологий в учебный процесс // Профессиональный стандарт. Формирование трудовых ресурсов высокой квалификации: сб. науч.-метод. материалов Образовательного форума в СВФУ «Education, forward!».
4. Бартлетт Д. Подпольный интернет. Темная сторона мировой паутины. М. : Эксмо, 2017.
5. Кросс Р., Паркер Э. Невидимая Сила Социальных Связей. Как на самом деле работают организации. Киев : Калидос Паблишинг, 2006.

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ПРЕПОДАВАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ

Шакирова Торгын Иманаевна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №43 г. Кызылорда
Кызылординской области

Ключевые слова: метод проектов, цели и задачи, типы и виды проектов, самостоятельная деятельность, практическая ценность, значимость.

Аннотация: Внедрение в учебный процесс проектной деятельности требует от учителя комплексной подготовки. Использование на уроках различных мини-проектов способствует формированию у учащихся навыков сбора и обработки информации, умений анализировать, составлять, моделировать и др.

Тірек сөздер: жобалау әдісі, мақсаттары мен міндеттері, жобалардың типтері мен түрлері, өз бетінше әрекет ету, практикалық құндылығы, маңыздылығы.

Аннотация: Оқу үдерісіне жобалау әдісін енгізу мұғалімнен кешенді дайындықты талап етеді. Сабақтарда түрлі шағын жобаларды пайдалану оқушыларда ақпаратты жинау және өңдеу дағдыларын, талдау, құрастыру, модельдеу және т. б. дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Keywords: project method, goals and objectives, types and types of projects, independent activity, practical value, significance.

Annotation: The introduction of project activities into the educational process requires comprehensive training from the teacher. The use of various mini-projects in the lessons contributes to the formation of students' information collection and processing skills, skills to analyze, compose, model, etc.

В условиях реализации обновленной программы по предмету «Русский язык и литература» перед учителями ставятся задачи формирования знаний, умений и языковых навыков в соответствии с новыми стандартами образования. А также формирование интеллектуальных способностей, позволяющих ученикам применять свои знания и навыки в решении учебных задач и жизненных ситуаций. Реализации данных задач в обучении, в полной мере, способствует системно-деятельностный подход. Основная идея подхода состоит в том, что новые знания не даются в готовом виде, а приобретаются в процессе самостоятельной проектно-исследовательской деятельности. В таком случае, через активное вовлечение в процесс обучения, обучающиеся становятся активными участниками учебного процесса, углубляя и расширяя собственное понимание.

Учитель должен организовать работу детей таким образом, чтобы они сами смогли найти решение проблемы урока и объяснить, как нужно действовать в новых условиях.

Какие умения можно сформировать у обучающихся посредством проектной деятельности? Чтобы разобраться в этом вопросе, необходимо рассмотреть само понятие проектной деятельности школьников, а также определить ее главные цели и задачи.

Метод проектов разработан в 20-ые годы прошлого века американским философом и педагогом Джоном Дьюи, его учеником В. Х. Килпатриком и основывался на гуманистических

идеях в философии и образовании. В России идеи проектного обучения практически возникли в то же время. Уже в 1905 г. русский педагог С.Т. Шацкий возглавил небольшую группу коллег, пытавшихся активно использовать проектные методы в практике преподавания. После революции метод проектов применялся в школах по личному распоряжению Н.К. Крупской. В 1931 г. Постановлением ЦК ВКП (б) метод проектов был осужден как чуждый советской школе и не использовался вплоть до конца 80-х годов [1].

Метод проектов применительно к русскому языку и литературе – это целенаправленная, в целом самостоятельная деятельность обучающихся, осуществляемая под гибким руководством учителя, направленная на решение творческой, исследовательской, личностно или социально значимой проблемы и на получение конкретного результата в виде материального продукта. [2, с. 46].

Целью проектной деятельности является:

- понимание и применение обучающимися знаний, умений и навыков, приобретенных при изучении различных предметов на интеграционной основе;
- повышение мотивации обучающихся при решении задач;
- развитие творческих способностей и формирование чувства ответственности;
- создание условий для отношений сотрудничества между учителем и обучающимся.

Задачи проектной деятельности:

- Обучение планированию (обучающийся должен уметь определить цель, описать основные шаги по достижению поставленной цели, концентрироваться на достижении цели, на протяжении всей работы);
- Формирование навыков сбора и обработки информации, материалов - обучающийся должен уметь выбрать подходящую информацию и правильно ее использовать;
- Умение анализировать, проявлять креативность и критическое мышление;
- Умение составлять письменный отчет. Обучающийся должен уметь составлять план работы, презентовать информацию, оформлять сноски, иметь понятие о библиографии;
- Формировать позитивное отношение к работе, то есть проявлять инициативу, энтузиазм, стараться выполнить работу в срок в соответствии с установленным планом и графиком работы.

Еще одним важным результатом проектной деятельности является активизация процессов социализации школьника. Поиски информации, обращение к старшим, неформальные консультации с учителем благотворно влияют на личностное становление ребенка, его самореализацию и осмысление собственного места в социальном окружении.

В результате выполнения обучающимися проектов:

1. Формируются и отрабатываются навыки: сбора, систематизации, классификации, анализа информации; умение представить информацию в доступном, эстетичном виде; умение выражать свои мысли, доказывать свои идеи; навыки публичного выступления (ораторское искусство); умение работать в группе, в команде; умение работать самостоя-тельно, делать выбор, принимать решение.
2. Расширяются и углубляются знания в различных предметных областях.
3. Повышается уровень информационной культуры, включающий в себя работу с различной техникой (принтер, микрофон, фотоаппарат, видеокамера и т.д.)
4. Обучающийся довольно основательно изучает ту компьютерную программу, в которой создает проект и даже больше – программы, которые помогают лучше представить свою работу.
5. Обучающийся имеет возможность воплотить свои творческие замыслы [2, с.59].

Проектная и исследовательская деятельность обучающихся – это неотъемлемая часть образования и одно из направлений модернизации современного образования.

На уроках русского языка и литературы метод проектов целесообразно использовать наряду с систематическим предметным обучением как компонент системы образования. В работе чаще всего используются следующие типы проектов: исследовательский, информационный, практико-ориентированный, творческий, ролевой (игровой).

Информационный проект направлен на сбор информации о каком-то объекте, явлении с целью её анализа, обобщения и представления для широкой аудитории. К таким проектам можно отнести «Речь современного школьника», «Язык SMS». Обучающиеся с удовольствием собирают информацию и делятся ею со сверстниками на мероприятиях в рамках предметных недель русского языка и литературы.

В ролевом проекте учащиеся берут на себя роли литературных или исторических персонажей, выдуманных героев. Такие проекты чаще всего используются при изучении произведении художественного стиля. В качестве примера можно привести урок изучения басен И.А.Крылова. Обучающиеся с удовольствием могут представить проект в виде инсценирования «Ворона и лисица». Инсценирование эпизодов сказок А.С.Пушкина, Н.Некрасова, Г.Х. Андерсена. Удачные работы предлагаем демонстрировать на общешкольных мероприятих по случаю завершения предметной декады или интеллектуального марафона. Данные проекты предполагают наличие зрителя, которыми являются сверстники из других классов или обучающиеся младших классов, родители. Родителей можно привлекать в роли костюмеров или декораторов.

Практико-ориентированный проект по предмету нацелен на социальные интересы самих участников проекта. Проект заранее определен и может быть использован в жизни класса и школы. Эти проекты отличает четко обозначенный с самого начала продукт деятельности участников проекта. Причем этот результат обязательно ориентирован на социальные интересы самих участников - газета, видеофильм, звукозапись, сценарий мероприятия, справочние, азбука культуры, памятка правильного питания, создание календаря «Времена года» с иллюстрациями и стихотворения разных поэтов и др.

Творческий проект в наибольшей степени учитывает индивидуальные интересы и способности его исполнителей и предполагает максимально свободный и нетрадиционный подход к оформлению результатов. Это могут быть альбомы, театрализованные представления, произведения изобразительного или декоративно-прикладного искусства, видеофильмы. Например, проект по сказке С.Я. Маршака «Двенадцать месяцев» можно провести театрализованное представление, так как дети любят импровизированные драматические постановки. Сценарий предоставляется по частям и обучающиеся группами готовят инсценирование какого-либо эпизода. Дополнительным заданием к такому проекту является показать характер героев через интонацию и т.п., отразить в выступлении идею эпизода либо произведения.

Для учащихся 6-класса проведён конкурс творческих работ к произведению В. Астафьева «Белогрудка». Учащиеся подготовили иллюстрированные сборники по рассказу, написали письмо мальчикам, создали памятки о том, как нужно вести себя на природе, электронные сборники иллюстраций и прочие.

Исследовательский проект предполагает четкое определение предмета и методов исследования. Исследование какой-либо проблемы по всем правилам научного исследования Данные проекты требуют хорошо продуманной структуры проекта, обозначенных целей, актуальности проекта для всех участников, социальной значимости, продуманных методов, в том числе экспериментальных и опытных работ, методов обработки результатов. В полном объеме это может быть работа, примерно совпадающая с научным исследованием; она включает в себя обоснование темы, определение проблемы и задач исследования, выдвижение гипотезы, определение источников информации и способов решения проблемы, оформление и обсуждение полученных результатов. Исследовательские проекты, как правило, продолжительные по времени и нередко являются экзаменационной работой учащихся или конкурсной внеурочной работой [3].

Проекты по русскому языку и литературе классифицируются и по продолжительности. Мини-проекты укладываются в один урок. Их разработка наиболее продуктивна для интеграции всех видов речевой деятельности. На мой взгляд, самый эффективный вид проекта – мини-проект. Обучающиеся, совместно исследуя учебный материал, составляют тесты для практических работ, кроссворды, интервью с героями. Для проведения анализа используют

графические органайзеры: «двузначный пузырь», «график эмоциональности», «концепт-таблицы» и т.д. Такие проекты самые эффективные, так как предполагают активное мышление и достигают результата за короткий срок. Детям нравятся различные таблицы, графики на уроках русского языка и литературы.

Например, в 7-классе при изучении нового раздела были предложены мини-проекты «Мой любимый вид спорта», «Золотая осень», «Новогодние традиции и подарки», «Эссе на военную тему». Ребята по своему выбору могут создать мультимедийную презентацию, буклеты, альбомы, буктрейлеры, ментальные карты, электронную презентацию.

Краткосрочные проекты по русскому языку и литературе занимают 4-6 уроков. Недельные проекты можно проводить в группах, так как ведется под руководством учителя. Возможно сочетание классных форм работы (мастер-классы, семинары) с внеклассными (экскурсии, интеллектуальные турниры, видеосъемки). Такое глубокое «погружение» делает проектную неделю оптимальной формой организации данной деятельности. В рамках недельного проекта можно провести исследование по теме «Мой герой»,

Годичные проекты по русскому языку и литературе могут выполняться как в группах, так и индивидуально. Сложнее всего определиться с темой проекта, нужно сделать все, чтобы ребятам было интересно работать в этой теме, чтобы она была актуальной и значимой в теме урока. Эта тема, представленная односторонне в школьном курсе или дающая только общее представление о каком-либо явлении, или это может быть только один из аспектов темы, то есть такая тема и вытекающие из нее проблемы, решение которых невозможно найти в учебнике. Надо заметить, что возрастные интересы и потребности подростков часто влияют на выбор вида проекта. Так, обучающиеся 5-6 классов с их огромной потребностью в межличностном общении проявляют интерес к ролевым и игровым проектам.

В чём проявляется значимость внедрения метод проектов в процесс обучения? Внедрение метод проектов в образовательный процесс создаёт благоприятную активную среду для взаимообучения, взаимопонимания, взаимодействия. Вовлечение детей в работу различных проектов способствуют формированию начальных основ психологической культуры: учащиеся стремятся самостоятельно добывать знания, испытывают потребность в учебной деятельности. Дети самоорганизованы, уверены в себе и в своих решениях, действиях, утверждениях.

При умелой организации учителя, практически все учащиеся 5-9 классов охотно выполняют творческие проекты. Многообразие типов проектов дает возможность учителю решать самые разные задачи обучения и воспитания подростков в увлекательной для них форме.

Список источников и литературы

1. Источник: История развития проектной деятельности. [Электронный ресурс]
2. Режим доступа: URL:https://mgpures.tilda.ws/
3. Проектная деятельность в информационной образовательной среде 21 века:
4. Учебное пособие – 10 изд., перераб. – М.: «Современные технологии в образовании и культуре», 2009.
5. Источник: Типы учебных проектов (по Е. С. Полат). [Электронный ресурс] Режим доступа: URL:https://infourok.ru/tipologiya-proektov-e-s-polat

ПРИМИНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ИГРОВЫХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Билько Светлана Ивановна,
учитель начальных классов КГУ «ОШ №25»
Плошенко Оксана Юлиановна,
учитель начальных классов КГУ «ОШ №25»
Симанова Надежда Михайловна,
учитель начальных классов КГУ «ОШ №25»

Аннотация: Бұл мақалада оқытуда цифрлық технологияларды қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының ынтасын арттырудың маңыздылығы туралы өзекті мәселелердің бірі қарастырылады.
Түйін сөздер: цифрлық білім беру жүйелері, геймификация, ойын, веб-қызметтер, инновациялар.
Аннотация: В данной статье рассматривается один из актуальных вопросов о важности повышения мотивации у младших школьников с помощью применения цифровых технологий в обучении.
Ключевые слова: цифровые образовательные системы, геймификация, игра, веб-сервисы, инновации.
Abstract: This article deals with one of the topical issues of the importance of increasing motivation in junior high school students through the use of digital technologies in teaching.
Key words: digital educational systems, gamification, game, web services, innovations.

Современный этап развития постиндустриального (или информационного) общества ставит перед системой образования важную задачу формирования всестороннее развитой, креативной и инициативной личности школьника, способной к критическому осмыслению явлений объективной реальности, творческому подходу к решению проблемных вопросов посредством практического использования теоретических знаний, полученных учащимися в ходе освоения образовательной программы по различным дисциплинам.

Начальная школа представляет собой первый этап формирования индивидуальности учащегося, поскольку именно в период получения базовых школьных знаний ученик приобретает первичное понимание того, как именно происходит процесс учения. От того, насколько успешным будет процесс освоения знаний, умений и навыков в начальной школе, зависит то, насколько полно сможет проявить свой потенциал и развить свои природные способности учащийся в будущем, в средней и старшей школе, в вузе.

Мы можем выделить две наиболее важные проблемы, которые определяют актуальность.

Во-первых, отмечается падение интереса и мотивации у детей к учению, что негативно сказывается на результативности обучения. Интерес к учению, согласно И.Г. Золотой, зависит от множества факторов, в том числе и от формы организации учебно-познавательной деятельности [3; 48].

Во-вторых, повсеместное распространение познавательной инертности школьников, которая во многом объясняет отсутствие потребности в получении новых знаний.

Таким образом, мы можем утверждать, что перед современными учителями стоит сложный вопрос: какие методы и технологии обучения следует использовать для поднятия мотивации к изучению учебных дисциплин у младших школьников, для того, чтобы сделать познавательный процесс интересным и максимально эффективным? В связи с этим, становится важным изучение методов и технологий обучения, применение которых может способствовать спаду негативных тенденций, разрешению вышеуказанных педагогических проблем.

Одной из таких технологий принято считать игру. Природа и сущность игры интересовала педагогов, психологов, методистов во все исторические периоды.

Игра – это полифункциональное педагогическое явление, способное объединить в себе познавательную, творческую и трудовую активности школьника, чем и объясняется активное ее использование в образовательном плане на протяжении многих веков.

Государственный Общеобязательный Стандарт Образования (ГОСО) Республики Казахстан ставит перед современными учителями цель «создать образовательное

пространство, благоприятное для гармоничного становления и развития личности обучающегося, обладающее основами следующих навыков широкого спектра:

1) функционального и творческого применения знаний;

2) критического мышления;

3) проведения исследовательских работ;

4) использования информационно-коммуникационных технологий;

5) применения различных способов коммуникации, в том числе языковых навыков;

6) умения работать в группе и индивидуально» [2].

На сегодняшний день в Республике Казахстан особой актуальностью обладает тенденция к цифровизации образовательной системы. Цифровые технологии с каждым днем все чаще используются педагогами с целью оптимизации образовательного процесса, стимулирования мотивации к обучению среди учащихся и, следовательно, улучшения качества образования в целом. Появление самого понятия «цифровизация» в рамках образовательной системы связано, в первую очередь, с усилением роли информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения, воспитания и развития подрастающего поколения. Процесс цифровизации образовательной системы в Республике Казахстан запущен давно: большая часть школьной документации заполняется на интернет-платформе Bilimal.kz, учащиеся и их родители давно отслеживают успеваемость посредством электронного дневника edu.mart, а годы пандемии вовсе продемонстрировали нам возможности использования интернет-ресурсов для организации дистанционной формы обучения. Повсеместно педагоги использовали веб-сервисы: Google Classroom, Bilim media Group, iMektep и др.

На данный момент в республике реализуются проекты Smart-школа, Е-күнделік, активно пополняется ресурсами Национальная образовательная база данных (далее – НОБД), Система сбора, обработки и анализа больших данных (Big Data), информационный портал System for Education Data Analysis и др.

Цифровизация образовательной системы предполагает внедрение инновационных форм работы с учащимися, которые, по мнению российского педагога Д.А. Стрикова, включают в себя 2 основных ресурса:

- наличие персонального компьютера (ноутбука, планшетного компьютера, мобильного телефона и т.д.);
- доступ к сети Интернет.

Определение инновации как педагогической категории обычно сводится к понятию новшества, введения нового (идеи или организации процесса) в образовательно-воспитательного среду. Между тем инновация в точном переводе с латинского означает в новое (лат. in – в, novatio – новшество). Это то самое чуть-чуть, которое смещает акцент внешней стороны на глубинную, процессуальную.

Как правило, в процессе осуществления инновационной формы обучения активизируется мыслительная деятельность обучающегося, развивается его критическое мышление, раскрывается творческих потенциал, формируются умения нестандартно подходить к решению проблемы, выбирая оптимальный вариант.

Использование цифровых образовательных технологий в процессе обучения младших школьников является одним из важнейших требований, выдвигаемых социумом к современной системе образования. Педагоги выделяют ряд положительных сторон цифровизации учебно-воспитательного процесса, к которым, в первую очередь, можно отнести повышение мотивации у учащихся к занятиям, стимулирование познавательного интереса и, следовательно, повышение эффективности познавательной деятельности, в частности той, что направлена на активизацию мыслительных процессов при организации групповой и самостоятельной работы школьников.

Ввиду этого, повсеместное внедрение ЦОТ в школьную практику является эффективным средством повышения результативности учебных занятий, повышения эффективности учебно-воспитательной деятельности педагогов за счет стимулирования интереса у учащихся к изучению новой информации, что может быть достигнуто посредством использования

разнообразных заданий, направленных на развитие важнейших компетенций: коммуникативной, социокультурной, дискурсивной и др.

Однако, внедрение ЦОТ в образовательных процесс является эффективным средством, формирующим ряд факторов, определяющих современную систему образования в целом. Данные факторы представлены на Рисунке 1.

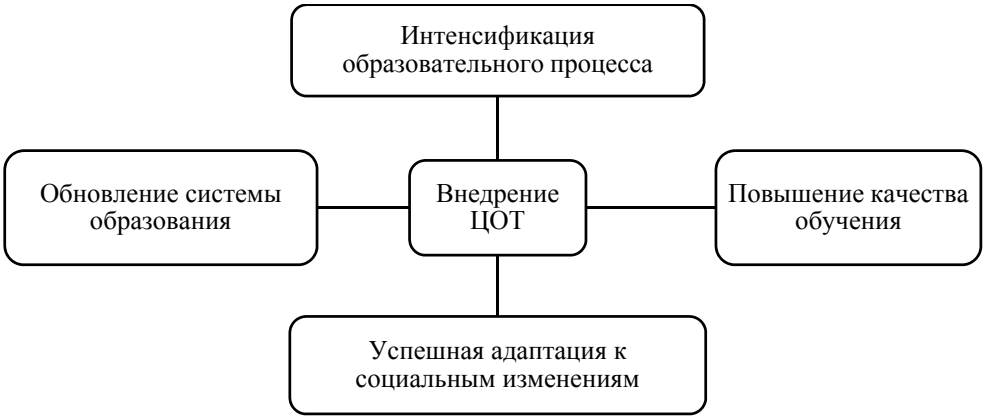

Рисунок 1. Роль ЦОТ в современной образовательной системе

Информация, представленная на рисунке выше, дает нам право утверждать, что проникновение ЦОТ в сферу образования позволяет педагогам качественно изменить содержание, методы и организационные формы обучения.

Современный урок не может быть эффективен и интересен без использования цифровых технологий, потому что цифровые технологии дают возможность повысить интерес к предмету, делая процесс обучения более увлекательным, запоминающимся. Мы используем электронные ресурсы учебного назначения: презентации к урокам, логические игры, тестовые задания, ресурсы Интернета. Цифровые технологии используются на всех этапах урока: при объяснении нового материала, закреплении, повторении, обобщении, контроле.

ЦОТ открывает педагогам новые возможности, которые позволяют упростить и улучшить рутинный учебно-воспитательный процесс. Возможности, которые дают ЦОТ, представлены на Рисунке 2.

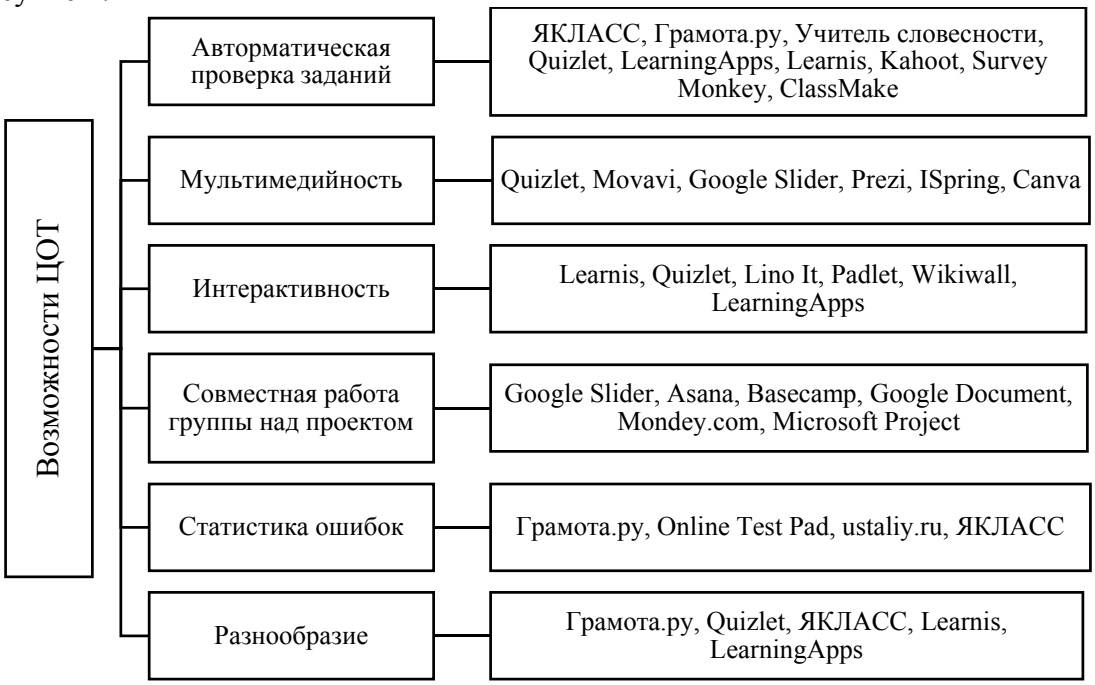

Рисунок 2. Дидактические возможности ЦОТ

Многие современные педагоги выделяют игровые технологии в качестве инновационной формы организации учебно-воспитательной деятельности учащихся. Однако, при использовании ЦОТ и ИКТ в процессе организации и проведения дидактических игр принято говорить о геймификации. Т.Г. Гайманова определяет «геймификацию» как совокупность приемов организации учебного процесса, имеющих четко поставленную цель, несущую учебно-познавательный характер, а также регламентирующую результат обучения. Исследователь использует термин «геймификация» в качестве синонима «игровых форм обучения», выступающих, по мнению ученого, в роли эффективного средства мотивирования учащихся к активной учебной деятельности, когда школьник становится субъектом, активным участников учебного процесса, а не пассивным наблюдателем и слушателем [3; 86].

Цифровые образовательные ресурсы и технологии, используемые для геймифицированных занятий, могут быть соотнесены с традиционными игровыми технологиями обучения, что представлено в Таблице 1.

Таблица 1

Взаимосвязь геймификации с игровыми технологиями обучения

Игровые технологии обучения	**ЦОР геймификации**
Ролевые игры	Веб-квест Padlet Балалайка Joyteka
Деловые игры	Квестодел Joyteka
Имитационные игры	Joyteka Балалайка
Моделирующие игры	Quizlet Padlet
Дискуссионные игры	Грамота.ру
Игры-упражнения	Wordwall LearningApps Quizlet Iqfun
Игры-иллюстрации	LearningApps Padlet rebus1.com Квестодел

Исходя из вышеперечисленных принципов, мы можем утверждать, что, во-первых, в рамках геймификации образовательного процесса игрок (им является ученик) самостоятельно выбирает каждый свой шаг в процессе прохождения игры. Тем самым достигается максимальное вовлечение обучающегося в учебный процесс, возрастает нацеленность на достижение определенных результатов, что влияет на понимание значимости собственных действий и принятие ответственности за итог познавательной деятельности.

Отметим, что при реализации образования с игровыми элементами важно понимать, что его целью является не собственно игра, а непосредственное развитие личности ученика, поэтому сам игровой процесс должен быть ориентирован на получение школьником новых знаний, формирование умений и навыков, установленных Типовой учебной программой (далее – ТУП) по определенной дисциплине.

В совокупности все перечисленное выше позволяет достичь наглядного представления учебного процесса, выполняющего соревновательную функцию. Как правило, при геймификации образовательного процесса создаются рейтинговые списки, публикуемые учителем в свободном доступе, школьники получают различные игровые награды, которые стимулируют мотивацию учащихся к изучению того или иного учебного материала, более

интенсивного познания. Игровой азарт может быть использован в качестве средства развитию и повышения мотивации к обучению, побудителя к тому, чтобы прилежно учиться.

Таким образом, геймификация образования – это технология обучения, которая позволяет повысить интерес к учебно-познавательной деятельности, интенсификации учения, воспитания и развития школьников. Так, цифровая игра не представляет собой самоцель, а используется педагогами в качестве полезного средства организации учебно-воспитательной деятельности обучающихся.

Следует упомянуть то, что игровой подход в обучении, являясь не инновационным в общей педагогической практике, рассматриваемой в историческом нарративе, уже успел доказать свою эффективность на практике. Игры, в том числе и цифровые, нравятся современным школьникам, отчего и используются многими современными образовательными курсами, онлайн-школами, что дает нам основания полагать, что внедрение образовательных игр в школьный учебный процесс также может быть эффективным.

Игровая деятельность может реализовываться путем разгадывания ребусов (rebus1.com, Квестодел), участия в квестах (Квестодел, Learnis), интеллектуальных играх (Балалайка, Quizlet) и др.

Сайт rebus1.com отличается простотой интерфейса и создает достаточно простые ребусы, которые могут быть предназначены как младших, так и для старших школьников. Педагог имеет возможность самостоятельно выбрать: создается ребус для детей или для взрослых, в зависимости от этого ресурс подбирает изображение и автоматически повышает или понижает уровень сложности.

Интернет-портал Квестодел позволяет создавать интерактивные квесты (т.е. игры, направленные на решение логических задач и поиск чего–то конкретного), ребусы. Преимуществом данного сервиса является возможность самостоятельно настраивать сложность задания в зависимости от возрастной категории учащихся, размер изображения, добавлять различные подсказки.

Таким образом, на сегодняшний день игровые технологии являются одной из наиболее популярных методических категорий для цифровизации. Цифровые игровые технологии в научной среде принято относить к геймифицированным. В ходе данного исследования нами было дано определение цифровизации, геймификации образовательного процесса, определены основные направления в системе начального образования, рассмотрены некоторые ЦОР, ориентированные на цифровизованное представление игровых технологий обучения.

- Мы пришли к выводу, что цифровые игровые технологии значительно расширяют возможности предъявления учебной информации. Можно систематизировать, где и как целесообразно использовать цифровые игровые технологии в обучении, учитывая, что современные компьютеры позволяют интегрировать в рамках одной программы тексты, графику, звук, анимацию. Применение цвета, графики, звука, всех современных средств видеотехники позволяют воссоздавать реальную обстановку деятельности.

- В ходе исследования нами была выдвинута гипотеза: внедрение и разработка цифровых игровых технологий в процесс обучения учащихся начальной школы на уроках литературного чтения способствует повышению познавательной активности учащихся на уроках и, как следствие, повышению эффективности и мотивации к обучению.

Список источников и литературы

1. Гайманова Т.Г. Педагогическая геймификация // Педагогическая наука и практика. – 2016. – №2 (12). – 85-89

2. Государственный стандарт Республики Казахстан СТ РК 34.017–2005. Информационные технологии. Электронное издание. Электронное учебное издание.

3. Золотая И.Г. Применение дидактических игр на уроках математики для развития внимания // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2010. – №. 17. – С. 230-235.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ У ОБУЧАЮЩИХСЯ НАВЫКОВ ОСМЫСЛЕННОГО ЧТЕНИЯ

Кумарова Светлана Женисовна,
педагог-исследователь, учитель русского языка и литературы школы-лицея №62 им. Ж. Абдрашева Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: смысловое чтение, навыки чтения, сюжетная таблица, концепт-таблицы, постановка вопросов, сопоставительный анализ.

Аннотация: Умение интегрировать, интерпретировать, анализировать и оценивать текст является показателем читательской грамотности. Статья предлагает ряд активных методов для формирования навыков осмысленного чтения.

Тірек сөздер: мағыналы оқылым, оқу дағдылары, сюжеттік кесте, тұжырымдамалық кестелер, сұрақтар қою, салыстырмалы талдау.

Аннотация: Мәтінді кіріктіру, тұжырымдау, талдау және бағалау қабілеті оқу сауаттылығының көрсеткіші болып табылады. Мақала мағыналы оқылым дағдыларын қалыптастырудың бірқатар белсенді әдістерін ұсынады.

Keywords: semantic reading, reading skills, plot table, concept tables, posing questions, comparative analysis.

Annotation: The ability to integrate, interpret, analyze and evaluate a text is an indicator of reader literacy. The article offers a number of active methods for developing meaningful reading skills.

Учителям непросто сегодня завоевать интерес учащихся к обучению, потому что они больше предпочитают смотреть телевизор, играть в компьютерные программы, телефонные игры. Для формирования предметных знаний, метапредметных навыков и для побуждения интереса учеников к обучению нам необходимы новые профессиональные качества, новые убеждения, взгляды, решения и действия[1, с.5].

Проблема обучения чтению становится наиболее актуальной на этапе реализации обновлённой программы, в котором подчеркивается важность обучения смысловому чтению, умения формулировать вопросы различного уровня и отвечать на них, использовать разные виды чтения, анализа, сопоставительного анализа.

Это очень сложно, тем более сейчас, когда у детей усиливается тенденция отказа от чтения книг. Они предпочитают использовать другие источники информации для получения информации, но не для чтения. Учитывая ситуацию, детям необходима постоянная внешняя стимуляция, особенно на уроках. Я думаю, только уроки с интересным содержанием и активными методами для вовлечения каждого учащегося, могут помочь в формировании навыков чтения.

Читательские навыки являются необходимым условием освоения школьниками практически всех учебных дисциплин, поэтому работа по повышению ее уровня должна быть организована на всех учебных занятиях, где учащимся приходится взаимодействовать с текстами как источниками информации: на уроках, факультативных курсах.

На каждом уроке желательно апробировать какой-нибудь новый приём, способствующий развитию речевых навыков, начиная с чтения и слушания.

Это главный способ профессионального роста, который может обеспечить качественное обучение и эффективное преподавание. Очень много способов, методов, приемов и активити для создания интересных, увлекательных и содержательных уроков. Остановимся на некоторых из них...

При изучении рассказа К. Г. Паустовского «Старый повар» в 8-ом классе можно в совокупности рассматривать цели обучения по развитию навыков чтения и говорения.

Критерий оценивания: *Обучающийся*

1. Извлекает нужную информацию из текста.
2. Создает аргументированное рассуждение на основе таблицы.

Работа, которая проводится в групповой форме по двум критериям на основе сюжетной таблицы, озадачивает учащихся. Каким образом? Именно сюжетная таблица, предлагаемая учителем, способствует применению направленного чтения. Для того чтобы заполнить

данную таблицу, учащиеся неоднократно будут возвращаться к тексту, детализируя информацию текста при каждом повторном чтении.

Кто?	**Что делает?**	**Когда?**	**Где?**	**Почему?**
Старый повар Дочь Мария Моцарт	-хочет исповедоваться -ухаживает за отцом, -увлекается музыкой -играет на клавесине	перед смертью с тех пор, как заболел отец в свободное время во время виртуозного исполнения	в старом доме на окраине города в старом доме отца, который находится в саду	-чувствует приближение смерти -хочет очистить совесть - любит отца, она очень воспитанная, преданная, заботливая

Огромное место в повышении качества обучения чтению занимает постановка различных вопросов. Фактические вопросы служат для определения уровня понимания, а вопросы интерпретирующего характера дают возможность делать обобщения и выводы. Развивающие вопросы вскрывают суть, обобщают, содержат в себе исследовательское начало. В связи с этим нужно акцентировать внимание учащихся не только на правильные ответы, но и на формулирование интересных, проблемно-важных, оригинальных вопросов[2, с.104]. Можно организовать попарный взаимоопрос учеников, использовать вопросы, как средство определения темы. Постановка вопросов является показателем критического мышления обучающихся.

На одном из уроков по рассматриваемой теме программой предусмотрено чтение третьей части рассказа «Старый повар». На уроке можно рассматривать достижение трех целей обучения в комплексе, используя стратегию «персонаж на стене».

Критерий оценивания: *Обучающийся*

1. Составляет фактические и интерпретационные вопросы.
2. Использует аналитическое чтение.
3. Использует перифразы в описании.

Использовать перифразы отдельно от содержания какого-либа текста невозможно, а это еще раз доказывает, что цели обучения учебной программы нужно рассматиривать в комплексе. Например, (слепой старик, старый повар, главный герой и т.д). В отношении к Моцарту (незнакомец, молодой человек, великий музыкант и т.д.).

Задание формативного характера

1. Прочитайте внимательно текст.
2. Сформулируйте по тексту 2 вопроса высокого и 2 вопроса низкого порядка**.**
3. Сформулируйте интерпретационный вопрос, связывая информацию текста с реальной жизнью.
4. Оформите графический органайзер «персонаж на стене», используя перифразы.
5. Продемонстрируйте результат работы другой группе.

Здесь можно отметить заслугу критериального оценивания, как важного и значимого фактора формирования навыков самостоятельного обучения, взаимодействия, взаимообучения. Потому что, отслеживая результаты обучения по конкретным дескрипторам учащиеся еще раз убеждаются в том, как они обучаются. По какому алгоритму придерживаться последовательности обучения, как оценивать работу одноклассников и т.д. Такой подход ещё раз доказывает, что формативное оценивание является неотъемлемой частью обучения.

Немного о вопросах. В каких целях используютя вопросы?

Вопросы могут служить разным целям:

- для проверки усвоения знаний, общего понимания, уровня понимания;
- с целью углубления и расширения понимания;
- для развития навыков анализа, интерпретации, умозаключения;
- побуждению к различным действиям с учётом потребностей каждого обучающегося;

Вопросы для проверки знаний требуют составления фактических вопросов, а чтобы ученик начал мыслить, нужны вопросы, требующие обобщенного подхода к информации.

И в этом случае для правильного ответа нужно помнить материал. Если по ответу ученика ясно, что содержание урока им не усвоено, нужно задать вопрос о фактах. А когда ученик вспомнит фактические материалы, то можно вернуться к вопросу более высокого уровня. Например:

- Где происходит событие рассказа?
- Почему старик решил исповедоваться? Каково было его решение?
- Как незнакомцу удалось показать старому повару ясную картину всей жизни?
- Почему Мария склонилась перед музыкантом?
- Как вы понимаете выражение «заколдован собственной музыкой»?
- Почему в конце автор написал про зарю и сад, засыпанный цветами мокрого снега?

Сформировать читательскую грамотность у детей в один миг – это невозможно и нереально. Для этого следует создать благоприятную среду, где читают все, начиная с маленьких и заканчивая взрослыми, то есть читают и учителя, и родители.

Как научить детей читать быстро, выразительно и в то же время сознательно?

Основным приёмом, обеспечивающим развитие навыка чтения, является многократное обращение к тексту, перечитывание его каждый раз с новым заданием. Вот тогда ребенок открывает в нем что-то новое, чего не заметил при первом чтении.

Немного из опыта работы по программе 10-класса: «Пейзажная лирика в творчестве поэтов XIX века А.С. Пушкина и А.К. Толстого».

Задание перед слушанием. В паре соотнесите слова с их значением. Данное задание эффективно тем, что все начинают знакомиться с таблицей. Идёт активация чтения, побуждается интерес, вовлекаются все. По мере необходимости выполняется задание с поддержки учителя.

№	*Ключевые слова*	*?*	*Значение слов*
1	монастырь	*А*	Судно, в котором, по библейскому сказанию, спасся от всемирного потопа Ной с семьей и животными.
2	ковчег	*В*	долгожданный, желанный
3	келья	*С*	опередить, оставить позади
4	обогнать	*Д*	жилище монаха, монахини в монастыре
5	вожделенный	*Е*	Церковь

.

Послушайте стихотворение великого русского поэта XIX века А. С. Пушкина «Монастырь на Казбеке» в исполнении народного артиста СССР Василия Ланового.

2. Во время слушания обратите внимание на тембр, темп, интонацию голоса актера.

3. После прослушивания попробуйте ответить на вопросы.

После слушания, когда дети должны ответить на вопросы, они могут пользоваться ресурсом стихотворения. Так эффективнее, послушали, но не успели запомнить всё. Слушание переходит в чтение, использование направленного чтения очень эффективно.

- Какие образы предстали перед вами? Как описаны вершина гор, монастырь на горе Казбек? О чем заставляет задуматься человека содержание стихотворения?

- Заставляет человека задуматься о своей жизни, попытаться что-либо в ней изменить.

- Как великий поэт передает увиденную картину в горах?

- Увиденная картина настолько поразила поэта своей *неземной* красотой, что об увиденном чудесном зрелище поэт пишет: «…белые оборванные тучи перетягивались через вершину горы, и уединенный монастырь, озаренный лучами солнца, казалось, плавал в воздухе, несомый облаками».

Какие средства выразительности речи использовал поэт?

Первая строфа стихотворения рисует величественный вид Казбека, возвышающегося над семьей гор. Пушкин использует прием скрытого сравнения с оценочным эпитетом:

царственный шатер, сияющий вечными лучами, развернутого сравнения: монастырь…как в небе реющий ковчег…

В стихотворении использованы старославянские слова *реющий, вожделенный, брег, келья, библейское слово ковчег*, придающие высокое торжественное звучание всему стихотворению.

Возникает ассоциация: монастырь – это тот самый библейский ковчег, который явился спасительным убежищем.

От кого же и от чего хочет спастись, «скрыться» лирический герой? Может быть, от жизненных невзгод?

Может быть, надо посмотреть более широко – стремление жить духовной жизнью, не стесненной внешними условиями? Так сильно, страстно его желание – стремление к «вожделенному берегу». Здесь поэт прибегает еще к одному языковому средству – антитезе: ущелье – вольная вышина. Ущелье – символ несвободы, замкнутого пространства, вышина – символ высокого, свободы[4].

Чтение не является навыком, имеющим одно измерение, оно интерактивно, поэтому грамотность чтения не может быть представлена одной шкалой. Обновленной программой рекомендованы виды чтения: совместное и руководимое (направленное).

1. Прочитайте стихотворение А.К. Толстого "Растянулся на просторе". Стихотворение-размышление путешественника о том, сможет ли он достичь намеченной цели. Перед взором читателя разворачивается панорама Крыма в районе горы Аюдаг.
2. Сформулируйте вопросы по тексту, используя «6 шляп мышления» и ответьте на них.
3. Апробируйте стратегию «горячий стул» в группе.
4. Сформулируйте фактические и практические вопросы по тексту. Ответьте на них.

Факты и информация	Как начинается стихотворение? Какое событие произошло с лирическим героем? Какие глаголы описывают Аюдаг? (белая шляпа)
Определение эмоций	Какие эмоций вызывают желание путешественника? Что мешает обогнуть гору? (красная шляпа)
Определение трудностей, рисков	Какие трудности могуть возникнуть у путешественника? Можно ли назвать коня верным спутником путешественника? (черная шляпа)
Интересные, позитивные стороны	В чем преимущество путешествия? Чему можно научиться во время путешествия? (жёлтая шляпа) Были ли в жизни подобные случаи?
Новые идеи	Какими другими способами путешественник мог обогнать Медвежью гору? (зелёная шляпа)
Обобщение и выводы	Как вы оцениваете позицию автора? В чем заключается основная идея стихотворения? (синяя шляпа)

С поддержки учителя и дескрипторов можно добиться создания вопросов

Дескриптор: *Обучающийся*

- формулирует фактический вопрос по тексту;
- формулирует 2-3 практических вопроса;
- отвечает на вопросы, используя аргументы для подтверждения;
- использует дополнительную информацию в ответах*;*

Обратная связь учителя.

- Какие средства выразительности использует автор? Найдите их в тексте.
- (Автор использует олицетворение, чтобы подчеркнуть очеловеченность окружающей природы. Сравнение холмов со стадом тоже говорят об одушевленности мира, который окружает лирического героя).

- Какова роль образных средств и деталей в раскрытии основной мысли?

Критерий оценивания: Синтезирует информацию в таблице из двух ресурсов.

1. Изучите таблицу «Анализ стихотворения».
2. Создайте сопоставительный анализ двух стихотворений (в паре).

Анализ	**А.С. Пушкин Монастырь на Казбеке**	**А.К. Толстой Растянулся на просторе**
Год написания	1829 г.	1856 г.
Тема	Изображение вершины Кавказа и желание героя подняться к вышине	Изображение горы на просторе
Цель лирического героя	Подняться к вершине горы для душевного покоя в соседстве с Богом	размышление путешественника о том, сможет ли он достичь цели
Образы	Монастырь	Аюдаг (медведь гора)
Средства выразительности речи	Эпитет – царственный шатёр, Олицетворение – монастырь парит, Риторическое обращение – Казбек! Метафора – «над семьёю гор» и др.	Косо смотрит, звезды блещут, как разбросанное стадо, тучи море затянули и др.

Продемонстрируйте таблицу. Поделитесь информацией с другой парой.

- Обратная связь учителя: Что общего в произведениях двух авторов? (связь с природой, желание путешественника)

Эффективность задания заключается в том, что учащиеся должны создать сплошной текст-высказывание с опорой на несплошной текст.

Анализируя стихотворения А.С. Пушкина «Монастырь на Казбеке» и А.К. Толстого «Растянулся на просторе», мы приходим к выводу, что увиденная картина вызывает ответное чувство героя, который стремится от земного к небесному, но каждый преследует свою цель. Один хочет подняться высоко в горы, а другой хочет обогнать большие горы.

Внутритекстовая работа охватывает развитие навыков чтения и говорения. Система вопросов помогает глубже изучить содержание текста, в том случае, если будет организована совместное обсуждение ответов в парах.

Послетекстовая работа должна отслеживаться с позиции целеполагания. Данный подход помогает создавать тексты с творческими дополнениями, рассматривать содержание с разных позиций. Каждый из элементов, входящих в состав навыка чтения, сначала формируется, отрабатывается посредством упражнений и переходит в навык и умение.

Урок русского языка будет интересным, увлекательным, содержательным и системным тогда, когда учитель научится планировать урок по всем предъявляемым к нему требованиям с учетом определенного класса: уровня познавательных возможностей, социальных навыков, учебных умений и т.п.

Список источников и литературы

1. Васильева Н.В. В помощь учителю русского языка. - Волгоград «Учитель», 2011г.
2. Суворова Н. Интерактивное обучение: Новые подходы. [Текст] / Н. Суворова. - М.: Просвещение, 2005. - 268 с.
3. Учебная программа по предмету «Русский язык и литература» в школах с казахским языком обучения. АОО «НИШ», Астана, 2019. – 56 с.
4. Источник. Сопоставительный анализ стихотворений А.С. Пушкина "Монастырь на Казбеке" [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://yandex.kz/search/?text

ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БАСТЫ БЕС ТРЕНДІ

Самбетова Гулсара Киргизбаевна,
Н.Оңдасынов атындағы Түркістан мамандандырылған мектеп-интернатының физика пәні мғалімі, педагог-шебер;
Түкібай Гулдана Сейткулқызы,
Н.Оңдасынов атындағы Түркістан мамандандырылған мектеп-интернатының физика пәні мғалімі, педагог-сарапшы

Аңдатпа: Цифрлық сауаттылық – бүгінгі заман талабы. Бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындау, адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. XXI ғасыр – техниканың озық дамыған ғасыры. Компьютер оқушы үшін қоршаған әлемді танудың табиғи құралы болып отыр. Келешек қоғамымыздың мүшелері - жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Аннотация: Цифровая грамотность – это требование сегодняшнего дня. Подготовка конкурентоспособного поколения, формирование информационного общества становится необходимым условием в период, когда информационно-коммуникационные технологии широко используются и быстро развиваются для обмена информацией и общения людей. XXI век – век передовых технологий. Компьютер является естественным инструментом для познания учащимся окружающего мира. Формирование информационной культуры у будущих членов нашего общества – молодежи – важнейшая задача общества.

Annotation: Digital literacy is a requirement of today. It is necessary to prepare a competitive generation, to form an information society at a time when information and communication technologies are widely used and rapidly developing in the information exchange and communication of people. The XXI century is a century of advanced technology. The computer is a natural tool for the student to learn about the world around them. Future members of our society- the formation of an information culture among young people are the most important task which society is faced.

Тірек сөздер: Цифрландыру, Жекешелендіру, жұмылдыруды жеделдету, ынтымақтастық, жасанды – интелект, digtal-skills.

Ключевые слова: Цифровизация, персонализация, ускорение мобилизации, сотрудничество, искусственный интеллект, цифровые навыки.

Key words: Digitization, Personalization, mobilization acceleration, collaboration, artificial intelligence, digtal-skills.

Заман ағымы бір орында тұрмайды, әрқашан өзгеріп, жаңарып отырады, онымен бірге адамдардың тұрмыс-тіршілігі мен қажеттіліктеріде өзгереді. Жаңа қажеттіліктерге сай мамандар даярлау үшін білім жүйесіде трансформацияланып, уақыт ағымына ілесіп отырады, осы жағдайда білім беру технологияларының, форматтарының уақыт өткен сайын жаңарып, жаңғыруы қалыпты құбылыс. Осындай өзгермелі әлемде мемлекеттегі білім саласына жауапты шешім қабылдаушылардың міндеті өзектілігі артып келе жатқан технологияларды ерте аңғарып, оны енгізе білу. Бұл азаматтардың да, мемлекеттің де бәсекелік қабілетін күшейтеді.

Қазіргі заман талабына сай қоғамда жаңа мамандықтардың пайда болуына байланысты оқу үдерісін қайта қарау қажеттілігі туындады.

Заманауи оқыту үдерісінің кезеңдері дәстүрлі білім алу жүйесіне негізделген: оқушылар алдымен жаңа материалмен танысады, одан кейін жаңа материалды бекітеді, бекітілген материал бойынша мұғалімдер бақылау жұмыстарын алып бағалайды-осымен білім алу үдерісі шектеліп қалады.

Оқушылардың білім алуға деген қызығушылықтары тек бағалауға байланысты болады, осыған орай оқушылардың алған білімдері оқу материалының күрделілігіне және қажеттілігіне байланысты естерінде саналы түрде сақталмайды. Қазіргі кезде дәстүрлі оқыту тиімсіз екеніне көзжеткізгіндіктен, оқытуға және оқушылардың алатын білімдеріне көзқарас өзгеруе.

Еліміздегі «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бірнеше салаға серпін берді, оның ішінде білім саласынада. Цифрлық сауаттылық-ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, XXI ғасырдың ең маңызды білімі, ең негізгі тақырыптарымыздың бірі. Цифрлық сауаттылық-бұл адам өмірінің барлық салаларында цифрлық технологияларды сенімді, тиімді

қолдануға дайындығы және қабілеті осы технологияны қолдану арқылы халықтың өмір сапасын арттыруға жол ашып отыр.

Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде:

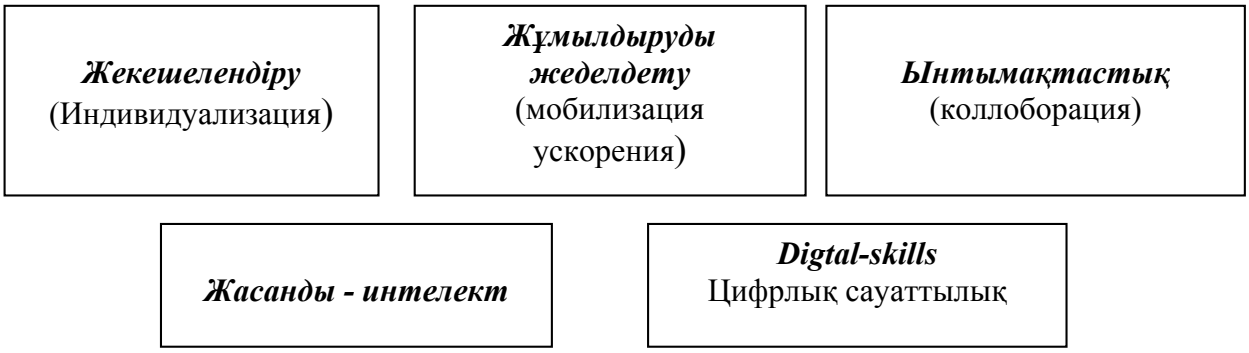
1.Білім беру жүйесін цифрландыру

2.Цифрлық білім беру контенті

3.Білім беруді басқаруды цифрландыру

Осыған орай цифрландырудың басты бес тренді ұсынылады.

Цифрландырудың басты бес тренді

Жекешелендіру (Индивидуализация): Білім алушы білім аймағын таңдау, білім алушының жеке көзқарасымен санасу, оған қолдау жасау, демеу беру. Өздігінен білім алу дағдыларын дамыту

Жұмылдыруды жеделдету (мобилизация ускорения): Модульдік оқытуды дамыту, мобильді оқу құралдарын пайдалану, қолдану, дағдыны қалыптастыру

Ынтымақтастық (коллоборация): оффлайн білім берудің онлайн платформалармен ынтымақтастығы

Digtal-skills: Сандық дағдылар, ЮНЕСКО анықтағандай, ақпаратқа қолжеткізу және басқару үшін цифрлық құрылғыларды, қолданбаларды және желілерді пайдалану мүмкіндігі. Негізгі цифрлық дағдылар оқу және жазу сияқты сауаттылықтың құрамдас бөлігі.

Жасанды – интелект:

1. Мұғалім уақытын басқаруға және үй тапсырмасын тексеруге вертуальді көмекшілер.
2. Қабілетті балалар үшін қосымша оқытуды дараландыратын репетиторлық жүйелер.
3. Әрқайсысына жеке көзқараспен қашықтықтан және онлайн оқыту бағдарламалары

Мектептерде оқушылардың зерттеу іс-әрекетіне үлкен көңіл бөлінеді, яғни тәжірибелік – бағдарланған оқыту арқылы оқушылардың жаңалықтарды ашуға, зерттеулер жасауға қызығушылықтарын оятып, білім алу маңызды мәселе болып табылады

Цифрландырудың жақсы жақтары:

Жеке білім беру.Классикалық білім беру арқылы білім беру процесін әр оқушының жеке басына «баптау» мүмкін емес.Сондықтан артта қалғандар сыныпта немесе топта пайда болады. Білім берудегі цифрлық технологиялар бағдарламаны әр оқушының қабілеті мен жылдамдығына қарай реттеуге мүмкіндік береді.Мысалы,сабақтарды жазатын платформа болса,кез келген уақытта күрделі тақырыпқа оралып,оны қайтдан оқуға болады.

Өздігінен білім алу дағдыларын дамыту. Цифрлық білім беру құралдарын пайдалану кезінде оқушылар білімді өз бетімен меңгеруге үйренеді. Олар ақпаратты іздейді,талдайды,қажетсізін жояды жәненегізгі мәселені ерекшелейді. Басқаша айтқанда, цифрлық оқыту балық емес,қармақ береді,оқушылар үйренуге үйренеді. Бұл әдіс тек білім алуға көмектесіп қана қоймай,танымдық қабілеттерін,сыни ойлауын, дербестігіе, ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамытады.Сондай-ақ білімге деген оң көзқарасты қалыптастырады.

Оқуға деген жоғары мотивация.Заманауи оқу құралдарын пайдаланатын оқушылар оқу процесіне көбірек тартылады.Бұл материалдың неғұрлым қызықты және ыңғайлы форматта ұсынылғандығына байланысты,дәстүрлі тәсілге қарағанда оны меңгеру оңайырақ.

Күрделі заттарды түсіндіре білу.Білім берудегі цифрлық технологиялар оқудыңжаңа мүмкідіктерін ашады.Сонымен,егербұрын күн жүйесінің құрылымын тек үлгіде немесе суреттерде көрсетуде болатын болса,қазір егжей-тегжейлі бейнелер пайда болды,тіпті ұсақ бөлшектерде анық көрсетеді,бейне және мәтін ғана емес,сонымен қатар интерактивті тесттер мен геймификация элементтерінде қолдануға мүмкіндіктер бар.

Цифрландырудың кемшіліктері:

Киберқылмыс және кибертерроризм.

Жұмыссыздық пен адамдарды роботтардың көшіруі.

Технологиялық бөліну және цифрлық поляризация.

Цифрлық және технологиялық құлдық.

Толық бақылау және құпиялылықтың болмауы.

Әдебиеттер тізімі

1. Еркежан Талғатқызы «Цифрландыру жетістіктері»,2021ж, Зинина Е.С,Ковалева Г.Г«Глобальные тенденций цифровизаций»,2017.-310с Абдрахманов Г.И «Новые тренды и вызовы цифровизаций»,1991.-412б. Суров Д.Н «Новые тренды в обрзований» М.:СТ-2003-380с

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Абиева Айнур Сейлхановна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №63
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: инновационные методы обучения, мотивация, эффективность обучения, самостоятельная работа, рефлексия.

Аннотация: Главная задача учителя – развить у учащихся интерес к обучению. В статье представлены материалы из опыта работы по использованию активных методов обучения для повышения мотивации и вовлечения учащихся в самостоятельные обучающие действия.

Тірек сөздер: оқытудың инновациялық әдістері, мотивация, оқытудың тиімділігі, өзіндік жұмыс, рефлексия.

Аннотация: Мұғалімнің басты міндеті - оқушылардың оқуға деген қызығушылығын дамыту. Мақалада мотивацияны арттыру және оқушыларды тәуелсіз оқу әрекеттеріне тарту үшін оқытудың белсенді әдістерін қолдану бойынша жұмыс тәжірибесінен алынған материалдар берілген.

Keywords: innovative teaching methods, motivation, learning effectiveness, independent work, reflection.

Annotation: The main task of a teacher is to develop students' interest in learning. The article presents materials from work experience on the use of active learning methods to increase motivation and involve students in independent learning activities.

В настоящее время существует множество методов инновационного обучения, например, такие, как, интерактивное обучение, проблемное обучение, дистанционное обучение, исследовательское обучение, метод проектов и т.д.

Методы обучения – система последовательных, взаимосвязанных действий учителя и учащихся, обеспечивающих усвоение содержания образования, развитие умственных сил и способностей учащихся, овладение ими средствами самообразования и самообучения. Методы являются одним из механизмов, способов осуществления педагогически целесообразного взаимодействия преподавателя и учащихся. Сущность методов обучения рассматривается как целостная система способов, в комплексе обеспечивающих

педагогически целесообразную организацию учебно-познавательной деятельности учащихся. Таким образом, понятие метода обучения отражает во взаимосвязи способы и специфику обучающей работы преподавателя и учебной деятельности учащихся, по достижению целей обучения [1, с.49].

Главная задача каждого учителя – развить у учащихся интерес к учению, научить учиться. Учителю необходимо не только доступно все рассказать и показать, но и научить ученика мыслить, привить ему навыки практических действий. Я считаю, этому могут способствовать эффективные методы и приемы обучения.

Эффективные методы обучения - это методы, которые побуждают учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Особенности таких методов обучения состоят в том, что в их основе заложено побуждение к практической и мыслительной деятельности, без которой нет движения вперед в овладении знаниями [1, с.50].

Прием обучения – это элемент метода, его составная часть.

Для каждого этапа урока использую наиболее эффективные методы и приемы, позволяющие решать конкретные задачи.

Мотивация – это самая сложная проблема, с которой приходится работать. На уроках русского языка и литературы можно использовать ряд упражнений и педагогических приёмов и методов, позволяющих формировать и развивать мотивацию.

Этап мотивации – один из важных этапов урока. Дети должны удивиться, пойти вперед, а столкнувшись с проблемным вопросом, с проблемной ситуацией, захотеть решить проблему, исследовать вопрос, найти решение. Мотивация может быть в начале уроке и на любом этапе урока.

Психологически настроив детей к самостоятельному определению темы урока и ее значимости, я использую такие методы для приемы технологии критического мышления: как «Мозговой штурм», «Верные и неверные утверждения», «Найди лишнее слово» и др. Важно показать на данном этапе значимость ответа каждого ребенка, чтобы вовлечь его в активную деятельность. Дети учатся сами определять тему, ставить цель, и определять критерии успеха. Ученики задумываются над, тем чему им нужно будет научиться на уроке, и как этого достичь

Также в начале урока можно использовать приемы:

1) «Хочешь быть успешным...»
2) «Наша цель и задача»
3) «Я думаю так...» и др.

Такие приемы позволяют дружно и целенаправленно начать урок, актуализировать знания перед новой темой, установить контакт между учениками в течение нескольких минут.

Хочу оценить эффективность приема “Фантастическая добавка”. Это универсальный приём, направленный на привлечение интереса к теме урока.
Он предусматривает перенос учебной ситуации в необычные условия или среду. Можно перенестись на фантастическую планету («Мы сегодня отправимся на остров «Лексика»), перенести литературного героя в современное время; или отправиться в лингвистическую экспедицию.

Прием «Отсроченная отгадка» помогает в начале урока вызвать интерес к теме, когда предлагаем загадку, отгадка к которой является ключиком для расширения понимания. В начале урока я объявляю, что разговор наш пойдёт о стихах, вот только имя автора придётся угадать вам самим. Ученикам были предложены четыре стихотворения, напечатанные на отдельном листе, естественно, без указания имени поэта. Можно дать загадку в конце урока, чтобы начать с неё следующее занятие.

Трудным, но важным этапом урока является *целеполагание.* Такие методы, как:

"Дерево ожиданий" и "Фруктовый сад" позволяют учителю лучше понять каждого ученика, а полученные материалы в дальнейшем использовать для осуществления личностно-ориентированного подхода к обучающимся. Ученикам данный метод позволит более четко

определиться со своими образовательными целями, озвучить свои опасения с тем, чтобы педагоги могли их знать и учитывать в образовательном процессе.

Метод «Дерево ожиданий» состоит в следующем: ученики получают разноцветные листочки, на которых записывают, что они желают получить от сегодняшнего урока и чего они опасаются. Листочки прикрепляют на дерево. Учитель систематизирует сформулированные цели и подводит итог [3, с75].

Актуализировать знания учащихся по ранее изученной теме, подвести учащихся к изучению новой нового материала помогают следующие методы и приемы:

1. «Да-нет».
2.

Утверждения	ДА	НЕТ
Митрашка, совсем замёрзший в холодной трясине, увидел собаку		
В конце тропы она наткнулась на то самое клюквенное место, и начала собирать ягоду, забыв обо всём		
От тревоги за брата девочка заплакала, а Травка старалась её утешить.		
Выстрелил Митраша почти в упор и окончил жизнь зайца.		
Митраша крепко ухватил её за задние лапы, и Травка вытащила мальчика из трясины		
Он отозвался, но ветер отнёс его крик в другую сторону, и Настя не услышала		

2) «Лошадь и жокей». Класс делится на две группы: «жокеев» и «лошадей». Первые получают карточки с вопросами, вторые – с правильными ответами. Каждый «жокей» должен найти свою «лошадь». Этот прием применим даже на уроках изучения нового материала. Минус – необходимость всему коллективу учащихся одновременно ходить по классу, это требует определённой сформированности культуры поведения.

3) «Реклама». Учитель предлагает прорекламировать любимую книгу/фильм/смартфон/место для путешествия и другие темы. Дети должны иметь возможность выбрать темы для рекламирования. На подготовку дается 5-10 минут и работа организуется в группах.

4) «Список». Составление списка известной информации. Учитель предлагает детям в течение трёх минут записать всё, что они знают по теме урока. Важно писать всё, что придёт на ум, и как можно больше. Не имеет значения, правильно ли то, что записали, или нет. Затем предлагается обсудить и систематизировать записи, вывести рабочее понятие [2, с. 27].

При открытии нового знания важно, чтобы учащимся было интересно проработать новый материал. Как же это можно сделать?! Конечно, при помощи эффективных методов! Для работы над темой урока использую метод «Ульи» - обсуждение в группах.

Смысл этого метода заключается в попытке систематизировать имеющиеся знания по той или иной проблеме и дополнить новыми. Данный метод используется на разных этапах урока.

"Инсерт". Этот метод позволяет ученику отслеживать свое понимание прочитанного задания или текста. Технически он достаточно прост. Учеников надо познакомить с маркировочными знаками и предложить им по мере чтения ставить их карандашом на полях статьи учебника или специально подобранного текста. Пометки должны быть следующие.

А) + знаю

Б) - не знаю

В) ? хочу узнать подробнее

Г) ! узнал новое

Данный метод обязывает ученика не просто читать, а вчитываться в задание, в текст, отслеживать собственное понимание в процессе чтения. Использование маркировочных знаков позволяет соотносить новую информацию с имеющимися знаниями.

При закреплении изученного материала использую следующие методы и приёмы: «Карусель», «Собери урожай», «Синквейн» и др.

Используя «карусель» дети работают в группе. Формулируются проблемные вопросы по количеству групп. На партах подготовлены цветные маркеры, листы А4 с написанными на них

вопросами. По сигналу учителя листы передаются по часовой стрелке. Учащиеся совместно дают ответ на каждый проблемный вопрос, не повторяясь.

На этапе самостоятельной работы с самопроверкой я использую следующие приёмы: «мини-проект», различные таблицы и графические органайзеры.

На этапе рефлексии можно применить следующие методы и приёмы:

1) «Незаконченные предложения»

1. На уроке русского языка и литературы я испытываю такие чувства, как …..
2. Я думаю, что уроки проходят ...
3. Больше всего на уроках русского языка и литературы я люблю….
4. Мне не очень нравится…

2) «Мудрый совет».

Группа пишет в конце урока «совет» детям, которые еще не совсем поняли тему урока. Совет анализируется группой-соседкой.

Эти методы помогают эффективно, грамотно и интересно подвести итоги урока. Для учителя этот этап очень важен, поскольку позволяет выяснить, что ребята усвоили хорошо, а на что необходимо обратить внимание на следующем уроке.

У данных методов и приёмов есть свои плюсы и минусы.

Эффективные методы и приемы обучения помогают развивать мотивацию к обучению и наилучшие стороны ученика, развивают интерес к предмету, позволяют активизировать процесс развития у учащихся коммуникативных навыков, учебно-информационных и учебно-организационных умений. Использование данных методов обучения позволяет обеспечить эффективную организацию учебного процесса и повысить качество образования. А применять ее или нет, это уже дело учителя и его творчества.

Чтобы обучение эффективно развивало ученика, нужно создавать познавательные трудности. Именно в преодолении посильной трудности мощно продвигается развитие мышления. При таком обучении нельзя задерживаться на уже известном, изученном материале, нужно постоянно двигаться вперед, обогащать ум школьника, давать ему новую и новую пищу. Результативность выражается также в совершенствовании методики, сочетании видов, форм деятельности, использовании новых ресурсов, интересных текстов.

Таким образом, эффективные методы и приемы делают урок интересным, познавательным. Помогают увлечь учащихся предметом русского языка и литерауры, создают на уроке ситуацию успеха для ученика, позволяют детям работать творчески, познавать предмет на максимальном для каждого уровне успешности.

Список источников и литературы

1. Воронцов А.Б., Чудинова Е.В. Учебная деятельность. М., 2004.
2. Дейкина А. Д. Новации в методике преподавания. Русский язык в школе, № 3, 2002 г.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования /Под ред. Е.С.Полат.– М.: 2000.

РАБОТА С ТЕКСТОМ НА УРОКАХ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Алипбаева Айнур Шыныкуловна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №276 Казалинского района
Кызылординской области

Тірек сөздер: оқу сауаттылығы, мәтіндік тапсырма, мәтіндердің түрлері мен белгілері, оқу дағдылары, әдістемелік міндет.

Аннотация: Мақалада мәтіннің түрлері мен белгілері, оқу сауаттылығын қалыптастыру және бағалау параметрлері туралы материалдар берілген. Оқу сауаттылығының тиімді құралы ретінде мәтінмен жұмыс жасаудың маңыздылығы ерекше аталған. Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқу дағдыларын қалыптастыру бойынша кешенді тапсырмалардың мысалдары келтірілген.

Ключевые слова: читательская грамотность, текстовые задания, виды и признаки текстов, навыки чтения, методическая задача.

Аннотация: В статье изложен материал о видах и признаках текста, параметрах формирования и оценки читательской грамотности. Особо отмечена значимость работы над текстом как эффективного средства грамотности чтения. Приведены примеры комплексных заданий по формированию навыков чтения на уроках русского языка и литературы.

Keywords: reading literacy, text tasks, types and signs of texts, reading skills, methodical task.

Annotation: The article presents material on the types and characteristics of the text, the parameters of the formation and evaluation of reader literacy. The importance of working on the text as an effective means of reading literacy is particularly noted. Examples of complex tasks for the formation of reading skills in Russian language and literature lessons are given.

Для повышения качества знаний учащихся, на своих уроках русского языка и литературы раньше, я пропускала работу с текстом, чтобы основное внимание уделить грамматической теме. Потому как до обновленной программы на экзаменах требовалось от учащихся только знание грамматического материала. В нынешних условиях обновленной программы образование должно быть ориентировано на развитие навыков применения знаний в разнообразных учебных и жизненных ситуациях. В содержании образования сделан большой упор на оценку функциональной грамотности учащихся. Вид функциональной грамотности, который оценивается в рамках внешней оценки учебных достижений учащихся на уроках русского языка и литературы – это грамотность чтения.

Под «грамотностью чтения» понимается способность учащихся к осмыслению письменных текстов и рефлексии на них, использования их содержания для достижения собственных целей, развития знаний и возможностей для активного участия в жизни общества. Оценивается не техника чтения и буквальное понимание текста, а понимание и рефлексия на текст, использование прочитанного для осуществления жизненных целей [1, с.283].

Основными параметрами оценки читательской грамотности являются текст, ситуация и вопрос. Только в совокупности они могут развивать умения поиска и интерпретации информации из прочитанного текста. Полное понимание текста зависит от умения найти необходимую информацию и извлечь ее из общего контекста, сформулировать общее понимание текста и представить собственную точку зрения о содержании и форме текстового сообщения.

При оценивании читательской грамотности используются все виды текстов:

– «сплошные тексты», как правило, это художественные тексты;

– «несплошные тексты», которые содержат информационные единицы (таблицы, графики, диаграммы);

– «смешанные тексты», соединяют черты сплошных и неспсплошных текстов. Вербальные и невербальные элементы смешанных текстов дополняют друг друга. Веб-страницы по большей части состоят из текстов смешанной формы;

– «составные тексты», они соединяют несколько текстов различных не только по содержанию, но и по формату. К примеру, рекламные листы, интервью, также тексты взаимоисключающие или взаимодополняющие, сходные или противоречащие друг другу.

Основными признаками текста являются связность, единство, целостность и завершенность. К этим характеристикам текста можно добавить и следующие лингво-дидактическис критерии: доступность, занимательность, познавательность, наличие в нем изучаемых языковых единиц и т.п. Текст, являясь сферой функционирования языковых единиц разных уровней, создает реальные условия для формирования у учащихся понятия о языке как о целостной системе. Обучение языковым средствам (звуковой, графической, орфографической сторонам русского языка, его лексике), определенным грамматическим явлениям должно характеризоваться коммуникативной направленностью. Реализация принципа коммуникативности должна найти свое выражение прежде всего в языковом оформлении и содержании учебных текстов, подбираемых для урока[2, с.181].

Учебный текст выполняет задачу двойного плана:

- с одной стороны, он должен нести определенную интеллектуальную информацию, направленную на духовно-нравственное развитие личности учащихся;
- на познание, осмысление событий, явлений окружающего мира;
- на знакомство с биографией и творчеством выдающихся людей прошлого и настоящего и т.п.

Задача формирования умений воспринимать текст и создавать собственное высказывание в устной или письменной форме рекомендуют создавать речевые ситуации, которые максимально обеспечивают участие ребенка в процессе. Используются различные виды для устных и письменных работ: изложения, эссе, творческие работы, логические, расширенные задания, творческие постановки. Использование различных приемов помогает в решении совокупности задач: учит детей внимательно слушать, запоминать ключевые слова и словосочетания, устранять неточности в конструировании ответов, развивать логическое и творческое мышление, вырабатывать технику письма, развивать практические навыки, разыгрывать небольшие сценки.

Предлагаю небольшую разработку из опыта работы по теме С.А.Абрамова «Выше радуги».

Для проведения урока с целью формирования языковых навыков выбраны цели обучения в соответствии с долглсрочным планом.

Рассмотрим задание на формирование навыков чтения. Обучающийся должен научиться использовать выборочное, поисковое чтение. Цель создана на уровне применения и ожидаемый результат соответствует заданному уровню.

Задание спланировано в групповой форме с переходом в парную работу. Выбраны методы «ДЖИГСО» + «Исследовательский опрос».

На начальном этапе урока дети читают текст. Первая группа – фрагмент на 120-ой странице, вторая группа – на 121-122 страницах. В микрогруппе распределяют текст для выборочного чтения с опорой на готовый план. То есть с поддержки учителя учащиеся распределяют обязанности и объем для чтения (по выбору - кто работает в паре, кто индивидуально).

Первая группа:

- Алик во сне от жары входит в реку;
- На дне реки находит пузатый узкогорлый кувшин;
- Он сбивает сургучную пробку;
- Гражданин качается в воздухе, разгоняя дым;

Вторая группа:

- Диалог джинна с благодетелем-освободителем;
- Алик просит исполнить желание у джинна;
- Джинн произносит заклинание;
- Желание исполняется с условием – либо врать, либо рекорды!

После этого определяют главную информацию, неизвестную информацию с помощью «исследовательского опроса».

Например:

- Как вы понимаете значение выражения «Чувство чуда – седьмое чувство»!

К какому виду спорта относится прыжки в высоту?(легкая атлетика)

- Сколько разрядов у спортсмен и какой из них самый высший?(3 разряда: 3, 2, 1)
- Что означает слово «альтернатива»?

По вопросам проходит обсуждение, дети вступают в небольшой диалог, выражая мнение и понимание. После обсуждения, соблюдая последовательность обучения, предлагаю дополнительную информацию из других источников. Учащиеся используют поисковое чтение. В совместном обучении собирают всю информацию в единый контекст, используя стратегию «ДЖИГСО».

На следующем этапе навык чтения следует интегрировать с навыками письма и говорения. Для этого ребята вовлекаются в создание репортажа о событии, используя простые осложненные предложения с вводными конструкциями и однородными членами предложения. Здесь, как вы видите, осуществляется еще одно требование обновленной программы, то есть грамматика изучается на основе лексических тем.

Задание разработано с использованием стратегии «репортаж о событий».

1. Обучающиеся в паре выбирают наиболее интересующий фрагмент из текста. Формулируют вопросы по тексту от имени журналиста. Готовят примерный ответ на свои вопросы. Используют в речи простые осложненные предложения с вводными конструкциями, однородными членами предложения.
2. Готовят небольшое сообщение о случившемся для начала репортажа.
3. Идёт апробация репортажа, учащиеся задают вопросы другой паре, отвечают на них.
4. Участвуйте в репортаже, оценивая эффективность своих сообщений, вопросов и ответов.

Для детей 6-класса с казахским языком обучения не так просто самостоятельно решить проблемы обучения. Предлагаю примерные вопросы для поддержки репортажа:

- Что лучше всего запомнилось из сна?
- Почему вы видите такие интересные сны?
- Собираетесь ли вы написать книгу о своих снах?
- Связаны ли ваши сны с реальной жизнью?

Поддержка для создания сложных предложений:

А) неуверенность: наверное, кажется, возможно, надеюсь, допустим.

Б) радость, одобрение: к счастью, на счастье, что хорошо.

В) сожаление: к сожалению, что обидно, нарочно.

Г) порядок мыслей: во-первых, во-вторых, в-третьях, итак, к примеру, главное, с одной стороны, с другой стороны.

Дескриптор**:** Обучающийся

- составляет репортаж с места события с поддержки учителя;
- формулирует вопросы для проведения репортажа;
- отвечает на вопросы;
- составляет простые предложения с однородными членами;
- использует в речи вводные слова.

Формативное оценивание проводится по дескрипторам. Если работа соответствует всем 5 пунктам дескриптора, то можно работу оценить на «отлично», 3-4 пункта – «хорошо», 1-2 пункта – «удовлетворительно».

Все задания разработаны на принципах дифференциаций, использованы разные формы работ: групповая, парная, индивидуальная. Активное обучение тесно взаимосвязано с дифференциацией. Все методы работают на вовлечение учащихся с учётом их потребностей.

Стратегии «Репортаж о событий» учитывает и интересы, и потребности обучающихся, так как они работают не по всему тексту, а выбирают наиболее интересующий фрагмент. Учащиеся формулируют вопросы от имени журналиста и готовят небольшое сообщение и участвуют в репортаже. Они использует односотавное, простое предложение, вводные конструкции в создании репортажа. Цель стратегии интегрируется с целями обучения и, в

целом, ученики работают на формирование грамотности чтения. На каждом уроке если апробировать новые приёмы для чтения, интерпретации, анализа текстов, то непременно придёт успех к детям. Будут успешными не только дети, тут и повысится качество обучения и уровень преподавания учителя.

Учебный текст может действительно стать основой для создания не искусственной, а полноценной естественной речевой среды при соблюдении некоторых условий: работа с текстом должна включать монолог, диалог, полилог и т.д.[3, с.62].

Каждый ученик может стать активным участником коммуникации. Для создания монологического высказывания можно применить стратегии: «4 предложения», «Подготовленный разговор», «Сюжет в моих глазах», «Мой выбор и мое предложение» и др. Для диалогической беседы вполне соотвествуют стратегии: «волшебное зеркало», «диалоговое окно», «карусель обсуждения», «обсуди и говори», «вопросы и ответы», «аллея мнений», «интервью», «звонок на радио», «дебаты», «блестящие идеи» и пр.

Основные составляющие по обучению читательской грамотности: способность выбирать стратегию и тактику чтения в зависимости от цели чтения (гибкое чтение).

Развитие механизмов речи*:* умение делать эквивалентные замены, сжимать текст, предвидеть, предугадывать содержание текста.

В 5-6-ых классах важно научить детей гибкому чтению. Задания по степени сложности могут быть разными: определить количество частей в тексте; поставить вопрос к каждой части, составить план; прочесть, определить основную мысль текста, вычленить из текста новую информацию и сформулировать его главную мысль, выразить отношения к тексту.

В 7-ом классе изучающее чтение текста сопровождается следующими заданиями: прочитать, определить количество частей, поставить вопрос к каждой части, составить план, вычленить из текста новую информацию, сформулировать главную мысль текста. В 8-9-ых классах задания по формированию грамотности предполагают подготовку сообщений в учебно-научном стиле об орфограммах-контактах, используя план и таблицу, определение темы, типа и стиля речи текста по заглавию и данному началу.

В современной методике уделяется большое внимание работе с текстом. Обучение чтению, развитие и совершенствование приемов осмысления прочитанного текста – важнейшая методическая задача, стоящая перед учителем. Учитель должен быть в постоянном поиске новых путей, способствующих развитию речи в процессе работы с текстом. При подборе текстов необходимо учитывать возрастные особенности обучающихся, а также информативность, занимательность и познавательность текстов. Все виды заданий на предтекстовом, текстовом и послетекстовом этапах должны быть тесно связаны с информацией, содержащейся в тексте.

Список источников и литературы

1. Основные результаты международного исследования образовательных достижений 15-летних обучающихся PISA-2012 //А.Култуманова и др. — Астана: НЦОСО, 2013. - 283 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. -М.: Наука, 1981.
3. Палжанова М. Ш. Развитие функциональной грамотности школьников на уроках русского языка и литературы. Материалы IX междунар. науч. конф. -СПб.: 2016. - С. 62.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕКСТОЦЕНТРИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ ТВОРЧЕСКОГО И АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Байжанова Бибайша Амзеевна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №48 Шиелийского района
Кызылординской области

Ключевые слова: текстоцентрический подход, творческое и аналитическое мышление, логика, концепт-таблица, интеллект-карты, сопоставительный анализ, направлять деятельность.

Аннотация: Текстоцентрический подход предусматривает развитие личности учащегося через системное мышление. В статье изложены типы мышления, факты развития, необходимые условия и требования. Представлены важность творческого и аналитического мышления, задачи формирования, эффективные методы.

Тірек сөздер: Мәтінге бағытталған тәсіл, шығармашылық және аналитикалық ойлау, тұжырым-кесте, зияткерлік-карта, салыстырмалы талдау, әрекетті бағыттау.

Аннотация: Мәтінге бағытталған тәсіл оқушының жеке тұлғасының дамуын жүйелі ойлау арқылы қарастырылған. Мақалада ойлау типтері, дамыту фактілері, қажетті жағдайлары мен талаптары көрсетілген. Шығармашылық және аналитикалық ойлаудың маңыздылығы, қалыптастыру тапсырмалары, тиімді әдістері ұсынылған.

Keywords: text-centric approach, creative and analytical thinking, logic, concept table, intelligence maps, comparative analysis, direct activity

Annotation: The text-centric approach provides for the development of the student's personality through systemic thinking. The article describes the types of thinking, the facts of development, the necessary conditions and requirements. The importance of creative and analytical thinking, the tasks of formation and effective methods are presented.

С целью повышения эффективности обучения русскому языку и литературе в качестве основного дидактического материала используются тексты различных стилей, типов и жанров. При этом следует нужно придерживаться принципа: от простого к сложному и такого алгоритма, как анализ готового текста; работа над структурой самостоятельно создаваемого текста; составление собственного текста по заданной теме на основе «речевых заготовок», редактирование и совершенствование написанного.

Общение, как указывает Н.С. Болотнова, представляет собой текстовую деятельность, что позволяет говорить об уроке как результате целенаправленной совместной текстовой деятельности учителя и учащихся. При этом под текстовой деятельностью понимается система действий на основе знаний, умений и навыков, позволяющих создавать тексты и воспринимать, интерпретировать и понимать их [1, с.19].

Текстоцентрический подход позволяет на уроках русского языка и литературы целенаправленно отрабатывать практические действия по овладению речью как деятельностью общения. Для выработки творческого и аналитического мышления текстоцентрический подход применяется на уроках языка и литературы.

Под мышлением имеется в виду обработка психикой человека получаемой информации, и установление причинно-следственных связей между предметами, событиями и явлениями окружающего мира.

Психологами был выделен ряд условий, стимулирующих и способствующих развитию творческого мышления:

- ситуации незавершенности или открытости, в отличие от жестко заданных и строго контролируемых;
- создание, разработка приемов и стратегий, предметов и инструментов для последующей деятельности;
- стимулирование ответственности и независимости;
- акцент на самостоятельных разработках, наблюдениях, чувствах, обобщениях[1, с.32].

Развивать творческое мышление – значит формировать и совершенствовать мыслительные операции: анализ, синтез, сравнение и обобщение, классификацию, планирование, абстрагирование, и обладать такими характеристиками мышления, как критичность, глубина,

гибкость, широта, быстрота, вариативность, а также развивать воображение и обладать знаниями разного содержания.

Что такое аналитическое мышление?

Человек наделён несколькими типами мышления, но один всегда преобладает над остальными. Аналитическое мышление – последовательное. Люди, склонные к нему, обрабатывают большой блок информации, разделяя его на основные части и поэтапно исследуя каждую составляющую. Для этого они также должны обладать и развитым логическим мышлением.

Аналитическое мышление подразумевает поиск новой информации, её изучение и систематизацию, а также выводы, сделанные на основе полученных данных.

Такой тип мышления требует фактов, детальной проработки вопроса, акцента на мелочах, умения сопоставлять данные и делать выводы. Когда мы говорим о математическом складе ума, подразумеваем именно склонность к аналитическому мышлению.

Человек с аналитическим типом мышления должен уметь:

- собирать информацию и работать с большим объёмом данных;
- разделять общую информацию на составные части по определённым критериям;
- сравнивать данные и находить взаимосвязи;
- мыслить логически и объективно оценивать информацию;
- работать с фактами и излагать мысли последовательно;
- правильно расставлять приоритеты, отделяя главное от второстепенного;
- мыслить критически и ставить ситуацию под вопрос;
- искать альтернативные варианты и делать выводы.

Чем полезно аналитическое мышление?

Хорошо развитое аналитическое мышление позволяет своевременно и эффективно справиться даже с самой сложной задачей и найти несколько возможных вариантов её решения.

Человек с преобладающим аналитическим мышлением принимает обдуманные и взвешенные решения, умеет планировать и давать прогнозы своей деятельности.

Сотрудники, наделённые такими качествами, высоко ценятся в компаниях. В любой профессиональной области умение быстро находить достойный выход из сложной ситуации будет преимуществом. К слову, эта способность пригодится и в повседневной жизни.

Как развить аналитическое мышление?

Аналитическое мышление можно тренировать и развивать. На уроках русского языка и литературы как можно решить эту задачу?

Для аналитического мышления важна логика. Можно предложить простые задачки, постепенно двигаясь к сложным.

Определение ключевых слов и словосочетаний, разделение текста на части, акцентирование на смысловые части, определение важности событий, роли героев на развитие сюжетной линии и др. – являются показателями начала логического мышления. Использование концепт-таблиц эффективно в формировании навыков логического и аналитического мышления. Например, при изучении темы «Курмангазы – великий композитор кюйши» по программе 7-класса можно предложить данную концерт-таблицу.

Роль	Влияние	Вывод
Алка		
Узак		

Обучающиеся, с поддержки таблицы, смогут определить задачу, что необходимо им выписать ключевые фразы, которые помогут им рассуждать о влиянии матери и кюйши Узак на формирование маленького Курмангазы. Озадачивает и вывод - в высказывании нужно поделиться своим мнением, сделать обобщение. Данный подход несколько отличается от

простого пересказа текста, он направляет учащегося обратить внимание на детали, связанные с действиями персонажей из текста.

Рассмотрим достижение цели обучения – сравнивать содержание, идеи и структурные особенности текстов.

Критерий оценивания: Сравнивает содержание, идеи и структурные особенности текстов.

Работа проводится с использованием двух текстов «Пыльная буря» и «Тепло и холод в нашем доме». Учащиеся должны сделать сопоставительный анализ текстов и найти сходство и различие.

Текст	**Содержание**	**Идея**	**Структурные особенности**
Пыльная буря			
Тепло и холод в нашем доме			

Дескрипторы: Обучающийся

- сравнивает содержание текстов;
- сравнивает идею текстов;
- сравнивает структурные особенности: начало, основную часть, вывод.
- находит сходство и различие.

Задания подобного рода всегда поддерживает и обучение, и мышление. Дети в совместном обучении учатся анализировать, сравнивать, различать, улавливать, взвешивать, находить решения.

Для формирования навыков анализа также применяю на уроках ситуации из повседневной жизни.

У Сауле есть младшая сестра Айзара, которая учится в 4-ом классе. Она всегда жалуется Сауле, что не понимает информацию из прочитанного текста. Сауле сама читает и истолковывает текст Айзаре. Как бы вы могли помочь Айзаре?

Следующая ситуация – суждение по мотивам притчи о встрече мудрой птицы со стариком.

Старик поймал птицу на охоте и хотел отправить его на суп. Тем временем птица заговорила человеческим языком и попросила не убивать его и взамен обещал дать три очень полезных совета. Старик согласился, подумав, что ценные советы никогда не помешают и отпустил птицу на волю. Птица, как и обещала, дала 3 совета:

- никогда не верь всякой ерунде;
- не берись за дело, что не по плечу;
- никогда не жалей о содеянном добре.

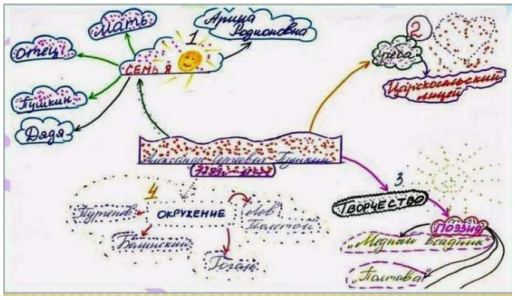
И взлетела птичка высоко, села на дерево и говорит:

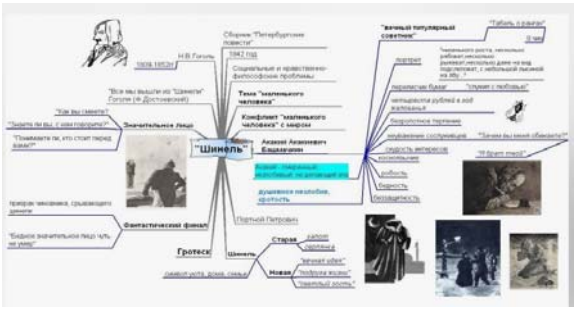
- А зря ты меня отпустил, старик. Я вчера проглотил алмаз, если бы ты меня стал есть, то алмаз, возможно, достался тебе. Ты мог бы так быстро разбогатеть...

Как услышал старик эти слова, сразу захотел взобраться на дерево. Долго не думая, полез на дерево и упал, повредил себе ногу. Тогда снова заговорила птичка:

- Старик, какой ты старый и глупый. Как ты мог поверить в то, что я проглотил алмаз. Где и как я мог найти алмаз...? Вроде ты принял мои советы, но в жизни не смог применить их, забыл... Почему?
- А как вы думаете, ребята? Поделитесь своим суждением.

Создание ментальной карты – это способ визуализации мыслительного процесса. С помощью ментальных карт учащиеся вырабатывают навыки определения ключевых идей, главных или детальных элементов, связанных по смыслу или значимости.

Готовые виды интеллект-карт используются для расширения понимания учащихся, а также создаются учениками на уроках в совместном обучении. Подобные задания тренируют критическое мышление. Дети учатся находить факты и новую информацию при создании ментальных карт. Обращают внимание на детали, изучают материал с другого ракуса и находят неочевидные взаимосвязи между самыми разными предметами, сопоставляя факты.

С целью того, чтобы подготовить детей к восприятию того, что книга – это источник знаний, пробуждать в них умственную деятельность и логическое мышление сделано многое. Одним из ведущих идей по этому направлению – созание авторской программы по творчеству Г.Х.Андерсена. Поделюсь фрагментом занятия, приведу примеры из внеклассного чтения на кружковых занятиях по русскому языку и литературе.

№	Название сказки	?	Примеры из сказок
1	Подснеж ник	A	На площади каталось множество детей. Те, что были посмелее, привязывали свои санки к крестьянским саням и прокатывались таким образом довольно далеко. Веселье так и кипело. В самый разгар его на площади появились большие сани, выкрашенные в белый цвет
		B	Целый день летели лебеди, словно пущенная из лука стрела, но все же медленнее обычного, ведь на этот раз им приходилось нести сестру. Близился вечер, собиралась буря.
2	Дикие лебеди	C	От радости он даже не почувствовал, что его сорвали. Он очутился в детской ручонке, детские губки целовали его. Потом его принесли в теплую комнату, полюбовались на него и поставили в воду.
		Д	В сердце и в глаз ему попали два осколка дьявольского зеркала, в котором, как мы, конечно, помним, все великое и доброе казалось ничтожным и гадким, а злое и дурное отражалось еще ярче, дурные стороны каждой вещи выступали еще резче.
3	Снежная королева	E	И вот перед девушкой открылось чудесное море. Но ни единого паруса не виднелось на нем, ни единой лодки. Как же ей было продолжать свой путь? Весь берег был усыпан бессчетными камешками, вода обкатала их, и они были совсем круглые.
		F	Письмо дошло по назначению; его распечатали и прочли. Друг сердца был так доволен, что расцеловал цветок и спрятал его вместе со стихами в ящик.

Участие в дискуссиях является эффективным средством развития мышления.

Задание по сказке «Дикие лебеди».

Чтение сказки сопровождается созданием графического органайзера «персонаж на стене». Внутри органайзера дети описывают главного героя сказки Элизу, используя прилагательные. Снаружи персонажа формулируют несколько вопросов для анализа текста и интерпретации действий главного персонажа.

По завершению дети демонстируют работу в группе и выбирают лучшую работу для защиты перед всем классом.

Анализ сказки «Дикие лебеди» проводится с поддержки учителя. Дети выбирают правильный вариант ответа.

Какова тема и проблематика сказки?

- «Дикие лебеди» - трогательная сказка о любви и ненависти.
- Мачеха любит детей мужа без всякой причины.
- Король далёкой страны любит Элизу за её красоту и доброе сердце, но он вынужден подчиниться воле народа. Это проблема выбора между чувством и долгом.

Каковы сюжетно-композиционные особенности?

- Завязка сказки начинается с прихода злой мачехи.
- Сказка имеет три кульминации: находит она чуть не погибает вместе с ними на крошечном острове посреди океана. Элиза оказывается в замке без своих рубах и теряет надежду на спасение братьев. Казнь Элизы как ведьмы.
- У Элизы в сказке не было волшебной помощницы – феи.

Каковы герои сказки?

- Королева-мачеха хотела обратить принцев в чёрных безгласных птиц.
- Элиза очень красивая, умная, набожная девушка. Внутренняя чистота девушки не дала колдовству совершиться.
- Мачеха с помощью заколдованных жаб превратила Элизу в тупую и ленивую, безобразную и злонравную.

Итак, **о**бсуждать можно всё: книги, фильмы, исторические события и пр. Работа поможет поделиться опытом, привести аргументы и потренироваться в последовательном изложении мыслей. Обратная связь собеседника покажет насколько ваши аргументы были убедительны, а мысли – последовательны.

Чтение книг помогает развитию аналитического мышления, в связи с чем я привлекаю детей к самостоятельному чтению. Предлагаю разнообразные задания для демонстрации результатов чтения.

Л.С.Выготский писал об учебной мотивации: «Педагогический закон гласит: прежде, чем ты хочешь призвать ребенка к какой-либо деятельности, заинтересуй его ею, позаботься о том, чтобы обнаружить, что он готов к этой деятельности, что у него напряжены все силы, необходимые для нее, и что ребенок будет действовать сам, преподавателю же остается только руководить и направлять его деятельность» [3, с.77].

Чтобы сделать учение привлекательным и занимательным, нужно проводить уроки в интересной форме, закладывая мотивационную основу для обучения и самообучения. Необычная форма проведения урока является одним из стимулирующих факторов успешной деятельности учащихся на уроках русского языка и литературы.

Список источников и литературы

1. Текст на уроках русского языка: Сборник научно-методических статей / Ред. М.Р. Шумарина // e-mail: araya@balashov.san.ru
2. Жумагазиева С.Х. Функциональные стили и типы текстов// Вестник КазНУ. Серия филологическая. - 2002. - № 2. - С. 32.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. -М.: Наука, 1981.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Берік Назым Берікқызы,
педагог-сарапшы
ағылшын тілі пәні мұғалімі
Алимбекова Назгүл Жарқынбекқызы,
педагог-модератор
ағылшын тілі пәні мұғалімі
"Төле би" атындағы №19 жалпы білім беретін мектеп

Аңдатпа: Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында білім беруді цифрландырудың маңыздылығына және оқу үдерісінің тиімділігін арттыру үшін мұғалімдердің кәсіби цифрлық құзыреттіліктерінің қалыптасуына баса назар аударылады.

Оқу үдерісінде цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану ерекшеліктеріне тоқталып өтеді. Әртүрлі цифрлық ресурстарды пайдалана отырып, ағылшын тілін үйренуді жүзеге асыру үшін қажетті озық технологиялық дағдылар нақтыланады.

Аннотация: В данной статье акцентируется внимание на важности цифровизации образования на уроках английского языка и формировании професиональной цифровой компетенций учителей для повышения эффективности образовательного процесса. Особое внимание уделено особенностям эффективного использования цифровых ресурсов в образовательном процессе. Уточнены технологические навыки, необходимые для реализации обучения английскому языку с использованием разнообразных цифровых ресурсов.

Annotation: This article focuses on the importance of digitalization of education in English lessons and the formation of professional digital competencies of teachers to improve the efficiency of the educational process. Particular attention is paid to the features of the effective use of digital resources in the educational process. The technological skills necessary to implement English language teaching using a variety of digital resources are given.

Кілттік сөздер: Цифрлық құзыреттілік, цифрлык білім беру, электронды оқу тәсілдері, интерактивті білім беру ортасы, электронды оқу тәсілдері, қосымшалар

Жаһандану заманында цифрлық технологиялардың қарқындап дамуы XXI ғасырда бәсекеге қабілетті болудың негізгі факторына айналуда.

Цифрлық технологиялар – бұл ақпараттық қоғамдағы өмірге бейімделген тұлғаны тәрбиелеуді қарқындату және оңтайландыру мәселелерін табысты шешетін құрал. Цифрлық әлемге өту соңғы екі онжылдықтан аса уақытта қарқынды дамып келеді. Бүгінгі күні цифрлық технологиялар жаһандық экономикалық дамудың негізгі факторларының біріне айналып отыр.

Бүгінде дамушы елдердегі интернет-экономика жылына 25%-ға дейін өсуде, ал экономиканың бірде-бір секторы мұндай қарқынға жақындай алмайды. Жаһандық деректердің шамамен 90% соңғы екі жылда жасалған. Қазірдің өзінде 35 миллиард құрылғы интернетке қосылып, деректермен алмасуда, бұл дүние жүзіндегі жалпы халықтан бес есе көп. Бірақ сонымен бірге үкіметтер мен корпорациялар жаңа, кең таралған құбылыс: кибершабуылдармен күресу үшін жыл сайын шамамен жарты триллион АҚШ долларын жұмсайды.Цифрландыруға күш салу адами капитал белсенді түрде дамитын - болашақтың білімі мен дағдылары ерте жастан бастап тәрбиеленетін, автоматтандыру және басқа да жаңа технологиялар есебінен бизнес жұмысының тиімділігі мен жылдамдығы артатын, ал азаматтардың өз мемлекеттерімен диалогы қарапайым әрі ашық болатын жаңа қоғамды құруға әкеледі. Цифрлық рефолюция біздің көз алдымызда өтуде.[1]

Цифрлық білім беру ресурстары – оқу процесінің оқу-тәрбиелік мәселелерін шешуге бағытталған графикалық, цифрлық , сөйлеу ,мәтіндік және дыбыстық ақпаратты қамтитын ақпарат көздері . Ағылшын тілі сабақтарында сандық білім беру ресурстарын пайдалану бірнеше мәселелерді шешеді. Соның ішінде оқушыларға оқу материалын жеңіл түсініп, есте сақтауына оң ықпалын тигізеді. Ағылшын тілі сабақтарында цифрлық технологияны пайдалану шексіз мүмкіндіктерге жол ашады.

Шетелдік зерттеушілердің пікірінше, шет тілін оқытудағы цифрлық білім беру мазмұны өзін мультимедиялық, қол жетімділігімен, икемділігімен, мазмұнының кеңдігімен және оқуды бақылауға үлкен әсер етуімен сипатталатын білім берудің ең дамыған түрі ретінде көрсетті. [2, 3, 4]. Бұл технологиялардың басты артықшылығы ретінде зерттеушілер оның өзектілігін атап өтті, біртектілік, гетерогенділік, интерактивтілік, мотивация мен қызығушылықтың жоғарылауы байқалды [5, 6].

Ағылшын тілін үйретуде web.02, подкаста, блогтар, әлеуметтік желі, электронды пошта, веб-форум, чаттар, электронды сөздік, ақпараттық-анықтамалық интернет ресурстар, видеобайланыстар сияқты цифрлық технологияларды қолдану студенттердің шетелдік коммуникативті құзіреттерінің дамуына [7, 8],өз бетінше оқыту, түсініктемелер және әртүрлі пікірталастар мен пікірталастар арқылы олардың тілдік қорын арттыру нәтижесінде бұл өмір бойы оқуға деген ұмтылыстың пайда болуына әсер етеді [9].

Шет тілін оқытудағы цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері еліміздің бірқатар ғалымдарының еңбектерінде атап өтілген. Атап өтер болсақ бұл тақырыптың өзектілігі Ж.Т. Атшыбаева [10], А. Т. Бақтыбаева, К. А. Байбурина [11], Д. М. Жүсібалиева, А. Т. Чакликова [12], С. Т. Қарғын [13], А. Т. Гусеничбаева [14] және басқалардың жұмыстарында ұсынылған. Бұл жұмыстарда цифрлық білім беру шетел тілін үйрену процесіне өте оң әсер ететіндігі, білім беруді жаңғыртудың басты мақсаты жеке тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал ететін, ақпараттандыру шеңберінде жайлы өмірге ықпал ететін білім беру сапасын арттыру болып табылатындығы айтылған.

Осы күндері ағылшын тілін оқытудағы цифрлық білім беру контентінің қолдану аясы көбейе түсті. Білім және ғылым Министрлігінің қаулысымен бекітілген орта мектептерде қосымша материалы бар аудио және видеодисктер секілді электронды оқыту құралдары қолданыста бар: Smiles for Kazakhstan — Express Publishing, «Eyes Open» — Cambridge University Press, Teacher`s Resource Pack & Tests (CD-ROM), English Plus for Kazakhstan — Oxford University Press, Full Blast for Kazakhstan — MM Publications, ағылшын тілінің электрондық оқулықтары – Білім беруді ақпараттандыру педагогикалық технологиялар орталығы [15]. Бұл электронды оқу құралдарының барлығы орта мектептерде ағылшын тілін оқытудың ақпараттық білім беруінің ортасын анағұрлым кеңейтеді. Ал, ол өз кезегінде, ағылшын тілін практика жүзінде жақсы үйренуге, олардың өмірде, іскерлік жағдайында қажет болатындай мектеп оқушыларының коммуникативті құзіретін қалыптастыруға бірден – бір ықпал ететіні сөзсіз. Алайда осы электронды оқу баспаларын болсын немесе қосымша ғаламтор ресурстарынан алынған қосымшаларды пайдалана білу мен оны сабақ барысында ұтымды қолдана білу үшін кей-кездері ұстаздарымыздың цифрлық құзыреттіліктері жеткіліксіз, төмендеу болып жататынын байқап жүрміз. Осы орайда әр жаңа оқу жылы басында ұлағатты ұстаздармызға цифрлық сауаттылық бойынша өз пәні бағытында біліктілікті арттыру сабақтарын өткізу олардың цифрлы технологияны пайдалану мүмкіндіктерін арттырар еді.

Профессор Г.Қ.Нурғалиеваның көзқарасы бойынша электрондық оқулық басылымы қағаз оқулықтарды немесе басқа да баспадан шыққан ресурстарды қайталамау керек, керісінше сабақтың кезеңдерін негізге ала отырып білім алу үдерісін автоматтандырылған түрін пайымдауы керек, яғни қабылдау-хабардар болу-түсіну-бекіту-жалпылау-қолдану [16].

Қазіргі таңда замануаи ұстаздар өздерінің кәсіби құзыреттіліктерін арттырып цифрлық ақпарат көздерін табу және пайдалану мүмкіндіктеріне қол жеткізуде. Білім және ғылым Министрлігінің ұсынып отырған цифрлық ақпараттарынан өзге қосымша дерек көздерін іздеу арқылы әртүрлі цифрлық білім беру ресурстарын шет тілін үйрену сабақтары барысында қолданып жүрген жайы бар. Келесідей цифрлық білім беру ресурстарымен таныса аласыздар:

Hand animation – цифрлық қолмен жазу әдісі, білім берудегі жаңа мүмкіндік. Бағдарламаның басты ерекшелігі білім алушыларға жаңа тақырыпты ең жақын анимация жанрында жасалуы.

Padlet тақтасы – онлайн тақтасын құруға арналған тегін платформа. Мұндай басқарма тақырыпты тереңірек зерттеуде, қашықтықтан оқыту формасында да қолдануға тиімді. Бұл

ретте білім алушылар берілген өзіндік тапсырмаларын, яғни тақырып бойынша материалдарын ортақ жинау үшін электронды тақтаны пайдалануға мүмкіндік алады, барлық ресурстар бір жерде жинақталады және жоғалмайды.

QR коды- барлық семинар сабақтарда,үлгілі конференцияларда қолданыста трендке айналған қосымша. Бұл қосымшаның көмегімен кез – келген ақпаратты кодтауға, тікелей тануға болады, мысалы: мәтін, сайтқа сілтеме, сурет, түрлі тапсырмалар жүктеуге болады.

Жанданған видео жасау бағдарламасының көмегімен тақырыпқа байланысты кез – келген материалдарды жандандырып көрсетуге болады. Бұның көмегімен кез – келген фото, видеоларға жан бітіруімізге болады. Оны ашық сабағымызда, семинарларда, оқытудың әртүрлі формасында қолдануға болады. Бұл меморис программасының (Google-ден тегін жүктеп алу арқылы) көмегімен іске асады.

Plickers – заманауи ғаламтор сервисі. Бұл сабақты қорытындылау бөлімінде білім алушылардың жұмысын бағалауға, сұрақ жауап әдісінде, сауалнама қортындыларын үлкен экранда көруде мүмкіндік беретін ыңғайлы қосымша.

Flippity технологиясы бұл сервис болып табылады және ол оқытуды ұйымдастыру барысында білім алушыларды автоматты түрде топқа, жұпқа бөлуге мүмкіндік береді. Ал сабақтың көрнекілігіне қызмет ететін worldwall платформасы болса, интерактивті тапсырмалар құруда қолдану үшін өте тиімді.

Жоғарыда атап өтілген цифрлы технологияларды ағылшын тілі пәнін оқытуда қолдану білім алушылар үшін де, оқытушыларға да жаңа мүмкіндіктер ашатыны сөзсіз.

Ағылшын тілін оқытудың маңызды бөлігі оқыту материалдарын (тілдік және сөйлеуге арналған), білімін, дағдысын, біліктілігін, тақырыптық сөйлеу жағдаятын және мәтінді ұйымдастыру мен үйретуді жүзеге асыруда өтетін сабақтарды оқыту негізінде білім және түсінік орын алатыны белгілі. Тыңдап-түсіну, көріп-байқау құралдарының ішінде: түрі-аудио құралдар, адамдардың сөзі, сұхбаттар жазылған үн таспалар сабақ берудің барлық сатысында қолдануға болады.Үн таспаларды біраздан бері оқыту барысында қолданылып келеді. Бірақ әрбір оқытушы оны өз әдістемесіне қарай қолданады.

Ағылшын тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру болса, онда ағылшын тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану оқытудың мақсатына байланысты қажеттілік болып табылады.

Әртүрлі ақпарат көздерін,ресурстарды пайдалана отырып, компьютерлік технологияларды пайдалана отырып, өз бетінше іздеу арқылы білім алушылардың тілді меңгерудегі кәсіби шеберлігін жетілдіреді.

Заманауи цифрлық білім беру ресурстарын ағылшын тілінің әртүрлі аспектілерін оқыту үшін ғана емес, сонымен қатар мұғалімнің тікелей бақылауымен сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде өз бетінше жұмыс істеу үшін пайдалануға болады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар ағылшын тілін үйрену кезінде оқыту сапасы мен тілді меңгеру деңгейін арттырады.

Қазіргі қоғам цифрлық технологиялардың үнемі таралуы мен дамуы кезіндегі жылдам және терең өзгерістермен ерекшеленеді. Шетелдік және отандық зерттеушілер цифрлық білім беру мазмұны оқытудың ақпараттық-білім беру ортасын едәуір кеңейтеді, тілдік шеберлік пен коммуникативтік құзыреттіліктің сапалы қалыптасуына ықпал етеді, осыған байланысты білім берудегі цифрландырудың жаңа жобалары, білім беру саласындағы қарқынды дамып келе жатқан цифрлық ресурстар, оқыту платформаларын автоматтандыру бойынша ауқымды жұмыстар әзірленуде және жүргізілуде.

Сабақтарда инновациялық технологияларды қолдану - білім алуға қолайлы жағдай жасаудың бірыңғай тәсілі болып табылады және бұл өз кезегінде бірлескен жұмысқа, адами қатынастарға оң ықпал етеді. Оқытудың жаңа тәсілін қолдану тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады , сонымен қатар оның сапасы өмір сүру сапасын арттыруда көптеген білімдерді қанағаттандыруды, сондай-ақ нақты жағдайларда мақсаттарға жетуді қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827
2. Walker A., White G. Technology enhanced language learning. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 208 c.
3. Pourhosein Gilakjani A. A Review of the Literature on the Integration of Technology into the Learning and Teaching of English Language Skills // International Journal of English Linguistics. - 2017. Vol.7. – P.95-106.
4. Yang Y., Qian D. O. Assessing English reading comprehension by Chinese EFL learners in computerized dynamic assessment Language Testing in Asia. – July 2017, 7:11. https://doi.org/10.1186/s40468-017-0042
5. Akbari E. et al. Student engagement and foreign language learning through online social networks //AsianPacific Journal of Second and Foreign Language Education. – 2016, 1:4. DOI 10.1186/s40862-016-0006-7.
6. Union C. D., Union L. W., Green T. D. The Use of eReaders in the Classroom and at Home to Help ThirdGrade Students Improve Their Reading and English/Language Arts Standardized Test Scores// TechTrends: Linking Research and Practice to Improve Learning. – 2015. – Vol. 59, n 5. – P. 71-84.
7. Basal A. Using Web 2.0 Tools in English Teaching // Turkish Online Journal of Distance Education. – 2015. – Vol.16, № 4. – P. 28-37.
8. Buyvol P.A., Bagateeva A.O., Makarova I.V, Modern Mobile And Information Communication Technologies In Teaching University Students//Modern Journal Of Language Teaching Methods. – 2018. – Vol.8, Is.11. – P.254-259.
9. Kovalchuk O., Krasnokutska I. Using blogs in teaching English to philology students // Advanced Education. – 2017. – Issue 7. – P. 146-153.
10. Атшыбаева Ж.Т. Ағылшын тілі сабағында ақпараттық технологияны қолдану// «Модернизация образовательных ресурсов: опыт и перспективы», мат. международн. научно-практ.конф. – Астана: «Окулык» РГПО, 2018. – С.267-271
11. Бактыбаева А.Т., Байбурина К. А. Современное полиязычное образование в Казахстане: проблемы и перспективы развития // Наука, техника и образование. – 2016. – № 2 (20). – С.132-135.
12. Джусубалиева Д.М., Чакликова А.Т., Еланцев Д.В. Использование инновационных технологий для создания электронного университета в языковом вузе: проблемы и пути решения // Вестник КазНУ. – 2015. – № 1. – С. 13-18.
13. Каргин С.Т., Андреева О.А. О возможностях использования современных компьютерных технологий в обучении иностранным языкам // Вестник КарГУ. Серия "Педагогика". – 2010. – № 3(59). – С.72- 78. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 2 (78), 2019 40
14. Приказ Министра образования и науки РК «Об утверждении перечня учебников, учебнометодических комплексов, пособий и другой дополнительной литературы, в том числе на электронных носителях» от 03.05.2018 г. №192.
15. Нургалиева Г. К. Преемственность в развитии научной школы. – Алматы: НЦИ, 2015. – 310 с

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Сералиева Гулмариям Каржаубаевна,
Қызылорда облысы Арал ауданындағы
№61 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі
педагог-сарапшы

Тірек сөздер: психологиялық ерекшелік, функционалдық сауаттылық, сипаттамалық белгілері, тұтастық ұстаным, оқу дағдысы, оқу әрекеті, мазмұндық және техникалық компоненті, пәнаралық байланыс, шығармашылық дағды.

Аннотация: Функционалдық сауаттылық қалыптастыру оқушының тұлғалық ерекшеліктеріне, ынта-ықыласына, танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкес жоспарланады. Функционалдық сауаттылықты дамытуға қажетті оқу, айтылым, шығармашылық дағдыларын қалыптастыру маңыздылығы айқындалған. Жаратылыстану, дүниетану сабақтарында оқушылардың қарапайым зерттеу дағдыларын дамыту пәнаралық байланыста тәжірибемен кіріктіру арқылы функционалды сауаттылық қалыптастыруға негізделген.

Ключевые слова: психологические особенности, функциональная грамотность, характерные черты, целостная позиция, навыки чтения, учебная деятельность, смысловой и технический компонент, межпредметные связи, творческие навыки.

Аннотация: Формирование функциональной грамотности планируется в соответствии с личностными особенностями, мотивацией, познавательными потребностями и интересами учащегося. Определена важность формирования навыков чтения, говорения, творчества, необходимых для развития функциональной грамотности. Развитие элементарных исследовательских навыков учащихся на уроках естествознания, познания мира базируется на формировании функциональной грамотности через интеграцию с опытом междисциплинарной коммуникации.

Keywords: psychological characteristics, functional literacy, characteristic features, holistic position, reading skills, educational activities, semantic and technical components, interdisciplinary connections, creative skills

Annotation: The formation of functional literacy is planned in accordance with the personal characteristics, motivation, cognitive needs and interests of the student. The importance of the formation of reading, speaking, and creative skills necessary for the development of functional literacy is determined. The development of elementary research skills of students in the lessons of natural science and knowledge of the world is based on the formation of functional literacy through integration with the experience of interdisciplinary communication

Бастауыш білім беру сатысында оқыту үдерісінің нәтижелілігі кіші жастағы оқушылардың физиологиялық, психологиялық негіздерін терең білу және барлық оқу әрекетін ұйымдастыруды сол қажеттіліктерге негіздеуге байланысты болады.

М. Жұмабаев: «Сыртқы дүниемен, адамзат тұрмысымен жаңа таныс болып келе жатқан адам бар нәрсені білуге, бар білгенін есте ұстауға ұмтылады. Естің қатынасуын қатты керек қылатын ғылымдарды үйретуге қолайлы шақ осы. Бұл жаста баланың міндеті ой жүгіртіп білімді іске асыру емес, білімді молайта беру; даярлай беру, бар нәрсені еске ала беру»,- деп, балаларда жасынан білуге, тануға ерекше талпыныс пайда болатынына тоқталған [1, 23б].

Оқыту үдерісінде оқушылардың пәндік білім, білік, дағдыларын қалыптастыруда олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес дамитын жетекші әрекеттерге назар аудау қажет. Бастауыш сыныптан негізгі мектепке ауысу кезеңінде балалардың адамдармен қарым-қатынасы жаңа жағдайларға байланысты дамиды. Көбінесе осы жаста оқушылардың жеке тұлғалық қабілеттері жетіліп, өзін-өзі тани бастайды. Білім беруде осы жағдайларды ескеріп отыру өте маңызды.

Бастауыш білім беру сатысы оқушылардың оқу, құрбылармен қарым-қатынас жасау, еңбекке баулу секілді әрекеттер негізінде жалпы және ерекше қабілеттерінің дамуымен сипатталады. Оқу әрекетінде олардың жалпы зияткерлік қабілеттері қалыптаса бастайды. Олардың оқу әрекетінің өзіндік ерекшеліктері жөнінде Л.В. Выготский тұжырымы: «Бұл әрекеттің басты мақсаты мен нәтижесі, яғни, баланың үлкендермен, сондай-ақ, өзінің құрдастарымен әлеуметтік қатынасын қалыптастыру, әрі бұл уақытта өзіне дейінгінің тәжірибелерін, оның ішінде әлеуметтік қатынастың құралы болып саналатын сөйлеу тәжірибесін де меңгеруі қатар жүреді» [3, 63б].

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін оқушының тұлғалық ерекшеліктеріне, ынтасына, танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарына орай оқытуды жоспарлаған тиімді. Кіші жастағы оқушылардың деректерді қабылдау, зейін шоғырландыру, ойлау, оқу материалдарын зерделеу деңгейлері әртүрлі. Сондықтан да сабақтың әр кезеңінде түрлі тәсілдер мен оқу дағдыларын дамытуға жұмыс жасаған жағдайда ғана оң нәтиже болары анық.

Қай пән мазмұнынан болмасын жаңа деректер мен ақпараттарды сынып ішінде өзара әрекеттестікте бірлесе талдау, пікір алмасу, өз қабылдауы мен қолдану себептерімен бөлісу қатысымдық тұрғыдан оқыту ұстанымын қалыптастыруға жұмыс жасайды. Айтылым дағдыларын дамыту грамматикалық білімді ғана игертіп қоймай, оны тәжірибелік іс-әрекетте қолдану үшін бірден-бір мүмкіндік.

Тұтастық ұстанымы «айтылым әрекетіне қатысты бірнеше жұмысты қатар қамтиды. Олар: оқу, жазу, ауызша сөйлеу, тыңдау, қайталау, жауап беру. Бұл ұстанымның ерекшелігі: бір сабақтың үстінде осы жұмыстардың барлығын жүйелі түрде қолдана отырып, олардың арасынан ең басты біреуін таңдап алу және қалған жұмыстың түрлерін осыған бағындыра білуден көрінеді. Сонда бір сабақтың өзінде ортақ өзек пайда болады да, қалған бағыттар сол басты орталыққа жұмыс істеу мақсатында жүргізіледі, сөйтіп, сабақта тұтастық, бүтіндік пайда болады» [1, 36б].

Функционалдық сауаттылықты дамытудың тағы бір талабы пәнді оқытуда оқушының шығармашылық дағдыларын дамыту. Оқу үдерісін шығармашылық сабақ ретінде құру, оқушларды жұптық, топтық жұмыстарға тарту, шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды бірлесе орындауға, командамен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыруға мән беріледі. Оқушылардың алдыңғы сабақтарда алған білім, білік, дағдыларын жаңа жағдаятта қолдануға қажетті дағдылары дамытылады. Сабақты жоспарлау және ұйымдастыру барысында білім алушылардың зияткерлік қабілеттерін дамыту маңыздылығы артады.

Оқу дағдысы – ең әуелі, мәтіннің мазмұнын түсіну, мәнерлеп оқу, тыныс белгілерге мән беру, кідіріс жасау, автордың ойын аңғару және қарқынды да қатар ұстау. Құрылымдық компоненттерге бөлетін болсақ қандай критерийлерден тұрады: түсіну мен түйсіну, оқу тәсілі, қарқыны мен жылдамдығы, мәнері және дұрыс оқылуы. Айтылған компоненттер алғашқыда қалыптасады, содан кейін барып жаттығулар көмегімен білік-дағдыларға айналады.

Жалпы айтқанда, оқылым екі бағыттан құралады – мазмұндық, яғни мәтінді түсіну және техникалық, бірінші компонентке жұмыс жасайды және бағынады. Жетекші рөл оқылымның мазмұндық аспектісіне беріледі, бұған дәлел – оқу бағдарламасындағы мақсаттар жүйесі. Оқылған мәтінді түсіну тереңдігі, меңгеру деңгейі, оқиға желісі, кейіпкерлер миссиясы, әрекеттері мен себептері, автордың көзқарасы, т.с.с. мәселелер мақсатқа сәйкес сұрыпталады.

Техникалық аспектісі: тәсілі, мәнерлеп оқу, жылдамдығы, дұрыс оқуы. Әрқайсысының өз орны және жұмысы бар. Оқу тәсілі өнімді(талдау, жинақтау, ой қорыту) және өнімсіз (есте сақтауға)болып бөлінеді. Оқу дағдысы жайлы бір ғана компонент бойынша жұмыс жасау дұрыс емес және жоғары нәтижелерге, мақсат пен критерийлер талаптарына жауап бере алмайды.

Жаратылыстану сабақтарында пәнаралық байланыс, өмірмен байланыс тұрғысынан тапсырмалар түрленіп отырады. Бұл ұстаным бойынша оқушыларға берілетін білімнің мазмұнының ғылымның қазіргі даму деңгейіне сәйкестігі, оларға заттар мен құбылыстардың заңдылықтарын ұғындыру және олардың арасындағы себеп-салдарлық байланысты ашу ескеріледі.

Бастауыш мектепте кез-келген пәнді оқытуда оқушылардың қарапайым ғылыми зерттеу дағдыларын қалыптастыру, заттар мен құбылыстардың негізгі және жанама белгілерін ажырату, қоршаған әлемде және табиғатта болып жатқан құбылыстарды түсіну, салыстыру, талдау, жіктеу, жүйелеу, жалпылау білік, дағдыларын меңгерту мақсаттары көзделгенде ғана оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға болады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын (жаратылыстанулық, математикалық, оқу және жазу, т.б.) қалыптастыруда басты рөл атқаратын, басты орында тұратын ұстаным – теория мен практиканың байланыста болуы ұстанымы. Оның мәні – оқушыларға теориялық білім беріп қана қоймай, сол білім, білік, дағдыларын күнделікті жаңарып, өзгеріп жатқан өмірде, кез-келген жағдаятта емін-еркін қолдана білуін қамтамасыз ету. Ол үшін күнделікті оқыту үдерісінде әрбір пәннен берілетін теориялық білімді өмірдегі жағдайлармен байланыстырып, практикалық жағына бағыттап отыру маңызды[2, 66б].

Жаратылыстанулық білім, білік, дағды қалыптастыру бастауыш мектепте «Дүниетану» пәні арқылы жүзеге асырылады. «Дүниетану» пәнінде кіріктіру ұстанымы «адам – табиғат – қоғам» ретінде ғана емес, «адам – заттар», «адам – қоғам», «адам – табиғат әлемі», «адам – адамдар», «адам – отбасы», «адам – оның шығармашылық әрекеттері», «адам – туған елінің тарихы», т. б. арқылы да жүзеге асады. Пәнді оқыту үдерісі кіріктіру ұстанымына негізделсе, бастауыш сынып оқушысы «адам – табиғат – қоғам» жүйесіндегі өзара байланысты ұғынады, экологиялық мәдениеттің қарапайым білік, дағдыларын игереді, өзінің табиғаттағы әлеуметтік өмірдегі, қоғамдық ортадағы орнын түсініп, жеке тұлға ретінде өзін-өзі, өзінің мүмкіндіктері мен қабілеттерін сезінетін болады.

Психологиялық зерттеулерде анықталғандай, балаларға берілетін білімнің көлемі мен мазмұны олардың өмірден жинаған тәжірибесіне, таным деңгейіне және психикалық тұрғыдан дамуына лайықталуы тиіс. Сондай-ақ, олардың сұраныстары мен қабілеттері де ескерілуі керек. Өйткені бала ақпараттар ағынынан өзіне қажеттісін әрі түсініктісін ғана қабылдай

алады. Сондықтан бастауыш сынып үшін оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру ұстанымы басшылыққа алыну қажет.

Бұл ұстанымның мәні – бастауыш сынып оқушыларының ұғымына жеңіл, психологиялық ерекшеліктеріне сай келетін, білім деңгейлеріне лайықталған және олардың өмір тәжірибесін есепке алатын материалдардың қамтылуы.

Білім беруді оқушылардың жас ерекшеліктеріне бағдарлау ұстанымымен үндес келетін білімнің жеңілден ауырға, қарапайымнан күрделіге, нақтыдан белгісізге қарай берілуі ұстанымын да ескерудің маңызы зор. Осы орайда ұлы ұстаз Абайдың: «Адам ата-анадан туғанда есті болып тумайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады» деген дана сөздерінен адам табиғатының, болмысы мен танымының қалыптасуының өзі осы ізбен жүретінін байқауға болады. Егер оқу үдерісі, балаларға білім, білік, дағдыларды игерту осы ұстанымға негізделсе, нәтижелі болатыны анық[1, 44б].

Бұл оқушылардың келешекте негізгі білім беру сатысында ғылым негіздерін (жаратылыстану, математика, физика, химия пәндерін) меңгеруге дайындық жасауға да септігін тигізеді. Оқытудың нәтижелілігін арттырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын (жаратылыстанулық, математикалық, оқу және жазу, т.б.) қалыптастыруда басшылыққа алынатын негізгі ұстанымның бірі – білімнің беріктік ұстанымы.

Бұл ұстанымның мәні – оқушылардың меңгерген білімдерінің берік әрі тиянақты болуы. Ол жоғарыда аталған ұстанымдардың өзара байланысын қамтамасыз еткен жағдайда ғана іске асады, яғни аталған ұстанымдардың барлығына тәуелді болып келеді.

Функционалды сауаттылықты қалыптастыру әдістері:

- мән беріп оқу тәсілі;
- диалогтік оқу;
- сұрақ-жауап;
- Блум ойлау жүйесі бойынша тапсырмалары,
- ситуативтік тапсырмалар және т.б.;

Функционалды сауаттылықтың сипаттамалық белгілері:

- оқушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау қабілеті;
- оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамыту тетігі;
- оқушылардың әлеуметтік дағдыларды дамыту негізі;
- оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделу шарты,
- оқушылардың білім, білік, дағдыларының құзыреттіліктерге ұласу жолы;
- оқушылардың әлеуметтік-мәдени дамуының өлшемі[4].

Оқушылардың алған білімі жүйелі, берік, тиянақты, терең болуы үшін мынадай мәселелер ескерілуі тиіс:

- өтілген тарауларды, тақырыптарды үнемі қайталап отыру, күнделікті сабақ барысында, белгілі бір тақырыпты немесе тарауды, бөлімді аяқтаған уақытта;

өтілген тақырыпты практикалық жаттығулармен (ауызша, жазбаша тапсырмалар, жаттығулар, тәжірибелік-бақылау жұмыстары, т.б.) байланыстырып отыру;

- оқушылардың білім сапасын есепке алып отыру (тексеру және бағалау), кемшіліктерін анықтап, тиісті жұмыс жүргізу;
- өтілген оқу материалындағы өзекті мәселелерді, негізгі ережелер мен ұғымдарды есте сақтауларын қамтамасыз ету.

Сондықтан әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда ұғымдық ақпараттық материалдармен шектелмей, әдебиет, сәулет, өнер, ғылым салаларынан да белгілі бір деңгейде мағлұматтардың енгізілуін ескеру қажет.

Қорыта келе, бастауыш мектептегі оқыту үдерісінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жоғарыда аталған ұстанымдардың қай-қайсысының да қызметі ерекше. Себебі, бұл ұстанымдардың негізінде ұйымдастырылған оқыту үдерісі оқушыларға берілген білімді жүйелі, терең, берік, сабақтастықта және біртұтастықта, ғылыми білімдер жүйесін практикамен байланыста ұсынады. Оқушылардың оқу материалдарын

жеңілден қиынға, қарапайымнан күрделіге, нақтыдан белгісізге қарай жүретін бағытта белсенді түрде, әрі қызығушылықпен меңгеруін қамтамасыз ете алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Оразахынова Н., Кенжебаева Г. М. «Оқушылардың функциональдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012.
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру (бастауыш сыныптар). Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 66 б.
3. Есмағанбетова У.Х. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту тұжырымдары мен тәжірибесі. Әдістемелік құрал/ Қызылорда, 2014.
4. Рсаева Э.М. Бастауыш сыныптарда функционалдық сауаттылықты дамыту. Авторлық бағдарлама.[Электронды ресурс]. Режим доступа: URL: https://uchat.kz/baza-materialov/nachalnaya-shkola/

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ – КӘСІБИ ҚҰЗЫРЛЫЛЫҚ НЕГІЗІ

Сералиева Гулнар Жанаевна,
Қызылорда облысы Арал ауданындағы
№61 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі
педагог-сарапшы

Тірек сөздер: ғылыми зерттеулер, ғылыми-танымдық әдебиеттер, шығармашылық тапсырма, оқырмандық қабілет, мәтін, кәсіби құзырлы мұғалім.

Аннотация: Әдебиеттік оқу сабағын оқытуда оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін қатар дамыту маңызды. Мақалада оқушылардың оқырмандық қабілеттерін дамыту шығармаларға талдау жасау арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру міндетімен біртұтастықта қаралған.

Ключевые слова: научные исследования, научно-познавательная литература, творческое задание, читательские способности, текст, профессиональный компетентный учитель.

Аннотация*:* При преподавании урока литературного чтения важно параллельно развивать интеллектуальные и творческие способности учащихся. В статье рассматривается развитие читательских способностей учащихся в единстве с задачей формирования национальных ценностей путем анализа произведений.

Keywords: scientific research, scientific and educational literature, creative assignment, reading skills, text, professional competent teacher

Annotation: When teaching a literary reading lesson, it is important to simultaneously develop the intellectual and creative abilities of students. The article examines the development of students' reading abilities in unity with the task of forming national values through the analysis of works.

Бастауыш сыныптарға арналған бағдарламалар педагогикалық үдерісті жаңаша қарауды талап етеді. Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру болса, оқытудағы негізгі мақсаты – өздігінен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Жеке тұлғаның дамуында маңызды роль атқаратын оқушының өз бетінше жұмысын тиімді ұйымдастыра білу, сол арқылы материалды саналы меңгертудің жүйесін жасау, оқушының шығармашылық қабілеттерін арттыру.

Ғылыми зерттеулерге сүйенетін болсақ, оқушы шығармашылығын дамытуда шығармашылық тапсырмалар үлкен рөл атқарады. «Шығармашылық тапсырмалар» атауы педагогикада белгілі, екі құрамдас бөліктен тұрады: біріншіден, оқушылар дербес, өз бетімен ойдан жаңаны құрастырады, екіншіден, жағдай тудырушы материалдар даярлап, шығармашылыққа икемдейтін ересек адамның қатысуы қарастырылады. «Шығармашылық» ұғымының жалпы теориясын зерттеген С. Л. Рубинштейн «оқушы шығармашылығының ерекшелігі оның сапалы түрде мақсатты әрекет жасауымен анықталады» - дей келе, «шығармашылық шешімінің нәтижесі баланың өзі үшін жаңалық болса жеткілікті» екендігін айтады, яғни баланың шығармашылық өнімді еңбегі оның жеке тәжірибесімен салыстырылады[1, 34б].

Педагогика ғалымы К.Д.Ушинский: «Кімде-кім оқушының тіл қабілетін дамытқысы келсе, алдымен оның ой қабілетін дамытуға тиіс. Сөздің қасиеті ойды дұрыс беру арқылы бағаланады, ойдың дұрыс айтылуы сөз ішінен келіп шығады» [2, 12 б].

Шынында, баланың айтайын дегені, ең бірінші, оның ойында пайда болады, тек содан кейін ол ойлар ауызша айтылады. Осыған байланысты Абайдың отыз жетінші қара сөзінен «көңілдегі көрікті ой ауыздан шыққанда өңі қашады» деген тұжырыммен салыстыруға болады. Өз ойын дәлелдеп айта білуге үйретуден баланың ой тізбегін дұрыс, қисынды жолмен құрылуын қадағалау, сабақ үстінде белсенді ақыл-ой жұмысын ұйымдастырып, тапқырлығына жол ашып отыру керек. Бір нәрсені екінші затпен салыстыру, талдау, жинақтау, қорытындылау, жүйелеу, белгіліні белгісізбен салыстыру, ойлау жүйесіне сүйену – сөйлеудің мазмұнды болуына нақты материалдың қорын жасап, бақылау, салыстыру арқылы өмір тәжірибесін арттыруға, бақылау, байқау құбылыстарын талдауға қорытындылауға дағдыланады.

«Ойлау – жанның өте бір қиын, терең ісі», - деп М. Жұмабаев айтқандай баланың қисынды ойлауы арқылы тілін дамыту үшін, мұғалімге оның теориясын терең білу міндеті жүктеледі. Шығармашылық қабілеттердің дамытудың тиімділігі тапсырмалардың құрастырылуына тікелей байланысты. Бастауыш сыныптардағы оқушыларға берілген тапсырмалар негізінен ұқсастықты тану, табу, варианттарды таңдау сияқты талаптарды құрайды және мақсатты түрде креативтік дағдыларды дамытуға арналмаған. Мұғалімнің жеке тұлғасы, іс-әрекеті, оқу материалы мазмұны, оның меңгерту әдістері оқушының оқуға деген ықыласын оятып, жақсы сезім, қызықты сабақтар, жаңа көрнекіліктер, техникалық құралдар оқушыларды сабаққа қызықтырады.

Оқушының шығармашылық қабілеттерінің дамуы білім берудің қай кезеңінде болмасын басты нысана болып табылады. Сол себепті оқулықтарда берілген тапсырмалардан басқа өздігінен бақылау жүргізу, қарапайым тәжірибе, эксперимент қою, мәтінмен, сызбамен, суретпен, диаграммалармен жұмыс жасалғаны дұрыс. Ойлаудың жоғарылауына әкелетін жекеден жалпыны шығару, жалпыны жекелей қолдану т.б. сияқты оқушыны іскерлікке, дербестікке баулитын, ойына түрткі болып, шығармашылыққа жетелейтін, өздігінен ізденіске баулитын оқыту стилін қалыатастыру әрбір мұғалімнің түпкі мақсаты деп білемін. Айналадағы дүниемен қарым-қатынасқа түсіретін, «жаңалық ашып», оның нәтижесінің «қызығына» бөлейтін әдіс-тәсілдер мен мазмұндық ойындар, қызықты тапсырмалар жүргізудің маңыздылығы жоғары [2, 39б.].

Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу парызын орындау ізденушілік бағыттағы жұмыстарды ұйымдастыра білумен өлшенеді. Өзінің жанашылдығымен, өзгешелігімен ерекшеленетін өнім алуға мүмкіндік жасай отырып, жеке тұлға бойындағы қабілеттіліктің, білім мен біліктіліктің бар екендігін аңғару үшін тек сыныптық сабақ жұмыстары жеткіліксіз болады. Сондықтан да оқушылардың ерекше қабілеттерін дамыту үшін жүргізілетін жұмыс түрлеріне: өлең жазу, суреттер бойынша әңгіме, ертегі құрастыру, ертегіні аяқтап жазу, сахналау, жұмбақтар, мақал-мәтелдер, өтірік өлеңдер жазу, шығарма жазу, т.б. кіреді. Сонымен қатар, кітапшалар, газеттер, суретті альбомдар шығару, қойылымдар қою, сурет салу, шығармашылық қабілеттерін дамытуға арналған түрлі жаттығуларды орындау, сабақ және сабақтан тыс іс-шараларда түрлі ойындарға қатысу баладағы ой және дағды икемділіктерін қалыптастыруға үлесін тигізеді.

Шығармашылық жұмысты орындау барысында ғылыми-танымдық әдебиеттердің маңызы зор. Оқушылармен жұмыс жасау барысында сыныпқа бірнеше кітап-журналдар әкеліп, оқығыларың келгенін таңдап оқыңдар деп ұсынамын. Керекті мағлұматтарды балаларға арналған журналдардан алуға болады. Осы журналдарды оқуды дағдыға айналдыруға аса көңіл бөлемін. Мұндағы мақсат – балалар өздері оқыған мақаланың мазмұнын алдағы бір сабақта қысқаша айтып беретін болуы тиіс. Қысқаша мазмұндауға балалар тез үйреніп дағдыланады. Оқығанын мұғалімге беріп, жаңасын алады. Осындай өздігінен оқудың тигізер пайдасы зор. Тіпті журналды оқымай-ақ, айтушыдан тыңдаған балалар ғылымның, техника мен өнердің түрлі саласынан мәлімет алады, ал ықыластана оқып тыңдаған материалдар

балалардың жадында жақсы сақталып, ғылым мен техниканың жалпы бағыты жөнінен хабардар болады.

Бастауыш білім беру деңгейінде оқу техникасын меңгерту, мәтінді саналы қабылдауын қамтамасыз ету, мәтін мазмұны арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру міндетімен біртұтастықта қаралады. Оқушылардың оқырмандық қабілеттерін қалыптастыру, шығармаларға талдау жасау арқылы жекелеген әдеби-теориялық ұғымдармен таныстыру, оқушылардың сөздік қоры мен жазба тілін дамыту мен өзіндік көзқарасы мен шығармашылығын қалыптастыру міндеттерін орындау асқан шеберлікті қажет етеді.

Әдістемелік жағынан бұл шығармалармен жұмыс жасау арқылы оқушылардың бойында әдеби-танымдық және эстетикалық қызығушылықты оятуға, шығармашылық қиялын дамытуға, көркем әдебиетке, оқуға деген ықыласын арттыруға мүмкіндік мол болады. Шығармалар оқушылардың жоғарғы эстетикалық талғамдарын қалыптастыруға, әдеби шығармалар арқылы туған елін, табиғатын түсінуге тәрбиелейді. Кіші жасынан бастап мәтіндермен жұмыс жасау барысында контекстегі сөздердің мағынасын түсінуіне, мазмұндағы оқиғалар немесе кейіпкерлерге байланысты ұқсастықтар мен айырмашылықтарды ажырата алуға уақытылы бағыттап отырған дұрыс.

Екі тақырып немесе тарау бойынша, кейіпкерлер бойынша жан-жақты талдауларды жасауға дағдыландырудың пайдасы өте зор. Талдау барысында өздері қандай қиын сөздер кездескендігін, қандай ойды дұрыс қабылдай алмағандығын сұрап отырған дұрыс. Сонымен қатар, осы пәнді оқытудағы бір үлкен мәселе – таныс емес мәтіндерді тіл нормаларына сай оқи білу, логикалық ойды сақтау, мәтін бойынша сұрақтарға жауап іздеу, өздері сұрақтар қоя білуі. Егер осы мәселелерді сабақ барысында дұрыс жолға қойып, орындай алатын болсақ, біздің оқушыларымыз шығарманың негізгі ойын анықтауға да машықтанады.

Мәтінді толық және саналы меңгеру үшін мәтін мазмұнын қысқаша және жоспар бойынша толық талдап әңгімелеуге дағдыландары дұрыс. Оқу немесе әңгімелеу барысында ой екпінін, дауыс ырғағын, дауыс күшін, кідірісін, қарқынын сақтап оқытуға, яғни мәнерлеп оқудың құраушыларын қолдана алуға үйрету өте өзекті болып табылады.

Бастауыш сыныпта әдебиетті оқытуда басты назарда ұстайтын тағы бір жәйт, ол оқушылардың негізгі мектепте әдебиетті оқытуға даярлау қажеттігін ұмытпау. Қазақ ауыз әдебиеті басты жанрлары: ертегілер, тұрмыс-салт жырлары, аңыздар, батырлар жыры, шешендік сөздер, айтыс, тыйым сөздер, мақал-мәтел, жаңылтпаш т.с.с. негізгі сипаттарын білуін қамтамасыз ету. Жанр түрлерінен, өлең, ғылыми-танымдық шығарма, жарнамалық мәтіндерден, халық ауыз әдебиеті үлгілерінен, әңгіме, мысалдарды пайдаланатындай сабақтан тыс шараларды жиі ұйымдастырған жөн.

Бастауыш сынып оқу бағдарламасы мақсаттарына сәйкес оқушылар жасай алуы тиіс:

- оқиғаның ретін, себеп-салдарын және уақытпен, шығарманың ел басынан өткен тарихи оқиғамен байланысын таба білуі;
- оқылған шығарманың тақырыбы мен идеясын атай алуы;
- шығармадағы оқиғаға өз көзқарасын білдіруі, мәтінді талқылау кезінде автор сөзін дәлел ретінде келтіре алуы;
- шығармалардағы іс-әрекетіне сәйкес кейіпкерлерге мінездеме бере білуі;
- мәтіндерден өзіне қажетті мәліметті таба алуды және оны берілген үлгіге сай өңдеп, жүйелеу білуі және т.с.с.

Аталған талаптар мұғалімнен үздіксіз ізденуді, аянбай еңбек етуді, креативті ойлауды талап етеді. Осыған орай өз тәжірибемізден бірқатар жұмыстарды ұсынамыз:

- мәтін туралы ауызша және жазбаша пікір білдіру;
- кейіпкерге, туысқанға немесе досына хат жазу;
- оқыған шығарма негізінде хабарландыру немесе жарнама мәтінін құрастыру;
- оқыған шығармалары бойынша тақырыптық кітапша дайындау;
- өзінің іс-әрекеті жайлы, оқудағы ілгерілеушіліктерінен күнделік жазу;
- таңдаған тақырып бойынша шығармашылық кітапша дайындау, ұнатқан өлеңдері мен әңгімелерінен қысқаша үзінділер жазу, суреттермен безендіру;

- жанр түрлерінен үлгі бойынша кітапшалар дайындау: ертегілер, тұрмыс-салт жырлары, аңыздар, батырлар жыры, шешендік сөздер, айтыс, тыйым сөздер, мақал-мәтел, жаңылтпаш т.б. түрлерін қосу керек.

Зияткерлік сайыстар өткізу:

- мұғалімнің дайындаған мәтіні бойынша алған әсерлерін жазбаша түрде (7-8 сөйлеммен) білдіру;

- үй тапсырмасы бойынша жұмыс: мәтіннен үзіндіні және 1 өлеңді жатқа оқу (екеуін 2 оқушы орындайды);

- жеребе арқылы таңдаған заттарын жарнамалау: тіс пастасы, кроссовки, портфель, дәрумендер, жеміс түрлері т.б. заттарды ұсынуға болады.

Шығармашылық жұмыста әсіресе бала қиялының орны ерекше. Бұл жөнінде Мағжан Жұмабаевтың айтқан тамаша пікірлері бар: «Жаратылыстың құшағында, меруерт себілген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малмен бірге өріп, сары сайран далада тұрып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті» немесе «...баланың атаға тартуы рас болса, сиқырлы даланың баласы – қазақ баласы қиялқұмар болмауы мүмкін емес[3, 21б].

Кіші жасынан бастап оқушыларды шығармашылыққа баулу, әдеби шығармалардың үзінділерін оқуға, кез-келген мәселені оқушылармен бірге талдауға, талдау барысында өзара келісімге келуге, өз ойлары мен тұжырымдарын ортаға сала білуге жағдай жасаудың өзі жаңарулардың бір көрінісі. Қиындық жағдайларда қисынды ойлай алатын, проблемалардың шешімін табуда тек позитивті ойлай алатын, зияткерлік шығармашылығын дамыта алатын кәсіби құзырлы мұғалім ретінде қалыптасу – бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Әдебиеттер тізімі

1. Тұрғынбаева Б.А. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамыту. Алматы, 1998 ж.
2. Жұмабаева Ә.Е. Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану.
3. Білім/Образование. Алматы. 2015.-№4. 42 б.
4. Есмағанбетова У.Х. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту тұжырымдары мен тәжірибесі. Әдістемелік құрал/ Қызылорда, 2014.

ЭФФЕКТИВНАЯ МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Дарибаева Анар Рауxановна,
педагог-исследователь средней школы №61
Аральского района Кызылординской области
Республика Казахстан

Ключевые слова*:* логическое мышление, рассуждение, эффективная методика, логические упражнения, сопоставительный анализ.

Аннотация: В статье рассматривается совершенствование учителем методики эффективного использования логических заданий как средство формирования личностных способностей учащихся. Логические задания и упражнения составлены в соответствии с принципами комплексного обучения с помощью критериального оценивания.

Тірек сөздер: логикалық ойлау, пайымдау, тиімді әдістеме, логикалық жаттығулар, салыстырмалы талдау.

Аннотация: Мақалада мұғалімнің логикалық тапсырмаларды тиімді қолдану әдістемесін жетілдіруі оқушылардың тұлғалық қабілеттерінің қалыптасу құралы ретінде қарастырылған. Логикалық тапсырмалар мен жаттығулар критериалды бағалаудың көмегімен кешенді оқыту принциптеріне сәйкес құрастырылған.

Keywords: logical thinking, reasoning, effective methodology, logical exercises, comparative analysis.

Annotation: The article considers the teacher's improvement of the methodology of effective use of logical tasks as a means of forming students' personal abilities. Logical tasks and exercises are compiled in accordance with the principles of integrated learning using criteria-based assessment.

Логическое мышление – это мыслительный процесс, когда человек рассуждает последовательно, без противоречий. Этот тип мышления позволяет здраво оценить текущую ситуацию – он включает в себя навыки думать, опираясь на реальные факты и аргументы. Логика изучает формы и законы мышления, ход умозаключений. У этой науки есть основные понятия и законы, которые позволяют разобраться в любой ситуации и решить задачу с точки зрения рациональности – без эмоционального подтекста, который затуманивает разум[1]. Логика – инструмент познания и не является врожденным качеством человека – ей обучаемся в течение всей нашей жизни. Логика является частью образования, без неё невозможно развивать способность логически мыслить. Особенно на уроках языка и литературы, где в повседневной практике дети сталкиваются с анализом произведений, который требует нахождения главной мысли, сопоставления событий, действий персонажей, значимость и правильность принятых решений, поступков и т.п. Развитие логического мышления всегда актуально.

Логическое мышление очень важно, как для взрослых, так и для детей — этот навык помогает:

- найти оптимальный способ достижения поставленных целей;
- находить выход из различных жизненных ситуаций;
- просчитывать ходы и действия других, с лёгкостью могут обойти конкурентов;
- выражать свои мысли, предоставлять факты и аргументы;
- объективно оценивать текущие события, не поддаваясь эмоциям.
- убеждать людей, предлагая аргументы и факты.
- проводить самоанализ, исправлять ошибки и делать выводы.

Логика имеет крепкую связь с другими науками. В основе правил лежат законы математики, физики, биологии, химии, но именно понимание взаимосвязей является главным столпом логического мышления.

Все, что есть вокруг нас, имеет две стороны – положительную и отрицательную. Не существует ни одного явления, имеющего только одну из сторон. Это же касается логики – несмотря на всю видимую пользу от нее, не стоит слишком увлекаться этой наукой: при неправильном применении она может причинить немало вреда [2, с.51].

Мышление по правилам, то есть логическое, лежит в основе не только математических,но и грамматических задач. Решение задачи требует не угадывания, а размышления, рассуждения, оперирования знаниями по логическим правилам, по которым строятся отношения между любыми предметами. Логическое мышление следует тренировать, и не только на уроках математики, но и на других. Уроки русского языка и литературы тоже могут идолжны содержать логические упражнения и задачи.

Во время таких уроков приобретается самое главное в мыслительной деятельности – умение управлять собой в проблемных ситуациях. Это существенно облегчает обучение детей. Как же это осуществляется в практике обучения?

Рассмотрим фрагмент урока по программе 9-класса по рассказу К. Г. Паустовского «Телеграмма». Предложено задание, ориентированное на ожидаемый результат, то есть обучающиеся должны научиться сопоставлять тексты, раскрывая содержание и определяя авторскую позицию. Задание составлено следующим образом:

1. Прочитайте продолжение рассказа на страницах 20-21. Увидите письмо матери и текст о Насте, прочитайте внимательно, используя эффективный метод по выбору.

2. На послетекстовом этапе в группе проведите обучение, отвечая на вопросы, используя стратегию «горячий стул». Вопросы будут в раздаточном материале.

- Как вы оцениваете поступок Насти?
- Почему К.Г. Паустовский использует приём контраста для изображения характера Насти: помогает скульптору, но не могла понять мать?
- Какую проблему затронул автор в рассказе?

После чтения каждая группа в своей группе проводят диалоговое обучение, задавая вопросы и отвечая на них. Обобщают информацию и делают вывод.

На следующем этапе проводится более сложная работа, где предстоит сделать сопоставительный анализ. Учащиеся сравнивают стихотворение Р. Гамзатова «О матери» и рассказ К. Г. Паустовского «Телеграмма», используя графический органайзер «Двойной пузырь». По требованию обновленной программы обучение сопровождается формативным оцениванием.

Дескриптор *Обучающийся*

- называет общее в произведениях;
- истолковывает различие в произведениях;
- оценивает поступки персонажей;
- выявляет авторскую позицию;

С целью развития мыслительной деятельности используем комплексный подход с интеграцией логического мышления с системным мышлением. В связи с этим предложено задание – создать «газетную статью».

Критерий оценивания: Обучающийся

Представляет информацию в виде *«газетной статьи».*

Уровень мыслительных навыков: применение

Задание.

1. Напишите статью по прочитанному тексту.
2. Придумайте заголовок.
3. Напишите краткое содержание.
4. Выделите подробности.
5. Сделайте заключение

Заголовок:	
Краткое содержание статьи:	Подробности:
Заключение:	

Дескрипторы: *Обучающийся*

- озаглавливает статью;
- излагает краткое содержание;
- выделяет 2-3 подробности;
- делает заключение.

Чтобы наши дети могли овладеть умением легко оперировать утвердительными и отрицательными суждениями, им необходимо мыслить по правилам, логически освоить простые и сложные виды умозаключений, обрести гибкость и одновременно непротиворечивость мышления.

Поэтому в каждый урок я стараюсь включить по 1-2 упражнения на развитие логического мышления. Это не отвлеченные задания, а упражнения, направленные на решение главной учебной задачи урока, но путем цепочки логических рассуждений. Задания для урока часто приходится изменять, придумывать самой. В результате творчества получаются интересные, «нестандартные» уроки. А дети в результате начинают любить уроки русского языка и литературы.

Критерий оценивания: Создает текст официально-делового стиля (реклама).

Парное задание с использованием стратегии «диалоговое поле». Обучающиеся по своему выбору должны создать рекламу фильма или книги.

1. Создать рекламу (фильма/книги);
2. Использовать информацию из прочитанных ресурсов.
3. Соблюдать структуру рекламы.
4. Использовать прием привлечения внимания.

Поддержка для создания рекламы:

- Сформулируйте проблемный вопрос для начала рекламы с целью привлечения внимания одноклассников. Например, «Хотите ли вы узнать, почему книга Александра Волкова «Волшебник Изумрудного города» входит в Топ-10 лучших книг?
- Приведите 2-3 аргумента, позволяющие узнать о важности и значимости книги/фильма.
- Укажите на конкретные действия: купите, посмотрите, приобретайте, найдите и т.п.;

конкретные места, где можно посмотреть фильм или купить книгу.

- Проявляйте творчество и креативность.

Дескрипторы: Обучающийся

- формулирует вопрос для привлечения внимания;
- предлагает аргументы о значимости;
- призывает к срочному действию.

Использование критериального оценивания в комплексе с инновационными методами и создают благоприятные условия для самостоятельного обучения.

Но любое решение логических задач – и с целью развлечения, и для проверки умственных способностей, и на регулярных занятиях – полезно детям, поскольку способ- ствует лучшему пониманию ими своих возможностей и желаний, развитию познавательных интересов.

Логические упражнения, которые могут быть использованы на уроках языка и литературы, достаточно разнообразны. Приведу примеры.

«Найди ошибку». Такое упражнение достаточно стандартно, однако вызывает гораздо больший интерес, если также скрывает «подводные камни». Как, например, задание найти лишнее из словосочетаний «Подарок Поле» и «Подарок Поли». Внимательный ученик заметит, что, в зависимости от контекста, возможны оба окончания существительных.

Более сложным для учащихся видом работы является задание

«Найди общее». Например, среди слов «Направление, разливать, дрожать, спешить, пахучий» (при изучении темы «Проверяемые гласные в корне слова»).

- Ж...вой, ж...вопись, ж...лка, ж...тель, выж...ть
- ш...нель, ш...петь, ш...рина, ш...рокий, ш...тьё
- ч...йка, сч...стье, ч...йник, ч...сто, молч... [3, с.42]

Следует помнить, что при использовании упражнений типа *«Найди лишнее» или «Найди общее»* у пятиклассников могут появляться различные версии ответа, которые не всегда совпадают с предполагаемой учителем. Обсуждение этих версий позволяет продемонстрировать важность умения рассуждать, доказывать свою точку зрения.

Типичным для уроков русского языка можно также назвать задание «Собери предложение». Например: «Возьмите прилагательное из предложения «У девочки были пушистые волосы» и согласуйте его с дополнением из предложения «Инеем покрылись кусты». Добавьте подлежащее из предложения «Февраль – вершина зимы». Добавьте обстоятельство из предложения «Осень щедро одаривает леса красотой». Добавьте глагол из предложения «Леса украшают землю» и употребите его в форме 3-го лица единственного числа настоящего времени. Добавьте существительное во множественном числе из предложения «За деревьями спрятался маленький домик», поставив его в винительном падеже.

Вариантом подобного упражнения является задание «Собери слово». Как, например, конструирование нового слова из морфем: «Возьмите приставку из слова «подбежал», добавьте корень слова «снежинка», суффикс слова «лесник» и окончание слова «ученики».

Такие задания при использовании интерактивной доски отнимают минимум времени и при этом, помимо проверки собственно лингвистических навыков, помогают развивать навыки логических операций.

Прием «Сводная таблица» помогает учащимся систематизировать информацию, проводить параллели между явлениями, событиями или фактами. Выглядит эта таблица предельно просто. Средняя колонка называется «Линии сравнения». В ней перечислены категории, по которым предполагается сравнение. В колонки, расположенные по обе стороны от «Линий сравнения», заносится информация, которую предстоит сравнивать. Вот как эффективно можно применить этот прием при изучении темы «Деепричастие».

Причастие	Линии сравнения	Деепричастие

На основе такой таблицы составляется лингвистический рассказ «Чем различаются деепричастия и наречия?» или «Деепричастия и наречия: родственники или нет?»

Логические упражнения, применяемые на уроках русского языка, очень разнообразны. Они могут быть использованы для создания проблемной ситуации, могут служить своеобразной разминкой, давая учащимся возможность отдохнуть от традиционных методов работы. В некоторых случаях их можно использовать для проверки и углубления понимания учебного материала. Подобные задания являются не только способом побуждения интереса к уроку. Они дают возможность развивать интеллектуальные способности учащихся, их умение самостоятельномыслить и обосновать свою позицию.

Список источников и литературы

1. Логическое мышление. https://cleveredu.ru/prokachka-mozga/kak-razvit-logicheskoe-myshlenie
2. Максимова С.И. Вопросы формирования творческой личности ребенка в теории и практике семейного воспитания конца XIX - начала XX в.//Одаренный ребенок, 2006. №2. С.9-11.
3. Есмаганбетова У.Х. Формирование логического мышления на уроках русского языка и литературы. - Кызылорда, 2021г.

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Исабекова Нургулим Орынбековна,
педагог-эксперт, учитель русского языка и литературы средней школы №21 Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: виды речевой деятельности, языковые навыки, мыслительная деятельность, смысловое восприятие.

Аннотация: В статье описываются возможности развития у учащихся языковых навыков. Из опыта работы представлены практические задания для достижения целей обучения по видам речевой деятельности. Статья включает в себя направления формирования умений говорения, функции смыслового восприятия, требования к отбору текста, таблицы для анализа текста.

Тірек сөздер: сөйлеу әрекетінің түрлері, тілдік дағдылар, ақыл-ой қызметі, семантикалық қабылдау.

Аннотация: Мақалада оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту мүмкіндіктері сипатталған. Жұмыс тәжірибесінен сөйлеу іс-әрекетінің түрлері бойынша оқыту мақсаттарына қол жеткізу үшін практикалық тапсырмалар ұсынылған. Мақалада сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бағыттары, семантикалық қабылдау функциялары, мәтінді таңдау талаптары, мәтінді талдауға арналған кестелер бар.

Keywords: types of speech activity, language skills, mental activity, semantic perception.

Annotation: The article describes the possibilities of developing students' language skills. From work experience, practical tasks are presented to achieve learning goals by types of speech activity. The article includes the directions of formation of speaking skills, functions of semantic perception, requirements for text selection, tables for text analysis.

Слушание (аудирование) является сложной рецептивной мыслительной деятельностью, связанной с восприятием, пониманием и активной переработкой информации, содержащейся в устном речевом сообщении. Восприятие и понимание речи на слух – это мыслительно-мнемическая деятельность, которая осуществляется на основе анализа, синтеза, индукции, дедукции, сравнения, конкретизации и абстрагирования. Слушание (аудирование) направлено на смысловое восприятие звучащего текста и коммуникативное взаимодействие собеседников [1, с.5].

Говорение – продуктивный (экспрессивный) вид речевой деятельности, посредством которого совместно с аудированием осуществляется устно-речевое общение. Содержанием говорения является выражение мыслей в устной форме. В основе говорения лежат произносительные, лексические, грамматические навыки. Говорение представляет собой форму устного общения, с помощью которой происходит обмен информацией, осуществляемый средствами языка, устанавливаются контакт и взаимопонимание, оказывается воздействие на собеседника в соответствии с коммуникативным намерением говорящего [1, с.22].

Формирование навыков слушания и говорения является основой развития коммуникативного общения, умения выражать свое отношение к событиям, предметам, явлениям в устной речи, вести диалоги на учебные или бытовые темы. Навыки сравнения и сопоставления фактов, событий на основе прочитанных рассказов могут обеспечить запросы говорения. А также помогают развитию критического и логического мышления, необходимых для создания самостоятельных выводов и обобщений, творческого использования средств языка для продуктивной речевой деятельности.

Через слушание формируются навыки анализа, синтеза и обобщения и интерпретации фактов, событий, явлений и т.д. А также качественное слушание содействует развитию навыков наблюдения, которое является важным аспектом для совершенствования навыков формативного оценивания.

Я постоянно задаю вопрос моим ученикам - Для чего мы слушаем? Какова основная миссия слушания? К сожалению, очень редко ответ соответствует ожиданию. Потому что, ответы в основном утверждают о том, что слушание работает только на получение новых знаний. Это может и правильно, но во всяком случае, получая любую информацию, мы должны уметь анализировать полученное, классифицировать их на новые, значимые, полезные, ценные, схожие, изжитые, и т.д. То есть, не всегда миссия слушания предусматривает получение новых знаний, именно поэтому мы должны научиться и научить учащихся управлять процессом слушания для полноценного развития их коммуникативных навыков.

Многие ученые считают, что обучение аудированию является более сложным по сравнению с обучением чтению, письму и говорению. Потому что слушание напрямую связано с мышлением, анализом, интерпретацией.

Цели обучения по развитию навыков слушания предлагают ожидаемые результаты в виде:

- определение ключевых слов и фраз из текста прослушанной информации;
- понимание основной и детальной информации сообщения;
- определение подтекста, цели высказывания и отношения говорящего к событиям и героям, выводы;
- понимание значения слов различной тематики;
- понимание содержания прозаических, поэтических произведений/ фрагментов;
- определение слов, с помощью которых автор выражает эмоционально-оценочное отношение к героям, событиям;
- прогнозирование содержания текста на основе утверждений и т.д.[2]

Слушание должно работать на анализ, обеспечить интерпретацию, то есть работать на развитие мышления. Дети должны учиться не перебивать друг друга, слушать внимательно собеседника и делать соответствующие записи и выводы по прослушанному материалу. Не менее значимо развитие навыков постановки вопросов после прослушивания для создания оценочного высказывания и рекомендационных идей.

Очень важно правильно отобрать материал для слушания. Два из главных требования – это текст должен быть доступным, интересным, соответствующим возрасту детей, также развивать функциональную грамотность учащихся; в тексте должна содержаться полезная информация, которую они смогут применить в жизни. Немаловажным фактом является то, что тексты должны представлять разные формы речи.

Выделяют два направления формирования умений говорения;

1) «сверху вниз» – с опорой на текст:

2) «снизу вверх» - без опоры на текст [1, с.25].

Первое направление предполагает развитие монологических навыков. В тексте указывается речевая ситуация, после прочтения текста можно предложить детям следующие задания:

– Создавать высказывания, подтверждающие согласие с или опровержения их;

– выделить изобразительные средства и определить их роль, с какой целью использованы в тексте;

– определение основной мысли текста;

– пересказ текста от другого лица;

– изменение сюжетной линии рассказа.

Второе направление предлагает развитие навыков без опоры на текст. Это направление можно применять в следующих случаях:

– монологическая речь строится на основе многих текстов с использованием предыдущих знаний, предварительного обучения. Нет опоры на конкретный текст, используется межпредметная связь.

Работу по формированию навыков говорения нужно начинать с пересказа услышанного с опорой на вопросы, действия, предметные картинки, данные в последовательности услышанного рассказа. Позднее нужно учить детей определять части в рассказе, составлять его план и пересказывать, опираясь на этот план. Развивая у детей фантазию, творчество, включать в задание пересказы по отдельным фрагментам рассказа (началу, середине, концу). Важно учить сопоставлению, обобщению, нахождению главной мысли содержания и т.д.

Например, для создания высказывания можно предложить утверждения с целью поддержки обучения детей. Для того чтобы получился диалог нужно предложить учащимся не только тему, но и необходимые ресурсы. Это, с другой стороны, помогает повышению уровня мыслительных навыков.

1.От всех неприятностей, от всех бед можно найти только одно избавление – в работе.

2. Умный надеется на свои дела, а глупый полагается на надежду.

3. Нужно привыкать к труду.

Каждый из обучающихся может выбрать одно утверждение и обосновать свой выбор. Объяснить свое согласие или несогласие с данным утверждением. В развитии навыков говорения или достижении цели обучения немало важную роль играют и дескрипторы, так они подсказывают каждый последующий шаг в обучении. Например, обучающийся:

- выбирает утверждение для создания высказывания;
- создает высказывание, выражая личное мнение;
- соблюдает последовательность повествования.

По дескрипторам учащийся может сделать вывод, определить свои слабые или сильные стороны в обучении, оценить результаты своего одноклассника, а также наметить пути исправления своей работы в сторону улучшения. Следующие утверждения смогут вовлечь учащихся в обсуждение и созданию высказываний, выражая собственную позицию.

1. Завистливый сохнет от зависти, а добрый плачет от радости.
2. Послушать умного человека – как при жажде холодной воды напиться.

В данном случае можно запланировать задание:

1. Создать небольшое высказывание по утверждению.
2. Поделиться высказыванием в диалоге.
3. Аргументировать собственную точку зрения.

После завершения работы обучающиеся смогуть оценить работу, используя следующие дескрипторы:

- создает устное высказывание;
- участвует в диалоге;
- приводит 2-3 аргумента.

По итогам изучения сказок, легенд или отрывков из художественного произведения можно предложить детям создание концептуальных таблиц, которые благоприятно могут воздействовать на развитие навыков письма.

Такой подход требует интеграции трех областей знаний, как педагогическое, технологическое и предметное. Планирование обретает комплексный характер: цели и задачи обучения, содержание и объём, интерактивные методы обучения, выбранные с учетом сложности, объёма задания и формативное оценивание.

Немного из опыта работы по достижению цели обучения – анализировать текст и определить структурно-композиционные особенности. При изучении рассказа С. Муканова «Балуан Шолак» по программе 8 класса можно предложить обучающимся задание с использованием стратегии «подготовленный разговор». Прочитав, продолжение отрывка учащиеся должны создать концепт-таблицу и сделать анализ с опорой на таблицу.

Главная идея текста	
Особенности приема Балуана	
Особенности приема Карона	
Завязка	
Кульминация	

Данный прием обеспечивает руководимое чтение, то есть для выявления необходимой информации они будут возвращаться к тексту по несколько раз, что в конечном итоге улучшается понимание и выявление деталей из текста. Тем более, если задание будет организовано в групповой форме обучения, то возможность извлечения нужной информации не доставит никакой сложности.

При изучении произведения В. К. Железникова Чучело» рассматривалась цель определить главную, второстепенную и детальную информацию сплошного текста. Учитывая сложность текста и уровень подготовки учащихся школ с казахским языком обучения, думаю, что следующая концепт-таблица поможет учащимся справиться с проблемой обучения и поможет усвоению содержания отрывка.

Персонажи	**Поступки**	**Причины**	**Вывод**
Лена			
Дима			
Шмакова и Попов			
Дедушка Лены			
Васильев			

Формирование навыков письма требует системного подхода и длительной подготовки. Концептуальные таблицы служат ориентиром в извлечении самой необходимой информации по целям обучения. Подобные таблицы способствуют не только извлечению информации из текста, но и, в достаточной мере, оказывают влияние на развитие навыков мышления.

Образовательная программа по предмету «Русский язык и литература» дает возможность учащимся всесторонне развивать языковые навыки. По всем видам речевой деятельности получают возможность формировать новые навыки и развивать имеющиеся речевые навыки и умения. Огромным плюсом программы является то, что учащиеся на уроках работают с информацией из разных областей науки: климат и природа, здоровье и спорт, искусство, медицина, труд и значение труда в жизни человека и пр. Успех в данном случае будет зависеть от усилий и желаний самого ученика, а задача учителя – поддерживать его в стремлении, ясно формулировать цели и задачи, правильно организовать структуру урока и применять формативное оценивание для стимула и поддержки обучения учащихся.

Список источников и литературы

1. Кожамкулова Г.Е., Шомина К.Г. Развитие навыков слушания и говорения на уроках русского языка: методическое пособие/ - Астана, 2015 г. - 44 стр.
2. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык и литература» для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с нерусским языком обучения) по обновленному содержанию.//АОО «НИШ» Астана, 2017 г.
3. Русский язык и литература. Учебник для 8-класса общеобразовательной школы с казахским языком обучения/ У.А. Жанпейс, Н.А. Озекбаева. – Алматы: «Атамұра», 2017.

STEAM-ОБРАЗОВАНИЕ – ЭФФЕКТИВНЫЙ ПОДХОД ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Майлыбаева Алмажан Нұржанқызы,
педагог-модератор, учитель русского языка и литературы
школы-лицея №14 им. Н.К. Крупской
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: межпредметная интеграция, проектный формат, комплексный подход, важность, критическое мышление, креативность, функциональная грамотность.

Аннотация: Формирование функциональной грамотности рассматривается STEAM-образованием в межпредметной интеграции языковых и неязыковых дисциплин. В статье представлены материалы, подтверждающие важность преобразования учебного процесса посредством межпредметного и проектного подходов.

Тірек сөздер: пәнаралық интеграция, жобалық формат, кешенді тәсіл, маңыздылығы, сыни тұрғыдан ойлау, шығармашылық, функционалдық сауаттылық.

Аннотация: Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру тілдік және тілдік емес пәндердің пәнаралық интеграциясында STEAM-білім беру арқылы қарастырылады. Мақалада пәнаралық және жобалық тәсілдер арқылы оқу процесінің өзгеруінің маңыздылығын растайтын материалдар келтірілген.

Keywords: interdisciplinary integration, project format, integrated approach, importance, critical thinking, creativity, functional literacy.

Annotation: The formation of functional literacy is considered by STEAM education in the interdisciplinary integration of linguistic and non-linguistic disciplines. The article presents materials confirming the importance of transforming the educational process through interdisciplinary and project approaches.

Для формирования функциональной грамотности учащихся изменен подход в изучении языков, который с грамматико-переводного метода перешел на развитие четырех видов речевой деятельности (говорение, слушание, чтение и письмо). Также одной из особенностей формирования функциональной грамотности является межпредметная интеграция языковых и неязыковых образовательных предметов. И это проблема остро рассматривается в мировой практике, во всем мире ищут самые эффективные подходы образования, которые могли бы благоприятно повлиять на формирование комплексных компетенций у школьников современной эпохи.

Одним их эффективных подходов формирования функциональной грамотности школьников на мировом уровне считается STEAM-образование, принципом которого является – Science is fun! Занятия наукой должны стать праздником для ребенка любого возраста, работать на мотивацию, учитывать интересы, вовлекать в обучение и развивать практические навыки. Образовательный подход STEAM, который включает науку, технологии, инженерию, искусство и математику. Это модель, объединяющая естественные науки и инженерные предметы в единую систему, которую изучают в творческо-проектном формате. Изначально методика называлась STEM, и была придумана в США в 2000-х годах с целью взрастить плеяду технических специалистов в стране. Позже она трансформировалась в STEAM (добавилось искусство), распространилась по миру и стала трендом в мировом образовании [2].

STEAM позволяет детям активно изучать современные технологии, которые в ближайшем будущем будут необходимы в каждой профессии. А комплексный подход полезен, потому что уже сейчас специалисты работают на стыке научных дисциплин. Никому не секрет, что высокотехнологичное производство тесно соприкасается с естественными науками. Кроме того, STEAM нацелен на развитие критического мышления, креативность и применение знаний на практике.

Из этого можно сделать вывод, что данная технология меняет традиционный взгляд на получение образования, выдвигая то, что урок должен работать не только на формирование предметных знаний. Метапредметные результаты, как коммуникация, умение ставить проблему и организовать поиск решении проблем, креативность, способствуют развитию критического мышления, формированию навыков мыслительной деятельности.

Технология STEM-образования функционирует на проектном методе, в основе которого рассматривается ситуация когнитивного и творческого развития. Умения и навыки, приобретенные в практической деятельности, находят последующее применение в коммуникации, конструировании, создании образовательных результатов творческого характера, проектной деятельности и пр. Таким образом, обучающийся учится ставить перед собой цели, определять задачи, выполнять действия для разрешения проблемных задач, рефлексировать, определяя сильные и слабые стороны развития.

Именно STEM-образование позволяет быть ребенку более ориентированным на цель, а не на оценку и имеет 10 преимуществ:

1. Интегрированное обучение по «темам», а не по предметам.
2. Применение научно-технических знаний в реальной жизни.
3. Развитие навыков критического мышления и разрешения проблем.
4. Повышение уверенности к своим силам.
5. Активная коммуникация и командная работа.
6. Развитие интереса к техническим дисциплинам.
7. Креативные и инновационные подходы к проектам.
8. Мост между обучением и карьерой.
9. Подготовка детей к технологическим инновациям жизни.
10. STEM как дополнение школьной программе[3].

В основе инновационного обучения лежит межпредметный и проектный подход. Важной особенностью является то, что предметы теряют самостоятельность и отвлеченность. Возникает необходимость преобразования учебного плана в тесной взаимосвязи и интеграции с другими предметами. Очень важно обучать науке, технологии, инженерному искусству, литературе и математике интегрировано, потому что эти сферы тесно взаимосвязаны на практике. Благодаря межпредметным знаниям ученики могут ощутить интеллектуальное познание, научиться конструировать комплексную картину окружающего мира из отдельных разрозненных фактов, опереться на системность знаний и убедиться в том, что наука и есть важнейший фактор развития и прогресса.

STEM-образование с помощью практических занятий демонстрирует детям применение языковых, научно-технических знаний в реальной жизни. На каждом уроке они разрабатывают, создают модели, различные таблицы сопоставления, обобщения на основе содержания произведения. Они изучают, обсуждают, определяют сходства и различия, в результате чего сами создают различные тексты с творческими дополнениями[1, с.772].

Например, при изучении рассказа К. Г. Паустовского «Старый повар» могут создать структурно-смысловую сравнительную таблицу, используя различные виды чтения.

Характеристики	**Художественные детали**	**Портрет**	**Поступки**
Старик			
Незнакомец			
Мария			
Вывод. Нравственные уроки рассказа			

Заполнение структурных частей таблицы работает на развитие самостоятельности и формирование навыков извлечения/интеграции информации.

Программы STEAM развивают навыки критического мышления и разрешения проблем, необходимые для преодоления трудностей, с которыми дети могут сталкиваться в жизни. Например, обучающиеся участвуют в диалоге по обсуждению действий главных героев произведения и выражают собственное отношение к происходящим событиям, поступкам, выявляя причинно-следственные связи. Учатся придерживать эмоцию, приводить аргументы за и против, доказывать точку зрения на основе аргументов.

Например, при изучении темы М. Булгакова «Собачье сердце» (10 кл.), для достижения цели - создавать убеждение, используя прием привлечения внимания, можно предложить следующую учебную ситуацию:

«Шариков дошел до предела, написав донос на профессора и украв пистолет, хотел пустить его в ход. Борменталь проявил твердость духа и жесткость характера, приняв решение превратить его обратно в собаку[4].

Профессор думает, колеблется, затрудняется принять решение».

Для решения ситуации просим вас:

1**.** Создать высказывание в виде убеждения**.**

2. Использовать в высказывании один или два убедительных аргумента (за/против).

3. Участвовать в учебной ситуации, используя прием привлечения внимания.

4. Продемонстрировать высказывание-убеждение с помощью стратегии «Аллея сознания».

Дети, создавая разные высказывания в виде рассуждения или убеждения, смогут совершенствовать свои умения и навыки по созданию высказывания, использованию приема привлечения внимания. На уроках, используя методы и приемы для формирования критического мышления и креативности, создается комфортная среда для укрепления уверенности, повышения уверенности к своим силам, то есть проводится работа в рамках STEAM.

На уроках русской литературы системно используются следующие задания:

- Создание творческого письма;
- Прогнозирование содержание рассказа по деталям или заключительным фразам;
- Создание мини-проектов, творческих, практико-ориентированных (прикладных), информативных и исследовательских проектов;

Они формируют, развивают, вновь развивают и еще раз формируют, и так совершенствуют свою деятельность, свои учебные действия и достигают цели, доходят до планируемых результатов.

Программа STEM также отличается активной коммуникацией и командной работой. Для этого нужно думать, в первую очередь, о создании на уроках коллаборативной среды и структурированной групповой работы. У каждого участника группы своя задача, свой объем, свои обязанности и одна цель. Они все время за партой не сидят, а демонстрируют продукты своей деятельности в нетрадиционных формах обучения, участвуют во взаимообучении и взаимооценивании. Когда дети активно участвуют в процессе, они хорошо запоминают урок. Создают ментальные карты, концептуальные таблицы, кроссворды, тестовые вопросы, задания открытого и закрытого типа**.**

Чтобы сделать качественный продукт, учащиеся должны работать как единый механизм, распределяя обязанности между собой, определяя цели и задачи, анализируя промежуточные результаты с целью их улучшения.

Немного из опыта работы по созданию продуктивной командной работы. Для достижения цели обучения по говорению создавать высказывание в виде убеждения запланировано задание с использованием метода «публичная речь».

Создается проблемная ситуация – «Вы работаете менеджером благотворительной компании. К вам поступило предложение – найти спонсоров для выделения

благотворительных средств на обучение или лечение одного мальчика. Учащиеся сами выбирают вариант.

На следующем этапе формулируют краткий текст убеждения. Для этого указывают главную причину, предлагают одну/две детали для уточнения. Полученную информацию обобщают, используя прием сжатия. Делятся убеждениями в группе, автор самого лучшего высказывания-убеждения выступает перед всем классом.

На первый взгляд кажется, что очень сложно интегрировать предметы. Попробуем соединить литературу с географией, предметы редко бывают связаны между собой. Отсутствие логических связей между школьными предметами сказывается и на решении жизненных задач.

Примером STEAM проекта может быть изучение проблемы загрязнения Земли и океанов одноразовым пластиком. Старшеклассники могут изучить, какие виды пластика бывают, как долго разный пластик разлагается, и предложить свои варианты решения проблемы.

Среди преимуществ STEAM рассмотрим ещё один – применение научно-технических знаний в реальной жизни.

В рамках данного преимущества уроки сосредоточены на практических вопросах и проблемах. Ученики решают реальные социальные, экологические вопросы путем применения научных знаний, технологий из разных образовательных дисциплин. Например, при изучении раздела «Планета Земля. Океаны» обучающиеся учатся использовать знания из естествознания, географии. Новую информацию учатся интегрировать с литературой, формируя и развивая языковые навыки. Создание «таблицы-синтез» поддерживает обучение, возвращает учащихся к тексту для подробного изучения и обобщения информации из различных источников.

№	Проблемы	Детали	Основная мысль
1	антропогенное воздействие		
2	захоронение радиоактивных отходов		
3	косвенное загрязнение океана		

Постепенно образование в рамках отдельных предметов теряет актуальность, и это не случайно. Обучение лишь в форме передачи информации утратило смысл, так как сегодня любой школьник может зайти в интернет и найти необходимые или недостающие сведения о предмете исследования. Применить информацию для решения учебных и ситуативных задач – вот это умение должно вырабатываться уже в школе[2].

Таким образом, одновременное изучение и применение науки и технологии может создать множество новых инновационных проектов. Решая любую учебную, общественную или бытовую задачу, человек вынужден комбинировать знания из многих областей. Перед каждым учителем стоит цель сделать урок с одной стороны, содержательным и практическим, а с другой стороны, доступным и интересным. Изучив специальную литературу по технологии STEAM-обучения, я пришла к выводу, что подходы данной технологии позволяют сделать урок более продуктивным, помогают ученикам сформировать собственную позицию, освоить навыки работы с источниками, справочниками. Обучение представляет собой целостную систему, формирующую навыки работы с информацией в процессе чтения и письма, которые способствуют развитию функциональной грамотности обучающихся.

Список источников и литературы

1. Материалы международной научно-практической конференции «Үздіксіз білім беру жүйесіндегі педагогтердің зерттеу мәдениетін дамыту: тәжірибе және инновациялар» 2023 год. – Алматы: Казахский национальный университет имени Аль-Фараби.

2. Источник: STEM образование в Казахстане: текущее состояние и перспективы развития. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://ulysmedia.kz/news/20041-steam-

3. Источник: 10 преимуществ STEAM. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://intboard.ua/ru/press-sluzhba/blog-intboard/10

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖАҢАРТУ – ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ НЕГІЗІ

Мектепбаева Багдагуль Умирзаковна,
Қызылорда облысы Арал ауданындағы
№63 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі
педагог-зерттеуші

Тірек сөздер: инновациялық өзгерістер, оқу сауаттылығы, оқу мақсаттары, күтілетін нәтижелер, тапсырмалар, тиімді тәжірибе.

Аннотация: Білім беру үдерісінде оқу сауаттылығын дамыту маңыздылығы бастауыш мектептен басталады. Мақалада әдебиеттік оқу пәнін оқытудың тиімді әдістемесі көмегімен оқушылардың бірлескен ортада деректерді талдау, негізгі ойды анықтау, ой қорыту сияқты дағдыларын қалыптастыру қарастырылған.

Ключевые слова: инновационные изменения, читательская грамотность, цели обучения, ожидаемые результаты, задания, эффективная практика.

Аннотация: Важность развития грамотности чтения в образовательном процессе начинается с начальной школы. В статье рассматривается формирование у учащихся таких навыков, как анализ данных в совместной среде, выявление ключевых моментов, рассуждение с помощью эффективной методики преподавания предмета литературного чтения.

Keywords: innovative changes, reader literacy, learning objectives, expected results, tasks, effective practice.

Annotation: The importance of developing reading literacy in the educational process begins with primary school. The article examines the formation of students' skills such as data analysis in a collaborative environment, identification of key points, reasoning using effective teaching methods for the subject of literary reading.

Қазақстан экономикасы қарқындап дамыған сайын барлық салада инновациялық өзгерістер орын алуда. Мектеп мұғалімдері мен оқушылардың да алдында күрделі міндеттерді шешу, жаңа тәсілдерді игеру, идеялар мен ақпараттарды талдау, алған білімдерін қолдану үшін мүмкіндік беретін дағдылар жиынтығын меңгеру қажеттілігі пайда болуда.

Қай жағдайда болмасын бұл үдеріс білім алушыдан, яғни мұғалімнен де, оқушыдан да жігерлілік, алғырлық, өзгерістерге дайындық, қарым-қатынасқа бейімділік, өзіне-өзі сенімділік сияқты тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына тәуелді болып тұр.

Қай пән болмасын жалпы білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес оқу бағдарламалары ұсынған оқу мақсаттарына жету талабы қойылуда. Нақты пән бойынша күнделікті білім беру үдерісінің мазмұны оқу мақсаттарына бағынады және оқушылардың меңгерген білім, білік, дағдыларын кез-келген оқу үдерісінде, өмір жағдаяттарында шығармашылықпен пайдалану даярлылығын қалыптастыруға, жетістікке қол жеткізу жолында қажырлылықты дамытуға бағытталған және өмір бойы білім алуға ынталандырады [2, 6б].

«Тіл және әдебиет» білім беру саласы бойынша оқушылар бастауыш білім беру деңгейінің соңында төмендегі күтілетін нәтижелерге жетуі тиіс:

– қажетті ақпараттарды алу және іріктеу тәсілі ретінде сөйлеу іс-әрекеттерінің әртүрлілігі туралы қарапайым түсініктерінің болуы;

– кез келген ақпаратты беру және қабылдау үшін жағдайға қарай шағын көлемдегі мәтін түрлерін қолдана алуы;

– алынған ақпараттарға қатысты өзінің ойын білдіру үшін алғашқы сөйлеу дағдыларын қолдана білуі;

– оқу және өмірлік жағдаяттарда тілдік қатынас жасау үшін сөйлеу іс-әрекеттерін пайдаланудың қарапайым тәсілдерін білуі;

– тілдік қатынас және қоршаған шынайылықты танып білу құралы ретінде ана тілі мен басқа тілдердің маңызын түсінуі;

– топпен, командамен бірлесіп жұмыс жасау үшін алғашқы сөйлеу дағдыларын пайдалана алуы;

– қойылған мәселелерді шешу үшін сөйлеу дағдыларын қолданудың қарапайым тәсілдерін білуі;

– қарапайым талдау, баға беру және кез-келген жағдаяттарды шешу үшін сөйлеу типтерін таңдау қажеттігін түсінуі;

Бастауыш сынып оқушысының жоғары сыныптардағы әдебиеттің жүйелі курсын меңгеруге дайындау, олардың әдеби сауатын ашу, көркем шығармалар арқылы оқушының бойында ұлттық тәрбие мен адамгершілік қасиеттерінің үйлесімді дамуына, әдеби шығармалар арқылы қазақ ұлтының мәдениетін, тарихын меңгеруіне, әдеби мәтіндердің жанрын, стилін, құрылымын, тақырыбын, тілдік және баяндау ерекшеліктерін ажырата білуіне, сын тұрғысынан ойлау дағдысының дамуына, оқу сауаттылығы мен шығармашылық жазу тілінің қалыптасуына, анықтамалықтармен, сөздіктермен, библиографиялық әдебиеттермен, басқа да ақпарат көздерімен жұмыс істей білуге дағдылануына ықпал етеді[1,11б.].

Осы мақсаттарға толық жету үшін әлемдік, отандық классикалық балалар әдебиеті фольклорымен, көркем шығармалардың әр түрлі жанрларымен таныстыру, оқу техникасын меңгерту арқылы оқушының мәтінді қабылдауын қамтамасыз ету, мәтін мазмұнын меңгерту арқылы жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыру міндеті.

Көркем шығармаларға қарапайым талдау жасау арқылы жекелеген әдеби-теориялық ұғымдармен таныстыру, оқушылардың сөздік қорын байыту, ауызекі сөйлеу мен жазба тілін дамыту, оқырмандық қабілетін қалыптастыру, негізгі құзыреттіліктер негізінде дүниетанымын, өзіндік көзқарасын, шығармашылығын қалыптастыру және дамыту бастауыш оқытудың өзекті мәселелерін құрайды. Сонымен қатар жоғарыда айтылған дағдыларды қалыптастыру негізі бола алады, жоғары деңгейдегі нәтижелерге қол жеткізу үшін жоғары деңгейде оқыту үрдісін ұйымдастыра білу керек.

Әдебиеттік оқу пәнін оқытуда пәнаралық байланысқа мән беріледі:

- өлең жолдарын, шумақтарын, ұйқастарын анықтаудағы математикалық дәлдіктер;
- логикалық ойын дамытудағы тәсілдер - этикалық нормалар мен құқықтар бойынша;
- ұлттық дәстүрді дәріптеу дүниетанумен;
- кейіпкердің көңіл күйін, сезімін айқындау жұмыстары өнермен;
- бейнелеу өнерімен - әдемілікті, сұлулықты көріп, сезінуде, қабылдау сияқты қабілеттерді дамыту қарастырылады.

Пәнді оқыту барысында топтық, ұжымдық жеке жұмыс түрлері ұйымдастырылады, танымдық жұмыс (сұрақ құрастыру, мәтін құру, мәтін бойынша сурет салу, кейіпкерге мінездеме беру, хабарлама дайындау, қосымша деректер жинақтау) жүргізіледі. Оқыту барысында мәтіннің өмірмен байланысына, шынайылығына, ситуациялық талаптарға сәйкестігіне ерекше көңіл бөлінеді, көркем сөздер арқылы оқушының тілдік дағдыларын дамытуға назар аударылады. Оқушының тыңдалым, оқылым, айтылым және жазылым дағдыларын қалыптастыруды көздейтін стратегияларды қолдануда ұтымды тәсілдерді пайдаланудың рөлін, тиімділігін өлшей білу маңызды. Оқушының жас және жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін технологияларды (жобалау, зерттеушілік т.б.) игеруге, енгізуге жағдай туғызу қажет. Инновациялық технологияларды зерделей отырып, таңдалған әдіс-тәсілдер жиыны мұғалім мен оқушы арасындағы түсіністік қатынасқа негізделеді. Әдебиеттік оқу сабағын тиімділігін арттырудағы өз тәжірибемнен сабақ ұсынсам.

Тарауы: Халық ауыз әдебиеті

Сабақ тақырыбы: Шөже мен Орынбайдың айтысы.

Оқу мақсаттары:

- айтыс жанрының негізгі сипаттары мен түрлерін атау;
- ақындар айтысына байланысты өз көзқарастарын білдіру;
- ақындардың айтыста берілген портреті бойынша олардың мінездерін болжау, ой қорытындылау.

Барлық оқушылардан күтілетін нәтижелер:

- айтыс жанрының негізгі сипаттарын атайды;
- айтыс түрлерін ажыратады;
- айтыс мазмұны бойынша ой-пікірлерін білдіреді;

- мәтін бойынша сұрақтар құрастырады және оларға жауап береді;

Оқушылардың басым көпшілігі:

- мазмұн бойынша талдау сұрақтарына жауап береді;
- ақындардың портреті мен мінездерін мұғалім көмегімен болжайды;

Кейбір оқушылар жасай алады:

- нақты сөз тіркестеріне байланысты пайымдаулар жасайды.

Бағалау критерийлері:

1. Ақынның ойын, көзқарасын білдіретін жолдарды тауып оқиды.
2. Анықталған тіркестер бойынша ақынның көркем бейнесін талдайды.
3. Айтыс мазмұны бойынша сұрақтар құрастырады.

Тілдік мақсат. Оқушылар: өзара әңгімелесу, сұрақ-жауап, айтыс мазмұнын талдау арқылы көркем әдебиет тілін дамытуға жұмыс жасайды.

Негізгі сөздер мен тіркестер: Ат терлету, атығай-қарауыл, қартаң кезең, әуре-сарсаң, тосып айтпай, басып айту, «соқырдың шеңгеліне түсу», сыбаға беру, сезімтал, көреген, екі көздің бірін бер, т.с.с.

Сыныптағы диалог/жазылым үшін пайдалы тілдік бірліктер: Тосып айтпай, басып айту тіркесінің мағынасын қалай түсінесіңдер? «Соқырдың шеңгеліне түсу» тіркесі қандай мағынада берілген?

Талқылауға арналған сұрақтар: Айтыста қай ақынның ой басымдығын байқадыңдар? Ойларын қандай сөздермен бере білген?

Жазылым бойыншаұсыныстар: Таңдау бойынша бір ақынның портретін жаса. Мінездеме бер. Құндылыққа баулу Рухани-адамгершілікке баулу, жауапкершілік.

Пәнаралық байланыс - қазақ тілі.

Алдыңғы білім: Халық ауыз әдебиетінің анықтамасы мен түрлерін біледі.

Шешендік нақыл сөздердің астарлы мағынасының маңызын біледі.

Айтыстың да халық ауыз әдебиетінің бір түрі екендігін біледі.

Жоғарыда нақтыланған жоспар бойынша оқушылардың бойында білім, білік, дағды қалыптастыру үшін берілетін азғантай уақытты тиімді қолдану мұғалім шеберлігіне сын. Үй тапсырмасы, миға шабуыл секілді міндеттерді орындаған соң жаңа тақырыпты игерудің алғашқы қадамы тыңдалымнан басталды. «Айтыс және оның түрлері» жайлы аудиотыңдалым ұсынылып, оның соңы сұрақтарға жауап беруге ұласты. Оқушылар «қалқу» стратегиясы бойынша жауап берді, яғни кім жылдам бірінші болып орнынан тұрса, сол сұрақтың жауабын береді. Бастысы, бір сұрақтан ғана оқылады, жауабын тыңдаған соң екінші сұраққа көшу керек. Сұрақтар топтамасы:

- Айтыс дегеніміз не?
- Оның қандай түрлері болады?
- Қандай ақындар арасындағы айтыс туралы білесіңдер?
- Айтыс өнерінің негізгі сипаттары қандай?
- Ақындар айтысқанда қандай мақсат ұстанады?

Қалыптастырушы бағалауға «ынталандыру» қолданылды. Себебі сабақтың бастапқы кезеңінде балаларды қысылмай, өз ойларын еркін айтуға, бірін-бірі мұқият тыңдауға, ой жинақтауға шақырып, ынталандыру өте маңызды.

Айтыстың негізгі сипаты қоғамдағы белгілі мәселелерді қозғау, көпшілікке ой салу, шешендік сөздер қолданып сөз жарыстыру. «Шөже мен Орынбайдың айтысын» оқуға кезек беріп, алғашқы танысуда рольмен оқылады. Екі оқушы оқиды, қалғандары мұқият оқулықтан қарап іштей қосыла оқиды және тыңдайды.

Оқылым әрекетінен кейін 1-інші қатарда отырған оқушылар Шөже ақынның сөздерін, 2-інші қатарда отырған оқушылар Орынбай ақынның сөздерін зерделейді. Түсініксіз сөздер мен сөз тіркестерін анықтайды және оларды қағазға жазып отырады. Жеке әрекеттер жұптық жұмысқа ұласады. Бірлесіп отырып, сол сөздердің мағынасын талдауға бүкіл сыныпты «Жедел сауал» тәсілін қолдану арқылы жұмылдырады.

Әр топтан бір оқушыдан журналист таңдалып, жазылған сөз тіркестерінің мағынасын кезекпен талдауға шақырады.

- «Тосып айтпай, басып айту» тіркесінің мағынасын қалай түсінесіңдер? (тек сұрақпен шектелме, мақсатпен сөйле, оқушылар жауап бермеуі де мүмкін, бастысы ойлануға үйрету Бір оқушының жауабы бұрыс/дұрыс деген тұжырымнан сақтану. Барлық оқушыны қолдау, ой-пікірге қатысу белсенділігін арттыруды қадағалау. Соңында өз ойыңды ашық айта біл деген тұжырым жасалады.

- «Соқырдың шеңгеліне түсу» тіркесі қандай мағынада берілген?(көңілдің соқырлығы, сауатсыздық). Бұл жердегі соқыр сөзі тек көздің соқырлығын емес, рухани кемтарлық, жақсыны көрмеу, құндылықты бағаламау, әсемдікті байқамау туралы айтылып тұр деген тұжырымға мұғалімнің көмегімен жетеді.

Қалыптастырушы бағалауға сұрақ көмегімен «кері байланыс» алынады.

- Айтыста қай ақынның ой басымдығын байқадыңдар?
- Ойларын қандай сөздермен бере білген?
- Өлең мен айтыс өнерінің қандай айырмашылығы бар?

Сабақтың келесі кезеңі топтық жұмыста «Брифинг» айдарымен жалғасын табады.

Тапсырма орындамас бұрын бағалау критерийлерімен таныстыру маңызды:

1. Ақынның ойын, көзқарасын білдіретін жолдарды табады.
2. Іріктелген тіркестер бойынша ақынның көркем бейнесін анықтайды.
3. Айтыс мазмұны бойынша сұрақтар құрастырады.

Кезеңгің негізгі мақсаты- оқушыларды айтыс мазмұны бойынша сұрақтар құрастыруға және сұрақтарға негізбен жауап беріп, ортада ойын ашық айтуға баулу.

Мысалы: Шөже айтысқа қалай келді? Ол Орынбайды бұрыннан да таниды ма?

Шөже Орынбайға қандай кеңес берді? Шөженің кесіп айтатын өткір мінезін қай сөздерден аңғаруға болады?

Орынбай ақынның сөздерінде орынсыз айтылған тұстары байқала ма?

Не себепті орынсыз деп ойлайсыздар? Айтыстағы басты мақсат неде?

Тапқыр ақын ретінде танылған кім? Не себепті?

Қалыптастырушы бағалау дескрипторлар көмегімен жүзеге асады. Оқушы:

- айтыс мазмұнынан ақынның көзқарасын білдіретін жолдарды тауып оқиды;
- таңдалған тіркестер бойынша ақын бейнесіне 1 дәлел келтіреді;
- үлгі бойынша сұрақтар құрастырады.

Жұмыс барысында оқулық көмегіне жүгінуге рұқсат беріледі. Ақынның ойын, көзқарасын білдіретін жауапты тауып оқуды үйрену мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырудың алғышарты.

Сабақты қорытындылау және оқушылардың оқу материалдарын игеру сапасын тексеру үшін жеке жұмысқа «кеңейтілген тапсырма» ұсынылады.

А тапсырма. Ақпаратты сәйкестендір

1	Айтыс	А	тіл жарасы бітпейді"
2	Шешендік сөз	В	тіл кеспек жоқ"
3	"Қылыш жарасы бітеді,	С	ақындар арасындағы сөз жарыс
4	"Бас кеспек болса да,	Д	терең ойға, ұтқыр шешімге, тапқыр логикаға құрылған сөз

Ерекшелігі тапсырмалар бойынша оқушылар тақтаға шығып, немесе орнынан тұрып жауап бермейді. Барлығы да бірлескен белсенді әрекетпен жұмыс жасайды. Тек әр кезеңде бақылау фокустарын өзгертіп, өзара ұжымдасуду барысында жеке өзіндік белсенділікті әрқасйсысының арттыруына күш салып отырамын.

В тапсырма. Таңдау бойынша бір ақынға талдау жаса. Кім? Қандай? Әсер еткен ойы:

С тапсырма. Қазіргі айтыскер ақындар есімдерін білесіңдер ме? (Айнұр Тұрсынбаева, Мұхамеджан Тазабеков, Аманжол Әлтаев, Әселхан Қалыбекова, Мэлс Қосымбаев, Мұхтар Ниязов, т.б.)

Сабақты қорытындылау «табыс баспалдағы» әдісін қолдану арқылы жүргізіледі. Бағалау критерийлерін пайдаланып, рефлексия жүргізіледі. Үй тапсырмасына «Айтыс туралы не білемін?» «4 сөйлем» әдісіне салып қорытынды жазу – 1-інші сөйлем ақпарат беру, 2-інші - пікір білдіру, 3-інші -дәлел келтіру және төртінші сөйлемде ой қорыту.

Сабақта барлық оқушылар үшін өзара бірлескен оқудың мәнін арттыру көзделді. Аса қабілетті оқушылар үшін жоғары деңгейдегі тапсырмалар мен ашық сұрақтар дайындалды. Ерекше дайындықты қажет ететін оқушылар үшін қарапайым сұрақтар, қолжетімді тапсырмалар дайындалды. Түсіну деңгейін анықтау және жетілдіру үшін кері байланыс жоспарланды. Оқу мақсатына жету үшін шынайы оқу ортасын құруда бағалау критерийлері және дескрипторлар қолданылды. Өзара әрекеттесу және әрекет нәтижелерін бақылап, бағалау және түзетуді үйрену мақсатында «мадақтау сэндвичі», «табыс баспалдағы», рефлексия жүргізілді. Бастауыш сынып оқушыларын осындай жетістіктерге жеткізу үшін бізге, яғни бастауыш сынып мұғалімдеріне көп ізденіс керек. Әр оқушының сөздік қорын, сөйлеу деңгейін, ойлау қабілеттерін зерделеп, қажеттіліктері мен қабілеттерін саралай отырып оқыту нәтиже бермей қоймайды.

Шығармашылық жұмыстардың қай-қайсысы болмасын өз нәтижелерін береді. Мектеп тәжірибесінде жыл сайын бастауыш сынып оқушылары арасында мәнерлеп оқу, эссе жазу, шығармашылық тапсырмалар сайысына қатысатын оқушылардың саны артып, жетістіктер арту үстінде. Оқушылардың шығармашылық ізденімпаздығын қалыптастыруда сыныптас тыс, жеке, ұжымдық жұмыстар ұйымдастыруда пәндік апталықтар, ғылыми-шығармашылық апталықтар, жобалар, пәндік үйірмелер, факультативтік сабақтардың маңызы зор. Барлық жұмыстарда оқушылардың қалауы, таңдауы мен ұсыныстары ескеріліп тұрады. Сондай-ақ пәндік олимпиадалар, сайыстар, көркемөнер көрмелер оқушылардың ізденіс қабілетін ұштап, оң нәтиже береді.

Ұстаз еңбегі – оқушы білімімен өлшенеді десек, ұстаз еңбегінің күрделілігі әрбір оқушының сеніміне ие болуында. Әр баланың жеке қабілеттерін тану арқылы оларға өзін, өзгені, өмірдің мәнін танып білу, қоғам алдындағы жауапкершілігін түсіну, ұлттық құндылықтар қалыптастыру әдебиетті оқу, талдау негізінде оқу сауаттылық дағдылары көмегімен ғана қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бастауыш білім беру деңгейінің 2-4-сыныптар үшін «Әдебиеттік оқу» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасы. «Назарбаев Зияткерлік мектептері», ДББҰ. Астана, 2017.
2. Есмағанбетова У.Х. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту тұжырымдары мен тәжірибесі. Әдістемелік құрал/ Қызылорда, 2014.
3. Әдебиеттік оқу оқулығы. 4-сынып. С.Рахметова, Б.Қабатай, Т.Әбдікәрім, Р.Базарбекова Алматы: Атамұра, 2015.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Мырзагулова Мейрамкуль Кибатуллаевна,
педагог-эксперт средней школы №220
Аральского района Кызылординской области

Ключевые слова: функциональная грамотность, читательская грамотность, образовательные технологии, смысловое чтение, отбор текстов, оценка читательской грамотности.

Аннотация: В современных условиях образования повышается значимость формирования функциональной грамотности. Статья обобщает опыт работы над формированием читательской грамотности на уроках русского языка и литературы.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық, оқу сауаттылығы, білім беру технологиялары, түсініп оқу, мәтіндерді іріктеу, оқу сауаттылығын бағалау.

Аннотация: Заманауи білім беру жағдайында функционалдық сауаттылықты дамыту маңыздылығы артуда. Мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқу сауаттылығын қалыптастыру бойынша жұмыс тәжірибесі жинақталған.

Keywords: functional literacy, reading literacy, educational technologies, semantic reading, text selection, assessment of reading literacy.

Annotation: In modern conditions of education, the importance of the formation of functional literacy is increasing. The article summarizes the experience of working on the formation of reader literacy in Russian language and literature lessons.

Важным условием формирования функциональной грамотности является единство урочной и внеурочной деятельности, направленные на достижение личностных, предметных и метапредметных результатов. В соответствии с обновленными государственными образовательными стандартами, обязательными предметами[1, с.9].

Читательская грамотность представляет собой умение интегрировать, то есть уметь связывать информацию с предварительным обучением, предыдущими знаниями и интерпретировать, делать умозаключение, логические выводы, рассуждать по поводу прочитанной информации. Читательскую грамотность можно характеризовать, как умение находить и извлекать необходимую информацию из текста для решении учебно-практических задач..

Что значит «уметь читать»? Над этим вопросом размышлял еще К.Д. Ушинский. «Извлечь из мертвой буквы живой смысл, – говорил великий педагог – Читать – это еще ничего не значит, что читать и как понимать прочитанное – вот, в чем главное»[2, с.68].

К большому сожалению, в современных условиях большинство школьников ограничиваются лишь воспроизведением текста, но совершенно не умеют его интерпретировать, определять основную мысль, детали, различать основную и второстепенную информацию и делать выводы.

Функциональная грамотность включает в себя и навыки правильного общения, понимания текста, анализа и критической оценки информации, умение аргументировать свои мысли и выражать собственное мнение. Она помогает ученикам эффективно общаться, решать задачи в разных сферах жизни и успешно учиться.

Одним из основных аспектов формирования функциональной грамотности является развитие навыков читательской деятельности. Читательская деятельность - самостоятельный и самоценный вид интеллектуально-эмоциональной деятельности, который формируется уже в начальные годы обучения ребенка и способствует развитию читательской грамотности, которая предполагает сформированность следующих компетенций:

- умение находить и извлекать информацию;
- интегрировать и интерпретировать информацию;
- осмысливать и оценивать содержание и форму текста;
- использовать информацию текста.

При оценке читательской грамотности фокусом оценивания является:

- умение осуществлять эффективный поиск, сортировку и фильтрацию большого объёма информации;

- проводить поиск нужной информации при просмотре множественных источников;
- умение использовать при работе с текстом информацию из разных предметных областей.

Сформулированы критерии отбора текстов для чтения. Основной спецификой отбора текстового материала является постановка в текстах проблем, с которыми школьник может столкнуться в своей повседневной жизни: по дороге в школу, на уроке, в общении с друзьями, родителями и т.д. Значительно увеличен объем составных текстов как основы для оценивания читательской грамотности. Это позволяет оценить такие действия, как интерпретация и обобщение информации из нескольких отличающихся источников. Уточнена и расширена тематика текстов с учётом современной информационной среды и потребностей социума, что позволит оценивать способность учащихся ориентироваться в современном мире и справляться с вновь появившимися требованиями.

Чтобы ученик смог овладеть функциональной грамотностью, он должен иметь навык смыслового чтения. Смысловое чтение – это одно из средств по формированию функциональной грамотности, так как базовым навыком функциональной грамотности является читательская грамотность. В современном обществе умение работать с информацией (читать, прежде всего) становится обязательным условием успешности.

В образовательной программе общего образования под смысловым чтением понимается «осмысление цели чтения и выбор вида чтения в зависимости от цели; извлечение необходимой информации из прослушанных текстов различных жанров; определение основной и второстепенной информации; свободная ориентация и восприятие текстов художественного, научного, публицистического и официально-делового стилей; понимание и адекватная оценка языка средств массовой информации» [2; 98].

С какими проблемами сталкивается учитель при формировании навыков смыслового чтения? Какие можно предпринять шаги для ликвидации этих проблем?

Проблема 1. Многолетняя практика показывает, что при выполнении самостоятельной работы, тестов разного уровня обучающиеся допускают ошибки по причине непонимания формулировки задания. Проще говоря, «дети не вчитываюся в задание».

Решение: Систематическая работа по анализу учебных заданий, инструкций, которые имеются в современных учебниках. Работа должна быть направлена на развитие умения вчитываться в задание, выделять ключевые слова в формулировке, на развитие понимания смысла задания. Нужно учить детей действовать по алгоритму действий.

Проблема 2. Работа по формированию навыков смыслового чтения не должна ограничиваться только уроком и многократным обращением к одному и тому же тексту.

Решение: Ребенок должен иметь возможность самостоятельно работать с текстом, а далее сопоставить свою работу с работой других обучающихся. Детей нужно учить самостоятельно работать с незнакомыми текстами индивидуально и в паре.

Проблема 3. Использование в процессе обучения лишь традиционных технологий и методов обучения.

*Решение: И*зучение и использование инновационных педагогических технологий, активных методов и стратегий.

Технология продуктивного смыслового чтения соответствует этим стандартам и резко отличается от традиционной технологии передачи ученику готового знания.

Традиционный урок	Продуктивный урок
<u>До чтения:</u> учитель готовит к восприятию текста, например: «Сейчас я расскажу вам о писателе»…или «Сегодня узнаем о…»	<u>До чтения:</u> ученики прогнозируют содержание текста: «Предположите, о чем этот текст по его названию… А иллюстрация подтверждает это?»
<u>Во время чтения:</u> учитель сам читает новый текст вслух. Дети слушают	<u>Во время чтения:</u> читаем и ведем диалог с автором: задаем вопросы, прогнозируем ответы, проверяем себя по тексту
<u>После чтения:</u> ученики отвечают на вопросы учителя и перечитывают текст по заданию учителя	<u>После чтения:</u> беседуем и уточняем позицию автора

Для повышения эффективности учебного процесса необходимо пользоваться активными методами и стратегиями. Интерес учащихся повышается только тогда, когда они активно вовлекаются в обучение.

При изучении сказки М.Е. Салтыков-Щедрин. «Повесть о том, как один мужик двух генералов прокормил» в 10-ом классе в совокупности рассмотрены цели обучения по формированию навыков чтения и говорения. Использована технология смыслового чтения три этапа работы с текстом:

I этап. Работа с текстом до чтения.

1. Антиципация (предвосхищение, предугадывание предстоящего чтения). Определение смысловой, тематической, эмоциональной направленности текста, выделение его героев по названию произведения, имени героев, ключевым словам, предшествующей тексту иллюстрации с опорой на читательский опыт[3].

Предтекстова работа проводится для снятия лексических трудностей с целью ознакомления с новыми словами и расширения понимания. Проведена работа в инновационной форме, предлагая задание на соответствие перед чтением текста.

№	Слова и фразы		Значение
1	дьяка, канцелярист	A	недостаток, несовершенство (дурные привычки)
2	генерал	B	пограничное состояние между жизнью и смертью
3	Подьяческая	C	должностное лицо в государственных учреждениях
4	порок	Д	высокий военный чин
5	сон	E	название улицы в Петербурге
6	кантони́сты	F	несовершеннолетние сыновья воинских чинов, принадлежавшие к военному званию и обязанные к военной службе.

2. Постановка целей урока (учитывается общая готовность учащихся к работе).

Критерий оценивания: *Обучающийся*

1. Обобщает информацию из различных ресурсов.

2. Пересказывает текст, связывая информацию с реальной жизнью.

Уровень мыслительных навыков: понимание, применение

II этап. Работа с текстом во время чтения.

Первичное чтение текста. Самостоятельное чтение в классе, комбинированное чтение в соответствии с особенностями текста, возрастными и индивидуальными возможностями учащихся. Выявление первичного восприятия. Выявление совпадений первоначальных предположений учащихся с содержанием, эмоциональной окраской прочитанного текста.

Задание по рассматриваемой теме.

1. Прочитайте сатирическую сказку в группе, используя стратегию «ДЖИГСО».

2. Ответьте на вопросы учителя:

- Где начинается действие произведения? (в Петербурге).

- Как такие легкомысленные, малообразованные люди дослужились до генералов? (Раньше, когда в дворянской семье рождался сын, его с рождения записывали в какой-нибудь полк рядовым. В то время на Руси существовал “Табель о рангах”, поэтому через какое-то время ему присваивался следующий чин. Рос ребенок, рос чин.).

- Как ведут себя генералы, оказавшиеся на необитаемом острове? (найти в тексте).

- Какой выход находят генералы из создавшегося положения? (Найти мужика, текст).

- Что начинает делать мужик, когда его находят генералы? (работает на генералов, с ним тепло и уютно, он их одеяло).

В чем географическая особенность Петербурга?

(город на островах: Петроградский, Васильевский, Елагин остров, Крестовский, Аптекарский, Безымянный и др.)

3. Определите правильную последовательность сюжетной линии сказки.

4. Обобщите информацию из различных ресурсов. Перескажите содержание сказки в паре, используя стратегию «диалоговое окно».

5. Оцените работу собеседника.

Дескриптор *Обучающийся*

- отвечает на вопросы;
- определяет последовательность событий;
- обобщает всю информацию;
- пересказывает содержание сказки.

Формативное оценивание. Взаимооценивание в паре по методу «Комментарий друга».

Так в чём же эффективность данного задания?

Во-первых, при чтении используется стратегия «ДЖИГСО», где каждый участник группы имеет свой объём для чтения и может внести свою лепту в общую работу.

Во-вторых, дети получают вопросы заранее, как один из способов дифференциации, это поддерживает обучение. Могут перечитывать текст, используя медленное «вдумчивое» п чтение (всего текста или его отдельных фрагментов).

В-третьих, ученики пользуются дескрипторами во время обучения. Алгоритм подсказывает последовательность действий, регулирует процесс. Анализируют текст, используя приемы: диалог с автором через текст, беседа по прочитанному, выделение ключевых фраз, смысловых частей и прочее). Постановка уточняющего вопроса к каждой смысловой части.

Таким образом, учащиеся смогут обобщить прочитанное, сделать пересказ..

III этап. Работа с текстом после чтения.

Критерий оценивания: *Обучающийся*

1. Участвует в дискуссии, выдвигая аргументы в пользу собственной позиции.

Уровень мыслительных навыков: применение, навыки высокого порядка.

Задание для групповой работы.

1. Сделайте обобщение и вывод. Чему учит сказка "Как мужик двух генералов прокормил"?
2. Дополните таблицу-характеристику героев сказки.

Герои сказки	**Характеристика**
Два генерала – пожилые чиновники	Дворяне. Всю свою жизнь занимались однообразной бумажной работой и ничем другим не интересовались. Капризные и жалкие люди, не способные даже самостоятельно определить, где находится север.
Мужик	Таинственный мужик с необитаемого острова, наделённый огромной силой и житейской смекалкой. Способен без труда добыть пищу, свить верёвку из конопли, построить лодку для путешествия через океан. Абсолютно лишён силы воли и чувства собственного достоинства, беспрекословно выполняя распоряжения двух генералов только потому, что они выше него по происхождению и статусу.

Выберите утверждение и обоснуйте свой выбор.

3. Участвуйте в дискуссии, предлагая убедительные аргументы в пользу своей позиции. Для взаимообучения применяется стратегия «Карусель обсуждения», где обучающиеся одновременно участвуют в диалоге.

Утверждения:

А) Сказка учит, что каждый должен получать по заслугам, учит самому уметь добывать себе пищу.

Б) Учит работать и быть находчивым. Учит не лениться и освоить какую-нибудь нужную профессию.

В) Сказка учит тому, что надо быть благодарным, за оказанную помощь, генералы заставили работать мужика, но в благодарности проявили жадность. Сказка высмеивает жадность и порок.

Г) Сказка с горькой иронией показывает, рабскую покорность крестьян. Громаднейший мужчина, мастер на все руки подчиняется тунеядцам[4].

У. Заключительное слово учителя.

Генералы всегда жили на острове. И в Петербурге они вели паразитический образ жизни, а, очутившись на необитаемом острове, без прислуги, обнаружили повадки голодных, диких зверей, готовых сожрать друг друга. Только появление мужика спасло их от окончательного озверения. Наряду с сатирическим обличением дворянства с чувством скорби и грустной иронией изобразил Салтыков-Щедрин рабское поведение мужика.

- Где завязка в произведении? (Генералы попадают на необитаемый остров).
- Где кульминация произведения? (нашли мужика).
- Где развязка? (возвращение в Петербург).
- Какими приемами сатиры пользуется автор?

Приемы сатиры

- Аллегория – иносказательное выражение чего-нибудь отвлеченного в конкретном образе. (Генерал не может сорвать яблока с дерева)
- Гипербола – преувеличение. (Пища в том самом виде родится, в каком ее к столу подают.)
- Фантастика – заснули – попали на необитаемый остров.
- Гротеск – сочетание в фантастической форме ужасного и смешного, безобразного и возвышенного (сцена ожесточения генералов).

Инновационные методы обучения на уроках русского языка и литературы способствуют развитию интеллектуальных способностей, которые имеют непосредственное влияние на улучшение функциональной грамотности обучающихся. Эффективное применение инновационных подходов является одной из важных составляющих успешного обучения образовательного процесса и содействует формированию новых умений и навыков. Сформировать у учеников функциональную и читательскую грамотность – становление их независимыми, самомотивированными, увлечёнными, уверенными, ответственными личностями с развитым критическим мышлением, с умением работать с разными видами текстов.

Список источников и литературы

1. Бондаренко, Г. И. Развитие умений смыслового чтения в школе [Электронный ресурс] / Г. И. Бондаренко // Режим доступа: www.school 2100.ru.
2. Введение в педагогическую деятельность: учеб. пособие/Л.К. Гребенкина, Н.А. Жокина, О.В. Еремкина. – Рязань, 2019.
3. Пунина Н.В. Учебно-методическое обеспечение инновационной деятельности образовательного учреждения//Методист- №1, 2018, с. 46-49.
4. Источник: Как один мужик двух генералов прокормил; [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://yandex.ru/search/?clid=2598007

ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ – ШЫНАЙЫ ӨМІР ЖАҒДАЯТТАРЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ

Нуралиева Женискул Кайрмаганбетовна,
Қызылорда облысы Арал ауданындағы
№63 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі,
педагог-сарапшы

Тірек сөздер: функционалды сауаттылық, оқу тәсілдері, жаратылыстану, жобалау әдісі, тапсырмалар, тиімді әдістеме.

Аннотация: Білім беру үдерісінде функционалды сауаттылықты дамыту маңыздылығы бастауыш мектептен басталады. Мақалада жаратылыстану пәнін шынайы өмірмен байланыстыра оқыту әдістемесін қолдану ерекшеліктері, жобалау әдісі, түрлі құзыреттілік тапсырмалар ұсынылған.

Ключевые слова: функциональная грамотность, приёмы обучения, естествознание, метод проектов, задания, эффективная методика.

Аннотация: Важность развития функциональной грамотности в образовательном процессе начинается с начальной школы. В статье представлены особенности применения методики обучения естественнонаучному предмету с привязкой к реальной жизни, метод проектирования, различные компетентностные задания.

Keywords: functional literacy, teaching techniques, natural science, project method, assignments, effective methodology.

Annotation: The importance of developing functional literacy in the educational process begins with primary school. The article presents the features of the application of the methodology of teaching a natural science subject with reference to real life, the design method, various competence tasks.

Бастауыш білім беру сатысы орта білім беру жүйесінің маңызды буыны және осы деңгейде балалардың ойлау дағдылары, тапсырма міндеттерін түсіну, өздігінен ақпарат алу, т.с.с. басқа да әрекеттер бойынша бастапқы дағдылар қалыптаса бастайды. Бірнеше пән бойынша базалық білім компоненті ретінде математикалық ұғымдарды, жаратылыстану пәнінен түсініктерді, тілдік дағдыларды меңгеру жүреді. Кіші жасынан бастап оқушының ақпаратты қабылдау, оны ой елегінен өткізу, мәнін түсіну сияқты логикалық ұстанымға баулу әрбір бастауыш сынып мұғалімінің міндеті. Қарапайым түсініктерден бастап әр сыныпқа өткен сайын оқушылардың ойлау, салыстыру, негізгі міндетті анықтау, ережелерге сүйену дағдыларын қалыптастыра алсақ, оқушыларға оқу үдерісінің талабы мен қиындықтарын еңсеру едәуір жеңілдік әкелері сөзсіз.

Бастауыш білім беру буынынан бастап сапалы оқуды жолға қою үшін алған білімдерін шынайы өмірмен байланыстыра оқыту әдістемесін қолдану маңызды. Яғни, оқушыға көп және әртүрлі бағыттағы тапсырма бергеннен гөрі, оқу мақсаттарына сәйкес, оларды қиыстырып, өзара байланыстырып, тапсырманың мәнін, қандай дағдыларды меңгеруге жұмыс жасайтынидығын анық көрінетіндей үлгіде ұсынылғаны дұрыс. Осындай жағдайда, яғни тапсырманың табыстылығы, оқу немесе өмір ситуациясы жағдайында пайдалана алатындығын түсінгенде ғана функционалды сауаттылықты дамыту құралы болып табылады.

К.Д. Ушинский – бастауыш сатыда жаратылыстану мен географияны оқытуға үлкен мән берген әдіскердің бірі. Ол мектепте жаратылыстану ғылымын оқытудың мәнін өте жоғары бағалап, оған балалардың қисынды ойы мен тілін дамыту құралы ретінде қарады. Оқушылардың сөз қорларын молайтып, тілін дамыту үшін ең алдымен оларды қоршаған ортаны танып білуге дағдыландыру қажеттігін ескерткен. Табиғаттан білім беру арқылы оқушылардың ұғымды саналы игеруіне негіз қаланады деп есептеген. Оқушылар табиғат заңдылықтарын меңгеру үшін үнемі ақыл-ой сайысына түседі. Бұл сайыс олардың жаратылыс сырын ашылуына көмегін тигізеді деп қараған. Педагог ғалым К.Д. Ушинскийдің бастауыш сыныпта жаратылыстануды оқыту жайында бұл көзқарасы “Ана тілі” және “Балалар әлемі” оқулықтарында жан-жақты сипатталған[1, с.44].

А.Я. Гердте мектеп қабырғасында оқушыларға жаратылыстану пәндерінен білім беру жайында құнды пікірлер ұсынады. Ол оқыту барысында оқушының өздігінен ойлануын, байқағыштығын, танымын дамытудағы жаратылыстану пәнінің маңызын ашып көрсеткен.

Өсімдіктердің, жануарлардың өзінің тіршілік ортасына қарай икемділігін ашық түсіндіру керектігін ескертіп, табиғатқа бақылау жүргізу нәтижесінде оқушылар өз пікірін айтуға, байқағанын қорытуға, ойларын тұжырымдауға жаттығатынын дәлелдеген.

Әдіскер табиғаттан, қоғамнан берілетін білімнің мазмұнын ашып, білім беруде ең бірінші орынға оқушылар көзқарасын қалыптастыруды қойған. Тек қана кітап арқылы алған білімінің үстірт, тиянақсыз болатынын айта келіп, нақты табиғат заттарының бетпе-бет қатынас жасау арқылы алатын білімнің нәтижесінің жоғарылығын басқа ешбір көрнекілікпен салыстыруға болмайтынын айтып, уағыздаған. Өзінің бүкіл әдістемелік ой пікірін "Заттық сабақтар" атты еңбегінде тұжырымдап, бастауыш сыныпта әуелі өлі табиғатты, сонан кейін барып тірі табиғатты оқыту керек деген ұсыныс жасаған[2, с.32].

Қазіргі кезеңде А.Я. Гердтің жаратылыстану пәнінің оқытуға арналған еңбегінің мәні теориялық және әдістемелік тұрғыдан да құнды зерттеулер деп бағаланған. Ғалымдардың қай-қайсысы болмасын бастауыш сынып оқушыларына табиғаттан берілетін білім жүйесін меңгерте отырып, олардың табиғатпен қарым-қатынас дағдысын тәрбиелеуді көздеген.

Осындай теориялық және әдістемелік идеяларды басшылыққа ала отырып, бастауыш сыныптағы жаратылыстану бағдарламасының мазмұны мен оқу мақсаттарын зерделеудің маңыздылығын түсіндім. Барлық пән бойынша зерделенеді, дегенмен осы бағытта тәжірибеммен бөліссем деймін.

Бағдарламаның басты мақсаты – білім алушының дағдыларын дамыту және білімді түйсік арқылы саналы меңгеру жолдарын қолданып оқыту. Ең бастысы, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес, қызығу, еліктеу, сену, әсерлену секілді бала психологиясына сүйеніп, оларға табиғаттың көпқырлы құбылысы мен байлығы жайлы ақпараттарды меңгеруінің тиімді жолын іздестіру.

Жаратылыстану пәнін оқыту үдерісін жүзеге асырудың ерекшеліктеріне тоқталып өтсем деймін. Оқытуды ұйымдастыруда пәндік оқу бағдарламасы бірнеше тәсілдер ұсынған. Атап айтар болсақ:

- құндылықтарға бағытталған ұстаным – оқу әрекетін ұйымдасытруда оқушы тұлғасының бойында мақсатты түрде құндылықтар жүйесін қалыптастуға бағытталған. Құндылықтар оқушы тұлғасын ынталанырудың маңызды факторы ретінде танылған. «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы орта білім беру құндылықтарының негізі болып табылады. Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық, еңбек пен шығармашылық, ашықтық және өмір бойы оқып-үйрену – орта білім берудің құндылықтары ретінде белгіленген және барлық пәнді оқытудың тәрбие жұмысымен интеграциясы осы құндылықтар негізінде жүзеге асырылады.

- тұлғаға бағытталған тәсіл – оқу үдерісінде тұлғаны, оның жеке психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін, қажеттіліктері мен қабілеттіліктерін ескере отырып оқыту;

- іс-әрекеттік тәсілдеме – оқушы білім алу үдерісіне белсенді қатысады, мұғалім түсіндіруімен емес, өз бетінше талдаулар мен талқылауларға қатысу арқылы оқу әрекетінің мазмұны мен түрлерін түсінеді және қабылдайды.

- саралап оқыту тәсілі – оқушылардың танымдық деңгейі мен жеке қабілеттіліктерін ескеру. Әртүрлі таным тобының оқу әрекетін ұйымдастыру үшін оқыту әдістері мен іс-әрекет нәтижелерін саралауды кіріктіреді.

- коммуникативтік тәсіл – тілдік дағдыларды дамыту түрлі жағдайларда қатынас әрекетінің басқа қатысушыларымен ақпарат алмасу, ой бөлісу қабілеттілігі болып табылады.

- оқу жобасы – жеке оқушының немесе бірлескен оқушылар тобының ғылыми-зерттеушілік, шығармашылық жұмыстардағы нәтижелерге жету мақсатындағы оқу әрекеті.

Бастауыш мектепте жобалау әдісі білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес жүзеге асырылады және сабақпен ғана шектелмейді, сабақтан тыс уақытта да қарастырылады.

Жаратылыстану пәні бойынша «Жанды табиғат. Өсімдіктер» тарауынан оқушыларға өсімдіктердің тірі ағзалар екендігін біледі, сондай-ақ оларды күту және өсіру жолдарын жайлы білім ұсынылады. «Менің мектебім» тақырыбы аясында оқушылар мектеп ауласында немесе тұратын аумағында өсетін өсімдіктер жайлы біліп, басқа да деректерден оқып білген

өсімдіктері жайлы ақпарат жинауы тиіс. Сонымен қатар оқушылар өсімдіктердің негізгі бөліктерін атап, мәдени және жабайы өсімдіктердің айырмашылықтарын анықтап, мәдени өсімдіктерді күту жолдарын сипаттауды меңгеруге тиіс.

Осы аталған тарауға бөлінген сағаттарда сатылап жеңілден күрделіге көшу, белсенді оқу, саралап оқу, тәжірибелік жұмыстарға тарту, т.б.с.с. оқу-тәжірибелік үдеріс әрекеттеріне жобалау әдісі көмегімен тарту маңызды.

Белгіленген үш нәтижемізді тағы бір нақтылап кетсек:

- өсімдіктердің негізгі бөліктерін атайды;
- мәдени және жабайы өсімдіктердің айырмашылықтарын анықтайды;
- мәдени өсімдіктерді күту жолдарын сипаттайды.

Білім, білік және дағдыларды қалыптастыру үшін жұмысты зейін шоғырландырудан бастап оқушыларға «Өсімдіктерді неліктен тірі ағза деп айтамыз?» деген сұрақ қойылды. Олардың өзара осы сұрақтың жауабымен бөлісіп, талқылауға қатысуын жағдай жасалады. Оқушылардың танымдық қажеттіліктері мен жас ерекшеліктерін ескере отырып, тірі өсімдіктерге салыстыру жүргізілді. Сыныптағы үлкен, орташа және енді өсіп келе жатқан үш гүлді салыстыру арқылы ой қорытуға мүмкіндік алады. Яғни, өсімдіктер өседі, дем алады, қоректенеді, жасыл түсті болады, су ішеді немесе осындай күтім болмаса олар солып қалады. Осылайша, осы кезеңде оқушылардың барлығы тірі өсімдіктің белгілерін атап, басты сипаттамаларын атап шығу үшін тағы бір кері байланыс берген дұрыс.

Сабақтың бастапқы кезеңінде оқушыларға өз үйлерінің немесе жергілікті бақтарда өсетін гүлдер мен өсімдіктерді талқылау тапсырмасы жобалау әдісімен ұсынылады. Жергілікті парктен немесе ботаникалық бақтан, болмаса қала сыртына шыққан серуендерін есіне түсіріп, ақпарат жинау қажет болады. Сабақты ұйымдастыру кезінде оқушылар кейбір жергілікті өсімдіктерді анықтап, атын атайды. Бүкіл сынып болып, жергілікті 10 өсімдіктің тізімін құрастырады, ресурстық суреттерді пайдаланып, өсімдіктердің атауларымен танысады.

Сонымен қатар, оқушыларға жергілікті жерлерде өсетін өсімдіктердің гербарий үлгілерін ұсынылады, сол бойынша оларды атайды және негізгі сипаттамаларын анықтайды. Оқушылардың қызығушылықтарын арттыру және білімдерін толықтыру мақсатында кеппеөсімдік жасау үшін өсімдіктерді жинау ережелері туралы айтып, қысқаша нұсқаунама беруге болады.

Келесі кезекте өзге аймақтың өсімдіктерімен жұмыс жүргізіледі. Оларды жабайы және мәдени деп екі топқа бөліп, олардың неліктен жабайы немесе мәдени болып бөлінетінін талқылау ұсынылады. Бөлме өсімдіктерін мен мәдени өсімдіктерді күту, яғни суару, тыңайтқыш беру, қопсыту, топырағын ауыстыру, өсімдік зиянкестері мен сырқатынан қорғау, түптеу, қопсыту туралы бейнеролик көрсетіледі. Бейне материалдан алған білімдерін талқылай отырып, мұғалімнің көмегімен балалар өсімдіктерді жабайы және мәдени деп ажыратуды үйренеді.

Келесі сабақта оқушылармен бірге мектеп маңайына серуенге шығып, өсімдіктерді суретке түсіріп, кейбір деректерді жазып алуын естеріне саламыз. Сынып бөлмесіне қайтып келген соң, оқушылар көрген-білген ақпараттарымен бөлісіп, пікір алмасады. Мұғалімнің көмегімен ауруға шалдыққан немесе сау өсімдікті анықтауды үйренеді. Олар көрген өсімдіктерінің суретін салып немесе жазба қалдырып, шығармашылық жұмыс жасайды. Келесі кезекте оқу ресурстарын пайдаланып, өсімдіктер мен гүлдердің әртүрлі бөліктерінен коллаж жасайды. Сабақты қорытындылау өсімдіктердің адам өміріндегі мәні мен маңызын талқылаумен аяқталады.

«Жанды табиғат. Өсімдіктер» әртүрлі табиғи және климаттық жағдайларда өсетін өсімдіктер тарауының келесі сабағында жайлы танымдық ақпараттар беріледі. Білім алушылар әртүрлі табиғи және климаттық жағдайларда өсетін өсімдіктердің суреттерін қарап шығады. Мәселен, шөлдегі кактус, орман етегіндегі інжугүл, аптап ыстықтағы күнбағыс, таудағы еңлікгүл, көлдегі тұңғиық. Бірінші вариантта отырған оқушыларға өсімдіктердің өмір сүруіне қажетті жағдайларының өзгешеліктерін сараптауды ұсынылады. Екінші вариантағыларға

өсімдіктердің өмір сүруіне қажетті жағдайларының сәйкестіктерін түсіндіру беріледі. Алынған нәтижелер мұғаліммен бірлесе талқыланады.

Сыныпты төрт топқа бөліп, келесі жобалау тапсырмасы орындалады: - Жарық; - Су; - Жылу; - Ауа. Әрбір топқа өздеріне түскен өсімдіктер тіршілігі үшін қажетті жағдайдың ең маңызды екендігі туралы сөз дайындау қажет. Оқушыларға бөлме өсімдігінің (мысалы, герань, фикус, бегония) сабағының әртүрлі жағдайда өсуін бақылау ұсынылады. Ол үшін сансевиерия өсімдігінің 8 сабағы қажет болады. Барлық сабақтың ұзындығын өлшеп, дәптерге кестеге жазып алып, сосын су құйылған стаканға салу керек. Төрт сабақты бөлме жағдайында қалдырып, қалған төртеуін 2-3 тәулікке әр түрлі жағдайға қояды: 1-інші сабақты – қараңғы жерге қойып, жарық әсерін, 2-інші сабақты – құрғақ стаканға салып су әсерін, 3-інші сабақты – салқын жерге қойып температура әсерін, 4-інші сабақты – қалпақ астына салып ауа әсерін бақылайды.

Келесі сабақта тәжірибені аяқтап, оқушылармен нәтижелер талданады, қарапайым қорытынды жасалады. Өсімдіктерге жылу, су, жарық, қоректік заттар керек екендігін талқылап, осының бәрін қайдан алатындарын ойланады. Біз өсімдіктерді күтпеген жағдайда оның салдары қандай болуы мүмкін, тұқым егіп, өсімдікті өсіру, күту қаншалықты оңай немесе қиын деген сауалдар қойылады. Осылайша, оқушылар өсімдіктің өсуі энергияның қажеттілігі туралы ойланады, ой қорытады.

Тарауды қорытындылау сабақтарында Қазақстанның Қызыл кітабына енген, жойылып бара жатқан өсімдіктер туралы материал тауып, буклеттер немесе презентациялар қолдану тиімді. Сонымен қатар ақпараттық-коммуникациялық технология көмегімен өсімдіктердің жеке ландшафтылары, яғни қарағай немесе қайың орманы, батпақтың жалпы көрінісі, шалғындықтар, гүл алқабы, т.б. суреттерді пайдаланып, виртуалды көрме ұйымдастыруға болады. Көрмеде материалдары бойынша қосымша ақпараттарын ортаға салуға шақыру, дербес қызығушылықтарын анықтау, дамытуға мүмкіндік беру, барлығы оқушылардың танымдық белсенділігіне жол ашады.

Құнлықтар қалыптастыруға әкелетін сұрақтар қойып, оқу мен тәрбие жұмыстарын үйлесімді кіріктіруге болады. Оқушыларға мынадай сұрақ қоюға болады: «Оқушылар табиғатта өздерін үнемі мәдениетті ұстай ала ма?», «Өсімдіктерге қамқорлық көрсету қолымыздан келе ма?», «Қоршаған ортаға деген көзқарастарың қалай өзгерді?», т.б.

Бастауыш білім беру деңгейінде оқушыларға тек пәндік білім беріп қана қоймай, өмір жағдайларына бейімдеу үшін кең ауқымды дағдыларды қалыптастыру өте маңызды. Оқушылар сабақта және сабақтан тыс уақыттарда сараланған тапсырмаларды орындау арқылы өзін-өзі басқара білуге, берілген жүйемен әрекет етуге, бірімен-бірі қарым-қатынас жасауға, ақпараттарды жинақтап қажетіне пайдалануға үйренеді. Бұл үдеріс мұғалімнен жоғары дайындықты, нақты жоспарлауды қажет етеді.

Әр баланың бойында бар шығармашылық қабілетті ерте бастан анықтай алуға, белсенді оқу, ақпарат іздеу, шамасына қарай әрекетке ену, оқуға құштарлық ояту, өз бетінше әрекет етудің алғашқы қадамын жасауына, бала өмірін толымды етуіне мұғалімнің тигізер ықпалы өлшеусіз екендігі баршаға аян. Деректерді есте сақтап, талдап-жинақтау деңгейіне көтерілген оқушының сана-сезімі жоғары болады. Тиімді әдістеме көмегімен оқушылар білімнің тереңіне бойлаған сайын ішкі қажеттіліктері молая бермек, білімнің қарапайым сатысынан жоғары деңгейлерге жету сұраныстары арта түседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Б. Жолдасова. Инновациялық технологияларды білім беруле қолдану. Білім. Образование. Алматы. 2011. №5. 44б.
2. Қ. Әбдібекқызы. Оқушылардың көркем шығармашылық қабілетін дамыту. Алматы, «Рауан» баспасы. 1994. – 32 б.
3. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптары үшін «Жаратылыстану» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасы. «НЗМ» ДББҰ АҚ/ Астана. 2017 ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ДИАЛОГТІК ОҚУ ТӘСІЛДЕРІН ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Оспанова Гульмира Олжабаевна,
Қызылорда облысы Арал ауданындағы
№61 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі,
педагог-сарапшы

Тірек сөздер: Диалогтік оқу, топтық әңгіме, зерттеушілік әңгіме, сұрақ қою, тиімді оқу, оқытудың жаңа сапасы.

Аннотация: Бастауыш сынып оқушылары сабақ барысындағы өзара қарым-қатынаста бірін-бірі тыңдаудан, пікір білдіруден қиналады. Сондай-ақ, сұрақ қою, оларға жауап беру, диалог арқылы талдау, кері байланыс беру жұмыстары да едәуір қиындық туғызады. Осы себептерге байланысты бастауыш сыныптардың оқу үдерісіне диалогтік оқудың әдіс-тәсілдерін енгізу қажет.

Ключевые слова: диалогическое обучение, кумулятивная беседа, исследовательская беседа, постановка вопросов, эффективное обучение, новое качество обучения.

Аннотация: Учащиеся начальных классов затрудняются слушать друг друга, высказывать свое мнение во время урока. Также немалую сложность представляют вопросы, ответы на них, обсуждение в диалоговой беседе, предоставление обратной связи. Учитывая потребности детей необходимо внедрить методы и приемы диалогического обучения в учебный процесс начальных классов.

Keywords: dialogic learning, cumulative conversation, research conversation, question-asking, effective learning, new quality of learning.

Annotation: Primary school students find it difficult to listen to each other and express their opinions during the lesson. Also, questions, answers to them, discussion in a dialogue conversation, and providing feedback are of considerable difficulty. Taking into account the needs of children, it is necessary to introduce methods and techniques of dialogic learning into the educational process of primary classes.

Диалог – әлемді танудың әмбебап тәсілі. Диалогтік оқуды ұйымдастыру білім алмасу арқылы байланысуға және қарым-қатынас арқылы білім алуға мүмкіндік береді. Диалогта шығармашылық коммуникативті, рефлексивті қабілеттер дамиды. Диалогты ұйымдастырудың негізгі шарттарының бірі – сенім мен ізгілік ниет, еркіндік пен өзара түсіністік және әртүрлі адамдардың бірлесіп әрекет ете алуы. Диалогтік оқыту барысында балалар сыни тұрғыдан ойлауға, мән-жайларды және тиісті ақпаратты талдау негізінде күрделі мәселелерді шешуге, балама пікірлерді таразылауға, ойластырылған шешімдер қабылдауға, пікірталастарға қатысуға, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйренеді.

Бастауыш мектеп білім берудің іргетасы болса, қазақ тілі мен әдебиеттік оқу бастауыш білімнің негізі. Қазіргі кезде оқушылар кітап оқығаннан гөрі теледидар мен интернет желісіне көп қарайды. Осы орны толмас олқылықтың орнын толтыру ұстаздың жаңа тұрпатына сын. Кіші жасынан бастап оқушыларды оқылым, тыңдалым әрекетіне қалай баулуға болады? Неғұрлым бала зейінді болса, соғұрлым оның белсенділігі де арта бермек. Бұл мәселеде бастауыш мектептің алатын орны ерекше екендігі айтпаса да түсінікті.

Жаңартылған бағдарлама аясында оқудағы жаңа тәсілдер идеялары арқылы белсенді, диалогтік, бірлескен оқулар тиімді оқудың басты идеяларының негізін құрайтындығын түсіндім. Диалогтік оқудың үш түрі бар: топтық әңгіме, зерттеушілік әңгіме және пікірталас(дебат).

Мысалы үшінші сыныптың «Сөйлеу мәдениеті» тақырыбында жоспарланған сабақта кері байланыс сұрақтары енгізілді**:**

Қаратпа сөз не үшін қолданылады?

Құттықтау хат неше бөлімнен құралған? Оларды мағынасы қарай қалай ажыратуға болады? (қаратпа сөз, мақсатты құттықтау, тілек айту).

Құттықтау хат пен хабарландыру арасында қандай айырмашылық бар? Құттықтау қандай тілдерде болады? (ауызекі және жазбаша).

Осы сұрақтардың қолдануы оқушылардың ойлау, сөйлеу, түсіну әрекеттеріне әсер етіп, екінші жағынан олардың өз түсіну дәрежесін бағалауларына да мүмкіндік бере алады. Оқушыларда жоғары ойлау деңгейіне жеткізу үшін, алдымен механикалық есте сақтау қабілеттерін арттырудан бастау керек. Содан кейін білім алушылар ұғымдармен жұмыс

жасайды, одан әрі фактілер мен қағидаттармен жұмыс жасауға машықтана бастайды. Осындай кезеңдерден өткенде ғана топтық әңгіме жүріп, оқушыларды жоғары ойлауға жетелеуге болады.

Оқу үдерісінде бағалауды оқумен бірге қарастыру, мәні мен маңыздылығын арттыруға жұмыс жасау үшін «мадақтау сэндвичі», «табыс баспалдағы» және кері байланыс есебінен «2 жұлдыз, 1 ұсыныс» секілді бағалаулар қолданылуда. Мысалы, критерийлер арқылы бағалауда дескрипторлар өз жұмыстарын қалай орындау керектігін анықтайды. Мысалы, дескрипторлар көмегімен өз жұмыстарының қандай деңгейде екендігін көре алады:

- құттықтау жанрын анықтайды;
- хабарландыру жанрын анықтайды;
- шақыру жанрын анықтайды.

Оқушылардың танымдық дамуын қалыптастыру үшін жады, зейін, сөйлеу, ойлау, зерделеу, шығармашылық қабілеттерін зерделеу мен дамыту кешенді түрде жүруі тиіс. Сондықтан да сабақта оқушылардың танымдық дамуын қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар бірде кеңейтіліп немесе күрделендіріліп тұрғаны дұрыс. Үнемі қарапайым тапсырмалар оқушыларды жалықтырып қана қоймайды, сонымен бірге танымдық дамуды тежейді, ілгерілеу мен оқу сапасын арттыруда кері әсер береді. Оқу үдерісінің кешенділігі, оқушылардың қажеттіліктеріне жұмыс жасауы, бағдарлама талаптарына сай оқу үдерісін ұйымдастыру мұғалімнің кәсіби дамуы мен кәсіби әрекеттерін қамтиды. Оқыту үдерісін сапалы және стратегиялық жоспарлай алатын мұғалім ғана өз әріптестерінің арасында көшбасшы бола алады. Білім жинақтаудың сыртқы ауқымы оқыту мен оқу туралы идеяларды жай ғана тарату емес, сонымен бірге ол осы идеяларды өңдеу және оларды ары қарай дамыту болып табылады.

Диалог барысында оқушыларға баламалы мүмкіндіктер беріліп, басқа адамның көзқарасын өзінің тұжырымдамалық түсінігін тереңдетіп, дамуын ынталандыратын әдістермен қарастыруды ұсыну (Александер, 2008) [1.48б.].

Осы идеяны басшылыққа ала отырып, оқушылардың түсініктерін тереңдетіп, өзара әңгімелесулер арқылы бірлесе оқудың мәнін арттырғым келеді. «Оқуды үйрететін» орта құру идеясымен ұштастыра отырып, мен сұрақ қоюдың маңыздылығын пайдалану көмегімен диалогтік оқу үлгісін жүргізудің тиімді екендігін түсіндім.

Дыбыс және әріп тақырыбында өткізілген үшінші сабағыма жоғарыда көрсетілген модульдер идеясы қалай енгізілгендігі жайлы тәжірибемен бөліссем деймін. Сабақтың негізгі мақсаттары оқушылардың төмендегідей нәтижелерге қол жеткізуінде болды:

- Дыбыс пен әріп айырмашылықтарын негіздеу,
- Дауысты дыбыстардың түрлерін ажырату;
- Дауыссыз дыбыстардың түрлерін ажырату;
- Дыбыстық талдау жасау және тасымалдау жолдарын меңгеру.

Бірінші кезекте оқушылардың алдыңғы білімдерін жинақтап, ойлары мен білімдерін диагностикалау мақсатында «ыстық орындық» стратегиясы жүргізілді. Осы стратегия көмегімен оқушылардың әлеуметтік және эмоциялық кедергілерін де азайтқым келді. Оқушылар *сұрақ қойғысы келетін* оқушыларды өздері таңдап, кезекпен әр топтан бір оқушыдан ыстық орындыққа отырды. Мен оқушыларды мұқият және байсалдылықпен сұрақ қоюға және жауаптарын тыңдауға шақырдым.

- Терлік, сағалдырық, беймаза сөздері қандай мағына білдіреді?

Осы қойылған сұраққа 3 оқушыдан ғана жауап алынды және өз әрекетімнің дұрыс емес екендігін түсіндім. Мен тек үш оқушыға ғана сөйлеп, өз ойымен бөлісуге мүмкіндік беріппін. Оларға өз топтарында немесе жұпта ой бөлісуге уақыт бермей, тек белсенді оқушылардың ғана жауаптарын тыңдайтындығым әлсіз тәсіл екендігін түсіндім. Сол себепті келесі сабақтарда оқушыларды сұрақ құрауға, қоюға және жауап беруге барлығын тартып отырдым. Оқушылардың өз-өздеріне деген сенімділігі болды, өйткені оларға осы әдіспен сұрақ қою әрекеті қатты ұнады. Сонымен қатар, осы әдіс оқушыларға ойлануға, тапсырманы түсінуге, бір-бірінің жауабын бақылауға, зерделеуге үйренуіне көмектесті. Осы дағдылардың дамуы

оқушыларды диалогтік әңгімелерге қатысуға дайындаудың алғы шарты бола алады деген оймен келесі сұрақтарды қойдым:

Алдыңғы сынақтан өткізу сұрақтарынан соң төмендегі сұрақ қойылды:

- «*Неліктен беймаза сөзі жуан-жіңішке қатарына енгізілген?*

Оқулықта мысал келтірілгенімен, нақты ереже айтылмаған. Бұл сұрақ ойлануды, ізденуді, дәлелдеуді қажет етеді. 3-сынып оқушысы үшін сыни ойлау мен оқу әдістемесін тереңдетудің айқын көрінісі бола алды. Оқушылар осы сөздің біріккен сөз екендігін, бей сөзі түрік тілінен енгізілгендігі жайлы айтуы да, айтпауы да мүмкін. Оқушылардың зейіндерін осындай ғылыми негіздерге шоғырландыру қазақ тілі мен әдебиетіне дайындаудың басты талаптарының бірі. Сонымен қатар:

- Б*ей тіркесінің қолданысымен басқа мысалдар келтіре аласың ба? (беймезгіл, бейқам, бейшара, бейтарап)*

Бұл сұрақтың маңыздылығы тіпті жоғары, алған білімдерін бекітуге, тереңінен меңгеруге, лексикалық қор дамытуға, зерттеушілік әңгіме жүргізу арқылы сөйлеу мәдениетін дамытуға үлес қоса алады. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, диалогтің дебат тәжірибеде қолданылмады.

Сабақ барысында қалыптастырушы бағалау есебінен кері байланысқа мән беріліп тұрады. Сол сияқты оқушылардың оқуға деген ынта-ықыласын арттыру үшін мотивациялық қолдау жасалады.

Осындай оқыту мен оқу үдерісін бақылау арқылы мен өз тәжірибем туралы ойланып қалдым. Оқушыларды дер кезінде танымдық тапсырмалармен қамту керектігін, олардың рөлі мен маңыздылығын өлшеп, тиімділігі жайлы ойландым. Біз жақсы оқитын оқушылардың өзіне тек механикалық есте сақтау үшін ғана тапсырмалармен шектейтіндігімізді байқадым. Жалпы тапсырма орындау кезінде олардың қалай оқитынын назарда ұстап, бақылау жасауды үйрене бастадым. Оқушылардың әңгімеге түгел араласпаса да өткен сабақтарға қарағанда алға жылжығандығы байқалады. Тапсырманың нәтижесі жоғары деңгейде болмағанымен оқушылар қызығушылықпен белсене отырып, орындауға күш салуға үйреніп келе жатқандығын өзі нәтиже деп түсінемін.

Қазіргі кезде балалардың білім, білік, дағдыларының төмен деңгейде болуы оқушылардың дамуының жеке жағдайының уақытылы ескерілмей қалуынан, бұндай оқушылар біртіндеп үлгірмеушілер қатарына қосылады. Сондықтан да, жеке ерекшеліктерді ескеріп, түзету жұмыстары уақытылы жүргізілсе, оқыту процесі жоғары нәтиже бере алады. Бұл жұмыс саралай оқыту арқылы іске асады. Бұнда алдымен оқушы жеке ерекшелігі анықталып, онан соң оқушы біліміндегі олқылықтар жойылады және оқушы қабылдауына назар аударылады. Оқу материалы біртіндеп күрделену арқылы ізденіске, шығармашылыққа бағытталады, оқушы тарапынан кеткен қателіктермен жұмыс жүргізіледі.

Бұл жұмыста негізінен мына қағидалар ескеріледі:

- оқушының танымдық дамуы мен зейінін анықтау;
- оқушының білім қорын, оқуға қызығушылығын анықтау;
- оқу процесі кезінде өзінің жетістігі мен кемшілігін көре білу дағдысын жетілдіру;
- өзін-өзі тексере алу, сынай білу дағдыларын дамыту;
- белгілі бір ырғақпен жұмыс істей алу дағдысын қалыптастыру;
- әр оқушының ерік-жігерлік сапаларын қалыптастыру;

Оқушылардың мақсатқа бағытталған сұрақтары негізінде оқыту кезеңінде, сабақты құрастыру кезінде мұғалім сабақты проблемалық етіп, оқушының назарын аударатындай етіп ұйымдастыруы керек. Бұл кезде ең негізгі мақсат - мақсатқа бағытталған сұрақты талдау және жаңа материалдың қызығушылықпен қабылдануы арқылы оқушы сұранысы қанағаттандырылады. Диалогтік оқу үлгісі арқылы мен оқушылардың түсініктерін жетілдіру, оқудағы «тең құқықты серіктес» болу деген тұжырымдардың мәнін ұғындым. Алдағы уақытта әдебиеттік оқу әдістемемде осы бағыттағы жұмыстарға мән беріп, оқытудың жаңа сапаларына қол жеткізсем деймін.

Қорыта айтқанда, еліміздің білім саласындағы өзгерістері де қазіргі жақсы жетістіктерімізді, жаңашыл мектептеріміздегі кездесіп отыратын тәжірибелерді зерттеп, талдай отырып, білім мазмұнының үздіксіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Оқу пәндерінің теориялық материалдардарының өмірмен, адам баласының іс-әрекеттерімен байланыстылығын қамтамасыз ете отырып оқыту арқылы пәндердің өзара кіріктірілуі жолға қойылуда.

Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – жеткіншектердің азаматтық тұлғасын, оның адамгершілік құндылығын қалыптастыру дейтін болсақ, тұлғаны әлеуметтендіру арқылы ғана білім мен қоғамның тұрақты дамуына қол жеткізу мүмкін болмақ. Осы себептерден де жаңа білім беру үлгісінің басым бағыттарының бірі адамды білімді және сол білімді ұтымды пайдалана алатын іскер, білгір де, білікті етіп қалыптастырумен қатар осы тұлғаның адамгершілік, рухани ұстанымдарын белгілеп, оларды жеткіншектердің бойына дарыта отырып тәрбиелеу мен әлеуметтендіру болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «НЗМ»ДББҰ. Астана. 2015ж.
2. Уайсова Г.И., Жұмабаева Ә.Е. Қазақ тілі. Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық. 4-басылымы, өңделген. – Алматы: Атамұра, 2017. – 240 бет.
3. Дереккөз. Диалогическое обучение в начальной школе. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://yandex.kz/search/?clid=2598007-801&win=5

ДҮНИЕТАНУ ПӘНІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДА БЕЛСЕНДІ ОҚУ ТИІМДІЛІГІ

Сарсембаева Гульшат Жоламановна,
Қызылорда облысы Арал ауданындағы
№61 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі
педагог-сарапшы

Тірек сөздер: белсенді оқу, таным, диалогтік оқу, зерттеушілік дағды, тиімді әдістеме, оқыту стилі.

Аннотация: Белсенді оқу – білім беруді ұйымдастыру принципі. Тиімділігі - оқушылар оқып-үйрену үдерісінде тек тыңдаушы емес, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау және бағалау үдерістеріне белсенді қатысушы. Мақалада оқушыларды диалогтік, проблемалық, зерттеушілік үлгілерде оқу әрекетінде белсендіру және шығармашылық, зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру тәжірибесі ұсынылған.

Ключевые слова: активное обучение, познание, диалогическое обучение, исследовательские навыки, эффективная методика, стиль преподавания.

Аннотация: Активное обучение - принцип организации образования. Эффективность – обучающийся в процессе обучения не только слушатель, но и активный участник процессов понимания, применения, анализа, обобщения и оценки. В статье представлен опыт активизации учащихся в учебной деятельности на диалогических, проблемных, исследовательских моделях и формирования творческих, исследовательских навыков.

Keywords: active learning, cognition, dialogic learning, research skills, effective methodology, teaching style.

Annotation: Active learning is the principle of the organization of education. Effectiveness – the student in the learning process is not only a listener, but also an active participant in the processes of understanding, application, analysis, generalization and evaluation. The article presents the experience of activating students in educational activities based on dialogical, problem-based, research models and the formation of creative, research skills.

Қазіргі заман талабына сай шығармашылық қабілеттің дамуына бағытталған білім дегеніміз – аз уақыт ішінде мол идея қорын алу емес, керісінше, жеке тұлғаның толық дамуын қамтамасыз ететін іс. Шығармашылық қабілеттің дамуы әрбір балаға қажет екендігін, әр тұлғаның қоғам дамуында өз орны бар екендігін біле отырып, дарынды балалардың тек өткенге емес, болашаққа да қызығушылығымен, іс-әрекеттердің жаңа тәсілдерін көбейтуге қабілеттерімен ерекшеленетіндігін атап өту қажет. Сонымен бірге бұл жеке тұлғалық дамудың мақсаттарына да жауап береді[1, 17б].

Жаңартылған бағдарлама талаптарына сай идеяларын әр сабақта қолданып, тиімді жоспарлау негізінде белсенді оқу үлгісін енгізу білім берудің басты талабы. Жаңартылған бағдарламада стандарт негізінде барлық пәндер бойынша оқу бағдарламалары әзірленген. Бұл құжатты тереңірек зерделеу, оқу мен оқытудың өзара байланысын, талаптарын түсіну – әрбір ұстаз міндеті.

Білім берудің сапалық көрсеткіштерін арттыру оқушылардың пән бойынша жинаған білімі, қалыптастыра алған пәндік және метапәндік дағдылар деңгейімен өлшенбек. Оқу мазмұны бойынша мәтіндердің мазмұндық, жанрлық, тілдік сипаттарын саралай келе оқушылардың меңгеру, түсіну мүмкіндіктеріне қолайлы және ықпал ететін әдіс-тәсілдерді, бағалау құралдарын қолданудың тиімділігін арттыру өте маңызды.

Инновациялық тәсілдердің ішінде белсенді оқу әдісі басымдыққа ие. Негізгі қағидаты – педагогикалық үдерістегі диалогтік қатынас арқылы оқу үдерісіне барлық оқушыны тарту. Демек, оқушы білімді дайын күйінде мұғалімнің ғана түсіндіруінен алмай, өзінің оқу дағдыларын дамыту арқылы тапсырмаларды орындау негізінде әртүрлі өнімді әрекеттерге қатысуға тиіс. Нәтижесінде оқушының танымы, білік-дағдылары, дүниетанымы кеңейіп, өзіндік көзқарасы мен ұстанымдары қалыптаса бастайды.

Белсенді оқу тәсілдері оқыту үдерісінде оқушыларды бірлескен оқуға, оқу міндеттерін орындауға, мәселені талдауға, әрекет барысында жауапкершілік сезінуге және өз дамуының нәтижесін көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар оқушылар әлеуметтік мәселелерді шешіге, қатысымдылық дағдылар қалыптастыруға, өзара ынтымақтастықта білім алуға үйренеді. Бірлескен диалогтік оқулар төмендегідей мүмкіндіктерге қол жеткізуге негіз бола алады:

- ақпаратты талдау арқылы тереңірек түсінеді;
- оқушы құрбы-құрдастарымен еркін және ыңғайлы жұмыс жасауға дағдыланады;
- оқушының тұлғалық қабілеттерін анықтауға мүмкіндік береді; .
- оқушыларымен түрлі формада (жұптық, топтық, ұжымдық) жұмыс жүреді;.
- ойлау мен болжам жасауды белсендіреді;
- қатысымдық арқылы тілдік дағдылары дамиды;

Белсенді оқуды қамтамасыз ететін стратегиялар мен әдістерге жататындар:

- пікірталас жүргізу үшін «сұхбат», «пікірлер аллеясы», «зерттеушілік әңгіме», «радиоға қоңырау», «викторина сұрақтары», т.с.с. Осы тәсілдердің көмегімен сұрақ қою, оған жауап таба білу, зерттеу жүргізе отырып тарихи, географиялық және әлеуметтік сұрақтарға жауап бере білуді үйренеді.
- ой қозғау мақсатында «миға шабуыл», «серпілген сауал», «қайсы дұрыс, қайсы бұрыс?», «сұрақ-жауап», «сыни сұрақ», «жедел жауап», т.б. пікірсайысқа қатысу, мәлімдеу, әңгіме құру, таныстырулар жүргізу арқылы сөйлеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады;
- мәтінді талдау мақсатында «инсерт», «тұжырымдамалық кесте», «балық қаңқасы», «семантикалық кесте», «графикалық кесте», т.б диаграммалар мен кестелер арқылы жекелеген үдерістерді талдау және оқиғалардың хронологиялық реттілігін түсіну, тарихи, географиялық және әлеуметтік ғылымдардың деректерін қолдануды үйренеді;
- оқушылардың тәжірибесі мен өзіндік зерттеулерін тиімді қолдану үшін шағын зерттеулер, слайдтар, кестелер мен жобалар жасау секілді тапсырмалар беру.

«Дүниетану» пәні оқушыларға қоршаған ортаны, түрлі қоғамдық және табиғи үдерістер мен құбылыстарды толық, өзара байланыста танып-білуге мүмкіндік береді. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып:

-Тірі табиғат пен өлі табиғат айырмашылығы неде? Ұқсастықтары бар ма?

- Қоршаған орта мен адамдардың байланысының қандай маңыздылықтары бар?

-Қоршаған орта тыныштығы дегенді қалай түсінесіңдер?

Тазалықты сақтау немесе сақтамаудың салдарын айта аласыңдар ма? – деген сұрақтар аясында ойлануына мүмкіндік береді.

Бала қоршаған өмірге қызықса, ол өзінің қызығатын құбылысына бақылау жасауды үйренгені дұрыс, оны байқап, бақылап, соған байланысты ой қорытып, шешім шығаруы ақыллйдың, талғамның дамуына оң әсер етеді. Осындай әрекет барысында қызығушылық пен қатар зияткерлік, танымдық дамулар қатар жүреді. Қызығудың тағы бір ерекшілігі, оның әсерінен іс-әрекет сипаты тез өзгереді. Қызығушылық бар жерде оқу әрекетінің нәтижесі ғана болмай, оның сапасы тұтастай өзгереді: белсенді, дербес, саналы оқу[2, 22б].

Ұстаз алдындағы басты міндет – оқушы үшін қызықсыз деректердің маңыздылығына көз жеткізу арқылы оларды қызықтыға айналдыру, яғни оқушы қажеттіліктерін ояту. Сонда ғана мұғалім оқу мен оқыту үдерісін басқара алады және оқушылардың өз бетінше білім алу, әрекет ету дағдылары қалыптаса бастайды. Бұл жағдайда оларға оқудағы кедергілерді жою немесе азайту оңай болады, бұл өз кезегінде балаға қуаныш әкеледі, олардың өз күшіне деген сенім ұялайды.

«Дүниетану» пәнін оқыту:

- оқушыларға қоршаған ортасы туралы ғылыми негіздерді меңгере отырып, тарихи, географиялық тұрғыдан ойлауын дамытады;
- оқушылар қазақстандық қоғам және өзін қоршаған әлеуметтік ортаның барлық деңгейі: өз үйі, отбасы, жергілікті және ұлттық қоғамдастық туралы білімді меңгереді;
- оқушылар Қазақстан географиясының негіздерін, оның ландшафты және табиғи жағдайы туралы біледі;
- Қазақстанның және бүкіл әлемнің өткен және бүгінгі күн оқиғалары, олардың себептері, өзгерістері, сабақтастығы, ұқсастықтары мен айырмашылықтары туралы білім қалыптастырады;
- адамның тіршілік әрекетінің қоршаған ортаға тигізетін әсері туралы біліп, оның тұрақты болашақтың дамуына қажеттілігін түсінеді;
- оқушыларда өз халқының және өзге халықтардың мәдениеті, дәстүрін сыйлай білу, ұлттық және жалпы адами құндылықтарды құрметтеу сезімі қалыптасады, олар адамдардың құқықтары мен міндеттерін түсінеді;
- адамгершілік қасиеттерді, толеранттылықты қалыптастырады және т.с.с. [2, 18б.]

«Дүниетану» пәнін оқыту арқылы тарих, география және қоғамтану ғылымдары бойынша оқушылардың алғашқы білімдері мен түсініктерін қалыптастыруға ықпал ететін ойлау дағдыларын дамытады. Пән мазмұны оқушылардың тану, зерттеу, дәлелдемелерді қарау және мәселелерді шешу арқылы пайда болатын сыни тұрғыдан ойлай білу дағдыларын дамытады, сонымен қатар жеке және топпен жұмыс істеу дағдыларының қалыптасуына бағытталған.

Оқыту үдерісінде белсенді оқу стратегияларын қолдану арқылы оқушылардың төмендегідей дағдыларын дамытуға болады:

- тарихи, географиялық және әлеуметтік ғылымдардың әдістеріне және басқа қолжетімді ресурстарға сүйене отырып, зерттеулерге қатысу, сұрақтарға жауап беру, эксперименттер жүргізуді;
- интернет, сандық ақпараттық құралдарды және коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалана отырып ақпараттарды іздеу, оны таңдау, қолдану, салыстыру, талдау, жүйелеу, түсіндіру және өңдеуді;
- алынған ақпаратты ұсыну және талқылауды;
- алған білімдерін ой-пікірлер, болжаулар, теорияларды тексеруде қолдана отырып, қорытындылар мен алынған мәліметтерді дәлелдеу.

Заман талабына сай мектептер оқу үдерісінде білім алуды қалай үйрену керектігін білетін, дербес, ынталы, қызығушылығы жоғары, сенімді, жауапты, талдау жасай алатын оқушы тәрбиелейтін қағиданы ұстануы керек. Мұғалімдер оқушылардың бойында бұл қасиеттерді әртүрлі педагогикалық ұстанымдар арқылы қалыптастыра алады және дамытады[3, 69б].

Бастауыш сынып оқушыларына дүниетану сабағында проблемалық негізделген оқыту әдістерін де қолдану тиімді. Проблемалық сабақ – бұл сабақ түрі оқушылардың шығармашылық жеке дамуына қалыпты ықпал етеді. Сабақта бір немесе

бірнеше проблемалық жағдай туғызып, оны шешу арқылы оқушының өз-өзіне деген сенімі артып, шығармашылық тұрғыдан дамиды.

Оқушылар сабақ және сабақтан тыс уақыттарда әрекеттерді сатылы орындау арқылы өзін-өзі басқара білуге, берілген жүйемен әрекет етуге, бірімен-бірі қарым-қатынас жасауға, ақпараттарды жинақтап қажетіне пайдалануға үйренеді. Тек бұл үрдіс мұғалімнен жоғары дайындықты, нақты жоспарлауды меңгеруді талап етеді.

Дүниетану сабақтарында және сабақтан тыс уақытта зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған тапсырма үлгілері:

1. Адам ағзасына пайдалы тағамдар: көкөністер, жемісжидектер. Оларды атап, зерттеуге біреуін таңда.

2. Таңдаған тақырыбың бойынша ақпараттарды жинақта: кітаптардан, оқулықтан, адамдардан сұрап, интернеттен т.б. ақпарат көздерінен; Сыныптастарыңның таңдауларымен салыстыр.

3. Сол жемістің түрінен дайындалатын тағамдардың тізімін жаса, дайындалу жолын анықта. Қандай дәрумендерге бай екендігін зертте.

4. Қажетті ресурстардан алған материалдарыңды жинақта, оларды бір құжатқа біріктір, безендіріп көр. Пайдаланған ресурстарыңды сыныпқа әкел. Басқа жерлерден көрген, бірақ алмаған кітаптарың жайлы хабарлама дайында, Көкөністер туралы қандай кітаптар бар, қанша тұрады, қай баспадан шыққан сияқты ақпарат жинақта. Жазбаша нұсқасын дайында, сыныпта тұсаукесер дайында.

5. Өзіңнің дайындаған жұмыстарыңды бағала және оны орындау барысында қалай жұмыс жасағаныңды ойлан. Нені түзетуге болады? Қайсы әрекетім дұрыс болмады?

6. Өз өнімің мен өзгелердің өнімдерін салыстыр. Қандай айырмашылықьар бар және неліктен олай болғанын ойланып көр. Пікірталасқа қатыс.

7. Өз белсенділігің жайлы ойлан және баянда. Ілгері жылжу үшін не істеу керек екендігін жазып қой.

Ақпараттық ізденісті жоспарлау бойынша «Жұқпалы аурулар?» деген тақырыпқа ақпараттар жинақта.

1. Мәліметті қай жерден, кімнен алатыныңды жоспарла.

2. Қыс мезгілінде болатын жұқпалы аурулар туралы мәлімет жина. Газет, журнал қиындыларын алып кел. Ата-аналардан сұхбат ал. Қазақтың сүт тағамдарынан дайындалатын сусындарын атап, олардың адам денсаулығы мен ағзасына пайдалы жақтарын анықтаңыз.

3. Түрлі ақпарат көздерінен алынған мәліметтерді (газет, журнал, сұхбат, дәрігер т.б.) жинақтап, оқушылар қыста жиі ауыратын тұмау туралы мәліметтер ұсынады.

5.Ақпаратты өңдеу кезінде логикалық операцияларды пайдалану Тұмауды емдеудің ең тиімді жолдары тақырыбына пікірталас ұйымдастырыңдар. Сыныптастарыңның пікірлерін бағалап, өз дәлелдеріңді келтіріңдер.

Пәнаралық байланыс және тілдік мақсатты дамыту бойынша айтылым, жазылым тапсырмасы

-Жеке бас тазалығы туралы хабарлама дайында.

-Дәріханадан тұмауға қарсы ішетін дәрінің сипаттамасын ал. Соның негізінде дәріні қабылдау нұсқаулығын сызба, сурет түрінде көрсет.

2. Денсаулық – зор байлық» тақырыбында сыныптастырыңның алдында сөз сөйле.

3. Рөлдік ойын. «Дәрігер - науқас» рөліне бөлініп, қай жері ауыратынын, қалай ауыратынын сұрап диалог құрыңыздар.

4. Денсаулық туралы жинаған мәліметтеріңді сыныптастарыңмен бөліс. Топта «Денсаулық» тақырыбына қатысты тірек сөздер тізбесін жасаңдар.

Жоғарыда ұсынылған құрылымдағы үлгі оқушылардың оқу және ізденіс ірекеттерін белсендіріп қана қоймай, мұғалімге олардың жеке қызығушылықтары мен қабілеттерін анықтауға себеп болады. Балалардың өзара бірлескен әрекетте оқып-үйренуіне негіз бола алады. Зияткерлік, танымдық, қатысымдық және тілдік дағдыларын кешенді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Инновациялық оқу үлгісін енгізуде тек әдістер ғана емес, оқу үдерісін тұтастықта жоспарлау тиімді. Оқушылардың өздігінен ақпаратты ізденісінен бастап, соңғы сатысында бағалауға дейін жүйелі және сатылы дайындық өз нәтижесін берері анық. Саралау, барлық оқушыны белсенді оқуға тарту идеялары мұғалімнен оқу үдерісін жаңаша ұйымдастыруды талап етеді.

Қорыта айтқанда, белсенді оқудың ерекшеліктерін құрастырылған тапсырмаларды орындау оқушыларға дүниетану пәнінен алған білімдерін өмірде қолдану нәтижесін, жемісін көруге мүмкіндік береді және осы үдеріс арқылы олардың қоршаған ортаны танып білуге деген құштарлығын арттырады. Ұстаздық тәжірибедегі ізденістер мен шығармашылық еңбек оқу үдерісін жаңа талаптаға сай қайта құруға, оқытудың тиімді әдістемесін құрастыруға және қолдануға, өзіндік оқыту стилін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Рысбаева А.Қ. Білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекеті табыстылығын интерактивті оқыту арқылы қалыптастыру: Оқу-әдістемелік құрал./ Рысбаева А.Қ., Құлмышева Н.А., Исмайлова А.Т.,Тұңғатова Н.Ә. – Алматы, 2010– 221б.
2. «Дүниетану» пәнін оқу бағдарламасы. Астана 2016
3. Әлімов А. Орта мектептің 2-сыныбында интербелсенді әдістемені қолдану. /Әлімов А.ҚосановБ. Базарбекова Р. –Алматы –2010 –147б

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ УЧИТЕЛЯ В СОЗДАНИИ СРЕДЫ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ

Туякбаева Нургуль Даулетбековна,
учитель русского языка и литературы
средней школы №276 Казалинского района
Кызылординской области

Тірек сөздер: әдістемені өзгерту, ынтымақтастықта оқыту, оқудағы қиындықтар, бақылаулар, инновациялық практика, кәсіби дағдылар, рефлексия.

Аннотация: Әрбір оқушының жеке тұлғалық қабілеттерін дамытудың тиімді тәсілі ретінде ынтымақтастықта оқыту таңдалған. Таным деңгейлері әртүрлі оқушыларды белсенділікке баулу үшін қажетті педагогикалық шарттар ұсынылған. Оқушылардың оқуындағы қиындықтарды анықтай отырып, оқу үдерісін жетілдірудің бағыттары айқындалған. Педагогикалық қызмет нәтижесіне талдау жасауға ұсынымдар берілген.

Ключевые слова: изменение методики, обучение в сотрудничестве, сложности в обучении, наблюдения, инновационная практика, профессиональные умения, рефлексия.

Аннотация: Совместное обучение было выбрано как эффективный способ развития индивидуальных способностей каждого учащегося. Предложены педагогические условия, необходимые для вовлечения учащихся с разными уровнями в учебную деятельность. Определены направления совершенствования учебного процесса с выявлением трудностей в обучении учащихся. Даны рекомендации к проведению анализа результатов педагогической деятельности

Keywords: changing the methodology, learning in collaboration, learning difficulties, observations, innovative practice, professional skills, reflection

Annotation: Co-education was chosen as an effective way to develop the individual abilities of each student. The pedagogical conditions necessary for the involvement of students with different levels in educational activities are proposed. The directions of improving the educational process with the identification of difficulties in teaching students are determined. Recommendations for the analysis of the results of pedagogical activity are given.

Обучение в сотрудничестве - это совместное обучение, в процессе которого учащиеся работают вместе, коллективно добывая новые знания, а не потребляя их в уже готовом виде. Данная технология позволяет создать на уроке творческую атмосферу, где каждый ученик вовлечен в активный познавательный процесс. Каждый отвечает не только за свои успехи, но и за успехи товарищей по команде. Технология сотрудничества предполагает обучение в малых группах [1].

Русский язык и литература традиционно считаются в школе трудными предметами, вызывающими тревожность, неуверенность в своих силах. Если ученик допускает много ошибок в своей работе, то это говорит о необходимости дополнительной практики и большей тренировки, чтобы овладеть необходимым умением или знанием. Следовательно, нужно предоставить нашим ученикам возможность дополнительной практики, причем в таком объеме, пока они (каждый в отдельности и все вместе) не овладеют знанием в достаточной мере.

Обучаясь в коллективе, в котором более способные ученики всегда на высоте: они заинтересованы, быстро усваивают новый материал, и мы в основном опираемся на них. А менее способные раз от разу становятся еще слабее, так как им не хватает времени, чтобы все четко понять, им не хватает смелости, чтобы спросить у учителя или у своих сверстников. Потому что преобладает эмоциональный барьер, пугает конечный результат, они боятся показаться глупым или смешным. А если ученика все время привлекать к индивидуальной форме обучения, то они будут мучиться еще больше и могут замкнуться в себе, переживая о своих неудачах.

Исходя из подобных ситуации, я думаю, что нужно менять отношение к организации урока, создавая всевозможные условия для совместного обучения. Создавать условия для самовыражения, развития каждого учащегося на уровне его возможностей и способностей, формирование коммуникативных умений и навыков.

В своей педагогической деятельности я столкнулась с проблемами с позиции обучения. Обучающиеся затрудняются:

- определять цель и назначение текста;
- формулировать интерпретационные , оценочные, творческие вопросы;
- использовать виды чтения: изучающее, поисковое, аналитическое чтение;
- использовать простейшие приемы исследования, обосновывать, доказывать, обобщать и др.;
- затрудняются синтезировать информацию из прослушанного/прочитанного материала и представлять их в виде таблиц, диаграмм, схем и т.д.
- не умеют создавать работы творческого характера, выражая собственное отношение, строить развернутые высказывания;
- определять авторскую позицию и истолковывать скрытую информацию;
- создавать тексты разных жанров и стилей и др.

Все эти требования являются обязательными, так как утверждены учебной программой, то есть стандартные требования преподавания русского языка и литературы в школах с казахским языком обучения.

Таким образом обозначены проблемы - чему обучать, каких результатов нужно достигать? Как обучать, чтобы учащиеся на уроках могли сформировать языковые навыки, речевые и коммуникативные умения? Как решить эти проблемы и устранить недочеты в учебном процессе в рамках реализации обновленной программы?

Чтобы найти ответ на этот сложный вопрос, я стала задавать себе вопросы:

- Как мы обучаем, что нужно менять в процессе преподавания? Как расширить методику преподавания? Как вовлекать всех и каждого в активный процесс обучения?

В связи с этим я пришла к выводу, что будет целесообразным перейти от традиционных методов преподавания – к инновационной практике преподавания посредством сотрудничества, преимуществом которой с позиции преподавания является:

- внедрение активного, дифференцированного, диалогового обучения;
- изучение и понимание системы целей обучения;
- достаточное использование заданий для формативного оценивания;
- использование различных ресурсов, не ограничиваться учебником;
- пользование эффективных методов, отказываться от малоэффективных;
- предлагать моделирования творческих работ;

- разрабатывать задания для анализа текста, интерпретации, интеграции информации.

Все мы понимаем, что в результате системного подхода к обучению, регулярно повторяющихся принципов обучения совершенствуются навыки логического мышления и применения знаний на практике. В процессе речи развиваются навыки мыслительной деятельности, включается работа памяти, происходит актуализация предыдущих знаний, совершенствуется опыт за счет предварительного обучения. Благодаря внедрению совместного обучения каждый почувствует себя расковано, работает сообща, но в в индивидуальном темпе. В совместном обучении повышается ответственность не только за свои результаты, но и за работу своих сверстников в группе.

При системном использовании формативного оценивания формируется адекватная самооценка личности, своих возможностей, достижений и пробелов. Обсуждение информации со своими одноклассниками улучшает восприятие информации, увеличивает возможность прочного усвоение материала.

Использование эффективных методов благоприятно действует на овладение знаниями, умениями и навыками каждым учеником на уровне, соответствующем его индивидуальным особенностям развития. Сотрудничество разных по уровню успеваемости детей приводит к тому, что возможности расширяются и дети добиваются значительного продвижения в учебе. Также можно отметить сущность социализации, формирования коммуникативных умений в коллаборативной среде.

Какие функции мы должны выполнять для достижения качества обучения? Хочу отметить несколько функций из основного содержания деятельности педагога. Во-первых, обучающая, которая является одной из главных в деятельности педагога. Сущность заключается в формировании у обучающихся предметных знаний, коммуникативных умений и языковых навыков. Во-вторых, духовно-нравственная, значимость которой заключается в формировании жизненных ценностей. В третьих, организаторская, реализуется в ходе образовательногопроцесса и воспитательной работы. Она осуществляется при проведении уроков, организации познавательной деятельности учащихся, управлении учебно-воспитательным процессом во время внеклассных мероприятий и др. Развитие мыслительной деятельности учащихся, задача которой состоит в психическом развитии учащихся, их познавательной, интеллектуальной и эмоционально-волевой сферы.

Для эффективного выполнения педагогических функций важно осознавать структуру педагогической деятельности, ее основные компоненты, педагогические действия и профессионально важные умения и психологические качества, необходимые для ее реализации.

Для достижения поставленных целей современный учитель должен обладать и педагогическими способностями.

Педагогические способности – специфическая форма чувствительности педагога как субъекта деятельности, во-первых, к объекту, процессу и результатам собственной педагогической деятельности, во-вторых, к учащемуся как субъекту общения, познания, труда[2, с.2].

В наиболее обобщенном виде педагогические способности были представлены В.А. Крутецким, который и дал им соответствующие общие определения:

1. Дидактические способности - адаптировать учебный материал, доходчиво преподносить знания, вызвать интерес к предмету, пробуждать у учащихся познавательную активность, способность организовывать самостоятельную работу учащихся и формировать у них потребность к самостоятельному получению знаний.

2. Академические способности к соответствующей области наук (физике, биологии, литературе и т.д.); знание преподаваемого предмета не только в объеме учебного курса, а значительно шире и глубже; потребность и способность к проведению собственной исследовательской работы.

3. Перцептивные способности к психологической наблюдательности, умение замечать изменения во внутреннем состоянии ученика.

4. Речевые способности ясно и четко выражать свои мысли, чувства с помощью речи, а также мимики и пантомимики. Эти способности проявляются не только во время сообщения учителем нового материала, но и в процессе его реакции на ответы учеников.

5. Управленческие способности оказывать непосредственное эмоционально-волевое влияние на учащихся и умение на этой основе добиваться у них авторитета. Эти способности зависят от целого комплекса личностных качеств учителя: решительности, выдержки, настойчивости, требовательности; чувства собственной ответственности за обучение и воспитание; убежденности в своей правоте и умения передавать эту убежденность своим воспитанникам.

6. Коммуникативные способности к общению, умение найти подход к учащимся, установить с ними целесообразные с педагогической точки зрения взаимоотношения, наличие педагогического такта[2, с.4].

Формы, приёмы и методы, на которых основаны идеи обновленной программы меняют представление о процессе обучения, о том, что нужно менять отношение к роли учителя и ученика. В условиях обновления образования требуются совершенно другие подходы к организации обучения, по-другому подходить к планированию, применять новые методы преподавания и оценивания. Для активизации познавательной деятельности учащихся, мотивации успешности учеников и повышения качества успеваемости системно использую в практике групповую форму обучения.

Групповая форма обучения является одной из эффективных. Обучение в сотрудничестве, где ученики объединяютсяв группы для совместной работы. При выполнении заданий, для эффективности работы, особое внимание уделяю распределению обязанностей и ответственности между членами группы. Обучение в сотрудничестве вовлекает каждого ученика в процесс обработки и обобщения информации, подчёркивает способности и вклад каждого члена группы. Итак, в условиях совместного обучения, обучающиеся имеют возможность общаться со сверстниками, предлагать идеи, аргументы за или против, обмениваться мнениями, принимать активное участие в работе.

Групповая форма обучения предъявляет высокие требования к учителю. Он, прежде всего, должен хорошо владеть дисциплиной учащихся. Такая форма обучения требует особых организационных усилий. Работа групп должна находиться под наблюдением учителя. Считаю полезным поощрение учащихся к совместной работе. Детей с низкими учебными возможностями привлекаю в активную деятельность при изучении нового материала. Взаимное собеседование всегда вызывает столкновение разных точек зрения, которое способствует основательному разбору содержания учебного материала.

Мыслительная деятельность учащихся отличается друг от друга, некоторые находятсяна стадии знания или понимания, когда другие сверстники преодолевают степень применения и анализа. Для меня важно, чтобы учащиеся не останавливались на достигнутом. Применение групповой формы работы на уроках способствуют развитию коммуникативных навыков, совместному изучению новой темы, обсуждению полученной информаций.

Обучение в сотрудничестве предполагает именно сотрудничество, а не соревнование. Равные возможности предполагают, что любой ученик должен совершенствовать свои собственные достижения. Это значит, что каждый ученик учится в силу собственных возможностей, способностей и потому имеет шанс оцениваться наравне с другими. Если и продвинутый, и слабый ученик затрачивает максимум усилий - каждый для достижения своего уровня, то будет справедливо, если их усилия в группе будут оценены одинаково: ведь и один, и другой сделал, что мог. Приобретая роль организатора самостоятельной, познавательной, исследовательской, творческой деятельности учащихся, мы понимаем, наша задача больше не сводится к передаче суммы знаний и опыта[3].

Роль современного учителя – помочь своим воспитанникам самостоятельно добывать знания, оценить важность полученной информации, уметь делать выводы, аргументировать их. В целом можно отметить лучшие стороны и минусы, с которыми сталкивалась не раз в период исследования урока.

Ниже приведена структура, которая может использоваться для того, чтобы размышлять критически о собственном преподавании и обучении учеников:

1. Наблюдайте за действиями обучающихся в процессе обучения и собирайте доказательства по результатам наблюдения.
2. Четко сформулируйте цели обучения, на основе которых будут структурированы задания.
3. Проанализируйте отношения между целями обучения, с одной стороны, и способами работы учащихся и их достижениями, с другой.
4. Сравните разные уровни понимания и навыков, продемонстрированных отдельными учащимися.
5. Обобщите ваши наблюдения о результатах деятельности, в общем, в масштабе целого класса.
6. Оцените, сформулируйте выводы об относительном успехе или провале деятельности, касающиеся обучения учеников А, В, С.
7. Сделайте рефлексивный анализ, используя результаты в преподавании и обучении.

Новизной в моей работе, это сочетание совместного обучения с дифференцированным обучением. В результате проведения небольшого исследования можно сделать вывод, что у учащихся наблюдается значительный прирост в формировании языковых навыков, коммуникативных умений и самое главное, изменились отношения к учебному процессу.

Продуктивность опыта заключается в том, что такая система работы позволит вовремя восполнить пробелы в знаниях и навыках учеников, шире использовать их познавательные возможности. Благодаря применению групповой работы у обучающихся появился интерес к изучению русского языка и литературы, на уроках повысилась познавательная активность учащихся. Ученики научились работать в парах, группах, коллективе в сотрудничестве и взаимодействии друг с другом. Полученные знания, проведенное исследование еще раз доказывают, что преподавание должно быть проблемным, что ученик – главное действующее лицо на уроке. Если мы сможем вызвать у ученика интерес к предмету, то у учащихся появляется стремление получать знания самостоятельно.

Список источников и литературы

1. Источник. Обучение в сотрудничестве. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://yandex.kz/search/?clid=2598007-801&win
2. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. М., 1976, с. 294-299].
3. Источник. Использование технологии сотрудничества на уроках русского языка и литературы. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://infourok.ru/ispolzovanie-tehnologii-sotrudnichestva-na-urokah-russkogo-yazika-i-

ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛА ОТЫРЫП БІЛІМДІ НӘТИЖЕЛІ ЕТУ

Шакирова Д.Қ., Талғатқызы Г.,
Тұрсынбек А.М.,
география пәнінің мұғалімдері,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультеті,
Бейіндік мектеп

Аннотация: Қазіргі кезде әлем мың түрлі өзгеріске енуде, соның ішінде білім беру саласында да көптеген жаңашылдықтар енгізілуде. Ең басты жаңашылдықтың бірі білім саласы цифрлануда. Оның ең басты міндеті - білім беру сапасын арттыру, бәсекеге қабілетті білім ұрпақ тәрбиелеу. Осы тұрғыда білім беру саласында қолдануға болатын біршама инновациялық технологиялар бар. Бұл технологиялар оқушылардың назарын аударып қана қоймайды, сонымен қатар олардың географиялық ұғымдар туралы түсініктерін тереңдетіп, олар нағыз география әлемін сезінеді.

Тірек сөздер: инновация, жаңартылған білім беру, география, әдіс,білім.

Аннотация: В настоящее время мир претерпевает тысячу различных изменений, включая множество инноваций в сфере образования. Одной из важнейших инноваций является цифровизация образования. Его главная задача – повысить качество образования, вырастить конкурентоспособное поколение. В этом контексте существуют некоторые инновационные технологии, которые можно использовать в сфере образования. Эти технологии не только привлекают внимание учащихся, но и углубляют их понимание географических концепций и позволяют им ощутить реальный мир географии.

Ключевые слова: инновации, обновленное образование, география, метод, знания.

Abstract: Currently, the world is undergoing thousands of different changes, including in the field of education. One of the main innovations is the digitalization of the education sector. Its main task is to improve the quality of education and foster a competitive generation of knowledge. In this context, there are several innovative technologies that can be used in the field of education. These technologies not only attract the attention of students, but also deepen their understanding of geographical concepts so that they feel the real world of geography.

Keywords: innovation, updated education, geography,method, education.

Географияны оқытуда инновациялық әдістерді пайдалану — бұл ғылыми-методикалық жобалауды және ұйымдастыруды қолдану арқылы оқушылардың география білімінің жаңа деңгейлеріне жетуін қамтамасыз ету мақсатында көптеген мүмкіндіктерді құрайды. Инновациялық әдістер басқа түрлі мәтіндер, бейнелер, көрнекілер, интерактивтік құралдар мен технологияларды қолдану кезінде оқушылардың ғылыми-мәтіндерді түсіну мен ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Жалпы «инновация» ұғымы барлығына таныс, жаңашылдық, өзгеріс енгізу мағынасын береді. Біз қарастырып отырған тақырып та осыған байланысты география сабағын ерекшелендіре отырып инновациялық технологияларды пайдалану маңызы. Әрбір мұғалім міндеті оқушыларды сабаққа қызықтыра алу. Қазіргі кезде кейбір балалар жай ғана сөзбен түсіндірілген тақырыпты қиын қабылдайды. Себебі технология заманы болғандықтан көптеген адамдар технологияға тәуелді десек де болады**.**[1, б. 34].

Географияны оқытудағы инновациялық әдістер:

1. Географиялық геомодельдерді қолдану: технологиялық әзірленген геомодельдер арқылы оқушыларға жерлердің құрылысы мен түрлерін көрсетіп, түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл арқылы оқушылар географиялық көрнекіліктерді түсіну, карталардың оқу секілді техникаларды үйрене алады.

2. Веб-қолданбалар мен қосымшалар: оқушыларға интерактивті жағдайда жаңа географиялық мәліметтерге қол жеткізе алатын веб – қолданбалар мен қосымшалар түсіндіріледі. Мысалы, географиялық карталарға өзгерістер енгізу, географиялық аймақтарды салыстыру және сараптама жасау үшін интерактивтік веб – платформалар пайдалану.

3. Әртүрлі жұмыс түрін қолдану: интерактивтік, жеке жұмыс, топпен жұмыс, электронды тақталар мен техникалар арқылы оқушылардың ғылыми тәжірибелерін дамыту мүмкіндігін ұсыну.

Географияда инновациялық технологияларды қолдану сабақты одан әрі қызықтыра түсетіні сөзсіз. Кез-келген адамға өзімізді қоршаған әлем туралы білу қызықты, ал технологияларды пайдалана отырып басқа елге апаратын виртуалды шындыққа сүңгуден бастап, аспан әлемінде ұшып жүргендей сезім тудыруға болады.

Географиялық білім беру негізінде бірнеше инновациялық технологиялар тізбегін атап өте аламыз: виртуалдық шындық негізінде оқыту, ГАЖ, интерактивті карталар, білім беру платформалары мен ойындар және т.б. Соларға толығырақ тоқталып өтсек. Алдымен виртуалдық шындық арқылы география сабағын оқыту. Бұл жерде сіз сыныптан шықпай - ақ географиялық ғажайып әлемге серуен жасай аласыз. Виртуалды шындық технологиясы ландшафттарды, экожүйелерді және тарихи көрікті жерлерді толығымен қызықты 3D ортасында зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл жер шарының әртүрлі бұрыштарына телепортация жасау секілді!

География сабақтарында VR пайдалану оқушылардың білім беру тәжірибесін айтарлықтай байыта алады, бұл оларға виртуалды ортаға енуге және арнайы гарнитуралар арқылы географиялық орындарды зерттеуге мүмкіндік береді. VR-ді география сабақтарының контекстінде қалай қолдануға болатыны туралы бірнеше әдістер: [2, б. 9].

-VR оқушыларға таулардың пайда болуы, өзендердің пайда болуы, тектоникалық плиталардың қозғалысы және т. б. сияқты географиялық процестердің үш өлшемді модельдерімен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

- Мәдени аспектілерді зерттеу: оқушылар әртүрлі мәдени топтардың дәстүрлерін, тілдерін, өнері мен сәулетін үйрену арқылы виртуалды мәдени ортаға ене алады.

Геокеңістіктік құралдар және ГАЖ (геоақпараттық жүйе): бұл құралдар оқушыларға кеңістіктік деректерді талдауға және түсіндіруге мүмкіндік береді. Олар жеке карталарды жасай алады, үлгілерді талдай алады және әртүрлі географиялық элементтер арасындағы байланысты түсіне алады. Бұл карталардың құпиялары туралы түсінік беру сияқты. Географияны оқытуда нақты нәтижеге жету үшін біршама әдістер бар.

- Жоба бойынша оқыту: оқушыларға белгілі тақырыптарға байланысты проекттерді жүзеге асыру арқылы олардың сұрақтарға шешімін табу, мәселелерді шешу, қарым-қатынасын дамыту және өзгерту мүмкіндігін береді.
- Интерактивті оқу: технологиялық құралдарды, веб-сайттарды, ойындарды, сауатты жазбаларды пайдалану арқылы оқушылардың түсінігін, ойлау қабілеттерін дамыту.
- Ойындар мен симуляциялар қолдану: әлемнің әртүрлі аймақтарындағы экономикалық және саяси процестерді модельдеу оқушыларға географияның осы аспектілердегі байланыстары мен әсерін жақсырақ түсінуге көмектеседі. Мысалы, сауда жолдарын немесе климаттың өзгеруінің экожүйелерге әсерін зерттеу үшін модельдеуді пайдалану.
- Қосымшалар қолдану: географиялық мәліметтерге қол жеткізу үшін веб-қолданбалар, карталар, видеороликтер, оқу материалдары, журналдар және басқа қосымшаларды қолдану.

Қазіргі технологиялардың дамуы өрбіп тұрған кезде білім саласы да алға қарай жылжуда. Соның ішінде географияны оқытуда пайдаланылатын біршама цифрлық технологиялар бар. Солардың біршамасына тоқталып өтсек. Алғашқы бізде бұл – piktochart (пикточарт). Бұл ғаламтор сайты арқылы әртүрлі инфрографикалар, презентациялар жасауға болады. Бұл бағдарлама география сабағында қолдануда өте тиімді. Оның басты артықшылығы өзіңіз қалағанша карта жасау мүмкіндігі бар. Қолданылуы қарапайым әрі ыңғайлы.

Интерактивті карта платформалары: Google Earth сияқты құралдар оқушыларға қолында бар әлемді зерттеуге мүмкіндік береді. Олар қашықтықты өлшей алады, уақыт өте келе пейзаждарды салыстыра алады, тіпті географияны практикалық және жекелендірілген тәжірибеге айналдыра отырып, өздерінің жеке карталарын жасай алады.

Mapchart және Pixel map – бұл екі платформа фунциялары жағынан ұқсас болып келеді. Өзіңізге керек аймақты немесе әлемді таңдай отырып карта жасай алу мүмкіндігіне ие боласыз. География пәнінде қолдануда кең ауқымды. Басты кемшілігінің бірі тек саяси карта жасай аламыз. Ал артықшылығының бірі сіз картаны өз қалауыңызша жасай аласыз сол арқылы әрбір оқушыны қызықтыра аласыз.

Болашақ еліміздің негізі мен тірегі - сауатты, іскер де білікті әрі белсенді азаматтар мен азаматшалар. Сол себепті де жаңа қоғам тәртіптері мен талаптарына сай қоғамды дамытуға және көркейтуге күш жұмсай білетін жастарды тәрбиелеу ең басты әрі маңызды мәселе. Еліміздің «Білім туралы» заңына сәйкес мемлекеттік саясат негізінде алғаш рет «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» секілді маңызды мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі**.** [3, б. 106].

Қызығушылық, жан-жақтылық, ізденушілік – жалпы бала бойына тән құбылыс болып табылады. Бойында ізденушілікке, зерттеушілікке қызығушылығы бар бала бойындағы белсенділік оның жеке тұлға ретінде дамуына, өзіндік ой-көзқарасының дамуына игі ықпалын тигізе алады.

Жалпы қандай да бір бағдарламаны қолданбас бұрын, әрбір баланың жас ерекшелігін, мәліметті қабылдау деңгейін ескерген жөн. Себебі, әр баланың физиологиясы және таным деңгейі әртүрлі дамиды.

Қорыта келе айтар болсақ, инновациялық технологиялар географиялық білім берудің жаңа бағытын қалыптастырады, оны жарқын, динамикалық және өзара байланысты пәнге айналдырады. Оқытушылар мен студенттер бұл құралдарды меңгерген сайын, олар география жай ғана тақырып емес, зерттеуге, түсінуге және жаһандық өзара әрекеттесуге арналған қақпаға айналатын саяхатқа шығады. Аталып өткен бағдарламалардың мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Сол үшін де бұл бағдарламалардың негізі өмірмен байланыс ұғымынан құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына XXI ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ұғымын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кукушкин В.С. Педагогические технологии- Москва, Ростов на-Дону , 2004, - 34 б.
2. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. - Алматы, 2015, - 9б.
3. Қаламқалиев М. Балалардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары// - 2000, - 103-106 б.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Алиева Машук Нурлыбековна,
Государственное коммунальное казенное предприятие
«Ясли - сад «Дана» государственного учреждения
«Отдел образования Мугалжарского района
Управления образования Актюбинской области»

Аңдатпа: Ерте мектеп жасына дейінгі балаларға психологиялық қызметті дамыту қажеттілігін көрсету, педагог-психолог жұмысының негізгі бағыттарын анықтау. Мақалада осы қызметтің мақсаты мен негізгі міндеттері көрсетілген. Мектепке дейінгі мекемеде баланы модульдік қолдау жүйесі ұсынылады. Педагог-психологтың тікелей қатысуын талап ететін жас балалардың дамуындағы өзекті мәселелер қарастырылады.

Аннотация: Показать необходимость развития психологической службы для детей младшего дошкольного возраста, определить основные направления работы педагога-психолога. В статье освещены цель и основные задачи данной службы. Предложена модульная система сопровождения ребенка в дошкольном учреждении. Обсуждаются актуальные проблемы развития детей раннего возраста, которые требуют непосредственного участия педагога-психолога.

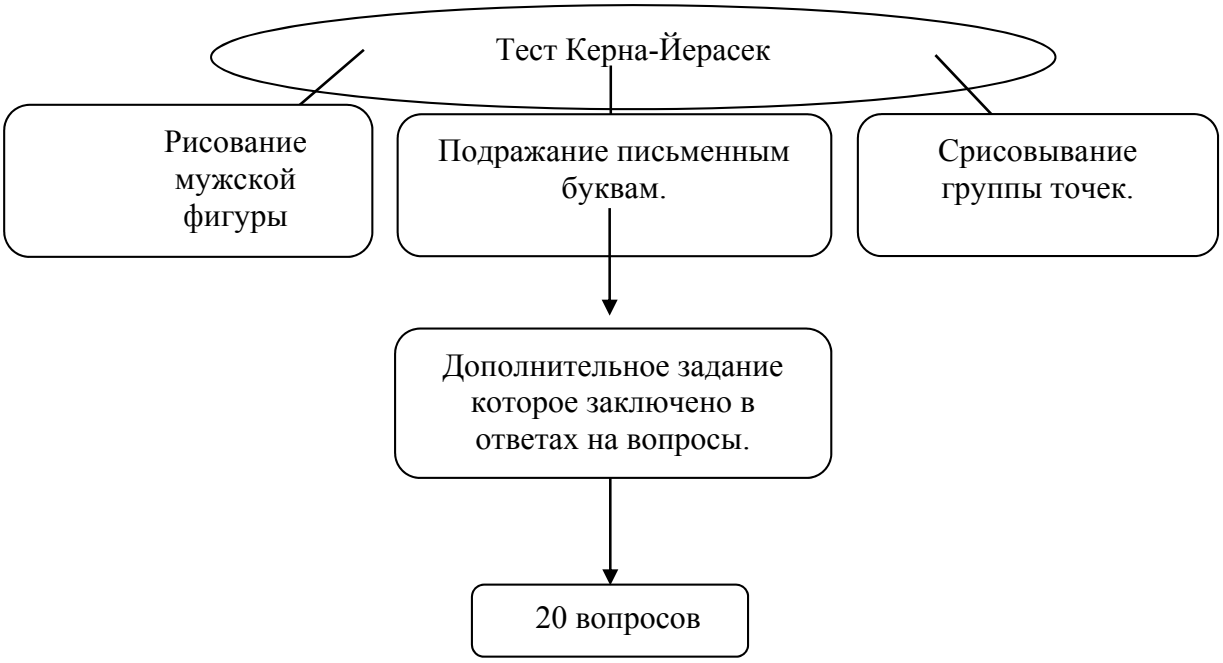
Annotation: The purpose of the article is to show the need for the development of psychological services for children of early preschool age, to determine the main directions of work of a teacher-psychologist. The article highlights the purpose and main tasks of this service. A system of modular support for a child in a preschool institution is proposed. Current problems in the development of young children that require the direct participation of a teacher-psychologist are considered.

Ключевые слова: Психологическая диагностика, консультирование,тренинги «золотой век» ,адаптация ребенка.

Сегодня перед казахстанской школой, как и перед образованием во всем мире, стоит задача определения, новых подходов к образованию, чтобы войти в **«золотой век»,** исследование и открытий. Значительную роль в развитии ребенка играет школа. Важно чтобы именно здесь сложился психологический необходимый ребенку институт, где он мог бы разносторонне развиваться, учился бы открыто выражать свой чувства и мысли.

Наступает первый день долгожданный день, когда ребенок приходит или в школу, или в детский сад первый раз. Его встречают улыбкой, вниманием поздравлениями. И тут его встречают первые трудности. При поступлении в школу наблюдается различный уровень подготовленности детей к обучению. Работая с детьми, неготовыми к школе, педагог по существу, берет на себя те функции, которые традиционно входят в круг обязанностей родителей. Ведь подготовка ребенка к школе, к овладению учебной деятельностью является результатом его полноценного развития в период дошкольного детства. Таким образом, педагог по сути дела, вынужден сначала заниматься не столько обучением по школьной программе, сколько восполнением тех пробелов в развитии, которые обнаруживаются к моменту поступления в школу.

При приеме в первый класс проводится психолого-педагогическая диагностика с использованием тестов, определяющих интеллектуальные, сенсорно-моторные способности детей, не включающие материал учебных программ.

Психолог или воспитатель проводит как массовые, так и индивидуальные психодиагностические обследование. При массовых (групповых) обследованиях детей обнаруживается в общих чертах уровень интеллектуального развития, развития мелкой моторики руки, координация движения рук и зрения, умение ребенка подражать образцу. Для реализации этих целей, чтобы составить общее представление об уровне развития готовности ребенка к школьному обучению можно использовать ориентационный тест школьной зрелости Керна- Йерасека. Этот тест обладает рядом существенных достоинств для первоначального обледования детей: не требует продолжительного времени для проведения;

может быть использован как для индивидуальных, так и для групповых обследований; имеет нормативы, разнообразнные на большой выборке; не требует специальных средств и условий для проведения .

Все три задания предъявляют требования в плане тонкой моторики руки.

Полученные результаты характеризуют ребенка со стороны общего психического развития , развития моторики , умения выполнять заданные образцы, т.е. характеризуют произвольность психической деятельности.

Но со временем это проходит и наступают будни с маленькими победами, трудностями и неудачами с радостью познания нового и горечью обид. Необходимо определенное время для того, чтобы дети привыкли к новой для них обстановке, новым правилам и распорядку дня, новому обещанию, новому общению с педагогами и ребятами, новым способам деятельности и поведения. Адаптация ребенка происходит не сразу. Это довольно длительный процесс, требующий напряжения всех сил детского организма и детской психики. В начале их прибывания у ребят может наблюдаться двигательное возбуждение или заторможенность, раздражительность, снижение аппетита, плохой сон, повышенная утомляемость.

Специалисты выделяют три основных этапа физиологической адаптации ребенка, каждый имеет свои особенности.

1 – этап адаптации – ориентировачный, когда в ответ на весь комплекс новых воздействий, связанных сначалом систематического обучения и воспитания организма ребенка и все его системы отвечают бурной реакцией. Эта «физиологическая буря» длится 2 – 3 недели на этом этапе ребенок работает на пределе своих возможностей, поэтому в первые недели учебы у детей отмечается снижение веса, нарушение сна, головные боли повышается заболеваемость.

2 – этап адаптации – неустойчивое приспособление, когда организм ребенка ещет и уже использует некоторые оптимальные варианты реакции новые воздействия.

3 - этап адаптации период относительно устойчивого приспособления, когда организм ребенка находит такие варианты реагирования на новую нагрузку (умственную, физическую, эмоциональную) которые позволяют избежать чрезмерного напряжения.

Продолжительность трёх фаз адаптации – пять – шесть недель. Наиболее напряженные первые четыре недели. В этот период дети быстро устают, снижены функции внимания и памяти. Поэтому в учебном плане в первой четверти в школе предусмотрено меньше количество уроков и меньше интенсивность учебных занятий, чем в другое время, а в детском саду первая неделя пребывания ребёнка до обеда.

Среди детей можно выделить такие группы, у которых адаптация протекает легко, детей с адаптацией средней тяжести и детей, у которых адаптация протекает тяжело.

Приступая к работе с детьми, учитель должен чётко представлять, что отличительной чертой ребенка является активная познавательная деятельность.

В этом возрасте у детей преобладает наглядно-действенное мышление, и ребенок находит ответы на вопросы «почему?» и «как?» только в результате выполнения определенны практических действий с предметами. Вот почему ведущим в процессе обучения детей данного возраста является так называемый практический метод обучения. Этот метод даёт возможность более полного и глубокого осознания учебного материала в процессе многократного повторения практических действий. Поэтому педагог должен помнить, что при объяснении нового материала умело сочетать наглядность с индивидуальной практической деятельностью детей. Педагог используя разнообразные наглядные материал у доски, не получит, положительного результата, если все, что делается у доски, каждый ребенок не проделает то же самое на своем рабочем месте т.е. индивидуальная практическая деятельность ребенка становится основным, ведущим в этом возрасте средством усвоения знания.

Особенностью организаций занятия с детьми этого возраста является его насыщенность разными формами деятельности. Исследования учёных – физиологов показали, что дети и пятилетнего возраста могут непрерывно писать не более 7 минут, продолжительность непрерывного чтения не должна превышать 7 – 10 минут. Только в этом случае будет стабильной работоспособность детей.

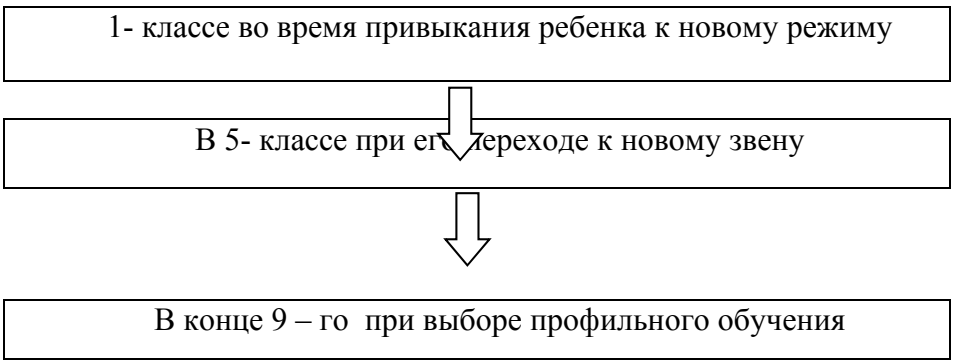
Обучение детей этого возраста должно быть интересным, радостным, но в тоже время обеспечивающим глубокое усвоение программного материала.

Особую роль приобретает беседа с детьми, в ходе которой обсуждаются задания и способы его выполнения. Важно, чтобы в таких обсуждениях участвовали все дети, проявляя активность и самостоятельность.

Однако не нужно требовать от детей формального послушания во время занятий. Организация занятий должна быть разнообразной: в форме прямого обучения и дидактических игр. В результате систематического использования дидактических игр в учебном процессе у детей развивается подвижность и гибкость ума, формируется такие процессы мышления, как сравнение, анализ. Организовать детей нужно не путем дисциплинарных замечаний, а путем изменения содержания или методики занятия. Заставить сидеть тихо несложно, гораздо труднее организовать детей на решение поставленных задач.

Исследование ученых – физиологов позволили определить, что наибольшая работоспособность у детей этого возраста – во вторник и в среду, а сниженная – в понедельник и четверг, самая низкая в пятницу.

Ребенок за годы ученической жизни трижды сталкивается со стрессовыми периодами своего обучения.

Мир наших детей не будет похож на мир предыдущих поколений. Будущее во много будет зависеть от их способности понимать и воспринимать новые концепции, делать правильный выбор, а также учиться и уметь адаптироваться, изменяющимся условием в течение всей своей жизни.

Список источников и литературы

1. Концепция развития системы психологического обеспечения (психологической службы) образования в Российской Федерации на период до 2010 года / Рубцов В.В. [и др.] // Психологическая наука и образование. 2007. № 1. С. 69–82.
2. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении. СПб: Питер, 2009. 320 с.
3. Положение о психологической службе в системе народного образования [Электронный ресурс] // Практический психолог. URL: http://practic.childpsy.ru/document/detail.php?ID=22883 (дата обращения: 01.04.2020).
4. Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. Л.В. Куликов. СПб: Питер, 2002. 476 с.

ОЙЫН – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ НЕГІЗГІ ІС-ӘРЕКЕТІ

Айдарбекова А. А.,
№ 3 «Күншуақ» балабақшасы, тәрбиеші,
Астана қаласы

Аңдатпа: Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?», - деп айтқандай, баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Мектеп жасына дейінгі балалардың зейіні тұрақсыз болады. Оларды біркелкі жұмыс тез жалықтырады. Сондықтан олардың зейінін үнемі қажетті бағытқа аудару үшін ойын түрінде жүргізу қажет. Өйткені ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде алған білімді ойынмен тиянақтау білімнің беріктігіне негіз қалайды. Тәрбие мен білімнің алғашқы дән - мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Кілт сөздер: Бала ойынында көбнесе терең мән бар Ф. Шиллер

Ойынды ойнату мен үйретудің мақсаты: В.А. Сухомлинскийдің сөзімен айтқанда: Ойынсыз ақыл - ойдың қаншалықты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жастық шақ өмірімен ұштастырып, өзін қоршаған, дүние туралы түсінік алады.

Ойын дегеніміз - ұшқын, білімге құмарлықпен еліктеудің маздай жасаған оты. Міне, ойын дегеніміз - тынысын кең алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиялмен қанат беретін осындай ғажап нәрсе ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы.

Ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгілерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып көзіне көрсете отырып, ойын арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейірімділікке ізеттілікке, туысқандық пен бауырмалдыққа, үлкенге - құрмет, кішіге - қамқорлыққа баулып адамди қажеттерді ұғындыру, қалыптастыру. Бір ғажабы ойындар балалардың жан сұлулығында, тән сұлулығында жан-жақты жетілдіруге бағытталған. Ойынды ойнау барысында балалардың жас ерекшілігі ескеріледі. Әр түрлі ойынның өтілу барысында, оның ережесін сақталуы маңызды.

Ойында баланың дене күші артады, қолы қатайып, денесі шыңдала түседі, көзі қырағыланады, зеректілігі, тапқырлығы, ынтасы артып жетіле түседі. Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары қалыптасып шыңдалады. Ұлттық ойындарымыз балаларға тәрбиелік мәнімен, дене бітімінің әсем де сымбатты болып бітуге пайдасы зор.Ойын балалардың негізгі іс-әрекеті ретінде психологиялық, анатомиялық-физиологиялық, педагогикалық маңызы зор қызметтер атқарады. Ойынды әрбір адам ойнап өседі, ойынды көп ойнаған адамның дүниетанымы кең, жаны таза, жүрегі нәзік, нағыз сезімтал тұлға болмақ. Әрине, ойын адамның дамуына, қалыптасуына әртүрлі әсер береді. Кей бала ойында шынайы өмірді бейнелесе, кей бала ішкі сезімін білдіреді. Ойынның дамуына және баланың ойынға араласуына әсер ететін факторлар өте көп. Мысалы, үлкендердің ойынға басшылық жасауы, ойыншықтар, баланың өсетін ортасы, балалар ұжымы, баланың тәрбиесі т.б. Дегенмен де ойын тек әрекет емес, балалардың да, үлкендердің де қызығушылық ермегі, адамды рахат және қанағат сезіміне бөлейтін іс-әрекеті. Балалар тұрмақ, үлкен адамдар да әлікүнге дейін ойнайды, әрине ойынның түрлері өте көп. Балалар ойынына талдау жасайтын болсақ, оның өзгеріп отыруы балалардың жас және жеке дара ерекшеліктеріне бай-ланысты. Мысалы, сюжеттік рөлді, қимыл-қозғалыс, драматизациялық, музыкалық, дидактикалық, құрастыру, ұлттық, спорттық, дамытушы ойындардың түрлері бар. Әрқайсысының өзіндік мәні, ерекшеліктері, мазмұны, ережелері, тәртібі, білімдік, тәрбиелік, дамытушылық функциялары бар. Оның әрқайсысына жеке тоқталатын болсақ, сюжеттік рөлді ойындар ойынның алғашқы танымы десек, артық болмас.Балалар ойындарының тәрбиелік маңызын жоғары бағалай келіп, А.С.Макаренко былай деп жазды: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеуалдымен ойында басталады». Мысалы; сюжеттік — рөлді

ойындар.Ойынның негізгі ерекшелігі ол балалардың қоршаған өмірді — адамдардың қимылын, іс-әрекеттерін бейнелеу болып табылады. Ойында бөлме теңіз, аспан кеңістігі де, темір жол вагоны да болуы мүмкін. Балалар жағдайға ойынның өздері ойлаған түпкі ниеті мен мазмұнына лайықты маңыз береді.Ойын іс-әрекетінің тағы бір ерекшелігі — оның әрекеттік сипаты. Балалар ойын шығарушылар, ойынды жасаушылар болып табылады. Олар ойында өздеріне мәлім өмір құбылыстары мен оқиғалары туралы білімдерін бейнелейді, оларға өзінің қатынасын білдіреді. Балалар үн-түнсіз ойнамайды. Тіпті бала жалғыз болғанның өзінде ойыншықтармен сөйлесіп жүреді. Ойынға қиялдағы қатысушылармен әңгімелеседі, өзі мен мамасы үшін, науқас кісі мен дәрігер үшін сөйлеседі және т.б. Сөз нақ бір ойын әрекетін сүйемелдеуші болып табылады, бейнені, оған баланың өз қатынасын толығырақ ашады.Ойын процесінде сөйлесу қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Сөйлесе жүріп балалар пікірлесіп, әсер алысып, ойынның түпкі ниеті мен мазмұнын анықтайды. Ойында сөзбен уәделесу ұйымдастырушылық қызмет атқарады, балалар арасында өзара түсінісу мен достықтың, қоршаған өмірдің қайсыбір фактілері мен құбылыстарына бірдей көзқарастың пайда болуына және дамуына көмектеседі.Қорыта келсек

Мектепке дейінгі жасар балаларға тиянақты білім беру тәрбиешінің творчестволық, ізденісі мен шеберллігін қажет етеді. Мұның өзі әлі ойын баласы екендігімен байланысты. Сондықтан сабақ тартымды болу ушін тақырыпқа сәйкес ойындар тандап алып, оларды утымды пайдалану керек. Сонда ғана барлық баланы сабаққа ынталы қатыстыруға болады.

Әрбір тәрбиеші сабақ, процесінде қандай дидактикалық, ойын қолданатынын куні бурын сабақ мазмуны мақсатына сай лайықтап таңдап алғаны жөн. Өйткені балалар ушін қызықты әрекет бола отырып, оларды тәрбиелеу мен дамытудың аса маңызды құралы болып табылады. Бірақ ол ұйымдастырылған педагогикалық процеске енгізілгенде ғана сондай құралға айналады. Ойынның дамуымен оның орныгуы оны нақ, осылай тәрбиелеу куралы ретінде пайдалануға көп байланысты.

Ойынды педагогикалық процеске енгізе отырып тәрбиеші балаларды, Л.С.Макаренконың сезімін айтқанда «жақсы ойын» жасауға уйретеді. Мундай ойынға мынандай сапа тән: Мазмунның тәрбиелік мазмұндық құндылығы, бейнеленетін тусініктердің толығы

мен дұрыстығы, ойы, іс-әрекетнің орындылығы, белсенділігі. ұйымшылдығы және творчестволык сипаты, жеке балалардың және барлык ойнаушылардың муделерін ескере отырып, ойында ережелерге бағыну және соларды басшылыкка ала білуі, ойыншықтармен ойын материалдарын максаткерлікпен пайдалану, балалардың карым-катынастарының игі тілектестігі және көңіл-куйлерінің шаттығы.

Ойында акыл-ойы адамгершілік, эстетикалық және дене тәрбиесінің максаттары үшін пайдаланылады. Ойын процесінде балалардың білімімен ұғымы айкындалып терендей түседі.

Демек, ойын балалардың соған дейінгі біліммдерімен түсініктерін баянды етіп қана қоймайды, сонымен бірге белсенді таным іс-әрекеттерінің өзінше бір формасы болып табылады, соның барысында олар тәрбиешінің басшылығымен, жаңа білім меңгереді.

Әдебиеттер тізімі

1. А.А. Давыдов, Т.В. Драгунова. Пдагогикалық және жас ерекшелігі психологиясы Алматы 1973.
2. Б. С. Ысқақова, Қойшыбаева Н.И. Мектепке дейінгі балалардың жеке басын қалыптастырудың психологиялық құралы. Оқу құралы. Шымкент 2002.
3. С. В. Мухина. Мектеп жасына дейінгі балалар психологиясы алматы «Мектеп» 1986.
4. Сухомлинский В. А. Балалық шақтағы жеке тұлғаның қалыптасуы.

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕГІ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАР: ЦИФРЛЫҚ ТАРИХ

Турғанбаев Айдос Ерланұлы,
Тарих ғылымдарының магистрі
Арыс қ. Б. Кенжебаев атындағы
жалпы білім беретін мектеп
Тарих пәнінің мұғалімі

Аннотация. Заманауи білім үнемі жаңашылдыққа ұмтылады, ал тарих сабақтарында компьютерлік ойындарды қолдану барған сайын танымал оқыту әдісіне айналуда. Бұл тәсіл оқушылардың назарын аударып қана қоймайды, сонымен қатар интерактивті және иммерсивті тәжірибелер беру арқылы оқу процесін байытады. Мақалада адамзат өркениетінің қалыптасуының әртүрлі кезеңдерін зерттеуде жаңа мүмкіндіктер ашатын аудио-визуалды мазмұнмен жұмыс істеуге негізделген геймификация элементтерін енгізу арқылы мектепте гуманитарлық пәндерді оқытудың заманауи тәжірибесін (тарихты зерттеу мысалында) өзгертудің негізгі аспектілері қарастырылады. Автор тарихи процесті модельдеу тұжырымдамасын пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ететін «ойын әлемдері» сабағында ең көп қолданылатындығымен сипатталады.

Аннотация. Современное образование постоянно стремится к инновациям, а использование компьютерных игр на уроках истории становится все более популярным методом обучения. Этот подход не только привлекает внимание учащихся, но и обогащает процесс обучения, предоставляя интерактивные и иммерсивные впечатления. В статье рассматриваются основные аспекты изменения современной практики преподавания гуманитарных дисциплин в школе (на примере изучения истории) путем введения элементов геймификации, основанной на работе с аудиовизуальным контентом, открывающим новые возможности в изучении различных этапов становления человеческой цивилизации. Автор характеризуется тем, что наиболее часто используется на уроке «игровые вселенные», что обеспечивает возможность использования концепции моделирования исторического процесса.

Annotation. Modern education constantly strives for innovation, and the use of computer games in history lessons is becoming an increasingly popular teaching method. This approach not only attracts students ' attention, but also enriches the learning process by providing interactive and immersive experiences. The article discusses the main aspects of changing the modern practice of teaching humanitarian subjects at school (on the example of the study of history) by introducing elements of gamification based on working with audio-visual content, which opens up new opportunities in the study of various stages of the formation of human civilization. The author is characterized by the fact that he is the most used in the lesson «game worlds», which provides the opportunity to use the concept of modeling the historical process.

Кілт сөздер: Гемификация, ойын механикалары, ойын әлемі,моделдеу, тарихи процесс, компьютерлік ойындар.

Қазіргі білім беруді дамыту жағдайындағы геймификация феномені білім алушы мен білім алушы арасындағы қарым-қатынастың жаңа үлгілерін қалыптастырудың негізгі аспектілерінің біріне айналуда. Олардың дизайны, ең алдымен, білім беру процесін виртуалдандырудың жоғары деңгейімен байланысты, бұл ойын мазмұнын белсенді қолдануды ғана емес, сонымен қатар әртүрлі жаһандық процестер мен құбылыстардың толық ауқымды қайта құруларын қолдану мүмкіндігін білдіреді[1, б. 29]. Бұл мүмкіндік баланы зерттеу актісінің толыққанды қатысушысына айналдырады, ал қазіргі мұғалім Леопольд фон Ранкенің әйгілі тезисін іске асыруға жақындатады, бұл оқиғаны ол қалай болса солай зерттеу керек.

Тарихи процесті модельдеу тетіктерін белсенді қолдану білім алушыдан микро және макро деңгейлердегі әртүрлі оқиғаларды талдауға мүмкіндік беретін «жұмсақ дағдылардың» кең спектрін дамытуды талап етеді. Көбінесе мұғалім мұндай мақсаттарға оқу уақытын әртүрлі мазмұнмен қанықтыру арқылы қол жеткізеді (статикалық және динамикалық), зерттеу қызметінің элементтерімен толықтырылады (ақпаратты тәуелсіз іздеу, талдау және түсіндіру түрінде), олар оқу коммуникациясын мүлдем басқа деңгейге шығарады [2].

Компьютерлік ойындарды пайдаланудың артықшылықтары:

Тарихи оқиғаларды визуализациялау: компьютерлік ойындар қалаларды, шайқастарды және мәдени оқиғаларды егжей-тегжейлі қайта құру арқылы өткен дәуірлерді елестетуге мүмкіндік береді. Бұл оқу материалын қол жетімді және түсінікті етеді.

Интерактивті оқыту: ойындар оқушылардың белсенді қатысуын ынталандырады, оларды тарихи контексттерді зерттеуге, шешім қабылдауға және өз әрекеттерінің нәтижелерін көруге шақырады. Бұл тәсіл сыни ойлау мен аналитикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Эмоционалды қатысу: ойын мазмұны оқушыларға тарихи кейіпкерлердің мотивациялары мен сезімдерін жақсырақ түсінуге мүмкіндік беретін материалмен эмоционалды байланыс жасайды. Бұл тарихты үйренуді ұмытылмас етеді.

Ұжымдық оқыту: көптеген ойындар ұжымдық өзара әрекеттесуге және мәселелерді бірлесіп шешуге мүмкіндік береді. Бұл топтық дағдыларды және топта жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Сәтті пайдалану мысалдары:

Өркениет VI: бұл стратегиялық ойын ойыншыларға экономикалық, саяси және мәдени аспектілерді үйрету арқылы әртүрлі тарихи кезеңдерде өркениетті басқаруға мүмкіндік береді.

Assassin ' s Creed: Discovery Tour: ойындағы бұл режим ойыншыларға ежелгі Египетті, Грецияны және басқа да тарихи орындарды зерттеуге мүмкіндік береді, сол кездегі өмір мен мәдениет туралы бай ақпарат береді.

Сонымен қатар мұғалімнің рөлі едәуір артады. Оның тұрақты кері байланыс арналары болған жағдайда, мұғалім ақпарат релесінен авантюристер тобын ойын рейдіне бағыттайтын «game master» түріне ауысады. Сынып жүйесі мен виртуалдандырылған «ойын әлемі» арасындағы сызықтар бұлыңғыр. «Процедуралық Риторика» және «ойын дизайны» постулаттарына негізделген сыныптың виртуалдандырылған топтық жұмысының әртүрлі жүйелері сабақ уақытының осындай түбегейлі өзгеруінің өзіндік құралы болып табылады[3]. Олар оқу материалын игерудің жаңа тетіктерін ұсынады, негізгі ойын механикасына сүйене отырып, әртүрлі оқу пәндерін оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Тарих және Құқық пәнінің мұғалімінің жұмыс тәжірибесінде «компьютерлік ойын контенттері» бұрын ұсынылған формада да, басқа да тәсілдермен де қолданыла алады. Мен келесі ойын сериялырындағы материалдарды тиімді пайдалануға болады деп санаймыз.

1. Civilization. Зерттеушілер мен журналистер [4, б. 481-495] бірнеше рет назар аударған сипатталған ойын сериясы неолиттік революциядан ғарышты бағындыру дәуіріне дейінгі бірқатар дәуірлердегі тарихи процестің барысын модельдеуге мүмкіндік береді, мұғалімге дәріс түрі, іскерлік ойындар және т. б. сабақтар аясында тарихи және әлеуметтік материал-дарды ұсынудың кең мүмкіндіктерін ашады. іс-шаралар, пікірталастар өткізу және т. б.

Тікелей геймплей элементтері әртүрлі қауымдастықтар өмірінің экономикалық, әлеуметтік, саяси және рухани салаларын зерттеуде қолданыла алады. Оқу мақсатында жобада пайда болатын кең анықтамалық материалды, геймплейді (нақты уақытта да, оқу бейне фрагменттері түрінде де) пайдалануға болады. Сонымен қатар, ойын кеңістігін интерактивті карта ретінде пайдалануға болады.

Негізінен келесі тұжырыммен келісуге болады: «бүгінгі таңда білім беру жастардың шынымен үйренетінінен гөрі бір нәрсені қалай өлшеуге болатынына көбірек көңіл бөледі. Civilization EDU-бұл ойындарды XXI ғасырдағы негізгі дағдыларды дамыту және бағалау үшін қалай қолдануға болатынының тамаша мысалы, оны тестілеу арқылы өлшеу мүмкін емес»[5]. LRNG халықаралық білім беру қозғалысының жетекшілерінің бірі Кони Новеллаға тиесілі тиісті пайымдау қазіргі шындықта өзекті болып көрінеді.

Айта кету керек, әртүрлі ойын жобаларын пысықтау мүмкіндіктері, оларды оқу материалдарымен қанықтыру және оқытушылар үшін әдістемелік модульдермен интеграциялау қазіргі білім беруді дамытудағы жаңа кезең болуы мүмкін.

2. Total War. Бұл ойынды қолдану арқылы әртүрлі кезеңдердегі мемлекеттердің мемлекеттік құрылымының, әскери ұйымының, Сыртқы және ішкі саясатының ерекшеліктеріне (Крит-Микен дәуірінен бастап XIX ғасырдың басындағы шындыққа дейін) арналған бірқатар тақырыптарды әзірлеуге болады. Мұғалімнің алдында әскери және саяси тарихтың көптеген мәселелерін иллюстрациялық материал ретінде қарастыру үшін ойын мазмұнын қолдану мүмкіндігі ашылады (бекіністерді, әкімшілік және тұрғын үйлерді, әскери кемелерді, әртүрлі кезеңдердегі сарбаздардың формаларын көрсететін скриншоттарды қолдана отырып); демонстрациялық материал ретінде (ойын қозғалтқышында геймплейге негізделген бейне тізбегімен сүйемелденетін оқу бейнелерін жасау жобалар); науқан картасын белгілі бір оқиғаны немесе процесті баяндайтын интерактивті карта ретінде пайдалануға

болады. Ойын кеңістігін Тарихи кеңістікті зерттеу тұжырымдамасын жаңартатын интерактивті квесттер құру үшін пайдалануға болады. Ұсынылған материалдардың түрлерімен жұмыс жасау арқылы Крит Микен дәуірі, Шығыс деспотияларының даму кезеңі, классикалық Антика, Эллинизм, Антика және Халықтардың ұлы қоныс аудару дәуірі, Ұлыбританиядағы ерте орта ғасырлар, Еуропалық дамыған орта ғасырлар, Жапониядағы соғысушы провинциялар дәуірі, Ұлы географиялық кезең сияқты кезеңдердің әскери тарихының әртүрлі аспектілерінің жарқын және бейнелі сипаттамасын ұсынуға болады. жаңа уақыт кезеңі, Наполеон дәуірі. Моддинг арқылы моңғолдардың Ресейге басып кіруі, ескі орыс мемлекеттілігінің дамуы, ислам әлемінің қалыптасуы мен дамуы және т. б. тақырыптары қамтылуы мүмкін. сонымен қатар, қалыптасқан "ғаламның ойыны" өркениеттің дамуының әскери аспектілеріне баса назар аударылады, бұл мұғалімге сабаққа дайындалу үшін де, жобалық және шығармашылық үшін де қолданылатын интерпретация мен шығармашылықтың бай құралдарын береді ғылыми-зерттеу қызметі, оның ішінде бұрын ұсынылған базалық ойын механикасын қолдануға негізделген.

Сонымен қатар, Total War ойындар сериясының көптеген жобаларында дипломатияның дамуының ретроспективасы, саяси диалогтың әр түрлі формаларын көрсету (Әлеуметтік құрылымдар мен мемлекет арасында да, саяси өзара әрекеттесудің әр түрлі «субъектілер» арасында), әскери белсенділіктің әр түрлі формалары (мысалы, қоршау және далалық шайқастар). Осылайша, ойын әлеуметтік жарылыстар мен өзгерістердің себептерін ашады. Осы мүмкіндіктердің барлығы ойын әлемін мәтіннің ерекше формасы ретінде оқу процесіне біріктіру процесін өте өзекті етеді.

3. Assasins Creed. Assassins Creed ойын әлемі белгілі бір әдістемелік әлеуетке ие. Шартты түрде action-RPG жанрына жатқызуға болатын ойын жобасының өзі келесі тақырыптарды зерттеу кезінде виртуалды экскурсиялар жүргізу үшін пайдаланылуы мүмкін: «Эллинизм», «Птолемей кезіндегі Египет», «Викинг дәуіріндегі Еуропа», «крест жорықтары дәуіріндегі араб әлемі», «итальяндық қалалар-Қайта өрлеу дәуіріндегі мемлекеттер», «революциялық соғыс қарсаңындағы американдық колониялар», «Ұлы француз революциясы», «Виктория дәуіріндегі Ұлыбритания». Қазіргі уақытта аталған серияны әзірлеушілер өздерінің ойын жобалары аясында студенттерге Тарихи география принциптері туралы түсінік алуға мүмкіндік беретін бірқатар «экскурсиялық турларды» ұсынады (жалпы тарих курсына біріктірілген).

Assasins Creed ойын сериясының бөлігі ретінде ұсынылған «экскурсиялық» материалдар қазіргі уақытта Египет тарихына еркін сатылатын виртуалды турлар болып табылады, бұл аймақты сипаттау үшін дәстүрлі түрде пирамидаларды сипаттауға және Александрияның эллиндік әлемнің ғылыми және мәдени орталығы ретінде дамуына баса назар аударады. Египет тарихындағы Птолемей кезеңі де сипатталған; Мысыр өркениетінің өмірі мен рухани өміріне арналған бөлім өте қызықты. Сол сияқты ежелгі Грецияның тарихы да бейнеленген. Осы тур аясында аймақтың ең ірі қалалары — әйгілі ежелгі Микендер, ең бай сауда полисі — Афина егжей-тегжейлі көрсетілген. Күнделікті өмір мен әдет-ғұрыпқа, философияның, мәдениеттің, діннің және мифологияның дамуына назар аударылады. Ежелгі грек әскери өнерінің ілгерілеуі өте әсерлі ұсынылған.

Сонымен тарих сабақтарында компьютерлік ойындар мен ойын мазмұнын пайдалану оқушылардың назарын аударудың және интерактивті білім беру ортасын құрудың тиімді әдісі бола алады. Міне, компьютерлік ойындарды Тарихты оқыту процесіне енгізудің бірнеше жолы:

Тренажер ойындары: оқушыларға тарихи оқиғаларды бастан өткеруге мүмкіндік беретін тарихи тренажер ойындарын пайдаланыңыз. Мысалы, өркениет, Жалпы соғыс немесе Assassin ' s Creed: Discovery Tour әртүрлі дәуірлер мен мәдениеттерді зерттеуге мүмкіндік береді.

Интерактивті білім беру бағдарламалары: оқу мақсаттарын ескере отырып жасалған арнайы білім беру бағдарламалары мен ойындары бар. Мысалы, «империялар дәуірі» ойындарын Тарихи стратегияларды зерттеу және өркениеттерді дамыту үшін пайдалануға болады.

Виртуалды шындық (VR): VR технологиясын тарихи орындарға виртуалды экскурсиялар жасау, ежелгі қалаларды қайта құру немесе тіпті экшн көріністерін жасау үшін пайдаланыңыз. Бұл студенттерге сөзбе-сөз өткенге енуге мүмкіндік береді.

Ойын мазмұны түріндегі тарихи оқиғаларға шолу: дәстүрлі дәрістердің орнына материалды бейне ойындар, анимациялар немесе басқа интерактивті мазмұн түрінде ұсыныңыз. Бұл әсіресе күрделі оқиғаларды немесе тұжырымдамаларды елестету үшін пайдалы болуы мүмкін.

Жеке ойындар жасау: оқушыларды өздерінің тарихи ойындарын құру процесіне қатыстырыңыз. Бұл сценарийлерді, кейіпкерлерді және ойын механикасын дамытуды қамтитын жоба болуы мүмкін, бұл материалды тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Интерактивті веб-ресурстар: интерактивті тарихи карталарды, хронологияларды, викториналарды және ойын элементтеріне негізделген басқа тапсырмаларды қамтамасыз ететін білім беру веб-ресурстарын пайдаланыңыз.

Компьютерлік ойындарды оқу мақсаттары үшін пайдаланған кезде мазмұн негізді, оқу мақсаттарына сәйкес және оқушылардың жасына сәйкес болуы керек екенін ескеру маңызды. Оқу процесінің максималды тиімділігін қамтамасыз ету үшін оқу мен ойын-сауық арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Овчинников В. М. Геймификация и визуализированный контент на уроках истории // Научно-методический электронный журнал «Калининградский вестник образования». — 2021. — № 2 (10) / июль. — С. 29-40. — URL: https://koirojournal.ru/realises/g2021/05jul2021/ kvo204/
2. Отарбаева Л.Л., Утепбергенова Г.К., Муханова А.С. Геймификация как интерактивное обучени в образовательном процессе/ Методическое пособие «Өрлеу» / Актобе -2020
3. Тарих сабағындағы оқушылардың комуникативті дағдыларын қалыптастыру. «Өрлеу»
4. Rogers, S. Level Up! The Guide to Great Video Game Design / S. Rogers. — Hoboken: Wiley, 2014. — 552 p.
5. 24. Tresca, M. J. The Evolution of Fantasy Role-Playing Games / M. J. Tresca. — Jefferson: McFarland & Company, 2010. — 238 p

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Мухаметкали Самал Хусайынқызы,
Педагогика ғылымдарының магистрі,
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
«Әл-Фараби атындағы орта мектебі
МДШО бар және Еркін бастауыш мектебі
коммуналдық мемлекеттік мекемесі»

Аннотация: Білімді және тәрбиелі , дүниетанымы кең , ұшқыр ойлы ұрпақ тәрбиелеу үшін — сындарлы оқыту теориясын сабақ үдерісінің негізгі көзіне айналдыру қажет. Осы бағытта білім беру ұйымдарының алдындағы мақсат — мұғалімдер тәжірибесін үнемі жетілдіру және бағалау.

Аннотация: Для воспитания образованного и воспитанного , широкого мировоззрения , сообразительного поколения — необходимо сделать теорию конструктивного обучения основным источником учебного процесса. Цель, стоящая перед образовательными организациями в этом направлении, - постоянное совершенствование и оценка опыта учителей.

Annotation: In order to raise an educated and well-educated generation with a broad world view, it is necessary to turn the theory of constructive teaching into the main source of the teaching process. In this direction, the goal of educational organizations is to constantly improve and evaluate the experience of teachers.

Тірек сөздер: білім,қағида, білім алушы, белсенділік,білім беруші
Ключевые слова: знание, принцип, обучающийся, деятельность, педагог
Key words: knowledge, principle, learner, activity, educator

Білім сапасы білім беруші мен білім алушының – ортақ еңбегінің нәтижесі. Себебі білім игерудің инновациялық тұжырымдамасы оқушының белсенділігімен ұштасады. Білімді болудың басты қағидасы – екі жақты белсенділік [1, б.3]. Егер мұғалім білімді бере берсе, ал оқушы қабылдамаса, одан нәтиже шықпайды. Білім сапасы қашан қалыптасып дамиды? Ол үшін оқушы, ең алдымен, зейін қойып, бар ынтасымен тыңдай білу керек [2, б.23]. Одан кейін есіне сақтауы, түсінуі, қолдана алуы, талдап, бағалай білгені абзал. Мәселенің өзектілігі де осында. Көптеген оқушылар танымның жоғары деңгейін игере алмай, ал оқытушылар игерте алмай жүр.

Мақалада А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Ж.Пиаже, Дж.Равен, ДЖ.Тейлор, А.Әлімов еңбектеріне сүйене отырып, білім алушыларға қажетті білім, дағдылар, тәсілдер, құндылықтарды айқындайтын оқу-тәрбие процесін жетілдіру, оны дамытуға арналған озық тәжірибелерді енгізудің өзекті мәселелері талқыланады.

Іс-тәжірибеде өз нәтижесін беріп, оқушылардың айтылым дағдысын арттырып, бір жүйеге дамыта алатын инновациялық әдістің бірегейі – Ted форматында сөйлеу. Тіпті, БЖБ, ТЖБ тапсырмаларын аталған тапсырманы орындай отырып, оқушының шығармашылық деңгейін, яғни дивергентті тұрғыда ойлауын көруге болады. Оның талаптары төмендегі кестеде берілген:

1 минут ауызша сөйлеу	Тақ/ң ашылуы	Кіріспе, негізгі б., қор/ды	1 пробл. сұрақ	Дауыс ырғ, сөзді ұм/у, ауд. бау/у	1 қан. сөз/ 1 шумақ өлең	Ерекш/к /идея	Функ/қ сау/қ	1 мақал	Стил/к оралым
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Бір қызығы, SWOT әдісін кері байланыс, бағалау кездерінде, белгілі бір тапсырма ретінде де қолдануға болады. Мәселен: Е.Әбікеннің «Пәтер іздеп жүр едік» әңгімесі бойынша оқушының жазған талдауы:

Күшті	**Әлсіз**
Бізді ойлантты, келешек жайлы толғантты	Өкінішке орай, осындай жағдайлардың өмірде көптеп кездесетіндігі
Мүмкіндігі	**Қаупі**
Баспаналы болу жағын қазірден бастап қарастыра бастадық	Осындай жағдайлар шаңырақтың шайқалуына алып келуі әбден мүмкін

Оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін арттыратын тағы бір әдіс көркем шығармадағы сөз тіркестерімен жұмыс істеу арқылы сөздік қорды молайту. Мәселен, Ә.Кекілбаевтің «Аңыздың ақыры» шығармасының негізінде әміршінің атынан жазылған монолог:

Мен – қатыгез Әмірші. Қолымдағы өткір қылышыммен бәрін жер жастандыруға дайын тұрған тәкаппармын. Адамдардың барлығын қорқыныш пен үміттің екі ұдай аралығында өмір сүруге мәжбүрлеушімін. Жорыққа барғанда жолымда кездескендердің бәрін жалмап жұтудан тайсалмаймын. Ышқына ұлып тұрған желдің өзі менің қаһарыма шыдай алмайды. Кіші ханым мен мұнарашының жанарын пышақтай кескілеп, олардың жан дүниесінде меңіреу тыныштықтың орын алуына себепшімін. Менің ашуым мына желге найза ілікпейтіндей. Ұлып тұрған желден еш айырмашылығы жоқ. Бәрінің сенімдерін сетінетіп, көңілдеріндегі көп түйіткілді қуып шықтым. Өз-өзіме сұрақ қойғым да келеді. Мен неге қатыгезбін? Бұл тылсым құдірет пе? Миыма кіріп шығар емес. Ойлар көкірегімді кернеп барады...

Инновациялық технологиялар қатарына жасанды интеллект немесе ғаламтор көмегімен орындалатын арнайы платформаларды да жатқызамыз.

Цифрлық платформаларды колдану үшін негізгі нұсқаулықтар төмендегідей:

1-кадам. Тіркелу;

2-кадам. Дайын ойын үлгісін таңдау;

3-кадам. Дайын шаблон негізінде жаңа тапсырма құрастыру;

4-кадам. Жеке кабинетке өтіп, құрастырған тапсырманы сыныппен бөлісу.

Ресурс	Түсініктемесі
Word Wall	Word Wall – әртүрлі шаблондарды пайдаланып, тапсырмаларды құрастыруға болады: https://wordwall.net/
Formative	Formative- суреттерді, бейнелерді, мәтіндерді косу аркылы интерактивті тапсырмалар жасауға және оқушылардың улгерімін талдауға мумкіндік беретін платформа https://www.formative.com/
Google Forms	Google Forms материалды білу мен түсінуді бағалау үшін жеке тесттер мен сауалнамалар жасауға мумкіндік береді. https://docs.google.com/forms/
Quizizz	Quizizz ойын форматын да білімді бағалау үшін пайдалануға болатын көңілді және интерактивті викториналарды ұсынады. https://quizizz.com/
ProProfs Quiz Maker	Бұл құрал оқушылардын білімі мен түсінігін бағалау ушін тесттер мен бағалауларды жасауға мүмкіндік береді. https://www.proprofs.com/quiz-school/browse

Жалпы, ақылды адам деп жадында көп мағлұмат сақтаған адамды атамай, өмір алдымызға тосқан (кәсіби, әлеуметтік, экономикалық т,б тұрғыдан) кез келген мәселені шеше алатын адамды айтамыз [1, б.57]. Сондықтан сабақта қолданылатын әр әдіс баланы дамытуға, жетілдіруге арналу керек

Әдебиеттер тізімі

1. А.Әлімов «Интербелсенді әдістерді мектеп қабырғасында қолдану» -Алматы, 2009
2. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. –М: 1999. -528

ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Байкенжиева Динара Әбділохапқызы
Алмалыбақ орта мектеп гимназиясы
Ағылшын пәнінің мұғалімі

Түйіндеме: Мақалада ағылшын тілі сабағында тілді меңгеру, оқу, жазу, айту сөйлеу әрекеттері жайлы тәжірибелік іс-әрекетінде бастауыш сынып оқушыларының психологиялық сипаты баяндалады.

Түйін сөздер: тыңдау, қайталау, меңгеру

Аннотация: в статье рассказывается о психологическом характере младших школьников в теоретической и практической деятельности по овладению языком, чтению, письму, разговорной речи на уроке английского языка.

Ключевые слова: слушать, повторять, осваивать

Summary: the article describes the psychological nature of younger schoolchildren in theoretical and practical activities on language acquisition, reading, writing, and speaking in English lessons.

Keywords: listen, repeat, master

В.Гумбольд сыртқы әлемге халықтың мәдениеті, рухани өмірін жатқызса, ішкі әлемге – сөйлеушінің субъективті белсенділігі, көмегі арқылы жүзеге асатын адамның бастапқы тілдік қабілетін жатқызады. Тіл – тұтас бір елдің сипаттамасы, рухани көрінісі, мәдениеті, тарихын сипаттайды. Олай болса, тіл – сөйлеу құралы ғана емес тұтас бір елді таныстыратын танымдық құрал.

Адам өз бойында тілдік қабілетін дамытып, тілдік қарым-қатынасты жандандыра отырып, әрқашан өз күшімен өзі тіл жасайды. Лингвистикада тілдік қабілет жайлы сөз қозғағанда, А.А. Леонтьев бойынша «шетел тілін меңгеруде тілдік қабілет деңгейлері тілдік жүйе деңгейлеріне сәйкес келеді»[1].

Тіл – адамзаттың рухани байлығының фактісі ретінде адамдардың қоғамдық қарым-қатынасы мен рухани және материалдық процестерінің жиынтығымен түсіндіріледі. Психологиялық тұрғыдан, тіл-ойлаумен тығыз қарым-қатынаста ең жоғары психикалық функцияларды жүзеге асыруға қатысады. Сөйлеу – тіл арқылы іске асырылатын сөйлеу әрекеті.

Психологтар сөйлеу мен тілдің екі функциясын көрсеткен: қарым-қатынас құралы, тәсіл функциясы мен ойлау, ой қорыту құралы функциясы [2].

Л.В. Щерба бойынша [3], «Тіл – қарым-қатынас құралы, нақты белгі жүйесі, білімді сақтайтын және беретін құрал. Сөйлеу қарым-қатынас барысында немесе ойлау үдерісінде нақты пікір білдіру. Сөйлеу мәдениеті, оның мазмұндылығы, мәнерлілігі және ұғымдылығы тілге емес, сөйлеуге жатады. Сөйлеу мен тілдің ерекшелігін оқыту үдерісінде байқауға болады. Студенттің белгілі білімі болуы мүмкін, бірақ оны лингвистикалық тұрғыда дұрыс қолдана алмайды». Тіл мен сөйлеудің айырмашылығы: тіл – адамзаттың рухани байлығының фактісі ретінде адамдардың қоғамдық қарым-қатынасы мен рухани және материалдық процестерінің жиынтығымен түсіндіріледі.

Сөйлеудің тілден айырмашылығы: біріншіден, динамикалылығы, процессуалдығы; екіншіден, сөйлеуді жүзеге асыру және қалыптастыру үшін тілдік, тілдік емес құралдардың көмегімен ой мазмұнын жүйелі біріктіре алуында. Ал тіл – қарым-қатынастың негізгі құралы, тіл – адамзаттың мәдениеті, ғылымы, салт-дәстүрі мен өнерін ұрпақтан-ұрпаққа, ғасырдан-ғасырға мұра етіп отыратын құрал.

Тілдің негізгі бірліктері фонема, морфема, сөз, сөз тіркесі, сөйлем, мәтін және оларды реттеуші ережелер жиынтығы екендігі белгілі. «Тілдің негізгі функциясын: сөйлеу қатысымын

жүзеге асырушы және ойдың аяқталуын білдіруші – сөйлем болып табылады». Сөйлем тілдің ең жоғарғы бірлігі бола тұра, «тілдің қатысымдық және когнитивтік функциясы тұрғысынан алғанда, сөйлем – мәтіннің компоненті» болып табылады. Мәтін – монолог түрінде, сөйлеу формалары: суреттеу, баяндау, әңгіме, ой-пікір түрінде беріледі. Маңызды лингвистикалық бірлік – қатысымдық өзара қарым-қатынасты жүзеге асырушы компоненттердің бірі, «ілікпе сөздердің (реплика) қосындысымен сипатталатын құрылымдық, интонациялық және семантикалық тұрғыда аяқталған» лингвистикалық бірлік диалогтық бірлік болып табылады. Адамның өз ой-пікірін сөйлем, мәтін, диалогтық бірлік деңгейінде білдіру және қабылдау, тілдің ережесіне сәйкес, оның мағынасын да келтіріп сөйлеуді ұйымдастыру қабілеті «ішкі сөйлеуді сыртқы сөйлеуге ұластыру – арнайы интегративтік үдеріс» болып табылады.

«Тіл мен сана» атты монографиясында А.Р. Лурия сөйлеу психологиясын: сөйлеу проблемасын, функциясы мен ұйымдастырылуын, сөйлеу қатысымының қалыптасу жолдары: ішкі ойдың сыртқы сөйлеуге ұласуының психологиялық жолдарын терең зерттеген [92]. Ол ішкі сөйлеу кең көлемдегі сыртқы сөйлеуге дайындықтың қажетті кезеңі болып табылады дейді.

Сөйлеудің пайда болуы А.Р. Луриянның пікірі бойынша белгілі бір ойды білдіріп сөйлеуде

1) қандай-да бір мәнді білдіру қажеттілігі – мотив пен жалпы түрдегі пиғылдан, ең басынан адамның ойында белгілі болған ниеттен басталады;

2) ішкі сөйлеу сатысынан өтеді;

3) терең синтаксистік құрылымның қалыптасуы жүзеге асады;

4) сыртқы сөйлеуге айналады.

А.Р. Лурия ішкі мотивтің үш түрін көрсетеді:

1) пікір білдіріп сөйлеудің мотиві талап (деманд);

2) ақпараттық мазмұндағы пікір айту мотиві (контакт);

3) өз пікірін нақты, анық білдіруге ынталану мотиві (концепт).

Автордың пікірінше, егер аталған мотивтер пайда болмаған жағдайда, сөйлеу жүзеге аспайды.

А.Р. Лурия сөйлеудің психологиялық тұрғыда әлдеқайда күрделі формаларына диалогтық сөйлеу мен монологтық сөйлеуді жатқызады.

Диалогтық сөйлеу:

1) жалпы сұраққа жауап беру;

2) арнайы сұраққа жауап беру;

Диалогтық қарым-қатынаста жалпы сұраққа жауап беру мотиві – сұхбаттасушының сұрағына жауап беру ынтасы пайда болады. Арнайы сұраққа жауап беру психологиялық тұрғыда күрделі процесс болады, өйткені субъект бірінші түсініп, ойында пайда болған альтернативадан біреуін таңдап, белсенді сөйлеу әрекетіне көшеді.

А.Р. Лурия монологтық сөйлеуде белсенді дербес сөйлеуді анықтайтын дербес (өздік) ішкі мотив және дербес ой-пікір болады дейді. Ой-пікірдің пайда болуы оның мазмұнын және тақырыбын анықтайды.

Ойлау мен сөйлеу арасындағы қатынастың басты психологиялық проблемасы – адамның өзіне ғана белгілі, ауызша жасалмаған субъективті мәнді сыртқа шығарып, тыңдаушыға түсінікті болатын мағынаны ауызша сөйлеуге ауыстыру өте күрделі процесс [4].

А.Р. Луриянның еңбегінен сөйлеу әрекетінің пайда болу процесі:

Кесте 1 – Сөйлеу әрекетінің психологиялық құрылымы

Мотив	сөйлеу әрекетін тудырушы
Мақсат	сөйлеу әрекеті бағынады
Міндет	нақты ситуацияда мақсатқа байланысты пайда болады
Әрекеттер	сөйлеудегі білім, білік, дағдылар жиынтығы
Бақылау және тыңдау,ес,жады	өз сөзін бақылау, қажетті сөйлеу компоненттерін саналы таңдау

«Ойлаудың сөйлеуде жүзеге асуы, интеллектуалды-сөйлеу әрекеті процесі белгілі уақыт ішінде өтеді және мотивациялық-қозғаушы, аналитикалық-синтетикалық, орындаушылық кезеңдерінен өтеді. Сөйлеуді жүзеге асыруда күрделі қарым-қатынас арқылы шығатын ойлаудың негізгі түрлері ғана емес (көрнекі-әсершіл, көрнекі-бейнелі және ауызша-логикалық), басқа да танымдық функциялар қатынасады».

Сөйлеу әрекетінің пайда болу процесінің күрделі жағдаяттарында көптеген альтернативалардан қажетті сөйлеу компоненттерін саналы таңдау «ақыл-ой әрекеттері» арқылы жүзеге аса алады.

Бұл шетел тілінде сөйлеуде білім, іскерліктер мен дағдыларды меңгеру үдерісін қалыптастыруда, тіл үйренушінің интеллектуалды дамуы, оқушының танымдық белсенділігін арттыру П.Я. Гальпериннің ақыл-ой әрекетін сатылап қалыптастыру теориясында көрініс табады. Мұнда тілдік мағына, ұғымдардың қалыптасу үдерісін біртіндеп қадағалау барысында оқушылардың жаңа білім, үлгі, түсініктерді меңгеруіне қатысты күрделі, көпжақты өзгерістерді басқарып отыруға мүмкіндік туады. Міне, осы теорияны іске асыруда, мына сабақ дәлел бола алады.

Сабақтың міндеті: балаларды оқыту пәнімен таныстыру: адам өміріндегі шет тілінің рөлі туралы айту; балаларды тәрбиешінің командаларын ағылшын тілінде түсінуге және тиісті әрекеттерді орындауға үйрету: stand up, sit down, raise your hand, put your hand down, take your toy, show me your toy, give me your toy, clap your hands, stamp your feet.

Материалдар: иллюстрациялық материал (суреттер, шет елдердің көріністері бар ашық хаттар, кітаптар, глобус), сабын, тіс пастасы, шай және т. б. әр түрлі қаптамалар (ағылшын тілінде жазулар бар), қоян, негізгі әрекеттерді бейнелейтін карта-схемалар

САБАҚ БАРЫСЫ

1. Көрнекі материалды пайдалана отырып, мұғалімнің адам өміріндегі ағылшын тілінің рөлі туралы кіріспе әңгімесі.

Мұғалім балаларға сабақ барысында көптеген жаңа және қызықты нәрселерді үйренетінін, атап айтқанда, әртүрлі елдердегі адамдар сөйлейтін ағылшын тілінде сөйлеуді үйренетінін хабарлайды. Педагог балалардың ана тілі қалай аталатынын, басқа қандай тілде сөйлейтінін және қай елдерде тұратынын білетіндігін сұрайды. Педагог балаларға глобусты және шет елдердің суреттерін көрсетеді, балалармен бірге балалар білетін және өзі айтқан елдерді табады.Мұғалім олармен қарым-қатынас жасау үшін шет тілін білудің маңыздылығын атап көрсетеді. басқа елдердің адамдары, адамдардың бір-бірін түсінбеуінен қиындықтар туындауы мүмкін жағдайларға мысалдар келтіреді.

Педагог балаларға ағылшынша кітаптарды, ағылшын тілінде жазылған жазуы бар түрлі пакеттерді (қораптарды) көрсетеді. Педагог балаларға олардың барлығы шет тілінде (ағылшын тілінде) жасалғанын хабарлайды. Егер балалар сыныпта ағылшын тілінде сөйлеуді үйренсе және мектепте осы тілде оқыса, онда олар әрқашан мұнда не жазылғанын өздері біліп, анасы мен әкесіне осы заттардың мақсатын түсінуге көмектеседі. Мұғалім айтылғандарды қорытындылай келе, балалар ағылшын тілін біле отырып, ағылшын мультфильмдерін көріп, түсіне алады, басқа елдерден келген балалармен ойнап, тіл табыса алады деп қорытындылайды. Ал ағылшын тілі сабағында олар күлкілі ойыншықтармен, көптеген қызықты ойындармен және тапсырмалармен кездеседі.

2. Балалар мұғалімнің бұйрығын тыңдайды.

Педагог балаларды өзімен бірге қимылдар жасауға шақырады. Бастапқыда мұғалімнің өзі ағылшын тілінде командаларды 2-3 рет айтып, орындайды, содан кейін балаларға сөйлейді.

1) Stand up, please.
Sit down, please.
Raise your hand.
Put your hand down.
Stand up.
Raise your hand.
Put your hand down.
Sit down.
Stand up.
Take your toy.
2) Show me your toy.
Give me your toy.
Thank you. (несколько детей)
Sit down.
3) Lena, stand up.
Come here.
Take your toy.
Give it to Yulya.
Thank you.
Sit down.
4) Yulya, raise your toy.
Show me your toy.
Show it to Sveta.
Give it to Sveta.
Thank you. Sit down.
(Обращается к нескольким детям.)
5) Children, stand up.
Raise you hands.
Put your hands down.
Raise your toys.
Put your toys down.
Give me your toys.
Sit down.

Мұғалім қимылдарды көрсетіп, оларды ағылшын тілінде атайды, балалар алдымен оларды мұғаліммен бірге орындайды, содан кейін өздігінен (ойын кейіпкері балаларға қимылмен көмектесе алады).

6) тәрбиеші тиісті қимылдары бар сурет-схемаларды көрсетеді, балалар оларды қайтадан орындайды, содан кейін қоянның көмегімен балалардың командаларды түсінуін тексереді, неғұрлым мұқият тапсырманы сәтті орындаған балаларды мақтайды.

Сабақ соңында балалармен ағылшын тілінде қоштасады, балаларға: Good-bye! See you later!

Міне, сабақты қорытындылау барысында П.Я. Гальпериннің теориясы: ақыл-ой әрекеттерін, үлгілер мен ұғымдарды кезеңдеп қалыптастырудың: сыртқы заттық әрекеттен ішкі, ой әрекетіне, интеллектуалды әрекеттерге көшуінің алты деңгейін қарастырған. Алғашқы міндетті кезең ретінде П.Я. Гальперин мотивацияны қарастырады; екінші кезеңде әрекеттің бағдарлы негіздерінің схемасы жасалады; үшінші кезеңде әрекеттің бағдарлы негіздерінің схемасына сүйене отырып әрекет жүзеге асырылады; төртінші кезеңде әрекеттің мазмұны сөйлеу арқылы орындалады; бесінші кезеңде «ішінен айту» болса; алтыншы кезеңде интеллектуалды, ой әрекетінің қалыптасуы жүзеге асатынын өз тәжірибемде дәлелдедім [5].

Оқушылардың материалды меңгеру, игеру ең біріншіден, тіл үйренушінің жеке, өздік белсенділігіне байланысты. Ұсынылған теория ағылшын тілін оқытуда нақты, белгілі жұмыс түрін жүргізуге бағыттайды және оқушылардың білім, біліктіліктерін меңгеруі сыртқы әрекеттің ішкі ақыл-ой әрекетіне кезең-кезеңмен жүзеге асуы арқылы қалыптасады деп ойымызды тұжырымдаймын.

Әдебиеттер

1. Леонтьев А.А. Коммуникативность: прошло или пришло ее время? //Иностранные языки в школе. – 1991. – №5. – С. 22-28.
2. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 816 с.
3. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
4. Лурия А.Р. Природа человеческих конфликтов: Объективное изучение дезорганизации поведения человека /под. ред. В.И. Белопольского. – М., 2002. – 527 с.
5. Гальперин П.Я. Психология мышления иучение о поэтапном формировании умственных действии //Исследования мышления в советской психологии. – М.: Наука,1966. – 476

XX ғ. 20-30 ЖЫЛДАРДАҒЫ РЕПРЕССИЯ ҚҰРБАНЫНА АЙНАЛҒАН ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚАЙҒЫЛЫ ТАҒДЫРЫ

Сманқұлова Гүлдерай Нағыметқызы
Педагог модератор
«Қырғауылды ауылындағы қазақ орта мектебі» КММ

Аннотация. XX ғ. 20-30 жылдары кеңес үкіметінің жүргізген репрессия саясаты халық жадында ең ауыр, әрі қайғылы кезеңнің бірі ретінде сақталды. Қазақ жастарының жазықсыздан-жазықсыз түрмелерде отырып, арнайы лагерьлерде «жазаларын» өтеп, «халық жауы» деген айып тағылып қамауға алынды. Қазақ халқының аянышты өмірі жайлы бандалады.

Түйін сөздер: репрессия, НКВД

Аннотация. *Политика репрессий, проводимая советским правительством в 20-30-е годы XX в., сохранилась в народной памяти как один из самых тяжелых и трагических периодов. Казахская молодежь, находясь в невинных тюрьмах, отбывала «наказания» в специальных лагерях и была арестована по обвинению в «враге народа». Будет рассказана жалкая судьба казахского народа.*

Ключевые слова*: репрессии, НКВД*

Annotation. The policy of repression pursued by the Soviet government in the 20-30s of the XX century has been preserved in people's memory as one of the most difficult and tragic periods. Kazakh youth, while in innocent prisons, served "punishments" in special camps and were arrested on charges of being an "enemy of the people." The pitiful fate of the Kazakh people will be told.

Keywords: repression, NKVD

1928 жылы Кеңес өкіметінің басшылығына келген И. Сталин 1929 жылды «ұлы бетұрыс» жылы деп атады. XX ғасырдың 30-жылдардың басында сталиндік аппарат «миды шаюдың» неше түрлі әдістеріне кіре бастады. Бұл мақсат үшін радио, газеттер, өнердің кез келген түрі белсенді түрде пайданылды. Барлық жерде еліктеуге болатын өзіндік «шамшырақтар» жасала бастады. Мысалы, жастарды Қиыр Шығысқа аттандыруға комсомол мүшесі Хетагуроваың бастамасы, шахталардағы еңбек өнімділігін арттыруда Алексей Стахановтың т.б. есімі шебер пайдаланылды. «Ми шаюдың» шектен шыққан түрі қаза тапқан оралдық пионер Павлик Морозовтың есімін пайдалану болды. Идеологиялық қызметкерлердің қолымен өгей әкесін ұстап берген Павлик Морозовтың жалған бейнесі жасалды. Бұл жағадайда сталиндік насихат адамдарды сөз жеткізу мен ұстап беруге ашық итермеледі, оларды жалған қырағылыққа шақырды. Болуы мүмкін әр түрлі жаулардың тіміскі әрекеттерден сақтандыруға шақырған плакаттар барлық жерде ілулі тұрды. Әркімнің жеке өміріндегі кез-келген факті немесе абайсызда айтылған сөз жұмысшылар, студенттер мен оқушылардың жалпы жиналыстарының басты талқылайтын мәселесіне айналды. Елде адамдардың бір-біріне деген сенімсіздігінің, қорқыныш пен қорғансыздығының ауыр жағдайы орнады. Сталиндік кезеңдегі жаппай саяси қуғын-сүргін елге үлкен нәубет әкелді. НКВД және Гулаг қапастарында ешқандай жазығы жоқ миллиондаған адамдар опат болды. Көптеген халықтар мен этникалық топтардың өкілдері режимнің қыспағымен туған жерлерінен қуылып, солардың бір бөлігі басқа аймақтарға жер аударылса, ал енді бір бөлігі жер аудару кезіндегі адамгершілікке жатпайтын жағдайлардың салдарынан қаза тапты [1].

Тоталитарлық режимнің күшейуіне қарай ұлт-азаттық қозғалысқа қатысушыларға, сондай-ақ Ресей империясының шет аймақтарына төңкеріс кезінде үгіт жүргізген саяси партияларға қарсы қуғын сүргін саясаты да өрши түсті. Осы саясат КСРО-ның бүкіл билік құрған кезінде БК (б) П КОКП іс-әрекеттері бағдарламасының арқауы болды. Ұлт-азаттық қозғалысқа қатысушыларды және осы идеяны таратушыларды қудалау одан әрі Кеңес мемлекеттік тыныс-тіршілігінің ажырамас бөлігіне айналды. Ол әсіресе РК (б) ПОК-нің ұлттық республикалар мен облыстардың жауапты қызметкерлерінің қатысуымен 1923 жылы Мәскеуде өткен IY кеңесінен кейін қатаң сипат алды. Қеңеске қатысушылар большевиктердің ұлттық саясатына

қарсылардың және ең бастысы, «жергілікті кадрларлың» «ұлтшылдық» көзқарасын, сондай-ақ КСРО Түркі халықтарының конференциясын құру жөніндегі жымысқы идеялардың қателіктерін айыптауға баса назар аударды. Республикада «Кіші Қазанды» жүргіземін деп, теориялық саяздығын танытып, авантюристік жолға түскен Ф.И. Голощекин бастаған өлкелік партия комитеті қазақ кеңес интеллегенциясының, оның ішінде алаш қозғалысына бұрын қатысқан, азаттық революция ісіне адалдық көрсеткен адамдардың шығармашылық потенциалын толық пайдалана алмады, оларды қуғын-сүргінге салып, тағдырларын тәлкекке салды. Жаңа жолмен дамудың негіздерін өрістеткен, жаңа тұрмысқа айырықша құлшыныспен қол созған халқымыздың интеллегенциясы, ең алдымен сергелдеңге түсті. Бас көтерер азаматтардың бәрі қуғын-сүргінге ұшаратылды [2].

Зар заманның зұлмат жылдарында қазақ халқының басына төнген қиындықтар аз болмады. Тоталитарлық саясаттың езгісіне ұшыраған қаншама қандастарымыздың өмірі қыршынынан қиылды. Солақай саясаттың қылышынан қан тамып тұрған сол бір жылдар ел тарихында қаралы күн ретінде еске алынып келеді.

Әсіресе, 1932-33 жылдардағы ашаршылық кезеңі де халықтың қабырғасын қайыстырып, қара жамылдырғаны белгілі. Одан кейінгі 1937-38 жылдардағы репрессияның зардабын қоса есептегенде еліміз 3 миллионнан астам азаматынан айрылды. Олардың ішінде ұлт зиялылары мен халық қамын ойлап бас көтерген Н.Төреқұлов, І.Жансүгіров, С.Сейфуллин, А.Байтұрсынов, Ә.Бөкейханов, С.Қожанов, М.Жұмабаев сынды өзге де азаматтарымыз азаттық жолында құрбан болды. «Халық жауы» деген жалған жаланың жүгін арқалап, қуғын-сүргінге ұшырады.

Қай елдің тарихында да қасіретті жылдарды бастарынан өткергенінің куәсі боламыз. Олардың ішіндегі ең қасіреттісі – Кеңес одағы тұсындағы зұлматты жылдар зобалаңы. Осы алып мемлекеттің құрамында болып, тоталитарлық жүйенің зардабын тартқан қазақ қайғысы ұлт тарихындағы ауыр трагедия болды. Бұл жүйе тек қана өзінің халқын ату, қуғындау, зорлықпен жер аудару сияқты зобалаң тудырып қана қоймай, қолдан жасалған аштықпен де зұлматтық жасады. Оның куәсі ретінде Қазақстанда қолдан жасалған аштық қырғындарын ерекше айтуға болады.

«Тарихтан – тағылым, өткенге - тағзым» дейді халық даналығы. Жаппай қуғын-сүргін, аштық азабы мен жазықсыз қуғындалу қасіретін бүгінгі ұрпақ мәңгі есте сақтауы керек. Осы жылдары Қазақстан, Ресей, Белоруссия және Украинада аштық пен аурудан 7 миллионнан астам адам қаза тапты. Олардың 1,5 миллионы біздің елге тиесілі. 600 мыңнан астам қазақ ашаршылық пен аурудан қашып, туған жерін тастап кетуге мәжбүр болды. 1937-38 жылдары НКВД адамдары 1,5 миллионнан астам адамды тұтқындап, жазықсыз жандарға қатаң жаза тағайындады. Қасіретті де қайғылы жылдар артта қалса да, зұлматты кезеңнің зобалаңы әлі санадан өшкен жоқ. Қазақ халқы ел тағдыры үшін бастарын бәйгеге тіккен зиялыларынан айрылды.

Олардың қатарында Т.Жүргенов, С.Есқараев, С.Баймаханов, Т.Османов сынды Сыр елінің біртуар перзенттері де болды. Олардың туыстары мен жақындары абақтыға қамалып, жер аударылып, азаматтықтары аяусыз тапталды. 1948 жылы елімізге 780 мыңнан аса шешен-ингуштар, карашайлар, немістер, кәріс, т.б 51 ұлттың өкілдері күштеп жер аударылған. Репрессия мен ашаршылық жылдарының қасіреті әр отбасын айналып өтпеді. Озбыр кезеңнің зұлымдыққа толы жылдары қазақ халқының қара жамылуына тікелей әсер етті. Саясаттың қылышынан тамған қан әр қазақтың жанына өшпес жара салды. Бірі әкеден аңырап айырылса, бірі анамен шырылдап қоштасты. Тұл жетім атанған қазақ балаларының көздері жәудіреп, жалтаңдап өсті. Бауыры бүтін бақытты шақтан айрылған қаншама жанның жүрегі қан жылады. Құса мен ызадан булыққан әрбір адам еркіндіктен ада, қуанышқа мардымсыз күймен күн кешті. Осы оқиғалар қазақ тарихының ақтаңдақ парақтарынан орын алып, келер ұрпаққа тарихи оқиға ретінде із қалдырып барады.

Кеңестік тоталитарлық үстемдік пен оның жүйесі халықтың санасын одан сайын бұрмалап, адастырып жіберді. Мылтықты адам заманның бас тұлғасына айналды. Жұрт ешкімге сенбестен, іштей тынды. Бұкара халықтың қоғамдық санасын, біріншіден, ең алдымен интеллектуалдарды нысанға алып жою жолымен, екіншіден, бүкіл майдан бойынша кең ауқымдағы идеологиялық шабуылдың көмегімен улауға қол жеткізді. ХХ ғасырдың бас кезінде қалыптасқан қазақ интеллегенциясынның бетке шығарлары патшалық режим тұсында ақ қуғын сүргінге ұшырады. Революция және азаматтық қарсы тұру кезеңінде қазақ

интеллегенциясы, оның ең озық бөлігі баррикадалардан тыс қалды, кейінірек, 20 жылдарда оның көптеген өкілдері Ф.И. Голощекинге, оның әлеуметтік эксперименттеріне батыл қарсы шығып, содан ең бірінші болып қуғын сүргінге ұшырады [3]. Біз, тоталитаризм туралы әңгіме қозғағанда, әрқашан голощекиншілік тақырыбы туындайды. Бұл орайда голокиншілік істің мәні бойынша сталинизмнің қазақстандық болмысы негізіндегі түрленімі екеніне жеткілікті назар аударыла бермейді. Осы дарақы саясаттың экономикалық саладағы нәтижесі ашаршылық, мал басын жаппай дерлік құрту, қауымды ыдырату еді. Идеологиялық тұрғыда бұл елде тоталитаримзмді орнату, барлық салада әміршілік торешілік басқару әдісіне көшу, мәдени революцияны тұқырту, әдебиет пен өнер қайраткерлерін қудалау және жазалау болатын. Саяси салада аймақтық көсемшілдік практиканы, якобиндік диктатураны тану еді. Партия құрылысы саласында әкімшлік әміршілік басқару тәсілдерінің жақтаушысы ауыл коммунисін қалыптастыруды тездету, өмірде жоқ ұлтшылдық блоктарды, топтар мен астыртын антисоветтік ұйымдарды ойдан шығару, жалған айдар тағу арқылы мамандарға соққы беру, республикада коммунистердің шынайы ұйымшылдығы мен ауызбіршірлігінің жоқ екенін айыптау, әдетте ұлтшыл деп кінә тағылатын қазақ коммунистеріне қатысты күдікшілдікті қоздыру болды [4]. Республиканың партия және кеңес басшы қызметкерлері түгелге жуық қуғын-сүргінге ұшырады. 1937-1938 жылдарда жазаланған национал-фашистер аталатындардың істері айғақтағандай, Н.И. Ежов пен оның жандайшаптары оларға жала жабуда пәлендей бас қатырмады. Түрлі топтарға қатысқандардың,ұлтжанды азаматтардың бұрынғы істері көтерілді, солардың қатарына кезінде республиканыңмүдделерін қорғаған, қазақ халқының 1931-1933 жылдары жаппай қырылуына ашық наразылық білдірген адамдар да жатқызылды. Маңызын асырып көрсету үшін РКФСР ХКК Төрағасының орынбасары Н.Нұрмақов,Қазақ КСР ОАК төрағасы Ұ.Құлымбетов бастаған Национал фашистердің Қазақстанды КСРО-дан бөлуге және оны Жапонияның протекторатына беруге әрекет жасағандар туралы болжам ойдан щығарылды және оларға жапон-герман тыңшылары деген жала жабылды. Тағылған айыптардың ақылға қонбайтының көпе-көрнеу еді, бірақ бұл осындай істерді таңған қара ниеттілерді титтей де шіміркендірген жоқ. Осы стандартты айыптаулар республиканың барлық басшы қызметкерлеріне және мәдениет қайраткерлеріне түгелдей дерлік таңылды, бұл Қазақстандағы қуғын-сүргіннің өзіндік ерекшелігін сипаттайды. Мәселен, жазушы, қоғам және мемлекет қайраткері Сәкен Сейфуллинге мына тұрғыда айып тағылды: Қазақ КСР НКВД МҚБ-сы кеңінен тарамданған антисоветтік ұлтшыл,террорлық-көтеріліс, тыңшылық-диверсиялық пиғылдағы ұйымды әшкереледі. Осы ұйымның қойған міндеті – Кеңес өкіметін құлату, Қазақстанды қарулы күшпен КСРО-дан ажырату және Жапонияның қамқорлығымен Қазақ буржуазиялық мемлектін құру болды. Осы мақсаттарды антисоветтік ұлтшыл ұйым өнеркәсіппен ауыл шаруашылығында диверсиялық (қаскүнемдік) – зиянкестік жұмыс жүргізіп, қарулы көтеріліс дайындады, оны КСРО-ға қарсы шетелдік соғыс интервенциясына орайластырды,сондай-ақ олар БК (б) П және Кеңес өкіметінің басшыларына қарсы террор жасауды көздеген. Антисоветтік ұлтшыл ұйым өзінің астыртын аудандық және облыстық филиалдарын құру, оларға Контрреволюциялық ұлтшыл кадрларды, алашордашыларды, бұрынғы жендеттерді (жазалаушыларды), басмашыларды көтеріліс қозғалыстарына белсенді қатысушыларды, молдаларды, байларды және басқа да антисоветтік элементтерді тарту бойынша жұмысты кеңінен өрістеткен. Осы ұйымның Рысқұлов, Нұрмақов, Қожанов және Құлымбетов бастаған басқару орталығы Кеңес мемлекетіне қарсы күресті кеңейту мен күштей мақсатында троицкшілерді –халық жаулары Троицкиймен, Зиноьевпен және басқаларымен, Бухаринмен Рыков бастаған оңшылдардың контрреволюциялық ұйымның орталығымен саяси және ұйымдық одақ (блок) орнатқан. Осы мақсатта Қазақстандағы антисоветтік ұлтшыл ұйым Кеңес Одағының басқа Республикаларындағы өзіне ұқсас ұйымдарымен ұйымдастыру – саяси байланыстар жасалған. Келісілген одақтың негізгі осы аталған барлық антисоветтік ұйымдардың ортақ негізгі міндеті ретінде Кеңес өкіметін құлату және КСРО – да капитализмді, сондай – ақ сатқындық жұмыстың тәсілдері – көтерілісті, жеке террорды, тыңшылықты, диверсия (қаскүнемдік) мен зиянкесті жаңғырту деп білді. Қазақстандағы антикеңестік ұлтшыл ұйым контрреволюцмялық опасыздық жасау мақсаттарында герман және жапон фашистік үкіметтерінің барлау ұйымдарымен байланыс орнатқан, солардың тікелей тапсырмасымен және нұсқауымен тыңшылық жұмыс жүргізген.

Атап айтқанда, жоғарыда аталған ұйым жапон-герман агенттерімен, ақ эмигранттар-Мұстафа Шоқаймен және Райымжан Мәрсековпен тыңшылық байланыс орнатқан. Осы ұйымның белсенді қатысушыларының бірі айыпталушы, жазушы Сәкен Сейфуллин болды. Тергеу анықтағандай, С.Сейфуллин БК (б) П мен және Кеңес өкіметімен контрреволюциялық күреске 1922 жылы, кейін өзінің есімімен аталған контрреволюциялық ұлтшыл топтың ұйымдастырушысы және басшысы болған кезде кіріскен. Сейфулиннің өзінің мойындауынша, осы топ контрреволюциялық буржуазиялық-ұлтшылдық идеялары негізінде құрылып, коммунистік партия мен Кеңес өкіметіне күрес жүргізген. С.Сейфуллин былай деп көрсетті: 1922 жылдан бұл жасырын түрде Тройцкийдің контрреволюциялық бағдарламасын жақтап Тройцкийді насихаттау мақсатында баспасөзде мақалалар, жарияланған оған өзінің шығармаларын арнаған және ұлтшылдардың арасында тройцкийшілдік үгіт жүргізген. 1928 жылы Кеңес өкіметіне қарсы контрреволюциялық күрес жүргізу үшін ұлтшыл топтардың бірігуі кезінде, Қожановтың жорамалы бойынша С.Сейфуллин антисоветтік ұлтшыл ұйымға кіріп, оның көшбасшысы болған. Өз кезінде Қожанов, кейіннен Нұрмақов пен Тоғжанов Сейфуллинге Кеңес өкіметіне қарсы күресудің лаңкестік, зиянкестік және ашық түрде көтеріліске шақыру сияқты әдіс-амалдарын үйреткен.

1937-1938 жылдарда осындай айыптаулардың негізінде Қазақстанның барлық көрнекі мемлекет және қоғам қайраткерлері - Т.Рысқұлов, Н.Нұрмақов, С.Қожанов, О.Исаев, О.Жандосов, А.Досов, А.Асылбеков, Ж.Сәдуақасов, С.Сафарбеков, Ж.Сұлтанбеков, Т.Жүргенов, Н.Сырғанбеков, З.Төреғожин, С.Сегізбаев, С.Есқалиев, А.Кенжин және басқалары да жазаға тартылды.

Қазақстанның ғылымы мен мәдениеті де орны толмас шығынға ұшырады. Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Х.Досмұхамедов, М.Тынышбаев, М.Жұмабаев, С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Б.Майлин, С.Асфендияров, М.Жолдыбаев, Қ.Жұбанов, Ж.Шанин, Т.Шонанов, Қ.Кемеңгеров және т.б. қуғын сүргіннің құрбандары болды [6]. Оғаш болса да факт, кезінде Кеңес үкіметін орнатуға қатысқандар да қуғын-сүргінге ұшырады. Бұл орайда Кеңес өкіметін орнатуға және Азамат соғысына белсенді қатысқан, ұжымдастыру жылдарында ҚазАткомында хатшы болған Абдолла Асылбековтың «мойындаулары» назар аударуға тұрарлық. Заңсыздық пен озбырлыққа қарсы бас көтеруге санаулы адамдардың ғана батылы жеткені жоғарыда айтылды. Номенклатуралық интеллегенцияның үлкен бөлігі, өздері сеніммен және шындықпен қызмет еткен жүйенің аманаттарына айналды. Сайып келгенде Ақпан және Қазан төңкерістері кезінде баррикадалардың әртүрлі жақтарында болған саны аз қазақ интеллегенциясы бірдей ауыртпашылыққа ұшырады. Біз бүгінгі күні осы фактыны тануымыз, қайта пайымдауымыз және 20-шы жылдардың соңы мен 30-шы жылдардағы саяси қуғын-сүргіннің тарихына арналған зерттеулерде оларды жаңаша көрсетуіміз керек. Сталиндік режимнің өз халқына қарсы қуғын-сүргін әрекеті кейінгі жылдардыа да жалғасты. Әсіресе бұл негізсіз қудалауға түскен халықтарды туған елінен күштеп көшіру барысында көрінді. Соғыс қарсаңында және соғыс жылдарында Қазақстанға корейлердің, күрдтердің, ирандықтардың, немістердің, қалмақтардың, шешендердің, ингуштардың, балқарлардың, қарашайлардың, қырым татарларының, түрік-месхетиндерінің, қарайымдарының, болгарлардың, гректердің және де т.б. күшпен көшірілгені белгілі. Осындай күшпен көшірілгендердің жалпы саны 900 мыңға жуық адамға жетті. Мәдениет тарихнамасының тағы бір күрделі мәселесі – ол ұрпақ жалғастығын зерттеу.

Ол ғасырдан ғасырға созылған халық мәдениетінің ұрпақтары арқылы байланысы диалектикасын ашу, мәдениет бәйтерегінің тамырларын,талшықтарын талдау.Ол үшін мәдени қайраткерлердің өз заманына сай, бұрынғы ұрпақпен салыстырғанда берген үлесін жан-жақты көрсетіп,баға беруде деп білемін.Олардың ешқайсысына айдар салмайц, бетіне күйе жақпай, байыбына барып, парасатпен зерттеуге үйренуіміз керек. Міне осындай мәдениет қайраткерлерінің үлесінен халық қазынасы,мәдени мұрасы, өркениет қазынасы. Кейінгі жылдарда Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 14 сәуірдегі “Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы” Заңын іске асыруда Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғалымдары үлкен жұмыс атқарды.

1996 жылы қазанда конференцияның материалдары мен саяси қуғын-сүргін құрбандарының естеліктері “Народ не безмолвствует”(“Халық үнсіз қалмайды”) деген атпен жеке кітап болып шықты.

1996 жылы қарашада «Книга скроби» («Азалы кітап») жинағының бірінші томы жарық көрді, оған Алматы қаласында және Алматы облысында жазықсыз алтылған қуғын-сүргін құрбандарының тізімі енген.

Міне, осындай тарихы бар қазақ халқының басынан кешкен тағдырын суреттейтін түрлі мұражайлар ашылды. Осындай зардабы бар қазақ қалқының бастан кешірген тарихын жас ұрпақтың білуі міндетті деп білеміз.

АЛЖИР – Ақмола, Қарағанды облыстарының 2 млн 95 239 гектарын алып жатқан ГУЛАГ-тың бір бөлімшесі. 20 мың лагер бөлімшесі болса, соның 26-шы нүктесі АЛЖИР деп аталды. «Акмолинский лагерь жен изменников Родины», яғни Отан сатқындарының, «Халық жауларының» әйелдері отырған түрме. Ол жерде ең зиялы деген адамдардың әйелдері отырды. Тұрар Рысқұловтың, Ұзақбай Құлымбетовтың, Смағұл Сәдуақасовтың, Сұлтанбек Қожановтың, т.б. әйелдері 5-10 жыл аралығында өздерінің кесімді мерзімін өтеп шықты. Олардың көрмеген қорлығы жоқ. Таңғалатын бір нәрсе, түрмелерде қорлықпен күндер кешсе де, сол кісілер ұзақ жасады. НКВД түрмелерінің ішінде азаптау вагоны болған. Ұлт зиялыларын «Халық жауы» деп мойындату мақсатында түрлі жаза түрлерін қолданып отырған. Ал соңында бұлардың барлығын «№58 статьямен» «Халық жауы» деген жалған жала жауып, ату жазасына кесіп отырды.

Қазақ даласында ғасырлар бойы қалыптасқан шаруашылықтың жәстүрлі мәдениетін күйреткен XX ғасырдың 20-30 жылдары – Қазақстан тарихының күрделі беттерінің бірі. Осы ақтаңдақ беттердің ақиқатын ашуға Қазақстан Орталық Комитеті мен Қазақ АКСР Халық Комиссарлар Кеңесінің 1928 жылғы 27-тамыздағы «Бай шаруашылықтарын тәркілеу туралы», 1928 жылғы 13-қыркүйектегі «Аса ірі және жартылай феодалдарды тәркілеу және жер аударуғаға қарсы әрекет жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық туралы» және 1930 жылғы 19-ақпандағы «Жаппай ұжымдастыру аудандарда ауыл шаруашылығын социалистік жолмен қайта құруды нығайту жөніндегі және кулактар мен байларға қарсы жөніндегі шаралар туралы» қаулыларын зерттеу жөніндегі Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің Төралқасы комиссиясының қорытындылары және «Жаппай саяси қуғын-сүргіндер құрбандарын анықтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы жол ашып берді. Өткен ғасырдың 80-жылдарының соңына дейін аталған кезеңнің тек күнгей жақтары зерттеліп, ұсынылып келді. Яғни, көшпелі және жартылай көшпелі қазақ шаруаларын зорлап, отырықшылыққа көшіріп, күштеп ұжымдастырып босқыншылыққа ұшыратқан тоталитарлық режимге көлеңке түсірмейтін еңбектер ғана дүниеге келген. Қазақ халқы біз зерттеп отырған жылдары орасан зор адам шығынына ұшырады. Егер де мұншалықты адам шығынына ұшырады. Егер де мұншалықты адам шығыны болмаса, бүгінгі күні қазақ өз жерінде азшылық болмас еді. Тоталитарлық режимнің қылмыстарын әшкерелеу бүгінгі күнің зәру қажеттілігі. Қазақстан Республикасы Президентінің «1997 жылды жалпыұлттық келісім мен саяси-қуғын сүргін құрбандарын еске алу жылы етіп жариялау туралы» жарлығы осыған шақырады. Оны іске асыру тарихи әділдікті толығымен қалпына келтіруге, демек, республикада қоғамдық-саяси тұрақтылықты нығайтуға сеп болары анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Алашқозғалысы: Құжаттарменматериалдаржинағы: сәуір 1920-1928 жж. /Басред.: ҚойгелдиевМ.Қ.; Жауаптықұраст.: ГрибановаЕ. М., ЖағыпаровН. Р. – Алматы: Ел-шежіре, 2007. – 304 б.
2. Аманжолова Д.А. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана.-Алматы, Таймас-412с.
3. Қазақстан Республикасының Президенті Мұрағатының аса құнды құжаттары: Жинақ. - 1 шығарылымы / Жауапты ред.: Шепель В.Н. – Алматы: АП РК, 2009. – 103 б.
4. Козыбаев М.К., Алдажуманов П.С. Тоталитарный социализм: реальность и последствия. – Алматы: Фонд XXI века, 1997. – 258 с.
5. Койгелдиев М.К. Сталинизм и репрессии в Казахстане 1920-1940-х годов. Алматы, 2009.
6. Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеудің тізіліміне № 17651 болып енгізілді ИС «ИПГО». Копия электронного документа. Дата 05.11.2018.
7. Омарбеков. 20-30 – жылдардағы Қазақстан қасіреті» Алматы «Санат» 1997, 212-215 бб

АҒЫЛШЫН ГРАММАТИКАСЫН ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫ ТУРАЛЫ

Сактаганова Камажай Кумекбаевна
Алматы облысы,
Қарасай ауданы,
Қырғауылды жалпы орта мектебінің
ағылшын пәнінің мұғалімі

Аннотация. Мақалада шет тілінің грамматикасын оқытудың құралы жағдаяттық рөлдік ойын ретінде қарастырылады. Жағдаяттық рөлдік ойындарды оқыту құралы ретінде қолданудың тиімділігі анықталады.

Түйін сөздер: ситуациялық ойын, рөлдік ойын, оқыту әдісі, ойын өткізу, грамматикалық құрылымдар, сауалнама, грамматиканы оқыту

Аннотация. *Статья рассматривает такое средство обучения грамматике иностранного языка, как ситуационно-ролевая игра. Проведено исследование с целью выяснения эффективности применения ситуационно-ролевых игр как средства обучения.*

Ключевые слова: *ситуационная игра, ролевая игра, метод обучения, проведение игры, грамматические структуры, анкетирование, обучение грамматике.*

Abstract. The article considers such a means of teaching grammar of a foreign language as a situational role-playing game. A study was conducted to determine the effectiveness of the use of situational role-playing games as a means of learning.

Keywords: *situational game, role-playing game, teaching method, conducting the game, grammatical structures, questionnaire, grammar teaching.*

Қазіргі таңда шет тілдерін меңгеру қоғамдық сұранысқа ие, әсіресе жоғары сынып оқушыларының тілге деген қызығушылықтары жоғары болып табылады. Тіл үйренудің негізгі элементтерінің бірі грамматика болып табылады, ол шетел тілін түсіну және дұрыс қолдану үшін негіз болады. Дегенмен, көптеген жоғары сынып оқушылары үшін грамматика күрделілігі тіл үйренуге кедергі болуы мүмкін.

Грамматикалық материалды игеру дәстүрлі түрде жоғары сынып оқушыларына объективті қиындықтар туғызады. Лингвисттер жүргізген зерттеулерде, ағылшын тілі аналитикалық тілдер тобына жататындығын көрсетеді [1, б.65]. Орыс немесе неміс сияқты синтетикалық тілдерден айырмашылығы, аналитикалық тілдерде грамматикалық мағына қызметтік сөздер арқылы сөйлем шеңберінде көрінеді [1, б.78]. Ағылшын фразасындағы мағынаны жеткізу үшін сөйлемдегі сөздердің белгілі бір реті және грамматикалық құрылымдау бірінші кезектегі мәнге ие болады [5, б. 17].

Дегенменде, кейбір жоғары сынып оқушылары грамматикалық материалды игерудің маңыздылығын жете түсіне бермейді. Осы мәселені шешуде, жоғары сынып оқушыларынан ағылшын тілін үйренудегі негізгі қиындықтарды анықтау барысында сауалнама алдым.

Мынандай сұрақтар тұжырымдалды:

1. Ағылшын тілінде сөйлеу әрекетінің қандай түрлері сіз үшін ең қиын?

Оқушылардың жауаптарынан: сөйлеу - 68 %; оқу – 14 %; сөйлеуді есту арқылы қабылдау – 11 %; жазу-7 %.

2. Шет тілін үйрену барысында қандай оқу әрекеттерін ең қиын деп санайсыз?

Грамматиканы меңгеру - 59%-ы, сөздерді есте сақтау – 32%-ы ең қиын деп санаған.

3. Тілдік білім беру жүйесінде қандай жағымсыз қасиеттерді байқайсыз?

Алынған жауаптардан:

– материалды теориялық тұрғыдан зерделеу мен нақты өмірлік жағдаяттар арасындағы байланыстың алшақтығы;

– нақты нәтиженің жоқтығы – мектепте шет тілін оқып жүргеніне қарамастан,ық таныту әңгімелесуге шоқтақ таныту;

– мектепте шет тілін көп жылдар бойы үйренгеніне қарамастан, ауызекі сөйлеу нәтижелерінің болмауы. Міне, осындай жауаптардың тізбегі жасалғаннан соң, жоғары сынып оқушыларының жауабынан мынаны байқадым:

- сабақ барысы шынайы қызығушылық тудыру қажеттілігін;
- теориялық білім мен практикалық сөйлеу арасында айқын байланыс қажеттілігін:
- еркін форматта оқығысы және еркін ағылшын тілінде сөйлеуге ынтасы барын байқадым.

Сабақ барысында оқыту тәсілдерін тиімді пайдалану, яғни ағылшын тілін меңгеру деңгейін жақсартудың бір жолы - жағдаяттық рөлдік ойындарды пайдалану. Ойын технологиясы сияқты әдістемелік құрал кеңінен қолданылса, тілдік білім сапасын, оның ішінде грамматика саласындағы білімді арттыруға болатынын және болашақ мамандық таңдауына да өз септігін тигізетіні анық.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мақалада келтірілген мәселені зерттеу кезінде келесі әдістер қолданылды:

- бақылау (материалды түсіну және игеру);
- салыстырмалы талдау (бақылау);
- тестілеу (алған білімдерін бақылау мақсатында).

Рөлдік ойын – ой мен сезімді, ойын және әртістік өнер элементтерін біріктіретін әрекет. Бұл оқушыларға белгілі бір сәтте өмірлік жағдайда өзін табуға, алаңдаушылықты жеңуге және сенімді сезінуге мүмкіндік береді. Рөлдік ойын оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамытуға көмектеседі, олардың шығармашылық белсенділігін дамытады, өз бетінше ойлауға, пікір алмасу және өз көзқарасын дәлелдеу қабілетін, әр оқушы кейбір мәселелерді шешуге қатысқан кезде сабақта жұмыс атмосферасын қалыптастырады. Жоғары сынып оқушысы шет тілін қолдануды қажет ететін әртүрлі жағдайларды бастан кешіреді және оны шынайы өмірде шет тілінде сөйлеуге сенімді қарым-қатынасқа дайындайды.

Оқу үрдісіндегі маңызы:

1. Жоғары сынып оқушыларының шет тіліндегі қарым-қатынастың әсемдігін сезінеді және шет тілін білудің пайдасы мен қажеттілігіне көз жеткізеді. Шет тіліндегі кез – келген жағымды тәжірибе оны үйренуге түрткі болады. Рөлдік ойын байыпты ынталандыруға қабілетті.

2. Рөлдік ойындағы қарым-қатынас күнделікті өмірде пайдалы ауызекі сөйлемдерді есте сақтауды қамтиды. Бұл сөз тіркестері әңгімені жалғастыру, пікір білдіру, қарсылық білдіру, шақыру, келіспеушілік немесе келісім үшін қажет.

3. Рөлдік ойындар құрдастарымен шет тілінде сөйлесуге мүмкіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар сөйлеуді есту арқылы түсіну дағдыларын жетілдіруге көмектеседі, яғни рөлдік ойында олардың тілді өзінің негізгі қызметінде – қарым-қатынас құралы ретінде пайдаланады.

4. Рөлдік ойындар сабақта жағымды психологиялық ахуал және оқушылардың жағымды эмоционалды көңіл-күйін қалыптастырады.

Сонымен, рөлдік ойын сабақ барысында еркін қарым-қатынасқа үйретудің тиімді әдісі болып табылады. Ол барлық оқушыларға ортақ тіл ретінде қызмет етеді, оқу процесін айтарлықтай жеңілдетеді, оны оқушыларға жақынырақ және қолжетімді етеді. Ойын теориясы мен оның әдіснамалық негіздерін жасаған Д.Б. Эльконин [2, б. 98], С.А. Шмаковтың еңбектерінен көре аламыз[3, б. 28].

Педагогика ғылымында білім беру процесіне қатысатын ойындардың бірнеше классификациясы бар. Ғалым Т.М. Михайленко ойын әдістерін қолдану принципі бойынша жіктейді:

- ойын-сауық ойындары;
- театрландырылған ойындар;
- компьютерлік ойындар;
- іскерлік ойындар;
- рөлдік (оның ішінде ситуациялық) ойындар [4, б.141].

Жағдаяттық рөлдік ойындар - бұл жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынас

барысында ағылшын тілін қолдана отырып, әртүрлі жағдайларда рөлдерді ойнайтын оқыту әдісі. Бұл әдіс грамматиканы үйренуде өте тиімді болуы мүмкін. Өздерін қызықтыратын және берілген тапсырма жағдайларда рөлдерді ойнағанда, олар көбінесе грамматиканы үйреніп жатқанын түсінбейді. Олар ойында мақсатына жету үшін жай ғана тілді пайдаланады.

Рөлдік ойындарды ұйымдастырудың маңызды бөлігі жағдайларды модельдеу болып табылады.

Ойынның бұл түрін дайындау барысында:

– оқу кабинетін жабдықтау (сыныптан ерекше атмосфера қайта құрылды);

– кеңістікті визуализациялау (экранда слайдтар көрсетіледі, бұл көріністі имитациялауға көмектеседі);

– оқу кілттері (тақтада пайдалы сөз тіркестері, тұрақсыз етістіктердің түрлері және т.б. жазылады);

– рөлдерді бөлу (барлық қатысушыларға рөлді бөліп беру).

Яғни, жоғары сынып оқушыларының ағылшын тілінде еркін сөйлету барысында қолданылған бірнеше ойын түрлеріне, тәжірибеде қолданған жағдаяттық рөлдік ойындарды ұсынамын.

INTERVIEW

Ойынның мақсаты: *Simple* қарапайым уақыт жүйесінде сұраулы, бекіту және теріс конструкцияларды қолдану дағдысын қалыптастыру.

Ойынның мақсаты: оқушылар екі топқа бөлінеді; бір топ-әңгімелесуге келген «үміткерлер»; екінші топ – үміткерлермен сұхбат жүргізетін «қонақүй менеджері» және әртүрлі қызметтердің «басшылары».

Ойынның мазмұны: әрбір үміткерге оның біліміне, өткен жұмыс тәжірибесіне және оның осы лауазымға үміткер болу себептеріне қатысты әртүрлі сұрақтар қойылады.

Мысалы:

– *What university did you graduate from?*

– *Why do you apply for this position?*

Ойынның соңында “әділ қазылар алқасының” әрбір мүшесі өзінің көзқарасы бойынша ең жақсы үміткерді бөліп көрсетеді және өз ұстанымын дәлелдейді. Ең көп қолдаушылардың пікірін жинаған “үміткер” жеңеді.

Ойын барысында оқушылардың тілге деген қызығушылықтарын қаншалықты меңгергенін байқауға мүмкіндік береді.

CHECKING IN

Ойынның мақсаты: to be етістігінің Simple шақ жүйесінде қолдану дағдысын қалыптастыру.

Ойынның мазмұны: «әкімшілік» «қонақтарды» тіркеп, олардың қайдан келгенін, қанша уақыт тұратынын сұрап, бөлмелерінің қай этажда орналасқанын көрсетіп, нақтылауы керек. Мысалы:

– *What room am I in?*

– *You are in the room 47. Your friend is in the room above.*

«Әкімшілік» тарапынан құжаттарды толтырылады және «қонақтарға» жеке деректер туралы сұрақтар қояды. «Қонақтарды» орналастыру нұсқалары қызықтырады.

AN INTERN AND CONFLICT GUESTS AT THE HOTEL RECEPTION

Ойынның мақсаты: модальды етістіктерді қолдана білуге жаттықтыру.

Ойынның мазмұны: «Әкімшілік» келген «қонақтарды» тіркеу барысында, кикілжің жағдайды туындайтын мәселелерді шешеді (кезекке тұру наразылығы, біреуге дәрігер керек, т.б.). Мысалдар:

– *I can`t wait any longer!*

– *Could I offer you a cup of coffee as an apology?*

Ойын барысында жоғары сынып оқушылары грамматикалық құрылымдарды қолданумен қатар, жұмыс барысында көп жағдайды ұтымды шешудің психологиялық ахуалын шешудің жолдарын меңгереді.

Ағылшын сабағында жоғары сынып оқушыларымен жүргізілген ойынның нәтижесінде шектеулі уақыт пен бәсекелестік жағдайында объективті және әлеуметтік шындықты білу үшін өнімді ойлауды қолдануды қажет ететін тапсырмалардың тиімділігі анықталады.

Жағдаяттық ойын және оқу әрекетінің ерекшеліктерін біріктіреді – олар теориялық ойлауды дамытады, ұғымдарды тұжырымдауды және негізгі ақыл-ой операцияларын (жіктеу, талдау, синтез және т.б.) орындауды талап етеді. Екінші жағынан, бұл әрекет ойын нәтижесіне (жарыстағы жеңіске) жетудің құралы болып табылады, бірақ ол өз құнын тез жоғалтады, ал мақсат нәтижеден тікелей іздеу және шешім қабылдау жолына ауысады, яғни , «проблемалық жағдайлар тізбегін» шешу кезінде ойынға қатысушылардың мотивациялық қызығушылығын дамытады.

Ағылшын тілін қатысымдық әдіс бойынша оқытуда кешенді қадам құпталады: сөйлеу, оқу, жазу, тыңдау. Өйткені, қатысымдық әдіс – «сөйлеуге оқытудың құралы» болса, «сөйлеу – қарым-қатынас құралы». Қарым-қатынас ауызша және жазбаша түрде жүзеге асады. Ауызша қарым-қатынаста сөйлеуші сөйлеу әрекеттерінің түрі ретінде қарым-қатынас құралдары-сөйлеу мен тыңдауды меңгеруі керек. Жазбаша қарым-қатынаста жазу мен оқуды меңгеру қажет. Сөйлеу әрекеттері барысында сөйлеу тетіктері: тыңдау, оқу, жазу, айту қалыптасады. Ағылшын тілін үйренуде оқу-танымдық әрекеттер қалыптасады, оның барысында оқушы тіл үйренеді, қарым-қатынас жасайды. Тілдік әрекеттердің нәтижесі ретінде диалогтар, әңгіме, мәтіндер, ауызша, жазбаша сөйлеу тапсырмалары жүзеге асады. Сөйлеу әрекеттеріне дағды мен шеберліктер арқылы қол жеткізіледі.

Енді қатысымдық әдістің қарым-қатынас құралдарына жеке-жеке тоқтап көрсек. Сөйлеу – ауызша ақпарат берудегі ауызша қатысым шеберлігі мен дағдысы. Сөйлеу – ауызша сұхбаттың интегративті бөлігі. Сөйлеу жанрларына: суреттеу (description), әңгімелеу (narration), пікір айту, дәлелдеу (reasoning), анықтау (identification likes and dislikes), түсіндіру (comment), шешім іздеу және пікірталастыру (debate and argument), шешім қабылдау (decision making) т.б. жатады. Аталған жанрларды меңгеру қабілеттілігі оқушының сөйлеу шеберлігінің деңгейін анықтайды. Сөйлеуді меңгеруде қатысымдық жаттығулар: қатысымдық ойындар, жобалар (projects), талқылаулар (discussions), презентацияның (presentation) маңызы ерекше.

Тыңдау – қатысымдық шеберліктің түрі. Тыңдау мақсаты хабарламаның «негізгі құрылымын» түсіну. Тыңдауды қатысымдық шеберлік ретінде оқытудағы басты мәселелер:

- тыңдау әрекеттері студенттің шынайы жағдайларда тілді тыңдау қабілеттіліктерін дамытады және бұл қабілеттерді естіген ой-пікірден ақпаратты қабылдауда қолданады.

- аутентикалық материалдарды тыңдауға үйрету, бұл дегеніміз тыңдалатын материал оқылатын тілдің елінде жасалған немесе арнайы оқыту мақсатында жазылған («authentic-like») материалдар, бірақ шынайы ағылшын тілінің барлық ерекшеліктері сақталуы керек.

- тыңдау, интегративті әрекет, өйткені студент материалды тыңдап-сөйлейді; тыңдап-жазады; тыңдап-оқиды. Бұл тыңдаудың басқа қатысымдық шеберліктермен оқумен, жазу, сөйлеумен өзара әрекеттесте екендігін білдіреді.

Оқу – мәтіннен қажетті ойды алу, ой елегінен өткізу және бар тәжірибемен қатыстыру болып табылатын танымдық процесс. Ағылшын тілі сабақтарында оқу шеберліктері мен дағдыларын қалыптастырудың мынадай түрлері орындалады: оқу – қарап шығу (тақырып туралы түсінік қалыптастыру), танысу үшін (негізгі ақпаратты іздей отырып, жете оқу) оқу және сыни оқу (сыни қорытынды жасау және нақты ақпаратты тексеру үшін).

Оқуды ауызекі сөйлеуді дамыту тәсілі ретінде қолдана отырып, мәтінді тілдік материалмен барынша қамтамасыз ету керек. Егер оқушының тілді белсенді меңгеру деңгейі төмен болса, мәтіннің қиындығына байланысты оқушы назары көбірек мәтіннің формасына аударылса, мәтіннен ақпаратты ала алмаса, мүмкін мәтін мазмұны шет тілінде болса да оқушыға да,

мұғалімге да белгілі болса, оқушының мәтінге қызығушылығы да жойылады. Мұндай жағдайда формалды ақпараттық сөйлеу орын алады да, сөйлеу қатысымдық құндылығын жоғалтады. Сондықтан мәтінді жалғыз тілдік материалмен қамтамасыз ету жеткіліксіз. Ауызекі сөйлеуді оқу арқылы дамытуда мәтіннің ақпараттық мазмұнына көңіл бөлу маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. Пиперски А. Конструирование языков. – Москва: Альпина нон-фикшн, 2017. – 224 с..-9
2. Эльконин, Д.Б. Психология игры. – Москва: Владос, 1999. – 360 с.
3. Шмаков, С.А. Игры, развивающие психические качества личности школьника : метод. пособие. – Москва: ЦГЛ, 2003. – 110 с.
4. Михайленко, Т.М. Игровые технологии как вид педагогических технологий // Педагогика: традиции и инновации : материалы I Международной научной конференции. – Челябинск, 2011. – С. 140–146.
5. Мандель, Б. Р. Интеллектуальная игра и образование: развитие профессионально значимых качеств обучающихся: учебное пособие для студентов высших учебных заведений гуманитарного направления/ Б. Р. Мандель. – М. ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – 316

ОҚЫТУДЫҢ НӘТИЖЕЛІЛІГІН ӨЛШЕУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Сарсенбаева Сауле Кадыровна
Педагог-зерттеуші
"Н.Әлімқұлов атындағы орта мектеп" КММ

Түйіндеме: Мақалада оқытудың нәтижелілігін өлшеудегі ақпараттық технологиялардың тиімділігін көрсету, оқушылардың білімін тексеру, ақпараттық ресурстарды, компьютерлік бағдарламаларды қолдануда, мұғалімнің кәсіби біліктілігі шыңдала түсетіні жайлы баяндалады.

Кілтті сөздер: ақпараттық технология, онлайн-ресурстар, цифрлық оқыту.

Аннотация: *В статье рассказывается об демонстрации эффективности информационных технологий в измерении результативности обучения, проверке знаний учащихся, использовании информационных ресурсов, компьютерных программ, повышении профессиональной квалификации учителя.*

Ключевые слова: информационные технологии, онлайн-ресурсы, цифровое обучение.

Abstract: The article describes the demonstration of the effectiveness of information technologies in measuring the effectiveness of learning, verifying students' knowledge, using information resources, computer programs, and improving the professional qualifications of teachers.

Keywords: information technology, online resources, digital learning.

Бүгінгі күні біздің қоғамға проблемаларды шеше алатын, шешім қабылдайтын, сындарлы ойлайтын, идеялар мен өнімді пікір ұсына алатын және командада, топтарда тиімді жұмыс істейтін икемді, креативті және бастамашылық қабілеті бар жастар қажет. Күрделілігі күн сайын артып, өзгеріп және тез жетіліп келе жатқан, біз өмір сүріп жатқан әлемде «Білімнің болуы» бүгінгі күні жеткілікті емес. Адамдардың өмір бойы білім алуын оңтайландыру үшін жастардың жеке қабілетін жан-жақты дамытып, оларға жан-жақты білім беру шеңберінде тиімді ойлау қабілетін сіңіру қажет екені сөзсіз.

Жалпы орта білім берудегі қазіргі жүйе және оған кіретін оқу бағыттары оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасау іскерлігін қалыптастыруға бағытталған. Қазақстан Республикасының білім беруін дамытуға бағытталған артықшылықтары белгіленген көптеген мемлекеттік бағдарламаларында ақпараттық қоғам жағдайында оқу мекемелерінін бітірушілердің кәсіби іс-әрекетінің негізгі стержені, сондай-ақ ақпараттық мәдениеттің қажетті компоненті болып табылатын оқушылардың ақпаратпен және оны өңдеу құралдарымен жұмыс жасаудың жалпы оқу және жалпымәдени дағдыларын қалыптастыруға ерекше мән беріледі.

Өз кезегінде, оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға, телекатынастар және жаппай ақпарат құралдары, әртүрлі білімді және шығармашылық жетілуге мүмкіндік беретін телекомуникациялық құралдарды қолдану, ақпараттың шынайылылығының бағасын, сыни тұрғыдан ойлаудың дамуын, ақпарат және білімді салыстыра білуін, ақпараттық үдерісті дұрыс ұйымдастыруын, ақпараттық қауіпсіздікті бағалау және қамтамасыз ету туралы білімді меңгеругіне бағытталған жалпы білім беруге әкеледі.

Мамандардың көбі e-learning оқытуды интернет технологиясыны қолданумен құрылған деп ойлайды. Мысалы, М. В. Моисеева, Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина лар «e-learning – педагогикалық технологияларды жүзеге асыру үшін, интернет технологияларды оқытуда қолдану» деп анықтама береді.

P.J.Edelson, V.V. Pitman және т.б. e-learning-ді online оқыту ретінде қарастырады, басқа да Web-based training, CBT computer Based Training, BadrulKhan сияқты авторлары e-learningті

оқу үдерісіндегі интернет және мультимедиалық технология, ақпараттық технологияларды қолдану ретінде ұсынды.

ЮНЕСКО мамандары «e-learning – интернет және мультимедиа көмегімен оқыту» ретінде анықтама берді. Анықтамалардың әр түрлілігіне қарамастан, барлық жоғарыда аталған авторлар e-learning-ті компьютерлік, ақпараттық, интернет технологияларын қолданып оқыту базасы ретінде қарастырады. E-learning туралы толығырақ еуропалық комиссия жаңа ақпараттық технология, мультимедиалық технология және интернетпен оқу сапасын көтеру үшін сервис пен ресуртарға қолжетімділікті жақсарту үшін және де нақты уақыт режимінде бірігіп жұмыс жасау және қашықтықтан біліммен алмасу деп анықтама береді [1].

Яғни, комуникациялық технологияларды және ақпараттану құралдарын көбіне мектеп оқушыларына оқу барысындағы бағалау үдерістерін және нәтиже деңгейін қадағалау үшін қолданылады. Мұғалімдер мұндай компьютерлік техника құралдарын педагогикалық бағалау және нәтижені қадағалау бағытындағы құрал ретінде пайдаланады. Мұндай компьютер құралдарын педагогикалық бағытта жасау және пайдалану оқыту нәтижесін қадағалау және өлшеуде өте маңызды рөл атқарады.

Қазіргі заманда мұндай оқыту жүйелерін қадағалау және бағалауда тест жүйелері қолданылады, бұл термин бағалау жүрген жерде тақырыпқа байланыссыз кез келген жерде қолданылады. Тест жүйесін қолданатын қолданушылардың барлығы бұл жүйенің тиімді жақтарын көрсетті:

- тест процедурасының барысында формалаудың және бірегейліктің жоғары деңгейілігі, бірнеше компьютерді пайдалана отырып, бір уақытта бірнеше тест жүйесімен жұмыс жасау, интернет бүкіләлемдік желісі бойынша немесе жеке компьютерлік желі арқылы қашықтықтан тесттеу жүйесінің бар болу мүмкіншілігі.

Тесттеу жүйесі білімді бағалау (қадағалау) мақсатында жүзеге асады. Мұндай жағдайда мұғалім әрбір тақырыптан кейін немесе әр курстың соңында білімді қорытындылау мақсатында тесттеу жүйесін ұйымдастыра алады. Сонымен қатар, тесттеу жүйесін оқыту үдерісі жүріп жатқанда да пайдалануға болады. Бұл кезеңде тесттеу жүйесінің материалда рын пайдалана отырып оқушы «жекелей жұмыс» жасайды және «өз қатесімен жұмыс жасап» үйренеді.

Бүгінгі білім – оқытудың жаңа дизайнын қалыптастыруда жаңа теория мен практиканы игеру, дәстүрлі және цифрлық дидактика принциптерін тиімді ұштастыру арқылы жобалауды меңгеруге қажеттілік пайда болды. Цифрлық дидактика – цифрлық оқыту үдерісін ұйымдастыру туралы ғылым болғандықтан оған дейінгі дәстүрлі дидактиканың оқыту үдерісі туралы ғылыми ұғымдары мен қағидаларын дәйекті түрде қолданады және оларды цифрлық ортаның шарттарына сай толықтырады [2].

Online Test Pad бағдарламасы – оқыту мен білім тексеруді өткізуге арналған тегін көпфункционалды білім беру платформасы. Бұл білім беру платформасының тиімділігі әр мұғалім өз пәні бойынша электрондық оқу кешендерін жеңіл және жылдам жасай алады.

Online Test Pad интернет-сервистің мүмкіндігі компьютерлік тесттерді құрумен шектелмейді. Бұл пайдаланушыға электрондық оқытуды ұйымдастыру және білім тексеруде бірнеше құрал: тесттер, сауалнама, кроссворд, логикалық ойындар мен диалогтар құру мүмкіндігін береді, сондай-ақ барлық құралдар тегін қолжетімді. Көпфункционалдылықтан басқа, Online Test Pad интернет қызметі өте ыңғайлы, интуитивті интерфейс, бұл тәжірибесі жоқ пайдаланушылар үшін де кәсіби қызметте сәтті пайдалануға құралдарын тез игеруге мүмкіндік береді және қазақ тілін қолдайды. Осы интернет-сервистің кемшілігі жасалған электрондық оқу материалдарына жарнама қосылады, бірақ жарнаманы бұғаттайтын кез-келген браузерді пайдалану бұл мәселені жеңілдетеді.

Online Test Pad сервисінің көмегімен компьютерлік кешенді тапсырмалар құру қарапайым және ыңғайлы. Бұл, біріншіден сұрақтардың қолдау көрсетілетін түрлерінің алуан түрлілігімен, екіншіден, тапсырма параметрлерін икемді орнату, үшіншіден, ыңғайлы статистика жүргізумен ерекшеленеді. Online Test Pad тапсырма конструкторы тапсырманың әртүрлі түрін дайындауды ұсынады.

Тапсырма жабық түрдегі немесе ашық түрдегі тапсырма (жабық тапсырма, ашық тапсырма) болуы мүмкін. Тапсырманың әрбір түрі нақты оқу мақсатына жету үшін қажетті және өзекті болып саналады. Тапсырманың дидактикалық мазмұны сақталған жағдайда жабық тапсырмалардың ішкі құрылымы әр алуан болуы мүмкін. Бұл бір дидактикалық материал негізінде сандық және сапалық сипаттамалары әртүрлі бірнеше тапсырма дайындауға мүмкіндік береді [3].

Online Test Pad сервисінде жабық тапсырмалардың бірнеше түрі кеңінен қолданылады:

- жауабында көп таңдауы бар тапсырмалар: бір дұрыс жауабын таңдау немесе бірнеше дұрыс жауабын таңдау тапсырмалары;
- сәйкестендіруге арналған тапсырмалар;
- реттілікті анықтау тапсырмалары;
- тұжырымның шындық немесе жалған екенін анықтауға арналған тапсырмалар [4].

Мұғалімдердің қазіргі кездегі жүйелер мен өз пәні аумағында өлшенетін педагогикалық құралдарды кешенді қолдану, ол оқушылардың білімін тексеру мен өзін-өзі тексеру біліктілігін дамыту, ақпараттық ресурстарды, компьютерлік бағдарламаларды қолдану оқушылардың танымдық-шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, оқытудың мүмкіндіктерін кеңейтеді. Мұғалімнің цифрлық білім берудің мүмкіндіктерін ұтымды қолдана білуі оқыту процесінің сапасы мен тиімділігін арттырады.

Әдебиеттер

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы

2 Бидайбеков Е.Ы. БІЛІМДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕР: Оқулық. -Алматы, 2014.-352б.

3 Блинов, В. И., Сергеев, И. С., Есенина, Е. Ю. Основные идеи дидактической концепции цифрового профессионального образования и обучения. - М. : Издательство «Перо», 2019. - 24 с.

4 Асламова, Т. В. Модель педагогического дизайна как технология инновационного подхода к обучению в высшей школе [Текст] // Евразийский Союз Ученых. - 2020. - № 11 - 1 (80). - С. 19-21.

ОҚУ - ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ МӘНІ

Заурембекова Шолпан Иманбековна
"Н.Әлімқұлов атындағы орта мектеп" КММ
Оқу ісі жөніндегі орынбасары

Аннотация. Мақалада салауатты өмір салтының адам дамуында маңызды орнын, денсаулықтың қадірін және жас ұрпақтың физикалық және рухани жағдайының мәні жайлы тың деректерді қарастырады.

Түйін сөздер: салауатты өмір салты, денсаулық, рухани және физикалық денсаулық.

Аннотация. В статье рассматриваются важные места здорового образа жизни в развитии человека, ценности здоровья и новые данные о значении физического и духовного состояния подрастающего поколения***.***

Ключевые слова: здоровый образ жизни, здоровье, духовное и физическое здоровье.

Annotation. The article examines the important places of a healthy lifestyle in human development, the values of health and new data on the importance of the physical and spiritual state of the younger generation.

Keywords: healthy lifestyle, health, spiritual and physical health.

Қазіргі әлемде салауатты өмір салтын ұстану үрдісі кеңінен таралуда. Оның танымалдығы көптеген адамдар арасында өсуде. Сондықтан халықтың осы өмір салтын қалыптастыру - ең маңызды мемлекеттің басты мәселесі.

Жастар ортасында салауатты өмір салты проблемасының өзектілігі, ең алдымен, жас ұрпақтың физикалық және рухани жағдайының сын көтермейтін жағдайымен байланысты.

Жағымсыз әдеттердің ұлғаюы: алкогольді, темекіні және басқа психоактивті заттарды тұтыну, дұрыс тамақтанбау, демек, өзін-өзі жүзеге асыруға және спортпен шұғылдануға қызығушылықтың болмауынан туындап отыр.

Осыған орай алдымен бұл ұғымдарға берілген алуан тұрғыдағы көзқарастарды, осы мәселені қарастырған ғалымдардың еңбектеріне талдау жасадық.

ДДҰ-ның (дүние жүзілік денсаулық сақтау ұйымы) анықтамасы бойынша: «денсаулық дегеніміз – аурудың немесе дене кемтарлығының жай ғана жоқ болуы емес, ол физикалық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан барлығының ойдағыдай толық күйі».

Медициналық терминдердің энциклопедиялық сөздігінде «денсаулық – ауру және дене кемістіктерінің болмауы ғана емес, денеде рухани әлеуметтік есен-саулықтың толық сақталуы» деп анықталады.

Денсаулық адамға қоршаған ортадағы өзгерістерге бейімделу қабілетін сипаттайтын, биологиялық және әлеуметтік қызметтерін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ағзаның динамикалық күйі. Жалпы алғанда денсаулық негізгі үш түрге бөлінеді:

- физикалық (денелік) денсаулық – адам ағзасының сыртқы орта әсерлеріне бейімделу қасиетінің жоғары дәрежелі жағдайда болуы;
- психологиялық денсаулық – психикалық өріс күйі, ауруды болдырмау;
- әлеуметтік денсаулық – жеке тұлғаның айналадағы өмірмен қарым-қатынас дәрежесі. Ол – мейірімділік, намыс, абырой, махаббат, сүйіспеншілік және т.б. негізделеді.

Демек денсаулық – жалпыадамзаттық және жеке болмыстың күрделі феномені болып саналады, ол еңбек, жүйелі тамақтану, салмақтың тұрақтылығы, шынығу сияқты шарттарға тікелей байланысты, қайта қалпына келтіру, сақтау және нығайту кезеңдерінен тұрады деп зерделеуге болады.

Халық арасында «денсаулық – зор байлық, адам бақытының бастауы» - деп оған ерекше мән берілгені мәлім. Ата-бабаларымыздың дана ой-пікірі талай ғасырлар белесінен өтіп бізге жетіп отырған ақиқат шындық. Олай болса, денсаулық адамға бірақ рет берілетін табиғат тартуы және ол тұрақты, мәңгілікке берілмейді, үнемі өзгерісте болады. Оны сақтау үшін

еңбек сіңіру, ауырмай тұрып іс-әрекет жасау керек. Оған нақты білім, ынта-ықылас, ерік-жігер қажет, онсыз баянды әрі ұзақ денсаулықты сақтау қиын.

Салауатты өмір салты мәселесіне арналған ғылыми әдебиеттерді талдау барысында бірін-бірі толықтырып отыратын көптеген пікірлердің кездесетіні айқындалды. Бұл жағдай «салауатты өмір салты» ұғымының мәнін ашу үшін алдымен «өмір салты» деген категорияға назар аударудың қажеттілігін көрсетеді.

Өмір салты диалектикалық тұрғыдан жалпы және жеке деп қарастырылады. Себебі, кез-келген өмір салты және оның мәні жағдайлар жиынтығы мен факторлар арқылы анықталады, ол жеке дара тұлғалардың объективті жағдайларын жан-жақты есептеу мен талдаусыз мүмкін емес; екіншіден, адам өмір салтындағы арнайы көрінісін мүмкіндігі барынша толығырақ көрсете алуы қажет; нақты жеке байланысты жалпы объективті жағдайлардан айыра білуі керек.

Осы тұрғыдан өмір салты – адамның белсенді тіршілік әрекетінің түрі ретінде қарастырылатын, оның денсаулығындағы өзгерістің негізгі тенденциясын анықтайтын жалпы жетекші фактор. Өмір салты күрделі құбылыс ретінде әлеуметтік адамзаттың өмір сүруі үшін оның күнделікті тұрмысында болып жататын өзара қарым-қатынастың жиынтығы, ол өмір деңгейі мен сапасына, өмір сүру стилі мен тәртібіне және олардың құрылымына байланысты.

Зерттеу барысында өмір салты ұғымының өмір сүру деңгейі, өмір сүру сапасы, өмір сүру стилі, өмір сүру тәртібі деген бір-бірінен туындайтын ұғымдармен тікелей байланысы айқындалды.

Енді олардың әрқайсысының мағынасына тоқталатын болсақ, ол төмендегідей сипатталады:

Өмір сүру деңгейі – адамдардың рухани және материалдық қажеттілігін қанағаттандыруда оның көлемі мен сипатын көрсететін әлеуметтік-экономикалық категория. Өмір сүру деңгейінің өмір салтына үнемі әсер ететіні белгілі. Себебі өмір сүру деңгейін көтермей, адамдарды қажетті заттармен қамтаамсыз етпей, сапалы өмір салты болуы мүмкін емес. Өмір сүру деңгейі адамдардың күнделікті рухани және материалдық қажеттілігін қанағаттандыру арқылы анықталады. Жалпы алғанда, қажеттілік табиғи және қоғамдық болып бөлінеді. Табиғи қажеттілік адамның өмір сүруін қамтамасыз ететін заттар. Қоғамдық қажеттілік даму барысында адамдардың әлеуметтік және рухани қажеттілігін қанағатандыру үшін жасалынады. Қоғам дамыған сайын адамдардың талғамы да өсіп, жаңа тарихи қажеттіліктерді тудырып отырады. Адам қажеттіліктерінің ең жоғарғы деңгейі – құндылықтарды тану және оларды қабылдау болып саналады. Қажеттіліктің мүддеге, оның мақсатқа, арманға, бақытқа айналуы адам өмірінің даму заңы болып табылады.

Өмір сүру сапасы - адамды материалдық қамтамасыздандыру дәрежесі, өлшеу параметрі, ол әлеуметтік категория ретінде адамдардың рухани, саяси, мәдени, этникалық, эстетикалық және т.б. қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесін көрсетеді. Өмір сүру сапасының маңызды бөлігі рухани құндылықтың сипаты, мінез-құлықтың нормалары, еңбек пен бос уақыттың шығармашылық мәні, эстетикалық рахат, т.б., яғни адам өмірінің рухани көрсеткіші. Жеке адамның өз өмір тіршілігіне және жағдайына субъективті баға беруі өмір сапасы үшін маңызды. Өмір сүру сапасы және оның элементтері рухани, әлеуметтік, саяси ортада үлкен мәнге ие болып, адамдардың өмір салтына әсер етеді. Өмір сүру сапасын көтеру өмір салтын жетілдірудің шарты болып табылады. Сапалық көрсеткіштер ең алдымен адамдардың әлеуметтік бостандығын, олардың рухани және мәдени құндылықтарды бағалай білу дәрежесін көрсетеді.

Өмір сүру стилі - мінез-құлықтың психологиялық жеке ерекшеліктерін айқындайтын психологиялық категория. Өмір стилі өмір салты көріністерінің бір түрі. Ол өмір салтының белгілі бір заңының шеңберінен шығып кете алмайды. Өмір сүру стиліне георграфиялық жағдай, табиғат факторы, тарихи қалыптасқан дәстүр, ұлттық рухани-психологиялық қатынас, дін, т.б. әсер етеді. Өмір сүру стилі адамның күнделікті іс-әрекетіндегі мінез-құлық ерекшеліктерін сипаттайды, соның ішінде өмір ырғағының қарқынын және тұрмыстағы әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін, адамдардың өзара қатынасынан, ұлттық-

этникалық, әлеуметтік-мамандық белгілерінен жиі көруге болады. Адамдардың стилі тек өмір салтының ерекшелігіне емес, сонымен қатар оның жеке психикасына, мүддесіне және қажеттілігіне байланысты. Жеке тұлғаның өмір стилі - өмір жағдайын өзінше қабылдаған сол адамның өзіне тән ерекше әрекет тәсілі және индивидтік қайталанбайтын психикалық мінезіндегі ерекшелік кескініне сәйкес келеді.

Сондықтан *өмір сүру стилі, біріншіден,* жалпы қоғамның, әлеуметтік топтың және жеке адамның өмір салты құрылымындағы элементтермен белгіленеді; *екіншіден*, өмір стилінде көрсетілген категориялар өмір салты құрамындағы компоненттердің басымдылығына байланысты; *үшіншіден*, жеке адамның мінезіндегі ерекше қайталанбас индивидтік көріністің атқаратын рөліне байланысты деп тұжырымдауға болады.

Өмір сүру тәртібі - өмірдің ұлттық-қоғамдық тәртібі, тұрмыс, мәдениет, ол өмір сүру дағдысын көрсетеді. Ол адамның өмір сүрудің мәнін, деңгейін, стилін жеке ұғынып, күнделікті іс-әрекетінде қолданып дағдыға айналдыруы. Өмір сүру тәртібі адамның өмірдегі салт-дәстүр, әдет-ғұрып, мәдениет, т.б. әдеттік іс-әрекеттерін көрсететін әлеуметтік-экономикалық категория. Бұл категория тұрақты, себебі ол тарихи, қоғамдық, ұлттық және отбасылық тәлім-тәрбиеге байланысты.

Өмір сүру деңгейін экономикалық, өмір сүру сапасын әлеуметтік, өмір сүру стилін психологиялық, өмір сүру тәртібін әлеуметтік-экономиялық категорияларға жатқызуға болады.

Тұлғаның қалыптасуы мен дамуында әлеуметтенудің рөлі өте зор. Адамның алғашқы әлеуметтенуі отбасының, туған-туыстардың, достардың, оқу және еңбек ұжымдарының тікелей ықпалына байланысты. Адамның дүниетанымының пайда болуында күнделікті өмір салты арқылы адамның санасына сіңіп, өмірге көзқарасын қалыптастырады.

Жасөспірім кезеңде адамның дүниетанымы біршама қалыптасып, өзінің өмірдегі орны мен рөлі жөнінде ой түйе бастайды. Бірақ олар әлеуметтік дүниені әр түрлі түсініп, шындықтан гөрі сезімге көп бой алдырады. Мұндай жағдайда жастарды адамгершілік пен имандылыққа тәрбиелеуде ата-ана мен мұғалымның атқаратын ісі маңызды болмақ. Тұлға кемел жасқа жетіп есейген шағында өзінің табиғи қбілетіне, алған біліміне, мамандығына байланысты белгілі бір шеңберде, белгілі бір өмір салтын таңдап алады және соған байланысты өзінің өмір салты үшін жауапкершілігі болады.

Өмір салты құрылымының сипаттамасына адамның еңбек іс-әрекеті және еңбек жағдайы; шаруашылық-тұрмыстық жағдайы (баспананың түрі, тұрмыстық жағдай, тұрмыстық іс-әрекетке кететін уақыт, т.б); дене күші мен қоршаған ортаның әрекеттестігін қайта қалпына келтіруге бағытталған рекреациялық іс-әрекеті; отбасындағы әлеуметтендіру әрекеті (балаға, кәріге, туысқанға қарау); отбасын жоспарлау және отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасы; мінез-құлық сипаты және оның әлеуметтік-психологиялық мәртебесін қалыптастыру және т.б енетіні айқындалды.

Жоғарыда айтылғандарды тұжырымдай келе, өмір салтының құрылымы мәдени және медициналық-әлеуметтік белсенділіктерден тұратынын анықтадық. *Медициналық-әлеуметтік белсенділікке*: гигиеналық дағдылардың болуы; дәрігерлік ұсыныстарды орындауы; өмір салтын және қоршаған ортаны салауаттандыруға қатысуы; өзіне және туыстарына алғашқы дәрігерлік көмек көрсете алуы; халықтық және дәстүрлі медициналық құралдарды пайдалануы және т.б. жатқызылса, ал *мәдени белсенділік* адамның белгілі бір әлеуметтік-экономикалық жағдайда жеке және қоғамдық денсаулықты арттыру, қорғау саласындағы іс-әрекетін көрсетеді.

Сонымен өмір салты құрылымының негізі медициналық-әлеуметтік белсенділік, ол адамның денсаулыққа, медицинаға, салауатты өмір салтына қарым-қатынасын көрсететін маңызды құрам бөлігін салауатты өмір салтын қалыптастыруды анықтайды.

Жалпы салауатты өмір салтын қалыптастыру, зиянды әдеттер мен әдепсіз қылықтан арылу, ауырып ем іздемей тұрып, салауатты ұмыр кешуге жол табу туралы мәселелер ерте кезден-ақ зерделенген.

Салауатты өмір салты Гиппократтың трактаттарында философиялық тұрғыдан мазмұндалады. Ол өзінің «Ауа, су, жергілікті жерлер туралы» шығармасында денсаулық адамның іс-әрекетіне, ойларына, оның өмірлік жағдайлары мен факторларына байланысты болатындығы, нақты қоршаған орта, еңбек, күн көріс, тұлғаның жеке жағдайы ауруды анықтай түсетіндігі туралы айтады.

Гиппократтың бұл трактаты денсаулық және салауатты өмір салты жайындағы ілімнің дамуына негіз болады.

Грек философтарының бірі Сократ табиғи жаратылыстың ерекшеліктеріне назар аударып, адамның өзін-өзі тану мүмкіншіліктері арқылы салауатты өмір салтының терең жағын көре білді. Яғни «өзін-өзі білетін тұлға өзіне тиімділікті таниды, шамасы келмейтін істі түсінеді» дей отырып, адамның сана-сезімі арқылы өзін-өзі танып білуін, соған қарай әрекеттенуін мазмұнды түрде көрсетті.

Платон салауатты өмір салтын тәрбиелеуді ерте кезеңнен бастау қажеттігін түсіндірді.

Аристотель «Этика, саясат, поэтика» деп аталатын еңбегінде адамның салауатты өмір салтын қоғамдық мазмұндағы мәселе ретінде қарастырып, тәрбиені «денеге қамқорлықтан» бастап, сонан соң «рухани тәрбиеге» ұштастыруды ашып көрсетеді.

Философтардың бұл ой-пікірлері қазіргі заман талабына сай бүгінгі жоғары сынып оқушыларын халықтық педагогика негізінде салауатты өмір сүруге тәрбиелеу мәселесінде өзектілігімен ерекшеленіп отыр.

«Салауаттылық» ұғымына келетін болсақ, салауаттылыққа баулитын халқымыздың көпғасырлық тәлім-тәжірибесін, мұраларын жоғары сынып оқушылары тәрбиесіне пайдаланудың берері мол екендігін халқымыздың ұлы ғұламалары, зиялы азаматтары да атап көрсеткен.

Осы орайда, қазақ ұлтының салауаттылық, парасаттылық, имандылық, адамгершілік тәлім-тәрбие туралы мәңгі өлмес құнды ұлттық мұрасының дамуына шолу жасайтын болсақ, Ибн Сина, Шығыс Аристотелі атанған ғұлама әл-Фараби, түркі тілдес халықтардың бәріне өшпес рухани мұра қалдырған Жүсіп Баласағұн, Махмұт Қашқари, Ахмет Яссауи, Ахмет Жүгінеки, Қыдырғали Жалайыри, Мұхаммед Хайдар Дулати шығармаларының орны ерекше. Ол еңбектерде «салауаттылық» ұғымын «саламаттылық» деп аталғанын байқауға болады.

Ибн Сина денсаулықты сақтау және нығайтуға бағытталған гигиеналық талаптардың кодексін құрады. Ол өзінің «Дәрігерлік ғылымның баспалдағы» атты еңбегінде баланы тәрбиелеуде тәрбиешілердің өз эмоцияларын басқару қажеттілігін мазмұндап, жас буынның санасы мен денсаулығы тәрбиеге байланысты, еңбек пен ұзақ өмір сүру қоғамдық құрылымның басты өлшемі екендігін атап көрсетеді. Сонымен бірге тамақтану, ұйықтау, оқу мерзімдерін сақтау қажеттілігіне, салауатты психологиялық ортаның болуына басты назар аударып, гигиена ғылымының негізін салады.

Ибн Сина «ерте жастан бастап салауатты өмір салтының мына қағидаларын:

1. Жанның ара салмағы (гармониялық дене пішімді сақтау);
2. Тамақты таңдау (тамақтану мерзімі);
3. Денені тазалау (шлактан, зиянды заттардан тазалау);
4. Дене пішімін сақтау;
5. Дұрыс демалу;
6. Киім тазалығы;
7. Дене және рухани қозғалыстың теңдесуі сақтау қажет және ұзақ өмір сүру - адам қоғамындағы рухани және табиғи үйлесімділіктің іске асу болжамдарының бірі»,- деп есептеді.

Жапония мен Қытайдағы салауатты өмір салтын қалыптастыру жүйесіндегі шешуші рөлді тәрбиенің діни-философиялық негізі, соның ішінде құрама бөліктерінің бірі − конфуциялық жүйе атқарған. Жапондықтар «саулығы мықты дене бітімі рух пен күш-қуаттың қайнар көзі, ата-ананың акыл-ойынан ажырамас көз қуанышы» деп білген.

Француз философы, әрі ағартушысы М.Монтень «Денсаулық дегеніміз − бағалы да құнды зат, ол жалғыз ғана болғандықтан, ол үшін уақытты да, күшті де, еңбек пен барлық жақсылық

атаулыныаямау қажет, тіпті ол үшін өз өміріңнің бір бөлшегін де құрбан етуге болады, себебі онсыз өмір төзімсіздік пен қорлыққа толы» деп оның құндылығын нақты анықтап берді.

«Тән денсаулығы – рух денсаулығының жемісі» деп Бернард Шоу айтқандай, бәрі де адамның өз тұрмысын дұрыс ұйымдастыра білгеніне, алған тәлім-тәрбиесіне, ерік-жігеріне байланысты.

Осы тұрғыдан ойды өрбітетін болсақ, денсаулықтың маңызды факторы ретінде салауатты өмір салты еңбекке белсенділікті арттырады, өмір сүру ұстанымын, ағзаның қорғаныш күшін, жалпы жағдайын жақсартады, ауруларды төмендетеді.

Сонымен салауатты өмір салты (СӨС) - бұл санитарлық-гигиеналық нормативке сүйенетін, ағзаның қорғаныш күшін белсендіруге, жоғары жұмысқа қабілеттілікті қамтамасыздандыруға, ұзақ өмір сүруге жетуге ғылыми негізделген гигиеналық мінез-құлық деп тұжырымдауға болады.

Салауатты өмір салты төмендегі компоненттерден тұрады: денсаулығын сақтау мен жұмыс істеу қабілетін көтеруге сәйкес келетін еңбек шартын саналы құру; мәдени іс-шараларға, дене шынықтыру сабақтары мен спортқа, демалыстың пассивті түрінен бас тарту, психикалық қабілеттерін жаттықтыру, аутотренинг, зиянды әдеттерден арылу (ішімдікті ішу, шылым шегу), орынды тамақтану, жеке бастың гигиеналық талаптарын сақтау, отбасында жағдай жасау; еңбек ұжымында, отбасында тұлғааралық қатынас, ауру және мүгедектерге дұрыс қарым-қатынас қалыптастыру; айнала қоршаған ортаға, табиғатқа ұқыпты қарау, қоғамдық орындарда және көлікте жұмыста жоғары мәдени тәртіпті сақтау; дәрігерлік мекемелер ұйымдастырған алдын-алу іс-шараларына саналы қатысу, дәрігердің ұйғарымын орындау, алғашқы дәрігерлік көмек көрсете білу, медициналық әдебиеттерді оқу және т.б. Олай болса, салауатты өмір салты – адамның өзінің денсаулығын сақтауға және нығайтуға бағытталған мінез-құлық жүйесі.

Денсаулықты сақтаудың және оны нығайтудың негізгі тәсілдері *салауаттанудың аспектілерін* қамтиды: жеке гигиена, күн режимі және демалыс ережелерін сақтау және орындау; дене шынықтыру дене мүшелерінің және тұтас организмнің қалыпты жұмысын қамтамасыз етеді; гиподинамия - қазіргі кездегі аурулардың негізгі себептерінің бірі; дұрыс тиімді тамақтану, тамақтану режимі мен ережелерін сақтау; организмді табиғи факторлармен біртіндеп шынықтыру; ауруға себеп болатын құмартулардың (шылым шегу, ішімдік ішу, наша тарту) болмауы; ұжымда қарым-қатынас жасай білу; қарым-қатынас ортасында қолайлы жағдай туғызу, кикілжің жағдайлардан қашу; организмнің қорғаныс күштерін, оның тосқауылдық функциясын арттыру.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру теориясының көпжылдық тарихы бар. Ол белгілі бір кезеңдерде арнайы ғылыми пәндерде: *медицина, дене тәрбиесі және спорт, педагогика, әлеуметтануда* жинақталатын білім жүйесін көрсетеді. Егер алдымен эмпирикалық тәжірибеде жинақталса, кейіннен салауатты өмір салты теориясы ғылыми әдістер арқылы арнайы зерттеудің нәтижесінде танылды.

Денсаулықты осындай дәрежеде түсіне алса, мектепте білім беру мен тәрбиенің негізгі мақсаты – балаларды барлық өмірінде денсаулығын сақтауға үйретуге болады. Индивидтің психикалық сапасының көріну сипаты, оның әлеуметтік бейімделуі өзінің денсаулығына, мінез-құлқына зиян келтіретін тұлғалық қасиеттеріне де байланысты. Сондықтан денсаулық оның тұлғалық көрініс деңгейімен анықталады.

Осыған байланысты денсаулыққа деген тұтас көзқарасты бір-бірімен өзара байланысты аспекті түрінде ұсынуға болады. Қазіргі уақыттағы әлеуметтік-экономикалық және экологиялық өзгерістердің болашақ ұрпақтың дені мен жанының саулығына, мінез-құлқына қатты әсерін тигізуде.

Денсаулық сақтау технологиялары білім беру ортасының және оқушылардың өмір сүру жағдайларының маңызды сипаттамаларын және денсаулығына әсерін ескере отырып, оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту жөніндегі шаралар жүйесі ретінде түсініледі. Бірегей денсаулық сақтау технологиясы жоқ.

Денсаулықты сақтайтын технологиялардың мақсаты:

- оқушылардың өмір сүруге және дені сау болуға ұмтылуын ынталандыру;
- өмір сүретін әрбір күнінің қуанышын сезінуге үйрету;
- оларға өмірдің тамаша екенін көрсету;
- өзін-өзі бағалау білу.

Оқу процесінде қолданылатын денсаулық сақтау технологияларын төрт негізгі топқа бөлуге болады:

1. Оқу үрдісінің гигиеналық оңтайлы жағдайын қамтамасыз ететін технологиялар.

2. Оқу үрдісін және оқушылардың дене белсенділігін оңтайлы ұйымдастыру технологиялары.

3. Мұғалімдердің сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда қолданатын әртүрлі психологиялық-педагогикалық технологиялары.

4. Денсаулықты сақтайтын білім беру технологиялары.

Бұл міндетті жүзеге асырудың негізгі құралы - салауатты өмір салтын қалыптастыру. Салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастырудың әмбебап механизмі оқушылардың өмір салтына сауықтыру педагогикалық әсер ету болып қала береді, өйткені әр оқушының өмір сүру деңгейі мен сапасы оның отбасының материалдық мүмкіндіктеріне байланысты.

Кез-келген жалпы білім беретін мекеме оқушылардың "салауатты өмір салты мектебі" болуы керек, онда олардың кез-келген қызметі (оқу, спорттық, демалыс және т.б.) сауықтыру бағытына ие болады және оқушылардың әдеттерін, содан кейін салауатты өмір салтына деген қажеттіліктерін тәрбиелеуге, өз денсаулығын сақтауға және нығайтуға қатысты тәуелсіз шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінің проблемалары "білім беру" ұғымын жаңа түсіндіруді талап етеді. Ол тек білімді игеруге ғана емес, ойлау, белсенді, шығармашылық, сонымен қатар басты – сау тұлғаны дамытуды көздейді.

Әдебиеттер

1 Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. (VI ғасырдан XX ғасырдың басына дейінгі кезең). I том. ред. алқасы Шаяхметов Ш.Ш., Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. – Алматы: Рауан, 1994. – 320 б.

2 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология. – Алматы: Мектеп, – 2002. 66 б.

3 Философский энциклопедический словарь / ред.-кол.: С.С.Аверинцев., Э.А. Араб-Оглы., Л.Ф. Ильичев и др. 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.

4 Филоософский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА, 2002. – С. 576.

5. Білім және ғылым. Энциклопедиялық сөздік / бас ред. Түймебаев Ж.Қ.; ред.алқа: Әбілқасымова А.Е., Бекбоев И.Б., ж.б.. – Алматы: Атамұра, 2009. 90-91 б.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ

Ескалиева Жазира Маратовна
"Алтын ауыл ОМ" КММ
Педагог-модератор
Ағылшын пәні мұғалімі

Түйіндеме: Мақалада ағылшын тілі сабағында тыңдау, оқу, жазу, айту сөйлеу әрекеттері, ойын арқылы дамыту жолдары мен тілдік әрекеттердің нәтижесі ретінде диалогтар, әңгіме, мәтіндер, ауызша, жазбаша сөйлеу тапсырмалары жүзеге асатыны жайлы баяндалады.

Кілтті сөздер: ағылшын тілі, әдіс, сөйлеу әрекеті

Аннотация: *Резюме: в статье рассказывается о том, как на уроке английского языка осуществляются диалоги, беседы, тексты, устные, письменные речевые задания как результат аудирования, чтения, письма, речевых действий, игровых путей развития и языковых действий.*

Ключевые слова: английский язык, метод, речевая деятельность

Abstract: Summary: the article describes how dialogues, conversations, texts, oral and written speech tasks are carried out in an English lesson as a result of listening, reading, writing, speech actions, game development paths and language actions.

Keywords: English, method, speech activity

XXI ғасырдан бастап, әлемде ағылшын тілін меңгеру және оқыту алдыңғы орынға ие. Қоғамдағы ақпараттық, технологиялық өзгерістер, білімдегі технологиялық өзгерістер ағылшын тілін оқыту әдістемесінің жаңаруына себеп болып отыр. Ол мына «2022-2023 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» нұсқаулығында ағылшын тілін оқытудың өзгерістері жайлы айтылады.

Ғалым М.А. Хасман «Ағылшын тілінің XXI ғасырдағы рөлі» атты мақаласында «Ағылшын тілінің сөз қоры, грамматикалық жүйесі, сөйлеу жолы, жазылуы әлемдегі технологиялық, ғылыми даму, экономика мен басқару, әдебиет жанрларының дамуымен қоса дамып отыр. 1500 жыл бұрын ағылшын тілі Англияны басып кірген герман тайпаларының тұрпайы тілі болса, бүгінде әлемдік тіл деңгейіне көтеріліп отыр» деп көрсетеді.

Ағылшын тілінің әлемдік таралуына үш фактор әсер етеді:

- ағылшын тілінің ғылым, технология, коммерцияда кеңінен қолданылуы;
- сөз қорын басқа тілден енгізе алу бейімділігі;
- ағылшын тілінің түрлі диалектілерінің қолдануға бейімділігі.

Оған қоса ағылшын тілі Американдық, Ағылшындықтардың, Канадалық, Үндістандық, Австралиялық диалектілерге бөлінеді, сондықтан, ағылшын тілін қолдануда әр мемлекет тілдің қолданылуы мен сөз қорына өз елінің мәдениетінің аспектілерін енгізуіне болады [1].

Дж.Хармердің айтуынша, тілді оқыту, басқа әрекеттерге қарағанда оқыту жүріп жатқан уақыт пен дәуірдің айнасы, демек, қоғам дамып, өзгерген сайын ағылшын тілін оқыту техникасы мен философиясы да өзгеріп отырады деп жазады [2].

А.Г. Деличтың мақаласында жаһандану жағдайында тілді меңгеру өзара түсіністік, тұтастық пен қатысымдықтың қатынас құралы - деп жазады [3].

Қазіргі таңда жалпы орта мектептің оқу процесінде, ағылшын тілін оқытудың басты ерекшелігі, шетел тілін тілді меңгеріп, сөйлеу құралы ретінде ғана емес, өзара қарым- қатынас тілдесу барысында еркін сөйлесу, тілді меңгерту, біліміне білім қосып, жеке тұлғаның дамуына ықпал етуге басты назарда ұстайды.

Е.И. Пассовтың айтуынша, шетел тілін оқыту дегеніміз – адамның жеке тұлға ретіндегі білімі (қалыптасуы): рухани байлығын, қабілеттіліктерін дамыту, қажеттіліктерін көтеру, моральдық – жауапты және әлеуметтік бейімделген адамды тәрбиелеу. Нәтижесінде, білім –

мәдениетке кірігу арқылы адамның қалыптасуы жүзеге асады және оны сіңіре отырып адам оның субъектісі болады [4].

Сөйлеу әрекеттері барысында сөйлеу тетіктері қалыптасады (лингвистикалық компонент): тыңдау, оқу, жазу, айту. Ағылшын тілін үйренуде оқу-танымдық әрекеттер қалыптасады, оның барысында оқушы тіл үйренеді, қарым-қатынас жасайды. Тілдік әрекеттердің нәтижесі ретінде диалогтар, әңгіме, мәтіндер, ауызша, жазбаша сөйлеу тапсырмалары жүзеге асады. Сөйлеу әрекеттеріне дағды мен шеберліктер арқылы қол жеткізіледі.

Әдіснамалық компонентке – оқу материалын және оқу тәсілдерін меңгеру, оқушының өздік жұмысын ұйымдастыра білуі, сөйлеу дағдыларын қарым-қатынаста белсенді қолдана білуі жатады. Ағылшын тілі сабағында тіл үйренуші тілге және ағылшын тілінде сөйлейтін елдерге қатысты, жаңа материалды игереді.

Психологиялық компонентке – тілді қатысымдық мақсатта қолдана білу дағдылары мен шеберліктері жатады. Дағдыларды жетілдіру үдерісі, шеберліктердің дамуына ықпал етеді.

И.Я. Лернер [5] шетел тіліне оқыту мазмұны ретінде:

- білім (лингвистикалық, яғни фонетика, лексика, грамматика негіздерін меңгеру білімі және экстралингвистикалық, шетел тілі елінің мәдениетін, дәстүрі, әдебиеті жайлы білімі);
- дағдылар (сөйлеу дағдылары: лексикалық, грамматикалық және оқу дағдылары: шеберліктерді дамыту негізі);
- шеберліктер (тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу);
- мотивтер және әрекетке қатынасты (пәнге қызығушылықты ояту, сөйлеу партнері ретінде мұғалімдермен қатынасты тәрбиелеу, қатысымдық мотивацияны тәрбиелеу) анықтаған.

Сондықтан, жалпы орта мектепте ағылшын тілін оқыту мазмұны оқушыларды оқыту үдерісінде меңгеруге тиісті материал, шетел тілін меңгеру сапасы мен деңгейі олардың талаптарына жауап беруі және оқыту мазмұнын іріктеу оқушының жан-жақты дамуына, тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Ағылшын тілін оқытуда, бастауыш сынып оқушыларының тілдік құзіреттіліктерін дамытуда, түрлі ойын арқылы берілген сабақты ұсынамын.

Міндеті: балаларды жаңа командаларды түсінуге үйрету: jump, jump to the door, run, run to your place, fly, walk tiptoe, go, go back to your place; балаларға есту арқылы түсінуге үйрету "Jump the Rope".

Қажетті материалдар: *қағаз, қалам, кескіндемелер.*

Сабақ барысы

1. Ұйымдастырушылық жағдайы. Сабақты қызықтыру барысында түрлі персонаждарды пайдаланамыз**.**

Мұғалім мен қоян балалрмен амандасады. Мұғалім балаларға көңілді болу үшін Қоянға кішкене жаттығу жасауды ұсынады. Магнитофонға жазылғанын тыңдап болған соң, балалар мұғалімдерімен бірге «"It's Raining, it's Pouring" өлеңіне қосылып билейді. Қоян бұл ритмиканың не туралы екенін ұмытпауы үшін, Мұғалім балаларға оның мазмұнын ана тілінде жеткізуге тырысады, содан кейін қимылдарды қайта жасайды.

2. Бұрын игерілген командаларды түсінуді бақылау.

Қоян балалардың сабаққа баруын күтіп тұрғанда, ол барлық командалар мен қимылдарды шатастырып алады, енді ештеңе есіне түсіре алмай, әлек болады. Педагог Қоянға мұқият болуға кеңес береді және балалардан өздері білетін қимылдарды қайталауды сұрайды және осы командаларды атайды. Қоян ақыры барлығын анықтағанына қуанады.

3. Жаңа материалды енгізу.

Тәрбиеші балаларға бүгін тағы бірнеше жаңа қимылдар жасайтынын, балалар мен қоян оларды алдымен тәрбиешімен, содан кейін өз бетінше жасайтынын айтады. Қоян да осы тапсырмаға қатысатындықтан, бастапқыда ол балаларға өз үлгісімен бәрін дұрыс жасауға көмектеседі. Мұғалім командаларды бере отырып, олардың әрқайсысына ерекше бояу беретіндей интонациялық түрде пішімдейді: мысалы, " Fly, please!"

, "Fly, please!" – Мұғалім дауысы мен айтылуы бойынша қозғалыстың үйлесімділігі мен

өлшемділігін баса көрсетеді, "Run, please!"- жылдамдық, динамизм және т. Б

4. Жылдам жасау.

Қоян аздап шаршағанын айтады, ал мұғалім балаларға демалып, арқанмен секіруді ұсынады. Балалар ойдан шығарылған арқанмен "Jump the Rope" рифмикасымен секіреді. Іс-әрекет барысында мұғалім балалардың назарын әртүрлі секірулерге аударады: жоғары және төмен, баяу және жылдам.

Jump the rope.
Jump the rope.
Jump, jump, jump.
Jump it high
And jump it low.
Jump, jump, jump.
Jump it fast and
Jump it slow.
Jump, jump, jump.

Walk tiptoe, walk tiptoe
Very slow, very slow.
Jump, jump, jump.
Clap your hands
And stamp your feet.
Jump, jump, jump.

5. Өтілген материалды қайталау.

Балалардың зейінін арттыру және материалды түсіну дәрежесін тексеру үшін мұғалім балаларды аралас тәртіппен командаларды бір-бірден орындауға шақырады:

1) Stand up. Go to the door. Open the door. Stamp your feet. Close the door. Go to the window. Touch the window. Go back to your place.

Go to the table. Show me a book. Take the book. Open the book. Close the book. Bring me the book. Thank you. Sit down.

Sveta, take the book. Give it to Olya. Olya, go to the closet. Open the closet. Put the book into the closet. Close the closet. Clap your hands. Go back to your place. Sit down.

2) Everybody, stand up. Jump. Stop it. Run to the blackboard. Come here. Walk tiptoe. Walk tiptoe to the door. Open the door. Close the door. Go back to your place. Fly. Fly to the window. Fly to the bathroom. Stop it. Come here. Sit down. Walk tiptoe to the table. Touch the table. Jump. Run back to your place. Take a toy. Show me the toy. Put it back. Fly to the table. Take a book. Show it. Put it back. Jump to the bathroom. Walk tiptoe to the door. Go back to your place. Girls, raise your hands. Put your hands down.

Boys, stand up. Fly to the table. Go back to your place.

Girls, stand up and jump. Stop it. Walk tiptoe to the window. Stamp your feet. Go back to your place. Sitdown.

6. Соңында мұғалім мен Қоян бірге ән айтады *"Неге We Dance Looby-Loo".*

Міне, ағылшын тілін оқытуда мұғалім біруақытта бірнеше функцияны атқарады: тілді белсенді, сауатты қолданушы, сабақтағы оқу-қатысымдық әрекетті ұйымдастырушы, ой тудырушы, белсенді қатысушы, тыңдаушы, кеңес беруші, ақпарат, ой-пікір көзі, бағалаушы. оқушының мотивациялық қажеттіліктерін, эмоционалдық ерекшеліктерін ескере отырып, оқушылардың сөйлеу үдерісін қамтамасыз етуші, қолдаушы, ынталандырушы, диалогты ұйымдастырушы болады. Бұл жөнінде О. Райт «... жақсы мұғалім оркестрдің дирижеріне ұқсас болуы керек; орындаушы емес, орындаушыларды бағыттаушы» деп жазады [6].

Оқыту мен оқу үдерісінде мұғалім мен оқушы қарым-қатынасымен қатар, әрқайсысының өзінің нақты атқаратын функциялары бар. Оқыту мақсатына қол жеткізу үшін белгілі, нақты әрекеттерді орындауы қажет. Шетел тілін оқыту әдісінде ұйымдастыру, үйрету, тексеру қызметі 1-кестеге сәйкес жүзеге асады. мұғалім ұйымдастырушы, үйретуші, тексеруші болса, оқушы жаңа біліммен танысады, білім, шеберліктер мен дағдыларға жаттығады және оны тәжірибеде қолданады.

Кесте 1 – Ағылшын тілін оқытуда мұғалім-оқушының қызметі

Оқыту-оқу қызметтері	Мазмұны

Ұйымдастырушы (танысу)	Қатысымдық мақсатта оқу материалын ұйымдастыру.
Ынталандырушы, үйретуші (жаттығу)	оқушылардың білімін, сөздік қорын толықтыру және оларды қатысымның ауызша, жазбаша түрлерінде пайдалануы.
Тексеруші (қолдану)	Қатысымдық әрекет түрлерін бағалау және анықтау

Әдетте, жаңа оқу материалы таныстырудан, тілді қолдануды ұйымдастырудан, оқушыларды эмоционалды бағыттаудан басталады. Ұйымдастыру жаттықтырусыз жүзеге аспайды, яғни материалды еске сақтау қажет және соңында игерілген материалды ауызша, жазбаша сөйлеуде қолдану іске асырылады.

Әдебиеттер

1 Hasman M.A. The Role of English in the XXI Century //English Teaching Forum. – 2000. – Vol. 38, № 1. – P. 3-4.

2 Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – 4th ed. – Harlow: Longman, 2007. – 320 p.

3 Делич А.Г. Международная конференция ЮНЕСКО по образованию. –Женева, 2001. – 102 с.

4 Всемирный доклад по образованию: Учителя, педагогическая деятельность и новые технологии. – Изд-во ЮНЕСКО, 1998. – 175 с.

5 Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. – М.: Рус.яз., 1977. – 214 с.

5 Лернер И.Я., Краевский В.В. Теоретические основы обучения в советской школе. – М., 1989. – 211с.

6 Allwright A.L. Initial Techniques in Teaching English as a Second Language /Readings on English as a Second Language /Ed.by K. Croft.-Cambridge: Winthrop Publishers, 1972. – 187 p.

ҚАЗАҚ ҚОЛӨНЕР ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ

Канагатова Анар Берекеновна
педагог- сарапшы
Көркем еңбек пәні мұғалімі
Қырғауылды ауылындағы қазақ орта мектебі "КММ.

Түйіндеме. Мақалада қазақ қолөнері ұлттың тарихымен, қоғамдық құрылысымен, әдет - ғұрпымен, салт - санасымен астасып дамып, адам баласын көркемдікке, нәзіктікке, сұлулыққа деген ұмтылысын дамыту жайлы қарастырады. Жас ұрпақтың бойында сұлулықты іздеуге деген құштарлығын танытып, ұлттық құндылықты дәріптеуге шақырады

Тірек сөздер: мәдениет, қолөнер, әшекей бұйым.

Аннотация. *В статье рассматривается развитие казахского ремесла с учетом истории народа, общественного строя, обычаев, традиций, сознания, развития стремления человека к искусству, изяществу и красоте. Показывает стремление к поиску красоты в молодом поколении и призывает прославлять национальные ценности.*

Ключевые слова*: культура, ремесла, ювелирные изделия.*

Abstract. *The article examines the development of Kazakh craft, taking into account the history of the people, the social system, customs, traditions, consciousness, and the development of human desire for art, grace and beauty. Shows the desire to search for beauty in the younger generation and calls for glorifying national values.*

Keywords: *culture, crafts, jewelry.*

Көркемөнер шығармашылығы – халықтың мәдениеті мен материалдық дүниетанымының, этностың өзін танытуының маңызды бір саласы болып саналады. Онда ұлттың өзіндік ерекшелігінің мәні, мәдениеті мен өркениетінің тамаша үлгілері ықшам әрі терең бейнеленеді. Қазақ халқының шығармашылық, философиялық көзқарасымен байланысы бар бұл өнері этномәдени болмысының қалыптасуына, ұлттық мәдениетінің дамуына айтарлықтай ықпал етті. Қазақ халқының көне заманнан сыр шертетін дәстүрлі қолөнерінде сәні мен салтанатына тәнті етерлік зергерлік өнер маңызды орын алады.

Қазақ халқының ерте заманнан бастау алған зергерлік өнері халық өмірімен, тарихымен, шаруашылығымен тығыз байланыста дамыды. Адам баласы ежелден әшекей бұйымдарды киімнің ажырамас бөлігі ретінде санаған. Сәндік үшін тағылатын әшекей бұйымдар киім кешектің талғамдық тартымдылығын арттырумен қоса, адамға игі әсер ететін айрықша магиялық қасиетке ие деген наным-сенімге байланыс ты да пайдаланылған.

Неолит заманынан бастап адамдар сүйектен, ұлутастан жасалған түрлі алқа, білезіктер таққан. Ер адамдар күшін, батырлығын көрсету үшін өзі аулаған аңдардың сүйектерін, тістерін әшекей ретінде пайдаланған, бұл оларды топ арасынан ерекшелеп тұратын болған. Уақыт өте келе зергерлік бұйымдардың сәндік рөлі алдыңғы орынға шыға бастайды, ал тіл-көзден, бәле-жаладан қорғау қызметі өзінің мәнін сақтап қалғанымен, екінші кезекке ысырылады. Қазақстанның жер қойнауындағы түсті және бағалы металдардың (алтын, күміс) бай қоры ерте кезден-ақ металл өңдеу өнерін дамытуға мүмкіндік жасады.

Қола дәуірінде, б.з.б. II мыңжылдықта алтыннан, күмістен құю, керту (күптеу), соғу, шеку, оймалау, зерлеу, қарайту, қақтау, қаптау, аптау, шиыршық темірден торлау технологиясы пайда болды, сондай-ақ зергерлік бұйымдар жиынтығы қалыптасты.

Қоладан, кейде алтыннан небір айшықты өрнектер салып, асыл тастар қондырылған тарақ, білезік, жүзік, қапсырмалар, белбеу әшекейлері тұтас ансамбль құрайды. Ою-өрнек декорының қарапайым геометриялық элементтері пайда болды » [1].

Ежелгі темір дәуірі аң-құс тектес өрнектер салу стилінің дамуы, зергерлердің асыл тастарды, көбінесе алтынды кеңінен пайдалану, шекімелеу, оймыштау, бедер суреттер түсіру, зерлеу, асыл тас тар қондыру, алтын жалату, сондай-ақ әшекейлердің ортасына, жиектеріне

түрлі түсті тастарды қондыру секілді өнердің күрделі техникалық тәсілдерін меңгеруімен ерекшеленді.

Қазақ зергерлері (зер – зар парсы тілінде алтын ұғымын білдіреді) көбіне жеке – дара жұмыс істеп, өз өнерінің қыр – сырын ұрпақтан – ұрпаққа үйретіп отырған. «Зергер» парсы тілінен ауысқан «Зәргәр» сөзі. Парсы тілінде алтыннан, күмістен суырып, созған жіңішке сымды «зәр» дейді. Халық арасында зергерлер өте жоғары құрметке ие болып, елдің сүйікті адамына айналған. Зергерлердің басты жұмысы – қоғамның барлық әлеуметтік топтарының сұранысына ие болған - әйелдердің әшекей бұйымдарын жасау. С. Қасиманов «зергер» сөзін «Қазақ халқының қолөнері» кітабында қош етер, қош етуші (жұрттың бәрін қуантатын шебер) деп де атап өткен [2] .

Зер сөзінің этимологиясының мазмұны: «зер» сөзі

1. Әшекей, сән бұйымдарын жасауға пайдаланатын әдемі, сары түстес қымбат металл.
2. Алтын, күміс, мыс талшықтарынан тоқылған қымбат мата, кесте, оқа.
3. Зер талшықтарынан алынған жылтыр жіп.
4. Зермен безендірілген ою, өрнек, әшекей. Зер белбеу, зер шашақ, зер жіп сияқты. Зергер – сәндік бұйымдарды зерлеп, айшықтап жасаушы шебер, ұста. Зергерлік – әшекейлі бұйым жасау өнері. Зәр сөзі парсы тілінде алтын деген мағынаны береді. Зәргәр, зәркеш жіңішке алтын жіп жасайтын зергер. Зәргун – алтын, алтынданған, алтын сияқты; зәрнешан – алтынмен әшекейленген деген мағынаны береді. Ол тек эстетикалық сұраныстан ғана емес, сондай – ақ діни – идеологиялық, әдет – ғұрыптық, салт – дәстүрлік қажеттіліктен де туындаған.

Себебі қазақ ежелден әсемдік пен көркемділікті жанына жақын тұтып, соны жеткілікті деңгейде дәрітеп, өз тұрмыс тіршілігінде кеңінен қолдана білген халық. Соның бір ғана бөлігі зергерлік өнерде кеңінен көрініс тапты деп сенімді түрде айтуға болады. Сондықтан да қаншама жылдарды өткеріп, ғасыр өткен сайын құндылығын арттыра білген осы зергерлік өнерді қазақ сәндік-қолданбалы өнерінің бет-бейнесі десек те болады. Себебі, көздің жауын алатын гаухар, інжу, меруерт, лағыл сынды асыл тастар қолданып өрнектелген алтынмен апталған, күміспен қапталған және басқа да металдардан жасалған әшекей бұйымдар, ер азаматтарымыз дархан жерімізді ұрпақтары үшін қорғау үшін соғыста пайдаланған қару-жарақтар, апа әжелеріміздің негізгі «қаруы» болған тұрмыстық құралдар мен зер салып орындалған ертоқым, кебеже, сандық тағы да басқа көптеген қолөнер бұйымдарында қолданылады.

Өнертанушы, тарих ғылымдарының докторы Ш.Ж. Тохтабаеваның мына пікірін келтіре кетуге болады. Ол: «Қазіргі кейбір зергерлер ежелгі сақтардың, ғұндардың, тұжырымдамалық көзқарастарын сақтай отырып, қазақтың зергерлік өнерінде жарқын, жаңаша бағыт қалыптастыруға күш салуда, ол көрерменнің ассоциативті ойлау мүмкіндігін шарықтата отырып, сезімдік тұрғыдан сол дәуірдің мәдени ортасына енуге тырысады. Негізінен кәсіби зергерлер техникалық шеберлігін көрсете отырып, көркем-бейнелік әсер қалдыруға көңіл бөледі. Бұл ретте, олардың қазақтың зергерлігімен шектелмеген шығармашылық серпіні жалпы әлемдік заманауи стильдік үрдістер көптүрлілігіне бой ұрады: барокко, классицизм, рококо, ампир, романтизм, модерн, кубизм, абстракционизм, арт деко, футуризм, хай-тек, фьюжн және тағыда басқа сан түрлі стильдік бағыттарды қолдануға тырысады» [3] -деп жазады.

Зерделі зергерлер әсем бұйымдарды дүниеге әкеліп, сұлулықтың санадағы бейнесін жасаған. Сол арқылы ұрпақты тәрбиелеп, көркем дүние меңгеріп, одан әрі жетілдіре берген. Бұл бұйымдар адам қажеттіліктерін өтеп қана қоймай, олардың өнер әлемі жайындағы көзқарасынан да хабар береді. Шынайы шеберлердің туындылары ғасырлар елегінен өтіп, бізге жетті. Негізгі материал ретінде тіл – көзден, пәле – жаладан сақтайтын тылсым күші, қасиеті бар деп танылған алтын, көбінесе күміс пайдаланылды.

Ал зергерлер, алтыннан, күмістен, асыл тастардан және жартылай асыл тастардан неше алуан әшекей бұйымдар жасайтын. Әшекей бұйымдар үшін інжу, лағыл, маржан, жақұт деп аталатын асыл тастарды пайдаланатын. Зергерлік бұйымдарға қондырылған асыл тастар ғажап қасиеттері үшін тағылған.

Ж. Манкеева зергерлік бұйымдарды саралау бағытында, әйелдерге қатысты зергерлік бұйымдарды шартты түрде:

1. Бас киімге тағылатын зергерлік әшекейлер;
2. Шашқа тағылатын зергерлік әшекейлер;
3. Сырт киімге тағылатын зергерлік әшекейлер;
4. Бойға тағылатын зергерлік әшекейлер;
5. Қолға тағылатын зергерлік әшекейлер, – деп беске бөлген [4].

Қазақ зергерлерінің өте көп жасайтын әшекейлерінің бірі – сақина мен жүзік. Сақина, жүзіктерді сиқырлы күші бар заттар деп қарастыру Шығыста кеңінен таралған түсінік. Кез - келген әйел ас тазалығы үшін күміс сақина не жүзік салып жүруге тиіс болды. Бұл ретте қазақтың: «Тамақ адал болуы үшін қолда жүзік болуы керек» - деген қағидасына негізделген. Сақина – жүзіктердің үш – төртеуі әдетте сәндік үшін киілген. Ал үлкен айтулы жүзіктерді мереке – тойларда егде әйелдер тағып шыққан. Қазақ халқы нәрестені шомылдырғанда суға күміс теңге тастап: «Баланың күні күмістей жарық болсын» деп жоралғы жасаған екен. Сақина саусаққа салынады. Олар негізінен, әйелдер жиһазы болып саналғанымен, ерлер қолына салатын да сақиналар бар. Сақиналар әшекей мәнеріне, көздерінің бейнелеріне қарай былай деп аталады:

1. Тасты сақина.
2. Моншақты сақина.
3. Кавказ сақина.
4. Құсмұрын сақина.
5. Ырғақ сақина.
6. Бұрамалы сақина және т.б.

Сақиналар көбінесе сом күмістен соғылады. Қазақ шеберлері сақина, сырғалардың көздеріне әсем, қымбат тастарды салған:

1. Теңбіл тас (сланец пятнистый).
2. Су тас (хрусталь).
3. Көк тас (малахит).
4. Құлпырма тас (перламутр).
5. Құбыла тас (александрит).
6. Дүбіржат (изумруд).
7. Жақұт (яхонт).
8. Лағыл (рубин).
9. Жарқырауық тас (самоцвет).
10. Гауһар (бриллиант).
11. Ақ тас.
12. Янтарь.

Ертеден-ақ материалдық және рухани қажеттілікті өтеген қасиетті қазақ халқының дәстүрлі сәндік-қолданбалы өнерінің тарихы тым тереңде. Тарихымыздың түп тамырында сақталған өткен заманның ескерткіштерімен қолөнер жәдігерлерінен, ғалымдар мен зерттеушілердің көне сызбалары мен жазбаларынан құнды материалдардан, халқымыздың ұлттық қолөнерінің даму үдерісі тым тереңде жатқанын білеміз. Мұнда ұлттың материалдық мәдениеті және рухани дүниетанымы қатар көрініс табады. Қазақ халқының мәдени мұрасы жас ұрпақтың мәдениеті мен өмірін байытатын идеялар мен тәжірибелерге толы және ұлттық құндылығымыз ретінде дәріптеуімізді қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. Юсупова А.К. Грани искусства: будущее традиций. Монография, - Нур Султан: ТОО «Мастер По», 2019. – 129 с.
2. Атыраубаев Б. Зергерлік өнердің ұлттық мәдениетіміздегі орны. http://45minut.org
3. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика. – М.,1995. – С. 8.
4. Джанизакова А.Д. , Кожакова А.И. Қазақтың әшекей бұйымдары арқылы халық педагогикасының зергерлік өнері жайлы насихаттау және оны дамыту.

. КӨРКЕМ ЖАЗУДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Тасимова Нурсулу Абдуллаевна
Түркістан облысы
Мақтаарал ауданы
Қ.Үкібаев атындағы № 37 жалпы білім беретін мектептің
Бастауыш сынып мұғалімі
Педагог Сарапшы

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларына жазуды үйретудің тәрбиелік мәнін және оқушының зияткерлік әлеуетінің дамуына ықпалы жайлы сөз етіледі.

Түйін сөздер: қазақ тілі, жазу дағдысы, көркем жазу

Аннотация. *В статье говорится о воспитательной ценности обучения письму учащихся младших классов и влиянии на развитие интеллектуального потенциала ученика.*

Ключевые слова*: казахский язык, письменность, художественное письмо.*

Annotation. The article talks about the educational value of teaching writing to primary school students and the impact on the development of the student's intellectual potential.

Key words: Kazakh language, writing, artistic writing

Әрбір білім беру ұйымының міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарланған, функционалдық сауаттылық дағдылары бар және оны қоршаған болмыста бәсекеге қабілетті бола алатын білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуы үшін қолайлы білім беру ортасын құру.

Тіл –ұлт өмірінің тарихы мен мәдениетін, әдет- ғұрып, салт-дәстүр, тыныс-тіршілігін ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші құрал. Тәуелсіз еліміздің болашағы ертеңгі жас ұрпаққа сапалы білім, саналы тәрбие беруде олардың байланыстырып сөйлеу тілін дамытудың маңызы аса зор. Қазақстан Республикасының "Тіл туралы" заңында "ұлт тілінде жұмыс істейтін балалар мекемелерін құру қамтамасыз етіледі" деп, оқу-тәрбие жұмысын ана тілінде жүргізуді бала-бақшадан бастау керектігін атап көрсетті. "Білім туралы" Заңның 23-бабында бала тілін дамытудың мақсаты мен міндеттері айқындалған.

Қазақ тілінің қоғамдық-әлеуметтік қызметін бастауыш, орта, жоғары сыныптарда оқытқанда тілдің құрылымдық, функционалдық, тарихи жүйесі өзара тұтастықта бірлікте кіріктіріліп оқытылады. Нәтижесінде оқушылар тілдің таңбалық жүйесі, әдеби тілдік нормасы, тарихы және тіл арқылы ұлтты, адамды тану туралы кешенді білім алады. Бұлар оқушының тіл тазалығын, тіл анықтығын, тіл дәлдігін (А.Байтұрсынов) игеріп, сөйлеу мәдениетін, сөз шеберлігін жетілдіруіне айтарлықтай үлес қосады [1].

Жеткіншек ұрпақты оқыту мен тәрбие берудің сапасын түбегейлі жақсартуды іске асыруда мұғалімдерге зор жауапкершілік жүктелген. Мұның өзі оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін талмай іздестіруден, сабақ сапасын жаңа деңгейге көтеруден көрінеді. Жас ұрпақтың рухани дүниесі мен ой-қиялын бірінші болып білім жарығымен нұрландыратын адам – бастауыш сынып мұғалімі. Кішкентай шәкірттер бірінші мұғалімнің көмегімен оқудың, жазудың, ойлаудың дағдыларын игере бастайды. Сөйтіп олардың дамуына кең мүмкіндіктер ашылады.

Бастауыш мектептегі оқу сабағы аса маңызды рөл атқарады. Бастауыш сыныпта ана тілінде қоғам және ондағы адамдар туралы, сүйікті отанымыздың мейлінше бай, көркем де сұлу табиғаты, сондай-ақ жануарлар дүниесі туралы деректерді оқып, үйренеді, өмірге қажетті сан алуан машықтарды меңгереді.

Қазақтың көрнекті қайраткері, ірі тіл маманы Ахмет Байтұрсынов: «Кішілік болмас үшін әр ұлт баласын әуелі өз тілінде оқытып, өз тілінің жүйесін білдіріп, жолын танытып, балалар әбден дағдыланғаннан кейін өзге тілді оқыта бастайды», – деген еді.

Бастауыш сынып оқушылары көптеген әдебиет жанрларымен көбінесе әдебиеттік оқу сабақтарында таныса алады. Сондықтан заман талабына сайәрбір сабақ беру әдісін жетілдіру арқылы сабақтың сапасы мен тәрбиелік маңызын арттыру бағытында мұғалім шығармашылық

ізденісті қажет етеді.

Жас буынды төл мәдениет мәйегімен тәрбиелеу барысында бастауыш мектеп мұғалімдерінің мүмкіндігі де, міндеттері де жоғары. Ендігі қажеттілік – тынымсыз шығармашылық ізденіс. Шығармашылықпен жұмыс жасауға талаптанған мұғалімге мектеп бағдарламасындағы әдебиет пәнінің әрбір тақырыбын, әрбір көркем мәтінді ұлттық тәрбиемен өзектестіре оқытуға жол ашық. Сол себепті мәтін аясында көркем образдарды талдап тану арқылы оқушының өмірлік көзқарасын қалыптастыруға, дүниетанымын дамытуға ықпал ететін әдебиеттік оқу сабақтарында халықтық мұраларды оқыту барысында білімділік, дамытушылық мақсаттарға қоса, тәрбиелік сипатына баса назар аударылғаны абзал.

Шығарма дегеніміз – оқушылардың тілдік және әдебиеттік білімдері мен өзінің таным, түйсік, көзқарасының тәжірибелеріне сүйене отырып өз ойын жүйелі, әдеби тіл қалыбында бере білуге машықтандыратын жазбаша тәжірибелік жұмыстың бірі. Қазақ әдебиеті пәндерінен шығарма жаздырудың мақсаты мен міндеті осы мазмұннан туындамақ.

1. Шығармадан баланың тілдік мәдениеті, сөздік қоры, теориялық білімі, әдеби ұғым - түсінігі, жазуға икемі мен ойлау деңгейі байқалады.

2. Шығарма – оқушының жеке тұлға ретінде өзін көрсете алуының белгісі, дағдылы жұмыстың көрінісі. Оқушының ауызша сөз саптауын қалыптастыруды біз қиын дейміз, ал ойын жазбаша түсіруге қалыптастыру оданда қиын. Олай болса, бұл – жүйелі түрде жүріп отыратын ұзақ үдерістің түпкі нәтижесі.

Нәтиже қай жұмыста да нәтижелілігімен бағалы. Алдындағы оқушысы ақ қағазға өз ойын, көзқарасын, пікірталасында туған шешімін түсіріп, тіпті өзіндік стиль айшығын танытып жатса, мұғалім жұмысының шынымен нәтижесі болғаны ғой. Жас ұрпаққа білім беруде олардың пәнге деген көзқарасын қалыптастыру үлкен рөл атқарады. Шығарма жазу үшін және оған жоспар құру әдістері оқушылардың ой - қабілеттерін арттыра түсетіні белгілі. Әдебиет сабағынан шығарма жазу – әдебиетті оқыту процесінің сапаға айналған нәтижесі болып табылады. Мұғалімнің педагогтік шеберлігі еңбегін айқындайтын, оқушының әдебиеттік ұғымын, білімін байқайтын, сынайтын көрсеткіш.

«Емтихандық жазба жұмыс – мектеп оқулығын немесе белгілі бір библиографиялық - сын мақаланы қайталап, болмаса мұғалімнің ой пікірін өңін айналдырып жазып беру емес. Оқушының көркем әдебиетті оқығанда алған әсерін, жазушының өмірімен, шығармашылық жолымен танысқанда білген, жалпы әдебиет пәнін оқуда көңіліне түйген, таныған, өзіндік ойлары мен сезімін дұрыс жазып беруін талап ететін уақыт жетті. Емтихандық шығарма сапалы болумен қатар, онда әңгіме етіліп отырған мәселені терең түсіндіру арқылы эмоционалдық жақтан айқын да анық баяндалуы және нақты пікірі әдеби көркем тілмен берілуі қажет» делінген.

Шығармашылық талапты орындау, оқушының алған тақырыпты толық меңгеріп, оған қажетті материалдарды саралап, тақырыпқа тікелей байланысы жоқ жанама мәселелерден аулақ болу жазу жұмысының тиімділігін арттырудыңайғағы екенін мектеп тәжірибелерінен көруге болады. Жоғары сыныптағы шығарма жұмыстарының шығармашылық толғаныспен жазылуы үшін ең алдымен жазу жұмысының теориялық негіздерін білу шарт.

Шығармаға дайындау:

- Сөз үйрету
- Сөздің мағынасын білдіру
- Сөздерді таңдай білу
- Әр шығарманың әр бөліміне лайықты сөздер қолданысын меңгеру.

2. Ой тастау

- Сөзден идея тудыру
- Идеяны түсіндіру
- Идея мен тақырып байланысын білу.

Шығармаға қойылар талап әр түрлі, тіпті көп болуы мүмкін, бірақ мақсат

– біреу: негізгі тақырып не, соны басты тақырып ету керек. Жоспарлау соның

айналасында ғана болу керек.

Жоспар – шығарма айнасы. Тақырыпқа сай жоспар құру, жоспарға сәйкес шығарма жаза білу, жоспарда көрсетілген тақырыпшаларды аша білу – оқушыларға үлкен сын. Кейде оқушылардың жоспары тақырыпты мүлде ашпайды, оған еш қатысы жоқ болып шығады. Кей жағдайда шығармаларының мазмұны жоспарға мүлде қатыссыз болып шығады.

Тақырып, жоспар, шығарма – бұл үшеуі бірімен бірі біріктіріліп тұратын өзектес мәселелер. Оқушыларға мазмұндамадан гөрі шығарма жазып үйрету шәкірттеріміздің өзінше еңбек етіп, еркінше талаптануына, өз пікірін, ойын сарапқа салуына әсерін тигізері сөзсіз. «Талаптыға нұр жауар» деген халқымыз,өзінше талаптанғысы келген әрбір шәкірттерімізге жол - жоба, бағыт беру,ұшқыр қиялдарымен биікке самғай беруіне тілектес болу әрбір ұстаздың борышы. Ұстаз бен оқушы арасындағы осындай шығармашылық байланыстың тұрақтылығы ғана табысты жетістікке жол салады.

Шығармашылық қабілетті дамыту мәселесі қай кезде де ойшылдар мен ғалымдардың назарындағы нысан болып келеді. Психологтар шығармашылық қабілетті дамытуды, тұлғаны дамытудың ең басты тетіктерінің бірі ретінде қарастырады, өйткені шығармашылық іс-әрекеттің нәтижесі оның қайталанбайтындығымен, бірегейлігімен ерекшеленеді.

Қазақ тілі сабағында оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жетелеуде жазба жұмыстарының маңызы зор. Жазба жұмыстары – оқушының іс-әрекетіне негізделген ой еңбегі, шығармашылық ізденісінің жемісі, білімінің көрінісі [2].

Тілді оқытуда жүргізілетін жазба жұмыстары оқушылардың жазылым әрекетін қалыптастырады. Осы әрекетті орындау үшін жазба жұмыстарының бірнеше түрлері қолданылады. Жазба жұмыстарының түрлеріне жаттығулар, түрлі мәтіндер, диктант, мазмұндама, шығарма, т.б. жатады. Жазба жұмыстарының бұл түрлері өтілген әр тақырыптың ыңғайы мен мазмұнына сәйкес белгіленіп, оқушылардың теориялық білімдерін нығайту мақсатында жүргізіледі, жазба жұмыстары бұрын өтілген грамматикалық материалды оқушылардың санасына тұрақтандырып, ақыл-ой әрекеттері арқылы тиянақты меңгеруге бағытталады.

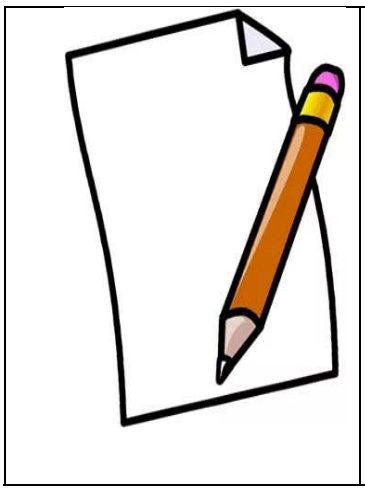
Жаттығулар мақсатына қарай тіл дамыту, тіл ұстарту, сөз мәдениеті құралдарын қолдану жаттығулары деп, ал тапсырмалар сипатына қарай ізденімдік, проблемалық және шығармашылық болып бөлінеді. Тіл дамыту жаттығуларында оқушының ортологиялық дағдыларын дамыту көзделеді де, тіл ұстартуда оқушының өздігінен шешім жасауына бағытталған жаттығулар топтастырылады. Ізденімдік тапсырмалар дайын оқу материалдары негізінде оқушының шешім жасауын талап етсе, проблемалық және шығармашылық тапсырмалар оқушылардың ойлау, танымдық, қатысымдық қабілеттерін дамытуға бағытталады. Бұл жұмыстарға мәтіндерді редакциялау, мәтін бойынша өзгеше нұсқа құру, эссе, шағын шығарма жаздыру секілді жұмыстармен қатар жоба жасау, проблемалық жағдаяттарды шешу, сөз жұмбақтар және т.б. әрекеттер қамтылады [3].

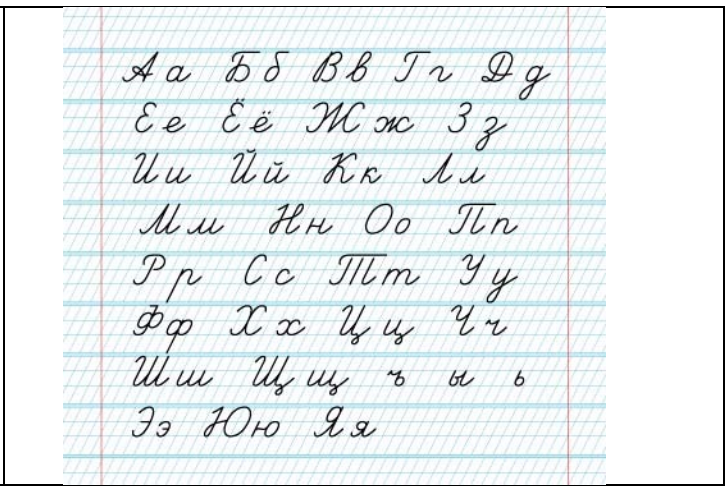
Шығарманы жазу көркем мәтінді терең түсіну, өз ойын қисынды, дәлелді,бейнелі түрде баяндау мен тұжырым жасау дағдысын қалыптастырады. Бастауыш сынып оқушыларының жазу дағдысына баулуда мынандай әдістерді пайдаланған тиімдірек.

«ҮЛГІМЕН САЛЫСТЫР»

Үйренеміз: Жазуға зейін қоюды, мотористикалық машықтандыру.

Қажетті заттар: мөлдір полиэтилен папкасына салынған бір парақ бет, ол парақта алдын-ала дайындалған сөздер жазылған және жұқа маркер. Бала материалды алып сөздерді маркермен сыза бастайды. Содан кейін өзінің парағын алып үлгімен салыстырады.

«ӘРІПТЕР МЕН СӨЗДЕРДІ ЖАЗАМЫЗ»

Қажетті заттар: жарма немесе құм себілген табақша .

Үйренеміз: әріптер мен сөздерді жазуға деген қызығушылықты дамыту, әріптерді жазу барысында қол қозғалысын жаттықтыру.

Мұғалім бір әріп айтады, ал бала саусағымен немесе таяқшамен табақшадағы құмға немесе жармаға жазады. Сосын оны сілкейді. Мұғалім балаға сөз жазуды ұсынады, бала сөз жазу барысында сөздің әр әріпін дауыстап айтуы қажет. Сәйкесінше, бала оқи алмай тұрып, өз бетінше қысқа сөздер жазады.

СӨЙЛЕМ ҚҰРАСТЫР

Мақсаты : Талдау мен жинақтап ойлау операцияларын дамыту.

Мысалға келтірілген сөздердің бур буындарын алып метаматикалық термин құрастыру қажет.

1. **ҚО**РАЗ, **ӨСУ**

Жауабы: қосу

2. АНА, ҚА**ЛУ**

Жауабы: алу

3. **БӨ**ДЕНЕ, СҰ**ЛУ**

Жауабы: бөлу

4. **КӨ**БЕЛЕК, **БЕЙ**НЕ, СА**ТУ**

Жауабы: Көбейту

5. **СА**ҒАТ, АР**НАУ**

Жауабы: санау

6. **БӨ**ГЕТ, КЕ**ЛІН**, ТӨГІЛ**ДІ**

Жауабы: бөлінді

Бастауыш сынып оқушыларына жазуды үйреткенде, олардың есте сақтау қабілетін дамыту, көркем жазуды үйренеді, медициналық жағынан келетін болсақ, ми жаттығады. Жазу барысы ойды үшкірлеп, еске де жақсы әсерін тигізеді. Қолмен жазу арқылы тілді үйренген оңай болады.

Міне, осындай тиімді ойын әдістерінің негізінде бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу пәнінде әріп таңбаларын әдемі, көркем етіп жазуға жаттықтыру мақсатында жүргізілетін жұмыстардың оқушы бойында жақсы қасиеттердің қалыптасуына өзіндік ыңпалы бар. Мектепке алғашқы келген күннен бастап, баланың жазуына жете көңіл бөлу қажет. Себебі, мектептің табалдырығын енді аттаған кішкене баланың мінез-құлқы қалыптасып, жауапкершілікке, тыңғылыққа, ұқыптылыққа байлимыз. Көркем жазу пәнінің алғашқы сабақтарында оқушылардың жеке басына және мектепке қойылатын гигиеналық талаптар мен сынып жиһаздарының дұрыс орналасуы, тақта мен парта арасындағы қашықтықтың сақталуы,

жарықтың дұрыс түсуі, партаның оқушы бойына сәйкес болуы немесе оның жазу кезіндегі ыңғайлылығы, оқушының партаға дұрыс отыра білуі, дәптер мен көру арақашықтығын сақтауы, жазу құралдарын тиімді пайдалануын ескеруіміз керек.

Әдебиеттер

1. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992.
2. «Сыныптар бойынша жазба жұмыстарын жүргізуге қойылатынталаптар» әдістемелік ұсыным – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА,2022. – 163 б.
3. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының Жобасы. Жалпы орта білім беру. Негізгі орта білім беру. Бастауыш білім беру. – Астана, 2008.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Рахметәлі Толғанай Жақыпқызы
Ағылшын пәні мұғалімі
Алматы облысы
Жібек жолы ауылы
Жаңа қазақ орта мектебі

Аннотация. *0сновной задачей обучения иностранному языку является формирование и развитие коммуникативных способностей. Весь процесс обучения в данном контексте способствует саморазвитию и реализации личности, что, в свою очередь, отвечает запросам современной системы общего образования.*

Ключевые слова*: коммуникативность, функциональная грамотность, познавательная активность, игровая деятельность, урок иностранного языка.*

Abstract. *The main task of teaching a foreign language is the formation and development of communicative abilities. The entire learning process in this context contributes to self-development and the realization of personality, which, in turn, meets the needs of the modern general education system.*

Keywords: *communication, functional literacy, cognitive activity, game activity, foreign language lesson.*

Бастауыш сынып оқушыларының қабылдау қабілеті әлі ұйымдастырылмаған және тұрақсыз болғанымен жаңа нәрсені қызығушылықпен қабылдайды. Олар қоршаған ортаны үлкен қызығушылықпен қабылдап, өздері үшін күн сайын жаңа нәрсе ашады. Бастауыш сыныптың соңына қарай оқушылардың қабылдауы күрделеніп, талдамалы, ұйымдасқан сипатқа ие болады.

Бастауыш сынып оқушыларының зейіні тұрақсыз, көлемі шектеулі келеді. Сондай –ақ, ойлауы эмоциональды-бейнеліктен, абстрактылы-логикалық бағытында дамиды. Ойлауы сөйлеумен байланыста дамиды. Қазіргі үшінші сынып оқушыларының сөздік қоры шамамен 3500-4000 сөзді құрайды. Мектепте оқытудың ықпалы сөздік қорды молайтудан ғана емес, сонымен қатар маңызды біліктілік болып саналатын баланың өз ойын жазбаша және ауызша түрде еркін жеткізуден көрінеді.

Оқушының танымдық іс-әрекетінде естің орны ерекше. Бастауыш сынып оқушысының табиғи мүмкіндіктерінің маңызы зор: материалды сөзбе-сөз жаттап алуға оның миының пластикалылығы жағдай жасайды.

Алғашқы кезде оқушы нақтылы оқу пәндерінің мазмұнымен шын мәнінде әлі таныс емес. Олардың оқу материалдарына танымдық ынтасы әзірге жоқ. Олар тек математика, сауат ашу және басқа пәндерді тереңдеп оқу кезінде қалыптасады. Әйтсе де бала алғашқы сабақтардан бастап-ақ, тиісті мағлұматтар ала бастайды. Бұл ретте оның оқу жұмысы жалпы білім алуға деген ынтаға сүйенеді. Ынталылықтық жеке-дара көрінісі бұл жағдай математикада және қазақ тілі пәндерінде байқалады. Мұғалімдер бұл ынталылықты алғашқы сабақтарда дереу пайдаланады. Осының арқасында бала үшін сандардың тіркестілігі, әріптердің реттілігі және т.б. сияқты шын мәнінде ұзын-сонар, дерексіз жайлар туралы мағлұмат алу қажеттігі де маңызды бола бастайды.

Оқушының білім қазыналарын интуициялық қабылдауын мектептегі алғашқы күннен бастап, ендігі жерде математика, сауат ашу және басқа пәндердің өздерінің күтпеген, таңқаларлық, қызықты жайттарын паш ету жолымен қолдап, дамытып отыру керек. Бұл оқу әрекетінің негізі ретінде балалардың шын мәніндегі танымдық ықпалдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушысының танымдық әрекеті оқыту әрекетінде жүзеге асырылады.

Оқушы жұмысы түрлі типті іс-әрекеттерден құралады. Олардың арасынан оқу әрекеттері ерекше орын алады. Солар арқылы оқушылар оқу міндеттерін шешудің жалпы әдістерінің үлгілерін және оларды қолдану шарттарын анықтаудың жалпы тәсілдерін қайта жаңғыртып, игереді.

Бастауыш сынып оқушысының дамуы өте күрделі процесс. Бұл кезеңнің адам дамуындағы орны ерекше. Бұл кезде адам өмірінің әрбір күнін тиімді пайдаланғаны дұрыс. Бұл кезеңдегі негізгі міндет – қоршаған әлемді, табиғатты, адами қарым – қатынасты танып білу. Осы кезеңде алға қарай өмір бойы өзгеріссіз қалатын көптеген әлеуметтік, адамгершілік және интеллектуалдық сапалар қалыптасады.

Мектептегі өмірінің басталуымен бірге балалардың әрекетінің жетекші түрі де өзгереді: ойыннан, оқушының жоғары күш-қуаты мен интеллектуалдық, ерік-жігер сапасын талап ететін, оқу әрекетіне ауысады.

Бастауыш сынып оқушыларының белгілі бір дәрежедегі жеке дамуы бастауыш сыныптың оқу үрдісін баланың оқу әрекетіне сәйкес ұйымдастырған жағдайда ғана байқала бастайды. Міне, осы кезеңде көптеген оқушылардың танымдық қызығушылығы оянып, ойлауы ішінара логикалық қорыту сипатына ие болып, өзіне-өзі және жолдастарына баға беруі қалыптаса бастайды.

Оқу әрекетін арнайы ұйымдастырмайынша білімнің тиімді меңгерілуі және оқушылардың дамуы мүмкін емес. Сондықтан, оқытудың тиімділігінің көрсеткіштері туралы айтқан кезде, меңгеруді ұйымдастыру тәсіліне, соңғы нәтижесінде оқушылардың зиялылығын дамытатын, білімді меңгеруді қамтамасыз ететін, интеллектуалдық амал-әрекетті туғызуға ерекше көңіл бөлу қажет. Танымдық қызығушылықты қалыптастыру шын мәніндегі ұйымдастыру, тек оқушылар білім, білік және дағдыны меңгеру барысында, арнайы және жүйелі түрде танымдық әрекеттер тәсіліне үйретілген жағдайда ғана мүмкін болады. Бұл тәсілдерді меңгеру білімді қалыптастыруға әсерін тигізіп қана қоймайды, ол оқушының өмірге деген көзқарасын өзгертеді. Мұғалімнің басшылығымен таным әрекетінің тәсілдерін меңгере отырып, оқушы кейін оны өз бетімен кез келген жағдайда, әр түрлі оқу тапсырмаларын шешуде қолдана алады, өз белсенділігімен өзгерте отырып жаңа тәсілдерді де пайдалана алады.

Мұның бәрі оқуға деген қызығушылықты арттырады, оны барынша әсерлі етеді, жемісті нәтижелерге жеткізеді, ол сөз жоқ оқушының жеке басының қырларын: оның ақыл-ойының сапасын, білім алуға деген құштарлығын, оны тәжірибеде қолдануға деген ұмтылысын т.б. қалыптастыруға мәнді әсерін тигізеді.

Оқушылар оқу әрекетін жүзеге асыру барысында мұғалімнің басшылығымен қоғамдық сананың әртүрлі формаларының мазмұнын және олардың талабына сай әрекет ету білігін жүйелі меңгереді. Мектеп жасындағы балалардың бәріне де тән оқу әрекеті, адам жасаған қоғамдық сананың формаларын меңгерумен байланысты.

Орыс және шетел ғалымдарының еңбектерінде психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерді есепке алу шет тілі сабақтарында, әсіресе бастауыш мектепте функционалдық сауаттылықты дамыту қажет екендігін атап көрсетеді.

Маңызды психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерге мыналар жатады:

- бастауыш сынып оқушы тұлғасының жұмыс жасау өнімділігін арттыру;
- сыртқы тітіркендіргіштерді қабылдау, әсерлену және реактивтілік, әрекетке дайындық;
- танымдық процесін дамыту;
- бастауыш сынып оқушысының өзіндік іс-әрекетінің рефлексияы;
- оқу іс-әрекетін жоспарлай білу;
- мұғалімнің сөзіне еліктеуге бейімділік;
- тез жауап беруге дағдылану;
- ауызша диалогтік сөйлеуді дамыту.

Бастауыш сынып оқушысының шет тілі сабағында функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда маңызы зор негізгі іс-әрекеттері: бірлескен оқу әрекеті (ұжымдық талқылау, топтық жұмыс); ойын әрекеттері (драмалау, рөлдік ойындар және т.б.); шығармашылық

қызмет (көркем шығармашылық, дизайн, әлеуметтік маңызды дизайн және т.б.); еңбек қызметі (өзін-өзі күту, қоғамдық пайдалы еңбекке қатысу, қоғамдық маңызы бар еңбек әрекеттеріне қатысу).

Ойын технологиялары арқылы білім алушылар бізді қоршаған әлем мен қоғам туралы бұрын алынған мәліметтерді ала алады және бұл тәжірибені шет тілі сабақтарында қолдана алады. Ойын адамның іс-әрекетінің негізгі түрлерінің бірі екені белгілі, оның барысында мінез-құлық дамып, жетілдіріледі. Білім беру ойындарын қолдану белсенді ойлауға, біртіндеп күрделі мәселелерді өз бетінше шешуге, балаға тән дағдыларды табиғаттан сәтті дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан бастауыш мектеп жасында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың және шет тілін оқытудың коммуникативтік тәсілін жүзеге асырудың бірегей мүмкіндіктері бар.

Белсенді ойын әрекеттерінің арқасында оқушылардың барлық сөйлеу әрекеттерін дамыту үшін табиғи мотивтер жасалады, мұнда ең қарапайым мәлімдемелер де мағыналы және қызықты болады.

Оқушының белсенділік деңгейі - бұл мұғалімнің педагогикалық шеберлігінің көрсеткіші болып табылатын әдіс-тәсілге байланысты. Мұғалімнің сабақтың тақырып мазмұнын ашатын білім көздері бойынша оқыту әдістерін қолдануы, мысалы: ауызша (әңгімелеу, дәрістер, әңгімелер, оқу), визуалды (табиғи, экрандық және басқа көрнекі құралдарды көрсету, эксперименттер) және практикалық (зертханалық және практикалық жұмыстар), – оқушының белсенділік деңгейін жоғарылатады [2, Б. 239]. Әрі қарай, біз материалдың мазмұнын, сабақтың дидактикалық мақсаттарын және оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, белсенді әдістерді қолдана отырып, ағылшын тілі сабағын өткізу бойынша кейбір ұсыныстар бергіміз келеді:

Талқылау әдісі.

Бұл әдіс өз пікірін еркін жеткізу үшін қажет. Сыныптағы оқушылардың ойын мұғалім ғана емес, басқа оқушылардың да мұқият тыңдауы маңызды. Пікірталас барысында тыңдау, нақтылау, түзету керек.

Өзіндік жұмыс әдісі.

Көбінесе бұл әдіс мәтінмен жұмыс кезінде жүзеге асырылады. Бастауыш сынып оқушылары ассоциацияларды жіктей, топтастыра, іздей алады және визуалды ұқсастықтар жасай алады. Мұғалім баланың барлық жағынан зерттеуге бейімділігін ынталандырып, тәуелсіз ізденіске ықпал етуіне бағыт береді.

Жаңа материалдың логикалық құрылымын жақсы анықтау үшін мұғалім жоспарына немесе орнату жоспарына тапсырма беру керек: мәтіннің минимумы – ақпараттың максимумы. Бұл әдісті бастауыш сынып оқушылары үй тапсырмасын дайындауда әрдайым сәтті жүзеге асыра алады, мысалы, мереке туралы хабарлама дайындай аламын (презентация, әңгіме, эссе, сурет), содан кейін әр түрлі мерекелер туралы алған білімдеріне сүйене отырып, викторина құрастыру, жауап жоспарын құра білу, жауап жазу, оқуға түсініктеме беру, негізгі идеяны табу, анықтамалықтармен жұмыс істеу. Өзіндік жұмыс әдісін қолданған кезде оқушылар материалды талдауға және жалпылауға үйренеді, бұл өз кезегінде сөйлеудің дамуына ықпал етеді [3, б.168].

Проблемалық жағдаят тудыру әдісі

Сабақта проблемалық жағдай жасау (тапсырма ретінде) оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға көмектеседі. Талдау, синтездеу, салыстыру, жалпылау және себеп-салдарлық байланыстар әдістері бастауыш мектеп жасындағы балалардың тәуелсіздігін дамытуға ықпал етеді, материалды тереңірек және тұрақты игеруге ықпал етеді, мұғалім мен бастауыш сынып оқушысының шығармашылық ынтымақтастығына мүмкіндіктер ашады.

Бұл әдісті қолданудағы мұғалімнің рөлі сыныпта проблемалық жағдай туғызу және оқушылардың танымдық белсенділігін бақылау болып табылады.

Ең бастысы - бастауыш сынып оқушыларымен жұмыс кезінде материалды таңдауға және оқу сабағын ұйымдастыруға назар аудару керек. Материалды таңдаудың негізгі принциптері ретінде мыналарды бөлуге болады.

1. **Ағылшын тілін оқытудың коммуникативті мақсаты**. Бұл мақсат - оқушылардың коммуникативті құзыреттіліктің минималды деңгейіне жетуі. Бұл әдісті қолданудағы мұғалімнің рөлі сыныпта проблемалық жағдай туғызу және оқушылардың танымдық белсенділігін бақылау болып табылады.

2. **Шет тілін оқытудың белсенді сипаты**. Мақсаттар мен мотивацияны сәтті жүзеге асыру бастауыш мектеп жасындағы балаларды жетістікке жетуге шабыттандырады, сабақтарды өз бастамасымен жалғастыруға деген ұмтылысты тудырады. Іс-әрекет сипатын келесі типтегі тапсырмаларда сәтті жүзеге асыруға болады: Жыл мезгілдері, күнделікті іс-шаралар, туған күн, хобби және т.б. туралы шетелдік кейіпкерлермен диалогтарға қатысу. диалогтарда немесе мәтіндерде оқушылар адамдардың әдет-ғұрыптарымен, қарым-қатынас мәдениетімен, өмірімен, құндылық бағдарларымен танысады.

3**. Оқытудың тұлғалық-бағдарланған сипаты**. Бұл принцип оқушыларды тілдік ортаға батыруға негізделген, сөйлеудің айтылу жағын үйренуге көп көңіл бөлінеді, атап айтқанда балалар ағылшын тілінде сөйлеген дауыстың астарында сөздер мен сөйлеу үлгілерін тыңдап, қайталайды. Сабақ барысында ойын жетекші іс-әрекет болып қала береді, сонымен қатар бастауыш мектеп жасындағы балалардың тәуелсіздігін дамытуға ықпал етеді, материалды тереңірек және тұрақты игеруге ықпал етеді, мұғалім мен бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ынтымақтастығына мүмкіндіктер ашады.

4**. Ауызша және жазбаша қарым-қатынас формаларын**, оның ішінде ауызша сөйлеудің әртүрлі формаларын (монологиялық, диалогтық және полилогиялық сөйлеу), оқу мен тыңдаудың әртүрлі стратегияларын (мәтіннің негізгі мазмұнын түсінумен, оқығанын немесе естігенін толық түсінумен, қажетті ақпаратты шығарумен) теңдестірілген оқыту.

5. **Сараланған тәсіл**. Көбінесе бұл принцип лексикалық және грамматикалық материалдарды өңдеуде қолданылады.

6. **Когнитивті қабілеттерді дамыту**. Оқушылардың тілдік және коммуникативтік тәжірибесін ана тілінде қолдану. Бұл қағида екі тілді бірнеше деңгейде – тіл, сөйлеу, әлеуметтік-мәдени деңгейде салыстыру және салыстыру әдістерін қолдануды білдіреді.

7. Оқытудың тиімді заманауи технологияларын қолдану. Бұл әдісті қолдану бастауыш сынып оқушыларына үй тапсырмасын дайындауда материалды сәтті шығаруға көмектеседі, мысалы: әр түрлі формада болғысы келетін мереке туралы хабарлама дайындау (презентация, әңгіме, эссе, сурет), содан кейін әртүрлі мерекелер туралы алған білімдеріне сүйене отырып, викторина өткізу. Жауап жоспарын құра білу, жауап жазу.

8. Материалдың түпнұсқалығы. Әр түрлі типтегі, жанрдағы және стильдегі шынайы материалдарды қолданған кезде оқушылардың іс-әрекеті белсендіріліп, зерттелетін материалға қызығушылық тудырады.

9. Әлеуметтік-мәдени бағыт. Ағылшын тілін оқыту процесі білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту арқылы жүзеге асырылады. Жылдан жылға алға жылжу ғана емес, сонымен бірге қол жеткізілгендер де сақталады – тақырыпты үнемі кеңейту, тілдің лексикалық - грамматикалық құралдарымен байыту арқылы; әлеуметтік-мәдени білім көлемін ұлғайту арқылы оқушылардың белсенділігі жанданып, қызығушылық туындайды.

Көптеген жағдайлар мен ерекшеліктерді ескере отырып, оқу тапсырмаларын орындау барысында алынған білім әр оқушы үшін жеке маңыздылыққа ие болады және оларды алу тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар оларды күнделікті өмірде саналы түрде қолдану үшін де қызықты болады, осылайша оқушының функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Енді ағылшын сабағында қолданылатын ойын технологиясын ұсынамын.

1 САБАҚ

Міндеттері: Ағылшын тілін үйренудің қажеттілігі туралы балалармен әңгімелесу; тәрбиешінің ағылшын тіліндегі нұсқауларын түсіну біліктілігін қалыптастыру: comehere, stampyourfeet, giveitto... . Ұйқастығын түсінуді үйрету "It'sRaining, it'sPouring"; балалардың "Looby-Loo" өлеңін естіп түсінуіне үйрету.

Қажетті заттар: бірінші сабақта қолданылған заттар мен магнитафон.

С А Б А Қ Б А Р Ы С Ы

1.*Ұйымдастыру сәті*.

Т. балалармен амандасып олар қандай тілде сөйлеуді үйреніп жүргендерін сұрайды, өткен сабақта жаңа не үйренгендерін сұрайды. Балалар сұрақтарға жауап береді.

2. *Тыңдау және командаларды орындау: Қоян ойын персонажы, схема-суреттер; өзбетінше (жеке және топпен) қимылдарды орындау.*

3. *Бой жазу: "It'sRaining, it'sPouring"* тақпағын есту үдерісінде қимылдарды орындау.

It'sraining, it'spouring,	(жауып тұрған жаңбырды көрсететін саусақтарын жоғары және төмен қозғау).
The old man is snoring,	(жастықты бейнелеп қолдарын бастарына салу)
He went to bed	(ұйықтаған сияқты алақандар беттердің астында)
And bumped his head	(алақанмен жәй ғана бастан қойып қалу)
And couldn't get up in the morning.	(өкінішті бейнелеп басты шайқау)

4. *Жатталғандарды есту арқылы түсінуін жаттықтыру.*

1) Балалардың команданы орындауы бойынша жаттықтырады, оларды араластырып береді. Мысалы:

2) Балаларға схемалы суреттер таратады. Бұл қимылдар балаларға таныс. Балаларға нұсқау береді – балалар орындайды. Барлық балаларды мадақтап, тапсырманы жақсы орындағандарды атап шығады.

5. *"Looby-Loo" өлеңін тыңдау*

Балалар "Looby-Loo" биін билеп өлеңді тыңдайды.

Соңғы үш шумақ қайталанады

Мұғалім балалармен ағылшын тілінде қоштасады.

Әдебиеттер тізімі

1. Выготский, Л.С. Психология развития человека. – Москва : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
2. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – Москва : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
3. Игнатьева, Е. Ю., Дмитриева, С. В. Метапредметный потенциал учебного текста: актуализация в основной школе // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2020. – № 1 (94) – С. 162–172.
4. Мильруд, Р.П., Максимова, И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2000. –

№ 4 – С.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

Байтуриева Кульзина Сагымбековна
КГУ "Казахская средняя школа села Кыргауылды"
Педагог-исследователь
Учитель русского языка

В настоящей статье актуализируется роль игровых технологий, которые являются средством формирования мотивации учеников к изучению и освоению конкретнего предмета, позволяют разнообразить учебные занятия, формировать личностные качества обучающихся.

Ключевые слова: игра, игровые технологии, познавательный интерес.

This article actualizes the role of gaming technologies, which are a means of motivating students to study and master a particular subject, allow them to diversify their studies, and form the personal qualities of students

Keywords: game, game technology, cognitive interest

Качественное образование, безусловно, неразрывно связано с применением, наряду с традиционными, современных образовательных технологий. От педагогов требуется творческий подход, выражающийся в поиске новых приемов и методов обучения. Так, А. В. Конышева считает, что «основная функция педагогической деятельности состоит не просто в передаче знаний, а создании проблемно-познавательных ситуаций и управлении процессом познавательной деятельности учащихся с учетом их индивидуальных особенностей» [1]. Среди образовательных технологий немалую роль в педагогическом процессе многие исследователи отводят игровым технологиям.

В современной педагогике, психологии, методике термины «игра», «игровая деятельность» стали достаточно распространенными, научно обоснованными понятиями. Следовательно, в данном контексте слово «игра» не является синонимом слов «развлечение», «забава». Следует заметить, что уже древнегреческие философы достаточно серьезно относились к осознанию данного понятия. Платону игра представлялась «одним из практически полезнейших занятий». Аристотель видел в игре «источник душевного равновесия, гармонии души и тела». Но в XIX веке К. Д. Ушинский, Д. Селли, К. Бюлер рассматривали игру как проявление воображения и фантазии. Это связано, с тем, что они занимались проблемой воспитания детей. Разработкой теории применения игр на занятиях, методологических основ игры, определением ее природы, значения для развития обучающихся в отечественной психологии и педагогике занимались А. Н. Леонтьев, Л. С. Выготский, Д. Б. Эльконин и другие ученые. Л. С. Выготский определял игру «как пространство внутренней социализации ребенка, средство усвоения социальных установок» [2].

Д. Б. Эльконин считал, что игра включает четыре важнейшие функции, так как является

– средством развития мотивационно потребительской среды;
– средством познания;
– средством развития умственных действий;
– средством развития произвольного поведения. С точки зрения профессора Д. Б. Эльконина, «игра – это не всеобщая форма жизни всех детей, игра – образование историческое. Игра – это особая форма освоения действительности путем ее воспроизведения, моделирования» [3].

По мнению английского педагога Джил Хэдфилд, «важным преимуществом игры является ее способность быть увлекательной и приятной для учителя и учащегося, а также способность активизировать и интенсивно использовать накопленные знания по изучаемому языку» [4].

Многообразие определений игры в исследованиях отечественных ученых XX-XXI века

Общее определение игры в исследованиях ученых	Модель реальной действительности	В.Н. Всеволодский-Гернгросс, Ж.С. Хайдаров, Д.Б. Эльконин и др.
	Форма деятельности в условных ситуациях	А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский
	Разновидность общественной практики	В.Н. Всеволодский-Гернгросс
	Средство познания окружающей действительности	М.Ж. Арстанов, П.И. Пидкасистый, С.Л. Рубинштейн, Ж.С. Хайдаров и др.
	Средство познания через общение и труд	Н.Н. Страздас
	Деятельность, мотив которой «лежит не в результате действия, а в самом процессе»	А.Н. Леонтьев
	Психологический эквивалент творческой деятельности	О.С. Газман, В.В. Давыдов и др.
	Средство умственного развития человека	Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев и др.
	Модель изучаемых явлений	В.М. Кларин, П.И. Пидкасистый, Ж.С. Хайдаров и др.

Важными выводами из анализа теории детской игры, выдвинутой отечественными исследователями, является выявление сущностных и функциональных характеристик игры, обоснование концепции игры как феномена, вида деятельности, и подтверждение ее [игры] права считаться серьезным и важным явлением общественной и индивидуальной жизни, а теорию игры – самостоятельной комплексно-интегративной областью знания.

Таким образом, анализ литературы свидетельствует о том, что игра – это достаточно сложное явление, поэтому нет четкого определения, потому что его исследовали разные ученые: педагоги, психологи, биологи, этнографы, антропологи, экономисты и другие [5].

Значимость применения игровых технологий на занятиях русского языка, как показывает опыт и анализ методической литературы, не вызывает сомнения. Понятие «игровые технологии» включает в себя достаточно обширную группу приемов организации педагогического процесса в форме разных игр.

В начале XX века известный русский педагог С.Т.Шацкий писал: «Игра затрагивает разнообразные впечатления, которые выливаются… в определенных движениях, необходимых... как воздух, как пища. По этому игре должно быть отведено большое место…». Многостраничные исследования посвящали игре не только представители различных областей научного знания, но и ученые разных направлений внутри известных отраслей и сфер науки.

Большинство российских исследователей (В.В.Давыдов, С.Л.Рубинштейн, Г.К. Селевко, В.С.Селиванов, В.А.Сластенин, Л.Ф.Тихомирова, В.А.Трайнев, Д.Б. Эльконин. и др.) отметили, что возникновению игрового интереса способствуют следующие факторы:

- удовольствие от контактов с партнерами по игре;
- азарт ожидания непредвиденных ситуаций и их разрешений в ходе игры;
- удовольствие от демонстрации своих возможностей партнерам;
- необходимость принятия решений в сложных и часто неопределенных, а, порой, просто непредвиденных условиях и ситуациях;
- достаточно быстрое выяснение последствий принятых решений (ответов);
- удовольствие от успехов промежуточного и окончательного.

Г. К. Селевко представляет классификацию игр в соответствии с параметрами игровых технологий: по области деятельности (физические, интеллектуальные, трудовые, социальные, психологические); по характеру педагогического процесса: обучающие, тренинговые, контролирующие, обобщающие, познавательные, воспитательные, развивающие,

репродуктивные, продуктивные, творческие, коммуникативные, диагностические, профориентационные, психотехнические; по игровой методике: предметно-сюжетные, ролевые, деловые, имитационные, драматизации; по предметной области: математические, музыкальные, театральные, трудовые, технические, народные, управленческие, коммерческие и т. д.; по игровой среде: без предметов, с предметами, настольные, комнатные, уличные, телевизионные, компьютерные и т. д.

По форме проведения принято выделять подвижные игры

с вербальным компонентом, предметные игры, ситуационные игры, ролевые игры, интеллектуальные игры, соревнования и т. д.

По способу организации игры бывают очные и дистанционные, письменные и устные, с опорой и без опор, имитационно-моделирующие, креативные и т. д.

По степени сложности выполняемых действий учебные игры делятся на моноситуационные и полиситуационнные, а по длительности проведения – на продолжительные и непродолжительные.

По количественному составу участников игры делятся на индивидуальные, парные, групповые, командные и коллективные [6].

Таким образом, понятия «игра» и «игровая технология» взаимосвязаны, так как игра – это своеобразный вид деятельности, а игровая технология – цепочка этапов организации этой деятельности. Игровые технологии определяют системой предписаний, гарантированно ведущих к цели, это «фиксированная совокупность приемов практической деятельности, приводящая к заранее запланированному результату».

Литература

1. Конышева А. В. Игровой метод в обучении иностранному языку. – СПб.: КАРО, 2008. – 178 с.
2. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. – М.: Изд-во Смысл, Изд-во Эксмо, 2004. – 512 с.
3. Эльконин Д. Б. Психология игры – 2 изд. – М.: ВЛА- ДОС, 1999. – 538 с.
4. Hadfield Jill. Beginners' Communication Games. Long-man, 1999. – 112 с.
5. Мандель, Б. Р. М23 Интеллектуальная игра и образование: развитие профессионально значимых качеств обучающихся : учебное пособие для студентов высших учебных заведений гуманитарного направления (все уровни подготовки) / Б. Р. Мандель. – М. ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – 316 с.
6. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных техноло- гий: В 2 т. Т. 1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Шаменова Гульнур Намеддинқызы
Түркістан облысы
Ленгер қаласы
№4 арнайы мектеп -интернатының
әлеуметтік педагог және дефектологы

Аннотация. Мақалада отбасының түрлеріне теориялық және тәжірибелік талдау жасалынып, оқу-тәрбие үрдісінде отбасылық зорлық-зомбылықтан алдын алу жұмыстары жайлы баяндалады.

Түйін сөздер: отбасы, зорлық-зомбылық, алдын алу жұмыстары

Аннотация. В статье проведен теоретический и практический анализ типов семьи, а также описана профилактика семейного насилия в образовательном процессе.

Ключевые слова*:* семья, насилие, профилактика.

Annotation. The article provides a theoretical and practical analysis of family types, and also describes the prevention of family violence in the educational process.

Key words: family, violence, prevention**.**

Қазіргі заманғы отбасы көптеген қолайсыз, кейде тіпті криминогендік факторлардың аясында дағдарысты басынан кешіп отыр. Ерлі-зайыптылар арасындағы өзара қарым-қатынастардың үйреншікті қалпы бұзылды: отбасы өз тұрақтылығынан айырылды, айырылысу ерекше фактіден қалыптыға айналды, ата-ананың ықпалы әлсіреді. Туыстар арасындағы даулар жиі қылмысты сипатта: ұрып-соғудан кісі өлтіруге дейін орын алуда.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық жағдайында, жалдамалы кісі өлтірушілер оғынан гөрі, туыстардың қолынан мерт болуы анағұрлым жиі кездесетіндіктен қоғамға үлкен қауіп төндіреді. Кез келген тұлға, оның ішінде кісі өлтіруші (киллер) мен қарақшы тұлғасы да жанұяда қалыптасады, яғни сол жерде жасалатын, әсіресе құқыққа қайшы зорлық-зомбылық іс-әрекеттерінің маңыздылығы ерекше. Осындай жағдайларда отбасы адамның психологиялық қорғаныс орталығы рөлін атқара алмайды, тәрбиелеу функцияларын орындай алмайды. Отбасы ішінде зорлық-зомбылықтың орын алуы және осы себептен жеке тұлғаның бала кезінде қолайсыз жағдайда қалыптасуы көбінесе қатыгездікті тудырады, келешекте балалардың құқық бұзушылық әрекеттерін жасауына итермелейді, қоғамға адамгершілік жағынан орны толмас зиян келтіреді.

Отбасы ішіндегі агрессияның зияндылығы сол, жыл сайын жанжалды отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынастардағы барлық кісі өлімінің үштен аса бөлігін өздерін қорғай алмайтын балалар, қарттар, мүгедектер мен әйелдер құрайды. Зорлық-зомбылық әрекеттері ерекше қоғамдық пікірді қалыптастырады. Құқық қорғау органдарының, соттардың, денсаулық сақтау органдарының, әлеуметтік қамтамасыз ету органдарының қызметтеріне, отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарына баспана ұстауына және әлеуметтік сақтандыру жүйесіне едәуір ақша қаражаты жұмсалады.

Ғылыми әдебиетте отбасы - тұрмыс пен өзара жауапкершіліктің ортақтастығына байланысты адамдардың некеге немесе қандас туыстыққа негізделген бірлестігі ретінде қаралады.

Отбасы ішіндегі қарым-қатынастардың деформациясын зерттеуде отбасылардың типологиясы маңызды рөл атқарады. Өзінің криминологиялық маңыздылығы бойынша отбасыларын сау, бейімделген және девиантты деп бөлуге болады [1] :

Сау отбасы – бұл бұзылған экономикалық және әлеуметтік-психологиялық үдерістердің ықпалына түспеген отбасы, оның мүшелері толық дене, рухани және әлеуметтік әл-ауқатының жағдайында өмір сүруде. Осындай отбасылар арасында бақытты отбасылар қалыптасады.

Бейімделген отбасы – бұл отбасы ішіндегі қарым-қатынастары келісушілікпен, өзара түсіністікпен, тұрақтылықпен сипатталатын отбасы. Сау отбасына қарағанда, ол жайсыздау,

бірақ оның заңға бағынатын мүшелері отбасының басқа мүшелерінің мүдделеріне, мінездеріне, дәстүрлеріне, қылықтарына сәйкес негізгі мұқтаждықтарын қанағаттандырады, шеттету жоқ, оларда тұлғааралық қарым-қатынастардағы даулылықтың, шиеленушіліктің төмен деңгейі ерекшеленеді, тұрмысы өте жоғары деңгейде.

Девиантты отбасы – бұл жоғары әлеуметтік бақылауды қажет ететін отбасы. Осы отбасы трансценденттi және сәтсіз болып екі түрге бөлінеді.

Әлеуметтанушылар ішкі істер органдары үшін профилактиканың маңызды объектісі болып табылатын, тұрмысы қолайсыз отбасыларды проблемалы (немесе әлеуметтен тыс отбасылар) және ұйымдастырылмаған деп шартты түрде бөледі.

Проблемалы отбасы (немесе әлеуметтен тыс отбасы) – бұл мүшесі (мүшелері) мүгедектікке, науқасқа, отбасы ішіндегі жанжалдар мен қатыгез қарым-қатынасқа, жұмыссыздыққа, сондай-ақ олардың өмір тіршілігін бұзатын өзге де мән-жайларға байланысты қиын өмірлік жағдайға тап болған және проблеманы дербес шеше алмайтын отбасы. Отбасы ішіндегі қарым-қатынастардың шиеленісуі, өзара түсінушіліктің болмауы, бірге тұру жайлылығының жоқтығы отбасы ішіндегі және одан тыс саладағы жанжалдардан, заңсыз мінез-құлықтан байқалады.

Проблемалы отбасының өзі дағдарысты және криминогендік отбасы болып бөлінеді.

Дағдарысты отбасы – бұл күтпеген жағдайлардың пайда болуы салдарынан (өз күшімен еңсерілмейтін) мемлекет тарапынан жедел әлеуметтік көмекті қажет ететін отбасы. Оларға өртке ұшыраған отбасыларды, оқыс оқиға нәтижесінде ата-анасыз қалған отбасыларды жатқызуға болады.

Криминогендік отбасы - отбасылардың үш түрінен құрылған: жанжалды, әлеуметсізденген және қылмысты.

Жанжалды отбасы – бұл отбасы ішінде жанжалдардың болуы отбасының ішінде, сондай-ақ одан тыс жерлерде қылмыстардың белгілі бір түрінің жасалуына мүмкіндік туғыза алады.

Әлеуметсізденген отбасы – мүшесінің қылмыс жасауына мүмкіндік туғызатын не оған қарсы әрекет етпейтін отбасы.

Қылмысты отбасы – бұл заңға қайшы бірлескен әрекетке туысқандарды тартумен қылмысты топ болып жасалатын және олардың қылмыстық мінез-құлқын мақсатты түрде тудыратын отбасы [2].

Отбасылық зорлық-зомбылық отбасы ішіндегі тұлғалардың өзара әрекеттесуінің ең шұғыл жанжалды нысаны ретінде күш көрсету зорлық-зомбылығын, экономикалық, психологиялық және жыныстық зорлық-зомбылықты қамтиды.

Күш көрсету зорлық-зомбылығы – отбасы мүшелерінің және олармен келісіп өзге де адамдардың жәбірленушіге дене жарақатын келтіруі, сондай-ақ бас бостандығынан, үйінен, тамағынан және қалыпты өмірдің басқа да жағдайларынан айыруы, бұл жеке тұлғаның дене және психикалық денсаулығының бұзылуына, өліміне, ар-намысы мен абыройына зиян келтіруі мүмкін.

Психологиялық зорлық-зомбылық – жәбірленушінің ар-намысы мен абыройын қасақана кемсіту, оның өміріне қауіп төндіретін, денсаулығына зиян келтіретін немесе психикалық даму мен денсаулығының бұзылуына әкелетін қоғамдық қаупі бар әрекеттерді қорқыту, бопсалау, қорлау, алдау жолымен жасауға мәжбүрлеу.

Жыныстық зорлық-зомбылық – жеке тұлғаның жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғу, сондай-ақ отбасы мүшесінің тарапынан педофилия фактілерін қоса алғанда, оның психикалық-жыныстық дамуын бұзатын өзге де іс-әрекеттер.

Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру, бұл дене саулығының және (немесе) психикалық денсаулығының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін [3].

Бұл ұғымды профессор Д. А. Шестаков жақсы тұжырымдайды. Ол отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмысы деп - отбасының бір мүшесінің басқа мүшесіне қарсы жасайтын, оның өміріне, денсаулығына, бостандығына, ар-намысына, абыройы мен жыныстық еркіндігі мен тәуелсіздігіне қол сұғатын қылмыс деп түсіндіреді [4].

Қазіргі кезде отбасы ішіндегі қылмыстық зорлық-зомбылық маңызды әлеуметтік проблемалар қатарына шығуда. Отбасы-тұрмыстық саласындағы қылмысты мінез-құлық өзінің едәуір таралуына орай қоғамға елеулі зиян келтіреді.

Жаһанды экономикалық дағдарыстың өзі де, өндірістің тоқтауы, жұмыссыздықтың өсуі және осының аясында отбасы мен ұжымда қалыптасып келе жатқан психоэмоциялық ахуал белгілі бір дәрежеде отбасы ішіндегі қылмыстық зорлық-зомбылықтың детерминанты ретінде көрінеді, тіпті отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстардың генезисі де өзгеруде, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың криминогендік факторлар жүйесі құқық нормаларын айтпағанда, этикалық және моральдық нормалардың барлық қырларын өшіреді, зорлық-зомбылық бағыттағы криминогендік факторлардың отбасына ықпал ету диалектикасы**.** Отбасы қолайсыздығының алуан түрлілігі және тіпті объективтік сипаттағы қолайсыз факторлар психоэмоциялық және денесіне тиіспеушілік құқығына қол сұғу түріндегі ауыр салдарларға әкеледі, бірақ біз үшін маңызды нәрсе - қазіргі кезде рухани қауіпсіздік бұзылуда және қазақ халқының бүкіл генетикалық қоры үшін қауіп төнуде. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңының рөлі аса орынды.

«Отбасылық қарым-қатынастар» - бұл үй, баспана, балалар, жайлылық пен сенімділік, қорғаныш, онда біз балалық шақтың елесін, ата-ананың балаға деген махаббатын, сондай-ақ, әже мен ата, аға мен әпке арасындағы өзара қарым-қатынастарын есімізге түсіреміз. Осылайша, отбасы бұл біз үшін әлем жайындағы алғашқы бейнелер, қарым-қатынастың алғашқы әрі өте маңызды сабақтары.

Үйдегі зорлық-зомбылық, бүгінгі күнде отбасы ішіндегі келеңсіз жағдай ғана емес, сондай-ақ тұтас қоғам өмірінің тіршілігі. Өйткені отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық оның тіршілік әрекетін бүлдіріп қана қоймай, жалпы қоғамның қауіпсіздігін де бұзады.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық – бұл бақылау орнату мен өз билігін бекіту мақсатында күш көрсету, сөзбен, рухани және экономикалық қорлаудың қайталанатын, жиіленетін кезеңі, яғни бұл бір адам басқа адамның мінез-құлқы мен сезімін бақылайтын не бақылауға әрекет жасайтын жағдайы. Зорлық-зомбылық әдістері ретінде түрлі мінез-құлық болуы мүмкін, мысалы, жеке абырой сезімін кемсіту, өзін-өзі төмен бағалауына итермелеу, қорқыту, кінә сезімін, қоркуды, әлсіздігі пен толық тәуелді екендігіне сендіру.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық дүние жүзінің барлық елдеріндегі алуан түрлі отбасыларында (қоғамның түрлі топтарында) орын алады және отбасының барлық мүшелеріне қатысты жасалады. Алайда, жалпыланған санат болып есептелетін үйдегі зорлық-зомбылық ішінде жәбірленушілер мен құрбандар арасындағы қарым-қатынастардың табиғатын айқындайтын өзгеше санаттар бар екенін айта кету керек. Оларға, мысалы, балаларға, зайыбына немесе серіктесіне қатысты, сонымен қатар қарт адамдарға қатысты жасалған зорлық-зомбылықты жатқызуға болады.

Зорлық-зомбылықтың отбасы өміріне кеңінен енуі отбасының құлдырауына және отбасылық тәрбиелеу деңгейінің төмендеуіне әкелетін қолайсыздыққа ұшырататын келеңсіздіктер бар, бұл балалардың қараусыз қалуына әкеледі және кәмелетке толмағандар жасайтын құқық бұзушылық санының өсуіне (жеткіншектер маскүнемдікке, жезөкшелікке, сондай-ақ қылмыстық қызметке тартылады) мүмкіндік жасайды.

Ғылыми зерттеулердің деректері бойынша, белгілі бір түрдегі зорлық-зомбылық әр төртінші отбасы ішінде байқалады. Кісі өлтірудің жалпы санының шамамен 30 пайызы отбасы ішінде жасалады. Тұрмыстық себептерге (қызғаншақтық, алкоголизм, бұзақылық) байланысты болып келеді, осыған дейін барлық қылмыстардың жартысы дерлік ұзақ уақыт отбасылық ұрыс-керістер болып келеді.

Отбасылық зорлық-зомбылықтан зардап шегетін тағы бір санат – балалар, олар өздеріне қатысты зорлық-зомбылық іс-әрекеттерін жасайтын адамдарға құқықтық жағынан тәуелді болады. Оларды қинаушылар, әдетте, заң бойынша олардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға міндетті ата-аналары болып табылады. 14 жасқа дейінгі баланы ата-анасы ұрады. Бұл

кейде балалардың өліміне әкеледі, кейбіреулері ата-аналарынан құтылу үшін үйінен кетеді, ал кейбір кәмелетке толмаған балалар жоғалып, оларға іздеу жарияланған [5].

Қазақстан Республикасындағы «Баланың құқықтары туралы» Заңының 10-бабына сәйкес, «әрбір баланың өмір сүруге, жеке басының бостандығына, қадір-қасиетіне және жеке өміріне қол сұғылмауға құқығы бар, мемлекет баланың жеке басына ешкімнің тиіспеуін қамтамасыз етеді, оны тәнін және (немесе) жанын жәбірлеуден, адамдық қадір-қасиетін қатыгездікпен, дөрекілікпен қорлаудан, кемсітуден, жыныстық қатынас сипатындағы әрекеттерден, баланы қылмыстық іс-әрекетке және қоғамға жат әрекеттер жасауға тартудан, және оны адам мен азаматтың Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтары мен бостандығына қысым жасаудың өзге де түрлерінен қорғауды жүзеге асырады» , - көрсетеді [23].

Отбасы ішіндегі қатыгез қарым-қатынасты көбінесе 6-7 жастағы балалар бастан кешіреді; өз ата-аналары, өгей әкелері (шешелері), анасымен (әкесімен) бірге тұратын адамдары үнемі ұрып-соғатын мұндай балалардың дамуы тоқтайды, көптеген дене және психоэмоциялық науқастарға шалдығады.

Ақпарат құралдары арқылы, елімізде болып жатқан келеңсіз жайттарды естіп, көріп отырмыз. Балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, балаларға уақтылы білікті көмек көрсету сынды кешенді жүйені құру міндеттеледі. Әлеуметтік педагог ретінде балалардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуде, келеңсіз жағдайдың алдын алу жұмыстарын жүргізу басты мақсат болып табылады. Яғни,

- балалардың құқықтары мен мүдделерін сақтау бойынша адамдардың жауапкершілігін қатаңдату;
- білім беру ұйымдарын қорғаудың кешенді жүйесімен қамтамасыз ету;
- балалар арасында балаларға қатысты зорлық-зомбылық, құқық бұзушылық және суицид деңгейін төмендету, оның ішінде психологиялық қызметті күшейту;
- дағдарыс жағдайынан шығу бойынша балаларға білікті көмек көрсету;
- балалар арасында жолдарда, суда болуы мүмін оқиғаларға жол бермеу, өрттің алдын алу, балаларға жануарлардың шабуыл жасауы, балалардың терезеден құлауының алдын алу;
- балалар мен ата-аналардың құқықтық сауаттылығын арттыру, балалар мен ата-аналар қатынастарын нығайту жөніндегі ақпараттық-түсіндіру қызметін ұйымдастыру.

Осылайша, балаға жасалатын зорлық ең ауыр психологиялық жарақат түрі болып табылады, оның салдары баланың жеке тұлғасының барлық қырларына қатысты. Бұл жағдайда зорлықтан өткен балалар психологиялық көмектің дер кезінде және лайықты көрсетілуін аса қажетсінетінін ескеру керек. Ересектер, сонымен қатар құрдастары жағынан көрсетілетін зорлықтың құрбаны ретінде жиі шығатын балалар: - қадағалаусыз, тастанды және эмоционалдық шеттетілген жағдайда тәрбиеленетін балалар, сонымен қатар психологиялық-физиологиялық тұрғысында артта қалған, жеңіл иланғыш, қауіп дәрежесін бағалай алмайтын, зорлыққа төтеп бере алмайтын балалар; - сөзсіз бағыну жағдайында тәрбиеленіп жүрген, «жоқ» дей алмайтын, зорлыққа төтеп беруге қабілетсіз, қорқақ, беймаза балалар; - психологиялық-жүйке бұзылыстары бар балалар (олигофрения, жеке тұлға бұзылыстары бар – есалаң, бас миының органикалық зақымдалуы салдары бар және т.б.); - жас болғандықтан дәрменсіз балалар; - шала туылған немесе туылғанында кем салмағымен туылған балалар (әдетте олар едәуір ызақор болып, көбірек жылап, ата-аналарына көбірек қиындық көрсетеді).

Зорлық құрбандарына көмек көрсетудің мақсаты – олардың басынан кешкен жарақатының теріс ықпалын келешек дамуына тигізер ықпалын азайту, мінез-құлығындағы ауытқулардың алдын алу, қоғамдағы оңалтуды жеңілдеті. Балаларға және олардың ата-аналарына практикалық көмек келесі негізгі бағыттарында көрсетіледі:

- балалармен жүргізілетін түзетуші-псхологиялық жұмыс;

- балалар мен олардың ата-аналары арасында бірлескен жаттығуларды өткізу. Осы мақсаттарды басшылыққа алып, педагогтер келесідей тактикалық міндеттерді шешуі тиіс: • бала, оның отбасы, қызығушылықтары, зорлық жағдайлары туралы ақпаратты жинақтау. Баламен сұхбаттасу кезінде тек баланың, ешбір жағдайда күш көрсетусіз өзі хабарлап отырған

мәліметтерін ғана пайдаланады; • психологпен бірлесіп, зорлық құрбанының психологиялық денсаулығы деңгейін бағалайды және көмектің басқа түрлерін қажетсіну көрсеткіштерді анықтайды; • туындаған мәселелерді шешу үшін едәуір лайықты пайдалану мақсатымен баланың жеке психологиялық ерекшеліктерін зерделейді; • баланың мәселені өз бетінше шешуін қамтамасыз ететін жасырын психологиялық ресурстарын шоғырландырады; • жеке үйлесімсіздік және әлеуметтік икемсіздігін түзетуді орындайды; • жеке тұлғаның келешек дамуындағы негізгі бағыттарды анықтайды; • отбасының өзге мүшелерін, туыстарын, құрдастарын, сенімді және референтті тұлғаларды зардап шеккен балаға психологиялық қолдау көрсетуге тартады. Балаларға қатысты зорлық көрсетудің мәселесі әлдебір мамандарға жүгінуге тікелей себеп болуы сирек кездеседі. Жиі жағдайда зорлық өзге мәселелермен жұмыс жасағанда анықталады, мысалы: мінез-құлығындағы өзгерсітер, мінез-құлығы мектептегі икемсіздік, отбасындағы даулар, сабаққа келмеу және т.б. балаға көрсетілетін зорлықтың маркерлерін анықтауға болады

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың алдын алуын қылмыстық-құқықтық шаралар арқылы жетілдіру үшін кейбір қылмыстық-құқықтық нормаларды редакциялық жағынан өзгерту ұсынылады. Себебі соңғы кезде етек жайып бара жатқан жақын туыстарына қарсы сол отбасы мүшелерінің тарапынан (өкінішке орай, олардың өміріне, денсаулығына, жыныстық бостандығы мен қол сұғылмаушылығына қарсы) жасалатын қылмыстардың өсуін байқаймыз (мәселен, инцесттік педофилия, мұрагерлік қарым-қатынастар негізіндегі кісі өлтіру және т.б.) және жасалған қылмыс үшін жауаптылықтан құтылмайтындық қағидасын өмірге енгізуді қолдайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Кочин А.А., Харламов В.С. Детерминация криминального насилия в семье: Пособие. – М.: ВНИИ МВД России, 2004. – 52 с.
2. Шестаков Д.А. Внутрисемейные насильственные преступления: Уголовно-правовой аспект // Правоведение. – СПб., 2001. №2. – 200 с.
3. Женщина и бытовое насилие. Учебно-практическое пособие – Алматы, 2003. – 131 с.
4. Частная криминология. – СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 771 с.
5. Нарикбаев М.С. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с преступлениями несовершеннолетних: дис... к.ю.н.: 12.00.08. - Алматы, 1996. - 175 с.
6. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы.

АКТ ЖӘНЕ ЖИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОТЖ-ДА ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Есенберлина Г.С.
педагог- эксперт
Сәтбаев қаласы. ЖББМ №25

Аңдатпа

Бұл мақалада Оқытудың заманауи техникалық құралдарын қолдану қажетті нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Табысты оқытудың маңызды компоненттерінің бірі-оқушының мотивациясы. Сабақтарда заманауи ақпараттық технологияларды қолдану кез-келген жастағы оқушы үшін оқуды жарқын, есте қаларлық, қызықты етеді, тақырыпқа эмоционалды оң көзқарас қалыптастырады. Ақпараттық-компьютерлік технологияларды қолдану мұғалімге өз пәнін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады. АКТ-ны қолдана отырып, кез-келген пәнді оқу студенттерге сабақтың элементтерін құруға қатысуға және қатысуға мүмкіндік береді, бұл студенттердің пәнге деген қызығушылығын дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: технология, даму, білім беру процесі, енгізу

Білім беруді жаңғырту тұжырымдамасы білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі ретінде ақпараттық құзыреттілікті қалыптастыру қажеттілігіне баса назар аударады. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласындағы құзыреттілік білім берудің басым мақсаттарының бірі болып табылады. Оны қалыптастыру мүмкіндігі студенттердің ақпараттық компьютерлік ортадағы белсенді іс-әрекетімен тікелей байланысты. Оқу процесінде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану қазіргі заманғы кәсіптік білім берудің өзекті мәселесі болып табылады.

АКТ-ны білім беру процесіне енгізу сабақтардың тиімділігін арттыруға, мұғалімді күнделікті жұмыстан босатуға, материалды ұсынудың тартымдылығын арттыруға, тапсырмалардың түрлерін саралауға, сондай-ақ кері байланыс нысандарын әртараптандыруға арналған.

Бүгінгі таңда кез-келген оқытылатын пән бойынша әр мұғалім АКТ-ны қолдана отырып сабақ дайындап, өткізе алуы керек, өйткені қазір мұғалімге сабақты жарқын әрі қызықты етуге мүмкіндік туды. Оқу процесінде АКТ қолдану-оқу мотивациясын арттырудың бір жолы. Акт оқушының ғана емес, мұғалімнің де шығармашылық тұлғасының дамуына ықпал етеді, адамның негізгі қажеттіліктерін – қарым-қатынас, білім беру, өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі.

Компьютерлік технологияны қолдану сәннің әсері емес, білім берудің қазіргі даму деңгейінен туындайтын қажеттілік.

Сабақта АКТ көмегімен сіз:

* білім алушылардың оқу іс-әрекетін мазмұнды ету;
* оқу процесін білім алушылар үшін тартымды және заманауи ету;
* көрнекі бейнелерді тарту арқылы қабылдау үшін оқу ақпаратын қызықты ету;
* оқу сапасын, оқуға деген ұмтылысты арттыру;
* сабақты көрнекі, динамикалық етіңіз.

Негізгі бөлім

Оқытудың ең тиімді әдісі-зерттелетін материалды көрнекі түрде көрсету және синхронды түсіндіру. Мультимедиялық презентациялармен, on-line тесттерімен және бағдарламалық өнімдермен сүйемелденетін классикалық және интеграцияланған сабақтар студенттерге бұрын алған білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді, өйткені ағылшын мақал – мәтелінде айтылғандай – "Мен естідім – ұмытып кеттім, көрдім-және есімде". Слайдтарда анимацияны қолдану мұғалімге студенттерге сабақта естігендері туралы жарқын түсінік беруге мүмкіндік береді. Оқушылар сабақ материалына қуана енеді. Мотивация мен танымдық белсенділікті

арттыруға жұмыс формаларының әртүрлілігі, ойын сәтін қосу мүмкіндігі арқылы қол жеткізіледі: Сіз дұрыс мысалдарды шешесіз – суретті ашасыз, барлық әріптерді дұрыс енгізесіз – сіз ертегі кейіпкерінің мақсатына жақындайсыз. Компьютер оқытушыға жаңа мүмкіндіктер береді, бұл студенттермен бірге оқу бөлмесінің қабырғаларын қиялдың күшімен ғана емес, сонымен қатар жаңа технологиялардың көмегімен жарқын, түрлі-түсті әлемге енуге мүмкіндік береді. Мұндай сабақ студенттердің эмоционалды көтерілуін тудырады, тіпті артта қалған студенттер де компьютермен жұмыс істеуге дайын. Компьютер оқытушымен және басқа ақпарат көздерімен тікелей байланысты алмастырмайды, бірақ студенттердің интернетке деген қызығушылығын ескере отырып, пәнді оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Ғалымдардың пікірінше, адам естігендерінің 20% - и және көргендерінің 30% -. және бір уақытта көргендері мен естігендерінің 50% - дан астамын есте сақтайды. Осылайша, жарқын бейнелер арқылы ақпаратты қабылдау және есте сақтау процесін жеңілдету кез келген заманауи презентацияның негізі болып табылады. Ұлы педагог К. Д. Ушинский жазғандай:"егер сіз сөзге жету қиын сыныпқа кірсеңіз, суреттерді көрсете бастаңыз, сонда сынып сөйлейді, ең бастысы, ол еркін сөйлейді".

Оқытуда АКТ қолданудың артықшылықтарының бірі-қызметтің жаңалығы, компьютермен жұмыс істеуге деген қызығушылық есебінен білім сапасын арттыру. Сабақтарда АКТ қолдану оның тиімділігін едәуір арттырады, сабаққа дайындық процесін тездетеді, мұғалімге өзінің шығармашылығын толық көрсетуге мүмкіндік береді, көрнекілікті қамтамасыз етеді, көптеген дидактикалық материалдарды тартады, сабақта орындалатын жұмыс көлемін 1,5–2 есе арттырады.

АКТ-ны қолдану материалды визуализациялауға, оны "жандандыруға", визуалды саяхат жасауға, басқа тәсілдермен көрсету мүмкін емес құбылыстарды көрнекі түрде ұсынуға, бақылау мен оқыту процедураларын біріктіруге мүмкіндік беретін дидактикалық мүмкіндіктерді ашады.

"Дидактиканың алтын ережесі-көрнекілік" (Ян Коменский). Мультимедиялық жүйелер дидактикалық материалды мүмкіндігінше ыңғайлы және көрнекі етуге мүмкіндік береді, бұл оқуға деген қызығушылықты оятады және білімдегі олқылықтарды жоюға мүмкіндік береді.

Оқытушылар өз жұмысында АКТ-ны кеңінен қолданады. Сабақтарда компьютерлік технологияны қолданудың негізгі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

- көрнекі ақпарат (иллюстрациялық, көрнекі материал);
- демонстрациялық материал (жаттығулар, тірек диаграммалар, кестелер, ұғымдар);
- тренажер;
- білім алушылардың дағдыларын, дағдыларын бақылау.

АКТ-ны қолдана отырып сабаққа дайындық кезінде мұғалімдер бұл сабақ екенін ұмытпайды,демек сабақ жоспары оның мақсаттарына негізделген. Оқу материалын таңдау кезінде олар негізгі дидактикалық принциптерді сақтайды: жүйелілік пен дәйектілік, қол жетімділік, сараланған тәсіл, ғылыми және т.б. бұл жағдайда компьютер мұғалімді алмастырмайды, тек оны толықтырады. Оқытушылар оқу мақсатындағы электрондық ресурстарды пайдаланады: сабаққа презентациялар, логикалық ойындар, тест қабықшалары, интернет ресурстары. Сабақтың барлық кезеңдерінде ақпараттық технологияларды қолданыңыз: жаңа материалды түсіндіру, бекіту, қайталау, жалпылау, бақылау, дене шынықтыру, сыныптан тыс жұмыстар және т. б.

Интернет ресурстарын пайдалану білім алушылардың назарына қоршаған әлем сабақтарына арналған бірегей материалдар қатарын ұсынуға, география, әдебиет сабақтарына экскурсиялар жүргізуге, жазушылардың, суретшілердің мұражайлары бойынша виртуалды саяхаттар жасауға, олардың өмірбаяны мен шығармашылығы туралы көбірек білуге, баспа көрнекі құралдарының арасынан әрдайым таба бермейтін шығармалармен танысуға мүмкіндік береді.

Кәдімгі сабақты компьютермен біріктіру мұғалімге өз жұмысының бір бөлігін компьютерге ауыстыруға мүмкіндік береді, сонымен бірге оқу процесін қызықты, әртүрлі, қарқынды етеді. Атап айтқанда, анықтамаларды, теоремаларды және материалдың басқа да

маңызды бөліктерін жазу процесі жылдамырақ болады, өйткені мұғалім мәтінді бірнеше рет қайталаудың қажеті жоқ (ол оны экранға шығарды), студент мұғалімнің өзіне қажетті фрагментті қайталауын күтудің қажеті жоқ.

Білім беруде АКТ қолдану білім алушыларды одан әрі оқытуға даярлаудың сапалы жаңа нысандары мен әдістерін жасауға үлкен мүмкіндіктер ашады. Сабақтарды дайындау және өткізу кезінде мұғалімге Microsoft Office пакеті үлкен көмек көрсетеді, оған әйгілі Word мәтіндік процессорынан басқа Microsoft Power Point электронды презентациялары кіреді. Электрондық презентациялар мұғалімге минималды дайындықпен және аз уақыт жұмсай отырып, сабаққа көрнекілік дайындауға мүмкіндік береді. Power Point көмегімен жасалған сабақтар ақпаратпен жұмыс жасауда әсерлі және тиімді.

Тарих және әдебиет сабақтарында АКТ қолдану әртүрлі иллюстрациялық және ақпараттық материалдарды пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, материалды оқушылардың өздері интернеттен табады, презентациялар жасайды. Осылайша, акт студенттердің дербестігін, сабаққа материал табу, таңдау және рәсімдеу қабілетін дамытады. Компьютерлік сыныптағы сабақтар оқушылардың компьютермен жұмыс істеу, оқу міндеттерін өз бетінше шешу қабілетін дамытады. Мультимедиялық жобаның көмегімен Microsoft Power Point бағдарламасында жасалған слайдтар көрсетіледі. Орыс тілі сабақтарында АКТ қолдану жұмыс формаларын, студенттердің іс-әрекетін әртараптандыруға, зейінді белсендіруге, тұлғаның шығармашылық әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. Презентацияда диаграммалар, кестелер құру уақытты үнемдеуге, материалды эстетикалық тұрғыдан безендіруге мүмкіндік береді. Тапсырмалар кейіннен тексеріле отырып, оқушылардың назарын белсендіреді, орфографиялық қырағылықты қалыптастырады. Кроссвордтарды, иллюстрацияларды, сызбаларды, әртүрлі ойын-сауық тапсырмаларын, тесттерді пайдалану сабаққа деген қызығушылықты арттырады; сабақты қызықты етеді.

Сабақ барысында компьютер студенттердің танымдық белсенділігін арттыру үшін қолданылады. Әр түрлі иллюстрациялық материалдар, мультимедиялық модельдер оқу процесін сапалы жаңа деңгейге көтереді: қазіргі білім алушы (жасөспірім) ақпаратты ескірген схемалар мен кестелерден гөрі дәл осы формада қабылдау әлдеқайда қызықты.

Қорытынды бөлім

Компьютерлік технологиялар ғасыры қарқын алуда және, мүмкін, олар өз қолданысын таба алмайтын адам қызметінің бірде-бір саласы жоқ шығар.

Педагогикалық технологиялар компьютерлендірудің жалпы процесінен тыс қалмады.

Білім беруді жаңғырту Стратегиясында барлық сатыларда оқыту әдістері мен технологияларын өзгерту, ақпаратты талдаудың, өзін-өзі оқытудың практикалық дағдыларын қалыптастыратын, оқушылардың өзіндік жұмысын ынталандыратын, жауапты таңдау мен жауапты қызмет тәжірибесін қалыптастыратын әдістердің салмағын арттыру қажеттігі атап көрсетілген. Тұлғаға бағытталған білім беру принциптерін іске асыратын заманауи ақпараттық технологиялар негізінде құрылған оқытудың жаңа моделіне қажеттілік туындады.

Сондықтан, оқу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану қазіргі заманғы мектептегі білім берудің өзекті мәселесі деп санаймын. Бүгінгі таңда кез-келген мектеп пәні бойынша әр мұғалім АКТ-ны қолдана отырып сабақ дайындап, өткізе алуы керек, өйткені қазір мұғалімге сабақты жарқын әрі қызықты етуге мүмкіндік берілді.

Жалпы білім беретін мектептегі заманауи сабақ туралы ойлана отырып, мен өзім үшін жетекші идеяларды анықтадым:

* Оқушының сабақтағы рөлін өзгерту қажет: пассивті тыңдаушыдан оны оқу процесіне белсенді қатысушы ету. Бұл жағдайда оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас серіктестік бағытында өзгереді, ал оқушы педагогикалық әсер ету объектісінен оқу іс-әрекетінің субъектісіне айналады.

* Осыған байланысты сабақтың қарқындылығын, оның қанықтылығын арттыру мәселесі туындайды. Бұл мәселені шешудің бір жолы заманауи ақпараттық технологиялар болуы мүмкін.

Оқу процесіне АКТ енгізу екі негізгі бағытқа ие:

Біріншісі-компьютер оқу процесіне оқыту жүйесінің дәстүрлі әдістері шеңберінде "қолдау" құралы ретінде енгізіледі. Бұл жағдайда компьютер оқу процесін күшейту құралы ретінде әрекет етеді.

Екіншісі - бұл іс жүзінде оқу процесін кең мағынада технологияландыру-адам мен машинаны біріктіретін оқытудың компьютерлік-ақпараттық модельдерін әзірлеу және енгізу. Мәселен, мысалы, орыс тілінде кешенді компьютерлік бағдарламаларды қолдануға болады. Сонымен қатар, кешенді компьютерлік бағдарламалардың жұмыс режимі оқу, жаттығу және бақылау болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- Абрам Ян М.Е. «Мектепкурсындағы информатика және АКТ».
- Оқуқұралы. - Ростов-на-Дону: СФУ, 2019 ж.; Беккерман Е.Н.
- Беляева С.В., Челак Е.Н. EXCEL: қарапайымнанкүрделіге // Білімберудегікомпьютерлікқұралдар. - СПб.:
- Білімдіақпараттандыруорталығыныңбаспасы, 2018 ж., № 6;
- «PISA-2018/компьютерлік формат халықаралықзерттеуіқұралдары»:
- Жинақ - «Ақпараттық-талдауорталығы» АҚ. Астана, 2016 – 126 бет.
- ҚазақстанРеспубликасындабілімберудідамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы, 07.12.2010 ж.
- Муканова С.Д. PISA оқушылардың жетістіктерін халықаралық бағалау бағдарламасы. https://edu.mcfr.kz/article/322-pisa-oushylardy-jetstktern-halyaraly-baalau-badarlamasy

СЕКЦИЯ 4

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕП ПЕН ЖОҒАРЫ МЕКТЕП САБАҚТАСТЫҒЫ

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ШКОЛЫ И ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

CONTINUITY OF SCHOOL AND HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТІҢ АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫСЫ

Әрінова Б.А.,
п.ғ.к., ғылыми жетекші
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Калыкова А.О.,
ПжББМ
кафедрасының 1 курс докторанты

Аннотация: Бұл мақалада инклюзивті білім беру жағдайында әлеуметтік педагогтің атқаратын жұмыстары қарастырылған. Ата-аналардың білім беру кеңістігінің қатысушылары ретіндегі рөлі, әсіресе инклюзивті білім беру жағдайында әрқашанда маңызды. Мұғалімдер мен оқушылардың ата-аналары арасындағы өзара әрекеттестіктің формалары мен технологияларын анықтауға көңіл бөлінеді. Ата-аналармен, мұғалімдермен және мамандармен өзара әрекеттесу принциптері; мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмыстың алгоритмдері; қажеттіліктері мен мүмкіндіктері әртүрлі балаларды қосуға дайындығы; оның барлық қатысушыларының (балалар мен олардың ата-аналарының) психологиялық жайлылығын қамтамасыз ету инклюзивті білім беру сапасының факторлары болып табылады.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, ата- аналармен жұмыс, әлеуметтік педагог

В данной статье рассматривается деятельность социального педагога в условиях инклюзивного образования. Роль родителей как участников образовательного пространства всегда важна, особенно в условиях инклюзивного образования. Особое внимание уделяется определению форм и технологий взаимодействия педагогов и родителей учащихся. Принципы взаимодействия с родителями, педагогами и специалистами; Алгоритмы психолого-педагогической работы с семьей, воспитывающей ребенка-инвалида; готовность включать детей с разными потребностями и возможностями; обеспечение психологического комфорта всех его участников (детей и их родителей) являются факторами качества инклюзивного образования.

Кючевые слова: инклюзивное образование, дети с особым образовательным потребностями, работа с родителями, социальный педагог

This article examines the activities of a social teacher in the context of inclusive education. The role of parents as participants in the educational space is always important, especially in the context of inclusive education. Particular attention is paid to determining the forms and technologies of interaction between teachers and parents of students. Principles of interaction with parents, teachers and specialists; Algorithms for psychological and pedagogical work with families raising a disabled child; willingness to include children with different needs and abilities; ensuring the psychological comfort of all its participants (children and their parents) are factors in the quality of inclusive education.

Key words: inclusive education, children with special educational needs, work with parents, social teacher

Инклюзивті білім беру мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне енгізу және әлеуметтік бейімдеу арқылы баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау мен оқытуды жүзеге асыратын үдеріс. Инклюзивті оқытуда балалар қарым - қатынас жасауға, өзгелерді қабылдауға үйренеді.

ЮНЕСКО Орталық және Шығыс Еуропа, Кавказ және Орталық Азия бойынша «Инклюзия және білім: бәрі бәрін білдіреді» (2021) баяндамасында атап өткендей, «оқушылар мен ата-аналар білім беру жүйесіне көбірек қатысуы керек» [1]. Бұл білім берудегі инклюзияны жүзеге асыруға студенттер мен ата-аналарды олардың өкілдері ретінде тартудың негізгі рөлін және аймақ елдерінде, оның ішінде посткеңестік елдерде бұл үдерістердің жеткіліксіздігін көрсетеді.

Әлемдік және отандық ғылыми әдебиеттерде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарының инклюзивті білім беру жүйесіне қатысу мәселесі кеңінен талқыланады. Педагогтар ата-аналардың білім беру үдерісіне қатысуы және отбасымен жұмысы инклюзивті тәжірибенің тиімділігінің ең маңызды шарты деп санайды [2, б 25].

Инклюзивті білім беру мәселесін отандық ғалым З.А. Мовкебаева мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беру үдерісіне ендіру қазіргі заманғы қажеттілік ретінде дәйектейді.

[3]. Ата-аналарды инклюзивті білім беруге тартудың негізгі факторларының бірі олардың тек оқушылар туралы кері байланыс алуға және олардың білім беру үдерісіне қатысуын қолдауға ғана емес, сонымен қатар инклюзивті білім беру жүйесін құруға саналы және белсенді қатысушылар ретінде тарту болып табылады деп айтуға болады.

Инклюзивті білім беру кеңістігінің ата-аналар қауымдастығы өзінің құрамы, мүдделері, ұстанымдары, талаптары бойынша біркелкі емес және ата-аналар қауымдастығының өзінде қалыптасатын қарым-қатынастар мен байланыстарда әрқашан үйлесімді бола бермейді. Бұл инклюзивті білім берудің маңызды сипаттамаларының бірі – оның біркелкілігі мен көп субъективтілігін растайды. Жоғарыда айтылғандай «ата-ана» қарым-қатынасының диссонансы қарапайым балаларды және психофизикалық дамуы үшін ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың ұстанымдары, құндылық және мағыналық бағдарлары, өтініштері, талаптары арасындағы сәйкессіздікте көрінеді. Бірлескен оқу, білім беру нәтижелері, мұғалімнің назарын бөлу және т.б. жағдайында білім сапасын қамтамасыз ету мүмкіндігі мәселесі туындайды. Бұл ретте, мұғалімнің ата-аналармен жұмыс жасаудың жаңа формалары мен технологияларын меңгеру міндеті айқын болады. Мұндай формалар мақсатты топтың андрагогикалық сипаттамаларына сәйкес болуы және инклюзивті білім беру философиясы мен құндылықтары негізінде жаңа білім мен құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік беруі керек.

Әлеуметтік педагогтың отбасымен жүзеге асыратын әлеуметтік-педагогикалық көмектің негізгі құрамдас бөліктері: тәрбиелік, психологиялық, медиация [4].

Отбасы тәрбие мекемесі ретінде маңыздылығы баланың ол ортада болуымен түсіндіріледі, өмірінің маңызды бөлігін және оның әсер ету ұзақтығын жеке тұлға үшін оқу орындарының ешқайсысы отбасымен салыстыруға келмейді. Отбасында баланың жеке басының негізі қаланады және ол мектепке барғанға дейін тұлға ретінде отбасында қалыптасады.

Әлеуметтік педагогтың ата-аналармен жұмысының негізгі міндеттері:

• ата-аналарға жүйелі кешенді педагогикалық білім беру;

• ата-аналарды оқу ісіне белсенді қатысуға тарту процесі;

• ата-аналар арасында өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігін тудыру;

• пән мұғалімдерін әртүрлі отбасы тәрбиесі әдістерімен таныстыру;

• девиантты мінез-құлқы бар балалармен жұмыс;

• баланың отбасы мен мектепте құқықтық қорғалуын қамтамасыз ету [5,б.78].

Мұғалім мен ата-ана арасындағы жұмыстың жаңа түрі – оқыту. Бұл субъектіге қажетті тиісті білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға, сондай-ақ басқа қатысушылармен әртүрлі әлеуметтік және тұлғааралық қарым-қатынастарды құруға мүмкіндік беретін белсенді, қарқынды топтық оқытудың бір түрі ретіндегі оқыту.

Зерттеушілер атап өткендей психология мен педагогикадағы оқыту тәрбиелік тұрғыдан (білім беру тәжірибесінің түрі; жеке адамға және топқа психологиялық, әлеуметтік және педагогикалық әсер ету тәжірибесі); әдістемелік (оқыту формасы; тұлғаға түрлендіруші әсер етудің интенсивті әдістерінің кешені; тұлғаны дамыту әдісі); тұлғалық-процессуалдық (жаңа функционалдық формацияларды құру процесі, адамның мінез-құлқы мен әрекеттерін басқару, қайта бағдарламалау тәсілі) анықталадыт. Оқытуды ұйымдастыру және өткізу мұғалімнен мазмұндық және әдістемелік сипаттағы жаңа білім мен құзыреттіліктерді талап етеді.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды медициналық, әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесінде отбасымен психокоррекциялық жұмыс жүргізу маңызды бағыт болып табылады. Ата-аналармен, мұғалімдермен және мамандармен өзара әрекеттесу кезінде бірқатар принциптер басшылыққа алынады:

1. Әрбір отбасына жеке-бағдарлы көзқарас;

2. Ерекше білім беруді қажет ететін баланы тәрбиелеп отырған әрбір отбасымен жұмыс жасауда моральдық-этикалық нормаларды сақтау;

3. Мамандар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың құпиялылығы;

4. Балаға және оның отбасына білім беру ұйымына қабылданған сәттен бастап дер кезінде түзету-педагогикалық көмек көрсету;

5. Отбасымен тең құқылы серіктестік;

6. Педагогикалық оптимизм, баланың дамуындағы оң болжамға бағдарлану;

7. Отбасына психологиялық-педагогикалық көмек көрсету жүйесіндегі кешенді тәсіл, мұғалімдер мен мамандардың өзара әрекеттесу процесінде мазмұнды ақпарат алмасу.

Ерекше білім беруді қажет ететін баланы тәрбиелеп отырған отбасымен психологиялық-педагогикалық жұмыстың алгоритмі келесі кезеңдерде жүзеге асырылады:

1. Отбасын зерттеу: отбасының қызмет ету ерекшеліктерін зерттеу, оның жасырын ресурстарын анықтау, әлеуметтік орта туралы ақпарат жинау, ата-ана мен баланың қажеттіліктерін зерттеу;

2. Байланыс орнату, психологиялық қорғаныс реакцияларын жеңуге жұмыс жасау, ынтымақтастықты ынталандыру;

3. Психологиялық-педагогикалық көмек көрсету жолдарын бағалау;

4. Диагностикалық нәтижеге байланысты жұмыс бағыттарын таңдау;

5. Ата-ананың әлеуметтік жағдайын белсендіруге, әлеуметтік байланыстарды қалпына келтіруге және кеңейтуге, сондай-ақ отбасы мүшелерінің өз ресурстарына сүйену мүмкіндіктерін табуға бағытталған отбасына психологиялық-педагогикалық көмек көрсету бойынша мамандардың жұмысы;

6. Қол жеткізілген нәтижелердің тиімділігін талдау [6].

Ата-аналармен ұйымдастырылатын жұмыстың формалары мен әдістері:

1.Бала мен отбасы туралы ақпарат алу үшін ата-аналармен сұхбаттасу және әңгімелесу.

2.Кеңес беру – «ерекше» баласы бар әрбір отбасына сараланған тәсіл. Ең бастысы, ата-ана баласына сеніп, көмекші болуы маңызды.

3.Ашық есік күндері – ата-аналар баласымен бірге мектепке барып, мамандардың жұмысын бақылайды.

4.Шеберлік сыныптары – мұнда ата-аналар ойындармен, әдебиеттермен танысады және алған білімдерін практикада қолдануға үйренеді.

5.Іскерлік ойындар, дөңгелек үстелдер, онда ата-аналар мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеу мен оқытудағы өз тәжірибелерімен бөліседі.

7.Ата-аналардың арнайы баламен жұмыс істеу әдістері мен әдістерін үйрету мақсатында жеке түзету сыныптарына қатысуы.

8.Ата-аналарға арналған ақпараттық стендтерді пайдалану: стендтер, папкалар, тақырыптық көрмелер (әдебиеттер, фотосуреттер, балалар жұмыстары), хабарландыру тақтасы.

9. Ата-аналар үшін кері байланысты ұйымдастыру: ата-аналар өз ұсыныстарын, пікірлерін орналастыратын, ата-аналар жиналыстары мен семинарларға тақырыптарды ұсынатын «пошта жәшігі». Баланың даму динамикасын анықтау мақсатында педагогтар мен ата-аналар өздерінің бақылауларын жазып алатын білім беру ұйымындағы және үйде баланың бақылау күнделігін бірлесіп толтыру. Ата-аналармен қарым-қатынас жасау үшін заманауи құрылғыларды пайдалану: Интернет арқылы ата-аналармен виртуалды байланыс, ұялы байланыс орнату.

Қазіргі уақытта білім беру ұйымдарының жұмысында, оның ішінде ата-аналармен жұмыста ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануды жаңғырту мен білім берудің басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл педагогикалық процеске қатысушылар арасындағы қарым-қатынастың жаңа деңгейіне жетуге мүмкіндік береді. Ата-аналармен АКТ арқылы өзара әрекеттесу олардың келісімімен ғана жүзеге асырылады. Қарым-қатынастың бұл түрі ата-аналармен тығыз байланыста болуға мүмкіндік береді және оларды дер кезінде хабардар етеді.

Ерекеше білім беруді қажет ететін баланы тәрбиелеп отырған отбасымен жұмыс жасаудың тиімді жолдарының бірі – «ата-аналар клубы». Ата-аналар клубы көптеген міндеттерді жүзеге асырады. Баланың жеке, шығармашылық және әлеуметтік ресурстарын барынша дамыту үшін отбасында қолайлы микроклиматты құру; білімнің өзара байланысы мен бірін-бірі толықтыруын жүзеге асыратын ата-аналар мен мекемелер арасындағы серіктестікті

қалыптастыру, тәжірибені байыту т.б. Ата-аналар клубы жұмыстың әртүрлі формаларын пайдаланады. Олардың ішінде дәстүрлі және дәстүрлі емес.

Ата-ананың ынтымақтастығы балалар үшін ғана пайдалы емес, сонымен қатар барлық тараптар үшін артықшылықтары бар: Ата-аналар балаларымен қарым-қатынастарын жақсартады, олардың қажеттіліктеріне көбірек жауап береді және сезімтал болады және ата-аналық дағдыларына сенімді болады; Педагогтар отбасының мәдениеті мен әртүрлілігін тереңірек түсінеді, жұмыста өздерін жайлы сезінеді және моральдық деңгейін көтереді; Мектептер ата-аналар мен қоғамды тарту арқылы өз беделін арттыра алады.

Осылайша, сенім мен өзара көмек принциптеріне негізделген білім беру үдерісіне барлық қатысушылардың бірлескен және шыдамды күш-жігері ғана оң нәтиже бере алады. Бірлік пен бір мақсат – ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ғана емес, олардың ата-аналарының, тіпті мамандардың да тұлғалық өсуі мен дамуына ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша дұрыс ұйымдастырылған жұмыс инклюзияны қалыптастырудың таптырмас міндеті және негізгі аспектілерінің бірі болып табылады. Білім беру, психологиялық, медициналық, әлеуметтік және басқа да көптеген тәжірибелерді қамтитын бұл ауқымды жүйе осы сегментке қатысты барлық мамандар мен мекемелердің үйлесімді және кәсіби жұмысын талап етеді. Болашақта әлеуметтік педагогтарды даярлауда және олардың біліктілігін арттыру мазмұнына ата-аналармен жұмыс істеу формаларының, технологияларының, әдістерінің алуан түрлілігін ашатын материалдарды, оның ішінде мұғалімдердің әдістемесі мен мүмкіндіктерімен таныстыру мәселесін қарастыру орынды деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Global education monitoring report, 2021, Central and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia: inclusion and education: all means all, executive summary. URL: https://ru.unesco.org/

2. Sharma U., Woodcock S., May F. et al. Examining parental perception of inclusive education climate // Frontiers in Education. 2022. Vol. 7. Article 907742. DOI: 10.3389/feduc.2022.907742

3. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А., Бейсенова А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруге педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар. - Алматы, 2016. -12 б.

4.Алмазов, Б.Н. Методика и технологии работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова и др.; Под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – 2-е изд.стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 192с

5.Хитрюк В. В. Инклюзивная готовность педагога: педагогическая система формирования: монография / В. В. Хитрюк. — Барановичи: Барнаульский государственный университет, 2015. — 176 с

6.Куклина, Е.А. Формы и методы работы социального педагога /Е.А. Куклина // http://schools.pp.ru

7. Титова О.В., Клименова Д.С. Выявление в социальной инклюзии роли родителей, воспитывающих детей с тяжелыми множественными нарушениями развития // Вестник МГПУ. Серия: Педагогика и психология. 2021. № 2 (56). С. 162–176. DOI: 10.25688/2076-9121.2021.56.2.10

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Магауова Акмарал Сабитоллаевна,
педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Ускумбаева Айжан Ахатқызы,
7М01106 Инклюзивті білім беруді медициналық-педагогикалық сүйемелдеу Мамандығының 1 курс магистранты
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аннотация: Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қоғамнан шеттететін тәжірибелерді тоқтатудың маңыздылығы талқыланады және осы балалардың әлеуметтік инклюзиясын қамтамасыз ету үшін инклюзивті білім беру жүйесін енгізу ұсынылады. Инклюзивті білім берудің негізгі мақсаты – оқушылардың жеке ерекшеліктерін тану және ескеру және қоғамның барлық мүшелеріне бірдей білім беру мүмкіндіктерін жасау. Сондай-ақ, мақалада қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты оқушыларды өмірлік іс-әрекетке баулу болуы тиіс екендігі де атап көрсетілген.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, тәлім-тәрбие, инклюзивті қоғам, интеграциялық білім беру, психологиялық-педагогикалық көмек.

В этой статье обсуждается важность прекращения практики социальной изоляции для детей с особыми образовательными потребностями и рекомендуется внедрение системы инклюзивного образования для обеспечения социальной интеграции этих детей. Основная цель инклюзивного образования – признать и учесть индивидуальные особенности учащихся и создать равные образовательные возможности для всех членов общества. В статье также указывается, что основной целью современной системы образования должно стать вовлечение учащихся в жизнедеятельность.

Ключевые слова: инклюзивное образование, образование, инклюзивное общество, интегрированное образование, психолого-педагогическая помощь.

This article discusses the importance of ending social exclusion practices for children with special educational needs and recommends implementing an inclusive education system to ensure social inclusion of these children. The main goal of inclusive education is to recognize and take into account the individual characteristics of students and create equal educational opportunities for all members of society. The article also points out that the main goal of the modern education system should be to engage students in life activities.

Key words: inclusive education, education, inclusive society, integrated education, psychological and pedagogical assistance.

Қазіргі уақытта білім берудегі ең өзекті мәселелердің бірі – білім беру ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың құрдастарын бірлесіп оқытуды ұйымдастыру процесі. Философия инклюзивті білім беруді дамытудың негізі ретінде әрекет етеді. «Инклюзивті білім беру – бұл мүгедектігі бар-жоғына қарамастан, барлық санаттағы азаматтар үшін білім алушылардың теңдігіне және білім беру қызметтерінің қолжетімділігіне бағытталған оқыту мен тәрбиелеу процесі»[1]

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру ортасына қосу мүмкіндігі шектеулі балаларды дамытудың, оқытудың және тәрбиелеудің технологиялары мен әдістерін ғана емес, сонымен қатар өзін қоғамда бейімдеудің және оларды қоғамның қабылдауының ерекше моделін қамтитын терең процесс. Инклюзияның маңызды философиялық принципі таңдау еркіндігі болып табылады. Осыған сәйкес әркімнің оқу орнын, әдісін және бағдарламасын таңдау құқығы болуы керек.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қоғамнан шеттететін әрекеттерді тоқтату мен оларды әлеуметтік ортаға бейімдеу мақсатын алға ала отырып инклюзивті білім беру жүйесі жүзеге асуда. Инклюзивті білім берудің басты міндеті оқушылардың дараланған ерекшеліктерін ескере отырып, қоғамдағы барлық адамдар үшін білім алуды теңдей қолжетімді етуді қарастырады.

Қазіргі білім беру жүйесінің үлгісі оқытудың басты міндеті ретінде оқушыларды шынайы өмір жағдайына бейімделуі екендігін анықтап отыр. Адамдардың қоғамға бейімделуі, бір-бірімен байланыста болуы өмірдің қажетті талаптарының бірі. Оқшаулаудың кез-келгені тұлғаның әлеуметтенуіне зардабын тигізері сөзсіз. Көптеген осындай оқиғалар инклюзивті оқытуды жүйелі жүзеге асыруға кедергі жасап отырған қоғамдық мәселелердің бірі. Балаларды бір-бірінен шектейтін тосқауылдарды мейілінше жою үшін біріккен қоғам болып атсалысуымыз қажет. Дегенмен ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың отбасысының қолдауы мен белсенді атсалысуы өте маңызды.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалар қалыпты даму үстіндегі құрбы-құрдастарының арасында өздерінің әлеуметтік қалыптасуын жүзеге асырады және оқу барысында өзара әрекеттесуді қажет етеді, дегенмен барлық жағдайда да қажетті мамандандырылған психологиялық-педагогикалық көмекті пайдалана отырып, әр баланың дамуына пайдалы да қажетті интеграциялық оқыту моделін қолдану қажет.[2]

Қазіргі уақытта оқушылар арасында әртүрлі психикалық дамуы бұзылған балалар көбейгенін байқай аламыз. Жалпы білім беру мекемелеріне ерекше білім беруді қажет ететін балалар көптеп келуде. Бүгінде кез-келген мектеп интегративтік болып қалуы мүмкін, өйткені олардың арасында алда айтып өткеніміздей, білім алуға мұқтаждығы бар балалар кездесетіні аян.

Қалыпты дамудағы дені сау балалармен бірге мүмкіндіктері шектеулі балалар бірге оқытуды ұйымдастыруды интеграциялық білім беру деп қарастырамыз. Білім алумен қатар оқушыларды ерекше балалар мен адамдарды қалыпты тұрғыда қабылдауға бейімдеуіміз қажет. Оларды мүмкіндіктері шектеулі балалармен шыдамдылыққа бейімдеп, қолдау көрсете білуді үйретуіміз керек. Жаңадан қалыптасып келе жаткан қоғамда адамдар арасындағы ерекше жандарға түсінушілікпен қарайтындай мәдени ережені орнатуды мақсатты түрде жүзеге асырылуы қажет. Қалыпты дамудағы балаларға да, оның мәні өте маңызды болмақ. Қалыпты дамудағы балалар тарапынан кемтар баланың басқаша көрінгені, ойлағаны, оны жатырқауы, жақтырмауы буллингтің орнауына апарып соқтыруы мүмкін. Осы мәселенің өзектілігі қалыпты дамудағы балалар мен дамуында бұзылысы бар балалардың бірлескен тәлім-тәрбиесін алға қойып, жұдырықтай жұмыла әрекет етсек, нәтиже оң болмақ. Сондықтан балалармен интеграциялық тәлім-тәрбиенің табысты жүзеге асуы үшін, олардың әртүрлі қызмет жасау мүмкіндіктері қалыптасып, ынтымақтастығы және өзара түсінушілігі негізінде бір-бірімен қарым-қатынастарын құра білуі, басқа адамдардың ерекшеліктеріне қарамай, оларды сол қалпында қабылдауға дайындау біздің басты мақсатымыз.

Инклюзияның арқасында оқушының оқшауланауы және шеттетілуі төмендейді, ол белсендірек болады және өзін «ерекше» деп санауды тоқтатады. Инклюзивті білім беруді енгізу білім беру мекемесінің мәдениетін қайта құруға ықпал етеді, оның процесіне барлығын: педагогикалық ұжымды, оқушыларды және олардың ата-аналарын тартады. Студенттердің бір-бірінен алуан түрлілігі мен ұқсас еместігі шығармашылықтың дамуы мен көрінуіне ықпал ететін қуатты әлеуетті ресурс ретінде әрекет етеді. Жалпы алғанда инклюзивті білім беру – бұл әрбір адам үшін қолжетімді білім берудің бірегей процесі, оның шеңберінде оқушылардың айырмашылықтарымен байланысты кедергілер жойылады және адамға тән әлеуетті өздігінен ашуға жағдай жасалады.

Қазіргі мәдени кеңістікте А.Ю. Шеманов, инклюзивті білім беру мәселесіне екі көзқарас бар. Бірінші тәсіл басқаны түсінудің және оның құқықтарын, соның ішінде кемсітушіліктен қорғаудың әлеуметтік моделіне негізделген. Бұл тәсілдің ұраны мәдени мағыналы дүниелер мен олардың құндылықтарындағы айырмашылықтарға қарамастан, әрқашан басқалар үшін орын болатын инклюзивті қоғамды құру идеясы деп атауға болады. Бұл жерде екіншісінің

мәселесі қоғамды сынауға, оны мақсатты түрде өзгертуге және әлеуметтік мемлекеттік саясатқа белсенді әсер етуге мүмкіндік беретін әлеуметтік конструктивизм әдіснамасы тұрғысынан қарастырылады.[3]

Инклюзивті білім беру балаларға қатысты кез келген кемсітушілікті болдырмайтын, барлық адамдарға тең қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасайтын идеологияға негізделген. Тәжірибе көрсеткендей, балалардың белгілі бір бөлігі кез келген қатаң білім беру жүйесінен шығып қалады, себебі жүйе мұндай балалардың жеке оқу қажеттіліктерін қанағаттандыруға дайын емес. Бұл арақатынас мектептегі балалардың жалпы санының 15% құрайды, осылайша, оқуын тастап кеткен балалар оқшауланып, жалпы жүйеден шеттетіледі. Сәтсіздікке ұшыраған балалар емес, балаларды шеттететін жүйе екенін түсінуіміз керек. Инклюзивті тәсілдер бұл балалардың оқуына және табысқа жетуіне қолдау көрсетіп, оларға жақсы өмір сүруге мүмкіндіктер мен мүмкіншіліктер береді.

Инклюзивті білім беру – ерекше қажеттіліктері бар балалардың білімге қолжетімділігін қамтамасыз ететін барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделу тұрғысынан білімнің барлығына қолжетімділігін көздейтін жалпы білім беруді дамыту процесі.

Инклюзивті білім беру барлық балалар әртүрлі оқу қажеттіліктері бар жеке тұлғалар екенін мойындайтын балаға бағытталған әдістемені дамытуға ұмтылады. Инклюзивті білім беру әртүрлі оқу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін икемді оқыту мен оқуға көзқарасты дамытуға тырысады. Инклюзивті білім беру енгізетін өзгерістер нәтижесінде оқыту мен оқу тиімдірек болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балаларға ғана емес, барлық балаларға пайдалы болары анық.[4]

Қазіргі жаһандану кезіндегі қоғамда әр адамның білім алуы, жеке қабілеттерінің дамуы, тұлғаның әлеуметтенуі және тең құқылы болуы маңызды болмақ. Мүмкіндігі шектеулі адамдардарға көбірек көңіл бөлу керек. Қоғам олар үшін кедергісіз ортаға айналуы қажет. Оларға көмек қолын созу және қолдау көрсету біздің тұлға ретінде ең алдымен өзіміздің және азамат ретінде қоғам алдындағы борышымыз.

Болашақ ұрпақты тәрбиелеуде, балалардың бойындағы туа біткен қабілеттерін дамыту, бағалау, сенім білдіру, үлгі көрсету, алдарына талап қоя отырып, жауапкершілігін жетілдіру арқылы жеке тұлғаны қалыптастыру керекпіз. Мүмкіндігі шектеулі балалар тұлға ретінде қалыптасуы үшін, оларға қамқорлықпен қатар, қоғам тарапынан әлеуметтік оңалту, белсенді әрекет, қоршаған ортаны тануы үшін шынайы нақты қадамдар жасалуы қажет. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар қоғамда әлеуметтену барысында білім беру жүйесімен, белгілі ережелермен, құндылықтармен, мәдениетпен тәрбиеленеді. Л.С. Выготский айтып өткендей, балалар кемістігін толықтыру үшін ауыр сыннан өтуге мәжбүр. Олардың қиын жолын екі түрге бөліп көрсеткен: Біріншіден психикалық даму шамасына қарай тәрбие талаптары, екіншіден денсаулығын қалпына келтіруге байланысты мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін тиімді пайдалануы. Осы жағдайда жүйелі түрде балалардың тәрбиесіне мән беру қажет. Әлеуметтену процесінде тек қоғам емес, әрбір адам белсенділігі маңызды.

Коғамдағы тұлғаның қалыптасуы екі түрде түсіндіріледі. Оның біріншісі, коғамда адамдардың өзара қарым-қатынасы, ал екіншісі - коғамда адамдардың өзіндік дамуы, әлеуметтік-тұрмыстық жағдайды жақсартуы және мәдени құндылықтарды меңгеруі.

Адам қоғамда өзін-өзі тәрбиелейді, ал коғамды әлеуметтендіру адамды жан-жакты қалыптастырады, яғни коғам талабына сәйкес әлеуметтенуі процесі жүреді.[5]

Әдебиеттер тізімі

1. М.П. Оспанбаева // Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы. - Алматы: Өрлеу, 2019. - С. 232. [1, с. 6]

2. Нұрлан Есенғазы Инклюзивті білім беруді дамытуда психологиялық - медициналық кеңес берудің рөлі // Республикалық ғылыми-әдістемелік педагогикалық-психологиялық жунал «Дефектология». - 2012. - №3. - С. 3-4.

3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. // Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . - Казань: «Познание» Института экономики, управления и права, 2013. - С. 204.[3, с. 11]

4. Шаяхметова Айсулу Алкешовна // ИДЕИ ИНКЛЮЗИИ В ОБРАЗОВАНИИ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ // Аргынов А.Х., Жумаканова Р.А., Шаяхметова А.А. Инклюзивное образование. Учебное пособие. Кокшетау. РИО. 2017 – 130 с.

5. Нигметова Альмира Жамаледеновна // Мүмкіндігі шектеулі балалардың шығармашылық қабілетін дамыту, 2019.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ МӘНІ

Садырбаева Бахытжамал Амангелдиқызы,
«8D01801 Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша докторанты
Ертарғынқызы Динара,
PhD доктор

Аннотация: Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру кеңістігіне қосуға бағытталған білім беру саясаты педагогикалық теория мен практиканың жаңа бағыты – сүйемелдеудің пайда болуына әкелді. Инновацияның мәні денсаулыққа байланысты проблемалары бар балаларды оқытуға, әлеуметтік бейімдеуге және психологиялық тұрақтылыққа қосымша жағдай жасау, баланың өзіне, мұғалімдер мен мұғалімдерге балалық шақтың осы санатын оқыту мен тәрбиелеуде көмек пен қолдау көрсету болды.

Кілт сөздер: инклюзия, мүмкіндігі шектеулі, сүйемелдеу, әлеуметтік, тәрбие, мүмкіндіктер.

Образовательная политика, направленная на включение детей с ограниченными возможностями здоровья в общее образовательное пространство, привела к появлению нового направления педагогической теории и практики – сопровождения. Суть нововведения заключалась в создании дополнительных условий для обучения, социальной адаптации и психологической устойчивости детей с проблемами здоровья, оказании помощи и поддержки самому ребенку, учителям и воспитателям в обучении и воспитании данной категории детей.

The educational policy aimed at including children with disabilities in the general educational space has led to the emergence of a new direction of pedagogical theory and practice – support. The essence of the innovation was to create additional conditions for learning, social adaptation and psychological stability of children with health problems, providing assistance and support to the child himself, teachers and educators in the education and upbringing of this category of children.

Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы - барлық оқушылар үшін оңтайлы мектеп ортасын құру арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды мектеп өміріне толық қосу. Бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға сыныпта арнайы көмек пен қолдау көрсетуді немесе қажет болған жағдайда сыныптан тыс оқытуды қамтиды [1, с. 21-30].

ҚР Конституциясына (30-бап) сәйкес, еліміздің барлық азаматтары мемлекеттік мекемелерде, сондай-ақ жоғары оқу орындарында конкурстық негізде тегін орта білім алуға құқылы. Бірақ соңғы уақытқа дейін мүмкіндігі шектеулі балалар қарапайым білім беру мекемелерінде оқи алмады. Олар үйде оқытуға немесе мамандандырылған орталықтарға жіберілді, бұл әлеуметтенудің, балалардың қоғамға бейімделуінің қажетті деңгейін қамтамасыз етпеді. Мәселе Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытудың басталуымен қозғалды [2, с. 11-15].

Осы аз уақыт ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар процеске толығымен қатысқан кезде білім беру сапасы жақсырақ және тиімдірек болатынын білдік. Мектепте бірге өсіп, оқи отырып, әртүрлі қабілеттері, қызығушылықтары мен оқушылар әртүрлілікті қоғамдастық нормасы ретінде қабылдайды. Инклюзивті мектептер барлық оқушыларға әртүрлі қоғамда басқалармен қатар өмір сүруге және жұмыс істеуге қажетті көзқарастарды, құндылықтар мен дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру бүкіл әлемдегі білім беру саясатының негізі болып табылады. Мұғалімдердің инклюзивті білімге деген көзқарасы, көбінесе саясаттың сәттілігімен байланысты, мұқият зерттелді. Мұғалімдерге, арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларға және әртүрлі нақты контексттерге байланысты әртүрлі факторлар анықталды.

Соның ішінде әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеудің мәні, ерекше қажеттіліктері бар балалардың толыққанды дамуы мен білім алу құқығын қамтамасыз ету және қорғау

мақсатында ерекше баланың проблемаларын анықтауға және шешуге бағытталған әлеуметтік-педагогикалық қызметтің процесі және ерекше түрі ретінде қарастыру екендігі көрсетіп айтқан жөн.

"Сүйемелдеу,қолдау" сөзідері көмек, қолдауға деген ұмтылысты білдіреді, яғни "құлап кетпеу", "көмек көрсету", "қорғауда сөйлеу", "ештеңенің бұзылуына жол бермеу". Өз кезегінде, көмек - бұл біреуге көмектесу, біреуге жеңілдік әкелетін нәрсеге қатысу. Осылайша, көмекті іске асыру біреуге бір нәрседен жеңілдік әкелуге бағытталған шаралар жүйесі ретінде қарастыруға болады, сондықтан сүйемелдеу осы шаралар жүйесін, осы көмекті, яғни көмек көрсету қызметін жүзеге асыру болып табылады.

Әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу- бұл балаларға қоғамда, олардың әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін шешуде профилактикалық және жедел көмек көрсетуге бағытталған қызмет. Әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу құрылымында әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық компоненттерді ажыратуға болады.

Әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу - "әлсіз" әлеуметтік топтардың, жекелеген отбасылардың, өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандыру қажеттілігін сезінетін балалардың өмір сүруіне лайықты жағдайлар жасауға және қолдауға, өмірдің өзін-өзі анықтауына көмек көрсетуге бағытталған арнайы әлеуметтік шаралар кешені.

Қазіргі уақытта ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды кешенді әлеуметтік- - педагогикалық қолдау мәселелері ерекше маңызға ие және өзекті болып отыр. Әлеуметтік-педагогикалық қолдау педагогикалық қызметтің ерекше саласы ретінде осындай балаларды оқыту мен тәрбиелеуде тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асырудың бір түрі ретінде қарастырылады. Қоғамның мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарасын ізгілендіру, әлеуметтік өмірдің барлық салаларына интеграцияның артуы халықтың осы санатына әлеуметтік көмекті іске асырудың жаңа тиімді түрлерін іздеуге итермелейді.

Әлеуметтік-педагогикалық көмек, қоғамдағы неғұрлым осал топтарды әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау әлеуметтік-педагогикалық қызметтің ерекше түрі болып табылады. Бұл әр түрлі жас кезеңдерінде, қоғамның әр түрлі қабаттарында және барлық әлеуметтік институттар мен тәрбие мен әлеуметтік көмектің барлық субъектілерінің қатысуымен ерекше қажеттіліктері бар балдардың жеке басының даму ерекшеліктерін ескере отырып, әлеуметтік тәрбиенің үздіксіз, педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған процесі. Адамды әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу-бұл адамға пайда болған өмірлік жағдайды түсінуге көмектесетін және болып жатқан рефлексия негізінде оның өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін мақсатты дәйекті педагогикалық іс-шаралар кешенін қамтитын процесс.

Дәстүр бойынша білім беру процесінде оқушыларды сүйемелдеу мәселесі психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік аспектіде қарастырылады. Сонымен қатар, мұндай сүйемелдеудің объектісі, әдетте, психикалық дамудың ерекшеліктеріне немесе физикалық денсаулығының бұзылуына байланысты белгілі бір әлеуметтік проблемалары бар бала деп аталады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау көп қырлы, кезеңді сипатқа ие. Нақтырақ айтатын болсақ мынадай міндеттерді шешуді көздейді: баланың жеке ерекшеліктерін және оның даму жағдайын зерделеу; мамандармен және баланың отбасымен бірлесіп, оңтайлы жеке бағдарланған қолдау бағдарламасын әзірлеу; білім беру мекемесінің балаларын, ата-аналары мен педагогтарын жұмысқа қоса отырып, жеке және кіші топтық бағдарламаларды іске асыру; білім беру мекемесінің баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттесудегі өз әлеуетін іске асыруда; ерекше баланың жеке басын қолдау бойынша әлеуметтік-педагогикалық технологияларды енгізу.

Әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу мүмкіндігі шектеулі баланың жеке басының және қоршаған ортаның қатынастарын реттеу тиімділігі. Инклюзивті жағдайлар балаларды күнделікті тәртіпті сақтау, мәселелерді шешудің әртүрлі жолдарын табу, әзіл-оспақты пайдалану және әңгімелермен бөлісу және тиімді қарым-қатынас жасау сияқты пайдалы дағдыларды игеруге көптеген мүмкіндіктер береді. Біздің мүмкіндігі шектеулі балаларды және мүмкіндігі шектеулі балалардың бір-біріне деген әлеуметтік құнды мінез-құлықты модельдейді және үйретеді. Бірлесіп жұмыс жасай отырып, біз барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сынып деңгейіндегі оқытуды дамыта аламыз.

Нәтижесінде жалпы білім беретін мұғалімдер мен оқушылар қол жетімді қосымша тәжірибе алады. Жалпы оқытушылар арнайы оқытушылармен командалық оқыту нәтижесінде

олардың оқу бағдарламаларының ауқымы кеңейгенін байқады. Біз жалпы оқытушы немесе маман оқытушы болсақ та, барлық оқушылардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолдау ең маңызды болып табылатынын түсінуіміз керек.

Инклюзивті жүйелер барлық балаларға сапалы білім береді және кемсітушілік көзқарасты өзгертуде маңызды рөл атқарады. Мектептерде баланың отбасынан тыс әлеммен алғашқы қарым-қатынасына жағдай жасайды, әлеуметтік қатынастар мен өзара әрекеттесуді дамытады. Әр түрлі қабілеттері мен тәжірибесі бар балалармен бірге ойнағанда, араласқанда және бірге оқығанда құрмет пен түсіністік артады.

"Әлеуметтік педагогиканың негізгі идеясы-әлеуметтік қызметке, инклюзияға, адамдардың қатысуына, әлеуметтік бірегейлікке және қоғам мүшелері ретіндегі әлеуметтік құзыреттілікке ықпал ету" [5, с. 76-80]. Инклюзивті білім берудегі әлеуметтік педагогиканың маңызды рөлі білім беру қауымдастығына, демек, әлеуметтік жүйеге әсер ету болып табылады. Қоғам жеке адамдарсыз тәуелсіз өмір сүрмейді. Мақсат-әлеуметтік әділеттілік және маргиналданған барлық топтар үшін қол жетімділік сияқты қажетті салдарды қамтамасыз ету жолдарын табу және жүзеге асыру және алып тастау сияқты жағымсыз салдардың алдын алу. Басқаша айтқанда, әлеуметтік педагогиканың мақсаты – азаматтарды әлеуметтік әділеттілік пен инклюзивтілік туралы жаңа көзқараспен тәрбиелеу-бірге өмір сүруді үйрену және елдердің әлеуметтік саясатына әсер ету арқылы қоғамды қайта құру. Бұл сәтті инклюзия үшін қажетті шарт болып табылады, өйткені инклюзия қоғамның әл-ауқатты қалай елестететінінен немесе оны қалайтынынан, сондай-ақ бірге өмір сүру тәсілінен бөлінбейді.

Оның кәсіби қызметінің маңызды құрамдас бөлігі-бала мен отбасының әлеуметтік бейімделу құбылыстарының алдын алу. Бұл физикалық немесе психикалық бұзылулардың болуына байланысты мүмкіндігі шектеулі баланың отбасы өмірінде жағымсыз әлеуметтік жағдайлардың пайда болуын болдырмауға бағытталған шаралар жүйесін құруды және үнемі жұмыс істеуді білдіреді.

Әлеуметтік педагогтың негізгі міндеті-мұндай баланы толыққанды әлеуметтік өмірге енгізу, айналасындағыларды оған қарапайым адам ретінде қарауға үйрету, ал оның білімі мен дамуында оның өмірін шектейтін физикалық немесе психикалық бұзылуларға емес, оның мүмкіндіктері мен функцияларын сақтауға бағыттау.

Әлеуметтік педагог өз қызметін ұйымдастыруда мүмкіндігі шектеулі балдардың тәуелсіз өмірінің заманауи философиясына және компенсаторлық даму идеясына сүйенеді [6, с. 25].

Әлеуметтік педагог мүмкіндігі шектеулі балдардың бар баланы тәрбиелеп отырған отбасының бейімделу мүмкіндіктерін арттыруға үнемі қатысады. Бұл мүмкіндіктер отбасының ішкі ресурстары арқылы да, әлеуметтік орта ресурстары арқылы да қалыптасады, ал әлеуметтік педагог әлеуметтік-педагогикалық қызмет арқылы ресурстардың осы және басқа топтарының синергетикалық әсерін қамтамасыз етуге және арттыруға тырысады. Отбасының ішкі оңалту әлеуетін анықтау және жандандыру өте маңызды. Бұған оған білім беру, делдалдық және психологиялық көмек көрсету арқылы қол жеткізіледі.

Дәстүр бойынша білім беру кеңістігінің және жақын ортаның, соның ішінде жақын әлеуметтік-мәдени кеңістіктің барлық субъектілерімен өзара әрекетке түседі.

Инклюзивті білім беру ұйымында әлеуметтік педагогтың негізгі функционалдық міндеттеріне мыналар жатады:

-оқу барысында туған шешімдерді қабылдау мақсатында білім беру ұйымының педагогикалық ұжымымен өзара әрекет жасау;

- мектеп ұжымында салауатты әлеуметтік-психологиялық ахуалды сақтау және инклюзивті мәдениетті дамыту;

- мүмкіндігі шектеулі балдардың отбасын әлеуметтік-педагогикалық зерттеу, оның қабілеттерін анықтау;

- осындай отбасын анықтамалық ақпаратты, консультацияны, оқытудың белсенді түрлерін қоса алғанда, білім беру қызметтерінің кешенімен қамтамасыз ету;

- білім беру ұйымы жағдайында да, одан тыс жерлерде де ересектер мен балалардың өзара іс-қимылының, ынтымақтастығының әртүрлі түрлерін ұйымдастыру;

-өзара көмек топтарын құру бойынша білім беру ұйымының басқа оқушыларының отбасыларымен өзара қарымқатынаста болу;

- мүмкіндігі шектеулі балдардың отбасын барлық ақпараттармен хабардар ету;

Сонымен қатар әлеуметтік педагогтың мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіруде кездесетін негізгі мәселелерді де айта кеткен жөн:

- қоғамнан оқшауланuы,

-дені сау адамдардың дұшпандығы мен әдептілігіне байланысты байланыс орнатудағы қиындықтар,

- мүмкіндігі шектеулі балалармен өзара әрекеттесу тәжірибесінің болмауы,

-дамудың артта қалуына байланысты материал; педагогтердің жұмысқа дайындығы

-мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасауда нақты әдістемелік базаның болмауы,

-балалардың іс-әрекет еркіндігін қамтамасыз ететін тұрмыстық, материалдық жағдайлардың болмауы.

Әлеуметтік педагогтың сүйемелдеуінде тек қана бала ғана емес сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балалардың отбасымен жұмыс жасау керек:

-ата-аналарды қолдау,

- дамуында ауытқулары бар балаларда пайда болатын қайталама ақаулардың алдын алу мақсатында ата- аналармен жұмыс жасау,

-баланың қажеттіліктерін тиімді қанағаттандыру жолдарын түсіндіру.

Қортындылай келсек әлеуметтік-педагогтың кәсіби қызметінің жетістігі оның алдында тұрған мәселелерді шешудің кешенді тәсілімен қамтамасыз етіледі. Осыған байланысты керек іс-әрекеттер : мамандар тобында, оның ішінде психологиялық-педагогикалық консилиум аясында әрекет ету, баламен, отбасымен, білім беру мекемелерімен, басқа ұйымдармен және құрылымдармен жұмыс істеу, яғни желілік тәсілді жүзеге асыру; нақты әлеуметтік-педагогикалық мәселелерді шешу үшін дұрыс таңдау арқылы әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың әдістерін өзгерту. Тағы айта кететін нәрсе әлеуметтік-педагогтың қәзіргі уақытта алдында тұрған мәселелердің бірі қоғамдық сананың өзі инклюзияны, атап айтқанда инклюзивті білім беруді қабылдауға дайын емес; мұғалімдер мен бұқаралық мектеп директорларының көпшілігі мүгедектік мәселелері туралы жеткілікті білмейді және мүгедек балаларды қалыпты сыныптарда оқу процесіне қосуға дайын емес; мүгедектердің ата-аналары құқықтарды қалай қорғауды білмейді балалар білім алуға және білім беру жүйесі мен әлеуметтік қолдаудан қорқады; оқу орындарының архитектурасы (ішкі және сыртқы) ерекше қажеттіліктері бар балаларға қол жетімді емес.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года №319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.
2. Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 года № 39-III «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.06.2020 г.)
3. Конвенция ООН О правах инвалидов. Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи от 13 декабря 2006 года. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
4. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы» от 27 декабря 2019 года № 988.
5. Воспитание семейных ценностей: партнерство семьи, школы и общества. Всероссийская заочная научно-практическая конференция с международным участием (28 декабря 2018 г.). – Чебоксары, 2019. – 76-80с.
6. Выготский Л.С. Основы дефектологии / Л.С. Выготский. - Собр. соч., т.1. М., 1982. - 75 с.
7. Махамбетова Ж.Т., Формирование профессиональных компетенций будущих социальных педагогов к работе в условиях инклюзивного образования .: Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD).- Алматы, 2023
8. Дюсенбаева Б.А., Подготовка специального педагога к работе в условиях инклюзивного образования.: Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). - Алматы, 2022
9. Жомартовой А.Д., Формирование готовности будущих педагогов к инклюзивному образованию в условиях информатизированной среды.: Диссертация на соискание ученой степени доктора философии (PhD).
10. Кудеринова А. М.,ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ПО РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.:Магистерский проект на соискание степени магистра бизнеса и управления. - Нур-Султан, 2022.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Баратбекқызы Шаһарбану,
п.ғ.д., профессор
Аренова Асыл Хадыржановна,
7М01301-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 1 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аннотация: Бұл мақала ақпараттық технологияларды қолдана отырып, жалпы білім беретін ұйымдарда инклюзивті білім беруді ұйымдастыру мәселесіне арналған. Қазіргі қоғамда барлық студенттерге, соның ішінде даму ерекшеліктері немесе физикалық шектеулері бар студенттерге білім беруде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету мәселелері өзекті бола түсуде. Мақалада барлық оқушылардың қатысуына ықпал ететін қол жетімді білім беру ортасын құрудағы ақпараттық технологиялардың рөлі қарастырылады.

Мақаланың мақсаты-барлық студенттерге, олардың жеке ерекшеліктеріне қарамастан, оқытудың әртүрлілігі мен табыстылығына ықпал ететін неғұрлым инклюзивті орта құру мақсатында ақпараттық технологияларды білім беру процесіне біріктірудің маңыздылығын атап өту.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, ақпараттық коммуникациялық технология, арнайы бағдарлама, педагогика, студент.

Данная статья посвящена проблеме организации инклюзивного образования в общеобразовательных организациях с использованием информационных технологий. В современном обществе вопросы обеспечения равных возможностей в образовании для всех студентов, включая тех, у кого есть особенности развития или физические ограничения, становятся все более актуальными. Статья рассматривает роль информационных технологий в создании доступной образовательной среды, способствующей включению всех учащихся.

Цель статьи - подчеркнуть важность интеграции информационных технологий в образовательный процесс с целью создания более инклюзивной среды, способствующей разнообразию и успешности обучения для всех студентов, вне зависимости от их индивидуальных особенностей.

This article is devoted to the problem of organizing inclusive education in general education organizations using information technology. In modern society, the issues of ensuring equal educational opportunities for all students, including those with developmental or physical disabilities, are becoming increasingly relevant. The article examines the role of information technology in creating an accessible educational environment conducive to the inclusion of all students.

The purpose of the article is to emphasize the importance of integrating information technology into the educational process in order to create a more inclusive environment that promotes diversity and learning success for all students, regardless of their individual characteristics.

Инклюзивті білім беру - бұл барлық оқушыларға, студенттерге, олардың ерекше қажеттіліктеріне қарамастан, білім берудің тең мүмкіндіктері мен қол жетімділігін қамтамасыз ететін оқыту тәсілі. Ақпараттық технологияларды қолдана отырып, жалпы білім беретін мекемелерде инклюзивті білім беруді ұйымдастыру неғұрлым әділ және алуан түрлі білім беру ортасын құру үшін өте маңызды.

Инклюзивті білім беру негіздері:

Инклюзивті білім беру әр оқушының сапалы білім алуына жағдай жасауды қамтиды. Бұл оқу процесіне қатысудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуді, сондай-ақ әр оқушының ерекшеліктерін ескеруді қамтиды. Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері:

Теңдік: барлық оқушылардың оқу және даму мүмкіндіктері бірдей болуы керек.

Қол жетімділік: Оқу материалдары, жабдықтар мен кеңістіктер барлығына, соның ішінде арнайы қажеттілігі бар балаларға қол жетімді болуы керек.

Әртүрлілік: оқу ортасы әр түрлі болуы керек, оқушылардың әртүрлілігін көрсетеді және олардың айырмашылықтарын ескереді.

Ынтымақтастық: мұғалімдер, ата-аналар және мамандар әр оқушыға жақсы білім беру үшін ынтымақтасуы керек.

Инклюзивті білім беру үдерісінде туындайтын кедергілер.

Ресурстар мен қолдаудың болмауы: оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерімен жұмыс істей алатын оқытылған мамандар мен педагогикалық кадрлардың жетіспеушілігі. Ерекше қажеттіліктері бар студенттерді қолдауға бағытталған арнайы жабдықтар мен технологияларды сатып алу үшін қаржыландырудың болмауы.

Жеке тәсілдердің болмауы: әр түрлі қажеттіліктері бар оқушылар үшін оқытудың және үлгерімді бағалаудың жекелендірілген әдістерін тиімсіз пайдалану. Жалпы сыныптағы білім беру процесін жекелендірудің шектеулі мүмкіндіктері.

Әлеуметтік және эмоционалды аспектілер: ерекше қажеттіліктері бар студенттер мен олардың құрдастары арасындағы әлеуметтік интеграция және өзара әрекеттесу мәселелері. Ерекше қажеттіліктері бар оқушылар үшін әлеуметтік-эмоционалды дамуды қолдау бағдарламаларының болмауы.

Мәдени кедергілер: әр түрлі әлеуметтік-мәдени топтардағы студенттердің мәдени айырмашылықтары мен қажеттіліктеріне жеткіліксіз назар аудару. Мәдениеттер мен тілдердің әртүрлілігін ескеретін тиісті білім беру материалдарының болмауы.

Қол жетімділікті қамтамасыз етудегі қиындықтар: мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін білім беру мекемелерінің физикалық қолжетімділігінің жеткіліксіздігі. Әр түрлі шектеулері бар студенттерге білім беру материалдарының қол жетімділігін қамтамасыз ететін технологиялық шешімдердің болмауы.

Қоғамдық қолдаудың жетіспеушілігі: инклюзивті білім берудің артықшылықтары туралы қоғам мен ата-аналардың хабардар болмауы. Білім беру мекемелері мен жалпы қоғам арасындағы серіктестіктің болмауы. Бұл мәселелерді шешу мұғалімдерді оқытуды, инфрақұрылымды жақсартуды, икемді білім беру бағдарламаларын әзірлеуді және әлеуметтік қолдауды нығайтуды қоса алғанда, кешенді тәсілді қажет етеді [1, б. 125].

Инклюзивті білім берудегі ақпараттық технологиялар

Ақпараттық технологиялар инклюзивті білім беру мақсаттарына жетуде маңызды рөл атқарады. Олар пайдаланылуы мүмкін:

Арнайы бағдарламалар мен онлайн ресурстар арқылы мұғалімдер оқу материалын әр оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімдей алады.

Экранды оқу құралы және адаптивті құрылғылар сияқты технологиялар мүмкіндігі шектеулі балаларға оқуды жеңілдетуі мүмкін.

Ақпараттық технологиялар аутизмі бар немесе басқа қарым-қатынас бұзылыстары бар балаларға байланыс пен қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Ақпараттық технологиялар арқылы деректерді жинау және талдау мұғалімдер мен мамандарға оқушылардың үлгерімін тиімдірек бағалауға және білім беру стратегияларын түзетуге мүмкіндік береді.

Бұл мақалада ақпараттық технологиялар жалпы білім беретін мекемелерде инклюзивті білім беруді ұйымдастыруға қалай көмектесетінін қарастырамыз.

Ақпараттық технологиялар (АКТ) барлық оқушыларға білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыру үшін АКТ-ны қалай қолдануға болатыны туралы кейбір әдістер.

Жеке білім беру бағдарламалары: ақпараттық технологиялар мұғалімдерге әр оқушының қажеттіліктерін ескере отырып, білім беру мазмұнын құруға және бейімдеуге көмектеседі. Электрондық оқулықтар мен арнайы бағдарламаларды әр оқушының қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес келтіруге болады [2, б. 245].

Арнайы бағдарламалар мен қолданбалар: әртүрлі арнайы қажеттіліктері бар студенттерге арналған көптеген арнайы бағдарламалар мен қолданбалар бар. Мысалы, дауыстап оқу бағдарламалары, символға негізделген байланыс бағдарламалары, әлеуметтену дағдыларын дамытуға арналған бағдарламалар және басқалар.

Қашықтықтан оқыту: Ақпараттық технологиялар қашықтан оқуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе физикалық шектеулері бар балаларға немесе басқа себептермен мектепке бара алмайтындарға пайдалы болуы мүмкін. Виртуалды сабақтар мен вебинарлар оларға жайлы ортада білім алуға мүмкіндік береді.

Жеке бағалау: АКТ-ны қолдана отырып, мұғалімдер әр оқушының ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, жекелендірілген бағалаулар жүргізе алады. Бұған бейімделу сынақтары, электрондық портфолио және басқа құралдар кіруі мүмкін.

Мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы ақпарат алмасу: ақпараттық технологияны мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы байланысты жақсарту үшін де қолдануға болады, бұл әсіресе ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін өте маңызды. Электрондық күнделіктер, онлайн-кеңестер және басқа құралдар ата-аналарға балаларының білім беру процесіне көбірек қатысуға мүмкіндік береді [3, б. 96].

Мұғалімдерді оқыту: ақпараттық технологияларды мұғалімдерге инклюзивті білім беру әдістерін үйрету және оқу процесінде ұйымдастыруда пайдалануға болады.

Ақпараттық технологиялар арқылы инклюзивті білім беруді ұйымдастыру жабдықтар мен бағдарламалық жасақтамаға инвестицияларды, сондай-ақ мұғалімдерді дайындауды қажет етеді. Дегенмен, бұл инвестиция тұрарлық, өйткені ол әрбір оқушының өз қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес даму мүмкіндігі бар әділ және әртүрлі білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Инклюзивті білім беру қазіргі заманғы педагогикалық жүйенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, олардың жеке ерекшеліктеріне қарамастан барлық оқушыларға бірдей білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге тырысады. Ақпараттық технологиялар оқу процесінің қол жетімділігін, икемділігін және бейімделуін қамтамасыз ете отырып, осы процесте шешуші рөл атқарады.

Инклюзивті білім берудегі ақпараттық технологиялардың маңызы:

Жеке оқыту: Ақпараттық технологиялар оқу процесін әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес жекелендіруге мүмкіндік береді. Арнайы бағдарламалар мен қосымшалар әр оқушының қабілет деңгейіне бейімделіп, оларға бірегей білім беру материалдарын бере алады.

Білімге қол жеткізу: технология физикалық немесе психикалық шектеулерге байланысты кедергілерді жояды. Мысалы, мәтінді дауыстап оқу бағдарламалары көру қабілеті бұзылған студенттерге көмектеседі, ал альтернативті байланыс құралдары сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға білім береді.

Оқытудың әртүрлі әдістері: бейне сабақтар, интерактивті тапсырмалар, онлайн курстар және ақпараттық технологиялардың басқа түрлерін оқыту үшін пайдалануға болады, бұл әртүрлі оқу стильдері бар студенттерге материалды сәтті игеруге мүмкіндік береді.

Өзара әрекеттесуді жеңілдету: ат құралдары оқушылардың физикалық орналасуына қарамастан олардың бірлескен жұмысына ықпал етеді. Бұл әсіресе үлкен проблемаларға байланысты мектепке бару мүмкіндігі шектеулі балалар үшін өте маңызды.

Ақпараттық технологиялар арқылы инклюзивті білім беруді ұйымдастыру:

Тәрбиешілерге арналған оқыту: мектеп қызметкерлері Инклюзивті ортаны құру және қолдау үшін технологияларды қолдануға үйретілуі керек. Біліктілікті арттыру бағдарламалары белгілі бір бағдарламалар мен құралдарды оқытуды қамтуы мүмкін.

Инфрақұрылым және қол жетімділік: мектептер компьютерлерге, Интернетке және арнайы бағдарламаларға қол жетімділікті қоса алғанда, қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз етілуі керек. Сонымен қатар, физикалық шектеулері бар оқушыларға ыңғайлы қол жетімділікті қамтамасыз ету қажет.

Жеке тәсіл: әр оқушыға олардың қажеттіліктері мен нақты білім беру талаптарын ескере отырып, Жеке оқу жоспарларын құру қажет.

Ынтымақтастықты қолдау: педагогтар, инклюзивті білім беру мамандары, ата-аналар және ақпараттық технологиялар мамандары арасындағы ынтымақтастық табысты инклюзивті білім беру ортасының маңызды факторы болып табылады.

Ақпараттық технологиялар барлық балалар үшін білімге қол жетімділікті жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар әр оқушы өз әлеуетіне жете алатын инклюзивті білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Ақпараттық технологиялар қазіргі білім берудің ажырамас бөлігіне айналуда. Оларды инклюзивті білім беру ұйымында пайдалану олардың арнайы білім беру қажеттіліктеріне қарамастан барлық балалар үшін білім алуға тең қол жеткізуге және оқыту сапасын арттыруға ықпал етеді [4, б. 45].

Инклюзивті білім берудегі ақпараттық технологиялардың барлық артықшылықтарына қарамастан, барлық оқушыларға технологияның қол жетімділігі, мұғалімдерді оларды қолдануға үйрету және деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігі сияқты қиындықтар бар. Алайда, перспективалар да үлкен және технологияның дамуымен инклюзивті білім Қол жетімді және тиімді бола алады.

Қорытынды: Ақпараттық технологиялар инклюзивті білім беруде қол жетімділік пен теңдікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Олар оқу процесін оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге, олардың оқуы мен қарым-қатынасын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Дегенмен, қиындықтарға назар аударып, барлығына технологияның қауіпсіздігі мен қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет. Инклюзивті білімге ақпараттық технологияларды енгізу дамуын жалғастыруда және бұл барлық балаларға, олардың ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне қарамастан, ең жақсы білім беруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Кузьмина О.С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования: диссертация ... канд. пед. наук : 13.00.08, Омск, 2015, - 319 с

2. Сулейменова Р.А. Социальная коррекционно-педагогическая поддержка как путь интеграции детей с ограниченными возможностями. Проблемы включения детей со специальными образовательными потребностями в общеобразовательный процесс. Алматы: Раритет, 2002.- 917 с

3. Кеңесбаев С.М. Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудыың педагогикалық негіздері: пед.ғыл.д-ры дис... / Қаз. мем. қыздар пед. ин-ты ; ғыл. кеңесшілер : Пірәлиев С.Ж., Қараев Ж.А.- Түркістан, 2006.- 312 б.

4. Әбішева Л.П. Жоғары оқу орыны студенттерінің оқу іс-әрекетін компьютер көмегімен дараландыру: пед. ғыл. канд. ... дис. / Қ.А.Ясауи атын. Халықаралық қазақ-түрік ун-ті ; ғыл. жет. Алданазар Әмірбекұлы..- Түркістан, 2007.- 160 б. - Библиогр.: Б.124 -132

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ИНФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ

Бегимова Малика Маратовна,
Кафедры социально-гуманитарных дисциплин,
Каспийский общественный университет
Шарипова Айгерим Батырсариевна,
докторант 2 курса по специальности
«8D01101 Педагогика и психология»,
Кафедры педагогики,
Каспийский университет технологий и инжиниринга
имени Ш.Есенова

Аннотация: В статье представлены наиболее эффективные методы формирования толерантных установок учащихся, учителей и родителей об инклюзивном образовании и учащихся с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательной среде; варианты проведения интерактивных занятий на инклюзивных занятиях с использованием ролевых игр, арт-терапии, сказкотерапии.
Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, инклюзивное образование, образовательная среда, толерантность, педагогическое сознание, толерантное отношение, детская психология.

Мақалада жалпы білім беретін ортада инклюзивті білім беру және мүмкіндігі шектеулі оқушыларға деген оқушылардың, мұғалімдердің және ата-аналардың толерантты көзқарастарын дамытудың ең тиімді әдістері ұсынылған; рөлдік ойындар, арт-терапия, ертегі терапиясы арқылы инклюзивті сабақтарда интерактивті сабақтарды өткізу нұсқалары.
Түйінді сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар, инклюзивті білім беру, білім беру ортасы, толеранттылық, педагогикалық сана, толерантты көзқарас, балалар психологиясы.

The article presents effective methods of forming tolerant attitudes of students, teachers and parents about inclusive education and students with disabilities in a general education environment; options for conducting interactive classes in inclusive environment using role-playing games, art therapy, fairytale therapy.
Keywords: inclusive education, educational environment, tolerance, pedagogical consciousness, tolerant attitude, child psychology.

Инклюзивное образование сегодня в научно-педагогических работах рассматривается как процесс обучения детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательной среде. Инклюзивное образование – это целая философия взглядов и уместить ее в одно скромное определение невозможно. Интеграция в образовании рассматривается как право каждого студента выбирать место, метод и язык обучения. Для обучающихся с ограниченными возможностями, если они выбирают местом обучения общеобразовательную организацию, должны быть созданы специальные условия и полная включенность в образовательный процесс общеобразовательной организации (инклюзия), адекватные возможностям специального образовательного учреждения. Для остальных обучающихся образовательная интеграция (инклюзия) означает свободу выбора между инклюзивным и обычным классом, обеспечивающим качество и темп обучения, предусмотренные государственным образовательным стандартом.

Инклюзия ставит новые задачи перед образованием, а также подчеркивает важность толерантности как ценности. Задача образования как важного носителя общественных ценностей и добродетелей состоит в том, чтобы научить людей быть толерантными и демократичными в оценке и принятии других.

Новая модель всеобщего образования наряду с доступностью образования для всех учащихся имеет свои пробелы – необходимо учить детей не унижать, не притеснять, не преследовать и не причинять вреда, а также не ущемлять физически учащихся с ограниченными возможностями. то есть быть толерантным. Всестороннее образование – это сосуществование, взаимная выгода и культура общения. Позиция толерантности и доверия является основой для выбора будущих поколений в пользу мирного сосуществования, а не конфликтов и войн.

Постоянное противостояние «инаковости» требует толерантности и знаний от каждого, кто стремится к диалогу, к общению, ведь в демократическом обществе дети с разными проблемами здоровья не должны жить и учиться отдельно, а вместе со своими здоровыми сверстниками, они должны иметь одинаковые права. получить образование, пообщаться и получить шанс на многообещающую будущую карьеру.

Толерантность – это очень личный образ мышления, но он влияет на социальные взаимодействия людей, поэтому имеет сложную социальную ценность. Она помещается в пространство между общественными и личными ценностями и интересами. У людей разный жизненный опыт, поэтому значение слова «толерантность» имеет субъективный оттенок: для некоторых людей оно означает дискомфорт или несогласие, что-то, что им приходится терпеть, например, им приходится терпеть шумных людей в людных местах или угрюмый босс на работе. Для других это означает конфликт (как скрытый, так и открытый), когда приходится терпеть поведение, мнения, идеи или ценности других людей, например, в научной дискуссии или политическом споре, или просто в дружеской беседе. Поэтому понимание толерантности может иметь субъективную оценку, что более привлекательно для научных исследований и теоретического обсуждения, но сложнее для его практического развития в образовательной среде.

Толерантность и как ее развить. Возникает вопрос: как развивать толерантность в образовательной среде? Толерантность не должна ограничиваться безразличием, конформизмом, ущемлением собственных интересов; оно развивается в диалоге. Прежде всего, оно предполагает взаимность и активную позицию всех участвующих сторон. Толерантность – важная составляющая образа жизни зрелой личности, имеющей собственные ценности и интересы и готовой при необходимости отстаивать их, но при этом действующей с уважением к интересам и ценностям других людей, понимая пределов других людей. Но подросток – это не зрелая личность и не вполне сформировавшаяся личность, а развивающаяся, формирующаяся. Вопрос в том, как развить в человеке толерантность. Воспитание в духе толерантности не ограничивается усвоением понятий «тол-«терпимость» и «толерантная личность». По мнению Гордона Олпорта [15], предрасположенность к толерантности или к нетерпимости формируется в раннем детстве: «Кажется, что толерантные дети вырастают в семьях с дружелюбной и конформной атмосферой. Этих детей любят и принимаются независимо от того, что и как они делают. Наказания в таких семьях не слишком суровы и непоследовательны, и детей не заставляют ежеминутно подавлять свои порывы, чтобы избежать родительского гнева... В прошлом предвзятые дети, в отличие от толерантных как правило, воспитывались в «угрожающей среде». Лейтмотивом жизни толерантных детей является безопасность, а не наказание и угроза». Г.Олпорт утверждал, что каждый человек уникален и отличается своеобразными чертами [2].

Разных студентов можно разделить на пунктуальных и романтичных, аккуратных и ранимых, талантливых и обычных, но их нельзя разделить на инвалидов и здоровых людей.

Конституционное право ребенка с ограниченными возможностями на получение образования вблизи места жительства может быть реализовано путем развития инклюзивного образования со сверстниками, не являющимися инвалидами, в рамках общеобразовательной среды. Однако существует множество проблем, связанных с инклюзией в нашем обществе:

- отсутствие доступной образовательной среды и технических средств реабилитации, облегчающие учебный процесс обучающихся с особыми образовательными потребностями;

- отсутствие специальных образовательных знаний, соответствующих подготовке и методам обучения студентов с особыми образовательными потребностями в основной образовательной среде образовательного учреждения;

- неосведомленность широкой публики и, следовательно, нежелание- необходимость признания права школьников с ограниченными возможностями на получение образования среди здоровых сверстников;

- нежелание многих родителей обучать своих нормально развивающиеся дети в одном классе со сверстниками-инвалидами;

- нормально развивающиеся дети с неадекватной успеваемостью и восприятие своих сверстников с ограниченными возможностями;

- трудности в социальной и психологической адаптации.

- проблема отторжения школьников с инвалидности со стороны других участников образовательного процесса [9].

В связи с этим одной из центральных задач любого образовательного учреждения является формирование отношения к учащимся с особыми потребностями – это специальная подготовка учителей, развитие педагогической толерантности родителей и здоровых учащихся, т.е. умения понимать и принимать детей-инвалидов такими, какие они есть. Такая толерантность помогает увидеть другие ценности, другие формы поведения и уважительное отношение к детям с особыми потребностями; необходимо полностью изменить логику мышления и модели поведения в классе. Толерантность выражается в готовности принимать других (какими бы разными они ни были, это касается и разных этнических, религиозных, культурных аспектов) и взаимодействовать с ними на основе согласия и сотрудничества. Прежде всего, это предполагает взаимность и активную позицию всех заинтересованных сторон. Толерантность является важной составляющей зрелой жизненной позиции личности, имеющей собственные ценности и интересы и в то же время обладающей уважением к ценностям и интересам других людей.

Разумеется, такая проблема не может быть решена школьным психологом в одиночку, развитие толерантности должно осуществляться всеми участниками образовательного процесса в следующих целевых группах:

- преподаватели и специалисты инклюзивного образования (логопед, дефектолог, психолог, аудиолог, поведенческий терапевт и педагог-реабилитолог);

- родители, опекуны или законные представители;

- студенты.

Работу по формированию толерантного отношения к студентам с ограниченными возможностями необходимо проводить повсеместно и на разных уровнях, привлекая внимание общественности, представителей администраций разных рангов, социальных служб, СМИ. Важную роль в этом могут сыграть различные образовательные мероприятия: научные конференции и семинары, круглые столы, публикации в периодической печати, организация переподготовки и курсов повышения квалификации специалистов различного профиля для работы со смешанной аудиторией в системе образования, изучение зарубежного опыта в сфере образования. сфере социальной и образовательной интеграции детей с ограниченными возможностями. И конечно, такая работа должна проводиться в каждой общеобразовательной школе, чтобы добиться успеха в инклюзивном образовании.

Толерантность, формируемая в школьные годы, является одним из важнейших условий успешной реализации потенциала личности в будущем. Важную роль в воспитании толерантных учащихся играет школа, где школьники проводят большую часть дня и где они приобретают опыт взаимного уважения, доброжелательного толерантного отношения к окружающим [17].

Психологи должны проводить тренинги и терапию как со студентами с ограниченными возможностями, так и со студентами с обычными детьми, с учетом возраста студентов. Это могут быть ролевые игры, психодраматические ситуации, сказкотерапия, дискуссии о том, как преодолеть барьеры и сделать возможным совместное обучение, и многие другие. Логика и технология обучения толерантности в зависимости от специфики основного вида деятельности обучающихся будут разными. Итак, поскольку у младших школьников во всех видах деятельности преобладает эмоциональная составляющая, то логично планировать терапевтически полезную деятельность с учетом этого. Для младших школьников важно использовать эмоционально ориентированные технологии, направленные, прежде всего, на неприятие негативных эмоций и стрессовых состояний детей.

Можно использовать множество различных технологий, например, использование алфавита Брайля знакомит учащихся с особенностями обучения слабовидящих учащихся;

использование слуховых аппаратов используется, чтобы помочь учащимся с проблемами слуха. Один из лучших способов познакомить обычных школьников с важностью инклюзивного образования — включить в них комплекс игр, в ходе которых учащимся предлагается выполнять различные задания вслепую, используя только тактильные ощущения. В ходе этих игр учащиеся ощущают, насколько сложно людям с ограниченными возможностями адаптироваться в обществе без посторонней помощи. В своей деятельности психолог должен использовать разнообразные формы и методы взаимодействия, способствующие построению доверительных отношений, доброжелательной атмосферы, способствующие росту самооценки, приобретению навыков толерантного поведения.

Неграмотность – великий враг толерантности, поэтому цели образовательных учреждений и школьного психолога совпадают. Программа развития толерантного отношения и ликвидации неграмотности учащихся, родителей и учителей включает:

- организация семинаров, круглых столов и дискуссии с обязательным применением медиа- и видеоресурсов и презентаций;

- проведение игр и тренингов по проблеме формирования положительного образа человека с инвалидностью, избавления от негативных стереотипов и предубеждений в отношении инклюзивного образования, обязательного взаимодействия всех участников образовательного процесса (учащихся, педагогов, психологов и родителей), ролевых игр и сказок, методы лечения, которые признаны наиболее эффективными формами формирования позитивного отношения к инклюзивному образованию:

- планирование и проведение переподготовки без отрыва от производства. Курсы для учителей по изучению методов и способов решения проблем в инклюзивной образовательной среде, по обмену опытом работы, навыками общения и т. д.

Список источников

1. Алехина С.В., Семаго Н.Я., Фадина А.К. Инклюзивное образование. Выпуск 1. - М.: Центр «Школьная книга», 2010.
2. Олпорт Г. Природа предубеждений. (1979). Ридинг, Массачусетс: Паб Addison-Wesley. Ко.
3. Асмолов А.Г. (Ред.). На пути к толерантному сознанию. М., Смысл, 2000, с. 255.
4. Айдарбекова А.А. Организационная основа- Методы формирования позитивной культуры инклюзивной школы, Алматы, 2013.
5. Блажевич В.А., Блажевич С.Я. Толерантность // Энциклопедия социологии, 2003, 435 с.
6. Блонский П.П. Современная философия. Между идеализмом и наукой. - М.: «Либроком», 2011.
7. Боскис Р.М., Левина Р.Э. Основы дрессировки. и воспитание ненормальных детей. М., 1965, стр. 101.- 122.
8. Феталиева Л.П. Опыт инклюзивного образования. ции в России и за рубежом. / Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы педагогики и психологии начального образования», Махачкала, 2015.
9. Харви, Саймон (2000). Вольтер: Трактат о толерантности (Кембриджские тексты по истории философии). Издательство Кембриджского университета. П. XIII.
10. Кленова Н. В. Как воспитать толерантность. //Специальное образование. - 2006. № 3. - с. 17-22
11. Леонтьев А.А., Леонтьев Д.А., Соколова Е.Е. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. М., 2005.
12. Любовский В.И. «Врастание в культуру» ребенок с нарушениями развития // Культурно-историческая психология, 2006, № 3.
13. Николсон Ян, Изобретающая личность: Гордон Олпорт и наука о личности, Американская психологическая ассоциация, 2003.
14. Степанов П. Как воспитать толерантность? // Народное образование, 2002, № 9.
15. Сайкс Дж. Б. (Ред.). (1987). Лаконичный словарь современного английского языка. Лондон: Издательство Гильдии.
16. Новое международное понимание Вебстера. 5-й словарь английского языка: Делюкс-энциклопедическое издание. (1999). Неаполь: Trident Press International.
17. Тремаскина Т.И. Толерантность сегодня в мире. навсегда / Т.И. Тремаскина // Воспитание школьников. 2011. № 9.п. 80.
18. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии. М., 1973, с.47-56.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АРТ-ПЕДАГОГИКА ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Алдан Айнур,
D1101 Педагогика және психология мамандығының
1-курс докторанты
Махамбетова Ж.Т.,
PhD доктор, аға оқытушысы
педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аннотация: Білім беруде арт-педагогика әдістерін қолдану сабақ берудің тиімділігін арттыруға көмектесе отырып табылған құралдар мен әдістерді қолдануға негізделген жүйелерді сақтап, оқушылардың үйрету процесіне қатысып, олардың танымдық жетістігі мен ақпараттылығын арттыруға мүмкіндік береді. Арт-педагогика жүйесі арқылы оқушылардың үйретілген білімін бағалау, сонымен қатар, оқушылардың әрекеттері мен білімділігін кеңейту үшін интерактивті жұмыс, салыстыру, ойлау- талпыну, өз ойларын білдіруге бағытталған оқу сабақтары орналастыру мақсатында артөпедагогикалық әдістерді қолдану маңызды.

Тірек сөздер: Арт-педагогика, интеграция, арт-терапия, еркін сурет, агрессивтілік, инклюзивті білім беру.

Использование художественно-педагогических методов в образовании способствует повышению эффективности обучения, сохраняет системы, основанные на использовании средств и методов, участвует в процессе обучения учащихся, позволяет повысить их познавательную успеваемость и информативность. Важно использовать арт-педагогические методы для оценки знаний, преподаваемых учащимися через систему арт-педагогики, а также для расширения деятельности и знаний учащихся, интерактивной работы, мышления-пытания, сравнения, обучающие занятия, направленные на выражение своих мыслей.

Ключевые слова: арт-педагогика, интеграция, арт-терапия, свободное рисование, агрессивность, инклюзивное образование.

The use of art-pedagogy methods in education helps to increase the effectiveness of learning, preserves systems based on the use of means and methods, participates in the learning process of students, and allows them to increase their cognitive performance and information content. It is important to use art pedagogical methods to assess the knowledge taught to students through the art pedagogy system, as well as to expand students' activities and knowledge, interactive work, thinking-trying, comparison, training sessions aimed at expressing your thoughts.

Keywords: art pedagogy, integration, art therapy, free drawing, aggressiveness, inclusive education.

Қоғамда болып жатқан саяси-әлеуметтік, идеологиялық өзгерістер адам психологиясына әсер етіп, оның тұлғалық ерекшеліктері мен көзқарастарының өзгеруіне алып келді. Олар әсіресе бала тұлғасының қалыптасу ерекшеліктері мен эмоциялық жағдайына ықпал етеді, себебі бала психикасы өмір жағдайларына өте жақын болып келетіні жаңалық емес.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде әсіресе инклюзивті білім беруде оқушылардың оқудағы қиындықтары санының күрт өсу мәселесі бнгінгі таңда маңызды мәселелердің бірі болды. Әртүрлі зерттеулердің нәтижесіне сүйе отырып қарасақ, жалпы білім беретін мектептер мен кәсіптік білім беру орындарында оқушыларының эмоциялық мінез-құлық аумағындағы мәселелерге байланысты қиындықтары бар.

Психологтардың бағалауы бойынша мектептердегі оқушылардың 20%-ы әртүрлі психикалық бұзылыстармен келеді. Оларға – эмоциялық тұрғыдан мазасыз, қозу деңгейі жоғары, гиппербелсенді, әртүрлі жағдаяттарға адекватты жауап бере алмайтын балаларды жатқызамыз. Алғашқы оқу жылының соңына қарай олардың саны көбейе бастағанын байқаймыз. Оның себептері түрліше, мәселен – мектепте, қосымша оқу орындарында, отбасындағы әрқилы жағдайлар, қысым, педагогтар мен ата-ананың жоғары талаптары. Көп жағдайда мектеп жасындағы балалар аталған мәселелермен өз бетінше күресуге қауқарсыз. Сол себепті оқу-тәрбие үдерісіне балалардың эмоциялық күйзелістерін басатын ең қарапайым тәсілдерді игеруге септігін тигізетін әдістерді енгізу қажеттігі туындап отыр [1].

Осы мәселені салыстыра қарағанда - тура педагогикалық әдістер көп жағдайда деструктивті мінез-құлықты түзете ала ма, әлде бұл жерде жанама түрде әсер ететін бейнелеу, метафоралар, аппликация, қолөнер, құм терапиясы, би терапиясы секілді қосымша

психологиялық әсер ету әдістері қажет пе? - деген сұрақ туындайды. Біздің ойымызша осындай жұмсақ та тиімді психокоррекцияның құралы арт-терапия болып табылады.

Г. Мюнстерберг, С.Л. Рубинштейн, Л.С. Выготскийдің психологиялық-педагогикалық зерттеулерінде мектеп жасындағы балалардың эмоциялық мінез-құлық аумағын ғылыми зерттеу мәселелері қарастырылған. Мектеп жасындағы балалардың эмоциялық мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеумен К. Бюлер, Ф. Гудинаф, А.М. Прихожан, А.В. Запорожец сияқты ғалымдар айналысқан, ал эмоционалдық бұзылыс мәселелері Л.И. Божович, В.В. Лебединский, Ю.М. Миланич, В.С. Мухина, О.С. Никольская, В.А. Прокофьевалардың еңбектерінде жете зерттелді.

Т.Г. Казаков [2], К.Д. Ушинский[3], Я.А. Коменский[4] өз еңбектерінде баланың ішкі жағдайы оның шығармашылығы қобалжудан, ішкі конфликтілерден арыла отырып көрініс беретінін атап өткен еді. Сурет салу, жабыстыру, мүсіндеу, билеу арқылы балалар тек қобалжу, агрессия мен қоршаған ортаға сенімсіздігін басып қана қоймайды, сонымен қатар олардың өзіне және өзінің жетістіктеріне деген сенімділігі күшейеді және солармен байланысты жағымды эмоциялар мен мінез-құлық үлгілерін үйренеді.

Арт-терапияны М. Наумбург, Э. Крамер, Л. Гантт, Б. Болл, ресейлік ғалымдар А.И. Копытин, Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, И.В. Сусина, Д.М. Лебедева, О.И. Качурина қарастырса, отандық ғалымдардан З. Байсакова, С.А. Алиева, А.Б. Мукашева, Г.А. Қасен, А.Б. Айтбаева, З.Б Мадалиева, Л.К. Көмекбаева, З.М. Садвакасова және т.б. қарастырған.

Кәсіптік білім беру, мектеп оқушыларының эмоциялық мінез-құлқындағы бұзылыстарды түзету үшін эмоциялар мен сезімдерді көрсетуге арналған вербалды емес экспрессия әдісі ретінде арт-терапия қолданылады сонымен қатар инклюзивті білім беруде де арт-терапиясын қолданады . Педагогтар мен психологтардың ауқымды зеттеулеріне жүгінсек, бала суреттері олардың сөйлеуінің бір бейнесі десе де болады. Мысалы, Выготский баланың сурет салуын графикалық сөйлеу деп атаған. Ғалымдар адамның бейімделу қабілетін арттыруда арт-терапевтік үдерістің рөлін ерекше атайды. Бүгінгі күні ғалымдар арт-терапияның эмоциялық-сезімдік аумағында бұзылыстары бар балаларға қатысты түзетушілік мүмкіндіктерінің әлеуеті өте жоғары екенін дәлелдеп көрсетіп отыр.

Инклюзивті білім беруде болсын мектеп оқушыларғна арт-педагогикалық әдістерді қолдана отырып сабақ беруде сурет салудың төмендегідей түрлерін қолдануға болады:

Еркін сурет салу (әркім не қаласа соны салады). Сурет жеке орындалады, ал топта талқылау жүреді. Сурет туралы ең алдымен топ мүшелері, содан кейін автордың өзі баяндайды.

Коммуникативтік сурет салу. Топ жұптарға бөлініп, әр жұп өз қағаздарына бірлесіп белгілі бір тақырыпта сурет салады, ереже бойынша, вербальді байланыс рұқсат етілмейді, олар бейне, сызықтар, бояулар арқылы қатынаста болады. Сурет салып болғаннан кейін талқылау жүреді. Шыққан шығарманың көркемдік жетістігі талқыланбай, сурет салу кезеңінде пайда болған диада мүшелерінің сезімдері мен ойлары, сурет барысындағы бір-біріне қатынасы талқыланады.

Бірлескен сурет салу. Бірнеше адам (не топтың барлық мүшелері) бір параққа үнсіз сурет салады, соңында топтың әр мүшесінің қатысуы, оның қосқан үлесінің сипаты, сурет салу барысында басқа мүшелерімен өзара әрекетінің ерекшеліктері талқыланады [5, 72 б.].

Сонымен қатар, арт-терапияның әдісі «түстік шешім» бойынша жүргізілетін техника туралы айтып өтсек. Балалар ақ парақтың фонын қоңыр, көк, жасыл, сары, ақ түстермен бояйды немесе дайын түрлі-түсті қағаздарды қолданады.

Техниканы жүргізу: Ақ параққа балалар стресстік жағдаятты бейнелейді.

Қоңыр параққа балалар бұрында бейнелеген негитвті эмоциялардың барлығын көрсетеді. Бұл жерде балалар пессимист (негативизм) және еш нәрсеге көңілі толмайтын адамның бейнесін көрсетеді.

Көк параққа данышпанның рөлін ойнайды. Дәл және нақты қорытындылар жасап, өз-өзіне кеңес береді. Осы көк парақ өз мәселелерінің шешімі болып табылады.

Барлық басқа түсті парақтар мәселеге әр-түрлі көзқараспен қарауға көмектеседі. Енді оқушылар дұрыс шешім қабылдай алады. Тапсырмаларды шын жүрекпен орындау керек, болмаса терапевттік әсері болмай қалатыны ескеріледі.

Сурет салу – балаға өзін-өзі сезіну мен түсінуге, өз ойлары мен сезімдерін еркін айтуға, мазасыздық пен күшті қобалжулардан босауға, эмпатияны дамытуға, өзімен өзі болып, арманы мен сенімін еркін білдіруге мүмкіндік беретін шығармашылық актісі. Бұл тек балалар санасындағы қоршаған және әлеуметтік шынайылықты бейнелеу ғана емес, сондай-ақ оны модельдеу, оған қатынасты анықтау. Кейбір ғалымдар сурет салуды ағзаны жетілдіру бағдарламасын орындау жолдарының бірі ретінде қарастырады [5, 69-70 б.].

Жекелендірілген оқыту: Сурет оқушыларға өз қарқынымен және ерекше қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес оқуға мүмкіндік беретін жеке өрнек пен түсіндіруге мүмкіндік береді. Мұғалімдер қолдаушы және инклюзивті оқу ортасын қалыптастыра отырып, әртүрлі оқу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін суретте негізделген әрекеттерді бейімдей алады.

Жалпы, арт-терапия әдістерді қолдана отырып оқытудың тиімділігі оның шығармашылықты ынталандыру, белсенді белсенділікке тәрбиелеу, сыни тұрғыдан ойлауға ықпал ету және оқуды терең бағалауға тәрбиелеу қабілетінде. Өнерді білімге қосу арқылы мұғалімдер оқушыларды өмір бойы білім алушы, білуге құмар, қияли және рефлексиялы тұлға болуға шабыттандыра алады.

Арт-терапия – бұл жалпы өнер арқылы емдеу немесе шығармашылық арқылы өзін көрсете отырып емдеу бағыттарының бірі. Арт-терапия – әр түрлі инклюзивті немесе психикалық, физиологиялық ауытқушылықтары бар адамдарға, тәуекел топтағы балаларға, сонымен бірге сау адамдардың өзіне олардың жеке тұлғалық өсуін арттыру мақсатында түрлі өнер түрлерін пайдаланады[6]. Біз соның ішінде арт-терапияның бейнелеу әдісін қарастырып отырмыз. Арт-терапия әдістері мазасыздық, агрессивтілік, қорқыныш секілді көптеген әр түрлі жағымсыз күйлермен күресуге өз септігін тигізеді[6].

Арт-терапия – балалардың өзара қарым-қатынасқа түсу мен шығармашылықтың біріккен емдік әсерінен тұрады. Өнер терапиясы психотерапияның жаңа әдісі болып саналады. Оның бастауы XX ғасырдың 30-жылдарынан басталады. Ең алғаш арт-терапиялық әдістер неміс лагерлерінде үлкен психологиялық стресс алып, кейін АҚШ-қа көшірілген балалармен жұмыс жасауда пайдаланылған [7].

Өнердің көптеген түрлерін жанды емдеу мақсатында пайдалану көне замандарда пайдаланылғаны белгілі. Көне Грецияда, бейнелеу өнер адамға әсер етудің нәтижелі құралы ретінде қарастырып, мұражайларда құнды адами қаситеттерге еліктіретін әр түрлі мүсіндер қойған [8, 8 б.].

Арт-терапиядағы қолданбалы – бейнелеу әдістері оқушының шығармашылық дамуы мәселелерін шешуге, оқу, ойлау үрдісін дамытуға бағытталады. Бұл әдіс, әлемді интеллектуалды және шығармашылық тұрғыда қабылдауды біріктіруі; оқушыларды өнердің тұтас аймағы арқылы рухани құндылықтарға жетелеуі; педагогқа баланың білімдер жүйесіне қуанып кіруінде әдістер жүйесімен қаруландыруы; сезімдер, жады, назар, түйсіктің барлық органдарының дамуына ықпал етуі; бүгінігі күнде тұлғаның бейімделуіне көмектесуі себепті тұлғаның біртұтастығын сақтауға көмектеседі. Олар көркемдік-бейнелеу және сәндік-қолданбалы әдістерден тұрады. Біріншісі бояу, т.б. байланысса, екіншісі қағаз, табиғи, оның ішінде құм, балшық, т.б. материалдармен қолданбалы тәжірибелік іс-әрекеттен тұрады [8, 47 б.].

Әсіресе, инклюзивті білім беруде бейнелеу әрекетінің үлкен биологиялық маңызы бар – сурет салу ағзаның, оның психикасының жүзеге асуын жүргізетін бағдарламаның механизмдерінің маңызды бір рөлін атқарады. Баланың алғашқы өмірі кезеңдерінде ол сенсомоторлы үйлестіруді дамытып, көру бейнелерін қалыптастырып, формаларды қабылдауға көмектессе, кейінірек, ол жартышараралық өзара қатынастың дамуына септігін тигізеді, себебі, сурет салу үрдісінде, мидың оң жақ жарты шарының жұмысымен байланысты нақты-бейнелік ойлау және сол жақ жарты шар жауапты абстрактілі-логикалық ойлау

үйлестіріледі. Сонымен қатар сурет салудың ойлау және сөйлеумен байланысы маңызды. Бала суретінде пәндік және әлеуметтік өмір туралы өз білгенін көрсетеді. Сол себепті балалық шақтағы сурет салуды графикалық сөйлеу деп атайды. Сурет салу балаға қабылданып жатқан білімдерді реттеуге, қоршаған орта туралы қиындатылған ойларды бейнелеп, бекітуге өз көмегін көрсетеді.

Сурет салу инклюзивті білім беруде болсын мектепте болсын сурет әрекетінің жеке ерекшеліктері баланың жеке-психологиялық қасиеттерінің, оның өмірді қабылдауының, мінезінің, өзін-өзі бағалауының, т.б. тұлғалық қасиеттерінің бейнесі деген көпдеген пікірлер бар. Сурет салу кезінде бала өзінің жеке әлемінің ерекшеліктеріне сәйкес келетін нұсқаны бейсаналы түрде көрсетеді [8, 48 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «О проблемах психологической готовности к школе»//URL: http://cdik.edusite.ru/p190aa1.html
2. Казакова Т.Ф. Развитие у дошкольников творчества: Пособие для воспитателя детского сада.– М.: Просвещение, 1995. – 324 с.
3. Ушинский К.Д. Собрание сочинений, Том 10, «Материалы к третьему тому «Педагогической антропологии» / К.Д. Ушинский.// Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, Москва — Ленинград, 1950.,– С.49.
4. Коменский Я.А. Собрание дидактических трудов / Я.А. Коменский. – М., 1959. –255 с.
5. Мадалиева З.Б., Көмекбаева Л.К., Сүлеймен М.М.: Жалпыға арналған арт-терапия: оқу-әдістемелік құрал.-Алматы:2016.-160б.
6. Дубровина И.В. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми. – М., 2001.
7. Бреслав Г.Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности: Учебное пособие для специалистов и дилетантов / Г.Э. Бреслав. СПс.: Речь, 2004. - 144 с.
8. Айтбаева А.Б., Қасен Г.А. Арт-методы в образовании: учеб пособие.-Алматы: Қазақ университеті, 2018.-204с.

ЗИЯТЫ ЖЕҢІЛ ЗАҚЫМДАЛҒАН ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДА МЕКТЕП ПЕН ОТБАСЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Тоқтарұлы Досжан,
8D01901- «Арнайы педагогика» мамандығының
2 курс докторанты
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аннотация: Бүгінгі таңда уақытты тиімді басқару, әсіресе білім беру жағдайында маңызды міндеттердің біріне айналды. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің қалыпты құрдастарымен салыстырғанда уақытты басқару дағдыларының дамуы баяу жүреді. Дегенмен, отбасы мен мектеп ұжымы бірлесе отырып, жеткіншектердің даму деңгейіне ескере отырып, уақытты басқару дағдыларымен жұмыс жүргізсе бұл процессті жылдамдатуға болады. Бұл мақалада осы контексте қолданылатын зерттеу әдістеріне сүйене отырып, зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің отбасы мен мектеп ұжымының уақытты басқару дағдыларын дамытудың педагогикалық және психологиялық аспектілері қарастырылады. Бұл дағдыларды дамытудың теориялық және әдістемелік негіздері отбасы мен мектептің өзара әрекеттесуін ескере отырып көрсетілген.

Түйін сөздер: зияты зақымдалған балалар, жеткіншек, отбасы, мектеп, тайм-менеджмент, уақыт, дағды.

Сегодня эффективный тайм-менеджмент стал одной из важнейших задач, особенно в сфере образования. Подростки с легкой умственной отсталостью развивают навыки управления временем медленнее, чем их нормальные сверстники. Однако этот процесс можно ускорить, если семья и школа будут работать вместе, учитывая уровень развития подростков, работая над навыками тайм-менеджмента. В данной статье на основе используемых в данном контексте методов исследования рассмотрены педагогические и психологические аспекты развития навыков тайм-менеджмента у сотрудников семьи и школы у подростков с легкой умственной отсталостью. Показаны теоретические и методические основы развития этих умений с учетом взаимодействия семьи и школы.

Ключевые слова: умственно отсталые дети, подростки, семья, школа, тайм-менеджмент, время, навыки.

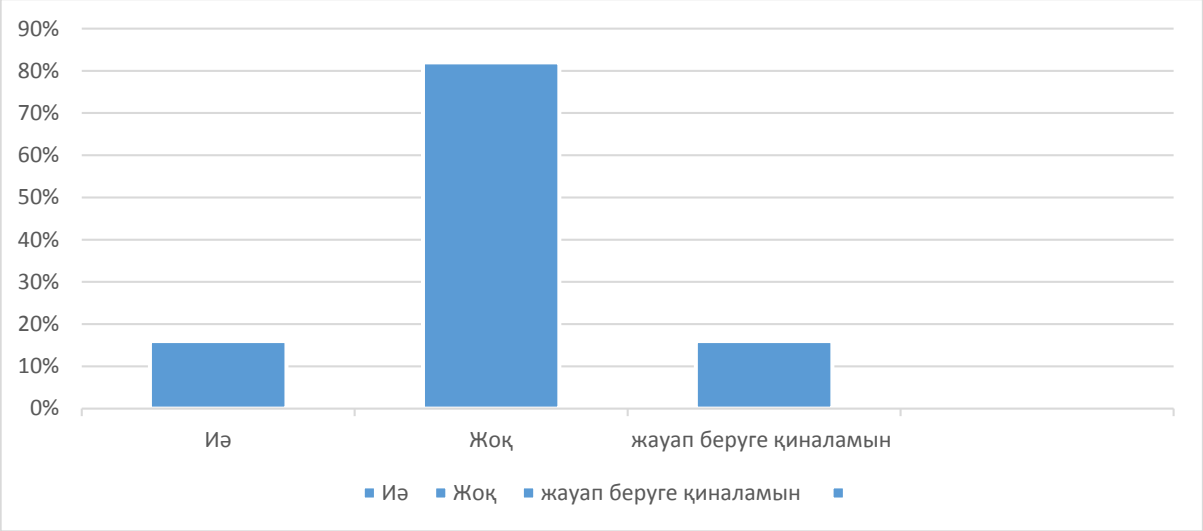
Today, effective time management has become one of the most important tasks, especially in the field of education. Adolescents with mild mental retardation develop time management skills more slowly than their normal peers. However,

this process can be accelerated if home and school work together, taking into account the developmental level of adolescents, working on time management skills. This article, based on the research methods used in this context, examines the pedagogical and psychological aspects of the development of time management skills among family and school employees in adolescents with mild mental retardation. The theoretical and methodological foundations for the development of these skills are shown, taking into account the interaction between family and school.
Key words: mentally retarded children, adolescents, family, school, time management, time, skills.

Жалпы уақытты тиімді жоспарлау арқылы басқару кез-келген адам үшін қиындық тудырады. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектік жастағы оқушылар үшін уақыттарын тиімді пайдалана білу қалыпты оқушыларға қарағанда бірқатар қиындықтар кездеседі. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншек жастағы оқушылар сағатты көру арқылы уақытты айта білуі мүмкін, бірақ уақыт ұғымын түсінуі мен уақытты тиімді пайдалана білуде қиындықтарға тап болады. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншек жастағы оқушылардың тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту үшін бүгінгі таңда мектептегі педагогикалық ұжыммен отбасы мүшелерінің бірлесе жұмыс жүргізудің орны ерекше болып табылады. Мектеп пен отбасы ынтықмақтастығы –бұл балаға қатысты қызметтің мақсатын бірлесе айқындай отырып, жұмысты бірлесе жоспарлау [1], әр баланың ерекшеліктері мен мүмкіндігіне сәйкес уақытын тиімді пайдалану үшін екі жақты уақыт бөле отырып, баланы түзете-дамыту болып саналады. Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың білім беруде мектеп пен отбасы ынтықмақтастығының мәселелерін Е.М Мастюкова, А.Г Московкина[2], Е.Н. Денисова, А.И . Раку, В.В Ткачева [3] еңбектерінде толық қарастырылған. П.Ф.Каптерев және Б.П. Ленскийдің еңбектерінде «Егер , ата-аналар балалардың дамуын бақылап оны күнделікті жазып отырса , онда олар тарапынан ғылымға қосқан үлес зор болар еді»- деп көрсеткен[4]. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын отбасы мен мектеп ұжымы бірлесе отырып дамытса, онда жеткіншектерде уақыт туралы түсініктерін қалыптастыра отырып, уақытты тиімді пайдалану олар үшін қиындық тудырмайды. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерге тапсырма беріп оны неше уақытта орындай алатынын сұрағанда олар нақты жауап бере алмайды. Кейбір жеткіншектер талап етілетін уақытты шамадан тыс көп уақытты көрсетсе, кейбір жеткіншектер өте аз уақытты көрсетеді. Демек, жеткіншектердің уақытты басқару дағдыларын жақсарту үшін берілген тапсырманы орындау уақытын отбасы мүшелері мен педагогтар бірлесе қадағалап, көмектесіп отыруы керек.

Зерттеу әдісі: Жалпы зияты зақымдалған оқушылардың тайм-менеджменттік дағдыларының дамыту жолдарын нақтылау мақсатында арнайы және жалпы білім беретін мектеп педагогтары мен жеткіншектердің ата-аналарынан сауалнама алынып, сұхбаттасу жүргізілді. Сауалнама алынған педагогтар мен ата-аналардың жалпы саны-106. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда отбасы мен мектептің ынтымақтастығы сауалнамасы -12 сұрақтан тұрады.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеуге қатысқан 106 адам толық сұрақтардың барлығына толық жауап берді. Сауалнама мақсаты педагогтар мен ата-аналардың зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-мененджмент дағдыларын дамытуда өзара бірлесе жұмыс жүргізу туралы пікірлерін білу болды. Сауалнама негізгі сұрақтарының бірі жеткіншектердің оқуда уақытты басқару дағдыларын бірлесе отырып қаншалықты жиі талқылайсыздар? - деген сұраққа сауалнамаға қатысушылардың 82% (86 адам) жоқ деп жауап берсе, 16% (16 адам) иә деп жауап берген, 7% (7 адам) жауап беруге қиналамын деп жауап берген.

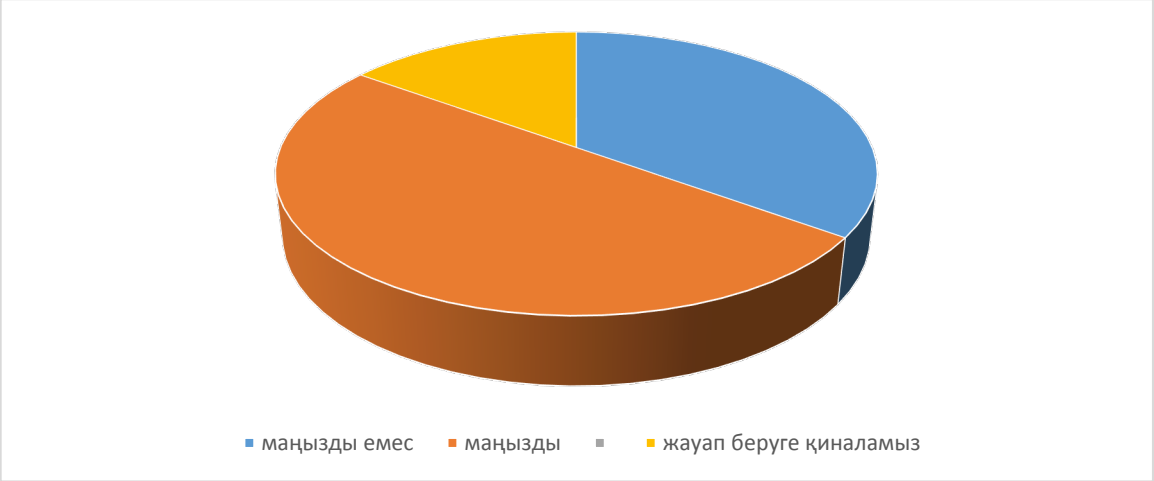
1-кесте. Сауалнама негізгі сұрақтарының бірі жеткіншектердің оқуда уақытты басқару дағдыларын бірлесе отырып қаншалықты жиі талқылайсыздар? - деген сұраққа берген пікірлері.

Сауалнама бойынша берілген негізгі екінші сұрақ жеткіншектердің уақытты басқару дағдыларын дамыту үшін ата-аналар мен педагогтардың әдістер мен ресустарды қолдануын білу мәселесін айқындау болатын. Сауалнамаға қатысушы ата-аналар мен педагогтардың аздаған бөлігі (15%) әдістер мен ресурстарды қолданамыз деп жауап берсе, (80%) әдістер мен ресустарды қолданбаймыз деген жауапты белгілеген. Ал ата-аналар мен педагогтардың (7 %) әдістер мен ресустарды кейде ғана қолданамыз деп жауап берген (2 кесте).

2-кесте . Ата-аналар мен педагогтардың пікірлері .

Сауалнама берілген үшінші сұрақ ата-аналар мен педагогтардың зияты зақымдалған жеткіншектердің уақытты тиімді басқару дағдыларын дамытуда ынтымақтаса жұмыс жүргізу маңыздылығын білу мақсатында жүргізілген болатын. Сауалнамаға қатысушылардың 50 %(53 адам) маңызды деп көрсетті. Ал 35 %(37 адам) маңызды емес деп жауап берсе , 7% (16 адам) жауап беруге қиналамыз деген жауапты белгілеген (3 кесте).

3-кесте. Ата-аналар мен мектептің зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда ынтымақтаса жұмыс жүргізудің маңыздылығы туралы пікірлері.

Талқылау:Зерттеу нәтижелерін талдайтын болсақ сауалнамаға қатысушы педагогтар мен ата-аналардың берген сауалнама жауаптарын негіздей отырып, педагогтармен ата-аналармен зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда ықпылдаса жұмыс атқармайтынын анықталды. Сауалнамаға қатысушылардың негізгі сұрақтарының бірі жеткіншектердің оқуда уақытты басқару дағдыларын бірлесе отырып қаншалықты жиі талқылайсыздар?-деген сұраққа сауалнамаға қатысушылардың 82% (86 адам) басым бөлігі мектеп педагогтары мен ата-аналармен бірлесе отырып талқыламайтынын көрсеткен. Бұл көрсеткіш ата-аналар мен педагогтардың зияты зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда бірлесе жұмыс істеуінің төмендігін көрсетеді. Сонымен қатар келесі талқыланған сұрақ бойынша педагогтар мен ата-аналардың зияты зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын қолдануда қандай әдістер мен ресурстарды қолданасыз деген сұраққа , сауалнамаға қатысушылардың басым бөлігі ешқандай әдістер мен ресурстар қолданбайтынын көрсеткен. Алайда ата-аналар мен педагог мамандар зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда бірлесе жұмыс жасаудың аса маңызды екенін біледі. Бірақ, бірлесе ынтымақтаса жұмыс жасауда олар үшін қиындық тудыратынын сұрақтарға берген жауаптардан аңғаруға болады. Сонымен қатар 12 ата-анамен педагогтармен зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамыту бойынша жеке сұхбаттасу жүргізілді. Сұхбаттасу барысында ата-аналармен педагогтардың жеке пікірлері біз үшін маңызды болды. Сұхбаттасуға қатысушылардың басы көпшілігіңің пікіріне сүйенсек зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамыту барысында тапсырмаларды жеткіншектердің деңгейіне сәйкестендіре отыра таңдау арқылы, күнделікті жоспар құра отырып, уақытты тиімді пайдалануға үйрету керек деген пікір білдіреді. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда қандай қиындықтар кездесетін білу мақсатында жүргізілген сұхбаттасу сұрағына сұхбаттасуға қатысушылардың көпшілігі зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің зейін қойып тапсырмаларды орындауда қиналады сол себепті тапсырмалардың көлемін азайту өте маңызды деп санайды. Яни зерттеуші –ғалымдар зейіннің шоғырлануы қалыпты дамыған қатарластарына қарағанда әлдеқайда төмен болатынын анықтаған[5]198 б. .

Қорытынды: Жалпы мақалада ата-аналармен педагогтардың зияты жеңіл зақымдалған оқушылардың тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда ынтымақтаса жұмыс істеудің қаншалықты маңызды екенін анықтау болды. Ата-аналар мен педагогтардың көзқарастары талданды. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда педагогтармен мектеп ұжымының ынтымақтаса жұмыс жүргізуде бірқатар қиындықтар бар екені гипотезалық тұрғыдан расталды. Осы тақырыпқа зерттеу жүргізе

отырып, келесідей қорытынды жасалды: бүгінгі таңда ата-аналар мен педагогтар бірлесе отырып, зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда ынтымақтаса жұмыс жүргізу өте маңызды,олар бірлесе отырып, жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамытса, яғни уақытты тиімді пайдалану арқылы олардың күнделікті тұрмыстарын жақсартуға болады. Зерттеуде белгілі болғандай сауалнамаға қатысушылар үшін зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектермен мен мектептің педагог мамандары бірлесе ынтымақтастықта жұмыс жүргізуі өте өзекті мәселе екенін анықтауға болады. Зерттеуде пайдаланылған әдебиеттер сәтті сыналды. Зерттеу қорытындысы зияты зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмет дағдыларын дамытуда мектептің педагогтары мен ата-аналардың бірлесе ынтақтаса жұмыс жүргізуінің әлі де педагогикалық-психологиялық аспектісі қажет екенін анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ахметова. Э. К «Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде мектеп пен отбасының педагогикалық ынтымақтастығы» Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Шымкент-2022, -40б.

2. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.И.Селиверстова. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - 408 с.

3. Ткачева, В.В. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии: Учеб.пособие / В.В. Ткачева. - М.: АСТ; Астрель, 2007. -318 с.

4. Каптерев, П. Ф. Избранные педагогические сочинения [Текст] / П.Ф. Каптерев. – М.: Педагогика. 1982. - 237 с.

5. Қ.С. Тебенова, А. Р . Рымханова «Арнайы психология» Алматы 2011. -198 б

ЕРЕКШЕ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОТБАСЫНЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Шугаева Г.Қ.,
п.ғ,к,. аға оқытушы
Үсенғалиева Алтынай Мейрамбекқызы,
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
1 курс магистранты
Инновациялық білім беру кафедрасы
Х.Досмұханбетов атындағы Атырау университеті

Аннотация: Өмірге, саясатқа деген көзқарас өзгеріп жатқан қазірге заманда, ерекше балаларға қамқорлық көрсету әлемнің барлық елдерінде өзекті тапсырма болып отыр. Баланың өмірге қарайтын терезесі ата-ана болғандықтан, ерекше балалардың ата-аналарын психологиялық-педагогикалық қолдау маңызды аспект болып табылады.Бұл мақалада ерекше балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларға педагогикалық-психологиялық көмек көрсету жолдары көрсетілген.
Тірек сөздер: Ерекше бала, түзету, психологиялық көмек, отбасымен жұмыс, бала дамуындағы ерекшелік.

В наше время, когда меняется отношение к жизни, политике, забота об особенных детях становится актуальной задачей во всех странах мира. Поскольку окно, через которое ребенок смотрит на жизнь, является родителем, важным аспектом является психолого-педагогическое сопровождение родителей особых детей.В данной статье представлены способы оказания педагогико-психологической помощи семьям, воспитывающим особенных детей.
Ключевые слова: Особенный ребенок, коррекция, психологическая помощь, работа с семьей, особенности в развитии ребенка.

Nowadays, when attitudes towards life and politics are changing, taking care of special children is becoming an urgent task in all countries of the world. Since the window through which the child looks at life is the parent, an important aspect is the psychological and pedagogical support of parents of special children.This article presents ways to provide pedagogical and psychological assistance to families raising special children.
Key words: Special child, correction, psychological assistance, work with family, features in the development of the child.

Әр бала өзінше ерекше. Алайда, кейбір балалар күнделікті қосымша көмекті қажет етеді. Ерекше балаларға денсаулық жағдайын қабылдау және күресу, эмоцияналды проблемаларды шешу, қатарластарына сай қабілеті болмаған жағдайда қоғамнан өз орынын табу үшін қолдауды қажет етеді. Қазіргі кездегі психологиялық-педагогикалық жұмыстың өзекті мәселелерінің бірі – мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасымен жұмыс жасау мәселесі. Ерекше балалардың қарқынды өсуімен өзектілігі тең пропорцияда артады. Экологиялық жағдайдың нашарлауы, ата-аналардың (әсіресе аналар) сырқаттанушылық деңгейінің жоғарылығы, бірқатар шешілмеген әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық және медициналық мәселелер мүгедек балалар санының артуына ықпал етіп жатыр.

Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымында ерекшеліек тек биологиялық және әлеуметтік процесс болып қарастырылмайды.[1] Бұл мәселеде адамның өзін-өзі сезінуі, қоршаған ортамен қарым-қатынасы, жеке тұлғалық ерекшеліктерінің дамуы жан-жақты қарстырылады. Осылайша, «мүгедектік» ұғымы өте күрделі болып шығады, өйткені ол адамның денсаулығының бұзылуын ғана емес, сонымен бірге оның жеке ерекшеліктерін, қоршаған ортаның әсерін қамтиды. Соңғы 5-7 жылда қай елде болмасын отбасыларға әлеуметтік көмек көрсетуге көп күш жұмсалып жатыр. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелеп отырған отбасы «ерекше» отбасы болып табылады, онда қарастырылып отырған даму кезеңінде отбасы үшін туындайтын типтік отбасылық мәселелерден басқа, олардың бірқатар өзіндік ерекшеліктері де бар. Арнайы мәселелерге отбасында ерекше бала пайда болған кезде туындайтын мәселелер жатады: нақты диагнозды алу; науқас балаға эмоционалдық тәуелділік (бейімделу); басқа отбасы мүшелерін хабардар ету мәселесі. Бала мектеп жасына жеткенде балаға білім беру формасын анықтау мәселесі туындайды (интеграцияланған, бейіндік оқыту, үйде оқыту); мектепке түсудің қиындығы; құрдастарымен араласу; баланың сабақтан тыс

әрекеттеріне қатысты алаңдаушылық. Сондай-ақ мұндай балалардың ата-аналары баланы тәрбиелеу мен күту проблемаларымен қатар, олардың өмір сүру сапасының нашарлауына және отбасылық мәселелердің туындауына әкелетін медициналық, экономикалық, педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық қиындықтарға тап болады.

Соңғы онжылдықтағы педагогикалық практикада «психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу» ұғымы белсенді қолданылады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері, оның ұйымдастырылуы мен мазмұны М. Р. Битянова, Б. С. Братусь, Е. В. Бурмистрова, О. С. Газман, А.И. Красило, В. Е. Летунова, Н. Н. Михайлова, А.В.Мудрик, С. Д. Поляков, М.И. Роговцева, К.Роджерс, Н. Ю. Синягина, В. И. Слободчиков, Ф.М. Фрумин, А. Т. Цукерман, Л. М. Шипицына, И.С:Якиманская және т. б. ғалымдардың зерттеуінде болған тақырып. Осы тұжырымдаманың мәнін анықтаудың әртүрлі тәсілдерін талдай отырып, біз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу – бұл оқыту мен тәрбиелеу процесі, сондай-ақ баланың психологиялық дамуы сәтті өтуі үшін әлеуметтік-психологиялық жағдай жасауға бағытталған педагог-психологтың кәсіби қызметінің жүйесі деген қорытындыға келеміз. [2]

Мамандардың отбасыны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жөніндегі қызмет бірнеше бағытта өрбуі мүмкін, бұл отбасыдағы қандай да бір теріс психологиялық әл-ауқаттың оң қалыпқа түсуіне жол ашады. Отбасының барлық мүшелерінің тиімді отбасылық қарым-қатынасын қамтамасыз ету, адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға және эмоционалды қолдау алуға мүмкіндік береді. Отбасымен тың жасалған жұмыс алдағы уақытта баланың дамуын қалыпты етуге әкелетін бірден бір фактор.Нақтырақ айтқанда, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің негізгі міндеттері:

- ата-аналарға балаларын сол күйінде қабылдауға көмектесу
- ата-аналарды әртүрлі қарым-қатынас тәсілдерімен қаруландыру
- балалардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға көмектесу
- балалардың психологиялық жағдайын бағалауды қалыптастыруға көмектесу
- қиындыққа қарсы шығып, қабылдай білуге үйрету
- өзін және отбасын кінәлау мен кемшілік кешенінен арылуға көмектесу және т.б. [3]

Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін әртүрлі мамандардың келісілген жұмысы ерекше маңызды. Ата-аналармен жұмыс жүйесі келесі кезеңдерді қамтиды.

Бірінші кезең, бала мен оның отбасын алғашқы диагностикалау. Диагностика-бұл отбасылық өзара әрекеттесудің барлық аспектілерін және отбасының әр мүшесінің жеке ерекшеліктерін жан-жақты зерттеуді ұйымдастыру. Осы кезеңнің міндеттері:

1. Бала мен оның отбасын диагностикалық сүйемелдеу.
2. Баланы сүйемелдеудің барлық қатысушыларымен байланыс орнату.
3. Баланың даму ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық диагностикасы, психикалық дамудың ауытқуларының алдын алу.
4. Ата-аналар қолданатын тәрбие моделін анықтау.

Бұл кезеңде ата-аналардың болашақта түзету шараларын жүргізетін маманмен (психолог, дефектолог, логопед) алғашқы кездесуі болады. Диагностика нәтижелерін ата-аналарға диагноз ретінде емес, қазіргі кездегі жағдайды бағалау ретінде ұсыну маңызды. Егер маман диагностика нәтижесін шығарып қана қоймай, ата-аналарға баланың қолынан келетін мүмкіндіктерін айтса(«баланың қалай жақсы жұмыс істегенін қараңыз» немесе «балаңыздың бойында талпыныс бар»), онда диагностикалық нәтижелер тым оңды болмаған кезде ата-аналарға бұл сөздер үміт сыйлайды. [4] Маманға деген сенімді қатынасты, ынталандырушы себептерді, ата-аналардың оңалту процесіне қатысуға қызығушылығын қалыптастыру маңызды. Ол үшін диагностика нәтижелерін талқылау кезінде келесі әдістерді қолдануға болады: ата-аналарға баланың психикасының ерекше икемділігі және жастың компенсаторлық мүмкіндіктері тұрғысынан баланың жағдайы туралы хабарлау, оңалтудың ерте басталуының маңыздылығын атап өту; олардың үйде баламен жұмысының тұрмыстық дағдыларды дамыту үшін маңыздылығын түсіндіру;осы жағдайдағы басқа отбасылардың тәжірибесі туралы айту, ата-аналардың белсенділігі мен ерік-жігері қалпына келтіруге ықпал еткен мысалдар келтіру.

Бірінші кезеңде келесі әдістер қолданылады:

1.Танысу әңгімесі ата-ананың психологиялық жағдайының ерекшеліктерін, мамандармен ынтымақтасуға деген ұмтылыстың болуын; ата-аналардың баласына күтім жасау процесінде кездесетін қиындықтарын, балаға деген көзқарасын анықтайды. Танысу әңгімесі педагог-психолог қандай жұмыс жасалу керектігі туралы мәлімет береді.

2.Сауалнама маманға бала туралы, оның отбасындағы дамуы мен тәрбиесінің ерекшеліктері туралы анамнестикалық ақпарат алуға, мамандардан күтілетін көмекті және т.б. анықтауға мүмкіндік береді.

3.Бақылау әдісі отбасының баламен қарым-қатынасын бақылау, оның баламен ынтымақтастығының ерекшеліктерін зерттеуге, баланың отбасымен қарым-қатынас процесінде мінез-құлқын тіркеуге мүмкіндік береді: бірлескен іс-әрекетке қызығушылықтың болуы, эмоционалды көріністер, ойын жағдайына қосылу мүмкіндігі және т. б. алынған ақпаратты мамандар одан әрі талдайды. Жиналған ақпарат негізінде балаға да, анаға да педагогикалық көмек көрсету тактикасы жоспарланады.

Екінші кезең,отбасына психологиялық және педагогикалық көмек көрсету:

1. Бала-ата-ана қарым-қатынасын үйлестіру, ерекше балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың орынсыз реакцияларын түзету, ата-аналарды өзін-өзі реттеудің психологиялық әдістеріне үйрету.
2. Ата-аналардың ерекше балаларды оқыту мен тәрбиелеудің технологиялары мен әдістері туралы түсініктерін қалыптастыру.

Ата-аналардың осы кезеңге қатысу формалары келесідей болуы мүмкін:

1. Көрнекі-ақпараттық-үйде баланың дамуына ықпал ететін әдебиеттердің, фотосуреттердің, балалар жұмыстарының, ойыншықтардың тақырыптық көрмелері.Ата-аналар пайдалана алатын қызықты кітаптар, мақалалар, буклеттер, бейне, аудио материалдар кітапханасын құру.

2. Танымдық-ата-аналардың қатысуымен балалармен жеке және топтық сабақтар, онда ата-аналар баласымен қарым-қатынас формаларын игереді. Түзету жұмыстарының нәтижелерін талқылау кезінде баланың жетістіктеріне қуану, ата-аналардың жетістікке қосқан үлесі туралы айту, сәтсіздіктердің себептерін түсіндіру маңызды. Бұл ата-аналарды ынталандырады. Сондай-ақ, бірлескен сабақтар баланың мүмкіндігіне және оған қойылатын талаптар деңгейіне сәйкес келуге мүмкіндік береді.

3. Ата-аналарға арналған дәрістер, олардың мақсаты: ата–аналарды баланың психикалық даму кезеңдерімен; тәрбие мен оқытудың принциптерімен, әдістерімен, отбасындағы бала үшін пәндік-дамыту кеңістігін ұйымдастырумен; оңалту, үйде күтім жасау жағдайларымен; қалыптан тыс даму заңдылықтарымен таныстыру. Дәріс барысында бейнетүсірілімдерді, балалардың мамандармен өзара әрекеттесу сәттерінің фотосуреттерін пайдалану, дамыту жаттығуларын көрсету өте тиімді.

4. Ерекшелігі бар балалардың ата-аналарына арналған тренингтер, оның барысында келесі міндеттер шешіледі: ата-аналардың баланың алдында өздерін кінәлі сезіну; қатысушылардың өзін-өзі бағалауын арттыру, өзін-өзі тану; ата-аналардың өз баласын түсінуін дамыту; ата-аналардың балалармен қарым-қатынас жасаудағы құзыреттілігін арттыру. [5] Тренингке қатысу ата-аналарға баламен жанжалды жағдайларды шешу дағдыларын игеруге, онымен тиімді қарым-қатынас жасауды үйренуге, кейбір жеке мәселелерді шешуге көмектеседі.

5. Ашық есік күндері-ата-аналарға балабақша мамандарының жұмысын бақылауға мүмкіндік береді.

6. Клубтық жұмыс-тек жеке мәселелерді шешуге ғана емес, сонымен қатар басқалардан ерекше баланың пайда болуымен туындайтын қиындықтарды жеңуде әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі: ата-аналар айналасында өздеріне жақын және ұқсас проблемалары бар отбасылар бар екенін көреді. Ата - аналардың баланы оңалтуға белсенді қатысуы, оң нәтижеге жеткен отбасылардың мысалында көз жеткізеді. Баланың ерте жасынан бастап түзету жұмыстарын жасаудың пайдасын көріп, мақсатқа жету жолы қиын және ұзақ болатынын түсінеді.

Үшінші кезең: Қорытынды

1. Отбасын қайта диагностикалық тексеру.

2. Баланы қорытынды диагностикалық тексеру, өзгерістер динамикасын бағалау.

3. Диагностика барысында алынған деректерді талдау және өңдеу.

4.Отбасын психологиялық-педагогикалық қолдаудың тиімділігін бағалау және баланы дамытудың жеке бағдарламасын жүзеге асыру.

Жұмыстың сәттілігі көбінесе маман баланың психофизикалық мүмкіндіктерін қаншалықты білетіндігіне, даму ерекшеліктерін анықтай алатындығына және ақыл-ой дамуы мен мінез-құлқындағы ауытқулардың себептерін анықтай алатындығына байланысты. Ал ерекше баламен жүретін жұмыс отбасының қатысуымен болса, сәтті өтеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жукова Н.С. «Преодоление недоразвития речи у детей». М., 1994. -100-105 б.
2. Психолого-педагогическое сопровождение семьи, воспитывающей ребенка с особенностями в развитии Захарова Жанна – 20-21 б.
3. Психолого-педагогическое сопровождение родителей, воспитывающих детей с ОВЗ Автор: Пайгамова Марина Кадиралиевна.Волгоград
4. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Шипицына Л.М. Речь, 2005, б. 477.
5. Нетрадиционные методы в коррекционной педагогике. Феникс, 2006, б.349.
6. Озеров. В.Д. Беседы с родителями незрячих детей: практическое пособие. Москва: Аркти, 2007. –101 б.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ЖЕҢУДЕ ОЙЫН ТЕРАПИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Дархан Әсел Серғалиқызы,
7М01106-Инклюзивті білім беруді медициналық-педагогикалық сүйемелдеу мамандығының 1 курс магистранты,
Мукашева А.Б.,
п.ғ.д, доцент
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аннотация: Мақалада мүмкіндігі шектеулі балалардың мазасыздану мәселесін зерттеудің теориялық аспектілері берілген. Ойынның балалармен жұмыс жасаудағы маңызы және арттықшылықтары ашылған. Ақыл-ойы тежелген балаларда кездесетін мазасыздықтар қарастылған.Тақырыптың негізгі ұғымдары ашылады. Жеңіл психикалық дамуы тежелген кіші мектеп оқушыларының ерекшеліктері сипатталған. Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының мектептегі мазасыздануын жеңудегі ойын терапиясы көрсетілген.
Кілттік сөздер: мазасыздану,мүмкіндігі шектеулі, ақыл-ой кемістігі, ойын терапиясы.

В статье представлены теоретические аспекты изучения проблемы тревожности у детей с ограниченными возможностями. Раскрыты значение и особенности игры в работе с детьми. Тревожные расстройства, возникающие у детей с умственной отсталостью, притупляются.Раскрываются основные понятия темы. Описаны особенности младших школьников с легкой умственной отсталостью. Показана игровая терапия в преодолении школьной тревожности младших школьников с задержкой психического развития.
Ключевые слова: тревожность,инвалидность, умственная отсталость, игровая терапия.

The article presents theoretical aspects of studying the problem of anxiety in children with disabilities. The meaning and features of play in working with children are revealed. Anxiety disorders that occur in children with mental retardation are dulled. The basic concepts of the topic are revealed. The characteristics of younger schoolchildren with mild mental retardation are described. Game therapy is indicated for overcoming school anxiety in primary schoolchildren with mental retardation.
Key words: anxiety, disability, mental retardation, play therapy.

"Ойнай білу-психикалық денсаулықтың негізгі критерийлерінің бірі". - Джоан Алмон.

Күн сайын біз білім берудегі үлкен өзгерістердің куәсі болып отырмыз және күн сайын дерлік білім алудың жаңа мүмкіндіктері ашылуда. Жаңа мыңжылдық үнемі өсіп келе жатқан күрделі оқыту құралдарының ғасыры болғандықтан, оқыту мен оқу процестерінің барлық деңгейлерінде білім беру жүйесі дамып келеді. Әр адам білім алуға құқылы, сондықтан педагогтердің міндеті – білім беруді беру үшін қолданыстағы қуатты құралдарды барынша пайдалану. Әр баланың бойында қабілеттер бар және мүгедек балалардың білім алу әлеуетін мойындау керек. Білім балаларға келесі қасиеттерді дамытуға көмектесуі керек: рухани, моральдық, танымдық, эмоционалды, шығармашылық, эстетикалық, әлеуметтік және физикалық. Ойнай білу-психикалық денсаулықтың негізгі критерийлерінің бірі.

Ойын - ақыл-ойы, денесі және рухын қоса алғанда, жалпы дамуы үшін интеллектуалды мүмкіндіктері шектеулі балаларға берілетін қажетті орталардың бірі. Әр баланың бойында қабілеттер бар және мүгедек балалардың білім алу әлеуетін мойындау керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларға әртүрлі оқу көздері, соның ішінде ойын әрекеттері арқылы қабілеттерін жақсарту үшін сапалы арифметикалық дағдыларды дамытуға мүмкіндіктер берілуі керек. Ойын-бұл кез-келген баланың инстинкті деп айтсақта болады. Ойын стихиялылықты, ішкі мотивацияны және ләззат алуды қамтиды. Ойын балаға өз әлеміне қол жеткізуге және зерттеуге мүмкіндік береді. Ойын баланың физикалық, танымдық және эмоционалдық қабілеттерін кеңейтетін дағдыларды дамытады. Ол оқытуда тиімді қолданылды.

Ойнау кезінде балалар өздерінің қажеттіліктерін біледі, іс-шараларды жоспарлауға көмектеседі, нұсқаулар қабылдайды және өз мақсаттарын қояды. Олардың ынтымақтастығы мен қатысуының арқасында оқу нәтижелерінің ең жоғары көлеміне қол жеткізіледі. Оқыту нақты болады және қызығушылығы мол балалар жеке қажеттіліктерге бейімделе алады. Оқу процесі қызықты болады. Атмосфера еркін және бейресми жүзеге асады. Балалар атмосферамен танысады. Ойын қалаған қарым-қатынас пен дағдыларды дамытуға көмектеседі. Бұл оқушыларға сенімділік береді. Дегенмен, ойынның бірнеше ерекшеліктері бар[1] :

1) ол ерікті және ішкі уәжді, яғни ол өздігінен рахат сыйлайды және сыртқы сыйақыларға тәуелді емес;

2) ол белсенді, көбінесе физикалық өзара әрекеттесудің белгілі бір деңгейін қамтиды;

3) ол басқа мінез-құлықтан ерекшеленеді, өйткені ол жалған сипатқа ие.

Дегенмен, ойынның нені білдіретінін, яғни мазмұнын қысқаша анықтау өте қиын. Тек ойындар арқылы жеке тұлға тәртіптілік, ынтымақтастыққа деген жанашырлық, тәртіпке бағыну және көшбасшылық сияқты қасиеттерді дамытады, ойын алаңында әртүрлі әлеуметтік деңгейлер мен интеллектуалдық қабілеттерге жататын балалар жиналған кезде олардың арасында негізгі ерекшеленетін және бөлетін белгілер мен кедергілер болады. Міне соларды жеңуге көмектеседі. Ойынның тағы бірнеше артықшылықтары бар. Оларға біз:

- Бай сөздік қорын қалыптастыру
- Тілді жоғары түсіну
- Мәселелерді шешудің ең жақсы стратегиялары
- Көбірек қызығушылық
- Жоғары зияткерлік құзыреттілік
- Көбірек топтық белсенділік
- Агрессияның төмендеуі
- Басқалардың көзқарасын қабылдаудың ең жақсы қабілеті
- Импульсивті әрекеттерді жақсы бақылау.
- Басқалардың қалауы мен қалауын жақсы болжау.
- Эмоционалды және әлеуметтік бейімделуді жақсарту және т.б жатқыза аламыз.

А.М. Прихожан мазасыздықты қолайсыздықты күтуге байланысты эмоционалдық ыңғайсыздықты бастан кешіру, қауіп төндіретін туралы ескерту ретінде қарастырады [2].

Мүмкіндігі шектеулі балаларды, оның ішінде ақыл-есі кем балаларды дамыту және оқыту проблемасы қазіргі заманғы білім беру үшін өзекті болып табылады.

Ақыл-есі кем баланы мидың органикалық зақымдануына байланысты танымдық белсенділігі тұрақты түрде бұзылған бала деп атайды. Мұндай балалардың басты ерекшелігі-олардың танымдық белсенділігінің бұзылуы.

Психологиялық сөздікте В.П. Зинченко, Б.Г.Мещеряковтың редакциясымен ақыл-ойдың артта қалуы тұрақты, қайтымсыз, орталық жүйке жүйесінің жеткіліксіздігіне, ең алдымен интеллектуалды дамудың бұзылуына байланысты анықталады [3].

Ақыл-ойдың артта қалу дәрежесі жеңіл, орташа, ауыр және терең деп сипатталады.

Ақыл-ой кемістігі бар балалар даму және қоғамға интеграция мүмкіндіктері тұрғысынан ең көп зерттелген және перспективалы топ болып табылады. Мектеп жасында мұндай балаларда келесі ерекшеліктер байқалады:

- ойлау нақты визуалды-бейнелі, балалар практикалық жағдайларда бағдарланады;

- оқыған немесе көрген семантикалық байланыстарды балалар үлкен қиындықпен орнатады;

- сөздік қоры нашар, сөйлеуде қарапайым сөздер қолданылады;

- танымдық саламен салыстырғанда эмоционалды-ерікті сала анағұрлым сақталған;

- балалар еңбек қызметіне охотыласпен қосылады.

Жеңіл дәрежедегі ақыл-ой кемістігі бар балалар әзірленген жеке жоспар бойынша бейімделген білім беру бағдарламалары бойынша жүйелі мектепте оқуға қабілетті.

Ақыл-ой кемістігі бар оқушылардың ерекшеліктерін сипаттай отырып, біз қорқыныш немесе толқу олардың мінез-құлқының өзгеруіне әкелетінін атап өтеміз. Бұл баланың психикалық дамуына теріс әсер етеді, оның мінез-құлық ерекшеліктерін өзгертеді, тәрбие мен оқуға теріс әсер етеді. Оқу жағдайында мазасыздықтың болуы, мектеп ұжымы ішіндегі өзара әрекеттесу, Оқу материалын игерудегі қиындықтар мектептегі мазасыздықтың пайда болуына әкеледі [4].

Мектептегі мазасыздық-бұл баланың білім беру ортасының әртүрлі компоненттерімен өзара әрекеттесуінде көрінетін мазасыздықтың ерекше түрі. Мектептегі мазасыздықты қалыптастыруда шартты түрде оқу іс-әрекетімен байланысты жағдайларды, білім беру ортасындағы өзара әрекеттесуді және темперамент, қабілет және т. б. сияқты жеке ерекшеліктерді бөлуге болады. Ақыл-есі кем балалардағы мектептегі мазасыздықтың көрінісін тегістеу үшін арнайы түзету әдістерін қолдану қажет. Ақыл-ой кемістігі бар балалардың сезімдерін ауызша білдіру қабілеті шектеулі. Міне ол кезде ең тиімді әдістердің бірі ойын әрекеті деп санаймыз. Оын арқылы бала өз сезімдерін білдіре алады. Ойын әрекетін

пайдалану бұл күшті босатуға және оны ақылмен дамытуға көмектеседі. Бұл баланың интеллектуалды дамуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар манипуляциялық және моториканың дамуына ықпал етеді. Ол оқытудың тиімді құралы ретінде қызмет етеді.

Балалар әрине, кез-келген ойыннан ләззат алады. Ойын сияқты, олар ынта мен белсенді қатысуға құштар болады. Ол жаңа тұжырымдамалар мен идеяларды үйренуге тамаша көңіл-күй ретінде қызмет етеді. Ойын қарым-қатынас үшін табиғи контекст жасайды. Сондықтан олар тілдік дағдыларды үйренуге және қолдануға мүмкіндік береді. Олар балаларға командалық жұмысты, ынтымақтастық рухын және нағыз спорттық шеберлікті үйретуге көмектеседі және оларды ойлау қабілеттерін дамытуға және пайдалануға шақырады. Бұл балаға өз қабілеттеріне деген сенімділікті арттыруға және өзін-өзі оң бағалауды дамытуға көмектеседі.

Ақыл-ой кемістігі бар балалар әдетте мектептегі қалыпты үлгерімнен айырылады, бірақ бұл ақыл-ой кемістігі бар балалар қалыпты үлгерім шегінде жұмыс істей алатын салалардың бірі.Сондықтан оған бала өмір сүретін және оқуға қызығушылық танытатын дұрыс орта берілуі керек. Ойын әрекеті сыныптағы сабақтардың ажырамас бөлігі болуы керек.

Ойын-бұл балалардың тыныс алу сияқты өздігінен пайда болатын табиғи әрекеті. Бұл этникалық, тілдік немесе мәдениеттің басқа аспектілеріндегі айырмашылықтардан асып түсетін балалардың әмбебап көрінісі. Балалар үшін ойын қоршаған әлеммен байланыс құралы ретінде әрекет етеді. Ойын терапиясы-эмоционалды қиындықтарға тап болған балаларға көмектесу үшін таңдау әдісі. Балалар мамандары табиғи ойындар балалардың физикалық және моторлық дамуы, әлеуметтік және эмоционалдық дамуы үшін маңызды екендігімен келісетін сияқты . Ойын баланың проблемаларды шешу және жаңа тәжірибені, идеялар мен уайымдарды игеру нәтижесінде пайда болатын күш пен бақылау сезімін жақсарта алады. Нәтижесінде бұл өзіне деген сенімділікті арттыруға және табысқа жетуге көмектеседі. Ойын мен әлеуметтік даму қатар жүреді. Ойын терапиясы-интеллектуалды кемістігі бар балаларға тиімділігі дәлелденген терапияның ерекше түрлерінің бірі

Қорыта келе, мүмкіндігі шектеулі балалар белгілі бір бұзылулары бар адамдарға ғана тән көптеген әртүрлі тәжірибелерге тап болуы мүмкін, соның ішінде медициналық процедуралардың әсері, тәуелсіздікті жоғалту және жеткіліксіздік сезімі, мектепте кездесетін түрлі қорқыныштар, соның ішінде сабаққа үлгермеушілік т.б сынды кедергілер өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне және тәуелсіздіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Қарым-қатынасы бұзылған балалар, егер олар құрдастарымен және тәрбиешілерімен тиімді қарым-қатынас жасай алмаса, мінез-құлық қиындықтарын сезінуі мүмкін. Ойын терапиясындағы осы мәселелерді шеше отырып, бала өзін ауызша түсіндіруді қажет етпей-ақ білдіре алады. Бала әлеміне қатысты материалдардың болуы мүмкіндігі шектеулі үшін өте маңызды. Өйткені бұл оларға өз әлемінің ортақ қасиеттерін қолдана отырып, өз қорқыныштарын, эмоцияларын білдіруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Pellegrini, A. School reCess and Playground Behavior. State University of New York Press, 1995.
2. Прихожан, А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с.
3. Зинченко, В.П. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – Москва: Астрель АСТ: Хранитель, 2007. – 479 с.
4. Малкова, Е.Е. Возрастная динамика проявлений тревожности у школьников / Е.Е. Малкова // Вопросы психологии. – 2009. – № 4. – С. 24-32.

ИНКЛЮЗИВ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛЬДЕР

Қабди Жадыра Сансызбайқызы,
магистр, аға оқытушы
Сатыбалдиева Айнара Марданқызы
магистр, аға оқытушы.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті
Педагогика және психология кафедрасы

Аннотация: Мақалада автор инклюзивті білім берудің негізгі принциптерін, сонымен қатар оның барлық қатысушыларының (оқытушы, бала, ата-ана) ерекшеліктері мен рөлін қарастыра отырып, білім берудің қазіргі үлгілеріне талдау жасайды.
Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, арнайы білім беру қажеттіліктері, заманауи үлгі.

В статье автор анализирует современные модели образования, рассматривая основные принципы инклюзивного образования, а также характеристики и роли всех его участников (учителя, ребенка, родителей).

In the article, the author analyzes modern models of education, considering the main principles of inclusive education, as well as the characteristics and roles of all its participants (teacher, child, parents).

Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтары мен бостандықтарын бұзбай, қолжетімді сапалы білім беру мәселесі инклюзивті білім беру арқылы шешуге арналған. Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру жүйесіне қосу тек білім берудің сапасына ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік тәжірибенің, әлеуметтік құзыреттіліктің, өмірлік жағдайларды басқару қабілетінің жинақталуына ықпал етеді. Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері гуманистік құндылықтарға негізделген: адамның қабілеті мен жетістіктеріне қарамастан, оның құндылығын сезіну; білім беру процесінің барлық қатысушыларының теңдігі; төзімділік; құрметтеу; ұжымның әрбір мүшесін қоғамдық өмірге қосу және т.б.

Инклюзивті білім беру білім беру мекемелерін реформалауға, оларға ие барлық білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін барынша толық ескеретін педагогикалық тәсілдерді табуға бағытталған.

Инклюзивті білім беру моделі ресейлік ғалым Л.С. Выготскийдің жеке адам мен қоршаған ортаны тұтастық деп есептеуінен негіз алады. Оның пікірінше, мүмкіндігі шектеулі баланың дамуы үшін әлеуметтік ортаның маңызы зор.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың заманауи үлгілері білім басқармасы бекіткен өңірлік нормативтік құқықтық актілерге негізделген. Олар сондай-ақ жалпы ережелерді, ұйымдастыру мәселелерін және қажетті құжаттардың тізімін көрсетеді.

Жалпы мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті оқыту келесі үлгілер арқылы жүзеге асырылуы мүмкін:

1) толық қамту – мүгедек балалар дені сау құрбыларымен қатар жалпы білім беретін ұйымдарға барады және тиісті сыныптың оқу бағдарламасына сәйкес келуі мүмкін жеке оқу жоспарлары бойынша оқытылады, сондай-ақ үйірмелерге, мектептен тыс іс-шараларға және т.б. бара алады;

2) ішінара қосу – мүгедек балалар үйде жеке оқытуды жалпы білім беру ұйымындағы сабаққа қатысумен біріктіреді және жеке оқу жоспарлары бойынша оқытылады.

3) мектептен тыс қамту – мүмкіндігі шектеулі балалар тек үйде білім алады және жалпы білім беру ұйымындағы үйірмелерге, мектептен тыс іс-шараларға барады.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру бағдарламаларын әзірлеуін бақылауды жалпы білім беретін ұйым жүзеге асырады.

Қазіргі жоғары білім беру мыналарды қарастырады: ерте араласу, әрбір интеграцияланған балаға медициналық-психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, деңгейін ескере отырып, әрбір мүмкіндігі шектеулі балаға бірлескен оқыту мен оқытудың барабар нысандарын таңдау, оның психофизикалық және сөйлеу дамуы. Біріктірудің (инклюзияның) осы немесе басқа

моделі балаға қолжетімді болуы керек және ол білім беру процесіне қатысушылардың ешқайсысына кедергі жасамауы керек.

Бүгінгі таңда үздіксіз білім беру вертикалының моделі сынақтан өтуде – бірнеше оқу орындарының тиімді ынтымақтастығы: «Балабақша – Орталық – Мектеп». Бұл модель мүгедек балаларды қоғамға қосудың жүйелі тәсілін іс жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру барған сайын кең таралуда, сонымен бірге мемлекет мүмкіндігі шектеулі әрбір балаға олардың ерте жастан дамуына пайдалы инклюзияның қолжетімді түрімен қамтамасыз етуге тырысуда. Сонымен қатар, инклюзивті білім беруді жүзеге асыру екі жақты қарастырылады. Арнайы білім беру жүйесін жалпы бірлескен оқумен ауыстыру әрекеті тең құқықтарға емес, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың барабар білім алу мүмкіндігінен айырылуына әкелуі мүмкін деген қауіп бар.

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беру жүйесі жеткілікті түрде дамымаған және бірқатар проблемалар бар: арнайы құрал-жабдықтармен және оқу-құралдарымен қамтамасыз ету, ғимараттарды жаңғырту; бірлескен оқуды ұйымдастырудың бірыңғай бағдарламасының болуы; интеграция шеңберінде мұғалімдерді даярлау; қоғамдағы стереотиптер мен алдын ала пікірлер. Бірақ, бар қиындықтар мен кемшіліктерге қарамастан, инклюзивті білім беру жаңа серпінді қоғам мен мемлекеттің дамуының ашық, заманауи үлгісі болып табылады. Болашақ мектептерде әрбір балаға психологиялық қолдау, көңіл бөлу, оқуда жақсы нәтижелерге жетуге көмектесетін қажетті жағдайлар жасалуы керек. Бұл бағдарлама мүмкіндігі шектеулі балалардың табысты дамуы үшін қажетті жағдайларды жасауды және өзгертулерді енгізуді қамтиды. Мүмкіндігі шектеулі балалар бүгінгі күні кәдімгі балабақшада, мектепте, қосымша білім беру мекемесінде немесе институтта қажетті құзыреттерді ала алады. Бұл дені сау балаларға төзімділік пен жауапкершілікті дамытуға мүмкіндік береді.

Қазақстанның 2050 жылға қарай әлемнің үздік 30 экономикасының қатарына кіру мақсатына жету үшін дамушы экономика үшін қажетті негізді қамтамасыз ете алатын білім беру реформаларына баса назар аударылды. Жарияланған бірнеше реформалардың ішінде инклюзивті білім беру Қазақстан ауқымды инклюзивті енгізуге ұмтылатын негізгі бастамалардың бірі ретінде анықталды. Қазақстандық контекстте инклюзивті білім беру тұжырымдамасы функционалдық бұзылыстары бар немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін мектептер мен сыныптарға біріктірумен байланысты. Осы бағытта жұмыс істейтін мүдделі тараптар физикалық, психикалық, зияткерлік, мәдени, этникалық, тілдік және т.б. жағдайына қарамастан, барлық студенттердің сәтті әлеуметтенуін қамтамасыз ету және балаларға қатысты кез келген кемсітушілікті болдырмау болып табылады.

Инклюзивті тәжірибені енгізу оқуда айтарлықтай қиындықтары бар студенттердің академиялық және әлеуметтік дағдыларын жақсартады, олардың өзін-өзі бағалауын арттырады және студенттер мен қоғамдастықтың басқа мүшелері арасындағы оң қарым-қатынас үшін жағдай жасайды және мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуы. Инклюзивті тәжірибені енгізу оқуда айтарлықтай қиындықтары бар студенттердің академиялық және әлеуметтік дағдыларын жақсартады, олардың өзін-өзі бағалауын арттырады және студенттер мен қоғамдастықтың басқа мүшелері арасындағы оң қарым-қатынас үшін жағдай жасайды және мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуы.

Егер студент арнайы, қысқартылған немесе жеке бағдарламалар бойынша оқитын болса, мұғалім оқушының оқу жетістіктерін бағалау әдісін реттейді. Мұғалім ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың мүмкіндіктерін ескере отырып, қалыптастырушы және жиынтық бағалауға тапсырмаларды өз бетінше дайындайды.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту мұғалімнің бүкіл сыныпқа қолданатын дәстүрлі оқыту әдістері арқылы арнайы және балама әдістермен үйлеседі. Оқытудың дәстүрлі әдістерін қолдану формасы немесе әдісі оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделген. Көбінесе мұғалім бүкіл сынып үшін қолданылатын оқу іс-әрекетін, сондай-ақ олардың оқушыға ұсынылу тәсілін бейімдейді.

Міндетті ерекше жағдайлардың бірі – қимыл-қозғалысы шектеулі (көру, есту және тірек-қимыл аппараты бұзылған) балалардың барлық санаттары үшін білім беру ұйымдарында білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін әмбебап кедергісіз ортаны құру. жалпы әмбебап қозғалыс жолдары және денсаулығы бұзылған адамдардың қажеттіліктеріне бейімделу.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге ерекше жағдай жасауда психологиялық-педагогикалық қолдау маңызды рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық қолдау балаға оқу-тәрбие процесіндегі көмектің (немесе қолдаудың) ерекше түрі ретінде қарастырылады, ол біртұтас, жүйелі ұйымдастырылған іс-әрекет болып табылады, оның барысында баланың табысты оқуы мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалады. әр оқушы өз мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды мектептің педагогикалық ұжымымен бірлесе отырып, мамандар тобы жүзеге асырады. Мамандар командасының үйлесімді жұмысын қамтамасыз ету үшін мектепте психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі (ППҚҚ) құрылуда, ол жалпы білім беретін мектептің толыққанды құрылымдық бөлімшесіне айналуы тиіс. Ол үшін мектеп басшысы қызметті құру туралы бұйрық шығарады және оның жұмыс істеуі туралы ережені бекітеді. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметіне: мектеп директоры, директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, логопед, педагогикалық психолог, дефектолог педагог, әлеуметтік педагог, жаттығу терапиясының нұсқаушысы, сондай-ақ қажет болған жағдайда басқа да мамандар мен мұғалімдер кіреді. Айта кету керек, психофизикалық бұзылыстарды (интеллектуалдық, есту немесе сөйлеу қабілетінің бұзылуы) тіпті ұзақ уақыт бойы жеке дамыту жұмыстары кезінде толық жеңуге болмайтын студенттер санаттары бар. Мамандар өз қызметтерін ең алдымен танымдық белсенділіктің бұзылуына (ойлау, есте сақтау, сөйлеу және т.б.) бағыттайды.

Қазіргі таңда қазақ орта мектептерінің типтік штатына әдістемелік көмекші лауазымы енгізілді. Педагог көмекшісі мінез-құлық, эмоционалдық және коммуникативті ерекшеліктері бар студенттерге көмек көрсетеді, нәтижесінде студенттер оқу процесіне өз бетінше қатыса алмайды.

Мұғалімдердің құзыреттілігін қалыптастыратын элементтердің бірі олардың курстарды жүйелі түрде өтуі, оның аясында тәрбиешілердің біліктілігін арттыруы маңызды. Расында да, бүгінгі таңда ұстаздық кәсіптің әрбір өкілі ұстаз, тәлімгер немесе тәрбиеші ғана емес, сонымен қатар оқыту мен тәрбиелеудің инновациялық технологияларын пайдалана отырып, дәстүр мен жаңашылдықты ұштастыра отырып, оқытудың жаңа қағидалары мен әдістерін ашатын зерттеуші, жаңашыл ретінде де әрекет етуде.

Сонымен, инклюзивті білім беру жағдайындағы заманауи педагог қызметінің маңызды ерекшелігі кәсіби іс-әрекеттердің көп векторлылығы мен көптүрлілігі болып табылады. Әрбір мұғалім оқушының білім беру бағытын ұйымдастыра отырып, көптеген көп функциялы педагогикалық мәселелерді шешеді. Ең бастысы – әр баланы әр түрлі іс-әрекетке қосу, табысқа жету жағдайын жасау. Әрине, бұл мұғалімнен әрбір баланың ерекшеліктерін білуді, оның білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін күшті және мүмкіндіктерді таба білуді талап етеді.

Әрбір педагогикалық ұжым инклюзивті білім беру принциптерін жүзеге асырудың күнделікті тәжірибесі өзара әрекеттестік мәдениетін біртіндеп қалыптастыра отырып, жалпы мінез-құлық үлгісіне айналуын қамтамасыз етуге ұмтылуы керек.

Инклюзивті білім берудің мақсаты – білім алушылардың түбегейлі жаңа білім беру және әлеуметтік жетістіктері, толыққанды өмір сүру мүмкіндігі, ұжымның тіршілігі мен өміріне белсенді қатысу, өзін-өзі жүзеге асыру, конституциялық құқықтар мен азаматтық бостандықтарды түсіну болып табылғандықтан, білім беру моделінде барлық қажеттіліктерге негіздеу қажет және мұндай мақсаттарға қол жеткізу үшін инклюзивтік жүйелі және мақсатты болуы керек, мүмкіндігі шектеулі баланы оқыту үздіксіз көзқарас шеңберінде қарастырылуы керек. Инклюзивті және оның білім беру саласында тиімді болуын дамыту үшін интеграция тұжырымдамасына сәйкес келетін инклюзивті білім беру үлгілері қалыптастырылды, өйткені

олар тұжырымдаманы өзгертпестен қолданыстағы білім беру жүйесі шеңберінде ерекше қажеттіліктері бар бала үшін ерекше жағдайларды қалыптастыруды көздейді.

Бірнеше біріктірілген интеграциятүрлерібар: ішінара интеграция, уақытша интеграция және толық интеграция бар. Модельдің әрбір түрінде интеграция немесе іске асыру термині қолданылады, өйткені бұл қоғам мен елдің мүмкіндігі шектеулі адамдарға деген көзқарасын қайта қарауға, олардың өмірдің әртүрлі салаларында, соның ішінде білім беру саласында басқалармен тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету құқықтарын мойындауға бағытталған.

Біріктірілген интеграция моделі. Бұл модельді қолдану кезінде психофизикалық деңгейі бар балалар және сөйлеуді дамыту, жас нормасына сәйкес немесе жақын, арнайы санаттағы (сыныптағы) педагог-дефектологтан тұрақты түзету көмегін алатын жаппай топтарда (сыныптарда) тең шарттарда 2 адам тәрбиеленеді. Бала үнемі балалар басқалардан ерекшеленетін сыныпта болады оны және ересектер мұны түсінеді, бірақ мұны тікелей ескере отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала олармен тең дәрежеде сезінеді. Сонымен бірге дефектолог мұғаліммен бірге түзету және дамыту сабақтарына қатысу осындай проблемаларды бақылауға көмектеседі. Бұл модельде интеграциялау және балаға кәсіби көмек көрсету маңызды болады. Модельді жүзеге асыру үшін сынып жетекші және мұғалім-дефектологтың тұрақты қолдауы қажет.

Жартылай интеграциялық модель. Ішінара (фрагментті) интеграция болған жағдайларда жүзеге асырылады. Дамуында проблемалары бар балалар өздерінің қалыпты құрдастарымен бірдей шарттарда білім беру стандартын меңгеруге және мазмұны олар үшін ашық және олардың қабілеттеріне сәйкес келетін мемлекеттік мектепте сабақтарға қатысуға ешбір жағдайда дайын емес, кәдімгі мектептегі оқу процесіне күннің бір бөлігінде ғана енгізіледі. Бұл модель баланың жанында үнемі дефектолог мұғалімнің болуын ескермейді, дегенмен ол бірден екі мектепте білім алуға мүмкіндік береді, арнайы мектепте, әрине, балаға қажетті мамандар бар және қарапайым мектепте. Бұл модельдің кемшілігі балаға арнайы мектептегі маманның көмегі қажет болуы мүмкін, сонымен қатар қарапайым мектепте өткізген уақыты кейбір жағдайларда баланың басқа оқушылармен теңдігін сезінуі үшін жеткіліксіз болып қалады.

Уақытша интеграция моделі. Бұл модельді қолдану кезінде психофизикалық дәрежесіне қарамастан, ерекше топтың (сыныптың) барлық оқушылары және сөйлеуді дамыту ұжымы сау балалармен кемінде айына екі рет түрлі оқу іс-шараларын өткізу. Бұл модельмен ерекше білім беру қабілеті бар баланы қамту инклюзивті білім берудің басқа үлгілері арасында ең қысқа болып табылады. Мұндай қысқа уақыт ішінде баланың бейімделуі және өзін жайлы сезінуі қиын, сондықтан бұл модельді пайдаланған кезде оны үнемі дефектолог сүйемелдеу керек.

Толық интеграциялық модель. Бұл модель балалардың психофизикалық және сөйлеу даму деңгейіне сәйкес жас нормасына сәйкес келетіндігімен және дені сау құрбыларымен 1–2 жаста оқуға психологиялық тұрғыдан дайын адамдар кәдімгі балабақша немесе мектеп сыныптарына кіреді. Сонымен бірге олар міндетті түрде оқу орнында (мысалы, сөйлеу қабілеті бұзылған балалар - сөйлеу орталығында) түзету қолдауын алуы керек. Бұл модель баланы қарапайым мектептің оқу-тәрбие процесіне қосу уақыты бойынша ең ұзақ болып табылады және мамандардың тұрақты көмегінің болуына байланысты бұл модель аралас интеграцияның тән белгілеріне ұқсайды, бірақ толық интеграция сипатталады.

Инклюзивті білім берудің барлық үлгілерін қорытындылау және салыстыру үшін олардың барлығы сөзсіз пайда әкеледі және инклюзивті дамыту үшін қажет деп айта аламыз.

Сонымен қатар, жоғарыда аталған модельдердің ортақ бір жері бар, бұл модельдердің әрқайсысы ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы балалар тобында тәрбиелеу мен оқытуды ұйымдастыруда тұрақты мұғалімдерге көмектесетін педагог-дефектологтың интеграциялық үдерісті міндетті түрде басқаруын талап етеді. Толық интеграциялық модель психофизикалық дамуының салыстырмалы түрде жоғары деңгейі бар ерекше балалардың бір бөлігі үшін ғана тиімді болуы мүмкін екенін атап өту маңызды. Бірақ мүмкіндігі шектеулі балалардың басым көпшілігі үшін инклюзивті білім берудің ішінара және әсіресе уақытша нысандары ұсынылады.

Осылайша, инклюзивті білім беру моделі әрбір бала үшін оның мүмкіндіктеріне қарай жеке таңдалуы керек, сонымен қатар кейбір үлгілер үшін арнайы жағдайлардың, жабдықтардың және арнайы техникалық жабдықтардың болуын ескеруді ұмытпау маңызды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Заңы.

2. Сергей Прушинский, Юлия Симонова. Инклюзивті білім беруді дамыту: материалдар жинағы / – M.ROOI «Перспектива», 2007 ж.

4. Елисеева И.Г., Ерсарина А.Қ. Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау: Әдістемелік ұсыныстар / https://special-edu.kz/463eliseeva-ig-ersarina-ak-psihologo-pedagogicheskoe-soprovozhdenie-detey-s-osobym-iobrazovatelnym-i-potrebnostyami-v-obscheobrazovatelnoy-shkole.html

5. Ахметова Д.З., Нығматов З.Г. т.б.: «Инклюзивті білім берудің педагогикасы мен психологиясы» - Қазан: «Познание» Экономика, менеджмент және құқық институты баспасы, 2013. – 204 б.

6. Зайцев Д.В. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру интеграциясы// SocPolitika.ru интернет-ресурсы ақпараттық-сараптамалық порталы/ қолжетімділік режимі http://www.socpolitika.ru/rus/conferences/3985/3986/3988/document4052.shtml (кіру күні 12/25/ 2021).

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ПРИНЦИПТЕРІ

Нурмуканбетова Венера Ерболатовна,
әл.ғ.магистрі, аға оқытушы
педагогика және психология кафедрасы,
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация: Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы-білім беру процесіне қатысушылардың білім беру қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін есепке алу тұрғысынан олардың барлық жиынтығындағы білім беру жағдайларының тұрақты мониторингі.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, технологиялар, әлеуметтік құзыреттіліктер, ұйымдастырушылық технологиялар.

Инклюзивті білім беру технологиялары деп біз барлық балаларға сапалы қолжетімді білім беру үшін жағдай жасауға әкелетін технологиялар деп түсінеміз. Инклюзивті технологиялардың екі үлкен тобын ажыратуға болады: ұйымдастырушылық және педагогикалық.

Ұйымдастырушылық технологиялар инклюзивті процесті ұйымдастыру кезеңдерімен байланысты бұл жобалау және бағдарламалау технологиялары, мұғалімдер мен мамандардың командалық өзара әрекеттесу технологиялары, құрылымдық, бейімделген және қол жетімді ортаны ұйымдастыру технологиялары.

Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы-білім беру процесіне қатысушылардың білім беру қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін есепке алу тұрғысынан олардың барлық жиынтығындағы білім беру жағдайларының тұрақты мониторингі. Білім беру процесінде балалар үшін туындайтын кедергілер анықталған кезде оның қатысушылары неғұрлым тиімді білім беру жағдайларын жасайтын өзгерістерді жобалауға енгізіледі. Жобалау және бағдарламалау инклюзивті білім беру принциптерін жүзеге асыру үшін қажетті технологиялар болып табылады. Осылайша, білім беру процесіне қатысушылар (әкімшілік, педагогтар, мамандар, балалар мен ата-аналар) тек бағдарламаларды, әдістемелерді, технологияларды, дидактикалық және материалдық-техникалық қамтамасыз етуді пайдаланушылар ғана емес, сонымен қатар білім беру процесі мен оны жүзеге асыру шарттарын жасаушылар болады.

Педагогикалық технологиялардың ішінде Инклюзивті тәжірибеде сәтті қолданыла алатындарды ажыратуға болады. Оларды әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балаларға бірлескен білім беруді ұйымдастырудағы міндеттер мен рөлге сәйкес жіктеуге болады.

- Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды бірлесіп тәрбиелеу кезінде әртүрлі құзыреттерді игеруге бағытталған технологиялар: сараланған оқыту технологиялары, білім беру процесін даралау технологиялары.
- Білім беру процесінде балаларда кездесетін оқу және мінез-құлық қиындықтарын түзету технологиялары.
- Әлеуметтік (өмірлік) құзыреттерді, оның ішінде қабылдау, толеранттылықты қалыптастыруға бағытталған технологиялар.
- Инклюзивті тәсілдегі жетістіктерді бағалау технологиялары.

Олардың кейбірін толығырақ қарастырайық:

Білім беру процесін дараландыратын технологиялар.

Білім беру жұмысын ұйымдастырудың жалпы ережелері мен тәсілдеріне сүйене отырып, мұғалім танымдық іс-әрекеттің, мінез-құлықтың, қарым-қатынастың белгілі бір ерекшеліктері бар баланы жұмысқа қосудың қыр-сырын есте сақтап, ескеруі керек. Көбінесе мұндай оқушы бүкіл топтың қарқынына толық ілесе алмайды, тапсырмаларды өзіне қол жетімді деңгейде орындайды, бірақ тақырыптың мазмұнын, оның сыныптастарының пәнді игеру деңгейінен төмен. Оқытуды дараландырудың кең мүмкіндіктері жеке қарқынмен жүретін өзіндік жұмыс болып табылады. Мұнда даралау тәрбиеленушілерге бірдей тапсырмалар берілмегендіктен жүзеге асырылады, бірақ жеке ерекшеліктеріне байланысты өзгеретін тапсырмалар. Топта

жеке жұмысты ұйымдастырған кезде-карточкадағы тапсырманы, жеке тапсырманы орындау кезінде баланың ерекшеліктерін ескеру қажет.

Ғылымда білім беру процесінде қолдануға болатын жеке ерекшеліктердің көптеген жіктелімдері бар. Мәселен, мысалы, психологтар жеке тапсырмаларды балалардың ақпаратты қабылдау тәсілдеріне бөлуді ұсынады: аудиалдар, визуалдар, кинестетиктер үшін. Көрнекі тапсырмалар жарқын, әдемі, түрлі-түсті болуы керек суреттері бар карталар түрінде ұсынылады. Оқуды жақсы қабылдау үшін мұғалім тапсырманы дауыстап оқуы керек. Мәтінді бірнеше рет қайталаған кезде аудиалдар жақсы есте қалады. Кинестетик объектілерді манипуляциялауға бағытталған тапсырмаларды алады. Мысалы, сандарды салыстыру кезінде санау таяқшаларымен жұмыс ұсынуға болады. Мұғалімнің өзі оқушылардың қабілеттері мен білімдерінің деңгейін анықтап, соған сәйкес оларға "күшті" және "әлсіз" деп ажырата отырып, тапсырмалар береді. Бұл қайшылықты шешу үшін баланың жеке ерекшеліктері ескерілген кезде "жеке көзқарас" ұғымы мен "оқытуды даралау" ұғымы арасындағы айырмашылық енгізіледі.

Оқытуды даралау-бұл баланың оқу процесінде субъективті ұстанымын барынша жүзеге асыру үшін білім беру жағдайларын ұйымдастыру, яғни.оның оқу мақсаттары мен міндеттерін білуі, оқу материалын, оқу міндеттерін шешудің формалары мен әдістерін таңдау мүмкіндігі. Мұғалім оқушының осы жағдайда мақсат қоюы, міндеттерді тұжырымдауы, оқу міндеттерін шешу жолдарын анықтауы, оқу іс-әрекеттерінің нәтижелерін бағалауы үшін жағдай жасайды. Мұндай даралау процесі мүмкіндігі шектеулі бала үшін де, оның нормативті дамып келе жатқан құрдастары үшін де маңызды

Оқытуды деңгейлік саралау технологиясы балалардың бағдарламалық материалды игеру деңгейімен байланысты. Бұл технологияда танымдық іс-әрекетті басқару әр оқушыны шағын топтар жүйесі арқылы олардың жеке мүмкіндіктері мен қабілеттері деңгейінде оқыту мақсатында жүзеге асырылады. Мұғалім қиын балалармен тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік алады.

Функционалды саралау технологиясы- функцияларды бөлетін топтарда жұмысты ұйымдастыру. Әр бала өз тапсырмасын орындай отырып, жалпы нәтижеге үлес қосқанда, ал оқуда қиындықтары бар балаға көмекші материалдарды ұсынуға болады (мысалы, егер сізге ұсыныс жасау керек болса, бала алдын-ала дайындалған сөздерді-карталарды пайдаланады, олар сізге қажет жерде орналасуы керек есепті шешу кезіндегі реттілік-Шарттың дайын қысқаша жазбасы).

Аралас дифференциация технологиясы (жиынтық топ моделі). Оқытуды саралаудың екі түрінің біріктірілген түрі-қызығушылықтары мен даму деңгейі бойынша. Үш жиынтық топ құрылады.

Оқу және мінез-құлық қиындықтарын түзету технологиялары білім беру процесінде балаларда туындайтын оқу және мінез-құлық қиындықтарын түзету технологиялары-бұл бұзылуларды түзетуге бағытталған арнайы логопедиялық технологиялар мен Арнайы педагогика технологиялары (сурдо және тифлопедагогика технологиялары), оқу қиындықтарын түзетудегі нейропсихологиялық тәсіл технологиялары (А.Р. Лурия, л. с. Выготский, Дж. Хинд, Т. В. Ахутина, Н. М. Пылаева, т. ю. Хотылева), есту қабілеті бұзылған балаларда сөйлеу есту және сөйлеу қарым - қатынасын қалыптастыру мен дамытудың психологологиялық-педагогикалық жүйесінің технологиялары (Э. и. леонгард жүйесі), Ава мінез-құлқын қолданбалы талдау технологиялары (Applied Behavior Analysis) және т. б. алдын алуға нейропсихологиялық тәсілдер қолданылады. Л.С.Выготский - А. Р. Лурия мектебінің принциптеріне негізделген оқу қиындықтары әртүрлі психикалық функциялардың жеткіліксіз қалыптасуына байланысты әртүрлі оқу қиындықтарын жеңудің жалпы негіздерін, нақты әдістері мен технологияларын қамтиды. Нейропсихологиялық түзету мидың әртүрлі құрылымдарының үйлесімді, үйлестірілген қызметін дамытуға және қалыптастыруға бағытталған. Арнайы әзірленген қозғалыс жаттығулары мен білім беру ойындары арқылы психикалық белсенділіктің белгілі бір компоненттерін қалыптастыру ынталандырылады: психикалық белсенділікті реттеу және бақылау, моторика, көру, есту, кеңістіктік қабылдау

және басқалар. Ерекше білім беруді қжет ететін тәрбиеленушінің даму бар іс-әрекетінің нәтижелерін оқыту және бағалау жағдайында мұғалім баланың мүмкіндіктеріне сәйкес келетін формалар мен әдістерді қолдануы керек, бұл оның физикалық және психикалық денсаулығын, эмоционалды тепе-теңдігін сақтаудың шарты болып табылады. Осылайша, оқытуда сараланған және жеке тәсілдер жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Агавона Е.Л., Алексеева М.Н., Алехина С.В. Педагогтар даярлығы инклюзивті білім берудің нәтижелігінің негізгі факторы. // Психологиялық ғылым және білім №1: Қазіргі білім беруде отбасын жетілдіріуде инклюзивті тұрғы. М., 2017. - Б.302

2. Фадина А.К., Семаго Н.Я., Алехина С.В. - Инклюзивті білім беру. №1 М.: Центр «Мектеп кітап», 2010. - Б.132

3. Пенин Г.Н. Инклюзивті білім беру мемлекет саясатының жаңа парадигмасы // Вестник Герцен университеті. - 2010 г. -№ 9(83). - Б.47.

4. Сергеева К.А. Инклюзивті білім беру жағыдайында мүмкіндігі шектеулі балаларды бейімдеу.//«Педиатрия Санкт-Петербурга: тәжірбие, инновация, жетістік » -2010. - Б. 200

ЕРЕКШЕ БІЛІМГЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛ БҰЗЫЛЫСТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТҮЗЕТУ БОЙЫНША ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТЫҢ ЖҮЙЕСІ

Тұрмаханова Сапаржан Акимовна,
п.ғ.к.,аға оқытушы
Танабаева Гульмира Тулебаевна,
ф.ғ.к., аға оқытушы
Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту педагогикасы кафедрасы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Аннотация: Мақалада ерекше білімге қажеттілігі бар балалардың тіл кемістіктері және оларды түзету бойынша жүргізілетін жұмыстың жүйесі қарастырдық. Ерекше білімге қажеттілігі бар балалардың тіл кемістіктері мен оларды түзету жұмыстары бойынша ғылыми еңбектерді қарастырдық. Кемістігі бар балалар жөнінде деректерді алудың маңызды қайнар көзі олардың қоршаған ортаға көзқарасын аңғартатын, балалардың психикалық ерекшеліктерін сипаттайтын түрлі жазба жұмыстарын, суреттерін, қолөнер туындыларын талдадық. Бұл әдіс оқушылардың ерекшелігін, қабілеті мен бейімділігін бейнелейді.

Педагогикалық үдеріске қатысушылардың әрекеті мен қарым-қатынасы нормалар көмегімен іске асады. Оқу-тәрбие үдерісіне қатысушылардың біріккен әрекетінің формалары мен құралдары-педагогикалық үдерістің логикалық аяқталған, белгілі уақытқа созылатын әдістер мен тәсілдердің көмегімен іске асатын, мақсаты, міндеттері, мазмұны бар бөлігі.

Мақалада дидактикалық ойындарды кеңінен қарастырдық. Дидактикалық ойындардың басым көпшілігі үстел басында өткізіледі: балалар байсалды (тыныш) отырады, қол саусақтарының ұсақ қозғалысын орындайды, ол білезіктерін қозғалтады, логопедпен бірге жүзеге асырылған іс-әрекет туралы айтылды. Тұтығатын балалармен сабақтарда өлеңдерді, проза, драмалық көрініс, рөлдік ойын, үстел және қуыршақ театры, логопедтің ұсынысы бойынша шығармашылық ойындар қолданылды.

Тірек сөздер: ЕБҚ бар балалар, тілдік кемістіктер, логопед, оқыту процесі, тіл дамыту, мінез-құлық, оқушылар, тіл дамыту, тұтықпа

В статье рассматриваются нарушения речи у детей с особыми образовательными потребностями и система работы по их коррекции.

Мы рассмотрели научные работы о нарушениях речи у детей с особыми образовательными потребностями и их коррекции. Важным источником данных о детях с особыми образовательными потребностями мы проанализировали различные письменные работы, рисунки, поделки, раскрывающие их отношение к окружающему, описывающие психические особенности детей. Этот метод отражает особенности, способности и склонности учащихся.

Действия и отношения участников педагогического процесса реализуются с помощью норм. Формы и средства совместной деятельности участников образовательного процесса – это часть педагогического процесса, которая реализуется с помощью логически завершенных и действующих на определенный период времени приемов и подходов, имеющих цели, задачи, и содержание.

В статье мы широко рассмотрели дидактические игры. Подавляющее большинство дидактических игр проводится за столом: дети сидят спокойно (тихо), совершают мелкие движения пальчиками, двигают кистями рук, обсуждалась деятельность, проводимая совместно с логопедом. На занятиях с глухими детьми использовались стихи, проза, драматические сценки, ролевые игры, настольный и кукольный театр, творческие игры, рекомендованные логопедом.

Опорные слова: дети с особыми образовательными потребностями, нарушения речи, логопед, учебный процесс, развитие речи, поведение, ученики, развитие речи, заикание.

The article deals with speech disorders in children with special educational needs and the system of work on their correction.

We reviewed scientific works on speech disorders in children with special educational needs and their correction. An important source of data on children with special educational needs, we analyzed various written works, drawings, crafts that reveal their attitude to the environment, describing the mental characteristics of children. This method reflects the characteristics, abilities and inclinations of students.

The actions and relations of the participants in the pedagogical process are implemented with the help of norms. Forms and means of joint activity of participants in the educational process is part of the pedagogical process, which is implemented with the help of logically completed and valid for a certain period of time techniques and approaches that have goals, objectives, and content.

In the article, we have widely considered didactic games. The vast majority of didactic games are played at the table: children sit calmly (quietly), make small movements with their fingers, move their hands, activities carried out together with a speech therapist were discussed. Poems, prose, dramatic scenes, role-playing games, table and puppet theater, creative games recommended by a speech therapist were used in classes with deaf children.

Supporting words: children with special educational needs, speech disorders, speech therapist, educational process, speech development, behavior, students, speech development, stuttering.

Дамудың алғашқы және туынды бұзылыстары туралы ұғымды Л.С.Выготский еңгізді [1]. Алғашқы кемістіктер бір биологиялық жүйенің (талдағыштар, ми құрылымдары) патогендік факторлар әсерінен органикалық зақымдануы мен жетілмеуі нәтижесінде пайда болады. Туынды кемістіктер алғашқы бұзылыстардан туындамайтын бірақ солардың негізінде қалыптасатын (саңыраулардың сөйлеуінің бұзылуы соқырлардың бағдарлау қабілетінің бұзылуы) психикалық жетіспеу және әлеуметтік негізден алыс болса, оны психологиялық-педагогикалық түзету оңай болады. Қарапайым қызметтермен салыстырғанда, жоғары қызметтерді түзету жеңіл болады. Даму үдерісінде бірінші және екінші бұзылыстары арасындағы, биологиялық жене әлеуметтік шартты бұзылу арасындағы қатынастар өзгереді. Егер оқыту мен тәрбиелеудегі негізгі кедергі органикалық кемістік болса, яғни, туынды бұзылыс бағыты «төменнен жоғары» болған жағдайда, дер кезінде коррекциялық - педагогикалық жұмыстар басталмаса, екінші кезекте пайда болған психикалық жетілмеулер мен жеке тұлғалық қалыптың бұзылуы, баланың әлеуметтік ортаға, өзіне деген кері, жағымсыз көзқарасының қалыптасуында жетекші орын алады. Психологиялық күрделі мәселелер шеңберін кеңейте отырып, туынды бұзылыс барлық қарапайым психикалық қызметке кері ықпал етеді, патогендік әсерлер «жоғарыдан төмен» қарай бағытталады.

Бұзылыспен дамуды таза мөлшерлік шектеуге әкеліп тіреуге болмайды. Бұндай даму сақталып қалған мүмкіншіліктерге сүйенетін сапалық ерекшеліктерімен машықтанады. Арнайы оқыту мен тәрбиелеу жағдайында кемістігі бар балалардың биологиялық жетіспеушілік кедергілері тегістеліп, атап өтіледі. Дефектологияның методологиялық концепциясы осыған негізделген. Бұл концепция кемістікті дамытуға сеніммен қарауға мүмкіндік береді.

Бұзылыспен дамудың сапалық ерекшеліктерін танудың принциптері мен әдістері дефектологияның зерттеу пәні болып табылады. Бұзылысы бар балалардағы қалпына келу процестерінің өтуі әр түрлі жағдайларға байланысты. Келесі жағдайлар олардың дамуы үшін қолайлы болып табылады:

а) арнайы мекемелер тарабын құруды қарастыратын оқыту мен тәрбиелеу жүйесін дұрыс ұйымдастыру, оқу процесін коррекциялық-тәрбиелеу жұмысының арнайы әдістерін пайдаланатындай етіп құру;

б) оқу мен еңбекті балалардың дене және ақыл қабілеттерін қалыптастыруда негізгі құрал ретінде біріктіре пайдалану принципі;

в) балалар ұжымында, сондай-ақ ұстаздар мен оқушылар арасындағы дұрыс қарым-қатынастар;

г) оқу жұмысы мен балалардың демалыс кестесін артық салмақ түспейтіндей етіп дұрыс ұйымдастыру;

д) олардың белсенділігін, еркіндігін көтеретін оқытудың әр түрлі әдістерін алмастырып отыру;

е) балалардың мүмкіндіктерін тиімді пайдалану үшін арнайы жабдықтар мен оқу құралдар жүйесін, түрлі техникалық құралдарды кеңінен пайдалану [2].

Бұзылысы бар балалардың әр түрлі топтарының ерекшеліктерін ескере, сонымен қатар әр баланың ерекшеліктеріне тірек қоя құрастырылған коррекциялық-тәрбиелік жұмыс қалпына келтірудің, түзетудің және функциялардың қызметін орнына келтірудің маңызды шарты болып табылады.

Ерекшелігі бар балалар жөнінде деректерді алудың маңызды қайнар көзі олардың қоршаған ортаға көзқарасын аңғартатын, балалардың психикалық ерекшеліктерін

сипаттайтын түрлі жазба жұмыстарын, суреттерін, қолөнер туындыларын талдау болып табылады. Бұл әдіс оқушылардың ерекшелігін, қабілеті мен бейімділігін бейнелейді.

Ерекшелігі білімге қажеттілігі бар балаларды зерттеудің құнды құралдарының қатарына социологиялық және психологиялық зерттеу әдістері жатады. Олардың ішінде анкеталау-анкетаның көмегімен жаппай деректер жинау, баланың өзін-өзі бағалауы және мұрат деңгейін зерттеу әдістері, социометрия-топтағы өзара қатынастарды зерттеу, сондай-ақ зерттеу деректерінің сандық көрсеткіштерін айқындайтын математикалық әдістер [3].

Бұзылыстың себептері: Бұзылыстардың дамуының негізінде нерв жүйесінің немесе белгілі бір талауыштың зақымдануы жатады, соның әсерінен органдардың немесе барлық организмнің құрылысы мен қызметі ауытқиды.

Бойында бұзылысы балаға оның ерекшеліктеріне сәйкес айналасындағылар, оның ішінде педагогикалық шаралар жоғары деңгейде өз әсерін тигізеді. Бұзылысы баланың өмірінің алғашқы кезеңінен бастап кемістігі табылып, коррекциялық-тәрбиелік жұмыс ұйымдастыруы керек.

Құлағының естуі төмен баланың сөйлеу тілін кішкентай кезінен машықтандыруының ол баланың зердесінде келешекте ықтимал болатын дамуындағы ерекшеліктердің алдың алу мүмкіндігі зор болады. Көзі нашар көретін немесе мүлдем көрмейтін балалардың төмен жастағы өмірге деген құлшынысы, оның басқа адамның көмегінсіз қозғалуға, өзінің қажетін өтеуге, өмір сүріп жатқан ортасына анағұрлым тез үйренуіне оң ықпалын тизіседі.

Оқыту процесі қалыптаса қалған функциялық қызметтермен қатар қалыптасып келе жатқандарының да көмегіне сүйенеді. Оқытудың мақсаты-дамудың оңтайлы ауқымын асықпай, сатылап нақты даму кезеңіне өткізу. Бұзылысты баланың дамуына коррекция және компенсация жасауға дамудың оңтайлы кезеңін тұрақты түрде кеңейтіп отырғанда ғана мүмкіндік туады.

Балалардың дамуына байланысты бірінші толқуы әдетте олар оқи бастаған кезде пайда болады.

Біреулерде есептеуді меңгерудің қиындығынан, басқаларда тіл табыса алуынан, мектеп ережелеріне бағынуынан және тағы басқа жағдайларда көрінеді.

Балада осы жағдайдың туындауына педагогикалық-әлеуметтік және психо-физикалық даму ерекшелігімен жіберіп дамуының,мектепте оқудың алдын ала қалыптасуына байланысты [4].

Арнаулы педагогика бойынша өткізілген зерттеудің қорытындысында балалардың тілінің дамуы олардың мектептегі үлгеріміне байланысты екендігін көрсетеді. Оқушыларда тіл бұзылыстарының туындауы олардың өз туған тілінен үлгермеуге немесе нашар үлгеруге әкеліп соқтырады. Бұлар әсіресе жалпы білім алу барысында дамымай қалған дыбыстар айту бұзылысы бар фонометикалық есту қабілетінің қалыптаспаған және дыбыстық әріптік талдауын қабылдау қабілетінің төмендігі бар балалар [5].

Дер кезінде тіл бұзылыстарының белгілерін айыра білу және түсіну мұғалімге өзіндік оқытудың түбірін анықтауға мүмкіндік береді, оның принциптік жағын көрсетеді. Оқушының үлгермеу себебін анықтап,мұғалім тіл кемістігінің қай деңгейде екеніне байланысты баланы облыстық психологиялық-дәрігерлік-педагогикалық кеңес беру мекемесіне тексеруге жолдама беру немесе (ата-ананың тексеруден бас тарту кезінде) тузету сабақтарын ұйымдастыру керек [6]. Бұл баланың мектепке жақсы оқуына мүмкіндік берер еді. Ал бірақта мұғалімге,әріне арнайы мамандардың қабылдауында болып сөйлесіп алу қажет, олармен біріге отырып баламен жұмыс істеуге түпкі бағытын анықтау керек, тіл кемшілігі бойынша амалдарды табу, оқушының бұзылысын жоғарлауына әкеліп өткізеді. Осындай көмекті логопед көрсете алады.

Баланы тексеруді неден бастау керек?

Баланы сөзді айту бұзылысы неде екенін айыру, тексеру, бала дыбысты қалай және сөзде қалай айтатынын анықтау. Мұғалім баланың өзінен кейін сөзді қайталанғанынан көрі оның өз бетімен сөйлеген кездегі кемшіліктерін байқап ескеру тиіс. Бала дыбысты өз алдына дұрыс алса да,сөз арасында оны шатастырып алатын кездері де кездеседі. Сондықтан, балаға

дыбысты өз алдына дыбыстатып, сөз алдында қалай қолданатынын анықтап тексеру қажет. Осы мақсатпен балалардың тіліне мұқият көңіл қойып,олардың өзара сөйлесу қатынасын және олардың сабақтағы жауаптарын дұрыстап тыңдау керек [7].

Мұғалім дыбыстауды тексеруді барлық балаларға тегіс, тек тіл бұзылысы бар деп ойлаған балалармен ғана немесе әр баламен жекелеп сабақтан кейін немесе сабақтан бұрын жүргізеді.

Зерттеу жұмысының мақсаты, міндеттері және ғылыми болжамына сәйкес коррекциялық оқу-тәрбие жұмысының жүйесі құрастырылады.

Жүйе ұғымы көп аспектілі және зерттеу мақсатына сәйкес қарастырылады:

1) тұтас, бір-бірімен заңды байланыстағы көптеген элементтер (заттар, көзқарастар және т.б;

2) қатаң тәртіппен орналасқан бөлімдер;

3) нақты бір нәрсенің құрылымын,ұйымдастырылу тәсілі,формасы;

4) қоғамдық құрылым;

5) шаруашылық бірліктердің,мекемелердің жиынтығы;

6) мезгілі және туындаған бірліктердің жиынтығы.

Білім беру жүйесі ретінде мемлекеттегі барлық оқыту-тәрбиелеу мекемелерінің жиынтығы танылады. Бұл жүйе негізін балабақшалар,жалпы білім беретін және кәсіптік мектептер, мектептен тыс мекемелер,жоғары оқу орындары құрайды [8].

Педагогикалық жүйе – дербес қамтитын және басқарылытын,құрамдары бар бөліктері бар тұтастық. Жүйені басқару оның тұтастығын қамтамасыз етеді,оның құрамды бөліктерінің өзгеруіне ықпал тигізеді. Педагогикалық жүйенің жұмысы қоғам қажеттіліктерінен туындайтын мақсаттарға қол жеткізуді көздейді. Мақсаттар педагогикалық жүйенің мазмұнын белгілейді.

Педагогикалық жүйенің жұмыс істеуі қажетті педагогикалақ шарттардың жиынтығына байланысты.

Педагогикалық құбылыстардың диалектикалық табиғатын,олардың тұтастығын көрсете отырып,педагогикалық жүйенің құрамды бөліктері осы жүйенің іске асырылуы үшін қажетті және жеткілікті болуы керек. Осы негізде мектептегі оқу-тәрбие мекемесі шарттардан, құрылымдық және іс-әрекеттік компоненттерден тұратын педагогикалық жүйе ретінде қарастырылады. Жүйе құрастырушы факторлар – мақсат және нәтиже факторлары; іске асырылуының шарттары – педагогикалық шарттары; құрамды бөліктері–педагогикалық ұжым мен тәрбиеленушілер, педагогикалық іс-әректтің мазмұны, тәсілдері, формалары, әдістері; іс-әрекеттік құрамды бөліктері – педагогикалық анализ, бақылау, реттеу, түзету, енгізу.

Мектепті педагогикалық жүйе және басқару нысаны ретінде қарастыру білім беруді ұйымдастырушылырдың, тәрбиешілердің, тәрбиеленушілердің басқару іс-әрекеті мақсаттарды нақтылау мен нәтижеге қол жеткізуге, педагогикалық ұжым мен тәрбиеленушілердің қалыптасуына жағдай жасауға, оқу-тәрбие жұмысының мазмұны, әдістері, формаларын таңдауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь//Собр.соч.-М.,1982.-Т.2. – 361 с.
2. Левина Р.Е. Разграничения аномалии речевого развития у детей//Дефектология. -1975. №2.с.12-16
3. Митринович –МоджевскаяА. Потофизиология речи, голоса и слуха. - Варшава, 1965 http://special-edu.kz - сайт Национального научно практического центра коррекционной педагогики (ННПЦ КП)
4. Нарушение речи у школьников//Сост. Р.А.Белова-Давид, Б.М.Гриншпун. Вып.2: -М.,1972. – 348 с.
5. Выготский Л.С. Основы дефектологии // Собр. соч. в 6 Т. М., 1983 г. -320 с
6. Абелева И.Ю. и др. В помощь взрослым заикающимся.-М.,1969
http://special-edu.kz/ - сайт Национального научно- практического центра коррекционной педагогики (ННПЦ КП)
7. Беккер К.П., Совак М. Логопедия. - М., 1984. - 423с.
8. Бадалян Л.О. Детская неврология.-3-е изд-М.,1984. -197с.

НЕЙРОЖАТТЫҒУ ЕРТЕ БАЛАЛЫҚ ШАҚТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЖАЛПЫ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Кадыржанова Жанна Елемесовна,
пс.ғ.к., аға оқытушы.
Базарбаева Гүлдариға Жұмақызы,
7М01101 Педагогика және психология білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты,
Педагогика және психология кафедрасы, БҚИТУ

Түйіндеме: Мақалада нейропсихологияның практикалық мәселелері мен сұрақтары, ерте балалық шақтағы психикалық дамудағы танымдық бұзылыстың ерекшеліктері мен оларды түзету жұмыстары туралы және нейрожаттығулардың түрлері, мүмкіндіктері мен оларды қолдана алудың ережелері туралы қарастырылған.
Тірек сөздер: нейропсихология, нейрогимнастика, ми қызметі, жаттығу.

В статье рассматриваются практические вопросы и вопросы нейропсихологии, особенности познавательных нарушений в психическом развитии раннего детства и их коррекционная работа, а также виды, возможности и правила применения нейроупражнении.
Ключевые слова: нейропсихология, нейрогимнастика, фукнции мозга, упражнения.

The article considers practical issues and issues of neuropsychology, features of cognitive disorders in the mental development of early childhood and their corrective work, as well as the types, possibilities and rules for the use of neuro-exercises.
Keywords: neuropsychology, neurohymnasty, brain function, exercise.

Адам бас миының қызметі қандай? Бас миы қызметінің жоғары психикалық функциялар - ес, зейін, ойлаумен қалай байланысты? Осы байланыстар адамның мінез-құлқына және оның дамуына қалай әсер етеді? Осы мәселелер нейропсихологияның қарастыратын мәселелеріне кіреді. [1, 35 б.]. Нейропсихология ерте жастағы балалардың танымдық процестерінің қалыптасу барысында кездесетін ауытқулардың себептерін түсінуге, жағымсыз зардаптарды болдырмау үшін «қателіктермен жұмыс» жүргізуге көмектеседі [1, 25 б.].

Осындай мәселелерде мамандар нейропсихологиялық түзетуге жүгінеді. Бас миы жұмысында анықталған бұзылыстарды түзетуге, зейін аудару және шоғырлануды, кеңістікте бағдарлана білуді және эмоциялық әрекет ете білуді, қабылдауды, мотрикаңы, есте сақтауды және сөйлеуді басқаратын процестерді түзетуге және қалпына келтіруге көмектесетін арнайы әдістемелер, техникалар, тәсілдер кешені осылай аталады. Осы аталған жұмыстардың дұрыс жүруі баланың қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынас жасауына, қоғамға бейімделуіне, мектептегі оқу процесіне және басқа да сәттеріне үлкен ықпал етеді.

Нейрокоррекциялық жұмыстар қолданылады:

- аутистік спектрдің бұзылуы (балалар аутизмі);
- сөйлеу дамуының тежелуі;
- психикалық дамуының тежелуі;
- ми дамымауы;
- зейін тапшылығы және гиперактивтілік синдромы;
- шашыраңқы склероз;
- эмоциялық сипаттағы бұзылулар;
- органикалық бұзылулар;
- балалардың церебралдық сал ауруы;
- сөйлеу функциясының бұзылуы (сенсорлық немесе моторлық алалия, дисграфия және дислексия, дизартрия);
- оқытудағы проблемалар және т.б. [2, 65 б.].

Нейрогимнастика - бұл нейропсихологиялық түзетудің бір түрі. Ол арт-терапия элементтерімен арнайы ойын сабақтарын, бас миының оң және сол жарты шарлар жұмысын

өзара байланыстыратын, ми қабықтары арасындағы құрылымдарды дамытуға бағытталған жаттығулар кешенін білдіреді.

Нейрогимнастика - физикалық қимылдарды орындау арқылы ми жұмысының табиғи тетіктерін жандандыруға бағытталған жаттығулар кешені [2, 85 б.]. Осы жаттығуларды орындай отырып, бала сенсорлық және кеңістіктік бағдарды дамытады, онда еркін назар аудару, өзін-өзі бақылау функциясы қалыптасады, екі қолдың қозғалысының көру-моторлық үйлесімділігі, келісімділігі, дәлдігі, бірқалыптылығы дамиды.

Нейрожаттығуларды жүйелі түрде орындау елеулі әсер береді:

– ақпаратты қабылдау және өңдеу жылдамдығын арттырады;
– зейін және ес процесіне әсер етеді;
– қан айналымын жақсартады;
– ойлау мен сөйлеудің дамуына ықпал етеді;
– дислексия (оқу проблемаларын) және дисграфия (жазбаша сөйлеу проблемаларын) шешуге көмектеседі;
– мотористің (жалпы және ұсақ) дамуына ықпал етеді;
– стресті жағдайларға төзімділікті арттырады және т.б. [2, 105б.].

Нейропсихологиялық (психомоторлық) тәсілдің тиімділігі ғылым мен практикада дәлелденген. Бұл денсаулықты сақтайтын және ойын технологиясы болып табылады. Бұл тәсіл бұзылысы бар психикалық процестерді (зейін, ес, ойлау, сөйлеу және т.б.), баланың эмоциялық-ерік сферасын қозғалыс арқылы түзетуге бағытталады [3, 58б.]. Нейропсихология қалыптасқан принциптер, белгілі ресей авторлары Л.С.Выготский, А.Р.Лурия, Л.С.Цветкова, А.В.Семенович, А.Л.Сиротюк, А.Н.Леонтьев, А.В. Запорожец, Л.А.Венгер, Д Б.Эльконин ұсынған қағидаларға негізделеді.

Қазіргі уақытта психикалық және дене дамуында бұзылулары бар балалар саны ұдайы өсуде. Бұл мәселелер педагогтар мен арнайы мамандар үшін балалардың физикалық және психикалық денсаулығын нығайту мен алдын алудың тиімді әдіс тәсілдерін іздестіре білуді алға қояды. Көбінесе біз физикалық жаттығуларды орындау арқылы денені шынықтыруға үйреніп қалдық. Ал, ми жұмысының жүйесін жаттықтыруға арналған арнайы жаттығулардың түрлері де бар екендігін білгеніміз жөн [2, 144б.].

Ми жаттығуы кинезиология деп аталады. Кинезиология (грек сөзі «кинезис» - қозғалыс және «логос» - білім) - бұл белгілі бір тапсырмалар легін орындау арқылы тұлғаның ақыл-ой қабілетін дамытуға көмектесетін қолданбалы ғылым. Ол мидың екі жартысын да теңдестіріп дамытуға көмектеседі. Кинезиология өткен ғасырдың 60-жылдары пайда болды. Жаттығу орындалуы күрделі емес бірқатар жаттығулардан құралады, сондықтан оны балалар да, ересектер де өз күн тәртібіне енгізе алады. Жаттығуларды кез-келген уақытта орындап жүруге болады [3, 23б.]. Жаттығулар мидың жарты шарының өзара әрекетін күшейтуге бағытталған. Баланың зияткерлік қабілеті мен шығармашылығын дамыту, белгілі бір жаттығуларды орындау арқылы жүзеге асырылады, ал бұл дәл осы ми жаттығуының мәнін көрсетеді. 90-шы жылдардың басында американдық психологтар Пол және Гейль Деннисон «Ми гимнастикасы» деп аталатын нейрогимнастика бағдарламасын әзірледі, бұл физикалық жаттығулар арқылы ми жұмысының табиғи механизмдерін жандандыру, яғни қозғалыс пен ойды өзаара байланыстыру әдістемесі танымал болды.

Нейропсихологиялық түзету бірнеше бағыттағы жұмысты көздейді:

– Қозғалтқыш немесе сенсомоторлық өз денесін басқару қабілетін қалпына келтіруге немесе дамытуға, қандай да бір әрекеттер жасау кезінде қол мен көздің қозғалысын синхрондауға, кеңістікте бағдарлауға және т.б. көмектеседі.

– Когнитивтік танымдық функцияларды – зейін, ес, сөйлеу, ойлауды дамытуға ықпал етеді.

– Эмоционалды-тұлғалық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту және т.б. [3, 31б.].

Нейрогимнастикалық жаттығулар бірнеше негізгі түрлерге бөлінеді:

1. Артикуляциялық. Бұл жаттығулар блогы сөйлеудің кешігуі, сөздерді айта алмау кезінде орындалады. Нейрогимнастика элементтері логоритмикаға қосылады. Бұл балалардағы сөйлеудің бұзылысын түзеудің және сөйлеу дағдыларын дамытудың тиімді әдістемесі, ол түрлі сөздерді айту, ән айту, ырғақты қимылдар (жүру, марш) және музыкаға би билеу микстерін білдіреді.

2. Көзді қимылдату. Мидың сол және оң жақ жарты шарларының өзара іс-қимылының дамуына ықпал етеді, көру арқылы қабылдау мүмкіндіктерін арттырады (яғни, бала ақпараттарды жеңіл қабылдайды әсіресе, мектепте сабақ барысында).

3. Қозғалыстардың созылмалы бұлшықеттермен үйлесімділігі. Балаға өз денесін жақсы түсінуге, оны басқаруға, өз қимылдарын үйлестіруге, кеңістікте бағдарлауға мүмкіндік береді. Созылулар бұлшық еттердегі артық кернеуді жоюға көмектеседі (гипертониямен), жаңа ақпаратты қабылдауды жақсартады, жазу және оқу дағдыларын дамытуды жеңілдетеді.

4. Тыныс алу. Қан мен терді оттегімен қанықтырады, тыныс алудың қалыпқа келуіне ықпал етеді, соның есебінен артық эмоциялық қозуды, гиперактивтілікті төмендетеді, ожж тыныштандырады. Балалардың алаңдаушылығы азаяды, ынтасы артады, өз эмоцияларын басқара алады.

5. Танымдық дағдыларды дамытуға бағытталған. Зейін, ес, ойлау қабілетін, логиканы дамытады. Балалар зейінді болуға, алаңсыз жұмыс істеуді үйренеді [4, 10б.].

Әртүрлі жасқа арналған нейрожаттығулар:

– 3-4жас. Сөйлеудің белсенді қалыптасу кезеңі, сондықтан ұсақ және ірі мотрикаңы, дұрыс артикуляцияны дамытатын жаттығулар өте маңызды. Ол үшін төмендегідей ойындар мен жаттығулар жүргізіледі:

- «Алақан». Классикалық таныс қарапайым және айқаспалы шапалақтаулардан бастайды, содан кейін комбинацияларды күрделендіреді.
- «Арқанмен жүру». Бұл жаттығу үшін жерге жіпті ұзына бойы қоямыз. Бала арқанмен жүруші болғандықтан, ауада тартылып тұрған арқан деп елестетіп, аяқтарын ұқыпты басып, ауыстырып және оларды арқанға тығыз қысып, арқанмен жүріп өтуі тиіс.
- «Шам». Баланың алдына шам жағылып қойылады. Баланың міндеті - терең дем алу, содан кейін шамды үрлеу үшін ерін бұлшықеттерін созу арқылы ауаны шығару. Жаттығуды бірнеше рет қайталайды, әр кезде жанып тұрған шамды баладан әрірекке біртіндеп жылжытып отырады.

– 4-5жас. Бұл кезде балалармен осы кезеңге дейін қаралған жаттығуларды күрделендіріп, қарқынын арттыра отырып пайдаланады. Бірақ түзету бағдарламасында бұл жаттығулармен қоса, мидың жарты шарларының арасындағы байланыстарды дамытуға бағытталған зейін, ес процестерін жаттықтыратын күрделі тапсырмаларда болады.

- «Өзен және жағалау». «Су» мен «құрлық» арасындағы шекараны белгілеу үшін еденге жіп қойылады. Ересектердің командасы бойынша бала «өзенге» «сүңгейді» немесе «жағаға» шығады. Жаттығуды командалардың қарапайым бірізділігімен орындауды бастайды. Одан кейінгі міндет күрделенеді - ересек команда тәртібін өзгертіп немесе дұрыс емес нұсқаны «айтып», баланы шатастырады.
- «Пинг-понг». Бұл ойынға екі қатысушы мен «теннис» үстелі қажет болады. Ойын алаңын ойша түрлі-түсті скотч арқылы сызып, екі бөлікке бөледі. Теннис шарын алып, (нұсқа ретінде - жай ғана қағаз парағын мыжасыз) оны үстелдің ортасына қояды. Ойыншылардың алдына қойылатын міндет - доп үстелден құлағанша оны қарсыласының жағына үрлеу.
- «Капитан». Қозғалыстарды үйлестіру жаттығуы. Бір қолды жұдырыққа қысып, бас саусақты жоғары көтеру керек («лайк» көрсету). Екінші қолды маңдайына қарай көтеріп, күнқағар (козырек) бейнелеу керек. Баланың міндеті қолды ауыстыру. Тапсырманы қиындату үшін позицияларды ауыстыру арасында қолмен шапалақтауды қосады.

– 5-7жас. Осы жаста балалар жазуды, санауды, оқуды үйренеді, оқу жүктемесі артады. Ми жұмысын жандандыруға, ұсақ мотрикаңы дамытуға көмектесетін жаттығулар қажет.

- «Сақина». Саусақтардан - үлкен және көрсеткіш саусақтардан жасалған сақинаны бейнелеу керек, содан кейін саусақтарды тез ауыстырады. Алдымен жаттығуды бір қолмен,

содан кейін екінші қолмен жасайды, ал жаттыққан соң екі қолдың саусақтарымен бір уақытта орындайды.

- «Анама үйретемін». Баланың міндеті - анасына не істеу керектігін түсіндіру, яғни ол үшін алгоритмдік нұсқаулар береді.Мысалы, бутербродты жасау нұсқауы немесе бөлмеге қалай кіру керек [4, 22б.].

Нейрогимнастика мидың екі жартысына да сапалы жаттығу жүргізуге мүмкіндік береді, сондай-ақ когнитивтік қабілеттердің дамуына ықпал етеді. Нейрогимнастиканы үнемі жүйелі орындау:

– ұзақ мерзімді ес функцияларын жақсартады;
– ақпаратты неғұрлым жылдам қабылдауды және өңдеуді қамтамасыз етеді;
– физикалық және ақыл-ой қабілеттілігін арттырады;
– оқу күнінің соңындағы шаршауды төмендетеді;
– когнитивтік функциялардың қызметіне жауап беретін ми орталықтарының ойлау белсенділігін

арттырады;

– қол саусақтарының белсенді қозғалуына ықпал етеді;
– жасырын таланттарды ашуға мүмкіндік бере отырып, баланың шығармашылық қабілеттерін дамытады;
– асимметриялық және симметриялық қозғалыстарды орындауға әсер ететін, физиологиялық қабілеттердің даму процесін жеделдетеді;
– бұлшықет және жүйке жүйесінің шаршауын жеңілдетеді;
– уақыт пен қоршаған кеңістікті қабылдаудың бұзылуымен байланысты неврологиялық аурулардың дамуын болдырмайды.

Нейрожаттығулар балалардың сөйлеу процесінің қабілеттерін де жандануына ықпал етеді. Бұл бағыттағы жаттығуларды қолдану келесі міндеттерді шешуге көмектеседі:

– тіл дамуының қарқындылығын арттыру;
– дыбыстардың орнын ауыстыруды;
– баланың сөзін тазарту және айналасындағыларға түсінікті ету;
– баланың сөйлеуіне жауап беретін мидың нейродинамикалық процестерін дамыту;
– тыңдау және есту білігін қалыптастыру.

Нейрожаттығулар мен ойындарды қолдану мәселелерін зерттеуші авторлар ретінде В.М.Бехтеревт, А.Н.Леонтьев, А.Г.Лурия, Н.С.Лейтес айтуға болады. Аталған ғалымдардың жұмыстарында қол манипуляциясы мен қимыл-қозғалыстың жоғары жүйке қызметі мен тіл дамуымен өзара байланысы қарастырылған. Л.С.Выготский, А.Р.Лурияның ғылыми дәлелдеріне сәйкес, бас миы қызметі тек қозғалыстарды үйлестіру, тепе-теңдік пен бұлшық ет тонусын реттеу үшін ғана жауап бермейді, сонымен қатар баланың интеллектуалды, сөйлеу, эмоциялық дамуынада ықпал етеді [5, 29б.]. Нейрожаттығуларға арналған сабақтың тиімділігі жоғары болуы үшін келесі ережелерді сақтаған жөн:

– сабақтың орташа ұзақтығы - 5-7 минут;
– нейрогимнастиканың тұрақтылығы (жаттығуларды үнемі өткізу керек);
– жаттығуларды балаға қызық болатындай ұйымдастыру. Сабақтарда жағымды атмосфера болуы үшін, балаға ұнайтын әуен қосу;
– сабақты біртіндеп күрделендіру;
– жаттығулардың дұрыс орындалуын қадағалау;
– бір мезетте көп жаттығу түрлерін өткізіп, балаға арналған жүктемені көбейтуге болмайды. Кемінде тек жаттығулар саны 5-6 аспауы қажет.

Арнайы таңдалған жаттығулар бала ағзасындағы бас миының қызметінің оң және сол жарты шарының жұмысын үйлестіреді және дене мен интеллектінің өзара іс-қимылын дамытады. Нейрожаттығулардың әрқайсысы мидың белгілі бір бөлігін қоздыруға ықпал етеді және ой мен қозғалысты біріктіреді [5, 41б.].

Нейрожаттығуларды жүйелі қолдану мектепке дейінгі жастағы балаларға өз дене қалпын басқаруға, шығармашылық қабілетін дамытуға ғана әсер етіп қоймай, оқушыларға оқу жүктемесін жақсы қабылдап, орындауына да ықпал етеді. Бұл қарапайым қозғалыс элементтерін қамтитын жаттығулардың ұзақ мерзімдік әсері бар, атап айтсақ, физиологиялық, психикалық күйді, эмоционалды денсаулығын жақсартады, оқуға қызығушылығын арттырады, жағымды эмоционалды күйді қалыптастырады, танымдық және ой іс-әрекетін белсендендіреді, жазу және оқу бұзылыстарының алдын-алуға, түзетуге ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Семенович А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. — М. : Академия, 2002 – 52б.
2. Колганова В. С. Нейропсихологические занятия с детьми. Практическое пособие. В 2 частях. Часть 2 / В. С. Колганова и др. - М. : Айрис-пресс, 2016. – 144б.
3. Колганова В.С., Пивоварова Е.В. Нейропсихологические занятия с детьми. – М.: «Айрис – пресс», 2018 – 63б.
4. Праведникова И.И. Нейропсихология. Игры и упражнения. – М.: «Айри – пресс», 2017 – 47б.
5. Свободина Н.Г. Коррекция нарушений письма: Просто о сложном вопросе дисграфии у детей. – 2018 – 57б.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ МЕКТЕПКЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕУ

Қалтаева Әйгерім,
«7М01901 – Арнайы педагогика» мамандығының
2 курс магистранты,
Альмухамбетова Бибигуль Жексембаевна
PhD, оқытушы
Педагогика және психология ББ
І.Жансүгіров атындағы ЖУ

Аннотация: Мақалада ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың мектепте жеке дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін инклюзивті білім беру кеңістігіне бейімделу негізінде қалыптасатын табысты оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру мәселесі қарастырылады.

Тірек сөздер: ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар, инклюзивті білім беру, педагогикалық-психологиялық бейімдеу

Кең педагогикалық тәжірибеде инклюзивті білім беруді енгізу инклюзивті білім беру ортасына қатысушылардың педагогикалық-психологиялық бейімделу мәселесін өзекті етеді. Жүргізілген зерттеулер инклюзивті білім беру процесіне енгізілгенде оқушылардың әлеуметтік бейімделуінде де елеулі қиындықтардың болуын айқындауға мүмкіндік береді. Қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды мектепке педагогикалық-психологиялық бейімдеуде кездесетін қиындықтарды жеңу жолдарын іздестіру әртүрлі тәсілдер арқылы жүзеге асырылады [1, 361 б]. Бір жағынан, ЕББҚ бар баланың жеке әлеуетін табысты дамыту үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етуді негізгі міндет ретінде айқындайтын жалпы гуманистік көзқарас белсенді дамып келеді [2, 67 б.]. Екінші жағынан, зерттеушілер позитивті психология идеяларына негізделген тәсілге көбірек қызығушылық танытып, назарды жағымсыз факторлар мен қауіп факторларын бақылаудан жеке күшті жақтарын зерттеуге, қиындықтарды жеңу негізін құрайтын қасиеттерді дамытуға назар аударады [3, 3 б.]. Осы зерттеулерді мойындай отырып, біз инклюзивті білім беру ортасында білім алушылардың педагогикалық-психологиялық бейімделу ресурстарын анықтау үшін олардың жетекші идеяларын біріктіруді маңызды деп санаймыз.

Қазіргі уақытта бүкіл әлемде ЕББҚ бар бала саны күннен күнге артуда. Олардың физикалық денсаулығы мен психикалық даму жағдайы қарым-қатынас, оқу, кәсіби дағдыларды меңгерудегі қиындықтарға тікелей байланысты.

ЕББҚ бар баланың құқықтары мен мүмкіндіктері туралы мемлекет пен қоғамның түсінігінің өзгеруі барлық балаларды бірдей барынша білімін қамтып арттырудың практикалық міндетін тұжырымдауға әкелді.

Қазіргі уақытта ЕББҚ бар балалардың негізгі мәселелерінің бірі олардың педагогикалық-психологиялық бейімделуі, әлеуметтік ортамен қолданыстағы нормалар мен ережелер аясында өзара әрекеттесуінің қиындығы болып табылады. Мұндай балалардың күнделікті өмірде кездесетін қандай да бір әлеуметтік теңсіздігі сапалы білім алуына кедергі болып табылады.

Жалпы білім беру ұйымдарында ЕББҚ бар балаларды табысты оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырудың қажетті шарты инклюзивті білім беру жағдайында олардың жеке өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін бейімделу ортасын құру.

Соңғы жылдары білім саласында инклюзивті білім беру құндылықтары едәуір жаңартылды. С.Н. Сорокоумова өз зерттеуінде инклюзивті білім беруді жалпы білім беруді дамыту процесі ретінде анықтайды, ол ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуына қолжетімділікті қамтамасыз ететін барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделу тұрғысынан барлығы үшін білімнің қолжетімділігін сараптайды. Инклюзивті білім беру баланың қажеттіліктерінің алуан түрлілігі олар үшін ең қолайлы білім беру ортасын қоса алғанда, қызметтердің үздіксіздігі арқылы қанағаттандырылуы тиіс деп болжайды.

Инклюзивті білім беру тәжірибесі әр оқушының жеке даралығын қабылдау идеясына негізделген, сондықтан білім беру әр баланың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыратындай етіп ұйымдастырылуы керек деп тұжырымдайды ғалым [4, 135 б.].

Инклюзия көбінесе ЕББҚ бар балаларды дені сау құрбыларымен бірге жалпы білім беретін мектептерде оқыту ретінде ғана қарастырылады. Инклюзивті білім берудің принципі: жалпы мектептер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды олардың әлеуметтік жағдайына, физикалық, эмоционалдық және интеллектуалдық дамуына қарамастан қабылдайды және осы балалардың қажеттіліктеріне орай оларға психологиялық-педагогикалық әдістер негізінде жағдай жасау. [5, 43 б.].

Инклюзивті көзқарастағы білім беру процесі білім алушыларға білім беру стандарттарына сәйкес қажетті құзыреттіліктерді меңгеруге мүмкіндік береді, сонымен бірге, ерекше балалармен жұмыс істейтін барлық педагогтар мен тәрбиешілерді де арнайы даярлауды талап етеді. Инклюзияның вариативті формаларын әзірлеу және оларды тәжірибеге енгізуде келесі мәселелер шешілді:

- ЕББҚ бар балаларға қажет арнайы педагогикалық көмек;
- «ерекше» балаларға қалыпты дамып келе жатқан құрбыларының ортасында білім алу;
- ата-аналарға қажетті консультативтік көмек алу мүмкіндігін қамтамасыз етілуі;
- интеграцияланған балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге тұрақты және білікті көмек пен қолдау көрсету [6, 43 б.].

Инклюзивті білім беру кезінде басты назар ЕББҚ бар балалардың қалыпты әлеуметтік өмірге бейімделуінен өзгеретін қоғамның өзіне ауысады. Инклюзивті білім беру балаларға тікелей тәжірибе арқылы әлеуметтік қарым-қатынастарды дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен, еліміздегі жаңа әлеуметтік саясаттың басты мақсаты – қоғамның барлық мүшелеріне тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін қоршаған ортаны өзгерту.

Білім беру кеңістігі әртүрлі жастағы балаларды отбасында және оқу орындарында оқытудың мәдени дәстүрлері арқылы қалыптасады.

Біз инклюзивті білім беру ортасындағы бейімделуді субъект тұрғысынан тұлға мен қоршаған ортаның өзара әрекеттесуін көздейтін белсенді процесс ретінде қарастырамыз, оның барысында тұлғаның жаңа формацияларының дамуы жүреді деп санаймыз.

Даму қарама-қайшылық жағдайында іске асады, қоршаған орта талаптарының және жеке тұлғаның мүмкіндіктерінің өзгеруі жеке адамның дәл қазіргі жағдайын қабылдай алуына әкеледі. Бейімделу адамның жеке ресурстары мен қоршаған ортаның мүмкіндіктерін саналы пайдалану арқылы жүзеге асырылатын сәйкессіздіктерді жеңуге бағытталған. Бұл тұрғыда инклюзивті білім беру ортасындағы педагогикалық-психологиялық бейімделу қоршаған ортаға бейімделу ресурстары мен мүмкіндіктерін қосуға, сондай-ақ жеке тұлғаның санасына негізделген қиын жағдайлардан шығу процесінде оның қатысушыларының білім беру ортасымен бейімделу әрекетін болжайды, осы ресурстарды, оларды пайдалану және дамыту қабілеті туындайды.

Балалық шақта қарым-қатынастың негізгі нормалары игеріледі, жаңа білім қарқынды түрде қабылданады, іс-әрекеттің көптеген түрлеріне дайындық қалыптасады. «Балалық шақтағы адамның бейімделуінің биологиялық және әлеуметтік аспектілерінің өзара әрекеттестігінің ерекшелігі адам табиғатының үлкен пластикасынан, оның әлеуметтік әсерінен өзгергіштігінде ғана емес, сонымен қатар екі жақтың да үйлесімділігінің күшеюінен көрінеді. Бұл кезең прогрессивті өзгерістердің жедел өсуімен және регрессивтілердің жасырын жинақталуымен сипатталады» [7, 43 б.].

Жасқа байланысты дағдарыстар бейімделу процесін айтарлықтай қиындатады. Оларды жүйелеу мен түсіндірудің алғашқы әрекетін Л.С. Выготскийдің еңбектерінде (1972). «Сыни» деп ол биологиялық, әлеуметтік және психологиялық дамуда елеулі өзгерістер орын алатын салыстырмалы түрде қысқа мерзімді даму кезеңдері көрсетіледі. Балалық шақта бұл парапубертальді (2-3,5 жас) және жыныстық жетілу (12-15 жас). Ішкі жанжал организмнің күшін сарқып, бейімделу мүмкіндіктерін әлсіретеді делінген әйгілі ғалымның еңбектерінде.

Балалардағы мүгедектік бейімделу процесінің жүруін және бейімделу механизмін қалыптастыруды қиындататын фактор екені анық.

Мүгедек баланың бейімделу қабілеті келесі жағдайларда әлсірейді:

Физикалық денсаулықтың болмауы. Мүгедектігі бар балалар мүгедектікке тікелей байланысты емес аурулардан әдеттегі сау балаларға қарағанда және созылмалы аурулармен ауыратын балаларға қарағанда жиі ауырады. Дене денсаулығының болмауы (сөйлеу, есту, жалпы моториканың бұзылуы) қарым-қатынас үшін физикалық мүмкіндіктерді шектейді.

Қарым-қатынасқа психологиялық мүмкіндіктердің болмауы. Жабық мекемеде немесе бақытсыз отбасының жабық әлемінде тәрбие алу жағдайлары, үйде оқу, құрбыларының сақтық қарым-қатынасы, ересектер тарапынан шектен тыс қорғаншылық қарым-қатынасы психологиялық және әлеуметтік балалық, коммуникативті тұрғыдан дәрменсіз тұлғаны қалыптастырады.

Мүгедек балалардың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін материалдық ресурстардың жетіспеушілігі (қозғалыс құралдары, есту аппараттары, арнайы құрылғылар және т.б.), сондай-ақ қоғамның архитектуралық және психологиялық кедергілері мүгедек баланың әлеуметтік бейімделу мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді.

Мүгедек балалардың өз жасына сәйкес іс-әрекеттерге қатысу мүмкіндігінің шектеулі болуы (ойын, оқу, жұмыс, қарым-қатынас) баланы әлеуметтік бейімделу негіздерінен айырады. Нәтижесінде, ата-аналар мен қоғам мұндай баланы бейімделу механизмін қалыптастыруға және нығайтуға ықпал етпейтін және баланың жеке басының дамуын тежейтін бейімделу жағдайларына қатысудан қорғауға тырысады.

Әртүрлі психологиялық бұзылулар мен бұзылулар, мобильділік пен тәуелсіздіктің шектелуі, өз жасына сәйкес қалыпты іс-әрекетпен айналысу қабілетінің бұзылуы – осы бұзылулардың барлығы мүгедек балалардың әлеуметтік бейімделуін және олардың қоғамға қосылуын барынша тікелей және тікелей қиындатады. Бұл санаттағы балалардың әлеуметтік бейімделу ерекшелігі ерекше жағдайдың болуымен байланысты - әлеуметтік жеткіліксіздік. Біз Талдықорған қаласының «Интеллект» балалар шығармашылығы орталығының базасында «Инклюзивті білім беру жағдайында ЕББҚ бар балалардың педагогикалық-психологиялық бейімделуі» тақырыбында эксперименттік жұмыс жүргіздік. Эксперимент негізінде, білім алушылардың инклюзивті білім беру ортасымен бейімделу әрекетін осы ортада бар бейімделу ресурстарын пайдалану тұрғысынан қиындықтарды жеңу процесінде зерттеуге әрекет жасадық. Зерттеуге 12-14 жас аралығындағы 16 жасөспірім қатысты, оның 8-і ЕББҚ бар білім алушылар. Зерттеу К.Роджерс пен Р.Даймондтың «Әлеуметтік-психологиялық бейімделу» сауалнамасы арқылы жүргізілді, сонымен қатар С.С. Гончарованың «Мектептегі білім беру ортасының қауіпсіздігінің психологиялық диагностикасы» әдістемесі қолданды.

Нәтижелер ЕББҚ бар мектеп оқушыларының дені сау жасөспірімдерден педагогикалық-психологиялық бейімделу көрсеткіштерінің төмендеуімен, өзін-өзі қабылдауының төмендігімен ерекшеленетінін көрсетті (ЕББҚ бар жасөспірімдердегі 45 баллмен салыстырғанда 25 балл). Олар басқа адамдарды аз қабылдайды (37-ге қарағанда 19), оларға төзімсіздігін көрсетеді ($p < 0,05$). Олардың эмоционалдық жайлылық сипаттамалары төмен (17-ге қарағанда 11).

Сонымен бірге мектеп оқушыларының қабылдауындағы білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін зерттеу оның әлеуметтік бейімделу ресурстары мен мүмкіндіктерін қамтитынын дәлелдеуге мүмкіндік береді. Психологиялық қауіпсіздік мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдер тобында да, олардың дені сау құрдастар тобында да орташа және жоғары деңгейдегі мәндермен ұсынылған (орташа балл: ЕББҚ бар жасөспірімдер үшін 3,3). Инклюзивті ортада ЕББҚ бар жасөспірімдер сыныптастары мен мұғалімдері тарапынан қоғамдық қорлаудан жоғары деңгейде қорғалған, олар жалпы алғанда мектепте назардан тыс қалмайтынын атап өтеді. ЕББҚ бар жасөспірімдердің мектептегі білім беру ортасына қарым қатынасының эмоциялық жағдайының көрсеткіштері де жоғары.

Салыстырылған топтарда жағымсыз жағдайларды жеңудің қолайлы жолдары айтарлықтай ерекшеленеді. Осылайша, қиын жағдайларға тап болған кезде, ЕББҚ бар жасөспірімдер дені

сау құрбыларына қарағанда өзін-өзі кінәлауға көбірек бейім (орташа балл: 8,7-мен салыстырғанда 13,1 және 7,3-пен салыстырғанда 14,4). Бұл жасөспірімдер стресстік жағдайларды пессимистік түрде қабылдайды, бірақ оларды өзгерту әрекеттерінен бас тартып, проблемадан құтылуға тырысады. Эмоциялық деңгейде олар ыңғайсыздықты бастан кешіреді, болған оқиғаның себебін өз ішінен іздейді, бірақ сонымен бірге өздерін аяйды, құрбыларына ашу мен ашуды көрсете отырып, қайғы, үмітсіздік пен қорқынышты білдіреді.

Инклюзивті білім беру жағдайында ЕББҚ бар балалардың педагогикалық-психологиялық бейімделу ерекшеліктері эпериментальды зерттеудің барлық параметрлерінде айқын кемшілікті көрсетті. Барлық балалар оқуға бейімделуде күрделі проблемаларға тап болды, қарым-қатынасқа деген жоғары қанағаттандырылмаған қажеттілікпен, басқаларға жоғары тәуелділікпен, жалпы сөйлеу және коммуникациялық дағдылардың дамымауымен, жоғары алаңдаушылық пен шешілмеген жеке проблемалардың болуымен, көмекке, қолдау, мақұлдау мұқтаждықпен қарым-қатынас жасай алмауын көрсетті.

Барлық балалар өздерінің эмоциялық жағдайын түзетуді, коммуникативті дағдыларды және жалпы сөйлеуді жақсартуды және әлеуметтік бейімделу үшін қоғамға қосылу қажеттілігін сезінеді.

«Интеллект» балалар шығармашылығы орталығының базасында «ЕББҚ бар балаларға арналған инклюзивті білім беру кеңістігін құру» жобасы әзірленіп, жүзеге асырылуын жоспарладық. Мақсаты жүйелі көзқарас негізінде денсаулығында ақауы бар балаларды бірте-бірте дамыту және педагогикалық-психологиялық бейімдеу және оқу іс-әрекетінің шарттарын, әдістерін, құралдарын жаңартуда жатыр. Зерттеу көрсеткендей, инклюзивті білім беру жағдайында балалардың педагогикалық-психологиялық бейімделуі жеке тұлғаның әлеуметтік ортаға белсенді бейімделуінің тұрақты процесі және осы процестің нәтижесі болып табылады. ЕББҚ бар балалардың табысты педагогикалық-психологиялық бейімделуінің көрсеткіштері жаңа әлеуметтік ортада тұлғалық мәртебенің артуы, сондай-ақ олардың психологиялық өзін өзі дамытуға дайындығы мен өзіне деген сенімділігі, сезімталдық пен түсінушіліктің дамуы деа түйіндейміз.

Сонымен, біз ЕББҚ бар балаларды мектепте жалпы оқытуға бейімдеу мәселесін толық шешуге мүмкіндік бермейтін себептер деп мыналарды қамтыдық:

- педагогикалық сипаттағы себептер – әртүрлі оқу орындарының педагогикалық ұжымының жалпы мүгедек балалармен жұмыс істеуге және әсіресе олардың әлеуметтік бейімделу процесін қамтамасыз етуге дайын болмауы;

- себептері; психологиялық; мінез – дені сау адамдардың және ең алдымен құрбыларының мүгедек баланың проблемалары мен қажеттіліктерін түсінбеуі; айналасындағылар, ең алдымен, кемшіліктер мен кемшіліктерді, кемшілікті көреді, бірақ баланың жеке басы туралы ойламайды; оның қажеттіліктерін байқамау; мүдделер мен тілектер;

- әлеуметтік-экономикалық сипаттағы себептер – мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған отбасылар іс жүзінде қиын жағдайда;

- ұйымдастырушылық-басқарушылық сипаттағы себептер – вариативті білім берудің икемді жүйесінің, мектептегі (жалпы) білім беруде мүгедек балалардың әлеуметтік бейімделуіне сәйкес келетін барабар басқару тетіктерінің болмауы.'

Қолданыстағы оқу тәжірибесінің жағдайын талдау; Жалпы білім беретін мекемелер мен арнайы түзеу мекемелері жүргізетін мүгедектер, сондай-ақ осы бағыттағы теориялық жұмыстарды талдау бірқатар қарама-қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік береді:

- мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу туралы ғылыми идеялардың тұтас жүйесі арасында: және мүгедек балаларды тәрбиелеудегі зерттеулердің «тұйықтығы», олардың тек мүгедек балаларды тәрбиелеу үшін маңызды болып табылатын нақты жергілікті проблемаларға шоғырлануы, бұл бұл ішкі жүйені жалпы білім беру жүйесіне біріктіру қиын;

- өсіп келе жатқандар арасында; талаптар = мүгедек балаларды қоғамның тең құқықты мүшелері ретінде қосу және мектептегі (жалпы) білім беру ұйымдарында мүгедек балаларды әлеуметтік бейімдеудің ғылыми-педагогикалық және ұйымдастырушылық негіздерінің жеткіліксіз дамуы;

- мүгедектерді оқытуды мемлекеттік-қоғамдық реттеу жүйесі мен ведомстволық сәйкессіздік арасында.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік бейімдеуге бағытталған жұмыстың айқын маңыздылығына қарамастан, практикада бұл мәселені шешу үшін әртүрлі әлеуметтік институттардың әрекеттерінің бытыраңқылығы басым, бұл теріс әсер етеді; мүгедек балаларды әлеуметтік бейімдеу. Қазіргі жағдай мектептегі білім беруде мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік бейімделуін ұйымдастырудың басқару тетіктерін зерттеуді, оны педагогикалық мәселе ретінде анықтауды талап етті.

Әдебиеттер тізімі

1. Калинина Н.В. Социально-психологические трудности адаптации школьников в инклюзивной образовательной среде // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития. 2014. Т. 3, вып. 4. С. 389-395 ; Schmidt M., Cagran B. Classroom climate in regular primary school settings with children with special needs // Educational Studies. 2006. Vol. 32, issue 4. P. 361-372.

2 Организация инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями здоровья : учеб. пособие / отв. ред. С.В. Алехина, Е.Н. Кутепова. М., 2013. 324 с.

3. Seligman M.E., Csikszentmihalyi M. Positive psychology. An introduction // American Psychologist. 2000. Vol. 55. P. 5-14.

4. Сорокоумова С.Н. Психологические особенности инклюзивного обучения // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. 2010. Т. 12, № 3. С. 134-136.

5. Сабельникова С.И. Развитие инклюзивного образования // Справочник руководителя образовательного учреждения. 2009. № 1. С. 42-54.

6. Н.М. Громова, Т.К. Михалкина, Г.П. Юркевич СПЕЦИФИКА АДАПТАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМ ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – №9;
URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=2016 (дата обращения: 14.01.2024)

THE PROGRESSION OF MEMORY ABILITIES AMONG CHILDREN FACING INTELLECTUAL DISABILITIES STANDS AS A PIVOTAL CONCERN WITHIN THE REALMS OF PSYCHOLOGY AND EDUCATION

Жексенбина Алтын,
магистрант 2 курса по специальности
«7М01101 Педагогика и психология»,
Кафедра педагогики и образовательного менеджмента,
КазНУ имени ал-Фараби

Abstract: The article explores the characteristics of memory development in children with intellectual disabilities. Memory development variations are distinctive in individuals with mental retardation, representing a specific form of dysontogenesis. A distinctive feature of memory deficiencies in mental retardation is that only certain types of it can suffer, while others are preserved.

Clinical, psychological, and pedagogical data collectively suggest that anomalies in memory development serve as a characteristic indicator of mental retardation. The causes of memory worsening in children with mental retardation are due to various clinical factors, and psychological and pedagogical factors.

The primary cause for the decrease in the efficacy of mnemonic activity in children with cognitive impairment is their inability to rationally organize and control their work, as well as to apply memorization techniques. In spite of the existence of a notable array of disorders, children with developmental delays have a fairly high potential for intellectual development. Through deliberate remedial efforts, they can be instilled with the necessary skills of mnemonic activity, which can significantly compensate for the underdevelopment of memory processes observed in them. Therefore, the degree of memory development in younger school children with cognitive impairment is inferior to that of their typically developing peers.

Key words: mental retardation, impairment, retardation, memory, mental development of the child, low level of performance.

Анализируются характеристики развития памяти у детей с умственной отсталостью. Вариации развития памяти у лиц с умственной отсталостью являются отличительной чертой, представляющей собой конкретную форму дизонтогенеза. Отличительной особенностью нарушений памяти при умственной отсталости является то, что только определенные типы памяти могут страдать, в то время как другие сохраняются.

Клинические, психологические и педагогические данные коллективно указывают на аномалии в развитии памяти в качестве характерного показателя умственной отсталости. Причины ухудшения памяти у детей с умственной отсталостью обусловлены различными клиническими, психологическими и педагогическими факторами.

Основная причина снижения эффективности мнемической деятельности у детей с нарушениями когнитивных функций заключается в их неспособности рационально организовывать и контролировать свою работу, а также применять методики запоминания. Несмотря на наличие заметного ряда нарушений, у детей с задержками в развитии имеется достаточно высокий потенциал для интеллектуального развития. Через целенаправленные коррекционные мероприятия им можно внушить необходимые навыки мнемической деятельности, что значительно компенсирует недоразвитие процессов памяти, наблюдаемое у них. Таким образом, степень развития памяти у младших школьников с нарушениями когнитивных функций уступает развитию их обычных сверстников.

Ключевые слова: умственная отсталость, нарушение, отставание, память, психическое развитие ребенка.

Мақалада ақыл-ойы бұзылған балалардың есте сақтау қабілетінің даму ерекшеліктері зерттеледі. Есте сақтау қабілетінің дамуындағы вариациялар ақыл-ой кемістігі бар адамдарға тән және дизонтогенездің ерекше түрі болып табылады. Ақыл-ой кемістігі бар есте сақтау тапшылығының айрықша ерекшелігі-оның кейбір түрлері ғана зардап шегуі мүмкін, ал басқалары сақталады.

Клиникалық, психологиялық және педагогикалық деректер жиынтықта есте сақтау қабілетінің дамуындағы ауытқулар ақыл-ой кемістігінің тән көрсеткіші ретінде қызмет ететіндігін көрсетеді. Ақыл-есі кем балалардағы есте сақтау қабілетінің нашарлауының себептері әртүрлі клиникалық факторларға, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық факторларға байланысты.

Когнитивті бұзылулары бар балалардағы мнемоникалық белсенділіктің тиімділігінің төмендеуінің негізгі себебі-олардың жұмысын ұтымды ұйымдастыра және басқара алмауы, сондай-ақ есте сақтау әдістерін қолдана алмауы. Көптеген бұзылулардың болуына қарамастан, дамуында кідірісі бар балалардың интеллектуалды даму әлеуеті өте жоғары. Мақсатты түзету күш - жігері арқылы оларға мнемоникалық белсенділіктің қажетті дағдыларын сіңіруге болады, бұл олардың есте сақтау процестерінің дамымауын едәуір өтей алады. Осылайша,

когнитивті кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілетінің даму деңгейі әдетте дамып келе жатқан құрдастарына қарағанда төмен.
Түйін сөздер: ақыл-ой кемістігі, есте сақтау қабілетінің нашарлауы, баланың психикалық дамуы, оқу үлгерімінің төмен деңгейі.

The challenge associated with mental retardation revolves around the delayed pace of mental process development and the underdeveloped emotional-volitional sphere in children, which can potentially be overcome with the help of specially organized training and education. It also represents a deviation from the typical rate of mental development, where specific mental functions may be affected (memory, attention, thinking, emotional-volitional sphere) lag behind in their development from the accepted psychological norms for a given age. The term mental retardation was proposed by psychiatrist G. E. Sukhareva in 1959.

In modern society, this problem is relevant and significant. According to researchers, the need to create and develop differentiated diagnostic and correctional development programs, as well as the training of teachers and psychologists to work with such children. Mental retardation is a special type of deviation, which manifests itself in a violation of the normal pace of the child's mental development, in the dysfunction of various mental processes.

The main peak of manifestation of mental retardation refers to the senior preschool and primary school age. It is at the very moment when the active educational activity of children begins. But this period is already too late for purposeful and effective corrective work.

Since the mid-20th century in numerous studies by foreign authors K. Bart, L. Bender, K. Delacoto, descriptions of the clinical and psychological characteristics of children exhibiting inadequate learning abilities began to emerge. Their works highlighted the varying degrees of severity of difficulties in the formation of schoolchildren's learning skills in the lessons of writing and mathematics. It was noted that children can attain varying levels of cognitive development and therefore their success in learning will differ in significant variability. Also, F. Stockert, K. Ettlinger, L. Tarnopol in their works showed that changes in the the development of mental functions in children may take place alongside deficiencies in abstract-logical thinking. X. Muklebast, A. Benton showed the opposite, that these students have a preserved verbal intelligence. For example, according to the research of M.S. Pevzner, V.M. Yavkina, K.S. Lebedinsky mental retardation is observed in 5-7% of all children. At the same time, T.A. Vlasova, I.F. Markovskaya, A.A. Prokofiev, Yu.S. Shevchenko, K.S. Lebedinskaya, P.P. Ulba note that among primary school students who have difficulties in mastering the program, mental retardation is observed in 52-76%. The generally accepted classification in the Russian Federation at the moment is developed by K.S. Lebedinskaya. Most often, mental retardation is fully manifested at the stage of primary schooling, correctional and developmental work requires more time. All this is due to the fact that children with mental retardation do not receive timely psychological and pedagogical assistance even at the stage of preschool childhood, which is the most sensitive period for corrective measures.

In the studies of D.B. Broadbent, W. Koehler, A. Pilzeker, A. Binet, P. Lindsay, G. Müller, K. Buhler, K. Gottschald scientists examined the types of memory, developmental features and processes of memory. In the studies of D.B. Broadbent, W. Koehler, A. Pilzeker, A. Binet, P. Lindsay, G. Müller, K. Buhler, K. Gottschald scientists examined the types of memory, developmental features and processes of memory. Based on observations of preschoolers with intellectual disabilities, there is a clear decrease in the level of memory development already at the stage of predominance of involuntary memory. What their peers with normal development memorize at ease, in the course of their daily activities, children with intellectual disabilities can acquire knowledge only through intentional and targeted efforts in working with them. This is also determined by the fact that preschool children with mental retardation are characterized by a low level of working capacity, they quickly fatigue and exhibit a reluctance to complete tasks.

During tasks, they display either excessive passivity or heightened excitability. The whole process of cognition is accompanied by a low level of activity and a limited rate of acceptance, storage and reproduction of information. The decline in the level of memory development serves as the primary symptom in the impairment of cognitive activity.

In Kazakhstan special pedagogy, various aspects of correctional assistance and training have been researched and developed by well-known scientists: R.A. Suleimenova, Z.A. Movkebaeva, G.A. Abaeva, A.N. Autaeva, I.G. Eliseeva, T.M. Shalgimbaev, A.A. Baitursynova, G.S. Orazayeva, I.A. Oralkanova and others. Issues of psychomotor cognitive activity in children with intellectual disabilities were studied by the Kazakh researcher M.Sh.Adilova (1988). In the studies of S.Zh. Omirbekova (1999) examined the characteristics of author places emphasis on self-esteem in adolescents and young individuals. The author underscores the peculiarity of the formation of self-esteem in primary school age, through the inclusion of children in the educational process. Psychological aspects of the diagnosis and development of schoolchildren's self-esteem in the learning process were the subject of research by Zh.I. Namazbayeva, A.N. Autaeva, A.K. Satova, A.M. Sembayeva, G.A. Kasen, K.A. Zhakanovna, Umirbekova K.K., Lutskina R.K., Zvalishina O.V. Also from Kazakhstani scientists, the issues of psychological characteristics of assessing the educational achievements of younger students are considered in the work of M.M. Baibekova (2005).

In one of her studies, Namazbayeva Zh.I. L.S. Vygotsky's theories are considered in various areas of defectological science and practice. Where the analysis of the role and significance of brilliant paradigms on various problems of attitude towards children with special needs is given, modern problems of special pedagogy and psychology are revealed, and methodological aspects of the application of L.S. Vygotsky in the adequate personal development of students in correctional schools. The relationship between psychology and defectology is revealed, the main scientific achievements of the Research Institute of Psychology are outlined in the context of the theoretical views of the brilliant scientist.

In their studies Magauova A.S., Satova A.K. considered the organization of inclusive learning within higher education systems. Illustrated through examples from Japanese, universities the experience in organizing education for people with disabilities is summarized. The author of the article describes the results of an official visit to Japan and a visit to the Technological University in Tsukuba for students with disabilities. Thus, the analysis of international experience in organizing inclusive education in Japan allows us to draw the following conclusions. Features of the national educational system, expressed in legislative acts in relation to the disabled, affect approaches to the implementation of inclusive education in universities; Japan's experience in introducing a network model of academic support for the disabled is of considerable interest. Each university has a special structure that provides special funds. An indicator of effectiveness is the presence of transformations on a national scale and an increase in the number of people involved in inclusive education.

Also, in the research work of Abaeva G.A., the problem of training special teachers with a high professional status, possessing a set of necessary competencies, is considered in detail, modern technologies capable of carrying out both analytical and research, as well as practical, diagnostic, corrective, advisory activities based on an individual approach to children with disabilities in various educational conditions. One of the main tasks of updating the content of higher defectological education is the development of new elective courses by modules in accordance with the goals, competencies and expected learning outcomes.

Kalykbaeva A.Zh. in her dissertation, she thought about the importance of developing students' ability to evaluate their own educational accomplishments, as a factor in the development of their adequate self-esteem and personality in general, and the lack of development of a scientifically based system for the formation of such a skill in an inclusive education. Therefore, there is a need for a scholarly investigation into the development of the ability for self-assessment of academic achievements among primary school students with intellectual disabilities in the context of inclusive education. The correct arrangement of the educational process in the system of inclusive education helps to maintain the mental and physical health of students with mental retardation, since the formation of such an educational component as the skill of self-assessment activates educational motivation and creates student satisfaction with the results of educational activities. Broadly speaking, students' involvement in self-assessment is a prerequisite for establishing a system to evaluate their educational achievements within the framework of updated educational content.

Z.M. Istomin, A.N. Leontiev, A.A. Smirnov, A.R. Luria and others. Such scientists as G. Ebbinghaus, A.N. Leontiev, S.L. Rubinstein, L.S. Vygotsky studied the memory of preschool children with intact development. Also A.R. Luria in his works also paid great attention to the development of short-term and mechanical memory. In addition to identifying distinctive attributes of memory in preschoolers with mental retardation, the author also observed variations in the developmental level of memory, the nature of memorization and reproduction of material entirely depends on the content, appearance and method of presenting information for assimilation by children. The easiest way, of course, they remember visual, attractive and interesting information. Therefore, it can be inferred that all forms of memory and mnemonic processes are compromised in preschool children with mental retardation. This is primarily attributed to distinctive characteristics in the functioning of these children, such as inadequate self-regulation and self-control in activities, an inability to establish and pursue goals effectively, and a lack of understanding that the purpose of an activity is to remember and reproduce material in the future. Furthermore, these children struggle with focusing on tasks and directing their efforts toward them. Even with a set goal and a desire to memorize, they face challenges in independently selecting appropriate methods and techniques for memorization.

In his research, L.S. Vygotsky noted that the presence of rules and a clear process for conducting the game, first of all, teaches the child to correctly perceive and understand the task of the activity, and allows him to focus on what exactly needs to be remembered. L.S. Vygotsky designated didactic play as a school of arbitrariness for preschoolers, and, accordingly, the researcher considered didactic play to be the basis for the development of voluntary memory in preschoolers. It is necessary to develop the visual memory of elementary school students.

Simultaneously, it is essential to implement preventive measures designed to safeguard the visual system. In order to develop the memorization process itself, children can be offered memorization exercises and then asked to reproduce. Tests can be suggested to develop the preservation process. Tasks are best done in a playful way, because. younger schoolchildren still have game motivation.

Memory is the foundation of mental activity. Without it, it is impossible to realize the foundations of the formation of behavior, thinking, consciousness, unconscious. More exactly and essentially than it was done above, human memory can be defined as psychophysiological and cultural processes that perform the functions of remembering, preserving and reproducing information in life. Memory is the basis of human abilities, it is a condition for learning, acquiring knowledge, developing skills and abilities. Devoid of memory, the seamless operation of both individuals and society becomes unattainable.

Human advancement, and the distinction from the animal kingdom, can be attributed to the improvement of memory, allowing mankind to achieve the heights it occupies today. All living beings have memory, but it reaches the highest level of its development in humans. All living beings have memory, but it reaches the highest level of its development in humans. No other living being in the world has such mnemonic possibilities as he possesses.

Considering the perspective of R. S. Nemov, a human has 3 main types of memory: 1. In an arbitrary context, it is linked to the voluntary control of the memorization process. 2. In a logical context, it is connected with the application of reasoning and logical processes. 3. In an indirect context, it is related to the utilization of various methods for memorization.

M. Jozef presents multiple classifications of memory. One classification is based on the time of storing material, distinguishing instantaneous, short-term, operational, long-term, and genetic memory. In the second classification, memory types are categorized according to the prevailing analyzer in the processes of memorizing, preserving, and reproducing material. This includes motor, visual, auditory, olfactory, tactile, emotional, and other types of memory.

In psychological and pedagogical literature, memory is characterized as the capacity to acquire, retain, and recall information acquired through life experiences. One of the scientists-researchers who is most deeply involved in the study of the phenomena of memory as a mental process is A. R. Luria. In his scientific research, he impression the opinion that any experience, impression or movement is capable of leaving a significant trace that can persist for a long period of time and, if appropriate

conditions arise, can manifest itself, becoming an object of consciousness. As a result, the impressions an individual gather throughout their life regarding the surrounding reality create a distinct imprint, become preserved, consolidated, and, when needed and feasible, can be reproduced. Therefore, memory can be described as the capacity to acquire, retain, and recall life experiences.

The productivity of memory largely depends on the state of perception, thinking, speech, emotional-volitional sphere. In turn, disturbances in the mnemonic activity of memory have a negative impact on the formation and development of these processes.

The main difficulties are encountered at the stage of using logical operations (semantic correlation, classification) as methods of mnemonic activity, they mainly use mechanical memorization, while normally an intensive transition to arbitrary mediated memorization begins. Diagnostic-mediated memorization (the experimenter names the words; the child selects a picture for each word; then, looking at the pictures, the child must reproduce the words). Children with mental retardation select the same pictures as their normal peers. However, the reproduction of words based on pictures is much worse. This indicates that the main difficulties lie in the productive use of intellectual techniques.

Despite the active development of methods, techniques and forms of organization of the educational space, one of the main problems in the field of primary general education remains the problem of school failure. The practice of modern education indicates an increase in the number of children experiencing persistent learning difficulties. The number of students at the primary level of education includes schoolchildren who have difficulties in their educational activities associated with their poor performance in most subjects. According to T.G. Neretina (2014) the number of students who, for various reasons, do not master the curriculum in the required volume, is constantly increasing and makes up 30% of the total number of children of primary school age. On the other hand, approximately 50% of underperforming school children are those with mental retardation. A distinctive aspect of the development of such children is a deceleration in the pace of psychological growth, manifested in the inadequacy of the overall knowledge base, a prevalence of play-related activities, and fatigue during intellectual tasks.

Additionally, findings from research conducted by scientists have allowed the identification of typological characteristics in children with mental retardation. Contemporary studies on the cognitive functioning of children with different forms of mental retardation predominantly involve an examination of clinical and neurophysiological features, which researchers have identified as primary contributors to academic challenges. Difficulties in learning activities associated with the specifics of the mental activity of this contingent of schoolchildren acquire a larger scale in the context of inclusive education. Modern trends in education, as well as the existing difficulties in the practice of school education, led to the search for new approaches and technologies, focused on improving the quality of the educational process while maintaining its accessibility and fundamentalization. The practice of school education shows that the success of education is largely determined by the level of development of the child's cognitive processes, including memory. As per contemporary scholars (T.G. Neretina, 2014; T.A. Andreiko, 2019), inadequate development of memorization processes, along with challenges in retaining and reproducing information, stands as one of the primary reasons for the learning difficulties experienced by students with mental retardation in mastering the school curriculum. Memory as one of the leading mental cognitive processes has been the subject of research by many authors. Scientists explained its phenomenological content, the structure and mechanisms of mnemonic activity, as well as the genesis of their formation in the process of ontogenetic development in children in different ways. An invaluable contribution to the development of the doctrine of memory was made by A.R. Luria (1974), who wrote about memory as a complex functional system, active in nature, unfolding in time, divided into a number of successive links, determined by a consistent level and hierarchical organization.

E.I. Rogov (2000) defines memory as a series of processes encompassing the capture, preservation, recognition, and subsequent reproduction of traces from past experiences. This intricate system enables the accumulation of information without losing prior knowledge, information, and skills.

Scientists noted the hierarchical sequence in the design of types, characteristics, processes and mechanisms of memory, as well as their progressive development in primary school age. The formation of the processes of regulation and control and arbitrary forms of memorization, preservation and reproduction of material is determined by educational activities and occurs throughout the entire period of primary school childhood. From the standpoint of the cultural-historical approach L.V. Vygotsky, the process of formation of memory is considered as a transition from direct (natural) forms of its development to arbitrarily controlled and regulated ones. The process of formation of higher forms of memory is accompanied by maturation in the ontogenetic development of such essential characteristics as: sign mediation, integrative interaction with other mental functions, regulation, control and arbitrariness of control. The scientist noted that memory requires the student to use the mental operations of comparison and highlighting the common. Under the conditions of social development, as well as purposeful learning, memory processes acquire an arbitrary and controlled character.

A significant place in a number of studies is occupied by works on the study of visual memory, since the visual analyzer is the leading source of information. Modern research is also mainly focused on the study of visual memory. In the course of the process of obtaining school knowledge, students need to memorize not only visual information. A large amount of various educational material necessary for the student is provided by the teacher orally. Auditory memory is one of the tools for appropriating school knowledge used by the child in the process of learning activities. In this context, the investigation into the characteristics of auditory-speech memory becomes particularly significant. Despite the theoretical and practical importance of these inquiries, the exploration of auditory-speech memory and the mechanisms underlying its development in childhood remains inadequately addressed. A particularly crucial focus is on research directed towards developing models for the timely examination and evaluation of the auditory-speech memory characteristics in students with mental retardation. During the examination the cognitive processes of L.V. Mishchenko (2015) found significant relationships: In the process of studying the cognitive activity of L.V. Mishchenko (2015) found significant relationships: logicality and flexibility of thinking correlates with concentration of attention, auditory memory directly correlates with stability and concentration of attention. The authors note a decrease in the volume of operational auditory memory, which leads to the loss of most of the perceived auditory-speech material. The development of basic forms of semantic (logical) memory in younger schoolchildren with mental retardation is at a rudimentary stage. Children can establish elementary semantic connections between objects (pictures), but do not use them when memorizing and reproducing material. Students are not able to retain a small amount of verbal material, even with a preliminary setting for memorization. When reproducing memorized words, younger students often allow words to be replaced by semantic and phonemic similarity.

When memorizing information, younger students memorize information without comprehending it. A decrease in the speed, completeness, strength and accuracy of memorization leads to a disruption in the functioning of mechanical auditory memory, which leads to the loss of a large part of the memorized auditory-verbal information. Also, schoolchildren with mental retardation have impaired short-term memory. A decrease in the productivity of short-term auditory-speech memorization leads to the loss of most of the perceived material, and reduces the success of translating auditory information into long-term memory.

Children with mental retardation most often do not make efforts, trying to recall information, do not resort to additional techniques. That is why the task of adults is to establish the process of cognitive activity of such children in all possible ways, including with the help of enhanced motivation. Involuntary memory actively develops in preschool and primary school age. Nevertheless, one must understand that it is precisely the arbitrary type of memory that dominates in younger students. Children with mental retardation who have problems with arbitrary memorization cannot fully master the educational material, and this is a big problem. These children find it challenging to acquire the memorization technique that involves identifying and emphasizing key words, grouping information, making semantic connections, or drawing up a simple plan. If such

children try to memorize, they do it exclusively mechanically, in contrast to healthy children who practice voluntary mediated memorization.

Literature

1. Bulletin of Abai KazNUPU, "Special pedagogy" series, No. 4(47), (2016) P.- 7-10, P.- 24-28)
2. Cheremoshkina, L. V. Mnemic abilities of children 7-12 years old with mental retardation / Cheremoshkina L. V., Murafa S. V.// Questions of psychology. - 2011. - No. 5. - S. 34-44
3. Cherepkova N.V., Nechitailo T.A. Features of hearing-speech memory in children with mental retardation // Proceedings of the V International Student Scientific Conference "Student Scientific Forum". 2013, pp. 1–5.
4. Chomskaya, E.D. Neuropsychology [Electronic resource] // URL: http://yanko.lib.ru/books/psycho/homskaya=neuropsychology=ann.htm
5. Kalykbaeva A.Zh. "Organization of self-assessment of educational achievements of students with mental retardation in conditions of inclusive education" Thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) 2022 P.- 134
6. Lubovsky, V.I. Modern problems of diagnosing mental retardation [Electronic resource] // Psychological science and education psyedu.ru.2012.№1.URL: http://psyedu.ru/journal/2012/1/2787.phtml
7. Lubovsky, V.I. Modern problems of diagnosing mental retardation [Electronic resource] // Psychological science and education psyedu.ru. 2012. No. 1. URL: http://psyedu.ru/journal/2012/1/2787.phtml
8. Plastinina E.I. Final qualifying work "Psychocorrection of memory impairment in children of senior preschool age with mental retardation", Katherinburg 2016
9. Psychological and pedagogical conditions for the development of visual memory of younger students with mental retardation World of Pedagogy and Psychology: No. 05 (46) international scientific and practical journal, May 2020 C-125
10. World of Science. Pedagogy and psychology 2022, №6, Том 10 2022, No 6, Vol 10 ISSN 2658-6282 https://mir-nauki.com Страница 3 из 16 55PSMN622 Publishing company «World of science» http://izd-mn.com
11. World of Science. Pedagogy and psychology 2022, №6, Том 10 2022, No 6, Vol 10 ISSN 2658-6282 https://mir-nauki.com Страница 6 из 16 55PSMN622 Издательство «Мир науки» \ Publishing company «World of science» http://izd-mn.com

УНИВЕРСИТЕТТІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ОРТАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ НЕГІЗІНДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР СТУДЕНТТЕРДІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Курманбек Ақнұр,
7М01802 Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
2 курс магистранты
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мұхтархан Гульжазира Сәлімханқызы
"Түркістан жоғары көпсалалы аграрлық колледжі" МКҚК,
география пәні оқытушысы

Аннотация: Қазіргі заманғы жоғары оқу орындарында инклюзивті білім беруді енгізу тәжірибесі белгілі бір проблемаларды көрсетеді. Университет ортасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді бейімдеу процесі көп қырлы және оны жетілдіру үшін үнемі бақылауды қажет етеді, бұл осы зерттеуді өзектендіреді. ЖОО-дағы инклюзивті білім беруді зерттеу негізінен ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің қазіргі проблемаларына негізделген.

Тірек сөздер: білім беру процессі, инклюзивті білім беру, педагогикалық сүйемелдеу, ерекше білім беру қажеттіліктері, ЖОО.

Практика внедрения инклюзивного образования в современных высших образовательных учреждениях показывает определенные проблемы. Процесс адаптации студентов с особыми образовательными потребностями в вузовской среде многогранен и требует постоянного мониторинга для его совершенствования, что актуализирует данное исследование. Исследования инклюзивного образования в ВУЗе в основном основываются на нынешних проблемах с которыми сталкиваются студенты с ООП (особыми образовательными потребностями).

Ключевые слова: образовательный процесс, инклюзивное образование, педагогическое сопровождение, особые образовательные потребности, ВУЗ.

The practice of introducing inclusive education in modern higher educational institutions shows certain problems. The process of adaptation of students with special educational needs in the university environment is multifaceted and requires constant monitoring for its improvement, which actualizes this study. Studies of inclusive education in HEIs (Higher Education Institution) are mainly based on the current problems faced by students with SEN (special educational needs)

Key words: educational process, inclusive education, pedagogical support, special educational needs, HEI.

Елімізде ЖОО-да мүмкіндігі шектеулі студенттердің әлеуметтік-педагогикалық бейімделу мәселелерін зерттеудің өзектілігі, атап айтқанда оқу-еңбек процесін ұйымдастыруға ерекше қажеттіліктері бар адамдардың саны өсіп келе жатқандығымен байланысты. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру ортасын таңдау және жетілдіру мәселелері ерекше маңызды болып табылады. Отандық және шетелдік зерттеулер бір жағынан күнделікті іс-әрекеттердің (Everyday actions) және инклюзивті өзара әрекеттесу ережелері жүйелерінің маңыздылығына назар аудара отырып, осындай орталарға қойылатын талаптардың әртүрлі дәрежеде жалпыланған сипаттамалары мен жүйелерін ұсынады [1, б. 282]. Екінші жағынан – инклюзивті білім беруді сүйемелдеу - инновациялық жетістіктерінің әлемдік тәжірибесін интеграциялау, оның ішінде даму мен емделудің тұтастығына бағытталған. [2, б. 294].

Зерттеудің ғылыми жаңалығы жоғары білім беру мекемелерінде инклюзивті практиканы енгізу жағдайында мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың әлеуметтік - педагогикалық бейімделу процесінің мәнін анықтаудан, жоғары білім беру жүйесінде инклюзивті практиканы енгізу жағдайында оның тиімділігін арттырудың негізгі бағыттарын анықтаудан тұрады.

Мүгедектердің әрекет қабілеттілігінің болмауы және олардың бейімделудегі қиындықтары көбінесе қоғамда қалыптасқан идеялардан туындайды. Осыған байланысты дені сау студенттердің ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің (бұдан әрі – ДМШ) диалогы бірінші кезекте тұр. ЖОО-ның оқу бағдарламасын меңгерудің табыстылығы білім алушылардың аталып өткен санатын қоғамдық өмірге бейімдеу мүмкіндігін күрт төмендететін әлеуметтік, институционалдық кедергілерді жоюмен байланысты [3, б. 8]. Адамның өмірде

"ілгерілеуін" анықтайтын механизм - бейімделу. Бұл механизмнің екі жағын қарастыруға болады: табиғи және әлеуметтік. Бейімделудің табиғи жағы: температураның ауытқуына, атмосфералық қысымға, микроорганизмдердің әсеріне, тамақтану факторларына, ал бейімделудің әлеуметтік жағы: айналасындағы адамдардың, әлеуметтік топтардың және жалпы қоғамның психикалық, мәдени және басқа да әсерлерінің әртүрлілігіне бейімделуіне тығыз байланысты.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін жоғары білімнің қолжетімділігі ЖОО-да қолдау және сүйемелдеу жүйесінің болуымен қамтамасыз етіледі [4, б. 70]:

- қызметті үйлестіру блогы;
- әлеуметтік;
- психологиялық-педагогикалық;
- техникалық;
- психологиялық;
- оңалту-спорттық;
- медициналық.

Мүмкіндігі шектеулі студенттерді сүйемелдеудің негізгі бағыттары:

- әлеуметтік ұйымдастырушылық-педагогикалық – коммуникативтік қасиеттер мен қасиеттерді түзету, ұтқырлықты арттыру; мүгедек студенттердің білім беру қызметі, арнайы көрнекі құралдарды әзірлеу және енгізу, түзету жұмыстарын ұйымдастыру және жүргізу үшін арнайы дидактикалық материалдарды таңдау; студенттердің коммуникативтік мәдениетін арттыру, жұртшылықты осы санаттағы студенттердің нақты білім беру қажеттіліктері және оларды қанағаттандыру факторлары туралы хабардар ету

- психологиялық-ЖОО білім беру жағдайына бейімделу, түзету, өзінің мүгедектігіне деген қарым-қатынас және өзін-өзі бағалаудың барабар қалыптасуы, дамуы.

Жоғарғы білім беру жүйесінде инклюзивті тәсілдерді енгізу тәжірибесін талдау білім беру ұйымының әлеуметтік-педагогикалық оңалтудағы әлеуметтік-тәрбиелік ортасының әлеуетін растауға мүмкіндік береді [5, б. 31]. Жоғары мектеп жағдайында мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың әлеуметтік-кәсіптік бейімделуі туралы сөз қозғаған жөн, бұл олардың кәсіби дайындығының ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік өзара іс-қимыл саласын белсенді игерудің де тиімділігінің шарты болып табылады

Н.Н.Малофеев, В.В.Дегтярева, Д.Андерсон және т. б. Ғалымдардың еңбектерінде инклюзивті практиканы енгізу жағдайында мүмкіндігі шектеулі жандарға білім берудің жекелеген аспектілері мен инклюзивті білім беру жүйесіндегі мүгедектерді оқыту ерекшеліктерінің философиялық негіздері зерттелген. С.В.Герасимова, А.Бочковская еңбектерінде әлеуметтік, психологиялық және кәсіби бейімделу мәселелері көрініс тапты.

Н.Е.Давыдов, И.Н.Зайцева, С.П.Мадилов, Ф.С. Яруткина және т. б. Зерттеушілердің еңбектерін талдау барысында жоғары оқу орындары қызметінің практикасын талдау ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың білім беру қызметінің тиімділігін арттыруға психологиялық-педагогикалық көмекті қамтамасыз ету және олардың әлеуметтік-педагогикалық бейімделу процесін сүйемелдеу ықпал ететінін көрсетеді және келесідегідей бағыттарын айқындауға көмектесті:

Бірінші бағыт мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға саналы және тәуелсіз таңдау жасауға, өзін-өзі анықтауға көмектесу. Студенттердің таңдауының жасауға мүмкіндік беру және бағалау оның жоғары оқу орнының білім беру процесіне және білім беру ортасына бейімделуінің табыстылығының шарты болып табылады.

Екінші бағыт психологиялық - педагогикалық сүйемелдеу және мүмкіндігі шектеулі студенттердің өзін-өзі дамытуына ерекше жағдайлар жасау мәселесі болып табылады. Аталып өткен авторлардың зерттеулері оның тиімділігі мен болашағын растайды. Мүмкіндігі шектеулі жандардың толыққанды білім алуына олардың әлеуметтік қорғалуы ықпал ететіні анық. Ол туындаған мәселелерді шешу және білім беру процесінде қиындықтарды жеңу қабілетін қалыптастыруды қамтамасыз етеді, бұл, сайып келгенде, олардың жеке

қалыптасуына ықпал етеді. Әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу процесінің тиімділігінің ең маңызды критерийі-оларды оқытудың сәттілігі.

Үшінші бағыт мүмкіндігі шектеулі студенттің білім беру процесіне және білім беру ұйымының әлеуметтік - мәдени ортасына бейімделуінің арнайы жүйесін құруға бағытталған. Әлеуметтік бейімделуді - өмірлік және өзін-өзі анықтаудың нәтижесі болып табылатын уақытты ұзартатын процесс ретінде қарастыруға болады. Сонымен қатар, бұл интегративті анықтама - сыртқы және ішкі факторлардың әсерінен жеке өзгеру процесі, жеке тұлғаны кәсіби қызметке дайындауға қосу нәтижесінде пайда болатын әлеуметтік-экономикалық жағдайлар; кәсіби қызметте және қоғам өмірінде өзін-өзі жүзеге асыру; нарық жағдайында әлеуметтік-кәсіби тәжірибе алу. Осы процестің нәтижесі ретінде білім алушылардың кәсіп алуына, жаңа әлеуметтік-мәдени ортаға, өмір сүру мен еңбектің жаңа жағдайларына интеграциялануына ықпал ететін әлеуметтік - кәсіби бейімделу деңгейін таниды [6, б. 165].

Студенттердің әлеуметтік - педагогикалық бейімделу процесі 2 деңгейден тұрады [7, б. 124]:

	Деңгей	Іс - әрекеттер	Нәтиже
Студенттердің әлеуметтік - педагогикалық бейімделу процесінің 2 деңгейі	І деңгей-мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың жоғары оқу орнының жағдайына, кәсіптік оқытуға әлеуметтік бейімделуі	білім алушылардың білім берудің стандарттарына сәйкес білім беру бағдарламаларын игеруі; білім беру технологияларын әртараптандыру, оның ішінде қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалану; білім алушылардың мүмкіндіктеріне барабар жеке бейімделген білім беру бағдарламалары әзірленді. Білім беру процесін техникалық оңалту құралдарымен жабдықтауға және білім беру ұйымының кеңістіктік кедергісін құруға ерекше назар аудару қажет.	Мүмкіндігі шектеулі жандардың әлеуметтік бейімделуінің сәттілігі білім беру жүйесінде қажетті және жеткілікті жағдайлар кешенін құруға тікелей байланысты, оларды іске асырудың кешенділігі осындай жұмыстың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.
	ІІ деңгей-жұмысқа орналасу кезінде ЖОО түлектерін әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеу	Конкурстарға, біліктілік арттыру курстарына, семинарға қатысуға жәрдемдесу	ЖОО-ны бітіргеннен кейін өз ісін ұйымдастыруға көмектесу.

1-кесте. Әлеуметтік - педагогикалық бейімделу процесінің 2 деңгейі

Әлеуметтік-педагогикалық бейімдеу мен сүйемелдеудің тиімділігін бақылау үшін критерийлердің екі тобы бөлінеді:

- объективті: жалпы және сапалы үлгерім, кәсіби дербестік, біліктілік талаптарын орындау, жұмыс сапасы, жұмысқа орналасу, әлеуметтік белсенділік;
- субъективті: студенттердің кәсіби қызметке қанағаттануы, мансаптық өсуі, өзін-өзі жүзеге асыруға және өзін-өзі дамытуға ұмтылуы. Студенттің бейімделуінің объективті критерийлері, оның оқу процесіне интегративтілігі, оқу пәндерін игерудің сәттілігі.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің білім беру жүйесінде инклюзивті практиканы енгізудің қолданыстағы тәжірибесін талдау келесі артықшылықтарын көрсетеді:

- инклюзивті білім беру ортасында әлеуметтік құзыреттіліктің жоғары деңгейіне қол жеткізу;
- осы жасқа тән әлеуметтік және коммуникативтік мінез-құлық моделінің тасымалдаушысы ретінде әрекет ететін дені сау құрдастарымен қарым-қатынас жасау дағдылары;

- инклюзивті топтарда ерекшеліктері бар және ерекшеліктері жоқ адамдар арасындағы тығыз байланыс қалыпты жағдайға айналады;
- инклюзивті ортада даму ерекшеліктері бар білім алушылардың бейімдеоген оқу бағдарламалары болады, нәтижесінде дағдылар мен академиялық жетістіктер жақсарады;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтік қабылдау шағын топтарда инклюзивті оқытуға тән білім беру есебінен жақсарады;

Қорытынды

Нәтижелі инклюзия тек бейімделумен ғана шектелмейтініне сенімдіміз. Ол әлеуметтенудің басқа компоненттерімен тығыз байланысты жүзеге асырылуы мүмкін және жүзеге асырылуы керек. Жоғары оқу орындарында мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған инклюзивті білім беру жүйесін енгізу бойынша олардың ерекше танымдық қажеттіліктерін міндетті есепке алуды, ерекше студенттерге білім беру сапасын арттыру үшін жағдай жасауды, соның ішінде олар үшін білім беру бағдарламаларын құруды және студенттердің құрдастарымен және педагогтармен өзара әрекеттесу деңгейін оңтайландыруды көздейтін мақсатты жұмыс жалғасуда. Инклюзивті сүйемелдеудің жетекші міндеті-адам өмірінің мәнін, ерекшеліктерін, қабілеттерін және тіпті шектеулерін оптимистік түсінуді қалыптастыру және нығайту міндеті. Инклюзивті коучингтің және басқа да сүйемелдеу практикаларының тағы бір маңызды міндеті-жүйелілік, адамның тұтастық ретінде қалыптасуы мен дамуына, оның ішінде адамның әлеуметтенуінің маңызды, бірақ жалғыз аспектісі ретінде бейімделуді, адамның білім беру субъектісі, өзіндік өмір субъектісі және мәдениет субъектісі ретінде қалыптасуын тұтас түсінуге бағытталған. Инклюзивті қолдау көрсетудің үшінші маңызды міндеті-адам үшін (тұлға, серіктес және кәсіби маман ретінде) өзіне-өзі тиімділік пен әлеуметтік тиімділік, шынайылық пен сәйкестік, растау және сұраныс жағдайларын сезінуге көмектесетін маңызды құзыреттерді қалыптастыруға және дамытуға көмектесу. Инклюзивті әлеуметтік – педагогикалық сүйемелдеу - студентке жалпыадамзаттық құндылықтардың, тәжірибелердің, өзі және әлем туралы идеялардың болуын түсінуге көмектесу тәжірибесі. Бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің өмірінің әртүрлі салаларындағы қиындықтармен күресудің белсенді және өнімді стратегияларын қалыптастыруға және қолдануға көмектесу тәжірибесі.

Әдебиеттер тізімі

1. Catlin K., McGraw S. Better Allies: Everyday Actions to Create Inclusive, Engaging Workplaces. London: Better Allies Press, 2021. 282 p.
2. Franklin M. The HeART of Laser-Focused Coach- ing: A Revolutionary Approach to Masterful Coaching. London: Thomas Noble Books, 2019. 294 p.
3. Алехин С.В. Психолого-педагогические основы инклюзивного образования: коллективная монография. Москва: МГППУ, 2013
4. Борякова, Н. Ю. К проблеме психолого-педагогического сопровождения детей с задержкой психического развития в инклюзивной образовательной среде / Н. Ю. Борякова // Практический психолог и логопед. – 2014. – № 3. – С. 11–13.
5. Талызина, Н. Ф. Общий анализ учебного процесса: хрестоматия по педагогической психологии / сост: А. И. Красило, А. П. Новгородцева. М.: Изд- во МГУ, 1995. С. 31.
6. Лапп, Е.А., Шипилова, Е.В. Адаптация студентов-инвалидов по зрению в вузовской среде // Визуальный профиль и международный опыт реабилитации образования людей с нарушениями зрения: сб. матер. третьей междунар. науч.- практ. конф. Перм. гос. пед. ун-т. Пермь, 2010. 221 с.
7. Гудожникова Ольга Борисовна Социально-профессиональная адаптация студентов в условиях инклюзивного среднего профессионального образования // The Newman in Foreign policy. 2017. №38 (82). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-professionalnaya-adaptatsiya-studentov-v-usloviyah-inklyuzivnogo-srednego-professionalnogo-obrazovaniya (03.02.2024).

ДАМУЫНДА КЕДЕРГІСІ БАР БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУДІҢ МАЗМҰНЫ

Оралымбетова Гулжанар Умбеталовна,
аға оқытушы
Едрисова Анеля Нурлыбековна,
7М01101-Педагогика және психология білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты,
Педагогикалық психология кафедрасы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация: Мақалада дамуында психологиялық кедергісі бар балалардың қалыптасу ерекшеліктері мен оның даму маңыздылығына сипаттама берілген. Педагогикалық-психологиялық еңбектерге талдау жасау арқылы, дамуында кедергісі бар балаларға білім беру мен тәрбиелеу жолдары көрсетілген.
Тірек сөздер: интеллектуал, ахуал, психологиялық кедергі, күйзеліс, психотерапия

В статье дана характеристика формирования детей с психологическими барьерами в развитии и важность их развития. Анализируя психолого-педагогическую литературу, показаны пути обучения и воспитания детей с психологическими барьерами в развитии.
Ключевые слова: интеллектуал, ситуация, психологический барьер, стресс, психотерапия

The article describes the formation of children with psychological barriers in development and the importance of their development. Analyzing the psychological and pedagogical literature, the ways of teaching and educating children with psychological barriers in development are shown.
Keywords: intellectual, situation, psychological barrier, stress, psychotherapy

Елбасы Н.Ә.Назарбаев жолауында білім сапасын бағалау жүйесі халықаралық стандарттарға негізделгенін айта келіп, балалар қауіпсіздігінің маңыздылығын ескеріп, бүкіл мектептер мен балабақшаларды бейнебақылау жүйесімен қамтамасыз етуді, мектеп психологтарының жұмысын күшейтуді мазмұндады [1].

Педагогтарға, ата-аналарға, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға мобильді консультациялық-әдістемелік көмек енгізілетін болады. Білім беру ұйымдары дамуында психологиялық кедергісі бар балаларға білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларға іс-шаралар, оның ішінде түзету-дамыту, анықтау жұмыстары қабылданатыны туралы айтылған [2, б. 8].

Жалпы білім беретін мектепте дамуында психологиялық кедергі ахуалы бар балаларға кедергісіз аймақ құру ғана емес, баланың психофизикалық мүмкіндіктерін ескере отырып құрылатын оқу-тәрбие процесінің ерекшелігін де ескерген жөн. Ал бұл процесті жүзеге асыру үшін мектепте баланы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі ұйымдастырылуы қажет, сонымен қатар, бала қарым-қатынасының дамуына жағдай тудыратын балаға көмек қолын созуға дайын, кездескен мәселені дұрыс түсінуге негізделген педагогикалық және балалар ұжымында моральды-психологиялық климат орнауы қажет.

Психикалық дамуы тежелген балалар қалыпты дамушы құрбыларынан шаршағыштығымен, жұмысқа қабілетінің төмендігімен ерекшеленеді. Дамуында психологиялық кедергісі бар балалардың қоршаған ортамен қарым-қатынасының түсініктері фрагментарлық, зейіндері тұрақсыз, тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған, қимыл-қызғалыс координацияларының т.б. жалпы психикалық процестердің дамуында бұзылыстар байқалады. Сондықтан дамуында психологиялық кедергісі бар балалардың танымдық қызмет саласының дамуындағы ауытқулар оқу процесінде нақтылы қиындықтарды құрады. Ал бұл қиындықтарды жою мен оның алдын-алу үшін орта мектептерде баланы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс атқару қажет.

Осыған орай дамуында психологиялық кедергісі бар балалардың өзара қарым-қатынасқа түсу дағдарыстары мен қиындықтарының айырмашылықтары белең алып отыр. Осындай балаларға білім беру үшін мектеп психологтарына жылы сезім мен кішіпейілділік керек. Оларға қарапайым түсініктерді жеткізу оңай шаруа емес. Оларға әсер ету жолдары түрліше болып келеді. Ұстаз ізденісі әр баланың жан дүниесіне үңілуден басталады. Бұл балаларды зерттеу ол нені жақсы көреді, нені ұнатпайды, кімді құрмет тұтады, немен айналысқанды ұнатады т.б. сұрақтарға жауап алудан басталады. Дамуында психологиялық кедергісі бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуде педагогтар мен психологтар А.А.Лобанов, А.Н.Алехин, С.Ф.Устименко, А.Бандура, А.Н.Леонтьев, Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, М.И.Лисина және т.б. еңбектері баланың даму феномендері туралы бірқатар басты ұғымдарды сипаттаған.

Қазіргі уақытта ортамызда болып жатқан әлеуметтік мәселелер отбасылық, экологиялық, экономикалық дағдарыстар жүйке жүйелері бұзылған, психикалық аурулары бар әр түрлі жастағы балалардың көбеюіне әкеліп соқтырды. Еліміздегі дамуында психологиялық кедергісі бар балаларға өзінің қадір-қасиетін қамтамасыз ететін, өзіне деген сенімділігін арттырып және қоғамдық өмірге белсене араласуына жәрдемдесуін толыққанды жағдайларға лайықты қарым-қатынас жасауға, осындай балаларға жан-жақты педагогикалық қолдау көрсетіп, әрбір бала шама-шарқына қарай білім көлемін меңгеруде. Интеллектуалы жетіспеушілік салдарынан дамуында психологиялық кедергісі бар балалардың қалыптасуы әртүрлі аспектілерінде қиын жағдайлардан өтеді. Олар мадақтауға, қолдауға және ренжісуге әсершіл болып келеді. Дегенмен, жаратпау және еркелету қатынас-эмоцияларын ажырата алады. Бірақ, өз эмоциясын вербалды қарым-қатынас түрінде көрсете алмайды. Өзінің адамға деген қатынасын жымиюмен адам бетіне аянышты қараумен білдіреді. Негізінен, дамуында психологиялық кедергісі бар балалар селқос өзіне-өзі сенімсіз, кейбіреулері шектен тыс ызақор болып келеді. Олардың эмоциялары әлсіз, алайда күйзелістері тұрақты, терең болады. Мұндай балалар айналуға, жүгіруге, рұқсатсыз зат алуға, шулауға, қырсығуға болмайтындығын түсінбейді. Осы типтегі балалардың өзара қарым-қатынасқа түсу деңгейін, әлеуметтік жетілдірілуімен айналысатын педагог-психолог мамандардың тәжірибелік жұмыс кезеңдері маңызды болып отыр.

М.И. Лисина зерттеулерінде тұлғалық дамуда баланың барлық қарым-қатынас түрлерінде танымдық даму процесі жүретіндігін атап өткен [3, б.11]. Оның пікірінше, қарым-қатынас – баланың қалыпты психикалық дамуының маңызды факторы және ажырамайтын шарты. Қоршаған адамдармен қарым-қатынас қажеттілігі адамда бастапқы мәні бар маңызды табыс болып табылады. Ол қарым-қатынасты іс-әрекет ретінде түсінудің негізгі ережесін ұсынды. Оларда қарым-қатынас іс-әрекетінің заты немесе обьектісі бірлескен іс-әрекеттегі серіктес және қарым-қатынас потенциалының субьект ретіндегі басқа адам болып табылады, қарым-қатынас әрбір іс-әрекет сияқты адамның қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған. Ерекшеленген қарым-қатынас құралының көмегі арқылы балалар үлкендермен өзара әрекетін жүзеге асырады, олар экспрессивті-мимикалық, заттық-қозғалысты және сөздік болып келеді [4, б. 198].

Балалардың ата-анасына немесе қамқоршыларына баланы оқытудың мемлекеттік білім беру жүйесімен қатар мемлекеттік емес білім беру мекемелерінің кең түрлерін ұсынды. Ақыл-ойы артта қалған балалар мен жасөспірімдердің оқуын ұйымдастыру кең таралған форма болып интеллект бұзылысы бар балаларға арналған арнайы балабақшалар мен әртүрлі арнайы (коррекциялық) мектептер бар. Танымдық дамуында кідірісі бар баламен коррекциялық жұмысты ерте бастау қарым-қатынасының деффектісін максималды түрде жойып, қайталама бұзылыстардың алдын-алуға көмектеседі. Жалпы білім беретін мекеме дамуында артта қалған баланы қабылдай отырып, баланың тағдырына, оқуына және тәрбиесіне жауапкершілікті оның ата-анасымен, педагог-психолог мұғалімдермен бөлісуге дайын болуы қажет [5].

Н.Г. Осухова пікірінше бұл ұғымды «Сыртқы жағдайлардың немесе іштей өзгерістердің әсерінен баланың өмірге бейімделуі бұзылады да, нәтижесінде ол осыған дейінгі қалыптасқан мінез-құлық тәсілдері мен модельдері арқылы өзінің күнделікті өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайтындай күйге жетеді» деп түсіндіреді [6, б. 113].

Психологиялық-педагогикалық қандай әдіс болса да оның жақсы да, жаман да жақтары болатындығы жалпы тәрбие жүйесінде айқын байқалады. Ескі жүйеде ауызша сөйлесу әдісі тек ым-ишара болса, ал қазіргі мақсат бірден ауызша сөйлеуге үйрету. Әрине, бұл әдіс бойынша жеке дыбыстарды талдатып жатпай бірден сөйлеуге үйретуіміз керек. Сөйтіп ым-ишараны ауызша сөйлеуге бейімдеудің жолдарын іздестіру қажет. Осы тұрғыда Г.Форхгаммер негіздеген сөйлеу тілін алғаш рет бірізді жүйемен жүзеге асырып, баланы сөйлеуге үйрету мәселесін көтерді. Ауыз бен қол (саусақ) өзара тиімді болатынын саңыраудың ауызша сөйлеуіне қарым-қатынасынан байқалады. Бұл тәсіл дыбыстың байқалмайтын бөлшектерін белгілейді. Психологиялық жағынан алғанда бұл жүйенің келешегі мол, ол ауызша сөзді жеңілдетіп, таза сөйлеуге мүмкіндік береді. Дегенмен бұл жүйемен мәселенің түйіні шешіле қоймас.

Осыған орай, психологиялық кеңес берушінің қабылданған және тыңдалған ақпараты үйлесімді және табиғи және шынайы болуы тиіс. Кәсіби көмек талқылау ретінде емес, сезімталдық ретінде қаралуы қажет.

Көмекші мектептердегі балаларды оқыту мен тәрбие істерін қалыпты мектептегі жалпы талап тілектерге сай жүргізіп, арнаулы мектептердегі оқу-тәрбие ісінің өзіндік сипаты

бөлінбегені орынды. Дегенмен арнаулы мектепте дамуында кедергісі бар балалардың белгілі мерзім ішінде оқып тәрбиеленуі өткеннен кейін олар қайтадан қалыпты мектепке қайтарылуы керек. Мектептің мақсаты кемістікті туғызатын жағдайларды жою және оны бір қалыпқа келтіру. Балалардың көмекші мектепте оқуы намыс емес және оған балалар ұялмауға тиіс. Біздің оқу-тәрбие істеріміздің түпкі мақсаты мен әлеуметтік сарыны балалардың қалайда кемістіктерін жою, оларды әр тарапты қарым-қатынаста дамыған қоғамның толық мүшесі етіп даярлау.

Әрбір баланы мүмкіндігі мен қажеттілігіне сәйкес табысты оқыту мен қарым-қатынасын дамыту үшін мамандардың жүйелі ұйымдасқан, біртұтас әрекеттерін білдіретін білім беру-тәрбиелеу үдерісінде құрылатын әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдай балаға көмек көрсетудің немесе қолдаудың ерекше түрі болып табылады. Арнайы білім беру оқу бағдарламалары және оқытудың арнайы әдістері, техникалық және басқа да құралдар, өмір сүру ортасы, сондай-ақ медициналық, әлеуметтік-психологиялық тұлғалардың жалпы білім беру және кәсіптік білім беру оқу бағдарламаларын меңгерулері мүмкін болмайтын басқа да қызметтерді қамтитын білім алуға арналған талаптары бар.

Жалпы балалармен жүргізілетін жұмыстың мақсаты жеке тұлғаның әлеуметттік өзіндік қарым-қатынас жасауға қабілеттілігі және оның бағыттылығы, қызығушылығының қалыптасуы мен дамуы, оқытудың іс-әркетіндегі негізгі білімділік және біліктілік дағдыларын үйренудің жағдайын жасау болып табылады.

Қазіргі уақытта түрлі мамандандырылған психологиялық кәсіпорындардың, оқу орындарының, мектепке дейінгі мекемелердің кадр қызметтері, әлеуметтік даму қызметтерінің кәсіби кеңес беру және психологиялық денсаулық орталықтарының қызметтері, басқарушылық кеңес берумен айналысады. Психолог-мамандар кеңес беру бөлімшелерінің құрамына кіреді. Қазіргі психологиялық кеңес беру саласындағы мамандар барлық жерде: мектептер мен балабақшаларда, мекемелер мен орталықтарда, түрлі әлеуметтік-медициналық мекемелерде психолог-кеңесші ұйымдастырушылық, медициналық кеңес берумен айналысады.

Осылайша, психотерапия психологиялық кеңес беру бағыты болып табылады. Психологиялық кеңес беру түсінігі, бала дамуындағы принциптер арқылы көптеген жылдар бойы дамыды.

Түзету-дамыту сабақтарының жаттығулары құрылым бойынша өткізіледі, бірақ балалардың қарым-қатынас жасау ерекшеліктеріне байланысты жаттығулар қысқартылуы және өзгертілуі мүмкін.

1. Эмоциялық тұрақсыздықтан және тәртібіне байланысты түзету жаттығулары. Релаксациялық жаттығулар .
2. Танымдық үдерістерін дамыту ойындары мен жаттығулары.
3. Симметериялық суреттер қозғалысты үйлестіру мен сызбалық дағдыларын дамытуға бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру. 5 қазан 2018ж.

2 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы.

3 Лисина М., Шерьязданова Х. Специфика восприятия и общения у дошкольников. – Алма-ата: Мектеп, 2006. – 76 с.

4 Андреева Г.М. Психология социального познания: Учебн. Пособие для тудентов высших заевлений. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 288 с.

5 Мадалиева З.Б., Әрінова Б.А. Арнайы педагогика және психология негіздері. Алматы, 2016. – 185б.

6 Осухова Н.Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях. М.: Академия, 2014. – 288 с.

ӘЛЕУМЕТТІК-ТӘЛІМДІК ЖҰМЫСТАҒЫ ДІНИ НАНЫМ-СЕНІМНІҢ МАҢЫЗЫ

Тасқымбаева Рая Баймұратқызы,
Педагогика ғылымдарының магистрі.
Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-саяси
пәндер кафедрасының аға оқытушысы
Қ.Жұбанов атындағы АӨУ. Ақтөбе қ.

Түйін: Бұл еңбекте жеке адамдар мен олардың арасындағы қарым-қатынас, қоғам және ондағы құбылыстар, адам мен қоғам арасындағы байланыстар т.б. қатысты әлеуметтік-тәлімдік пікірлер бар. Аталған мақалада ортағасырлық ұлы ойшылдардың еңбектеріндегі ізгілік тәрбиесінің көрінісі жайлы, олардың пікірлерін негізге ала отырып, шығармаларындағы педагогикалық ой-пікірлерін жан-жақты және терең көрсете білген.

Сонымен қатар, мақалада адамдардың мінез-құлқына байланысты Ортағасыр ғұламаларының еңбектерінде адамның адамға болған ықпалы мен қоғамның адамға тигізетін әсері, қоршаған табиғи ортаның адамның әлеуметтік жай-күйіне тигізетін ықпалына қатысты пайдалы пікірлер бар.

Кілт сөздер: Ортағасыр ғұламалары, діни наным- сенім, үлгі-өнеге, адалдық, әділдік.

В этой работе рассматриваются отношения между людьми и обществом, обществом и его явлениями, отношения между человеком и обществом и т. д. Есть социально-педагогические мнения по поводу.

Эта статья посвящена проявлению нравственного воспитания в трудах великих средневековых мыслителей, исходя из своих взглядов, он смог всесторонне и глубоко изложить педагогические взгляды в своих произведениях.

Кроме того, в статье содержатся полезные сведения о поведении средневековых ученых в отношении человеческого поведения, влияния человека на человека и влияния общества на человека, влияния окружающей среды на социальный статус человека.

Ключевые слова: средневековые ученые, религиозные верования, пример, честность, справедливость.

This work examines the relationship between people and society, society and its phenomena, the relationship between man and society, etc. There are socio-pedagogical opinions about. This article is devoted to the manifestation of moral education in the works of great medieval thinkers, based on his views, he was able to comprehensively and deeply present pedagogical views in his works.

In addition, the article contains useful information about the behavior of medieval scientists in relation to human behavior, the influence of man on man and the influence of society on man, the influence of the environment on the social status of man.

Key words: medieval scholars, religious beliefs, example, honesty, justice.

Халқымызда «мейірімділік», «қайырымдылық» деген екі ұғым ерте заманнан бері қарай адамдардың санасында орын тепкен ұғымдар. Олар мағынасы жағынан бірдей болып көрінгенімен мазмұны жағынан екі түрлі: «мейірімділік» - адамның ішкі жан дүниесіне қатысты болғандықтан психологиялық жүгі бар ұғым ретінде, ол адамға болған сүйіспеншілік, құрмет, жанашырлық, ізеттілік қарым-қатынасты білдіреді. Ал «қайырымдылық» алдыңғы мейірімділік ұғымының сыртқы көрінісі, басқаша айтқанда мейірімділіктің іс жүзінде орындалуы, нақты жәрдем, көмек беру, қолдау көрсету болып, ол материалдық көмек, жеке күш жұмсап іс-қимыл түрінде көмектесу, талпынысын қуаттау секілді т.б. құралады.

Бұдан басқа адамдықтың басты белгілері ретінде қанағаттшылдық, шүкіршілік деген бірін-бірі толықтырып тұратын екі ұғым да осы алғашқы қайырым мен мейірімді жүзеге асыратын тетіктері десе де болады. Өйткені, қанағаты мен шүкіршілігі болмаған адамнан қайырым да, мейірім де күту бекер екенін ата-бабаларымыз айтып кеткен. Мысалы, «Мейірімсіздіктің қасында басың ауырмасын», «Қайырыммен жеңе алмаған жетесізді, жақсылықпен жеңе алмайсың», «Шын жақсының ашуы бар, кегі жоқ»; «жаман жігіт той бұзады, жаман әйел үй бұзады; «Халқын алдаған би оңбас», «Қатыны салақ үй оңбас»; «Пейілі жаман кісіні түйе үстінде ит қабар»; «Бір кісі таққа мінсе, қырық кісі атқа мінеді» т.б.

Осы және басқа да тәлімдік маңызы бар мақал-мәтелдердің бастапқы пікірі Құран Кәрім, Шариғат және Хадистермен тығыз байланысты болса, одан кейін олар түрік даналарының еңбектерінен де орын тепкен.

Мысалы, әл-Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындары» мен «Қайырымсыз қала тұрғындары» еңбегіндегі адамдардың мінез-құлқына байланысты айтқандары;

М.Қашқаридың «Диуани луғат-ат-түрік» шығармасында, Ж.Баласағұнидің «Құтты білік» еңбегінде, Қожа Ахмет Яссауидың «даналық кітабынан», Ахмет Иүгнекидің «Ақиқат сыйы» шығармаларынан кездестіреміз. Бұл еңбектерде жеке адамдар мен олардың арасындағы қарым-қатынас, қоғам және ондағы құбылыстар, адам мен қоғам арасындағы байланыстар т.б. қатысты әлеуметтік-тәлімдік пікірлер бар. Әрине, осы ғұламалардың шығармаларындағы педагогикалық ой-пікірлерге қатысты А.Көбесов, Т.Ахметов, Ә.Дербісәлінің философиялық әлеуметтік бағыттағы еңбектерін, әдебиеттану тұрғысындағы Н.Келімбетов, А.Қыраубаева т.б. еңбектерін атауға болады. Алайда бұл еңбектерде Орта ғасыр ғұламаларының әлеуметтік-тәлімдік ойлары жете зерттеліп, қазіргі заман тұрғысынан талданып, практикалық жақтан пайдалану жолдары толық қарастырылмаған. [1, Жарықбаев, Қазиев. Қазақтың тәлімдік ой-пікірлер антологиясы.1994: б.33].

Орта ғасыр ғұламаларының еңбектерінде адамның адамға болған ықпалы мен қоғамның адамға тигізетін әсері, қоршаған табиғи ортаның адамның әлеуметтік жай-күйіне тигізетін ықпалына қатысты пайдалы пікірлер бар екені белгілі. Құлықтық-әдеп факторлары адамдардың әлеуметтік-тәлімдік жағдайларына ықпал ететін ахуалдардың бірі болып табылады. Қоғамдағы адамдардың жүріс-тұрыс мәдениетінің төмендеуі мен көпшілік ортада өмір сүру ережелерінің сақталмауы, құндылықтардың жойылуы не болмаса олардың нашар құндылықтармен алмасуы, мысалы, рухани құндылықтардың жойылуы және құлықтық-әдеп құндылықтардың жоғалуы, ізгілік пен мейірім, қайырымның төмендеуі; адамдардың байлық пен дүниеқорлыққа берілуі, ақшаны бәрінен артық көру-адамдар арасында қатыгездік, зорлық-зомбылық, алдау, арбау, қулық-сұмдық т.б. туындатады. Адамдар арасында бір –біріне көмектесу, бауырмалды, ізгілік жойылып адамдық қасиеттерге қарсы мінез-құлық көріністерінің ұшқарлығы орын алады. Еңбекпен тапқан қаражат сұрау-талап пен қажеттену арасындағы қайшылықтарды жоюға жетпегендіктен, әсіресе жастар, қылмысты жолдармен ақша табу секілді істерге барады. Сөйтіп жастар мен балалар арасында бекершілік, оңай жолмен ақша табу, масылдық, қарақшылдық, ұрлық, тонау, заңсыз саудаға араласу, адам өлтіру, зорлық секілді істер етек алады. Міне осылардың барлығын реттеудің басты құралының бірі діни наным-сенімдерге ғылыми таным жолымен өту. Оның осы тұрғыда ұйымдастыруда аталмыш ғұламалардың еңбектері таптырмайтын құрал. Ал олардың шығармалары көбінесе Құран қағидалары, Шариғат ұстанымдары, хадистерге негізделгені белгілі [2, Өміралиев Қ. Оғызнама.1988: б.40].

Қоғамдағы жоғарыда келтірілген әлеуметтік келеңсіздіктерге тосқауыл қоюда жекелеген адам мен бүкіл бір қоғамғакері әсерін тигізе қоймайтын кез келген құрал мен тәсілді пайдалану қажеттігі бар. Соның бірі діни сенімді орынды және әдіскерлікпен пайдалана білу. Өйткені, діні адамдардың ішкі жан дүиесінде кемістікті толықтыратын маңызды құрал. Сондықтан, оған ғылыми білім арқылыжол табудың мүмкіндіктерін қарастыру керек.Солардың бірі өткеннен келіп жеткен діни наным-сенімдерге қатысты бай әдеби мұраны пайдалану. Бұл ретте басқа дінді жерге мысалы, христиан, бұдда діндерінде көптеген әдіс-тәсілдер қолдану әлде қашан зерттеліп, тиімді тұстары анықталған. Сол себепті оларжастарды өзіне тарту тәсілдерін ұтымды пайдалануда. Біз де осындай жастардың көкейіне адамгершілік, адалдық, әділдік, еңбекке құлшыныс секілді оларды орта ғасыр ғұламаларының еңбектеріндегі әлеуметтік-тәлімдік ойларды саралау арқылы жол табудың амалдарын қарастырмақшымыз.

Тәрбиелеу – әлеуметтік институт ретінде жастарды теріс әрекеттерден, жаман ойлар мен қылықтардан сақтау немесе солардың алдын-алу, тура жолға бастау,қоғамдық жүріс-тұрмыс нормаларын көздестіру, қоғамдық ресурстарды дұрыс пайдаланып, адамдардың дамуын қамсыздандыру мақсатын көздейді. Ол ықпал ету құралдарына қарай отбасы, діни наным-сенім, түзету педагогикасы арқылы жүзеге асырылды. Олардың мақсаты, міндеттері, мазмұны және құралдарына қарай өзіндік сипатқа және ерекшеліктерге ие. [3, Қазақ тілінің сөздігі.1999: б.67].

Осылардың ішінде адамдардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып наным-сенімді жекелеген тәсілдер ретінде пайдалану ертеден-ақ қолға алынған. Осыған орай Ислам дінінің бес парызының бірі пітір, садақа арқылы қайырымдылық істер істеу және жетім-жесір,

мүгедек т.б. күйзеліске ұшыраған адамдарға көмектесу қарастырылды. Осының ішінде әлеуметтік жақтан жапа шеккен немесе жандүниесі күйзеліске ұшыраған адамдарға дін арқылы ықпал ету, қатарға қосу да қай мемлекетте болмасын ескеріліп келеді. Мұның басты тетігі сенім мен наным, ал құралы Алланың сөзі немесе Құран кәрім болып табылады.

Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет болып саналады. Алайда әркімнің белгілі бір дінді ұстануына Конституцияның заңымен жол берілген. Сондықтан дінді күйзеліске ұшыраған адамдарды қатарға қосу құралы ретінде қолдануға мүмкіндік бар. Оның үстіне әлеуметтік-педагогикалық мақсатта діни наным-сенімдерді пайдаланудың әлемдік тәжірибесі де жеткілікті. Сондықтан тарих қойнауына еніп кеткен ежелгі дәуір әдебиетінің тәжі «Даналық кітабының» осы сипаттағы өзіндік орны бар. Осы еңбекті жазған Қожа Ахмет Иассауи өзі «Менің хикметлерім Алладан фарман, бар мағынасы Құран» деген.

Белгілі педагог және психолог ғалым Қ.Жарықбаев «Психология» деген еңбегінде сенім-шынайы өмір немесе қиялдағы нысананы практикалық не болмаса теориялық дәлелдерсіз-ақ қабылда, - деген К.К.Платонов психология сөздігінде. Ал қазіргі кезде ғылыми таным арқылы сенімге жол ашу мәселесі көтерілуде. [4, б.17].

Сенім адамның санасы арқылы сезіміне ықпал ететін ішкі жан дүниесіне қатысты ұғым. Сенімді кейде тек діни наныммен ғана байланыстыру орын алған. Мысалы, «сенім – діндегі басты дүниетанымдық ұстаным және белгілі бір қағидаларды (догматтарды) қалтықсыз қабылдауға және соларға сай өмір сүруге бағыттайтын психологиялық нұсқама». Сенімнен бастау алатын сендіру – бұл тәрбиенің бір тәсілі ретінде қарастырылады.

Сендіру әдісі – дамуына кемшіліктері бар, мүгедек, ересек адамдар мен балаларды қоғамда әділдік, қалыстық көріністерінің бар екенінесендіру, жалпыға бірдей адамгершілік ережелерді түсіндіру, жүріс-тұрыс мәдениетін сақтауға үйрету болып саналады. Бұл әдіс көп жағдайда адамның ой-санасына, ырықтылығы мен сезім – эмоциясына әсер етеді, адамның ішкі жан дүниесін тыныштандырып, үмітін оятып, көңілін көтеріп, өз күшіне сенімін туындатады. Айталық, мүгедек адамға материалдық көмек беру маңызды, мысалы, жүретін құрал (коляска – арба) не аппарат жасатып беру керек болса қоғамдық тәртіпті бұзушылармен сөйлесу, әңгімелесуде осы діни наным-сенімдерге сүйенудің әлеуметтік-тәлімдік маңызы зор. Сендірудің құрамды бөлігі-талап қою. Олар әр түрлі, мысалы, сөзсіз орындау талабын қою-ұрлық істеме, жаман жолға барма өтірік айтпа, гигиенаны сақтап таза жүр т.б. ізгілікті мәмілемен өтіну, тікелей не жанама түрде ықпал ету секілді басқа да әдіс-тәсілдерді қолдану.

Сендіру әдісі – әңгімелесу, айтып беру, лекциялар, диспуттар өткізу, талқылау ұйымдастыру және жақсы үлгі-өнеге көрсету, сұхбат арқылы жүзеге асады. Балаларға үлгі, мұрат ретінде қайратты, ырықты төзімді де шыдамды, ер жүрек адамдардың өмірі, қызметіне байланысты жұмыстар жүргізу арқылы іске асады.

Егер де сендіру адамның ой-санасына әсерін тигізсе, жаттығу және қайталау оның жүріс-тұрысына, жақсы әдеттерді бойына дарытуға ұтымды ықпал етеді. Мұндай жүріс-тұрыс көріністері адамның қылық-жорықтарынан, қарым-қатынасынан байқалса, мінез-құлық ережелерін қалыптастыру жаттығу, үйрету, іс-қимыл арқылы іске асады. Мінез-құлық, адамгершілік ережелері сендіру әдісі арқылы жүзеге асырылса, жүріс-тұрыс, мінез-құлық пен қылық-жорық жаттығу, үйрету арқылы қалыптасады.

Русь мемлекеті пайда болған кезде бастап масайту ішімдіктерін князьдар, боярлар, дін қызметкерлері және қарапайым адамдар да пайдалана бастаған. Бұл туралы Иван Калитаның ескертуіне қарамастан, Иван Грозныйдың тыйым салуына, Борис Годуновтың қаулыларына қарамастан, Екатериан II-нің масайтушы ішімдіктер сатумен шұғылданған кабактарды жер бетімен жексен қылып жіберуіне қарамастан оны пайдалануға құмар адамдар көбейе берген. Оның басты себебі, масайту ішімдігін ішкен адам басындағы күрделі мәселені уақытылы болса да ұмытса, тағы бір жақтан, оны сату мемлекетке үлкен кірісәкелген. Себебі, оны сатып алушылар барған сайын көбейе берген. [5, б.665].

Кейбір дін масайту ішімдігін ішуге жол берсе, Ислам дінінде бұған мүлде және қатаң тыйым салынады. Сондықтан кейбір дамыған елдерде діннің адам санасына, жан дүниесіне ықпалын тәлім-тәрбиеде пайдалану мүмкіндіктері де қарастырылуда.

Қазақстан Республикасының діни мекемелері де осыған орай бірқатар жұмыстар жүргізуде, мысалы жетім және қараусыз қалғандарға қайырымдылық көрсету, қыздар мен ұлдырға арналған интернат типіндегі оқу мекемелерін ашу, күйзеліске ұшыраған адамдарға материалдық көмек беру секілді т.б. жұмыстар іске асырылуда.

Әлеуметтік педагогика, әлеуметтік психология, әлеуметтану секілді тағы басқа халықтың жай-күйі мен қоғамдағы «адам» мәселесіне байланысты еңбектердің барлығында бір ғана түйінді сөз бар ол: жеке адамның басындағы көптеген проблемалардың барлығы кедейлік пен жұмыссыздық, еңбек ақынның тұрмыс қажеттенуін өтеуге жетпеуінен –дейді олар. [6, б.5].

Қорытынды: Қайырымдылық мәселелері заң негізінде шешіліп, Қазақстан Республикасының Конституциясының (1995ж.) 17 бабында «Ешкім азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік не адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге, не жазалауға болмайды» делінген. Осыған орай Қазақстанда 1998 ж. азаптауға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттермен жазалау түрлеріне қарсы конвенция қабылданған. Кейінгі кезде осыған орай азаптаулардың түрлерін психикалық азаптау және тән азабын тартқызу деген екі топқа бөліп қарастыру туралы мәселелер көтерілуде (Егемен Қазақстан, 04.02.05). Бұл әлеуметтік педагогикалық жұмысқа байланысты ересек адамдар мен балалардың психикалық ауытқуы себептері мен салдарын нақтылау және іс-шара ұйымдастыруда аса маңызды.

Әдебиеттер:

1. Жарыкбаев К., Казиев С. Антология казахских образовательных идей. Алматы, 1994. 33.
2. Омиралиев К. Устная история. Переведено. Алматы.1988, 40 .
3. Словарь казахского языка. Алматы, 1999.67.
4. Жарыкбаев К. Психология. Алматы. Школа, 1986. 17.
5. Казахская национальная энциклопедия, 1998, том 7, с.665.
6. Халитова И.Р. Социальная педагогика. Алматы, 2006.5.

ИНКЛЮЗИВТІ МЕКТЕПТЕГІ АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Токтагулова Гаухар Бекеновна
аға оқытушы
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Төленбек Назерке Ержанқызы
6В01801 - Әлеуметтік педагогика және өзін -өзі тану
мамандығының 3 курс студенті
«Жалпы және әлеуметтік педагогика» кафедрасы
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Аннотация: Мақалада мүмкіндігі шектеулі балалардың инклюзивті мектептегі мүмкіндіктеріне ақпарат келтірілген. Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі жетекші бағыт инклюзивті білім беру болып табылады.Әлуметтік педагогтың инклюзивті мектептегі ата-аналармен жұмыс барысында міндеттер айқындалды, олардың шешімі инклюзивті білім беру оқу үдерісіндегі құзыреттілігі көрсетіледі.

Тірек сөздер: мектеп,әлеуметтік педагог,инлкюзивті білім беру,ата-ана,мүмкіндігі шектеулі бала, отбасы

В статье представлена информация о возможностях детей с ограниченными возможностями в инклюзивной школе. В настоящее время ведущим направлением в обучении и воспитании детей с ограниченными возможностями является инклюзивное образование.В ходе работы социального педагога с родителями в инклюзивной школе определены задачи, решение которых отражает компетентность в учебном процессе инклюзивного образования.

The article provides information about the opportunities for children with disabilities in an inclusive school. Currently, the leading direction in the training and education of children with disabilities is inclusive education. During the work of a social teacher with parents in an inclusive school, tasks were identified, the solution of which reflects competence in the educational process of inclusive education.

Соңғы онжылдықтарда көзқарас түбегейлі өзгере бастады қоғамдар мүмкіндігі шектеулі адамға, оны тани отырып қоғамның тең құқылы және лайықты мүшесі ретінде қарайды, бірақ әлі де бар қосымша мәселелер. Мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыға қазіргі таңда ерекше назар аударады. Отбасында мүмкіндігі шектеулі баланың пайда болуы әрқашан ауыр ,психологиялық жағынан барлық отбасы мүшелері үшін стресс әкелуі де мүмкін. Көбінесе отбасылық қатынастар әлсірейді, науқас бала үшін үнемі алаңдаушылық, шатасу, депрессия сезімі бұл отбасының бұзылуының себебіне әкелуі әбден мүмкін. Талдаулар көрсеткендей, мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасылар арасында ең үлкен пайызы толық емес отбасылар. 15 % пайыз ата-анасы мүгедек баланың туылуына байланысты ажырасқан, анасы жоқ екінші некелі жанұялар .Сондықтан отбасы проблемаларына толық емес отбасының проблемалары бар бала қосылады. Мүгедек баланың болуы отбасындағы басқа балаларға теріс әсер етеді. Оларға аз көңіл бөлінеді, мәдени мүмкіндіктер азаяды олар нашар оқиды, ата-аналарының қадағаламауына байланысты жиі ауырады. Көбінесе мұндай отбасы сырттан жағымсыз көзқарасты бастан кешіреді.Айналаңыздағылар, әсіресе ыңғайсыз жағдайларға тап болып жатады ренжіген көршілер жақын жерде болу (тыныштықты бұзу, әсіресе егер психикалық дамуы тежелген мүгедек бала немесе оның мінез-құлқы балалардың қоршаған ортасының денсаулығына теріс әсер етеді). Мүмкіндігі шектеулі балалардың мүмкіндігі іс жүзінде жоқ толық әлеуметтік байланыстар, жеткілікті қарым-қатынас шеңбері, әсіресе сау құрдастар болып табылады. Қоғам әрқашан мәселелерді дұрыс түсінбейді мұндай отбасылар және олардың аз ғана пайызы басқалардың қолдауын сезінеді. Осыған байланысты ата-аналар мүмкіндігі шектеулі балаларды театрға, киноға, ойын-сауыққа апармайды және т.б., осылайша оларды туғаннан бастап қоғамнан оқшаулауға тырысады.Негізі бұл дұрыс емес. Бүгінгі таңда дәл осындай туындаған мәселенің шешімі табылғандай.Себебі біздің елімізде әрбір бала тең құқылы,оның денсаулығында туындаған ақауына қарамай-ақ ол да қоғамның бір мүшесі.Дәл осылай мүмкіндігі шектеулі балаларда қалыпты балалармен бірге білім алуға арнайы жағдай жасалды. Ол инклюзивті білім беру жүйесі айта аламыз.

Жалпы инклюзивті білім беру туралы толық анықтаманы қарастырайық. Инклюзивті білім беру балаларға қатысты кез келген кемсітушілікті болдырмайтын, барлық адамдарға тең қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасайтын идеологияға негізделген.. Инклюзивті әлеуметтік интеграцияны деңгейлік ұйымдастыру отбасына жататын баланы отбасының, балалар ұжымына қабылдауы инклюзивті білім беру қоғамдағы білім мен өмір сүру нормаларын меңгеруге мүмкіндік беретін тиімді әлеуметтендіру құралы болып табылады. Мүгедек балалары бар көптеген ата-аналар балаларын тәрбиелеуде қиындықтарға тап болады. Оның ішінде невротизмінен, эгоцентризмінен, Әлеуметтік және психикалық инфантилизм, тиісті оқыту, кәсіптік бағдар беру кейінгі жұмысқа орналасу. Бұл педагогиканың болуына байланысты, ата-аналардың психологиялық және медициналық білімін анықтау; баланың қабілетін, көзқарасын және оның кемшіліктеріне реакциясын бағалау басқалар арасындағы қарым-қатынас, мүмкіндігінше қоғамға бейімделуге көмектесу Өзін-өзі жүзеге асыру арнайы білімді қажет етеді. Арнайы мамандардың көмегімен әлеуметтік педагог, психолог, невропатолог, психиатр, логопед, массажист, логопед және жаттығу терапиясының мұғалімі.

Жоғарыда көрсетілген мамандардың ішінен әлеуметтік педагогтың жұмысына толығырақ тоқтала кетейін. Қандай көмек көрсете алатын маман?

Мүгедек баланың пайда болуына ата-аналардың реакциясы бойынша отбасының 3 түрі бар:

- бар мәселені дұрыс түсінбеумен байланысты пассивті реакциямен;

- гиперактивті реакциямен, ата-аналар қарқынды емдегенде, «жарқын дәрігерлерді», қымбат дәрілерді, жетекші клиникаларды және т.б. табады;

- орташа ұтымды ұстаныммен: барлық нұсқауларды, дәрігерлердің, психологтардың кеңестерін дәйекті орындау.

Әлеуметтік педагог өз жұмысында үшінші типтегі отбасы позицияларына сүйену керек. Отбасымен жұмыс ынтымақтастық идеясына, оның тәрбиелік мүмкіндіктерін арттыруға, үйлесімді балалар мен ата - аналар қарым-қатынасын орнатуға негізделген. Бұл жұмыстың міндеттері-ата-аналардың психологиялық көзқарастарын білім беру процесінде отбасының рөліне өзгерту; баламен қарым-қатынас стилін өзгерту; отбасының педагогикалық мүмкіндіктерін кеңінен қолдану. Сонымен қатар, әлеуметтік педагог оқушылар мен ата – аналарды олардың құқықтары мен міндеттерімен, заңнамалық құжаттармен таныстыруды, сондай-ақ денсаулық сақтау мүмкіндіктері шектеулі адамдарға қатысы бар қоғамдық және мемлекеттік ұйымдар туралы хабардар етуді көздейді. Әлеуметтік педагог инклюзия жөніндегі үйлестірушімен (меңгерушісімен) бірлесіп отбасылық қолдаудың "сыртқы" ресурстары туралы жиналған ақпарат негізінде әлеуметтік қолдау саласындағы серіктес мекемелермен (әлеуметтік қорғау қызметі) желілік өзара іс-қимыл мүмкіндіктерін айқындайды Балалардың құқықтарын, мүгедектердің құқықтарын қорғайтын қоғамдық ұйымдар, қосымша білім беру мекемелерімен байланыс орнатады.Сондай-ақ, әлеуметтік педагог ата-аналар клубтарын және/немесе ата-аналар қауымдастығын құрады.

Мүмкіндігі шектеулі баланың ата-анасымен жұмыс істеу барысында әлеуметтік педагогтың алдына қоятын міндеттері:

1) ата-ананың өз баласы туралы адекватты қабылдауын қалыптастыру: «ауру» ұғымынан бас тартып, «дамудың ерекше заңдылықтары» ұғымына көшу маңызды;

2) баланың жеке, шығармашылық және әлеуметтік ресурстарын барынша дамыту үшін отбасында қолайлы микроклиматты қалыптастыру;

3) ата-аналар мен арасындағы серіктестікті қалыптастыру

білімнің өзара байланысы мен бірін-бірі толықтыруын, тәжірибемен байытуды жүзеге асыратын институттар;

4) ата-аналардың тұлғалық және әлеуметтік дамуы, әлеуметтік белсенділік пен конструктивті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру.

Отбасымен бетпе-бет жеке жұмыс

мұғалім үйге барған жағдайда үйдің, кіреберістің, пәтердің сыртқы келбеті мен айналасына назар аударады;

- отбасымен кездескенде тек анасын ғана емес, әкесін және басқа отбасы мүшелерін де көруге тырысады;

- ата-аналардан қажеттіліктер, проблемалар және ресурстар туралы біледі;

- баланың сабақтан тыс жұмыстары туралы сұрайды;

- ата-аналардың сұрақтарына жауап береді;

- отбасының балаға қалай қарайтынын, оны тәрбиелеп, дамытып жатқанын бақылайды;

- мінез-құлық, оқу және проблемаларды шешу стратегияларын көрсетеді.

Сол тактиканың бір бөлігі ретінде ата-аналар мұғалімге (немесе мұғалімдерге) барады. Сапар барысында:

- ата-аналар маманның балаға қалай қарайтынын бақылайды (мысалы, олар сыныпта немесе қабылдауда, тестілеу кезінде қатысады);

- мұғалім ата-аналардың сұрақтарына жауап береді және түсіндіреді;

- мұғалім ата-ананың балаға қалай қарайтынын бақылайды;

- мұғалім басқа қызметтердің өкілдерімен кеңесуді ұйымдастырады, егер ол мәселелерді жақсы түсіну және шешу үшін қажет болса немесе бұл отбасына тікелей көмектесе алады;

- мұғалім ата-аналарды бала дамуы бойынша карталарды, диаграммаларды, сауалнамалар толтыруға шақырады, содан кейін олардың нәтижелерін жауаптарымен салыстырады;

- ата-аналар мектеп кеңестері мен комиссияға қатысады;

- ата-аналарға тест немесе бағалау нәтижелері туралы жазбаша есеп беріледі.

Отбасымен жұмыс процесінің кезеңдері:

Бірінші кезең. Қолайсыз отбасыларды анықтау.

Қолайсыз отбасыларды анықтау үшін әлеуметтік тәрбиеші отбасын зерттеудің әртүрлі әдістерін қолданады:

- балаларды бақылау;

- сауалнама, ата-аналар мен балаларға сауалнама жүргізу.

Отбасын диагностикалау-бұл отбасына көмек көрсету және қолдау жүйесі негізделген тұрақты компонент. Диагностикалық процедураларды жүргізу бірқатар принциптерді сақтауды талап етеді: кешенділік, объективтілік, жеткіліктілік, жүйелілік және т.б. егер оған қажетті көрсеткіштер болмаса, диагнозды кеңейтуге болмайды. Жаңа зерттеу тек алдыңғы диагностикалық ақпаратты талдау негізінде жасалуы мүмкін. Ата-аналардың шағымдарын бастапқы диагностикалаудан, содан кейін осы шағымдардың дұрыстығын зерттеуден бастау керек,көрсетілген бұзушылықтардың себептерін анықтаңыз.

Екінші кезең. Отбасы тәрбиесінің түрлерін анықтау.Бұл кезеңде әлеуметтік педагог бала мен ата-ана қарым-қатынасын зерттеуге бағытталған әдістерді қолданады; әрбір отбасы мүшесінің жетекші мінез-құлық үлгілерін анықтау; отбасындағы қарым-қатынас сипатын зерттеу.

Үшінші кезең. Отбасымен жұмыс істеу формалары мен әдістерін саралау.Әлеуметтік педагог отбасылық тәрбиенің басым түрін ескере отырып, отбасындағы балаға деген көзқарасты түзетуге бағытталған отбасымен жұмыс жоспарын жасайды.

Төртінші кезең. Бірлескен жұмысты ұйымдастыру. Отбасына көмек көрсету үшін (ақпараттық, делдалдық, бос уақыт, Әлеуметтік және педагогикалық) әр түрлі мамандармен (педагогикалық ұжым, ОДН инспекторы, қорғаншылық және қамқоршылық бөлімі, Әлеуметтік қорғау және т.б.) ынтымақтастық қажет. алқалы шешімдер қабылдау мақсатында білім беру ұйымының педагогикалық ұжымымен өзара іс-қимыл жасау;

* мектеп ұжымында салауатты әлеуметтік-психологиялық ахуалды сақтау және инклюзивті мәдениетті дамыту;

* ОР бар баланың отбасын әлеуметтік-педагогикалық зерттеу, оның бейімделу әлеуеті мен қабілеттерін анықтау;

* мұндай отбасын анықтамалық ақпаратты, консультацияны, оқытудың белсенді нысандарын (мысалы, тренингтерді)қоса алғанда, білім беру қызметтерінің кешенімен қамтамасыз ету;

* білім беру ұйымы жағдайында да, одан тыс жерлерде де ересектер мен балалардың өзара іс-қимылының, ынтымақтастығының әртүрлі түрлерін ұйымдастыру, бірлескен әлеуметтік пайдалы қызметке қосу (педагог — бала — отбасы);

* өзін-өзі және өзара көмек топтарын құру желісі бойынша білім беру ұйымының басқа оқушыларының отбасыларымен өзара іс-қимыл жасау;

* әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша отбасын ақпараттандыруға бағытталған ақпараттық қолдау;

* шұғыл психологиялық көмек және жарақаттан кейінгі стресстермен жұмыс істеуге қолдау көрсету, өз құзыреті шегінде психологиялық кеңес беру;

* әлеуметтік адвокаттандырудың делдалдық функциялары мен функцияларын орындау-жанжалды және әлеуметтік қиын жағдайларда ОР бар баланың және оның отбасының құқықтарын қорғау; әртүрлі мемлекеттік қызметтер мен ұйымдарда олардың мүдделерін білдіру; қоғамдық санада гуманистік көзқарастарды тарату, халықтың көпшілігінің санасында жағымсыз әлеуметтік-психологиялық стереотиптерді еңсеру; әртүрлі мамандардың, ұйымдардың көмекші әрекеттерін үйлестіру, балалармен және олардың отбасыларымен оңалту жұмыстарына қатысатын ведомстволардың, еріктілер және қайырымдылық ұйымдарының;

* теріс тәуелділіктің алдын алу (есірткі, алкоголь);

* білім беру ұйымының Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жоспарларын жасау және іске асыру.

Отбасымен жұмыс істеудің негізгі функциялары:

1. Қауіпсіздік және қорғаныс функциясы. Ол қамтамасыз етуге бағытталған

балалардың өмірін сақтау, олардың сыртқы қауіптерден қауіпсіздігі, баланың заңды құқықтары мен мүдделерін құқықтық қорғау, оған шұғыл көмек көрсету

көмек.

2.Профилактикалық функция. Басқалармен ынтымақтастықта мекемелермен, ұйымдармен педагогтар қолайсыз отбасыларды ерте анықтау бойынша жұмыс жүргізеді, отбасылық жанжалдарды шешуде уақтылы көмек көрсетеді, отбасылық тәрбие жағдайларын сауықтыруға ұсыныстар береді, білікті құқықтық, психологиялық қолдау.

3.Қалпына келтіру функциясы. Отбасындағы балалардың өмір сүру жағдайларын жақсарту бойынша шараларды жүзеге асыра отырып, мұғалімдер баланың әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіруге, оның әлеуметтенудің негізгі институттарымен байланысын нығайтуға, отбасылардың күш-жігерін қолдауға ықпал етеді, өздерінің функционалдық сәтсіздіктерін жеңуге дайын екендіктерін көрсетеді.

4. Түзету және дамыту функциясы. В кешенді диагностикасы негізінде балалармен және оның отбасымен медициналық-әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық жұмыс шараларының жүйесі анықталады.

5. Сауықтыру функциясы сүйемелдеуді жәнебаланың денсаулығын нығайту бойынша ұсыныстар.

6. Компенсаторлық функция. Егер одан алшақтықты жеңу мүмкін болмаса, биологиялық отбасын алмастыру жолдарын іздеуден тұрады бала.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасылармен жұмыс істеудің маңызды жағы мүгедек балалардың ата-аналарының қоғамдық бірлестіктерін құру болып табылады.

Мұндай бірлестіктердің болуы, біріншіден, ата-аналарға олардың жалғыз емес екендігіне сендіреді, екіншіден, көмекке, түсіністікке, біліммен, тәжірибемен, пайдалы ақпаратпен өзара байытуға үміт туғызады; осындай "бақытсыздық әріптестерімен"қарым-қатынас шеңберін кеңейтеді. Ең бастысы, "бақытсыздықтағы әріптестер" шеңберіндегі бұл қарым-қатынас әлеуметтік әлемді "біздікі" және "біздікі емес" деп бөлуге түрткі болмайды, бұл өз кезегінде оларды қоғамның қалған бөлігінен бөлуге әкеледі. Мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған отбасына көмек көрсетудің пәрменді тәсілдерінің бірі - "ата-аналар клубы", онда әртүрлі жұмыс түрлері пайдаланылады.

Дамуында ауытқулары бар баланы тәрбиелеп отырған отбасына кешенді психологиялық-педагогикалық көмек көрсету жүйесінің тиімділігі мектепке дейінгі мекеменің әлеуметтік педагогтарымен және мамандарымен өзара іс-қимыл жасайтын ата-аналардың өз қабілеттеріне деген сенімділікке ие болып, шығармашылық белсенділік танытып, оны баласымен нәтижелі өзара іс-қимылға бағыттайтындығын растайды.Баланың денсаулығы мүгедек болғанымен,санасы мүгедек болмауына мектеп,қоғам, ел болып үлес қосайық!

Әдебиеттер тізімі

1.Битянова М.Р. Инклюзивное образование //. — М.: «Классное руководство и воспитание школьников», 2015. — С. 7–8. Кенсаринова М. В. Теория коллектива А. С. Макаренко: философские и психологические аспекты // Успехи современного естествознания. — 2015. — № 1. — С. 301–304. Методы воспитания. Классификация методов воспитания. // Лекции.Ком. URL: http://lektsii.com/2–14971.html (дата обращения: 22.03.2018). Рудь Н. Н. Инклюзивное образование: проблемы, поиски, решения. Методическое пособие. — М.: Перспектива, 2011. — 28 с. Чемоданова Д. И. Инклюзивное образование как социально-педагогический феномен // Человеческий капитал. — 2014. — № 1. — С. 10–13.

2. Дуда, И. В. Особенности межличностных отношений в инклюзивном классе начальной школы. / И. В. Дуда, Н. А. Петрик. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 14 (200). — С. 49-52. — URL: https://moluch.ru/archive/200/49132/ (дата обращения: 19.01.2024).

3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. /Л. С. Выготский; под ред. Т. А. Власовой. — М.: Педагогика, 1983. Т. 5: Основы дефектологии. — 368 с. — Именной указ.: с. 358–360. — 30000 экз

4. Кумаржанова К.Ш. Социально-педагогическая работа с семьей ребенка, имеющего ограниченные возможности:автореф. дис. .... канд. пед. наук. Спец. 13.00.01 — «Общая педагогика, история педагогики и образования» /К.Ш. Кумаржанова. — Алматы, 2003 — 45 с.

5. Искакова А.Т. Основы инклюзивного образования: учеб. пос. / А.Т. Искакова, З.А. Мовкебаева, Г. Закаева, Г. Айтбаева, А.А. Байтурсынова. — Алматы, 2013 — 280 с.

6. Сабирова Ж.Н. Инклюзивті оқытуды ұйымдастырудың мазмұны / Ж.Н. Сабирова, Г.К. Шугаева // Сб. Материалов IX Междунар. науч.-практ. конф. «Наука и образование в современном мире: вызовы XXI века». — Нур-Султан, 2021 —53

ТІЛ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ-ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Исманова Рабиға Жолдасовна,
п.ғ.к., аға оқытушы
Ахметова Гаухар Кенжебаевна
аға оқытушы
Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту педагогика кафедрасы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Аннотация. Мақалада сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың қоршаған ортаға тез сіңісіп, ойдағыдай әлеуметтеніп, бейімделетіні айтылады. Оқытуды балалардың санына емес, үйде оқытудың негізгі қажеттілігін білуге және жеке сабақтармен қамтамасыз етуге ерекше назар аудара отырып ұйымдастыру қажеттілігі аталады

Тірек сөздер. Сөйлеу тіліндегі бұзылыс, әлеуметтендіру, психологиялық-педагогикалық қолдау, түзету.

В статье отмечается, что дети с нарушениями речи быстро приспосабливаются, успешно взаимодействуют в социуме и интегрируются в окружающую среду. Особое внимание уделяется необходимости организации обучения с акцентом на понимание основной потребности в домашнем обучении и предоставлении индивидуальных занятий, вместо фокусировки на количестве детей.

Ключевые слова: Речевое расстройство, социализация, психолого-педагогическое сопровождение, коррекция.

The article notes that children with speech disorders quickly adapt, successfully interact in society, and integrate into the surrounding environment. Special attention is given to the necessity of organizing education with an emphasis on understanding the fundamental need for home learning and providing individualized sessions, rather than focusing on the quantity of children.

Keywords. Speech disorder, socialization, psychological and pedagogical support, correction.

Кіріспе. Еліміздегі мектепке дейінгі мекемелер мен мектептерде дамуында түрлі бұзылулары бар балалар санының өсуі қоғам алдындағы тұрған үлкен мәселенің бірі.

Сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларды әлеуметтендіру түзету жұмысының негізі, оның басты бағыты баланы қоғам өміріне енгізуге бағытталған әлеуметтік интеграция.

Мемлекеттің инклюзивті білім беру мәселелері бойынша ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалардың жеке даму ерекшеліктеріне орай білім алу мен өздерінің қабілеттерін еркін дамытуда мемлекет тарапынан барлық жағдайлар жасауға бағытталады [1]. Мақалада сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларды оқыту үрдісіндегі қазіргі бағыты баланың мектепке дейінгі мекемеде немесе жалпы орта мектепте оқуға бейім болуын міндеттемей, педагогтер ерекше білімге қажеттіліктері бар балалалардың оқитын жерде талап етілуі мүмкін қабілеттерді дамытуға көп көңіл бөле отырып, қоршаған ортаны оның мүмкіндіктеріне бейімдеуге бағыттау жұмыстары «ерекше білім беру қажеттіліктері» мен «ерекше қажеттіліктер» ұғымы баланың өзіне, оның тәрбиесіне, өмірлік, оқу жағдайын жақсартуға байланысты педагогикалық шешімдерді алға қоятыны айтылып [2], сөйлеу тілінде бұзылысы бар балалардың танымдық қабілетін дамытуға байланысты мәселелер, оларды түзету жұмыстарының тиімділігі қарастырылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларды оқу-тәрбие үрдісінде бірдей қабылдауды, топтардағы орындалатын түрлі іс-шараларға қатыстыруды, топтағы жұмыстарға толық қатыстыра отырып, шешімдер қабылдауға, бірлескен жұмыстарды орындау іс-әрекеттерді пайдалануды көздейді. Әрине бұл көп жылдық жұмысты қажет етеді, жаңа тәсілдер мен әдістерді талап етеді. Заманауи кезеңде толыққанды әрекет ету үшін танымдық процестердің барабар дамуы өте маңызды. Белсенді өмірге деген қызығушылық неғұрлым жоғары болса, баланың интеллектуалды мүмкіндіктерінің шегі соғұрлым кең болады. Сөйлеу функцияларының одан әрі дамуы фонемалық қабылдауға тікелей байланысты. Фонемалық талдауда, дыбыстар мен сөздер тізбегін үйретуде қиындықтар тіл бұзылысы бар

балалардың визуалды қабылдауы объектінің тұтас бейнесінің жеткіліксіз қалыптасуымен және тұрақсыз назарымен, ерікті зейіннің төмен көрсеткішімен, өз қызметін ұйымдастыру мен бақылаудағы қиындықтарымен сипатталады. Осы мәселе бойынша жүргізілген зерттеулер ерікті зейіннің ақпарат беру формасына және тапсырма түріне тікелей тәуелділігін дәлелдеді [3; 4].

Тіл бұзылысы бар балалардың ойлау қабілетінің дамуы психикалық процестердің қалыптасуымен тығыз байланысты және ең алдымен қабылдау, кинетикалық және кинестетикалық праксис, есте сақтау, кеңістіктік көріністер, эмоционалды-ерік сферасымен байланысты сөйлеу функцияларының дамуында орын алады [5], және осы санаттағы балалардағы сөйлеу қабілетінің бұзылу дәрежесі әр түрлі және орталық жүйке жүйесі мен артикуляциялық аппараттың зақымдану дәрежесіне байланысты. Сөйлеу белсенділігінің қалыптасуы мен дамуы әр балада жеке-жеке жүреді. Бұл нормативтік даму шеңберінде болуы мүмкін немесе оның пайда болуында артта қалуы мүмкін. Зерттеулерде сөйлеу тілінде бұзылысы бар мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлесім мен кең мағынадағы сөйлемдерді құрастыруда айтарлықтай қиындықтар кездесетінін аталады [6, б.89-105].

Сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды-ерікті саласы қалыпты дамып келе жатқан мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды-ерікті саласынан іс жүзінде ерекшеленбейді. Алайда, оның тіл бұзылысына және оның ауырлығына байланысты өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін. Мысалы, моторлы алалиямен ауыратын балаларда экспресивті сөйлеу тілінде, сөйлеу тәжірибесінде, еркін сөйлеуде, артикуляциядағы бұзылыстарымен қатар оқшаулану, агрессивтілік, ашуланшақтық, сезімталдық сияқты белгілері жиі кездесетіні байқалады [7, б.32-42]. Бұл көріністер олардың тіл бұзылысымен тікелей байланысты, өйткені олар көбінесе сөйлеу арқылы өз ойлары мен эмоцияларын білдіре алмайды.

Тұтықпасы бар балаларда, керісінше, олардың қатысымдық тіл бұзылысының сезінуге байланысты ұялшақтық пен өзіне деген сенімсіздікті атап өтуге болады.

Жалпы, сөйлеу патологиясы бар балалар қарым-қатынас процесіне қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен қатар қосылады. Алайда, олар қарым-қатынас серіктестерінің жиі өзгеруімен және үстіртін, аз ұйымдастырылуымен яғни қатысымның баланың сөйлеу тіліндегі бұзылыстардың болуымен ескеріліп, вербалды емес түрінің қолдануымен ерекшеленеді. Сөйлеу дамуының кешігуі үш жасқа дейінгі балалардың ана тілін меңгеруінің баяу қарқынында, сөздік қорының дамымауында, мәнерлі сөйлеудің қалыптаспауында, фразалық және келісімді сөйлеудің болмауында және т.б. көрініс табатыны да айтылады [8].

Баланың басқа балалармен қарым-қатынасқа түсу және қарым-қатынас процесінің тежелуі және оның ерекшелігіне қарай қабілетіне тәуелділігі бар. Мұндай балалар үлкен ұжымдадан аулақ болуға тырысады, бірлескен іс-шараларға әрең қосылады. Қарым-қатынас процесінде сәтсіздіктер немесе қиындықтар болған кезде, олар тіптім коммуникациядан шығып та кетеді. Мұндай қасиет афазиясы бар балаларға тән, ал дизартрия тобындағы балаларда контактілерді құру қабілетінің бұзылыстың ауырлығына айқын тәуелділігі бола бермейді.

Сөйлеудің жалпы дамымауы әртүрлі дәрежеде көрінуі мүмкін. Осыған орай, сөйлеу дамуының үш деңгейі бар. Біз қарастыратын «сөйлемейтін балалар». (сөйлеудің жоқтығымен сипатталады) тобы.

Бұл деңгейдегі балалар қарым-қатынас үшін негізінен дыбыстық еліктеуді, жеке зат есімдер мен тұрмыстық мазмұндағы етістіктерді, дыбыстық сипаты бұлыңғыр, анық емес және өте тұрақсыз сөйлемдердің үзінділерін пайдаланады. Көбінесе бала өзінің "мәлімдемелерін" мимикамен және қимылдармен күшейтеді. Белсенді сөздік қорының айтарлықтай шектеулігі баланың бір сөзбен немесе дыбыстық тіркесіммен бірнеше түрлі ұғымдарды білдіретіндігінде көрінеді. Балалардың сөйлеу қабілетінің төмендігі олардың өмірлік тәжірибесінің және қоршаған өмір туралы (әсіресе табиғи құбылыстар саласында) жеткіліксіз сараланған идеялардың аздығымен түсіндіріледі. Сөйлемейтін балалар өзара әрекеттесу кезінде өздерінің "міндетті емес" бұрылыстарынан бас тартуға бейім болды және өздерінің коммуникативті мүмкіндіктерін міндетті болған кезде ғана пайдаланады [9, б. 74-83]. Ғылыми зерттеулерде

ерте жастағы балалардың жалпы даму процесі олардың сөйлеу тілін дамыту мен түзету кеңістіктікті бағдарлау қабілетін дамыту және психологиялық-педагогикалық технологияларды қолданудың тиімділігін атап өтсе [10, б. 2117–2124], келесі ғылыми тұжырымдар баланың дамуы лексикалық және грамматикалық сауаттылығының ақпаратты есте сақтауда тиімді екенін атайды [11, б. 98-108].

Көптеген жағдайларда дұрыс ұйымдастырылған психологиялық-педагогикалық әсер баланың мінез-құлқындағы жағымсыз бұзылулардың пайда болуына жол бермейді, топта әлеуметтік қолайлы ұжымдық қатынастарды қалыптастырады. Осы қатардағы балалардың сөйлеу тілін дамыту олардың, ана тілін меңгеру, логопедиялық сабақтарда қалыптасқан сөйлеу дағдыларын жетілдіру процесі баланың танымдық қабілеттерін, эмоционалды және ерікті салаларын дамытумен тығыз байланысты. Сонымен бірге сөздің силлабикалық құрылымын түзету жүйелі сөйлеу бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс жасаудағы басым және қиын міндеттердің бірі екендігі де аталады [12, б. 99]. Бұған балалардың белсенді іс-әрекетінің барлық түрлерін, ұжымдық ойындар мен сабақтар, еңбек, жан-жақты (физикалық, моральдық, ақыл-ой және эстетикалық) дамуға бағытталған түрлі іс-шараларды шебер қолдану ықпал етеді. Сонымен қатар, балаларда коммуникативті дағдылар қалыптасып, бекітіліп қана қоймай, сөйлеу мінез-құлқын реттеу үшін жағымды жағдай жасалады. Тіл бұзылысы бар балалардың үйлесімді сөйлеуін дамыту түзету жұмыстарын оңтайландыру әдістерімен (мнемотехника, мнемотаблицалар) тығыз байланыста жүргізілуі және педагогтердің оларды тиімді пайдалануы ерекше орын алатыны айтылуда [13, б.2622-2633]. Арнайы білім беру жүйесіндегі педагог кәсіби құзыретті, инновациялық қызметке ынталы болуы, заманауи технологияларды талдай, таңдай білуі, ықтимал баламаларды анықтауы, оларды ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне бейімдеуі керек, яғни таңдалған әдіс зейінді, қабылдау мен есте сақтауды қалыптастыруға, көру, есту және ойлау дағдыларын дамытуға, мінез-құлық проблемаларын жою және психологиялық қиындықтармен күресе білу қасиеттерін дамытуға, дұрыс және мағыналы оқу дағдыларын қалыптастыруға, әлеуметтік бейімделуді дамыту, нығайтуға бағытталуы қажет. Сонымен бірге арнайы түзету жұмыстары оқу үрдісімен қатар іске асырыла отырып, танымдық процестерді, сөйлеу тілінде бұзылысы бар балалардың сөйлеу, есту, ойлау қызметін дамытуға, белсенді және пассивті сөздік қорын қалыптастыруға, сөйлеуді қабылдау дағдыларын дамытуға және өз сөзін бақылауға, ауызша-логикалық ойлау мен сөйлеу жадын дамытуға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері мен талдау. Зерттеу барысында сөйлеу тілінде бұзылысы бар мектеп жасына дейінгі балаларда сөздік қоры жеткілікті, сөзжасам және сөйлем құрастыру, дұрыс дыбыстық айтылу, дыбыстық талдау мен жинақтау дағдылары қалыптасқан балалардан ойындарда көбінесе іс-әрекеттің мақсаты мен бағыты болмайтындығымен ерекшеленетіндігі, бір әрекеттен екіншісіне ауысудағы қиындықтар, қимыл іс-әрекетінің бір бағытты, бір сарындылығымен, ойындарда көбінесе іс-әрекеттің мақсаты мен бағыты болмайтындығымен ерекшеленетіні, дыбыстық айтылымның бұзылуы, фонематикалық есту қабілетінің дамымауы, сөздік қор мен грамматикалық құрылымның қалыптасуында айқын артта қалушылық байқалады. Сонымен қатар сөйлеудің жалпы дамымауы ұғымы сөйлеудің фонетикалық, фонематикалық және лексикалық-грамматикалық жақтарындағы бұзылыстардың сапалық көріністерін, олардың сөйлеу әрекетіне өзара әсер етуінің психологиялық механизмдерін мұқият және жан-жақты зерттеу негізінде тұжырымдалған сонымен қатар, дыбыстық және семантикалық жақтарға қатысты барлық компоненттердің жүйелі бұзылуын болжайды.

Жүргізілген эксперимент сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларда сөйлеудің дамымауынан басқа бірқатар проблемалар яғни, танымдық белсенділікті қалыптастырудағы қиындықтар, эмоционалды-ерікті саланың дамымауы да байқалды. Сөйлеудің жалпы дамымауы балалардың интеллектуалды, сенсорлық және ерікті сфераларының қалыптасуына әсер етеді. Ойлау операциялары салыстыру, жіктеу, талдау және синтездеуді игерудің ауызша-логикалық ойлауды дамытуда артта қалу, ойлау операцияларын меңгеруде қиыншылықтар бар және

логикалық операциялардың қалыптасу деңгейі бойынша қалыпты дамып келе жатқан құрдастарынан едәуір артта қалғанын көрсетеді. Зейін функциясын зерттеу тіл бұзылыстары бар балалардың тез шаршайтынын, өнімді тактиканы таңдауда қиындық көретінін, бүкіл жұмыс барысында қателесетіні анықталды. Бірқатар балаларда назардың тұрақтылығы жеткіліксіз. Сөйлеу жеткіліксіздігі есте сақтау қабілетінің дамуына да әсер етеді. Балалардың сөйлеу бұзылыстары мен олардың психикалық дамуының басқа жақтары арасындағы байланыс олардың ойлауының ерекше ерекшеліктерін анықтайды. Жалпы алғанда, олардың жасына қол жетімді ақыл-ой операцияларын игерудің толық алғышарттары бар балалар ауызша-логикалық ойлауды дамытуда артта қалады, арнайы оқытусыз талдау мен синтезді, салыстыруды, жалпылауды әрең меңгеретіндігі анықталды.. Сөйлеу қабілеті дамымаған балалар, жалпы соматикалық әлсіреумен және баяу дамуымен қатар, қозғалтқыш саласының дамуында біршама артта қалушылыққа ие. Ең үлкен қиындықтар ауызша нұсқауларға сәйкес қозғалыстарды орындау кезінде анықталды. Саусақтардың ұсақ моторикасының ерекшеліктерін ескеру ерекше назар аударуды қажет етеді. Сөйлеу дағдыларының жетілмегендігі мәлімдеменің қажетті құрылымдық және семантикалық көрінісін қамтамасыз етпейді, өз кезегінде одан әрі сөйлеу дамуының негізі болып табылмайды және сөйлеудің негізгі функцияларын, коммуникативті, когнитивті, жалпылама, реттеуші, қалыптастыруды қиындатады. Сөйлеудің танымдық функциясы баланың басқалармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігімен байланысты. Сөйлеу дамуындағы бұзылулар сөйлеудің танымдық функциясының қалыптасуын кешіктіреді, өйткені бала сөйлеудің көмегімен жаңа ақпарат алып қана қоймай, оны жаңа жолмен игеруге мүмкіндік алады. Бала көбінесе көрнекі жағдайға мұқтаж және тек ойын жағдайындағы таныс, көрнекі қабылданатын заттармен, адамдармен байланысты ақпаратты түсінеді. Жаңа білімді, ақпаратты, іс-әрекет тәсілдерін, жеке тәжірибені беру мүмкін емес. Жалпылау функциясының қалыптасуы сөйлеу әрекетінің қалыптасуымен және дамуымен байланысты. Тіл бұзылысы бар балалардың сөйлеу қабілетінің жеткіліксіздігі ақпаратты дұрыс қабылдауға және басқалармен сөйлеу кезінде оны кеңейтуге мүмкіндік бермейді. Эксперимент қорытындылары бойынша бір компоненттің кешігуі екінші компоненттің - ойлаудың кешігуіне әкелетініні көрсететеді. Сонымен, сөйлеу тілінде бұзылысы бар мектеп жасына дейінгі балалардағы сөйлеу жеткіліксіздігінің патологиялық көріністері сөйлеу құралдарының, қарым-қатынас қызметінің бұзылуының жиынтығына және сөйлеу арқылы жүретін психикалық процестердің екінші реттік артта қалуына байланысты.

Зерттеу нәтижелері баланың бойындағы белсенділік пен қызығушылықтың төмендеуі баланың алдында ерекше міндеттер туындаған кезде пайда болатыны яғни, зейінді бір нәрсеге шоғырландыру және сақтау белгілі бір міндеттерді шеше алу үшін бала ересектерге еліктеу арқылы үйренетіндігі, осыдан кейін зейіннің, есте сақтаудың, қиялдың арнайы әрекеттері қалыптаса бастайтындығын көрсетті. Алғашқы қадамдардың сәттілігі көбінесе логопедтің баланы қаншалықты қызықтыра алатындығымен байланысты. Сөйлеуді дамытудың негізгі міндеттері мыналар болып табылады: сөйлеуді түсінуді дамыту, кез келген дыбыстық комбинацияларды айту түріндегі белсенді еліктеу әрекетін дамыту және танымдық психикалық процестерді дамыту қажет деген тұжырым жасауға болады. Танымдық психикалық процестерді дамыту бойынша логопедтің көмегімен бір тақырып шеңберінде (мысалы «менің көжектерім») электрондық форматта орындалатын жұмыстың негізгі мазмұнына мыналар кіреді: ұсынылған бірқатар ойыншықтар мен заттарды есте сақтауға және таңдауға үйрету; алғашқы нұсқадағы ойыншықтарды түгелдеу (алынып тасталғанын немесе қосылғанын анықтау); өз орнына дұрыстап қою, орналастыру. Сабақтар жеке немесе 2-3 баламен жүргізілуі керек. Дидактикалық материал баланың жасын, бағдарламалық талаптарын, сондай-ақ баланың сөйлеу және психикалық ерекшеліктерін ескере отырып таңдалды.

Сөйлеуді дамыту бойынша сабақтарды ұйымдастырудың негізі-балалардың белгіленген тақырыпқа («менің көжектерім», «менің сүйікті мультфильмдерім», «балабақшадағы менің ұйықтайтын орным», «менің шәй кесем», «тамақ», «көкөністер», «жемістер») сәйкес

қоршаған өмір туралы білімдерін біртіндеп кеңейту. Балаларда балабақша бөлмесінде бағдарлау дағдысы бекітілген. Тәрбиеші оларды қызмет көрсетуші персоналдың еңбегімен, жеке еңбек операцияларының реттілігімен, кейбір еңбек заттарымен таныстырады. Зейінді дамытуға бағытталған дидактикалық ойындар сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларға арналған топтардағы педагогикалық процесте ерекше орын алады. Олар үлкен танымдық мәнге ие, өйткені олар балалардың біліп тану арқылы ойлау қабілетін кеңейтеді, объектілердің қасиеттерін бөліп көрсетуге, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын табуға бағытталады. Балаларда сын есімдердің алғашқы түсініктерін қалыптастыруға бағытталған оқыту ойындарын яғни, заттардың түстерін (менің жасыл, қызыл, көк, сары көжектерім) пішіндері мен шамаларын ажырату сынды жаттығуларды өткізген жөн, сонымен бірге сандық көріністерді қалыптастыру үшін де көп, аз сөздерін пайдалану және дыбыстарды ажырату тапсырмаларын жоспарлаған дұрыс. Электрондық форматтағы дидактикалық ойындар үнсіз орындауға негізделмейді, логопед тіл бұзылысы бар балалардың барлық сұрақтарына жауап беру арқылы сөйлеу белсенділігін дамытады, қойылған сұрақтарға дұрыс жауап беруге шақырады, төзімділікке тәрбиелейді. Ұсақ моторикасын дамытуға арналған түрлі ойындар мысалы, «Күз мезгіліне арналған киімдерді кию», «тәтті тағамдарды таңдау», «қуыршақты түскі аспен тамақтандыру» сияқты дидактикалық ойындарға барлық балалар қатысады. Осы ойындар барысында балалар қоршаған әлеммен танысады, бұл олардың жалпы және сөйлеу дамуына ықпал етеді, содан кейін балалар дидактикалық ойында алған дағдыларын өзара рөлдік ойынға ауыстырады. Тіл бұзылысы бар мектеп жасына дейінгі балалардың өздігінен орындау дағдысын қалыптастыруда, сабақтан тыс уақытта балаларға арналаған мультфильмдерді пайдаланып, мысалы «менің атамның фермасы» тақырыбындағы дидактикалық ойынды ойнатуда фермадағы құстар мен жануарларды ажырату, оларға тамақ дайындау, оларға ат қою сынды жұмыстарды жасатуда баланың естіп, тыңдап, көріп, анықтап дұрыс орындауына байланысты «атаның фермасында не бар?», «бұл кім екенін ажырат», «бұл ненің дауысы», «не естілетінін айт», «бұзау мөңіреп тұрғандай», «қоңырау соғып тұрғандай» атты фонематикалық есту қабілетін және сабақтарда белгілі бір әрекеттер тізбегін игертуде тиімділігі байқалды.

Тіл бұзылысы бар балалардың есте сақтау және еске түсіру дағдысын қалыптастыруда тәрбиеші балаға тапсырма беріп, оны бірден қайталауды ұсынады және бір-біріне өзара тікелей байланысты дамытушылық сұрақтар мысалы, «Сыпайы қасқыр» мульфильмін қолдану арқылы «қандай жануарларды көрдің?», «ол үй жануары ма?» «жылқы үй жануары ма?», баланың есте сақтау мақсатында материалды қайталауды, түсінуді, байланыстыруды біртіндеп үйренеді де есте сақтаудың арнайы әрекеттерінің қажеттілігін түсінуіне, бұл үшін көмекші құралдарды қолдана алуына әсер етеді.

Аталған кезеңдердің маңыздылығы оқытудың әр кезеңінде әр түрлі болады. Біріншіден, әңгімелеу және оқу, картиналар мен сұрақтар бойынша әңгімелерді қарау, сипаттамалық әңгімелерді қайталау, тәрбиешінің дидактикалық ойындарды құрастыруы сияқты түрлер жетекші болып табылады. Балаларды қойылған сұраққа дәл жауап беруге үйретуге ерекше назар аударылады (бір сөзбен немесе толық жауаппен). Сөйлеу тапсырмаларының күрделілігі логопедтің түзету жұмыстарымен байланысты. Балаларға арналған тапсырмалар әртүрлі грамматикалық формаларда бірдей сөздер және ол ынталандырушы және сұраулы сөйлемдер түрінде болуы керек. Мұндай жаттығулар көрнекі жағдайды кеңінен қолдана отырып, ойын түрінде жүзеге асырылады, балаларға түрлі іс- әрекет арқылы жауап беруге болады. Мысалы: «Кім күшті» ертегісі бойынша «Қырғауылға көмекке кім келеді? Оған көмекке күн, бұлт, шөп, жаңбыр, жер, қозы, қасқыр келеді ма? Кім күшті екен?». Балалар тапсырманың мазмұнын түсініп қана қоймай, оны есте сақтап, содан кейін ауызша нұсқауларға сәйкес орындауы керек. Кері байланыс балалардың назарын әр тапсырманы орындағаннан кейін оның орындалу деңгейін бағалауға аудара отырып, балалардың ұжымдық жұмыс дағдыларын біртіндеп тәрбиелеуде тиімді. Баланың қиялы ойында қалыптасады да олар біріншіден, бұл заттарды қабылдаудан және олармен ойын әрекеттерін орындаумен бірлесе отырып жүргізіледі. Мысалы, Бала таяқты атқа етіп мінеді - бұл кезде ол шабандоз, ал таяқ-ат. Бірақ ол атқа мінуге

жарамды зат болмаған кезде оны елестете алмайды және онымен әрекет етпейтін уақытта таяқшаны атқа айналдыра алмайды. Ойында қалыптасқан қиял мектеп жасына дейінгі баланың басқа әрекеттеріне ауысады.

Сөйлеу бұзылыстарының ерекшеліктеріне байланысты сенсорлық, аффективті-ерікті, интеллектуалды салалардағы бұзылуларды жоюға бағытталған бірқатар түзету міндеттері қойылады. Бұл ретте балалардың психикалық және физикалық дамуындағы бар бұзылуларды түзетуге, олардың қоршаған орта туралы идеяларын байытуға ғана емес, сонымен қатар сақталған анализаторлардың қызметін одан әрі дамытуға және жетілдіруге де назар аударылады. Бұл баланың компенсаторлық мүмкіндіктерін қолайлы дамыту үшін негіз жасайды, нәтижесінде сөйлеуді тиімді игеруге әсер етеді.

Жүргізілген эксперименттер бойынша тұжырымдай келе мектеп жасына дейінгі баланың тіл бұзылыстарын түзету, оның әлеуметтік бейімделуі және мектепте одан әрі оқуға дайындығы жаппай балабақша бағдарламасында қарастырылған еңбек, ойын, бейнелеу және басқа да қызмет түрлерін игеру қажеттілігін талап етеді. Баланың осы іс-әрекеттерді игеру процесінде мұғалім қабылдауды, мнестикалық процестерді, мотивацияны, ауызша-логикалық ойлаудың қол жетімді түрлерін дамытуға ерекше назар аударуы керек. Балалардың танымдық қызығушылықтарын дамыту ерекше маңызға ие. Бұл жағдайда тіл бұзылысының әсерінен балаларда дамитын танымдық белсенділіктің қалыптасуындағы ерекше артта қалушылықты, отбасылық тәрбиенің дұрыс емес әдістерімен және басқа себептермен байланысты дамуындағы тежелуі ескерілу қажет. Тіл бұзылысы бар балалардың танымын дамыту балалар ұжымында достық қатысым жасау, балалардың өз мүмкіндіктеріне деген сенімін нығайту, сабаққа деген қызығушылықты қалыптастыру, сөйлеу қабілетіне байланысты жағымсыз тәжірибелерді жою тәрбиешінің міндеттеріне кіреді. Сонымен қатар бұл іс-әрекеттерді іске асыру балалардың жас және жеке психофизиологиялық ерекшеліктерін жақсы білу негізінде мүмкін болады. Іс-әрекеттердің нәтижелі болуы тәрбиешілердің баланың ерекшеліктерін түсіне білуі керек, уақтылы жүйке, агрессивтілік немесе, керісінше, шаршау, енжарлық белгілерін байқай білуіне тығыз байланысты.

Қорытынды: Тіл бұзылысы бар балаларға жиі аграмматизмдер, жеке дыбыстардың, сөздердің айтылуындағы қателіктер, сөйлемдердің дұрыс құрылмауы тән. Кейбір жағдайларда сөздік қорының төмендеуі, пассивті сөздіктің белсендіден басым болуы байқалады. Көбінесе балаларда өздерінің тіл бұзылысын біле отырып, сөйлеу қарым-қатынасына ынтасының жоқ болуы белсенді сөйлеуді қалыптастыруды қиындатады. Балалардың тіл бұзылыстарын түзету олардың ойлау белсенділігінің дамуына түзету әсерін жүзеге асырудың негізі болып табылады. Ол балалардың психикалық белсенділігін дамытуға бағытталған танымдық тапсырманы тұжырымдау, негізгі ұғымды бөліп көрсету, анықтау сынды логикалық әдістердің көмегімен қалыптасады. Сонымен қатар, білімді игеруде салыстыру, анықтау, жіктеу, қатысымды құру, жалпылау, қорытынды әдістері ерекше мәнге ие. Мектепке дейінгі мекемеде түрлі патологиялық бұзылыстары бар балаларды оқыту білім беру ортасының, бала мен педагог, педагог пен ата-ана арасындағы қатысымдық жүйесін өзгерту қажеттігі туындайды. Әсіресе ата-ана мен педагог арасындағы қатысымның рөлі ерекше. Педагог пен ата-ана арасындағы ынтымақтастық қатысымы баланың ары қарай жүйелі, дұрыс дамуына баланың бойындағы өзіндік ерекшелігін түсінуге, оның қабілеттерін білуге және дұрыс қажетті мүмкіндіктерді қалыптастырады. Тіл бұзылылысы бар оқушылармен жұмыс істеудің ең маңызды бағыты - әр баланың ойлау қабілеті, зейіні мен танымының жалпы денсаулығына қарай жеке жұмысты ұйымдастыру.

Тұжырымдай келе тіл жүйесінің компоненттерін, сөйлеудің коммуникативті және реттеуші функцияларын қалыптастыруға бағытталған логопедиялық және тәрбиелік шаралар кешенін қамтитын ұзақ мерзімді арнайы ұйымдастырылған түзету әсері қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сөйлеуді қалыпқа келтіру танымдық белсенділікті, ойлауды, есте сақтауды, аффективті-ерікті саланы белсендірумен бірге балалардың оқуға толық дайындығын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1.Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру ... Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚРЗ.

2. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.

3. Калягин В. А. Психология лиц с нарушениями речи. В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова. – СПб: КАРО, 2007. – 544 с.

4. Лалаева Р.И. Логопатопсихология. Р.И. Лалаева, С.Н.Шаховская. — М.: Владос, 2011. — 285 стр.

5. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.И.Селиверстова. — М.:Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 408 с.

6. Irina A. Emelyanova1 , Elena A. Borisova2 , Olga E. Shapovalova3 , Olga V. Karynbaeva4 , Irina M. Vorotilkina5 Particularities of Speech Readiness for Schooling in Pre-School Children Having General Speech Underdevelopment: A Social and Pedagogical Aspect. Journal of Social Studies Education Research Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi 2018:9 (1), 89-105.

7. Bobylova M. Yu., Kapustina A. A., Braudo T. A., Abramov M. O. Motor and sensory alalia: Diagnostic difficulties //Russian Journal of Child Neurology 12(4):32-42 January 2017. DOI:10.17650/2073-8803-2017-12-4-32-42

8. Natalia Abashina N., Berdnikova N. Psychological and pedagogical approach to accompanying students with delayed speech development in the context of digitalization. E3S Web of Conferences 273(52):120957 DOI: 10.1051/e3sconf/2021273120956. January 2021. https://m.249588.com › e3sconf › pdf › 2021 › e..

9. Janice Light, Barbara Collier, Penny Parnes. Communicative interaction between young nonspeaking physically disabled children and their primary caregivers: Part I—discourse patterns. Pages 74-83 | Published online: 12 Jul 2009. Download citation. https://doi.org/10.1080/07434618512331273561

10. Vladislav I. Zubov, Tatiana E. Petrova. Lexically or grammatically adapted texts: what is easier to process for secondary school children. Science Direct Available online at www.sciencedirect.com Procedia Computer Science 176 (2020) 2117–2124

11. Baichinov, R; Kokkozeva, K. Модель логопедической работы по формированию слоговой структуры слов у детей дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи. Вестник КазНУ. Серия педагогическая, [S.l.], v. 66, n. 1, p. 98-108, may 2021. ISSN 2520-2650. <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/946>.

12. Оразаева Г.С., Қыдырәлі Г.М. Специфика использования мнемотехники в работе с детьми дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Вестник Казахского национального женского педагогического университета. 2019;(1): 256-260 стр.

13. Akhmetova, G., Massaliyeva, Z., Ismanova, R. & Butabayeva, L. (2022). Formation of positive relationships of peers to children with special educational needs in inclusive education. Cypriot Journal of Educational Science. 17(8), 2622-2633.
https://doi.org/10.18844/cjes.v17i8.7822

ОСОБЕННОСТИ ЗАВИСИМОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ ПО ЗРЕНИЮ

Ташимова Фатима Сагымбековна
д.пс.н., профессор
Бабаев Шамиль Алиевич
магистрант 2 курса по специальности
«7М03117 Клиническая психология»,
КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. В статье изложены основные психологические особенности лиц с ограниченными возможностями здоровья, которые склонны к зависимому поведению. Проведен литературный обзор имеющихся исследований в психологической практике. Раскрываются особенности поведения лиц с ограниченными возможностями по зрению. Данная тема недостаточно изучена в казахстанской научной сфере. Цель исследования– определение личностных особенностей людей с ОВЗ по зрению, подверженных алкогольной зависимости, а также выработка рекомендаций по предупреждению, психологической коррекции и преодолению зависимости.
Ключевые слова: личность, лица с ОВЗ, аддиктивное поведение.

Мақалада тәуелді мінез-құлыққа бейім мүгедектердің негізгі психологиялық ерекшеліктері көрсетілген. Әлемдік және Қазақстандық психологиялық тәжірибеде қолда бар зерттеулерге әдеби шолу жүргізілді. Көру қабілеті шектеулі адамдардың мінез-құлқының ерекшеліктері ашылады. Бұл тақырып қазақстандық ғылыми салада жеткілікті зерттелмеген. Зерттеудің мақсаты-көру қабілеті бұзылған, алкогольге тәуелді адамдардың жеке ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ тәуелділіктің алдын алу, психологиялық түзету және жеңу бойынша ұсыныстар әзірлеу.
Түйінді сөздер: тұлға, мүгедектігі бар адамдар, тәуелділік мінез-құлық.

The article outlines the main psychological characteristics of persons with disabilities who are prone to addictive behavior. A literature review of available research in world and Kazakhstan psychological practice was carried out. The peculiarities of behavior of persons with visual impairments are revealed. This topic has not been sufficiently studied in the Kazakh scientific sphere. The purpose of the study is to determine the personal characteristics of people with visual impairments who are susceptible to alcohol addiction, as well as to develop recommendations for prevention, psychological correction and overcoming addiction.
Key words: personality, persons with disabilities, addictive behavior.

Введение. Проблемы зависимого поведения становятся более распространёнными с каждым годом ввиду быстроменяющихся условий окружающего мира, кризисов, нестабильности мировой экономики. Социальная группа людей с ограниченными возможностями здоровья имеет свою специфику. Исследования личностей с зависимым поведением позволили определить основные причины начинания зависимости и разработать рекомендации.

Аддиктологи исследуют причины возникновения, механизмы влияния и психологические процессы, относящиеся к данному виду поведения, а также способы коррекции и терапии. Впервые аддиктология появилась в Америке в 1980 году как часть нарокологии. В настоящее время аддиктология находится на стыке таких научных направлений, как клиническая психология, психиатрия, наркология, возрастная психология. Зависимое поведение – это определенные действия, поступки и мысли человека, который имеет зависимость от наркотических средств, алкоголя, азартных игр, работы и так далее. Имеет отношение к одному из видов девиантного поведения, то есть, поведение, которое имеет разрушительный характер.

Проблема аддиктивного поведения растет с каждым годом, так как многие люди, не имея возможности и сил справиться с жизненными проблемами прибегают к деструктивным средствам воздействия на свою психику. Также, к одному из факторов можно отнести наследственность и ментальность определенного общества. К последствиям такого поведения относятся: утрата работоспособности, трудность в социализации и жизни в обществе, конфликты с окружающими, преступные действия, суицидальные наклонности, потеря

здоровья, нарушения психического характера. Одним из самых распространенных видов химической зависимости является курение. В 2020 году в мире было около 1,5 млрд. курильщиков. По данным ВОЗ каждые 10 секунд умирает один из них.

Лица с ограниченными возможностями здоровья – это группа лиц, имеющих инвалидность, то есть дефекты в физическом или психическом развитии. Ввиду этого, нуждающиеся в специальных условиях обучения и жизни. Это лица с нарушениями слуха, зрения, речи, интеллекта, опорно-двигательного аппарата, эмоционально-волевой сферы и так далее. По мировой статистике, проблемы со зрением находятся на пятом месте среди всех заболеваний органов. В Казахстане, по данным Минестерства Здравоохранения, зарегистрировано более 56 тысяч человек, из которых 1800 детей. Исследований особенностей зависимого поведения инвалидов по зрению в Казахстане нет. Большая часть исследований в области тифлопсихологии приходится на 90-ые годы 20 века. Меняющиеся условия жизни и научный прогресс очень сильно повлияли на жизнь инвалидов по зрению.

Прежде всего, следует определить психологические особенности лиц, имеющих ограниченные возможности здоровья. Исследованием вопроса психологических особенностей инвалидов занимались: Федоров А.В. [1], Соколова Е.Т. [2], Ткач Н. [3], Дементьева Н.Ф. [4] и др. Исходя из имеющихся исследований, наиболее распространенными психологическими проблемами становятся изоляция и фрустрация. Ограниченность жизнедеятельности и неопределенность будущего фрустрируют, часто приводят к истощению психических сил. Также характерной особенностью является комплекс неполноценности.

Психологические особенности незрячих людей изучали: Бюрклен К. [5], Зотов А.И. [6], Литвак А.Г. [7], Лубововский В.И. [8]. Из зарубежных исследователей: Fraser C. F. [9], Foxall MJ, Barron CR [10], Sihota R, Tandon R. [11], Bhagotra S, Sharma AK [12] и другие. Многие исследователи отмечали, что слепота влечет за собой изменения в характере эмоциональных состояний в сторону преобладания астенических, подавляющих активность индивида настроений грусти, тоски либо повышенной раздражительности, аффективности. Однако, компенсаторные процессы, а также адекватное, специально организованная среда способны минимизировать негативное влияние нарушений развития на психоэмоциональную сферу. Рассмотренные выше психологические проблемы негативно сказываются на работоспособности, общем мировосприятии и усугубляют социальное положение инвалида и также препятствуют реабилитации.

Цель исследования: изучение зависимого поведения лиц с ОВЗ по зрению в сравнении с лицами, не имеющих инвалидность по зрению

Задачи исследования:

1. Провести диагностическую методику для выявления лиц, имеющих алкогольную зависимость. Определить выборку.

3. Сравнительный анализ психологических особенностей зависимых лиц с ОВЗ по зрению и не имеющих ОВЗ по зрению.

Объект исследования: взрослые люди от 21 до 50 лет

Предмет исследования: психологические особенности личности, алкогольная аддикция

Гипотеза: личностные особенности испытуемых, зависимых от алкоголя, особенно тех, у которых имеется ограниченные возможности здоровья по зрению, могут быть выявлены в различных аддиктивных проявлениях поведения, нарушениях и расстройствах общения, отношения к другим и к себе, что существенным образом отличает их от личностных особенностей здоровых испытуемых.

Для проведения эмпирического исследования были выбраны следующие методы:

Скринирующая методика для выявления алкоголизма (СМА) на базе

Мичиганского алкогольного скрининг-теста;

2. Адаптированный характерологический опросник К. Леонгарда – Г. Шмишека;

3. Шкала реактивной (ситуативной) и личностной тревожности Ч. Д. Спилбергера – Ю. Л. Ханина.

В исследовании приняли участие 40 человек, проживаюших в Казахстане. Возраст испытуемых – от 21 до 50 лет.

Для выявления алкогольной зависимости была использована методика скринирующая методика для выявления алкоголизма (CMA) на базе Мичиганского алкогольного скрининг-теста.

Скринирующая методика для выявления алкоголизма (CMA) на базе Мичиганского алкогольного скрининг-теста, Миннесотского многопрофильного личностного опросника, теста для непрямого скрининга алкоголизма, опросника для изучения тяжести алкогольной зависимости включает в себя 22 утверждения, частота значимых ответов на которые различается в группах больных алкоголизмом и здоровых. Утверждения сформулированы во втором лице множественного числа. Часть из них имеет прямой, часть косвенный характер в отношении проблем, связанных с употреблением алкоголя.

Результаты исследования. Из 50 испытуемых, прошедших CMA, алкогольную зависимость имеет 40 человек. Из них 20 имеют инвалидность по зрению, 20 – не имеют.

Экспериментальную группу составили 20 человек, зависимых от алкоголя, имеющих инвалидность по зрению. В контрольную группу вошло 20 человек, зависимых от алкоголя, не имеющих инвалидность по зрению.

Математическая обработка результатов проводилась с помощью программы STATISTICA. Различия результатов, полученных с помощью анкеты в экспериментальной и контрольной группах, определялись с помощью U-критерия Манна-Уитни (Сидоренко, 1996: 57).

Результаты анализа данных, полученных по опроснику К. Леонгарда – Г. Шмишека. Данные распределения психологических типов в исследуемых группах представлены в таблице 1.

Таблица 1

Распределение психологических типов личности в экспериментальной и контрольной группах

Номер п/п	Название типа характера по К. Леонгарду – Г. Шмишеку	Количество случаев в группах	
		Экспериментальная группа	Контрольная группа
1	Гипертимный	4	1
2	Возбудимый	5	4
3	Эмотивный	1	2
4	Дистимический	2	2
5	Тревожно-боязливый	1	1
6	Аффективно-экзальтированный	3	3
7	Аффективно-лабильный	1	2
8	Застревающий	2	1
9	Педантичный	0	2
10	Демонстративный	1	2

При анализе распределения психологических типов в двух исследуемых группах каких-либо статистически достоверных различий не получено (метод сравнения долей). Хотя для людей, зависимых от алкоголя, наиболее характерен гипертимный психологический тип. На рисунке 1 видно, что в экспериментальной группе больше человек, которым характерен гипертимный тип по сравнению с контрольной группой. Остальные психологические типы в равной степени присущи обеим исследуемым группам.

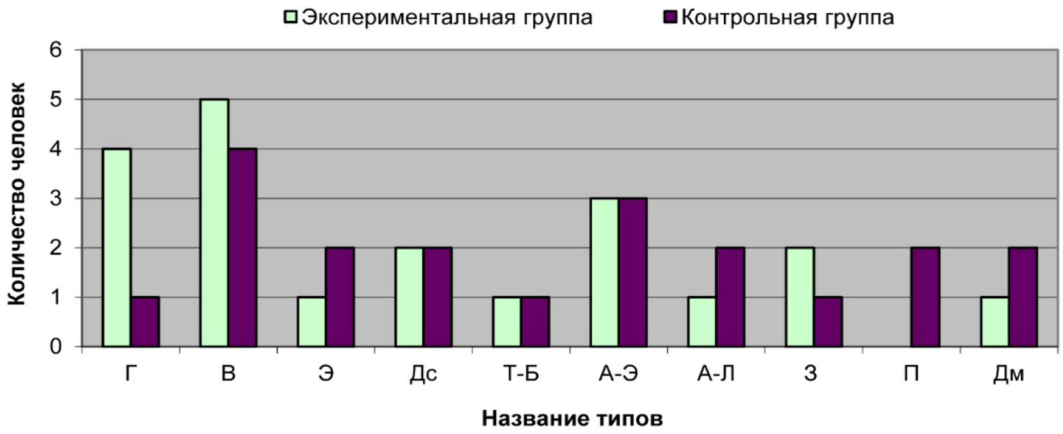

Рисунок 1-Показатели преобладания гипертимного типа характера

Результаты анализа данных, полученных по опроснику Ч.Д. Спилбергера – Ю.Л. Ханина, представлены в таблице 2.

Таблица 2

Результаты сравнения экспериментальной и контрольной групп по данным Шкалы Ч. Д. Спилбергера – Ю. Л. Ханина.

п/п	Типы тревожности	Группы		Р
		Экспериментальная	Контрольная	
1	Ситуативная	47,9+- 8,97	40,2+-5,99	0,0461
2	Личностная	54+-12,61	35,8+-5,77	0,006

При изучении выраженности типов тревожности были вычислены средние баллы по каждому типу тревожности у исследуемых групп. Степень различия показателей между группами определена с помощью U-критерия Манна-Уитни. Р– достоверность различий между экспериментальной и контрольной группами.

Из приведенных в таблице данных видно, что изучаемые группы существенно различались по обоим видам тревожности. Так, экспериментальная группа характеризовалась достоверно более высокой суммой баллов как в отношении ситуативной, так и в отношении личностной тревожности. При этом различие в отношении личностной тревожности больше, чем в отношении ситуативной (реактивной) тревожности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Личностные характеристики людей, зависимых от алкоголя и имеющих ОВЗ, существенно отличаются от личностных характеристик зависимых людей, не имеющих ОВЗ. Они отличаются более высоким уровнем тревожности. Для них характерны такие свойства личности, как: неуравновешенность и неуверенность в себе нерешительность, обидчивость, мнительность, глубина и устойчивость эмоций при слабом внешнем выражении. Таким образом, инвалидность можно рассматривать как фактор риска обретения зависимого поведения. Поэтому следует внедрить квалифицированную помощь в лице психологов и психотерапевтов в центры людей с ОВЗ во избежание распространения зависимостей.

Список использованной литературы:

1. Федоров А.В., Социальная защита молодых инвалидов граждан в условиях перехода к рыночной экономике. – Спб.: С-Петербургский ун-т, 1999. - 104 с.

2. Соколова Е.Т., Исследования «образа тела» в зарубежной психологии // Вести. Моск. Ун-та. Сер. 14. - Психология. 1985. №4.

3. Ткач Н., Для тех, кто стал инвалидом // Социальное обеспечение. 2000. №2. С.24-26.

4. Дементьева Н.Ф., Формы и методы медико-социальной реабилитации нетрудоспособных граждан.- М.: Инфра, 1991. -368 с.
5. Бюрклен К., Психология слепых. - М., 1934. - С. 137-189.
6. Зотов А.И., Актуальные вопросы изучения личности слепых и слабовидящих детей. - М.: Наука, 1977. - 129 с.
7. Литвак А.Г., Психология слепых и слабовидящих. – СПб.: РГПУ, 1998. - 271 с.
8. Лубововский В.И., Специальная психология. - М.: Академия, 2004. - 152 с.
9. Fraser C. F. Psychology of the Blind: The American Journal of Psychology, University of Illinois Press, 1917, pp. 229-237.
10. Foxall MJ, Barron CR, Von Dollen K, Jones PA, Shull KA. Predictors of loneliness in low vision adults. West J Nurs Res. 1992; pp. 86–99.
11. Sihota R, Tandon R. The Cause and Prevention of Blindness in Parsons'Diseases of the Eye. Section. pp. 523–36.
12. Bhagotra S, Sharma AK, Raina B. Psycho-social adjustments and rehabilitation of the blind. J Med Educ Res. 2008; pp. 48–51.

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛЫ – ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: ДАЯРЛЫҚ ПЕН ТАЛАПТАР

Иманғалиева Базархан Сагинаевана
доцент.
Елгондина Динара Ергалиевна
7М01504 Химия білім беру мамандығының
2 курс магистранты,
Химия және химиялық технология кафедрасы,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аннотация: Мақалада Қазақстандағы инклюзивті білімнің даму деңейі, бүгіні мен ертеңі, теориялық білім мен практика деңгейі туралы айтылған. Соның ішінде педагогтардың бұл сала бойынша білімі мен тәжірибесіне сараптама жүргізілген. Инклюзивті білім беруде сақталу керек талаптар ұсынылған.
Кілт сөздер: инклюзия, мүмкіндігі шектеулі, педагогика, психология, арнайы орта

В статье рассматривается уровень развития инклюзивного образования в Казахстане, его актуальность сегодня и в будущем. Представлена информация о степени обеспеченности теоретическим материалом, содержит обобщение педагогического опыта, а также выдвинуты требования для создания безбарьерной доступной среды в указанной области.
Ключевые слова: инклюзия, инвалидность, педагогика, психология, специальная среда.

The article discusses the development of inclusive education in Kazakhstan, present and future, the level of theoretical knowledge and practice. In particular, an examination of the knowledge and experience of teachers in this sphere is carried out. The requirements that must be observed in inclusive education are presented.
Key words: inclusion, disability, pedagogy, psychology, special environment.

Бүгінгі таңда әлемде білім беру үрдісі және барша әлеумет саясатына қатысты көзқарастың толықтай өзгеріске ұшырауын бастан кешіруде. Яғни қоғам тұлға бойындағы өзіндік қасиеттерін шыңдауға және қалыптастыруға қайта бағдарлануымен тікелей байланысты болып табылады. Жалпы XXI ғасырда жалпы даму үрдісінің басты мақсатының бірі тұлғаның өзін-өзі зерттеп, дамытумен сипатталуда. Қоғам санасындағы бұл өзгерістер білім берудегі жаңа парадигманың қалыптасуына алып келді, оның негізіне қазіргі тәжірибеде жасалған тәсілдер мен тұжырымдамалар жатады. Олардың ішінде «инклюзивті білім беру» тұжырымдамасы бар. Яғни бұл мәселе Қазақстандағы білім беру орындарын да мазалайды. Қазақстандағы инклюзивті білім беру деңгейі қандай дәрежеде? Денсаулығына байланысты мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балаларға және барлық білім алушыларға сапалы білім беруге мұғалімдерді, оқытушыларды қалай дайындап жатыр? Оқу орындары толық жағдай жасай ала ма? Инклюзивті білім беру үшін біз бұл тұжырымдаманы кең түсінеміз бе? Себебі инклюзия ұғымына дұрыс көзқарас қалыптастыру өте маңызды. Бұл педагогикалық қызметіміздің маңызды принциптерін қайта қарауды талап етеді. Өкінішке орай, бүгінгі таңда орта мектептерде психикалық дамуында ауытқулар бар да балалар саны аз емес. Бұл жағдайда мұғалімнің балаға қарым-қатынасы қандай болуы қажет? Тіпті бұндай жағдайлар педагогтарды педагогикалық қызметтен бас тартуға итермелейді. Қарапайым мектептердің бір сыныбында 30-35 оқушыдан отыр. Олардың әр біреуінің өзіндік ерекшелігі бар. Бұл жерде психикалық ауытқулары бар бала да бар, кедей отбасынан шыққан немесе қиын отбасынан шыққан, ұзақ уақыт емханада ем алған, т.б. балалар да бар. Сынып жетекшісі, әрі пән мұғалімі болып жұмыс жасайтын қарапайым мұғалімге барылығын игеру мүмкін емес. Қазақстан мектептерінің ішінде тек Назарбаев зияткерлік мектептерінде және ақылы мектептерде ғана арнайы кураторлар бар. Десек те, олардың да инклюзия бойынша арнайы тәжірибелері жоқ. Біздің елде шет елдердегідей (Кипр, Бостсвана, АҚШ, Польша, Литва, т.б.) мұғалімдерді даярлау жұмыстары жүргізіле ме? Аталаған сұрақтар зерттеу жұмысын жүргізуге негіз болды.

Инклюзивті білім беру – мәдени, діни, этникалық жалпы қабылданған әлеуметтік мінез-құлық нормаларына негізделген балама емес әлеуметтік тәжірибелерді түсінуге және ілгерілетуге тырысатын инклюзивті қоғам идеясына негізделген әлеуметтік модель.

Инклюзивті білім беру әртүрлі білім қажеттілігі бар адамдарды ортақ білім беру кеңістігінде оқыту мен тәрбиелеуді білдіреді [1]. Өкініштісі, инклюзивті білім беру философиясының тар мағынада түсінілуі. Жоғарыда атап өткендей халықтың, соның ішінде педагогтардың инкюзияны кең мағынада түсінбеуі. Оны байқау үшін арнайы сауалнама

жүргізген болатынбыз. Өзім жұмыс жасайтын мектептегі мұғалімдерге «Инклюзивті білім беру» ұғымын қалай сипаттар едіңіз деген сұрақ қойылды. Жауаптың төмендегідей үш нұсқасын ұсындық:

- Денсаулығы бойынша мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту;
- Дарынды балалар, кедей отбасынан шыққан балалар, ана тілі оқыту тілі емес балалар, ұзақ уақыт емдік мекемеде болған балалар, т.б. балаларды оқыту;
- Инклюзивті білім беру арнайы мүгедек балалармен жұмыс жасайтын оқу орындарына арналған.
-

\Сауалнама жауаптарында көрсетілгендей мектеп мұғалімдерінің 33,3% ғана «Инклюзивті білім беру» ұғымына кең сипаттама беріп тұр. Көп бөлігі инклюзивті білім беру тек денсаулығы бойынша мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға бағытталған деп есептейді. Кейбір педагогтар тіпті бұл ұғымның оларға қатысы жоқ екенін айтады. Яғни бұл мәселені арнайы мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдер қарастыруы қажет деп есептейді. Сол себепті де алдымен қоғамға инклюзивті білім туралы толық ақпарат берілуі қажет деп ойлаймын. Арнайы жұмыс түрлері жүргізілуі қажет. Себебі мамандандырылған қолдаудың болмауы оқушыны да, оқытушыны тығырыққа тірейді. Мысалы Польшада арнайы дайындықтан өткен педагог төмендегі ақпараттарды білуі қажет екен:

- Мамандандырылған диагнозды түсіну, мысалы, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялық орталықтардың мәлімдемесіндегі немесе қорытындысындағы;
- Оңалту жұмысының қағидаттарын сақтай отырып, баланың дамуы мен тәрбиесіндегі қиындықтарды анықтау;
- Оқушылардың қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес оқу бағдарламасын түзету үшін оқушылардың күшті және әлсіз жақтарын талдай білу;
- Олардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін арнайы орта дайындау;
- Білім алушының жетістіктерін бақылай отырып және оған көрсетілген қолдаудың тиімділігі туралы қорытынды жасай отырып, олар жүзеге асыратын дидактикалық және тәрбие қызметінің салдарын болжай білу [2.107].

Әрине, егер педагог баланың диагнозын толық түсінсе, оңалту қағидаттарымен жұмыс жасай алса, оқушының қабілетіне орай оқу бағдарламасына өзгерістер енгізе білсе, ал мектеп инклюзивті білім беруге арнайы орта дайындаса, нұр үстіне нұр болар еді. Себебі инклюзивті білім беру әрбір білім алушыны өз мүдделері, қабілеттері мен қажеттіліктері, оқу процесіне жеке көзқарасы бар тұлға ретінде танып, оқу бағдарламасын құрудағы мұғалімнің икемділігін талап етеді. Сонымен қатар, әрине, жоғарғы кәсібилік, тыңдау және түсіне білу қабілетін қажет етеді. Инклюзивтіліктің арқасында оқушының қоғамнан оқшауланууы, алшақтауы, төмендеп, өзіне деген сенімі артады. Инклюзивті білім беруді енгізу білім беру саласындағы ірі реформа және жан-жақты шығармашылықты дамыту мен көрсетудің көзі болып саналады. Еліміздегі педагогтар қауымын инклюзияға дайындау барысында қиындықтарды ескерудің маңызы зор. Ол үшін шет елдердегі инклюзивті білім берудегі оң тәжірибелерді зерттеп, қажетін, менталитет пен экономикалық жағдайға сәйкесін алуымыз қажет. Жоғарғы оқу орындарынан бастау алып, педагогикалық саладағы барлық білім алушыларға дефектологияны немесе арнайы педагогика саласы бойынша біліммен қамтамасыз ету керек. Бұндай білім инклюзивті

сыныптардағы оқу бағдарламасы мен тәрбие жұмысын жоспарлауға пайдаланылуы тиіс. Мәдениет аралық толеранттылық пен қабылдау тұжырымдамасының негізіне сүйене отырып дайындау маңызды. Жоғарғы оқу орнындағы теориялық білім мен мектептердегі тәжірибе бірін бірі толықтырып отыруы қажет. Егер де тәжірибесі мол, кәсібилігі шыңдалған тәлімгерлер студенттерге практика барысында барынша көмек көрсетсе, инклюзивті педагогикалық қызмет оң нәтижесін көрсетеді. Практикада барысында тез қабылданады. Жоғарыда жүргізілген сауалнама жауаптарын ескере отырып және мектеп мұғалімдерінің практикасындағы қиындықтарды талқылай отырып, жоғарғы оқу орнындағы болашақ педагогтар келесі қызметтерге дайын болуы қажет деп ойлаймын:

- Мүмкіндігі шектеулі, ерекше балаларды сол күйінде қабылдауды;
- Оқу процесін құруды сыйластықты, әділдікті, теңдікті бірінші орынға қоюды;
- Инклюзивті білім беруді, яғни әртүрлі дағдылар (бейвербалды амалдарды да орынды қолдану) тиімді пайдалануды;
- Дефектология саласы бойынша білімін шыңдап, оны тиімді қолдануды;
- Мүмкіндігі шектеулі баланың диагнозының қорытындысын толық түсінуді;
- Мүмкіндігі шектелі баламен жұмыс барысында оңалту жұмысының қағидаттарын сақтау және сол үрдіс барысындағы қиындықтарды анықтауды;
- Оқушылардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу бағдарламасын құруды;
- Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың мықты және әлсіз тұстарын анықтауды;
- Олардың мүмкіндіктерін орай, оңтайлы орта қалыптастыруды;
- Білім алушының жетістігін ескеруді, қолдау көрсетуді;

Сонымен қатар мектеп мұғалімдерін де инклюзивті білім беруге дайындау қажет. Дайындық барысында жоғарыда айтылған талаптар ескерілуі қажет. Өз практикамда бұл талаптардың орындалуы ақсап келе жатырғанын байқадым, сол себепті де ата-ана мен мұғалім, мұғалім мен білім алушы арасында түсініспеушіліктер басымдылық танытып, педагогтың педагогикалық жолдан бас тартуына алып келуде. Себебі жалпы баламен жұмыс жасау мықты психологиялық тұрақтылық пен кең көзқарасты талап етеді.

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру мәселесі күрделі және пікірталас тудыратын мәселе, алайда ең бастысы, ол шын мәніндегі әлеуметтік проблема, өйткені оның шешімі халықтың орасан көп бөлігінің мүдделеріне әсер етеді. Қоғам әр тұлғаға оның мүдделерін, қажеттіліктерін және мүмкіндіктерін ескере отырып білім беру жолын таңдауға мүмкіндік беруге міндетті. Қоғам қаншалықты күрделі болған сайын, әлеуметтік дифференцация мен әлеуметтік стратификация неғұрлым айқын болса, соғұрлым қиыншылықтар арта түсетіні сөзсіз. Бұл мәселе сауатты шешілмей, дамуында кемістігі бар, отбасы жағдайында ауыртпалықтар бар, т.б. тұлғалардың конституциялық құқығының бұзылуы, олардың қадір-қасиеттерінің қорлануы, қоршаған қоғам тарапынан кемсітуді жоймайынша, Қазақстан елі өркениетті мемлекет бола алмайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация», Постановление Правительство Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726»
2. Dyson,A.2014. «Areponese to Goransson and Nilhoim.EuropeanJournal of Special NeedsEducation28(2):281-282.
3. Allan,J. 2010 “Questions of Incusion in Scotland and Europe” European Journal of Special Needs Education 25(2):199-208
4. Allan,J.,and E.Persson.2016. «Students Perspectives on Raising Achievement through Inclusion inEssunga, Sweden» Educational Review68(1):82-95
5. «О статусе педагога ». Закон РК от 27 декабря 2019 г.

СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ҮЛГЕРМЕУШІЛІГІНІҢ АЛДЫН АЛУ

Рыстыгулова А.Т.,
аға оқытушы, магистр
Қ.Жұбанов атындағы АӨУ,
Нетебай Ф.К, Мырзағали Ә.М, Эжимырадова М.М.,
6В01902 - «Арнайы педагогика» ББ
4-курс білім алушылары,
Ақтөбе, Қазақстан

Аннотация: Бұл мақалада сөйлеу тілі бұзылған балалардың жалпы сипаттамасы мен мектепке үлгермеушілігінің негізгі себептері және алдын алу жолдары айтылған. Бұл мәселені қозғауымыздың басты себебі, қазіргі кезде сөйлеу тілі бұзылған балалардың мектеп бағдарламасына ілесе алмауы жиі кездеседі, оның алдын алу өзекті мәселелердің бірі.

Тірек сөздер: Сөйлеу тілі бұзылған бала, мектепке үлгермеушілік, дислексия, дисграфия, алдын алу.

Данной статье изложена общая характеристика и причины неуспеваемости детей с нарушениями речи и способы профилактики. Основная причина, по которой мы затрагиваем этот вопрос, заключается в том, что в настоящее время дети с нарушениями речи часто не успевают за школьной программой, профилактика является одной из актуальных проблем.

Ключевые слова: Ребенок с нарушениями речи, неуспеваемость в школе, дислексия, дисграфия, профилактика.

This article describes the general characteristics and causes of the failure of children with speech disorders and methods of prevention. The main reason why we are raising this issue is that currently children with speech disorders often do not keep up with the school curriculum, prevention is one of the urgent problems.

Keywords: Child with speech disorders, school failure, dyslexia, dysgraphy, prevention.

Сөйлеу тілі бұзылған балалардың мектептегі үлгермеушілік қазіргі заманның өзекті мәселесі болып табылады. Үлгермеу, ең алдымен, оқушылардың білімді меңгеруде, дағдыларды қалыптастыруда, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін дамытуда және танымдық қарым-қатынастарын дамытуда мектептің міндетті талаптарына дұрыс дайындалмауы. Оқу процесінде туындайтын қиындықтар сөйлеу тілі бұзылған балалардың мектеп бағдарламасы туралы жаңа ақпаратты меңгеруіне және материалды толық меңгеруіне айтарлықтай кедергі жасайды.

Сөйлеудің бұзылуы - бұл психофизиологиялық механизмдердегі ауытқуларды және жас нормасымен салыстырғанда сөйлеудің даму деңгейінің кешігуін білдіреді. Бұл патологиялық жағдайдың себептерін екі топқа бөлуге болады: биологиялық және әлеуметтік.

Сөйлеу бұзылыстары бар балалардың психологиялық-педагогикалық сипаттамалары келесі факторларға негізделген патологиялардың бірнеше топтарын анықтауға болады:

- патологияның пайда болуының және дамуының негізгі себебі;
- клиникалық көрінісі;
- сөйлеу аппаратының бұзылуы;
- сөйлеу тілі бұзылған балаларды психологиялық және логопедиялық тексеруде және емдеуде қолданылатын әдістердің дұрыс болмауы .

Аурудың этиологиялық және симптоматикалық критерийлерін ескере отырып, сөйлеу бұзылыстарының екі негізгі классификациясы [1, 56] бар:

Кесте 1. Сөйлеу бұзылыстарының классификациясы

Түр	Психологиялық-педагогикалық	Клиникалық және педагогикалық
Жіктеу принципі	Сөйлеу бұзылыстары тілдік құралдарды қолдану бұзылыстары және сөйлеу компоненттерінің бұзылуы болып бөлінеді.	Бұзушылықтар ауызша және жазбаша болып бөлінеді, олар өз кезегінде сыртқы және ішкі (семантикалық) түрінің бұзылуына әкеледі.
Мысал	Фонетикалық-фонематикалық және жалпы сөйлеудің дамымауы (ффн және онр), кекештену	Дыбыстардың айтылуының бұзылуы, дауыс қарқынының үдеуі немесе баяулауы, оның толық болмауы, оқу мен жазудың толық немесе ішінара бұзылуы

Сөйлеу бұзылыстары бар балалардың психологиялық және мінез-құлық ерекшеліктерінің қалыптасуы орталық жүйке жүйесіндегі патологиялық өзгерістерден туындайды. Бұл мәселені қарастырған кезде жасөспірімдік кезең баланың балалық шақтан ересектікке дейінгі дамуындағы өтпелі кезең екенін ескерген жөн. Дегенмен, сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушылар басқа оқушылармен қарым-қатынастағы қиындықтармен қатар, оқу жетістіктерінде де қиындықтарға жиі тап болады. Көп жағдайда зейін тұрақсыздығы, тұрақсыз мінез-құлық, өзіне қойылған шектен тыс талаптар әсер етеді. Осындай мәселелерден соң, үлгерімі төмендей бастайды, оқуға деген қызығушылықтары жоғалады, ал оқу тапсырмаларын орындай алмау психологиялық тұрғыдан өзін кінәләу, оқшаулану, тұрақты емес эмоция сияқты сезімдер байқалады.

Көптеген психологтар мен педагогтар оқушылардың оқу іс-әрекетіндегі қиындықтарының себептерін зерттеп, оқу үлгерімінің төмендеуін түсіндіретін бірнеше факторлар бар екенін анықтады. Олар: психологиялық, физиологиялық, әлеуметтік және педагогикалық себептер. Сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушылардың мектептегі үлгермеушіліктерінің нақты себебін анықтау үшін бірден бірнеше себептерді талдаған жөн, өйткені олардың көпшілігі бір-біріне тәуелді.

Оқу үлгермеушілігінің психологиялық себептерін екі топқа біріктіруге болады: бірінші - сөздің кең мағынасында танымдық әрекеттегі бұзылушылықтар; екінші – балалардың мотивациялық сферасының дамуындағы кемшіліктер. Бірінші топтың себептерін талдай отырып, оқушының дұрыс түсінбейтін, сөйлеу тілінің бұзылуы, оқу-тәрбие іс-әрекетін өз деңгейінде жүргізе алмайтын жағдайларды айтуға болады[3, 345].

Түрлі дереккөздерге сүйенсек, үлгермейтін оқушылар саны жалпы оқушылар санының 20-30% құрайды [2, 219].

Сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушыларда кризистік кезең болады. Сол кезеңде оқушылардың оқуда жетістікке жетіп, жақсы баға алуға деген ұмтылысы жоғалады, бұл олардың оқу үлгеріміне кері әсерін тигізеді. Сондықтан сәтсіздікке оң әсер ету үшін оның пайда болу себебін білу керек. Жақындарынан, достарынан қолдауды қажет етіп, өзін керексіз сезінеді. Ал сәтсіздіктің себебіне байланысты мектептегі үлгермеушілікті жеңу үшін әртүрлі әдістер қолданылады, оны жеңу жолдары, мұғалім іс-әрекетінің тактикасы мен стратегиялары әзірленеді, оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру жолдары, жақындары мен достары арасындағы қарым-қатынас сәттілігі ескеріледі. Сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушыларда мектепке үлгермеушілікпен қатар басқа да мәселелер болуы мүмкін. Сондықтан, оқушылар түзету жұмыстарының жеке формалары мен әдістерін қажет етеді.

Зерттеулерге сүйене отырып мектепке үлгермеушіліктің нақты себептері:

- сабақ барысында оқу процесін түсінудің, мотивацияның жоғалуы немесе толық болмауы;
- танымдық дағдылардың жеткіліксіз дамуы;
- ата-анасының немесе мұғалімдердің шамадан тыс талаптары;
- отбасындағы қиын жағдайдан туындаған психологиялық күйзеліс;

- әлеуметтік бейімделу кезеңі;
- концентрацияның болмауы;
- мектептегі қиындықтар;
- өзін қабылдай алмау;
- темперамент ерекшеліктері.

Сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушыларда:

- апатия;
- оқшаулану;
- өз ерекшелігінен ұялу сияқты эмоциялар жиі кездеседі.

Сөйлеу тілі бұзылған оқушылар үшін ерекше жағдайларда назар аударылды. Оларға берілген тапсырмаларды ойлануға көбірек уақыт беру ұсынылады. Жоспар, схемалар, плакаттар арқылы сабақтың мазмұнын түсінуге көмектесу қажет. Сөйлеуінде бұзылысы бар балалармен жеке және топтық сабақтарды үнемі ұйымдастырылу керек. Бұл сабақтар жеке бұзылыстарды, оқушылардың психологиялық және физикалық дамуына, зейін, есте сақтау, мектептегі үлгермеушілікті жоюға сондай-ақ, сөйлеудің бұзылыстарын түзетуге бағытталған.

Мұқият қарайтын болсақ, бірінші сыныпқа келетін балалардың көпшілігінде түрлі ауызша сөйлеу бұзылыстары байқалады: дыбыстың бұзылуы, сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымы, фонематикалық және біртұтас сөйлеуі жатады. Ауызша сөйлеудің бұзылуы мен дамымауы нәтижесінде жазбаша сөйлеудің бұзылуына әсер етеді. Оларға дислексия және дисграфия жатады.

Оқу мен жазудың бұзылуы баланың дамуының әртүрлі кезеңдерінде болған қиындықтарға байланысты жазбаша тілді дамыту үшін маңызды белгілі бір функционалды жүйелерді қалыптастырудың кешігуіне байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар, дислексия мен дисграфия органикалық сөйлеу бұзылыстарында пайда болады (А.Р. Лурия, С. М. Блинков, С. С. Ляпидевский, М. Е. Ұстов). Дисграфия көбінесе жазу процесіне қатысатын ми аймақтарының (алалия, дизартрия, афазия) органикалық зақымдануынан болады. Жазудың бұзылуы мидың минималды дисфункциясы, сөйлеудің жалпы дамымауы, психомоторлық дамудың кешігуі, сөйлеу дамуының кешігуі және т.б. бар балаларда кездеседі [3, 320].

Дисграфия мен дислексияның ерте алдын-алу шараларына баланың жазу және оқу процестерін қалыпты меңгеруі үшін қажет психикалық функцияларды мақсатты дамыту жатады. Сөйлеу қабілеті бұзылған балалармен түзету жұмысы кешенді жүргізілу үшін келесі бағыттарды қамтуы керек:

I.Мотериканы, графомоторлық дағдыларды дамыту

- Жалпы мотериканы дамыту.
- Ұсақ мотериканы дамыту.
- Тактильді-моторлы қабылдауды дамыту.

II. Көрнекі қабылдауды дамыту

- Көрнекі есте сақтауды дамыту және жаттықтыру.
- Қол-көз координациясын жетілдіру.

III. Сипап-сезу,иіс пен дәм сезімін дамыту

- Заттардың әртүрлі қасиеттерін сезу.
- Әр түрлі заттардан ауырлық сезімін қабылдауды дамыту.

IV. Есту қабілетін дамыту

- Сөйлеу, музыкалық және қоршаған орта дыбыстарын ажырату қабілетін жетілдіру.
- Оқшауланған дыбыстарды, буындарды, сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді саралау қабілетін дамыту.

V. Тыныс алуының дамуы

- Дем шығару бағыты мен күшін дамытуға арналған жаттығуларды пайдалану.

VI. Артикуляциялық мотериканы дамыту

- Артикуляциялық жаттығуларды қолдану.

VII. Импрессивті және экспрессивті сөйлеуді дамыту

- Дыбыстық талдау мен синтезді дамыту.
- Сөйлеудің грамматикалық құрылымын дамыту.

Сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушының мектепке үлгермеушілігін жеңу үшін оның педагогикалық оқу барысында ала алмаған білімін толықтырып қана қоймай, оның танымдық белсенділігін дамытудың маңызы зор. Бұл мұғалім ең алдымен оқушыны қызықтырып, содан кейін ғана оның шеберлігін шыңдау керек деген сөз. Оқушының компенсаторлық қабілеттерін пайдалану арқылы бұзылысын жоюға кешенді түрде жұмыстану қажет.

Демек, сөйлеу тілінде бұзылысы бар оқушылардың үлгерімінің нашар болуына оқушының жеке типологиялық ерекшеліктері де, жеке танымдық процестерінің қалыптасуындағы кемшіліктер де, еңбекті қажет ететін әртүрлі сыртқы және ішкі факторлар мен себептер де әсер етуі мүмкін деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абаева Ғ.Ә, п.ғ.д,доцент Төребаева К.Ж., п.ғ.к., доцент Оразаева Г.С., п.ғ.к., доцент Қартбаева Ж.Ж. / "Арнайы педагогика: оқулық (2- басылым) " / Қарағанды. 2019. – 262 б.

2. И.В.Дубровина , М.К.Акимова , Е.М. Борисова / "Мектеп психологының жұмыс кітабы". – М.: Ағарту, 1991. – 303 бет.

3. Қ.Қ. Өмірбекова, Г.С. Оразаева, Г. Н. Төлебиева, Г. Б. Ибатова/ Логопедия. Оқулық: Жоғарғы педагогикалық оқу орындарының дефектология бөлімдерінің студенттеріне арналған оқулық (Қ.Қ. Өмірбековаңың редакциясымен)- Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 495 бет.

КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ОҚУШЫЛАРМЕН ПРАКТИКА БАРЫСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кужагулова Гулнар Есеновна
п.ғ.к., аға оқытушы
Музыкалық білім кафедрасы
Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ-і

Аннотация: В представленной статье рассматриваются особенности формирования духовно-нравственных отношений студентов во время практики со школьниками с нарушением зрения. В настоящее время проблема формирования духовно-нравственных отношений детей и подростков очень актуальна. Формирование духовно-нравственных отношений студентов со слабовидящими школьниками в процессе практики - учит будущего специалиста уметь реализовывать свою практику в сфере инклюзивного образования в соответствии с современными требованиями и уметь использовать чудесные секреты мир музыки на уроках музыки.

The presented article discusses the features of the formation of spiritual and moral relations of students during practice with schoolchildren with visual impairments. Currently, the problem of forming spiritual and moral relations of children and adolescents is very relevant. Formation of spiritual and moral relationships between students and visually impaired schoolchildren in the process of practice teaches the future specialist to be able to implement his practice in the field of inclusive education in accordance with modern requirements and to be able to use the wonderful secrets of the world of music in music lessons.

Ұсынылып отырған мақалада көру қабілеті бұзылған оқушылармен практика барысында студенттердің рухани-адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі таңда балалар мен жасөспірімдердің рухани- адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыру мәселесі өте өзекті. Көру қабілеті бұзылған оқушылармен студенттердің рухани-адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыруды практика барысында жүзеге асыру – болашақ маманның инклюзивті білім беру саласындағы іс-тәжірибесін жаңа заман талабына сай жүзеге асыра білуге және музыка әлеміндегі ғажайып сырларды музыка сабағында қолдана білуге үйретеді.

Тірек сөздер: рухани-адамгершілік қарым-қатынас, студенттер, көру қабілеті бұзылған оқушылар, мектеп, жоғары мектеп, практика, музыка сабағы.

Қазіргі білім беру жүйесі жаңартылған реформалар жағдайында екендігі бәрімізге мәлім. Жыл өткен сайын әлемдік деңгейдегі білім беру мазмұны жаңарып, жедел өркендеу үстінде. Пайда болып жатқан жаңа мәселелердің көптігі сонша кейбіреулерін шешу мүмкін еместігі де айқын болып отыр. Солардың ішінен ерекше қажеттіліктері бар баланы оқыту мен тәрбиелеудің дамуы да қарқынды болып келеді. Осы мәселелерді шешу барысында еліміздің өскелең ұрпағын рухани-адамгершілік қатынаста тәрбиелеу мәселесі маңызды. Бұл мәселенің басты себебі – жалпы қоғамның рухани деңгейінің төмендеуі, соның салдарынан идеологиялық бағдарлардың өзгерістерге ұшырауы - зорлық-зомбылық, өзімшілдік және алдаудың көбеюі.

Заман талабы бойынша білім берудің басым бағыты психикалық және физикалық дені сау, бәсекеге қабілетті, шығармашыл, өзін-өзі дамытуға ұмтылатын азамат, патриот және гуманист еңбекқор тұлға тәрбиелеу. Мұндай бағытты жүзеге асыру үшін жоғары сапалы білім беру мекемесі мен ата-ананың және болашақ мамандардың бірлескен жұмысы арқылы қол жеткізуге болады. Ешқандай мемлекет өз халқының рухани-адамгершілік санасынсыз лайықты деңгейде өмір сүре алмайды. Кез келген қоғамның дамуы мен табысты гүлденуі әрбір

жеке адамның азаматтық ұстанымына, оның табысты өмірі мен рухани құндылықтарына, адамгершілік нанымдары мен өмірдегі басымдықтарына байланысты. Рухани-адамгершілік тәрбие өте ауқымды құбылыс, өйткені оның негізі мектепке дейінгі кезеңде қаланады. Кез келген адамның ең алғашқы рухани болмысын қалыптастыру балалық шақтан бастау алады [1].

Дамыған тұлғаның тұрақтылыққа қажеттілігі адамгершілік құндылықтар жүйесі арқылы өзін-өзі жетілдіру мен адамның руханилығы ретінде анықталады. Сондықтан да бүгінгі мақаламызға арқау болып отырған басты мәселе - көру патологиялары бар балаға ерекше көзқарас пен қарым-қатынастың қажеттілігі. Бізді қоршаған әлемді түсінуде табиғи құбылыстар маңызды рөл атқарады, өйткені, адам ақпаратты шамамен 70% өз көзімен қабылдайды. Сонымен қатар, әлеуметтік құбылыстарды да көру үшін көру аппаратының маңызы зор, баланың көру қабілеті нашарлағанда құрдастарымен қарым-қатынасқа түсуі қиындай бастайды. Сол себептен де осы мәселелерді шешу үшін мұғаліммен бірлесе істеген жұмыс ата-аналардан да қосымша көмекті талап етеді. Атап айтқанда, көруі нашар балаларға ерекше қарым-қатынас пен рухани мейірімділіктің болуы. Педагогикалық тәжірибе барысында студенттер көруі нашар балалармен жұмыс істеуге белсенділік танытады және қолдарынан келгенше рухани-адамгершілік қарым-қатынас жасауға бейім келеді. Мұндай қызмет түрі студенттерден үлкен рухани-адамгершілікті, сенім мен мейірімділікті қажет етеді және көруі нашар балаларға әлемдегі сұлулықты көрмесе де сезіне білуге рухани күш береді. Студенттерді көруі нашар балалармен жұмыс істеу барысында рухани-адамгершілік қатынасқа тәрбиелеу мәселесі қазіргі қоғамда алдыңғы орында болу керек десек, қателеспеген болар едік. Қазіргі кезде қатыгездік, зорлық-зомбылық және әділетсіздік басым болып бара жатыр. Көшеде көруі нашар балалар кездессе, оларға рухани және әлеуметтік көмек көрсету кез келген адамның қолынан келетін іс.

Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ-да көруі нашар және мүлде көрмейтін зағип студенттер білім алуда. Мұндай студенттердің өмірге деген құштарлығы, әр нәрсені білсем деген талпынысы ерекше. Отбасы, мектеп, жоғары оқу орны бірлесіп жұмыс жасаған жағдайда саналы, қоғамдағы ересек өмірге дайын, еңбекке белсене араласатын адам тәрбиелеу жеңілірек болады. Көру қабілеті бұзылған балаға берілетін білім де әдістемелік жағынан өзгеше болады. Бұл тұлғаның адекватты жауап беруінің қажетті шарты өмірлік мәселелер мен белгілі бір арнайы білім беру әдістерінің жүзеге асырылуымен тығыз байланысты. Мектеп мұғалімдері мен жоғары мектеп оқытушылары көруі нашар және мүлде көрмейтін зағип балаларды дамытуға мүмкіндік беретін компенсаторлық процестерді қалыптастырумен қатар баланың психикалық қасиеттерін де негізге алады. Көру қабілеті бұзылған баланы тәрбиелеу мен дамытуда ең маңыздысы әрқашан баламен бірге болу, көмектесу, оның ниетімен санасу, айналасындағы әлемді түсінуде кішкене кездесетін қиындықтарды жеңе білуге көмектесу. Бірақ мектеп мұғалімдері мен жоғары мектеп оқытушылары көруі нашар және мүлде көрмейтін зағип балаларды дамытуға қанша күш салса да отбасының төмендігі, ата-аналар тарапынан қайталанатын сенімсіздік баланың өз кемшілігін мойындап, өмірде өзінің физикалық жағынан әлсіздігін мойындауына әкеледі. Отбасындағы, мектеп пен жоғары мектептегі қарым-қатынастар табиғи жүйеде болуы керек, бала үлкендер тарапынан беріліп жатқан көмекті жаны ашығандықтан емес, табиғи қарым-қатынас ретінде қабылдауы керек.

Педагогикалық тәжірибе барысында студенттерде рухани-адамгершілік тәрбиесінің төмен болуы көру қабілеті нашар балаларда сенімсіздіктің қалыптасуына әкеледі және баланың бүкіл әлемге, ата-анаға, басқа да ересек адамдардың іс-әрекетіне өшпенділігін тудырады. Көру қабілеті нашар балалардың назарын әр адамның өмірінде болатын маңызды адамгершілік пен шынайылық, мейірімділік және ізгі ниетті ғибратты ертегілер мен әңгімелер арқылы сенімділік тудырса, олардың болашаққа деген сенімі, айналасындағы адамдарға деген достық сезімі қалыптаса бастайды. Әр баланың мінез-құлқы мен қабылдау қабілеті әртүрлі. Сондықтан алдымен көру қабілеті бұзылған баланы тәрбиелеу кезінде мүмкін болатын қиындықтарды анықтау қажет. Қарым-қатынас кезінде көру қабілеті нашар балалардың ақпаратты дұрыс қабылдамауы ересек адамдардың берген мәліметтерінің жеткіліксіз

деңгейде жетуіне де байланысты. Көру қабілеті бұзылған бала қоршаған ортадағы өзін қызықтырған ақпаратты көзі көрмесе де өзі көріп отырған деңгейде қабылдаса, баланың қызығушылығы артып, сол өзін қызықтырған әлемге еніп отырғандай күй кешеді. Сыртқы әлеммен дұрыс қарым-қатынас жасау, үлкендерді құрметтеу, өзін әдемі сезіну сезімдері арта түседі. Сапалы әрі жемісті жүргізілген жұмыстар балалардың жағымды қасиеттерін тудырып, өнердің әртүрлі түрлеріне бейімділік пен қызығушылықтарын арттырады, ойлау және сөйлеу мүмкіндіктері мен ұсақ моториканың дамуына септігін тигізеді [2].

Көру қабілеті бұзылған балаларға білім беруде де қажет ақпаратты берудің белгілі бір әдістері мен тәсілдерін, стилін іздеу және қолдану маңызды болып табылады. Ерекше қолдауды қажет ететін баламен байланыс орнату мейірімділікті, көпшіл және жанашыр болуды талап етеді. Жеке тәжірибеден немесе ата-ананың, мұғалімдердің тәжірибесінен басқа, бала жиі тыңдайтын сүйікті кітап кейіпкерлерінің көмегімен де жағымды іс-әрекеттер туралы білім беруге болады. Сапасыз оқылған мәтін көру қабілеті бұзылған балада кемшілік сезімін арттыруға, әлемге сенімсіздік және өз күшіне сене алмаушылық сезіміне әкеледі. Көзі нашар көретін бала да қоғамның ұйымдасқан бір мүшесі, ол да тәрбиелеу мен оқыту ережелеріне бағынуға қабілетті, білім берудің талаптары мен стандарттарына сай өз іс-әрекеттерін дұрыс үйлестіре алуға толық құқылы. Көру қабілеті бұзылған оқушыларды үнемі назарда ұстаған жөн. Көру қабілеті бұзылған бала бойындағы кемшілік оларға айналадағы жағымды көріністерді білуге және еліктеуге толық мүмкіндік бермейді, өйткені олар жақсы көрмейді. Сондай-ақ, көру қабілеті бұзылған оқушылар құрбыларының, ата-аналардың, мұғалімдердің жағымды және жағымсыз эмоцияларын тез қабылдайды, жағымсыз эмоциялар толығымен оларды жек көруге, жиі наразылық тудыруға, қаттылық пен қырсықтыққа әкелсе, жағымды эмоциялар мейірімділік пен сүйіспеншілікке, рухани қарым-қатынасқа жетелейді. Бірақ, кез келген бала дами алады және белгілі бір моральдық ұғымдар мен құндылықтарды бойына сіңіре алады. Тұрақты ұзақ және мақсатты жүргізілген жұмыс ойдағыдай дамып, баланы рухани және адамгершілік қасиеттерге тәрбиелей алады. Баланың адамгершілігі оның дағдылар мен әдеттерді, моральдық нұсқаулар мен ережелерді дұрыс қабылауларына, талаптарды сақтауымен тығыз байланысты. Көру қабілеті бұзылған оқушылармен студенттер практика барысында рухани-адамгершілік пен жағымды мінез-құлық ережелерін неғұрлым сезімталдықпен және сауаттылықпен үйрете алса, соғұрлым жүргізілген жұмыс та өзінің жақсы нәтижесін береді. Практика кезінде студенттердің рухани-адамгершілікке бағытталған өнер түрлерін, ойлау және сөйлеу мүмкіндіктерін, музыка өнерін дамытуға арналған материалдарды позитивті пайдалануы - көру қабілеті бұзылған балаларда бейімділік пен қызығушылықты, қозғалыс дағдыларындағы жылдамдықты арттыруға септігін тигізеді. Қазіргі заманғы мәселелер заманауи технологиялар мен оларды дұрыс қолдану жолдарын талап етеді және мұғалімге белсенді, жауапты, шығармашылық, мақсатты және оң түпкі нәтижеге бағытталған жауапкершілікті жүктейді. Мұның бәрі адамның өзі шығармашыл және қабілетті болса, оның өзін-өзі дамыту мүмкіндігінің жоғары көрсеткішінің дәлелі.

Қазіргі қоғамдағы рухани-адамгершілік тәрбиесі оқушылар мен студенттер үшін білім беру үдерісіндегі ең маңызды бағыт болып табылады. Рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі қызметі - оқушылар мен студенттерде дұрыс рухани құндылықтарды және олардың бойында тұрақты моральдық мінез-құлық, салауатты өмір салтын, белсенді өмірлік ұстанымды, әлсіз адамның іс-әрекетіне және көзқарасына назар аудара білу әдеттерін ортақ парыз сезімі ретінде қалыптастыру. Практика барысында студенттер көру қабілеті бұзылған оқушылармен әртүрлі көркем материалдар мен шығармашылық әдістерді пайдалана отырып, өзін-өзі танумен қатар көп қырлы, шығармашылық, жеке тұлғаның даралығын сезінуді өздеріне басты мақсат етіп қойды. Ол үшін көру қабілеті бұзылған оқушылардың дамуына жағдай жасауда бастамашылдық, тапқырлық, ойлау икемділігін қолдану дағдыларын жүзеге асыру маңызды. Сонымен қатар практика кезінде көру қабілеті бұзылған оқушыларды шығармашылық дағдылар және патриотизмге тәрбиелеу, мәдениет тарихын белсенді білу және халықтардың дәстүрлерін ажырата білу, өз денсаулығына құндылық көзқарасын қалыптастыру, ұжымда саналы достық орнату, қоршаған ортаға деген құндылық көзқарасы мен сұлулыққа деген

сезімнің құндылық қатынасын қалыптастыру, әнді қабылдау арқылы табиғат сұлулығын түсіне білу міндеттері де негізге алынды. Студенттердің мұғалім ретінде өз сабақтарында ойын түрлерін қолдануы, музыкалық жағдаяттарды шешуі, музыкалық-дидактикалық ойындар ойнатуы, шығармашылық ұжымдық жұмыс оқушылардың қызығушылықтарын арттырды. Практика барысында әрқашан есте сақтау, меңгеру, кез келген материалды нақтылау және бекіту баланың рухани-адамгершілік дамуына, оның рухани жан-дүниесін арттыруға елеулі өзгерістер әкелді. Сабақ кезінде музыканы үйретудің дәстүрлі емес тәсілдеріне балалардың қызығушылығын ояту, қоршаған әлем туралы ауызша ақпарат беру, негізінен, рухани-адамгершілік тәрбиесі мектептегі сабақ процесінде ерекше жүзеге асады. Сабақ - бұл жаңа пайдалы білім алу ғана емес, сонымен бірге ол әртүрлі ұжымдық тәжірибелер, әрекеттер және маңызды материалдарды жинақтау мен моральдық қарым-қатынас тәжірибесі. Сыныптағы іс-әрекет барысында балалар жеке, жұптық, топтық жұмыстарды үйренеді және өз пікірін білдіру үшін ойын ашық айта алады. Сабақта балалар қуаныш, толқу және ризалық сезімдерді сезінуге үйренеді, сондай-ақ уақытша болса да көңілсіздіктер мен алғашқы сәтсіздіктері туралы ойлардан арылады.

Практика барысында рухани-адамгершілік білімді меңгеруде ең басты «Музыка» пәні болып табылады, себебі, «Музыка» пәні қызықты да күрделі пән. Ол органикалық түрде музыка тарихы мен теориясынан, мюзиклді шығармалардан, музыкалық аспаптар мен кез келген баламен резонанс тудыратын ән айту шеберлігінен тұрады. Музыка өнері – баланың дамуына көмектесетін ең қолайлы әдістердің бірі және адамгершілікті, руханилықты дамытуда басты орын алады. Кез келген музыка адамның ішкі дүниесін, оның өмірлік бағдарлары мен құндылықтарын тануға көмектеседі. Музыканың әлеуеті зор және өмірде үлкен рөл атқарады. Бірақ, өкінішке орай, кейде музыка құдіреті құндылық ретінде жиі бағаланбайды. Кейбір ата-аналар мен оқушылардың өздері де музыканың сазды сазын түсіне алмайды. Бізді қоршап тұрғанның бәрі музыка: құстардың әні, судың шуылы, қардың сықырлауы, ағаштардың сыбдыры және тіпті фортепиано пернелерін жай ғана басу белгілі бір дыбыс шығарады және дыбыстардың қосындысы музыканың пайда болуына әкеледі. Сондықтан оқушыларды музыкалық мәдениетпен таныстыру өте маңызды! Абай, В.А.Моцарт, П.И.Чайковский шығармаларымен таныстыру балаларды музыка мәдениетіне тәрбиелеу болып табылады. Түрлі музыкалық шығармалар мен аспаптармен таныстыру арқылы оқушыларды музыкалық шығармашылық пен адамгершілікке баулу, рухани ойлауға үйрету, эмоционалды сезімталдылықты тудыру – музыка мұғалімінің негізгі міндеті. «Музыка» пәні ең көп пәндердің бірі сияқты оқушыларға түсінуге оңай, мұнда күрделі ештеңе жоқ, тек ән айту ғана аздап қиындық келтіргенмен де үйреніп алған соң, оқушыларда қуаныш сезімін тудырады. Музыка мұғалімдері мен музыка саласында оқып жүрген студенттер де жалпы музыканың өзі сияқты, керемет адамдар. Олардың жүректері нәзік, өздері өте сезімтал келеді. Бірақ бұл да өте күрделі мамандық. Мұғалімнің алдында кез келген адам сияқты, бірқатар міндеттер мен мәселелер туындайды, олардың бірі - музыканы оқушыларға дұрыс қабылдату. Балалардың көпшілігі ән айтқанды ұнатады, әннің де негізгі адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға көмектесетіні белгілі. Бұл да музыканың даусыз жоғары рөлі.

Жаһандық әлемде балалар мен жасөспірімдер ақпараттың зиянды, теріс сарқылмас ағынының жетегіне көп еріп кетіп жатыр. Мұғалімдердің міндеті - балаларды жалған әсер мен жалған мәдениеттен қорғау мен әр баланың рухани әлемін таза және тыныш ұстауға үйрету. Ненің жаман екенін және жағымсыз әрекеттің не әкелетінін айту маңызды. Басты міндет - оларға музыка арқылы жақсы нәрселерді үйрету. Сонымен қатар балалар күнделікті өмірде өз бетінше дұрыс және ақылға қонымды таңдау жасау арқылы жағымды іс-әрекеттерді игереді және жағымсыз әрекеттерден өз бетінше қорғануға қабілетті болады. Көркемдік-эстетикалық әрекет балалардың рухани-адамгершілік идеяларына эмоционалды әсер етеді. Көру қабілеті бұзылған балалар құрдастарынан айтарлықтай ерекшеленеді, олар өзіне көбірек көңіл бөлуді, басқаша көзқарасты талап етеді және көру қабілеті жақсы құрбыларына қарағанда үйрену дағдылары да баяу болады. Көру қабілеті нашар бала үшін иіс пен дыбыс әлемдегі жетекші және көмекші құрал ретінде ең маңызды орын алады. Көру қабілеті бұзылған баланың

дамуында физикалық, сондай-ақ психикалық кідіріс бар. Бұл шектеулі белсенділікке байланысты және көру қабілеті өткір балалардағыдай әрқашан барлық жерде ілесе алмайды. Соқыр баланың дамуының белгілі бір кезеңдері мен мүмкін емес кезеңдері бар. Соқыр баланың өмірінде тұлғалық аспектілерді дамытуда кейбір диспропорциялар бар, бұл сөйлеуге, ойлауға, қозғалысқа қатысты. Айналадағы дүниені қабылдау қиын. Көру қабілеті бұзылған балалар сабақ барысында көбірек алаңдаушылық танытады. Сыртқы әлеммен танысу кезінде шектеулер пайда болады, кеңістікте бағдарлау және қоршаған орта, қозғалыс, қарым-қатынас және оқу қиындықтары жиі кездеседі. Көру қабілеті бұзылған балалар ақпаратты баяу қабылдайды, кейбір заттарды қабылдату сенсорлық тәжірибе негізінде жүзеге асырылады [3].

Айналадағы зат туралы дұрыс емес түсініктер сөйлеудің семантикалық жағының дамымауына себеп болады және оқушының танымдық белсенділігін дамытуда қиындықтар тудырады. Сондықтан музыка сабағы кезінде тілдік емес қарым-қатынас құралдары – мимика, ым-ишара да қолданылады. Бұл көзі дұрыс көрмейтін баланың сөйлеуді түсінуіне және сөйлеу мәнеріне әсер етеді. Сондай балалардың сабақ барысында құрбыларымен және ересектермен қарым-қатынасы маңызды екені сөзсіз. Студент сабақ барысында оқушыларға бағдарлама бойынша ақпаратты дұрыс жеткізу үшін музыкалық-дидактикалық ертегіні тәрбиелік мақсатта тиімді пайдалана алады. Ертегі арқылы кейіпкерлер арасындағы қақтығыстарды оқушылар этикалық нормалар деп түсінеді, моральдық құндылықтар мен идеалдар туралы дұрыс ақпарат алады. Балаға дидактикалық ертегі қызық болғандықтан, ол оған өз еркімен және ерікті түрде қосылады және келесі сабақта да осындай жаңа ертегілер болса деген тілегін білдіреді, бұл тілек оның адамгершілігін қалыптастыратын тәжірибенің негізі. Студенттер басшылығымен балалар дидактикалық ертегіні сахналау арқылы адамгершілік құндылықтармен қатар өзіндік қарым-қатынас жасаудың тәжірибесін меңгереді. Сонымен музыка сабағында дидактикалық ертегі рухани-адамгершілік даму құралы ретінде ең көп көрініс беретін құрал болып табылады. Балалардың дамуында дидактикалық ертегі моральдық құндылықтар, идеалдар, моральдың тактикасы мен үлгілері, мінез-құлық және рухани-адамгершілік мәселелерін шешу үшін қолданылады. Рухани-адамгершіліктің қазіргі даму деңгейін бағалау көру қабілеті бұзылған оқушылармен жұмыс жасау барысында анықталады.

Қорытындылай келе, қазіргі қоғам рухани-адамгершілік дағдарысты бастан кешіру кезінде студенттерді рухани-адамгершілікке тәрбиелеу міндеті үлкен маңызға ие екендігі баршамызға мәлім. Қоғамға білімді ғана емес, рухани-адамгершілігі жоғары ұрпақ та қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1.Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк. СПб, 2014. 170 с.

2. Гугкаева И. Т. Теоретические основы тифлопедагогики : учебное пособие. Владикавказ, 2017. 92 с.

3. Мирская Н. Б. Профилактика нарушений зрения у детей дошкольного и младшего школьного возраста. М., 2016. 208 с.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Сүлеймен Самал Бейқұтқызы,
п.ғ.м., оқытушы
Өмірзақ Ақерке,
3 курс студенті
Педагогика және психология мамандығы
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аңдатпа: Білім беру ұйымдарында ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды оқыту бұл- ерекше білім беру қажеттілігі мен мүмкіншіліктерін ескере отырып,барлық балалардың білім алуын қамтамасыз ететін процесс болып табылады.Қазіргі таңда өзекті мәселелердің біріне айналып отырған оқыту жүйесін психологиялық-педагогикалық қолдау балаға көмек көрсетудің ерекше жолы. Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру мекемелерінің ұсынымдарын негізге ала отырып,түзету дамыту жұмыстарын жүзеге асыратын мамандар біліктілігін заман талабынан сай арттырып,дамытып отыру қажет.Тек қана әртүрлі әдістердің жиынтығымен қамтамасыз ету ғана емес,материалдық техникалық жағдайлардың болуы,күрделі технология мен бейімделген оқу бағдарламасын жүзеге асыруға жағдай жасай алу қабілеттерін ашу маңызды рөл атқарады.

Бұл мақалада білім беру ұйымдарында ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды психологиялық педагогикалық қолдаудың маңыздылығы жайлы баяндалған.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру,психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес.

Обучение детей с особыми образовательными потребностями в образовательных организациях – это процесс, обеспечивающий обучение всех детей с учетом потребностей и возможностей специального образования.Психолого-педагогическое обеспечение системы образования, которое становится одним из наиболее актуальных вопросов. Сегодня это особый способ помощи детям. На основании рекомендаций психолого-медико-педагогических консультационных учреждений необходимо повышать и развивать квалификацию специалистов, осуществляющих коррекционно-развивающую работу в соответствии с требованиями времени.

Важную роль играет не только обеспечение комплекса различных методик, но и наличие материально-технических условий, возможность создать условия для реализации сложной техники и адаптированной учебной программы.

В данной статье описывается важность психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями в образовательных организациях.

Ключевые слова: инклюзивное образование, психолого-медико-педагогические консультации.

Education of children with special educational needs in educational organizations is a process that ensures the education of all children taking into account the needs and opportunities of special education. Today, this is a special way to help children. Based on the recommendations of psychological-medical-pedagogical consulting institutions, it is necessary to increase and develop the qualifications of specialists who carry out correctional and developmental work in accordance with the requirements of the time.

An important role is played not only by providing a complex of various methods, but also by the availability of material and technical conditions, the opportunity to create conditions for the implementation of complex technology and an adapted educational program.This article describes the importance of psychological and pedagogical support of children with special educational needs in educational organizations.

Keywords: inclusive education, psychological-medical-pedagogical consultations.

Инклюзивті білім беру жүйесінің ағымдағы мәселелері мен болашақтағы даму үрдісін зерттеу үшін инклюзивті білім беру саласының бастауыш/ негізгі білім берудің оқу жоспарлары мен бейімделген оқу бағдарламаларын, дефектолог, логопед, психолог, педагог-ассистент мамандардың жұмысын жоспарлау және психологиялық жағдайда оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету әдістерін теория мен тәжірибе жүзінде талдау өте маңызды. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды инклюзивті білім беру жүйесіне көшірудегі алғашқы қадамдар қоғамның, мамандардың, ата-аналардың жаңадан пікірлерін қалыптастырып, арнайы білім беру жүйесін қолға алуға мүмкіндік туғызды. Көптеген жылдар бойы қалыптасқан инклюзивті білім беру жүйесін тиімді ұйымдастырудың негізі олардың жетекші мамандармен өзара әрекеттесу шарты екенін көрсетті. Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың болашағы іс жүзінде орындалып, ең алдымен, мамандарды дайындау,

қолжетімді орта құру, білім берудің бейімделген оқу бағдарламаларын дамыту, психофизикалық дамуында әртүрлі ерекшеліктері.бар балаларға арналған жеке білім беру бағыттары, сондай-ақ арнайы білім беретін мектептер, түзету орталықтарымен педагогтардың тәжірибе алмасу қажеттілігі, т.б.көптеген мәселелерді шешуді талап ететінін түсіну керек. Бүгінгі таңда заманауи талаптарға сәйкес білім беру ұйымдарында ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған бейімделген білім беру бағдарламалары мен жеке оқу бағдарламаларында енгізілетін өзгерістер өзекті қажеттілік болып табылады. Оларға нелер жатады? Бағдарламалардың мазмұны мемлекеттік білім беру стандарттары негізінде қалыптастырылады, бірақ оларды іске асыру қазіргі заманғы арнайы және инклюзивті мектептің міндеттерін жаңаша түсінуде оқыту әдістемесін өзгертуді көздейді, өйткені бейімделген білім беру бағдарламалары білім берудің әртүрлі деңгейлерін, сондай-ақ есту, көру, тірекқимыл аппаратының бұзылуы бар, психикалық дамуы тежелген, жеңіл түрдегі зиятының және аутистикалық бұзылыстары бар оқушыларды әлеуметтіктұрмыстық, әлеуметтік-еңбектік бағытқа дайындаумен жалпы қоғамға бейімдеуді жүзеге асырады. Психологиялық-медициналық-педагогикалықкеңес беру мекемесінің қорытындысына сай берілген ұсынымдарын ескере отырып, әзірленген бейімделген оқу бағдарламаларына, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытудың жеке бағдарламасына, оның ішінде қызмет бағытына, талдау үрдісіне көшу, сондай-ақ тәрбиелік, түзету мен дамыту іс-шараларын ұйымдастырудың әртүрлі инновациялық нысандарын, әдістері мен тәсілдерін қолдану мазмұнын таңдау және талдау маңызды қадам болып табылады. Талдау үрдісі мемлекеттік білім стандартының талаптары мен үлгілі бағдарламалардың мазмұны және соның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға арналған бағдарламалар негізінде жүргізіледі. Бұл ретте олардың психофизикалық дамуымен психологиялықмедициналық-педагогикалық кеңес беру мекемесінің ұсынымдары бойынша белгіленген ерекшеліктері ескерілуі тиіс. Бейімделген білім беру бағдарламасын жобалау мемлекеттік білім беру стандартының құрылымдық бөлімдерін ескереді және балалардың жеке даму дағдыларымен анықталады. Бейімделген білім беру бағдарламасын әзірлеушілердің назарын бейімделген білім беру бағдарламасының мақсаттарын нақты тұжырымдауға және мақсатын нақтылайтын міндеттер кешенін анықтауға аударған жөн. Бейімделетін білім беру бағдарламалары инклюзивті білім берудегі баланың жеке даму ерекшеліктерін есепке алу, әлеуметтік бейімдеу және оңалту, жеке білім беру жоспарларын құру, сондай-ақ денсаулығының психологиялық, физиологиялық жағдайын ескере отырып, психологиялық-медициналық-педагогикалық тұрғыдан қамтамасыз ету, арнайы қолдау көрсету, бағдарлы тәрбие мен оқыту, диагностика, түзетедамытудың бірлескен жүйелі жұмысы мен басшы, дәрігер, мұғалім, ата-аналар және олардың балалары арасындағы кешенді өзара әрекетінің ұстанымдарына сүйенеді. Бейімделген оқу бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында оқушылардың сапалы білім алуы мен түлектерді қоршаған қоғамға бейімдеу үшін белсенді әлеуметтенуге тарту, мектептің жаңа біртұтас мәдениағартушылық әлеміне қосылуы үшін арнайы жағдай жасау қажет. Бейімделген білім беру және негізгі білім беру бағдарламаларына көшу психолог, дефектолог, логопед, тәрбиеші, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент және т.б. мамандардың жұмыс ауқымын жоспарлауды және оларды жүзеге асыруға қатысуды қажет етеді. Себебі атаулы бағдарлама бойынша ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жүргізілетін барлық түзету, тәрбиелеу және оқу-тәрбие жұмыстарының нәтижелі болуын пән мұғалімдері мен дефектологиялық білімі бар мамандар тобы қамтамасыз етеді, ал психологиялық-педагогикалық қолдауды тәрбиешілер, әлеуметтік педагогтар, арнайы мамандар, дәрігерлер жүзеге асырады. Инклюзивті білім беруді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді жоғары оқу орындарының тиісті факультеттерінің түзету педагогикасы, арнайы психология, дефектология кафедраларының ғалымдары,мамандары, ал білім бөлімдерінің басшылары мен олардың мамандары Психологиялық-медициналықпедагогикалық кеңес беру мекемесінің шешімімен оқытуға қолжетімді ортаны ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Инклюзивті білім беру саласы жоғарыда аталған мамандарды, сарапшыларды, педагогтарды, ата-аналарды және арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін мамандарды тарта отырып, түзету және

инклюзивті білім беру міндеттерін әзірлеу және оны іске асыру үшін жағдай жасайды, оның ішінде бейімделген оқу бағдарламасын дайындауға және мектепке енгізуге ықпал етеді. Бұл әр ерекше баланың даму ерекшеліктерін ескере отырып, осы бағдарламалар бойынша оқу материалының мазмұнын кезең-кезеңімен меңгеру мен нәтижелі болуын қамтамасыз ету үрдісі бейімделген оқу бағдарламаларына көшудің маңызды шарттарының бірі болып табылады. Сондықтан жыл сайын ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың артуы олармен жұмыстанатын мамандардың заман талабына сай өз білімін жетілдіріп, жылдан-жылға дамып отыруы қажет. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды арнайы педагогикалық-психологиялық қолдау – бұл балалармен түзеу-дамыту жұмысының әртүрлі әдістерінің жиынтығы емес, күрделі технология, даму, оқыту, тәрбиелеу, әлеуметтену мәселелерін шешуде баланы қолдау мен көмек көрсетудің ерекше жолы. Сондықтан білім беру жүйесінде атаулы балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету өзекті мәселеге айналып отыр. Қолдау қызметінсіз білім беруді ізгілендіру мәселелерін шешу, тұлғаға берілетін білім мен тәрбиені жүзеге асыру, балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасау, олардың психикалық және соматикалық денсаулығын қамтамасыз ету өте қиын. Білім беру ұйымдарында қолдау көрсету қызметі психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес қорытындысына сүйене отырып ұйымдастырылады, ол тәрбиеленушілер мен білім алушыларға оның бұзылыстары мен даму ерекшеліктерін ескере отырып, жеке көзқарас негізінде өз білім беру бағытын таңдауға мүмкіндік береді. Соңғы уақытта ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялықпедагогикалық қолдаудың қазіргі заман талаптарына сай үлгілері қалыптасып келеді. Қолдау қызметінің үлгілерін әзірлеу кезінде «Онда қандай факторлар жатыр? Бұл үлгі неге байланысты болады?» деген сұрақтар туындайды. Біріншіден, білім беру ұйымдарына баратын балалардың саны, әдетте, әртүрлі болады. Себебі ерекше білім беруді қажет ететін балалардың саны да алуан түрлі болады. Ең алдымен, балалардың психикалық дамуының тежелуі, зиятының бұзылуы, тірек-қимыл аппаратының бұзылуы және т.б. әртүрлі бұзылыстары және оның білім беру жүйесіндегі оқыту мен тәрбиенің негізгі білім беру бағдарламасын игере алатын кішігірім бұзылыстарынан бастап ауыртүріне дейін бұзылыстардың түрлі деңгейлері атап өтіледі. Сол кезде мамандардың көмегі ең алдымен, баланы әлеуметтендіру, өмірлік құзыреттіліктерін, яғни мәдени, тазалық сақтау, қарым-қатынас жасау, өзін-өзі қамтамасыз ету және т.б. дағдыларын қалыптастыру бойынша қажет болады. Сондай-ақ ЕББҚЕ бала тәрбиеленетін жанұяның көп немесе бір балалы отбасы ма, басқа балалармен қарым-қатынас жасау тәжірибесінің бар-жоқтығы, ата-ананың баламен өзара қарым-қатынас сипаты мен оқу үрдісінің тікелей қатысушысы болуға дайындығы, үнемі баламен бірге уақыт өткізуі, ең бастысы, ата-аналардың сарапшылар анықтаған баладағы бұзылыстарды қаншалықты түсініп қабылдауы өте маңызды. Екіншіден, білім беру мекемесінде жұмыс істеп, балаларға қолдау көрсететін арнайы мамандар болады. Балаларға қолдау көрстеудің ерекшелігі мектеп жасына дейінгі немесе мектеп жасындағы балалардың даму деңгейі нәтижелі болу үшін жағдай барлық қызметкерлер жұмыла ат салысуы қажет. Өйткені қолдау кезінде баламен алғаш кездескен адам бала үшін елеулі тұлға болып саналады. Сондықтан балабақшада да, мектепте де «Ұжым» болып, бірлесе қызмет атқаратын әрбір маман: пдефектолог, психолог, логопед, педагог-ассистент, әлеуметтік педагог, дене шынықтыру мен музыка жетекшісі, тәрбие ісі жөніндегі орынбасары және топтардың немесе сыныптың тәрбиешілері мен жетекшілері т.б. қызметкерлер өзінің пәндік лауазымдық қызметі саласында өздерінің нақты белгіленген мақсаттары мен міндеттерін орындап, қолдау көрсету үрдісін жүзеге асырады. Үшіншіден, білім беру ұйымдарында жасалған материалдық-техникалық жағдайлардың болуы: мамандармен түзеу-дамыту сабақтарын өткізуге арналған заманауи ақпараттық технологиялық жабдықтар мен оқу әдістемелік материалдардың болуы өте маңызды рөл атқарады. Қорыта айтқанда, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық жағынан қолдау үлгісін құрудың негізгі үш факторын анықтауға болады: балалар саны, қолдауды жүзеге асыруға қажетті мамандар тізімі және материалдықтехникалық жағдайлар. Ал егер жаңадан мамандар алынып, бұрыннан жұмыс жасап жүрген мамандардыңбіліктілігін арттыру арқылы мамандар тізімі артса, қажетті арнайы

құрал-жабдықтарды сатып алу, білім ордасының пәндік-кеңістіктік ортасын жетілдіру жолымен материалдық-техникалық жағдайы жақсарса, онда балалар саны да үнемі өзгеріп отырады. Сонымен қатар, ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау үлгісі де түрленіп, түрлі бағытта іске асырылатын болады. Ерекше балада қандай бұзушылықтар бар және олардың пайда болу себептері мен уақытына, баланың ата-анасы бұл бұзушылықтарды қалай қабылдауына, білім беру ұйымдарында осы балаға арнайы қандай жағдай жасалғанына байланысты мамандар балаға қажетті инклюзивті білім беру нысандарының бірін таңдап жұмыстанады. Баланың мекемеде білім алуы үшін арнайы жағдайлар жасалған болса, онда бұл бұзылыстары бар баламен бірге жүруге тиісті барлық мамандар қызмет атқарады. Сондықтан «қолдау» сөзі баламен бірге, оның қасында жүру, кейде сәл алға жылжу дегенді білдіретіні бәрімізге белгілі. Ересек адам пайда болған кедергілер мен қиындықтарды түзетіп отырады. Айналасындағы әлемді тануға, білуге көмектеседі. Түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, кеңес береді. Бала адасқан кезде немесе көмек сұрағанда ғана оның өз жолына оралуына жәрдемдеседі. Балаларды қолдау қызметі өзара әрекеттесу жағдайларында баланың нәтижелі оқуы мен психологиялық дамуы үшін әлеуметтікпсихологиялық жағдайларды жасауға бағытталған мамандардың кәсіби қызметінің жүйесі ретінде анықталады. Баланың қоғамға дұрыс бейімделуі үшін оның жеке әлеуетін сәтті аша отырып, психологиялық, физиологиялық даму дағдылары мен деңгейін жанжақты қамтамасыз ету үшін қолдау көрсету ауадай қажет. Сол себепті психологиялық қолдау баланың жеке еркіндігі мен құқығын сақтай отырып, оның алға дамуына жағдай туғызатын білім беру саласы қызметінің бірлігі ретінде танылады. Ерекше білім беруді қажет ететін баланың өз құрдастарымен қатар жүріп, қоғамға үйренісіп, дағдылануына үлесін тигізеді. Мамандар мен ата-аналар баланың ақауларын түзете дамыту жолында аянбай еңбек етіп, ат салысуы керек. Сонда ғана әрбір еңбектің түбінде оң нәтижеге қол жеткізері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учеб. пособие для студентов вузов. — М.: Гардарики, 2006. — 590 с.
2. Смагина И.П. Изучение иностранных языков как важный фундамент успешного межкультурного общения // Білім, 2008. — № 4. — С. 73.
3. Жанабилова Д.Ж. Роль учебных толковых словарей в формировании поликультурной личности // Білім. — №5— Алматы, 2008.
4. Сборник законодательных актов «Образование в РК» / Под ред. М.М. Кузембаева. — Алматы, 2003.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сабирова Жаңылсын Нұрмұханқызы
пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Баймуратова Әсел Баймұратқызы
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
2 курс магистранты

Аннотация: бұл мақалада инклюзивті білім берудің әлеуметтік-педагогикалық аспектілерін қарастырушы ғалымдар еңбектерінің зерттеулері қарастырылып, қазіргі таңдағы осы мәселенің басты принциптері мен қолдану технологиялары ұсынылады.
Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, рефлексия, инклюзивті орта құру, психологиялық-педагогикалық қолдау, қол жетімді орта.

В данной статье рассматриваются исследования работ ученых, рассматривающих социально-педагогические аспекты инклюзивного образования, предлагаются основные принципы и технологии применения данной проблемы на сегодняшний день.
Ключевые слова: инклюзивное образование, рефлексия, создание инклюзивной среды, психолого-педагогическая поддержка, доступная среда.

This article examines the research of scientists who consider the socio-pedagogical aspects of inclusive education, proposes the basic principles and technologies for applying this problem today.
Keywords: inclusive education, reflection, creation of an inclusive environment, psychological and pedagogical support, accessible environment.

Барлық білім алушыларға олардың қабілеттеріне қарамастан тең мүмкіндіктер беруге бағытталған инклюзивті білім беру қазіргі білім беру философиясының негізі болды. ЖОО-дағы инклюзивті білім беру контекстінде ерекшелігі бар балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру өте маңызды. Көптеген шетелдік және отандық зерттеулер инклюзивті білім беру және мүмкіндігі шектеулі студенттерді психологиялық-педагогикалық қолдау мәселесіне арналған.

Шетелдік зерттеушілер арасында мектептердегі инклюзивті білім берудің әлеуметтік-педагогикалық аспектілері туралы Кози-брода Л.В., Турчик И.Х. және олардың авторлары жазды. Ғалымдар оқуда және өмірде жетістікке жету үшін, жалпы алғанда, психофизикалық дамудың ерекше қажеттіліктері бар балалар мен олардың сау құрдастарына белгілі бір әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар қажет деп санайды. Оларға мыналар жатады:

1. Білім беру процесіне рефлексия мен сәттілік жағдайларын енгізу. Мұғалім оқушыларды осы іс-әрекетке біртіндеп тарта отырып, рефлексияны өз бетінше жүргізе алады немесе оқушыларға пассивті позицияны ұстанбай, мәселені шешудің жолдарын іздеуге мүмкіндік береді.

2. Проблемалық-іздеу диалогы білім беру процесінде рефлексия жағдайын орналастыру механизмі ретінде. Проблемалық-іздеу диалогын қолдана отырып, мұғалім өз оқушыларына әр оқу мәселесін әр түрлі тұрғыдан қарастыруға және әртүрлі эвристикалық сұрақтарға жауап беруге үйретеді.

3. Жағдайдың дамуын ынталандыру үшін сабақта оқытудың интерактивті әдістерін қолдану. Интерактивті әдісті ұсынушы авторлар баланың миының екі жарты шарының бір мезгілде дамуына ықпал ететін әдістерді қарастырады. Мұндай әдістерге фактілерді, құбылыстарды немесе позицияларды зерттеу, іздеу және салыстыру элементтері жатады.

4. Рефлексия басым болатын сабақтың негізгі мақсаты оқушының тұжырымдамалық ойлауы мен сөйлеуін дамыту болуы керек. Кез келген пәннің мазмұны ғылыми тұжырымдамалар жиынтығынан тұратынын және тұжырымдамалық ойлауды қалыптастыру іс-әрекеттегі интеллектті қалыптастыруды білдіретінін ескерсек, бұл педагогикалық қызметтің өте маңызды аспектісі.

Р. Олийнык өз мақаласында мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде инклюзивті орта құру және оның психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік аспектілерін есепке алу қажеттілігі туралы айтады. Ғалым инклюзивті білім берудің мәнін сипаттайды, ол барлық білім алушыларға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ете отырып, балаларға қатысты кез келген кемсітушілікті жояды, бірақ сонымен бірге ерекшелігі бар балаларға ерекше жағдай жасайды.

Р. Олийнык пікірі бойынша Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін мұғалімдер мыналарды білуі керек:

- білім алушылардың дамуындағы ауытқулар мен бұзушылықтарды уақтылы байқау және анықтау және мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуге қатысу;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға жеке және кешенді тәсілді жүзеге асыру;
- дені сау оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері бар құрдастарымен оң ынтымақтастыққа дайындығын қалыптастыру;
- ата-аналармен буллингке ұшыраған балалар туралы өзекті ақпарат беру үшін жұмыс істеу.

Д. Адамс және оның әріптестері мұғалімдердің инклюзивті білім беруге дайындығын жынысының, жасының, академиялық біліктілігінің контекстік әсерін, педагогтарды оқыту тәжірибесін, ерекшелігі бар білім алушыларды оқытуға қатысуын, сондай-ақ мұғалімдердің білім берудің осы түріне кәсіби дайындығын ескере отырып зерттеді. Олардың зерттеу нәтижелері ерекше қажеттіліктері бар білімалушылар үшін инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін одан әрі кеңейтуде білімнің, түсінудің, дағдылардың, ептіліктің және мұғалімдердің іске деген көзқарасының маңызды рөлін көрсетеді.

Ресейлік ғалымдардың бірі А.Д. Дмитриева білім беру жүйесінің сапасын арттыру аспектілері туралы мақаласында инклюзивті білім беру принциптері туралы айтады. Олар мыналарды қамтиды.

1. Әрбір жеке тұлға өзінің қабілеттері мен жетістіктеріне қарамастан қоғам үшін құндылық болып табылады;
2. Психофизикалық жағдайға қарамастан, барлығы ойлауға және сезінуге қабілетті;
3. Әр адамның дауысы естіліп ескерілуі керек;
4. Әр адамға әлеуметтену және басқа адамдармен қарым-қатынас қажет;
5. Қарым-қатынастарды құру және дамыту білім берудің тиімділігі үшін маңызды;
6. Әрбір білім алушыға психологиялық-педагогикалық қолдау қажет;
7. Оқу барысы үшін Сіз оның шектеулеріне емес, жеке тұлғаның мүмкіндіктеріне назар аударуыңыз керек;
8. Білім алушының жеке басының жан-жақты дамуын есепке алу және қолдау.

Ж. Б. Литвинованың пікірінше, қазіргі педагогтардан білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау және оқу-тәрбие процесін жеңілдету күтіледі. Гуманистік сипаттағы педагогикалық қызмет психологиялық тұрғыдан қолайлы білім беру ортасын құруға бағытталған келесі негізгі қадамдардан тұруы керек:

- білім алушыларға дамытушылық көмек көрсету;
- оқушыларға эмоционалды қолдау көрсету,
- қалыптасып келе жатқан тұлғаны сол күйінде қабылдау;
- әрбір білім алушыға оң көзқарас таныту;
- субъектілерінің мазасыздық дәрежесін төмендету үшін шаралар қабылдау;
- білім алушылардың таным мен оқу қызметіне деген қызығушылығын ояту;
- позитивті "мен"-жеке тұлғаның тұжырымдамасы мен адекватты өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға ықпал ету;
- оқушылардың оқу мотивтерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын ескере отырып, олардың еркін дамуына жағдай жасау.

Профессор-оқытушылар құрамын инклюзивті жоғары білімге дайындаудың психологиялық-педагогикалық аспектілері туралы М. Л.Скуратовская жазды. Автор

мұғалімдердің инклюзивті мәдениетінің ерекшеліктерін талдау үшін зерттеу жүргізді, бірақ ол көңіл көншітпейтін нәтижелер көрсетті. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің көпшілігінде инклюзивті мәдениеттің төмен деңгейі анықталды. Жоғары оқу орындарының оқытушылары арасында инклюзивті білім беруге ең үлкен қызығушылықты мүмкіндігі шектеулі адамдармен өзара іс-қимыл жасауда оң тәжірибесі бар адамдар көрсетті.

И. А. Турченко мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған диссертациясында инклюзивті мәдениеттің 4 құрылымдық компонентін анықтайды:

- Мотивациялық-құндылық компоненті (мұғалімнің инклюзивті құндылықтарды өзінің педагогикалық қызметінің негізі ретінде қабылдауы);
- Танымдық компонент (инклюзивті білім берудің теориясы мен әдістері туралы білім жүйесі);
- Қызмет компоненті (инклюзивті білім беру саласында практикалық дағдылар мен практикалық тәжірибенің болуы);
- Рефлексивті компонент (өзінің педагогикалық қызметін және оның нәтижелерін сыни тұрғыдан талдау қабілеті).

Д. В. Афанасьев, О. А. Денисова және басқалар ЖОО оқытушыларының инклюзивті білім беруге дайындығын зерттей отырып, инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби қызметтің табыстылығын айқындайтын тұлғаның жалпы және негізгі қасиеттері арнайы оқытудан, инклюзивті оқыту практикасынан өту нәтижесінде және инклюзивті білім беру ресурстық орталықтарының қызметкерлерін міндетті сүйемелдеу кезінде дамуы мүмкін және дамуы тиіс деген қорытындыға келді.

Қазақстандық ғалымдарға келетін болсақ, Д. Подгорска-Яхник, Ш. Т. Габдрахманова және "Инклюзивті білім беру" оқу-әдістемелік құралының басқа авторлары оқырмандарды инклюзивті білім берудің педагогикасы мен психологиясының категориялық аппаратымен, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі проблемаларымен, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамдардың білім беру интеграциясы мен әлеуметтік бейімделуінің проблемалары мен перспективаларымен таныстырады.

А. Стамбекова әріптестерімен бірге ЖОО оқытушыларының инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға психологиялық дайындығын зерттеді. Зерттеушілер бұл құбылысты мотивациялық-құндылық, аффективті, операциялық компоненттер негізінде түсіндіреді, олардың маңыздылығын ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттермен жұмыс істейтін профессорлық-оқытушылық құрамды бақылау нәтижелерімен растайды. Студенттерді ерекшелігімен оқытуды ұйымдастыру мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін ЖОО педагогтарын даярлаудың арнайы жүйесін құру қажеттілігі туралы қорытынды жасалды.

Айта кету керек, университеттерде инклюзивті білім беру тәжірибесі әртүрлі болуы мүмкін. Себебі, әрбір жоғары оқу орны өзінің негізгі аспектілерін өзінің стратегиялық саясатына бейімдеп, өзінің мүмкіндіктері мен бюджетін ескере отырып, енгізілген білім беруді өзінше іске асырады. Қазақстанда, көптеген басқа елдердегідей, университеттерде инклюзивті білім беруді енгізу бірнеше негізгі тармақтарды көздейді:

1. Нормативтік-құқықтық база. Инклюзивті білім беру көбінесе БҰҰ конвенцияларына сәйкес заң актілерімен және мемлекеттік саясатпен қамтамасыз етіледі, бұл барлық студенттер үшін білімге тең қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Қазақстанда жоғары білім берудегі инклюзивті практикаларға қатысты арнайы заңдар мен ережелерге "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Заң жатады.

2. Оқытудың қол жетімділігі. Университеттер мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін физикалық қол жетімді орта құруға тырысады. Бұған кіреді пандустар арнайы жабдықталған ванна бөлмелері, мүгедектерге арналған қоңырау түймелері, лифттер, тактильді плиткалар және нашар көретіндерге арналған навигациялық жүйелер, есту қабілеті нашар адамдарға арналған жарық дабылы жүйелері, сондықтан барлық студенттер кампуста жүре алады.

3. Көмекші қызметтер. Жоғары оқу орындары психологиялық кеңес беру, репетиторлық және тәлімгерлік сияқты көмекші қызметтерді ұсына алады, бұл әр түрлі қажеттіліктері бар

студенттерге оқу мен қоғамда жетістікке жетуге көмектеседі. Бұл салада мүмкіндігі шектеулі студенттерді сүйемелдеуді ұйымдастыратын психологтар мен арнайы педагогтардың ынтымақтастығы маңызды.

4. Адаптивті технологиялар. Көмекші құрылғылар (есту қабілеті нашар және көру қабілеті нашар адамдарға арналған жабдық жинақтары) және бағдарламалық қамтамасыз ету сияқты адаптивті технологияларды біріктіру Мүмкіндігі шектеулі студенттердің оқу процесін жеңілдету үшін өте маңызды болуы мүмкін. Білім беру мекемелері кабинеттерді мүгедектерге арналған арнайы жұмыс орындарымен жарақтай алады.

5. Мұғалімдерді даярлау. ЖОО оқытушылары мен психологтарының инклюзивті білім беру саласында біліктілігі, оның ішінде инклюзивті оқыту әдістерін қолдану бойынша білімі мен дағдылары болуы тиіс. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру бойынша тренингтер мен курстардан өту мүмкіндігі шектеулі және ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге қолдау көрсетуге дайын болу үшін маңызды.

6. Оқу бағдарламаларын бейімдеу. Университеттер өздерінің оқу бағдарламаларын әртүрлі оқу стильдеріне бейімдей алады және барлық студенттерге әділ баға беру үшін балама бағалау әдістерін ұсына алады. Мүмкіндігі шектеулі студенттердің алдында тұрған қиындықтарды ескере отырып, мұғалімдер олар үшін жеке оқу бағдарламасын жасай алады.

7. Ақпараттандыру және түсіндіру жұмыстары. Мемлекет инклюзивті білім беру мен психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ерекшеліктері туралы хабардарлық пен түсінікті арттыру, сондай-ақ инклюзия саласындағы педагогтар мен психологтар үшін біліктілікті арттыру бағдарламаларын әзірлеу жөніндегі науқандар мен түрлі іс-шараларды қолдайды.

Арнайы білім беру қажеттіліктері когнитивті, физикалық, сенсорлық және эмоционалдық бұзылуларды қоса алғанда, бірақ олармен шектелмей, оқу мәселелерінің кең ауқымын қамтиды. Ерекшелігі бар әрбір студент бірегей және білімге жеке көзқарасты қажет етеді. Мұғалімдер оқушылардың осы тобының әртүрлілігін біліп, сәйкесінше оқыту әдістерін бейімдеуі керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Кози-брода Л.В., Турчик И.Х. Концептуальные основы формирования здоровья школьников средствами физкультурного образования в Великобритании// «Науки об образовании».2010

2. Дорота Подгорска-Яхник. Инклюзивті білім беру /Инклюзивное образование: Оқу әдістемелік құрал / Дорота Подгорска-Яхник, Ш.Т. Габдрахманова, В.Т. Арыстангалиева, О.А. Панищева – М.Өтемісов атындағы БҚУ редакциялық-баспа орталығы. - Орал, 2020.-204 б.

3. Инклюзивная компетентность педагога: методы формирования / И.А. Турченко. - Минск: ИВЦ Минфина, 2016. - 30 с.

КОММУНИКАТИВТІ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІ МАМАНЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ КӘСІБИ САПАСЫ РЕТІНДЕ

Асанқызы Айдана
п. псх. ғ., магистрі, аға оқытушы
Абдигаппарова Айжан
6В01901 «Логопедия» білім беру бағдарламасының 2 курс студенті,
«Арнайы және әлеуметтік педагогика» кафедрасы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация: Мақалада педагогтерды кәсіби даярлау процесінде олардың маман ретінде даярлығын қалыптастыру мәселесі, жастарға әлемдік деңгейге сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлауын, іскерлігін, төзімділігін, сонымен қатар кәсіби біліктілігін арттыру, тұлғаны дамыту мен қалыптастырудың маңызды міндеттері талданды.

Тірек сөздер: коммуникативтік толеранттылық, конвенционализм, коммуникация, психологиялық ықпал, педагогикалық компетентілік.

В статье проанализированы вопросы формирования подготовки педагогов как специалистов в процессе их профессиональной подготовки, образование и воспитание молодежи в соответствии с мировым уровнем, ее духовное богатство и культурность, мышление, умения, выносливость, а также повышение профессиональной квалификации, важнейшие задачи развития и формирования личности.

Ключевые слова: коммуникативная толерантность, конвенционализм, коммуникабельность, психологическое воздействие, педагогическая компетентность.

The article analyzes the issues of formation of teachers' training as specialists in the process of their professional training, Education and upbringing of young people in accordance with the world level, their spiritual wealth and culture, thinking, skills, endurance, as well as professional development, the most important tasks of personal development and formation.

Key words: communicative tolerance, conventionalism, sociability, psychological impact, pedagogical competence.

Болашақ педагогтерды кәсіби даярлау процесінде олардың маман ретінде даярлығын қалыптастыру мәселесінің орны ерекше. Себебі, жалаң «білімдер, іскерліктер және дағдылар» қалыптастырудан толеранттылық қалыптастыруға көшіп отырған бүгінгі күнгі білім парадигмасына сәйкес ең алдымен педагогты шығармашылықпен жұмыс жасауға дайындау қажеттігі туады. Ал оның шығармашылықпен жұмыс жасай алуы оның аталған даярлықтың, яғни кәсіби іс-әрекетіне дайындығының қалыптасуымен тығыз байланысты.

Бүгінгі таңда жастарға әлемдік деңгейге сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлауын, іскерлігін, төзімділігін, сонымен қатар кәсіби біліктілігін арттыру өркениетті қоғамның міндеті болып табылады. Өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкіртінің бойына білім нұрын құятын жаңа тұрпатты педагог дайындау бүгінгі күннің негізгі өзекті мәселелерінің бірі. Өйткені ұстаз алдына егеменді еліміздің болашағы – жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеу және толыққанды тұлға ретінде қалыптастыру міндеті тапсырылған. Ұстаздың қызметі тек баланы оқытып қана қоймай, оның күнделікті іс-әрекетінде көп еңбекті қажет ететін үйлесімді қарым-қатынас тәжірибесі болып табылады [1].

Қазіргі таңда кез-келген тұлғаның жалғыз ғана мамандық шеңберінде компетентілікке ие болуы жеткіліксіз. Ол үнемі өзінің өмірін қамтамасыз ететін әлеуметтік, құқықтық және экономикалық сұрақтарды шешуі қажет. Осыдан тұлғаны дамыту мен қалыптастырудың маңызды міндеттері – адамның жаңа функционалды шеберліктерін дамыту. Ол әрине бірлескен іс –әрекетте қарым–қатынастың тиімді жолдарын табу болып табылады. Сондықтан ол мамандық болсын, күнделікті тұрмыстық әрекет болсын тұлғаның дамуын қамтамасыз ететін тек қарым–қатынас процесі.

Қоғамдағы толеранттықтың рөлі мен мәні оның мазмұнына тәуелді болады. Толеранттық адамзаттық қоғамның рухани адамгершілікті принципі болып табылады. Жеке адамның толеранттық деңгейі оның жеке сапаларын сипаттайды, басқа адамдармен қатынасының шарты болады. Көптеген әлеуметтік – саяси теорияларды социумның

толеранттық деңгейі қоғам дамуының басты рухани – адамгершілікті, әлеуметтік, саяси критериі қызметін атқарады. Сондықтан нақты саяси әрекет тәжірибесінде мемлекеттік басқаруда оның белгілі бір функцияларды атқаруына ерекше көңіл бөлінеді.

Толеранттық сана аяқ асты қалыптаспайды. Бұл үрдіс сатылап жүзеге асады. Сол себептен мектептегі толеранттық жайлы көптеп айтылып жүр. Өйткені онда тұлға тәрбиеленіп, қалыптасады. Арнайы сабақтар мен сынып сағаттары өткізіледі. Арнайы курстар мен факультативтер ұйымдастырылады. Соған байланысты осы тақырыпқа деген мәліметке қызығушылық пайда болады.

Сәтті қарым-қатынас жасау үшін қатынасатын серіктердің осы қабілетті меңгеретін сапалар кешені болуы қажет. Ал мұндай қарым-қатынастық сапалар кешені (құралы, жағдай) «коммуникативтік толеранттылық » деп аталады [2, 155 б.].

Тұлғаның коммуникативтік толеранттылығын танымдық іс-әрекет, эмоциялық күй мен психикалық қасиеттері анықтайды. Оның қоршаған ортамен байланысы, яғни қазіргі таңда тұлғаның ұтымды әлеуметтенуін жүзеге асыру мен қорғау формасын қамтамасыз ету болып табылады. Оны анықтау жолдарын өз бетінше даму, тұлғаға қажетті ойлауды меңгеру кейбір мәдени сәйкес келетін тәсілдермен де жүзеге асырылады. Өзінің ойларын, өзіндік құндылықтары мен мағынасын таратуы үшін, жас адамға ойластырылған өмірлік және кәсіби жобаны жүзеге асыруда өзінде қандай тұлғалық сапаларды дамыту қажет екендігі туралы маңызды сұраққа жауап беруге көмек көрсету.

Ғылыми зерттеулерді талдау негізінде толеранттылық тұрғының ерекшелігі – ол тұлғаның алынған білімдерді, іскерліктерді, іс-әрекеттің белгілі тәсілдерін пайдалану қабілеттерін көрсетіп қана қоймай, үздіксіз тұлғалық өзіндік жетілуін байқататындығында екенін көруге болады. Педагог мамандығы бір уақытта өзгертуші және басқарушы мамандық болып табылады. Ал тұлға дамуы процесін басқару үшін құзыретті болу керек. Ал толеранттылық тұрғының мақсаты – толыққанды кәсіби, өндірістік-технологиялық, ғылыми-әдістемелік, зерттеушілік, т.б. іс-әрекетке даяр бәсекеге қабілетті маман тұлғасын кәсіби қалыптастыруды қамтамасыз ету, оның міндеттері – біріншіден, болашақ маманда өзінің кәсіби білімі мен кәсіби іс-әрекетіне құндылықтық қатынас қалыптастыру; екіншіден, оның тұлғасының кәсіби әлеуетін арттыру; үшіншіден, қоғамдық өмірде маманның толық өзіндік тұлғалық қасиеттерін көрсетуге даярлау [3].

Толеранттылық (лат. tolerantia — төзімділік, көнбістік) — басқа ойға, көзқарасқа, наным-сенімге, іс-әрекетке, әдет-ғұрыпқа, сезім-күйге, идеяларға төзімділік, жұмсақтық көрсете білу қасиеті. Толеранттылық — адам құқығы мен бостандығы, плюрализммен қатар негізі демократиялық принциптердің бірі болып есептеледі. Толеранттылық — қоғамның жалпы және саяси мәдениетінің деңгейінің көрсеткіші.

Толеранттылық латын тілінен аударғанда tolerantia - шыдамдылық, өзге көзқарастарға, мінез-құлықтарға, әдеттерге төзімділік таныту, қолайсыз әсерлердің ықпалын бастан өткізе алушылық деген мағынаны білдіреді.

Толеранттылыққа қарама-қарсы қайшылықтардың (интолеранттылық) адамзат тарихының барлық кезеңінде де болғаны рас. Интолеранттылық шыдамсыз, үрейлі адам, кінәні өзінен емес басқа адамнан іздейді «Толерантный» («толеранттылы»), «Толерантность» («толеранттылық») сөзі лат. тілінен, француз тіліне кейін еуропа тілдеріне енген. Оны «төзімділік» деп аударып жүрміз. Бірақ кейбір көзқарастар, мысалы, Татьяна Марголина төзімділік (терпимость) пен «толеранттылық» ұғымдарын ажырата келе, төзімділік өзгеге жол беру және оның амалсыздан істелетін шара екендігін айтса, «Толеранттылық» адам өз еркімен және саналы түрде баратын белсенді әлеуметтік мінез-құлық деп баға береді.

Шындығында, оның мәні қазақ тілінде терең: шыдамдылық, ымыраластық, байсалдылық, кісілік, ізгілік, кемелін таңдау, келісім табу деп жалғастыра беруге болар.

Толаранттылық рухани, адами, идеялық, діни көзқарастар менің ұстанымдарыма жат болса да, қабылдаймын дегенді білдіреді. XVIII ғ. француз жазушысы және филосов Вольтер айтқандай, «сіздің пікіріңіз маған жат, бірақ сізге оны жақтау үшін мен өмірімді құрбан етуге дайынмын деген. Ол толеранттылықтың басты қағидаты. Бұл адамдар арасында өзара

сыйластықтың, мейірбандылықты білдіреді. Сондықтан, толеранттылық екі жақты сана: мемлекеттер, діндер, этностар, жеке адамдардың бір – біріне шапағат жасай білуі.

Толеранттылыққа қарсы «интолерантность»деген ұғым пайдаланады. Оны төзімсіздік, ымырасыздық, шыдамсыз, тағатсыз, кейісті, менмендік, бірбеткей, парықсыз деп адам, әлеуметтік топтар, мемлекеттерге байланысты айтуға болады.

Конвенционализм (лат. – келісім) – философиялық қағида ретінде, логиканың қағидаларын тек келісімділіктің шарттары деп есептейді. Сирегірек, термин К. этикада императивтік пен конвенциалдықты (келісімділікті) бір-біріне қарсы қойғанда қолданылады. Р. Карнап К-ді жарасымдылық (төзімділік) қағидасы ретінде қарастырып, ғылымның және қоғамның ережелерін қалыптастырғанда тілдің рөлін ерекше атап өтеді. Егер «конвент» сөзінің ағылшын тілінде де, француз тілінде де заң шығарушы мәжіліс екенін, ал «конвенция» сөзінің келісім-шарт ұғымын беретінін ескерсек К-ді консенсустың идеялық платформасы деп қарауға және жеке адамдардың, топтардың, мемлекеттердің, әртүрлі саяси күштердің пікірлерін келістіру арқылы ортақ келісімге келуге мүмкіндік беретін саяси бағыт ретінде қарастыруға болады. К. саяси философия ретінде – қоғамның ашықтығының, қабылданған саяси шешімдердің сапасын тексеру мүмкіндігінің белгісі деп түсінуге болады.

Имандылықтан туатын құндылықтарды әділеттілік, турашылдық, ар-ұят, намыс, сабыр, төзімділік, жомарттық, шыншылдық, мейірімділік, ата-анаға құрмет, отансүйгіштік, қанағатшылдық, тазалық, махаббат, адамды сүю, жүректілік деп тізіп, жалпы парасат (фазилат) құндылықтарына, ал имансыздықтан туындаған зұлымдық, жалғандық, екі-жүзділік, опасыздық, менмендік, қорқақтық, сияқты жаман қылықтарды масқаралық (разилат) сипатына жатқызып, бұлардан аулақ болуды ескертеді. Қ. адамның бағынышты болуы қиын әлем екендігін, оны тек табиғи жолмен, ерікті сұхбат арқылы тәрбиелеуді, оны дінге шақыруда да ешқандай зорлық немесе қысым жасауға болмайтындығын ескертеді. Қорыта айтқанда, Қ-да адамның қандай болмыс екендігі, өмір сүру ортасы мен тіршілігінің мәні, әлемдегі орны мен мақсаты туралы оның болмысын нақтылайтын тиянақты жауаптар айтылған. Бұл жауаптардың барлығы адамның рухы мен көңіліне қатысты психологиялық құбылыстар мен қуаттарды түсінікті әрі қарапайым тілмен берген. Қ-ның үндеуі адам санасына, рухы мен ақылына арналған.

Сондай-ақ төзімділікке мағыналас ұғымдар: либералдық, жұмсақтық, талап етпеушілік, шыдамдылық т.б.

Ғалым Ф.Ш. Оразбаева «коммуникация» термині туралы былай тұжырымдайды: «коммуникация» сөзінің негізгі мазмұны жалпы қарым-қатынас, араласу, хабарласу, байланыс деген сияқты мағыналарды білдіре келіп, адамдардың тіл арқылы сөйлесу процесін, тілдесу ерекшеліктерін, тілдік әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызметін, адамдар арасындағы қарым-қатынасты, өзара түсінушілікті көрсетеді [4].

Ғалым «коммуникация» сөзін «қарым-қатынас» деп танып, шет тілін оқыту әдістемесінде жаңадан «тілдік қатынас», «тілдік қарым-қатынас», «тілдесім» ұғымдарымен байланыстырылады.

Ал психология ғылымындағы коммуникативтік - бұл тұлғалық мәні бар тіл арқылы ой-пікір бөлісу, ақпараттармен алмасу. Тұлғалық мәні бар ақпараттармен алмасудан басқа,тілдік қарым-қатынас сезімдер мен эмоциялардың алмасуын да қарастырады. Коммуникативтік тәртіп көбінесе баланың елестету деңгейіне,оның әлеуметтік ортасының бағытына, қарым-қатынастың жолы мен әр түрлі жолдарын игеруге байланысты [2].

Тілді оқыту жүйесінде коммуникативтік толеранттылық туралы мәселені арнайы қарастырған тілші-әдіскер Е.И.Пассовтың пікірі бойынша коммуникативтік толеранттылық тің негізгі мақсаты- сөйлесім әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым, тілдесім) меңгерте білу.туғызатыны белгілі. Бұл қиындықтар қатысым әдісіне де қатысты. Тәжірибенің көрсетуі бойынша қазақ тілін үйренуші басқа ұлт өкілдерінің алғашқы кездегі қарқыны, тілді меңгерсем деген ынтасы өте жоғары болады (бұл қасиет екінші немесе шет тілін үйренушілердің көбісіне тән). Дегенмен, іс жүзінде, өкінішке орай, ойдағыдай нәтиже

шыға бермейді.Үйренушінің тілдесім әрекетіне тілегі бір сарынды жаттығу жұмыстарының салдарынан бірте- бірте кеміп, кейде тіпті мүлдем жойылып та кететін мысалдар аз емес.

Сонымен қатар кез келген тұлғаның жан–жақты даму мен қалыптасуы қаншалықты мамандыққа бағдарланғанына да байланысты. Осы орайда жас маманның кәсіби іс–әрекетке бейімделуінде қарым–қатынас тиімділігінің өзгеруіне тікелей ықпал жасайды. Сондықтан тұлғаның кәсіби бағдарлануына психологиялық ықпалдың маңыздылығы қарым–қатынас арқылы жүзеге асырылады.

Кәсіби бағдар – жастарды мамандық әлемімен таныстыру іс–шаралар жүйесі. Кәсіби бағдар жеке даралық қабілет пен бейімділікке сай мамандық таңдауға сәйкес келеді, сонымен қатар, қоғамның адамға берген мүмкіндіктері. Кәсіби бағдарға мыналар кіреді:

– кәсіби ағартушылық – жастарды мамандық әлемі, кәсіби каръера мүмкіндіктері ақпаратымен қамтамасыз ету;

– кәсіби тәрбие – жастарда еңбексүйгіштік, кәсіби жауапкершілік, еңбекке қабілеттілік, ынтаны қалыптастыру;

– кәсіби кеңес беру – тұлғалардың мамандықты игеру, жұмысқа орналасу, мамандыққа даярлау мүмкіндіктерін ашу;

– тұлғаның кәсіби дамуы мен кәсіби каръераны қолдау, мамандықты қайта таңдау мен кәсіби қайта даярлау.

Мұғалім мен оқушы арасындағы өзара түсіністікті орнату кезеңдерінің бірі – баланы зерттеу, оның ішкі дүниесіне ену болып табылады. С.Л.Рубинштейн: «Оқушының мінез-құлқындағы ішкі мазмұнды ашпай, сыртқы формальды сипатын есепке алып жұмыс жасайтын педагог, өз жұмысының нәтижесін көре алмайды» - деген [5]. Оқушыларды тану арқылы мұғалім, олардың мінез-құлқындағы мотивтері мен мақсаттарын, көңіл-күйлерін, сезімдерін түсініп, қорқыныштарын анықтау қажет. Бірақ, ол тек бір жақты әрекет емес. Мұғалім шәкірттерді ұйымдастыра отырып, оқу – тәрбие процесінде әр уақытта да олармен өзара қарым-қатынаста болады.

Педагогикалық қарым-қатынастағы білім беру процесінде субьектілерінің өзара әрекеттесуі туралы профессор С.М.Жақыпов былай деген: «Оқыту процесіндегі субьектілердің қарым-қатынасындағы мағыналардың өзгеруі біріккен іс-әрекеттің мотивтері мен мақсатының заңды құрылуына мүмкіндік береді және оларды оқыту процесінде ескеру, біріккен танымдық іс-әрекетті қалыптастыру үшін қажетті шартты жасайды» [6]. Сондықтан қарым-қатынастың нақтылы бірізділігі болашақ тұлғаның дамуына орасан зор ықпал етеді.

Мұғалімнің шәкірттермен қарым-қатынасында әлеуметтік қызметті атқарушы және нақты жеке тұлға ретінде педагогикалық іс-әрекеттің құрамды бөлігі. Қарым-қатынас арқылы мұғалім оқушылар туралы ерекше қажетті ақпаратты алып отырады. Тікелей қарым-қатынас жеке тұлға әр түрлі жағдайларда және іс- әрекетте диагностикалық және коррекциялық жұмыстар жүргізуге мүмкіндік береді.

Өмірдің түрлі жағдайларына байланысты біздің іс-әрекетімізбен қатар мінез-құлқымыз да өзгермелі. Соған сәйкес қарым-қатынас стильдері де өзгермелі болады. Қарым-қатынас стилі адамның басқа адаммен өзара әсерлесуі барысындағы мінез-құлқын көрсететеді. Сонымен адамның қарым-қатынас стилі, оның анықталған нақты бір қарым-қатынасқа орнықталынуы, бағытталуы, соған дайындығы мен адамның сол жағдайдағы өзін көрсетуі. А.А.Брудныйдың тұжырымдауы бойынша, қарым-қатынас негізгі қызметі арқылы жүзеге асады [7]. Олар: активациялық - әрекетке түрткі беру; интердиктивті – тыйым салу, тежеу; дестабилизациялаушы – қоқан-лоққы, қорлау. Осыдан қарым-қатынастың инструментальды (іс-әрекетті қарым-қатынас жолымен үйлестіру), синдикативті (қауымдастықты, топты жасау) және трансляциялық қызметтері анықталды. Соңғысы педагогикалық қарым-қатынас үшін ерекше маңызды, себебі «бұл қызмет оқыту негізінде қарым-қатынас арқылы тұлға оқытылуы жүзеге асады ...». Адамзаттың барлық өмірі үнемі басқа адаммен қарым-қатынас негізінде өтеді. Қарым-қатынас процесінің барлық жақтары (коммуникативті, интерактивті, перцептивті) басқа құрылымдық тәсілдерді қолдануды қажет етеді. Олар кез келген іс-әрекетте бір-бірін қабылдау, түсіну, бірлескен әрекет ұйымдастыру мақсатынды іс-әрекеттің

мазмұнына байланысты орындалатын процестің негізінде туындайтын қарым-қатынастың түрлері мен арақашықтықтары.

Педагогикалық қарым-қатынас стилінен біз педагогпен оқушы арасындағы біріккен іс-әрекеттегі өзара әсерлесудің әлеуметтік психологиялық ерекшеліктерін көреміз. Педагогикалық қарым-қатынас педагог және оқушылардың өзара әрекеттесу, ынтымақтастық формасы:

- педагогтың коммуникативті мүмкіндігінің ерекшеліктері;
- педагогпен оқушының өзара қатынасынан туындаған мінез-құлық;
- педагогтың шығармашылық индивидуальдылығы;
- оқушылар ұжымының ерекшелігі.

Педагогтың оқушылармен қарым-қатынас стилі - әлеуметтік және адамгершілік жағынан байытылған сатысы. Педагог өзінің педагогикалық іс-әрекеті және үйренушілердің оқу іс-әрекеті негізінде қарым-қатынас қиындықтары пайда болады. Педагогикалық іс-әрекетте қиындықтар пәндік мазмұнның өзімен, педагогтың меңгерілуі оның іс-әрекетінің негізі болып табылатын білімдерге ие болу деңгейі және сипатынан да туындауы мүмкін, сондай-ақ кәсіби-педагогикалық іскерліктерден, дидактикалық құзырлылықтан да, үйренушілерге педагогикалық әсер ету тәсілдері және құралдарынан да туындауы мүмкін. Осыдан, педагикалық қиындықтардың негізгі бағыттары білім беру процесінің дамуы, мазмұны және формаларымен, мұнда оқыту мен тәрбиелеу іс-әрекетінің субьекті ретіндегі оқытушының ерекшеліктері және қарым-қатынас процесімен байланысты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы // Егемен Қазақстан. – 2007..
2. Клецина И.С. Практикум по социальной психологии. – СПб.: Питер, 2008.- 256 с.
3. Кожахурь Г.С. Проблема толерантности в межличностном общении //Вопросы психологии. - 2006. - №2. - С.3-11.
4 Оразбаева Ф. Тілдік қатынас теориясы және әдістемесі. – Алматы., 2005. - 272 б.
5. Рогов Е.И. Психология общения. - М: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003. - 336 с.
6. Джакупов С.М. Управление деятельностью студентов в процессе обучения: учебное пособие. - Алматы: Қазақ университеті, 2002. -117 с.
7. Брудный А.А. О проблеме коммуникации // Методологические проблемы социальной психологии. - М.: 1977.

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Асанқызы Айдана,
п. псх. ғ., магистрі, аға оқытушы
Абдигаппарова Айжан,
Наурызбай Диана,
6В01901 «Логопедия» білім беру бағдарламасының 2 курс студенттері,
«Арнайы және әлеуметтік педагогика» кафедрасы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Аннотация: Мақалада логопедия мамандығы туралы, логопедия саласындағы жетістіктер туралы, жаңа заман технологиялары мен олардың логопедиялық түзету жұмыстарындағы алатын маңыздырөлдерін айтамыз.
Тірек сөздер: Логопедия, Су Джок терапиясы, АКТ.

В статье мы расскажем о профессии логопеда, о достижениях в области логопедии, о новейших технологиях и их значении в логопедической коррекционной работе.
Ключевые слова: Логопедия, водная Джок-терапия, ИКТ.

In the article we will talk about the profession of Speech Therapy, about achievements in the field of speech therapy, modern technologies and their importance in speech therapy correctional work.
Key words: Speech therapy, water Jock therapy, ICT.

Логопедияда жаңа технологияларды қолдану көптеген мүмкіндіктерді ашуға мүмкіндік береді. Аймақтық білім беру орталықтарында барлық жасақтамаларды оқушыларға талдау жасау, мазмұнды түсіндіріп беру үшін интерактивті технологияларды қолдануы мүмкін. Олардың арасында веб-бағдарламалар, мобильді қолданбалар, интерактивті бастауыш немесе даму панелдері болуы мүмкін. Жаңа технологиялық әдістерді қолдану - егер біз баланың сөздік қорын кеңейту және дағдыларды қалыптастыру негізінде қазіргі заманғы талаптарға сәйкес түзету жұмыстарында жаңа технологияларды қолдана алсақ, білім сапасын жақсартудың жалғыз жолы танымдық әрекеттермен баланың кемшіліктерін жоюға болады.

Дұрыс сөйлеу тынысын қалыптастыруда логопед өз жұмысы үшін қандай әдісті таңдайды, ол түзетілуі керек нақты сөйлеу бұзылысына байланысты. Мысалы, кекештенгенде сөйлеу тынысын қалыптастыру үшін сізге қажет: Балада диафрагматикалық-қабырғалық тыныс алу дағдыларын дамыту. Оған ауаны ауыз арқылы ұзақ уақыт дем шығаруға үйрету. Ұзақ фонациялық дем шығаруды қалыптастырыңыз. Соңғы кезеңнің мақсаты сөйлеу тынысын қалыптастыру болады. Дизартрияда сөйлеу тыныс алу дағдыларын қалыптастыру үшін жалпы тыныс алу жаттығулары мен сөйлеу тыныс алу гимнастикасы қолданылады. Сөйлеу бұзылыстарының бірнеше түрі бар. Мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеудің түзету аспектісі балабақшалардың арнайы топтарындағы педагогикалық дайындық жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Логопедияның түзету-педагогикалық әсері балалардағы сөйлеу бұзылыстарын түзетуге және оқудағы қиындықтардың алдын алуға бағытталған. Тілдің бұзылуы балаларда жиі кездесетін патологиялардың бірі болып саналады. Сондықтан олар үшін кешенді көмек ұйымдастыру маңызды шаралардың бірі болып табылады. Медициналық тұрғыдан да, мамандандырылған мұғалімдермен емдеу және санитарлық шараларды ұйымдастырумен бірге көмек көрсеткен жөн. Қолданылатын көптеген әдістер мен әдістер бар. Дәстүрлі және дәстүрлі емес түрлері күнделікті жұмыста олар дәйекті түрде қолданылады. Бірақ қазіргі тенденцияларға сәйкес жаңа технологияларды қолдану балаға зейінін шоғырландыруға, танымдық қабілетін жақсартуға, тіпті ақыл-есі кем балаға өте ыңғайлы, яғни жаңа компьютерлік технологияларды қолдану заманауи әдістердің жаңа үлгісі болып табылады. Қазіргі уақытта «Дельфа-142, 1» логопедиялық тренажерлері кеңінен қолданылады. Логопедиялық тренажер дыбыстан басталып, мәтінмен толықтырылады. Осы машиналардың көмегімен сіз келесі логопедиялық тапсырмаларды орындай аласыз:

* Тыныс алуды реттеу;

* Дауыс күшін жақсарту;
* Мұрын дыбысының айтылуын түзету;
* Дауысты, дауыссыз дыбыстарды түзету;
* Дыбыстық талдау және синтез;
* Лексикалық-грамматикалық құрылымды қалыптастыру;
* Коммуникативті сөйлеуді дамыту;
* Сөздік қорын жақсарту

Демікпе диагнозы қойылған балаларда диафрагмалық тыныс алуды қалыптастыру үшін логопедиялық машинада тыныс алу жаттығулары «тортқа шамды үрлеу», «ыстық шайды салқындату», «көбелекті лақтыру», «шырша шамын жағу» жаттығуларын орындау кезінде баланың дұрыс тыныс алуына ықпал етеді. Дауыс күшін жақсарту үшін "Бауырсақ", "Су сиир"жаттығулары негізінде баланың бет бұлшықеттерінің қозғалысын жақсартуға болады. Дауысты және дауыссыз дыбыстардың (Z, Z', Z, R, L, L') айтылуын жақсарту үшін «тікұшақ», «суасты кемесі» жаттығуларын орындау арқылы ерін, бет және таңдай бұлшықеттерін босаңсытуға болады. Дыбыстық талдау мен синтезге сүйене отырып, сіз «паровоз» және «су бұрқақ» жаттығуларын орындау арқылы қатты с, sh, Х және F дауыссыз дыбыстарын қоя аласыз. Біз лексика-грамматикалық құрылымды құрайтын байланыстырушы сөйлеуді дамыту үшін "репа" Ертегісін пайдаланып, ертегі жолын ауызша айту арқылы баланың сөздік қорын жақсартамыз. «Сөйлейтін бейнелі альбом» - бұл когнитивті қабілеттерді, сөздік қорын дамытатын және байланыстыратын және баланың сөйлеуін жақсартатын дамудың әдістемелік құралы. «Жеке аппарат» - саңырау және нашар еститін балаларды ауызекі сөйлеуге үйрету, сөйлеуді дамыту, дыбыс биіктігін, Күшін, қозғалысын, ұзақтығын, нәзіктігін, қалыңдығын, шуын қалыптастыру кезінде сөздің бұзылған бірлігін қалпына келтіру үшін қолданылатын құрал.әр дыбысты айту кезінде сөйлеу. Логомассаж - бұл логопедиялық технологияның мәні-артикуляциялық аппараттың бұлшықеттеріне механикалық әсер ету, бұл сөйлеуге қатысатын бұлшықеттердің тонусын қалпына келтіруге көмектеседі. Логопедиялық массаж ауырсынуды тудырмайды, жүйке жүйесі мен бұлшықеттерге жағымды әсер етеді, қан айналымын ынталандырады, сөйлеу тыныс алуын жақсартады, ең бастысы — оны үйде маманның қатысуынсыз жасауға болады. Сөйлеу терапиясының массаж техникасын меңгеру, сөйлеуді дұрыс қалыптастыру, сөйлеу бұзылыстарын түзету және алдын-алу үшін қолданылатын басқа тиімді әдістермен біліктілікті арттыру курстарында танысуға болады. Оқу бағдарламаларын сарапшы деңгейдегі тәжірибелі мамандар құрастырады және логопедтерге, дефектологтарға, мұғалімдерге де, ата-аналарға да пайдалы болады, олар өз балаларына көмектесе алады, ал қаласаңыз, басқа балалармен жұмыс жасай алады. Баланың сөйлеу мүшелеріндегі дыбыстың дұрыс айтылмауы немесе мұрын қуысы арқылы айтылуы бұл баланың тыныс алу жолдарының ақауларына байланысты. Бұл жағдай әсіресе ринолалиямен ауыратын балаларда жиі кездеседі. Су-Джок терапиясы-бұл когнитивті қабілеттерді, эмоционалды ерік-жігерді дамытудың және баланың бүкіл денесін сауықтырудың тиімді әдісі. Су-Джок саусақтардың барлық жүйке нүктелерін ынталандырады, бұл миға жақсы қызмет етуге көмектеседі. Массаж допты алақанның арасына қойып, оны айналдыру арқылы жасалады, бұл баланың ми қыртысының дұрыс жұмыс істеуіне әсер етеді. Su-jock массажы саусағыңызды аузыңызға салу сияқты жағымсыз әдеттерден арылуға көмектеседі. Ересектерге темекіні тастаған кезде де сол әдісті қолдануға кеңес берілуі мүмкін. Ересектерге арналған кеңестер: егер бала сөйлесу кезінде қолында қандай да бір затты айналдырса, оны қолынан шығарудың қажеті жоқ, өйткені баланың бүкіл денесінде мазасыздық осылай басылады. Оларды қолдану баланың эмоционалды жағдайын жақсартуға және түзету жұмыстарының әсерін арттыруға көмектеседі. Музыкалық терапия Музыка ритағымен қозғалу, музыкалық шығармаларды тыңдау, музыкаға таза сөздерді айту немесе әртүрлі музыкалық аспаптарда ойнау — өнердің бұл түрін пайдаланудың көптеген нұсқалары болуы мүмкін. Музыкалық терапия жас пациенттердің денесіне осындай қарапайым, керісінше жағымды әсер етеді: эмоционалды жағдайды жақсартады және тұрақтандырады; ми қыртысын сергітеді; әр түрлі аспаптар шығаратын әуендерді, дыбыстарды тыңдауға, талдауға үйретеді; есту анализаторларын

ынталандырады, есту қабілетін жаттықтырады; блоктарды, қысқыштарды, қорқыныш пен сөйлеу бұзылыстарын және т. б.

Жалпы, сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда тілдің қозғалысы баяу болады. Сондықтан, баламен жеке жұмыс кезінде логопед алдымен тіл, ерін және бет бұлшықеттерін зондтармен уқалайды. Массаж бұлшықет күйінде өзгерістер тудырады: баланың тамағын белсендіреді, оның икемділігі мен жиырылу қабілетін жақсартады және тілдің қалыпты белсенділігі үшін қажет сенсорлық интуицияны күшейтеді. Массаж зондтары әсіресе дизартриямен ауыратын балаларға жарамды. Буын аппаратын уқалау үшін зондтардың сегіз түрі қолданылады. Бұл құралдар жоғары сапалы тот баспайтын болаттан жасалған. «Шанышқы» зонды бұлшықеттерді итеруге арналған. Таптау қысқа, жиі және жеңіл қозғалыстармен жүзеге асырылады. Қарқынды әсерге қол жеткізу үшін таптауды бұру арқылы жасауға болады. «Итеру» зонды-қысым кезінде бұлшықеттер шиеленіседі, ал зонд шығарылған кезде бұлшықет кернеуі босаңсытады. Қарқынды әсерге қол жеткізу үшін таптау әдісіне байланысты зондты белгілі бір күйге қойып, сағат тілімен 5 секундқа дейін бұрап, ұстап тұру керек. Ақпараттық-коммуникативтік технологиялар (АКТ) Компьютерлер, планшеттер және басқа да техникалық құралдар логопедке сабаққа дайындалуға ғана емес, мысалы, презентация немесе үлестірме материал салуға, сонымен қатар оқу — тәрбие және білім беру процесін әртараптандыруға көмектеседі:

-балаларға қандай да бір жаттығуды орындау туралы бейне нұсқаулықты көрсетіңіз;

-сабаққа дайын оқыту бағдарламаларының үзінділерін енгізу;

-мультимедиялық технологияның мүмкіндіктерін пайдаланыңыз-мысалы, ойын-сауық жаттығуларын өткізу немесе мультфильм көру және т. б.

Қорытындылайтын болсақ, логопедтің тиімді түзету және дамыту жұмысының құрамдас бөліктерінің бірі — оның жас шәкірттерінің-сөйлеу функциясы бұзылған сәбилердің процесіне белсенді қатысуы. Дәстүрлі әдістердің көмегімен мұндай инклюзияға, қызығушылыққа қол жеткізу әрдайым мүмкін емес. Сондықтан жаңа тәсілдерді іздеу, әдеттегі құралдар мен әдістерді стандартты емес — логопедия үшін инновациялық тәсілдермен біріктіру, жаңа бағыттарды дамыту маңызды. Маманның қолында көптеген әдістер мен технологиялар болған кезде, оған әр нақты жағдайда ең қолайлы құралдарды таңдау, әр балаға жеке көзқарас табу оңайырақ болады, бұл мүмкін болатын нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Пайдалы, сұранысқа ие мамандықты игеріп, сөйлеу қабілеті бұзылған балалар мен ересектерге Құзыретті көмек көрсеткіңіз келе ме? Логопедке кәсіби қайта даярлау курстарына шақырамыз! Біздің Академияда оқыту ыңғайлы онлайн форматта өтеді, ал әрбір оқу бағдарламасы сусыз және лирикалық ауытқуларсыз өзекті теория мен практиканың концентраты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Рогов Е.И. Психология общения.- М: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003. - 336 с.

2. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика. - Минск: Харвест, А: АСТ, 2001. – 974 с.

3. Андреева Г.М. Психология социального познания: учебн. пособие для студентов высших заевлений. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 288 с.

4. Кожахурь Г.С. Проблема толерантности в межличностном общении // Вопросы психологии. - 2006.- №2.- С.3-11.

5. Обозов Н.Н. Межличностные общения. - Л.: Ленинградский университет, 1979. – 1с.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аманбаева Лайла Тилеубековна,
«№1 колледж» МКҚК

Түйіндеме. Мақалада шетелде әзірленген және енгізілген инклюзивті білім берудің негізгі әдістері мен мүгедектермен жұмыстың негізгі нысандары көрсетілген. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге қажетті әдістемелік және технологиялық база қамтылған. Шетелде инклюзивті білім беру саласындағы заманауи зерттеулер мәселесі қозғалады.

Түйінді сөздер: ерекше білім беруді қажет ететін балалар, инклюзивті білім беру, білім беру ортасы, инклюзивті білім беру ортасы.

Аннотация. В статье изложены основные методы и основные формы работы с инвалидами инклюзивного образования, разработанные и внедренные за рубежом. Обеспечена необходимая методическая и технологическая база для работы с детьми с ограниченными возможностями. За рубежом затрагивается проблема современных исследований в области инклюзивного образования.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, инклюзивное образование, образовательная среда, инклюзивная образовательная среда.

Annotation. The article outlines the main methods and basic forms of work with people with disabilities in inclusive education, developed and implemented abroad. The necessary methodological and technological base has been provided for working with children with disabilities. The problem of modern research in the field of inclusive education is touched upon abroad.

Key words: children with special needs, inclusive education, educational environment, inclusive educational environment.

Бала кемістігінің даму деңгейі неғұрлым төмен болса, соғырлым мұғалімнің білім деңгейі жоғары болу керек.

Неміс педогог-дефектолог П.Шуман.

Инклюзивті білім беру мен әлеуметтік бейімделу мәселесі өте өзекті. Бейімделу құбылысы баланың жаңа әрекет түрін, жаңа рөлді меңгеруімен, оның әлеуметтік ортасының өзгеруімен байланысты. Қазіргі уақытта бастапқы және орта буын арасындағы қарым-қатынас жиі бұзылады. Бұл бастауыш пен орта мектеп арасында жұмыс болмағандықтан емес. Бастауыш сыныпта балаларға оқу іс-әрекетінің ең маңызды әдістерін үйретпейінше, озық технологияларды қолданып жоғары нәтижеге жету қиын. Бастауыш сынып оқушыларын негізгі мектепке дайындау күрделі, көп қырлы міндет болып табылады және оқушы өмірінің барлық салаларын қамтиды. Білімнің болуы оқытудың табыстылығын анықтамайды, студенттің оны өз бетінше алуы және оны іс-әрекетте қолдана алуы әлдеқайда маңызды. Сондықтан әрбір елде инклюзивті білім беру, білім беру жүйесінің дәстүрлеріне, әдет-ғұрыптары мен мәдениетіне, қалыптасқан халықтардың менталитетіне және білім беру жүйесіне қатысты құқықтық нормаларға байланысты ерекше дамиды. Шет елдердегі инклюзивті білім беруді талдау барысында мен инклюзивті білім беру жүйесін құрудың негізгі педагогикалық шарттарын бөлісіп өтейін.

Инклюзивті білім берудің әлемдік тәжірибесі. Еуропа елдеріндегі инклюзивті білім беру жүйесін зерттеуді оның **Германиядағы** негіздерін қарастырудан бастайық, өйткені неміс моделі ең толық және қазіргі уақытта ресейлік білім беру жүйесіне бейімделуде. Арнайы білім беру жүйесінің дамуы Германияда ұзақ тарихқа ие. Қазіргі уақытта Германияда инклюзивті білім беру толығымен енгізілген жоқ, мүгедек балалардың аз ғана пайызы қарапайым мектептерде оқиды екен, ал жалпы алғанда білім беру жүйесі өте сараланған. Арнайы білім беру ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту олардың құрдастарымен араласуына, мерекелерге баруына кедергі келтіретінін, сонымен бірге олардың жеке тұлғаның

қол астында оқу кезінде қажетті медициналық көмек алуына және кемшіліктерін түзетуге мүмкіндігі бар екенін атап өткен жөн. Германияның университеттерінде мүмкіндігі шектеулі студенттердің 19%-ы оқиды. Қабылдау кезінде мүгедек студент заңмен күнделікті өмірге қажетті арнайы техникалық және көмекші құралдармен қамтамасыз етіледі, оған әлеуметтік-медициналық қолдау көрсетіледі және мемлекеттік әлеуметтік қызметтерден қызмет көрсетіледі. Ата-аналар шығындардың бір бөлігін олардың табысы орташа табысынан әлдеқайда жоғары болған жағдайда ғана төлеуге міндетті. Әрбір университетте студенттерге барлық қажетті білім беру және ұйымдастыру мәселелері бойынша көмек көрсетілетін кеңес беру қызметтері немесе бюролар желісі бар. Оқу процесі кезінде мүмкіндігі шектеулі студенттер ассистент қызметін пайдалана алады, ол сонымен қатар практикалық сабақтар кезінде оларға еріп жүреді. Университеттер құрылымында консультациялық қызмет көрсету бюросын құру мүмкіндігі шектеулі студенттерге көмек көрсетудің маңызды қадамы болып табылады. Неміс университеттерінің барлығында дерлік жатақханалар бар, олардың орналасуында мүмкіндігі шектеулі студенттердің қажеттіліктері ескерілген. Бірақ олар үшін арнайы жабдықталған бөлмелер саны шектеулі [1] .

Ұлыбританияда мүмкіндігі шектеулі студенттердің шамамен 1%-ы арнайы оқу орындарында оқиды, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар қарапайым немесе жеке мектептерде оқиды. 2004 жылдан бастап денсаулығында ақауы бар және аз қамтылған отбасылардан шыққан балалардың алдын алуға және ерте араласуға бағытталған «Әрбір бала маңызды» мемлекеттік бағдарламасы қолданылуда. Ұлыбританияда арнайы мектептер немесе жабық оқу орындары жоқ.Ұлыбританиядағы мүгедектерге университеттерге түсу кезінде ешқандай жеңілдіктер қарастырылмаған. Дегенмен, мүмкіндігі шектеулі студенттер міндетті түрде ассистенттерге және арнайы құрал-жабдықтар сатып алуға грант алады. Сонымен қатар, университетке келген мүгедекке жатақханадан орын беруге немесе отбасының табысы жеткілікті деңгейде болмаған жағдайда тұру шығындарын өтеуге міндетті екен.

Италияда инклюзивті білім берудің студентке бағытталған тәсілі жүзеге асырылуда. Қазіргі уақытта қарапайым мектептердегі мүмкіндігі шектеулі балалардың саны олардың жалпы санының 90%-дан асады. Италия инклюзивті білім берудің әсерін зерттейтін жаһандық зерттеу орталығы болып табылады. 1971 жылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беретін мектептерде білім алу құқығы туралы бірінші заң қабылданғанға дейін Италияның кейбір аймақтарында мүгедек балалар басқа студенттермен бірге оқу орындарына барды [5] . Бұл балалар психиатриялық ауруханалары мен интернаттардың жабылуының нәтижесі болды. Италиядағы инклюзияның негізгі ерекшеліктері: адамның жеке даралығына көңіл бөлу, оның дербестігі мен қадір-қасиетін құрметтеу, ұжымға қатыстылық сезімін ояту, мүмкіндігі шектеулі балаларды ерте әлеуметтену және мектеп қауымдастығына бейімдеу. Итальяндық тәсілдің бірегейлігі ерте диагностика мен ерте жастағы балалардың даму ақауларына қажетті емдеуді қамтамасыз ететін мектептер мен денсаулық сақтау ұйымдарының тығыз ынтымақтастығында. Психологтар, логопедтер, медбикелер және функционалдық терапевттер мүмкіндігі шектеулі студенттерге көмектеседі. Мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған электронды оқыту басқа Еуропа елдеріне қарағанда Италияда баяу дамып келеді. Бұл жағдай ұзақ уақыт бойы ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге білім беру инклюзиясы және электронды білім беру стратегиясының қабылданбағанымен түсіндіріледі. Италияның Білім министрлігі Технологиялық инновациялар министрлігімен бірлесіп «Жаңа технологиялар және мүгедектер» атты мүгедектер мен мүгедектерге электронды білім беруді дамытуды қолдау бағдарламасын қабылдады, бұл жоба қазіргі уақытта белсенді түрде дамып келеді. Мүгедек оқушыларды мұғалімдер мен басқалардың пайдалануына дайындаудың ұлттық, еуропалық және халықаралық тәжірибелерінің мәліметтер базасын құруға бағытталған; электрондық білім беру жүйесінде жұмыс істейтін операторларды (оқытушыларды) арнайы оқытуды өткізу; мүгедектерді оқытудың технологиялық және бағдарламалық құралдарының санын арттыру; зерттеулер жүргізу және мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін электронды оқыту тәжірибесін арттыру болып табылады[1].

Әлеуметтік жүйесі тұрақсыз экономикалық дамушы елдерде инклюзивті білім беруді енгізу тәжірибесін қарастырайық . Мысалы, **Үндістанда** 1992 жылғы Ұлттық білім туралы заңға сәйкес, білім осы елдің барлық тұрғындарына беріледі. Заңның негізгі ережелері білім алудағы кедергілерді жоюға және ерекше қажеттіліктері бар және дәстүрлі түрде мұндай мүмкіндіктерден айырылғандардың барлығына тең құқықтар мен мүмкіндіктер беруге бағытталған. Үндістан – көптілді, этникалық жағынан сараланған, әлеуметтік жүйесі, діні, мәдениеті мен дәстүрлері ерекше ел. Оның ағылшын отары ретінде ғасырлар бойы қалуының да ықпалын атап өткен жөн. Үндістанның дамып келе жатқан инклюзивті жүйесінің кемшіліктері бар екен. Қабылдау емтиханы жүйесі университетке түсуге үлкен кедергі болып табылады. Көптеген елдерде олар жойылды, мүмкіндігі шектеулі студенттер оқуға олардың қабілеті мен дарындылығын ескере отырып қабылданады. Жоғары оқу орындарына түсуге дайындық өте қымбат және оны қоғамның ауқатты топтарындағы мектеп оқушылары ғана алады. Аралық емтихандар мен сынақтар көбінесе мүмкіндігі шектеулі студенттерді, сондай-ақ ауылдық жерлерден және қоғамның кедей топтарынан келген студенттерді нашар үлгерімі үшін алып тастау жүргізіледі. Бұл – білім деңгейін тексермей, оқушылардың ағымын сүзгілеудің өзіндік механизмі болып табылады екен [3].

Зерттеу нәтижелері. Экономикалық және әлеуметтік даму деңгейі әртүрлі әлемнің көптеген елдеріндегі инклюзивті білім беру тәжірибесін қарастыра отырып, мүгедектерге білім беруді жүзеге асырудың оң және теріс аспектілерін атап өткен жөн.

Инклюзивті білім берудің оң аспектілеріне мыналар жатады: көзқарастарды өзгерту және білім беру үдерісін даралау мен икемділікке бағыттау; білім беру қызметтерін әртараптандыру; мүмкіндігі шектеулі балаларды отбасынан ұзақ уақыт бөлмей оқыту мүмкіндігі; мектептерде қызмет көрсету аясын кеңейту; оқу-әдістемелік кешенін өзгерту; мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламаларын әзірлеу; ерте диагностика және мамандардың көмегі; арнайы білім беру қажеттіліктерін тереңдетіп оқыту.

Инклюзивті білім берудің оны жүзеге асыру барысында анықталған келеңсіз жақтарына мыналар жатады: мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектептерге қабылдауды қиындататын бюрократиялық кедергілердің болуы; мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың экономикалық тиімділігін болжау мен нақты есептеулердің болмауы; мүмкіндігі шектеулі адамдардың қажеттіліктеріне дәстүрлі білім беру жүйесінің сәйкессіздігі; мүгедектердің жекелеген санаттарымен (саңыраулар, соқырлар) жұмыс істеуге педагог кадрларды дайындаудың болмауы; оқыту бағдарламаларының жоқтығы және толық әзірленбеуі; білім беру бағдарламалары туралы оқушылар мен ата-аналардың пікірлерін ескермеу; отбасының оқу процесіне қатысуының төмендігі; БАҚ-та инклюзивті білім берудің оң әсерлері туралы ақпараттың жеткіліксіздігі.

Қорытындылай келе, Инклюзивті білім беруді дамыту жаһандық және ұзақ мерзімді процесс. Көптеген елдер инклюзивті оқытуды пайдаланады, мектептерде көмекші сыныптар ашады, мүмкіндігі шектеулі балаларға ерте диагностика және көмек көрсету бағдарламаларын қолданады, ұзақ оқу мерзімі бар балаларды жеке білім беру бағдарламалары бойынша оқытады және жеке көмекшілерді ұсынады. Басқа мемлекеттер, керісінше, мүгедектер өмір сүре алатын, емделе алатын және оқи алатын арнайы мектеп-интернаттар құруға қаражат бөледі немесе оларды жалпы білім беру және ішінара қосу шеңберінде білім беру жүйесі мен әлеуметтік өмірге қосады. Экономикасы дамыған елдерде немесе экономикалық және әлеуметтік жүйесі дамып келе жатқан мемлекеттерде қолданылатын жүйенің қайсысы мүгедектердің қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыратынын айту қиын. Әрине, Ресей Федерациясында инклюзивті білім беру жүйесін құру кезінде, сондай-ақ мүгедектерге қатысты қоғамның басымдықтарын инклюзивтікке өзгерту кезінде барлық елдердің тәжірибесі құнды және маңызды. Жоғарыда талқыланған мемлекеттердің әрқайсысы өзінің жоғары білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді құру кезінде белгілі бір педагогикалық шарттар мен қоршаған ортаның ерекшеліктерін бірінші орынға қойып, оларды инклюзивтің

бүкіл жүйесі үшін базалық етеді, бірақ сонымен бірге білім берудің қолжетімділігінің негізгі принципін жүзеге асырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Таубаева Ш. Т. Педагогика әдіснамасы, Алматы Қарасай батыр, 2011 ж.

2.Грозная Н. С. Инклюзивное образование за рубежом. От мечты к реальности 2011. № 1. 3. Қазақстандағы инклюзивті білім // egov.kz мемлекеттік порталы.

4. Инклюзивті білім беру [электрондық ресурс] – URL: https://nsportal.ru/shkola/sotsialnaya-pedagogika/library/2019/10/17/inklyuzivnoe-obrazovanie

5. [1] «Германиядағы мүгедектерді әлеуметтік оңалту және қолдау» конференциясының материалдары, 26-30 қаңтар, 2010 ж., Кельн, Германия. 22-24 беттер.

6. [2] Жас мүгедектердің білім алу және оқыту мүмкіндіктерінің теңдігі туралы ел есебі. Италияның Лидс университеті. 2007. Б. 1 - 18.

7. [3] Грозная II. С. Армандардан шындыққа. Шетелде инклюзивті білім беру // Инклюзивті білім беру халықаралық журналы. 2011. том. 15. 39-бет.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Байоразова Аяжан Жанбатырқызы,
Тустукпаева Даяна Жандосқызы,
Сағатай Алтынай Нұрланқызы
Преподаватели в «Zhansgurov College» Жетысуского университета имени И.Жансугурова г.Талдыкорган.

Аннотация: Данная статья рассматривает важность и эффективность методики рисования для глухонемых. Исследуется применение визуального языка, жестов и символов как средства коммуникации и самовыражения. Обсуждаются сложности, с которыми сталкиваются глухонемые в процессе рисования, такие как ограниченность в аудиальном восприятии и трудности в обратной связи. В статье подчеркивается важность инклюзивных методик обучения, адаптированных к особенностям глухонемых, и предлагаются практические подходы для развития творческих и коммуникативных навыков.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, инновационные технологии, методика преподавания, обучение по рисованию глухонемых.

Бұл мақала саңырау және мылқау үшін сурет салу әдістемесінің маңыздылығы мен тиімділігін қарастырады. Көрнекі тілдің, жест-ишараның және символдардың қарым-қатынас пен өзін-өзі көрсету құралы ретінде қолданылуы зерттеледі. Сурет салу процесінде саңырау-мылқаулардың кездесетін қиындықтары, мысалы, аудио қабылдаудағы шектеулер және кері байланыстағы қиындықтар талқыланады. Мақалада саңырау мылқаулардың ерекшеліктеріне бейімделген инклюзивті оқыту әдістерінің маңыздылығы атап өтіледі және шығармашылық және коммуникативті дағдыларды дамытудың практикалық тәсілдері ұсынылады.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, Инновациялық технологиялар, оқыту әдістемесі, саңырау-мылқау сурет салу бойынша оқыту.

This article examines the importance and effectiveness of drawing techniques for the deaf and dumb. Explores the use of visual language, gestures and symbols as a means of communication and self-expression. The difficulties that deaf and mute people face in the process of drawing, such as limitations in auditory perception and difficulties in feedback, are discussed. The article emphasizes the importance of inclusive teaching methods adapted to the characteristics of the deaf and mute and proposes practical approaches for the development of creative and communication skills.

Key words: Inclusive education, innovative technologies, teaching methods, training in drawing for deaf and dumb people.

Рисование для глухонемых – не просто художественное творчество, но и мощный инструмент коммуникации. Возможность выражать эмоции и мысли через визуальный язык открывает новые горизонты для индивидуального и социального развития. Исследования показывают, что графическое изображение может стать эффективным средством обучения и общения для глухонемых людей. Этот подход способствует развитию креативности и улучшению навыков самовыражения. Рисование также может быть использовано в образовательных программах, способствуя улучшению восприятия окружающего мира и обогащению общения. Таким образом, рисование становится не только искусством, но и инструментом инклюзивного обучения, содействуя разнообразию и равенству возможностей в обществе. Методика рисования для глухонемых представляет собой инновационный подход, способствующий развитию коммуникативных навыков и творческого самовыражения в этой уникальной группе людей. Основанный на принципах визуальной коммуникации, этот метод включает использование цветов, форм и линий для передачи идей и эмоций.

На момент последней доступной статистики точные данные о численности глухонемых людей в Казахстане могут быть ограниченными. Однако, исходя из общих трендов и усилий в области здравоохранения, можно выделить некоторые общие аспекты. В Казахстане, как и в других странах, статистика о глухонемых часто включает в себя данные о лицах с нарушениями слуха и речи. Официальные органы здравоохранения и образования следят за численностью этой категории граждан, но точные цифры могут изменяться в зависимости от методов сбора данных и определения категорий. Имеется тенденция к повышению внимания к вопросам инклюзивного образования и реабилитации лиц с ограниченными возможностями

в Казахстане, что может отразиться на улучшении условий жизни для глухонемых граждан. Организации глухих и слабослышащих в Казахстане активно работают над повышением осведомленности об их потребностях и обеспечении доступа к образованию, здравоохранению и другим социальным услугам. Стратегии по сбору более точной статистики и улучшению поддержки глухонемых людей могут дополнительно способствовать обобщенным данным в этой области.

Ключевой элемент — развитие жестового языка через рисунки. Глухонемые люди могут создавать уникальные символы, отражающие концепции и чувства, что способствует более глубокому пониманию их мира. Методика включает задания, направленные на расширение словаря жестов и формирование своего рода "визуальной грамматики". Также важен аспект социальной адаптации: групповые занятия по рисованию создают обстановку доверия и взаимопонимания между участниками. Это способствует формированию сообщества, где каждый может выразить свою уникальность через искусство.

В целом, методика рисования для глухонемых не только развивает художественные навыки, но и активно поддерживает социокультурное взаимодействие, способствуя интеграции в общество и обогащению личного опыта каждого участника. Для глухонемых людей рисование может представлять определенные сложности из-за отсутствия звуковой информации и особенностей их коммуникативного опыта. Одной из проблем является ограниченность в использовании устного языка для обсуждения своих произведений и понимания инструкций. Отсутствие слухового опыта может влиять на восприятие музыкальных аспектов и звуковых эффектов, что может быть важным элементом в традиционном искусстве. Кроме того, могут возникнуть трудности в интерпретации тематики или идей, требующих аудиального восприятия. Невозможность использования устного языка также ограничивает общение и обратную связь в процессе рисования. Это подчеркивает важность разработки альтернативных средств общения, таких как жестовый язык или визуальные обозначения. Тем не менее, разработка инклюзивных методик и подходов, адаптированных к особенностям глухонемых, может преодолеть эти трудности, создавая условия для полноценного участия в мире искусства и творчества.

Обучение по рисованию для глухонемых является важным инструментом развития их творческих способностей и коммуникативных навыков. Прежде всего, методика должна учитывать специфику обучения, опираясь на визуальный язык и графическое самовыражение. Важным этапом является использование жестов и символов в рисунке для передачи мыслей и чувств. Учащиеся могут создавать уникальные визуальные коды, которые становятся их собственным "языком" и способом взаимодействия. Групповые занятия способствуют развитию социальных навыков. Обмен опытом и общее творчество создают дружественную атмосферу и поддерживают взаимопонимание между участниками. Важно внедрять технологии и визуальные вспомогательные средства, такие как интерактивные доски или программы для рисования, чтобы ученики могли использовать современные инструменты для своего развития. Кроме того, обучение должно включать элементы индивидуализации, учитывая уникальные способности каждого студента. Такой подход содействует разнообразию стилей и творческим достижениям в рамках обучения по рисованию для глухонемых.

Инновационные методы обучения по рисованию для глухонемых ориентированы на развитие творческих способностей и коммуникативных навыков, учитывая особенности этой группы. Одним из ключевых элементов является использование визуального языка и адаптация традиционных методик:

1. Интерактивные технологии:

Внедрение интерактивных планшетов и программ для рисования, которые могут предоставлять обратную связь через визуальные и зрительные эффекты. Такие технологии позволяют глухонемым студентам взаимодействовать с обучающими материалами в более интенсивной и многомерной форме.

2. Визуальные жесты и символы:

Специальные методики, направленные на разработку уникальных визуальных символов и жестов для передачи идей и эмоций. Эти символы могут служить альтернативным "языком" в процессе обучения и общения через рисунок.

3. Групповое творчество:

Организация групповых занятий, где глухонемые студенты могут взаимодействовать, обмениваться идеями и создавать совместные произведения искусства. Это способствует развитию социальных навыков и созданию поддерживающей среды.

4. Проекты инклюзивного искусства:

Вовлечение глухонемых студентов в проекты, цель которых - создание общественных произведений искусства. Это не только развивает творческие навыки, но и способствует их активному участию в культурной жизни.

5. Использование визуальной грамматики:

Разработка методик, основанных на визуальной грамматике, которая позволяет глухонемым студентам лучше структурировать и выражать свои идеи и мысли в процессе рисования.

6. Индивидуализированные подходы:

Учет индивидуальных особенностей студентов и разработка персонализированных методик обучения, способствующих разнообразию стилей и темпам обучения.

Инновационные методы обучения по рисованию для глухонемых не только развивают их художественные способности, но и содействуют их интеграции в общество через творчество и визуальную коммуникацию.

Обучение рисованию для глухонемых подчеркивает важность инновационных методов и инклюзивного подхода в образовании этой уникальной группы студентов. Этот процесс не только развивает их творческие способности, но и способствует общему социокультурному включению.

Инновационные методики, такие как использование интерактивных технологий, создание визуальных символов и групповое творчество, позволяют глухонемым студентам активно участвовать в процессе обучения, используя визуальный язык как средство коммуникации. Важным компонентом является также индивидуализированный подход к обучению, учитывающий уникальные потребности каждого студента. Разнообразие стилей и темпов обучения вносит вклад в создание поддерживающей среды, способствующей успешному освоению навыков рисования. Групповые проекты и проекты инклюзивного искусства не только расширяют творческие горизонты глухонемых студентов, но и способствуют их социальной адаптации, создавая платформу для взаимодействия с окружающим миром.

Этот вывод подчеркивает, что обучение рисованию для глухонемых не ограничивается развитием их художественных навыков, а также служит мощным инструментом интеграции их в общество, где творчество и визуальная коммуникация становятся средством взаимопонимания и самовыражения. Такие инновационные методы формируют основу для создания образовательной среды, способствующей полноценному развитию глухонемых студентов в искусстве и за ее пределами.

Список литературы:

1. Зыкина, Л. (2016). "Искусство как средство общения для глухих детей." Вопросы коррекционной педагогики, 6, 74–79.

2. Ковалева, Е. (2019). "Художественная деятельность в инклюзивном образовании глухих и слабослышащих детей." Искусство и образование, 1(33), 97–106.

3. Голубцова, М. (2017). "Развитие творческих способностей у детей с нарушениями слуха в процессе изобразительной деятельности." Педагогика и психология, 1, 61–66.

4. Семенова, И. (2018). "Живопись как средство воспитания творческих способностей глухих студентов." Искусство и образование, 2(26), 89–98.

5. Богданова, А. (2020). "Интеграция глухих детей в процесс изобразительного искусства: опыт и проблемы." Специальная психология, 4(39), 83–94.

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ И ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сайболатова Энида Кажибековна,
преподаватель общегуманитарных дисциплин
Талдыкорганский высший медицинский колледж

Аннотация: Бұл мақалада кәсіби біліммен жоғарғы білім өзара ұздіксіз қарым қатынас мәселесі қарастырылған. Медициналық мамандықтар бойынша инклюзивті білім берудегі енгізу үлгісі көрсетілген.

This article reflects the main problems of continuity of vocational training and higher education in the conditions of inclusive education. On the model for implementing inclusive education in medical specialties.

В данной статье отражены основные проблемы преемственности профессионального обучения и высшей школы в условиях инклюзивного образования. О модели реализации инклюзивного обучения по медицинским специальностям.

Ключевые слова:
Инклюзивное обучение - форма обучения, при которой каждому человеку, независимо от имеющихся физических, социальных, эмоциональных, ментальных, языковых, интеллектуальных и других особенностей, предоставляется возможность учиться в общеобразовательных учреждениях.
Образовательное пространство - вид пространства, место, охватывающее человека и среду в процессе их взаимодействия, результатом которого выступает приращение индивидуальной культуры образующегося

Стремление каждого человека к новым достижениям, в том числе в науке весьма важное явление современного общества и обеспечение равного доступа к такой потребности ложится большой ответственностью на учебные заведения. Преемственность средне-профессионального обучения и ВУЗов играют важную роль в данной сфере.

Целью данной работы является показать особенности инклюзивного образования по медицинским специальностям и способы социальной адаптации в образовательную среду для лиц с особыми образовательными потребностями.

Актуальность раскрываемой проблемы: преемственность от колледжа к ВУЗу часто недостижимое явление для многих выпускников колледжа, а если это человек – инвалид, то шансы сокращаются.

Социальная адаптация лиц с особыми образовательными потребностями – это одна из актуальных задач современного образования технических и профессиональных образовательных учреждений. Концептуальные подходы к развитию инклюзивного образования разработаны согласно основополагающим международным документам в области прав человека. Всеобщая Декларация прав человека, Конвенция о правах ребенка, Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования, Декларация о правах инвалидов. Основные принципы инклюзивного обучения были закреплены на Саламанской конференции в 1994 году.

Один из принципов Декларации Саламанской конференции звучит: «каждый ребенок имеет уникальные особенности, интересы, способности и учебные потребности». В истории Талдыкорганского высшего медицинского колледжа впервые возможность обучаться получили студенты-инвалиды по зрению в 2016 году. Тогда в рамках реализации Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 год и с инициативы первого руководителя колледжа была открыта специальность 03020002 «Сестринское дело», с квалификацией «массажист для слабовидящих и инвалидов по зрению».

Инклюзивное (французское слово inclusif — включающий в себя, от латинского include — заключаю, включаю) или включенное образование — термин, используемый для описания процесса обучения детей с особыми потребностями в общеобразовательных (массовых) школах.

Особенности при инклюзивном обучении. На примере обучения по медицинской специальности «Массажист» слабовидящих студентов и инвалидов по зрению.

- Требуется создание специальной образовательной среды;
- Индивидуальный подход к каждому студент, не только при опросе и выполнении поставленных задач, а на протяжении всего занятия;
- Работа в сотрудничестве с другими специалистами;
- Постепенное введение современных образовательных технологий;
- Собственная траектория обучения у каждого студента (согласно ИУП).

Требования к подбору наглядности (муляжей костей, объемных органов, картонных опознователей и т.д.) для слабовидящих студентов и инвалидов по зрению

А) гигиена (должны легко мыться),

Б) безопасность (прочная и не токсичная окраска, поверхность без зазубрин и выемок, не бьющиеся и т.д.).

В) соответствие реальным объектам (например, познание через осязание скелета человека).

Г) озвученные и объемные (выпуклые и вогнутые),

Д) разной формы, величины, материала и т.п. (познание комплекса свойств).

Специфика методов и приемов обучения на теоритических занятиях.

Важную роль в развитии познавательных способностей слабовидящих и инвалидов по зрению играют словесные указания, пояснения преподавателя, направляющие их осязательные или слуховые восприятия; у инвалидов по зрению постепенно формируются представления и понятия о недоступных его непосредственному восприятию вещах.

Поэтому при теоретических занятиях используются:

1. Аудиолекции и объяснение учебного материала путем разделения на небольшие подтемы.
2. Также уделяется особое внимание наглядным методам обучения (применение наглядных пособий, доступных восприятию тактильно). Эти методы способствуют обогащению сенсорного опыта, путём формирования образов памяти.
3. Важно использовать многократное повторение (на каждом уроке) слов и фраз, что обеспечит лучшее их понимание, подготовит почву для дальнейшей работы по развитию речи.
4. Нестандартные типы уроков, игровые методы помогают следовать одной из главных задач для педагога - привить интерес к предмету. Они дают возможность не только активизировать интерес учащихся к изучаемому предмету, а также развивать их самостоятельность, обучать работе с различными, самыми необычными источниками знаний.

С учетом специфики обучения на данной специальности группы формируются малокомплектные: по 7-10 человек. Даже в таких небольших группах есть возможность заниматься в малых группах, в парах, работа в группах позволяет студентам раскрыться и учиться у своих товарищей.

Занятия проводятся с использованием аудиотехники, специальных приложений в телефонах, так теоретические занятия проводятся в лингафонных кабинетах.

Специфика методов и приемов обучения на практических занятиях.

Конечно, основные практические навыки обучающиеся получают на практических занятиях, где будущим профессионалам медицинского массажа предстоит не только изучить, но и опробовать основы классического массажа, детского, лечебного и т.д. массажа.

Для решения такой задачи требуются новые педагогические технологии, эффективные формы организации образовательного процесса, которые вовлекают обучающихся в активную учебно-познавательную деятельность.

При практических занятиях используются различные комплексные методы:

1. дифференцированный подход с элементами группового и парного обучения;
2. использование игровых методик (клиника, массажный кабинет, правила общения с пациентом и т.д.);

3. ориентация на индивидуальный прогресс (способности у студентов с ООП совершенно разные, поэтому для перехода к каждому этапу обучения стоит учитывать эти особенности);

4. ориентация на индивидуальный прогресс конкретного обучающегося.

Подводя итоги, хотелось бы отметить:

1. Обучать студентов надо вне зависимости от уровня их развития и обеспечивать равный доступ к образовательной среде, а также открывать возможности к продолжению обучения и научной деятельности.

2. Социальная адаптация обучающихся происходит легче при непосредственном участии профессионально подготовленных наставников.

3. Нельзя в группах, где есть студенты с ООП использовать традиционные методы и формы работы.

4. Составление индивидуальных учебных маршрутов и проведение мониторингов становится необходимым.

Предполагаемые формы контрольных и учебных заданий:

1 уровень сложности: тесты с закрытой формой задания (с однозначным и многозначным выбором ответа); тесты идентификации; устный и письменный опрос; тесты на соответствие; тесты с заданиями на группировку информации; тесты с заданиями установление последовательности; тесты на дополнение; тесты с заданиями на исключение лишнего; тесты перекрестного выбора; классификация; ранжирование;

2 уровень сложности: имитационное упражнение, тезирование, планирование текста, конспектирование, аннотирование; анализ различных типов данных; структурирование проблемы, исторический анализ, эксперимент;

3 уровень сложности: эссе, проект

При правильной организации дифференцированной работы с использованием специальных методов, приемов и средств, создаёт комфортные условия обучения, помогает обучающимся с нарушением зрения овладеть адаптивными способами социально-бытовой и пространственной ориентировки при овладении сложной медицинской науки, преодолеть все трудности обучения и адаптироваться в обществе.

Список литературы

1. Пособие по способам реализации потенциала особого ребёнка и интеграции его в обществе: Справочник для родителей. М.: Издательство РГСУ, 2010. 124 с.

2. Практика комплексной реабилитации инвалидов: методическое пособие для руководителей и специалистов сферы реабилитации инвалидов / Под ред. В.Г.Сухих. - Красноярск: Красноярский писатель, 2010. - 108 с.

3. Проблемы семьи и детства в современной России: материалы научно-практической конференции. - Ульяновск: Практика. - 2008., ч. 2. - 41 с.

4. Психология и педагогика социальной работы с семьей. Л.В. Карцева. Учебное пособие для ВУЗов. ИТК «Дашков и К». 224 с.

5. Ю.В.Василькова. Методика и опыт работы социального педагога: учеб.

Тифлопедагогическая практика. М-2012г.

МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘДЕНИЕТІН ҚҰРУ

Бейсенбекова Аяжан Бауыржанқызы,
01140600 -"Негізгі орта білім берудегі тіл мен әдебиетті оқытудың педагогикасы мен әдістемесі" мамандығының білім алушысы
№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжі

Аннотация: Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың кәсіби құзыреттілігі туралы қарастырылады. Инклюзивті білім беру аясында әрбір мұғалімнің ерекше білім қажеттілігі бар оқушылар категориясын білуі және олардың мүмкіндіктеріне сәйкес оқыту әдістемелерін меңгерулері шарт. Инклюзивтік білім берудің құрылымын анықтайтын нормативтік құжаттар көрсетілді.

Тірек сөздер: кәсіби құзыреттілік, тұлға дамуы, педагогтың инклюзивті білім беруі, кәсіби дайындығы, инклюзивті оқыту.

В статье рассматривается профессиональная компетентность педагога в условиях инклюзивного образования. В рамках инклюзивного образования каждому учителю необходимо знать категорию учащихся с особыми образовательными потребностями и изучать методы обучения в соответствии со своими возможностями. Были показаны нормативные документы, определяющие структуру инклюзивного образования.

The article discusses the professional competence of a teacher in the conditions of inclusive education. As part of inclusive education, each teacher needs to know the category of students with special educational needs and study teaching methods in accordance with their capabilities. Regulatory documents defining the structure of inclusive education were shown.

Инклюзивті оқыту – балалардың мекен-жайы бойынша оқу құқығы мен білім алуға негіз қалаушы құқықтарын қамту принципіне сүйенетін жалпыға білім беретін мекеме жағдайындағы білім беру қызметтерінің жүйесі. Сапалы білім беруге қол жеткізу мақсатымен жалпыға білім беру ұйымдары оқу бағдарламалары мен жоспарларын, оқыту түрлері мен әдістерін бейімдеп, қалыптасқан ресурстарды пайдаланып, қоғаммен байланыста ерекше білімді қажет ететін балаларға білім беруде жеке білім беру қажеттіліктері мен түрлі оқыту тәсілдерін қолдану керек.

Инклюзивті білім беру аясында әрбір мұғалімнің ерекше білім қажеттілігі бар оқушылар категориясын білуі және олардың мүмкіндіктеріне сәйкес оқыту әдістемелерін меңгерулері шарт. Бұған заманауи білім беру инновациялары мен реформалар беталысы қозғау салары айқын: қоғамдық бақылау кеңестері, ата-аналар өкілеттігі, жаңартылған білім мазмұны, интегративті оқыту, көптілділік саясаты, академиялық еркіндік және академиялық ұтқырлық қағидалары. Инклюзивті білім беру жалпы қоғамдық сипат алған жағдайда өрістеп дамитын болады.

Инклюзивті білім беру үрдісі дене дамуында мәселелері бар, яғни физикалық мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балалар; әлеуметтік ортаға бейімделу қиындықтары бар девиантты мінез-құлықты балалар немесетұрмыстық-экономикалық және әлеуметтік-психологиялық мәселелері бар отбасы балалары; мигрант, оралманжәне босқын отбасыларының балалары; дарынды балалар, сондай-ақ мектептері жоқ елді мекендерде тұратын балалардың сапалы білім алуға тең қолжетімдігін қарастырады.

Инклюзивті білім берудің қазақстандық моделі әлемдік тәжірибеде қабылданған талап ережелеріне жеткілікті сәйкес емес. Ол ең бірінші кезекте инклюзивті білім алуға сұраныстың басымдығына байланысты туындап отыр. Инклюзияны іске асыруда қазақстандық білім беру жүйесіндегі күрделі мәселелердің қатарында ерекше білім қажеттігі бар балалар категориясының бара бара толығуын атауға болады. Алғашқы кезеңде мүмкіндігі шектеулі балаларды ғана қамтыған инклюзивті білім беру мазмұны қазіргі таңда келесі категориялармен толықтырылған: девиантты мінез-құлықты балалар; жетім балалар; босқын балалар; мектептері жоқ елді мекендердің балалары және дарынды балалар. Егер, мүмкіндігі шектеулі балалар категориясындағы 5 нысан (көруі, естуі, сөйлеуі, тірек-қимыл жүйесі, психикалық дамуы бойынша) ұзақ мерзімді инклюзиямен қамтылатын болса, әлеуметтік

ортаға бейімделу қиындықтары бар балалар (мигрант, оралман отбасы балалары) белгілі бір мерзімнен кейін инклюзия есебінен шығарылады. [1, с.14]

Инклюзивтік білім беру үрдісін құқықтық реттеу қажеттілігі – оқыту мен тәрбиелеу сапасының, білім беру үрдісінің барлық қатысушыларының құқықтарын жүзеге асырудың кепілі. Инклюзивтік білім берудің құрылымын анықтайтын нормативтік құжаттар: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының еңбек кодексі, Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы», «Тілдер туралы», «Баланың құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетілімдік қолдау туралы, «Арнайы әлеуметтік қызмет көрсетулер» туралы Заңдары және білім беруді дамытудың бағыттары мен беталыстарын, қиын өмірлік жағдаяттағы балаларға арнайы әлеуметтік қызмет көрсетудің мемлекеттік стандарттарын анықтайтын басқа да құқықтық-нормативтік актілер: «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері» (2015); «Білім беру ұйымдарына қойылатын санитарлық-эпидемиялық талаптар» (2014); «Дамуында мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдарының қызметі жөніндегі Типтік ережелер» (2013); «Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты» (2012).

Мағжан Жұмабаевтың «Білімдінің сөзі – ем, мейірімі көп, өзі – кең» деген тұжырымын инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын педагогқа қойылар талап деп түсіну керек. Сондай-ақ, «Айналасын түгел сыйлай білген жан – құрметке лайық» қағидасын басшылыққа алу – күтілетін нәтижелерден де зор табыстарға жетелері сөзсіз. Инклюзивті білім беру жағдайында педагог күнделікті әрекетінде оқу ресурстары мен білім мазмұнын бейімдеу, тұлғааралық қарым-қатынастарды реттеу сынды қосымша қызметтерді атқаруы керек. [2, с.24]

Инклюзивті сыныпта мұғалім оқушыларға білімдерді меңгеруге мүмкіндік жасайды, қажет болған жағдайда аз ұлт өкілдерінің балалары, оралман отбасыларының немесе босқындардың балаларына имплициттік бағыт негізінде жаңа оқу материалын түсіндіреді. Ал арнайы педагог психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуде оқушының жүктемесін өзіне аударып, онымен эксплициттік бағытта түзету жұмысын жүргізеді. Өзіндік жұмысқа баса назар аударылатын сыныпта, мұғалімнің көмегіне бағытталып, онымен тығыз байланыста жүргізілетін жұмысқа қарағанда, мүмкіндігі шектеулі балалардың үлгерімі төмен болатыны даусыз. Сондықтан, барлық оқушылар оқытудың интерактивті тәсілдері арқылы жүргізілетін жұмысқа белсенді қатысулары керек.

Білім беру ұйымында инклюзивті орта құруға жауапты қызметкерлердің бірі – педагог-психолог. Педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі ұйым ерекшелігіне қарай, педагогикалық қызметті және объектіге бағытталған қызметті іске асыруды талап етеді. Педагог-психолог тұлғасының жалпы гуманистік бағыттылығы ерекше балалармен жұмыс жасауда негізгі талап болып табылады. Педагог-психологтың когнитивті құзыреттілігі инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін қажетті ақпаратты қабылдауға, санасында өңдеуге, жадында сақтауға және керек сәтінде қайта жаңғырту қабілеті және білімдер жүйесі мен танымдық қызмет тәжірибесі негізінде педагогикалық ойлау қабілеті ретінде анықталады. [3, с.12]

Инклюзивті мектепті дамыту үшін жалпыға білім беру мектебін өзгертуде келесі іс-әрекеттер қарастырылады:

1) ерекше қажеттіліктері бар балаларға қосымша қызмет және қолдау көрсетуді қарастыратын оқу жоспарын құрастыру;

2) оқу мазмұнын баланың тәжірибесі, түрткілері және өзіндік дамуына бағыттау;

3) күнделікті оқу үрдісінде пайда болатын қиындықтарды анықтап, оларды жеңуде балаға қолдау көрсету, әрбір нақты жағдай үшін қарастырылған бағалау үрдістері арқылы баланың жеке даму ерекшеліктеріне жетекшілік жасау;

4) оқу үрдісінде тиімді, белсенді және қажетті технологияларды қолдану;

5) кеңістіктік кедергілерді барынша азайту немесе жою және баланың оқу әрекеті мен қарым-қатынас ұтқырлығын қамтамасыз ету үшін техникалық және компенсаторлық көмекші құралдарды пайдалану. [4, с.39]

Инклюзивті білім беру ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқу үрдісін сипаттайды. Демек, инклюзивті білім беру негізінде балаларды кемсітудің қандай да бір түрін жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы міндеттерді басшылыққа алған мемлекетіміз барлық балаларға бірдей көзқарас мүмкіндігін жасау, ерекше жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру, білім алу, оқыту, қайта мамандандыру үрдісінде барынша жағдай жасауды қолға алды.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 14 б.

2. «Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың әдістемелік ұсынымдарын бекіту» туралы ҚР БжҒМ 2011ж. № 524 бұйрығы. – Астана, 2011. – 24б.

3. Коркунов В.В., Брызгалова С.О. Арнай білім алу қажеттіліктері бар баланы жалпыға білім беру ортасына енгізудегі арнайы білім берудің қазырғы заманғы үлгісі //Арнайы білім беру, 2006, №7, Б. 7-12.

4.«ҚР мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзетудегі қолдау туралы Заңы». – А., 2002.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ НА УРОКАХ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВОЙ ОРИЕНТИРОВКИ В КОРРЕКЦИОННОЙ ШКОЛЕ

Яковлева Елена Николаевна,
Учитель-дефектолог по предмету СБО
КГУ «Специальная школа-интернат №1 г.Кокшетау»

Аннотация: В данной статье описано использование игровых методов и приемов на уроках социально-бытовой ориентировки детей с особыми образовательными потребностями в коррекционной школе. Проблема социального развития детей с особыми образовательными потребностями привела к введению занятий СБО в учебный процесс коррекционных школ.

Ключевые слова: социально-бытовая ориентировка, коррекционные школы,игровые методы, приемы, урок, сюжетно-ролевые игры, социальная адаптация

Бұл мақалада арнайы мектебіндегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған әлеуметтік және күнделікті бағдарлау сабақтарында ойын әдістерімен әдістерін пайдалану сипатталған. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың әлеуметтік дамуының мәселелері бойынша арнайы мектептерінің оқу процесіне әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау пәні енгізілді.

Abstract: This article describes the use of gaming methods and techniques in social and everyday orientation lessons for children with special educational needs in a correctional school. Problems of the social development of children with special education disabilities led to the introduction of SBE classes into the educational process of correctional schools.

Социальная адаптация – один из механизмов социализации, позволяющий учащимся активно участвовать в различных структурных элементах социальной среды, иными словами, активно участвовать в трудовой и общественной жизни коллектива, приобщиться к социальной и культурной жизни общества, организация своей жизни по нормам и правилам. Социальная адаптация – это непрерывный процесс взаимодействия личности и общества.

По исследованиям ученых, проблема социализации студентов-инвалидов имеет большое значение в современной нестабильной социально-экономической ситуации. Одним из механизмов социализации является социально-психологическая адаптация, которая позволяет учащимся коррекционных учреждений активно участвовать в различных структурных элементах общества, максимально участвовать в трудовой и общественной жизни коллектива, знакомиться с социальными нормами, культура общения с коллективом, организация своей жизни согласно требованиям и правилам общества.[1. с.223]

Однако дети с ограниченными возможностями в силу особенностей развития не могут приобретать знания и навыки самостоятельно. Таким образом, специальная (коррекционная) школа-интернат и, в частности, предмет социально-бытовой ориентировки помогают этим детям ориентироваться в окружающей жизни, формировать образ жизни, выбирать собственный путь, создавать собственный взгляд на мир.

На уроках социально-бытовой ориентировки педагоги используют различные методы обучения и формы организации деятельности, методические рекомендации известных зарубежных и отечественных авторов по коррекционной педагогике: В.В. Воронковой, В.В. Гладкой, Т.С. Зыковой и других.

Непосредственной целью предмета СБО является подготовка учащихся к самостоятельной жизни. Цель предмета – развить у каждого ученика необходимый запас знаний, умений и навыков, которые в совокупности позволят ему после окончания школы уверенно начать самостоятельную жизнь, успешно адаптироваться к ней и интегрироваться в общество. Поэтому главная задача учителя не столько дать детям необходимые знания навыки чтения письма, счета сколько выработать у них адекватное поведение умение действовать в конкретных жизненных ситуациях бытовую ситуационную приспособленность.

Л. С. Выготский в своих работах показывает, что эффективное педагогическое воздействие на школьника с задержкой психического развития может помочь ему в определенной степени развить элементарное логическое мышление, активную содержательную память и т. д. В этих целях педагогический процесс должен быть особо целенаправленным и систематическим,

включать в себя эффективные методы и способы обучения, создающие благоприятные условия для его преподавания. Л. С. Выготский считал игру прекрасным средством развития у ребенка норм социального поведения и ориентации в окружающей действительности. Именно через игру дети учатся, понимают ее необходимость и смысл, и все это регулируется игровым механизмом. [2, с.115]

На уроках социально-бытовой ориентировки, во время игр учащимся приходится сравнивать, противопоставлять и тренироваться, выполняя различные упражнения, сами того не осознавая. Через игру учащиеся вовлекаются в квестовую ситуацию, что вызывает у них заинтересованность в победе, поэтому дети стараются быть быстрыми, находчивыми, точно выполнять задания, соблюдать правила игры. Моральные качества учащихся формируются и в ходе коллективных игр. У детей развивается ответственность, сплоченность, сила воли, характер и дисциплинированность. Педагоги-практики доказали, что включение в урок игр и игровых моментов делает процесс обучения увлекательным и интересным, создает у учащихся веселую рабочую атмосферу, облегчает преодоление трудностей в усвоении учебного материала.

Различные игровые занятия, решение с их помощью тех или иных умственных задач повышают интерес детей к данной теме и понимание окружающего мира. Зрительная, двигательная и слуховая ясность, веселые вопросы, юмористические задания и элементы неожиданности способствуют активизации умственной деятельности.

Включение игр и игровых ситуаций в учебный процесс приводит к тому, что учащиеся, увлекающиеся играми, сами не замечают определенных знаний, навыков и умений социальной и бытовой направленности. На уроках социально-бытовой ориентировки игры обогащают учащихся новой информацией, стимулируют умственную деятельность, внимание, а главное, стимулируют речь. Поэтому при обучении детей с ограниченными возможностями педагог систематически собирает и отбирает интересные материалы, которые привлекут внимание каждого ученика.

Моделирование реалистических ситуаций в ролевых играх используется как один из ведущих методов обучения. Это делается для закрепления пройденного материала и развития коммуникативных навыков. Воспроизводя в игре те или иные жизненные ситуации, учащиеся используют изученные приемы (например, правила поведения в транспорте, посещение театра, покупки в магазине и т. д.). Практически все уроки СБО включают в себя практическую работу учащихся по развитию и укреплению навыков, необходимых для самостоятельной жизни. Из-за недостаточного развития познавательных функций у школьников с задержкой психического развития возникают трудности с планированием. Поэтому на уроках СБО студенты учатся умению ориентироваться, планировать и контролировать операции в зданиях. На первом этапе учитель руководит процессом деятельности учащихся, который постепенно от урока к уроку снижается и переходит к самостоятельному выполнению старшеклассниками контрольно-оценочной деятельности. Это помогает учащимся лучше адаптироваться к обществу и повседневной жизни в будущем. [3.стр. 192]

Конспиративно-ролевые игры являются одним из наиболее эффективных методов социализации и коррекционной деятельности учащихся, а наиболее очевидным принципом обучения является обучение игре. В то же время этот метод является наиболее сложным способом обучения детей с ограниченными интеллектуальными возможностями. Трудности возникают из-за неумения учащихся играть роль актера, неуверенности в себе, неспособности ребенка самостоятельно мыслить и анализировать ситуацию, эмоциональные и поведенческие особенности.

В каждой части программы СБО присутствуют темы уроков, требующие ролевых игр между участниками, вступающими в определенные отношения в различных ситуациях, с целью лучшего усвоения учебного материала. Модели реальных ситуаций, предлагаемые студентам, должны различаться не только по содержанию, но и по сложности. Схема ситуации отбирается с учетом знаний, опыта и способностей детей.

Использование ролевых игр на уроках социально-бытовой ориентировки открывает новые возможности для решения проблемы повышения эффективности развития социальных навыков учащихся с ограниченными интеллектуальными возможностями. Социальные навыки выпускников отражаются в хорошем личном и деловом общении, большем доверии к обществу, балансировании потребностей и способностей, самообслуживании и заботе о близких. Участие в ролевых играх учащихся важно для развития коммуникативных навыков. Основная характеристика общения состоит в том, что посредством него человек создает отношения с другими людьми. Чтобы выполнять свою роль, необходимо следовать определенным правилам и нормам поведения, которые служат эталоном для игрока. Таким образом, участвуя в играх со специально подобранным содержанием, учащиеся приобретают навыки жизненного общения и привычку следовать требованиям и нормам поведения в различных ситуациях. Например, при изучении темы «Торговля» студенты через игры учатся взаимодействовать с сотрудниками магазина, находить нужный отдел, совершать покупку, получать чек, проверять сдачу. Также во время учебной экскурсии знания и навыки, полученные на занятиях, закрепляются в реальных ситуациях.

Благодаря активности игры учащиеся понимают ситуацию и видят ее с разных сторон. Преимущество игры в том, что вы можете повторить ситуацию несколько раз, видя при этом отрицательные и положительные стороны действия. Репетиция ситуации позволяет вам справиться с ней настолько идеально, насколько это возможно. В ходе игры учащиеся могут постоянно активизироваться системой указаний и указаний, требующих речевого общения: «Говори...», «Спроси...», «Ответь...», «Знай...». Игра способствует развитию речи, познавательных функций, социальной адаптации и ориентации.

Ролевые игры используются для изучения различных областей программы, таких как семья, поведенческая культура, транспорт, коммуникации, медицинское обслуживание и торговля. Для каждой части программы выбрано несколько историй. Моделирование реальных ситуаций позволяет учащимся закрепить и расширить свои знания о различных сферах жизни и повседневной жизни людей, например, в продуктовых и универмагах, правилах покупки в них товаров, различных видах городского транспорта, этике, условия приобретения транспортных, железнодорожных и авиа билетов, практические знания и опыт их использования.

Поэтому можно сказать, что проведение уроков в форме ролевых игр дает учащимся важные знания и навыки, которые пригодятся им в дальнейшей жизни.

Примеры игровых сюжетов: «В магазине игрушек», «Езда в автобусе», «Разговор по телефону» и др.

Сегодня сложно представить современный урок без использования новых информационно-коммуникационных технологий. Не вызывает сомнения необходимость использования ИКТ на уроках социальной ориентации в специальных школах-интернатах. Для детей с ограниченными возможностями с психологической точки зрения можно выделить несколько важных причин необходимости использования компьютеров на уроках: это реальная возможность индивидуализировать и дифференцировать процесс обучения. организовать процесс обучения в соответствии с психоэмоциональными и физиологическими особенностями ребенка и, конечно же, расширить возможности следования основным принципам коррекционного обучения: от честности к дефектам, многократному повторению, действию по образцу. , для коррекции психологической деятельности.

Использование компьютерных технологий имеет определенный дефектологический смысл - это возможность индивидуализировать коррекционное обучение в аудиторных условиях, обеспечить каждому учащемуся соответствующую скорость и метод усвоения знаний, предоставить возможности для самостоятельной творческой деятельности, оказать помощь. Для учащихся с ограниченными интеллектуальными возможностями визуальные методы обучения важнее других, и это хорошо реализуется при использовании ИКТ.

«Природа ребенка требует ясности» — эти слова великого педагога К. Д. Ушинского актуальны при обучении таких детей, бесспорно. При использовании наглядных средств

обучения активнее развиваются внимание и понимание, тренируется зрительная память и мышление учащихся. ИКТ улучшают и развивают высшие психические функции, закрывают пробелы в знаниях и развивают когнитивные навыки. Исходя из этого, социально-бытовые ориентировочные уроки специальных школ-интернатов допускают широкое использование наглядных средств на всех этапах урока: передачу новых знаний, закрепление, повторение, самостоятельный контроль выполненной работы.

Сфера использования компьютерных технологий в образовательном процессе очень широка. Использование цвета, графики, звука и современных видеотехнологий позволяет моделировать различные ситуации.

Опираясь на свою практику, могу сказать, что для успешного усвоения знаний и повышения интереса к обучению детей-инвалидов в образовательном процессе можно и нужно использовать игры, упражнения, задания, тесты и конкурсы. Поэтому рекомендуется определенную часть учебного времени посвящать активным формам обучения.

Чтобы оказать эффективное воздействие на знания, умения и навыки учащихся, при использовании занимательных заданий следует соблюдать некоторые методические рекомендации:

• занимательные задания можно использовать на всех этапах обучения, на любом этапе урока – их можно использовать для объяснения нового материала (переключения внимания), прежде чем интегрировать материал.

• занимательные задания можно использовать и выбирать по каждой теме предмета;

• должен последовательно переходить от простых задач к сложным;

• Необходимо учитывать личность обучающегося и выбирать подборку различных сложных задач и головоломок.

Задача развития творческих способностей детей с ограниченными возможностями здоровья сложна, но богата развитием идей не только учащихся, но и педагогов. Всегда следует помнить, что каждый ребенок должен иметь доступ к образованию, которое позволит ему достичь наивысшего уровня развития. Все дети рождаются со своими природными наклонностями, талантами и способностями. Перед педагогом стоит задача раскрыть природные способности ребенка и помочь ребенку по-своему понять мир. Положительные результаты, полученные в ходе работы с детьми, начатая деятельность социально востребованы, необходимы и важны для интеллектуального и творческого развития личности и требуют продолжения на следующем этапе обучения. Поэтому поддержка и развитие личности ребенка, не утрачивая и не ослабляя его способностей, является особо важной задачей воспитания такого ребенка.

Список источников

1. Воронкова В.В., Казакова С.А. Социально-бытовая ориентировка учащихся 5-9 классов в специальной (коррекционной) общеобразовательной школе VIII вида: пособие для учителя.М., 2006

2. Выготский Л.С. Роль курса социально-бытовой ориентировки в коррекционной школе [Электронный ресурс] /Л.С.Выготский. Режим доступа: https://docviewer.yandex.ru/view/340134347/?*=VtN1rTxLSccnq4sdrOJ5c8Yzv9d7InVybCI6Imh0dHA6Ly9zY2hldms0ODlubXNrb2JyLnJ1L2ZpbGV

3. Гладкая В.В. Социально-бытовая подготовка воспитанников специальных (коррекционных) образовательных учреждений VIII вида: М., 2003. с.192

4. Зыкова Т.С. Социально-бытовая ориентировка в специальных (коррекционных) образовательных учреждениях I и II вида/Т.С.Зыкова. -М.: Владос, 2014 – 200 с.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕП ПЕН ЖОҒАРЫ МЕКТЕП САБАҚТАСТЫҒЫ

Такишева Акмарал Галымовна,
Жезқазған технология және сервис колледжі
Қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
Жезқазған қаласы

Аннотация: Инклюзивті білім беру- барлығына тең мүмкіндіктер. Инклюзивті білім беру жұмыстарының тиімді тұстары арасында студенттердің қарым–қатынасы мен байланысын арттыру, студенттердің білім деңгейін көтеру, сондай-ақ олардың өзін-өзі тану және басқа да студенттермен байланысу мүмкіндіктерін нығайту.

Тірек сөздер: Инклюзивті білім, инклюзивное образование, inclusive education, жүйе, система, system,маман, специалист, мастер, әдіснама, методика, methodology, стратегия, стратегия, strategy.

Инклюзивное образование-равные возможности для всех. Среди преимуществ работы по инклюзивному образованию–повышение взаимодействия и связи студентов, повышение уровня знаний студентов, а также укрепление их способности к самопознанию и общению с другими студентами.

Inclusive education-equal opportunities for all. Among the advantages of working on inclusive education are increasing student interaction and communication, increasing the level of students' knowledge, as well as strengthening their ability to self–knowledge and communicate with other students.

Инклюзивті білім беру дегеніміз не, ең әуелі соны айшықтап, саралап алайық?

Инклюзивті білім беру тарихы: Шынайы инклюзия балалар оқу жоспарына нұсқаулыққа, бағалауға және колледж ортасына, түзетулер енгізе отырып, өздерінің құрдастарымен қатар жергілікті колледжде, қарапайым сыныптарда білім алған кезде орын алады. Бұған мектеп жанындағы лагерьлер, спектакльдер, жиналыстар және барлық оқу іс-әрекеттері, сондай-ақ дене шынықтыру, спорт және ғылым кіреді.Инклюзивті білім беру- барлығына тең мүмкіндіктер.

Білім бұл адам құқығы, ал инклюзивті білім басқа құқықтарды қамтамасыз ететін құқық. Шынайы инклюзия барлық балалар өздерінің жергілікті мектептеріндегі кәдімгі сыныптарда өздерінің құрдастарымен қатар оқу бағдарламсына, нұсқауға, бағалауға және қоршаған ортаға түзетулер енгізе отырып, білім алған кезде орына алады. Шынайы инклюзивті білім беруді сәтті жүзеге асыруға көмектеу үшін осы тәжірбиелердегі айырмашылықтарды анықтай алуымыз маңызды.

Инклюзивті білім беруді қалай жүзеге асырамыз?

Мүгедектің медициналық моделі мүгедектікті диагноз қоюуды, емдеуді және ”емдеуді қажет ететін” физикалық немесе психикалық бұзылу ретінде қарастырылады.Қайырымдылық үлгісі мүмкіндігі шектеулі адамдарды аяушылық немесе қайырымдылық сезімін тудырып алмаумыз керек.

Инклюзивті білім беру жағдайында мектеп пен жоғары мектеп сабақтастығының тиімділігі:

Білімге тең қолжетімділік,Қолжетімді қоғамдық орындар, жұмысқа орналасу мүмкіндіктері, кемісітушіліктен еркіндік, шешім қабылдауға қатыстыру, құқықтық қорғау нысандары көзделген.

Білім беру үшін, алдымен жоспар құруымыз керек

1. Қызығушылығын анықтау
2. Қабілетін анықтау (әр пәннен жеке тапсырма беру, тапсырма нәтижесі бойынша анализ жасау, оқушымен қателер бойынша сөйлесу) [1, с. 1805]
3. Мүмкіндіктерін анықтау (әлеуметтік және физиялогиялық мүмкіндіктер)
4. Тапсырма орындау қуатын анықтау
5. Апталық жоспар құру
6. Айлық жоспар құру

Мүмкіндігі шектеулі адамдардың оқуға қолжетімділігін арттырудың кейбір стратегияларымен, тәсілдері. Инклюзивті оқушылаардың ең басты қолжетіму материалдармен қамтамасыз ету (кітаптар, аудио кітаптар, бейне сабақтар) мектеп пен жоғары мектеп байланысы қабілеттеріне қарамастан барлық студенттер өздері жақсы көретін және бағалайтын, инклюзивті ортада қолдау арқылы бірлескен оқуды ынталандыру:ойындар, топтық тапсырма жасау, жұптық, мектепшілік конкурстар, жарыстар ұйымдастыру, кітап клубтарын ашу, cognitive load theory, когнитивті теорияны да енгізуге болады. Когнитивті жүктеме дегеніміз-тым қиын немесе қызықсыз тақырыптарды, оқушыларға түсіндіруді қиындататын нәрсені анықтауға және оны шешуге көмектеседі. Инклюзивті білім беру жағдайында мектеп пен жоғары мектеп оқушылары қызығушылықтары ұштасқан жағдайда нәсіліне, жынысына қарамастан байланыс жасай алады.

Жоғары және орта мектептегі оқу-тәрбие процесінің маңызды айырмашылығы - мұғалім-оқушының (Оқытушы-студент) өзара әрекеттесу сипаты өзгереді.

Жоғары оқу орындарына жоғары оқу орындарының жағдайына тез бейімделе алатын және құзыреттілік пен уәждеменің жоғары деңгейі бар жақсы дайындалған болашақ студенттер қажет. Техникалық жоғары оқу орындарының алдында белгілі бір ғылыми және техникалық білімі бар, жаңа білімді өз бетінше сәтті игере алатын және оны практикада қолдана алатын жоғары білікті мамандарды даярлау міндеті тұр. Бұл университетте оқу кезінде студенттерге ғылым мен техниканың осы саласындағы барлық білімді жеткізу мүмкіндігіне байланысты. Өндірісті үздіксіз техникалық қайта жарақтандыру, ғылым дамуының жеделдетілген қарқыны, ғылыми-техникалық ақпараттың өсіп келе жатқан ағыны болашақ инженерді оның болашақ жұмысы үшін қажетті барлық біліммен қамтамасыз ету әрекеттерін перспективасыз етеді.Мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін білім беру ресурстарының қол жетімділігі мәселелерін шешу оқу процесінің барлық компоненттерін және мүгедектерге кәсіптік білім беру жүйесінің өзін құруға түбегейлі жаңа тәсілдерді қажет етеді, мысалы:

1) интеграция деңгейін тереңдету – 1-ші, 2 - ші және 3-ші оқу жылының оқшауланған топтарынан (базалық жоғары білім) бакалавриат және магистратура кезеңдеріндегі интеграция мен инк - лузияға дейін;

2) әрбір мүгедек пен мүгедек адам үшін жеке білім беру бағдарламаларын, сондай-ақ ЖОО оқытушылары мен персоналының біліктілігін арттыру және қайта даярлау бағдарламаларын әзірлеу;

3) кедергісіз білім беру кеңістігінің инфрақұрылымын жабдықтау және мамандандырылған зертханалар (білім беру - оңалту мақсатындағы бағдарламалық-аппараттық кешендер)құру;

4) оқу процесінде жаңа, оның ішінде ақпараттық технологияларды пайдалану.

Инклюзивті оқытуды жүргізу үшін бір оқытушы ЖОО - ның мектеп пәндері мен пәндерін оқыту әдістемесі негізгі құрал болып табылады. Оқыту барлық білім алушылар үшін барынша тиімді болуы қажет. Мұны тек мұғалім жасай алады – өз ісінің тель-виртуозы. Әрине, мүгедек оқушылар мен есту қабілеті нашар оқушыларды сурдопедагогикалық қолдау қажет, яғни олар сурдоаудармашының, сондай-ақ сабақта өткен [2, с. 3179] материалды түсіндіру және үй тапсырмасын орындау үшін мұғалімнің көмегін қажет етпейді. Жоғары техникалық білім беру жағдайында жоспарланғанды қалай жүзеге асыруға болады?

1. Есту қабілеті нашар адамдар үшін бірлескен практикалық сабақтарды өткізу тиімдірек (әр түрлі пәндер бойынша мәселелерді шешу), өйткені есту қабілеті нашар және саңырау адамдарға сабақтың бұл түрі оңайырақ. Бір мәселенің шешілу барысын көрсету керек, қалған ұқсас міндеттер студенттердің визуалды есте сақтау қабілетінің арқасында қалай шешіледі.

2. Ең сәтті, тіпті сүйіспеншілікпен, мүмкіндігі шектеулі студенттер зертханалық жұмыстармен айналысады. Мұнда күшті сенсорлар көру қабілетіне көмектеседі, олар заттың пішінін, кедір - бұдырлығын, ағындылығын, дәнділігін, икемділігін түсінуге, температураны білуге, дірілді сезінуге және т.б. иіс пен дәм мүшелері туралы білімді толықтыра алады. Бұл жағдайда қоршаған ортаны білуде есту қабілетінің болмауы айтарлықтай теңестіріледі.

3. Жоғары білім мен орта білімнің айырмашылығы-дәріс оқу.

- дәрістерге оқу материалының ең негізгісін ғана беру;

– кіріспені міндетті түрде қолданыңыз - жарқын, түсінікті, анимация элементтері болуы қажет;

- мұғалімнің сөзі қысқа және эмоционалды болуы керек;

- сөйлеуде белгілі, жиі қолданылатын сөздерді қолдануға тырысыңыз; төмен жиілікті 3 буынды және одан да көп сөздерді қолданған дұрыс; мүмкіндігі шектеулі студент материалды түсінуі керек, оны 2, 3 және тіпті 4 рет қайталау керек;

- дәрісті орыс тіліндегі калькуляциялық жестау тіліне аудару үшін сурдоаудармашының қызметтерін міндетті түрде ауызша айту керек. Сурдоаудармашы сабақ қарсаңында материалды, көрнекі құралдарды зерделеп, мұғаліммен көрнекі материалды құбыжыққа айналдыру тәсілін келісуі, сөздердің жест - ишара-аналогтарын таңдауы, арнайы түсіндіруді қажет ететін сөздер мен сөз тіркестерін таңдауы керек. Жестау тіліне ауысу матенің ерекшелігі негізінде жүзеге асырылуы керек.Сабақ өткізетін оқушылар тобының құрамы мен ерекшеліктері. Аудармашы белгілі бір аудитория үшін семантикалық-грамматикалық тұрғыдан ең қиын үзінділерді бөліп көрсетуі керек.

Білім алушылардың ауызша сөйлеуін оқыту мектепке дейінгі білім беру, мектепте білім беру, жоғары оқу орындарында білім беру және одан әрі өндірістік өмір кезеңдерінде мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды оқытудың сабақтастығының негізі болып табылады. Ауызша сөйлеу мыналарды қамтиды: белгілі бір білім беру, оқу, жазу, ауызша сөйлеу. Саңырау адамды ауызша сөйлеуге үйрету - оны қарым-қатынас пен ойлаудың жалғыз толыққанды құралы, қоршаған әлемді танудың маңызды құралы ретінде тілмен қаруландыру. Ауызша тіл есту қабілеті бұзылған адамдарға білімнің сарқылмас көзі – кітаптарды пайдалануға мүмкіндік береді.

Сөйлеуді түсіну үшін адам есту аппаратын пайдаланып дыбыстарды естіп қана қоймауы керек. Қажет: 1. Адамның миы әртүрлі сөйлеу сигналдарын-фонемаларды, буындарды, сөздерді, сөз тіркестерін анықтай, ажырата, анықтай және есте сақтай алды. 2. Ми тілдік жүйеге ие болды, яғни ол әр түрлі лингвистикалық ақпаратты жадында сақтауы керек: сөздердің мағыналары (лексика), олардың дыбыстық құрамы (фонетика), өзгерту ережелері (морфология) және сөздерді сөйлемдерге қосу (синтаксис). 3. Адам айтылымның идеясын құра және дамыта білді, дизайн құрылымын сөйлеу бірліктерінің тізбегіне айналдыра білді, қарым - қатынас үшін сөйлеуді қолдану ережелерін игере алды (прагматика). Инклюзивті білім ол тек әдіснама, методика, басқа елдерден келген семинарлардың дұрыс үйрене алмағанның салдарынан, аты бар, заты жоқ дүние келіп ортаға шығады, сол үшін оқылған кітап, өткізілген семинар, енгізілген методика жүйеленіп, студенттерге дұрыс жеткізілуі қажет.Қабылдаушы да ынтық болуы шарт [3, с.3677].

Әдебиеттер тізімі

1.Преемственная система инклюзивного образования. Том второй: Инклюзивное образование в системе «детский сад-школа-вуз» [5, б. 170]

2. Лиходедова Л.Н. Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы («Білім» мамандықтары тобына арналған оқу құралы). – Қарағанды: «Medet Group» ЖШС, 2020. [1, б. 43]

3.Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтің кәсіби құзыреттілігін дамыту: әдістемелік құрал / құраст. З.П.Турсынбаева, Д.К. Тургунова. - Шымкент: «Өрлеу» БАҰО» АҚФ ОҚО ПҚБАИ, 2017. [4, б. 70]

РАЗВИТИЕ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА С ПОМОЩЬЮ КООРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩИХ ИГР И УПРАЖНЕНИИ

Сейлканова Алия Сериковна,
Анафина Жанар Куанышовна,
Бегайдарова Зиягуль Тулегеновна
КГУ «Специальная школа –интернат № 4, города Кокшетау»

Аннотация: Мақалада ОР бар балаларда ауызша сөйлеуді дамытудың маңыздылығы (есту қабілеті бұзылған), есту және сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда ауызша сөйлеуді дамытудың маңыздылығы, ойынның окушының даму құралы ретіндегі рөлі туралы айтылады. Автор ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психикалық ерекшеліктерін (есту және сөйлеу қабілеті бұзылған), есту қабілеті бұзылған балалардың ауызшас өйлеу дамуының жалпы сипаттамасын береді. Білім беру және тәрбие процесінде дидактикалық ойындарды практикалық қолданудың адаптивті әдістемесімен, ұсыныстармен таныстырады.
Түйінді сөздер: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар, сөйлеуді дамыту, есту қабілетінің бұзылуы.

В статье говорится о значении развития устной речи у детей с ООП (с нарушениями слуха), о важности развития устной речи у детей с нарушениями слуха и речи, о роли игры как средства развития школьника. Автор даёт характеристику психических особенностей детей с особыми образовательными потребностями (с нарушениями слуха и речи), общую характеристику развития устной речи детей с нарушениями слуха. Знакомит с адаптивной методикой практического применения дидактических игр в образовательно-воспитательном процессе, рекомендациями.
Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, развитие речи, нарушение слуха.

The article talks about the importance of the development of oral speech in children with OOP (hearing impaired), the importance of the development of oral speech in children with hearing and speech disorders, the role of play as a means of student development. The author gives a description of the mental characteristics of children with special educational needs (with hearing and speech impairments), a general description of the development of oral speech of children with hearing impairments. Introduces the adaptive methodology of practical application of didactic games in the educational process, recommendations.
Keywords: children with special educational needs, speech development, hearing impairment.

Всестороннее развитие учащегося с нарушениями слуха и подготовка его к жизни – одна из основных задач специализированной школы. От того, насколько хорошо ребенок с нарушениями слуха понимает обращенную к нему речь, в какой мере он владеет навыками устного общения с окружающими, в значительной степени зависит его адаптация в обществе. Всестороннее развитие ребенка с нарушениями слуха предполагает развитие коммуникативных навыков в устной речи.

Речь - одна из главных психологических функций, влияющих на его общее развитие и, в частности, на формирование психических процессов человека. Речь – божественный дар природы, благодаря которому люди получают возможность общаться друг с другом. Речь ребёнка – это показатель его развития. Решающее значение для развития речи ребёнка имеет полноценный слух, поскольку в этом случае ребенок слышит речь взрослых, подражает ей, учится говорить. Слушая взрослых, малыш познаёт окружающий мир, изучает предметы, прикасаясь к ним, учится различать звуки, которые они издают. Наблюдая за действиями окружающих его людей и животных, ребенок осмысливает увиденное.

Любое нарушение речи отражается на деятельности и поведении ребенка. Дети с нарушениями речи, осознавая свой недостаток, становятся молчаливыми, робкими, нерешительными. Отсутствие или недоразвитие устной речи у глухих детей влечет за собой недоразвитие у них абстрактно-логического мышления, отставание в общем психическом развитии. Вот почему задача формирования устной речи у глухих детей приобретает особую значимость.

Проблема овладения устной речью детьми с нарушениями слуха остается актуальной, поскольку количество глухих и тугоухих детей в обществе несмотря на прогресс в науке и достижения медицины, на планете не уменьшается. По данным Всемирной организации

здравоохранения,360 миллионов человек в мире и из них 32 миллиона детей страдают проблемами, связанными с потерей слуха. Возможно, увеличение числа людей с поражением слуха в какой-то степени связано с научно-техническим прогрессом и появлением новых этиологических причин (шумы, вибрации, скорости, вредные химические, бытовые, промышленные и лекарственные ототоксические вещества и т. д.), которые пагубно воздействуют на слуховой аппарат человека. В Казахстане также наблюдается увеличение заболеваемости среди детей и подростков, которые страдают той или иной формой тугоухости. На 1000 новорожденных приходится один ребенок с врожденной глухотой, в возрасте до 3 лет глохнут 3-4 ребенка по разным причинам. В 2016 году в Республике Казахстан было зарегистрировано свыше 4 тысяч детей с нарушениями слуха, и эта цифра ежегодно увеличивается. Данные цифры позволяют сделать вывод, что дальнейший рост инвалидности может привести к социально опасному снижению прироста здорового населения.

При отсутствии специального обучения дети с нарушениями слуха не в состоянии самостоятельно овладеть речью, что приводит к серьезным нарушениям в их развитии. Следовательно, формирование правильной речи, всестороннее развитие ребенка с нарушениями слуха и подготовка его к жизни являются основными задачами программы обучения и воспитания в коррекционных образовательных учреждениях. [2].

В настоящее время в казахстанском Центре материнства и детства проводится аудиологический скрининг новорожденных для оценки состояния слуха. Это единственный на сегодняшний день метод, который позволяет уже на второй день после рождения ребенка выявить нарушения слуха и проводить дальнейшую адаптацию в социальную среду.

В школах-интернатах для учащихся с нарушениями слуха в разнообразных видах деятельности формируется творческая личность школьника, развиваются его потенциальные возможности. Перед школьниками педагоги ставят задачу давать развернутые ответы на вопрос, составлять план, уметь пользоваться им, не повторяться, говорить правильно, распространенными предложениями, связно пересказывать материал. Изложение материала строится как монолог. В процессе учебной деятельности учащиеся обретают навыки владения диалогической и монологической речью. Чем активнее школьники совершенствуют устную и письменную речь, пополняют и активизируют свой словарь, тем выше уровень их познавательных возможностей и культуры. В методике обучения школьников с нарушением слуха предусматривается развитие следующих видов речевой деятельности: говорение, письмо, дактилирование, слушание, слухо-зрительное восприятие устной речи, зрительное восприятие с руки , чтение.

Работа по развитию речи обеспечивается в различных условиях:

-в быту, во время проведения режимных моментов, где основное внимание должно быть уделено уточнению значений слов и фраз, активизация усвоенного речевого материала в процессе общения с детьми и взрослым;

- на занятиях по изодеятельности и конструированию, ознакомлению с окружающим миром, на уроках труда, физкультуры, где детям дается материал для усвоения данного раздела, а так же слова и фразы, нужные для организации деятельности детей ;

-на занятиях по развитию речи, в процессе которых происходит усвоение значения слов и фраз, уточнение их звуко-буквенного состава, формирование разных видов речевой деятельности (говорения, слухо- зрительного восприятия, чтения, письма, слушания).

В ходе занятий усвоенный речевой материал включается в различные коммуникативные ситуации;

-на индивидуальных занятиях, где идет уточнение произносительной стороны речи при максимальном использовании остаточного слуха детей;

-в семье, где родители, ориентируясь на рекомендации сурдопедагога, могут достаточно эффективно продолжать развитие речи детей, закреплять у них речевые навыки. В процессе развития речи надо постоянно стремиться к тому, чтобы за каждым услышанным словом у детей возникло определенное представление о предмете, возникал образ того предмета.

На каждом занятии дети должны иметь дело с конкретными предметами или с конкретной деятельностью, а не просто повторять слова. Необходимыми условиями для возникновения языковой способности развития всех видов речевой деятельности и усвоения языковых элементов и связей в системе языка являются прежде всего речевая среда, окружение говорящих людей и вовлечение ребенка в совместную практическую деятельность со взрослыми и сверстниками. Одним из эффективных средств обучения русскому языку является использование на уроках дидактических игр. Реальная практика использования игр в коррекционно-воспитательном процессе показывает, что при достаточно высокой эффективности данного вида работы в специальной коррекционной организации образования для детей с нарушениями слуха способствует развитию всех психофизических функций. Во время игр у ребенка особенно обостряется фантазия, проявляется активность и он получает богатое впечатление. Поэтому надо использовать игры для развития языка ребенка. Достаточно обдуманно построить условия игры, разъяснить их детям, говорить кратко, точно, находить неожиданные решения и слова. Увлекающийся характер детей вызывает стремление осмыслить и передать увиденное и услышанное. Игры побуждают новые картины в сознании детей, помогают развивать родной язык. Однако для того, чтобы в играх речь ребенка развивалась, учитель должен находиться вместе с учениками. При этом он должен держаться с ними как старший товарищ, а не как грозный наставник» [3].

А.С. Макаренко писал: «Игра имеет важное значение в жизни ребенка… Каков ребенок в игре, таким во многом он будет в работе, когда вырастет. Поэтому воспитание будущего деятеля происходит, прежде всего, в игре…» [4].

Игровая деятельность:

- побуждает детей к общению друг с другом;
- способствует закреплению навыков пользования инициативной речью;
- способствует совершенствованию разговорной речи;
- способствует обогащению словаря;
- оказывает влияние на формирование грамматического строя языка.

Перед учащимися стоит задача показать в выполнения игрового задания свои знания, умения и навыки. Дидактические игры позволяют вовлечь в работу большое количество учащихся, вызвать активность детей и наглядно показать результат соревнования. Как показывает практика, игровые задания дети выполняют с большим интересом при максимальной активности и позволяют сделать работу более эффективной по усвоению материала по русскому языку Дидактические игры могут использоваться на уроках различного характера, но лучше их использовать на уроках закрепления пройденного материала, а также на уроках повторения и работы над ошибками. Обычно игры используют в конце урока, когда работоспособность учащихся снижается, рассеивается внимание. Возможно использование дидактических игр в начале урока (организационный момент), при проверке домашнего задания, проведения орфографической пятиминутки, как форму словарной работы.

Условно можно выделить несколько типов дидактических игр, сгруппированных по виду деятельности учащихся.

- Игры-путешествия.
- Игры-поручения.
- Игры-предположения.
- Игры-загадки.
- Игры-беседы (игры-диалоги).

Игра-путешествие отражает реальные факты или события, но обычное раскрывает через необычное, простое—через загадочное. Цель игры-путешествия — усилить впечатление, придать познавательному содержанию сказочную необычность.

Игры-поручения по содержанию проще и по продолжительности короче игр-путешествий. В основе их лежат действия с предметами, игрушками, словесные поручения. Игровая задача

и игровые действия в них основаны на предложении что-то сделать: "Помоги Незнайке расставить знаки препинания", "Проверь домашнее задание у него".

Игры-предположения "Что было бы..?" или "Что бы я сделал...", "Кем бы хотел быть и почему?", "Кого бы выбрал в друзья?" и др. Началом игры может послужить картинка. Перед детьми ставится задача и создается ситуация, требующая осмысления последующего действия. Игровая задача заложена в самом названии "Что было бы..?" или "Что бы я сделал...". Игровые действия определяются задачей и требуют от детей целесообразного предполагаемого действия в соответствии с поставленными условиями или созданными обстоятельствами. Дети высказывают предположения, доказывают свою точку зрения.

Игры-загадки. В настоящее время загадки, загадывание и отгадывание, рассматриваются как вид обучающей игры. Основным признаком загадки является замысловатое описание, которое нужно расшифровать (отгадать и доказать). Детям нравятся игры-загадки. Необходимость сравнивать, припоминать, думать, догадываться—доставляет радость умственного труда. Разгадывание загадок развивает способность к анализу, обобщению, формирует умение рассуждать, делать выводы, умозаключения.

Следовательно, роль и значение дидактических игр, используемых на уроках, трудно переоценить. Они становятся источником активизации познавательной деятельности учащихся, имеющих нарушение слуха, открывают возможности для обретения знаний, умений и навыков, а также создают необходимые условия для коррекции имеющихся у детей с нарушениями слуха. Использование дидактических игр на уроках русского языка влияет на совершенствование механизмов памяти, внимания, активизации мыслительных процессов, развитие следующих психических процессов: анализ, синтез, сравнение, обобщение, установление причинно-следственных связей. Теоретическая значимость работы заключается в накоплении теоретического материала по проблеме развития речи у слабослышащих школьников средствами дидактической игры во внеурочное время.

Практическая значимость выражена в том, что разработанный комплекс дидактических игр по развитию речи школьников с нарушениями слуха во внеурочной деятельности может использоваться в коррекционно-развивающей деятельности специального психолога и в коррекционно-педагогической работе учителя. Развивая речь, мы так же развиваем способности понимать обращенную к нему речь собеседника и говорить разборчиво, понятно для окружающих.

Таким образом целенаправленное систематическое использование дидактических игр на уроках русского языка может стать эффективным средством развития устной речи у детей с нарушениями слуха.

Овладение устной коммуникацией в будущем позволит выпускнику выбрать учебное заведение для профессионального обучения, трудоустроиться, решить проблему социальной адаптации.

Использованная литература:

1. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана (Часть II).

2.ЛадыженскаяТ.А.Устная речь как средство и предмет обучения. М.: Флинта, 1998.

3.Жарикбаев К. Б., Калиев С.К. / Антология педагогической мысли Казахстана./ - Алматы: Рауап, 1996 – с.261.

4.Макаренко А.С. «Педагогическая поэма», 1955 г.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Абдихаева Акмарал Камаркызы,
«№1 колледж» МКҚК

Түйіндеме. Бұл мақалада Инклюзивті білім берудің ерекшеліктері, оның Қазақстан Республикасында жүзеге асырылуы туралы, бұл тек құжат алып, мамандық алуға мүмкіндік ғана емес, бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтендіру мәселесін шешу болып табылатындығы туралы айтылады.
Түйінді сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар; бейімделу, түзету-дамыту, өтемдік және оңалту функциялары; сезімтал кезең; кедергісіз орта.

В данной статье речь пойдет об изменениях в историческом образовании, использовании современных новых педагогических технологий на уроках истории и их роли. Действительно, одним из приоритетов политики нашего государства в последние годы стал процесс реализации реформ в сфере образования, определяющих нашу судьбу и обеспечивающих наше место в мировом сообществе.
Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями; адаптация, коррекционно-развивающая, компенсирующая и реабилитационная функции; сензитивный период; безбарьерная среда.

This article will focus on changes in historical education, the use of modern new pedagogical technologies in history lessons and their role. Indeed, one of the priorities of our state's policy in recent years has been the process of implementing reforms in the field of education, which determine our fate and ensure our place in the world community.
Key words: children with disabilities; adaptation, correctional and developmental, compensatory and rehabilitative functions; sensitive period; barrier-free environment

Кіріспе. Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің стандартты қағидалары заңнамалық құжаттарда тұжырымдалған: Бала құқықтары туралы Конвенция, "Білім туралы" Заң [1], "ҚР мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы" Заңы, онда мемлекеттік әлеуметтік қызмет көрсету стандарттары. Әлеуметтік қызметтер көлемін және оларды мүгедектер мен мүгедек балаларға беру тәртібін белгілейтін, құқықтарға кепілдік беретін қағидалар мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуына ықпал етеді. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқыту проблемасының өзектілігі әлі күнге дейін жеткілікті дәрежеде бағаланбаған, сонымен қатар оларды оқыту қажеттілігі туралы полярлық пікірлер бар. Біз тәрбие мен оқытудың ерекшеліктерін қарастырдық.

БҰҰ-ның Бас Ассамблея қабылдаған «Бала құқықтары туралы» конвенциясында (1982 ж.) ақыл-ойы немесе физикалық жағынан кем баланың, көрсетілген оның қадір-қасиетін қамтамасыз ететін, өзіне деген сенімділікті арттыратын және қоғамға белсенді қатысуды жеңілдететін жағдайларда, толыққанды өмір сүруі үшін бұл мүгедек балаға әртүрлі саладағы қызметтерге тиімді қолжетімділікті қамтамасыз етілуі тиіс: ол дегеніміз білім беру, кәсіптік даярлау, медициналық көмек, сондай-ақ қоғам өміріне барынша толық тарту үшін баланың рухани дамуы [2]. Экологиялық жағдайдың нашарлауы, ата-аналардың аурушаңдығының жоғары деңгейі, бірқатар шешілмеген әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық және медициналық проблемалар мүгедек балалар санының көбеюіне әкеліп соқтырды, бұл мәселеге ерекше өзектілік берді. Қазақстан Республикасында халықаралық құжаттар – Бала құқықтары декларациясы және балалардың өмір сүруін, қорғалуын және дамуын қамтамасыз ету туралы Дүниежүзілік декларация онда, атап айтқанда: "біздің елдеріміз бірге Бала құқықтары мен балалардың өмірін қорғау және қайғы-қасіретін едәуір жеңілдету, жәрдемдесу үшін олардың адами әлеуетін жан-жақты дамыту және олардың қажеттіліктерін, құқықтары мен мүмкіндіктерін өздері сезіну.

Зерттеу нәтижелері. Мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуындағы маңызды мәселелердің бірі – білім беру. Бұл тек құжат алып, мамандық алуға мүмкіндік емес. Бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтендіру мәселесін шешу болып табылады. Осы мақсатта Қазақстанда инклюзивті білім беру дамып келеді. Инклюзивті білім берудің ерекшеліктері, оның Қазақстан Республикасында жүзеге асырылуы, Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес (30-бап) еліміздің барлық азаматтары мемлекеттік мекемелерде,

сондай-ақ жоғары оқу орындарында конкурстық негізде тегін орта білім алуға құқылы. Бірақ соңғы кезге дейін мүмкіндігі шектеулі балалар қалыпты оқу орындарында оқи алмады. Олар балаларды әлеуметтендіру мен қоғамға бейімдеудің қажетті деңгейін қамтамасыз етпеген үйлерге оқытуға немесе мамандандырылған орталықтарға жіберілді. Бұл мәселе Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытудың басталуымен алға жылжыды.

Инклюзивті білім беру нені білдіреді?

Инклюзивті білім беру – (французша «inklusif» — «inclusive») — қарапайым балалар мен мүмкіндігі шектеулі балаларды бірлесіп оқыту. Яғни, инклюзивті білім беру балалардың денсаулық жағдайына қарамастан білім алудағы барлық қажеттіліктері мен талаптарын қанағаттандыру үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді болжайды.

Инклюзивті білім берудің принциптері:

Инклюзивті білім беру келесі принциптерге негізделеді:

Әр бала ерекше. Барлық балалар құқықтары, достық, білім алу, үйірмелерге, концерттерге және басқаларға бару құқығы, сондай-ақ одан әрі әлеуметтік даму перспективалары бойынша тең. Әрбір бала өз қарқынымен дамиды, бұл оны жақсы немесе нашарлатпайды. Балалар арасындағы қарым-қатынас мейірімділікке, жауап беруге және эмпатияға негізделген. Балалардың өзара қарым-қатынасы олардың дүниетанымын кеңейтіп, академиялық интеллектін дамытады.

Қазақстанда инклюзивті білім беру қалай жүзеге асырылуда?

Инклюзивтілік норма деңгейіне жетуі, қоғамның гуманистік ұстанымына айналуы керек. Бұл мәселе заңнамалық тұрғыдан шешілді. 2021 жылғы 26 маусымда Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойды. Мемлекет ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру жүйесі шеңберінде білім алуы үшін жағдай жасауға міндеттенеді (8-баптың 1-1-тармақтары). Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін арнайы білім беру бағдарламалары әзірленуде. Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдары заң бойынша өздеріне қызмет көрсететін аумақта тұратын барлық балаларды, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қабылдауға міндетті (26-баптың 2-тармағы).

Инклюзивті оқыту тұжырымдамасы:

Инклюзивті білім беру қалыпты жағдайға айналуы үшін келесі мәселелерді шешу қажет:

- мұғалімдердің мұндай балалармен жұмыс істеуге психологиялық және кәсіби дайын еместігі;

- басқа студенттердің ата-аналарының балаларымен бірге ерекше балаларды оқыту фактісін қабылдау қиындығы;

- балабақшалардың, мектептердің және басқа да оқу орындарының материалдық-техникалық базасының дайын еместігі;

- мүгедек балалардың ата-аналарының балалары бастан өткеруі мүмкін психологиялық жайсыздыққа, әлеуметтік остракизмге (қорлау, келекелеу) байланысты қорқыныштары. Мұғалімдер мен ата-аналарға психологиялық-педагогикалық және әдістемелік көмек көрсету үшін көптеген облыстарда (Ақмола, Ақтөбе, Қарағанды, Батыс Қазақстан) инклюзивтілікті жүзеге асырудың облыстық орталықтары ашылды. Мүмкіндігі шектеулі балалармен (ДЦП, соқырлар, саңырау-мылқаулар, ақыл-ой кемістігі бар) жұмыс істейтін мамандардың кадр мәселесін шешу мақсатында Қазақстанда дефектолог мамандарды даярлау географиясы кеңейтілді. Қазір олар еліміздің 17 жоғары оқу орнында білім алуда. Бұл бағытта мұғалімдер қайта даярлаудан өтіп жатыр. Бұл қадамдардың барлығы инклюзивті білім беруді дамытуға арналған, осылайша ерекше балалардың көпшілігі болашақта өзін шеттетілген адамдар емес, қоғамның толыққанды және толыққанды қатысушысы ретінде сезінеді.

Қорыта келе, Инклюзивті білім беру – қазіргі өмір талабы және халықаралық стандарт. Қазақстанда инклюзивті білім беруді қажет ететін 160 мыңнан астам мүмкіндігі шектеулі бала бар. Олардың 23%-ға жуығы ғана мұндай оқу үдерісіне қатысады. Заман ағымына ілесу үшін

инклюзивті білім беруді енгізу жолында Қазақстан қиындықтарды еңсеріп, туындаған мәселелерді шешуге тырысуда, соның ішінде халықаралық тәжірибені енгізу арқылы, шетелдіктерден үлгі алып, қазақ мектептерінде көмекші – тәлімгер қызметі енгізілді. Қазақстан Республикасының педагогтары бейімделген спорт түрлерінің негіздерін меңгеруде, сондай-ақ франциялық әріптестерімен бірлесіп бейімделген спортты мектеп бағдарламасына енгізу мақсатында арнайы бағдарламалар әзірлеуде. Білім беру бағыты инклюзивті ойындар арқылы дамып келеді, оған қарапайым балалар да, ерекше балалар да қатысады. Қайырымдылық ұйымдар инклюзивті қолдау бөлмелерін ашады, онда балаларға мінез-құлықты талдаудың қолданбалы әдістері үйретіледі.

Қазақстанда инклюзивті білім берудің болашағы: Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2025 жылға қарай мектептердің, балабақшалардың 100 пайызы, колледждер мен жоғары оқу орындарының 70 пайызы инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауы тиіс. Инклюзивті білім беру – бұл қазіргі адамдардың санасындағы революция және ашық демократиялық мемлекеттерді таңдау. Инклюзивті білім беру – БҰҰ-ның бірқатар конвенциялары қолдайтын жаһандық қозғалыс, деп атап көрсетеді. «Инклюзив» термині және инклюзивті білім беру принциптері халықаралық қолданысқа 1994 жылы Саламанкада (Испания) ерекше қажеттіліктері бар адамдарға арналған білім беру жөніндегі дүниежүзілік конференцияда енгізілген. Сол жылы Қазақстан да «Баршаға арналған білім» халықаралық бағдарламасына іске қосылды. Ұлыбританияда мүгедек балалар қарапайым мектептерде оқу құқығын 1976 жылы алған. Арнайы оқу орталықтарында ауыр түрдегі мүгедектер ғана оқиды.

Англияда инклюзивті білім беруді дамыту үшін:

- мемлекет қаржы бөледі, мамандарды дайындайды;

- жастайынан орта мектепке дейін психологтар мен мұғалімдер ерекше баланы сүйемелдеу, қажетті дағдылар мен дағдыларды дамыту, ата-аналарға кеңес беру; арнайы оқыту бағдарламаларын әзірлеу;

- балада мұғалімнен басқа оқу материалын меңгеруге көмектесетін, психологиялық және әлеуметтік мәселелерді шешетін көмекшісі бар. Бұл шаралар мүмкіндігі шектеулі балалардың өздерін қоғамның толыққанды қатысушысы ретінде сезінуге, дамуына және басқаларға пайдалы болуына мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беруді дамыту – бұл мүмкіндігі шектеулі балаларға ғана емес, бүкіл білім беру жүйесін дамыту. Ол әрбір адамға тең құқықта және тең жағдайда оқуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010.

2. Мүгедектердің өмір сапасын жақсарту жөніндегі ұлттық жоспар.

3.Қазақстандағы арнайы білім. – 2012. - №2.

4. Балалардың өмір сүруін, қорғалуын және дамуын қамтамасыз ету туралы Дүниежүзілік декларация, БҰҰ, Нью-Йорк, 30.09.90 ж.

5. "ҚР мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы" 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 39 заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді 29.12.2014 ж. жағдай бойынша

6. [1], ҚР "Білім туралы" Заңы, Астана, 2007 жылғы 27 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен 13.01.2015 ж.

7. [2], БҰҰ Бас Ассамблеясы 1959 жылы 20 қарашада қабылдаған Бала құқықтары туралы Декларация

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Мәдиқызы Ботакөз,
Марат Оспанов атындағы
Батыс Қазақстан медицина университетінің
6В10107 «Педиатрия» мамандығының
1 курс студенті

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің жолдары көрсетілген. Ол психологиялық-педагогикалық сипаттағы ұйымдастырылған іс-әрекет екендігі, және де баланың қоғаммен өзара әрекеттестігі жағдайында психологиялық дамыту мен нәтижелі оқыту үшін әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар жасауға бағытталған маманның кәсіби әрекетінің белгілі бір жүйесі екендігі айтылған.
Кілт сөздер. Инклюзивті білім беру, ерекше балалар, психологиялық-педагогикалық қолдау, қоғам, дамыту.

В статье показаны пути оказания психолого-педагогической поддержки в условиях инклюзивного образования. Говорят, что это организованная деятельность психолого-педагогического характера, а также определенная система профессиональных действий специалиста, направленная на создание социально-педагогических условий для психологического развития и эффективного обучения в условиях взаимодействия ребенка с обществом.
Ключевые слова. Инклюзивное образование, особенные дети, психолого-педагогическая поддержка, общество, развитие.

The article shows ways to provide psychological and pedagogical support in the context of inclusive education. They say that this is an organized activity of a psychological and pedagogical nature, as well as a certain system of professional actions of a specialist, aimed at creating social and pedagogical conditions for psychological development and effective learning in the conditions of interaction of the child. with society.
Keywords. Inclusive education, special children, psychological and pedagogical support, society, development.

Қазіргі таңда психологиялық-педагогикалық қолдае, әсіресе, инклюзивті оқыту жағдайында ерекше маңызды болып отыр. Психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету білім алушылардың өзекті мәселелерін шешу мүмкіндігін қамтамасыз ететін шарттарды құруға бағытталған психологиялық-педагогикалық сипаттағы ұйымдастырылған іс-әрекет болып табылады. Психологиялық-педагогикалық қолдау бір мезгілдік шара емес, бұл психологиялық қызмет көрсету барысында жүйелі түрде ұйымдастырылатын және тұрақты орындалатын жұмыс екені даусыз. Тұлғаға уақытында көмек көрсету психологиялық-педагогикалық қолдаудың ең басты қағидаларының бірі, және де тек қолдау көрсету ғана емес, тұлғалық қалыптасуына жауапкершілікпен қарауға үйрету, осы үдерістің қиыншылықтарын өздігінен жеңіп шығуға ықпал ете білу және әлеуметтік өмірде толыққанды субъект болып қалыптасуына көмектесу болып табылады. Сондықтан да инклюзивті тәжірибе мамандардан жаңаша идея мен білімді талап ететіні даусыз. Әр түрлі мамандар мен педагогтардың, мүмкіндігі шектеулі балаларға тәрбие беру мен оқытуының мәні, бүкіл ұжым балалардың жақсы жағдайда білім алуына қатысады. Ұжымда жұмыс жасай отыра, топтың әр мүшесі алдына қойылған міндет пен тапсырылған жұмысты уақытында орындау керек.

Осындай ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істейтін тұлға кәсіби-құндылықтық бағдарлардың келесі жүйесін меңгеруі тиіс:

- ✓ адамның жеке басының құндылығын оның денсаулығының ауырлық дәрежесіне қарамастан тану;
- ✓ білім беру нәтижесін оны алуға ғана емес жалпы ерекше білім беруді қажет ететін баланың жеке басын дамытуға бағыттауы;
- ✓ дамуында бұзылулары бар балалар үшін мәдениет тасымалдаушы және оның трансляторы ретінде өзінің жауапкершілігін сезіну;
- ✓ үлкен рухани және энергетикалық шығындарды талап ететін ерекше білім беруді қажет ететін балалармен педагогикалық қызметтің шығармашылық мәнін түсіну. [1, 123б]

Ерекше білім беруге қажет ететін балалармен жұмыс істейтін педагогтың кәсіби-тұлғалық дайындығының маңызды құрамдас бөлігі негізінен көмек көрсетуге дайын болу.

Қазірде психолог мамандар көпшілік адамдардың көмекке дайындығы бірдей деп санайды. Эмпатия, қамқорлық, жауапкершілік деңгейі жоғары болған сайын көмекке деген дайындықтың деңгейі соғұрлым жоғары болады. Көмекке деген дайындығы адамның тиісті жағдайларда дамиды.

Психологиялық-педагогикалық қолдау – білім беру жағдайында туындаған мәселелерді шеше үшін, белгілі бір даму кезеңінде көмек көрсетуге бағытталған технология, балаға көмек берудің ерекше түрі болып табылады. Әлеуметтік-педагогикалық қолдау баланың қоғаммен өзара бірлігі, яғни әрекеттестігі жағдайында баланы психологиялық дамыту және нәтижелі оқыту үшін педагогикалық жағдайлар жасауға бағытталған маманның кәсіби әрекетінің белгілі бір жүйесі.

Негізінен ерекше балалармен жұмыс жүргізуші педагог-психолог маманның міндеттері:

• Білім беру ұйымы мен тәрбиеленушінің отбасы арасындағы сабақтастықты орнату;

• Тәрбиленушіні зерттеуде және дамуына үлес қосатын индивидуалды бағдарлама барысында ат салысу;

• Баланың қоғомдық ортаға тез сіңісіп кетуі үшін, ата-ана кеңестер беру;

• Баланың отбасындағы тәрбиесі мен коғамдық ортасындағы қағидаларын зерттеу;

• Тәрбиеленушіге әлеуметтік көмек ретінде, қайырымдылық қорлары мен әлеуметтік жағдайы төмен жандарға көмек көрсетушілермен, педагогтар мен біріге отырып жұмыс жасау;

• Топтағы тәрбиеленушілерге әлеуметтік көмек ретінде, үлкен іс-шаралар өткізу [2, 68б].

Байланыс орнату, психологиялық қорғаныс реакцияларын жеңу, отбасын ынтымақтастыққа ынталандыру, ата–аналардың әлеуметтік жағдайын жандандыруға, әлеуметтік байланыстарды қалпына келтіруге және де кеңейтуге, отбасы мүшелеріне өз ресурстарына сенім артуға мүмкіндік іздеуге бағытталған отбасына психологиялық-педагогикалық көмек көрсету бойынша мамандардың жұмысы психологиялық-педагогикалық көмек көрсетуі ерекше білімді қажет ететін балаларды тәрбиелеп отырған отбасымен жұмыс кезеңдері немесе психологиялық-педагогикалық жұмыс алгоритмі болып табылады. Оңалту карталарын әзірлеу және балалардың одан әрі білім алу бағытын анықтау; ерекше білімді қажет ететін балалардың отбасыларымен жұмыста қол жеткізілген нәтижелердің тиімділігін талдау.

Инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда педагог-психолаог келесі кәсіби-құндылық бағдарлар жүйесін қабылдауы тиіс: адамның жеке басының құндылықтарын оның бұзылыстарының ауыр деңгейіне қарамастан мойындау; тек білім бера нәтижесін алу үшін ғана емес, бұзылыстары бар адам тұлғасын тұтас дамытуға бағыттылық; дамуында бұзылыстары бар адамдар үшін мәдениетті сақтаушы және оны таратушы ретіндегі өз жауапкершілігін түсіну; үлкен рухани және энергетикалық шығындарды және т. б. талап ететін денсауық мүмкіндігі шектеулі балалармен педагогикалық қызметтің шығармашылық мәнін түсіну. Денсаулық мүмкіндігі шектеулі тұлғалармен жұмыс істейтін педагог-психологтың кәсіби-тұлғалық дайындығын құраушы маңызды бөлік – оның көмек көрсетуге дайындығы [2. 102б].

Ерекше білім қажеттігі бар балаға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мынадай бағыттарда іске ааырылады:

– оқушының жеке ерекшеліктерін, танымдық қызметін, ерік-жігер саласын, отбасындағы тәрбиелік жағдайдың даму ерекшеліктерін зерттеу;

– жалпы білім беретін мектептің бағдарламасын меңгеру деңгейін анықтау;

– баланың дама деңгейіне әсер еткен әдіс-тәсілдер мен таңдалған бағдарламаның тиімділігін анықтау;

– баламен жұмыстың бағыттарын айқындау мен бала дамуындағы ауытқулардың алдын алу.

Психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қызметінің әрбір маманының жеке-дамытушылық жұмысының басты мақсаты - баланың өз мүмкіндіктеріне сәйкес оқу бағдарламасын меңгеруге көмектесу үшін барлық мүмкіндіктерді жасау. Мамандардың міндеті дамытушы жұмысты өз әдістері мен тәсілдері арқылы, соның ішінде қысқартылған

білім беру бағдарламасын меңгерту үшін сөйлеу, әлеуметтік-коммуникативтік және жеке дамудың жеткілікті деңгейін қамтамасыз ету. Психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың біртұтас, жүйелі ұйымдасқан қызметін білдіретін оқу-тәрбие үрдісінде баланы қолдаудың ерекше түрі ретінде қарастырылады. Оның барысында баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқыту мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық шарттар жасалады.

Жалпы айтқанда, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы психологиялық-педагогикалық қолдау маңызды рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қызметі оқыту қиындықтары бар оқушыларды анықтайды, қиындықтардың сипатын және олардың пайда болу себептерін бағалау мақсатында психологиялық-педагогикалық тексеру жүргізеді, және де тексеру нәтижелерін тиісті формаларда құжаттайды, зерттеу нәтижелері бойынша оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтайды, оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің жеке бағдарламаларын жасайды. Психологиялық-педагогикалық қолдау қазірде мамандардың жүйелі ұйымдасқан, бір тұтас әрекеттерінің барысында әрбір баланың білім беру-тәрбие үдерісінде өз мүмкіндігі мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқуы мен дамуы үшін қажетті әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық қолдау балаға көмек көрсетудің ерекше түрі ретінде қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық қолдау әр баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқыту мен дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық шарттар құру барысындағы педагогтар мен мамандардың ұйымдастырылған қызмет жүйесі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі. – А., 2016. – 51б.
2. М. Оспанбаева. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы / М.П. Оспанбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 232 бет
3. Алтаева Г. Ж. Роль психолого-педагогического сопровождения детей в условиях инклюзивного образования. – Щучинск, 2015.
4. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 51 б.

МЕКТЕПТЕРДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Тарбака Жанаргуль,
бастауыш сынып мұғалімі
Қараөткел ауылының мектеп-гимназиясы
Ақмола облысы, Целиноград ауданы
Яки Бирлан,
денешынықтыру мұғалімі
Кемел Акишев атындағы № 69 мектеп -гимназиясы

Аннотация: Аталған тақырыптың маңыздылығы - мүмкіндігі шектеулі балалар басқа балалармен тең мүмкіндікте білім алуы тиіс. Қазірдің өзінде инклюзивті білім беруді жалпы білім беру мектептеріне енгізу қажеттілігі туындап отыр.

Тірек сөздері. инклюзивті білім беру, жас ерекшеліктері, сапалы білім алу.

Значимость данной темы состоит в том, чтобы дети с ограниченными возможностями, на равных правах, получали такие же знания, как и другие дети. Внедрение инклюзивного образования в общеобразовательные школы в настоящее время является важной необходимостью.

Ключевые слова: внедрение инклюзивного образования, возрастные особенности, получение качественного образования.

The significance of this topic is that children with disabilities, on equal rights, receive the same knowledge as other children. The introduction of inclusive education in secondary schools is currently an important need.

Key words: introduction of inclusive education, age characteristics, obtaining quality education.

Бүгінгі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, жанұяның араласуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Инклюзивті білім беру дегенімізге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Қазақстанда бұл құбылыс, назардан тыс қалдырылмады. Бұл мәселе өзіне қатты көңіл бөлуді талап етеді, өйткені туа біткен және жүре пайда болған ақаулары бар балалардың саны жыл сайын артып келеді. Мемлекет дамуындағы ауытқулар бар балаларды ерте диагностикалау мен ерте түзету міндеттерін қояды. Барлық білім беру жүйесінде, өз кезегінде осы санаттағы балаларды мүмкіндігінше барлық балабақшаларда, жалпы білім беретін мектептерде, кәсіптік лицейлерде және жоғары оқу орындарында оқыту процесіне қосуы тиіс. Мүмкіндігі шектеулі балаларға қазіргі заманғы қоғамның қарым-қатынасын өзгертуді іске асыру арқылы балалардың оқу процесінде өз қабілеттері мен жетістіктеріне жетуі мамандандырылған оқу орнында емес, мемлекетіміздің жалпы білім беру мектебінде жүзеге асуын қамтамасыз ету қажет. Инклюзивті оқыту - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға, адамдармен қарым - қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, жанұяның қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады. Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп

өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның конвециясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізілді.

Инклюзивті оқыту - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту - оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс - әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Бұл оқыту - адамдармен қарым - қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. «Жалпыға бірдей білім» бағдарламасына сәйкес 1994 жылы Саламанка қаласында (Испания) арнайы қажеттілігі бар балаларға білім беруді дамытуға арналған бүкіләлемдік конференция болып өтті. Конференция соңында Саламан декларациясы жасалды. Саламан Декларациясына сәйкес инклюзивті білім беру саясатының міндеттері мынадай болып бекітілді.

Әрбір бала білім алуға құқылы және оны алуға тиіс. Әрбір баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары, қажеттіліктері және оқуға деген мұқтаждықтары болады.

· Білім беру жүйесіне оң өзгерістер, яғни осы мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатына орай өзгерту. Осыған орай, инклюзивті білім берудің негізгі принципі туындайды.

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым - қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір - біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым - қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы - құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету - өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.
8. Жан - жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Білім беру саласындағы негізгі халықаралық құжаттарға сәйкес Қазақстан Республикасының заңнамасында даму мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін білім алуға тең құқықтар қағидаты көзделген. Біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілген. Республикада 2375 бала үшін 166 балабақшада инклюзивті білім беру жүзеге асырылуда, бұл анықталған даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың жалпы санының 14%-ын құрайды. Бұдан басқа, даму мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған 39 арнайы балабақша мен жалпы мақсаттағы балабақшаларда 315 арнайы топ жұмыс істейді. Олардың контингенті балабақшаларда 4945 баланы, арнайы топтарда 5879 баланы құрайды. Арнайы мектепке дейінгі ұйымдарға баруға мүмкіндігі жоқ мүмкіндігі шектеулі балалар үшін оңалту орталықтарында, психологиялық педагогикалық түзету кабинеттерінде (бұдан әрі − ППТК) түзету педагогикалық қолдау көрсету көзделген. Республиканың жұмыс істеп тұрған 129 ППТК-де негізінен мектепке дейінгі жастағы балаларға қызмет көрсетіледі. Даму мүмкіндіктері шектеулі 43811 баланың 15244-і мектепке дейінгі тәрбиемен қамтылған. Мемлекеттік бағдарлама негізінде 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен, арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы компенсаторлық құралдармен жабдықтау арқылы «кедергісіз аймақтар» құруы жоспарланған. Осылайша мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына қолдан келгенше жағдай жасайтын болады. Біздің елде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңды қабылдады. Осы заң аясында жарымжан балаларға ерте жастан білім беру мәселесіне мән берілген. Оларды білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қамтамасыз ету қарастырылған. Ең бастысы, аталмыш заңда инклюзивті білім берудің негізгі принциптері айқындалды. Қазақстан 2008 жылы БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы»

конвенциясына қол қойып, барлық мүмкіндігі шектеулі жандарға жағдай жасауға міндеттенген. Осы мәселені талқылаған халықаралық конференциялар, түрлі семинарлар ұйымдастырылуда. Сондықтан мемлекеттік Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасына бірінші рет инклюзивті білім беруді дамыту қосылды. Бұл бағдарламада инклюзивті білім жүйесін дамытудың мына мәселері көрсетілген: 2015 жылға қарай аталған міндетті шешу үшін: мүмкіндіктері шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары;мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесі әзірленеді, түрлі кемістігі бар балалар үшін бірігу нысандары анықталады; мүгедек балаларға қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру қағидалары әзірленеді;

Білім беру ұйымдарында мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен, арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы компенсаторлық құралдармен жарақтандыру арқылы «кедергісіз аймақтар» құрылады; мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуға және тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалды (педагог-дефектологтардың, балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің, арнайы жеке техникалық және компенсаторлық құралдардың болуы); үйде білім алатын мүгедек балалар жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескеріле отырып, компьютерлік техникамен және компьютерлік қамтамасыз ету жинақтарымен қамтамасыз етіледі.

Осылайша, Қазақстан Республикасында 2020 жылға қарай инклюзивті білім жүйесі енгізелді; инклюзивті білім үшін жағдай жасайтын мектептердің үлесі мектептердің жалпы санынан 70%-ға ұлғаяды; мүгедек балалар үшін «кедергісіз қол жеткізуді» жасайтын мектептердің үлесі мектептердің жалпы санынан – 20%; инклюзивті біліммен қамтылған балалардың үлесі даму мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы санынан 50% құрайтын болады. Бүгінгі таңда елімізде 18 жасқа дейінгі мүмкіндігі шектеулі балалар саны 138,5 мыңды құрайды. Ол жалпы бала санының 2,8% құрайды. Оның ішінде 44 мың 773 мектепке дейінгі мүмкіндігі шектеулі балалар. Инклюзивті білім беруді даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім алу жүйесін жетілдірудің басты бағыттарының бірі ретінде қарастырған жөн. Бала және оның ата-анасының тұрғылықты жеріне сәйкес жалпы типтегі мекемелерде мұндай балаларға білім беруді ұйымдастыру оларды ұзақ мерзімге мектеп-интернатқа жіберуден сақтап, отбасында тәрбиеленіп тұруы үшін жағдай жасайды, қалыпты деңгейдегі дамыған құрдастарымен күнделікті қарым-қатынас жасауды қамтамасыз етеді, әлеуметтік бейімделуі және қоғамға кіріктіруге қатысты мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Қазақстанда мүмкіншілігі шектелген балалардың туғанынан бастап әлеуметтік және медициналық-педагогикалық коррекциялық амалдары, психологиялық-медициналық-педагогикалық тексерілуді және білім алуды ақысыз пайдалану құқығы еліміздің бас Конституциясында «Білім туралы», «Мүмкіншілігі шектелген балаларды әлеуметтік және медицина-педагогикалық тұрғыдан қолдау туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді қорғау туралы», «Арнайы әлеуметтік қызмет туралы» заңдарда бекітілген. Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы аясында қоғамдық орындарға кедергісіз енуді қамтамасыз ететін материалдық- техникалық жағдайлар жасалып, дене және психикалық дамуында ауытқушылығы бар балаларға жалпы білім беру мекемелерде «кедергісіз аумақтар» (пандус, арнайы лифт, арнайы жабдықталған оқитын орындар, арнайы оқу, оңалту, медициналық құрал-жабдықтар және т.б. қоса) жасалынуда. Қазіргі таңда түзете білім беру ұйымдарының желісін сақтап, жетілдіру және инклюзивті білім беру жүйесін қатар дамыту ең тиімді қадамболып табылады. Мұндай жағдайда түзету ұйымдары жалпы білім беру мекемелерінде қызмет жасайтын педагогтарға әдістемелік көмек көрсетуді қамтамасыз ететін оқу-әдістемелік орталық, білім алып отырған тұлғалар және олардың ата-аналарына кеңес беру және психологиялық-педагогикалық түзете көмек көрсету қызметін атқарады. Мектеп жасына дейінгі балаларға қажетті психологиялық-медициналықпедагогикалық көмек уақытылы көрсетілген жағдайда баланың дамуындағы негізгі кемшіліктерді оқытудың

бастапқы кезеңіне түзету, жалпы білім беру мекемелерінде оқытуға дайындауды қамтамасыз етеді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуды ұйымдастыру мақсатында баланың психофизиологиялық және танымдық мүмкіндіктерінің деңгейін ескеретін, оқытудың нұсқауларын қарастыратын білім берудің арнайы типтік оқу бағдарламалары құрастырылып, бекітілген. Сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балаларды кіріктіре (инклюзивті) оқытуды ұйымдастыру бойынша ұсыныстар мен нұсқаулар дайындалды. Жалпы білім беру мекемелерінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеуді табысты ұйымдастырудың жағдайы ретінде баланы білім беру мекемелеріне толыққанды кіріктіруді қамтамасыз ететін бейімделу ортасын құру болып табылады. Инклюзивті білім беру жүйесі кездесіп отырған күрделі мәселе − бұл қоғам тарапынан туып отырған теріс көзқарас проблемасын жою. Ақпараттың аздығы, қорқыныш, бала құқын аяқасты ету осының бәрі даму мүмкіндігі шектеулі балаларға теріс көзқарасты дамытады. Бір жағынан, арнайы оқыту әдістемесінің жоқтығы инклюзивті білім беру үшін елеулі қиындықтар туғызады.

Тәрбиешілер мен мұғалімдер дамуында ауытқулары бар балалармен жұмыста өздерінің кәсіби дайындығы деңгейіне көңілі толмайтындығын атап көрсетеді. Мысалы, педагогтар (тәрбиешілер), оның ішінде дефектологтар баланың оқуы мен даму үдерісіне теріс ықпал ететін барлық жағдайлар мен факторларды білмеуі мүмкін. Алайда, педагогтар бала бойындағы ауытқуларды дер кезінде анықтап, нақты іс-қимылға дайын болуы тиіс. Осы аталған міндеттер шешімін табу үшін, сөз жоқ білікті маман қажет, сол себепті осы бағытта болашақ мамандарға тиісті білім, іскерлік, дағдыларды қазірден бастап қолға алып, қалыптастыру керек.

Сонымен қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту- балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады. Инклюзивті бағыт арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің № 1118 Жарлығы «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» - Астана, 2010. - 7 желтоқсан.
2. https://infourok.ru/bayandama-inklyuzivti-oitu-turali-2548705.html
3. Жарықбаев Қ. Жалпы психология, 2000.
4. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002ж., №343 заңы.
5. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010.
6. Республикалық педагогикалық–әдістемелік журнал.//Әлеуметтік педагог. №4, 2010.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС

Аширбаева Халида Амангельдиевна,
Б.Момышұлы атындағы орта мектептің
педагог-психологі,
Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы.

Аңдатпа: Бұл мақалада кәсіби маман инклюзивті білім беру мен оның ерекшеліктері және қиындықтары жөнінде айта келе, «Инклюзивті білім беруді қажет ететін оқушылармен жұмыс» жүргізудің әдіс-тәсілдеріне тоқталады. Іс-тәжірибеде өзі қолданған оңтайлы әдістемелерді әріптестерімен бөліседі. Мақала педагог-психологтар мен сыныбында ерекше білім беруді қажет ететін оқушысы бар сынып жетекшілерге өте пайдалы.

Тірек сөздер: инклюзив, араластырамын, өзімді қосқанда, даму мүмкіндігі шектеулі,ерекше білімді қажет ететін оқушылар.

В данной статье профессиональный специалист сосредочится на инклюзивном образовании и методах работы со студентами, нуждающимся в инклюзовном образовании. Он делится с коллегами лучшими методами, которые использовал в своей работе.Статья «Учитель с психологами» очень полезна класным руководтиелям, у которых в классе есть ученик с осыбыми образовательными потребностями.

Ключовые слова: Включая себя, я включая учеников с особыми образовательными потребностями.

In this article,the professional will focus on the methods and techniques of «working with students in need of inclusive education», talking about inclusive education, its features and difficulties. He shares with colleagues the best practices that he has used in practices that he has used in practice.The article is intended for educational psychologists and classroom workers with special educational needs.It is very useful for managers.

Keywords: inclusive, I mix, l include muself, l develop with disabilities, l have exceptional knowledge.

«Инклюзив» — сөзі латын тілінен аударғанда «өзімді қосқанда» ал, ағылшын тілінен аударғанда «араластырамын» деген мағынаны білдіреді.

Инклюзивті білім берудің мақсаты: Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан, тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі болып табылады.

Неміс педагог-дефектологы П.Шуманның «бала кемістігінің даму деңгейі неғұрлым төмен болса, соғұрлым мұғалімнің білім деңгейі жоғары болу керек» деген асыл сөзінен даму мүмкіндігі шектеулі баламен жұмыс істеу өте қиын екенін растап отыр. Қазіргі кезде мектептерде даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қамқорлыққа алып, олардың қалыптасуына және айығуына мүмкіндік жасап, өз бетімен өмір сүруіне бағыт-бағдар беруге көп көңіл бөлінуде. «Ерекше білімді қажет ететін» балалардың білім деңгейін көтеріп, өмірге қажетті білім, білік дағдысын, тәртібін қалыптастыруға байланысты түрлі шаралар жасалуда. Бұл балаларды оқытатын мұғалімдердің алдына мынадай міндеттер қойылады.

1. Баланың мектепке дайындығын анықтау.
2. Тәрбиесіндегі кемістігін жою
3. Сабақты жүйелі жоспарлау [1]

Дамуында әртүрлі кемшіліктері бар балаларды арнайы оқытуға деген сұраныс, әсіресе, олардың танымдық процестерін психологиялық жағынан зерттеу қазіргі таңда өзекті мәселе болып отыр. Осы балаларды психологиялық ойындар көмегімен дене кемістігін қалпына келтіріп, сол арқылы психологиялық саулығын сақтап, бала мүгедектігінің деңгейін төмендетуге мектеп психологтары аз да болса өз үлесімізді қосуды мақсат етіп келеміз. Әр психолог ерекше білімді қажет ететін балаға біріншіден, баланың көңіл-күйіне қарап, бақылау жүргізіп отырады. Ал сынып жетекшілері баланы мектепішілік іс-шараға қатыстырады немесе көрермен ретінде көруге шақырады. Екіншіден, баланың үйіне барғанда ата-анасымен сөйлеседі, пікірлеседі, кеңес беріп отырады. Тек қана баланың өзімен жұмыс жасағаннан гөрі, ата-анасымен қосылып, жұмыс жасаған балаға қатты ұнайды. Ол үшін даму мүмкіндігі шектеулі оқушының отбасылық әлеуметтік жағдайын, жас ерекшелігін ескере отырып, балаға ешқандай қиыншылық туғызбайтын өз іс-тәжірибемде қолданып жүрген, ата-

анасымен бірлесе жүргізген, баланың өзіне арналған ойындарды ұсынамын. Әрбір мұғалім жеке балаға сабақ бергенде сабағына қолдануға болады.

Баланың қуанышы мен реніші ойында анық байқалады. Ойын кезінде баланың психологиялық ерекшелігі мынадан көрінеді:

1. Олар ойланады.

2. Эмоциялық әсері ұшқындайды, белсенділігі артады, қиял елестері дамиды, баланың шығармашылық қабілеті мен дарыны ұшталады.

3. Ұжымдық сезімі қалыптасады.

4. Ерік қасиетін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді. [2]

Мектеп қабырғасына келгеннен бастап оқушымен психолог, дефектолог, логопед, әлеуметтік педагог, жеке жұмыстар атқарып келеді. Осы оқушылармен арасында өзім де психолог ретінде жеке жұмыстар жасап, тренингтер ойнатып, түрлі қағаздар қиылып, қимылдар жасап, ұсақ қол моторикасының дамуына, ақыл-ойының артуына едәуір үлес қосып келемін.Сол жұмыстардың нәтижесінде оқушыларымыз едәуір жақсы нәтиже көрсетіп келеді. Қысқа сөздерді атайтын болды.Мысалы: «апай», «кел» басқа да, сөздік қоры молайды.Сабаққа келгенде шамасы келгенше амандасады, қайтарда қоштасады.Осының бәрі ұстаздың еңбегі екенінің дәлелі.Алғаш келгенде тек айғайлап агрессия танытатын.Қазір өзімізге үйір.Қамқорлықты, мейірімді біледі.Бала да жылулықты сезген ұстазға жүгіреді.Әңгімесін айтқысы келеді.Өз әлемінде, өз жүрегінде сөйлейді, көкрегі сайрайды, әттең жеткізе алмай қиналғанда, қолымызға массаж жасап, «қуырмаш» ойнаймыз.Саусақ қимылының арқасында таным деңгейін қалыпты жағдайға қосуға мүмкіндігіміз мол екені дәлел.

Баланың саусақтарының қимылы немесе ұсақ мотрикаңың жақсы жетіліп дамуы, ол мидың және тілдің жетілуімен тікелей байланысты. Ақыл-ойы кем дамыған балалармен ұсақ моторикасын дамыту мақсатында, күнделікті саусаққа арналған ойындарын ойнап тұрған жөн. Ойындар арқылы баламен қарым-қатынасты нығайтып, баланың өз-өзіне деген көзқарасын өзгертіп, ойынға, оқуға деген ынтасын көтеру. Сөйлеу тілін жетілдіру. Қимыл-қозғалыс қабілетін арттыру. Икемділігін шыңдау, логикалық ойлау қабілетін ұштау. Танымдық деңгейін өсіру болып табылады.

Әр сабақтағы ойынымыз баланың мүмкіндігіне сай ойнатылып, оқушының көңілінен шығып жатады. Ойнаған сайын оқушының ішкі жан-дүниесі ашыла бастайды. Түрлі іс-әрекет көрсетеді. Ерекше білімді қажет ететін оқушының бірте-бірте талпынысы оянады. Нәзік

қолдарын майыстырып, қайшымен қағаз қиса, келесі сабақта одан да жақсы істеуге ұмтылысы артады. Қол-қимыл қозғалыстары икемделе бастайды.

«Менің және анамның қолы» жаттығуы.

Мақсаты: Ең алдымен дене және эмоционалды есте сақтауға сүйене отырып, қатысушылардың дене сызбасы туралы түсініктерін нығайту. Сол жұпта дене деңгейіндегі өзара қарым-қатынасқа әсерлену, қайта жасау; ата-аналардың осы тәжірибені сезінуі. Бала-ата-ана жұптарына бір-бірлеріне қарама-қарсы тұрып және жүргізушінің айтқанын орындау ұсынылады. Психолог рет-ретімен тапсырмалар ұсынады:

1. Бір-бірімен сұқ саусақтарымен «Сәлемдесу»;
2. Шынтақтарымен бір-бірлерінің шынтақтарын сипалау;
3. Ортаңғы саусақтар көмегімен күш сынасу;
4. Серіктестің біреуі алақанымен, екінші қатысушының бармағын ұстап тұру қажет. Содан кейін орындарын ауыстыру:
5. Бір-бірімен шынтақ арқылы қоштасу.

Сабақтағы жаттығулар тек сол қолмен орындалады. Үй тапсырмасы ретінде қатысушыларға тура осыны қарама-қарсы саусақтармен жасау ұсынылады.

«Иә-жоқ» өзін қабылдауға арналған жаттығуы.

Мақсаты: Ата-аналар мен балалар арасында жақындық сезімдерін ояту, бір-бірін қабылдауды қалыптастыру, қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру. Ата-аналар мен балалар бір-біріне иықтарымен сүйеніп, кілемнің үстінде отырады. Сенімді түрде: «Иә-жоқ», «Жоқ-иә» сөздерін айтады. Жаттығудан кейін талдау жасалады: «иә» немесе «жоқ» сөздерінің қайсын айту қиын? [3]

«Түспен ажырату»

Ойынның мақсаты: адамның мінез-құлқын бояумен көрсетіп, жағымды, жақтарын түспен ажырату.

Жүргізуші: балаға адамның қасиеттерін кемпірқосақ тәрізді етіп бояуды тапсырады. Қандай қасиетті қай түспен бояуды баланың өзі шешеді. Ойын соңында адамның мінез-құлқын көрсету үшін қай түсті неге таңдағанын өзі түсіндіріп береді.

Біз балалар ұсақ қол моторикамызды дамыта отырып, ұсақ қағаздан көкөністер мен жемістер жасаймыз. Қане, Жаңыл, екеуміз сәбіз жасап көрейік. Желіммен сарғыш түстен сәбіз қағаздан сәбіз жасап жатырмыз. Сәбіздің дәмі қандай болады? Түсі қандай болады? Өткен сабақтарда да көкөністер мен жемістердің суретін салған болатынбыз.

«Сәбіз салаты» саусақ ойыны.

Сәбізді алып тазалаймыз (оң қолды жұдырыққа түйіп, сол қолдың алақанына ысқылайды).

Үккішпен үгіп майдалаймыз (екі қолды жұдырыққа түйіп, кеудеге ұстап, жоғары-төмен қозғайды).

Қант сеуіп дәмділейміз (саусақтардың ұшымен қант себеді)

Міне, дайын нәрлі тағам (екі қолын алдына жайып көрсетеді).

Дәруменге бай тағамды жеп (алақанымен іштерін сипалап) тойынған ишара жасайды.

«Танып біл және ата» ойыны.

Суреттер арқылы көкөністерді атау. Бір сөзбен атау. Пияз, қызанақ, қияр, картоп, қызылша, орамжапырақ.

«Аз-көп» ойыны

Пияз-пияздар

Қияр - қиярлар

Қызанақ-қызанақтар

Сәбіз-сәбіздер

Қызылша-қызылшалар

Орамжапырақ-орамжапырақтар

Сергіту сәті

Оңға түзу тұр,

Солға түзу тұр.

Алға бір адым

Артқа бір адым.

Оңға бұрылып,

Солға үңіліп

Жоғары, төмен қарайық,

Орнымызды табайық.

Сюжетті сурет бойынша әңгіме құрау «Қимылды қайтала». Мақсаты: қолдың, саусақтың қимылдарының үйлесімділігін дамыту. Жаттығу барысы: Жүргізуші балаларға қарама-қарсы отырып, саусақтарымен кез-келген «фигураны» көрсетеді. (Кейбір саусақтар бүгулі, ал кейбіреуі түзу, әртүрлі қимылдар). Балалар сол қимылды тура солай қайталайды.

Қолдың саусақтарын дамытуға арналған жаттығу.

Мақсаты : қол саусақтарының күрделі үйлесімді қимылдарын дамыту.

А) Алақанды үстелдің үстіне қоямыз. Балалар бірінші оң, содан кейін сол қолдың саусақтарын бір-бірден көтереді. Осы жаттығуды кері жасап, қайталайды. Б) Алақандар үстелдің үстінде, балалар кезегімен екі қолдың саусақтарын шынашақтан бастап көтереді. В) Балалар сұқ және ортаңғы саусақтарымен қаламды немесе қарындашты ұстайды. Осы саусақтарын бүгіп, қайтадан қалпына келтіреді. Бұл жерде қаламның үлкен саусақтан төмен түсіп кетпеуін қадағалау керек.

Г) Үстелдің үстінде 10-15 қарындаш немесе есептік таяқшалар жатыр. Оларды бір-бірден алып қолға жинау керек. Содан кейін тура солай қайтадан үстелге қою керек. Екінші қолмен көмектесуге болмайды.

«Фигураларды құрастыр» жаттығуы.

Қол қимылдарының икемділігін, дәлдігін, көз мөлшерін дамыту. Жаттығу барысы: жүргізуші балаларға есептік таяқшаларды таратып береді. Балалар солардан геометриялық фигураларды жасап шығару керек. Төмендегідей тапсырмалар беріледі:

Төрт таяқшадан шаршы құрастыру;

Үш таяқшадан үшбұрыш құрастыру;

Үй құрастыру;

Жалауша құрастыру;

Жұлдызша құрастыру:

Жалпы айтар болсақ психолог ерекше білімді қажет ететін оқушымен тығыз байланыста. Ол оқушымен үзілісте де, сабақта да, бірге жүреді. Оқушының барлық қыр-сырын танып біледі. Оқушы мектептен кеткенде ғана психолог аз демің басады. Бүкіл энергиясы, төзімділігі, шыдамдылығы балаға көп әсер етіп, оқушымыз түзеле бастайды. Ұстаздарымыз шыңдала береді.

Қорыта айтқанда: Психологтар «Әрбір бала – бір жұлдыз, жарқырауына көмектес!» қағидасын бекем ұстанамыз.Бұл оқушыларымыз ата-аналарымен де сұхбаттасып, көңілін табуға тырысамыз.Қалаған ойыншықтарымен ойнатып, өз мүмкіндігінше әрекеттенуге үлесін қосуда. Ерекше білімді қажет ететін оқушыға баса назар аударып, баланың көңіліне қаяу түсірмеуге әрекеттенеміз. Олардың денсаулықтарының жақсарып, өмірден өз орындарын табуына тілеулеспіз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Инклюзивті білім беру негіздері» Алматы, 2019 жыл;
2. Овчарова Р.В. «Практическая психология образования». Москва: «Академия», 2003;
3. Крюкова Т.Л. «Отбасылық психология» – Тіл, 2005 жыл

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛЖЕТІМДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕТІН ТАЛАПТАР

Берік Акниет,
№ 202 мектеп гимназия.
Химия пәні мұғалімі.
Алматы қаласы

Аннотация: Мақалада жалпы білім беретін мектепте инклюзивті білім беруде қолжетімдікті қамтамасыз ететін талаптар мәселесі қарастырылған. Инклюзивті білім беруді енгізуге арналған шарттар, білім беру ұйымына қолжетімдікті қамтамасыз ететін талаптар толықтай ашылған.
Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, жалпы білім беретін мектеп, талаптар, қолжетімділік, тәрбие.

В статье рассмотрен вопрос требований, обеспечивающих доступность инклюзивного образования в общеобразовательной школе. Полностью раскрыты условия на внедрение инклюзивного образования, требования, обеспечивающие доступ к организации образования.
Ключевые слова: инклюзивное образование, общеобразовательная школа, требования, доступность, воспитание.

The article considers the issue of requirements ensuring accessibility of inclusive education in secondary schools. The conditions for the introduction of inclusive education, the requirements for access to the organization of education are fully disclosed.
Keywords: inclusive education, general education school, requirements, accessibility, upbringing.

Мектептерге инклюзивті білім беруді енгізу міндеті барлық балалардың мектеп қабырғасында бірлескен қарым-қатынас және әрекеттестік тәжірибесін жинақтауынан, өзге адамдардың әлеуметтік жағдайына, ұлтына, денсаулығына қарамастан, өз мүддесі мен олардың мүдделерін келістіруден тұрады. Өйткені, білім алу мүмкіндіктері мен сұраныстары әртүрлі оқушыларды бірге тәрбиелеу мен оқытуға барынша жайлы жағдайды қамтамасыз ету қажет.

Инклюзивті білім беруді енгізуге арналған шарттар:

• мектеп басшысының ниетінің болуы және ынтасының ерекшелігі;

• мектеп мұғалімдерінің өз сыныбының құрамына денсаулық мүмкіндігі шектеулі балаларды (бұдан әрі – ДМШ) қосуға психологиялық дайындығы, олардың инклюзивті білім беру философиясын, оның негізгі құндылықтары мен мақсаттарын түсінуі және қабылдауы;

• педагогикалық ұжымның инклюзивті білім беруді істәжірибелік тұрғыда жүзеге асыруға әдістемелік дайындығы, инклюзивті іс-тәжірибені ұйымдастыру технологиялары мен әдістерін меңгеруі;

• мектеп ұйымында қажетті мамандардың (тьюторлардың, дефектолог мұғалімдердің, логопед мұғалімдердің, педагог-психологтардың және т.б.) немесе психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерімен, оңалту орталықтарымен және өзге ұйымдармен осы мектептегі ДМШ балаларға кеңес беру, оқу-әдістемелік қолдау және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу туралы шарттың болуы;

• мектепте оқушыларды оқыту және тәрбиелеу үшін арнайы жағдай жасау, соның ішінде қолжетімді, кедергісіз орта құру;

• педагогтер біліктілігін арттыру мүмкіндігі. Мұндай сыныптарда жұмыс жасайтын мұғалімдер міндетті түрде кәсіби дайындықтан өтуі керек [1].

Білім беру ұйымына қолжетімдікті қамтамасыз ететін талаптар:

Білім беру саласында Қазақстан Республикасы ұстанған қазіргі әлеуметтік саясаттың басым бағыттарының бірі – балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуы арқылы білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Инклюзивті білім беру саласын дамытуға арналған бағыттар:

– қоғамның МШБ қабылдауға дайын болуы;

– инклюзивті білім беру идеясын таратуда, ерекше қажеттілігі бар балаларға толерантты, дұрыс қарым-қатынастың қалыптасуына бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуын қамтамасыз ету;

– ерекше қажеттілігі бар балалармен жұмыс істейтін мамандар арасында тәжірибе алмасуды қамтамасыз ету және озық тәжірибелерді тарату;

– ата-аналар қоғамдастығының ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуға құқығын және мүдделерін іске асыруға және оны қорғауға қатысуы, оқыту үрдісіне және түзету көмегін іске асыруға қатысуы.

Инклюзивті білім беру мынадай нақты құндылықтар мен ұстанымдарға негізделеді:

- әр адам білім алуға құқылы;

- білім беру туылғаннан басталады. Ерте жаста білім беру ерекше қажет, бірақ ол ересек жаста аяқталмайды, себебі бұл үдеріс өмір бойы жалғасады;

- барлық балалар білім алуы керек;

- әр адам белгілі бір сала бойынша не белгілі бір уақытта оқыту бойынша қиындықтарға тап болуы мүмкін;

- әр адам білім алу барысында көмекке мұқтаж;

- мектеп, мұғалім, отбасы бала ғана емес, өзге тұлғаларды да оқытуға ықпал етуге жауапты;

- әр түрлі болу табиғи жағдай, ол өте бағалы және қоғамды толықтырып отырады;

- біреуді кемсіте қарым-қатынас құру әрі бұндай мінез-құлық таныту сынға түсу керек. Балаларды толеранттылық тән және әртүрлілікті қалыпты жағдайда қабылдайтын инклюзивті қоғамда өмір сүруге дайындау керек;

- мұғалімдер өздерімен өздері өмір сүрмеу керек, олар да үнемі қолдауға мұқтаж. Кіріктіре оқыту сегіз қағидаға негізделеді:

- адамның құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес;

- әр адам сезіну мен ойлауға қабілетті; - әр адам қарым-қатынасқа әрі сөзінің тыңдалуына құқылы;

- адамдардың барлығы бір-біріне мұқтаж;

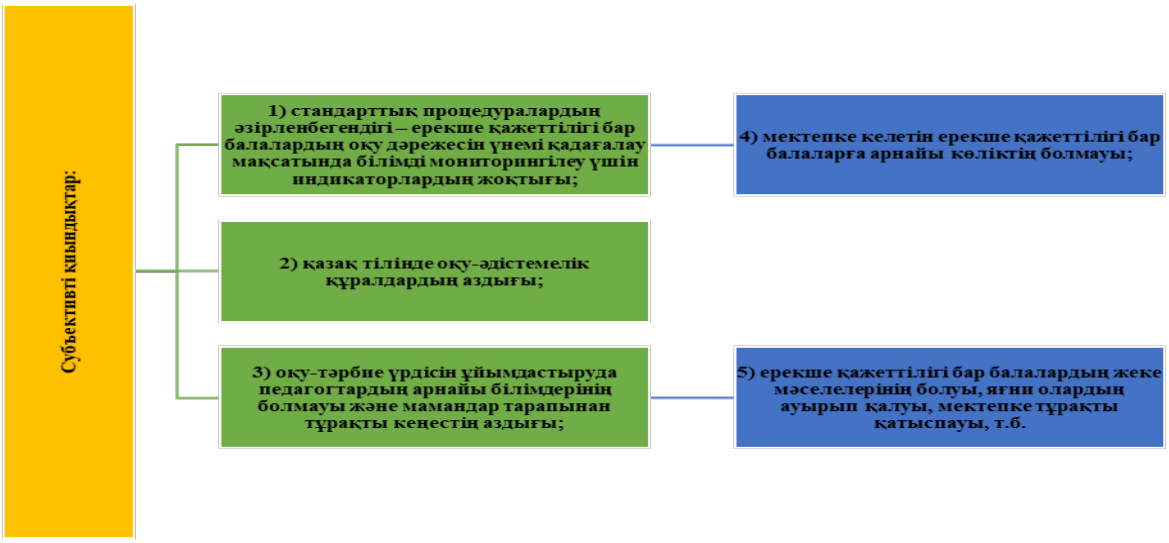
- білім алу нақты өзара қарым-қатынас мазмұнында болуы мүмкін;

- барлық адамдар құрбыларының қолдауы мен достығына мұқтаж;

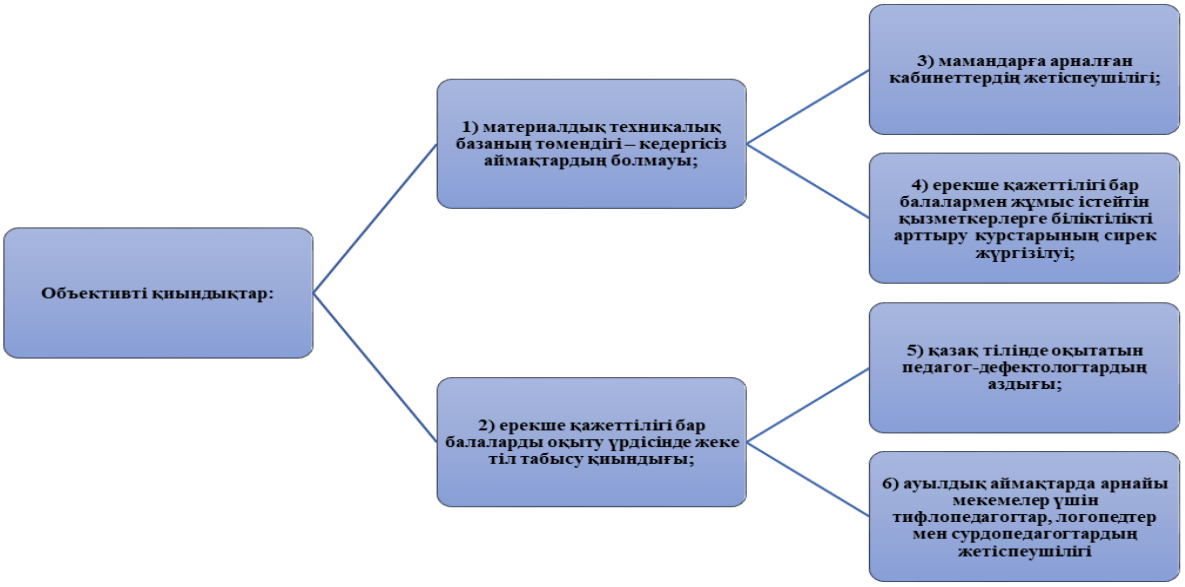
- білім алып отырған тұлғаларға жетістік ретінде өздері жасай алмайтын емес, жасауға қабілетті әрекеттер саналады;

- әртүрлілік адам өмірінің барлық жақтарын күшейте түседі [2].

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беруді дамытудағы нақты факторлар объективті және субъективті қиындықтар болып бөлінеді.

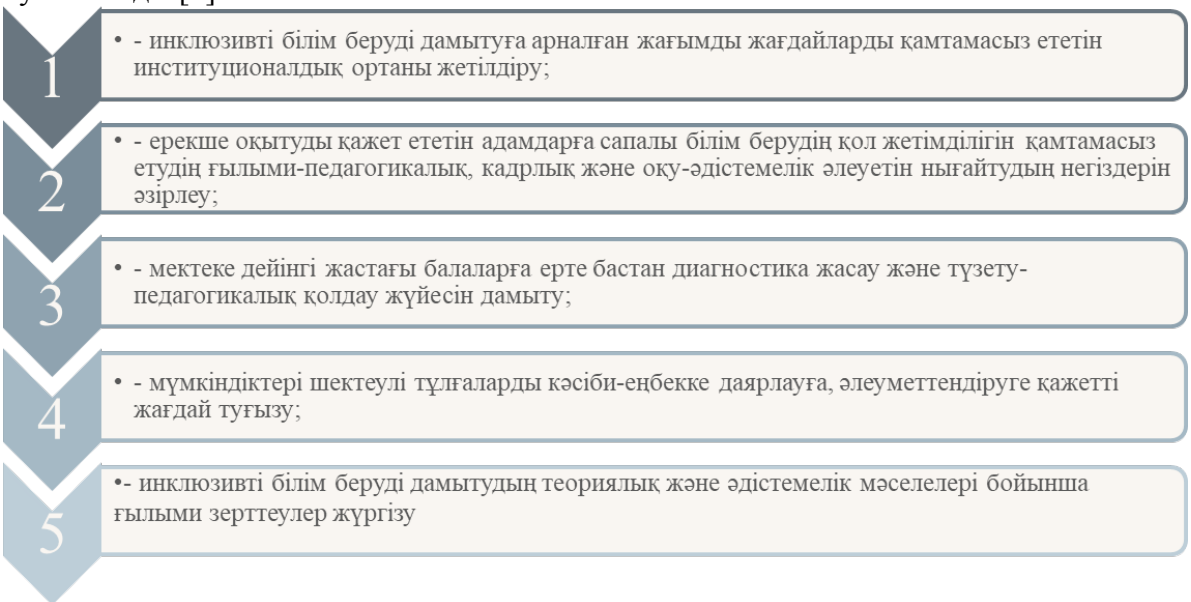
Сурет 1 - субъективті қиындықтар

Сурет 2 - Объективті қиындықтар

Білім беру ұйымына қолжетімдікті қамтамасыз ететін талаптар: мүгедектік мәселесін мектеп қоғамының жаппай түсінуі; ерекше баламен қатарластарының шынайы қарымқатынасы; стандарт негізінде толыққанды білім беру; мектеп қоғамына кіріктіру және бейімдеу. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру шарттары: балаларды ерте тексеру және даму мүмкіндігі шектеулі балаларға түзету-педагогикалық қолдау көрсету; оңалту мекемелерінің көптеп ашылуы; балаға міндетті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүргізіп, жалпы білім беру үрдісіне кіріктіру; әр бала үшін кіріктірудің тиімді түрін анықтау.

Мектепке дейінгі, жалпы орта, кәсіптік және қосымша білім беру жүйесінде қағидаттық өзгерістерді айқындай отырып, инклюзивті білім берудің мынадай стратегиялық бағыттарын көрсетуге болады [3]:

Сурет 3 - Инклюзивті білім берудің стратегиялық бағыттары

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу білім беру үрдісіне қатысушы мамандар тобынан құралады. Ерекше білім қажеті бар балалардың оқу талабын қанағаттандыру

мақсатында білім беру ұйымын техникалық құралжабдықтармен толықтыру міндет. Инклюзивті білім беруді дамыту үрдісінде білім мекемелеріне ата-аналарды қатыстыру жақсы нәтиже береді. МШБ өмірдегі түрлі жағдайларға физикалық және әлеуметтік бейімделуіне, өмірге деген құштарлығы және дертпен күресуі – қоршаған ортаға меншікті қажеттілік түйсігімен байланысты. Балаларды сапалы біліммен қамтамасыз ету – әлеммен байланыстағы бөгеттердің жойылуына және қоғамда шоғырлануына себепкер болады. Жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын пән мұғалімдері және ерекше білім қажеттігі бар баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу командасы (психолог, әлеуметтік педагог, дефектолог, логопед, ЕДШ нұсқаушысы) болмаған жағдайда, білім беру ұйымының әкімшілігі тәрбиешілерді, бастауыш сынып және қазақ тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру курстарына жіберіп, оқытып алулары қажет. Мектептің мақсаты біріншіден, тәрбие мен оқытудың түрлі бағдарламаларына тең қолжетімдікті қамтамасыз ету, екіншіден, ерекше қажеттілігі бар балаларды тәрбиелеуде мектеп ұжымының оң көзқарасын қалыптастыру.

Әдебиеттер тізімі

1. http://dot.kostacademy.kz/bible/files/127010921.pdf
2. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жолдары /Құраст.: А.К.Рсалдинова, А.М.Кемешова – Алматы: «Өрлеу» ҰБАО АҚФ ҚР ББЖҚБАРИ, 2019
3. https://bilimger.kz/67021/

ИНКЛЮЗИВТІК ЖҮЙЕГЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Абильдаева Айнур Болатқызы,
№ 93 бөбекжай-балабақшасы психологы
Алматы қаласы
Абилдаева Марал Болатқызы
Педагог-психолог «Алматы облысы
білім басқармасы» мемлекеттік мекемесі
Жамбыл ауданы, Ұзынағаш ауылы
«19 психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті» КММ

Аннотация: Мақалада психологиялық қолдаудың адамға күрделі, стрестік жағдайларды шешуіне көмектесумен шектелмей, жағымды тұлғалық дамуға ықпал ететінін, оның жетекші іс-әрекетті жүзеге асырудың жағдайларына бейімдігін арттыратыны жайлы баяндалған. Психологиялық қолдау өмірлік жолдың әрбір кезеңінде бейімделуге және өзін-өзі жүзеге асыруға кедергі келтіретін психологиялық проблемалардың толыққанды шешімін табуынан адамның психологиялық жай-күйін оңтайландырудың есебінен орындалады.

Тірек сөздер: инклюзивтік жүйе, психологиялық сүйемелдеу, психологиялық қолдау қағидалары, психологиялық қолдау тиімділігінің негізгі шарттары.

В статье описывается, что психологическая поддержка не только помогает человеку прощать сложные, стрессовые ситуации, но и способствует положительному личностному развитию, повышает его приспособленность к условиям осуществления ведущей деятельности. Психологическая поддержка осуществляется за счет оптимизации психологического состояния или снижения полноценного решения психологических проблем, препятствующих адаптации и самореализации на каждом этапе жизненного пути.

Ключевые слова: инклюзивная система, психологическое сопровождение, принципы психологической поддержки, основные условия эффективности психологической поддержки.

The article describes that psychological support not only helps a person to forgive difficult, stressful situations, but also contributes to positive personal development, increases his adaptability to the conditions of leading activities. Psychological support is provided by optimizing the psychological state or reducing the full-fledged solution of psychological problems that hinder adaptation and self-realization at every stage of life.

Keywords: inclusive system, psychological support, principles of psychological support, basic conditions for the effectiveness of psychological support.

Қазіргі Қазақстан жағдайында мемлекеттік саясаттың маңызды басымдықтарының қатарына барлық адамдардың білім алу құқықтарының теңдігі жатады. Білімнің қолжетімді болуын қамтамасыз ететін алғышарт – инклюзивті орта. Инклюзивті білім берудің заманауи міндеті интеллектуалды дамуды, психофизиологиялық және жеке-дара ерекшеліктерді ескере отырып, халықтың барлық деңгейі үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз етуді қарастырады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, «ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасы» сынды құқықтық-нормативті құжаттар арқылы міндеттелген инклюзивті білім беру үрдісі педагогтардың кәсіби іс-әрекетіне қойылар талаптарды күшейтеді [1, 2].

Қазақстанда болып жатқан демократиялық өзгерістер, әлемдік экономикалық қауымдастыққа қосылу үдерісі қоғамның денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдардың проблемаларына көзқарасын өзгертті, оларды қоғамға кеңірек араластыру қажеттілігін түсінуге әкелді.

Біріктіру үдерісіне жасы, білімі, денсаулығы, ұлты, әлеуметтік жағдайы, әлеуметтік мәртебесіне қатыссыз барлық қоғам мүшелері, барлық әлеуметтік қауымдастықтар тартылады. Сөйтсе де, іс жүзінде кейбір әлеуметтік топтардың тұрақты түрде немесе кейде шеттетілуін, ерекше жағдайда қалуын байқаймыз. Ең алдымен бұл денсаулық мүмкіндіктері шектеулі болғандықтан қоғамдағы қалыпты іс-әрекет түрлерін орындай алмайтын тұлғалар.

Мүмкіндігі шектеулі баланың білім алуға құқықтарын жүзеге асырудың басты мақсаты ретінде оның дене және психологиялық ерекшеліктерін ескере отыра балалардың білім алуы үшін қажетті жағдайларды жасау қарастырылған.

Инклюзивті білім беру дегеніміз – жынысы, жасы, тегі, діни көзқарасы, дамуында артта қалушылығы немесе тұрмыстық жағдайына қарамастан, барлық балаларды жалпы білім беру үдерісіне толықтай енгізу және әлеуметтік бейімдеу барысында кездесетін кедергілірді жоюға бағытталған мемлекеттік саясат.

«Психологиялық қолдау» ұғымы ғылымдағы жаңа түсінік болғандықтан «қолдау» сөзінің жалпыға бірдей мойындалған, психологиялық мәніне негізделген мағынасын нақтылауымыз және соның негізінде «бірінші сыныптағы оқушылардың эмоциялы дамуын психологиялық қолдау» ұғымына анытама беруіміз қажет.

Н.Г.Щербанёва «психологиялық қолдау бұл – субъектіге психологиялық көмек көрсетудің нәтижесінде адамның өз-өзіне деген сенімділігі, өз мүмкіндіктеріне деген сенімділік сезімі орын алатын тұлғааралық өзара әрекеттестік түрі» деп есептейді. Автордың ойынша, «субъектінің психологиялық даралығының дамуына, тұлғалық жаңа құрылымдардың қалыптасуына, өзіндіктің дамуына, өмірлік дағдарыс, ішкі ізденіс және таңдау кезеңінде тұлғалық дамуды жүзеге асыруда көмектесу» психологиялық қолдаудың мақсаты болып табылады. Психологиялық қолдаудың мақсаты нақты проблеманы шешумен шектелмей, даралықты жетілдіруде анықталады [3].

А.Г.Асмолов (1996) психологиялық қолдаудың психологиялық базасы өмірдің қазіргі заманғы бейнесінде тұлғаның дараланууы үшін даму бастауларының болуы; социогенезде даралықтың даму механизмдері шарттарының орын алуы; адам социотиптік мінез-құлықтың иесі ретінде ғана емес, даралық ретінде көрсететін «белгісіздік аймақтарының»; таңдау мүмкіндіктері диапазонының болуы деп есептейді [4].

А.Г.Асмолов тарихи уақыт өсінде субъект әлеуметтік-типтік мінез-құлықтың тасымалдаушысы әрі даралық ретінде анықталатынды деп тұжырымдап, сонымен бірге даралық өздігінен жүзеге асырылатын іс-әрекеттерді таңдаудың негізі болып табылатын тұлғаның әлеуметтік ұстанымына баса наза аударады. Әлеуметтік өмір салытының мотивті құраушы факторы ретінде автор «тұлға болу» құндылығын қарастырады.

Автордың ойынша тұлға дамуының негізін индивид емес, тұлға дамуының жағдайын өндейтін бастапқыдан біріккен мінез-құлық актілері, ықпалдары құрайды. Тұлғаның даралану үдерісі жеке басының дербестілігі арқылы біріккен актілерден мінез-құлықты өз бетінше қадағалау және ұйымдастыруға ұласады.

Біздің ойымызша психологиялық қолдау балалар мен ересектердің арасындағы өзара қатынастарды жақсартушы факторлардың бірі болып табылады. Балаға қамқорлық жетіспегенде немесе қолдау көрсетілмегенде оның көңілі қалып, әртүрлі қылықтарға бейім бола бастайды. Біздің ойымызша баланың психологиялық, психикалық және физикалық денсаулығы, оның стрестерге төтеп беруі, өмірлік әлеуетін арттыруы, сауатты психологиялық қолдауға байланысты болады. Отбасында, мектепке ондай қолдауға ие болған балалардың дамуы жақсы болады, стрестік күйзелістерді жеңілірек кешіреді, өз-өзіне сенімді болып, қамқорлықты сезінеді.

Балаларды психологиялық қолдау педагог-психологтың әрі әрбір ұстаздың, тәрбиешінің түзетуші дамытушы және психопрофилактикалық жұмыстарының бірі болып табылады. Ол баланың психологиясы мен мінез-құлқында туындайтын қиыншылықтарды жеңуге және алдын алуға, оған қажет психологиялық көмектің көрсетілуне бағытталады. Психологиялық қолдау баланың өз қабілеттеріне сенімді болуына, қателіктерді болдырмауына, тұлғасының жағымды қырларына шоғырланып, өзі жайлы бар-бар жағымды бағаны нығайтуына ықпал етеді. Аталмыш проблеманың шешімін табуына педагогтар, психологтар, ата-аналар, құрдастары қатысады.

Әрбір баланың өзін қаншалықты үйлесімді, эмоциялы жағымды сезінуіне қарай, оның мектепке, өз-өзіне, айналасындағы адамдарға қатынасы, сондай-ақ мектептегі жетістіктері де байланысты болады.

А.Д. Андрееваның ойынша «психологиялық қолдау бұл:

- ересек баланың өзін-өзі бағалауын нығайту мақсатында оның жағымды артықшылықтары мен қырларына шоғырланатын;

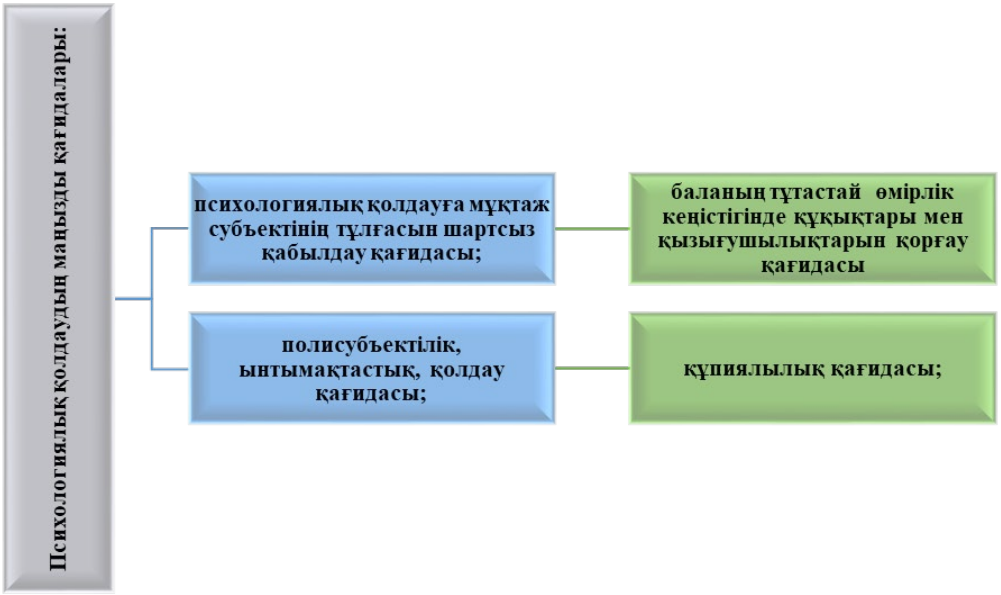
- баланың өз қабілеттеріне сенім арта алатын;
- баланың қателіктерді болдырмауына көмектесетін;
- баланы сәтсіздіктерде қолдаутын үдеріс» болып табылады [5].

Психологиялық қолдау үдерісінде ересектер балаға педагогикалық тұрғыдан ықпал етудің едәуір жағымды әдіс-тәсілдерін қолданып, онымен қарым-қатынастың және өзара әрекеттестіктің үйреншікті үлгісін өлшейді, оның айналасында жағымды психологиялық ахуалды қалыптастыру жағдайын жасайды.Ол ересектердің бала қылықтарының жағымды ерекшеліктеріне назар аударып, баланың эмоциялы аумағына ықпал етіп, оның жағымды күйзелстері мен күйлерін бекітіп, оның әрекеттерін мақұлдайды.

Баланы қолдау - оған сенім білдіру:

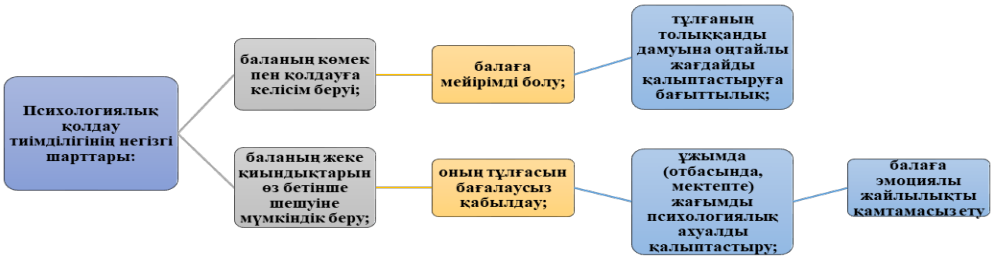
- оны шартсыз қабылдау;
- оның даралығын мойындау;
- қабілеттері мен мүмкіндіктеріне сенім арту;
- тұлғасының жағымды қасиеттерін дамыту;
- сенімділікке ие болуына көмектесу.

Жоғарыда баяндалғанның негізінде психологиялық қолдаудың адамның жаңа әлеуметтік жағдайларға бейімделуіне байланысты орын алған қиыншылықтарды едәуір жылдамырақ және қиыншылықсыз кешіруге, стресогенді жағдарды жеңуге, айналасындағылармен өзара тиімді қатынастарды қалыптастыруға, өзінің психологиялық, психикалық және физикалық денсаулығын сақтауға көмектесетінін қорытуға болады.

Сурет 1 - Психологиялық қолдаудың маңызды қағидалары

Төмендегі шарттардың жүзеге асырылуы психологиялық қолдауды көрсететін тұлғадан баланың жас ерекшелік және жеке-дара ерекшеліктері жайлы білімді, қарым-қатынас біліктілігін, баламен сенімге арқау еткен қатынастарды, субъектінің проблемаларын түсінуді, оны қабылдауды, оған деген толерантты қатынасты, эмпатияны, рефлексивті тыңдауды, балаға қатысты оңтайлы тұрғыны, психологиялық қолдауды көрсеткенде вербалды немесе өзге де агрессияның болмауын талап етеді. Психологиялық қолдау көрсететін адам баланың қуатты жақтарына арқау етіп, ол үшін кепілі бар жетістікті жасай алуы тиіс, тұлғаны болашақтағы жетістіктеріне бағыттап, балаға сенім артып, оптимизм танытуы тиіс.

Сурет 2 - Психологиялық қолдау тиімділігінің негізгі шарттары.

Әдетте педагог-психологқа сұраныс ата-аналардан немесе педагогтерден келіп түседі, баланың ондай көмекке мұқтаждығы сирек. Ең алдымен педагог-психолог өтініштің негізділігін тексеруі тиіс. Аталмыш жағдайда баламен жұмыс жасаудың қажеттілігі болмаса, педагог-психолог өтініш берушінің иесімен жұмыс жасауы тиіс (кеңес беру, оған қажет әдістемелік көмекті көрсету).

Баламен жұмыс жасау қажет болған жағдайда педагог-психолог проблеманың себептері жайында болжамды ұсынып, соған сәйкес терең диагностиканы жүргізеді.

Педагогтардың, ата-аналардың, оқушылардың психологиялық қолдауға мұқтаж балаларға көмек көрсету іскерліктерінің дамуы мектептегі әрі отбасындағы білім беру және тәрбие үдерістерінің ізгілендірілуіне ықпал етеді, өскелең ұрпақтың тек психофизакалық емес, сонымен қатар психологиялық денсаулығын да нығайтады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасы. http://dot.kostacademy.kz/bible/files/127010921.pdf
3. Щербанева Н.Г. Психологическая поддержка профессионального развития студентов педагогического вуза средствами психологической службы: Автореф. дисс.... канд. псих. наук. - Ставрополь, 2003.
4. Асмолов А.Г. Содействие ребенку - развитие личности // Забота – поддержка - консультирование / Серия «Новые ценности образования» / Под ред. Н.Б. Крыловой / Выпуск № 6. - М.: Инноватор, 1996. - С. 39-44.
5. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1996. – С. 241-242.

ЦИФРОВОЕ РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ: КАК ТЕХНОЛОГИИ МЕНЯЮТ БУДУЩЕЕ ОБУЧЕНИЯ

Муканова Роза Акылбаевна,
Датова Эльмира Гималаевна,
Танкубаева Лейла Кайровна,
учителя – дефектологи
КГУ «Специальная школа-интернат №1 г.Кокшетау»
Управления образования Акмолинской области

Аңдатпа: заманауи ақпараттық технологиялар мен цифрлық құралдардың пайда болуымен әлемде білім саласы айтарлықтай өзгерістерге ұшырай бастады. Технологиялар оқу процестеріне күшті әсер етіп, оқу тәжірибесін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл мақалада білім берудің цифрлық дамуы оқытудың болашағын қалай өзгертетінін және бұл өзгерістерге қандай технологиялар ықпал ететінін қарастырамыз.

С появлением современных информационных технологий и цифровых инструментов, образование в мире стало претерпевать значительные изменения. Технологии оказывают сильное влияние на процессы обучения и открывают новые возможности для развития образовательных практик. В данной статье мы рассмотрим, как цифровое развитие образования меняет будущее обучения и какие технологии способствуют этим изменениям.

Ключевые слова: цифровое развитие, современные информационные технологий, цифровые инструменты, образование, персонализация обучения, МООС, онлайн платформы, виртуальные и дополненные реальности.

With the advent of modern information technologies and digital tools, education in the world has begun to undergo significant changes. Technologies have a strong impact on learning processes and open up new opportunities for the development of educational practices. In this article we will look at how the digital development of education is changing the future of learning and what technologies are facilitating these changes.

Одним из ключевых аспектов цифрового развития в образовании является переход от традиционных учебных материалов и методов обучения к цифровым ресурсам и онлайн-обучению. Все больше и больше учебных заведений внедряют интерактивные платформы, онлайн-сервисы и онлайн-курсы, которые позволяют учащимся учиться в удобном для них темпе и времени. Это позволяет студентам самостоятельно выбирать образовательные ресурсы и контролировать процесс обучения. Одним из примеров цифровых технологий, преобразующих образование, являются массовые открытые онлайн-курсы (МООК), которые предоставляют бесплатный доступ к курсам по различным предметам от ведущих университетов мира. МООК позволяют студентам из разных стран учиться у ведущих экспертов в своих областях и получать сертификаты для подтверждения своих знаний. Это делает образование более доступным и глобализирует процесс обучения. [1, 213].

Еще одним важным аспектом цифрового развития образования является персонализация обучения. Благодаря технологиям адаптивного обучения и анализа данных образовательная платформа предлагает студентам индивидуализированную образовательную траекторию, позволяя им выбирать материалы, соответствующие их знаниям и способностям. Это позволяет учащимся учиться в своем собственном темпе, удовлетворять свои индивидуальные потребности и достигать высоких результатов обучения.

Еще одним важным аспектом цифрового развития образования является расширение возможностей дистанционного обучения. Онлайн-платформы, видеоконференции, вебинары и другие технологии позволяют преподавателям и учащимся преодолевать географические и временные ограничения, обмениваться знаниями и общаться в виртуальной среде. Этому способствовала пандемия COVID-19, когда дистанционное обучение стало необходимостью для многих образовательных учреждений.

Одной из самых популярных технологий является WebQuest. Веб-квест — это онлайн-сайт или задание, над которым учащиеся работают, чтобы выполнить ту или иную учебную задачу. Веб-квесты построены таким образом, что направляют студента не только на поиск информации, но и на ее анализ. Все материалы, используемые студентами, размещены в Интернете. Они включают отдельные проблемы, учебные предметы, темы и могут быть междисциплинарными. Выполнив веб-квест, учащиеся создадут веб-страницы, блоги,

видеоролики, презентации и многое другое. создает продукт, который может быть в форме WebQuest помогает достичь нескольких целей:

- повысить мотивацию к самостоятельному обучению, стимулировать учащихся к обучению независимо от преподавателя;
- формирование новых компетенций на основе использования ИКТ при решении учебных задач, умения находить несколько путей решения проблемной ситуации, определять наиболее рациональный вариант, обосновывать выбор;
- реализация творческого потенциала;
- развитие коммуникативных навыков и навыков работы в команде (планирование, разделение функций, взаимопомощь, взаимоконтроль);
- развитие мыслительных способностей;
- расширение словарного запаса.

На сегодняшний день наиболее перспективными направлениями деятельности учителя в рамках использования ИКТ в преподавании предметов являются:

- ☐ Разработка мультимедийных и интерактивных учебно-методических и дидактических материалов нового поколения, размещаемых в сети Интернет;
- ☐ перевести существующие учебно-методические и дидактические материалы в цифровой формат, разместить их на сайте и предоставить свободный доступ обучающимся, преподавателям и родителям;
- ☐ создание Интернет-сайтов с целью организации общения учащихся, преподавателей, родителей как в сфере изучения и усвоения предмета, так и в сфере общеобразовательного процесса;
- ☐ мультимедийные презентации, подготовленные как преподавателем, так и учениками;
- ☐ просмотр видеозаписей;
- ☐ самостоятельно изучить содержание мультимедийного учебника;
- ☐ работа с готовыми и самодельными компьютерными тренажерами;
- ☐ искать информацию непосредственно в Интернете;
- ☐ использование электронных учебников;
- ☐ использование интернет-ресурсов, в том числе виртуальных лабораторий.

При этом разрабатываемые учебно-методические и дидактические материалы должны быть направлены на поддержку:

- предмет обучения, базовый и профессиональный уровень;
- курсы по выбору (развивающие, углубляющие, обучающие);
- исследовательские и проектные.

Виртуальная и дополненная реальность — еще один пример технологий, которые меняют образование. Виртуальные классы, учебные программы и симуляторы, созданные с использованием виртуальной и дополненной реальности, позволяют учащимся участвовать в интерактивной учебной среде, моделировать реальные ситуации и развивать практические навыки в более безопасной и контролируемой среде.

Следует отметить, что аналитика данных и искусственный интеллект оказывают существенное влияние на цифровое развитие образования.

Анализ данных о процессе обучения, успеваемости учащихся и их учебных предпочтениях позволяет совершенствовать образовательные программы, менять методы обучения, обеспечивать более точную обратную связь со студентами. Искусственный интеллект можно использовать для создания персонализированных образовательных программ, автоматизации оценки вакансий и предоставления обратной связи студентам.

Однако, несмотря на многочисленные преимущества, цифровое развитие в образовании сталкивается с рядом проблем и рисков. Одной из основных задач является необходимость развития цифровой грамотности преподавателей и учащихся для эффективного использования технологий в образовательном процессе. Доступность цифровых технологий важна для всех учащихся, включая учащихся с ограниченным доступом к Интернету или компьютерам.

Еще одна проблема — защита данных и конфиденциальности учащихся, поскольку цифровые технологии могут собирать и хранить большие объемы персональных данных. Также стоит учитывать технологический разрыв между образовательными учреждениями, который приводит к неравномерному распределению доступа к цифровым ресурсам и возможности цифрового неравенства. Однако, несмотря на проблемы, развитие цифровых технологий в образовании обещает большие возможности для улучшения обучения и создания более эффективной, доступной и инновационной среды обучения. Правильное использование технологий может улучшить качество образования, улучшить доступ к образовательным ресурсам, сделать обучение более интересным и помочь подготовить учащихся к требованиям современного общества. [3, 186].

Хотя цифровое развитие образования имеет множество преимуществ, есть и некоторые недостатки, которые необходимо учитывать при внедрении технологий в образовательный процесс.

1. Технические проблемы. Одним из основных недостатков цифрового образования являются потенциальные технические проблемы. Проблемы с оборудованием, сетью или программным обеспечением могут нарушить процесс обучения и вызвать трудности у учителей и учащихся. Технические проблемы могут ограничить доступ к образовательным ресурсам, особенно в районах с ограниченной инфраструктурой.

2. Цифровое неравенство. Еще одним недостатком цифрового развития в образовании является возможность цифрового неравенства. Не все образовательные учреждения и регионы имеют равный доступ к современным технологиям, что может создавать неравенство между образовательными учреждениями и студентами в разных сферах. Это может ограничить доступ к качественному образованию для определенных групп населения, таких как малообеспеченные, сельские жители и люди с ограниченными возможностями.

3. Риск потери личной информации: Из-за использования цифровых технологий в образовании существует риск потери личной информации учащихся и преподавателей. Сбор и хранение личной информации, такой как имя, адрес, звание и другая информация, может быть хакерской атакой или нарушением конфиденциальности. Защита данных и обеспечение конфиденциальности учащихся и преподавателей — важная часть процесса цифрового образования.

4. Опасности технологической зависимости. Еще одним недостатком цифрового развития в образовании является возможность того, что учащиеся и преподаватели станут зависимыми от технологий. При интенсивном использовании цифровых технологий в образовательном процессе учащиеся и преподаватели могут столкнуться с риском развития технологической зависимости. Это приводит к отсутствию коммуникативных навыков, социальных навыков и навыков критического мышления в реальном мире, поскольку большая часть обучения происходит в виртуальной среде. Кроме того, технологическая зависимость может привести к снижению физической активности и здоровья из-за длительного пребывания перед экраном.

5. Ограничения оценки и обратной связи. Ограничения оценки и обратной связи также могут возникнуть в цифровом образовании. В ряде случаев оценка производится автоматически с использованием алгоритмов и программ, которые не всегда учитывают все аспекты знаний и умений обучающегося. Кроме того, прямая обратная связь с учителем ограничена в электронном виде, что может затруднить оценку и улучшение обучения.

Таким образом в данной статье представлен краткий анализ процесса цифровизации современного образования. С каждым годом современные технологии приобретают все большее значение в процессе совершенствования отечественного образования, а их внедрение способствует развитию и модернизации образования, повышению качества обучения учащихся на всех уровнях образования.

Заключение: Среди множества способов повышения эффективности обучения использование информационных технологий являются ведущими. Безусловно, будущее – за

информационными технологиями. Многие дидактические, организационные и методические проблемы теперь могут быть решены с большой помощью.

Конструирование образовательной среды с использованием ИКТ – это формирование физической культуры обучающихся в ее формах (учебная программа – дополнительное образование – внеклассная деятельность), где управление строительством рассматривается как процесс создания среды и адекватных изменений в обществе.

Модель образовательного процесса, в которой используются возможности новых информационных технологий, позволяет эффективно организовать индивидуальную и коллективную работу преподавателя и ученика, а также интегрировать различные формы и стратегии приобретения знаний по предметам, направленные на при развитии самостоятельной познавательной учебной деятельности. Она представляет собой уникальное, неповторимое для данной среды индивидуальное, педагогическое и т. д. компоненты, обеспечивающие общеобразовательный эффект, повышающие мотивацию студентов к изучению дисциплины и высокой творческой активности.

Использование информационных технологий порождает новые методы обучения. Интерес студентов возрос, появилась возможность реализовать дифференцированный подход к образованию.

Студент становится активным участником образовательного процесса, создаются условия для развития творческой личности, формируется современный стиль мышления, облегчается процесс сбора и хранения информации. Существенно упрощается процесс контроля знаний студентов. Современные информационные технологии открывают возможность принципиального подхода к образованию.

Список литературы:

1. Ахметшина Г.Х. Использование ИКТ в учебно-воспитательном процессе.

2. Лямзин Д.В. Использование ИКТ в учебном процессе // Материал из Letopisi.Ru — «Время вернуться домой».

3. Бабич И.Н. Новые образовательные технологии в век информации / Материалы XIV Международной конференции «Применение новых технологий в образовании». – Троицк: Фонд новых технологий в образовании «Байтик». – 2003. – С. 68-70.

4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: МЕКТЕП ПЕН ЖОҒАРЫ БІЛІМ ОРЫНДАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Джумадиева Айгуль Жылкыбаевна,
дефектолог мұғалім, педагогика ғылымдарының магистрі
Матайбаева Жадыра Серикбековна,
қазақ тілі мен әдебиет мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі
Павлодар қаласы, №6 ЖОББМ

Аннотация: Мақала Қазақстандағы инклюзивті білім беруді дамытудың өзекті мәселесіне арналған. Қазақстанда заманауи білім беруді дамытудың жаңа бағыты әртүрлі деңгейдегі білім беру ұйымдарының қызметіне инклюзивті тәсілді енгізу болып табылады. Мақаланың негізгі бөлігі білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлерінің: бастауыш мектептің, негізгі және жоғары мектептердің, кәсіптік оқу орындарының сабақтастығын қамтамасыз етуді ескере отырып, инклюзивті білім беруді енгізудің ұйымдастырушылық және психологиялық-педагогикалық тәсілдерін іске асырудың авторлық көзқарасын ашады.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, психикалық дамуы, бейімделуі.

Статья посвящена актуальной проблеме развития инклюзивного образования в Казахстане. Новым веянием в развитии современного образования в Казахстане является внедрение инклюзивного подхода в деятельность образовательных организаций разных уровней. Основная часть статьи раскрывает авторское видение реализации организационных и психолого-педагогических подходов к внедрению инклюзивного образования с учетом обеспечения преемственности разных уровней образовательной системы: школьного образования, начальной школы, основной и старшей школ, профессиональных учебных заведений.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, психическое развитие, адаптация.

The article is devoted to the urgent problem of the development of inclusive education in Kazakhstan. A new trend in the development of modern education in Kazakhstan is the introduction of an inclusive approach to the activities of educational organizations at different levels. The main part of the article reveals the author's vision of the implementation of organizational and psychological and pedagogical approaches to the introduction of inclusive education, taking into account the continuity of different levels of the educational system: preschool education, primary school, primary and high schools, vocational educational institutions.

Инклюзивті білім беру – ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісі сипатталады. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығарып, ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастырылған тәжірбиемен бөлісу, білім беру жүйесінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға айрықша орын бөлінгені, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау.

Инклюзивті білім беру оқыту процессінде балаға жеке көмек көрсету мен психологиялық-педогогикалық қолдауды қамтамасыз етумен бірге жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балалардың психофизикалық мүмкіндігін ескере отырып, құрылатын оқу-тәрбие процесінің ерекшіліктері туралы

Мақсаты: ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы

Міндеті: - ерекше білім беруді қажет ететін балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары жасалуы туралы;

- ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесінің ерекшеліктері туралы;

- әрбір баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары, қажеттіліктері және оқуға деген мұқтаждықтары ескеруі

Болжалды нәтиже:инклюзивті білім беруде ата-аналар мен педагогтардың көзқарасын туралы мағлұмат алу үшін, жалпы орта білім беретін мектептерде дөңгелек үстелдерді өткізіп, ИББ ісін жүзеге асыру үшін, жұмыстардың жоспарын құрау.

- Жоба идеясыинклюзивті білім беру жүйесін дамытуды жан-жақты қарастыру
- Жоба түрітаныстыру-бағыттау
- Жобаны жүзеге асыру қатысушысы «Павлодар қаласының 6 жалпы орта білім беру мектебі» КММ,Павлодар

Нәтижелілік критериялары:инклюзивті оқыту- оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді

І этап-Инклюзивті білім беру – ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Инклюзивті оқыту-даму ерекше білім беруді қажет ететін балалардың қалыпты дамыған балалармен бірге әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы жеңілдетілген оқыту жүйесі.

Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасын қамтамасыз ету, сонымен қатар оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастырудың идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалып жатады. Мұндай қалыптасқан жүйе баланың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды. Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкншілігін қалыптастырады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеттеріне: білім бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау және жеке адамның шығармашылық рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілікпен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы парасатты байыту» деп атап көрсеткен. Осыған байланысты қоғам алдына оқушының жеке басын үйлесімді дамытуа бағыттайтын міндеттер қойылып отыр [1].

ІІ этап-Білім беру жүйесінде даму ерекше білім беруді қажет ететін балаларға айрықша орын бөлінген. Бұл балаларға қатысты біздің алдымызда тұрған негізгі міндет – олардың әлеуметтік ақталуы мен бейімделуіне, қоғамдағы толыққанды өмірге дайындалуына жағдай жасау және көмек көрсету қажеттілігі мақалада айтылған.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқыту – ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады [2].

Инклюзивті білім беру оқыту процессінде балаға жеке көмек көрсету мен психологиялық-педогогикалық қолдауды қамтамасыз етеді, жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларға кедергісіз аймақ құру ғана емес, баланың психофизикалық мүмкіндігін ескере отырып құрылатын оқу-тәрбие процесінің ерекшілігінде ескерген жөн.

Ал бұл процессті жүзеге асыру үшін мектепте балаға психологиялық- педогогикалық қолдау қызметі ұйымдастырылуы қажет екенін түсініп, өзіміз соны істе асыруымыз қажет.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалар қатарына, атап айтсақ оның бірі психикалық дамуы тежелген (ПДТ) оқыту бағдарламасын меңгеруде қиындықтарға кездесетін үлгермеуші балалар.

Психикалық дамуы тежелген балалардың ерекшілігі шаршағыштығымен, жұмысқа қабілеттілігі төмендігі, қоршаған орта туралы дамуында бұзылыстар байқалады. Психикалық дамуы тежелген баланы психологиялық-педогогикалық қолдау (ППҚ) қызметінің тиісті мамандарымен жүзеге асырылады. Түсініктері фрагментарлық, зейіндері тұрақсыз, тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған, жалпы психикалық процестердің дамуында бұзылыстар байқалады, мұндайда әр маман өз бағыттары бойынша жұмыс істейді [2].

Жалпы инклюзивті білім беру – мүміндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы. Нағыз инклюзия білім берудің 2 жүйесін : жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне қарама-қайшы қоймай, қайта жақындатады.

Инклюзивті оқыту – мүмкіндігі шектеулі балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту.

Инклюзивті оқыту - барлық кемтар балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді, оқушылардың тең құқығын анықтайды, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді, барлық балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, балалардың білімділік қажеттіліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады, өйткені олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып білуге, қабылдауға үйренеді.

III этап- Білім берудің бұл түрінде ерекше білім беруді қажет ететін баланың өз-өзіне сенімі артады, ол маңайындағылар тарапынан өзіне қолдау бар екенін сезінеді,бұл баланың өзін –өзі бағалай білуіне, қоршаған ортасына сүйіспеншілікпен қарауына, өзін қоғамның толыққанды мүшесі сезуіне жол ашады, осы сенімділіктерін дамыта түсуде әлеуметтік педагогтың рөлі зор. Оқытудың бұл түрі арқылы ерекше білім беруді қажет ететін бала өз қабілетіне сай, ата- анасынан алшақтамай , яғни арнайы мектеп – интернаттарда тұрып оқуға мәжбүр болмай, тұрғылықты жерде білім алып, қоғам біте қайнасып, әлеуметтік жағынан бейімделеді. Ата –анасы да баласының дамуы мен тәрбиесіне белсене қатысып, жеткіншек алдында жауапкершіліктері артады.

Сонымен қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту- оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді [4].

Инклюзивті білім беру - барлық балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергіліерді жоюға, ата –аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзету – педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне және білімдік қажеттіліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат. Біздің елімізде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медика-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңды қабылдады. Осы заң аясында балаларға ерте бастан білім беру мәселесіне мән берілген. Оларды білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыда қамтамасыз ету қарастырылған. Халықаралық тәжірибелерді жан жақты қарастыра отырып,оларды толық зерттеп, еліміздің даму стратегиясын, экономикасын, білім беру жүйесін, әлеуметтік саясатын, қоғам

қажеттілігін, тіпті еліміздің менталитетін ескере отырып, тәжірибелерді осы ескерулерге сай өзгертулер мен толықтырулар енгіп жүзеге асыру қажеттілігі туындап отыр.

Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады. Инклюзивті бағыт арқылы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз. Сонымен қоса, инклюзивті оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ деп, инклюзивті білім беруде ата-аналар мен педагогтардың көзқарасын туралы мағлұмат алу үшін, жалпы орта білім беретін мектептерде дөңгелек үстелдерді өткізіп, ИББ ісін жүзеге асыру үшін, жұмыстанудың жоспарын құраймын.

Олардан терең мағлұмат алу үшін, ассоциация стратегиясын ұйымдастырғанынан кейін, жағдаяттардың шешу жолын табу, тақырып бойынша оларға толық ақпарат берумен аяқталды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Адырбаева М.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі психологиялық – медициналық педагогикалық консультацияның жұмыс барысы. -Алматы, 2011. – Б.30-35.
2. Буркиев М.Ж. 12 жылдық білім беруге көшу жағдайында педагогикалық кадрларды кәсіби даярлаудың ерекшелігі республикалық-практикалық конф. материалдары. -Қарағанды, 2009. – Б.3-9.
3. Батырғалиева А.С. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу жолдары. -Алматы, 2011. – Б.17-25.
4. Буркиев М.Ж. 12 жылдық білім беруге көшу жағдайында педагогикалық кадрларды кәсіби даярлаудың ерекшелігі республикалық-практикалық конф. материалдары. -Қарағанды, 2009. –Б.8-15.
5. Батырғалиева А.С. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу жолдары. -Алматы, 2011. –Б.10-19.
6. Таубаева Ш. Т. Педагогика әдіснамасы, Алматы, Қарасай батыр, 2011 ж.
7. Кэмен Д.К. Инклюзивті білім берудің шетелдік тәжірибесі /Д. К.Кэмен, С.К.Абильдина, Б.К.Шаушекова.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРЫ

Ильясова Жайнагул Уалбековна,
№ 202 мектеп гимназия.
Химия пәні мұғалімі.
Алматы қаласы

Аннотация: мақалада инклюзивті білім беру жағдайы, яғни барлық балаларды, соның ішіндегі мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысы мен шығу тегіне, дініне жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау мәселесі қарастырылған.
Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, мектеп, жоғары мектеп, декларация, ұстаным.

В статье рассматривается ситуация инклюзивного образования, то есть детей с ограниченными возможностями, в общий образовательный процесс и социальная адаптация, устранение барьеров, лишающих детей независимо от пола и происхождения, вероисповедания, призыв родителей к активности, специальная поддержка коррекционно-педагогических и социальных нужд ребенка.
Ключевые слова: инклюзивное образование, школа, высшая школа, декларация, позиция.

The article examines the situation of inclusive education, that is, children with disabilities, in the general educational process and social adaptation, the removal of barriers that deprive children regardless of gender and origin, religion, the call of parents to be active, special support for correctional, pedagogical and social needs of the child.
Keywords: inclusive education, school, higher school, declaration, position.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» жолдауында: «Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді әрі инклюзивті болуы тиіс...» [1] - деп көрсеткен. Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

«Инклюзивті білім беру» ұғымы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ашып көрсетілген [2]. Бұл ұғым ерекше білім алу қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктері ескеріле отырып, барлық білім алушылардың білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін үдеріс ретінде түсіндіріледі. Бұл жағдайда қосымша білім беретін білім беру бағдарламаларын қажет ететін тұлғалар (ҚР «Білім беру туралы» Заңының 1 бабы). Яғни, мәселе, ең алдымен, оқушылардың шектеулі отыр («денсаулығына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындыққа тап болуда»). Бұл жағдайда дарынды балаларды емес, пайдаланылады. Яғни, мұнда да ерекше білім алу қажеттіліктері түсінігі ауқымды емес.

ЮНЕСКО-ның әдістемелік материалдарында көрсетілген инклюзивті білім беру туралы ұғымға мынадай анықтама берген: «Инклюзивті білім беру дегеніміз – барлық балалар дене, психикалық, зерде, мәдени- этникалық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру жүйесіне қосылып, тұрғылықты көздейтін білім беру үдерісін ұйымдастыру. Бұл жағдайда мектептер білім алудағы ерекше қажеттіліктерді ескеріп, өз оқушыларына қажетті арнайы қолдауды жүзеге асырады» [3].

Ал, Саламанка Декларациясының құжаттарында:«Бұл жалпы білім беру мекемесі жағдайында білім беру қызметінің жүйесі, тұрғылықты мекен-жайы бойынша балалардың білім алуға және оқуға толық құқығы бар ұстанымы негіздемесінде жүзеге асады», – делінген (Саламанка, Испания 1994 жыл) [4].

Инклюзивті білім беру балалардың психофизикалық және әлеуметтік дамуындағы саналуан ерекшеліктерін есепке алатын, олардың әртүрлі қажеттіліктеріне сәйкес келетін білім беру үрдісін ұйымдастыруда педагогтар құзіреттілігін кеңейтуді көздейді. Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері: адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады; әрбір адам сезінуге және ойлауға қабілетті; әр бір адам қарым-қатынасқа құқылы; барлық адам бір –біріне қажет; білім шынайы қарым-қатынас

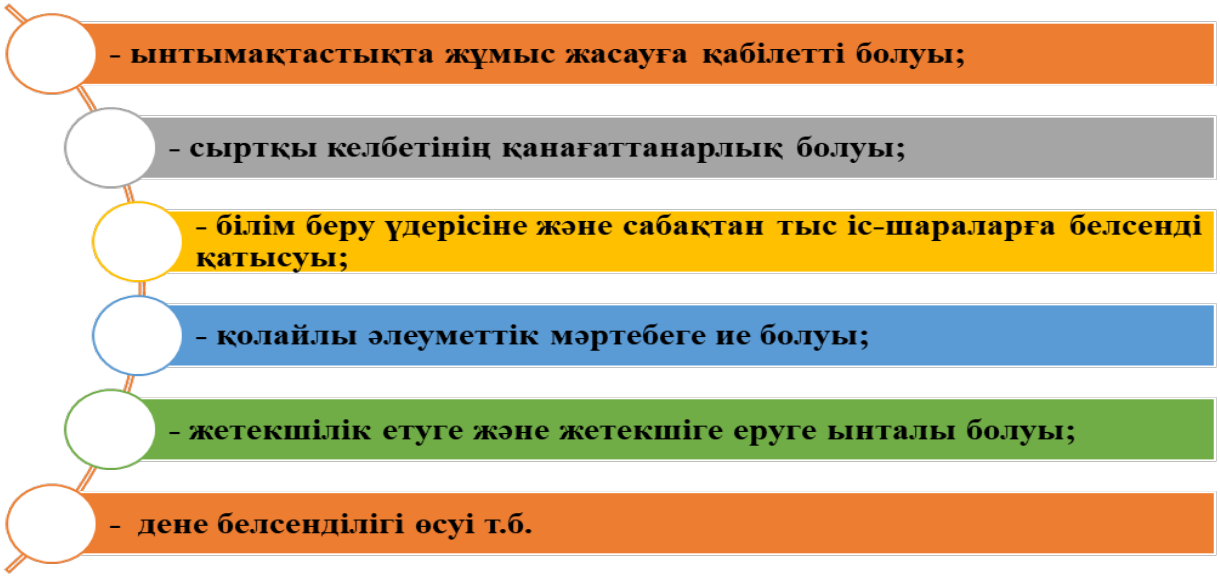
шеңберінде жүзеге асады; әр бір баланың жетістікке жетуі өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыруы; барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.

Инклюзивті сыныптың мұғалімі оқыту үрдісін оқушыларға бағыттайды:

- ✓ әр оқушы бағдарламадан маңызды;
- ✓ әр оқушының ерекшелігімен санасып, оның жеке басын құрметтеуі керек;
- ✓ сыныптағы әр бала – оқушы;
- ✓ балалар жеке емес, бірге оқығанда жетістіктерге жетеді;
- ✓ балалар дамуының тиімділігі үшін мұғалім бағдарламаға өзгеріс енгізе алады;
- ✓ жұмыстың нәтижесі – бала меңгерген оқу материалы.

Ерекше білім қажеттігі бар балалармен педагогикалық қызметте оның әлеуметтік-психологиялық жайлылығын қамтитын технологияларды қолдану арқылы эмоционалдық күйін, үйде, мектепте, сыныпта, үлкендер және құрдастарымен қарым-қатынасында өз-өзін психологиялық тұрғыдан жақсы сезінуін қамтамасыз ету – инклюзивті білім беру үрдісіндегі педагог кәсібилігінің шыңы болып табылады.

Инклюзивті білім беру процесінің әлеуметтік-психологиялық ресурстары әр оқушының бойында мынадай маңызды қасиеттердің қалыптасуына тірек болады:

Сурет 1 - Инклюзивті білім беру процесіндегі оқушының бойындағы маңызды қасиеттер.

Мектептерде бірыңғай білім беру кеңістігін құру үшін әлеуметтік - психологиялық ресурстар пайдаланылады. Мектепте дамуында ерекшелігі бар балалардың әлеуетін ашуға басты назар аударылуы тиіс. Мұндай бағыт жанжақты дамуға ұмтылған үйлесімді тұлғаны қалыптастыру мақсатында оның әлі де ашылмай, жасырын қалған ішкі қабілеттерін ашу үшін жеке тұлғаның болмысын белсенділікке негіздеп қайта құруға арналады.

Қазақстандық инклюзивтік білім беру жүйесінің табысты болуы қазақстандық қоғамда қалыптасқан дүниетанымның ізгілікті бағдарлы болуына ғана байланысты болмақ. Инклюзивтік білім беру жүйесінің әрбір кірпішінің қалануы – әрбір жекелеген қоғам мүшесінің ізгілікті дүниетанымынан инклюзивті білім беруге деген гуманистік көзқарасына байланысты.

Қазақстандық қоғамда орныққан адамгершілік, ізгілік, гуманистік идеялар мен ұстанымдар қазақстандық білім беру жүйесіндегі инклюзивтік білім берудің орнын айқындап, оның қалыпты балаларға білім беру жүйесінен өзіндік орнын табиғи жолмен табуына сенімді тұғырлар қалап келеді. Ұлттық даму жолымыздың бастауын сонау ежелгі замандардағы гуманистік ой-пікірдің бесігі болған фольклордан таба аламыз. Мүмкіндігі шектеулі

балаларды қолдауға, оларға қалыпты балалармен бірге білім алып, тәрбиеленуіне жол ашуға, олардың жағдайларын жайлы етіп, дүниені тануына, болашақта өзінің ешкімге тауқымет әкелмей, барынша өз күшімен өмір сүруге тырысуына сенімді ететін білімге негізделген дағдыларды қалыптастыруда фольклордың әлеуеті зор, дидактикалық мүмкіндігінің ұшықиыры шексіз. Қазақ фольклорының барлық компоненттері – қазақ ұлттық педагогикасының негізгі құралы. Мұндағы барлық мазмұн баланы оқытуға, тәрбиелеуге, оның ішінде адамгершілік ережелері мен нормалары, идеалдары, жақсылық пен жамандықтың күресінде жақсыға жақ болу ды, махаббат пен зұлымдық шайқасқан кезде махаббаттың жеңуіне қолдау беру жолдары үйретіледі. Сөйтіп, инклюзивті білім берудің негізгі тұтқасын – ізгі дүниетанымды қалыптастырады.

Қорытындылай келе, білім берудегі педагог тұлғасы – білім алушыларына тек білім мен шеберлік беріп қоймай, оқушылардың адамгершілік тұлғасын қалыптастыратын, санасында адамдық құндылықты тәрбиелейтін тұлға. Педагог тұлғасы инклюзивті білім берудің басты мәселесі болып танылады. Педагог жоғары мәдениетке, рухани тұрақтылыққа және кәсіби біліктілікке ие болуы тиіс. Педагог тұлғасы мен оның басқару стилінің икемділігіне білім алушы топтардың ішіндегі психоэмоционалды атмосфера тәуелді, оқыту ортасы құрылып, қолайлы коммуникация, серіктестік пен ынтымақтастық ұстанымдары жүзеге асырылады. Инклюзия идеологиясын ендіре отырып оқытушы жоғары рухани ұстанымдарды басшылыққа алып отыруы керек. Ол адамгершілік қасиеттерін, толеранттылық, мейірімділік, жақсылық, инабаттылық, сабыр мен «қалыпты емес» адамдарға деген сыйластық танытуы қажет.

Инклюзивті топ педагогы білім алушыларының дене, интеллектуалды, эмоционалды және рухани денсаулығына жауапты екендігін ұмытпауы тиіс. Сондықтан педагог әртүрлі білім алу үшін қолайлы микроклиматты тудыра алады. Ол – әділ болуы тиіс, білім алушыларды бөліп-жармай барлығына бірдей қарап, олардың өз күшіне деген сенімі мен өзіне деген құрметін нығайтып, күш-жігерлерін жетілдіруге мүмкіндік жасауы тиіс [5]. Мұндай қасиеттердің бірлігі мұғалімге өзінің басты миссиясын атқаруға көмектеседі: үшінші мыңжылдық адамының интеллектуалды және рухани әлемін қалыптастыру. Жол нұсқаушы және «саналы, мәңгілік пен жақсылық» жаршысы болған мұғалімнің мұндай жоғары миссиясын тек өзінің адамгершілігі жоғары әрі саналы азамат қана орындай алмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» жолдауы.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (өзгертулер мен толықтырулармен). – А., 2017. – 72 б.
3. «Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы. – Нью-Йорк, 2007.
4. Мұқтаждықтары ерекше тұлғаларға білім берудегі Саламанка Декларациясы мен іс-әрекеттердің Шеңбері: Мұқтаждықтары ерекше тұлғаларға білім беру туралы дүниежүзілік конференция. – Испания, 1994.
5. Оралбекова А.К. Современные проблемы науки и образования: традиции и инновации» посвященные 25-летию Независимости Республики Казахстан // Сборник научных статей, КазНПУ имени Абая, 2017. - С.62-68

ВЛИЯНИЕ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ВЫБОР

Айтжанова Г.К.,
учитель технологии:
областная специальная школа-интернат № 4,
Амрина Р.Б.,
дефектолог КППК № 10
г. Кокшетау

Аннотация: В данной статье рассматриваются результаты работы педагогов специальной коррекционной школы для детей с нарушением слуха по обучению слабослышащих и глухих детей. Выбор профессии, полное вовлечение в социальную жизнь - одна из основных задач коррекционных школ с нарушениями слуха.

На современном этапе развития общества особое место занимает вопрос об адаптации инвалидов к изменяющимся условиям социальной среды. Именно люди с ограниченными возможностями здоровья на рынке труда являются менее защищенными, неконкурентоспособными.

Полноценное вовлечение большинства инвалидов в социальную жизнь в настоящее время встречает значительные трудности. Это обусловлено, прежде всего, ограничениями на получение равноценного общего и профессионального образования и как следствие этого, снижением социально-экономической независимости, материальной и моральной привязанностью инвалида к государству, к обществу, к семье.

Выбор профессии для подростков с недостатками слуха представляет особую сложность. Выпускникам специальных школ весьма непросто правильно и без существенных потерь и издержек найти свою специальность, которая определила бы их последующую трудовую деятельность.

Основная задача специального (коррекционного) образовательного учреждения – воспитание, развитие, трудовая подготовка и адаптация в окружающем мире граждан с ограниченными возможностями здоровья. Правильная организация и проведение производственного трудового обучения старшеклассников одна из возможностей к выбору, своей профессии.

Одним из направлений трудовой подготовки в нашей школе является – швейное дело. На уроках, которого учащиеся осваивают технологию пошива различных изделий и ближе знакомятся с профессиями швейного производства.

Задачей школы является не только обучение учащихся конкретной профессии, школа должна дать целый комплекс знаний, умений и навыков, необходимых для выполнения любой работы.

Труд - стимулирует активную речь учащихся. Соответственно и сам труд, обогащенный речью, приобретает целенаправленное содержание. Уроки труда в школе слабослышащих, требуют решения и специальной задачи по развитию устной, и письменной речи школьника.

Коммуникативные навыки — это «способность человека взаимодействовать с другими людьми, адекватно интерпретируя получаемую информацию, а также правильно ее передавая» . Развитие коммуникативных навыков предполагает обучение тому, как донести свою мысль до собеседника. Здесь важно умение быть точным. Возможные ошибки бывают связаны с психологическими сложностями, такими как замкнутость, стеснительность, тревожность. Эти препятствия на пути к свободному выражению своих мыслей часто называют коммуникативными барьерами. Но надо заметить, что коммуникативные способности не являются врожденными. Раскрыть их в себе может любой человек, приложив к этому определенные усилия.

Различия запоминания связных текстов между глухими и слышащими детьми очень велики (дети с нарушениями слуха отстают от слышащих по полноте и связности запоминания основных мыслей текста на 3–8 лет). Трудности запоминания текстов обусловлены

недостатками развития речи и словесно-логического мышления у не слышащих детей. Дети с нарушением слуха, безусловно, отличаются от сверстников с нормальным слухом, они более замкнуты и обидчивы. У таких детей происходит нарушение познавательных функций, т. е. внимания, восприятия, речи, памяти, мышления. У них понижена инициатива общения с окружающим миром. Страдают ориентация в пространстве, координация движений.

Существует несколько методов работы по формированию коммуникативных навыков у ребенка с нарушением слуха:

1.При планировании речевого материала следует придерживаться коммуникативно-тематического принципа

2. Развивать речевые умения и навыки правильного речевого поведения в реальных ситуациях через упражнения, основанные на моделировании проблемных ситуаций речевого общения, ролевых тренингов, дидактических и сюжетно-ролевых игр.

3.Создавать ситуации, нужные для использования определенного слова, словосочетания.

4.Организация внеклассных занятий может проходить в игровой форме (сюжетно-ролевая игра, подвижные игры с речевыми заданиями), в форме театрализованной деятельности, беседы о прочитанной книге и так далее.

5. Позволить глухому ребенку находиться в полноценной слухоречевой среде, предполагающей активное устное общение между детьми.

6. В ходе занятий учитель создает условия для коллективной деятельности.

Согласно выше сказанным методам на уроках трудового обучения и во внеклассное время проводится определенная работа.

1. При планировании речевого материала следует придерживаться коммуникативно-тематического принципа.

Для этого был разработан сборник речевого материала для занятий по автоматизации звуков на уроках труда. Основное назначение настоящего сборника – дать учителям трудового обучения специально подобранный речевой материал для работы, над дежурным звуком, на уроках швейного дела.

У нас его применяют и учителя филологи для работы над дежурным звуком.

Например: Дежурный звук « С» . В сборнике собраны слова, словосочетания а также предложения со звуком «С» Сатин,Ситец, Сукно, сметать шов, стачать шов и т.д.

В данном случае идет работа над произношением звука, пополнением словаря, закреплением пройденного материала.

Для каждого класса соответственно программному материалу мной разработаны и речевые фразы, используемые для слухового развития. На данном речевом материале проводится не только развитие слуха, но и закрепляется учебный материал по швейному делу.

Например: Назови волокна животного происхождения? (Шерсть, шёлк). и т.д

2. Развивать речевые умения и навыки правильного речевого поведения в реальных ситуациях через упражнения, основанные на моделировании проблемных ситуаций речевого общения, ролевых тренингов, дидактических и сюжетно-ролевых игр.

Коммуникативная компетенция сейчас для нас является приоритетной целью в развитии речевых возможностей каждого ребенка в отдельности, учитывая и индивидуальные способности ученика.

Поэтому была выпущена методичка «Развитие диалогической речи на уроках швейного дела», где собраны разработанные мной диалоги для сюжетно- ролевых игр на уроках швейного дела.

Цель, данной методички, создать систему работы по формированию и развитию навыков диалогической речи у учащихся с недостатками слуха.

Задачи:

- подобрать речевой материал и определить примерный круг тем, направленных на социальную адаптацию учеников;

- предложить интересные формы проведения занятий по формированию произношения и развитию остаточного слуха учащихся;

- доказать необходимость специальной коррекционной работы по формированию диалогической речи учащихся с нарушениями слуха.

Понимаю, что нашим ученикам может быть рекомендован широкий круг тем: моя семья, каникулы, знакомство, поход в магазин, здоровый образ жизни, планы на будущее, школа, компьютер в моей жизни, знаменитые люди, погода, времена года, животные, мои друзья и другие. Однако, для работы на уроках трудового обучения, ограничиваюсь такими ситуациями, как «Поход в магазин ткани», «Посещение ателье», «Поход в магазин бытовой техники», «Поход в магазин «Тысяча мелочей»». Использую данные диалоги для того, что бы учащиеся смогли правильно выбрать и купить необходимую ткань, швейное оборудование, инструменты и материалы для работы, а также правильно сделать заказ на пошив и ремонт изделий. Диалоги разработаны с учетом возрастных возможностей. Используя такие диалоги как «Посещение ателье», расширяю понимание функциональных обязанностей каждого работающего в ателье. Моделирование различных жизненных ситуаций дает возможность освоения разнообразных социальных, бытовых, учебных ролей. Обыгрывание той или иной ситуации позволяет ребятам на собственном опыте «пережить» ее, решая проблемы, и выстраивать свое поведение адекватно ее условиям. Именно, работа над формированием диалогической речи является одним из направлений интеграции и социальной адаптации детей с нарушениями слуха.

Хотелось бы помочь учителю-дефектологу в подборе речевого материала, в выборе тем для развития коммуникативных возможностей учеников, предложить готовые диалоги и материал для самостоятельного общения детей.

3.Создавать ситуации, нужные для использования определенного слова, словосочетания.

Во время проведения урока создаются ситуации для того , что бы учащиеся обращались с просьбой к учителю - Дайте пожалуйста шпульный колпачок. – У меня нет детали ….

Постоянно на уроке стремлюсь к оречевлению учащимися своих действий.

–Что ты делаешь?

- Я заправляю швейную машину.

- Я вдеваю нитку в иголку и т.д.

Так же широко использую терминологию швейного дела

- Я сметываю

- Я выметываю и т.д тем самым расширяя словарь и закрепляя терминологию.

При использовании остаточного слуха школьники учатся вслушиваться в образец речи педагога при обязательной установке ученику: «Послушай и повтори правильно». В этих условиях большое значение приобретает характер речи самого учителя, поскольку она является образцом, которому подражают. Речь должна быть естественной, эмоционально выразительной. Весь речевой материал должен произноситься голосом разговорной громкости, с соблюдением правил орфоэпии, с правильным членением фраз на смысловые синтагмы. Послоговая, равноударная или с переносом ударения на последний слог речь учителя пагубно отражается на произношении глухих и слабослышащих .

4. Организация внеклассных занятий может проходить в игровой форме (сюжетно-ролевая игра, подвижные игры с речевыми заданиями), в форме театрализованной деятельности, беседы о прочитанной книге и так далее.

Во время проведения внеклассных мероприятий вовлекаем учащихся в процесс проведения самого мероприятия. Так например при проведении предметной Недели трудового обучения в прошлом году учащиеся сами проводили мастер –классы по изготовлению различных изделий. Во время мастер класса учащиеся не только демонстрировали этапы работы над изделием, но и сами организовывали и вели ход работы над поделкой, выполняя роль маленького - учителя.

При проведении предметной недели посвященной, профориентационной работе ,учащиеся приняли активное участие в ток шоу « Пусть говорят », где вступили в диалог с представителями различных предприятий города. Состоялся живой диалог между работодателями и будущими специалистами. Учащиеся смогли задать свои вопросы и

получить на них исчерпывающие ответы. Ребят интересовало не только что выпускает предприятие или, чем оно занимается, но и размер заработной платы, обеспеченность общежитием и другое.

5. Позволить глухому ребенку находиться в полноценной слухоречевой среде, предполагающей активное устное общение между детьми.

Отличительной особенностью школы является схема сотрудничества со средними и высшими профессиональными образовательными учреждениями. Постоянно сотрудничаем с Профессиональными лицеями №1 и №11, где обучаются наши выпускники по швейному и поварскому делу.

Также ведем работу и с Государственным университетом им.Ш.Уалиханова, с которым 15 февраля 2013 года подписали меморандум о научно-методическом сотрудничестве, где ключевым направлением сотрудничества было оказание методической помощи по организации и введению профильных дисциплин, в частности по предмету «Дизайн», а также обеспечение информационной и профориентационной помощи.

Студенты университета посещают уроки трудового обучения, где проводят мастер- классы по декоративно- прикладному искусству в школьных мастерских.

6. В ходе занятий учитель создает условия для коллективной деятельности.

В учебно-производственных мастерских школы ученики получают возможность с самого раннего возраста включиться в посильный труд.

Техническое оснащение и оборудование нашей швейной мастерской приближенно к производственному швейному цеху, но и не исключено бытовое швейное оборудование. Поэтому девочка может комфортно себя чувствовать за работой на старой бабушкиной швейной машинке, и не растеряться, попав в швейный цех с промышленным оборудованием. Занятия по швейному делу строятся таким образом, чтобы на каждом последующем уроке девочки могли закрепить ранее полученные знания и умения и в то же время приобрести элементы новых знаний и навыков.

Подобным образом - от простого к сложному, от трудного действия к приему, от приема к операции, от операции к комплексу операций усваивается детьми каждая тема программного материала.

Исходя из этого планируется и сложность, пошиваемых в мастерской изделий. От простого фартука к сложной обработке плечевого изделия.

С каждым учебным годом, усложняются не только выполняемые изделия, но и обслуживание и работа на более сложном оборудовании. Так в седьмом классе девочки ближе знакомятся со спец.машинами такими, как оверлок, а в восьмом классе осваивают работу на универсальных швейных машинах типа 1022кл.

Таковы основные методические пути организации работы по формированию коммуникативных навыков у детей с особыми потребностями.

Конечно же итогом своей деятельности, как учителя профессионально- трудовой деятельности считаю, то что мои девочки учатся в колледжах и лицеях Республики и получают специальности швейной промышленности, многие из них уже окончили учебные заведения и имеют постоянное место работы в швейных цехах и ателье.

Такие мои ученицы , как Шайжанова, Бектимирова, Пястун, Вдовина, Оразбаева и др окончили Алма-Атинский колледж сервиса и работают в сфере швейных услуг, а такие как Иванова, Шаршенова после окончания школы сразу без обучения сели в поток швейного предприятия города Щучинска. Получив специальность портной в Лицее№1 города Кокшетау, как одна из лучших учениц была трудоустроена в ателье « Светлана », Шерстюк Настя и многие другие получившие путевку в жизнь из стен нашей швейной мастерской.

Вот и прошлый учебный год показал, что профессия портного и швеи интересна нашим девочкам. Из четверых наших выпускниц трое выбрали обучение в колледжах по специальности, портной- универсал. Так Пыжова Александра и Арсекеева Раимгуль являются учащимися «Сервисно-технического колледжа» города Щучинска, выпускницы прошлого

учбного года, Малинник Вероника, Кенжебай Кульзада и Сарсенбаева Дина стали студентками « Сервисно-технического колледжа №1 » г.Кокшетау.

Следовательно, нужно сделать акцент на то, что развитие коммуникативных компетенций учащихся, на уроках трудового обучения и процесс творческого, созидательного труда повлияют на выбор будущей профессии.

Литература:

1.Коррекционная педагогика, Сурдопедагогика под редакцией профессора Е.Г. Речицкой, Москва, гуманитарный издательский центр «Владос», 2004 г.

2. Кузмичёва Е.П. Методика развития слухового восприяти глухих учащихся: Пособие для учителя, М., 1991

3.Руленкова Л.И. « Как научит глухого ребёнка слушать и говорить, Москва, 2011 г.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

Ташкеева Жанар Тлеубековна
Жаппаркулова Назира Алтынбековна,
№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжінің оқытушылары
Қуатбек Айда Ерболқызы,
№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжінің Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 3 курс студенті

Андатпа: Мақалада бүгінгі қоғамда инклюзивті білім берудің маңыздылығы және мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы білім беру, оларды қоғамдық ортаға бейімдеудің жолдары, әдістемелік бағыттылығы қамтылған. Педагог кадрларының инклюзивті білім берудегі рөлі сипатталып, жұмысының бағыт-бағдары көрсетілген.
Тірек сөздер: Инклюзия, инклюзивті білім, мүмкіндігі шектеулі балалар, арнайы педагог.

В статье освещается важность инклюзивного образования в современном обществе и специальное образование детей с ограниченными возможностями, пути их адаптации к общественной среде, методическая направленность. Охарактеризована роль педагогических кадров в инклюзивном образовании, обозначена направленность работы.
Ключевые слова: Инклюзия, инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями, специальный педагог.

The article highlights the importance of inclusive education in modern society and special education for children with disabilities, ways of their adaptation to the social environment, methodological orientation. The role of teaching staff in inclusive education is characterized, the focus of the work is indicated.
Keywords: Inclusion, inclusive education, children with disabilities, special teacher.

Бүгінгі күні қоғамда, әлеуметтік ортада мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдау, қоғамға бейімдеу, оларға білім мен тәрбие беру ұйымдарына қабылдау сынды мәселелер өзекті болып саналады.

Инклюзия – бұл балаларды олардың жыныстық, этникалық және дінге қатыстылықтары, оқудағы жетістіктері, денсаулық жағдайы, даму деңгейі, ата-аналарының әлеуметтік-экономикалық мәртебесі мен басқа да айырмашылықтарына қарамастан жалпы білім беретін үдеріске толық енгізу үдерісі, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзия терминологиялық аспектсін педагогика саласында кеңінен қолданылады. Инклюзивті білім және тәрбие беру мәселесі білім беру ұйымдарында ізгіленуде.

Инклюзивті білім беру – жалпы білім берудің даму үдерісіндегі барлық адамдарды оқыту, сонымен қатар әр түрлі қажеттіліктерге ие балаларға қарай бейімдеу арқылы ерекше мұқтаждықтары бар балалардың білім алуына қол жеткізу.[1]

Инклюзивті білім берудің негізгі принциптерінің қатарына:

- жалпы орта мектептерде мүмкіндігі шектеулі, ерекше білімді қажет ететін балаларды дені сау балалармен бірге оқыту;
- барлық балаға бірдей қарым-қатынас ұстану;
- балалар арасында дискриминация болдырмау

Инклюзивті білім беру жүйесінің мақсаттары мыналар:

- балаларды психологиялық-дәрігерлік-педагогикалық қолдау;
- қоғамның көзқарасын өзгерту;
- өз қатарластарымен тіл табыса білуге үйрету;
- толық білім алуды ұйымдастыру;

- қоршаған ортаға бейімдеу;
- дені сау балалармен тең дәржеде ұстау;
- өз өзіне сенімін арттыру. [1]

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы халыққа жолдауында ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірдей мүмкіндік жасау керек екенін атап өтті. Осы тапсырманы іске асыру мақсатында инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заң әзірленді. «Білім туралы» ҚР-ның Заңының 21-тармағының 3 тармақшасына сәйкес инклюзивті білім беру – оқытудың тиісті білім беретін оқу бағдарламаларына білім алушылардың өзге де санаттарымен тең қолжетімділікті, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету арқылы дамытуға түзету-педагогикалық және әлеуметтік қолдауды көздейтін, мүмкіндігі шектеулі адамдарды бірлесіп оқыту және тәрбиелеу;». Сондықтан еліміздегі мамандар инклюзивті білім беруді дамыту қажет екендігін алға тартады. Қазақстан Республикасында 2020 жылы инклюзивті білім жүйесі енгізеліп, инклюзивті білім үшін жағдай жасайтын мектептердің үлесі мектептердің жалпы санының 70% құрады.

Сондай-ақ, 2375 бала үшін 166 білім беру ұйымдары инклюзивті білім беру жүзеге асырылуда, бұл анықталған даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың жалпы санының 14%-ын құрайды. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім беруді жетілдіру мақсатында бірнеше мәселелер қарастырылды.

- 2015 жылға қарай аталған міндетті шешу үшін қажетті нормативтік құқықтық база құрылды;
- инклюзивті білім беру шеңберінде жалпы және арнайы білім берудің өзара әрекетінің тетігі әзірленді;
- мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары әзірленді;
- жалпы білім беретін ортада мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың тәртібі әзірленді, дамуында әр түрлі бұзушылықтары бар балалар үшін біріктірудің нысаны анықталды;
- мүгедек балаларға қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудың тәртібі әзірленді. [2]

Инклюзивті білім беру саласында педагогтардың рөлі ерекше. Мектептерде даму мүмкіндігі шектеулі балалармен педагог көптеген жұмыстар жүргізуге мүмкіндік туады. Бұл саладағы оқушылар ерекше назарда болады. ДМШ балалардың кейбіреулерінде өзіндік қабілеті, ерекшелік бар. Мысалы кейбіреулері би билеуге, спортқа, сурет салуға қызығады, осындай қызығушылығы мол балаларды әрі қарай дамыту әрбір мұғалімнің міндеті. Инклюзивті білім беру жағдайында педагог өз әрекетінде білім мазмұнын бейімдеу, тұлғааралық қарым-қатынасты дамыту сияқты т.б. қосымша міндеттер мен қызметтерді атқару керек. Мұғалімнің инклюзивтік құзыреттілігі оның кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөлігі болып табылады және негізгі мазмұндық және функционалдық құзыреттіліктерді қамтиды.

Педагог кез-келген баланың білім беру қажеттіліктеріне тікелей бейімделген моральдық және материалдық орта құруда маңызды рөл атқарады. Бұл тек ата-аналармен, басқа да педагогтармен, білім беру ұйымының басшылығымен және т.б. тығыз ынтымақтастықта, яғни білім беру процесінің барлық қатысушыларының бірлескен командалық өзара әрекеттестікте болуы мүмкін. Бұл ретте қоршаған ортаны инклюзивті құрамдас бөлікке өзгерту мүмкін емес. Сондай-ақ, осы үдерістің әрбір қатысушысы өзі өзгеруі қажет. Бұл көбінесе балаларға қатысты санаттармен тікелей жұмыс істейтін педагогқа қатысты. Педагог арнайы жоғары білімді болуы, балалардың физиологиялық, психологиялық және жеке тұлғалық онтогенетикалық дамуының негіздерін білуі, ұжымда жұмыс істей білуі (оқушылармен және олардың ата-аналарымен, сондай-ақ әріптестерімен), жұмыстың педагогикалық және тәрбиелік бағдарламаларын білуі, өз жұмысына психологиялық дайын және т.б. болуы тиіс.

Инклюзивті білім беретін мұғалімнің бойындағы басқа мұғалімдерден ерекшелеп тұратын өзіне тән белгілі қасиеттер бар. Олар: төзімділік, эмоционалды тұрақтылық, кәсіпқойлық, психологиялық сауаттылық, шеберлік.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагог үздіксіз білімін жетілдіріп отыруы тиіс. Атап айтқанда, біліктілікті арттыру курстарынан өту, озық тәжірибелерді игеру, практикалық тиімді амалдарды меңгеру, отандық және шетелдік практиктердің әдістемелік қорын жинақтау және т.б.

Осылайша, педагог инклюзивті білім беру жүйесіндегі маңызды буын болып табылады деп айтуға болады. Нағыз кәсіпқой педагогикалық білім, білік және дағды кешені, сондай-ақ өз оқушыларының дамуы мен оқуы, жалпы білім беру жүйесін дамыту үшін шексіз моральдық, психологиялық және жеке мүмкіндіктері болуы тиіс. Мемлекетіміздің әрбір азаматы – еліміздің ертеңі екенін ескерсек әрбір мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білім алып, азамат болып қалыптасуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті.[3]

Әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев Қ. Жалпы психология, -2000.
2. Даму мүмкіндіктері шектелген балаларға кіріктірілген (инклюзивті) білім беруді ұйымдастыру бойынша Әдістемелік ұсынымдар. – ҚР БҒМ Хаты № 4-02-4/450
3. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.–Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАБАҚША МЕН МЕКТЕПТІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Жұбаныш Аружан Бекетқызы,
«Ақтөбе облысының білім басқармасы Мұғалжар ауданының білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «Сәуле» бөбекжай-бақшасы» коммуналдық қазыналық кәсіпорнының меңгеруші м.а.,
Педагогика және психология білім бағдарламасының магистранты

Аңдатпа. «Инклюзивті білім беру жағдайындағы балабақша мен мектеп сабақтастығы» атты мақаласы инклюзивті ортада әртүрлі қажеттіліктері бар балалар үшін білім беру үдерісінің үздіксіздігін қамтамасыз етудің маңыздылығын қарастырады. Мақалада балабақшаның рөлін білім берудің бірінші сатысы ретінде қарастырып, оның ерекшеліктері мен инклюзивті білім беру принциптерін атап көрсетеді. Инклюзивті балабақша жағдайында әлеуметтік және коммуникациялық дағдыларды дамытуға және балабақшадан мектепке кедергісіз өтудің маңыздылығына ерекше назар аударылады.

Мақалада сонымен қатар әртүрлі балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін білім беру тәжірибесін жобалаудың маңыздылығы атап өтіледі және сабақтастықты қамтамасыз етудегі педагогикалық ұжымның негізгі рөлі қарастырылады. Мұғалімдерді инклюзивті сыныптарда жұмыс істеуге дайындау, инклюзивті тәжірибені мектеп жағдайына бейімдеу және барлық оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқу тәжірибесін оңтайландыру сапалы инклюзивті білім беруді қамтамасыз етудің маңызды аспектілері болып табылады.

Ол табысты инклюзивті білім беру әрбір оқушы өз әлеуетін аша алатын қолдаушы және инклюзивті ортаны құру үшін білім беру мекемелерінің, педагогтардың, ата-аналардың және жалпы қоғамның келісілген күш-жігерін қажет ететінін атап көрсету арқылы қорытындыланады.

Кілт сөздер: Инклюзивті оқыту, инклюзивті білім, балабақша, мектеп, оқу процесі, тәрбиелеу, әдіс-тәсілдер, жекелендірілген оқыту, сапалы білім, тәрбиелік зерттеулер, белсенді оқу, мұғалімнің әдістемесі.

В статье «Непрерывность детского сада и школы в условиях инклюзивного образования» рассматривается важность обеспечения непрерывности образовательного процесса детей с разными потребностями в инклюзивной среде. В статье рассматривается роль детского сада как первой ступени образования и выделяются его особенности и принципы инклюзивного образования. В инклюзивном детском саду особое внимание уделяется развитию социальных и коммуникативных навыков, а также важности плавного перехода из детского сада в школу.

В статье также подчеркивается важность проектирования образовательного опыта для удовлетворения потребностей разных детей и рассматривается ключевая роль педагогического состава в обеспечении преемственности. Подготовка учителей к работе в инклюзивных классах, адаптация инклюзивной практики к

школьным условиям и оптимизация учебного процесса для удовлетворения потребностей всех учащихся являются важными аспектами обеспечения качественного инклюзивного образования.

В заключение подчеркивается, что успешное инклюзивное образование требует согласованных усилий образовательных учреждений, педагогов, родителей и общества в целом по созданию благоприятной и инклюзивной среды, в которой каждый учащийся может реализовать свой потенциал.

Ключевые слова: Инклюзивное обучение, инклюзивное образование, детский сад, школа, образовательный процесс, образование, методика, персонализированное образование, качественное образование, педагогические исследования, активное обучение, методика учителя.

The article “Continuity of kindergarten and school in an inclusive education” discusses the importance of ensuring the continuity of the educational process of children with different needs in an inclusive environment. The article examines the role of kindergarten as the first stage of education and highlights its features and principles of inclusive education. In an inclusive kindergarten, special attention is paid to the development of social and communication skills, as well as the importance of a smooth transition from kindergarten to school.

The article also highlights the importance of designing educational experiences to meet the needs of diverse children and examines the key role of teaching staff in ensuring continuity. Preparing teachers to work in inclusive classrooms, adapting inclusive practices to school settings, and optimizing the learning experience to meet the needs of all students are important aspects of providing quality inclusive education.

In conclusion, it is emphasized that successful inclusive education requires concerted efforts by educational institutions, teachers, parents and society as a whole to create a supportive and inclusive environment in which every student can realize their potential.

Key words: Inclusive education, kindergarten, school, educational process, education, methods, personalized education, quality education, educational research, active learning, teacher's methodology.

Инклюзивті оқыту (немесе инклюзивті білім беру) – жеке ерекшеліктеріне, қабілеттеріне, қажеттіліктеріне немесе физикалық шектеулеріне қарамастан барлық оқушыларды білім беру процесіне қосуға ұмтылатын білім беру тәсілі. Инклюзивті білім берудің негізгі мақсаты – әрбір оқушының табысты білім алуына, басқалармен қарым-қатынасқа түсуіне және өзінің ерекше қабілеттеріне қарай дамитын ортаны құру.

Бұл тәсіл білім берудің дәстүрлі түсінігінен ерекшеленеді, мұнда оқушыларды қабілеттеріне немесе қажеттіліктеріне қарай топтарға бөлуге болады. Инклюзивті білім беру теңдікке, әртүрлілікті құрметтеуге және әрбір оқушының табысты оқуы үшін жағдай жасауға баса назар аударады.

Инклюзивті оқыту жеке білім беру жоспарлары, бейімделген материалдар, мамандардың қолдауы, бірлескен оқу және барлық оқушылар үшін қолжетімділік сияқты әртүрлі стратегияларды қамтуы мүмкін. Бұл тәсіл сонымен қатар мәдени айырмашылықтарды түсіну мен құрметтеудің маңыздылығына баса назар аударады, бұл инклюзивті және қолайлы оқу ортасын құруға көмектеседі [1].

Инклюзивті білім берудің маңыздылығы бірнеше аспектілерде көрінеді:

Тең мүмкіндіктер принципі: Инклюзивті білім беру кемсітуді жоюға және барлық студенттердің білім беру ресурстарына қол жеткізуге тең құқықтарын қамтамасыз етуге ұмтылады.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Инклюзивті орта балалардың әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға көмектеседі, бұл олардың болашақта әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Әртүрлілікті құрметтеу: Инклюзивті білім беру студенттерде айырмашылықтарды, мәдени әртүрлілікті, дағдылар мен әр адамның жеке ерекшеліктерін құрметтеуді дамытады.

Жан-жақты дамуды қолдау: Инклюзивті білім беру жүйесі оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға, олардың жеке қабілеттері мен даму ерекшеліктерін қолдауға бағытталған.

Толерантты қоғамды құру: Инклюзивті білім беру әрбір адам қоғамның бірегей мүшесі ретінде құрметтелетін және қабылданатын ашық және толерантты қоғамды қалыптастырады.

Бұл мақалада біз инклюзивті білім беру жағдайында балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастықтың негізгі аспектілерін қарастырамыз, сондай-ақ олардың ерекшеліктеріне қарамастан барлық балалардың табысты дамуы үшін бұл процестің маңыздылығын анықтаймыз [2].

Инклюзивті білім беру аясында балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастықтың маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес, өйткені бұл өтпелі кезең әртүрлі қажеттіліктері бар балалардың табысты әлеуметтенуі мен білім алуында шешуші рөл атқарады. Осы контексте сабақтастықтың маңыздылығын көрсететін бірнеше аспектілерді қарастырайық:

Әлеуметтік дағдыларды сақтау және дамыту: Балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастық балалардың балабақшада алған әлеуметтік дағдыларын сақтауға және дамытуға мүмкіндік беретін бірқалыпты өтуді қамтамасыз етеді. Бұл әсіресе ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін жаңа білім беру ортасына сәтті бейімделу үшін маңызды.

Оқытудағы жеке көзқарас: Сабақтастық әрбір баланың қажеттіліктері мен жеке ерекшеліктері туралы ақпаратты балабақшадан мектепке жеткізуді жеңілдетеді. Бұл мектеп мұғалімдерінің әр түрлі оқушылармен жұмыс істеуге дайын болуын, оларға жеке қолдау көрсетуді қамтамасыз етеді.

Қолдау ортасын құру: Үздіксіздік ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін қолайлы орта құруға көмектеседі. Бұл ауысу оқу бағдарламаларын бейімдеуді, мамандардан көмек алуды және қолдаудың үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін ата-аналармен бірлесіп жұмыс істеуді қамтуы мүмкін.

Стресс пен мазасыздықты азайту: Балабақшадан мектепке біркелкі көшу, сабақтастықпен қолдау, балалардағы стресс пен алаңдаушылықты азайтады. Бұл әсіресе жаңа білім беру орындарында үлкен қиындықтарға тап болуы мүмкін ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін өте маңызды.

Ата-аналар мен отбасыларды тарту: Сабақтастық сонымен қатар ата-аналар мен отбасылардың балаларды дайындау және онымен бірге жүру процесіне белсенді қатысуын қамтиды. Балабақша мен мектеп мұғалімдерінің, сондай-ақ ата-аналардың бірлескен ынтымақтастығы әр баланың қажеттіліктерін тиімдірек қанағаттандыруға ықпал етеді.

Осылайша, инклюзивті білім берудегі балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастық балалардың сәтті көшуін қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар әрбір бала өзінің әлеуетін толық жүзеге асыра алатын қолдаушы, инклюзивті ортаны құруға ықпал етеді.

Баланың негізгі дағдылары мен тұлғалық қасиеттерін дамытуда балабақша басты рөл атқарады. Инклюзивті білім беру жағдайында білім берудің бірінші сатысы ретінде балабақшаның ерекшеліктері бірінші орынға шығады, өйткені дәл осы жерде табысты әлеуметтену және одан әрі білім алуға дайындық негіздері қаланады [3]. Инклюзивті білім берудегі балабақшаны ерекшелейтін негізгі аспектілерді қарастырайық:

Инклюзивті ортаны құру: Балабақша әртүрлі қажеттіліктері бар балалар үшін инклюзивті және қолайлы ортаны қамтамасыз ететін орын болуы керек. Бұл барлық балалар үшін қолжетімді оқу материалдарының әртүрлі болуын және жеке қажеттіліктерге сәйкес кеңістікті ұйымдастыруды қамтиды.

Дамудың жеке тәсілі: Инклюзивті білім берудегі балабақша әрбір баланың жеке қажеттіліктерін ескеруі керек. Бұған әр түрлі қабілеттерді қолдау және ынталандыру, коммуникациялық дағдыларды дамыту және оқу материалдарын жеке қабілеттерге сәйкес бейімдеу кіреді.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Балабақша – балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытатын бірінші орын. Инклюзивті балабақшада әр баланы топқа қосуға, өзара түсіністік пен ынтымақтастықты дамытуға мән беріледі. Бұл толерантты және достық қоғамның қалыптасуына ықпал етеді.

Ата-аналармен жұмыс: Инклюзивті балабақша ата-аналармен, соның ішінде балаларды оқыту және қолдау үдерісінде белсенді әрекет етеді. Бұл жеке қажеттіліктерге тиімдірек жауап беруге мүмкіндік береді және отбасы мен білім беру мекемесі арасында серіктестік орнатады.

Мұғалімдердің кәсіби дайындығы: Инклюзивті жағдайдағы балабақша тәрбиешілерінің әртүрлі балалар топтарымен жұмыс істеуге арнайы дағдылары болуы керек. Бұған оқытуды қалай саралау керектігі, инклюзивті орта құру қабілеті және балалардың жеке қажеттіліктеріне эмпатия жатады.

Ойын әрекеттеріне ерекше назар аударылады: Ойын – балабақшадағы оқытудың негізгі әдісі. Инклюзивті контексте ойын әрекеті тек оқу құралы ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік өзара әрекеттесу және ынтымақтастық дағдыларын дамыту мүмкіндігіне айналады.

Бұл принцип балабақшадан бастауыш мектепке көшу кезінде оқу-тәрбие процесінің сабақтастығын қамтамасыз етуді қамтиды. Бұған барлық балалар үшін кедергісіз көшуді қамтамасыз ету үшін білім беру бағдарламаларын жоспарлау және үйлестіру кіреді [4].

Бұл қағидаттар әрбір баланың өз әлеуетін барынша арттыруға және қоғамда табысты өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін қолайлы білім беру ортасын құруға бағытталған.

Инклюзивті балабақша жағдайында әлеуметтік және коммуникациялық дағдыларды дамыту негізгі аспектілердің бірі болып табылады, өйткені ол балалардың жеке ерекшеліктеріне қарамастан, олардың арасындағы мазмұнды қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді. Міне, инклюзивті балабақшада осы дағдыларды дамытуды қолдау үшін пайдалануға болатын кейбір стратегиялар мен тәсілдер:

Топтық іс-әрекеттер мен ойындар: Әртүрлі қажеттіліктері бар балалар қатысатын бірлескен топтық іс-әрекеттер мен ойындарды ұйымдастыру қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл әрекеттерді орындау барысында балалар бір-бірін тыңдауға, ынтымақтастыққа, өз ойларын ортаға салуға үйренеді.

Әріптестік және өзара көмек: Даму деңгейі әртүрлі балалар бір-біріне қолдау көрсететін серіктестік пен өзара көмек жүйесі жағымды қарым-қатынастың қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар өзара сыйластық пен сенім атмосферасын қалыптастырады.

Эмпатияға тәрбиелеу: Инклюзивті орта эмпатияға үйрету үшін тамаша мүмкіндіктер береді. Балалар өздерінің айырмашылықтарын зерттейді және түсінеді және бір-бірінің сезімдері мен қажеттіліктерін түсінуді дамытады, бұл эмпатикалық өзара әрекеттесуге ықпал етеді.

Көрнекі және бейнелі құралдарды қолдану: Суреттерді, сызбаларды және басқа да көрнекі құралдарды пайдалану, әсіресе, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін қарым-қатынасты үйретуде пайдалы болуы мүмкін. Көрнекі құралдар ақпаратты анық түсінуге және әңгімелесуді ынталандыруға көмектеседі.

Ауызша сөйлеуді және тілдік қарым-қатынасты дамыту: Ауызша сөйлеуді дамытуға арналған жүйелі жаттығулар, сонымен қатар топтық және жеке сабақтарда тілдік қарым-қатынасқа баса назар аудару коммуникативті дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Тақырыптық жобаларды ұйымдастыру: Тақырыптық жобалар, онда балалар шығармашылықпен бірлесіп жұмыс істей алады, өз идеяларын талқылап, жеткізе алады, әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін жемісті жағдайлар жасайды. Ол сондай-ақ ортақ құндылықтар мен мәдени түсіністікке ие болуға ықпал етеді.

Қақтығыстарды шешуге арналған тренинг: Қақтығыстарды шешу дағдыларын үйретуге арналған бағдарламаларды әзірлеу балаларға дауларды тиімді шешуге, өз сезімдерін білдіруге және әлеуметтік құзыреттіліктің маңызды элементтері болып табылатын ымыраға келуге үйренуге көмектеседі.

Позитивті атмосфераны құру: Әр баланың күш-жігерін қолдайтын және бағалайтын топтық атмосфераны құру маңызды. Ынталандыру және оң кері байланыс оң қарым-қатынас орнатуға және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Бұл стратегияларды инклюзивті балабақша жағдайында қолдану барлық балалардың әлеуметтік және коммуникациялық дағдыларын дамытуға, олардың оқу-тәрбие үдерісіне және қоғамдық өмірге толық қатысуына ықпал етеді.

Баланың жаңа білім беру жағдайында сәтті бейімделу дамуы үшін балабақшадан мектепке кедергісіз көшу маңызды. Бұл процесс бір оқу орнынан екінші оқу орнына физикалық ауысуды ғана ескеріп қоймайды, сонымен қатар инклюзивті білім беру жағдайында өте қажет психологиялық және әлеуметтік дайындықты қамтамасыз етеді.

Инклюзивті білім беру жағдайында балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етуде педагогикалық ұжым басты рөл атқарады. Олардың кәсіпқойлығы,

дайындығы және әртүрлі балалар топтарымен жұмыс істеуге деген көзқарасы осы көшудің сәтті өтуіне айтарлықтай әсер етеді.

Педагогикалық ұжым – инклюзивті ортада балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етудің негізгі буыны. Олардың қамқорлығы, құзыреттілігі және педагогикалық шеберлігі әр баланың оқу процесінде сәтті бейімделуіне ықпал етеді [5].

Қорытындылай келе инклюзивті білім беру оқу орындарын білім беру ұйымдарына олардың шыққан тегіне қарамастан әрбір оқушының қажеттіліктерін ескеруге шақырады. Мақалада біз инклюзивті білім беру аясында балабақша мен мектеп арасындағы сабақтастықтың маңыздылығын қарастырдық [6].

Білім берудегі сабақтастық балалардың білім берудің бір сатысынан екіншісіне кедергісіз өтуін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Бұл процесс студенттердің сәтті бейімделуіне ықпал етіп қана қоймай, инклюзивті ортада олардың әлеуетін дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Бұл мақсатқа жету үшін балабақшаның ерекшеліктері, инклюзивті білім беру принциптері және ата-аналардың белсенді қатысуы маңызды.

Инклюзивті білім беру жолында білім алушылардың әртүрлілігімен жұмыс істеуге дайын болуы және оқу үдерісіндегі сабақтастықты тиімді қамтамасыз ететін педагогикалық ұжым басты рөл атқарады. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру, оқыту әдістері мен технологияларын жан-жақты пайдалану, қоғамдастықтың белсенді араласуы – инклюзивті білім беруді табысты енгізудің маңызды құрамдас бөліктері.

Барлық білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқу тәжірибесін оңтайландыру оқыту әдістеріндегі икемділік пен жаңашылдықты ғана емес, сонымен қатар білім беру мекемелеріндегі мәдени өзгерістерді де талап етеді. Бірлесе жұмыс істей отырып, біз әрбір бала өзін маңызды және қамтылғандай сезінетін, сабақтастық барлығына табысты білім алудың көпіріне айналатын білім беру ортасын жасай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1) Алехина С.В. Принципы инклюзии в контексте изменений образовательной практики // Психологическая наука и образование. - 2014. - Т.19. - №1. - С.5-16.

2) «Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования» - Париж, ЮНЕСКО, 2009 ж

3) Оспанбаева М.П. «Инклюзивті білім беру мазмұны мен әдістемесі: оқу құралы» /Алматы, Қазақ университеті, 2019 ж – 232 бет/

4) Кусаинова А.К., Аргынов А.К., Жумаканова Р.А. «Профессиональная подготовка населения в области инклюзивного образования». Методическая пособие. – А., 2008. – 120с.

5) Инклюзивті білім берудің даму ерекшеліктері: халықаралық тәжірибе және отандық практика: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017. – 343 б.

6) «ИКТ для инклюзивного образования» Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании «Аналитическая записка», 2010 //http://iite.unesco.org/

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Кистаубаева Мейрамгул Тикибаевна,
Өндірістік оқыту шебері
Байғанин техникалық колледжі
Битенова Гулназ Муханбеткалиевна
Информатика пәні мұғалімі
Кыстаубаева Акмарал Тикибаевна
Тарих пәні мұғалімі
№58 жалпы білім беретін орта мектебі

Аннатация: Сапалы білімнің барлығы үшін қолжетімді болу шартын қалыптастыруға бағытталған білім беру жүйесін түрлендіру процестерінің бірі инклюзивті білім беру болып табылады.

Инклюзивті білім беру дене бітіміне, психикалық, интеллектуалдық, мәдени, этникалық, тілдік және өзге ерекшеліктеріне қарамастан ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру кеңістігіне енгізуді, олардың сапалы білім беруде кедергілерді жоюды және әлеуметтік ортада бейімделуін және ықпалдасуын көздейді.

Тірек сөздер: Ерекше оқыту қажеттілігі, инклюзивті білім беру, әлеуметтік бейімделу, психологиялық-педагогикалық қолдау.

Инклюзивное образование – один из процессов трансформации системы образования, направленный на создание условий для доступа к качественному образованию для всех.

Инклюзивное образование направлено на включение детей с особыми образовательными потребностями, независимо от их физических, психических, интеллектуальных, культурных, этнических, языковых и других особенностей, в общее образовательное пространство, устранение барьеров на пути к качественному образованию, адаптацию и интеграцию в социальной среде.

Inclusive education is one of the processes of transformation of the educational system, aimed at creating conditions for access to quality education for all.

Inclusive education aims to include children with special educational needs, regardless of their physical, mental, intellectual, cultural, ethnic, linguistic and other characteristics, into the general educational space, to remove barriers to quality education, and to adapt and integrate in the social environment.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз — барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті білім беру әлемдік білім кеңістігінде білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етудің тиімді механизмі болып табылады.

Инклюзивті білім беру – ерекше мұқтаждықтары бар балаларды жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылуда. Инклюзивті оқыту – даму мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты дамыған балалармен бірге әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы жеңілдетілген оқыту жүйесі. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасын қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеттеріне: білім бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау және жеке адамның шығармашылық рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілікпен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы

парасатты байыту» деп атап көрсеткен. Осыған байланысты қоғам алдына оқушының жеке басын үйлесімді дамытуға бағыттайтын міндеттер қойылып отыр.

Білім беру жүйесінде даму мүмкіндігі шектеулі балаларға айрықша орын бөлінген. Бұл балаларға қатысты біздің алдымызда тұрған негізгі міндет – олардың әлеуметтік ақталуы мен бейімделуіне, қоғамдағы толыққанды өмірге дайындалуына жағдай жасау және көмек көрсету қажеттілігі мақалада көрсетіледі.

«Тірі адамның жүректен аяулы жері бола ма? Біздің қазақтың жүректі кісі дегені – батыр кісі дегені. Онан басқа жүректің қасиеттерін анықтап біле алмайды. Рақымдылық, мейірбандылық, әртүрлі істе адам баласын өз бауырым деп, езіне ойлағандай оларға да болса игі еді демек, бұлар – жүрек ісі» А. Құнанбаев.

Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвециясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізілді.

Инклюзивті білім беретін мектептерде білім мазмұны 3 түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал:

— жалпы мектептерге арналған типік оқу бағдарламалары;

— мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары;

— мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшіліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы.

Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі заңында даму мүмкіндігі шектелген барлық балалар психологиялық-медицина-педагогикалық кеңестің қортындысына сәйкес арнайы түзету мекемелерінде және мемлекеттік білім жалпы беретін мектептерде тегін оқуға құқылы деп шешілген.

Атап айтсақ, мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру мақсатында 2009 жылғы ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасы әзірленген, сонымен қатар 2010 жылдың 1 ақпанында бекітілген ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын атауға болады.

Инклюзивті білім беру оқыту процессінде балаға жеке көмек көрсету мен психологиялық-педогогикалық қолдауды қамтамасыз етеді, жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларға кедергісіз аймақ құру ғана емес, баланың психофизикалық мүмкіндігін ескере отырып құрылатын оқу-тәрбие процесінің ерекшілігінде ескерген жөн.

Ал, бұл процесті жүзеге асыру үшін мектепте балаға психологиялық- педогогикалық қолдау қызметі ұйымдастырылуы қажет екенін түсініп, өзіміз соны іске асыруымыз қажет.

Мүмкіндігі шектеулі балалар қатарына атап айтсақ оның бірі психикалық дамуы тежелген (ПДТ) оқыту бағдарламасын меңгеруде қиындықтарға кездесетін үлгермеуші балалар.

Психикалық дамуы тежелген балалардың ерекшілігі шаршағыштығымен, жұмысқа қабілеттілігі төмендігі, қоршаған орта туралы дамуында бұзылыстар байқалады. Психикалық дамуы тежелген баланы психологиялық-педогогикалық қолдау (ППҚ) қызметінің тиісті мамандарымен жүзеге асырылады. Түсініктері фрагментарлық, зейіндері тұрақсыз, тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған, жалпы психикалық процестердің дамуында бұзылыстар байқалады, мұндайда әр маман өз бағыттары бойынша жұмыс істейді.

Жалпы инклюзивті білім беру – мүміндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудін бір формасы. Нағыз инклюзия білім берудің 2 жүйесін : жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне қарама-қайшы қоймай, қайта жақындатады.

Инклюзивті оқыту – мүмкіндігі шектеулі балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту.

Инклюзивті білім беруге жағдай жасаған мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады, өйткені олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып білуге, қабылдауға үйренеді.

Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90 жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Ал, біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуына тоқтап атап өтейін. «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілді. Осы бағдарлама төңірегінде инклюзивті білім беруді жетілдіру мәселелері қарастырылып, 2025 жылға мына міндеттерді шешу көзделген:

— мүмкіндіктері шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары жасалады;

— мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесі әзірленеді;

— түрлі кемістігі бар балалар үшін бірігу нысандары анықталады;

— мүгедек балаларға қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру қағидалары әзірленеді.

Мемлекеттік бағдарлама негізінде 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен, арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы компенсаторлық құралдармен жабдықтау арқылы «кедергісіз аймақтар» құруы жоспарланған. 3030 мектепте мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуға және тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалу міндеті (мектептерде педагог-дефектологтардың, балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің, арнайы жеке техникалық және компенсаторлық құралдардың болуы) алға қойылған. Үйде білім алатын мүгедек балалар жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескеріле отырып, компьютерлік техникамен қамтамасыз ету сияқты істері жүзеге асырылмақшы. Осылайша мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру, білім алу, оқыту, қайта мамандандыруда қолдан келгенше жағдай жасауда.

Инклюзивті білім беру саясатының міндеттері мынадай:

- Әрбір бала білім алуға құқылы және оны алуға тиіс.
- Әрбір баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары, қажеттіліктері және оқуға деген мұқтаждықтары болады.
- Білім беру жүйесіне оң өзгерістер, яғни осы мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатына орай өзгерту.

Осыған орай, инклюзивті білім берудің негізгі 8 принципі туындайды.

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.

7.Әрбір оқушының жетістікке жетуі, өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.

8. Жан- жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті бағыт кемтар балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында «Балалардың мектепке дейінгі сапалы тәрбие және оқытумен толық қамтылуын, олардың мектепке даярлауға арналған әрқилы мектепке дейігнгі тәрбие және оқыту «инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіруін » қамтамасыз ету көзделген. Қазіргі уақытта дамуында ақауы бар балалар саны артып отыр. Оларды оқыту кеңейіп, түзетіп қолдау технологиялары жетілдіруде. 2020 жылға дейін инклюзивтік білім беру мен мүмкіндігі шектеулі балалардың 50 пайызын қамту көзделсе, инклюзивті білімге жағдай жасаған мектеп үлесі 70-ға жету керек.

Білім берудің бұл түрінде мүмкіндігі шектеулі баланың өз-өзіне сенімі артады, ол маңайындағылар тарапынан өзіне қолдау бар екенін сезінеді, бұл баланың өзін-өзі бағалай білуіне, қоршаған ортасына сүйіспеншілікпен қарауына, өзін қоғамның толыққанды мүшесі сезінуіне жол ашады, осы сенімділіктерін дамыта түсуде әлеуметтік педагогтың ролі зор. Оқытудың бұл түрі арқылы мүмкіндігі шектеулі бала өз қабілетіне сай, ата-анасынан алшақтамай, яғни арнайы мектеп-интернаттарда тұрып оқуға мәжбүр болмай, тұрғылықты жерде білім алып, қоғаммен біте қайнасып, әлеуметтік жағынан бейімделеді. Ата-анасы да баласының дамуы мен тәрбиесіне белсене қатысып, жеткіншек алдында жауапкершіліктері артады.

Сонымен қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту – оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады. Инклюзивті бағыт арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы (II бөлім) Қазақстан дамуының Жаңа кезеңіндегі біздің ішкі және сыртқы саясатымыздың аса маңызды 30 бағыты белгіленген «Қазақстан-2030 стратегиясы» (Астана, 2007 жылғы 28 ақпан) http://online.zakon.kz/.
2. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. №1118 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы.

Астана: Ақорда, 2010 жылғы 7 желтоқсан. www.nkaoko.kz/documents/ law_of_education/.
3. Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі №343

«Мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңы.
4. Ерекше мұқтаждықтары бар тұлғаларға білім беру саласында саясат және тәжірибелік қызметтерінің принциптері туралы Саламанка декларациясы, Саламанка, Испания, 7-10 шілде 1994 жыл. https://perspektiva-inva.ru.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА ТҮЗЕТЕ-ДАМЫТУ КӨМЕГІН КӨРСЕТУДІҢ МАҢЫЗЫ

Еспагамбетова Бибигуль Щорсовна,
әдіскер-логопед
Акмагамбетова Казина Молдагалиевна,
педагог-психолог
«Қалалық психологиялық-медициналық- педагогикалық консультация»
Ақтөбе қ.

Аннотация: Әр адам білім алуға құқылы, сол себепті көмекке де мұқтаж болады.
Кілт сөздер: психологиялық көмек, ерекше білімді қажет ететін оқушылар

Каждый человек имеет права получать образование, поэтому он нуждается в помощи.
Ключевые слова: психологическая помощь, дети особо образовательными потребностями

Everyone has the right to knowledge, he therefore needs help.
Key words: psychological assistance, children with special education needs.

Әлеуметтік – экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде мүмкіндіктері шектелген балалардың жеке даралық ерекшеліктеріне, қазіргі қоғамдағы орнына, олардың мінез-құлық және мінез ерекшеліктеріне мән бермеу бүгінгі қоғам дамуында мүмкін емес.

Қазақстан Республикасының азаматтарының денсаулығын қорғау жөніндегі заң құжаттарында айтылғандай, мүгедектер, оның ішінде мүгедек балалар және бала жасынан мүгедектер медициналық- әлеуметтік көмек алуға, оңалтуға дәрі-дәрмектермен, протездермен, протезді-ортопедиялық бұйымдармен, жеңілдік жағдайларда қозғалыс құралдарымен қамтамасыз етілуге, сондай-ақ, кәсіби даярлану мен қайта даярлануға құқықтары бар.

Л.С.Выготский: «Бала бойындағы кемістігін толықтырудың екі түрлі ерекшелігі бар, оның бірі- бала психикасының даму шамасына қарай тәрбие талаптары, екіншісі –кемістігін қалпына келтірудегі өз бойындағы ерекшеліктері мен мүмкіндіктері» -деп атап көрсетеді. Сондай-ақ, ол бала бойындағы кемістікті әлеуметтік жолмен толықтыруға болады деді, ол үшін кемтар балаларға үнемі қамқорлық көрсетіп, оқыту мен тәрбиелеу істерін жүйелі түрде жүргізіп отыру керектігіне ерекше мән берген.

Аталған балалар санатын қоғамға интеграциялауға дайындаудың алдын-алу үшін оларды оқыту, тәрбиелеу және барлық өмірлік әрекеттерін ұйымдастыруда арнаулы (түзетім) білім берудің қазіргі проблемаларын талдаудан шығатын жаңа теориялық ықпал жасауды талап етеді және мүгедек балаларды әлеуметтік қорғауға қатысты медициналық, педагогикалық, әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және өзге де проблемалар кешенін ескере отырып шешілу қажеттігін туындатады.

Педагогика жүйесіндегі балаларды оқыту мен дамытудың маңызды құрамдас бөлігінің бірі- ерекше балаларды мінез-құлқындағы кемшіліктерді ескере отырып оқыту, олардың ой-өрісін дамыту, қоршаған ортаға бейімділігін арттыру болып табылады.

Арнаулы білім беру мәселелерін қайта қараудың нақты бағыттары білім беру жүйесінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды интеграциялау туралы ұсыныстар мен және интеграциялық оқыту практика барысында қолға алынып, практикаға енгізіліп, жақсы нәтижелерге қол жетіп жүрген инклюзивтік оқыту барысы және жалпы білім беру мекемелерінің жанындағы арнаулы (түзетім) топтар. Психофизиологиялық ауытқушылықтары бар балалармен психологиялық-педагогикалық оқытудың тәрбиелік сипаты, көрнекілік, жеке ықпал ету сияқты жалпы дидактика принциптерімен қатар арнаулы педагогикадағы түзете-дамыта оқыту және практикалық бағытта оқыту принциптерін басшылыққа алады.

Бұл балалармен жүргізілетін жұмыстардың нәтижелілігі қосымша факторларға да байланысты.Ең алдымен оқу сабақтарының балаларды қоғамдық тәртіп ережелеріне, белсенділіктерін дамытуға, коммуникабельдік дәрежесіне сәйкес келуі үлкен орын алады.

Ерекше балалардың қоғамдық өмірге араласулары үшін әлеуметтік-тұрмыстық білім мен икемдерін қалыптастыру екенін назарда ұстай отырып, педагог арнайы сабақтарда балалардың қоғамдық орындарда өздерін ұстай білу қажетті хабарламалар мен ақпараттарды түсіне бастауға үйрету керектігін де басты назарда ұстайды.

Балаларда қоршаған орта туралы сәйкес түсінік қалыптастыру көп жағдайда педагогтың оқыту мен тәрбиелеудің түрлі әдістері мен формаларын қолдана отырып, дұрыс педагогикалық процесс ұйымдастырумен анықталады. Ерекше көзқарасты қажет ететін балалардың дамуы оқу мен тәрбие барысында практикалық әрекеті негізінде құрылады.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім берудің ғылыми- әдістемелік, ұйымдастырушылық, ғылыми-әдістемелік дамуына көп көңіл бөлінуде. Қазіргі қоғамда әр адам өз-өзін дамытуға, осы қоғамда қабілетін жоғарылатуға өмірін мағыналы, етуге, өз тағдырына дұрыс қарауға құқылы. Елдегі экологиялық тепе-теңдіктің әлсіреу салдарынан, туа біткен, тұқым қуалаушылық, қасірет дертке шалдыққан мүмкіндігі шектеулі балалар саны жыл сайын артып келеді. Осындай балаларға арнайы көмек көрсету өзекті мәселе болып отыр. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға ҚР білім беру заңында белгіленген тәртіппен арнаулы ұйымдар психологиялық – педагогикалық түзету кабинеттері қызмет көрсетеді.

Жеке түзете – дамыту бағдарламасы- бұл қалалық психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация (ПМПК) ұсыныстарын, баланың жеке басының ерекшеліктерін диагностикалауды және білім беру мекемесі мамандарының қорытындыларын, сондай-ақ баланың білім беру және тәрбие саласындағы қажеттіліктерін барынша толық іске асыру мақсатында ата-аналардың үміттерін ескере отырып, білім беру бағдарламасын дамытудың нысандары мен әдістерінің ерекшеліктерін анықтайтын құжат. Жеке кешенді білім беру бағдарламасы -бұл балаларға психологиялық, медициналық және педагогикалық қолдау көрсететін білім беру мекемесінің мамандары қызметінің нәтижесі. Осы нормативтік актінің негізінде баланың білім беру қызметтерін алу нысаны мен шарттары анықталады.

Балаларға ерте жастан түзете-дамыту көмегін көрсету үдерісінің мазмұны мына іс-шаралардан тұрады:

-баланың психофизикалық даму деңгейін кешенді әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзету ;

жеке дамыту бағдарламасын құру және оны жүзеге асыру ;

ата-аналарды баланың дамуын бағалау мен бақылауға үйрету, үй жағдайында дамытуға бағытталған ойындар мен сабақтарды ұйымдастыруды үйрету;

ата-аналарға әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсету, мүмкіндіктері шектеулі балаларға мемлекет тарапынан көрсетілетін кепілденген әлеуметтік қолдаулар туралы және мемлекеттік және қоғамдық ұйымдарда көрсетілетін қызметтер туралы ақпарат беру;

жеке түзете-дамыту бағдарламасының тиімділігіне мониторинг жасау.

Түзете дамыту үдерісінің негізгі құралдары ретінде материалдар қолданады.

1.Баланың психофизикалық даму деңгейін бақылау арқылы анықтау үшін ата-аналарға арналған сауалнама.

2.Баланы психологиялық-педагогикалық тұрғыдан тексеру кестелері (топтық бағалау)

3.Баланың ойын әрекеті барысындағы мінез-құлқын бақылауға арналған кестелер.

4.Жеке дамыту бағдарламасының барлық бөлімдеріне арналған анықтамалық-әдістемелік материалдар.

Түзетуші топ мамандары әр түрлі көмекші компенсаторлы-техникалық құрал-жабдықтарды, арнайы құралдар мен психофизикалық даму деңгейін бағалауға арналған компьютерлік бағдарламаларды қолданады.

Жеке дамыту бағдарламасы мынадай бөлімдерден тұрады: «Әлеуметтік-психологиялық қолдау», «Түзете-дамыта оқыту» Жеке дамыту бағдарламасын құрып, жүзеге асыру барысына жетекші маман педагог-дефектолог немесе психолог жауапты болып табылады.

Әр бөлім төрт кезеңнен тұрады. Бұл кезеңдер жеке дамыту бағдарламасының бланкісінде тіркеледі.

Баланың даму жағдайы мен ерекшеліктері және қажеттіліктерін анықтау.

Түзете-дамыту көмегін көрсету.

Түзете-дамыту көмегін жоспарлау.

Түзете-дамыту көмегінің тиімділігіне мониторинг жасау.

Баланың дамуын бақылау нәтижелері, түзете-дамыту жұмыстарының тиімділігі мен дұрыстығын бағалау және әлеуметтік құқықтық кепілдемелері мен тиесілі қызмет түрін алу барысы үш немесе алты айда (бала аңғарымына байланысты) тіркеліп отырады.

Осындай тұлғаны қалыптастыруды басқару үшін, түрлі жас кезеңіндегі бала дамуының өзіндік психологиялық- педагогикалық заңдылықтары туралы білу керек. Егер адамды тарих пен табиғаттың бір бөлігінің өнімі ретінде биоәлеуметтік нәрсе деп қарастырар болсақ, бұдан дамуға әсер ететін биологиялық (табиғи) және әлеуметтік (әлеуметтік орта) фактор шығады. «Психологиялық ой түйіндісі бойынша, физиологиялық кемшілік әлеуметтік тәртібінің нормаларының бұзылуын туындатады. Осындай кемшіліктері бар балалардың барлық психологиялық ерекшеліктері биологиялық емес әлеуметті құбылыс болып табылады.» (Л.С.Выготский)

Ата-аналарға баланың дамуын бағалау мен бақылау туралы, бала күтіміне байланысты және қажетті құрал-жабдықтар мен ойыншықтарды қолдану туралы,үй жағдайында сабақтар өткізуге қатысты және т.б. кеңестер беріледі. Ата-аналарға кеңес беру, тренинг, дәрістер мамандардың оқыту жоспарына отбасына қолдау көрсету ретінде енгізіледі.

Жалпы мүмкіндігі шектеулі балалардың жүріс-тұрысындағы кемшіліктер олардың жеке тұлға болып қалыптасуына,оның жеке қасиеттеріне, яғни оқу,жазу, ортаға бейімделу әрекеттерінің бұзылуын қалыптастырып, баланың үлкендермен,құрдастарымен қарым-қатынасына кері әсер етеді.

Сондықтан да психикалық даму мүмкіндігі шектеулі балаларға оқу үрдісін қабылдау және танымдық қабілеттерінің қалыптасу қиындығы тән құбылыс.Ал қабілетті дамыту ойлау қызметін жетілдірумен тығыз байланысты.

Психикалық дамуы тежелген балалардың қоршаған орта туралы түсініктері фрагментарлық, зейіндері тұрақсыз, тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған, қимыл-қозғалыс координацияларының т.б.жалпы психикалық процестердің дамуында бұзылыстар байқалады.

Сондықтан, психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қызмет саласының дамуындағы ауытқулар оқу процесінде нақтылы қиындықтарды құрады.Бұл қиындықтарды жою мен оның алдын алу үшін мұндай балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қызметі жұмыс атқаруы қажет. Онда психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қызметінің барлық бағыттарына жетекшілік ететін қызмет координаторы, мұғалім-дефектолог, логопед, психолог, әлеуметтік педагог, медицина қызметкерлері жұмыс атқарады.

Жалпы айтқанда, бала, ата-ана, педагог, отбасы және білім беретін ұйымдар арасындағы ұйымшылдық пен сабақтастықтың дұрыс жүзеге асуы тұлғаның әлеуметтік бейімделуінің алғы шарттарының бірі болмақ. Бала үшін біз, бала өз әрекетінің қатысы мен керектігін сезетіндей жағдай жасауымыз керек. Мемлекетіміздің әрбір азаматы- бұл біздің құндылығымыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Волков Б.С. Психология подростка.- М.: Педагогическое общество России, 2001. -160 с.

2 .Выготский Л.С. Основы дефектологии. М., 1998.

3. Богданова О.С. О нравственном воспитании подростков. – М.: Просвещение, 1998. -111с.

4. Кулагина Е.В. Образование детей-инвалидов и детей с ограниченными возможностями здоровья; социально –экономический аспект/ Е.В.Кулагина. - Москва: Перспектива, 2014. -206с.

ДЕФЕКТОЛОГ МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫСЫНДА ТҮЗЕТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ АРТ-ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Тлекова Бибинур Болатовна,
Орал қаласы №13 Орта білім беретін мектебі
Мұғалім-дефектолог

Аннотация: Бұл мақалада дефектологтың түзете-дамыту жұмысында арт-терапия элементтерін қолданудың ерекшеліктері сипатталған. Сонымен қатар арт-терпия тақырыбын тереңірек ашып, оның түрлерін ашып көрсетілген.

Тірек сөздер: арт-терапия, түзете-дамыту жұмыстары, ерекше білім беру, психолотерапия, дефектолог.

Арт-терапия (ағылшын тілінен art, өнер) - бұл өнер мен шығармашылыққа негізделген психотерапия мен психологиялық түзетудің түрі. Ол өткен ғасырдың 30-шы жылдары пайда болды. Алғаш рет психологиялық түзету әдісі ретінде арт-терапия балалардың эмоциялық-тұлғалық проблемаларымен жұмыс істеуде қолданылды. Содан бері бұл әдіс бүкіл әлемде кеңінен таралған.

Өз жұмысымда арт-терапияны қолданудың негізгі мақсатын мен өзін-өзі көрсету және өзін-өзі тану қабілетін дамыту арқылы тұлғаның дамуын үйлестіруді қоямын. Бұл әдістің маңызды қағидасы, менің ойымша, ЖҚЗ бар баланың шығармашылық қызметінің барлық өнімдерін мақұлдау және қабылдау болып табылады.

Арт-терапия мынадай міндеттерді шешеді:

• басқыншылық пен басқа да теріс сезімдердің әлеуметтік тұрғыдан қолайлы шығуын қамтамасыз ету;

• түзету процесін жеңілдету;

• түсіндіру және диагностикалық қорытындылар үшін материал алу;

• сезімдер мен сезімдерге назар аудару;

• ЖҚЗ-мен ауыратын баланың ойлары мен сезімдерін пысықтау;

• процеске қатысушылар арасында қарым-қатынас орнату;

• ішкі бақылау сезімін дамыту;

• көркемдік қабілеттерді дамыту және өзін-өзі бағалауды арттыру.

Арт-терапияның негізгі функцияларының ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

• катарсистикалық - арт-терапия тазартуға, теріс жағдайлардан босатуға ықпал етеді;

• реттеу - арт-терапия жүйке-психикалық шиеленісті азайтуға, оң психоэмоционалдық жағдайды модельдеуге, психосоматикалық процестерді реттеуге ықпал етеді;

• коммуникативті-рефлексивті - арт-терапия қарым-қатынастың бұзылуын түзетуді, өзін-өзі барабар бағалауды, тұлғааралық мінез-құлықты қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

• Арт-терапия эмоциялық бұзылулар, коммуникативтік біліксіздік, қарым-қатынас қиындықтары, өзін-өзі бағалаудың бұрмалануы, қызметке мотивацияның төмен деңгейі кезінде көрсетіледі.

Арт-терапияның екі түрі бар:

• пассивная - бала басқа адамдар жасаған көркем туындыларды «тұтынады»;

• белсенді - бала шығармашылық өнімдерді өзі жасайды.

Өз жұмысымда мен арт-терапияның белсенді түрін ұнатамын, себебі ол ең жақсы нәтиже береді.

Бүгінде арт-терапия музыкалық терапияны, имаготерапияны, изотерапияны, кітапхананы қамтиды.Арт-терапияның түзету мүмкіндіктері оқушыға шығармашылық өнімдерінде өзін көрсету және өзін-өзі іске асыру үшін іс жүзінде шексіз мүмкіндіктер берумен, өзінің «Мен» -ін бекіту және танумен байланысты, ал денсаулығының мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін бұл ерекше маңызды. Балалар жасайтын өнімдер коммуникация процесін жеңілдетеді және туыстарымен, балаларымен, педагогтармен қарым-қатынас орнатады. Шығармашылық нәтижелеріне айналасындағылардың қызығушылығы, олардың

шығармашылық өнімдерді қабылдауы баланың өзін-өзі бағалауын және оның өзін-өзі тану дәрежесін арттырады.

Арт-терапия психологиялық түзету түрі ретінде дефектологияда балалардың дамуындағы ауытқулардың әртүрлі нұсқаларына қатысты қолданылады. Психотерапиялық әсер жұмыста балалардың жас, тұлғалық, клиникалық ерекшеліктерін ескергенде айтарлықтай оң нәтиже беруі мүмкін.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен арт-терапия жүргізу кезінде психокоррекциялық жұмыстың негізгі қағидаттарын сақтау қажет:

- түзету мен дамудың біртұтастығы қағидаты;
- дамуды диагностикалау мен түзетудің біртұтастығы қағидаты;
- түзету мен өтемақының өзара байланысы принципі;
- дамудың жастық психологиялық және жеке ерекшеліктерін есепке алу принципі;
- психологиялық-педагогикалық әсер ету әдістерінің кешенділік қағидаты;
- тұлғаға бағдарланған және қызметтік көзқарас қағидаты;
- оптимистік тәсіл қағидаты;
- баламен түзеу жұмысына жақын әлеуметтік ортаны белсенді тарту қағидаты.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арт-терапевтік әдістемелерді қолдану көптеген міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Алайда, жұмыс кезінде баланың жеке ерекшеліктерін, сақталған буындармен үйлестірілген психиканың қайталама бұзылулары құрылымының бірегейлігін, дамудың әлеуметтік жағдайын ескеру қажет.

Есту қабілеті бұзылған балаларда изотерапияны, кинезитерапияны пайдалану айтарлықтай оң психокоррекциялық әсер береді.

Көру қабілеті бұзылған балалармен жұмыс істеу кезінде вокалотерапияны, ертегі терапиясын пайдалануға баса назар аударылады.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға хореотерапия, ертегі терапиясы, вокалотерапия көрсетілуі мүмкін.

Барлық жас кезеңдерінде және балалардың барлық санаттарымен арт-терапияның барлық түрлерін пайдалануға болады. Алайда оларды қолданудың өзіндік ерекшелігі болады.Дамуында проблемалары бар балалармен түзеу жұмысында арт-терапевтік әдістемелерді пайдалану үшін 6-7 жас неғұрлым сензитивті болып табылады.Мектеп жасындағы балалармен психокоррекциялық жұмыста изотерапия кеңінен таралған. Сурет салу, мүсіндеу әртүрлі психосоматикалық бұзылулар кезінде де, жеке басының бұзылулары кезінде де табысты қолданылады. Олардың көмегімен әртүрлі мәселелер шешіледі: жанжалды тұлғааралық қарым-қатынастар, жалғыздық сезімі, эмоционалдық депривация, үрейлену, қорқыныш, төмен, үйлесімсіз, бұрмаланған өзін-өзі бағалау.

Музыкалық терапия эмоционалдық-тұлғалық проблемалары, жанжалдық тұлғааралық, отбасішілік қарым-қатынастары бар, эмоционалдық депривация, бас тарту, жалғыздық сезімі жағдайларын бастан кешетін, жоғары алаңдаушылықпен, импульсивтілікпен ерекшеленетін бастауыш сынып оқушыларына көрсетілген.Имаготерапияны эмоционалдық тепе-теңсіздікпен, қарым-қатынас жағдайында өзін барабар бағаламаумен, қарым-қатынас проблемаларымен, жоғары алаңдаушылықпен, қорқынышпен бастауыш сынып оқушыларымен жүргізеді. Ертегі терапиясы бастауыш сынып оқушыларына эмоциялық және мінез-құлық қиындықтарымен көмектеседі

Түзету әдістері мен құралдарын таңдау кезінде бірінші кезекте баланың интеллектуалдық деңгейі мен сөйлеу тұрғысынан даму деңгейін ескеру қажет.Мен дефектолог мұғалім ретінде арт-терапияны негізгі әдіс ретінде де, қосалқы әдістердің бірі ретінде де қолданамын. Бұл әдістемені мен күндізгі форматта қолданамын. Бірақ соңғы уақытта онлайн-формат, атап айтқанда қашықтықтан оқыту өте өзекті болып отыр. Арт-терапиядағы негізгі рөл педагогқа, оның шығармашылығына үйрету процесінде баламен қарым-қатынасына беріледі. Белсенді қызметі мен шығармашылығы балалардағы шиеленісті жеңілдетеді. Қосымша өзін-өзі көрсету мүмкіндіктері мен жаңа дағдылар арт-терапевтік сабақтарға теріс көзқарасты және олардың алдындағы қорқынышты жоюға ықпал етеді. Жаңадан алынған өзін-өзі көрсету тәсілдері,

шығармашылық үдерісте пайда болатын оң эмоциялар агрессивтілікті төмендетеді, өзін-өзі бағалауды арттырады («Мен басқалардан кем емеспін»). Эмоционалдық қызығушылық баланы белсендіреді және анағұрлым тиімді түзету әсеріне жол ашады.

Түзету жұмысында арт-терапия әдістері мынадай оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

1. Тиімді эмоциялық ден қоюды қамтамасыз етеді, оған әлеуметтік қолайлы, жол берілетін нысандар береді (агрессивті көрініс болған жағдайда да).

2. Тұйықталған, ұялмайтын немесе қарым-қатынас жасауға аз бағдарланған оқушылар үшін коммуникация процесін жеңілдетеді.

3. Вербалдық емес байланысқа (арттерапия өнімімен жанама) мүмкіндік береді, коммуникативтік кедергілерді және психологиялық қорғауды еңсеруге ықпал етеді.

4. Еркін және өзін-өзі реттеу қабілетінің дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Бұл шарттар бейнелеу қызметі мақсаттарға қол жеткізу жолында қызметті жоспарлауды және реттеуді талап ететіндіктен қамтамасыз етіледі.

5. Адамның өз сезімдерін, сезімдерін және эмоциялық жағдайларын сезінуіне қосымша әсер етеді, эмоциялық жағдайлар мен реакцияларды реттеу үшін алғышарттар жасайды.

6. Жеке басының құндылығын едәуір арттырады,

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың *түсініс тігі, танымдық қабілеттерін дамытуда Арт-терапиясының берер ықпалы өте жоғары. Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды қолдау, білім беру саласындағы жан-жақты тәрбиелеумен жүйелі білім берудің жаңаруы, мектепке дейінгі бала тәрбиесіне мән беруді талап етіп отыр. Себебі, оқушыларды қоғамға қосу, олардың өз орнын табуы мұғалім-дефектологтың абыройлы міндеті деп білемін!*

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі :

1. Тригер Р.Д. Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития.- СПб.: Питер, 2008 –С.8.

2. Борякова Н.Ю. Клиническая и психолого-педагогичсекая характеристика детей с задержской психического развития // Коррекционная педагогика. 2003, -№2.

3. Рыбакова С.Г. Арт-терапия для дтй с задержкой психичского развития: Учбное пособие. – СПб.: Речь, 2007. – С. 104-105.

4. Тарасова Е.Г. Целительные силы искусства. Арт-педагогичсекие техники и приемы. Метод.пособие- Тамбов:ТОИПКРО, 2006. –С.14.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КОХЛЕАРЛЫ ИМПЛАНТТАЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ

Есенгулова Зухра Абаевна,
Ақтөбе облыстық арнайы «мектеп-интернат -колледж» кешені КММ дефектологі
Каражанова Гульсум Буржановна
«Қалалық ПМПК» КММ сурдопедагогі

Аннотация. Қазіргі уақытта ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін әлеуметтендіру ортасын құру – өзекті мәселе болып отыр.Осыған байланысты мүмкіндігі шектеулі балаларды табысты интеграциялау үшін денсаулықты сақтау,балалардың айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасаудың әлеуметтік дағдылары мен мәдени нормаларын біртіндеп меңгеруіне жағдай жасауға көңіл бөлу қажет.Қарым-қатынас дағдыларының және өзара әрекеттесуінің даму деңгейі құрдастар мен ересектер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды бейімдеудің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.Бұл мақалада біз дәрежені қарастырамыз инклюзивті білім беру жағдайында кохлеарлы имплanттары бар балалардың коммуникативті дағдыларын қалыптастыру,оның ішінде олардың әлеуметтік өмірдегі маңызы осы санаттағы балалардың бейімделуі.

Түйінді сөздер: кохлеарлық имплантациясы бар балалар, коммуникативті дағдылар, коммуникативті дағдылар, педагогикалық бағалау, есту қабілеті бұзылған, инклюзивті білім беру.

В настоящее время большую актуальность приобретает вопрос о роли создания социализирующей среды для детей с особыми образовательными потребностями. В связи с этим, для успешной интеграции детей с ограниченными возможностями здоровья необходимо обратить внимание на создание условий для постепенного усвоения детьми социальных навыков, норм культуры общения с окружающими людьми. Уровень развития коммуникативных умений, навыков общения и взаимодействия со сверстниками и взрослыми является ключевым компонентом для адаптации детей с особыми образовательными потребностями. В данной статье мы рассматриваем степень сформированности коммуникативных умений и навыков у детей с кохлеарными имплантами в условиях инклюзивного обучения, в том числе их значимость при социальной адаптации данной категории детей.

Ключевые слова: дети с кохлеарной имплантацией, коммуникативные умения, коммуникативные навыки, педагогическая оценка, нарушения слуха, инклюзивное образование.

Currently, the question of the role of creating a socializing environment for children with special educational needs is becoming increasingly relevant. In this regard, for the successful integration of children with disabilities, it is necessary to pay attention to creating conditions for children to gradually acquire social skills and cultural norms of communication with people around them. The level of development of communication skills, communication skills and interaction with peers and adults is a key component for the adaptation of children with special educational needs. In this article, we consider the degree of development of communication skills in children with cochlear implants in the conditions of inclusive education, including their significance in the social adaptation of this category of children.

Key words: children with cochlear implantation, communication skills, communication skills, pedagogical assessment, hearing impairment, inclusive education.

Жоғары технологиялық медицинаның дамуы есту қабілеті бұзылған адамдарға көмек көрсетудің жаңа әдісі – кохлеарлық имплантацияның пайда болуына әкелді.Кохлеарлық имплантация – естімейтін балаға мүмкіндік беретін арнайы электронды құрылғыны орнату.Тәжірибе көрсеткендей,жасалған кохлеарлы имплантация операциясы баланың сөйлеуді меңгеруге көшуіне тек алғышарттар жасайды.Осы бағытта одан әрі жүйелі жұмыс жасау қажет.Операциядан және оңалтудан кейін бала білім беру бағытын таңдауы керек.Осы санаттағы балалар үшін оқу жолын таңдау олардың жалпы және сөйлеу дамуын,меңгеруге дайындығын ескере отырып жүзеге асырылады білім беру бағдарламасының сол немесе басқа нұсқасы.Көбінесе балалар нашар еститін және кеш естімейтін балаларға арналған арнайы мектепке немесе мемлекеттік мектептердегі инклюзивті сыныптарға жіберіледі.Олар саңырау балаларға арналған мектепке жіберу керек, өйткені балалар еститін және сөйлейтін құрбыларының арасында болуы керек.

Кохлеарлы имплантталған (КИ) баланы бірлесіп оқыту – білім беру жүйесі үшін салыстырмалы түрде алғанда жаңа құбылыс.Құрдастарымен және ересектермен әлеуметтік қарым-қатынас,толыққанды сөйлеу ортасы,тұрақты вербальды қарым-қатынас олардың

бейімделуіне және әлеуметтенуіне жақсы әсер етеді,дегенмен,КИ бар балалар алдын алатын бірқатар қиындықтарды бастан кешіреді білім беру бағдарламаларын табысты меңгеру,тұлғааралық өзара әрекетті нығайту және толық және кедергілерді қалыптастыру баланың сәтті бейімделуі.Көптеген авторлардың еңбектерінде балалардың сөйлеуінің дамуын атап өтеді есту қабілетінің бұзылуы,соның ішінде кохлеарлық имплanттары бар балалар,бірқатар ерекшеліктері мен қиындықтары бар (М. Р. Богомильский, А. А. Ланцов, В. И. Пудов, Г. А. Таваркиладзе, Ю. К. Янов, т.б.). Мұндайға

бұзушылықтар мыналарды қамтуы керек:

– айтылған сөзді дұрыс түсінбеу;

- еріннен оқуға тырысады;

– айтылудағы типтік қателер, жеке дыбыстар да

жалпы сөздер;

– оқу және жазу процесіндегі қателер;

– келісілген сөйлеу және сөйлеуді есту қабілетінің дамуының төмен деңгейі;

- баланың қоршаған ортамен (құрдастарымен, ата-аналарымен, мұғалімдерімен және т.)

Қарым-қатынас тұлғаның жан-жақты дамуының бастапқы нүктесі болып табылады,ол процесте негізгі элемент рөлін атқарады,беру және әлеуметтік байланыстар орнату.Бұл мәселенің өзектілігі мен маңыздылығына байланысты біз кохлеарлы имплanттармен бастауыш мектеп оқушыларының коммуникативті дағдыларының даму деңгейіне зерттеу жүргіздік,жалпы білім беретін мектеп оқушыларымен.Бұл үшінші және төртінші сыныпта оқитын 8 бала; Бес балаға кохлеарлық имплантация үш жаста, үшеуінде 4 жаста жасалды. Барлық балалар түзету-педагогикалық жұмыстар толық көлемде жүргізілді.Қарым-қатынас дағдыларын зерттеу екі бағытта жүргізілді.Бағыттары:ересектермен вербальды қарым-қатынас процесінде; орындалуда құрдастарымен бірлескен бизнесті ұйымдастырудағы ынтымақтастық.Инклюзивті білім беру контекстінде КИ бар мектеп оқушыларының қарым-қатынас дағдыларын бағалау үшін біз диагностикалық материалдар мен әдістерді қолдандық:

– М.И.Рожковтың «Бастауыш мектеп оқушыларының коммуникация ретіндегі қарым-қатынастың қалыптасуын зерттеу диагностикасы» [4] әдістемесі;

– Е.О.Смирнованың, Е.А.Калягинаның «Суреттер» әдістемесі;

– Бақылау әдісі.

М.И.Рожковтың әдістемесі балалар арасында КИ

Сөйлеу коммуникациясының дамуының орташа деңгейі басым.Мыналар балалар өз ұстанымдарын қорғай алады,бірақ сонымен бірге олар жиі қабылдайды заттардың бар тәртібі.Оларда ұйымдастырушылық қабілеттердің қалыпты көрінісі,дайындықтағы ұстамдылық бар құрбыларына көмекке келу «Суреттер» әдістемесін орындау кезінде сол бөлік анықталды балалардың коммуникативтік құзыреттілігі жоқ және құрдастарымен қарым-қатынас жасауда толық дәрменсіздігін көрсетеді,өйткені олар мүмкін емес қақтығыс жағдайдан шығудың жолын өз бетінше табады.Балалардың жауаптары тәуелсіз шешімдерді қамтымады,бұл төменді көрсетеді әлеуметтік құзыреттіліктің даму деңгейі.Сауалнамаға қатысқан балалардың көпшілігі агрессивті шығу жолдарын таңдады әртүрлі жанжал жағдайларды.Ауызша-бағалаушы шешімді ұсынған балалар болды: дәл осындай жауаптар өте жоғары коммуникативті қабілетті көрсетеді.Алынған мәліметтер бақылау нәтижелерімен толықтырылды мектеп оқушылары сабақ кезінде, үзіліс кезінде. Бақылау нәтижесінде бұл санаттағы балалардың сирек көрсететіндігі анықталды құрдастарымен қарым-қатынаста бастамашылдық пен белсенділік,басқа балалардың соңынан еруді жөн көреді.Егер бала бастамашылдық танытса, онда ол табанды емес және қарым-қатынаста өзара әрекеттесу үшін өз нұсқаларын ұсынбайды, көбінесе жеке ойынды ұнатады.Тек екі бала өз құрдастарының идеяларын белсенді түрде қабылдады.

Тапсырмаларды орындаған кезде оқушылардың көңілі жиі ауытқып,сыныптастарына сұраныс пен сұрақтармен жүгіну мүмкіндігі аз болды.Тапсырманы түсінбеген кезде балаларды емес, сыныптастарының әрекетін басшылыққа алды — деп тағы сұрады мұғалімдер.Сонымен қатар,сабақтарда мектеп оқушылары айтарлықтай өз құрдастарының эмоционалдық күйлерін

нашар мойындады және сабақта негізгі мінез-құлық ережелерін сақтау ықтималдығы аз болды.Студенттер қарым-қатынаста инициатива көрсетпей, аулақ болуға тырысты сұраулы сөйлемдер, өйткені олармен қиналады тұжырымдау.ҚБ бар балалардың ересек адамның нұсқауымен қолданатын сөз тіркестерінің сөздік қоры нашар болды.Ұқсас ауызша сөйлеу ерекшеліктері жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларға тән.Есту қабілеті нашар балалардың түсінуі қиын болды үлкендермен қарым-қатынастағы талаптардың мәні.Сыныптағы құрдастарымен сөйлескенде, олар соңынан еруді жөн көрді басқа студенттердің тілектері.ҚБ бар балалардың көпшілігі өз пікірлерін дәлелдеуге қиналады, көбінесе басқа балалардың мәлімдемелеріне сүйенеді немесе құрдастарының әрекеттерін талқылауға қызығушылық танытпады. Қақтығыс жағдайында балалар жанжалды өз пайдасына шешуге тырысты (көндіру, агрессивті талап қою және т.б.).Мәдени мінез-құлық ережелерін сақтамады басқа адамдармен қарым-қатынас жасағанда.Біздің зерттеуіміз кохлеарлық имплантты бар мектеп оқушыларының ауызша қарым-қатынаста қиындықтары бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.Қарым-қатынас,ауызша сөйлеуді түсіну қиын, басқа адамдармен толық қарым-қатынас жасауға кедергі келтіретін сөздік қоры нашар.Сонымен бірге коммуникативті мінез-құлықты талдау кохлеарлы имплантаты бар студенттер барлық студенттер екенін көрсетті қарым-қатынас жасау қажеттілігін сезінеді, бірақ, әдетте, бұл балалар жиі диалогта пассивті позицияны ұстаныңыз және оларды есті алатын айналасындағылардан бастама күтіңіз.Сыныпта КИ бар студенттердің ықтималдығы айтарлықтай аз тапсырмаларды жеке орындауға қарағанда коммуникациялық дағдылар мен дағдыларды пайдалану.Осылайша, қарым-қатынас дағдылары анықталды КИ бар балаларда қарым-қатынас,оның ішінде сөйлеу,оларға қарағанда аз дамыған құрбылары естиді,сондықтан бұл балалар санаты үшін түзету-тәрбие жұмысының осы саласын қарқынды дамыту қажет, өйткені коммуникативтілік қалыптасу дәрежесі дағдылары оқытудың тиімділігін ғана емес, әсер етеді, бірақ және жалпы тұлғаның әлеуметтену және даму процесі туралы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Королева, И.В. «Кохлеарлы имплантация – саңырауларды оңалтудың жаңа бағыты» И.В.Королева, В.И.Пудов, О.С.Жукова // Дефектология. – 2001. – No 1. – 17–18 б.86
2. Королева, И.В. «Қосылу жағдайында есту қабілеті бұзылған балалар:мұғалімдер мен тәрбиешілер» / И.В.Королева. – Санкт-Петербург: КАРО, 2020. – 128 б.
3. Михайленко, Е.А. «Егде жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтық сөйлеу жағдайы» «Әртүрлі жастағы кохлеарлық имплантациядан өткен кохлеарлық имплантанттар»/ Е.А.Михайленко, О.Л.Беляева // XXI ғасыр жастары және ғылымы. Қазіргі заманғы технологиялар мүмкіндігі шектеулі балалармен түзету-дамыту жұмыстары денсаулық. XVI Бүкілресейлік студенттердің ғылыми-практикалық конференциясының материалдары,аспиранттар мен мектеп оқушылары. – Красноярск: Красноярск мемлекеттік педагогикалық университеті. В.П.Астафьева, 2017. – С.24–27.
4. Рожков, М.И. Методология «Кіші мектеп оқушыларының қарым-қатынас ретінде қарым-қатынасын қалыптастыруды зерттеу диагностикасы» / М.И. Рожков // «Ғылыми білім матрицасы» ғылыми электронды журналы. – 2018. – № 7. – URL: https://multiurok.ru/index.php(қол жеткізу күні: 18.04.2022).
5. Тылченко, Л.В. «Кохлеарлық операциядан кейінгі балалардың есту және сөйлеу қабілетін қалпына келтіру»имплантация / Л.В.Тылченко, Т.А.Новикова, О.В.Львова // Ғылыми-әдістемелікЖурнал іздеу. – 2019. – No 2(66). – 46–48 беттер

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМЫМАҒАН(3 ДЕҢГЕЙ) 5-6 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Бекбаева Зейнеп Нусиповна,
п.ғ.к., қауымдас. профессор
Әлмұханбет Гаухар Жебегенқызы,
7М01902 – Арнайы педагогика мамандығының
2-курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аннатация: Бұл мақалада сөйлеу тілі жалпы дамымаған (3 деңгей) 5-6 жастағы балаларды Отансүйгіштікке тәрбиелеудің ерекшеліктері зерттелген. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (3 деңгей) 5-6 жастағы балаларды отансүйгіштікке тәрбиелеудің қажеттіліктері айқындалған. Отансүйгіштікке тәрбиелеудің мүмкіндіктері сипатталған. Отансүйгіштікке тәрбиелеудің құралдары жіктелген

Кілт сөздер: сөйлеу тілі жалпы дамымаған, логикалық операциялар, қоғамдық орта, отансүйгіштік, психологиялық қатынас.

В данной статье рассматриваются особенности воспитания дошкольников 5-6 лет в патриотизме детей 5-6 лет с общими недоразвитиями речи. Определены потребности в воспитании патриотизма детей 5-6 лет с общими недоразвитиями речи (3 уровень).

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, логические операции, социальная среда, патриотизм, психологический настрой.

This article discusses the features of the education of primary school students whose speech language is generally not developed. The needs of the education of patriotism among primary school students whose speech language is generally not developed (level 3) are determined. The possibilities of education of patriotism are described. Means of education of patriotism are classified. Theoretically analyzed the scientific work of philosophers, psychologists, teachers who conducted research related to the problem of patriotism education

Keywords: speech language is generally underdeveloped, logical operations, social environment, patriotism, psychological attitude.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы – есту қабілеті мен зияты әдеттегідей дамыған балалардың дыбыстық, мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуының бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемістіктері болып табылады.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауын Ресейлік дефектология ғылыми зерттеу институтының Р.Е.Левина бастаған ғалым қызметкерлер (Н.А.Никашина, Г.А.Каше, Л.Ф.Спирова, Г.И.Жаренкова және т.б.) 50-60 жылдары мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылыстарды жан-жақты зерттеулердің қорытындысының нәтижесінде ғылыми тұрғыдан негіздеді[1, б.469].

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (3 деңгей) балалармен байланысты проблемаларды талдау балабақшада патриоттыққа тәрбиелеуді жүзеге асыру балалардың ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керектігін нақтылауға мүмкіндік береді, өйткені бұл жас аралығына патриоттық тәрбиені жүзеге асыру кезінде ескерілуі керек психологиялық сипаттамалар сәйкес келеді. Оған нақты дәлел жас кезеңі білімнің қарқынды жинақталуымен, олардың ішінара игерілуімен, мұғалімнің беделіне сенімді бағынуымен, жоғары сезімталдықпен, ұқыптылықпен сипатталады. Сондай-ақ бұл жас аралығында жүйке жүйесі жетіле түседі, баланың психикасы тез дамиды, мектеп жасына дейінгі балалардың қабылдауы тұрақсыздықпен әрі жинақылықтың болмауымен, зеректікпен және балғындықпен, «пайымдаушылыққа құмарлықпен» сипатталады, назары еріксіз, жеткілікті түрде тұрақты емес, көлемі бойынша шектеулі болады, мектеп жасына дейінгі жас кезеңі - адамның іс-әрекет субъектісі ретінде әлеуметтік болмысының басталуы, бұл жеке тұлғаның жаңадан қалыптасуының факторы болып табылады. Сонымен қатар, бұл кезең жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін, оның ішінде патриотизмді тәрбиелеудің барынша секемшіл кезеңі болып табылады. Көнгіштік, балалардың иланғыштығы, сенгіштігі, еліктеуге бейімділігі және мұғалімнің орасан зор беделі 5-6 жастағы балаларды патриоттыққа тәрбиелеуде халықтық

педагогика құралдарын қолдану мәселесін сәтті шешуге қолайлы жағдай туғызады. Мектеп жасына дейінгі балаларды патриоттыққа тәрбиелеудің өзіндік ерекшелігі осы жас аралығындағыларға патриотизмді жеке тұлғаның қасиеті ретінде дамыту ерекшеліктерімен, сондай-ақ жалпы мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғасының адамгершілік дамуының ерекшелігімен анықталады. Бұл ерекшелік, ең алдымен, осы жастағылардың ортақ белгілерімен алдын – ала анықталады, атап айтқанда, мектеп жасына дейінгі баланың сыртқы әсерлерге өте күшті сезімталдығы, оның эмоционалды саласының әсерленгіштігі, жаңаны игеруге бейімділігі, қабылдаудың айқындылығы. Мектеп жасына дейінгі бала бейнелі түрмен ойлайды, ашық айқын, әсіресе, көркем түрге енген оқиғалар мен фактілерді эмоционалды түрде қабылдайды. Осылайша, патриоттық сезімдерді тәрбиелеу бойынша жұмысты ұйымдастыра отырып, оның педагогикалық тиімділігін қамтамасыз ету арқылы мұғалім жұмысты жоғары эмоционалды деңгейде жүргізуі керек. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (3 деңгей) 5-6 жастағы балаларды патриоттыққа тәрбиелеудің мақсаты - патриотизмді қалыптастыру.

Ақыл, мінез баламен бірге туғанмен, жүре жетіледі. Дәннің өсіп-өнуі топырағына, күтіміне байланысты болатыны сияқты, тұлғаның ақыл-есінің, мінезінің қалыптасуы да ортасына байланысты. Соны байқаған халық «Ұлың өссе – ұлы үлгілімен ақылдас бол», «Қарағайға қарап тал өссін, қатарына қарап бала өссін» деп, ұлағатты ой айтқан. Әсіресе, бүгінгі жас ұрпақтың ұлттық мәдениеттен нәр алған инабатты, иманды жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелері үкіметтің қаулы қарарларында, тұжырымдамаларында негізгі орын алады [2. б.130].

Мектеп жасына дейінгі балаларды отансүйгіштік тәрбие беру теориялық әдіснамалық негіздерін философиялық мәнділігі Ғ. Есім, С.Е. Нұрмұратов, А. Айталы, Т.Қ. Ғабитов, Б.С. Ерасов, т.б., тарих саласы бойынша Л. Ахметова, Ж. Қасымбаев, М. Қозыбаев, Қ. Мыңжанұлы, О. Смағұлов, Т. Тұрлығұлов, Т. Жұртбаев, М. Шоқай, филологиялық еңбектерде М. Әуезов, М. Жолдасбеков, Қ. Жұмаділов, Н. Келімбетов, М. Мағауин, Қ. Мұқаметқанов, С. Мұқанов, Қ. Салғарин, А. Сейдімбек т.б. еңбектерінде көрініс тапқан[3. б.124].

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балалардың отансүйгіштікке тәрбиелену деңгейін анықтау үшін отансүйгіштік сезімдерінің қалыптасуының негізгі деңгейлерін, диагностикалық материалдарды даярлау біздің негізгі мақсатымыз болды. Осы мақсат негізінде мынадай міндеттерді шешеміз:

1. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балалардың отансүйгіштікке тәрбиелену жағдайын анықтау үшін диагностикалық әдістерді анықтау;
2. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балаларды отансүйгіштікке тәрбиелеу үшін басшылыққа алынатын критерийлер мен көрсеткіштерді анықтау;
3. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балаларды отансүйгіштікке тәрбиелену деңгейін анықтау.

«Отансүйгіштік» түсінігіне анықтама беру үшін сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балалардың отансүйгіштікке тәрбиеленуінің критерийімен көрсеткіштерін анықтадық. Ұлы педагог А.С.Макаренко «отансүйгіштік» ұғымына мынадай анықтама берген: отансүйгіштік – туған жерге деген махаббат, оның тарихы, еліне деген мақтаныш сезімі және туған жерінің гүлденуіне өзінің үлесін қоса білу. Отансүйгіштіктің негізгі мағынасы туған жерді сүю және оның дамуы, гүлденуі үшін өзінің пайдасын тигізу [4.б.32].

Зерттеу әдістері және материалдары.Тақырып бойынша жүргізілген зерттеу жұмысының эксперименталды бағыты үшін тәжірибелік жұмыс ұйымдастырылды. Тәжірибелік – эксперименттік жұмысқа балабақшаның ересек және даярлық топтарынан 25 бала қатысты. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балалардың отансүйгіштікке тәрбиелену жағдайын анықтау үшін Ю.А.Афонькинаның “Түсінік сөздігі” әдісі және М.Т.Маслованың “Аяқталмаған сөйлем” әдісін қолдандық. Әдістер балалармен жеке өткізілді, әдіс техникасына сай талдама жұмысынан өтті.

Зерттеу әдістерінің мақсаты- балалардың “отан”, “отансүйгіштік”, “отбасы”, “туған жер”, “туған өлке” туралы түсініктерін анықтау болып табылады.

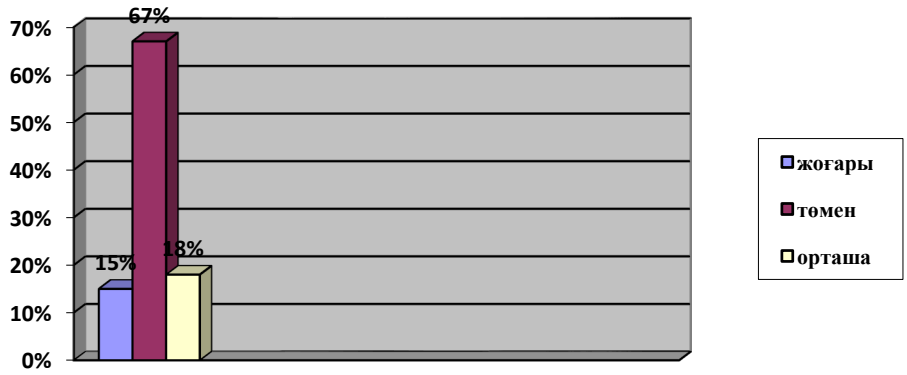
Жүргізілуі: Балаларға “Отан”, “Отбасы”, “Туған жер” “Отансүйгіштік” деген сөздер аясында әңгімелесу арқылы түсініктерін анықтаймыз, сұрақтар қойылды, жауаптары жазылып соның негізінде қорытынды шығарылды.

Баланың жауап беру барысында тек түсінігі ғана емес, жалпы сөйлеуінің мағыналылығы, ойын жеткізе алуы да ескерілді.

Зерттеу әдістерінің нәтижесін талдау барысында біз балалардың отансүйгіштік туралы түсінігінің қалыптасу деңгейі бойынша топтарға бөлдік. Жоғары деңгей балалардың отансүйгіштік туралы түсінігі бар балалар 15%; орташа деңгей –отансүйгіштік туралы түсінігі орта деңгейдегі балалар 18% ; төменгі деңгей –отан, туған жер туралы түсінігінің болмауы 67%. . Бастапқы сынақтан өткізу жұмысының нәтижелерін төменгі суретте ұсынамыз:

Кесте -1. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 5-6 жастағы балалардың отансүйгіштікке тәрбиелену деңгейі

Жасы	Жоғары	Орташа	Төмен
5 жас	2	3	9
6 жа	2	2	7

Сурет 1 – Анықтаушы эксперимент нәтижелері

Зерттеу жұмысымыздың анықтаушы эксперимент барысында алынған нәтижелердің төмендігін ескере отырып, «Ұлттық құндылық тәрбие бастауы» тақырыбында бағдарма құрастырып , жүзеге асырдық. Балаларды отансүйгіштікке тәрбиелеу үшін «Менің қалам» тақырыбында сурет көрмесі, «Мемлекеттік тіл − менің тілім!» өлең оқудан сайыс, «Ата - баба дәстүрі – ұрпаққа мұра» тәрбиелік іс – шара, «Мен ұлтымның болашағымын» тақырыбындағы топтық сайыс өткізілді.

Нәтижелер және оларды талқылау.Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы – есту қабілеті мен зияты әдеттегідей дамыған балалардың дыбыстық, мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуының бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемістіктері болып табылады. Сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларды отансүйгіштікке тәрбиелеу оның жүрекпен ұғынуына жағдай туғызу яғни, психологиялық қатынастар арқылы, сезімдік қатынастар арқылы қалыптастыру керек

Қорытынды. Сонымен, мақала барысында сөйлеу тілі жалпы дамымаған (3 деңгей) 5-6 жастағы балаларды Отансүйгіштікке тәрбиелеу барысында балабақшада ұлттық тәрбиенің элементтерін қолдану және оларды тәжірибеге енгізу нәтижелі және тиімді деп қорыта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Логопедия: оқулық / Қ. Қ. Өмірбекова, Г. С. Оразаева, Г. Н. Төлебиева, Г. Б. Ибатова. - Жаңа басылым. - Алматы : Дәуір, 2011., 469б

2. Майлыбаева, Г.С. Педагогические основы формирования нравственных ценностей у младших школьников средствами казахского фольклора: Монография / Г.С. Майлыбаева.- Талдыкорган: ЖГУ им.И.Жансугурова, 2017.- 130 б

3. Қапашева, А. ж.б.Бүлдіршіндердің ақыл-ойын дамытудағы ұлттық ойындардың алар орны. / А. Қапашева, А. Жұмабаева, А.Қ. Каукеев // Жастар және ғылым: Махамбет Өтемісұлының 210 жылдығына арналған студенттер мен магистранттардың 71-ші ғылыми-тәжірибелік конференциясының жинағы. , 2013.-124 б.

4. Козлов, А. А. Формирование гражданственности и патриотизма в контексте развития личности молодого человека А. А. Козлов. –М. : Академия, 2001. –32 б.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Ахментеева Карлыгаш Мухтаровна
қзақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
" Ш Уәлиханов атындағы жалпы білім беретін мектеп " КММ

Аннотация: Инклюзивті білім беру контекстінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану әртүрлі оқу қажеттіліктері бар оқушыларға үлкен пайда әкелу мүмкіндігіне ие. Көмекші технологиялар, мультимедиялық ресурстар және онлайн оқыту платформалары сияқты АКТ құралдары қабілеттері мен мүмкіндіктеріне қарамастан барлық оқушылар үшін анағұрлым инклюзивті және қолжетімді оқу ортасын құруға көмектесе алады. АКТ-ны инклюзивті білім беру тәжірибесіне енгізу арқылы педагогтар барлық оқушылардың жеке қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыра алады.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, қолжетімділік, көмекші технологиялар, онлайн оқыту, коммуникация, технологияға қолжетімділік, цифрлық ресурстар, кәсіби даму, тең мүмкіндіктер.

Использование информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) в контексте инклюзивного образования может принести большую пользу учащимся с разнообразными потребностями в обучении. Инструменты ИКТ, такие как вспомогательные технологии, мультимедийные ресурсы и платформы онлайн-обучения, могут помочь создать более инклюзивную и доступную среду обучения для всех учащихся, независимо от их способностей или ограниченных возможностей. Включив ИКТ в практику инклюзивного образования, преподаватели смогут лучше удовлетворять индивидуальные потребности всех учащихся и способствовать созданию более инклюзивной и благоприятной среды обучения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, информационно-коммуникационные технологии, доступность, ассистивные технологии, онлайн обучение, коммуникация, доступ к технологиям, цифровые ресурсы, профессиональное развитие, равные возможности.

The use of information and communication technologies (ICT) in the context of inclusive education has the potential to greatly benefit students with diverse learning needs. ICT tools such as assistive technology, multimedia resources, and online learning platforms can help to create a more inclusive and accessible learning environment for all students, regardless of their abilities or disabilities. By incorporating ICT into inclusive education practices, educators can better meet the individual needs of all students and promote a more inclusive and supportive learning environment.

Key words: inclusive education, information and communication technologies, accessibility, assistive technologies, online learning, communication, access to technology, digital resources, professional development, equal opportunities.

Инклюзивті білім беру қазіргі білім берудегі өзекті тақырыпқа айналуда. Ол барлық оқушылар, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін оқу мен даму үшін тең мүмкіндіктер жасауды көздейді. Осы тұрғыда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану барлығына білімнің қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз етуде басты рөл атқарады.

Инклюзивті білім берудегі АКТ-ның рөлі қандай?

АКТ инклюзивті білім беру ортасын құруға көмектесетін қуатты құрал болып табылады. Олар жеке оқытуға, оқу материалын әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес келтіруге, білім беру ресурстары мен әрбір адамның мүмкіндіктеріне қолжетімділікті қамтамасыз етуге

мүмкіндік береді. АКТ интерактивті оқу материалдарын жасау, мүмкіндігі шектеулі оқушыларға қолдау көрсету үшін көмекші технологияларды пайдалану және онлайн оқу мен ынтымақтастықты жеңілдету үшін пайдаланылуы мүмкін.

Инклюзивті білім беруде АКТ-ны қолданудың басты артықшылықтарының бірі – оқытуды жекелендіру мүмкіндігі. АКТ-ның арқасында мұғалімдер оқу материалын әр оқушының білім деңгейін, қабілетін және оқу стилін ескере отырып, оның жеке қажеттіліктеріне бейімдей алады. Бұл әр оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыратын тиімді және тиімді оқу бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, АКТ-ны пайдалану әртүрлі типтегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін білім алудың қолжетімділігін арттыруға көмектеседі. Көру қабілеті нашар адамдарға арналған оқу бағдарламалары немесе есту қабілеті нашар адамдарға арналған есту аппараттары сияқты көмекші технологиялар мүмкіндігі шектеулі оқушыларға мектепке сәтті қатысуға және қажетті қолдауды алуға көмектеседі. АКТ-ның арқасында мұндай балалар өз құрдастарымен толық оқып, білім беруде жетістіктерге жете алады.

АКТ сонымен қатар оқушылар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынас пен ынтымақтастыққа ықпал етеді. Онлайн платформалар мен әлеуметтік желілер қарым-қатынас пен ақпарат алмасу мүмкіндігін береді, бұл жағымды білім беру ортасын қалыптастыруға ықпал етеді және білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуін қолдайды. Сонымен қатар, АКТ-ны қолдану ұжымдық жұмысты, жобалық тапсырмаларды және бірлескен қызметтің басқа да түрлерін ұйымдастыруға мүмкіндік береді, бұл ұжымдық жұмыс дағдыларын дамытуға және әлеуметтік бейімделуге ықпал етеді.

Инклюзивті білім беруде АКТ-ны пайдалану кезінде қандай проблемалар мен қиындықтарды ескеру қажет?-деген сауалды қарастыратын болсақ, инклюзивті білім беруде АКТ-ны пайдалану кезінде бірқатар проблемалар мен қиындықтарды ескеру қажет. Негізгі проблемалардың бірі – технологияға қол жеткізудегі теңсіздік. Технологияларға, дағдыларға және қаржылық мүмкіндіктерге қол жеткізудегі айырмашылықтарға байланысты оқушылардың барлығында АКТ-ны пайдалануда бірдей мүмкіндіктер бола бермейді. Сондықтан барлық оқушылардың АКТ-ға тең қолжетімділігін қамтамасыз ету және технологияны пайдалану үшін қажетті қолдау мен оқытуды қамтамасыз ету маңызды.

Тағы бір мәселе – цифрлық ресурстардың барлық оқушыларға, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалар үшін қолжетімді болуын қамтамасыз ету. Цифрлық материалдар барлық оқушылардың ақпаратты толық түсініп, пайдалануын қамтамасыз ету үшін қолжетімділікті ескере отырып жасалуы керек. Сондықтан цифрлық ресурстардың қолжетімділігін тексеру және педагогтарды қолжетімді материалдарды жасауға үйрету маңызды.

Инклюзивті білім беруде АКТ-ны тиімді пайдалану үшін педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыруды да жүйелі жүргізу қажет. Мұғалімдер жаңа технологияларды қолдануға, әртүрлі қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға және инклюзивті білім беру ортасын құруға дайын болуы керек. Сондықтан инклюзивті білім беруде АКТ-ны қолдану бойынша тренингтер, семинарлар мен курстар ұйымдастыру осы тәсілді табысты жүзеге асырудың негізгі элементі болып табылады.

Қорытындылай келе, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану инклюзивті білім беру ортасын құруда және барлық оқушыларға тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Олар оқуды жекелендіруге, мүмкіндігі шектеулі балалардың білімге қолжетімділігін арттыруға, білім беру үдерісіне қатысушылар арасындағы байланыс пен ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл тәсілді сәтті жүзеге асыру үшін технологияның қолжетімділігі, қолжетімді цифрлық ресурстарды құру және педагогикалық кадрлардың кәсіби деңгейін арттыру мәселелерін шешу қажет. Тек интеграцияланған тәсіл арқылы біз өз мақсаттарымызға қол жеткізе аламыз және барлық балалар үшін шын мәнінде инклюзивті білім беру ортасын жасай аламыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Salgarayeva, G. I. (2022). Инклюзивті білім беру жағдайында оқушыларды информатикаға оқыту процесін ұйымдастыру. Bulletin of the Karaganda university Pedagogy series, 108(4), 39-49.
2. Makhanova, A. S. (2021). Инклюзивті білім беру жағдайында информатиканы оқытудың интерактивті әдістері. Bulletin of the Karaganda university Pedagogy series, 103(3), 76-83.
3. Гостева, Л. З. (2023). ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Вестник Амурского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки, (100), 129-132.
4. Максимова, Н. А. (2014). Особенности использования информационно-образовательной среды в рамках инклюзивного обучения. Современные проблемы науки и образования, (4), 55-55.
5. Gelastopoulou, M., & Kourbetis, V. (2017). The use of Information and Communication Technologies for inclusive education in Greece. Research on e-Learning and ICT in Education: Technological, Pedagogical and Instructional Perspectives, 243-255.
6. Akopyan, M. A., Kotov, S. V., & Ogannisyan, L. A. (2019, April). Role of information and communication technologies in modern rehabilitation process of inclusive education. In International Conference" Topical Problems of Philology and Didactics: Interdisciplinary Approach in Humanities and Social Sciences"(TPHD 2018) (pp. 10-15). Atlantis Press.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИНСТРУМЕНТОВ И ЦИФРОВОГО КОНТЕНТА ПРИ ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ С ООП В КОРРЕКЦИОННОЙ ШКОЛЕ

Муканова Роза Акылбаевна,
доктор PhD, учитель дефектолог по предмету «Математика»
Вафина Асия Ибрагимовна,
учитель дефектолог по предмету «Математика»
Табанакова Татьяна Анатольевна
учитель дефектолог по предмету «Математика»
КГУ «Специальная школа-интернат №1 г.Кокшетау»
управления образования Акмолинской области

Аңдатпа: бұл мақалада арнайы (түзету) мектеп-интернатында мүмкіндігі шектеулі оқушылармен оқу процесін ұйымдастыруда заманауи цифрлық құралдар мен қызметтерді пайдалану мысалдары қарастырылады.

В данной статье приводятся примеры практического использования современных цифровых инструментов и сервисов в организации учебного процесса с учащимися с ограниченными возможностями здоровья в специальной (коррекционной) школе - интернат .

Ключевые слова: цифровые технологий, цифровой контент, ООП, коррекционная школа, цифровая среда, интерактивное оборудование, коррекционно-развивающая среда.

This article discusses examples of the use of modern digital tools and services in organizing the educational process with students with disabilities in a special (correctional) boarding school.

Стремительное развитие цифровых технологий оказывает существенное влияние на все сферы деятельности, в том числе на образование. Цель создания новой технологической основы развития экономики и социальной сферы, а именно повышение качества жизни граждан на основе широкого использования цифровых технологий, ставит новые задачи перед системой образования.

Прогнозы экспертов сегодня подтвердились. Процесс трансформации образования начался во всем мире. Они также полезны для домашнего образования. Цифровая экономика требует, чтобы каждый учащийся, уже уходящий в школу, приобрел навыки XXI века (критическое мышление, самостоятельное обучение, способность в полной мере использовать цифровые инструменты, ресурсы и услуги в своей повседневной работе) и умел творчески использовать существующие знания. знаний в быстро развивающейся цифровой среде. Распространение интеллектуальных инструментов получения и обработки информации приводит к изменению

традиционного подхода к образовательному контенту. Здесь речь идет об изменении целей и содержания образования, совершенствовании образовательного процесса, внедрении его в цифровую среду и развитии каждого ученика.

Цифровые инструменты и образовательные ресурсы способствуют разнообразию форм и методов воспитательной работы, предоставляемых образовательными учреждениями. Преподаватели могут постоянно дифференцировать обучение и организовывать его согласно запросам и потребностям учащихся. Цифровая образовательная среда помогает эффективно контролировать учебную работу каждого учащегося. Увеличивается масштаб его возможной деятельности, и вместе с тем возрастает ответственность за эффективность воспитательной работы. Широкое использование мультимедийных учебных материалов, разработанных с учетом требований педагогического проектирования, во многом снимает с учителей ответственность за «донесение содержания образования» и позволяет им сосредоточиться на педагогической работе.

Современные компьютерные технологии стали перспективным средством коррекционно-развивающей среды с детьми имеющими нарушения здоровья. В основу использования информационных компьютерных технологий в отечественной педагогике разработанные Л.С. Выготским, П.Я.гальпериным, В.В.Давыдовым, А.В.Запорожцем, А.Р.Лурия, Д.Б.Элькониным и др. Зарубежные и отечественные исследования по использованию компьютера в коррекционно – образовательном процессе убедительно доказывают не только возможность и целесообразность этого, но и особую роль в развитии интеллекта, речи в целом, линости ребенка [1. с.97].

Компьютерные технологии принадлежат к числу эффективных средств обучения, массово применяемых в специальной педагогике. Анализ теоретических положений показал, что к необходимым условиям эффективности коррекционно-развивающего обучения детей с ЗПР следует отнести применение информационных компьютерных технологий, как наиболее полно отвечающим требованиям коррекционного образования.[2. с.101]

Воздействие учебного материала на учащихся с нарушениями интеллекта во многом зависит от степени и уровня его иллюстрации. Визуальная насыщенность учебного материала делает его ярким, убедительным, способствует лучшему его усвоению и запоминанию.

При создании и демонстрации слайдов на уроках математики для детей с нарушением интеллекта эффективно пользоваться такими инструментами и функциями интерактивной доски:

-инструментом «Шторка» можно скрыть часть экрана, где предложены ответы к упражнениям с их дальнейшей само - или взаимопроверкой; можно скрыть тексты и рисунки, после объяснения и обсуждения нового материала, а затем показать в ключевые моменты урока, привлекая тем самым внимание учащихся.

-инструмент «Затемнение» позволяет поэтапно демонстрировать информацию учащимся. Затемнить можно как правую, так и левую сторону, верхнюю или нижнюю часть доски так, как это задумал учитель. Знания не подаются в виде готовых выводов, а становятся результатом исследования на уроке;

-инструмент «Лупа» позволит учителю обратить внимание обучающихся на особо значимых моментах изучаемого материала;

-использование инструментов: линейка, транспортир, циркуль, перо позволяют выполнить графические построения и измерения наглядно, четко и аккуратно, при этом освобождая учителя от необходимости чертить большое количество чертежей и выполнения записей на обычной доске мелом.

-использование изображений объемных и плоских геометрических фигур (многоугольники, окружности, многогранники, тела вращения) из галереи интерактивной доски позволяет изучать геометрический материал: изучение элементов фигур, периметра, площади и объема фигур.

-функция множественного дублирования позволит, например, строить множество параллельных прямых, что наглядно показывает условие параллельности;

- функцию уменьшения или увеличения объекта можно использовать при объяснении темы «Масштаб»;

- возможность перетаскивать объекты по экрану позволяет использовать интерактивную доску при заданиях типа «Подбери к примеру ответ», «Сопоставь фигуру и формулу», «Расположи числа в порядке убывания (возрастания)» и т.д. Можно передвигать надписи, добавлять комментарии к текстам, рисунка, добавлять цвета.

- заполнение «пером» готовых таблиц, например, при переводе мелких мер измерения величин в крупные меры и наоборот, при решение устных примеров на 4 арифметические действия, при сравнении чисел, проведение линий соответствия прямо на слайде, выделение цветом наиболее важных, значимых моментов и др.

Интерактивную доску можно использовать на разных этапах коррекционного урока: на организационном моменте, психологическом настрое, пропедевтике, ориентации, презентации, практике на примерах, физминутке, управляемой практике, независимой практике, подведении итогов, рефлексии, выдаче домашнего задания.

Для активизации знаний, выработки прочных вычислительных навыков при помощи интерактивной доски можно проводить устный счет и устные упражнения, необходимые для изучения нового материала и повторения пройденного материала.

При работе с устным счетом легко менять задания, которые уже заготовлены заранее, и нет необходимости писать его на доске, которая пригодится для других этапов урока. Задания последовательно появляются на доске, что позволяет избежать лишнего нагромождения.

Очень широко используется интерактивная доска при изучении нового материала. Легко и просто продемонстрировать видеофрагмент, фотографию, чертеж и т.д., что дает возможность поставить перед учениками вопрос, проблему, решением которой и будут дети заниматься на уроке.

При первичном закреплении можно использовать различные источники, задания из которых демонстрируются на доске; при взаимопроверке выполненного задания легко рядом вывести ответы. И нет необходимости распечатывать материал на бумаге.

Интерактивную доску можно использовать при решении вычислительных цепочек на уроках. Например, подобные примеры делают обучающиеся в тетрадях или учебниках. Уровень подготовки учащихся разный, поэтому подход к применению интерактивной доски и компьютеров дифференцированный. При выполнении самостоятельной работы учащиеся выполняют разноуровневые индивидуальные задания на нетбуках.

Таким образом, применение интерактивной доски на уроках математики имеет следующие положительные стороны:

- экономия учебного времени;
- экономия материальных средств на изготовление наглядных пособий;
- наглядность и иллюстративность изучаемого материала;
- возможность многократного использования материала.

Приведем примеры цифровых инструментов и сервисов необходимые для решения практических задач в работе педагога. Современные цифровые инструменты и сервисы, которые может использовать педагог в образовательном процессе, предназначены для самых различных целей.

Универсальные пакеты прикладных программ:

− Текстовые процессоры – это программы создания, редактирования и форматирования текстовых документов. Примеры: MS Word, Word Perfect, Open Office и др.

− Программа подготовки электронных презентаций MS Power Point, Prezi, Visme

Инструменты для создания графики и инфографики:

− Canva – онлайн-платформа для создания графики с тысячами шаблонов. Ссылка: https://www.canva.com/

− PosterMyWall – онлайн-платформа для создания графики, плакатов и видеороликов для обучения или проведения школьных проектов. Ссылка: https://www.postermywall.com/

− Pictochart – цифровой инструмент, который может использоваться как преподавателями, так и учениками в различных образовательных целях. Этот инструмент позволяет создавать инфографику, презентации, плакаты и другие визуальные материалы. Ссылка: https://piktochart.com/

− Visme – цифровой инструмент, который позволяет педагогам и ученикам создавать презентации, инфографику, отчеты и другие материалы с визуальным контентом. Ссылка: https://www.visme.co/

− Storybird – онлайн-конструктор цифровых историй, книг с иллюстрациями. Конструктор предлагает шаблоны и риснуки для создания цифровых историй. С помощью этого инструмента учителя могут создавать интерактивные и художественные книги в интернете.

Все перечисленные ниже примеры программ для редактирования и обработки видео обладают достаточным набором инструментов для создания учителем учебных роликов. Программы ориентированы на обычных пользователей, которые не обладают специальными знаниями и навыками.

Инструменты для редактирования и обработки видео, создания видеозаписей:

− Movavi отличает низкая стоимость, наличие дополнительных полезных приложений. Ссылка: https://www.movavi.ru

− Camtasia – удобный и понятный интерфейс. Ссылка: https://www.techsmith.com/video-editor.html

Специализированные математические пакеты и инструменты для изучения математики:

− Cabri Geometry – пакет динамической геометрии. Используется для преподавания геометрии и тригонометрии в средней школе, для обучения на уровне университета и в качестве инструмента для математиков в их исследовательской работе.

− Geometryx – это приложение, позволяющее быстро и удобно рассчитать основные значения и параметры геометрических фигур и тел. Это современный геометрический калькулятор, который вычисляет необходимые значения, а при необходимости подскажет, какие данные следует ввести, чтобы расчеты имели математический и геометрический смысл. Geometryx будет полезным для учеников, учителей, студентов, ученых, инженеров, а также для всех, кто имеет дело с геометрией.

− Пифагория – предлагает игры основанные на математических законах, возможность построения фигур, проведения вычислений.

− Geogebra Classic – приложение для геометрических построений на телефоне. Приложение подходит для помощи школьникам при решении простых и сложных задач и выполнения построений.

Системы для создания тестов

− Google формы – позволяет создавать форму с различными элементами или типами вопросов и хранить полученные данные и сами формы для опросов.

− Online Test Pad – бесплатный универсальный и простой конструктор, с помощью которого можно создавать различные тесты, задания, задачи, кроссворды, сканворды, опросы.

− Mentimeter,com, Ahaslides.com – бесплатные и простые онлайн-сервисы для создания опросов и голосования в режиме реального времени в формате презентации. Ссылка: https://www.mentimeter.com/ https://ahaslides.com/

Сервисы для создания интерактивных упражнений, игр, кроссвордов и викторин:

− «Фабрика кроссвордов» - конструктор для создания кроссвордов онлайн. Ссылка: http://puzzlecup.com

− CROSS – сервис для создания кроссворда из готовых слов в режиме онлайн. Для редактирования необходимо скачать готовый крассворд на компьютер и редактировать его в режиме офлайн. Ссылка: http://cross.highcat.org/

− Flippity – онлайн-сервис, который позволяет создавать игровые упражнения на основе Google – таблиц. Ссылка: https://flippity.net/

Ментальные карты

− Bubble.us – инструмент для создания визуальных причинно – следственных связей. Ссылка: https://bubbl.us/

− Coggle.it в Google – инструмент для создания интеллект-карт, кластеров при обработке сложной информации. Позволяет работать совместно, перетаскивать изображения на диаграммы с рабочего стола, делиться готовым цифровым ресурсом. Ссылка: https://coggle.it/

Онлайн-доски

− Padlet.com – виртуальная интерактивная доска для командного взаимодействия и размещения различного контента. Сервис для совместной работы команды, класса. Ссылка: https://ru.padlet.com/

− Popplet - виртуальная доска (стена) для совместной рабочей группы. Этот сервис позволяет вносить на стену мультимедийные заметки (текст, графику, видео, фото). Работа с сервисом облегчает понимание и запоминание информации. Ссылка: http://popplet.com/

− Scrumlr – виртуальная доска со стикерами, инструмент для совместной работы с информацией в реальном времени. Ссылка: http://scrumblr.ca/

Образовательные платформы, порталы и сайты

− BilimLand.kz - интерактивные уроки по школьным предметам, разработанные в соответствии с учебной программой обновленного содержания среднего образования. Ссылка: https://bilimland.kz/ru

− Daryn.kz - республиканский научно-практический центр «Дарын» Министерства образования и науки Республики Казахстан Ссылка: http://daryn.kz/

− Opiq.kz - основной принцип предоставить учителям и ученикам высококачественную учебную литературу, составленную ведущими специалистами страны. Поэтому только лучшим издателям предлагается разместить свои учебные материалы в Opiq. Ссылка: https://www.opiq.kz/

− LearningApps.org - является приложением Web 2.0 для поддержки обучения и процесса преподавания с помощью интерактивных модулей для создания различных заданий. Ссылка: https://learningapps.org/.

Таким образом перечисленные выше современные электронные образовательные сервисы, инструментарии онлайн конструкторы позволяют дополнить учебно - методический материал интересными интерактивными заданиями, сделать процесс обучения более доступным, соответственно более осознанным и разнообразить предъявляемый обучающимся материал, которые одновременно создают положительный эмоциональный настрой, мотивируют и ребёнка, и его наставника, тем самым ускоряя процесс достижения положительных результатов в обучении.

Список источников:

1. Абыкенова Д.Б. Современные информационные технологии в образовательной деятельности: сущность и структура ИКТ-компетентности педагога инклюзивного образования / Д.Б. Абыкенова, С.Д. Аубакирова // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения, 2015. № 47. С. 97-101.

2. Бодрова И.В. Инклюзивное дистанционное образование / И.В. Бодрова // Сборники конференций НИЦ «Социосфера», 2012. № 8. С. 99-105.

3. Гавриленкова И.В. Информационные технологии в естественнонаучном образовании и обучении: практика, проблемы и перспективы профессиональной ориентации: монография / И.В. Гавриленкова. М.: КНОРУС; Астрахань: АГУ. ИД «Астраханский университет», 2016.

-76 с.

ЕРЕКШЕ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОТБАСЫНЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Ғылыми жетекші п.ғ,к,. аға оқытушы, – Шугаева.Г.Қ
7М01101 Педагогика және психология мамандығының
1 курс магистранты
Үсенғалиева Алтынай Мейрамбекқызы
Инновациялық білім беру кфедрасы
Х.Досмұханбетов атындағы Атырау университеті

Аннотация: Өмірге, саясатқа деген көзқарас өзгеріп жатқан қазірге заманда, ерекше балаларға қамқорлық көрсету әлемнің барлық елдерінде өзекті тапсырма болып отыр. Баланың өмірге қарайтын терезесі ата-ана болғандықтан, ерекше балалардың ата-аналарын психологиялық-педагогикалық қолдау маңызды аспект болып табылады.Бұл мақалада ерекше балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларға педагогикалық-психологиялық көмек көрсету жолдары көрсетілген.

Аннотация: В наше время, когда меняется отношение к жизни, политике, забота об особенных детях становится актуальной задачей во всех странах мира. Поскольку окно, через которое ребенок смотрит на жизнь, является родителем, важным аспектом является психолого-педагогическое сопровождение родителей особых детей.В данной статье представлены способы оказания педагогико-психологической помощи семьям, воспитывающим особенных детей.

Abstract: Nowadays, when attitudes towards life and politics are changing, taking care of special children is becoming an urgent task in all countries of the world. Since the window through which the child looks at life is the parent, an important aspect is the psychological and pedagogical support of parents of special children.This article presents ways to provide pedagogical and psychological assistance to families raising special children.

Тірек сөздер : Ерекше бала, түзету, психологиялық көмек, отбасымен жұмыс, бала дамуындағы ерекшелік.

Ключевые слова : Особенный ребенок, коррекция, психологическая помощь, работа с семьей, особенности в развитии ребенка.

Key words : Special child, correction, psychological assistance, work with family, features in the development of the child.

Әр бала өзінше ерекше. Алайда, кейбір балалар күнделікті қосымша көмекті қажет етеді. Ерекше балаларға денсаулық жағдайын қабылдау және күресу, эмоцияналды проблемаларды шешу, қатарластарына сай қабілеті болмаған жағдайда қоғамнан өз орынын табу үшін қолдауды қажет етеді. Қазіргі кездегі психологиялық-педагогикалық жұмыстың өзекті мәселелерінің бірі – мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасымен жұмыс жасау мәселесі. Ерекше балалардың қарқынды өсуімен өзектілігі тең пропорцияда артады. Экологиялық жағдайдың нашарлауы, ата-аналардың (әсіресе аналар) сырқаттанушылық деңгейінің жоғарылығы, бірқатар шешілмеген әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық және медициналық мәселелер мүгедек балалар санының артуына ықпал етіп жатыр.

Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымында ерекшеліек тек биологиялық және әлеуметтік процесс болып қарастырылмайды.[1] Бұл мәселеде адамның өзін-өзі сезінуі, қоршаған ортамен қарым-қатынасы, жеке тұлғалық ерекшеліктерінің дамуы жан-жақты қарстырылады. Осылайша, «мүгедектік» ұғымы өте күрделі болып шығады, өйткені ол адамның денсаулығының бұзылуын ғана емес, сонымен бірге оның жеке ерекшеліктерін, қоршаған ортаның әсерін қамтиды. Соңғы 5-7 жылда қай елде болмасын отбасыларға әлеуметтік көмек көрсетуге көп күш жұмсалып жатыр. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелеп

отырған отбасы «ерекше» отбасы болып табылады, онда қарастырылып отырған даму кезеңінде отбасы үшін туындайтын типтік отбасылық мәселелерден басқа, олардың бірқатар өзіндік ерекшеліктері де бар. Арнайы мәселелерге отбасында ерекше бала пайда болған кезде туындайтын мәселелер жатады: нақты диагнозды алу; науқас балаға эмоционалдық тәуелділік (бейімделу); басқа отбасы мүшелерін хабардар ету мәселесі. Бала мектеп жасына жеткенде балаға білім беру формасын анықтау мәселесі туындайды (интеграцияланған, бейіндік оқыту, үйде оқыту); мектепке түсудің қиындығы; құрдастарымен араласу; баланың сабақтан тыс әрекеттеріне қатысты алаңдаушылық. Сондай-ақ мұндай балалардың ата-аналары баланы тәрбиелеу мен күту проблемаларымен қатар, олардың өмір сүру сапасының нашарлауына және отбасылық мәселелердің туындауына әкелетін медициналық, экономикалық, педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық қиындықтарға тап болады.

Соңғы онжылдықтағы педагогикалық практикада «психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу» ұғымы белсенді қолданылады. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселелері, оның ұйымдастырылуы мен мазмұны М. Р. Битянова, Б. С. Братусь, Е. В. Бурмистрова, О. С. Газман, А.И. Красило, В. Е. Летунова, Н. Н. Михайлова, А.В.Мудрик, С. Д. Поляков, М.И. Роговцева, К.Роджерс, Н. Ю. Синягина, В. И. Слободчиков, Ф.М. Фрумин, А. Т. Цукерман, Л. М. Шипицына, И.С:Якиманская және т. б. ғалымдардың зерттеуінде болған тақырып. Осы тұжырымдаманың мәнін анықтаудың әртүрлі тәсілдерін талдай отырып, біз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу – бұл оқыту мен тәрбиелеу процесі, сондай-ақ баланың психологиялық дамуы сәтті өтуі үшін әлеуметтік-психологиялық жағдай жасауға бағытталған педагог-психологтың кәсіби қызметінің жүйесі деген қорытындыға келеміз. [2]

Мамандардың отбасыны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жөніндегі қызмет бірнеше бағытта өрбуі мүмкін, бұл отбасыдағы қандай да бір теріс психологиялық әл-ауқаттың оң қалыпқа түсуіне жол ашады. Отбасының барлық мүшелерінің тиімді отбасылық қарым-қатынасын қамтамасыз ету, адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға және эмоционалды қолдау алуға мүмкіндік береді. Отбасымен тың жасалған жұмыс алдағы уақытта баланың дамуын қалыпты етуге әкелетін бірден бір фактор.Нақтырақ айтқанда, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің негізгі міндеттері:

- ата-аналарға балаларын сол күйінде қабылдауға көмектесу
- ата-аналарды әртүрлі қарым-қатынас тәсілдерімен қаруландыру
- балалардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға көмектесу
- балалардың психологиялық жағдайын бағалауды қалыптастыруға көмектесу
- қиындыққа қарсы шығып, қабылдай білуге үйрету
- өзін және отбасын кінәлау мен кемшілік кешенінен арылуға көмектесу және т.б. [3]

Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін әртүрлі мамандардың келісілген жұмысы ерекше маңызды. Ата-аналармен жұмыс жүйесі келесі кезеңдерді қамтиды.

Бірінші кезең, бала мен оның отбасын алғашқы диагностикалау. Диагностика-бұл отбасылық өзара әрекеттесудің барлық аспектілерін және отбасының әр мүшесінің жеке ерекшеліктерін жан-жақты зерттеуді ұйымдастыру. Осы кезеңнің міндеттері:

5. Бала мен оның отбасын диагностикалық сүйемелдеу.
6. Баланы сүйемелдеудің барлық қатысушыларымен байланыс орнату.
7. Баланың даму ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық диагностикасы, психикалық дамудың ауытқуларының алдын алу.
8. Ата-аналар қолданатын тәрбие моделін анықтау.

Бұл кезеңде ата-аналардың болашақта түзету шараларын жүргізетін маманмен (психолог, дефектолог, логопед) алғашқы кездесуі болады. Диагностика нәтижелерін ата-аналарға диагноз ретінде емес, қазіргі кездегі жағдайды бағалау ретінде ұсыну маңызды. Егер маман диагностика нәтижесін шығарып қана қоймай, ата-аналарға баланың қолынан келетін

мүмкіндіктерін айтса(«баланың қалай жақсы жұмыс істегенін қараңыз» немесе «балаңыздың бойында талпыныс бар»), онда диагностикалық нәтижелер тым оңды болмаған кезде ата-аналарға бұл сөздер үміт сыйлайды. [4] Маманға деген сенімді қатынасты, ынталандырушы себептерді, ата-аналардың оңалту процесіне қатысуға қызығушылығын қалыптастыру маңызды. Ол үшін диагностика нәтижелерін талқылау кезінде келесі әдістерді қолдануға болады: ата-аналарға баланың психикасының ерекше икемділігі және жастың компенсаторлық мүмкіндіктері тұрғысынан баланың жағдайы туралы хабарлау, оңалтудың ерте басталуының маңыздылығын атап өту; олардың үйде баламен жұмысының тұрмыстық дағдыларды дамыту үшін маңыздылығын түсіндіру;осы жағдайдағы басқа отбасылардың тәжірибесі туралы айту, ата-аналардың белсенділігі мен ерік-жігері қалпына келтіруге ықпал еткен мысалдар келтіру.

Бірінші кезеңде келесі әдістер қолданылады:

1.Танысу әңгімесі ата-ананың психологиялық жағдайының ерекшеліктерін, мамандармен ынтымақтасуға деген ұмтылыстың болуын; ата-аналардың баласына күтім жасау процесінде кездесетін қиындықтарын, балаға деген көзқарасын анықтайды. Танысу әңгімесі педагог-психолог қандай жұмыс жасалу керектігі туралы мәлімет береді.

2.Сауалнама маманға бала туралы, оның отбасындағы дамуы мен тәрбиесінің ерекшеліктері туралы анамнестикалық ақпарат алуға, мамандардан күтілетін көмекті және т.б. анықтауға мүмкіндік береді.

3.Бақылау әдісі отбасының баламен қарым-қатынасын бақылау, оның баламен ынтымақтастығының ерекшеліктерін зерттеуге, баланың отбасымен қарым-қатынас процесінде мінез-құлқын тіркеуге мүмкіндік береді: бірлескен іс-әрекетке қызығушылықтың болуы, эмоционалды көріністер, ойын жағдайына қосылу мүмкіндігі және т. б. алынған ақпаратты мамандар одан әрі талдайды. Жиналған ақпарат негізінде балаға да, анаға да педагогикалық көмек көрсету тактикасы жоспарланады.

Екінші кезең,отбасына психологиялық және педагогикалық көмек көрсету:

3. Бала-ата-ана қарым-қатынасын үйлестіру, ерекше балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың орынсыз реакцияларын түзету, ата-аналарды өзін-өзі реттеудің психологиялық әдістеріне үйрету.

4. Ата-аналардың ерекше балаларды оқыту мен тәрбиелеудің технологиялары мен әдістері туралы түсініктерін қалыптастыру.

Ата-аналардың осы кезеңге қатысу формалары келесідей болуы мүмкін:

1. Көрнекі-ақпараттық-үйде баланың дамуына ықпал ететін әдебиеттердің, фотосуреттердің, балалар жұмыстарының, ойыншықтардың тақырыптық көрмелері.Ата-аналар пайдалана алатын қызықты кітаптар, мақалалар, буклеттер, бейне, аудио материалдар кітапханасын құру.

2. Танымдық-ата-аналардың қатысуымен балалармен жеке және топтық сабақтар, онда ата-аналар баласымен қарым-қатынас формаларын игереді. Түзету жұмыстарының нәтижелерін талқылау кезінде баланың жетістіктеріне қуану, ата-аналардың жетістікке қосқан үлесі туралы айту, сәтсіздіктердің себептерін түсіндіру маңызды. Бұл ата-аналарды ынталандырады. Сондай-ақ, бірлескен сабақтар баланың мүмкіндігіне және оған қойылатын талаптар деңгейіне сәйкес келуге мүмкіндік береді.

3. Ата-аналарға арналған дәрістер, олардың мақсаты: ата–аналарды баланың психикалық даму кезеңдерімен; тәрбие мен оқытудың принциптерімен, әдістерімен, отбасындағы бала үшін пәндік-дамыту кеңістігін ұйымдастырумен; оңалту, үйде күтім жасау жағдайларымен; қалыптан тыс даму заңдылықтарымен таныстыру. Дәріс барысында бейнетүсірілімдерді, балалардың мамандармен өзара әрекеттесу сәттерінің фотосуреттерін пайдалану, дамыту жаттығуларын көрсету өте тиімді.

4. Ерекшелігі бар балалардың ата-аналарына арналған тренингтер, оның барысында келесі міндеттер шешіледі: ата-аналардың баланың алдында өздерін кінәлі сезіну; қатысушылардың өзін-өзі бағалауын арттыру, өзін-өзі тану; ата-аналардың өз баласын түсінуін дамыту; ата-

аналардың балалармен қарым-қатынас жасаудағы құзыреттілігін арттыру. [5] Тренингке қатысу ата-аналарға баламен жанжалды жағдайларды шешу дағдыларын игеруге, онымен тиімді қарым-қатынас жасауды үйренуге, кейбір жеке мәселелерді шешуге көмектеседі.

5. Ашық есік күндері-ата-аналарға балабақша мамандарының жұмысын бақылауға мүмкіндік береді.

6. Клубтық жұмыс-тек жеке мәселелерді шешуге ғана емес, сонымен қатар басқалардан ерекше баланың пайда болуымен туындайтын қиындықтарды жеңуде әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі: ата-аналар айналасында өздеріне жақын және ұқсас проблемалары бар отбасылар бар екенін көреді. Ата - аналардың баланы оңалтуға белсенді қатысуы, оң нәтижеге жеткен отбасылардың мысалында көз жеткізеді. Баланың ерте жасынан бастап түзету жұмыстарын жасаудың пайдасын көріп, мақсатқа жету жолы қиын және ұзақ болатынын түсінеді.

Үшінші кезең: Қорытынды

1. Отбасын қайта диагностикалық тексеру.

2.Баланы қорытынды диагностикалық тексеру, өзгерістер динамикасын бағалау.

3. Диагностика барысында алынған деректерді талдау және өңдеу.

4. Отбасын психологиялық-педагогикалық қолдаудың тиімділігін бағалау және баланы дамытудың жеке бағдарламасын жүзеге асыру.

Жұмыстың сәттілігі көбінесе маман баланың психофизикалық мүмкіндіктерін қаншалықты білетіндігіне, даму ерекшеліктерін анықтай алатындығына және ақыл-ой дамуы мен мінез-құлқындағы ауытқулардың себептерін анықтай алатындығына байланысты. Ал ерекше баламен жүретін жұмыс отбасының қатысуымен болса, сәтті өтеді.

Әдебиеттер тізімі

7. Жукова Н.С. «Преодоление недоразвития речи у детей». М., 1994. -100-105 б.
8. Психолого-педагогическое сопровождение семьи, воспитывающей ребенка с особенностями в развитии Захарова Жанна – 20-21 б.
9. Психолого-педагогическое сопровождение родителей, воспитывающих детей с ОВЗ Автор: Пайгамова Марина Кадиралиевна.Волгоград
10. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Шипицына Л.М. Речь, 2005, б. 477.
11. Нетрадиционные методы в коррекционной педагогике. Феникс, 2006, б.349.
12. Озеров. В.Д. Беседы с родителями незрячих детей: практическое пособие. Москва : Аркти , 2007. –101 б.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫ

Ғылыми жетекші:
Махамбетова Ж.Т.
Амангелді Інжу Сапарғалиқызы
7М01101 Педагогика и психология
мамандығының 1 курс магистранты,
Педагогика және білім беру менеджмент кафедрасы,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і

Аннотация. Қазіргі білім беру контекстінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларда кәсіби өзін-өзі анықтауды дамытудың маңыздылығын зерттеудің теориялық аспектілері берілген. Кәсіби өзін-өзі анықтау адамның кәсіби міндеттерді сәтті шеше алатындығына сенуі ретінде академиялық және кәсіби табыстың негізгі факторы болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің ерекше қиындықтарын ескере отырып, педагог-психологтың қолдау мен дамытудағы рөлі олардың өзін-өзі анықтауы ерекше маңызды болады.

Кілттік сөздер: инклюзивті білім беру, кәсіптік бағдар беру, өзін-өзі анықтау.

Аннотация В современном образовательном контексте представлены теоретические аспекты изучения важности развития профессионального самоопределения у учащихся с особыми образовательными потребностями. Профессиональное самоопределение как вера человека в способность успешно решать профессиональные задачи является ключевым фактором академического и профессионального успеха. Учитывая особые трудности учащихся с особыми образовательными потребностями, роль педагога-психолога в поддержке и развитии становится особенно важной для их самоопределения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профориентация, самоопределение.

Annotation

The theoretical aspects of studying the importance of developing professional self-determination among students with special educational needs are presented in the modern educational context. Professional self-determination as a person's faith in the ability to successfully solve professional tasks is a key factor in academic and professional success. Given the special difficulties of students with special educational needs, the role of a teacher-psychologist in support and development becomes especially important for their self-determination.

Keywords: inclusive education, career guidance, self-determination.

Канадада соңғы онжылдықтарда инклюзивті мектептер құруда айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізілді. Канада жаһандық деңгейде осы бағыттағы ең озық елдердің бірі болып саналады. Алайда прогресс біркелкі болған жоқ және елдің көптеген аймақтары әлі күнге дейін дәстүрлі арнайы білім беру үлгілерін ұстанады, бұл мектептерде интеллектуалды кемістігі бар балаларды кемсітуге және бөлуге әкеледі. [1].

Inclusion Europe инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектеулі барлық оқушыларға пайда әкелетінін атап көрсетеді. Еуропалық мүгедектер форумы дайындаған есепте Еуропалық комиссия қызметкерлерді тиісті оқытуды және қолжетімді оқу материалдарын әзірлеуді қамтамасыз ету үшін Еуропалық қаржы құралдарын пайдалана отырып, ЕО елдерін инклюзивті білім беру жүйелерін дамытуда қолдауға шақырады..[1].

Қазақстанда, әлемнің басқа елдеріндегідей, еңбек нарығы қызметкерлердің біліктілік деңгейіне, олардың кәсіби құзыреттері мен ұтқырлығына жоғары талаптар қояды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар өз әлеуетін іске асыру және табысты жұмысқа орналасу үшін осы талаптарға дайын болуы тиіс. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы келесі кезеңдерді қамтитын күрделі және көп қырлы процесс болып табылады: [2].

- Өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін білу. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар өздерінің күшті және әлсіз жақтары, қызығушылықтары мен бейімділіктері туралы барабар түсінікке ие болуы керек.
- Мамандықтар әлемі туралы ақпараттандыру. Білім алушылар әртүрлі кәсіптер, олардың ізденушілерге қойылатын талаптары, жұмысқа орналасу және мансаптық өсу мүмкіндіктері туралы ақпарат алуы тиіс.

- Кәсіби кеңес беру. Білім алушылар Мамандық таңдау туралы шешім қабылдау барысында мамандардың көмегін алуы тиіс [].

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін шешу білім беру ұйымдарының, кәсіптік бағдар беру саласының мамандары мен жұмыс берушілердің бірлескен күш-жігерін талап ететін маңызды міндет болып табылады.

Соңғы жылдары Қазақстанда бұл мәселені шешу бойынша шаралар қабылдануда. Атап айтқанда, 2016 жылы инклюзивті білім беруді енгізуді көздейтін "білім туралы" Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Осы заң шеңберінде білім беру ұйымдарында ерекше қажеттіліктері бар білім алушылардың білім алуы үшін жағдайлар жасалады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректеріне сәйкес, 2023 жылы елде ерекше қажеттіліктері бар 126 500 бала оқыды. Оның 102000 - ы жалпы білім беретін мектептерде, ал 24500-і арнайы мекемелерде оқыды. "Ерекше қажеттіліктері бар жастарды кәсіптік бағдарлау" бағдарламасын іске асыру шеңберінде 2023 жылы ерекше қажеттіліктері бар білім алушылар үшін 300 кәсіптік бағдарлау іс-шаралары өткізілді. Бұл іс-шараларға 100 000-нан астам адам қатысты [2].

Бағдарлама аясында жүргізілген зерттеу нәтижелеріне сәйкес ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтаудың келесі ерекшеліктері бар:

- Олар өздерінің мүмкіндіктері мен қабілеттерін білуде қиындықтарға жиі тап болады. Себебі олардың кәсіптер әлемі туралы ақпарат алуға, сондай-ақ кәсіби тестілеу мен кеңес беруден өтуге мүмкіндіктері шектеулі болуы мүмкін.
- Олар көбінесе жоғары біліктілік пен физикалық белсенділікті қажет етпейтін мамандықтарды таңдайды. Себебі олардың денсаулығында немесе дамуында шектеулер болуы мүмкін.
- Олар еңбек нарығында кемсітушілікке жиі ұшырайды. Себебі жұмыс берушілер жұмысты жеңе алмаймын деп қорқуы мүмкін.

Осы деректердің негізінде Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау проблемасы өзекті болып қала береді деген қорытынды жасауға болады. Оны шешу үшін инклюзивті білім беруді одан әрі дамыту, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының жүйесін жетілдіру қажет .

Кәсіби өзін - өзі анықтау-бұл сіздің мүмкіндіктеріңіз бен қабілеттеріңізді білуді, мамандықты таңдауды және оны алу жолдарын, сондай-ақ кәсіби қызметке бейімделуді қамтитын күрделі процесс. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар Студенттер үшін бұл процесс күрделірек болуы мүмкін, өйткені олардың денсаулығында немесе дамуында шектеулер болуы мүмкін.

Зерттеулер көрсеткендей, қоғамға біріктірілген бұзылған балалар оқшауланған балалармен салыстырғанда әлеуметтік және эмоционалды өзара әрекеттесудің жоғары деңгейін көрсетеді. О. Шпек пен О. А. Козырева инклюзивті білім беру ортасының тиімді жұмысына ықпал ететін негізгі факторларды атап көрсетеді, атап айтқанда:

1. Ерекше қажеттіліктері бар бала мен топ арасындағы өзара қарым-қатынастың ортақ өмір, белсенділік және білім арқылы өзара өзгерістер мен жақындасудың маңыздылығы.
2. Инклюзия кеңістіктік-уақыттық контексте ерекше жағдайларды талап етеді, мұнда ерекше қажеттіліктері бар бала қосылады, бұл қоғамдастықтың инклюзия нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілікті қабылдауға дайын екендігін білдіреді.
3. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар оқитын оқу орындары оларды өмірдің әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде құқықтық, білім беру және демалыс салаларына қосу және әлеуметтік интеграциялау үшін жағдай жасауы керек. [3]

Француздың "inclusif" сөзінен шыққан, "қосу" дегенді білдіретін және латынның "қосу" - "орналастыру, қосу" деген сөзінен шыққан инклюзивті білім беру әмбебап білім беру кеңістігін бейімдеу және дамыту процесі болып табылады.

Бұл процесс барлық оқушыларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға білім беру ресурстарына тең қол жетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған.

Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру оқу философиясын айтарлықтай қайта бағдарлауды талап етеді және ұйымдастырушылық, мазмұнды және технологиялық қайта құруларға әкеп соғады.Мамандандырылған әдебиеттерді зерттеу инклюзивті білім берудің негізгі принциптерін анықтайды:

• Біріншіден, оқушылардың дамуының әртүрлі кезеңдерінде олардың әлеуметтік интеграциясына баса назар аудару.

• Екіншіден, бүкіл білім беру жолында инклюзивті процестің үздіксіздігін қамтамасыз ету.

• Үшіншіден, білім беру процесінің табиғилығы мен табиғилығына ұмтылу.

• Төртіншіден, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және басқалармен өзара әрекеттесуге назар аудару. [4]

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы әртүрлі әдіснамалық тәсілдерді біріктіруді талап ететін көп қырлы процесс болып табылады. Жеке көзқарастың маңыздылығы, әр оқушының жеке және құндылық бағдарларын есепке алу, сондай-ақ кәсіби құзыреттілікті дамыту өзін-өзі табысты анықтаудың негізгі элементтері болып табылады. Бұл зерттеу сонымен қатар осы саладағы қосымша зерттеулердің қажеттілігін, соның ішінде ерекше қажеттіліктері бар студенттердің қажеттіліктеріне бейімделген жаңа білім беру стратегиялары мен кәсіптік бағдарлау бағдарламаларын әзірлеуді анықтайды. Олардың кәсіби өзін-өзі анықтауы және кейіннен жұмысқа орналасуы үшін тиімді жағдайлар жасау білім беру мекемелерінің, кәсіптік бағдар беру саласындағы мамандардың және жұмыс берушілердің бірлескен күш-жігерін, сондай-ақ мемлекеттік саясат деңгейінде белсенді қолдауды талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Burov K. S. Professional'noe samoopredelenie kak nauchnoe ponjatie // Vestnik Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Obrazovanie. Pedagogicheskie nauki. 2017. T. 9, № 4. S. 57–67.
2. A. Magauova http://orcid.org/0000-0002-0667-1011
3. Engelmann, S., & Carnine, D. (1991). Connecting math concepts. Chicago: Science Research Associates.
4. Шакурова М.В. Методика и технологии работы социального педагога. М., 2002.

ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Муканова Роза Акылбаевна,
PhDдокторы
Ақмола облысы білім басқармасының
«Көкшетау қаласының №1
арнайы мектеп-интернаты»
КММ, мұғалім дефектолог
Аембаева Аяжан Ешимбаевна,
Жалмуханова Жаңылсын Утегеновна
«Өрлеу» БАҰО АҚ Ақмола облысы
бойынша кәсіби даму институтының
педагогика және пәндік әдістер
кафедрасының аға оқытушылары

Аңдатпа:Мақалада қазіргі уақыттағы оқыту үдерісіндегі міндет тыңдаушыларға берілетін ғылыми білімнің теориялық базасының жоғары деңгейде болуын ескере отырып, оқу үрдісінде оқушылардың жан - жақты білім беруде қазіргі заман талабына сай оқытудың жаңа технологияларын еңгізу кеңінен қолдану өз тиімділігін көрсетуде. Жаңа технология қазіргі заманның талаптарына сай жүйеленген, тиімді әдістердің бірі. Жаңа технологияның басты ерекшеліктері ол барлық технологиялардың басын біріктіріп, бір жүйеге келтірілген, жинақталған үлгісі болып табылады.

Аннотация:В статье подчеркивается, что задача в процессе обучения в настоящее время, учитывая высокий уровень теоретической базы научных знаний, предоставляемых учащимся, показывает свою эффективность широкое применение в учебном процессе внедрения новых технологий обучения, отвечающих современным требованиям в всестороннем образовании обучаемых. Новая технология является одним из наиболее эффективных методов, систематизированных в соответствии с современными требованиями.

Annotation: The article emphasizes that the task in the learning process at the present time, given the high level of the theoretical base of scientific knowledge provided to students, shows its effectiveness in the widespread use in the educational process of introducing new teaching technologies that meet modern requirements in the comprehensive education of students. The new technology is one of the most effective methods, systematized in accordance with modern requirements

Түйіндісөздер: инновациялық процесс, тәжірибе, педагогикалық технология, педагогикалық жүйе

Қазіргі заманғы инновациялық процесті зерттеушілер инновациялық тәжірибе – бұл жаңалықты ендіру емес, бұл педагогикалық, шығармашылық, новаторлық және зерттеушілік қызмет нәтижелерінің бірін-бірі толықтыруы деп түсіндіреді.

Қазіргі кезде «педагогикалық технология» ұғымы біздің педагогикалық лексиконымызға берік еніп келеді. Академик В.П.Беспалько педагогикалық технологияны тәжірибеде іске асыра отырып және педагогикалық жүйені жоба ретінде түсінеді. В.П.Беспальконың педагогикалық технологияға байланысты бастапқы критерийлері:

– барлық оқушыларды оқытып 100 пайыздық кепілдік беріп мақсатына жеткізу, бірақ міндетті түрде дәрежені игеріп алу, жалпы білім беретін стандарт;
– диагностикалық білімге мақсат қою және объективтік білімнің нәтижесін бағалау;
– оқыту процесінің жобасы, оқушының өзіндік қызметі мазмұнды оқып-тануы;

– дидактикалық процестің тұтастығы [1. с.352].

В.П.Беспалько педагогикалық технологияға тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы деп анықтама берді.

Сондықтан да, педагогикалық жүйе, педагогикалық технологияны жасаудың негізі болып табылады. Педагогикалық технология оқушының оқу-танымдық қызметінің құрылым мен мазмұнын анықтайды. Сонысымен де ол әдістемеден ерекшеленеді, сөйтіп технологияны пайдалану оқушылардың барлығының табысқа жетуіне әкеледі.

Педагогикалық технология – оқушылардың жеке басын дамыту мен білім беру мақсатына жету жолындағы педагогикалық жүйені дамытатын заңдылықтарды, оның құрылымының тұрақтылығының және құрамдас бөлшектерінің үйлесімді әсерін қарастыратын оқыту процесінің ғылыми негізін құра бермейді.

Педагогикалық технология – педагогика ғылымының оқытудың мақсатын, мазмұнын және әдістерін зерттеп, айқындаушы және педагогикалық процесті жобалау бір бөлшегі. Ол – білім стандартында көзделген оқыту нәтижелеріне қол жеткізу жолындағы мақсат, мазмұн, әдістер мен құралдардың біртұтас қызметін бейнелейтін процесс.

Педагогикалық әдебиеттерде «педагогикалық технология» ұғымы үш деңгейде қолданылады.

Жалпы педагогикалық (жалпы дидактикалық) деңгей. Педагогикалық технология берілген аймақтағы, оқу орнындағы білім беру процесін тұтас сипаттайды. Бұл тұрғыдан педагогикалық жүйемен мағыналас: оған оқытудың мақсаты, мазмұны, құралдары мен әдістерінің жиынтығы, тіпті процестегі субьектілер мен обьектілердің іс-әрекеттерінің алгоритмі кіреді.

Жеке пәндік-әдістемелік деңгей. Бұл жерді педагогикалық технология жеке пән әдістемесі ретінде қолданылады, яғни ол бір пән, бір сынып, бір мұғалім шеңберінде оқыту мен тәрбиелеудің белгілі бір мазмұнын жүзеге асыру үшін қолданылатын әдістер мен құралдардың жиынтығы (оқытудың әдістемесі, орнын толтыра оқытудың әдістемесі, мұғалім, тәрбиеші жұмысының әдістемесі).

Элементтік (бөлімді) модульдік деңгей. Мұнда оқу-тәрбие процесінің жекеленген бөлігінің технологиясы қарастырылады: жеке іс-әрекет түрлерінің технологиясы, ұғымдарды қалыптастыру технологиясы, жеке тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу технологиясы, сабақ технологиясы, жаңа білімді игеру технологиясы, өз бетімен жұмыс технологиясы Г.К.Селевконың [2.123] пікірі бойынша дәстүрлі жүйені жаңарту бағытында технологияны келесі топқа бөлуге болады:

1.Педагогикалық қарым-қатынасты ізгілендіру және демократияландыру негізіндегі педагогикалық технологиялар. Жеке қарым-қатынас басымдылығы, демократиялық басқару және мазмұнын ізгілендіруге бағытталған технологиялар.

Оған: ынтымақтастық педагогика, Ш.А.Амонашвилидің білім беруді ізгілендіру технологиясы кіреді.

2.Оқушылардың іс-әрекетін белсендендіру және қарқындандыру негізіндегі педагогикалық технологиялар. Мысалы: проблемалық оқыту, В.Ф.Шаталовтың тірек сигналдары арқылы оқыту технологиялары.

3.Оқыту процесін тиімді ұйымдастыру және басқару негізіндегі педагогикалық технологиялар (В.В.Фирсов, Н.П.Гузик), даралап оқыту технологиясы (А.С.Границкая, Инге Унт, В.Д.Шадриков, С.Н.Лысенкова) түсіндіре басқарып-оза оқыту, топтың және ұжымның оқыту әдістері (И.Д.Первин, В.К.Дьяченко) компьютерлік және т.б. технологиялар.

4.Оқыту материалдарды дидактикалық қайта құру және әдістемелік жетілдіру негізіндегі педагогикалық технологиялар. П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірлікті ізгілендіру (ДБІ) технологиясы, Б.С.Библердің және С.Ю.Кургановтың «Мәдениеттер диалогі» технологиялары. Л.В.Тарасовтың «Экология және диалектика» жүйесі, М.Б.Воловичтің ақыл-ой іс-әрекетін сатылы қалыптастыру теориясын іске асыру технологиясы.

М.В.Кларин: «педагогикалық технология – бұл педагогиканың мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын барлық қисынды ілім амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу реті» - деп жазды.

Берілген анықтамалардан байқауымызша, технология мұғалім мен оқушының іс-әрекетімен, оның құрылымымен, құралдары, әдістері және түрлерімен тығыз байланысты. Сол себептен педагогикалық технологияның құрылымына төмендегідей бөліктер кіреді:

а) тұжырымдық негіз;

ә) мазмұндық бөлім: оқудың жалпы және нақты мақсаттары, оқу материалдарының мазмұны;

б) процессуалды бөлім – технологиялық процесс: оқу процесін ұйымдастыру; оқушылардың оқу әрекетінің әдістері мен түрлері; мұғалімнің материалды игеру процесін басқарудағы іс-әрекеті: оқу процесінің диагностикасы.

Педагогикалық қызмет - қоғамдық құбылыс, сондықтан қоғамдық қарым-қатынастардың өзгеруі, жаңа білімнің жинақталуы, өндірістің жетілдірілуі, әлеуметтік-экономикалық прогресс, білім берудегі ізгілендіру, демократияландыру, ақпараттандыру, тұлғаның "Мен" тұжырымының басымдық ұстанымы, яғни тұлғалық-бағдарлық, нәтижелі оқу моделіне көшу педагог даярлығы қызметінің мазмұндық сипатын жаңаша өзгертуді талап етеді, себебі ол қоғамның әлеуметтік сұранысын қанағаттандыруы тиіс. Мектептегі жас ұрпақ тәрбиесі, оның жеке тұлғасының жаңаша қалыптасуы, әлеуметтік дүниеге көзқарасы, жалпы адами болмысының қалыптасуы алдымен мұғалім, оның жеке тұлғасы, кәсіби қызметіне байланысты. Ресейдің көрнекті психологі В.П.Зинченконың мұғалім оқушыны білім кеңістігіне енгізе отырып, оның жеке тұлғасын, оқу әрекетін қалыптастырады, өздігінен білім алып, оны өмірде қолдана білуге үйрететін тұлғаға теңеуі дау туғызбайды [3.156].

Педагогикалық процесс– күрделі жүйе, көп жылдар бойы бұл жүйе мұғалім әрекетімен ғана шектеліп келсе, қазір білім беруші мен білім алушының өзара бірлескен әрекеті деп қарастырылады, яғни "жеке тұлғаның дамуы, білім алуы мен оның тәрбиеге жетелейтін мақсатқа құрылған өзара әрекеті" [3.156].

Оқыту процесі екі жақты процесс болғандықтан, тек мұғалім өзінің ғана іс-әрекетінің дұрыс болуына қанағаттанып қоймай, оқушылардың да танымдық әрекеті мен белсенділігін дамытуға ерекше көңіл аударуға тиіс.

Соңғы жылдары жеке адамды қалыптастыруды дамыту мен оған жан-жақты терең білім беру мақсатында көптеген технология түрлерін әр сабақта қолданып, баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыруға, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыруға жаңа технология түрлерімен жұмыс жүргізуге жіті көңіл бөлінуде.

Оқу процесіндегі мұғалім әрекетінің психикалық әрекет және іс-әрекет тұрғысынан алғандағы сипаты, жұмыс әдісі, ұстанымдары оқытудың мақсаты мен мазмұнына қарай әр алуан болып өзгеретіні белгілі. Бұл дамыта оқыту мен дәстүрлі оқытуды салыстырғанда өте айқын білінеді.

Қазіргі заманғы оқу орындарында жаңа технологияларды енгізу, шәкірттердің білім сапасын және мақсаттарын оқыту процесінде Ильинше айтсақ «Әрбір сабақ – жаңалық» болуы шарт дегенді қалайды.

Оқу процесіне жаңа ақпараттық технологияны енгізу бұл оқу процесінің пәрмеңділігін арттыруға, сабақ қарқынын жеделдетуде, оқу барысының барлық кезеңдерінде әрбір үйренушінің оқу-танымдық әрекетіне үздіксіз бақылау жасауды қамтамасыз етеді.

Педагогикалық технология саласындағы теориялық және практикалық ізденушілерді бір жерге топтастыру айналасындағы қызмет бағыттарын анықтайды. Бұл жерде ізденудің шеберлігі – педагогикалық тізімді пайда етуші элементтерді үйрену, жаңалаудан тұрады. «Жаңа педагогикалық технология» терминологиялық тіркесіне үңілсек, жер жүзінде когнитивтік, эвристикалық, креативтік деп аталатын негізгі үш педагогикалық технология бар екенін білеміз.

Эвристикалық технология оқушының өзін істетіп, зерттеушілік қаһілетін дамытуға байланысты.

Креативтік технология шығармашылық ойды, ұқыптылықты, қабілеттілікті дамытады.

Когнитивтік технологияда қоғамымызда осы дәуірге дейін жиналған білім атаулының бәрі, оқушыға жетерлік дәрежеде терең үйретіліп, оны оқушы келешек өмірімізде пайдалана алатындай жағдайға әкелу мәселесі назарға алынады.

«Жаңа педагогикалық технология» - әрбір сабақта пайдаланатын, өте қажетті, сол тақырыпты оқушыға жеткізудің, түсіндірудің мұғалім тарапынан ең тиімді тәсілі[6. с.103].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көп нұсқалық қағидасы бекітілген, білім мекемелерінің педагогтарына өзіне оңтайлы нұсқаны қолдануға, педагогикалық үдерісті кез келген үлгімен, тіпті авторлық үлгімен құруға мүмкіндік береді.

Мұғалім оқыту үдерісін тиімді өткізіп, оқушылардың белсенділігін тудыру үшін сабаққа қойылатын төмендегі талаптарды ескереді:

а) дидактикалық талаптың (сабақтың тақырыбы, мақсаты, мазмұнының бағдарламаға сайлығын игерілетін іскерлік дағдыларының айқындығы, қабылдауға әзірлеу, түсіну, ой елегінен өткізу);

ә) дамытушылық талаптың (дамытушылық мақсатының айқындығы, танымдық қызығушылығының, бастамшылдығын, өздігінен іздену, білімін толықтыру, ой еңбегінің мәдениеті мен іскерлік, дағдысын қалыптастыру, ақыл-ойын дамыту);

б) тәрбиелік талаптың (тәрбиелік мақсатының нақтылығы, білім мазмұны арқылы көзқарасын, эстетикалық сезімі мен адамгершілік қасиеттерін, жүйелі еңбегін қалыптастыру, мамандығына сүйспеншілігін арттыру, т.б.);

в) гигиеналық талаптың (сыныптың тазалығы, желдетілуі, оқу-құралдарының, тақтаның, бордың яғни сабақтың жабдықталуын, жарық мөлшерінің сақталуын, оқушылардың сыртқы көрінісі; көрнекі құралдарға, дәптерге, жазуға қойылатын талаптар) сақталуын ескеру;

г) психологиялық талаптың (білімге ынталандыру), танымдық белсенділігін арттыру, эмоциялық көңіл-күйін тудыру, қабылдау, зейінін (ойлауын қамтамасыз ету) ескерілуі;

ғ) ұйымдастырушылық талаптың ескерілуі. Ол екі кезеңнен тұрады:

І кезеңі: сабаққа алдын ала дайындық. Күнтізбелік жоспар негізгі және қосымша әдебиеттерді, әдістемелік және көркем шығармалар, педагогикалық басылымдармен жұмыс істеу.

ІІ кезең: пән бойынша тақырыптық сабақ жоспарын жасау. Онда сабақтың білімдік, дамытушылық, тәрбиелік мақсатын, оған сай нақты білім көлемін анықтау, әдіс-тәсілдерін таңдау сабақтың типін, құрылымын белгілеу, сабақ кезеңдерінің логикалық байланысын, өздігінен істейтін жұмыстарды, т.б. ескеру.

Әдістемелік талапқа аталған барлық талаптардың жиынтығы жатады. Мұғалім оқытудың әдіс-тәсілдерін біліп қана қоймай, тиімді пайдаланғанда ғана оқушылардың білімге құштарлығын тудырып, терең түсінігін қамтамасыз етеді. Оқыту әдісін таңдау үлкен шеберлікті керек етеді. Айталық, өткенді қайталау, қорытындылау, жаңамен байланыстыру, жадыда бекітуге арналған жаттығулар мен педагогикалық есептер жүйесін ойластыру, уақытты дұрыс пайдалану, сабақта оқушылардың жұмыс түрлерін тыңдау, талдау, жазу, жаттығу, іздену жұмысын ұйымдастыру, сабақтың темпін, ритмін өзгертіп отыру мұғалімнің шеберлігі мен жұмыс стиліне (педагогикалықептілігі, икемділігі, шамамен сезе білуі, әдептілігі, тапқырлығы, мәдениеттілігі, оқушының жеке басын сыйлауы, талап қоя білуі, жылы қарым – қатынасы) байланысты шешілетін мәселелер.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасып, ескі мазмұнның орнын жаңасы басуда. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы дамуын қойып отыр.

Білім беру сапасы – қоғамдағы білім беру үдерісінің жағдайын, нәтижесін, сондай – ақ жеке тұлғаның кәсіптілігінің қалыптасуы және даму болашағының қажеттілігін анықтайтын әлеуметтік категория. Білім беру сапасы білім беру мекемелеріндегә жастарды оқыту мен тәрбиелеу қызметтерінің әртүрлі көрсеткіштерінің жиынтығы, яғни білім беру мазмұны, оқыту формасы мен әдістері бойынша анықталады. Сондықтан педагогика

ғылымының ерекшілігі де – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруы болып отыр.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1.Поташник М.М., Моисеев А. М. Управление современной школой (В вопросах и ответах). М.: Новая школа, 1997.

2. Шамова Т. И., Третьяков П. И., Капустин Н. П. Управление образе вательными системами: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений / Под ред. Т. И. Шамовой. М.: ВЛАДОС, 2001

3. Махмудов.М. Мектепте проблемалы оқытуды ұйымдастыру. Алматы., 1999

4.Щуркова Н. Е. Педагогическая технология. М., 2002. С. 12.

5.В.М.Монахов. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. Волгоград. 1995.

6. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық.-Алматы: 2014.-360 бет

ОӘЖ 376

КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ОҚУШЫЛАРМЕН ПРАКТИКА БАРЫСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кужагулова Гулнар Есеновна
п.ғ.к., аға оқытушы
Музыкалық білім кафедрасы
Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ-і

Аннотация: В представленной статье рассматриваются особенности формирования духовно-нравственных отношений студентов во время практики со школьниками с нарушением зрения. В настоящее время проблема формирования духовно-нравственных отношений детей и подростков очень актуальна. Формирование духовно-нравственных отношений студентов со слабовидящими школьниками в процессе практики - учит будущего специалиста уметь реализовывать свою практику в сфере инклюзивного образования в соответствии с современными требованиями и уметь использовать чудесные секреты мир музыки на уроках музыки.

Abstract: The presented article discusses the features of the formation of spiritual and moral relations of students during practice with schoolchildren with visual impairments. Currently, the problem of forming spiritual and moral relations of children and adolescents is very relevant. Formation of spiritual and moral relationships between students and visually impaired schoolchildren in the process of practice teaches the future specialist to be able to implement his practice in the field of inclusive education in accordance with modern requirements and to be able to use the wonderful secrets of the world of music in music lessons.

Аңдатпа: Ұсынылып отырған мақалада көру қабілеті бұзылған оқушылармен практика барысында студенттердің рухани-адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі таңда балалар мен жасөспірімдердің рухани-адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыру мәселесі өте өзекті. Көру қабілеті бұзылған оқушылармен студенттердің рухани-адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыруды практика барысында жүзеге асыру – болашақ маманның инклюзивті білім беру саласындағы іс-тәжірибесін жаңа заман талабына сай жүзеге асыра білуге және музыка әлеміндегі ғажайып сырларды музыка сабағында қолдана білуге үйретеді.

Тірек сөздер: рухани-адамгершілік қарым-қатынас, студенттер, көру қабілеті бұзылған оқушылар, мектеп, жоғары мектеп, практика, музыка сабағы.

Қазіргі білім беру жүйесі жаңартылған реформалар жағдайында екендігі бәрімізге мәлім. Жыл өткен сайын әлемдік деңгейдегі білім беру мазмұны жаңарып, жедел өркендеу үстінде. Пайда болып жатқан жаңа мәселелердің көптігі сонша кейбіреулерін шешу мүмкін еместігі де айқын болып отыр. Солардың ішінен ерекше қажеттіліктері бар баланы оқыту мен тәрбиелеудің дамуы да қарқынды болып келеді. Осы мәселелерді шешу барысында еліміздің өскелең ұрпағын рухани-адамгершілік қатынаста тәрбиелеу мәселесі маңызды. Бұл мәселенің басты себебі – жалпы қоғамның рухани деңгейінің төмендеуі, соның салдарынан идеологиялық бағдарлардың өзгерістерге ұшырауы - зорлық-зомбылық, өзімшілдік және алдаудың көбеюі.

Заман талабы бойынша білім берудің басым бағыты психикалық және физикалық дені сау, бәсекеге қабілетті, шығармашыл, өзін-өзі дамытуға ұмтылатын азамат, патриот және гуманист еңбекқор тұлға тәрбиелеу. Мұндай бағытты жүзеге асыру үшін жоғары сапалы білім беру мекемесі мен ата-ананың және болашақ мамандардың бірлескен жұмысы арқылы қол жеткізуге болады. Ешқандай мемлекет өз халқының рухани-адамгершілік санасынсыз

лайықты деңгейде өмір сүре алмайды. Кез келген қоғамның дамуы мен табысты гүлденуі әрбір жеке адамның азаматтық ұстанымына, оның табысты өмірі мен рухани құндылықтарына, адамгершілік нанымдары мен өмірдегі басымдықтарына байланысты. Рухани-адамгершілік тәрбие өте ауқымды құбылыс, өйткені оның негізі мектепке дейінгі кезеңде қаланады. Кез келген адамның ең алғашқы рухани болмысын қалыптастыру балалық шақтан бастау алады [1].

Дамыған тұлғаның тұрақтылыққа қажеттілігі адамгершілік құндылықтар жүйесі арқылы өзін-өзі жетілдіру мен адамның руханилығы ретінде анықталады. Сондықтан да бүгінгі мақаламызға арқау болып отырған басты мәселе - көру патологиялары бар балаға ерекше көзқарас пен қарым-қатынастың қажеттілігі. Бізді қоршаған әлемді түсінуде табиғи құбылыстар маңызды рөл атқарады, өйткені, адам ақпаратты шамамен 70% өз көзімен қабылдайды. Сонымен қатар, әлеуметтік құбылыстарды да көру үшін көру аппаратының маңызы зор, баланың көру қабілеті нашарлағанда құрдастарымен қарым-қатынасқа түсуі қиындай бастайды. Сол себептен де осы мәселелерді шешу үшін мұғаліммен бірлесе істеген жұмыс ата-аналардан да қосымша көмекті талап етеді. Атап айтқанда, көруі нашар балаларға ерекше қарым-қатынас пен рухани мейірімділіктің болуы. Педагогикалық тәжірибе барысында студенттер көруі нашар балалармен жұмыс істеуге белсенділік танытады және қолдарынан келгенше рухани-адамгершілік қарым-қатынас жасауға бейім келеді. Мұндай қызмет түрі студенттерден үлкен рухани-адамгершілікті, сенім мен мейірімділікті қажет етеді және көруі нашар балаларға әлемдегі сұлулықты көрмесе де сезіне білуге рухани күш береді. Студенттерді көруі нашар балалармен жұмыс істеу барысында рухани-адамгершілік қатынасқа тәрбиелеу мәселесі қазіргі қоғамда алдыңғы орында болу керек десек, қателеспеген болар едік. Қазіргі кезде қатыгездік, зорлық-зомбылық және әділетсіздік басым болып бара жатыр. Көшеде көруі нашар балалар кездессе, оларға рухани және әлеуметтік көмек көрсету кез келген адамның қолынан келетін іс.

Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ-да көруі нашар және мүлде көрмейтін зағип студенттер білім алуда. Мұндай студенттердің өмірге деген құштарлығы, әр нәрсені білсем деген талпынысы ерекше. Отбасы, мектеп, жоғары оқу орны бірлесіп жұмыс жасаған жағдайда саналы, қоғамдағы ересек өмірге дайын, еңбекке белсене араласатын адам тәрбиелеу жеңілірек болады. Көру қабілеті бұзылған балаға берілетін білім де әдістемелік жағынан өзгеше болады. Бұл тұлғаның адекватты жауап беруінің қажетті шарты өмірлік мәселелер мен белгілі бір арнайы білім беру әдістерінің жүзеге асырылуымен тығыз байланысты. Мектеп мұғалімдері мен жоғары мектеп оқытушылары көруі нашар және мүлде көрмейтін зағип балаларды дамытуға мүмкіндік беретін компенсаторлық процестерді қалыптастырумен қатар баланың психикалық қасиеттерін де негізге алады. Көру қабілеті бұзылған баланы тәрбиелеу мен дамытуда ең маңыздысы әрқашан баламен бірге болу, көмектесу, оның ниетімен санасу, айналасындағы әлемді түсінуде кішкене кездесетін қиындықтарды жеңе білуге көмектесу. Бірақ мектеп мұғалімдері мен жоғары мектеп оқытушылары көруі нашар және мүлде көрмейтін зағип балаларды дамытуға қанша күш салса да отбасының төмендігі, ата-аналар тарапынан қайталанатын сенімсіздік баланың өз кемшілігін мойындап, өмірде өзінің физикалық жағынан әлсіздігін мойындауына әкеледі. Отбасындағы, мектеп пен жоғары мектептегі қарым-қатынастар табиғи жүйеде болуы керек, бала үлкендер тарапынан беріліп жатқан көмекті жаны ашығандықтан емес, табиғи қарым-қатынас ретінде қабылдауы керек.

Педагогикалық тәжірибе барысында студенттерде рухани-адамгершілік тәрбиесінің төмен болуы көру қабілеті нашар балаларда сенімсіздіктің қалыптасуына әкеледі және баланың бүкіл әлемге, ата-анаға, басқа да ересек адамдардың іс-әрекетіне өшпенділігін тудырады. Көру қабілеті нашар балалардың назарын әр адамның өмірінде болатын маңызды адамгершілік пен шынайылық, мейірімділік және ізгі ниетті ғибратты ертегілер мен әңгімелер арқылы сенімділік тудырса, олардың болашаққа деген сенімі, айналасындағы адамдарға деген достық сезімі қалыптаса бастайды. Әр баланың мінез-құлқы мен қабылдау қабілеті әртүрлі. Сондықтан алдымен көру қабілеті бұзылған баланы тәрбиелеу кезінде мүмкін болатын қиындықтарды анықтау қажет. Қарым-қатынас кезінде көру қабілеті нашар балалардың

ақпаратты дұрыс қабылдамауы ересек адамдардың берген мәліметтерінің жеткіліксіз деңгейде жетуіне де байланысты. Көру қабілеті бұзылған бала қоршаған ортадағы өзін қызықтырған ақпаратты көзі көрмесе де өзі көріп отырған деңгейде қабылдаса, баланың қызығушылығы артып, сол өзін қызықтырған әлемге еніп отырғандай күй кешеді. Сыртқы әлеммен дұрыс қарым-қатынас жасау, үлкендерді құрметтеу, өзін әдемі сезіну сезімдері арта түседі. Сапалы әрі жемісті жүргізілген жұмыстар балалардың жағымды қасиеттерін тудырып, өнердің әртүрлі түрлеріне бейімділік пен қызығушылықтарын арттырады, ойлау және сөйлеу мүмкіндіктері мен ұсақ мотрикаңың дамуына септігін тигізеді [2].

Көру қабілеті бұзылған балаларға білім беруде де қажет ақпаратты берудің белгілі бір әдістері мен тәсілдерін, стилін іздеу және қолдану маңызды болып табылады. Ерекше қолдауды қажет ететін баламен байланыс орнату мейірімділікті, көпшіл және жанашыр болуды талап етеді. Жеке тәжірибеден немесе ата-ананың, мұғалімдердің тәжірибесінен басқа, бала жиі тыңдайтын сүйікті кітап кейіпкерлерінің көмегімен де жағымды іс-әрекеттер туралы білім беруге болады. Сапасыз оқылған мәтін көру қабілеті бұзылған балада кемшілік сезімін арттыруға, әлемге сенімсіздік және өз күшіне сене алмаушылық сезіміне әкеледі. Көзі нашар көретін бала да қоғамның ұйымдасқан бір мүшесі, ол да тәрбиелеу мен оқыту ережелеріне бағынуға қабілетті, білім берудің талаптары мен стандарттарына сай өз іс-әрекеттерін дұрыс үйлестіре алуға толық құқылы. Көру қабілеті бұзылған оқушыларды үнемі назарда ұстаған жөн. Көру қабілеті бұзылған бала бойындағы кемшілік оларға айналадағы жағымды көріністерді білуге және еліктеуге толық мүмкіндік бермейді, өйткені олар жақсы көрмейді. Сондай-ақ, көру қабілеті бұзылған оқушылар құрбыларының, ата-аналардың, мұғалімдердің жағымды және жағымсыз эмоцияларын тез қабылдайды, жағымсыз эмоциялар толығымен оларды жек көруге, жиі наразылық тудыруға, қаттылық пен қырсықтыққа әкелсе, жағымды эмоциялар мейірімділік пен сүйіспеншілікке, рухани қарым-қатынасқа жетелейді. Бірақ, кез келген бала дами алады және белгілі бір моральдық ұғымдар мен құндылықтарды бойына сіңіре алады. Тұрақты ұзақ және мақсатты жүргізілген жұмыс ойдағыдай дамып, баланы рухани және адамгершілік қасиеттерге тәрбиелей алады. Баланың адамгершілігі оның дағдылар мен әдеттерді, моральдық нұсқаулар мен ережелерді дұрыс қабылауларына, талаптарды сақтауымен тығыз байланысты. Көру қабілеті бұзылған оқушылармен студенттер практика барысында рухани-адамгершілік пен жағымды мінез-құлық ережелерін неғұрлым сезімталдықпен және сауаттылықпен үйрете алса, соғұрлым жүргізілген жұмыс та өзінің жақсы нәтижесін береді. Практика кезінде студенттердің рухани-адамгершілікке бағытталған өнер түрлерін, ойлау және сөйлеу мүмкіндіктерін, музыка өнерін дамытуға арналған материалдарды позитивті пайдалануы - көру қабілеті бұзылған балаларда бейімділік пен қызығушылықты, қозғалыс дағдыларындағы жылдамдықты арттыруға септігін тигізеді. Қазіргі заманғы мәселелер заманауи технологиялар мен оларды дұрыс қолдану жолдарын талап етеді және мұғалімге белсенді, жауапты, шығармашылық, мақсатты және оң түпкі нәтижеге бағытталған жауапкершілікті жүктейді. Мұның бәрі адамның өзі шығармашыл және қабілетті болса, оның өзін-өзі дамыту мүмкіндігінің жоғары көрсеткішінің дәлелі.

Қазіргі қоғамдағы рухани-адамгершілік тәрбиесі оқушылар мен студенттер үшін білім беру үдерісіндегі ең маңызды бағыт болып табылады. Рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі қызметі - оқушылар мен студенттерде дұрыс рухани құндылықтарды және олардың бойында тұрақты моральдық мінез-құлық, салауатты өмір салтын, белсенді өмірлік ұстанымды, әлсіз адамның іс-әрекетіне және көзқарасына назар аудара білу әдеттерін ортақ парыз сезімі ретінде қалыптастыру. Практика барысында студенттер көру қабілеті бұзылған оқушылармен әртүрлі көркем материалдар мен шығармашылық әдістерді пайдалана отырып, өзін-өзі танумен қатар көп қырлы, шығармашылық, жеке тұлғаның даралығын сезінуді өздеріне басты мақсат етіп қойды. Ол үшін көру қабілеті бұзылған оқушылардың дамуына жағдай жасауда бастамашылдық, тапқырлық, ойлау икемділігін қолдану дағдыларын жүзеге асыру маңызды. Сонымен қатар практика кезінде көру қабілеті бұзылған оқушыларды шығармашылық дағдылар және патриотизмге тәрбиелеу, мәдениет тарихын белсенді білу және халықтардың дәстүрлерін ажырата білу, өз денсаулығына құндылық көзқарасын қалыптастыру, ұжымда

саналы достық орнату, қоршаған ортаға деген құндылық көзқарасы мен сұлулыққа деген сезімнің құндылық қатынасын қалыптастыру, әнді қабылдау арқылы табиғат сұлулығын түсіне білу міндеттері де негізге алынды. Студенттердің мұғалім ретінде өз сабақтарында ойын түрлерін қолдануы, музыкалық жағдаяттарды шешуі, музыкалық-дидактикалық ойындар ойнатуы, шығармашылық ұжымдық жұмыс оқушылардың қызығушылықтарын арттырды. Практика барысында әрқашан есте сақтау, меңгеру, кез келген материалды нақтылау және бекіту баланың рухани-адамгершілік дамуына, оның рухани жан-дүниесін арттыруға елеулі өзгерістер әкелді. Сабақ кезінде музыканы үйретудің дәстүрлі емес тәсілдеріне балалардың қызығушылығын ояту, қоршаған әлем туралы ауызша ақпарат беру, негізінен, рухани-адамгершілік тәрбиесі мектептегі сабақ процесінде ерекше жүзеге асады. Сабақ - бұл жаңа пайдалы білім алу ғана емес, сонымен бірге ол әртүрлі ұжымдық тәжірибелер, әрекеттер және маңызды материалдарды жинақтау мен моральдық қарым-қатынас тәжірибесі. Сыныптағы іс-әрекет барысында балалар жеке, жұптық, топтық жұмыстарды үйренеді және өз пікірін білдіру үшін ойын ашық айта алады. Сабақта балалар қуаныш, толқу және ризалық сезімдерді сезінуге үйренеді, сондай-ақ уақытша болса да көңілсіздіктер мен алғашқы сәтсіздіктері туралы ойлардан арылады.

Практика барысында рухани-адамгершілік білімді меңгеруде ең басты «Музыка» пәні болып табылады, себебі, «Музыка» пәні қызықты да күрделі пән. Ол органикалық түрде музыка тарихы мен теориясынан, мюзиклді шығармалардан, музыкалық аспаптар мен кез келген баламен резонанс тудыратын ән айту шеберлігінен тұрады. Музыка өнері – баланың дамуына көмектесетін ең қолайлы әдістердің бірі және адамгершілікті, руханилықты дамытуда басты орын алады. Кез келген музыка адамның ішкі дүниесін, оның өмірлік бағдарлары мен құндылықтарын тануға көмектеседі. Музыканың әлеуеті зор және өмірде үлкен рөл атқарады. Бірақ, өкінішке орай, кейде музыка құдіреті құндылық ретінде жиі бағаланбайды. Кейбір ата-аналар мен оқушылардың өздері де музыканың сазды сазын түсіне алмайды. Бізді қоршап тұрғанның бәрі музыка: құстардың әні, судың шуылы, қардың сықырлауы, ағаштардың сыбдыры және тіпті фортепиано пернелерін жай ғана басу белгілі бір дыбыс шығарады және дыбыстардың қосындысы музыканың пайда болуына әкеледі. Сондықтан оқушыларды музыкалық мәдениетпен таныстыру өте маңызды! Абай, В.А.Моцарт, П.И.Чайковский шығармаларымен таныстыру балаларды музыка мәдениетіне тәрбиелеу болып табылады. Түрлі музыкалық шығармалар мен аспаптармен таныстыру арқылы оқушыларды музыкалық шығармашылық пен адамгершілікке баулу, рухани ойлауға үйрету, эмоционалды сезімталдылықты тудыру – музыка мұғалімінің негізгі міндеті. «Музыка» пәні ең көп пәндердің бірі сияқты оқушыларға түсінуге оңай, мұнда күрделі ештеңе жоқ, тек ән айту ғана аздап қиындық келтіргенмен де үйреніп алған соң, оқушыларда қуаныш сезімін тудырады. Музыка мұғалімдері мен музыка саласында оқып жүрген студенттер де жалпы музыканың өзі сияқты, керемет адамдар. Олардың жүректері нәзік, өздері өте сезімтал келеді. Бірақ бұл да өте күрделі мамандық. Мұғалімнің алдында кез келген адам сияқты, бірқатар міндеттер мен мәселелер туындайды, олардың бірі - музыканы оқушыларға дұрыс қабылдату. Балалардың көпшілігі ән айтқанды ұнатады, әннің де негізгі адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға көмектесетіні белгілі. Бұл да музыканың даусыз жоғары рөлі.

Жаһандық әлемде балалар мен жасөспірімдер ақпараттың зиянды, теріс сарқылмас ағынының жетегіне көп еріп кетіп жатыр. Мұғалімдердің міндеті - балаларды жалған әсер мен жалған мәдениеттен қорғау мен әр баланың рухани әлемін таза және тыныш ұстауға үйрету. Ненің жаман екенін және жағымсыз әрекеттің не әкелетінін айту маңызды. Басты міндет - оларға музыка арқылы жақсы нәрселерді үйрету. Сонымен қатар балалар күнделікті өмірде өз бетінше дұрыс және ақылға қонымды таңдау жасау арқылы жағымды іс-әрекеттерді игереді және жағымсыз әрекеттерден өз бетінше қорғануға қабілетті болады. Көркемдік-эстетикалық әрекет балалардың рухани-адамгершілік идеяларына эмоционалды әсер етеді. Көру қабілеті бұзылған балалар құрдастарынан айтарлықтай ерекшеленеді, олар өзіне көбірек көңіл бөлуді, басқаша көзқарасты талап етеді және көру қабілеті жақсы құрбыларына қарағанда үйрену дағдылары да баяу болады. Көру қабілеті нашар бала үшін иіс пен дыбыс әлемдегі жетекші

және көмекші құрал ретінде ең маңызды орын алады. Көру қабілеті бұзылған баланың дамуында физикалық, сондай-ақ психикалық кідіріс бар. Бұл шектеулі белсенділікке байланысты және көру қабілеті өткір балалардағыдай әрқашан барлық жерде ілесе алмайды. Соқыр баланың дамуының белгілі бір кезеңдері мен мүмкін емес кезеңдері бар. Соқыр баланың өмірінде тұлғалық аспектілерді дамытуда кейбір диспропорциялар бар, бұл сөйлеуге, ойлауға, қозғалысқа қатысты. Айналадағы дүниені қабылдау қиын. Көру қабілеті бұзылған балалар сабақ барысында көбірек алаңдаушылық танытады. Сыртқы әлеммен танысу кезінде шектеулер пайда болады, кеңістікте бағдарлау және қоршаған орта, қозғалыс, қарым-қатынас және оқу қиындықтары жиі кездеседі. Көру қабілеті бұзылған балалар ақпаратты баяу қабылдайды, кейбір заттарды қабылдату сенсорлық тәжірибе негізінде жүзеге асырылады [3].

Айналадағы зат туралы дұрыс емес түсініктер сөйлеудің семантикалық жағының дамымауына себеп болады және оқушының танымдық белсенділігін дамытуда қиындықтар тудырады. Сондықтан музыка сабағы кезінде тілдік емес қарым-қатынас құралдары – мимика, ым-ишара да қолданылады. Бұл көзі дұрыс көрмейтін баланың сөйлеуді түсінуіне және сөйлеу мәнеріне әсер етеді. Сондай балалардың сабақ барысында құрбыларымен және ересектермен қарым-қатынасы маңызды екені сөзсіз. Студент сабақ барысында оқушыларға бағдарлама бойынша ақпаратты дұрыс жеткізу үшін музыкалық-дидактикалық ертегіні тәрбиелік мақсатта тиімді пайдалана алады. Ертегі арқылы кейіпкерлер арасындағы қақтығыстарды оқушылар этикалық нормалар деп түсінеді, моральдық құндылықтар мен идеалдар туралы дұрыс ақпарат алады. Балаға дидактикалық ертегі қызық болғандықтан, ол оған өз еркімен және ерікті түрде қосылады және келесі сабақта да осындай жаңа ертегілер болса деген тілегін білдіреді, бұл тілек оның адамгершілігін қалыптастыратын тәжірибенің негізі. Студенттер басшылығымен балалар дидактикалық ертегіні сахналау арқылы адамгершілік құндылықтармен қатар өзіндік қарым-қатынас жасаудың тәжірибесін меңгереді. Сонымен музыка сабағында дидактикалық ертегі рухани-адамгершілік даму құралы ретінде ең көп көрініс беретін құрал болып табылады. Балалардың дамуында дидактикалық ертегі моральдық құндылықтар, идеалдар, моральдың тактикасы мен үлгілері, мінез-құлық және рухани-адамгершілік мәселелерін шешу үшін қолданылады. Рухани-адамгершіліктің қазіргі даму деңгейін бағалау көру қабілеті бұзылған оқушылармен жұмыс жасау барысында анықталады.

Қорытындылай келе, қазіргі қоғам рухани-адамгершілік дағдарысты бастан кешіру кезінде студенттерді рухани-адамгершілікке тәрбиелеу міндеті үлкен маңызға ие екендігі баршамызға мәлім. Қоғамға білімді ғана емес, рухани-адамгершілігі жоғары ұрпақ та қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1.Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк. СПб, 2014. 170 с.

2. Гугкаева И. Т. Теоретические основы тифлопедагогики : учебное пособие. Владикавказ, 2017. 92 с.

3. Мирская Н. Б. Профилактика нарушений зрения у детей дошкольного и младшего школьного возраста. М., 2016. 208 с.

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ҚОЛДАУ

Ескалиева Нагима Маратовна
Педагог-зерттеуші
"Н.Әлімқұлов атындағы орта мектеп" КММ

Аннотация. Мақалада жалпы орта мектептің педагогикалық процесінде ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды сүйемелдеу барысында, мамандардан тиімді әдістерді және кәсіби біліктіліктілікті талап ететіні жайлы баяндалады.

Түйін сөздер: ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар, оқыту үрдісі, әдістер.

Аннотация. В статье рассказывается о необходимости сопровождения детей с особыми образовательными потребностями в педагогическом процессе средней школы в целом, требующих от специалистов эффективных методов и профессиональной квалификации.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, процесс обучения, методы.

Annotation. The article describes the need to accompany children with special educational needs in the pedagogical process of secondary school as a whole, requiring effective methods and professional qualifications from specialists.

Keywords: children with special educational needs, learning process, methods

ҚР «Білім туралы» заңында ерекше жағдайларға мыналар жатқызылған: «білім алу үшін арнайы жағдайлар – ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдардың (балалардың) оларсыз жалпы білім беретін оқу және білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнайы оқу бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық және өзге де құралдарды, тыныс тіршілігін, сондай-ақ медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар…» [1].

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқытудағы жалпы білім берумен қатар түпкілікті мақсат – әлеуметтендіру және өзін-өзі іске асыруы, тез өзгеретін әлемде өмір сүруге үйрету, өмір бойы оқу. Сонымен бірге, білім беруге ерекше қажеттілігі бар тұлғаларға білім беруге қатысты ерекше мақсаттары да анықталған:

- көзі нашар көретін тұлғаларға – оқуға және жазуға арналған арнайы құралдарды меңгеру, кеңістікте бағдарлау;
- есту бұзылыстары бар тұлғаларға – ауызша сөзді сөйлеушінің ерін қимылынан түсіну және қалдық есту қабілетін пайдалану дағдыларын үйрену, сөйлеу тілін дамыту;
- ақыл-ой бұзылыстары бар тұлғаларға – барлық психикалық функцияларын түзету және дамыту, әлеуметтік ортаға бейімделу, өзін-өзі жұмыспен қамтуға дайындау;
- қимыл-қозғалыс аппаратының бұзылыстары бар тұлғаларға – толыққанды өмір сүруге қажетті барлық дағдыларды барынша меңгеру;
- сөйлеу тілінің ауыр бұзылыстары бар тұлғаларға – сөйлесудің коммуникативтік дағдыларын меңгеру.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды білім беру процесіне қосу үшін жалпы білім беру ұйымдары, физикалық және ақыл-ой дамуының кемістігі бар оқушылардың даму ерекшеліктерінен туындайтын арнайы міндеттерді шешуге дайын болулары керек. Олардың қатарына келесі міндеттерді жатқызуға болады:

- мүмкіндігі шектеулі оқушының даму ерекшеліктерін зерттеу, білім беру процесіне қосудың тиімді түрін таңдау, арнайы педагогикалық қолдау мазмұнын анықтау;

- оқушылардың компенсаторлық (алмастыратын) мүмкіндіктерін белсендіру, тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ету үшін білім беруге арнайы жағдай жасау, оқу –тәжірибелік іс-әрекет барысында ағза органдарының сақталған функцияларын қабылдаудағы кемшіліктердің орнын толтыру;

жұмылдыру, сенсорлық - әлеуметтік тәжірибесін байыту, дені сау адамдармен бірлесе қарым қатынас жасауға және коммуникативтік байланыс орнатуға дайындау, мәдени құндылықтар мен нормаларға бейімдеу, мәдени өмірге белсене араласуға тарту;

- физикалық дамуына ықпал ету, жеке гигиена дағдыларын қадыптастыру, салауатты өмір салтына тәрбиелеу, еңбекке сүйгіштікке, дербестікке, өз әрекетіне есеп беріп, бақылауға үйрету және жүріс тұрысындағы ерік-жігер ұстамдылығын арттыру;

- еңбекке қабілеттілігін зерттеу мәліметтері бойынша жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, еңбекпен оңалтуды жүзеге асыру, әлеуметтік тұрмыстық бейімдеу, оқытудың барлық деңгейінде білім берудің бірыңғай ашықтығын қамтамасыз ету;

- сауықтыру жұмыстарын жүргізу, даму процесіндегі бұзылыстардың қайталануының алдын алу, оқу еңбегін тиімді ұйымдастыру;

- білім беруге ерекше қажеттілігі бар балалардың оқу сапасына мониторинг жүргізу, жалпы білім беру жағдайында оны арттырудың тиімді жолдарын қарастыру;

- әртүрлі мүмкіндіктері мен қажеттіліктері бар балаларды оқытудың арнайы әдістері мен технологияларын меңгерген педагог кадрларды дайындау;

- ұжымда жағымды психологиялық климат орнату; білім беру кеңістігін ізгілендіру, оқу процесінің барлық қатысушыларының арасында түсіністік қарым-қатынас орнату [2].

Жалпы орта білім беретін мектептің мамандары, дефектолог бала-ның педагогикалық құжаттамамен танысып, кеңес мүшелеріне байланыс орнату кезінде де, тексеру барысында да ескерілуі керек маңызды ерекшеліктерді хабарлайды. Мысалы, сипаттамада оқу бағдарламасын игерудегі айқын қиындықтарды көрсеткен кезде, балаға оңай және қызықты болудан бастап, ойын сипатындағы тапсырмаларға зерттеу жүргізген жөн. Сипаттамалық материалдарды зерттеу баланың жағдайын сипаттайтын және нақтылауды қажет ететін психикалық белсенділіктің қасиеттерін, қасиеттерін анықтауға мүмкіндік береді,

Егер бала мектепте оқыған болса, оның дәптерлерін мұқият талдау қажет. Дәптердің пайда болуы баланың дәлдігі, мектеп талаптарын түсіну, оқу процесіне деген қызығушылық сияқты қасиеттерін көрсетеді. Жазбаша жұмыстардың сипаты зерттеушіге баланың қиындықтарының себептері туралы сұрақ қояды. Сонымен, жазу кезінде сызықтардың сақталмауы моториканың бұзылуынан, кеңістіктік бағдарлау қиындықтарынан және талаптарды түсінбеуден және т. б. туындауы мүмкін. Жазу кезіндегі қателіктер (әріптерді ауыстыру, өткізіп жіберу, сөздердің толық жазылмауы, дауыссыз және дауысты дауыссыз дыбыстардың араласуы және т.б.) әр түрлі себептерге байланысты. Баланың бұл қиындықтарды қалай жеңгенін, қандай көмек және мұғалім оған қандай дәрежеде көрсетілгенін қадағалау маңызды. Бірінші және соңғы дәптерлерді салыстыра отырып, баланың даму динамикасын орнатуға болады. Бала туралы қызықты ақпаратты оның суреттерінен алуға болады.

Құжаттаманың барлық материалдарын мұқият зерттегеннен кейін ғана баланы тікелей тексеру басталады.

Мектептегі мамандардың (дәрігер, дефектолог, әлеуметтік педагог, психолог) міндеті - тиісті әдістерді қолдана отырып, балаларға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу және қолдау процесі жүргізіледі [3].

Дамуында ауытқулары бар балаларды зерттей отырып, бастысы биологиялық себептерге байланысты бастапқы ақауларды екінші, үшінші және т.б. бастапқы ақаудың салдары болып табылатын ақаулардан және балаға әсер ететін әлеуметтік факторлардан ажырату екенін есте ұстаған жөн. Л.С.Выготский жоғары психикалық функциялар мен мінез-құлықтың дамымауын жоғары дәрежедегі (екінші, үшінші және т.б.) ақаулар деп есептеді. Бастапқы ақау мен жоғары деңгейдегі ақаулардың арақатынасын, сондай-ақ олардың ауырлық дәрежесін ескеру өте маңызды. Танымдық белсенділік пен тұлғаның дамуына барынша кері әсерін тигізетін ақауларды анықтау қажет.

Баланы тексеру кезінде келесі көрсеткіштерді ескеру қажет.

Баланың тексеру фактісіне эмоционалды реакциясы. Толқу - бұл жаңа ортаға, бейтаныс адамдарға табиғи реакция. Бұл жағдайда шамадан тыс көңілділік, кеңес мүшелерімен қарым-қатынаста таныс болу, мінез-құлықтың жеткіліксіздігі алаңдатуы керек.

Тапсырманың мақсаты мен нұсқауларын түсіну. Бала жұмысқа кіріспес бұрын нұсқауларды соңына дейін тыңдап, оларды түсінуге тырысады ма? Нұсқаулардың қай түрі балаларға түсінікті: ауызша ма әлде көрнекі демонстрациямен ауызша ма?

Іс-әрекет сипаты. Тапсырмаға деген қызығушылықтың, баланың іс-әрекетінің шоғырлануына, істі соңына дейін жеткізе білуге, іс-әрекет тәсілдерінің ұтымдылығы мен барабарлығына, жұмыс процесінде шоғырлануға назар аудару қажет. Баланың жалпы өнімділігі ескеріледі. Баланың іс-әрекетінің өте маңызды сапасы-өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу. Негізгі көрсеткіштердің бірі-көмекті пайдалану мүмкіндігі. Бұл қабілет неғұрлым айқын болса, баланың оқу қабілеті соғұрлым жоғары болады. Көрсетілетін көмектің өлшемі мен сипатын ескеру маңызды. Оқудың көрсеткіші балаға көрсетілген іс-әрекет әдісін ұқсас тапсырмаға ауыстыру болып табылады.

Жұмыс нәтижесінің сипаты. Өз қызметін дұрыс бағалау, эмоционалды реакция (сәттілікке қуаныш, сәтсіздікке қайғы) баланың жағдайды түсінуін көрсетеді.

Балаларды мектептерге іріктеу жөніндегі арнайы жұмыстарда комиссияларда балаларды психологиялық-педагогикалық зерттеуде қолданылатын тапсырмалар тексеру әдістеріне байланысты.

Әңгімелесу әдісі.

Әңгіме баламен байланыс орнату құралы ретінде қызмет етеді.Әңгіме баланың жеке қасиеттері мен мінез-құлқын бағалауға мүмкіндік береді, дамудағы кейбір ауытқулардың себептерін ашуға көмектеседі. Әңгімелесу барысында мәліметтер қоры мен ұсыныстардың дәлдігі анықталады. Зерттеу әдісінің функцияларын орындау үшін әңгіме мақсатты болуы керек

Бақылау әдісі.

Бақылау әдісі балаларды зерттеудегі жетекші әдістердің бірі болып табылады. Ол бала консультацияда пайда болған сәттен басталады және тексерудің барлық уақытында жалғасады. Бақылау әрқашан мақсатты түрде жүргізілуі керек. Оның материалдары бекітілуі керек.

Баланың ойын әрекетін бақылау ерекше маңызды, өйткені кейбір жағдайларда бұл психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар жағдайында зерттеудің негізгі әдісі болып табылады.

Сызбаларды зерттеу әдісі.

Сурет салу балаларды зерттеу кезінде маңызды дифференциалды-диагностикалық көрсеткіш болып табылады. Баланың педагогикалық құжаттамасындағы сурет бір нәрсені алаңдататын жағдайларда, балаға еркін және тапсырма бойынша сурет салуды ұсына отырып, арнайы зерттеу жүргізген жөн. Баланың тақырыпты, суреттің сипатын, сурет салу процесін таңдау қабілеті нақты диагнозды нақтылау үшін құнды қосымша материал бере алады. Мұны көптеген С. А. Болдырева, Т. Н. Головина, и. А. Грошенков, В. С. Мухина және т.б. ғалымдардың еңбектерінен көре аламыз [4-5].

Эксперименттік-психологиялық зерттеу әдістері.

Эксперименттік-психологиялық зерттеу әдістері балаларды психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларда зерттеуде маңызды рөл атқарады. Олар арнайы зерттеуге жататын психикалық процестер өзекті болатын белгілі бір жағдайларды құруды қарастырады. Эксперименттік-психологиялық әдістердің көмегімен белгілі бір жағдайлардың себебі мен механизмдерін аша аламыз.

Балалардың іс-әрекетінің құжаттамасы мен өнімдерін зерттеу, әңгімелесу, бақылау көбінесе баланың дамуындағы белгілі бір ерекшеліктерді анықтайды. Осы фактілерді түсіндіруге, олардың құрылымын түсінуге сәйкес психикалық функцияны модельдейтін арнайы эксперименттік тапсырма көмектеседі.

Балаларды психодиагностикалық мақсатта тексеру кезінде тест әдісі де қолданылады.

Балаларға бейімделген Д. Векслер тестінің нұсқасы кеңінен қолданылды. Медициналық-педагогикалық комиссиялар жағдайында бұл тест сирек қолданылады, өйткені ол көп уақытты қажет етеді, бірақ жеке психологиялық тексерулерде тест бала туралы қажетті қосымша ақпарат бере отырып, үлкен көмек көрсетеді. Бұл тест әсіресе ақыл-ой кемістігінің жеңіл

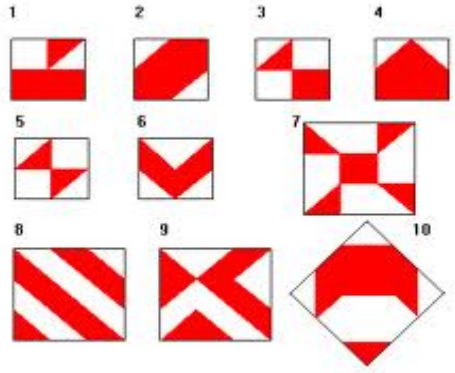
дәрежелерін психикалық дамудың кешігуінен ажыратуда пайдалы. Бірқатар авторлардың зерттеулері дифференциалды диагностика тұрғысынан осы тесттің жеткілікті сенімділігін, оның көмегімен психикалық дамудың кешеуілдеуіндегі интеллект құрылымын түсіну мүмкіндігін көрсетеді.

Дэвид Векслер (1896—1981), американың клиникалық психиатры, психолог, медициналық коледжнің профессоры. Коос кубиктерін ойластырған [7].

Мақсаты:Бұл әдіс баланың логикалық ойлау қабілетін қалыптастыруға, және қоғамдық ортаға бейімделуіне әсер етеді. Сонымен қатар зейінді, түйсікті дамытуға бағытталған.

Жүргізілуі: Балаға түрлі өрнектер салынған карточканы көрсету арқылы осындай өрнектерді кубик арқылы жасауын сұрайды. Карточкада өрнек салынған, осы кубиктермен құрастыру қажет. Өрнектер біртіндеп қиындай бастайды.

Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес барысында, психологиялық-педагогикалық әдістердің арсеналы жеткілікті үлкен болғанымен, олардың көпшілігі дәлдікті қажет етеді. Тексерілетін баланың ерекшеліктерін толық ашуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды сынақтан өткізу бойынша жұмысты жалғастыру қажет. Бұл жағдайда әдістемелік тапсырмалар тек анықтаушы (дәстүрлі тесттер сияқты) емес, балалардың "жақын даму аймағын" анықтайтын жаңа ақыл-ой әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған білім беру екенін ескеру қажет.

Адам психикасының әлеуметтік табиғаты туралы әрдайым есте ұстаған жөн, танымдық қабілеттер өмірлік қалыптасудың өнімі болып табылады, сондықтан оларды қалыптасу жағдайында, әр түрлі қызмет түрлерінде зерттеу керек.

Жалпы білім беретін мектептегі ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға арналған арнайы сыныптарда сол сыныптың бағыты бойынша жоғары дефектологиялық білімі бар педагогтар және де курстық даярлықтан өткен тәжірибелі мұғалімдер жұмыс істеуі керек. Білім беру ұйымдарының басшылары мен педагогикалық қызметкерлерін аттестаттауды жүргізуде педагогтардың арнайы білімі ерекше есепке алынуы қажет. Арнайы сыныптар мен ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар қосылған жалпы сыныптың педагогтары өздерінің кәсіби деңгейін үнемі жетілдіруге міндетті.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқыту мұғалімнен өзінің кәсіби біліктілігі мен шеберлігін арттыра отырып, бір-бірімен байланысты салалардың білімін тез меңгеруді талап етеді. Себебі, ерекше білім беруге қажеттіліктерді қанағаттандыру мамандардың пәнаралық өзара әрекеттестігін қарастырады. Педагогикалық міндеттерді айқын түсіну мұғалімге балалардағы қиындықтарды ғана емес, сондай-ақ өзінің кәсіби ісіндегі қиындықтарды нақты анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. ҚР «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы.

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 17 мамырдағы № 499 қаулысымен бекітілген Жалпы білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидалары.

3. Методические рекомендации по организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями в развитии. (Письмо МОН РК от 16 марта 2009 года № 4-02-4/450.)

4. Отбор детей во вспомогательную школу/Сост. Т. А. Власова, К- С. Лебединская, В. Ф. Мачихина. — М.: Просвещение, 1983.

5. Принципы отбора детей во вспомогательные школы/Под ред. Г. М. Дульнева, А. Р. Лурия. — М.: Просвещение, 1973.

6. Рубинштейн С. Я. Экспериментальные методики патопсихологии. — М.: Медицина, 1970.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘНІ

Жұмабек Нұргүл Нәдірқызы
Н.Әлімқұлов атындағы орта мектеп директоры
Педагог-сарапшы

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру үдерісінде педагогтың дамуында ауытқуы бар баланы тәрбиелеудегі гуманды көзқарасының әлеуметтік мәні қарастырылады.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, гуманды педагог, әлеуметтік мәні.

Аннотация. В статье рассматривается социальная значимость гуманного подхода педагога к воспитанию ребенка с отклонениями в развитии в процессе инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, гуманный педагог, социальная значимость.

Annotation. The article examines the social significance of the humane approach of a teacher to the upbringing of a child with developmental disabilities in the process of inclusive education.

Keywords*:* inclusive education, humane teacher, social significance.

«Инклюзивті білім беру» ұғымы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ашып көрсетілген [1]. Бұл ұғым ерекше білім алу қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктері ескеріле отыры, барлық білім алушылардың білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін үдеріс ретінде түсіндіріледі. Бұл жағдайда қосымша білім беретін білім беру бағдарламаларын қажет ететін тұлғалар (ҚР «Білім беру туралы» Заңының 1 бабы). Яғни, мәселе, ең алдымен, оқушылардың шектеулі отыр («денсаулығына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындыққа тап болуда»).

ЮНЕСКО-ның әдістемелік материалдарында көрсетілген инклюзивті білім беру туралы ұғымға мынадай анықтама берген: «Инклюзивті білім беру дегеніміз – барлық балалар дене, психикалық, зерде, мәдени- этникалық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру жүйесіне қосылып, тұрғылықты көздейтін білім беру үдерісін ұйымдастыру. Бұл жағдайда мектептер білім алудағы ерекше қажеттіліктерді ескеріп, өз оқушыларына қажетті арнайы қолдауды жүзеге асырады».

Ал, Саламанка Декларациясының құжаттарында: «Бұл жалпы білім беру мекемесі жағдайында білім беру қызметінің жүйесі, тұрғылықты мекен-жайы бойынша балалардың білім алуғ а және оқуға толық құқығы бар ұстанымы негіздемесінде жүзеге асады», – қарастырады (Саламанка, Испания 1994 жыл).

Гуманистік идеяға сүйенген инклюзивті білім беру үдерісінің өзегі - «балалардың барлығының да өз мүмкіншіліктеріне сәйкес, гармониялық, өзара үйлесімді даму деңгейінде оқып, өзі өмір сүретін қоршаған әлемді танып-білуі және өзінің өмірінде оны қажетіне жарата алатын қабілетке ие болуына қамқорлық жасауы тиіс» деген идеяға негізделеді. Бірақ арнайы атап кететін мәселе - жалпы білім беру үдерісі де гуманизмге негізделуі тиіс. Ал инклюзивті білім беру үдерісі тек гуманизмнен туындап, гуманистік ой-идеяны тұғыр етуі керек.

Ш.А.Амонашвилидің гуманистік педагогикалық жүйесінің болмысын ғалымның еңбектерінде және «Гуманистік педагогиканың Манифестінің» негізі қаланған қабылдау – түсіну – көмектесу – сүю – тілектестік білдіру» формуласын негізге аламыз [2]. Инклюзивті білім берудің кең таралуы, ол жүйедегі әрбір пәнді оқытудың инклюзивтік әдістемелерінің қалыптасуы инклюзивті педагогиканың тереңдей қалыптасуына ықпал етуде. Гуманистік идеямен, руханилықпен, әлеуметтік әділдікпен біртұтастықта қарастырылатын инклюзивті білім беру – қазақстандық қоғам үшін игі іс, игіліктің бастауы ретінде танылуы керек. Өйткені инклюзивті білім арқылы ғана барлық адамға «білім» деп аталатын адамзат жинақтап мирас еткен әлеуметтік құндылыққа, мұраға қолжетімді болуында бірдей мүмкіндік беріледі.

Қазақстандық инклюзивті білім беру барысын ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері: инклюзивті білім беру үдерісін және оның басты тұлғасының бірі - мұғалімді даярлау үдерісін

гуманизм идеяларына сүйеніп модельдеу; сонымен бірге арнайы білім алу қажеттіліктері бар балалармен жасалатын жұмыстарды ұйымдастыру мен уақытылы диагностикалау; әрбір баланың жан-жақты үйлесімді дамуына қажетті жағдайларды жасау үшін мұғалімдердің балалармен, ата аналармен және өзара ынтымақтастық құруын атауға болады.

Білім берудегі педагог тұлғасы – білім алушыларына тек білім мен шеберлік қоймай, оқушылардың адамгершілік тұлғасын қалыптастыратын, санасында адамдық құндылықты тәрбиелейтін тұлға. Педагог тұлғасы инклюзивті білім берудің басты мәселесі болып танылады. Педагог тұлғасы мен оның басқару стилінің икемділігіне білім алушы топтардың ішіндегі психоэмоционалды атмосфера тәуелді, оқыту ортасы құрылып, қолайлы коммуникация, серіктестік пен ынтымақтастық ұстанымдары жүзеге асырылады. Инклюзия идеологиясын ендіре отырып оқытушы жоғары рухани ұстанымдарды басшылыққа алады.

Психологиялық тұрғыдан инклюзия мен интеграцияланған оқыту туралы алғашқы идеяларды Л.С.Выготскийдің теорияларынан көреміз. Ол арнайы білім беру мектептерінің барлық жетістіктерімен қатар, оның ең негізгі кемшілігі – өзінің тәрбиеленушісін оқшауландыратынында, көзі көрмейтін, құлағы естімейтін, ақыл есі кем балалардың ұжымы оқшауланған әлемді қалыптастырып, ол орта баланың тек ауытқу жағдайына қарай жасалынғандықтан, баланың назарын өзінің бойындағы кемшілігіне бағдарланатынын және оны шынайы өмірге ендірмей тастайтынын атап көрсетіп, мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға кіріктіру қажеттілігі туралы мәселе қозғаған [3].

Л.С.Выготскийдің пікірінше, дамуында ауытқуы бар баланы тәрбиелеудегі басты міндет – оны шынайы өмірге ендіру және оның кемшілігін басқа жолдармен толықтыру. Сол толықтыруларды Л.С.Выготский биологиялық тұрғыдан емес, әлеуметтік тұрғыдан түсіндірді. Дамуында ауытқуы бар балалармен жұмыс жасау барысында педагог оқушының бойында көрініс беретін тек биологиялақ деректермен емес, түрліше әлеуметтік себептермен де кездеседі. «

Кемшіліктері бар балаларды тәрбиелеу мен оқыту - әлеуметтік тәрбиенің мәселесі ретінде қарастырылу керек. Негізінен, физиологиялық тұрғыдан толыққанды дамыған балалар мен дамуында ауытқуы бар балаларды тәрбиелеуде және психологиялық тұлғасын қалыптастыруда олардың арасында ешқандай айырмашылық жоқ», - деп мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға кіріктіру мәселесін көтерді [3, б. 32].

Л.С.Выготскийдің идеяларын дамыта отырып, дамуында ауытқуы бар балалар мен дамуы қалыпты балаларды біріктіре интеграциялап оқытуда рухани және тұлғалық даму мүмкіндігін, әр түрлі жасында орындайтын іс әрекетінің әлеуметтік тәжірибе ретінде қалыптасатыны туралы айтады. Л.С.Выготский білім беру жүйесіндегі арнайы мектептерді толық жоққа шығармайды. Оның айтуынша, ондай мектептер баланы өмірге үйретуде қолдау жасап, көмек көрсетуі қажет, өйткені баланың өсіп-жетілуіне оның айналасындағы ортасы шешуші рөл атқарады.

Негізінде, дамуында ерекшеліктері бар балаларды оқыту үшін білім беру үдерісінде пайдаланылатын құралдардың негізгі түрлері мыналар:

–классикалық технологиялар, мысалы, даму мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арналған қызметтері ішіне орнатылған компьютерлер;

–қолжетімді ақпарат үлгілері, атап айтсақ, сөйлейтін кітаптар, Брайль жүйесі, тағы басқалар;

–білім алушылардың оқу әрекеттерін орындау мүмкіндіктерін жақсартуды көздейтін қосымша технологиялар

- бағдарламалық, техникалық және аппараттық құралдар болып келетін. Қосымша технологияларға сондай-ақ қозғалыс қондырғылары, қосымша жабдықтар, арнайы пернетақталар да жатқызылады.

Тірек-қимыл аппаратында бұзылыстары болуынан мүмкіндігі шектеулі оқушылар үйрену, ғаламтор арқылы қарым-қатынас жасау үшін қарапайым дербес компьютерді пайдаланады. Ғаламтордағы балаларға арнайы әзірленген ақпараттық ресурстар ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу-танымдық тұрғыдан үлкен мүмкіндіктерін ашады. Олар ғаламтор арқылы

қарым-қатынас жасау аясын кеңейтіп, сабақ бойынша немесе жеке қызығушылығы бойынша ақпарат іздеуге, қашықтан білім алуға және компьютер мен ғаламтордың тағы басқа толып жатқан мүмкіндіктерін оқу-танымдық қажеттіліктеріне сай жаһандық желіні қолданады.

Дегенменде, кейбір балалардың компьютер немесе ноутбукқа қолжетімсіздік болғандықтан, бастауыш сыныпта оқитын инклюзивті баланың тұлғалық дамыту барысында М.Монтессоридің «еркін тәрбиелеу» технологиясы тиімді тәсілдің бірі болып табылады. М. Монтессоридің педагогикалық идеялары көптеген елдерде мектептер мен балабақшаларда қолданылады. Мысалы, Финляндия, Нидерланд және АҚШ елдерінде Монтессоридің педагогикалық жүйесі негізінде жұмыс жасайтын балабақшалар мен мектептер негізгі мемлекеттік оқу мекемелерінің құрамына кіреді. Сонымен қатар, АҚШ - та Монтессори мектебін бітіру, жұмысқа қабылдау кезінде қосымша фактор негізіне жатады. Ал Үндістандағы Монтессори мектебі (Кодайканалдағы) ең алып мектеп қатарына жатқызылып, Гиннестің рекордтар кітабына енді. Онда 22000 - нан астам бала оқытылады.

Қазіргі кезде Монтессори жүйесін 146 мемлекет қолданады. Бұл жүйе бойынша 1 жастан 6 жасқа дейінгі балалар зейінін, шығармашылық және логикалық ойлау қабілетін, есте сақтауды, сөйлеуді, елестетуді, қимылды дамытады. Оның негізгі қағидасы – ойын арқылы оқыту және баламен дербес тіл табысуға негізделген жаттығуларды таңдап алу. Бұл күндері жүйені баяғыдан бері пайдаланып келе жатқан Жапония, Қытай, Сингапур, Германия секілді мемлекеттерде интеллектуалды дамыған адамдардың көптігі осыған байланысты екеніне біртіндеп көз жеткізіп келеміз.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар сапалы білім алуға құқығы бар. «Егер баланың әлеуетті даму аймағына бағдарланған операционалды қойылған мақсаттар оқушы алған білім нәтижелеріне сәйкес келсе, онда ол сапалы болып танылады» [4]. Яғни, ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылармен күнделікті жұмыс істейтін мұғалім тек педагогика мен әдістеме саласында ғана емес, жас ерекшелігі мен педагогикалық психология туралы, оқушы әрекетін бақылай алу, оның жақын арадағы даму аймағын анықтау біліміне ие болуы керек.

Осы орайда, педагогқа оқушылармен кері байланысты орнатуға мүмкіндік беретін интербелсенді оқыту әдістері көмектеседі. Инклюзивті, яғни шеттемейтін білім беру идеяларын жүзеге асыру үшін педагог арнайы кәсіби құзыреттіліктерге ие болуы/меңгеруі тиіс. Ғалым Ямбург Е.А. және Забрамная С.Д. мынандай кәсіби құзіретті ұсынады:

1. Әр түрлі балаларды, олардың шынайы оқу мүмкіндіктеріне, тәртіп ерекшеліктеріне, психикалық және денсаулығының жағдайына тәуелсіз қабылдауға дайын болу.

2. Дарынды, қалыпты, дамуында ерекшеліктері бар кез келген балаға көмек көрсету кәсіби ұстанымы...

3. Педагогикалық бақылау жүргізу іскерлігі...

4. Бақылау барысында балалардың даму ерекшеліктерімен байланысты әр түрлі қиындықтарды анықтау қабілеті...

5. Педагогикалық тәсілдермен балаға атаулы көмек көрсету қабілеті...

6. Психологиялық-педагогикалық консилиум жұмысы аясында басқа мамандармен өзара әрекеттесуге дайын болу...

7. Мамандардың құжаттарын түсіне білу...

8. Басқа мамандармен баланы дамытудың жеке бағдарламасын жасай алу іскерлігі...

9. Түзете-дамыту жұмысының арнайы әдістерін меңгеру...

10. Баланың даму динамикасын қадағалау іскерлігі...

11. Балалар ұжымында қабылданбай жүргендерді қорғай алу біліктілігі.

2. Ұжымда балалар арасындағы қарым-қатынасты реттеу қабілеті.

13. Бала дамуы мен оны оқыту процесінде туындайтын қиындықтарды шешуде ата-анамен өзара әрекеттесе алу іскерлігі.» [5].

Демек, әлеуметтену адамның өмірі бойы созылатын процесс екенін түсінген маңызды. Сондықтан әлеуметтенудің басты мақсаттарының бірі балаларды әлеуметтік шындыққа бейімдеу, ол қоғамның қалыпты қызмет атқаруының мүмкін болған шарты болады. Бұндай балаларды әлеуметтендіру процесінде туындайтын проблемалар ең алдымен, әлеуметтік

мәселелер, әлеуметтік қолдау формаларының жеткіліксіздігі, денсаулық сақтаудың, білім берудің, мәдениеттің, тұрмыстық қызмет көрсетудің және т.с.с. қолжетімсіздігі. Бұл проблемалардың кешені барлық балаларға тең мүмкіндіктерді жасауға бағытталған қоғам мен мемлекеттің күшімен шешіледі. Балаларды әлеуметтендірудің елеулі проблемаларының бірі қоғам мен мемлекеттің дамуында ауытқуы бар тұлғаларға қарым-қатынасы болып табылады. бұл қарым-қатынас әр түрлі аспектілерде көрініс табады: арнайы білім беру, оқыту жүйесін жасауда, қолжетімді денсаулық сақтау жүйесін құруда және т.с.с.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Заңы.Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы: 2005 жылғы 13 сәуірдегі қабылданған№ 39.
2. Манифест гуманной педагогики. Бушетия. Грузия, 2017.- Б. 2015.
3. Выготский Л. С. Принципы воспитания физически дефективных детей // Собр. соч.: в 6 т. / под ред. Т. А. Власова.- М.: Изд-во Медицина, 1982. - Т. 5.- С. 34.
4. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.–Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.
5. Ямбург Е.А., Забрамная С.Д. Управление службой сопровождения детей в условиях образовательной организации. Практико-ориентированная монография. М.: Бослен , 2013.- 255 с.

МАЗМҰНЫ

Түймебаев Ж.Қ. 3
ҚҰРМЕТТІ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ!
ҚҰРМЕТТІ ӘРІПТЕСТЕР, БІЛІМ АЛУШЫ ЖАСТАР!

Түрікпенұлы Ж. 5
ӨНЕГЕЛІ ӨМІР

Ғайыпов З.С.
ҒАЛЫМ, ҰСТАЗ, МЕМЛЕКЕТТІК ҚАЙРАТКЕР, ДИПЛОМАТ 8

Сыдықов Б. 12
Т.ТӘЖІБАЕВ ШЫҢЫ!

Ахметова М.К. 14
ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ – ВЕДУЩАЯ ТЕМАТИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ АКАДЕМИКА Т.Т.ТАЖИБАЕВА

Siyka Chavdarova-Kostova S. 24
HIGHER EDUCATION NOWADAYS - THE DESIRE TO IMPROVE QUALITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Карпова Е.В. 27
ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ АНТИМОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Болтаева Б. Х. 32
КОМПОНЕНТЫ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Мауленов А. 36
АКАДЕМИК Т.ТӘЖІБАЕВ: «ЗАҢҒАР ТҰЛҒА» ЖӘНЕ «ҰСТАЗ БЕН ШӘКІРТ» КІТАПТАРЫ ТУРАЛЫ ОЙ-ТОЛҒАНЫС

Әлқожаева Н.С. 40
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ЖӘНЕ ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВ

СЕКЦИЯ 1

ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Таубаева Ш.Т., Мақсұтова И.О 45
ЦИФРЛЫҚ ДИДАКТИКА ПРИНЦИПТЕРІН ҚАЙТА ПАЙЫМДАУ

Круговых И.И., Гусманов Т.И., Таубаева Ш.Т. 49
НИЗКИЕ БАЛЛЫ НА ТЕСТИРОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗКУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Алибаева А.Н. 57
ОСНОВЫ ЭПИСТЕМОЛОГИИ В КОНТЕКСТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ОСВЕЩЕННЫЕ В РАБОТАХ РАЙМОНА ПАНИККАРА.

Бекмагамбетова Р.К., Иминова Ю.Б. 64
PLAYFUL LEARNING В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ БЕЗОПАСНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.

Кабакова М.П., Мурзагильдина Д.И. 70
ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ФОБИИ У ПОДРОСТКОВ ПОКОЛЕНИЯ Z

Алгожаева Н.С., Иманбакиев Е. 77
БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ РӨЛІ

Olzhayeva A. K., Konyrbayeva S. S. 82
THE ROLE OF VALUES IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY OF ADOLESCENTS

Ысқақ О.Е. 88
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ЖАҒДАЙЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БОЛУЫ МҮМКІН ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ

Дуйсенбаев А., Оханова Ы.Ә. 93
ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА АРТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ташимова Ф.С., Храмова Е.А. 97
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СЕПАРАЦИИ В ЗАРУБЕЖНОЙ ПСИХОЛОГИИ И ФАКТОРЫ, СТИМУЛИРУЮЩИЕ ЕЕ

Низамудин М.А., Гарбер А.И., Скляр С.В. 105
КАЧЕСТВО ЖИЗНИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ: ОПЫТ АДАПТАЦИИ ОПРОСНИКА «MANNHEIMER INVENTAR DER LEBENSVERHÄLTNISSE IM ALTER»

Албытова Н.П., Шалғынбаева Қ.Қ., Шолпанқұлова Г.К. 111
БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ БІРТҰТАС ҚЫЗМЕТ.

Санбаева Б.Ж., Есенова К.А. 116
КУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ПРОЦЕССЕ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАЗАХСТАНА: ВЛИЯНИЕ ТРАДИЦИЙ, СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ.

Сатыбаева А.У., Шабденова А.Б. 121
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ТІЛДІҢ РӨЛІ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

Мурзагулова М.Д. 126
ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ВИКТИМДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ БАР Ж17АСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тастанова Л.К., Бахытжанова З.А., Әбілханова А.Е. 129
ХИМИЯ ПӘНІН АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУ ҮШІН БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТЕРІ

Bokhanova A.S., Azizova A.O., Abiev B.M. 132
CATEGORY OF DIVISION: RESEARCH PROBLEMS

Tastanova L., Abilkhanova A., Bakhytzhanova Z. 135
THE IMPROVEMENT OF USING LABORATORY WORKSHOP IN INORGANIC CHEMISTRY

Әмірбекұлы А., Әсілбек Н. 139
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАТЕМАТИКТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ РӨЛІ

Кадирбаева Р.И., Нұралы А. 144
МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ МЕН ЗЕРТТЕУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Пшенаева Э.Б., Ренат К.Қ., Ахметжанова А.М. 149
ЗАМАНАУИ АУДИОВИЗУАЛДЫ КОНТЕНТТІҢ МӘНІН БАЙЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.

Шканова Б.Ә., Магауова А.Т. 153
АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ ФИЛОСОФИЯСЫ

Тусупова М.М. 157
ЖАСӨСПІРІМДІК ЖАСТАҒЫ АГРЕССИЯ

Наубаева Х.Т., Альмухамбетова Б.Ж., Мамекова А.Т. 162
МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІСІ

Кулдашева Н.У. 166
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ЖӘНЕ ДАМЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Бекмагамбетова Р.К., Завалишина О.В., Конысбаева А.Б. 170
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТЬЮ У ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ.

Құдайбергенова Г.Д., Меңлібекова Г.Ж. 178
ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Муратпек А.М. 183
ТҰЛҒАНЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түсүпбаева М.Б., Сагадинова А.Н., Исмаилова М.М. 186
ЖЫЛУ ТАСЫМАЛДАУ ҚҰБЫЛЫСТАРЫН СИПАТТАЙТЫН НЕГІЗГІ ЗАҢДАР

Амантаева С.А. 191
КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ МӘТІННІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Сыдыкова Р.Ш., Ахметова Ж.О., Дәрмеш А.Т. 194
ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ В КОНТЕКСТЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Шанбаева А.Н., Кантарбаева Ж.У. 201
РОЛЬ КУРСОВ РЕЛИГИОЗНОЙ ГРАМОТНОСТИ В РАЗВИТИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ГРАМОТНОСТИ И МИРОВОЗЗРЕНИЯ ЖЕНЩИН

Есмаганбетова У.Х.
СМЫСЛОВОЕ ЧТЕНИЕ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ 204

Мұқан Ә.Б., Борбасова Қ.М. 209
ИСЛАМДЫҚ ДӘСТҮРШІЛДІК ПЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ АРАСЫНДАҒЫ ҚАЙШЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМНЫҢ ДІНИ САНАСЫНА ӘСЕРІ

Бердибаева С.Қ.,Лимашева Л.А. 215
ӨМІРЛІК СТРЕСС ПЕН СМАРТФОНҒА ТӘУЕЛДІЛІК АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

СЕКЦИЯ 2

АКАДЕМИК Т.Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ ҒЫЛЫМИ ИДЕЯЛАРЫ МЕН БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Таубаева Ш.Т. 220
Академик Т. Тәжібаев – тарихи-педагогикалық зерттеу әдіснамасын жасаушы

Акажанова А.Т. 226
ҒҰЛАМА ҒАЛЫМ, БЕЛГІЛІ ҚАЙРАТКЕР, ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗ

Абдраимова Б.С. 230
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА К.Д. УШИНСКОГО В ИССЛЕДОВАНИЯХ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

Игибаева А.К., Нургожина А.Б. 235
РОЛЬ Т. ТАЖИБАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ИСТОРИИ ОБРАЗОВАНИЯ И ПСИХОЛОГИИ

Ильясова Э.У. 239
ӨМІРІН ХАЛҚЫНЫҢ ИГІЛІГІНЕ ЖҰМСАҒАН ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВ

Байырбаева Б.С., Уклинова Қ.Е. 244
ӨТКЕНДІ БІЛМЕЙ БОЛАШАҚТЫ БОЛЖАУ МҮМКІН ЕМЕС!

Кенжбаева М.У. 247
АКАДЕМИК Т.Т. ТӘЖІБАЕВТЫҢ МӘҢГІЛІК МҰРАСЫ

Нуртаева К.С. 251
АКАДЕМИК Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Смаил С.С., Зейнел А. 253
Т. ТӘЖІБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКА САЛАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Хан Е. 257
НАУЧНЫЕ ИДЕИ И УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

Маденова Л.М., Баюканская С.Ф. 260
АКАДЕМИК Т.Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ ЕҢБЕК ЖОЛЫ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Смаил С.С., Черкасова Ю. 264
Т. ТАЖИБАЕВ О ВЛИЯНИИ ПРИРОДНОЙ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Утегенова А., Кулиев Р., Муртазов А. 269
НАУЧНЫЕ ИДЕИ И УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АКАДЕМИКА Т.Т. ТАЖИБАЕВА

Kalieva G. N. 272
THE GREAT SCIENTIST WHO LOVED THE NATION T. T. TAZHIBAEV

Ахмерова Е.Т. 275
ҰЛТТЫҚ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ Т.ТӘЖІБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Жетенова Ж.Т., Махамбетова Ж.Т. 278
ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВ - НАР ТҰЛҒА

Избаева Н.Ж., Абылхан А.А. 280
ҚАЗАҚСТАННАН ШЫҚҚАН ТҰҢҒЫШ ДИПЛОМАТ

СЕКЦИЯ 3
ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР: ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА МЕН ПСИХОЛОГИЯ, ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Булатбаева А.Ә. 285
ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӨМІРБАЯНДЫҚ ӘДІС ЖӘНЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Kudaibergenova A.M., Kozhamberdiyeva N.A. 289
THE ROLE OF TECHNOLOGY IN ENHANCING COMPETENCY-BASED EDUCATION

Жубаназарова Н.С., Абдибахи Ұ.Т., Сайлинова Қ.К. 293
ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ТҰЛҒААРЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРҒА ӘСЕРІ

Жубаназарова Н.С., Жил-Хайдарова К., Музапарова Ш.А., Толегенова А.А. 297
ҚАЗІРГІ ЖЕТКІНШІКТЕРДІҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жубаназарова Н.С., Музапарова Ш.А. 302
ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІНЕ ТЕМПЕРАМЕНТ ТИПТЕРІНІҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Abdurakhmonov K.I., Baxtigaliyeva A. 306
SOCIAL FACTORS OF FORMATION OF THINKING IN THE PROCESS OF EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

Rakhmonova A.A. 310
THE IMPROVEMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Иминова И.М., Мамажалилова М.М., Саидкаримова Е.Т. 313
ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ

Болтаева Б.Х., Абдазова С.Б. 318
КОМПОНЕНТЫ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Kenjaeva N.D. 322
LINGUOCULTURAL SIGNIFICANCE OF LATIN PHRASEOLOGICAL UNITS

Курбанова А. Г., Абдурахимова Д.М. 326
ТРАНСФОРМАЦИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ.

Изотова Е.Г. 331
ПРИМЕНЕНИЕ ТРИЗ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ДИВЕРГЕНТНЫХ СВОЙСТВ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Невзорова А.В. 338
ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ БАКАЛАВРОВ

Хайруллаева А.Н., Султонова Л.Б. 343
КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ: ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ

Гунбина Т.В. 347
ХАРАКТЕРИСТИКА ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ

Духанин Д.С. 351
МЕТОДИКА ЗАНЯТИЙ ГИМНАСТИКОЙ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Бердібаева С.Қ., Ибатулин Б.Ш., Нурсеитов Н.Г., Алимжанова А.Ш., Бектемис Н.Ы. 355
БІЛІМ САЛАСЫНА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАС: КОУЧИНГТІ ЫКПАЛ

Бердібаева С.Қ., Садырова А.Т., Таипова З.М., Айткулова Ж.Б., Тлеубай А. ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН БОЛАШАҒЫ 360

Бердібаева С. Қ., Камчыбек уулу Мырзабек, Алпысбаев Т.М., Имангалиев А.М., Нұржау Г. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ 365

Исембаева Н.Ж., Сейітқазы П.Б., Mahmut Çitil ЦИФРЛЫҚ ЭТИКЕТ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ БӨЛІГІ РЕТІНДЕ 370

Іздік А.А., Булатбаева А.А. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ, ГИМНАЗИЯЛАР МЕН ЛИЦЕЙЛЕРДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ МОДЕЛЬДЕРІН ЗЕРТТЕУ: САЛЫСТЫРМАЛЫ- СӘЙКЕСТЕНДІРУ АСПЕКТІСІ 374

Масимбаева А.А., Ертісова С.Б., Масимбаева М.А. ӘЛ-ФАРАБИ МЕН М.ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАР СЕРІКТЕСТІГІ 379

Масимбаева А.А., Дүйсенбаев А.А. ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ «МЕДИАМӘДЕНИЕТ» ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ, ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ 385

Ivanov D.V., Berdibayeva S.K., Yerlankyzy Aida PSYCHOLOGICAL READINESS OF HIGH SCHOOL STUDENTS TO TAKE THE UNIFIED STATE EXAM 389

Әрінова Б.А., Бижанова К.Ә. ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА ЖАСТАР АРАСЫНДА ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 396

Khassanova S.A., Mukasheva A.B. CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF A SELF-ORGANIZATIONAL CULTURE AMONG STUDENTS 399

Сыдықов Б.Д., Жаменова А.Т. МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 403

Әбдіжәділ Е.Ә., Молдасан Қ.Ш. БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ 409

Мұратбаева Г.А. УНИВЕРСИТЕТ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МАЗМҰНЫ 412

Абеуова И.Ә., Адирбекова Ж.С. ШҰҒЫЛ ЖАҒДАЙЛАРДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ 416

Алимбекова А.А., Садықова Г.С., Сайнов А. ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ 420

Ерментаев А.Б., Сейтқазы П.Б. РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ 424

Абдульдина Б.Ш., Баянбаева А.А. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ТОПТАРЫНДА ЛАТЫН ТІЛІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ ТЕРМИНОЛОГИЯНЫ ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ 428

Ералиева Т.Е., Аяпбергенова К.С. БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ. 433

Есенжолова С.А., Алденгожаева Э.С. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ 438

441

Кулабаева Р.Т.
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ МЕНЕДЖЕРЛЕРІН ДАЙЫНДАУДАҒЫ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ
Абдисадыкова А.Б. 446
МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МҮМКІНДІКТЕРІ
Смағул Б.Қ., Сыдыхов Б.Д. 450
ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ
Стыбаева А.Ш. 454
ИНТЕГРАЦИЯ ПСИХОЛОГИИ СО ШКОЛЬНЫМИ УЧЕБНЫМИ ПРЕДМЕТАМИ (из опыта работы)
Шканова Б.Ә., Магауова А.Т. 459
АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ ФИЛОСОФИЯСЫ
Манкеш А. Е., Бекмұрза Д. 464
ЗАТТЫҚ-ДАМЫТУШЫ ОРТА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ
Наурзалина А.Б., Семенихина С.Ф. 468
УРОК БИОЛОГИИ КАК КЛЮЧ К ПРЕОДОЛЕНИЮ РАСТИТЕЛЬНОЙ СЛЕПОТЫ И ПОБУЖДЕНИЮ ИНТЕРЕСА
Дан Хуэй, Лю Цижуй, Булатбаева А.А. 473
ОПЫТ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В КИТАЕ
Лукпанова А.А., Мукашева Д.М. 478
ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУДІҢ АЙНАЛЫМЫ
Книсарина М.М., Байлауов Р.Е., Кожагулов Н.Е. 482
ВОСПРИЯТИЕ БЛАГОПОЛУЧИЯ ОБУЧАЮЩИМИСЯ УНИВЕРСИТЕТОВ
Абен А.М., Болтаева А.М. 487
ИНТЕРНЕТ-АДДИКЦИЯ
Есимов Б.К., Жанбосинова Г.К.
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНИМЕ-ВИДЕОРОЛИКОВ КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ. 490
Жумабай А.И., Альчимбаева А.Б. 495
ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ
Жеңісова Ә.Е. 500
МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЮІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ТҰЛҒАЛЫҚ ПРЕДИКТОРЛАРЫ
Молдасан Қ.Ш., Мұратова Г.Ж., Молдасанова С.Ш. 504
ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА МАМАНДЫҒЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
Фейзулдаева С.А., Бөлегенова М.М. 508
БАСТАУЫШТАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ОЙЫНҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ОҚЫТУ
Қалдыбекова Р.Қ., Булатбаева А.Ә. 512
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ҚЫЗМЕТІНІҢ РӨЛІ
Кожаева С.К., Ғаниқызы А. 516
ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Onalbekov Yernar, Вэй Шиюй, Лян Чканьфой 519
TEACHER TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN COMPREHENSIVE SCHOOLS A COMPARATIVE STUDY
Дан Хуэй, Лю Цижуй 523
COMPARATIVE ANALYSIS OF SECONDARY SCHOOL MANAGEMENT SYSTEMS IN KAZAKHSTAN AND CHINA FOCUSING ON EDUCATIONAL VALUE

Зейнулла Ж.А. 527
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФИЛЬМОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧЕНИКОВ
Есимов Г.М., Курбанова Х.Р. 532
THE ROLE OF STEM METHODOLOGY IN DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS IN BIOLOGY EDUCATION
Кошанова О.С. 539
САНДЫҚ ҚАТАРЛАР ТЕОРИЯСЫН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОБАЛАУ-ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ
Курсабаев М.К., Сайдахметов Б.С., Мадибекова М.Ж. 547
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ОРГАНИКАЛЫҚ ТЫҢАЙТҚЫШТАРДЫ ӨҢДЕУ ЕҢБЕГІНДЕ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ
Акрамова А.С., Майлебаева И.С. 552
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ СТИЛЬ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ НА РЕЗУЛЬТАТЫ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ
Маринец Р.В., Мынбаева А.К. 556
ВЗАИМОСВЯЗЬ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ С ТРЕВОЖНОСТЬЮ
Избасарова Р.Ш., Масмахунова С.М. 560
РОЛЬ ИНТЕРНЕТ ИГР В РАЗВИТИИ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ
Избасарова Р.Ш., Ибдимин З.Д. 566
ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ
Миралеева А.И., Книсарина М.М., Неталина Г.К. 571
ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРНОГО СОДЕРЖАНИЯ ВРАЧЕБНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА
Казахбаева Г.И., Нургалиева Д.А. 576
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ
Нургалиева Д.А., Бахытжан А.Б. 582
ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДЕ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ
Сейлбекова Д. 586
ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ
Сейдулла Г.Д. 591
ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ХАЛЫҚТЫҚ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКАНЫҢ МАЗМҰНДЫҚ СИПАТЫ
Ахметова А.Б., Баканова Д.Б. 594
РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
Спаналиева Г,Т., Шанжарова А.А. 605
БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ ӘДІСТЕРІ
Спаналиева Г.Т., Тилеу А.А. 610
КІРІКТІРІЛГЕН САБАҚТАРДЫҢ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНДА ДАМУ ТАРИХЫ
Спаналиева Г.Т., Нұралы А.Н. 614
ЕРТЕГІЛЕРДІҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ
Спаналиева Г.Т., Нурпеисова А.С. 617
ШЫҒАРМАШЫЛ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ-ЗАМАН ТАЛАБЫ
Таубаева Г.З., Әбіш Ә.Б. 621
БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ
Таубаева Г.З., Әбілхан А. 625
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК БАЛАЛАРДЫҢ ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІ
630

Таубаева Г.З., Аубакирова Ж.
БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ТЕАТР ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Тұрмағамбетова Ф.Р., Назарова Э.Б. 634
РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕДАГОГА
Уақпаева Ү.А. 638
ЕҢБЕК ПСИХОЛОГИЯСЫ ЕҢБЕК ҮРДІСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМДЕРДІ ӨЗІНЕ ЖИНАҚТАЙТЫН ЖАҢАЛАНҒАН ҒЫЛЫМИ ПӘН
Шапенова Ж.А. 642
ВЫЯВЛЕНИЕ ТИПОВ АГРЕССИИ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВИДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ СКАЗОЧНОГО ПРОЕКТИВНОГО ТЕСТА
Шейрбай А.С. 650
КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ЕРТЕ ЖҮКТІЛІК
Kenzhegaliyeva A.A., Semenikhina S.F. 54
APPLICATION OF THE TECHNOLOGY OF SUBJECT-INTEGRATED LEARNING CLIL: THE STUDY OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES IN THE BIOLOGY LESSON
Ағыбай Қ.Е. 658
ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУЫ КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҚҚА ӘСЕРІ
Исакулова С.Ғ., Нураева Б.Т., Сакыбекова А.А. 662
THE IMPACT OF SCHOOL SELF-GOVERNMENT ON STUDENTS
Саулебаева А.А. 665
АКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ И СОТРУДНИЧЕСТВО: КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ УСПЕШНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ
Сурабалдиева Б.Т., Зенькова К.В., Тен О.С. 669
ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОДНА ИЗ ЭФФЕКТИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ
Кудайбергенова А.Ж., Дуйсенбеков Д.Д., Бабаев Ш.А. 673
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ МОШЕННИКА
Жұмабаева К.С. 678
ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.
Ахметова А.И., Аубакирова А.А. 681
ПРОБЛЕМА ПРИМЕНЕНИЯ ПРИТЧ В СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
Кожагулова Г.К. 686
МЕТОДИКА СОЗДАНИЯ ВИДЕОМАТЕРИАЛОВ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКАМ.
Акрамова А.С., Хасенқызы Т. 691
«ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ» ҰҒЫМЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ
Әрінова Б.А., Бүркітбаева А.А. 697
ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ РӨЛІ
Темиралиева Л.М., Нарибай Р.Ж. 701
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ
Бергенова А., Амирова А.С. 704
БАСТАУЫШ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ МОБИЛЬДІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ
Манақбай А., Амирова А.С. 709
СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАБЫСТЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ
Абуханова А.Б. 714
ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ БАҒЫТТАРЫ
719

Амирканов М.Б., Құдайбергенова А.М.
ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Мекежанова А.Б., Атахай Ф.Ж. 724
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ТОЛЫҚ ФИЗИКАЛЫҚ РЕАКЦИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Ахмет Б.Б., Болтаева А.М. 727
ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ПЕН КОНФЛИКТТЕРГЕ ТЕМПЕРАМЕНТТІҢ ӘСЕРІ
Базарбаев Б.С., Жылысбаева Г.Н. 730
СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ХИМИЯ САБАҒЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ
Жетпісбаева Г.О., Базарбай С.Н. 736
МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ МҮМКІНДІКТЕРІ
Букешова С.С. 741
ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ЫНТАЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ ҮШІН ОЙЫН ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ
Magauova A.S., Ibralinov D.K. 744
SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF SELF-DETERMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS
Оразбақов А.Ж., Дүйсенбекқызы Ұ. 747
СЫР ӨҢІРІНДЕГІ МЕШІТТЕРДІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ.)
Албытова Н.П., Нұғман А.П. 749
ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕГІ БАЛА ТӘРБИЕСІ
Арзиева А.Т. 755
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ 21 ВЕКА
Баранбаева К.Б. 760
ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ
Джумагулова И.М. 765
МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ
Sagdullayev I.I. 768
METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF ACME-CREATIVE QUALITIES IN FUTURE ENGLISH TEACHERS
Токсанова Г.А. 773
ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІ
Тұрғанбекқызы Н., Кургамбеков М.С. 778
ЭЛЕКТРОНДЫ БАҒДАРЛАМА КӨМЕГІМЕН КИІМ ҚҰРАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Утилова А.М., Баязитова К.Д. 781
СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ
Абдрахманова А.Т., Естемес Т. 786
ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ
Утилова А.М., Алимхан Қ.Ө. 789
ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫН АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУ
Шұғаева Г.Қ., Ағабек А.С. 795
САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НЫҒАЙТУ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Утилова А.М., Молдажанова А.Ж. 800
ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ АҚЫЛ ОЙЫН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ
Алимбекова А.А., Садықова Г.С., Ибадуллаев Б.М. 804
ТҰЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ҮДЕРІСІНЕ СУБМӘДЕНИЕТТІҢ ЫҚПАЛЫ
Даулетқазинов А.Е. 808
ДАЛА ДАНЫШПАНЫНЫҢ ТАҒЫЛЫМЫ МЕН ДӘУІРЛІК МАҢЫЗЫ
Акимжанова А. Е., Еркинбекова М.А. 813
ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ЖАҢА ЖҰМЫС ОРНЫНА БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Жұмашева А.Б., Тасимова А.А. 816
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Аралбаева А.Ғ., Амирхан К.Қ. 822
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА САНДЫҚ ТЕҢСІЗДІКТЕР ҰҒЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Аралбаева А. Ғ., Жандосқызы Қ. 827
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ТЕҢДЕУ ҰҒЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ
Базарбаева Б.Е., Сарыбекова К.Н. 831
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРИМЕНЕНИЯ НАУЧНЫХ ПРИНЦИПОВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРЕДМЕТНЫХ УРОКАХ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
Базарбекова Р.Ж., Жылқыбаева А.Ж. 836
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ТҮРЛЕРІ.
Бақтиярова Н.К. 842
ДЕНСАУЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІ
Бейсембай С.О. 846
ЕКІ ТІЛДІ ОРТА МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН СӨЗ ТІРКЕСТЕРІН МЕҢГЕРУ ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУ: СТРАТЕГИЯЛАР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР
Beysembetova F.R. 852
FORMATION OF MORAL ATTITUDES IN PRIMARY SCHOOL
Гапуова Б.Б., Колесова Л.Г. 857
КАК СОЗДАТЬ УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ К ИЗУЧЕНИЮ И ПРИМЕНЕНИЮ ЭФФЕКТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ ПРЕПОДАВАНИЯ?
Байсеитова Н.М., Батыр Г.А., Ибадуллаева А.Е. 866
СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДА ӨСІМДІКТЕРДІҢ ӨСІП ДАМУЫН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ.
Сабыр М.Б., Кәрімова Г.Қ. 871
ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ САН ЕСІМ КАТЕГОРИЯСЫ
Дженсыбаева С.Қ., Амангелді А.А., Маманова А.Ш. 876
ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ.
Дюсембеева В.М. 880
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВТЕРІН АНИМАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМДЕР АРҚЫЛЫ ЖЕТІЛДІРУ
Кадыржанова Ж.Е., Ерболова Г.М. 883
ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ. ӨЗІМЕН КЕЗДЕСУ...
Ержанова Б.Е. 886
ОҚУШЫЛАРДЫ ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРҒА БАҒЫТТАУДЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАУ ЖҰМЫСЫ
Жумабекова К.Б. 889
БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ПЕДАГОГТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Найманова Д.М., Тұрғанбай Ж.А. 894
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ОНЛАЙН ОЙЫНДАР

Жулаушинова Т.А. 898
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ӘМБЕБАП ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІ ЖАҒДАЙЫНДА ӨЗІН – ӨЗІ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Жусупова Ж.А., Тілек А.Ғ. 903
АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМЫТУ

Калкенова Г.Б., Султангалиева А.И., Жумасейтова А.Е. 906
ОҚЫТУДЫ ЖОСПАРЛАУДАҒЫ ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАР

Калдыгулов Е.С., Моменов Б.М. 909
ДӘСТҮРЛІ БІЗКЕСТЕ ӨНЕРІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДАМУЫ, КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Калимова А.Д., Жакиенова А.А. 913
ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА НА УРОКАХ ПОЗНАНИЯ МИРА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Касенова Н.Т., Фейзулдаева С.А. 919
БИЛИНГВАЛЬДІ ОТБАСЫЛАРЫНДАҒЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТІ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Книсарина М.М., Алитурлиева А.С., Оралбекова Н.Ғ. 924
ВЗАИМОСВЯЗЬ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И БЛАГОПОЛУЧИЯ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ

Миралеева А.И., Книсарина М.М., Неталина Г.К. 930
ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРНОГО СОДЕРЖАНИЯ ВРАЧЕБНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА

Молдабекова С.И. 936
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AND STUDENTS' ACTIVITY IN ONLINE COMMUNITIES

Сырлыбай Ә.Б., Әбдел А.С., Сайпилова А.А. 942
ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ БІЛІМГЕ ӘСЕРІ: ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ДӘУІРІ

Ormanova Z.B., Balkybekova S. Z. 947
INNOVATIONS IN PEDAGOGY SCIENCE: DIGITAL PEDAGOGY , INNOVATIONAL METHODS OF TEACHING

Утилова А.М., Рахманғазы М.А. 953
МНЕМОТЕХНОЛОГИЯНЫҢ КӨМЕГІМЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУ.

Жиентаева Б.Ж., Мажитова Г.Н. 958
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРАВОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ УСПЕШНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА

Маханова А.С., Еркинбекова М.А. 963
ИНТЕРНЕТ ТӘУЕЛДІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қали А.А. 966
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Кушумова Н.Я. 970
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ЕҢБЕК КОНЦЕПТІСІН ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Курбанбаева Ш.Т. 974
МАҒЖАН ЖҰМАБАЙҰЛЫНЫҢ «ПЕДАГОГИКАСЫ» ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ РУХАНИ ҰСТАНЫМЫ

Лиясова А.А., Ермаханова Л.А. 977
АТА-АНАЛАРДЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕ КОММУНИКАТИВТІ ҚАБІЛЕТТЕРІНЕ ӘСЕР ЕТУІ ЖАЙЫНДА
Ахметова А.И., Илияс М.Б. 983
НАПРАВЛЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ШКОЛЬНИКАМИ
Мулдашева А.Б., Тасимова А.А. 986
LESSON STUDY ЗЕРТТЕУ САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘН БОЙЫНША БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ
Ниязова Г.Ж. 991
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТӘРБИЕ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
Нурмаханов Е.А. 994
VR ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ.
Паримбай Г.Ғ., Досанова М.М., Усипбекова А.С. 997
ПСИХОЛОГИЯ БАКАЛАВЛАРЫ ҮШІН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ
Пошаева Г.С., Амантай Н.Е. 1001
ЖАЛПЫ БИОЛОГИЯНЫ ТЕРЕҢДЕТІП ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ
Пошаева Г.С., Молдабеков М.А. 1105
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ
Иманбекова Б.И., Текесбаева А.М., Текесбаева Г.М. 1109
АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАРЫНЫҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ
Рамазанова С.Ә.,Абдуллаева П.Т. 1116
ЦИФРЛЫҚ БУЫНЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ -ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ
Узакова Б.З. 1022
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ САПАЛЫҚ ЕРЕШЕЛІКТЕРІ
Кульбаева Б.Т., Сағынтай Берке 1026
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТӘСІЛДІ ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ: ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ (АҒЫЛШЫН ТІЛІ МЫСАЛЫНДА)
Касымов М.Р., Амирова Г.Г., Пелешко Т.В. 1031
ПОВЫШЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
Касымов М.Р., Юлдашбай М.Р., Джумалбекова А.С. 1036
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ КӨРНЕКІЛІКТІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ
Әрінова Б.А., Танатарова А. О. 1039
ЗАМАНАУИ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУ БАҒЫТТАРЫ
Токтагулова Г.Б. 1044
БАЛАЛАРДЫ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЭТНОПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ
Умбет Р.С. 1049
ПРИЧИНЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ
Үсембаева Ш.Е. 1054
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА СӨЗ ТІРКЕСТЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ
Қасымова А.Х., Қуанова Ф.Н. 1058
ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ АРҚЫЛЫ ЖАҒЫМДЫ ИМИДЖ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

Шайзадаева С.А. 1063
РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НАГЛЯДНЫХ И ДИДАКТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ
Baidaliyev Darkhan, Kozhatay Dinara
THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTELLECTUAL TALENTS THROUGH THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES 1067
Шаймерденова А. 1071
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДАҒЫ АКТ ҚҰРАЛДАРЫ: БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ТИІМДІЛІК
Шериязданова Д.Е. 1076
ПЛЮСЫ И МИНУСЫ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ
Шынтаева Н.А., Оразбек Г.С. 1082
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
Шынтаева Н.А., Аккулиева Г.М., Сайлау С.Ш. 1086
ДАМЫТУ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ЖЕТІЛДІРУ
Абдукаримова А.Ю., Нурпеисов М.К 1090
МҰҒАЛІМГЕ ТӘН КӘСІБИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР
Абдуллаева У.А., Сұлтанбек М.Ж. 1094
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫН АНЫҚТАУ
Халитова И.Р., Абдуманнапова С. 1100
ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРТІП ТУРАЛЫ ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ
Санатбек Аружан Азаматқызы 1104
ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА: БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН СЫН-ҚАТЕРЛЕР"
Кеубасова Г.У., Жаксылыкова К.К., Қабылова Н.К. 1107
БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ПОЛИМЕРЛЕР МЕН МОНОМЕРЛЕР АРАСЫНДАҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚТЫ СИПАТТАУДА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫНДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ
Момбиева Г.А., Қыяқбаева У.Қ. 1110
БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Ахмешова Р.Н. 1114
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ (7-8 СЫНЫПТАР**)**
Текесбаева А.М., Едилбаева А.У 1117
ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ
Abildaeva K.N. 1125
ORGANIZATION OF DISCUSSION IN THE WORLD LITERATURE CLASSES
Абилкамиев А.М. 1130
КИНЕСТЕТИКАЛЫҚ ОҚЫТУ СТИЛІНІҢ БҮГІНГІ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМДАҒЫ ЕРЕКШЕ ОРНЫ
Baidaliyev Darkhan, Abilkassimova Aida 1134
FORMATION OF COMPETITIVENESS OF FUTURE TEACHERS
Дайрабаева Р.К. 1138
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КРИЗИСНЫХ СОСТОЯНИЙ В ИНИЦИАЦИОННЫХ СЮЖЕТАХ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК И МИФОВ
1144

Қарабекова А.Ж., Әбдраукова Ә.Р.
ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ ПЕДАГОГ БЕЙНЕСІ, ДАМЫҒАН ТҰЛҒАНЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ
Жумагулова Г.А. 1148
ГЛИНОТЕРАПИЯ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ПРЕОДОЛЕНИЯ СТРЕССА
Карабалаев К.А., Сейтжанов Д.С. 1153
ЖАҺАНДЫҚ КЛИМАТТЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ ОҒАН ЖОЛ БЕРМЕУ
Құдайбергенова А.М., Қаржауова З.Ә. 1158
ПЕДАГОГ ИМИДЖІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ
Нурланова А., Мукашева Д.М. 1161
РАУШАНГҮЛ ТҰҚЫМДАСЫНА ЖАТАТЫН ӨСІМДІКТЕРДІ БИОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ЗЕРТТЕУ
Кулахметова Мергуль Сабитовна, Кулбулдинова Дильназ Каиркеновна 1165
РАЗВИТИЕ SOFT SKILLS (ГИБКИХ ИЛИ УНИВЕРСАЛЬНЫХ) НАВЫКОВ В ИНОЯЗЫЧНОМ ОБУЧЕНИИ
Құдайбергенова Г.Д., Меңлібекова Г.Ж. 1170
ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ
Мазболдиев А.Ч. 1175
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ
Албытова Н.,Маликова А.Р. 1178
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА КОМФОРТТЫ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Маханбетова А.А., Тойчибекова Ж.Т. 1184
ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУДА ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТАЛДАУДЫ ҚОЛДАНУ
Talapova A.K., Sembayeva Z. K., Mukhambetzhanova S.T. 1187
OPTIMIZING LEARNING MATERIALS: DEVELOPMENT AND ADAPTATION THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE
Муканова Н.Е. 1191
СТУДЕНТТЕР ОРТАСЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САЛДАРЫ
Мухамадияр Г.О. 1196
МЕКТЕПТЕГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ МЕН ОТБАСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ
Нурпеисов Мухаметжан Кенжетаевич 1200
АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫНДАҒЫ ТЕРМИНОЛОГИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Жанат Дәулетбекова Тұрарбекқызы, Гаухар Ортай Қанатқызы 1203
СИПАТТАУ МӘТІНІН ЖАЗУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
Жетпісбай Әлия Қожамұратқызы Сейтим Асылбике Дуанқызы 1207
ЕЛІМІЗДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЖАЗБАША МӘДЕНИАРАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ МЕН ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Сүлейменова Р.М. 1212
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ
Сухачева А., Байарыстанова Э.Т. 1217
ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РИСКА ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ
Тұрсынбайқызы М., Әтемова Қ.Т. 1222
БҮГІНГІ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
1226

Түсіпова А.А.
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТЬЮТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ
Хасанова Г.Ш. 1230
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ
Шапенова Ж.А. 1232
ВЫЯВЛЕНИЕ ТИПОВ АГРЕССИИ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВИДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ СКАЗОЧНОГО ПРОЕКТИВНОГО ТЕСТА
Кожаева С.К., Ғаниқызы Аяулым 1240
ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Оралымбетова Г.У. 1243
ТҰЛҒАДА МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСНАМАСЫ
Тлеуғазина А.Е., Сманова А.А. 1247
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ
Сулейменова С.Ж. 1251
СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ДЕТЕЙ В КРИЗИСНЫХ СЕМЬЯХ
Аймырзаева З., Амирова А.С. 1254
ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ
Амангелдиева Б.Н. 1259
КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ
Аязхан М., Амирова А.С. 1263
КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Баймуханова Б.К., Сұлтанова Ә.С. 1268
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ
Баймуханова Б.К., Назарғали А.К. 1272
БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ЦИФРЛЫҚ ОРТАНЫҢ ӘСЕРІ
Әбтай Е., Керімбекова Ұ.Ө. 1275
ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ЗЕРТТЕУ
Берікбол Н.Б. 1277
ҚАЗІРГІ КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАР ТҰЛҒАСЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Әбдіжаппар А.Ә., Дәрмеш Н.М. 1281
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ
Көшекова А.А., Нұрмұханбетова Н.К. 1285
ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МҰРАЛАРДЫ ОҚЫТУ
Абдуллаева У.А., Сұлтанбек М.Ж. 1288
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫН АНЫҚТАУ
Әуелбекова А., Қыяқбаева Ұ.Қ 1294
МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРЫНА МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІНІҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ
Ділманова Ғ.О., Қыяқбаева Ұ.Қ. Ахатаева К.Б. 1299
МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бердибаева С.Қ., Лимашева Л.А. 1304
ӨМІРЛІК СТРЕСС ПЕН СМАРТФОНҒА ТӘУЕЛДІЛІК АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС
Токсанова Г.А. 1308
ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІ
Абдукаримова А.Ж., Спаналиева Г.Т. 1313
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ӘДЕБИ ШЫҒАРМАЛАРДЫ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ МЕҢГЕРТУ
Бактыбаев Ж.Ш., Сейлбекова Д. 1316
ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ
Кеубасова Г.У., Жаксылыкова К.К., Қабылова Н.К.
БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ПОЛИМЕРЛЕР МЕН МОНОМЕРЛЕР АРАСЫНДАҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚТЫ СИПАТТАУДА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫНДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ 1321
Тлеуғазина А.Е., Сманова А.А. 1324
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ
Карабалаев К.А., Сейтжанов Д.С. 1328
ЖАҺАНДЫҚ КЛИМАТТЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ ОҒАН ЖОЛ БЕРМЕУ
Базарбаева Б.Е., Сарыбекова К.Н 1333
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРИМЕНЕНИЯ НАУЧНЫХ ПРИНЦИПОВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРЕДМЕТНЫХ УРОКАХ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
Омирбекова М.Ш. 1338
СОЗДАНИЕ ОРНАМЕНТОВ НА ПЕРСОНАЛЬНОМ КОМПЬЮТЕРЕ ДЕРБЕС КОМПЬЮТЕРДЕ ОЮ - ӨРНЕК САЛУ (COREL DRAW)
Әмірбекұлы Алданазар, Әсілбек Нұрдәулет Бақдәулетұлы 1342
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАТЕМАТИКТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ РӨЛІ
Ахметова А.Ж. 1347
ОҚЫТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
Ақылшаев Е.Б., Жұмағұлова Д., Әмірақын А. 1350
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ ҮШІН ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ
Аманжолқызы Ж. 1353
КӘСІБИ ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
Исмаилова А.Т., Бейсембаева Ж.Т. 1355
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДА ДЕМОНСТРАЦИЯЛЫҚ ЕМТИХАНДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ
Батанова А.Т., Жалмагамбетова Г.А. 1359
САБАҚТА ҚОЛДАНЫЛАТЫН МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
Джумагулов Н.С. 1361
ЯЗЫК ПРОГРАММИРОВАНИЯ PYTHON. ПРОГРАММА ИГРЫ "КТО ВОЗЬМЕТ МИЛЛИОН"
Ергалиева А.А., Кабдрахманова Г.С. 1364
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ КОУЧИНГ ТӘСІЛІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Әндас Е., Арчабаева С.Ж., Найманбаева Г.Б. 1369
БАЯНЖҮРЕК ТАУЛАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ОРЫНДАР: ЗЕРТТЕЛУІ МЕН ҚҰПИЯСЫ
Жабасова Г.Е., Исмагулова С.С. 1373
ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН МЕҢГЕРУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ

БЕРУ ЖҮЙЕСІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ
Жакубаева М.М., Кәметай С., Жеңіс Қ. 1376
СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ
Кенешева Э.М. 1379
ИННОВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ
Мухашев Е.С., Бондаренко А.А., Алиев М.К. 1386
ИНТЕГРАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС
Мұқанджан Е.Б., ИМАШЕВА М.М. 1392
ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ
Нагашибай А.Н. 1395
МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ТҰЛҒАСЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР
Нурмышев К.Қ. 1399
БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖЕКЕ ФАКТОРЛАРЫ
Омарова А.Н. 1403
БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫ МЕН БЕЙІМДІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМЫТУДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ
Сагиндыкова Н.О. 1408
ОҚУ ҮРДІСІНЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ
Таймагамбетова А.А. 1411
СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
Темірмұқанова Г.А., Кудабаева Г.К., Қуандықұлы А. 1414
КӘСІПТІК ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
Хуанбай Ж.Х. 1418
ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ
Шаукарова А. 1421
АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚАЗАҚША БАЛАМАСЫ
Кошанова А. 1423
ИНКУРАБЕЛЬНЫЙ ПАЦИЕНТ
Сарсенова Г.Е. 1427
СТУДЕНТКЕ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ
Оксукбаева А.Н. 1433
ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН САУЫҚТЫРУ МІНДЕТТЕРІ
Жүнісбек А.С., Сейткерим А.А. 1436
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ
Даулетқазинов А.Е.
ДАЛА ДАНЫШПАНЫНЫҢ ТАҒЫЛЫМЫ МЕН ДӘУІРЛІК МАҢЫЗЫ 1439
Жұмашова С.Н. 1444
ТАРИХ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ
Алимтаева К.А. 1448
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Бейсенбаева А.Н 1452
ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР ТЕХНОЛОГИЯЛАР
Исак А.О. 1454
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫ ПӘННІҢ БІРІ - ИНФОРМАТИКА!

Қапалов Ш.Ә. 1458
ОРТА КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРГЕ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
Орынтаева Г.Н. 1460
АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ
Өсербай Н.Р. 1463
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
Рыскулбекова Г.П. 1466
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН ҚҰРАЛДАР
Майлыбаева Н.Е., Ескараева А.А. 1468
БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ОҚУ ПРОЦЕССІНДЕ ПАЙДАЛАНУ
Жанәділ Б.Е., Есжан Р.М. 1472
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Досан Ә.С., Оспанова А.А. 1476
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕР МЕН ЖАТТЫҒУЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ
Сагиндыкова Н.О. 1479
ОҚУ ҮРДІСІНЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ
Ташкеева Ж.Т., Жаппаркулова Н.А., Сембаева А.А. 1482
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ
Таймагамбетова А.А. 1485
СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
Темірмұқанова Г.А., Кудабаева Г.К., Қуандықұлы А. 1488
КӘСІПТІК ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
Тойкетаева А.Т. 1492
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
Zhampeisova A.K., Turganova G.A. 1494
ECERS-R SCALES AS A METHOD OF ASSESSING QUALITY AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN PRESCHOOL EDUCATIONAL SYSTEM
Амантаева С.А. 1500
КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ МӘТІННІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
Шаукарова А. 1503
АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚАЗАҚША БАЛАМАСЫ
Избаева Н.Ж., Қонысбаева Н.Е., Туменова Ү.А. 1505
ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР:ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА , ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ
Бейсенбекова А.Б. 1509
МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘДЕНИЕТІН ҚҰРУ
Есмаганбетова У.Х. 1512
СМЫСЛОВОЕ ЧТЕНИЕ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ
Муканова Р.А., Асембаева А.Е., Жалмуханова Ж.У. 1516
ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Умбет Р.С. 1520
ПРИЧИНЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ
Абдуова С. Ж., Аралбаев Т.М. 1525
БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Абугалиева А.И. 1529
СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАБЫСТЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.
Байгисова Ж.Б. 1532
СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАБЫСТЫ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Абуова М. А. 1535
ЦИФРЛЫ ПЕДАГОГИКА – ЗАМАН ТАЛАБЫ
Малдыбекова Г. М. 1538
ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ
Елеусіз А. 1541
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ РӨЛІ
Бұйрабекова А.Б. 1543
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АКТ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ
Ембергенова А.К. 1545
ИННОВАЦИОННЫЕ ПРИЕМЫ В РАЗВИТИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ
Жакыпова Г.А. 1548
ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
Турғанбаев А.Е. 1552
ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕГІ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАР: ЦИФРЛЫҚ ТАРИХ
Алдабергенова А.Б. 1555
АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Аманкосов А.Ж. 1559
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР
Амиракынова М.К. 1563
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ
Асылбеков Е.С. 1565
ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ СТАНДАРТТАРЫ БОЙЫНША ТАРИХ САБАҒЫН ӨТУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Бейсембекова Ж.Р. 1572
НЕЙРОПЕДАГОГИКА ПРИНЦИПТЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ ТАПСЫРМАЛАРЫ
Тайжанова Д.Т., Тайжанов М.М. 1574
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ САПАСЫ РЕТІНДЕ PISA ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАҒАЛАУ
Дощанова Г.Қ. 1578
ЦИФРЛЫ ПЕДАГОГИКА ЖАҒДАЙЫНДА ТҰЛҒА БОЛЫП ҚАЛЫПТАСУДЫ РЕТТЕУ ЖОЛДАРЫ
Әбілда С.М. 1580
МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Әкімжанова Ж.М., Жолбарыс А.Ж., Есенкабылова С.А. 1583
РЕФЛЕКСИЯ МЕН КЕРІ БАЙЛАНЫС ТӘСІЛДЕРІ

Канагатова М.Н. 1587
ДЕКОМПОЗИЦИЯ: МАЗМҰНДЫ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕГІ ТИІМДІ ҚАДАМДАР
Умарова Г.И., Бердимуратова М.Т., Лапаева П.И. 1589
ФОРМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА СОВРЕМЕННЫХ УРО УРОКАХ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ
Мухаметкали С.Х. 1592
ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ
Нұрлыбек Ұ.С. 1594
ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ИХ ВИДЫ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
Омарханқызы М. 1598
ҚАЗАҚ СӨЗДЕРІНІҢ ҚҰПИЯСЫ
Оспанова А.М. 1600
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛЫ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ ПРОЦЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ
Сайлханова Ж.Т. 1603
КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ ОҚЫТУ МЕН ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ
Сандыбай Ж.Ә. 1607
ҚАЗАҚ КОМИКСТЕРІ – ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ КІТАП ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫН АРТТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ БІРІ РЕТІНДЕ
Сарбасова А.К. 1609
ЦИФРЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ
Сбоева В.В. 1613
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ
Тулентаев А.Н., Тешебаев Қ.А. 1617
ХИМИЯ ПӘНІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА ҚОДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ПЛАТФОРМАЛАР
Жандаулетова К.Ж., Доскенова Л.К.
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ 1620
Исмаилова Г.О. 1623
ЦИФРЛЫ ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ ЖӘНЕ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ
Калыбаева Ж.С. 1626
ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Куздибаева С.М. 1629
ИНТЕГРИРОВАННЫЕ УРОКИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕДАГОГА
Kaldybayev Shokan 1634
EFFECTIVENESS OF USING INTERNET RESOURCES IN TFL
Демесинова А.А. 1637
РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ
Марайм Х.А. 1642
БІЛІМ ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-МЕМЛЕКЕТТІК СИПАТЫ
Ауельбекова А.М. 1648
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Агабекова К.М., Әлшері А.Ә. 1652
САНДЫҚ ПЕДАГОГИКА МЕН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАР ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУҒА ЫҚПАЛЫ

Алшынбаева Н.Е., Әлшері А.Ә. 1656
ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Мырзабекова Д.А. 1660
ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫ ТІРБИЕЛЕУ МЕН САУЫҚТЫРУ МІНДЕТТЕРІ

Абилова А.А. 1663
РАЗНООБРАЗИЕ ПИСЬМЕННЫХ РАБОТ - ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ И СИСТЕМНОГО МЫШЛЕНИЯ

Аимбетова К.К. 1667
РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Байдомахова М.А. 1671
АКТИВНЫЙ ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Алпысбаева Ш.А. 1675
ДИФФЕРЕНЦИРОВАННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Алтауова В.Н. 1680
ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ – ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ

Альжанова К.Ж. 1683
МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ ТИІМДІ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Баймуханова Ж.М. 1688
«ОҚЫТУДЫҢ ҮШ ӨЛШЕМДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕСІ» ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУ

Бәйімбетова Г.А. 1692
ТЕКСТОЦЕНТРИЧЕСКИЙ ПОДХОД РАЗВИВАЕТ КОММУНИКАТИВНЫЕ И ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Авхунбаева Г.М. 1696
ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА БОЙЫНША ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ

Темірханова А.Ж. 1698
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

Жаданова К. Н. 1702
РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Жусупова Айман Бахитжановна 1705
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБЕСПЕЧИВАЕТ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ

Жумагалиева Нургуль Нурлановна 1709
ДИАЛОГОВОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Исатаева Вахиша Жураевна 1713
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА

Кабылова Тамара Абдыкереевна 1715
ОВЛАДЕНИЕ ПОЛНОЦЕННЫМ НАВЫКОМ ПИСЬМА – ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ
Қартабай Айкерім Сейтханқызы 1719
РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ОСНОВНОЙ СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЧТЕНИЯ
Каракулова Жибек Абилдаевна, Саметова Элмира Өсербайқызы 1722
ОҚУ МЕН ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫ БОЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Мамырбаева Кулдары Нагимовна 1725
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИНИ-ПРОЕКТОВ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ
Зәкірова Марал Зәкірқызы 1729
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРИЁМОВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Махатова Шолпан Ибрашовна 1733
ДИАЛОГ И МОНОЛОГ – УНИВЕРСАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ
Оспанқұлова Данагүл Әміршеқызы 1737
ТАРИХ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ
Ахмешова Р.Н. 1739
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ
Рахимова Нурсауле 1741
ЖАЗУДАН СЫНИ ОЙЛАУҒА, СЫНИ ОЙЛАУДАН ҚАЙТА ЖАЗУҒА
Саулебекова Мария Мирамбековна 1744
ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ – ОСНОВА ДЛЯ МАКСИМАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ
Смагулова Маржан Бертаевна, Ауханова Лилия Сериковна 1748
БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ МҮМКІНДІГІ
Утепова Молдыр Сапиоллиевна, Кабушева Нурия Алибековна 1752
ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІК
Шакирова Торгын Иманаевна 1755
ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ПРЕПОДАВАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ
Билько Светлана Ивановна, Плошенко Оксана Юлиановна, Симанова Надежда Михайловна 1759
ПРИМИНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ИГРОВЫХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
Кумарова Светлана Женисовна 1764
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ У ОБУЧАЮЩИХСЯ НАВЫКОВ ОСМЫСЛЕННОГО ЧТЕНИЯ
Самбетова Гулсара Киргизбаевна, Түкібай Гулдана Сейткулқызы 1769
ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БАСТЫ БЕС ТРЕНДІ
Абиева Айнур Сейлхановна 1771
ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Алипбаева Айнур Шыныкуловна 1775
РАБОТА С ТЕКСТОМ НА УРОКАХ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ
Байжанова Бибайша Амзеевна 1779
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕКСТОЦЕНТРИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ ТВОРЧЕСКОГО И АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Берік Назым Берікқызы, Алимбекова Назгүл Жарқынбекқызы 1784
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ
Сералиева Гулмариям Каржаубаевна 1787
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
Сералиева Гулнар Жанаевна 1791
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ – КӘСІБИ ҚҰЗЫРЛЫЛЫҚ НЕГІЗІ
Дарибаева Анар Рауановна 1794
ЭФФЕКТИВНАЯ МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Исабекова Нургулим Орынбековна 1798
НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Майлыбаева Алмажан Нұржанқызы 1802
STEAM-ОБРАЗОВАНИЕ – ЭФФЕКТИВНЫЙ ПОДХОД ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ
Мектепбаева Багдагуль Умирзаковна 1806
БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖАҢАРТУ – ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ НЕГІЗІ
Мырзагулова Мейрамкуль Кибатуллаевна 1811
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Нуралиева Женискул Кайрмаганбетовна 1816
ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМЫТУ – ШЫНАЙЫ ӨМІР ЖАҒДАЯТТАРЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ
Оспанова Гульмира Олжабаевна 1820
БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ДИАЛОГТІК ОҚУ ТӘСІЛДЕРІН ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІЛІГІ
Сарсембаева Гульшат Жоламановна 1823
ДҮНИЕТАНУ ПӘНІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДА БЕЛСЕНДІ ОҚУ ТИІМДІЛІГІ
Туякбаева Нургуль Даулетбековна 1827
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ УЧИТЕЛЯ В СОЗДАНИИ СРЕДЫ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ
Шакирова Д.Қ., Талғатқызы Г., Тұрсынбек А.М. 1832
ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП БІЛІМДІ НӘТИЖЕЛІ ЕТУ
Алиева М.Н. 1834
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ
Айдарбекова А.А. 1838
ОЙЫН – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ НЕГІЗГІ ІС- ӘРЕКЕТІ
Турғанбаев Айдос Ерланұлы 1840
ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕГІ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАР: ЦИФРЛЫҚ ТАРИХ
Мухаметкали Самал Хусайынқызы 1843
ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ
Байкенжиева Динара Әбділохапқызы 1846
ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ
Сманқұлова Гүлдерай Нағыметқызы 1851
XX ғ. 20-30 ЖЫЛДАРДАҒЫ РЕПРЕССИЯ ҚҰРБАНЫНА АЙНАЛҒАН ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚАЙҒЫЛЫ ТАҒДЫРЫ

Сактаганова Камажай Кумекбаевна 1856
АҒЫЛШЫН ГРАММАТИКАСЫН ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫ ТУРАЛЫ
Сарсенбаева Сауле Кадыровна 1861
ОҚЫТУДЫҢ НӘТИЖЕЛІЛІГІН ӨЛШЕУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ
Заурембекова Шолпан Иманбековна 1864
ОҚУ - ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ МӘНІ
Ескалиева Жазира Маратовна 1870
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ
Канагатова Анар Берекеновна 1874
ҚАЗАҚ ҚОЛӨНЕР ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ
Тасимова Нурсулу Абдуллаевна 1877
КӨРКЕМ ЖАЗУДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ
Рахметәлі Толғанай Жақыпқызы 1882
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Байтуриева Кульзина Сагымбековна 1887
ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ
Шаменова Гульнур Намеддинқызы 1890
ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ
Есенберлина Г.С. 1895
АКТ ЖӘНЕ ЖИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОТЖ-ДА ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

СЕКЦИЯ 4
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕП ПЕН ЖОҒАРЫ МЕКТЕП САБАҚТАСТЫҒЫ

Әрінова Б.А., Калыкова А.О. 1900
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТІҢ АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫСЫ
Магауова А.С., Ускумбаева А.А. 1904
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ
Садырбаева Б.А., Ертарқызы Д. 1907
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ МӘНІ
Баратбекқызы Ш., Аренова А.Х. 1911
АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ
Бегимова М.М., Шарипова А.Б. 1915
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ИНФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ
Алдан А., Махамбетова Ж.Т. 1919
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АРТ-ПЕДАГОГИКА ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ
Тоқтарұлы Д. 1922
ЗИЯТЫ ЖЕҢІЛ ЗАҚЫМДАЛҒАН ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДА МЕКТЕП ПЕН ОТБАСЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Шугаева Г.Қ., Үсенғалиева А.М. 1927
ЕРЕКШЕ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОТБАСЫНЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ
Дархан Ә.С., Мукашева А.Б. 1931
МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ЖЕҢУДЕ ОЙЫН ТЕРАПИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ
Қабди Ж.С., Сатыбалдиева А. М. 1934
ИНКЛЮЗИВ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛЬДЕРІ
Нурмуканбетова В.Е. 1939
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ПРИНЦИПТЕРІ
Тұрмаханова С.А., Танабаева Г.Т. 1942
ЕРЕКШЕ БІЛІМГЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛ БҰЗЫЛЫСТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТҮЗЕТУ БОЙЫНША ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТЫҢ ЖҮЙЕСІ
Кадыржанова Ж.Е., Базарбаева Г.Ж. 1946
НЕЙРОЖАТТЫҒУ ЕРТЕ БАЛАЛЫҚ ШАҚТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЖАЛПЫ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ
Қалтаева Ә., Альмухамбетова Б.Ж. 1951
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ МЕКТЕПКЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕУ
Жексенбина А. 1956
THE PROGRESSION OF MEMORY ABILITIES AMONG CHILDREN FACING INTELLECTUAL DISABILITIES STANDS AS A PIVOTAL CONCERN WITHIN THE REALMS OF PSYCHOLOGY AND EDUCATION
Курманбек А., Мұхтархан Г.С. 1963
УНИВЕРСИТЕТТІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ОРТАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ НЕГІЗІНДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР СТУДЕНТТЕРДІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ
Оралымбетова Г.У., Едрисова А.Н. 1967
ДАМУЫНДА КЕДЕРГІСІ БАР БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУДІҢ МАЗМҰНЫ
Тасқымбаева Р.Б. 1970
ӘЛЕУМЕТТІК-ТӘЛІМДІК ЖҰМЫСТАҒЫ ДІНИ НАНЫМ-СЕНІМНІҢ МАҢЫЗЫ.
Токтагулова Г.Б.,Төленбек Н.Е. 1974
ИНКЛЮЗИВТІ МЕКТЕПТЕГІ АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ
Исманова Р.Ж., Ахметова Г.К. 1979
ТІЛ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ-ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ
Ташимова Ф.С., Бабаев Ш.А. 1986
ОСОБЕННОСТИ ЗАВИСИМОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ ПО ЗРЕНИЮ
Иманғалиева Б.С., Елгондина Д.Е. 1991
БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛЫ – ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: ДАЯРЛЫҚ ПЕН ТАЛАПТАР
Рыстыгулова А.Т., Нетебай Ф.К, Мырзағали Ә.М, Эжимырадова М.М 1994
СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ҮЛГЕРМЕУШІЛІГІНІҢ АЛДЫН АЛУ
Кужагулова Г.Е. 1998
КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ОҚУШЫЛАРМЕН ПРАКТИКА БАРЫСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Сүлеймен С.Б., Өмірзақ А. 2003
БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Сабирова Ж.Н., Баймуратова Ә.Б. 2007
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ
Асанқызы А., Абдигаппарова А. 2011
КОММУНИКАТИВТІ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІ МАМАНЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚӘСІБИ САПАСЫ РЕТІНДЕ
Асанқызы А., Абдигаппарова А., Наурызбай Д. 2016
ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Аманбаева Л.Т. 2019
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ
Байоразова А.Ж.,Тустукпаева Д.Ж., Сағатай А.Н. 2023
ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ.
Сайболатова Э.К. 2026
ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ И ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
Бейсенбекова А.Б. 2029
МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘДЕНИЕТІН ҚҰРУ
Яковлева Е.Н. 2032
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ НА УРОКАХ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВОЙ ОРИЕНТИРОВКИ В КОРРЕКЦИОННОЙ ШКОЛЕ
Такишева А.Г. 2036
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕП ПЕН ЖОҒАРЫ МЕКТЕП САБАҚТАСТЫҒЫ
Сейлканова А.С., Анафина Ж.К., Бегайдарова З.Т. 2039
РАЗВИТИЕ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА С ПОМОЩЬЮ КООРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩИХ ИГР И УПРАЖНЕНИИ
Абдихаева А.К. 2043
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ
Мәдиқызы Б. 2046
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ
Тарбака Ж., Яки Бирлан 2049
МЕКТЕПТЕРДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ
Аширбаева Х.А. 2053
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС.
Берік А. 2058
ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛЖЕТІМДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕТІН ТАЛАПТАР
Абильдаева А.Б., Абилдаева М.Б. 2062
ИНКЛЮЗИВТІК ЖҮЙЕГЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ
Муканова Р.А., Датова Э.Г., Танкубаева Л.К. 2066
ЦИФРОВОЕ РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ: КАК ТЕХНОЛОГИИ МЕНЯЮТ БУДУЩЕЕ ОБУЧЕНИЯ
Джумадиева А.Ж., Матайбаева Ж.С. 2070
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: МЕКТЕП ПЕН ЖОҒАРЫ БІЛІМ ОРЫНДАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ
Ильясова Ж.У. 2074
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРЫ

Айтжанова Г.К 2077
ВЛИЯНИЕ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ВЫБОР
Ташкеева Ж.Т., Жаппаркулова Н.А., Қуатбек А.Е. 2082
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ
Жұбаныш А.Б. 2084
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАБАҚША МЕН МЕКТЕПТІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ
Кистаубаева М.Т., Битенова Г.М. 2089
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІГІ
Еспагамбетова Б.Щ., Акмагамбетова К.М. 2093
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА ТҮЗЕТЕ-ДАМЫТУ КӨМЕГІН КӨРСЕТУДІҢ МАҢЫЗЫ
Тлекова Б.Б 2096
ДЕФЕКТОЛОГ МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫСЫНДА ТҮЗЕТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ АРТ-ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУ
Есенгулова З.А., Каражанова Г.Б. 2099
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КОХЛЕАРЛЫ ИМПЛАНТТАЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ
Бекбаева Зейнеп Нусиповна 2102
СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМЫМАҒАН (3 ДЕҢГЕЙ) 5-6 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ
Ахментеева К.М. 2105
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
Муканова Р.А., Вафина А.И., Табанакова Т.А. 2107
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИНСТРУМЕНТОВ И ЦИФРОВОГО КОНТЕНТА ПРИ ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ С ООП В КОРРЕКЦИОННОЙ ШКОЛЕ
Шугаева.Г.Қ.,Үсенғалиева А.М. 2112
ЕРЕКШЕ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОТБАСЫНЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ
Махамбетова Ж.Т., Амангелді І.С. 2116
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫ
Муканова Р.А., Аембаева А.Е., Жалмуханова Ж.У. 2119
ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Кужагулова Г.Е. 2124
КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ОҚУШЫЛАРМЕН ПРАКТИКА БАРЫСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Ескалиева Нагима Маратовна 2129
ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ҚОЛДАУ
Жұмабек Нұргүл Нәдірқызы 2133
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘНІ

Ғылыми басылым

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығы аясында
Академик Т.Т. Тәжібаевтың туылғанына 114 жыл толуына арналған
«ҚАЗАҚСТАН ҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ОҚУ-АҒАРТУ ЖҮЙЕСІ:
ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
ЖИНАҒЫ

Электрондық басылым авторлық редакциямен дайындалды

Форматы 60х84/8. Көлемі 180,5 б.т.